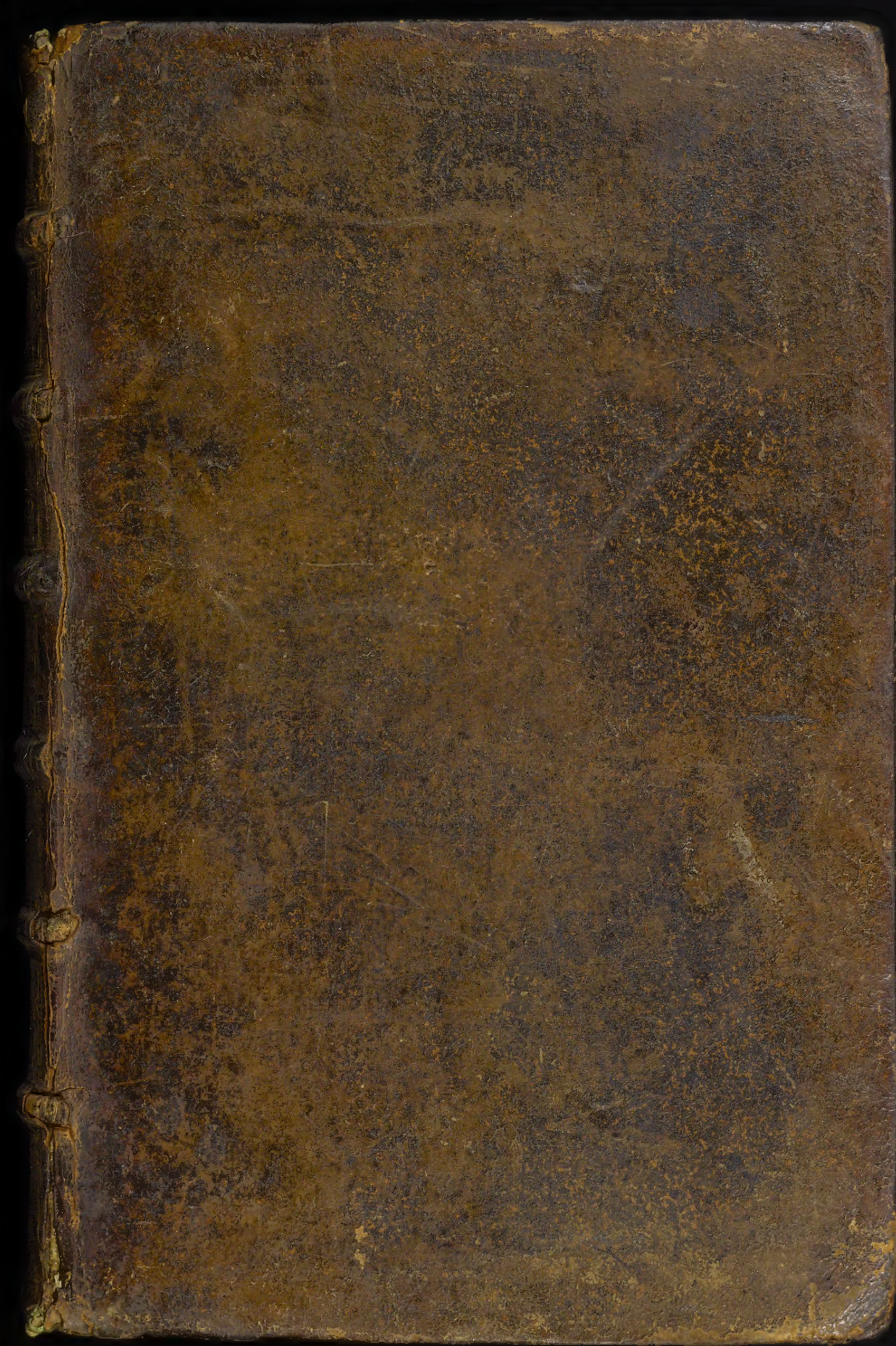

2. F.

154-1

CONCILIORUM
TOMUS DECIMUSTERTIUS.

SACROSANCTA
CONCILIA
AD REGIAM EDITIONEM EXACTA

QUÆ NUNC QUARTA PARTE PRODIT AUCTIOR

Studio PHILIP. LABBEI, & GABR. COSSARTII, *Soc.* JESU *Presbyterorum.*

TOMUS DECIMUSTERTIUS

Ab anno M. CCCCXXXVIII. *ad annum* M. DXII.

LUTETIÆ PARISIORUM,
Impensis SOCIETATIS TYPOGRAPHICÆ Librorum Ecclesiasticorum jussu Regis constitutæ.

M. DC. LXXII.

CUM PRIVILEGIO REGIS CHRISTIANISSIMI.

KING'S INNS
LIBRARY
DUBLIN.

SYLLABUS

EORUM QUÆ TOMO XIII. CONCILIORUM CONTINENTUR.

*Quæ asterisco * notata sunt, non erant in prioribus aliis editionibus: quibus vero hæc nota † impressa est, eorum incertus est annus.*

ANNO CHRISTI

SYLLABUS TOMI DECIMITERTII.

In qua quæ continentur, ad annos suos superius singula relata sunt.

Η ΑΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ.

SANCTA GENERALIS FLORENTINA SYNODVS.

HISTORIA CONCILII FLORENTINI.

A

Anno Christi 1438.

IGNATII Constantinopolitani patriarchæ sedem cum Photius per vim ac fraudem invasisset, a Nicolao primo summo pontifice non modo est jure optimo ejectus, verum etiam a cœtu fidelium & communione repulsus. Is vero tantam ignominiam non ferens, & ambitionis stimulis agitatus, in ipsum Nicolaum [a] impietatis suæ virus evomuit. Quin etiam literis [b] contumeliarum plenis in Romanam ecclesiam, ejusque ritus insolenter invehi cœpit; Nam missæ sacrificium in azymo conficiendum pernegare, sabbati jejunium, aliaque multa sanctorum patrum instituta rejicere, Romani pontificis primatum oppugnare, sancti Spiritus a Patre & Filio processionem impie confutare, atque adeo Latinos omnes Ephesini concilii anathemate ictos affirmare, quod eam particulam, *Filioque*, addere symbolo non dubitassent. Et quamvis Photius post Nicolai obitum semel atque iterum in exilium sit [c] ejectus, ubi debitas tamdem pœnas suæ temeritatis dedit; posteriores tamen Græci, qui multo post a Romana ecclesia desciverunt, eosdem errores Photii sunt secuti; in quibus cum sit ille de Spiritus sancti processione præcipuus, qua de re sæpe est inter Latinos & Græcos diu multumque disceptatum, non alienum hoc loco videri debet, hujus erroris originem & auctorem breviter indicare. Nestorius enim primum Spiritum sanctum a Filio non procedere affirmavit, idemque [d] Theodoretus asseruit, qui cum adversus sanctum Cyrillum scriberet, Nestorii susceperat patrocinium: Verum cum eo tempore de Christi domini incarnatione ageretur, & obiter illud de Spiritu sancto dictum esset, nulla de ea re accurata discussio facta est, nec ullus tum fuit, qui ejusmodi sit secutus errorem. Verumtamen [e] Leone tertio summo pontifice, & Carolo Magno imperatore, Ioannes quidam monachus Hierosolymitanus eamdem iterum hæresin excitavit, quæ est in concilio Aquisgranensi hanc ob causam coacto damnata; quinetiam in symbolo ad majorem catholicæ fidei [f] explicationem, verba illa, *Filioque*, sunt addita. Hunc igitur, ut diximus, errorem amplexus est Photius, & qui post eum extitere schismatici Græci: Imperante enim in Græcia Constantino B Monomacho, [f] Michael patriarcha Constantinopolitanus, ac Leo Acridanus episcopus errores, quos diximus, Photii consectati, veteris hujus Græcorum schismatis renovandi auctores fuere. Et Leo nonus vir sanctissimus, qui per id temporis catholicæ ecclesiæ gubernacula regebat, legatis missis ac literis eos ad fidem orthodoxam revocare conatus est; idem quoque curavit [g] Vrbanus secundus in concilio Bari habito, in quo cum Græcis est de Spiritus sancti processione disputatum; ubi etiam S. Anselmus Cantuariensis archiepiscopus omnem operam C adhibuit, ut Græcos ad catholicam fidem disputando perduceret; ii tamen in suis erroribus pertinaciter perstiterunt.

Ceterum cum Balduinus [h] Flandriæ comes, Græcis principibus pulsis, Constantinopolitanum imperium esset adeptus, Græcos magna ex parte ad Romanæ ecclesiæ consensionem [i] reduxit; sed cum Latinis principibus, qui post Balduinum rerum potiti sunt, Constantinopolitanum imperium Græci [k] eripuissent, ad pristinam consuetudinem moremque relapsi a Romana iterum ecclesia defecere. Postea Gregorii decimi

a Nicolai I. epist. 70.

b Phot. in epist. encyclica ad patriarchas orientis, & aliis opusc. manuscr.

c Stylianus in epist. ad Steph. papam, quæ extat post conc. VIII.

d Theodoretus contra anath. S. Cyrilli.

e Ado in chron. ad finem.

f Leo nonus epist. 1 & 6. Humbertus in libro contra Græcos, & Leo Ostiens. lib. 2. Chron. Cass. cap. 89.

g Edinerus lib. 2. vitæ S. Anselm. apud Suriū 20 Aprilis, Vvilliel. Malmesburien. de gest. pont. Angl. lib. 1.

h Choniata in historia. Ioan. Vill. lib. 6. cap. 72. & alii.

i Vincent. Bellovac. lib. 30. c. 65.

k Nicephorus Gregoras lib. 4. hist. Ioan. Vill lib. 6. cap. 72. & alii.

ANNO CHRISTI 1438.

cimi summi pontificis opera Michael Palæologus Constantinopolitanus imperator Lugdunensi concilio per [a] legatos tum ipse, tum Græcorum episcopi Romano pontifici obedientiam detulerunt, & catholicam professi sunt fidem. Sed non ita multo post Græci iterum a fide catholica recessere: quo tempore in magnas calamitates Constantinopolitani principes inciderunt. Turcarum enim vi ac tyrannide in majores quotidie angustias orientalis imperii fines redigebantur.

a Extant epist. imperatoris & episcoporum in concil. Lugdunensi sub Greg. X.

Tandem Eugenius [b] quartus summus pontifex, qui magnopere Christianorum pacem & concordiam cupiebat, cum accepisset Ioannem Palæologum Græcorum imperatorem, nec non Iosephum patriarcham Constantinopolitanum cum Romana ecclesia jungi vehementer optare, eos ad rem perficiendam literis & legatis cohortatus est, atque ut hanc ob causam generale convocaretur concilium, ad quod tum Græci, tum Latini episcopi accederent. Et quamquam Basileensis concilii patres, ut Basileam imperator proficisceretur omnem operam dabant; maluit tamen ille Eugenii monitis parere, & relicto Basileensi concilio, quod paulo ante pontifex abrogaverat, Ferrariam, quo synodum œcumenicam Eugenius indixerat, & ipse imperator, & patriarcha, & Græcorum episcopi convenere quamplurimi, qui omnes honorificentissime excepti, ac liberalissime ab Eugenio tractati sunt; affuerunt itidem Alexandrinæ, Antiochenæ, & Hierosolymitanæ ecclesiæ legati. Itaque anno domini " 1437. Ferrariæ concilio inchoato, præcipua capita, quibus Græci a Romana ecclesia dissidebant, in medium producta sunt; de processione scilicet Spiritus sancti; de additione, seu explicatione illa symbolo facta, *Filioque*; de azymo & fermentato; de purgatorio, ac fruitione sanctorum; denique de primatu Romanæ ecclesiæ: de quibus ita in concilio disceptatum, ut seni ex Latinis, & Græcis in medio concilio consisterent, & eorum unus ex una parte proponeret, alter vero ex altera responderet; aderat interpres, qui cuncta, quæ sive Græce sive Latine dicerentur, utrique parti explicaret; aderant & notarii tum Latini, tum Græci, qui omnia, quæ dicebantur Græci Græce, Latini Latine conscribebant. annum ipsum Ferrariæ hujusmodi disputationes perdurarunt; verum cum pestilentia civitatem invasisset, pontificis auctoritate, atque omnium consensu concilium Florentiam translatum est, uti itidem per quatuor fere menses disputatum; ac tandem post diversos tractatus, re diligentissime discussa tum ex actis antiquorum conciliorum, tum ex dictis ac testimoniis Græcorum & Latinorum sanctorum patrum, Græci in Latinorum sententiam venerunt; & maxima cum pontificis, imperatoris, atque omnium patrum lætitia cum Romana ecclesia conjuncti sunt. Verum Iosephus patriarcha Constantinopolitanus paulo ante concilii finem obdormivit in domino, cum ante obitum in schedula scripsisset, se Romani pontificis primatum, ac Romanæ ecclesiæ fidem confiteri. Publica igitur sessione in majore Florentiæ ecclesia habita, omnium tum Latinorum, tum Græcorum consensu, Nonis Iulii 1439. in decreto Græce & Latine edito definitum fuit: Spiritum sanctum ex Patre ac Filio æternaliter tamquam ex uno principio & unica spiratione procedere; atque explicationem verborum illorum, *Filioque*, rationabiliter symbolo fuisse adjectam; & sive in azymo, sive in fermentato pane triticeo corpus Christi confici posse; purgatorii locum esse, in quo eorum animæ detinentur, qui pœnitentes in Dei caritate decesserunt, nec dum dignis pœnitentiæ fructibus pro suis peccatis satisfecerunt, easque fidelium suffragiis adjuvari; eorum autem animas, quæ vel nullam post baptismum contraxere maculam, vel contracta macula postea sunt purgatæ, in cælum mox recipi, & aperte ab iis Deum conspici; postremo Romanum pontificem verum Christi vicarium, ac beati Petri successorem totius ecclesiæ caput esse. His actis Armenorum oratores Florentiam accesserunt, & ibidem catholicæ ecclesiæ fidem professis Eugenius pontifex in eodem generali concilio † literas tradidit, in quibus orthodoxæ fidei veritas breviter explicatur.

b Quæ sequuntur excerpta sunt ex actis concilii Florentini, & scriptis Græcorū qui pro concil scripserunt, Platina & aliis.

" More Gallico, scilicet, hoc est die 9. Aprilis feria quarta majoris hebdomadæ, anni, ut vulgo numeramus, 1438.

† Habentur hæ literæ in fine concilii.

Huic fuit satis felix concilii exitus: Verum quæ postea consecuta sunt, eventum habuere plane diversum. Nam, ut scribit Nicolaus papa quintus in literis quas ad Constantinum imperatorem Ioannis Palæologi fratrem dedit, Ioannis ipsius, quo præsente celebratum est concilium, nimium erga res civiles studium effecit, ut ad optatum finem unitatis negotium non pervenerit. Huc accessere Marci metropolitæ Ephesi contra sanctam synodum calumniæ, qui cum sese unus ex Græcorum omnium episcoporum numero segregasset, & pertinaciter in opinione, quam semel imbiberat, perstitisset, neque definitioni generalis concilii subscribere voluit, neque a confingendis variis mendaciis, in Græciam reversus abstinuit; sed scriptis variis epistolis Græcorum animos antiqua schismatis consuetudine male affectos, facile solicitare potuit, quo minus unitatem amplecterentur: ad quas tamen omnes calumnias extant egregiæ catholicorum ejus temporis Græcorum responsiones, quæ hic post Scholarii orationes apponentur. Ita factum est, ut præter eos patres orientalis ecclesiæ, qui synodo interfuerunt, Græci numquam hoc generale concilium receperint, quod octavum ab ipsis appellatur; & juxta comminationem Nicolai papæ ad euangelicam alludentis parabolam de infructuosa ficulnea, triennio post literas a Nicolao papa datas, libertatem simul & imperium amiserint.

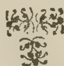

Τὰ περὶ

ANNO CHRISTI 1438.

QVAE SYNODVM ANTECEDVNT.

Τὰ περὶ τῆς ἁγίας

ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ ΓΕΝΟΜΕΝΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ.

QVÆ SANCTAM GENERALEM FLORENTINAM SYNODVM ANTECEDVNT.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΙΣΕΛΕΥΣΕΩΣ τοῦ βασιλέως εἰς Βενετίαν.

ΤΗΝ μὲν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἰταλίαν περίοδον, ὡς περιττὴν οὖσαν, γραφῇ παραδοῦναι διὰ τὸ μῆκος ταύτην ἐάσω· τὴν δὲ εἰσέλευσιν ἡμῶν εἰς Βενετίαν, ὡς λαμπρὰν καὶ αἰδέσιμον, ἔτι γε μὴν καὶ ἀξίαν, ταύτην διηγήσομαι. Μηνὶ Φεβρουαρίῳ, ἑβδόμῃ, ἀπήραμεν ἀπὸ τοῦ Παρέντζου πᾶσαι αἱ τριήρεις ὁμοῦ· ἡ δὲ βασιλικὴ τριήρης ταχυτέρα οὖσα, προέβη τῶν ἄλλων εἰς Βενετίαν, καὶ ἔσωσεν εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον τοῦ Λίδο, τῇ ὀγδόῃ τοῦ μηνὸς περὶ ὥραν δευτέραν τῆς ἡμέρας, αἱ δὲ λοιπαὶ περὶ τὴν τετάρτην ὥραν. ἐξῆλθεν οὖν ἀπὸ Βενετίας ἀκατίων πλῆθος εἰς ὑπάντησιν τοῦ βασιλέως, καὶ τοσοῦτον ἦν, ὥστε σχεδὸν μὴ φαίνεσθαι τὴν θάλασσαν ὑπὸ τῆς συμπήξεως αὐτῶν. ἦλθε δὲ μήνυμα ἀπὸ τῆς αὐθεντίας, μὴ ἐξελθεῖν τὸν βασιλέα ἕως πρωΐ, ὅπως ἔλθῃ ὁ δοὺξ μετὰ πάσης τῆς αὐθεντίας, καὶ ποιήσῃ τὴν πρέπουσαν τιμὴν τῷ βασιλεῖ· καὶ ἐγένετο οὕτως. καὶ μετ' ὀλίγον ἦλθεν, ὁ δοὺξ σὺν τοῖς ἄρχουσι, καὶ προσεκύνησε τὸν βασιλέα καθήμενον, ὁμοίως καὶ οἱ ἄρχοντες, καὶ πάντες ἀσκεπεῖς. ἐκάθητο δὲ ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὁ δεσπότης κῦρις Δημήτριος, ὀλίγῳ κατώτερον τοῦ βασιλικοῦ θρόνου. τότε ἐκάθισε καὶ ὁ δοὺξ ἐξ ἀριστερῶν τοῦ βασιλέως, καὶ ἐλάλησαν ἀσπασίως λόγους τοῦ χαιρετισμοῦ, καὶ ἕτερά τινα μυστικῶς. εἶτα εἶπεν ὁ δοὺξ τῷ βασιλεῖ, ὅτι τῷ πρωΐ μέλλομεν ἐλθεῖν, τοῦ ποιῆσαι τὴν πρέπουσαν καὶ ὀφειλομένην τιμὴν τῇ ἁγίᾳ σου βασιλείᾳ, καὶ ἀπαντῆσαί σοι μετὰ παῤῥησίας, καὶ οὕτως ἐλεύσῃ ἐντὸς Βενετίας. καὶ ἀπῆλθεν ὁ δοὺξ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ. τῷ πρωΐ δὲ ἡμέρᾳ κυριακῇ, Φεβρουαρίου ἐννάτῃ, ὥρᾳ πέμπτῃ τῆς ἡμέρας, ἦλθεν ὁ δοὺξ μετὰ τιμῆς μεγάλης, μετὰ ἀρχόντων, καὶ συμβούλων αὐτοῦ, καὶ ἑτέρων ἀρχόντων πλείστων, ἐντὸς τοῦ εὐτρεπισμένου Πουτζινδώρου, ὃ ἦν ἐσκεπασμένον ἐρυθροῖς σκεπάσμασι, καὶ χρυσᾶ λεοντάρια ἐν τῇ πρύμνῃ εἶχε, καὶ χρυσᾶ περιπλέγματα, καὶ ὅλον ζωγραφισμένον, ποικίλον, καὶ ὡραιότατον. ἦλθον δὲ μετ' αὐτοῦ καὶ ἕτερα μεσοκάτεργα, ἃ ὀνομάζουσι γαλιώνια, ὡσεὶ δώδεκα, καὶ αὐτὰ εὐτρεπισμένα, καὶ ζωγραφισμένα ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, μετὰ πάντα ὅμοια τῷ τοῦ δουκός, ἐν οἷς ἦσαν ἄρχοντες πλεῖστοι·

QVOMODO VENETIAS sit ingressus imperator.

Ex versione Ioannis Matthæi Caryophili.

A TOTAM quidem navigationis seriem Constantinopoli in Italiam, quia res esset, si scriptis mandaretur, prolixa, omittam; ingressum vero nostrum Venetias, quoniam splendidus fuit, & honorabilis, & scriptu dignus, narrabo. Die septimo Februarii cunctæ simul triremes solverunt Parentio: Cum vero imperatoria velocior esset, ante alias appulit Venetias, pervenitque ad sanctum Nicolaum, qui vulgo de Lido dicitur, die mensis octavo, ad horam diei secundam; reliquæ ad quartam appulsæ sunt. Tanta vero scapharum copia Venetiis obviam se obtulit imperatori, ut fere ex illarum constipatione mare non appareret. Porro autem senatus misit qui nuntiarent, ne imperator e navi egrederetur usque ad posterum diem mane: velle quippe ducem cum universo senatu illuc ire, & debitum imperatori honorem deferre: atque ita factum est. Paulo post advenit dux cum senatoribus, & sedentem salutavit imperatorem; similiter & senatores: atque omnes aperto capite. Sedebat autem ad imperatoris dexteram frater ejus despotes dominus Demetrius imperiali sede paulo inferior. tunc etiam dux sedit ad sinistram: cumque salutationis colloquia inter se habuissent, deque aliis rebus secreto egissent: dux imperatori dixit: Mane veniemus, ut sacro tuo imperio congruentem tribuamus honorem, & magnifice te excipiamus; atque ita Venetias ingredieris: tumque dux cum senatoribus suis abiit. Mane vero die dominico, Februarii nono, hora diei quinta, dux cum magnificentia venit, comitantibus illum optimatibus, & consiliariis suis, ac plurimis aliis nobilibus viris, illo vectus navigio, quod Bucentaurum vocant, rubris cooperto tegumentis, & puppim habente leunculis ornatam deauratis, implexisque toreumatis; porro totum picturarum varietate distinctum erat, aspectu speciosissimum. Aliæ præterea semitriremes ad duodecim advenere, quas vocant galiones, & ipsæ eodem ornatu & picturis intus atque foris conspicuæ, similesque omnino thalamego ducis;

QUAE SYNODUM ANTECEDUNT.

in quibus erant viri nobiles quamplurimi, & affixa omni ex parte signa militaria, tubæque innumeræ, & omne genus musicorum instrumentorum. Erat tamen inter illas una præcipua, & apparatu admirabili; quæ nimirum esset loco triremis imperatoriæ. Nam pulcerrima certe erat, & ornatu versicolore; cujus in inferiori parte remigabant nautæ, amictu, qui bracteis aureis præfulgebat, induti; atque ad capita S. Marci signum habentes, a tergo autem imperiale signum: qui vero aliis muneribus nauticis obeundis erant addicti, diverso habitu visebantur. Porro navigium hoc signis imperatoriis undique in gyrum præfixis, ad puppim vero plurimis auro fulgentibus emicabat, ubi quatuor etiam homines stabant vestibus induti auro depictis, & comas habentes in capite auro albicantes; inter quos medius quidam eleganti forma modo sedebat, modo stabat, indumentis auro intextis splendidisque relucens, & manu sceptrum tenens quasi navarchus: cui viri nobiles assistebant, exteri vero esse videbantur, habitu diverso, & mire vario, veluti ad ministrandum ei reverenter parati. Stabat vero ante puppim erecta alta quædam trabs, supra quam posita erat veluti mensa quadrata passus unius longitudine minor. In ea quidam a capite ad pedes armatus stabat solis instar effulgens, atque horrendum telum in manu habebat: ad ejus dexteram & sinistram duo pueri sedebant habitu angelico alati: hi vero non ficti, sed re ipsa homines erant, & movebantur. Duo quoque erant in puppi aurati leones, inter quos media biceps aquila splendebat auro, & summatim quamplurima alia inerant in ea miræ spectationis visa, quæ literis certe mandari non queant. Erat porro velocitatis eximiæ, modo præcurrens triremem imperatoriam, modo ad latus, vel circum illam adnavigans cum vocum acclamationibus, multarumque tubarum sonitu. Navicularum autem cymbarumque multitudo erat innumerabilis; ut enim stellas cæli, vel arborum frondes, vel maris arenam, vel guttas pluviæ, ita nec illas tunc naviculas potuisset quis numerare. Cum vero venisset dux, ut ne plura dicam, accessit ad imperatoris triremem cum senatoribus concilii sui, ascenditque & sedentem imperatorem (ad cujus dexteram frater ejus, ut dictum est, assidebat inferior) consalutavit. Ducem vero imperator ad sinistram considere jussit in subsellio, quod scamno "despotis respondebat; & prehensa ejus manu comiter sermocinabantur. Ita non multo post ingressi sunt cum magna pompa, tubisque & omni genere musicorum organorum in magnificam & admirabilem urbem Venetias: est enim admirabilis profecto, & admirationem superans, copiosa, rerum varietate speciosa, instar auri nitida, affabre detornata, multiplici forma spectabilis, & innumeris digna laudibus elegantissima Venetorum urbs: quod si quis eam alteram promissionis terram nominet, non aberraverit. De illa enim arbitror dictum esse a propheta psalmo tertio & vigesimo: *Deus super maria fundavit eam, & super flumina præparavit eam.* Quid enim ibi quæras, quod non invenias?

" despotæ

Psal. 23.

A ἐ κύκλωθεν κύκλῳ σημαίας εἶχον χρυσᾶς, ἐ σάλπιγγας ἀμετρήτους, ἐ πᾶν εἶδος ὀργάνων. εἶχον δὲ καὶ ἓν γαλιόνιον ἐξαίρετον καὶ πάνυ θαυμαστὸν, εἰς ὄνομα τάχα τῆς βασιλικῆς τριήρεως· ἐποίησαν δὲ αὐτὸ ὡραιότατον καὶ ποικίλον. κάτωθεν γὰρ οἱ ναῦται ἐκούπιζον, περικείμενοι στολὰς χρυσοπετάλους, ἐ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἔχοντες τὸ σημεῖον τοῦ ἁγίου Μάρκου, καὶ ὄπισθεν τούτου τὸ βασιλικὸν σημεῖον. εἶτα οἱ τζαγεράτορες ἐφόρουν ἄλλης θέας φορέματα. ἐ σημαίας δὲ γύρωθεν ὅλον τὸ μεσοκάτεργον ἐκεῖνο σημαίας βασιλικὰς εἶχε, καὶ ἐν τῇ πρύμνῃ χρυσᾶς σημαίας καὶ πλείστας, ἐ ἀνθρώπους τέσσαρας, ἐστολισμένους ἱμάτια χρυσοζωγράφιστα, καὶ ἔχοντας τρίχας λευκοχρύσους ἐπὶ τὰς B κεφαλὰς αὐτῶν. μέσον δὲ τούτων τῶν τεσσάρων, ἀνήρ τις εὐειδὴς ποτὲ μὲν ἐκαθέζετο, ποτὲ δὲ ἵστατο, φορῶν ἱμάτια χρυσοΰφαντα καὶ λαμπρὰ, κρατῶν ἐν τῇ χειρὶ σκῆπτρον ὡς ναύαρχος. καὶ ἕτεροι ἄρχοντες ὡς ἐξ ἀλλοδαπῆς χώρας ὑπάρχοντες ἑωρῶντο, φοροῦντες ἄλλης ἰδέας φορέματα πάνυ ποικίλα, ὡς δῆθεν ὑπηρετοῦντες αὐτῷ μετ' εὐλαβείας. ἔμπροσθεν δὲ τῆς πρύμνης ἵστατο ὄρθιός τις ὡς στύλος ὑψηλός· ἄνωθεν δὲ τοῦ στύλου ἐκείνου, ὡς τράπεζα τετράγωνος ὀργυιᾶς μικροτέρα· ἐπάνω δὲ τῆς τραπέζης ἐκείνης ἀνήρ τις ἵστατο ὡπλισμένος ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς, ἀστράπτων ὡς C ἥλιος, κρατῶν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ ὅπλον φοβερόν. ἐν δεξιᾷ δὲ καὶ ἀριστερᾷ αὐτοῦ ἐκάθηντο δύο παῖδες ἀγγελικὰ φοροῦντες, ἐ πτερωτοὶ ἦσαν ὡς ἄγγελοι· καὶ οὗτοι οὐκ ἐν φαντασίᾳ, ἀλλ' ἀληθείᾳ ἄνθρωποι ἦσαν κινούμενοι. καὶ ἐν τῇ πρύμνῃ εἶχεν ὡς δύο λέοντας χρυσοῦς, καὶ μέσον αὐτῶν χρυσοῦν ἀετὸν δικέφαλον· καὶ ἄλλα πλεῖστα φαντάσματα εἶχεν, ἃ οὐ δύναταί τις γραφῇ παραδοῦναι. ἦν δὲ ἐγρήγορον πάνυ, καὶ ποτὲ μὲν ἔμπροσθεν τῆς βασιλικῆς τριήρεως, ποτὲ δὲ πλαγίως ἐ γύρωθεν ἐπορεύετο μετὰ ἀλαλαγμοῦ καὶ σαλπίγγων πολλῶν. ἕτερα δὲ πλοιάρια ἐ ὁλκάδες ἦλθον, ὧν οὐκ ἦν D ἀριθμός. ὥσπερ γὰρ οὐ δύναταί τις ἀριθμῆσαι ἄστρα οὐρανοῦ, ἢ φύλλα δένδρων, ἢ ἄμμον θαλάσσης, ἢ ψεκάδας ὑετοῦ, οὕτως οὐδὲ τὰ πλοιάρια ἐκεῖνα τότε ἦν ἀριθμῆσαι. ἐλθὼν δὲ ὁ δοὺξ, ἵνα μὴ πολλὰ λέγω, ἐπλησίασε τῇ βασιλικῇ τριήρει μετὰ τῶν ἀρχόντων τῆς βουλῆς αὐτοῦ, καὶ ἀνῆλθε καὶ προσεκύνησε τὸν βασιλέα καθήμενον, ἔχοντα ἐκ δεξιῶν, ὡς προείρηται, τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καθήμενον κατώτερον τοῦ βασιλικοῦ θρόνου. ἐκάθισε δὲ ὁ βασιλεὺς τὸν δοῦκα ἐξ ἀριστερῶν αὐτοῦ, παρομοίως τῷ σκάμνῳ τοῦ δεσπότου· καὶ κρατῶν αὐτὸν τῆς χειρὸς, ὡμίλουν ἀσπασίως· μετὰ μικρὸν δὲ εἰσήρχοντο μετὰ παῤῥησίας μεγάλης, καὶ μετὰ σαλπίγγων καὶ παντὸς γένους μουσι- E κοῦ, εἰς τὴν λαμπρὰν καὶ θαυμαστὴν Βενετίαν. καὶ ὄντως θαυμαστὴ ἐ θαυμασιωτάτη, πλουσία, ποικιλοειδὴς, καὶ χρυσοειδὴς, τετορνευμένη, πεποικιλμένη, καὶ μυρίων ἐπαίνων ἀξία τυγχάνει ἡ σοφωτάτη Βενετία. ἐὰν δὲ καὶ γῆν τῆς ἐπαγγελίας δευτέραν αὐτὴν ὀνομάσῃ τις, οὐκ ἂν ἁμάρτοι. περὶ αὐτῆς γὰρ οἶμαι καὶ ὁ προφήτης λέγει ἐν εἰκοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ· ὁ Θεὸς ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτὴν, καὶ ἐπὶ ποταμῶν ἡτοίμασεν αὐτήν. τί γὰρ ἂν ζητήσῃ τις, καὶ οὐχ εὑρήσει ἐν αὐτῇ;

ANNO CHRISTI 1437.

διὰ

ANNO CHRISTI 1437.

διὰ τοῦτο πολλῶν καὶ μεγάλων ἐπαίνων καὶ τιμῶν ἀξία τυγχάνει. ἦν δὲ ὡσεὶ ὥρα πέμπτη τῆς ἡμέρας, ὅτε ἠρξάμεθα εἰσέρχεσθαι ἐντὸς Βενετίας, καὶ ἐπλεοπορεῦμεν ἕως δύσεως ἡλίου, καὶ κατηντήσαμεν εἰς τοὺς οἴκους τοῦ μαρκεσίου τῆς Φερραρείας. ἡ δὲ πόλις πᾶσα ἐσείσθη, καὶ ἐξῆλθεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ βασιλέως, καὶ κρότος καὶ ἀλαλαγμὸς μέγας ἐγένετο. καὶ ἦν ἰδεῖν ἔκστασιν φοβερὰν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τὸν πολυθαύμαστον ναὸν τοῦ ἁγίου Μάρκου, τὰ παλάτια τοῦ δουκὸς τὰ ἐξαίσια, καὶ τοὺς ἄλλους τῶν ἀρχόντων οἴκους παμμεγέθεις ὄντας, ἐρυθροὺς, καὶ χρυσίῳ πολλῷ κεκοσμημένους, ὡραίους καὶ ὡραίων ὡραιοτέρους. οἱ μὴ ἰδόντες ἴσως οὐ πιστεύσουσιν, ἡμεῖς δὲ οἱ ἰδόντες οὐ δυνάμεθα γραφῇ παραδοῦναι τὴν καλλονὴν αὐτῆς, τὴν θέσιν, τὴν τάξιν, τὴν σύνεσιν τῶν ἀνδρῶν ὁμοῦ τε καὶ γυναικῶν, τὸ παμπληθὲς τοῦ λαοῦ, ἑστώτων πάντων, καὶ βλεπόντων, καὶ χαιρόντων ὁμοῦ καὶ εὐφραινομένων ἐπὶ τῇ ἐλεύσει τοῦ βασιλέως. ἐξέστη γὰρ ἡ ψυχὴ ἡμῶν βλεπόντων τὴν τοιαύτην παῤῥησίαν, ὥστε λέγειν ἡμᾶς ἐν ἐκστάσει· οὐρανὸς σήμερον ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα γέγονεν. ὥσπερ γὰρ τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ κτίσματα καὶ ποιήματα τοῦ Θεοῦ οὐ δύναταί τις καταλαβεῖν, ἀλλὰ μόνον ἐκπλήττεται, οὕτω καὶ τὰ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐξεπληττόμεθα βλέποντες. ὅταν οὖν ἤλθομεν εἰς τὴν μεγάλην γέφυραν, ἣν καλοῦσι Ῥεάλτον, ἐσήκωσαν αὐτὴν ἄνω, καὶ ἐπέρασε κάτωθεν ἡ τριήρης. ἦν δὲ κἀκεῖσε πλῆθος λαοῦ πολὺ, καὶ σημαῖαι χρυσοειδεῖς, καὶ σάλπιγγες, καὶ κρότοι, καὶ ἀλαλαγμοί. καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ἀτονεῖ μου ὁ νοῦς γράφειν καὶ λέγειν καὶ τὰ τῆς ἡμέρας ἐκείνης θεάματα, καὶ τοὺς ἐπαίνους, καὶ τὴν χάριν, καὶ τὴν τιμὴν, καὶ ἀποδοχὴν, ἣν ἔδειξαν τότε τῷ βασιλεῖ. καὶ ἀπήλθομεν, ὡς προεῖπον, εἰς τοὺς οἴκους τοῦ μαρκεσίου τῆς Φερραρείας. ἐκεῖσε γοῦν ἔστησαν τὴν τριήρη· ἦν δὲ ὥρα δύσεως ἡλίου. καὶ ἀποχαιρετίσας ὁ δοὺξ καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτοῦ ἀπῆλθον οἴκαδε, ἡμέρᾳ κυριακῇ, Φεβρουαρίου ἐννάτῃ, ἐν ἔτει χιλιοστῷ τετρακοσιοστῷ τριακοστῷ ἑβδόμῳ.

Περίοδος ἀπὸ Βενετίας εἰς Φερραρείαν.

ΤΗι δὲ εἰκοστῇ ὀγδόῃ τοῦ Φεβρουαρίου μηνὸς, ἐξήλθομεν ἀπὸ Βενετίας, ὅ, τε βασιλεὺς, ὁ δεσπότης, καὶ πᾶς ὁ κλῆρος, καὶ ἡ συνοδία αὐτῶν, καὶ ἐπλέομεν τὴν εἰς Φερραρείαν ὁδόν. ὁ δὲ πατριάρχης ἀπέμεινεν ἐν Βενετίᾳ δι' ἔνδειαν τῶν πλοιαρίων. ἡμεῖς δὲ ἤλθομεν, ἵνα τὰ διὰ μέσου ὡς μὴ πάνυ ἀναγκαῖα ἐάσω, εἰς τὸ καστέλλι Φραγκολὶ, ἔνθα προσορμίζουσι πάντα τὰ πλοῖα τὰ ἐκ τῆς Βενετίας εἰς Φερραρίαν ἐρχόμενα. ἦλθον οὖν ἔφιπποι ἄρχοντες ὡσεὶ πεντήκοντα, καὶ προσεκύνησαν τὸν βασιλέα· καὶ ὁ λεγάτος ἦλθε μετ' αὐτῶν, ὃς ἦλθε καὶ πρότερον μετὰ τῆς τριήρεως τοῦ πάπα καὶ εἰς Κρήτην καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν· αὐτὸν γὰρ ἀπέστειλεν ὁ πάπας ἰδεῖν τὴν βουλὴν τοῦ βασιλέως. καὶ ὥρισεν ὁ βασιλεὺς, ἵνα φέρωσι τῷ πρωῒ ἵππους ἑκατὸν πεντήκοντα, ὅπως πορευθῇ διὰ ξηρᾶς εἰς Φερραρίαν, ἔνθα ἦν ὁ πάπας. ἐμείναμεν οὖν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ· τῷ πρωῒ δὲ ὥρισεν ὁ βασιλεὺς, ἵνα ἀπέλθωσι τὰ πλοῖα διὰ ποταμοῦ εἰς

A quam certe ob causam commendanda plurimum, & honoranda est. Erat autem quinta fere diei hora, cum Venetias ingredi cœpimus, & usque ad occasum solis navigio vecti sumus, pervenimusque in ædes marchionis Ferrariæ. Porro urbs universa commota prodiit obviam imperatori, plausu, lætitiæque clamoribus illum excipiens. Magnus vero illo die stupor omnes oppressit, dum sancti Marci admirabile templum conspiceremus, superbissima ducis palatia, aliorumque nobilium domos amplissimas, rubentes, multoque auro nitentes, pulcras & pulcritudine nimia conspicuas: qui non viderunt, nullam forB tasse fidem habebunt; at nos qui vidimus ejus pulcritudinem, describere non valemus situm, dispositionem, civium tam virorum, quam feminarum solertiam; ingentem populi frequentiam, stantium omnium & spectantium, lætitiamque ac voluptatem capientium ex adventu imperatoris. Obstupuit certe noster animus tanta rerum magnificentia, ut plane attoniti diceremus, Cælum hodie facta sunt terra & mare. Vt enim cælestes Dei creaturas non potest quisquam intelligentia comprehendere, sed illis tantum obstupescit: ita & nos spectatione varia illius diei stupebamus. Cum vero ad pontem magnum veniC ssemus, quem vocant Rialtum, aperto ipso triremis subter transiit. Erat vero ibi etiam magnus hominum concursus, & signa auro micantia, tubæque & applausus, & lætantium voces. in summa non sufficit mihi mens ad scribenda, enarrandaque diei illius spectacula, laudes, studium, honorem, modumque, quo tunc imperator honorifice liberaliterque tractatus est. Pervenimus itaque in ædes, ut jam dixi, marchionis Ferrariæ, ubi constitit triremis, sole jam occidente. & dux vale dicto imperatori, ipse & senatores ejus domum reD dierunt, die dominico, Februarii nono, anno millesimo quadringentesimo trigesimo septimo.

QVÆ [illegible] NODVM ANIECTA DVNT.

Quomodo Venetiis Ferrariam profectus sit imperator.

DIE vero Februarii octavo & vigesimo Venetiis eximus; imperator scilicet, & despotes, & clerus universus cum suo comitatu, & navigabamus Ferrariam versus, patriarcha Venetiis remanente ob navigiorum penuriam. Itaque nos (ut ea quæ in medio sunt, veluti non nimis necessaria prætercam) Francolinum vicum appulimus, quo solent appellere omnes, qui E Venetiis Ferrariam advehuntur. processere igitur obviam ad salutandum imperatorem viri nobiles ad quinquaginta equites; cum quibus aderat & legatus, qui pridem triremi pontificia & in Cretam, & Constantinopolim navigaverat. ipsum enim miserat pontifex ad explorandum imperatoris consilium. Imperator vero mandavit, ut mane centum & quinquaginta mitterentur equi; quod terra vellet petere Ferrariam; ubi papa commorabatur. noctem ergo illam eo in loco mansimus, mane vero jussit imperator navigia flumine

Ferrariam ire; volebat enim ipse, ut dictum est, terra iter facere: atque illa quidem flumine, imperator autem terra pervenit hora sexta diei Ferrariam equo vectus, magno scilicet honore & pompa. Comitabantur enim illum multi optimates & metropolitæ & episcopi pontificis, & ipse marchio urbis dominus, nec non & imperatoris sacerdotes, ejusque spiritualis pater magnus protosyncellus domnus Gregorius, aliique numero fere ducenti, cum tubis & omni musico organo. cuncta porro accurrit Ferraria ad spectandum sacri nostri imperatoris ingressum cum verecundia, honore & reverentia. Et insidebat quidem imperator equo pulcerrimo nigro, qui purpureo auroque intertexto constratus erat tegumento. Optimates autem, & alii quidam stipabant eum umbella obtegentes subcandidi, subnigrique coloris, qualis cæli est species. alter vero vacuus præibat equus, candidus, pulcerrimus, simili & ipse ornatus apparatu; cujus integumentum aureis aquilis, aliisque ex auro sertis erat depictum. At vero pontifex in suo sedebat palatio cum universo clero, cardinalibus videlicet, metropolitis, episcopis, sacerdotibus, & reliquo ecclesiastico ordine, optimatibus, & principibus multis, imperatorem expectans. Cum ergo advenissent qui primi equitabant, ex iis nonnulli, inter quos & ipse despotes, ab equo desilierunt, perque majorem portam ingressi sunt palatium, in quo erat papa; imperatorem vero equo insidentem per aliam portam introduxerunt. ut vero cognovit pontifex imperatorem portæ esse vicinum, surgens deambulabat; quo factum est ut imperator stantem ipsum reperiret. volentem ergo genu flectere, non permisit papa, sed sinu illum suo excepit; cumque porrexisset manum, quam deosculatus est imperator, assidere illum sibi ad sinistram voluit. Cardinales vero ad pedes eorum salutationem in Christo peregerunt. Erant igitur duo ipsi, papa & imperator: Cumque secreto ac pacifice collocuti essent, secesserunt: & pontifex quidem suo mansit in palatio; imperator vero eodem comitante equitatu cum tubis in aliud satis bene apparatum deductus est palatium; ubi requievit ipse, & qui cum eo erant viri primarii, ac ejus ministri ordine & ritu imperatorio, quarta die mensis Martii, feria tertia.

De ingressu patriarchæ in urbem Ferrariam.

CUM vero patriarcha noster vico Francolino appropinquaret, ei cum adhuc procul inde esset, ecce obviam navis advenit inaurata, quæ a sua scapha in flumine trahebatur, ut in eam patriarcha conscenderet: erat autem duobus tribusve foris constructa, ut vetus illa Noe arca; sed illa quidem erat intus & foris bitumine circumlita; hujus vero quantum quidem aqua tegebatur, pice oblitum; quod autem eminebat, variis coloribus erat ornatum:

A Φερραρίαν, αὐτὸς δὲ πορεύθῃ διὰ ξηρᾶς, ὡς εἴρηται. καὶ οὕτως ἐπορεύθησαν τὰ πλοῖα διὰ τοῦ ποταμοῦ· ὁ δὲ βασιλεὺς ἦλθε διὰ ξηρᾶς ὥρᾳ ἕκτῃ τῆς ἡμέρας, καὶ εἰσῆλθεν ἔφιππος εἰς τὴν Φερραρίαν μετὰ τιμῆς καὶ παῤῥησίας μεγάλης. ἦσαν γὰρ μετ᾽ αὐτοῦ ἄρχοντες πολλοὶ, καὶ μητροπολῖται, καὶ ἐπίσκοποι τοῦ πάπα, καὶ ὁ αὐθέντης τῆς χώρας ὁ μαρκέσιος· ἔτι δὲ καὶ ἱερεῖς τοῦ βασιλέως, καὶ ὁ πνευματικὸς αὐτοῦ, ὁ μέγας πρωτοσύγκελλος κῦρις Γρηγόριος, καὶ ἕτεροι ὡσεὶ διακόσιοι τῷ ἀριθμῷ, μετὰ σαλπίγγων καὶ παντὸς γένους μουσικοῦ. ἡ δὲ πόλις πᾶσα τῆς Φερραρίας συνέδραμεν ἰδεῖν τὴν εἰσέλευσιν τοῦ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως μετὰ αἰδοῦς καὶ

B τιμῆς καὶ εὐλαβείας. καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς ἐκαθέζετο ἐφ᾽ ἵππου ὡραιοτάτου μέλανος καὶ εὐτρεπισμένου μετὰ ἐρυθροῦ καὶ χρυσοϋφάντου χασδίου· ἄρχοντες δὲ καί τινες ἄλλοι συνυπήγοντο μετ᾽ αὐτοῦ, μετὰ οὐρανίας λευκοειδοῦς σκεπάζοντες αὐτὸν, καὶ αὕτη ὑπομελανίζουσα ὡς ἰδέα οὐρανοῦ. καὶ ἕτερος ἵππος λευκὸς, ὡραιότατος, εὐτρεπισμένος καὶ αὐτὸς ὁμοίως, καὶ χρυσοῦς ἀετοὺς ἔχων ἐπὶ τοῦ χασδίου, καὶ ἕτερα πλέγματα χρυσᾶ, ἐπορεύετο ἔμπροσθεν τοῦ βασιλέως, μὴ ἔχων ἀναβάτην. ὁ δὲ πάπας ἦν καθήμενος ἐν τῷ παλατίῳ αὐτοῦ μετὰ παντὸς τοῦ κλήρου, καρδιναλίων δηλαδὴ, μητροπολιτῶν, ἐπισκόπων,

C ἱερέων, καὶ ἄλλου ἱερατικοῦ καταλόγου, καὶ ἀρχόντων, καὶ αὐθεντῶν πολλῶν, ἐκδεχόμενος τὸν βασιλέα. καὶ ἐλθόντες οἱ ἔμπροσθεν καβαλλάριοι, τινὲς μὲν τῶν ἀρχόντων ἐπέζευσαν, καὶ αὐτὸς ὁ δεσπότης, καὶ εἰσῆλθον διὰ τῆς μεγάλης πύλης ἐντὸς τοῦ παλατίου οὗ ἦν ὁ πάπας, τὸν δὲ βασιλέα εἰσήγαγον ἔφιππον δι᾽ ἑτέρας πύλης. γνοὺς δὲ ὁ πάπας, ὅτι ἐγγύς ἐστι τῆς πύλης ὁ βασιλεὺς, ἀνέστη καὶ περιεπάτει· διὸ εὗρεν αὐτὸν ὁ βασιλεὺς, ὄρθιον· καὶ θέλοντα γονατίσαι, οὐκ ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ πάπας, ἀλλ᾽ ἐδέξατο αὐτὸν εἰς τὸν κόλπον αὐτοῦ· καὶ δοὺς αὐτῷ τὴν χεῖρα, ἣν ἠσπάσατο ὁ βασιλεὺς, ἐκάθισεν αὐτὸν ἐξ ἀριστερῶν αὐτοῦ. οἱ δὲ καρδινάλεις παρὰ τοὺς

D πόδας αὐτῶν ἐποίησαν τὸν ἐν Χριστῷ ἀσπασμὸν, ὡς * εἶδον αὐτοὶ ὅ, τε πάπας καὶ ὁ βασιλεύς· καὶ ὁμιλήσαντες λόγους μυστικοὺς τῆς εἰρήνης, ἀνεχώρησαν ἀπ᾽ ἀλλήλων· καὶ ὁ μὲν πάπας ἔμεινεν ἐν τῷ παλατίῳ αὐτοῦ, τὸν δὲ βασιλέα ἔφερον ἔφιππον οἱ αὐτοὶ καβαλλάριοι μετὰ σαλπίγγων εἰς ἕτερον παλάτιον εὐτρεπισμένον πάνυ καλῶς· κἀκεῖ ἀνεπαύσατο μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ, καὶ τῶν ὑπηρετῶν κατὰ τάξιν βασιλικὴν, μηνὶ Μαρτίῳ τετάρτῃ, ἡμέρᾳ τρίτῃ.

* ἴσ. ἴσασι οἱ δύο αὐτοί

Περὶ τῆς εἰσελεύσεως τοῦ πατριάρχου εἰς Φερραρίαν.

E ΠΛΗΣΙΑΣΑΝΤΟΣ τοίνυν τοῦ πατριάρχου ἡμῶν εἰς τὸ καστέλλι Φραγκολὶ, ἔτι αὐτοῦ μακρὰν ἀπέχοντος, ἰδοὺ πρὸς ὑπάντησιν αὐτοῦ ἦλθε μία ναῦς κατάχρυσος, συρομένη ἐν ποταμῷ παρὰ τῆς σκάφης αὐτῆς, καὶ ἐζήτει τὸν πατριάρχην εἰσελθεῖν εἰς αὐτήν· ἦν γὰρ διώροφος καὶ τριώροφος, ὡς ἡ παλαιὰ ἐκείνη τοῦ Νῶε κιβωτός· ἀλλ᾽ ἐκείνη ἀσφάλτῳ ἦν περιησφαλισμένη τὰ ἔσωθεν καὶ τὰ ἔξωθεν· αὕτη δὲ, ὅσον μὲν ἦν ἐν τῷ ὕδατι, πίσσῃ ὑπῆρχε κεχρισμένη, ὅσον δὲ τὸ φαινόμενον ἐν χρώμασι διαφόροις ἦν κεκαλλωπισμένη· καὶ τὰ

ANNO CHRISTI 1438.

καὶ τὰ μὲν ἀνωτέρω τοῦ ποταμοῦ ζωγραφισμένα ὑπῆρχον, μικρὸν δὲ ἀνωτέρω παραθυρίδες τετορνευμέναι, ὡς ἄν τις εἰκάσῃ μετὰ κιόνων λεπτῶν εἶναι αὐτάς, καὶ μετὰ μαρμάρων κοκκίνων· καὶ ἄνωθεν τούτων προσκύψις ὡραιοτάτη. ὑπεράνω δὲ πάσης τῆς νηὸς κύκλωθεν πολεμικά, καὶ ἐν μέσῳ μαγειρεῖον διὰ τὸ ἄνωθεν τὸν καπνὸν εἶναι· καὶ σκάλαι μία ἐν τῇ πρύμνῃ, καὶ μία ἐν τῇ πρώρᾳ, τοῦ ἀνέρχεσθαι καὶ κατέρχεσθαι τοὺς ὑπηρέτας αὐτῆς. ἔσωθεν δὲ παλάτιον ἄλλο, ὡς ἄν τις εἴποι ναὸν περικαλλῆ, καὶ κοιτῶνες διάφοροι περικεκαλυμμένοι βήλοις χρυσοῖς· κύκλωθεν δὲ ἀναβάθραι, καὶ περιβαθμίδες, καὶ καταπετάσματα, καὶ θρόνοι κατεστρωμένοι τάπησι μακροῖς· καὶ κύκλωθεν θεωρία λαμπροτάτη καὶ ἀξιέπαινος. κάτωθεν δὲ τοῦ παλατίου, ὡς κατώγεων αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἀποθῆκαι ὑπῆρχον πολλαί, αἱ μὲν οἴνου, αἱ δὲ ἰχθύων, αἱ δὲ τροφῶν ἄλλων. τί δὲ ἡ καλὴ θέσις τοῦ ὀρόφου αὐτοῦ, καὶ ἡ θαυμαστὴ ἀνάπαυσις τῶν οἰκούντων ἐν αὐτῷ; ἐκαλεῖτο δὲ Ὀρομπούρκιον. τοῦτο ἐλθὸν καὶ τὸν πατριάρχην ἡμῶν εὐφημῆσαν, παρακληθεὶς ἐκεῖνος εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸ μετὰ τῶν ἀρχιερέων, καὶ τοῦ κλήρου παντός. καὶ ἦν ἰδεῖν πλέοντας ἡμᾶς τὸν ποταμὸν ὡς ἐν παλατίῳ ἄλλῳ καὶ σεκρέτῳ, μηδ᾽ ὅλως εἰκάζοντας εἶναι ἐν ὕδατι, ἀλλ᾽ ἐν τῇ ξηρᾷ· πλεύσαντες οὖν διὰ τοῦ ποταμοῦ, ἤλθομεν καὶ ἡμεῖς εἰς Φερραρίαν, προπέμψαντες ἀπὸ Βενετίας πρὸς τὸν πάπαν πρέσβεις, τὸν Ἡρακλείας κῦριν Ἀντώνιον, καὶ τὸν Μονεμβασίας κῦριν Δοσίθεον. εἰς τὸν λιμένα οὖν τῆς Φερραρίας καταντήσαντες ἐν ὥρᾳ τετάρτῃ τῆς ἡμέρας, τῇ ἑβδόμῃ τοῦ Μαρτίου μηνός, ἐμηνύσαμεν τῷ μακαριωτάτῳ πάπᾳ, πῶς ἄρα γενήσεται ἡ τοῦ πατριάρχου συνέλευσις, καὶ πῶς δέξεται ὁ πάπας αὐτόν. τούτων οὖν ἐξεταζομένων, ἐμείναμεν ἐν τῷ χρυσῷ πλοίῳ ἐκείνῳ τὴν νύκτα ἐκείνην· τῇ περὶ δὲ ὥρᾳ πρώτῃ τῆς ἡμέρας, ἦλθον καρδινάλεις τέσσαρες, καὶ ἐπίσκοποι ὡσεὶ εἴκοσι πέντε, καὶ ὁ μαρκέσιος τῆς χώρας ὁ αὐθέντης, καὶ σὺν αὐτῷ πλῆθος ἀρχόντων πολύ, καὶ ἵπποι, καὶ ἡμίονοι· οἷς ἐποχηθέντες εἰσήλθομεν εἰς τὴν Φερραρίαν· ἦν δὲ ὁ πατριάρχης ἔφιππος, καὶ ᾤχετο ἐν μέσῳ δύο καρδιναλίων μετὰ τιμῆς μεγάλης· καὶ πρὸς τὸ παλάτιον τοῦ πάπα εὐθὺς ἀνήλθομεν· καὶ τὸν πάπαν ὁ πατριάρχης ἠσπάσατο ἱστάμενον ἐν τῇ παρειᾷ· ἡμεῖς δὲ καθημένου τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, καὶ τὴν παρειάν, σὺν τοῖς ἔξω κατακίλοις· οἱ δ᾽ ἄλλοι μόνον τὴν χεῖρα, ἢ καὶ μόνῳ τῷ προσκυνήματι *. τοῦ ἀσπασμοῦ τοιγαροῦν γενομένου, ἐκ τοῦ παλατίου ἐξελθόντες, καὶ τῶν ἵππων πάλιν ἐπιβάντες, τῷ πατριάρχῃ ἀπήλθομεν ὀψικεύοντες ἕως τοῦ ἡτοιμασμένου αὐτῷ οἴκου· ὃν ἐκεῖσε καταλιπόντες ἀπήλθομεν ἕκαστος, ὅπου ἂν ἡτοιμάσθη ἡμῖν. αὗταί εἰσιν αἱ τοῦ πάπα προπομπαί, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ ἤλθομεν εἰς Φερραρίαν. τῇ δὲ κυριακῇ τῷ περὶ ὥρισεν ὁ πατριάρχης, καὶ ἐλειτούργησαν ὡσεὶ δεκαπέντε ἱερεῖς ἐν τῷ παλατίῳ αὐτοῦ· καὶ εἱστήκεισαν οἱ ἀρχιερεῖς κατὰ τάξιν, ὁμοίως καὶ οἱ σταυροφόροι, καὶ οἱ ψάλται, καὶ ὁ αὐθέντης τῆς χώρας ὁ μαρκέσιος, καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτοῦ, καὶ πάντες μετ᾽ εὐλαβείας·

QVÆ SYNODVM ANTECEDVNT.

& pars quidem aquæ proxima picta erat; mox fenestellæ torno fabrefactæ minutis quibusdam quasi fultæ columnis, & marmore ornatæ porphyretico adjacebant. Supra illas erat speciosissima porticus, unde quis proclinare se commode posset. In summo autem totius navigii foro tormenta erant ex omni parte bellica; in medio vero culina, quo fumus aptam evaporationem haberet. Scalæ porro inerant duæ, ad puppim una, altera ad proram, per quas ascendere & descendere ministri possent. At vero intus palatium quoddam erat, veluti pulcerrimum templum, variaque cubicula aureis circumtecta aulæis: quæ sedilibus etiam in orbem ductis gradu scansilibus ornata & peristromatis, sellisque instratis longis tapetiis, splendidissima sane & admiratione digna erant ad aspectum. In inferiori vero parte palatii, perinde atque in plano domus, multæ erant cellæ, vinaria, piscaria, & aliæ ad recondenda diversa cibaria. Iam quid de pulcra dicam contignatione fori, & mira quiete habitantium in eo? vocabatur autem Oroburchium. Hoc ergo navigium cum venisset, & acclamationibus patriarcham nostrum consalutasset, rogatus ipse conscendit cum præsulibus, & clero universo. Porro in flumine navigantes tamquam in altero palatio & secreto versabamur; & videbamur nobis non iter navi facere, sed terra. Itaque fluvii navigatione pervenimus & nos Ferrariam, cum jam antea Venetiis ad pontificem legassemus domnum Antonium præsulem Heracleensem, & domnum Dositheum Monembasiensem. In portum igitur Ferrariæ delati hora diei quarta, die vero Martii septima, quæsivimus per nuntium a beatissimo papa, quo ritu patriarcha ingredi deberet in urbem, & quomodo ipsum papa exciperet. Dum ergo de hoc quæritur, noctem illam in aureo illo navigio sumus commorati; mane autem hora diei prima, quatuor advenere cardinales, & episcopi ad viginti quinque, & urbis dominus marchio, magnaque cum ipso nobilium hominum frequentia; adducti quoque equi, & muli, in quos ascendentes Ferrariam ingressi sumus. Porro autem patriarcha equo vehebatur medius inter duos cardinales magno cum honore; continuoque in palatium papæ ascendimus, & patriarcha quidem stantis papæ genam osculatus est, nos autem sedentis dexteram, & genam cum officialibus; reliqui vero aut dexteram tantum deosculati sunt, aut profunda veneratione dumtaxat contenti fuere. Peracta ergo salutatione egressi sumus e palatio, conscensisque iterum equis patriarcham obsequii causa deduximus ad paratam sibi domum; quo ibi relicto ad destinatum sibi quisque diversorium profectus est. Atque hæ sunt honorariæ pompæ, quas papa adhibuit; & ad hunc modum venimus Ferrariam. Die vero dominico mane jussu patriarchæ celebrata est missa per quindecim fere sacerdotes in eius palatio, astantibus ordine præsulibus, & cruce signatis, atque cantoribus: urbis quoque marchio adfuit, ejusque nobiles curiales: astabant autem omnes reverenter.

Absoluto

A Abſoluto autem ſacro omnes per manus patriarchæ ſumpſere panem benedictum.

Diebus aliquot lapſis imperator a pontifice flagitabat, ut ſynodus œcumenica fieret non ſolum epiſcoporum, ſed regum etiam ac ducum, & brevi, totius Italiæ, aut per ſe, aut per ſuos vicarios. reſpondebat is, hoc eſſe impoſſibile propter diſcordias, & mutua inter illos bella. At eo magis inſtare imperator, ut ex conventione ita fieret. Cum ergo pontifex aliud tunc agere non poſſet, ſpatium quatuor menſium quæſivit, quo ſuas gentes congregaret; quod & datum eſt. B Eo igitur ſumpto, literiſque & legatis a pontifice quoquoverſum miſſis, & ſpatio temporis effluente, illiſque non advenientibus, ut eos ad conveniendum promptiores redderemus, conſilium tale cepimus. Placuit ergo omnibus ſynodum œcumenicam indici Ferrariæ, non alibi; ut cognito hoc, Ferrariæ ſcilicet eſſe omnino ſynodum celebrandam, omnes eo convenirent quavis excuſatione poſtpoſita. Itaque communi conſenſu indicta eſt ſynodus die nono Aprilis, feria quarta majoris hebdomadæ, hoc prius condicto, C ut ſi tempus abeat, & ſynodus non conveniat, ſed potius inſaniat in nos, neque liberum ſit nobis aliud agere, pari conſenſu diſputemus de dogmatibus: & ſiquidem de iis inter nos convenerit, Deo gratias; ſin minus, etiam Deo gratias; ut ex vi decreti liceat nobis cum pace abſcedere. Interea lis & controverſia orta eſt de ſedibus occidentalis & orientalis eccleſiæ. poſtulabat enim papa, ut ad unum latus eccleſiæ ſui omnes eccleſiaſtici conſiderent; ad alterum vero imperator & patriarcha cum ſuis omnibus: in medio porro atque ad caput, pontifex ipſe. Contra imperator, id potius imperatoris eſſe, quam papæ, aiebat. D qua de re magna quæſtio habita eſt, donec lecta ſunt acta ſynodorum. Tandem hoc inter eos convenit, ut papæ quidem & pontificiis ea pars templi daretur, quæ læva eſſet ingredienti; altera vero, dextera ſcilicet, imperatori & ſuis: atque ita ſedes in hunc modum collocatæ ſunt; pontificis quidem ſedes ad partem illi aſſignatam, diſtans a ſacro altari paſſus fere quatuor: infra illam uno fere paſſu ſedes imperatoris Alemaniæ vacua, tantum in ſpeciem poſita. prope hanc ſedere cardinales, & deinceps metropolitæ, & epiſcopi ad centum & quinquaginta. E Sacerdotes autem & diaconi aliique protonotarii erant innumeri. Similiter e regione ſedes imperatori parata fuit, ornata purpureo, auroque contexto peripetaſmate: deinde patriarchæ & vicariorum, totiuſque orientalis eccleſiæ ſedes ordine diſpoſitæ ſunt. His ita ex pacto & conventu jurejurando etiam ad majorem cautionem firmatis, feria quarta, ut diximus, majoris hebdomadæ, convenimus in templum epiſcopii, quod ſancto eximioque martyri Georgio dicatum eſt. Et papa quidem primus introiit, ſeditque ſua in ſede ad latus aquilonare,

A ἐν δὲ τῷ τέλει ἔλαβον πάντες ἀντίδωρον παρὰ τῶν χειρῶν τοῦ πατριάρχου.

Διαγινομένων τοίνυν ἡμερῶν τινων, ἐζήτει τὸν πάπαν ὁ βασιλεὺς, σύνοδον οἰκουμενικὴν γενέσθαι, οὐ μόνον τῶν ἐπισκόπων, ἀλλὰ καὶ τῶν ῥηγάδων, καὶ τῶν δουκῶν, καὶ ἁπλῶς, πάσης Ἰταλίας, ἢ δι᾽ ἑαυτῶν, ἢ διὰ τοποτηρητῶν. ὁ δὲ ἀδυνάτως ἔχειν τοῦτο ἔλεγε διὰ τὰς διχονοίας καὶ ἀλληλομαχίας· ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ ἔτι ὡς συμπεφωνημένον ἐζήτει ἀεί. οὐκ ἔχων οὖν ὁ πάπας τότε ἄλλως ποιῆσαι, ἐζήτησε διορίαν μηνῶν τεσσάρων, ἕως οὗ συνάξῃ τὰ γένη αὐτοῦ, ὃ καὶ γέγονε. B τῆς οὖν διορίας δοθείσης, καὶ πανταχοῦ γράμματα καὶ πρέσβεις ἀποστείλαντος τοῦ πάπα, καὶ τοῦ καιροῦ τῆς διορίας τρέχοντος, κἀκείνων μὴ ἐρχομένων, ἐβουλευσάμεθα μέθοδόν τινα εἰς τὸ προθύμους ποιῆσαι αὐτοὺς ἐλθεῖν· καὶ δὴ ἅπασιν ἀνεφάνη καλὸν, ἀνακηρυχθῆναι σύνοδον οἰκουμενικὴν ἐν τῇ Φερραρίᾳ, καὶ οὐκ ἀλλαχοῦ· ὅπως γνόντες οἱ πανταχοῦ, ὅτι κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ἐν τῇ Φερραρίᾳ γίνεται ἡ σύνοδος, ἔλθωσιν ἀπαραιτήτως χωρὶς προφάσεως. ὁμογνωμονήσαντες οὖν ἀνεκηρύξαμεν τὴν σύνοδον, μηνὶ Ἀπριλίῳ ἐννάτῃ, τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ τετάρτῃ τῆς τεσσαρακοστῆς, μετὰ συμφωνίας τοιαύτης· ὅτι ἐὰν πλημμελεῖ ὁ καιρὸς, καὶ C ἡ σύνοδος οὐ συνέρχεται, ἀλλὰ μᾶλλον μαίνεται καθ᾽ ἡμῶν, καὶ μὴ ἐχόντων ἡμῶν ἄλλως πῶς ποιῆσαι, γνώμῃ κοινῇ ἵνα διαλεχθῶμεν περὶ τῶν δογμάτων· καὶ εἰ μὲν ἑνωθῶμεν, δόξα τῷ Θεῷ, εἰ δ᾽ οὐ, πάλιν δόξα τῷ Θεῷ, ἵνα μετ᾽ εἰρήνης ἀπ᾽ ἀλλήλων ἀπελθεῖν κατὰ δύναμιν τοῦ δεκρέτου γενήσηται ἡμῖν. Μέσον δὲ τούτων τῶν ἡμερῶν ζήτησις καὶ φιλονεικία ἐγένετο περὶ τῶν θρόνων τῆς τε δυτικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ἀνατολικῆς. ἐζήτει γὰρ ὁ πάπας, ἐν ἑνὶ μέρει τῆς ἐκκλησίας ἵνα καθίσωσιν οἱ αὐτοῦ ἐκκλησιαστικοὶ πάντες, καὶ ἐν τῷ ἄλλῳ μέρει ὁ βασιλεὺς, ὁ πατριάρχης, καὶ οἱ μετ᾽ αὐτῶν πάντες, ἐν τῷ μέσῳ δὲ καὶ ἀπὸ κεφαλῆς ὁ πάπας· ὁ δὲ βασιλεὺς ἔλεγε πάλιν· D τοῦτο τοῦ βασιλέως ἐστὶ μᾶλλον ἢ τοῦ πάπα. καὶ πολὺς ἐγένετο περὶ τούτου λόγος, ἕως οὗ ἀνέγνωσαν τὰ πρακτικὰ τῶν συνόδων. τέλος συνεφώνησαν οὕτως, ὅτι τὸ ἓν μέρος τοῦ ναοῦ εἰσιόντι ἀριστερὰ δοθῇ τῷ πάπᾳ καὶ τοῖς μετ᾽ αὐτοῦ· τὸ δὲ ἄλλο μέρος, τὸ δεξιὸν δηλονότι, τῷ βασιλεῖ καὶ τοῖς μετ᾽ αὐτοῦ. καὶ ἔστησαν τοὺς θρόνους οὕτω· τοῦ πάπα τὸν θρόνον ἐν τῷ δοθέντι μέρει αὐτῷ, ἐγγὺς τῆς ἁγίας τραπέζης ὡς ὀργυιὰς τέσσαρας· κατώτερον τοῦ θρόνου τοῦ πάπα ὡς ὀργυιὰν μίαν, τὸν θρόνον τοῦ βασιλέως τῆς Ἀλαμανίας· εἱστήκει δὲ κενὸς μόνον εἰς τύπον. ἐγγὺς δὲ τούτου ἐκάθισαν οἱ καρδινάλεις, καὶ καθεξῆς μητροπολῖται καὶ ἐπίσκοποι τὸν ἀριθμὸν ὡσεὶ ἑκατὸν πεν- E τήκοντα. οἱ ἱερεῖς δὲ καὶ διάκονοι καὶ ἕτεροι πρωτονοτάριοι ἀμέτρητοι ἦσαν. ὁμοίως, καὶ ἐν τῷ ἑτέρῳ μέρει ἡτοίμασαν τοῦ βασιλέως τὸν θρόνον μετὰ ἐρυθροῦ καὶ χρυσοϋφάντου χασδίου, καὶ καθεξῆς τοῦ τε πατριάρχου, καὶ τῶν τοποτηρητῶν, καὶ πάσης τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας κατὰ τάξιν. Τούτων οὕτω συμφωνηθέντων, καὶ ὁρκωμοτικοῦ διὰ πλείονα ἀσφάλειαν γενομένου, τῇ μεγάλῃ τετάρτῃ, καθὼς ἔφημεν, συνήχθημεν ἐν τῷ ναῷ τῆς ἐπισκοπῆς, τῷ ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου. εἰσῆλθεν οὖν πρῶτος ὁ πάπας, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ ἐν τῷ βορείῳ μέρει,

καθὼς

Anno Christi 1438.

καθὼς ἀνωτέρω δεδήλωται, κατὰ τὴν συμφωνίαν ἡμῶν· εἶτα ἐκάθισεν ὁ βασιλεὺς ἡμῶν ἐν τῷ νοτίῳ· ἐκάθισε δὲ καὶ ὁ δεσπότης, ὁ τοῦ βασιλέως ἀδελφὸς κῦρις Δημήτριος, ἐκ δεξιῶν μὲν τοῦ βασιλέως, κατώτερον δὲ ὡσεὶ σπιθαμὰς τέσσαρας· ἐκάθισε καὶ ὁ πατριάρχης ἐπὶ θρόνου καὶ αὐτὸς ὑψηλοῦ, εἶτα οἱ τοποτηρηταὶ τῶν πατριαρχῶν. ὑπῆρχον δὲ τοῦ Ἀλεξανδρείας, ὁ Ἡρακλείας κῦρις Ἀντώνιος· καὶ ὁ τιμιώτατος πνευματικὸς κῦρις Γρηγόριος· τοῦ Ἀντιοχείας, ὁ Ἐφέσου κῦρις Μάρκος, καὶ ὁ Ῥωσίας κῦρις Ἰσίδωρος· τοῦ Ἱεροσολύμων, ὁ Μονεμβασίας κῦρις Δοσίθεος, καὶ ὁ Σάρδεων ἐκεῖνος κῦρις Διονύσιος· εἶτα ἐκάθισεν ὁ χορὸς τῶν μητροπολιτῶν κατὰ τὴν τάξιν αὐτῶν, οἵ τινες ἦσαν οὗτοι· ὁ Τραπεζοῦντος, κῦρις Δωρόθεος, τὸν τόπον τοῦ Καισαρείας· ὁ Κυζίκου, τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας, κῦρις Μητροφάνης· ὁ Νικαίας, τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σάρδεων, κῦρις Βησσαρίων· ὁ Νικομηδείας Μακάριος· ὁ Λακεδαιμονίας, καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Νικομηδείας, κῦρις Μεθόδιος· ὁ Μιτυλήνης, καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σίδης, κῦρις Δωρόθεος· ὁ Ἀμασείας Ἰωάσαφ· ὁ Μολδοβλαχίας, καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σεβαστείας, Δαμιανός· ὁ Σταυρουπόλεως Ἡσαΐας· ὁ Ῥόδου Ναθαναήλ· ὁ Δίστρας Κάλλιστος· ὁ Γάνου Γεννάδιος· ὁ Δράμας Δοσίθεος· ὁ Μελενίκου Εὐστράτιος· ὁ Ἀγχιάλου Σωφρόνιος. ὑπῆρχον καὶ ἀπὸ τῆς Ἰβηρίας μητροπολίτης εἷς, καὶ ἐπίσκοπος εἷς. εἶτα ἐκάθισαν οἱ σταυροφόροι ἄρχοντες κύκλῳ τοῦ πατριάρχου, κάτωθεν δὲ οἱ ἡγούμενοι μετὰ τῶν Ἁγιορειτῶν, καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοί, ἅπαντες κατὰ τὴν τάξιν αὐτῶν.

Προκαθημένου δὲ τοῦ μακαριωτάτου πάπα ἐν τῷ βορείῳ μέρει, καθὼς εἰρήκαμεν· κάτωθεν τούτου, τοῦ βασιλέως τῶν Ἀλαμανῶν θρόνος ὑπῆρχεν, ὡς εἴρηται. μετὰ δὲ τοῦτον ἐκάθισαν οἱ καρδινάλεις· ὁ ἀνεψιὸς τοῦ πάπα ὁ καμεράριος, κῦρις Φραγκίσκος, καρδινάλις τοῦ ἁγίου Κλήμεντος· ὁ τοῦ ἁγίου Μάρκου, κῦρις Ἀγγελῶτος· ὁ Σαβινένσις ἐπίσκοπος κῦρις Ἰορδάνος, καρδινάλις Οὐρσῖνος· ὁ τοῦ ἁγίου Ἀγγέλου κῦρις Ἰουλιανός· ὁ τοῦ ἁγίου Σταυροῦ κῦρις Νικόλαος καρδινάλις Φιρμάνος· ὁ Πορτουένσις ἐπίσκοπος κῦρις Βερράνδας, καρδινάλις Πλακεντίας· ὁ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, κῦρις Πρόσπερος καρδινάλις Κολούμνας· ὁ Ὀστιένσις ἐπίσκοπος κῦρις Ἀντώνιος καρδινάλις Βονωνίας. ἐπίσκοποι δὲ καὶ ἀρχιεπίσκοποι ὡσεὶ διακόσιοι, ἀλλὰ καὶ ἡγούμενοι, καὶ ἀρχιμανδρῖται, καὶ ἕτεροι πολλοὶ ποιμένες ἐκκλησιαστικοί. ὁ δὲ ἡμέτερος πατριάρχης ἀσθενῶν ἦν, καὶ οὐκ ἦλθεν· ὁμοίως καὶ ὁ Σάρδεων. ἀλλ' ὁ πατριάρχης ἀπέστειλε προτροπὴν ἑαυτοῦ καὶ θέλημα, καὶ ἀνέγνωσαν αὐτό.

Μέσον δὲ τοῦ ναοῦ καὶ τῶν δύο μερῶν τοῦ κλήρου, ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας τραπέζης, ἔστησαν θρόνον ὡραιότατον, πάνυ κεκοσμημένον, καὶ εὐτρεπισμένον μετὰ χρυσοῦ βλαττίου. ἐπάνω δὲ ἐκάθισεν ὁ μέγας καὶ δίκαιος κριτὴς, ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἤγουν τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον· ἐξ ἑκατέρων δὲ τῶν μερῶν αὐτοῦ ἔκειντο αἱ κάραι τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, καὶ λαμπάδες ἀνάπτουσαι ἔμπροσθεν αὐτῶν. καὶ ἦν ἰδεῖν φρικτὸν καὶ ξένον θέαμα ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. καὶ ἡ ἐκκλησία ὡς οὐρανὸς ἐγένετο, ὥστε καὶ μνησθῆναι τοῦ λέγοντος·

A ut supra declaratum est; juxta conventionem. Dehinc imperator noster sedit ad latus australe; sedit etiam despotes imperatoris frater domnus Demetrius a dextris quidem imperatoris, illo autem inferior quatuor fere palmos. Sedit & patriarcha in alta & ipse sede; deinde vicarii patriarcharum, Alexandrini quidem Heracleensis domnus Antonius, & honorabilis a confessionibus domnus Gregorius: Antiocheni vero domnus Marcus Ephesius, & Russiæ domnus Isidorus; Hierosolymitani autem Monembasiensis domnus Dositheus, & Sardium domnus ille Dionysius. Post hos metropolitarum ordo consedit suo quisque in B loco; Erant autem hi, Trapezuntius domnus Dorotheus, & agens vices Cæsareensis. Cyzicenus domnus Metrophanes, agens vices Ancyrani. Nicænus domnus Bessario agens vices metropolitæ Sardium. Macarius Nicomediensis. domnus Methodius metropolita Lacedæmonius, & agens vices Nicomediensis. domnus Dorotheus metropolita Mitylenensis, & vices agens Sidensis. Amasiensis Ioasaph. Muldoblachiensis Damianus, & vices agens Sebasteensis. Isaias Stauropolitanus. Nathanael Rhodius. Callistus Distrensis. Gennadius Ganensis. Dositheus Dramensis. Eustratius Melenici. Anchiali C Sophronius. Erant etiam ex Iberia metropolita unus, & episcopus unus. Dein sederunt cruce signati viri nobiles circum patriarcham; infra vero Hegumeni cum Montis sancti monachis, ceterique clerici juxta ordinem quisque suum.

Præsidente autem beatissimo papa ad latus aquilonare, sicuti diximus, infra eum sedes erat imperatoris Alemanorum, ut dictum est. Sederunt postea cardinales, domnus Franciscus papæ nepos, camerarius, cardinalis sancti Clementis. domnus Angelottus cardinalis sancti Marci. domnus Iordanus cardinalis Vrsinus episco- D pus Sabinensis. domnus Iulianus cardinalis sancti Angeli. Domnus Nicolaus sanctæ Crucis cardinalis Firmanus. domnus Berranda cardinalis Placentiæ episcopus Portuensis. Domnus Prosper cardinalis Columna sancti Georgii. Domnus Antonius cardinalis Bononiæ episcopus Ostiensis. Episcopi vero & archiepiscopi fere ducenti, sed & hegumeni, & archimandritæ, & complures alii pastores ecclesiastici. Verum patriarcha noster ægrotabat, atque ideo non venit; metropolita itidem Sardium. Quapropter adhortationem & consensum suum misit patriarcha, qui & lectus est.

E Ceterum in medio templi, atque inter duos cleros, ante sacrum altare solium pulcerrimum posuere, perquam ornatum, apparatumque aureo velamento: in quo sedit judex magnus & justus dominus noster Iesus Christus, hoc est sanctum euangelium, appositis hinc inde sanctorum apostolorum Petri & Pauli capitibus, cereisque ante illa accensis. Et erat plane die illo spectaculum visu horrendum, & admirationis plenum. Nam ecclesia facta erat velut alterum cælum, ut illud canticum nobis in mentem venerit;

Quæ synodum antecedunt.

Luminosum cælum tota visa est ecclesia, quæ lucidos reddit fideles; in qua stantes acclamamus, Domum istam conserva domine.

His ita se habentibus, omnibusque sacra veste indutis, tam orientales, quam occidentales episcopi sedere omnes; & consecuto silentio pontifex clara voce pronuntiavit: *Benedictus dominus Deus Israel.* (Luc. 1.) cœperuntque omnes divinas laudes, hymnos, & preces cantare. deinde sederunt, & promulgationem synodi pro ambone recitari jusserunt: sed ante illam præcepit imperator una cum pontifice, ut de scripto legeretur patriarchæ cohortatio. Et ita surgens diaconus quidam patriarchæ referendarius orsus est dicere.

Exhortatio patriarchæ.

In nomine sanctæ vitæque principii Trinitatis, Patris & Filii, & Spiritus sancti, duæ Christianorum partes, Italorum scilicet, & Græcorum hodie communi consensu convenerunt ad indicendam sacrosanctam œcumenicam synodum. Et ex una quidem parte sancti patres orientalis ecclesiæ, videlicet serenissimus imperator Ioannes Palæologus, & patriarcha domnus Ioseph, & archiepiscopi, & cruce signati, & primarii orientalis ecclesiæ, sacerdotes, diaconi, ejusque universus clerus: ex altera vero similiter Italorum parte tota sancta occidentalis Romana ecclesia, scilicet beatissimus papa cum universo suo sacerdotali ordine, consentimus, & contenti hoc sumus, ut sancta & œcumenica hæc synodus celebretur in hac urbe Ferraria, in templo sancti magnique martyris Georgii, quod situm est in hac ipsa media urbe; & indicimus, & spatium damus, quod ab hoc tempore, anno scilicet millesimo quadringentesimo trigesimo octavo, die nono mensis Aprilis, indictionis primæ, sumatur ad menses quatuor; ut in omnibus locis, & regnis Christianorum notum sit omnibus, atque omnes conveniant, reliqui etiam Basileensis concilii, quique Romæ sunt, & omnis Christianus, quicumque advenire voluerit, veniat ad tempus constitutum. Quod si quis despexerit, aut aspernatus fuerit hanc sanctam synodum, neque advenerit usque ad præfinitum tempus, ut excommunicationi subjaceat, nisi amplexus fuerit quæcumque ab hac legitima synodo fuerint decreta. Et si quispiam eminente sit statu, aut doctor, aut ecclesiastico fungatur officio, dicimus mittendam esse ab eo suam confessionem, aut vicarium, si nequeat ipse venire; utque approbet atque recipiat quæcumque sancta synodus decernet: quod si rejecerit, ut diximus, sit excommunicationis censura perculsus. Idem de magnis principibus, regibus & ducibus, aliisve locorum dominis dicimus; ipsos etiam debere convenire, mandato papæ, & imperatoris, & synodi obedientes; vel certe & ipsos eadem similiter scribere. Si vero iidem reges, & principes alibi voluerint synodum celebrari, ut de eo quod potius sit deliberent, atque id sit in synodi potestate, usque ad tempus præstitutum.

A Οὐρανὸς πολύφωτος ἡ ἐκκλησία ἀνεδείχθη ἅπασα, φωταγωγοῦσα τοὺς πιστοὺς, ἐν ᾗ ἑστῶτες κραυγάζομεν, Τοῦτον τὸν οἶκον στερέωσον κύριε.

Τούτων οὖν γινομένων, καὶ πάντων ἐνδεδυμένων τὰς ἱερατικὰς στολὰς, οἵ τε τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως ἀρχιερεῖς ἅπαντες ἐκάθισαν. σιωπῆς δὲ γινομένης, ἐξεφώνησεν ὁ μακαριώτατος πάπας· Εὐλογητὸς κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραήλ. καὶ ἤρξαντο πάντες δοξολογίας, καὶ ὕμνου, καὶ ἱκετηρίων ᾠδῶν: εἶτα ἐκάθισαν, καὶ ὥρισαν ἐπ' ἄμβωνος ἀναγνωσθῆναι τὴν τῆς συνόδου ἀνακήρυξιν. πρὸ ταύτης δὲ ὥρισεν ὁ βασιλεὺς μετὰ τοῦ πάπα, ἀναγνωσθῆναι ἐγγράφως τὴν προτροπὴν τοῦ πατριάρχου· καὶ οὕτως B ἀνέστη ὁ ῥεφερενδάριος τοῦ πατριάρχου διάκονός τις, καὶ ἤρξατο λέγειν.

Η προτροπὴ τοῦ πατριάρχου.

Εν ὀνόματι τῆς ἁγίας καὶ ζωαρχικῆς Τριάδος, τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὰ δύο μέρη τῶν Χριστιανῶν τῶν δὲ Ἰταλῶν καὶ τῶν Γραικῶν, σήμερον συνεφώνησαν ἀνακηρύξαι τὴν ἁγίαν καὶ ἱερὰν καὶ οἰκουμενικὴν σύνοδον· οἵ τινες ἅγιοι πατέρες τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀφ' ἑνὸς μέρους, ὅ, τε γαληνότατος βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος, ὅ, τε πατριάρχης κῦρις Ἰωσὴφ, καὶ οἱ C ἀρχιερεῖς, οἵ τε σταυροφόροι καὶ ἄρχοντες τῆς ἐκκλησίας τῆς ἀνατολικῆς, ἱερεῖς, καὶ διάκονοι, καὶ πᾶς ὁ κλῆρος αὐτῆς· ὁμοίως ἀπ' ἄλλου μέρους τῶν Ἰταλῶν, πᾶσα ἡ δυτικὴ ἁγία ἐκκλησία τῆς Ῥώμης, ὅ, τε μακαριώτατος πάπας, καὶ πᾶσα ἱερωσύνη αὐτοῦ, ὁμολογοῦμεν καὶ στέργομεν, ταύτην τὴν ἁγίαν καὶ οἰκουμενικὴν σύνοδον γενέσθαι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τῆς Φερραρίας, ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, ἐν μέσῳ τῆς αὐτῆς πόλεως· καὶ κηρύττομεν, καὶ δίδομεν διορίαν ἀπὸ τοῦ νῦν ͵αυλη', Ἀπριλίου ἐννάτῃ, ἰνδικτιῶνος πρώτης καὶ ἔμπροσθεν, μῆνας τέσσαρας, D εἰς ὅλους τοὺς τόπους καὶ εἰς ὅλα τὰ ῥηγάτα τῶν χριστιανῶν, ὅπως ἔλθωσι πάντες, καὶ οἱ λοιποὶ τοῦ Κονσιλίου τῆς Βασιλείας, καὶ οἱ τῆς Ῥώμης, καὶ πᾶς χριστιανός· ὅστις βούλεται οὖν ἐλθέτω ἕως τοῦ διωρισμένου καιροῦ· καὶ ὅστις καταφρονήσει, ἢ ἀθετήσει τὴν ἁγίαν ταύτην σύνοδον, καὶ οὐδὲ ἔλθῃ ἕως τοῦ διωρισμένου καιροῦ, ἵνα μένῃ ὑπὸ κανόνα ἀφορισμοῦ, ἐὰν μὴ στέρξῃ ὅσα ποιήσει ἡ σύνοδος αὕτη ἡ νομοθετημένη. καὶ εἰ ἔστιν ἄνθρωπος ὑψηλὸς, ἢ σοφὸς, ἢ τῆς ἐκκλησίας ὀφφικιάλιος, λέγομεν, ἵνα πέμψῃ τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ, ἢ τοποτηρητὴν, εἰ οὐ δύναται ἐλθεῖν, καὶ ἵνα στέρξῃ καὶ ὁμολογήσῃ ὅσα ποιήσει ἡ E ἁγία σύνοδος· εἰ δὲ ἀθετήσει, ὡς εἴπομεν, ἵνα μένῃ ἐπὶ κανόνα ἀφορισμοῦ. ὁμοίως λέγομεν, καὶ οἱ μεγάλοι αὐθέντες, καὶ ῥηγάδες, καὶ δουκάδες, καὶ ἕτεροι αὐθέντες, ἵνα ἔλθωσι καὶ αὐτοὶ ἀπὸ ὁρισμοῦ τοῦ πάπα, καὶ τοῦ βασιλέως, καὶ τῆς συνόδου, ἢ ἵνα γράψωσι καὶ αὐτοὶ ὁμοίως τὰ αὐτά. εἰ δὲ πάλιν βουληθῶσιν οἱ αὐτοὶ ῥηγάδες καὶ αὐθέντες ἐν ἑτέρῳ τόπῳ γενέσθαι τὸ κάθισμα τῆς συνόδου, τότε ἵνα σκέψωνται πάλιν τὸ κρειττότερον, εἴ τι φανῇ τῇ συνόδῳ, ἕως τοῦ διωρισμένου καιροῦ.

ANNO CHRISTI 1438.

Τούτου ἀναγνωσθέντος, ὤρισαν ἵνα καὶ τὸ δεκρέτον τοῦ μακαριωτάτου πάπα ἀναγνωσθῇ ἐπ' ἄμβωνος. Καὶ δὴ ἐξελέξαντο οἱ Λατῖνοι ἀπὸ τοῦ μέρους αὐτῶν τὸν ἀρχιεπίσκοπον Γραδένσιν· ἐξελέξαντο δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι ἀπὸ τοῦ μέρους αὐτῶν τὸν Μιτυλήνης Δωρόθεον. τούτοις ἐπ' ἄμβωνα προστάξαντες ἀναβῆναι, ἐκέλευσαν ἀναγνῶναι Ἑλληνικῶς τε καὶ Ῥωμαϊκῶς τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου τὴν ἀνακήρυξιν. καὶ ἀνέγνω ταύτην Ῥωμαϊκῶς πρῶτον ὁ τοῦ μέρους τῶν Ἰταλῶν ἀρχιεπίσκοπος, εἶτα ὁ τοῦ μέρους ἡμῶν μητροπολίτης, ἔχουσαν οὕτως·

ΤΟ ΔΕΚΡΕΤΟΝ ΤΟΥ ΠΑΠΑ.

Εὐγένιος ἐπίσκοπος δοῦλος τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, εἰς ἀΐδιον τοῦ πράγματος μνήμην.

ΜΕΓΑΛΑ τῷ παντοδυνάμῳ Θεῷ εὐχαριστῆσαι ἡμᾶς ὡς ἀληθῶς προσήκει, ὃς τῶν παλαιῶν αὐτοῦ οἰκτιρμῶν οὐκ ἀμνημονεύων, τὴν αὐτοῦ ἐκκλησίαν γονιμωτέραις ἀεὶ προκοπαῖς προβιβάζει. ταύτην γὰρ εἰ καὶ χειμάζεσθαι τῇ τῶν πειρασμῶν τε καὶ θλίψεων ζάλῃ καὶ τρικυμίᾳ ἔσθ' ὅτε ἀφίησιν, ἀλλ' οὔποτ' ἐᾷ καταβυθίζεσθαι· κορυφουμένων δὲ τῶν κυμάτων ἀβλαβῆ αὐτὴν διατηρεῖ, παρασκευάζει τε τῇ ἀφάτῳ αὐτοῦ φιλανθρωπίᾳ ἐκείνην ἐν ταῖς πολλαῖς καὶ ποικίλαις περιστάσεσιν ἀκμάζουσαν μᾶλλον διὰ παντὸς καὶ ἰσχυροτέραν φαίνεσθαι. ἰδοὺ γὰρ οἱ ἀνατολικοὶ δῆμοι καὶ δυτικοὶ διεσχισμένοι ἔκπαλαι ἀπ' ἀλλήλων, εἰς μίαν ἑνώσεως καὶ εἰρήνης χάριν συνδραμεῖν σπεύδουσιν. οἱ δὴ τῷ σφᾶς αὐτοὺς χρονίᾳ κεχωρίσθαι διχονοίᾳ, ἤχαλλον ὡς εἰκός· μετὰ πολλοὺς δὲ αἰῶνας, αὐτοῦ δήπου χορηγοῦντος ἐξ οὗ πᾶσα δόσις ἀγαθὴ, ἐφέσει τῆς ἁγίας ἑνώσεως εἰς τουτονὶ συνῆλθον τὸν τόπον. τῆς ἡμετέρας τοίνυν ὑπηρεσίας, ἁπάσης τε τῆς ἐκκλησίας ἔργον ἐστί τε καὶ εἶναι νοοῦμεν, τὸ πάσῃ δυνάμει πειρᾶσθαι, ὅπως τὰ οὕτως εὐτυχῆ προοίμια σπουδῇ συνεχεῖ καὶ ἀδιαλείπτῳ τήν τε προχώρησιν καὶ τὴν ἔκβασιν εὐδαίμονα δέξηται, ὡς ἂν συνεργοὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος εἶναί τε καὶ λογίζεσθαι ἀξιωθῶμεν. ὁ τοίνυν ποθεινότατος ἡμῖν υἱὸς, Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς, ἅμα τῷ θεοσεβεστάτῳ ἀδελφῷ Ἰωσὴφ τῷ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχῃ, καὶ τοῖς τῶν λοιπῶν πατριαρχικῶν θρόνων τοποτηρηταῖς, μεγάλῃ τε ἀρχιεπισκόπων, ἐπισκόπων, ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, καὶ ἀρχόντων εὐγενῶν συνοδίᾳ, τῇ ὀγδόῃ τοῦ Φεβρουαρίου μηνὸς τοῦ ἄρτι παρεληλυθότος, εἰς τὰς Βενετίας ἤγουν εἰς τὸν ἔσχατον λιμένα ἔφθασαν. ἐκεῖ δὲ, ὡς πολλάκις καὶ πρότερον ἐτύγχανε πεποιηκὼς, ἀπὸ εὐλόγων αἰτιῶν εἰς τὴν Βασιλείαν διὰ τὴν τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου σύγκροτησιν μὴ δύνασθαι ἀπελθεῖν ἀναφανδὸν ἐδήλωσε· καὶ τοῦτο τοῖς ἐν τῇ Βασιλείᾳ διὰ γραμμάτων ἐνέφηνε, παρακελευόμενος καὶ ἐκζητῶν ἅπαντας, ὅπως εἰς τὴν Φερραρίαν, τὴν πρὸς τὴν τοιᾶσδε συνόδου σύγκροτησιν ἐκλεχθεῖσαν, διὰ τὴν τελείωσιν τοῦ τοιούτου ἔργου οὕτως εὐσεβοῦς μεταναστῶσιν. Ἡμεῖς οὖν οἱ τὴν ἱερωτάτην ταύτην ἕνωσιν ἐν μέσῃ καρδίᾳ ἀεὶ φέροντες, ταύτην πλείστῃ ὅσῃ σπουδῇ συντελεῖσθαι ἐφιέμενοι, τὸ δεκρέτον τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου μετ' αὐτῶν τῶν Γραικῶν συμφωνηθὲν, καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ τόπου ὑπὲρ τῆς ἀθροίσεως τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου,

QVAE SYNODVM ANTECEDVNT.

Lecto hoc jusserunt etiam beatissimi papæ decretum pro ambone recitari. Delegerunt igitur Latini ex suis archiepiscopum Gradensem; delegerunt etiam nostri de suis Dorotheum Mitylenensem. His, ut ambonem conscenderent, admonitis, præceptum est, ut Græce & Latine recitarent synodi œcumenicæ indictionem; quæ primum quidem Latine recitata est ab archiepiscopo partis Italorum; deinde a metropolita partis nostræ, ita se habens:

DECRETVM PAPÆ.

Eugenius episcopus servus servorum Dei; ad perpetuam rei memoriam.

MAGNÆ profecto sunt nobis agendæ omnipotenti Deo gratiæ, qui antiquarum suarum miserationum non immemor ecclesiam suam fecundioribus semper progressibus reddit ampliorem. Hanc enim etsi tentationum tribulationumque æstu ac turbine agitari quandoque sinit, nunquam tamen submergi permittit: sed fluctibus intumescentibus eam servat incolumem; efficitque pro ineffabili sua in genus humanum benevolentia, ut inter multos variosque casus & afflictiones semper illa magis vigeat, validiorque consistat. Ecce enim orientales, & occidentales populi jam olim dissidio a se invicem sejuncti in unam unitatis & pacis gratiam convenire festinant. nam ægre ferentes, ut par est, diuturna secerni discordia, post multa sæcula; ipso videlicet a quo omne datum optimum, largiente; sanctæ conjunctionis desiderio in hunc concurrere locum. Nostræ igitur servitutis, ecclesiæque totius est & esse intelligimus, eniti totis viribus, ut tam prospera exordia assiduo & nunquam intermisso studio progressum habeant, exitumque felicem; ut scilicet Dei gratiæ cooperatores esse, & haberi mereamur. Sane dilectissimus filius noster Ioannes Palæologus Romæorum imperator, una cum piissimo fratre nostro Iosepho Constantinopolitano patriarcha, & reliquis patriarchalium sedium vicariis, magnoque archiepiscoporum, episcoporum, ecclesiasticorum hominum, ac aliorum nobilium comitatu ad diem octavum proximi mensis Februarii Venetias, id est in portum ultimum venere; ubi se imperator, ut sæpe etiam antea fecit, justis de causis Basileam ire non posse ad celebrandam œcumenicam synodum aperte declaravit: quod etiam per literas Basileæ congregatis significavit; adhortans omnes, atque illud ab omnibus flagitans, ut Ferrariam, quæ ad habendam hujusmodi synodum delecta est, quo perficiatur adeo pium opus, se conferant. Nos igitur, quibus semper sacratissima hæc unitas maxime cordi est, summo illam studio perfici cupientes, decretum Basileensis concilii, communi ejus & Græcorum consensu factum, & loci delectum, in quo synodus œcumenica fieret, in eadem synodo ab iis,

QVÆ SYNODVM ANTECEDVNT.

ANNO CHRISTI 1438.

qui Basileæ coacti sunt, habitum, & per nos deinde Bononiæ confirmatum, instantibus etiam ipsis tum imperatoris, tum patriarchæ legatis: nec non alia, quæcumque spectant ad hoc sanctum opus conjunctionis, prout nostræ servitutis exigit debitum, promovere atque ad finem perducere vehementer studemus. Omni igitur meliori modo & forma decernimus, & declaramus, consentientibus dictis imperatore, & patriarcha, qui præsentes hic sunt; & omnibus qui ad hanc synodum convenere, sacram œcumenicam synodum esse in hac urbe Ferraria, libero tutoque loco celebrandam, atque ita debere dictam synodum ab omnibus haberi & nominari. Vbi sine ulla contentiosa decertatione, aut turbulentis animis sui nimium studiosis, aut pervicacia; imo potius cum omni caritate tractandum erit sanctum hoc unitatis negotium; quod Deo duce & propitio prospere successurum speramus cum reliquis sanctis negotiis, propter quæ hæc synodus convocata est. Datum Ferrariæ, die nono Aprilis, anno domini millesimo quadringentesimo trigesimo octavo.

Lectis his aliisque scripturis, constitutum est, ut Ferrariæ synodus fieret. Deinde surrexit quidam ex parte Italorum, & interrogavit eorum cardinales, & archiepiscopos, & episcopos, & clericos omnes, dicens: Recipitisne hæc, quæ scripta, & lecta sunt hodie coram vobis? at illi respondentes dixerunt; Recipimus, & approbamus. Tunc interrogaverunt & Græci suos præsules, similiter & reliquos omnes iisdem verbis; & illi responderunt: Recipimus & approbamus. & scripta fuit approbatio utriusque partis, & indictum concilium, & sessionum celebratio in urbe Ferraria, ut supra dictum est.

Post hæc igitur dicta & facta, episcopi paululum consedere; mox surgentes cœperunt Deo gratias agere, & hymnos canere. Oratione peracta, hymnoque absoluto dimissa est synodus. Hic vero quis memoret, aut singula minutatim queat enarrare, quæ tunc acta sunt? Patriarcharum ordines, honoris adhibiti imperatoribus æqualitatem, lateris septemtrionalis majestatem, ut sacerdotes & episcopi considebant induti toto habitu pontificio; splendorem lateris australis, ubi præsules orientales sedebant; sedes ordine positas, & scamna, & scabella; clericorum multitudinem, notariorum numerum, optimatum ordinem, in summa totum consessum numerosum? Attamen synodus dimissa est, & abiit unusquisque quo erat collibitum.

Elapsis igitur diebus paschalibus, & prætereunte incassum tempore, Latinorum ecclesia semper efflagitabat, ne tempus frustra contereretur, sed ut crebro fierent conventus ad examinanda dogmata. Nos vero dicebamus, justum non esse disputare non præsentibus episcopis, qui fuerant ad concilium Basileense profecti. Cum igitur intermedii temporis multum

A ἐν τῇ αὐτῇ παρὰ τῶν ἐν τῇ Βασιλείᾳ συνόδῳ γινομένην, καὶ δι' ἡμῶν ὕστερον ἐν τῇ Βονωνίᾳ, ἐγκειμένων καὶ αὐτῶν τοῦ τε βασιλέως καὶ τοῦ πατριάρχου πρέσβεων, βεβαιωθεῖσαν, τάτε ἄλλα ὅσα πρὸς τοῦτο τὸ τῆς ἁγίας ἑνώσεως ἔργον συντείνουσιν, ὡς ἐκ τῆς ἡμετέρας ὑπηρεσίας ὀφείλομεν προβιβάζειν, καὶ εἰς πέρας ἀγαγεῖν προθυμούμεθα. παντὶ γοῦν τρόπῳ καὶ τύπῳ, ὡς ἔνι μάλιστα, ἀποφαινόμεθα καὶ δηλοποιοῦμεν, προστεθείσης τῆς συναινέσεως τῶν εἰρημένων, βασιλέως τε καὶ πατριάρχου τῶν ὧδε παρόντων, καὶ πάντων τῶν ἐν τῇ παρούσῃ συνεληλυθότων συνόδῳ, τὴν
B ἱερὰν οἰκουμενικὴν σύνοδον εἶναι ἐν ταύτῃ τῇ πόλει τῆς Φερραρίας, τῇ πᾶσιν ἐλευθέρᾳ καὶ ἀσφαλεῖ, τήν τε εἰρημένην σύνοδον οὕτως ὑπὸ πάντων χρῆναι νομίζεσθαί τε καὶ ὀνομάζεσθαι· ἔνθα δίχα τινὸς ἐριστικῆς φιλονεικίας, καὶ θορυβώδους φιλαυτίας, ἢ ἰσχυρογνωμοσύνης, μᾶλλον μὲν οὖν μετὰ πάσης ἀγάπης τὴν ἱερὰν ταύτην τῆς ἑνώσεως πραγματείαν μεταχειρίζεσθαι·*, ἣν Θεοῦ ὁδηγοῦντος καὶ ἵλεω γινομένου εὐτυχῶς τελεῖσθαι ἐλπίζομεν, μετὰ τῶν λοιπῶν ἁγίων ἔργων, πρὸς ἃ ἡ σύνοδος αὕτη συγκεκρότηται. Ἐδόθη ἐν τῇ Φερραρίᾳ, Ἀπριλίου ἐννάτῃ, ἔτει κυριακῷ χιλιοστῷ τετρακοσιοστῷ
C τριακοστῷ ὀγδόῳ.

Ὅτε δὲ ἀνέγνωσαν ταῦτα καὶ ἑτέρας γραφὰς, ἔταξαν γενέσθαι τὴν σύνοδον ἐν Φερραρίᾳ. εἶτα ἀνέστη τις ἐκ τοῦ μέρους τῶν Ἰταλῶν, καὶ ἠρώτησε τοὺς αὐτῶν καρδιναλίους, καὶ ἀρχιερεῖς, καὶ ἐπισκόπους, καὶ ἅπαντας τοὺς κλήρου, λέγων· στέργετε ταῦτα, ἅπερ ἐγράφησαν καὶ ἀνεγνώσθησαν σήμερον ἔμπροσθεν ὑμῶν; οἱ δὲ ἀποκριθέντες εἶπον· στέργομεν καὶ ὁμολογοῦμεν· τότε ἠρώτησαν καὶ οἱ Γραικοὶ τοὺς αὐτῶν ἀρχιερεῖς, ὁμοίως καὶ πάντας τὸ αὐτό. καὶ εἶπον αὐτοί· στέργομεν καὶ ὁμολογοῦμεν· καὶ ἔγραψαν τὴν ὁμολογίαν τῶν δύο μερῶν, καὶ ἐκηρύχθη ἡ σύνοδος καὶ τὸ
D κάθισμα ἐν χώρᾳ τῆς Φερραρίας, καθὼς ἄνωθεν εἴρηται.

Τούτων οὖν εἰρημένων καὶ γινομένων, καὶ τῶν ἀρχιερέων μικρὸν καθισάντων, ἀναστάντες ἤρξαντο πάντες δοξολογεῖν, καὶ ὕμνους ἀναφέρειν τῷ Θεῷ. γινομένης οὖν τῆς εὐχῆς καὶ τοῦ ὕμνου παυσαμένου, γέγονε τελεία ἀπόλυσις. Ἀλλὰ τίς διηγήσεται, ἢ τίς δύναται ἐξηγεῖσθαι κατὰ μέρος τὰ τότε πραχθέντα λεπτομερῶς, τὰς τάξεις τῶν πατριαρχῶν, τὰς ἰσοτιμίας τῶν βασιλέων, τοῦ βορείου μέρους τὸν καλλωπισμὸν, πῶς ἐκαθέζοντο οἱ ἱερεῖς καὶ ἀρχιερεῖς, φοροῦντες πᾶσαν ἀρχιερατικὴν στολήν· τοῦ νοτίου μέρους τὴν λαμπρότητα τῶν ἀνατολικῶν
E ἀρχιερέων, τὰς κατὰ τάξιν καθέδρας καὶ ἀναβάθρας καὶ ὑποπόδια, τὸ πλῆθος τῶν κληρικῶν, τὸν ἀριθμὸν τῶν νοταρίων, τῶν ἀρχόντων τὴν κατάστασιν, καὶ ἁπλῶς ὅλον τὸ συνέδριον τὸ πολυπληθές; ἀλλ' ὅμως ἐλύθη ἡ σύνοδος, καὶ ἀπῆλθεν ἕκαστος ὅπου ἐβούλετο.

Παρελθουσῶν τοίνυν τῶν ἡμερῶν τοῦ πάσχα, καὶ τοῦ καιροῦ πλημμελοῦντος, ἡ ἐκκλησία τῶν Λατίνων ἐζήτει ἀεὶ, μὴ ἐν κενοῖς παρέρχεσθαι τὸν καιρὸν, ἀλλὰ συνέρχεσθαι συχνῶς τοῦ ἐξετάζειν τὰ δόγματα. ἡμεῖς δὲ ἐλέγομεν, ἄδικον εἶναι διαλέγεσθαι μὴ παρόντων τῶν ἀρχιερέων τῶν ἐν τῇ Βασιλείας συνόδῳ συνελθόντων. Πολλῆς οὖν διορίας γινομένης,

* deest for. ἔγνωμεν.

Anno Christi 1438.

γινομένης, μόλις κατενεύσαμεν διὰ θεραπείαν τινὰ τῶν πραγμάτων, ἵνα ἐξετάζωνται θατέρων αἱ δόξαι περί τε τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς καὶ περὶ ἄλλων ζητημάτων ἐκκλησιαστικῶν. καὶ δὴ ἐποιήσαμεν ἀμφότεροι ἐκλογὴν, ἐξελέξαντο οἱ Λατῖνοι ἐκ τοῦ μέρους αὐτῶν καρδινάλεις δύο, μητροπολίτας δύο, ἐπισκόπους δύο, καὶ ἱερομονάχους δύο, ἀββάδας δύο, καὶ νοταρίους δύο, ὁμοῦ δώδεκα. ἐξελεξάμεθα καὶ ἡμεῖς ἐκ τῶν πρώτων ἀρχιερέων δύο, καὶ ἀπὸ τῶν μέσων δύο, καὶ ἐκ τῶν τελευταίων δύο, καὶ ἀπὸ τῶν ἡγουμένων δύο, καὶ σταυροφόρους δύο, καὶ νοταρίους δύο, ὁμοῦ δώδεκα· καὶ ἀποκατεστήσαμεν τούτους διαλέγεσθαι. καὶ ἀπερχόμενοι καθ᾽ ἑβδομάδα δύο ἡμέρας ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου διελέγοντο.

Quae synodum antecedunt.

effluxisset, vix tandem annuimus, ut rerum statui quoquo modo consuleremus, partis ut utriusque opiniones de igne purgatorio, deque aliis ecclesiasticis quaestionibus agitarentur. Itaque delecti sunt ex utraque parte, a Latinis quidem cardinales duo, metropolitae duo, episcopi duo, sacerdotes monachi duo, abbates duo, & notarii duo; omnes duodecim. A nobis autem de primariis quidem metropolitis duo, de mediis duo, de postremis duo, hegumeni duo, cruce signati duo, & notarii duo; omnes duodecim. atque hos constituimus, ut disputarent. ii vero bis per hebdomadam ad S. Francisci templum convenientes disputabant.

Ζήτημα περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρός.

ΤΗ͂, οὖν τετάρτῃ τοῦ Ἰουνίου μηνὸς ἐκάθισε μερικῶς ἡ σύνοδος, καὶ ἐζήτησαν οἱ Λατῖνοι περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς, λέγοντες· ὅτι ἐστὶ πῦρ καθαρτήριον, ἤγουν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καθαρίζονται τῶν ἁμαρτωλῶν αἱ ψυχαὶ διὰ τοῦ πυρὸς, τῶν ἐχόντων ἁμαρτήματα συγγνωστὰ, συνεργούσης καὶ τῆς ἐκκλησίας διὰ δεήσεως τῶν ἱερέων· ἔτι δὲ καὶ διὰ τῶν λειτουργιῶν καὶ ἐλεημοσυνῶν λυτροῦνται τῶν κολάσεων· καὶ ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν ἁγίων καὶ δικαίων ἐν τῷ οὐρανῷ εἰσι, καὶ ἀμέσως τῇ τριάδι παρίστανται, καὶ ὅτι ἀπολαύουσι τῶν ἀγαθῶν· τῶν δὲ ἁμαρτωλῶν καὶ ἀμετανοήτων αἱ ψυχαὶ ἐν τῷ ᾅδῃ εἰσὶ καὶ κολάζονται, ὡς ἡ τοῦ Ἰούδα ψυχή· καὶ ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ τόποι καὶ διαφοραὶ, ἤγουν τῶν ἁγίων αἱ ψυχαὶ ἐν τῷ οὐρανῷ, τῶν δὲ ἁμαρτωλῶν καὶ ἀμετανοήτων ἐν τῷ ᾅδῃ, ὡς τοῦ Ἰούδα· ὁ μέσος δὲ τόπος, τῶν ἐχόντων συγγνωστὰ ἁμαρτήματα; τουτέστιν οἱ ἐξομολογησάμενοι τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν, καὶ κοινωνήσαντες τοῦ τιμίου σώματος ἐν ὥρᾳ θανάτου, πλὴν χρεωστοῦσι κανόνα. καὶ ταῦτα ἐζήτησαν ἐγγράφως οἱ Ἰταλοί· καὶ ὅτι ὁ ἀπόστολος λέγει· ἑνὸς ἑκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι τὸ πῦρ δοκιμάσει. καί· αὐτὸς σωθήσεται, ὡς διὰ πυρός· καὶ πολλὰς μαρτυρίας ἁγίων ἀνέγνωσαν. καὶ ὅτι τοῦτο τὸ πῦρ τὸ καθαρτήριον ἐν τῷ ἐνεστῶτι λαμβάνουσιν οἱ Ἰταλοὶ, καὶ ὅτι καθαρίζεται ἡ ψυχὴ διὰ τοῦ πυρός. καὶ ἀπολογηθέντων τῶν Γραικῶν εἶπεν ὁ Ἐφέσου.

Ὅσα εἴπατε, καὶ τὰς μαρτυρίας τῶν ἁγίων ἃς ἀνέγνωτε, στέργει αὐτὰς ἡ ἐκκλησία τῶν Γραικῶν, καὶ ἀναγινώσκει αὐτὰς, καὶ περὶ τούτου ὀλίγη ἐστὶν ἡ διαφορά. πλὴν ἐγγράφως ἀπολογησόμεθα· καὶ δότε ἡμῖν τὴν γραφὴν, ἔφη, ἵνα, ἀπολογηθῶμεν ἐν ἑκάστῳ κεφαλαίῳ; καὶ πῶς νοεῖται παρὰ τῶν Γραικῶν, καὶ τίς ἐστὶν ἡ διαφορά.

Καὶ ἀκούσαντες οἱ Ἰταλοὶ ἐχάρησαν, καὶ ἐδόξασαν τὸν Θεόν. καὶ ἔλαβον τὴν γραφὴν, καὶ ἀνεχώρησαν ἀπ᾽ ἀλλήλων.

Τῇ οὖν τετάρτῃ καὶ δεκάτῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς, συνήχθησαν πάλιν ἐν τῷ εἰρημένῳ ναῷ, καὶ κλείσαντες τὰς θύρας, ἵνα μὴ συγχέωνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ· ἐκάθισαν. καὶ δὴ ἀπελογήθησαν ἐν ἐκείνοις τοῖς κεφαλαίοις οἱ Γραικοὶ, καὶ ἦν ὁ λαλῶν Βησσαρίων ὁ μητροπολίτης Νικαίας, ἐγγράφως λύων καὶ ἑρμηνεύων τὸ

Quaestio de igne purgatorio.

ITAQUE die mensis Iunii quarto consedit privatim synodus, & Latini quaestionem de igne purgatorio proposuerunt, dicentes, purgatorium ignem esse, hoc est, in praesenti saeculo purgari animas peccatorum per ignem, peccata habentium venialia, adjuvante etiam ecclesia per sacerdotum preces: illas porro animas per sacrificia quoque & eleemosynas liberari a poenis. Sanctorum vero justorumque animas esse in caelo, illasque sine ullo medio Trinitati assistere, fruique bonis: peccatorum autem ac sine poenitentia defunctorum esse in inferno, & cruciari, ut animam Iudae: & tria esse loca, ac differentias, nempe sanctorum animas esse in caelo; peccatorum, & sine poenitentia decedentium, in inferno, velut animam Iudae; medium vero locum esse habentium peccata venialia; hoc est, eorum, qui facta suorum peccatorum confessione, sumptoque pretioso Christi corpore morte instante, debent tamen satisfactionem. Et quaesita haec Itali scripta protulere; quodque apostolus dicat: *Uniuscujusque opus quale sit ignis probabit.* & : *ipse salvabitur, sic tamen quasi per ignem.* Multas quoque sanctorum legerunt sententias. Et quod Itali ignem hunc purgatorium esse in praesenti saeculo arbitrantur, animasque per illum purgari. Respondentibus autem Graecis dixit Ephesius: 1. Cor. 3.

Quaecumque dixistis, & sanctorum testimonia quae recitastis, Graecorum ecclesia recipit, & legit: parumque inter nos hac in re differt. Ceterum responsionem nostram scriptam dabimus. & date nobis, inquit, scripturam, ut ad singula capita respondeamus, & quomodo a Graecis intelligatur, & quaenam sit differentia.

Quibus Itali auditis gavisi sunt, Deoque gratias egerunt. & accepta scriptura coetus dimissus est.

Die vero ejusdem mensis quartodecimo rursus convenere in idem templum, & clausa janua, ne turbam populus efficeret, sederunt. Itaque Graeci ad illa capita responderunt; sermonem vero habebat Bessario metropolita Nicaenus, de scripto solvens, & capita singula explanans ex sen-

tentia nostrorum interpretum, doctorumque Græcorum. Quod *ignis* quidem ille, de quo loquitur apostolus, *ligna, fenum, stipulam, uniuscujusque opus quale sit probabit*; hoc est opera & vitam, quam quisque in mundo egit, sive mala, sive bona. *Et cujus opus manserit, quod superædificavit, mercedem is accipiet. cujus vero opus arserit, detrimentum patietur.* Hoc est, pia quidem opera manent, & non comburuntur, nec evanescunt: prava vero comburentur, id est evanescent: *Ipse autem salvabitur quasi per ignem: salvabitur* autem *per ignem*, hoc est, non redigetur in nihilum, sed permanebit in igne pœnas luendo æternas. Quodque ignem illum in futuro sæculo intelligit apostolus, non in præsenti; quemadmodum inquit euangelista; *Et ibunt hi in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam.* & illud: *Ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguetur*; de futuro tantum sæculo intelligunt Græci.

1. Cor 3.

Matth. 25.

Marc. 9.

Itali vero & in præsenti sæculo ignem fatentur, purgationemque per ignem; & in futuro ignem fatentur, non tamen purgatorium, sed æternum: atque hoc tempore animas per ignem emundari, & liberari pro cujusque peccatis; ita ut qui multa commisit delicta, longo purgatus tempore liberetur; qui vero pauca, celerius absolvatur, opem etiam afferente, ut jam dictum est, ecclesia: & omnes per ignem expiari. Itaque hunc ignem Itali & in præsenti ad tempus accipiunt, & in futuro sæculo æternum; & eum qui nunc agit, purgatorium nominant.

At vero Græci in futuro tantum opinantur ignem: pœnamque animarum temporaneam, quod scilicet peccatis obnoxiorum animæ in locum abeant tenebricosum, in locum mœroris, in quo ad tempus versentur in mœrore & pœnis divino lumine privatæ. purgentur vero, hoc est a loco illo obscuro, & afflictione liberentur & absolvantur precibus & sacrificiis sacerdotum, ac eleemosynis, non autem igne. neque enim Græci fatentur actionem ignis, ut Itali; sed operatur tantum oratio, deprecatio, & eleemosyna.

Est igitur hæc inter eos differentia. Græci enim pœnam, mœrorem, & pœnæ locum asserunt, sed non per ignem: Itali vero pœnam, purgationemque per ignem. Et Græci quidem eos, qui nunc suppliciis addicti sunt, negant perfecte suscepisse pœnas, sed corpora etiam expectare; quemadmodum & animæ sanctorum sunt quidem assecutæ beatitudinem, non perfectæ tamen: fruentur autem ea perfecte cum fiet resurrectio corporum, juxta apostolum dicentem: *Et hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem*, hoc est, per corpora non acceperunt. Cum vero corporibus animæ in resurrectione conjungentur, tum perfecta fruentur beatitudine. Itali vero asserunt, animas quidem damnatorum non perfecte cruciari, cum non adsint corpora. tunc enim aiunt, cum corporibus æternas pœnas sustinebunt. animas autem sanctorum perfectam in cælis jam adeptas esse laureolam, nunc

Heb 11.

καθ' ἓν κεφάλαιον, ὡς οἱ ἡμέτεροι ἐξηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι τῶν Γραικῶν ἐξηγοῦνται· Ὅτι τὸ μὲν πῦρ ἐκεῖνο, ὅπερ λέγει ὁ ἀπόστολος, ξύλα, χόρτον, καλάμην, ἑνὸς ἑκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει, τὰς πράξεις λέγει, καὶ τὸν βίον ὃν ἐβίωσεν ἕκαστος ἐν τῷ κόσμῳ, εἴτε πονηρὰς, εἴτε ἀγαθάς. καὶ εἴ τινος τὸ ἔργον μένει ὃ ἐπῳκοδόμησε, μισθὸν λήψεται· καὶ εἴ τινος τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται, ἤγουν, τὰ μὲν ἀγαθὰ ἔργα μένουσι. καὶ οὐ κατακαίονται, οὔτε ἀφανίζονται, τὰ δὲ πονηρὰ ἔργα κατακαήσονται, ἀντὶ τοῦ, ἀφανισθήσονται· αὐτὸς δὲ σωθήσεται, ὡς διὰ πυρός· σωθήσεται δὲ διὰ πυρὸς, ἤγουν, οὐκ ἀφανισθήσεται, ἀλλὰ μένει ἐν τῷ πυρὶ βασανιζόμενος αἰωνίως. καὶ ὅτι τὸ πῦρ ἐκεῖνο ὃ λέγει ὁ ἀπόστολος, διὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα λέγει, οὐχὶ δὲ διὰ τὸν ἐνεστῶτα, καθὼς ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει· Καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. καὶ τό· ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβεσθήσεται· διὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα μόνον νοοῦσιν οἱ Γραικοί.

Οἱ δὲ Ἰταλοὶ καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι πῦρ ὁμολογοῦσι, καὶ καθαρισμὸν διὰ πυρὸς, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι πῦρ ὁμολογοῦσι καὶ οὐ καθαρτικὸν, ἀλλ' αἰώνιον· καὶ ἐν τῷ νῦν καθαρισμὸν λαμβάνουσιν αἱ ψυχαὶ διὰ τοῦ πυρὸς, καὶ ἀπολύονται, κατὰ τὸ ἁμάρτημα ἑκάστου. ὁ μὲν ἔχων πολλὰς ἁμαρτίας, πολὺν καιρὸν καθαρίζεται καὶ ἀπολύεται, ὁ δὲ ὀλίγας, γοργότερον καὶ ἀπολύεται, συνεργούσης καὶ τῆς ἐκκλησίας ὡς προείπομεν, καὶ ὅτι πάντες διὰ πυρὸς καθαρίζονται. λαμβάνουσιν οὖν οἱ Ἰταλοὶ τοῦτο τὸ πῦρ, καὶ ἐν τῷ νῦν μερικῶς, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰωνίως· καὶ τοῦτο τὸ νῦν καθαρτήριον ὀνομάζουσιν.

Οἱ δὲ Γραικοὶ ἐν τῷ μέλλοντι μόνον νοοῦσι τὸ πῦρ, καὶ κόλασιν μερικὴν τῶν ψυχῶν, καὶ ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν ἁμαρτωλῶν πορεύονται εἰς τόπον σκοτεινὸν, εἰς τόπον λύπης, καὶ λυποῦνται μερικῶς, καὶ κολάζονται ὑστερούμενοι τοῦ θείου φωτὸς, διὰ δὲ δεήσεων καὶ λειτουργιῶν παρὰ τῶν ἱερέων, καὶ δι' ἐλεημοσυνῶν ἀποκαθαίρονται, ἤγουν λυτροῦνται τοῦ τόπου ἐκείνου τοῦ σκοτεινοῦ, καὶ τῆς θλίψεως, καὶ ἀπολύονται, οὐ μὴν δὲ καθαίρονται διὰ πυρὸς οὐδὲ ἐνέργειαν πυρὸς ὁμολογοῦσιν οἱ Γραικοὶ κατὰ τοὺς Ἰταλοὺς, ἀλλ' ἐνεργεῖ μόνον ἡ προσευχὴ, ἡ δέησις, καὶ ἡ ἐλεημοσύνη.

Ἔστι δὴ μεταξὺ τούτων ἡ διαφορὰ αὕτη. Οἱ μὲν Γραικοὶ κόλασιν, καὶ λύπην, καὶ τόπον κολάσεως λέγουσι, πλὴν οὐ διὰ πυρός· οἱ δὲ Ἰταλοὶ κόλασιν καὶ καθαρισμὸν διὰ πυρός. καὶ οἱ μὲν Γραικοὶ οὐ τελείως, λέγουσιν, ἀπέλαβον τὰς κολάσεις, οἵτινες κολάζονται σήμερον, ἀλλ' ἀναμένουσι καὶ τὰ σώματα, ὥσπερ καὶ τῶν ἁγίων αἱ ψυχαὶ ἀπέλαβον μὲν τὰ ἀγαθὰ, ἀλλ' οὐ τελείως· τότε δὲ τελείως ἀπολαύσουσιν αὐτῶν, ἐν τῇ ἀναστάσει μετὰ τῶν σωμάτων, κατὰ τὸν ἀπόστολον λέγοντα· Καὶ οὗτοι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν, ἤγουν οὐκ ἐκομίσαντο διὰ τῶν σωμάτων· ὅταν δὲ ἑνωθῶσιν αἱ ψυχαὶ τοῖς σώμασιν ἐν τῇ ἀναστάσει, τότε τελείως ἀπολαύσουσιν. οἱ δ' Ἰταλοὶ, ὅτι αἱ μὲν ψυχαὶ τῶν κολαζομένων οὐ τελείως κολάζονται λειπομένων τῶν σωμάτων, τότε γὰρ μετὰ τῶν σωμάτων κολασθήσονται αἰωνίως. αἱ δὲ τῶν ἁγίων ψυχαὶ τέλειον ἀπέλαβον τὸν στέφανον ἐν οὐρανοῖς, νῦν

μὲν

ANNO CHRISTI 1438.

μθμ καθὸ ψυχαὶ, τότε δὲ ἐνδυσάμεναι τὰ σώματα ἑαυτῶν αἰωνίως εὐφρανθήσονται. οὕτω ψάλλει καὶ ἡ ἐκκλησία τῶν Γραικῶν, καὶ τῶν Ιταλῶν ὁμοίως τοῦτο δοξάζει καὶ ὁμολογεῖ μεγαλοφώνως. τινὲς δὲ τῶν Γραικῶν καὶ τοῦτο δοξάζουσιν, ὅτι οὐκ ἀπέλαβον αἱ ψυχαὶ τῶν ἁγίων τελείως, ἀλλ' ἐν ἰδίῳ τόπῳ εἰσὶ καὶ εὐφραίνονται, ἐνθυμούμενοι ὅτι μέλλουσιν ἀπολαβεῖν τὸν τέλειον στέφανον, καὶ τελείως ἀπολαύειν τῶν ἀγαθῶν, καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Καὶ ἀκούσαντες οἱ Ιταλοὶ ἐζήτησαν τὴν γραφὴν τῶν Γραικῶν τοῦ ἀπολογηθῆναι αὐτοῖς ἐγγράφως· καὶ ἐδόθη αὐτοῖς.

Καὶ τῇ πέμπτῃ καὶ εἰκοστῇ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς, πάλιν ἐκάθισαν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, καὶ πάλιν τὰ αὐτὰ εἶπον, καὶ ἔθηκαν μικρὰν διορίαν· ἵνα ἐγγράφως δείξωσιν οἱ Ιταλοὶ, ὅτι κόλασις καὶ πῦρ καθαρτήριόν ἐστι, καὶ διὰ τοῦ πυρὸς καθαρίζονται, συνεργούσης καὶ τῆς ἐκκλησίας διὰ δεήσεων καὶ λειτουργιῶν, καὶ ὅτι τὸ πῦρ καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι μερικῶς ἐστι, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰωνίως.

Καὶ τῇ εἰκοστῇ ἑβδόμῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς πάλιν ἐκάθισαν, καὶ ἀνέγνωσαν οἱ Ιταλοὶ πολλὰς μαρτυρίας ἁγίων, καὶ παραδείγματα, καὶ ἀποδείξεις, καὶ τοῦ ἀποστόλου τὸ ῥητόν· Οὗτος δὲ σωθήσεται, ὡς διὰ πυρός. καὶ ὅτι, τὸ, σωθήσεται ῥῆμα, σωτηρία, καὶ βοήθεια, καὶ λύτρωσις τῶν κακῶν, καὶ ἀναψυχὴ, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ἐπὶ καλοῦ νοεῖται καὶ λαμβάνεται, οὐχὶ δὲ ἐπὶ κακοῦ, κατὰ τὸν προφήτην λέγοντα· σῶσόν με κύριε, ὅτι ἐκλέλοιπεν ὅσιος· καί· σῶσον τὸν δοῦλόν σου ὁ Θεός μου τὸν ἐλπίζοντα ἐπὶ σέ. καί· κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων ἐπίστρεψον ἡμᾶς, καὶ ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθησόμεθα· καὶ ὁ Πέτρος καταποντιζόμενος ἐν τοῖς ὕδασι πρὸς τὸν Χριστὸν εἴρηκε· κύριε σῶσον με· καὶ ἁπλώσας ὁ Χριστὸς τὴν χεῖρα ἐπελάβετο, καὶ ἔσωσεν αὐτόν· καί· σῶσον ἡμᾶς, ἀπολλύμεθα· καί· σῶσον ὁ Θεὸς τὸν λαόν σου. ἰδοὺ τὸ ῥῆμα τοῦτο, τὸ σῶσον, ἐπὶ καλοῦ λέγεται, οὐχὶ δὲ ἐπὶ κακοῦ· καὶ ἕτερα πολλὰ περὶ τοῦ, σῶσον, ἐγγράφως ἀπέδειξαν, καὶ πρὸς τοὺς Γραικοὺς εἶπον· ὑμεῖς δὲ οἱ Γραικοὶ, τὸ, σῶσον, ἐπὶ κακοῦ λαμβάνετε, λέγοντες· αὐτὸς δὲ ὡς διὰ πυρὸς σωθήσεται.

Καὶ εἶπον οἱ Γραικοί· τοῦτο ἐγγράφως ἀποδώσομεν, καὶ ἕτερα πολλὰ εἶπον, καὶ ὅτι ὁ διάβολος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἐκπεσόντες ἐκ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ παρὰ μικρὸν ἔλαβον σάρκα, καὶ οἱ ὄντες ἄϋλοι μερικῶς ὑλικώθησαν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς τὰ ὑλικὰ σώματα τρέχουσι, καὶ ἀναπαύονται ἐν τοῖς σώμασιν, ὡς τὸ λέγον· εἰ ἐκβάλλεις ἡμᾶς κύριε, ἐπίτρεψον ἡμῖν ἀπελθεῖν εἰς τὴν ἀγέλην τῶν χοίρων· καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς, καὶ ὥρμησεν ἡ ἀγέλη κατὰ τοῦ κρημνοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν σώμασιν ἀνθρωπίνοις ὀρέγονται κατοικεῖν, ἀναπαύονται γὰρ ἐν αὐτοῖς. ἰδοὺ ὡς ἐκ μέρους σαρκικοί εἰσι, καὶ μέλλουσι κολάζεσθαι, καὶ τὴν ὕλην ἣν ἔλαβον, μέλλουσι κατακαίειν ἐν πυρὶ αἰωνίως. οἱ ἄγγελοι παντοίως εἰσὶν ἄϋλοι, ὡς ἄπταιστοι, καὶ οὐδεμία ὕλη ἐστὶν ἐν αὐτοῖς. καὶ εἶπον οἱ Γραικοὶ καὶ περὶ τούτου ἐγγράφως ἀπολογηθῆναι· καὶ οὐκ ἤθελον φανερῶσαι τὴν δόξαν αὐτῶν τελείως οἱ Γραικοὶ, ἀλλὰ μόνον ποιεῖσθαι τὰς ἐρωταποκρίσεις ἐκπλαγίως;

A quidem ut animas, tunc autem suis; induti, corporibus indutæ perpetuo lætabuntur. Ita quoque Græcorum canit ecclesia; nec non Italorum similiter opinatur, & voce fatetur clarissima. Sunt etiam inter Græcos, qui ita sentiant; sanctorum animas non esse perfectam consecutas beatitudinem, sed in loco versari separato, ibique lætari mente volventes cogitationem de perfecta quæ ipsos manet laureola, absolutaque beatitudine, & adeptione regni Dei. QVAE SYNODVM ANTECEDVNT.

Quibus Latini auditis petiere scriptum Græcorum, ut scripto & ipsi responderent; & datum est illis.

B Die vero ejusdem mensis quinta & vigesima rursus in eodem loco sederunt, itemque eadem iterarunt, constituto brevi temporis spatio, ut Itali scriptis probationibus ostenderent, esse pœnam & ignem purgatorium, per quem animæ mundentur, opitulantibus ecclesiæ orationibus & sacrificiis; & ignem in præsenti sæculo esse ad tempus, in futuro autem æternum.

Itaque die vigesimo septimo ejusdem mensis convenerunt, & lecta sunt ab Italis multa sanctorum testimonia & exempla, & probationes, nec non & apostoli dictum: *Hic au-*
tem salvabitur quasi per ignem. & quod vox 1. Cor. 3.
C illa, *salvabitur*, salutem, auxilium, liberationem a malis, & refrigerium, & similia denotat, & bonum quid significare intelligitur, atque ita accipitur, non autem malum, juxta prophetam dicentem: *Salvum me* Psal. 11.
fac domine, quoniam defecit sanctus. & : *Sal-* Psal. 85.
vum fac servum tuum Deus meus sperantem
in te. Et: *Domine Deus virtutum converte nos,* Psalm. 79.
& ostende faciem tuam, & salvi erimus. Petrus quoque dum mergeretur in aquis ad
Christum dixit: *Domine salva me. & exten-* Matt. 14.
dens manum Christus apprehendit & salvavit
eum. &: *Salva nos, perimus.* Et: *Salvum fac* Matt. 8.
D *populum tuum domine.* Ecce verbum hoc, Psal. 27.
salva, in bonam, non in malam sumitur partem, & multa alia de voce hac, *salva*, literis tradita protulerunt, atque ita Græcos allocuti sunt: Vos Græci illud, *salva*, in malam partem accipitis dicentes: *Hic autem salvabitur quasi per ignem.*

Græci vero dixerunt: Ad hoc scriptam dabimus responsionem: addiderunt & multa alia, quod etiam diabolus, & qui eum secuti sunt, ejecti e gloria Dei pene carnem sumpserunt: & qui immateriales erant, aliqua ex parte materiales facti sunt. nam propterea etiam ad materialia corpora currunt, & requiescunt in corporibus, quod liquet
E ex eo: *Si ejicis nos domine, mitte nos in gre-* Matt. 8.
gem porcorum. & ait illis, ite: & impetu abiit grex per præceps. Idcirco etiam in corporibus humanis inhabitare expetunt, quod in iis requiescunt. ecce sunt ex parte corporei; & reservantur ad pœnas; futurumque est; ut materia quam sumpserunt igni comburatur æterno. Angeli sunt omnino immateriales, ut qui non sunt lapsi, & nulla est in iis materia. Ad hoc ergo etiam Græci scriptum se reddituros responsum dixerunt. Nolebant autem planum omnino facere quid sentirent; sed interrogationibus tantum, & responsionibus utebantur obliquis;

Quae synodum antecedunt.

& ad sessiones conveniebant eo animo, ut synodus protraheretur, donec regum nuntii venirent.

Ad diem vero mensis Iulii sextūdecimum, feria quarta, imperatoris mandato convenere omnes antistites in patriarchæ ædes, quo etiam ipse imperator profectus est equo insidens. Sederuntque præsules in plano, imperator in solio, patriarcha vero suo more. Collatisque inter se consiliis & sententiis suis, studiose exquisierunt, an sancti perfectam sint consecuti beatitudinem, necne. Et lectis hac de re multis sanctorum scriptis, voluit imperator, ut suam unusquisque sententiam scriberet. Erat porro aliquorum opinio, sanctos nondum esse consecutos beatitudinem, quemadmodum inquit apostolus: *Et hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur.* Alii vero dicebant, sanctorum animas perfectam esse adeptas beatitudinem, & perfecte laureolam assecutas in cælis, nulloque intermedio Trinitati assistere. Nonnulli aliter sentiebant: animas videlicet esset in loco quietis, & videre tantum, at modicum lætari. Accepit ergo imperator scriptam cujusque confessionem, ac sententiam. Et multa disquisitione habita eadem repetebant ex matutino tempore usque ad horam diei sextam; nam multa fuit hac de re controversia. Ad extremum placuit imperatori postridie fieri conventum, deque eadem agi materia. Itaque convenerunt iterum die Iulii decimoseptimo, multumque super iisdem habuere sermonem. Declaratum fuit demum, sanctos consecutos, & non consecutos esse beatitudinem; hoc est, animas quidem ut animas ad perfectam pervenisse beatitudinem; in resurrectione tamen perfectionem esse consecuturas cum propriis corporibus, quando fulgebunt ut sol, sive instar ejus lucis, qua in monte Thabor dominus noster Iesus Christus resplenduit. Hæc dum aguntur, nos quidem Latinorum nationes expectabamus, & Basileensem synodum, quæ a papa divisa erat: sed abeunte definito temporis spatio, nemo ex illis comparebat. Aliam insuper plagam, & aliud accepimus malum: quale vero? pestis invasit Ferrariam, bubonesque & improvisa mors illam afflixit; nos vero metu mortis terroreque perculsi pene desipuimus, & tristabamur nimium ob jacturam temporis, & propter impendentem mortem fluctuabamus; quodque gravius est, quia domnus ille Dionysius Sardium præsul sedis Hierosolymitanæ vicarius morbo afflictus, ardentique febri jactatus decessit, quem magno cum honore humavimus. Id nos haud modice terruit. attamen Dei beneficio solus ille pro nobis omnibus in ęterna migravit tabernacula: nos vero timore cōsternati ingemiscebamus.

Hebr. 11.

His ita gestis præstitutum quatuor mensium dilapsum est tempus, & nec Basilea quisquam, nec aliquis alius Italus venit. Cumque a nobis aliud fieri non posset, res ipsa cogebat celebrari synodum ad disputandum, absentibus etiam iis, qui synodo interesse debebant. aiebat enim pontifex: Ubi ego sum cum imperatore &

Anno Christi 1438.

καὶ τὰ καθίσματα, εἰς τὸ βαστάζεσθαι τὴν σύνοδον, ἕως ὅτου ἔλθωσιν οἱ πρέσβεις ἀπὸ τῶν ῥηγάδων.

Ἐν δὲ τῇ δεκάτῃ ἕκτῃ τοῦ Ἰουλίου μηνὸς, ἡμέρᾳ τετάρτῃ, ὥρισεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἀπῆλθον ἅπαντες οἱ ἀρχιερεῖς εἰς τοὺς οἴκους τοῦ πατριάρχου, καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἔφιππος, καὶ ἐκάθισαν οἱ ἀρχιερεῖς ἐπὶ πέδου, καὶ ὁ βασιλεὺς ἐπὶ θρόνου, καὶ ὁ πατριάρχης κατὰ τὴν τάξιν αὐτοῦ. καὶ ὁμιλήσαντες συμβουλευτικῶς τὰς δόξας αὐτῶν, ἐσπούδασαν γνῶναι, εἴπερ οἱ ἅγιοι ἀπέλαβον τὰ ἀγαθὰ τελείως, ἢ οὐκ ἀπέλαβον. καὶ ἀνέγνωσαν πολλὰς γραφὰς τῶν ἁγίων περὶ τούτου. καὶ ὥρισεν ὁ βασιλεὺς, ἵνα γράψῃ ὁ καθεῖς τὴν δόξαν αὐτοῦ. καὶ οἱ μὲν ἔλεγον, ὅτι οὐκ ἀπέλαβον, ὡς ὁ ἀπόστολος λέγει· Καὶ οὗτοι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν· ἕτεροι δὲ ἔλεγον, ὅτι τελείως αἱ ψυχαὶ τῶν ἁγίων ἀπέλαβον τὰ ἀγαθὰ, καὶ τέλειον ἀπέλαβον τὸν στέφανον ἐν οὐρανοῖς, καὶ ἀμέσως τῇ τριάδι παρίστανται. ἄλλοι πάλιν ἔλεγον· ἐν τόπῳ εἰσὶν ἀναπαύσεως, καὶ βλέπουσι μόνον, καὶ εὐφραίνονται μικρόν. ἔλαβε δὲ ὁ βασιλεὺς ἐγγράφως ἑκάστου τὴν ὁμολογίαν καὶ τὴν δόξαν. καὶ πολλὰ ἐξετάσαντες ὡμίλουν τὰ αὐτὰ, ἀπὸ πρωῒ ἕως ἕκτης ὥρας τῆς ἡμέρας, καὶ πολλὴ ἐγένετο περὶ τούτου φιλονεικία. τέλος δὲ πάντων ὥρισεν ὁ βασιλεὺς ἐλθεῖν τῇ ἐπαύριον, καὶ πάλιν περὶ τῶν αὐτῶν εἰπεῖν. καὶ δὴ συνήχθησαν πάλιν Ἰουλίου δεκάτῃ ἑβδόμῃ, καὶ περὶ τῶν αὐτῶν πολλὰ ὡμίλησαν. Ἔστησαν οὖν τοῦτο, ὅτι ἀπέλαβον καὶ οὐκ ἀπέλαβον· ἀπέλαβον μὲν τελείως αἱ ψυχαὶ καθὸ ψυχαὶ, μέλλουσι δὲ ἀπολαβεῖν καὶ τελεώτερον ἐν τῇ ἀναστάσει μετὰ τῶν σωμάτων τῶν ἰδίων, καὶ τότε λάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος, ἢ καὶ ὡς τὸ φῶς ὅπερ ἔλαμψεν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῷ ὄρει Θαβωρίῳ. Τούτων οὖν οὕτω λεγομένων, ἡμεῖς ἐκδεχόμεθα τὰ γένη τῶν Λατίνων, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ πάπα διῃρημένην σύνοδον ἐν τῇ Βασιλείᾳ· τῆς διορίας δὲ παρερχομένης, οὐδεὶς τῶν παρ' ἐκείνοις ἐρχόμενος ἐγνωρίζετο. Ἄλλη δὲ πληγὴ καὶ ἄλλο κακὸν ἡμῖν ἐπεπήδησεν. τί τὸ κακόν; λοιμὸς θανάτου ἐπέπεσε τὴν Φερραρίαν, καὶ βουβῶνες καὶ ἄωροι θάνατοι ἔθλιβον αὐτήν. ἡμεῖς δὲ τῷ φόβῳ τοῦ θανάτου καὶ τῇ δειλίᾳ συνεχόμενοι, φρενῆται σχεδὸν γεγόναμεν, καὶ ἐλυπούμεθα σφόδρα διὰ τὴν ἀργίαν τοῦ καιροῦ, καὶ ἐκλυδωνιζόμεθα διὰ τὴν τοῦ θανάτου ἀπειλήν· καὶ τὸ δεινότερον, ὅτι νόσῳ ζυχωθεὶς, καὶ λαύρῳ πυρετῷ κατασχεθεὶς ὁ Σάρδεων ἐκεῖνος κῦρις Διονύσιος, τοποτηρητὴς ὢν τῶν Ἱεροσολύμων, ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη παρ' ἡμῶν λαμπρῶς. τοῦτο οὐ μικρῶς ἡμᾶς ἐφόβησεν, ἀλλ' ὅμως Θεοῦ εὐδοκίᾳ μόνος ἀντὶ πάντων ἡμῶν ἀπῆλθεν εἰς τὰς αἰωνίους μονάς. ἡμεῖς δὲ τῷ φόβῳ συναπαχθέντες ἐστενάζομεν.

Τούτων οὕτω γινομένων, ἡ διορία τῶν τεσσάρων μηνῶν παρῆλθε, καὶ οὔτε οἱ ἐν τῇ Βασιλείᾳ ἦλθον, οὔτε ἄλλος τις τῶν Ἰταλῶν. μὴ ἐχόντων δὲ πῶς ἄλλως ποιῆσαι, ἠνάγκαζεν ἡμᾶς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἐνεργεῖσθαι τὴν σύνοδον τοῦ διαλέγεσθαι καὶ χωρὶς τῆς παρουσίας τῶν συνοδικῶν. ἔλεγε γὰρ ὁ πάπας· ἔνθα εἰμὶ ἐγὼ μετὰ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ πατριάρχου,

ANNO CHRISTI 1438.

πατριάρχου, ἐκεῖ ἐστιν ἡ σύνοδος ἅπασα τῶν χριστιανῶν· καὶ μάλιστα ὅτι πάρεισιν οἱ πατριάρχαι πάντες, καὶ καρδινάλεις ἡμῶν. Ἡμεῖς δὲ τῶν πλειόνων τὴν ψῆφον καὶ γνώμην φοβούμενοι ἐδειλιῶμεν, μήπως αἱ πλείους ψῆφοι κατισχύσωσι κατὰ τὸν νόμον τῶν ψήφων· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐλύθη παρ᾽ αὐτῶν. Καὶ οὕτω γνώμῃ κοινῇ ἠρξάμεθα διαλέγεσθαι, καὶ ἐξετάζειν περὶ τῶν δύο ὑποθέσεων· Εἰ ἔξεστι προσθεῖναι τῷ συμβόλῳ· καὶ, Εἰ τὸ προστεθὲν εὐσεβές ἐστιν.

A patriarcha, ibi eſt univerſa Chriſtianorum ſynodus; cum præſertim adſint patriarchæ omnes, & cardinales noſtri. Nos autem vota & ſententias plurium pertimeſcentes verebamur, ne pars major prævaleret juxta legem ſuffragiorum. Verum ab ipſis hoc etiam dubium ſolutum eſt. Atque ita communi conſenſu aggreſſi ſumus diſputationem, examinando duo illa quæſita: An ſcilicet fas ſit addi quicquam ſymbolo; &, an pium ſit, quod eſt additum.

SESSIO I. (margin)

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ α΄.

Τῶν ἐν τῇ Φερραρίᾳ συνελθόντων πατέρων.

ΜΗΝΙ Ὀκτωβρίῳ, ὀγδόῃ, ἰνδικτιῶνος δευτέρας, ἤρξατο διαλέγεσθαι ἡ οἰκουμενικὴ σύνοδος, καὶ τετάρτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἑβδομάδος ἐγένετο ἡ συνέλευσις οὐκ ἐν τῇ ἐπισκοπῇ, ἔνθα ἡ οἰκουμενικὴ σύνοδος ἀνεκηρύχθη, ἀλλ᾽ ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ πάπα, ἐν τῷ ναῷ τοῦ παλατίου, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἀσθενῆ· ποδαλγία γὰρ κατεῖχεν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἠδύνατο τὰς συνελεύσεις ποιεῖν ἐν τῇ ἐπισκοπῇ, καίτοιγε τοῦ ναοῦ τῆς ἐπισκοπῆς εὐρυχώρου ὄντος, καὶ προκατεσκευασμένου πρὸς τὸ γίνεσθαι ἀεὶ ἐκεῖ τὰς συνελεύσεις. ἀλλ᾽ οὐκ ἐγένετο ἐκεῖσε καθὼς ἔφημεν, ἀλλ᾽ ἐν τῷ ναῷ τοῦ παλατίου, τάξεως τῶν θρόνων τεθείσης, καὶ τοῦ βορείου μέρους τοῖς Λατίνοις δοθέντος, καθὼς προστέτακτο. προκαθίσαντος τοίνυν τοῦ πάπα, καὶ τοῦ θρόνου τοῦ βασιλέως τῶν Ἀλαμανῶν κενοῦ ὡς εἰρήκαμεν ὄντος, ὁ γὰρ βασιλεὺς οὐ παρῆν, ἐκάθισαν οἱ καρδινάλεις κάτωθεν πρὸς δυσμάς. καὶ μετ᾽ αὐτοὺς οἱ ἀρχιεπίσκοποι, καὶ ἐπίσκοποι, καὶ οἱ ἡγούμενοι, ἅπαντες κατὰ τὴν τάξιν αὐτῶν· ἄνωθεν δὲ τοῦ πάπα πρὸς τὸ θυσιαστήριον, ἐκαθέζοντο οὐ μετὰ θρόνων καὶ σκαμνίων, ἀλλ᾽ ἐν τῷ πατώματι νοτάριοί τε καὶ πριμικήριοι, καὶ τῶν ἀξιωματικῶν τινές. ἔμπροσθεν δὲ τοῦ πάπα, καὶ ἐν τοῖς ὑποποδίοις αὐτοῦ, καὶ ἔμπροσθεν τοῦ βασιλικοῦ θρόνου, ἐκαθέζοντο καβαλλάριοί τε καὶ μαρκέσιοι, κόντοι καὶ δουκάδες, καὶ οἱ τοποτηρηταὶ τῶν κουμμουνίων, τῆς ἀριστοκρατίας, καὶ τῶν δημοκρατιῶν. οἱ δὲ τοῦ ἡμετέρου γένους, οἱ Γραικοὶ, τὸ νότιον μέρος, καθὼς ἀνωτέρω ἔφημεν, παρέλαβον. προκαθίσαντος τοῦ βασιλέως, ἐκάθισε καὶ ὁ πατριάρχης κατωτέρω τοῦ πάπα, ὅτι κατ᾽ ἀντικρὺ αὐτοῦ ἐκαθέζετο ὁ βασιλεὺς, καὶ ἦν ἄρα κατ᾽ ἀνάγκην καθέζεσθαι τὸν πατριάρχην ὡσεὶ σπιθαμὰς τέσσαρας κάτωθεν· ἀλλ᾽ ὁ θρόνος αὐτοῦ, εἰ καὶ οὐχ ὑπῆρχεν ὑψηλὸς ὥσπερ ἐκείνου, ἀλλ᾽ ἐνδεδυμένος ἦν καὶ αὐτὸς κοκκίνῳ, καὶ μετὰ ὑποποδίου κοκκίνου, κατὰ πάντα ὅμοιος τῷ τοῦ πάπα· εἶτα ἐκάθισαν οἱ τοποτηρηταὶ τῶν πατριαρχῶν ἐπὶ τοὺς θρόνους αὐτῶν, καὶ μετ᾽ αὐτοὺς οἱ μητροπολῖται κατὰ τὴν τάξιν αὐτῶν, εἶτα οἱ ἡγούμενοι. ἐν ἄλλῳ δὲ σκάμνῳ κατ᾽ ἀντικρὺ τοῦ πατριάρχου ἐκάθισαν οἱ σταυροφόροι, καὶ μετ᾽ αὐτῶν τῶν ἐκκρίτων τινες. ἄνωθεν δὲ τοῦ βασιλέως πρὸς τὸ σκευοφυλάκιον ἐκάθισεν ἐν σκαμνίῳ ὁ τοῦ βασιλέως ἀδελφὸς κύριος Δημήτριος, εἶτα οἱ ἄρχοντες οὐκ ἐν σκαμνίοις, ἀλλ᾽ ἐν τῷ πατώματι· σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ οἱ τοποτηρηταὶ τῶν αὐθεντῶν τῆς ἀνατολῆς. μέσον δὲ τοῦ ναοῦ πρὸς μὲν τὸ θυσιαστήριον, ἐκάθισαν οἱ διαλεγόμενοι τῶν Λατίνων,

B

SESSIO I.

Patrum qui Ferrariam convenerunt.

MENSE Octobri, die octavo, indictione ſecunda, cœpit œcumenica ſynodus diſputare. Feria quarta hebdomade coacti ſunt patres non in epiſcopalem eccleſiam, ubi ſynodus œcumenica fuit indicta, ſed in palatium papæ, in templum ſcilicet palatii, quod ipſe valetudine impediretur: laborabat enim podagra, nec poterat ſeſſiones in epiſcopio celebrare; cum tamen templum illud ſatis eſſet amplum, apparatumque C ad conventus ibi perpetuo faciendos. non ſunt tamen in eo factæ, ut dictum eſt, ſed in templo palatii, poſito eo ſedium ordine, & aquilonari latere aſſignato Latinis, quemadmodum erat conſtitutum. Præſidente igitur papa, ſedeque imperatoris Alemanorum poſita, quod ipſe non adeſſet, vacua, ut dictum eſt: ſedere cardinales infra ad occidentem: poſt eos archiepiſcopi, epiſcopi, & hegumeni pro ſuo quiſque ſtatu. Supra papam altare verſus ſedebant non in ſedibus, aut ſca- D bellis, ſed in plano notarii & primicerii, & quidam in dignitatibus conſtituti. Ante vero papam ad pedes ejus, & pro ſede imperatoris ſederunt equites, marchiones, comites, ac duces, communiumque oratores, tum ariſtocraticorum, tum democraticorum. Nationis vero noſtræ pars, Græci ſcilicet, auſtrale latus, ut ſupra diximus, habuere. Præſidente ergo imperatore ſedit patriarcha inferior papa, quod e regione ejus ſedebat imperator: quare neceſſe erat patriarcham inferiorem ſedere quatuor fere palmos. Ceterum ejus ſedes tametſi non erat æque edita ac pontificia, purpura ta- E men erat & ipſa ornata cum ſcabello purpureo, ſimilis omnino pontificiæ. Deinde ſederunt vicarii patriarcharum ſuis in ſedibus; poſt eos metropolitæ ſervato inter ſe ordine; inde hegumeni. In alio vero ſcamno e regione patriarchæ ſederunt cruce ſignati, & cum iis viri quidam primarii. Supra imperatorem ad ſacrarium ſedit in ſcabello domnus Demetrius frater imperatoris; deinde optimates non in ſcabellis, ſed in plano; cum quibus erant oratores principum orientalium. In medio porro templo altare verſus ſederunt ex Latinis qui diſputaturi erant,

Sessio I.

Anno Christi 1438.

numero sex, spectantes ad occidentem. Ex parte vero occidentali sederunt de Græcis alii sex, spectantes ad orientem, atque ad disputantes. Super altare autem propositus erat sancti euangelii liber apertus, medius inter capitum thecas sanctorum apostolorum Petri & Pauli, cereis utrimque tribus appositis. Erant porro a nobis delecti domnus Marcus metropolita Ephesi, domnus Isidorus Russiæ, domnus Bessario Nicææ, magnus vasorum custos Xanthopulus cognomento Siderophas, domnus Michael Balsamon magnus bibliothecarius, & domnus Georgius Gemistus. pro Latinis vero erant cardinales duo, Iulianus Cæsarinus sancti Angeli, & Nicolaus Albergatus sanctæ crucis cardinalis Firmanus: archiepiscopus Rhodi Andreas, Ioannes episcopus Foroliviensis, & duo sacerdotes monachi theologiæ magistri, viri docti. Hi cum sedissent, seque adversi conspicerent, honoris causa nobis concessum est, ut disputationem inchoaremus. Ergo Nicænus imposito sibi onere concionem habuit, qua synodum laudibus ornavit; & ejus præsides, quantum opus fuit, honoribus cumulavit. Nam encomiorum amplitudo, & orationis ubertas, & laudatoris facundia sermonem bene produxit. accepta igitur is facultate ab imperatore & patriarcha, surrexit; cumque se venerabundus incurvasset, sic orsus est dicere:

A τὸν ἀριθμὸν ἕξ, βλέποντες πρὸς δυσμάς· ἀπὸ δὲ τοῦ δυτικοῦ μέρους ἐκάθισαν οἱ ἕτεροι ἓξ τῶν Γραικῶν, βλέποντες κατ' ἀνατολὰς πρὸς τοὺς διαλεγομένους. ἐπάνω δὲ τοῦ θυσιαστηρίου προὔκειτο τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον ἀνεπτυγμένον, καὶ ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν αὐτοῦ, αἱ στῆλαι τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, μετὰ λαμπάδων ἑκατέρωθεν τριῶν· ὑπῆρχον δὲ οἱ ἐκλεγέντες παρ' ἡμῶν, ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου κῦρις Μάρκος· ὁ Ῥωσίας κῦρις Ἰσίδωρος· ὁ Νικαίας κῦρις Βησσαρίων· ὁ μέγας σκευοφύλαξ ὁ Ξανθόπουλος ὁ λεγόμενος Σιδηροφᾶς· ὁ μέγας χαρτοφύλαξ κῦρις Μιχαὴλ ὁ Βαλσαμών, καὶ ὁ κῦρις Γεώργιος ὁ Γεμιστός. οἱ δὲ τῶν Λατίνων ὑπῆρχον, καρδινάλεις δύο. ὁ τοῦ ἁγίου Ἀγγέλου Ἰουλιανὸς ὁ Καισαρῖνος, καὶ ὁ τοῦ ἁγίου Σταυροῦ Νικόλαος ὁ Ἀλβεργάτος καρδινάλις Φιρμάνος· ἀρχιεπίσκοποι δύο, ὁ Ῥόδου Ἀνδρέας, καὶ ὁ Φορολιβιένσις ἐπίσκοπος Ἰωάννης, καὶ δύο διδάσκαλοι τῆς θεολογίας ἱερομόναχοι, ἄνδρες σοφοί. Τούτων ἀντικρὺ καθισάντων, ἐφιλοτιμήθη ἡμῖν ἡ ἔναρξις τῆς διαλέξεως. προξαπεὶς οὖν ὁ Νικαίας καὶ δημηγορήσας, ἐγκωμίοις ἐτίμησε τὴν σύνοδον, καὶ ἐμακάρισε τοὺς ἐξάρχους αὐτῆς ὅσον τὸ ἱκανόν. τῶν γὰρ ἐγκωμίων ὁ ὄγκος, καὶ ἡ τοῦ λόγου φορά, καὶ ἡ εὐπορία τοῦ ἐγκωμιαστοῦ ἐπλάτυνε τὸν λόγον ἐπὶ πολύ. λαβὼν οὖν οὗτος τὸ ἐνδόσιμον παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ πατριάρχου, ἀναστὰς καὶ βαλὼν μετάνοιαν ἤρξατο λέγειν οὕτως·

Sermo Bessarionis Nicæni.

MAGNARUM rerum non modo exitus, cum pro voto successerint, sed ipsa etiam nihilo secius exordia, cum advenerint, oblectant eos, qui suam in eas operam impendunt. Necesse est enim principium fortasse quidem & alia quavis in re multum valere, quando a cunctis communiter sapientibus totius dimidium appellatur; faciliusque est pervenire ad finem ordiendo, quam ordiri prorsus socordiæ indulgendo. Sed plurimum in divino hoc opere, quod nobis propositum est, valere sperandum: successumque prosperum promittere existimandum; quod & divina freti pollicitatione Deum in consessu nostro affore confidimus; quo quidem præsente nihil est desperandum: & ex præteritis magnam de futuris licet facere conjecturam. Nam quod ecclesiæ membra tanto jam tempore a se invicem disjuncta, ut ne convenire quidem ullo modo vellent, sed vel ipsam fere vocem conveniendi moleste ferrent, ac in eo quod sibi noxium erat, libenter persisterent: nunc tanto utrimque animi ardore, posthabitis multis, quæ impedimento erant, illud unum enitantur, quod tendit ad conciliandam pacem; qua ratione hoc non ascribat quispiam divinæ virtuti; & proinde certissimum bonorum omnium indicium existimet? Dies ergo hæc est lætitiæ, estque cur exultemus spiritu exhilarati. habent illustres exitus illustria exordia: uberes fruges primitiæ uberes. Machinationes inimici, dolusque contra nos ab eo consutus, per quæ amici & fratres, imo vero ejusdem capitis membra & partes,

ὁ λόγος Βησσαρίωνος τοῦ Νικαίας.

ΤΩΝ μεγάλων πραγμάτων οὐ τὰ τέλη μόνον χωρήσαντα κατ' ἐλπίδας εὐφραίνοιεν ἂν τοὺς πονουμένους περὶ αὐτά, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον καὶ αἱ ἀρχαὶ ἐπιστᾶσαι. τὴν γάρ τοι ἀρχὴν καὶ ἐπὶ πάντων μὲν ἴσως τῶν ἄλλων πολύ τι δύνασθαι ἀναγκαῖον, εἴπερ ἥμισυ τοῦ παντὸς ὑπὸ πάντων κοινῇ τῶν σοφῶν ὠνομάσθη· καὶ ῥᾷον ἀρξαμένοις ἐφικέσθαι τοῦ τέλους, ἢ ταύτης τὸ σύνολον ἅψασθαι τῇ ῥαστώνῃ χαριζομένοις. μάλιστα δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡμῖν ἔργου τοῦ θείου καὶ μέγα τι δύνασθαι ἐλπιστέον, καὶ χρηστὸν ὑποτείνουσαν τέλος αὐτὴν νομιστέον· τὸ μὲν τῇ θείᾳ πεποιθόσιν ἐπαγγελίᾳ διδούσῃ θαρρεῖν, ἐν μέσῳ ἡμῶν χρήσειν ἐσόμενον τὸν Θεόν, οὗ παρόντος οὐδὲν ὅλως ἀνέλπιστον, τὸ δὲ καὶ μέγα τεκμήριον τῶν ἐσομένων τὸ γινόμενον ποιουμένοις. τὸ γὰρ τοσοῦτον ἤδη χρόνον τὰ τῆς ἐκκλησίας μέλη ἀπ' ἀλλήλων διερρωγότα, μηδ' ἀνέχεσθαι συνελθεῖν, ἀλλὰ καὶ πρὸς μόνην ἴσως τὴν ἀκοὴν δυσχεραίνειν, καὶ μένειν τὸ οἰκεῖον ἀγαπῶντα κακόν· νῦν δὲ τοσαύτην ἀμφοῖν τοῖν μεροῖν προθυμίαν ἐγγενέσθαι, ὥστε πολλῶν ὄντων τῶν κωλυμάτων, ταῦθ' ὅμως ἐν δευτέρῳ θεμένοις μόνου γενέσθαι τοῦ συντείνοντος πρὸς τὴν ἕνωσιν, πῶς οὐκ ἄν τις ἐπιγράψειε τῇ θείᾳ δυνάμει, καὶ ἀκολούθως παντὸς ἀγαθοῦ θεῖτο τεκμήριον; ἡμέρα τοίνυν εὐφροσύνης ἡ σήμερον, καὶ πάρεστι σκιρτᾶν ἀγαλλομένους τῷ πνεύματι· λαμπρὰ λαμπρῶν τῶν τελῶν τὰ προοίμια, μεγάλαι μεγάλων καρπῶν ἀπαρχαί. τὰ μηχανήματα τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ὃν καθ' ἡμῶν συνέρραψε δόλον, ἐκπολεμοῦντα ἀλλήλοις τοὺς φίλους καὶ ἀδελφούς, μᾶλλον δὲ τὰ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς μέλη καὶ μέρη, καὶ τοῦ αὐτοῦ ποιμένος

ANNO CHRISTI 1438.

SESSIO I.

ποιμένος τὸ ποίμνιον, ἀποῤῥεῖν ἄρχεται, καὶ διαῤῥεῖν τε καὶ λύεσθαι. δεῖ πρὸς μὲν ἕνωσιν σπεύδει τὰ διεστῶτα, τὰ δὲ διεῤῥωγότα πρὸς σύνδεσμον, ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀμφότεροι γωνίαν συνέχεσθαι παντὸς μᾶλλον καὶ βουλόμενοι καὶ εὐχόμενοι. συνεληλύθασι γὰρ ἄμφω μετὰ τοῦ ἴσου σκοποῦ καὶ τῆς αὐτῆς προθυμίας, τῷ μὲν νικᾷν ἢ νικᾶσθαι ζητεῖν ἐκ παντὸς οὐδεμίαν ἀπονέμοντες χώραν· εἴη γὰρ ἂν οὐ μαθητῶν τοῦτο Χριστοῦ καὶ σωφρόνων ἀνδρῶν, ἀλλά τινων ἐριστικῶν καὶ πάντα σφίσιν αὐτοῖς χαριζομένων καὶ ταῖς ἰδίαις ὀρέξεσι· τὴν δ' ἀλήθειαν ἀνευρεῖν προθυμούμενοι μόνον, καὶ μετὰ μὲν ταύτης ἀγαπῶντες καὶ τὸ νικᾶσθαι, ταύτης δὲ ἄνευ καὶ τὸ νικᾷν ἀπωθούμενοι. ὥστε τὴν μὲν ἀλήθειαν ἀναγκαῖον ἤδη παῤῥησιασθῆναι, καὶ πάντων κρατήσασαν περιγενέσθαι μὲν τῶν ἄλλως ἐνοχλούντων αὐτῇ, ταῖς δ' ἁπάντων ἐνοικισθῆναι ψυχαῖς· τὸ δὲ ψεῦδος ἐλασθῆναί ποι μακρὰν, τὴν μετὰ τῶν τοῦ ψεύδους ἐκγόνων εἰληχὸς χώραν, κἀκείνων κρατῆσαι οἳ περὶ πλείονος τὸν τοῦ ψεύδους πατέρα ποιοῦνται, ὑπ' ἐκείνῳ ἡγεμόνι τοῦ βίου πάντα ποιοῦντες καὶ λέγοντες. Τί τις ἂν εἴποι τοῦ παρόντος ἀντάξιον; τί τις ἂν ἕτερον τῶν φθασάντων εἰς ἴσον θεῖτο τοῖς ἐνεστῶσι; πάντα τὰ πρότερον ἀποκρύπτεται τοῖς παροῦσι, λείπεται πάντα κατόπιν, πάντα δεύτερα τῶν νυνὶ γιγνομένων. πάντες κροτήσωμεν, πάντες εὐφρανθῶμεν τῷ πνεύματι πᾶσιν ὁ τοῦ σωτῆρος ὕμνος μελέτω, τὸν μὲν χάριτας ὁμολογοῦσιν αὐτῷ τῶν ἐς δεῦρο, τὸ δὲ καὶ τέλος εὐχομένοις ἰδεῖν τοῖς προοιμίοις συμβαῖνον. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ συνεισφερέτω ἡμῶν ἕκαστος πάντα τὰ κατὰ δύναμιν, καὶ ὅσα πρὸς τὸ τέλος ἐποίσουσι, καὶ τὴν ἐπὶ καλῷ καὶ συνοίσοντι ἱερὰν τῶν χριστιανῶν ἕνωσιν. πάντων ἁπτέον, πᾶσιν ἐγχειρητέον μηδὲν ἐλλελοιπότας, μὴ σπουδῆς, μὴ προθυμίας, μὴ ἀγώνων, μὴ πόνων, μεμνημένους ὅτι οὐκ εὔχεσθαι μόνον δέον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ὑπηρετεῖν τῷ Θεῷ· οὐδὲ πάντα ἐλπιστέον παρὰ τοῦ κρείττονος, μηδὲν αὐτοὺς πονουμένους. εἴη γὰρ ἂν τοῦτό γε ἐναντίον οἷς δεόμεθα, εἰ συλλήπτορα μὲν αὐτὸν ἕξειν εὐχοίμεθα, ἡμεῖς δὲ μηδὲν ἡμῶν αὐτῶν ἔργον παρεχοίμεθα ἄξιον λόγου, ᾧ καὶ συλλήψαιτο· οὕτω γὰρ ἂν αὐτόν τε μᾶλλον ἕξομεν ἡμῖν συλλαμβανόμενον ῥᾷόν τε πρὸς τὸ τέλος καὶ εὐοδώτερον ἀφιξόμεθα. Ὃ καὶ γένοιτο θεὲ σῶτερ, ἐπιστάντας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κροτῆσαί σοι τὸ ἐπινίκιον καὶ χαρμόσυνον, ὑφ' ἑνὶ μὲν ὑπηχουμένους καὶ τῷ αὐτῷ πνεύματι, ταὐτὸ δὲ μέλος ἀποδιδόντας, καὶ τὴν αὐτὴν ἡρμοσμένους ἁρμονίαν, ὑπό σοι μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ κεφαλῇ καὶ ζῆν, καὶ κινεῖσθαι, καὶ πνεῖν, ταὐτὸ φρονοῦντας, ταὐτὸ φθεγγομένους, ἀλλήλοις ὄντας ταὐτό. Χριστὲ βασιλεῦ, ἕνα ἐφ' ἡμᾶς βασιλέα καὶ τὸν αὐτόν σε καὶ θέλομεν καὶ εὐχόμεθα οὗ τῷ τιμίῳ ἐξηγοράσθημεν αἵματι, ὃς λύτρον ἀνθ' ἡμῶν πεπραμένων ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν σαυτὸν ἔδωκας, ὃς ἡμᾶς κατεχομένους ὑπὸ τοῦ τυράννου ἀφήρπασας. ἓν οὖν καὶ ἡμᾶς αὐτὸς ἄμφω σαυτῷ ποίμνιον ἔργασαι, μὴ ἀνέχου διῃρημένων τῶν σῶν, μηδὲ πρὸς πολεμοῦντας ἀλλήλοις· μᾶλλον δὲ μὴ θατέρους μὲν πρὸς, ἀντιποιοῦ δὲ θατέρων· ὑπὲρ ἑκατέρων προῆκας σαυτὸν, τὸ τίμιον αἷμά σου τὸ χυθὲν ἀμφοῖν ἐγεγόνει λουτήριον. κοινὴν οὖν ἡμῖν καὶ τὴν παρὰ σαυτοῦ ῥοπὴν ταυτηνὶ χάρισαι, κοινῶς

A & unius ovile pastoris inimicitias susceperunt, defluere incipiunt, dilabi, atque dissolvi. Iam enim disjuncta copulari, interrupta rursus cohærere festinant; estque illis optatissimum, & votis omnibus expetendum, eodem angulo conjungi, ac contineri. Etenim utraque pars eodem proposito, parique studio convenit, nullum plane locum voluntati illi relinquentes; quæ vincere, aut vinci studet: id enim non discipulorum Christi, & moderatorum hominum, sed contentiosorum fuerit, ac sibi suisque cupiditatibus penitus indulgentium: verum unius veritatis adinveniendæ affecti desiderio, cum qua & vinci cupiant, sine qua vel vincere nolint. B Iam enim necesse est veritatem palam dilucidari, & prævalere omnibus, devictis iis, quæ frustra illi obstrepunt; & sese in omnium animos insinuare: mendacium vero procul abigi, nactum loca illa, in quibus versantur filii mendacii; & regnans in iis, qui pluris faciunt mendacii patrem: sub illo vitæ duce agentes omnia & dicentes: Ecquis præsente negotio dignum quidpiam eloqui valeat? Ecquid ex rebus ante gestis conferri possit cum præsentibus? præterita omnia præsentibus obruuntur, cedunt omnia, inferiora sunt omnia iis, quæ jam fiunt. Plaudamus omnes, lætemur omnes spiritu, C canant omnes salvatori hymnum, tum ut ob collocata beneficia illi gratiæ agantur, tum ut nostris precibus congruens principio finis concedatur. Verum quisque etiam nostrum de suo conferat omnia, quæcumque pro viribus poterit, & conducunt ad finem, & sacram Christianorum consociationem, rem adeo decoram & utilem. tentanda omnia, experiunda omnia, parcendum nulli, non studio, non diligentiæ, non sudoribus, non laboribus; illudque memoria repetendum, oportere non solum preces fundere, sed nostrum etiam Deo ministerium offerre. D Neque enim a Deo speranda sunt omnia nihil nobis elaborantibus: nam precibus nostris id esset contrarium, si Dei quidem imploremus auxilium, nihil vero præstetur a nobis dignum, cui se Deus præbeat adjutorem. Ita enim magis & ipse nobis opitulabitur, & nos ad finem facilius, expeditiusque perveniemus. Quod utinam eveniat, Deus salvator, & videamus illum diem, quo tibi victoriæ, lætitiæque hymnum canamus, uno eodemque spiritu nobis verba præeunte, ut unus efficiatur concentus, & in unam convenientes harmoniam sub uno eodemque te capite E vivamus, moveamur, spiremus, idem sentiamus, idem loquamur, idem simus. Christe rex, unum te nobis regem volumus, & optamus; cujus precioso redempti sumus sanguine, qui te pro nobis sub peccato venditis precium redemptionis tradidisti, qui nos a tyranno oppressos eripuisti. Vnum quoque partes ambas ovile tibi efficias, ne patiaris tuos inter se dissidere, ne projicias mutuo inter se bello flagrantes; quinimo ne partem alteram projicias, alteram vero tibi asciscas. pro utrisque te ipsum profudisti; sanguis tuus preciosus, qui effusus est, partis utriusque fuit lavacrum: nunc ergo sit etiam favor tuus nobis communis; communem

SESSIO I.

ANNO CHRISTI 1438.

A utrisque fer opem, traheq; ad teipsum utrosque, unum eumdemq; te finem constituens, nos vero proportione inter nos & caritate mutua conjungens, & nulla ratione permittens, ut sit inter nos dissidium ac disjunctio; ex quo fiat necessario, ut potiri fine non liceat ex duabus certe partibus alteri. Spiritus sancte, charismatum fons, spiritus sapientiæ, spiritus intellectus, spiritus timoris Dei, de quo & cum propositum est ecclesiis hoc certamen, omnem a nobis superbam abigas cogitationem, Dei vero timorem omnium nostrum animis inseras, intellectum nobis & sapientiam donans; atque una cum nobis B omnibus in certamen pro te susceptum descendens, veritatem omnibus patefacias, ut qui non modo sis & voceris spiritus veritatis, sed etiam illud tibi vendicaris, ut omnem nobis veritatem annunties, secundum veracem & nullo modo deficientem veritatis vocem. Deus ipsa Trinitas, quæ ineffabilibus modis omnia produxisti, & contines omnia, & providentia regis, tuum opus est homo, post omnia quidem fortasse alia, sed ut sit ante omnia visibilia, productus; hoc etiam, ut ego quidem arbitror, eximio regioque honore affectus, ut in vitam ingrederetur, cum parata jam bona ac præsto essent. Huic sæpe tu quidem, imo vero semper ne desint quæ ad corpus spectant & præsentem vitam, tua providentia prospicis: sed C non minori gubernatione consulis, ut habeat quæ ad statum animæ pertinent, quibus illa melior fiat: cujus proprium bonum est veritas, & nequaquam hallucinari in iis, in quibus summa rerum consistit, quippe cum id sit omnium quæ habemus atque habituri sumus, optimum ac divinissimum. Id nunc etiam nobis concede, & tribue ut illam inter nos habeamus, & comparentem amplectamur. Ignoscas, vero interim, si qua ex parte inviti aberramus ab ea, & præsertim ubi de te agitur, qui non modo ipse pervestigatio- D nem effugis, ac perscrutationem, sed & ex his quæ creasti, pleraq; cum tamen tenui quadam atque umbratili plane ratione divinam tuam imaginem referant. annue supplicantibus, teque nobis viæ ducem, quæ ducit ad te solum verum Deum, sequentibus præbe. Et quemadmodum ipse cum hypostasibus, sive personis tria sis, unam & eamdem habes substantiam & naturam, personarum numero nihil obstante huic identitati; ita nos, etsi multi, diversarumque nationum simus, jam vero subseminante inimico, diversæ etiam, proh dolor! opinionis & fidei, diversitate hac sublata unum ut simus atque idem omnes effice, idem credentes, idem de te opinantes; E nihilque obstet, quo minus unum simus, idemque de te sentiamus, non diversitas generis, non numerus & frequentia hominum. Sed hactenus preces. Vos autem quid dicitis, qui sacram hanc synodum celebratis, qui rei agendæ præestis, qui multos suscepistis labores, & multa sæpenumero vota fecistis, ut diem hunc videretis, quasi jam prænuntium futurorum? qui simul & rerum initium, & finis præco esset clarissimus? quis æque ac decet beatos vos prædicet? quis satis idoneis vos afficiat laudibus, qui laborum vestrorum fructus jam pullulare videtis? Beatissime pater,

ἀμφοτέροις προστιθέμενος, καὶ πρὸς αὐτὸν ἑλκύσας ἡμᾶς ἀμφοτέρους, πρὸς ἓν μὲν καὶ τὸ αὐτὸ τέλος τάξας σαυτὸν, ἐν ἀναλογίᾳ δὲ ἀλλήλοις ἡμᾶς καὶ σχέσει τῇ πρὸς ἀλλήλους, μὴ συγχωρήσας ἀπαρτεῖς ἀλλήλων εἶναι καὶ διεστῶτας, κἀντεῦθεν ἐξ ἀνάγκης καὶ τοῦ τέλους ἀποτυγχάνοντας πάντως γε τοὺς ἑτέρους. Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡ τῶν χαρισμάτων πηγὴ, πνεῦμα σοφίας, πνεῦμα συνέσεως, πνεῦμα φόβου Θεοῦ, ὑπὲρ οὗ καὶ μεθ' οὗ ὁ προκείμενος ταῖς ἐκκλησίαις ἀγὼν, ἀπελάσαις μὲν ἀφ' ἡμῶν πάντα λογισμὸν ὑπερήφανον, φόβον δὲ Θεοῦ ταῖς ἡμετέραις ἁπάντων ἐνθείης ψυχαῖς, σύνεσίν τε καὶ σοφίαν ἡμῖν χαρισάμενον, καὶ μεθ' ἡμῶν ἅμα πάντων τὸν ὑπὲρ σαυτοῦ διενεγκὸν ἀγῶνα, ἀναφήναις τὴν ἀλήθειαν ἅπασι, ἅτε μὴ τῆς ἀληθείας ὂν μόνον καὶ καλούμενον πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἡμῖν τὴν ἀλήθειαν ἀναγγέλλειν ἔργον πεποιημένον, κατὰ τὴν τῆς ἀληθείας φωνὴν τὴν ἀληθῆ τε καὶ ἀδιάγραπτον. ὁ Θεὸς ἡ Τριὰς, ἡ πάντα μὲν παραγαγοῦσα λόγοις ἀῤῥήτοις, πάντα δὲ συνέχουσα, καὶ προνοουμένη, καὶ κυβερνῶσα, σὸν ἄνθρωπος ἔργον, μετὰ πάντα μὲν ἴσως τὰ ἄλλα, πρὸ πάντων δὲ ὅμως τῶν ὁρωμένων ὑπάρξαι, ἐξαίρετον καὶ τοῦτο γῶν καὶ βασιλικὸν οἶμαι, ἑτοίμοις, καὶ προηκαιμένοις τοῖς ἀγαθοῖς εἰσελθεῖν εἰς τὸν βίον. τούτου πολλάκις μὲν ἢ μᾶλλον ἀεὶ τὰ σωματικὰ δὴ ταῦτα καὶ συντείνοντα τῇ παρούσῃ ζωῇ προνοῇ, οὐχ ἧττον δὲ καὶ ὅσα εἰς τὴν ψυχῆς κατάστασιν ἀφορᾷ καὶ βελτίωσιν· ἧς ἴδιον ἀγαθὸν ἡ ἀλήθεια, καὶ τὸ μὴ πλανᾶσθαι περὶ τὰ κύρια, ὡς τοῦτο ὂν, ὧν ἔχομέν τε καὶ ἕξομεν, τὸ ἄριστον καὶ θειότατον. τοῦτο δὴ καὶ νῦν ἡμῖν πρυτανεύσαις, χορηγήσαις συνεῖναί τε αὐτὸν, καὶ ἀναφανεῖσαν ἀσπάσασθαι. συγγνοίης μὲν, εἴτι αὐτῆς ἁμαρτάνομεν, οὐχ ἑκόντες, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς περὶ σαυτοῦ λόγοις, ὃς οὐκ αὐτὸς μόνον ἀνεξιχνίαστός τε καὶ ἀνεξερεύνητος ὑπάρχεις, ἀλλὰ καὶ τῶν σῶν δημιουργημάτων τούτων τὰ πλείονα, καίτοι ἀμυδρὰ ὄντα τῆς σῆς θείας εἰκόνος ἀπηχήματα, καὶ οἷον σκιαί τε καὶ εἴδωλα. ἐπινεύσαις δὲ δεομένοις, καὶ τῆς εἰς σε φερούσης τὸ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν ἡγούμενος ἑπομένοις. καὶ ὥσπερ αὐτὸς τρία ταῖς ὑποστάσεσιν ὢν εἴτε προσώποις, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν σώζεις οὐσίαν καὶ φύσιν, οὐδὲν τῇ ταυτότητι ταύτῃ προσισταμένου τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προσώπων, οὕτως ἡμᾶς, πολλοὺς μὲν ὄντας καὶ διαφόρων γλωσσῶν, ἤδη δὲ τοῦ ἐχθροῦ ὑποσπείραντος, οἴμοι, καὶ δόξης καὶ πίστεως, ταύτην μὲν ἀνέλοις τὴν διαφορὰν, ἓν δὲ καὶ ταυτὸν ἐσομένους ἀποδείξαις τῇ πίστει καὶ τῇ δόξῃ τῇ περὶ σοῦ, οὐδενὸς πρὸς τὸ ἓν εἶναι καὶ ταυτὰ φρονεῖν περὶ σοῦ προσισταμένου, οὐ τῆς τῶν γλωσσῶν ἑτερότητος, οὐ τοῦ τῶν σωμάτων ἀριθμοῦ τε καὶ πλήθους. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἡμῖν ηὔχθω. Ὑμεῖς δὲ τί φατε, οἱ τὴν ἱερὰν ταύτην σύνοδον συγκροτοῦντες, οἱ τοῦ πράγματος ἡγεμόνες, οἱ πολλὰ μὲν ἠγωνισμένοι, πολλὰ δὲ καὶ πολλάκις εὐξάμενοι ταύτην ἰδεῖν τὴν ἡμέραν, ὡς ἤδη καὶ τῶν μελλόντων ἐσομένην προάγγελον; τὴν αὐτὴν καὶ ἀρχὴν τῶν πραγμάτων, καὶ τοῦ τέλους κήρυκα διαπρύσιον; τίς ἀξίως ὑμᾶς μακαρίσοι; τίς δ' εὐφημήσοι δεόντως, ἤδη τῶν πόνων ὑμῶν ὁρῶντας τοὺς καρποὺς ἀναθάλλοντας; Μακαριώτατε πάτερ,

νῦν

νιῶ ὄντως ὑπάρχεις μακάριος, καὶ ἔτι μᾶλλον ἔσῃ, A ἐπειδὰν Θεοῦ ἡγουμένου εἰς τέλος καταντήσωμεν, οἷ ἂν ἐκεῖνος ἡμῖν ἡγήσαιτο. πολλά σοι παρὰ Θεοῦ κείσεται ἆθλα τὴν ἁγίαν αὐτοῦ ἐκκλησίαν ἑνώσαντι. μέγα ἔσῃ πεποιηκὼς ἔργον, εἰ διαγένοιο μέχρι τέλους ἐγκαρτερῶν, καὶ πάντα μὲν ἐξαίρων ἐκ μέσου τὰ σκάνδαλα, εἰρήνην δὲ καὶ ὁμόνοιαν ἀντεισάγων. πολὺν ἔθου ζῆλον, πολλὴν μέριμναν, μεγάλην ἀγρυπνίαν τε καὶ φροντίδα, συναγαγεῖν μὲν τὰ τοῦ Χριστοῦ πάντοθεν τέκνα· συνδιασκεψαμένους δ᾽ ἀλλήλοις ἀδελφικῶς τε καὶ πνευματικῶς συνελθεῖν εἰς ταυτὸ περιγενομένης τῆς ἀληθείας. οὐδεὶς ἄλλως ἐρεῖ, πάντες ἴσασιν, B ἐγώ σοι καὶ πάντες μάρτυρες τούτου. ἀλλὰ δεῖ καὶ πρὸς τὸ τέλος ἀποσκοποῦντα, πάντα πρὸς ἐκεῖνο καὶ τάξαι καὶ πρᾶξαι προμηθούμενον, ὅπως ἂν ἣν ἐν ἀρχαῖς εὐφροσύνην καρπούμεθα, καθ᾽ ὁδὸν αὐξανομένη τε καὶ προβαίνουσα πολλαπλασιασθῇ που περὶ τὰ τέλη, καὶ εἰς τὸν ἔσχατον ἀφίκοιτο ὅρον. εἰ λαμπραὶ αἱ ἀρχαί, καὶ τοιαῦτά γε τὰ προοίμια, λόγισαι ποῖον ἔσται τὸ τέλος συμβαῖνον τοιαύταις ἀρχαῖς. πόσου δὲ τεύξεται μακαρισμοῦ καὶ ἐπαίνων, ὅσης εὐφημίας, ὅσων στεφάνων, ὃς καὶ τοσαύτας μὲν προκατεβάλετο φθάσας ἀφορμὰς τῶν πραγμάτων, τοσαῦτα δ᾽ ἔτι καταβαλεῖται; ἔχεις ἐνταῦθα συλληψόμενόν τε C καὶ ἑψόμενον, ἐφ᾽ οἷς ἅπασι δέον, τὸν υἱόν τε καὶ βασιλέα τὸν εὐσεβέστατον καὶ γαληνότατον καὶ φιλόχριστον· ὃς πολλῶν ὄντων οἷς κεκόσμηκεν ἑαυτὸν ἀγαθοῖς, ἐξαίρετον ἔχει τὸν περὶ Θεοῦ καὶ τοῦ καλοῦ ζῆλον καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶνα· ὃς ἡλικιῶτιν ἔχων τὴν ἱερὰν ταύτην τῆς ἁγίας τῶν ἐκκλησιῶν ἑνώσεως ἔφεσιν, οὐ διελίμπανε σπουδῇ μὲν ἀνερευνῶν τοὺς καιροὺς οἳ πρὸς τοῦτο συνοίσουσι, σοφίᾳ δὲ γνοὺς καὶ εὑρὼν καὶ φανέντα ἁρπάσας, καὶ ἐς τόδε δὴ τὸ ὁρώμενον προαγαγὼν τὰ τοῦ πράγματος· ὃς πρὸς ἓν τοῦτο τὸ ἀγαθὸν ἀποβλέπων, καὶ ταύτης ὅλος γεγονὼς τῆς ἐφέσεως, κατεφρόνησε μὲν κινδύνων, ὑπερεῖδε δὲ τρυφῆς καὶ ἀνέ- D σεως, κατεφρόνησε δὲ τοσούτου πελάγους τε καὶ κυμάτων ἴσα κορυφουμένων καὶ ὄρεσι, προήκατο δέ γε ζωήν τε καὶ βίον καὶ αὐτὴν τὴν πατρίδα, ὑπὲρ τοῦ γενέσθαι συνεργὸς τῷ Θεῷ, καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ πρυτανεῦσαι εἰρήνην, ἧς οὐ τρόφιμος μόνον, ἀλλὰ καὶ πρόβολος εἶναι καὶ σπουδάζει καὶ ἐπηγγείλατο. Οὐκ ἀπολειφθήσεται τῆς ἴσης σοι προθυμίας οὐδ᾽ ὁ ἱερὸς καὶ σεβάσμιος πατριάρχης, ὁ γῆρας μὲν ὑποφαίνων βαθύ, καὶ κεκμηκὼς ἤδη τῷ σώματι, ψυχὴν δὲ πλουτῶν νεάζουσαν τοῖς καλοῖς καὶ τῷ πνεύματι ζέουσαν, καὶ πολλὰ μὲν ἐφιεμένην, πολλὰ δ᾽ εὐχομένην ἀξιωθῆναι E ὑπουργῆσαι τῷδε τῷ ἔργῳ, καὶ διὰ τοῦτ᾽ ἴσως χαίρουσαν τοῖς παροῦσι, καὶ ἐνασμενίζουσαν τῷ σώματι, ἵνα τέλος ἐπενέγκοι τῷ θείῳ τούτῳ ἔργῳ χρηστόν, ὡς ἄνευ γε τούτου καὶ πάνυ ἂν ἀχθεσθησομένην τῷ σκήνει ὡς ἤδη καμόντι. πάντες σοι συλλήψονται τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ παρόντος ἀγῶνος· οὐδεὶς ἄλλο τι μᾶλλον ἐπιθυμεῖ τοῦ ἐφετοῦ τούτου τέλους· πρὸς τοῦτο βλέπομεν πάντες· ἐκείνου πάντων τὰς ψυχὰς ἔρως ἀναφλέγει σφοδρός· διὰ τοῦτο μακρόθεν πάντες συνήλθομεν· διὰ τοῦτο ἐπὶ ἀλλοδαπῆς διατρίβομεν, ἄνθρωποι οἱ μὲν ἐκ μέσης αὐτῆς τῆς

revera nunc es beatus; erisque multo beatior, cum, Deo duce, ad finem pervenerimus, quem nobis dux ipse concesserit. multa tibi erunt a Deo reposita præmia, si sanctam ejus ecclesiam ad unitatem reduxeris: magnum opus præstiteris, si usque ad finem perseveraveris; si scandala quidem e medio sustuleris, pacem vero induxeris & concordiam. multum adhibuisti zelum, multam solicitudinem; multum evigilasti, multas curas contulisti ad congregandos undique Christi filios: ut fraterno, ac spiritali affectu communi deliberatione habita, victricem sequendo veritatem, in unam eant sententiam. nemo id negat, notum est omnibus: testes hujus rei sumus tibi ego & omnes. Sed oportet etiam spectare finem, consilioque tuo ad illum & agere & dirigere omnia: ut lætitia, quam in præsenti percipimus, paulatim crescendo, progressusque faciendo multiplicetur ad finem, atque ad ultimum perveniat cumulum. Si splendida initia, & talia sunt exordia, considera, qualis erit finis hujusmodi principiis congruens. Quantis vero fausta precantium votis, ac laudibus, quam lætis celebrabitur vocibus; quantas adipiscetur laureas, qui tanta jam rerum fundamenta jecit, & prætetea jaciet? Habes hic, qui suam tibi det operam, teque subsequatur quacumque opus in re fuerit, filium & imperatorem, piissimum & serenissimum & Christi amantem, qui cum multis seipsum bonis ornaverit, præcipue tamen Dei & honestatis zelo, certandique pro pietate studio flagrat. qui ab ineunte ætate insitum habens sacrum hoc desiderium sanctæ unitatis ecclesiarum, nunquam intermisit studium inquirendæ opportunitatis ad conficiendum hoc negotium; quam etiam prudenter cognitam, & inventam, ut visa est, arripuit; remque in eum statum perduxit, in quo nunc conspicitur. qui ad hoc unum bonum spectans, totusque in hoc desiderium incumbens, pericula pro nihilo duxit, delicias contempsit, & otium: tam vastum pelagus, & undas instar montium intumescentes despexit; vitam & opes projecit ac ipsam patriam, ut Dei fieret cooperator, & pacem ecclesiæ conficeret: cujus non modo alumnus, verum etiam propugnator esse & studet & pollicitus est. pari tibi studio præsto erit sacer ac venerabilis patriarcha, qui senio quidem confectus est, & effeto jam est corpore, sed pollet ad præclara quæque juvenili animo, fervetque spiritu; & magno quidem ardet desiderio, multa vero edit vota, dignus ut fiat qui huic operi suam operam navet: atque ob id fortasse præsentibus oblectatur, & libenter commoratur in corpore, ut divinum hoc opus ab bonum exitum perducat: citra quem valde graviter ferret illi animus inhabitationem corporis, ut jam consumpti. Omnes suam tibi præbebunt operam ad finem & opus hoc arduum: nemo quidquam magis exoptat fine hoc optatissimo: illum spectamus omnes: vehemens illius amor inflammat omnium animos: omnes propterea e longe dissitis regionibus convenimus: propterea in aliena regione peregrinamur, homines partim e media ipsa

Sessio I.

Anno Christi 1438.

Græcia, partim ex ultimis orbis ad septemtrionem atque ad orientem maxime vergentibus plagis hanc ipsam in Italiam navibus advecti. Ne ergo tam multorum studio prævaleat hostis: nequaquam fiat hoc, salvator Deus: ne tantus noster conventus, tam frequens, tam multo ante meditatus, tam multis annis consideratus, tam multis laboribus multoque studio habitus, ejus opera sit frustra. Non est hoc sapientum divinorumque hominum, eorumve qui sermones suos norunt in judicio disponere. Alios adoriatur hostis, aliis devictis insultet, nos autem nequaquam attingat. Spiritalibus armis ipsi nos armemus hosti obviam ituri. Induamur loricam justitiæ, & galeam spiritus, ac duce nobis Dei verbo irruamus in hostes; subsistamus autem quocumque illud nos duxerit, destruentes omnem altitudinem extollentem se adversus gloriam Dei, omnem cogitationem superbam, & gloriolæ avidam; humilitatem vero, Deique timorem adhibentes ad obeunda certamina, illumque præ oculis habentes, utque ad illum perveniamus contendentes, nonnunquam vinci quoque bene potius volentes, quam vincere in omnibus male: Cum ratio boni non solum in eo insit, si quis victoriam obtineat, cum habeat a se veritatem; sed nihilo minus in eo etiam idem boni modus servetur, si quis bene succumbat; quod perinde censetur, ac vincere. Quamquam dixerit fortasse quispiam, majus etiam hoc esse priori illo bonum, quando unicuique conducit magis, ipsum affici beneficio, quam afficere alium: & audire potius, quam aliis dicere: & liberari ab errore, quam liberare. Invictissime imperator, jam res est in cardine, venitque tempus, quod jam diu exoptasti. Da ergo Deo gloriam, & collauda eum; illius hoc opus est: ille tibi hanc injecit cogitationem, tantum instillando amorem: illo quoque opitulante res ad hunc statum perducta est. Si igitur ob ante acta quidem magnas ei gratias habuerimus, pro futuris vero toto animo preces effuderimus, rem certe & nobis, & opere quod propositum est, dignam effecerimus; nobisque propitium magis ipsum reddiderimus, si nos votis nostris dignos præstemus, dum & de præteritis ingrati non erimus, nosque ipsos & negotium totum in eum rejecerimus, omni nostra spe & solicitudine collocata in eo: quippe cum ipse is sit, a quo nutriendi sumus cælesti ac divino alimento, sine quo non vivet homo. Et quemadmodum nunc usque non destitisti tum precibus a Deo auxilium efflagitare, tum & ipse quæ par erat præstare: ita multo magis in posterum, quanto sumus fini viciniores, ostende te promptiorem: & partim invocato Deum, partim & ipse navato operam, non noctu, non interdiu quieti te tradens, donec ad bonum pervenias finem, & curis animum liberes. Quæ vi feruntur aliquo, & quæcumque motus principium extrinsecus habent, tardius moventur ad finem; quæ vero natura & ex intrinseco feruntur principio, moventur citius, cum fini propiora fiunt. Tu quoque cum ex ingenito principio, & veluti natura movearis ad bona, quorum caput est præsens negotium, ne prius illud patiare; sed cupiens quam primum assequi proprium tibi finem:

A Ἑλλάδος, οἱ δ᾽ ἐκ βορειοτάτων τε καὶ ἀνατολικωτάτων τῆς οἰκουμένης πεπλευκότες εἰς Ἰταλίαν αὐτήν. Μὴ δὴ τοσούτων σπουδῆς ὁ ἐχθρὸς περιγένοιτο, μὴ Θεὲ σῶτερ, μὴ ματαιώσῃς τὴν τοσαύτην ἡμῶν τοσούτων γε ὄντων, οὕτω μεμεριμνημένην, οὕτω πολυετῆ, οὕτω πολλοῖς πόνοις καὶ πολλῇ σπουδῇ κατορθωθεῖσαν συνέλευσιν. οὐ πρὸς ἀνδρῶν τοῦτο σοφῶν τε καὶ θείων, οὐδὲ τοὺς λόγους εὐθύνειν εἰδότων ἐν κρίσει. ἄλλοις ὁ ἐχθρὸς ἐπεμβαινέτω, ἄλλοις ἐπιχαιρέτω νικῶν, ἡμῶν δὲ μὴ προσάψαιτο. τοῖς πνευματικοῖς ὅπλοις ἡμᾶς αὐτοὺς καθοπλισώμεθα ἀντιστησόμενοι τῷ πολεμίῳ· ἀναλαβώμεθα θώρακα B δικαιοσύνης, καὶ περικεφαλαίαν τοῦ πνεύματος, καὶ τοῦ τοῦ Θεοῦ ῥήματος ἡμῖν ἡγουμένου ἐπίωμεν κατὰ τῶν πολεμούντων, καταπαύσωμεν δὲ οἷ ἂν ἡμῖν αὐτὸ ὑφηγοῖτο, καθαιροῦντες πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, πάντα λογισμὸν ὑπερήφανον καὶ κενόδοξον. ταπεινώσει δὲ καὶ φόβῳ Θεοῦ χρώμενοι συνεργῷ πρὸς τοὺς ἄθλους, κἀκεῖνον πρὸ ὀφθαλμῶν θέμενοι, καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἐπειγόμενοι φθάσαι· ἔστιν οὗ καὶ νικᾶσθαι καλῶς μᾶλλον ἐθέλοντες, ἢ νικᾶν ἐν πᾶσι κακῶς· ἅτε δὴ μὴ τοῦ περιγίνεσθαι μόνον, ὅταν μεθ᾽ ἑαυτοῦ τ᾽ ἀληθὲς ἔχῃ, τὸν ἀγαθοῦ σώζοντος λόγον, ἀλλ᾽ οὐδὲν ἧττον καὶ τοῦ ἡττᾶσθαι καλῶς ταυτὸ τοῦ καλοῦ σώζοντος μέτρον, καὶ ἐν ἴσῳ τοῦ C κρατεῖν κρινομένου. καί τοι φαίη τις ἂν ἴσως, καὶ μεῖζον ἀγαθὸν εἶναι τοῦτο τοῦ προτέρου, εἴπερ λυσιτελέστερον τῷ παντὶ, αὐτόν ἀγαθόν τι παθεῖν, ἢ ἄλλον ποιῆσαι· καὶ μᾶλλον ἀκοῦσαι, ἢ φάναι ἑτέροις· καὶ πλάνης ἀπαλλαγῆναι, ἢ ἀπαλλάξαι. Κράτιστε βασιλεῦ, ἐπ᾽ αὐτῆς τῆς ἀκμῆς ἥκει τὰ πράγματα, καὶ ὃν ἐκ μακροῦ χρόνου ἐπόθεις, ἐπέστη. λοιπὸν δὸς δόξαν τῷ Θεῷ, αἶνον ἀπόδος αὐτῷ· ἐκείνου τοῦτ᾽ ἔργον, ἐκεῖνος γάρ σοι κατὰ νοῦν τοῦτ᾽ ἐνέθηκε τὸν τοσοῦτον ἐνεὶς ἔρωτα· ἐκείνου καὶ συλλαβομένου ἐς τόδε ἀφίκετο. εἰ δὴ τὴν μὲν ἀξίαν αὐτῷ χάριν περὶ τῶν φθασάντων εἰσόμεθα, περὶ δὲ τῶν μελλόντων πάσῃ ψυχῇ δεησόμεθα, ἄξια δρασόμεθα D καὶ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τοῦ ἔργου τοῦ προκειμένου, καὶ μᾶλλον ἱλεωσόμεθα ἀξίους ἡμᾶς αὐτοὺς τῶν εὐχομένων δεικνύντες, οἷς τε περὶ τὰ φθάσαντα οὐκ ἀγνωμονήσομεν, οἷς τε ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τοῦ ἔργου τὸ πᾶν εἰς αὐτὸν ἀναθήσομεν, πάσας ἡμῶν ἐπ᾽ αὐτὸν ἐπιρρίπτοντες τὰς ἐλπίδας τε καὶ μερίμνας, ὡς αὐτοῦ ὄντος τοῦ ἡμᾶς διαθρέψοντος τροφὴν τὴν θείαν τε καὶ οὐράνιον, ἧς ἄνευ οὐ ζήσεται ἄνθρωπος. ὥσπερ δὲ διατετέλεκας μέχρι τοῦ νῦν, τὸ μέν τι εὐχόμενος τῷ Θεῷ καὶ τῆς αὐτοῦ συμμαχίας δεόμενος, τὸ δέ τι πράττων καὶ αὐτὸς τὰ εἰκότα, οὕτω καὶ τὸ ἀπὸ τοῦδε πολλῷ μᾶλλον, ὅσῳ φθάνομεν πρὸς τὸ τέλος, προθυμότερός τε σαυτοῦ φάνηθι, E καὶ τὸ μέν τι ἐπικαλοῦ τὸν Θεὸν, τὸ δέ τι καὶ αὐτὸς πράττε, μὴ νύκτωρ μὴ μεθ᾽ ἡμέραν παυόμενος, ἕως ἂν εἰς ἀγαθὸν καταντήσῃς τέλος, καὶ τοῖς λογισμοῖς εὕροις ἀνάπαυσιν. τὰ βίᾳ ποι φερόμενα, καὶ ὅσα τὸ ἐνδόσιμον τῆς κινήσεως εἰλήχασιν ἔξωθεν, σχολαιότερον φέρεται περὶ τὸ τέλος γινόμενα· ὅσα δὲ φύσει καὶ οἴκοθεν, ταῦτά γε θᾶττον κινεῖται πλησιάζοντα πρὸς τὸ τέλος. καὶ σὺ δὲ περὶ τἀγαθὰ, ὧν κεφάλαιον ἡ παροῦσα ὑπόθεσις, οἴκοθεν καὶ ὥσπερ φύσει κεκινημένος, μὴ τὸ πρότερον πάθῃς, ἀλλὰ θᾶττον τυχεῖν ἐφιέμενος τοῦ οἰκείου σοι τέλους.

οἰκεῖον

Anno Christi 1438.

οἰκεῖον γὰρ τἀγαθῷ τὸ χρηστὸν ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς τέλος· σαυτόν τε καὶ ἡμᾶς πάντας ποίει προθυμοτέρους, παρακελευόμενός τε καὶ ἐπικελευόμενος ἅπασι· καὶ τὸν μακαριώτατον δὲ πατέρα, εἴ τι τῷ γήρᾳ κάμοι, ἐνδιδοὺς καὶ τῷ χρόνῳ καὶ τοῖς νοσήμασιν, ὑπομίμνησκε καὶ διανίστα τὸ μὲν λόγοις προτρεπτηρίοις, τὸ δ' ἔργοις αὐτοῖς σαυτὸν ἐνεργὸν παρεχόμενος. πάντως αἰδέσεται βασιλέα προτρέποντα, τῶν πραγμάτων ἐπιμελέστερον ἀνθαψάμενος σύν τε τῷ θειοτάτῳ ἡμῶν καὶ ἱερῷ πατριάρχῃ, τοῖς τ' αἰδεσιμωτάτοις τῆς ἁγίας Ῥωμαίων ἐκκλησίας λεγάσι, καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις, τέλος ἀγαθὸν ἐπιθήσουσιν ὑφ' ἡγεμόνι Θεῷ. ὃ γένοιτο πάντας ἰδόντας ἡμᾶς, καὶ τῆς τελεωτέρας ἀπολαύσαντας εὐφροσύνης, καὶ πνευματικῆς ἐμφορηθέντας χαρᾶς, καθαρώτερον ἐπί τε τὸν τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς αἶνον, καὶ τὴν τῆς ἁγίας σου βασιλείας εὐφημίαν διαναστῆναι, ἀγαμένους τε καὶ κροτήσαντας τὰ εἰκότα * καὶ τόν τε ἁγιώτατον πατριάρχην, καὶ τὸν ἱερὸν τοῦτον καὶ ἅγιον σύλλογον ἅπαντα, μετὰ τὸν τῷ Θεῷ ὀφειλόμενον ὕμνον, κοινὸν καὶ ὑμῖν τὸν ἀπὸ τῶν λόγων πλέξαντας στέφανον. δοίητε δή μοι τοῦτον τελευταῖον ἀγῶνα, κοινὴν ὑμῖν εὐφημίαν κροτῆσαι· τιμήσατέ με τούτῳ τῷ πόνῳ· κάμοιμι τοῦτον τελευταῖον τὸν ἆθλον, ὑφ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν λόγον ἐν πᾶσι τετελεκότας δεσπότην, ἑνὶ καὶ ταυτῷ λόγῳ ὑμᾶς κοσμῆσαι κοινῇ, τὰ δυνατὰ τῶν ὀφειλομένων ὑμῖν ἀπονείμαντα ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.

* ἴσ. καὶ εἰς τε τὸν ἁγιώτατον.

Τούτων οὕτω παρὰ τοῦ Νικαίας εἰρημένων, ἐβράδυνεν ὁ καιρὸς, καὶ ἡ ἡμέρα πρὸς ἑσπέραν ἔληξεν. ἑσπέρας δὲ γενομένης ἐλύθη ἡ σύνοδος, ταμιευσάντων τῷ σαββάτῳ πάλιν αὐτήν.

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ β'.

Ὀκτωβρίου μηνὸς ἑνδεκάτῃ, τῷ σαββάτῳ, ἐγένετο.

ΤΟΥ σαββάτου τοίνυν ἐνστάντος, καὶ τῆς τάξεως γενομένης, ὁ ἀπὸ τῶν ἐκλελεγμένων Λατίνων ὁ Ῥόδου Ἀνδρέας, κατὰ πάντα μιμηθεὶς τὸν Νικαίας, ἐγκωμίασε καὶ αὐτὸς τόν τε πάπαν καὶ τὸν βασιλέα, καὶ τὸν πατριάρχην, καὶ τὴν σύνοδον ἐμακάρισεν ὡς εἰκός· καὶ φιλοτιμηθεὶς ἐδημηγόρησεν οὕτως, ἕως οὗ ἑσπέρα ἐγένετο. καὶ οὕτως ἐλύθη ἡ σύνοδος, τῇ ἐπελευσομένῃ τρίτῃ διαλαλησάντων πάλιν αὐτήν. Μέσον δὲ τῶν ἡμερῶν τούτων ζήτησις γέγονε, τίς ἄρα ἄρξεται τῆς διαλέξεως, καὶ τίς ὁ τρόπος τῆς προχωρήσεως, καὶ πόθεν ἄρξεται ὁ διάλογος, καὶ ἢ κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν γενήσεται, ἢ ἀποτάδην καὶ ὁλοκλήρως τῶν ἑκατέρων μερῶν. καὶ ἀνεφάνη καλὸν, λόγῳ διαλεκτικῷ γενέσθαι τὸν λόγον ἀμφοῖν. καὶ δὴ ἡμῖν ἐδόθη πάλιν ἡ ἔναρξις τῆς διαλέξεως καὶ ὁ λόγος.

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ γ'.

Ὀκτωβρίου τετάρτῃ καὶ δεκάτῃ, ἡμέρᾳ τρίτῃ, ἐγένετο.

ΤΗι οὖν ἄνωθεν εἰρημένῃ ἡμέρᾳ συνήλθομεν ἅπαντες ἐν τῷ προρρηθέντι ναῷ καὶ εἰθισμένῳ· καθισάντων δὲ πάλιν πάντων κατὰ τὴν τάξιν, ὁ Ἐφέσου μητροπολίτης κῦρις Μάρκος ἤρξατο τὸν διάλογον οὕτως.

Sessio I.

A boni enim bonus finis per bona est proprius: teipsum & nos omnes reddito alacriores tum adhortando, tum omnibus præcipiendo; beatissimum quoque patrem, si qua ex parte gravetur senio, succumbens ætati ac morbis, ad memoriam excita, & stimulos admove tum cohortationibus, tum re ipsa negotii actorem te præbens. revebitur sane is imperatorem hortantem, remque accuratius tractando una cum sacratissimo nostro patriarcha, & reverendissimis sanctæ Romanorum ecclesiæ optimatibus, ac ceteris omnibus finem Deo duce bonum imponent. quod utinam nos omnes B conspiciamus, & pleniore fruentes lætitia, spiritalique gaudio repleti ad beatissimi patris, tuique sacri imperii laudes apertius excitemur, admirantes, atque ut par est plausum dantes; nec non sanctissimo patriarchæ, ut & sacro huic conventui universo post hymnum Deo debitum communem vobis verborum coronam nectentes. detur mihi postremus hic labor, ut communi vos laude prosequar, honorer a vobis hac functione: novissimum hoc mihi subeatur certamen, ut quibus unus idemque dominus est in omnibus Deus Verbum, uno eodemque sermone communiter a C me ornemini, reddente ex iis, quæ vobis debentur, ea quæ viribus offeruntur in Christo Deo, quem decet omnis gloria in sæcula.

His a Nicæno præsule ita peroratis elapsum est tempus, inclinato jam in vesperum die. Vesperi tandem dimissa est synodus, sessione altera in sabbatum rejecta.

SESSIO II.

Sessio II.

Sabbato, die undecimo Octobris, celebrata est.

D CVM ergo dies sabbati venisset, ordine servato, Andreas Rhodi præsul, unus ex iis, quos Latini delegerant, imitatus plane Nicænum, ipse quoque ornavit encomiis pontificem, & imperatorem, & patriarcham, ac synodi, ut par erat, laudes & gloriam celebravit. Et studio copiose dicendi ita orationem habuit, ut jam advesperasceret: atque ita dimissa est synodus, indicta rursus sessione ad sequentem tertiam feriam. Interea quæsitum est, quisnam esset disputationem aggressurus, quisve modus adhibendus in ipso progressu, & unde ordienda disputatio; & num in- E terrogationibus & responsionibus esset utendum, an vero longi ex utraque parte producendi sermones. Et placuit dialectico more fieri congressum. Itaque nobis iterum datum est, ut disputationem aggrederemur.

SESSIO III.

Sessio III.

Decimoquarto die Octobris, feria tertia, congregata est.

STATVTA igitur supra die convenimus omnes in dictum templum, ubi conventus fieri solebant. & cunctis rursus ordine considentibus, metropolita Ephesi domnus Marcus ita dicere exorsus est:

Quoniam

SESSIO III. MARCVS EPHESIVS. Quoniam gratia & benignitate omnipotentis Dei convenimus pari studio & voluntate ad sanctum hoc opus conficiendæ pacis, & unitatis ecclesiarum, debet hæc dilectio in ipsis quoque disputationibus candide, sincereque servari ab initio usque ad finem per omnes quæstiones. Et si contingat proferri verbum, quod durius asperiusque videatur, id quidem tribuendum erit sermonum ac dogmatum differentiæ; retinenda vero, ut dictum est, dilectio inter personas fixa & stabilis. Notum ergo facimus reverentiæ vestræ; nos verba esse facturos de additamento in symbolo, quod non sit convenienter factum, quodque nullo modo fuerit licitum id fieri. hæc enim extitit initio causa schismatis. Si ergo per tempus licebit, disputabimus in præsenti de hac materia; sin minus, in alteram sessionem differemus sermones. Hoc autem in omnibus etiam sessionibus fieri oportere arbitramur, ut cognitum id antea sit, de quo sumus in sequenti sessione disputaturi.

Tum frater Andreas Rhodi archiepiscopus dictis exceptis, & in partes expositis dixit:

ANDREAS RHODI. Et nos ut eamdem præstetis & ipsi dilectionem, Christum vestris oculis proponentes, atque in disputationibus erga nos eam tueamini, rogamus. Etsi verbum aliquod prolatum fuerit asperius, ascribatur materiæ disputationis, non personis disputantibus. Illud præterea vos rogamus, ut in unoquoque quæsito ad nostras interrogationes responsa detis clara & perfecta; & non æquivocis aut obscuris utamini vocibus. Quod autem quæritis, cur Romana ecclesia hujusmodi additamentum posuerit, & schismatis causam dederit, volo meam ipse nunc afferre responsionem; quam tamen nolite pro perfecta habere: considerata enim re cum sacris hisce patribus, alias accuratius respondebo.

EPHES. Nos responsione adhuc non indigemus, neque enim diximus quæ volebamus ad propositam materiam: multo vero minus tua, quam ex te ipso afferes: sed opportuno tempore, & cum aliis patribus re meditata, synodice respondebis, ut dixisti.

RHOD. Ego dixi, quam ipse nunc afferam defensionem, ne ut perfectam accipiatis. Verum quia tam beatissimum patrem, qui in hac sede præsidet, & omnes qui huc advenerunt, quam serenissimum imperatorem, & patriarcham sanctissimum, ceterosque hos patres excipere oportet honorifice per ea quæ suppetunt, & nequaquam jejunos dimittere: dicemus nunc quæcumque tempus concedit: postmodum vero accurata consideratione adhibita fusius respondebimus.

EPHES. Quoniam nos rationem additamenti reposcimus, cum si velut ad tribunal judicis causam ageremus, personam actoris ipsi gereremus: propterea quæsivimus, si tempus permiserit, potestatem dicendi prius ea de quibus vobiscum expostulamus, tumque purgationem audiemus.

RHOD. Quia satis ad primum dicta respondimus, age dic quæcumque vis, nosque ad singula respondebimus.

A Ἐπειδὴ συνήλθομεν τῇ χάριτι καὶ εὐδοκίᾳ τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ, τὴν αὐτὴν σπουδὴν καὶ προθυμίαν ἔχοντες τὸ θεῖον ἔργον τοῦτο τῆς εἰρήνης καὶ ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν, ὀφείλει ἡ ἀγάπη αὕτη τηρεῖσθαι καὶ ἐν ταῖς διαλέξεσιν ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους διὰ πασῶν τῶν ζητήσεων γνησίως καὶ καθαρῶς. καὶ ἐὰν συμβῇ προσενεχθῆναι ῥῆμα σκληρότερον δοκοῦν ἢ τραχύτερον, τοῦτο μὲν λογιστέον τῇ διαφορᾷ τῶν λόγων καὶ τῶν δογμάτων, τηρητέον δὲ τὴν ἀγάπην ἐν τοῖς προσώποις ἀσάλευτον, ὥσπερ εἴρηται. γνωρίζομεν τοίνυν τῇ ὑμετέρᾳ αἰδεσιμότητι, ὅτι ποιησόμεθα τοὺς λόγους περὶ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ γενομένης προσθήκης, ὅτι μὴ δεόντως ἐγένετο, μηδὲ ἐξὸν ὅλως γενέσθαι· αὕτη γὰρ ἐγένετο καθαρχὰς B αἰτία τοῦ σχίσματος. εἰ μὲν οὖν δίδωσιν ὁ καιρὸς, διαλεξόμεθα νῦν περὶ ταύτης τῆς ὑποθέσεως· εἰ δὲ μὴ, πρὸς ἑτέραν σύνοδον τοὺς λόγους ἀναβαλούμεθα. τοῦτο δὲ νομίζομεν καὶ ἐν πάσαις ὀφείλειν ταῖς συνελεύσεσι γίνεσθαι, ἵνα προεγνωσμένον ὑπάρχῃ, περὶ οὗ μέλλομεν ἐν τῇ ἑξῆς συνελεύσει διαλεχθήσεσθαι.

Ὁ δὲ φρὰ Ἀνδρέας Ῥόδου ἀρχιεπίσκοπος ἐπαναλαβὼν τὰ εἰρημένα, καὶ κατὰ μέρος ἐκθέμενος εἶπε·

Ο ΡΟΔΟΥ ΑΝΔΡΕΑΣ. Καὶ ἡμεῖς τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἀξιοῦμεν ὑμᾶς ἔχειν, καὶ τηρεῖν πρὸς ἡμᾶς ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῖς, C τὸν Χριστὸν προβαλλομένους· καὶ ἐάν τι ῥῆμα σκληρότερον γένηται, λογισθήτω τῇ ὕλῃ τῆς διαλέξεως, οὐ τοῖς διαλεγομένοις προσώποις. Ἔτι ἀξιοῦμεν ὑμᾶς ἐν ἑκάστῳ ζητήματι πρὸς τὰς ἡμετέρας ἐρωτήσεις, τὰς ἀποκρίσεις ποιεῖσθαι καθαρῶς καὶ τελείως, καὶ μὴ ὁμωνύμοις λέξεσι χρῆσθαι ἢ ἀσαφέσι. πρὸς ὃ δὲ ἐρωτᾶτε, τίνος χάριν ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία τὴν τοιαύτην προσθήκην ἐποίησε, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ σχίσματος ἔδωκε, βούλομαι νῦν ποιήσασθαι ἀπολογίαν παρ᾽ ἐμαυτοῦ, καὶ μὴ νομίσητε ταύτην τελείαν· σκεψάμενος γὰρ μετὰ τῶν ἁγίων τούτων πατέρων, ἀκριβέστερον ἐν ἄλλοις ἀπολογήσομαι.

ΕΦΕΣ. D Ἡμεῖς οὔτε ἀπολογίας ἔτι δεόμεθα, οὐδὲ γὰρ εἴπομεν ἃ ἐβουλόμεθα πρὸς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν, οὔτε πολλῷ μᾶλλον τῆς σῆς, καὶ ἣν οἴκοθεν αὐτὸς ποιήσῃ. ἀλλ᾽ ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι, καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν πατέρων σκεψάμενος, συνοδικῶς ἀπολογήσῃ, καθάπερ εἶπες.

ΡΟΔ. Ἐγὼ εἶπον, ὅτι ἅπερ ἀπολογήσομαι νῦν, μὴ δέξησθε ὡς τελείαν ἀπολογίαν· ἀλλ᾽ ἐπειδὴ τόν τε προκαθήμενον τοῦ θρόνου τούτου μακαριώτατον πατέρα, καὶ τοὺς παραγενομένους ἐνταῦθα, τόν τε γαληνότατον βασιλέα, καὶ τὸν ἁγιώτατον πατριάρχην, καὶ τοὺς λοιποὺς τούτους πατέρας, οἷς ἔχομεν χρὴ δεξιώσασθαι, καὶ μὴ νήστεις αὐτοὺς ἀπολῦσαι, νῦν E ἐροῦμεν ὅσα δίδωσιν ὁ καιρὸς, μετὰ δὲ ταῦτα σκεψάμενοι πλατύτερον ἀπολογησόμεθα.

ΕΦΕΣ. Ἐπειδὴ ἡμεῖς ἀπαιτοῦμεν τὸν τῆς προσθήκης λόγον, εἰ ὡς ἐν δικαστηρίῳ δικαζόμενοι πρὸς ἀλλήλους ἦμεν, εἴχομεν ἂν ἐναγόντων τόπον, διὰ τοῦτο ἐζητήσαμεν, ἐὰν ὁ καιρὸς συγχωρῇ, λαβεῖν ἄδειαν πρότερον εἰπεῖν τὰ ἐγκλήματα ἃ ἔχομεν, καὶ τότε τὰς ἀπολογίας δεξόμεθα.

ΡΟΔ. Ἐπειδὴ ἱκανῶς ἀπελογησάμεθα πρὸς τοὺς πρώτους λόγους, εἰπὲ λοιπὸν ὅσα βούλει, καὶ ἡμεῖς ἐφ᾽ ἑκάστοις ἀπολογησόμεθα.

ANNO CHRISTI 1438.

Ὁ Ἐφέσου

ANNO CHRISTI 1438. ΕΦΕΣ.

SESSIO III. EPHES.

Ὁ Ἐφέσου λαβὼν τὸ ἐνδόσιμον παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ πατριάρχου, ἤρξατο οὕτως·

Ὁ κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐρχόμενος ἐπὶ τὸ ἴδιον πάθος, ἐν τῇ τελευταίᾳ προσφωνήσει πρὸς τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς, ἣν καὶ διαθήκην ὀνομάζομεν προσηκόντως, εἴρηκε πρὸς αὐτούς. εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν· τοῦτο μὲν οὖν τὸ ἀγαθὸν τῆς εἰρήνης, ὥσπερ τι ληγάτον καὶ κληρονομίαν αὐτοῖς ἐγκατέλιπε, καὶ ἔστι τοῦτο δῶρον αὐτοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ· οὕτω καὶ γάρ φησιν, εἰρήνην τὴν ἐμήν· ἀπῄτησε δὲ ἀντ' αὐτοῦ παρ' αὐτῶν ἄλλο τι, ὅπερ ἐστὶ μᾶλλον καρπὸς τῆς αὐτῶν προαιρέσεως ἢ δῶρον αὐτοῦ, τὸ δέ ἐστιν ἡ ἀγάπη. οὐ γὰρ ἁπλῶς κατέλιπεν αὐτοῖς τὴν κληρονομίαν, ἀλλ' ἐπὶ αἱρέσει. ἦσαν γὰρ διαθῆκαί τινες καὶ κληρονομίαι κατὰ τοὺς παλαιοὺς νόμους, ἐπὶ αἱρέσει λεγόμεναι, τουτέστιν, ὅτι ἐὰν ὁ κληρονόμος ἕληται τόνδε τὸν βίον ἢ τήνδε τὴν πρᾶξιν, ἵνα κληρονομῇ· εἰ δὲ μὴ, ἵνα ὑπάρχῃ ἀπόκληρος. τοιαύτην κληρονομίαν κατέλιπε τοῖς μαθηταῖς ὁ σωτὴρ ἐν τῇ αὐτοῦ διαθήκῃ, μονονουχὶ πρὸς αὐτοὺς λέγων· ἐὰν φυλάξητε τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην, ἕξετε τὴν ἐμὴν εἰρήνην. ἀμελοῦντες δὲ τῆς ἀγάπης, καὶ ταύτην ζημιωθήσεσθε. διὰ τὰ δύο ταῦτα καλὰ, τοὺς πολλοὺς ἐκείνους καὶ καλοὺς ὁ κύριος πεποίηται λόγους, ποτὲ μὲν λέγων· ταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· ποτὲ δέ· ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ἐν ἐμοὶ εἰρήνην ἔχητε. τούτων τὸ ἓν, ὡς ἔοικε, παριδοῦσα, καὶ ἐν δευτέρῳ θεμένη ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία, λέγω δὴ τὴν ἀγάπην, ἣν ὤφειλεν ἐπιδείκνυσθαι πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς τὴν τῆς ἀνατολῆς ἐκκλησίαν, ἐκύρωσε καὶ προήνεγκε δόγμα καθ' ἑαυτὴν, οὔτε παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ ῥητῶς κείμενον, οὔτε ταῖς οἰκουμενικαῖς ἐγνωσμένον συνόδοις, οὔτε παρὰ τοῖς ἐκκρίτοις τῶν πατέρων ἡμῶν δεδοκιμασμένον· ὃ καὶ γέγονεν αἴτιον τοῦ τὴν εἰρήνην λυθῆναι, καὶ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα κατὰ τὸν κυριακὸν λόγον. ἐπειδὴ τοίνυν διὰ τῆς ἐκφωνήσεως ταύτης ἡ ἀγάπη λυθεῖσα συνδιέλυσε τὴν εἰρήνην, καὶ ἀπὸ τούτου τὸ σχίσμα παρηκολούθησε, νῦν δὲ εὐδοκίᾳ τοῦ Θεοῦ, βουληθεῖσα ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία τὴν εἰρήνην ἀνακαλέσασθαι, διὰ τῆς ἀγάπης ἤρξατο τοῦτο ποιεῖν, καὶ αὖθις ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία μετὰ τῆς αὐτῆς ἀγάπης προσέδραμεν, ἐλπίς ἐστι μέχρι τέλους, τοῦ Θεοῦ συνεργοῦντος, ἐπακολουθήσειν καὶ τὴν εἰρήνην, καὶ τὰ σκάνδαλα ἐκ μέσου γενήσεσθαι, καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν νοσημάτων, λυθέντων τῶν αἰτίων ἐπενεχθήσεσθαι τὴν διόρθωσιν. οὗτος γὰρ κἀκεῖ τῆς ἰάσεως τρόπος ἄριστος. ζητοῦμεν τοίνυν καὶ παρακαλοῦμεν εἰς ἐκεῖνον ἐπανελθεῖν τὸν καιρὸν, καθ' ὃν ἡνωμένοι ὄντες τὸ αὐτὸ πάντες ἐλέγομεν, καὶ οὐκ ἦν ἐν ἡμῖν σχίσμα· καὶ ὥσπερ ἀνεκαλεσάμεθα τὴν τότε παραλειφθεῖσαν ἀγάπην, οὕτω καὶ τῷ φρονήματι πρός τε ἡμᾶς αὐτοὺς ἑνωθῶμεν, καὶ πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, τοὺς ἐν ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις ταῖς ἑπτὰ διαλάμψαντας. καὶ πρῶτον μὲν ἀναγνωσθήτωσαν οἱ ὅροι τῶν ἁγίων ἐκείνων πατέρων, εἰ μὴ νῦν ὁ καιρὸς κωλύει, ἵνα δείξωμεν ἑαυτοὺς συμφωνοῦντας καὶ ἑπομένους ἐκείνοις, οὐ τῇ τάξει μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς φρονήμασιν. οὕτω γὰρ ἔσται γὰρ ἡ σύνοδος αὕτη ταῖς προηγησαμέναις ἐκείναις ἀκόλουθος, τῇ τε πρώτῃ, καὶ δευτέρᾳ, καὶ ταῖς ἑξῆς. τοῦτο δὲ ἀναγκαῖον εἶναι νομίζομεν, οὐ διὰ τὰ προειρημένα μόνον, καὶ ἵνα προεγνωσμένον ὑπάρχῃ τῶν πατέρων τὸ φρόνημα,

A Ephesius impetrata dicendi facultate ab imperatore & patriarcha, sic orsus est:

Dominus & Deus noster Iesus Christus cum ad suam iret passionem, in extremo ad suos discipulos sermone, quem & testamentum convenienter appellamus, dixit eis: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* Ioan. 14. hoc ergo pacis bonum veluti legatum quoddam & hereditatem eis reliquit: estque hoc ipsius munus, & proprium ipsius; *pacem* enim, inquit, *meam:* pro quo aliud quidpiam ab eis depoposcit, quod voluntatis eorum potius est fructus, quam donum ipsius: estque illud dilectio. neque enim absolute illis B hereditatem legavit, sed sub electione. Siquidem juxta leges antiquas erant testamenta quædam & hereditates, quæ sub electione vocabantur: ut scilicet, si vitam hanc, vel actionem hanc elegerit heres, adeat hereditatem; sin minus, exheredetur. Hujusmodi hereditatem reliquit discipulis salvator in suo testamento, tantumnon illis dicens: Si mutuam inter vos benevolentiam servaveritis, habebitis meam pacem: illam vero negligentes, hac etiam privabimini. Propter hæc duo bona dominus longos illos ac pulcros habuit sermones, modo dicens: *Hæc mando vobis, ut diligatis invicem.* Ioan. 15. modo vero: *Hæc lo-* C *cutus sum vobis, ut in me pacem habeatis.* Ioan. 16. Horum profecto altero neglecto, ac posthabito, dilectione, inquam, quam in sororem suam orientalem ecclesiam navare debebat Romana ecclesia: dogma sibi seorsum constituit ediditque, neque in divina scriptura aperte dictum, neque a synodis generalibus cognitum, neque nostrorum patrum præcipuis probatum: quod etiam causa fuit pacis solvendæ, & scandalorum origo, juxta sermonem domini. Quoniam igitur per hanc dogmatis promulgationem abeunte amicitia simul etiam abiit pax, & ex eo schisma sub- D secutum est: nunc vero Dei beneficio resarcire volens pacem Romana ecclesia, cœpit per dilectionem hoc agere, & rursum nostra ecclesia pari cum dilectione accurrit: spes est fore, ut cooperante Deo pax ad finem usque consequatur, & scandala tollantur e medio: resque, ut in morbis fit, ablatis causis in integrum restituantur. Hæc enim in iis etiam optima est ratio medendi. Petimus igitur, & obsecramus, ut in tempus illud recurramus, quo juncti cum essemus, idem omnes dicebamus, & non erat inter nos schisma. Et quemadmodum revocavimus benevolen- E tiam tunc depositam, ita unum sentientes jungamur inter nos, & patres nostros, qui in septem generalibus emicuere conciliis. Primo ergo loco recitentur sanctorum illorum patrum definitiones, nisi tempus impediat: ut ostendamus, nos eadem sentire, quæ illi, & sequi eos non modo ordine, sed etiam sensu. ita enim & hæc synodus illas, quæ præcessere, subsequetur, primam, secundam, & reliquas. Hoc autem necessarium esse arbitramur, non modo propter ea, quæ jam dicta sunt, utque sit præcognitus patrum sensus;

SESSIO III.

ſed etiam ut per eorum preces ad opus propoſitum feliciter dirigamur, poſitiſque veluti fundamentis eorum dictis noſtra ſuperædificemus.

RHOD. Patres reverendiſſimi, ſatis quæ dicta ſunt a vobis percepimus. ea vero rediguntur ad quinque capita. Et primo quidem ſapientiſſime diſſeruiſti, pater Epheſie, de dicto Chriſti domini, quod pacem diſcipulis ſuis reliquerit; quodque pro ea conferatur a nobis dilectio, & per eam pax conſervetur. Secundo; Quoniam Romana eccleſia benevolentiam præſtare neglexit, quæ pacis eſt exordium, ideo factum eſſe dicitis, ut id, quod a Chriſto accepimus, ſolveretur. Tertio; Romanam eccleſiam aſſeritis reſumpſiſſe dilectionem tunc depoſitam; atque ob id ſtudioſe curaſſe, ut conveniretis huc ad tractandas & examinandas cum eadem dilectione controverſias, quæ inter nos & vos exiſtunt. Quarto; Fieri non poſſe ut componatur pax, niſi tollatur cauſa ſchiſmatis, ſicut etiam in morbis non poteſt recuperari ſanitas, niſi morbi cauſa removeatur. Quinto; Quia debemus honorem patribus deferre, ut appareat ſynodum hanc priorum veſtigia ſecutam eſſe, oportere ante alia recitari definitiones conciliorum generalium; tumque vos eſſe allaturos pro vobis rationes, quas ad rem propoſitam habetis. Quoniam igitur quæſita hæc & ad fidem maxime ſpectant, & multis indigent ſermonibus, nos conſideratione adhibita ſequenti quidem ſeſſione reſponſiones proferemus perfectiores, nunc vero etiam dicimus ex parte quæ tempus permittit. Et primo quidem ad primum; Eſſe apud nos caritatem firmam & indiſſolubilem nec vos ignorare arbitramur. Siquidem ea ducens a Chriſto originem, quoniam prior ipſe nos dilexit (de quo miramur cur nullam feceritis mentionem) hactenus in eccleſia ejus ſervatur tam erga eumdem ipſum caritatis auctorem, qui eſt maxime proprium ejus objectum, quam a nobis erga nos invicem. Ad ſecundum vero, quamdiu ſcilicet amicitiam coluit Romana eccleſia, tamdiu pacem & unitatem manſiſſe: Miror oblitum te eſſe, Romanæ eccleſiæ tantæ ſemper curæ fuiſſe ac eſſe orientalem eccleſiam, ut nunquam coorta fuerit in illis partibus tempeſtas cujuſcumque hæreſeos, ad quam ſedandam eccleſia hæc non tulerit auxilium omnibus modis, tum literis, tum legatis ſuis, & quacumque alia re facultas tulit. Meminiſtis enim Silveſtrum affuiſſe in Nicæna ſynodo, & in reliquis ſi non per ſe, at certe per legatos. Si vero & imperatores opem tulere Romanæ eccleſiæ pontificibus ſuo cuique tempore, mirum non eſt. Illud etiam omnibus conſtat, ex quo tempore ſolutum eſt vinculum pacis, non deſtitiſſe Romanos pontifices aſſidue mittendo ad imperatores, & ceteros orientales hortari, ut obediendo ad pacem redirent. Obſecro vero, quæ dicuntur, citra perturbationem accipite, quamvis dura videantur. Si pax a nobis ſervata non eſt, quando vos pacem hanc quæſiſtis? quando dilectionem, quam a nobis dimiſſam objicitis?

A ἀλλ᾽ ἵνα καὶ διὰ τῶν εὐχῶν ἐκείνων εἰς τὸ προκείμενον ἔργον εὐοδωθῶμεν, καὶ ὥσπερ ἐπὶ θεμελίῳ, τοῖς ἐκείνων λόγοις τοὺς ἡμετέρους ἐποικοδομήσωμεν.

ANNO CHRISTI 1438.

ΡΟΔ. Πατέρες αἰδεσιμώτατοι, ἀρκούντως ἔγνωμεν ὅσα ἐρρήθησαν ὑμῖν. πέντε δέ τινα εἴπατε πρὸς ἡμᾶς. καὶ πρῶτον μὲν σοφώτατα διελέξω, πάτερ Ἐφέσου, περὶ τοῦ λόγου τοῦ δεσπότου Χριστοῦ, ὅτι ἀφῆκε τὴν εἰρήνην τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, καὶ ὅτι ἀντὶ ταύτης εἰσφέρεται παρ᾽ ἡμῶν ἡ ἀγάπη, καὶ διὰ ταύτης ἡ εἰρήνη συνέχεται. δεύτερον, ὅτι ἐπειδὴ ἡ Ρωμαϊκὴ ἐκκλησία παρέβλεψε τὴν * ἀγάπην, συνέβη τὸ προοίμιον τοῦτο λυθῆναι τῆς εἰρήνης, ὅπερ ἐλάβομεν B παρὰ τοῦ Χριστοῦ. τρίτον, ὅτι διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην ἡ Ρωμαϊκὴ ἐκκλησία ἀνακαλουμένη τὴν τότε παραληφθεῖσαν ἀγάπην, ἐζήτησε μετὰ σπουδῆς, ἵνα ἔλθητε ἐνταῦθα, καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς ἀγάπης ἴδωμεν καὶ ἐξετάσωμεν τὰς μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ ὑμῶν διαφοράς. τέταρτον, ὅτι ἀδύνατον ἐπανακαλέσασθαι τὴν εἰρήνην, ἐὰν μὴ λυθῇ τὸ τοῦ σχίσματος αἴτιον· ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν νοσημάτων, οὐ δύναται ἡ ὑγεία ἀνακληθῆναι μὴ διαλυθείσης τῆς αἰτίας τοῦ νοσήματος. πέμπτον, ὅτι ἐπειδὴ ὀφείλομεν τηρεῖν τὰ ἀξιώματα τῶν πατέρων, ἵνα ἡ σύνοδος αὕτη ταῖς προηγησαμέναις ἐκείναις ἀκόλουθος φανῇ, δέον ἐστὶ πρὸ παντὸς ἄλ- C λου τοὺς ὅρους τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἀναγνωσθῆναι, καὶ τότε εἰπεῖν τὰς δικαιολογίας, ἃς ἔχετε πρὸς τὴν παροῦσαν ὑπόθεσιν. ἐπεὶ οὖν τὰ ζητήματα ταῦτα καὶ ἀναγκαῖα περὶ τὴν πίστιν εἰσὶ, καὶ πολλῶν δεόμενα λόγων, σκεψάμενοι μὲν εἰς τὴν ἐπιοῦσαν συνέλευσιν ἀπολογησόμεθα τελεώτερον, καὶ νῦν δὲ λέγομεν ἀπὸ μέρους ὅσα δίδωσιν ὁ καιρός. πρῶτον μὲν πρὸς τὸ πρῶτον, ὅτι ἡ ἀγάπη παρ᾽ ἡμῖν ἐστι πεπηγυῖα καὶ ἀδιάλυτος, οὐκ ἀγνοεῖτε καὶ ὑμεῖς ὡς νομίζομεν· αὕτη γὰρ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ λαβοῦσα τὰς ἀφορμὰς, ἐπειδὴ αὐτὸς πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς, ὃ καὶ θαυμάζομεν πῶς οὐδεμίαν ἐποιήσασθε D περὶ τούτου μνήμην, ἄχρι τοῦ νῦν τηρεῖται ἐν τῇ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ πρός τε αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν χορηγὸν τῆς ἀγάπης, ὅς ἐστι καὶ τὸ κυριώτατον αὐτῆς ἀντικείμενον, καὶ παρ᾽ ἡμῶν πρὸς ἀλλήλους. πρὸς δὲ τὸ δεύτερον, ὅτι ἐν ὅσῳ ἐτηρεῖτο ἡ ἀγάπη παρὰ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ἔμενε καὶ ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἕνωσις· θαυμάζω πῶς ἐπελάθου, ὅτι ἡ Ρωμαϊκὴ ἐκκλησία τοσαύτην ἀεὶ πρόνοιαν ἐποιήσατο καὶ ποιεῖται εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, ὅτι οὐδέποτε διανέστη κλύδων αἱρέσεως οἱασοῦν ἐν ἐκείνοις τοῖς μέρεσιν, ἔνθα μὴ βεβοήθηκεν ἅπασι τρόποις αὕτη ἡ ἐκκλησία καὶ δι᾽ ἐπιστολῶν οἰκείων, καὶ διὰ τοποτηρητῶν, καὶ δι᾽ ὅσων ἄλλων ἐγχωροῦν ἦν. E μέμνησθε γὰρ ὅτι ἐν μὲν τῇ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ παρῆν ὁ Σίλβεστρος, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις συνόδοις παρῆσαν εἰ καὶ μὴ δι᾽ ἑαυτῶν, ἀλλὰ διὰ τοποτηρητῶν. θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν, εἰ συνέπραττον καὶ βασιλεῖς τοῖς κατὰ καιροὺς προεστῶσι τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας. δῆλον δὲ καὶ τοῦτό ἐστι πᾶσιν, ὅτι ἀφ᾽ οὗ διελύθη ὁ τῆς ἀγάπης δεσμὸς, οὐ διέλιπον οἱ ἄκροι ἀρχιερεῖς, πέμποντες ἀεὶ πρὸς τοὺς ἀνατολικοὺς πάντας, ἵνα ὑπακούσαντες πρὸς εἰρήνην ἔλθωσι. παρακαλῶ οὖν ἵνα ἀταράχως ἀκούσητε τῶν λεγομένων, εἰ καὶ σκληρὰ δόξειεν. εἰ οὐκ ἐτηρήθη παρ᾽ ἡμῖν ἡ εἰρήνη, πότε ἐζητήσατε ταύτην ὑμεῖς τὴν εἰρήνην; πότε τὴν ἀγάπην, ἣν προβάλλεσθε ὅτι διελύθη παρ᾽ ἡμῶν; πότε

* ἴσ. τὴν ἀγάπην τὸ προοίμιον τῆς εἰρήνης, συνέβη τοῦτο λυθῆναι, ὅπερ ἐλάβομεν, &c.

ANNO CHRISTI 1438. — SESSIO III.

πότε ἐστείλατε περὶ τούτων πρέσβεις; ἐπειδὴ δὲ λέγετε κατὰ τὸ παρὸν, ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἀνεκαλέσατο τὴν εἰρήνην, τοῦτο ἀληθές ἐστι καὶ ὁμολογούμενον· καὶ μάρτυς ὁ μακαριώτατος πάπας, πολλὰς ἐξόδους εἰς τοῦτο καταβαλόμενος, καὶ πολλάκις διαπεμψάμενος. εἰ δὲ καὶ πρὸ τούτου ταύτην ὑμεῖς ἐζητεῖτε τὴν ἀγάπην, πάντως ἐμέλλετε ταύτην εὑρήσειν, ὥσπερ καὶ νῦν. μάρτυς ἐστὶ πρὸ τῶν παρόντων ὁ πάπας Γρηγόριος, ὃς ἀπέστειλε πρὸς τὸν βασιλέα κἀκεῖνος, καὶ τὸν πατριάρχην, καὶ τοὺς ἀνατολικοὺς ὑπὲρ τούτου, καὶ συνεκρότησεν ἐν Λουγδούνῳ σύνοδον, καὶ τὴν τότε γενομένην ἐπραγματεύσατο ἕνωσιν. ὥστε οὐδὲν ἐγκαλεῖν ἔχετε τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ περὶ τῆς ἀγάπης, ἥτις καὶ μένει ἐν αὐτῇ, καὶ μένει, σωζομένης τῆς ὑμετέρας τιμῆς. περὶ δὲ τῶν ὅρων λέγομεν, ὅτι ἀναγνωσθήσονται κελεύσει τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς καὶ Ἑλληνικῶς, καὶ Ῥωμαϊκῶς. πλὴν θαυμάζω, πῶς προεβάλεσθε τοὺς ὅρους· πρὸς γὰρ τὸ πρόβλημα ὃ ἐκινήσατε, οὐ δοκοῦσιν ἀναγκαῖα τὰ ἐκεῖ γεγραμμένα· ἐπεὶ πρὸ αὐτῶν ἐστι τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον, ᾧ καὶ μᾶλλον πιστεύειν ὀφείλομεν. ἐπεὶ δὲ εἴπατε ἀναγνωσθέντων τῶν ὅρων, ἐρεῖν ἐφεξῆς ἃ εἰπεῖν ἔχετε, προθύμως καὶ ἡμεῖς ἀκουσόμεθα, ἐλπίζοντες ὅτι καὶ ὑμεῖς μεθ᾽ ὑπομονῆς ἀκούσετε τῶν ἡμετέρων λόγων, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς ὑμῶν.

ΕΦΕΣ. Τὰ μὲν πρῶτα, ἅπερ ἀπελογήσατο ἡ σὴ αἰδεσιμότης, ὅτι πολλὴν ἐπεδείξατο πρόνοιαν ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ἐν τοῖς καιροῖς τῶν κινδύνων καὶ τῶν αἱρέσεων, ἀληθῆ τέ εἰσι καὶ ὁμολογούμενα παρ᾽ ἡμῖν, ἀλλ᾽ οὐκ ἀναγκαῖα πρὸς τὸ λῦσαι τοὺς ἡμετέρους λόγους. δῆλον γὰρ, ὅτι ἡ ἀπό τινος χρόνου διαλυθεῖσα ἀγάπη, πρότερον ἦν καὶ ἤκμαζεν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. ἀλλὰ καὶ ὅτι μετὰ τὸ σχίσμα πολλάκις ἡ τῆς Ῥώμης ἐκκλησία διεπέμψατο πρὸς τὴν ἡμετέραν, καὶ προσεκαλέσατο ταύτην πρὸς ὑπακοὴν ἑαυτῆς καὶ εἰρήνην, καὶ τοῦτο δὲ εἰκὸς ἦν γενέσθαι, καὶ οὐδὲν θαυμαστόν. ἀλλὰ τῆς αἰτίας μενούσης τοῦ σχίσματος, ἥ τις ἦν ἡ ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκη, ἡ καὶ τὴν ἀγάπην διαλύσασα, οὐδὲ τὴν εἰρήνην εἰκὸς ἦν ἐπακολουθῆσαι· καθάπερ ἐπὶ τῶν νοσημάτων, ἐὰν μὴ τῶν νοσημάτων ἡ αἰτία διαγνωσθῇ καὶ ἐξαιρεθῇ, οὐ δύναται ἡ ὑγεία ἐπακολουθῆσαι· οὔτε οὖν τὴν πρὸ τοῦ σχίσματος ἀγάπην ὑμᾶς προβάλλεσθαι χρὴ, οὔτε τὴν μετὰ τὸ σχίσμα, μενούσης τῆς αἰτίας τοῦ σχίσματος, ἣν ὑμεῖς δῆλον ὅτι παρείχεσθε· ἡμεῖς δὲ ζητοῦμεν, ὃ καὶ πρότερον εἴπομεν, ἐπανελθεῖν εἰς τὸν καιρὸν τῆς εἰρήνης ἐκεῖνον, καθ᾽ ὃν ἡνωμένοι πάντες ὑπήρχομεν· τοῦτο δὲ οὐκ ἄλλως ἔσται, ἢ περιαιρεθείσης τῆς αἰτίας τοῦ σχίσματος. περὶ δὲ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ὅρων, λέγομεν, ἀναγκαιοτάτην αὐτὴν εἶναι, ἵνα φανῇ καὶ ἡ σύνοδος αὕτη σύμφωνος ταῖς παλαιαῖς ἐκείναις, καὶ ἀκόλουθος οὐ κατὰ τὴν τάξιν μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ φρόνημα. νομίζομεν γὰρ, ὅτι οὐδὲν παρελείφθη τοῖς πατράσιν ἐκείνοις ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως, οὐδὲ ἐλλιπὲς οὐδὲν ἐτέθη, καὶ δεόμενον διορθώσεως ἢ προσθήκης ὅλως. καὶ τοῦτό ἐστι μάλιστα τὸ τοῦ σχίσματος αἴτιον, διαγορευόντων ἐκείνων, μὴ δεῖν ἕτερόν ποτε παραδέξασθαι σύμβολον, μηδὲ προσθήκην τινὰ ποιήσασθαι ἢ ἀφαίρεσιν, ὡς ἱκανῶς ἐκείνων περὶ πάντων εἰπόντων.

A quando legatos hac de re misistis? Quod vero in præsens dicitis, a Romana ecclesia pacem esse revocatam, verum esse in confesso est. testis est beatissimus papa, qui in hoc multam pecuniam erogavit, & sæpe legatos misit. Vos autem si hanc ipsam dilectionem antea quæsivissetis, procul dubio reperissetis, sicut & nunc. testis est ante hæc tempora Gregorius papa, qui & ipse ad imperatorem, & patriarcham, & orientales hac de re misit legationem, & celebravit Lugduni concilium, & factam tunc temporis unitatem tractavit. Quare non est, cur Romanam ecclesiam B incusetis de caritate, quæ, pace vestra, manet, & manebit in ipsa. De definitionibus autem dicimus, ipsas Græce & Latine esse legendas jussu beatissimi patris. sed miror, cur definitiones in medium attuleritis; nam ad id quod proposuistis, non videntur necessaria quæ in illis sunt scripta: quandoquidem est ante illas sacrum euangelium cui etiam magis credere debemus. Quoniam vero dixistis, post lectas definitiones vos esse deinceps allaturos quæ dicenda habetis, libenter & nos audiemus; sperantes fore, ut & vos patienter audiatis quæ ipsi dicemus, sicut & nos quæ a vobis dicentur. C

EPHES. Prior tuæ responsionis pars, reverende pater; quod Romana ecclesia multam curam in orientalem contulerit temporibus periculorum & hæreseon, sine controversia vera est; sed rationes nostras non necessario solvit. liquet enim amicitiam certo ex tempore diremptam viguisse prius in ecclesiis. Quod vero sæpe Romana ecclesia post schisma legatos miserit ad nostram, invitando eam ad præstandam sibi obedientiam & pacem; id etiam fieri par erat, nec mirandum est. Verum manente causa schismatis, additamento scilicet in symbolo, quod etiam origo diffidii D fuit; consentaneum erat nec pacem ipsam subsequi: quemadmodum in morbis, nisi eorum causa dignoscatur, atque tollatur, non potest subsequi sanitas. neque ergo dilectionem, quæ ante schisma erat; neque eam quæ post schisma, protendere vos oportet manente causa schismatis, quam perspicuum est datam esse a vobis. Nos autem petimus, ut, sicut antea diximus, redeatur in tempus illud pacis, quo inter nos conjuncti omnes eramus: id vero non nisi sublata causa schismatis fieri potest. Recitari vero definitiones, dicimus esse omnino necessarium, ut perspectum sit, E hanc synodum congruere cum illis antiquis, & sequi eas non solum ordine, sed etiam sensu. Arbitramur enim, nihil esse omissum ab illis patribus in symbolo fidei, neque omnino positum esse quidquam mancum, quod correctione aut additamento indigeat. & hæc est potissima schismatis causa: præcipientibus illis, nullum aliud symbolum esse unquam recipiendum, nec esse quidquam addendum, vel detrahendum, quod illi omnia satis fuerint complexi.

SESSIO III. RHOD. In quatuor capita rediguntur, quæ dixisti. Primum est; Etsi vera sunt quæ dixi, non tamen esse necessaria, nec facere ad solvendas tuas rationes. dixisti enim, adhibitam quidem fuisse a summis pontificibus curam ad pacem & benevolentiam conciliandam, non tamen esse sublatam causam schismatis. Secundum; Examinata, sive ablata causa schismatis, fore omnino, ut pax subsequatur. Tertium; Legendas esse patrum definitiones, ut perspectum fiat, vos esse illorum sectatores. Et quartum; Nihil illos fecisse mancum, & additamenti indigens.

EPHES. Non dixi, si dogma explanetur, fore ut ecclesiæ conjungantur, sed si additamentum tollatur: quod etiamsi verum sit, suscipere non possumus; quia licentiam a patribus non habemus aut addendi quidpiam symbolo fidei, aut adimendi. atque hac de re totus erit noster sermo.

RHOD. Ad ea, quæ dicta sunt, addo, summos pontifices, quando mittebant de pace & unitate, procul dubio causas quoque afferre consuevisse, cur facta sit additio, quæ schismatis causa extitit, ut vos dicitis. Si igitur orientalis ecclesia, præsertim quatuor patriarchæ quibus parem esse cum summis pontificibus potestatem affirmatis, conati sunt ostendere, vel etiam ostenderunt, occidentalem ecclesiam in hoc dogmate errare, & præter rationem additamentum hoc fecisse, nonne correctio quoque sequi omnino debebat? Verum id ostendere nunquam potuerunt. Ego ad respondendum vestris utar rationibus. fierine potest, tot imperatores, tot patriarchas, ac patres omni scientiarum genere præditos hoc latuisse, male scilicet esse factum additamentum? sed nunquam demonstrare hoc valuerunt: idcirco etiam illud expunctum non est. frustra ergo & vos hac de re Romanam accusatis ecclesiam. Dixisti tu quidem, per synodicas definitiones vetitum esse nobis quidquam addere, etiamsi verum sit. nos autem sumus demonstraturi multis rationibus, posteriori synodo eamdem semper esse potestatem atque prioribus ad res omnes ecclesiasticas moderandas. sed quæro ex vobis: si verum est, quod fuit additum, cur illud non adjicietis? quid obstat, quo minus apponatur verum?

EPHES. Hoc ipsum, non esse fas; nam multa quoque alia, cum bona & vera sint, nobis non licet addere symbolo fidei; quoniam & patres illi vel de necessariis nihil addiderunt. Verum propter angustiam temporis sufficiant in præsenti quæ dicta sunt.

RHOD. Ad multorum aures paucis utemur: nos opportuno tempore duo hæc demonstrabimus. Primum, neque additamentum esse, neque fuisse additum. Alterum, & si additum est, tamquam verum & necessarium esse additum.

ΡΟΔ. Εἰς τέσσαρα συγκεφαλαιοῦνται ἃ εἶπας. τὸ μὲν πρῶτον, ὅτι εἰ καὶ ἀληθῆ ἦσαν τὰ παρ᾽ ἐμοῦ εἰρημένα, ἀλλ᾽ οὐκ ἀναγκαῖα, καὶ πρὸς τὴν λύσιν τῶν σῶν λόγων ἁρμόζοντα. εἶπας γὰρ, ὅτι ἀληθῶς μὲν ἐποιήσαντο σπουδὴν πρὸς εἰρήνην καὶ τὴν ἀγάπην οἱ ἄκροι ἀρχιερεῖς, οὐ μὴν ἀφείλοντο τὸ σχίσματος αἴτιον. δεύτερον, ὅτι ἐξετασθείσης ἢ ἀφαιρεθείσης τῆς αἰτίας τοῦ σχίσματος, ἐπακολουθήσει πάντως καὶ ἡ εἰρήνη. τρίτον, ἵνα ἀναγνωσθῶσιν οἱ ὅροι τῶν πατέρων, ὅπως ἀποφανῆτε ἀκολουθοῦντες ἐκείνοις. καὶ τέταρτον, ὅτι οὐδὲν ἐλλιπὲς ἐκεῖνοι ἐποίησαν, οὐδὲ προσθήκης δεόμενον.

ΕΦΕΣ. Οὐκ εἶπον, ὅτι τὸ σαφηνισθῆναι τὸ δόγμα ἑνώσει τὰς ἐκκλησίας, ἀλλὰ τὸ περιαιρεθῆναι τὴν προσθήκην, ἣν εἰ καὶ ἀληθής ἐστιν, οὐ δυνάμεθα παραδέξασθαι, ὅτι οὐκ ἔχομεν ἄδειαν παρὰ τῶν πατέρων ἢ προσθεῖναι τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως, ἢ ἀφαιρεῖν· καὶ περὶ τούτου τὸν ἅπαντα ποιησόμεθα λόγον.

ΡΟΔ. Ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις λέγω, ὅτι οἱ ἄκροι ἀρχιερεῖς, οἵ τινες ἔπεμπον ζητοῦντες τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἕνωσιν, πάντως καὶ τὰς αἰτίας τῆς προσθήκης ἔλεγον, ἥτις αἰτία τοῦ σχίσματος γέγονεν, ὡς ὑμεῖς λέγετε. εἰ οὖν τὸ μέρος τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, μάλιστα οἱ τέσσαρες πατριάρχαι, οὓς λέγετε δύναμιν ἴσην ἔχειν τοῖς ἄκροις ἀρχιερεῦσιν, ἐσπούδασαν ὅλως δεῖξαι, ἢ καὶ ἔδειξαν, τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν πλανωμένην περὶ τὸ δόγμα, καὶ τὴν προσθήκην ταύτην παραλόγως ποιήσασαν, οὐκ ἔμελλε πάντως γενέσθαι καὶ ἡ διόρθωσις; ἀλλ᾽ οὐδέποτε τοῦτο δεῖξαι ἠδυνήθησαν. ἐγὼ τοῖς ὑμετέροις χρήσομαι λόγοις πρὸς ἀπολογίαν. δυνατόν ἐστι λαθεῖν τοῦτο τοσούτοις βασιλεῖς, τοσούτοις πατριάρχας καὶ πατέρας, παντοδαπῇ σοφίᾳ κεκοσμημένους, ὅτι οὐ καλῶς ἡ προσθήκη γέγονεν; ἀλλ᾽ οὐδέποτε τοῦτο δεῖξαι ἠδυνήθησαν, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀφαίρεσις γέγονε· καὶ ὑμεῖς οὖν περιττῶς ἐγκαλεῖτε τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ περὶ τούτου τοῦ μέρους. σὺ μὲν οὖν εἶπας, ὅτι ἀπὸ τῶν συνοδικῶν ὅρων κωλυόμεθα ποιῆσαι προσθήκην τινὰ, εἰ καὶ ἀληθής ἐστιν· ἡμεῖς δὲ μέλλομεν ἀποδεῖξαι διὰ πολλῶν, ὅτι ἀεὶ ἡ ὑστέρα σύνοδος τὴν αὐτὴν ταῖς προλαβούσαις δύναμιν ἔχει, πρὸς τὸ κανονίζειν ἅπαντα τὰ τῆς ἐκκλησίας. ὅμως ἐρωτῶ ὑμᾶς, εἰ καὶ ἀληθής ἐστιν ἡ προσθήκη, διὰ τί μὴ ταύτην προσθήσετε; τί κωλύει προσθεῖναι τὸ ἀληθές;

ΕΦΕΣ. Αὐτὸ τοῦτο, τὸ μὴ ἐξεῖναι· ἐπειδὴ καὶ ἄλλα πολλὰ καλὰ καὶ ἀληθῆ ὄντα προσθεῖναι τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως οὐκ ἔχομεν ἄδειαν. καὶ γὰρ οὐδ᾽ οἱ πατέρες ἐκεῖνοι προσετέθηκαν οὐδὲ τῶν ἀναγκαίων οὐδέν· ἀλλὰ διὰ τὸ τοῦ καιροῦ κατεπεῖγον ἀρκείτω πρὸς τὸ παρὸν ὅσα εἴπομεν.

ΡΟΔ. Διὰ τὴν τῶν πολλῶν ἀκοὴν χρησόμεθα λόγοις ὀλίγοις· ἡμεῖς ἀποδείξομεν ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι δύο τινά· πρῶτον, ὅτι οὔτε προσθήκη ἐστὶν, οὔτε προσετέθη· δεύτερον, ὅτι εἰ καὶ προσετέθη, ὡς ἀληθὲς καὶ ἀναγκαῖον προσετέθη.

ANNO CHRISTI 1438.

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ δ'.

Ὀκτωβρίου πέμπτῃ καὶ δεκάτῃ, ἡμέρᾳ τετάρτῃ, ἐγένετο.

ΡΟΔ. ΛΗΦΘΕΙΣΗΣ πρότερον τῆς χάριτος παρὰ τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς, καὶ δοθείσης ἀδείας παρὰ τοῦ γαληνοτάτου βασιλέως καὶ τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου, ἀναληψόμεθα τὰ εἰρημένα κεφάλαια.

ΕΦΕΣ. Ἡμεῖς ἐποιησάμεθα τὴν ἀρχὴν, καὶ θέλομεν εἰπεῖν ὅσα ἔχομεν.

ΡΟΔ. Μετὰ ἀδείας τῶν αἰδεσιμωτάτων πατέρων ἀπολογήσομαι. θαυμάζω, πῶς προτείνεις τοιούτους λόγους· τῇ χθὲς προεβάλου, τίνι τρόπῳ γέγονεν ἡ προσθήκη. μετὰ ταῦτα ἠρώτησας, ἐὰν φαίνηται ἵνα εἴπῃς ὅσα συντείνουσιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὃ καὶ ἐδώκαμεν.

ΕΦΕΣ. Εἴπομεν, ἵνα ἀναγνωσθῶσιν οἱ ὅροι πρῶτον τῶν συνόδων, ὃ οὐδὲν ἐγένετο τὴν ἡμέραν ἐκείνην. λοιπὸν φαίνεται ἵνα γένηται νῦν, καὶ ἔστιν ἀναγκαῖον, ἐπειδὴ τότε οὐδὲν ἀνεγνώσθησαν.

ΡΟΔ. Καλῶς ἴστε πατέρες, ὅτι ὑμεῖς προετείνατε καὶ εἴπατε ὅπερ ἠθέλετε, καὶ ἐζητήσατε καὶ ἀπολογίας ἐπὶ τούτοις. καὶ διότι ἡ ὥρα τότε οὐκ ἔδωκεν, ἀνεβαλόμεθα ἵνα νῦν ἀπολογησώμεθα. θαυμάζομεν οὖν, διατί νῦν τοιαῦτα λέγετε· οὐ γὰρ πρέπει νῦν ἀπὸ τούτων ἄρξασθαι ὧν λέγετε, καὶ ἀναγνῶναι τοὺς ὅρους.

Ο ΝΙΚΑΙΑΣ. Τὸ πρέπον ἢ μὴ πρέπον, ὅσον ἕνεκά γε τοῦ λέγειν, οὐκ ἀπὸ τοῦ ἀκούοντος, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ λέγοντος κρίνεται. ἐξεῖναι γὰρ ἀνάγκη τῷ λέγοντι, λέγειν ἃ βούλοιτο. ὁ δὲ ἀκούων αὐτοῦ, μετὰ ταῦτα ἢ ἀποδέξεται, ἢ ἐπιτιμήσει καὶ ἐλέγξει τοὺς λόγους οὐκ ὄντας ἀναγκαίους καὶ ἀληθεῖς. καὶ ἡμῖν δεῖ ἐξεῖναι ἀνάγκη λέγειν τὰ δοκοῦντα συνοίσειν πρὸς τὸ προκείμενον. μετέπειτα δὲ ὑμεῖς ἀκούσαντες ἐρεῖτε τὰ δέοντα. οὐκ οἶδα οὖν τίς ἐστιν ἡ αἰτία, δι' ἣν οὐκ ἀνέχεσθε ἀκούειν ἡμῶν, ἀλλὰ τοσούτους καὶ οὕτω μακροὺς κατετείνατε λόγους, καὶ λέγετε θαυμάζειν ἐφ' οἷς ἡμεῖς λέγομεν. καί τοι ἡμεῖς δοκοῦμεν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ οὐδεμίαν ὑμῖν αἰτίαν παρέχειν τοῦ θαυμάζειν τοιοῦτον θαῦμα ὁποῖον φατέ. ὅθεν καὶ δοκοῦμεν μὴ θαυμάζειν ὑμᾶς τῇ ψυχῇ, εἰ καὶ τῷ στόματι τοῦτο λέγετε. ὥσπερ οὖν ἡμεῖς θαυμάζοντες τῇ ψυχῇ, τῇ γλώττῃ τοῦτο οὐ λέγομεν, οὕτως ἐκ τοῦ ἐναντίου πληροφορούμεθα περὶ ὑμῶν, ὅτι κἂν τῇ γλώττῃ λέγητε τοῦτο, τῇ γε ψυχῇ οὐ θαυμάζετε. οὐδὲ γὰρ παρέχομεν ὑμῖν οὐδεμίαν αἰτίαν τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι. περὶ δὲ τοῦ τρόπου τῶν λόγων ὧν χρῆσθε, βούλομαι εἰπεῖν, ὅτι οὔ μοι δοκεῖ χρῆναι τοιαύταις χρήσασθαι μακρολογίαις περὶ τῶν διαλέξεων. οὕτω γὰρ οὐδέποτ' ἂν εἰς τὸ συμπέρασμα καταντήσαιμεν, οὐδ' ἂν συμβαίνοιμεν ποτέ. δεῖ δὴ διαλεκτικῶς κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν ἀλλήλοις ἀπαντῶντας, οὕτω συμπεραίνειν τὸν λόγον. ἔστιν οὖν ἀνάγκη, ἡμῶν προβαλλομένων τὸ πρόβλημα, ἵνα ἀκούσητε καὶ τὰς τούτου συστάσεις, καὶ οὕτως ἀπολογήσεσθε. ἡμεῖς γὰρ ἀπολογίαν οὐκ ἐζητήσαμεν ὡς ὑμεῖς λέγετε. πῶς γὰρ ἐμέλλομεν τοῦτο ποιεῖν πρὸ τοῦ τὰ ἴδια προκομίσαι.

SESSIO IV.

Die quintodecimo Octobris feria quarta congregata est.

RHOD. OBTENTA prius gratia a beatissimo patre, & concessa facultate a serenissimo imperatore, & patriarcha sanctissimo, proposita capita resumemus.

EPHES. Nos initium fecimus, & volumus dicere quæcumque habemus.

RHOD. Permissa licentia a reverendissimis patribus respondebo. miror cur verba hæc proferas: heri objecisti, quomodo sit facta additio. deinde quæsivisti, an permitteretur tibi dicere quæcumque ad rem nostram spectant: quod etiam tibi dedimus.

EPHES. Diximus, ut primo definitiones synodorum legerentur, quod eo die non est factum. videtur ergo faciendum nunc: estque necessarium, quandoquidem non fuere tum lectæ.

RHOD. Bene nostis patres, quod vos proposuistis, & dixistis quod volebatis: & petiistis etiam, ut responderemus ad ea. quia vero tempus tunc non permisit, dilata est responsio in posterum. miramur propterea, cur ita nunc dicatis. non decet enim nunc initium sumere ab iis quæ dicitis, & recitare definitiones.

NICAEN. Quid deceat, aut non deceat in disputationibus, non ab audiente, sed a dicente judicatur. necesse est enim, ut dicenti liceat proferre quæ vult: deinde vero qui illum audit, aut probabit, aut reprehendet, coarguetque sermones ut non veros, ac non necessario concludentes. Oportet ergo ex necessitate liceat nobis etiam ea proferre, quæ videntur conducere in rem propositam; quibus auditis postea vos quæ opus erit dicetis. Nescio ergo, quæ causa sit, quare nos audire non patiamini; sed cum tantos, tamque longos sermones produxeritis, mirari dicitis propter ea quæ nos dicimus. Nos autem Dei beneficio nullam videmur dare vobis causam, cur ita admiremini, ut dicitis. Quare vos animo admirari non arbitramur, quamvis id ore affirmetis. Sicut ergo nos mirantes animo, lingua tamen hoc non exprimimus; ita contra exploratum nobis est, vos, etsi hoc lingua dicitis, nequaquam tamen animo mirari: neque enim ullam vobis Deo propitio damus causam. Porro autem de ratione disputandi, qua utimini, volo dicere. non videtur mihi utendum hujusmodi disputationibus prolixis; ita enim nunquam ad conclusionem aliquam perveniemus, neque inter nos quidquam conveniet. Oportet ergo dialectico more interrogationibus & responsionibus agere mutuis, atque ita concludere. Necesse est igitur, nobis quæstionem proponentibus, ut ejus probationes audiatis tumque respondeatis. nos enim nullam quæsivimus responsionem, ut vos dicitis. Nam quomodo id agere potuimus, nondum argumentis nostris prolatis?

SESSIO IV. IVLIANVS CARDINALIS. Mihi placet quod dixit reverendissimus Nicænus, ut paucis concludantur rationes; idque ut fiat in unoquoque quæsito, concedo; nempe ut, cum proposuerit qui disputat, afferat etiam probationes. sed oportet omnino stare conventis, sine quibus nihil est agendum. dixit enim reverendissimus Ephesius, Romanam ecclesiam fuisse causam schismatis; & habendam esse quæsiti cujusque notitiam, de quo sumus acturi. deinde dixit, ut si videretur Colossensem tum respondere, bene esset, sin minus, in sequenti sessione responderet. Propterea obsecro, ut Colossensem dicere sinatis, & postmodum respondeatis, aut nunc, aut si vultis, in alia sessione, dicturi quæcumque habetis.

NICÆN. Convenit quidem inter nos, ut vestras audiremus defensiones, sed non quidquid omnino dixeritis. Oportet ergo nos nostra priores dicere, deinde vestras audire responsiones. hac enim lege vestras postulavimus defensiones, ubi nos scilicet nostra protulissemus. Siquidem propter angustiam temporis quæ tunc erat, reverendissimus Ephesius sciscitatus est, an posset tunc dicere quæ vellet, atque ita quæ vos attuleritis, audire: quod si id fieri tunc commode non posset, ut postea in alia sessione diceret quidem prior ipse, vestras autem postea responsiones audiret.

RHOD. Reverendissimi patres, ad ea quæ objecistis, non satis respondi. nunc igitur ut dicam, atque ad tria illa respondeam, rogo.

ISIDORVS RVSSIAE. Ego paucis utar verbis, paucis enim veritas apertius declaratur. Vos alterum de duobus concessistis: & annuentibus vobis proponendi munus ipsi assumpsimus, & proposuimus non esse addendum. propterea permittite nobis, ut ostendamus hoc, tumque respondebitis. nam quidquid initio habebatis dicere, dixistis, est igitur nostrorum probare, non esse addendum.

RHOD. Ego ad alia tria respondebo; & primo quidem aio, testem nobis esse Aristotelem, duos esse procedendi modos, Quia, & Propter quid. quod autem vos causam quoque reddideritis, atque adeo ipsum propter quid, ego demonstrabo. dixistis non esse addendum: deinde, additamentum extitisse causam schismatis ecclesiarum: postremo, licet Romana ecclesia multas legationes miserit, fieri tamen non posse ut sit pax, nisi amota causa. Sed pace vestra dico, non esse hoc prohibitum; idque tam ex veteri, quam ex novo testamento demonstrabimus. Nos enim dicimus, non esse additamentum, sed explicationem & declarationem. Et quamvis multæ suppetant demonstrationes, dico tamen me probaturum & per definitiones & per alia, licitum esse addere & explicare.

NICAEN. In unaquaque quæstione proposita licet probationes afferre, nec ne?

RHOD. Licet.

NICAEN. Nos nullam adhuc causam attigimus. dicite ergo nobis: Estne nobis integrum nostras exponere probationes, nostramque sententiam confirmare: an vultis, ut rem sine defensione relinquamus? quamquam dedisti, ut rationes nostras exponamus.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ ΚΑΡΔΙΝΑΛΙΣ. Ἐμοὶ ἀρέσκει ὅπερ εἶπεν ὁ αἰδεσιμώτατος Νικαίας, ἵνα διὰ βραχέων γίνωνται αἱ ἀποδείξεις· καὶ τοῦτο ἵνα γίνηται εἰς ἕκαστον πρόβλημα συγχωρέω, ἵνα ὅταν προβάλληται ὁ λέγων, λέγῃ καὶ τὰς συστάσεις. ἀλλὰ δεῖ ἐν παντὶ ἵνα τηρῶνται αἱ συμφωνίαι, καὶ ἄνευ τούτων οὐδὲν δεῖ γίνεσθαι. εἶπε γὰρ ὁ αἰδεσιμώτατος Ἐφέσου, ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης ἐγένετο αἰτία τοῦ σχίσματος, καὶ ὅτι ἵνα τυγχάνῃ γνώριμον τὸ πρόβλημα, περὶ οὗ μέλλομεν συντυγχάνειν. μετὰ ταῦτα εἶπεν, ὅτι ἐὰν φαίνηται, ἵνα ἀπολογήσηται τότε ὁ Κολοσσαεὺς, ἤδη καλόν. εἰ δὲ μή γε, εἰς τὴν ἔπειτα συνέλευσιν ἀπολογήσηται ὁ Κολοσσαεύς. διὰ τοῦτο ἀξιῶ, ἵνα συγχωρήσητε τῷ Κολοσσαεῖ εἰπεῖν· καὶ μετὰ ταῦτα ἵνα ἀπολογήσησθε ἢ νῦν, ἢ ἐὰν θέλητε, εἰς ἄλλην συνέλευσιν ὅσα ἔχετε εἰπεῖν.

ΝΙΚ. Ἔστι μὲν συμφωνία, δέξασθαι ἀπολογίας ὑμετέρας, οὐ μέντοι γε ὅ, τι φαίνητε. δεῖ οὖν ἡμᾶς εἰπεῖν πρότερον τὰ ἡμέτερα, εἶθ᾽ οὕτως ἀκοῦσαι τὴν ὑμετέραν ἀπολογίαν· μετὰ γὰρ προσδιορισμοῦ ἀπῃτήσαμεν ἀφ᾽ ὑμῶν τὰς ἀπολογίας, δηλαδὴ μετὰ τὸ ἡμᾶς τὰ ἡμέτερα προκομίσαι. διὰ γὰρ τὸ τότε στενὸν τῆς ὥρας ἠρώτησεν ὁ αἰδεσιμώτατος Ἐφέσου, εἰ ἄρα τότε δυνατὸν εἰπεῖν ἃ βούλοιτο, καὶ οὕτως ἀκοῦσαι τὰ παρ᾽ ὑμῶν. εἰ δὲ τοῦτο οὐκ εἴη τότε ῥᾴδιον, ἵνα μετὰ ταῦτα ἐν ἄλλῃ συνελεύσει εἴπῃ μὲν πρῶτος ἐκεῖνος, δέξηται δὲ μετέπειτα παρ᾽ ὑμῶν τὰς ἀπολογίας.

ΡΟΔ. Αἰδεσιμώτατοι πατέρες, εἰς ἐκεῖνα ἃ προεβάλεσθε, οὐδὲν ἀπελογησάμην ἀρκούντως, νῦν οὖν παρακαλῶ, ἵνα εἴπω καὶ ἀπολογήσωμαι εἰς τὰ τρία.

Ο ΡΩΣΙΑΣ ΙΣΙΔΩΡΟΣ. Ἐγὼ χρήσομαι ῥήμασιν ὀλίγοις, διότι οἱ ὀλίγοι λόγοι παριστῶσι τὴν ἀλήθειαν καθαρώτερον. ὑμεῖς ἐδώκατε τῶν δύο τὸ ἕτερον, καὶ διὰ τοῦ θελήματος ὑμῶν ἐλάβομεν τὸ προτείνειν, καὶ προετείναμεν ὅτι οὐ δεῖ προστιθέναι· καὶ διὰ τοῦτο ἄφετε ἡμῖν ἵνα δείξωμεν τοῦτο, καὶ τότε ἀπολογήσεσθε· ἐπεὶ ὅσα ἐν προοιμίοις εἰπεῖν, εἴπατε· λοιπόν ἐστιν ἡμῖν εἰπεῖν, πῶς οὐ δεῖ προστιθέναι.

ΡΟΔ. Πρὸς τὰ τρία ἐγὼ ἀποκρινοῦμαι· εἰς μὲν τὸ πρῶτον τοῦ * διότι ἔχομεν μάρτυρα τὸν Ἀριστοτέλην· ὅτι δὲ ἐξεθήκατε καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ διότι, ἐγὼ ἀποδείξω. εἴπατε, ὅτι οὐ δεῖ προσθεῖναι. μετὰ ταῦτα εἴπατε, ὅτι ἡ προσθήκη ἐγένετο αἰτία τοῦ σχίσματος τῶν ἐκκλησιῶν. καὶ ὅτι εἴπατε, εἰ καὶ ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης ἐποίησε, πολλὰς πρεσβείας, ἀλλ᾽ οὖν οὐκ ἔστι δυνατὸν μὴ ἐκβληθείσης τῆς αἰτίας γενέσθαι ἕνωσιν. λέγω, ὅτι σωζομένης τῆς ὑμετέρας τιμῆς, οὐκ ἔστι τοῦτο κεκωλυμένον· καὶ τοῦτο δείξομεν διά τε τῆς παλαιᾶς καὶ νέας γραφῆς. ἡμεῖς γὰρ λέγομεν, ὅτι οὐκ ἔστι προσθήκη, ἀλλ᾽ ἀνάπτυξις καὶ σαφήνεια. καὶ εἰ ἔχω πολλὰς ἀποδείξεις, ὅμως λέγω, ὅτι δείξω καὶ διὰ τῶν ὅρων καὶ δι᾽ ἄλλων, ὅτι ἄδειά ἐστι προσθεῖναι καὶ ἀναπτύξαι.

* Ἴσ. τοῦ ὅτι καὶ διότι.

ΝΙΚ. Ἐπὶ παντὶ προβλήματι ἔξεστιν εἰπεῖν καὶ τὰς συστάσεις, ἢ οὔ;

ΡΟΔ. Ἔξεστιν.

ΝΙΚ. Ἡμεῖς οὐδεμιᾶς οὔπω αἰτίας ἡψάμεθα. εἴπατε οὖν ἡμῖν· ἔχομεν ἄδειαν εἰπεῖν καὶ τὰς ἀποδείξεις ἡμῶν, καὶ συστῆσαι τὸ ἡμέτερον πρόβλημα, ἢ βούλεσθε ἵνα ἐάσωμεν τὸ πρᾶγμα ἀναπολόγητον; καίτοιγε ἐνέδωκας, ἵνα εἴπωμεν τὰς ἀποδείξεις ἡμῶν.

Λέγω

ANNO CHRISTI 1438.

ΡΟΔ. Λέγω ὅτι ὁ μακαριώτατος πατὴρ καὶ πάντες συνεχώρησαν, ἵνα εἴπητε, εἰ θέλετε· πλὴν ἵνα εἴπωμεν ἡμεῖς πρῶτον τὴν ἀπολογίαν ἡμῶν, καθὼς ἐζητήσατε.

ΝΙΚ. Μὴ θῆτε θέσιν ὁμολογουμένην, ὅτι ἡμεῖς ἐζητήσαμεν ὑμετέρας ἀπολογίας ἁπλῶς· ἐζητήσαμεν γὰρ τοῦτο μετὰ προσδιορισμοῦ, δηλαδὴ μετὰ τὸ ἡμᾶς προκομίσαι τὰ δοκοῦντα συνοίσειν πρὸς τὸ προκείμενον. λέγομεν γὰρ, ὅτι οὐ δεῖ προσθεῖναι· καὶ διὰ τῶν ἁγίων δείξομεν τοῦτο, ὅτι οὐ μόνον νοημάτων κωλύουσι πρόσθεσιν οἱ πατέρες, ἀλλὰ καὶ λέξεων. καὶ ἄλλως οὐ δυνάμεθα δεῖξαι, εἰ μὴ διὰ τῶν ὅρων τῶν ἁγίων πατέρων, οὓς καὶ ἀναγνωσθῆναι πρότερον χρεία, εἶτα ἀπολογήσασθαι καὶ ὑμᾶς.

ΡΟΔ. Ταῦτα εἴπατε καὶ τότε καὶ νῦν, καὶ πρὸς ταῦτα καὶ ἡμεῖς βουλόμεθα δοῦναι λόγον, καὶ δεῖξαι, ὅτι τοῦτο ὃ λέγετε, οὐκ ἔστιν ἀναγκαῖον· ἐπεὶ ἐντεῦθεν ἀκολουθοῦσι τρία ἄτοπα· πάντα ἄνθρωπον ὑπεύθυνον εἶναι, καὶ εἰς ἀπώλειαν παντελῆ ἔσεσθαι· ἔτι τοὺς ἁγίους πατέρας ὑπὸ ἀνάθεμα εἶναι· καὶ ἔτι μεγάλην βλάβην ἀκολουθήσειν τοῖς πιστοῖς ἐκ τοῦ μὴ ἀναπτύσσειν ἐξεῖναι.

Ο ΜΑΙΣΤΩΡ ΙΩΑΝΝΗΣ. Αἰδεσιμώτατοι πατέρες, ἡμεῖς συνήλθομεν ἐνταῦθα μετὰ ἀγάπης ἐπὶ τῷ ἐκβαλεῖν τὴν διαφορὰν τὴν ἡμετέραν, ἂν δῷ ὁ Θεός· δεῖ οὖν μετὰ εἰρήνης καὶ ἀγάπης χωρεῖν. ταύτην γὰρ καὶ πάντες οἱ ἅγιοι περὶ πολλοῦ ἄγουσι· καὶ ἐν τοῖς ᾄσμασι τῶν ᾀσμάτων λέγεται περὶ αὐτῆς, ὅτι ἡ ἀγάπη ἐστὶ νύμφη τοῦ ὄντως νυμφίου Χριστοῦ. δεῖ οὖν μετὰ ταύτης ἐπὶ τοὺς λόγους χωρεῖν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὴν τάξιν τηρεῖν· ἔστι γὰρ ἡ τάξις ὁμοίων καὶ ἀνομοίων πραγμάτων διάθεσις, ἑκάστῳ ἴδιον τόπον παρέχουσα, κατὰ τὸν μέγαν διδάσκαλον Αὐγουστῖνον. ἐπεὶ οὖν ὑμεῖς πρότερον εἴπατε, νῦν ἡμᾶς δεῖ εἰπεῖν. καὶ γὰρ ἀκριβῶς ἴστε, ὅτι ἐπὶ παντὸς ζητήματος δύο τρόποι εἰσὶ προχωρήσεως, κατ' αὐτὸν τὸν Ἀριστοτέλην· ὁ μὲν ὅταν ὁ λόγος γίνεται δι' ἁπλῆς συζητήσεως, ὁ δὲ ὅταν καὶ τὸ διὰ τί προστίθεται καὶ ἡ αἰτία. ὅταν μὲν οὖν κατὰ τὸν δεύτερον τρόπον ποιῆταί τις τὰς ἐρωτήσεις, ἀνάγκη αὐτὸν προβάλλεσθαι προτάσεις καὶ τὰς αἰτίας, εἶτα τοῦ ἀπολογουμένου ἀκοῦσαι· ὅταν δὲ κατὰ τὸν προτάσεως τρόπον, εὐθὺς ἀνάγκη καὶ τὰς παρὰ τοῦ προσδιαλεγομένου δέξασθαι ἀπολογίας, ὁποῖόν ἐστι καὶ τὸ νῦν προκείμενον· ἀφ' οὗ φαίνεται νῦν ἡμᾶς ἀναγκαῖον εἰπεῖν.

ΝΙΚ. Ἄριστα καὶ σοφώτατα, πάτερ, εἶπας. περὶ μὲν οὖν τῆς ἀγάπης, ὅτι χρὴ τηρεῖν αὐτὴν ἐν πάσαις ταῖς διαλέξεσι, τοῦτο καὶ ἡμεῖς πολλάκις εἰρήκαμεν, καὶ οὐδὲν δεῖ προστιθέναι, ὡς σαφέστατον ὄν. ἀνάγκη δὲ καὶ τὴν τάξιν τηρεῖν, καθὼς ἔφης. περὶ δὲ τοῦ τελευταίου, δηλαδὴ τῶν ἐφ' ἑκάστῳ ζητήματι δύο τρόπων τῆς προχωρήσεως, λέγω ταῦτα· ὅτι εἰ μὲν ἁπλῶς ἐξετιθέμεθα τὸ ἡμέτερον πρόβλημα, ζητοῦντες διὰ τί προστεθήκατε, κατὰ τὸν τρόπον δηλαδὴ τῆς ζητήσεως, εὐθὺς ἂν ὑμᾶς ἔδει δοῦναι τὸν λόγον. νῦν δὲ τῷ δευτέρῳ τρόπῳ χρησάμενοι ἐνεκαλέσαμεν ὑμῖν, λέγοντες, διὰ τί ἐποιήσατε ὃ μὴ ἐξῆν. ὅτι δὲ οὐκ ἐξῆν, οὔπω ἐδείξαμεν· δεῖ οὖν ἡμᾶς πρότερον ἀποδοῦναι τὰς αἰτίας τοῦ μὴ ἐξεῖναι, καὶ οὕτω τῶν ὑμετέρων ἀπολογιῶν ἀκοῦσαι. τοῦτο γὰρ ἀναγκαῖον καὶ ἀκόλουθον τῇ τάξει τοῦ πράγματος.

SESSIO V.

RHOD. Dico, beatissimum patrem, & omnes concessisse, ut si liberet, diceretis: ita tamen, ut prius ipsi nostram redderemus apologiam, sicut requisivistis.

NICAEN. Ne supponite ut concessum, nos vestras responsiones simpliciter requisivisse: id enim certa conditione requisivimus, nimirum ubi nos attulissemus ea quæ videntur conferre ad rem propositam. Dicimus enim non esse addendum: & sanctorum auctoritate demonstrabimus, patres non solum prohibere addi sententias, verum etiam dictiones. id vero alia ratione ostendere non possumus, quam per sanctorum patrum decreta, quæ prius etiam legi opus est. tumque vos respondere.

RHOD. Hæc & tunc dixistis & nunc: atque ad hæc nos etiam volumus respondere, & ostendere non esse, quod asseritis, necessarium: quod ex eo tria sequantur absurda: omnes homines culpæ esse obnoxios, & fore penitus salutis exortes: præterea sanctos patres esse anathemati subjectos, atque ad hæc magnum oriri fidelibus incommodum, si non sit explicandi facultas.

MAGISTER IOANNES. Reverendissimi patres, nos huc amice convenimus ad tollendam Deo juvante controversiam, quam habemus. Oportet igitur cum pace & caritate agere; hanc enim & omnes sancti magnifaciunt; & in canticis canticorum de ea dicitur, quod sponsa veri sponsi Christi sit caritas. (Cant. 8.) Itaque cum ea sermones instituendi sunt, & propterea servandus etiam ordo: est enim ordo parium dispariumque rerum sua cuique loca tribuens dispositio, juxta magnum doctorem Augustinum. (Lib. 19. de civit. Dei cap. 13.) Quoniam igitur vos priores dixistis, dicere jam nos oportet. Nam optime nostis, in unoquoque quæsito duos esse procedendi modos, ut ipse docet Aristoteles: unum quidem, cum sermo per simplicem interrogationem habetur: alterum vero, cum Propter quid, & causa additur. Cum igitur secundo modo quispiam interrogando utitur, proferat necesse est propositiones & causas, postmodum audiat respondentem. Cum vero simplicis quæsiti modo, statim necesse est audiat, quæ a disputante afferuntur defensiones; quale etiam hoc est, in quo versamur. ex quo apparet necessario, nostrum jam esse dicere.

NICAEN. Optime & doctissime dixisti, pater. Et de caritate quidem, quod in omnibus disputationibus servanda sit, idem nos etiam sæpe asseruimus; nec quidquam adjiciendum est, cum res sit clarissima. Ordo quoq; ut dixisti, servandus est necessario. De postremo vero, nempe de duobus in unaquaque quæstione procedendi modis, hæc dico. Si nos simpliciter nostram exponeremus propositionem, quærentes quare addidistis? per modum scilicet interrogationis; oporteret certe statim reddi a vobis rationem. nunc autem secundo usi modo vos accusavimus, dicentes: Cur fecistis quod non licebat? quod vero non liceret, nondũ ostendimus. Reddendæ sunt ergo prius a nobis causæ, ob quas nõ liceat; tumq; vestræ responsiones audiendæ: est enim hoc necessariũ, & ipsius rei ordini consentaneum.

Serenissimus

SESSIO IV. IVL. CARD. Serenissime imperator, jubet pater beatissimus, ut a me verba quædam ad te & alios dicantur. Propter ea quæ sunt heri tractata, credidit pater & ceteri fore, ut Rhodi præsul hodie responderet. quod si non esset, permisissemus vobis sermones producere longiores. Quapropter Rhodi archiepiscopus paratus est dicere, quam ob causam sit factum additamentum. & quidem ille rogavit sæpe, quoniam vero non placet, bonum est inter nos esse pacem: & quemadmodum cum caritate sumus ingressi, ita etiam debemus egredi cum caritate. Quocirca summo pontifici videtur, ut nihil hodie fiat; sed qui delecti sunt, disputent privatim.

IMPERATOR. Respondemus ad hoc, ut in præsenti surgamus, si & vobis placet. de altero vero nihil dicimus, nisi considerandum esse prius, ut bene & cum pace fiat: utque rem, sicuti oportet, agitemus: & quomodo dicas, ut delecti privatim, & non publice disputent.

Dimissa igitur sessione eodem die factus est conventus in domicilio patriarchæ, eo se conferente sacro imperatore, cardinalibus, & cunctis præsulibus, atque officialibus, & viris quibusdam ecclesiasticis: obnitentibus nostris ac dicentibus, nullo modo velle ulterius progredi, ni definitiones legantur, & sacrum symbolum. Itaque sicut ipsi dicebamus, recitata sunt sequenti sessione a Deo amabilissimo referendario clara voce coram omnibus, convertente in Latinum ea domno Nicolao Secundino Cretensi, nostro interprete, viro longe optimo ac præstantissimo, pariterque in lingua Latina apprime exercitato, Græceque optime sciente. quæ a tribus ecclesiasticis notariis scribebantur.

SESSIO V.

Die decimosexto Octobris, feria quinta, congregata est.

EPHES. QVONIAM a nobis quidem postulatum est, a vestra autem reverentia concessum, imo vero per vos a beatissimo patre, ut sanctarum & œcumenicarum synodorum definitiones legantur; tum ut ordo ipse servetur, & consuetudo, quam eadem concilia tenuerunt; in unaquaque enim superiorum synodorum decreta recitabantur, præsertim vero symbolum primæ & secundæ: quod etiam veluti fundamentum ecclesiæ catholicæ ac fidei jaciebatur: tum ut nobis nota sint & sensus eorum & convenientia, nec non reverentia, qua communem confessionem ac fidem prosequebantur: utque præterea nobis preces eorum auxilio sint ad propositum opus: prolati sunt modo a nobis libri, ut legantur, si placet.

IVL. CARD. Reverendissimi patres, jussu beatissimi patris, & reverendissimorum patrum horum dico, justum esse, ut pacta nostra serventur, quæ simul heri confecimus

ANNO CHRISTI 1438.

A IOYΛ. ΚΑΡΔ. Γαληνότατε βασιλεῦ, ὁρίζει μὲν ὁ μακαριώτατος πατὴρ, ἵνα εἴπω λόγους τινὰς πρός σε καὶ τοὺς ἄλλους. διὰ τὰ * προχθὲς ἐνόμισεν ὁ πατὴρ καὶ οἱ ἄλλοι, ὅτι ὁ Ῥόδου θέλει σήμερον ἀπολογήσασθαι· καὶ ἐὰν ἐλλίπῃ τοῦτο, ἠθέλομεν ἀφῆσαι ὑμῖν εἰπεῖν πλατύτερον. διὰ τοῦτο ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ῥόδου ἐστὶν ἕτοιμος εἰπεῖν, διὰ τίνα αἰτίαν ἐγένετο ἡ προσθήκη. παρεκάλεσε δὲ πολλάκις· καὶ ἐπειδὴ οὐδὲν ἀρέσκει, καλόν ἐστιν, ἵνα μέσον ᾖ εἰρήνη ἡμῶν· καὶ ὥσπερ μετ᾽ ἀγάπης εἰσήλθομεν, οὕτως ὀφείλομεν ἐξελθεῖν καὶ μετ᾽ ἀγάπης. διὰ τοῦτο φαίνεται τῷ ἄκρῳ ἀρχιερεῖ, σήμερον ἵνα μηδὲν γένηται, ἀλλ᾽ ἰδίως ἵνα διαλέξωνται οἱ ἐκλελεγμένοι.

*ἴσ. χθὲς

B Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ. Ἀπολογούμεθα εἰς τοῦτο, κατὰ τὸ παρὸν ἵνα ἀναστῶμεν, εἰ καὶ ὑμῖν ἀρέσκει. περὶ δὲ τοῦ ἄλλου οὐδὲν ἀπολογούμεθα, εἰ μὴ ἵνα σκεψώμεθα πρότερον, ὅπως γένηται καλὸν καὶ εἰρηνικὸν καὶ ἵνα ἐξετάσωμεν αὐτὸ καθὼς δεῖ· καὶ τίνα τρόπον λέγεις, ἵνα διαλέξωνται οἱ ἐκλελεγμένοι ἰδίως καὶ οὐ κοινῶς.

Λυθείσης οὖν τῆς συνόδου, τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐγένετο συνάθροισις ἐν τῷ οἰκήματι τοῦ πατριάρχου, παραγινομένου ἐν αὐτῷ τοῦ βασιλέως τοῦ ἁγίου, τῶν καρδιναλίων, καὶ πάντων τῶν ἀρχιερέων, καὶ τῶν ἐξωκατακοίλων, καὶ ἑτέρων τινῶν ἐκκλησιαστικῶν· ἐνισταμένων τῶν ἡμετέρων, ὡς κἂν C εἴ τι καὶ γένηται, οὐ προβήσονται περαιτέρω, εἰ μὴ οἱ ὅροι ἀναγνωσθῶσι καὶ τὸ ἅγιον σύμβολον. καὶ καθὼς ἡμεῖς ἐλέγομεν, ἀνεγνώσθησαν τῇ ἐφεξῆς συνελεύσει παρὰ τοῦ θεοφιλεστάτου ῥεφερενδαρίου λαμπρᾷ τῇ φωνῇ ἐνώπιον πάντων. καὶ διηρμηνεύοντο εἰς τὸ Λατινικὸν παρὰ τοῦ ἡμετέρου ἑρμηνέως, κυροῦ Νικολάου Σεκουνδινοῦ τοῦ Κρητὸς, ἀνδρὸς πάνυ ἀρίστου, καὶ ἀξιολογωτάτου, καὶ ἄκρως μὲν ἐν τῇ τῶν Λατίνων γλώσσῃ ἐξησκημένου, καλῶς δὲ λίαν καὶ τὴν ἡμετέραν ἐπισταμένου· παρὰ δὲ τῶν γραμματικῶν τῶν τριῶν ἐκκλησιαστικῶν ταῦτα ἐγράφοντο.

D

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ε΄.

Ὀκτωβρίου ἕκτῃ καὶ δεκάτῃ, ἡμέρᾳ πέμπτῃ, ἐγένετο.

ΕΦΕΣ. ΕΠΕΙΔΗ ἐζητήθη μὲν παρ᾽ ἡμῶν, ἐνεδόθη δὲ παρὰ τῆς ὑμετέρας αἰδεσιμότητος, μᾶλλον δὲ δι᾽ ὑμῶν παρὰ τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς, ἀναγνωσθῆναι τοὺς ὅρους τῶν ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν συνόδων, διά τε τὴν τάξιν αὐτὴν, καὶ τὸ ἔθος τὸ ἐν ταῖς αὐταῖς συνόδοις ἐπικρατῆσαν· ἀεὶ γὰρ ἐν ἑκάστῃ τούτων ἀνεγινώσκετο τὰ τῶν πρὸ αὐτῆς, μάE λιστα δὲ τὸ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας σύμβολον, ὃ καὶ ὡς θεμέλιον ὑπετίθετο τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ πίστεως· καὶ διὰ τὸ φανερὸν ἡμῖν γενέσθαι τὸ ἐκείνων φρόνημα, καὶ τὴν συμφωνίαν, καὶ τὴν εὐλάβειαν, ἣν εἶχον περὶ κοινὴν ὁμολογίαν καὶ πίστιν· καὶ διὰ τὸ συναίρεσθαι ἡμῖν τὰς ἐκείνων εὐχὰς εἰς τὸ προκείμενον ἔργον· προσεκομίσθησαν ἤδη παρ᾽ ἡμῶν τὰ βιβλία, καὶ εἰ κελεύετε, ἀναγνωσθήσονται.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Αἰδεσιμώτατοι πατέρες, ἐξ ὁρισμοῦ τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς καὶ τῶν αἰδεσιμωτάτων πατέρων τούτων, λέγω, ὅτι δίκαιόν ἐστιν ἵνα φυλάξωμεν τὰς ἡμετέρας συμφωνίας, ἃς συνεφωνήσαμεν κατὰ τὴν χθὲς ἡμέραν.

ὅθεν

ANNO CHRISTI 1438.

ὅθεν εἰ καὶ ὁ καιρὸς ἐδίδου, τὸν τῆς Ῥόδου ἀρχιεπίσκοπον A ἀπολογήσασθαι πρὸς τὰ ἐξ ἀρχῆς εἰρημένα παρὰ τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου, καθάπερ ἦν παρεσκευασμένος, ἀλλ᾽ οὖν προσχωρήσατε καθὼς βούλεσθε· καὶ εἰ θέλετε τοὺς ὅρους ἀναγνωσθῆναι, ἀναγνωσθήτωσαν ἐν ταῖς ὑμετέραις συστάσεσιν ὡς ὑμέτερον δίκαιον, οὐ μὴν ὡς ἀπὸ κοινῆς ἢ ἡμετέρας θελήσεως.

Τούτων οὕτω ῥηθέντων παρὰ τοῦ καρδιναλίου Ἰουλιανοῦ, ὁ Ἐφέσου κατὰ συνάφειαν τῶν πρότερον εἰρημένων ἐπήγαγεν.

ΕΦΕΣ. Ἀναγνωσθήσονται δὲ οὐχ ὅλοι οἱ ὅροι διὰ τὸ μῆκος, τουτέστιν οὐχ ὁλόκληροι, ἀλλὰ μέρη τούτων, ὅσα ἀνήκει πρὸς τὴν παροῦσαν ὑπόθεσιν. καὶ ἐπειδὴ τῆς B πρώτης καὶ τῆς δευτέρας οὐκ εἰσὶν ἕτεροι ὅροι περὶ τῶν θείων δογμάτων, εἰ μὴ αὐταὶ αἱ ἐκθέσεις τῆς πίστεως, ἤτοι τὰ σύμβολα, μᾶλλον δὲ τὸ σύμβολον· ὡς ἓν γὰρ ἐδέχθη καὶ ἐκυρώθη παρὰ τῶν ἐφεξῆς συνόδων· ἀρξώμεθα ἀπὸ τῶν πρακτικῶν τοῦ βιβλίου τῆς τρίτης συνόδου, ἐν ᾧ δὴ βιβλίῳ προλάμπει μὲν καὶ προτέτακται τὸ σύμβολον τῶν ἐν Νικαίᾳ πατέρων, ἐπιφέρεται δὲ ὁ ὅρος αὐτῶν δὴ τῶν ἐν Ἐφέσῳ συνελθόντων πατέρων, διοριζομένων, ἀσάλευτον μένειν καὶ ἀμετάτρεπτον ἐκεῖνο τὸ σύμβολον· παρακαλοῦμεν δὲ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, μετὰ πάσης μακροθυμίας καὶ ὑπομονῆς ἀκοῦσαι τάς τε φωνὰς ἀναγινωσκομένας τῶν μακαρίων C ἐκείνων πατέρων, τῶν τοσούτων ἐκείνων τὸ πλῆθος καὶ τηλικούτων τὴν ἀρετήν, καὶ τὰς ἡμετέρας δικαιολογίας, ἃς ἔχομεν, καὶ μεταξὺ τῆς ἀναγνώσεως, καὶ περὶ τὸ τέλος αὐτῆς, πρὸς τὸ προτεθὲν ἡμῖν ἐξ ἀρχῆς, ὅτι μίαν εἶναι δεῖ παρὰ πᾶσι Χριστιανοῖς τὴν καθολικὴν πίστιν, καὶ ἐπ᾽ αὐτῇ οὐκ ἔστι προσθεῖναι, καὶ ἀπ᾽ αὐτῆς οὐκ ἔστιν ἀφελεῖν.

Τούτων ῥηθέντων, ἀνεγνώσθη ὁ ὅρος.

Ἔκθεσις πίστεως τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων τριακοσίων ὀκτωκαίδεκα θεοφόρων πατέρων.

ΠΙΣΤΕΥΟΜΕΝ εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν· καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ πατρὸς μονογενῆ, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι᾽ οὗ τὰ πάντα ἐγένετο τά τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ· τὸν δι᾽ ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα, καὶ σαρκωθέντα, καὶ ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς καθήμενον, καὶ ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα· τοὺς δὲ λέγοντας, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· καὶ πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν· καὶ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι, ἢ τρεπτὸν, ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τούτους ἀναθεματίζει ἡ ἁγία τοῦ Θεοῦ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία.

Καὶ μετὰ τοῦτο προσέθηκεν ὁ Ἐφέσου.

Τούτου δὲ ἀναγνωσθέντος ἐν τῇ οἰκουμενικῇ τρίτῃ συνόδῳ, μετὰ τοῦτο ἀνεγνώσθη τὸ παραπλασθὲν σύμβολον παρὰ τῶν τὰ Νεστορίου φρονούντων· καὶ αἱ ἐπ᾽ αὐτῷ καταθέσεις, καὶ γνῶμαι τῶν πατέρων ἐρρήθησαν. ἔπειτα κεῖται ὅρος κοινῇ γνώμῃ πάντων,

SESSIO V.

Quare etsi Rhodi archiepiscopo licebat per tempus respondere ad ea, quæ dixit initio metropolita Ephesi; ad quod ille agendum paratus erat: facite tamen ut vultis; & si placet legi definitiones, legantur, ut probationum pars, quibus sententiam vestram fulcire vultis, non tamen ex communi sive nostro consensu.

His ita dictis à Iuliano cardinali, Ephesius continuato sermone dixit:

EPHES. Recitabuntur autem non integræ definitiones: id enim longum esset; sed partes earum, quæ spectant ad præsens negotium Et quoniam primæ & secundæ non extant de divinis dogmatibus aliæ definitiones, quam ipsæ fidei expositiones, vel symbola sive potius symbolum: pro uno quippe receptum & approbatum est a consequentibus synodis: ordiamur ex actis libri tertiæ synodi; In quo sane libro prælucet, ac primo loco positum est symbolum patrum Nicænorum, subsequitur autem definitio patrum Ephesi congregatorum, statuentium symbolum illud fixum & immutabile permanere. Rogamus autem caritatem vestram, ut cum omni longanimitate ac patientia audiatis voces, dum leguntur beatorum illorum patrum, adeo multorum, tanta virtute præditorum; nec non rationes, quas pro nostræ causæ defensione habemus, tum inter legendum afferendas, tum peracta recitatione, ad probandum quod initio proposuimus: Vnam nimirum esse debere apud omnes Christianos catholicam fidem, cui non liceat addere, de qua non liceat demere.

His dictis lecta est definitio,

Expositio fidei trecentorum decem & octo deiferorum patrum, qui Nicænam convenerunt,

Concil. III. act. 9.

CREDIMVS in unum Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilium & invisibilium factorem. Et in unum dominum Iesum Christum Filium Dei natum ex Patre, hoc est ex Patris substantia, unigenitum, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero: genitum, non factum; consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt, & quæ in cælo, & quæ in terra: qui propter nos homines, & propter nostram salutem descendit, & incarnatus est, & homo factus, passus est, & resurrexit tertia die, & ascendit in cælos, & sedet in dextera Patris, & venturus est judicare vivos & mortuos: Et in Spiritum sanctum. Eos autem, qui dicunt, Erat aliquando, quando non erat; & antequam nasceretur non erat, &. quod factus est ex non existentibus, aut ex alia substantia, vel essentia; aut qui Filium Dei mutabilem, aut alterabilem esse affirmant, hos anathematizat sancta Dei catholica & apostolica ecclesia.

Post hæc subdidit Ephesius.

EPHES. Hoc autem lecto in tertia œcumenica synodo, recitatum est etiam symbolum a Nestorianis confictum; & dictæ sunt a patribus de eo sententiæ. Deinde positum est decretum communi omnium consensu,

SESSIO V.

quo statuunt, Nicænum symbolum inconcussum & incommutabile permanere: & nulli fas esse aut addere, aut adimere, aut omnino aliam fidem proferre. ita vero se habet.

His igitur lectis, statuit sancta synodus, alteram fidem nemini licere proferre, id est conscribere aut componere præter definitam a sanctis patribus, qui Nicææ congregati sunt in Spiritu sancto. Eos vero, qui ausi fuerunt aut componere fidem alteram, id est proferre, vel offerre volentibus converti in agnitionem veritatis sive ex gentilitate, sive ex Iudaismo, sive ex qualicumque hæresi: hos, si quidem episcopi sint, aut clerici, alienos esse episcopos ab episcopatu, & clericos a clericatu, si vero laici fuerint, anathemati subjici.

Post hujus definitionis lectionem subjunxit Ephesius:

EPHES. Hoc loco duo quærenda. Primum quidem; Cur hæc synodus per has voces communiat hoc symbolum, statuatque nemini licere ipsum immutare; quod illæ priores synodi de seipsis non statuerunt; nihil enim tale reperitur aut a sancta prima synodo de suo symbolo statutum, aut a secunda de symbolo primæ & suo. Alterum vero, quomodo hi patres tertiæ synodi facta solum mentione symboli primæ, deque illo decretum edentes, prætermiserint symbolum secundæ. Et ad primum quidem respondemus quod primo aspectu ex ipsa rei natura occurrit; ita scilicet esse factum, ut factum oportuit. res enim visa esset odiosa, si illæ synodi quæ symbolum exposuerunt, in suam ipsarum commendationem de seipsis decernerent, ut sua expositio immutabilis permaneret, nullique liceret illi addere, vel detrahere. ut vero patres posteriores, a numero & virtute priorum aut nihil aut parum distantes, obsignarent, & stabilirent expositionem eorum, statuerentque illam manere intactam; id sane rationi consonum erat & conveniens, quodque audientes libenter admitterent, & plane necessarium. Hoc ipsum factum cernimus in sanctis euangeliis, & verbis apostolicis, & universo testamento novo. Nam ista de seipsis non dicunt, Nulli addere, aut demere liceat vel dictionem, vel syllabam: at vero successores apostolorum, & qui postea fuere patres, hunc eis honorem tribuerunt: nec quisquam ausus adjicere, aut adimere vel minimum, in Christianorum numero reponetur. Eumdem honorem detulere patres isti per dictas voces symbolo exposito a patribus synodorum primæ & secundæ; quin & posteriores patres in reliquis conciliis per suas definitiones, ut infra ostendetur. Alterum quoque ad hoc damus responsum ex iis, quæ fieri contigit. Nam post factam a prima synodo fidei expositionem, transactis non paucis annis usque ad secundam, medio illo tempore diversis in locis a provincialibus conciliis factæ sunt supra triginta expositiones, in quibus sublata

ἐν ᾧ διορίζονται μένειν ἀσάλευτον καὶ ἀμεταποίητον τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον, μηδενὶ ἐξεῖναι μήτε προστιθέναι, μήτε ἀφαιρεῖν, μήτε ὅλως ἑτέραν πίστιν προφέρειν. ἔχει δὲ οὕτως.

Τούτων τοίνυν ἀναγνωσθέντων, ὥρισεν ἡ ἁγία σύνοδος, ἑτέραν πίστιν μηδενὶ ἐξεῖναι προφέρειν, ἤγουν συγγράφειν, ἢ συντιθέναι παρὰ τὴν ὁρισθεῖσαν παρὰ τῶν ἁγίων πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ συναχθέντων ἐν ἁγίῳ πνεύματι. τοὺς δὲ τολμῶντας ἢ συντιθέναι πίστιν ἑτέραν, ἤγουν προκομίζειν, ἢ προφέρειν τοῖς ἐθέλουσιν ἐπιστρέφειν πρὸς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, ἢ ἐξ Ἑλληνισμοῦ, ἢ ἐξ Ἰουδαϊσμοῦ, ἢ ἐξ αἱρέσεως οἱασδηποτοῦν, τούτους, εἰ μὲν εἶεν ἐπίσκοποι ἢ κληρικοὶ, ἀλλοτρίους εἶναι, τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ τοὺς κληρικοὺς τοῦ κλήρου· εἰ δὲ λαϊκοὶ εἶεν, ἀναθεματίζεσθαι.

Μετὰ δὲ τὴν τοῦ ὅρου τούτου ἀνάγνωσιν εἶπε ταῦτα ὁ Ἐφέσου.

ΕΦΕΣ. Ἐνταῦθα γενομένοις ἡμᾶς δύο ζητῆσαι ἄξιον. πρῶτον μὲν, τίνος χάριν ἀσφαλίζεται ἡ σύνοδος αὕτη τοῦτο τὸ σύμβολον διὰ τῶν τοιούτων φωνῶν, καὶ διορίζεται μηδενὶ ἐξεῖναι μεταποιεῖν αὐτὸ, ὃ μηδαμῶς ἐκεῖναι αἱ προλαβοῦσαι σύνοδοι περὶ ἑαυτῶν διωρίσαντο. οὐδὲ γὰρ εὑρίσκεταί τι τοιοῦτον, οὔτε ἡ ἁγία πρώτη σύνοδος περὶ τοῦ ἑαυτῆς συμβόλου διορισαμένη, οὔτε ἡ δευτέρα περὶ τοῦ τῆς πρώτης καὶ ἑαυτῆς. δεύτερον ζητητέον, πῶς οἱ πατέρες οὗτοι τῆς τρίτης συνόδου, τοῦ τῆς πρώτης μόνον συμβόλου μνησθέντες, καὶ περὶ ἐκείνου τὸν ὅρον ἐκθέμενοι, τὸ τῆς δευτέρας παρέλιπον. καὶ πρὸς μὲν τὸ πρῶτον ἀπολογούμεθα κατὰ πρώτην προσβολὴν ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ πράγματος φύσεως, ὅτι οὕτως ἐγένετο, ὥσπερ ἔδει γενέσθαι. τὸ μὲν γὰρ αὐτὰς τὰς συνόδους τὰς ἐκθεμένας, τὸ σύμβολον περὶ ἑαυτῶν ἀποφήνασθαι, τὴν οἰκείαν ἔκθεσιν ἀμεταποίητον μένειν, καὶ μηδενὶ ἐξεῖναι ταύτῃ προσθεῖναι ἢ ἀφελεῖν, ἔδοξεν ἂν περιαυτολογία καὶ φορτικόν τι πρᾶγμα. τὸ δὲ τοὺς μετὰ ταῦτα πατέρας οὐδὲν ἢ μικρὸν ἀποδέοντας ἐκείνων τό, τε πλῆθος καὶ τὴν ἀρετὴν, ἐπισφραγῖσαί τε καὶ ἐπικυρῶσαι τὴν ἐκείνων ἔκθεσιν, καὶ διορίσασθαι μένειν ἀμεταποίητον, τοῦτο καὶ εὔλογον ἦν, καὶ πρέπον, καὶ τοῖς ἀκούσασιν εὐπαράδεκτον, καὶ ἀναγκαῖον ἄλλως. τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων εὐαγγελίων ἐγένετο, καὶ τῶν ἀποστολικῶν ῥημάτων. καὶ πάσης τῆς νέας διαθήκης· ὅτι αὐτὰ μὲν περὶ ἑαυτῶν οὐ λέγουσι, μηδενὶ ἐξεῖναι μέχρι λέξεως, ἢ συλλαβῆς προσθεῖναι, ἢ ἀφελεῖν· οἱ δὲ τῶν ἀποστόλων διάδοχοι, καὶ οἱ μετὰ ταῦτα πατέρες ἔδωκαν αὐτοῖς τὴν τοιαύτην τιμήν. καὶ οὐδεὶς τολμήσας προσθεῖναι, ἢ ἀφελεῖν κἂν τὸ τυχὸν, ἐν Χριστιανοῖς λογισθήσεται· τὴν αὐτὴν τιμὴν ἔδωκαν οἱ πατέρες οὗτοι διὰ τῶν εἰρημένων φωνῶν τῷ ἐκτεθέντι συμβόλῳ παρὰ τῶν τῆς πρώτης τε καὶ δευτέρας συνόδων πατέρων· ἀλλὰ δὴ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα πατέρες ἐν ταῖς λοιπαῖς συνόδοις διὰ τῶν οἰκείων ὅρων, ὡς ἑξῆς δειχθήσεται. δευτέραν δὲ ἀπολογίαν ἀπὸ τῶν συμβεβηκότων ποιούμεθα, ὅτι μετὰ τὴν γενομένην περὶ τῆς πίστεως ἔκθεσιν τῆς πρώτης συνόδου, διελθόντων χρόνων οὐκ ὀλίγων ἄχρι καὶ τῆς δευτέρας, ἐγένοντο μεταξὺ κατὰ διαφόρους τόπους ὑπὸ μερικῶν συνόδων πλείους ἐκθέσεις ἢ τριάκοντα· αἵ τινες ἐκθέσεις ἀφαιροῦσαι τὴν

ANNO CHRISTI 1438.

SESSIO V.

τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν, σκανδαλίζουσαν τοὺς πολλούς, ἐν τοῖς λοιποῖς πολλὴν εἶχον τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν πρώτην ἐκείνην ἔκθεσιν· ὅθεν καὶ ἡ δευτέρα σύνοδος πολλῷ μᾶλλον ἐκείνων ἐξουσίαν ἔχουσα τοῦτο ποιεῖν, ἅτε καὶ οἰκουμενικῆς συνόδου ἀξίωμα κεκτημένη, ἀνέπτυξε τὸ τῆς πρώτης σύμβολον; διὰ τοὺς Πνευματομάχους τὴν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος θεολογίαν ἐκθεμένη πλατύτερον. ὁμοίως ἀνέπτυξε καὶ τὸ περὶ τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ λόγου δόγμα, διὰ τὴν αἵρεσιν Ἀπολιναρίου προσθεῖσα τῷ, σαρκωθέντα, τό, ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου. τοῦτο γὰρ οὐ κεῖται ἐν τῷ τῆς πρώτης συμβόλῳ· ταῦτα μὲν οὖν ἐποίησεν αὐτή, καὶ κατὰ τὴν μέχρι τότε ἐπικρατήσασαν ἄδειαν, οὔπω γὰρ ἐκεκώλυτο, καὶ ὡς οἰκουμενικὴ σύνοδος. καὶ ποιησαμένη τὴν τοιαύτην ἀνάπτυξιν, καὶ περὶ τὰς λέξεις ἐναλλαγήν, οὐδ᾽ αὕτη τὸ μὴ ἐξεῖναι προσθεῖναι ἢ ἀφελεῖν διωρίσατο, διά τε τὰς εἰρημένας αἰτίας, καὶ ἵνα μὴ δόξῃ τοῖς ἄλλοις; ἐναντία ὧν ἐποίησεν αὐτή, διορίζεσθαι. ἀλλ᾽ ἡ ἐξουσία τῆς μεταποιήσεως αὕτη προσβλαβὴς τῇ ἐκκλησίᾳ ἐγένετο. καὶ γὰρ λαβόμενοι τῆς ἀδείας ταύτης οἱ τὰ Νεστορίου φρονοῦντες, παρεποίησαν τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον, ἐνθέντες αὐτῷ δόγματα τῆς ἐκκλησίας ἀλλότρια, καὶ τοῖς βαπτιζομένοις ἐδίδουν ὡς μάθημα πίστεως. τοῦτο τὸ παραπλασθὲν σύμβολον ἀναγνωσθὲν ἐν ταύτῃ τῇ τρίτῃ συνόδῳ, αἴτιον ἐγένετο πρὸς τὸ λοιπὸν κωλυθῆναι ταύτην τὴν τῆς μεταποιήσεως ἄδειαν. διωρίσαντο γὰρ οἱ πατέρες; μηκέτι λοιπὸν ἐξεῖναι μηδενὶ μεταποιεῖν ὅλως τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει· δυνάμει γὰρ ἐν αὐτῷ περιέχεται, καὶ ὡς ἓν ἄμφω λελόγισται; καθὼς ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα δειχθήσεται. ταύτην δὲ τὴν ἄδειαν τὴν μέχρι τότε ἐπικρατήσασαν, καὶ ἑαυτῶν ἀφαιροῦνται καὶ πάντων τῶν ἄλλων· καὶ δὴ καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῖς οἷσπερ εἶπον ἐπεμαρτύρησαν. τὴν γὰρ τῆς θεοτόκου φωνήν; ἣν ἐκύρωσαν τότε τοῖς Νεστορίου ληρήμασιν ἐναντίως, οὐκ ἐτόλμησαν τῷ συμβόλῳ προσθεῖναι, καὶ ταῦθ᾽ οὕτως ἀναγκαιοτάτην οὖσαν ἐν τοῖς τῆς οἰκονομίας τοῦ σωτῆρος δόγμασι. νῦν ἔρχομαι πρὸς τὸ δεύτερον ἀπολογησόμενος, διὰ τί τῆς δευτέρας συνόδου οὐκ ἐμνημόνευσαν οἱ θεῖοι πατέρες οὗτοι, ἀλλὰ περὶ μόνου τοῦ τῆς πρώτης συμβόλου τὸν διορισμὸν ἐποιήσαντο. ὅτι μὲν οὖν ὡς ἓν ἀμφότερα ταῦτα ἐδέξαντο, δῆλόν ἐστι καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος, καὶ ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα γενομένων οἰκουμενικῶν συνόδων: δῆλον γάρ ἐστιν, ὅτι οὔτε ἠγνόησαν τὸ τῆς δευτέρας, οὔτε εἰδότες αὐτὸ κατεφρόνησαν· πῶς γὰρ τὸ μετὰ ταῦτα στερχθὲν οὕτω καὶ κυρωθὲν καὶ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐπικρατῆσαν; ἀλλὰ δέχονται μὲν ἄμφω ταῦτα ὡς ἓν καθάπερ καὶ αἱ λοιπαί. μέμνηνται δὲ τοῦ τῆς πρώτης μόνου, διά τε τὸ ἀξίωμα τῆς συνόδου ἐκείνης, ὅτι τε ἐκ πλειόνων πατέρων, καὶ ὅτι πρώτη, καὶ ὥσπερ θεμέλιος τῶν ἑξῆς ἁπασῶν. καὶ δεύτερον, ὅτι τὸ ἐκείνης σύμβολον ἐπεκράτει παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς· ἔτι καὶ δι᾽ ἐκείνου οἱ πλείονες ἐβαπτίζοντο. μεμνημένοι τοίνυν ὡς ἐπικρατοῦντος ἐκείνου, καὶ ὡς δυνάμει τὸ δεύτερον περιέχοντος, τοῦτο παραλιμπάνουσι. τρίτον, οἱ οἰκονομοῦντες τοὺς λόγους ἐν κρίσει, καθάπερ ἐκ τῶν γραφῶν τὰς συμβαλλομένας χρήσεις πρὸς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν ἐκλέγονται,

A voce illa, *consubstantialis*; qua multi offendebantur, reliqua sunt valde similia primæ illi expositioni. Quapropter & secunda synodus multo majore, quam illæ, auctoritate pollens; utpote œcumenici concilii dignitate prædita; explanavit symbolum prioris, latius explicans quæ spectant ad sancti Spiritus divinitatem propter ejus oppugnatores. De incarnatione quoque Dei Verbi dogma similiter explicavit propter hæresin Apollinarii; addens voci illi, Incarnatus, illud, De Spiritu sancto & Maria virgine: hoc enim non habetur in symbolo primæ. Hæc igitur ab B ea facta sunt, tum quia ad illa tempora facultas ea vigebat; nondum quippe interdictum erat; tum etiam ut a synodo œcumenica. Cumque ita explicasset, dictionesque immutasset, nec ipsa tamen sanxit, quo minus liceret addere vel auferre, tum ob dictas causas, tum etiam ne videretur statuere iis, quæ ipsamet fecit, contraria. Verum hæc licentia immutandi damnum attulit ecclesiæ. Ea siquidem usi Nestoriani Nicænum symbolum depravarunt; inserentes in eo dogmata, quæ non agnoscit ecclesia, quod etiam veluti fidei institutionem tradebant iis, qui baptismo initiabantur. Hoc depravatum symbolum cum lectum esset in hac tertia synodo; causa C fuit, ut caveretur in posterum, ne transmutare liceret. Statutum quippe fuit a patribus, nulli deinceps patere licentiam immutandi quovis modo symbolum Nicænum, quod idem est ac dicere, Constantinopolitanum: virtute enim continetur in illo, amboque pro uno sunt habita, ut postea planum fiet. Eam porro licentiam, quæ usque ad ea tempora patuerat; sibiipsis præcludunt & reliquis omnibus. itaque re ipsa jussa sua confirmarunt: Nam vocem illam, deiparæ, quam adversus Nestorii nugas tunc ratam habuere; non sunt D ausi addere symbolo: cum alioquin esset ad exprimenda dogmata œconomiæ salvatoris adeo pernecessaria. Venio ad secundum, respondeoque cur hi sancti patres non meminerint secundæ synodi, sed de uno primæ symbolo decretum ediderint. Quod igitur hæc duo ab illis ut unum accepta fuerint, liquet tum ex re ipsa, tum ex generalibus conciliis, quæ postea sunt celebrata. Constat enim illos neque symbolum secundæ ignorasse, neque cognitum despexisse; qui enim despicerent, quod postmodum consensu omnium adeo comprobatum est, totoque terrarum orbe receptum? Verum E hæc duo sumunt pro uno, sicut & reliquæ synodi. de solo autem symbolo primæ mentionem faciunt, tum pro ejus dignitate; nam & majorem patrum habuit numerum, & prima fuit, reliquarumque omnium veluti fundamentum, tum quod ejus symbolum in usu esset apud Christianos: quodque præterea plures per illud baptizarentur. mētione igitur illius facta, veluti usu recepti, ac virtute alterum continentis, hoc prætermittunt. Tertio, qui sermones disponunt in judicio, quemadmodū ex scripturis eas colligunt sententias quæ faciunt ad propositum,

SESSIO V. A ita etiam hi patres immutationem nunc primum interdicentes, primum illud atque immutabile assumunt, cum quo videlicet simul & alterum intelligitur, ut quod potius explicatio illius sit, quam immutatio. In hoc libro actorum tertiæ synodi variæ beati Cyrilli habentur epistolæ, qui princeps erat illius synodi, locumque obtinebat & sensum sanctissimi papæ Cælestini. Ex his ea pars epistolæ, quæ dicitur unionis, ad Ioannem Antiochenum recitabitur, eadem quæ synodus de symbolo statuens, ne videlicet cuiquam liceat vel dictionem vel syllabam omnino in dicto sacro symbolo immutare. B ita vero se habet: Nullo modo patimur, ut ab aliquo fides illa, sive fidei symbolum concutiatur, quod a sanctis quondam patribus Nicænis editum est. Neque enim aut nobis, aut ulli omnino alteri vel unam voculam ibi positam immutare, aut unam etiam syllabam præterire permittimus: memores ejus qui
Prov. 22. dixit: *Ne transferas terminos antiquos, quos posuerunt patres tui.* non enim loquebantur illi, sed ipse Spiritus Dei Patris: qui procedit quidem ex ipso, non est tamen alienus a Filio secundum essentiæ rationem.

Qua lecta sententia Ephesius subjun- C xit.

EPHES. Audistis, patres reverendissimi, sanctum hunc nec syllabæ, nec vocis immutationem pati, aut additionem. neque nobis, inquit, ipsis, neque aliis talem permittimus licentiam. Hæc epistola lecta est cum aliis in concilio quarto, a quo recepta & approbata est, nempe ut alterum quoddam fidei fundamentum post symbolum. Post hæc transibimus ad quartam synodum œcumenicam, & illius etiam definitio recitabitur: in qua utrumque quidem fidei symbolum exponitur, recipiuntur autem ut unum: statuitque D synodus, ne cuiquam prorsus liceat addere, aut demere de hoc symbolo, aut omnino immutare, aut in alterum symbolum transformare.

Quibus ita dictis ab Ephesio, recitata est definitio sanctæ & œcumenicæ quartæ synodi ab initio usque ad expositionem symbolorum.

Definitio sanctæ & œcumenicæ quartæ synodi Calchedonensis.

Conc. Calched. act. 5. SANCTA & magna & universalis synodus, quæ per gratiam Dei, & præ- E ceptum piissimorum & Christianissimorum imperatorum Valentiniani & Marciani Augustorum congregata est in Calchedone metropoli provinciæ Bithyniorum, in ecclesia sanctæ & victricis martyris Euphemiæ, hæc definivit, quæ subter scripta sunt.

Dominus noster & salvator Iesus Christus notitiam fidei discipulis suis fir-
Ioan. 14. mans dixit: *Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis*: ut nullus dissonet a proximo circa dogmata pietatis, sed ut pariter veritatis ostendant prædicationem.

οὕτω κἀνταῦθα τὴν μεταποίησιν ἄρτι πρῶτον κωλύοντες, τὸ πρῶτον ἐκεῖνο καὶ ἀμεταποίητον παραλαμβάνουσιν, ᾧ συνυπακούεται δηλαδὴ καὶ τὸ δεύτερον, ὡς ἀνάπτυξις ὂν ἐκείνου μᾶλλον ἢ μεταποίησις. ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ τῶν πρακτικῶν τῆς τρίτης συνόδου διάφοροι κεῖνται ἐπιστολαὶ τοῦ μακαρίου Κυρίλλου, τοῦ τότε ὄντος ἐξάρχου τῆς τοιαύτης συνόδου, καὶ τὸν τόπον καὶ τὴν γνώμην ἔχοντος τοῦ ἁγιωτάτου πάπα Καιλεστίνου· ἐξ ὧν ἀναγνωσθήσεται μέρος ἐπιστολῆς, τῆς ἑνωτικῆς λεγομένης, πρὸς Ἰωάννην Ἀντιοχείας, τὰ αὐτὰ τῇ συνόδῳ περὶ τοῦ συμβόλου διοριζόμενον, μηδενὶ ἐξεῖναι μηδὲ μέχρι λέξεως, ἢ συλλαβῆς μεταποιεῖν ὅλως τὸ εἰρημένον ἅγιον σύμβολον. ἔχει δὲ οὕτως· κατ' οὐδένα τρόπον σαλεύεσθαι παρά τινων ἀνεχόμεθα τὴν ὁρισθεῖσαν πίστιν, ἤτοι τὸ τῆς πίστεως σύμβολον παρὰ τῶν ἁγίων ἡμῶν πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων κατὰ καιρούς· οὔτε μὴν ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς, ἢ ἑτέροις ἢ λέξιν ἀμεῖψαι τῶν ἐγκειμένων ἐκεῖσε, ἢ μίαν γοῦν παραβῆναι συλλαβήν, μεμνημένοι τοῦ λέγοντος· μὴ μέταιρε ὅρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου. οὐ γὰρ ἦσαν αὐτοὶ οἱ λαλοῦντες, ἀλλ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ὃ ἐκπορεύεται μὲν ἐξ αὐτοῦ, ἔστι δὲ οὐκ ἀλλότριον τοῦ υἱοῦ κατά γε τὸν τῆς οὐσίας λόγον.

Ταύτης τῆς χρήσεως ἀναγνωσθείσης, ὁ Ἐφέσου ἐπήγαγε ταῦτα.

ΕΦΕΣ. Ἠκούσατε, πατέρες αἰδεσιμώτατοι, ὅτι οὐδὲ συλλαβὴν, ἢ λέξιν ἀνέχεται ὁ ἅγιος οὗτος ἀμειφθῆναι, ἢ προστεθῆναι· οὐδὲ ἑαυτοῖς, φησὶν, ἢ ἑτέροις τὴν τοιαύτην ἄδειαν ἐπιτρέπομεν. αὕτη ἡ ἐπιστολὴ ἀνεγνώσθη μετὰ τῶν ἄλλων ἐν τῇ τετάρτῃ συνόδῳ, καὶ ἐστέρχθη, καὶ ἐκυρώθη, ὥσπερ τις θεμέλιος τῆς πίστεως δεύτερος οὖσα μετὰ τὸ σύμβολον. μετὰ ταῦτα μεταβησόμεθα πρὸς τὰ τῆς τετάρτης οἰκουμενικῆς συνόδου· καὶ ἀναγνωσθήσεται καὶ ὁ ταύτης ὅρος, ἐν ᾧ ἐκτίθενται μὲν ἀμφότερα τὰ τῆς πίστεως σύμβολα, στέργονται δὲ ὡς ἕν. καὶ διορίζεται ἡ σύνοδος, μηδενὶ μηδόλως ἐξεῖναι προσθεῖναι τῷ συμβόλῳ τούτῳ, ἢ ἀφελεῖν ἀπ' αὐτοῦ, μηδ' ἐναλλάξαι ὅλως, ἢ μεταποιῆσαι πρὸς ἕτερον σύμβολον.

Τούτων οὕτω ῥηθέντων παρὰ τοῦ Ἐφέσου, ἀνεγνώσθη ὁ ὅρος τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς τετάρτης συνόδου, ἐξ ἀρχῆς μέχρι τῆς ἐκθέσεως τῶν συμβόλων.

Ὅρος τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς ἐν Καλχηδόνι τετάρτης συνόδου.

Ἡ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ μεγάλη σύνοδος, ἡ κατὰ Θεοῦ χάριν καὶ θέσπισμα τῶν εὐσεβεστάτων καὶ φιλοχρίστων ἡμῶν βασιλέων, Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Μαρκιανοῦ Αὐγούστων συναχθεῖσα ἐν τῇ Καλχηδονέων μητροπόλει τῆς Βιθυνῶν ἐπαρχίας, ἐν τῷ μαρτυρίῳ τῆς ἁγίας καὶ καλλινίκου μάρτυρος Εὐφημίας, ὥρισε τὰ ὑποτεταγμένα.

Ὁ κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τῆς πίστεως τὴν γνῶσιν τοῖς μαθηταῖς βεβαιῶν ἔφη· εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν· ὥστε μηδένα πρὸς τὸν πλησίον διαφωνεῖν ἐν τοῖς δόγμασι τῆς εὐσεβείας· ἀλλ'

ANNO CHRISTI 1438.

ἀλλ' ἐπίσης ἅπασι τὸ τῆς ἀληθείας ἐπιδείκνυσθαι κήρυγμα. ἐπειδὴ δὲ οὐ παύεται διὰ τῶν ἑαυτοῦ ζιζανίων ὁ πονηρὸς τοῖς τῆς ἀληθείας ἐπιφυόμενος σπέρμασι, καί τι καινὸν κατὰ τῆς ἀληθείας ἐφευρίσκων ἀεί, διὰ τοῦτο συνήθως ὁ δεσπότης Χριστὸς προνοούμενος τῆς ἀνθρωπίνου φύσεως, τὸν εὐσεβῆ τοῦτον καὶ πιστότατον πρὸς ζῆλον ἀνέστησε βασιλέα· ὃς τοὺς ἁπανταχοῦ τῆς ἱερωσύνης ἀρχηγοὺς πρὸς ἑαυτὸν συνεκάλεσεν, ὥστε τῆς χάριτος τοῦ πάντων ἡμῶν δεσπότου Χριστοῦ συνεργούσης, πᾶσαν μὲν τοῦ ψεύδους τῶν τοῦ Χριστοῦ προβάτων ἀποσείσασθαι λύμην, τοῖς δὲ τῆς ἀληθείας αὐτὰ καταπιαίνειν βλαστήμασιν. ὃ δὴ καὶ πεποιήκαμεν κοινῇ ψήφῳ τὰ τῆς πλάνης ἀπελάσαντες δόγματα· τὴν δὲ ἀπλανῆ τῶν πατέρων ἀνανεωσάμενοι πίστιν, τὸ τῶν τριακοσίων ὀκτωκαίδεκα σύμβολον τοῖς πᾶσι κηρύξαντες, καὶ ὡς οἰκείους τοὺς τοῦτο τῆς εὐσεβείας τὸ σύνθημα δεξαμένους πατέρας ἐπιγραψάμενοι, οἵπερ εἰσὶν οἱ μετὰ ταῦτα ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει συνελθόντες ἑκατὸν πεντήκοντα, καὶ αὐτοὶ τὴν αὐτὴν ἐπισφραγισάμενοι πίστιν. ὁρίζομεν τοίνυν, τὴν τάξιν, καὶ τοὺς περὶ τῆς πίστεως τῶν κανόνων ἅπαντας τύπους φυλάττοντες καὶ ἡμεῖς τῆς κατὰ Ἔφεσον ἁγίας συνόδου, ἧς ἡγεμόνες οἱ ἁγιώτατοι τὴν μνήμην Κελεστῖνος ὁ τῆς Ῥωμαίων, καὶ Κύριλλος ὁ τῆς Ἀλεξανδρέων, καὶ † Ἰωάννης ὁ τῆς Ἀντιοχέων ἐτύγχανον, προλάμπειν μὲν τῆς ὀρθῆς καὶ ἀμωμήτου πίστεως τὴν ἔκθεσιν τῶν τριακοσίων ὀκτωκαίδεκα θεοφόρων καὶ μακαρίων πατέρων, τῶν ἐν Νικαίᾳ ἐπὶ τοῦ τῆς εὐσεβοῦς μνήμης Κωνσταντίνου τοῦ γενομένου βασιλέως συναχθέντων. κρατεῖν δὲ καὶ τὰ παρὰ τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα ἁγίων πατέρων ἐν Κωνσταντινουπόλει συναθροισθέντων ὁρισθέντα, πρὸς ἀναίρεσιν μὲν τῶν τότε φυεισῶν αἱρέσεων, βεβαίωσιν δὲ τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἡμῶν πίστεως.

† In definitione conc. Calched. non habetur Io. Antioch.

Μετὰ τοῦτο προσέθηκεν ὁ Ἐφέσου·

Αὕτη ἡ σύνοδος καὶ ἀμφοτέρας τὰς ἐκθέσεις τῆς πίστεως ἀναγνοῦσα, ὅμως ὡς ἓν τῆς πίστεως ἐξεδέξατο σύμβολον, καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν εἶπεν· ἀρκεῖν εἰς ἐπίγνωσιν ἐντελῆ τῆς ἀληθείας τὸ σεπτὸν τοῦτο καὶ σεβάσμιον σύμβολον· καὶ ἐφεξῆς, ὅτι τὸ σύμβολον τοῦτο περὶ τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκδιδάσκει τὸ τέλειον· δῆλον δὲ ὅτι τῷ τελείῳ οὐδὲν ἐλλείπει.

Μετὰ ταῦτα δὲ ἀνεγνώσθη κατὰ κοινὴν συμφωνίαν τὸ τέλος τοῦ ὅρου, ἐν ᾧ διορίζονται, τὸ εἰρημένον ἅγιον σύμβολον μένειν ἀμεταποίητον.

Ὁμοίως ἀνεγνώσθη ἀπὸ τῶν πρακτικῶν τῆς ἁγίας πέμπτης καὶ οἰκουμενικῆς συνόδου.

SESSIO V. * inter

A Quia vero non deſinit per zizania ſua diabolus * contra ſemina pietatis inſurgere, & ſemper aliquid novum contra veritatem invenire; propter hoc dominus, ut conſuevit, providens humano generi, piiſſimum hunc & fideliſſimum ad æmulationem erexit imperatorem, & undique ſacerdotii præſides ad ſe convocavit: ut gratia domini omnium noſtrum Chriſti operante, omnem quidem mendacii peſtilentiam a Chriſti ovibus removeret, germinibus autem veritatis eas pingueſcere faciat. Quod & perfecimus, communi judicio dogmata expellentes erroris: & * inerrabilem patrum renovavimus fidem, ſymbolum trecentorum decem & octo omnibus prædicantes: & eos, qui hanc veluti teſſeram pietatis acceperunt, ut proprios patres etiam aſcribimus; eos nimirum, qui poſtea in magna Conſtantinopoli congregati ſunt, centum quinquaginta, & eamdem fidem ipſi quoque confirmaverunt. Decernimus igitur, ordinem & omnes formulas cuſtodientes, quæ de fide ſunt conſtitutæ, & nos, ſanctæ ſynodi quondam in Epheſo factæ, cujus præſides fuerunt beatiſſimæ memoriæ Cæleſtinus Romanorum, & Cyrillus Alexandrinorum *; præfulgere quidem rectæ & immaculatæ fidei expoſitionem ſanctorum & beatiſſimorum trecentorum decem & octo patrum, qui Nicææ temporibus piæ memoriæ Conſtantini imperatoris congregati ſunt: ſervari autem & ea, quæ apud Conſtantinopolim a ſanctiſſimis centum quinquaginta patribus decreta ſunt, ad expellendas quidem hæreſes, quæ eo tempore germinaverant: & ad confirmationem ejuſdem catholicæ & apoſtolicæ noſtræ fidei.

B * inerrantem

C

Poſtea ſubdidit Epheſius:

D Hæc ſynodus cum utramque fidei expoſitionem recitaſſet, pro uno tamen fidei ſymbolo eas habuit; quibus lectis intulit: Sufficere ad plenam veritatis cognitionem venerandum hoc ſymbolum: addiditque, ſymbolum hoc de Patre, & Filio, & Spiritu ſancto perfectam tradidiſſe doctrinam; conſtat autem perfecto nihil deeſſe.

Poſtea communi conſenſu recitata eſt extrema pars definitionis, in qua ſtatuunt, dictum ſanctum ſymbolum invariabile permanere.

Lecta eſt ſimiliter ex actis ſanctæ quintæ ſynodi generalis.

Προσφώνησις Ἰωάννου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως.

ΔΙΟ καὶ τὸν θεμέλιον τῆς πίστεως, κατὰ τὴν τῶν ἁγίων πατέρων παράδοσιν, ἀρραγῆ διαμένειν τῇ χάριτι τοῦ δεσπότου καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐσπουδάσαμεν, ἐλπίσαντες δι' αὐτῆς καὶ τὰς διεστώσας ἐκκλησίας ἑνῶσαι, πανταχοῦ τὴν τάξιν τῶν θείων κανόνων ἐνθέσμως κρατοῦντες. οὐδὲ γὰρ ἐχώρει τι παρασαλεῦσαι, καὶ περὶ κενοφωνίας καὶ λεπτολογίας ἀπασχολεῖσθαι τοὺς πιστοὺς, ἀλλὰ προσέχειν τῷ ἁγίῳ συμβόλῳ,

E

Acclamatio Ioannis patriarchæ Conſtantinopolitani.

ATQUE idcirco ad tuendum gratia domini & ſalvatoris Ieſu Chriſti illæſum fidei fundamentum juxta ſanctorum patrum traditionem incubuimus: ſpe ducti per eam diſſidentes quoque conjungi eccleſias; ordinem ubique ſacrorum canonum legitime ſervantes: neque enim fas eſt quidquam dimovere, verbiſque inanibus, aut frivolis diſputationibus vacare fideles: ſed animum adjicere ad ſacrum ſymbolum,

Concil. V. collat. 6.

Sessio V.

Anno Christi 1438.

in quo baptizati omnes sumus: quod Nicæna quidem synodus cum sancto Spiritu edidit, & Constantinopoli sanctorum patrum conventus approbavit, & sacra synodus Ephesina confirmavit, obsignavitque sanctum Calchedonense concilium. quam fidem nullo modo, nulla ratione labefactare quispiam poterit; quæ non recte credentibus omnem tollit occasionem. Hanc igitur fidem inconcussam tenentes nulla inter vos dissidia facite, sed omni novitate & nugaci disceptatione abjecta, uno ore glorificemus sanctam & consubstantialem Trinitatem.

A ἐν ᾧ πάντες ἐβαπτίσθημεν, ὅπερ ἐξεφώνησεν ἡ ἐν Νικαίᾳ σὺν ἁγίῳ πνεύματι σύνοδος, καὶ ἐκύρωσεν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν ἁγίων πατέρων συνέλευσις, καὶ ἐβεβαίωσεν ἡ ἐν Ἐφέσῳ ὁσία σύνοδος, καὶ ἐπεσφράγισεν ἡ ἐν Καλχηδόνι ἁγία σύνοδος. ἣν πίστιν κατ' οὐδένα τρόπον ἢ λόγον σαλεῦσαί τις δυνήσεται, πᾶσαν ἀναιροῦσαν τοῖς κακοδόξοις πρόφασιν. ταύτην τοίνυν τὴν πίστιν ἀσάλευτον κρατοῦντες πρὸς ἀλλήλους μὴ ἀμφιβάλλητε, ἀλλὰ πᾶσαν καινοτομίαν καὶ πᾶσαν λεπτολογίαν ἀπωθούμενοι, ἑνὶ στόματι τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοούσιον Τριάδα δοξάσωμεν.

Expositio fidei centum quinquaginta SS. patrum Constantinopoli congregatorum.

B *Ἔκθεσις πίστεως τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑκατὸν πεντήκοντα ἁγίων πατέρων.*

Concil. V. collat. 6.

CREDIMVS in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem cæli & terræ, visibilium omnium & invisibilium. & in unum dominum nostrum Iesum Christum Filium Dei unigenitum, ex Patre natum ante omnia sæcula: lumen ex lumine, Deum verum de Deo vero: natum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines, & propter nostram salutem descendit de cælis, & incarnatus est de Spiritu sancto & Maria virgine, & homo factus est: Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato, & passus & sepultus est: & resurrexit tertia die secundum scripturas: ascendit ad cælos, sedet ad dexteram Patris; & iterum venturus est cum gloria judicare vivos & mortuos, cujus regni non erit finis. Et in Spiritum sanctum, dominum, & vivificantem, qui ex Patre procedit; qui cum Patre & Filio simul adoratur, & conglorificatur, qui locutus est per prophetas. In unam sanctam catholicam & apostolicam ecclesiam. Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum. expecto resurrectionem mortuorum, & vitam futuri sæculi. Amen.

ΠΙΣΤΕΥΟΜΕΝ εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων. καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτὸς, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντα C ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου, καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ παθόντα καὶ ταφέντα, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφὰς, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. καὶ εἰς τὸ πνεῦμα, τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιὸν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον, καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν· εἰς μίαν ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν· ὁμολογῶ ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. D ἀμήν.

Ex decretis sanctæ & œcumenicæ quartæ synodi.

Ἐκ τῶν ὅρων τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς τετάρτης συνόδου.

SVFFICERET quidem ad plenissimam pietatis agnitionem & confirmationem sapientissimum hoc & salutare divinæ gratiæ symbolum: de Patre enim & Filio & Spiritu sancto doctrinam perfectam edocet; & incarnationem domini fideliter suscipientibus manifestat. & quæ sequuntur usque ad id, quod ultimo statuitur; quod quidem ita se habet: His itaque cum omni undique subtilitate & diligentia a nobis ordinatis, statuit sancta & universalis synodus, aliam fidem nulli licere proferre, aut scribere, aut componere, aut sapere, aut docere, aut tradere aliud symbolum volentibus converti ad scientiam veritatis ex gentibus, aut ex Iudæis, vel hæreticis quibuscumque. & hos, si quidem episcopi, aut clerici fuerint, alienos esse episcopos ab episcopatu, & clericos a clero; si vero monachi, vel laici fuerint, anathema fieri.

ΗΡΚΕΙ μὲν οὖν εἰς ἐντελῆ τῆς εὐσεβείας ἐπίγνωσίν τε καὶ βεβαίωσιν τὸ σοφὸν καὶ σωτήριον τῆς θείας χάριτος σύμβολον· περί τε γὰρ τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκδιδάσκει τὸ τέλειον· καὶ τοῦ κυρίου τὴν ἐνανθρώπησιν τοῖς πιστῶς δεχομένοις παρίστησι· καὶ τὰ ἑξῆς, ἄχρι τοῦ τελευταίου διορισμοῦ, ὅστις καὶ ἔχει οὕτως· τούτων τοίνυν μετὰ E πάσης παρ' ἡμῶν ἀκριβείας καὶ ἐπιμελείας πανταχόθεν διατυπωθέντων, ὥρισεν ἡ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἑτέραν πίστιν μηδενὶ ἐξεῖναι συγγράφειν, ἢ συντιθέναι, ἢ φρονεῖν ἑτέρως, ἢ διδάσκειν· τοὺς δὲ τολμῶντας ἢ συντιθέναι πίστιν ἑτέραν, ἤγουν προσκομίζειν, ἢ διδάσκειν, ἢ παραδιδόναι ἕτερον σύμβολον τοῖς ἐθέλουσιν ἐπιστρέφειν ἐξ Ἑλληνισμοῦ, ἢ ἐξ Ἰουδαϊσμοῦ, ἢ γοῦν ἐξ αἱρέσεως οἱασδηποτοῦν, τούτους, εἰ μὲν εἶεν ἐπίσκοποι ἢ κληρικοὶ, ἀλλοτρίους εἶναι τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ τοὺς κληρικοὺς τοῦ κλήρου· εἰ δὲ μονάζοντες ἢ λαϊκοὶ εἶεν, ἀναθεματίζεσθαι.

Ex

ANNO CHRISTI 1438.

Ἐκ τῶν ἐφεξῆς προσφωνητικῶν τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς πέμπτης συνόδου. A

Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἁγιωτάτου Βιγιλίου πάπα Ῥώμης πρὸς Εὐτύχιον τὸν ἁγιώτατον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως.

ΔΙΑ τοῦτο σπουδάζοντες τὴν ἕνωσιν φυλάξαι πρὸς τὴν ἀποστολικὴν καθέδραν τῆς ὑμετέρας μακαριότητος, φανερὸν ποιοῦμεν, ὅτι ἡμεῖς ἀεὶ ἐφυλάξαμεν καὶ φυλάττομεν τὴν πίστιν τὴν ἐξ ἀρχῆς παραδοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ ἀποστόλοις, καὶ παρ' ἐκείνων ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ κηρυχθεῖσαν, καὶ ἀπὸ τῶν ἁγίων πατέρων σαφηνισθεῖσαν, καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν ἐν ταῖς ἁγίαις τέσσαρσι συνόδοις συνελθόντων· οἷς διὰ πάντων καὶ ἐν ἅπασιν ἀκολουθοῦμεν καὶ δεχόμεθα, B τουτέστι, τοὺς τριακοσίους ὀκτωκαίδεκα θεοφόρους πατέρας τοὺς ἐν Νικαίᾳ συνελθόντας, καὶ τὸ ἅγιον σύμβολον ἤτοι μάθημα τῆς πίστεως ἐκθεμένους, καὶ τὴν Ἀρείου μανίαν ἀναθεματίσαντας, καὶ τοὺς αὐτὴν φρονήσαντας ἢ φρονοῦντας. δεχόμεθα δὲ καὶ τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑκατὸν πεντήκοντα ἁγίους πατέρας, οἵτινες τὸ αὐτὸ ἅγιον μάθημα ἐσαφήνισαν, καὶ τὰ περὶ τῆς θεότητος τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐξέφωσαν, καὶ τὴν αἵρεσιν Μακεδονίου τοῦ Πνευματομάχου, καὶ τὸν ἀσεβῆ Ἀπολινάριον κατέκριναν, C μετὰ τῶν τὰ αὐτὰ ἐκείνοις φρονούντων ἢ φρονησάντων ποτέ. δεχόμεθα δὲ καὶ τοὺς διακοσίους πατέρας τοὺς ἐν τῇ κατ' Ἔφεσον πρώτῃ συνόδῳ ἀθροισθέντας, οἵτινες διὰ πάντων ἠκολούθησαν τῷ αὐτῷ ἁγίῳ συμβόλῳ ἤτοι μαθήματι, καὶ κατέκριναν Νεστόριον τὸν ἀσεβῆ, καὶ τὰ μυσαρὰ αὐτοῦ δόγματα, καὶ τοὺς τὰ ὅμοια αὐτῷ ὁτεδήποτε φρονοῦντας ἢ φρονήσαντας. πρὸς δὲ τούτοις δεχόμεθα καὶ τοὺς ἑξακοσίους τριάκοντα ἁγίους πατέρας τοὺς ἐν Καλχηδόνι συναθροισθέντας· οἵτινες καὶ αὐτοὶ διὰ πάντων συνῄνεσαν ταῖς προῤῥηθείσαις τρισὶν ἁγίαις συνόδοις, καὶ ἠκολούθησαν τῷ προειρημένῳ συμβόλῳ ἤτοι μαθήματι, τῷ παρὰ τῶν τριακοσίων D ὀκτωκαίδεκα θεοφόρων πατέρων ἐκτεθέντι, καὶ ἀπὸ τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα ἁγίων πατέρων σαφηνισθέντι, καὶ ἀνεθεμάτισαν τοὺς ἕτερον παρὰ τὸ εἰρημένον σύμβολον τολμῶντας διδάσκειν, ἢ ἐκτίθεσθαι, ἢ παραδιδόναι ταῖς ἁγίαις τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις.

Ὅρος τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς ἕκτης συνόδου.

Ἡ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ μεγάλη σύνοδος, ἡ κατὰ Θεοῦ χάριν καὶ πανευσεβὲς θέσπισμα τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ πιστοτάτου μεγάλου βασιλέως Κωνσταντίνου συναχθεῖσα ἐν ταύτῃ τῇ θεοφυλάκτῳ καὶ βα- E σιλίδι τῶν πόλεων Κωνσταντινουπόλει νέᾳ Ῥώμῃ, ἐν τῷ σεκρέτῳ τοῦ θείου παλατίου τῷ ἐπιλεγομένῳ Τρούλλῳ, ὥρισε τὰ ὑποτεταγμένα.

Ὁ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς υἱὸς μονογενὴς καὶ λόγος, ὁ κατὰ πάντα ὅμοιος ἡμῖν χωρὶς ἁμαρτίας γενόμενος ἄνθρωπος, Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν, ἐν εὐαγγελικαῖς διαπρυσίως ἐκήρυξε φωναῖς· ἐγώ εἰμι φῶς τοῦ κόσμου, ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἕξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. καὶ πάλιν· εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν.

Sequuntur quæ lecta sunt ex actis sanctæ & universalis quintæ synodi. SESSIO V.

Ex epistola sanctissimi Vigilii papæ ad Eutychium sanctissimum patriarcham Constantinopolitanam.

IDEO festinantes unitatem conservare ad apostolicam sedem vestræ beatitudinis, manifestum facimus, quod nos semper & servavimus & servamus fidem ab initio traditam a magno Deo & salvatore nostro Iesu Christo sanctis apostolis, & ab illis in omni mundo prædicatam, & a sanctis patribus explanatam, & maxime ab his, qui in sanctis quatuor synodis congregati sunt: quos per omnia & in omnibus amplectimur & suscipimus: id est trecentos decem & octo sanctos patres, qui Nicææ congregati sunt, & sanctum symbolum sive mathema fidei exposuerunt, & Arianam impietatem anathematizaverunt, & eos qui similia eis sapuerunt vel sapiunt. Suscipimus autem & centum quinquaginta sanctos patres Constantinopoli congregatos, qui idem sanctum mathema explanaverunt, & de deitate sancti Spiritus dilucidaverunt, & hæresin Macedonianam sanctum Spiritum impugnantem, & impium Apollinarium condemnaverunt, cum his, qui similia illis sapuerunt vel sapiunt. Suscipimus autem & sanctos ducentos patres in Ephesina prima synodo congregatos, qui per omnia secuti sunt idem sanctum symbolum sive mathema, & condemnaverunt Nestorium impium & impia ejus dogmata, & eos qui similia ei aliquando sapuerunt, vel sapiunt. Ad hæc autem suscipimus & sexcentos triginta sanctos patres Calchedone congregatos: qui etiam ipsi per omnia consenserunt prædictis tribus synodis, & secuti sunt prædictum symbolum sive mathema, a trecentis decem & octo sanctis patribus expositum, & a centum quinquaginta sanctis patribus explanatum: & anathematizaverunt eos, qui aliud præter prædictum symbolum præsumunt docere, aut exponere, aut tradere sanctis ecclesiis Dei.

In epistola Vigilii inserta est epistola Eutychii ad eumdem Vigilium, ex qua desumpta sunt, quæ hic citantur Eutychii verba. collat. I. quintæ synodi.

Definitio sanctæ & œcumenicæ sextæ synodi.

SANCTA, magna, atque universalis synodus, quæ per gratiam Dei, & piam sanctionem Constantini piissimi & fidelissimi magni imperatoris congregata est in hac a Deo conservanda regia Constantinopoli nova Roma, in secretario divalis palatii, quod cognominatur Trullus, decrevit quæ habentur in subditis. Synod. VI. Act. 18.

Vnigenitus Dei Patris Filius & Verbum, qui per omnia similis nobis absque peccato factus est homo, Christus verus Deus noster, per euangelicas voces flagranter prædicavit: *Ego sum lux mundi: qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ.* Et iterum: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* Ioan. 13. Ioan. 14.

Hæc

Sessio V.

Hac proinde divinitus edita pacis doctrina, Deo instruente, mansuetissimus noster imperator institutus, propugnator quidem rectæ fidei, expugnator vero pravæ doctrinæ, hoc sanctum universale nostrum congregans collegium, totius ecclesiæ adunavit compaginem. Vnde hoc sanctum nostrum universale concilium impietatis errorem, qui nunc usque a quibusdam temporibus factus est, procul abjiciens, sanctorum autem ac probabilium patrum inoffense recto tramite iter consecutum, sanctis & universalibus quinque synodis pie in omnibus consonuit: Trecentorum, inquimus, decem & octo sanctorum patrum, qui in Nicæam convenerunt adversus Arium furiosum: & ei, quæ a centum quinquaginta a Deo inspiratis viris post hanc apud Constantinopolim adversus Macedonium impugnatorem Spiritus, & Apollinarium impium: Similiter & ei, quæ in Epheso prius adversus Nestorium Iudaicæ intelligentiæ, congregata est ducentorum venerabilium virorum: atque ei, quæ in Calchedone sexcentorum triginta a Deo inspiratorum patrum adversus Eutychem & Dioscorum Deo odibiles: Super has & ultimæ harum quintæ sanctæ synodo, quæ hic congregata est adversus Theodorum Mopsuestenum, Origenem, Didymum, & Euagrium, & scripta Theodoriti adversus duodecim capitula laudabilis Cyrilli, & epistolam quæ dicitur Ibæ, scriptam ad Marim Persam: immutilatas quidem in omnibus pietatis renovans sanctiones, profanas vero impietatis expellens doctrinas: & illud, quod est a trecentis decem & octo patribus editum, & dehinc a centum quinquaginta Deo instituente confirmatum est: quod etiam ceteræ sanctæ synodi ad extinguendam omnem pestiferam hæresin alacriter susceperunt, & confirmaverunt symbolum, & hoc nostrum sanctum & universale a Deo inspiratum consignavit concilium.

Ex epistola sanctissimi Agathonis papæ Romani ad imperatores Romanorum.

Synod. VI. Act. 4.

Quæ regulariter a sanctis atque apostolicis prædecessoribus, & venerabilibus quinque conciliis definita sunt, cum simplicitate cordis & sine ambiguitate a patribus traditæ fidei conservamus: unum ac præcipuum bonum habere semper optantes atque studentes, ut nihil de eis, quæ regulariter definita sunt, minuatur; nihil mutetur, vel augeatur: sed eadem & verbis & sensibus illibata custodiantur.

Ejusdem sanctissimi Agathonis papæ Romani, ex altera synodica epistola ad eosdem imperatores.

Hæc est perfecta nostra scientia, ut terminos catholicæ atque apostolicæ fidei, quos usque hactenus apostolica sedes nobiscum & tenet & tradit, tota mentis custodia conservemus, credentes in Deum Patrem omnipotentem, factorem cæli & terræ, visibilium omnium & invisibilium:

Anno Christi 1438.

A ταύτῃ τῇ θεολέκτῳ τῆς εἰρήνης φωνῇ καὶ διδασκαλίᾳ θεοσόφως ὁ πρᾳότατος βασιλεὺς ὁδηγούμενος, ὁ τῆς μὲν ὀρθοδοξίας ὑπέρμαχος, τῆς δὲ ἀσεβείας ἀντίμαχος, τὴν καθ' ἡμᾶς ἁγίαν ταύτην καὶ οἰκουμενικὴν συναθροίσας σύνοδον, τὸ τῆς ἐκκλησίας ἥνωσε σύγκριμα. ὅθεν ἡ καθ' ἡμᾶς ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος τὴν ἀπό τινων καὶ ὧδε χρόνων τῆς δυσσεβείας πλάνην πόρρωθεν ἀπελάσασα, καὶ τῇ τῶν ἁγίων καὶ ἐγκρίτων πατέρων ἀπλανῶς εὐθείᾳ τρίβῳ κατακολουθήσασα, ταῖς ἁγίαις καὶ οἰκουμενικαῖς πέντε συνόδοις ἐν ἅπασιν εὐσεβῶς ὡμοφώνησε· φαμὲν, τῇ τῶν τριακοσίων ὀκτωκαίδεκα θεοφόρων πατέρων, τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων
B κατὰ τοῦ μανιώδους Ἀρείου· καὶ τῇ μετ' αὐτὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα θεοφόρων ἀνδρῶν, κατὰ Μακεδονίου τοῦ Πνευματομάχου, καὶ Ἀπολιναρίου τοῦ δυσσεβοῦς· ὁμοίως καὶ τῇ ἐν Ἐφέσῳ τὸ πρότερον κατὰ Νεστορίου τοῦ Ἰουδαιόφρονος συναγηγερμένων ἀνδρῶν θεσπεσίων· καὶ τῇ ἐν Καλχηδόνι τῶν ἑξακοσίων τριάκοντα θεοπνεύστων πατέρων κατ' Εὐτυχοῦς καὶ Διοσκόρου τῶν θεοστυγῶν· πρὸς ταύταις καὶ τῇ τελευταίᾳ τούτων, τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ πέμπτῃ συνόδῳ τῇ ἐνταῦθα συναθροισθείσῃ κατὰ Θεοδώρου τοῦ Μοψουεστίας, Ὠριγένους, Διδύμου τε καὶ Εὐαγρίου, καὶ τῶν συγγραμμάτων Θεοδωρήτου τῶν κατὰ τῶν δώδεκα κεφαλαίων τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, καὶ
C τῆς λεγομένης Ἴβα ἐπιστολῆς πρὸς Μάριν γεγραμμένης τὸν Πέρσην· ἀκαινοτόμητα μὲν ἐν πᾶσι τὰ τῆς εὐσεβείας ἀνανεωσαμένη θεσπίσματα, τὰ βέβηλα δὲ τῆς δυσσεβείας ἐκδιώξασα δόγματα, καὶ τὸ παρὰ τῶν τριακοσίων ὀκτωκαίδεκα θεοφόρων πατέρων ἐκτεθὲν, καὶ αὖθις παρὰ τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα ἁγίων πατέρων θεοφρόνως βεβαιωθὲν, ὅπερ καὶ αἱ λοιπαὶ ἅγιαι σύνοδοι ἐπ' ἀναιρέσει πάσης ψυχοφθόρου αἱρέσεως ἀσπασίως ἐδέξαντο καὶ ἐπεκύρωσαν σύμβολον, καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ ἐπεσφράγισε σύνοδος.

D Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἁγιωτάτου Ἀγάθωνος πάπα Ῥώμης πρὸς τοὺς βασιλέας Ῥωμαίων.

Κανονικῶς ἀπὸ τῶν ἁγίων τῶν προηγησαμένων, καὶ τῶν ἁγίων πέντε συνόδων, ἅπερ ὡρισμένα εἰσὶν ἐν ἁπλότητι καρδίας, καὶ ἀναμφιβόλως ἀπὸ τῆς παραδοθείσης παρὰ τῶν πατέρων πίστεως, ἀναμφιβόλως φυλάττομεν· ἓν καὶ ἐξαίρετον διαπαντὸς ἔχειν εὐχόμενοί τε καὶ σπεύδοντες, ἵνα μηδὲν παρὰ τὰ κανονικῶς ὁρισθέντα μειωθῇ, μηδὲ ἐναλλαγῇ, ἢ προστεθῇ, ἀλλὰ ταυτὰ καὶ ῥήμασι καὶ νοήμασιν ἀπαράτρωτα φυλαχθῇ.

E Τοῦ αὐτοῦ ἁγιωτάτου Ἀγάθωνος πάπα Ῥώμης, ἐξ ἑτέρας συνοδικῆς ἐπιστολῆς πρὸς τοὺς αὐτοὺς βασιλέας.

Αὕτη ἐστὶν ἡ τελεία ἡμῶν εἴδησις, ἵνα τοὺς ὅρους τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς πίστεως, οὓς μέχρι τούτου ὁ ἀποστολικὸς θρόνος ἅμα ἡμῖν καὶ ἐκράτησε καὶ παραδίδωσιν, ὅλῃ τῇ τῆς διανοίας παραφυλακῇ φυλάξωμεν· πιστεύοντες εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων· καὶ εἰς

ANNO CHRISTI 1438.

καὶ εἰς υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν πρὸ πάντων τῶν αἰώνων A ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα, ἀληθινὸν Θεὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τά τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ· καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιὸν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον.

Ὅρος τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς ἑβδόμης συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ συνελθούσης τὸ δεύτερον.

Ἡ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ καὶ μεγάλη σύνοδος, ἡ B κατὰ Θεοῦ χάριν καὶ θέσπισμα εὐσεβὲς τῶν εὐσεβεστάτων καὶ φιλοχρίστων ἡμῶν βασιλέων Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης τῆς αὐτοῦ μητρὸς συναχθεῖσα τὸ δεύτερον ἐν τῇ Νικαέων λαμπρᾷ μητροπόλει τῆς Βιθυνῶν ἐπαρχίας, ἐν τῇ ἁγίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ τῇ ἐπονομαζομένῃ Σοφίᾳ, ἀκολουθήσασα τῇ παραδόσει τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὥρισε τὰ ὑποτεταγμένα. ὁ τὸ φῶς τῆς αὐτοῦ ἐπιγνώσεως ἡμῖν χαρισάμενος, καὶ τοῦ σκότους τῆς εἰδωλικῆς μανίας ῥυσάμενος ἡμᾶς Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, νυμφευσάμενος τὴν ἁγίαν αὐτοῦ καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν, μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ ῥυτίδα, ταύτην C ἐπηγγείλατο διαφυλάττεσθαι· καὶ τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς διαβεβαιοῦται λέγων· μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. ταύτην δὲ τὴν ἐπαγγελίαν οὐ μόνον αὐτοῖς ἐχαρίσατο, ἀλλὰ καὶ ἡμῖν τοῖς δι' αὐτῶν πιστεύσασιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ. τῆς οὖν δωρεᾶς ταύτης ἀλογήσαντές τινες, ὡς ὑπὸ τοῦ ἀπατεῶνος ἐχθροῦ ἀναπτερούμενοι, ἐξέστησαν τοῦ ὀρθοῦ λόγου, καὶ τῇ παραδόσει τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἀντιταξάμενοι, πρὸς τὴν σύνεσιν τῆς ἀληθείας διήμαρτον, καὶ ὥς φησιν ὁ παροιμιακὸς λόγος, τοὺς ἄξονας τοῦ ἰδίου γεωργίου πεπλάνηνται, καὶ συνῆξαν χερσὶν ἀκαρπίαν· ὅτι τῶν ἱερῶν ἀναθημάτων τὴν θεοπρεπῆ εὐκοσμίαν διαβάλλειν τετολ- D μήκασιν, ἱερεῖς μὲν λεγόμενοι, μὴ ὄντες δέ. περὶ ὧν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου βοᾷ· ποιμένες πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελῶνά μου, ἐμόλυναν τὴν μερίδα μου. ἀνιέροις γὰρ ἐπακολουθήσαντες ἀνδράσι ταῖς ἰδίαις φρεσὶ πειθομένοις, κατηγόρησαν τῆς ἁρμοσθείσης Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν ἁγίας αὐτοῦ ἐκκλησίας· καὶ ἀνὰ μέσον ἁγίου καὶ βεβήλου οὐ διέστειλαν, τὴν εἰκόνα τοῦ κυρίου καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ ὁμοίως τοῖς εἰδώλοις τῶν σατανικῶν ξοάνων ὀνομάσαντες. διὸ μὴ φέρων ὁρᾷν ὑπὸ τῆς τοιαύτης λύμης διαφθειρόμενον τὸ ὑπήκοον ὁ δεσπότης Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, τοὺς ἁπανταχοῦ τῆς ἱερωσύνης ἀρχηγοὺς τῇ αὐτοῦ συνεκάλεσεν εὐδοκίᾳ, θείῳ ζήλῳ καὶ ἐπινεύσει τῶν πιστο- E τάτων ἡμῶν βασιλέων Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης, ὅπως ἡ ἔνθεος παράδοσις τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας κοινῇ ψήφῳ ἀπολάβῃ τὸ κῦρος. μετὰ πάσης τοίνυν ἀκριβείας διερευνήσαντές τε καὶ διασκεψάμενοι, καὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀληθείας ἀκολουθήσαντες, οὐδὲν ἀφαιροῦμεν, οὐδὲν προστιθέαμεν, ἀλλὰ πάντα τὰ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἀμείωτα διαφυλάττομεν. καὶ ἑπόμενοι ταῖς ἁγίαις οἰκουμενικαῖς ἓξ συνόδοις, πρῶτα μὲν τῇ ἐν Νικαέων συναθροισθείσῃ λαμπρᾷ μητροπόλει,

SESSIO VI.

& in Filium ejus unigenitum, qui ante omnia sæcula ex eo natus est; verum Deum de Deo vero, lumen de lumine, natum non factum, consubstantialem Patri, [id est ejusdem cum Patre substantiæ;] per quem omnia facta sunt, quæ in cælo, & quæ in terra: & in Spiritum sanctum dominum & vivificatorem, ex Patre procedentem, cum Patre & Filio coadorandum & conglorificandum.

Definitio sanctæ & universalis septimæ synodi, quæ secundo Nicæam convenit.

SANCTA, magna, ac universalis synodus, quæ per Dei gratiam, & sanctionem piorum & Christianorum imperatorum Constantini & Irenes matris ejus congregata est secundo in Nicæensium clara metropoli Bithyniensium provinciæ, in sancta Dei ecclesia, quæ cognominatur Sophia, sectata traditionem catholicæ ecclesiæ, definivit inferius ordinata. Qui lucem agnitionis suæ nobis donavit, & a tenebris idolorum ac insania redemit, Christus scilicet Deus noster, desponsata sibi sancta sua catholica ecclesia, non habentem maculam seu rugam hanc se conservaturum promisit: sanctisque discipulis suis asseverabat dicens: *Vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Porro hanc repromissionem non solum illis donavit, sed & nobis, qui per eos credidimus in nomine ipsius. Ergo donum hoc quidam non cogitantes, a versuto inimico volatici quodamodo facti, a recta ratione ceciderunt; traditioni etiam catholicæ ecclesiæ resultantes intellectu veritatis frustrati sunt: & ut ait proverbialis sermo, in axe agricolationis suæ erraverunt, & collegerunt manibus suis sterilitatem: quia sacrorum monumentorum Deo decibili ornamento detrahere præsumpserunt, cum sacerdotes quidem dicerentur, non essent autem: de quibus Deus per prophetam clamat: *Pastores multi corruperunt vineam meam, contaminaverunt portionem meam.* Sceleratos quippe secuti viros, sensibus suis pellectos, calumniati sunt sanctam Christi Dei nostri ecclesiam, quæ ipsi est desponsata: & inter sanctum & profanum non distinxerunt, imaginem domini & sanctorum ejus similiter ut statuas diabolicorum idolorum nominantes. Propter quod dominus Deus non ferens intueri ab hujusmodi peste corrumpi subditos suos, nos sacerdotii principes beneplacito suo undique convocavit, divino zelo & nutu Constantini & Irenes fidelium imperatorum nostrorum adductos, quatenus deifica catholicæ ecclesiæ traditio communi decreto recipiat firmitatem. Igitur cum omni diligentia perscrutantes, & discutientes, & intentionem veritatis sectantes nihil adimimus, nihil addimus; sed omnia quæ catholicæ sunt ecclesiæ, immutilata servamus: & sequentes sancta sex universalia concilia, in primis quod in splendida Nicæna metropoli convenit; adhuc

Synod. VII. Act. 7.

Matth. 28.

Ierem. 12.

F

SESSIO V.

adhuc etiam & quod post hoc in divinitus conservanda regia urbe collectum est: Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem.

Et post quædam alia: Et post subscriptiones, sancta synodus exclamavit: Omnes ita credimus; omnes idipsum sapimus; omnes consentientes subscripsimus. hæc est fides apostolorum; hæc fides patrum; hæc fides orthodoxorum; hæc fides orbem terrarum firmavit. Credentes in unum Deum in Trinitate laudandum, honorabiles imagines osculamur. Qui sic se non habent, anathema sint; qui sic non sentiunt, procul ab ecclesia pellantur. Nos antiquam legislationem ecclesiæ catholicæ sequimur. Nos leges patrum custodimus. Nos eos qui addunt quid, vel adimunt de ecclesia, anathematizamus. Nos venerandas imagines recipimus. Nos eos qui sic se non habent, anathematismis submittimus.

Et in anathematismis: Si quis omnem traditionem ecclesiasticam sive scriptam, sive non scriptam irritam facit, anathema.

Lecta igitur est in eumdem modum definitio sanctæ & œcumenicæ septimæ synodi, quæ secundo Nicææ congregata est, hoc est a principio usque ad expositionem symbolorum, atque ad finem, decretum cum iisdem execrationibus & censuris, ne cui liceat addere, vel demere, vel omnino immutare.

Ea vero definitio cum a nobis recitaretur, prolatus est alter codex a Latinis, antiquus, manuscriptus, in quo eadem hujus synodi definitio continebatur: inventumque est, ubi de Spiritus sancti divinitate agitur, iis verbis, Ex Patre procedentem, additum. Et ex Filio, sicut ipsi dicunt. Atque hac de re multum habuere sermonem, librum nobis ostendentes quasi antiquum, seque de illo jactantes, & cum nostro codice illum conferentes, & convenientiam ex subscriptionibus & aliis probantes: quam etiam in omnibus comperientes excepto hoc additamento, videbantur admirari. Nos igitur nihil ad hoc respondimus, quod non liceret per tempus. Tantum eos, quod ipsi postularunt, hortati sumus, ut recitarent hujusmodi expositionem cum additamento, sicuti in libro scriptum habebatur.

Deinde Ephesius sermonem cum dictis & lectis antea connectens intulit.

EPHES. Audistis patres reverendissimi sanctorum patrum sententias ab iis, sive communi consensu in conciliis, sive privatim a synodorum primoribus de fide prolatas. Nam & quæ privatim ipsi per se scripserunt, aut alter ad alterum mittendo, aut dogmatice res divinas tractando, ea quoque in conciliis ipsis recitata, veluti communes sententiæ recepta sunt, atque approbata. Nos ergo patrum nostrorum reverentia ducti, & decreta illorum servantes, & execrationes formidantes, non possumus admittere factum in symbolo additamentum. Reliquum est ut, si tempus permittat, vestras pro additamento hoc responsiones audiamus.

A ἔτι γε μὴν καὶ τῇ μετ' αὐτὴν ἐν τῇ θεοφυλάκτῳ βασιλίδι πόλει· πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα.

Καὶ μετά τινα ἄλλα· καὶ μετὰ τὰς ὑπογραφὰς ἡ ἁγία σύνοδος ἐξεβόησε· πάντες οὕτω πιστεύομεν, πάντες τὸ αὐτὸ φρονοῦμεν, πάντες συναινέσαντες ὑπεγράψαμεν. αὕτη ἡ πίστις τῶν ἀποστόλων, αὕτη ἡ πίστις τῶν πατέρων, αὕτη ἡ πίστις τῶν ὀρθοδόξων, αὕτη ἡ πίστις τὴν οἰκουμένην ἐστήριξε. πιστεύοντες εἰς ἕνα Θεὸν ἐν Τριάδι ὑμνούμενον, τὰς τιμίας εἰκόνας ἀσπαζόμεθα· οἱ μὴ οὕτως ἔχοντες ἀνάθεμα ἔστωσαν· οἱ μὴ οὕτω φρονοῦντες, πόῤῥω τῆς ἐκκλησίας B ἐκδιωχθήτωσαν. ἡμεῖς τῇ ἀρχαίᾳ θεσμοθεσίᾳ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐπακολουθοῦμεν. ἡμεῖς τοὺς θεσμοὺς τῶν πατέρων φυλάττομεν. ἡμεῖς τοὺς προστιθέντας τι ἢ ἀφαιροῦντας ἐκ τῆς ἐκκλησίας, ἀναθεματίζομεν. ἡμεῖς τὰς σεπτὰς εἰκόνας ἀποδεχόμεθα. ἡμεῖς τοὺς μὴ οὕτως ἔχοντας τῷ ἀναθέματι καθυποβάλλομεν.

Καὶ ἐν τοῖς ἀναθεματισμοῖς. εἴ τις πᾶσαν παράδοσιν ἐκκλησιαστικὴν ἔγγραφόν τε καὶ ἄγραφον ἀθετεῖ, ἀνάθεμα.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνεγνώσθη κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ ὅρος τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς ἑβδόμης συνόδου, τῆς ἐν Νικαίᾳ συναθροισθείσης τὸ δεύτερον, τουτέστιν C ἐξ ἀρχῆς μέχρι καὶ τῆς ἐκθέσεως τῶν συμβόλων· καὶ περὶ τὸ τέλος, ὁ διορισμὸς μετὰ τῶν αὐτῶν ἀρῶν καὶ ἐπιτιμίων, τοῦ μηδενὶ ἐξεῖναι προσθεῖναι, ἢ ἀφελεῖν, ἢ ὅλως μεταποιῆσαι.

Τούτου τοῦ ὅρου τῆς ἑβδόμης συνόδου παρ' ἡμῶν ἀναγινωσκομένου, προεκομίσθη παρὰ τῶν Λατίνων βιβλίον ἕτερον, παλαιὸν, γεγραμμένον, τὸν αὐτὸν ὅρον τῆς συνόδου ταύτης περιέχον· ἐν ᾧ εὑρέθη προσκείμενον ἐν τῇ θεολογίᾳ τοῦ ἁγίου πνεύματος, εἰς τὸ, ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὡς αὐτοὶ λέγουσι. καὶ περὶ τούτου πολὺν ἐποιήσαντο λόγον, ἐπιδεικνύντες ἡμῖν τὸ βιβλίον, ὡς παλαιὸν δῆθεν, καὶ ἐπὶ τούτῳ μεγαλαυ- D χοῦντες, καὶ ἀντιβάλλοντες αὐτὸ πρὸς τὸ παρ' ἡμῖν βιβλίον, καὶ δοκιμάζοντες τὴν συμφωνίαν ἐκ τῶν ὑπογραφῶν καὶ τῶν ἄλλων· ἣν καὶ ἐν πᾶσιν εὑρίσκοντες πλὴν τῆς προσθήκης ταύτης, ἐδόκουν θαυμάζειν. ἡμεῖς μὲν οὖν πρὸς τοῦτο οὐδεμίαν ἀπολογίαν ἐποιησάμεθα, μὴ συγχωροῦντος ἡμῖν τοῦ καιροῦ· πλὴν ὅσον αἰτησαμένοις αὐτοῖς προετρέψαμεν ἀναγνῶναι τὴν τοιαύτην ἔκθεσιν μετὰ τῆς προσθήκης, ὡς ἐν τῷ βιβλίῳ ἐφέρετο.

Μετὰ ταῦτα ἐπήγαγεν ὁ Ἐφέσου κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῶν πρότερον εἰρημένων τε καὶ ἀναγνωσθέντων.

ΕΦΕΣ. Ἠκούσατε, πατέρες αἰδεσιμώτατοι, τὰς ἀποφάσεις, ἃς οἱ θεῖοι πατέρες καὶ κοινῇ συνερχόμενοι, καὶ E ἰδίᾳ καθ' ἑαυτοὺς οἱ τῶν συνόδων ἔξαρχοι περὶ τῆς πίστεως ἰδίᾳ ἀπεφήναντο. καὶ ἃ δὲ ἰδίως ἔγραψαν, ἢ πρὸς ἀλλήλους ἐπιστέλλοντες, ἢ καθ' ἑαυτοὺς δογματίζοντες, κἀκεῖνα παρ' αὐταῖς ταῖς συνόδοις ἀναγνωσθέντα, ὡς κοιναὶ δόξαι προσεδέχθησαν τε καὶ ἐκυρώθησαν. ἡμεῖς μὲν οὖν αἰδούμενοι τοὺς πατέρας ἡμῶν, καὶ τοὺς ὅρους αὐτῶν φυλάττοντες, καὶ τὰς ἀρὰς εὐλαβούμενοι, οὐ δυνάμεθα παραδέξασθαι τὴν ἐν τῷ συμβόλῳ γενομένην προσθήκην. καιρὸς δὲ λοιπὸν ἀκοῦσαι τῶν ὑμετέρων ἀπολογιῶν, εἰ μὴ ὁ καιρὸς κωλύσει, τῆς προσθήκης ταύτης ἕνεκα.

πλὴν

SESSIO V. πλὴν ταῦτα εἴπομεν κατὰ τὸ παρὸν, ἀπὸ τῶν αὐτῶν καὶ ὁμοίων ἀφορμῶν ἐπιχειροῦντες * τοῖς ὅροις τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, οὓς καὶ ἀναγκαῖον ἦν ἐφεξῆς καὶ ἀκολούθως ἀναγνωσθῆναι, καθάπερ καὶ ἀνεγνώσθησαν. μετὰ δὲ τὰς ὑμετέρας ἀπολογίας, παράξομεν εἰς μαρτυρίαν τῶν εἰρημένων, καὶ ἑτέρων ἁγίων πατέρων χρήσεις ἐκτὸς τῶν συνόδων τούτων, ἃς ἐξέθεντο γράφοντες πρὸς ἀλλήλους, ἢ δημοσίᾳ διδάσκοντες, ἢ καθ' ἑαυτοὺς δογματίζοντες. παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, κεφαλαιωδῶς καὶ ἀνὰ μέρος ποιεῖσθαι τὰς ὑμετέρας ἀπολογίας καὶ ἀντιθέσεις, ὡς ἐν διαλέξεως εἴδει· ἵνα καὶ αἱ πρὸς αὐτὰς ἡμέτεραι λύσεις, εὐσύνοπτοι, καὶ εὔποροι, καὶ σαφεῖς γίνωνται. γινώσκετε γὰρ, ὅτι ἡμεῖς οὔτε μνημονικοί ἐσμεν, οὔτε ἄλλως διαιρετικοὶ καὶ ἀριθμητικοὶ, οὔτε φιλοτιμούμεθα πρὸς πᾶν τὸ ἀντιλεγόμενον ἔχειν δοκεῖν ὅτι ἂν εἴποιμεν· ἀλλὰ τοῦτο ἁπλοῦν καὶ γενναῖον ἔχομεν, ὡς ἔφη τις ἤδη τῶν παλαιῶν, ὅτι ὃ ἂν μετὰ τῆς ἀληθείας λέγηται, δεχόμεθά τε ἀσμένως καὶ περιπτυσσόμεθα· ὃ δ' ἂν μὴ οὕτως ἔχον δοκῇ, κατὰ πόδας καὶ προφανῶς ἐλέγχομεν.

* ἰσ. χρ. τοῖς

A Ceterum nos hæc in præsentia diximus ex similibus ejuſdemque generis fontibus argumenta ducentes juxta generalium conciliorum decreta, quæ neceſſe erat ſervato eorum ordine recitari, uti factum eſt. Poſt reſponſiones autem veſtras ad confirmanda ea, quæ diximus, aliorum quoque ſanctorum patrum ſententias præter has ſynodos afferemus, quas illi aut mutuas epiſtolas ſcribendo, aut publice docendo, aut privatim dogmata explanando protulerunt. Rogamus autem vos, ut ſummatim ac per capita diſputantium more contra objecta reſponſiones veſtras exponatis, ut noſtræ B viciſſim ſolutiones compendioſæ, faciles, dilucidæque proveniant. Noſtis enim, nos neque memoria valere, neque dividendi numerandique arte pollere; neque illud affectare, ut videamur habere quid dicamus ad omne id quod objicitur: ſed illud ſimplex & generoſum in nobis eſſe, ut quidam ex antiquis ait, quidquid cum veritate dicitur, ut libenter ſuſcipiamus & amplectamur: quod vero non ita ſe habere videtur, continuo perſpicueque refellamus. SESSIO V.

Τούτων οὕτω ῥηθέντων παρὰ τοῦ Ἐφέσου, ὁ καρδινάλιος Ἰουλιανὸς εἴρηκε ταῦτα πρὸς τὸν βασιλέα.

His ita dictis ab Epheſio, Iulianus cardinalis ſic eſt allocutus imperatorem.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Γαληνότατε βασιλεῦ, τὸ προκομισθὲν παρ' ἡμῶν σύμβολον ἐν τῇ ἑβδόμῃ συνόδῳ, ἔστιν ἐν βιβλίῳ παλαιοτάτῳ, καὶ ἀδύνατον ὑπονοῆσαι γενέσθαι τινὰ ἐναλλαγὴν ἐν αὐτῷ· ἔχομεν δὲ καὶ ἱστορικὸν ἄνδρα παλαιὸν καὶ σοφὸν γεγραφότα περὶ πολλῶν ἄλλων, καὶ δὴ καὶ περὶ τούτου διειληφότα, ὅτι τὸ σύμβολον οὕτως ἐξετέθη καὶ ἀνεγνώσθη παρὰ τῆς ἑβδόμης συνόδου· καὶ συνιστῶμεν τοῦτο καὶ ἀπὸ τῶν ἐκείνου φωνῶν. ὑμεῖς δὲ πατέρες αἰδεσιμώτατοι, ἐπειδὴ ἐζητήσατε τὴν ἀπολογίαν ἡμῶν γενέσθαι κεφαλαιώδη, καὶ σύντομον, καὶ κομματικὴν, ἀποδεχόμεθα καὶ ἡμεῖς τοῦτο. πλὴν ἵνα καὶ ὑμεῖς καθαρῶς πρὸς ἕκαστα τῶν εἰρημένων ἀποκρίνησθε, ἀνάγκη ἐστὶν ἀναγνωσθῆναι τὰ σήμερον εἰρημένα τε καὶ γεγραμμένα παρὰ τῶν νοταρίων ὑμῶν, καὶ ἀντιβληθῆναι τοῖς ἡμετέροις· εἶθ' οὕτω τῆς ἀναμνήσεως αὐτῶν γινομένης, καὶ τῆς συμφωνίας ἀναφανείσης, ἐν τῇ ἑξῆς συνελεύσει περὶ πάντων τῶν εἰρημένων ἀπολογησόμεθα.

C Sereniſſime imperator, prolatum a nobis ſymbolum in ſeptima ſynodo, ſcriptum eſt in vetuſtiſſimo codice; & impoſſibile eſt ſuſpicari, aliquam in eo factam eſſe mutationem. habemus porro & antiquum hiſtoricum virum doctum, qui quidem inter multa alia narrat hoc etiam, ſymbolum videlicet ita eſſe a ſeptima ſynodo expoſitum & lectum; quod etiam ex ejus teſtimonio probamus. Vos autem patres reverendiſſimi, quoniam petiiſtis, ut noſtra reſponſio fiat ſummatim, ſitque brevis & diſtincta commatibus, hoc idem & nobis placet. Verum ut vos etiam ad ſingula clare poſſitis reſpondere, neceſſe eſt, ut dicta D & ſcripta hodie a veſtris notariis, legantur, & cum noſtris conferantur: atque ita iis memoria repetitis, & perſpecta eorum convenientia, ſequenti ſeſſione ad dicta omnia reſpondebimus. IVL. CARD.

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ϛ'.

Ὀκτωβρίου μηνὸς εἰκοστῇ, ἡμέρᾳ δευτέρᾳ, ἐγένετο.

SESSIO VI.

Die vigeſimo Octobris, feria ſecunda, habita eſt.

SESSIO VI.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. ΑΙΔΕΣΙΜΩΤΑΤΟΙ πατέρες, προχθὲς ἐποιησάμεθα τοὺς τοιούτους λόγους, ὅτε συνήλθομεν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου, ὅτι ἡμεῖς ἐπὶ τούτῳ τῷ σκοπῷ συνήχθημεν, ἐπὶ τῷ ἐξετάσαι καὶ εὑρεῖν τὴν εἰρήνην μετὰ τῆς εἰρήνης. καὶ διὰ τοῦτο χρεία, ἵνα χαρίζηται τὸ ἓν μέρος τῷ ἑτέρῳ ἐν οἷς ἐστι δέον. καὶ ὑπεσχέθημεν, ἐὰν ᾖ χρεία βιβλίων, ὅσα εἰσὶν εἰς τὴν ὑποταγὴν τοῦ μακαριωτάτου πάπα, ἵνα δώσωμεν μετὰ χαρᾶς ὡσαύτως ὑπεσχέθητε καὶ ὑμεῖς, ἐὰν ἔχητε βιβλίον, ἵνα δώσητε αὐτὸ, καὶ ἴδωμεν μίαν ὥραν. καὶ ἠξίωσα τὸν αἰδεσιμώτατον Ἐφέσου καὶ τὸν Νικαίας διὰ βιβλίον, ἵνα δανείσωσιν ἡμῖν αὐτὸ, ὁποῖον ἔχει τὰ πρακτικὰ τῆς ὀγδόης συνόδου, ἵνα ἔχωμεν αὐτὸ μίαν ὥραν, καὶ οὐδὲν ἔδωκαν αὐτό. καὶ εἰ μὲν ἐφέρετε τὸ βιβλίον, ἰδοὺ καλόν· εἰ δὲ μὴ, πέμψατε ἵνα φέρωσιν αὐτό.

E REVERENDISSIMI domini, nudiuſtertius, quando in ædem ſancti Franciſci convenimus, talem inter nos habuimus ſermonem; Nos ad eum finem conveniſſe, ut pacem cum pace perquireremus & reperiremus, ac proinde oportere partem utramque alteri, ubi opus fuerit, mutua officia præſtare: promiſimuſque, ſi opus fuerit libris quos habet beatiſſimus papa, libenter illos tradere: ſimiliter & vos promiſiſtis, ſi librum habueritis, illum daturos, qui per horam videatur a nobis. Rogavi autem reverendiſſimum Epheſium & Nicænum, ut librum nobis ad horam commodarent, qui acta ſynodi octavæ continet, & non dederunt. Si quidem igitur librum huc attuliſtis, bene eſt: ſin minus, mittite, qui illum afferant. IVL. CARD.

SESSIO VI. EPHES. Quod tunc respondi, nunc etiam dico; nihil esse impedimento, quo minus librum aliquem cum opus fuerit, ostendamus: sed difficile esse ita eum tradere, ut nos illo careamus. hunc itaque librum tradi vobis non est facile; sed si præ manibus etiam illum haberemus, nulla necessitate cogimur ad connumerandum inter œcumenicas synodos aliam synodum, quæ prorsus non est approbata, sed potius reprobata. Nam synodus hæc, de qua loquitur vestra reverentia, continet acta adversus Photium tempore Ioannis papæ & Hadriani. Postea celebrata est altera synodus, quæ Photium restituit, & priorem synodum abrogavit. Hæc synodus, quæ octava etiam est appellata, facta est sub Ioanne papa; cujus, Ioannis inquam papæ, extant pro Photio epistolæ. Porro hæc synodus egit etiam de symboli additamento, dignumque censuit, quod penitus expungeretur. Arbitramur autem, vos nec synodum, nec epistolas Ioannis papæ ignorare. Cum igitur acta illius synodi rescissa sint, justum non est illam quærere, sed potius, quæ post illam est celebrata. Itaque ex eo tempore ad hunc usque diem in magna Constantinopoleos ecclesia ita legitur: Omnibus quæ adversus sanctos patriarchas, Photium & Ignatium, scripta vel dicta sunt, anathema. Quare nec decet omnino in medium afferre ea, quæ sunt abrogata.

IVL. CARD. Volo vos hoc metu liberare, ne illud vereamini, quod sit aliquid ex octava synodo legendum. Rogamus tamen, ut liber quem petimus, afferatur. Volumus enim in sexta & septima synodo videre quidpiam: & de octava nihil dicimus.

EPHES. Quoniam dixistis opus habere, ut de sexta & septima synodo videatis quidpiam, tradimus librum. De octava vero nihil dicimus, quando & reverentia vestra hoc idem ait. & certe justum non est prætermitti œcumenicas, & inquiri particularem. Ceterum nostis, librum hunc a me datum esse domno Nicolao Constantinopoli, existimoque ejus exemplar scriptum esse a vobis: nam & illi bene notus est liber, & exscriptum puto esse ab illo.

RHOD. Ex hoc dicto volo meum sermonem instituere ad reverendissimos patres. Ex iis quæ ultimo dixistis, quatuor collegimus capita. Primo recitastis symbola, sive ut rectius loquar, symbolum. Secundo definitiones. Tertio epistolas quasdam, Vigilii scilicet, Agathonis papæ, Cælestini, & Cyrilli; ex quibus collegistis, & quatuor capita fecistis. Quarto dixistis, tantorum patrum numero & dignitate præstantium reverentia ductos, & execrationes illorum audientes, quantum minati fuerint anathema, ut ne quis addat ad ea quæ illi exposuerunt, timere vos addere, seu admittere additamentum, ut ipsi quidem vocatis, nos enim explanationem dicimus, quod in symbolo Romana canit ecclesia. Primum igitur in primo, hoc est ex recitatione symbolorum conati estis probare, quod a nobis Latinis dicitur, esse additamentum. Ex secundo vero, hoc est ex definitionibus, ostendistis non esse addendum. Ex tertio autem, magno studio voluistis demonstrare,

A Ο ἀπεκρινάμην τότε, τοῦτο καὶ νῦν λέγω· ὅτι οὐ μέλλει ἐμποδισθῆναι, ἵνα δείξωμεν βιβλίον, ὅταν ἡ χρεία. τὸ δὲ δοῦναι αὐτὸ οὕτως, ὥστε λείπειν ἀφ' ἡμῶν, ἐστὶ δύσκολον. περὶ δὲ τοῦ βιβλίου τούτου, οὐκ ἔστιν εὔκολον δοῦναι ὑμᾶς αὐτό. εἰ δὴ καὶ εἴχομεν αὐτὸ, οὐκ ἔχομεν ἀνάγκην ἵνα συναριθμήσωμεν ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις ἄλλην σύνοδον, ἥτις οὐδὲ ἐστέρχθη ὅλως, ἀλλὰ μᾶλλον ἠκυρώθη. καὶ αὕτη ἡ σύνοδος ἣν λέγει ἡ ἁγιωσύνη σου, ἔχει πράξεις κατὰ τοῦ Φωτίου, ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάπα Ἰωάννου καὶ τοῦ Ἀδριανοῦ. μετὰ ταῦτα ἐγένετο ἄλλη σύνοδος, καὶ ἀνώρθωσε τὸν Φώτιον, καὶ ἠκύρωσε τὴν πρώτην σύνοδον. αὕτη ἡ σύνοδος, ἥτις ὠνομάσθη καὶ ὀγδόη σύνοδος, B ἐγένετο ἐπὶ τοῦ πάπα Ἰωάννου, οὗ τινος πάπα Ἰωάννου αἱ ἐπιστολαὶ εὑρίσκονται ὑπὲρ τοῦ Φωτίου. ἐζήτησε δὲ ἡ σύνοδος αὕτη καὶ περὶ τῆς προσθήκης τοῦ συμβόλου, καὶ ἔκρινεν ἄξιον ἵνα ἐξαιρεθῇ παντελῶς. καὶ νομίζομεν, ὅτι οὐδὲ ὑμεῖς ἀγνοεῖτε οὔτε τὴν σύνοδον, οὔτε τὰς ἐπιστολὰς τοῦ πάπα Ἰωάννου. καὶ ἐπειδὴ ἠκυρώθησαν τὰ τῆς συνόδου ἐκείνης, οὐκ ἔστι δίκαιον ἵνα ζητῶμεν αὐτὴν, ἀλλὰ τὴν μετ' αὐτὴν μάλιστα. ἀπὸ τότε γοῦν μέχρι τοῦ νῦν ἀναγινώσκεται ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὕτως· ἅπαντα τὰ κατὰ τῶν ἁγίων πατριαρχῶν, Φωτίου, καὶ Ἰγνατίου γραφέντα ἢ λαληθέντα, ἀνάθεμα. διὰ τοῦτο ἅπερ ἀνετράπησαν, οὐδὲ πρέπει ἵνα ἔλθωσιν εἰς τὸ μέσον. C

IOYΛ. ΚΑΡΔ. Θέλω ἀπολῦσαι ὑμᾶς ἐκ τοῦ φόβου τούτου· ἵνα μὴ ἔχητε φόβον, ἵνα μηδὲν ἀναγνωσθῇ ἀπὸ τῆς ὀγδόης συνόδου· ἀξιοῦμεν δὲ, ἵνα ἔλθῃ τὸ βιβλίον ἐκεῖνο ὃ ἐζητήσαμεν· θέλομεν γὰρ ἵνα ἴδωμεν ἀπὸ τῆς ἕκτης καὶ ἑβδόμης συνόδου, καὶ περὶ τῆς ὀγδόης οὐδὲν λέγομεν.

ΕΦΕΣ. Ἐπειδὴ εἴπατε, ὅτι χρῄζετε ἵνα ἴδητε περὶ τῆς ἕκτης καὶ ἑβδόμης συνόδου, δίδομεν τὸ βιβλίον· περὶ δὲ τῆς ὀγδόης οὐδὲν λέγομεν αὐτὴν, ἐπειδὴ καὶ ἡ αἰδεσιμότης ὑμῶν λέγει τοῦτο. καὶ ἄλλως οὐ δίκαιόν ἐστιν, ἵνα ἐάσωμεν τὰς οἰκουμενικὰς, καὶ ζητῶμεν τὴν μερικήν· D ὅμως τὸ βιβλίον αὐτὸ οἴδατε, ὅτι ἔδωκα ἐγὼ ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ κύρῳ Νικολάῳ, καὶ φαίνεταί μοι ὅτι μετεγράψατε αὐτό. καὶ ἐκεῖνος πολλὰ εἶδεν αὐτὸ, καὶ νομίζω ὅτι μετέγραψεν αὐτό.

ΡΟΔ. Ἀπὸ τοῦ ῥήματος τούτου θέλω ἰθύνειν τὸν λόγον μου πρὸς τοὺς αἰδεσιμωτάτους πατέρας. ἀπὸ τῆς τελευταίας ὁμιλίας ὑμῶν ἣν ἐξέθεσθε, τέσσαρα κεφάλαια συνήξαμεν. πρῶτον, ὑμεῖς ἀνέγνωτε τὰ σύμβολα, ἢ ἵνα ὀρθότερον εἴπω, τὸ σύμβολον. δεύτερον, ἀνέγνωτε τοὺς ὅρους. τρίτον, τινὰς ἐπιστολὰς, ἤτοι Βιγιλίου, Ἀγάθωνος πάπα, καὶ Καιλεστίνου, καὶ Κυρίλλου, ἀφ' ὧν συνήξατε καὶ ἐποιήσατε κεφάλαια τέσσαρα. τέταρτον, εἰπόντες ὅτι εὐλαβούμενοι τοσούτους πατέρας τῷ πλήθει καὶ τῷ E ἀξιώματι, καὶ τὰς ἀρὰς ἐκείνων ἀκούοντες, πόσῳ ἀναθέματι ἐνέβαλον, ἵνα μηδὲν προσθῇ τις ἐν οἷς ἐκεῖνοι ἐξέθηκαν, φοβεῖσθε ὑμεῖς προσθεῖναι ἢ δέξασθαι τὴν προσθήκην, ὅπερ ὑμεῖς μὲν προσθήκην λέγετε, ἡμεῖς δὲ ἀνάπτυξιν, ἣν ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἐν τῷ συμβόλῳ ψάλλει. Πρῶτον μὲν οὖν ἐν τῷ πρώτῳ, ἤτοι ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν συμβόλων ἠναγκάσθητε δεῖξαι τὸ λεγόμενον παρ' ἡμῶν τοῖς Λατίνοις, ὅτι ἐστὶ προσθήκη. ἀπὸ δὲ τοῦ δευτέρου, ἐν οἷς ἀνέγνωτε τοὺς ὅρους, ἐδείξατε, ὅτι οὐ δεῖ προσθεῖναι. ἀπὸ δὲ τοῦ τρίτου ἐσπουδάσατε ἵνα ἀποδείξητε,

ὅτι

ANNO CHRIST. 1438. ΕΦΕΣ.

Anno Christi 1438.

Sessio VI.

ὅτι οὔτε ὀρθόν ἐστιν, οὔτε ἀναγκαῖον. ἀπὸ δὲ τούτων τῶν τριῶν συνάξαντες ἐποιήσατε τὸ τέταρτον, ὅτι δηλαδὴ τὰς ἀρὰς φοβούμενοι οὐ προσθήσετε. λείπεται τοιγαροῦν, ἵνα ἀρξώμεθα ἀπὸ τοῦ πρώτου, ὅτι ὃ λέγομεν οὐκ ἔστι προσθήκη, ἀλλ' ἔστιν ἀνάπτυξις καὶ σαφήνεια. δεύτερον, ὅτι οὐ κωλύεται ἡ ἀνάπτυξις. πρὸς δὲ τὸ τρίτον πειρασόμεθα ἀποδεῖξαι τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι, ὅτι ἐστὶ χρήσιμον, καὶ ἀναγκαῖον, καὶ ἀληθές. τέταρτον, ἀποδείξομεν ἐκ πολλῶν καὶ ἀναγκαίων λόγων, ὅτι δεῖ πάντα Χριστιανὸν πείθεσθαι τῇ ἀληθείᾳ ἐξ ἅπαντος τρόπου. καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον, ἐπειδὴ ἐζητήθη παρὰ τῆς αἰδεσιμότητος ὑμῶν, ἵνα λέγηται ἕκαστον κεφάλαιον συνόπτως καὶ καλῶς, λέγω οὕτως· Οὐδεμία ἔκθεσις, ἀνάπτυξις; ἢ σαφήνειά τινος ἐπιστήμης ἢ μαθήματος, ῥηθείη ἂν προσθήκη· ἀλλὰ τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, λεγόμενον ἐν τῷ συμβόλῳ, ἐμπεριέχεται τῇ, καὶ τοῦ πατρὸς, φωνῇ, ἐξήγησις ὂν αὐτῆς καὶ ἀνάπτυξις· οὐκ ἄρα ἐστὶ προσθήκη· ἡ τοιαύτη ἀκολουθία καὶ ὁ τοιοῦτος συλλογισμὸς ἄριστός ἐστι, καὶ οὐ δύναται ἀρνηθῆναι. λείπεται δεῖξαι τὴν μείζονα τούτου τοῦ συλλογισμοῦ καὶ τὴν ἐλάττονα. ἡ μείζων ἀποδείκνυται τοῦτον τὸν τρόπον. τὸ προστιθέμενόν τινι προστίθεται ἔξωθεν. τοῦτον τὸν τρόπον νοοῦσι καὶ οἱ φιλόσοφοι, καὶ μάλιστα ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς, ὅπου ἐκεῖνος λέγει περὶ θρέψεως· λέγει γάρ· ἀνάγκη τὸ τρεφόμενον τρέφεσθαι προστιθεμένου τινὸς ἔξωθεν. εἰ δὲ πᾶσα πρόσθεσις ἔξωθεν, ἡ δ' ἀνάπτυξις καὶ σαφήνεια οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐγκειμένων, ἕπεται, ὁσάκις γίνεται ἔκθεσις ἢ ἀνάπτυξις ἐπιστήμης τινὸς ἐμπεριεχομένης τῷ προϋποκειμένῳ, μὴ εἶναι προσθήκην. ἐπεὶ καὶ ἄλλως ἀκολουθεῖ πολλὰ ἄτοπα, ἐὰν δῶμεν τοῦτο, ὅτι πᾶσα ἀνάπτυξις ἢ σαφήνειά ἐστι προσθήκη. δώσομεν οὕτω τὴν ἱερὰν γραφὴν δέξασθαι προσθήκας πολλάς. τῶν γὰρ κατὰ Νίκαιαν συνελθόντων πατέρων ἐκθέντων τὸ ἑαυτῶν σύμβολον ὡς ἐξέθεντο, οἱ πατέρες οἱ συνελθόντες ἐν τῇ δευτέρᾳ οἰκουμενικῇ συνόδῳ, ἐποίησαν προσθήκην δοκοῦσαν· ὅμως εἶπον, ὅτι ἐστὶν αὐτὰ ἅπερ εἶπον οἱ πρώην πατέρες. καὶ τούτων μάρτυς ὁ καὶ παρὼν ἐν ταύτῃ θεολόγος Γρηγόριος, γράφων πρὸς Κληδόνιον οὕτως· Ἡμεῖς τῆς κατὰ Νίκαιαν πίστεως τῶν ἁγίων πατέρων τῶν ἐκεῖ συνελθόντων ἐπὶ καθαιρέσει τῆς Ἀρειανικῆς αἱρέσεως, οὐδὲν οὔτε προετιμήσαμεν πώποτε, οὔτε προτιμᾶν δυνάμεθα· ἀλλ' ἐκείνης ἐσμὲν τῆς πίστεως καὶ ἐσόμεθα, προσδιαρθροῦντες τὸ ἐλλιπῶς εἰρημένον περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, διὰ τὸ μὴ κεκινῆσθαι τηνικαῦτα τοῦτο τὸ ζήτημα, ὅτι μιᾶς θεότητος εἰδέναι χρὴ τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, Θεὸν καὶ τὸ πνεῦμα γινώσκοντας.

Ἀπὸ τούτων ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι εἰ καὶ πολλὰ ἐξετέθησαν ἐν τῇ δευτέρᾳ συνόδῳ, ἀλλ' οὖν οὐκ ἦσαν προσθήκη, ἀλλ' ἀνάπτυξις καὶ σαφήνεια. καίτοιγε ἐν τῷ τῆς πρώτης συμβόλῳ οὐκ ἐλέγετο, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων. ἀλλ' οὐδὲ ἐλέγετο, τὸν υἱὸν γεννηθῆναι πρὸ πάντων τῶν αἰώνων. ἀλλ' οὐδὲ Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ. ἀλλ' οὐδὲ, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κύριον καὶ ζωοποιόν· ὅμως οἱ ἐν τῇ δευτέρᾳ θέντες τὰ τοιαῦτα οὐκ ἐλογίσαντο προσθεῖναι οὐδέν· καὶ ὡς οὐδεμιᾶς γενομένης προσθήκης ὁ μακάριος Γρηγόριος λέγει, μηδὲν ἄλλο πιστεύειν, ἢ ὅπερ εἶπον οἱ πατέρες οἱ κατὰ Νίκαιαν.

nec recte se habere, nec esse necessarium. Ex his vero tribus colligentes, quartum formastis, quod scilicet execrationum timore non adjicietis. Superest igitur ut a primo ordiamur, quod non sit additio, sed explanatio & declaratio, quod dicimus. Secũdo, quod non sit interdicta explanatio. Ad tertium, Deo bene juvante conabimur demonstrare, esse utile, & necessarium, & verum. Quarto, multis & necessariis rationibus demonstrabimus, omnem Christianum debere omnino veritatem amplecti. Et ad primum quidem, quoniam a reverentia vestra postulatum est, ut singula capita compendiose apteque proponantur; sic dico: Nulla expositio, explanatio, seu declaratio alicujus scientiæ vel disciplinæ, dicenda est additio; sed vox illa in symbolo, Filioque, continetur in altera voce, scilicet ex Patre, cum sit explanatio, & explicatio illius; non est ergo additio. Hujusmodi consequentia & syllogismus est optimus, nec potest negari. probanda jam est major & minor hujus syllogismi. major hoc modo demonstratur. Quod alicui additur, extrinsecus additur: ita sentiunt philosophi, & præsertim Aristoteles in libro de generatione & corruptione, ubi de nutritione ait: Necesse est, quod nutritur, ali addito extrinsecus aliquo. Si ergo omnis additio extrinsecus fit; explanatio vero & explicatio non extrinsecus, sed ex iis quæ in textu jacent; sequitur quotiescumque fit expositio, vel explicatio alicujus scientiæ, quæ in præjacente contineatur, non esse additionem. Alioquin multa sequerentur absurda. Nam si demus, omnem explicationem seu declarationem esse additionem, hoc pacto concedemus, ad sacram scripturam multas accessisse adjectiones. Cum enim patres, qui Nicæam convenerunt, suum exposuerint symbolum ut exposuere, patres qui secundum generale celebrarunt concilium, addidisse aliquid videntur: nihilo minus tamen dixerunt, eadem esse, quæ priores dixere patres. Hujus rei testis est, qui synodo illi interfuit, Gregorius theologus scribens ad Cledonium ita: Nos fidei, quam sancti patres Nicæam convenientes exposuere ad improbandam Arianam hæresin, nihil unquam aut prætulimus, aut præferre possumus: sed illam tenemus ac tenebimus fidem, dilucidius explicantes, quod de Spiritu sancto minus declaratum est, nondum enim mota erat hæc quæstio: quandoquidem unius deitatis oportet intelligere Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum, Deum agnoscendo & Spiritum.

1. de gener. cap. 38.

Ex his ipsi dicimus, etsi multa exposita sunt in secunda synodo, non fuere tamen additamentum, sed explicatio & expositio. Nam in symbolo primæ non dicebatur, Visibilium omnium & invisibilium; nec etiam illud, Filium natum ante omnia sæcula; nec illud, Deum verum de Deo vero; nec, Spiritum sanctum dominum & vivificantem: & tamen secundæ synodi patres positis illis vocibus nihil se addidisse arbitrati sunt, atque ut nulla facta additione beatus Gregorius, nihil ait se credere, quam quod dixerunt patres Nicæni.

A Quinimo, si rem exacte velitis perpendere, nulla fuit insequens synodus, quæ non detraxerit, aut adjecerit. Nam in secunda sublatum est illud a priore positum, Ex substantia Patris. Rursus, quarta loco ejus, quod in primo symbolo dicebatur, Natum ex Patre, hoc est ex substantia Patris, dixit; consubstantialem Patri secundum deitatem, & consubstantialem nobis secundum humanitatem; opinioni Eutychis contraria statuentes. Liquet igitur non esse additamentum, si quis explicet aliquid, sed declarationem. hoc idem probare volumus ex testimonio & dicto vestræ reverentiæ. Nam dominus Ephesius ad id respondens, quod ipsemet objecerat, cum velut ex alterius B persona quæsisset; Cur patres tertiæ synodi non meminerint symboli secundæ, sed primæ tantum; optime doctissimeque occurrit, dicens, quod sint ambo illa ut unum, & nihil differant: cum tamen multæ sint additæ, ut palam est, & syllabæ & dictiones, quæ non fuere additamenta, quoniam eumdem sensum exprimebant. Ex his itaque omnibus perspicuum fit, veram esse majorem, scilicet, nullam declarationem sive explanationem esse vel dici additionem. Restat minor probanda, quæ plus etiam laboris desiderat: videlicet, sed vox illa, ex C Filio, expositio & declaratio est; ita ut dum Spiritus sanctus dicitur ex Patre procedere, simul etiam intelligatur, ex Filio: ad quod non alias afferam probationes, quam sanctorum vestrorum: demonstraboque in minore, procedere ex Filio æque ut ex Patre, & ostendam per sanctos vestros. Nam beatus Cyrillus homilia in illud Ioannis: *Ego rogabo Patrem, & alium Paracletum mittet vobis:* (Ioan. 14.) Cum enim, inquit, essentialia Dei Patris bona participet Filius, habet etiam eodem modo Spiritum, quod Pater habere intelligitur, non superadditum, non D extrinsecus: stultum enim, vel potius insanum est ita sentire: sed quemadmodum unusquisque nostrum proprium in seipso continet spiritum, & ex intimis visceribus foras effundit: propterea enim corporaliter insufflavit illum salvator, ut ostenderet, ita ex divina substantia ut (Ioan. 20.) Deum decet, effundi quod ex ipsa est, sicut ex ore humano prodit halitus corporaliter. Ex his concludit, Filium eo quod habeat omnia naturalia & essentialia Patris bona, habere etiam, ut producat Spiritum sicut & Pater, manentibus proprietatibus personalibus. Ex quo E sequitur, Filium ita se habere ad Spiritum, ut Pater. Et ne quis existimet, de spirituali quopiam dono, non de ipso Spiritu id dici, salvator noster declarat iis verbis: *Accipite Spiritum sanctum;* (Ibidem.) sed positum erat ex tertio supposito, Spiritum cum addito significare unam ex divinis personis; Sequitur ergo, Spiritum æque a Filio procedere, atque a Patre. Sed dixerit fortasse quispiam, proprietatem esse quid absolutum & per se, atque ita illud non intelligi de persona Spiritus.

A μᾶλλον μὲν οὖν εἰ βούλεσθε ἀκριβῶς καταvοῆσαι, οὐδεμία ἐγένετο ἑπομένως σύνοδος, ἥ τις οὔτε ἀφεῖλεν, οὔτε προσέθηκε. καὶ γὰρ ἐν μὲν τῇ δευτέρᾳ ἀφηρέθη τὸ, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, ἀπὸ τῆς πρώτης. καὶ αὖθις ἡ τετάρτη ἀντὶ τούτου ὅπερ ἐλέγετο ἐν τῷ πρώτῳ συμβόλῳ· γεννηθέντα ἐκ τοῦ πατρὸς, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, εἶπον ἐκεῖνοι· ὁμοούσιον τῷ πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· ἐναντιούμενοι τῇ δόξῃ τοῦ Εὐτυχοῦς. φαίνεται ἄρα τὸ ποιῆσαί τινος πράγματος ἔκθεσιν, ἢ ἀνάπτυξιν, οὐκ ἔστι προσθήκη, ἀλλὰ σαφήνεια. τοῦτο βουλόμεθα δεῖξαι διὰ μαρτυρίας καὶ ῥητοῦ τῆς ὑμῶν αἰδεσιμότητος. ὁ κύριος γὰρ ὁ Ἐφέσου ὡς ἐξ ἀνθυποφορᾶς τὸν λόγον ποιούμενος, ἐζήτησεν B ἕτερον ἐπενδυόμενος πρόσωπον· τίνος χάριν οἱ ἐν τῇ τρίτῃ οὐκ ἐποιήσαντο μνείαν τοῦ τῆς δευτέρας συμβόλου, ἀλλὰ τοῦ τῆς πρώτης μόνου. καὶ λύσας ἄριστα καὶ σαφέστατα τὴν ἀπορίαν εἶπε, διὰ τὸ εἶναι ἄμφω ταῦτα ὡς ἓν, καὶ μηδὲν διαφέρειν· καίτοιγε προσετέθησαν πολλὰ, ὡς φαίνεται, καὶ ἐν συλλαβαῖς καὶ ἐν λέξεσιν, ἃ οὐκ ἦσαν ὡς ἔοικε προσθῆκαι, διὰ τὸ εἰς τὸν αὐτὸν νοῦν φέρειν. Ἐκ τούτων οὖν ἁπάντων ἀναφαίνεται εἶναι φανερὰν τὴν μείζονα, δηλαδὴ, μὴ εἶναι μηδὲ λέγεσθαι προσθήκην μηδεμίαν σαφήνειαν ἢ ἀνάπτυξιν· λείπεται ἤδη ἀποδεῖξαι τὴν ἐλάττονα, ἐν ᾗ καὶ πλείων κόπος, ἤτοι, τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἐξήγησίς C ἐστι καὶ σαφήνεια· ὥστε δηλονότι, ἐν οἷς λέγεται ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἅμα νοεῖσθαι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ· καὶ πρὸς τοῦτο οὐ προσοίσω ἄλλας ἀποδείξεις, ἢ τῶν ὑμετέρων ἁγίων· καὶ ἀποδείξω ἐν τῇ * μείζονι, ὅτι ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ υἱοῦ καθὼς καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ δείξω ἐκ τῶν ὑμετέρων ἁγίων· Ὁ γὰρ μακάριος Κύριλλος ἐν τῇ κατὰ Ἰωάννην ὁμιλίᾳ, ὅπου λέγεται· ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα, καὶ ἄλλον παράκλητον πέμψαι ὑμῖν, λέγει· Τῶν γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς οὐσιωδῶν ἀγαθῶν ὑπάρχων ὁ υἱὸς κοινωνὸς, ἔχει καὶ τὸ πνεῦμα κατὰ τοῦτον D τὸν τρόπον, καθ' ὅνπερ ἂν νοοῖτο καὶ ὁ πατὴρ, οὐκ ἐπακτὸν, οὐδὲ ἔξωθεν· εὔηθες γὰρ, μᾶλλον δὲ μανικὸν τὸ οὕτω φρονεῖν· ἀλλ' ὥσπερ καὶ ἡμῶν ἕκαστος τὸ ἴδιον ἐν ἑαυτῷ πνεῦμα συνέχει, καὶ ἐκ τῶν ἐνδοτάτων σπλάγχνων εἰς τὰ ἔξω προχέει· διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ σωματικῶς αὐτὸ ἐνεφύσησεν ὁ σωτὴρ, δεικνὺς, ὅτι καθάπερ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ἀνθρωπίνου πρόεισι τὸ πνεῦμα σωματικῶς, οὕτω καὶ ἐκ τῆς θείας οὐσίας θεοπρεπῶς προχεῖται τὸ ἐξ αὐτῆς. Ἀπὸ τούτων συμπεραίνει, ὅτι ἐπειδὴ ὁ υἱὸς ἔχει πάντα τὰ τοῦ πατρὸς ἀγαθὰ κατὰ φύσιν καὶ οὐσιώδη, ἔχει καὶ τὸ ἐκπορεύειν τὸ πνεῦμα καθὼς καὶ ὁ πατὴρ, μενόντων τῶν προσωπικῶν ἰδιωμάτων. ἐξ ὧν ἕ- E πεται ἔχειν τὸν υἱὸν πρὸς τὸ πνεῦμα, ὥσπερ καὶ τὸν πατέρα. καὶ ἵνα μή τις νομίσῃ περὶ πνευματικοῦ τινος χαρίσματος, ἀλλ' οὐχὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ πνεύματος λέγειν, τοῦτο ὁ σωτὴρ ἡμῶν σαφηνίζει ἐν ἐκείνῳ τῷ ῥητῷ, τῷ, λάβετε πνεῦμα ἅγιον. ἀλλ' ἐκ τῆς τρίτης ὑποθέσεως ὑπέκειτο, ὅτι τὸ πνεῦμα μετὰ τῆς προσθήκης τὸ ἓν τῶν θείων προσώπων δηλοῖ, ἕπεται ἄρα τὸν υἱὸν ἐκπορεύειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς καὶ ὁ πατήρ. καὶ ἴσως εἴποι τις, ὅτι τὸ ἰδίωμά ἐστιν ἀπολελυμένον καὶ καθ' ἑαυτὸ, καὶ οὐ νοεῖται ἐκεῖνο περὶ τῆς τοῦ πνεύματος ὑποστάσεως·

* ἴσ. ἐλάττονι.

ἀλλ'

ANNO CHRISTI 1438.

ἀλλ' ἡμεῖς πρὸς τὸ δεῖξαι τὸ ἐναντίον τούτου, καὶ ὅτι περὶ τῆς τοῦ πνεύματος ὑποστάσεώς ἐστιν ὁ λόγος, προσάξομεν ἄλλον μάρτυρα τὸν μέγαν Βασίλειον· ὅστις ἀποδείξει ὑμῖν τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱὸν, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὕτως ἔχειν, ὥστε μηδενὶ τρόπῳ τὸν πατέρα νοεῖσθαι μὴ συννοουμένου τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος· μηδὲ τὸν υἱὸν μὴ συννοουμένου τοῦ πνεύματος. Ὁ τὸ πνεῦμα νοήσας, φησὶν, αὐτό τε ἐφ' ἑαυτοῦ ἐνόησε, καὶ τὸν οὗ ἐστι πνεῦμα, καὶ τὸν υἱὸν τῇ διανοίᾳ συμπαρεδέξατο. ὁ δὲ τοῦτον λαβὼν, τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα οὐκ ἀπεμέρισεν· ἀλλ' ἀκολούθως μὲν κατὰ τὴν τάξιν, συνημμένως δὲ κατὰ τὴν φύσιν τῶν τριῶν κατὰ ταυτὸ συγκεκραμένων, ἐν ἑαυτῷ τὴν πίστιν ἀνετυπώσατο. καὶ ὁ τὸ πνεῦμα μόνον εἰπὼν, συμπεριέλαβε τῇ ὁμολογίᾳ καὶ τὸν οὗ ἐστι πνεῦμα. καὶ ἐπειδὴ τοῦ Χριστοῦ ἐστι τὸ πνεῦμα, καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, ὥσπερ ἐξ ἁλύσεως ὁ τοῦ ἑνὸς ἄκρου ἁψάμενος καὶ τὸ ἕτερον ἄκρον συνεπεσπάσατο, οὕτως ὁ τὸ πνεῦμα ἑλκύσας, δι' αὐτοῦ καὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν συνεφελκύσατο. καὶ τὸν υἱὸν εἴ τις λάβῃ, ἕξει αὐτὸν ἑκατέρωθεν, πῇ μὲν τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, πῇ δὲ τὸ ἴδιον πνεῦμα συνεπαγόμενον· οὐ γάρ ἐστιν ἐπινοῆσαι τομὴν ἢ διαίρεσιν, ἢ υἱὸν χωρὶς πατρὸς νοηθῆναι, ἢ τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ διαζευχθῆναι.

Αἰδεσιμώτατοι πατέρες, οὕτως ἔχουσι τὰ θεῖα πρόσωπα πρὸς ἄλληλα, ὥστε νοεῖσθαι καὶ τὰ ἄλλα πρόσωπα νοουμένου τούτων ἑνός. ὥστε συμβαίνει, ὅστις νοεῖ τὸν πατέρα ὅτι προβάλλει τὸ πνεῦμα, ἀνάγκη νοεῖν προβάλλειν αὐτὸ καὶ τὸν υἱόν. καὶ ἵνα μὴ δόξῃ δυσχερὴς καὶ ἄπιστος ὁ ἡμέτερος λόγος, θέλω προσάξαι τὸν αὐτὸν Βασίλειον μάρτυρα, λέγοντα ἐν τῷ περὶ πίστεως λόγῳ· ὅτι ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἔχει καὶ ὁ υἱὸς, σωζομένου ὅτι ὁ υἱὸς οὐκ ἔστι πατήρ. πάντα ἐστὶν ὁ υἱὸς ὅσα καὶ ὁ πατὴρ, δίχα τοῦ εἶναι μόνον πατήρ. Πατέρα εἶπον καὶ υἱόν· φύλασσέ μοι ταύτας τὰς ἰδιότητας. μένων οὖν ὁ υἱὸς ἐν τῷ εἶναι υἱὸς, πάντα ἐστὶν ὅσα καὶ ὁ πατὴρ κατὰ τὴν αὐτοῦ φωνὴν τοῦ κυρίου εἰπόντος· ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστι. τῷ ὄντι γὰρ τῆς εἰκόνος ἐστὶ πάντα, ὅσα πρόσεστι τῷ πρωτοτύπῳ. Οἱ αἰδεσιμώτατοι πατέρες σὺν ἐμοὶ λέγουσιν ὅσα ἐγὼ, συμφωνοῦσιν ἐμοί. φαίνεται οὖν πανταχόθεν, ὅτι τὸ προβάλλειν ἐστὶ κοινὸν πατρὶ καὶ υἱῷ. ἡμεῖς πολλὰ καὶ σαφῆ καὶ δῆλα περὶ τῆς αὐτῆς ὕλης εἴχομεν καὶ ἄλλα εἰπεῖν, καὶ δεῖξαι ὅτι ἐν τῷ λέγεσθαι, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ πατρὸς, νοεῖται ἐκπορεύεσθαι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ· ἀλλ' ἀρκεῖ ταῦτα. ἡ ὥρα βραχεῖά ἐστι· ταμιευσόμεθα ἐν ἑτέρᾳ συνελεύσει. θελήσαι ὁ Θεὸς ἀφελεῖν τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ ἔχειν ἡμᾶς λέγειν ταῦτα, ἢ περὶ τῶν τοιούτων συζητεῖν. Ἀλλ' ἐπανέρχομαι ὅθεν ἐξέβην· ἔλεγον μὴ εἶναι προσθήκην, ἐπειδὴ πᾶσα ἀνάπτυξις ἢ σαφήνεια οὐκ ἔστι προσθήκη. ἐν αὐτῇ τῇ ἐλάττονι ἡμεῖς * ἀποδείξομεν, ἐν τῷ λέγειν τὸν πατέρα ἐκπορεύειν τὸ πνεῦμα, νοεῖσθαι τοῦτο ἐκπορεύειν καὶ τὸν υἱόν· ὅθεν ἕπεται, τὸ τεθὲν ἐν τῷ συμβόλῳ μὴ εἶναι προσθήκην, ἀλλ' ἀνάπτυξιν. Ἐπὶ τὸ δεύτερον ἔλθωμεν, ὅπερ ἦν, ὃ καλεῖτε προσθήκην, ἡμεῖς δὲ οὐ, ἀλλὰ σαφήνειαν, μὴ εἶναι κεκωλυμένον. εἰ γὰρ ἦν προσθήκη, ὅπερ οὐ

* ἴσ. ἀπεδείξαμεν,

SESSIO VI.

Verum nos ad probandum contrarium, & ostendendum sermonem esse de persona Spiritus, alium testem afferemus magnum Basilium, qui vobis demonstrabit, Patrem & Filium & Spiritum sanctum ita se habere, ut nullo modo Pater intelligatur, quin simul Filius & Spiritus intelligantur: neque Filium, quin simul Spiritus intelligatur. Qui Spiritum, inquit, intellexit, & ipsum per se intellexit, simulque illum, cujus est Spiritus, & Filium mente apprehendit: qui vero hunc apprehendit, Spiritum a Filio non sejunxit: sed servata quidem serie propter ordinem, conjunctim vero propter naturalem trium simul unitorum communionem, fidem in se ipso formavit. Et qui Spiritum tantummodo dixit, confessione sua simul comprehendit & illum, cujus est Spiritus. Et quoniam Christi est Spiritus, & ex Deo, ut inquit apostolus, quod in catena contingit, ut qui unum extremum trahit annulum, simul etiam attrahat alterum extremum; ita qui traxit Spiritum, Patrem quoque & Filium simul per ipsum attraxit. Filium quoque si quis accipiat, habebit ex utraque parte, hinc quidem Patrem, inde vero proprium Spiritum secum afferentem: neque enim licet excogitare sectionem vel divisionem, aut Filium intelligi sine Patre, aut Spiritum disjungi a Filio.

Epistola ad Gregorium fratrem de differentia subst. & hypost.

Rom. 8.

Reverendissimi patres, ita se habent inter se divinæ personæ, ut una illarum cogitatione apprehensa ceteræ quoque intelligantur. Itaque, ut qui intelligit Spiritum produci a Patre, necessario intelligat, eumdem produci quoque a Filio. Et ne difficile & incredibile videatur quod dicimus, eumdem Basilium volo testem adducere in sermone de fide dicentem: Quæcumque habet Pater, habet & Filius, nisi quod Filius non est Pater. Omnia est Filius, quæcumque Pater, eo uno dempto, quod non est Pater. Patrem dixi & Filium: has mihi serva proprietates. manens igitur Filius in esse Filii, omnia est quæcumq; Pater, secundum ipsius domini vocem dicentis: *Quæcumque habet Pater, mea sunt:* quia profecto imaginis sunt ea omnia, quæ insunt prototypo. Reverendissimi domini dicunt, quæ ipse dico, mecumque conveniunt. Liquet igitur omni ex parte, spirationem esse communem Patri & Filio. Nos alia multa & clara & manifesta de hac materia possemus proferre, ac ostendere, Spiritus sancti productionem intelligi etiam ex Filio, cum dicitur procedere a Patre; sed hæc sint satis: tempus breve est: in aliam sessionem hæc differemus. Utinam Deus hæc dicendi, deque his disputandi causam tollat. sed redeo, unde sum digressus. Dicebam non esse additionem, quandoquidem omnis explicatio seu declaratio non est additio. Nos in ipsa minore demonstravimus, cum Pater dicitur spirare Spiritum, intelligi etiam Filium spirare eumdem. Ex quo sequitur, quod est positum in symbolo, non esse additamentum, sed interpretamentum. Veniamus ad secundum, quod erat, ut vos quidem dicitis, additamentum, nos vero haud ita, sed declarationem non esse interdictam. Si enim esset additamentum, quod negamus,

Ioan. 16.

Sessio VI. *Anno Christi 1438.*

negamus, certe non nisi extrinsecus esset; A talis vero additio literæ, seu dictionis neque in sacra scriptura veteri aut nova, neque in decretis patrum, neque in dictis synodorum, ut Deo favente demonstrabimus, interdicta videtur; non est ergo interdicta. Quod si quis dixerit interdictum esse, & literam & vocem addi ad scripturam, multa sequentur absurda. Primo quidem, patres omnes, quicumque in re fidei quidquam adjecerunt, subesse anathemati, cum iis addiderint, quæ ante illos erant. Deinde sanctus Paulus in epistola ad Galatas ait: *Si quis vobis euangelizaverit præter id, quod accepistis, anathema sit.* B Et tamen & Paulo, & verbis ejus, & reliquæ scripturæ multa sunt addita. Et sancti patres Nicæni multa dixere, quæ non habentur in symbolo sanctorum apostolorum; quemadmodum patres secundæ synodi ad ea quæ dixere priores; & qui Ephesum convenerunt ad ea, quæ dixerunt patres secundæ, addiderunt. Itaque additamentum ad ea fieri, non explanationem prohibetur. Si enim omnino literam sequitur necessitas, multo etiam majus sequeretur absurdum, nos versari scilicet in peccato mortali. Idem namque Paulus in secunda ad Corinthios epistola dicit, literam occidere, spiritum vivificare: C qui a Paulo idcirco reprehenduntur, quia Iudaicum sensum habebant: non est ergo respiciendum ad ea, quæ occidunt. Præterea hoc est contra vestros doctores. Nam beatus Gregorius theologus, de verbis, inquit, nequaquam concertabimus, dum ad eumdem sensum syllabæ ducant. Et doctor vester Gregorius Palamas, quem vos magni facitis, hoc idem ait: De vocibus, dicens, parum curo; non enim in solis vocibus, sed in rebus consistit pietas juxta Gregorium theologum: dogmata & res mihi curæ sunt: D & si quis in re conveniat, contra voces non pugno. Reverendissimi patres, cum doctor ille de verbis non sit solicitus, nec vos debetis esse soliciti. Si vero dicitis, patres hoc voluisse, qui in synodis fieri hoc vetuerunt, ad hoc opportune respondebo. In præsens tamen ita dico: Quod non sit de vocibus & syllabis expostulandum, modico utar exemplo. Certe hoc ipsum symbolum nos quidem Latine dicimus, vos autem Græce, & aliter alii; & multa est vocum inter nos differentia; quia tamen convenimus in sensu, nulla id lege non licet. Dicamus & aliam rationem ex philosophia desumptam. E In unaquaque scientia & arte videmus, danda esse principia & axiomata, in quibus virtute omnia continentur quæ post illa sunt, atque ipsæ conclusiones: doctores tamen iis non contenti exponunt per syllogismos, per argumenta, per inductionem, & alia exempla; & nemo dicit, aliam hæc esse scientiam: testis est Aristoteles posteriorum analyticorum libro secundo: Quæ sunt post principia, dum ab iis originem ducant, virtute continentur in illis. Habemus etiam nos communia principia & axiomata theologica;

Cap. 1. *Cap. 3.* *Oratione in epiph.*

A λεγόμενον, οὐκ ἂν ἦν εἰ μὴ ἔξωθεν· τοιαύτη δὲ προσθήκη γράμματος ἢ λέξεως οὔτε ἐν ἱερᾷ γραφῇ τῇ παλαιᾷ ἢ τῇ νέᾳ, οὔτε ἐν τοῖς ὅροις τῶν πατέρων, ἢ τοῖς ῥητοῖς τῶν συνόδων, καθὼς ἀποδείξομεν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ, φαίνεται εἶναι κεκωλυμένη. ἄρα οὐ κεκώλυται. εἰ δέ τις εἴποι· καὶ γράμμα καὶ λέξιν κεκώλυται προσθεῖναι ἐν τῇ γραφῇ, πολλὰ ἄτοπα ἕψονται. πρῶτον μὲν πάντας τοὺς πατέρας, ὅσοι προσέθηκαν ἐν τῇ ὑποθέσει τῆς πίστεως, ἀνάθεμα εἶναι, προστιθέντας τοῖς πρὸ αὐτῶν. ἔπειτα δὲ καὶ ὁ ἅγιος Παῦλος λέγει πρὸς Γαλάτας· εἴ τις εὐαγγελίζεται ὑμᾶς, B παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. ἀλλὰ μὴν καὶ Παύλῳ, καὶ τοῖς αὐτοῦ ῥήμασι, καὶ ἄλλῃ γραφῇ πολλὰ προσετέθη· καὶ οἱ ἅγιοι πατέρες οἱ ἐν Νικαίᾳ πολλὰ εἶπον, ἅτινα οὐ κεῖνται ἐν τῷ συμβόλῳ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ὥσπερ οἱ ἐν τῇ δευτέρᾳ τοῖς ἐν τῇ πρώτῃ, καὶ οἱ ἐν Ἐφέσῳ τοῖς ἐν τῇ δευτέρᾳ. ὥστε προσθήκη κωλύεται ἐν αὐτοῖς, ἡ δ' ἀνάπτυξις οὔ. εἰ γὰρ ὅλως ἀκολουθεῖ ἀνάγκη τῷ γράμματι, ἔτι μᾶλλον μεῖζον ἀτόπημα παρηκολούθησεν ἄν, ἡμᾶς δηλονότι εἶναι ἐν ἁμαρτήματι θανασίμῳ. λέγει γὰρ ὁ αὐτὸς Παῦλος ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς Κορινθίους, ὅτι τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ· οἵ τινες παρὰ τοῦ Παύλου κατὰ τοῦτο ἐλέγχονται, ὡς τῶν Ἰου- C δαίων ὄν· οὐ χρὴ λοιπὸν ἀποβλέπειν πρὸς ἃ ἀποκτείνουσιν. ἔτι καὶ τοῦτό ἐστιν ἐναντίον τῶν ὑμετέρων διδασκάλων· ὁ μακάριος γὰρ Γρηγόριος ὁ θεολόγος λέγει· περὶ τῶν ὀνομάτων οὐ ζυγομαχήσομεν, ἕως ἂν αἱ συλλαβαὶ πρὸς τὸν αὐτὸν νοῦν φέρωσι. καὶ ὁ ὑμέτερος διδάσκαλος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ὃν ὑμεῖς περὶ πλείονος ποιεῖσθε, τὸ αὐτὸ λέγει, λέγων· Λέξεων ἐμοὶ λόγος ὀλίγος· οὐ γὰρ ἐν ῥήμασι μόνον, ἀλλ' ἐν πράγμασιν ἡ εὐσέβεια, κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον· περὶ δογμάτων δὲ καὶ πραγμάτων ποιοῦμαι λόγον, κἄν D τις ἐπὶ τῶν πραγμάτων συμφωνῇ, πρὸς τὰς λέξεις οὐ διαφέρομαι. Ἐπειδὴ πατέρες αἰδεσιμώτατοι, ὁ διδάσκαλος ἐκεῖνος οὐ ποιεῖται φροντίδα λέξεων, οὐδ' ὑμεῖς ὀφείλετε περὶ λέξεων ποιεῖσθαι λόγον. εἰ δὲ λέγετε, ὅτι οἱ πατέρες ἐποίησαν τοῦτο οἱ ἐν ταῖς συνόδοις τοῦτο κωλύσαντες, ἐν ἰδίῳ καιρῷ ἀπολογήσομαι. ἀλλὰ κατὰ τὸ παρὸν λέξομεν τοῦτον τὸν τρόπον· ὡς οὐ χρὴ ἐγκαλεῖσθαι λέξεσι καὶ συλλαβαῖς, παραδείγματι μικρῷ χρήσομαι· οἷον, τὸ σύμβολον τοῦτο ἡμεῖς μὲν Ῥωμαϊστὶ λέγομεν, ὑμεῖς δὲ Ἑλληνιστί, καὶ ἄλλοι ἄλλως· καὶ ἐν ταῖς λέξεσι πολὺ διαφέρομεν· ἀλλ' ὅμως διότι τοῖς νοήμασι συνερχόμεθα, οὐδεμία κώλυσις ἐστίν. εἴπωμεν καὶ ἕτε- E ρον λόγον ἁπτόμενον καὶ φιλοσόφου λόγου. ὁρῶμεν ἐν ἑκάστῃ ἐπιστήμῃ καὶ τέχνῃ, ὅτι χρὴ διδόναι καὶ ἀρχὰς καὶ ἀξιώματα, ἅτινα συνέχουσι δυνάμει τὰ πάντα καὶ περιέχουσι δυνάμει πάντα τὰ μετ' αὐτὰ καὶ τὰ συμπεράσματα, καὶ οἱ διδάσκαλοι ὅμως οὐκ ἀρκούμενοι ἐξηγοῦνται διὰ συλλογισμῶν, δι' ἐπιχειρημάτων, δι' ἐπαγωγῆς καὶ ἑτέρων παραδειγμάτων, καὶ οὐδεὶς λέγει εἶναι ἑτέραν ἐπιστήμην. καὶ μάρτυς ὁ Ἀριστοτέλης ἐν δευτέρῳ τῶν δευτέρων ἀναλυτικῶν· τὰ μετὰ τὰς ἀρχάς, ἕως ἂν εἰς τὴν αὐτὴν ἀρχὴν φέρωσι, δυνάμει ἐν αὐταῖς ἐμπεριέχονται. ἔχομεν οὖν καὶ ἡμεῖς κοινὰς ἀρχὰς καὶ ἀξιώματα θεολογικά, ἅτινά

Anno Christi 1438.

ἅτινά εἰσι κοινὰ ἀμφοτέροις, καὶ παρ' ἀμφοτέρων πιστεύονται. ἐκ τούτων οὖν ἔστι δεῖξαι, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ὅθεν ἐκ τούτων ἀναφαίνεται πάντων, μὴ εἶναι προσθήκην τοῦτο, ὃ λέγει ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία. ἔτι καὶ ἄλλως δείξομεν, ὅτι οὐδενὶ τρόπῳ κεκώλυται προσθεῖναι λέξεις ἢ συλλαβάς, οὔσης ἀνάγκης. καὶ γὰρ ὡς λέγει Παῦλος· εἷς κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, εἷς Θεὸς καὶ πατὴρ πάντων, μία ἐκκλησία· ἄρα καὶ τὸ αὐτὸ ἀξίωμα. εἰ γοῦν ταύτῃ τῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ καιροὺς διαφόρους, οὔσης ἀνάγκης, ἐξῆν προσθεῖναι, αὕτη ἡ ἐξουσία οὐ κωλυθήσεται παρὰ τῶν μετὰ ταῦτα. αὐτὸς γὰρ ὁ σωτὴρ λέγει· ἐγὼ ἔσομαι μεθ' ὑμῶν πάσας τὰς ἡμέρας μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. τοῦτο δὲ οὐ δεῖ νοεῖσθαι καὶ περὶ τοῦ ἁπλῶς ἡμῖν συνεῖναι καὶ κυβερνᾷν, ὅτι τῷ τρόπῳ τούτῳ σύνεστι καὶ τοῖς λίθοις, καὶ τοῖς φυτοῖς, καὶ πᾶσι τοῖς ἐμψύχοις· ἀλλὰ τῷ ἑνοῦν πάντας ἡμᾶς χάριτι καὶ μιᾷ πίστει, ὅπερ οὐκ ἔστιν εὑρεῖν ἐν τοῖς ἑτέρᾳ πίστει διαιρουμένοις μέλεσι. φαίνεται οὖν μὴ εἶναι κεκωλυμένον προσθεῖναι λέξεις ἢ συλλαβὰς οὔσης ἀνάγκης· παρὰ γὰρ ταῦτα ἐπηκολούθησεν ἂν μεγίστη ζημία τοῖς Χριστιανοῖς· ἀναφυομένων ἑκάστοτε πολλῶν καὶ διαφόρων αἱρέσεων, ἀνάγκη ἐστὶ τὴν ἐκκλησίαν προΐστασθαι τοῖς τοιούτοις διὰ διδαχῆς, δι' ἐπιχειρημάτων. τοῦτο δοκιμάζουσι καὶ οἱ ἐν τῇ δευτέρᾳ συνόδῳ τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἐκεῖνοι γὰρ πρῶτοι προσέθηκαν πρῶτον, καὶ παραιτοῦνται, λέγοντες· εἰ ἦν δυνατὸν εἶναι τὴν ἐκκλησίαν σταθερὰν καὶ ἀζήμιον, οὐκ ἂν ἐδέησε προσθήκης. ἀλλ' ἐπειδὴ θεωροῦνται κίνδυνοι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐγένετο χρεία διασαφηνίσαι ἐν τῷ συμβόλῳ ἐκείνῳ. διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης ἐποίησε τοῦτο ἐν καιρῷ ἀνάγκης. εἰ δὲ τοῦτο κεκώλυται, δείξατε ἐν ποίῳ. ἐν τοῖς ὅροις τῶν πατέρων οὐ κεκώλυται, ἀλλὰ μόνον λέγεται, ἑτέραν πίστιν μὴ ἐξεῖναι προφέρειν, ἢ συγγράφειν, ἢ συντιθέναι. ἰδοὺ ἠκούσατε τὸ ῥηθὲν παρὰ τῶν πατέρων τῶν ἐν τῇ Ἐφέσῳ, μὴ ἐξεῖναι ἑτέραν πίστιν συντιθέναι. ὅθεν ἕπεται, ὅτι καὶ ὅσαι ἄλλαι σύνοδοι ἠκολούθησαν καὶ ἐποίησαν κώλυμα, ἢ ἅγιός τις εἶπε περὶ συλλαβῆς ἢ λέξεως, τοῦτο ὀφείλει ἀναφέρεσθαι πρὸς τούτους τοὺς ἐν τῇ τρίτῃ συνόδῳ, καὶ ἐντεῦθεν ἐξηγεῖσθαι καὶ τὰ τῶν ἄλλων. καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ μετὰ ταῦτα γεγονότες διεμαρτύραντο, οὐδενὶ τρόπῳ ποιεῖν ἄλλως, ἢ ὃ προεῖπον οἱ πατέρες. ἀλλ' οἱ πρῶτον κωλύοντες ποιοῦνται μνείαν κωλύματος προσθήκης ἑτέρας πίστεως, ὥστε καὶ τὰ ἄλλα ἀνάγκη φέρεσθαι πρὸς τούτους. εἰ γὰρ καί τινες λέγουσι περὶ λέξεων καὶ συλλαβῶν, ὀφείλει ἀναφέρεσθαι πρὸς τὴν διάνοιαν τῶν πρώτων πατέρων, ὥσπερ εἴπομεν. ἐκείνας γὰρ τὰς λέξεις δεῖ παραιτεῖσθαι, αἵτινες εἰς ἄλλην ἔννοιαν φέρουσιν. ὥσπερ γὰρ ἀποπεμπτέαι αἱ ἄλλαι ἔννοιαι, οὕτω καὶ αἱ ἄλλαι λέξεις ἄλλην ἔχουσαι ἔννοιαν ἀποπεμπτέαι εἰσίν. ὅθεν ἕπεται, ὅτι ἐκεῖνα τὰ κωλύματα οὐχ ἅπτονται ἡμῶν· καὶ ὃ λέγετε προσθήκην, λέγομεν ἀνάπτυξιν. καὶ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἔχον οὐκ ἔστιν ἑτέρα πίστις. ἕπεται ἄρα, ὅτι οὐχ ὑποκείμεθα τῷ ἀναθέματι. εἴχομεν καὶ πλείονα ἄλλα εἰπεῖν περὶ τούτου ἐν τῇ τετάρτῃ συνόδῳ, ἀλλὰ καιρός ἐστιν ἀναστῆναι. τούτων οὕτως εἰρημένων παρὰ τοῦ Ῥόδου, ἐλύθη ἡ σύνοδος. τῇ ἑξῆς δὲ συνελθούσης συνῆψεν ὁ Ῥόδου τὴν ἀπολογίαν, ἥν τινα τῇ παρούσῃ τελειῶσαι οὐκ ἠδυνήθη.

Sessio VI.

A quæ sunt utrisque communia, & creduntur ab utrisque. Ex iis igitur licet ostendere, Spiritum sanctũ procedere etiam ex Filio. Quare ex his omnibus manifestum est, hoc quod Romana dicit ecclesia, non esse additamentum. Alia quoque ratione ostendemus, addi voces & syllabas, nullo modo esse vetitum, si adsit necessitas. Nam ut dicit Paulus: *Unus dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus & Pater omnium,* una ecclesia: [a] unum quoque igitur axioma. Si ergo huic ecclesiæ diversis temporibus licuit necessitate cogente addere, potestas hæc a posterioribus non est tollenda. Ipse enim salvator ait: *Ego vobiscum ero omnibus diebus usque ad consum-* B *mationem sæculi:* quod non est ita intelligendum, ut nobiscum simpliciter sit, & regat nos: hoc enim modo est etiam cum lapidibus & plantis & animatis omnibus: sed eo quod uniat omnes nos gratia & fide una: quod non licet reperire in membris altera fide inter se diffidentibus. Constat itaque nihil prohibere, si cogat necessitas, quo minus addantur dictiones & syllabæ: alioquin magnum profecto damnum impenderet Christianis. Exorientibus enim quovis tempore multis ac diversis hæresibus, necesse est ecclesiam illis obsistere prædicatione & argumentis: quod etiam probant patres secundæ synodi, quæ Constantinopoli coacta est; pri- C mi enim illi addiderunt, excusantque se dicentes: Si fieri posset, ecclesiam stabilem esse, ac nullo damno affici, non opus esset additione; sed quoniam pericula emergunt in ecclesia, opus fuit in illo symbolo declarationem apponi: propterea Romana quoque ecclesia id fecit necessitatis tempore. Quod si interdictum est, ostendite quæso ubi. In decretis patrum non est interdictum: sed solum dicitur, non licere proferre aliam fidem, aut conscribere, aut componere. Ecce quod a patribus Ephesinæ synodi dictum est, non licere aliam fidem conscribere, audistis. Ex D quo sequitur, quidquid aliæ insequentes synodi similiter statuerunt, aut sanctus aliquis de syllaba & voce dixit, referendum esse ad hos tertiæ synodi patres; juxta quorum sensum intelligenda sunt & aliorum dicta. Quẽadmodum & qui postea secuti sunt, patres protestati sunt, nullo modo se aliud agere, quam quod prius dictum erat a patribus. sed qui interdixere primi, de illo interdicto locuti sunt, quo alterius fidei prohibetur additio; ergo necesse est alia quoque referri ad sensum istorum. Quod enim dicunt aliqui de vocibus & syllabis, referri debet ad mentem primorum patrum, ut diximus. Illæ quippe voces respuendæ sunt, quæ ad alium indu- E cunt sensum: sicut enim alii sensus rejiciendi sunt, ita rejiciendæ quoque aliæ voces inferentes alium sensum. Ex quo sequitur, decreta illa prohibentia nequaquam ad nos spectare: & quod ipsi vocatis additamentum, nos declarationem dicimus; quæ cum eumdem habeat sensum, non est altera fides. Sequitur ergo, nos anathemati non subjacere. multa alia possemus de hoc afferre ex quarta synodo, sed jam tempus surgendi est. His ita a Rhodio præsule dictis, dimissa est synodus: sequenti vero sessione absolvit apologiam, quã in præsenti non potuit ad finem perducere.

Ephes. 4.
[a] eadem auctoritas
Matth. 28.

Sess. VII.

A

SESSIO VII.

Die vigesimaquinta Octobris sabbato, celebrata est.

Andreas Rhodi.

BENIGNE annuente ac benedicente sanctitate tua, pater beatissime, assentientibus quoque serenissimo imperatore, & reverendissimo patre domino patriarcha, susceptam defensionem nostram prosequemur. In ultimo sermone nostro duo quædam, ut nostis, patres optimi, sunt a nobis soluta. Primum quidem, non esse additamentum, quod sancta Dei Romana credit ecclesia: Alterum vero, non esse vetitum fieri additionem. restant duo, quæ B sequuntur: nimirum hoc esse verum & necessarium, nec non ab omni Christiano suscipiendum esse & approbandum. Sed antequam ad hæc duo tractanda venimus, dicam prius nonnulla. Et primo quidem: tertium illud, quod scilicet verum sit & necessarium; visum esse nobis, tam scilicet sanctissimo patri, quam aliis omnibus, accommodatissimum: quoniam in omni disquisitione necesse est verum investigari: illo enim comperto facile omnia, quæ videntur esse contraria, dissolventur. testatur hoc vester Aristoteles: Omnia enim, (Ethic. c. 8.) inquit, cum vero concordant, a falso vero citissime veritas dissentit. Existimavimus C itaque detecta veritate facile nos esse demonstraturos, licuisse Romanæ ecclesiæ illud facere, quod vos additamentum vocatis. Compellimur vero ita agere vestris potissimum dictis & cohortationibus. Nam & in privatis & in publicis colloquiis adhortati nos semper estis ad inquirendam veritatem: quod liquet ex scripturis, quas nobis dedistis: præcipue vero ex eo, quod reverendus domnus Ephesius cum primum suum haberet sermonem, postulavit ut redderemus rationem, cur Romana ecclesia symbolo additamentum adjecerit. Oportuit ergo D nos res gratam his patribus facere, & rei veritatem inquirere. Quod igitur declaratio illa sit apposita symbolo, omnibus patet. An vero opus fuerit id ita declarari, fortasse dubitaverit quispiam. Verum necessarium & verum illud esse, atque ita demonstratum, fuisse necessario ponendum, instante præsertim & compellente necessitate, ostendere hinc aggredimur. Nam ea quæ nobis objiciuntur, non videntur habere locum. dictum est enim, sicuti relatum nobis est, non esse a nobis observatum quod opus erat; & quod fieri condecet, esse subversum; quodque ad E objecta minime responderimus. Nos vero Dei beneficio nihil horum fecimus. Et ad primum quidem, vos quantum libuit objecistis: licet ergo & nobis dicere quæcumque voluerimus, & respondere pro re nostra; quod opinor non videri a ratione alienum. Ad illud vero, quod rerum condecentem ordinem a nobis eversum asseritis: Hoc, pace vestra, non est ita. ratio est, quia licet reo in judicio, & se defendenti in philosophorum palæstra miscere aliquando quæ in rem faciunt disputando:

Anno Christi 1438.

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ζ.

Ὀκτωβρίου πέμπτῃ καὶ εἰκοστῇ, τῷ σαββάτῳ, ἐγένετο.

Ὁ ΡΟΔΟΥ ΑΝΔΡΕΑΣ.

ΜΕΤΑ τῆς χάριτος καὶ εὐλογίας τῆς ἁγιωσύνης σου, πάτερ μακαριώτατε, καὶ μετ' ἀρεσκείας τοῦ γαληνοτάτου κυρίου τοῦ βασιλέως, καὶ τοῦ αἰδεσιμωτάτου πατρὸς κυρίου τοῦ πατριάρχου, προχωρήσομεν ἐπὶ τὴν ἡμετέραν ἀπολογίαν. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμῶν ὁμιλίᾳ, ὡς οἴδατε πατέρες ἄριστοι, δύο τινὰ ἐλύθησαν παρ' ἡμῶν· πρῶτον, ὅτι ὅπερ πιστεύει ἡ ἁγία τοῦ Θεοῦ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία, οὐκ ἔστι προσθήκη. δεύτερον, ὅτι οὐ κεκώλυται ἡ προσθήκη. λείπονται δύο τὰ ἐπακολουθοῦντα, ὅτι τέ ἐστιν ἀληθὲς καὶ ἀναγκαῖον, καὶ ὅτι πρέπον δέχεσθαι καὶ δοκιμάζειν τοῦτο πάντα Χριστιανόν. ἀλλὰ πρὸ τοῦ ἐλθεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν πραγματείαν τούτων τῶν δύο μερῶν, πρότερον ἐρῶ τινά. πρῶτόν ἐστιν, ὅτι τρίτον μέρος, ὅτι δηλαδὴ ἀληθές ἐστι καὶ ἀναγκαῖον, ἐφαίνετο ἡμῖν, τῷ ἁγιωτάτῳ δηλονότι πατρὶ καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις, εἶναι ἁρμοδιέστατον· ἐν πάσῃ γὰρ διαγνώσει ἀναγκαῖόν ἐστι ζητεῖσθαι τὸ ἀληθές. τοῦ γὰρ ἀληθοῦς ἀναφανέντος, ῥᾳδίως πάντα διαλυθήσονται τὰ δοκοῦντα ἐναντιοῦσθαι. μάρτυς ἐστὶ τούτου ὁ ὑμέτερος Ἀριστοτέλης· φησὶ γάρ· τῷ ἀληθεῖ πάντα συμφωνοῦσι, τῷ δὲ ψεύδει τάχιστα διαφωνεῖ ἡ ἀλήθεια. ἡγησάμεθα τοιγαροῦν, ὅτι ἀποδειχθέντος τοῦ ἀληθοῦς, ῥᾳδίως ἀποδείξομεν, ὅτι ἐξῆν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ, ἐκεῖνο ποιῆσαι, ὅπερ ὑμεῖς καλεῖτε προσθήκην. συνωθούμεθα δὲ μάλιστα τοῦτο ποιῆσαι τοῖς ὑμετέροις λόγοις καὶ συχναῖς παρακλήσεσι. καὶ γὰρ καὶ ἐν ταῖς κοινῇ καὶ ἰδίᾳ ὁμιλίαις παρεκαλεῖτε ἡμᾶς ἀεὶ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας συζήτησιν· τοῦτο δὲ φαίνεται δι' ὧν ἡμῖν δεδώκατε γραφῶν. μάλιστα δὲ ἐπειδὴ ὁ αἰδέσιμος κύριος ὁ Ἐφέσου ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ προτάσει ἐζήτησεν, ἵνα ἀποδῶμεν λόγον, τίνι λόγῳ ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία τὴν προσθήκην ἐν τῷ συμβόλῳ πεποίηκεν. ἐδέησεν οὖν ἡμᾶς χαρίσασθαι τοῖς πατράσι τούτοις, καὶ ζητῆσαι τὴν τοῦ πράγματος ἀλήθειαν. ὅτι μὲν οὖν ἡ σαφήνεια ἐκείνη τέθειται ἐν τῷ συμβόλῳ, πᾶσίν ἐστι δῆλον. ὅτι δὲ χρεία διασαφηνισθῆναι τὸ τοιοῦτον, ἴσως ἂν ἀμφιβάλλειε τίς. ἀλλ' ὅτι ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ ἀληθὲς, καὶ ἀποδειχθέντος τοῦ ἀληθοῦς εἵπετο ἀναγκαίως καὶ τοῦτο τεθῆναι, ἀνάγκης μάλιστα προϋποκειμένης καὶ συνωθούσης, ἀπὸ τούτου δείξοντες ἐρχόμεθα. οὔτε μὴν αἱ ἀντιθέσεις αἱ ἡμῖν ἐπιφερόμεναι χώραν ἔχουσι δοκεῖν. ἐρρήθη γὰρ, ὡς ἡμῖν ἀνηνέχθη, ὡς οὔτε τὰ δέοντα ἐτηρήσαμεν, καὶ ὅτι κατεστρέψαμεν τὰ εἰκότα, καὶ ὅτι οὐκ ἀπελογούμεθα πρὸς τὰ προτεινόμενα. ἡμεῖς δὲ χάριτι Θεοῦ οὐδὲν ἐποιήσαμεν τούτων. πρὸς μὲν οὖν τὸ πρῶτον, ὑμεῖς προετείνατε ὅσον ἤρεσεν. ἔξεστιν οὖν καὶ ἡμῖν εἰπεῖν ὅσα ἂν βουληθῶμεν, καὶ ἀποκριθῆναι ὑπὲρ τοῦ ἡμετέρου δικαίου· οὔτε πιστεύω, ὡς τοῦτο τῷ λόγῳ ἀπᾷδον δόξει. πρὸς ὃ δὲ λέγετε, ὅτι κατεστρέψαμεν τὰ εἰκότα, μετὰ τιμῆς, τοῦτο οὐ συνίσταται. ὁ δὲ λόγος· ἔξεστι τῷ τε ἐναγομένῳ ἐν δικαστηρίῳ, καὶ τῷ ἀπολογουμένῳ ἐν τῇ τῶν φιλοσόφων παλαίστρᾳ, ἀναμιγνύειν ἐνίοτε τὰ καθήκοντα μεταξὺ συλλόγου.

ϗ

ANNO CHRISTI 1438.

SESS. VII.

καὶ γὰρ ὁ ἀπολογούμενος ἀνάγκην ἔχει ἀποδεῖξαί τι, καὶ προληφθείσης τινὸς ἀληθείας πρὸς τὰ λοιπὰ χωρῆσαι. οὐ μὴν διὰ τοῦτο τὸ τοῦ προτείνοντος νοσφίζεται δίκαιον. πρὸς δὲ τὸ τρίτον, ὅτι οὐδὲν ὅλως πρὸς τὸ προκείμενον φαίνεται ἀντικείμενον· καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα, ἐπειδὴ οὔπω μετεχειρισάμεθα τὸ τρίτον μέρος. ἐρωτώντων γὰρ ὑμῶν, πότερον ἐξῆν προσθεῖναι ἢ ὁπωσοῦν σαφηνίσαι, οὕτως ἀπεκρινάμεθα. οὐ γὰρ ἂν δυναίμεθα ἀρνηθῆναι μὴ τοῦτο πεποιηκότες, οὔτε μὴν ὑποθέναι ἄγνοιάν τινα ἢ προσποίησιν. ἀναγκαῖον ἄρα ἐστὶν ἐλθόντας πρὸς τι μέρος, ἀποδεῖξαι ὡς εἴη τε ἀληθὲς καὶ ἀναγκαῖον. ἄριστα τοιγαροῦν ἡ μερὶς ἐτέθη. ἀλλὰ μὴν ἐπειδὴ ὑμεῖς, ὦ πατέρες αἰδεσιμώτατοι, βαρέως τοῦτο, ὡς φαίνεται, ἠνέγκατε, ἐπαγγελλόμενοι μὴ βούλεσθαι ἀποκριθῆναι πρὸς τὰ τοιαῦτα. θέλοντες ἡμεῖς ὑμῖν κἀν τούτῳ τῷ μέρει χαρίσασθαι, παραλείψομεν μὲν τὸ τρίτον μέρος ἐκεῖνο, ἀντ' ἐκείνου δὲ ἐροῦμέν τινα, δι' ὧν βεβαιωθήσονται τὰ προηγησάμενα ἡμέτερα δίκαια, καὶ ἅτινα συνοίσουσι πρὸς τὰ μετέπειτα ῥηθησόμενα. ἅμα δὲ φανήσεται πᾶσιν, ὡς ἡμεῖς πρὸς τὸ προκείμενον ἀπολογούμεθα. καὶ ἵνα ἐπιεικῶς τοῦτο φανῇ, ἀρξώμεθα ἀφ' ὧν ὑμεῖς αὐτοὶ καὶ προηνέγκατε καὶ ἀνεγνώκατε. ἐξ ὧν φανήσεται, ἄν τε ἡμεῖς αἰτίαν ἔχομεν ἐν οἷς ἡμῖν ἐγκαλεῖτε, ἄν τε καὶ μή. καὶ πρῶτον μὲν προέθεσθε τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον· οὐκ οἴδαμεν δὲ, τίνι τρόπῳ τοῦτο προέθεσθε. κατ' οὐδὲν γὰρ ἡμῖν ἐκεῖνο προσίσταται, οὐδ' ἐναντίον ἐστίν. ἡμεῖς διελέχθημεν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, εἴπερ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ υἱοῦ, καθάπερ ἐκ τοῦ πατρός· καὶ εἰ ἐξῆν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ σαφηνίσαι τοῦτο. ἀλλὰ μὴν ἐν τῷ εἰρημένῳ συμβόλῳ οὐδὲν ἐναντίον τούτων λέγεται, οὔτε μὴν τις ἀρνεῖται· ὥστε οὐ φαίνεται τὸ τοιοῦτον ποιεῖν πρὸς τὸ προκείμενον. λέγουσι γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ συμβόλῳ οἱ πατέρες ὃ καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, καὶ δεχόμεθα, καὶ ὁμολογοῦμεν. τοῦτο ἡμῖν καὶ ὑμῖν ἐξ ἴσου κοινόν. ἀλλ' ἐπειδήπερ ὁ αἰδέσιμος πατὴρ ὁ Ἐφέσου τὰ ἑαυτοῦ ἐκτιθέμενος ἐν τῇ προλαβούσῃ, τινὰς ἐκίνησεν ἀπορίας, ὅτι οἱ πατέρες οἱ γεγονότες ἐν τῇ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ συνόδῳ ἠθέλησαν ἀπαράτρεπτον καὶ ἀμετακίνητον μένειν ἐκεῖνο τὸ σύμβολον τῆς πρώτης συνόδου, τοῦτο ἀληθές ἐστιν ὅσον πρὸς τὴν πίστεως τῶν Χριστιανῶν ἀλήθειαν· ὅσον δὲ πρὸς ἀνάπτυξιν, ἔξεστι προσθεῖναι, καὶ καθ' ὃν τρόπον ἐν ἑκάστῃ ἐπιστήμῃ ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῆς αὐτῆς ἐπιστήμης πάντα περιέχονται δυνάμει, ἃ τῆς αὐτῆς ἐπιστήμης ἐστὶ καὶ τέχνης, οὕτω καὶ τὸ σύμβολον ἐκεῖνο συνεπτυγμένως περιέχει πᾶσαν τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν πίστιν τῶν Χριστιανῶν, οὐκ ἀνεπτυγμένως, ἀλλὰ συνεπτυγμένως. ἡνίκα γὰρ λέγεται, καὶ εἰς τὸν υἱὸν, καὶ τὰ λοιπὰ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα, τοῦτο κατὰ τοῦ Ἀρείου λέγεται· ἡνίκα δὲ, εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς εἴη Θεὸς, κατὰ Μακεδονίου καὶ Εὐνομίου. πάλιν ἡνίκα λέγεται, τὸν υἱὸν σαρκωθῆναι καὶ γεννηθῆναι, κατὰ τοῦ Νεστορίου. καὶ εἴ τις διεξιὼν ζητοίη, οὐδεμίαν εὑρήσει αἵρεσιν γενομένην ἢ ἐσομένην, ἥ τις οὐκ ἀνετράπη δυνάμει διὰ τοῦ συμβόλου ἐκείνου. ἐπειδὴ τοίνυν ἡ πρώτη ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος τὸ θεῖον τοῦτο προήνεγκε σύμβολον, οἱονεὶ θεμέλιον τῆς πίστεως· ἔδει ἀναγκαίως

necesse enim habet qui respondet probare aliquid, & accepta veritate aliqua progredi ulterius; nec ideo injuriam proponenti facit. Ad tertium vero; quod nihil omnino ad objecta responderimus: Hoc ideo factum est, quia nondum tertiam partem tractavimus. Quærentibus enim vobis, an licitum esset addere, seu quomodocumque declarare, ita respondimus: neque enim possumus negare id factum a nobis, aut ignorantiam obtendere, aut dissimulare. Necesse ergo, ut devenientes in materiam speciatim, demonstremus dogma verum esse & necessarium. Optime igitur posita est particula: sed quoniam id vos, patres reverendissimi, graviter, ut videmini, tulistis, dicentes minime velle ad dicta hujusmodi respondere; nos ut in hoc etiam rem vobis gratam faciamus, tertiam illam partem prætermittemus: loco vero illius dicemus aliqua, quæ valeant & ad ea confirmanda, quæ pro nostra sententia dicta sunt, & conducant ad ea, quæ sunt dicenda. Simul etiam constabit omnibus, nos ad objecta proposita respondere: quod ut satis appareat, ordiamur ex iis, quæ protulistis ipsi & recitastis: ita enim palam fiet, num culpæ, quam nobis impingitis, obnoxii simus, necne. Et primo quidem Nicænum protulistis symbolum; sed cur protuleritis, nescimus: illud enim nullo modo adversatur. Nos de Spiritu sancto disputavimus, an ex Filio procedat, sicut ex Patre; &, an liceret Romanæ ecclesiæ hoc declarare. atqui contra hæc nihil in illo symbolo dicitur, nec est omnino qui neget: hoc igitur nihil ad rem facere videtur. Dicunt enim in illo symbolo patres quod & nos credimus, suscipimus, & fatemur: hoc nobis æque & vobis commune est. Quod vero reverendus pater Ephesius, dum sua exponeret, sessione præcedenti, dubia quædam proponens dixit: Patres synodi secundæ ac tertiæ voluisse, symbolum illud primæ synodi nulla posse affici depravatione ac mutatione; sane verum est, quod attinet ad veritatem fidei Christianæ: si vero de declaratione sermo sit, licet addere. Et quemadmodum in unaquaque scientia omnia quæ ejus scientiæ vel artis sunt, virtute in ejusdem principiis continentur; ita & symbolum illud implicite continet doctrinam omnem, & fidem Christianorum, implicite, inquam, non explicite. Nam quando dicitur, Et in Filium, *& cetera*, ex Patre natum; hoc facit contra Arium: quando vero in Spiritum sanctum quod sit Deus, contra Macedonium & Eunomium. Rursus cum dicitur Filius incarnatus, & natus, contra Nestorium. Et si quis percurrendo inquirat, nullam reperiet hæresin natam vel nascituram, cujus in illo symbolo virtute non insit eversio. Quoniam igitur sancta prima generalis synodus divinum hoc edidit symbolum, veluti fidei fundamentum, oportebat necessario

SESSIO VI. nulla posse ipsum affici mutatione: quemadmodum in scientiis diximus, etsi conclusiones mutantur, non tamen mutari principia. Quare sequitur, in hoc symbolo nihil esse, quod reverentia vestra possit adducere ad incusandam Romanam ecclesiam. Sed recitetur Nicænæ synodi symbolum. Recitatum est symbolum Nicænum, nec non definitio tertiæ synodi. En reverendissimi patres recitatum est etiam, quod a tertia synodo cautum est, & vestra lingua & nostra. Omnes simul Latini & Græci patrum illorum sensum perceperunt: possuntque testes esse perpetui, ac judices. Cautum ibi est, nequis aliam fidem componat, aut conscribat, aut proferat: Deinde vero; Si quis autem aliam fidem docuerit, & reliqua. Quid horum attingit nos? nullum plane. Manifeste probavimus eamdem esse fidem, credere Spiritum sanctum procedere ex Filio, sicut etiam ex Patre. Dicebamus enim, cum altera die disputabamus, explicationem, expositionem, declarationem præexistentis veritatis, nullo modo vocari additionem, aut alteram fidem. Omnino igitur constat, definitionem hanc, sive decretum patrum nulla ex parte contra nos militare. Legatur Cyrilli Alexandrini epistola ad Ioannem Antiochenum.

A τοῦτο μένειν ἀμεταποίητον· καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐν ταῖς ἐπιστήμαις εἴπομεν, εἰ καὶ τὰ συμπεράσματα μεταβάλλονται, αἱ ἀρχαὶ οὐ μεταβάλλονται. ἀφ' οὗ ἕπεται, ὅσον ἀπὸ τοῦ συμβόλου ἐκείνου, μηδὲν τὴν ὑμετέραν αἰδεσιμότητα ἔχειν κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἐγκαλεῖν. ἀναγνωσθήτω δὴ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου τὸ σύμβολον. Ἀνεγνώσθη τὸ σύμβολον τῆς ἐν Νικαίᾳ, καὶ ὁ ὅρος τῆς τρίτης συνόδου. Ἰδοὺ πατέρες αἰδεσιμώτατοι, ἀνεγνώσθη καὶ τῆς τρίτης συνόδου ἡ κώλυσις φωνῇ ὑμετέρᾳ, καὶ ἡμετέρᾳ. πάντες ὁμοῦ Λατῖνοι καὶ Γραικοὶ συνῆκαν τοὺς πατέρας ἐκείνους, καὶ δύνανται διηνεκεῖς εἶναι μάρτυρες καὶ κριταί. ἐκεῖσε κεκώλυται, ἑτέραν B πίστιν μὴ συντιθέναι, ἢ συγγράφειν, ἢ προκομίζειν. μετὰ ταῦτα δέ· ὅστις δὲ ἑτέραν πίστιν διδάσκῃ, καὶ τὰ λοιπά. τί τούτων ἡμῶν ἅπτεται; οὐδὲν οὐδαμῶς. ἐδείξαμεν φανερῶς, τὴν αὐτὴν εἶναι πίστιν πιστεύειν ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ υἱοῦ, καθάπερ καὶ ἐκ τοῦ πατρός. καὶ γὰρ ἐλέγομεν ἐν τῇ προτεραίᾳ ἡμῶν ἐκθέσει, ὅτι ἀνάπτυξις, ἔκθεσις, σαφήνεια προϋπαρχούσης τινὸς ἀληθείας, οὐδενὶ τρόπῳ λέγεται προσθήκη, οὔτε μὴν ἑτέρα πίστις. ἄρα τοίνυν ἐξ ἅπαντος φαίνεται, τὸν ὅρον τοῦτον ἢ τὸ θέσπισμα τῶν πατέρων ἐν οὐδενὶ καθ' ἡμῶν στρατεύεσθαι. ἀναγνωσθήτω ἡ τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας ἐπιστολὴ πρὸς Ἰωάννην C ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας.

SANCTI CYRILLI EX EPISTOLA ad Ioannem Antiochenum.

Conc. Eph. par. 3. epist. 34. NULLO modo patimur, ut ab aliquo fides illa, sive fidei symbolum, concutiatur, quod a sanctis quondam patribus Nicænis editum est. Neque enim aut nobis, aut ulli omnino alteri vel unam voculam ibi positam immutare, aut unam etiam syllabam præterire permittimus, memores ejus qui dixit: *Ne transferas terminos antiquos, quos posuerunt patres tui:* (Prov. 22.) non enim ipsi locuti sunt, sed ipse Spiritus Dei ac Patris: qui procedit quidem ex ipso, non est tamen secundum essentiæ rationem alienus a Filio.

Ad hanc hujus epistolæ particulam Deo favente respondebimus apertissime & clarissime. Et primo quidem ita dicimus: Patres istos, sive ipsum beatum Cyrillum sese referre semper ad illud dictum tertiæ synodi, cum præsertim ipse in ea interfuerit, & epistola hæc ibidem lecta fuerit, & a sancta illa synodo approbata. Cum itaque patres illi de alia fide loquantur, ut dictum est; hæc ergo etiam epistola similiter ad aliam fidem refertur. Ita etiam & alia clare perspicueque intelliguntur, cum dicit: Neque nobis ipsis permittimus concutere Nicænam fidem, præterea nec vocem immutare, aut syllabam præterire. At in nostro symbolo nihil Dei beneficio movetur, aut immutatur. Ex quo sane sequitur, epistolam illam nihil contra nos militare. illud præterea sciendum, decreta illa, quibus prohibebatur, & præsertim hoc, esse condita post definitiones:

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΕΚ ΤΗΣ ἐπιστολῆς πρὸς Ἰωάννην Ἀντιοχείας.

ΚΑΤ' οὐδένα τρόπον σαλεύεσθαι παρά τινων ἀνεχόμεθα τὴν ὁρισθεῖσαν πίστιν, ἤτοι τὸ τῆς πίστεως σύμβολον, τὸ παρὰ τῶν ἁγίων ἡμῶν πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων κατὰ καιρούς· οὔτε μὴν ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς, ἢ ἑτέροις ἢ λέξιν ἀμεῖψαι τῶν ἐγκειμένων ἐκεῖσε, ἢ μίαν γοῦν παραβῆναι συλλαβὴν μεμνημένοι τοῦ λέγοντος· μὴ μέταιρε ὅρια D αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου· οὐ γὰρ ἦσαν αὐτοὶ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὃ ἐκπορεύεται μὲν ἐξ αὐτοῦ, ἔστι δὲ οὐκ ἀλλότριον τοῦ υἱοῦ κατά γε τὸν τῆς οὐσίας λόγον.

Πρὸς τοῦτο τῆς τοιαύτης ἐπιστολῆς τὸ μόριον σαφέστατα καὶ φανερώτατα ἀποκριθησόμεθα, τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ. πρῶτον μὲν οὖν λέγομεν οὕτως, ὅτι οἱ πατέρες οὗτοι, ἢ αὐτὸς ὁ μακάριος Κύριλλος, ἀεὶ ἀνάγουσιν ἑαυτοὺς πρὸς ἐκεῖνο τὸ ῥηθὲν ἐν τῇ τρίτῃ συνόδῳ, μάλιστα δὲ ἐπειδὴ ὁ αὐτὸς ἦν ἐκεῖσε παρὼν, καὶ αὕτη ἡ ἐπιστολὴ ἀνεγνώσθη ἐκεῖσε, καὶ E ἡ ἁγία ἐκείνη σύνοδος ταύτην προσήκατο. ἐπεὶ δὲ οἱ πατέρες ἐκεῖνοι λέγουσιν ἑτέραν πίστιν, ὡς εἴρηται, ἄρα καὶ αὕτη ἡ ἐπιστολὴ ἀναφέρεται τούτῳ τῷ τρόπῳ πρὸς ἑτέραν πίστιν. τούτῳ δὲ τἄλλα θεωροῦνται καὶ φαίνονται τρανῶς καὶ σαφῶς, ἡνίκα λέγει· ὡς οὔτε μὴν ἡμῖν αὐτοῖς ἐπιτρέπομεν τὴν ἐν Νικαίᾳ σαλεύειν πίστιν, πρὸς τούτοις μηδὲ λέξιν μετακινεῖν, μηδὲ συλλαβὴν παραβαίνειν· ἀλλὰ μὴν ἐν τῷ ἡμετέρῳ συμβόλῳ, τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ, οὔτε τι μετακινεῖται, οὔτε μεταποιεῖται· ἀφ' οὗ δὴ ἕπεται, μηδὲν καθ' ἡμῶν τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην στρατεύεσθαι. Ἔτι ἰστέον καὶ τοῦτο, ὅτι αἱ εἰρημέναι κωλύσεις, καὶ πάντων μάλιστα αὕτη, μετὰ τοὺς ὅρους ἐτέθησαν·

καὶ

ANNO CHRISTI 1438.

καὶ καθὼς ἐξεγένετο τῇ ἐκκλησίᾳ τιθέναι ὅρους τινὰς καὶ θεσπίσματα ὑπ' ἀνάγκης διαπαντὸς καὶ διασαφήσεις, καὶ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐναντίον τοῖς κωλύμασιν, οὕτω κἂν τῷ συμβόλῳ ἀναπτύξῃ τι, οὐκ ἔστιν ἐναντίον τοῖς ὅροις, οὔτε μὴν τοῖς κωλύμασιν. ἐπειδὴ δὲ ὁ κύριος ὁ Ἐφέσου εἶπεν ἀνθυποφορικῶς ἀποκρινόμενος, διὰ τί ἡ τρίτη σύνοδος μνείαν ποιοῦσα περὶ τῆς πρώτης συνόδου, περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένης οὐκ ἐμνημόνευσεν· ἀπεκρίθη ὁ αὐτὸς ὀρθῶς καὶ καλῶς, διὰ ταῦτα τοῦτο γεγονέναι, ὅτι τὸ αὐτὸ ἦν σύμβολον, εἰ καὶ διαφέρει τοῖς ῥήμασι καί τισι λέξεσιν, οὐ μέν τοί γε τῇ ἐννοίᾳ. ἣν δὴ ἀπολογίαν αὐτοῦ ἡμεῖς ὑπὲρ ἡμῶν δεχόμεθα, καὶ εἰς ἡμέτερον τρέπομεν δίκαιον, τὸ αὐτὸ καὶ ἡμεῖς περὶ τοῦ ἡμετέρου συμβόλου λέγοντες, ὅτι εἰ καὶ ἔχει ἑτέραν λέξιν τινὰ, οὐ μὴν ἕτερον νοῦν, ἢ ἑτέραν πίστιν, ἢ ἑτέραν διάνοιαν. οὐκ ἄρα ἡμῶν ἅπτεται ἡ κώλυσις αὕτη. ἀναγνωσθήτω ἡ ἐν Καλχηδόνι σύνοδος. Ἀνεγνώσθη ὁ ὅρος τῆς συνόδου ἐκείνης.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Πατέρες αἰδεσιμώτατοι, ἐν τῇ ἐν Καλχηδόνι συνόδῳ πρῶτον ἀνεγνώσθη τὸ ἐν Νικαίᾳ, ἔπειτα τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύμβολον, καὶ τοῦτο οὐ δεῖ ἀναγνῶναι. ἔπειτα λέγει, ὅτι τοῦτο ἀρκεῖ πρὸς τελείαν τῆς πίστεως ἐπίγνωσιν. εἶτα κωλύει, ἑτέραν πίστιν προφέρειν, καθὼς καὶ ἡ ἐν Ἐφέσῳ σύνοδος.

ΡΟΔ. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα τὸ μέρος τοῦτο οὐ φαίνεταί τι καθ' ἡμῶν ἐπιφέρειν, ὅμως ἐροῦμέν τινα εἰς μείζονα διασάφησιν. φασὶν οἱ πατέρες οὗτοι, ἱκανὸν εἶναι τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύμβολον πρὸς διάγνωσιν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. καὶ τοῦτο ποιεῖ ὑπὲρ ἡμῶν, ὅτι εἰ καὶ τὸ σύμβολον τοῦτο ἀρκεῖ ὅσον πρὸς πίστιν, οὐ μὴν ὅσον πρὸς διασάφησιν. φαίνεται τοῦτο τρανῶς, ὅτι οἱ πατέρες οἱ ἐν Καλχηδόνι προσέθησάν τι καὶ ἀφεῖλον, οὐ μὴν διὰ ταῦτα παρήλλαξαν ἢ ἐποίησαν ἑτέραν πίστιν. ἀφ' οὗ ἕπεται, ὅτι ἡνίκα συμπερανθῇ τὸ σύμβολον, καὶ κωλύεται τὸ προσθεῖναι, νοεῖται ὅσον πρὸς τὸν νοῦν καὶ πρὸς ἑτέραν διάνοιαν· ὅσον δὲ πρὸς διασάφησιν οὐδέποτε ἡ ἐκκλησία τοῦτο κεκώλυκε. καὶ βουλοίμην ἂν παρ' ὑμῶν ἐν τούτῳ τῷ μέρει πληροφορηθῆναι, καὶ δὴ ἐρωτῶ· ἆρά γε πατέρες ἄριστοι περιέχει τελείαν διδασκαλίαν τῆς ἡμῶν πίστεως τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον; πάντως ὑπὸ τῆς ὑμετέρας εὐλαβείας οὐδὲν ἄλλο ἐρεῖτε, ὅτι μὴ τὴν τελείαν πίστιν ἐκεῖσε περιέχεσθαι. ἀλλὰ μὴν οἱ διδάσκαλοι τῶν τε Γραικῶν καὶ Λατίνων πολλὰ ἐξηγήθησάν τε καὶ ἐξεζήτησαν, πολλὰ εἶπον ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, πολλὰ ἀνέπτυξαν. οὕτω καὶ περὶ τοῦ συμβόλου τῶν ἀποστόλων τὸ αὐτὸ λέγομεν, καὶ διὰ τοῦτο πατέρες αἰδεσιμώτατοι, ἡνίκα ὁ κύριος ὁ Ἐφέσου ἔλεγεν, ὅτι οἱ πατέρες συνέκλεισαν τὸ εὐαγγέλιον, καὶ τὴν θείαν γραφὴν, ὥστε μηδενὶ τρόπῳ ἐξεῖναι προσθεῖναι, καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλειν τὸ αὐτὸ καὶ ἐν τῷ συμβόλῳ γενέσθαι, ἡμεῖς τοῦτο οὐκ ἠρνησάμεθα· ἀληθές ἐστιν ὅπερ αὐτὸς λέγει· ἔφη γὰρ, ὅτι οἱ εὐαγγελισταὶ οὐ κεκωλύκασι περὶ τῶν ἑαυτῶν συγγραμμάτων, ἀλλὰ κατέλιπον ἄλλοις τοῦτο ποιῆσαι. δέδωκε δὲ καὶ παράδειγμα περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου. τοῦτο, μετὰ τιμῆς, οὐ φαίνεται ἐν τῇ ἱερᾷ γραφῇ χώραν ἔχον· καὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος Παῦλος κεκώλυκε πρὸς Γαλάτας γράφων·

SESS. VII.

A & ſicuti eccleſiæ ſemper licuit definitiones & decreta condere neceſſitatis cauſa, nec non declarationes edere; idque non eſt contra prohibentia decreta; ita etiam in ſymbolo explicare aliquid, non eſt contrarium ſtatutis, aut decretis prohibentibus. Et quemadmodum dominus Epheſius reſpondens ad ea, quæ ſibi ipſe objecerat; Cur tertia ſynodus facta mentione de ſymbolo primæ, prætererit ſymbolum Conſtantinopolitanæ; recte & præclare dixit, ideo factum, quia idem erat ſymbolum, quamvis differat verbis & quibuſdam dictionibus, non autem ſenſu: ita nos reſponſionem hanc pro nobis ſumentes, & in B defenſionem noſtram convertentes pro noſtro ſymbolo dicimus; etſi voce aliqua variat, non tamen continere ſenſum diverſum, aut fidem aliam, aut alienam intelligentiam: non ſpectat ergo ad nos decretum illud prohibens. Recitetur definitio ſynodi Calchedonenſis. recitata eſt illius ſynodi definitio.

IVL. CARD. Reverendiſſimi patres, in ſynodo Calchedonenſi recitatum eſt primo Nicænum, deinde Conſtantinopolitanum ſymbolum, quod non opus eſt legi. Deinde dicitur, hoc ſufficere ad perfectam fidei cognitionem. prohibet demum aliam proferri fidem, ſicut & Epheſina ſynodus.

C

RHOD. Etſi nihil contra nos videtur inferri ex hac parte, tamen ad majorem declarationem dicemus aliquid. Satis eſſe aiunt patres iſti Conſtantinopolitanum ſymbolum ad notitiam incarnationis Filii Dei. Atque hoc facit pro nobis. nam etſi hoc ſymbolum ſatis eſt ad rationem fidei, non eſt tamen ſatis ad declarationem: idque liquido conſtat ex eo quod patres Calchedonenſes addiderunt aliquid & ademerunt, ſed non propterea immutarunt, vel aliam fidem effecerunt. Ex quo ſequitur, cum abſolutum eſt ſymbolum, & prohibetur additio, intelligen- D dum eſſe quoad ſenſum & diverſam intelligentiam; quoad explanationem vero, nunquam hoc prohibuiſſe eccleſiam. Et vellem ſane in hoc mihi ſatisfaceretis. Quæro igitur; ſacrum euangelium, patres optimi, perfectamne continet fidei noſtræ doctrinam, an non? Certe, quæ veſtra eſt in illud reverentia, nihil aliud reſpondebitis, quam perfectam in illo contineri fidem. & tamen tam Græci, quam Latini doctores multa explanarunt & exquiſiverunt, multa in euangelium dixerunt, multa explicarunt. Idem quoque dicimus de ſymbolo apoſtolorum. Idcirco, patres E reverendiſſimi, quod dominus Epheſius aiebat, concluſum eſſe a patribus euangelium & ſacram ſcripturam, ut nullo pacto liceat addere; atque ideo debere idem in ſymbolo quoque fieri: nos id minime negavimus: verum eſt, quod ipſe dicit. Quod vero aſſerit, euangeliſtas non interdixiſſe, ne quid adderetur iis quæ ipſi literis mandarunt, ſed aliis id faciendum reliquiſſe, qua in re exemplum etiam Conſtantinopolitanæ ſynodi dedit; certe hoc, pace ſua, non videtur locum habere in ſacra ſcriptura. Nam apoſtolus Paulus ad Galatas ſcribens ita cavit:

SESS. VII. Cap. 1. Cap. 22.

Si quis evangelizaverit vobis præter id quod accepistis, anathema sit. Et sanctus Ioannes in fine apocalypsis ait: *Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto: & si quis diminuerit de verbis libri prophetiæ hujus, auferet Deus partem ejus de libro vitæ.* Itaque perspicuum est, licuisse doctoribus prohibere & concludere, ita ut nihil iis addatur, quæ ipsi scripsere, necessitate tamen instante sacra scriptura declarata est. Nam quia Filium dicebat Arius creaturam, diversæque substantiæ, sententiam illam sacræ scripturæ usurpans, ubi salvator de

Ioan. 14.

seipso ait: *Pater meus major me est:* ex qua inferebat ille, Filium alterius esse substantiæ: propter hoc opus fuit, ut doctores interpretarentur illud dictum, & explicarent, quonam modo Filius minor Patre dicatur. Hoc fieri debet quovis tempore: Nam Spiritus sanctus dicitur quidem Deus, & dominus, & vivificans, conglorificatus, & simul adoratus cum Patre & Filio; sed non dicitur cæli & terræ factor: posset ergo hæresis nova emergere, quæ id negaret, quoniam in symbolo non habetur, Spiritum sanctum esse cæli & terræ factorem. Quæso, nonne opus esset ecclesiam congregare patres, & docere Christianos, & prædicare, & declarare, Spiritum sanctum esse factorem cæli & terræ, sicut est Pater & Filius? Neque igitur a tertia, neque a quarta synodo, neque ab alia consequente interdictum est ecclesiæ, ne possit explanare urgente necessitate. Iussit definitionem quartæ synodi recitari, & recitata est. Sufficeret quidem, &c. Ex his

Conc. Calched. act 5.

quæ dicta sunt, patres reverendissimi, jam patet, quid sit hac in re dicendum. Apertissime enim patres isti dicunt, ut nulli aliam fidem, vel aliud symbolum conscribere, vel proferre liceat; quod nemo nostrum Dei beneficio fecit. Et videte patres; Sufficeret, inquit, non, Sufficit: ratio est; quia si non emergerent hæreses, procul dubio sufficeret symbolum Nicænum: sed quoniam variæ sunt exortæ hæreses, manente eadem fide, & eodem symbolo, necesse fuit alias atque alias fieri pro tempore explicationes. Quocirca ad illud, quod aiebat dominus Ephesius; symbolum esse perfectum, & perfecto nihil posse addi; respondemus, perfectum sumi dupliciter, vel quoad fidem, vel quoad explanationem: & quidem quoad fidem, esse perfectissimum, nec indigere additamento: quoad explanationem vero, non fuisse satis propter hæreses, quæ erant emersuræ. Proinde considerate rerum necessitatem. Quoniam homines dii non sunt, ut norint futura, necesse est eamdem ecclesiam ejusdem esse auctoritatis; posseque adversus contradicentes insurgere usque ad consummationem sæculi, & contradicentes ipsos ejicere; nec eos solum qui priores extitere, sed etiam posteriores. Hinc patet, quod ad explicationem attinet, nullam esse latam legem, ut non sit fas per ecclesiam fieri explanationes. Ea de causa decreta prohibentia traduntur post symbolum,

A εἴ τις ὑμῖν εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ἐν τῇ ἀποκαλύψει ἐν τῷ τέλει φησίν· ἐάν τις ἐπιτιθῇ πρὸς ταῦτα, ἐπιθήσει ὁ Θεὸς ἐπ' αὐτὸν τὰς πληγὰς τὰς γεγραμμένας ἐν βιβλίῳ τούτῳ· καὶ ἐάν τις ἀφαιρῇ ἀπὸ τῶν λόγων βίβλου τῆς προφητείας ταύτης, ἀφαιρήσει ὁ Θεὸς τὸ μέρος αὐτοῦ ἀπὸ βίβλου τῆς ζωῆς· ὥστε φαίνεται, ὅτι ἐξῆν τοῖς διδασκάλοις κωλῦσαι καὶ συγκλεῖσαι, ἵνα μή τι προστεθῇ ἐν τοῖς ἐκείνων συγγράμμασιν· ὅμως ἀνάγκης οὔσης ἀνεπτύχθη ἡ ἱερὰ γραφή. ἐπειδὴ γὰρ ὁ Ἄρειος ἔλεγε τὸν υἱὸν κτίσμα εἶναι καὶ ἑτέρας οὐσίας, λαμβάνων χρῆσιν τῆς ἱερᾶς γραφῆς ἀπὸ τῆς φωνῆς τοῦ σωτῆρος, ὅπου λέγει ὁ αὐτός· ὅτι ὁ B πατήρ μου μείζων μου ἐστίν· ὅθεν ἐκεῖνος εἰσῆγε τὸν υἱὸν ἑτέρας ὑπάρχειν οὐσίας· ἔδει διὰ τοῦτο τοὺς διδασκάλους ἐξηγηθῆναι τὸ μέρος ἐκεῖνο, καὶ ἀναπτύξαι, τίνι ἂν τρόπῳ ὁ υἱὸς ἐλάττων λέγοιτ' ἂν τοῦ πατρός. τοῦτο ἑκάστοτε δεῖ γίνεσθαι· καὶ γὰρ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται μὲν Θεὸς, καὶ κύριος, καὶ ζωοποιὸν, συνδοξαζόμενον καὶ συμπροσκυνούμενον πατρὶ καὶ υἱῷ, οὐ λέγεται δὲ εἶναι ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς. δυνηθείη ἂν τοιγαροῦν ἀνακύψαι νέα αἵρεσις ἀντιλέγουσα, ἐπειδήπερ οὐ κεῖται ἐν τῷ συμβόλῳ, ὡς εἴη τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς. ἆρά γε οὐκ ἂν ἐδέησε τὴν ἐκκλησίαν συναγαγεῖν τοὺς πατέρας, καὶ διδάξαι τοὺς Χριστιανοὺς, καὶ κηρύξαι τε καὶ διασαφῆσαι, ὡς C εἴη τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς, καθάπερ καὶ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός; οὐδαμῶς τοιγαροῦν " οὔτε παρὰ τῆς τετάρτης συνόδου, οὔτε δι' ἄλλης ἑπομένης κεκώλυται, μὴ δύνασθαι ἀναπτύσσειν τὴν ἐκκλησίαν ἀνάγκης κατεπειγούσης. Ὥρισεν, ἵνα ἀναγνωσθῇ ὁ ὅρος τῆς τετάρτης συνόδου, καὶ ἀνεγνώσθη. Ἤρκει μὲν οὖν, καὶ τὰ ἑξῆς· ἀπὸ τούτων τῶν εἰρημένων, πατέρες αἰδεσιμώτατοι, ἤδη φαίνεται, τί ἂν εἴη ῥητέον ἐν τούτῳ τῷ μέρει. ἀριδηλότατα γὰρ οἱ πατέρες οὗτοι λέγουσι, μηδενὶ ἐξεῖναι συγγράφειν, ἢ προσκομίζειν ἑτέραν πίστιν, ἢ ἕτερον σύμβο- D λον. τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἡμῶν πεποίηκε χάριτι τοῦ Θεοῦ. καὶ βλέπετε πατέρες, ὅτι λέγει, ἤρκει μὲν, οὐ λέγει, ὅτι ἀρκεῖ. ὁ δὲ λόγος, ὅτι εἰ οὐκ ἀνέκυπτον αἱ αἱρέσεις, ἤρκει ἂν ἀναμφιβόλως τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον· ἐπεὶ δὲ ἀνεφύησαν αἱρέσεις διάφοροι, μενούσης τῆς αὐτῆς πίστεως καὶ τοῦ αὐτοῦ συμβόλου, ἦν ἀναγκαῖον ἑτέρας καὶ ἑτέρας ἀναπτύξεις γενέσθαι κατὰ καιρούς. ὅθεν δὴ πρὸς ἐκεῖνο, ὅπερ ἔλεγεν ὁ κύριος ὁ Ἐφέσου, ὡς εἴη τὸ σύμβολον τέλειον, καὶ τῷ τελείῳ οὐδὲν προστίθεσθαι δύναται, λέγομεν· ὅτι τὸ τέλειον διχῶς ἐκλαμβάνεται, ἢ ὡς πρὸς πίστιν, ἢ ὡς πρὸς διασάφησιν· πρὸς μὲν οὖν τὴν πίστιν ἐστὶ τελειότατον καὶ οὐδεμιᾶς δεῖται προσθήκης, πρὸς δὲ ἀνάπτυξιν οὐκ ἤρκει διὰ τὰς E ἐπιφυησομένας αἱρέσεις. καὶ διὰ τοῦτο θεάσασθε τὴν τῶν πραγμάτων ἀνάγκην. ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι οὐκ εἰσὶ Θεοὶ, ὡς ἂν εἰδεῖεν τὰ μέλλοντα, ἀνάγκη τὴν αὐτὴν ἐκκλησίαν ἐν τῷ αὐτῷ ἀξιώματι μένειν, καὶ μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τῶν ἀντιλεγόντων κατεξανίστασθαι, καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀντιλέγοντας ἀποβάλλεσθαι, οὐ μόνον τοὺς γεγονότας. ἀλλ' ἤδη καὶ τοὺς ἐσομένους. ἐκ τούτων φαίνεται, ὅτι ὅσον πρὸς ἀνάπτυξιν οὐδεὶς δίδοται ὅρος, ὥστε μὴ δύνασθαι τὰς ἀναπτύξεις διὰ τῆς ἐκκλησίας γίνεσθαι. παρὰ ταῦτα αἱ κωλύσεις δίδονται μετὰ τὸ σύμβολον,

" Videtur deesse οὔτε παρὰ τῆς τρίτης, etiã in edit. Romana.

ANNO CHRISTI 1438.

μετὰ τὴν πίστιν, μετὰ τοὺς ὅρους, ὡς ἀδήλου ὄντος τοῦ ἐσομένου καὶ ἀνακύψαι δυνησομένου, τοῦ τε ἀνήκοντος πρὸς τὴν πίστιν καὶ πρὸς χρηστὰ ἤθη· διὰ τοῦτο καθ᾽ ἡμέραν προστίθενται ἕτεραι ἀναπτύξεις καὶ ὅροι. οἱ ὅροι τοιγαροῦν τῶν ἁγίων πατέρων καὶ οἱ κανόνες τοῖς αὐτοῖς ὑπόκεινται κωλύμασι· καὶ καθὼς ἑκάστοτε προστίθεται ἕτερος καὶ ἕτερος ὅρος, οὕτω δύναται ἑκάστοτε ἑτέραν καὶ ἑτέραν ἀνάπτυξιν ἐν τῷ συμβόλῳ γίνεσθαι. ὅπου δὲ εἴρηται, ἕτερον μὴ ἐξεῖναι παραδοῦναι σύμβολον, ἀποκρινόμεθα ὡς ἀνωτέρω δι᾽ αὐτῆς ὑμῶν τῆς ἀπολογίας. ὁ γὰρ αἰδέσιμος κύριος ὁ Ἐφέσου ἔφη τῇ προλαβούσῃ, μὴ εἶναι τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύμβολον ἕτερον τοῦ ἐν Νικαίᾳ, καίπερ ἔχον τινὰς συλλαβὰς καὶ λέξεις, καὶ πολλῶν ἀφαιρεθέντων τε καὶ προστεθέντων, ἅπερ εἶχέ τε καὶ οὐκ εἶχε τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον.

A post fidem, post definitiones; quod incertum sit quid sit eventurum, quod quidem spectet ad fidem & ad bonos mores: Propterea in dies aliæ explanationes ac definitiones adduntur. Itaque definitiones sanctorum patrum & canones eadem ratione subjacent decretis prohibentibus. Et quemadmodum in dies singulos adjicitur alia & alia definitio; ita in symbolo potest fieri in dies singulos alia & alia explicatio. Quod vero dictum est, non licere aliud tradi symbolum, respondemus ut supra, per id quod pro vobis ipsi dixistis. Nam reverendus dominus Ephesius B altera sessione dixit, Constantinopolitanum symbolum non differre a Nicæno; quamvis habeat alias quasdam syllabas & dictiones, multaque dempta & multa addita, quæ inerant, & non inerant in symbolo Nicæno. SESS. VIII.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ἐγὼ βούλομαί τινα εἰπεῖν· ἐν τῇ προλαβούσῃ ὑμεῖς, ὦ πατέρες, τοῦτο οὐκ ἐξέθεσθε ἀκριβῶς, ὅπου ἐλέγετο, Ἤρκει μὲν οὖν, καὶ τὰ λοιπά. ἀλλὰ παρελίπετε ἕν τι τὸ ταύτην λύον τὴν ἀπορίαν. λέγει γὰρ ἡ ἐν Καλχηδόνι σύνοδος· οὐδὲν προστιθέντες ἢ ἀφαιροῦντες, ἀλλὰ διασαφοῦντες, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι κύριον, καὶ τὰ λοιπά. ὅθεν ἀπὸ τούτου τοῦ ῥητοῦ ὃ παρελείψατε, φαίνεται, ὅτι ἐν τῷ ἀναπτύσσειν οὐ λέγεται ποιεῖσθαι προσθήκην, ὅπερ ἐν τῷ νόμῳ κεκώλυται. καὶ τοῦτο τὸ ῥῆμα ἤρκεσεν ἂν πρὸς σαφήνειαν τοῦ παρόντος ζητήματος. ἵνα δὲ μὴ δόξῃ, ὅτι ἐγὼ ἀπ᾽ ἐμαυτοῦ τοῦτο νῦν εὗρον, οὕτω λύει τὸ παρὸν ζήτημα καὶ ὁ μακάριος Θωμᾶς, ἐν ᾗ κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐξέθετο πραγματείᾳ.

IVL. CARD. Ego volo aliquid dicere. Priori sessione vos patres non integrum exposuistis illud: Sufficeret quidem, &c. sed unum quid prætermisistis, quod hanc solvit dubitationem. Dicit enim Calchedonensis synodus, Nihil addentes, aut detrahentes, sed declarantes, Spiritum sanctum esse dominum, &c. Quare ex dicto hoc, quod omi- C sistis, liquet, ut explanando non dicatur fieri additio, quod prohibet lex. Et sane dictum hoc fuisset satis ad elucidandam hanc quæstionem. & ne videatur hoc meum esse inventum, ita quæstionem hanc solvit etiam beatus Thomas libro quarto contra Gentiles, Cap. 25.

ΑΝΕΓΝΩΣΘΗ ΑΠΟ ΤΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς πέμπτης συνόδου, Ἰωάννου Κωνσταντινουπόλεως προσφώνησις.

LECTA EST EX ACTIS sanctæ generalis quintæ synodi allocutio Ioannis Constantinopolitani.

ΡΟΔ. Κατὰ συνέχειαν, διὰ τούτων τῶν ῥημάτων τὸ ἡμέτερον βεβαιοῦται δίκαιον, κἀκεῖνα δοκιμάζουσι τὰ ἡμῖν εἰρημένα. ἰδοὺ γὰρ οἱ πατέρες οὗτοι ἐν τῇ πέμπτῃ συνόδῳ κωλύουσιν ἐκ παντὸς μηδὲν καινοτομεῖν, μηδὲν λεπτολογεῖν, ἵν᾽ οὕτως εἴπω, ἀλλὰ δέχεσθαι τὸ ἐν Νικαίᾳ ἅγιον σύμβολον, ἐν ᾧ ἐβαπτίσθημεν, ὅπερ ἐκύρωσεν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπερ διεσάφησεν ἡ ἐν Ἐφέσῳ. ἀλλὰ μὴν ἐν ἐκείνῳ τῷ συμβόλῳ τῷ ἐν Νικαίᾳ, ὅσον πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ συλλαβάς, μεγίστη γέγονε μεταβολὴ ἐν ταῖς ἑπομέναις συνόδοις, ἀλλ᾽ ὅμως οὐδεμία γέγονε μεταβολὴ πίστεως· ὃ δὴ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία οὐ πεποίηκεν, οὔτ᾽ ἔσται ποιήσουσα. ἀνάγνωθι τὴν ἐπιστολὴν Βιγιλίου τοῦ πάπα. Ἰδοὺ οὗτος ὁ ἄκρος ἀρχιερεὺς τὴν ἑαυτοῦ ἀναπτύσσων διάνοιαν, βεβαιοῖ τὸ ἡμέτερον δίκαιον καὶ τὴν πίστιν· κωλύει γὰρ μηδεμίαν διδασκαλίαν, ἢ πίστιν, ἢ σύμβολον κατέχειν τολμᾶν, εἴτ᾽ οὖν παραδοῦναι, ἀλλ᾽ ἐκεῖνο μόνον, ὅπερ οἱ ἅγιοι πατέρες οἱ ἐν Νικαίᾳ ἐξέθεντο, καὶ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ηὔξησαν, καὶ οἱ ἐν Ἐφέσῳ ἀνέπτυξαν. ὃ δὴ καὶ ἡμεῖς κατέχομεν, καὶ πιστεύομεν, καὶ κυροῦμεν. ἐσμὲν τοίνυν μετὰ τούτου τοῦ πατρὸς Βιγιλίου, καὶ οὐχ ἅπτεται ἡμῶν, οὐδὲ λέγει τι τῆς ἀληθείας ἁπτόμενον, ἣν ἡμεῖς ἐπακολουθοῦντες πιστεύομεν.

D CONNECTENDO sermonem, per hæc verba confirmatur nostra ratio; nam ex illis probantur ea quæ diximus. Ecce enim hi patres in quinta synodo prohibent, ut ne quid prorsus innovetur, aut subtilius, ut ita dicam, inquiratur: sed suscipiatur sanctum Nicænum symbolum, in quo sumus baptizati; quod approbavit Constantinopolitana synodus; quod Ephesina declaravit. Atqui in illo Nicæno symbolo, quod explicationem & syllabas attinet, maxima per insequentes synodos facta est immutatio; non est tamen immutata fides; quod etiam per Dei beneficium Romana non commisit, E neque committet ecclesia. Recita epistolam Vigilii papæ. Ecce summus hic pontifex suam mentem exprimens, nostram confirmat rationem & fidem. Prohibet enim, ut nemo audeat doctrinam ullam, aut fidem, aut symbolum retinere, seu tradere præter illud unum, quod sancti patres Nicæni exposuere, & Constantinopolitani auxere, & Ephesini explanavere: quod nos etiam retinemus, & credimus, & approbamus: sumus ergo cum hoc patre Vigilio, qui nihil dicit in nos, vel illam veritatem, quam sequendo nos credimus. RHOD.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιστολῇ ἔστιν ἓν ῥῆμα, ὦ πατέρες,

IVL. CARD. In hac epistola, patres, est dictum, quod

SESS. VII. A quod maxime facit ad rem, & ad solutionem quæstionis, ait enim: Suscipimus sanctos patres, qui Ephesi congregati sunt, & Nestorium condemnarunt, & alium quemcumque quovis tempore dogmata hujusmodi tenentem. Itaque scopus illorum est, judicare & condemnare Nestorium, & eos, qui eadem ac ille senserint quovis tempore. non ergo traditi sunt anathemati, neque condemnati qui symbolo congruentia dicunt, sed qui minime congruentia: prohibet enim tantum dissimilitudinem dogmatum. Legatur sexta synodus. In hac enim sexta synodo primum resumunt Nicænum symbolum, deinde Constantinopolitanum; postmodum decreta multa ponuntur: & post decreta B lex qua interdicitur: ex quo sequitur anathema non in eos tantum cadere, qui ad symbolum, sed in eos etiam, qui ad decreta quidquam addiderint.

EPHES. Nos decreta illa non recitavimus brevitatis causa.

IVL. CARD. At multum pro nobis faciunt: nemo enim dixerit, eos esse sub anathemate, qui decreta illa condiderunt, quæ antea non erant in symbolo. Recitata est pars sextæ synodi. Vnum volo dicere: Nos differentiam quamdam habemus inter libros nostros & vestros: nam in Constantinopolitano symbolo, quod postea Ephesi, & Calchedone recitatum est, C non habetur vox illa, De cælis: nec illa, Deum de Deo. præterea in Constantinopolitano sunt nonnulla, quæ adjecta sunt eo in symbolo, quod & vos canitis. opus igitur est videre hoc in codicibus authenticis. Estne verum quod dico? quæro ex vobis.

EPHES. Eo modo, quo symbolum canimus in nostris ecclesiis, legimus quoque in libris nostris. Si vero talis apud vos est differentia, id nos nescimus: noveritis ipsi unde hoc sit.

IVL. CARD. In hoc codice non est illud, De cælis: posita vero supra annotatio habet; Vide, ut Græci dicant, De cælis.

RVTHEN. D An non & vos dicitis, De cælis?

IVL. CARD. Maxime.

RVTHEN. In hoc ergo convenimus, & ita in nostris libris habemus. Vnde vero sit orta hæc differentia, nescimus. hæc tria certe conveniunt, libri nostri, quod nos canimus, & quod vos canitis. Tria profecto validiora sunt uno. Sic etiam habent libri authentici: non est a nobis horum reddenda ratio.

IVL. CARD. Hoc ego dicebam ad illum finem; quando post decretum etiam Ephesinæ synodi, quo prohibetur additio, additum illud est ut æquum & rationi consentaneum: non est ergo lege cautum, ut ne addatur quod E æquum est & rationi consentaneum.

RHOD. Et ex hoc prohibente decreto, patres reverendissimi, non potest vestra reverentia nobis quidquam crimini dare. Nam patres isti sextæ synodi, initi mentionem faciunt alterius fidei, & alterius symboli. At nos, quemadmodum supra multipliciter ostendimus, neque aliam fidem dicimus, neque aliud componimus symbolum. Non ergo possumus a vobis, patres, accusari Recita epistolam Agathonis. Recitata est etiam Agathonis papæ epistola.

ANNO CHRISTI 1438.

A τὸ μάλιστα ποιοῦν πρὸς λύσιν τοῦδε τοῦ πράγματος καὶ ζητήματος· λέγει γάρ· δεχόμεθα τοὺς ἁγίους πατέρας τοὺς ἐν Ἐφέσῳ, οἵτινες τὸν Νεστόριον κατεδίκασαν, καὶ ὅντιναοῦν ἐν οἱῳδήποτε καιρῷ τὰ τοιαῦτα φρονοῦντα δόγματα. ὅθεν ὁ ἐκείνων σκοπός ἐστι κρῖναι καὶ καταδικάσαι τὸν Νεστόριον, καὶ τοὺς ἐν οἱῳδήποτε καιρῷ τὰ ἐκείνου φρονοῦντας. ὅθεν οἱ ποιοῦντες ὅμοια τῷ συμβόλῳ οὐκ ἀνεθεματίσθησαν, οὐδὲ κατεκρίθησαν, ἀλλ' οἱ τὰ ἀνόμοια· κωλύει γὰρ μόνον τὴν τῶν δογμάτων ἀνομοιότητα. ἀναγνωσθήτω ἡ ἕκτη σύνοδος· ἐν ταύτῃ γὰρ τῇ ἕκτῃ συνόδῳ πρῶτον ἐπαναλαμβάνουσι τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον, εἶτα τὸ ἐν * Ἐφέσῳ, εἶτα τίθενται ὅροι B πολλοί, καὶ μετὰ τοὺς ὅρους κεῖται ἡ κώλυσις. ὅθεν ἕπεται, ὥστε μὴ μόνον τοὺς προστιθέντας ἐν τῷ συμβόλῳ, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τοῖς ὅροις, ἀναθεματίζεσθαι.

* Κωνσταντινουπόλει,

ΕΦΕΣ. Ἡμεῖς οὐκ ἀνέγνωμεν ἐκείνους τοὺς ὅρους διὰ τὸ σύντομον.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ἀλλὰ πολὺ ποιοῦσιν ὑπὲρ ἡμῶν. οὐδεὶς γὰρ ἂν εἴποι ὑπὸ ἀναθέματι εἶναι τοὺς ἐκείνους πεποιηκότας τοὺς ὅρους τοὺς πρότερον οὐκ ὄντας ἐν τῷ συμβόλῳ. ἀνεγνώσθη μέρος τῆς ἕκτης συνόδου. ἓν θέλω εἰπεῖν· ἡμεῖς ἔχομεν διαφοράν τινα μεταξὺ τῶν βιβλίων τῶν ἡμετέρων καὶ ὑμετέρων. ἔχομεν γὰρ ἐν τῷ ἐν C Κωνσταντινουπόλει συμβόλῳ, τὸ ἐπαναληφθὲν ἐν Ἐφέσῳ καὶ ἐν Καλχηδόνι· ἐκεῖσε οὐ λέγει, ἐκ τῶν οὐρανῶν· ἔτι οὐ λέγει, Θεὸν ἐκ Θεοῦ. ἔτι εἰσί τινα ἐν τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἅτινα προσετέθησαν ἐν τῷ συμβόλῳ ἐκείνῳ, ὃ καὶ ὑμεῖς ψάλλετε. ὅθεν ἐστὶ χρεία τοῦτο ἰδεῖν ἐν τοῖς ἀρχετύποις βιβλίοις. ἔστιν ἀληθὲς τοῦτο ὅπερ λέγω ἐγώ; ἐρωτῶ.

ΕΦΕΣ. Καθ' ὃν τρόπον ψάλλομεν τὸ σύμβολον ἐν ταῖς ἡμετέραις ἐκκλησίαις, οὕτως εὑρίσκομεν καὶ ἐν τοῖς ἡμετέροις βιβλίοις. εἰ δέ ἐστιν ἡ τοιαύτη διαφορὰ παρ' ὑμῖν, τοῦτο οὐκ οἴδαμεν· ὑμεῖς οἴδατε πόθεν ἐστίν.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ οὐ λέγει, ἐκ τῶν οὐρανῶν. ἡ δὲ κειμένη ἐπάνω ἐξήγησις λέγει· ὅρα τοὺς Γραικούς, D πῶς λέγουσιν, ἐκ τῶν οὐρανῶν.

ΡΩΣ. Μὴ οὐ λέγετε καὶ ὑμεῖς, ἐκ τῶν οὐρανῶν;

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ναί.

ΡΩΣ. Λοιπὸν ἐν τούτῳ συμφωνοῦμεν, καὶ οὕτως ἔχομεν ἐν τοῖς ἡμετέροις βιβλίοις. πόθεν δὲ ἡ τοιαύτη ἀνεφύη διαφορά, οὐκ οἴδαμεν. ἐν τούτοις μὲν τοῖς τρισὶ συμφωνοῦμεν, δηλονότι, ἐν τοῖς ἡμετέροις βιβλίοις, καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ψαλμῳδίᾳ, καὶ ἐν ᾧ ὑμεῖς ψάλλετε, τὰ τρία πάντως ἰσχυρότερά εἰσι τοῦ ἑνός· οὕτω κεῖται καὶ ἐν τοῖς ἀρχετύποις βιβλίοις. ἡμεῖς τούτων οὐκ ἔχομεν ἀποδοῦναι λόγον.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ἐγὼ ἔλεγον τοῦτο πρὸς ἐκεῖνο τὸ τέλος, ἐπειδὴ προσετέθη δίκαιον ὂν καὶ εὔλογον, καὶ μετὰ τὴν κώλυσιν E τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου· ἄρα λοιπὸν οὐ κεκώλυται προστεθεῖναι τὸ δίκαιον ὂν καὶ εὔλογον.

ΡΟΔ. Καὶ ἀπὸ τούτου τοῦ κωλύματος, πατέρες αἰδεσιμώτατοι, οὐδὲν ἔχει ἡ ὑμετέρα αἰδεσιμότης ἡμῖν ἐγκαλεῖν. καὶ γὰρ ἐν ἀρχῇ οἱ πατέρες οὗτοι τῆς ἕκτης συνόδου ποιοῦνται μνείαν περὶ ἑτέρας πίστεως καὶ ἑτέρου συμβόλου. καὶ ὡς ἀνωτέρω πολλαχῶς ἐδείξαμεν, ἡμεῖς οὔτε ἑτέραν πίστιν λέγομεν, οὔτε ἕτερον συντιθέαμεν σύμβολον. οὐκ ἔχετε λοιπόν, ὦ πατέρες, ἡμῖν ἐγκαλεῖν. ἀνάγνωθι τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀγάθωνος. ἀνεγνώσθη καὶ ἡ τοῦ Ἀγάθωνος πάπα ἐπιστολή.

ἀπὸ

ANNO CHRISTI 1438.

ἀπὸ ταύτης τῆς ἐπιστολῆς καὶ ἔτι ἔχομεν τὴν βεβαίωσιν τῶν ἡμῖν μέχρι τοῦδε ῥηθέντων. ὅτε γὰρ ὁ ἄκρος ἀρχιερεὺς φησιν, ὅτι ἀπὸ τῆς παραδοθείσης πίστεως μηδενὶ ἐξέστω μετακινεῖν, μειοῦν, ἢ προστιθέναι, ἀλλὰ μένειν ἐν ἐκείνῃ τῇ πίστει τῶν πατέρων· ὃ δὴ ἡμεῖς μεγαλοπρεπέστατα ποιοῦμεν. ἐν ᾧ δὲ λέγει, μὴ δεῖν προστεθεῖναι μήτε ἐν συλλαβαῖς, μήτε ἐν λέξεσι, τοῦτο οὐ στρατεύεται καθ' ἡμῶν· καὶ γὰρ αἱ λέξεις ἐκεῖναι ὀφείλουσιν ἀνάγεσθαι πρὸς τὸν νοῦν. ἔπειτα ταῦτα λέγει ὁ ἄκρος οὗτος ἀρχιερεὺς, λέγων ὁμοῦ, οὐ μόνον συλλαβαῖς ἀλλὰ καὶ νοήμασι· καὶ γὰρ κατὰ τὸν Παῦλον, τῇ καρδίᾳ πιστεύεται πρὸς δικαιοσύνην· ἡ γὰρ πίστις οὐ μόνον ἐν νοήμασιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ὁμολογίᾳ. αὕτη ἡ ὁμολογία οὐ δύναται γίνεσθαι εἰ μὴ διὰ λέξεων. καὶ ἐπειδὴ αἱ φωναὶ εἴδωλά εἰσι χαρακτηρίζοντα τὰ ἐν τῇ ψυχῇ πάθη, οὐδενὶ τρόπῳ δύναται νοηθῆναι, εἰ μὴ διὰ λέξεων ἀναφερομένων πρὸς τὸν νοῦν. καὶ καθ' ὃν τρόπον ἡ εἰκὼν πρὸς τὸ πρωτότυπον ἀναφέρεται, οὕτω καὶ αἱ λέξεις πρὸς τὸν νοῦν ἀνάγεσθαι ὀφείλουσιν. ὅθεν λέγομεν, ὅτι οὐκ ἔξεστι τιθέναι λέξεις ἐναντίας ἐννοίας, ἢ ἑτέραν πίστιν σημαινούσας. εἴπομεν γὰρ ἀνωτέρω, μὴ κωλύεσθαι τὴν ἀνάπτυξιν τὴν συντηροῦσαν τὸ ἀκέραιον τῆς ἐννοίας. κωλύει οὖν ὁ ἀρχιερεὺς τὰς λέξεις τὰς ποιούσας ἐναντίαν πίστιν.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Τοῦτο παραδηλοῦται σαφῶς ἐν τῷ συμβόλῳ τοῦ Ἀγάθωνος, ὅπερ αὐτὸς ὑποτίθησι. καὶ γὰρ ὁ αὐτὸς προστίθησι τῷ ἐν Νικαίᾳ συμβόλῳ, καί τινα ἀφαιρεῖ· λέγει γὰρ περὶ τοῦ υἱοῦ, τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ· οὐ λέγει, καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ. εἶτα λέγει, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα. αἴρει τὸ, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα. μεταξὺ προστίθησι, τά τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ. τοῦτο οὐκ ἔστιν οὔτε ἐν τῷ ἡμετέρῳ συμβόλῳ, οὔτε ἐν τῷ ὑμετέρῳ. αὕτη δὲ ἡ προσθήκη τῶν συλλαβῶν οὖσα ἀνάπτυξις, οὐκ ἔστι προσθήκη, οὐδὲ ταῖς κωλύσεσιν ἐναντία. ὥστε ἐπειδὴ ὁ Ἀγάθων οὐκ ἐγκαλεῖται παρὰ τῶν Γραικῶν, τινὰ προστιθεὶς ἐν τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβόλῳ, καί τινα ἀφελὼν, διά τι ἐγκαλούμεθα παρ' ὑμῶν περὶ τῆς προσθήκης ἐκείνης, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, οὔσης τῆς ἀληθείας αὐτῆς, εἰ καὶ τὸ μικρὸν τοῦτο προστίθεται;

ΡΟΔ. Ἀπὸ τούτων, ὡς φαίνεται, πατέρες αἰδεσιμώτατοι, καὶ ἀφ' ὧν προσέθηκεν ὁ αἰδεσιμώτατός μου κύριος καὶ πατὴρ νῦν ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ, δεικνύομεν τὴν ἡμετέραν ἀκακίαν καὶ ἀθωότητα, καὶ οὐκ ἔχει ἡ αἰδεσιμότης ὑμῶν ἡμῖν ἐγκαλεῖν. ἔλθωμεν ἐπὶ τὴν ἑβδόμην σύνοδον. ἀνεγνώσθη τὸ σύμβολον καὶ ὁ ὅρος τῆς ἑβδόμης συνόδου.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ἐν τῷ συμβόλῳ τούτῳ ἐστὶ διαφορὰ μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν· ἐπειδὴ ἐν τῷ ἡμετέρῳ βιβλίῳ ἀρχαιοτάτῳ ἔχομεν, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὑμεῖς δὲ οὐκ ἔχετε. ἀλλὰ περὶ τούτου ἐν ἄλλοις ἐροῦμεν.

ΡΟΔ. Ὅτι μὲν οὖν τὸ μόριον ἐκεῖνο κεῖται ἐν τῇ ἑβδόμῃ συνόδῳ, ἀπεδείξαμεν ἀρκούντως, καὶ οὕτως ὀφληκέναι γενέσθαι τὴν προσθήκην ἐκείνην, εἴπερ προσθήκη δύναται λέγεσθαι, καὶ προστεθεῖσθαι ἐν τῇ ἑβδόμῃ συνόδῳ· ἀλλ' ἐν τῷ ἰδίῳ τόπῳ τοῦτο προσοίσομεν. νῦν δὲ λείπεται ἓν μόνον ἀναπτύξαι· ἔλεγε γὰρ ἀνωτέρω ἡ αἰδεσιμότης ὑμῶν, οὕτως εἶναι ὡρισμένον τὸ σύμβολον καὶ ἐσφραγισμένον, ἵν' οὕτως εἴπω, ὥστε μηδενὶ τρόπῳ ἐξεῖναι προσθεῖναι ἢ ἀφελεῖν.

A Ex hac etiam epistola confirmantur quæ a nobis dicta sunt hactenus. Nam summus hic pontifex, de tradita, inquit, fide nulli fas sit transmutare, detrahere, vel adjicere; sed standum esse ait in ea fide patrum: quod certe nos magnificentissime præstamus. Quod vero asseritur, non esse addendum vel syllabas, vel voces; non militat contra nos; nam illæ voces ad sensum referendæ sunt. Ita loquitur summus hic pontifex, dicens pariter, non modo syllabas, sed & sententias. Nam juxta Paulum, *corde creditur ad justitiam*: fides enim non solum in sententiis, sed etiam in confes- (Rom. 10.)
B sione: hæc autem confessio non potest fieri, nisi per voces. Et quoniam voces simulacra sunt denotantia passiones animæ, nullo modo potest intelligi, nisi per voces, quæ referantur ad mentem. Et quemadmodum imago refertur ad prototypum, ita debent & dictiones referri ad sensum. Quapropter dicimus, non esse licitum apponere voces, quæ significent sensus contrarios, aut aliam fidem: diximus enim supra, non prohiberi explanationem, quæ servet integritatem sensus. Prohibet ergo hic pontifex dictiones, quæ fidem contrariam faciant.

C Hoc aperte demonstratur in symbolo Agathonis, quod ipse apponit; addit quippe ipse Nicæno symbolo, & quædam adimit: dicit enim de Filio, Filium ejus unigenitum: non dicit, Et in unum dominum Iesum Christum Filium ejus unigenitum: deinde dicit, Ante omnia sæcula ex ipso natum: tollit illa, Deum verum de Deo vero, lumen de lumine; genitum, non factum: interserit, Tam quæ in cælo, quam quæ in terra; quod neque in nostro, neque in vestro symbolo habetur. Ita adjectio hæc syllabarum cum sit explanatio, non est additamentum, aut decretis con- (IVL. CARD.)
D traria prohibentibus. Cum ergo Agatho non incusetur a Græcis, cum aliqua Constantinopolitano adjecerit symbolo, & sustulerit aliqua; cur a vobis incusamur, quod illud, Et ex Filio, addiderimus; cum id sit ipsa veritas, quamvis modicum hoc adjiciatur?

Ex his, ut videtur, reverendissimi patres, & ex iis, quæ modo addidit reverendissimus dominus meus & pater, ostendimus sinceritatem ac innocentiam nostram: nec est quod vestra reverentia nos accuset. Veniamus ad septimam synodum. Recitatum est symbolum & definitio septimæ (RHOD.)
E synodi.

In hoc symbolo differentia est inter nos & vos: nam in codice nostro antiquissimo habemus, Et ex Filio; vos autem non habetis. verum de hoc alias dicemus. (IVL. CARD.)

Quod igitur particula illa sit in septima synodo, satis demonstravimus; atque ita fieri debuisse additionem illam, si additio dicenda est; positamque esse in septima synodo: verum proprio in loco hoc adducemus: nunc solum unum restat explicandum. Dicebat enim supra vestra reverentia, symbolum ita esse præfixum, atque, ut ita dicam, obsignatum, ut nullo modo liceat addere, vel demere. (RHOD.)

SESS. VII.

SESS. VII.

Dedistis & exemplum vobis, Deipara. Nam A quia Nestorii tempore emerserat quæstio, quod non extiterit Dei mater, tractatum est hac de re in sacra synodo, & definitum, esse deiparam; at non appositum, ut asseritis, in symbolo, sed in definitionibus synodi. Et respondemus, non fuisse necessarium id apponi in symbolo: nam ex iis, quæ supra dicuntur in symbolo, sequebatur esse Deiparam. dicitur enim in symbolo de Filio, Ex Patre natum, & consubstantialem Patri: est ergo Filius Deus æque ac Pater. & rursus, dicitur incarnatus, & homo factus: peperit ergo Deum & hominem. Ad hæc etsi definitiones & symbolum in aliquibus differunt, hæc tamen B in multis conveniunt: ratio est, quia multa sunt, & continentur in definitionibus, quæ spectant ad fidem: nec opus est hæc enumerare; volenti id perspicere præsto sunt multi libri, in quibus multæ patrum definitiones continentur spectantes ad fidem. itaque in hoc definitiones & symbola æquipollent; idque manifeste declarat experientia: nam patres definiendo subjecerunt & symbolo definitiones, & communiter de utrisque interdixerunt: ut constaret, multis definitionibus eamdem inesse vim, atque symbolis. Ex quo sequitur, in multis sessionibus eidem ana- C themati subjecisse eum, qui utrumlibet præteriret; & hoc satis erat: neque vero ex hoc manca esse videbatur fides Christianorum. Posuisse ergo vocem illam, Deipara, in definitionibus, perinde valet ac adjecisse symbolo. Quod si voluissent & symbolo adjicere, nulla lege prohibebantur, propter prædictas causas: idque maxime patet exemplo. Nam sequentes synodi multas in symbolo voces addiderunt, quæ fortasse non erant ita necessariæ ac istud: verum abunde sufficere illi videbant, quod in Nicæno symbolo de salvatore nostro habebatur.

IVL. CARD. Neque vero credimus, hoc vobis non D convenire nobiscum; quasi patres illi secundæ & tertiæ synodi, quartæ, quintæ, sextæ, & septimæ, si voluissent addere ad symbolum vocem illam, Deipara, minime potuissent. Alioquin si Calchedonensis synodus posuisset in symbolo vocem illam, Deipara, subjectane esset & illa anathemati? respondeat dominus Ephesius, dicat unum verbum, aut affirmet, aut neget.

IMPERAT. Non videtur necessarium ad hoc respondere: omnibus enim simul auditis, simul ad omnia respondebunt.

IVL. CARD. Certo mihi constat istorum sensus; scio E enim hos credere, futurum fuisse, ut & sancti illi subditi essent anathemati, si vocem illam, Deipara, in symbolo posuissent. Cum tamen, si dignitatem spectemus, eadem sit omnium synodorum dignitas; si vero numerum, in Ephesina quidem synodo ducenti patres, in Calchedonensi vero sexcenti ac triginta fuerint.

RHOD. Ex dictis, patres optimi, satisfactum plane arbitramur vestris objectionibus. Protulit enim reverentia vestra symbola patrum, definitiones, decreta, epistolas:

A δεδώκατε καὶ παράδειγμα τὸ τῆς, θεοτόκος, φωνῆς. ἐπειδὴ γὰρ ἀνέκυψε ζήτημα τῷ καιρῷ τοῦ Νεστορίου, ὅτι οὐκ ἐγένετο μήτηρ Θεοῦ, ἐγένετο περὶ τούτου διάσκεψις καὶ ὅρος ἐν τῇ ἱερᾷ συνόδῳ, ὡς εἴη θεοτόκος· οὐ μὴν ὡς εἰρήκατε, ἐτέθη ἐν τῷ συμβόλῳ, ἀλλ' ἐν τοῖς ὅροις τῆς συνόδου. καί φαμεν, ὅτι οὐκ ἦν ἀναγκαῖον τοῦτο τεθῆναι ἐν τῷ συμβόλῳ· καὶ γὰρ ἐκ τῶν ἀνωτέρω κειμένων ἐν τῷ συμβόλῳ εἵπετο εἶναι θεοτόκον. λέγεται γὰρ ἐν τῷ συμβόλῳ περὶ τοῦ υἱοῦ, τὸν γεννηθέντα ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ ὅτι ἐστὶν ὁμοούσιος τῷ πατρί· ἄρα ὁ υἱός ἐστι Θεὸς ὡς καὶ ὁ πατήρ. καὶ αὖθις, σαρκωθέντα τε καὶ ἐνανθρωπήσαντα· ἄρα Θεὸν ἐγέννησε καὶ ἄνθρωπον. πρὸς τούB τοις εἰ καὶ ἔν τισι διαφέρει λέγειν ὅροις καὶ σύμβολον, ἐν πολλοῖς μέντοι τὰ τοιαῦτα συμβαίνουσιν. ὁ δὲ λόγος ἐστὶν, ὅτι ἐν τοῖς ὅροις πολλά εἰσι καὶ περιέχονται, ἅτινα ἀφορῶσι πρὸς τὴν πίστιν· καὶ οὐ χρεία ἐστὶ τὰ τοιαῦτα ἀπαριθμεῖν, ἀλλὰ τῷ βουλομένῳ ἰδεῖν πάρεισι πολλαὶ βίβλοι, ἐν αἷς πολλοὶ τῶν πατέρων ὅροι περιέχονται πρὸς τὴν πίστιν ἀφορῶντες. ὅθεν ὅσον ἐν τούτῳ οἱ ὅροι καὶ τὰ σύμβολα ἰσοδυναμοῦσι. καὶ τοῦτο φαίνεται φανερῶς ἀπὸ πείρας, ὅτι οἱ πατέρες τιθέμενοι τοὺς ὅρους, ἔθεντο καὶ ὅρους ὑπὸ τῷ συμβόλῳ, καὶ ὑπέβαλον κώλυμα ἑκατέρῳ κοινῇ, ἵνα ἀποφανῇ τὴν αὐτὴν εἶναι δύναμιν ἔν τε πολλοῖς τῶν ὅρων καὶ τῶν C συμβόλων· ὅθεν ἕπεται, ὅτι ἐν πολλαῖς συνελεύσεσιν ὑπὸ τῷ αὐτῷ ἀναθέματι ὑπέβαλον τὸν παραβαίνοντα ἑκάτερα, καὶ ἤρκει. οὔτε μὴν ἀπὸ τούτου ἐν τῇ πίστει ἔλαττόν τι ἐθεωρεῖτο ἂν τῶν Χριστιανῶν. τὸ τοίνυν τιθέναι τὴν φωνὴν αὐτὴν τὴν, θεοτόκος, ἐν τοῖς ὅροις, τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν τῷ συμβόλῳ. εἰ δὲ καὶ ἠθέλησαν τιθέναι ἐκείνην ἐν τῷ συμβόλῳ, οὐδαμῶς ἦν ἐκείνοις κεκωλυμένον, διὰ τὰς προειρημένας αἰτίας μάλιστα δὲ φαίνεται ἀπὸ παραδείγματος· αἱ γὰρ ἑπόμεναι τῶν συνόδων πολλὰς λέξεις ἐν τῷ συμβόλῳ προσέθεντο, αἳ οὐκ ἦσαν τυχὸν κατὰ τοσοῦτον ἀναγκαῖαι ὅσον ἐστὶ τοῦτο· ἀλλ' ὅτι ἑώρων ἐξαρκεῖν ἐκεῖνο, ὅπερ ἦν ἐν τῷ συμβόλῳ τῷ ἐν Νι-D καίᾳ περὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν.

Οὔτε μὴν πιστεύομεν, ὑμᾶς μὴ συμβαίνειν ἐν τούτῳ ἡμῖν· ὅτι οἱ πατέρες ἐκεῖνοι τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης συνόδου, τετάρτης, πέμπτης, ἕκτης, καὶ ἑβδόμης, εἴπερ ἠθέλησαν τὴν, θεοτόκος, φωνὴν ἐν τῷ συμβόλῳ προσθεῖναι, οὐκ ἂν ἠδυνήθησαν. εἰ δὲ ἡ σύνοδος ἡ ἐν Καλχηδόνι τέθεικε τὴν, θεοτόκος, φωνὴν ἐν τῷ συμβόλῳ, ὑπέπεσεν ἂν κἀκείνη τῷ ἀναθέματι; εἰπάτω ὁ κύριος ὁ Ἐφέσου, λεγέτω ἓν ῥῆμα, ἢ ναὶ, ἢ οὔ. ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ.

Οὐ φαίνεται ἀναγκαῖον ἀπόκρισιν ποιήσασθαι πρὸς τοῦτο. πάντων γὰρ ἀκουσθέντων ὁμοῦ, ὁμοῦ καὶ τὰς ἀπολογίας ποιήσονται. ΒΑΣΙΛ.

E Ὁμολογουμένως ἐν τῇ διανοίᾳ τούτων εἰμί· οἶδα γὰρ, ὅτι πιστεύουσι μὲν ὑποπεσεῖν τοὺς ἁγίους τῷ ἀναθέματι, εἴπερ τὴν, θεοτόκος, φωνὴν ἐν τῷ συμβόλῳ ἐνέθηκαν. ἐὰν γὰρ ἀπίδωμεν πρὸς τὸ ἀξίωμα, τὸ αὐτὸ ἀξίωμά ἐστιν ἁπασῶν τῶν συνόδων· εἰ δὲ πρὸς τὸν ἀριθμὸν, ἐν μὲν τῇ ἐν Ἐφέσῳ συνόδῳ διακόσιοι ὑπῆρχον πατέρες, ἐν δὲ τῇ ἐν Καλχηδόνι ἑξακόσιοι τριάκοντα. ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ.

Ἀπὸ τῶν εἰρημένων, πατέρες ἄριστοι, ἡγούμεθα πεπληροφορῆσθαι κατὰ πάντα τὰς ὑμετέρας αἰτήσεις. καὶ γὰρ ἡ αἰδεσιμότης ὑμῶν τὰ σύμβολα τῶν πατέρων προήνεγκε, τοὺς ὅρους, τὰ θεσπίσματα, τὰς ἐπιστολὰς, ΡΟΔ.

ἃ δὴ

ANNO CHRISTI 1438.

A ἃ δὴ πάντα συμφωνοῦσιν ἀλλήλοις, μηδενὶ ἐξεῖναι ἀνθρώπῳ Χριστιανῷ ἑτέραν πίστιν προστιθέναι, συγγράφειν, παραδιδόναι, ἢ προκομίζειν, καὶ τὰ λοιπά· ὃ δὴ οὐ περὶ ὀνομάτων, οὐδὲ περὶ λέξεων φαίνεται. ἡμεῖς δὲ ἀπεδείξαμεν τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ἑτέραν πίστιν μὴ γεγραφέναι, μήτε ἐν ὀνόμασι, μήτε ἐν ῥήμασιν, εἴτε ἐν λέξεσιν. ἔτι παρίσταται φανερῶς, μηδαμῶς εἶναι κεκωλυμένον, ὅπερ ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία αὕτη ψάλλει ἐν τῷ συμβόλῳ καὶ κηρύττει. Ἔλθωμεν ἐπὶ τὸ τελευταῖον, ἐν ᾧ ἀποδείξομεν πολλοῖς λόγοις, τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ ἐξὸν γεγονέναι ἀναπτύξαι καὶ ἀνακηρύξαι τὸ μέρος ἐκεῖνο. πρὸς μὲν οὖν τὸ πρῶτον, λέγομεν, ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία φωναῖς τῶν ἁγίων πατέρων ἐκινήθη· ἔτι μεγίστης συνωθούσης ἀνάγκης· ἔτι μεγίστου εὐλόγου ἀξιώματος καὶ αὐθεντίας συμβαινόντων. τοῦτο καὶ οἱ πατέρες ὑμῶν προσήκαντο. ὅθεν ἕπεται ἵνα ὑμεῖς ἅτε δὴ παῖδες ἀγαθοὶ ἀγαθῶν πατέρων, συνέλθητε μεθ' ἡμῶν καὶ ὁμονοήσητε. πρὸς ἐκεῖνο δὲ, ὡς ἔγκειται ταῖς φωναῖς τῶν ἁγίων, ἀποδείξων ἔρχομαι. B ὁ μακάριος Αὐγουστῖνος ὁ περιφανέστατος διδάσκαλος τῶν Λατίνων, ὃν ἡ ἁγία πέμπτη σύνοδος προσεδέξατο, ὃς δὴ καὶ ἐξοχώτατος λέγεται, ἐν πολλοῖς ἐκείνου βιβλίοις ἀριδήλως φησὶ, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. φαίνεται τοῦτο ἐν τῇ ποιηθείσῃ αὐτῷ βίβλῳ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, ἔν τε τῇ βίβλῳ, C ἣν περὶ πίστεως πρὸς Πέτρον ἐξέθετο. ἔτι λαμπρότατος διδάσκαλος τοῦτο λέγει Ἀμβρόσιος· Γρηγόριος ὁ Διάλογος σαφέστατα τοῦτο φησίν· Ἱλάριος τὸ αὐτὸ ἐν τῷ περὶ Τριάδος φησὶν, ὃν καὶ ὑμεῖς μέγαν καλεῖτε. οὓς εἰ βουλοίμεθα ἐν τῷ μέσῳ προφέρειν, ὄψεσθε τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν μηδὲν λέγειν ἐκείνοις ἀπᾷδον οὔτε ἀσύμφωνον, μηδὲ τοῖς δόγμασι τῶν πατέρων μαχομένην. ἀλλ' ἵνα καθαρώτερον τὸ ἀληθὲς ἐπιλάμψῃ, ὑπάρχουσι πολλοὶ τῶν ὑμετέρων διδασκάλων. καὶ γὰρ Βασίλειος ἐν ταῖς κανονικαῖς ἐπιστολαῖς τίθησι τὴν φυσικὴν τάξιν ἔν τε πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι. D ὁμοίως Γρηγόριος ὁ αὐτάδελφος τούτου, οὐχ ἥττων τῷ ἀξιώματι ἢ τῇ σοφίᾳ, λέγει τὸν υἱὸν ἀμέσως ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦτ' εἶναι τοῦ υἱοῦ ἴδιον. ἔτι Ἀθανάσιος φησί. καθ' ὃν τρόπον ἔχει ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα τῇ φύσει καὶ τῇ τάξει, οὕτως ἔχει τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱόν. Βασίλειος ὁ μέγιστος ὁ ὑμέτερος, ἐξηγούμενος τὴν λυχνίαν ἐκείνην τὴν κατὰ Ζαχαρίαν, φησίν· ὃν τρόπον ὁ πατὴρ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς ἔχει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὕτω καὶ ὁ υἱὸς ἔχει αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ὁ μακάριος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην φησίν. πάντα εἶναι τὸν υἱὸν ὅσα καὶ ὁ πατὴρ, πλὴν τούτου, ὅτι ἐκεῖνος μέν ἐστι γεννήτωρ, οὗτος δὲ γεννητός. E πολλοί εἰσιν ἀνατολικοὶ πατέρες, οὓς προκομίζειν δυνάμενοι ἀναβαλλόμεθα ἐν ἰδίοις καιροῖς· νῦν δὲ ἐπειδὴ πᾶσα ἡ ὑμετέρα δυσχέρειά ἐστιν εὑρεῖν τοῦτο, τὸ ἐκπορεύεσθαι, τὴν φωνὴν αὐτὴν ἢ τὸ ῥῆμα, ἵν' οὕτως εἴπω, προσοισόμεθα τινας ὑμετέρους διδασκάλους, καίτοι πολλοὺς εἰς τὸ μετὰ ταῦτα ταμιευσόμεθα· οἳ δὴ τρανῶς φασι, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. καὶ πρῶτον ἀναγνωσθήτω ἐκεῖνος, ὃν ὑμεῖς ἑκάστοτε ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀναγινώσκετε, τὸν Συμεὼν λέγω τὸν Μεταφραστήν· ἔχετε τὸν βίον τοῦ μακαρίου Διονυσίου· ὅθεν αὐτὸς τί λέγει, ἀκούσατε, καὶ μετὰ ταῦτα κρινεῖτε·

SESS. VII.

quæ omnia conveniunt in hoc; ut nulli Christianorum hominum liceat aliam fidem proponere, conscribere, tradere, aut proferre; & cetera: quod sane non de nominibus aut dictionibus videtur dictum. Nos vero demonstravimus, a Romana ecclesia non esse scriptam aliam fidem; neque per nomina, neque per verba, neque per dictiones. Constat etiam aperte, non esse prohibitum, quod hæc Romana ecclesia canit in symbolo, & prædicat. Veniamus ad postremum; in quo multis rationibus demonstrabimus, licuisse Romanæ ecclesiæ partem illam explicare & promulgare. Et primo quidem dicimus, Romanam ecclesiam motam esse ex dictis sanctorum patrum; præterea maxima urgente necessitate: maxima quoque concurrente dignitate, congrua & auctoritate: hoc etiam vestri patres suscepere; sequitur ergo, ut vos, utpote bonorum parentum boni filii, conveniatis, & consentiatis nobiscum. Quod vero in dictis sanctorum hoc habeatur, nunc demonstrabo. Beatus Augustinus præclarissimus doctor Latinorum, quem sancta quinta synodus recepit, qui & præstantissimus appellatur, in multis suis libris liquido asserit, Spiritum sanctum ex Patre & Filio procedere. Constat hoc in libro, quem de sancta Trinitate conscripsit: & in libro, quem edidit [a] de fide ad Petrum, affirmat hoc idem clarissimus doctor Ambrosius. Gregorius Dialogus apertissime hoc dicit. Hilarius libro de Trinitate hoc asserit, quem vos etiam vocatis magnum. quos si vellemus proferre in medium, perspiceretis Romanam ecclesiam nihil ab illis dissentire, nihil alienum dicere, neque cum dogmatibus sanctorum patrum pugnare. Sed ut veritas elucescat apertius, non desunt multi ex vestris doctoribus. Nam Basilius in canonicis epistolis ponit naturalem ordinem in Patre & Filio & Spiritu sancto. Similiter Gregorius germanus ipsius, non minor dignitate, aut scientia, Filium inquit esse ex Patre immediate; & hoc esse Filii proprium. Athanasius etiam dicit: Sicut se habet Filius ad Patrem natura & ordine, ita se habet Spiritus ad Filium. maximus ille vester Basilius exponens candelabrum illud Zachariæ: Quemadmodum, inquit, Pater habet Spiritum sanctum naturaliter & substantialiter, ita & Filius habet eumdem sanctum Spiritum. Beatus Ioannes Chrysostomus in Ioannem asserit, omnia quæ Pater est, esse Filium, præter hoc, quod ille quidem est genitor, hic vero genitus. Multi sunt patres orientales, quos proferre cum possimus, suo tempore reservamus: nunc quia tota vestra difficultas in eo est, ut vox illa seu verbum, ut ita dicam, Procedere, inveniatur, afferemus quosdam ex vestris doctoribus; quamquam multos in tempus aliud differimus proponendos: qui aperte dicunt, Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere. Et primum legatur ille, qui a vobis quotidie legitur in ecclesiis, Simeon inquam Metaphrastes: habetis vitam beati Dionysii: quid ergo ille dicat, audite; & postmodum feretis judicium:

[a] Est Fulgentii Rusp. ep.

Homil. 4. in Pater noster.

Epistola ad Serapionem.

Zachar. 4.

Homil. 38.

Sess. VII.

Finem habent ea, quæ corporalis erant A adventus, & incipiunt spiritalia; mensque ad cælos evehitur Christus, & patriam redit in sedem: ac Spiritum qui ab ipso procedit, ad gentes quæ non credebant instituendas mittit in discipulos. Ex hoc, patres, sequitur, hoc quod ille ait, Spiritum qui ab ipso procedit, idem esse ac illud, quod Romana canit ecclesia: idem enim valet genitivus apud Græcos, quod ablativus apud Latinos. Præterea Anastasius sancti montis Sina eo in sermone, qui est inscriptus; De rectis, quæ ipsi credimus, dogmatibus, ait: Accepto vero in exemplum eo, quod est corporis proprium, mutuam divinorum connexionem B explicavimus ex analogia membrorum, & adumbratione. Ita enim spiritus oris ejus, Dei scilicet, Spiritus sanctus dicitur, cum os sit unigenitus. & rursus; Spiritus ex ipso procedens, & missus non solum a Patre, sed etiam a Filio. Protulit etiam dictum Theodoreti; quodque Cyrillus contra illud respondit. Dicamus & alium ex vestris doctoribus Epiphanium. Audite aliud ejusdem Epiphanii in illud: *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.* Si igitur ex Patre procedit, *de meo* etiam *accipiet*, inquit dominus: Sicut enim nemo novit Patrem, nisi C Filius, nec Filium nisi Pater: ita dicere audeo, quod nec Spiritum sanctum, nisi Pater & Filius, a quo procedit, & a quo accipit. Hæ sunt igitur sanctorum voces. Alia sunt etiam testimonia, quæ in præsenti præterimus. Ex his edocta Romana ecclesia non aliud dicendum credidit, quam quæ patres illi in synodis, & quæ posteriores illam docuere: quorum plures interfuere illis synodis: uti de Anastasio, Maximo, & aliis ostensum est. Stante igitur hac veritate, & instante necessitate, additum est (sicut orientales patres adacti hæreticorum insultibus ex necessitate multa in symbolo explica- D runt) propter quosdam Nestorianos apud occidentalem ecclesiam disseminantes, Spiritum sanctum non esse ex ipso Filio, nec suum esse ab illo accipere. Quod autem hæc fuerit Nestorii, atque eadem quæ ille sentientis Theodoreti opinio, constat ex ejus symbolo: dicit enim ita in illo: Spiritus sanctus non est ex Filio, neque accipit esse ab ipso: & Theodoretus Spiritum sanctum asserit non accipere suum esse a Filio: Exponit vero illud Pauli, *Spiritum Filii*, hoc est consubstantialem Filio. Quocirca Cyrillus ait, Spiritum sanctum esse per Filium, & esse Filii, & effundi ab E ipso: quod non dixisset, nisi hac Nestorii & Theodoreti opinione compulsus ad evertendam pravam illorum sententiam. Hac ratione coacta fuit Romana ecclesia, cum magnum videret impendere periculum: jam enim canebatur in Galliis, & Hispaniis. Quare placuit summo illi pontifici cum multorum occidentalium patrum consessu, qui nec dignitate tenues, nec modici erant numero, illud explicare quod dicimus, & sicut in symbolo canimus: nec vero existimavit Romana ecclesia rem agere, quæ dedeceret.

In Ancorato.

Ierem. 16.

Galat 4.

A πέρας τὰ τῆς σωματικῆς ἐνδημίας δέχεται, τὰ δὲ τοῦ πνεύματος ἄρχεται, καὶ εἰς οὐρανοὺς ὁ ἐμὸς Χριστὸς ἀναφέρεται, καὶ πρὸς τὸν πατρικὸν ἐπάνεισι θρόνον, καὶ τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ πνεῦμα ἐπὶ τῇ τῶν ἀπίστων ἐθνῶν καταπέμπει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὁδηγίᾳ. ἀπὸ τούτου, πατέρες, ἕπεται, ὅτι τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ πνεῦμα, ταυτόν ἐστιν, ὥσπερ ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ψάλλει. παρ' Ἕλλησι γὰρ τὴν αὐτὴν δύναμιν ἔχει ἡ γενικὴ, τῇ παρὰ Λατίνοις ἀφαιρετικῇ. Ἔτι ὁ Ἀναστάσιος τοῦ ἁγίου ὄρους Σινᾶ ἐν τῷ λόγῳ ὃς ἐπιγραφὴν ἔχει, περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ὀρθῶν δογμάτων, φησί· τοῦ δὲ στόματος τὸ ἰδίωμα λαβόντες ὡς παράδειγμα, τὴν ἀλληλουχίαν τῶν θείων παρεστήσαμεν διὰ τῆς τῶν μελῶν ἀναλογίας τε καὶ εἰκασίας· ταύτῃ γὰρ καὶ πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Θεοῦ, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται, στόματος ὄντος τοῦ μονογενοῦς· καὶ πάλιν· πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ ἀποστελλόμενον οὐ μόνον παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ. παρήγαγε δὲ καὶ τὸ ῥητὸν Θεοδωρήτου, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸ ἀπολογίαν Κυρίλλου. εἴπωμεν καὶ ἕτερον ὑμῶν διδάσκαλον τὸν Ἐπιφάνιον, ἀκούσατε ἄλλο τοῦ αὐτοῦ Ἐπιφανίου, εἰς τό· ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν· εἰ τοίνυν παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ ἐξ ἐμοῦ λήψεται, φησὶν ὁ κύριος. ὃν γὰρ τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς, οὐδὲ τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ· οὕτω τολμῶ λέγειν, ὅτι οὐδὲ τὸ πνεῦμα, εἰ μὴ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, παρ' οὗ ἐκπορεύεται, καὶ παρ' οὗ λαμβάνει. αὗται μὲν οὖν αἱ φωναὶ τῶν ἁγίων εἰσίν· εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι μαρτυρίαι, ἃς κατὰ τὸ παρὸν παραλείπομεν. τούτοις ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία δεδιδαγμένη, οὐκ ἐπίστευσεν ἄλλο λέγειν, ἢ ὅσα οἱ πατέρες ἐκεῖνοι ἐν ταῖς συνόδοις, καὶ ὅσα οἱ μετὰ ταῦτα ἐκείνην ἐδίδαξαν· ὧν οἱ πλείους ἐν ἐκείναις παρεγένοντο ταῖς συνόδοις, καθὼς περὶ Ἀναστασίου καὶ Μαξίμου καὶ ἄλλων δέδεικται. ταύτης οὖν ἱσταμένης τῆς ἀληθείας, καὶ ἀνάγκη προσετέθη· καθ' ὃν τρόπον οἱ πατέρες ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ὠθούμενοι ταῖς τῶν αἱρετικῶν ἐπιθέσεσιν, D ὑπ' ἀνάγκης ἐν τῷ συμβόλῳ πολλὰ ἀνέπτυξαν· διά τινας Νεστοριανοὺς ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ γενομένους, καὶ ἐπισπείροντας, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον μὴ εἶναι ἐξ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ, μηδὲ λαμβάνειν ἐξ ἐκείνου τὸ εἶναι. ὅτι δὲ τοιαύτη ἦν ἡ δόξα τοῦ Νεστορίου, καὶ Θεοδωρήτου τοῦ ὁμόφρονος ἐκείνῳ, φαίνεται ἐν τῷ συμβόλῳ αὐτοῦ· λέγει γὰρ ἐν αὐτῷ τῷ συμβόλῳ αὐτοῦ, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ υἱοῦ, οὐδὲ παρ' αὐτοῦ λαμβάνει τὸ εἶναι· καὶ ὁ αὐτὸς Θεοδώρητος λέγει, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον μὴ λαμβάνειν τὸ εἶναι ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἐξηγούμενος ἐκεῖνο τοῦ Παύλου, τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ, τουτέστιν ὁμοούσιον τῷ υἱῷ· διὰ τοῦτο ὁ Κύριλλός φησι, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ εἶναι τοῦ E υἱοῦ, καὶ προχεῖσθαι παρ' αὐτοῦ· ὃ δὴ οὐκ ἂν εἶπεν, εἰ μὴ ταύτῃ τῇ δόξῃ τοῦ Νεστορίου καὶ Θεοδωρήτου ἀναγκασθεὶς, πρὸς ἀνασκευὴν τῆς κακοδοξίας ἐκείνων. τούτῳ τῷ λόγῳ ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἠναγκάσθη, βλέπουσα τὸν ἐπικείμενον μέγαν κίνδυνον· ἐψάλλετο γὰρ ἤδη ἐν ταῖς Γαλλίαις καὶ Ἱσπανίαις. ὥστε ἤρεσεν ἐκείνῳ τῷ ἄκρῳ ἀρχιερεῖ, μετὰ συνεδρίου πολλῶν πατέρων δυτικῶν τῶν γεγονότων οὐ μικροῦ ἀξιώματος, ἢ ὀλίγου ἀριθμοῦ, ἀναπτύξαι ἐκεῖνο ὃ λέγομεν, καὶ ὡς ἐν τῷ συμβόλῳ ψάλλομεν. οὐκ ᾤετο δὲ ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία προσῆκόν τι μὴ ποιεῖν.

καὶ γὰρ

ANNO CHRISTI 1438.

ANNO CHRISTI 1438.

καὶ γὰρ πρὸ τῆς πρώτης συνόδου ἄλλαι πολλαὶ γεγόνασι σύνοδοι, ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως· ἐν Ἀγκύρᾳ κατὰ τῶν μὴ προσδεχομένων τοὺς προσερχομένους ἐν τῇ πίστει, καὶ πρότερον ἀρνηθέντας διὰ τὰς βασάνους· καὶ τρίτη τῇ Νεοκαισαρείᾳ. ἃς δὴ πάσας συνόδους ἡ ἐν Νικαίᾳ προσήκατο σύνοδος, εἰ καί τινα τῶν ἐν Νεοκαισαρείᾳ οὐ προσδεκτέα ἔδοξαν, τὰ περὶ τῶν ἑπτὰ διακόνων. ἔτι γε οἱ πατέρες οἱ ἐν τῇ δευτέρᾳ συνόδῳ προσεδέξαντο τὴν ὑπὸ Κωνσταντίνου γενομένην σύνοδον ἐν Σαρδικῇ, τὴν καὶ δυτικὴν καλουμένην, εἰς ἣν παρεγένοντό τινες πατέρες ἀνατολικοὶ, τὸν ἀριθμὸν ἑβδομήκοντα. οὗτοι οὐκ ἤθελον εἰς τὴν σύνοδον εἰσελθεῖν, B εἰ μὴ πρότερον ἐκβληθείεν ὁ Παῦλος ἐκεῖνος; καὶ ὁ Ἀθανάσιος. τοῦτο δὲ ὡς οὐκ ἤρεσε τοῖς δυτικοῖς ἐκείνοις πατράσιν, ἀνεχώρησαν μὲν οἱ ἀνατολικοὶ, οἱ δὲ δυτικοὶ προσέμειναν, καὶ προήνεγκαν διασαφοῦντες ἐκεῖνα τὰ γεγονότα ἐν τῇ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ προσδέχεσθαι δεῖν παρὰ τῶν Χριστιανῶν· ὅπερ ἡ δευτέρα σύνοδος ἐπεκύρωσε δίχα τινὸς δυσχερείας ἢ συζητήσεως. ἐπειδὴ γὰρ ὁ Κωνστάντιος, ὁ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως ἀδελφὸς, καὶ υἱὸς τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἐφρόνει τὰ Ἀρείου, καὶ ἤθελεν ἀνατρέψαι τὴν διδασκαλίαν τῶν ἁγίων πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ συναθροισθέντων, καὶ τοῦτο διὰ τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως Κωνσταντίνῳ τῷ αὐτοῦ ἀδελφῷ ἐμηνύθη, ὃς καὶ πόλεμον ἐποίσειν C κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐπηπείλει, εἰ μὴ ἀρνηθείη ἣν κατεῖχεν ὁμολογίαν· διὰ ταῦτα συνεκροτήθη ἡ σύνοδος ἡ ἐν Σαρδικῇ ἥτις ἐν τῷ τρίτῳ κανόνι τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου δυτικὴ ὀνομάζεται· ἥτις καὶ ὑπηγόρευσε, τὴν ἐκδοθεῖσαν πίστιν τῶν τριακοσίων ὀκτωκαίδεκα θεοφόρων πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ, ὀρθὴν καὶ ὑγιᾶ, καὶ παρὰ παντὸς Χριστιανοῦ δεῖν προσδέχεσθαι· ἣν δηλαδὴ ἀπόφασιν μετὰ ταῦτα οἱ τῆς δευτέρας συνόδου πατέρες χωρὶς τινος ἀμφιβολίας προσήκαντο. καὶ ἰδὲ βιβλίον ὑμέτερον Ἑλληνικὸν τοῦ Ἑρμείου περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας.

ΒΑΣΙΛ. Τίνος τῶν διδασκάλων ἐστὶ τὸ βιβλίον τοῦτο;

ΡΟΔ. Ἑρμείου· λέγει γὰρ ὁ αὐτὸς, τούτους πεποιηκέναι ὅρον, ὅνπερ χωρὶς δυσχερείας οἱ ἐν τῇ δευτέρᾳ συνόδῳ πατέρες ἐδέξαντο. D

ΒΑΣΙΛ. Καὶ πρέπον ἐστὶν, ἐν πράγμασι συνοδικοῖς ἱστορικοὺς ἄνδρας ἀναγινώσκεσθαι;

ΡΟΔ. Γαληνότατε βασιλεῦ, διὰ τῶν ἱστοριῶν ὁδηγούμεθα πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῶν ἤδη πραχθέντων πραγμάτων. τί γὰρ ἂν ἐγνώκειμεν περί τε τοῦ εὐαγγελίου καὶ τῆς ἱερᾶς γραφῆς, εἰ μὴ τὰ πάντα ὡς εἰς τρόπον ἱστορίας ἀνήχθησαν; χωρὶς τούτου πάντως οὐκ ἂν ᾔδειμεν τί πιστεύομεν.

ΒΑΣΙΛ. Ἐκείνας δεῖ προσδέχεσθαι τῶν ἱστοριῶν περὶ τὴν πίστιν, ὅσας οἱ πατέρες ἐδοκίμασαν, ἄλλας δ᾽ οὐχί. E

ΡΟΔ. Εἰ μὲν ἱστορία αὕτη περὶ πράγματος κοσμικοῦ, ἢ πολέμων Ῥωμαϊκῶν τε καὶ Ἑλληνικῶν, καλῶς ἂν εἶπεν ἡ σὴ γαληνότης, κύριε βασιλεῦ· ἀλλ᾽ αὕτη οὐκ ἔστι διήγησις κοσμικὴ, ἀλλ᾽ ἐκκλησιαστικὴ, καὶ περιέχει τὰ τῶν συνόδων ἁπασῶν, καὶ τῶν ἐξενεχθέντων ὅρων τε καὶ κανόνων, παρὰ τῶν ἁγίων πατέρων. διὰ τί τοίνυν ὁ ἀνὴρ οὗτος οὐκ ἂν εἴη προσδεκτέος; πρὸς τούτοις, τοῦτο οὐ μόνον ἐν τῇ ὑμετέρᾳ βίβλῳ εὑρίσκεται, ἀλλὰ καὶ ἐν ἡμετέροις βιβλίοις ἐμπεριέχεται. ἀλλ᾽ ὡς κελεύει ἡ σὴ γαληνότης, ἐάσωμεν τοῦτο νῦν καὶ μεταβῶμεν εἰς ἄλλα.

SESS. VII.

A Nam ante primam synodum multæ aliæ synodi celebratæ sunt; Antiochiæ adversus Paulum Samosatenum; Ancyræ contra eos, qui non suscipiebant accedentes ad fidem, quod prius Christum abnegassent propter tormenta; & Neocæsareæ tertia: quas omnes synodos recepit synodus Nicæna; licet quædam a Neocæsareensi sancita visa fuerint minime suscipienda, quæ scilicet de septem diaconis statuta erant. Patres quoque secundæ synodi susceperunt synodum a " Constantino Sardicæ celebratam, quæ vocatur etiam occidentalis: ad quam patres quidam orientales profecti sunt, numero septuaginta. Hi nolebant convenire ad synodum, nisi prius ejicerentur Paulus ille, & Athanasius. id vero ut non placuit patribus illis occidentalibus, recesserunt quidem orientales, permanentes vero occidentales decretum ediderunt, quo declarabant, recipienda esse a Christianis, quæ gesta erant in Nicæna synodo: quod quidem secunda synodus approbavit nulla difficultate aut disquisitione adhibita. Nam quia Constantius Constantini imperatoris frater, & magni Constantini filius cum Arianis sentiebat, & evertere volebat doctrinam sanctorum patrum Nicææ congregatorum; atque hoc ejus fratri " Constantino per summum pontificem nuntiatum est; & ille bellum se fratri illaturum minatus est, nisi quod profitebatur abnegaret; propterea convocata est synodus Sardicensis, quæ tertio canone secundæ synodi œcumenicæ Constantinopolitanæ, occidentalis appellatur. Ea vero sancivit rectam & sanam esse a trecentis decem & octo patribus Nicænis editam fidem, atque ab omni Christiano suscipiendam. Quam sane sententiam postea secundæ synodi patres citra ullam dubitationem admiserunt. En vester Græcus liber Hermiæ de historia ecclesiastica.

Can. syn. Neocæs. 15.

" Constans subrogandus in locum Constantini, qui ab an 340. perierat.

" Constanti

Herm. Sozom. lib. 3. eccles. hist. cap. 9. 10.

IMPERATOR. Cujus doctoris est liber iste?

RHOD. Hermiæ: asserit enim is decretum ab illis factum, quod citra difficultatem a patribus secundæ synodi susceptum est.

IMPERATOR. Et condecet historicos in rebus synodicis recitari?

RHOD. Serenissime imperator, per historias ducimur ad veritatem rerum gestarum. quid enim sciremus de euangelio, deque sacra scriptura, nisi essent omnia in historiæ formam redacta? sane citra hoc nesciremus quid credimus.

IMPERATOR. Illas historias suscipere oportet circa fidem, quascumque patres approbaverunt, alias minime.

RHOD. Si hæc historia de re esset profana, sive de bellis Romanorum aut Græcorum, bene diceret serenitas tua domine imperator: verum non est profana narratio, sed ecclesiastica; & continet quid synodus quæque gesserit, definitionesque & canones a sanctis patribus editos. Cur ergo non sit vir iste suscipiendus? Adhæc non solum in vestro codice, sed etiam in libris nostris id continetur. sed hoc in præsentia omittamus, ut jubet tua serenitas, atque ad alia transeamus,

SESS. VII. ANNO CHRISTI 1438.

A Diximus itaque, patres reverendissimi, Romanam ecclesiam hoc fecisse propter apertissimæ fidei veritatem, & cogentem maximam necessitatem. Si quis vero illam accuset, quod & alios non convocaverit, nos strenue respondebimus; primo non constare vocatos non esse: secundo, quod Romana ecclesia non tenebatur eos advocare. Videmus enim in diversis antiquis conciliis, numero illa inter se differre: siquidem in primo erant trecenti decem & octo, in secundo centum & quinquaginta, ducenti in tertio: sexcenti ac triginta in quarto: nihilo minus quæ pauciores decreverant, plures suscipere. hoc idem etiam patet in septima synodo Nicæna secunda: nam Constantinus Augustus excusat se, quod non multi patres in illam synodum convenissent quodque multis detenti impedimentis eo proficisci non potuissent. Quæcumque tamen in illa synodo gesta sunt multa cum reverentia suscepta & approbata sunt. Quoniam igitur tanto patrum occidentalium numero, præsente papa, cujus est convocare synodos, ut vel per testes vestros ostenditur, facta est illa symboli explicatio, non videbatur necessarium alios ad eam convenire. Nam doctor vester Stephanus, quem & novum martyrem vocatis, patres Constantinopoli congregatos incusavit: Cumque vellent hæretici synodum celebrare, prodiit in medium ille dicens: Quomodo vos synodum convocare audetis, & illegitimum vestrum habere conventum non præsente Romanorum summo pontifice, aut alio quopiam illius vicem agente? Quod ergo debeant & alii adesse vel abesse, non videtur necessarium. Nam in ipsa Ephesina synodo cum Cyrillus auctoritate Cælestini papæ conventum fecisset, & profectus postea Ioannes Antiochenus Cyrillum argueret, quod non præsente illo & aliis quos secum duxerat, synodum celebrasset; velletque acta rescindere; responderunt ei, sufficere ipsi, si omnino illum synodus admitteret; & propterea desineret velle rescindere synodice prius acta: atque ita factum est, ut acta omnia rata & valida permanerent. Quare nec vos, patres, debetis conqueri de Romana ecclesia, quod non accesseritis ad illam symboli explicationem. Præterea quid opus erat vos convocare, qui sciebatis optime quod Romana ecclesia canebat & prædicabat, nihil tamen repugnabatis, sed cum illa conjuncti eratis? Quapropter haudquaquam ob explanationem hanc recessistis, aut ab illa sejuncti estis. Imo sanctus Maximus Romanam excusat ecclesiam, ut injuria ob orientalibus accusatam. Recita epistolam ejus ad Marinum. Eam Græce recitatam præsul Rhodi Latine pontifici interpretatus est. Tum surgens Nicolaus Græcorum interpres, volentibus, ut aiebat, metropolitis, ita Rhodi præsulem allocutus est.

Concil. Ephes. part. 2. in literis catholicorum.

Εἰρήκαμεν τοιγαροῦν, ὦ πατέρες αἰδεσιμώτατοι, ὅτι διὰ τὴν τῆς σαφεστάτης πίστεως ἀλήθειαν, καὶ μεγίστης κατεπειγούσης ἀνάγκης, ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία τοῦτο πεποίηκεν. εἰ δέ τις αὐτὴν ἐγκαλοίη μὴ προσκαλεσαμένην καὶ ἄλλους, ἡμεῖς γενναίως ἀπολογησόμεθα· πρῶτον, οὐ συνίσταται ὡς οὐκ ἐκλήθησαν. δεύτερον, οὐκ ὑπείχετο ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία καλέσαι· ὁρῶμεν γὰρ ἐν διαφόροις ἀρχαίαις συνόδοις, ὅτι κατὰ τὸν ἀριθμὸν διέφερον πρὸς ἀλλήλας αἱ σύνοδοι. καὶ γὰρ ἐν τῇ πρώτῃ τριακόσιοι ἦσαν καὶ δεκαοκτὼ, ἐν τῇ δευτέρᾳ ἑκατὸν καὶ B πεντήκοντα, διακόσιοι ἐν τῇ τρίτῃ, ἑξακόσιοι καὶ τριάκοντα ἐν τῇ τετάρτῃ. ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τὰ δόξαντα τοῖς ἐλάττοσιν οἱ πλείους προσήσαντο. τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἑβδόμῃ συνόδῳ τῇ ἐν Νικαίᾳ γενομένῃ τὸ δεύτερον φαίνεται· καὶ γὰρ Κωνσταντῖνος ὁ Αὔγουστος ἐξαιτιᾶται ἑαυτὸν, ὅτι ὀλίγοι τῶν πατέρων συνῆλθον ἐν τῇ συνόδῳ ἐκείνῃ, καὶ ὅτι διὰ πολλὰ τὰ γεγονότα ἐμποδὼν οὐχ οἷόν τε ἐγένετο τοῖς πᾶσι παραγενέσθαι· ὅμως ὅσα ἐν ἐκείνῃ συνόδῳ ἐγένετο, μετὰ πολλῆς εὐλαβείας ἐλήφθησαν καὶ ἐδοκιμάσθησαν. ἐπειδὴ τοίνυν ἐν ἀριθμῷ τοσούτων δυτικῶν πατέρων, παρόντος τοῦ πάπα, οὗ τινος ἐξουσία τὸ συγκροτεῖν συνόδους, ὃ καὶ δι' ὑμετέρων C μαρτύρων δείκνυται, ἐκείνη ἡ τοῦ συμβόλου ἀνάπτυξις ἐγένετο, ἐν ταύτῃ τοὺς ἄλλους παραγίνεσθαι οὐκ ἐφαίνετο ἀναγκαῖον. καὶ γὰρ ὁ διδάσκαλος ὑμῶν Στέφανος, ὃν καὶ νέον καλεῖτε μάρτυρα, ἐπέπληξε τοὺς πατέρας τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει συναθροισθέντας· καὶ ὡς ἐβούλοντο οἱ αἱρετικοὶ συγκροτῆσαι σύνοδον, ἀπήντησεν ἐκεῖνος εἰς τὸ μέσον, λέγων· πῶς ὑμεῖς τολμᾶτε συγκαλέσασθαι σύνοδον, καὶ τὴν ὑμετέραν συστῆσαι παρασυναγωγὴν, μὴ παρόντος τοῦ τῶν Ῥωμαίων ἄκρου ἀρχιερέως, οὔτ' ἄλλου τινὸς τὸν ἐκείνου τόπον ἐπέχον- D τος καὶ ἀποπληροῦντος; ὡς μὲν οὖν ὀφείλουσι, καὶ ἄλλοι παρεῖναι ἢ ἀπεῖναι, οὐ φαίνεται ἀναγκαῖον. καὶ γὰρ ἐν αὐτῇ τῇ ἐν Ἐφέσῳ συνόδῳ προπαραλαβόντος τοῦ Κυρίλλου εἰς τὴν σύνοδον ἐξουσίᾳ Καιλεστίνου τοῦ πάπα, μετὰ ταῦτα παραγενόμενος Ἰωάννης Ἀντιοχείας ἤλεγξε τὸν Κύριλλον, ὅτι μὴ παρόντος ἐκείνου καὶ τῶν ἄλλων, οὓς ἤγαγε μεθ' αὑτοῦ, σύνοδον συνέστησε· καὶ ἤθελεν ἀνατρέψαι τὰ γεγονότα ἐν οἷς ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, ἱκανὸν εἶναι ἐκείνῳ, εἰ ὅλως προσδέχοιτο ἐκεῖνον ἡ σύνοδος, καὶ μὴ ἐθέλειν ἀνατρέψαι τὰ πρότερον συνοδικῶς γεγονότα. καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ἔμεινε πάντα τὰ γεγονότα κεκυρωμένα καὶ βέβαια. ὅθεν οὐδὲ ὑμεῖς, ὦ πατέρες, ὀφείλετε τῇ Ῥω- E μαϊκῇ ἐκκλησίᾳ ἐγκαλεῖν, ἂν μὴ παραγεγόνατε ἐν ἐκείνῃ τῇ τοῦ συμβόλου ἀναπτύξει. παρὰ ταῦτα τίς ἦν χρεία ὑμᾶς συγκαλέσαι, εἰδότας ἀκριβῶς τὸ παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ψαλλόμενόν τε καὶ κηρυττόμενον, μὴ ἀντιλέγοντας δ' ὅμως, ἀλλ' ἓν καὶ τὸ αὐτὸ μετ' αὐτῆς τυγχάνοντας; ὅθεν οὐ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην ἐσαλεύθητε, οὔτε ἀπ' αὐτῆς διεζεύχθητε. μᾶλλον μὲν οὖν ὁ ἅγιος Μάξιμος ἐξαιτιᾶται τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, ὡς ἀδίκως ἐγκαλουμένην παρὰ τῶν ἀνατολικῶν. ἀνάγνωθι τὴν τούτου ἐπιστολὴν πρὸς Μαρῖνον. ἧς ἀναγνωσθείσης Ἑλληνιστὶ, ὁ Ῥόδου Λατινικῶς πρὸς τὸν πάπαν ἡρμήνευσεν. ἐφ' οἷς Νικόλαος ὁ τῶν Γραικῶν ἑρμηνεὺς ἀρέσκῃ βουλήσει τῶν μητροπολιτῶν, ὡς ἔλεγε, καὶ εἶπε πρὸς τὸν Ῥόδου.

Οὐ

ANNO CHRISTI 1438.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΡΜΗΝΕΥΣ. Οὐ καλῶς ἡρμήνευσας, πάτερ, τὸ ῥητὸν, ἐν οἷς A λέγεις τὸν ἅγιον λέγοντα, μίαν εἰδέναι τοὺς Ῥωμαίους ἀρχὴν τοῦ πνεύματος· οὐχ οὕτω γάρ φησιν ὁ ἅγιος Μάξιμος, ἀλλ' ὅτι τὸν υἱὸν ποιοῦσιν αἰτίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος· εἶτα ἐπάγει· μίαν γὰρ ἴσασιν υἱοῦ καὶ πνεύματος τὸν πατέρα αἰτίαν.

ΡΟΔ. Ἀρκεῖ τὰ περὶ τούτου, ἐν ἄλλοις σκεψόμεθα, καὶ ἀποδείξομεν εἰς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν τὸν ἅγιον φέροντα. ἀρκεῖ γὰρ ἡμῖν κατὰ τὸ παρὸν, τὸν μακάριον Μάξιμον λέγειν, ἀδίκως τοὺς δυτικοὺς ἐγκαλεῖσθαι. μετὰ ταῦτα ἀνεγνώσθη καὶ ἄλλο τι ῥητὸν, ὡς ὁ Ῥόδου ἠθέλησε. πάλιν ἀνέστη ὁ Νικόλαος, καὶ φησί·

ΝΙΚ. Γινώσκετε, πατέρες αἰδεσιμώτατοι, ὅτι τὸ μετὰ τὴν ἐπιστολὴν ἐφεξῆς ἀναγνωσθὲν οὐκ ἔστι τοῦ Μαξίμου, B εἰ καὶ τοῦ πεποιηκότος τὸ ὄνομα σεσιώπηται, ἀλλ' ἐστὶν ἑτέρου τινὸς μετὰ τὸ σχίσμα τοιαῦτα συγγράψαντος.

ΡΟΔ. Περὶ τῶν τοιούτων σαφέστερον ἐν ἄλλοις σκεψόμεθα· νῦν δὲ πρὸς τὸν ἄκρον ἀρχιερέα τὸν λόγον ἰθύνω. εἰ τοίνυν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ Μαξίμου παρὰ τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ τὸ τοιοῦτον ἐψάλλετο, ὃ γέγονεν ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἕκτης συνόδου, καὶ τοῦτο αὐτὸ ὁ Μάξιμος ἀποδείκνυσι· καὶ ὑμεῖς λοιπὸν τοῦτο οὐκ ἀγνοεῖτε, οὐδὲ δύνασθε λέγειν, ὡς τοῦτο γέγονεν ἀγνοούντων ὑμῶν. ἔτι ἐστὶν ἕτερος λόγος πείθων πρὸς τοῦτο· ἔχομεν ἑβδόμην σύνοδον, ἥπερ C πλείοσι λόγοις ἡμῖν ἀποδείκνυσιν, ὅπερ ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ψάλλει. καὶ πρῶτον, αὕτη ἡ ἑβδόμη σύνοδος φαίνεται πεποιηκυῖα, ὅπερ αἱ ἄλλαι οὐ πεποιήκεισαν. αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον ἀνεγίνωσκον καὶ τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει, αὕτη δὲ οὐδαμῶς φαίνεται τοῦτο τετηρηκυῖα, προϋποτιθεμένη ἐκεῖνα τὰ σύμβολα ἓν εἶναι, καὶ φανερὰ, καὶ προσδεκτέα τοῖς πᾶσι. τοῦτο δὲ καὶ ἑτέρῳ ἀποδείκνυται λόγῳ. καὶ γὰρ ὁ Ταράσιος ὁ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης ἐν τῇ πρὸς τὴν σύνοδον ἐπιστολῇ, ἐν τῇ τρίτῃ πράξει λέγει, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ, ὅπερ ὁμολογηθὲν, ῥᾳδίως ἀποδείκνυσι D τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κἀκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. τοῦτο ἐν ἰδίῳ ἀποδείξομεν τόπῳ. εἰ γοῦν τῷ Ταρασίῳ τὸ τοιοῦτον ποιῆσαι ἐξῆν, διὰ τί τῷ Ῥωμαίων ἀρχιερεῖ μετὰ τοσούτου πλήθους πατέρων τοῦτο αὐτὸ ποιῆσαι οὐκ ἐξεγένετο; πρὸς τούτοις ἔχομεν βίβλον ἀρχαιοτάτην, ἐν ᾗ ἡ ἑβδόμη σύνοδος ὁμολογεῖ καὶ λέγει, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κἀκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. καὶ τοῦτο ἀποδείξομεν καὶ ἐν ἄλλοις βιβλίοις τῶν χρονογράφων, καὶ δυνησόμεθα πλείοσι λόγοις προσαποδεῖξαι. ἔτι ἐπειδὴ ἐν τῇ προλαβούσῃ μνείαν ἐποιήσατε τῆς ὀγδόης συνόδου, ἐροῦμέν τινα πρὸς ἃ ἡμῖν ἀντεπηγάγετε πρὸς μὲν οὖν τὸ πρῶτον λέγομεν, ὅτι τοῦ Φωτίου γενομένου E ἐχθροῦ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, καὶ πολλὰ συγγεγραμμένου καὶ ἐξενεχθέντος σφοδρῶς κατά τε Νικολάου καὶ Ἀδριανοῦ, οὐ μέντοι γε τούτοις ἐγκαλεῖ περὶ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκης, ὃ καὶ μάλιστα ἐκεῖνον ποιῆσαι ἐχρῆν. βουλόμενος γὰρ κατὰ τῶν ἄκρων ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης συμπλακῆναι, οὐδὲν μεῖζον ἔχειν ἂν ἠδυνήθη ἐπιχείρημα, ἢ ἐξελέγχειν αὐτὸν τὸν ἄκρον ἀρχιερέα ὑποκείμενον εἶναι τῷ ἀναθέματι, καὶ παραβάτην εἶναι τοῦ νόμου. ὅτι δὲ οὐ τοῦτο πεποίηκε, δῆλον ὡς ἀδίκως ἐγκαλουμένη ἐστὶ παρὰ τῶν Γραικῶν ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία. ἔτι ἐν τῷ τέλει τῆς συνόδου ἐκείνης ἐπαινοῦσι τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν,

SESS. VII. NICOLAUS INTERPRES. Non bene interpretatus es, Pater, dictum, ubi affirmatum ais a sancto, Romanos unum agnoscere principium Spiritus: non enim ita loquitur sanctus Maximus; sed quod Filium non faciunt causam sancti Spiritus, deinde infert; Unam quippe norunt causam Filii & Spiritus, Patrem.

RHOD. Satis dictum de hoc, alias rem considerabimus, & demonstrabimus sanctum tendere in eumdem sensum. Sufficit enim nobis in præsentia, quod sanctus Maximus dicit, injuria occidentales accusari. Postea lectum est & aliud quoddam dictum, ut Rhodio placuit. Cum Nicolaus iterum surgens ait:

NICOLAUS. Scitote, patres reverendissimi, non esse Maximi, quod post epistolam deinceps recitatum est, licet auctoris nomen non sit expressum; sed alterius cujuspiam, qui talia post schisma conscripsit.

RHOD. Hujusmodi res alias considerabimus dilucidius; nunc vero ad summum pontificem dirigo sermonem. Si igitur tempore Maximi eo modo canebatur a Romana ecclesia, qui fuit temporibus sextæ synodi, quod sane Maximus demonstrat; nec vos igitur hoc latet, nec potestis dicere, hoc factum esse vobis nihil scientibus. Est etiam alia ratio, quæ hoc suadet: Habemus septimam synodum, quæ multis rationibus demonstrat nobis, quod Romana canit ecclesia. In primis hæc septima synodus fecisse videtur, quod aliæ non fecerant. Nam aliæ Nicænum & Constantinopolitanum symbolum prius legebant; hæc vero id minime observasse videtur, supponens illa symbola esse unum, & nota, & ab omnibus suscipienda. Hoc ipsum alia ratione demonstratur. Nam Tarasius Constantinopolitanus patriarcha in epistola ad synodum, actione tertia, Spiritum, inquit, sanctum procedere ex Patre per Filium: quod si concedatur, facile demonstrat, Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere: hoc porro suo loco demonstrabimus. Si licuit ergo Tarasio hoc agere, cur pontifici Romano cum tanto patrum numero hoc ipsum agere non licuerit? Ad hæc habemus codicem vetustissimum, in quo septima synodus fatetur, ac dicit, Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere, quod item demonstrabimus per alios chronographorum libros; & pluribus insuper argumentis demonstrare poterimus. Præterea quoniam superiori sessione mentionem fecistis octavæ synodi, dicemus aliqua ad ea, quæ nobis objecistis. Et ad primum quidem dicimus: Photium, qui fuit hostis Romanæ ecclesiæ, multaque scripsit, & acriter invectus est adversus Nicolaum, & Hadrianum; nunquam illos accusasse ob additamentum in symbolo; quod in primis illi agendum erat. Nam cum vellet manus conferere cum summis Romanis pontificibus, nullum majus habere potuisset argumentum, quam si redarguisset ipsum summum pontificem subjectum anathemati, legisque transgressorem: sed cum id non egerit, liquido patet, Romanam ecclesiam immerito accusari a Græcis. Præterea ad finem illius concilii laudant Romanam ecclesiam, &

Conc. VII.

& summum pontificem, & omnia quæ tenet, ac prædicat. Tulerunt quoque sententiam pro Ignatio contra Photium, scientes illud in symbolo cani, & noluerunt tamen. Præterea Hormisda fuit ante quintam synodum papa, Iustino imperatore: is scripsit epistolam, quam suscepit Ioannes Constantinopolitanus, & omnes illius temporis patres orientales. Est autem in illa epistola perspicue positum, Spiritum sanctum a Filio procedere. Cur ergo vos, patres, dicitis, hoc fuisse causam dissidii; nolleque stante illo, quod vocatis additamentum, nobiscum conjungi? Ad illud vero, quod dixistis ultimo; ut collecta posterior synodus condemnaverit synodum octavam; dico videri hoc omnino improbabile: neque enim improbabilibus rationibus ostenditur oppositum, quod illa synodus damnaverit: neque enim præerat Romanus pontifex, aut alius loco ejus: quod si esset, aliqua certe apud Latinos etiam illius synodi esset memoria. mirum enim Romanam ecclesiam in pluribus aliis accurata utentem diligentia in conscribendis & memoriæ mandandis anteactis omnibus, rem hanc adeo necessariam, tamque magni momenti præteriisse. Ad hæc si, ut dicitis, in illa synodo auctoritate Ioannis papæ ablata est, & cautum, ne particula illa caneretur; qua de causa non hoc ipsum statuit eo tempore idem summus pontifex in ipsa Romana ecclesia? Cur vos cum subjectis anathemati conjuncti eratis? Quare non contradixistis, cum tot summi pontifices præcessissent, sicuti in rebus aliis fecistis? Ex quo patet, synodum illam, quam dicitis, non fuisse celebratam; & si celebrata est, nullam fecisse ea de re mentionem. Unde patres optimi sequitur, quod in symbolo Romana dicit ecclesia, neque additamentum esse, neque abrogatum: & justam explicationis illius causam fuisse, fidei veritatem, rei necessitatem, Romani pontificis auctoritatem, tot tantorumque patrum collectam societatem. Rem adeo manifestam, quam in dubium revocastis, tacendo potius comprobastis: exactis tot annis, quare nunc contradicitis? si alia sunt impedimento, dicite: hæc enim impedimento non sunt, quo minus nobiscum conjungamini. Imo potius si quis dicat, Spiritum sanctum ex solo Patre procedere, veræ fidei se præbet inimicum, pugnatque cum auctoritate sanctorum patrum: alterum enim ex duobus erit necessario, aut non esse in divinis personis naturalem ordinem, aut filium & Spiritum sanctum esse creaturas Patris: atque ita laberetur in errorem Arii, & subderetur Eutychis & Macedonii anathemati. Quod videntes Latinorum patres multa cum reverentia susceperunt quod explanavit Romana ecclesia. Quod vero auctoritatem ita explanandi habeat Romana ecclesia, unam tantummodo sententiam Græcam afferemus in præsens, qua demonstrabitur, sedem hanc Petri solam

καὶ τὸν ἄκρον ἀρχιερέα, καὶ πάντα ὅσα κατέχει καὶ κηρύττει. ἐξελώεσαν καὶ ἀπόφασιν ὑπὲρ τοῦ Ἰγνατίου κατὰ τοῦ Φωτίου, καὶ ἐγίνωσκον ὅτι ἐψάλλετο ἐκεῖνο ἐν τῷ συμβόλῳ, ἀλλ' οὐκ ἠθέλησαν. ἔτι Ὁρμίσδας γέγονε πάπας πρὸ τῆς πέμπτης συνόδου, ἐν τοῖς χρόνοις Ἰουστίνου τοῦ βασιλέως· οὗτος ἔγραψεν ἐπιστολὴν, ἣν προσεδέξατο Ἰωάννης ὁ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ πάντες οἱ τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἀνατολικοὶ πατέρες· καὶ τοῦτο φανερῶς περιέχει ἐκείνη ἡ ἐπιστολὴ, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ υἱοῦ. διὰ τί τοίνυν ὑμεῖς, ὦ πατέρες, λέγετε τοῦτο γεγονέναι αἰτίαν τῆς διαιρέσεως, καὶ μὴ θέλειν ἱσταμένης ἐκείνης, ἣν ὑμεῖς προσθήκην καλεῖτε, μεθ' ἡμῶν ἑνωθῆναι; πρὸς ἐκεῖνο δὲ ὃ τελευταῖον εἰρήκατε, ὅτι συναχθεῖσα ἡ τελευταία σύνοδος κατεδίκασε τὴν ὀγδόην σύνοδον, λέγω, ὅτι τοῦτο παντάπασι φαίνεται οὐκ εὔλογον. ἀλλ' οὔτε συνίσταται λόγοις πιθανοῖς τοὐναντίον περὶ τῆς συνόδου ἐκείνης, ὡς κατεδίκασεν· οὐδὲ γὰρ ἐξῆρχε Ῥωμαῖος ἀρχιερεὺς, ἢ ἄλλος τὸν ἐκείνου τόπον ἀποπληρῶν. εἰ δ' ἦν τοῦτο, ὁμολογουμένως ἂν ἦν καὶ παρὰ τοῖς Λατίνοις μνήμη τις περὶ τῆς συνόδου ἐκείνης. θαυμαστὸν γὰρ ἂν ἦν, τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ἐν πλείοσι πράγμασι διηκριβωμένην οὖσαν, καὶ ἐπιμελεστάτην εἰς τὸ συντιθέναι τε καὶ συγγράφειν πάντα τὰ προγεγονότα, τὸ μέρος τοῦτο οὕτως ὂν ἀναγκαῖον καὶ οὕτω καίριον ἠμεληκέναι. πρὸς τούτοις εἴπερ ἐν τῇ συνόδῳ ἐκείνῃ αὐθεντίᾳ τοῦ πάπα Ἰωάννου ἀφῃρέθη, ὡς λέγετε, καὶ τὸ μέρος ἐκεῖνο κεκώλυται ψάλλεσθαι, διὰ τί ἐν αὐτῇ τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ ὁ αὐτὸς ἀρχιερεὺς τὸ ταυτὸν οὐχ ὥρισατο; διὰ τί ὑμεῖς τοῖς ὑποκειμένοις τῷ ἀναθέματι συνεζευγμένοι ὑπήρχετε; διὰ τί οὐκ ἀντείπατε τοσούτων προηγησαμένων ἄκρων ἀρχιερέων καθ' ὃν τρόπον ἐν ἄλλοις ἐπεχειρήσατε πράγμασιν; ἀφ' οὗ φαίνεται, ὅτι ἡ σύνοδος ἐκείνη, ὡς λέγετε, οὐ συνηθροίσθη· ἢ εἴπερ γέγονε καὶ συνηθροίσθη, οὐδεμία περὶ ἐκείνου μνήμη ἐγένετο. ἀφ' οὗ πατέρες ἄριστοι ἕπεται, ὅτι ὃ λέγει ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἐν τῷ συμβόλῳ, οὔτε προσθήκη ἐστὶν, οὔτε μὴν κεκώλυται· καὶ εὔλογος τῆς ἀναπτύξεως ἐκείνης αἰτία, ἦν, ἡ τῆς πίστεως ἀλήθεια, ἡ τοῦ πράγματος ἀνάγκη, ἡ αὐθεντία τοῦ Ῥωμαίων ἀρχιερέως, ἡ συνάθροισις τῶν τοσούτων πατέρων. περὶ πράγματος οὕτω φανερωτάτου, περὶ οὗ διηνέχθητε, μᾶλλον σιγῶντες ἐπεκυρώσατε, τοσούτων παρερρυηκότων ἐνιαυτῶν διὰ τί νῦν ἀντιλέγετε; εἰ ἕτερά εἰσι τὰ τυγχάνοντα ἐμποδὼν, εἴπατε· οὐδὲ γὰρ ταῦτα καθεστήκασιν ἐμποδὼν ὑμᾶς σὺν ἡμῖν ἑνωθῆναι. μᾶλλον μὲν οὖν ἐάν τις λέγῃ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, φαίνεται ἐναντίος τῇ ἀληθεῖ πίστει, καὶ μαχόμενος τῷ ἀξιώματι τῶν ἁγίων πατέρων. μᾶλλον ἓν ἐκ τῶν δύο ἀναγκαίως ἔσται· ἕπεται γὰρ ἢ μὴ εἶναι τάξιν φυσικὴν ἐν τοῖς θείοις προσώποις, ἢ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι κτίσματα τοῦ πατρός· καὶ οὕτως ἐμπεσεῖν τῇ πλάνῃ τοῦ Ἀρείου, καὶ τοῦ Εὐτυχοῦς, καὶ τοῦ Μακεδονίου τοῖς ἀναθέμασιν· ὅπερ ὁρῶντες οἱ τῶν Λατίνων πατέρες προσήκαντο τὸ παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἀναπτυχθὲν μετὰ πολλῆς εὐλαβείας. ὅτι δὲ ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία κέκτηται ἐξουσίαν τοῦ οὑτωσὶ ἀναπτύσσειν, προσοίσομεν μίαν μόνην χρῆσιν Ἑλληνικὴν κατὰ τὸ παρὸν, ἐν ᾗ ἀποδειχθήσεται, τὸν θρόνον τοῦτον τοῦ Πέτρου μόνον

εἶ

ANNO CHRISTI 1438.

Sess. VII.

ἐσὶ τὸν ἔχοντα τὴν ἐξουσίαν ἀναπτύσσειν τὴν πίστιν· καὶ σὺν τούτῳ οὐδαμῶς ποτὲ τὰς πύλας τοῦ ᾅδου, τουτέστι τὰς αἱρέσεις κατισχῦσαι κατ' αὐτῆς, ἀλλ' οὐδὲ ἥψαντο. ἔστι δὲ ἡ ἐπιστολὴ ἐν τῷ λόγῳ τῷ περὶ πίστεως. ἔχομεν, πατέρες ἄριστοι, καὶ πλείονα ἄλλα ῥητὰ περὶ ταύτην τὴν ὕλην· μάλιστα δὲ πάντων τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἐν τοῖς θησαυροῖς. λάμπει γὰρ τὰ μάλιστα ἡ αὐθεντία τοῦ Ῥωμαίων ἀρχιερέως ἐν τοῖς τοῦ Κυρίλλου συγγράμμασιν· ἀλλὰ καὶ τὸ παρὸν ἀρκείτωσαν ταῦτα, τούτου μόνου ῥηθέντος· ὅτι αὕτη ἡ ἐκκλησία, ἧς ἐστι τὸ πάσας ἀναπτύσσειν τὰς τῆς πίστεως ἀληθείας, τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἀναγκαίαν οὖσαν ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας ἐδέξατο. χωρὶς γὰρ αὐτῆς πιστευομένης συνεπτυγμένως, ἢ ἀνεπτυγμένως, οὐκ ἔστι δυνατὸν τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων συνεστάναι. διὰ τοῦτο ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἠδύνατο καὶ ὤφειλε ποιῆσαι, ὃ καὶ πεποίηκεν. εἰ μὲν οὖν ὑμεῖς, ὦ πατέρες, βούλεσθε συνομολογῆσαι, ὃ σήμερον ἡμεῖς ἐξηνέγκαμεν, οὐκ ἂν εἴη ἑτέρων χρεία πραγμάτων, ἀλλὰ τῶν βιβλίων κλεισθέντων ταύτην περιπτυξώμεθα τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὦμεν ἡνωμένοι ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ἐπειδὴ ὑμεῖς, ὦ κύριοι, ἀνέγνωτε ἐν τῇ προλαβούσῃ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀγάθωνος πάπα, οἴεσθε δὲ ἐκείνην λίαν αὐθεντικήν, θέλω εἰπεῖν δύο ῥήματα πρὸς ὃ εἶπεν ὁ κύριος ὁ Ῥόδου. πρῶτον εἶπεν, ὅτι ὁσάκις ἀναφυῇ πλάνη τις, τῷ πάπᾳ ἐπίκειται ἀνάγκη τοῦ διδάσκειν τοὺς λαοὺς τὴν καθολικὴν ἀλήθειαν. μετὰ ταῦτα λέγει, ὅτι τὴν αὐθεντίαν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας πᾶσα ἡ τοῦ Χριστοῦ καθολικὴ ἐκκλησία, καὶ πάντες οἱ πατέρες ἐδέξαντο, καὶ κατὰ πάντα ἠκολούθησαν τῇ αὐτοῦ διδαχῇ. ἀναγνώσομαι τὴν ἐπιστολήν.

Ἐπιστολὴ Ἀγάθωνος πάπα.

ΕΑΝ σιωπῇ συγκαλύψω τὴν ἀλήθειαν, ἣν ἐκελεύσθην ἐκδιδόναι τοῖς χρήζουσι διὰ τῶν ῥημάτων ἐκείνων· ποίμαινε τὰ πρόβατά μου, καὶ· σὺ ἐπιστραφείς ποτε στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου, ἐπεὶ ἡμῖν ἀνάγκη ἐπίκειται, τοὺς Χριστιανοὺς διδάσκειν τὰ πρὸς τὴν ἀληθῆ ἀνήκοντα πίστιν. καὶ μετ' ὀλίγον· πᾶσα ἀεὶ τῶν Χριστιανῶν καθολικὴ ἐκκλησία, καὶ πᾶσαι αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι πιστῶς περιπτυσσόμεναι τὴν αὐτοῦ διδαχήν, καὶ πάντες οἱ ἅγιοι διδάσκαλοι καὶ φωσφόροι τῆς ἐκκλησίας, ἐν πᾶσι τῇ αὐτοῦ διδαχῇ ἐπακολουθήσαντες· καὶ τὰ λοιπά.

Ἀπὸ τούτου φαίνεται, ὅτι ὁσάκις ἂν ἀνακύψῃ ἀμφίνοιά τις πίστεως, ὁ Ῥωμαίων ἀρχιερεὺς ὀφείλει καὶ ἐνέχεται ἐκείνην διασαφῆσαι· κἀκείνου διδάσκοντος, πᾶσαι αἱ σύνοδοι καὶ πᾶσα ἡ ἐκκλησία ὀφείλει ταύτῃ τῇ ἀληθείᾳ ἐπακολουθεῖν. καὶ τοῦτό φησιν ἡ ἐπιστολὴ ἡ προσφωνηθεῖσα ἐν τῇ ἕκτῃ συνόδῳ. ἀλλὰ τούτων μὲν ἅλις. ὅταν δὲ ὑμῖν ἀρέσῃ, ὦ πατέρες, αὖθις συνελευσόμεθα.

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ η'.

Μηνὶ Νοεμβρίῳ πρώτῃ, τῷ σαββάτῳ, ἐγένετο.

ΝΙΚ. ΤΩΝ ὑμετέρων λόγων ἀκροασάμενοι, πατέρες αἰδεσιμώτατοι, μετὰ πάσης ἀγάπης καὶ πολλῆς ἀνοχῆς, ὡς ἔπρεπεν ἀδελφοῖς, νῦν ἥκομεν καὶ αὐτοὶ ἀποδώσοντες λόγον τὸν πρὸς ἐκείνους, μετὰ τῆς αὐτῆς ἀγάπης πάν-

A esse, in qua potestas sit explicandi fidem: propter quod nunquam portæ inferi, hoc est hæreses, prævaluere adversus eam; imo ne attigerunt quidem. Est autem epistola in sermone de fide. Habemus, patres optimi, multas alias hac de re sententias, sed longe ante omnes Cyrilli in thesauris: Elucet enim præcipue Romani pontificis auctoritas in scriptis Cyrilli. Sed hæc in præsenti sufficiant, si hoc unum dicamus. Ab hac ipsa ecclesia, cujus est explicare omnes fidei veritates, susceptam esse hanc veritatem, utpote necessariam ad hominum salutem: nisi enim illa implicite vel explicite credatur, fieri non po- B test, ut salus hominum consistat. Propterea Romana ecclesia poterat, & debebat facere, quod fecit. Si vultis ergo, patres, una nobiscum fateri, quod nos hodie protulimus, non opus erit aliis negotiis: sed libris clausis amplectamur hanc veritatem, simusque in ecclesia Dei conjuncti.

IVL. CARD. Quoniam vos, domini, recitastis superiori sessione epistolam Agathonis papæ, illamque valde authenticam existimatis, duo volo addere verba ad quod dixit D. Rhodi præsul. Primum dixit; Quotiescum- C que error aliquis emerserit, papæ incumbere necessitatem docendi populos catholicam veritatem. postea dicit; Totam Christi catholicam ecclesiam, & patres omnes suscepisse auctoritatem Romanæ ecclesiæ, & secutos esse per omnia ejus doctrinam. Recitabo epistolam.

Epistola Agathonis papæ.

SI silentio texero veritatem, quam erogare nummulariis jussus sum per illa verba: *Pasce oves meas:* & : *Tu aliquando conversus confirma fratres tuos:* quan- D doquidem nobis incumbit necessitas docendi Christianos quæ pertinent ad veritatem. & paulo ante. Tota Christianorum ecclesia catholica, & omnes universales synodi fideliter amplectentes ejus doctrinam, & omnes sancti doctores & ecclesiæ luminaria in omnibus ejus doctrinam secuti sunt. Et reliqua. Concil. VI. Matth. 25. Ioan. ult. Luc. 22.

Hinc patet, quoties de fide aliqua oritur dubitatio, Romanum pontificem debere ac teneri illam declarare, atque illo docente, omnes synodos, & ecclesiam universam debere hujusmodi veritatem sequi, E Et hoc dicit epistola recitata & approbata in sexta synodo. Sed de his hactenus. Cum vero, patres, vobis placuerit, iterum conveniemus.

SESSIO VIII.

Die primo Novembris, sabbato, habita est.

AVDITIS sermonibus vestris, patres reverendissimi, cum omni caritate & patientia multa, ut fratres decebat, accedimus, & ipsi nunc ad reddendam vobis responsionem, eadem plane ca- NICAEN.

SESS. VIII. ritate & benevolétia nos audituris: hoc enim neceſſe eſt ab utriſque in utroſq; ſervari, mutuos cum caritate ſermones audiendo; & fortaſſe non ſolum audiendo, ſed eadem cum benevolentia, quæ dicuntur proferendo; dũ pars utraque ad unum reſpicit finem, pacem ſcilicet, & ſanctam eccleſiarum unitatem; atque ad illum dicit agitq; omnia; quæcumque ad illam ducunt, amplectendo; quæ vero abducunt ab illa, rejiciendo: non tam ut ſibi rem gratam faciant, quam reipublicæ, propoſitæq; Chriſtianorum ſanctæ unitati. Nos quoque idem ſervabimus erga reverentiam veſtram tam dicendo, quam audiendo: & nunquam eo progrediemur, ut contumelioſum quid dicamus, aut quod inferat ſcandalum. Certe hoc nunquam ſponte agemus; quod etiam ſperamus a vobis nos habituros.

Diviſiſtis in quatuor capita priores noſtros ſermones, & eorum ſingulis quaſdam cauſas aſſignaſtis, propter quas putaſtis ea dicta a nobis. Quare conſequenter ad ea diluenda e contrario aggreſſi eſtis oſtendere quæ videbantur vobis. Et promiſeratis quidem priori veſtro ſermone de his quatuor agere; Primo, non eſſe additamentum quod dicitur, Spiritum ſanctum eſſe de Filio: ſed explicationem ac declarationem. Secundo, licitum eſſe fieri has explicationes, & ſymbolo addi. Tertio, pium & verum eſſe, ac doctorum eccleſiæ ſentétiam, quod ſit ex Filio Spiritus ſanctus. Quarto, patefacta veritate, oportere quemlibet Chriſtianum illam ſequi, nec aliter agere. Deinde cum priori ſeſſione de duobus egiſſetis, viſi eſtis reliqua duo rejicere ad poſteriorem: ſed reſumpta oratione ſermonem omnem in ſecundo inſumpſiſtis, quod videlicet liceat ſacro ſymbolo addere explicationes. Quod cum efficere poſſetis & amicitiæ & æquitatis lege, nemo enim vobis negaret facultatem dicendi quod velletis; placuit tamen ad id accedere cum quadam veſtri juris allegatione: oſtendiſtis enim reliqua etiam capita eſſe neceſſaria, ſed ut gratum nobis faceretis, ſuperſediſſe de iis agere. Nos vero pro veſtra in nos voluntate vobis gratias agimus; quamquam nihilo ſecius vobis etiam ipſis gratificati eſtis producto in longum ſermone, & diſputatione, quoad ejus fieri poterat, probabilibus referta rationibus, habita de propoſita quæſtione: quod autem ea fortaſſe non fuerint valde neceſſaria ad rem propoſitam, oſtendemus paulo poſt paucis cum caritate. His ita a vobis dictis & geſtis, nos a poſtremo ordientes capite; quod etſi prætermiſiſſe viſi eſtis, nihilo tamen minus pertractaſtis; in hunc modum dicimus; Veritatem quidem eſſe commune omnium bonum, ideoque amplectendum, ut a prudentibus nihil illi debeat præferri, ſed omnibus illam modis oporteat quæri, & inventam teneri, illique adhæreſcere, nemo non dixerit mente præditus, cum feratur ad veritatem ut objectum. Quare nec nobis laborandum erit ad probanda & argumentis declaranda, quæ patent omnibus. Cumq; multos ſermones non admittat veritas; ſimplex enim veritatis eſt ſermo: de hoc ſatis fuerit hæc dixiſſe. De tertio autem & primo, quorum in primo conati eſtis oſtendere,

A τάς τε καὶ εὐνοίας ἀκουσαμένοις ἡμῶν. τοῦτο γὰρ ἀνάγκη παρ' ἀμφοτέρων φυλάττεσθαι ἀμφοτέροις, καὶ μετ' ἀγάπης ἀλλήλων ἀκούειν, ἴσως δὲ οὐκ ἀκούειν μόνον ἀλλὰ καὶ τοὺς παρ' ἑαυτῶν λόγους μετὰ τῆς αὐτῆς εὐνοίας ἐκφέρειν· πρὸς ἓν ἄμφω τέλος ὁρῶντας, τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἁγίαν τῶν ἐκκλησιῶν ἕνωσιν, καὶ πρὸς ἐκεῖνο πάντα καὶ ποιοῦντας καὶ λέγοντας· ὅσα μὲν εἰς ἐκείνην ἐπάγοντα, ταῦτα καὶ αὐτοὺς ἀσπαζομένους· ὅσα δὲ ἐκείνης ἀπάγοντα, ταῦτα καὶ αὐτοὺς ἀποπεμπομένους· οὐ μᾶλλον ἑαυτοῖς χαριζομένους, ἢ τῷ κοινῷ καὶ τῇ προκειμένῃ τῶν Χριστιανῶν ἁγίᾳ ἑνώσει. τοῦτο καὶ ἡμεῖς φυλάξομεν πρὸς τὴν ὑμετέραν αἰδεσιμότητα καὶ λέγοντες καὶ ἀκούοντες, B καὶ οὔποτε προαχθησόμεθα φλαῦρον εἰπεῖν οὐδὲν, οὐδ' ὃ φέρῃ σκάνδαλον, οὔκουν γε ἑκόντες· τοῦτο καὶ παρ' ὑμῶν ἐλπίζομεν ἕξειν.

Τοὺς πρότερον παρ' ἡμῶν εἰρημένους λόγους μερίσαντες εἰς κεφάλαια τέσσαρα, ἀπενείματε τούτων ἑκάστῳ αἰτίας τινὰς, δι' ἃς ἡμᾶς ᾠήθητε ταῦτα εἰπεῖν. ὅθεν ἀκολούθως ἐνιστάμενοι πρὸς ἐκεῖνα, ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐπεχειρήσατε δεῖξειν ἃ ὑμῖν ἐδόκει. ἐν μὲν τῇ προτέρᾳ ὑμῶν ὁμιλίᾳ ἐπαγγειλάμενοι ταῦτα τὰ τέσσαρα, πρῶτον τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, μὴ εἶναι προσθήκην, ἀλλ' ἀνάπτυξιν καὶ σαφήνειαν· δεύτερον, C ὅτι τὰς τοιαύτας ἀναπτύξεις ἔξεστι ποιεῖσθαι, κἂν τῷ συμβόλῳ προσθεῖναι· τρίτον, ὅτι τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὑγιές τέ ἐστι καὶ ἀληθὲς, καὶ δόξα τῶν διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας· τέταρτον, ὅτι τῆς ἀληθείας ἀναφανείσης, πάντα δεῖ Χριστιανὸν ἕπεσθαι καὶ μὴ ἄλλως ποιεῖν. ὧν περὶ τῶν δύο διαλαβόντες ἐν τῇ προτέρᾳ συνελεύσει, ἐν τῇ ὑστέρᾳ τὰ μὲν δύο λοιπὰ ἐδόξατε καταλιπεῖν· αὖθις δὲ ἐπαναλαβόντες περὶ τοῦ δευτέρου πάντα λόγον ἐποιήσασθε, λέγω δὴ, τοῦ ἐξεῖναι τὰς ἀναπτύξεις τῷ θείῳ συμβόλῳ προστιθέναι. τοῦτο δὲ ἐξὸν φιλικῶς τε δρᾶσαι καὶ δικαίως, οὐδεὶς γὰρ ἂν ἐκώλυσεν D ὑμᾶς εἰπεῖν ὃ ἐβούλεσθε, ὅμως ἠθελήσατε μετά τινος δικαιολογίας ἐπὶ τοῦτο χωρῆσαι, δείξαντες μὲν ἀναγκαῖα εἶναι καὶ τὰ λοιπὰ κεφάλαια, ὅμως δὲ χαριζομένους ἡμῖν καταλιπεῖν τὸν περὶ ἐκείνων λόγον. ἡμεῖς δὲ ὑπὲρ μὲν ὧν ἡμῖν χαρίζεσθε, χάριν ὑμῖν οἴδαμεν· οὐδὲν γὰρ ἧττον καὶ ὑμῖν αὐτοῖς ἐχαρίσασθε, εἰπόντες πλατύτερόν τε καὶ πιθανώτερον ὡς ἐνῆν περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος· ὅτι δὲ ἴσως, οὐ πάνυ ἦσαν ἀναγκαῖα πρὸς τὸ προκείμενον, δείξομεν μετ' ἀγάπης ἐν ὀλίγοις ῥήμασι μετὰ βραχύ. τούτων οὕτως ὑφ' ὑμῶν εἰρημένων καὶ πεπραγμένων, ἡμεῖς ἀρξάμενοι ἀπὸ τοῦ τε- E λευταίου κεφαλαίου, περὶ οὗ καί τοι δόξαντες αὐτὸ καταλιπεῖν, οὐδὲν ἧττον ὅμως διελάβετε, λέγομεν οὕτω. τὸ μὲν τὴν ἀλήθειαν ἅπασι κοινὸν ἀγαθὸν εἶναι, καὶ ἀκολούθως καὶ ἀσπαστὸν, ὡς μηδὲ δεῖν ἄλλο τι ταύτης προτιμᾶν τοὺς ἐχέφρονας, ἀλλὰ παντὶ τρόπῳ ἀναζητοῦντας εὑρεῖν, καὶ εὑρόντας ἀσπάσασθαι καὶ προσθέσθαι, πᾶς ἂν ὁστισοῦν εἴποι τῶν νοῦν ἐχόντων, πρὸς ἀντικείμενον φερόμενος τὴν ἀλήθειαν. ὥστε οὐδ' ἡμᾶς δεῖ πονεῖν, τὰ πᾶσι δῆλα συνιστάντας τε καὶ κατασκευάζοντας. ἐπεὶ γοῦν οὐδὲ πολλοὺς ἐπιδέχεται τἀληθὲς λόγους, ἁπλοῦς γὰρ ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας, ἀρκεῖ ταῦτα περὶ τούτου. περὶ δὲ τοῦ τρίτου τε καὶ πρώτου, ὧν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἀνάπτυξιν εἶναι,

τοῦτο

ANNO CHRISTI 1438.

τοῦτο δὴ τὸ προκείμενον ἐπεχειρήσατε δεῖξαι· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, ὃ καὶ δόξαντες παραλιπεῖν, ἐν τῇ ὑστεραίᾳ οὐδὲν ἧττον ἥψασθε καὶ αὐτοῦ, ὑμῖν μὲν εἴρηται ὅσα καὶ εἴρηται. ἡμῖν δὲ καιρὸν οὐχ ὁρῶ εἰπεῖν πρὸς ταῦτα οὐδὲ ἕν γε δὴ τῷ παρόντι. τοῦτο γὰρ ἐν τοῖς ἑξῆς ταμιευσόμεθα Θεοῦ διδόντος, ὅταν κατ' αὐτὴν τὴν δόξαν αὐτὴν ἐξετάσομεν, ἔχοντες μὲν πολλὰ καὶ ἄλλα περὶ τούτου εἰπεῖν, ἐν δὲ τῷ οἰκείῳ καιρῷ ταῦτα ταμιευόμενοι· νῦν δὲ τὸν λόγον περὶ τοῦ προκειμένου ποιησόμεθα μόνου. ὁ δὲ λόγος, περὶ πάντων μὲν ἅμα τῶν κεφαλαίων εἰπεῖν, καὶ ἐν πᾶσιν ἅμα ὁμονοῆσαι ἀδύνατον· δεῖ δὲ ἀφ' ἑνὸς εἰς ἕτερον μεταβαίνοντας, οὕτω καὶ περὶ τῶν ἄλλων τὰ εἰκότα διαλαβεῖν. ἄρξασθαι δὲ ἀναγκαῖον ἀπὸ τοῦ τῇ φύσει πρώτου. τοιοῦτον δέ ἐστι δήπου ὃ καὶ ἡμεῖς προυβαλόμεθα· εἰ γὰρ ἐξ ὑποθέσεως τοῦτο ἀληθὲς εἴη, ὥστε μὴ δύνασθαι ὑμᾶς κατασκευάσαι τἀναντία, μηδὲ δεῖξαι τὸ ἐξεῖναι προστεθῆναι, τί πλέον ὑμῖν ἔσται δεδειχόσι τό, ἐκ τοῦ υἱοῦ, εἶναι ἀνάπτυξιν, ἢ ὑγιὲς εἶναι καὶ ἀληθές; πάντως οὐδέν, καὶ ὑμεῖς ἐρεῖτε τὰ δίκαια λέγοντες. ἐροῦμεν γὰρ ἡμεῖς, ὡς ἀληθὲς ὄν, οὐ δεῖ προστεθῆναι, ἐπεὶ ἀλλὰ πολλὰ τῶν ἀληθῶν οὐ προσετέθησαν διὰ τὸ μὴ ἐξεῖναι. περὶ τούτου καὶ δὴ τὸν πάντα ποιησόμεθα λόγον· καὶ πρῶτον μὲν ἐπιδραμούμεθα τὰ παρὰ τῆς ὑμετέρας αἰδεσιμότητος εἰρημένα· εἴ τι μὲν ὑφ' ὑμῶν πρὸς τὸ προκείμενον εἴρηται, ταῦτα ἐξετάζοντες· εἴ τι δὲ ἔξω τοῦ προκειμένου, ἐν ἄλλῳ ταμιευόμενοι χρόνῳ. ποιησόμεθα δὲ τὸν πρὸς ταῦτα λόγον ὡς ἔνεστι σύντομον· ἴσως γὰρ οὐδὲ δεῖ ἐπιπλέον μηκύνειν τοὺς λόγους, καὶ μακρὸν αὐτοὺς ἀποτείνειν, εἰ μὴ νῦν καὶ ἐν ταῖς ἀρχαῖς· ἔπειτα προϊόντας ἀνάγκη κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν ἀλλήλοις διαλεχθῆναι, ἕως ἂν εἴς τι συμπέρασμα καταντήσωμεν. ἡμεῖς μὲν οὖν φροντίσομεν τῆς συντομίας ὡς ἔνεστιν· εἰ δὲ ἀναγκασθείημεν καὶ μακροτέρων πρὸς μακροτέρους δεήσεσθαι λόγων, οὐδὲν θαυμαστόν· ἐξ ἀνάγκης γὰρ γίνεται. ἡμῖν μὲν ἤρκει περὶ τοῦ δευτέρου κεφαλαίου μόνον εἰπεῖν, ὃ καὶ μάλιστα πρόκειται, ὅμως δὲ ἐκ περιουσίας καὶ περὶ τοῦ πρώτου πρότερον ὀλίγα τινὰ ἐροῦμεν, λέγω δὲ οὐ περὶ παντὸς τοῦ πρώτου κεφαλαίου, ἀλλ' ὅσον δοκεῖ συντείνειν πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα. τὸ πρῶτον μὲν γὰρ ὑμῶν κεφάλαιον κατασκευάζοντες, τὸ ἀνάπτυξιν εἶναι τὸ προκείμενον δόγμα, ἐχρήσασθε συλλογισμῷ· οὗ τῆς μὲν ἐλάττονος καὶ τῶν ἐκείνης κατασκευῶν, οὐκ εἶναι καιρὸν ἔν γε τῷ παρόντι καὶ πρότερον εἴπομεν· περὶ δὲ τῶν τῆς μείζονος κατασκευῶν, ὡς καὶ αὐτῶν συντελούντων πρὸς τὸ προκείμενον, ὀλίγα ἐροῦμεν. ταύτην γὰρ πρῶτον μὲν συλλογισμῷ τινι συνεστήσατε, ἔπειτα ἐπαγωγῇ τῇ ἀπὸ τῶν ἑξῆς συνόδων. καὶ ὧν ἐκεῖναι ἔπραξαν, πᾶσαι δηλαδὴ ἐξηγησάμεναί τε καὶ σαφηνίσασαι. τρίτον ἀπὸ τῆς φωνῆς τοῦ αἰδεσιμωτάτου Εφέσου. πρὸς οὖν τὸν συλλογισμὸν ὅς φησι, πᾶσαν προσθήκην ἔξωθεν εἶναι, τὴν δ' ἀνάπτυξιν οὐκ ἔξωθεν, ὡς συνάγεσθαι τὴν ἀνάπτυξιν μὴ εἶναι προσθήκην. πρὸς οὖν τοῦτο λέγομεν, ὅτι τοῦ συλλογισμοῦ τούτου τῇ μείζονι ἴσως συγχωρήσομεν, καίτοιγε πρὸς τὴν προκειμένην ὕλην καὶ ταύτην ἔχομεν ἀπαρνήσασθαι· τῇ δευτέρᾳ μὲν τοίγε τῇ λεγούσῃ, τὴν ἀνάπτυξιν

A hoc ipsum de quo agitur, esse explicationem. de altero, vero, quod etsi visi estis prætermisisse, sed tamen in ipsum etiam posteriori sessione attigistis, dixistis ipsi quidem quæcumque dixistis: at nobis non video tempus esse; ut ad ea dicamus in præsentia: hoc enim in sequentes sessiones reservabimus Deo favente, cum sententiam ipsam per se examinabimus: nam nobis multa quidem & alia de hoc dicenda suppetunt, sed in tempus proprium ea remittimus: nunc vero de re tantum proposita sermonem instituemus. Causa vero est, quod fieri non potest, ut de cunctis simul capitibus dicamus, & simul in omnibus con- B veniamus: sed oportet ab uno transire in aliud, atque ita de aliis etiam convenienter disserere: necesse autem est ordiri ab eo, quod primum natura est: tale autem est, quod & nos proposuimus. Nam si ex suppositione hoc verum sit, ut vos probare contrarium non possitis, aut ostendere, quod liceat addere: quid vobis erit usui, quod probaveritis vocē illam, Ex Filio, esse explicationem: aut dogma ipsum esse pium & verum? Certe nihil: idque vos ipsi etiam fatebimini, si justa dicere velitis. Dicemus enim nos, addendum non esse, etiamsi verum sit: quandoquidem & multa alia cum vera essent, non sunt addita, eo quod non liceret. In hoc sane totus noster sermo versabitur. & primo qui- C dem percurremus quæ dicta sunt a vestra reverentia, examinantes ex iis quæ ad rem faciunt, quæ vero non faciunt, in tempus aliud rejicientes. Vtemur autem ad hoc sermone quam fieri poterit brevissimo. Fortasse enim faciendi non sunt longi sermones, & in multa verba producendi, nisi in præsenti, & in ipso exordio: deinde in progressu necesse est, ut disputatio fiat mutuis interrogationibus & responsionibus, quoad in aliquam deveniamus conclusionem. Nos itaq; quantum fieri poterit, brevitati studebimus. Quod si ad longiores sermones paulo productioribus uti sermonibus coacti eri- D mus, mirum non erit: id enim ex necessitate fit. Et nobis quidem sufficeret de secundo tantum capite agere, quod maxime propositum est: Verum abundantioris apologiæ causa pauca quædam prius de primo etiam dicemus: non quidem de toto primo capite, sed ea parte, quæ spectare videtur ad propositam quæstionem. Nam primum vestrum caput probantes, propositum scilicet dogma esse explicationem, usi estis syllogismo; de cujus minori, ejusque probationibus agere non esse hujus temporis, jam antea diximus; de probationibus vero majoris, ut quæ fa- E ciunt & ipsæ ad rem propositam, pauca dicemus. Hanc enim primo quidem syllogismo quodam probastis; deinde inductione, ex eo quod insequentes synodi fecerunt, omnes videlicet explanando & declarando; tertio reverendissimi Ephesii dicto. Ad syllogismum igitur, qui dicit: Omne additamentum est extrinsecus, atqui explicatio non est extrinsecus: ex quo infertur, explicationem non esse additamentum: Ad hoc dicimus; majorem hujus syllogismi fortasse a nobis concedi quamquam si materiam, de qua agitur, spectemus, illam quoque possumus negare: sed minorem, quæ dicit, explicationem

 non

Sess VIII.

non eſſe extrinſecus, haud quadam concedemus. Explicationem enim eſſe eorum, quæ ſunt in textu, & ipſi fortaſſe dixerimus; ſed non ex iis quæ ſunt in textu. Nam omnis quidem explicatio, & præſertim ea quæ nobis propoſita eſt, & de qua agimus, hoc eſt theologia, refertur ad dictum aliquod ſumptum extrinſecus; ad quod utpote ad majorem propoſitionem relata hæc habet rationem minoris propoſitionis, & continetur potius, quam continet. Exempli gratia, dicimus communiter, Spiritum ſanctum procedere ex Patre; hic textus eſt. Vos ut oſtendatis, etiam ex Filio, dictum quoddam univerſale aſſumitis extrinſecus, Omnia quæ Pater habet, eſſe etiam Filii. En quod eſt extrinſecus aſſumptum: atque ita infertis, etiam ex Filio procedere Spiritum ſanctum: hæc eſt explanatio. originem autem & robur non poteſt habere minor, niſi ab extrinſecus aſſumpta, quæ quidem eſt major. Eſt igitur dictum hoc aſſumptum extrinſecus. Non ergo videtur ſatisfacere nobis quod dicitis, explicationem non eſſe extrinſecus, ſed ex iis quæ ſunt in textu. Videtur enim non omnis explicationis pars eſſe intrinſecus, imo vero longe major pars eſſe extrinſecus: quoniam & majorem vim extrinſecus habet, & voces ut minimum extrinſecus: ita ut oppoſitum contingat, explicationem eſſe extrinſecus. Ex hoc ergo liquet, id quod dicitur; Spiritum ſanctum ex Filio procedere; quamvis eſſet, ut vos dicitis, explicatio, non tamen effugere, quin ſit additio. Nam alia quoque ratione propoſita quæſtio quamdam habet ſimilitudinem cum iis quæ adduntur, cum & extrinſecus ſit, & ſimile, ut vos quidem dicitis, ei, cui eſt additum. Additamentum enim extrinſecus quidem fit juxta Ariſtotelem: nihilo tamen minus eſſe debet etiam ex ſimilibus; nec poteſt omnino addi, niſi fiat ſimile: quod ſane patet ex ea etiam, qua vos uſi eſtis, probatione, alimento inquam alimentum enim cum ſit extrinſecus, eſt tamen etiam ex ſimilitudine; factum enim ſimile additur, nec addi aliter poteſt, niſi fiat ſimile. Cum ergo additamentum hæc duo habeat, ut ſit extrinſecus, & ex ſimilibus; videntur ſecundum utrumque convenire ea quæ adduntur, & id de quo agimus, nempe quod dicitur Spiritus ſanctus etiam ex Filio procedere: habet enim hoc ſimile quiddam per vos, & quiddam diſſimile. Simile quidem per vos, quatenus in eumdem coincidit ſenſum: diſſimile vero, quatenus ſaltem voces inferunt quid extrinſecus: ad hæc etiam majorem propoſitionem. Quare fieri non poteſt, ut non ſit additio, quamvis ſit explicatio. Si vero eſt additio, eamque fieri vetitum eſt, igitur hoc etiam fieri non eſt licitum. hactenus ad ſyllogiſmum. Ad reliquas etiam probationes majoris, nunc ea, quæ opus eſſet, diceremus; ſed quoniam eaſdem adhibuiſtis ad probandum ſecundum caput, ibi nos etiam de iis verba faciemus. Ne igitur multiloquio uti cogamur eadem ſæpe repetendo, ad propoſitum tranſeamus. Hoc enim ſecundum caput, quod ſcilicet fas ſit addere explanationes, probaſtis quadrupliciter: & primo quidem inductione ex actis ſynodorum omnium, quæ fidem declararunt,

A οὐκ ἔξωθεν εἶναι, ταύτῃ οὐ συγχωρήσομεν· τῶν ἐγκειμένων γὰρ εἶναι τὴν ἀνάπτυξιν ἴσως φαίημεν ἂν καὶ αὐτοί, οὐ μέν τοίγε καὶ ἐκ τῶν ἐγκειμένων· καὶ πᾶσα μὲν γὰρ ἀνάπτυξις, μάλιστα δὲ ἡ νῦν ἡμῖν προκειμένη, καὶ περὶ ἧς τὸν λόγον ποιούμεθα, τουτέστιν ἡ θεολογική, πρός τινα λόγον ἀναφέρεται ἔξωθεν εἰλημμένον, πρὸς ὃν ὡς πρὸς μείζονα πρότασιν αὕτη λόγον ἐλάττονος προτάσεως ἔχει, καὶ περιέχεται μᾶλλον ἢ περιέχει. οἷον ἐπὶ παραδείγματος, λέγομεν κοινῶς, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ πατρὸς, ἰδοὺ τὸ ἐγκείμενον· ὑμεῖς θέλοντες δεῖξαι, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, λαμβάνετε ἔξωθεν λόγον τινὰ καθόλου, B ὅτι πάντα τὰ τοῦ πατρός ἐστι καὶ τοῦ υἱοῦ· ἰδοὺ τὸ ἔξωθεν εἰλημμένον· καὶ οὕτω συνάγετε, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· αὕτη ἡ ἀνάπτυξις. τὴν δὲ αἰτίαν καὶ τὸ κῦρος ἡ ἐλάττων οὐ δύναται ἔχειν, εἰ μὴ ἀπὸ τῆς ἔξωθεν εἰλημμένης, ἥτις καὶ μείζων ἐστίν. ἔστιν οὖν ὁ λόγος οὗτος ἔξωθεν εἰλημμένος. οὐκ ἄρα δοκεῖ ἱκανοποιῆσαι ἡμῖν ὁ λόγος ὁ λέγων, ὅτι ἡ ἀνάπτυξις οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐγκειμένων· φαίνεται γὰρ, ὅτι οὐ πᾶν τὸ τῆς ἀναπτύξεως ἔσωθεν· μάλιστα μὲν οὖν τὸ πλεῖστον αὐτῆς ἔξωθεν. ἔχει γὰρ καὶ τὸ μεῖζον ἀξίωμα ἔξωθεν, καὶ τὰς λέξεις ἔξωθεν τὸ ἐλάχιστον, ὥστε τοὐναντίον συμβαίνειν, C τὴν ἀνάπτυξιν ἔξωθεν εἶναι. φαίνεται ἄρα ἀπὸ τούτου, ὡς τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ ἀνάπτυξις ἦν καθ' ὑμᾶς, ὅμως οὐκ ἐκφεύγει τὸ εἶναι προσθήκη. καὶ γὰρ δὴ καὶ καθ' ἕτερον λόγον ἔχει τινὰ πρὸς τὰ προστιθέμενα ὁμοιότητα τὸ προκείμενον ζήτημα, ἔξωθέν τε ὂν, καὶ ὅμοιον καθ' ὑμᾶς ᾧ προστίθεται. προσθήκη γὰρ γίνεται μὲν ἔξωθεν κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, οὐ μέντοιγε ἧττον ὀφείλει εἶναι καὶ ἐκ τῶν ὁμοίων· καὶ οὐκ ἂν ἄλλως προστεθείη, εἰ μὴ γένηται ὅμοια, τοῦτο δὲ δῆλον καὶ ἀφ' ἧς ὑμεῖς ἐχρήσασθε κατασκευῆς, λέγω δὴ τῆς τροφῆς. ἡ γὰρ τροφὴ ἔξωθεν οὖ- D σα, οὐδέν ἐστιν ἧττον καὶ ἐκ τῶν ὁμοίων· γινομένη γὰρ ὅμοια προστίθεται, καὶ οὐκ ἂν ἄλλως προστεθείη, εἰ μὴ γένηται ὅμοια· ὥστε δύο ταῦτα ἐχούσης τῆς προσθήκης, τό, τε ἐκ τῶν ἔξωθεν, καὶ ἐκ τῶν ὁμοίων εἶναι, φαίνεται κατ' ἀμφότερα κοινωνοῦν τοῖς προστιθεμένοις τὸ ζήτημα τοῦτο, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἔχει γάρ τι καὶ ὅμοιον καθ' ὑμᾶς καὶ ἀνόμοιον. ὅμοιον μὲν καθ' ὑμᾶς, καθόσον εἰς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν φέρει· ἀνόμοιον δὲ, καθόσον αἱ λέξεις τοὐλάχιστον φέρουσί τι ἔξωθεν, προσέτι τούτοις δὲ καὶ τὸ μεῖζον ἀξίωμα. ὥστε οὐδαμῶς ἐκφεύγει τὸ εἶναι προσθήκη, εἰ καὶ ἀνάπτυξις. εἰ δ' ἔστι μὲν προσθήκη, ἡ δὲ προσθήκη κεκώλυται, E καὶ τοῦτο ἄρα κεκώλυται. ταῦτα μὲν πρὸς τὸν συλλογισμόν. εἴποιμεν δ' ἂν καὶ πρὸς τὰς ἄλλας συστάσεις τῆς μείζονος νῦν τὰ εἰκότα, ἀλλ' ἐπεὶ ταῖς αὐταῖς ταύταις καὶ ἐν τῇ τοῦ δευτέρου κεφαλαίου κατασκευαῖς ἐχρήσασθε, ἐκεῖ καὶ ἡμεῖς περὶ τούτων ἐροῦμεν. ἵνα οὖν μὴ ἀναγκαζώμεθα πολυλογεῖν, πολλάκις τὰ αὐτὰ λέγοντες, ἐπὶ τὸ προκείμενον μεταβαίνομεν. τοῦτο γὰρ τὸ δεύτερον κεφάλαιον, τὸ ἐξεῖναι δηλαδὴ τὰς ἀναπτύξεις προσθεῖναι, κατεσκευάσατε τετραχῶς. καὶ πρῶτον μὲν ἐπεχειρήσατε ἀπὸ τῆς ἐπαγωγῆς, ὧν ἔπραξαν αἱ σύνοδοι πᾶσαι ἐξηγησάμεναί τε,

καὶ

Anno Christi 1438.

Anno Christi 1438.

Sess. VIII.

καὶ ἀναπτύξασθαι τὴν πίστιν· δεύτερον ἀπὸ τῆς κατὰ τὰς διαφόρους φωνὰς ἐκφωνήσεως τοῦ συμβόλου· τρίτον ἀπὸ τοῦ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ ἀξιώματα ἐν ἑκάστῃ ἐπιστήμῃ δυνάμει περιέχειν τὰ μετ' αὐτά· τέταρτον ἀπὸ τοῦ τὴν ἐκκλησίαν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οὖσαν τῷ ἀξιώματι, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν δεῖν ἔχειν. πρῶτον οὖν λέγομεν πρὸς τὸ πρῶτον· τὸ μὲν ἑτέραν τε καὶ ἐναντίαν δόξαν ἐκθεῖναι τῶν εἰρημένων τε καὶ ἀληθῶν, οὔτ' ἐξῆν, οὔτ' ἐξέσται οὐδέποτε· τοῦτο γὰρ ἀπ' ἀρχῆς κεκώλυται τοῦ κηρύγματος· ἐξῆν δὲ ἀναπτύσσειν καὶ σαφηνίζειν τὰ συνεπτυγμένως ἐν ταῖς τῆς πίστεως ἀρχαῖς περιεχόμενα, καὶ τοῦτο μόνον ἐξῆν. τοῖς μὲν οὖν παλαιοῖς οὐκ ἀναπτύσσειν μόνον ἐξῆν, ἀλλὰ καὶ χρῆσθαι ταῖς ἀναπτύξεσιν ὡς ἐβούλοντο, εἴτουν τάττειν αὐτὰς ὅποι αὐτοῖς ἐδόκει, πλὴν εἰ μὴ ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ· καὶ ἢ αὐτῷ τῷ ἀναπτυσσομένῳ ἱερῷ συμβόλῳ ταύτας συνάπτειν, ἢ ἀλλαχοῦ, ἔνθα ἂν ἦν αὐτοῖς βουλομένοις. μετὰ δὲ ταῦτα τὸ μέν τι τούτου κεκώλυται, τὸ δ' οὔ. τὸ μὲν γὰρ ἀναπτύσσειν καὶ σαφηνίζειν οὐδέποτε κεκώλυται, οὔτ' αὖ κωλυθήσεται· τὸ δὲ τὰς ἀναπτύξεις προστεθέναι τῷ θείῳ συμβόλῳ κεκώλυται· καὶ τοῦτο γέγονεν ἀναγκαίως. μέχρι μὲν γὰρ τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου ἦν ἄδεια τοῖς πατράσιν, ὡς ἔφαμεν, χρῆσθαι ταῖς ἀναπτύξεσιν ὡς ἐβούλοντο· μετὰ δὲ ταύτην, ἐπειδή τινες ἐχρήσαντο τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ ἐπὶ κακῷ τῷ σφετέρῳ, καὶ τὰ σύμβολα παραπλάσσοντες ἐνέσπειραν πονηρά τε καὶ διεστραμμένα δόγματα, καὶ βλάβην εἰργάζοντο τοῖς ἀνθρώποις, συνιδόντες οἱ ἐν τῇ τρίτῃ συνελθόντες πατέρες, ὡς ἡ ἐξουσία αὕτη ὠφέλειαν οὐδεμίαν ἐργάζεται τοῖς πιστοῖς, βλάβην δὲ μεγάλην, ἐκύρωσαν, ἐπεσφράγισαν ὡς ἠπίσταντο, ἵνα μηδὲν τοιοῦτο γίνηται τοῦ λοιποῦ. δῆλον γὰρ, ὡς ἐκ μὲν τοῦ μηδαμῶς ἐξεῖναι προσθεῖναι, βλάβη μὲν οὐδεμία ἀκολουθήσει τοῖς πιστοῖς· πῶς γάρ; τὰ αὐτὰ ὁμολογοῦσί τε καὶ πιστεύουσιν, ἃ καὶ οἱ θεῖοι πατέρες. ὧν τίς τολμήσει πιστὸς κατηγορῆσαι ἀτελείας, ἢ ὅστις μαινόμενος; ἐκ δὲ τοῦ ἐξεῖναι μεταποιεῖν, ἀκολουθήσει καὶ βλάβη μεγάλη, τῆς τῶν λέξεων καὶ τῶν * ὀνομάτων μεταποιήσεως χρόνῳ ποτὲ ἐσομένης αἰτίας. ὅτι δὲ οὗτοι πρῶτοι κεκωλύκασι, δῆλον μὲν καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν, μάλιστα δὲ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ μακαρίου Κυρίλλου, τῆς εἰς τὸν Μελιτινῆς Ἀκάκιον· ἐκεῖ γὰρ φησίν· ἡ μὲν γὰρ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος ἡ ἐν τῇ Ἐφεσίων πόλει συναθροισθεῖσα, προυνόησεν ἀναγκαίως τοῦ μὴ δεῖν ἑτέραν πίστεως ἔκθεσιν ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις εἰσκρίνεσθαι παρά γε τὴν οὖσαν, ἣν οἱ τρισμακάριοι πατέρες ἡμῶν ἐν ἁγίῳ πνεύματι λαλοῦντες ὡρίσαντο.

* ἴσ. νοημάτων.

Ἐκ τούτου τοῦ ῥητοῦ καὶ ἄλλα μέν τινά ἐστιν ἐπισημειώσασθαι, μάλιστα δὲ τρία· πρῶτον, ὅτι αὕτη πρώτη ἔθετο τοῦτο τὸ κώλυμα, τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, προυνόησε· δεύτερον, ὅτι ἀναγκαίως· τρίτον, ὅτι ἑτέραν ἔκθεσιν πίστεως κωλύει, οὐχ ἑτέρας πίστεως ἔκθεσιν. ἔτι καὶ ἕτερον σημειώσασθαι ἀναγκαῖον, ὅτι τοῦτο κωλύει ἀπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς ἐκκλησίας πληρώματος· τοῦτο γὰρ λέγει, τὸ μὴ εἰσκρίνεσθαι τοῦ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις. συλλογισώμεθα δὲ τὰ εἰρημένα, καὶ μάλιστα τὸ ἀπὸ τοῦ πρώτου συμβαῖνον. φαίνεται, ὅτι αὕτη ἡ σύνοδος πρώτη τὸ κώλυμα τοῦτο πεποίηκε καὶ ὡρίσατο, ἀλλὰ τὸ ἐναντία δόγματα ἐκτίθεσθαι ἄνωθεν ἦν κεκωλυμένον,

A & explanarunt: secundo ex eo, quod symbolum variis linguis pronuntiatur: tertio ex eo, quod in unaquaque scientia virtute contineantur in principiis, quæ sunt post illa. Quarto ex eo, quod ecclesia cum dignitate una eademque sit, unam eamdemque debeat habere auctoritatem. Primum ergo dicimus ad primum: Nunquam licuisse, aut fore licitum, edere dogma diversum & contrarium iis, quæ sunt in textu, & veritatem continent: id enim ab initio prædicationis vetitum est: licuisse vero explicare ac declarare quæ implicite in fidei principiis continentur: idque tantummodo licuisse. Ceterum antiquis non modo explicare fas B erat, sed uti etiam explicationibus, ut lubebat: hoc est ibi eas reponere, ubi illis visum esset, præterquam in divina scriptura: atque vel ipsi sacro, quod explicabatur, symbolo eas interserere; vel alibi, ubicumque ipsis collibuisset. Postea vero hæc facultas partim sublata est, partim remansit. Explicare enim ac declarare nunquam fuit, nunquam erit vetitum; sed explicationes ad sacrum symbolum addere vetitum est: atque id sane factum est necessario. nam usque ad secundum generale concilium facultas erat patribus, ut diximus, utendi explicationibus ut volebant: post illud vero, quoniam nonnulli facultate hac abusi sunt suum in damnum, symbolaque C confingentes inseminarunt prava & perversa dogmata, quæ hominibus perniciem afferrent: Patres tertiæ synodi considerantes facultatem hanc nihil prodesse fidelibus, sed potius multum obesse, statuerunt & obsignantes decreverunt eo quo sciebant modo, ut nihil tale deinceps fieret. Constat enim fideles nullo affici incommodo, si nihil addere liceat: undenam? fatentes eadem & credentes quæ etiam sancti patres. quæ imperfectionis accusare quis fidelium ausit, nisi plane insaniat? ex facultate vero mutandi maximum sequetur incom- D modum, quod mutatio vocum futura sit aliquando causa mutationis sententiarum. Quod vero hi primi caverint, ne quid addatur, & ex multis quidem aliis liquet, præsertim vero ex epistola beati Cyrilli ad Acacium Melitenensem episcopum, in qua hæc habet: Sancta quippe & œcumenica synodus, quæ Ephesi convenit, necessario providit, non oportere aliam fidei expositionem in ecclesias Dei inferri præter eam, quæ jam extabat; quam beatissimi patres nostri sancto in Spiritum locuti definiverunt.

Concil. Ephes. part. I. num. 35.

Ex dicto hoc & alia quædam profecto notari possunt, sed præcipue tria: primum, E Hanc synodum inhibuisse hoc primum; id enim significat vox illa, Providit; secundum, id sanxisse necessario; tertium, prohibuisse alteram fidei expositionem, non alterius fidei expositionem. Illud quoque necessario est annotandum, interdici hoc universo ecclesiæ corpori; hoc enim sibi vult illud, Non inferri in ecclesias Dei. Colligamus ex dictis quæ inferuntur, præsertim quod ex primo sequitur. Videtur synodus hæc statuisse prima hoc interdictum: atqui contraria exponere dogmata jam olim erat interdictum;

Sess. VIII.

Anno Christi 1438.

aliud ergo ipsa prohibet præter id, quod prius fuerat vetitum, vocum scilicet immutationem; quod ad ea usque tempora licebat: idque universali interdicit ecclesiæ; non privatis personis: neque enim curæ est ecclesiæ, quo hic vel ille modo exprimat, declaretque suam fidem; sed illud curarunt, ne quo immutetur modo quod legitur communiter ab ecclesiis, & in quo baptizamur. Hoc vero ipsi cum primi interdixerint, sibimet etiam primis interdixere: vocem enim illam, Deipara, id temporis adeo necessariam, quæque in sacro symbolo continetur apertissime, cum opus esset addere, non addiderunt: ut scilicet ipsi exemplo essent posterioribus, dum legem a se latam comprobant facto: cum tamen magna necessitas premeret, turbarat enim omnia Nestorius abominandis suis dogmatibus; & vox ipsa in sacro symbolo clarissime includatur. Dicere enim Filium Patri consubstantialem descendisse de cælis, & incarnatum esse de Spiritu sancto & Maria virgine, nihil aliud significat, quam Deum natum esse de virgine. Est igitur explanatio vox, Deipara, sed tamen non est addita. dicetis, eo quod nimis aperte contineatur in symbolo: sed erant & alia quædam, quæ quidem continentur in symbolo, non tamen perspicue; nihilo minus & illa non sunt addita. Nam Filii Dei secundum hypostasin unio ad assumptam nostram naturam, de qua ipsimet tertiæ synodi patres egerunt; nec non duas fuisse in Christo Iesu domino nostro post unionem inconfusas naturas; quod propositum erat quartæ synodo: Duas præterea ipsum habere voluntates, & duas operationes; de quibus beati sextæ synodi patres totam habuere disputationem; hæc inquam omnia non ita omnino clare videntur contineri in symbolo; sunt tamen declarata & explicata, huic vero fidei tesseræ nullo modo addita: sive ergo addenda erant, quæ continebantur omnino implicite, patres obscura non addiderunt, sive clariora, tertiæ synodi patres id non egerunt: nulla ergo ratione licebat addere. Quare undique videtur inferri, non esse addendum, tam quæ clare omnino continentur, quam quæ minus, & implicite potius insunt. Hoc servarunt omnes sanctæ synodi, quæ tertiam subsecutæ sunt, quarta, quinta, sexta, & septima. Si qua vero reperitur apud vos in libris septimæ differentia, eam suo loco fusius tractabimus, ostendemusque illam etiam superiores synodos esse secutam; imo vero sese ab eo quod sibi tribuitur, vindicantem. Hi enim omnes explanationibus locum dedere, qui explanationibus congruit: is vero est, ut eæ separatim alicubi reponantur, prototypa vero relinquantur intacta: exceptis iis, qui olim necessitate cogente alio quoque modo usi sunt, cum etiam non deesset illis facultas: patres, inquam, qui tertiam synodum præcessere. Quod vero beatus Paulus ait, non esse euangelizandum præter id quod ille tradidit; alioquin eum, qui hoc fecerit, anathemati esse subjectum: nec patribus officit, nec nobis:

A ἄλλο τι ἄρα κωλύει παρὰ τὸ πρότερον κεκωλυμένον, δηλονότι, τὴν ἐναλλαγὴν τῶν λέξεων, ὃ μέχρι τούτου ἐξῆν· καὶ τοῦτο ἀπὸ τοῦ κοινοῦ πληρώματος τῆς ἐκκλησίας, οὐ μὴν ἀπὸ τῶν ἰδίων ἑκάστου. οὐ γάρ ἐστι φροντὶς τῇ ἐκκλησίᾳ περὶ τοῦδε ἢ τοῦδε, ὅπως ἂν φράσειεν, ἢ ἑρμηνεύσειε τὴν ἰδίαν πίστιν· ἀλλὰ τὸ κοινῇ ἀναγινωσκόμενον ταῖς ἐκκλησίαις, ἐφ᾽ ᾧ βαπτιζόμεθα, ἐκεῖνο ἐφρόντισαν ἀπαραποίητον μένειν. τοῦτο δὲ πρῶτον κεκωλυκότες αὐτοὶ, καὶ ἑαυτοὺς ἐκώλυσαν πρώτους. τὴν γὰρ, θεοτόκος, φωνὴν οὕτως οὖσαν ἀναγκαίαν τῷ τότε καιρῷ, καὶ σαφέστατα περιεχομένην τῷ θείῳ συμβόλῳ, δέησαν B προσθεῖναι οὐ προσέθεσαν, ἑαυτοὺς παρέχοντες τύπον τοῖς ἐφεξῆς, καὶ ἔργῳ κυροῦντες ὃν ἔθεντο νόμον, καί τοι ἀνάγκης οὔσης μεγάλης· πάντα γὰρ ἐκύκησε τότε τὰ τοῦ Νεστορίου μυσαρὰ δόγματα· ἔτι δὲ καὶ σαφέστατα περιεχομένης τῆς φωνῆς ταύτης ἐν τῷ θείῳ συμβόλῳ. τὸ γὰρ, τὸ ὁμοούσιον υἱὸν τῷ πατρὶ, τοῦτον κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν σαρκωθῆναι ἐκ πνεύματος ἁγίου, καὶ Μαρίας τῆς παρθένου λέγειν, οὐδὲν ἄλλο δηλοῖ, ἢ Θεὸν τὴν ἁγίαν παρθένον γεννῆσαι. ἔστιν ἄρα ἀνάπτυξις ἡ, θεοτόκος, φωνὴ, ἀλλ᾽ ὅμως οὐ προσετέθη. ἐρεῖτε, διὰ τὸ πάνυ σαφῶς ἐμπεριέχεσθαι τῷ συμβόλῳ· ἀλλ᾽ ἦσαν καὶ ἄλλα τινὰ ἐμπεριεχόμενα μὲν τῷ συμβόC λῳ, οὐ μέν τοι σαφῶς· ἀλλ᾽ ὅμως οὐ προσετέθησαν οὐδ᾽ ἐκεῖνα. αὐτίκα ἡ καθ᾽ ὑπόστασιν ἕνωσις τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν προσληφθεῖσαν ἐξ ἡμῶν φύσιν, περὶ ἧς καὶ αὐτοὶ ἐποιήσαντο τὸν λόγον οἱ ἐν τῇ τρίτῃ πατέρες· ἔτι δὲ καὶ τὸ δύο φύσεις τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀσυγχύτους τετηρηκέναι μετὰ τὴν ἕνωσιν, περὶ οὗ προὔκειτο τῇ τετάρτῃ συνόδῳ· ἔτι γε μὴν καὶ τὸ δύο θελήματα καὶ δύο ἐνεργείας σώζειν, περὶ ὧν οἱ ἐν τῇ ἕκτῃ πατέρες μακάριοι ἐποιήσαντο πάντα τὸν λόγον· ταῦτα οὐχ οὕτω σαφῶς φαίνεται πάντοθεν ἐμπεριεχόμενα τῷ συμβόλῳ, ἀλλ᾽ ὅμως σαφηνείας μὲν καὶ ἀναπτύξεως ἔτυχον, οὐ μὴν προσετέθησαν τῷ συνθήματι τούD τῳ τῆς πίστεως. εἴτε γοῦν τὰ πάνυ συνεπτυγμένως ἔδει προσθεῖναι περιεχόμενα, οἱ πατέρες τὰ ἀσαφῆ οὐ προσέθεσαν· εἴτε τὰ μᾶλλον σαφέστερα, οἱ ἐν τῇ τρίτῃ τοῦτο οὐκ ἐπεποιήκεσαν· κατ᾽ οὐδένα ἄρα τρόπον προσθεῖναι ἐξῆν. ὥστε φαίνεται πάντοθεν μὴ δεῖν προστιθέναι οὔτε τὰ πάνυ σαφῶς ἐμπεριεχόμενα, οὔτε τὰ ἧττον, ἀλλὰ μᾶλλον συνεπτυγμένως· τοῦτο πᾶσαι αἱ ἐπιγενόμεναι ἅγιαι σύνοδοι μετὰ τὴν τρίτην ἐφύλαξαν, ἡ τετάρτη, ἡ πέμπτη, ἡ ἕκτη, καὶ ἡ ἑβδόμη. εἰ δέ τις διαφορὰ παρ᾽ ὑμῖν ἐν τοῖς βιβλίοις εὑρεθῇ τῆς ἑβδόμης, ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ πλατύτερον ἐροῦμεν, καὶ δείξομεν κἀκείνην ἀκολουθήσασαν ταῖς πρὸ αὐτῆς, μᾶλλον δὲ αὐE τὴν δείξομεν ἐκδικοῦσαν ἑαυτήν. πάντες γὰρ οὗτοι ἀπένειμαν χώραν ταῖς ἀναπτύξεσι, τὴν ταῖς ἀναπτύξεσι πρέπουσαν· αὕτη δέ ἐστι τὸ ταύτας μὲν ἔξωθέν που παραπαραγράφεσθαι, τὰ δὲ πρωτότυπα μένειν ἐᾶν ἄθικτα· ἐξαιρουμένων τοῦ λόγου, εἴ τινές ποτε δι᾽ ἀνάγκην καὶ ἑτέρῳ τρόπῳ ἐχρήσαντο, παρούσης αὐτοῖς καὶ ἐλευθερίας, λέγω δὲ τοὺς πρὸ τῆς τρίτης συνόδου. εἰ δὲ ὁ μακάριος Παῦλος λέγει, μὴ δεῖν εὐαγγελίζεσθαι παρ᾽ ὃ ἐκεῖνος παρέδωκεν, εἰ δὲ μὴ, ὑπὸ ἀναθέματι εἶναι τὸν τοῦτο ποιήσαντα· τοῦτο οὐδὲν πρόκριμα ποιεῖ, οὔτε τοῖς πατράσιν, οὔτε ἡμῖν·

ἐκεῖνος

ANNO CHRISTI 1438. SESS. VIII.

ἐκεῖνος γὰρ περὶ πίστεως ἄλλης ποιεῖται τὸν λόγον· ἑτέραν δὲ πίστιν οὐκ ἐξέθεντο οἱ πατέρες. καὶ ἔστιν οὗτος ὁ λόγος κατὰ πάντων ἔχων τε καὶ ἕξων τὸ κράτος· τὸ δὲ προκείμενόν ἐστι μὲν τοιοῦτον, ἔστι δὲ καὶ ἕτερον, διὰ τὴν τότε καλέσασαν ἀνάγκην καὶ χρείαν. εἰ δὲ ὁ μακάριος Γρηγόριος λέγει, τῆς αὐτῆς πίστεως εἶναι τοῖς ἐν Νικαίᾳ πατράσι, καὶ μηδὲν αὐτῆς προτιμῆσαι μηδέποτε, προσδιαρθρῶσαι δὲ μόνον καὶ σαφηνίσαι τὸ ἐλλιπῶς εἰρημένον, τοῦτο δεχόμεθα καὶ ἡμεῖς· καὶ λέγομεν μὴ ἑτέραν πίστιν αὐτὸν ἐκθεῖναι, ἐξεῖναι δ᾽ οὖν ὅμως ἐκείνῳ, λέγω δὲ ἐκείνῳ, ἤτοι πάσῃ τῇ συνόδῳ τῇ σὺν ἐκείνῳ· ἦσαν γὰρ δὴ πρὸ τοῦ κωλύματος: ὥστε τὰ παλαιότερα οὐδὲν ὑμῖν πρὸς βοήθειαν, ἀλλ᾽ εἰ μετὰ ταῦτα γέγονέ τι, δείξατε· εἰ μετὰ τὴν τρίτην σύνοδον ἄλλως ἀνεγνώσθη παρά τινι τῶν ἁγίων συνόδων τὸ σύμβολον, εἰ ὅλως προσετέθη λέξις, ἢ συλλαβὴ, ἢ τὸ τυχόν. καὶ εἰ τοῦτο δείξετε, ἕξετε καὶ ἡμᾶς ἑπομένους· ἀλλ᾽ οὐκ ἂν ἔχοιτε· βοᾷ γὰρ αὐτῶν τὰ ἔργα ἡλίου τρανότερον, καὶ σύμφωνοι τοῖς λόγοις εἰσὶ καὶ αἱ πράξεις. πολλῶν γὰρ ἀναγκῶν γινομένων, καὶ πολλῶν ἀναπτύξεων, οὐδεμία προσετέθη τῷ θείῳ συμβόλῳ· εὗρον γὰρ ὁδὸν, δι᾽ ἧς τήν τε προκειμένην ἀναπληρώσουσι χρείαν, καὶ τοῖς πατράσι τὸ σέβας φυλάξουσιν, ἐν ἰδίῳ μὲν ὅρῳ τὰ ἑαυτῶν ἐκθέμενοι, τό γε μὴν ἱερὸν σύμβολον ἀμεταποίητόν τε καὶ ἀμετακίνητον φυλάξαντες. ὅθεν οὐδέ τις ἀκολουθεῖ βλάβη τοῖς πιστοῖς ἐντεῦθεν, ὡς ἡ αἰδεσιμότης ὑμῶν ἔλεγε. καὶ γὰρ ἀνέπτυξαν καὶ τὴν πίστιν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ὠφέλειαν ἐπορίσαντο τοῖς πιστοῖς, καὶ τὸ σύμβολον ἀπαραποίητον ἐφύλαξαν, ὡς κερδᾶναι ἡμᾶς καὶ τὴν ἐκ τῆς διδασκαλίας ὠφέλειαν, καὶ μηδ᾽ ἐκείνους ὑποπεσεῖν τοῖς τῶν πατέρων ὅροις. εἰ δὲ πάλιν προάγετε τὸν μέγαν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριον, μὴ ποιεῖσθαι λόγον τῶν συλλαβῶν καὶ τῶν λέξεων, λέγομεν καὶ πρὸς τοῦτο, ὅτι οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὸν ἡμέτερον λόγον ποιεῖ. περὶ λέξεων γὰρ ἐκεῖνος ποιεῖται τὸν λόγον, τῶν τὸ αὐτὸ πρᾶγμα σημαινουσῶν, καὶ κατὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑνὸς ὑποκειμένου κατηγορουμένων· περὶ ὑποστάσεων γὰρ καὶ προσώπων καὶ ἰδιοτήτων ποιεῖται τὸν λόγον, ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα σημαινουσῶν. ὥσπερ ἂν εἴ τις εἴποι τὰ τέσσαρα δὶς δύο, καὶ τὰ εὐθύγραμμα ἰθύγραμμα· ἐνταῦθα δὲ οὐκ ἔστι ταυτὸ, πρὸς γὰρ ταῖς ἄλλαις λέξεσι καὶ ἄλλα πράγματα. ἄλλο γὰρ πρόσωπον ὁ πατὴρ, καὶ ἄλλο ὁ υἱός· ὥστε καὶ πρὸς ἄλλην ἔννοιαν φέρει, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς λέγεσθαι, ἢ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ. πολλὰ ἔχοντες περὶ τούτου εἰπεῖν, φυλάξομεν ταῦτα ἐν τῇ κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν διαλέξει. μεταβησόμεθα δὲ ἐπὶ τὸ δεύτερον ἐπιχείρημα, ἐν ᾧ ἐπεχειρεῖτε ἀπὸ τῆς κατὰ τὰς διαφόρους φωνὰς ἐκφωνήσεως τοῦ συμβόλου. ἐλέγετε γὰρ, ὡς ἐπεὶ κατὰ διαφόρους φωνὰς οἱ Χριστιανοὶ τὸ σύμβολον ἐκφωνοῦντες, ὅμως οὐ διαφέρονται διὰ τὸ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν σώζειν, τῶν νοημάτων εἶναι δεῖν μόνον πάντα τὸν λόγον, καὶ τούτων σωζομένων, τῶν λέξεων λόγος οὐδείς. τούτου οὖν ἡμεῖς δυνάμει καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ πρώτου λόγου τε καὶ κεφαλαίου ἡψάμεθα, οὐδὲν δὲ ἧττον καὶ νῦν ἐροῦμεν ὅμως σαφέστερον. ἡμεῖς γὰρ λέγομεν, οὐ μόνον εἶναι λέξεις διαφόρους τὸ λεγόμενον παρ᾽ ὑμῶν, ἀλλὰ καὶ πράγματα, ἐξ ἀνάγκης δὲ καὶ νοήματα:

A loquitur enim ille de alia fide; aliam vero fidem non exposuere patres. Atque hoc dictum sane valet & valebit in omnibus. Illud vero de quo nos agimus, est quidem tale, est vero & diversum propter necessitatem, quæ nunc temporis urgebat. Illud etiam, quod beatus ait Gregorius, Nicænorum patrum fidem sese tenere, & nihil illi prætulisse unquam, sed tantum enucleasse, ac declarasse quod minus erat expressum: hoc nos etiam recipimus, dicimusque illum non exposuisse aliam fidem, sed licuisse tamen illi: dico illi, hoc est universæ synodo, quæ cum illo erat; eo tempore scilicet, quo nondum erat interdictum.
B Quare antiquiora nihil vobis opitulantur, sed si quid postea factum est, ostendite: Si post tertiam synodum aliter est lectum symbolum ab ulla sancta synodo: si quid omnino additum, vox, aut syllaba, aut minimum quidpiam. Si hoc ostenderitis, vestram & nos sequemur sententiam: sed proferre id non poteritis: Clamant enim acta ipsorum, & sole clarius emicant, & facta cum dictis conveniunt. Cum enim sæpe necessitas cogeret, multæque declarationes essent confectæ, nulla sacro symbolo est addita: viam enim receperant, per quam & necessitati prospicerent, & patribus reverentiam
C præstarent; per definitionem seorsim exponendo quæ erant ipsorum propria: sacrum vero symbolum nulla varietate, aut mutatione affectum servando. Quare nullum hinc infertur fidelibus incommodum, ut asserebat vestra reverentia: nam & fidem explanarunt, & provenientem ex hoc utilitatem fidelibus attulerunt, & symbolum sine mutatione servarunt: ut & nos ex eorum doctrina utilitatem perceperimus, & illi pœnis per decreta patrum constitutis non subjacuerint. Si autem rursus eximium theologiæ doctorem profertis Gregorium, quod
D ille de syllabis & vocibus non curet: respondemus ad hoc etiam nihil ad rem nostram hoc facere. De vocibus enim is loquitur, quæ idem significant, atque de uno eodemque subjecto prædicantur: est enim illi sermo de hypostasibus, personis, & proprietatibus, quæ unum & idem significant: ut si quis dicat quatuor, bis duo: & rectilinea, directalinea: hic vero non est par ratio: nam & voces diversæ sunt, & res aliæ: alia est enim persona Patris, alia Filii: quare alium sensum inducit, quod ex Patre dicitur; & alium, quod ex Patre & Filio. multa de hoc habentes dicere disputationi reservabimus, quæ mutuis interrogationibus & responsionibus fiet. Transeamus
E ad secundam rationem, qua arguebatis ex eo quod symbolum variis linguis pronuntietur. Dicebatis enim, etsi diversis linguis recitatur symbolum a Christianis, convenire tamen eos, quia sensum habent eumdem: quare sententiarum tantum esse habendam rationem, quibus integris non est de vocibus curandum. Hanc rationem nos virtute attigimus ad finem primi capitis, sed tamen nunc etiam clarius ad eam respondebimus. Nos enim dicimus, non solum esse voces diversas quod a vobis dicitur, sed etiam res, necessario autem & significata;

Epi. ad Cledonium 2.

Orat. in Epiphaniam.

Nam

Sess. VIII.

Anno Christi 1438.

Nam unaquæque oratio suum plane habet significatum : est porro hæc una oratio, Spiritus ex Patre procedit : ex Patre autem & Filio, duæ sunt orationes, conjunctione una ; quocirca duas habet orationes negative oppositas : alteram quidem juxta utrosque falsam, alteram vero ex nostra tantum sententia veram : non est igitur simile, eamdem rem diversis significare vocibus, & res non easdem : qui enim hoc simile fuerit, ac si quis Græce & Latine diceret, faustus dies ? Hoc enim modo inter nos antea conveniebat idem dicentes, nunc autem propter id quod dicitur, additamentum inquam, & a vobis dissentimus, & a nostris etiam dissentiremus, si qui tale quidpiam committerent. sed si daremus etiam, unum atque idem esse, hoc tamen non tollit interdictum, cum per illum quodcumq; additamétum sit vetitum.

Tertio dixistis, principia & primarias propositiones cujusvis scientiæ virtute continere quæ post illa sunt, & vos ex principiis & primis propositionibus promisistis ostendere nobis, dogma esse verum, nempe ex fidei principiis. Ita & nos dicimus. Cum ergo id nobis ostenderitis, gratias vobis agemus ; sed non propterea fortasse illud addemus etjam principiis. Hoc enim in plurimis quidem principiis est impossibile, peculiari vero ratione in hoc propter interdictum. In plurimis enim, & forsan in omnibus distincta sunt principium, & quæ sunt post principium ; Nam illud est universale, hæc peculiaria ; illud demonstrativum, hæc demonstrabilia ; illud propositio, hæc conclusiones : quonam igitur pacto universalia facile fiant particularia, & demonstrabilia quæ sunt demonstrativa ? Quare in principiis quidem contineri quæ sunt post ipsa necesse est, hæc tamen illis addi non est necesse. Si vero sit etiam peculiare interdictum, ut in re proposita, tunc plane hoc fieri est impossibile. Nam alia quoque vera non sunt addita principiis. Omnia quippe sacra dogmata ex fontibus sacrarum scripturarum haurimus, quæ sunt principia & fundamenta nostræ fidei : nihil tamen est ad illas adjectum, & nihil adjicietur sive a nobis, dum nostri compotes erimus, sive ab aliis Christianis. Vt necessario sequatur, sacro etiam symbolo nihil esse addendum, quoniam in ecclesia locum obtinet principii. Dictum a vobis est, sanctæ Dei ecclesiæ, cum una & eadem sit, unam quoque & eamdem esse debere potestatem & auctoritatem. Ad hoc ergo dicimus, esse quidem necessarium, ut illa eamdem habeat potestatem ; oportere tamen scita quoque superiorum patrum ab ipsa servari, atque ut divinas haberi voces, quæ ab illis statuta sunt. Cum enim sacræ synodi diversis temporibus & occasionibus celebratæ sint propter causas & necessitates diversas, quas temporum annorumque circulus profert, necessario res ita tractabant, sicuti præsentis necessitatis postulabat conditio : ad unum sane eumdemque finem spectantes, videlicet hominum salutem : res vero singulas ita administrabant, prout temporis ratio tunc permittebat. Quapropter de rebus dissimilibus dissimiles sententias proferebant.

A ἑκάστου γὰρ λόγου ἐστί τι νόημα πάντως. τὸ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, λόγος ἐστὶν εἷς· τὸ δὲ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ, λόγοι δύο, συνδέσμῳ εἷς· διὸ καὶ ἔχει δύο λόγους ἀντικειμένους ἀποφατικῶς, τὸν μὲν ἕνα ψευδῆ καὶ κατ᾽ ἀμφοτέρους, θάτερον δὲ ἀληθῆ καθ᾽ ἡμᾶς μόνους. οὐκ ἔστιν οὖν ὅμοιον τὸ ταυτὸ πρᾶγμα διαφόροις φωναῖς ἐκφωνῆσαι, ὥσπερ καὶ τὸ τὰ ἕτερα· πῶς γὰρ ἂν εἴη τοῦτο ταυτὸ τῷ εἰπεῖν, ἡμέρα καλὴ, Λατινικῶς καὶ Γραικικῶς ; τούτῳ γὰρ τῷ τρόπῳ πρότερον συνεφωνοῦμεν τὰ αὐτὰ λέγοντες· ἀπὸ δὲ τοῦ νῦν λεγομένου, λέγω δὲ τῆς προσθήκης καὶ πρὸς ὑμᾶς διαφωνοῦμεν, καὶ πρὸς τοὺς ἰδίους διεφωνοῦμεν ἂν, εἴ τι παρά τισι B τοιοῦτον ἐγένετο. εἰ δὲ ἕν τι καὶ τὸ αὐτὸ δοίημεν εἶναι, τοῦτο ὅμως οὐκ ἀναιρεῖ τὸ κώλυμα, ἕως ἂν ἡτισοῦν προσθήκη κωλύηται.

Τρίτον εἴπατε, τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ ἀξιώματα ἑκάστης ἐπιστήμης δυνάμει περιέχειν τὰ μετ᾽ αὐτά· καὶ ὅτι ἐκ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἀξιωμάτων ὁρμώμενοι καὶ ὑμεῖς δείξετε ἡμῖν, ἀληθὲς εἶναι τὸ δόγμα ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς πίστεως ἐπαγγειλάμενοι· οὕτω καὶ ἡμεῖς λέγομεν. τοῦτο μὲν οὖν ὅταν ἡμῖν δείξητε, καὶ ἡμεῖς χάριν ὑμῖν εἰσόμεθα, οὐ μέν τοίγε ἴσως καὶ προσθήσομεν τοῦτο ταῖς ἀρχαῖς. τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν πλείστων μὲν ἀρχῶν ἐστὶν ἀδύνατον, C καὶ μάλιστα ἰδικῶς ἐπὶ τούτου διὰ τὸ κεκωλῦσθαι· ἡ γὰρ ἀρχὴ καὶ τὰ μετὰ τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τῶν πλείστων διώρισται, τάχα δὲ καὶ ἐπὶ πάντων. ἡ μὲν γάρ ἐστι καθόλου, τὰ δὲ μερικά· καὶ ἡ μὲν τὸ ἀποδεικτικὸν, τὰ δὲ τὰ ἀποδεικτά. καὶ ἡ μὲν πρότασις, τὰ δὲ συμπεράσματα· πῶς ἂν οὖν ῥᾳδίως γένοιντο μερικὰ τὰ καθόλου, καὶ ἀποδεικτὰ τὰ ἀποδεικτικά ; ὥστε ἐμπεριέχεσθαι μὲν ταῖς ἀρχαῖς τὰ μετ᾽ αὐτὰς ἀναγκαῖον, οὐ μέντοι προστίθεσθαι ταῦτα αὐταῖς ἀναγκαῖον. ἐὰν δέ τι καὶ κώλυμα ἰδικὸν ᾖ, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τότε καὶ μάλιστα ἀδύνατον τοῦτο γενέσθαι· καὶ γὰρ καὶ ἄλλα τῶν ἀληθῶν οὐ προσετέθησαν D ταῖς ἀρχαῖς. πάντα γὰρ τὰ θεῖα δόγματα ἀπὸ πηγῶν τῶν θείων γραφῶν ἀρυόμεθα, αἵ τινές εἰσιν ἀρχαὶ καὶ θεμέλια τῆς ἡμῶν πίστεως, ἀλλ᾽ ὅμως οὐδὲν αὐταῖς προσετέθη, οὔτ᾽ ἂν προστεθείη, οὔτε παρ᾽ ἡμῶν ἕως ἂν ὦμεν ἡμῶν αὐτῶν, οὔτε παρ᾽ ἑτέρων Χριστιανῶν. ὡς ἀναγκαίως συμβαίνειν, ἐπεὶ καὶ τὸ θεῖον σύμβολον λόγον ἀρχῆς ἔχει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, οὐδὲν αὐτῷ δεῖν προστεθεῖναι. ἐρρήθη παρ᾽ ὑμῶν, ὡς τὴν ἁγίαν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν μίαν οὖσαν καὶ τὴν αὐτὴν, μίαν ἔχειν καὶ τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν τε καὶ ἀρχὴν δεῖ. πρὸς τοῦτο οὖν λέγομεν, ὅτι τὴν μὲν αὐτὴν ἐξουσίαν ἀναγκαῖον ἔχειν αὐτὴν, δεῖ δὲ ὅμως οὐχ ἧττον E καὶ τὰ τῶν πρὸ αὐτῆς πατέρων φυλάττειν, καὶ ὡς θείας ἡγεῖσθαι φωνὰς ἃ ἐκεῖνοι ὡρίσαντο. κατὰ διαφόρους γὰρ χρόνους καὶ καιροὺς γινομένων τῶν θείων συνόδων ἐπὶ διαφόροις αἰτίαις τε καὶ ἀνάγκαις, ἃς ἡ τοῦ καιροῦ τε καὶ χρόνου φύσει περίοδος ; κατὰ τὰς περιϊσταμένας ἀνάγκας μετεχειρίζοντο τὰ πράγματα ἐξ ἀνάγκης, ἕνα μὲν καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἔχοντες, καὶ πρὸς τὸ αὐτὸ ἀποβλέποντες τέλος, τὴν σωτηρίαν δηλαδὴ τῶν ἀνθρώπων, μεταχειριζόμενοι δὲ τὰ πράγματα ἕκαστα, ὡς ὁ καιρὸς ἐδίδου τότε. ὅθεν καὶ ἀνομοίως περὶ τῶν ἀνομοίων ἀπεφαίνοντο πραγμάτων.

δεῖ

Anno Christi 1438.

Sess. VIII.

A δεῖ δὴ τοὺς ἐπιγινομένους φυλάττειν τὰ τῶν πρὸ αὐτῶν· καὶ ἃ ἐκεῖνοι ἐπὶ ταῖς προκειμέναις ἀνάγκαις καὶ χρείαις ὡρίσαντο, ταῦτα μὴ παραβαίνειν τοὺς ἐπιγινομένους. οὕτω γὰρ ἂν καὶ κάλλιον τὴν αὐτὴν καὶ μίαν ἐξουσίαν ἕξει ἡ ἐκκλησία ἀεὶ, καὶ οὕτως ἂν ἑαυτὴν συντηροίη· ἄλλως δ' ἂν αὐτὴ ἑαυτὴν ἀνατρέψειε, καὶ αὐτὴ ὑφ' ἑαυτῆς ἀνατραπείη. κεκώλυταί τι παρὰ τῶν πρεσβυτέρων; τοῦτο φυλακτέον καὶ τοῖς μετέπειτα· οὐ κεκώλυταί τι πάλιν, οἷον ὑποδείγματος χάριν, τὸ ἀναπτύσσειν, ἔξω μέντοι τῶν πρωτοτύπων, τούτῳ καὶ ἡμῖν χρηστέον τῷ τρόπῳ. τούτῳ τῷ τρόπῳ καὶ Ἀγάθων, καὶ Σωφρόνιος, καὶ Κύριλλος ἐσαφήνιζον, ἀνέπτυσσον, ἐδίδασκον. ἐν οἷς γὰρ οὐκ ἦσαν κεκωλυμένοι, ἐξῆν καὶ αὐτοῖς καὶ ἄλλοις ἐν ἰδίοις συγγράμμασι σαφηνίζειν, καὶ διδάσκειν, καὶ ἀναπτύσσειν. B τίς γὰρ ἂν ἡμῖν φροντὶς τῆς ἑκάστου ἑρμηνείας ἢ φράσεως, ἕως ἂν ὑγιαίνῃ αὐτῷ τὰ νοήματα; ἔξεστι γὰρ ἑκάστῳ τηροῦντι τὰ κοινὰ δόγματα, τὴν ἰδίαν ἐκτιθέναι πίστιν ὡς ἂν δύναιτό τε καὶ βούλοιτο· ὅταν δηλαδὴ μὴ νομοθετῇ κοινὸν μάθημα, ἢ κοινὸν σύμβολον, ἀλλὰ τὴν αὐτοῦ ἐκτίθεται πίστιν· τούτῳ γὰρ τῷ τρόπῳ ἐξῆν καὶ ἔξεστι ἑκάστῳ ἐκτιθέναι ἐξ ἑαυτοῦ. τούτῳ τῷ τρόπῳ καὶ τῷ μακαρίῳ Ἀγάθωνι, καὶ ἄλλῳ τῶν ἐπισκόπων καὶ τῷ ἐλαχίστῳ ἐπίκειται ἀνάγκη βαρεῖα ἐκδιδάσκειν, καὶ νουθετεῖν τοὺς λαούς· καὶ τοῦτο οὐδὲν ἐμποδὼν πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα. ἐν τούτοις, ἵνα μὴ πλείονα λέγω, τὴν προτέραν ὑμῶν ὁμιλίαν τελέσαντες, ἐν τῇ δευτέρᾳ πάλιν ἐπανελάβετε, τὰ αὐτὰ πλατύτερον μὲν εἰπόντες καὶ σαφέστερον, τὰ αὐτὰ δὲ ὅμως ἅπερ C καὶ πρότερον. διὸ καὶ ἡμεῖς περὶ τῶν αὐτῶν εἰπόντες πλατύτερον, ὅμως καὶ τοῦτο ἐροῦμεν στενώτερον, διά τε τὸ δυνάμει ἐν ἐκείνοις ἐμπεριέχεσθαι ταῦτα, καὶ διὰ τὸ τῆς ὥρας στενόν. ταῦτα μὲν οὖν μερίζονται εἰς δέκα κεφάλαια ἢ καὶ πλείω. περὶ πάντων δὲ ἐροῦμεν ὡς οἷόν τε συντόμως· εἰ γάρ τι καὶ τῶν προκειμένων παρ' ὑμῶν ἔξω εἴρηται, ταῦτα καταλείψομεν κατά γε τὸ νῦν. πρῶτον μὲν οὖν ἔφητε θαυμάζειν, τίνος ἕνεκα τὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ προεθέμεθα σύμβολον. ἡμεῖς δὲ καὶ τότε καὶ νῦν ἐροῦμεν, ὡς διὰ τοῦτο προεθήκαμεν ἐκεῖνο, ἵνα δείξωμεν, ὡς ἡ τρίτη σύνοδος τοῦτο ἀναγνοῦσα προτέρα ἐπ' ὀνόματι τῆς τε πρώτης καὶ δευτέρας συνόδου, καὶ ὡς ἓν ἄμφω λογισαμένη, ἐπήνεγκε τὴν εἰρημένην σφραγῖδα, μηδενὶ δηλαδὴ ἐξεῖναι μηδὲν τούτῳ προσθεῖναι.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. D Λέγετε, ὅτι ἀνεγνώσθη ἐν τῇ τρίτῃ καὶ τὸ τῆς πρώτης καὶ τὸ τῆς δευτέρας;

ΕΦΕΣ. Λέγομεν, ὅτι οὐκ ἀνεγνώσθη, ἀλλὰ δυνάμει ἐμπεριέχεται τῷ τῆς πρώτης, καθὼς διὰ πλειόνων ἐδείξαμεν πρότερον.

ΝΙΚ. Δεύτερον εἴπατε, ὅτι τὰ κωλύματα ἀναφέρονται πρὸς τὴν τῆς πίστεως ἔννοιαν, οὐ μὴν πρὸς τὴν τῆς λέξεως ἢ συλλαβῆς. πρὸς οὖν τοῦτο ἐνὸν διὰ πλειόνων εἰπεῖν, καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν ῥητῶν τῶν συνόδων ἐπιχειρῆσαι· καὶ γὰρ ῥητῶς ἐν ἑκάστῳ ὅρῳ καὶ ἐπισεσημασμένως περὶ τοῦ συμβόλου διαλαμβάνεται· E ὅμως ἀρκούμεθα τοῖς ἔργοις αὐτῶν, ἃ κηρύττει τὸν αὐτῶν νοῦν λαμπρότερον, ὃν εἶχον λέγοντες ταῦτα. καὶ γὰρ ἀνάγκης οὔσης, ὡς πολλάκις εἴπομεν, οὐδὲν ὅμως οὐδαμοῦ προσέθηκαν. τρίτον πάλιν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἐπεχειρήσατε καὶ τῶν ἀξιωμάτων. πρὸς τοῦτο οὖν καὶ πρότερον ἀπολογησάμενοι, πάλιν ἐροῦμεν· ὅτι διχῶς οὐκ ἀναγκαίως συνάγεται, ὅπερ ὑμεῖς εἴπατε· πρῶτον μὲν καθόλου ἀπὸ τῶν ἀρχῶν.

A Oportet autem antiquorum decreta obſervari a poſteris: ut quæ ab illis ob præſentes neceſſitates ſtatuta ſunt, poſteri non tranſgrediantur. Ita enim melius etiam unam & eamdem auctoritatem ſemper habebit eccleſia; ita quoque ſui ipſius erit conſervatrix: alioquin ipſa ſeipſam deſtrueret, & a ſe ipſa deſtrueretur. Prohibuere aliquid majores? cavendum id eſt a poſteris: rurſus aliquid non prohibuere, ut exēpli gratia, explanationes, verum extra prototypa; illo nos etiam utemur modo. Quo pacto & Agatho, & Sophronius, & Cyrillus declarabant, explicabant, docebant: quæ enim facere non prohibebantur, poterant & ipſi & alii ſuis in ſcriptis declarare, docere, & explicare. B Cur enim ſimus ſoliciti nos, quomodo quiſque explanet, vel eloquatur, dum veros exprimat ſenſus? Licebit enim cuivis communia dogmata ſervāti ſuam exponere fidem, ut potuerit, & voluerit: dum ſcilicet generalem non præſcribat inſtitutionem, ſive commune ſymbolum, ſed propriam exponat fidem: hoc enim modo licuit, & licebit unicuique ex ſeipſo exponere. Hoc pacto & beato Agathoni, & cuivis epiſcopo, vel minimo gravis incumbit neceſſitas docendi & inſtituendi populos. Atque hoc ſane nihil obſtat propoſitæ quæſtioni. In his, ne plura dicam, priore veſtro ſermone abſoluto, in ſecundo iterum eadem repetiſtis, fuſius quidem & clarius, ſed eadem quæ prius differendo. C Idcirco & nos cum longo ſermone de iiſdem uſi fuerimus, hoc etiam brevi expediemus, tum quia hæc virtute continentur in illis, tum quia tempus anguſtum eſt. Hæc igitur in decem, vel plura etiam capita dividuntur: reſpondebimus ad omnia quam fieri poterit breviſſime: nam ſi quid a vobis dictum eſt, quod non ſpectet ad propoſitum, in præſentia prætermittemus. Dixiſtis primo; mirari vos, cur Nicænum propoſuerimus ſymbolum: nos autem & tunc, atq; etiam nunc dicemus, ideo propoſitum a nobis, ut oſtenderemus, tertiam ſynodum eo lecto, nomine primæ & ſecundæ ſynodi, atque duo ut unum accipientem, primam intuliſſe dictam obſignationem: ne cui ſcilicet quidquam illi addere liceret.

Ivl. Card. D Dicitis in tertia recitatum eſſe & primæ & ſecundæ ſymbolum?

Ephes. Dicimus non eſſe recitatum, ſed virtute contineri in ſymbolo primæ, quemadmodum pluribus antea oſtendimus.

Nicaen. Dixiſtis ſecundo, interdicta referri ad fidei ſenſum, non ad vocem aut ſyllabam. Ad hoc ſane multa poſſemus dicere, & ex ipſis ſynodorum dictis arguere. Nam in unaquaque definitione expreſſis & diſertis verbis ſermo eſt de ſymbolo: ſed ſatis erunt E nobis facta ipſa, quæ mentem ipſorum luculentius prædicant, qua voces illas protulerunt: neceſſitate enim urgente, ut ſæpe diximus, nihil omnino addiderunt. Tertio argumentum duxiſtis ex principiis, & primis propoſitionibus. Ad hoc cum prius reſpondimus, nunc iterum dicimus, duabus de cauſis non neceſſario deduci, quod vos dixiſtis: altera eſt, natura ipſa principiorum univerſaliter nullum

nullum enim principium cujusvis scientiæ, vel disciplinæ potest simul esse conclusio ejusdem scientiæ, cujus principium est: altera vero, horum ipsorum, quæ nobis proposita sunt, principiorum theologicorum ratio; ad hæc enim principia nihil postea videtur adjectum a doctoribus; cum plane ea quæ ipsi explicarunt, ex ipsis derivarent principiis.

RHOD. Bene esset, ut scripta & dicta a nobis haberetis, & servaretis ordinem, qui in iis est.

NICÆN. Ordinem quoad fieri potest a nobis servatum putamus. Verumtamen sicut & vobis, ita quoque differentibus licet immutare ordinem capitum, si illis in rem sit, eaque disponere ut lubet.

RHOD. Id quidem licet, non tamen ut distincte reponatur, exempli causa, tertio, aut quarto loco, quod non est a nobis tali loco positum.

NICÆN. Non dixi tali loco, tertio vel quarto: sed simpliciter dico, tertio, vel quarto.

RHOD. Esto.

NICÆN. Quod prius dicebamus, sumentes dicimus; Multa e principiis manantia per sacros doctores explanata non esse principiis addita, hoc est sacræ scripturæ. Itaque servatum videmus hoc non solum in aliis principiis, sed etiam in theologicis. En vox una, Consubstantialis: & illud; Spiritum sanctum dominum & vivificantem: & alia quæ dicta sunt, cum sint parvæ dictiones, & contineantur in sacris literis, non sunt tamen apposita principiis. Aut igitur addenda etiam hæc sunt sacræ scripturæ; aut certe neque symbolo quidquam addendum: eumdem enim honorem sortitum est symbolum, quem & divina scriptura, patribus ipsis ita censentibus. Dicitis præterea, ad dicta tertiæ synodi referenda esse omnia reliquarum synodorum, & ex illa interpretanda esse posteriora. Quod igitur ad dicta tertiæ synodi referenda sint omnia, & pendeant ab illa regula necesse sit, fatemur & nos: non tamen ut dicta tertiæ synodi sint aliorum explanationes: quomodo enim priora fuerint expositiones posteriorum? sed posteriora potius debent esse dictorum tertiæ explanationes. Quando igitur qui postea fuerunt, & præcipue sanctus Cyrillus, qui præfuit tertiæ synodo, nec non sanctus Agatho clarius & posterius de his asseverant, isti dictorum tertiæ synodi interpretes fuerint: clarius autem epistola Cyrilli & Agathonis esse nihil potest. Sciendum tamen & illud est, non solum verba esse referenda ad dicta tertiæ synodi, sed & sensum ad sensum illorum, & qua mente tertia synodus interdixit, eam esse tribuendam & aliis. & quoniam illis consilium fuit interdicere voces, ut declarat beatus Cyrillus in epistola dicens; necessario fuisse hoc a synodo prohibitum; constat aliis quoque synodis hoc fuisse propositum, ut reipsa demonstrarunt; scilicet nihil omnino addere symbolo: ita enim futurum erat, ut confingentes symbola prohiberentur hoc facere; & quod inde alioqui sequeretur, nullo damno fideles afficerentur. Dixistis etiam sancti Cyrilli dictum:

A οὐδεμία γὰρ ἀρχὴ ἡστινοσοῦν ἐπιστήμης ἢ μαθήματος δύναται καὶ συμπέρασμα εἶναι αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπιστήμης, ἧς ἐστιν ἀρχή. δεύτερον ἀπ' αὐτῶν τούτων τῶν προκειμένων ἡμῖν ἀρχῶν, δηλονότι τῶν θεολογικῶν· ταύταις γὰρ ταῖς ἀρχαῖς φαίνεται οὐδὲν μετέπειτα προστεθὲν ὑπὸ τῶν διδασκάλων, καίτοι πάντως ἑπομένων ταῖς ἀρχαῖς αὐταῖς ὧν ἐσαφήνισαν.

ΡΟΔ. Καλόν ἐστιν, ἵνα ἔχητε τὰ γεγραμμένα καὶ εἰρημένα ὑφ' ἡμῶν, καὶ τηρῆτε τὴν τάξιν ὡς ἐκεῖ ἔγκειται.

ΝΙΚ. Νομίζομεν, ὅτι ἐφυλάξαμεν τὴν τάξιν ὡς ἔνεστιν. ὅμως ὡς καὶ ὑμῖν, ἔξεστι τοῖς διαλεγομένοις ἐναλ- B λάττειν τὴν τάξιν τῶν κεφαλαίων κατὰ τὸ αὐτοῖς συμφέρον, καὶ τάττειν αὐτὰ ὡς βούλονται.

ΡΟΔ. Τοῦτο μὲν ἔξεστιν, ἀλλ' οὐχ ἵνα μέμνηται σεσημειωμένως, ἐν τόπῳ τρίτῳ τυχόν, ἢ τετάρτῳ, ὅπερ ἐν τοῖς ὑφ' ἡμῶν οὐ κεῖται ἐν τοιούτῳ τόπῳ.

ΝΙΚ. Οὐκ εἶπον ἐν τοιούτῳ τόπῳ, τρίτῳ, ἢ τετάρτῳ, ἀλλ' ἁπλῶς λέγω, τρίτον ἢ τέταρτον.

ΡΟΔ. Ἔστω.

ΝΙΚ. Κατὰ συνέχειαν τῶν πρότερον εἰρημένων λέγομεν, ὅτι πολλὰ μετὰ τὰς ἀρχὰς σαφηνισθέντα ὑπὸ τῶν θείων πατέρων, οὐ προσετέθησαν ταῖς ἀρχαῖς, ἤτοι τῇ θείᾳ γραφῇ. ὥστε φαίνεται οὐ μόνον τοῦτο τηρούμενον ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀρχῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν θεολο- C γικῶν. αὐτίκα γὰρ καὶ τό, ὁμοούσιον, μία λέξις ὄν, καὶ τό, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κύριον καὶ ζωοποιόν, καὶ τἄλλα τὰ ῥηθέντα, καίτοι λέξεις οὖσαι μικραί, καὶ περιεχόμεναι τῇ θείᾳ γραφῇ, ὅμως οὐ προσετέθησαν ταῖς ἀρχαῖς. ἢ οὖν καὶ ταῦτα προσθετέον τῇ θείᾳ γραφῇ, ἢ μηδὲ τῷ συμβόλῳ προσθετέον οὐδέν· τὴν αὐτὴν γὰρ καὶ τοῦτο τιμὴν εἴληχε τῇ θείᾳ γραφῇ, οὕτω τῶν πατέρων αὐτῶν ἀξιωσάντων αὐτό. ἔτι λέγετε, πρὸς τὰ τῆς τρίτης συνόδου δεῖν ἀναφέρεσθαι πάντα τὰ τῶν ἄλλων συνόδων καὶ ἐκεῖθεν ἐξηγεῖσθαι τὰ μετὰ ταῦτα. ὅτι μὲν οὖν εἰς τὰ τῆς τρίτης συνόδου ἀναφέρεσθαι πάντα, καὶ ἐκεῖθεν κανονίζεσθαι ἀναγκαῖον, καὶ ἡμεῖς οὕτω λέγομεν, οὐχ ὥστε μέντοι D τὰ τῆς τρίτης συνόδου εἶναι ἐξηγήσεις τῶν ἄλλων· πῶς γὰρ τὰ πρότερον τῶν ὕστερον καὶ μετὰ ταῦτα εἶεν ἐξηγήσεις; ἀλλὰ τὰ μετὰ ταῦτα μάλιστα εἶναι δεῖ αὐτῶν ἐξηγήσεις. ἐπειδὴ δὲ οἱ μετὰ ταῦτα, καὶ μάλιστα ὁ ἅγιος Κύριλλος, ὃς ἔξαρχος ἦν τῆς τρίτης συνόδου, καὶ ὁ ἅγιος Ἀγάθων σαφέστερόν τε καὶ ὕστερον τὰ περὶ τούτων διαγορεύουσιν, οὗτοι ἂν εἶεν ἐξηγηταὶ τῶν τῆς τρίτης συνόδου· σαφέστερον δὲ οὐδὲν ἂν γένοιτο τῆς Κυρίλλου ἐπιστολῆς, καὶ Ἀγάθωνος. δεῖ μέντοι εἰδέναι καὶ τοῦτο, ὅτι οὐ τὰ ῥήματα μόνον πρὸς τὰ τῆς τρίτης συνόδου ἀναφέρεσθαι δεῖ, ἀλλὰ καὶ τὴν διάνοιαν πρὸς τὴν ἐκείνων διάνοιαν· E καὶ ὃς ἦν σκοπὸς ἐκείνοις τοῦ κωλύματος τὸν αὐτὸν τίθεσθαι καὶ τοῖς ἄλλοις. καὶ ἐπειδὴ ἐκείνοις ὁ σκοπὸς ἦν τοῦ κωλύματος διὰ τὴν λέξιν, ὡς δηλοῖ ὁ μακάριος Κύριλλος ἐν τῇ ἐπιστολῇ, λέγων, ἀναγκαῖον πεποιηκέναι τὴν σύνοδον τοῦτο τὸ κώλυμα, δῆλον δὴ ὡς καὶ ταῖς ἄλλαις ἁγίαις συνόδοις αὐτὸ τοῦτο ἦν τὸ προκείμενον, ὡς καὶ τῷ ἔργῳ ἐδήλωσαν, δηλαδὴ μηδὲν προσθεῖναι τῷ συμβόλῳ τὸ σύνολον. διὰ τούτου γὰρ καὶ τοὺς παραπλάσσοντας τὰ σύμβολα ἔμελλον κωλύσειν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀκολουθοῦσαν βλάβην τοῖς πιστοῖς. ἔτι εἰρήκατε, τὸ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου τὸ λέγον,

ANNO CHRISTI 1438.

μηδενὶ τρόπῳ ἑαυτὸν ἀνέχεσθαι σαλεύεσθαι τὴν πίστιν, A ἄλλο εἶναι τὸ λέξεις προσθεῖναι. πρὸς οὖν τοῦτο ὀλίγων δεόμενον ὀλίγα ἐροῦμεν, εἰ δοκεῖ, τἄλλα καταλιπόντες διὰ τὸ τῆς ὥρας στενόν. μᾶλλον δὲ ἀφετέον καὶ τοῦτο ταννῦν, καὶ νῦν μὲν ἐπὶ τούτοις, εἰ δοκεῖ, καταπαύσομεν τὸν λόγον, ἐν ἑτέρᾳ δὲ ὁμιλίᾳ καὶ περὶ τούτου καὶ τῶν ἄλλων ἐροῦμεν. ἔστι γὰρ τὸ λειπόμενον τοσοῦτον, ὡς ἐν ἑτέρᾳ ὁμιλίᾳ ἐξεῖναι καὶ ταῦτα εἰπεῖν, καὶ συστάδην ἀγωνίσασθαι, καὶ ἀπαντῆσαι ἀλλήλοις πυνθανομένοις τε καὶ ἀκούοντας. ἐγὼ δὲ ἔχω καὶ μετά τινος τῶν αἰδεσιμωτάτων πατέρων τῶν αὐτόθι καθημένων συμφωνίαν, ἵνα ἀλλήλοις ἀγωνισώμεθα· ὁ εἰδὼς εἴσεται. ἴστω γοῦν τοῦτο ἀπὸ τοῦ νῦν, καὶ ἑτοιμαζέσθω ἐν τῇ μελλούσῃ συνελεύσει διδόντος B Θεοῦ. τούτων οὕτω ῥηθέντων παρὰ τοῦ Νικαίας, ἐλύθη ἡ σύνοδος. τῇ ἑξῆς δὲ συνελεύσει ἀνεπλήρωσεν ὁ Νικαίας τὰ παρ' αὐτοῦ εἰρημένα.

Nulla ratione se pati, ut fides concutiatur: diversum esse ab eo, quod est voces addere. Ad hoc ergo cum paucis indigeat, pauca dicemus; reliquis, si placet, omissis propter angustiam temporis: imo vero hoc etiam in præsenti supersedendum. Et nunc quidem his dictis finem, si lubet, sermoni statuemus; alia vero sessione de hoc, deque aliis dicemus: tantum enim superest, ut alia sessione possimus & hæc dicere, & cominus pugnare, & congredi mutuis interrogationibus & responsionibus. Ego vero etiam cum uno ex reverendissimis patribus, qui illic sedent, ita enim condiximus, in certamen descendam: qui novit, percipiet. Igitur hoc sciat, paratusque sit in sequenti sessione Deo favente. His ita dictis a Nicæno dimissa est synodus: sequenti vero sessione Nicænus sermonem suum absolvit. SESS. VIII.

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ θ'.

Νοεμβρίου μηνὸς τετάρτη, ἡμέρα τρίτη, ἐγένετο.

NIK. ΠΡΟΣ τὰ πλείω τῶν παρὰ τῆς αἰδεσιμότητος ὑμῶν εἰρημένων, πατέρες ἄριστοι, ἀπολογησάμενοι ὡς ἐνῆν, παρελίπομέν τινα διὰ τὸ τῆς ὥρας στενὸν, καὶ ὀλίγων δεόμενα λόγων, ἐπειδὴ ὡς καὶ τότε εἴπομεν ἐν τῇ προλαβούσῃ, δυνάμει καὶ τούτων ἡψάμεθα· εἰσὶ δὲ καὶ τὰ παραλελειμμένα, ὡς ἡμεῖς C ἠδυνήθημεν ἐπισημειώσασθαι, ταῦτα· ὅτι τὸ σαλεύειν τὴν πίστιν, ὅπερ φησὶν ὁ μακάριος Κύριλλος, ἄλλο ἐστὶ παρὰ τὸ ἀναπτύσσειν· ὅτι αἱ κωλύσεις μετὰ τοὺς ὅρους ἐτέθησαν, ὅτι ὁ μακάριος Ἀγάθων τὰς λέξεις ἐκείνας κωλύει, τὰς μὴ πρὸς τὸν νοῦν φερούσας τὸν αὐτόν· ὅτι καὶ ὁ αὐτὸς θεῖος ἀνὴρ ἐν τῇ τῆς ἑαυτοῦ πίστεως ἐκθέσει τὰ μὲν προσέθηκε, τὰ δὲ ἀφεῖλεν· ὅτι ἡ, θεοτόκος, φωνὴ οὐκ ἦν ἀναγκαῖον προστεθῆναι τῷ συμβόλῳ· τελευταῖον, ὅτι ἡ ἁγία Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία τοῦτο προσέθηκε κινηθεῖσα ταῖς φωναῖς τῶν ἁγίων, καὶ ἀνάγκης μεγάλης γενομένης, καὶ πρὸς τούτοις ἐξουσίᾳ καὶ αὐθεντίᾳ D αὐτῆς. πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν ὡς ἔνεστι διὰ βραχέων, ἵνα μὴ τὸ χθεσινὸν πάθωμεν, ἀπολλῦντες τὸν καιρὸν ἐν κενῷ· ἐπειδὴ τὸ μακροὺς ἀποτείνειν λόγους οὔ μοι δοκεῖ ἀναγκαῖον εἶναι, οὐδὲ σύμφωνον· οὕτω γὰρ εἰς οὐδὲν συμπέρασμα καταντήσομεν, ἀνεξελέγκτως ἀλλήλοις διαλεγόμενοι. πρῶτον λέγομεν περὶ τῆς λέξεως τοῦ σαλεύειν, οὐ δοκεῖ τοῦτο ὅπερ ἡ αἰδεσιμότης ὑμῶν εἴρηκε. πρῶτον μὲν γὰρ αὐτὸς ἐκεῖνος λέγει, ὡς οὐδὲ συλλαβὴν οὐδὲ λέξιν ἀμεῖψαι δέχεται· δεύτερον, αὐτοῖς τοῖς ἔργοις μαρτυρεῖ, καὶ ἐπεξηγεῖται τοὺς ἑαυτοῦ λόγους, οὐδεμίαν προσθήκην ἐν τῷ συμβόλῳ ποιήσας. πρὸς δὲ τὸ μετὰ τοὺς ὅρους τὰς κωλύσεις E τεθῆναι, ὁ αὐτὸς Κύριλλος λέγει οὕτως· ὅτι οὐδὲ τοῖς ὅροις ἔξεστι προστιθέναι, εἴπερ εἰσὶν ἀναπτύξεις. ταῖς δὲ ἀναπτύξεσιν οὐ δεῖ προστιθέναι οὐδέν. ἔπειτα λέγομεν, ὅτι τοῦτο οὐδὲν ἡμῖν ἐμποδών· προϊόντες γὰρ ῥητῶς διαλαμβάνουσι περὶ τοῦ συμβόλου, ἐπισημαντικῶς ἐν ἑκάστῳ περὶ αὐτοῦ λέγοντες· καὶ τοῦτο ἴσως πλατύτερον ἐξετασθήσεται περὶ αὐτοῦ, ὥσπερ καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν συμβαλλομένων πρὸς τὸ προκείμενον ἐν ἰδίῳ τόπῳ. τὸ δὲ παρὰ τοῦ μακαριωτάτου Ἀγάθωνος λεγόμενον, ὅτι ῥήμασι καὶ νοήμασι χρὴ φυλάττεσθαι τῆς πίστεως τὰ αὐτὰ,

SESSIO IX.

SESSIO IX.

Die quarto Novembris, feria tertia, celebrata est.

AD ea quæ dixit vestra reverentia, patres optimi, majori ex parte jam respondimus, ut vires nostræ ferebant; relictis quibusdam ob angustias temporis, quæ sane paucis expediri possunt: ut enim supra etiam diximus, hæc ipsa virtute attigimus. Sunt porro, quæ relicta sunt, quantum annotare potuimus, hæc: quod vox illa beati Cyrilli, Fidem concutere, aliud diversumque sit ab eo, quod est explanare: quod interdicta sint posita post definitiones: quod beatus Agatho voces illas prohibeat, quæ non ferunt ad eumdem sensum: quod idem sanctus vir dum suam fidem exponeret, quædam addiderit, quædam detraxerit: quod non fuerit necesse addi symbolo vocem, Deipara: postremo, quod sancta Romana ecclesia hoc addiderit ducta sanctorum vocibus, magnaque incumbente necessitate, & præterea propria auctoritate & potestate. His quambrevissime fieri poterit occurremus; ne, quod heri nobis accidit, frustra tempus conteramus. Nam longos instituere sermones non videtur mihi necessarium, imo conventis nostris incongruens; Ita enim nihil concludemus disputando, & alter alterum non redarguendo. Primo, dicimus de illa dictione, Concutere, non placet, quod reverentia vestra dixit: tum quia ille ipse dicit, non admittere se mutationem syllabæ vel dictionis; tum quia re ipsa testatur, & dicta sua declarat, nihil omnino addens ad symbolum. Ad illud vero, quod interdicta post definitiones sint posita, idem Cyrillus sic ait; nec definitionibus licere quidquam addere, si sint explanationes: explanationibus autem nihil est addendum. Deinde dicimus, id nobis nihil obstare; progredientes enim aperte loquuntur de symbolo, in singulis de illo significanter verba facientes. sed hoc forsan diffusius examinabitur, ut & complura alia suo loco, quæ spectant ad propositum. Quod vero ait beatissimus Agatho, servandam esse eamdem fidem verbis & sententiis: NICÆN.

SESSIO IX.

non ita intelligimus, ut vestra caritas; sed arbitramur eum prohibere omne additamentum: idque patet ex verbis quæ subdit: neq; enim vult aut minui, aut mutari fidem. nam cum dixisset hæc, infert; Eadem servari oportere & verbis & sententiis. Quoniam igitur cavendum esse ait ab additione, mutatione, & imminutione verborum & sententiarum, illud potius videtur dicere, quod nos. Quod autem idem sanctus vir in sua fidei expositione addiderit quædam seu detraxerit, extra rem nostram est, propriam enim cujusque expositionem ecclesia nec prohibuit, nec prohibebit: Et quomodo quisque aut quibus verbis suum exprimat sensum, prout voluerit aut potuerit, solicita non est: sed commune quidem fidei rudimentum insauciabile manere vult, nulla vel unius vocis immutatione; hoc enim ille utitur vocabulo, Insauciabile. Cuivis autem communia servanti dogmata licet privatim sua eloqui quocumque potuerit, ac voluerit modo. Porro vocem, Deipara, cum ipsi dixerimus non esse additam symbolo, quamvis esset maxime necessaria, eo quod non liceret, vestra reverentia dixit, addi non fuisse necessarium, sed nescio, cur hoc dixeritis. Si enim nulla ratione erat necessarium, nusquam fuit ponenda illa vox: & si nusquam, supervacaneum fuit alicubi eam poni ab illis. Si vero fuit necessarium, ut revera fuit, nec tamen addiderunt; sane dicta nostra confirmant. Postremo dixistis, Romanam ecclesiam fecisse hoc vocibus sanctorum, permotam: sed an mota sit sanctorum vocibus, necne, in sequentibus erit tractandum: de hoc enim erit sermo postmodum Deo favente. Si vero necessitate aliqua, sive potestate mota est, de necessitate & potestate dicimus, etiamsi hæc sint, non tamen id fieri licuisse: nihil enim vobis favet necessitas, cum in definitionibus non sit aperte expressum, cogente necessitate debere id fieri. Verum de necessitate opportune forsan interrogabimus cum caritate, quomodo & quando id factum sit. De potestate autem occidentalis ecclesiæ multa dicenda suppeterent, nisi aliud nobis esset propositum. Et scimus quidem quæ sint jura & prærogativæ Romanæ ecclesiæ; nihilo minus scimus etiam, prærogativæ ejus quos terminos habeant. nosse tamen volumus reverentiam vestram, a nobis facultatem hanc negari universæ ecclesiæ & synodo, vel etiam œcumenicæ, non tantum Romanæ ecclesiæ. Quoniam igitur quantacumque facultate polleat Romana ecclesia, minus tamen synodo œcumenica & universali ecclesia, si nos id universali negamus ecclesiæ, multo magis negabimus Romanæ: negamus autem non ipsi a nobis, sed arbitramur hoc patrum decretis negatum. Hæc dicta sint ad ea, quæ allata sunt a vestra reverentia, idque disputationis causa; neque enim iis innitimur, neque hinc argumenta ducimus ad probandum problema propositum, exceptis iis quæ ad illud conferunt, & per quæ problema probatur. Ad rem igitur, si vobis videtur, propius accedamus: consideremusque quid patres communiter sentiant, ut possimus aliquando in aliquam devenire conclusionem.

ANNO CHRISTI 1438.

A οὐχ οὕτω νοοῦμεν ὡς ἡ ὑμετέρα ἀγάπη, ἀλλὰ νομίζομεν αὐτὸν πᾶσαν προσθήκην κωλύειν· καὶ τοῦτο δηλοῖ ἀφ' ὧν προστίθησι λόγων. οὐ βούλεται γὰρ οὔτε μειωθῆναι, οὔτ' ἐναλλαγῆναι τὴν πίστιν. ταῦτα γὰρ εἰπὼν ἐπάγει, καὶ ῥήμασι καὶ νοήμασι φυλάττεσθαι δεῖν τὰ αὐτά. ἐπειδὴ οὖν τῇ προσθέσει καὶ ἐναλλαγῇ καὶ μειώσει τῶν ῥημάτων ἀντέθηκε φυλακήν, δοκεῖ μᾶλλον ἐκεῖνο λέγειν ὅπερ ἡμεῖς. εἰ δὲ ὁ αὐτὸς θεῖος ἀνὴρ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐκθέσει τῆς πίστεως προσέθηκέ τινα ἢ ἀφεῖλεν, οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὸν ἡμέτερον λόγον. τὴν γὰρ ἰδίαν τινὸς ἔκθεσιν ἡ ἐκκλησία οὔτε κεκώλυκεν, οὔτε κωλύσει· οὐδὲ B περὶ τῆς ἑκάστου ἑρμηνείας καὶ φράσεως, ὅπως βούλοιτο καὶ δύναιτο ἕκαστος, τὸν λόγον ποιεῖται. ἀλλὰ τὸ μὲν κοινὸν τοῦτο μάθημα καὶ μέχρι λέξεως ἀπαράτρωτον ἐθέλει μένειν· ἔστι γὰρ ἐκείνου λέξις τὸ ἀπαράτρωτον· ἰδίᾳ δὲ ἑκάστῳ φυλάττοντι τὰ κοινὰ δόγματα ἔξεστι φράζειν τὰ ἑαυτοῦ, ὡς ἂν δύναιτο καὶ βούλοιτο. τὴν δὲ, θεοτόκος, φωνὴν ἡμῶν λεγόντων μὴ προστεθῆναι τῷ συμβόλῳ, καίτοι μεγάλης γινομένης ἀνάγκης, διὰ τὸ μὴ ἐξεῖναι, ἡ αἰδεσιμότης ὑμῶν εἶπε, μὴ προστεθῆναι ἀναγκαῖον. οὐκ οἶδα οὖν, διὰ τοῦτο εἴπατε. εἰ μὲν γὰρ οὐδαμῶς ἦν ἀναγκαῖον, οὐκ ἔδει οὐδαμοῦ τεθῆναι· εἰ δὲ μή; περιττὰ C ἐποίησαν ἐκεῖνοι θέντες αὐτὸ που. εἰ δὲ ἦν ἀναγκαῖον ὥσπερ καὶ ἦν, οὐ προσέθεσαν δὲ, μαρτυροῦσι τῷ λόγῳ ἡμῶν. τελευταῖον εἴπατε, τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν κεκινημένην φωναῖς τῶν ἁγίων τοῦτο ποιῆσαι· πότερον μὲν δὴ ταῖς τῶν ἁγίων φωναῖς κεκίνηται ἢ μὴ, τοῦτο ἐν τοῖς ἐφεξῆς καλὸν πραγματεύεσθαι, περὶ τούτου γὰρ ἑξῆς ἔσται λόγος Θεοῦ θέλοντος. εἰ δ' ἀνάγκῃ τινὶ, ἢ ἐξουσίᾳ κεκίνηται, περὶ μὲν τῆς ἀνάγκης καὶ ἐξουσίας φαμὲν, ὅτι καὶ τούτων ὄντων, οὐδ' οὕτως ἔδει τοῦτο γίνεσθαι· ἡ γὰρ ἀνάγκη οὐδὲν πρὸς ὑμετέραν βοήθειαν, ἕως ἂν μὴ πρόσκειται τοῖς ὅροις ῥητῶς, ὅτι ἀνάγκης οὔσης δεῖ τοῦτο D γίνεσθαι. ἴσως δὲ ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι μετ' ἀγάπης ἐρωτήσομεν περὶ τῆς ἀνάγκης, πῶς καὶ πότε ἐγίνετο. περὶ δὲ τῆς ἐξουσίας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας εἴχομεν πολλὰ λέγειν, εἰ μὴ ἦν ἄλλο ἡμῖν τὸ προκείμενον· εἰδότες μὲν καὶ τὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας δίκαια καὶ πρωτεῖα, οὐδὲν δὲ ἧττον εἰδότες καὶ μέχρι πόσου αὐτῇ τὰ πρωτεῖα· ὅμως δὲ εἰδέναι βουλόμεθα τὴν αἰδεσιμότητα ὑμῶν, ὅτι ταύτην ἡμεῖς τὴν ἄδειαν ἀπὸ πάσης ἀφαιροῦμεν ἐκκλησίας τε καὶ συνόδου, καὶ αὐτῆς τῆς οἰκουμενικῆς, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ μόνης τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. ἐπειδὴ οὖν κἂν ὁπόσα ἰσχύῃ ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία, ἧττον ὅμως ἰσχύει οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ τῆς E καθόλου ἐκκλησίας, ἡμεῖς δὲ ἀπὸ πάσης ἐκκλησίας τοῦτο ἀφαιροῦμεν, πολλῷ γε μᾶλλον ἀπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας τοῦτ' ἀφαιρήσομεν. ἀφαιροῦμεν δὲ οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλὰ νομίζομεν τοῦτο τοῖς ὅροις τῶν πατέρων κεκωλῦσθαι. ταῦτα μὲν εἴρηται πρὸς τὰ παρὰ τῆς ὑμῶν αἰδεσιμότητος εἰρημένα, καὶ εἴρηται λόγου χάριν· οὐδὲ γὰρ ἰσχυριζόμεθα ἐν τούτῳ, οὐδὲ ἐντεῦθεν ἐπιχειροῦμεν δεῖξαι τὸ προκείμενον ἡμῖν πρόβλημα, εἰ μὴ ὅσα τούτων πρὸς αὐτὸ συντελοῦντα, καὶ τοῦδε τοῦ προβλήματος συστατικά. εἰ δοκεῖ οὖν ὑμῖν, ἐγγύτερον ἔλθωμεν τοῦ πράγματος, καὶ σκεψώμεθα, τί δοκεῖ τοῖς πατράσι κοινῶς, ἵνα ποτὲ δυνηθείημεν καὶ εἴς τι συμπέρασμα καταντῆσαι.

ἡμεῖς

ANNO CHRISTI 1438.

SESS. IX.

ἡμεῖς γὰρ λέγομεν, ὅτι οἱ ὅροι τῶν ἁγίων πατέρων A πρὸς πᾶσαν καὶ ὁποιανοῦν κώλυσιν φέρουσι· καὶ ὅτε ἐκεῖνοι λέγουσιν, ὅτι οὔτε δεῖ προστιθέναι, οὔτε ἀφαιρεῖν, οὔτ᾽ ἄλλο τι ποιεῖν, καὶ περὶ συλλαβῆς τὸν λόγον ἐκεῖνοι ποιοῦνται καὶ λέξεως· τούτου ποιούμεθα μέγα μαρτύριον τὰ ἔργα ἐκείνων. λοιπὸν ἐρωτῶμεν ὑμᾶς, οἱ διορισμοὶ οὗτοι καὶ τὰ κωλύματα πρὸς τὸ τῆς πίστεως σύμβολον φέρουσιν, ἢ πρὸς ἄλλο τι ἐξωτερικόν; καὶ ζητοῦμεν, ἀποκρίθητε πρὸς τοῦτο ἡμῖν. τούτων οὕτω παρὰ τοῦ Νικαίας εἰρημένων, ἐκεῖνοι περὶ τὸν πάπαν γενόμενοι, οἱ ἐκλελεγμένοι ἅμα τοῖς καρδιναλίοις πᾶσι καὶ ἑτέροις τισὶ, καὶ ἐφ᾽ ἱκανὸν συνδιασκεψάμενοι ἐκάθισαν· B καὶ δέον ὂν ἀπολογήσασθαι πρὸς ἔπος εἰς τὰ παρὰ τοῦ Νικαίας εἰρημένα, ὅμως περὶ τούτου μὲν οὐδὲν ἀπεκρίναντο· μόλις δέ ποτε ὁ Κολοασένσις τὸν λόγον ἀναλαβὼν, τὰς μὲν κατὰ πεῦσιν προσφόρους ἀπολογίας οὐ δέδωκεν· οὐδὲ γὰρ ηὐπόρει εὐλόγων πρὸς ταῦτα, ὡς οἶμαι, ἀπολογιῶν καὶ προφάσεων· ἤρξατο δ᾽ ὅμως λέγων ἐν περιττολογίαις ἐπὶ τοσοῦτον, ὡς καταναλωθῆναι τὴν προσήκουσαν καὶ τεταγμένην ὥραν. διολισθήσας γὰρ οἷον ἐπιτηδείως, καὶ ἐκστὰς καθάπαξ τοῦ προκειμένου, ἐνέπεσεν εἰς ἕτερα, καὶ μάλιστα εἰς τὸ δεικνύειν δῆθεν καὶ συνιστᾷν, ὅτι ἡ δόξα αὕτη, ἡ ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγουσα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, ἐστὶν ἀναγκαία καὶ ἀληθής· καὶ ἐπὶ τούτῳ παρήγαγε ῥήματα καὶ μαρτυρίας τινὰς, ἐξηγούμενος C ταύτας καθὼς ἤθελεν, εἰς σύστασιν δῆθεν ὧν ἔλεγεν. ἡμεῖς δὲ γράφειν ἀρξάμενοι, ἐπειδὴ συνείδομεν ἔξω πάντη τοῦ προκειμένου ταῦτα φέρειν, παρήκαμεν· καὶ μάλιστα ὅτι οὐδ᾽ ἀπολογήσασθαι τοῖς ἡμετέροις ἐπὶ τούτοις φροντὶς ἦν. διὸ οὐδὲ τῷ παρόντι ἐνεγράφησαν ὑπομνήματι, ὥσπερ καὶ ἄλλα τινὰ τῶν μὴ πάντη ἀναγκαίων· καὶ οὕτως ἐλύθη ἡ σύνοδος. ἐν δὲ τῇ ἑξῆς συνελεύσει Ἰωάννης ὁ Φορολιβιένσις ἐπίσκοπος ἐγγράφως ἔλεγεν οὕτω ταῦτα·

Nos enim dicimus, ſanctorum patrum decreta prohibere in univerſum: & quando dicunt, non eſſe addendum aut detrahendum, aut quidquam aliud agendum, de ſyllaba illos & dictione verba facere. Cujus rei magno nobis argumento ſunt facta ipſorum. Quærimus ergo ex vobis; Statuta hæc & interdicta ſpectant ad fidei ſymbolum, an ad aliud quidpiam extraneum? interrogamus; reſpondete nobis. Hæc cum Nicænus dixiſſet, illi, nimirum qui ſelecti erant, una cum omnibus cardinalibus & aliis quibuſdam acceſſere ad pontificem; ac per aliquantum temporis ſpatium habito ſimul conſilio ſederunt. cumque opus eſſet ad ea, quæ Nicænus propoſuerat, appoſite reſpondere, illi quidem nihil reſponderunt: Vix tandem vero præſul Coloſſenſis ſermocinari aggreſſus nullum interrogationi congruum dedit reſponſum: neque enim ſuppetebant illi, ut arbitror, aptæ reſponſiones, & cauſæ reddendæ: ſed orſus dicere tantam verborum effudit redundantiam, ut conveniens præfixumque tempus effluxerit. Elapſus enim velut de induſtria, & penitus a propoſito digreſſus incidit in alia, præſertim ad probandum & oſtendendum ſcilicet, ſententiam hanc, quæ Spiritum ſanctum aſſerit a Filio procedere, neceſſariam & veram eſſe; productis ad hoc dictis & quibuſdam teſtimoniis, quæ ipſe ſuo arbitratu exponebat, ad probanda nimirum quæ propoſuerat. Nos autem cum cœpiſſemus ſcribere, ut cognovimus hæc omnino evagari extra propoſitum, omiſimus: quod præſertim & noſtris ad ea reſpondere non eſſet in animo. Quamobrem nec in præſens commentarium relata ſunt, ut & alia quædam non omnino neceſſaria: ita ergo ſynodus diſceſſit: in alia vero ſeſſione Ioannes Forolivienſis epiſcopus de ſcripto ita dicebat:

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ι´.

D

Νοεμβρίου μηνὸς ὀγδόῃ, τῷ σαββάτῳ, ἐγένετο.

SESSIO X.

SESSIO X.

Octavo die Novembris, die ſabbati, celebrata eſt.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ.

ΜΕΤΑ τῆς εὐλογίας τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς ἤλθομεν πρὸς ὑμᾶς ἀπολογησόμενοι εἰς ἅπερ ὑμεῖς, αἰδεσιμώτατοι πατέρες, ἐξέθεσθε πρὸς ἡμᾶς. πρῶτον περὶ τριῶν τινων, ἅπερ ὑμεῖς ἐν εἴδει προοιμίων εἰρήκατε, διὰ βραχέων ποιήσομαι μνείαν. ἠκούσαμεν ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ὑμετέρας λεγόντων, μὴ ὀφείλειν ἡμᾶς περὶ τούτου ἢ γυμνάζεσθαι ἢ φιλονεικεῖν πρὸς ἀλλήλους, ἵνα τὸ ἓν μέρος νικήσῃ τὸ ἕτερον, ἢ τὸ ἄλλο μέρος ὡς αὖ ἕξῃ τὴν νίκην, ἀλλὰ E μόνον σπουδάσωμεν πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἀκραιφνῆ εὕρεσιν, καὶ ἵνα εἰς τὸ μέσον ἄξωμεν ταύτην. ὃ δὴ καὶ ἀποδεχόμεθα, καὶ πάσῃ σπουδῇ τῷ τοιούτῳ ἑπόμεθα. καὶ γὰρ καθώς φησιν ὁ μακάριος Ἱερώνυμος ἐν μιᾷ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ, οὐδέποτε πλανᾶται, ὁ ἀκολουθῶν τῇ ἀληθείᾳ, μᾶλλον μὲν οὖν τῇ ἀληθείᾳ ταύτῃ, καὶ τῆς ἡμετέρας πίστεως ἀληθείᾳ, ἣ τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ἀλλήλους πολὺ διεστῶτας καὶ χώρᾳ, καὶ διαλέκτῳ, καὶ ἤθεσιν ἑτοιμότατα πρὸς τὸ συνάγεσθαι παρασκευάζει. καθ᾽ ὃν τρόπον καὶ ὁ μέγας Διονύσιος ἐτράνωσε λέγων ἐν τῇ περὶ θείων ὀνομάτων βίβλῳ.

IOANNES EPISCOPUS.

BEATISSIMI patris benedictione accepta venimus ad ea reſponſuri, quæ vos patres reverendiſſimi nobis expoſuiſtis. Primum mentionem brevi faciam trium quorumdam, quæ in prooemii ſpeciem dixiſtis. Initio ſermonis veſtri dicentes vos audivimus, non debere nos in eo exercere, ac decertare inter nos, ut altera pars alteram vincat, aut contra altera conſequatur victoriam; ſed in eo ſolum ponendam eſſe noſtram operam, ut pura ac ſincera veritas inveniatur, eaque proferatur in medium; quod quidem nobis placet, idque omni ſtudio ſequimur. Nam ut B. inquit Hieronymus in quadam epiſtola; Nunquam errat, qui ſequitur veritatem: hanc præcipue veritatem, & noſtræ fidei veritatem, quæ homines multum inter ſe diſtantes & regione, & lingua & moribus facit, ut promptiſſime conjungantur: quemadmodum & magnus Dionyſius in libro de divinis nominibus explanavit dicens:

Ep. ad Celantiam 1. tom. nu. 14.

SESSIO X.

Cap. 7. hæc verba paulo aliter leguntur apud Dionysium.

Scientia, divina fides, est fundamentum quo fideles uniuntur, eosdem constabiliens in veritate, & congregans; eadem scientia colligit cognoscentes & cognitos. Si cupimus igitur pervenire ad hanc sanctam Dei unitatem, hoc curemus, in hoc solicite incumbamus, ut una illam re ipsa studioseque perquiramus. Oportet igitur primum cordium nostrorum sensus in studio veritatis consentiat. Secundo dictum a vobis est, in eo quod tractaturi sumus, proposita scilicet materia, moderationem, & tolerantiam, atque humilitatem esse servandam: ut in omnibus animorum temperantiam adhibeamus: id quod sane maximam animo meo lætitiam attulit, quod una cum propheta dicere possum: *Dedisti lætitiam in corde meo.* Nam ut beatus Paulus secunda ad Timotheum epistola inquit: *Servum domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem*, &c. Tertio dixistis, quod me oblectat, & observare volo; æquum enim est, & rationi congruit: ut objectiones & responsiones & rationes habeantur breves: nam sermo brevis mente percipitur, memoriæque acrius mandatur: & placet hoc omnibus. Nec tamen decet sermones, quos habituri sumus, aut obscuros esse, aut non ita compositos, ut animo comprehendantur: ne absurdum illud contingat, Dum brevis esse volo, obscurus fio. Quæso autem a vobis, patres, ne duo a me inter se pugnantia simul contendatis, ut & brevitate utar respondendo, atque omnibus quæ dicta sunt, plene satisfaciam. Respondebo itaque ad graviora, & sequar ordinem vestri sermonis. Vos vestros omnes sermones exposuistis primo & quarto die Novembris. Responsionis autem vestræ, cum videatur rationi consona, quædam suscipimus, quædam negamus. Cur ergo negemus justas & congruas causas afferentes, aliqua declarabimus: ad quædam vero haud prolixa utemur oratione, sed de omnibus summatim quodam modo dicemus. Nec dubito, quin vos etiam patres probaturi sitis hoc, ut justa ratione faciendum: sequendo igitur ordinem sermonum vestrorum, in nomine domini nostri Iesu Christi respondebo ad sex quædam generalia capita. Et quidem proœmium spectat ad vos, quod omnibus cum caritate auditis, & quæ sequuntur. Quod ad hoc attinet, nihil videtur nobis esse respondendum: rite enim & optime servastis ordinem proœmiorum. Sequitur secundum, caput videlicet vestræ controversiæ; Particulam hanc, Ex Filio, esse additamentum extrinsecus, ac proinde merito prohibitam. Ita enim dicitis, ut continet scriptura; quamvis verum esset, addi tamen non licet; quandoquidem multæ & necessariæ explanationes factæ, non sunt additæ ad symbolum, eo quod non liceat hoc fieri. Deinde post multos sermones interjectos, summatim quæ dixistis perstringo; ita enim conclusionem protulistis: Quare cum interdictum sit additamentum fieri, hoc autem

Psalm. 4.

Cap. 2.

ANNO CHRISTI 1438.

A ἡ ἐπιστήμη, ἡ θεία πίστις, ἐστὶν ἑνωτικὸς τῶν πιστευόντων θεμέλιος, τοὺς αὐτοὺς καθιδρύων ἐν ἀληθείᾳ καὶ συνάγων· ἡ αὐτὴ ἐπιστήμη συνάγει τοὺς γινώσκοντας καὶ τοὺς γινωσκομένους. τοιγαροῦν εἴπερ ἐφιέμεθα τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ ἑνώσεως ταύτης ἐφικέσθαι, περὶ τοῦτο σπουδάσωμεν καὶ ἐπιμελησώμεθα, ὡς ἂν μεταξὺ ἡμῶν πραγματικῶς καὶ σπουδαίως περὶ ἐκείνης φροντίσωμεν. δεῖ οὖν πρῶτον, ἵνα τοῖς νοήμασι τῶν καρδιῶν ἡμῶν πρὸς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν ὁμονοήσωμεν. δεύτερον ἐρρήθη παρ' ὑμῶν, ὅτι ὃ μέλλομεν μεταχειρίσασθαι, καὶ τῆς προκειμένης ὕλης τὴν ἐπιείκειαν καὶ ἀνοχὴν καὶ ταπεινοφροσύνην φυλάξομεν, ἵνα διὰ πάντων τηρῶμεν τὴν τῶν ψυχῶν ἐπιείκειαν. τοῦτο οὖν B μεγίστην εὐφροσύνην ἐν τῇ ψυχῇ μου εἰσήγαγεν, ἐπειδὴ δύναμαι μετὰ τοῦ προφήτου εἰπεῖν· ἔδωκας εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν μου. καὶ γὰρ ὡς ὁ μακάριος Παῦλος ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῇ φησι, τὸν δοῦλον τοῦ κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι καὶ ἐρίζειν, ἀλλ' ἤπιον εἶναι πρὸς πάντας, διδακτικὸν, καὶ τὰ λοιπά. τρίτον εἰρήκατε ὅπερ εὐφραίνει ἐμαυτὸν, καὶ τηρῆσαι βούλομαι· δίκαιον γάρ ἐστι καὶ εὔλογον, ἵνα αἱ προτάσεις, καὶ αἱ ἀποκρίσεις, καὶ οἱ λόγοι διὰ βραχέων λέγοιντο· ἐπειδὴ καὶ συντομία τῷ νῷ καταλαμβάνεται, καὶ δραστικώτερον ἐν τῇ μνήμῃ παραπέμπεται· καὶ τοῦτο ἀρέσκει πᾶσιν. οὐ μὴν πρέπει τοὺς ῥηθησομένους λόγους ἢ ἀσαφεῖς εἶναι, ἢ C μὴ παρεσκευασμένους πρὸς τὴν σύνεσιν τῆς ψυχῆς, ὡς ἂν μὴ τὸ ἄτοπον συμβῇ ἐκεῖνο, σύντομος εἶναι κοπιῶν ἀσαφὴς γίνομαι. παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ὦ πατέρες, ἵνα μὴ ἀπαιτήσητε ἐξ ἐμοῦ δύο τινὰ, ἃ πρὸς ἄλληλά εἰσιν ἀδύνατα, ἵνα καὶ σύντομος ὦ ἀπολογήσασθαι, καὶ εἰς πάντα τὰ εἰρημένα ἱκανὸν ἀποδοῦναι λόγον. ἀπολογήσομαι δὲ πρὸς τὰ καιριώτερα, καὶ ἕψομαι τῇ τάξει τοῦ παρ' * ἐμοῦ προτεθέντος λόγου. ὑμεῖς ἐξέθεσθε πάντας τοὺς λόγους ὑμῶν καὶ ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ Νοεμβρίου, καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ· ἐν ᾗ ἀπολογίᾳ δοκούσῃ εὐλόγῳ δεχόμεθα τινὰ, τινὰ δὲ ἀρνούμεθα. εὐλόγους δὲ καὶ D δικαίας τὰς αἰτίας τῆς ἀρνήσεως ἐν τῷ μέσῳ παραθέντες, τινὰ διασαφηνίσομεν, πρός τινα δὲ οὐκ ἀποδώσομεν πεπλατυσμένην ὁμιλίαν, ἀλλὰ κεφαλαιωδῶς τρόπον τινὰ περὶ πάντων ἐροῦμεν. ἀλλ' οὐδὲ ἀμφιβάλλω, ὅτι καὶ ὑμεῖς, ὦ πατέρες, τοῦτο εὐλόγως καὶ δικαίως ὀφεῖλον κρινεῖτε γενέσθαι. ἑπόμενος δὲ τῇ τάξει τῶν ὑμετέρων λόγων, ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ ἀπολογήσομαι πρὸς ἕξ τινα κεφάλαια καθολικά. τὸ μὲν οὖν προοίμιον ἀφορᾷ πρὸς ὑμᾶς, ὅτι πάντων ἀκροασάμενοι μετ' ἀγάπης, καὶ τὰ ἑξῆς· ὅσον πρὸς τὸ μέρος τοῦτο, οὐ δοκεῖ ἡμῖν τι ἀποκριθῆναι δεῖν· καλῶς γὰρ καὶ ἀρίστως τετηρήκατε τὴν τῶν προοιμίων E τάξιν. ἕπεται τὸ δεύτερον, δηλονότι ἡ ἀρχὴ τῆς ὑμετέρας ἀμφισβητήσεως, ταύτην τὴν μερίδα τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, εἶναι προσθήκην ἐκ τῶν ἔξωθεν, καὶ εὐλόγως καὶ ἑπομένως κεκωλυμένην. φατὲ γὰρ οὕτω κατὰ τὸ γράμμα, ὅτι εἰ καὶ ἦν ἀληθὲς, οὐκ ἔξεστιν ὅμως προστεθῆναι· ἐπειδὴ πολλῶν ἀναπτύξεων καὶ ἀναγκαίων γεγονυιῶν, οὐκ ἐτέθησαν αὗται ἐν τῷ συμβόλῳ, ὡς μὴ ἐξὸν τοῦτο γενέσθαι. μετὰ ταῦτα μετὰ παρένθεσιν πολλῶν λόγων, ἅ τινα κεφαλαιωδῶς εἴπατε συλλαμβάνω, ὅτι οὕτω συνεπεράνατε· ὥστε ἐπειδὴ ἡ προσθήκη κεκωλυμένη τυγχάνει, καὶ τοῦτο ἀπεδείχθη

* videtur leg. ὑμῶν

ANNO CHRISTI 1438.

SESSIO X.

ἀποδείχθη προσθήκη, καὶ τοῦτο κεκώλυται. οἷς τισιν ἐξ ἅπαντος βουλόμεθα ποιήσασθαι ἀπολογίαν, μὴ φανῶμεν τῶν ἡμετέρων ἀμελεῖν. λέγω, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ παρενθέσει τῶν λόγων, ὑμεῖς ἐμνήσθητε τῶν εἰρημένων παρὰ τοῦ Ῥόδου, καὶ βούλεσθε ἀποκριθῆναι πρὸς τὰ τοιοῦτα πρὸς τὸ προκείμενον, τὰ δ᾽ ἄλλα ἐν ἄλλῳ καιρῷ ταμιεύσασθαι· καὶ λέγετε, ὅτι οὗτος ἐχρήσατο συλλογισμῷ, καθὼς ἐστὶν ἀληθές· καὶ λέγετε ποιήσασθαι λόγον περὶ τῆς ἐλάττονος τῶν προτάσεων, καὶ ἐκεῖνα ἀπολογήσασθαι οἷς τισιν οὗτος ἐχρήσατο πρὸς κατασκευήν· καὶ τυποῦτε τὸν συλλογισμὸν οὕτως· πᾶσα προσθήκη ἔξωθεν, ἡ δὲ ἀνάπτυξις οὐκ ἐκ τῶν ἔξωθεν, ἄρα ἡ ἀνάπτυξις οὐκ ἔστι προσθήκη. τοῦτο τὸ μέρος ὅλον παραλείψομεν, καὶ γὰρ οὗτος ὁ Ῥόδου ἐξοχώτατος διδάσκαλος καὶ βαθὺς θεολόγος ἐστὶ, καὶ ἀρίστως ἐπεχείρησε πρὸς ταῦτα· καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ὑμετέρας ἀμφισβητήσεως, ἥτις ἐστὶν ἡ μερὶς ἐκείνη, ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὡς εἴη προσθήκη, καὶ κεκωλυμένη, τοῦτο φανερῶς ἀντιλέγομεν, ἀρνούμενοι ταύτην εἶναι κυρίως καὶ ἀληθῶς προσθήκην. ἀρνούμενοι ἔτι ταύτην εἶναι κεκωλυμένην. καὶ ταῦτα βουλόμεθα διασαφῆσαι διὰ ῥητῶν τῶν ἁγίων, καὶ δι᾽ εὐλόγων διασαφήσεων. ὅτι μὲν γὰρ οὐκ ἔστι κυρίως καὶ ἁπλῶς προσθήκη, φαίνεται καὶ ἀπὸ τῆς ἕξεως τῆς δυνάμει περιοχῆς τῆς νέας διαθήκης ἐν αὐτῇ τῇ παλαιᾷ διαθήκῃ, καὶ ἀπὸ τῆς συνυφασμένης διαδοχῆς ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν ἄρθρων τῆς πίστεως. περὶ τοῦ πρώτου ὁ μακάριος Αὐγουστῖνός φησι κατὰ Φαύστου· ὁ Χριστὸς οὐκ ἦλθε καταλῦσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι, οὐχ ἵνα προστεθῇ ἐν τῷ νόμῳ τὰ λείποντα, ἀλλ᾽ ἵνα γένοιντο τὰ ἐγγεγραμμένα· ὅπερ τὰ ῥήματα αὐτοῦ μαρτυροῦσιν· οὐδὲ γὰρ αὐτὸς εἶπεν, ἰῶτα ἓν, ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἂν προστεθῶσι τὰ λείποντα, ἀλλά φησιν, ἕως ἂν πάντα γένηται. ἔτι ἐν τῇ περὶ τῶν κατηχουμένων βίβλῳ· ἐν τῇ παλαιᾷ διαθήκῃ, φησὶν, ἔστιν ἀποκρυφὴ τῆς νέας, καὶ ἐν τῇ νέᾳ διαθήκῃ φανέρωσις ὑπάρχει τῆς παλαιᾶς. ἔτι ἐν τοῖς ζητήμασι τῆς παλαιᾶς καὶ νέας διαθήκης φησίν· ἡνίκα λέγεται ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ· οὐδὲν ἄλλο ἠθέλησεν, ἢ ὅπερ ὁ νόμος ἔχεν ἐν τῇ ἐννοίᾳ· ἡ γὰρ τοῦ νόμου ἔννοια, φησὶν, πρὸς τὴν ἀνθρώπου σωτηρίαν ἀνήκει. καὶ εἰς, ἐκεῖνο τοῦ Ἰεζεκιὴλ, ὁ τροχὸς ἐν τῷ τροχῷ, ὁ Γρηγόριος πρὸς τὸ γράμμα φησίν· ἡ παλαιὰ διαθήκη ἐν τῇ νέᾳ. ἔτι ὁ αὐτὸς Γρηγόριος ἐν ἄλλῳ τόπῳ λέγει· ὅπερ ὁ νόμος κελεύει, καὶ οἱ προφῆται φυλάττουσι καὶ τὸ εὐαγγέλιον, τοῦτο καὶ οἱ ἀπόστολοι κηρύττουσιν ἐν τῷ κόσμῳ. ὁμοίως ἡ ἐξήγησις τοῦ ῥητοῦ, οὐκ ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, δηλοῖ σαφῶς, ὅτι τὸ εὐαγγέλιόν ἐστιν ἀνακεφαλαίωσις τοῦ παλαιοῦ νόμου. φαίνεται οὖν, ὅτι ἡ ἀνακεφαλαίωσις οὐκ ἔστι προσθήκη ἁπλῶς καὶ κυρίως κατὰ τὸν νοῦν. εἰ τοίνυν κατὰ τὸν Αὐγουστῖνον τοσαύτη μυστηρίων φορὰ τῆς νέας διαθήκης, ὅτι περιεκλείετο συνεπτυγμένως ἐν τῇ παλαιᾷ, οὐ λέγεται προσθήκη κατὰ τὸν νοῦν· οὐδὲν θαυμαστὸν, εἰ καί τις τούτων ἀνάπτυξις οὐ λέγεται ἁπλῶς καὶ κυρίως προσθήκη, δηλονότι κατὰ τὸν νοῦν, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ συνεπτυγμένου ἐξάπλωσις. ἔτι φαίνεται τοῦτ᾽ αὐτὸ ἀπὸ τῆς συνυφασμένης διαδοχῆς ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν ἄρθρων τῆς πίστεως.

additamentum esse demonstratum est, hoc etiam est prohibitum. Ad quæ omnino respondere volumus, ne nostra negligere videamur. Dico, vobis in his sermonibus interpositis mentionem fecisse dictorum præsulis Rhodii, volentes ad ea respondere quæ ad rem facerent, atque in tempus aliud alia rejecisse; & dixisse, hunc syllogismo usum esse, quod verum est: vos autem minoris propositionis rationem habuisse, & respondisse ad illa, quibus iste ad probandum usus est: syllogismum vero ita formasse: Omne additamentum est extrinsecus: explicatio non est extrinsecus: ergo explicatio non est additamentum. Totum hoc prætermittemus: nam præsul hic Rhodius doctor est præstantissimus, & subtilis theologus, ac de his optime disputavit: & ad caput vestræ accedentes controversiæ, hoc est, particulam illam, Ex Filio additamentum esse & vetitum, non plane contradicimus, negantes hoc esse vere & proprie additamentum; negantes insuper, hoc esse vetitum; & hæc plana facere volumus per dicta sanctorum, & congruas declarationes. Quod enim non sit proprie & simpliciter additamentum, patet etiam ex eo, quod novum testamentum in veteri contineretur virtute; & ex contextu successionis in expositione articulorum fidei. De primo beatus Augustinus in libro contra Faustum: Christus, inquit, non venit legem solvere, sed adimplere; non ut adderentur legi quæ deerant, sed ut scripta fierent: quod ejus verbis confirmatur; neque enim dixit ipse, iota unum, aut unum apicem non transiturum de lege, donec addantur quæ desunt; sed, *donec*, inquit, *omnia fiant*. Præterea in libro de catechumenis; In veteri testamento, inquit, est occultatio novi; in novo testamento est manifestatio veteris. In quæstionibus item veteris & novi testamenti ait; Cum dicitur in euangelio, *oculum pro oculo, dentem pro dente: ego autem dico vobis, non resistere malo*: nihil aliud voluit: nisi quod legis habuit sensus: sensus enim legis ad salutem hominis pertinet. Et in illud Ezechielis, *rota in rota*; Gregorius ad literam dicit: In testamenti veteris litera testamentum novum latuit. Idem præterea Gregorius alibi dicit; Quod prædicat lex, hoc etiam prophetæ: quod denuntiant prophetæ, hoc exhibet euangelium: quod exhibuit euangelium, hoc prædicaverunt apostoli per mundum. Expositio pariter dicti, *Non veni solvere legem*; aperte indicat, euangelium esse legis veteris compendiosam repetitionem. Constat igitur, repetitionem non esse simpliciter & proprie secundum sensum additionem. Si ergo juxta Augustinum tanta mysteriorum novi testamenti copia, quod implicite includeretur in lege veteri, non dicitur additio, si sensum spectes: mirum non est, si qua horum explicatio non dicitur simpliciter & proprie additio, videlicet secundum sensum, sed potius complicatæ rei evolutio. Hoc ipsum liquet etiam ex contextu successionis in expositione articulorum fidei. Nam

Lib. 17. 18.

Matt. 5.

Lib. de catechizandis rudibus. c. 69.

Matth 5.

Cap. 1.

Lib. 1 in Ezech. ho. 6.

Ibid. infra.

Sessio X.

Anno Christi 1438.

Nam ut idem ait Augustinus: Tempora variata sunt, non fides. Eadem enim præcendentium patrum, ac posteriorum fides. Nam & qui præibant, & qui sequebantur, clamabant: *Benedictus qui venit in nomine domini.* Sed in articulis tamen quædam extitit successio, impliciti explicatio, & indeterminati determinatio. Ita circa fidem nostræ redemptionis major postea facta est impliciti explicatio, quam aliorum tempore, qui ante Abraham fuere: dictum est enim ipsi Abrahæ in Genesi, capite vigesimosecundo: *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* major deinde est explicatio, quam ponit Isaias in septimo: *Ecce virgo concipiet, & pariet, &c.* ad hæc major postea per angelum virgini de modo quærenti data est explicatio: *Spiritus*, inquit, *sanctus superveniet in te.* Hoc ipsum in articulo de sancto Spiritu factum est: Siquidem illum ecclesia profitebatur olim apostolorum tempore hoc pacto; Credo in Spiritum sanctum. Quod vero postmodum in synodo protulit ecclesia; Qui ex Patre procedit; non fuit articuli novi additio, sed clarior ejusdem dilucidatio. Ita quoque cum explicatum postea est, Et ex Filio, non conditus additusque novus articulus, sed facta ejusdem articuli magis determinata explanatio. Hujusmodi vero additamentum esse vetitum omnino negamus. Nam ut optime distinxit dominus Bonaventura præstantissimus theologus, triplex in scripturis reperitur additio: una, cum id quod adjicitur, contrarium est: altera, cum diversum est, quod additur: tertia, cum appositum consonat. Illa, per quam appositum est contrarium ei, qui fit appositio, additio erroris & hæreticorum est; ut si quis diceret Patrem genitum, Filium ingenitum, Spiritum sanctum a nullo procedentem. Altera additio, qua id quod adjicitur, non est quidem contrarium, sed tamen diversum, temerariorum est: nam temeritatis ac procacitatis est, in fidei & sacræ scripturæ veritatibus diversum quid proloqui; ut si quis Patrem dicat geometram, Filium astronomum, Spiritum arithmeticum: nam etsi quis ita dicens non multum a veritate discrepet, cum unaquæque divina persona omnia possit, & omnia sciat; quia tamen hic dicendi modus valde alienus est a modo loquendi sanctorum, & scripturæ, idcirco temeritati ascribuntur diversæ hujusmodi novitates. Illud autem additamentum, quo id quod adjungitur, nec contrarium, nec diversum est, sed cum eo consentiens, ad quod adjungitur: ut si dicam in divinis Patrem omnipotentem, æternum; Filium consubstantialem, coæternum; Spiritum sanctum procedentem, spiratum; additamentum hoc pium & catholicum est, spectat enim ad doctrinam fidei; quandoquidem explicat quod implicitum est. Illæ igitur prædictæ duæ additiones per quas scilicet contrarium vel diversum est quod additur, omnino prohibentur comminatione pœnæ gravissimæ. Ita Apocalypsis ultimo:

Enarratione in psal. 50.

Matth. 21.

Luc. 1.

Libr. 1. in prolog. dub. 2.

A καὶ γὰρ καθώς φησιν ὁ αὐτὸς Αὐγουστῖνος, οἱ χρόνοι μετεβλήθησαν, οὐχ ἡ πίστις· ἡ αὐτὴ γὰρ τῶν προαπελθόντων πατέρων, καὶ τῶν ἐπιγινομένων ἡ πίστις· καὶ γὰρ καὶ οἱ προαπελθόντες καὶ οἱ ἐπιγινόμενοι ἐβόων· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου· ἀλλ' ὅμως ἐν τοῖς ἄρθροις γέγονέ τις διαδοχὴ, τοῦ συνεπτυγμένου ἀνάπτυξις, καὶ τοῦ ἀορίστου διορισμός. ὅθεν περὶ τὴν πίστιν τῆς ἡμετέρας ἀνακτήσεως * μᾶλλον ἢ ἐν τοῖς λοιποῖς περὶ τῶν χρόνων γεγονόσι τοῦ Ἀβραὰμ γέγονε τοῦ συνεπτυγμένου ἀνάπτυξις· ἐρρέθη γὰρ αὐτῷ τῷ Ἀβραὰμ ἐν τῇ Γενέσει ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ· ἐν σπέρματί σου ἐνευλογη- B θήσονται πάντα τὰ ἔθνη. μείζων ἐστὶν ἀνάπτυξις, ἣν ὁ Ἡσαΐας ἐν τῷ ἑβδόμῳ φησίν· ἰδοὺ ἡ παρθένος ἕξει ἐν γαστρὶ καὶ τέξεται, καὶ τὰ λοιπά· ἔτι μείζων διὰ τοῦ ἀγγέλου μετὰ ταῦτα τῇ παρθένῳ ζητούσῃ τὸν τρόπον ἀνάπτυξις γέγονε· πνεῦμα ἅγιον, φησὶν, ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ. οὕτω γέγονε καὶ περὶ τοῦ ἄρθρου τοῦ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὃ πρότερον μὲν ὡμολόγει ἡ ἐκκλησία τῷ καιρῷ τῶν ἀποστόλων· πιστεύω εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὃ δὲ μετὰ ταῦτα ἡ ἐκκλησία ἐν τῇ συνόδῳ εἰρήκει, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, οὐκ ἦν νέου ἄρθρου προσθήκη, ἀλλὰ τοῦ αὐτοῦ σαφεστέρα ἀνάπτυξις. οὕτω δὴ ἡνίκα μετὰ ταῦτα ἀνεπτύχθη, καὶ τοῦ υἱοῦ, C οὐ γέγονε περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος νέου ἄρθρου προσθήκη, ἀλλὰ τοῦ αὐτοῦ ἄρθρου μᾶλλον ὡρισμένη ἀνάπτυξις. ἀρνούμεθα δὲ παντάπασι τὴν τοιαύτην προσθήκην εἶναι κεκωλυμένην. καὶ γὰρ ὡς ἄριστα διεῖλεν ὁ κύριος Βοναβεντούρας ὁ ἄριστος θεολόγος, τριπλῆ ἐν ταῖς γραφαῖς εὑρίσκεται ἡ προσθήκη· μία ἐν ᾗ τὸ προστεθέν ἐστιν ἐναντίον· ἑτέρα ἐν ᾗ τὸ προστεθέν ἐστιν ἕτερον· ἑτέρα ἐν ᾗ τὸ προστεθέν ἐστι σύμφωνον, ἐκείνη ἐν ᾗ τὸ προστεθέν ἐστιν ἐναντίον τοῦ ἐν ᾧ προστίθεται, ἔστι προσθήκη πλάνης καὶ τῶν αἱρετικῶν· ὡς ἂν εἴ τις ἔλεγεν ἐν τοῖς θείοις τὸν πατέρα γεννητὸν, τὸν υἱὸν ἀγέννητον, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον παρ' οὐδενὸς ἐκπορευόμενον. ἔστι δὲ ἡ ἑτέ- D ρα προσθήκη, ἐν ᾗ τὸ προστεθὲν εἰ καὶ οὐκ ἔστιν ἐναντίον ἐν ᾧ προστίθεται, ἔστιν ὅμως διάφορον, καὶ αὕτη ἡ προσθήκη ἐστὶ τῶν προπετῶν· ὅτι προπετείας καὶ αὐθαδείας ἐστὶν, ἐν ταῖς ἀληθείαις τῆς πίστεως καὶ τῆς ἱερᾶς γραφῆς διάφορόν τι λέγειν. ὡς ἂν εἴ τις λέγοι τὸν πατέρα γεωμέτρην, τὸν υἱὸν ἀστρονόμον, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀριθμητικόν. εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα οὑτωσὶ λέγων τις οὐ πολλῷ τῆς ἀληθείας ἀφίσταται, ὄντος ἐκείνων ἑκάστου παντοδυνάμου καὶ πάντα εἰδότος, ὅμως ἐπειδὴ ὁ τρόπος οὗτος τοῦ λέγειν πολὺ ἀφίσταται τοῦ τρόπου τῶν ἁγίων καὶ τῆς γραφῆς, διὰ τοῦτο αἱ τοιαῦται διάφοροι E καινότητες τῇ προπετείᾳ ἀναγράφονται· ἐκείνη δὲ ἡ προσθήκη, ἐν ᾗ τὸ προστεθὲν οὐκ ἔστιν ἐναντίον, οὐχ ἕτερον, ἀλλὰ τούτῳ σύμφωνον ᾧ προστίθεται, ὡς ἂν εἰ λέγοιμι ἐν τοῖς θείοις τὸν πατέρα παντοκράτορα αἰώνιον, τὸν υἱὸν ὁμοούσιον συνόμοιον, * τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευόμενον, πνεόμενον· αὕτη ἡ προσθήκη ἐστὶ τῶν εὐσεβῶν, τῶν καθολικῶν· τῆς πίστης γάρ ἐστι διδαχῆς, ἐπειδὴ τὸ συνεπτυγμένως ὂν ἀναπτύσσει. ἐκεῖναι δὲ αἱ προειρηχθεῖσαι δύο προσθῆκαι, δηλονότι ὅπου τὸ προστεθέν ἐστιν ἐναντίον, ἢ ἕτερον, ἐκ παντὸς κωλύονται ὑπὸ βαρυτάτης ποινῆς ἀπειλῇ. ὅθεν ἡ ἀποκάλυψις ἐν τῷ τελευταίῳ· ἐάν τις

* f. deest, μετὰ ταῦτα, aut quid simile.

* ἴσ. συναΐδιον,

ANNO CHRISTI 1438.

ἐάν τις ἐπιθῇ πρὸς ταῦτα, ἐπιθήσει ὁ Θεὸς ἐπ' αὐτὸν τὰς πληγὰς τὰς γεγραμμένας ἐν βιβλίῳ τούτῳ. ἀλλ' ἡ προσθήκη ἐκείνη, ἐν ᾗ τὸ προστεθὲν ἐστι σύμφωνον καὶ ἁρμόζον, οὐ κωλύεται ἐν ταῖς γραφαῖς, μᾶλλον μὲν οὖν ἐπαινεῖται, καὶ ἐπήγγελται ταύτῃ γέρας παρὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν. ὅθεν ὁ διδάσκαλος τῶν ἀποφάσεων ἐν προοιμίοις φησί· καὶ ὅ, τι ἂν προσδαπανήσῃς, ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαί με, ἀποδώσω σοί. νῦν πρὸς τὸ ἡμέτερον προκείμενον λέγω, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ ῥηματικῇ προσθήκῃ οὔτε ἐναντίον προστετέθη, οὔτε ἕτερον· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔστι κεκωλυμένη, μᾶλλον μὲν οὖν τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, σύμφωνον προστετέθη καὶ ἁρμόζον. ὅθεν οἱ ἀπόστολοι λέγοντες, πιστεύω εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰς τὴν ἁγίαν καθολικὴν ἐκκλησίαν, φαίνεται ὅτι οὐκ ἐποίησαν ἀνεπτυγμένως μνείαν, οὔτε περὶ τῆς ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύσεως, οὔτε τῆς ἐκ τοῦ υἱοῦ. ἀλλὰ μετὰ ταῦτα οἱ ἅγιοι πατέρες ἀπαντῶντες ταῖς πλάναις, καὶ τοῖς σκολιοῖς δόγμασι τῶν αἱρετικῶν, διεσάφησαν αὐτοῦ τὴν ἐκπόρευσιν τὴν ἐκ τοῦ πατρὸς, ὡς σύμφωνον δῆθεν τῇ πίστει τῶν ἀποστόλων καὶ τῇ ἑαυτῶν ὁμολογίᾳ, ἐν τῷ συμβόλῳ τοῦτο αὐτὸ προσθέντες. οὕτως ἑπομένως καὶ οἱ ἄλλοι ἐπιγινόμενοι πατέρες τὴν ἐκπόρευσιν αὐτοῦ τὴν ἐκ τοῦ υἱοῦ ἅτε δὴ σύμφωνον τῇ πίστει καὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῶν πατέρων, ἐν τῷ συμβόλῳ καθολικῶς καὶ ἄριστα διεσάφησαν. ἐνταῦθα οὐκ ἐκτείνω ἐμαυτὸν εἰς τὸ διασαφῆσαι, ὡς αὕτη ἡ ἀνάπτυξις τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, σύμφωνος εἴη καὶ ἁρμόζουσα τῇ πίστει, καὶ ὁμολογίᾳ, καὶ τῷ συμβόλῳ τῶν πατέρων, ἵνα μὴ λέγητέ μοι ἔξω τοῦ προκειμένου λέγειν· ἀλλ' ἐπειδὰν θελήσητε, ἕτοιμός εἰμι· καὶ ἤδη κατωτέρω ἐσημειωσάμην, ἐάνπερ θελήσητε, πρὸ τοῦ ἀναχωρῆσαι ἡμᾶς ἐνθένδε ἐξαπλώσω, οὐ λίαν βαθέως ταύτην τὴν ὕλην εἰσερχόμενος. οὕτω δῆλον γενήσεται τῷ τὴν ἀλήθειαν ὁρᾶν βουλομένῳ, ὅτι ἡ ἔκθεσις αὕτη εἴτουν ἀνάπτυξις τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, οὐκ ἔστι προσθήκη, ἀλλ' ἀνάπτυξις, οὐδενὶ τρόπῳ κεκώλυται. καὶ ταῦτα κατὰ τὸ παρὸν ἀρκείτω πρὸς ἀπολογίαν τῆς δευτέρας ἐκείνης μερίδος τοῦ ὑμετέρου προβλήματος, ὅπου ἐστὶν ἡ ἀρχὴ τῆς ὑμετέρας ἀμφισβητήσεως. ἕπεται τὸ τρίτον, ἡ ῥίζα καὶ ὁ θεμέλιος τῆς ἀμφισβητήσεως ἐκείνης, ἐν ᾗ λέγετε παντάπασι διαφωνοῦντες, ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον ἐξῆν προσθεῖναι μήτε συλλαβὴν, μήτε λέξιν, μήτε ῥῆμα. ἄρχεται δὲ ἡ μερὶς αὕτη, ὅπου ὑμεῖς ἀπαριθμεῖτε διὰ βραχέων τέσσαρα, ἣν ἀπαρίθμησιν κατὰ τὸ παρὸν παραλείψω. ἔρχομαι δὲ εἰς αὐτὸν τὸν θεμέλιον, περὶ ὃν τέτταρα ταῦτα τιθέατε· πρῶτον τὴν κίνησιν τῶν πατέρων, δεύτερον ἕνα λόγον, τρίτον ῥητὸν ἓν, δηλονότι τοῦ μακαρίου Κυρίλλου· τέταρτον ἐκ τοῦ εἰκότος ἐπιχειρεῖτε. πρῶτον τὴν κίνησιν τῶν πατέρων, ὡς ἂν ἡ τοιαύτη κώλυσις ἐπίσημος γένηται, λέγετε γεγονέναι, ὡς ἂν ἀφέλωσιν ἀπὸ τῶν πιστῶν τὴν ἄδειαν οὐκ ὠφέλιμον οὖσαν, μᾶλλον μὲν οὖν ἐπιβλαβῆ. ἀλλὰ πρῶτον περὶ τὴν τοιαύτην ἄδειαν λέγετέ τι, ὅπερ οὐ δοκεῖ ἀληθὲς, σωζομένης τῆς ὑμετέρας τιμῆς. λέγετε γὰρ, ἐξῆν, ἀπ' ἀρχῆς τῆς θρησκείας καὶ τῆς πίστεως μόνον ἀναπτύσσειν, ἐκτιθέναι, ἐξηγεῖσθαι τὰ συνεπτυγμένως περιεχόμενα τῇ ἱερᾷ γραφῇ· καὶ τοῦτο μόνον ἐξῆν τοῖς ἀρχαίοις ἐκείνοις μόνοις πατράσι ποιεῖν, καὶ χρῆσθαι ὡς ἐβούλοντο· κἀκείνας τὰς ἀναπτύξεις ἐξῆν τιθέναι ἐν

SESSIO XX.

A *Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto*: at vero illa, per quam id quod additur, conveniens & congruens est, non prohibetur in scripturis, imo laudatur potius, & promissum est ei præmium a salvatore nostro. Quocirca magister sententiarum in procemio dicit: *Et quodcumque supererogaveris, ego cum rediero, reddam tibi.* (Luc. 10.) Nunc ad nostrum propositum venio; dicoque in hac verbali additione; neque contrarium, neque diversum quid esse adjunctum; atque ideo illam non esse vetitam: B imo vero vocem illam, Ex Filio, additam esse ut convenientem & consonam. Nam apostolos, cum dicerent, Credo in Spiritum sanctum, in sanctam ecclesiam catholicam, nullam constat fecisse mentionem explicite de processione ex Patre sive ex Filio. Postea vero sancti patres hæreticorum erroribus perversisque dogmatibus occurrentes processionem ejus ex Patre declararunt; ut fidei scilicet apostolorum, & suæ confessioni consonum hoc illi symbolo addentes. Ita deinceps alii posteriores patres ejus processionem ex Filio, ut fidei & patrum confessioni C consonam, in symbolo catholice commodissimeque explanarunt. Hic orationem meam non dilatabo ad declarandum, ut explicatio hæc, Ex Filio, consona sit & congruens fidei, confessioni, & symbolo patrum; ne me dicatis a proposito egredi; sed quando volueritis, paratus sum: & jam infra subnotavi, ut si vobis libuerit, antequam hinc abeamus, hac de re disseram, materiam non profunde tractaturus. ita palam fiet volenti inspicere veritatem, non esse additamentum, quod expositionis sive ex- D planationis causa positum est, Ex Filio, sed explicationem, eamque nullo modo prohibitam. Et hæc in præsens dixisse satis sit, ad secundam vestri problematis particulam, vestræ scilicet controversiæ caput. Sequitur tertium, radix & fundamentum illius controversiæ. Dicitis enim omnino dissentientes, nullo modo fuisse licitum nec syllabam, nec verbum, nec dictionem addere. Incipit autem hæc pars, ubi vos quatuor brevi enumeratis, quam in præsenti enumerationem prætermittam: venio autem ad ipsum fundamentum, ad quod quatuor hæc attulistis. primo patrum motivum, E secundo rationem, tertio dictum quoddam, scilicet beati Cyrilli; quarto argumentum ex conjectura ducebatis. Et primo de patrum motivo; ut interdictum hoc celebrius redderetur, dixistis, illud ideo factum, ut fidelibus licentiam præciderent, ex qua nulla utilitas, imo vero pernicies oriebatur. Verum de facultate hac quiddam dicitis, quod, pace vestra dixerim, non videtur verum: affirmatis enim, licuisse in principio tantum relationis & fidei explanare, exponere, illustrare quæ implicite continentur in sacra scriptura; idque solis illis antiquis patribus facere, atque ad arbitrium suum licuisse disponere; quibus etiam licitum esset explicationes illas

SESSIO X. in ſymbolo & ubivis apponere, præterquam in textu ſacræ ſcripturæ. Deinde facultatem hanc partim ademptam, partim fuiſſe relictam, declarandi ſcilicet, explanandi, exponendi quæ implicite habentur in ſacra ſcriptura; hoc enim nunquam fuit, nunquam erit vetitum. Hic mihi non videtur ſane dictum hoc probabile, nempe patribus licuiſſe conficere explicationes, & arbitrio ſuo ponere in communi fidei ſymbolo, niſi convenientibus & coactis in œcumenicas ſynodos.

2. 2. q. 1. art. 10. Ait quippe ſanctus Thomas, nunquam eſſe factam in ſymbolo explicationem, niſi per ſynodum œcumenicam; & loquitur de quovis ſymbolo, quod eſſet commune eccleſiæ. Hoc poſito perſequar illa quatuor, quæ dixiſtis pro fundamento veſtri problematis. Quorum primum eſt; licuiſſe patribus uti hac facultate uſque ad ſecundam œcumenicam ſynodum; poſt illam, quoniam facultate hac uſi ſunt aliqui ſuam in perniciem, aſſidue ſymbola transformantes, contraria vero & impia dogmata inſeminantes; patres tertiæ ſynodi hoc cognito; licentiam hanc ſcilicet damno potius quam commodo eſſe fidelibus, quoniam unicuique licitum erat addere; illam fidelibus abſtuliſſe. Ad hoc reſpondemus, ſine dubio non videri verum, licuiſſe cuivis addere communi ſymbolo fidei; niſi eam intelligamus licentiam, quam ſibi quidam arrogarunt, præſertim hæretici: in quam vetus illud appoſite quadrat; Omnes licentia deteriores facti ſumus. Sequitur ergo, hujuſmodi licentiam eſſe a patribus ſublatam, illoſque ita obſignaſſe, & caviſſe, ne cui liceat addere quidquam ſymbolo. Secundo ex eo rationem ducitis, quod fieri poſſet. Nam ſi non licet addere, nihil incommodi fideles inde capiunt, dum patrum fidem ſequuntur; quam imperfectam eſſe nemo dixerit, niſi qui forte inſaniat: ſed ſi detur occaſio, fieri poteſt, dum unuſquiſque adjicit, ut ex eo fideles detrimentum capiant, & propter vocum immutationem incidat in errorem eccleſia. Nos vero pace veſtra dicimus, argumentum hoc claudicare, ut ſuo loco apte demonſtrabimus. Tertio ſequitur dictum ſancti Cyrilli; & quartum ex conjectura, ſed quia facile omnia ſolvuntur everſo fundamento, ad iſtud ipſum accedamus. Quare palam dicimus, cum potius ſpectanda ſit medulla quam cortex, & antiqua legiſlatoris mens quam verborum & literæ ſuperſtitio, illud quoque interdictum. eſt enim lex eccleſiaſtica, intelligendum eſſe juxta mentem eorum, qui eam legem tulerunt, & ſanxerunt. Hi vero patres illud proprie & principaliter prohibent, confeſſionem ſcilicet fidei contrariæ, & abhorrentis a fide patrum.

Lib. 1. d. 11. dub. 2. Et propterea inquit Bonaventura, ſententiam primi interdicti patrum non ſe extendere, niſi ad contradicentes, & depravantes; qui ſenſum conantur adulterare, & vitiare fidemque patrum profanare atque fœdare,

A τῷ συμβόλῳ καὶ πανταχοῦ, πλὴν ἐν τῷ κειμένῳ τῆς ἱερᾶς γραφῆς· μετὰ ταῦτα, ὅτι μέρος ἐκωλύθη τῆς τοιαύτης ἀδείας, μέρος δὲ κατελείφθη, δηλονότι διασαφηνίζειν, ἐξαπλοῦν, ἐκτιθέναι ἐκεῖνα τὰ συνεπτυγμένως ἐν τῇ ἱερᾷ γραφῇ κείμενα· τοῦτο γὰρ οὐδέποτε ἐκωλύθη, οὔτε εἰς τὸ ἑξῆς κωλυθήσεται. ἐνταῦθα οὐ δοκεῖ μοι τοῦτο ὡς εἰκὸς πιθανὸν εἶναι, δηλονότι, ἐξὸν τοῖς πατράσι ποιεῖσθαι τὰς ἀναπτύξεις, καὶ τιθέναι ὡς ἐβούλοντο ἐν τῷ κοινῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως, εἰ μὴ συνέβαινον καὶ συνηθροίζοντο ἐν οἰκουμενικαῖς συνόδοις. λέγει γὰρ ὁ ἅγιος Θωμᾶς, ὅτι οὐδέποτε γέγονεν ἀνάπτυξις
B ἐν τῷ συμβόλῳ, εἰ μὴ ἐν οἰκουμενικῇ συνόδῳ, καὶ λέγει περὶ οὑτινοσοῦν συμβόλου, ὅπερ ἦν κοινὸν τῆς ἐκκλησίας. τούτου προτεθέντος ἕψομαι τοῖς τέσσαρσιν, ἃ εἴπατε περὶ τοῦ θεμελίου τοῦ ὑμετέρου προβλήματος· ὧν τὸ πρῶτόν ἐστι τοῦτο, ὅτι μέχρι τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου ἐξὸν τοῖς πατράσι χρῆσθαι τῇ τοιαύτῃ ἀδείᾳ· μετὰ δὲ τὴν δευτέραν, ἐπειδή τινες ἐχρήσαντο τῇ ἀδείᾳ ταύτῃ ἐπὶ κακῷ τῷ σφετέρῳ, πάντοτε παραπλάσσοντες τὰ σύμβολα, καὶ σπείροντες ἐναντία καὶ ἀσεβῆ δόγματα, ἐπειδὴ εἶδον οἱ πατέρες τῆς τρίτης συνόδου, ὅτι ἡ τοιαύτη ἄδεια βλάβην ἐργάζεται τοῖς πιστοῖς, καὶ οὐ κέρδος, ἐπειδὴ ἐξὸν ἑκάστῳ προσθεῖναι, ταύτην τὴν ἄδειαν ἀπὸ τῶν πιστῶν ἀφεῖλον. πρὸς τοῦτο ἀπολογούμεθα, ὅτι ὁμο-
C λογουμένως οὐ φαίνεται ἀληθὲς, ἐξεῖναι ἑκάστῳ προσθεῖναι ἐν τῷ κοινῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως, εἰ μὴ νοῶμεν περὶ τῆς ἀδείας, ἣν ἐνοσφίσαντό τινες καὶ μάλιστα τῶν αἱρετικῶν· περὶ οὗ ἁρμοζόντως δύναται νοεῖσθαι τὸ παλαιὸν, ὅτι πάντες χείρονες τῇ ἀδείᾳ ἐγενόμεθα. ἕπεται ἄρα, ὅτι ἀφεῖλον οἱ πατέρες τὴν τοιαύτην ἄδειαν, καὶ ἐπεσφράγισαν, καὶ διεβεβαιώσαντο μὴ ἐξεῖναί τινι προσθεῖναί τι ἐν τῷ συμβόλῳ. δεύτερον ἕπεται καὶ ἡ πρᾶξις, ὅτι εἴπερ οὐκ ἔξεστι προσθεῖναι, οὐδεμία δύναται προσενεχθῆναι τοῖς πιστοῖς ζημία, ὁμολογοῦσι τὴν πίστιν τῶν πατέρων·
D καὶ οὐδεὶς ἐγκαλέσει ἀτέλειαν πίστεως, εἰ μή τις εἴη μαινόμενος· ἀλλὰ ληφθείσης αἰτίας ἑκάστῳ προσθεῖναι, δυνατὸν ἐντεῦθεν τοῖς πιστοῖς βλάβην γενέσθαι· καὶ διὰ τὴν ἐναλλαγὴν τῶν λέξεων δυνατόν ἐστι τῇ ἐκκλησίᾳ πλάνην γενέσθαι. ἡμεῖς δὲ λέγομεν, μεθ' ὑπομονῆς, χωλεύειν τὸν λόγον τοῦτον· ὅπερ ἀποδείξομεν καλῶς ἐν ἰδίῳ τόπῳ. ἕπεται τρίτον, τὸ ῥητὸν τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, καὶ τὸ τέταρτον ἀπὸ τοῦ εἰκότος· ἀλλ' ἐπειδὴ πάντα εὐχερῶς λύονται κλασθέντος τοῦ θεμελίου, ἐρχόμεθα πρὸς αὐτὸ τοῦτο. ὅθεν ῥητῶς λέγομεν, ὅτι ἐπειδὴ ἀφορᾶν δεῖ μᾶλλον πρὸς τὸν μυελὸν ἢ τὸν φλοιὸν, καὶ πρὸς τὸν ἀρχαῖον νοῦν τοῦ νομοθέτου ἢ τὴν δεισιδαιμονίαν τῶν
E λέξεων ἢ τοῦ γράμματος, καὶ ἡ κώλυσις ἄρα ἐκείνη ἐστί τις νόμος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὀφείλει νοεῖσθαι καὶ τὸν νοῦν ἐκεῖνον, οἵ τινες τὸν τοιοῦτον νόμον ἐξέθεντο καὶ ἐβεβαιώσαντο. οὗτοι δὲ οἱ πατέρες κωλύουσιν ἐκεῖνο κυρίως καὶ πρώτως, τὴν ὁμολογίαν δηλονότι τῆς πίστεως τῆς ἐναντίας, καὶ τῆς ἀπᾳδούσης τῇ πίστει τῶν πατέρων. καὶ διὰ τοῦτο λέγει ὁ Βοναβεντούρας, ὅτι ἡ ἀπόφασις, ἣ τέθειται ἐν τῇ πρώτῃ κωλύσει τῶν πατέρων, οὐχ ἑαυτὴν ἐκτείνει εἰ μὴ πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας, καὶ πρὸς ἐκείνους τοὺς φθείροντας, οἵ τινες τῇ διανοίᾳ φθείρειν σπουδάζουσι, καὶ κακίζειν, καὶ βέβηλον καὶ ῥυπαρὰν ποιεῖν τὴν πίστιν τῶν πατέρων,

καὶ

ANNO CHRISTI 1438.

καὶ μεταποιεῖν καὶ προστιθέναι λέξιν, ἢ ῥητὸν, ἢ συλλαβήν. ἀλλ' ἡ * τοιαύτη προσθήκη οὐ κωλύεται ἐν οὐδεμιᾷ γενεᾷ μέχρι τοῦ τέλους τῶν αἰώνων, οὐδὲ κωλύεσθαι δύναται, ὡς ἂν μὴ πάντοτε ἐξῇ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦτο ποιεῖν, αὐθεντίᾳ τῇ προσηκούσῃ συναθροισθείσῃ, ἔτι καὶ ἀρχηγῷ τῆς ἐκκλησίας ἔχοντι ἐν ἑαυτῷ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ αὐθεντίαν τῆς πάσης ἐκκλησίας, διὰ νομίμους αἰτίας, εἰς τὸ ἀπαντᾷν ταῖς αἱρέσεσι, καὶ ἀνάπτυξιν ποιεῖσθαι μέρους τινὸς τοῦ συμβόλου σύμφωνον τῇ πίστει, καὶ ἐν τῷ συμβόλῳ προσθεῖναι. τὶς δ' ἂν δυνηθείη ἀμφισβητεῖν, ὅτι ἀνάγκης ἐπικειμένης, ὅτι μὴ ἴσως ὀλισθήσει τὸ Χριστιανῶν πλῆθος τῇ αἱρέσει περὶ τὸ μυστήριον τοῦ θείου θυσιαστηρίου, ὅτι καθὼς ἐτέθη διὰ τῶν συμβόλων τὸ, ὁμολογῶ ἓν βάπτισμα· ὥστε μὴ δύνασθαι τὴν ἐκκλησίαν ἐκεῖνο πρὸς σωτηρίαν τῶν ψυχῶν, καὶ δύνασθαι προστιθέναι τὴν, θεοτόκος, φωνὴν ἐν τῷ συμβόλῳ, ὅπου ἂν ἐκείνῃ φανείη *, σαρκωθῆναι ἐκ πνεύματος ἁγίου, καὶ Μαρίας τῆς παρθένου; ἀλλὰ μὴν ὁμολογοῦμεν ἐκεῖνο, ὅτι οὐδενὶ ἰδιάζοντι προσώπῳ ἢ ἐκκλησίᾳ τοῦτο ἔξεστι· καὶ πρὸς ταῦτα λέγομεν δεῖν ἀνάγεσθαι τὴν κώλυσιν, πρὸς ἰδιώτας ἀνθρώπους, καὶ πρὸς ἐκείνους, οἵ τινες σκολιᾷ διανοίᾳ, τοῦτο ἐπιχειρήσουσιν. ὡς δὲ λέγει ὁ Βοναβεντούρας, οὐκ ἦν ὁ νοῦς τῶν πατέρων ἐκείνων, οἵ τινες τὴν τοιαύτην κώλυσιν ἐποίησαν, τοῦ συγκλείειν τὴν ὁδὸν τοῖς ἄλλοις πατράσι τῆς ἐκκλησίας, ὥστε μὴ δύνασθαι ταύτῃ τῇ ἀδείᾳ χρήσασθαι, ὁπόταν ὁ Θεὸς ἐκείνους μᾶλλον φωτίσῃ. μᾶλλον δὲ λέγει καὶ πλέον ὁ αὐτὸς Βοναβεντούρας, ὅτι εἰ τῇ τοιαύτῃ ἐννοίᾳ εἰρήκεσαν, φαίνεται ὅτι οὐ καλῶς ἐκινήθησαν. καὶ διὰ τοῦτο ἡ διάνοια τῶν οὕτω λεγόντων καὶ φρονούντων περὶ τῶν πατέρων ἐκείνων εἰκότως, φησὶν, ἐστὶν ἐκφευκτέα. ἀλλ' ὅτι οἱ πατέρες ἐκεῖνοι ἔχον ἐν τῇ κωλύσει τὴν ὑγιᾶ διάνοιαν, ἥν τινα προειρήκαμεν, τοῦτο ἀποδεῖξαι βουλόμεθα ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἁγίων συνόδων, καὶ μάλιστα τῆς τρίτης, καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τῶν πατέρων τῶν κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς γεγονότων. συνελθόντων τῶν ἐπισκόπων ἐν τῇ Ἐφέσῳ, καὶ τοῦ Νεστορίου προσκληθέντος καὶ μὴ παραγινομένου, εἶπον ἐκεῖνοι κατὰ τὴν κανονικὴν συνήθειαν, ἀναγνωσθήτω ἡ ἔκθεσις τῶν ἐν Νικαίᾳ πατέρων, ὡς ἂν τῇ τοιαύτῃ συμβάλλοιμεν τοὺς περὶ πίστεως λόγους· καὶ οἱ μὲν συμφωνοῦντες ἐκείνοις, λόγοι στερχθῶσιν, οἱ δὲ διαφωνοῦντες ἀποβληθῶσιν. ὅθεν φαίνεται, ὅτι ὁ νοῦς τῆς συνόδου ἐστὶν, ὡς ἂν μὴ κωλύηται ἡ πίστις σύμφωνος τῶν πατέρων, ἀλλ' ἡ διαφωνοῦσα, καὶ διὰ τοῦτο φαίνεται, τί σημαίνουσιν ἐκεῖνα τὰ ῥήματα· μηδενὶ ἐξέστω προφέρειν πίστιν ἑτέραν παρὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ ταχθεῖσαν, τουτέστι διαφωνοῦσαν, καὶ ἐναντίαν. μετὰ ταῦτα ἀνεγνώσθη τὸ σύμβολον τῶν ἐν Νικαίᾳ· πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν, καὶ τὰ ἑξῆς. εἶτα ἀνεγνώσθη τοῦ Κυρίλλου ἡ ἐπιστολὴ πρὸς Νεστόριον, ἐν ᾗ διαλαμβάνει ῥήματα τοῦ ἐν Νικαίᾳ συμβόλου, καὶ ἐκτίθησι, καὶ διασαφεῖ, ἀποδεικνύων τὸν Χριστὸν Θεὸν καὶ ἄνθρωπον ἐν μιᾷ ὑποστάσει γεννηθέντα, οὐκ ἐν δυσὶν, ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας· καὶ ἀποδείκνυσιν εἶναι θεοτόκον, προφέρων μαρτυρίας τῆς ἱερᾶς γραφῆς· καὶ διαμαρτύρεται τὸν Νεστόριον, ἵνα τὰ ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ κατέχῃ καὶ φρονῇ. ἀναγνωσθείσης τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κυρίλλου ἥτις ἄρχεται *, ὡς λέγουσι περὶ ἐμοῦ. ὁ Κύριλλος γράφων Νεστορίῳ καὶ ἐκδικῶν τὴν ὀρθὴν πίστιν φησί· πεπληροφόρημαι,

* ἴσ. ἡ μὴ τοιαύτη

* ἴσ. ὡς τὸ σαρκωθῆναι

* καταφλυαροῦσι μὲν, ὡς ἀκούω.

A & vocis aut dicti aut syllabæ additamento transmutare. Quod vero tale additamentum non est, nulla prohibetur, aut prohiberi potest ætate usque ad finem sæculorum, ut non semper liceat ecclesiæ id facere auctoritate legitimâ congregatæ; sub antistite ecclesiæ omnem in se habente potestatem, & jus in universam ecclesiam, propter legitimas causas ad propulsandos errores & hæreses, & explicandam symboli partem aliquam expositione congruente fidei, quam symbolo etiam addat. Quis vero ambigat ecclesiam imminente necessitate, ut ne Christianus populus labatur in hæresin circa mysterium B sacri altaris, sicut est positum de sacramentis; Confiteor unum baptisma; ita posse etiam ad salutem animarum illud addere; nec non ubi voluerit, in symbolo apponere vocem illam, Deipara, quemadmodum adjecit, Incarnatum de Sipritu sancto & Mariâ virgine? Ceterum fatemur, hoc nulli privatæ licere personæ, aut privatæ ecclesiæ; quod referendum esse dicimus interdictum, ad privatas scilicet personas, atque ad illos qui id agere perversa mente fuerint ausi: sed patrum illorum qui interdixere mens, ut Bonaventura inquit, non ea fuit, ut viam præcluderent aliis ecclesiæ patri- C bus utendi hac facultate, quando illi a Deo magis illuminarentur. Imo vero addit ipse Bonaventura, patres illos, si hac mente locuti sunt, non bene motos videri: ac proinde vitandam esse ait merito eorum intelligentiam, qui de patribus illis ita dicunt & sentiunt. Quod vero patres illi, cum interdicerent, hac mente quam diximus, sana essent, demonstrare volumus ex actis sanctorum conciliorum, præsertim tertii, & patrum epistolis, qui per id tempus fuere. Cum Ephesi convenissent episcopi, Nestoriusque citatus non accessisset, dixerunt il- D li juxta canonicam consuetudinem; Recitetur expositio Nicænorum patrum, ut cum ea sermones de fide conferamus; & suscipiantur quidem quæ cum illis conveniunt; quæ vero discrepant, rejiciantur. Ex quo liquet, synodum illud velle, ut fides consona patribus non prohibeatur, sed quæ ab illis dissentit. Vnde patet, quid sibi velint verba illa: Nulli liceat proferre alteram fidem præter eam, quæ Nicææ constituta est; hoc est fidem discrepantem & contrariam. Postea recitatum est symbolum Nicænum: Credimus in unum Deum; *&c.* E Deinde lecta est epistola Cyrilli ad Nestorium, in qua ille Nicæni symboli verba declarat & exponit; ostendens Christum Deum & hominem in una hypostasi, non in duabus natum esse de Mariâ virgine, quam demonstrat esse deiparam sacræ scripturæ testimoniis: obtestaturque Nestorium, ut quæ in epistolâ continebantur, teneret, ac crederet. Lecta epistola Cyrilli quæ incipit: Obtrectant quidem, ut audio: Cyrillus qui ad Nestorium scripserat, & rectam fidem defenderat, ita dixit: Certum mihi plane est,

Sessio X.

Vbi supra.

Conc. Ephes. act. I.

Conc. Ephes. par. I.

L ij nulla

Sessio X.

nulla me ex parte defeciſſe a ratione rectæ fidei, aut a ſymbolo Nicæno: rogo autem, ut dicatis, utrum recte & vere & congruenter illi ſynodo talia ſcripſerim, nec ne. Reſponderunt patres, congruenter illum dixiſſe, nullamque novitatem aut innovationem intuliſſe: & quæ paucis dicta eſſent a Nicænis patribus, Cyrilli epiſtolam fuſe expoſuiſſe, ac declaraſſe; multumque ad intelligenda quæ dixit Nicæna ſynodus, explanatione ſua lumen attuliſſe; & omnino fatentur eamdem epiſtolam cum Nicæno ſymbolo convenire. Poſt hæc recitata eſt epiſtola Neſtorii ad Cyrillum, in qua fatetur ille, ſanctam Mariam non eſſe deiparam; citatque ad hoc ſcripturam. & Cyrillus ſynodum interrogavit, an recitata epiſtola fidei patrum Nicænorum congrueret: reſponderunt patres, non congruere, ſed alienam eſſe a recta fide, & pugnare cum fide expoſita; & a fide Cyrilli Nicænorumque patrum diſſentire: & ne ſibi quidem ipſi conſtare. Et quia Nicænæ fidei ac ſynodo erat contraria, atque ab iis diſcrepans, exclamavit ſynodus; Recta fides anathematizat Neſtorium impia dogmata prædicantem, & communicationem impiam.

Ibidem.

Ex his conſtat, patres reverendiſſimi, quis fuerit ſynodo ſcopus, patribuſque qui interdictum poſuere, ne cui liceat proferre alteram fidem præter Nicænam; fidem enim intelligunt contrariam, pugnantem, diverſam, peregrinam, alienam a recta fide. Quare vox illa ſignificat diſcrepantiam & contrarietatem, non alteram expoſitionem veritati fidei conſentientem. hoc & Cyrillus ipſe teſtatur, qui apertius dilucidiuſque expoſuit dilatavitque Nicænam fidem. Hoc etiam habetur evidentius in epiſtola quam tertia hæc ſynodus ſcripſit ad imperatores, recenſendo quid ipſa geſſerit. Nam inter alia; Literas, inquit, Cyrilli comperimus dogmati & ſenſui patrum conſentaneas, & nullo modo a fide tradita per apoſtolos, Nicænoſque patres alienas: dogmata vero Neſtorii pugnantia deprehendimus cum dogmatibus & fide catholica.

Conc. Eph. act. 1.

Lecta eſt deinde Cæleſtini ad Neſtorium epiſtola, quæ incipit: Aliquantis diebus vitæ noſtræ: ubi poſt aliqua ſic habetur: Quis unquam non dignus eſt anathemate judicatus, vel adjiciens, vel detrahens fidei? Plene etenim ac manifeſte tradita ab apoſtolis nobis nec augmentum, nec imminutionem requirunt. Legimus in libris noſtris [non addi debere, non detrahi]: magna quidem & addentem & detrahentem pœna conſtringit.

Concil. Epheſ. part. 1.

Hic annotato & illud, etiam ante Epheſinam ſynodum fuiſſe vetitum, ac pœna mulctatum, addere ſeu detrahere vel ipſi apoſtolorum ſymbolo, ut infra clarius exponit Cæleſtinus: hoc tamen interdicto non obſtante addita ſunt & detracta quædam e ſymbolo, ut illud, Deſcendit ad inferos; nec eſt qui de hoc nos reprehendat. Accuſat Neſtorium Cæleſtinus, quod verba de ſymbolo ſuſtulerit, vocem ſcilicet illam, Deipara; quæ in

A ὅτι οὐδ᾽ ὅλως εὑρίσκομαι παραβάτης τοῦ λόγου τῆς ὀρθῆς πίστεως, ἢ τοῦ συμβόλου τοῦ ἐν Νικαίᾳ· καὶ ζητῶ ἵνα εἴπητε, πότερον ὀρθῶς καὶ ἀληθῶς καὶ συμφώνως τῇ συνόδῳ ἐκείνῃ τὰ τοιαῦτα ἔγραψα, ἢ οὔ. ἀπεκρίναντο οἱ πατέρες, ὅτι συμφώνως εἶπε, καὶ οὐδεμίαν καινότητα ἢ καινοτομίαν εἰσῆξε· καὶ ὅσα ἐρρήθησαν συντόμως ὑπὸ τῶν ἐν Νικαίᾳ, ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Κυρίλλου ἐξέθετο εἰς πλάτος καὶ ἐσαφήνισε· καὶ ὅτι αὕτη ἡ ἐπιστολὴ πολὺ φῶς παρέχει εἰς κατάληψιν τῆς διασαφήσεως τῶν εἰρημένων ἐν αὐτῇ τῇ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ· ὁμολογοῦσί τε τὰ αὐτὰ φρονεῖν τὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν μετὰ τοῦ ἐν Νικαίᾳ συμβόλου. μετὰ ταῦτα ἀνεγνώσθη τοῦ Νεστορίου ἡ ἐπιστολὴ πρὸς Κύριλλον, ἐν ᾗ B ὁμολογεῖ τὴν ἁγίαν Μαρίαν μὴ εἶναι θεοτόκον, καὶ εἰσάγει τὰ τῆς γραφῆς πρὸς τοῦτο. καὶ ὁ Κύριλλος ἠρώτησε τὴν σύνοδον, εἴπερ συμφωνεῖ τῇ πίστει τῶν ἐν Νικαίᾳ πατέρων ἡ ἀναγνωσθεῖσα ἐπιστολή. ἀπεκρίθησαν οἱ πατέρες, οὐκ ἔστι σύμφωνος, ἀλλ᾽ ἀλλοτρία τῆς ὀρθῆς πίστεως, καὶ μαχομένη τῇ ἐκτεθείσῃ πίστει, καὶ διαφωνοῦσα τῆς πίστεως τοῦ Κυρίλλου καὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ πατέρων, καὶ οὐδ᾽ ἑαυτῇ συμβαίνουσα· ἔτι ὅτι ἐστὶν ἐναντία τῇ πίστει τῶν ἐν Νικαίᾳ καὶ ἀπᾴδουσα τῇ συνόδῳ, ἐπεβόησεν ἡ σύνοδος· ἡ ὀρθὴ πίστις ἀναθεματίζει τὸν Νεστόριον, ὃς ἐπιβοᾷ ἀσεβῆ δόγματα καὶ ἀσεβῆ κοινωνίαν.

C Ἐκ τούτων φαίνεται, πατέρες αἰδεσιμώτατοι, τίς ἐστιν ὁ σκοπὸς τῆς συνόδου, καὶ τῶν πατέρων τῶν θέντων τὴν κώλυσιν, ὥστε μηδενὶ ἐξεῖναι προφέρειν ἑτέραν πίστιν παρὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ, δηλονότι ἐναντίαν, ἢ μαχομένην, ἢ διαφέρουσαν, ἢ ἀλλοτρίαν, ἢ ξένην ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς πίστεως. ὅθεν τὸ ῥῆμα σημαίνει διαφορὰν καὶ ἐναντιότητα, οὐχ ἑτέραν ἔκθεσιν σύμφωνον τῇ ἀληθείᾳ ἐν τῇ πίστει. τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ ὁ Κύριλλος, ὃς τρανότερον καὶ σαφέστερον ἀνέπτυξε καὶ ἐξήπλωσε τὴν πίστιν τῶν ἐν Νικαίᾳ. τοῦτο ἐπιφέρεται τρανότερον ἐν τῇ * πίστει, ἣν ἡ τρίτη αὕτη σύνοδος ἔγραψε πρὸς τοὺς βασιλεῖς, ἀναφέρουσα τὰ λοιπὰ, D πραχθέντα ἐν τῇ συνόδῳ. λέγει δὲ μετὰ τῶν ἄλλων, τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Κυρίλλου εὕρομεν συμφωνούσας τῷ δόγματι καὶ νοήματι τῶν πατέρων, καὶ οὐδενὶ τρόπῳ ἀλλοτρίας τῆς πίστεως τῆς παραδοθείσης παρὰ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ· τὰ δὲ δόγματα τοῦ Νεστορίου εὕρομεν μαχόμενα τοῖς δόγμασι καὶ τῇ καθολικῇ πίστει.

* ἴσ. ἐπιστολῇ.

Μετὰ ταῦτα ἀνεγνώσθη ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Καιλεστίνου πρὸς Νεστόριον, ἥτις ἄρχεται, * ἀπό τινων ἡμερῶν. καὶ μετὰ τῶν ἄλλων φησί· τίς ποτε οὐκ ἐκρίθη ἄξιος τοῦ ἀναθέματος ἢ προστιθέμενος ἢ ἀφαιρῶν; καὶ γὰρ ἡ πίστις ἡ παραδοθεῖσα παρὰ τῶν ἀποστόλων, οὔτε προσθήκην, οὔτε μείωσιν ἀπαιτεῖ. ἀνέγνωμεν ἐν ταῖς E βίβλοις ταῖς ἡμετέραις, ὅτι μεγίστη περιβάλλει τιμωρία τὸν ἀφαιροῦντα καὶ τὸν προστιθέντα.

* ἐφ᾽ ἡμέρας τινὰς τῆς ζωῆς ἡμῶν.

Σημείωσαι καὶ τοῦτο, ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου κεκωλυμένον ἦν καὶ ὑπὸ ποινὴν τὸ προστιθέναι, ἢ ἀφαιρεῖν ἔτι καὶ ἐν τῷ συμβόλῳ τῶν ἀποστόλων, καθ᾽ ὃν τρόπον σαφέστερον κατωτέρω ὁ Καιλεστῖνος ἐκτίθησιν· ἀλλὰ ταύτης τῆς κωλύσεως μὴ προσισταμένης, τῷ συμβόλῳ προσετέθησάν τινα καὶ ἀφῃρέθησαν, ὡς τὸ, κατελθόντα εἰς τὸν ᾅδην· ἀλλ᾽ ὅμως οὐκ ἐπιδέχεται τοῦτο ἡμῶν· ὁ Καιλεστῖνος ἐπιλαμβάνεται τοῦ Νεστορίου, ὅτι ἀφαιρεῖται τοῦ συμβόλου, δηλονότι τὴν, θεοτόκος, φωνὴν, ἥτις οὐκ ἀνεπτυγμένως

ANNO CHRISTI 1438.

ANNO CHRISTI 1438.

ἀνεπτυγμένως ἀλλὰ συνεπτυγμένως περιέχεται ἐν A τῷ ἀποστολικῷ συμβόλῳ. τούτου δὲ λόγος, ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ καὶ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ αἱ ἄλλαι σύνοδοι οὐδὲν προσέθηκαν ἐν τῇ πίστει ἢ ἀφεῖλον ἐναντίον τοῦ ὑγιοῦς νοῦ καὶ κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὁ Νεστόριος οὕτως. ἐκ τούτων φαίνεται, ὅτι κωλύεταί τις, ὁπόταν κατὰ τοῦ ἀληθοῦς νοῦ ἢ κατὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως προστίθησιν ἢ ἀφαιρεῖ. καὶ ἀπὸ τούτου λύεται πᾶσα δυσχέρεια, ἣν ὑμεῖς ὦ πατέρες οἱ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας κατὰ τῶν Λατίνων εἰσφέρετε· καὶ γὰρ οὐ προσέθεσαν τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, κατὰ τοῦ συμβόλου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἢ κατὰ τῆς ἀληθείας, ἢ κατὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως. ἐπειδὴ εἶπον οἱ πατέρες, τὸ σύμβολον τὸ ἐν Νικαίᾳ καὶ τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει ταυτόν ἐστι, καὶ ἀναγνωσθέντος τοῦ ἑνὸς νοεῖται τὸ B ἕτερον, καὶ εἰ τοῖς ῥήμασι διαφέρουσιν, ἀλλὰ τῇ ἐννοίᾳ καὶ τῇ ἀληθείᾳ συμφωνοῦσι· τὸ αὐτὸ λέγομεν καὶ ἡμεῖς, ὅτι ἀναγνωσθέντος ἐκείνου νοεῖται καὶ τοῦτο· καὶ ἔξεστι προσθεῖναι τὸ ῥῆμα τοῦτο, ἐπειδὴ οὐ διαφωνεῖ ἀπὸ τῆς ὀρθῆς καὶ ἀληθοῦς πίστεως· ὅτε δὲ λέγετε, κεκώλυται τὸ προσθεῖναι, ἀπολογούμεθα, ὅτι ἓν καὶ ταυτόν ἐστιν ἐκείνοις, εἰ καὶ διαφέρει τοῖς ῥήμασιν. ἕπεται ἄρα, ὅτι οὐκ ἔστι κυρίως προσθήκη, ἀλλ' ἓν καὶ τὸ αὐτὸ, ἢ τῆς ταυτότητος ἔκθεσις.

Ἐπάγεται ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Καιλεστίνου· κατὰ * πολλῶν τῶν κηρύκων ἡ καθολικὴ ἐναντιοῦται ἐκκλησία, τὸ σύμβολον τὸ παραδοθὲν παρὰ τῶν ἀποστόλων ἀφαι- C ρεθῆναι τὰ ῥήματα, ἅτινα τὴν σωτηρίαν ἡμῶν καταγγέλλονται, δηλονότι ἡ μακαρία Μαρία θεοτόκος ἐστὶν, ἥτις δυνάμει ἐστὶν ἐν τῷ συμβόλῳ τῶν ἀποστόλων. καὶ τοῦτο φαίνεται, ὅτι τοῦ συμβόλου τῶν ἀποστόλων οὐδὲν δεῖ ἀφαιρεῖν, ἀλλ' ὅμως ἀφῃρέθη τὸ, κατελθόντα εἰς τὸν ᾅδην· ἀλλ' ἐκεῖνοι οἵπερ τοῦτο ἀφείλοντο, οὐκ ἠρνοῦντο αὐτὸ, οὐδὲ ἐμάχοντο τῇ ἀληθείᾳ καθὼς ὁ Νεστόριος λέγει, ὅτι οὐκ ἔστιν ἡ παρθένος θεοτόκος.

*τῶν παρὰ σοῦ κηρυττομένων, ἅπερ ἡ καθολικὴ ἀπωθεῖται ἐκκλησία, καὶ στένομεν μάλιστα τὸ ταῦτα τὰ ῥήματα παρὰ σοῦ ἀπηρθαι ἀπὸ τοῦ συμβόλου, ἅτινα, &c.

Μετὰ ταῦτα εἰσάγει ὁ Καιλεστῖνος ῥητὰ τῆς γραφῆς, ἵνα ἐντὸς δέκα ἡμερῶν ὁ Νεστόριος ἀνακαλέσηται, καὶ διδάξῃ ὅπερ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία κατέχει· ἄλλως δὲ γνώτω ἑαυτὸν, ὅτι ἔσται ἀπόβλητος τῆς ἐκκλησίας τῆς καθολικῆς. ἠδυνάμην καὶ ἄλλα εἰσαγα- D γεῖν, ἀλλ' ἐπισπεύδει ὁ ἡμέτερος λόγος πρὸς ἐκεῖνα, ἅπερ κατελείφθησαν, ἐπανελθεῖν. ἐπανέλθωμεν δὲ ὅθεν ἐξήλθομεν. ὅσον πρὸς τὴν προχώρησιν τοῦ ἡμετέρου λόγου οὐκ ἂν ἐχωρήσαμεν ἀπὸ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως· καὶ λέγομεν, ἔνθα ἑδράζεται ἡ ὑμετέρα ἀντιλογία, χωλαίνει κατά τι, καὶ ἐπιχειρεῖται οὕτως.

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ια'.

Νοεμβρίου μηνὸς ἑνδεκάτῃ, ἡμέρᾳ τρίτῃ, ἐγένετο.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ.

Ἐ ΠΕΙΔΗ ἐξ ἑκατέρου μέρους πολλὰ ἐρρήθησαν λίαν ἐπιστημόνως καὶ λεπτῶς, ἅπερ ἴσως νοοῦνται μᾶλλον παρὰ τῶν θεολόγων καὶ τῶν πεπειραμένων τῆς ἱερᾶς γραφῆς, ἢ παρὰ τῶν λαϊκῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν μὴ οὕτω πεπαιδευμένων· ἐγὼ ἔχω τι ἀμαθὲς εἰπεῖν ἐν ταύτῃ τῇ ὕλῃ, ὅπερ εἰ νοηθείη οὐ μόνον παρὰ τῶν πεπειραμένων τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν λαϊκῶν, εἰ μὴ ἀπατῶμαι, ῥᾳδίως λύσει τὴν ἀπορίαν ταύτην εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο. πλὴν ἐπειδήπερ συνέστημεν εἰς τοῦτο, τελεσθέντος τοῦ λόγου, ἵνα ἔλθωμεν εἰς τὰ κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν, εἰ φαίνεται τοῦτο, ἵνα ἀκούσητε καὶ τοῦ λόγου τοῦ ἡμετέρου, ἤδη καλόν· εἰ δὲ μὴ, ἔστω παρ' ὑμῖν.

SESSIO X.

A symbolo apostolico non explicite, sed implicite continetur. Ratio hujus est, quod Nicæna & Constantinopolitana synodus & reliquæ nihil addiderunt aut detraxerunt fidei, quod esset sano sensui & veritati contrarium, ut fecit Nestorius. Ex his patet, interdictum esse illi, qui contra verum sensum & rectam fidem addit vel adimit. Vnde omnis tollitur difficultas, quam vos orientalis ecclesiæ patres contra Latinos proponitis: non enim addiderunt illi vocem illam, Ex Filio, ut quid symbolo Constantinopolitano, aut veritati, aut rectæ fidei contrarium. Et quod a vobis, patres, dictum est; Nicænum & Constantinopolitanum B symbolum idem esse; & lecto uno intelligi alterum; & licet verbis differant, sensu tamen & veritate convenire; Lecto scilicet illo & hoc intelligi; & licere vocem hanc addi, quia non discrepat a recta & vera fide. Et quando dicitis; Cautum est, ne quid addatur: Respondemus, hoc & illa esse unum & idem, licet vocibus differat. Sequitur ergo non esse proprie additamentum, sed unum atque idem, sive ejusdem significati expositionem.

Habentur præterea in epistola Cælestini hæc verba: Inter multa, quæ a te impie prædicata universalis recusat ecclesia, symbolo C ab apostolis tradito, plangimus hæc verba fuisse sublata, quæ nobis totius spem vitæ salutisque promittunt: ea vero sunt; Beatam Mariam esse Dei genitricem; quæ in symbolo apostolorum virtute continentur. Et constat ex hoc, nihil esse de symbolo apostolorum subtrahendum, subtractum tamen est illud, Descendit ad inferos. Verum qui detraxerunt, id non negabant, neque cum veritate pugnabant, quemadmodum Nestorius dum negaret, virginem esse deiparam.

Subdit postremo Cælestinus, ut nisi Nestorius intra decimum diem damnaret perfidam novitatem, quæ separabat quod scriptura conjungit, & prædicaret quæ catho- D lica tenet ecclesia, sciret se ab ecclesia catholica ejectum. Alia quoque possem afferre, sed ad illa quæ relicta sunt, nostra festinat oratio. ad id ergo, unde digressi sumus, revertamur. & certe quod attinet ad nostri sermonis progressum, nos a proposita materia non essemus digressi. Quare dicimus rationem, cui vestra contradictio innititur, secundum quid claudicare, idque probamus hoc argumento.

Reliqua hujus sessionis desiderantur.

SESSIO XI.

Die Novembris undecima, feria tertia, celebrata est.

SESSIO XI.

IVL. CARD.

E QVONIAM multa ex utraque parte dicta sunt scite admodum ac subtiliter, quæ fortasse a theologis potius, & sacræ scripturæ peritis, quam a laicis & aliis non ita eruditis intelliguntur; ego rude quid habeo dicere super hac materia, quod si intelligatur non solum ab hujuscemodi rerum peritis, sed etiam a laicis, dubitationem hujus quæstionis, ni fallor, facile diluet. Verum quia inter nos convenit, ut sermonibus absolutis ad concisam disputationem deveniamus, si placet nostrum quoque audire sermonem, aggrediar; sin minus, penes vos sit.

SESSIO XI IMPERAT. IVL. CARD. Conc. E. h. par. 2. act. 6.

A Age, dicat cardinalis, dicat.

Itaque radicem dubitationis tangam. Quæstio est de interdicto a synodo Ephesina posito, iis videlicet verbis; Nemini liceat proferre, aut conscribere, aut componere, & reliqua. Nos dicimus, hæc verba sic intelligi, ut nemini liceat fidei Nicænæ contraria dicere. Vos dicitis, intelligi non solum de altera & contraria fide, sed etiam de quacumque explanatione, sive expositione, sive additione: atque per interdictum illud prohiberi in symbolo quamvis expositionis aut explicationis appositionem. Aiunt autem legisperiti, non posse legem percipi, nisi lex tota perspiciatur. Quare ad intelligentiam B hujus negotii necesse est ea perspiciamus, quæ legem hanc antecedunt. Legitur in actis synodi, recitatam esse, antequam patres interdictum illud condidissent, a Charisio quodam expositionem fidei Anastasii & Photii discipulorum Nestorii; a quibus missus erat Iacobus quidam ad prædicandam Nestorii hæresin; qui etiam multos seduxerat, & aliud fidei symbolum, imo vero, ut Charisius inquit, infidelitatis non fidei symbolum tradiderat. Inter alia vero idem asserit, se a Iacobo & aliis idem sentientibus fuisse accusatum, ut ejus fidem non recipientibus. Propterea idem Charisius vo- C lens se ostendere orthodoxum, prius suæ fidei subdidit expositionem; deinde intulit, se dicturum etiam & prolaturum esse Nestorii & sequacium ejus symbolum. Primum ergo suum recitavit pium symbolum; quod tamen neque Nicænum, neque Constantinopolitanum erat. Dico, lectam primo a Charisio suæ fidei expositionem, deinde quod erat a Nestorianis confictum. Post hæc Charisius; Me vero, inquit, ut hæreticum communione privarunt; Ego autem credo in unum Deum, *&c.* Nec est in hoc symbolo; Eos autem qui dicunt, Erat aliquando, quando non erat: tollit enim hoc e symbolo Ni- D cæno, ponitque illud: Et in Spiritum sanctum consubstantialem Patri & Filio: quod neque in Nicæno, neque in Constantinopolitano habetur symbolo. Recitavit idem postea symbolum Nestorianorum, quod vocat perfidiæ symbolum. Quibus lectis subdit sancta synodus; Nemini liceat proferre, aut docere alteram fidem. Postmodum damnat eadem eos, qui confictum & expositum a Nestorianis symbolum tenerent, nec ullam facit mentionem Charisii, qua ejus confessionem & fidem reprobet. Quod si fuisset ejus consilium, cujusvis & quamvis interdicere confessionem; & si noluisset aliud recitari symbolum præter Nicænum, ser- E vata verborum ejus formula, procul dubio Charisii expositionem improbasset: sed quia vera erat Charisti confessio, idcirco synodus non improbavit symbolum ab ipso prolatum, sed eo confirmato damnavit fidem Nestorianorum. Ex quo sequitur, per verba illa significari, fidem Nicænæ expositam: & hoc mihi validum videtur ad demonstrandum, quid per illud interdictum significetur. Secundo, hæc synodus non solum cavit, ne cui liceat proferre, conscribere, & reliqua;

Εἰπάτω δὴ ὁ καρδινάλιος, εἰπάτω.

Ἅψομαι τοίνυν τῆς ῥίζης τῆς ἀπορίας. τὸ ζήτημά ἐστι περὶ τῆς κωλύσεως τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου, δηλονότι ἐπὶ τῶν ῥημάτων ἐκείνων· μηδενὶ ἐξέστω προφέρειν, ἢ συγγράφειν, ἢ συντιθέναι, καὶ τὰ λοιπά. ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι ταῦτα τὰ ῥήματα οὕτω νοοῦνται, δηλαδή, μηδενὶ ἐξέστω λέγειν ἐναντία τῇ πίστει τῇ ἐν Νικαίᾳ. ὑμεῖς λέγετε οὐ μόνον περὶ ἑτέρας καὶ ἐναντίας πίστεως, ἀλλὰ καὶ περὶ πάσης ἡστινοσοῦν σαφηνείας, ἢ ἐκθέσεως, ἢ προσθήκης· καὶ ὅτι διὰ τῆς κωλύσεως ἐκείνης κωλύεται μηδὲ τὴν τυχοῦσαν ἔκθεσιν ἢ ἀνάπτυξιν ἐν τῷ συμβόλῳ ποιεῖσθαι· οἱ οὖν ἔχοντες πεῖραν ἐν τοῖς νόμοις λέγουσιν· οὐκ ἔστι δυνατὸν τὸν νόμον νοῆσαι, ἂν μὴ πᾶς ὁ νόμος θεωρηθείη· ὅθεν πρὸς σύνεσιν τῆς τοιαύτης πραγματείας ἀναγκαῖον θεωρῆσαι ἡμᾶς τὰ προηγούμενα τούτου τοῦ νόμου. κεῖται τοῦτο ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς συνόδου, ὅτι πρὸ τοῦ ποιῆσαι τοὺς πατέρας τὴν κώλυσιν ταύτην, Χαρίσιός τις ἀνέγνω ἔκθεσιν πίστεως Ἀναστασίου καὶ Φωτίου μαθητῶν τοῦ Νεστορίου, οἵ τινες ἔπεμψαν καί τινα Ἰάκωβον εἰς τὸ κηρύττειν τὴν αἵρεσιν τοῦ Νεστορίου· καὶ οὗτος ἐπλάνησε πολλούς, καὶ ἔδωκεν ἕτερον σύμβολον πίστεως, μᾶλλον δὲ ὡς λέγει Χαρίσιος, ἔδωκε σύμβολον ἀπιστίας οὐ πίστεως· καὶ μετὰ τῶν ἄλλων φησὶν ὁ αὐτός, ὅτι ὁ Ἰάκωβος καὶ οἱ ἄλλοι οἱ ἐκείνου ὁμόφρονες ἐνεκάλουν ἐκείνῳ, μὴ δεχόμενοι τὴν παρ' ἐκείνου πίστιν. διὰ τοῦτο αὐτὸς ὁ Χαρίσιος βουλόμενος δεῖξαι ἑαυτὸν ὀρθόδοξον, ἐπήγαγε τὴν ἔκθεσιν τῆς ἑαυτοῦ πίστεως πρῶτον· εἶτα εἶπεν, ὅτι ἐρεῖ καὶ προσκομίσω καὶ τὸ σύμβολον τοῦ Νεστορίου καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἀκολουθούντων. πρῶτον μὲν οὖν ἀνέγνω τὸ ἴδιον τὸ πιστὸν σύμβολον· ἀλλ' ὅμως τοῦτο οὐκ ἦν οὔτε τὸ ἐν Νικαίᾳ, οὔτε τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει. λέγω, ὅτι πρῶτον ὁ Χαρίσιος ἀνέγνω τὴν ὁμολογίαν τῆς ἑαυτοῦ πίστεως, καὶ μετὰ ταῦτα τὸ ὑπὸ τῶν Νεστοριανῶν παραπλασθέν· εἶτά φησιν ὁ Χαρίσιος, ἐμὲ δὲ ἅτε αἱρετικὸν ἀπὸ τῆς κοινωνίας ἐξώρισαν· ἐγὼ δὲ πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν, καὶ τὰ λοιπά. οὐκ ἔστιν οὖν ἐν τούτῳ τό, τοὺς δὲ λέγοντας, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν. τοῦτο αἴρει ἀπὸ τοῦ συμβόλου τοῦ ἐν Νικαίᾳ, καὶ τίθησι τό· τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμοούσιον τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ, ὅπερ οὐ κεῖται ἐν τῷ συμβόλῳ τῷ ἐν Νικαίᾳ, οὔτε τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει. μετὰ ταῦτα ἀνέγνω ὁ αὐτὸς τὸ σύμβολον τῶν Νεστοριανῶν, ὅπερ λέγει εἶναι σύμβολον ἀπιστίας. τούτων ἀναγνωσθέντων, ἐπάγει ἡ ἁγία σύνοδος, μηδενὶ ἐξεῖναι προφέρειν ἑτέραν πίστιν, ἢ διδάσκειν. μετὰ ταῦτα κατακρίνει ἡ σύνοδος τοὺς κατέχοντας τὴν παράπλασιν τοῦ συμβόλου τὴν ἐκτεθεῖσαν ὑπὸ τῶν Νεστοριανῶν, καὶ οὐ ποιεῖται μνείας ἀθετοῦσαν τὴν ὁμολογίαν καὶ τὴν πίστιν τοῦ Χαρισίου. ὅθεν εἰ ἦν ὁ σκοπὸς κωλῦσαι τὴν ἑκάστου καὶ τὴν τυχοῦσαν ὁμολογίαν, καὶ εἴπερ ἠθέλησεν ἄλλο σύμβολον μὴ λέγεσθαι, εἰ μὴ κατὰ τὸν τύπον τοῦ ἐν Νικαίᾳ συμβόλου καὶ κατὰ ῥῆμα καὶ κατὰ λέξιν, ὁμολογουμένως ἠθέτησεν ἂν τὴν ἔκθεσιν τοῦ Χαρισίου. ἀλλ' ἐπειδὴ ὡμολόγει ὁ Χαρίσιος τἀληθῆ, διὰ τοῦτο οὐκ ἠθέτησεν ἡ σύνοδος τὸ προσκομισθὲν παρ' αὐτοῦ σύμβολον, ἀλλ' ἐστερέωσε, καὶ κατεδίκασε τὴν πίστιν τῶν Νεστοριανῶν. ὅθεν ἕπεται, ὅτι τὰ ῥήματα ἐκεῖνα σημαίνουσιν ἐναντίαν πίστιν παρὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ. καὶ τοῦτο φαίνεταί μοι ἰσχυρὸν εἰς τὸ ἀποδεῖξαι τὴν σημασίαν τῆς τοιαύτης κωλύσεως. δεύτερον, ἡ σύνοδος αὕτη οὐ μόνον ἐκώλυσε μηδενὶ ἐξεῖναι προφέρειν, συγγράφειν, καὶ τἄλλα, ἀλλὰ

ANNO CHRISTI 1438. ΒΑΣΙΛ. ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ.

ANNO CHRISTI 1438.

ἀλλὰ μηδὲ φρονεῖν παρὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ ἐκτεθεῖσαν. ἐὰν ἐρωτήσω ὑμᾶς, τί ἄρα φρονεῖτε ἐν ταῖς ὑμετέραις διανοίαις ὅτι ὁ Θεὸς αἰώνιος; φήσετε πάντες. ἀλλὰ κατὰ τοῦτο εἴποι ἄν τις ὑμᾶς ὑπὸ ἀνάθεμα εἶναι, ἐπειδὴ οὐ περιέχεται ἐν τῷ συμβόλῳ, καὶ ὑμεῖς φρονεῖτε ἑτέρως παρὰ τὸ περιεχόμενον ἐν τῷ συμβόλῳ· καὶ οὕτως δύναται λέγεσθαι περὶ ἀπείρων ἀληθειῶν· πρὸς ἐκεῖνο δὲ ὃ λέγετε, ὅτι μερικοῖς προσώποις καὶ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ ἔξεστιν ἐκτιθέναι καὶ σαφηνίζειν καθὼς βούλονται, τῇ δὲ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ τοῦτο ποιεῖν οὐκ ἔξεστιν, ἐγὼ λέγω, ὅτι τοῦτο ἐναντίον ἐστὶ τῶν ἐν τῷ ὅρῳ κειμένων. καὶ γὰρ ἐν τῷ ὅρῳ, ἐν μὲν τῇ ἀρχῇ λέγεται μηδενὶ ἐξεῖναι προφέρειν, καὶ τὰ λοιπά· ἐν δὲ τῷ τέλει· εἰ μὲν ἐπίσκοπος ἢ κληρικὸς εἴη, ὁ ἐπίσκοπος ἐκπιπτέτω τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ τὰ ἑξῆς. ἀπὸ τούτων φαίνεται, ὅτι κατὰ πάντων καθολικῶν τε καὶ μερικῶν φέρεται ὁ ὅρος, κἄν τε ἐπίσκοποι, κἄν τε κληρικοὶ εἶεν. ἐπειδὴ δὲ ποιεῖται μνείαν λαϊκῶν, δῆλον ὅτι περὶ πάντων λαϊκῶν λέγει· οἱ λαϊκοὶ οὐκ εἰώθασι ψάλλειν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τὸ σύμβολον, ἀλλ' οἱ κληρικοί· ὅθεν ὁ νοῦς ἦν κωλῦσαι πάντας καὶ λαϊκοὺς καὶ κληρικούς, καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἔξω. ἀπὸ τούτων φαίνεται, ὅτι καὶ μερικὰ πρόσωπα κωλύονται· ἑτέραν πίστιν προφέρειν. καὶ εἰ βούλεσθε ἑτέραν πίστιν περὶ πάντων νοεῖν, ἔσονται πολλοὶ ὑπὸ ἀνάθεμα, καὶ σχεδὸν πάντες. ἔτι ἵνα μᾶλλον διασαφηνισθῇ τὸ ζήτημα, λέγομεν, ὅτι ἡ ἔκθεσις, ἣν ὁ Ἀγάθων ἔγραψε καὶ ἔστειλε πρὸς τὴν σύνοδον, οὐκ ἦν ἔκθεσις ἑνὸς προσώπου, ἀλλὰ πολλῶν· ἦν γὰρ πάσης δυτικῆς ἐκκλησίας, ἐπειδὴ λέγει ὁ Ἀγάθων μετὰ πάντων τῶν ὑποτεταγμένων αὐτῷ ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐπιστολῇ ὑπέγραψαν ἐπίσκοποι πολλοί, ὡσεὶ ἑκατὸν εἴκοσι πέντε. ἔτι ὁ κύριος ὁ Νικαίας ποιούμενος τὸν λόγον ἐν τῇ προλαβούσῃ ὁμιλίᾳ περὶ τοῦ λόγου, ἐν ᾧ εἶπεν ὁ Κολοσσένσις, ὅτι ἀνάγκης ἐπικειμένης καὶ κατεπειγούσης ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἀνέπτυξε τό, ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἐπήγαγεν, ὅτι τό, ἀνάγκης οὔσης, οὐ κεῖται ἐν τῷ ὅρῳ, οὐδὲ ἐξαιρεῖται. λέγω οὖν. ὅτι ἐν τῷ ὅρῳ ῥητῶς λέγεται, μηδενὶ ἐξεῖναι προφέρειν ἢ διδάσκειν, καὶ οὐδεμία γίνεται μνεία περὶ ἰδιάζοντος προσώπου ἢ καθόλου, καὶ διὰ ταῦτα ὀφείλομεν περὶ πάντων ὁμοῦ τὸ τοιοῦτο νοεῖν. ἔτι λέγω, ὅτι ἐν τῇ συνόδῳ τῇ ἐν Ἐφέσῳ οὐδέποτε ἐγένετο μνεία, περὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβόλου· ἢ γὰρ οἱ πατέρες ἐκεῖνοι ἐπελάθοντο τούτου, καὶ ἠθέλησαν ἵνα ψάλληται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τὸ τοιοῦτον; καὶ πάντες οἱ μετ' ἐκείνους γεγονότες οὐκ ἄλλο ἢ τὸ ἐν Νικαίᾳ ὀφείλομεν ᾄδειν, καὶ τότε κακῶς ἂν ἐποιοῦμεν ψάλλοντες τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ὡς οὐκ ὤφειλε ψάλλεσθαι· ἢ ἐμνήσθησαν, καὶ ὡς ἐναντίον καὶ μὴ ὀφεῖλον ψάλλεσθαι εἴασαν, ἢ τὸ αὐτὸ ἐνόμισαν. καὶ χρὴ θεωρῆσαι, ὅτι ἐν πολλοῖς διαφέρει τὸ ἐν Νικαίᾳ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ διότι περιέχει τὴν αὐτὴν ἔννοιαν καὶ πίστιν, νοεῖται ὡς ἓν καὶ οὐκ ἐναντίον· καὶ ὑμεῖς εἴπατε, ὅτι δυνάμει περιέχεται τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύμβολον τῷ ἐν Νικαίᾳ, καὶ ἀναγνωσθέντος τοῦ ἑνὸς νοεῖται τὸ ἕτερον. λοιπὸν ἔνθα ἐστὶ σύμβολον σύμφωνον κατὰ τὸν νοῦν, ἓν ὀφείλει νομίζεσθαι, καὶ οὐχ ἕτερον· ἀπὸ τοῦ ὅρου τοῦτο οὐ κωλύεται, ἀλλὰ μόνον ἑτέραν πίστιν κωλύει· ὅθεν προσήκει νοεῖν περὶ ἐναντίας πίστεως καὶ διαφωνούσης τῇ ἀληθείᾳ.

SESSIO XI.

A ſed etiam ne aliud ſentire liceat præter fidem Nicææ expoſitam. Si vos interrogavero, num Deum æternum eſſe veſtris animis credatis, profecto affirmabitis. Atqui dixerit quiſpiam, vos eſſe propter hoc anathemati ſubjectos, quoniam id non continetur in ſymbolo, & vos aliter ſentitis ac habeatur in ſymbolo: atque ita dici poteſt de innumeris veritatibus. Ad illud vero, quod aſſeritis, licere ſcilicet privatis perſonis & auctoritate propria exponere & declarare, prout libuerit; catholicæ vero eccleſiæ id non licere; dico, contrarium hoc eſſe verbis decreti. Ibi enim in principio B legitur: Nemini liceat proferre, &c. in fine vero: Si ſit epiſcopus, vel clericus, epiſcopum epiſcopatu deponi, &c. Ex quibus conſtat, decretum in omnes generaliter & particulariter ferri, ſive ſint epiſcopi, ſive clerici: cumque laicorum meminerit, patet de omnibus laicis eſſe illi ſermonem: laici non ſolent cantare ſymbolum in eccleſiis, ſed clerici; propoſitum ergo erat, omnibus & laicis & clericis interdicere, & in eccleſia & extra eccleſiam. Hinc patet, etiam privatis perſonis eſſe interdictam alterius fidei conſcriptionem. Quod ſi alteram fidem velitis generaliter intelligere, multi, imo fere omnes, erunt C ſub anathemate. Præterea ad majorem quæſtionis dilucidationem dicimus, expoſitionem, quam Agatho ſcripſit & miſit ad ſynodum, non unius, ſed multorum fuiſſe; erat enim totius occidentalis eccleſiæ: nam Agatho in ea loquitur cum omnibus ſibi ſubditis in occidentali eccleſia; multique epiſcopi ad centum vigintiquinque epiſtolam illam ſubſcripſere. Ad hæc dominus Nicænus ſuperiori ſermone de eo loquens, quod dixerat Coloſſenſis, nempe Romanam eccleſiam inſtante & urgente neceſſitate uſam eſſe illa explanatione, Ex Filio: intulit, non eſſe poſitum in decreto, Si adſit neceſſitas: nec illam D excipi. Dico igitur, in decreto planis verbis haberi; Nemini licere proferre, ſeu docere; nec ullam fieri mentionem privatæ perſonæ, aut univerſorum: quapropter de omnibus æque debet intelligi tale interdictum. Addo in Epheſina ſynodo nullum eſſe factum de ſymbolo Conſtantinopolitano verbum. Aut ergo patres illi obliti hoc ſunt, volueruntque illud in eccleſia cani: atque ita debemus poſteri omnes non aliud quam Nicænum cantare: tumque Conſtantinopolitanum canentes male faceremus, ut quod cantari non debeat: aut recordati veluti contrarium, & indignum quod cana- E tur, prætermiſerunt: aut certe pro eodem ſumpſerunt: tumque conſiderandum eſt, in multis Nicænum a Conſtantinopolitano differre, ſed quia eumdem ſenſum & fidem continet, intelligi ut unum & non contrarium. Et vos dixiſtis, Conſtantinopolitanum ſymbolum in Nicæno contineri virtute; lectoque uno intelligi alterum. Ubi ergo fuerit ſymbolum ſenſu conveniens, pro uno debet haberi, non pro diverſo: per decretum non prohibetur hoc, ſed altera tantum fides. Quare intelligendum eſt de fide contraria, & quæ diſcrepet a veritate.

Aliud

SESSIO XI.

ANNO CHRISTI 1438.

Aliud quoque volo dicere ad majorem veritatis declarationem. Quæ definita sunt in synodis, palam est definita esse per Spiritum sanctum, & eumdem sanctum Spiritum esse in omnibus. At in sexta synodo, cum recitatum fuit decretum, patres ita locuti sunt: Nemini liceat, *&c.* aut aliud sentire ad evertenda illa, quæ sunt definita. Ita sexta synodus, sive qui per illam judicabat Spiritus sanctus, explanant, quomodo nemini liceat alteram proferre fidem, hoc est fidem oppositam, ad veræ fidei eversionem: sed non prohibent quod fit ad declarandam, aut apertius enucleandam veritatem. Præterea cum de verbis quibusdam legis dubitatur, accurrendum est ad mentem legislatoris. Ea vero deprehenditur sive ab exordio, sive ex verbis ipsius legis, sive ex iis quæ subsequuntur. Igitur initio habetur, patres ubi convenerunt, voluisse symbolum Nicænorum patrum recitari, nec non sermones, qui spectarent ad symbolum: ut approbarentur, qui cum eo conveniunt; qui secus, reprobarentur. Quare legislatori, hoc est Ephesinæ synodo, non aliud fuit propositum, quam aliam prohibere fidem, sive aliam expositionem, quæ faceret ad veræ fidei eversionem: non fuit autem illorum consilium spectare verba, sed sacræ scripturæ sensum. Hoc patet ex epistola sancti Cyrilli, qui ut recitatum fuit Nicænum symbolum, intulit statim: Nos confessionem patrum sequentes, mentem ac propositum sequimur, & rectam fidem explanamus. Hoc etiam ex septima synodo constat, ubi dicit: Summa cum diligentia scrutantes, & veritatem fidei sectantes. & infra iidem patres; Sequentes, inquiunt, rectam & inerrantem fidem nihil detrahimus, nihil addimus præter fidem Nicænorum patrum. Illi ipsi tamen alias de imaginibus definitiones ediderunt. Ex quibus patet, mentem legislatoris esse, ut veritas in omnibus prædicetur, doceatur, dicatur, & non taceatur. Vltimo reservavi quiddam, quod mihi videtur esse res ipsa, de qua nunc agitur: prius vero dicam aliud, quod fecit rem planam. Synodus Calchedonensis ait, fuisse quosdam, qui Leoni papæ obloquebantur, dicentes, editam ab eo peregrinam fidei expositionem; & aliter fuisse ab eo fidem explicatam, ac liceret juxta patres Nicænos. verba synodi hæc sunt: Et ne quis Leonem insimulet, ut qui novam fidei expositionem confecerit; nemini autem liceat aliam edere præter eam, quæ a Nicænis patribus facta est. Loquitur in eos synodus, qui insurgunt contra veritatem; defenditque Leonem, & ait: nihil ab eo commissum contra interdictum, dum fidem exposuit & explicavit. Cum enim oriuntur errores, diversa debent adhiberi medicamenta a sanctis patribus. Et licet fides a patribus exposita sufficiat; quia tamen multi sunt, qui volunt sensum verum evertere, idcirco convenit eamdem fidem explicare melius ac declarare. Nam si omnes definita fide contenti essent,

Act. 18.

Act. 7. in definitionibus.

In allocutione ad imp.

A ἔτι ἕτερον βούλομαι εἰπεῖν πρὸς μείζονα σαφήνειαν τῆς ἀληθείας· τὰ ὁρισθέντα ἐν ταῖς συνόδοις φαίνεται διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ὁρισθῆναι· τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἅγιον φαίνεται εἶναι ἐν πάσαις. ἀλλ' ἐν τῇ ἕκτῃ συνόδῳ, ὅπου ἀνεγνώσθη ὁ νόμος, εἶπον οἱ πατέρες οὕτως, μηδενὶ ἐξέστω, καὶ τὰ λοιπὰ, μήτε ἄλλο φρονεῖν ἐν καταστροφῇ ἐκείνων τῶν ὁρισθέντων. ὅθεν ἡ ἕκτη σύνοδος, ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ κρῖνον δι' ἐκείνης, ἐξηγοῦνται τίνι τρόπῳ μηδενὶ ἐξεῖναι προφέρειν πίστιν ἑτέραν, ἢ προκομίζειν ἐναντίαν οὖσαν εἰς ἀνατροπὴν τῆς ἀληθοῦς πίστεως· ἀλλ' οὐ κωλύουσι τὸ γινόμενον εἰς σαφήνειαν, ἢ πρὸς μείζονα τῆς B ἀληθείας ἀνάπτυξιν. ἔτι ἡνίκα ἀμφιβάλληται περὶ ῥημάτων τινῶν τοῦ νόμου, ὀφείλομεν ἀνατρέχειν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νομοθέτου· ὁ δὲ τοιοῦτος σκοπὸς τοῦ νομοθέτου καταλαμβάνεται ἢ ἀπὸ τοῦ προοιμίου, ἢ ἀπὸ τῶν ἐγκειμένων ἐν τῷ νόμῳ ῥημάτων, ἢ τῶν ὄντων μετὰ ταῦτα. ἐν μὲν οὖν τοῖς προοιμίοις κεῖται, ὅτι συνελθόντες οἱ πατέρες ἠθέλησαν ἀναγνῶναι τὸ σύμβολον τῶν ἐν Νικαίᾳ πατέρων, καὶ ἵνα εἰσενεχθῶσι καὶ οἱ λόγοι οἱ ἀφορῶντες πρὸς τὸ σύμβολον, καὶ ἵνα οἱ λόγοι οἱ σύμφωνοι βεβαιωθῶσιν, οἱ δὲ ἐναντίοι ἀποβληθῶσιν. ὅθεν ὁ σκοπὸς τοῦ νομοθέτου, τουτέστι τῆς ἐν Ἐφέσῳ C συνόδου οὐκ ἦν ἄλλος, εἰ μὴ κωλῦσαι ἑτέραν πίστιν, ἢ ἑτέραν ἔκθεσιν ἀφορῶσαν πρὸς ἀνατροπὴν τῆς ἀληθοῦς πίστεως· ἀλλ' οὐκ ἦν ὁ σκοπὸς ἐκείνων, ἵνα πρὸς τὰ ῥήματα ἀποβλέπωσιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν νοῦν τῆς ἱερᾶς γραφῆς. τοῦτο φαίνεται ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, ὃς ἀφ' οὗ ἀνεγνώσθη τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον, φησὶν εὐθύς. ἡμεῖς ἑπόμενοι τῇ ὁμολογίᾳ τῶν πατέρων ἀκολουθοῦμεν τῷ σκοπῷ τοῦ νοὸς, καὶ ἐξηγούμεθα τὴν ὀρθὴν πίστιν. τοῦτο φαίνεται καὶ ἀπὸ τῆς ἑβδόμης συνόδου, ὅπου λέγει· μετὰ πάσης ἀκριβείας ἐρευνῶντες, καὶ ἑπόμενοι τῇ ἀληθείᾳ τῆς πίστεως. καὶ κατωτέρω οἱ αὐτοὶ D πατέρες λέγουσιν· ἀκολουθοῦντες τῇ ὀρθῇ καὶ ἀπλανεῖ πίστει, οὐδὲν ἀφαιροῦμεν, οὐδὲν προστιθέαμεν παρὰ τῆς τῶν ἐν Νικαίᾳ· ἀλλ' ὅμως ἐκεῖνοι ἐποιήσαντο ἑτέρους ὅρους περὶ τῶν εἰκόνων. ἀφ' ὧν φαίνεται, ὅτι ὁ σκοπός ἐστι τοῦ νομοθέτου, ἵνα ἡ ἀλήθεια κηρύττηται ἐν πᾶσι, καὶ διδάσκηται, καὶ λέγηται, καὶ μὴ σιωπᾶται. τελευταῖον ἐταμιευσάμην τι, ὅπερ φαίνεταί μοι εἶναι ἡ ὑπόθεσις ἡ τρέχουσα νῦν· καὶ πρὸ ἐκείνου ἐρῶ ἕτερον ἀνήκον πρὸς σαφήνειαν. ἡ ἐν Καλχηδόνι σύνοδος λέγει, ὅτι ἦσάν τινες οἱ καταλέγοντες τοῦ Λέοντος πάπα, λέγοντες, ὅτι ἐποίησε ξένην ἔκθεσιν πίστεως, καὶ ἐξηγήσατο τὴν πίστιν ἄλλως ἢ ἐξῆν κατὰ τοὺς ἐν Νικαίᾳ πατέρας. λέγει δὲ οὕτως· καὶ ἵνα μή τις ἐγκαλῇ τῷ Λέοντι ὡς ξένην τῆς πίστεως ἐξήγησιν E ποιησαμένῳ, ἐπειδὴ οὐκ ἐξῆν τινι παρὰ τοὺς ἐν Νικαίᾳ πατέρας ἐξηγεῖσθαι τὴν πίστιν· ἡ σύνοδος λέγει κατὰ τῶν ἐπανισταμένων τῇ ἀληθείᾳ, ἡ σύνοδος ὑπεραπολογεῖται τοῦ Λέοντος, καὶ φησίν· οὐκ ἐποίησε κατὰ τῆς κωλύσεως τοῦ νόμου ἐκτιθέμενος τὴν πίστιν, καὶ ἀναπτύξας ἐκείνην· ἐπειδὴ ἡνίκα ἀναφύονται πλάναι, διάφοροι θεραπεῖαι ὀφείλουσι προσφέρεσθαι παρὰ τῶν ἁγίων πατέρων, καὶ εἰ ἤρκεσεν ἡ πίστις ἡ ἐκτεθεῖσα παρὰ τῶν πατέρων, ὅμως ἐπειδή εἰσι πολλοὶ ἀνατρέπειν βουλόμενοι τὸν ἀληθῆ νοῦν, προσήκει ἀναπτύξαι καὶ ἐξηγήσασθαι κρεῖττον τὴν αὐτὴν πίστιν. καὶ γὰρ εἰ πάντες ἔστεργον τὴν ὁρισθεῖσαν πίστιν,

οὐκ

ANNO CHRISTI 1438.

οὐκ ἂν ἦν χρεία περὶ ἄλλου μεριμνᾷν παρὰ τὸ ἐν Νικαίᾳ. ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ ἀπὸ τῆς ὀρθῆς γραμμῆς φέρονται πρὸς διεξόδους σκολιὰς, δηλονότι διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀπάτης, ἀνάγκη ἐστὶν ἡμῖν ἀναπτύξαι καὶ σαφηνίσαι τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ πολλὰ ἄλλα τίθησιν, ἅτινα ἀποβλέπουσιν εἰς τοῦτο. νῦν δὲ ἔρχομαι πρὸς ἐκεῖνο, ὅπερ ἠβουλόμην εἰπεῖν τελευταῖον. οἴδατε, ὅτι ὁ Φλαβιανὸς κατεδίκασε τὸν Εὐτυχῆ ἐν τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδῳ. μετὰ ταῦτα συνεκροτήθη ἡ ἐν Ἐφέσῳ σύνοδος, ἥτις καὶ ἀνετράπη· κἀκεῖσε ἦν ὁ Διόσκορος ἔξαρχος καὶ ἡγούμενος ἐκείνης τυραννικῶς· ἦν ἐκεῖσε καὶ ὁ Εὐτυχὴς, καὶ ἤθελεν ἐκδικῆσαι ἑαυτὸν, ὅτι οὐκ ἐπλανήθη, καὶ ἀνέγνω τὴν ἑαυτοῦ πίστιν, ἤτοι τὸ σύμβολον τὸ ἐν Νικαίᾳ ἀπὸ ῥήματος πρὸς ῥῆμα· καὶ μετὰ ταῦτα εἶπεν· αὕτη ἡ πίστις τῶν πατέρων, καὶ ἐν ταύτῃ θέλω ζῆν καὶ ἀποθανεῖν. ἀλλ' ὅτι ἡ πίστις ἡ ἐν Νικαίᾳ ἐστηρίχθη διὰ τῆς συνόδου τῆς ἐν Ἐφέσῳ, καὶ ὅτι ἡ ἐν Ἐφέσῳ ἐκώλυσε φέρειν ἑτέραν πίστιν παρὰ τὴν πρώτην, καὶ μηδὲν προστιθέναι, μηδὲν ἀφαιρεῖν· διὸ ἔλεγεν· ἐγὼ κατέχω τὴν ὀρθὴν πίστιν, καὶ ὁ Φλαβιανὸς οὐ κατέχει τὴν ὀρθὴν πίστιν, ἐπειδὴ ὁ Φλαβιανὸς λέγει τὸν Χριστὸν ἀπὸ δύο φύσεων, καὶ ἐν δυσὶ φύσεσιν· ἐν δὲ τῷ συμβόλῳ τῷ ἐν Νικαίᾳ οὐ λέγεται τὸν Χριστὸν ἔχειν δύο φύσεις, ἢ εἶναι ἐκ δύο φύσεων. ὁ Εὐτυχὴς ἐκώλυε τὴν τοιαύτην εὐσέβειαν καὶ μέχρι προσθήκης ῥηματικῆς· Εὐσέβιος δέ τις Δορυλαίου ἀκούων, εὐθὺς ἐξεβόησεν· ἐψεύσθη, οὐκ ἔστι κανὼν ὁ τοῦτο διορίζων. ὁ Διόσκορος λέγει, πῶς οὐκ ἔστι κανὼν τοιοῦτος; ἡμεῖς ἔχομεν ἐνταῦθα δύο κώδικας, καὶ ἐν πᾶσι λέγεται, μὴ ἐξεῖναι προστεθῆναι τῷ συμβόλῳ τῷ ἐν Νικαίᾳ. ταῦτα ἀνεγνώσθησαν ἐν τῇ Καλχηδόνι συνόδῳ· ἡ σύνοδος οὐκ εἶπε κατὰ τοῦ Εὐσεβίου τοῦ Δορυλαίου, ἀλλ' ἐδοκίμασε καὶ ἔστερξεν ἐκεῖνον. καὶ κατωτέρω ὁ Διόσκορος ἐπάγει ἀπόφασιν κατὰ τοῦ Φλαβιανοῦ, καὶ ἐν τοῖς ῥήμασι τῆς ἀποφάσεως λέγει· ὅτι διὰ τοῦτο ἀλλοτριοῖ ἐκεῖνον τῆς ἐπισκοπῆς, ἐπειδὴ παρέβη τὸν ὅρον τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου, ἐπειδὴ διαλαμβάνεται ἐκεῖσε, ὅστις προσφέρει ἑτέραν πίστιν ἢ ἐπίσκοπος ἢ κληρικὸς, ἢ προστιθεὶς ἢ ἀφαιρῶν, στερείσθω τῆς ἰδίας ἐπισκοπῆς· ἐπειδὴ, καὶ τὰ λοιπά. καὶ διὰ τοῦτο ἐστέρησε τὸν Εὐσέβιον καὶ τὸν Φλαβιανὸν, ὡς παραβάτας τοῦ νόμου τούτου. πάντες οὖν οἱ ἐπίσκοποι ἐκεῖνοι, εἰ καὶ ἠκολούθησαν τῇ ἀποφάσει τοῦ Διοσκόρου, ἠκολούθησαν τῇ μετὰ ταῦτα ἀκυρωθείσῃ· καὶ πάντες ἠρείδοντο ἐν τῇ κωλύσει τῇ γινομένῃ ἐν τῇ συνόδῳ. ὅθεν φασὶν οὕτως· ἑαυτοὺς ἀλλοτρίους εἶναι πάσης ἱερατικῆς ἀξίας ἔδειξαν ὁ Φλαβιανὸς καὶ Εὐσέβιος, οἵτινες ἐπεχείρησαν προστιθέναι ἢ ἀφελεῖν ἀπὸ τῆς ἁγίας πίστεως τῆς ἐκτεθειμένης παρὰ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, ἣν ἔστερξε καὶ ἐκύρωσεν ἡ ἐν τῇ Ἐφεσίων πόλει συγκροτηθεῖσα. διὰ τοῦτο δίκαιόν ἐστι τοὺς προστιθέντας τι ἢ ἀφαιροῦντας ἀλλοτρίους εἶναι, τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ τοὺς κληρικοὺς τοῦ κλήρου. ὅτε δὲ ταῦτα ἀνεγινώσκοντο ἐν τῇ συνόδῳ τῇ ἐν Καλχηδόνι, εἶπον πάντες· ἀνάθεμα τῷ Διοσκόρῳ, ὅτι κακῶς ἔκρινε· ταύτῃ τῇ ὥρᾳ κατακριθείη ὁ Διόσκορος· καὶ οὕτως ἀνέτρεψεν ἡ σύνοδος πάντα τὰ κατὰ τοῦ Φλαβιανοῦ ἐπενεχθέντα, καὶ ἔκρινεν, ὅτι οὐδὲν ἐποίησεν ὁ Φλαβιανὸς κατὰ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, ἢ κατὰ τῆς ἐν Ἐφέσῳ· καὶ ὅτι εἰ καὶ τὰ ῥήματα ταῦτα τὰ λέγοντα, τὸν Χριστὸν δύο φύσεις ἔχειν, ἢ ἐκ δύο φύσεων εἶναι, οὐ κεῖνται ῥητῶς ἐν τῷ συμβόλῳ τῷ ἐν Νικαίᾳ, ὅμως οὐκ εἰσὶ κατὰ τῆς ἀληθείας,

SESSIO XI.

non opus esset aliud solicite exquirere præter Nicænum: at quia multi de recta linea feruntur in anfractus, per viam scilicet falsitatis & erroris, necesse nobis est veritatis viam explicare, planamque facere, *&c.* multa quoque alia ponit, quæ ad hoc faciunt. Nunc ad illud venio, quod ultimo dicere volebam. Nostis Eutychem in Constantinopolitana synodo fuisse a Flaviano damnatum: postea celebratam esse synodum Ephesi, quæ reprobata est, cui Dioscorus tyrannice præfuit, interfuit etiam Eutyches: qui cum suam vellet agere causam, & ostendere se non errasse, recitavit suam fidem, hoc est Nicænum symbolum de verbo ad verbum: postea dixit, Hæc est fides patrum, & in hac volo vivere & mori: sed quia fides Nicæna confirmata est per Ephesinam synodum; ea vero prohibuit aliam proferri fidem præter illam primam, decrevitque ut nihil adderetur, nihil tolleretur; propterea dicebat: Ego rectam fidem teneo, Flavianus autem non tenet rectam fidem, cum asserat Christum ex duabus & in duabus naturis; & in symbolo Nicæno non dicatur Christus habere duas naturas, vel esse ex duabus naturis. Eutyches pietatem hanc tollebat, ne voces quidem addi permittens. Quod audiens Eusebius quidam Dorylæi episcopus exclamavit; Mentitus est; nullus est canon, qui hoc præcipiat. Respondit Dioscorus: Quomodo nullus est canon? apud nos duo sunt codices, & in omnibus legitur, non licere quidquam addi Nicæno symbolo. Acta sunt hæc in synodo Calchedonensi, quæ nihil dixit adversus Eusebium Dorylæi, sed suscepit illum, & amplexa est. Infra etiam Dioscorus sententiam fert contra Flavianum; quam pronuntiando ait, idcirco illum privare episcopatu, quoniam Ephesinæ synodi decretum esset transgressus: in quo sancitur, episcopum vel clericum proferentem aliam fidem, aut addentem, sive detrahentem, episcopatu deponi, quoniam, *&c.* proinde Eusebium & Flavianum, ut hujus legis transgressores abdicavit. Omnes autem illi episcopi, quamquam sententiam Dioscori secuti sunt, reprobatam postea secuti sunt: & omnes interdicto illo innitebantur, quod tulerat synodus. Quare ita loquuntur: Ostenderunt sese ab omni sacerdotali dignitate alienos Flavianus & Eusebius, qui aggressi sunt addere vel demere de sancta fide per Nicænam synodum exposita, & per celebratam Ephesi comprobata. Quapropter justum est addentes vel detrahentes alienos esse episcopos ab episcopatu, & clericos a clero. Cum vero hæc legerentur in synodo Calchedonensi, dixerunt omnes; Anathema Dioscoro, quia male judicavit: hac hora damnetur Dioscorus. Atque ita synodus omnia adversus Flavianum constituta rescidit; censuitque nihil a Flaviano commissum contra Nicænam, aut Ephesinam synodum: & verba illa, quibus dicitur Christus habere duas naturas, vel ex duabus esse naturis; licet expresse non habeantur in Nicæno symbolo, non esse tamen contraria veritati,

Conc. Calche. act. 1.

SESSIO XI. sed de Nicæno symbolo virtute deduci. Quare nec arguendus, nec increpandus est, qui addit, vel explicat; dum veritati fideique catholicæ consona proferat. Et videtur mihi, patres reverendissimi, nullum aptius exemplum posse uspiam reperiri ad propositum hoc ipso, quod de Flaviano prolatum est. Concludo igitur: Verba illa interdicti: Nemini liceat proferre, aut sentire, & reliqua, intelligenda esse de iis, qui fidem contrariam tenent, aut a vera diversam: seu scripturam sacram aut Nicænum symbolum immutant. Hæc pro meo rudi judicio omnem possunt tollere dubitationem: Si non ita est, opto a vobis doceri. Quapropter cum ecclesia Latina dicat, nihil se contra veritatem, aut sacram scripturam, aut Nicænum symbolum, aut aliarum synodorum definitiones addidisse: operæpretium est quæstionem hanc prætermittere, an liceat, nec ne: & accedere ad aliam, verumne sit, Spiritum sanctum ex Filio procedere. Quod si ostendere poteritis ex Filio non procedere: tunc ego aperte dixerim, esse additamentum: & sanctæ Romanæ ecclesiæ non licuisse addere quod est veræ fidei oppositum: sed si falsum hoc esse probare non potueritis: imo vero demonstratum fuerit utile & verum: tunc concedendum erit, licuisse in symbolo explicare: eritque pax utrique parti. Hæc dicere potui, correctioni ea subjiciens beatissimi patris & domini nostri, nec non serenissimi imperatoris, aliorumque reverendissimorum patrum.

NICÆN. Reverendissime mi domine, & omnes quidem ex utraque parte sermones optime pulcerrimeque sunt habiti: præsertim vero quos præclare, & ad propositum accommodatissime tua reverentia protulit: nam & rem ipsam tetigisti, & nihil fere omisisti, quod esset necessarium dicere. Respondebimus tamen ad hæc cum caritate, vestras etiam fortasse defensiones pariter audituri. Arbitramur enim nos, pleraque horum pro nobis facere: sed in præsenti non videtur mihi tempus commodum ad respondendum duabus hisce de causis. Primo, quia surgendi tempus jam est. Secundo, quia sicuti pulcra, ita etiam fuere multa. Volumus ergo ea scripta etiam videre, atque ita satisfacere. Nunc, si videtur, in nomine domini surgamus; postea vero cum acceperimus quæ sunt excepta, dabimus congruens adhibita consideratione responsum.

SESS. XII.

SESSIO XII.

Die decimoquinto Novembris sabbato, celebrata est.

EPHES. NOS, amici patres, non eo convenimus, ut verbis tantum inter nos decertemus; aut alter alterius dicta refellamus: hoc enim jactantiæ potius est, quam viæ ferentis ad veritatem: sed ut communi studio disquirentes singula quæ emergunt, eaque cum omni diligentia, pace, simplicitate, & benevolentia examinantes, ita reliqua quæ sequuntur concludamus; donec ambæ

A ἀλλὰ δυνάμει ἕλκονται ἀπὸ τοῦ συμβόλου τοῦ ἐν Νικαίᾳ. ὅθεν οὐ δεῖ ἐλέγχειν ἢ ἐπιπλήττειν ἢ προσθέντα, ἢ σαφηνίζοντα, μέχρις ἂν σύμφωνα λέγῃ τῇ ἀληθείᾳ καὶ τῇ καθολικῇ πίστει. καὶ φαίνεταί μοι, πατέρες αἰδεσιμώτατοι, ὅτι οὐδέν ἐστιν εὑρεῖν ἐν τῷ κόσμῳ ἕτερον παράδειγμα πρὸς τὴν τοιαύτην ὕλην, ἢ τὸ γεγονὸς περὶ τὸν Φλαβιανόν. συμπεραίνω τοίνυν, ὅτι τὰ ῥήματα τῆς κωλύσεως τῆς, μηδενὶ ἐξεῖναι προφέρειν ἢ φρονεῖν, καὶ τὰ λοιπά· ὀφείλει νοεῖσθαι περὶ τῶν φρονούντων ἐναντίαν πίστιν ἢ ἑτέραν τῆς ἀληθοῦς, ἢ ποιούντων ἐναλλαγὴν τῆς θείας γραφῆς, καὶ τοῦ ἐν Νικαίᾳ συμβόλου. ταῦτα δύνανται λύειν πᾶσαν B ἀπορίαν κατὰ τὴν ἐμὴν ἀμαθῆ κρίσιν· εἰ δὲ οὕτως οὐκ ἔστιν, ἐγὼ ἐπιποθῶ ἐντυπωθῆναι παρ' ὑμῶν. ὅθεν ἐπεὶ λέγει ἡ ἐκκλησία ἡ Λατινικὴ μηδὲν προσθεῖναι κατὰ τῆς ἀληθείας, ἢ τῆς ἱερᾶς γραφῆς, ἢ τοῦ ἐν Νικαίᾳ συμβόλου, ἢ τῶν ἄλλων συνόδων, ἄξιον παραλιπεῖν τὸ ζήτημα τοῦτο τὸ, εἰ ἔξεστιν, ἢ οὔ, καὶ χωρῆσαι πρὸς τὸ ἕτερον τὸ λέγον, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ υἱοῦ, εἰ ἀληθὲς ἢ οὔ. καὶ ἐὰν ὑμεῖς δυνηθῆτε δεῖξαι, ὅτι οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται, τότ' ἂν εἴποιμι ἐγὼ φανερῶς, προσθήκην εἶναι, καὶ ὅτι οὐκ ἐξῆν τῇ ἁγίᾳ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ προσθεῖναί τι ἐναντίον τῆς ἀληθοῦς πίστεως· εἰ δὲ οὐ δυνηθῆτε ἀποδεῖξαι ψευδές, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπο- C δειχθῇ χρήσιμον καὶ ἀληθές, τότε προσήκει ἐνδοῦναι, ὅτι ἐξῆν ἀναπτύξαι ἐν τῷ συμβόλῳ· καὶ ἔσται εἰρήνη ἐν ἑκατέρῳ μέρει. ταῦτα ἠδυνήθην εἰπεῖν ὑπὸ διορθώσει τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς καὶ κυρίου ἡμῶν, καὶ τοῦ γαληνοτάτου βασιλέως, καὶ τῶν ἄλλων αἰδεσιμωτάτων πατέρων.

NIK. Αἰδεσιμώτατε κύριέ μου, καὶ πάντες μὲν οἱ λόγοι οἱ ἀφ' ἑκατέρου μέρους εἰρημένοι, ἦσαν ἄριστα καὶ κάλλιστα εἰρημένοι, μάλιστα δὲ οἱ παρὰ τῆς σῆς αἰδεσιμότητος εἰρημένοι, καὶ πρὸς τὸ προκείμενον μάλιστα. ἥψω γὰρ καὶ αὐτοῦ τοῦ πράγματος, καὶ σχεδὸν οὐδὲν κατέλιπες τῶν ἀναγκαίων ῥηθῆναι· ὅμως μετὰ ἀγάπης ἀπολογησόμεθα πρὸς ταῦτα, D καὶ ἴσως ἀκουσόμεθα ὁμοίως καὶ τὰ παρ' ὑμῶν. ἡμεῖς γὰρ νομίζομεν, ὅτι καὶ τὰ πλείω τούτων εἰσὶν ὑπὲρ ἡμῶν. ὅμως κατὰ τὸ παρὸν οὐκ εἶναι νομίζω καιρὸν ἀποκρίσεως διὰ δύο ταύτας αἰτίας· πρῶτον διὰ τὴν ὥραν, ὅτι καιρός ἐστιν ἀναστῆναι. δεύτερον, ὅτι ὥσπερ ἦσαν καλὰ, οὐδὲν ἧττον ἦσαν καὶ πολλά. θέλομεν οὖν ἰδεῖν αὐτὰ καὶ γεγραμμένα, καὶ οὕτω δοῦναι τὴν ἀπολογίαν. νῦν δὲ εἰ δοκεῖ, ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου ἀναστῶμεν· μετὰ δὲ ταῦτα λαβόντες τὰ γεγραμμένα, καὶ σκεψάμενοι δώσομεν ἱκανὴν τὴν ἀπόκρισιν.

ΣΥΝΕΔΕΥΣΙΣ ιβ'.

E

Νοεμβρίου πέμπτῃ καὶ δεκάτῃ, τῷ σαββάτῳ, ἐγένετο.

ΕΦΕΣ. ΗΜΕΙΣ, ὦ φίλοι πατέρες, οὐκ ἀντιλέγειν ἀλλήλοις ἁπλῶς, οὐδὲ τὰ παρ' ἀλλήλων λεγόμενα ἀνατρέπειν συνεληλύθαμεν· τοῦτο γὰρ φιλοτιμίας ἔχεται μᾶλλον, ἢ τῆς πρὸς ἀλήθειαν φερούσης ὁδοῦ· ἀλλ' ἵνα κοινῇ συζητοῦντες ἕκαστον τῶν ἀνακυπτόντων εἰς μέσον, καὶ μετὰ πάσης ἀκριβείας εἰρηνικῶς τε καὶ ἁπλῶς φιλικῶς αὐτὸ ἐξετάσαντες, οὕτω τὰ ἑξῆς περαίνωμεν, ἄχρις ἂν

ἐπὶ τε

ANNO CHRISTI 1438. SESS. XII.

ἐπὶ τὸ κοινῇ ζητούμενον ἀμφότεροι τέλος καταντήσωμεν, ὅπερ ἐστὶν ἡ τῆς ἀληθείας εὕρεσις. διὰ τοῦτο τὰ μὲν πρότερον εἰρημένα τῷ αἰδεσιμωτάτῳ κυρίῳ τῷ Καρδιναλίῳ, καὶ τῷ μετ' αὐτὸν καθημένῳ αἰδεσίμῳ ἐπισκόπῳ Φορολιβιένσῃ, Θεοῦ διδόντος, καὶ τοῦ καιροῦ συγχωροῦντος, ἐν τοῖς ἑξῆς ἐξετασθήσεται· πρὸς ἕκαστον τούτων ἀπαντῶν, ἡμῶν οὐ μακροῖς τισι καὶ εὐλογοφανέσι καὶ κεκοσμημένοις λόγοις, ἀλλ' ἐκεῖνα λεγόντων, ἅπερ ἂν καὶ διὰ τῆς ὑμετέρας συγκαταθέσεως ὁμολογούμενα φαίνοιτο. νῦν δὲ εἰ δοκεῖ, πρὸς ἃ τελευταῖον εἶπεν ὁ αἰδεσιμώτατος κύριος ὁ καρδινάλιος, χωρήσωμεν πρότερον. καὶ ταῦτα μὲν κεφαλαιωδῶς ἕκαστα ὁποῖά ποτ' ἐστὶν, ἐξετάσωμεν. ταῦτα γὰρ καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ προκείμενον εἴρηται, μηδὲν ἀλλότριον ἔχοντα, καὶ εὐτάκτως ὡς ἔνι μάλα καὶ εὐπρεπῶς διατέθειται· ὅθεν καὶ ταύτην αὐτοῖς τὴν χάριν ἡμεῖς ἀποδώσωμεν, τὸ μηδὲν αὐτῶν καταλιπεῖν ἀνεξέταστον· λέγω δὲ τὰ πρότερον κεφαλαιωδῶς εἰρημένα, καὶ οὐχὶ τὰ ὕστερον κατὰ μέρος ἐπεξειργασμένα· ταῦτα γὰρ ὑπερβαίνει τὴν ἐξέτασιν αὖθις εἰς μῆκος ἄπειρον ἐκτεινόμενα. παρακαλῶ δὲ αὐτὸν, ὁσάκις ἂν ἐρωτηθῆναι συμβαίη, ἢ συμφωνεῖν τοῖς παρ' ἐμοῦ εἰρημένοις, ἢ ἐνίστασθαι. μετ' αὐτοῦ γὰρ τοὺς αὐτοῦ λόγους, ἀλλ' οὐ πρὸς αὐτὸν μόνον ἐξετάσαι προείρημαι, χαίροντα τοῦτον ἰδὼν μᾶλλον τῇ τῆς ἀληθείας εὑρέσει, ἢ τῇ τῶν οἰκείων λόγων συστάσει. ὅθεν κἂν ἐλεγχθῆναι συμβαίη τὸν αὐτοῦ λόγον, ἀγαπήσει με μᾶλλον οἷα σοφός· ὁ γὰρ σοφὸς ἐλεγχόμενος ἀγαπᾷ τὸν ἐλέγχοντα, κατὰ τὸν τοῦ σοφοῦ λόγον. ἐξέστω δὲ καὶ αὐτῷ ἐπανερωτᾷν πᾶν ὅπερ βούλοιτο ἐν τοῖς προσήκουσι τόποις. ἀνέξομαι γὰρ ἐγὼ καὶ διακοπτόμενος, καὶ ἐξεταζόμενος, καὶ λόγον ὑπέχων τῶν παρ' ἐμοῦ εἰρημένων, ἂν ὁ Θεὸς χορηγῇ. ἐλεγχέτω δὲ εἴ τι μὴ ἀληθὲς αὐτῷ δόξειεν ὑπ' ἐμοῦ λέγεσθαι· τοῦτο γινώσκων, ὡς ἅπερ ἀνεξέταστα καταλίπω, κυρωθήσεται πάντως ὡς ἀναντίρρητα, καὶ μηδεμιᾶς ἔτι συζητήσεως προσδεόμενα. αὐτὰ δὲ πάντα τηρηθήσεται πάντως καὶ ἐν τοῖς μετ' ἐμὲ διαδεξομένοις τὸν λόγον. τὸ μὲν οὖν πρῶτον ἐπιχείρημα τῶν παρ' αὐτοῦ εἰρημένων τοιοῦτον ἦν· ἐπὶ τῆς τρίτης οἰκουμενικῆς συνόδου Χαρίσιός τις ἐν τοῖς λιβέλλοις, οὓς κατὰ τῶν τὰ τοῦ Νεστορίου φρονούντων ἐπέδωκε, τῆς ἑαυτοῦ πίστεως ἔκθεσιν ποιησάμενος, ἑτέρως ἔχουσαν παρὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ παραδοθεῖσαν, οὐδὲν ἐπετιμήθη παρὰ τῆς συνόδου. φαίνεται τοίνυν ἐκ τούτου, μὴ τὴν ἑτέραν ἁπλῶς πίστιν, ἀλλὰ τὴν ἐναντίαν κωλύεσθαι. οὕτως ἔχει τὸ σὸν ἐπιχείρημα; ἀπόκριναι.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ἐγὼ ἤκουσα ἄσμενος ἅπερ ἡ αἰδεσιμότης σου εἴρηκε νῦν· καὶ ὅσα ἀνήκει πρὸς τὰ προοίμια, αὐτὸς οὐδὲν ἐρῶ· πρὸς δὲ τὴν ἐρώτησιν, ἣν ἡ αἰδεσιμότης σου εἴρηκε νῦν, ἑπόμενος τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ μακαρίου Πέτρου, ἔσομαι ἕτοιμος ἀποδοῦναι λόγον ἑκάστῳ, καθόσον ἐγχωρεῖ ἡ σμικρότης τῆς ἐμῆς διανοίας. ἀλλ' ἑλοίμην ἂν μᾶλλον τὴν αἰδεσιμότητά σου ποιήσασθαι τὴν ἐρώτησιν πρός τινα τῶν παρόντων διδασκάλων, ἐπειδὴ αὐτοὶ καὶ καλλίους ἂν τὰς ἀποκρίσεις ἐποιήσαντο. ἐπειδὴ δὲ ἐξελέξω ἐμὲ, καὶ πρὸς ἐμὲ πεποίησαι τὴν ἐρώτησιν, ἀποκρινοῦμαι κατὰ τὸ ἐγχωροῦν. ἀλλ' ἐπεὶ ἐνταῦθα συνήλθομεν διὰ τὴν τῆς ἀληθείας εὕρεσιν, ἐγὼ οὐκ αἰσχυνθήσομαι, κἄν τε ὑπὸ σοῦ, κἄν τε ὑπ' ἄλλου διορθωθήσομαι ἔν τινι ἐμῷ σφάλματι.

A partes ad illum, quem pariter inquirimus, finem perveniamus, hoc est, inventionem veritatis. Quapropter ea quæ prius dixit reverendissimus cardinalis, & qui proximus ei sedet, reverendus episcopus Foroliviensis, Deo favente, & tempore permittente jam examinabuntur: ad singula nobis non sermone longo & ornato & probabilitatis habente speciem respondentibus, sed ea dicentibus, quæ vera omnes fateantur, vel vobis ipsis assentientibus. Nunc si placet, ad ea, quæ posterior dixit reverendissimus dominus cardinalis, prius accedamus: eaque summatim singula, qualia sint, expendamus: nam & ad proposi- B tum ipsum spectabant, & nihil alieni continebant, & quoad ejus fieri possit recte atque ordine disposita erant. Quare hanc etiam illis referamus gratiam, ut nihil eorum indiscussum prætereamus: ea dico quæ summatim dicta sunt prius, non quæ sunt postea particulatim enarrata; hæc enim rursus in immensitatem producta discussionem effugiunt. Rogo autem ipsum, ut quotiescumque fuerit a me interrogatus, aut mea dicta recipiat, aut obsistat: neque enim solum ad ipsum, sed cum ipso etiam volo quæ dixit perpendere: cum animadverterim oblectari eum C potius inventione veritatis, quam suorum defensione dictorum: ut si contingat etiam illa revinci, amaturus potius me sit ut sapiens, juxta dictum sapientis: *Argue sapientem, & diliget te.* (Prov. 9.) liceat vero ipsi quoque de me vicissim quærere quidquid voluerit, cum opus erit: nam æquo animo feram sermones meos interrumpi & examinari, meque dictorum meorum reddere Deo juvante rationem. Si quid etiam a me dicetur, quod illi falsum videatur, coarguat: pro certo habens, quidquid a me fuerit absque examine relictum, fore omnino indubitatum, quod non egeat in posterum aliqua discussione: D quod ipsum profecto ab iis etiam servabitur, qui post me sermonem sunt habituri. Itaque primum inter ea quæ protulit, argumentum tale fuit: In tertia œcumenica synodo Charisius quidam oblato adversus Nestorianos libello, factaque suæ fidei expositione, aliter ac Nicæna fides exposita est se habente, non fuit a synodo redargutus: constat igitur ex hoc, non alteram simpliciter fidem, sed contrariam esse vetitam. ita se habet argumentum tuum? responde.

IVL. CARD. Ego libenter audivi quæ nunc tua dixit reverentia: quod ergo attinet ad ex- E ordia, nihil ipse dicam: ad illud vero quod nunc reverentia tua quæsivit, sequendo beati Petri doctrinam, paratus ero ad satisfaciendum unicuique, quantum ingenii mei tenuitas fert: sed vellem tua reverentia aliquem ex præsentibus hisce doctoribus interrogaret: nam ab illis potiores haberet responsiones. At quando me elegisti, & ex me quæsisti, pro viribus respondebo. Et quoniam veritatis inveniendæ gratia huc convenimus, ego non erubescam, sive tu, sive alius errantem me corrigat;

SESS. XII. præferendus est enim honor Dei, qui est ipsa veritas, honori proprio. Respondebo tamen hac conditione, ut si quæsitis tuis ipse non satisfecero, liceat hisce patribus & cuivis respondere: & si non recte dictum a me quidquam fuerit, soli mihi ascribatur, non veritati ipsi, aut aliis patribus. Accipio item quod ultro obtulit, ac pollicita est tua reverentia; ut quoties fueris a me requisitus, patiaris interrogari a nobis, atque ut par est, respondeas. Venio ad ipsam responsionem, & dico; non opus esse, ut ex me tua reverentia nunc quærat: cum sessione proxima omnia plane, clareque dixerim: imo etiam quæ dixi, scripta tradiderim satis bene explicata: sed si placet tuæ reverentiæ, obsequar tuæ voluntati, & respondebo ad interrogata. Tua quoque reverentia respondeat, an dictum sit satis: nam si vis, ut addam quid amplius, dicam.

A μᾶλλον γὰρ ὀφείλομεν προκρίνειν τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν, ὅστις ἐστὶν αὐτὴ ἡ ἀλήθεια, ἢ τὴν ἰδίαν τιμήν. ἀποκριθήσομαι δὲ μετὰ τούτου τοῦ προσδιορισμοῦ, ὅτι ἐὰν μὴ ἱκανὴ ἡ ἀπόκρισις ἡ πρὸς θεραπείαν ὧν παρ' ἐμοῦ ἐρωτᾷς μαθεῖν, ἔστω ἄδεια τοῖς παροῦσι πατράσι καὶ πᾶσιν ἀπολογήσασθαι. θέλω δὲ ἐάν τι ῥηθῇ παρ' ἐμοῦ οὐκ ὀρθῶς, ὅπως ἀναγραφῇ πρὸς ἐμὲ μόνον, καὶ οὐ πρὸς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, ἢ πρὸς τοὺς ἄλλους πατέρας. δέχομαι δὲ καὶ τὴν προσφορὰν ἐκείνην ἢ ὑπόσχεσιν τῆς σῆς αἰδεσιμότητος λεγούσης, ὅτι ὁσάκις ἂν ἐρωτηθήσῃ παρ' ἐμοῦ, ἀνέξῃ τὴν ἡμετέραν ἐρώτησιν, καὶ ἀποκριθήσῃ κατὰ τὸ προσῆκον. ἔρχομαι δὲ πρὸς αὐτὴν τὴν ἀπόκρισιν, καὶ λέγω, ὅτι οὐκ ἦν ἀναγκαῖον τὴν σὴν αἰδεσιμότητα B ἐρωτᾶν με νῦν, ἐπειδὴ ἐν τῇ προλαβούσῃ ὁμιλίᾳ πάντα εἶπον ἀναπεπταμένως καὶ σαφῶς· μᾶλλον δὲ καὶ γεγραμμένα δέδωκα τὰ εἰρημένα, καὶ ἀποχρώντως εἰσὶ πάντα ἐκεῖσε. ὅμως εἰ ἀρέσκει τῇ σῇ αἰδεσιμότητι, χαρίσομαί σοι καὶ τοῦτο, καὶ ἀποκριθήσομαι κατὰ τὴν ἐρώτησίν σου. ἀποκριθήτω γοῦν καὶ ἡ αἰδεσιμότης σου, εἰ ἀρκεῖται τοῖς εἰρημένοις. εἰ δὲ βούλει καὶ πλεῖόν μέ τι εἰπεῖν, ἐρῶ.

EPHES. Nos alia responsione non egemus, sed tantum assensu, quod ita se habeat; nam illa examinabuntur: propterea non opus est prolixa oratione: nos enim ex scriptis quidem talem sensum percipimus, quærimusque utrum bene perceperimus, necne?

ΕΦΕΣ. Ἡμεῖς οὐ δεόμεθα ἑτέρας ἀποκρίσεως, ἀλλὰ συγκαταθέσεως μόνης, εἴπερ καὶ ἔχει οὕτως, ἐπειδὴ ἐξετασθήσονται ἐκεῖνα· διὰ τοῦτο οὐδὲ μακρῶν λόγων χρεία. ἡμεῖς γὰρ ὅσον ἀπὸ τῶν γεγραμμένων τοιαύτην διάνοιαν ἐκλαμβάνομεν· καὶ ἐρωτῶμεν εἰ καλῶς ἐνοήσαμεν, ἢ οὔ;

IMPER. Graves sunt patres reverendissimo cardinali: sed si opus est, alii patres respondeant; sin minus, fiat ut lubet.

C ΒΑΣΙΛ. Οἱ πατέρες βαρύνουσι τὸν αἰδεσιμώτατον καρδινάλιον, ἀλλ' ἐὰν χρήζωσιν, οἱ ἄλλοι πατέρες ἀπολογησάσθωσαν. εἰ δὲ μὴ, πάλιν ὡς ἀρέσκει ἐκείνοις.

EPHES. Petimus, uti paucis ipsi quæsiimus, ita paucis responderi nobis: nam in disputationibus aliter fieri non potest, nisi concisæ fiant responsiones, atque ita progrediantur.

ΕΦΕΣ. Ζητοῦμεν, ὥσπερ εἴπομεν ἐν ὀλίγοις ῥήμασιν, οὕτω δέξασθαι καὶ τὰς ἀποκρίσεις. ἄλλως γὰρ ἐν ταῖς διαλέξεσιν οὐκ ἐγχωρεῖ γίνεσθαι, ἐὰν μὴ συντέμνωνται αἱ ἀποκρίσεις, καὶ οὕτω προβαίνωσιν.

IUL. CARD. Ego nihil aliud quæro, quam ut si vis, omnia quæ dicta sunt, assumas, si placet interrogationes missas facere: ita disseres, & refelles ea tantum inspiciens, quæ scripta sunt. Si tamen lubet, dic omnino quod vis, & respondebo tibi. Summa porro dictorum meorum hæc est. Charisius obtulit synodo fidem suam, quæ sane catholica erat. Postea confictum a Nestorianis symbolum recitatum est. Synodus reprobavit confictum symbolum, non expositionem fidei a Charisio factam. Quod si Charisio non licuisset exponere, profecto synodus abrogasset illam, ac rejecisset. Dixi etiam, expositionem & confessionem fidei Charisii similem plane esse Nicæno symbolo, exceptis duabus aut tribus dictionibus, quæ etiam veræ sunt & piæ. si res aliter se habet, dicat tua reverentia.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ἐγὼ οὐδὲν ἐρωτῶ ἄλλο τι, εἰ μὴ μόνον ἐὰν θέλῃς, ἵνα ἐπαναλάβῃς ἐκεῖνα τὰ εἰρημένα, ἐὰν φαίνηταί σοι μηδὲν ἐρωτᾶν· καὶ ποιοῦ τοὺς λόγους καὶ τὰς ἀνατροπὰς, βλέπων μόνον πρὸς τὰ γεγραμμένα. εἰ δὲ θέλεις, πάλιν εἰπὲ ὃ χρήζεις, καὶ ἀποκρινοῦμαί σοι. ὅμως κεφαλαιωδῶς τὰ εἰρημένα D παρ' ἐμοῦ εἰσὶ ταῦτα. ὁ Χαρίσιος ἔδωκεν ἐν τῇ συνόδῳ τὴν ἑαυτοῦ πίστιν, ἥτις ἦν καὶ καθολική. μετὰ ταῦτα ἀνεγνώσθη τὸ παραπλασθὲν σύμβολον ὑπὸ τῶν Νεστοριανῶν. ἡ σύνοδος ἀπεδοκίμασε τὸ σύμβολον τὸ παραπλασθὲν, οὐ μὴν τὴν ἔκθεσιν τῆς πίστεως τῆς ἑαυτοῦ, ἣν τινα ὁ Χαρίσιος ἐποιήσατο πρὸς τὴν σύνοδον. διὰ τοῦτο εἴπερ οὐκ ἐξῆν τῷ Χαρισίῳ ἐκτίθεσθαι, ἠκύρωσεν ἂν καὶ ἠθέτησεν ἐκείνην ἡ σύνοδος. καὶ ὅτι ἡ ἔκθεσις καὶ ὁμολογία τῆς πίστεως τοῦ Χαρισίου σχεδὸν κατὰ πάντα ἐξομοιοῦται τῷ ἐν Νικαίᾳ συμβόλῳ, πλὴν δύο ἢ τριῶν λέξεων, αἵ εἰσι καὶ ἀληθεῖς καὶ καλαί. εἰ δὲ ἄλλως ἔχει, ἡ αἰδεσιμότης σου εἰπάτω.

EPHES. Convenimus plane: & nam & ego hunc esse dixi sensum tuorum dictorum, si unum excipias; nempe Charisii fidem esse catholicam: erat enim catholica sensu tantum, non autem verbis; cum diversis ab ea quæ Nicææ tradita est, constet vocabulis. sed neque ab illis ut catholica probata est, verum ut congruens & sequens catholicam fidem, illius tamen propria. Ita se res habet, an non?

E ΕΦΕΣ. Συνεφώνησάς μοι κατὰ πάντα· τοιαύτην γὰρ εἶπον τὴν διάνοιαν καὶ ἐγὼ τῶν παρὰ σοῦ εἰρημένων, πλὴν ἑνὸς μόνου, τοῦ εἶναι τοῦ Χαρισίου τὴν πίστιν καθολικήν. καθολικὴ γὰρ ἦν τῇ ἐννοίᾳ μόνον, ἀλλ' οὐ ταῖς λέξεσι· παρηλλαγμένη γάρ ἐστι παρὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ δοθεῖσαν· καὶ οὐδὲ ὡς καθολικὴ παρ' ἐκείνων ἐδέχθη, ἀλλ' ὡς συμβαίνουσα καὶ ἑπομένη τῇ καθολικῇ πίστει, ἰδία δὲ ὅμως ἐκείνου. οὕτως ἔχει, ἢ ἄλλως;

Ἀρέσκει

ANNO CHRISTI 1438.

ΟΤΑ. ΚΑΡΔ. Ἀρέσκει μοι ὅπερ εἶπας, καὶ δέχομαι. δέχομαι δὲ τοῦτο ὅπερ ἐρῶ, ὅτι ἡ ἔκθεσις ἢ ὁμολογία τῆς πίστεως τοῦ Χαρισίου ἦν ἑπομένη τῇ καθολικῇ πίστει κατὰ τὸν νοῦν, οὐ μὴν κατὰ τὰς λέξεις ἢ τὰς συλλαβάς· ἐπειδὴ πολὺ παρήλλακται. καὶ ὅταν ἐγὼ λέγω τὴν καθολικὴν πίστιν, τὴν ἀληθῆ νοῶ. εἰ δὲ ὁμολογεῖς, ὅτι ἡ τοῦ Χαρισίου ἔκθεσις ἢ ὁμολογία συμβαίνει τῇ καθολικῇ πίστει, καὶ ἑπομένη ἐστὶ, τοῦτο ἀρέσκει μοι. μεταξὺ δὲ ἐρωτῶ, πότερον ἡ ὁμολογία ἐκείνη ἐδέχθη παρὰ τῆς συνόδου, ἢ οὔ.

ΕΦΕΣ. Ἐδέχθη ὡς ἰδία, οὐχ ὡς κοινή.

ΟΤΑ. ΚΑΡΔ. Ἐδέξατο ὡς ἀληθῆ ἡ σύνοδος αὐτήν;

ΕΦΕΣ. Ἔχομεν ἱκανῶς τὰ ἠρωτημένα. πρὸς ὅλον τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο καὶ φιλαλήθως καὶ ἁπλῶς ἀποκρινόμενοι λέγομεν· ὅτι ὁ Χαρίσιος ἐκεῖνος οὐχ ἁπλῶς ἐνεκάλει τοῖς Νεστοριανοῖς, ὡς ἑτέραν πίστιν ἐκδεδωκόσιν, ἀλλὰ διὰ τρία ταῦτα. πρῶτον μὲν, ὅτι τὴν ὑπ' ἐκείνων διεστραμμένην πίστιν ὡς κοινὸν μάθημα παρεδίδουν τοῖς ἐξ αἱρέσεων προσερχομένοις τῇ πίστει, ἀντὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ παραδοθείσης. τοῦτο δὲ ἀνάγεχει προδήλως εἰς ἀτιμίαν τῆς ἁγίας συνόδου ἐκείνης, καὶ τῆς ὑπ' αὐτῆς ἐκτεθείσης πίστεως. δεύτερον, ὅτι ψευδῆ καὶ διεστραμμένα δόγματα ἐν ταύτῃ παρέσπειραν καὶ ἀσεβείας πλήρη· διὰ τοῦτο καὶ ἀπιστίαν μᾶλλον ἢ πίστιν ἐκείνην καλεῖ ὁ Χαρίσιος. τρίτον, ὅτι καὶ αὐτὸν τὸν Χαρίσιον μὴ δεχόμενον τὴν τοιαύτην ἔκθεσιν ὡς αἱρετικὸν ἤλαυνον. διὰ ταῦτα τοίνυν ὁ Χαρίσιος ἠναγκάσθη τὴν ἑαυτοῦ πίστιν ἐκθέσθαι, ὡς ἠβούλετο καὶ οἷς ἐβούλετο ῥήμασιν, ἵνα δείξῃ ἑαυτὸν συμφωνοῦντα μὲν τοῖς ἐν Νικαίᾳ πατράσι καὶ τὰ αὐτὰ φρονοῦντα, εἰκότως δὲ παρὰ τῶν αἱρετικῶν ἐλαυνόμενον, ὡς ἀλλότρια τῆς ὀρθῆς πίστεως ἐκείνων φρονούντων. τοῦτο δὲ οὐδέποτε κεκώλυται, τὸ τὴν ἑαυτοῦ πίστιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκτίθεσθαι ὡς βούλεται ἕκαστος, εἰς ἐπίδειξιν μόνον τοῦ ἑαυτοῦ φρονήματος, ἀλλ' οὐχ ὡς καθολικὴν ὁμολογίαν καὶ πίστιν· καὶ πολλῷ μᾶλλον τότε ἐξῆν, ὅτε οὐδὲ ὅρος ἔφθασεν ἐξενεχθῆναι. δῆλον γάρ ἐστι καὶ ἐν ταῖς μετὰ ταῦτα συνόδοις, ὅτι πολλοὶ τῶν ἡγουμένων τῆς ἐκκλησίας ἐξέθεντο τὴν ἑαυτῶν πίστιν κατὰ καιροὺς, ὡς ἐβούλοντο, καὶ οἷς ἐβούλοντο ῥήμασι. καὶ γὰρ ὁ μακάριος Ἀγάθων, καθὼς ἡ ὑμετέρα αἰδεσιμότης εἴρηκε, τὴν ἑαυτοῦ ὁμολογίαν ἐκθέμενος μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπων, ἀπέστειλε πρὸς τὴν ἕκτην σύνοδον τὴν οἰκουμενικήν. καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ μακάριος πατριάρχης Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος ἐν τῇ οἰκείᾳ καταστάσει, τουτέστιν ἐν τῇ εἰς τὴν ἐπισκοπὴν ἀνόδῳ, γράψας τὴν ἔκθεσιν τῆς ἑαυτοῦ πίστεως πρὸς τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως ἀπέστειλεν· ἥτις ἔκθεσις ἀνεγνώσθη καὶ αὐτὴ ἐν τῇ οἰκουμενικῇ ἕκτῃ συνόδῳ. καὶ ὅλως ἕκαστος τῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ πατριαρχῶν πρὸς ἀλλήλοις ἀπέστελλον τὰ συνοδικὰ λεγόμενα γράμματα, οὐδὲν ἄλλο περιέχοντα ἢ τὴν ὀρθὴν πίστιν καὶ τὴν ὁμολογίαν τοῦ φρονήματος, καὶ μέχρι τοῦ νῦν τοῦτο γίνεται ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς ἐκκλησίαις. οἱ γὰρ μετὰ τὸν Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχαι τρεῖς ἕτεροι γράφουσιν ἐν ταῖς οἰκείαις καταστάσεσι πρὸς αὐτὸν τὴν ὁμολογίαν τοῦ ἰδίου φρονήματος. καὶ ὅλως ἐξ ἀρχῆς εἴωθε τοῦ γίνεσθαι, καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐπεκράτησε.

SESS. XII. IVL. CARD. Placet mihi quod dixisti, & admitto: admitto autem hoc quod dicam: expositionem scilicet, sive confessionem fidei Charisii congruere, quod attinet ad sensum, cum fide catholica, non autem juxta voces & syllabas, cum multam habeat varietatem. Ego vero cum dico fidem catholicam, intelligo veram. Quod autem fateris, expositionem sive confessionem Charisii consentire cum fide catholica, atque illam sequi, mihi placet. Interim quæro; utrum illa confessio recepta fuerit a synodo, necne?

EPHES. Recepta est ut propria, non ut communis.

IVL. CARD. Recepit illam synodus ut veram?

EPHES. Satis interrogata percipimus: ad totum hoc argumentum veritatis studio candideque respondentes dicimus; Charisium non accusasse simpliciter Nestorianos, quod alteram fidem edidissent, sed propter hæc tria; primo, quod loco fidei Nicænæ perversam suam traderent fidem, veluti communem institutionem, iis qui accedebant ad fidem ex hæresibus: ex quo manifeste gravis injuria fiebat sanctæ illi synodo, & fidei quam ipsa ediderat. Secundo, quod inseruissent in ea prava & perversa, & plena impietatis dogmata; quapropter illam perfidiam potius quam fidem vocat Charisius. Tertio, quod & ipsum Charisium, qui expositionem illam non admittebat, persequerentur ut hæreticum. Ita propter hæc Charisius suam fidem exponere coactus est, prout voluit, & quibus verbis voluit, ut sese ostenderet cum Nicænis patribus convenire, & non ab re pati insectationes hæreticorum a recta fide aliena sentientium: hoc autem nunquam fuit interdictum, ut suam quis fidem exponat in ecclesia, prout vult ad illud tantum ostendendum, quid sentiat, non ad condendam confessionem & fidem catholicam; quod multo magis tunc licebat, quando nondum erat promulgatum interdictum. Constat enim in posterioribus quoque synodis, multos ecclesiæ præsules variis temporibus suam exposuisse fidem, ut volebant quibusque verbis volebant. Nam beatus Agatho, sicut vestra reverentia dixit, suam suorumque episcoporum fidem expositam misit ad sextam œcumenicam synodum: & ante illum beatus Hierosolymorum patriarcha Sophronius in in sua ordinatione, hoc est promotione ad episcopatum, scriptam suæ fidei expositionem misit ad patriarcham Constantinopolitanum quæ lecta est etiam in sexta synodo œcumenica. In universum quilibet archiepiscopus & patriarcha literas, quæ synodicæ appellantur, inter se dabant, nihil aliud continentes, quam rectæ fidei, suique sensus confessionem; quod in orientalibus ecclesiis hodieque fit usque ad hoc tempus: Nam tres alii patriarchæ post Constantinopolitanum, cum in sedibus collocantur, ad illum suæ fidei confessionem scribunt. In summa, hoc a principio fieri solitum perdurat etiam nunc,

SESS. XII. Proinde mirum non est, si & Charisius ob illam expositionem non fuit a synodo reprehensus: neque enim tradit illam ut catholicam fidem, quæ deberet a posteris servari, & esse in usu; sed tantum, ut dictum est, ad declarandum quid ipse sentiret. Si vero vos aliud quidpiam de illa expositione dicere habetis, avide audiemus. Quærimus igitur: Expositionem hanc tradidistis ut privatam confessionem, an vero ut communem institutionem, quæ debeat apud omnes Christianos locum symboli obtinere? peculiaria namque, ut diximus, nunquam fuere prohibita. Dic, si quid habes ad hæc dicere.

IVL. CARD. Primum tres reddidisti causas, propter quas asseris non fuisse ab illa synodo reprobatam expositionem Charisii, sed Nestorianorum. Prima est, quod Nestoriani traderent illud confictum symbolum loco Nicæni: altera, quod in conficto multa falsa & perversa continerentur dogmata. tertia, quod Charisium insectarentur, utpote aliter sentientem, & abhorrentem ab eorum dogmatibus. Ad primum ergo dicam aliqua, sicut in meo codice lego: Nestoriani composuerant symbolum, quod loco Nicæni tradebant: & videntur, ut ex actis colligo, ideo alterum symbolum illo posthabito tradidisse, quod Nicænum parvipenderent. in actis hæc ipsa verba leguntur: Cum Philadelphiam venissent, quosdam seduxerunt; & posthabito Nicæno tradebant simplicioribus alterum perversarum opinionum symbolum. Quare non fuit ea causa, quæ movit synodum ad improbandum Nestorianorum symbolum; sed illa, propter quam abrogavit confictum symbolum, fuit hæc; quod perversa & nefanda Nestorii dogmata continebat: ratio est; quod si vera continuisset dogmata, synodus illud non reprobasset, sed potius recepisset. Ad secundam rationem, fateor & ipse illud fuisse causæ, cur synodus tale symbolum reprobarit; nempe quod falsa & adulterina dogmata contineret. Ad tertiam respondeo, non videri causam sufficientem aut ejus momenti, ut moverit synodum ad faciendum quod fecit: ratio est; quia non erat curandum synodo, si Charisium Nestoriani insectarentur; sed curavit potius, ne contraria dogmata in symbolo fidei continerentur. Itaque submota prima & tertia causa, media fuit, quæ permovit synodum ad reprobandum symbolum Nestorianorum. Hinc ait tua reverentia, synodum nunquam prohibuisse, ne quis suam expositionem privatim edat, dummodo a recta fide non deflectat. Deinde profers exemplum Agathonis & Sophronii, qui editis privatis suæ fidei expositionibus non fuere a synodo redarguti, seu rejecti. Sed hic lubet quærere, & quæro; an Agatho ille & Sophronius, qui suam exposuere confessionem, interdictum fidei violaverint, necne?

EPHES. Minime, quia nihil communi symbolo addiderunt, sex extra, & privatim expositis suis confessionibus decreto synodi non obstringuntur. dictum est enim,

A διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ἐκθέσεως ἐκείνης τοῦ Χαρισίου θαυμαστὸν οὐδέν, εἰ μὴ ἐπετιμήθη παρὰ τῆς συνόδου. οὐ γὰρ ὡς καθολικὴν πίστιν αὐτὴν ἔδωκεν, οὐδὲ ὡς ὀφείλουσαν τηρεῖσθαι καὶ ἐνεργεῖσθαι παρὰ τῶν μετὰ ταῦτα, ἀλλ᾽ ὡς ἐπίδειξιν μόνον τοῦ ἰδίου φρονήματος καθάπερ εἴρηται. εἰ δὲ ὑμεῖς ἄλλο τι ἔχετε λέγειν περὶ τῆς ἐκθέσεως ἐκείνης, ἀκουσόμεθα τοῦτο προθύμως. ἐρωτῶ μὲν οὖν, ὡς ἰδίαν ὁμολογίαν ἐπεδώκατε ταύτην τὴν ἔκθεσιν, ἢ ὡς κοινὸν μάθημα, καὶ παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς ὀφεῖλον ἐπικρατεῖσθαι ὡς σύμβολον; τὰ γὰρ ἴδια οὐδέποτε κεκώλυται ὡς εἴπομεν. εἴ τι πρὸς ταῦτα ἔχεις εἰπεῖν, εἰπέ.

B ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Πρῶτον τριττὰς ἀπέδωκας αἰτίας, δι᾽ ἃς αἰτίας λέγεις, ὅτι ἡ σύνοδος ἐκείνη οὐκ ἠθέτησε τὴν ἔκθεσιν τοῦ Χαρισίου, ἀλλὰ τὴν τῶν Νεστοριανῶν. ἡ πρώτη οὖν, ὅτι οἱ Νεστοριανοὶ παρεδίδουν τὸ σύμβολον ἐκεῖνο τὸ παραπλασθὲν ἀντὶ τοῦ συμβόλου τοῦ ἐν Νικαίᾳ. ἡ δευτέρα, ὅτι ἐν τῷ παραπλασθέντι περιείχοντο πολλὰ ψευδῆ καὶ διεστραμμένα δόγματα. ἡ δὲ τρίτη, ὅτι ἤλαυνον καὶ ἐδίωκον τὸν Χαρίσιον ὡς ἀλλότρια φρονοῦντα, καὶ μὴ τὰ ἐκείνων δόγματα, εἰς μὲν οὖν τὸ πρῶτον ἐρῶ τινα, καθὼς εὑρίσκω ἐν τῇ ἐμῇ βίβλῳ· ὅτι οἱ Νεστοριανοὶ συνέθεντο σύμβολον, καὶ ἐδίδουν ἀντὶ τοῦ ἐν Νικαίᾳ συμβόλου. καὶ ὡς εὑρίσκω ἐν τοῖς πρακτικοῖς, C φαίνεται ὅτι κατεφρόνουν τοῦ ἐν Νικαίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο καταφρονοῦντες παρεδίδουν ἕτερον σύμβολον. οὕτω κεῖται ῥητῶς, ὅτι ἐλθόντες ἐν τῇ Φιλαδελφείᾳ τινὰς ἠπάτησαν, καὶ παροραθέντος τοῦ ἐν Νικαίᾳ, παρεδίδουν ἕτερον σύμβολον κακοδοξίας τοῖς ἁπλουστέροις. ὅθεν οὐκ ἦν ἡ τοιαύτη αἰτία, ἥτις παρεκίνησε τὴν σύνοδον ἀθετῆσαι τὸ σύμβολον τῶν Νεστοριανῶν, ἀλλ᾽ ἡ αἰτία ἦν αὕτη, δι᾽ ἣν ἠκύρωσε τὸ παραπλασθὲν σύμβολον, ὅτι περιεῖχε διεστραμμένα καὶ μυσαρὰ δόγματα τοῦ Νεστορίου. ὁ δὲ λόγος, ὅτι εἰ περιεῖχεν ἐκεῖνο τἀληθῆ δόγματα, οὐκ ἂν ἠθετήθη παρὰ τῆς συνόδου, ἀλλὰ μᾶλλον ἐδέξατο ἂν ἡ D σύνοδος ἐκεῖνο· πρὸς δὲ τὴν δευτέραν αἰτίαν, ὁμολογῶ σοι κἀγώ, ὅτι ἡ αἰτία ἐκείνη ἦν, ἥτις παρεκίνησε τὴν σύνοδον ἀθετῆσαι τὸ τοιοῦτον, ὅτι περιεῖχε τὰ ψευδῆ καὶ νόθα δόγματα. πρὸς δὲ τὴν τρίτην αἰτίαν, οὐ φαίνεται ἀρκοῦσα, οὐδ᾽ ἦν τοιαύτη, ὥστε παρακινῆσαι τὴν σύνοδον ποιῆσαι, ὃ ἐποίησεν· ὁ δὲ λόγος, καὶ γὰρ ἡ σύνοδος οὐκ εἶχε φροντίσαι, εἰ ὁ Χαρίσιος ἠλαύνετο παρὰ τῶν Νεστοριανῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐφρόντισεν, εἰ ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως ἐναντία περιείχετο δόγματα. ὅθεν ἐξαιρουμένης τῆς πρώτης καὶ τῆς τρίτης αἰτίας, ἡ μέση ἦν αἰτία ἡ παρακινήσασα τὴν σύνοδον εἰς τὸ ἀθετῆσαι τὸ τῶν Νεστοριανῶν σύμ-E βολον. ἐντεῦθεν εἶπεν ἡ αἰδεσιμότης σου, ὅτι οὐδέποτε κεκώλυκεν ἡ σύνοδος πρόσωπον ἰδίᾳ ἐκτιθέμενον τὴν ἑαυτοῦ ἔκθεσιν, ἕως ἂν μὴ ἐκπίπτῃ τῆς ὀρθῆς πίστεως. μετὰ ταῦτα προκομίζεις παράδειγμα τοῦ Ἀγάθωνος καὶ τοῦ Σωφρονίου, οἵτινες ἰδίως ἐκθέμενοι τὴν ἑαυτῶν πίστιν οὐκ ἠλέγχθησαν ἢ ἠθετήθησαν παρὰ τῆς συνόδου. ἀλλ᾽ ἐνταῦθα γενομένῳ ἔπεισί μοι ἐρωτῆσαι, καὶ δὴ ἐρωτῶ· πότερον ὁ Ἀγάθων ἐκεῖνος καὶ ὁ Σωφρόνιος οἱ ἐκθέμενοι τὴν ἑαυτῶν ὁμολογίαν ἰδίᾳ, παρέβησαν τὴν κώλυσιν τῆς πίστεως, ἢ οὔ;

ΕΦΕΣ. Οὐδαμῶς, οὐ γὰρ προσέθηκαν ἐν τῷ κοινῷ συμβόλῳ, ἀλλ᾽ ἔξω, καὶ ἰδίᾳ ἐκθέμενοι τὰς ἑαυτῶν ὁμολογίας οὐχ ὑπάγονται τῷ τῆς συνόδου ὅρῳ. εἴρηται γάρ,

ὅτι

ANNO CHRISTI 1438. | SESS. XII.

ὅτι τὸ ἰδίᾳ τὴν ἑαυτοῦ πίστιν ἐκτίθεσθαι οὐ κεκώλυται, τὸ δὲ ἀντὶ τοῦ συμβόλου ταύτην παραδιδόναι, ἢ ἐν τῷ συμβόλῳ τι παρεμβάλλειν, τοῦτο κεκώλυται.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ἀρέσκει μοι, ὅτι ἡ αἰδεσιμότης σου λέγει· ὅτι οὔτε ὁ Ἀγάθων, οὔτε ὁ Σωφρόνιος, οὔτε ὁ Χαρίσιος παρέβησαν τὴν κώλυσιν ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς ἑαυτῶν πίστεως. πρὸς δὲ τὴν ἐρώτησιν ἀπολογοῦμαι, ὅτι ὁ Χαρίσιος παρεδίδου τὴν ἔκθεσιν καὶ ὁμολογίαν τῆς ἑαυτοῦ πίστεως, ὡς ἀληθῆ καὶ συμφωνοῦσαν τῇ καθολικῇ πίστει· παρεδίδου μέν τοι τὴν ἔκθεσιν τῆς πίστεως, οἱονεὶ νομοθετῶν ἐκεῖνος τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ διδοὺς σύμβολον, ὡς ἂν ἐκείνῳ πάντες χρῶνται. οὐ γὰρ ἐκείνου ἴδιον τὸ διδάσκειν τοὺς λαοὺς, καὶ παραδιδόναι τύπον τῆς κοινῆς πίστεως· ἀλλὰ μόνον ἐκτιθέναι τῆς ἑαυτοῦ πίστεως γνώρισμα. ὅθεν ἀρκεῖ μοι, ὅτι οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖνος κατὰ τῆς κωλύσεως. ἐντεῦθεν ἢ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, ἢ ὁ διδάσκων τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἔχων ἄδειαν διδάσκειν τοὺς λαοὺς, ἔχει καὶ ταύτην πάντως τὴν ἐξουσίαν τοῦ προστιθέναι ἐν τῷ συμβόλῳ ἡνίκα δεήσει. ἀρκεῖ τοῦτο, ὅτι ἀπὸ τῆς κοινῆς ἐκκλησίας οὐ κεκώλυται.

ΕΦΕΣ. Τοῦτο ἔχομεν ἀπὸ σοῦ, ὅτι ὁ Χαρίσιος οὐκ ἐπετιμήθη, μηδὲν ἔχων ἐπιτιμήσεως ἄξιον. οὐκ ἄρα φαίνεται, ἀπὸ τοῦ μὴ κωλυθῆναι ἐκεῖνον, ὅτι οἱ πατέρες οἱ ἐν Ἐφέσῳ ἐδίδουν ἄδειαν τοῖς μεταποιεῖν βουλομένοις τὸ σύμβολον· καὶ οὕτως ἀνῄρηται τὸ πρῶτον τῶν σῶν ἐπιχειρημάτων. εἰ δὲ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία ἔχει τοιαύτην ἄδειαν, τουτέστι μεταποιεῖν τὸ κοινὸν σύμβολον· ἐν ἑτέραις διαλέξεσι, Θεοῦ διδόντος, καὶ τοῦ καιροῦ συγχωροῦντος ἐξετάσομεν. ἐκεῖνό γε μὴν ἐρωτῶ, ἄρα ὁ μὲν Χαρίσιος οὐκ εἶχεν ἄδειαν ποιεῖν, ἐκεῖνοι δὲ οἱ τὰ Νεστορίου φρονοῦντες εἶχον ἄδειαν ποιεῖν τοῦτο, εἴπερ ὀρθῶς ἐφρόνουν. ἔφθασας γὰρ εἰπεῖν περὶ τούτου πρότερον· σαφήνισον οὖν ὅπερ εἴρηκας. ἐξῆν τοῖς Νεστοριανοῖς, εἴπερ ὀρθῶς ἐφρόνουν, παραλιπεῖν μὲν τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον, διδόναι δὲ τὸ ἑαυτῶν ἐν τῷ βαπτίσματι; νῦν γὰρ λέγεις, τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν δύνασθαι τοῦτο ποιεῖν· ἄρα δὲ καὶ ἐκεῖνοι εἶχον τοιαύτην ἄδειαν, ἢ οὔ;

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Δύο τινὰς ἐρωτήσεις ἐποιήσω, καὶ ἡ μὲν προτέρα οὐ δεῖ παραλειφθῆναι. πρῶτον εἶπες, ὅτι ὁ ὅρος τῆς κωλύσεως οὐ βούλεται ἔχειν τινὰ ἄδειαν μεταποιεῖν, ἢ μετατιθέναι ἕτερον σύμβολον. ἐντεῦθεν δοκεῖ τοῦτο, ὡς καὶ ἡ σὴ αἰδεσιμότης ὡμολόγησεν, ὅτι ἡ σύνοδος οὐ κωλύει ἐκτιθέναι ἕκαστον τὴν ἑαυτοῦ ὁμολογίαν ὡς βούλεται.

ΕΦΕΣ. Ἕως ἂν μὴ ἐκπίπτῃ τῆς ὀρθῆς ὁμολογίας, καὶ ἕως ἂν μὴ ἐνοχλῇ τὸ κοινὸν σύμβολον.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Κατὰ τὸ παρὸν ἀρκείτω, ὅτι ἡ σύνοδος ἡ ἐν Ἐφέσῳ οὐ κωλύει ἕκαστον ἐκτιθέναι τὴν τῆς ἑαυτοῦ πίστεως ἔκθεσιν ὡς βούλεται. καὶ ἵνα μὴ χωρῶμεν περαιτέρω, βούλομαι ἀντεισάξαι ἀπολογίαν τινὰ, ἢ ἀντίφασιν τὴν ἀντικειμένην ἐν τῷ βιβλίῳ καὶ ἐν τῷ γράμματι. τὸ κείμενόν φησιν οὕτω· μηδενὶ ἐξεῖναι προφέρειν, καὶ τὰ λοιπά. σὺ δὲ νοεῖς, ἄλλοις ῥήμασι συντιθέναι, τὴν αὐτὴν μέντοι οὖσαν· τούτου δοθέντος, σκοπείτω ἡ σὴ αἰδεσιμότης ποῖ φερόμεθα. καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ τῷ ὅρῳ κωλύονται πάντες, ὅμως καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ αὐτοῦ ποιεῖται μνείαν, μὴ ἐξέστω μήτε κληρικῷ, μήτε λαϊκῷ, καὶ τὰ ἑξῆς,

A non fuisse cuiquam prohibitum privatim exponere suam fidem; sed eam pro symbolo tradere, aut symbolo quidpiam interserere, hoc prohibitum est.

IVL. CARD. Placet mihi quod ait tua reverentia; neque Agathonem, neque Sophronium, neque Charisium discessisse ab interdicto per suæ fidei expositionem. Ad illud autem quod quæsivisti respondeo; Charisium tradidisse expositionem & confessionem suæ fidei, ut veram & fidei catholicæ consonam; non ut expositionem fidei; quasi legem ipsi daret ecclesiæ; traderetque symbolum, quo uterentur omnes: neque enim ipsius erat docere populos, & B communis fidei formam præscribere, sed suæ tantum fidei specimen dare. Itaque satis mihi est, nihil esse ab illo commissum contra interdictum. Quapropter aut catholicæ ecclesiæ, aut ei qui catholicam docet ecclesiam, instruendique populos habet potestatem, hæc etiam erit plane facultas, ut addat symbolo, cum fuerit opus. Sufficit hoc, universali ecclesiæ non esse interdictum.

EPHES. Habemus hoc abs te, Charisium non fuisse redargutum, cum nihil reprehensione dignum commisisset: non ergo sequitur patres Ephesinæ synodi concessisse C licentiam volentibus immutare symbolum, quod illi non fuerit interdictum. Atque ita primum tuum argumentum dilutum est. At vero talem facultatem habeat catholica ecclesia, immutandi scilicet commune symbolum, in aliis disputationibus Deo favente, & tempore permittente, examinabimus. sed illud quæro; an Charisio quidem non licuerit hoc facere; illis vero Nestorianis, si recte crederent, hoc licuisset. Dixisti enim prius de hoc: declara igitur quod dixisti. Licebatne Nestorianis, si rectam fidem tenerent, Nicænum quidem symbolum postponere, D suum vero tradere in baptismo? Nunc enim dicis, universalem ecclesiam posse hoc facere: num ergo talem & illi facultatem habebant, an non?

IVL. CARD. Duas proposuisti quæstiones, quarum prior prætermittenda non est. Primum dixisti; Decretum interdicti velle; cuivis esse vetitam immutationem, aut subrogationem alterius symboli. Hinc illud sequi videtur, quod & tua concessit reverentia; non prohibere synodum, quin suam quisque confessionem exponat, prout voluerit.

EPHES. Dum nihil a recta confessione decedat; E dumque commune symbolum non infestet.

IVL. CARD. Sufficiat in præsens, Ephesinam synodum nequaquam interdixisse, ne quivis suam fidem exponat, uti voluerit. Antequam vero progrediamur ulterius, volo quamdam apologiam objicere, sive contradictionem, quæ in libro & in ipsa litera reperitur. textus sic habeat; Nemini liceat proferre, *&c.* quæ tu verba si ita intelligis, ut sit sensus, Nemini liceat aliis verbis eamdem fidem exponere: Hoc posito, animadvertat tua reverentia quo feramur: nam in ipso decreto interdicitur omnibus, & ad finem fit mentio, aut ne clerico, aut laico liceat, &c.

Quare

Sess. XII.

Quare si verba hæc aliam fidem interdicunt juxta illum sensum, quem iis tradit tua reverentia, sequitur plane contradictio. Concedis enim, licere cuivis suæ fidei confessionem exponere quibuscumque voluerit verbis: deinde infers decretum, de episcopis & clericis disserens, quod ad laicos etiam extenditur. Quocirca ex iis quæ dicis, hæc inter se pugnant. Quod autem ad verum attinet sensum, ego satis declaravi in scriptis: nam verba decreti; Nemini liceat alteram fidem: intelligenda sunt de fide, qua debeant uti posteri: illud vero, Alteram, accipiendum est, quasi diceret, contrariam. Rursus in textu non legitur, Nemini liceat addere, aut proferre, sive publice, sive conjunctim, sive separatim; sed simpliciter, Nemini liceat, *&c.* Quod vero hæc verba non nisi de fide contraria intelligantur, liquido constat ex actis ejusdem synodi. Cum enim episcopi convenissent, dictum est: Recitetur symbolum; deinde proferantur sermones de recitato symbolo; Et qui symbolo consonant, recipiantur & approbentur: qui vero dissentiunt a veritate, rejiciantur. Infert igitur synodus decretum procul dubio prædictis respondens, ut recipiantur quæ conveniunt, contraria vero tollantur. Ex quibus patet, alteram fidem dici, non quæ vera est, sed quæ contraria & contradicens. Multis aliis verbis hoc idem probare possem; sed quia scripturam vobis tradidi, in qua latius hac de re disserui, demonstravique necessario ex textu, fidem quæ contraria est vocari alteram; ne pervertam ordinem, his omissis respondebo nunc ad illa duo, quæ quæsisti. sed priusquam responsionem aggrediar, illud prætermittendum non est; hæc sine dubio dicta & facta esse in synodo nondum posito interdicti decreto. Ad hoc ergo dico, me paratum esse ex actis tertiæ & septimæ synodi demonstrare, hoc interdictum fuisse positum etiam ante tertiam synodum. Et si placet, jam de hoc disputabo: sed ne videar evitare responsionem ad tua quæsita, his quoque satisfaciam. Quæsisti primum, an esset reprehendendus Charisius assumendo sibi licentiam, cum non haberet facultatem condendi alterum symbolum. Etenim visus es meam destruxisse rationem, eo quod Nestoriani accusati propterea sint, quod alterum confecerint symbolum: & dixisti aperte, si pium extitisset, futurum fuisse ut nunquam arguerentur a synodo. Hoc idem rursus respondeo; confictum a Nestorianis symbolum, si pium esset, mansurum illud etiam fuisse, sicut Charisii, Agathonis, & Sophronii symbolum: Illud enim reprobatur, quia perversa & adulterina continet dogmata. Ad secundum; quod si verum esset, reprobatum non fuisset; asseris Nestorianos facultatem non habuisse.

Symbolum illud dissimile erat Charisii, Agathonis, & Sophronii symbolo: nam illud ut communis institutio tradebatur iis, qui ex hæresibus convertebantur, loco Nicæni symboli; hæc vero non item:

A ὥστε εἰ τὰ ῥήματα ταῦτα ἔχουσιν ἑτέραν πίστιν, ἣν αὐτοῖς ἡ αἰδεσιμότης σου δίδωσιν, ἕπεται, ἐναντίον καὶ ἀντιφάσκον. δίδως γὰρ τοῦτο, ὅτι ἔξεστιν ἑκάστῳ ἐκτιθέναι τῆς ἑαυτοῦ πίστεως ὁμολογίαν, ὁποίοις ῥήμασι βούλεται· εἶτα ἐπάγεις τὸν ὅρον λέγων περὶ ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν, ὅστις ὅρος ἐκτείνεται μέχρι καὶ λαϊκῶν· καὶ ἀφ' ὧν λέγεις περὶ ταῦτα, ἐναντιοῦται ταῦτα ἀλλήλοις. ὅσον δὲ ἀνήκει πρὸς τὸν ἀληθῆ νοῦν, ἐγὼ ἔδωκα ἀποχρώντως γεγραμμένα. καὶ γὰρ τὸ κείμενον τοῦ ὅρου λέγει, μηδενὶ ἐξεῖναι ἑτέραν πίστιν, ὡσανεὶ πίστιν ἥ τινι ὀφείλουσι χρῆσθαι οἱ μετὰ ταῦτα· τὸ δὲ, ἑτέραν πίστιν, νοεῖται τὸ, οἱονεὶ ἐναντίαν. αὖθις οὐ λέγει τὸ κείμενον, μηδενὶ ἐξεῖναι προσθεῖναι ἢ προφέρειν, ἢ δημοσίᾳ, ἢ κοινῇ * διηρημένως, ἀλλ' ἁπλῶς μηδενὶ B ἐξεῖναι, καὶ τὰ λοιπά. ὅτι δὲ ῥήματα ταῦτα οὐ νοοῦνται οὕτως, εἰ μὴ περὶ ἐναντίας, φαίνεται προδήλως ἀφ' ὧν ἐπράχθησαν ἐν τῇ τῆς αὐτῆς συνόδου ἐκθέσει. καὶ γὰρ συνελθόντων τῶν ἐπισκόπων, ἐῤῥέθη· ἀναγνωσθήτω τὸ σύμβολον, καὶ ἐπενεχθήτωσαν οἱ λόγοι περὶ τοῦ συμβόλου τοῦ ἀναγνωσθέντος· καὶ ὅσοι τῶν λόγων τῶν ἐπενεχθησομένων εὑρεθῶσι σύμφωνοι, δεχθήτωσαν καὶ δοκιμασθήτωσαν· ὅσοι δὲ μὴ σύμφωνοι τῆς ἀληθείας, ἀποδοκιμασθήτωσαν. ὅθεν ἡ αὐτὴ σύνοδος πάντως ἐπάγει τὸν ὅρον τοῦτον σύμφωνον τοῖς προειρημένοις, ὅσα μὲν εἰσὶ σύμφωνα δεχθῶσιν, ὅσα ἐναντία ἀρθῶσιν. ὅθεν ἀπὸ τούτων φαίνεται, C ἑτέραν πίστιν λέγειν, μὴ τὴν ἀληθῆ, ἀλλὰ τὴν ἐναντίαν καὶ ἀντιφάσκουσαν. δυναίμην ἂν καὶ ἄλλοις πολλοῖς ῥήμασι παραστῆσαι τοῦτο, ὅμως ἐπειδὴ γεγραμμένως ἐξέδωκα πρὸς ὑμᾶς διὰ πλειόνων λόγων, ἵνα μὴ ἀνατρέπω τὴν τάξιν, καὶ ἀπέδειξα ἀπὸ τῶν γραμμάτων ἀναγκαίως, ὅτι τὸ, ἑτέραν, φησὶν ἐναντίαν, τούτων παραλειφθέντων νῦν ἀποκρινοῦμαι πρὸς τὰς δύο σου ἐρωτήσεις. πρὸ τοῦ οὖν ἐλθεῖν με εἰς τὴν ἀπολογίαν, δέον ἐστὶ ποιήσασθαι μνείαν περί τινος λόγου, δηλονότι, ὅτι ταῦτα πάντως ἐλέγοντο καὶ ἐπράττοντο ἐν τῇ συνόδῳ, οὔπω τεθέντος τοῦ τῆς κωD λύσεως ὅρου. πρὸς τοῦτο οὖν λέγω, ὅτι ἕτοιμός εἰμι ἀποδεῖξαι καὶ διὰ τῶν πρακτικῶν τῆς τρίτης συνόδου καὶ τῆς ἑβδόμης, ὅτι ἡ κώλυσις αὕτη καὶ πρὸ τῆς τρίτης ἦν. καὶ εἴπερ ἀρέσκει ἐρῶ τὰ τοιαῦτα νῦν. ἵνα δὲ μὴ δόξω τὴν ἀπόκρισιν φεύγειν τῆς σῆς ἐρωτήσεως, ἀπολογήσομαι καὶ πρὸς αὐτά. ἠρώτησας πρῶτον, ὅτι * ὁ Χαρίσιος διὰ τοῦτο ἀνεκλητεύθη, καὶ ἔλαβεν ἄδειαν, ὅτι οὐκ εἶχεν ἄδειαν ποιῆσαι ἕτερον σύμβολον. ἔδοξας γὰρ ἀνελεῖν τὸν λόγον τὸν ἐμὸν, ὅτι οἱ Νεστοριανοὶ διὰ τοῦτο ἐνεκλήθησαν, ὅτι ἐποίησαν ἕτερον σύμβολον. καὶ εἶπας καθαρῶς, ὅτι εἰ ἦν ὀρθὸν, οὐκ ἂν ἐπετιμήθησαν παρὰ τῆς συνόδου. τοῦτο αὐτὸ καὶ πάλιν ἀπολο- E γοῦμαι, ὅτι εἴπερ τὸ παραπλασθὲν σύμβολον ὑπὸ τῶν Νεστοριανῶν ἦν ὀρθὸν, ἔμεινεν ἂν καὶ τοῦτο ὥσπερ τοῦ Χαρισίου, καὶ τοῦ Ἀγάθωνος, καὶ τοῦ Σωφρονίου. καὶ γὰρ ἀθετεῖται ἐκεῖνο, ἐπειδὴ περιέχει ἐν ἑαυτῷ διεστραμμένα καὶ νόθα δόγματα. πρὸς τὸ δεύτερον, ὅτι εἴπερ εὑρέθη ἀληθὲς, οὐκ ἂν ἠθετήθη, λέγεις ὅτι οὐκ εἶχον ἄδειαν οἱ Νεστοριανοί.

Ἐκεῖνο τὸ σύμβολον ἀνομοίως εἶχε τῷ τοῦ Χαρισίου, καὶ τοῦ Ἀγάθωνος, καὶ τοῦ Σωφρονίου· διότι ἐκεῖνο ὡς κοινὸν μάθημα ἐξεδίδοτο τοῖς ἐπιστρέφουσιν ἐξ αἱρέσεων ἀντὶ τοῦ ἐν Νικαίᾳ συμβόλου, ταῦτα δὲ οὐχ οὕτως·

οὐ γὰρ

Anno Christi 1438.

ἴσ. ἢ διηρημένως,

* ἴσ. εἴπερ ὁ Χαρίσιος

ANNO CHRISTI 1438. | SESS. XII.

οὐ γὰρ ὡς κοινὰ σύμβολα οὔτε τῇ ἐκκλησίᾳ παρεδόθησαν, οὔτε δι' αὐτῶν βαπτίζεσθαί τινας ὡρίσθη. ὥστε οὐχ ὑπάγεται ταῦτα κἀκεῖνο τῷ αὐτῷ λόγῳ, εἴπερ τὸ αὐτὸ σύμβολον ὀρθόδοξον ἦν· ἀλλ' ἐκεῖνο εἰκότως ἀνετράπη καὶ ἐκωλύθη, εἰ καὶ ὀρθόδοξον ἦν. ταῦτα δὲ εἰκότως οὐκ ἐκωλύθησαν, ἐπειδὴ οὐχ ὡς κοινὰ παρεδόθησαν, ἀλλ' ὡς ἴδιαι καὶ μερικαὶ ἐκθέσεις. ὥστε ἐξ ὧν λέγεις, δοκεῖς ἐκείνοις μόνοις διδόναι τὴν ἄδειαν μεταποιεῖν τὸ σύμβολον, εἴπερ ὀρθόδοξοι ἦσαν· ὁ γὰρ Χαρίσιος καὶ οἱ λοιποὶ τοῦ συμβόλου οὐχ ἥψαντο.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ἐκ τοῦ ἐναντίου, ὁ Χαρίσιος ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς ἑαυτοῦ πίστεως ἥψατο καὶ τοῦ ἐν Νικαίᾳ καὶ Κωνσταντινουπόλει συμβόλου. λέγει γάρ· καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὸ ὁμοούσιον πατρὶ καὶ υἱῷ, ἅπερ οὐ κεῖται οὔτε ἐν τῷ ἐν Νικαίᾳ συμβόλῳ, οὔτε ἐν τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει. ἐπειδὴ δὲ εἶπας ἐν τοῖς προοιμίοις, ὅτι ὅσα ἂν εἴποις, καὶ παρ' ἡμῶν οὐδὲν ἀποκριθήσεται, ἔσται ἡμῖν ὡς ὁμολογούμενα, διὰ τοῦτο μὴ λέγε πλῆθος ἐπιχειρημάτων; ἀλλ' ἓν ἕκαστον, καὶ πρὸς τοῦτο ἕξεις καὶ τὰς ἀποκρίσεις. λέγω δὲ, ὅτι οὐδεμία ἀνομοιότης ἦν μεταξὺ τοῦ τῶν Νεστοριανῶν συμβόλου καὶ τοῦ Χαρισίου, καὶ τοῦ Σωφρονίου, καὶ τοῦ Ταρασίου, εἴπερ ἐκεῖνο τὸ τῶν Νεστοριανῶν περιεῖχεν ἐν ἑαυτῷ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. ἡ δὲ αἰδεσιμότης σου οὐκ ὀφείλει λαμβάνειν ἑτέραν διάνοιαν τοῦ νόμου παρὰ τὴν ἐν αὐτῷ κειμένην. διὰ ἡ σύνοδος δι' αὐτὸ, λέγω, καὶ ὁ ὅρος διὰ τοῦτο ἀθετεῖ καὶ ἀποδοκιμάζει τὸ τῶν Νεστοριανῶν σύμβολον, διότι εἶχεν ἐν ἑαυτῷ πολλὰ καὶ διεστραμμένα δόγματα. ὥστε ἡ αἰδεσιμότης σου προσέχειν ὀφείλει τῷ τοιούτῳ. τὸ γὰρ παραδίδοσθαι σύμβολον ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ἀπὸ μερικοῦ προσώπου, ὥστε χρῆσθαι τὴν καθόλου ἐκκλησίαν ἐκείνῳ, τοῦτο κεκώλυται. ἀλλ' ἀπὸ τούτου κωλύεται, ἑτέραν πίστιν, ἢ ὁμολογίαν, δηλονότι ἐναντίαν προφέρειν ἢ συντιθέναι. πότερον δὲ ἔχοι ἄν τις παραδοῦναι σύμβολον τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, ὥστε πάντας ἐκείνῳ χρῆσθαι, τοῦτο ἀπὸ ὅρου οὐ κεκώλυται, ἀλλὰ, κεκώλυται ἀφ' ἑτέρας κωλύσεως. κωλύεται δὲ τοῦτο διά τινος ἄλλου λόγου, ἐπειδὴ οὐκ ἐνέχεται ποιεῖν, ἢ ὑπηρετεῖν, ἢ ὑπακούειν ἐκείνοις, οἵτινες κατὰ ταῦτα οὐκ ἔχουσιν ἄδειαν. εἶτά ἐστι καὶ ἕτερος λόγος, ὅτι ἐν τῇ παραδόσει τῶν λόγων καὶ πάντων τῶν ἄλλων τῶν ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων ὀφείλουσιν αἱ καταδεέστεραι ἐκκλησίαι ἀκολουθεῖν τῇ ἁγίᾳ καὶ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ.

ΕΦΕΣ. Πάλιν ἐπανῆλθες πρὸς τὰ πρότερον εἰρημένα, ὅτι ἡ καθολικὴ ἐκκλησία ἔχει ἄδειαν μεταποιεῖν τὰ σύμβολα πρὸς τὰς ὑπ' αὐτὴν μερικάς· πρὸς ἐκεῖνο δὲ τὸ πρότερον εἰρημένον οὔπω καθαρώτερον ἀπεκρίθης, πότερον οἱ Νεστοριανοὶ εἰ καὶ ὀρθόδοξοι ἦσαν, εἰ αὐθεντίαν εἶχον παραδιδόναι ἕτερον σύμβολον. ἀπόκριναι καθαρῶς ἵνα ἑξῆς χωρήσωμεν τοῦτο συμπεράναντες.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ἐμοὶ φαίνεται, ὅτι ἀρκούντως ἀπελογήθην πρὸς τὸ προκείμενον.

ΕΦΕΣ. Ἐρωτῶ, πότερον εἶχον ἄδειαν οἱ Νεστοριανοὶ παραδιδόναι ἕτερον σύμβολον, ἵνα βαπτίζωνται. τὰ γὰρ ἄλλα οὔτε σύμβολα ἦσαν, οὔτε ὠνομάσθησαν, οὔτε ἐδόθησαν, οὔτε ἐστέρχθησαν, ὥστε βαπτίζεσθαι δι' αὐτῶν.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ἀποκρίνομαι, τὸ ἴδιον καὶ τὸ μερικὸν παραδιδόναι

neque enim ut communis institutio tradita sunt ecclesiæ, neque per illa baptizari quospiam statutum est: quare non est eadem illius & istorum ratio, licet illud symbolum esset orthodoxum: sed illud merito reprobatum & abrogatum fuisset, etiamsi esset orthodoxum; hæc autem minime, idque jure ac merito; non sunt enim tradita ut communia, sed ut propriæ privatæque expositiones. Tu vero ex tuis verbis videris illis tantum tribuere facultatem immutandi symbolum, si fuissent orthodoxi; nam Charisius & reliqui symbolum non attigerunt.

IVL. CARD. E contrario, Charisius in expositione sua & Nicænum & Constantinopolitanum symbolum attigit; ait enim: Et in Spiritum sanctum paracletum, Spiritum veritatis, consubstantialem Patri & Filio: quæ verba neque in Nicæno, neque in Constantinopolitano symbolo habentur. Quoniam vero exordiendo dixisti, pro certis habitum iri quæcumque a te dicta nulla nostra responsione fuerint rejecta; propterea noli congerere multitudinem argumentorum, sed profer singula; ad quæ etiam responsiones habebis. Dico igitur, symbolum Nestorianorum nullam habiturum fuisse dissimilitudinem cum symbolo Charisii, Sophronii, & Tarasii, si veritatem omnem in se contineret. Tua porro reverentia non debet alium sensum tribuere legi præter eum, qui extat in ipsa. Synodus, ac decretum idcirco abrogat & rejicit symbolum Nestorianorum, quia multa & perversa continebat dogmata. Hoc igitur debet attendere tua reverentia. Nam tradi symbolum a privata persona catholicæ ecclesiæ, quo illa utatur, prohibitum est. Verum per hoc prohibetur, alteram fidem seu confessionem, hoc est, contrariam proferri seu componi. An vero possit quispiam tradere symbolum catholicæ ecclesiæ, quo omnes utantur, ex hoc decreto non est prohibitum, sed ex alio interdicto; interdictum quippe est alia ratione, quia non tenetur hoc facere, sive obsequi, aut obedire illis, qui nullam hujusmodi facultatem habent. Est præterea alia quoque ratio; nam in tradendis institutionibus, aliisque omnibus ecclesiasticis constitutionibus inferiores ecclesiæ debent sanctam & catholicam sequi ecclesiam.

EPHES. Rursum ad prius dicta te confers, quod sit facultas catholicæ ecclesiæ immutandi symbola, si conferatur cum sibi subditis particularibus ecclesiis; sed ad prius illud dictum nondum clarius respondisti, An jus haberent Nestoriani, si catholici essent, tradendi allud symbolum. Respondeas clare, ut hoc concluso progrediamur ulterius.

IVL. CARD. Satis mihi videor ad propositum respondisse.

EPHES. Quæro habebantne facultatem Nestoriani tradendi aliud symbolum baptizandis? nam alia nec erant, nec vocata sunt symbola, nec tradita, nec approbata, ut per ea fieret baptismus.

IVL. CARD. Respondeo, proprium & peculiare tradere

A ut commune, hoc falsum est: potuissent Nestoriani edere symbolum, si pium exposuissent, quo uti possent: illudque proferre, atque ita sentire. Quod si dixissent, illud esse & sensu & verbis perinde atque Nicænum, falsum dixissent; sed tamen proferre potuissent.

Ephes. Illi ut commune proferebant; quandoquidem per ipsum baptizabant eos, qui ex hæresibus convertebantur, Nicænum prætereuntes: licuissetne ipsis id agere, si fuisset orthodoxum?

Iul. card. Satis jam perspicue respondi, & rursus dico, potuisse proferri, & si pium esset: sed non fuisset licitum tradere peculiare & proprium ut commune. B

Ephes. Hoc plane dicebam; hac de causa non fuisse licitum tradi: neque enim debebat hoc tradi veluti communis institutio loco symboli Nicæni. Quod si talis etiam erat illis facultas; quia ut jam dictum est, nondum erat editum a synodo decretum; merito hanc etiam ob causam decretum a synodo sancitum est, ne ulla pateret licentia Nestorianis & aliis: quandoquidem hujusmodi licentia fuit causa inserendorum falsorum & perversorum dogmatum; fortasse quia decretum non erat editum: nam si talem illi facultatem immutandi C non habuissent, hujuscemodi dogmata non inseminassent. Synodus igitur, ne quid tale fieret in posterum prospiciens, hujusmodi decretum sanxit, omnino statuens, ne quis audeat alteram docere fidem præter Nicææ traditam. Compererat enim hanc extitisse causam, cur in symbolo falsa & perversa dogmata insererentur. Quocirca ex hac etiam auctoritate, quam illi patres habebant, liquet eos hac mente fuisse, ut nemo prorsus auderet alteram fidei expositionem componere. Hoc porro veluti quoddam auctarium ex tuis verbis collegimus. si habes quid ad hoc dicas, dic, si videtur. D

Iul. card. Cui potius fidem habere vult tua reverentia, decreto Ephesinæ synodi, an tibi ipsi?

Ephes. Et decreto & synodo: si quid vero dubitamus, decreto potius & expositoribus ejus credemus, quam nobis ipsis: exponit autem decretum beatus Cyrillus in epistola ad Ioannem, & epistola ad Acacium Melitenensem: videamus expositionem ejus, illumque sequamur in omnibus: hujus enim decreti nemo illo interpres germanior. nunc si quid amplius dicere lubet, dicas.

Iul. card. Ego propterea quæsivi, cui sit credendum; E quia synodus hæc, quæ decretum condidit, inferendo causam, esse hanc ait: Quod symbolum Nestorianorum perversa contineat dogmata.

Ephes. Res non sic se habet, ut hanc ob causam sit reprobatum.

Iul. card. Decretum synodi sic ait, expositionem Nestorii, hoc est, nefanda ejus dogmata damnata fuisse a sancta synodo. Constat hoc idem ex verbis Charisii præcedentibus: is enim Nestorianos accusans, posthabito, inquit, Nicæno symbolo protulere illi symbolum infidelitatis, non fidei. tertio, quod in symbolo continebatur,

ὡς κοινὸν, τοῦτό ἐστι ψευδές. οἱ Νεστοριανοὶ ἠδυνήθησαν ἂν ἐκθεῖναι σύμβολον, εἴπερ αὐτὸ ἐξέθεντο ὀρθῶς, καὶ ἠδυνήθησαν χρῆσθαι ἐκείνῳ καὶ προφέρειν. εἰ δὲ εἶπον, ὅτι τοῦτό ἐστι κατὰ * ἐν Νικαίᾳ καὶ τῇ διανοίᾳ καὶ τῷ ῥήματι, οὐκ εἶπον ἀληθές. ἀλλὰ προφέρειν καὶ ἔτι ἠδυνήθησαν ἄν.

* ἴσ. κατὰ τὸ ἐν Νικαίᾳ.

ΕΦΕΣ. Ἐκεῖνοι ὡς κοινὸν προέφερον, ἐπειδὴ δι' αὐτοῦ ἐβάπτιζον τοὺς ἐξ αἱρέσεων ἐπιστρέφοντας, σιωπῶντες τὸ ἐν Νικαίᾳ. ἆρα εἶχον ἄδειαν τοῦτο ποιεῖν, εἴπερ ὀρθόδοξον ἦν;

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Πολλὰ ἀπελογησάμην καὶ σαφῶς ἤδη, καὶ πάλιν λέγω· ἠδύναντο μὲν προφέρειν εἴπερ ὀρθὸν ἦν, παραδιδόναι δὲ τὸ μερικὸν καὶ ἴδιον ὡς κοινὸν, τοῦτο οὐκ ἂν ἐξῆν.

ΕΦΕΣ. Τοῦτο ἄρα ἔλεγον, ὅτι διὰ τὴν τοιαύτην αἰτίαν παραδοῦναι οὐκ ἐξῆν. οὐδὲ γὰρ ὤφειλε παραδίδοσθαι τοῦτο ὡς κοινὸν μάθημα ἀντὶ τοῦ ἐν Νικαίᾳ συμβόλου. εἰ δὲ καὶ ὅλως εἶχον ἄδειαν τοῦτο ποιεῖν, εἴρηται γὰρ καὶ ὑπὸ τοῦ μήπω ἐξενεχθῆναι τὸν ὅρον, εἰκότως καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐξηνέχθη ὁ ὅρος παρὰ τῆς συνόδου, ἵνα μὴ ἔχωσιν ἄδειαν καὶ οἱ Νεστοριανοὶ καὶ οἱ ἕτεροι· ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη ἄδεια ἐγένετο αἰτία τοῦ παρενθεῖναι τὰ ψευδῆ καὶ διεστραμμένα δόγματα, ἴσως διότι οὐκ ἐξηνέχθη ὁ ὅρος. εἰ γὰρ μὴ εἶχον τὴν τοιαύτην ἄδειαν τοῦ μεταποιεῖν, οὐκ ἂν τὰ τοιαῦτα δόγματα ἐνέσπειραν. διὰ τοῦτο προνοουμένη ἡ σύνοδος τοῦ μηκέτι ἑξῆς τοιοῦτόν τι γίνεσθαι, τὸν τοιοῦτον ὅρον ἐξήνεγκε, καθόλου διοριζομένη, μηδένα τολμᾶν διδάσκειν ἑτέραν πίστιν παρὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ δεδομένην. τοῦτο γὰρ συνεῖδεν αἴτιον γεγονέναι τοῦ τὰ ψευδῆ καὶ διεστραμμένα δόγματα ἐν τῷ συμβόλῳ τίθεσθαι. ὥστε καὶ ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἐξουσίας, ἣν εἶχον οἱ πατέρες ἐκεῖνοι, φαίνεται, πρὸς τοῦτο φέρειν τὴν διάνοιαν τῶν πατέρων, καθόλου τὸ μηδένα τολμᾶν ἑτέραν πίστεως ἔκθεσιν συντιθέναι. τοῦτο μὲν ἐκ τῶν σῶν λόγων ὥσπερ τι πόρισμα συνελέξαμεν· εἰ δ' ἔχεις εἰπεῖν τι πρὸς τοῦτο, εἰ κελεύεις, εἰπέ.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Τίνι μᾶλλον πιστεύειν ἡ αἰδεσιμότης σου βούλεται, τῷ ὅρῳ τῆς ἐν Ἐφέσῳ, ἢ σαυτῷ;

ΕΦΕΣ. Καὶ τῷ ὅρῳ καὶ τῇ συνόδῳ. εἰ δ' ἔχομεν ἀπορίαν τινὰ, μᾶλλον τῷ ὅρῳ πιστεύσομεν καὶ τοῖς ἐξηγησαμένοις αὐτὸν, ἢ ἡμῖν αὐτοῖς. ἐξηγεῖται δὲ τὸν ὅρον ὁ μακάριος Κύριλλος ἐν τῇ πρὸς Ἰωάννην ἐπιστολῇ, καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἀκάκιον τὸν Μελιτηνῆς. θεωρήσωμεν τὴν ἐκείνου ἐξήγησιν, καὶ ἐκείνῳ κατὰ πάντα ἀκολουθήσωμεν· οὐδεὶς γὰρ ἐκείνου κυριώτερος τοῦ τοιούτου ὅρου ἐξηγητής. νῦν δὲ εἴ τι πλέον κελεύεις εἰπεῖν, εἰπέ.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ἐγὼ διὰ τοῦτο ἠρώτησα, τίνι δεῖ πιστεύειν, ἐπειδὴ ἡ σύνοδος αὕτη ἡ ποιήσασα τὸν ὅρον, ἐπάγουσα τὴν αἰτίαν, ταύτην λέγει, διότι τὸ σύμβολον τῶν Νεστοριανῶν περιέχει διεστραμμένα δόγματα.

ΕΦΕΣ. Οὐκ ἔχει οὕτως, ὅτι διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἠθετήθη.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ὁ ὅρος τῆς συνόδου λέγει οὕτως, ὅτι κατεδίκασεν ἡ ἁγία σύνοδος τὴν ἔκθεσιν τοῦ Νεστορίου, ἤγουν τὰ τοῦ Νεστορίου μυσαρὰ δόγματα. φαίνεται δὲ τὸ τοιοῦτον καὶ ἀπὸ τῶν προειρημένων ῥημάτων τοῦ Χαρισίου. καὶ γὰρ ὁ Χαρίσιος ἐγκαλῶν τοῖς Νεστοριανοῖς λέγει, ὅτι παροραθέντος τοῦ ἐν Νικαίᾳ συμβόλου, ἐκεῖνοι ἐξέθεντο σύμβολον ἀπιστίας, οὐ πίστεως. τρίτον, ὅτι τὸ περιεχόμενον ἐν τῷ συμβόλῳ ἀνεγνώσθη,

ANNO CHRISTI 1438.

καὶ ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Νεστορίου. ὅτε δὲ ἀνεγνώσθη, ἠρώτησε τὴν σύνοδον ὁ Κύριλλος, εἰ δοκοῦσιν ἀληθῆ τὰ ἐν τῇ ἐπιστολῇ. καὶ ἀπεκρίθη ἡ σύνοδος, ὅτι οὐκ ἀληθῆ, καὶ διὰ τοῦτο κατεκρίθησαν παρὰ τῆς συνόδου. εἰς ὃ δὲ λέγεις, ὅτι μᾶλλον πιστεύεις τῷ Κυρίλλῳ οἷα τῆς συνόδου ἐξάρχῳ, καὶ αὐτὸς ὁμολογῶ. ἡ δὲ ἐπιστολὴ τοῦ Κυρίλλου οὐ προσίσταταί μοι, μᾶλλον δὲ συνίσταται καὶ ἀποδείκνυσι τὸ παρ' ἐμοῦ λεγόμενον. καὶ εἴπερ βούλει σκέψαι καλῶς τὸν νοῦν τῆς ἐπιστολῆς, καὶ εὑρήσεις, ὅτι τὸ, ἑτέραν ἐξηγεῖται πίστιν; οὐδὲν ἄλλο ἢ ἐναντίαν. δῆλον δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Κυρίλλου τῇ πρὸς Ἰωάννην Ἀντιοχείας, ἐν ᾗ ἀπολογεῖται πρὸς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Νεστορίου, λέγει πολλὰ, ἃ ἐν τῷ συμβόλῳ τῷ ἐν Νικαίᾳ οὐ κεῖνται ῥητῶς. ὅμως ἐπειδὴ τὰ τοιαῦτα οὐκ ἦσαν ἀλλότρια, διὰ τοῦτο λέγει ὁ Κύριλλος, οὐδὲν προστιθέμενοι; οὐδὲν ἀφαιρούμενοι· καίτοι γε πολλὰ καὶ διάφορα τίθησιν. ὅθεν τοὐλάχιστον συνάγεται ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης; ὅτι οὐ δεῖ λέγεσθαι προσθήκην, οὔτε ἀφαίρεσιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ ὀρθοῦ νοῦ. ἔτι ἡ πρὸς Ἀκάκιον ἡμῖν οὐ προσίσταται, μᾶλλον δέ ἐστιν καὶ ὑπὲρ ἡμῶν· ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ ὁ Κύριλλος περὶ τὸ τέλος ἐξηγεῖται, πῶς ὀφείλει νοεῖσθαι τὸ μὴ δεῖν προστεθῆναι. ὥστε ὁ ἀναπτύσσων καὶ διασαφῶν, καθαρώτερον καὶ εὐκρινέστερον ποιεῖ.

ΕΦΕΣ. Ἐρωτῶ, τὸ ἀναπτύξαι ἔξωθεν οὐ κωλύει;

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ὁ βουλόμενος τὸ τοιοῦτον ποιεῖν, οὐδὲν καινὸν ποιεῖ, ἀλλ' οὐδὲ γινώσκεται τὴν ἔκθεσιν τῆς πίστεως καινοτομεῖσθαι, ἀλλὰ τὰ φανερὰ συνιστᾷ μᾶλλον. τί ἄλλο σαφέστερον εὑρήσεται τούτου; ἵνα μὴ ἐπιλάβησθέ μου περὶ ψεύδους, ἐν τῇ προλαβούσῃ ὁμιλίᾳ, ἡνίκα ὁ Νικαίας ἔλεγεν, ἐγὼ ἐξήτασα τὸν πίνακα τοῦ βιβλίου, καὶ οὐχ εὗρον. μετὰ δὲ ταῦτα ἐξήτασα καὶ εὗρον τὸν Κύριλλον ἐν μιᾷ ἐπιστολῇ πρὸς μαθητὴν τοῦ Νεστορίου οὕτως ἐκτιθέμενον· καὶ ἀπὸ ταύτης ἔγνων, ὅτι ἡ τοιαύτη λύεται ἀμφισβήτησις. αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριλλος τοῦτο λέγει ἐν ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή· χρῆμα μέν· ὅτι δὲ ἡ γενομένη ἀνάπτυξις οὐκ ἔστι προσθήκη, ἀλλ' οὐδὲ καινοτομία τις, φαίνεται, ὅτι μετὰ τὸ ἀνεγνώσθη ἐν τῇ συνόδῳ ἡ ἐπιστολὴ, ἠρώτησε τὴν σύνοδον ὁ Κύριλλος.

ΕΦΕΣ. Ποία ἐπιστολή;

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ἡ πρὸς Νεστόριον. ἡνίκα οὖν ὁ Κύριλλος ἠρώτησε τὴν σύνοδον, εἴπερ ἔδοξεν ἡ ἐπιστολὴ συμφωνοῦσα τῇ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ, ἀπεκρίθη ἡ σύνοδος πᾶσα λέγουσα, ὅτι σύμφωνός ἐστι, καὶ ὅτι μᾶλλον διήνοιξε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὅτι σαφέστερον καὶ καθαρώτερον, καὶ τὸ συνεπτυγμένον ἐν Νικαίᾳ σύμβολον ἐκεῖνος πλατύτερον καὶ σαφέστερον διετράνωσεν. ὅθεν πᾶσα ἡ σύνοδος συνεπέρανεν, ὅτι καὶ ὁ Κύριλλος τὰ αὐτὰ ἐφρόνει τῇ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ, καὶ διὰ τοῦτο οὐδεμίαν εἰσῆγε καινότητα. ὅθεν * εἰ τὰ ῥήματα ἐκεῖνα ἐσήμαινον ἑτέραν πίστιν, δηλονότι ἐναντίαν πίστεως ἔκθεσιν, ὁμολογουμένως ὁ Κύριλλος περιέπεσεν ἂν τῷ ὅρῳ. ἐπειδὴ δὲ ἐποιήσω μνείαν τοῦ Κυρίλλου, βούλομαι προκομίσαι τὴν ἐξήγησιν τοῦ αὐτοῦ Κυρίλλου, ἣν ἐποιήσατο ἐν τῷ συμβόλῳ. καὶ ἀπὸ τούτου ὄψεσθε, τίς ὁ νοῦς τῆς κωλύσεως ἐκείνης, καὶ τί ἠβουλήθη κωλῦσαι ἡ σύνοδος. Ἡ ἐπιστολή· τὸ φιλομαθὲς καὶ φιλόπονον. ἡ ἁγία σύνοδος ἡ ἐν Ἐφέσῳ κατὰ νεῦσιν Θεοῦ συναθροισθεῖσα ἐξήνεγκεν ἁγίαν ἀπόφασιν κατὰ τοῦ Νεστορίου, καὶ κατὰ τῶν ἄλλων τῶν καινοφώνων, οἵτινες μετ' ἐκεῖνον ἢ πρὸ ἐκείνου γεγονότες, καὶ τὰ αὐτὰ φρονοῦντες ὑπῆρχον ἐκείνῳ,

* ἴσ. εἰ μὴ

SESS. XII.

A lectum est etiam in epistola Nestorii; qua recitata quæsivit Cyrillus a synodo, an viderentur vera, quæ scripta erant in epistola: respondit synodus, non esse vera; propterea que a synodo improbata sunt. Quod vero ais, te potius credere Cyrillo, ut qui principem locum obtinebat in synodo, & ipse fateor; sed epistola Cyrilli mihi non obstat; imo potius favet, ac demonstrat quod a me dicitur: & si vis, diligenter considera sensum epistolæ, & reperies alteram fidem explanari ab ipso, non aliud, quam contrariam: quod inde constat. nam Cyrillus in epistola ad B Ioannem Antiochenum, in qua respondit epistolæ Nestorii, multa dicit, quæ in Nicæno symbolo non habentur expresse: quia tamen ea non erant aliena; propterea Cyrillus ait, nihil addimus, nihil detrahimus; tametsi multa, ac diversa ponit. Quare colligitur saltem ex illa epistola, non esse vocandam additionem aut detractionem salvo vero ac recto sensu. Adhæc epistola ad Acacium non adversatur nobis, imo potius est a nobis; ibi enim Cyrillus ad finem declarat, quomodo sit intelligendum illud, non esse addendum: ille igitur, qui exponit, ac dilucidat, rem facit magis apertam atque distinctam.

C EPHES. Quæro, explanationem extrinsecus nonne prohibet?

IVL. CARD. Qui voluerit hoc facere, nihil novi facit; neque innovator expositionis fidei deprehenditur, sed magis rerum manifestarum comprobator. Quid quæso aliud hac re fuerit clarius? & ne me coarguatis mendacii; superiori sessione, quando Nicænus disputabat, ego libri indicem perlegi, nec reperi: deinde investigavi, & inveni Cyrillum ita exponentem in quadam epistola ad Nestorii D discipulum: unde percepi dubitationem hanc solvi. Nam Cyrillus ipse hoc dicit in epistola, cujus initium: Res sane dulcis. Quod vero explanatio posita non sit additio, neque innovatio, liquet; nam ubi recitata esset epistola in synodo, Cyrillus a synodo quæsivit. Conc. Eph. p.3. ep.35. Concil. Ephes. part. 2. act. 1.

EPHES. Quænam epistola?

IVL. CARD. Epistola ad Nestorium. Quando igitur Cyrillus quæsivit a synodo, an videretur epistola congruere cum synodo Nicæna; respondit universa synodus congruere, lucemque veritati attulisse, clariusque ab ipso ac dilucidius redditum pluribus verbis, quod implicite in Nicæno symbolo continebatur. Quapropter conclusum est ab universa synodo, Cyrillum eadem quæ Nicæ- E na synodus sentire; & propterea nullam inferre novitatem. Quod si verba illa, Alteram fidem, non hoc unum significarent, contrariam videlicet fidei expositionem, profecto Cyrillus rem fecisset decreto contrariam. Et quia Cyrilli mentionem fecisti, volo ejusdem Cyrilli expositionem proferre, quam fecit in symbolum. Ex quibus perspicietis, quis fuerit illius interdicti sensus, quidve synodus prohibere voluerit. Epistola: Studium ac diligentiam. Sancta synodus Ephesi divino nutu congregata sententiam sanctam tulit adversus Nestorium & alios novarum vocum usurpatores, qui post illum vel ante illum eadem quæ ille senserunt: Conc. Eph. part. 3 epist. 43.

SESS. XII. eosque qui eadem dicere vel mandare literis audent, damnavit similiter, paremque in eos constituit pœnam. Itaque ex hac epistola luculenter patet, Nestorium & cum eo sentientes damnatos esse a synodo. Vnde liquet per vocem illam, Alteram fidem, significari fidem contrariam, & a recta discrepantem, qualis erat Nestorii, aut alterius fides. Ex quo perspicuum est, symbolum a Nestorianis confictum ideo fuisse reprobatum, quod rectæ veræque fidei contraria dogmata contineret. Vide igitur, ut Cyrillus ipse decretum exponens dicat, Nestorium, ejusque sequaces fuisse damnatos a synodo. Vnde constat, rejectum ideo fuisse Nestorianorum symbolum, quod Nestorii dogmati paria similiaque dogmata contineret; hoc autem contrarium est ejus, quod tua dixit reverentia. ut vir prudens doctusque considerabis quæ scripta sunt: nam ex his ipse comperi, per interdictum nihil prohiberi aliud, quam contrarium & discrepans a fide. Quocirca rogo tuam reverentiam, ut tantum nolis detinere consensum in audiendis nullius momenti rationibus, quas possent vel pueri redarguere. Si ergo vobis etiam probatur meum consilium, his omnibus omissis veniemus ad ipsam principalem materiam, in qua profecto suppetent nobis rationes magni ponderis. Ego tamen paratissimus tibi sum non modo per diem, sed per mensem etiam cunctis tuis satisfacere quæstionibus: sed illud doleo, tempus frustra conteri a nobis.

EPHES. Nos hujusmodi rationes neque exiguas, neque de exiguis esse arbitramur, & quæ possint, ut tua reverentia dixit, vel a pueris dilui; sed ad propositum necessarias, & alioquin utiles, cum de sanctorum patrum vocibus agendo illas proferamus, illo prius supposito; Quamvis dogma a vobis additum verum sit, non debere tamen recitari aut exprimi in symbolo. Satius ergo est hac in parte nos immorari, tractationemque de rebus divinis nequaquam attingere; hoc enim & piam præ se fert reverentiam, & rei sequitur naturam. Scire igitur volumus tuam reverentiam, nos ab hac disputatione non recessuros, donec ad finem perducatur, atque ad communem aliquam conclusionem deveniamus. Hoc enim nos & dicimus & sentimus, & nullo negotio demonstrare possumus; dogma hoc, ut etiam discussum postea verum comperiatur, exponendum plane esse definitione aliqua seorsim, ut factum est in unaquaque synodorum generalium; ex ipso vero symbolo esse omnino expungendum, ut concordia Christianorum, quæ ob hanc ipsam dissoluta est, iterum coalescat.

IVL. CARD. Quoniam tempus est rerum omnium, quæ haberi possunt ab homine, summe expetendum; & serenissimus imperator sæpe dixit, tempus non esse frustra absumendum, satis de quæsito hoc disputatum utrimque est tum dictis tum scriptis. Puto autem vos omnes utpote doctissimos, sapientissimos, ac prudentissimos, perspectam jam habere veritatem; & censere, nihil esse difficultatis in hoc quæsito. Ego vero non reprehendo: quod quæsitum hoc protuleritis in medium:

A καὶ τοὺς λέγοντας ἢ συγγράφειν τολμῶντας ὁμοίως κατέκρινε, καὶ ἴσην ἐκείνοις ἐπέθηκε τὴν αἰτίαν. ὅθεν ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης δαψιλῶς φαίνεται, ὅτι κατεδίκασεν ἡ σύνοδος τὸν Νεστόριον καὶ τοὺς φρονοῦντας τὰ αὐτὰ ἐκείνῳ. καὶ ἀπὸ τούτου φαίνεται τὸ ῥῆμα τοῦτο τὸ ἑτέραν πίστιν, ἐναντίαν πίστιν σημαίνειν παρὰ τὴν ὀρθήν, ἥτις ἐστὶ Νεστοριανὴ πίστις, ἢ ἑτέρου τινός. ὅθεν φαίνεται, ὅτι τὸ παραπλασθὲν σύμβολον ὑπὸ Νεστοριανῶν ἠθετήθη, ὅτι ἐφερόνει ἐναντία δόγματα τῆς ὀρθῆς καὶ ἀληθοῦς πίστεως. βλέπε οὖν, πῶς ὁ Κύριλλος αὐτὸς ἐξηγούμενος τὸν ὅρον λέγει, ὅτι ἡ σύνοδος κατεδίκασε τὸν Νε- B στόριον καὶ τοὺς φρονοῦντας τὰ ἐκείνου. ὅθεν φαίνεται διὰ τοῦτο ἠκυρῶσθαι τὸ σύμβολον τῶν Νεστοριανῶν, ὅτι περιεῖχε δόγματα ἴσα καὶ ὅμοια τῷ δόγματι τοῦ Νεστορίου. καὶ τοῦτο ἐναντίον ἐστὶν ᾧ εἶπεν ἡ αἰδεσιμότης σου. ὡς συνετὸς καὶ σοφὸς ἀνὴρ θελήσεις ἰδεῖν τὰ γεγραμμένα· καὶ γὰρ ἀπὸ τούτων ἔγνων, ὅτι ἡ κώλυσις οὐκ ἄλλο ἢ ἐναντίον καὶ ἀσύμφωνον τῇ πίστει κωλύει. διὰ τοῦτο παρακαλῶ τὴν αἰδεσιμότητά σου, μὴ θέλε κατέχειν τοσοῦτον ἀκροατήριον εἰς τὸ ἀκούειν λόγους οὕτω σαθρούς, οὓς καὶ νήπια ἂν ἤλεγξαν. ὅθεν εἰ δοκεῖ καὶ ὑμῖν καλόν, ἐασθέντων τούτων πάντων, ἐλευσόμεθα πρὸς τὴν ὕλην τὴν κυρίαν αὐτήν, ἐν ᾗ πάντως ἕξομεν ἀξιολόγους, ποιεῖσθαι λόγους. ὅμως ἐγὼ ἑτοιμότατός εἰμι C οὐ μόνον ἡμέραν, ἀλλὰ καὶ μῆνα ἀπολογεῖσθαι πρὸς τὰς παρὰ σοῦ ἐρωτήσεις ἁπάσας. ἀλλὰ τοῦτο λυποῦμαι, ὅτι καταναλίσκομεν τὸν καιρὸν ἐπὶ ματαίῳ.

ΕΦΕΣ. Ἡμεῖς οὔτε μικροὺς, οὔτε ὑπὲρ μικρῶν τοὺς τοιούτους λόγους νομίζομεν, οὔτε δυναμένους καὶ ὑπὸ νηπίων, ὡς ἡ σὴ αἰδεσιμότης εἴρηκε, λύεσθαι, ἀλλὰ ἀναγκαίους πρὸς τὸ προκείμενον, καὶ ἄλλως χρησίμους, ἐπειδὴ περὶ τῶν φωνῶν τῶν θείων πατέρων αὐτοὺς λέγομεν τοῦτο πρότερον ὑποθέμενοι, κἂν ἀληθὲς τὸ δόγμα ᾖ τὸ παρ' ὑμῶν προστεθέμενον, μὴ δεῖν ἐν τῷ συμβόλῳ προσκεῖσθαι καὶ D ἐκφωνεῖσθαι. βέλτιον οὖν περὶ τοῦτο τὸ μέρος ἀπασχολεῖσθαι, καὶ τὰ τῆς θεολογίας μένειν ἐᾶν ἀκίνητά τε καὶ ἀνεξέταστα· τοῦτο γὰρ καὶ εὐλαβείας ἔχεται μᾶλλον, καὶ τῇ φύσει τοῦ πράγματος ἕπεται. γινώσκειν οὖν βουλόμεθα τὴν αἰδεσιμότητά σου, ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἀποστησόμεθα τῆς ἐξετάσεως ταύτης, μέχρις ἂν εἰς τέλος ἐξενεχθῇ, καὶ εἴς τι κοινὸν συμπέρασμα καταντήσωμεν. τοῦτο γὰρ ἡμεῖς καὶ λέγομεν, καὶ φρονοῦμεν, καὶ ἀποδεῖξαι ῥᾳδίως ἔχομεν, ὅτι κἂν ἀληθὲς εὑρεθῇ τὸ δόγμα ἐξεταζόμενον ὕστερον, ἐν ἰδίῳ ὅρῳ ἐκτεθήσεται πάντως, ὥσπερ ἐν ἑκάστῃ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἐγένετο· ἐξ αὐτοῦ δὲ τοῦ συμβόλου ὀφείλει πᾶσι τρόποις ἐξαιρεθῆναι, ἵνα ἡ τῶν Χρι- E στιανῶν ὁμόνοια ἡ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν λυθεῖσα, συναφθῇ πάλιν.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ἐπειδήπερ ὁ καιρός ἐστι τὸ ποθεινότερον πρᾶγμα πάντων, ὧν δύναται ἄνθρωπος ἔχειν, καὶ πολλάκις ὁ γαληνότατος βασιλεὺς εἴρηκεν, οὐκ ὀφείλειν καταναλίσκεσθαι τὸν καιρὸν ἐπὶ ματαίῳ, ἀρκούντως περὶ τούτου τοῦ ζητήματος διελέχθημεν, καὶ διὰ ῥημάτων καὶ συγγραμμάτων ἑκατέρωθεν. ἡγοῦμαι δὲ, ὅτι πάντες ἅτε ἄνδρες σοφώτατοι, καὶ νουνεχέστατοι, καὶ συνετώτατοι γνωρίζετε τὴν ἀλήθειαν, καὶ κρίνετε ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο οὐκ ἔχει δυσχέρειαν. ἐγὼ δὲ οὐκ ἐπιλαμβάνομαι, διότι τὸ ζήτημα τοῦτο εἰσήξατε εἰς τὸ μέσον·

ἐποιήσατε

ANNO CHRISTI 1438.

ANNO CHRISTI 1438.

ἐποιήσατε γὰρ καθὰ τοὺς ἀξιολόγους ἄνδρας, οἵτινες ὅτε βούλονται ἀγωνίσασθαι, ἄρχονται ἀπὸ τοῦ κουφοτέρου. τοῦτον τὸν καὶ ἡ αἰδεσιμότης ὑμῶν βουλομένη εἰσελθεῖν εἰς τὸν ἀγῶνα περὶ τῆς μείζονος ὑποθέσεως, ἠβουλήθη ἄρξασθαι ἀπὸ τοῦ δυσχερεστέρου ζητήματος. ἐπειδὴ δὲ διὰ τοσούτου καιροῦ ἐξήτασαι, καὶ καλῶς διηνοίχθη ἡ ἀλήθεια· εἰ καὶ τὰ μάλιστα παρ' ὑμῖν οὐκ ἠγνοεῖτο, ἀλλ' ἐποιήσατε τοῦτο, ἵνα δῆλον ὑμῖν γένοιτο, τίνι τρόπῳ οἴδαμεν ἡμεῖς οἱ Λατῖνοι ἀπολογεῖσθαι· παρακαλῶ ἵνα ἔλθωμεν πρὸς τὴν μείζονα ἐκείνην δυσχέρειαν. καὶ γὰρ καθ' ὃν τρόπον πρότερον εἶπον, πάλιν λέγω τοῦτο· ὅτι ἐὰν δυνηθῆτε ἀποδεῖξαι, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἐρῶ ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ ἐξῆν προσθεῖναι τοῦτο ἐν τῷ συμβόλῳ. εἰ δὲ τοῦτο οὐ δυνηθῆτε δεῖξαι, ἀλλὰ μᾶλλον μὲν οὖν τὸ ἐναντίον δειχθήσεται, τότε πεπεισμένος εἰμὶ, ὡς οὐδεμίαν περὶ τούτου ποιήσετε ἀμφισβήτησιν. ὅμως δι' ἐμὲ οὐ βούλομαι τὰ τοιαῦτα παραλιπεῖν· εἰ γὰρ οὐκ ἔστι πρὸς βάρος τῶν ἀκροωμένων, ἐγὼ ἑτοιμότατός εἰμι ἀποκρίνεσθαι πρὸς τὰς φερομένας παρ' ὑμῶν ἐρωτήσεις. ἀλλ' ἴσως ἄμεινον ἂν εἴη τὰς τεταγμένας ἡμέρας, ἐν αἷς ὀφείλομεν συνέρχεσθαι, ποιεῖσθαι τὸν λόγον περὶ τὴν μείζονα ἀμφιβολίαν· μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων καὶ ἡμᾶς συνέρχεσθαι καὶ ἐξετάζειν περὶ τούτου. ὅμως εἰ βούλεσθε καί τι ἐρωτῆσαι ἕτερον, ἐρωτησάτω ἡ σὴ αἰδεσιμότης, καὶ ἐγὼ ἄσμενος ἀποκρινοῦμαι. ἐρῶ ἔτι λόγον ἕνα. ἐγὼ ἡδέως ὁμιλῶ μετὰ τῆς σῆς αἰδεσιμότητος ὡς μετὰ πατρός. πολλάκις εἶπες, ὅτι ἡ τοιαύτη κώλυσις οὐκ ἦν πρὸ τῆς τρίτης συνόδου. ἐγὼ ὑπολαμβάνω, ὅτι αὕτη ἡ κώλυσις πρὸ τῆς τρίτης συνόδου γέγονε· καὶ καλόν ἐστιν, ἵνα ἀκούσωσιν οἱ πατέρες οὗτοι. εἰ γὰρ καὶ πολλὰ ἐξεθέμην ἐν τῷ συγγράμματί μου, ὅμως περὶ τούτου οὐκ εἶπον. ὁ δὲ ἰσχυρότερος λόγος, ἀφ' οὗ φαίνεται ἐν τῷ συμβόλῳ μὴ ἐξεῖναι προσθεῖναι μηδοτιοῦν, λαμβάνεται ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κυρίλλου. εἰ οὖν καλῶς ἐπιβάλλεις τὸν νοῦν τοῖς ῥήμασιν ἐκείνου, εὑρήσεις τὸν Κύριλλον μὴ * ποιοῦντα προσθήκην περὶ ὀνόματος, ἀλλὰ μὴ παραβῆναι κατ' οὐδένα τρόπον τὴν πίστιν. ὅμως δοθέντος ὅτι καὶ ὁ Κύριλλος εἶπε, μὴ ἐξεῖναι προσθεῖναί τι ἐν τῷ συμβόλῳ, τοῦτο οὐ ποιεῖ καθ' ἡμῶν. ὁ Κύριλλος καθίστησιν ἑαυτὸν ἔν τινι ῥητῷ τῆς γραφῆς, ἔνθα λέγει· ἐμνήσθημεν τοῦ λέγοντος, μὴ μέταιρε ὅρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου· οὐ γὰρ ἦσαν αὐτοὶ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. ὅθεν ὁ Κύριλλος ἑδράζεται ἐν τοιούτῳ ῥητῷ, ὡς κεκωλυμένον εἴη τὸ μήτε καὶ προσθεῖναι, μήτ' ἀφελεῖν, φησιν, ὅτι οἱ ἅγιοι πατέρες, μᾶλλον δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτο γὰρ κεῖται ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Σολομῶντος, πρὸ τῆς τρίτης συνόδου ἦσαν, καὶ οὐ πρὸ τῆς τρίτης μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς πρώτης, καὶ πρὸ τῆς πίστεως τοῦ Χριστοῦ. ἔτι λέγει ὁ μακάριος Καιλεστῖνος· τίς ποτε οὐκ ἐκρίθη ἄξιος τοῦ ἀναθεματισμοῦ, ὁ προστιθέμενος ἢ ἀφαιρῶν ἀπὸ τῆς καθολικῆς πίστεως; ἥπερ ἀποστολικὴ οὖσα οὐκ ἐπιδέχεται οὔτε αὔξησιν, οὔτε μείωσιν· καὶ μεγάλη τιμωρίᾳ ὑποβαλεῖται), καὶ ὁ ἀφαιρῶν καὶ ὁ προστιθέμενος· ἀνέγνωμεν ἐν τοῖς βιβλίοις ἡμῶν, μηδὲν δεῖν προστιθέναι ἢ ἀφαιρεῖν.

* ἴσ. ποιοῦντα περὶ προσθήκην ὀνόματος,

Αὕτη ἡ ἐπιστολὴ ἦν πρὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου, ὅμως ὁ ὢν πρὸ τῆς τρίτης ὁμολογεῖ μὴ ἐξεῖναι προσθεῖναι μήτ' ἀφαιρεῖν ἀπὸ τῆς καθολικῆς πίστεως. ἔχω δύο μάρτυρας, ἔτι προσοίσω καὶ τρίτον, ὡς ἂν

SESS. XII.

A feciſtis enim quod ſolent viri eximii, qui aliquam dicturi cauſam a leviori incipiunt: Ita & veſtra reverentia diſputationem aggreſſura difficilioris materiæ, ordiri voluit a faciliori quæſito: ſed quia tanto jam tempore examinatum eſt, & veritas ſatis enituit; (quamquam ea vos non latebat; ſed feciſtis plane hoc, ut exploratum vobis fieret, quomodo nos Latini ſciremus noſtra defendere) idcirco ad majorem illam, obſecro, difficultatem accedamus: nam ſicut antea dixi, rurſus dico; Si demonſtrare poteritis, Spiritum ſanctum non procedere a Filio, dicam, nullo mo- B do licuiſſe Romanæ eccleſiæ illud ſymbolo addere: ſed ſi hoc demonſtrare non poteritis, imo vero demonſtrabitur potius oppoſitum, tunc mihi perſuadeo nullam vobis fore hac de re dubitationem. Verum mea cauſa nolim hæc prætermittere: nam ſi audientibus grave non ſit, ego promptiſſimus ſum ad reſpondendum quæſitis, quæ objicietis: ſed melius fortaſſe fuerit conſtitutis diebus, quibus debemus convenire, de graviori controverſia agere, atque inter alios convenire nos etiam ad illam examinandam. Si tamen vultis aliud quid etiam objicere, proponat tua reverentia, & ego C lubens reſpondebo. Addam unum verbum. Ego libenter diſſero cum tua reverentia quaſi cum patre. Dixiſti ſæpe, interdictum hoc non fuiſſe ante tertiam ſynodum; Ego exiſtimo interdictum hoc eſſe editum ante tertiam ſynodum; nec ab re eſt, ut hi patres audiant. Nam etſi multa in meo libello expoſui, de hoc tamen nihil dixi. Ratio, quæ validior eſſe videtur ad probandum ſymbolo nihil penitus eſſe addendum, deſumitur ex epiſtola Cyrilli. Quod ſi ad verba ejus animum diligenter adjicias, invenies Cyrillum non de vocis additamento laborare, ſed ne fides ulla D ratione labefactetur. Sed fac Cyrillum dixiſſe, non licere quicquam ſymbolo addere; hoc nobis non adverſatur. Cyrillus dicto quodam ſcripturæ innititur, dum ait; Recordati ſumus dicentis: *Ne transferas terminos antiquos, quos poſuerunt patres tui*: non enim erant ipſi qui loquebantur, ſed ipſe Spiritus Dei ac Patris. Hoc igitur dicto fundatur Cyrillus, dum vult eſſe vetitum & addere & detrahere. At ſancti patres, imo vero Spiritus ſanctus, ſunt enim verba Sapientiæ Salomonis, fuere ante tertiam ſynodum; nec ſolum ante illam, ſed etiam ante primam, E & ante fidem Chriſti. dicit præterea beatus Cæleſtinus: Quis unquam non dignus eſt anathemate judicatus, vel adjiciens, vel detrahens catholicæ fidei? quæ cum apoſtolica ſit, nec augmentum, nec imminutionem ſuſcipit: magnam ſubibit pœnam, & qui detrahit, & qui addit: legimus in libris noſtris, nihil addi debere vel detrahi.

Epiſtola ad Ioã. Antioc. conc. Eph. par. 3. epiſt. 34.

Prov. 22.

Conc. Ephes. p. 1. ep. 18. ad Neſtor.

Hæc epiſtola ſcripta eſt ante ſynodum Epheſinam: qui tamen ante illam fuit, fatetur, non eſſe licitum addere vel demere de fide catholica. habeo duos teſtes, præterea tertium producam, ut in

pro-

Sess. XII. — Anno Christi 1438.

ore duorum vel trium ſtet omne verbum: A profero autem ſynodum dicentem: Quæ enim tradita ſunt in catholica eccleſia, neque detrimentum admittunt: maxima enim apponentem & adimentem vinciunt pœna: *Maledictus qui transfert terminos æternos:* (Deut. 27.) *maledictus qui transfert terminos patrum ſuorum:* Sed non habuerunt propoſitum ad cognoſcendam veritatem.

Hæc ſeptima ſynodus fundatur auctoritate ſacræ ſcripturæ dicente: *Maledictus qui transfert*, &c. hoc autem in eos fertur, quibus non eſt voluntas & propoſitum agnoſcendi veritatem. Vnde concluditur, illum eſſe tranſgreſſorem, qui fidem non ſequitur a ſuis patribus traditam: B at qui fidem explicat, neque ſuorum patrum fines egreditur, neque demit, neque adjicit. ratio eſt; Quoniam, ut Cyrillus ait, poſitum eſt hoc interdictum in eum, qui præter ſuorum patrum decreta loquitur: quia vero Spiritus ſanctus eſt veritatis Spiritus, quicumque veritatem dixerit, ejus amicus, atque intra fines decretorum eſt: qui autem dicit mendacium & tranſgreditur, aut adjicit, aut demit; eſtque is decretorum Spiritus ſancti tranſgreſſor, adjiciensque & adimens de fide patrum. Iſte igitur textus aperte declarat, illum eſſe qui addit vel C ſubtrahit, cui non eſt propoſitum agnoſcendi veritatem.

Cum autem interdictum hoc editum ſit a patribus ante tertiam ſynodum, ſive a Spiritu ſancto per ipſos; ſi dixerimus, Nicænam ſynodum perfregiſſe decreta ſuorum patrum, ullane fides nobis habebitur ab aliis? Nam ſi ita nunc dictum intellexerimus, ut verborum non ſenſus prohibeatur mutatio, tunc patres cenſuræ anathematis ſubjiciemus: Siquidem, ut dixi, Nicæna ſynodus detraxit aliqua e ſymbolo apoſtolorum: hoc idem de Conſtantinopolitana affirmo, quæ poſt interdictum hoc multa Nicæno addidit. Atqui dum D verum dicitur, pro eodem non pro differente ſeu contrario dictum habetur. Ex his ergo colligitur, verum non eſſe quod aſſeritur, poſterioribus ſynodis vetitum eſſe, ne quid ſymbolo adjiciant. Præterea in hoc volumine habetur Græce Nicænum & Conſtantinopolitanum ſymbolum, allatus eſt autem codex ad nos Conſtantinopoli; Credimus in unum Deum, *&c.* Nos habemus hic tres codices, duos actorum Calchedone, ſuntque ii pervetuſti: eſt enim alter illorum ſcriptus ante annos quingentos: & ibi legitur Conſtantinopolitanum ſymbolum, ſemper tamen ſine illis vocibus, De cælis, E &, Secundum ſcripturas. extat etiam apud nos liber vetuſtiſſimus Longobardicis literis ſcriptus, in quo ſymbolum Conſtantinopolitanum legitur cum illis vocibus, De cælis, &, Secundum ſcripturas. liber vero quem mihi oſtendiſtis continentem acta quartæ ſynodi, novus eſt, nec amplius triginta habet annos: at iſti quingenteſimum annum ſuperant. Domine præſul Epheſie, ſi & nos duas quaſdam voculas apponimus, quæ non erant in ſymbolo, non debetis reprehendere nos.

A ἐν ῥήματι δύο ἢ τριῶν σταθῇ πᾶν ῥῆμα· καὶ προσκομίζω τὴν ἑβδόμην σύνοδον, ἥτις φησί· τὰ παραδοθέντα ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ οὔτε μείωσιν, οὔτε αὔξησιν ἐπιδέχεται· μεγίστῃ γὰρ ὑποβάλλει ποινῇ καὶ τὸν ἀφαιροῦντα καὶ τὸν προστιθέμενον· ἐπικατάρατός ἐστιν ὁ μεταίρων ὅρια αἰώνια, ἐπικατάρατός ἐστιν ὁ μεταίρων ὅρια τῶν πατέρων αὐτοῦ· ἀλλ᾽ οὐκ ἔχον πρόθεσιν πρὸς τὸ γνῶναι τὴν ἀλήθειαν.

Αὕτη ἡ ἑβδόμη σύνοδος ἑδράζεται ἐν τῇ χρήσει τῆς ἱερᾶς γραφῆς τῇ λεγούσῃ· ἐπικατάρατος ὁ μεταίρων, καὶ τὰ λοιπά. τοῦτο δὲ συμβαίνει κατ᾽ ἐκείνων τῶν μὴ ἐχόντων πρόθεσιν ἐπιγνῶναι τὴν ἀλήθειαν. ὅθεν περαίνεται, ἐκεῖνον εἶναι τὸν παρα- B βαίνοντα, τὸν μὴ ἑπόμενον τῇ πίστει τῇ παραδοθείσῃ παρὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ· ὁ δὲ ἀναπτύσσων τὴν πίστιν, οὔτε παραβαίνει τοὺς ὅρους τῶν πατέρων αὐτοῦ, οὔτε ἀφαιρεῖ ἢ προστίθησιν. ὁ δὲ λόγος· γέγονεν αὕτη ἡ κώλυσις, καθὼς ὁ Κύριλλός φησι, κατὰ τοῦ λαλοῦντος παρὰ τοὺς ὅρους τῶν πατέρων αὐτοῦ. ἐπειδὴ δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον πνεῦμα ἀληθείας ἐστὶν, ὃς ἂν λέγῃ τὴν ἀλήθειαν, φίλος ταύτης καὶ τῶν ὅρων ἐντὸς ἐστίν· ὁ δὲ λέγων τὸ ψεῦδος καὶ παραβαίνων, ἢ προστίθησιν, ἢ ἀφαιρεῖ, καὶ ἐκεῖνός ἐστιν ὁ παραβάτης τῶν ὅρων τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ προστιθέμενος καὶ ἀφαιρῶν τῆς πίστεως τῶν πατέρων. τοῦτο οὖν τὸ C κείμενον σαφῶς παριστᾷ, ὅτι ὁ μὴ ἔχων πρόθεσιν ἐπιγνῶναι τὴν ἀλήθειαν, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ προστιθέμενος ἢ ἀφαιρῶν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ κώλυσις αὕτη γέγονε παρὰ τῶν πατέρων * τῆς τρίτης συνόδου, ἢ δι᾽ αὐτῶν παρὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἆρα ἂν εἰ εἴποιμεν τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον παραβεβηκέναι τὰ ὅρια τῶν πατέρων αὐτῆς, πιστευθείημεν ὑπὸ τῶν ἄλλων; καὶ γὰρ εἰ νοήσομεν νῦν, ὅτι ἡ ἐναλλαγὴ τῶν ῥημάτων κωλύεται οὐχ ἡ τῆς διανοίας, τότε ὑποβαλοῦμεν τοὺς πατέρας τῇ ποινῇ τοῦ ἀναθέματος· καὶ γὰρ, ὡς εἶπον, ἡ ἐν Νικαίᾳ ἀφεῖλέ τινα τοῦ συμβόλου τῶν ἀποστόλων. τοῦτο λέγω καὶ περὶ τῆς ἐν Κων- D σταντινουπόλει, ἣ μετὰ τὴν κώλυσιν ταύτην προσέθηκε πολλὰ τῇ ἐν Νικαίᾳ. τὸ δὲ λέγειν τὴν ἀλήθειαν κρίνεται ταυτὸν, καὶ οὐχ ἑτέρωθεν ἢ ἐναντίως. ὅθεν ἀπὸ τούτων συνάγεται, ὅτι τὸ λέγειν τὰς μετὰ ταῦτα συνόδους κεκωλῦσθαι προσθεῖναί τι ἐν τῷ συμβόλῳ, οὐκ ἔστιν ἀληθές. ἔτι ἐν τῇ βίβλῳ ταύτῃ ἐστὶ τὸ σύμβολον τὸ ἐν Νικαίᾳ καὶ τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικῶς, ἔχομεν γὰρ ταύτην ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως· πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν, καὶ τὰ ἑξῆς. ἡμεῖς ἔχομεν ἐνταῦθα τρεῖς βίβλους, δύο τῆς πράξεως τῶν ἐν Καλχηδόνι, καὶ εἰσὶ λίαν ἀρχαῖαι, ἡ μὲν μία ἐστὶ πλέον πεντακοσίων χρόνων, κἀκεῖσε τίθεται τὸ ἐν Κωνσταν- E τινουπόλει σύμβολον, καὶ οὐδέποτε τίθεται τὸ, ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ, κατὰ τὰς γραφάς. ἔτι ἔχομεν βίβλον διὰ γραμμάτων Λογγοβάρδων, ἥτις ἐστὶν ἀρχαιοτάτη, καὶ κεῖται ἐκεῖσε καὶ ἐν τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβόλῳ, δηλονότι τὸ, ἐκ τῶν οὐρανῶν· καὶ, κατὰ τὰς γραφάς. ἡ βίβλος δὲ ἐκείνη ἣν μοι ἐδείξατε, ὅπου εἰσὶ τὰ πρακτικὰ τῆς τετάρτης συνόδου, ἐστὶ βίβλος νέα καὶ οὐ πλεῖον τῶν τριάκοντα χρόνων, αὗται δέ εἰσιν ἐπέκεινα τῶν πεντακοσίων χρόνων. κύριε Ἐφέσου, ἐὰν καὶ ἡμεῖς τίθεμεν δύο τινὰ ῥήματα οὐκ ὄντα ἐν τῷ συμβόλῳ, οὐκ ὀφείλετε ἐλέγχειν ἡμᾶς.

* ἴσ. ἀπὸ τῆς τρίτης.

τὰ ῥήματα

Anno Christi 1438.

τὰ ῥήματα τὰ, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, οὐκ ἔχετε, καὶ ἡμεῖς ἔχομεν τὰ ῥήματα ταῦτα, ἀλλ' ὅμως οὐκ ἐπιλαμβάνεσθε ἡμῶν, διὰ δὲ τῶν ῥημάτων τῶν, ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἐπιλαμβάνεσθε.

ΕΦΕΣ. Πρὸς μὲν τὰ πρότερον εἰρημένα δεόμενα μακροτέρων λόγων, οὐκ ἔστι καιρὸς ἀπολογήσασθαι νῦν. καίτοι γε ὡς ἠρώτησας, ταῦτα προὔβάλλετο ἡ σὴ αἰδεσιμότης, καὶ ἐντυπωθῆναι παρ' ἡμῶν ἐζήτησας. τοῦτο μὲν οὖν ἐστιν ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν ἀξίαν, ὅμως δὲ εἴχομεν ἀπολογήσασθαι καὶ συμβιβάσαι πρὸς τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν. ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τὸ νῦν εἰρημένον τοῦ βιβλίου ἔχομεν ἀπολογήσασθαι κατὰ τὸ παρὸν, τοῦ καιροῦ τοῦτο μὴ συγχωροῦντος. ἀναβληθήσεται δὲ ἅπαντα κατὰ τὸν ἴδιον λόγον ἐξετασθησόμενα. ἐπειδὴ δὲ καὶ νῦν ἐν τοῖς σοῖς λόγοις εἴρηκας, τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν προεστῶτα ταύτης δύνασθαι μεταποιεῖν τὸ κοινὸν σύμβολον, καὶ πολλάκις ἄλλοτε πρότερον εἴρηται τοῦτο, δῆλον δὲ ὅτι πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ἀποβλέπων καὶ τὸν ἄκρον ἀρχιερέα τοῦτο εἴρηκας, ἡμεῖς τοῦτο καταλιπεῖν ἀνεξέταστον εἰρημένον οὕτω πολλάκις οὐκ ἀνεχόμεθα· βουλόμεθα δὲ περὶ τούτου τὸν λόγον ποιήσασθαι ἐν τῇ ἐφεξῆς συνελεύσει, εἰ καὶ ὑμῖν συνδοκεῖ. ἔχομεν γὰρ πολλὰ καὶ γενναῖα εἰπεῖν εἰς ἡμέτερον δίκαιον συμβαλλόμενα. ὑποπτεύομεν δὲ μήποτε οἱ περὶ τούτων λόγοι σκάνδαλόν τι εἰσενέγκωσι· διὰ τοῦτο εἶπον, εἰ καὶ ὑμῖν συνδοκεῖ. ἔσται γὰρ ἡ ἐξέτασις αὕτη παρὰ τῇ ὑμετέρᾳ θελήσει, καὶ εἰ ὑμῖν συνδοκεῖ γενήσεται, ἡμεῖς γὰρ ἕτοιμοι ἐσμέν.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Μετὰ τῶν ἄλλων ἄρθρων, ὧν διαφέρονται οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ Γραικοὶ, ἔστι καὶ τοῦτο, ἡ αὐθεντία τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. ἐπειδὴ νῦν ἐσμὲν ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ ἄρθρου τῆς πίστεως περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, οὐ φαίνεται πρέπον ἐγκαταμίξαι τὸ ἄρθρον τοῦτο μετὰ τοῦ ἄρθρου τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ὄντος. διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ γραφῇ, ἣν ἔδωκα πρὸς ὑμᾶς, λέγω, ὅτι περὶ τῆς αὐθεντίας τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας κατὰ τὸ παρὸν οὐ λέγω, ἐν καιρῷ δὲ καὶ περὶ τούτου ῥηθήσεται. ὅταν οὖν ἔλθωμεν ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἄρθρου τούτου, τότε ἡ αἰδεσιμότης σου ἐλευθέρως ἐρεῖ πάντα ὅσα ἂν εἴη σοι βουλητά. καὶ ὀφείλετε πιστεύειν, ὅτι οὐ προσκρούετε τῷ ἁγίῳ ἡμῶν δεσπότῃ τῷ πάπᾳ, ἐπειδὴ οὐκ ἔστιν ἐνταῦθα δι' ἄλλο, ἀλλ' ἢ ἵνα ἀναπτυχθῇ ἡ ἀλήθεια. διὰ δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ χάριτος αὕτη ἡ ἐξουσία τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως ἐστὶ φανερωτέρα διὰ τῶν εὐαγγελίων, ἔτι γε μὴν καὶ διὰ τῶν ἁγίων οἰκουμενικῶν συνόδων. ὥστε εἴπερ ἡ ἀπορία αὕτη, τὸ μὴ ἐξεῖναι προσθεῖναι, ἔχει ἀπορίαν, ἐπειδὴ ὡς εἶπον πρὸ ὀλίγου ἡ περὶ τοῦ τοιούτου ἄρθρου ἐστὶ διακεκειμένη τῶν ἄλλων, οὐ φαίνεται προσῆκον συμμιγνύειν τῇ τούτου ἐξετάσει τὴν τοῦ ἑτέρου ἄρθρου ἐξέτασιν. ὅθεν καὶ πάλιν παρακαλῶ, ἵνα εἰσέλθητε ἐν τῇ ἐξετάσει τῆς προόδου τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἐκεῖ γὰρ διασαφηνισθήσονται ταῦτα καὶ βέλτιον καὶ ἀληθῶς. πέπεισμαι δὲ, ὡς ἐὰν ὁμονοήσωμεν ἐν ταύτῃ τῇ ἀμφισβητήσει τῇ περὶ τοῦ πνεύματος, εὐχερῶς καὶ καλῶς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὁμονοήσομεν.

Sess. XII.

A Has voces, Deum de Deo; non habetis at nos habemus: non tamen propterea in nos invehimini, sicut propter illas voces, Ex Filio.

Ephes. Ad ea quæ prius dicta sunt, cum longo sermone indigeant, non est in præsenti respondendi tempus, quamquam ex tua petitione proposuit illa tua reverentia, atque a nobis doceri voluisti. Verum hoc supra conditionem nostram est: etsi non deest nobis quid respondeamus ad verum ea referendo sensum. Ad illud similiter, quod nuper dixisti de codice, nihil est quod nunc respondeamus tempore non permittente. Rejicientur autem in aliud tempus omnia suis quæque rationibus examinanda. Sed quia nunc etiam in tuo sermone dixisti, catholicam ecclesiam, illumque qui ei præest, immutare posse commune symbolum: quod etiam sæpe alias est dictum: atque hæc dicendo Romanam sine dubio intelligis ecclesiam, & summum pontificem: nos dictum hoc ita sæpe repetitum non patimur indiscussum præterire: sed volumus sequenti sessione hac de re sermonem facere, si tamen & vobis placuerit: multa enim & fortia pro re nostra dicere habemus. Veremur autem, ne hujusmodi sermones scandalum aliquod pariant: propterea dixi, Si vobis etiam penes vos istud examen, & fiet vobis quoque annuentibus, quia nos parati sumus.

Iul. Card. Ex iis articulis, de quibus est inter Latinos & Græcos controversia, unus etiam hic est, de Romanæ ecclesiæ auctoritate. Nunc quia versamur in alia quæstione, examinantes articulum fidei de sancto Spiritu, non videtur convenire, ut articulus hic cum articulo de catholica ecclesia confundatur. Quapropter in scriptura etiam, quam vobis tradidi, addo; De potestate Romanæ ecclesiæ nihil in præsentia dico; in loco autem de ea quoque dicetur. Cum ergo ad hujus articuli disquisitionem venerimus, tunc reverentia tua libere dicet quæcumque voluerit: debetis enim pro certo habere, nihil vos apud sanctissimum dominum nostrum papam offendere; cum non ob aliud hic ipse sit, quam ut veritas enucleetur. Ceterum Romanæ ecclesiæ, & summi pontificis auctoritas Christi beneficio satis elucet in euangeliis, necnon in sacris conciliis generalibus. Quare si præsens quæstio, quod scilicet non liceat quidquam addere, versatur in dubio; cum ut paulo ante dixi, articuli hujus disputatio sejuncta sit ab aliis; non videtur condecens, alterius articuli disquisitionem cum disputatione hac permiscere. Quamobrem obsecro iterum, ut ad disputationem de sancti Spiritus processione accedatis, nam ibi hæc & melius & penitus declarabuntur. Quod si convenerimus in ea quæ est de sancto Spiritu controversia, persuasum mihi est fore, ut etiam in aliis facile pleneque conveniamus.

SESSIO

Sess. XIII.

SESSIO XIII.

Die vigesimo septimo Novembris, feria quinta, celebrata est.

SCIENDUM, oratores ducis Burgundiæ venisse in hanc synodum, videlicet episcopos quatuor, archidiaconum unum, duosque nobiles equites, & alios sacratos monachos, atque laicos, qui beatissimum papam præsidentem venerati sunt, præsente tum sacro imperatore, tum omnibus orientalis & occidentalis ecclesiæ patribus, præter unum sanctissimum dominum nostrum patriarcham, qui ægra valetudine detinebatur. Cum ergo responsum illis esset per duos episcopos nomine beatissimi papæ, & constituta hora esset elapsa, surrexerunt nullo de re proposita sermone habito. Isti ergo vicarii atque apocrisiarii ducis cum venissent, ut dictum est, sedente concilio, papam tantummodo salutarunt, ut moris est ipsis, omnes deosculantes ejus dexteram & genam sedentis; nostrum vero imperatorem neque omnino consalutarunt, neque veneranter honorarunt; sed in Latinorum partem transeuntes sederunt, literasque ad synodum datas reddiderunt, quæ Latine lectæ sunt, nihil nobis percipientibus, cum Græce non fuerint lectæ. statim ergo consurreximus; atque ita dimissa est synodus.

Verum hæc imperatori ferenda non videbantur: illatam quippe sibi putavit injuriam, quod nulla esset veneratione affectus: remque indigne admodum tulit. Cœpit ergo dicere; Nisi iterum synodus conveniat. & vicarii ducis accedant, mihique debitum honorem deferant, ut fieri solet imperatoribus, non amplius conveniam, sed neque synodus fiet. Missis ergo ad imperatorem internuntiis a papa, sequestrem se patriarcha præbuit, suasitque imperatori, ut synodum colligeret; facturis vicariis quod superiori sessione non fecerant. Erat enim tunc patriarcha æger, rem tamen haud negligenter curavit; nam & imperatorem exoravit, & papæ quod rite agendum esset, persuasit; egitque cum vicariis, vt salutarent imperatorem. Quibus in hunc modum gestis octo dies elapsi sunt. Die vero quarto Decembris, feria quinta, synodus rursum convenit.

Sess. XIV.

SESSIO XIV.

Die quarto Decembris, feria quinta, celebrata est.

IN hac sessione cum jam omnes convenissent, atque ordine consedissent, venerunt oratores ac vicarii, & reverentiam imperatori præstitere, non ita tamen uti par erat: verum is forti animo id tulit, jussitque disputantes sermonem aggredi. Quibus in medio considentibus orsus est loqui Ephesius, asserens propter dicendi ubertatem atque facundiam habitos esse longos sermones; propterea paucis esse agendum,

A

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ιγ΄.

Νοεμβρίου ἑβδόμη καὶ εἰκοστῇ, ἡμέρᾳ πέμπτῃ, ἐγένετο.

ΙΣΤΕΟΝ ὅτι ἐν τῇ παρούσῃ συνόδῳ παρεγένοντο οἱ τοῦ δουκὸς τῆς Βουργουνδίας ἀποκρισιάριοι, ὄντες ἐπίσκοποι μὲν τέσσαρες, ἀρχιδιάκονος εἷς, καὶ ἄρχοντες καβαλλάριοι δύο, καὶ ἕτεροι ἱερομόναχοι καὶ κοσμικοί, οἳ καὶ προσεκύνησαν τῷ μακαριωτάτῳ πάπᾳ προκαθημένῳ, παρόντος καὶ τοῦ βασιλέως τοῦ ἁγίου, καὶ πάντων τῶν τε τῆς ἀνατολικῆς B ἐκκλησίας καὶ τῆς δυτικῆς, ἄνευ μόνου τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν δεσπότου τοῦ πατριάρχου, ἐπισχεθέντος ἀσθενείᾳ σωματικῇ. προσφωνησάντων οὖν αὐτοῖς δύο ἐπισκόπων ἀπὸ στόματος τοῦ μακαριωτάτου πάπα, καὶ τῆς τεταγμένης ὥρας παρελθούσης, ἀνέστησαν, μηδὲν περὶ τοῦ προκειμένου εἰπόντες. οὗτοι τοίνυν οἱ τοποτηρηταὶ καὶ ἀποκρισιάριοι τοῦ δουκὸς ἐλθόντες ὡς εἴπομεν, καὶ τῆς τάξεως γενομένης, προσεκύνησαν μόνον τὸν πάπαν κατὰ τὸ ἔθος αὐτῶν, καὶ ἠσπάσαντο πάντες τὴν δεξιὰν αὐτοῦ καὶ τὴν παρειὰν καθημένου· τὸν δὲ βασιλέα ἡμῶν οὐδ᾽ ὅλως ἢ ἐχαιρέτισαν ἢ προσεκύνησαν, ἀλλὰ τὸ μέρος τῶν Λατί- C νων διελθόντες ἐκάθισαν· ἀλλ᾽ ὅμως τὰ κομισθέντα τῇ συνόδῳ γράμματα ἔδωκαν, καὶ Λατινικῶς ταῦτα ἀνέγνωσαν, καὶ ἡμεῖς οὐδὲν ἐξ αὐτῶν κατελαβόμεθα, ἐπεὶ Ἑλληνιστὶ οὐκ ἀνέγνωσαν ταῦτα ἡμῖν, καὶ εὐθέως ἀνέστημεν, καὶ οὕτως ἐλύθη ἡ σύνοδος.

Ἀλλ᾽ οὐκ ἦν φορητὰ ταῦτα τῷ βασιλεῖ· ὕβριν γὰρ ἐλογίσατο, ὅτι οὐδὲν προσεκύνησαν αὐτόν, καὶ ἐλυπήθη ὡς τὰ πολλά. ἀπὸ τότε δὲ ἔλεγεν· εἰ μὴ πάλιν ἡ σύνοδος γένηται, καὶ οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ δουκὸς καταλάβωσι, καὶ τὴν προσήκουσαν προσκύνησιν ἐμοί, ὡς ἔθος βασιλεῦσι, ποιήσωσιν, οὐκ εἰσέρχομαι ἀπὸ τοῦ νῦν ἐν τῇ συνελεύσει, ἀλλ᾽ οὐδὲ D σύνοδος γενήσεται. πρέσβεων οὖν γενομένων ἀπὸ τοῦ πάπα τῷ βασιλεῖ, ὁ πατριάρχης μεσολαβήσας ἔπεισε τὸν βασιλέα ἵνα τὴν σύνοδον ποιήσῃ, καὶ ὅπερ οὐκ ἐποίησαν οἱ τοποτηρηταὶ τῇ παρελθούσῃ συνελεύσει, ποιήσωσι νῦν. καὶ γὰρ ἦν ὁ πατριάρχης τότε ἀσθενής, ἀλλ᾽ ὅμως οὐκ ἠμέλησε τῆς διορθώσεως τοῦ πράγματος, ἀλλὰ καὶ τὸν βασιλέα ἐδυσώπησε, καὶ τὸν πάπαν ἐδιώρθωσε. καὶ εἰς τοὺς τοποτηρητὰς ἔταξεν, ἵνα τὸν βασιλέα προσκυνήσωσι. τούτων οὖν οὕτω πραχθέντων, ἡμέραι παρῆλθον ὀκτώ, καὶ τῇ τετάρτῃ τοῦ Δεκεμβρίου, ἡμέρᾳ πέμπτῃ, συνῆλθε πάλιν ἡ σύνοδος.

E

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ιδ΄.

Δεκεμβρίου μηνὸς τετάρτῃ, ἡμέρᾳ πέμπτῃ, ἐγένετο.

ΕΝ ταύτῃ συνελεύσει πάντων δὴ συναχθέντων, καὶ τῆς τάξεως γενομένης, ἦλθον οἱ ἀποκρισιάριοι καὶ οἱ τοποτηρηταί, καὶ προσεκύνησαν τὸν βασιλέα, ἀλλ᾽ οὐδὲ πάλιν καθὼς ἔπρεπεν. ἀλλ᾽ ὅμως τοῦτο γενναίως ὁ βασιλεὺς ὑπομείνας, ὥρισε λέγειν τοὺς διαλεγομένους. καὶ δὴ εἰς τὸ μέσον καθισάντων, ἤρξατο ὁ Ἐφέσου τὸν διάλογον, καὶ ὡς διὰ τὸ ἐν καλλιεπείᾳ τοῦ λόγου πολλὰ λέγειν αὐτοὺς ἀεί, εἰπὼν διὰ βραχέων διαλέγεσθαι, καὶ οἱονεὶ

καὶ οἱονεὶ διὰ τοῦ ναὶ καὶ τοῦ οὒ τὰς ἀπολογίας ποιεῖσθαι, προσετέθηκεν ὅτι ὁ Χαρίσιος αὐτοῖς οὐδὲν ἐχαρίσατο. ταῦτα καὶ ὅμοια ἄλλα τοῦ Ἐφέσου εἰπόντος, ἤρξατο ὁ καρδινάλιος Ἰουλιανὸς λέγειν εἰς τὴν μίαν λέξιν μυρίας, καὶ λέγων οὐκ ἐπαύσατο· ἀλλὰ καὶ τὸ διὰ καλλιέπειαν ὡς ἔφημεν ῥηθὲν ναὶ καὶ οὒ ἐπαναλαβών, αὐτὸς τοσοῦτον ἐπλάτυνε τὸν λόγον, ὅτι οὐκ εἴασε τὸν Ἐφέσου εἰπεῖν λόγον πρὸς αὐτόν· ἀλλ᾽ ἔλεγεν ἕως οὗ τὴν σύνοδον λόγοις ἐπλήρωσε, καὶ ἕως ἡ ἑσπέρα κατέλαβε· καὶ οὕτως ἐλύθη ἡ σύνοδος. πρὸς τὰ τέλη τοῦ Ἐφέσου εἰπόντος, καὶ τὸν λόγον παρ᾽ ἡμῖν μεταθέντος, διελάλησαν πάλιν γίνεσθαι τὴν σύνοδον τῇ ὀγδόῃ τοῦ Δεκεμβρίου μηνός.

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ιε΄.

Δεκεμβρίου μηνὸς ὀγδόῃ, ἡμέρᾳ δευτέρᾳ, ἐγένετο.

ΣΥΝΗΧΘΗΜΕΝ οὖν τῇ ἄνωθεν εἰρημένῃ ἡμέρᾳ ἐν τῇ συνελεύσει ἄνευ τοῦ πατριάρχου ἡμῶν, ἠσθένει γάρ· καὶ τῆς συνήθους τάξεως γενομένης, προετρέψατο ὁ βασιλεὺς καὶ πάλιν τὸν Ἐφέσου λαλεῖν. καὶ δὴ ἤρξατο μετὰ παρρησίας, ὅτι οὐκ ἔξεστι προσθεῖναι ἐν τῷ συμβόλῳ μήτε λέξιν, μήτε συλλαβήν. τοσοῦτο δὲ ἐξέτεινεν ἑαυτόν, ὅτι οὐδεὶς ἤλπιζεν ἀντιστῆναι αὐτῷ τινά. ὁ δὲ Ἰουλιανὸς εἰς εἴκοσι ὀκτὼ κεφάλαια συναγαγὼν πάντα τὰ λαληθέντα παρὰ τοῦ Ἐφέσου, ἐσιώπα ἕως οὗ ὁ Ἐφέσου ἐλάλει. εἶτα ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ κατ᾽ ἔπος καὶ κατὰ ἀριθμὸν πάντα ἀπολογησάμενος, ἔλεγεν, ὅτι οὐχ ἥμαρτον ἐν τῷ προσθεῖναι ἐν τῷ συμβόλῳ· καὶ λέγων οὐκ ἐπαύσατο φιλοσοφῶν ποτὲ μὲν ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν, ποτὲ δὲ καὶ ἀπὸ συλλογισμῶν. τούτων παρὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ ῥηθέντων, ὁ Ἐφέσου καὶ πάλιν ἤρξατο δημηγορεῖν καὶ ἀποδεικνύειν, ὅτι οὐκ ἔξεστι προσθεῖναι ἐν τῷ συμβόλῳ κατ᾽ οὐδένα τρόπον κἂν μίαν λέξιν, ἢ μίαν συλλαβήν, μερίσας καὶ τὰ προρρηθέντα παρὰ τοῦ καρδιναλίου, καὶ διαιρήσας αὐτὰ ἐν κεφαλαίοις ὀκτώ· ἤγουν τὸ σύμβολον τοῦ Χαρισίου ὅτι οὐκ ἦν κοινόν, τὸ τοῦ Νεστορίου ὅτι οὐ περὶ ἐκείνου λόγος, τὴν δύναμιν καὶ τὰς ποινὰς τῶν ὅρων ὅτι ἑνικῶς κολάζουσι καὶ οὐ πληθυντικῶς, τὰς ἐπιστολὰς τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, τὴν μαρτυρίαν τοῦ μακαρίου Ἀγάθωνος, τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν λεγομένην ἑρμηνείαν παρ᾽ αὐτῶν ἐξέθετο, καὶ ὅτι παρὰ κανόνας ἐστὶ τὸ πραχθέν, ὡς καὶ ἄνευ τελείας συνόδου γεγονός· πολὺν ἐποιήσατο τὸν λόγον, οὐχ ὥσπερ διαλεγόμενος, ἀλλὰ τέλος βουλόμενος ἐπιθεῖναι τῷ πράγματι. ὁ δὲ λόγος αὐτοῦ ἦν οὗτος·

ΕΦΕΣ. Τοῦτο τὸ σύμβολον ἀπαιτοῦμεν ὑμᾶς, ὦ φίλοι πατέρες, τὴν καλὴν παρακαταθήκην τῶν ἡμετέρων πατέρων τῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ βασιλίδι πόλει συναθροισθέντων. ἀπόδοτε τοίνυν τοῦτο, καθὼς παρελάβετε παρ᾽ ἡμῶν. εἴ τις ὑμῖν ἐνεπίστευσε παρακαταθήκην, οὐκ ἂν αὐτὴν ὡς παρελάβετε παρεδώκατε; ἀπόδοτε τοίνυν καὶ τὸ τῶν πατέρων σύμβολον ὡς ἐλάβετε. οὐ δέχεται προσθήκην, οὐ δέχεται μείωσιν· κέκλεισται παρ᾽ αὐτῶν καὶ ἐσφράγισται. καὶ τοὺς τολμῶντας τοῦτο καινοτομεῖν ἀποπέμπονται, καὶ τοὺς ἕτερον παρ᾽ αὐτὸ ποιοῦντας εὐθύναις ὑπάγουσι. μικρὸν ὑμῖν ἡ γενομένη τῆς λέξεως προσθήκη εἶναι δοκεῖ, καὶ ὀλίγος ὁ περὶ ταύτης λόγος;

& responsiones reddendas nuda propemodum affirmatione & negatione: addiditque Charisium nihil ipsis attulisse, quod carum & gratum esset. Hæc & similia cum Ephesius dixisset, cœpit cardinalis Iulianus uni verbo mille opponere, ut nullum dicendi faceret finem; Factaque mentione de eo, quod dictum est, de dicendi inquam ubertate, & brevitate amplectenda, sermonem adeo prolixum instituit, ut Ephesio non permiserit vel uno respondere verbo, sed totum sessionis tempus ipse dicendo consumpserit usque ad tempus vespertinum; atque ita synodus dimissa est. Vix tandem Ephesio loquente, & sermonem ad nos transferente, futuram rursus indixere sessionem octavo Decembris die.

SESSIO XV.

Die octavo Decembris, feria secunda, celebrata est.

CONVENIMUS ergo die constituto absque patriarcha nostro, quod ægrotaret: servatoque ordine consueto, rursus imperator Ephesium, ut loqueretur, est cohortatus. Cœpit is cum dicendi libertate asserere, non esse licitum symbolo vel vocem vel syllabam addere: adeo vero sermonem produxit, ut illi quempiam obsistere nemo speraret. At Iulianus redactis omnibus Ephesii dictis in capita vigintiocto tacebat, donec peroravit Ephesius: deinde aperiens os suum, respondensque ad singula iisdem verbis & numero servato aiebat, nihil errasse, quod addidissent symbolo: continuato sermone philosophando tum e divinis scripturis, tum etiam syllogismis. Quibus a Iuliano dictis, Ephesius iterum sermonem instituens cœpit demonstrare, non esse fas ulla ratione symbolo addere vel vocem unam, vel unam syllabam; dividens quæ dicta erant a cardinale in octo capita: videlicet; Charisii symbolum non fuisse commune: Nestorii symbolum huc non spectare: vim definitionum, & censuras in eis latas esse singulari numero non plurali: Sancti Cyrilli epistolas: testimonium beati Agathonis: exposuit quoque, quod illi explicationem & declarationem vocant; & factum esse contra canones, utpote etiam sine plena synodo decretum. adeo vero longum confecit sermonem, ut nequaquam disputare, sed velle rei finem imponere videretur: habebat porro sermonem in hæc verba:

EPHES. Hoc symbolum a vobis reposcimus, amici patres, pulcrumque illud patrum nostrorum depositum, qui in regia urbe nostra convenerunt. Reddite igitur hoc, quale a nobis accepistis. Si quis vobis depositum concredidisset, nonne redderetis illud quale accepistis? Reddite ergo patrum quoque symbolum, ut accepistis: non admittit additamentum, non suscipit imminutionem: occlusum ab ipsis & obsignatum est, & innovare illud audentes rejiciunt, & aliud præter ipsum conficientes, reos in judicium trahunt. modicum vobis esse videtur additamentum vocis, neque magnificiendum?

SESSIO XV.

sublatum igitur parum aut nihil nocebit, imo plurimum proderit; conjunget enim Christianos omnes. At multum refert, inquies, & magni fit. & nos ergo haud perperam facimus tanti illud æstimantes. prudenti quadam dispensatione additum est; eadem pariter tollatur, ut recipiatis fratres dolore excruciatos, & caritatem tanti facientes. Rogamus itaque vos patres ac fratres, dominique plurimum honorandi, sicut & antea rogavimus, per viscera domini nostri Iesu Christi, qui dilexit nos, cum essemus inutiles & peccatores, ac desperatæ salutis, & animam suam posuit pro nobis, ut ad bonam illam redeamus concordiam, qua & inter nos ipsos & cum patribus nostris olim conjuncti eramus: quando idem omnes dicebamus, & non erant schismata in nobis. agnoscamus nos invicem fraterno affectu; communes revereamur parentes; honoremus eorum decreta; vereamur illorum minas; servemus traditiones; ut unanimi consensu, uno ore, unoque corde glorificemus usquequaque venerandum ac magnificum nomen Patris, & Filii, & Spiritus sancti, nunc & semper & in sæcula sæculorum. Amen.

Verum Iulianus non tacuit, sed iterum respondit pro viribus sua defendens, his verbis postremo usus: Si decem proposueris capita, decem tibi millia sum redditurus. Ceterum deficiente responsionis tempore synodus discessit.

At vero nos Græci cœpimus tædio affici, non modo præsules, verum & clerici omnes, qui senatorii ordinis erant, & summatim universi dicentes: Quid facimus verba inania dicentes & audientes? nec illi persuadebunt nobis, neque nos illis: decet propterea nos reverti in nostram urbem. Sed imperator virum se fortem præstitit, expectando rerum exitus cum animi æquitate. Et Græci quidem finem disputandi fieri studebant; Latini vero enixe flagitabant, ut conventus celebrarentur, & sententia ipsa seu dogma discuteretur. Dicebant enim; Nos de explanatione nolumus habere quæstionem, & quomodo vox illa, Ex Filio, posita sit in symbolo: nam semel apposita, fieri non potest ut expungatur, nisi a vobis demonstretur blasphema. Examinetur ergo, & siquidem blasphema erit, abdicetur: si vero pia, quid est propter quod nos criminari possitis? dicebat enim Ephesius; Tollatur e symbolo, & reponatur seorsim in definitione; sicut factum est [eo in hymno, qui incipit:] Vnigenitus Filius. Contra vero Iulianus dicebat; Examinetur, pater, examinetur: & si quidem vox ista, Ex Filio, comperta fuerit blasphema, neque in symbolo sit, neque alibi reponatur: blasphema enim nusquam dicenda sunt: Si vero pia, ubique recipienda, & in symbolo summe necessaria est.

Dum hæc ita dicuntur, decidit imperator doloribus oppressus rheumaticis, & patriarcha ægrotus decumbit, ut nec audire posset, nec loqui: & populus otiando traducit tempus. Elapsis ergo diebus undecim patriarcha paululum revixit;

ANNO CHRISTI 1438.

A ἐκκοπῇ καὶ ἐξαιρεθεῖσα μικρὸν ἂν βλάψειεν ἢ οὐδὲν, μᾶλλον δὲ ὠφελήσει τὰ μέγιστα· συνάψει γὰρ Χριστιανοὺς ἅπαντας. ἀλλὰ μέγα τὸ γεγονὸς, καὶ πολὺς ὁ περὶ τούτου λόγος· ἐκκοπῇ οὐδὲ ἡμεῖς ἁμαρτάνομεν πολλὴν ποιούμενοι τὴν περὶ τούτου λόγον· δι' οἰκονομίαν τινὰ προσετέθη, δι' οἰκονομίαν ἀφαιρεθήτω πάλιν, ἵνα προσλάβητε ἀδελφοὺς σπαραττομένους, καὶ τὴν ἀγάπην οὕτω περὶ πολλοῦ ποιουμένους. παρακαλοῦμεν τοίνυν ὑμᾶς, ὦ πατέρες καὶ ἀδελφοὶ, καὶ κύριοι τιμιώτατοι, ὡς καὶ πρότερον ὑμᾶς παρεκαλέσαμεν, διὰ τὰ σπλάγχνα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀγαπήσαντος B ἡμᾶς ἀχρείους ὄντας καὶ ἁμαρτωλοὺς καὶ ἀπεγνωσμένους, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θέντος ὑπὲρ ἡμῶν, ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν καλὴν συμφωνίαν τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τοὺς ἁγίους πατέρας, ἣν εἴχομεν πρότερον, ὅτε τὸ αὐτὸ πάντες ἐλέγομεν, καὶ οὐκ ἦν ἐν ἡμῖν σχίσματα. ἐπιγνῶμεν ἀλλήλους ἀδελφικῶς, αἰδεσθῶμεν τοὺς κοινοὺς πατέρας ἡμῶν, τιμήσωμεν αὐτῶν τοὺς ὅρους, φοβηθῶμεν αὐτῶν τὰς ἀπειλὰς, φυλάξωμεν τὰς παραδόσεις, ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἑνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ δοξάσωμεν τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. C ἀμήν.

Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς οὐκ ἐσιώπησεν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀπελογήσατο καθὼς ἠδύνατο διεφενδεύεσθαι, τέλος οὕτως εἰπών· ἐὰν δέκα κεφάλαια προτείνῃς, μυρία μέλλω σοι ἀπολογήσασθαι. καιροῦ δὲ μὴ ὄντος ἀπολογίας, ἐλύθη ἡ σύνοδος.

Οἱ Γραικοὶ οὖν ἡμεῖς ἠρξάμεθα ἀγανακτεῖν, οὐ μόνον οἱ ἀρχιερεῖς, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ κληρικοὶ, ἀλλὰ καὶ οἱ συγκλητικοὶ, καὶ ὅσον ἄθροισμα τούτων ἐστὶ λέγοντες· τί ποιοῦμεν λέγοντες καὶ ἀκούοντες ἐπὶ κενοῖς ῥήμασιν; οὔτε αὐτοὶ μέλλουσι πεῖσαι ἡμᾶς, οὔτε ἡμεῖς αὐτούς. διὰ τοῦτο πρέπει ἡμῖν ἐπιστραφῆναι εἰς τὴν πόλιν ἡμῶν. ὁ δὲ βασι- D λεὺς μακρόθυμος ἀνὴρ εὑρεθεὶς ἐκαρτέρει τὰ πράγματα. καὶ οἱ μὲν Γραικοὶ τέλος ἐσπούδαζον ἐπιθεῖναι τῇ διαλέξει, οἱ δὲ Λατῖνοι διϊσχυρίζοντο γίνεσθαι τὰς συνελεύσεις, καὶ ἐξετάζειν περὶ τῆς δόξης καὶ τοῦ δόγματος. ἔλεγον γάρ· ἡμεῖς οὐ περὶ ἀναπτύξεως θέλομεν ἐρευνᾶν, οὐδὲ πῶς προσετέθη ἐν τῷ συμβόλῳ ἡ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, φωνή. ἅπαξ γὰρ ἐτέθη, καὶ ἀδυνάτως ἔχει ἐξελθεῖν, εἰ μὴ βλάσφημον ἀποδειχθῇ παρ' ὑμῶν. ἐξετασθήτω οὖν, καὶ εἰ μὲν βλάσφημος, ἀποκηρυχθήτω· εἰ δ' εὐσεβὴς, τί ἔχετε ἐγκαλεῖν ἡμῖν; ὁ γὰρ Ἐφέσου ἔλεγεν, ἐξαιρεθήτω ἀπὸ τοῦ συμβόλου, καὶ τεθήτω ἐν ἰδίῳ ὅρῳ, ὥσπερ καὶ τό· ὁ μονογενὴς υἱός. ὁ δὲ Ἰουλιανὸς ἀντέ- E φασκεν· ἐξετασθήτω, πάτερ, ἐξετασθήτω. καὶ εἰ μὲν βλάσφημος εὑρεθείη ἡ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, φωνὴ, οὔτε ἐν τῷ συμβόλῳ μενέτω, οὔτε ἀλλαχοῦ τεθείη· τὰ γὰρ βλάσφημα οὐδ' ὅλως χρὴ λέγεσθαι· εἰ δὲ εὐσεβὴς, πανταχοῦ δεκτέα ἐστὶ, καὶ ἐν τῷ συμβόλῳ ἀναγκαιοτάτη.

Τούτων οὕτω λεγομένων, πίπτει ὁ βασιλεὺς ἐν ὀδύνῃ ῥευματισμοῦ, καὶ ὁ πατριάρχης ἀσθενεῖ, καὶ οὐδὲ κἂν δύναται ἀκούειν ἢ λαλεῖν, καὶ ὁ λαὸς πλημμελεῖ. διαγενομένων οὖν ἡμερῶν ἕνδεκα, τοῦ πατριάρχου μικρὸν ἀναζωοποιηθέντος,

συνήλθομεν

ANNO CHRISTI 1438.

συνήλθομεν πάντες ἐπ' αὐτὸν, καὶ παρακαλέσαντες αὐτὸν, μόλις ἠδυνήθη μετὰ φορείου βασταζόμενος ἀπελθεῖν πρὸς τὸν βασιλέα. δύο οὖν ἡμέρας ποιήσας καὶ βουλευόμενος σὺν τῷ βασιλεῖ, συνήλθομεν πρὸς αὐτοὺς οἱ ἀρχιερεῖς· καὶ συνόδου ἡμετέρας γενομένης ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ βασιλέως, ἐδημηγόρησεν ὁ βασιλεὺς, λέγων οὕτως·

ΒΑΣΙΛ. Ημεῖς ἐπὶ ἑνώσει τῶν ἐκκλησιῶν παρῃτησάμεθα τὴν πατρίδα ἡμῶν, καὶ ἤλθομεν μετὰ μεγάλων κινδύνων καὶ κόπων ζητοῦντες αὐτήν. καὶ πάντες μὲν ὑμεῖς ἐκοπιάσατε τῷ πράγματι, ἀλλ' ἔχετε καὶ λόγον ἀνταποδόσεως τὸν διπλοῦν· καὶ οἱ μὲν ἀρχιερεῖς, ὡς ἐπίσκοποι, εἰς σύστασιν τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν· οἱ συγκλητικοὶ διὰ τὴν ὀρθοτομίαν τῆς πίστεως, καὶ δι' ἐλπίδα τῶν κληρονόμων αὐτῶν· ἐγὼ δὲ ἐπὶ μιᾷ ἐλπίδι μόνον ταλαιπωρῶ πλεῖον ἁπάντων ὑμῶν, ἵνα τάχα δοξασθῶ παρὰ τῷ Θεῷ, ὅπερ ἐστὶ κοινὸν τοῦτο καὶ ὑμῖν. οὔτε γὰρ παιδία καὶ κληρονόμους ἔχω, οὐδὲ πλείονα τιμὴν θέλω ἐγὼ, ἀλλὰ διὰ τὸ γένος τῶν Ῥωμαίων πάσχω ὅσον θεωρεῖτε. λοιπὸν πρέπει ὑμῖν σπουδάσαι τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν διὰ πολλὰ τὰ καλὰ, καὶ μᾶλλον διὰ τὸ ἐπιστρέψαι ἡμᾶς μετὰ τιμῆς ἡνωμένοις, ἢ μετ' αἰσχύνης διῃρημένοις εἰς τὴν πατρίδα ἡμῶν.

Τούτων οὕτω ῥηθέντων παρὰ τοῦ βασιλέως, ἠρξάμεθα γνωμοδοτεῖν, καὶ ἀνεφάνη καλὸν, ὅπως ἐξετάζωμεν περὶ τῆς δόξης τῶν Λατίνων. ἀλλ' ὁ βασιλεὺς καὶ ἔτι ἐζήτει βουλὴν, πόθεν μέλλομεν ἄρξασθαι, καὶ ποῖόν ἐστι τὸ λυσιτελοῦν ἡμῖν, καὶ πῶς μέλλομεν προχωρῆσαι καὶ ἐξετάζειν, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. καὶ διεκρίθη παρὰ πάντων μὴ ἐν παρρησίᾳ, ἀλλ' ἐν μέρει καὶ ἰδίως ἐξετάσαι αὐτό. ἡμεῖς γὰρ οὐ βουλόμεθα ἐκμηνῦσαι τοὺς Λατίνους, οὐδὲ θέλομεν φιλονεικίας καὶ λόγους πολλοὺς, ἀλλ' ἐκλέξασθαι ἀφ' ἡμῶν δώδεκα· καὶ εἴ τι χορηγήσει ὁ Θεὸς αὐτοῖς, ἐκεῖνο γενήσεται.

Ταύτης τῆς γνώμης δοθείσης, ἠρώτησεν ὁ βασιλεὺς τοὺς ἀρχιερεῖς, λέγων·

ΒΑΣΙΛ. Πῶς ὁ πάπας ἐμήνυσεν ἡμῖν, ὅτι ἐστὶν ἀναγκαῖον ἀπελθεῖν εἰς τὴν Φλωρεντίαν, καὶ πῶς μηνύει καὶ ἡμᾶς ἀπελθεῖν μετ' αὐτοῦ ἐκεῖ. ἐρωτῶ βουλὴν, εἰ ἔστι καλὸν ἀπελθεῖν, ἢ οὔ.

Αποκριθέντες δὲ οἱ ἀρχιερεῖς εἶπον.

ΓΡΑΙΚ. Ημεῖς οὐδέποτε ἐβουλόμεθα ἐξελθεῖν ἀπὸ τῆς Φερραρίας, ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ ἐτάχθη ἡ σύνοδος πληρωθῆναι, καὶ οὐκ ἀλλαχοῦ· ἀλλ' ὁ ὁρισμὸς τῆς βασιλείας σου εὑρεθήσεται φανερὸν, διὰ τί μέλλομεν ἀπελθεῖν ἐκεῖ. τί γὰρ αὖ οὐδὲν εἴπωμεν ὧδε, ἵνα εἴπωμεν αὐτὰ ἐκεῖ; τί δύνανται οἱ Λατῖνοι ποιῆσαι ἐν Φλωρεντίᾳ, ὃ οὐ δύνανται ὧδε; ἆρα ἐστὶν ἐλπὶς, ὅπως ἐκβάλωσι τὴν προσθήκην ἀπὸ τοῦ συμβόλου; ἢ ἡμᾶς βούλονται πεῖσαι δέξασθαι αὐτὴν ἐν τῷ συμβόλῳ ἡμῶν; ταῦτά εἰσιν ἀδύνατα ἐπ' ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσι· διὸ οὐ πρέπει ἡμᾶς ἀπελθεῖν ἀλλαχοῦ.

Απεκρίνατο ὁ βασιλεύς.

ΒΑΣΙΛ. Καὶ πῶς ἔχομεν ζητῆσαι ἔξοδον καὶ τριήρεις παρ' αὐτῶν, ἐὰν μὴ ἀκολουθήσωμεν αὐτοῖς, ἔνθα εἰσὶν αἱ ἔξοδοι καὶ τὰ ἀναλώματα;

Οἱ δὲ ἀπελογήσαντο, ὅπως ἐξετασθῇ ἡ δόξα ἐν Φερραρίᾳ· καὶ εἰ μὲν συμφωνήσωμεν, ἵνα ἀπέλθωμεν· εἰ δὲ μὴ, οὕτω γενέσθω πάλιν βουλή.

A nosque ad eum omnes convenimus: rogatus vero a nobis vix potuit lectica portatus adire imperatorem: apud quem duos commoratus est dies cum eo deliberans: tumque præsules ad eos convenimus; & coacta synodo nostra in palatio imperatoris concionem hujusmodi habuit imperator:

SESS. XV.

IMPERAT. Nos relicta patria studio unitatis ecclesiarum venimus ingentibus periculis & laboribus illam quærentes. Et vos quidem omnes hac in re collaborastis; sed est vobis etiam duplicata retributio; nam constituti quidem in pontificia dignitate laborant, utpote episcopi ad ecclesiarum suarum B stabilimentum; qui vero sunt ordinis senatorii, ad declarationem rectæ fidei, spemque suorum heredum: ego autem laboro plus vobis omnibus hac una spe, ut forte gloriam a Deo nanciscar, quod vobis etiam commune est: nam neque filios & heredes habeo, neque plus ipse honoris volo; sed propter Romæorum gentem, quantum videtis, sustineo. Decet ergo vos studium adhibere ad unitatem ecclesiarum multis iisque bonis de causis, præsertim vero, ut cum honore potius revertamur in patriam conciliatis animis, quam disjunctis cum ignominia.

C Quibus in hunc modum ab imperatore dictis, cœpimus dare sententias; & placuit dogma Latinorum examinari. Sed imperator quærebat ulterius, unde ordiendum esset; & quid in rem nostram esset; & quo procedendum esset modo disquirentibus, num Spiritus sanctus procedat ex Patre & ex Filio. Et censuere omnes, non esse hoc publice examinandum, sed privatim per aliquos: neque enim volumus nos concitare furorem Latinis; neque volumus contentiones, & sermones nimios: sed ex nobis eligi duodecim, totidemque ex illis; & fieri quidquid illis Deus concesserit.

Hac sententia dicta, imperator præsules D hoc pacto interrogavit:

IMPERAT. Papa misit ad nos, qui nuntiarent, necesse esse abire Florentiam, utque nos cum eo simul abeamus. Peto consilium, an expediat abire, necne.

Respondentes illi dixerunt:

GRÆCI. Nos vellemus Ferraria non excedere: quandoquidem in ea statutum est, non alibi synodum celebrari. Ceterum imperii tui potestas declarabit, cur debeamus eo proficisci: quid enim hic minime diximus, quod ibi dicamus? Quid poterunt Latini efficere Florentiæ, quod hic non possint? estne spes expunctum iri ab illis additamentum e symbolo? an vero E persuadere nobis volunt, ut illud nostro symbolo adjiciamus? hæc sunt utrique parti impossibilia: quare non decet alio nos conferre.

Respondit imperator:

IMPERAT. Et quomodo petemus ab eis pecuniam & triremes, nisi eos sequamur, ubi hæc possint suppeditari?

Responderunt illi, disputandum esse dogma Ferrariæ: ut si quidem inter nos convenerit, recedamus: sin minus, tum rursus consilium ineamus.

SESS. XIV. Placuit hoc imperatori: & delegimus e nostris duodecim, qui de sententia Latinorum disputarent, an Spiritus sanctus ex Patre procedat & ex Filio.

His actis rediit patriarcha in suum domicilium. Porro de pecunia pro alimentis constituta nullum verbum fiebat: quamobrem gravi opprimebamur penuria. Dicebat enim papa:

PAPA. Vos optime scitis, Ferrariæ nihil posse vobis a me dari: nam eorum quæ sperabamus, nihil ex sententia succedit. Itaque Florentini mutuo nobis dant quadraginta millia nummum aureorum, quo synodum illuc transferamus: sequimini ergo me, ut Florentiam eamus, & promitto me daturum Constantinopoli subsidii nomine duodecim millia nummum aureorum, duasque triremes: vobis autem quotcumque debeo florenos, & mensam publicam, ut in posterum nunquam vobis desint constituta menstrua. Venite igitur Florentiam, & post tres aut quatuor menses liceat vobis discedere, sive sequatur, sive non sequatur unio.

His auditis turbati sumus, ut par erat; præsertim quod Ferrariæ nulla spes esset aliquid habendi: neque occurrebat, quid esset agendum: non ire Florentiam? sed hic nobis victus non suppetebat; ire igitur? Quid si & ibi in eadem mala incideremus, sicut Ferrariæ? Itaque animi pendebamus. Convaluit autem imperator, accersivitque patriarcham, ut cum synodo accederet ad deliberandum: verum patriarcha gravius ægrotabat quam heri & nudius tertius. Quare imperator, quod fieri aliter ab eo non posset; cum etiam ab Italis impense sollicitaretur ad respondendum, num vellet ire Florentiam, necne; venit ad patriarcham, cumque jacentem in lecto reperisset, convocavit præsules, & synodum habuere extra cubiculum patriarchæ, non procul ab ipso, sed ita ut audiret, ac nuntiarentur ei, quæ fiebant. Itaque præsidente imperatore & congregata synodo, ipsis etiam hegumenis, concionem habuit imperator ea repetens, quæ in suo palatio dixerat coram synodo prius coacta; ajebat enim:

IMPER. Nostis optime, potuisse me, si voluissem, sedere in meo imperio, sicut antea: nec mihi defuisset per Dei auxilium, unde possem utcumque vitam traducere: sed gentis nostræ amor, & honor patriæ compulit me postponere mea commoda, & relinquere dominam matrem meam * despinam Parrhesiam, quam nostis. Itaque adhibitis vobis omnibus per mare sum vectus non sine periculis, hiberno tempore, idque gravi morbo laborans: sed nec hiems, nec infirma valetudo, nec aliud quidquam detinuit propensionem animi ad bonum: ut lucrifaciam quid? aut quid ipse consequar, nisi gentis nostræ refrigerium? & malui mori, ut nostra patria boni aliquid acquirat. Objeci me certe periculis; sed nunquam tantum suscepi mœrorem ad hanc usque diem, quantum hisce temporibus. Verum boni spes tolerantiam præstat. Ventum est ad finem negotii. Dicat unusquisque volo, quantum vi suæ cognitionis assequitur:

* domnam

ANNO CHRISTI 1438.

A Απεδέξατο ταῦτα ὁ βασιλεύς· καὶ δὴ ἐξελεξάμεθα ἀφ' ἡμῶν πρόσωπα δώδεκα, ἵνα διαλεχθῶσι περὶ τῆς δόξης τῶν Λατίνων, πῶς ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ.

Τούτων οὖν γενομένων ἦλθεν ὁ πατριάρχης εἰς τὴν καταμονὴν αὐτοῦ. περὶ δὲ τῆς δόσεως τῶν τροφείων οὐκ ἦν μελέτη ποτὲ, διὸ καὶ ἐστενοχωρούμεθα τὰ μέγιστα. ἔλεγε γὰρ ὁ πάπας.

ΠΑΠΑΣ. Επίστασθε ἀκριβῶς, ὅτι τίποτε οὐδὲν ἔχω δοῦναι ὑμῖν ἐν Φερραρίᾳ· ἐπειδὴ ὅσα ἠλπίζομεν οὐδὲ ἓν εὐοδοῦται. λοιπὸν οἱ Φλωρεντῖνοι δανείζουσιν ἡμῖν τεσσαράκοντα χιλιάδας χρυσίνων, ὅπως μεταθήσωμεν ἐκεῖσε τὴν σύνοδον. ἀκολουθήσατέ μοι γοῦν, ἵνα ἀπέλθωμεν εἰς τὴν Φλωρεντίαν, B καὶ ὑπόσχομαι δοῦναι ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει ὑπὲρ βοηθείας χρυσίνων χιλιάδας δώδεκα, καὶ τριήρεις δύο· ὑμῖν δὲ ὅσα φλωρία χρεωστῶ, καὶ μπάγκον εἰς τὸ ἑξῆς ἀνελλιπῶς λαμβάνειν κατὰ μῆνα τὸ διατεταγμένον ὑμῖν. ἔλθετε οὖν εἰς Φλωρεντίαν, καὶ εἰς διορίαν τριῶν μηνῶν ἢ τεσσάρων, ἵνα ἔχητε ἐξουσίαν ἐπιστροφῆς, κἄν τε ἑνωθῶμεν, κἄν τε μή.

Ταῦτα ἡμεῖς ἀκούσαντες ἐταράχθημεν ὡς εἰκὸς, καὶ μάλιστα ὅτι οὐκ εἴχομεν ἐλπίδα δόσεως ἐν τῇ Φερραρίᾳ, καὶ τί ποιῆσαι οὐκ εἴχομεν· μὴ ἀπελθεῖν εἰς τὴν Φλωρεντίαν; καὶ μὴ εὐποροῦντες ὧδε τοῦ ζῆν· ἀπελθεῖν; καὶ C μήπως εὕρωμεν τὰ αὐτὰ ἐκεῖ ὅσα καὶ ἐν Φερραρίᾳ; ἀλλ' ὅμως τί ποιῆσαι οὐκ εἴχομεν. γέγονε δὲ ὁ βασιλεὺς ὑγιής, καὶ μηνύει τῷ πατριάρχῃ ἀπελθεῖν μετὰ τῆς συνόδου καὶ βουλεύσασθαι. ὁ δὲ πατριάρχης ἠσθένει βαρύτερον ἢ χθὲς καὶ πρώην. μὴ ἔχων οὖν τί ποιῆσαι ὁ βασιλεὺς, ἀναγκαζόμενος καὶ παρὰ τῶν Ἰταλῶν ἀπολογήσασθαι, εἰ βούλεται ἀπελθεῖν εἰς Φλωρεντίαν ἢ οὔ, ἦλθε πρὸς τὸν πατριάρχην· καὶ εὑρὼν αὐτὸν ἐν κλίνῃ κείμενον, συνῆξε τοὺς ἀρχιερεῖς, καὶ ἐποίησαν σύνοδον ἔξω τῆς καταμονῆς τοῦ πατριάρχου, οὐ μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλ' D ὅσον τοῦ ἀκούειν καὶ μηνύειν αὐτῷ τὰ γινόμενα. προκαθίσαντος οὖν τοῦ βασιλέως, καὶ τῆς συνόδου ἀθροισθείσης μέχρι καὶ τῶν ἡγουμένων, ἐδημηγόρησεν ὁ βασιλεὺς, πάλιν τὰ αὐτὰ εἰπὼν, ὅσα προλαβὼν εἴρηκεν ἐν τῇ συναθροίσει τῆς συνόδου ἐν τῷ παλατίῳ αὐτοῦ· ἔλεγε γάρ.

ΒΑΣΙΛ. Επίστασθε ἀκριβῶς, ὅτι ἐὰν ἤθελον, ἔμελλον καθέζεσθαι εἰς τὴν βασιλείαν μου. καθὼς καὶ τὸ πρότερον· καὶ ὅπως δήποτε μετὰ τῆς βοηθείας τοῦ Θεοῦ ἔμελλον ζῆν. ἀλλ' ὁ πόθος τοῦ γένους καὶ ἡ τιμὴ τῆς πατρίδος ἡμῶν ἠνάγκασέ με καταλιπεῖν τὰς ἀναπαύσεις μου, καὶ τὴν κυρίαν τὴν μητέρα μου τὴν δέσποιναν τὴν Παῤῥησίαν, ἣν ἐπίστασθε. καὶ λαβὼν ὑμᾶς E πάντας ἦλθον διὰ πελάγους μετὰ κινδύνων, χειμερίου ὄντος καιροῦ, καὶ ταῦτα ὄντος μου ἐν ἀσθενείᾳ δεινῇ. ἀλλ' οὔτε χειμὼν, οὔτε ἀσθένεια, οὔτε τι ἄλλο ἐνεπόδισε τὴν ὁρμὴν τὴν εἰς τὸ ἀγαθὸν, ἵνα τί κερδάνω; ἢ τί προσλάβωμαι, εἰ μὴ τοῦ γένους ἀνάψυξιν; καὶ προέκρινα ἀποθανεῖν, ἵνα λάβῃ τι ἀγαθὸν ἡ ἡμετέρα πατρίς. ἐκινδύνευσα οὖν, καὶ οὐδέποτε ἠνιάθην ἐς τοσοῦτον, ὥσπερ ἐν τοῖς παροῦσι καιροῖς ἄχρι τοῦ σήμερον. ἀλλ' ἡ ἐλπὶς τοῦ ἀγαθοῦ ποιεῖ τὴν ὑπομονήν. λοιπὸν ἤλθομεν εἰς τὸ τέλος τῶν πραγμάτων· καὶ θέλω εἰπεῖν ἕκαστον, ὅσον ἰσχύει ἡ γνῶσις αὐτοῦ·

σωτηρία

ANNO CHRISTI 1438.

SESS. XV.

σωτηρία γὰρ, φησὶν ὁ σοφὸς, ἐν πολλῇ βουλῇ. καὶ εἴ τι ἀναφανῇ καλὸν, ἐκεῖνο ποιήσομεν. οὐδὲν γὰρ βιαστῶς ποιοῦμεν, ἀλλὰ μετὰ σκέψεως καὶ βουλῆς. δότε οὖν γνώμην, ἐκ τῶν δύο τὸ ἕν· ἵνα λάβωμεν τὴν δόσιν ταύτην τοῦ πάπα, καὶ ἀπέλθωμεν εἰς Φλωρεντίαν· ἢ ἵνα παραιτησώμεθα αὐτὸν, καὶ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὴν πατρίδα ἡμῶν· πλὴν σκέψασθε πῶς μέλλομεν ἀπελθεῖν, καὶ ἐὰν ἔχωμεν ἔξοδον, καὶ ἐὰν ἔχῃ βοήθειάν τινα ἡ Κωνσταντινούπολις.

Ταῦτα τοῦ βασιλέως εἰπόντος καὶ ἄλλα ὅμοια, ἀπεκρίθησαν ὁ Ἡρακλείας καὶ ὁ Ἐφέσου ἀπὸ τῆς συνόδου, λέγοντες·

ΗΡΑΚΛ. καὶ ΕΦΕΣ.

Τοὺς κόπους τῆς ἁγίας σου βασιλείας σαφῶς ἐπιστάμεθα, καὶ τὴν ἀπορίαν ἣν ἔχομεν οὐκ ἀγνοοῦμεν. λοιπὸν δίκαιόν ἐστιν, ὅπως φροντίσωμεν καὶ περὶ ἑαυτῶν, καὶ περὶ μητροπόλεως ἡμῶν. καὶ πάντες οἱ ἀρχιερεῖς εἶπον· ἀρέσκει. διὸ καὶ ἐζητήσαμεν τῷ βασιλεῖ ποιῆσαι ἡμῖν ταῦτα, καὶ οὕτως ἀπελευσόμεθα εἰς Φλωρεντίαν· ὅπως ἔχῃ ἡ πόλις ἡμῶν μηνῶν ὀκτὼ βοήθειαν· ὅπως ἔχωμεν ἡμεῖς πέντε μηνῶν ὀφειλόμενα τροφεῖα· ὅπως ἔχωμεν μπάγκον Φλωρέντιον εἰς τὸ ἑξῆς· ὅπως ἔχωμεν πάσας τὰς ἐξόδους ἕως τῆς Φλωρεντίας· ὅπως ἐκεῖσε ἀπελευσώμεθα μόνον καὶ οὐκ ἀλλαχοῦ· ὅπως ποιήσωμεν μόνον μῆνας τέσσαρας καὶ οὐ πλέον· ὅπως ἔχωμεν τὴν κρίσιν ἡμῶν εἰς ἑαυτοὺς καὶ τὴν ἐξουσίαν εἰσελθεῖν καὶ ἐξελθεῖν ὡς βουλόμεθα· καὶ ἔτι τὰ ὤνια μὴ χειρουργηθῆναι ἀπὸ τοῦ νῦν. ταῦτα εἰπόντες, καὶ τὸν βασιλέα εὑρόντες καταπειθῆ μᾶλλον, ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἀποδεξάμενος ἐμήνυσε τῷ πατριάρχῃ ὄντι ἐν τῷ ἐνδοτέρῳ οἰκήματι, καθὼς ἔφημεν, εἰ ἀρέσκεται ἐν τῇ γνώμῃ ταύτῃ τῶν ἀρχιερέων. ὁ δὲ καὶ ἀρέσκει, ἔφη, καὶ τὴν γνώμην αὐτοῦ ἐκείναν, προσθεὶς, ὅτι ἵνα ὀφείλῃ ὁ πάπας εἰ μὴ ἄλλον τινὰ, ἀλλὰ κἂν ἑαυτὸν, ὅτι νὰ ὑποστρέψῃ μετὰ τῶν ἐξόδων αὐτοῦ εἰς Βενετίαν.

Τούτων γενομένων ὥρισεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἔλαβε γνώμας τῶν ἀρχιερέων, καὶ ἐβεβαίωσε τὴν εἰς Φλωρεντίαν ἀπέλευσιν. ἦν δὲ τότε παρασκευὴ ἡμέρα, ἑσπέρας, Ἰανουαρίου μηνὸς δευτέρα. τοῦ σαββάτου δὲ καὶ τῆς κυριακῆς παρελθούσης, καὶ τοῦ βασιλέως μετὰ τοῦ πάπα περὶ τῆς ὁδοῦ φροντιζόντων, ἰδοὺ ἐπέστη ἡ ἑορτὴ τῶν ἁγίων θεοφανίων, ἣν καὶ ἑορτάσαμεν ἐν τῇ Φεῤῥαρίᾳ ἐν τῷ οἴκῳ τῷ συνήθει τῶν ἀκολουθιῶν. τῆς ἑορτῆς οὖν παρελθούσης, καὶ τῶν συμφωνιῶν γενομένων, ἦλθε καὶ πάλιν ὁ βασιλεὺς ἐμφανίσων εἰς τὴν σύνοδον ἀνυπόγραφα τὰ γεγονότα γράμματα, εἰ πᾶσιν ἀρέσκουσι. καὶ ταῦτα ἀναγνόντες, καὶ καλὰ τοῖς πᾶσι φανέντα, ἐβεβαιώθη παρ' ἡμῶν, ἵνα λάβωμεν ἔξοδον, καὶ εἰς τὴν Φλωρεντίαν ἀπελευσόμεθα.

Τούτων οὖν γενομένων, ὥρισεν ὁ βασιλεύς.

ΒΑΣΙΛ.

Νόμος ἐστὶ παρὰ τοῖς Λατίνοις, μὴ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε διαλύεσθαι οἰκουμενικὴν σύνοδον ἄνευ τελείας πράξεως καὶ ὅρων συνοδικῶν, εἰ μὴ συμβῇ ἀπὸ τῶν τριῶν τούτων αἰτιῶν· τὸ ἓν, ἐὰν ἐστὶ θανατικόν· τὸ δεύτερον, ἐὰν γένηται λιμός· τὸ τρίτον, ἐὰν συμβῇ ἐπανάστασις ἐχθρῶν. διὸ καὶ ἡμεῖς μέλλομεν μετ' αἰτίας μεταθέσθαι τὴν σύνοδον, καὶ ἔστιν αἰτία τὸ θανατικόν. ἐπίστασθε γὰρ, ὅτι ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου οὐ παύεται ἕως τοῦ νῦν τὸ θανατικὸν ἀπὸ τῆς Φεῤῥαρίας.

A *Salus* enim, inquit Sapiens, *ubi multa consilia*: & quod bonum judicabitur, faciamus: nihil enim per vim agimus, sed cum deliberatione & consilio. Ferte igitur sententias, ut alterum de duobus fiat: aut hanc oblationem papæ admittamus, & eamus Florentiam, aut certe ipsum dimittamus, & revertamur in patriam: sed quo pacto abeundum sit, considerate; an sit nobis pecunia, & Constantinopolis aliquod subsidium habeat.

His & similibus ab imperatore dictis, responderunt e synodo Heracleensis, & Ephesius ita:

HERACL. & EPHES.

B Sacri tui imperii labores liquido novimus; nec ignoramus penuriam, qua laboramus: justum ergo est ut cogitemus & de nobis ipsis, & de metropoli quisque sua. & præsules omnes dixerunt; Placet. Itaque proposuimus imperatori has conditiones, si vellet nos abire Florentiam: Ut solveretur pecunia nostræ urbis præsidio ad octo menses: ut numeraretur nobis quæ debebatur pro alimentis quinque mensium: ut Florentiæ nobis pateret in posterum mensa publica: ut Florentiam usque suppeditaretur nobis omnis commeatus: ut illuc tantum migraremus, & non alio: ut ibi quatuor tantum menses, non amplius commoraremur: C ut sit nobis integrum, ac penes nos sit quolibet nos vertendi potestas, uti libuerit. Item illud etiam quæsitum est, ne venalium precia jam tum inciperent fieri majora. Reperimus ad hæc imperatorem valde propensum; probavit enim ea, significavitque patriarchæ jacenti in interiori cubiculo, ut dictum est, quærens num hanc præsulum sententiam comprobaret. Ille comprobare se respondit: judicasse enim eos juxta mentem ipsius; hoc addito, ut sponsorem papa daret, si non alium, certe seipsum, reditum Venetias factum iri ejus impensis.

D Post hæc rogati sunt præsules sententiam ab imperatore; decretumque ut Florentiam iretur: erat autem feria sexta, vesperi, dies Ianuarii secunda. Sabbato vero ac die dominico elapso, dum imperator cum pontifice de itinere cogitant, ecce dies solennis epiphaniæ, quem & celebravimus Ferrariæ ea in domo, in qua solita erant celebrari officia. Solennitate transacta, literisque conventionum confectis, venit rursus imperator, ostenditque synodo literas nulla subscriptione signatas, interrogans num omnibus placerent. Igitur lectæ sunt, & probatæ ab omnibus: & statutum a nobis, accepta pecunia Florentiam E iter facere.

Quibus hunc in modum gestis, imperator sic est allocutus:

IMPERATOR.

Lex est apud Latinos, synodum œcumenicam non ita simpliciter ac fortuito dimitti infecta re, ac sine definitione synodica, præterquam tribus hisce de causis; primo, si pestis grassetur; secundo, si fame laboretur; tertio, si fiat hostium incursio. Quapropter nos etiam justa de causa synodum transferemus: est autem causa pestis. Nostis enim Ferrariam ab autumno ad hanc diem pestilentia vexari non desiisse.

Sess. XV.

Itaque constituimus cum papa, ut causa translationis synodi palam fiat, si vobis hoc idem videtur.

Omnes dixerunt, justum esse translationem synodi notam fieri. Placuit ergo convenire generalem synodum; atque ita indicta est translatio in æde episcopali.

Sess. XVI.

SESSIO XVI.

Postrema earum, quæ Ferrariæ celebrata sunt.

CONGREGATA ergo synodo, præsidentibusque papa & imperatore, ægrotante ideoque absente patriarcha, conventus est habitus eo ordine, quo synodus fuit indicta. Itaque Neapolitanus archiepiscopus sacris indutus vestibus, ac divino peracto mysterio, cœpit litanias & preces canere. Oratione igitur a præsule absoluta venit & papa gerens pontificalem habitum, & cum ipso cardinales, & archiepiscopi, & episcopi, & hegumeni, omnes cum sacris vestibus, & consederunt.

His ita constitutis ac gestis, beatissimus papa Gradensem archiepiscopum, & imperator Mitylenensem archiepiscopum, qui principio synodi œcumenicæ indictionem recitaverant, jussere ut suggestum ascenderent: & recitarent ille quidem Latine, hic vero Græce, ut synodus transferretur Florentiam, clara voce dicentes:

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Convenerat Ferrariæ synodus œcumenica eo consilio, ut illam inibi absolveremus: sed quia eam urbem pestis mortifera obsidet, idque hiberno tempore; ne vere etiam grassetur, secundum leges & canones nostros synodum hanc Ferraria transferimus Florentiam, urbem liberam, & pacificam, salubritate aeris & sanitate fruentem.

Cum hæc præsules recitassent, & notarii excepissent, dimissa est synodus Ferraria, ut Florentiam transferretur.

Die vero undecima Ianuarii datus est Græcis a papa commeatus: neque hic solum numerata est illis pecunia; sed Constantinopolim etiam missa sunt undeviginti florenorum millia ad munimentum & subsidium: atque ita cœperunt Florentiam iter suscipere.

Die autem sextadecima Ianuarii egressus est papa e palatio cum multa magnificentia & pompa: paraverant enim equos albos duodecim phaleris & operimentis superbis ornatos: & uni quidem arculam imposuerant intus habentem sacrosancta munera, viris hinc inde pedestribus cum cereis luculenter ornatis euntibus ad quinquaginta: in alterum vero ascendit papa mitram gerens & pluviale preciosum, multis & ipse cereis comitatus. Vrbis vero dominus marchio frenum equi ejus manu tenens ibat pedester, donec extra urbem egressus est;

A λοιπὸν ἐστήσαμεν μετὰ τοῦ πάπα, ἵνα γένηται παῤῥησίᾳ ἡ αἰτία τῆς μεταβάσεως τῆς συνόδου, καὶ ἐὰν ὑμῖν δοθῇ.

Πάντες εἶπον, δίκαιόν ἐστι γενέσθαι φανερὰν τὴν τῆς συνόδου μετάθεσιν. διὸ καὶ διεκρίθη γενέσθαι σύνοδον οἰκουμενικὴν, ἔνθα ἡ ἀνακήρυξις γέγονεν ἐν τῷ ναῷ τῆς ἐπισκοπῆς.

Anno Christi 1438.

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ιϛ΄.

Τελευταία τῶν ἐν Φεῤῥαρίᾳ.

Anno Christi 1439.

B ΣΥΝΑΧΘΕΙΣΗΣ οὖν τῆς συνόδου, καὶ προκαθισάντων τοῦ πάπα καὶ τοῦ βασιλέως, τοῦ πατριάρχου ἀσθενοῦντος καὶ μὴ παρόντος ἐκεῖ, γέγονε σύναξις ὁμοίως τῇ γεγονυίᾳ ἐν τῇ ἀνακηρύξει. φορέσας οὖν τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν ὁ Νεαπόλεως ἀρχιεπίσκοπος, καὶ τὴν θείαν ἐκτελέσας μυσταγωγίαν, ἤρξατο λιτανείας καὶ παρακλήσεως. δεξάμενος οὖν ὁ ἀρχιερεὺς τὰ εἰκότα, καὶ τῆς παρακλήσεως πληρωθείσης, ἦλθε καὶ ὁ πάπας φορῶν τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν, σὺν αὐτῷ δὲ καὶ οἱ καρδινάλεις, καὶ οἱ ἀρχιεπίσκοποι, καὶ ἐπίσκοποι, καὶ ἡγούμενοι, φορεμένοι πάντες, καὶ ἐκάθισαν.

Τούτων οὖν οὕτω συνταχθέντων καὶ γεγονότων, ὥρισε καὶ ὁ μακαριώτατος πάπας τὸν ἀρχιεπίσκοπον Γραδένσιν, καὶ ὁ βασιλεὺς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μι-C τυλήνης, οἵ τινες ἀνεκήρυξαν κατ᾽ ἀρχὰς τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον, καὶ ἀνῆλθον ἐν τῷ ἄμβωνι, καὶ ἀνέγνωσαν, ὁ μὲν Ῥωμαϊκῶς, ὁ δὲ Ἑλληνικῶς, πῶς μετατίθεται ἡ σύνοδος εἰς τὴν Φλωρεντίαν, λέγοντες μεγαλοφώνως·

Εὐγένιος ἐπίσκοπος δοῦλος τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ εἰς διηνεκῆ μνήμην.

Γέγονε σύνοδος οἰκουμενικὴ ἐν τῇ Φεῤῥαρίᾳ, καὶ ἐμέλλομεν πληρῶσαι ταύτην καὶ τελειῶσαι ἐν αὐτῇ. ἐπειδὴ δὲ λοιμὸς θανάτου συνέχει αὐτὴν, καὶ ταῦ-D τα ἐν καιρῷ μή ποτε ἐπικρατήσῃ καὶ ἐν τῷ ἔαρι, κατὰ τοὺς νόμους καὶ τοὺς κανόνας ἡμῶν μετατιθέαμεν τὴν σύνοδον ταύτην ἀπὸ τῆς Φεῤῥαρίας ἐπὶ τὴν Φλωρεντίαν, πόλιν ἐλευθέραν, καὶ εἰρηνικὴν, εὐάερόν τε καὶ ὑγιῆ.

Ταῦτα τῶν ἀρχιερέων ἀναγνωσάντων, καὶ τῶν νοταρίων γραψάντων, ἐλύθη ἡ σύνοδος ἀπὸ τῆς Φεῤῥαρίας, ἵνα μετατεθῇ εἰς Φλωρεντίαν.

Τῇ οὖν ἑνδεκάτῃ τοῦ Ἰανουαρίου μηνὸς ἐδόθη τοῖς Γραικοῖς ἔξοδος καὶ ἀναλώματα παρὰ τοῦ πάπα. οὐ μόνον δὲ ὧδε αὐτοῖς ταῦτα δέδοται, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐστάλησαν φλωρία χιλιάδες δεκαεννέα πρὸς σύστασιν καὶ βοήθειαν. καὶ ἤρξαντο ἅπτεσθαι τῆς πρὸς Φλωρεντίαν ὁδοῦ.

E Τῇ δὲ δεκάτῃ ἕκτῃ τοῦ Ἰανουαρίου ἐξῆλθεν ὁ πάπας τοῦ παλατίου αὐτοῦ μετὰ παῤῥησίας καὶ φαντασίας πολλῆς. ἵππους γὰρ ᾠκονόμησαν λευκοὺς δώδεκα μετὰ τζιαρίων καὶ ἐνδυμάτων λαμπρῶν· ἐπάνω δὲ τοῦ ἑνὸς ἐπέθηκαν κιβώτιον ἓν, ἐντὸς κατέχον τὴν ἁγίαν δωρεὰν, πεζῶν ἀνδρῶν ἔνθεν κἀκεῖθεν περιπατούντων μετὰ λαμπάδων φαιδρῶν ὡσεὶ πεντήκοντα τὸν ἀριθμόν· ἐπάνω δὲ τοῦ δευτέρου ἐκάθισεν ὁ πάπας φορῶν τὴν μίτραν αὐτοῦ καὶ μανδύαν πολυτελῆ, καὶ κύκλῳ αὐτοῦ λαμπάδες πολλαί. ὁ δὲ τῆς πόλεως τοπάρχης ὁ μαρκέσιος τὰ χαλινὰ τοῦ ἵππου αὐτοῦ κρατῶν πεζὸς ὥδευσεν ἕως οὗ ἐξῆλθε τῆς πόλεως,

ὁμοίως

ANNO CHRISTI 1439.

SESS. XVI.

A ὁμοίως καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. οἱ δὲ ἕτεροι ἵπποι ἀπήρχοντο ἀκολουθοῦντες αὐτῷ, καὶ οἱ καρδινάλιοι καὶ πάντες οἱ ἐπίσκοποι, οἱ μὲν ἔνθεν, οἱ δὲ κἀκεῖθεν ἠκολούθουν μετὰ ἵππων αὐτῷ. εἶτα ὁ στρατὸς, προάγοντες, καὶ ἀκολουθοῦντες, πλῆθος πολύ.

Ταύτης τῆς τάξεως γινομένης ἐξῆλθεν ὁ πάπας τὰ τείχη τῆς Φερραρίας, καὶ εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου ἀπῆλθε τὸν ἑσπέρινον ὕμνον τελέσαι ἐκεῖ· ἦν γὰρ ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου τῆς μονῆς· ἡ δὲ μονὴ ὑπῆρχεν ἀσκητήριον γυναικῶν, κάλλιστον καὶ χωρητικὸν, ἔχον παλάτια καὶ τρικλίνους εἰς καταμονὴν ἀρχόντων πολλῶν. τοῦτο δὲ γέγονεν, ὅτι πλησίον καὶ ἔγγιστα τῆς μονῆς ἐστιν ὁ ποταμὸς, καὶ ἵνα ἐξελθὼν ὁ πάπας εὐθὺς εἰσέλθῃ ἐν τοῖς πλοίοις τοῖς ἐν ποταμῷ, καὶ ἀπέλθῃ B εἰς τὴν Μόδεναν πόλιν μέσον Φερραρείας καὶ Φλωρεντίας. μείνας οὖν ὁ πάπας ἐν τοῖς τρικλινίοις τοῦ μοναστηρίου, καὶ ἕωθεν ἀναστὰς, τῇ δεκάτῃ ἑβδόμῃ τοῦ μηνὸς ἤρξατο πλέειν τὴν πρὸς Φλωρεντίαν ὁδὸν πορευόμενος, ἀκολουθοῦντος αὐτῷ καὶ τοῦ μαρκεσίου, καὶ τὸ ἄριστον εἰς τὴν Μόδεναν ἐποίησεν. εἶτα τῷ στρατῷ αὐτοῦ ἑνωθεὶς καὶ τὴν ἤπειρον ὁδὸν ἐπιλαβόμενος, ἀπῆλθεν εἰς Φλωρεντίαν. ἡμεῖς δὲ τῇ Φερραρείᾳ μικρὸν προσμείναντες, ἀπήλθομεν καὶ ἡμεῖς εἰς Φλωρεντίαν, οἱ μὲν τῶν μητροπολιτῶν ἔμπροσθεν τοῦ πατριάρχου, οἱ δὲ μετ' αὐτοῦ· καὶ τῇ πόλει προσπελάσαντες ἐμείναμεν ἔξω τῆς πόλεως ἐν μοναστηρίῳ τινὶ καὶ πανδοχείοις. C

Περὶ τῆς εἰσελεύσεως τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ βασιλέως εἰς Φλωρεντίαν.

ΜΗΝΙ Φεβρουαρίῳ, δεκάτῃ τρίτῃ, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν τοῦ πατριάρχου ἡμῶν καρδινάλιοι δύο, ἀρχιεπίσκοποι δὲ καὶ ἐπίσκοποι ὡσεὶ τριάκοντα, καὶ ἄλλος πολὺς λαὸς, καὶ ἀπαντήσαντες αὐτῷ εἰσήγαγον εἰς τὴν Φλωρεντίαν. ᾤχετο δὲ ὁ πατριάρχης ἐν μέσῳ καρδιναλίων μετὰ τιμῆς μεγάλης. ἀπῆλθον δὲ πάντες ὀψικεύοντες τὸν πατριάρχην ἕως τοῦ ἡτοιμασμένου αὐτῷ οἴκου, ὃν ἐκεῖσε οἱ πάντες καταλιπόντες, ἀπήλθομεν καὶ ἡμεῖς, ἕκαστος ὅπου ἂν ἡτοιμάσθη D ἡμῖν. μετὰ παραδρομὴν δὲ ἡμερῶν τριῶν ἦλθεν ὁ βασιλεύς. καὶ τίς δύναται ἐξηγηθῆναι τὴν ὑπάντησιν αὐτοῦ; ὑπῆρχε δὲ οὕτω λαμπρὰ, οὕτω κοσμία, οὕτω περιφανὴς, ὡς καταπλῆξαι πάντα βάσκανον καὶ ἐπαινέτην ποιῆσαι τῆς προπομπῆς. ἦλθον γὰρ οἱ αὐθένται πεζοὶ περιπατοῦντες ἕως τῶν πυλῶν τῆς πόλεως, καὶ ὑπήντησαν αὐτῷ· ἦλθον πάντες οἱ καρδινάλιοι, ὁ χορὸς ἅπας τῶν εὐγενῶν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν· οἱ μὲν ὑπήντων, οἱ δὲ ἐξεδέχοντο, οἱ δὲ ἵσταντο, οἱ δὲ ἄλλοι ἠρώτων, τί ἐστιν; καὶ οἱ μὲν ἐν τῇ ὁδῷ, οἱ δὲ ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἄλλοι ἐν τοῖς τείχεσιν, ἕτεροι δὲ ἀπὸ τῶν θυρίδων καὶ ἀπὸ τῶν ἐξάτων, καὶ ὁμοῦ ἐσείσθη E πᾶσα ἡ πόλις τῇ προπομπῇ καὶ τοῖς ὀργάνοις καὶ τοῖς ἤχοις τῶν σαλπίγγων. αὕτη ἐστὶν ἡ πρὸς Φλωρεντίαν εἰσέλευσις τοῦ βασιλέως ἡμῶν, ἐν ἡμέρᾳ κυριακῇ. τῇ δευτέρᾳ δὲ ἠξίωσαν αὐτὸν, ὅπως παραγένηται ἐν οἴκῳ τιμίῳ, καὶ θεωρῇ ὑπ' αὐτῶν γινόμενα θέατρα ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ, ὃ ἦν προκατεσκευασμένον πλησίον τοῦ οἴκου διὰ τὸ τὸν βασιλέα θεωρεῖν.

Τούτων οὕτω γινομένων καὶ τῆς τρίτης παρελθούσης. τῇ καθαρᾷ τετράδι τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς ὥρισεν ὁ βασιλεὺς, καὶ συνήχθημεν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ ἐσκεψάμεθα περὶ τῆς προχωρήσεως πάλιν τῶν συνελεύσεων.

similiter & ejus filius: reliqui vero incedebant equi ipsum sequentes. cardinales autem & episcopi omnes hinc inde illum equestres subsequebantur: deinde exercitus tum præeuntium, tum consequentium, ingens multitudo.

Hoc ordine papa egressus est muros Ferrariæ, seque in monasterium sancti Antonii contulit, ut vespertinum hymnum ibi cantaret; celebrabatur enim memoria sancti illius. erat porro monasterium monialium pulcerrimum, & satis amplum, habens palatia & triclinia ad multorum principum hospitium. hoc vero idcirco factum est, ut quia vicinum admodum erat flumen monasterio, papa egressus statim navigia conscenderet, iretque Mutinam, quæ sita est inter Ferrariam & Florentiam. Cum ergo mansisset papa in tricliniis monasterii, mane surgens decimoseptimo die mensis cœpit navigare Florentiam versus, sequente illum marchione: pransus vero est Mutinæ. Deinde exercitu suo stipatus iter fecit per continentem, pervenitque Florentiam. Nos vero Ferrariæ paululum commorati, Florentiam & ipsi petiimus, metropolitis partim ante patriarcham, partim cum eo profectis. Cumque ad urbem fuimus, extra mœnia diversati sumus in quodam monasterio, & in diversoriis.

De ingressu patriarchæ & imperatoris in urbem Florentiam.

DIE tertiadecima Februarii prodiere obviam patriarchæ nostro cardinales duo, archiepiscopi vero & episcopi ad triginta, cum magna populi frequentia: & facti obviam deduxerunt eum Florentiam. Ibat vero patriarcha medius inter cardinales magno cum honore: & omnes officii causa comitati sunt eum usque ad paratas illi ædes: quo ibi relicto divertimus & nos ad locum quisque sibi paratum. Diebus vero tribus elapsis venit imperator. Et quis recensere poterit, quo apparatu fuerit acceptus? adeo namque fuit magnificus, adeo spectabilis, adeoque percelebris, ut invido cuivis stuporem injecerit, effeceritque tantæ pompæ laudatorem. Venerunt enim illi obviam magistratus usque ad portas urbis pedestres; venerunt cardinales omnes, omnisque nobilium virorum ac mulierum cœtus: ibant alii obviam, excipiebant alii: hi stabant, illi quidnam rei esset interrogabant: hi per vias urbis, illi in foro, in muris alii, alii ad fenestras & prominentia spectacula. Vrbs universa commota est ob magnitudinem pompæ, concentum musicorum instrumentorum, & clangorem tubarum. Ita noster imperator Florentiam ingressus est die dominico: postera autem die rogatus est ut in domum se conferret amplam, & spectaret inde ludos, quos edituri erant in hippodromo, qui prope domum erat ea de causa paratus.

Post hæc transacta quoque feria tertia, prima quarta quadragesimæ sanctæ feria jussu imperatoris convenimus in ejus domum; ac de sessionibus quomodo rursus essent agendæ, consilium habuimus. Misimus

SESS. XVI. Misimus itaque qui Latinis dicerent, nos A præsto esse: & quando vellent sessiones nostras celebrari. Interrogarunt illi, quo illas modo fieri vellemus, conventus scilicet habendos privatim, an publice? privatim, respondimus, ad evitandam confusionem. Parato igitur loco, ut dictum est, in palatio papæ, post primam hebdomadam quadragesimæ incidit patriarcha in morbum, & intumuere pedes ejus, ita ut moveri non posset. Sed præsulibus patriarcham interesse petentibus, præsertim sessioni primæ, ille se non posse aiebat: atque ita tempus abibat. Tandem hebdomadæ secundæ jejuniorum feria quinta, die vigesimosexto B Februarii convenimus in locum, qui intra palatium papæ paratus erat: atque ubi nostro ordine consedissemus, cœpit Iulianus cardinalis hunc habere sermonem:

καὶ δὴ ἐμηνύσαμεν τοῖς Λατίνοις, ὅτι ἐσμὲν παρεσκευασμένοι, καὶ ὅτε χρήζωσι γίνεσθαι τὰς συνελεύσεις ἡμῶν. ἐρωτήσαντες οὖν οἱ Λατῖνοι, πῶς βουλόμεθα ποιεῖν, ἤγουν γίνεσθαι τὴν σύναξιν, ἰδίως, ἢ κοινῶς; ἰδίως ἡμεῖς ἀπελογησάμεθα διὰ τὸ ἀσύγχυτον. ἑτοιμασθέντος δὲ οἴκου, ὡς προείρηται, ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ πάπα καὶ τῆς πρώτης ἑβδομάδος τῆς τεσσαρακοστῆς παρελθούσης, ἠσθένησεν ὁ πατριάρχης, καὶ ὠγκώθησαν οἱ πόδες αὐτοῦ, καὶ γέγονεν ἀκίνητος. ζητούντων οὖν τῶν ἀρχιερέων συμπαρεῖναι τὸν πατριάρχην, καὶ μάλιστα ἐν τῇ πρώτῃ συνελεύσει, αὐτὸς οὐ δύνασθαι ἔφασκε, καὶ ὁ καιρὸς παρήρχετο. ἀλλ' ὅμως τῇ πέμπτῃ τῆς δευτέρας ἑβδομάδος τῶν νηστειῶν, τῇ εἰκοστῇ ἕκτῃ τοῦ Φεβρουαρίου μηνὸς, συνήλθομεν ἐν τῷ ἡτοιμασμένῳ οἴκῳ ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ πάπα· καὶ καθίσαντες κατὰ τὴν τάξιν ἡμῶν, ἤρξατο ὁ καρδινάλιος Ἰουλιανὸς λέγειν οὕτως.

ANNO CHRISTI 1439.

SESS. XVII.

SESSIO XVII.

Die vigesimosexto Februarii, feria quinta, celebrata est.

Florentiæ I.

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ιζ'.

Φεβρουαρίου εἰκοστῇ ἕκτῃ, ἡμέρᾳ πέμπτῃ, ἐγένετο.

Πρώτη τῶν ἐν Φλωρεντίᾳ.

IVL. CARD. SERENISSIME domine imperator, C vosque reverendissimi maximeque venerandi patres, quoniam jussu beatissimi patris ac summi pontificis ab initio simul cum dilectis ad disputandum hic adfui, propterea sanctissimus pater nunc etiam mihi præcepit, ut verba quædam in medium proferam. Dicam ergo breviter, utarque nudis ac simplicibus verbis; tum quia beatissimi patris nostri voluntas hæc est; tum quia divinum hoc opus, quod nobis propositum est, factis potius indiget quam verbis. Et quoniam multa dicta sunt ex utraque parte, ut D major pars temporis effluxerit; & ventum jam est ad rem ipsam: & præterea quoniam hesterna die serenissimus dominus imperator misit, qui sanctissimo domino nostro dicerent, ut privatim & secreto conveniremus, & non longis aut perpetuis uteremur sermonibus; nunc brevi aggrediar in nomine domini Iesu Christi. Dum essemus Ferrariæ, & deliberaremus de transferenda hac sancta synodo Florentiam, serenitas sua, & sanctissimi patriarchæ paternitas vehementer optabant, ut negotium hoc conciliandæ unitatis perficeretur, & absolveretur. Dictum hoc supra E modum placuit beatissimo patri; cujus opus & ardentissimum desiderium est, ut hoc unionis negotium quamcitissime fiat. Dixit enim ejus sanctitas per alterius partis deputatos, nullum esse alium aptiorem modum ad perficiendam unionem, quam si frequenter conventus disputationesque habeantur, & fere per dies singulos. Tandem utriusque partis consensu decretum est, ut omnino singulis hebdomadis ter conveniremus, & disputationes ad trium horarum spatium protraherentur: non obstante aliquo, quod absit, aut in persona beatissimi patris,

IOYA. ΚΑΡΔ. ΓΑΛΗΝΟΤΑΤΕ κύριε βασιλεῦ, καὶ ὑμεῖς αἰδεσιμώτατοι καὶ σεβασμιώτατοι πατέρες, ἐπειδὴ ὁρισμῷ τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς καὶ ἄκρου ἀρχιερέως, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀποταχθέντων ἐξ ἀρχῆς παρῆν, διὰ τοῦτο ὁ ἁγιώτατος πατὴρ ἐνετείλατό μοι καὶ νῦν, ἵνα εἰς τὸ μέσον προάγω ῥήματά τινα. ἐρῶ τοιγαροῦν διὰ βραχέων, καὶ διὰ ῥημάτων γυμνῶν καὶ ἁπλῶν· τοῦτο μὲν, ὅτι ἐστὶν ἡ θέλησις τοιαύτη τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς ἡμῶν· τοῦτο δὲ, ὅτι τὸ θεῖον τοῦτο ἔργον, περὶ οὗ ἡ παροῦσα πραγματεία, μᾶλλον δεῖται ἔργων ἢ λόγων. καὶ ἐπειδὴ πολλὰ μὲν ἀφ' ἑκατέρου μέρους, ἐρρήθησαν, ὥστε τὸ πλεῖον μέρος τοῦ καιροῦ ἀποπεσεῖν, ἤδη δὲ ἤλθομεν ἐπ' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν· πρὸς δὲ, ἐπειδὴ ἐν τῇ προλαβούσῃ, ὁ γαληνότατος κύριος ὁ βασιλεὺς ἐμήνυσε πρὸς τὸν ἁγιώτατον δεσπότην ἡμῶν, ἵνα συνέλθωμεν ἰδίᾳ καὶ μυστικῶς, καὶ μὴ διὰ μακρῶν ὁμιλιῶν, μηδὲ ἀποτάδην διαλεχθῶμεν πρὸς ἀλλήλους, ἤδη ἄρξομαι διὰ βραχέων ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. ἐν ὅσῳ ἦμεν ἐν τῇ πόλει τῆς Φερραρίας, καὶ ἐβουλευόμεθα ἐκεῖθεν μετατιθέναι τὴν ἱερὰν ταύτην σύνοδον ἐν τῇ πόλει τῆς Φλωρεντίας, ἡ γαληνότης αὐτοῦ καὶ ἡ πατρότης τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου κατὰ πολὺ ἐφίετο, ὥστε τὴν πραγματείαν ταύτην τῆς ἑνώσεως συντελεσθῆναί τι καὶ συμπερανθῆναι, τοῦτο τὸ ῥῆμα ὑπερβαλλόντως ἐδέξατο ὁ μακαριώτατος πατὴρ, οὗ τινος τὸ ἔργον καὶ ἡ ἔφεσις θερμοτάτη ἐστὶν, ὥστε τὴν πραγματείαν ταύτην τῆς ἑνώσεως διὰ ταχέων γενέσθαι. ἔφη γὰρ ἡ ἁγιότης αὐτοῦ διὰ τῶν ἐκ τοῦ μέρους ἀποτεταγμένων, ὅτι οὐδείς ἐστι τρόπος ἄλλος ἐπιτηδειότερος ὥστε τὴν ἕνωσιν τελεσθῆναι, ἀλλ' ἢ συχνάκις παραβάλλειν, καὶ διαλέγεσθαι, καὶ σχεδὸν καθ' ἑκάστην ἡμέραν. τελευταῖον ἀπεφάνθη συναινέσει ἑκατέρων, ἵνα ἐξ ἅπαντος συνερχώμεθα τρὶς τῆς ἑβδομάδος, καὶ ἵνα αἱ διαλέξεις διαρκῶσι μέχρι τριῶν ὡρῶν, μὴ προσισταμένου τινὸς, ὅπερ μὴ γένοιτο, ἢ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς, ἢ τοῦ

ANNO CHRISTI 1439.

SESS. XVII.

ἢ τοῦ γαληνοτάτου κυρίου τοῦ βασιλέως, ἢ τοῦ ἁγίου πατριάρχου. ἐν τούτοις ἔδοξε τῷ γαληνοτάτῳ κυρίῳ τῷ βασιλεῖ συμφέρον ἔσεσθαι, πρὶν ἂν ἀρξώμεθα τῶν συνοδικῶν διαλέξεων, ἵνα ἐκλεξώμεθά τινας ἐξ ἑκατέρου μέρους, τοὺς διασκεψομένους ἰδίᾳ μετὰ ἀγάπης, ἐφ' ᾧ εὑρεθῆναί τινα τρόπον ποιοῦντα πρὸς τὴν ἕνωσιν. μέμνημαι δὲ ἐπὶ τούτοις εἰρηκέναι, μᾶλλον συμφέρειν καὶ λυσιτελῆσαι εἴπερ προηγήσονται συνοδικαὶ καὶ κοιναὶ διαλέξεις, ὥστε διὰ τούτων τῶν διαλέξεων τῶν μεταξὺ πρῶτον μὲν εὕρωμεν τὴν ἀλήθειαν, εἶτα εὑρεθείσης τῆς ἀληθείας χωρήσωμεν πρὸς τὸ μέσον τὸ ποιοῦν τὴν ἕνωσιν. ὅμως ἡ γαληνότης αὐτοῦ ἐνέμεινε τῇ ἑαυτῆς διαθέσει, χρώμενος καὶ τούτῳ τῷ παραδείγματι· ἔλεγε γὰρ, ὡς ἡνίκα ἐμπέσῃ ἀμφισβήτησις μεταξὺ δύο τινῶν φίλων, ὥστε αὐτοὺς ἀναγκάζεσθαι παραγίνεσθαι εἰς δικαστήριον, μᾶλλον ἂν εἵλοντο πρὶν εἰς δικαστήριον ἀπελθεῖν, προσλαβεῖν φίλους τινὰς, ὥστε τὴν μεταξὺ διαφορὰν δι' αὐτῶν διαλύσασθαι. εἰ δὲ διὰ τοῦ τρόπου τούτου οὐ δυνηθεῖεν εὑρεῖν τὸ ποιοῦν μεταξὺ αὐτῶν ὁμόνοιαν καὶ ἕνωσιν. τὸ τελευταῖον παραβάλλουσιν εἰς τὸ δικαστήριον: οὕτως ἡ γαληνότης αὐτοῦ ἔλεγεν, ἵνα πρῶτον μὲν ἰδίᾳ καὶ μυστικῶς σκεψώμεθα περὶ τῶν ἀγόντων εἰς τὴν ἕνωσιν· καὶ εἰ μὲν τούτῳ τῷ τρόπῳ προβῇ συμπέρασμα, ἰδοὺ καλόν· εἰ δὲ μὴ, τότε προχωρήσομεν καὶ εἰς τὰς κοινῆ διαλέξεις. ταῦτα ἀκούσας ὁ μακαριώτατος πατὴρ, καὶ βουλόμενος χαρίσασθαι τῷ βασιλεῖ συνῄνεσε καὶ αὐτὸς, ὥστε ἰδίᾳ σκέψασθαι περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἑνώσεως· καὶ οὕτω τελευταῖον εἴρηται μεταξὺ τοῦ γαληνοτάτου βασιλέως καὶ τῶν περὶ αὐτὸν, ὅτι μετὰ τὸ ἐπιδημῆσαι εἰς τὴν Φλωρεντίαν, πρῶτον ἰδίᾳ καὶ μυστικῶς σκέψασθαι τὴν μεταχείρησιν τῆς ἑνώσεως, καὶ εὑρεῖν τρόπον τινὰ, δι' οὗ ἂν ἔλθωμεν εἰς τὴν ἕνωσιν. καὶ εἰ μὲν τούτῳ τῷ τρόπῳ γένηται τέλος, καὶ ἐπακολουθήσῃ συμπέρασμα, καὶ γένηται ἕνωσις, ἤδη καλόν· εἰ δὲ μὴ, ὀφείλομεν χωρὶς ἀναβολῆς συνέρχεσθαι τοὐλάχιστον τρὶς τῆς ἑβδομάδος, καθὼς ἤδη προείρηκα. ἤδη λοιπὸν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ συνῆλθεν ἡ γαληνότης αὐτοῦ καὶ ὁ ἁγιώτατος πατριάρχης μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν, ἐφ' ᾧ πληρῶσαι τὴν συμφωνίαν, ἣν ἐν τῇ Φερραρίᾳ πεποιήκαμεν. ἐπειδὴ οὖν ὁ γαληνότατος βασιλεὺς πρῶτος προέτεινε τοῦτο, ὥστε ἡμᾶς ἰδίᾳ σκέψασθαι, ἔδοξε γὰρ αὐτῷ ὁ τρόπος οὗτος μάλιστα ἄριστος, διὰ τοῦτο πεπεισμένος ἐστὶν ὁ μακαριώτατος πατὴρ τὸν βασιλέα εὑρεῖν τρόπον τινὰ τὸν ἄξοντα εἰς τὴν ἕνωσιν. καὶ διὰ τοῦτο ἀξιοῖ, ἵνα θελήσητε δεῖξαι τὸν τρόπον ἐκεῖνον, ὥστε καὶ ἐπὶ τούτῳ σκέψασθαι ἡμᾶς. ταῦτά εἰσιν ἅτινα ἐξ ἐπιταγῆς τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην οὕτως ἁπλῶς καὶ γυμνῶς ἐξεθέμην κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν.

ΒΑΣΙΛ. Ἐγὼ ἐβουλόμην εἰπεῖν τι πρὸ τοῦ αἰδεσίμου καρδιναλίου· διότι δὲ προλαβὼν ἐκεῖνος εἶπεν, οὐκ εἶπον αὐτό. νῦν δὲ βούλομαι εἰπεῖν ὅπερ πρότερον προεθέμην εἰπεῖν, ἔπειτα δὲ ἀπολογήσομαι καὶ πρὸς τοὺς λόγους τοῦ αἰδεσίμου καρδιναλίου. λέγω τοιγαροῦν, ὅτι ἡμεῖς ἠρξάμεθα καὶ διελέχθημεν πολλὰ, εἰπόντες λόγους πολλοὺς περὶ τῆς προσθήκης καὶ ἀναγκαίους, ὡσαύτως καὶ ὑμεῖς. καὶ θαρροῦμεν εἰς Θεὸν, ὅτι ὅσα εἴπομεν ἦσαν καὶ γνήσια, καὶ ἀναγκαῖα καὶ εἴχομεν εἰπεῖν καὶ ἔτι πολλῷ πλείονα καὶ ἰσχυρότερα· ἀλλὰ διότι ὁ αἰδέσιμος καρδινάλιος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἠξίωσαν ἡμᾶς,

A aut serenissimi domini imperatoris, aut sacri patriarchæ. Interea visum est serenissimo domino imperatori operæpretium esse, antequam synodicas aggrederemur disputationes, deligi aliquos ex utraque parte, qui privatim cum caritate modum aliquem perquirerent, qui faceret ad unionem. Memini vero me ad hæc dixisse; potius conducere & utilius esse, si præcedant synodicæ communesque disceptationes; ut per has interim primum quidem reperiamus veritatem; deinde comperta veritate transeamus ad medium, quo conjungamur. Serenitas tamen sua permansit in suo sensu, hoc etiam usa B exemplo: Dicebat enim, si quando inter duos amicos oriatur controversia, ut accedere ad judicem compellantur, antequam eant, malle eos quorumdam amicorum judicio controversiam dirimi: quod si hac via reperiri non possit quod illos ad concordiam revocet, tum demum ad tribunal se sistere. Ita serenitas sua aiebat, prius esse agendum privatim ac secreto de conducentibus ad unionem: & si quidem hac via concludatur aliquid, bene erit; sin minus, tunc progrediemur etiam ad publicas disputationes. Hæc porro cum beatissimus pater accepisset, velletque indulgere imperatori, C annuit & ipse, ut privatim modus unionis conquireretur. Ita postremo inter serenissimum imperatorem & suos dictum est; ut ubi perveniretur Florentiam, unionis negotium privatim, ac secreto prius tractaretur, & inveniretur modus aliquis, per quem conveniremus; & si quidem hac ratione finis rei fieret, & sequeretur conclusio, & partium conjunctio, bene: sin minus, citra ullam dilationem ter per hebdomadam haberentur conventus, ut supra jam dixi. Convenit jam in nomine domini nostri Iesu Christi serenitas sua & sanctissimus pa- D triarcha cum suis ad præstandum quod Ferrariæ inter nos convenerat. Quoniam ergo serenissimus imperator primus hoc proposuit, ut privatim tractaremus; visus enim est ipsi modus iste omnium optimus; propterea beatissimus pater compertum habet, esse ab imperatore inventum modum aliquem, qui ferat ad unitatem. Idcirco petit, ut modum illum velitis aperire, ut de eo quoque consilium capiamus. Hæc sunt, quæ jussu beatissimi patris ita simpliciter & nude, sicut promiseram, exposui vestræ caritati.

IMPERATOR. Ego dicere aliquid habebam ante reverendum E cardinalem, sed quia prior ipse locutus est, propterea illud non dixi. nunc volo dicere quod eram dicturus; deinde respondebo etiam ad ea, quæ dixit reverendus cardinalis. Dico igitur, nos esse exorsos, & disputasse de additamento multis validisque rationibus; similiter & vos. Confidimusque divino freti auxilio, quæcumque a nobis dicta sunt, nervosa extitisse & necessario concludentia. nec deerant nobis multo plura & validiora quæ diceremus; sed quia reverendus cardinalis ejusque socii rogarunt nos,

Sess. XVII.

ut prætermitteremus quæ dicenda habebamus; necnon sanctissimus pater de hoc seorsum locutus mecum est; idcirco visum nobis est opportunum prætermittere tunc illam partem propterea quoque nihil dicimus hac de re in præsenti; quamquam studio brevitatis etiam hoc idem omisimus. situm tamen est in voluntate nostra, ut cum voluerimus, & quomodocumque voluerimus, de hoc dicamus. Ceterum hoc præfari visum mihi est bono consilio factum, ne posthac ademptam nobis putet aliquis facultatem ad hoc redeundi, quod semel prætermiserimus. nec opus est ut ad hoc respondeatis: nam sicuti diximus, hoc tum prætermisimus, ut, quandocumque voluerimus, resumere illud possimus. Alterum vero negotium ita se habet ut ipse narravit: & supervacaneum mihi videtur de eo verba facere: fatemur enim ita se habere, ut ipse ait. Quod vero petit, an habeamus dicere aliquid; nos, ut etiam alias diximus, nihil habemus meditatum. ipsi potius, ut si quid habetis dicere, dicatis rogamus; & gratum id nobis erit. arbitramur enim fieri posse, ut ipsi habeant aliquid nobis de hoc dicere: & si habent, dicant. Hoc in præsentia de hac re dico.

Post hæc cardinales & archiepiscopi accesserunt ad pontificem: & consultatione modice habita, dixit iterum cardinalis.

Ivl. card. Serenissime domine imperator, & reverendissimi ac venerabiles patres, sanctissimus dominus noster summus pontifex mihi rursus præcepit; ut breviter aliquid dicam de ipsius & patrum qui adsunt sententia, ad respondendum iis, quæ nunc dixit tua serenitas. Sanctitas ejus, & omnes qui cum eo sunt, audivere quæcumque apte decenterque admodum, ut sui moris est, tua dixit serenitas. Orsa igitur est tua serenitas ab eo primum, quod aliquæ sint habitæ disputationes de illo articulo, Num liceret addere quidpiam symbolo: & confidat tua serenitas, recta & rationi consentanea fuisse quæ dicta sunt a tuis de illa controversia: & sint alia plura prætermissa, quæ de hac materia erant dicenda: quodque ipse inter disputandum sæpe dixerim, petierimque ut omissis illis disputationibus progrederemur ad disputationes de processione sancti Spiritus: & ipse beatissimus pater rogaverit, ut illa quidem præteriretur quæstio, transiretur autem ad alterius controversiæ disquisitionem: & tua serenitas gratum facere tunc volens beatissimo patri & nobis, omittendas esse censuerit disputationes illas seu disquisitiones; ita tamen, ut quando libuerit tuæ serenitati, rursus illa controversia & proponatur & agitetur: adeo ut si quando tibi videbitur ad primas illas redire disputationes, id nobis nec absurdum, nec alienum a ratione videatur. postremo addidisti, nulla opus esse ad hæc responsione, sed his dictis transeundum esse ad alia. Verum sanctissimo patri & reverendis hisce patribus omnino videtur esse aliquid a nobis de hoc dicendum. Ad primum itaque, quod tui tibi videantur

A ὡς ἂν ἀφῶμεν ἃ εἰπεῖν εἴχομεν· ἔτι δὲ καὶ ὁ ἁγιώτατος πατὴρ ἰδίᾳ εἶπε περὶ τούτου πρὸς ἐμὲ, διὰ τοῦτο ἐφάνη καλὸν ἡμῖν, καὶ παρελίπομεν τὸ μέρος ἐκεῖνο τότε· διὸ καὶ οὐδὲν λέγομεν νῦν περὶ τούτου· ἄλλως τε καὶ διὰ τὴν συντομίαν τοῦ ἔργου εἰάσαμεν τοῦτο. ὅμως ἐστὶν εἰς τὸ ἡμέτερον θέλημα, ὅτε θέλομεν, καὶ ὡσὰν θέλομεν εἰπεῖν περὶ τούτου. πλὴν ἐφάνη μοι καλὸν προειπεῖν τοῦτο, ἵνα μὴ δόξῃ εἰς τὸ ἔμπροσθεν, ὅτι ἅπαξ παραιτησάμενοι οὐκ ἔτι ἔχομεν ἄδειαν ἐπανέρχεσθαι εἰς αὐτό. καὶ ὑπὲρ τούτου οὐ χρεία, ἵνα ποιῆτε ἀπολογίαν· ἐπειδὴ ὡς εἴπομεν, εἰάσαμεν τοῦτο τότε, ἵνα ὁπόταν θελήσωμεν, πάλιν ἐπανελθεῖν ἔχωμεν εἰς αὐτό. B περὶ δὲ τῆς ἑτέρας ὑποθέσεως, οὕτως ἔχει ὡς αὐτός φησι, καὶ περιττόν μοι δοκεῖ ἵνα λέγωμεν περὶ τούτου· στέργομεν γὰρ τοῦτο, ὅτι οὕτως ἔχει ὥσπερ αὐτὸς λέγει. περὶ δὲ τοῦ ἐρωτήματος οὗ ἐρωτᾷ, ἐὰν ἔχωμέν τι εἰπεῖν· ἡμεῖς περὶ τούτου καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, ὅτι οὐκ ἐχομέν τε ἐσκεμμένον. μᾶλλον ἡμεῖς ἀξιοῦμεν, ὅτι ἐὰν ἔχητε αὐτοί τι εἰπεῖν, εἴπατε ἡμῖν, καὶ φανήσεται τοῦτο ἡμῖν ἀρεσόν. ὑπολαμβάνομεν γὰρ, ὅτι ἐνδεχόμενόν ἐστιν ἔχειν αὐτούς τι εἰπεῖν πρὸς ἡμᾶς περὶ τούτου· καὶ εἴπερ ἔχουσιν, εἰπάτωσαν. τοῦτο λέγω κατὰ τὸ παρὸν περὶ τούτου.

Μετὰ ταῦτα τῶν καρδιναλίων καὶ τῶν ἀρχιεπισκόπων πρὸς τὸν πάπαν ἀπερχομένων, καὶ βουλευομένων ἐφ' ἱκανὸν, πάλιν ὁ καρδινάλιος εἶπε·

C Ιουλ. καρδ. Γαληνότατε κύριε βασιλεῦ, καὶ αἰδεσιμώτατοι καὶ σεβάσμιοι πατέρες, ὁ ἁγιώτατος δεσπότης ἡμῶν ὁ ἄκρος ἀρχιερεὺς πάλιν ἐνετείλατό μοι, ἵνα εἴπω τινὰ διὰ βραχέων, ἅ τινά εἰσι τῆς γνώμης αὐτοῦ καὶ τῶν παρόντων πατέρων, ἅ τινα ἔσονται πρὸς ἀπολογίαν τῶν ῥηθέντων κατὰ τὸ παρὸν ὑπὸ τῆς σῆς γαληνότητος. ἡ ἁγιότης αὐτοῦ καὶ πάντες οἱ μετ' αὐτοῦ ἤκουσαν ὅσα παρὰ τῆς σῆς γαληνότητος λίαν εὐρύθμως κατὰ τὸ εἰωθὸς εἴρηται. ἡ γαληνότης σου τοίνυν ἤρξατο ἀπὸ τούτου πρῶτον, ὅτι ἐγένοντο διαλέξεις τινὲς περὶ τοῦ ἄρθρου ἐκείνου, πότερον ἐξῆν προστιθέναι τι ἐν τῷ συμβόλῳ· καὶ ὅτι πέποιθεν ἡ γαληνότης σου, D ὅτι τὰ εἰρημένα παρὰ τῶν σῶν περὶ τῆς διαφορᾶς ἐκείνης, ὑπῆρχον καλὰ καὶ εὔλογα· καὶ ὅτι καὶ ἄλλα πλείω παρελείφθησαν, ἅπερ ὤφειλον ἐπὶ τούτῳ ῥηθῆναι· καὶ ὅτι μεταξὺ τῶν διαλέξεων πολλάκις εἶπον ἐγὼ, καὶ ἐζήτησα, ἵνα παραλειφθεισῶν τῶν διαλέξεων ἐκείνων προχωρήσωμεν ἐπὶ τὰς διαλέξεις τὰς ποιούσας περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος· καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ μακαριώτατος πατὴρ ἠξίωσε περὶ τούτου, ὥστε παραλειφθῆναι μὲν τὴν συζήτησιν ἐκείνην, μεταβῆναι δὲ ἐπὶ τὴν τῆς ἑτέρας διαφορᾶς ζήτησιν· καὶ ὅτι τότε ἡ γαληνότης σου βουλομένη χαρίσασθαι τῷ μακαριωτάτῳ πατρὶ καὶ E ἡμῖν, ἔδοξέ σοι δεῖν παραλιπεῖν ἐκείνας τὰς διαλέξεις ἢ συζητήσεις, οὕτω γε μὴν ὥστε τὴν διαφορὰν ἐκείνην, ὅταν δόξῃ τῇ σῇ γαληνότητι, πάλιν καὶ κινῆσαι καὶ διαλέξασθαι περὶ τούτου· ὥστε ἐάν ποτε δόξῃ τοῖς σοῖς ἐπανελθεῖν ἐπὶ τὰς πρώτας ἐκείνας διαλέξεις, μὴ δόξαι ἡμῖν τὸ πρᾶγμα παρὰ λόγον καὶ παρὰ τὸ εἰκός. προστέθηκας δὲ τελευταῖον, ὅτι οὐκ ἔστι χρεία τὸ οἱονοῦν ἀπολογήσασθαι, ἀλλὰ τούτων εἰρημένων μεταβῆναι ἐπὶ τὰ ἕτερα. τῷ γοῦν ἁγιωτάτῳ πατρὶ καὶ τοῖς αἰδεσίμοις τούτοις πατράσιν ἐξ ἅπαντος φαίνεται ἡμᾶς τινα εἰπεῖν περὶ τούτου. πρὸς μὲν οὖν τὸ πρῶτον, ὅτι δοκεῖ σοι τοὺς σοὺς εἰρηκέναι

A εἰρηκέναι λόγους πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς καὶ δικαίους, καὶ ἔχειν καὶ ἄλλους πλείους, φαίνεται τῷ ἁγιωτάτῳ πατρὶ καὶ τοῖς αἰδεσιμωτάτοις πατράσιν, ὅτι εἴπερ ἕτερα ἔχετε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν οὐκ οἴδαμεν· ἴσμεν δὲ καλῶς, ὅτι ἡ ἔκθεσις ἐκείνη ἀνεπτύχθη οὕτω τηλαυγῶς, οὕτω λαμπρῶς, ὥστε μηδένα τρόπον ἔχειν ἀμφισβητήσεως. πεπείσμεθα μέντοι, ὅτι ἡ σὴ γαληνότης, καὶ πάντες οἱ σεβάσμιοι πατέρες, ἀκούσαντες τὰς ἀνικήτους ἡμῶν ἀπολογίας, ἅτε νουνεχεῖς ὄντες καὶ σοφώτατοι, ἔχουσιν ἐν ταῖς καρδίαις ταῖς ἑαυτῶν τὴν διαφορὰν ἐκείνην σαφῶς ἀνεπτυγμένην ὑπάρχειν, καὶ λαμπρῶς διασαφηνισθεῖσαν. B ἔτι δὲ πολλοὶ λόγοι καὶ πολλαὶ αἰτίαι περὶ τὴν ὑπόθεσιν ἐκείνην γεγόνασι τοῖς σοῖς, ἴσμεν τοῦτο καλῶς, ὅτι πολλάκις ἐδόθη αὐτοῖς ἄδεια τοῦ λέγειν, καὶ ἐν ταῖς διαλέξεσιν εἶχον ἄδειαν· ἔτι δὲ καὶ μεθ' ὃ ἀπέδωκας τὰς ἀποκρίσεις πολλαὶ ἡμέραι παρῆλθον, ἐν αἷς ἦν λέγειν αὐτοῖς τὰ δοκοῦντα. εἰ δὲ ἐναπελείφθη λόγος ἰσχυρὸς, ὃς ἦν ἄξιος ῥηθῆναι, νομίζομεν ὅτι καθ' ὃν τρόπον εἶπον τὰ λοιπὰ, εἶπον ἂν κἀκεῖνον. μᾶλλον μὲν οὖν πολλὰ ἐπιχειρήματα ἡμῶν οὐκ ἐδέξαντο ἀπολογίαν, ἀλλ' ἔμειναν οὕτως ἄλυτα. καί τοι πρὸς τὰς ἀποκρίσεις αὐτῶν ἡμεῖς ἀπελογήθημεν λαμπρῶς καὶ καλῶς καὶ δικαίως, ἐφ' αἷς ἀποκρίσεσιν οὐδὲν παρ' αὐτῶν ἀντεισηνέχθη λαμπρόν. C ὅτι δὲ ἐζητήθη παρὰ τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς, ὥστε ἡμᾶς μεταβῆναι ἐπὶ τὰς διαλέξεις ταύτας, εἴρηται καὶ πρότερον παρ' ἐμοῦ, ὅτι δι' οὐδένα ἄλλον τρόπον ἐζητήθησαν παρ' ἡμῶν, ἢ ὅτι ἡμεῖς πεπληροφορημένοι ἦμεν περὶ ἐκείνων, ὅτι ἀπεδείξαμεν ταῦτα λαμπρῶς. διὰ τοῦτο οὐχ αἱρούμεθα τὸν καιρὸν κατατρίβειν· αἱ γὰρ διαλέξεις περὶ τὰ ἀμφίβολα γίνονται. διὰ τοῦτο ὥστε μὴ καταναλίσκεσθαι τὸν καιρὸν, καὶ ἐγὼ γνώμῃ πάντων τὸ τοιοῦτον ἐζήτησα παρ' ὑμῶν. ἀλλ' D οὐδὲ προσηνέγκαμέν τι ἡμέτερον ὡς παρ' ἡμῶν εὑρεθὲν, ἀλλ' ὅ, τι ἂν εἴπομεν, εἴπομεν ἀπὸ τῶν ἐπιστολῶν καὶ τῶν συνόδων καὶ ἄλλων ἁγίων πατέρων· ἀλλ' ὅμως οὔτε διὰ τὴν παράκλησιν τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς, οὔτε διὰ τὴν ἐμὴν, ἡ περὶ τὸ ζήτημα ἐκεῖνο σκέψις κατελείφθη, μᾶλλον δὲ μετὰ ταῦτα πολλαὶ διαλέξεις ἐγένοντο περὶ τούτου, ἐν αἷς ἱκανῶς ἐρρήθησαν τὰ δοκοῦντα. οὐ δοκεῖ δὲ ἡμῖν χρήσιμον καὶ λυσιτελὲς, τὴν οὕτως ἐξετασθεῖσαν ὑπόθεσιν πάλιν ἐᾶσαι μετέωρον, καὶ προβαίνειν ἐφ' ἕτερα· ἀλλ' εἴπερ ἔχουσι λόγους τινὰς, καί εἰσι ῥητέοι περὶ τὴν διαφορὰν ἐκείνην, ὁ μακαριώτατος πατὴρ καὶ οἱ αἰδέσιμοι οὗτοι πατέρες εἰσὶ παρεσκευασμένοι καὶ ἕτοιμοι ἀκοῦσαι ὑμῶν λεγόντων. E ἐλπίζομεν δὲ εἰς Θεὸν, ὅτι καθὼς ἐλύσαμεν τὰς πρότερον ἐκείνας, οὕτω διαλύσομεν καὶ τὰς ὕστερον ἐπενεχθησομένας. πρὸς δὲ τὰ τελευταῖα ἡ γαληνότης σου εἶπεν, ὅτι καθὼς τὸ πρᾶγμα παρηκολούθησεν, οὕτως ἐξεθέμην· καὶ ὅτι ἡ γαληνότης σου οὐδὲν ἐφεῦρεν μέσον, οὐδὲ ἐσκέψω περὶ τούτου, ἀλλὰ μᾶλλον νομίζεις ἡμᾶς εὑρεῖν τι, ὅπερ εἰ εὕρομεν, προτιθέναι καὶ ἄξαι εἰς τὸ μέσον περὶ τούτου οὖν ἀρκούντως ἤδη αὐτὸς ἀπεκρίθην, ὅτι λεγούσης τότε τῆς σῆς γαληνότητος λυσιτελήσειν τοῦτον τὸν τρόπον, ἀντεπήγαγον ἐγὼ, μᾶλλον λυσιτελήσειν ἂν ἀρξώμεθα τῶν συνοδικῶν διαλέξεων· ἀλλ' ὅμως ἡ γαληνότης σου ἐνίστατο, λέγων, οὕτω μᾶλλον λυσιτελήσειν. ἐπειδὴ οὖν ἔδοξε τῇ σῇ γαληνότητι καὶ πᾶσι τοῖς σοῖς εὑρηκέναι τρόπον τινὰ γενέσθαι τὴν ἕνωσιν,

A attulisse rationes multas & validas & optime concludentes, & habere alias plures; videtur sanctissimo patri & reverendissimis patribus ita dicendum: Nescire quidem nos, an alia lateant in cordibus vestris: scire tamen illud plane, propositionem illam adeo perspicue, adeo luculenter fuisse explicatam, ut nullus dubitandi relictus sit locus. Exploratum vero habemus, serenitatem tuam omnesque venerandos patres, auditis nostris invictis responsionibus, utpote prudentes ac sapientissimos apud se controversiam illam habere pro liquido explicata dilucideque declarata. B & multos quidem a tuis fuisse habitos sermones de illa materia, multasque rationes allatas optime scimus; nam constat, sæpe illis datam fuisse facultatem dicendi, atque in disputationibus licuisse proferre si quid haberent; nec non post redditas ab iis responsiones præteriisse multos dies, quando fas erat illis dicere quæ viderentur. Quod si forte aliquod superest argumentum prolatu dignum, dixissent illud etiam, sicut & reliqua putamus. Quinimo ad complura nostra argumenta nihil responsum est, quæ adhuc enodationem desiderant: C cum nos eorum responsis luculenter, probe, atque ad amussim satisfecerimus, illis contra nihil præclari objicientibus. Quod vero beatissimus pater petierit, ut ad hasce disputationes transiremus; jam antea dixi, nulla alia de causa fuisse id a nobis quæsitum, quam quod certum haberemus, per illas fuisse rem a nobis clarissime demonstratam, & nollemus propterea tempus conterere: disputationes enim de rebus fiunt ambiguis. Idcirco ne tempus frustra consumeretur, ego etiam vos illud rogavi de communi om- D nium sententia. Sed neque protulimus quicquam ex nobis ut nostrum inventum; verum quidquid diximus, ex epistolis, ex synodis, & aliis sanctis patribus deprompsimus: neque tamen aut rogatu patris beatissimi, aut meo, quæstionis illius discussio prætermissa est: imo vero postea multæ sunt ea de re habitæ disputationes, in quibus dicta satis sunt quæ videbantur. Ceterum nos minime expedire, nullamque afferre utilitatem arbitramur, relicta tantopere examinata materia sine determinatione transire ad alia: sed si rationes aliquæ ipsis suppetunt ad controversiam illam spectantes, & dignæ quæ proferantur, parati sunt beatissimus pater & hi E reverendi patres audire vos disserentes: nos autem divinæ opis spe nixi; uti priores diluimus, ita posteriores quoque diluemus. Dixit postremo tua serenitas, rem esse a me narratam uti se habuit: & nullum medium esse a tua serenitate excogitatum, aut meditatum: se vero potius arbitrari, esse aliquid a nobis inventum, quod si est, afferamus in medium. Ad hoc satis jam ego respondi; Nam cum tua serenitas tunc diceret, modum hunc fore utilem, ego respondi, utilius fore disputationes synodicas aggredi. Verum tua serenitas institit, asserens, ita magis expedire. Quoniã igitur visus est serenitati tuæ, tuisque omnibus inventus quidam unionis modus,

SESS. XVII. ANNO CHRISTI 1439.

rogamus & obſecramus, ut ille ponatur in medio. Quod ſi tunc ſerenitas tua dixiſſet, præſtare ſynodicas ordiri diſceptationes, nos autem prætuliſſemus modum ſecretum, merito noſtrum eſſet exponere illud medium: ſed quia vos hoc quæſiſtis, jure a vobis debet tale medium & inveniri, & in præſentia proponi.

IMPERATOR. Quæ dixi de priori additamenti materia, non eo animo dixi, ut mihi reſponderetur: jam enim convenit inter nos, ut tranſeamus ad aliam: dico tamen, mihi non probari ut retrocedamus, & agamus de illa, ſed miror, ſi quæſtionem illam exiſtimant a nobis miſſam ob eam cauſam: norunt enim tractationis progreſſum, ut nihil aut ab illis aut a nobis fuerit concluſum. Quapropter non opus eſſe arbitramur ad indeciſam illam redire materiam. Oporteret enim aut a noſtra, aut ab eorum parte declarari, ſatis examinatam eſſe materiam, nec eſſe amplius de ea diſputandum; at quia jam ſtatuimus agitandam eſſe rem ipſam, de ea volumus agere. Verum nos id nec omiſimus, nec omittemus, ſed ſtabit ſi quando opus erit. Quare de hoc ſatis. Quod vero ad alteram attinet materiam; nos haud nobis ſolis adjudicavimus inveſtigationem illius modi, ut nobis incumbat hæc neceſſitas, ſed utriſque: neque enim ad hoc ulla nos neceſſitate premimur. Propterea dicant, ſi quid habent dicere; ſin minus, vobiſcum ipſi cogitate, & nos pariter cogitabimus, atque ita conveniemus. Quod ſi hac via nullus reperietur unionis modus, tunc nihil impediet, quo minus ſynodicæ communeſque ſeſſiones cum diſputationibus habeantur.

IVL. CARD. Sereniſſime domine imperator, ad tollendum ſtuporem quemdam & admirationem, quam ſerenitati tuæ videntur dicta mea moviſſe, nonnulla paucis dicam. Ego non memini me dicere, materiam hanc fuiſſe terminatam communi tuorum noſtrorumque ſententia: ſed dixi, non videri mihi utile aut conveniens ad eamdem reverti, cum de ea multa dicta fuerint ex locis & demonſtrationibus evidentiſſimis. dixi quoque nos, cum Ferrariæ ſynodus celebraretur, multa dixiſſe, ad quæ tui nihil reſponderint. præterea dixi, ut ſi quid habent dicere, proferant; quoniam favente Deo prompti fuimus, & ſumus ad dicendum & audiendum omnia. Itaque hoc idem in præſenti dicimus, proferimuſque: Si quis eſt qui velit dicere, dicat: nos enim Deo juvante parati ſumus ad reſpondendum & diluendum omnia. Et ſine dubio, ſi redire tandem volunt ad illius controverſiæ diſcuſſionem, multo præſtat nunc omnia dicere, nam nec utile, nec juſtum erit, aliam quidem aggredi materiam; dum vero illa diſputatur, redire ad aliam. Ad ſecundam partem, quemadmodum dixi, ita etiam dico juſſu beatiſſimi patris, & reverendiſſimorum patrum. Serenitas tua cum prudentiſſima doctiſſimaque ſit, poterit cogitationem ſuſcipere, & invenire quod juſtum eſt & rationi conſonum. Quoniam igitur ſerenitas tua de privato ſecretoque modo cogitavit, & illum quæſivit jure optimo a te eſt excogitandus,

ἀξιοῦμεν καὶ παρακαλοῦμεν εἰς τὸ μέσον προστεθῆναι. εἰ δ' ἔλεγε τότε ἡ σὴ γαληνότης, ἄμεινον ἄρξασθαι τῶν συνοδικῶν διαλέξεων, ἡμεῖς δὲ ἀντεπηγαγόμεθα τὸν μυστικὸν τρόπον, δίκαιον ἂν ἦν καὶ προσῆκον, τὸ μέσον ἐκεῖνο εἰπεῖν ἡμᾶς· ἐπειδὴ δὲ ὑμεῖς ἐζητήσατε τοῦτο, ἄξιόν ἐστιν εὑρεῖν ὑμᾶς καὶ τὸ μέσον ἐκεῖνο προστιθέναι κατὰ τὸ παρόν.

ΒΑΣΙΛ. Περὶ τῆς προτέρας ὑποθέσεως τῆς προσθήκης ἃ εἶπον, οὐκ εἶπον ταῦτα, ἵνα δέξωμαι ἀπολογίαν, ἅπαξ γὰρ ἐστήσαμεν ἵνα μεταβῶμεν. ὅμως ἐρῶ τινα, οὐδέν μοι δοκεῖ καλὸν, ἵνα ὑποστρέψωμεν καὶ ὁμιλῶμεν περὶ αὐτῆς. θαυμάζω δὲ ἂν ἀπὸ τούτου τοῦ τρόπου νομίζουσιν, ὅτι ἀφήκαμεν αὐτό. οἴδασι γὰρ πῶς παρηκολούθησε τὸ πρᾶγμα, ὅτι οὔτε αὐτοὶ συνεπέρανάν τι, οὔτε ἡμεῖς. καὶ διὰ τοῦτο ὡς μετέωρον τὴν ὑπόθεσιν οὐδὲν ἀξιοῦμεν ὑποστραφῆναι. ἤθελε γὰρ παρὰ τοῦ μέρους ἢ τοῦ ἡμετέρου, ἢ αὐτῶν, ἵνα λαληθῇ, ὅτι ἀρκούντως ἐξητάσθη ἡ ὑπόθεσις, καὶ πλέον οὐδὲν ἔνι χρεία λόγων. διὰ τοῦτο ἐπειδὴ ἐνομίσαμεν, ἵνα εἴπωμεν περὶ τοῦ προκειμένου, θέλομεν εἰπεῖν. τοῦτο δὲ οὔτε ἀφήκαμεν, οὔτε ἀφήσομεν, ἀλλὰ μέλλει ἵστασθαι εἴπερ δεήσῃ ποτέ. περὶ τούτου οὐ λέγω πλέον· περὶ δὲ τῆς ἄλλης ὑποθέσεως οὐδὲν ἐκρίναμεν ἵνα σκεψώμεθα μόνοι περὶ ταύτης, καὶ ἔχωμεν ἡμεῖς τὴν ἀνάγκην ταύτην, ἀλλὰ κοινῶς· οὐδὲ γὰρ ἀναγκαζόμεθα εἰς τοῦτο ἡμεῖς. διὰ τοῦτο ἐὰν ἔχωσί τι εἰπεῖν, εἰπάτωσαν· εἰ δὲ μή γε, σκεψάσθωσαν. ὁμοίως σκεψόμεθα καὶ ἡμεῖς, καὶ οὕτω συνελευσόμεθα. εἰ δὲ οὐχ εὑρήσει τρόπον ἑνώσεως, τότε οὐδὲν τὸ κωλύον κοινῶς καὶ συνοδικῶς συνέρχεσθαι καὶ διαλέγεσθαι.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Γαληνότατε κύριε βασιλεῦ, ἵνα ἀφέλω ἔκπληξίν τινα καὶ θαῦμα, ὅπερ ἡ γαληνότης σου φαίνεται εἰληφέναι ἀπὸ τῶν εἰρημένων παρ' ἐμοῦ, ἐρῶ τινα ῥήματα διὰ βραχέων. ἐγὼ οὐ μέμνημαι εἰρηκέναι συμπερανθῆναι τὴν ὕλην ταύτην κοινῇ γνώμῃ τῶν τε σῶν καὶ τῶν ἡμετέρων· ἀλλ' εἶπον ὅτι ἐφαίνετό μοι μὴ χρήσιμον εἶναι μηδὲ προσῆκον ἐπαναστρέψαι ἐπὶ τὴν ὕλην ταύτην, ἐφ' ἣν πολλὰ ἐρρήθησαν ἀπὸ ῥητῶν καὶ ἀποδείξεων ἐναργεστάτων· καὶ ὅτι ἡμεῖς ὄντες ἐν τῇ συνόδῳ τῇ ἐν Φερραρίᾳ πολλὰ εἴπομεν, πρὸς ἃ οἱ ὑμέτεροι οὐδὲν ἀπεκρίναντο· καὶ ὅτι εἴπομεν, εἰ ἔχουσί τι εἰπεῖν, εἰπάτωσαν, ἐπειδὴ ἕτοιμοι ἦμεν καί ἐσμεν τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι εἰπεῖν καὶ ἀκοῦσαι πάντα. τοῦτο τοίνυν λέγομεν καὶ κατὰ τὸ παρὸν, καὶ προκομίζομεν, ὅτι εἴπερ ἐστί τις ὁ βουλόμενος εἰπεῖν, εἰπάτω· ἡμεῖς γὰρ παρεσκευασμένοι ἐσμὲν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ δοῦναι ἀποκρίσεις ταύτας πρὸς πάντα. καὶ ὁμολογουμένως, εἴγε βούλονται ὀψέ ποτε ἐπανελθεῖν ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς διαφορᾶς ἐκείνης, πολὺ κρεῖττόν ἐστι κατὰ τὸ παρὸν εἰπεῖν πάντα, καὶ γὰρ οὐκ ἔσται χρήσιμον οὐδὲ δίκαιον, ἄρξασθαι μὲν ἑτέρας ὑποθέσεως, μεταξὺ δὲ ἐπανελθεῖν εἰς ἑτέραν. πρὸς δὲ τὸ δεύτερον μέρος, καθ' ὃν τρόπον εἶπον, οὕτω καὶ νῦν λέγω ὁρισμῷ τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς, καὶ τῶν αἰδεσιμωτάτων πατέρων. ἡ γαληνότης σου οὖσα φρονιμωτάτη καὶ σοφωτάτη δύναται σκέψασθαι, καὶ εὑρεῖν τὸ δίκαιον καὶ εὔλογον ὄν. ἐπειδὴ τοίνυν ἡ γαληνότης σου εὗρε τὸν τρόπον τὸν ἴδιον καὶ μυστικὸν, καὶ τοῦτο ἀπῄτησας, δίκαιόν ἐστι πάντως,

καὶ

ANNO CHRISTI 1439.

καὶ οὕτως ᾄδεται παρὰ πάντων, εὑρεῖν σε τὸν τρόπον τὸν λυσιτελοῦντα πρὸς τὴν ἕνωσιν. ἐπειδὴ δὲ εἶπεν ἡ γαληνότης σου, καλὸν εἶναι σκέψασθαι καὶ ὑμᾶς, καὶ ἡμᾶς, εἴπερ οὐκ ἤλθετε ἐσκεμμένοι, ἀρέσκει τῷ μακαριωτάτῳ πατρὶ καὶ πᾶσιν ἡμῖν, ἵνα τὸ τοιοῦτον ὑπερτεθῇ ἄχρι τῆς τοῦ σαββάτου ἡμέρας. καὶ οὕτως ἔλθητε μετὰ τοῦ μέσου τρόπου ἐκείνου τοῦ παρ᾽ ὑμῶν εἰρημένου, ἐπειδὴ καὶ ἐκ τοῦ μέρους ὑμῶν ἡ περὶ τούτου ζήτησις γέγονεν. ἐρῶ δὲ καὶ ἕτερόν τι, καὶ οὕτως ἐπιθήσω τέλος· ἐπειδὴ ἡμεῖς προηνέγκαμεν μέσον τι, ἵνα ἀρξώμεθα κοινῶς τῶν διαλέξεων, λυσιτελοῦν πρὸς τὴν ἕνωσιν, ἡ γαληνότης σου δὲ ἐπήγαγεν ἕτερόν τι μέσον τὸ ἰδίᾳ καὶ μυστικόν, δηλονότι πρῶτον ἰδίᾳ καὶ μυστικῶς, διὰ τοῦτο ἐπειδὴ καὶ ὑμεῖς ἐστὲ οἱ εὑρεταί, ἀναγκαῖόν ἐστιν ὑμᾶς τοῦτο" εὑρεῖν.

" f. ἀνευρεῖν.

ΒΑΣΙΛ. Ὅσον πρὸς τοῦτο οὐ βούλομαι ἀπολογήσασθαι· εἰ γὰρ λέγω καὶ ἀπολογοῦμαι, τοῦτο ἔσται ἐπ᾽ ἄπειρον. διὰ τοῦτο ἔσται σύντομον ὃ λέγω· ὅτι ἀναγκαῖόν ἐστιν ἐλθεῖν ἡμᾶς εἰς τὸ προκείμενον, ὥσπερ ἐστήσαμεν, ἵνα μεταβῶμεν εἰς τὴν ἄλλην ὑπόθεσιν. πλὴν οὐδὲν παραιτούμεθα ἐκεῖνο, ἀλλ᾽ ὅταν θέλωμεν, ἕξομεν αὐτὸ ἐπ᾽ ἀδείας. εἰς τὴν ἄλλην δὲ ὑπόθεσιν, ἐπειδὴ φαίνεται καλὸν ἵνα σκεψώμεθα κοινῶς, ἀρέσκει καὶ ἡμῖν.

Ὑμεῖς μὲν σκέψασθε περὶ τοῦ μέσου τρόπου, καὶ ἡμεῖς ἀποκρινούμεθα ἐφ᾽ οἷς ἐρεῖν μέλλετε πρὸς ἡμᾶς. οὕτω δὲ τούτων ῥηθέντων ἐλύθη ἡ συνέλευσις, καὶ ἀπήλθομεν.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Εἰπόντων οὖν ἡμῖν βουλευθῆναί τι μέσον τὸ λυσιτελοῦν πρὸς ἑνότητα, τοῦτο οὐ μικρὸν ἔδοξεν ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ λίαν δυσεύρετον. καὶ δὴ συναχθέντων ἡμῶν εἰς τὸν πατριάρχην, ἦν γὰρ ἀσθενής, ἠρώτησεν ἡμᾶς ὁ βασιλεύς, τί ἂν περὶ τούτου ἀπολογησώμεθα, καὶ τί ἐστι μέσον ἐπάγον εἰς τὴν εὐσεβῆ ὁμόνοιαν. ἀπεκρίθησαν οἱ ἀρχιερεῖς· ἡμεῖς μέσον οὔτ᾽ ἔχομεν οὔτε λέγομεν· ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ὀφείλομεν ἀπολογίαν δοῦναι τοῖς Λατίνοις τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου, ζητησάτω ἡ βασιλεία σου, ὅπως συνέλθωμεν ἀμφότερα τὰ μέρη ἰδίᾳ, καὶ ὁ Θεὸς μεριμνήσει τρόπον ἑνώσεως. ἀπεκρίθη ὁ βασιλεύς· καὶ πάντες ὑμεῖς βούλεσθε τὴν ἰδίαν ταύτην συνέλευσιν ποιεῖν; καὶ ἀπεκρίθημεν αὐτῷ· μήνυσον τῷ πάπᾳ, εἰ ἀποδέχεται τοῦτο· καὶ ἐὰν παραχωρήσῃ κατ᾽ ἰδίαν γενέσθαι συνέλευσιν, τότε μέλλομεν ἐκλέξασθαι τῶν ἐκκρίτων τινὰς τῶν ἡμετέρων τοῦ ἀπελθεῖν, ὅσους ἂν δόξῃ τῷ ἀριθμῷ. ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ ἔτι ἐζήτει ἐκλογὴν προσώπων τοῦ βουλεύεσθαι τὰς ἀπολογίας, καὶ ἔχειν τὴν μέριμναν πασῶν τῶν ἀποκρίσεων. ἔδοξε τοίνυν καλόν, καὶ ἐξελεξάμεθα ἀφ᾽ ἡμῶν τοὺς τοποτηρητὰς τῶν πατριαρχῶν, οἵτινές εἰσιν οὗτοι· ὁ μητροπολίτης Ἡρακλείας κῦρις Ἀντώνιος, ἀρχιερεὺς πάσης Θρᾳκίας καὶ Μακεδονίας· ὑπῆρχε δὲ οὗτος τοποτηρητὴς τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας· καὶ ὁ τιμιώτατος ἐν ἱερομονάχοις πνευματικὸς καὶ πρωτοσύγκελλος κῦρις Γρηγόριος, ὁ καὶ τοποτηρητὴς τῆς αὐτῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τοῦ πατριάρχου τῆς Ἀλεξανδρείας· ὁ μητροπολίτης Κυαίβου καὶ πάσης Ῥωσίας. καὶ τοποτηρητὴς τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἀντιοχείας, κῦρις Ἰσίδωρος· ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου, κῦρις Μάρκος ὁ Εὐγενικός, ὁ καὶ τοποτηρητὴς τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τοῦ αὐτοῦ

SESS. XVII.

quod etiam ab omnibus decantatur, modus iste, qui sit ad unitatem accommodatus. Et quia serenitas tua dixit, commodum fore, ut & vos & nos hac de re cogitemus, si nihil habes meditatum, placet beatissimo patri, nobisque omnibus, ut hoc in diem sabbati differatur; & accedatis tunc cum illo medio modo, quem ipsi dixistis: quandoquidem pars vestra investigandum illum proposuit. unum quid præterea dicam, & finem faciam: Nos medium proposuimus ad unionem conferens, ut scilicet sessiones fierent generales: serenitas vero tua subjecit aliud medium, privatum scilicet ac secretum, quod prius esset adhibendum. Cum vos ergo sitis inventores, necesse est a vobis etiam hoc suggeratur.

IMPER. Ego sane ad hoc respondere nolo: Si enim dico, & respondeo, infinitum hoc erit. propterea breviter dico, necesse esse nos ad propositam venire quæstionem, sicuti constituimus, ut ad aliam materiam transiremus. Ceterum priorem non deserimus: sed integrum nobis erit, cum voluerimus, illam resumere. Quod ad aliud caput attinet; quoniam videtur consentaneum, ut communiter de illo cogitemus, nobis etiam placet.

Vos quidem cogitabitis de medio modo; nos vero respondebimus ad ea quæ dicturi estis. His igitur ita dictis dimissa est sessio, & discessimus.

IVL. CARD. Cum vero dictum nobis esset, ut consultaremus de medio quopiam ad unitatem conferente, res visa est nobis haud parvi negotii, sed & inventu perdifficilis. Itaque convenimus ad patriarcham, eo quod ægrotabat; & interrogavit nos imperator, quid essemus ad hoc responsuri; quodve aptum esset medium ad conciliandam piam concordiam. Responderunt præsules: Nos medium ullum nec habemus, nec proponimus: sed quia die sabbati debemus respondere Latinis, petat imperium tuum, ut pars utraque privatim conveniamus; & Deus de unionis modo providebit. Respondit imperator: Et vultis omnes vos privatam hanc fieri sessionem? respondimus ei, significa de hoc papæ, an illi placeat; & si permiserit privatam fieri sessionem, tunc deligemus e nostris aliquot præcipuos, quotquot visum fuerit, ut ii conveniant. At vero imperator postulabat ulterius, ut eligerentur personæ, quæ de responsione deliberarent, quibusque cura esset omnium responsionum. placuit ergo deligi e nobis vicarios patriarcharum, hoc est, metropolitam Heracleensem domnum Antonium, totius Thraciæ ac Macedoniæ præsulem, & apostolicæ sedis sanctissimi patriarchæ Alexandrinæ vicarium: venerabilem hieromonachum confessarium & protosyncellum domnum Gregorium, ejusdem apostolicæ sedis patriarchæ Alexandrini vicarium: metropolitam Cyævensem ac totius Russiæ, vicarium apostolicæ sedis sanctissimi patriarchæ Antiocheni, domnum Isidorum: metropolitam Ephesi domnum Marcum Eugenicum, vicarium apostolicæ sedis ejusdem sanctis-

ANNO CHRISTI 1438.

SESS. XVII. sanctissimi patriarchæ Antiocheni, nec non vicarium apostolicæ sedis sanctissimi patriarchæ Hierosolymitani: metropolitam Monembasiensem, & vicarium apostolicæ sedis ejusdem sanctissimi patriarchæ Hierosolymitani, domnum Dositheum. Duos alios præterea delegimus præsules, nempe Nicænum metropolitam domnum Bessarionem, & metropolitam Mitylenensem, domnum Dorotheum, simul omnes septem: ut convenirent, ac de nostra sententia transigerent quidquid illis Deus præstitisset. Cum hæc nuntiata essent papæ, visum illi est non expedire, angustam hanc petere viam: sed significavit nobis: Quoniam, inquit, disputare vultis, nec ullum a vobis medium reperitur, uti promiseratis, deligite personas, quod ipsum & nos faciemus: abeat vero dies sabbati, & feria secunda generalis habeatur disputatio, ut nostra sententia examinetur.

Itaque feria secunda, mensis Martii die secunda, convenit iterum sessio œcumenica Florentiæ. Cumque præsedisset papa, absentibus ob valetudinem imperatore nostro, & patriarcha (exceptis enim illis omnes convenimus) & ceteri ordine consedissent, aggressus est disputationem hieromonachus quidam nomine Ioannes, philosophus Latinorum, & dialecticæ peritissimus. Hic ubi surrexisset, & sese venerationis causa inclinasset, interrogavit Græcos disputatione concisa, qua ratione calumnientur Spiritus sancti processionem ex Filio. Instituit vero sermonem suum in hunc modum:

SESSIO XVIII.

SESSIO XVIII.

Die secundo mensis Martii, feria secunda, celebrata est.

IOANNES. Accepta a sanctitate beatissimi patris benedictione, jussu & mandato ejus aggressurus disputationem, quæ mihi vobiscum erit, de iis quæ ad fidem spectant, hoc est de processione Spiritus sancti; in quibus juxta beati patris Augustini sententiam primo capite de Trinitate, disputandum est cum reverentia; quæso ut attendatis, vestrasque aures mihi præbeatis. In primis si quid dixero, quod non sit adeo tutum, nec ita perite prolatum, cupio a sanctitate patris beatissimi corrigi, qui locum & sedem & fidem sancti Petri tenet; opto etiam emendari a reverendissimis patribus, qui præsentes adsunt, deinde ab ipsis etiam theologis. Non oportet autem fieri verborum altercationem, sed veritatem semper debemus inquirere, & eorum quæ dicuntur, intelligentiam habere. Speramus vero latum nobis iri auxilium ab eo, qui mentes illuminat, ducitque omnes ad agnitionem veritatis, sicut Filius Dei promisit: ita plane Dei bonitate confisi speramus. Ille enim qui argumentum de Spiritus sancti processione in hac synodo œcumenica disputationi subjici voluit, dabit per eumdem sanctum Spiritum, ut cum omni mansuetudine & humanitate, clara & manifesta fiat ejus veritas; ut omnes veritatem addiscant citra etiam contentionem,

Initio lib. 1. de Trinit.

Ioan. 16.

A ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἀντιοχείας, ἔτι δὲ καὶ τοποτηρητὴς τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων· ὁ μητροπολίτης Μονεμβασίας, καὶ τοποτηρητὴς τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τοῦ αὐτοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων, κῦρις Δοσίθεος. ἐλεξάμεθα δὲ καὶ ἑτέρους δύο ἀρχιερεῖς, οἵ τινές εἰσιν οὗτοι· ὁ μητροπολίτης Νικαίας κῦρις Βησσαρίων· καὶ ὁ μητροπολίτης Μιτυλήνης κῦρις Δωρόθεος, ὡς γίνεσθαι πάντας ὁμοῦ ἑπτά· καὶ ἵνα συνέρχωνται οὗτοι καὶ πράττωσι μετὰ γνώμης ἡμετέρας, εἴ τι χορηγήσει αὐτοῖς ὁ Θεός. ταῦτα τῷ πάπᾳ μηνύσαντες, οὐκ ἔδοξεν αὐτῷ λυσιτελὲς τὴν στενὴν ὁδεῦσαι ταύτην ὁδόν· B ἀλλ' ἐμήνυσεν ἡμῖν, ὅτι ἐπειδὴ βούλεσθε διαλεχθῆναι, καὶ μέσον τι οὐχ εὑρίσκεται παρ' ὑμῶν, καθὼς ὑπεσχέθητε, ποιήσατε ἐκλογὴν προσώπων, ὥσπερ μέλλομεν ποιῆσαι καὶ ἡμεῖς. παρελθέτω δὲ τὸ σάββατον, καὶ τῇ δευτέρᾳ ἵνα γένηται καθολικὴ διάλεξις καὶ ἐξέτασις τῆς δόξης ἡμῶν.

Τῆς οὖν δευτέρας καταλαβούσης μηνὶ Μαρτίῳ, δευτέρᾳ, γέγονε καὶ πάλιν συνέλευσις οἰκουμενικὴ ἐν Φλωρεντίᾳ. προκαθίσαντος οὖν τοῦ μακαριωτάτου πάπα, τοῦ βασιλέως ἡμῶν καὶ τοῦ πατριάρχου μὴ ὄντων ἐκεῖσε διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀσθενεῖς· ἐκτὸς γὰρ τούτων πάντες συνήλθομεν· καὶ τῆς τάξεως γενομένης, C ἤρξατο τῆς διαλέξεως ἱερομόναχός τις ὀνόματι Ἰωάννης, ἀνὴρ φιλόσοφος τῶν Λατίνων, καὶ διαλεκτικώτατος. οὗτος ἀναστὰς καὶ μετάνοιαν ποιήσας, ἠρώτησε κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν τοὺς Γραικούς, ποίῳ λόγῳ συκοφαντοῦσι τὴν ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπόρευσιν τοῦ παναγίου πνεύματος. εἶχε δὲ ὁ λόγος αὐτοῦ ἐπὶ λέξεως οὕτως·

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ιη'.

Μαρτίου μηνὸς δευτέρᾳ, ἡμέρᾳ δευτέρᾳ, ἐγένετο.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Μετα τῆς εὐλογίας τῆς ἁγιότητος τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς, ἀπὸ ὁρισμοῦ καὶ D προστάγματος τούτου ἀρξόμενος τῆς διαλέξεως πρὸς ὑμᾶς περὶ ἐκείνων, ἅ τινα περιέχουσι περὶ τῆς πίστεως, ἤγουν τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἔνθα κατὰ τὴν γνώμην τοῦ μακαρίου πατρὸς Αὐγουστίνου ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ περὶ τριάδος, μετὰ σεμνότητος διαλεκτέον ἐστὶ, παρακαλῶ ἵνα προσέχητε, καὶ παρέχητε τὰ ὦτα ὑμῶν. ἐν πρώτοις ἐὰν εἴπω τι, ὅπερ μὴ ᾖ οὕτως ἀσφαλὲς, ἢ οὕτως ἐμπείρως, ἐπιθυμῶ διορθωθῆναι παρὰ τῆς ἁγιότητος τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς, ἥτις κατέχει τὸν τόπον, καὶ τὸν θρόνον, καὶ τὴν πίστιν τοῦ ἁγίου Πέτρου· ἔτι ἐπιποθῶ διορθωθῆναι παρὰ τῶν ἐνθάδε αἰδεσιμωτάτων πατέρων τῶν παρόντων ἐνταῦθα· E ἑπομένως δὲ παρὰ τῶν θεολόγων αὐτῶν. οὐ χρὴ δὲ εἶναι λογομαχίαν, ἀλλ' ἀεὶ ζητεῖν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν γνῶσιν τῶν λεγομένων ὀφείλομεν. ἐλπίζομεν δὲ ἕξειν βοήθειαν παρ' ἐκείνου, ὅστις φωτίζει τὰς διανοίας, καὶ εἰσάγει πάντας εἰς γνῶσιν, καθὼς ὑπέσχετο ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τὴν ἀλήθειαν· οὕτως ἐλπίζομεν εἰς τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ. ἐπειδὴ ὅστις ἠθέλησε τὸ κεφάλαιον τὸ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐν τῇ παρούσῃ οἰκουμενικῇ κινηθῆναι συνόδῳ, διὰ τοῦ αὐτοῦ ἁγίου πνεύματος παρέξει, ὅπως μετὰ πάσης πρᾳότητος καὶ ἐπιεικείας ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ δηλωθείη καὶ διασαφηνισθείη· ὅπως μάθωσι πάντες καὶ χωρὶς φιλονεικίας τὴν ἀλήθειαν·

ὅπως

ANNO CHRISTI 1439.

ὅπως ἐν ἑνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ τὸ αὐτὸ πάντες κατὰ τὸν ἀπόστολον εἴπωμεν· καὶ ὥσπερ εἷς ἐστι Χριστὸς καὶ μία πίστις, οὕτως ὦμεν ἐν μιᾷ πίστει καὶ ἐν τῷ αὐτῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ. νῦν δὲ τούτων προτεθέντων ἔρχομαι πρὸς τὸ πρᾶγμα αὐτό. ἐν πρώτοις δὲ τρία γνώριμα δέονται γενέσθαι· πρῶτον, ἐπειδὴ ὁ γαληνότατος κύριος ὁ βασιλεὺς πολλάκις ἐν τῇ Φερραρίᾳ εἶπεν, ὅπερ ἐδόκει ἐκείνῳ ὑπὲρ εὐχερεστέρας καὶ ῥᾴονος τοῦ πράγματος συντελείας, ὥστε μὴ ποιεῖν μακροὺς λόγους καὶ ἀποτάδην, ἀλλ' ἀπὸ ἐπιχειρήματος εἰς ἐπιχείρημα, ἢ ἀπὸ μαρτυρίας εἰς μαρτυρίαν, ἢ ἀπὸ κεφαλαίου ἐπὶ κεφάλαιον μεταβαίνειν, καθ' ὃν τρόπον καὶ ὑμεῖς τὸ αὐτὸ εἴπατε· βουλόμενος οὖν ὁ ἁγιώτατος δεσπότης ἡμῶν χαρίσασθαι τῷ γαληνοτάτῳ βασιλεῖ καὶ ὑμῖν τοῖς πατράσιν, ἔτι τε κατανοῶν, ὅτι καὶ αἱ ὑποθέσεις πᾶσαι ῥᾷδιον οὕτω διευθετοῦνται, ἀποδέχεται ἵνα καὶ τὴν παροῦσαν συνέλευσιν, καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἑπομένως τοῦτον τὸν τρόπον ποιῶμεν. τὸ δὲ τρίτον, ὃ δεῖ γνώριμον εἶναι; ἐστὶ τοῦτο· ἐπειδὴ ὁ μακαριώτατος πατὴρ Αὐγουστῖνος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ τῆς πόλεως τοῦ Θεοῦ φησιν; ὅτι οὐδὲν διαλέξεως εἶδος ἢ τέλος τοῦ ὁμιλεῖν; εἰ δεῖ ἀπολογεῖσθαι πρὸς τοὺς ἀποκρινομένους.

Διὰ τοῦτο δοκεῖ δεῖν μεταξὺ συντηρεῖσθαι, ἵνα ἔχωμεν ἐν ταῖς παρούσαις διαλέξεσι τὰς μαρτυρίας τῶν γραφῶν, καὶ τῶν ἁγίων πατέρων, οὓς ἡ ἁγία ἐκκλησία προσίεται, ἔπειτα τοὺς λόγους τοὺς κομισθησομένους, ὡς ὅρους οἱονεί τινας τῆς ἡμετέρας διαλέξεως, οὓς οὐκ ἐξέσται παραβῆναι μήτε τῷ ἐπιχειροῦντι, μήτε τῷ ἀποκρινομένῳ. τοῦτο γὰρ διδασκόμεθα παρὰ τῶν ἁγίων πατέρων, μάλιστα δὲ παρὰ τοῦ Ἀγάθωνος πάπα ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ προκομισθείσῃ πολλάκις, ἣν ἔγραψε πρὸς τὸν βασιλέα Κωνσταντῖνον καὶ τὴν ἕκτην σύνοδον, ἐν ᾗ περὶ τῶν ἑαυτοῦ ἀποκρισιαρίων οὕτω φησίν· οἷς, δηλονότι ἀποκρισιαρίοις, καὶ μαρτυρίας ἐνίων ἁγίων πατέρων, οὓς αὕτη ἡ ἀποστολικὴ ἁγία ἐκκλησία προσήκατο, μετὰ τῶν βιβλίων ἐκείνων παραδεδώκαμεν· ὥστε εὐπορίαν βοηθείας καὶ ἀφορμὴν παρὰ τῶν γαληνοτάτων τότε τῶν Χριστιανῶν βασιλέων μετασχόντες, ἀπὸ τούτων μόνων ἱκανοποιῆσαι σπουδάσωσι. τοῦτό φασι καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐν Καλχηδόνι συνόδου ἐν τῷ προσφωνήματι τῷ πρὸς Μαρκιανὸν βασιλέα, οὗ τινος ἡ ἀρχή· καὶ τοῦτο πάντως ἔπρεπε τῇ σῇ βασιλείᾳ· λέγοντες περὶ τῆς ἐπιστολῆς Λέοντος πρὸς Φλαβιανόν· οὐδὲ γὰρ δεῖ θαυμάζειν τοὺς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας προϊσταμένους, ὥστε τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην ὡς πρόσκομμά τι ἀσεβείας ἐγκαλεῖσθαι, ἀλλ' εἰ οὐκ ἔστιν ἐφαρμόζουσα ταῖς θείαις γραφαῖς, ἐλεγχέτωσαν· καὶ ἐάνπερ οὐκ ἔστι ταῖς διανοίαις τῶν πατέρων καὶ ταῖς γνώμαις ἡνωμένη. ἔτι, ὥστε μηδεμίαν ἐκείνοις ἀφορμὴν ὑπολελεῖφθαι τοῖς ταράττουσι τὸν ἀποστολικὸν ἄνδρα, καὶ διαβάλλουσιν, ἡ * συμφωνία τῆς ἐκείνου ἐπιστολῆς, τῶν ἁγίων πατέρων αἱ μαρτυρίαι πρὸς μείζονα τῆς εὐσεβείας μαρτυρίαν, ἀπὸ πολλῶν ὀλίγα ὑπεθέμεθα. τούτων οὖν προτεθέντων πρὸς αὐτὸ τὸ κύριον δράμωμεν.

* ἴσ. πρὸς συμφωνίαν τῆς ἐκείνου ἐπιστολῆς ταῖς τῶν ἁγίων πατέρων μαρτυρίαις.

Ἐπειδὴ ἐν ἑκάστῃ διαλέξει ζήτημά τι ὑποτίθεται, τίνος ὀνόματός ἐστι περὶ οὗ ἡ διάλεξις γίνεται. ἐπειδὴ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος ὁ λόγος μεταξὺ ἡμῶν εἶναι ὀφείλει, ζητοῦμεν πρῶτον παρ' ὑμῶν, τί διὰ τοῦ ὀνόματος νοεῖται, εἴτε ἐν ἀνθρωπίνοις πράγμασιν, εἴτε ἐν θείοις. ἡ δ' αἰτία ἐστὶν αὕτη.

SESSIO XVIII.

A atque uno ore & corde uno juxta apostolum omnes idem dicamus: & sicut unus est Christus & una fides, ita in una fide, & in eodem Christi corpore simus. (1. Cor. 1. Ephes. 4.) Hæc ita præfatus ad rem ipsam venio. In primis tria nota esse oportet; primo serenissimum dominum imperatorem Ferrariæ sæpe dixisse; videri sibi, ut facilius expeditiusque res absolvatur, non esse utendum longis & prolixis sermonibus, sed de argumento in argumentum, sive de testimonio in testimonium, sive de capite in caput, ut vos ipsi etiam idem affirmastis, transeundum. Cum ergo sanctissimus dominus B noster velit indulgere serenissimo imperatori vobisque patribus; & animadvertat, cujuslibet materiæ tractationem ita commodius expediri, annuit, ac probat hunc modum, quem & in præsenti sessione, & posthac in aliis teneamus. tertio vero sciendum illud est, quoniam beatissimus pater Augustinus in primo libro de civitate Dei; Quis, inquit, disceptandi finis erit, & loquendi modus, si respondendum esse respondentibus semper existimemus? (Cap. 1. li. 2.)

Propterea videtur illud inter nos constare debere, sacræ scripturæ testimonia, sanctorumque patrum, quos secundo loco C ecclesia sancta recipit, sententias in his disputationibus afferendas, habenda esse veluti quosdam terminos nostræ disceptationis, quos transgredi non liceat aut argumentanti aut respondenti. hoc enim a sanctis edocemur patribus, præsertim vero ab Agathone papa in epistola sæpe prolata, quam ad Constantinum imperatorem & sextam synodum scripsit; in qua de suis legatis sic ait: Quibus, legatis scilicet, & testimonia aliquorum sanctorum patrum, quos hæc apostolica sancta ecclesia suscipit, cum eorum libris tradidimus, ut facultatem suggerendi a serenissimis tunc temporis Christianorum imperatori- (Concil. VI. act. 4.) D bus consecuti, ex his dumtaxat satisfacere studeant. Hoc idem afferunt patres synodi Calchedonensis in allocutione ad Marcianum imperatorem, cujus initium est: Et hoc plane vestrum decebat imperium: ubi de Leonis ad Flavianum epistola sic loquuntur: Neque enim mirari oportet de ecclesiæ Romanæ præsulibus, ut epistola illa impietatis offendiculi arguatur; sed si non est divinis scripturis congruens, redarguant, si non patrum concordet sententiis. & infra: Ut nulla relinquatur illis occasio, qui apostolicum virum lacerant, ostendendam epistolæ E ejus convenientiam cum sanctorum patrum testimoniis: atque ut magis testata sit pietas, ex multis pauca subdidimus. His ita propositis ad id quod caput est accedamus. (Conc. Calchedonensis par. 3.)

Quoniam in unaquaque disputatione quæsitum quoddam supponitur, videlicet quid nominis ejus rei, de qua est disputatio: nos vero sermonem inter nos habituri sumus de processione Spiritus sancti, primum a vobis quærimus, quid per hoc nomen significetur sive in rebus humanis, sive in divinis. ratio cur id quæramus, hæc est: quoniam

SESSIO XVIII. Cap. I.

quoniam juxta sententiam beati Dionysii in libro de divinis nominibus, a creaturis Deum ipsum nominamus: & in sacra scriptura vox ista, Processio, non solum Spiritui, sed etiam Filio tribuitur, nam Ioannes decimosexto capite: *Exivi*, inquit, *a Patre*: & Spiritus sanctus dicitur ex Patre procedere. Hoc porro propterea dictum est, quod pro certo habemus, eam potissimum vocem in reliquis disputationibus versaturam vobis in ore.

EPHES. Reverendissimi domini & patres, ad ea quæ primo loco dicta sunt a vobis per hunc reverendissimum patrem, cum ad rem nostram non faciant, & communi utriusque partis consensu recepta sint, non opus est in præsens uti longiori responsione: ad illud vero quod propositum est respondemus: Processionis nomen alio atque alio modo rebus convenire divinis atque humanis: & in divinis quidem utrique divinarum personarum productioni congruere: verum peculiariter secundum exactam theologiæ rationem productioni sancti Spiritus potissimum tribui tum a sacra scriptura, tum a sanctis omnibus, atque hoc nomine distingui productionem, qua Spiritus suum esse accipit, a productione Filii: nam hæc vocatur generatio, illa vero proprie processio. multa porro sunt hujusmodi nomina, quæ de quibusdam communiter & proprie prædicantur. Proinde mirum non est, si & hoc nomen apud ipsam quoque sacram scripturam de Filio dicitur: quamquam vox illa, *Exivi a Patre*, non idem est ac Processi, sed aliud quid præter processionem. Verumtamen modus processionis sancti Spiritus ineffabilis & innominabilis proprie dicitur a theologis; quoniam Filii generatio propter nostrum generationis modum notior quodammodo esse videtur: propterea de processione beatus Ioannes Damascenus ait; Alius hic est existendi modus ineffabilis & innominabilis: alius videlicet a Filii generatione. quæ volebam, ad interrogata respondi.

De orthod: fide cap. 8.

IOANNES. Percepimus responsionem ad interrogatum, quod attinet ad significatum processionis sancti Spiritus in divinis: ex qua tria breviter colliguntur: primum, vocem hanc processionis communem esse productioni Filii ac Spiritus a Patre: secundum, magis esse propriam Spiritus quam Filii: ratio est, quod productio Verbi sit nobis notior productione Spiritus; quam etiam ob causam ipsum processionis nomen tribuitur sancti Spiritui: tertium est, processionem ibi dici substantialem & essentialem. Nunc ergo de tertio interrogo: quoniam in divinis personis nihil aliud reperitur, quam existentia, & proprietas, & relatio, quid sibi vult hic dicendi modus, processionem esse existentiam in divina persona? estne recipere ab alio existentiam sive proprietatem? nam processio videtur esse ab uno ad alterum progressio: quod si processio subsistentialis est, videtur existentiam accipere a Patre: quandoquidem accipere existentiam idem est ac dicere ex Patre. quæro igitur, an ita intelligas.

ANNO CHRISTI 1439.

A ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ μακαρίου Διονυσίου ἐν τῷ περὶ θείων ὀνομάτων, ἀπὸ τῶν κτισμάτων αὐτὸν τὸν Θεὸν ὀνομάζομεν· καὶ ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς τοῦτο τὸ τῆς ἐκπορεύσεως ὄνομα οὐ μόνον τῷ πνεύματι, ἀλλὰ καὶ τῷ υἱῷ ἀπονέμεται. καὶ τοῦτο λέγει ὁ Ἰωάννης ἐν τῷ ἑκκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ· ἐξῆλθον παρὰ τοῦ πατρός. καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος λέγεται, ὅτι ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. τοῦτο δὲ ὑπὲρ τούτου ἐρρήθη, ἐπειδὴ πεπείσμεθα, ὅτι ἐν ταῖς λοιπαῖς συνελεύσεσι ταύτην ἀνὰ χεῖρας μάλιστα ἔχειν ὀφείλετε.

ΕΦΕΣ. Αἰδεσιμώτατοι κύριοι καὶ πατέρες, πρὸς μὲν τὰ πρῶτα τῶν παρ' ὑμῶν εἰρημένων διὰ τοῦ αἰδεσιμωτάτου τοῦδε πατρὸς, ἔξω τε τῆς προκειμένης ὑποθέσεως B ὄντα, καὶ συνδοκοῦντα κοινῶς ἀμφοτέροις ἡμῖν, οὐ χρείαν ἔχομεν εἰς πλάτος ἀπολογήσασθαι κατὰ τὸ παρόν. πρὸς δὲ τὴν προταθεῖσαν ὑπόθεσιν ἀπολογούμεθα ταῦτα, ὅτι τὸ τῆς ἐκπορεύσεως ὄνομα διαφόρως μὲν ἐπί τε τῶν ὄντων καὶ τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων λέγεται. προσήκει γὰρ ἐπὶ τούτων καὶ ταῖς δυσὶ προόδοις τῶν θεαρχικῶν προσώπων· ἰδίως δὲ μάλιστα κατὰ τὸν ἀκριβῆ τῆς θεολογίας λόγον, ἐπὶ τῆς προόδου τοῦ παναγίου πνεύματος λέγεται παρά τε τῇ θείᾳ γραφῇ καὶ τοῖς ἁγίοις ἅπασι· καὶ τούτῳ τῷ ὀνόματι διαστέλλεται τοῦ πνεύματος ἡ ὑπαρκτικὴ πρόοδος τῆς τοῦ υἱοῦ προόδου, ὅτι ἡ μὲν ὀνομάζεται γέννησις, ἡ δὲ ἰδίως ἐκ- C πόρευσις. πολλὰ δὲ τῶν ὀνομάτων τοιαῦτα, καὶ κοινῶς ἐπί τινων καὶ ἰδίως κατηγορούμενα. καὶ διὰ τοῦτο θαυμαστὸν οὐδὲν, εἰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς θείας γραφῆς περὶ τοῦ υἱοῦ λέγεται· καίτοιγε ἡ τοῦ, ἐξῆλθον παρὰ τοῦ πατρὸς, φωνὴ, οὐ ταυτόν ἐστιν τῷ, ἐξεπορεύθην, ἀλλ' ἕτερόν τι παρὰ τὴν ἐκπόρευσιν ἐστίν. ὅμως δὲ ὁ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος τρόπος ἄρρητος καὶ ἀκατονόμαστος ἰδίως παρὰ τοῖς θεολόγοις λέγεται· ἐπειδὴ ἡ τοῦ υἱοῦ γέννησις διὰ τὸν καθ' ἡμᾶς τῆς γεννήσεως τρόπον γνωριμωτέρα πως εἶναι δοκεῖ· διὰ τοῦτο περὶ τῆς ἐκπορεύσεως ὁ μακάριος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς φησίν· ἄλλος τρόπος οὗτος ὑπάρξεως ἄρρητος καὶ ἀκατονόμαστος, ἄλλος δηλονότι παρὰ τὴν D τοῦ υἱοῦ γέννησιν. ὃ ἐβουλόμην, ἀπεκρινάμην πρὸς τὴν ἐρώτησιν.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Συνήκαμεν τὴν ἀπόκρισιν πρὸς τὸ ἐρώτημα, ὅσον πρὸς τὸ σημαινόμενον περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπὶ τῶν θείων, ἀφ' ἧς τρία διὰ βραχέων ἕλκονται. τὸ πρῶτόν ἐστιν, ὅτι ἡ φωνὴ αὕτη τῆς ἐκπορεύσεως κοινή ἐστι τῇ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος ἀπὸ τοῦ πατρὸς προόδῳ. δεύτερόν ἐστιν, ὅτι μᾶλλόν ἐστιν ἴδιον τῷ ἁγίῳ πνεύματι, ἢ τῷ υἱῷ· ὁ δὲ λόγος ἐστὶν, ὅτι ἡ πρόοδος τοῦ λόγου ἐστὶν ἡμῖν μᾶλλον γνωριμωτέρα ἢ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος· διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ τῆς προόδου ἀπονέμεται τῷ ἁγίῳ πνεύματι. τρίτον ἐστὶν, ὅτι ἡ ἐκπόρευσις ἐκεῖ λέγεται E ὑπαρκτικὴ καὶ οὐσιώδης. νῦν οὖν ἐρωτῶ περὶ τοῦ τρίτου· ἐπειδὴ ἐν τοῖς θείοις οὐχ εὑρίσκεται ἄλλο τι, εἰ μὴ * ὕπαρξις καὶ ἰδιότης καὶ ἀναφορὰ, τί βούλεται τούτῳ τῷ λόγῳ, ὅτι ἡ ἐκπόρευσίς ἐστιν ὕπαρξις ἐν τῷ θείῳ προσώπῳ; ἆρά γε ἐστὶ τὸ λαβεῖν ἀφ' ἑτέρου τὴν ὕπαρξιν ἢ ἰδίωμα; ἡ γὰρ ἐκπόρευσις φαίνεται εἶναι πρόοδος ἀφ' ἑνὸς πρὸς ἕτερον. εἰ δὲ ἡ ἐκπόρευσίς ἐστιν ὑπαρκτικὴ, φαίνεται λαμβάνειν ἀπὸ τοῦ πατρὸς τὴν ὕπαρξιν, ἐπειδὴ τὸ λαμβάνειν τὴν ὕπαρξιν ταυτόν ἐστι τῷ ἐκ τοῦ * υἱοῦ· ἐρωτῶ οὖν, εἰ οὕτως νοεῖς.

* Per ὕπαρξιν intelligit essentiam & existentiam.

* ἴσ. πατρός.

Τοιαύτην

ANNO CHRISTI 1439.

ΕΦΕΣ. ΙΩΑΝ.

Τοιαύτην νοῶ τὴν πρόοδον, καθ' ἣν ἐξ αὐτοῦ λαμβάνει τὸ εἶναι, καὶ πᾶν ὅπερ ἐστὶ καὶ ἰδίως λέγεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Αρέσκει μοι, ἔχομεν τὸ συμπέρασμα τοῦτο· τὸ λαμβάνειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ εἶναι παρὰ τοῦ πατρὸς ταυτόν ἐστι τῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι. * τοῦτο λέγεται οὕτως· ἀφ' οὗ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λαμβάνει τὸ εἶναι ἐπὶ τῶν θείων, ἀπὸ τούτου καὶ ἐκπορεύεται· ἀλλὰ λέγεται τὸ πνεῦμα τὸ εἶναι λαμβάνειν παρὰ τοῦ υἱοῦ· ἄρα τὸ πνεῦμα πρόεισιν ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐν τῇ ἰδίᾳ σημασίᾳ τῆς ἐκπορεύσεως *, καθὼς ὑμεῖς συνεχωρήσατε. ὅτι δὲ τὸ πνεῦμα λαμβάνει τὸ εἶναι παρὰ τοῦ υἱοῦ, τοῦτο δυνατὸν ἀποδειχθῆναι πολλαῖς μαρτυρίαις.

*ἴσ. τοῦτο. * ἐκεῖνο,

ΕΦΕΣ. Πόθεν τοῦτο λαβόντες ἔχετε, τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνειν τὸ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; ἡμεῖς τοῦτο οὐ συγχωροῦμεν.

ΙΩΑΝ. Αρέσκει μοι τὸ ῥηθέν· ταχὺ γὰρ ἐπανελευσόμεθα πρὸς τὴν ἐρώτησιν. ὅτι μὲν οὖν λαμβάνει τὸ εἶναι παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, δείκνυται ἀπὸ τοῦ ῥητοῦ τοῦ ἁγίου Επιφανίου· ὃς ἔν τινι συγγράμματι Αγκυρωτῷ καλουμένῳ, μετενηνεγμένῳ ἀπὸ βιβλίου Ελληνικοῦ παλαιοῦ παρὰ τοῦ Αμβροσίου, φησὶν οὕτως ὡς * ἀπὸ προσώπου τοῦ πατρός· ὅτι υἱὸν λέγω ἐκεῖνον τὸν ὄντα ἐξ αὐτοῦ, πνεῦμα δὲ ἅγιον, ὃ μόνον ἐξ ἀμφοῖν ἐστίν. ἀπὸ τούτου οὖν τοῦ ῥητοῦ, εἰ τὸ πνεῦμα ἐξ ἀμφοῖν ἐστιν, ἄρα καὶ τὸ εἶναι λαμβάνει ἐξ ἀμφοῖν. ἔτι ἐν τῷ αὐτῷ συγγράμματι οὕτω λέγει· καὶ καθάπερ οὐδεὶς ἑώρακε τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς, οὐδὲ τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ, οὕτω τολμῶ λέγειν, ὅτι οὐδὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οἶδέ τις, εἰ μὴ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, ἀφ' οὗ λαμβάνει καὶ ἐκπορεύεται· οὔτε τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἀληθῶς δοξάζον, τὸ διδάσκον πάντα, ὅπερ ἐστὶ παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. * ἀπὸ τούτου οὖν τοῦ ῥητοῦ ὁ ἅγιος Επιφάνιος ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ λαμβάνει, τὸ εἶναι ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τὸ λαμβάνειν ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. ἄρα ἀπὸ ταύτης τῆς πρώτης μαρτυρίας ἔχομεν παρὰ τοῦ ἁγίου Επιφανίου, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λαμβάνειν τὸ εἶναι παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ.

* ἴσ. ἐπὶ * ἴσ. ἐπὶ

ΕΦΕΣ. Υποσχόμενος δεῖξαι, ὅτι παρὰ τοῦ υἱοῦ λαμβάνει τὸ πνεῦμα τὸ εἶναι, τοῦτο ποιῆσαι οὐδαμῶς ἠδυνήθης, οὐδὲ προήγαγες τοῦτο ῥητῶς παρά τινι τῶν διδασκάλων κείμενον, ἀλλ' οὐδ' ἀναγκαίως ἐξ αὐτῶν συναγόμενον. ἀλλ' οὐδὲ εἰ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἤδη καὶ παρ' αὐτῶν ἔχει τὸ εἶναι. τὸ γὰρ ἔκ τινος εἶναί τι πολλαχῶς λέγεται. καὶ οὐκ ἀναγκαῖον, πᾶν ὃ ἔκ τινος εἶναι λέγεται, καὶ παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχειν, καὶ ἀναγκαίως αἴτιον αὐτὸ ἔχειν. ὃ δὲ ἐπήγαγες ῥητὸν παρὰ τοῦ ἁγίου Επιφανίου, οὐ μόνον οὐ συνηγορεῖ τῷ σῷ λόγῳ, ἀλλὰ καὶ προδήλως ἐναντιοῦται. οὐ γὰρ εἶπεν ὁ μακάριος Επιφάνιος, ὅτι παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ εἶναι λαμβάνει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἁπλῶς, ὅτι λαμβάνει· τοῦτο δὲ εἶπε παρὰ τοῦ εὐαγγελίου λαβὼν τὰς ἀφορμὰς, ἐν οἷς ὁ κύριος εἶπεν, ὅτι παρ' ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. δῆλον οὖν, ὅτι οὐ τὴν αὐτὴν διάνοιαν εἶχεν ὁ ἅγιος Επιφάνιος, ἣν ὑμεῖς νοεῖτε καὶ λέγετε· εἰ γὰρ εἶχε ταύτην τὴν διάνοιαν, εἶπεν ἂν οὕτως, ὅτι οὐδεὶς οἶδε τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, παρ' ὧν ἐκπορεύεται, καὶ παρ' ὧν λαμβάνει· καὶ ἤγαγεν ἂν εἰς ταυτὸν τὸ ἐκπορεύεσθαι τῷ λαμβάνειν. νῦν δὲ διαστέλλων τῇ ἀντωνυμίᾳ καὶ τῷ συνδέσμῳ, καὶ λέγων, παρ' οὗ ἐκπορεύεται, καὶ παρ' οὗ λαμβάνει, δηλοῖ ἄλλο τι νοεῖν τὸ ἐκπορεύεσθαι παρὰ τὸ λαμβάνειν·

A Talem intelligo productionem, per quam Spiritus sanctus ab ipso accipit esse, & quidquid est, & propria ratione dicitur.

SESSIO XVIII

EPHES. IOANNES.

Placet, habemus conclusionem hanc: Spiritum sanctum accipere esse a Patre perinde esse atque ab ipso procedere. Dico igitur hoc modo: A quo Spiritus sanctus accipit esse in divinis, ab eo etiam procedit: dicitur autem Spiritus accipere esse a Filio, ergo Spiritus procedit a Filio juxta propriam processionis significantiam, ut vos concessistis. Quod vero Spiritus accipiat esse a Filio, potest multis testimoniis demonstrari.

EPHES. B Vnde vero habetis, Spiritum sanctum accipere esse a Filio? nos hoc non concedimus.

IOANNES. Placet quod dictum est: nam sine mora interrogationi occurremus. Quod igitur Spiritus sanctus a Filio esse accipiat, probatur ex dicto sancti Epiphanii, qui in illo volumine, quod inscribitur Ancoratus, ex antiquo Græco codice ab Ambrosio in Latinum converso, dum de persona Patris loquitur, sic ait: Filium illum dico, qui ex ipso est; Spiritum vero sanctum, qui solus ex ambobus est. ex hoc igitur dicto si Spiritus ex ambobus est, ergo esse etiam accipit ex ambobus. Ad hæc in eodem libro verba C hæc habet: Et quemadmodum nemo vidit Patrem nisi Filius, neque Filium nisi Pater; ita dicere audeo, neque Spiritum sanctum novit quisquam, nisi Pater & Filius, a quo accipit & procedit; nec Filium & Patrem nisi Spiritus sanctus, qui vere clarificat, qui docet omnia, qui est a Patre & Filio. In hoc sane dicto sanctus Epiphanius pro eodem accipit esse a Patre & Filio, & accipere a Patre & Filio. Hinc igitur primo loco habemus ex sancto Epiphanio, Spiritum sanctum accipere suum esse a Patre & Filio.

EPHES. Pollicitus te probaturum, quod a Filio Spiritus accipiat suum esse, nequaquam id D præstare potuisti; nec locum protulisti, in quo planis verbis a doctore quopiam illud dicatur, aut a quo necessario inferatur. Neque enim ex eo quod Spiritus sit ex Patre & Filio, continuo etiam habet esse ab illis: esse enim ab aliquo multipliciter dicitur; nec est necesse, omne quod ab aliquo esse dicitur, ab eodem quoque habeat esse, & necessario illud sui causam habeat. locus vero sancti Epiphanii, quem attulisti, non modo rationi tuæ non favet, sed perspicue adversatur: non enim ita dixit beatus Epiphanius, Spiritus sanctus accipit esse a Filio, sed simpliciter, Accipit. Hoc autem ab euangelio sumpsit, ubi E dominus ait; *De meo accipiet, & annuntiabit vobis.* Liquet ergo sanctum Epiphanium non ita sentire, ut vos sentitis & dicitis. Si enim ita sentiret, ad hunc modum diceret: Nemo novit Patrem & Filium, nisi Spiritus sanctus, a quibus procedit, & a quibus accipit; & procedere atque accipere sumeret pro eodem: nunc autem pronomine & conjunctione distinguens, dum dicit; A quo procedit, & a quo accipit; declarat aliud se intelligere per verbum, Procedit; & aliud per, Accipit; quod

Ioan. 16.

quod procedere significet ipsam existentiam sancti Spiritus, quæ est a Patre; Accipere autem denotet consensionem & convenientiam sancti Spiritus cum Patre & Filio; juxta quam Spiritus sanctus accipiens occasionem ab ipso Filio, discipulis annuntiat quæ ab ipso discere illos oportet. ex hoc ergo dicto nihil est a te illatum, quo necessario concludatur id quod volebas: ex neutro quippe horum dictorum videtur Spiritus sanctus esse suum accipere a Filio. Hæc ita se habere, testes mihi sunt Chrysostomus, & beatus Cyrillus, Nam ille, quid sit Spiritum a Filio accipere, exponens ait: *Accipiet a me*: hoc est a mea scientia: sive consona & congruentia meis sermonibus dicet. Cyrillus autem in Thesauris, Non enim, inquit, Filius dum dixit, *De meo accipiet, & annuntiabit vobis*; suam a natura Patris differentiam significavit; sed quod futurum esset, ut Spiritus sanctus ejus uteretur verbis: quippe qui ejusdem sit substantiæ, ejusdemque omnino naturæ, & æque ac ille operetur atque loquatur. Si igitur accipere a Filio Spiritum sanctum & annuntiare apostolis, ita a sanctis intellectum & declaratum est, ut sit referendum ad sermones: ex hac certe voce non possumus deducere, quod sanctus Spiritus accipiat a Filio suum esse.

Homil 78. in Ioan.

Cap. 14.

IOANNES. Percepimus quæ sunt a te dicta, pater reverendissime, quibus sensum meum a mente Epiphanii removere voluisti. Verum ego instare volo, & ostendere, sancti Epiphanii verba hoc sibi velle: quod scilicet Spiritus sanctus accipiat esse a Filio. esse enim aliquid ab alio nullo alio modo potest intelligi, quam ut accipiat esse, quatenus ab illo est. Ita nos dicimus, & beatus Dionysius in libro de divinis nominibus capite primo, creaturas esse a Deo. nunc ergo quæro ex te, cum dicimus creaturas esse a Deo, intelligimusne creaturas accipere suum esse a Deo?

EPHES. Ita plane intelligimus. Ceterum non quidquid ex aliquo est, habet etiam esse ab illo.

IOANNES. Concedis creaturas habere suum esse a Deo?

EPHES. Concedo: ideo dicuntur creaturæ, quod earum causa est Deus.

IOANNES. Quoniam creaturæ differenter accipiunt suum esse a Deo, propterea differenter etiam dicuntur esse a substantia Dei: at in dicto suo Epiphanius; Spiritus, inquit, est a Filio; est autem infert esse: aut enim infert esse, aut aliud; neque enim esse a Filio aliud est, quam distinctum quid esse, non est ergo dicendum, Spiritum non habere esse a Filio. Quare necessario colligitur, Spiritum habere idem esse a Filio, quod habet etiam a Patre: hoc enim significatur, cum dicit, Est.

EPHES. Compleatur hoc, tumque concedemus.

IOANNES Ita se habet dictum.

EPHES. Liber hic jam olim corruptus est; possumus tamen remedium adhibere: legatur ergo, ut audiamus: dicimus enim intelligi ex ambobus, sed non haberi ipsum quoque verbum, Est.

A ὅτι τὸ μὲν ἐκπορεύεσθαι δηλοῖ τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν ἐκ τοῦ πατρός· τὸ δὲ λαμβάνειν, τὴν συμφωνίαν καὶ ὁμόνοιαν τοῦ ἁγίου πνεύματος πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν, καθ' ἣν ἀπαγγέλλει τοῖς μαθηταῖς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἃ δεῖ μαθεῖν αὐτοὺς, παρ' αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ τὰς ἀφορμὰς * λαμβάνειν. οὐκ ἄρα παρὰ τὸ ῥητὸν τοῦτο οὐδὲν ἀναγκαῖον συνῆξαι πρὸς τὸ σὸν βούλημα· παρ' οὐδετέρου γὰρ τούτων φαίνεται, παρὰ τοῦ υἱοῦ λαμβάνειν τὸ πνεῦμα τὸ εἶναι. ταῦτα συμμαρτυρεῖ μοι Χρυσόστομος καὶ ὁ μακάριος Κύριλλος. τούτων γὰρ ὁ μὲν ἐξηγούμενος τὸ, παρὰ τοῦ υἱοῦ λαμβάνειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, λέγει· λήψεται παρ' B ἐμοῦ, τουτέστι, παρὰ τῆς ἐμῆς γνώσεως, ἤτοι σύμφωνα καὶ συνῳδὰ τοῖς ἐμοῖς ἐρεῖ. ὁ Κύριλλος ἐν τοῖς θησαυροῖς φησίν. οὐ γάρ τοι φύσεως ἐδήλου διαφορὰν ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ πατρὸς, λέγων ὁ υἱὸς, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, ἀλλ' ὅτι λόγοις κεχρήσεται τοῖς ἑαυτοῦ, διὰ τὸ τῆς οὐσίας ταυτὸν, καὶ εἰς ἅπαν ὁμοφυὲς, ἰσουργόν τε καὶ ἰσοεπές. εἰ τοίνυν περὶ λόγων εἴρηται καὶ νενόηται τοῖς ἁγίοις τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἀναγγέλλειν τοῖς ἀποστόλοις, οὐκ ἄρα παρὰ τῆς φωνῆς ταύτης ἔχομεν ἐννοεῖν ὅτι ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνει τὸ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

* γρ. λαμβάνει.

C ΙΩΑΝΝΗΣ. Συνήκαμεν τὰ εἰρημένα σοι, πάτερ αἰδεσιμώτατε, δι' ὧν ἠβουλήθης ἀποκλεῖσαι τὴν ἐμὴν διάνοιαν ἀπὸ τῆς σημασίας τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου. ἀλλὰ νῦν βούλομαι ἐνστῆναι καὶ δεῖξαι, ὅτι τοῦτο βούλονται τὰ ῥήματα τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λαμβάνει τὸ εἶναι παρὰ τοῦ υἱοῦ. εἶναι γὰρ ἓν πρᾶγμα ἀφ' ἑτέρου, κατ' οὐδένα ἄλλον τρόπον νοεῖσθαι δύναται, εἰ μὴ ὅτι λαμβάνει τὸ εἶναι, καθὼς ἐστιν ἐξ αὐτοῦ. ἡμεῖς δὲ λέγομεν καὶ ὁ μακάριος Διονύσιος ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ περὶ θείων ὀνομάτων, ὅτι τὰ κτίσματα παρὰ τοῦ Θεοῦ. νῦν οὖν ἐρωτῶ σε, ἡνίκα τὰ κτίσματα παρὰ τοῦ Θεοῦ λέγομεν εἶναι, ἆ D τὰ κτίσματα παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ εἶναι λαμβάνει;

ΕΦΕΣ. Τοῦτο οὕτω νοοῦμεν· πλὴν ὅτι εἴτι ἔκ τινός ἐστιν, οὐκ ἤδη καὶ παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχει.

ΙΩΑΝ. Συγχωρεῖς, ὅτι τὰ κτίσματα παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ εἶναι ἔχει;

ΕΦΕΣ. Συγχωρῶ· καὶ τοῦτο λέγονται κτίσματα, καθ' ὃ τὴν αἰτίαν ἔχουσι παρὰ τοῦ Θεοῦ.

ΙΩΑΝ. Ἐπειδὴ τὰ κτίσματα λαμβάνουσι διαφόρως τὸ εἶναι παρὰ τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο λέγονται καὶ διαφόρως παρὰ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ἐν τῷ ῥητῷ τοῦ Ἐπιφανίου εὑρίσκεται, ὅτι ἐστὶ τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ· τὸ δὲ, ἐστὶν, ἐπιφέρει τὸ εἶναι· τὸ γὰρ, ἐστὶν, ἢ ἐπιφέρει τὸ εἶναι ἢ ἄλλο· οὐδὲ γάρ ἐστιν ἕτερον τὸ εἶναι E παρὰ τοῦ υἱοῦ ἢ ἄλλο τι εἶναι. οὐκ ἔστιν οὖν ῥητέον, τὸ πνεῦμα τὸ εἶναι μὴ ἔχειν παρὰ τοῦ υἱοῦ. ὥστε συνάγεται ἀναγκαίως, τὸ αὐτὸ εἶναι ἔχειν παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα. ὃ ἔχει καὶ παρὰ τοῦ πατρός. καὶ γὰρ τοῦτο δηλοῦται ἡνίκα λέγει, ἐστί.

ΕΦΕΣ. Πληρωθήτω τοῦτο, καὶ τότε συγχωρήσομεν.

ΙΩΑΝ. Τοιοῦτόν ἐστι τὸ ῥητόν.

ΕΦΕΣ. Τοῦτο τὸ βιβλίον ἐστὶ διεφθαρμένον πρὸ πολλῶν χρόνων· ὅμως δυνάμεθα θεραπεῦσαι. ἀναγνωσθήτω οὖν ἵνα ἀκούσωμεν· λέγομεν γὰρ, ὅτι νοεῖται ἐξ ἀμφοῖν, οὐ μὴν κεῖται καὶ ἐστίν.

Οὕτω

ANNO CHRISTI 1439.

ΙΩΑΝΝΗΣ. A Οὕτω φησίν· οὐδὲ τὸ πνεῦμά τις οἶδεν εἰ μὴ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, ἀφ' οὗ λαμβάνει, καὶ ἀφ' οὗ ἐκπορεύεται· ὥστε ἀναφέρειν τὴν ἐκπόρευσιν πρὸς τὸν πατέρα, τὸ δὲ λαμβάνειν πρὸς τὸν υἱόν. εἶτα ἐφεξῆς βουλόμενος ἀποδεῖξαι, τί τὸ λαμβάνειν, καὶ τί τὸ ἐκπορεύεσθαι, ἐπάγει οὕτως· οὔτε τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἀληθῶς δοξάζον, τὸ διδάσκον πάντα, ὅπερ ἀπὸ τοῦ πατρός ἐστι καὶ τοῦ υἱοῦ. καὶ ἴδε, ὅπερ εἴρηκα πρότερον ἀναφέρων, ταῦτα νῦν λέγει, ὅτι παρὰ τοῦ υἱοῦ ἐστίν. ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τῶν θείων ἕν ἐστι τὸ, εἶναι καὶ ἐστὶ, δηλοῦται δὲ τὸ, εἶναι διὰ τοῦ, ἐστίν, ἄρα ἐστὶν ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἔχει τὸ εἶναι ὥσπερ καὶ ἀπὸ τοῦ πατρός. καὶ γὰρ ἄλλως ἐδέησεν ἂν εἰπεῖν· τὸ πνεῦμα τὸ B ἅγιον ἔχει τὸ εἶναι παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, καθὼς καὶ τὰ κτίσματα. ὅτι δὲ αὕτη ἐστὶν ἡ διάνοια, οὕτω λέγει ἐν τῷ αὐτῷ Ἀγκυρωτῷ· τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀεὶ οὐ γεννώμενον, οὐ ποιηθὲν, οὐ συνάδελφον, οὐ πάππος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. λοιπὸν οὐ δυνάμεθα ἐννοεῖν, ὅτι ἐκ τοῦ υἱοῦ οὐκ ἔχει τὸ εἶναι.

ΕΦΕΣ. Λέγει ἡ σὴ αἰδεσιμότης, ὅτι ἐπειδὴ λέγεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, ἔχει καὶ ἐξ αὐτῶν τὸ εἶναι. λοιπὸν οὕτω νοεῖς ἐξ ἀνάγκης, ὅτι ὅταν λέγηται ἐκ τοῦ πατρὸς, ἔστιν ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· καὶ ὅταν λέγηται ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἔστιν ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· καὶ ὅταν λέγηται ἐξ ἀμφοῖν, ἔστιν ἐκ τῆς ὑποστά- C σεως αὐτῶν· ἀπόκριναι.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Πρὸς ταῦτα ἀποκρίνομαι· ἡνίκα λέγομεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ τοῦ πατρὸς, νοοῦμεν ἐκεῖνο παρὰ τοῦ πατρὸς, ᾗ ἐστι πρόσωπον ἐπὶ τῶν θείων τοῦτο. καὶ ἡνίκα λέγομεν ἐκ τοῦ υἱοῦ, τουτέστιν, ἐκ τῆς τούτου ὑποστάσεως· ἡνίκα δὲ ἐξ ἀμφοῖν, οὕτω λέγομεν, ὥστε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς· ἐπειδὴ ἡ ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου πνεύματος κοινοποιεῖται παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ ἐπὶ τὸν υἱόν ἐστιν.

ΕΦΕΣ. Εἰ τὸ, ἐκ τοῦ πατρὸς, νοεῖται ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· καὶ τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· ὅταν ἀκούῃς καὶ ἐξ ἀμφοῖν, τί ἄλλο νοεῖς, ἢ ὅτι ἐκ τῶν ὑποστάσεων D ἀμφοτέρων; ὅμως κείσθω ἐν τῷ παρόντι· ὅταν ἀκούσωμεν, ἐκ τοῦ πατρὸς, νοοῦμεν ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, καὶ τοῦτο ἐξ ἀνάγκης, ὅτι ἐκ τοῦ πατρός. δοκιμαζέσθω γὰρ καὶ παρ' ἀμφοτέρων, ὅπερ ἐστὶν ὁμολογούμενον, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ πατρός. ὅταν ἀκούσωμεν ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἐξ ἀνάγκης νοεῖν ἐστι, ὅτι καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἢ ἐνδέχεται τοῦτο καὶ ἄλλως νοεῖν ἡμᾶς;

ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἡμεῖς συγχωροῦμεν, ὅτι ὁσάκις λέγομεν εἶναι παρὰ τοῦ πατρὸς, λέγομεν ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· καὶ ὁσάκις ἐκ τοῦ υἱοῦ, νοοῦμεν ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· ἐπειδὴ ἡ αὐτή ἐστιν οὐσία πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἔστι δὲ τὸ προβάλλειν τοῦ πατρὸς, ἔστι καὶ τοῦ υἱοῦ, ὡς ἀφ' ἑνὸς τὸ πνεῦμα τὸ E ἅγιον προβάλλεσθαι.

ΕΦΕΣ. Τοῦτο ἐξετάσωμεν, ὅταν ἐξ ἀμφοῖν λέγηται, εἰ ἔστι καὶ ἐκ τῶν ὑποστάσεων αὐτῶν.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Κατὰ τὸ παρὸν οὐκ ὀφείλομεν ἐξετάζειν εἴτε παρ' ἀμφοῖν, εἴτε παρὰ τοῦ πατρὸς, εἴτε παρὰ τοῦ υἱοῦ· ἀλλὰ τὸ, εἰ τὸ λεγόμενον ἔκ τινος εἶναι, ἔχει καὶ τὴν οὐσίαν * ἐκείνου.

* ἴσ. παρ' ἐκείν.

ΕΦΕΣ. Ἔδωκας ἡμῖν καὶ τοῦτο, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεσθαι ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι, ὅτι ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ ἐστίν. ἴδωμεν οὖν τὸ ἑπόμενον ἐκ τῆς σῆς συγκαταβάσεως ταύτης. ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρητικοῖς περὶ τῆς ἐκ τοῦ πατρὸς προόδου τοῦ ἁγίου πνεύματος τὸν λόγον ποιούμενος, τοιάδε φησί·

SESSIO XVIII. IOANNES. A Sic ait; Neque Spiritum quis novit, nisi Pater & Filius, a quo accipit, & a quo procedit: ita ut processio referatur ad Patrem, accipere vero ad Filium. Deinde cum in subsequentibus demonstrare vellet, quid sit accipere, quidve procedere, hæc infert: Neque Patrem & Filium, nisi Spiritus sanctus, qui vere clarificat, qui docet omnia, qui est a Patre & Filio. Et vide; quod prius dixerat repetens, hæc dicit; qui a Filio est. Quoniam vero in divinis idem est esse ac est; significatur autem esse per est: Ex Filio ergo est & habet esse, quemadmodum & a Patre: alioquin dicendum esset, B Spiritum sanctum habere esse a Patre & Filio, sicut & creaturæ. quod vero sensus hic sit, ex eodem Ancorato patet; in quo hæc habet: Spiritus sanctus semper non genitus, non factus, non adjunctus frater, non avus, sed a substantia Patris & Filii. Non ergo possumus intelligere, illum non habere esse a Filio.

EPHES. Asserit tua reverentia, Spiritum sanctum, quia dicitur ex Patre & Filio, habere etiam esse ex illis. necessario ergo intelligis, cum dicitur ex Patre, esse ex illius subsistentia; & cum dicitur ex Filio, esse ex illius subsistentia: & cum dicitur C ex ambobus, esse ex eorum subsistentia; responde.

IOANNES. Ad hæc respondeo: cum dicimus Spiritum sanctum a Patre; intelligimus illum a Patre, quatenus Pater divina persona est: & cum dicimus ex Filio, intelligimus ex ejus subsistentia. Cum vero ex ambobus, ita dicimus, ut Spiritus sanctus ab uno principio sit; quandoquidem Spiritus sancti processionem Pater Filio communicat.

EPHES. Si illud Ex Patre, intelligitur ex ejus subsistentia; atque illud Ex Filio, ex ejus subsistentia; cum & ex ambobus audis, quid D aliud intelligis, quam ex utraque subsistentia? positum tamen sit in præsentia, cum audimus, Ex Patre, ut ex ejus subsistentia intelligamus; idque necessario, quod ex Patre: examinetur quod de Patre in confesso est; etiam de ambobus. Cum audimus ex Filio, necessario intelligendum est, ex ejus subsistentia? an potest hoc aliter etiam a nobis intelligi?

IOANNES. Nos concedimus, quotiescumque dicitur esse a Patre, dici ex ejus subsistentia; & quotiescumque a Filio, intelligi ex ejus subsistentia. Porro quia Patris & Filii eadem est substantia, est autem Patris producere, E est etiam Filii; ita fit, ut ab uno Spiritus producatur.

EPHES. Examinemus hoc, cum ex ambobus dicitur, an sit ex eorum quoque subsistentiis.

IOANNES. In præsenti non debemus examinare, an ab utroque, an a Patre, an a Filio, sed an quod ab aliquo esse dicitur, habeat essentiam ab illo.

EPHES. Concessisti nobis & hoc; Spiritum sanctum cum dicitur esse ex Patre, ex ejus esse subsistentia. Videamus ergo quid sequatur ex hoc quod tu ipse dedisti. Basilius magnus in sermonibus, quibus Eunomium confutavit, loquens de productione sancti Spiritus ex Patre, his utitur verbis: Serm. 5. cap. 13.

 Generat Deus non ut homo, vere tamen generat: & quod ab ipso genitum est, emittit Spiritum per os, non quale est hominum; nam neque os Dei corporeum intelligimus: ex ipso autem Spiritus, & non aliunde. Si ergo Spiritum ex ipso audientes intelligimus ex ejus subsistentia; perspicue jam Basilius magnus pronuntiavit, ex sola Patris hypostasi, & non ex alia quadam hypostasi esse Spiritum sanctum.

IOANNES. Ex hoc ipso loco, in quo magnum Basilium ais aperte declarasse, Spiritum ex solo esse Patre & non aliunde, contrarium ejus habetur, quod protulisti: nam tertio contra Eunomium libro asserit; Spiritum accipere a Filio suum esse; estque hoc in codice vetustissimo: ait enim; Generat Pater non ut homo, & emittit Spiritum per os. In Deo non est os, sed hæc per similitudinem assumuntur; & nos concedimus. Nam in sacra
Psalm. 52. scriptura Verbum appellatur os Dei: *Verbo domini cæli firmati sunt, & spiritu oris ejus*, &c. hoc enim loquendi modo placuit uti scripturæ, ad quam nos respicimus, non quod ea corporea sint. Quare hæc ipsa etiam Basilii magni verba ad rem nostram faciunt, examinemus ergo primum quæ dicta sunt, tumque reliqua etiam recitabuntur.

Deinde frater Andreas recitavit Basilii & Epiphanii locum.

EPHES. Ad hoc respondebimus postea; nunc autem omissis aliis illud unum quod proposuimus usque ad finem expendamus. Quærimus igitur a reverentia tua: magnus Basilius ait, Patrem generare ex se, & emittere Spiritum per os suum, non quale est hominum; ex ipso vere, & non aliunde. quid significare vult? Patremne ex sua subsistentia generare, an ex sua substantia? & emittere Spiritum ex sua substantia, an ex sua subsistentia? & quid sibi vult in hoc dicto illud; Ex ipso? responde.

IOANNES. Reverentia tua non respondit ad propositum Epiphanii locum, Ex Filio: videlicet, dum Spiritus a Filio dicitur, sequi, illum habere suum esse a Filio. Itaque responde, tumque respondebimus & nos ad ea, quæ vos proponitis. Præterea magnus Basilius clarius hoc idem testatur dicens: Spiritus ex Filio habet & accipit. Quomodo intelligatis quod allatum est, dicite: tumque ulterius procedemus.

EPHES. Si hoc ex sancto Epiphanio demonstrasses, Spiritum sanctum habere esse a Filio, solutum jam esset a nobis quod dixisti: nam demonstrandum tu quidem illud sumpsisti, nondum tamen demonstrasti: neque enim expresis verbis Spiritum inquit sanctum habere suum esse a Filio, sed ab utroque esse, hoc est de Patre & Filio intelligi. Quæsivimus, an illud, Ex Patre, necessario intelligendum sit ex ejus subsistentia: & dixisti, te ita necessario intelligere; idcirco protulisti dictum Epiphanii. Transeuntes vero ad sanctum Basilium quæsivimus, num ita intelligas illud etiam, Ex ipso. responde igitur, quomodo intelligas, ut similia ex similibus plana fiant:

A γεννᾷ ὁ Θεὸς, οὐχ ὡς ἄνθρωπος, γεννᾷ δὲ ἀληθῶς· καὶ τὸ γεγεννημένον ἐξ αὐτοῦ ἐκπέμπει πνεῦμα διὰ στόματος, οὐχ οἷον τὸ ἀνθρώπινον, ἐπεὶ μηδὲ στόμα Θεοῦ σωματικῶς ἐννοοῦμεν· ἐξ αὐτοῦ δὲ τὸ πνεῦμα, καὶ οὐχ ἑτέρωθεν. εἰ τοίνυν τὸ πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ ἀκούοντες νοοῦμεν καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἤδη καθαρῶς ὁ μέγας Βασίλειος ἀπεφήνατο, ἐκ μόνης τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς, καὶ οὐκ ἐξ ἄλλης τινὸς ὑποστάσεως εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ANNO CHRISTI 1439.

Ἐν οἷς λέγεις, ὅτι ὁ μέγας Βασίλειος φανερῶς διεσάφησε, τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς μόνον εἶναι καὶ οὐχ ἑτέρωθεν, τὸ ἐναντίον φαίνεται οὗ προήγαγες· ἐπειδήπερ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ τρίτῳ τῶν ἀντιρρητικῶν κατ᾽ Εὐνομίου λέγει· ὅτι τὸ πνεῦμα λαμβάνει ἐκ τοῦ υἱοῦ· καὶ ἔστιν ἐν βίβλῳ ἀρχαιοτάτῃ. λέγει γὰρ, ὅτι γεννᾷ ὁ πατὴρ, οὐχ ὡς ἄνθρωπος, καὶ ἐκπέμπει πνεῦμα διὰ στόματος. παρὰ τῷ Θεῷ στόμα οὐκ ἔστιν, ἀλλ᾽ εἰκονικῶς λαμβάνεται ταῦτα, καὶ ἡμεῖς συγχωροῦμεν. καὶ γὰρ παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ, ὁ λόγος στόμα λέγεται τοῦ Θεοῦ· τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ· τοῦτον γὰρ τὸν τρόπον ᾑρετίσατο ἡ γραφὴ ὁμιλεῖν, πρὸς ἣν ἡμεῖς τηροῦμεν, οὐχ ὅτι γε εὑρίσκονται τὰ τοιαῦτα σωματικῶς. ὥστε τὰ ῥήματα ποιοῦσι πρὸς τὸ προκείμενον ὄντα καὶ αὐτὰ ταῦτα τοῦ μεγάλου Βασιλείου. πρῶτον οὖν ἐξετάσωμεν τὰ εἰρημένα, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ ἀναγνωσθήσονται καὶ τὰ λοιπά. ΙΩΑΝΝΗΣ.

Μετὰ ταῦτα ἀνέγνω ὁ φρὰ Ἀνδρέας τὸ ῥητὸν Βασιλείου καὶ Ἐπιφανίου.

Πρὸς τοῦτο ἀπολογησόμεθα μετὰ ταῦτα· νῦν δὲ ὃ προεθέμεθα, καθαρῶς ἄχρι τέλους ἐξετάσωμεν. ἐρωτῶμεν οὖν τὴν σὴν αἰδεσιμότητα· ὁ μέγας Βασίλειος λέγει ὅτι γεννᾷ ὁ πατὴρ ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐκπέμπει πνεῦμα διὰ στόματος αὐτοῦ, οὐχ οἷον τὸ ἀνθρώπινον· ἐξ αὐτοῦ ὡς ἀληθῶς καὶ οὐχ ἑτέρωθεν, τί δηλοῦν βούλεται; ὅτι γεννᾷ ὁ πατὴρ ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἢ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ; καὶ ὅτι ἐκπέμπει πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἢ ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ; καὶ τί νοεῖν ἐνταῦθα τὸ, ἐξ αὐτοῦ, βούλεται; ἀπόκριναι. ΕΦΕΣ.

Ἡ αἰδεσιμότης σου οὐκ ἀπεκρίθη πρὸς τὸ προκείμενον τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, ῥητὸν τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου· ὅτι ἡνίκα λέγεται, τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἕπεται ὥστε ἔχειν καὶ τὸ εἶναι παρὰ τοῦ υἱοῦ. διὰ τοῦτο ἀπολογήθητι, καὶ τότε καὶ ἡμεῖς ἀπολογησόμεθα πρὸς τὰ προτεινόμενα παρ᾽ ὑμῶν. πρὸς τούτοις ὁ μέγας Βασίλειος τρανότερον ταῦτα διαμαρτυρεῖ λέγων· τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ υἱοῦ ἔχει καὶ λαμβάνει. τίνα τρόπον νοεῖτε τὸ εἰρημένον, εἴπατε· καὶ τότε περαιτέρω προβησόμεθα. ΙΩΑΝΝΗΣ.

Εἰ ἀπέδειξας καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου, ὅτι παρὰ τοῦ υἱοῦ ἔχει τὸ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐλύσαμεν ἂν τὸ παρὰ σοῦ εἰρημένον, ἐπειδὴ προέθου ἀποδεῖξαι, οὔπω δὲ ἀπέδειξας. οὐδὲ γὰρ λέγει ῥητῶς, ὅτι παρὰ τοῦ υἱοῦ ἔχει τὸ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ᾽ ὅτι παρ᾽ ἀμφοῖν ἐστι, τουτέστι παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ * νοεῖς. ἠρωτήσαμεν εἰ τὸ, ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀκούειν, ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· καὶ εἶπας, ὅτι τοῦτο νοεῖς ἐξ ἀνάγκης· διὰ τοῦτο προήγαγες τὸ ῥητὸν Ἐπιφανίου. μεταθέντες δὲ τὸν λόγον ἐπὶ τὸν μέγαν Βασίλειον, ἠρωτήσαμεν, εἰ καὶ τὸ, ἐξ αὐτοῦ, οὕτω νοεῖς. ἀποκρίθητι οὖν πῶς νοεῖς, ἵνα ἐκ τῶν ὁμοίων σαφῆ τὰ ὅμοια γένηται. ΕΦΕΣ.

* ἴσ. νοεῖται.

εἰ δὲ

ANNO CHRISTI 1493.

εἰ δὲ ἔχεις ἕτερον ῥητὸν τὰ ἐναντία λέγον, μετὰ ταῦτα δηλαδὴ ἐξετασθήσεται. πάλιν οὖν ἐρωτῶμεν, εἰ τὸ, ἐκ τοῦ πατρὸς, οὕτω νοεῖς, ὡς ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Τοῦτο πολλάκις εἶπον, καὶ πάλιν λέγω, ὅτι οὕτω νοοῦμεν.

ΕΦΕΣ. Κατὰ τὸ συγκεχωρηκὸς τῆς σῆς αἰδεσιμότητος, ὁ μέγας Βασίλειος ἐξ αὐτοῦ πατρὸς λέγων καὶ οὐχ ἑτέρωθεν, ἀπεφήνατο ἐξ αὐτῆς τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς καὶ οὐχ ἑτέρωθεν, ἤγουν ἐξ ἄλλης τινὸς ὑποστάσεως· τοῦτο δὲ ταυτόν ἐστι τῷ, ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Ὅτε ταῦτα ὁ μέγας Βασίλειος ἔλεγε, τὸν λόγον ἐποίει πρὸς Εὐνόμιον· ἐκεῖνος γὰρ ἔλεγε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίσμα εἶναι· καὶ διὰ τοῦτο εἶπεν, ἐξ αὐτοῦ καὶ οὐχ ἑτέρωθεν, δηλῶν τὸ, ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ. ὥστε βουλόμενος δεῖξαι τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς, εἶπεν, οὐχ ἑτέρωθεν. ἀλλὰ μεταγάγωμεν τὸν λόγον ἐπὶ τὰ πρότερον εἰρημένα. ἐπειδήπερ ὁ Ἐπιφάνιος λέγει, τὸ πνεῦμα εἶναι ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἐρωτῶμεν εἰ τὸ λαμβάνειν ταυτόν ἐστι τῷ, ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι, ἢ οὔ. ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἔχει χώραν. * ὅπερ λαμβάνει τὸ πνεῦμα, * ἕτερόν ἐστι λαμβάνει, τοῦτο ἀπὸ τῆς κοινωνίας τοῦ πατρὸς λαμβάνει· καὶ τοῦτο ἀπέδειξα διὰ δύο ῥητῶν, ὧν τὸ πρῶτόν ἐστιν οὕτως· ἀεί ἐστιν, οὐ γεννηθὲν, οὐ ποιηθὲν, οὐκ ἀδελφὸν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. ὥστε τὸ εἶναι παρὰ τοῦ πατρός ἐστι ταυτὸν τῷ λαμβάνειν αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν. λαμβάνει δὲ τὸ εἶναι ἐκ τοῦ υἱοῦ. τὸ δὲ δεύτερον τοῦ μεγάλου Βασιλείου, τὸ, λαμβάνει τὸ εἶναι ἐκ τοῦ υἱοῦ.

*ἴσ. ὅπερ *ἴσ. ἕτερόν τι λαμβ.

ΕΦΕΣ. Πάλιν ὑπέθου ὡς ὁμολογούμενον, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λαμβάνει τὸ εἶναι ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὅπερ οὔτε ὁ μέγας Ἐπιφάνιος, οὔτε ἡμεῖς συνεχωρήσαμεν, οὔτε σὺ ἠδυνήθης καθαρῶς ἀποδεῖξαι· ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῶν τοῦ μεγάλου Βασιλείου τοὐναντίον δείκνυμεν. πάλιν ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον· ἔδοξας γὰρ ἐναντίον εἰπεῖν τοῖς προειρημένοις, ὅτι ὁ μέγας Βασίλειος τῷ Εὐνομίῳ μαχόμενος κτίσμα λέγοντι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς εἶπε, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας καὶ φύσεως αὐτοῦ καὶ οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων ἑτέρωθεν, ἢ ἐξ ἄλλης οὐσίας. οὕτω ταῦτα λέγεις, ἢ ὡς τὸ πρότερον;

ΝΙΚ. Τὸ ἐξ αὐτοῦ, εἶπες πρότερον τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν, ὕστερον τὴν οὐσίαν.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Τὸ εἶναι καὶ ἡ οὐσία τοῦ πατρὸς ταυτόν ἐστι· διὰ τοῦτο ἡνίκα λέγομεν, ὅτι ἐστὶ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ· ἐπειδὴ ἡ πρόθεσις αὕτη ἡ, ἀπὸ, σημαίνει ἀπό τινος ἀρχῆς ὁμοουσιώδους πρόοδον. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἔστιν ἐξ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἔστιν ἔκ τινος. ὅτε λέγομεν ὅτι ἐστὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ δῆλον ὅτι παρ' ἄλλου. εἰ τοίνυν τὸ εἶναι οὐκ ἔστιν ἐξ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἔστιν ἐξ ἑτέρου, ἴδωμεν πόθεν ἐστί. καὶ τοῦτο διασαφεῖ ὁ Βασίλειος, οὗ τὰ ῥήματα οὐκ ἔστιν ἀρνήσασθαι· λαμβάνει τὸ εἶναι ἐξ αὐτοῦ· καὶ ὁ Ἐπιφάνιος, ἀπὸ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. ὥστε τὸ εἶναι ἔχει παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ· εἰ δὲ ἔχει παρ' ἐκείνων, ἄρα καὶ λαμβάνει. ἐν τούτοις ἡδράσθησαν οἱ πατέρες λαβόντες τὸ ῥητὸν παρὰ τοῦ εὐαγγελίου, τοῦ, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. ταῦτα ἀκριβῶς ἐξετασθήσεται ὕστερον.

ΕΦΕΣ. Πάλιν δὲ, ἵνα τὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου καθαρῶς ἐκκενωθῇ, ταυτὸν ἐπὶ τῶν θείων νομίζεις οὐσίαν καὶ ὑπόστασιν ἤτοι πρόσωπον; καὶ ὅταν ἀκούσωμεν ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ τῆς ὑποστάσεως,

SESSIO XVIII.

Si vero habes aliud dictum, quod affirmet oppositum; postmodum expendetur. Iterum ergo quærimus, an vocem illam, Ex Patre, ita intelligas, ut ex subsistentia ejus.

IOANNES. De hoc sæpe dixi, & iterum dico, ita a nobis intelligi.

EPHES. Ex concessis a tua reverentia Basilius magnus ex ipso dicens Patre & non aliunde, statuit ex ipsa Patris subsistentia & non aliunde, hoc est ex alia quadam hypostasi; hoc autem idem est atque ex solo Patre esse Spiritum sanctum.

IOANNES. Quando hæc dicebat magnus Basilius, sermo illi erat adversus Eunomium: ille enim asserebat, Spiritum sanctum esse creaturam: propterea dixit, Ex ipso & non aliunde; illud significans, quod sit ex natura ejus. Quare volens ostendere esse ex Patre, dixit, Non aliunde. At nos ad prius dicta sermonem convertamus. Quoniam Epiphanius dicit, Spiritum esse ex Filio; quærimus, accipere ne idem sit ac esse ex Patre, nec ne. Et quia fieri non potest, ut diversum quid sit, quod accipit Spiritus sanctus, esse suum accipit ex communicatione naturæ paternæ; idque per duos textus demonstravi; quorum primus est ille: Semper est non genitus, non factus, non frater, sed ex substantia Patris & Filii. Esse igitur a Patre idem est atque ipsam accipere subsistentiam: accipit autem esse ex Filio. alter vero textus est magni Basilii, nempe, Accipit esse ex Filio.

EPHES. Supposuisti rursus ut confessum, quod Spiritus sanctus accipiat esse ex Filio; quod nec a magno Epiphanio, neque a nobis fuit concessum, nec a te potuit manifeste demonstrari: sed potius ex magni Basilii verbis oppositum ostendimus. Redeamus ad magnum Basilium; visus enim es contraria dicere prius dictis. Quod magnus Basilius pugnans cum Eunomio Spiritum sanctum asserente creaturam, ex Patre ipso dixerit, hoc est, de substantia & natura ejus, & non veluti creaturam aliquam aliunde, sive ex alia substantia. Ita dicis, an ut prius dixisti?

NICAEN. Per vocem illam, Ex ipso, significari prius dixisti paternam subsistentiam, deinde substantiam.

IOANNES. Esse & essentia Patris idem est; idcirco quando ex Patre dicimus, quod etiam ex ejus substantia sit; affirmamus. Nam hæc præpositio, Ab, productionem significat ab aliquo principio consubstantiali. Spiritus sanctus non est ex se, sed ex aliquo. Cum dicimus illum esse a Filio; ab alio plane dicimus. Si igitur, non est ex se esse, sed ex alio, videamus unde sit: hoc autem declarat Basilius, cujus verbis non habere fidem non licet; Accipit esse ex ipso. Et Epiphanius; De substantia Patris & Filii. Itaque esse habet a Patre & Filio. Si ergo de illis habet; ergo etiam accipit. In his sententiis fundati sunt patres dicto illo euangelii, *De meo accipiet.* hæc postmodum accurate examinabuntur. *Ioan. 16.*

EPHES. Rursus, ut magni Basilii dictum plane evacuetur; idemne esse in divinis putas substantiam & hypostasim, sive personam? cumque audierimus ex Patre, & hypostasi,

SESSIO XVIII.

idem esse intelligemus essentiam & hypostasim; an vero differunt inter se essentia & hypostasis secundum doctores?

IOANNES. Vos quæritis, an idem sit in divinis personis substantia & persona sive hypostasis. Nos vero dicimus, substantiam & personam sive hypostasim esse idem re, differre autem nostro modo intelligendi; ita ut persona constet ex substantia & proprietatibus. Nunc igitur quoniam intelligendum & ratione distinguuntur, substantia quidem communicatur personis, proprietates vero nullo modo communicantur: idque provenit ex vi relationis. Hoc etiam vos habetis, præsertim in loco illo orationis in epiphaniam S. Gregorii theologi; Proprium enim uniuscujusque incommunicabile est: nam aliter non esset proprietas, si transmearet, ac transferretur in aliud. Vt igitur personæ distinguantur, incommunicabiles sint personales proprietates necesse est. Propterea doctores aiunt, nihil esse nisi relationem originis; atque in hac relatione duo considerari, a quo aliquid, & ad quod aliquid: & ideo duo hæc considerantur, Pater & Filius, quia Pater principium, Filius a principio: sed inter se non communicant, at vero in reliquis inter se communicant. Ita enim sentit Epiphanius de originis habitudine constituente personas: & huic nihil aliud congruit, quam a quo aliquid, & ad quod aliquid. Quoniam igitur in divinis præter hypostaticas & personales proprietates cetera omnia communia sunt, sequitur, cum aliquid ex aliquo esse dicimus, ut intelligamus ex illo etiam accipere suum esse. Ecce declaravi, & obsecro ad dictum quoque Basilii magni respondeatis.

Serm. in S. lumina epiphaniæ.

EPHES. Quomodo inter se differant essentia & hypostasis in divinis, non est hujus temporis disputare; fortasse enim hac in parte nulla est inter nos discrepantia: quod vero simpliciter differant substantia & hypostasis, perspicuum est; eo scilicet modo, quo proprium a communi differt: quemadmodum & magnus asserit Basilius scribens ad Gregorium fratrem; Sicut essentia hominis communi ratione sumpti, & persona ac hypostasis differunt. hoc, ut arbitror, vobis etiam ita videtur. Veniamus itaque rursus ad primum dictum, quid significare vellet magnus Basilius dicens; Generat Deus ex se ipso vere, & emittit Spiritum per os suum; ex suane substantia, an ex sua hypostasi?

Epist. 41. ad Gregorium de differentia substantiæ & hypostasis.

IOANNES. Ego affirmavi, quod dicimus, Filium a Patre generari, idem esse ac dicere, Filium generari a substantia Patris; ita ut quod producit sive generat, persona sit; principium vero per quod generat, sit ipsa quæ aliis communicatur. Pater est principium generans: Pater importat suppositum; divina vero substantia, quæ realiter idem est quod Pater, non est quæ generat, quia non significatur per modum suppositi; actiones vero sunt suppositorum, & principium de propriis unum est, ut omnis philosophia docet; essentia vero principium, per quod generat. Idcirco in humanis est qui generat, hic homo, hoc est persona, suppositum subsistens: substantia vero causa est, quandoquidem actiones suppositorũ esse dicuntur. in homine est humanitas: hæc dicitur principium, per quod homo generat,

ANNO CHRISTI 1439.

A ὡς ταυτοῦ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως, ἢ διαφέρουσιν ἀλλήλων οὐσία τε καὶ ὑπόστασις κατὰ τοὺς διδασκάλους;

ΙΩΑΝΝΗΣ. Ὑμεῖς ἐρωτᾶτε, ἐν τοῖς θείοις προσώποις εἴπερ ἢ ταυτὸν ἡ οὐσία καὶ τὸ πρόσωπον ἤτοι ὑπόστασις. ἡμεῖς δὲ λέγομεν, ὅτι ἡ οὐσία καὶ τὸ πρόσωπον ἢ ὑπόστασίς εἰσι ταυτὸν κατὰ τὸ πρᾶγμα, καὶ διαφέρουσι κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἡμετέρας νοήσεως, οὕτως ὥστε ὑφίστασθαι τὸ πρόσωπον ἀπὸ τῆς οὐσίας καὶ τῶν ἰδιωμάτων. νῦν οὖν ἐπειδὴ διαστέλλονται κατ' ἐπίνοιαν ἢ κατὰ λόγον, αὕτη ἡ οὐσία κοινοῦται τοῖς προσώποις, ἀλλὰ τὰ ἰδιώματα κατ' οὐδένα τρόπον κοινωνοῦσι· καὶ τοῦτό ἐστιν ἀπὸ τῆς δυνάμεως τῆς ἀναφορᾶς. τοῦτο καὶ ὑμεῖς ἔχετε, καὶ μάλιστα ἐν τῷ ῥητῷ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ B θεολόγου ἐν τῷ εἰς τὰ φῶτα λόγῳ. τὸ γὰρ ἴδιον ἑκάστου, ἀκοινώνητόν ἐστιν· ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν ἦν ἰδίωμα, εἰ μετέπιπτε καὶ μετεφέρετο πρὸς ἕτερον. τοίνυν ἵνα διαστέλλωσι τὰ πρόσωπα, ἀνάγκη ἐστὶ τὰς ὑποστατικὰς ἰδιότητας μένειν ἀκοινωνήτους. καὶ διὰ τοῦτό φασιν οἱ διδάσκαλοι, οὐδέν ἐστιν εἰ μὴ ἡ τῆς ἀρχῆς σχέσις· καὶ ἐν ταύτῃ τῇ σχέσει δύο θεωροῦνται, ἀφ' οὗ τι, καὶ πρὸς ὅ τι. καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα τὰ δύο θεωροῦνται, ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός, ἐπειδὴ ὁ πατὴρ ἀρχή, καὶ ὁ υἱὸς ἐκ τῆς ἀρχῆς· ἀλλ' οὐ κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις. οὕτω γὰρ ἐνόησεν ὁ Ἐπιφάνιος περὶ τῆς ἀρχικῆς σχέσεως τῆς ὑφιστώσης τὰ πρόσωπα· C καὶ πρὸς τοῦτο οὐχ ἁρμόζει ἕτερον * ἀφ' οὗ τι, καὶ πρὸς ὅ τι. ἐπειδὴ τοίνυν ἐν τοῖς θείοις πλὴν τῶν ὑποστατικῶν ἰδιοτήτων καὶ προσωπικῶν, τἄλλα πάντα κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις, ἡνίκα λέγομεν ὅτι ἐστί τι ἔκ τινος, ἕπεται νοεῖν, ὅτι καὶ ἐξ ἐκείνου τὸ εἶναι λαμβάνει. ἰδοὺ διεσάφησα, καὶ παρακαλῶ ἵνα εἴπητε ἡμῖν καὶ περὶ τοῦ ῥητοῦ τοῦ μεγάλου Βασιλείου.

* ἴσ. ἢ ἀφ' οὗ τι,

ΕΦΕΣ. Ὅπως διαφέρουσιν ἀλλήλων οὐσία τε καὶ ὑπόστασις ἐπὶ τῶν θείων, οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ λέγειν· ἴσως γὰρ οὐδὲ διαφερόμεθα περὶ τοῦτο τὸ μέρος ἀλλήλων. ὅτι δὲ ἁπλῶς διαφέρουσιν οὐσία καὶ ὑπόστασις, δῆλον, ὃν τρόπον διαφέρει τοῦ κοινοῦ τὸ ἴδιον καθὼς καὶ ὁ D μέγας Βασίλειος λέγει πρὸς τὸν ἀδελφὸν Γρηγόριον γράφων· καθ' ὃν τρόπον διαφέρει οὐσία ἀνθρώπου τῷ κοινῷ λόγῳ εἰπεῖν, καὶ πρόσωπον καὶ ὑπόστασις. τοῦτο οἶμαι, καὶ ὑμῖν συνδοκεῖ. πάλιν οὖν ἐπανερχώμεθα πρὸς τὸ πρῶτον εἰρημένον, ὅτι ὁ μέγας Βασίλειος λέγων· γεννᾷ ὁ Θεὸς ἐξ αὐτοῦ ἀληθῶς, καὶ ἐκπέμπει πνεῦμα διὰ στόματος αὐτοῦ, τί δηλοῦν βούλεται, τὸ, ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἢ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ;

ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγὼ εἶπον, ὅτι ἡνίκα λέγει, ὁ υἱὸς γεννᾶται παρὰ τοῦ πατρός, ταυτόν ἐστιν, ὅτι ὁ υἱὸς γεννᾶται ἀπὸ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός· ὥστε τὸ πρόσωπον εἶναι τὸ προάγον, E ἢ τὸ γεννῶν· ἡ δὲ ἀρχὴ δι' ἧς γεννᾷ, ἐστὶν αὐτὴ ἡ κοινωνοῦσα τοῖς ἄλλοις. ὁ πατήρ ἐστιν ἀρχὴ ἡ γεννῶσα· ὁ πατὴρ ἐπιφέρει ὑποκείμενον· ἡ δὲ θεία οὐσία, ἥτις ἐστὶ πραγματικῶς ταυτὸν τῷ πατρί, οὐκ ἔστιν ἐκείνη ἡ γεννῶσα, ἐπειδὴ οὐ σημαίνεται ὡς ὑποκείμενον, αἱ δὲ ἐνέργειαί εἰσι τῶν ὑποκειμένων, ἡ δὲ ἀρχή ἐστι τῶν ἰδιωμάτων, ὡς πᾶσα ἡ φιλοσοφία λέγει· ἡ δὲ οὐσία ἐστὶν ἀρχή, δι' ἧς γεννᾷ. διὰ τοῦτο ἐν τοῖς ἀνθρωπίνοις ἐστὶν ὁ γεννῶν ὁ δεῖνα ἄνθρωπος, τουτέστι τὸ πρόσωπον τὸ ὑποκείμενον καὶ ὑφιστάμενον, καὶ ἡ οὐσία αἰτία αὕτη ἐστίν, ἐπειδὴ αἱ ἐνέργειαι λέγονται τῶν ὑποκειμένων, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐστὶν ἡ ἀνθρωπότης, αὕτη ἡ ἀνθρωπότης λέγεται εἶναι ἀρχὴ δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος γεννᾷ·

καὶ

ANNO CHRISTI 1439.

SESSIO XVIII.

A καὶ ἄνθρωπος διὰ τοῦτο οὐ κοινωνεῖ τῷ υἱῷ, ἐπειδὴ ὁ υἱὸς οὐ γεννᾷ, ἀλλ' ἡ φύσις κοινωνεῖ τούτῳ τῷ υἱῷ ἐν τῷ αὐτῷ εἴδει, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ φύσει. τοῦτο οὖν τὸ κοινωνούμενόν ἐστι φύσις, τὸ δὲ ἐνεργοῦν ἐστιν ὑπόστασις. νῦν οὖν ἐπὶ τῶν θείων λέγομεν κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἡμετέρας ἐννοίας, ὅτι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς σημαίνεται ὡς ὑποκείμενον· ὥστε τὸ πρόσωπόν ἐστι τὸ γεννῶν, ἡ δὲ φύσις ἡ θεία ἐστὶν ἀρχὴ δι' ἧς ὁ πατὴρ γεννᾷ τὸν υἱόν, οὕτως ὁ πατὴρ γεννᾷ τὸν υἱόν, καὶ οὐ κοινωνεῖ τῷ προσώπῳ ἀλλὰ τῇ φύσει, ἀλλ' ἡ οὐσία ἤτοι ἡ φύσις κοινωνεῖται τῷ υἱῷ. καὶ ἐπειδὴ ἡ φύσις ἐστὶν ἡ αὐτὴ τῷ ἀριθμῷ, διὰ τοῦτο οὐ δύναται ῥηθῆναι εἶναί τι κοινὸν κατὰ τὸν τρόπον τὸν εὑρισκόμενον ἐν τῇ ἀνθρωπότητι, ἀλλ' ἔχει τὸν λόγον τοῦ κοινοῦ, ἐφ' ὅσον ἐστὶ κοινωνητή· αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία, δι' ἣν ὁ υἱὸς λέγεται γεννᾶσθαι παρὰ τοῦ πατρὸς ὡς ἀπὸ ἀρχῆς· ἔστι δὲ ἀπὸ τῆς οὐσίας τῆς θείας, ἤτοι τοῦ πατρὸς, ἱσταμένης τῆς πραγματικῆς ταυτότητος μετὰ ἑκάστου προσώπου. * κατὰ πάντας τοὺς διδασκάλους οὕτω Γραικοὺς καὶ Λατίνους, μόνη ἡ ἀναφορὰ ἡ πληθύνουσα τὰ πρόσωπα ἐπὶ τῶν θείων προόδων, ἥτις λέγεται ἀρχικὴ πρὸς ἣν μόνα δύο ἀνήκει, * ὅστις ἀπ' ἄλλου ἐστί· νῦν οὖν λέγει, τὸ πνεῦμα ἀφ' ἑτέρου. ἐπειδὴ τοίνυν αἱ σχέσεις αἱ πληθύνουσαι τὰ πρόσωπα εἰσὶν αὗται, καθὼς ὁ πατὴρ ὅς ἐστιν * ἕτερος, καὶ ὁ υἱὸς ὅς ἐστιν ἀφ' ἑτέρου οὐδεὶς ἄλλος λόγος ἐστὶ διαστολῆς ἢ διακρίσεως ἐπὶ τῶν θείων, εἰ μὴ διὰ τοῦτο, εἰ πρόσωπόν τί ἐστιν ἀφ' ἑτέρου· ἕπεται ἐξ ἀνάγκης κατὰ τοὺς διδασκάλους τῶν τε Γραικῶν καὶ Λατίνων, ὅτι τὸ τοιοῦτον πρόσωπον λέγεται λαμβάνειν καὶ εἶναι τῷ εἶναι ἀφ' ἑτέρου. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ διάνοια τοῦ μεγάλου Ἐπιφανίου καὶ Βασιλείου, καθὸ λέγει τὸ πνεῦμα λαμβάνειν τὸ εἶναι ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἐπὶ τῶν θείων ταυτόν ἐστιν τῷ ἐκπορεύεσθαι: νῦν ἵσταται ὁ πρῶτος λόγος, ἤγουν ἵνα ἐλέγομεν εἶναι ἀφ' ἑτέρου, ἀλλ' ἀποδέδεικται. ἐπεὶ δὲ ἀπὸ τοῦ ῥητοῦ τοῦ μεγάλου Βασιλείου τοῦ προκομισθέντος παρ' ὑμῶν ἐν * τῇ προλαβούσῃ, ἐφαίνετο μεγάλην ὑμᾶς ἐνεγκεῖν τῷ λόγῳ ἰσχὺν, διὰ τοῦτο ἔδοξε καλὸν ἀναγνωσθῆναι ἐνώπιον πάντων, ἵνα γνωσθῇ ἅπαν τὸ ῥητὸν τοῦ μεγάλου Βασιλείου. νῦν δὲ ἐροῦμεν Λατινικῶς κατὰ τὴν διάνοιαν τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου. ἐν τούτῳ τῷ κεφαλαίῳ ἐπείγεται ὁ μέγας Βασίλειος δεῖξαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ οὐχ ἑτέρωθεν, ἤγουν οὐκ ἐξ ἑτέρας οὐσίας. λέγει γοῦν μετ' ὀλίγα πρὸς αὐτὸν τὸν Εὐνόμιον· ἀλλὰ σὺ ὁμοίως τοῖς ἀπίστοις προδιδοὺς ἐπὶ τὴν βλασφημίαν, ἐπειδὴ ἡ ἐκπόρευσις τοῦ πνεύματος ἐκ τοῦ Θεοῦ γέννησις οὐκ ἐκλήθη, διὰ τοῦτο οὔτε τοῦ στόματος τοῦ Θεοῦ εἶναι πιστεύεις τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἔργον χειρῶν Θεοῦ. καὶ * παραδείγμασιν ἀνθρωπίνοις ἀφορμῶν ἀνατρέπεις τὰ ἐξ αὐτῶν συνιστάμενα θεῖα δόγματα, δέον ἀκούειν τῶν θείων ῥημάτων σὺν φόβῳ, καὶ πᾶν τὸ λεγόμενον προσδέχεσθαι μετ' εὐσεβείας, καὶ οὐκ ἀνοητότατα κατὰ τῆς εὐσεβείας ἐπιχειρεῖν. γεννᾷ Θεὸς οὐχ ὡς ἄνθρωπος, γεννᾷ δὲ ἀληθῶς· καὶ τὸ γεγεννημένον ἐξ αὐτοῦ ἀναγγέλλει ῥῆμα ἢ λόγον οὐκ ἀνθρώπινον· ἐκπέμπει δὲ λόγον ἀληθῶς ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐκπέμπει πνεῦμα διὰ στόματος, οὐκ ἀνθρωπίνως, ἐπειδὴ οὐδὲ τὸ τοῦ Θεοῦ στόμα ἀνθρώπινον ἐστίν· ἐξ αὐτοῦ γὰρ τὸ πνεῦμα καὶ οὐχ ἑτέρωθεν. νῦν ὁρᾶτε, ὅτι ἐπειδήπερ ἐκεῖνοι ἐπῆγον λέγοντες τὸ πνεῦμα κτίσμα,

deest f. δὲ

deest f. ἀφ' οὗ ἄλλος.

ἐστιν ἀφ' οὗ

ἴσ. τῇ προλαβούσῃ

* καὶ καταφρονῶν τῶν ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων ἀσεβ.

& homo per hoc non communicat cum filio, quandoquidem filius non generat: sed natura communis est in filio ejusdem speciei & ejusdem quidditatis: hoc igitur quod communicatur, natura est, agens vero est hypostasis. Nunc ergo in divinis dicimus secundum intelligentiæ nostræ modum, personam Patris significari ut suppositum, ut persona sit generans: naturam vero divinam esse principium, per quod Pater generat Flium. Ita Pater generat Filium; & non communicat persohalitate sed natura, cum substantia sive natura communicetur Filio: & quoniam natura eadem numero est, propterea dici non potest esse quid commune eo modo, qui in natura reperitur humana: sed habet rationem communis, quatenus est communicabilis. Hæc est causa, ob quam Filius dicitur generari a Patre ut a principio: est autem a divina substantia sive a Patre, stante reali identitate cum unaquaque persona. Est vero secundum doctores tam Græcos, quam Latinos sola relatio, quæ multiplicat personas in divinis productionibus, quæ vocatur originis: ad quam duo tantum spectant, a quo alius, & qui ab alio: nunc ergo Spiritum esse dicit ab alio. Quoniam igitur relationes multiplicantes personas hæ sunt, quo quidem modo Pater est a quo alius, & Filius qui ab alio: & nulla est alia ratio distinctionis in divinis, nisi propter hoc, quod aliqua persona sit ab alia: sequitur necessario secundum tam Græcos quam Latinos doctores, ut talis persona dicatur accipere, & esse, eo quod sit ab alio: & hic est Epiphanii magni & Basilii sensus, cum ait, Spiritum accipere suum esse ex Filio, quod in divinis idem est atque procedere. Stat ergo jam prima ratio, qua dicebamus esse ab alio; imo demonstratum est. Quoniam vero ex dicto magni Basilii a vobis prolato in antecedentibus videbamini argumento vestro magnum robur afferre, propterea commodum visum est, illud coram omnibus legi, ut integer Basilii magni locus intelligatur: nunc vero sensum ejusdem capitis Latine explicabimus. In hoc capite magnus Basilius conatur ostendere, Spiritum sanctum ex Patre esse, & non aliunde, hoc est ex alia substantia. ait ergo post pauca ad eumdem Eunomium: Sed tu perinde ac infideles ad blasphemandum propensus, quia processio Spiritus ex Deo non est appellata generatio, idcirco nec oris Dei Spiritum esse credis, sed opus manuum Dei, & humana spernens exempla divina evertis dogmata; quæ per illa cognoscuntur, cum oporteat divina verba cum timore audire, & omne quod dicitur cum pietate suscipere, & non contra pietatem insulsissimis uti argumentis. Generat Deus non ut homo, vere tamen generat: & quod ex ipso genitum est annuntiat Verbum non humanum, vere tamen ex se ipso Verbum emittit: & emittit Spiritum per os, non more humano, quandoquidem nec Dei os humanum est; ex ipso enim Spiritus, & non aliunde. Nunc ergo videtis magnum Basilium, ideo quod inferebant illi, Spiritum dicentes creaturam, contrarie

SESSIO XVIII.

contrario uti argumento, & ostendere illum ex substantia Dei esse, & non aliunde. Rursus: Operatur, inquit, Deus non humanis manibus; operatur autem non ex se ipso res creatas producens, sed actione sua facit, ut illæ subsistant, quemadmodum homo qui manibus operatur, non ex se ipso producit opus. Et: Noli divinorum eloquiorum terminos dimovere: Filius Filius est, Spiritus Spiritus, non creatura: neque de Filio quæras cur non dicatur Spiritus; neque de Spiritu, cur non sit Filius: neque Filium aut Spiritum creaturam esse blasphemes. Filius est Dei fructus, de sancto sanctus, de æterno æternus, subministrator sancti Spiritus ad constitutionem formationemque creaturæ. Hactenus perspectum habemus, vocem illam. Non aliunde, sic intelligi, nimirum, non ex alia substantia: deinde, Spiritum esse fructum, de sancto sanctum, de æterno æternum. Nunc ergo patet ex hoc, si sancti Spiritus est subministrator, dator videlicet & largitor, sequi, ut Spiritus sanctus ex ipso etiam sit. Et sanctus Athanasius * tertio contra Arianos libro, de Filio dicit: Ipse Spiritum dat, & quæcumque habet Spiritus, ea habet a Verbo: ex quo probatur clarius, Spiritum sanctum habere suum esse a Filio. Si enim quæcumque habet Spiritus, habet a Filio, habet ergo etiam esse ab illo: idque concludit Athanasius, ipsum scilicet esse datorem & largitorem Spiritus. Itaque habemus ex hoc capite, Spiritum sanctum esse ex Filio: sequitur ergo, ut Spiritus sanctus procedat etiam ex Filio. Ego certe tantos doctores nec adversos contueri ausim.

* quarto

Recitavit frater Andreas locum Epiphanii in illud dictum: *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis*, &c. Statimque Ephesius.

Ioan. 16.

EPHES. Audi archiepiscope: Videtis patres, verbum, Est, non esse appositum, quod pater iste assumebat ad inferendum esse; dicebat enim, Quoniam ex Patre & Filio est; cum tamen non sit positum, Est; sed simpliciter dictum sit, Ex Patre & Filio. Possumus ergo intelligere juxta patrum theologiam, Spiritum ut quidem ex Patre, procedere, hoc est suam subsistentiam habere: a Filio autem dari, & a credentibus in ipsum accipi: atque ita nihil nobis obstat hoc dictum, neque concludit quod est a vobis propositum.

IOANNES. Non esse appositum, Est, cum dicitur a Patre & Filio, factum est ex usu multorum doctorum, qui nominibus positis omittunt verbum, quod necessario intelligendum est; quemadmodum doctores de distinctione ac discretione loquentes utuntur his terminis, A quo aliquid, &, ad quod aliquid. Deinde paulo supra, Filium, inquit, voco, qui ex ipso est; Spiritum vero, qui ab utrisque: subintelligitur, Est. In secundo etiam dicto, Spiritus autem, inquit, ex Patre & Filio. nunc ergo in his duabus præpositionibus continetur verbum, Est, ut demonstrabo: quoniam præpositiones important proprietatem, quæ est esse a principio: & sicut processio non infert respectum termini a quo, ita & hic. nam habitudo hæc respicit terminum a quo, necessarium quoq; terminum ex quo:

A διὰ τοῦτο ἀντεπιχειρῶν ὁ μέγας Βασίλειος δείκνυσιν εἶναι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐχ ἑτέρωθεν. καὶ πάλιν λέγει· ἐργάζεται Θεὸς χερσὶν οὐκ ἀνθρωπίναις· ἐργάζεται δὲ οὐκ ἐξ ἑαυτοῦ προάγων τὰ κτίσματα, ἀλλ' ἐνεργῶν ὑφίστασθαι ποιεῖ, καθὼς ὁ χερσὶν ἐργαζόμενος ἄνθρωπος οὐκ ἐξ ἑαυτοῦ προάγει τὸ ἔργον. καὶ, * μηδὲ κινῇς τῶν θείων τοὺς λόγους· υἱὸς πνεῦμα, οὐ κτίσμα. οὔτε περὶ τοῦ υἱοῦ ἐρώτα, διὰ τί οὐ λέγεται πνεῦμα· μήτε περὶ τοῦ πνεύματος, διὰ τί οὐκ ἔστιν υἱός, μηδὲ κτίσμα τὸν υἱὸν, ἢ τὸ πνεῦμα βλασφήμει. ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ καρπὸς, ἅγιος ἐξ ἁγίου, ἀΐδιος ἐξ ἀϊδίου, τοῦ ἁγίου πνεύ- B ματος χορηγὸς πρὸς ὑπόστασιν καὶ μόρφωσιν τοῦ κτίσματος. μέχρι τοῦδε ἔχομεν φανερῶς, ὅτι τὸ, οὐχ ἑτέρωθεν, οὕτω νοεῖται, ὥστε μὴ ἐξ ἑτέρας οὐσίας. δεύτερον, ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστι καρπὸς ἅγιος ἐξ ἁγίου, ἀΐδιος ἐξ ἀϊδίου. νῦν οὖν ἀπὸ τούτου φαίνεται, ὅτι, εἰ ἔστι τοῦ ἁγίου πνεύματος χορηγὸς, τουτέστι δοτὴρ ἢ παροχεὺς, ἕπεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐξ αὐτοῦ εἶναι. καί φησιν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος κατὰ Ἀρειανῶν ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ περὶ τοῦ υἱοῦ λέγων· αὐτὸς τὸ πνεῦμα δίδωσι· καὶ ὅσα ἔχει τὸ πνεῦμα, ταῦτα παρὰ τοῦ λόγου ἔχει· νῦν δὲ σαφέστερόν ἐστιν, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχει τὸ εἶναι παρὰ τοῦ υἱοῦ. εἰ γὰρ ὅσα ἔχει τὸ πνεῦμα, ἔχει παρὰ τοῦ C υἱοῦ, ἄρα ἔχει καὶ τὸ εἶναι παρ' αὐτοῦ. καὶ τοῦτο συμπεραίνει ὁ Ἀθανάσιος, ὅτι αὐτὸς δίδωσι τὸ πνεῦμα, καὶ ἔστι παροχεύς. ὥστε ἀπὸ ταύτης τῆς κεφαλῆς ἔχομεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι ἐκ τοῦ υἱοῦ. ἄρα ἕπεται, τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. οὐδ' ἂν τολμήσαιμι τοσούτοις διδασκάλοις ἀντιβλέψαι.

ANNO CHRISTI 1439.

* μὴ μετακίνει τῶν θείων λογίων τοὺς ὅρους. υἱός ἐστιν υἱός, πνεῦμα πνεῦμα, οὐ κτίσμα.

Ἀνέγνω ὁ φρὰ Ἀνδρέας τὴν χρῆσιν τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου εἰς τό· ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, καὶ ἑξῆς. καὶ εὐθὺς ὁ Ἐφέσου εἶπεν.

Ἄκουσον ἀρχιεπίσκοπε· βλέπετε πατέρες, ὅτι τὸ, ἐστὶν, οὐ πρόσκειται, ὃ μετελάμβανεν ὁ πατὴρ οὗτος εἰς τὸ ἔχειν τὸ εἶναι. ἔλεγε γὰρ, ἐπειδὴ παρὰ πα- D τρὸς καὶ υἱοῦ ἐστίν· ἀλλὰ μὴν οὐ κεῖται τὸ, ἐστιν, ἀλλὰ μόνον ἁπλῶς κεῖται, παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ. δυνάμεθα οὖν νοεῖν κατὰ τὴν θεολογίαν τῶν πατέρων, ὅτι οὕτω τὸ πνεῦμα ὡς μὲν παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τουτέστι τὴν ὕπαρξιν ἔχον· παρὰ δὲ τοῦ υἱοῦ διδόμενον, καὶ λαμβανόμενον ὑπὸ τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων. καὶ οὕτως οὐδὲν ἡμῖν προσίσταται τὸ προκείμενον ῥητὸν, οὐδὲ συνάγει τὸ παρ' ὑμῶν προτεθέν.

ΕΦΕΣ.

Ὅτι οὐ κεῖται τὸ, ἐστὶν, ἡνίκα λέγεται ἀπὸ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, τοῦτο ἔθος ἐστὶ πολλῶν διδασκά- E λων, οἳ τιθέασι τὰ προκείμενα ὀνόματα, παραλείπουσι δὲ τὸ ῥῆμα, ὃ ἀναγκαίως δεῖ νοεῖσθαι· καθ' ὃν τρόπον οἱ διδάσκαλοί φασι περὶ τῆς διαστολῆς καὶ διακρίσεως, ἀφ' οὗ τι, καὶ πρὸς ὅ τι. εἶτα καὶ μικρὸν ἀνωτέρω λέγει, ὅτι τὸν υἱὸν καλεῖ, ὃς ἐξ αὐτοῦ ἐστι, τὸ δὲ πνεῦμα, τὸ παρ' ἀμφοτέρων· λείπεται νοεῖσθαι τὸ, ἐστίν. ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ῥητῷ, τὸ δὲ πνεῦμα ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ. νῦν δὲ ἐν ταύταις ταῖς δύο προθέσεσίν ἐστι τὸ, ἐστὶν, ὡς ἀποδείξω. ἐπειδὴ αἱ προθέσεις ἐπιφέρουσιν ἰδιότητα τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς. καὶ καθὼς οὐκ ἔστιν ἡ ἐκπόρευσις πρὸς ἀπόβλεψιν τοῦ ὅρου τοῦ ἀφ' οὗ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα· ἐπειδὴ ἡ σχέσις προσεπιφέρει τὸν ὅρον τὸν ἀφ' οὗ, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸν ἐξ οὗ. ἀλλ'

ΙΩΑΝ.

ANNO CHRISTI 1439.

A ἀλλ᾽ ὁ τρόπος τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματός ἐστιν, αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον λαμβάνειν τὸ εἶναι διὰ τῆς ἐκπορεύσεως.

ἘΦΕΣ. Ὅθεν δῶμεν τοῦτο κατὰ συγχώρησιν ἐπὶ τῆς προκειμένης θεολογίας νοεῖσθαι τὸ, ἐστὶ, καὶ μὴ προσκείμενον· καίτοιγε δύναται καὶ ἄλλως νοεῖσθαι κατὰ τὸν τρόπον ὃν εἴπομεν· ὅμως οὐκ ἐξ ἀνάγκης τὸ, ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀκούοντες, ἢ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, τὴν πατρικὴν νοοῦμεν ὑπόστασιν, ἀλλὰ δυνάμεθα νοεῖν οὐ τὴν διάκρισιν, καθ᾽ ἣν ἔχει τὸ εἶναι ἐκ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, ἢ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλὰ τὴν ἕνωσιν μᾶλλον καθ᾽ ἣν ὁμοφυῶς ἔχει ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα, καὶ τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα. καὶ τοῦτο παρὰ τοῖς διδασκάλοις εὑρίσκομεν τὸ, ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, B καὶ τῆς οὐσίας αὐτῶν εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι ὁμοφυές ἐστι καὶ ὁμοούσιον τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ τοῦτο φαίνεται ἐκ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου συνάγοντος ὥσπερ τι συμπέρασμα· τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἵνα δὲ πρὸς τὸ προκείμενον ἔλθωμεν, καὶ μὴ ἀτελὲς αὐτὸ καταλείψωμεν, λέγομεν πρὸς τὸ ῥητὸν τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ἐπειδὴ οὔπω καθαρῶς καὶ σαφῶς ἀπεκρίνασθε· εἰ μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς εἶπεν, ὡς ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, καὶ τοῦτο νοεῖται, τὸ, οὐχ ἑτέρωθεν, πρὸς ἄλλην ὑπόστασιν ἀναφέρεται, καὶ δῆλον ὅτι λέγει μὴ εἶναι ἐξ ἑτέρας τινὸς ὑποστάσεως, ἀλλ᾽ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς μόνης. C εἰ δὲ πρὸς τὴν οὐσίαν λέγει, ἥτις ἐστὶ κοινὴ τῶν τριῶν προσώπων, ἐξ αὐτῆς λέγει καὶ οὐχ ἑτέρωθεν, ἐκ τῆς αὐτῆς φύσεως καὶ οὐκ ἔκ τινος. τὸ γὰρ ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ πατρὸς, ὡμολόγηται παρὰ τῇ γραφῇ. καὶ ὁ μέγας Ἐπιφάνιος λέγων, ἐξ ἀμφοῖν, ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, οὐκ ἐξ ἀνάγκης βούλεται δηλοῦν ἐκ τῶν αὐτῶν ὑποστάσεων, ἀλλ᾽ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῶν· οὐκ ἄρα ἐπὶ τῶν θείων τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῶν λεγόμενον, ἤδη καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτῶν ἐξ ἀνάγκης, ἀλλὰ δύναται λέγεσθαί τε καὶ εἶναι καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῶν ὡς ὁμοούσιον, ὥσπερ εἴρηται.

ἸΩΑΝ. Ἔχω δύο ἀπὸ τούτου· τὸ πρῶτον, ὅτι εἰ καὶ νοεῖται τὸ, ἐστὶ, ῥῆμα ἐν τοῖς προκομισθεῖσιν, οὐ μέντοι ἕπεται, D εἰ ἔχει τὸ εἶναι, ἐστὶ καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως· καὶ φαίνεται ἐναντίον τοῖς πρότερον παρὰ σοῦ εἰρημένοις. ἐπειδὴ ποιεῖς μέγα θεμέλιον τὸ ῥητὸν τοῦ μεγάλου Βασιλείου, λέγομεν ὁ Βασίλειος οὐχ οὕτως ἐξηγήσατο, ἐπειδὴ περιέβαλλεν ἂν ἑαυτὸν ἀντιφάσει. εἰ γὰρ λέγει, ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ οὐχ ἑτέρωθεν, ἐν ἄλλοις δὲ λέγει ἐκ τοῦ υἱοῦ, περιέπιπτεν ἂν ἀντιφάσει. ὀφείλομεν οὖν ἰδεῖν τὸ προκείμενον, κἀντεῦθεν εἰσόμεθα τὸ ἑπόμενον.

Τούτων οὕτω λαληθέντων ἐλύθη ἡ σύνοδος, τῇ πέμπτῃ ταμιεύσαντες τὴν συνέλευσιν. τῆς πέμπτης τοίνυν ἐλθούσης, καὶ πάλιν ἡμῶν συνελθόντων, E παρόντος καὶ τοῦ βασιλέως ἡμῶν, καὶ τοῦ πατριάρχου ἀπέχοντος, ἀσθενὴς γὰρ ἦν, ὁ Λατῖνος καὶ αὖθις τὴν ἔναρξιν ἐποιήσατο, καί φησι μετὰ παῤῥησίας πολλῆς·

SESSIO XVIII.

modus autem processionis sancti Spiritus est, ut ipsum suppositum accipiat esse per processionem.

EPHES. Ut etiam demus & concedamus, in proposita de divinis sententia intelligi verbum, Est, licet expressum non sit, quamquam potest etiam aliter intelligi eo quo diximus modo, non tamen necessario dum audimus ex Patre, vel ex Filio, paternam hypostasim intelligimus, sed possumus intelligere non distinctionem, secundum quam Filius habet esse a Patre, vel Spiritus sanctus a Patre & Filio, sed potius conjunctionem, secundum quam Filius est Patri connaturalis, & Spiritus Patri & Filio, id enim reperimus apud doctores, Ex Patre scilicet ac Filio, & eorum substantia esse Spiritum sanctum, quoniam Patri & Filio connaturalis & consubstantialis est: & constat hoc ex sancto Cyrillo veluti conclusionem deducente, quod Spiritus sanctus sit de essentia Patris & Filii. Sed ut ad propositum redeamus, & imperfectum illud non relinquamus, de verbis magni Basilii dicimus; quia nondum plane perspicueque respondistis. Siquidem ex Patre dixit, utpote ex ejus hypostasi; atque ita intelligitur illud, Non aliunde; ad aliam refertur hypostasim: & procul dubio dicit, non esse ex alia quam ex hypostasi solius Patris. Si vero essentiam intelligit, quæ tribus personis communis est, ex ipso, & non aliunde; hoc est ex eadem natura, inquit, & non alia: namque procedere ex Patre, in scriptura testatum est. Et sanctus Epiphanius dum ex ambobus ait, ex Patre & Filio, non necessario significare vult ex eorum subsistentiis, sed ex eorum substantia. In divinis ergo quod dicitur ex eorum substantia, non necessario dicetur etiam ex eorum subsistentia: sed potest dici & esse ex eorum substantia tamquam consubstantiale, ut dictum est.

IOANNES. Ex hoc duo habeo; primum, etsi subintelligitur verbum, Est, in sententiis allatis; non tamen sequi, ut si habeat esse, sit etiam ex hypostasi: & videtur hoc prioribus tuis dictis contrarium. Quoniam vehementer inniteris dicto magni Basilii, dicimus, Basilium non ita exposuisse: nam pugnantia fuisset locutus. Si enim, Ex Patre, dicit, & non aliunde; & alibi dicit, Ex Filio, profecto secum ipse pugnaret. Debemus ergo textum inspicere, & inde consequens intelligemus.

His ita dictis dimissa est synodus, sessione in quintam reservata feriam: quæ cum venisset, & nos rursus convenissemus, præsente quoque imperatore nostro, patriarcha vero absente propter ægram valetudinem, Latinus iterum est orsus, & multa cum fiducia sic est locutus:

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ιθ'.

Μαρτίου μηνὸς πέμπτῃ, ἡμέρᾳ πέμπτῃ, ἐγένετο.

ἸΩΑΝ. Παρελείψαμεν ἐν τῇ προλαβούσῃ τὸ ῥητὸν τοῦ Βασιλείου τὸ προκομισθὲν παρ᾽ ὑμῶν, πατέρες αἰδεσιμώτατοι· ἀφ᾽ οὗ ῥητοῦ εἴπατε τὴν ἔννοιαν τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι ἀπὸ τοῦ στόματος

SESSIO XIX.

SESS. XIX.

Quinto die mensis Martii; feria quinta; celebrata est.

IOANNES. RELIQUIMUS, patres reverendissimi, superiore sessione dictum Basilii a vobis prolatum: ex quo sensum Basilii esse dicebatis, ut Spiritum sanctum dicat esse

SESS. XIX. ex ore Patris, & non aliunde, hoc est a nulla alia persona, ut vos exponitis. Ego vero respondi illud, Non aliunde, sic intelligi; ut sit non ex alia quam divina substantia. ratio est, quia Basilius in libro contra Eunomium asserit Spiritum sanctum habere esse ex Filio: non ergo poterat, nisi secum ipse pugnans dicere, Spiritum a nulla alia esse persona. Propterea petii, ut in ipso codice textus Basilii perspiceretur, atque omnibus de mente Basilii patefieret veritas; quandoquidem hujusmodi doctores fundamenta sunt nostræ fidei. Vidimus porro nos Basilii magni dictum cum duobus interpretibus; & conati sumus illud in nostram linguam convertere nihil addendo vel detrahendo. Habemus ergo Basilium fidelissimum & antiquissimum testem, habemus & interpretationem. Idcirco, ut hi reverendi patres audiant, prius Latine recitabo: deinde legetur etiam dictum, ut est in ipso codice. Si vero vultis, recitentur prius Græca Basilii magni verba: Quod licet Spiritus non vocetur Filius, &c, Quomodo exempla humana, &c. Quod vero Basilius magnus velit, Spiritum sanctum habere suum esse ex Filio, in sequenti capite declarat ipse his verbis. Quoniam est valde magni momenti caput, multumque facit ad rem (certo vero scio te dictum hoc Basilii magni vidisse, cum tu illud protuleris) idcirco audiantur verba: agunt enim de eadem re, in capite cui titulus est, Quod nisi quis dicat Spiritum sanctum ex Deo, nec Verbum, &c.

EPHES. Quod dicis ex alio capite est: ne ergo dicta connecte, sed profer illa ut se habent: nam hoc idem fecisti in verbis sancti Epiphanii; & proinde sensus confunditur. Quapropter examinentur quæ tu dixisti. Quod e tua expositione dicti a nobis prolati, & reliquo tuo sermone colligitur, est, Basilium magnum, cum dicit: Ex ipso Patre Spiritus est & non aliunde: non tribuere hoc speciatim subsistentiæ Patris, ut illud Aliunde, perinde sit atque ex alia quadam hypostasi; sed loqui simpliciter ex Patre, hoc est ex natura Patris: ut vox, Non aliunde, significet non extrinsecus, neque ex alia quadam substantia, sive natura, ut una videlicet e creaturis, quod aiebat Eunomius. Nos expositionem hanc audientes, cum Spiritus sanctus dicitur ex Patre vel ex Filio, nequaquam intelligere cogimur processionem ex hypostasi Patris, vel ex hypostasi Filii, vel ex amborum hypostasibus: sed ex Patre & Filio audientes possumus ita accipere, ut sit ex eorum substantia, id est, consubstantialis ipsis, & non ex alia quadam substantia, ut una de numero creaturarum: hoc enim theologi etiam sæpe syllogismis & demonstrationibus probant. si vero esset necessarium, dum ex Patre & Filio audimus, intelligere ex eorum hypostasi; profecto sancti id ratiocinationibus non demonstrarent.

IOANNES. Ex tuis verbis duo quædam collegi, primum, quoniam in dicto magni Basilii non dicitur Spiritus sanctus esse ex Patre & Filio, propterea te quoque non cogi ilud asserere: alterum, Basilii magni mentem fuisse hanc, ut Spiritus sanctus non

A αὐτοῦ τοῦ πατρὸς, καὶ οὐχ ἑτέρωθεν, τουτέστιν ἀπ᾽ οὐδενὸς ἑτέρου προσώπου, καθὼς ὑμεῖς ἐξηγήσατε. ἐγὼ δὲ ἀπεκρινάμην, ὅτι τὸ, οὐχ ἑτέρωθεν, οὕτω νοεῖται, τουτέστιν, ἀπὸ οὐδεμιᾶς οὐσίας, ἢ τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας. ὁ δὲ λόγος, ὅτι ὁ Βασίλειος ἐν τῷ κατ᾽ Εὐνομίου λέγων, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχει τὸ εἶναι ἐκ τοῦ υἱοῦ, οὐκ ἠδύνατο λέγειν τὸ πνεῦμα ἀπ᾽ οὐδενὸς ἑτέρου προσώπου χωρὶς ἀντιφάσεως. καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸς ἐζήτησα, ἵνα θεωρηθῇ τὸ πρωτότυπον τοῦ αὐτοῦ Βασιλείου, ὥστε τὴν ἀλήθειαν πᾶσι γνωσθῆναι περὶ τῆς τοῦ Βασιλείου διανοίας, ἐπειδὴ οἱ τοιοῦτοι διδάσκαλοι θεμέλιοί εἰσι τῆς ἡμετέρας πίστεως. εἴδομεν δὲ ἡμεῖς τὸ ῥητὸν τοῦ μεγάλου Βα- B σιλείου καὶ μετὰ δύο ἑρμηνέων, καὶ ἐπεχειρησάμεθα τὸ ῥητὸν μεταγαγεῖν εἰς τὴν ἡμετέραν φωνὴν χωρὶς προσθήκης ἢ ἐλλείψεως. ἔχομεν τοίνυν τὸν Βασίλειον πιστότατον μάρτυρα καὶ ἀρχαιότατον, ἔχομεν καὶ τὴν ἑρμηνείαν. καὶ διὰ τοῦτο ἐπ᾽ ἀκροάσει τῶν αἰδεσίμων τούτων πατέρων ἐρῶ πρῶτον Λατινικὸν, κἀντεῦθεν ἀναγνωσθήσεται καὶ ῥητὸν ἐν τῷ πρωτοτύπῳ βιβλίῳ· εἰ δὲ θέλετε, ἀναγνωσθήτω τὸ Ἑλληνικὸν πρότερον τοῦ μεγάλου Βασιλείου· ὅτι καὶ αὐτὸ τοῦ καλεῖσθαι υἱὸν τὸ πνεῦμα· καὶ, πῶς τὰ ἀνθρώπινα παραδείγματα. ὅτι δὲ ὁ μέγας Βασίλειος βούλεται, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχειν τὸ εἶναι ἐκ τοῦ υἱοῦ, νῦν ὁ C Βασίλειος ἐν τῷ ἑπομένῳ δευτέρῳ κεφαλαίῳ οὕτω φησίν. ἐπειδή ἐστι κεφάλαιον λίαν ἀξιόλογον, καὶ πάνυ ποιεῖ πρὸς τὸ προκείμενον· πέπεισμαι, ὅτι σὺ εἶδες τὸ ῥητὸν τοῦ μεγάλου Βασιλείου, καὶ σὺ τοῦτο προήγαγες· καὶ διὰ τοῦτο ἡ ῥῆσις ἀκουσθήτω, ἐπειδή ἐστι πρὸς τὸ αὐτὸ, ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ, εἰ μή τις λέγει ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸ πνεῦμα, οὐδὲ τὸν λόγον.

ΕΦΕΣ. Τοῦτο ὃ λέγεις, ἐστὶν ἐξ ἑτέρου, μὴ συνάπτε οὖν τὰ ῥητὰ, ἀλλὰ λέγε αὐτὰ ὡς ἔχει· τοῦτο γὰρ ἐποίησας καὶ εἰς τὰ τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου. τοῦτο οὖν ποιεῖ τὴν διάνοιαν ταράττεσθαι. διὰ τοῦτο ἐξετασθήτωσαν τὰ εἰρημένα παρὰ σοῦ. τὸ συναγόμενόν ἐστιν ἐκ τῆς σῆς D ἐξηγήσεως τοῦ παρ᾽ ἡμῶν προενηνεγμένου ῥητοῦ, καὶ τῶν ἄλλων ὧν εἶπες, ὅτι ὅταν ὁ μέγας Βασίλειος λέγῃ, ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα, καὶ οὐχ ἑτέρωθεν, οὐ λέγει ἰδίως ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς, ἵνα ᾖ τὸ, ἑτέρωθεν, ἐξ ἑτέρας τινὸς ὑποστάσεως, ἀλλ᾽ ἁπλῶς ὅτι ἐκ τοῦ πατρὸς, τουτέστιν ὅτι ἐκ τῆς φύσεως τοῦ πατρός. ἵνα ᾖ τὸ, οὐχ ἑτέρωθεν, οὐκ ἔξωθεν, οὐδὲ ἐξ ἑτέρας τινὸς οὐσίας ἢ φύσεως, τουτέστιν ὡς ἓν τῶν κτισμάτων, ὅπερ Εὐνόμιος ἔλεγε. ταύτην τὴν ἐξήγησιν ἡμεῖς ἀκούοντες, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς ἢ ἐκ τοῦ υἱοῦ, οὐκ ἀναγκαζόμεθα νοεῖν, ὅτι ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς, ἢ ἐκ τῆς E ὑποστάσεως τοῦ υἱοῦ, ἢ ἐκ τῶν ὑποστάσεων ἀμφοτέρων, ἀλλὰ δυνάμεθα νοεῖν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἀκούοντες ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῶν, τουτέστιν ὁμοούσιον αὐτοῖς καὶ οὐκ ἐξ ἄλλης τινὸς οὐσίας ὡς ἓν τῶν κτισμάτων· τοῦτο γὰρ καὶ οἱ θεολόγοι πολλάκις συλλογιζόμενοι καὶ ἀποδεικνῦντες φαίνονται. εἰ δὲ ἦν ἀναγκαῖον ἀκούοντας ἡμᾶς, ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, νοεῖν ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτῶν, οὐκ ἂν οἱ ἅγιοι συνελογίζοντο τοῦτο καὶ ἀπεδείκνυον.

ΙΩΑΝ. Ἀπὸ τῶν σῶν ῥημάτων δύο τινὰ συνῆξα· τὸ πρῶτον, ὅτι ἐπειδήπερ οὐκ εἴρηται ἐν τῷ ῥητῷ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, τὸ πνεῦμα εἶναι ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, διὰ τοῦτο οὐκ ἀναγκάζει καὶ αὐτὸς τοῦτο λέγειν. δεύτερον, ὅτι ὁ νοῦς τοῦ Βασιλείου ἦν οὗτος, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ

ἦν

ANNO CHRISTI 1439.

ἣν ἀλλοτρίας φύσεως ἢ τῆς τοῦ πατρός· καὶ ὅτι οὐ νοεῖται τὸ πνεῦμα εἶναι ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός τε καὶ τοῦ υἱοῦ. ὥστε κατὰ σὲ ἡ οὐσία ἐστὶν ἐκείνη ἡ προάγουσα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

ΕΦΕΣ. Βούλομαι εἰπεῖν ὀλίγον τι, καὶ πάλιν ἵνα λέγῃς αὐτός. ὁ σκοπὸς τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ἐπειδὴ ἠγωνίζετο κατὰ τῶν αἱρετικῶν, τῶν λεγόντων, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀλλότριον τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, οὐκ ἦν δεῖξαι, πόθεν ἔχει τὸ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. τοῦτο γὰρ ὡμολόγηται καὶ τοῖς αἱρετικοῖς, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ τὴν αἰτίαν ἔχει, ἐπειδὴ καὶ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. ἀλλ' οὐδ' ἐκ τίνος ὑποστάσεως ἔχει τὴν αἰτίαν τὸ πνεῦμα· καὶ τοῦτο γὰρ ὡμολόγηται παρὰ τοῦ εὐαγγελίου, ὅτι τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. ἀλλ' ὁ σκοπὸς ἦν δεῖξαι, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Θεοῦ ὂν, οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων ἐστὶν, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προϊὸν, ὥσπερ καὶ ὁ υἱός. διὰ τοῦτο ὅταν λέγῃ· ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα, τοῦτο λέγει, ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ καὶ οὐκ ἔξωθεν.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Λέγεις ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ Βασιλείου ἦν ἀποδεῖξαι, ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς αὐτῆς ἦν οὐσίας τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ, καὶ οὐκ ἄλλης, καθὼς ἔλεγον οἱ αἱρετικοί. δεύτερον, ὅτι οὐκ ἦν χρεία τῷ Βασιλείῳ ἀποδεῖξαι τὴν αἰτίαν τοῦ πνεύματος, πότερον αὐτοῦ ὁ πατὴρ ἦν ἢ ὁ υἱός. τρίτον, ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ Βασιλείου ἦν, ὡς τὸ πνεῦμα εἴη τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας καὶ οὐχ ἑτέρας. πρὸς μὲν οὖν τὸ πρῶτον λέγομεν, ὅτι σύμφωνοι ἀρκούντως ἐσμὲν, ὅτι ἦν ὁ σκοπὸς τῷ Βασιλείῳ ἀποδεῖξαι τὸ πνεῦμα εἶναι τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας καὶ οὐχ ἑτέρωθεν. ἐν τούτοις συμφωνοῦμεν, ὅθεν οὐδὲν λέγω. πρὸς δὲ τὸ δεύτερον, οἷον ὅτι οὐκ ἦν ὁ σκοπὸς ἀποδεῖξαι, πότερον ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς εἴη αἰτία τοῦ πνεύματος, ἀντιλέγω· ὅτι ἀπὸ τούτου τοῦ λόγου ἐναντίον ἕπεται τῷ ἐν τῇ προλαβούσῃ εἰρημένῳ σοί. καὶ γὰρ ἐν τῇ προλαβούσῃ εἶπες, οὐχ ἑτέρωθεν, δηλονότι ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως· νῦν δὲ τὸ πρόσωπον λέγεις τοῦτο ἐκ τοῦ προσώπου ἐκείνου οὐκ ἔστι. μᾶλλον ἀποδείκνυται δεύτερον, ὅτι αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ φησὶν, ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Θεοῦ. νῦν οὖν ἐρωτῶ σε πότερον ἐννοεῖς ἐκ τοῦ στόματος εἶναι τοῦ Θεοῦ, δηλονότι τοῦ πατρὸς, ἢ ἐκ τοῦ στόματος δηλονότι τοῦ υἱοῦ. καθ' ὃν ἂν τρόπον ἀποκριθῇς, χρεία ἐστὶν εἶναι περὶ τὴν αἰτίαν τοῦ πνεύματος. πρὸς δὲ τὸ τρίτον, καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας. ἐπειδὴ ἡ αὐτή ἐστι τῷ ἀριθμῷ ἡ τοῦ πατρὸς οὐσία καὶ τοῦ υἱοῦ. οὐ γάρ ἐστι κτιστὸν ἢ φανταστὸν, ὥστε ὂν ἐκ τοῦ πατρὸς μὴ εἶναι τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ, καθ' ὃ λαμβάνει παρὰ τοῦ πατρὸς ὅ ἐστι τοῦ πατρὸς, τὴν οὐσίαν δηλονότι. λεγέτω ἡ αἰδεσιμότης σου, καὶ ἀποκρίθητι πρὸς τὸ δεύτερον καὶ τὸ τρίτον, πρὸς γὰρ τὸ πρῶτον συμφωνοῦμεν.

ΕΦΕΣ. (ἴσ. οὐκ εἶπον, ἐναντία) Ἐγὼ τὴν σὴν ἐξήγησιν παραδεξάμενος, * οὐκ εἶναι ἐναντίαν ἐμαυτῷ, ἀλλ' εἶπον ἐναντία σοι οὕτω ταῖς ἐναντιολογίαις ἀντιπίπτοντι ἐνώπιον τῶν παρόντων ἀκροατῶν. χθὲς γὰρ ἐρωτηθεὶς παρ' ἐμοῦ, ὅτι τὸ, ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς, ἀκούων νοεῖς ἐξ ἀνάγκης, ἐξ αὐτῆς τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς, εἶπες, οὕτως. ἐπὶ τούτῳ παρήγαγον τὸ ἁγίου Βασιλείου ῥητόν· καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς λέγει, ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ οὐχ ἑτέρωθεν, ἠνάγκασά σε κατὰ τὴν σὴν ὁμολογίαν ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς μόνης ὁμολογῆσαι, καὶ οὐχ ἑτέρωθεν, τουτέστιν οὐκ ἐξ ἑτέρας τινὸς ὑποστάσεως. ἃ γοῦν

Sess. XIX.

A sit alienæ naturæ, sed ejus quam habet Pater: & Spiritum sanctum non intelligi a Patre, sed ex substantia Patris & Filii. Itaque per te substantia est quæ producit Spiritum sanctum.

EPHES. Volo brevi quidpiam dicere; ut mox ipse loquaris. magni Basilii consilium, quoniam cum hæreticis decertabat asserentibus, Spiritum sanctum esse alienum a substantia Patris & Filii, non erat ostendere, undenam Spiritus sanctus habeat esse; hoc enim fatentur etiam hæretici, nempe illius causam esse Deum; quandoquidem omnia a Deo sunt: nec etiam quænam hy-B postasis sit causa Spiritus sancti; compertum enim & hoc est ex euangelio, Spiritum scilicet procedere a Patre: sed propositum ei erat ostendere, Spiritum sanctum, cum ex Deo sit, non esse ut unam creaturarum, verum ex ejus substantia procedere, sicut & Filium. Idcirco cum dicit; Ex ipso Spiritus; significat, ex substantia ejus & non extrinsecus.

IOANNES. Dicis, scopum fuisse Basilio demonstrare, Spiritum sanctum ejus plane esse substantiæ, cujus Pater & Filius; & non alterius, ut asserebant hæretici. Secundo, non fuisse opus Basilio probare, quænam sit causa Spiritus, Paterne an Filius. Tertio, institutum Basilii fuisse illud, ut Spi-C ritus sanctus sit substantiæ Patris, & non alterius. Ad primum ergo dicimus, nos in eo satis convenire, ut scilicet Basilius voluerit demonstrare, Spiritum sanctum esse paternæ substantiæ, & non aliunde: Consentimus de hoc; quare nihil dico, Contra vero secundum, quod scilicet illi non fuerit propositum demonstrare, utrum Pater & Filius sit causa Spiritus, repugno: nam ex hoc dicto contrarium ejus sequitur, superiore sessione dixisti, Tunc enim vocem, Non aliunde, significare dixisti, Non ex alia hypostasi: nunc D vero negas, personam hanc ex illa persona esse. sed clarius hoc præterea demonstratur; Nam idem eodem capite, Spiritus, inquit, ex Dei est ore. Nunc igitur quæro ex te, quid intelligas per illud, Ex ore Dei, ex Patrene, an vero ex ore, videlicet Filio? quodcumque responderis, necesse est sermonem esse de causa Spiritus. Ad tertium vero dico, fateri nos etiam, Spiritum sanctum esse ex Patris substantia; quandoquidem eadem numero est Patris & Filii substantia: neque enim aut creatus aut imaginarius est, ut cum ex Patre sit, non sit etiam ex Filio, quatenus accipit a Patre quod Patris est, videlicet essentiam. Dicat E tua reverentia, & responde ad secundum & tertium; de primo enim consentimus.

EPHES. Ego recepta tua expositione non sum locutus pugnantia; sed dixi tibi contraria, qui coram hisce auditoribus usque adeo tecum pugnas. Nam heri interrogatus a me, an ex ipso Patre audiens, intelligeres necessario ex ipsa Patris hypostasi, affirmasti. Ad hoc ego protuli Basilii magni dictum; & quoniam ille dicit, Spiritum ex ipso Patre esse & non aliunde, coegi te ex concessis fateri de sola Patris hypostasi & non aliunde, hoc est, ex alia quapiam hypostasi. Quæ igitur

dixisti heri, congruentia erant iis quæ confesseras; Postea vero mutata sententia, aliam dicti expositionem amplexus, quod vox illa, Ex ipso Patre, non necessario intelligenda sit perinde atque ex ejus hypostasi; sed possit intelligi, Ex ipso Patre, hoc est, ex ejus natura propter consubstantialitatem, & non aliunde; fecisti ut hanc tuam expositionem susciperemus. Sequentes igitur tuum sensum diximus, & ex iis quæ ipse dixisti, colligimus quæ necessario consequuntur, non ipsi nobis contraria pugnantiaque loquentes. Ex hac ergo tua expositione colligitur; Dum audimus Spiritum ex Patre & Filio, & ex ambobus, non necessario esse intelligendum ex eorum quoque subsistentiis, sed simpliciter ex eorum substantia, ut consubstantialem ipsis: quemadmodum & nos dici possumus alter ex alterius esse substantia propter essentiæ identitatem, non tamen alter ex alterius hypostasi. Ita apud sacram scripturam Isaac ad Iacob de Esau, Frater, inquit, tuus est; & de tua natura est. Constat autem fratrem non esse ex fratris hypostasi, sed ex natura ejus ut connaturalem & consubstantialem.

Videtur esse locus Gen. 29.

IOANNES. Quæ proxima sessione dixi, declarans quo pacto Spiritus & a substantia sit & ab hypostasi, percepit satis aperteque universus hic reverendissimorum patrum cœtus; planeque omnes cognoverunt, Basilium non ita esse intelligendum, ut Spiritus non sit ex alia persona. Idcirco ne frustra tempus absumatur in supervacaneis, de principali tantum puncto abs te quæro: fortasse enim dabit nobis Spiritus sanctus ut conveniamus. & primo quidem quæ dixisti, desumens ea ex nostris verbis, placent satis: verum enim est, quod fuit a te dictum; Basilium in hoc capite dixisse, Non aliunde, hoc est, non ex alia substantia: nam si hic fuit scopus magno Basilio, ut asseruisti, nulla certe ex parte dictis meis adversatur. Quapropter accede ad tertium, quandoquidem de secundo consensimus.

EPHES. Hodie respondendo ad secundum illud, de dicto illius capitis mentionem fecisti: & explanando vocem, Aliunde, hoc est, non ex aliena substantia, sed paterna.

IOANNES. Esto, fateor hoc & admitto.

EPHES. Dixisti, cum Spiritus sanctus dicitur ex Patris substantia, cogi nos intelligere, ex substantia quoque Filii eumdem esse Spiritum sanctum, quoniam una eademque numero est substantia Patris & Filii. Asseris ergo essentiam Patris & Filii esse causam Spiritus sancti.

IOANNES. Non ita dico; repetamus quæ dixi.

EPHES. Cum audimus Spiritum sanctum ex substantia Patris & Filii, debemus intelligere causam, ita ut ex substantia Patris & Filii habeat esse Spiritus sanctus?

IOANNES. Non ita dicimus.

EPHES Cum audimus, Ex substantia Patris & Filii, necessario causam intelligere debemus?

IOANNES. Cum audimus, Spiritum sanctum esse ex substantia Patris & Filii, tunc necessario intelligere cogimur, ut e causa (sumo autem pro eodem nomen causæ, quo doctores nostri non utūtur, sed ejus loco voce principii) quoniam hoc loco ait, Spiritum esse ex ore Patris:

A εἶπες χθὲς, ἀκόλουθα ἦσαν ταῖς ὁμολογίαις. μετὰ ταῦτα δὲ μεταβαλλόμενος, καὶ πρὸς ἑτέραν χωρήσας ἐξήγησιν τοῦ ῥητοῦ, ὅτι τὸ, ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς, οὐκ ἀναγκάζει νοεῖν ἡμᾶς ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἀλλὰ δυνάμεθα νοεῖν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς, ἤγουν ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ. καὶ ὡς ὁμοούσιον αὐτῷ καὶ οὐχ ἑτέρωθεν; μετήγαγες ἡμᾶς εἰς τὸ παραδέξασθαι ταύτην τὴν σὴν ἐξήγησιν. ἀκολουθοῦντες οὖν τῇ σῇ διανοίᾳ εἴπομεν, καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων παρά σου συνάγομεν τὰ ἀναγκαίως ἑπόμενα, ἀλλὰ οὐχ ἑαυτοῖς περιπίπτοντες καὶ ἐναντιούμενοι. συνάγεται τοίνυν ἀπὸ τῆς σῆς ἐξηγήσεως ταύτης, ὅτι ἐκ τοῦ πατρὸς ἀκούοντες τὸ πνεῦμα καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοτέρων, οὐκ ἀναγκαζόμεθα νοεῖν καὶ ἐκ τῶν ὑποστάσεων αὐτῶν, ἀλλ' ἁπλῶς B ἐκ τῆς αὐτῶν οὐσίας ὡς ὁμοούσιον αὐτοῖς· καθ' ὃν τρόπον καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς οὐσίας ἀλλήλων, καὶ ἐξ ἀλλήλων δυνάμεθα λέγεσθαι διὰ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῶν ὑποστάσεων αὐτῶν. καὶ παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ φησιν ὁ Ἰσαὰκ περὶ τοῦ Ἠσαῦ πρὸς τὸν Ἰακώβ. ἀδελφός σού ἐστι, καὶ ἐκ τῆς φύσεώς σου ἐστί. δῆλον δὲ, ὅτι ὁ ἀδελφὸς οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς φύσεως ὡς ὁμοφυὴς αὐτῷ καὶ ὁμοούσιος.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Α εἶπον ἐν τῇ ἑτέρᾳ συνελεύσει, διασαφῶν πῶς ἂν εἴη τὸ πνεῦμα ἀπό τε τῆς οὐσίας, καὶ τῆς ὑποστάσεως, ἅπας ὁ σύλλογος τῶν αἰδεσιμωτάτων τούτων πατέρων ἀρκούντως καὶ ἀναπεπταμένως συνῆκε· καὶ ὅτι τὰ C τοιαῦτα νοεῖ τὸ πνεῦμα πᾶσι γέγονε γνώριμον, δηλονότι οὐκ ἐξ ἑτέρου προσώπου. καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ τῷ μὴ καταναλίσκειν τὸν καιρὸν ἐν τοῖς περιττοῖς, μόνον πρὸς τὴν ἀρχικὴν στιγμὴν ἐρωτῶ· ἐπειδὴ ἴσως παρέξει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμόνοιαν μεταξὺ ἡμῶν καὶ πρότερον ἃ εἶπες λαβὼν ἀπὸ τῶν ῥητῶν ἡμῶν ἀρκούντως ἀρέσκει, ὅτι καὶ ἀληθές ἐστι τὸ παρὰ σοῦ ἀρτίως εἰρημένον, ὅτι ὁ Βασίλειος ἐν τῷδε τῷ κεφαλαίῳ εἶπεν, οὐχ ἑτέρωθεν, τουτέστιν, οὐκ ἐξ ἑτέρας οὐσίας. ἐπειδὴ εἰ αὕτη ἦν ὁ σκοπὸς τοῦ μεγάλου Βασιλείου, καθὼς εἶπες, ἐν οὐδενὶ ἂν ἦν ἐναντίος τοῖς παρ' ἐμοῦ εἰρημένοις. καὶ διὰ τοῦτο ἐλθὲ ἐν τῷ τρίτῳ, ἐπειδὴ ἐν τῷ δευτέρῳ συνεφωνήσαμεν. D

ΕΦΕΣ. Σήμερον ἐν τῷ δευτέρῳ ἐκείνῳ ἁπτόμενος τοῦ ῥητοῦ ἐν τῷ κεφαλαίῳ ἐκείνῳ, τοῦ ἑτέρωθεν, τουτέστιν, οὐκ ἐξ ἑτέρας οὐσίας, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ πατρός..

ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἔστω, τοῦτο ὁμολογῶ καὶ δέχομαι.

ΕΦΕΣ. Εἶπας, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς λεγόμενον, νοεῖν ἡμᾶς ἀναγκάζει καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ τὸ αὐτὸ εἶναι πνεῦμα ἅγιον· ἐπειδὴ αὐτή ἐστι καὶ μία τῷ ἀριθμῷ οὐσία πατρὸς καὶ υἱοῦ. λέγεις οὖν, ὅτι ἡ οὐσία τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐστιν αἰτία τοῦ ἁγίου πνεύματος.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Οὐ λέγω οὕτως· ποιήσωμεν ἐπανάληψιν.

ΕΦΕΣ. Ὅταν ἀκούσωμεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ, νοεῖν ὀφείλομεν, τὴν αἰτίαν, ὅτι E καὶ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ οὐσίας ἔχει τὸ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον;

ΙΩΑΝΝΗΣ. Οὐ λέγομεν οὕτως.

ΕΦΕΣ. Ὅταν ἀκούσωμεν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ οὐσίας, νοεῖν ὀφείλομεν τὴν αἰτίαν ἐξ ἀνάγκης;

ΙΩΑΝ. Ὅταν ἀκούσωμεν, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, τότε ἀναγκαίως ἀναγκαζόμεθα νοεῖν ὡς ἀπ' αἰτίας· λέγω δὲ ταυτὸν τὴν αἰτίαν, ἣν οἱ ἡμέτεροι διδάσκαλοι οὐ χρῶνται, ἀλλὰ τῇ τῆς ἀρχῆς φωνῇ. ἐπειδὴ ἐν τῷ χωρείῳ τούτῳ λέγει τὸ πνεῦμα ἐστιν ἐκ τοῦ στόματος τοῦ πατρὸς,

ἐστι

ANNO CHRISTI 1439.

SESSIO XIX.

ἔστι δὲ ὁ σκοπὸς περὶ τῆς αἰτίας τοῦ πνεύματος, διὰ τοῦτο ἠρώτησα, ἐκ τοῦ στόματος, τουτέστι τοῦ πατρὸς νοεῖν ὀφείλομεν, ἢ τοῦ υἱοῦ; ὅ,τι γὰρ εἴπωμεν, * νοεῖν ὀφείλομεν. καὶ γὰρ ἀρκούντως ἐσαφηνίσθη ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, δηλαδὴ καὶ παρὰ τῆς αὐτοῦ οὐσίας. ἐκπορευόμενον δὲ ἐκ τοῦ πατρὸς, λαμβάνει καὶ τὸ εἶναι καθ' ἣν ἐγένετο διασάφησιν. καὶ καθ' ὃν τρόπον λαμβάνει παρὰ τοῦ πατρὸς, τουτέστι τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ὃ ἐστι ταυτὸν τῷ παρὰ τοῦ * υἱοῦ, τοῦτον τὸν τρόπον λαμβάνει καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ· ἐπειδὴ ἡ οὐσία μία ἐστὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. τὸ δὲ παράδειγμα τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἠσαῦ οὐκ ἔστι πρὸς τὸ προκείμενον.

*deest τὴν αἰτίαν. *ἴσ. πατρὸς.

ΕΦΕΣ. Τὰ μὲν τοῦ μεγάλου Βασιλείου κατὰ τὸ παρὸν καὶ τὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐάσω. σὺ δέ μοι πρὸς τὸ ἐρωτηθὲν ἀπόκριναι σαφῶς οὕτω καὶ καθαρῶς. ὅταν ἀκούσωμεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ, νοεῖν ὀφείλομεν ὅτι ἐκ τῆς ὑποστάσεώς ἐστιν αὐτῶν;

ΙΩΑΝΝΗΣ. Τοῦτό ἐστιν ὅπερ εἴρηκα καὶ ἐν τῇ προλαβούσῃ συνελεύσει, ὅτι αἱ ἐνέργειαί εἰσι τῶν ὑποκειμένων, καθὼς πᾶσα φιλοσοφία βοᾷ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων. ἐρωτῶ δὲ, εἰ τοῦτό ἐστιν ἀληθὲς, αἱ ἐνέργειαί εἰσι τῶν ὑποκειμένων;

ΕΦΕΣ. Οὐ λέγω, ὅτι αἱ ἐνέργειαί εἰσι τῶν ὑποκειμένων. ἀποκρίθητι οὖν, εἶτα * ἀποκριθήσῃ καὶ πρὸς τοῦτο.

*ἴσ. ἀποκριθήσομαι.

ΙΩΑΝ. Λοιπὸν ὁ Ἰσαὰκ ἐν τῷ παρόντι κόσμῳ ἕν τι ἦν ὑποκείμενον, μία " ὑπόθεσις. καὶ ἐν τῇ προλαβούσῃ εἴπομεν, ὅτι ἐπὶ τῶν θείων οὐκ ἔστιν ἡ γεννῶσα ἢ πνέουσα οὐσία, ἀλλ' εἰσὶν αἱ ὑποστάσεις αἱ γεννῶσαι καὶ πνέουσαι. ὥστε ἕπεται, τὴν αἰτίαν αὐτοῦ, τοῦ πατρὸς εἶναι ὑπόστασιν, καὶ οὐκ οὐσίαν· ἐπειδὴ δὲ ἡ τοῦ πατρὸς ὑπόστασις ἡ γεννῶσα τὸν υἱὸν μεταδίδωσι τῷ υἱῷ, αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία δι' ἣν οἱ διδάσκαλοί φασιν, ὅτι ὁ υἱός ἐστιν ἀπὸ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἐπὶ τῷ σώζεσθαι τὴν διάκρισιν τῶν προσώπων, ἐπειδὴ τὰ πρόσωπα ἕν εἰσιν· οὐ γάρ ἐστιν ἀντίθεσις ἀναφορική. ἔχετε τὸν νοῦν, τίνα τρόπον ἔχει τὸ πνεῦμα τὸ εἶναι ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας καὶ υἱοῦ.

"ἴσ. ὑπόστασις. *ἴσ. παρ' ἐκείνου.

ΕΦΕΣ. Ἐγὼ οὐ δύναμαι συνάψαι τὰ παρὰ σοῦ εἰρημένα· δοκοῦσι γάρ μοι ἐναντία ἀλλήλοις εἶναι. ποτὲ μὲν γὰρ λέγεις ἐκ τῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἥτις μία καὶ ἡ αὐτή ἐστι τῷ ἀριθμῷ· νῦν δὲ αὖθις μεταβαλλόμενος λέγεις ἀκολούθως τοῖς διδασκάλοις, ὅτι ἡ οὐσία οὐκ ἔστιν αἰτία τῶν ὑποστάσεων κατ' αὐτήν.

ΡΟΔ. Ὁ λέγει ὁ αἰδέσιμος πατὴρ, καλῶς καὶ θαυμασίως λέγει. καὶ σὺ πάτερ αἰδεσιμώτατε καλῶς ἀποκρίνῃ. ἀλλ' ἔστι τὸ γεννῶν τὴν ἀμφιβολίαν ὁμωνυμία, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ. ἐν τῇ κοινῇ θεολογίᾳ τῶν διδασκάλων Γραικῶν τε καὶ Λατίνων διαφέρει λέγειν, θείαν οὐσίαν, καὶ οὐσίαν πατρὸς καὶ υἱοῦ. μὴ οὖν νομίζετε τοῦτο πράγματι διαφέρειν, ἀλλὰ μόνον ἐπινοίᾳ καὶ λόγῳ. ἐπειδὴ τοίνυν ἀκούομεν τῶν διδασκάλων τοῦτο προφερόντων τὸ ῥῆμα, τὴν θείαν οὐσίαν νοοῦμεν κοινόν τι τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι· ἡνίκα δὲ λέγομεν τὴν οὐσίαν τοῦ πατρὸς, νοοῦμεν τὸ τοῦ πατρὸς πρόσωπον.

ΕΦΕΣ. Ἔστιν ὅτε, πλὴν οὐκ ἐξ ἀνάγκης, οὐδὲ ἀεί.

ΒΑΣΙΛ. Οὐδὲν δύνανται οἱ ἡμέτεροι ἀπολογεῖσθαι τοῖς δυσὶ, καὶ ταῦτα μαχομένοις ἀλλήλοις.

A est porro illi propositum agere de causa Spiritus; propterea quæsivi, debeamusne intelligere ex ore, hoc est, ex Patre, an vero ex Filio? quidquid enim dixerimus, causam intelligere debemus. In euangelio quippe satis declaratum est, Spiritum sanctum ex Patre procedere, videlicet ex ejus quoque substantia. Procedens autem ex Patre accipit etiam esse, uti jam declaravimus. Et quemadmodum accipit a Patre, substantiam ejus scilicet, quod idem est atque esse a Patre; accipit pariter & a Filio; quandoquidem Patris & Filii substantia una est. Exemplum vero Isaac & Esau non facit ad B rem.

EPHES. Omitto in præsens Basilii magni & euangelii verba; tu vero mihi plane perspicueque ad quæsitum respondeas. Cum audimus Spiritum sanctum ex substantia Patris & Filii, intelligere debemus illum esse ex eorum quoque subsistentia?

IOANNES. Hoc est, quod proxima sessione dixi, actiones esse suppositorum, sicut in humanis clamat universa philosophia. Quæro autem ex te, verumne sit actiones esse suppositorum?

EPHES. Non dico, an actiones sint suppositorum: responde igitur, deinde ego ad hoc etiam respondebo.

IOANNES. Erat ergo Isaac in hoc mundo subjectum unum, unum suppositum: & sessione superiore diximus, in divinis non esse C substantiam quæ generat, aut spirat; sed hypostases esse, quæ generant & spirant. Sequitur ergo, ut ejus causa sit paterna hypostasis, non substantia: & quoniam hypostasis Patris quæ generat Filium, communicat Filio, propter hanc causam doctores aiunt, Filium esse ex Patris substantia, & Spiritum sanctum ex substantia Patris & Filii, ut servetur personarum distinctio; alioquin personæ unum sunt; non est enim relativa oppositio. Habetis, qua ratione Spiritus habeat esse ex substantia Patris & Filii.

EPHES. Ego non possum connectere tua dicta, videntur enim mihi inter se pugnare; modo D dicis, Ex substantia Patris & Filii, quæ una eademque numero est; modo vero mutata sententia dicis secundum doctores, essentiam ipsam per se non esse causam subsistentiarum.

RHOD. Quod reverendus pater dicit, bene scientissimeque dicit. Tu quoque pater reverendissime bene respondes. sed quod ambiguitatem affert, æquivocatio est, ut mihi videtur. In communi doctorum tam Græcorum, quam Latinorum theologia differt, divinam substantiam dicere, & substantiam Patris & Filii: ne tamen re differre hoc putetis, sed apprehensione tantum & E intelligentia. Quoniam igitur audimus doctores ita loquentes, divinam substantiam concipimus animo, commune quid Patri & Filio & Spiritui sancto; Cum vero dicimus Patris substantiam, intelligimus personam Patris.

EPHES. Interdum quidem, non tamen necessario, & semper.

IMPERAT. Non possunt nostri respondere duobus, idque pugnantibus inter se.

SESSIO XIX

IOANNES. A Ad exempli declarationem dixi jam satis: dicam rursus pauca; in humanis suppositum esse substantiam, quæ communicat essentiam & naturam suam, ut in Isaac. Nunc ergo natura, humanitas quæ est in Isaac, non est quæ generat: sed natura Isaac est principium, per quod procreat Iacob; estque res quæ communicatur: quandoquidem natura Isaac est, quæ Iacob communis efficitur. Sic dicimus Iacob esse de natura Isaac. Quomodo igitur intelligenda est hæc propositio. Ex natura Isaac? non potest ita intelligi, ut sit ex Isaac, veluti supposito agente, quoniam actiones sunt suppositarum hypostaseon: ex natura vero Isaac B ut a principio tribuuntur Iacob. Si fieri posset, essentiam Iacob & Isaac non distingui, sed unam esse, aptum esset exemplum: at quia divina generatio inexplicabilis est, propterea Patrem dicimus esse subsistentem hypostasim, & hoc esse subjectum generans: quoniam generare est notionalis actio, & a supposito tantum esse dignoscitur. Est ergo substantia Patris principium per quod generat Pater; & res quæ datur & communicatur Filio per generationem, & quam Filius accipit sibi communicatam, sicut in humanis natura & humanitas Isaac: C nam Iacob accipit a supposito generante. Verum differentia est propter excellentiam. Natura hæc una eademque numero est in Patre & Filio & Spiritu sancto; atque in nullo alio distinguuntur, quam eo quod Pater sit pater, & Filius filius: dicimus autem sapientiam in Deo & bonitatem & potentiam communicari, quoniam sunt eadem. Quia vero essentia est nomen abstractum, & non est suppositum, idcirco fieri non potest, ut illi conveniat generationis actio. Namque cum una numero sit, si generaret, oporteret in divinis esse differentiam: siquidem se ipsam non generaret, impossibile enim est; sed opus esset aliud quid D generari ab ipsa. Ita ergo concludunt omnes, substantiam in divinis non generare. Dixi autem sæpius, & rursus dico; Cum audimus Spiritum ex substantia Patris, intelligimus ut ex supposito: similiter etiam cum ex Filio, ut ex supposito. Nunc igitur ut veritatem assequamur, ad ipsum dictum accedamus; quandoquidem nil aliud agimus, quam veritatem investigamus.

EPHES. Ex iis quæ dixisti, collegi ut arbitror, essentiam Patris & Filii, quæ una & eadem numero est, esse principium Spiritus sancti; E (hoc enim potius nomen arridere tibi videtur;) quandoquidem Pater & Filius producunt Spiritum secundum communem substantiam & naturam. quoniam igitur, dum audis Ex substantia Patris & Filii, intelligis ut ex causa; an non necessario sequitur ut intelligamus, substantiam Patris & Filii esse principium & causam?

IOANNES. Ego principii nomen distinxi.

EPHES. Essentiam Patris & Filii aliquo prorsus modo vocas principium & causam?

IOANNES. Utique.

EPHES. Restat ergo, ut sancti Spiritus essentia causata sit, utpote ex principio communi Patri & Filio emanans.

ANNO CHRISTI 1439.

ΙΩΑΝΝΗΣ. A Πρὸς διασάφησιν τοῦ παραδείγματος ἀρκούντως εἶπον· ἐρῶ δὲ πάλιν ὀλίγα τινά, ὅτι ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων τὸ ὑποκείμενον οὐσία ἐστὶν ἡ μεταδιδοῦσα τῆς ἐν αὐτῇ οὐσίας καὶ φύσεως, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰσαάκ ἐστι. νῦν οὖν ἡ φύσις, ἡ ἀνθρωπότης ἡ οὖσα ἐν τῷ Ἰσαάκ, οὐκ ἔστιν ἡ γεννῶσα, ἀλλ' ἡ φύσις τοῦ Ἰσαάκ ἐστιν ἀρχὴ δι' ἧς παράγει τὸν Ἰακώβ, καὶ ἔστι τὸ κοινωνούμενον, ἐπειδὴ ἡ φύσις τοῦ Ἰσαὰκ ἡ οὖσά ἐστιν ἡ μεταδιδομένη τῷ Ἰακώβ. νῦν οὖν λέγει, ὅτι ὁ Ἰακὼβ ἐστὶν ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ Ἰσαάκ. τίνα οὖν τρόπον ὀφείλει νοεῖσθαι ἡ πρόθεσις αὕτη, ἐκ τοῦ * Ἰακώβ; οὐ δύναται νοεῖν, τουτέστιν ἐκ τοῦ Ἰσαὰκ ὡς ἐξ ὑποκειμένου ἐνεργοῦντος, ἐπειδὴ αἱ B ἐνέργειαί εἰσι τῶν ὑποκειμένων ὑποστάσεων, καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ Ἰσαὰκ ὡς ἐξ ἀρχῆς δίδονται τῷ Ἰακώβ. εἰ δυνατὸν ἦν, ὥστε τὴν οὐσίαν τοῦ Ἰακὼβ καὶ τοῦ Ἰσαὰκ μὴ εἶναι διακεκριμένας, ἀλλ' εἶναι μίαν τῷ παραδείγματι. ἐπεὶ οὖν ἡ γέννησις ἐπὶ τῶν θείων ἄπορος τελεῖ, διὰ τοῦτο φαμέν· τὸ τοῦ πατρὸς ὄνομά ἐστιν ὑπόστασιν ὑφιστῶν. τοῦτο οὖν τὸ ὑποκείμενόν ἐστι τὸ γεννῶν· ἐπειδὴ τὸ γεννᾷν ἐστιν ἐνέργεια γνωριστική, καὶ μόνῳ τῷ ὑποκειμένῳ γνωρίζεται. νῦν οὖν ἡ οὐσία τοῦ πατρός ἐστιν ἀρχή, δι' ἧς γεννᾷ ὁ πατήρ, καὶ ἔστι τὸ διδόμενον τῷ υἱῷ καὶ τὸ κοινούμενον τῷ υἱῷ διὰ γεννήσεως, καὶ ἔστι τὸ λαμβανόμενον παρὰ τοῦ υἱοῦ καὶ τὸ κοινωνούμενον παρ' C αὐτοῦ, καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἡ φύσις τοῦ Ἰσαὰκ καὶ ἀνθρωπότης αὐτοῦ. ἔστιν οὖν ὁ Ἰακὼβ λαμβάνων ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου τοῦ γεννῶντος· ἀλλ' ἡ διαφορά ἐστι διὰ τὴν ὑπεροχήν. ἡ φύσις αὕτη ἐστὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ τῷ ἀριθμῷ ἔν τε πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι. καὶ οὕτως ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ διακρίνονται, εἰ μὴ ὅτι ὁ πατήρ ἐστι πατήρ, καὶ ὁ υἱὸς υἱός· καὶ λέγομεν, ὅτι σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ ἀγαθότης καὶ δύναμις, ταῦτα κοινωνοῦνται, ἐπειδή εἰσι τὰ αὐτά. ἐπειδὴ δὲ ἡ οὐσία ἐστὶν ὄνομα ἐξ ἀφαιρέσεως, καὶ ἔστιν ὑποκείμενον, διὰ τοῦτο οὐκ ἔστι δυνατὸν ἐφαρμόζειν ἐκεῖσε τὴν ἐνέργειαν τῆς γεννήσεως. ἐπειδὴ μία ἐστὶ τῷ D ἀριθμῷ, εἰ ἐγέννα, ἐδέησεν ἂν εἶναι διάκρισιν ἐπὶ τῶν θείων· καὶ γὰρ οὐκ ἂν ἐγέννησεν ἑαυτήν, ὡς ἀδύνατον, ἀλλ' ἦν ἂν χρεία γεννῆσαι ἄλλο τι. νῦν οὖν συμπεραίνουσι πάντες, ὅτι ἐπὶ τῶν θείων ἡ οὐσία οὐ γεννᾷ. ἐπειδὴ τὸ αὐτὸ πολλάκις εἶπον, καὶ πάλιν λέγω, ὅτι ὁσάκις ἂν ἀκούωμεν τὸ πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός, νοοῦμεν, ὡς ἐξ ὑποκειμένου, ὁμοίως καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὡς ἐξ ὑποκειμένου. νῦν οὖν ἐπὶ τῷ τυχεῖν τῆς ἀληθείας ἴωμεν ἐπ' αὐτὸ τὸ ῥητόν, ἐπειδὴ οὐκ ἔστιν ἄλλος σκοπός, ἢ ἵνα ἐξετάσωμεν τὴν ἀλήθειαν.

ΕΦΕΣ. Συνήγαγον ἐκ τῶν σῶν λόγων, ὡς νομίζω, ὅτι ἡ οὐσία τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, ἥτις ἐστὶν ἡ αὐτὴ καὶ μία τῷ ἀριθμῷ, ἔστιν ἀρχὴ τοῦ ἁγίου πνεύματος· τούτῳ γὰρ E τῷ ὀνόματι χαίρειν ἔοικας μᾶλλον· ἐπειδὴ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς προβάλλουσι τὸ πνεῦμα κατὰ τὴν κοινὴν οὐσίαν καὶ φύσιν. ἐπειδὴ οὖν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἀκούων ὡς ἐξ αἰτίου νοεῖς, ἐξ ἀνάγκης ἆρα οὐκ ἀληθές ἐστι νοεῖν ἡμᾶς, ὅτι ἡ οὐσία τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐστιν ἀρχὴ καὶ αἰτία;

ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγὼ διεῖλον τὸ ὄνομα τῆς ἀρχῆς.

ΕΦΕΣ. Ὁπωσδήποτε τὴν οὐσίαν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ λέγεις ἀρχὴν καὶ αἰτίαν;

ΙΩΑΝ. Ναί.

ΕΦΕΣ. Λείπεται τοίνυν τὴν οὐσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος εἶναι αἰτιατήν, ὡς ἐξ ἀρχῆς οὔσαν τῆς κοινῆς πατρὸς καὶ υἱοῦ.

* ἴσ. ἐκ τῆς φύσεως τοῦ Ἰσαάκ;

Ἐξ

ANNO CHRISTI 1439.

Ἐξ ἀρχῆς κοινῆς τῆς μεταδιδομένης παρά τε τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ.

ΙΩΑΝ. Λέγω, ὅτι ἡ κοινὴ οὐσία τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐστιν αἰτία τοῦ ἁγίου πνεύματος.

ΕΦΕΣ. Ἀρχὴ τοῦ πνεύματος, ὡς δι' ἧς.

ΙΩΑΝ. Ὥστε τί ἄλλο λείπεται, ἢ τὴν οὐσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος εἶναι αἰτιατήν;

ΕΦΕΣ. Οὐχ ἕπεται.

ΙΩΑΝ. Πῶς οὐχ ἕπεται.

ΕΦΕΣ. Αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία, δι' ἣν οὐχ ἕπεται, ὅτι τὸ προαχθὲν πρᾶγμα ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων οὐ προάγεται, εἰ μὴ ὑπὸ τοῦ ἐνεργοῦντος ὑποκειμένου, καὶ οὐ λέγεται ὅτι τὸ ὑποκείμενον τοῦτο προήχθη ἀπὸ τῆς ἐμῆς φύσεως. οὐκ ἔρρωται ἡ ἀκολούθησις αὕτη. ἡ ἀνθρωπότης κατὰ τοὺς ἡμετέρους λόγους ἐστὶν ὄνομα ἐξ ἀφαιρέσεως, καὶ ἐν τῇ ἑαυτῆς σημασίᾳ οὐ σημαίνει ὑποκείμενον. νῦν δὲ λέγω, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο τοῦ Ἰσαὰκ ἢ τοῦ ἀνθρώπου σημαίνει αὐτὸ τὸ ὑφιστάμενον. τοῦτο τὸ ὑποκείμενον προάγει ἐκεῖνο διὰ τῆς ἀνθρωπότητος· ἄρα τοῦτο τὸ ὑποκείμενον προάγει ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος.

ΕΦΕΣ. Οὕτω λέγομεν καὶ ἐπὶ τῶν θείων;

ΙΩΑΝΝΗΣ. Οὕτως.

ΕΦΕΣ. Νῦν οὖν οὐχ ἕπεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι ἐκ τῆς οὐσίας, καὶ ὅτι οὐ πνεῖται, οὐ γεννᾶται ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἢ πνευστὸν, ἢ ἐκπορευτὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ;

ΙΩΑΝ. Ἐγὼ εἶπον ὑμῖν ἐν τῇ προλαβούσῃ τελευταίᾳ συνόδῳ, ὅτι ἡ τελευταία ἀνάλυσις τῶν ἁγίων πατέρων τῶν ἐν ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις ἦν ἀεὶ πρὸς τὰς μαρτυρίας τῶν ἁγίων πατέρων; οὕτως ὥστε ἐν παντὶ ὅρῳ τῆς πίστεως, ὅταν ἠθέλησαν τιθέναι ὅρον, προήγαγον τὰς μαρτυρίας τῶν πατέρων, καὶ πάντες ἐφησύχαζον. οὕτω καὶ αὐτὸς ὑπενόουν ποιῆσαι, καὶ διὰ τοῦτο πρὸ τοῦ με ἀγαγεῖν λόγους ἢ μαρτυρίας ἀπὸ τῶν ῥητῶν τῶν ἁγίων, ὑμεῖς προηγάγετε ἐκ τοῦ ἐναντίου τὴν χρῆσιν τοῦ Βασιλείου τὴν ἤδη ῥηθεῖσαν. τοίνυν περὶ τῆς διασαφήσεως τοῦ ῥητοῦ τοῦ προκομισθέντος παρ' ἐμοῦ ἅλις· καὶ γὰρ πάντες νοοῦσιν.

ΕΦΕΣ. Οὔπω συνεπεράναμεν ἐκεῖνα.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐπειδὴ δὲ ἐγὼ χαριζόμενός σοι συνεθέμην γενέσθαι τὴν ἐξέτασιν, ἄξιον καὶ σοὶ χαρίσασθαι, ἵνα ἴδωμεν τὰς μαρτυρίας, καὶ τότε εὕρωμεν καὶ τὸ συναγόμενον.

ΕΦΕΣ. Τὸ ῥητὸν θεωρηθήσεται μετὰ μικρόν. νῦν οὐκ οἴδαμεν τὸ συναγόμενον ἐκ τῶν παρὰ σοῦ εἰρημένων. εἶπας ὅτι ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τὸ ὑποκείμενον ἐκ τοῦδε τοῦ ὑποκειμένου γίνεται; οἷον, ἐκ τοῦδε τοῦ ἀνθρώπου προάγεται ἄνθρωπος κατά γε τὴν κοινὴν φύσιν· καὶ οὐ λέγεται ὁ ἄνθρωπος ἔκ γε τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' ἐκ τοῦδε τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν κοινὴν τῆς ἀνθρωπότητος φύσιν. ἄρα οὖν καὶ ἐπὶ τῶν θείων οὕτως ὀφείλει λέγεσθαι τὸ θεῖον πρόσωπον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων. οὐκ ἄρα ὀφείλει λέγεσθαι, ἐκ τῆς κοινῆς οὐσίας προϊέναι τι τῶν προσώπων, ἡ κοινὴ οὐσία οὐκ ἔστιν ἓν ὑποκείμενον καὶ καθ' αὑτὸ ὑφιστάμενον, ἐξ οὗ προάγεται ἕτερον. ὅταν ἄρα ἀκούσωμεν, ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νοεῖν τὴν αἰτίαν· οὔτε γὰρ τῆς οὐσίας ἴδιον τὸ γεννᾶν ἢ προβάλλειν, οὔτε ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων οὕτως εἴωθε λέγεσθαι.

A Ex communi principio, quod a Patre simul & Filio communicatur.

SESSIO XIX.

IOANNES. Dico; communem Patri & Filio substantiam esse causam Spiritus sancti.

EPHES. Est principium Spiritus, ut per quod.

IOANNES. Quid ergo aliud superest, nisi Spiritus sancti essentiam esse causatam?

EPHES. Non sequitur.

IOANNES. Quomodo non sequitur?

EPHES. Causa, cur non sequatur, hæc est: Quoniam in humanis id quod productum est, non producitur nisi a supposito agente: nec dicitur, Subjectum hoc a mea natura productum est? B non valet hæc consequentia: humanitas nostro modo considerandi est nomen abstractum, & significatione sua non denotat suppositum: at vero nomen hoc, Isaac, aut cujusvis hominis significat ipsum suppositum, quod producit illud per humanitatem: hoc igitur suppositum producit ab humanitate.

EPHES. Ita quoque dicimus in divinis?

IOANNES. Ita.

EPHES. Nunc ergo non sequitur, ut Spiritus sanctus sit ex substantia, & spiretur aut generetur ex substantia Patris; C sitque spiratus aut procedens ex substantia Filii?

IOANNES. Ego dixi vobis sessione proxime celebrata, illud in quod ultimo sancti patres generalium conciliorum omnia resolvebant, semper fuisse sanctorum patrum testimonia, ita ut in unaquaque definitione fidei decretum edituri proferrent patrum testimonia: & omnes acquiescerent. hoc idem me facturum existimabam: & proinde antequam locos & testimonia ex dictis sanctorum proferrem, vos contra citastis locum Basilii jam allatum. Quare de explanatione dicti per me pro- D lati satis jam a me dictum: nam omnes intelligunt.

EPHES. Nondum illa conclusimus.

IOANNES. Cum ego gratiæ causa voluerim fidei hanc disquisitionem, æquum est te etiam hoc mihi largiri, ut videamus testimonia: tumque quod inde colligitur, inveniamus.

EPHES. Locus paulo post expendetur. Interim nescimus, ex tuis verbis quid colligatur, Dixisti, in humanis suppositum ex hoc supposito procreari; velut hominem ex hoc homine produci secundum communem naturam: & hominem non dici ex humanitate, sed ex hoc homine, secun- E dum communem humanitatis naturam. Ita ergo in divinis etiam dicendum est de persona divina, sicut in humanis. Non est igitur dicendum, personam aliquam ex communi essentia produci, cum essentia communis non sit unum suppositum, & per se subsistens, ex quo aliud producatur. Cum ergo audimus ex Patre & Filio, non debemus intelligere causam: neque enim essentiæ proprium est generare aut producere; neque in humanis ita dici solet.

Volo

SESSIO XIX — ANNO CHRISTI 1439.

IOANNES. Volo neceſſaria demonſtratione probare, cum aliquid ex aliquo dicimus, intelligi ex perſona: idque demonſtro per dictum magni Baſilii, quod fuit proxima ſeſſione prolatum. Is enim in tertio contra Eunomium libro ſic ait: Cur enim neceſſe eſt, ſi dignitate & ordine tertius eſt Spiritus, tertium quoque eſſe natura? dignitate enim eſſe a Filio ſecundum, cum habeat eſſe ab ipſo, & cetera. Aſſerit igitur hoc loco Baſilius, Spiritum habere ſuum eſſe ex ipſo, & ab eo dependere tamquam ex cauſa. Nunc ergo, quod antea aſſerebamus, accipere eſt habere eſſe, ut etiam doctores omnes juxta Baſilium ſentiunt: Spiritus ſanctus habet eſſe & accipit ex Filio, & ab eo dependet ut ex cauſa: ergo neceſſario ſequitur, ut ſi Spiritus ſanctus accipit ex Filio, procedat etiam ex ipſo. Quantæ vero fuerit auctoritatis Baſilius in materia Spiritus ſancti, teſtantur omnes, qui Calchedone convenerunt, patres in allocutione ad Marcianum, ita de eo dicentes: Sic magnus ille Baſilius, gratiæ miniſter, exactam tradidit de ſancto Spiritu doctrinam, & a conſacerdotibus ſuis aſſenſum per ſubſcriptiones depopoſcit. Si ergo patres omnes in materia Spiritus ſancti tantum Baſilio tribuere, iſque hoc loco tam aperte loquitur; debemus neceſſario, ſicuti & omnes illi patres, & univerſa eccleſia, nos quoque omnes amplecti quæ magnus conſcripſit Baſilius. En liber vetuſtiſſimus, & ſi vultis legi, legatur.

Conc. Calchedonēſis, part. 3.

EPHES. Baſilii magni dictum ſuo loco conſiderabimus, ſi prius, quid ſibi tua dicta velint, concludamus.

IOANNES. Reſponde ad hæc; ex his enim deſtruuntur omnia.

EPHES. Communem Patris & Filii ſubſtantiam, quæ una eademque numero eſt, dicis eſſe cauſam & principium Spiritus ſancti, ſecundum quam procedit ex eo. Ex his ergo videtur cauſata eſſe ſancti Spiritus ſubſtantia; & proinde in ſancta Trinitate duæ inferuntur ſubſtantiæ inter ſe oppoſitæ ſecundum cauſam & cauſatum: hoc autem procul eſt & omnino alienum a theologia Chriſtianorum, atque a nullo unquam doctore traditum: Subſtantia enim, inquiunt, nec generat, nec producit. ſed neque per communem ſubſtantiam generat aut producit Pater, ſive Filius, ut vos dicitis; ſed per ſuam ipſius ſubſtantiam, ſive ſuam hypoſtaticam proprietatem. Hæc quidem ex tuis verbis ita deducta ſunt, & corrigenda profecto ſunt aut alias, aut in præſenti. Nunc vero ad examinandum accedamus, ſi placet.

IOANNES. Legatur ergo liber. Volo tibi declarare hoc, quia non percepiſti bene quæ dixi. Subſtantia quandoque ſumitur pro eo quod exprimit ipſam rationem rei; ita dicimus definitionem ſignificare quod quid erat eſſe rei, eſtque hoc entitas, eſſentia, ſive natura: quæ ſignificatu ſuo nunquam connotat ſubjectum, ſed ſpeciem illam, ſive eſſentiam, ſive naturam ſignificat. altero modo accipitur ſubſtantia pro ſubjecto,

A

ΙΩΑΝ. Βούλομαι ἀποδεῖξαι ἀναγκαίως, ὅτι ἡνίκα λέγομεν τι ἔκ τινος, νοεῖται ἐκ τοῦ προσώπου· καὶ τοῦτο ἀποδείκνυμι ἀπὸ τοῦ ῥητοῦ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, τοῦ προκομισθέντος ἐν τῇ προλαβούσῃ συνελεύσει. λέγει οὖν ἐν τῷ τρίτῳ κατ' Εὐνομίου· Τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ τῷ ἀξιώματι τρίτον καὶ τῇ τάξει ἐστὶ τὸ πνεῦμα, τρίτον καὶ τῇ φύσει εἶναι; τῷ ἀξιώματι δεύτερον τοῦ υἱοῦ, ἐξ αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ τὰ λοιπά. ἐνταῦθα οὖν φησιν ὁ Βασίλειος, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ εἶναι ἔχει ἐξ αὐτοῦ, καὶ αὐτοῦ ἐστιν ἐξημμένον ὡς ἐξ αἰτίας. νῦν οὖν κατὰ τὴν προλαβοῦσαν πρότασιν, λαμβάνειν ἐστὶ τὸ εἶναι *, καθὼς καὶ πάντες οἱ διδάσκαλοι κατὰ τὸν Βασίλειον κρατοῦσι. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχει τὸ εἶναι καὶ λαμβάνει ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐξῆπται τούτου ὡς ἐξ αἰτίας. ὥστε ἀναγκαίως ἕπεται,

** ἴσ. τὸ εἶναι ἔχειν,*

B

εἰ λαμβάνει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἐκπορεύεσθαι καὶ ἐξ αὐτοῦ. πόσου δὲ ἀξιώματος γέγονεν ὁ Βασίλειος ἐπὶ τῆς ὕλης τοῦ ἁγίου πνεύματος, πάντες οἱ πατέρες οἱ ἐν Καλχηδόνι συνελθόντες, ἐν τῷ προσφωνήματι τῷ πρὸς Μαρκιανὸν οὕτω φασὶ περὶ τούτου. * οὗτος ὁ μέγας Βασίλειος διάκονος τῆς χάριτος· οὗτος ἐσάφησε καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν διδασκαλίαν. οὕτω παρέδωκε μετὰ τῶν αὐτοῦ ἱερέων ἕλκων καὶ τὴν ἐκείνων ἔννοιαν διὰ ὑπογραφῆς τῆς ἐν Καλχηδόνι συνόδου. εἰ τοίνυν πάντες οἱ πατέρες δεδώκασι τοσαύτην ἄδειαν τῷ Βασιλείῳ ἐπὶ τῆς ὕλης τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ οὗτος οὕτω σαφῶς λέγει ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ,

** οὗτος ὁ μέγας Βασίλειος ὁ τῆς χάριτος ὑπηρέτης τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀκριβῆ διδασκαλίαν παρέδωκε, τὰς ὑπογραφὰς τῶν συμποιμένων ἀπαιτήσας τὴν συγκατάθεσιν.*

C

ἀναγκαῖον φαίνεται, καθ' ὃν τρόπον οἱ πατέρες πάντες, οὕτω καὶ ἡ ἐκκλησία πᾶσα, καὶ πάντες ἡμεῖς περιπλέκεσθαι ὀφείλομεν τὰ συγγράμματα τοῦ μεγάλου Βασιλείου. ἰδὲ ἀρχαιότατον βιβλίον· καὶ εἰ βούλεσθε ἀναγνωσθῆναι, ἀναγνωσθήτω.

ΕΦΕΣ. Ἐξετάσομεν τὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ῥητὸν ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι, συμπεράναντες πρότερον τὰ παρὰ σοῦ εἰρημένα.

ΙΩΑΝ. Εἰπὲ πρὸς ταῦτα, ἐπειδὴ τοῦτό ἐστι τὸ καταργοῦν πάντα.

ΕΦΕΣ. Ὅτι τὴν κοινὴν οὐσίαν πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἥτις ἐστὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ τῷ ἀριθμῷ, λέγεις αἰτίαν καὶ ἀρχὴν τοῦ

D

ἁγίου πνεύματος, καθ' ἣν πρόεισιν ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα. φαίνεται τοίνυν ἐκ τούτων, τὴν οὐσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος αἰτιατὴν εἶναι, κἀντεῦθεν δύο οὐσίας ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι συνάγεσθαι, καὶ ἀντικειμένας ἀλλήλαις κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατόν. τοῦτο δὲ πόρρω τῆς τῶν Χριστιανῶν θεολογίας καὶ παντελῶς ἀλλότριον, καὶ παρ' οὐδενὸς τῶν διδασκάλων οὐδέποτε εἰρημένον· ἡ γὰρ οὐσία, φασίν, οὔτε γεννᾷ, οὔτε προβάλλει. ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τὴν κοινὴν οὐσίαν ἢ ὁ πατὴρ γεννᾷ ἢ προβάλλει, ἢ ὁ υἱὸς, ὡς ὑμεῖς λέγετε, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν, ἢ τὸ ἴδιον καὶ ὑποστατικὸν ἰδίωμα. ταῦτα μὲν ἐκ τῶν σῶν λόγων οὕτω συνήχθησαν· καὶ ὥρα ἤδη ἐπανορθώσασθαι τὰ εἰρημένα ἢ ἐν ἄλλοις,

E

ἢ κατὰ τὸ παρόν. νῦν οὖν πρὸς τὴν ἐξέτασιν χωρήσωμεν, εἰ δοκεῖ.

ΙΩΑΝ. Ἀναγνωσθήτω οὖν τὸ βιβλίον. βούλομαί σοι διασαφῆσαι τοῦτο ἐπειδὴ καλῶς οὐ συνῆκας τὸν ἐμὸν λόγον. ἡ οὐσία ἐνίοτε λαμβάνεται ὑπὲρ τοῦ ἐκτιθεμένου διὰ τὸν τοῦ πράγματος λόγον, καθὸ λέγομεν, ὁ ὅρος σημαίνει τὸ τί ἦν εἶναι τοῦ πράγματος, καὶ τοῦτό ἐστι ὀντότης, ἢ οὐσία, ἢ φύσις· καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ σημαινομένῳ οὐδέποτε συνδηλοῖ ὑποκείμενον, ἀλλ' ἀεὶ σημαίνει τὸ εἶδος ἐκεῖνο, ἢ τὴν οὐσίαν, ἢ τὴν φύσιν. ἑτέρῳ τρόπῳ λαμβάνεται ἡ οὐσία ἀντὶ ὑποκειμένου.

ANNO CHRISTI 1439.

καὶ περὶ τούτου ἔχετε ἰδεῖν Ἀριστοτέλην ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν μετὰ τὰ φυσικά, ποσαχῶς λέγεται ἡ οὐσία· καὶ οἱ ἡμέτεροι οὕτω διαστέλλουσιν. ὥστε κατὰ τὸν δεύτερον τρόπον λαμβάνεται ἡ οὐσία ἀντὶ ὑποκειμένου, ὅπερ ὑφίσταται τοῖς ἀνωτέροις εἴδεσιν ἐν τῇ γραμμῇ τῆς οὐσίας ἤτοι τῇ κατηγορικῇ, ὡς τίθεται ὁ Πορφύριος· οἷον Σωκράτης, Πλάτων, ταῦτά εἰσιν ὑποκείμενα· αὕτη ἡ οὐσία ἡ οὕτως οὖσα ὑποκείμενον, ἐνίοτε καλεῖται ὑπόστασις, ἐνίοτε δὲ καλεῖται ὕπαρξις, ἐνίοτε καλεῖται πρᾶγμα τῆς φύσεως· ἀλλ' ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει παρὰ ταῦτα καλεῖται πρόσωπον, ἐπειδὴ τὸ πρόσωπόν ἐστι νοερᾶς φύσεως ἀκοινώνητος ὕπαρξις, οὕτως ὥστε ἐν τῷ εἴδει τῷ νοερῷ τὸ ὑποκείμενον καὶ ἡ οὐσία ὕπαρξις καλεῖται καὶ πρόσωπον. τούτου οὖν οὕτω διασαφηνισθέντος, οἱ διδάσκαλοι οὕτω Γραικοὶ ὡς καὶ Λατῖνοι βουλόμενοι ἐνίστασθαι κατὰ Ἀρείου καὶ Μακεδονίου, ὧν ὁ πρῶτος εἶπε τὸν υἱὸν κτίσμα, καὶ μὴ ἀπὸ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός· ὁ δὲ ὅτι τὸ πνεῦμα οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ, οὕτως ἔλαβον τὴν οὐσίαν ὡς ὕπαρξιν. εἰ τοίνυν ἡμεῖς λάβωμεν τὴν οὐσίαν ὡς ὕπαρξιν, ἐπειδὴ πατήρ ἐστιν οὐσία ἐκ νοερᾶς φύσεως, οὕτως ἔτι δύναται ῥηθῆναι ὕπαρξις ἥδε ἡ οὐσία πράγματος ὑποκειμένου. εἰ τοίνυν λαμβάνεται οὕτως, ὅτι τὸ γεννᾷν ἐφαρμόζει τῷ προσώπῳ τοῦ πατρὸς, ὅσον εἰ ἐλέγομεν, ἥδε ἡ οὐσία ἐφαρμόζει τῇδε τῇ οὐσίᾳ, ἕπεται ὅτι ἡ οὐσία ἐστὶν ἡ αὐτὴ τῷ πατρὶ καὶ τῇ πατρότητι, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον κοινωνεῖται. ὅθεν ἐπειδὴ αἱ ἰδιότητες οὐκ εἰσὶ κοινωνηταὶ, οἱ ἡμέτεροι διδάσκαλοι οἱ Λατῖνοι οὐ χρῶνται τούτῳ τῷ ὅρῳ τῷ, οὐσία, ἀντὶ τοῦ προσώπου τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἀντὶ τῆς φύσεως τοῦ πατρὸς, καθὼς ἐπὶ τοῦ ὅρου τοῦ ἀνθρώπου λαμβάνεται ἡ οὐσία. ὅθεν ἡνίκα λέγομεν κατὰ τοὺς ἡμετέρους, ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, λαμβάνομεν τὴν οὐσίαν ἀντὶ τῆς ὀντότητος τῆς οὔσης ἐν τῷ πατρί. λέγω οὕτως, ἡ οὐσία λαμβάνεται ὡς ὑποκείμενον, ὡς καὶ τὸ πρόσωπον ἐπὶ τῶν θείων, καὶ τότε καὶ ταυτὸν ὡς ὑπόστασις. ὅταν λέγωμεν τὸ πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, οὐδέποτε οἱ διδάσκαλοι λαμβάνουσι τὴν οὐσίαν ἀντὶ τοῦ ὑποκειμένου, ἐπειδὴ τὸ πρόσωπον οὐ κοινοῦται, ἀλλ' οὐδὲ ἡ ὕπαρξις τοῦ ὑποκειμένου. λέγω ὅτι ἡ οὐσία ἑτέρῳ τρόπῳ λαμβάνεται, καὶ ἔστι καθ' ὃν λέγομεν, ὁ ὅρος δηλονότι σημαίνει οὐσίαν πράγματος, καὶ αὕτη ἐστὶ τὸ καλούμενον ὀντότης, φύσις, οὐσία. ὅταν δὲ οἱ ἡμέτεροι λέγωσιν, ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς ἢ τοῦ υἱοῦ, οὐ λαμβάνουσι τὴν οὐσίαν ἀντὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἀντὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ καὶ τῆς φύσεως· καὶ ἐκείνη ἡ οὐσία ἐστὶν ἐν τῷ * πατρὶ, καὶ ἔστιν ἐν αὐτῇ ὥσπερ ὁ πατήρ. καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς λέγει τὴν οὐσίαν καὶ τὴν σχέσιν, καθ' ἣν αὕτη ἡ ὕπαρξις, ἢ τόδε τὸ ὑποκείμενον διακρίνεται τοῦ ἑτέρου· αὕτη τοίνυν ἡ κοινὴ οὐσία, ἥτις ἐστὶν ἐν τῷ πατρὶ, ἐκείνη ἐστὶν αἰτία ἤτοι κοινουμένη διὰ τῆς γεννήσεως, καὶ αὕτη ἐστὶν ἀρχοειδής. ὁ πατὴρ γεννᾷ καὶ προβάλλει τὸν υἱὸν, ἀλλ' αὕτη ἡ οὐσία οὐ κοινωνεῖται τῷ υἱῷ· ἐν τούτῳ ἐστὶν ἡ ἀπάτη. καὶ γὰρ ἡνίκα λέγομεν, ἡ οὐσία τοῦ πατρὸς κοινωνεῖται τῷ υἱῷ, οὐ νοοῦμεν τοῦτο ἀληθὲς καθὸ ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν γεννᾷ, ὅτι τότε εἵπετο ἂν καὶ τὸν υἱὸν γεννᾷν. διὰ τοῦτο λέγομεν, τὸ εἶναι οὐ κοινωνεῖται, διότι εἵπετο ἂν καὶ τὸν υἱὸν γεννᾷν.

* ἴσ. [illegible]

SESSIO XIX. Cap. 8.

de quo videre poteftis apud Ariftotelem quinto metaphyficorum, quotupliciter dicatur fubftantia. noftri quoque diftinguunt fimiliter. Itaque juxta fecundum modum fubftantia fumitur pro fubjecto, quod fubftat fuperioribus fpeciebus ac generibus in linea fubftantiæ feu prædicamentali, ut eam difponit Porphyrius: veluti Socrates, Plato: fubjecta hæc funt. Subftantia hæc quæ ita fubjectum, vocatur aliquando hypoftafis, quandoque fubfiftentia, nonnunquam etiam appellatur res naturæ: ceterum in natura humana præter hæc vocatur perfona; quandoquidem perfona eft intellectualis naturæ incommunicabilis fubfiftentia; ita ut in fpecie intellectiva fubjectum & fubftantia dicatur fubfiftentia & perfona. Hoc declarato hac ratione, doctores tam Græci quam Latini adverfus Arium ac Macedonium infurgere volentes, quorum primus Filium dixit creaturam, non autem, Ex fubftantia Patris: alter vero Spiritum non effe Ex fubftantia Patris & Filii, fubftantiam pro fubfiftentia fumpferunt. Si nos igitur accipiamus fubftantiam pro fubfiftentia; quoniam Pater eft intellectualis naturæ fubftantia, ita enim dici poteft fubfiftentia hæc rei fubjectæ fubftantia. Si ergo fumatur hoc modo, quoniam generare convenit perfonæ Patris, perinde effet ac dicere: Subftantia hæc convenit huic fubftantiæ: ita fit, ut fubftantia idem fit quod Pater & paternitas, & nulla ratione communicetur. Quocirca cum proprietates fint incommunicabiles, doctores noftri Latini non utuntur hoc termino, Subftantia, ad fignificandam perfonam Patris, fed naturam Patris, quemadmodum in definitione hominis accipitur fubftantia. Quare dum juxta noftros dicimus, Spiritum effe ex Patris fubftantia, fubftantiam accipimus pro entitate quæ eft in Patre. Dico fic, fubftantiam fumi ut fubjectum, ficut perfonam in divinis: tumque idem effe quod hypoftafim. Cum dicimus Spiritum ex fubftantia Patris, nunquam accipiunt doctores fubftantiam pro fuppofito; quoniam perfona non communicatur, nec fuppofiti fubfiftentia. dico fubftantiam alio modo fumi, eo fcilicet, quo dicimus definitionem fignificare rei fubftantiam; ea vero eft id quod vocatur entitas, natura, effentia. Cum vero noftri dicunt, Spiritum effe ex fubftantia Patris vel Filii, non accipiunt fubftantiam pro fubfiftentia Patris, fed pro effentia & natura ejus; & illa effentia eft in Spiritu, & eft in ipfa ficut Pater. Nomen quoque Patris dicit fubftantiam & relationem, fecundum quam fubfiftentia hæc, five hoc fuppofitum diftinguitur ab alio. Hæc igitur communis effentia quæ eft in Patre, caufa eft, quæ per generationem communicatur, habetque rationem principii. Pater generat & producit Filium; fed hæc fubftantia non communicatur Filio; in hoc verfatur error. Namque cum dicimus, fubftantiam Patris communicari Filio, non intelligimus hoc verum, qua Pater generat Filium; fequeretur enim tunc, ut ipfe quoque Filius generaret. Propterea dicimus, non communicari effe, fequeretur enim Filium quoque generare.

SESSIO XIX.

Essentia hæc absolute sumpta, vis generandi, est principium per quod; estque res quæ communicatur, daturque Filio a Patre, sed non secundum rationem illã absolutam. Nunc ergo in generatione a Patre respectu Filii communicantur omnia; & quia hæc non communicatur ut principium, ideo non pugnat cum filiatione. Habet ergo Pater communem cum Filio per generationem ipsam essentiam, quæ est pricipium per quod illi communicat esse principium Spiritus sancti; esse enim principium sancti Spiritus in Patre non opponitur relationi seu proprietati Filii. Hæc substantia secundum commune & absolutum esse est principium per quod; atque ita juxta considerationem hanc vocatur potentia productiva, & communicata ipsi Filio; nec sequitur ex hoc, ut sit substantia causans, & causata. Sic omnes doctores tradunt, & explanant in illis disputationibus, an Filius sit ex substantia Patris, vel Spiritus sanctus ex substantia Patris & Filii. Hunc modum si teneas, omni te cura liberabis. nunc ergo responde ad dictum: ego autem sessione altera fusius dicam.

IVL. CARD. Domine Ephesie, satis declaravit dominus provincialis quod dixit tua reverentia.

EPHES. Nos cum audimus primam synodum dicentem in suo symbolo de Filii divinitate, Natum ex Patre, id est ex substantia Patris; nihil aliud intelligimus, quam ex ejus hypostasi, hoc est ex substantia cum suis proprietatibus. placetne tibi hoc, hypostasim vocari substantiam; an vero aliquid aliud præter hæc dicis?

IOANNES. Audisti, duobus modis intelligi a nobis nomen substantiæ, uno quidem, cum naturam tribus personis communem significare volumus: altero vero, quando substantiam accipimus una cum proprietatibus, quæ sunt in ea, hoc est hypostasim. Quod ergo dicitur in symbolo sanctæ synodi; Natum ex Patre, id est ex substantia Patris: necessario debemus intelligere ex hypostasi Patris; quod etiam est aliud substantiæ genus præter hæc duo. Doctores autem dico, non usurpare nomen substantiæ, nisi duobus illis modis. Prior tamen modus, quem exposui, nunquam fuit receptus a Latinis, qui utuntur tantum nomine hypostasis & substantiæ: ne quis possit calumniari nos, quasi tres substantias ponamus. Quo sensu conclusum est in prima synodo, quæ definivit, Filium esse Patri consubstantialem: ibi enim dicimus substantiam, secundum quam est Pater & Filius, eam esse quæ communis est tribus personis; secundum quam dicitur Filius Patri consubstantialis. Atque de hac intelliguntur omnes præpositiones, ex substantia Patris, ut ex principio per quod, non autem ut generante.

EPHES. Dixisti, substantiam secundum quam est Pater & Filius, eamdem esse tribus personis communem. Vide igitur, num verum sit dicere, Spiritum sanctum procedere hypostatice ex communi substantia trium personarumIam enim dixisti antea, causam Spiritussanct i esse substantiam Patri & Filio communem.

A αὕτη ἡ οὐσία ἀπολελυμένως οὕτως, τὸ γεννᾶν ἢ δύναμις, ἐστὶν ἀρχὴ δι᾽ ἧς, καὶ ἔστι τὸ κοινωνούμενον καὶ δίδοται παρὰ τοῦ πατρὸς τῷ υἱῷ αὐτοῦ, ἀλλ᾽ οὐ κατὰ τὸ ἀπολελυμένον. νῦν οὖν ἐν τῇ γεννήσει τοῦ πατρὸς κατὰ ἀπόβλεψιν τοῦ υἱοῦ πάντα κοινωνοῦνται· ἐπειδὴ αὕτη οὐ κοινωνοῦται εἶναι * τῇ ἀρχῇ οὐ μάχεται τῇ υἱότητι. λοιπὸν κοινωνεῖ κατ᾽ αὐτὴν τὴν οὐσίαν ὁ πατὴρ διὰ τῆς γεννήσεως, ἥτις ἐστὶν ἀρχὴ δι᾽ ἧς κοινωνεῖ αὐτῷ τὸ εἶναι ἀρχὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος. καὶ γὰρ τὸ εἶναι τὴν ἀρχὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐν τῷ πατρὶ, οὐκ ἀντίκειται τῇ σχέσει ἢ τῇ ἰδιότητι τοῦ υἱοῦ. αὕτη ἡ οὐσία * οὐχ ἕπεται κατὰ τὸ κοινὸν εἶναι καὶ ἀπολελυμένον ἐστὶν B ἀρχὴ δι᾽ ἧς· καὶ οὕτω κατὰ τὴν τοιαύτην θεωρίαν καλεῖται δύναμις προβλητικὴ καὶ κοινουμένη τῷ υἱῷ αὐτοῦ· καὶ τούτῳ οὐχ ἕπεται εἶναι κατὰ τὴν αἰτίαν καὶ αἰτιατήν. οὕτω παραδιδόασι πάντες οἱ διδάσκαλοι, καὶ διασαφοῦσιν ἐν ἐκείναις ταῖς διαλέξεσιν, ὁ υἱός ἐστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ· τοῦτον τὸν τρόπον κάτεχε, καὶ ἐλευθερωθήσῃ καὶ ἀπαλλαγήσῃ φροντίδων. κατὰ τὸ παρὸν οὖν ἀποκρίθητι εἰς τὸ ῥητὸν, ἐν ἑτέρᾳ δὲ συνελεύσει ἐρῶ εἰς πλάτος.

IOΥΛ. ΚΑΡΔ. Κύριε Ἐφέσου, ὁ κύριος ὁ προβεντζιάλιος ἀρκούντως διεσάφησε τὸ παρὰ τῆς σῆς αἰδεσιμότητος εἰρημένον.

ΕΦΕΣ. Ἡμεῖς ὅταν ἀκούσωμεν ἐπὶ τῆς πρώτης συνόδου, λεγούσης ἐν τῷ οἰκείῳ συμβόλῳ ἐπὶ τῆς τοῦ υἱοῦ θεολογίας, τὸν γεννηθέντα ἐκ τοῦ πατρὸς, ἤτοι ἐκ C τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, οὐδὲν ἄλλο νοοῦμεν ἢ ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας μετὰ τῶν οἰκείων ἰδιωμάτων. ἀρέσκει σοι τοῦτο, ὅτι ὑπόστασις ἡ οὐσία καλεῖται, ἢ ἄλλο τι παρὰ ταῦτα λέγεις;

ΙΩΑΝ. Ἤκουσας, ὅτι κατὰ δύο τρόπους τὸ ὄνομα τῆς οὐσίας νοοῦμεν. καθ᾽ ἕνα μὲν, ὅταν τὴν κοινὴν φύσιν τῶν τριῶν προσώπων παραστῆσαι βουλόμεθα· καθ᾽ ἕτερον δὲ, ὅταν τὴν οὐσίαν μετὰ τῶν προσόντων ἰδιωμάτων, ἤτοι τὴν ὑπόστασιν. ὅταν οὖν ἐν τῷ συμβόλῳ λέγηται τῆς ἁγίας συνόδου, τὸν γεννηθέντα ἐκ τοῦ πατρὸς, ἤτοι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην νοεῖν ὀφείλομεν, ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς, ἥ ἐστι καὶ ἄλλο εἶδος οὐσίας παρὰ ταύτας D τὰς δύο. λέγω, ὅτι οἱ διδάσκαλοι οὐ χρῶνται τῷ ὀνόματι τῆς οὐσίας ἐν ἄλλοις, εἰ μὴ ἐπὶ τοῖς δυσὶ τρόποις. ἀλλ᾽ ὁ πρῶτος τρόπος ὃν προεθέμην, παρὰ τοῖς Λατίνοις οὐδέποτε προσεδέχθη, εἰ μὴ ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς ὑποστάσεως ἢ τῆς οὐσίας, ὥστε μή τινας δύνασθαι διαβάλλειν ἡμᾶς, ὡς τρεῖς οὐσίας τιθέντας· καθ᾽ ὃν τρόπον συνεπεράνθη ἐν τῇ πρώτῃ συνόδῳ, ὅπου διωρίσθη, τὸν υἱὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ πατρί· ὅπου φαμὲν, ὅτι ἐκείνη ἡ οὐσία καθ᾽ ἣν ἐστιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, ἐκείνη ἐστὶν ἡ οὐσία κοινὴ τοῖς τρισὶ προσώποις, καθ᾽ ἣν λέγεται ὁ υἱὸς ὁμοούσιος τῷ πατρί· καὶ περὶ ταύτης νοοῦνται πᾶσαι αἱ προθέσεις, E ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, ὡς ἐξ ἀρχῆς δι᾽ ἧς, οὐχ ὡς γεννώσης.

ΕΦΕΣ. Εἶπας, ὅτι ἡ οὐσία καθ᾽ ἣν ἐστιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, ἡ αὐτή ἐστι κοινὴ τοῖς τρισὶ προσώποις. ὅρα οὖν, εἰ ἀληθές ἐστι λέγειν, ὅτι ἐκ τῆς κοινῆς οὐσίας τῶν τριῶν προσώπων πρόεισιν ὑποστατικῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. προεῖπας γὰρ πρότερον, ὅτι ἐκ τῆς κοινῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ τὴν αἰτίαν ἔχει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

ANNO CHRISTI 1439.

* ἴσ. τῷ εἶναι ἀρχῇ.

* ὅ, οὐχ ἕπεται, δοκεῖ παρέλκειν.

Αὕτη

ANNO CHRISTI 1439.

SESSIO XIX

Αὕτη ἡ πρόθεσις ἥτις παρὰ Γραικοῖς ἐστιν, ἐκ, ὡς ὅταν λέγητε, ἐκ τοῦ πατρὸς, ποιεῖτε ὑμεῖς διαφοράν τινα ἢ διάκρισιν μεταξὺ τῆς οὐσίας;

ΕΦΕΣ. Ποιοῦμεν.

ΙΩΑΝ. Τίς ἐστι; κατ' ἐπίνοιαν, ἢ πραγματική;

ΕΦΕΣ. Κατ' ἐπίνοιαν μὲν ἡμετέραν ἡ διάκρισις θεωρεῖται ἐν τοῖς προσώποις, οὐ πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ πραγματικῶς ἑκάστη ὑπόστασις.

ΝΙΚ. Διακρίνεται ἐπινοίᾳ ἀλλήλων τὰ θεῖα πρόσωπα; πραγματικῶς δὲ ὑφίσταται διὰ τῶν ἰδιωμάτων.

ΙΩΑΝ. Ταῦτα τὰ ἰδιώματά εἰσι ταυτὰ τῷ προσώπῳ;

ΝΙΚ. Κατὰ τὸ πρᾶγμα καὶ κατὰ τὸ ὑποκείμενον ταυτά εἰσι, διακρίνονται δὲ ἀλλήλων κατὰ τὴν θεωρίαν.

ΙΩΑΝ. Ἐν τῷ πατρί ἐστιν ἡ πατρότης καὶ ἡ οὐσία οὖσα κοινὴ τοῖς προσώποις· τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς οὐ διακρίνεται ἀπὸ τῆς πατρότητος, οὔτε ἀπὸ τῆς οὐσίας, εἰ μὴ κατ' ἐπίνοιαν· διακρίνεται δὲ τῶν ἄλλων προσώπων πραγματικῶς. ἐπειδὴ τοίνυν ἐν τῷ πατρί ἐστιν ἡ πατρότης καὶ ἡ οὐσία καθ' ὃν τρόπον ἡμεῖς νοοῦμεν, ἡνίκα ὁ πατὴρ γεννᾷ, τί ἐστι τὸ ὑποκείμενον; ἡ πατρότης, ἢ οὐσία, ἢ ἑκάτερον;

ΕΦΕΣ. Τὸ κοινωνούμενον τῷ πατρί ἐστιν ἡ οὐσία. οὐ κοινωνεῖ δὲ τῷ υἱῷ κατὰ τὴν αὐτὴν οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἑαυτοῦ ἰδίωμα, τὸ πατρικὸν δηλονότι· τοῦτο γάρ ἐστιν υἱοῦ, καὶ ἔστιν ἀρχὴ οὐκ αὐτὴ κοινὴ τῶν τριῶν οὖσα.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Τὸ κοινωνούμενον τῷ υἱῷ ἐστιν ἡ οὐσία, ἐπειδὴ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ πατρὸς, ὡς εἴρηται, οὐκ ἔστιν εἰ μὴ αὕτη ἡ οὐσία καὶ ἡ πατρότης. οὐ τοίνυν κοινωνεῖται ὡς ἰδιότης τὸ ὑποκείμενον. ἐπειδὴ τὸ ὑποκείμενον καὶ ἡ οὐσία ἕν εἰσιν, ἕπεται εἰ ὁ πατὴρ κοινωνεῖ τῷ υἱῷ, οὐ κοινωνεῖ εἰ μὴ κατὰ τὴν κοινὴν ταύτην οὐσίαν.

ΕΦΕΣ. Τοῦτο μὲν οὕτως εἴπομεν, ὅτι ἡ κοινὴ οὐσία, ἣ κοινωνεῖ ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ, ἥτις ἐστὶ καὶ ἡ αὐτὴ τῷ ἀριθμῷ, μερίζεται κατ' ἐπίνοιαν ἡμετέραν ἐν πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι. καὶ διὰ τοῦτο λέγεται παρ' ἡμῶν ἐστιν ὅτε καὶ ἡ οὐσία τῶν πατρὸς, ἡ οὐσία τοῦ υἱοῦ, καὶ ἡ οὐσία τοῦ ἁγίου πνεύματος· νοούντων ἡμῶν διὰ τοῦ ὀνόματος τὴν ἰδίαν ἑκάστου ὑπόστασιν. τί οὖν ἐστι τὸ συναγόμενον; ἐλθὲ πρὸς τὸ συμπέρασμα τάχιον.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐκ τούτων συνῆξα ἐναντίον τι ὂν κατὰ πάντα ὧν εἴρηκας, ὅτι ἤδη ἡ οὐσία μερίζεται ἐν τρισὶ προσώποις. ἕπετο οὖν, ὅτι ἡ οὐσία τοῦ πατρὸς, ἥτις κοινωνεῖται τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, ἐκοινωνήθη ἂν κατ' ἐπίνοιαν καὶ οὐ κατὰ πρᾶγμα· τοῦτο δὲ ἀτοπώτατον, ἐπειδὴ λέγομεν ὅτι ἡ οὐσία μεταδίδοται πραγματικῶς, καὶ κοινωνεῖ ἡ οὐσία τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἐπειδὴ εἰ ἕκαστον πρόσωπον οὐκ ἔχει τὸ εἶναι εἰ μὴ δι' * αἰτίας, ἕπετο ἂν τὰ πρόσωπα κατ' ἐπίνοιαν εἶναι διῃρημένα.

* ἴσ. δι' ἐπινοίας,

ΕΦΕΣ. Οὐκ εἶπον ὅτι τὰ πρόσωπα κατ' ἐπίνοιαν διῃρημένα εἰσίν, ἀλλ' ὅτι συνεπινοεῖται τῇ οὐσίᾳ ἕκαστον τῶν προσώπων. διὰ τοῦτο διακρίνοντες ταῦτα, τὴν οὐσίαν αὐτὴν τῷ νῷ καταλαμβάνομεν· δι' οὗ τρόπου βουλόμεθα δεῖξαι τὴν ὑπόστασιν τοῦ υἱοῦ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς, καὶ οὕτω συνιστῶμεν τὰ θεῖα πρόσωπα, οὐχ ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ πρόσωπα κατ' ἐπίνοιαν διακρίνονται· τοῦτο γὰρ οὐδαμῶς εἴπομεν.

ΙΩΑΝ. Οὐδὲ ἡμεῖς λέγομεν.

ΝΙΚ. Ἐρωτῶμεν, πῶς νοεῖτε ὑμεῖς ὅταν λέγωμεν οὐσίαν, οὐσίαν πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος;

A IOANNES. Hæc præpoſitio, Ex, apud Græcos, ut cum dicitis ex Patre, facitne ullam differentiam ſive diſtinctionem inter ſubſtantiam?

EPHES. Facit.

IOANNES. Diſtinctionemne rationis, an realem?

EPHES. Ratione quidem noſtra conſideratur in perſonis diſtinctio, non autem inter ſe, ſed hypoſtaſis unaquæque realiter.

NICÆN. Diſtinguuntur ratione inter ſe divinæ perſonæ; realiter autem ſubſiſtunt per proprietates.

IOANNES. Proprietates hæ idem ſunt quod perſona?

NICÆN. Re & ſubjecto idem ſunt, ſed diſtinguuntur inter ſe actu intelligendi. B

IOANNES. In Patre eſt paternitas & ſubſtantia communis perſonis: perſona Patris non diſtinguitur a paternitate, aut a ſubſtantia, niſi ratione, ſed ab aliis perſonis diſtinguitur realiter. Quoniam igitur in Patre eſt paternitas & ſubſtantia, eo quo nos intelligimus modo; quando Pater generat, quodnam eſt ſuppoſitum? paternitas, an ſubſtantia, an utrumque?

EPHES. Quod Pater communicat, eſt ſubſtantia, nec vero habet communem cum Filio ſubſtantiam, ſed communicat per proprietatem, paternam ſcilicet: hæc enim eſt Filii, C eſtque principium, non ipſa cõmunis tribus.

IOANNES. Quod Filio communicatur eſt ſubſtantia; cum in perſona Patris, ut dictum eſt, non ſit niſi ſubſtantia hæc & paternitas: non communicatur ergo ſubjectum ut proprietas. & quia ſuppoſitum & ſubſtantia idem ſunt, ſequitur ut ſi Pater communicat cum Filio, non communicet niſi per communem hanc ſubſtantiam.

EPHES. Id quidem ita diximus, quoniam ſubſtantia, quæ communis eſt Patri cum Filio, quæ una & eadem numero eſt, dividitur ſecundum noſtram intelligentiam in Patre & Filio & Spiritu ſancto: & propterea quan- D doque dicitur a nobis ſubſtantia Patris, ſubſtantia Filii, ſubſtantia Spiritus ſancti: & intelligimus hac voce propriam cujuſque hypoſtaſim. Quid ergo colligitur? ne moreris concluſionem inferre.

IOANNES. Ex his collegi contrarium quid omnibus quæ dixiſti; quod ſubſtantia dividatur in tribus perſonis. Sequeretur ergo, ut ſubſtantia Patris, quæ communicatur Filio & Spiritui ſancto, communicaretur ratione non re, quod abſurdiſſimum eſt; etenim dicimus ſubſtantiam realiter communicari, Patrique & Filio & Spiritui ſancto communem eſſe. & ſi perſona quæque non haberet eſſe E niſi ratione, ſequeretur perſonas eſſe ratione diſtinctas.

EPHES. Non dixi, perſonas eſſe ratione diſtinctas: ſed unamquamque perſonam intelligi una cum ſubſtantia. Propterea diſtinguentes illas, ſubſtantiam ipſam mente concipimus: quo quidem modo volumus oſtendere hypoſtaſim Filii ex hypoſtaſi Patris: atque ita conſtituimus divinas perſonas, non quod & ipſæ perſonæ ratione diſtinguantur; id enim plane non diximus.

IOANNES. Neque ipſi dicimus.

NICÆN. Quærimus, quomodo intelligitis vos quando dicimus ſubſtantiam, ſubſtantiam Patris & Filii & Spiritus ſancti?

SESSIO XIX.

IOANNES. Nonne dixi vobis, ſubſtantiam in divinis accipi a noſtris pro eſſentia, pro entitate, pro ſubſiſtentia, ut tres ſubſtantiæ non ſint? etſi fatemur tres hypoſtaſes, tres perſonas realiter inter ſe diſtinctas, in hoc tamen unum ſunt, unus Deus, unus creator. perſona conſtat ex divina ſubſtantia & proprietate; & propterea nihil aliud eſt, quam ſubſtantia & proprietas: & hæc unum re ſunt, ſubſtantia & proprietas: & ſecundum proprietatem quidem diſtinguuntur realiter inter ſe perſonæ, ſunt enim ad aliquid; at vero ſecundum ſubſtantiam ſunt unum, & unus Deus.

IVL. CARD. Quarta jam hora elapſa eſt; quare de his in præſentia ſatis: Sabbato vero rurſum conveniemus.

SESSIO XX.

Sabbato, die menſis Martii ſeptimo, celebrata eſt.

EPHES. VOLEBAMVS quidem prius dicta accuratius examinare, & uſque ad finem perquirere quid ex quoque ſequeretur: ſed quoniam locum quemdam magni Baſilii ſecundo jam & tertio protuliſtis, qui favere videtur veſtro dogmati, age illum in præſenti examinemus, ſi & vobis placet, dictorum diſquiſitione in poſterum dilata. Recitetur ergo locus iſte, ſi lubet, ut videamus utrique, quid ſibi velit. Baſilii magni ex libris, quibus confutavit Eunomium: Cur enim neceſſe eſt, ſi dignitate & ordine tertius eſt Spiritus, tertium quoque ipſum eſſe natura? dignitate namque ſecundum eſſe a Filio, cum habeat eſſe ab ipſo, atque ab ipſo accipiat, & annuntiet nobis, & omnino ab illa dependeat cauſa, ſermo pietatis tradit. Liber iſte reperitur etiam apud nos ita depravatum habens atque corruptum hunc locum, ut vos protuliſtis. Sunt enim Conſtantinopoli quatuor aut quinque codices, in quibus dictum hoc ita legitur: qui vero integri ſunt, & habent verba incorrupta ac ſenſum, ad mille: quibus propter antiquitatem & copiam fides habenda eſt, cum plane congruentem menti doctoris ſenſum contineant. Videtur ergo, quod manifeſte paſſum eſt ſacrum ſymbolum, paſſus idem eſſe hic liber occulta manu a defenſoribus dogmatis: & additamentum accepiſſe valde contrarium, & nulla ratione conveniens cum ſenſu magni Baſilii. Et primum inſpicite noſtrum vetuſtiſſimum librum, qui nullum tale habet additamentum: deinde ſenſum & connexionem verborum examinemus ad ſcopum dictorum ejus.

IOANNES. Audivimus duo quædam ex tua reverentia: primum, libenter te fuiſſe continuaturum ſermonem de materia illa, quam proxima ſeſſione attigimus: alterum, petitioni noſtræ benigne aſſentientem velle te ad Baſilii dictum deuenire, reliquis in aliud tempus reſervatis. Hoc ego ſane vehementer probo, ordiri nos ſcilicet a teſtimoniis ſanctorum patrum;

ANNO CHRISTI 1439. ΙΩΑΝ.

Οὐκ εἶπον ὑμῖν, ὅτι οἱ ἡμέτεροι λαμβάνουσιν ἐπὶ τῶν θείων τὴν οὐσίαν ἀντὶ τῆς οὐσίας, ἀντὶ τῆς ὀντότητος, ἀντὶ τῆς ὑπάρξεως,* ὡς εἶεν τρεῖς οὐσίαι; εἰ καὶ λέγομεν τρεῖς ὑποστάσεις, τρία πρόσωπα, πραγματικῶς διακεκριμένα ἀλλήλοις, ἀλλ᾽ ἐνταῦθά εἰσιν ἕν, εἷς Θεὸς, εἷς δημιουργός. τὸ πρόσωπον συνίσταται ἐκ τῆς θείας οὐσίας καὶ ἰδιότητος· καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν πλέον ἐστὶν ὅτι μὴ οὐσία καὶ ἰδιότης· καὶ ταῦτά εἰσιν ἓν κατὰ τὸ πρᾶγμα ἡ οὐσία καὶ ἰδιότης, κατὰ δὲ τὴν ἰδιότητα τὰ πρόσωπα ἀλλήλων διακρίνονται πραγματικῶς, ἐπειδή εἰσι πρός τι, καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν εἰσὶν ἓν καὶ εἷς Θεός.

* ἴσ. ὡς μὴ

Τετάρτη ὥρα παρῆλθεν ἤδη, καὶ ἀρκούντως ἔχει τὰ εἰρημένα· κατὰ δὲ τὸ σάββατον πάλιν συνελευσόμεθα. ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ.

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ κ΄.

Μαρτίου μηνὸς ἑβδόμῃ, τῷ σαββάτῳ, ἐγένετο.

ΕΒΟΥΛΟΜΕΘΑ μὲν ἀκριβέστερον ἐξετάσαι τὰ πρότερον εἰρημένα, καὶ διὰ τέλους ἐπεξελθεῖν ἑκάστῳ τὰ ἐν αὐτῷ συμβαίνοντα. ἐπειδὴ δὲ δὶς ἤδη καὶ τρὶς προσηνέγκατε χρῆσίν τινα τοῦ μεγάλου Βασιλείου, συνηγορεῖν δοκοῦσαν τῷ ὑμετέρῳ δόγματι, φέρε ταύτην ἐξετάσωμεν κατὰ τὸ παρὸν, εἰ καὶ ὑμῖν συνδοκεῖ, τὴν τῶν εἰρημένων ἀνάθεσιν εἰς τὸν ἐπιόντα καιρὸν ὑπερθέμενοι. ἀναγνωσθήτω τοίνυν ἡ χρῆσις αὕτη, εἰ βούλεσθε, ἵνα ἴδωμεν ἄμφω ὅ, τι ποτὲ βούλεται· τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐκ τῶν κατ᾽ Εὐνομίου ἀντιῤῥητικῶν· τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχει τὸ πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει; ἀξιώματι μὲν γὰρ δεύτερον τοῦ υἱοῦ, παρ᾽ αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ᾽ αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως τῆς αἰτίας ἐκείνης ἐξημμένον παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος. τοῦτο τὸ βιβλίον εὑρίσκεται μὲν καὶ παρ᾽ ἡμῖν νενοθευμένον οὕτω τε καὶ διεφθαρμένον εἰς τὴν ῥῆσιν ταύτην, ὡς ὑμεῖς προσηνέγκατε. εἰσὶ γὰρ ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει τέσσαρα ἢ πέντε βιβλία τὸν ὅμοιον τρόπον ἔχοντα, τὰ δὲ ὑγιῆ καὶ ἀδιάφθορον ἔχοντα τὴν λέξιν καὶ τὴν διάνοιαν, ἐγγὺς τῶν χιλίων εἰσὶ, τῇ τε ἀρχαιότητι καὶ τῷ πλήθει τὸ πιστὸν ἔχοντα, καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἀκριβῶς ἀποσώζοντα πρὸς τὴν τοῦ διδασκάλου ἔννοιαν. Φαίνεται τοίνυν ὥσπερ τὸ ἅγιον σύμβολον ἔπαθε φανερῶς, οὕτω καὶ ἡ βίβλος αὕτη πέπονθε κρυφίᾳ χειρὶ παρὰ τῶν τὸ δόγμα φρονούντων, καὶ προσθήκην ἐδέξατο, πολὺ μὲν τὸ ἐναντίον ἔχουσαν, πολὺ δὲ τὸ ἀσυνάρτητον πρὸς τὴν διάνοιαν τοῦ μεγάλου Βασιλείου. πρῶτον * τεθεωρήκατε τὴν παρ᾽ ἡμῖν ἀρχαιοτάτην βίβλον, οὐδαμῶς ἔχουσαν τὴν προσθήκην ταύτην· ἔπειτα καὶ τὴν διάνοιαν, καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐξετάσωμεν τῶν ῥημάτων πρὸς τὸν σκοπὸν τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ εἰρημένων. ΕΦΕΣ.

* ἴσ. πρῶτον τε θεωρήσατε.

Ἠκούσαμεν δύο τινὰ τῆς σῆς αἰδεσιμότητος λεγούσης· πρῶτον, ὅτι ἡδέως ἂν παρηκολουθήκεις τῇ ὕλῃ ἐκείνῃ, ἧς ἡψάμεθα ἐν τῇ προλαβούσῃ συναθροίσει· δεύτερον, ὅτι διὰ τὴν ἡμετέραν ἀπαίτησιν συγκαταβαίνεις ἐρχόμενος πρὸς αὐτὴν τοῦ Βασιλείου ῥῆσιν, τἄλλα ταμιευόμενος ἐπὶ τοῦ ἐφεξῆς. ἐπὶ τούτῳ πολὺ ἀρέσκομαι, ὥστε πρῶτον ἡμᾶς ἄρχεσθαι ἀπὸ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἁγίων πατέρων· ἐπειδήπερ IOANNES.

ANNO CHRISTI 1439.

SESSIO XX.

A ἐπειδήπερ αἱ μαρτυρίαι ὅροι εἰσὶν, ἐφ᾽ οἷς καὶ ἡμεῖς ἑστάναι ὀφείλομεν. μετὰ δὲ τὰς μαρτυρίας ἔσομαι παρεσκευασμένος καὶ ἕτοιμος ἀπόκρισιν δοῦναι πρὸς τὰ ζητήματα ὑμῶν. δεύτερον, ὅτι ἡ βίβλος αὕτη ἡ ἡμετέρα πάσχει τινὰ διαβολὴν διὰ τὴν προσθήκην, καθὸ καὶ ἐν ἄλλοις ἐγένετο περὶ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκης. πρὸς οὖν ταύτην τὴν τοῦ συμβόλου προσθήκην φαμὲν, ὅτι οὕτω λαμπρῶς, οὕτως ἀναπεπταμένως εἴρηται περὶ ταύτης παρὰ τοῦ αἰδεσιμωτάτου πατρὸς καὶ κυρίου μου ἐν ἄλλοις, ὥστε μηδένα ὑπολελεῖφθαι λόγον καθαρώτερον ἐκείνων τῶν ἀποδείξεων τυγχάνοντα, καθ᾽ ὃν τρόπον ἐν τούτῳ χωρίῳ εἴρηται. εἰ γὰρ ἀμφισβήτησίς τις B ἔσται παρ᾽ ὑμῖν, ὑπολέλειπται, πληρωθείσης ταύτης τῆς ὕλης ἐσόμεθα παρεσκευασμένοι ἀποκριθῆναι. πρὸς δὲ τὸ τοῦ Βασιλείου ῥητὸν κατὰ τὸν παρὸν ἀποκρινόμενοί φαμεν, ὅτι ἡ βίβλος αὕτη ἐν τῷ χρόνῳ τῷ παρεληλυθότι ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὧδε μετηνέχθη· καὶ ὁ κύριος Νικόλαος Δεκούζα τὴν βίβλον ἔφερε. ἔστι δὲ ἡ βίβλος ἐν μεμβράνοις οὐκ ἐν βαμβακίνοις, οὕτως ὥστε κατὰ τὴν πολυετίαν τοσαύτης εἶναι τῆς ἀρχαιότητος, ὡς δοκεῖν πλειόνων εἶναι ἢ ἑξακοσίων ἐτῶν, καὶ οὕτω διὰ πολλῶν ἐτῶν πρὸ τοῦ σχίσματος τούτου καὶ τῆς δευτέρας διαιρέσεως. ἔστιν οὖν ἡ βίβλος αὕτη τοσοῦτον ἐστιγμένη, τοσοῦτον διωρθωμένη, τοσοῦτον ἄριστα τεταγμένη, ὥστε μηδεμίαν ἐν ταύτῃ ὑφορᾶσθαι φθοC ράν. λέγω τοίνυν, ὅτι κακία τις καὶ φθορὰ οὐ δύναται προσενεχθῆναι ταύτῃ τῇ βίβλῳ· πρῶτον, ὅτι οὐδὲν παρὰ Λατίνοις ἐθεωρήθη, πλὴν εἰ μὴ κατὰ τὸ παρόν· θεωρηθήτω τοίνυν αὕτη καὶ ἐξετασθήτω, εἰ ἔστιν ἐν αὐτῇ ξύσμα τι, ἢ φθορὰ, ἢ ἐπίθεσις χειρῶν. δεύτερον, ἐπειδήπερ ὁ λόγος ταυτησὶ τῆς προσθήκης, περὶ ἧς λέγετε, οὐ φαίνεται δύνασθαι ἀπονεμηθῆναι Λατίνοις. ὁ δὲ λόγος, ὅτι μέχρι τῆς παρούσης, ὡσανεὶ μετὰ συγγνώμης λέγοιμι, ἀπὸ τῶν ὑμετέρων ἀρχαιοτάτων συνόδων φαίνεται φανερὸν, ὅτι ἡ κακία αὕτη τοῦ διαφθείρειν τὰς βίβλους, καὶ ἀφαιρεῖν ἀπὸ τῶν βίβλων, ἅ τινα ἐποίουν οἱ τῇ πίστει μαχόμενοι, ἐν ἐκείνοις τοῖς μέρεσιν ἐφωράθη. ἀναγιD νώσκεται γὰρ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐπιστολῇ, ἣν ὁ μακάριος Κύριλλος πρὸς Ἰωάννην Ἀντιοχείας ἔγραψεν, ἧς ἡ ἀρχή· εὐφραινέσθωσαν οἱ οὐρανοί· ἐν τῷ τέλει τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, ἥν τινα καὶ προσεδέξατο πᾶσα ἡ ἐν Καλχηδόνι σύνοδος, οὕτω φησί· καὶ γὰρ εἴ τις τῶν εἰωθότων διαστρέφειν τὰ ὀρθὰ, τὰς ἐμὰς φωνὰς κατὰ ἀρέσκειαν μετατίθησι, μὴ θαυμαζέτω τοῦτο ἡ σὴ ἁγιότης, εἰδυῖα ὅτι καὶ πάντες οἱ αἱρετικοὶ ἐκ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς τὰς τῆς ἑαυτῶν πλάνης συλλέγουσιν ἀφορμὰς, τὰ διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ὀρθῶς εἰρημένα ταῖς ἑαυτῶν κακονοίαις παραφθείροντες, καὶ τὰ λοιπά. ἔνθα καὶ τίθησι παράδειγμα E περὶ τοῦ Ἀθανασίου, ἀποδεικνὺς ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀθανασίου πρὸς Ἐπίκτητον ἐφθάρη. τοῦτο αὐτὸ καὶ ὁ μακάριος Κύριλλος γράφων πρὸς Ἀκάκιον ἐν τῇ ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἐπιγραφή· ἀμοιβαία προσηγορία· ἐν τῷ τέλει αὐτῆς οὑτωσὶ διαλέγεται. εἰ δὲ ὡς παρ᾽ ἐμοῦ γραφέντα παρά τινων προφέρεται, ὅτι μετεμελήθην περὶ τούτων, ἃ ἐν τῇ Ἐφεσίων ἐπράξαμεν, γελασθήτω καὶ τοῦτο· ἐσμὲν γὰρ διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος καλοῦ νοὸς, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἔξω τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἀγόμεθα. ἀφ᾽ ὧν ῥηθέντων ἔχετε φανερῶς, ὡς ἀεὶ ὁ Κύριλλος ἦν τῆς αὐτῆς γνώμης καὶ ἐν τῇ τρίτῃ συνόδῳ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐπιστολῇ εἰσάγει τινὰ Ἐμίσης ἐπίσκοπον,

quandoquidem teſtimonia ſunt fines, intra quos ſtare nos quoque debemus: poſt teſtimonia promptus paratuſque ero ad reſpondendum veſtris objectionibus. Dixiſti deinde, noſtrum hunc codicem pati calumniam quamdam propter additamentum; ſicut alibi etiam factum eſt, in ſymbolo ſcilicet, cui appoſita eſt additio. Ad hoc de ſymbolo dicimus; adeo luculenter, adeo perſpicue diſputatum eſſe alias a reverendiſſimo patre & domino meo, ut nihil dici poſſit dilucidius illis demonſtrationibus, quæ ad hoc argumentum ſunt allatæ: quod ſi qua apud vos erit, aut relicta eſt dubitatio, abſoluta propoſita materia parati erimus ad reſpondendum. Ad Baſilii vero dictum reſpondentes in præſentia dicimus, librum hunc nuper fuiſſe a domino Nicolao de Cuſa Conſtantinopoli huc delatum: eſſe autem ex membranis, non bambacinis foliis; adeoque annoſæ antiquitatis, ut videatur pluſquam ſexcentos habere annos, hoc eſt multos ante annos, quam ſchiſma hoc oriretur, & ſecundum diſſidium. Porro autem liber tam bene eſt interpunctus, tam emendatus atque optime diſpoſitus, ut nullam corruptelæ ſuſpicionem injiciat. Dico igitur, nullam huic libro depravationem poſſe aſcribi; primo, quia nunquam a Latinis eſt viſus, niſi in præſenti: perſpiciatur ergo, diligentique indagatione quæratur, an ulla in eo raſura, ſive depravatio, vel manus adjectio deprehendatur. Secundo, quoniam additamenti hujus, de quo vos loquimini, genus non videtur poſſe tribui Latinis: ratio eſt, quia uſque ad hoc tempus, pace veſtra dixerim, conſtat ex veſtris antiquiſſimis conciliis, vitium hoc depravandi libros, & expungendi e libris, quæ ſane fiebant ab hoſtibus fidei, deprehenſum eſſe in illis partibus. Leguntur enim in illa epiſtola quam beatus Cyrillus ſcripſit ad Ioannem Antiochenum, quæ incipit: Lætentur cæli: ad finem ejuſdem epiſtolæ, quam & univerſa Calchedonenſis ſuſcepit ſynodus, hæc verba: Nam ſi quis ex iis qui recta ſolent pervertere, voces meas immutat ad placitum, non miretur hoc tua ſanctitas; cum ſciat omnes etiam hæreticos ex divinitus inſpirata ſcriptura colligere ſui erroris occaſiones; ea per Spiritum ſanctum recte dicta ſunt, pravis ſuis intelligentiis corrumpendo: & reliqua. ubi etiam apponit exemplum de Athanaſio, oſtendens epiſtolam Athanaſii ad Epictetum fuiſſe corruptam. Hac de re idem beatus Cyrillus in epiſtola ad Acacium; quæ inſcribitur, Mutua ſalutatio: ad finem ita diſſerit: Si vero proferantur ab aliquo tamquam a me ſcripta quædam, quod pœnitentia ductus retractaverim quæ acta ſunt Epheſi, derideatur & hoc; ſumus enim Dei beneficio ſana mente, & nequaquam a recta ratione diſcedimus. Ex quibus verbis manifeſte habetis, Cyrillum ſemper in eadem ſententia fuiſſe, quam habuit in tertia ſynodo. In hac ipſa epiſtola de epiſcopo quodam Emiſeno fit mentio, qui

Concil. Epheſ. part. 3.

Conc. Epheſ. part. 3 epiſt. 35.

SESSIO XX. qui obtulit Cyrillo epistolam Athanasii ad Epictetum corruptam ; & quæsivit de Cyrillo ipso , an juxta illam epistolam idem crederet quod Athanasius : beatus vero Cyrillus ita respondit : Si epistolam Athanasii ad Epictetum sinceram habes & non vitiatam , idem plane atque Athanasius sentio. Contulit eam cum exemplari ; quod Cyrillus asservabat , comperitque omnino dissimilem epistolam epistolæ Athanasii : & nusquam in oriente toto reperta est epistola Athanasii integra , & incorrupta præter unam , quæ penes Cyrillum erat ; ex qua Emisenus suam emendavit , transmisitque emendatam ad Ioannem Antiochenum. Nunc ergo non videtur a ratione alienum , aut minus verisimile , primos illos stante disjunctione ac dissidio, ut sane contigisse credendum est, assumentes pro causa dissensionis hoc processionis caput ; quod alioquin ab initio nostræ fidei usque ad illud tempus in confesso erat ; studiose incubuisse ad immutandum hunc locum Basilii. Quare probabiliter creditur , librum hunc a Spiritu sancto fuisse conservatum in ipsa urbe Constantinopoli , ne incideret in manus auctorum dissidii. Sequitur ergo ex dictis , nulla ratione dici posse , hunc librum fuisse quoquomodo corruptum seu depravatum. Ad hæc quoniam & vos & nos convenimus ad inquirendam communiter , & intelligendam veritatem , debemus pro mutua benevolentia & animo ingenuo libros in communem usum proponere : & quoniam res magni momenti est, si quis apud vos habet Basilii codicem vetustissimum , proferat ; tumque locum planius consideremus ; deinde perspiciantur consequentia. Concluditur ergo Basilium hoc voluisse, ut probatur ex sequentibus, quæ in præsentia non dicimus, ne conqueramini.

EPHES. Extare quoque apud nos hunc librum vitiatum hoc additamento, quod vos protulistis, nos ipsi antea diximus : proinde mirum non est, si ex iis codicibus qui extant, unus huc fuit allatus. liquet autem potius ex his rei veritas, quoniam nos istud additamentum objecimus : nam si ipsi addidissemus, facile libros e medio tollere potuissemus, cum sint perpauci : sed simplicitate utentes , ac veritate confisi , extare permisimus libros, in quibus contraria legitur sententia. ex iis unum hunc esse putandum est, qui delatus est inde , ab aliquibus exscriptus , qui vestrum dogma in illis partibus secuti videntur : quod sane mirandum non est ; nam & hic par est multos dogma nostrum amplecti : ita enim sentiunt , sicuti patres eorum. Quod vero sæpe corrupti fuerint libri in illis partibus a quibusdam hæreticis, & nova dogmata in Dei ecclesiam inferentibus, fatemur hoc etiam , & loca quæ citasti admittimus. Nosti tamen apud vos olim tempore papæ Zosimi productos fuisse Nicænos patres Carthaginensi synodo. Scripserat enim Zosimus papa ad concilium Carthag. 6. Carthaginense , Nicænam synodum per suos canones statuisse , ut universo orbi liceret appellare ad papam Romanum,

A ὃς ἀνήνεγκε τῷ Κυρίλλῳ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀθανασίου πρὸς Ἐπίκτητον διεφθαρμένην, καὶ ἠρώτα αὐτὸν τὸν Κύριλλον, εἰ ἦν τῆς αὐτῆς πίστεως κατὰ τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην τῷ Ἀθανασίῳ. ὁ δὲ μακάριος Κύριλλος οὕτως ἀπεκρίθη· εἰ εἶχες τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀθανασίου πρὸς Ἐπίκτητον ἀκεραίαν καὶ οὐ διεφθαρμένην, τῆς αὐτῆς γνώμης εἰμὶ τῷ Ἀθανασίῳ. εἶδεν αὐτὴν μετὰ τῆς ἐπιστολῆς ἣν ἐταμιεύσατο ὁ Κύριλλος, καὶ ἐφάνη ὅτι ἡ ἐπιστολὴ παντάπασιν ἦν ἀπεοικυῖα τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Ἀθανασίου. καὶ ἐν πάσῃ τῇ ἀνατολῇ οὐδαμοῦ εὑρέθη ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀθανασίου ἀκεραία καὶ οὐ διεφθαρμένη πλὴν τῆς οὔσης παρὰ τῷ Κυρίλλῳ, ἣν ὁ Ἐμίσης διωρθώσατο κατὰ τὴν οὖσαν παρὰ τῷ Κυρίλλῳ, καὶ ἔ- B πεμψεν ἐκείνην διωρθωμένην πρὸς Ἰωάννην Ἀντιοχείας. νῦν οὖν οὐ φαίνεται ἄλογον οὐδὲ ἀπεοικὸς, ὥστε μενούσης τῆς διαφορᾶς ἢ τῆς διαστάσεως, τοὺς πρώτους ἐκείνους, καθὼς καὶ λογιστέον ἐστὶ τοῦτο, προσλαμβάνοντας τὴν αἰτίαν τῆς διαιρέσεως ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου τῆς ἐκπορεύσεως, ἥπερ ἦν ὅμως ἐξ ἀρχῆς τῆς ἡμετέρας πίστεως μέχρι τοῦ τότε καιροῦ, ἐκεῖνο ἐσπουδακέναι, καὶ μεταβαλεῖν τὰ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τοῦ Βασιλείου. ὅθεν πιθανῶς πιστεύεται, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐταμιεύσατο τήνδε τὴν βίβλον ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὥστε μὴ ταύτην εὑρεθῆναι παρὰ τῶν αἰτίων τῆς διαστάσεως. ὅθεν ἐκ τῶν εἰρημένων οὐδεὶς ἕπεται λόγος γεγονέναι τινὰ κακίαν ἢ C διαφθορὰν ἐν ταύτῃ τῇ βίβλῳ. πρὸς τούτοις ἐπειδὴ καὶ ὑμεῖς καὶ ἡμεῖς συνήλθομεν ἐφ᾽ ᾧ συνδιασκέψασθαι καὶ νοῆσαι τὴν ἀλήθειαν, ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης καὶ τῆς καλῆς διανοίας ὀφείλομεν ἀλλήλοις κοινωνεῖν τὰ βιβλία. ἐπειδὴ δὲ τὸ πρᾶγμά ἐστι μεγάλης ὁλκῆς, εἴ τις παρ᾽ ὑμῖν ἔχει τὴν βίβλον τοῦ Βασιλείου ἀρχαιοτάτην, προκομισάτω, καὶ τότε σαφῶς σκεψώμεθα· δεύτερον θεωρηθήτωσαν τὰ ἀκόλουθα. συμπεραίνεται τοίνυν, ὡς ὁ Βασίλειος ἠβουλήθη καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἑπομένων ταύτης, ἃ κατὰ τὸ παρὸν οὐ λέγομεν διὰ τὴν μέμψιν.

Ὅτι μὲν καὶ παρ᾽ ἡμῖν εὑρίσκεται τὸ βιβλίον τοῦτο ΕΦΕΣ. παρηλλαγμένον, καὶ τὴν προσθήκην ταύτην ἔχον, ἣν D ὑμεῖς προσενέγκατε, καὶ ἡμεῖς ὡμολογήσαμεν πρότερον· καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν θαυμαστὸν, εἰ ἐξ ἐκείνων τῶν εὑρισκομένων βιβλίων ἐνταῦθα μετεκομίσθη. φαίνεται δὲ μᾶλλον ἐκ τούτων, ὅτι ἡμεῖς προσενέγκαμεν τὴν προσθήκην ταύτην. εἰ γὰρ ἡμεῖς ἐποιήσαμεν, ἠδυνάμεθα ἂν ἀφανίσαι τὰ βιβλία, ὀλίγα ὄντα καὶ εὐαρίθμητα. ἀλλ᾽ ἁπλότητι χρώμενοι, καὶ τῇ ἀληθείᾳ θαρροῦντες ἀφήκαμεν σώζεσθαι τὰς τὴν ἐναντίαν ἐχούσας βίβλους· ἐξ ὧν εἰκὸς μίαν εἶναι καὶ ταύτην ἐξενεχθεῖσαν ἐκεῖθεν ἐνταῦθα, γραφεῖσαν δὲ παρά τινων, οὓς εἰκὸς τὸ ὑμέτερον δόγμα φρονεῖν ἐν ἐκείνοις τοῖς μέρεσι. καὶ τοῦτο θαυμαστὸν οὐδὲν, ἐπεὶ καὶ ἐνταῦθα πολλοὺς εἰκὸς τὸ ἡμέτερον δόγμα φρονεῖν, ἐπειδὴ οὕτω φρονοῦσιν ὡς οἱ πα- E τέρες αὐτῶν. ὅτι δὲ πολλάκις ἐγένετο διαφθορὰ βιβλίων ἐν ἐκείνοις τοῖς μέρεσιν ὑπό τινων αἱρετικῶν καὶ καινότερα δόγματα εἰσαγόντων τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ, καὶ τοῦτο ὁμολογοῦμεν, καὶ τὰς χρήσεις ταύτας ἃς αὐτὸς παρήγαγες. ἀλλὰ παρ᾽ ὑμῖν γινώσκεις ὡς ἐγένετο κατ᾽ ἀρχὰς ἐν τοῖς καιροῖς τοῦ πάπα Ζωσίμου προεκομίσθη τῶν ἐν Νικαίᾳ πατέρων πρὸς τὴν ἐν Καρθαγένῃ σύνοδον. ἔγραψε γὰρ ὁ πάπας Ζώσιμος πρὸς τὴν ἐν Καρθαγένῃ σύνοδον, ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἐν τοῖς ἰδίοις κανόσιν ἔδωκε τὴν ἔκκλητον τῆς οἰκουμένης τῷ πάπᾳ τῆς Ῥώμης·

ἀπέστειλε

Anno Christi 1439.

ἀπέστειλε καὶ κανόνα διαγορεύοντα περὶ τούτου, ὡς δῆθεν τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου. τοῦτον τὸν κανόνα μὴ γνωρίσαντες οἱ τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου, οὐκ ἐδέξαντο ῥᾳδίως, ἀλλ' εἶπον ὅτι ἡμεῖς οὐδὲν τοιοῦτον ἔχομεν ἐν τοῖς κανόσι τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου· καὶ διὰ τοῦτο ζητήσομεν τὰ αὐθεντικά, τουτέστι τὰ πρωτότυπα τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου παρὰ τῶν τῆς ἀνατολῆς ἀρχιερέων, ἤτοι τοῦ Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου, καὶ τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μακαρίου Πρόκλου. ταῦτα τὰ αὐθεντικὰ ζητηθέντα δι' ἐπιστολῆς παρὰ τῶν εἰρημένων ἀρχιερέων, καὶ διαπεμφθέντα πρὸς αὐτῶν ἐν τῇ ἐν Καρθαγένῃ συνόδῳ, εὑρέθησαν οὐδαμῶς ἔχοντα τὸν κανόνα, ὃν ὁ πάπας προέφερε. καὶ διὰ τοῦτο ἔγραψαν αὐτῷ μὴ ζητεῖν αὐτῷ τὴν τοιαύτην ἔκκλητον, τὴν μὴ διδομένην παρὰ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου. βλέπεις ὅτι ὁ πάπας ἐκεῖνος κανόνα προήγαγε μὴ ὄντα τῆς συνόδου ἐκείνης, καὶ ταῦτα πρὸς τὴν σύνοδον γράφων ὑπὲρ τοῦ τοιούτου μεγάλου πράγματος; θαυμαστὸν οὖν οὐδέν, εἰ καὶ παρ' ἡμῖν ὀλίγοι τινὲς διέφθειραν τὰ βιβλία, βουλόμενοι συνιστᾶν τὸ ἑαυτῶν θέλημα, ἢ τὴν καινοτομίαν τοῦ δόγματος. ὅμως ἐν τῇ χρήσει τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ ἡ ἀρχαιότης καὶ τὸ πλῆθος τῶν παρ' ἡμῖν βιβλίων τὴν νίκην ἡμῖν δίδωσι, καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐάσαι τὰς ὀλίγας καὶ διεφθαρμένας βίβλους, καὶ μηδαμῶς ἀφανίσαι ταύτας, καίτοιγε δυνατὸν ὂν διὰ τὴν ὀλιγότητα, φαίνεται ὅτι θαρροῦντες τῇ ἀληθείᾳ καὶ ταῖς ἐπέχις φωναῖς τοῦ πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου, ταύτην εἰάσαμεν οὕτω κεῖσθαι ἐν τοῖς βιβλίοις, ὡς ἔγραψαν ἐξ ἀρχῆς οἱ γράψαντες. οὐκ ἄρα τῶν παρ' ἡμῖν ἴδιον τὸ διαφθείρειν τὰς βίβλους. μετὰ τοῦτο ἀνεγνώσθη ὁ κατ' Εὐνομίου τρίτος λόγος τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐν ἡμετέρῳ βιβλίῳ, μεθ' ὃ ἐπήγαγε ταῦτα ὁ Ἐφέσου· ἐν τούτῳ τῷ μέρει πρῶτον αἰτιασάμενος τὸν Εὐνόμιον ὁ μέγας Βασίλειος, ὡς τολμηρόν τε καὶ καινοτόμον, καὶ ἀνατιθέντα τὰ μὴ παρ' αὐτῶν εἰρημένα, μετὰ ταῦτα συγχωρεῖ καθ' ὑπόθεσιν, ὅτι εἰ τρίτον ἐστὶ τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἀνάγκης καὶ τρίτον τῇ φύσει φαίνεται. τοῦτο γὰρ ἐφεξῆς ἐπάγει. ἡ μὲν οὖν ἔνστασις οὕτως ἔχει. τὸν Εὐνόμιον ἀνατρέπει λέγοντα τὴν τῶν ἁγίων φυλάσσειν διδασκαλίαν, ἀτιμάζοντα δὲ τὴν τῶν ἁγίων διδασκαλίαν. τίνες δὲ οἱ ἅγιοι, καὶ ἐν ποίοις λόγοις τὴν διδασκαλίαν πεποίηνται, οὐ φησίν. ἆρα γέγονεν οὕτω τολμηρὸς ἄνθρωπος τὰς τῶν θείων δογμάτων καινοτομίας εἰσηγούμενος; ἐν τούτοις ὁ μέγας Βασίλειος φαίνεται καθαρῶς μηδ' ὅλως παραδεχόμενος, μηδὲ τῶν ἁγίων διδασκαλίαν ἡγούμενος, τὸ τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. μετὰ δὲ ταῦτα τοῦτο συγχωρῶν καθ' ὑπόθεσιν, ἐπιφέρει μετὰ τὴν ἀντιπαράστασιν οὕτω· τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ καὶ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει; ἀξιώματι γὰρ δευτερεύειν τοῦ υἱοῦ, ὁ τῆς εὐσεβείας ἴσως παραδίδωσι λόγος· οὕτω γὰρ ἡμέτερον ἔχει βιβλίον οὕτως ἀρχαιότατον ὡς ὑμεῖς βλέπετε· καὶ τοῦτο σύμφωνον τοῖς προειρημένοις ἐστίν. ἐπειδὴ γὰρ οὐδ' ὅλως κατεδέξατο τὸ τρίτον εἶναι τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐδὲ τῶν ἁγίων διδασκαλίαν ἐνόμισεν, ἀλλὰ καθ' ὑπόθεσιν τοῦτο δέδωκε, πῶς ἔμελλεν ἀπολογεῖν καὶ λέγειν, ὅτι διὰ τοῦτο δεύτερόν ἐστι τοῦ υἱοῦ πνεῦμα τὸ ἅγιον,

Sess. XX.

miserat & canonem, quo id decernebatur, quasi Nicænæ synodi. Verum canonem illum non agnovit Carthaginense concilium, nec facile recepit, sed nihil se tale dixit habere in canonibus Nicænæ synodi: propterea velle petere authentica, hoc est prima exemplaria Nicænæ synodi ab episcopis orientalibus, scilicet a Cyrillo Alexandrino, & a beato " Proclo Constantinopolitano. Cum hæc authentica per epistolam ab iis quæsita, & missa essent ab orientalibus Carthaginensi concilio, non est inventus ille canon, quem papa protulit. Quocirca scripserunt ei, ne sibi jus illud appellationum postularet, quod non datur a synodo œcumenica. Vides a papa illo prolatum canonem, quem synodus illa non ediderat: idque scribente ad synodum de re tam gravi? minime ergo mirum est, apud nos etiam non defuisse paucos, qui libros adulteraverint, dum vellent suam opinionem, seu dogmatis novitatem confirmare. In sententia tamen magni Basilii librorum nostrorum vetustas & copia dat nobis victoriam: & hoc ipsum, quod paucos & corruptos libros extare, & nequaquam exterminare voluerimus, cum tamen propter eorum paucitatem id fieri posset, arguit nos veritati confidentes & reliquis patris nostri Basilii vocibus, permisisse eam sententiam ita legi in libris, ut scripta est a primis auctoribus. non est ergo nostrorum proprium libros corrumpere. Lectus deinde est in nostro codice tertius contra Eunomium magni Basilii sermo. Postmodum Ephesius subdidit: In hac parte primum criminatus Eunomium magnus Basilius ut temerarium, novitatumque inventorem, & tribuentem sanctis quæ ab ipsis dicta non sunt: postea concedit ex suppositione, Spiritum sanctum, etsi tertius est ordine ac dignitate, non tamen necesse esse natura quoque tertium videri: hoc enim subinde infert. Itaque impugnat hoc modo. Confutat Eunomium asserentem se tenere doctrinam patrum, cum eam contemneret: Qui vero, inquit, sint illi sancti, & ubi doctrinam hanc tradiderint, non dicit. Fuitne unquam homo tam audax, divinorum dogmatum novitatem inducens? In his Basilius magnus aperte negat, & nulla ratione concedit esse doctrinam sanctorum asserere, tertium esse ordine & dignitate Spiritum sanctum; deinde concedendo hoc ex suppositione, subjungit ita rursum per quasi concessa insurgens: Cur enim necesse est, etiamsi tertius sit ordine & dignitate Spiritus sanctus, ut natura quoque sit tertius? nam esse a Filio dignitate secundum, tradit fortasse pietatis sermo. Sic enim habet noster codex tantæ vetustatis, ut vos videtis; & hoc sane cum prius dictis congruit. Etenim qui tertium esse ordine & dignitate Spiritum sanctum omnino negaverat, & hanc non esse patrum doctrinam existimaverat, sed ex suppositione illud concesserat, quomodo poterat causam reddere ac dicere, propterea Spiritum sanctum esse a Filio, secundum

" Attico dicendum fuerat, non Proclo.

secundum quod ab ipso accipiat, & esse ab ipso habeat? quod antea nolebat ascribere aliis auctoribus, quomodo ejus nunc ipse futurus erat magister? Itaque additamentum hoc neque cum antecedentibus, neque cum scopo Basilii magni cohæret: hoc vero magis cohæret, quod legitur in nostro codice; quod cum apposita dictione, Fortasse, dat hoc per quamdam non absolutam concessionem. & infra subdit; ut sane etiam id concedamus. nec non post exempla angelorum habemus hæc verba in nostro codice, sed nescio an sint etiam in vestro: nam & hic cum dubitatione & non absoluta concessione loqui videtur; Quod etsi tertius est dignitate & ordine, &c. ita quippe scriptum est in libro. Quomodo igitur Basilius magnus protulit hæc, qui non absolute concessit, tertium esse a Patre Spiritum sanctum, & secundum a Filio? dum enim ex sua locutus est sententia, id prorsus rejecit, & alienum censuit a doctrina sanctorum Patrum. Quod vero Basilius magnus non ita senserit, neque crediderit Spiritum sanctum ex Filio procedere, & ex ipso accipere suum esse, testis erit nobis non alius, sed [a] ipse sibi, scribens in epistola ad Gregorium fratrem, quomodo differat substantia & hypostasis; hoc pacto, (ex dicto autem quod recitabitur, manifeste patebit magni Basilii mens, quidve sentiret ipse de sancti Spiritus processione:) sic enim ait in epistola citata: Quandoquidem Spiritus sanctus, a quo emanat in creaturam omnis bonorum largitio, pendet quidem ex Filio, quocum sine ulla disjunctione simul apprehenditur; a paterna vero causa suum habet esse dependens, unde & procedit; hypostaticæ suæ proprietatis notionem hanc habens, ut post Filium & cum ipso noscatur, & a Patre subsistat. Filius autem, qui per se ac secum notificat Spiritum ex Patre procedentem, & unus unigenitus ab ingenito Patre effulsit, nullam habet secundum propriam notionem cum Patre & Spiritu sancto communionem, sed notis jam dictis dignoscitur. In hoc dicto Basilius magnus aperte existimat, ex Patre solo esse Spiritum sanctum: sic enim ait: Spiritus sanctus pendet quidem ex Filio, hoc est, post Filium est collocatus: & hujus causam reddens non dixit, Ex ipso procedit, aut esse habet ab ipso; quemadmodum locus, sicut vos legitis, habet: sed quoniam cum ipso sine ulla disjunctione apprehenditur, ex Patre scilicet procedens. dein partitionis figura utens subjungit: A paterna vero causa suum habet esse dependens, unde & procedit. Vides ne ut Patri & causalitati ejus tribuat hic Spiritus sancti dependentiam? Certe in hoc dicto non dixisset secum pugnantia: namque partitio non sinit Filio etiam hoc tribui. Datum enim est illi notionis indicium, quod sine disjunctione cum ipso apprehendatur. Rursus ait postea: Filius autem, qui per se ac secum notificat Spiritum ex Patre procedentem: non dixit, Ipse producens, sed notificans procedentem ex Patre, hoc est, secum manifestans. Deinde, unum, inquit, unigenitum ex ingenito lumine Filium

[a] ipsemet,

A ὅτι παρ' αὐτοῦ λαμβάνει καὶ παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχει; οὗπερ οὐ παρεδέξατο πρότερον τὰς αἰτίας ἀποδιδόναι, τούτου πῶς ἔμελλε διδάσκαλος εἶναι; ἀνακόλουθος ἄρα ἐστὶν ἡ προσθήκη καὶ τοῖς πρότερον εἰρημένοις, καὶ τῷ τοῦ μεγάλου Βασιλείου σκοπῷ. τοῦτο δὲ μᾶλλον ἀκόλουθον, ὅπερ ἐν τῷ παρ' ἡμῖν βιβλίῳ κεῖται, ὅπερ μετὰ τῆς προσθήκης τοῦ, ἴσως, τοῦτο δίδωσι κατὰ συγχώρησιν· καὶ ἐφεξῆς ὑποκατιών, ἵν' ὅλως καὶ συγχωρήσωμεν, λέγει· καὶ ἔτι μετὰ τὸ τὰ παραδείγματα τῶν ἀγγέλων εἰπεῖν, οὕτως ἐν τῷ παρ' ἡμῖν βιβλίῳ λέγει· οὐκ οἶδα δὲ εἰ καὶ ἐν τῷ ὑμετέρῳ αὐτὸ κεῖται· καὶ ἐνταῦθα γὰρ μετὰ ἀμφιβολίας καὶ συγχω-
B ρήσεως φαίνεται, ὅτι εἰ καὶ τρίτον ὑπάρχει τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει· οὕτω γὰρ ἐν τῷ βιβλίῳ κεῖται. πῶς ἂν ὁ μέγας Βασίλειος εἶπε ταῦτα, ὃς κατὰ συγχώρησιν ἔδωκε τρίτον εἶναι τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τοῦ υἱοῦ δεύτερον; ἀφ' ἑαυτοῦ γὰρ τοῦτο καθάπαξ ἀπηγόρευσε, καὶ ἀλλότριον τῆς τῶν ἁγίων πατέρων διδασκαλίας ἡγήσατο. ὅτι δὲ ταύτην τὴν διάνοιαν οὐκ εἶχεν ὁ μέγας Βασίλειος, οὐδὲ ἐφρόνει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, καὶ ἐξ αὐτοῦ λαμβάνειν τὸ εἶναι, μάρτυς ἡμῖν οὐκ ἄλλος, αὐτὸς ἑαυτοῦ, γράφων ἐν τῇ πρὸς τὸν ἀδελφὸν Γρηγόριον ἐπιστολῇ περὶ διαφορᾶς οὐσίας καὶ ὑποστάσεως ταῦτα. ἐκ τοῦ ῥηθησομένου ῥητοῦ καθαρῶς ἀναφανήσεται ἡ τοῦ μεγάλου Βασιλείου διάνοια, καὶ ἥν τινα δόξαν εἶχε περὶ τῆς
C ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος. λέγει γὰρ οὕτως ἐν τῇ ῥηθείσῃ ἐπιστολῇ· ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀφ' οὗ πᾶσα ἐπὶ τὴν κτίσιν ἡ τῶν ἀγαθῶν χορηγία πηγάζει, τοῦ υἱοῦ μὲν ἤρτηται, ᾧ ἀδιαστάτως συγκαταλαμβάνεται, τῆς δὲ τοῦ πατρὸς αἰτίας ἐξημμένον ἔχει τὸ εἶναι, ὅθεν καὶ ἐκπορεύεται, τοῦτο γνωριστικὸν τῆς κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἰδιότητος ἔχει, τὸ μετὰ τὸν υἱὸν καὶ σὺν αὐτῷ γνωρίζεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ὑφεστάναι. ὁ δὲ υἱὸς ὁ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον πνεῦμα δι' ἑαυτοῦ γνωρίζων καὶ μεθ' ἑαυτοῦ, μόνον μονογενῶς ἐκ τοῦ ἀγεννή-
D του πατρὸς ἐκλάμψας, οὐδεμίαν κατὰ τὸ ἰδιάζον τῶν γνωρισμάτων ἔχει τὴν κοινωνίαν πρὸς τὸν πατέρα, ἢ πρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ τοῖς εἰρημένοις σημείοις γνωρίζεται. ἐν τῷ ῥητῷ τούτῳ σαφῶς ὁ μέγας Βασίλειος ἐκ τοῦ πατρὸς μόνου δοξάζει εἶναι τὸ ἅγιον. λέγει γὰρ οὕτως. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ υἱοῦ μὲν ἤρτηται, τουτέστι μετὰ τὸν υἱὸν τέτακται. καὶ τούτου τὴν αἰτίαν ἀποδιδοὺς οὐκ εἶπεν, ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται, ἢ ἐξ αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχει, ὡς ἡ παρ' ὑμῶν χρῆσις βούλεται, ἀλλ' ὅτι σὺν αὐτῷ ἀδιαστάτως καταλαμβάνεται, ἐκ τοῦ πατρὸς προϊὸν δηλονότι. καὶ ἐφεξῆς ἐπάγει τῷ μεριστικῷ σχήματι διαιρῶν τὸν λόγον· τῆς δὲ τοῦ πατρὸς αἰτίας ἐξημμένον ἔ-
E χει τὸ εἶναι, ὅθεν καὶ ἐκπορεύεται. βλέπεις ὅτι ἐνταῦθα τῷ πατρὶ δίδωσι καὶ τῇ αὐτοῦ αἰτίᾳ τὸ ἐξημμένον εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; οὐκ ἂν οὖν ἐν τῷ ῥητῷ τούτῳ ἐναντία εἶπεν ἂν ἑαυτῷ, ὁ γὰρ μερισμὸς οὐκ ἐᾷ τοῦτο καὶ τῷ υἱῷ δοθῆναι· δέδοται γὰρ ἐκείνῳ γνωριστικὸν σημεῖον, τὸ σὺν αὐτῷ ἀδιαστάτως καταλαμβάνεσθαι. πάλιν ἐφεξῆς φησίν· ὁ δὲ υἱὸς ὁ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον πνεῦμα δι' ἑαυτοῦ καὶ μεθ' ἑαυτοῦ γνωρίζων· οὐκ εἶπεν· αὐτὸς προβάλλων, ἀλλὰ γνωρίζων τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τουτέστι, μεθ' ἑαυτοῦ φανερῶν. εἶτα φησί, μόνον μονογενῶς ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς ἐκλάμψαντα τὸν υἱὸν οὐδεμίαν

ANNO CHRISTI 1439.

SESSIO XX.

A οὐδεμίαν ἔχειν κοινωνίαν κατὰ τὸ ἰδιάζον τῶν γνωρισμάτων πρὸς τὸν πατέρα, ἢ πρὸς τὸ πνεῦμα. οὐκ ἄρα οὐδεμίαν ἔχει πρὸς τὸν τοῦ πατρὸς προβολὴν κοινωνίαν, ἥτις ἰδίως τῷ πατρὶ ἀποδέδοται, ἀλλὰ τοῖς σημείοις, φησὶ, γνωρίζεται μόνοις τούτοις. καὶ οὐκ ἄλλοις, ὅτι μονογενῶς ἐξέλαμψεν ἐκ τοῦ ἀγεννήτου πατρὸς, ὅτι μεθ' ἑαυτοῦ καὶ δι' ἑαυτοῦ γνωρίζει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. εἰ τοίνυν μόνοις τούτοις γνωρίζεται καὶ οὐκ ἄλλοις, οὐκ ἄρα κοινωνεῖ τῇ ἐκπορεύσει τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἥτις ἰδίως τῷ πατρὶ μόνῳ ἀποδέδοται.

IOANNES. Πολλὰ εἴρηνται παρὰ σοῦ, πάτερ αἰδεσιμώτατε, ἅπερ ἴσως καὶ ἐλάττοσι λόγοις ἠδύναντο ἂν ῥηθῆναι, B καὶ γὰρ εἰ θέλομεν ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν τοῦ πράγματος ἀλήθειαν, ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ ἀλήθεια ὀλίγοις ἀρκεῖται, οὐκ ἂν ὤφειλον οἱ ἡμέτεροι λόγοι ἄλλοι εἶναι, ἢ γνῶμαι καὶ μαρτυρίαι τῶν ἁγίων. οὕτω τοιγαροῦν ἀπολογούμενος διὰ βραχέων πρὸς ἃ εἴρηκας, πρὸς δύο ἅπερ προσήνεγκας τῆς χρήσεως οὑτωσὶ ἀποκρίνομαι. πρῶτον εἶπες, ὅτι ἡ προαχθεῖσα βίβλος αὕτη ἠδυνήθη διαφθαρῆναι κατὰ τοὺς χρόνους παρά τινος τῶν φρονούντων τὸ ἡμέτερον δόγμα. τοῦτο δὴ τὸν τρόπον τοῦτον ἀνατρέπεται· ἐπειδὴ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ἐν ᾧ βίβλος αὕτη ἐγράφη, ὡς φανερῶς ὁρᾶται ἀπὸ τῆς ἐπισημότητος τῆς βίβλου ταύτης, κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν οὐδεμία ἦν διαφορὰ μεταξὺ Γραικῶν καὶ Λατίνων. C δεύτερον, οὐ λέγεται τοῦτο παρ' ἐμοῦ, ὡς οἱ πατέρες οὗτοι οἱ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν, ἢ οἱ πρὸ αὐτῶν ὀλίγον γενόμενοι ὤφειλον διαφθεῖραι ταύτας τὰς βίβλους, ἀλλὰ λέγομεν περὶ τῶν ἀρχηγῶν τῆς διαστάσεως ταύτης. ἐπειδὴ γὰρ ἑώρων πάντες οἵ τε Γραικοὶ καὶ Λατῖνοι κρατοῦντες τὸ φρόνημα, καθὼς ἀποδειχθήσεται παρὰ πολλῶν μαρτυριῶν δι' ὑμετέρων βίβλων, οὐκ ἔχον κρείττονα ὁδὸν τοῦ ἑαυτῶν τούτου δόγματος, ἢ τὸ διαφθεῖραι τὰς βίβλους ἐκείνας, τὰς κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον εὑρισκομένας περὶ ταύτην τὴν ὕλην. D πρὸς δὲ τὸ δεύτερον λέγω οὕτως· προεκόμισας τὸν Ζώσιμον πάπαν, ὃς ἔπεμψε κανόνας τινὰς τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου πρὸς τὴν ἐν Καρθαγένῃ σύνοδον, βουλόμενος ἐπαγαγεῖν, ὡς ὁ Ζώσιμος ἔπεμψε κανόνας διεφθαρμένους, τιθεὶς κανόνα τινὰ περὶ τῆς ἐκκλήτου, ὃς οὐχ εὑρίσκεται ἐν τοῖς κανόσι τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου. ὅτι δὲ τὴν διαφθορὰν ταύτην ἐκεῖνος ὁ Ζώσιμος ἐποίησεν, οὐδεμίαν ἡμῖν ἀξιολόγου καὶ αὐθεντικοῦ μάρτυρος προεκόμισας μαρτυρίαν· ἐγὼ δὲ προεκόμισα δύο μάρτυρας ἀξιολόγους ἐν δυσὶν ἐπιστολαῖς τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, ὧν τὴν ἑτέραν προσεδέξατο ἡ ἐν Καλχηδόνι ἅπασα σύνοδος. ὅθεν σεμνὸν ἂν εἴη, εἰ τοιαῦτά τινα ἐπαγαγεῖν βούλει, μὴ λέγειν, παρὰ σαυτοῦ, ἀλλὰ προφέρειν μαρ- E τυρίας τῶν διδασκάλων. ὀφείλεις γὰρ λίαν καλῶς μεμνῆσθαι, ὅτι ὁ αἰδεσιμώτατος κύριος τῆς ἁγίας Σαβίνης ὁ ἐνταῦθα προεκόμισεν ὑμῖν ἀρχαιοτάτην καὶ αὐθεντικωτάτην ἐπιστολὴν Ἰουλίου πάπα, Λιβερίου πάπα· καὶ ὅπως ὁ μακάριος Ἀθανάσιος ἐν τῷ διωγμῷ ἐκείνῳ, ὃν ὑπέσχετο παρὰ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου, ἥτις ἐκείνου κατεψηφίσατο, γράφων πρὸς Φήλικα πάπαν, καὶ Μάρκον, καὶ πρὸς Ἰούλιον, καὶ Λιβέριον, ἐπειδὴ οἱ τέσσαρες ἐγένοντο κατὰ τὸν καιρὸν Ἀθανασίου, ὁ αὐτὸς ἱκέτευσε τοὺς ἀρχιερεῖς τούτους, ὡς ἐπειδήπερ εἶχον τὰς πράξεις τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ἀκριβείας ἐν τῇ αὐλῇ τῇ Ῥωμαϊκῇ, ταύτας πρὸς αὐτὸν ἀποστείλωσιν, ἐπειδὴ ἐν πάσῃ τῇ ἑῴᾳ παρὰ τῶν Ἀρειανῶν

A effulgentem nullam habere secundum propriam notionem cum Patre & Spiritu communionem: nulla ergo ratione communis est illi productio a Patre, quæ specialim Patri ascribitur: sed hisce tantum, inquit, notis, & non aliis dignoscitur, quod solus effulsit unigenitus ex Patre ingenito: quod secum ac per se cognitum reddit Spiritum sanctum. Si ergo per hæc tantum & non alia dignoscitur, sequitur, ut illi non sit communis productio Spiritus sancti, quæ Patri soli peculiariter attributa est.

ΙΩΑΝΝΗΣ. B Multa dicta sunt a te, pater reverendissime, quæ paucioribus fortasse comprehendi poterant: nam si ad rei veritatem pervenire volumus, quoniam veritas ipsa contenta est paucis, nihil aliud esse deberent sermones nostri, quam sanctorum sententiæ & testimonia. Itaque respondeo breviter ad duo, quæ de prolata dixisti sententia. Primum dixisti, librum hunc qui productus est, potuisse corrumpi illis temporibus ab aliquo, cui nostrum dogma placeret. hoc ergo ita refellitur: Nam eo tempore, quo exscriptus est liber iste, ut manifeste perspicitur ex insigni ejus vetustate, nulla C erat inter Græcos & Latinos differentia. Deinde non dixi ego, patres hosce hujus temporis, aut qui paulo ante fuerunt, corrupisse hos libros, sed de auctoribus dissidii hujus loquimur. Nam quia videbant omnes tam Græcos quam Latinos ita sentire; uti per multa testimonia ex vestris libris excerpta demonstrabimus; nullam potiorem habuere viam ad suum hoc dogma stabiliendum, quam ut libros corrumperent, qui per id tempus habebantur de hac materia. D Ad secundum vero dico: Protulisti Zosimum papam, ut quosdam Nicænæ synodi canones miserit Carthaginensi concilio: & vis inferre, Zosimum misisse corruptos canones, adjecto de appellationibus canone, qui non extat inter canones Nicænæ synodi. sed nullum nobis fide dignum & classicum produxisti testem de Zosimo, quod ita corruperit canones: cum ego tibi duo gravissima protulerim testimonia ex duabus sancti Cyrilli epistolis; quarum altera recepta fuit ab universa Calchedonensi synodo. Quare decorum sane foret, siqua hujusmodi proferre vis, non de tuo dicere, verum testimonia do- E ctorum afferre. Debes enim valde bene meminisse, reverendissimum dominum sanctæ Sabinæ, qui præsens adest, protulisse vobis epistolam antiquissimam & maxime authenticam Iulii papæ, Liberii papæ; utque beatus Athanasius in persecutione illa, quam passus est a synodo Antiochena, quæ illum damnaverat, scribens ad Felicem papam, & Marcum, & Iulium, & Liberium: nam tempore Athanasii fuere hi quatuor pontifices: rogaverit eosdem pontifices, ut quoniam in Romana curia Nicænæ synodi acta sincera asservabantur, ad ipsum ea mitterent; quod per universum orientem ab Arianis

A insequentibus corrupta essent. Tunc pontifices illi responderunt Athanasio: haberi se quidem in patriarchio Romano acta integra Græce & Latine, sigillis obsignata & subscriptionibus patrum Nicænorum: & magna veneratione servari a se acta & canones: sed nolle mittere ipsa prototypa: cum satis esset certa mitti capita, quæ tunc illi essent necessaria: propterea quod Athanasius ad sedem Romanam provocaverat ex Antiochena synodo: hæretici autem objiciebant, ex synodi Antiochenæ sententia non potuisse illum appellare sedem Romanam. Vt igitur posset B demonstrare per Nicænos canones, facultate optima potuisse provocare, misit Liberius Athanasio Nicænæ synodi canones, qui Ferrariæ numerati sunt: inter quos est canon, Romanæ ecclesiæ esse, ut ad eam fiant appellationes: ex quo Athanasius suam causam defendit. Atque ob id Iulius papa respondens ad eos, qui synodum Antiochiæ celebraverant, nimis acriter in eos invehitur ut procaces: quod ausi fuerint convenire absque consensu sedis apostolicæ: ostendens illis ex Nicæna synodo, nullam fore unquam ratam legitimamque synodum, nisi comprobata sit auctoritate Romanæ ecclesiæ. Qua ergo ratione dicis, corruptum esse C a Zosimo canonem, missumque cum non extaret inter Nicænæ synodi canones? Dico igitur, notum fuisse Carthaginensibus, per totum orientem corruptos haberi canones: & si missi sunt, ab oriente certe missi sunt; quod multos sanctorum patrum, & longe evidentissimis testimoniis patet, possumusque proferre libros, qui sunt apud nos. Hoc principio innixus, ex verbis quæ protulisti, explanando Basilii dicta, mirum non est, si ex iis quæ dixisti multa esse videntur absurda; quandoquidem expositionem tuam D sententia depravata fundasti. & quoniam philosophia asserit, parvum errorem in disputationibus nocere multum; tu quoque ex depravatis principiis absurda multa collegisti. Ad intelligendam ergo veritatem operæprecium est in duo nostrum coarctare sermonem. Primum dixisti, pendere quidem ex Filio, tamen Filium non esse causam Spiritus sancti, sed Patrem. Secundo visus es dixisse, Spiritum sanctum non videri ordinem illum naturalem habere ad Filium, quem Filius habet ad Patrem. Dicam propterea quædam necessaria. Quæro ex te, quidnam differre putes inter pendere, & habere E causam sui esse. rursus, quam statuas differentiam inter hæc; aliquid esse alicujus causam, & ex alio pendere. Nam apud nos effectus pendet: & quod dependet, videtur secundum causam pendere: idcirco in divinis non ponitur effectus; siquidem hac voce non utimur nos Latini: neque unquam a doctoribus nostris illam invenimus usurpatam: sed dicimus Filium principium de principio sicuti & Deum de Deo, in quantum Pater est principium. Secundum loquendi modum Basilii magni, non solum in libro citato,

A τῶν ἐπικειμένων ἐφθάρησαν. τότε ἀντέγραψαν οἱ ἀρχιερεῖς ἐκεῖνοι τῷ Ἀθανασίῳ, ὡς εἶχον ἐν τῷ πατριαρχείῳ τῷ Ῥωμαϊκῷ τὰς πράξεις κατὰ τὸ ἀκέραιον Ῥωμαϊκῶς καὶ Ἑλληνικῶς, μετὰ σφραγίδων καὶ ὑπογραφῶν τῶν γενομένων ἐν Νικαίᾳ πατέρων· καὶ ὅτι τὰς πράξεις καὶ τοὺς κανόνας ἐτήρουν μετὰ μεγάλης αἰδοῦς· καὶ ὡς οὐκ ἐβούλοντο πέμψαι τὰ πρωτότυπα· καὶ ὡς ἔμελλον πέμψειν τινὰ κεφάλαια τὰ τότε ὄντα ἀναγκαῖα ἐκείνῳ. διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ ἐξεκάλεσεν ὁ Ἀθανάσιος τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ σύνοδον εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν θρόνον, καὶ οἱ αἱρετικοὶ ἐπέφερον ἐκείνῳ, ὡς οὐκ ἠδύνατο εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ἐκκαλέσαι τὴν B ἀπόφασιν τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου. καὶ ὥστε δύνασθαι ἀποδεῖξαι διὰ τῶν κανόνων τῶν ἐν Νικαίᾳ, ὅτι δυνάμει * ἀρίστας ἐκείνας ἐκάλεσε, πέμπει ὁ Λιβέριος τῷ Ἀθανασίῳ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου κανόνας, οἵτινες ἠριθμήθησαν ἐν Φερραρείᾳ, ἐν οἷς ἐστὶ κανὼν, ὡς ἡ ἔκκλητος ἦν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ· καὶ τοῦτο ὑπεραπελογήσατο τοῦ Ἀθανασίου. καὶ διὰ τοῦτο Ἰούλιος πάπας ἀποκρινόμενος τοῖς ἐν Ἀντιοχείᾳ ποιήσασι τὴν σύνοδον, λίαν δριμέως ἐπιλαμβάνεται ἐκείνων διὰ τὴν ἑαυτῶν θρασύτητα, ὡς ἐτόλμησαν * συναινέσαι χωρὶς συναινέσεως τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας, δεικνύων αὐτοῖς ἀπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, ὡς οὐδεμία ἔσται ποτὲ ἐστεργμένη καὶ βεβαία σύνοδος, ἡ μὴ στερχθεῖσα τῇ αὐθεντίᾳ τῆς Ῥω- C μαϊκῆς ἐκκλησίας. τίνα οὖν τρόπον λέγεις, ὡς ὁ Ζώσιμος ἔφθειρε κανόνα, καὶ ἔπεμψε μὴ πρότερον ὄντα ἐν τοῖς τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου κανόσι; λέγω οὖν, ὡς οἱ ἐν Καρθαγένῃ ᾔδεσαν τοὺς κανόνας διεφθαρμένους εἶναι κατὰ πᾶσαν τὴν ἀνατολήν. καὶ εἰ ἐπέμφθησαν, πάντως ἐπέμφθησαν ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς. ἐπεὶ τοιαῦται τῶν ἁγίων πατέρων καὶ οὕτως ἐναργέσταται μαρτυρίαι, καὶ δυνάμεθα δεῖξαι τὰς βίβλους ἃς ἔχομεν παρ' ἡμῖν. τούτῳ τῷ ἀξιώματι ἀπὸ τῶν ῥημάτων ἃ προήγαγες ἐξηγούμενος τὰ εἰρημένα τῷ Βασιλείῳ, οὐκ D ἔστι θαυμαστὸν, εἰ πολλὰ φαίνονται ἄτοπα ἐκείνων ἃ εἶπες· ἐπειδὴ ἵδρυσας τὴν σὴν ἐξήγησιν ἐπὶ τῷ διεφθαρμένῳ ῥητῷ. καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ δείκνυται, ὅτι μικρὰ πλάνη ἐν ταῖς διαλέξεσι μεγάλην βλάβην ἐμποιεῖ, πολλὰ καὶ αὐτὸς τὰ ἄτοπα ἐκ διεφθαρμένων ἀρχῶν συνήγαγες. εἰς σύνεσιν οὖν τῆς ἀληθείας καλόν ἐστιν ἡμᾶς συσφίγξαι εἰς δύο. πρῶτον εἶπες, ὅτι ἐξήρτηται τοῦ υἱοῦ, ἀλλ' ὅμως ὁ υἱὸς οὐκ ἔστιν αἰτία τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀλλ' ὁ πατήρ. δεύτερον ἔδοξας εἰρηκέναι, ὅτι οὐ φαίνεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοιαύτην ἔχον φύσιν καὶ τάξιν πρὸς τὸν υἱὸν, οἵαν ἔχει ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα. διὰ τοῦτο ἐρῶ ἀναγκαῖα E τινά. ἐρωτῶ σε, τίνα διαφορὰν ποιεῖς τοῦ ἐξηρτῆσθαι, καὶ τοῦ ἔχειν αἰτίαν τοῦ εἶναι· καὶ τίνα διαφορὰν νοεῖς τοῦ εἶναί τι αἰτίαν τινὸς, καὶ τοῦ ἐξῆφθαι ἑτέρου ἐπειδὴ παρ' ἡμῖν τὸ ἀποτέλεσμα ἤρτηται καὶ τὸ ἐξηρτημένον φαίνεται κατ' αἰτίαν ἐξηρτῆσθαι. νῦν οὖν ἐπὶ τῶν θείων οὐ τίθεται ἀποτέλεσμα, ἐπειδὴ οὐδ' ἔχομεν τοῦτο ἡμεῖς οἱ Λατῖνοι, οὐδ' εὕρομεν τοὺς ἡμετέρους διδασκάλους οὕτω ποτὲ εἰρηκότας. λέγομεν οὖν τὸν υἱὸν ἀρχὴν ἐξ ἀρχῆς, καθὼς καὶ Θεὸν ἐκ Θεοῦ, ἐφ' ὅσον ὁ πατήρ ἐστιν ἀρχή. κατὰ τὸν τρόπον τῆς ὁμιλίας τοῦ μεγάλου Βασιλείου, οὐ μόνον ἐκ τῷ προκομισθέντι βιβλίῳ,

ἀλλὰ

* ἴσ. ἀείσῃ ἐκείνην ἐξεκάλεσε,

* ἴσ. συνελθεῖν

ANNO CHRISTI 1439.

SESS. XX.

ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις χωρίοις, ὡς ἀποδέδεικται, ὁ αὐτὸς ἀποδείκνυσιν, ὅτι τοῦτον τὸν τρόπον ἔχει τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱὸν, καὶ ἐξήρτηται τούτου, καθ' ὃν καὶ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ὁ υἱὸς ἐξήρτηται τοῦ πατρός. διασάφησον τὴν διάνοιαν, τί ποτ' ἂν εἴη τὸ, ἐξηρτῆσθαι τινός· καὶ τὸ, οὗ ἐξήρτηται τὸ ἐξ ἐκείνου.

ΕΦΕΣ. Πρὸς μὲν τὰ πρῶτα τῶν παρὰ σοῦ εἰρημένων, ὅτι τὴν μαρτυρίαν περὶ τοῦ Ζωσίμου πάπα οὐ παρηγάγομεν, τοῦτο εἰπεῖν βούλομαι· τὴν μαρτυρίαν ταύτην οὐ παρηγάγομεν, οὐχ ὡς οὐκ ἔχοντες ἢ μὴ δυνάμενοι παραγαγεῖν· ἔχομεν γὰρ καὶ ῥαδίως παραγαγεῖν ἐξ αὐτῶν παρ' ὑμῖν εὑρισκομένων βιβλίων· ἡμεῖς γὰρ ἐνταῦθα ὀλίγας βίβλους ἠνέγκαμεν· ἀλλ' εὑρίσκεται ἡ βίβλος ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐγνωρίσαμεν, ὅτι γνώριμά εἰσι καὶ ὑμῖν τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα.

ΙΩΑΝ. Ποῖόν ἐστι τὸ βιβλίον;

ΕΦΕΣ. Τὸ βιβλίον τῶν κανόνων συνόδων.

ΙΩΑΝ. Οὐδέποτε εὑρεθήσεται παρὰ τοῖς Λατίνοις, τὸν Ζώσιμον πάπαν πεποιηκέναι τὴν φθορὰν ταύτην. ἀλλὰ τοῦτο ἐάσωμεν, δεῖται γὰρ ἐξετάσεως.

ΕΦΕΣ. Στέργομεν τοῦτο, διὰ τὸ μὴ εἶναι τοῦ παρόντος καιροῦ τὸ ζήτημα τοῦτο.

ΙΩΑΝ. Ἀπολόγησαι λοιπὸν εἰς τὰ ἕτερα, εἰ βούλει.

ΕΦΕΣ. Ἡμεῖς πρὸς τοῦτο λέγομεν, ὅτι ὁ μέγας Βασίλειος ἐξηγούμενος ἑαυτὸν τί τὸ, ἠρτῆσθαι, βούλεται, λέγει, ὅτι ἐξήρτηται τοῦ υἱοῦ, τουτέστιν αὐτῷ συντέτακται, καὶ σὺν αὐτῷ ἀδιαστάτως καταλαμβάνεται. τὰ συναριθμούμενα οὐ δύναται κατὰ ταυτὸν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ φωνῇ συναριθμηθῆναι, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ ἐν τῇ ἀριθμήσει προτετάχθαι τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον. εἰ τοίνυν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον συντέτακται τῷ υἱῷ, τουτέστι σὺν αὐτῷ, τοῦτο γὰρ ἀδύνατον ἄλλως ἔχειν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ τὴν αἰτίαν ἔχον, τοῦτο γὰρ οὐδαμῶς ἐπήγαγεν· ἀλλ' ἤρτηται, φησὶν, αὐτοῦ, τουτέστι, συντέτακται, καὶ ὡς σὺν αὐτῷ ἀδιαστάτως καταλαμβανόμενον. τοῦτό φησιν ὁ μέγας Βασίλειος. σὺ δὲ πόθεν νοεῖς, ὅτι τὸ ἠρτημένον τινὸς κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην καὶ ἐξ αὐτοῦ τὴν αἰτίαν ἔχει; πρὸς γὰρ τὸ ῥητὸν τοῦτο ἡμεῖς οὐ δεόμεθα ἄλλου τινὸς ἐξηγητοῦ, πλὴν αὐτοῦ τοῦ ἐπαγαγόντος τὴν αἰτίαν τοῦ ἠρτῆσθαι, ὅτι σὺν αὐτῷ ἀδιαστάτως καταλαμβάνεται.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Λοιπὸν τὸ, ἐξηρτῆσθαι, κατὰ τὸν σκοπὸν τοῦ Βασιλείου καὶ κατὰ τὴν ἐξήγησιν τὴν σὴν, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ, πλὴν ὅτι τὸ πνεῦμα τέτακται πρὸς τὸν υἱόν. τίς ἐστιν οὖν ἡ τάξις τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν υἱόν; ἐρωτῶ, εἴπερ ἡ τάξις ἐστὶ προκαταρκτικὴ, ἢ προκατάρξις.

ΕΦΕΣ. Οὐ λέγω ὅτι τέτακται πρὸς τὸν υἱὸν, ἀλλ' ὅτι τέτακται μετὰ τὸν υἱόν. καὶ ἐν τῇ συναριθμήσει τῆς τάξεως σωζομένης, ἀνάγκη ἀριθμεῖσθαι μετὰ τὸν πατέρα τὸν υἱὸν, καὶ μετὰ τὸν υἱὸν τὸ πνεῦμα.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Ὥστε ἡ τάξις αὕτη οὐδέν ἐστιν ἀλλ' ἢ τάξις κατὰ τὴν ἀρίθμησιν τῆς φωνῆς. ὥστε ἀπὸ τοῦ μέρους τοῦ πράγματος ὑπεξαιρεμένης τῆς φωνῆς τῆς ἡμετέρας δι' ἧς ἀριθμοῦμεν, οὐδεμία θεωρεῖται τάξις;

ΕΦΕΣ. Ἔστι μὲν ἀνάγκη καὶ κατά τι τετάχθαι τὰ θεῖα πρόσωπα· οὐδὲ γὰρ ἂν ἄλλως ἀριθμηθείη, μὴ τάξεώς τινος σωζομένης· ἔστι δὲ καὶ κατὰ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, ἣν ἐνταῦθά φησιν ὁ μέγας Βασίλειος, ὅτι ὁ υἱὸς μόνος μονογενῶς ἐκ τοῦ ἀγεννήτου, φωτὸς ἐκλάμψας, μετ' αὐτὸν ὀφείλει ἀριθμεῖσθαι,

A sed aliis etiam in locis, ut ostensum est, ipse demonstrat Spiritum sanctum ita se habere ad Filium, atque ita pendere ex eo, sicut se habet Filius ad Patrem & dependet ad eo. Declara sensum, quid sit dependere ab alio; quidve illud, a quo illius esse dependet:

EPHES. Ad ea, quæ primo dicta sunt a te; quod scilicet nullum de Zosimo testimonio protulerimus, hoc volo dicere: nos hoc testimonium non attulisse, non quod proferre aut non habeamus, aut non valeamus, possumus enim nullo id facere negotio, vel ex ipsis vestris codi-B cibus, quia nos huc paucos attulimus: sed liber est Constantinopoli. rem indicavimus: nam vobis etiam nota sunt, quæ diximus.

IOANNES. Quisnam est liber iste?

EPHES. Liber canonum synodorum.

IOANNES. Apud Latinos nunquam invenietur facta a Zosimo papa hæc depravatio. sed omittamus hoc; indiget enim disquisitione.

EPHES. Placet omitti: non est enim præsentis temporis hæc quæstio.

IOANNES. Responde igitur ad alia, si vis.

EPHES. Nos ad hæc dicimus, Basilium magnum seipsum exponere, & quid sibi velit hæc vox, Dependere: ait enim; De-C pendet a Filio, hoc est coordinatus est illi, & cum eo sine ulla disjunctione percipitur. Quæ connumerantur, non possunt simul una eademque voce connumerari: sed necesse est in enumeratione, ut alterum alteri præponatur. Ita ergo & Spiritus sanctus coordinatus est Filio, id est, cum ipso numeratus: hoc enim impossibile est aliter se habere; non ut ab illo causatus, cum id ipse non inferat: sed dependet, inquit, ab eo, eodem scilicet quo ille est ordine positus: ut etiam cum eo una apprehensione percipitur: hoc dicit magnus Basilius. Tu vero unde habes, D ut dependens ab alio necessario causetur ab eo? Nam ad hoc dictum nullo nos alio interprete indigemus præter illum ipsum, qui causam dependentiæ subdidit: quod videlicet cum eo indisjuncte simul intelligatur.

IOANNES. Dependere igitur juxta mentem Basilii & expositionem tuam nihil est aliud, quam Spiritum ordinari ad Filium, quis ergo est ordo Spiritus ad Filium? quæro, an hic ordo sit originis, vel origo.

EPHES. Non dico ordinatum esse ad Filium; sed collocatum esse post Filium: & in con-E numeratione servato ordine, necesse est post Patrem numerari Filium, postea Spiritum sanctum.

IOANNES. Itaque ordo iste non est, nisi ordo secundum enumerationem vocis: ergo a parte rei, sublata voce nostra qua numeramus, ordo nullus consideratur?

EPHES. Necesse quidem est, ut inter divinas personas aliqua ratione sit ordo: aliter enim numerari non possent, nisi ordo quidam servaretur, isque ex natura rei, quem hic Basilius magnus explicat; quod scilicet solus Vnigenitus ex ingenito effulgens lumine, post illum sit numerandus,

SESS. XX. nimirum post Patrem ut Vnigenitus: & hac ratione Spiritus sanctus numerandus est tertius; ne si præponatur Filio, & referatur immediate ad Patrem, videatur esse & ipse Filius. Quia ergo juxta Filium numeratur post Patrem, tertius connumeratur Spiritus sanctus. Hic est in divinis personis ordo; & nullum alium accepimus a theologis.

IOANNES. Dicis, hunc esse juxta mentionem sancti Basilii naturæ ordinem, sancti inquam Spiritus ad Filium. Oportet igitur hunc naturæ ordinem intelligere inter Filium & Patrem: estne porro alius ordo præter ordinem naturæ? nam ordo ille Spiritus sancti ad Filium, quo is dependere dicitur, non infert per te causam. Quoniam igitur inter Patrem & Filium dicitur esse ordo naturæ, & vox nec addit quidquam, nec de re ipsa demit, sequitur, ut ordo hujus nominis inter Patrem & Filium nihil aliud significet, quam dependentiam. Et sicut dicentes, inter Patrem & Filium esse ordinem naturæ, intelligimus Filium dependere a Patre, & Patrem esse Filii causam: ita si non exprimam, dum loquor de ordine, Filium; sed tantum naturæ ordinem dicens, affirmem esse ordinem & naturam; sequitur ut Spiritus sanctus dependeat a Filio, & Filius sit causa Spiritus sancti juxta mentem ejusdem Basilii. probo jam hæc per duos testes. Primum, Basilius post verba allata sententiæ in hoc nostro libro, constans plane in suo sensu sic dicere incipit, affertque causam illius capitis: Cur Spiritus sanctus in Trinitate tertius existens ordine & dignitate, secundus a Filio, tamen unam & eamdem habeat quam ille substantiam: ita ergo demonstrat reddendo causam: Nam quemadmodum Filius ordine quidem secundus a Patre est quoniam ex ipso; & nos per ipsum accedimus adducimurque ad Patrem: natura vero non est secundus, quoniam deitas in utroque una; ita & Spiritus licet ordine & dignitate post Filium sit, non ideo consentaneum est alienæ ipsum esse naturæ. Nunc igitur in hoc capite volens demonstrare quod primo dixit, demonstrat per hoc: quod is ordo sit Spiritus ad Filium, qui est Filii ad Patrem: est autem Pater principium & causa Filii in eadem natura: idque invictis explicat exemplis contra Eunomium. & hic est verus sensus totius capitis. Ait enim omnes angelos esse unius naturæ, cum sint naturæ intellectualis: idem tamen ponit ordinem & dignitatem, proferens multos textus & sententias scripturæ: per quæ probat quosdam esse principatus, quosdam dominationes, quosdam potestates, superiores & inferiores. Deinde concludit, omnes habere inter se ordinem: non sequi tamen, ut aliquis angelus sit alterius naturæ: quandoquidem ita ordinati permanent in ipsa intellectuali natura.

Lib. 3 contra Eunomium.

EPHES. Est quidem naturalis ordo inter Patrem & Filium, quatenus ex Patre Filius habet esse, & refertur ad ipsum immediate: qui solus ordo cogit tertium numerari Spiritum sanctum. Et propterea Basilius magnus dum loquitur de Patre & Filio, non

ὡς μονογενὴς δηλονότι πρὸς τὸν πατέρα. καὶ κατὰ τοῦτο τρίτον ὀφείλει ἀριθμεῖσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα μὴ προταττόμενον τοῦ υἱοῦ, καὶ ἀναφερόμενον πρὸς τὸν πατέρα ἀμέσως, δόξῃ καὶ αὐτὸ υἱὸς εἶναι. διὰ τοῦτο ὅτι προσεχῶς ἀριθμεῖται τῷ υἱῷ μετὰ τὸν πατέρα, τρίτον συναριθμεῖται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ αὕτη ἐστὶν ἐν τοῖς θείοις προσώποις ἡ τάξις, ἄλλην δὲ παρὰ τῶν θεολόγων οὐδεμίαν λαβόντες ἔχομεν.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Λέγεις ὅτι ἀπὸ τοῦ σκοποῦ τοῦ θείου Βασιλείου αὕτη ἐστὶ τάξις φύσεως, δηλονότι τοῦ ἁγίου πνεύματος πρὸς τὸν υἱόν. δεῖ τοιγαροῦν νοεῖν τὴν τάξιν ταύτην τῆς φύσεως μεταξὺ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πατρός· ἆρά ἐστιν ἄλλη τάξις πλὴν τῆς τάξεως τῆς φύσεως; καὶ γὰρ ἡ τάξις ἐκείνη τοῦ ἁγίου πνεύματος πρὸς τὸν υἱὸν κατά σε ἐπὶ τῷ ἠρτῆσθαι οὐκ ἐπιφέρει τὴν αἰτίαν κατὰ σέ. ἐπειδὴ δὲ μεταξὺ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ λέγεται εἶναι τάξις φύσεως, καὶ οὐδὲν πλέον ἀφαιρεῖται ἢ προστίθεται ἐν τῷ ὀνόματι, ἕπεται, ὥστε καὶ τὴν τάξιν τοῦ ὀνόματος τὴν μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ μηδὲν ἄλλο σημαίνειν ἢ τὴν ἐξάρτησιν. ἐπειδὴ λέγοντες μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ τάξιν εἶναι φύσεως, νοοῦμεν τὸν υἱὸν ἐξηρτῆσθαι τοῦ πατρὸς, καὶ τὸν πατέρα αἴτιον τοῦ υἱοῦ, οὕτω μὴ προστιθεὶς μεταξὺ τῆς τάξεως τὸν υἱόν, ἀλλὰ μόνον λέγων τάξιν φύσεως, ὅτι ἐστὶ τάξις καὶ φύσις, ἕπεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξηρτῆσθαι τοῦ υἱοῦ, καὶ τὸν υἱὸν αἴτιον τοῦ ἁγίου πνεύματος κατὰ τὴν διάνοιαν τοῦ αὐτοῦ Βασιλείου. νῦν κατασκευάζω ταῦτα διὰ μαρτύρων δύο· πρῶτον, ὁ Βασίλειος μετὰ τὰ προκομισθέντα ἐν τῇ προλαβούσῃ ῥήσει τὰ ἐν ταύτῃ τῇ βίβλῳ ἡμῶν, συνάπτων τὴν ἑαυτοῦ διάνοιαν δι' ὅλου, οὕτως ἄρχεται λέγειν, παραδοὺς τὴν αἰτίαν τοῦ κεφαλαίου, διὰ τί τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῇ τριάδι τρίτον ὑπάρχον τάξει καὶ ἀξιώματι, ἐστὶ δεύτερον τοῦ υἱοῦ, ἀλλ' ὅμως ἐστὶν ἐν τῇ αὐτῇ καὶ μιᾷ οὐσίᾳ μετ' αὐτοῦ, οὕτως ἀποδείκνυσιν ἀποδοὺς τὴν αἰτίαν· καθὼς γὰρ ὁ υἱὸς τάξει μὲν δεύτερος τοῦ πατρὸς, ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ ἔχομεν τὴν πρόσοδον καὶ τὴν προσαγωγὴν πρὸς τὸν πατέρα, τῇ φύσει δὲ οὐκ ἔστι δεύτερος, διότι ἡ θεότης ἐν ἑκατέρῳ μία· οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα, εἰ τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι ὑποβέβηκε τὸν υἱόν, οὐκ εἰκὸς ἀλλοτρίας εἶναι φύσεως. νῦν οὖν ἐν τούτῳ τῷ κεφαλαίῳ βουλόμενος ἀποδεῖξαι ὃ πρῶτον εἶπεν, ἀποδείκνυσι διὰ τούτου· ὅτι οἵα ἐστὶν ἡ τάξις τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα, τοιαύτη ἐστὶ καὶ τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν υἱόν· ὁ πατὴρ ἀρχὴ καὶ αἰτία τοῦ υἱοῦ ἐν μιᾷ φύσει. καὶ εἰσάγει διὰ παραδειγμάτων ἐνταῦθα ἀνττήτων κατὰ τοῦ Εὐνομίου. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἀληθὴς διάνοια παντὸς τοῦ κεφαλαίου. λέγει γὰρ, ὅτι πάντες οἱ ἄγγελοί εἰσι μιᾶς φύσεως, ἐπειδὴ πάντες εἰσὶ νοερᾶς φύσεως, ἀλλ' ὅμως τίθησιν ὁ αὐτὸς τάξιν καὶ ἀξίωμα, προκομίζων πολλὰ κείμενα καὶ ῥητὰ τῆς γραφῆς, δι' ὧν ἀποδείκνυσι, τινὰς μὲν εἶναι ἀρχὰς, τινὰς κυριότητας, τινὰς δὲ ἐξουσίας καὶ προτέρας καὶ ὑστέρας. εἶτα συμπεραίνει, ὅτι οἱ πάντες ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τάξιν· οὐ μέν τοι γε ἕπεται, τινὰ ἄγγελον ἑτέρας εἶναι φύσεως. ἐπειδὴ οὕτω ταχθέντες ἀεὶ διαμένουσιν ἐν αὐτῇ τῇ νοερᾷ φύσει.

ΕΦΕΣ. Ἔστι μὲν φυσικὴ τάξις μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ, καθὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς ἔχει τὸ εἶναι, καὶ προσεχῶς πρὸς αὐτὸν ἀναφέρεται· καὶ αὕτη ἡ τάξις μόνη τρίτον ἀναγκάζει ἀριθμεῖσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ διὰ τοῦτο ὁ μέγας Βασίλειος ἐπὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ, ἠρτῆσθαι,

ANNO CHRISTI 1439.

ANNO CHRISTI 1439.

SESSIO XX.

ἠρτῆσθαι, οὐδαμῶς ἔθηκεν· οὐδὲ λέγει, ὅτι ἤρτηται τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, ἀλλ' ὅτι δεύτερος αὐτοῦ ἐστι, καθὸ ἔχει ἐξ αὐτοῦ τὸ εἶναι. τοῦ δὲ υἱοῦ λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἠρτῆσθαι, τουτέστι, συνῆφθαι αὐτῷ καὶ συντετάχθαι, ὡς σὺν αὐτῷ ἀδιαστάτως * ἠρτῆσθαι. καὶ ταύτην ἀποδίδωσι τὴν αἰτίαν τοῦ, τρίτον ἀριθμεῖσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι ὁ υἱὸς ἐξ ἀνάγκης προεπινοεῖται τοῦ ἁγίου πνεύματος, διὰ τὸ πρὸς τὸν πατέρα προσεχῶς ἀναφέρεσθαι. εἰ δὲ καὶ τὴν αὐτὴν τάξιν ἐγίνωσκε μεταξὺ υἱοῦ καὶ πνεύματος, ἣν μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ, καὶ οὕτω δεύτερον ἔλεγε τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ὥσπερ τὸν υἱὸν τοῦ πατρός, οὐκ ἂν τὸν Εὐνόμιον ἤλαυνε, καὶ καινοτόμον ἐκάλει τῆς τῶν ἁγίων διδασκαλίας, λέγοντα, τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. τοῦτο γὰρ δῆλον, ὡς οὐδαμῶς καταδέχεται ὡς ἀξιώματι δεύτερον τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ καθ' ὑπόθεσιν τίθησιν.

AN. Ἐνταῦθά ἐστιν ὁμωνυμία, καὶ χρεία ἐστὶν ἡμᾶς ἰέναι ἐπὶ τὸν ὅρον, ὅτι μεταξὺ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ υἱοῦ ἐστι τάξις φύσεως, καὶ ὅτι ἡ ἐξάρτησις ἐκείνη ἐστὶ τάξις φύσεως. ἐνταῦθα ἡμᾶς δεῖ σκέψασθαι ἀκριβῶς, τί νοεῖς τὴν τάξιν τῆς φύσεως· ὅτι ἡμεῖς ἀπεδείξαμεν ἀπὸ τῆς ἡμετέρας βίβλου, ὅτι τὴν αὐτὴν ἀπεδείξαμεν ἔχειν τάξιν τὸν υἱὸν πρὸς τὸν πατέρα, καὶ τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱόν. βούλομαι εἰπεῖν, ὥστε ἀκοῦσαι καὶ τὸν γαληνότατον βασιλέα. πάντες οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ θεολόγοι ἀεὶ * πειρῶνται τοὺς ὅρους ἀπὸ τῆς ἰδίας αὐτῶν σημασίας. καὶ καθ' ὃν τρόπον οἱ προηγησάμενοι τῶν φιλοσόφων ἐχρήσαντο ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν σημασίᾳ, οὕτω καὶ οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ θεολόγοι χρῶνται τοῖς ὅροις, καθὼς εἰσι βέβαιοι κεῖσθαι τούτους περὶ τὴν ἑκάστου σημασίαν. ἄλλον γὰρ τρόπον ἀπώλετο ἂν πᾶσα ἐπιστήμη, εἰ ἦμεν ἀεὶ ἐν ὁμωνυμίᾳ τῶν ὅρων. νῦν οὖν ὁ ὑμέτερος Ἀριστοτέλης, ὃν ἀναγκαζόμενος προσκομίζω, ἐν τῷ πέμπτῳ τοῦ μετὰ τὰ φυσικά· ἔστι δὲ ἐν τῷ κεφαλαίῳ, ὃ καλεῖται, περὶ τοῦ ποσαχῶς ἡ φύσις· ἵνα ἡ γαληνότης σου γνῷ, οὗ ἡ ἀρχή, περὶ φύσεως, φησίν· ὅτι ὁ πρῶτος τρόπος τοῦ λαμβάνειν τὴν φύσιν ἐστὶ γένεσις τῶν γινομένων, οὕτως ὥστε τὴν γένεσιν καλεῖσθαι φύσιν κατὰ τὸν πρῶτον τρόπον. δεύτερος τρόπος τοῦ λαμβάνειν τὴν φύσιν ἐστὶν ἡ ἀρχὴ ἐκείνη, ἀφ' ἧς εἰσι τὰ γινόμενα, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ἐπιλαμβάνων ἐπιφέρει τὴν τάξιν τῆς πρωτογονίας, καθὼς τὰ γινόμενά εἰσιν ἀπὸ τῆς οὐσίας ἐκείνης. καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς σημασίας ληφθείσης ἀπὸ τοῦ κεφαλαίου ἐκείνου, οὕτως οἱ διδάσκαλοι Γραικοὶ καὶ Λατῖνοι, ὁ Βασίλειος, ὁ Ἀθανάσιος, ὡς ἀποδείξομεν, καὶ ὁ μακάριος Αὐγουστῖνος, καὶ πάντες φασὶν ὅτι ἡ τάξις τῆς πρωτογονίας ἑνὸς προσώπου ἀφ' ἑτέρου, ἐστὶ τάξις φύσεως. καὶ πρὸς τοῦτον τὸν λόγον ὁ Βασίλειος καὶ πάντες * κατεγίνοντο ἂν περὶ ὁμώνυμα, οὕτως ὥστε τὴν τάξιν τῆς προόδου οὐδὲν ἕτερον εἶναι, ἢ πρόσωπον ἕτερον ἐξ ἑτέρου, καὶ λαμβάνειν τὴν φύσιν ἀφ' οὗ ἐστι, καθὼς ἐν τῷ δευτέρῳ· καὶ οὕτω πάντες οἱ διδάσκαλοι κρατοῦσι τοῦ κόσμου. εἰ τοίνυν ἐστὶ τάξις φύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος πρὸς τὸν υἱόν, ἄρα ἀναγκαίως ἕπεται τὸ πνεῦμα ἔχειν τὸ εἶναι ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ λαμβάνειν τὴν φύσιν. καὶ τοῦτό φησιν ὁ μέγας Βασίλειος, συγκρίνων ἐν τῷ προσκομισθέντι ῥητῷ. ἐνταῦθά ἐστιν ἡ ἀκμὴ τῆς ὑποθέσεως.

A utitur voce hac, Dependere: nec dicit, Filium pendere ex Patre: sed esse ab eo secundum, quatenus habet esse ab ipso. Spiritum vero sanctum ex Filio inquit pendere: hoc coaptatum & coordinatum illi esse, ut cum ipso sine ulla disjunctione percipiatur. Et hanc affert causam, cur tertius numeretur Spiritus sanctus, quod Filius necessario praeintelligatur Spiritui sancto, quoniam refertur immediate ad Patrem. Quod si eumdem ordinem agnosceret inter Filium & Spiritum sanctum, quem esse scit inter Patrem & Filium; atque ita secundum a Filio Spiritum diceret, sicut Filium a Pa- B tre; sane non insectaretur Eunomium, nec doctrinae sanctorum novatorem vocaret, quod Spiritum sanctum diceret tertium ordine & dignitate. Constat enim, nullo modo ipsi probari, quod Spiritus sanctus sit a Filio dignitate secundus, sed ex suppositione dari.

IOANNES. Hic est aequivocatio; & opus est accedere ad definitionem, quod inter Spiritum & Filium sit ordo naturae, & dependentia illa sit ordo naturae. hic adhibenda est nobis accurata consideratio, quid per naturae ordinem intelligas: nos enim ex nostro codice demonstravimus, Filium eumdem ordinem C habere ad Patrem, quem habet Spiritus ad Filium. Volo explicare, ut serenissimus quoque imperator audiat. Omnes doctores & theologi conantur semper definitiones tradere in earum propria significatione: & quemadmodum priores philosophi usi sunt illis in propria earum significatione; ita & doctores & theologi utuntur definitionibus, sicut illis certum est esse traditas in propria cujusque significatione; alioquin omnis periret scientia, si semper definitionum aequivocatione laboraremus. Nunc ergo Aristoteles vester, quem coactus produco, quinto metaphysicorum, in capite cui titulus, Quotupliciter natura dicatur; ut D serenitas tua intelligat: incipiens de natura loqui; Vno, inquit, modo sumitur natura pro generatione rerum quae oriuntur; ita ut hoc primo modo generatio vocetur natura: altero vero modo sumitur pro illo principio, a quo sunt quae oriuntur: qui modus si sumatur, infert ordinem originis; quatenus quae oriuntur, sunt ab illa substantia, & ex hac significatione desumpta ab illo capite, Graeci & Latini doctores, Basilius, Athanasius, ut demonstrabimus, & beatus Augustinus, & omnes aiunt, ordinem originis unius personae ab altera esse ordinem naturae. Qua ratione Basilius & omnes non sunt versati E in aequivocis: ita ut productionis ordo nihil aliud sit, quam unam personam esse ex alia, & naturam ab eo quo est accipere, juxta modum secundum, ut omnes mundi doctores tenent. Si igitur est ordo naturae sancti Spiritus ad Filium; sequitur necessario, ut Spiritus habeat suum esse a Filio, & naturam accipiat. & hoc est quod magnus ait Basilius conferens in sententia illa prolata. circa hoc vertitur propositae materiae cardo.

Cap. 4.

SESS. XX EPHES. Antequam de ratione ordinis agamus, examinemus præsentem magni Basilii locum. Cedo igitur nobis: aisne esse Basilii magni sententiam, ordine & dignitate tertium esse Spiritum sanctum?

IOANNES. Ita plane: eo modo est tertius ordine & dignitate, quo Filius est secundus a Patre.

EPHES. Hoc idem asserebat Eunomius, ordine & dignitate tertium esse Spiritum sanctum.

IOANNES. Ita se ajebat Eunomius accepisse a sacris scripturis: & ex hoc volebat ostendere, Spiritum natura quoque tertium esse. nec vero reprehenditur Eunomius a Basilio, quod tertium assereret ordine & dignitate Spiritum sanctum: in hoc enim Basilius & Eunomius conveniebant; sed contra illum argumento utitur, quod non sequatur, ut quia tertius est ordine & dignitate, sit etiam tertius natura.

EPHES. Verum ergo dicebat Eunomius asserendo, tertium esse ordine & dignitate Spiritum sanctum?

IOANNES. Maxime.

EPHES. Et re ipsa consentiebat cum magno Basilio? Videamus ergo, quæ fuerit ejus sententia: videamus an is ita dicat ut tu asseris, utque in tuo legitur libro. Simulat, inquit, Eunomius sanctorum se tenere doctrinam: non est ita scriptum in tuo libro?

IOANNES. Ita scriptum est; Simulat se tenere sanctorum doctrinam. Dicit enim Basilius Eunomium ex scriptura asserere tertium ordine & dignitate, proinde natura quoque tertium.

EPHES. Non ita dicit; sed, tenere, inquit, se simulat doctrinam patrum asserentium tertium esse dignitate & ordine.

IOANNES. Simulatio illa refertur ad assumptum sive illationem, quam faciebat Eunomius. Sancti enim asserentes Spiritum sanctum tertium esse ordine & dignitate, non ita inferebant, esse quoque natura. Propterea Basilius ad verba tantum Eunomii respondet, quibus conclusionem inferebat, de qua ipse loquitur dum ait: Natura vero tertia uti nec ab illis didicimus, neque ex dictis possibile est deduci ut consequens; & contra simulationem illationis hujus sermonem habet. Quod si Spiritus sanctus non esset tertius ordine & dignitate, contra hoc etiam dixisset ea ratione, qua impugnavit ordinem tertiæ naturæ. Hoc porro verum esse, ab exemplis quæ sequuntur, evidentissime colligitur.

EPHES. Si sanctorum & ipsius magni Basilii sententia esset, ordine & dignitate tertium esse Spiritum sanctum, non utique Eunomio diceret, simulate ab eo teneri doctrinam sanctorum; sed attestaretur, servari quidem ab illo doctrinam sanctorum, verum aliud quidpiam inferri ex ipsa præter dictum eorum; quod illi affirmaverint tertium esse ordine & dignitate; iste vero inferat, natura quoque tertium esse. Nunc vero Basilius magnus non dat Eunomio testimonium ut vera dicenti, sed sanctorum, inquit, doctrinam simulate ab eo servari, certe tamen non servari.

ANNO CHRISTI 1439.

ΕΦΕΣ. Πρὸ τοῦ διαλαβεῖν τὰ περὶ τῆς τάξεως, πρῶτον ἐξετάσωμεν τὴν παροῦσαν χρῆσιν τοῦ μεγάλου Βασιλείου. εἰπὲ οὖν ἡμῖν· λέγεις εἶναι δόξαν τοῦ μεγάλου Βασιλείου, τὸ τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον;

ΙΩΑΝ. Ναὶ, οὕτως ἐστὶ τρίτον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, καθ' ὃν τρόπον ἐστὶν ὁ υἱὸς δεύτερος τοῦ πατρός.

ΕΦΕΣ. Αὐτὸ δὴ τοῦτο καὶ ὁ Εὐνόμιος ἔλεγεν, ὅτι τρίτον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

ΙΩΑΝ. Οὕτως ἔλεγε καὶ ὁ Εὐνόμιος παρειληφέναι παρὰ τῶν θείων γραφῶν· καὶ ἀπὸ τούτου ἐβούλετο δεῖξαι ὡς τὸ πνεῦμα εἶναι τρίτον τῇ φύσει. καὶ οὐκ ἐλέγχεται ὁ Εὐνόμιος παρὰ τοῦ Βασιλείου λέγων τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τρίτον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, ἐπειδὴ ἐν τούτῳ συνεφώνει τῷ Βασιλείῳ ὁ Εὐνόμιος, ἀλλ' ἐπιχειρεῖ κατ' ἐκείνου, ὡς οὐχ ἕπεται, εἰ τρίτον τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον εἶναι καὶ τῇ φύσει.

ΕΦΕΣ. Ἠλήθευεν ἄρα ὁ Εὐνόμιος τῷ λέγειν, τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον;

ΙΩΑΝΝΗΣ. Ναί.

ΕΦΕΣ. Καὶ συνεφώνει τοῖς πράγμασι καὶ τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ; ἐπειδὴ ἡ δόξα αὐτοῦ τίς ἦν ἴδωμεν οὖν, εἰ οὕτω φησὶν ὥσπερ σὺ λέγεις, ὡς λέγει τὸ σὸν βιβλίον. προσποιεῖται, φησὶν, ὁ Εὐνόμιος φυλάττειν τὴν τῶν ἁγίων διδασκαλίαν. οὐ λέγει τοῦτο τὸ σὸν βιβλίον;

ΙΩΑΝ. Τοῦτο λέγει· προσποιεῖται φυλάσσειν τὴν τῶν ἁγίων διδασκαλίαν. λέγει γὰρ ὁ Βασίλειος, ὅτι ὁ Εὐνόμιος λέγει ἀπὸ τῆς γραφῆς τρίτον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, καὶ διὰ τοῦτο τρίτον καὶ τῇ φύσει.

ΕΦΕΣ. Οὐ λέγει οὕτως, ἀλλὰ λέγει· προσποιεῖται φυλάσσειν τὴν τάξιν τῶν πατέρων, οἵ τινες λέγουσι τρίτον εἶναι τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἡ προσποίησις ἐκείνη ἀναφέρεται πρὸς τὴν ἐπανάληψιν ἢ τὴν συναγωγὴν, ἣν ἐποίει ὁ Εὐνόμιος. καὶ γὰρ οἱ ἅγιοι λέγοντες τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, οὐχ οὕτω συνῆγον εἶναι καὶ τῇ φύσει. καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ τοιούτῳ, ἐπειδή εἰσιν ἐκεῖσε τὰ ῥήματα τοῦ Εὐνομίου ἑνικῶς ἢ μοναδικῶς, ταύτην τὴν συναγωγὴν περὶ ἧς διαλέγεται φάσκων· φύσει δὲ χρῆσθαι τρίτῃ, οὔτε παρὰ τούτων, οὔτε ἐκ τῶν εἰρημένων κατὰ τὴν ἀκολουθίαν δυνάμεθα συλλογίσασθαι, κατὰ τῆς προσποιήσεως τῆς συναγωγῆς ταύτης ἐφαίνετο ὁ Βασίλειος. καὶ εἰ οὐκ ἦν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τρίτον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, ἐπήγαγεν ἂν καὶ κατὰ τούτου ἐν τοῖς εἰρημένοις ὀνόμασι, καθὼς ἐπήγαγε καὶ περὶ τῆς τάξεως τῆς τρίτης φύσεως. καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθὲς, ἐναργέστατα διὰ τῶν ἐφεξῆς παραδειγμάτων ἐν τούτῳ συνάγεται.

ΕΦΕΣ. Εἰ δόξα τῶν ἁγίων ἦν καὶ αὐτοῦ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τρίτον ἐστὶ τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, οὐκ ἂν ἔλεγε περὶ τοῦ Εὐνομίου, ὅτι προσποιεῖται φυλάσσειν τὴν τῶν ἁγίων διδασκαλίαν· ἀλλ' ἐμαρτύρησεν αὐτῷ, ὅτι φυλάσσει τὴν τῶν ἁγίων διδασκαλίαν, ἐξ αὐτῆς δὲ ἄλλο τι συνάγει παρὰ τὴν ἑαυτῶν ῥῆσιν, οἷον ὅτι ἐκεῖνοι εἶπον τρίτον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, οὗτος δὲ συνάγει, ὅτι καὶ τῇ φύσει τρίτον. νῦν δὲ ὁ μέγας Βασίλειος οὐ μαρτυρεῖ τῷ Εὐνομίῳ ὡς ἀληθεύοντι, ἀλλὰ λέγει, ὅτι φυλάσσειν τὴν τῶν ἁγίων προσποιεῖται διδασκαλίαν, φυλάσσει δὲ παντῶς.

διὸ καὶ

Anno Christi 1439.

διὸ καὶ ἐφεξῆς ἐπάγει πρὸς τὸν λόγον καὶ τὴν οἴησιν ἐνιστάμενος, ὅτι τοὺς ταύτην αὐτῷ τὴν τάξιν παραδεδωκότας σιωπᾷ. καὶ μετὰ ταῦτα· τίνες δὲ οἱ ἅγιοι, καὶ ἐν ποίοις λόγοις τὴν διδασκαλίαν πεποίηνται, σιωπᾷ· βλέπεις, ὅτι ἀρνεῖται τοῦτο εἶναι δόξαν τῶν ἁγίων καὶ ἑαυτοῦ. καὶ μετὰ ταῦτα λέγει· ἆρα γέγονεν ἄνθρωπος οὕτω τολμηρὸς καὶ καινοτόμος; καινοτόμον αὐτὸν λέγει καὶ τολμηρὸν, ὡς λέγοντα παρὰ τὴν τῶν ἁγίων διδασκαλίαν ὃ μηδαμῶς οἱ ἅγιοι εἶπον. οὐδεὶς γὰρ ἂν εἶπε τρίτον τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει. καὶ τοῦτό φησιν ἐνιστάμενος κατὰ τοῦ Εὐνομίου· εἰ δὲ μὴ, δεῖξον αὐτὸς, ὡς τῶν ἁγίων ἐστὶ δόξα τὸ, εἶναι τρίτον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἡμεῖς γὰρ ἐδείξαμεν τὸν Βασίλειον οὐ συμβαίνοντα κατὰ τοῦτο τῷ Εὐνομίῳ, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνατρέποντα τὴν ἐκείνου δόξαν τε καὶ φωνήν. ἆρα οὐκ ἔχει ταῦτα καὶ τὸ παρ' ὑμῖν βιβλίον;

ΙΩΑΝΝΗΣ. Περὶ μὲν τοῦ ῥητοῦ σκεψόμεθα· ἐπεὶ δὲ λέγεις, ὅτι οὐκ ἔστι γνώμη τοῦ Βασιλείου, τὸ τρίτον εἶναι τῷ ἀξιώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, προφέρω σοι μαρτυρίαν ἀξιολογωτάτην, δηλονότι τὸν μέγαν Ἀθανάσιον, οὗ τινος τὴν αὐτὴν πίστιν καὶ τὰ αὐτὰ, πάτερ αἰδέσιμε, φησὶν ὁ Κύριλλος κρατεῖν· οὗτος ἐν τῷ διαλόγῳ ἐκείνῳ διαλεγόμενος ἐν τῇ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ κατὰ Ἀρείου, οὕτω φησὶν ἐν τούτοις, καὶ οὕτως ἔχομεν * ἐν τῇ ἐπιστολῇ. εἰ τοίνυν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ οὐσίας οὐκ ἔστιν, τίνος χάριν ὁ υἱὸς ἐν τῇ παραδόσει τοῦ ἁγιασμοῦ ὀνομάζει ἐκεῖνο, ὅπου φησί· πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος; καὶ ἀπὸ τούτου ὁ Ἀθανάσιος, ἐπειδὴ ἐν τῷ ἁγίῳ συμβόλῳ τίθεται τρία πρόσωπα, συμπεραίνει, ἐκ τῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα, καὶ ὅτι ἐστὶν ἀναγκαῖον ἔχειν τὴν οὐσίαν παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ τῇ πρὸς Σεραπίωνα οὕτω φησὶν, θεμελιῶν τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἐπὶ τῷ ἀξιώματι τῆς γραφῆς οὕτω λέγει· τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ λαμβάνει κατὰ τὴν τοῦ κυρίου φωνήν· παρὰ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. περὶ δὲ τοῦ υἱοῦ λέγει· ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς ἦλθον· περὶ δὲ τοῦ παρακλήτου· τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου. εἰ τοίνυν τοιαύτην τάξιν καὶ φύσιν ἔχει τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱὸν, οἵαν ἔχει ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα, πῶς ὁ κτίσμα τοῦτο λέγων οὐ τὶ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ ἐξ ἀνάγκης φρονήσει; νῦν οὖν ἀναντιρρήτως συμπεραίνεται διὰ τῆς μαρτυρίας ταύτης, ὅτι οἵαν τάξιν ἔχει ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα, τοιαύτην ἔχει καὶ πρὸς τὸν υἱὸν τὸ πνεῦμα. ἀπὸ τούτων συμπεραίνεται, ὅτι ἀπὸ μὲν τοῦ πρώτου ῥητοῦ τὸ, τρίτον πρόσωπον εἶναι τὸ πνεῦμα. ἀπὸ δὲ τοῦ δευτέρου, τὴν αὐτὴν ἔχειν τάξιν τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱὸν, ἣν καὶ ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα. καὶ ἀπὸ τούτου φαίνεται, πῶς λαμβάνει τὸ πνεῦμα τὸ εἶναι παρὰ τοῦ υἱοῦ. διασαφήσατε οὖν, κατὰ τίνα τρόπον λαμβάνει τὸ πνεῦμα τὸ εἶναι ἐκ τοῦ υἱοῦ. καὶ οὐ δεῖ φανερῶς ἀντιλέγειν τῷ μεγάλῳ Ἀθανασίῳ. ἐν οὖν τῇ ἐφεξῆς συναθροισθείσῃ ἀποδείξομεν φανερῶς ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Βασιλείου. τούτων οὕτως εἰρημένων ἐλύθη σύνοδος, τῇ τρίτῃ ταμιεύσαντες γενέσθαι αὐτήν. τῆς τρίτης οὖν ἐλθούσης, καὶ τῆς τάξεως συνήθως γενομένης, ἤρξατο ἡ διάλεξις.

* ἴσ. καὶ ἐν τῇ ἐπιστολῇ.

Sessio XX.

A Idcirco subjungit, oppugnans dictum & opinionem; Eos vero qui sibi tradiderunt hunc ordinem, tacet: deinde addit; Qui vero sint illi sancti, & quibus in sermonibus docuerint hoc, tacet. Vides, ut ipse neget hanc esse sanctorum & suam sententiam. & post hæc dicit; Fuitne unquam homo tam audax & rerum novarum molitor? novatorem ipsum appellat & audacem, utpote præter sanctorum doctrinam proferentem quod sancti neutiquam dixerunt: nemo enim affirmaret, tertium esse dignitate & ordine. Et hoc ait impugnans Eunomium. Alioquin proba tu, esse sanctorum sententiam, quod sit tertius ordine B & dignitate Spiritus sanctus: nos enim ostendimus, Basilium in hoc non convenire cum Eunomio, imo vero & opinionem ejus & vocem refellere: an non ita in vestro quoque libro legitur?

IOANNES. De dicto quidem ipso considerabimus: quoniam vero asseris, non esse magni Basilii sententiam de sancto Spiritu, quod tertius dignitate sit, profero tibi gravissimum testem, magnum videlicet Athanasium; cujus fidem & sententias easdem tenere se, pater reverende, profitetur Cyrillus. Is in illo dialogo, quem in Nicæna synodo cum Ario habuit, disputans sic ait; C quod idem etiam in epistola habemus: Si igitur non est ex substantia Patris & Filii, cur de eo Filius mentionem facit in traditione sanctificationis, ubi ait: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti?* (Matth. 28) Ex quo Athanasius concludit, quoniam in sacramento tres enumerantur personæ, Spiritum esse ex substantia Patris & Filii; & necessario essentiam habere a Patre & Filio. & in prima epistola ad Serapionem, fundans suam sententiam auctoritate scripturæ, sic ait: Spiritus a Filio accipit juxta domini vocem: *De meo accipiet, &* (Ioan. 16) D *annuntiabit vobis.* & de Filio quidem dicitur: *In nomine Patris veni:* (Ioan. 5.) de Paracleto autem: *Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo.* (Ioan. 14) Si ergo talem ordinem & naturam habet Spiritus ad Filium, qualem habet Filius ad Patrem; qui Spiritum dicit creaturam, quo pacto non idem etiam de Filio necessario sentiat? Nunc ergo ex hoc invicto testimonio concluditur, Spiritum sanctum talem habere ordinem ad Filium, qualem habet Filius ad Patrem. Vnde colligitur, ex primo quidem dicto, Spiritum sanctum esse tertiam personam; ex secundo vero, Spiritum habere illum ordinem ad Filium, quem Filius ad Pa- E trem: & ex hoc liquido apparet, quod Spiritus sanctus accipiat esse a Filio. Declarate ergo, quonam modo Spiritus sanctus accipiat a Filio. Nec oportet aperte loquenti magno Athanasio reluctari. In sequenti vero sessione manifeste hoc idem ex ipso Basilio demonstrabimus. His ita dictis dimissa est synodus, & dilata in feriam tertiam. Itaque feria tertia, servato consueto ordine, disputatio haberi cœpit.

SESSIO XXI.

SESSIO XXI.

Die decimo mensis Martii, feria tertia, celebrata est.

EPHES.

PROPOSUERAMUS sessione proxima, patres reverendissimi, magni patris Basilii dictum examinandum, & discrepantiam quæ in libris est perspiciendam; atque ita ex vestra caritate quæsivimus, an Basilii magni sententiam esse arbitraremini, quod Spiritus sanctus ordine & dignitate sit tertius. Quod quidem cum affirmassetis; rursus quæsivimus, an sanctorum quoque sententia & doctrina hæc sit, sicut ajebat Eunomius: quod etiam cum prompte admodum dedissetis, protulimus vobis magnum Basilium perspicue contraria dicentem, ut in vestro etiam libro habetur: Simulat, inquit, sanctorum doctrinam; sed illam certe non conservat; tacetque eos, qui sibi ipsam tradiderunt. Deinde utens vehementi objurgatione subdit: Qui vero sint illi sancti, & quibus in sermonibus docuerint hoc, dicere non potest. Fuitne homo tam audax, novandorum dogmatum auctorem se præbens? Si ergo Filius ordine ac dignitate secundus a Patre est, quod ab ipso; Spiritum vero sanctum dici a Filio secundum ordine & dignitate nullo modo patitur; ergo Spiritus sanctus non est a Filio tamquam a causa. Ita dictorum vestrorum inter se repugnantiam videntes, & ex eo colligentes adulterinum esse quod fuit additum (neque enim plane, cur sit secundus Spiritus sanctus, redderet causam, qui omnino illud non recipit) hoc quidem præteriistis; dictum vero esse a sanctis, tertium esse ordine & dignitate Spiritum sanctum, probandum sumpsistis: & protulistis duo sancti Athanasii dicta: alterum asserens simpliciter, tertium esse ordine Spiritum sanctum: alterum affirmans, Spiritum sanctum habere talem naturam & ordinem ad Filium, qualem Filius habet ad Patrem: atque ex his, quod sit dignitate tertius, demonstratum a vobis arbitrati estis. Verum ad primum illud dicimus; fateri nos etiam, in sancta Trinitate tertium esse ordine Spiritum sanctum, ut salvator noster in traditione baptismatis dixit: quod vero dignitate etiam tertius sit, mirari satis, quomodo ut dictum assumitis, quod non est dictum. Id vero etiam in aliis facitis: nam cum audieritis, Spiritum a Patre & Filio, verbum, Est, adjicitis, &, Habere esse. Cum vero, Spiritum a Filio accipere, dicitis accipere suum esse: hoc porro est, controversa sumere pro certis atque confessis; quod est deterrimum demonstrandi genus. & hæc quidem ad primum. Ad secundum vero dicimus, considerandum esse, quis sit in iis verbis magno Athanasio scopus, & ad quos verba faciat. Oportet enim, ut magnus Cyrillus ait in actis tertiæ synodi, sacros evolventem libros, distinguere & personas, & tempus, causamque propter quam unumquodque dictum est, expendere;

ΣΥΝΕΔΕΥΣΙΣ κα'.

Μαρτίου μηνὸς δεκάτη ἡμέρᾳ, τρίτη, ἐγένετο.

ΕΦΕΣ.

ΕΝ τῇ προλαβούσῃ συνελεύσει, πατέρες αἰδεσιμώτατοι, τὸ τοῦ μεγάλου πατρὸς Βασιλείου ῥητὸν ἐξετάσαι προθέμενοι, καὶ τὴν ἐν ταῖς βίβλοις διαφορὰν αὐτοῦ κατιδεῖν, ἠρωτήσαμεν τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, εἰ νομίζετε δόξαν εἶναι τοῦ μεγάλου Βασιλείου, τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ ἀξιώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ πρὸς τοῦτο καταθεμένους ὑμᾶς εὑρόντες, ἐπηρωτήσαμεν αὖθις, εἰ καὶ τῶν ἁγίων ἐστὶ δόξα τοῦτό τε καὶ διδασκαλία, καθάπερ ἔλεγεν ὁ Εὐνόμιος. ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦτο μάλα προθύμως ὡμολογήσατε, παρηγάγομεν ὑμῖν τὸν μέγαν Βασίλειον τἀναντία λέγοντα προφανῶς, ὡς καὶ ἐν τῷ ὑμετέρῳ βιβλίῳ κεῖται. προσποιεῖται γάρ, φησί, τὴν τῶν ἁγίων διδασκαλίαν, οὐ φυλάσσει δὲ πάντως, καὶ τοὺς ταύτην αὐτῷ παραδεδωκότας σιωπᾷ· καὶ ἐφεξῆς ἐπάγει καταφορικῶς τε καὶ ἐπιπληκτικῶς· τίνες δὲ οἱ ἅγιοι, καὶ ἐν ποίοις λόγοις τὴν διδασκαλίαν πεποίηνται, εἰπεῖν οὐκ ἔχει. ἆρα γέγονεν οὕτω τολμηρὸς ἄνθρωπος, τὰς περὶ τῶν θείων δογμάτων καινοτομίας εἰσηγούμενος; εἰ τοίνυν ὁ υἱὸς τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι δεύτερος τοῦ πατρός, ὅτι ἀπ' ἐκείνου, τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον οὐδαμῶς λέγεσθαι καταδέχεται τάξει καὶ ἀξιώματι δεύτερον τοῦ υἱοῦ, οὐκ ἄρα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ υἱοῦ κατ' αἰτίαν. οὕτω μὲν οὖν τὴν ἐναντιολογίαν ὁρῶντες ἐν τοῖς παρ' ὑμῶν λεγομένοις, κἀκ τούτου νόθον εἶναι τὴν προσθήκην ἐκείνην συλλογιζόμενοι. οὐ γὰρ ἂν ἀπεδίδου τὴν αἰτίαν τοῦ δεύτερον εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ μηδ' ὅλως τοῦτο καταδεχόμενος. τοῦτο μὲν παρεδράμετε, δεῖξαι δὲ παρὰ τοῖς ἁγίοις εἰρημένον προέθεσθε, τό, τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ δὴ προχειρισάμενοι δύο ῥητὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, τὸ μὲν ἁπλῶς λέγον, ὅτι τρίτον τῇ τάξει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὸ δέ, ὅτι τοιαύτην φύσιν καὶ τάξιν ἔχει τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱόν, οἵαν ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα. ἐκ τούτων οὖν ὅτι τρίτον ἐστὶ τῷ ἀξιώματι, δεδειγμένον ἔχειν ᾠήθητε. πρὸς μὲν οὖν τὸ πρῶτον ἐκεῖνό φαμεν, ὅτι τρίτον εἶναι κατὰ τὴν τάξιν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῇ θείᾳ τριάδι, ὡς ἐν τῇ παραδόσει τοῦ βαπτίσματος ὁ σωτὴρ ἡμῶν εἴρηκε, καὶ ἡμεῖς συνομολογοῦμεν· ὅτι δὲ καὶ τῷ ἀξιώματι τρίτον, θαυμάζειν ἔπεισι, πῶς ὡς εἰρημένον λαμβάνετε τὸ μηδαμῶς εἰρημένον. τοῦτο δὲ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ποιεῖτε· καὶ ὅταν μὲν ἀκούσητε, πνεῦμα παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ, τό, ἐστί, προστίθετε, καὶ, ἔχειν τὸ εἶναι· ὅταν δὲ ὅτι παρὰ υἱοῦ λαμβάνει, λαμβάνειν τὸ εἶναι λέγετε· τοῦτο δέ ἐστι τὸ τὰ ζητούμενα λαμβάνειν, ὡς ὁμολογούμενα, ὅπερ ἐστὶν ἀποδείξεως εἶδος τὸ χείριστον. ταῦτα μὲν πρὸς τὸ πρῶτον. πρὸς δὲ τὸ δεύτερον ἐκεῖνό φαμεν, ὅτι τὸν σκοπὸν τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐν οἷς λέγει τούτοις θεωρητέον ἐστί, καὶ πρὸς οὓς τὸν λόγον ποιεῖται. χρὴ γὰρ τὸν τοῖς θείοις λόγοις ἐντυγχάνοντα, καθώς φησιν ὁ μέγας Κύριλλος ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς τρίτης συνόδου, καὶ τὰ πρόσωπα, καὶ τὸν χρόνον διαιρεῖν, καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἕκαστον εἴρηται λογίζεσθαι·

οὕτω

A οὕτω γὰρ ἑκάστῳ ῥητῶς τὴν πρέπουσαν αἰτίαν τις ἀποδοῦναι τῇ τοῦ πνεύματος δυνήσεται χάριτι, καὶ τὰ ἑξῆς. φαίνεται τοίνυν ὁ ἀοίδιμος Ἀθανάσιος πρὸς τοὺς μαχομένους τῷ ἁγίῳ πνεύματι διαμαχόμενος τοιαῦτα γράφειν, οἳ τὸν μὲν υἱὸν συνέταττον τῷ πατρὶ, καὶ τῆς αὐτῆς δόξης καὶ οὐσίας διωμολόγουν· τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑποβιβάζοντες, οὐ συναριθμεῖσθαι τούτοις ἑπομένως, ἀλλ᾽ ὑπαριθμεῖσθαι, καὶ ξένης τινὸς εἶναι καὶ κτιστῆς φύσεως ἔλεγον· πρὸς τούτους τοίνυν ἀποτεινόμενος ὁ γεννάδας, καὶ τὸ τοῦ πνεύματος συμφυὲς καὶ ὁμότιμον δεῖξαι θέλων πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν, ἀπό τε τοῦ συντετάχθαι τούτοις, καὶ τῆς αὐτῆς εἶναι τελήσεώς τε καὶ ἐνεργείας· ἐκ τούτων γὰρ ἀεὶ οἱ B διδάσκαλοι καὶ τὸ ταυτὸν τῆς φύσεως ἀπεδείκνυον. τοιάδε φησὶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ πρώτῃ πρὸς Σεραπίωνα τὸν ἐπίσκοπον· ὁ μὲν υἱὸς παρὰ τοῦ πατρὸς ἀποστέλλεται· οὕτω γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἠγάπησε τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀπέστειλε τὸν μονογενῆ· ὁ δὲ υἱὸς τὸ πνεῦμα ἀποστέλλει· ἐὰν γὰρ, φησὶν, ἐγὼ ἀπέλθω, ἀποστελῶ τὸν παράκλητον. καὶ ὁ μὲν υἱὸς τὸν πατέρα δοξάζει λέγων· πάτερ, ἐγώ σε ἐδόξασα· τὸ δὲ πνεῦμα δοξάζει τὸν υἱὸν, ἐκεῖνος γὰρ, φησὶν, ἐμὲ δοξάσει. καὶ ὁ μὲν υἱὸς φησίν· ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρὸς, ταῦτα λαλῶ εἰς τὸν κόσμον· τὸ δὲ πνεῦμα ἐκ τοῦ υἱοῦ λαμβάνει, ἐκ τοῦ ἐμοῦ γὰρ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ, φησιν, ὑμῖν. καὶ C ὁ μὲν υἱὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς ἦλθε· τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον, φησὶν ὁ υἱὸς, ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου. τοιαύτην δὲ φύσιν καὶ τάξιν ἔχοντος τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν υἱὸν, οἵαν ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα, πῶς ὁ κτίσμα τοῦτο λέγων, οὐ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ ἐξ ἀνάγκης φρονήσει; ἐν τούτοις οὐ τὴν διάκρισιν ὁ διδάσκαλος φαίνεται παραστῆσαι θέλων, οὐδ᾽ ὅθεν ἔχει τὴν αἰτίαν τῶν προσώπων ἑκάτερον τοῦ εἶναι, ἀλλὰ τὴν ἕνωσιν μᾶλλον καὶ συμφυΐαν ἐκ τῆς ταυτότητος τοῦ θελήματος καὶ τῆς ἀναλογίας τῶν ἔργων ἐμφαινομένην. ἀμέλει οὐκ εἶπεν, ὁ μὲν υἱὸς παρὰ τοῦ πατρὸς ἔχει τὸ εἶναι, D τὸ δὲ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ· οὐδ᾽ ὅτι ὁ μὲν πατὴρ γεννᾷ τὸν υἱὸν, ὁ δὲ υἱὸς τὸ πνεῦμα προβάλλει. ταῦτα γὰρ ἂν εἶπεν, εἰ κατὰ τὴν ὑμετέραν ἔλεγε δόξαν· νῦν δὲ ταῦτα παραλιπὼν παντελῶς, τὴν εὐδοκίαν τοῦ πατρὸς, ἐφ᾽ οἷς ὁ υἱὸς ποιεῖ, προστίθησι· καὶ τὴν τοῦ υἱοῦ πάλιν, ἐφ᾽ οἷς ποιεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ ὁ μὲν υἱὸς, φησὶ, παρὰ τοῦ πατρὸς ἀποστέλλεται, ὁ δὲ υἱὸς τὸ πνεῦμα ἀποστέλλει. τὴν εὐδοκίαν τοῦ πατρὸς ἀποστολὴν εἶναι νόμισον, φησὶν ὁ θεολόγος Γρηγόριος. καὶ τὴν εὐδοκίαν οὖν τοῦ υἱοῦ νόμισον ἀποστολὴν εἶναι τοῦ πνεύματος. καὶ ὁ μὲν υἱὸς τὸν πατέρα δοξάζει, τὸ δὲ πνεῦμα δοξάζει τὸν υἱόν· ἐν τούτοις ἡ ἀναλογία τῶν ἔργων, καὶ ἡ τοῦ θελήματος ταυτότης ἐμφαίνεται. E ἐπειδὴ γὰρ ὁ υἱὸς ἐφανερώθη τῷ κόσμῳ προεγνωσμένου τοῦ πατρὸς ἤδη, μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν ἐγνώσθη τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα μὴ ἀντίθεοί τινες εἶναι δόξωσιν ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα, δοξάζει μὲν ὁ υἱὸς τὸν πατέρα, τὸ δὲ πνεῦμα τὸν υἱὸν, καὶ ἃ παρέλιπεν ἐκεῖνος, ἀποκαλύπτει τοῖς μαθηταῖς. καὶ ὁ μὲν υἱὸς φησίν· ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρὸς, ταῦτα λαλῶ εἰς τὸν κόσμον· τὸ δὲ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ λαμβάνει· ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. σημείωσαι πάτερ ἐνταῦθα, ὅτι λόγον λαμβάνει ἐνταῦθα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἀναγγέλλει τοῖς μαθηταῖς,

ita enim quis dicto cuique convenientem assignare poterit causam favente gratia Spiritus, *&c.* Videtur ergo celeberrimus Athanasius ea scribere depugnans cum sancti Spiritus oppugnatoribus; qui cum Filium Patri exæquarent, ejusdemque gloriæ ac substantiæ faterentur, Spiritum sanctum minorem asseverabant; & proinde non connumerandum sed subnumerandum illis, utpote alienæ & creatæ naturæ existentem, ajebant. In hos ergo strenuus Pater sermonem suum instituens, & Spiritum Patri & Filio connaturalem, parique ac illi dignitate præstantem volens ostendere, quod ejusdem sit ordinis, ejusdemque voluntatis & operationis: per hæc enim semper doctores idemtitatem naturæ demonstrabant; in prima ad Serapionem episcopum epistola scribit hæc: Filius quidem a Patre mittitur: *Si enim*, inquit, *Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret*: Ioan. 3. a Filio vero Spiritus mittitur: *Si enim*, inquit, *ego abiero, mittam Paracletum.* Ioan. 16. & Filius quidem clarificat Patrem dicens; *Ego te clarificavi*: Ioan. 17. Spiritus autem clarificat Filium; *Ille enim me clarificabit.* Ioan. 16. Et Filius quidem dicit; *Quæ audivi a Patre, hæc loquor in mundo*: Ioan. 8. Spiritus vero a Filio accipit; *Nam de meo*, inquit, *accipiet, & annuntiabit vobis.* Ioan. 16. Et Filius quidem venit in nomine Patris: Ioan. 5. de Spiritu vero sancto Filius dicit: *Quem mittet Pater in nomine meo.* Ioan. 15. Cum ergo talem naturam & ordinem habeat Spiritus ad Filium, qualem Filius ad Patrem, qui Spiritum dicit creaturam, quomodo non etiam de Filio idem necessario sentiet? In his non videtur velle doctor explicare distinctionem, neque unde utraque persona sui esse causam habeat; sed earum potius unitatem & connaturalitatem, ex idemtitate voluntatis & operum proportione apparentem. Itaque non dixit, Filium habere suum esse a Patre, Spiritum vero a Filio, neque Filium a Patre generari: Spiritum vero produci a Filio; sic enim dixisset, si juxta vestram sententiam locutus esset: nunc his penitus omissis, beneplacitum Patris memorat in operibus Filii, & rursus beneplacitum Filii in operibus Spiritus sancti: & Filius quidem, inquit, a Patre mittitur, Spiritus vero a Filio mittitur. Beneplacitum Patris missionem puta, dicit Gregorius Theologus; Orat. in natalem domini. ergo & Filii beneplacitum puta esse Spiritus missionem. Et Filius quidem clarificat Patrem, Spiritus vero clarificat Filium: in his operum proportio, & idemtitas voluntatis ostenditur. Nam quia Filius innotuit mundo, Patre jam antea cognito, deinde innotuit Spiritus sanctus; ne Deo viderentur contrarii Filius & Spiritus sanctus, ideo Patrem clarificat Filius, Filium vero Spiritus sanctus, & quæ ille tacuit, discipulis revelat: & Filius quidem, *Quæ*, inquit, *audivi a Patre, hæc loquor in mundo.* Ioan. 8. Spiritus vero accipit a Filio: *De meo accipiet, & annuntiabit vobis.* Ioan. 16. Nota pater hic, Spiritum sanctum hoc loco sermonem accipere, & discipulis annuntiare, sicuti

Ioan. 5.

Ioan. 14.

sicuti Filius quæ a Patre audivit, hæc in mundo loquitur: non ergo accipit esse, ut tu asserebas. Et Filius quidem venit in nomine Patris; de Spiritu vero sancto dicit Filius: *Quem mittet Pater in nomine meo:* Per quæ omnia, ut dixit, voluntatis idemtitas, & operum proportio declaratur; ex quibus etiam idemtitas essentiæ colligitur necessario. Talem igitur, inquit, ordinem & naturam habet Spiritus sanctus ad Filium, qualem Filius ad Patrem; hoc est, ita connaturalis & conjunctus est Filio Spiritus sanctus, sicut Filius Patri. Qui ergo Spiritum sanctum dicit creaturam, quomodo non etiam de Filio idem necessario sentiet? Si enim Spiritus sanctus conjunctus est Filio, sicuti Filius Patri, estque ejusdem naturæ, ut ex idemtitate voluntatis & proportione operum probatur, quomodo Spiritus sanctus dici possit creatura? Hic est sensus patris; & ad hunc finem dixit quæ dixit, non ad insinuandam distinctionem, sed unitatem & idemtitatem essentiæ. Ita vobis hoc dictum non successit pro voto, nec favet vestræ sententiæ. Quod vero hæc non fuerit magni patris Athanasii sententia de processione Spiritus, nec existimaverit ipse Filium esse causam Spiritus sancti, neque propterea illum ordinem posuerit; constat ex aliis ejus dictis, ubi tradit divinarum personarum distinctionem, solum Patrem fontem deitatis appellans, sicuti & solum ingenitum: hoc vero idem est ac dicere, ipsum solum genitorem & solum esse productorem. Non ergo arbitrabatur, Filium quoque esse causam Spiritus sancti, qui Patrem vocat solum deitatis fontem. Verba ejus in oratione, quæ de æterna Filii & Spiritus existentia inscribitur, ita se habent: Disjungimur autem & a Iudaizantibus, & a depravantibus Christianismum; qui Deum de Deo negantes, unum Deum asserunt æque ac Iudæi; non quia solus Pater ingenitus, solusque fons deitatis, Deum affirmantes ipsum, sed veluti carentem Filio, & Verbum vivens non fructificantem. Si ergo deitatis fons est solus Pater, quemadmodum & solus ingenitus, hoc est solus Filii genitor, solusque Spiritus sancti productor; profecto non erat magni Athanasii sententia, Filium esse causam Spiritus, & Spiritum ex Filio habere suum esse. Hæc in præsentia diximus ad ea quæ protulisti.

IOANNES. Modus iste investigandi veritatem, pater reverendissime, quam omnes assequi cupiunt, sermonibus & allegationibus adeo prolixis interturbet eam potius, quam dilucidat: sed neque a principio propositum hoc fuit nobis disquisitionem aggredientibus, verum de argumento ad argumentum progredi brevi responsione & solutione adhibita, sicque ad ulteriora procedere. Nam omnes hi qui adsunt patres defessi jam unius dicentis audientia per horam, dum ad duo dicta postremo allata respondet, parum intellexere, opinor, quid tandem ad illa duo dicta responsum fuerit; nisi quod in me conjicis, solere me proferre dicta minus fideliter; ut cum Spiritus dicitur a Patre & Filio; addam ego verbum, Est, quod non habetur.

ANNO CHRISTI 1439.

A καθάπερ ὁ υἱὸς, ἃ ἤκουσε παρὰ τοῦ πατρὸς, ταῦτα λαλεῖ εἰς τὸν κόσμον· οὐκ ἄρα τὸ εἶναι λαμβάνει, καθάπερ αὐτὸς ἔλεγες. καὶ ὁ μὲν υἱὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς ἦλθε, τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον, φησὶν ὁ υἱὸς, ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου· διὰ τούτων ἁπάντων, ὥσπερ εἶπον, ἡ ταυτότης τοῦ θελήματος καὶ ἡ ἀναλογία τῶν ἔργων φαίνεται, ἐκ τούτων δὲ καὶ ἡ τῆς οὐσίας ταυτότης συνάγεται ἐξ ἀνάγκης. τοιαύτην οὖν, φησὶ, τάξιν καὶ φύσιν ἔχει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον πρὸς τὸν υἱὸν, οἵαν ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα· τουτέστιν, οὕτω συντέτακται καὶ συμφυές ἐστι τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὥσπερ ὁ υἱὸς τῷ πατρί· πῶς οὖν ὁ λέγων κτίσμα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ τὸ αὐτὸ φρονήσει ἐξ ἀνάγκης; εἰ γὰρ B συντέτακται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ υἱῷ καθάπερ ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ, καὶ τῆς αὐτῆς ἐστι φύσεως ὡς ἐκ τῆς ταυτότητος τοῦ θελήματος καὶ τῆς ἀναλογίας τῶν ἔργων δείκνυται, πῶς ἂν εἴη κτίσμα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; αὕτη μὲν ἡ τοῦ ἁγίου διάνοια, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἴρηκεν ἅπερ εἴρηκεν, οὐ τὴν διάκρισιν παραστῆσαι θέλων, ἀλλὰ τὴν ἕνωσιν καὶ ταυτότητα τῆς οὐσίας. καὶ οὕτως οὐ κατ' ἐλπίδας ὑμῖν τὸ ῥητὸν ἀπέβη, οὐδὲ τῇ ὑμετέρᾳ δόξῃ συνηγορεῖ. ὅτι δὲ ὁ μέγας πατὴρ Ἀθανάσιος οὐ τὴν αὐτὴν εἶχε γνώμην περὶ τῆς τοῦ πνεύματος ἐκπορεύσεως, οὐδὲ τὸν υἱὸν αἴτιον ἐφρόνει τοῦ ἁγίου πνεύματος, οὐδὲ διὰ C τοῦτο τὴν τάξιν εἴρηκε ταύτην, δῆλον ἐν οἷς ἀλλαχοῦ φησι, τὴν διάκρισιν τῶν θείων προσώπων παραδιδοὺς, μόνον πηγὴν τῆς θεότητος τὸν πατέρα καλῶν, καθάπερ καὶ μόνον ἀγέννητον· τοῦτο δὲ ταυτόν ἐστι λέγειν τῷ λέγειν αὐτὸν μόνον γεννήτορα, καὶ μόνον προβολέα. οὐκ ἄρα καὶ τὸν υἱὸν αἴτιον ἐφρόνει τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὁ μόνον πηγὴν θεότητος τὸν πατέρα λέγων. ἔχει δὲ τὸ ῥητὸν οὕτως ἐν τῷ λόγῳ, ὃ ἐπιγραφὴν ἔχει, περὶ τῆς ἀϊδίου ὑπάρξεως υἱοῦ τε καὶ πνεύματος, οὕτω φησί· χωριζόμεθα δὲ καὶ τῶν Ἰουδαϊζόντων, καὶ τῶν τὸν Χριστιανισμὸν παραφθειρόντων, οἳ τὸν ἐκ Θεοῦ Θεὸν ἀρνούμενοι, ἕνα D Θεὸν παραπλησίως Ἰουδαίοις λέγουσιν· οὐχ ὅτι μόνος ἀγέννητος, καὶ μόνος πηγὴ θεότητος ὁ πατὴρ, διὰ τοῦτο ἔφασκον αὐτὸν Θεὸν, ἀλλ' ὡς ἄγονον υἱοῦ, καὶ ἄκαρπον ζῶντος λόγου. εἰ τοίνυν μόνος πηγὴ θεότητος ὁ πατὴρ, καθάπερ καὶ μόνος ἀγέννητος, τουτέστι μόνος γεννήτωρ τοῦ υἱοῦ, καὶ μόνος προβολεὺς τοῦ ἁγίου πνεύματος, οὐκ ἄρα δόξα τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ὑπῆρχε, τὸ αἴτιον εἶναι τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ εἶναι ἔχειν τὸ πνεῦμα. ταῦτα πρὸς τὰ τότε σοι εἰρημένα κατὰ τὸ παρὸν εἴπομεν.

Ὁ τρόπος οὗτος, πάτερ αἰδεσιμώτατε, τοῦ ἀνιχνεύειν τὴν ἀλήθειαν, ἣν πάντες νοεῖν ἐφίενται, μετ' οὕτω διεξοδικωτέρων λόγων καὶ προκομίσεων μᾶλλον E ἐμποδίζει τῇ ἀληθείᾳ, ἢ διασαφεῖ. ἀλλ' οὐδ' οὗτος ἦν ὁ σκοπὸς ἐξ ἀρχῆς τῆς ἡμετέρας συνδιασκέψεως· ἀλλ' ἵν' ἀπὸ ἐπιχειρήματος εἰς ἐπιχείρημα, διδομένης βραχείας ἀπολογίας καὶ λύσεως, οὕτω χωρῶμεν ἐφ' ἕτερα. πάντες γὰρ οὗτοι οἱ παρεστῶτες πατέρες ἤδη κεκμηκότες τῇ ἀκροάσει ἑνὸς στόματος μιᾶς ὥρας, πρὸς ἀπολογίαν δύο ῥητῶν τελευταῖον ῥηθέντων, πιστεύω μικρὸν αὐτοὺς νενοηκέναι πρὸς τὴν ἀπολογίαν τῶν δύο ῥητῶν, πλὴν τούτου, ὅτι ἐπέθηκάς μοι, ὡς εἴωθα παραφέρειν τὰ ῥητὰ, ὡς ἡνίκα οὐ πρόσεστι τὸ, ἐστὶ, τῷ, πνεῦμα παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ, προστίθημι. ΙΩΑΝΝΗΣ.

ἔτι

[ANNO CHRISTI 1439.]

ἔτι ἐπειδὴ τὴν δευτέραν ῥῆσιν τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου, ἐν ᾗ ἔλεγε καὶ λέγει, ἐνταῦθα γάρ ἐστι τὸ ῥητὸν, ὅτι οἵαν τάξιν καὶ φύσιν ἔχει τὸ πνεῦμα ἅγιον πρὸς τὸν υἱὸν, τὴν αὐτὴν ἔχει καὶ ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα, οὐδέποτε ἐξέθου τὴν ῥῆσιν ἐν τῇ ἰδίᾳ προθέσει, οὐδέποτε καλῶς ἀποκριθήσεται, ὁ μὴ καλῶς ἐκθέμενος. εἶτα εἰσῆλθες εἰς τὴν ὕλην τῆς χρονικῆς ἀποστολῆς τῶν προσώπων, ἀφ' ἧς χρονικῆς ἀποστολῆς ἀναγκαίως ἐν τῷ παρόντι συμπερανθήσεται, ὅτι εἰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον πρόεισι χρονικῶς παρὰ τοῦ υἱοῦ, ὅτι καὶ ἀϊδίως πρόεισιν ἐξ αὐτοῦ. διὸ οὐκ ἔδει εἰσαγαγεῖν τοῦτο εἰς τὴν παροῦσαν ὕλην ἐν τῷ παρόντι μὴ ποιοῦσαν πρὸς τὸ προκείμενον· ὅμως ἐν τῷ παρόντι ἀποκριθησόμεθα· ἀλλ' ἓν μόνον βούλομαι γνῶναι, εἰ οὕτως εἴρηκας. εἶπες ὅτι ὁ υἱὸς ἀκούει παρὰ τοῦ πατρὸς λόγους λαμβάνων, καὶ ἀκούων παρὰ τοῦ πατρός. ἐπειδὴ ἡ ἀκρόασίς ἐστι κατὰ ἀπόβλεψιν ῥήματος, καὶ τοῦτο δῆλον ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, οὕτως ἀκούει καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ οὕτως κατ' ἐκείνην τὴν ἀκρόασιν λαμβάνει λόγους παρὰ τοῦ υἱοῦ· τοῦτο δὲ καὶ ἄλλοτε συγκεχώρηκας· ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐκ τούτου ἕπεται τὸ πνεῦμα λαμβάνειν τὸ εἶναι ἐκ τοῦ υἱοῦ. ἔστιν οὖν ἀληθὲς, ὃ νῦν ἐξεθέμην περὶ τοῦ ἀκούειν;

ΕΦΕΣ. Οὕτως εἶπον, καὶ οὕτω λέγει ὁ διδάσκαλος ἐν τῷ ῥητῷ τούτῳ.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἀπὸ τούτου, τοῦ Θεοῦ συγχωροῦντος, καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς ῥήσεως ἀποδειχθήσεται διὰ ῥητῶν μεγάλων ἁγίων καὶ διδασκάλων ἡμετέρων καὶ ὑμετέρων, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λαμβάνειν τὸ ἀΐδιον εἶναι ἐκ τοῦ υἱοῦ. νῦν οὖν ἀπολογοῦμαι πρὸς τὰ παρὰ σοῦ εἰρημένα. πρῶτον εἶπες, ὅτι ἐν τῇ προλαβούσῃ συναθροίσει, ἡνίκα ἠρώτησας, εἰ τοῦτο γνώμη ἦν τοῦ Βασιλείου, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι τρίτον τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει, ὅτι αὐτὸς ἀπεκρίθην, οὕτως εἶναι, καὶ τοιαύτην γεγονέναι τὴν γνώμην τοῦ Βασιλείου. πρὸς τοῦτο λέγω πάλιν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ σκοπὸς τοῦ Βασιλείου καὶ γνώμη ἀληθεστάτη, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶ τρίτον τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει, ἐπειδὴ οἱ ὑμέτεροι διδάσκαλοι τοῦτό φασιν διαῤῥήδην καὶ φανερῶς. δεύτερον ἠρώτησας εἰ αὕτη ἦν ἡ γνώμη τῶν ἁγίων πατέρων. καὶ αὐτὸς ἀπεκρίθην, ὅτι οὕτως. ἐν τούτῳ δὲ ἠθέλησας ἐπαγαγεῖν τἀναντία καθὼς καὶ νῦν. ἐνίοτε ἐπανελάβου λέγων, ὅτι ὁ Εὐνόμιος κατὰ τὰ ῥήματα τοῦ Βασιλείου καταφρονῶν τῆς δόξης τῶν πολλῶν, οἳ ἐδόξαζον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, προσεποιεῖτο τὴν διδασκαλίαν φυλάττειν, καὶ τοὺς τοῦτο λέγοντας παρεσιώπα. εἶτα προσελάβου τὰ μετὰ ταῦτα τοῦ ῥητοῦ ῥήματα, τὰ λέγοντα περὶ τούτου, ὅπου ὁ Βασίλειος φησιν, ὅτι τοὺς εἰρηκότας τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τρίτον εἶναι τῇ τάξει, οὐκ ἠδυνήθη εἰπεῖν. εἶτα συμπεραίνει· ἆρα οὕτω γέγονεν ἄνθρωπος τολμηρὸς, τὰς τῶν θείων δογμάτων καινοτομίας εἰσηγούμενος; ἀπὸ τούτου ἐπεχείρησας ἐπαγαγεῖν ἐναντιώματα, ἐπειδήπερ εἶπεν ὁ Βασίλειος, ὅτι οὐκ ἠδυνήθη εἰπεῖν τοὺς εἰρηκότας τοῦτο ἁγίους, ὅθεν εἵπετο κατὰ σε, ὅτι οἱ ἅγιοι διδάσκαλοι οὐκ ἐγένοντο ταύτης τῆς γνώμης, ἧς τοὐναντίον ἐγὼ εἶπον. ἠθέλησα δὲ ἐπαναλαβεῖν τὰ τοιαῦτα, καὶ ἐκθέσθαι τὰ τοῦ Βασιλείου ῥήματα, ἵνα καὶ οἱ παρόντες ἴδωσι σαφέστερον τὴν διάλυσιν.

A Deinde quia secundam magni Athanasii sententiam, qua asserebat & asserit (sunt enim hic ipsius verba) eumdem ordinem & naturam habere Spiritum sanctum ad Patrem; nunquam exposuisti ut jacet; bene nunquam respondebit, qui bene non exposuerit. Posthæc ingressus es in materiam temporalis personarum missionis; ex qua temporali missione concludetur in præsenti necessario, Spiritum sanctum si procedit a Filio temporaliter, ab eo quoque procedere æternaliter. Quocirca non erat hoc præsenti materiæ inserendum, quod nunc extra rem B nostram est: respondebimus tamen in præsenti; sed prius illud scire velim, an ita dixeris. Dixisti, Filium audire a Patre sermones accipientem, & audientem a Patre. Quoniam ergo auditio est respectu verbi; id quod in euangelio clarum est; ita & Spiritus sanctus a Filio audit, & secundum illam auditionem accipit pariter sermones a Filio: nam hoc & alias concessisti; negasti tamen sequi ex eo, ut Spiritus accipiat esse a Filio. estne verum, quod nunc de auditione exposui?

C Ita dixi, & ita doctor asserit hoc loco. EPHES.

Ex hoc, Deo dante, & ex hac responsione demonstrabitur per dicta eximiorum sanctorum doctorumque nostrorum & vestrorum, Spiritum sanctum accipere suum esse æternum a Filio. Nunc vero respondeo ad ea quæ dixisti. Primum dixisti, sessione proxima, quando quæsivisti, an magnus Basilius sentiret, Spiritum sanctum esse dignitate & ordine tertium; respondisse me, ita esse; & hanc Basilii magni extitisse sententiam. Ad D hoc iterum dico, hanc esse mentem Basilii, & sententiam verissimam; videlicet, Spiritum sanctum esse dignitate & ordine tertium: quandoquidem doctores vestri manifeste & luculenter hoc asserunt. Deinde quæsivisti, an hæc sanctorum patrum esset sententia; & ego respondi, esse. Hic voluisti afferre contraria, sicut etiam modo fecisti. Repetiisti præterea quæ dixeras de Eunomio, quod is juxta Basilii verba parvipendens multorum sententiam qui Spiritum sanctum glorificabant, simularet se doctrinam sequi sanctorum, taceret autem eos, qui illud E assererent. Deinde citasti sequentia dicti verba, ubi Basilius ait, eum non potuisse proferre qui dicerent, Spiritum sanctum esse tertium ordine: postea concludit; Fuitne unquam homo tam audax, qui divinorum dogmatum novitatem induceret? ex hoc aggressus es inferre opposita, quoniam Basilius dixit, non posse ab illo produci sanctos, qui hoc asseveraverint. Vnde sequebatur per te, non fuisse hanc sanctorum doctorum sententiam, cujus ego dixi contrarium. Hæc ego repetere volui, & Basilii verba proferre, ut facilius qui præsentes adsunt, solutionem intelligant. IOANNES.

SESSIO XXI.

Nos Basilii magni librum habemus, quem & fide dignum & veracissimum arbitramur; est & alius qui nunc proferetur, vetustissimus; in quo sententia legitur æque ut in nostro, sicuti dictum & relatum nobis est ab iis, qui librum illum legerunt.

Et prolatus est liber præsulis Mitylenensis.

EPHES. Eadem manu exscriptus est liber prolatus, qua & alius.

IOANNES. Ad primum ergo tria quædam facere volo: primo demonstrare nunc volo per aliud Basilii testimonium, quo ipse asserit Spiritum accipere a Filio: secundo demonstrare volo, Basilio, si ita diceret ut legitur in tuo libro, maximum per hoc imprimi dedecus; nec posse pro honore & gloria tam eximii doctoris, adeoque conspicui in ecclesia Dei, quem Calchedonensis synodus elogio tam illustri ornaverit, veri Christiani mentem capere quod a te dictum est. Tertio demonstrabo ex præcedentibus & consequentibus eam esse Basilii mentem, quæ in nostro codice exprimitur; nec digrediar ab horum capitum materia. Nec dubito, quin Spiritus sanctus daturus sit nobis, ut laborem non nisi congruentem subeamus (agimus enim de ipso) magnumque in nos ac vos causa nostra beneficium sit collaturus; quando ipse Spiritus sanctus, quo repletus fuit Basilius, in tam gravi materia, qualis hæc est, non fecit, ut ille variis in locis pugnantia scriberet: Quandoquidem in fidei materia nunquam doctores secum pugnarunt. Nudius tertius, hoc est, die dominico, fui apud reverendissimum dominum sanctæ Sabinæ; erat quoque frater Ambrosius, qui præsens est, & magno interpretandi dono præcellit. Itaque allatus est Græcus codex longe vetustissimus, in membranis ab erudito quodam Græcarum literarum interprete Leonardo Aretino, hujus civitatis cancellario. Cum ergo librum præ manibus haberet, & quamdam epistolam quæreremus, occurrit homilia quædam beati Basilii de Spiritu sancto. Confestim ergo dixi huic reverendo patri, ut totam mihi homiliam perlegeret; sperabam fore, ut procul dubio Spiritus sanctus mirum aliquid efficeret. Nam si a Basilio, qui fuit Spiritus plenus, dicendum erat aliquid firmum ac solidum de Spiritus sancti fide, in hac certe homilia dicendum erat. audivi integram, atque ad finem magnas egi gratias Spiritui sancto. His enim ipsis verbis sic ait: Vnum quidem Patrem, unum vero Filium, unum quoque Spiritum sanctum juxta divinam traditionem fateri oportet. deinde subdit: Neque duos Patres dicendum, neque duos Filios; quandoquidem Spiritus nec est, nec nominatur Filius; neque enim a Spiritu accipimus aliqua, quomodo a Filio Spiritus; sed eo ad nos veniente & sanctificante suscipimus divinitatis communionem, & filiationis communicatam possessionem, æternæque hereditatis arrhabonem, bonorumque primitias æternorum. Hæc sunt quæ accipimus a Spiritu,

ANNO CHRISTI 1439.

A ἐπειδὴ δὲ ἡμεῖς ἔχομεν τὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου βιβλίον, ὃ ἡγούμεθα πιστὸν εἶναι καὶ ἀληθέστατον, ὅτι τὸ ἕτερον τοῦτο, τὸ προκομισθησόμενον, ὅπερ ἐστὶν ἀρχαιότατον, τὸ αὐτό φησιν ὃ λέγει καὶ τὸ ἡμέτερον, ὡς εἴρηται ἡμῖν, καὶ καθὼς ἀνηνέχθη ἡμῖν παρὰ τῶν ἀναγνωσάντων τὸ βιβλίον ἐκεῖνο.

Προσηνέχθη δὲ τὸ βιβλίον τοῦ Μιτυλήνης.

ΕΦΕΣ. Τῆς αὐτῆς χειρός ἐστι τὸ προκομισθὲν βιβλίον, ἧς ἦν καὶ τὸ ἕτερον.

ΙΩΑΝ. Πρὸς μὲν οὖν τὸ πρῶτον τρία τινὰ ποιῆσαι βούλομαι. πρῶτον βούλομαι ἀποδεῖξαι δι' ἑτέρας μαρτυρίας τοῦ Βασιλείου νῦν ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου αὐτὸς λέγει τὸ πνεῦμα λαμβάνειν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ. δεύτερον βούλομαι
B ἀποδεῖξαι, εἰ ὁ Βασίλειος ἔλεγεν οὕτω καθὼς κεῖται ἐν τῷ σῷ βιβλίῳ, τοῦτο ἂν ἦν μέγιστον μῶμον περιτιθέναι τῷ Βασιλείῳ· καὶ ὅτι ὑπὲρ τῆς τιμῆς καὶ δόξης οὕτω μεγάλου διδασκάλου, καὶ οὕτω περιφανοῦς ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ, τοῦ ἐσχηκότος οὕτω μεγάλην δόξαν ἐν τῇ ἐν Καλχηδόνι συνόδῳ, οὐ δύναται νοῦς ἀληθοῦς Χριστιανοῦ καταδέξασθαι ὃ παρὰ σοῦ εἴρηται. τρίτον ἀποδείξω ἀπὸ τῶν προηγουμένων, τὴν αὐτὴν γνώμην εἶναι τοῦ Βασιλείου, καθὼς ἐν τῷ ἡμετέρῳ βιβλίῳ κεῖται, καὶ οὐκ ἐξελεύσομαι ἀπὸ τῆς ὕλης τούτων τῶν κεφαλαίων· καὶ οὐκ ἀμφιβάλλω, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον δώσει ἡμῖν μὴ ἐργάζεσθαι παρὰ
C τὸ καθῆκον, ἐπειδὴ περὶ τούτου πραγματεύεται, καὶ ὅτι ποιήσει μεγάλην χάριν ἡμῖν καὶ ὑμῖν δι' ἡμᾶς. ἐπειδὴ αὐτὸ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὗπερ ἐπλήσθη ὁ Βασίλειος, ἐν οὕτω μεγάλῃ ὕλῃ τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως καθώς ἐστιν αὕτη, οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖνον γράψαι ἐν ἑνὶ χωρίῳ ἐναντία, καὶ ἐν ἑτέρῳ ἐναντία· ἐπειδὴ οἱ διδάσκαλοι ἐν τῇ ὕλῃ τῆς πίστεως ἑαυτοῖς οὐδέποτε γεγόνασιν ἐναντίοι. ἐν τῇ προλαβούσῃ, τουτέστιν ἐν τῇ κυριακῇ, ἦν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ αἰδεσιμωτάτου κυρίου τῆς ἁγίας Σαβίνης, ὄντος καὶ τοῦ ἀδελφοῦ Ἀμβροσίου τοῦ ὧδε παρόντος, ὅστις ἔχει μέγα δῶρον τοῦ ἑρμηνεύειν. προσηνέχθη οὖν βίβλος Ἑλληνικὴ λίαν ἀρχαιοτάτη, ἐν μεμβράναις πεποιημένη, ἣν προσήγαγέ
D τις πεπαιδευμένος ἑρμηνευτὴς τῶν Ἑλληνικῶν, Λεονάρδος ὁ Ἀρετῖνος, ταύτης τῆς πόλεως καγκελλάριος. ἐν ὅσῳ οὖν εἶχε τὴν βίβλον ἀνὰ χεῖρας, καὶ ἐζητοῦμεν περὶ μιᾶς ἐπιστολῆς, συνήντησεν ὁμιλία τις τοῦ μακαρίου Βασιλείου περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. εὐθὺς οὖν εἶπον τῷ αἰδεσίμῳ τῷδε πατρὶ ἀναγνῶναί μοι πᾶσαν τὴν ὁμιλίαν, ἐπειδὴ ὁμολογουμένως ποιήσει θαῦμα τὸ ἅγιον. καὶ γὰρ εἰ ὁ Βασίλειος ὁ πλήρης πνεύματος ὤφειλεν ἐστηριγμένον τι εἰπεῖν περὶ τῆς πίστεως τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὤφειλεν ἐν ταύτῃ τῇ ὁμιλίᾳ τιθέναι. ἤκουσα πᾶσαν ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους· καὶ ἣν καὶ ἐζητούμην ἐν τῷ τέλει, μεγάλας χάριτας ὡμολόγησα τῷ ἁγίῳ πνεύματι· φησὶ γὰρ ἐν τού-
E τοις τοῖς ῥήμασιν οὕτως· ἕνα μὲν πατέρα, ἕνα δὲ υἱόν, ἓν δὲ πνεῦμα ἅγιον κατὰ τὴν θείαν παράδοσιν δεῖ ὁμολογεῖν. εἶτα ἐπάγει· * οὔτε δύο πατέρας λέγειν, οὔτε δύο υἱούς, ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα οὔτε υἱός ἐστιν, οὔτε ὀνομάζεται· οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τοῦ πνεύματος τινὰ λαμβάνομεν, καθ' ὃν τρόπον ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα· ἀλλ' αὐτοῦ προσερχομένου ἡμῖν καὶ ἁγιάζοντος δεχόμεθα τῆς θεότητος τὴν κοινωνίαν, καὶ τῆς υἱότητος τὴν σύλληψιν, καὶ τὸν αἰωνίου κληρονομίας τὸν ἀρραβῶνα, καὶ τὰς ἀπαρχὰς τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, ταῦτά εἰσιν ἃ παρὰ τοῦ πνεύματος λαμβάνομεν,

* ἴσως, ὅτι ἐνταῦθα ὑπονοεῖται, λεγομένων, ἢ πιστευομένων.

καὶ

ANNO CHRISTI 1439.

Sess. XXI.

A καὶ ταῦτά εἰσιν ἅτινα ἐκτίσθησαν ἐν ἡμῖν, καὶ τὰ αἰτιατὰ παρὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος. νῦν οὖν φησιν ὁ θεῖος Βασίλειος, οὐ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον τὸ πνεῦμα λαμβάνειν παρὰ τοῦ υἱοῦ, ὃν ἡμεῖς λαμβάνομεν παρὰ τοῦ πνεύματος· ἀναγκαίως γὰρ ἕπεται, τὸ θεῖον εἶναι ὃ τὸ πνεῦμα λαμβάνει· ἐπειδὴ πᾶν ἢ θεῖόν ἐστιν ἢ κτιστόν. τοῦτο δὲ τὸ εἶναι ἡμεῖς λαμβάνομεν παρὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος· οὐ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον λαμβάνει τὸ πνεῦμα, οὐδὲ ταῦτα τὰ κτιστά, ἄρα ἕπεται, τὸ θεῖόν τι λαμβάνειν. οὕτω γινομένης ταύτης τῆς παραθέσεως, ὁ αὐτὸς ἀποκλείει καὶ ἀποτρέπεται τῶν πονηρευομένων τὴν δόξαν, ὅτι τὸ * λαμβάνειν τὸ εἶναι γίνεται αἰτία τῶν κτιστῶν. αὕτη οὖν ἐστιν ἡ τοῦ μεγάλου Βασιλείου γνώμη· ἕνα μὲν πατέρα, ἕνα δὲ υἱόν, ἓν δὲ πνεῦμα κατὰ τὴν θείαν παράδοσιν. ἴωμεν οὖν ἐπὶ τὸ δεύτερον μέρος. ἐγὼ εἶπον, ὅτι εἰ ἐκτεθήσεται τὸ κείμενον κατὰ τὸν τρόπον ἐκεῖνον τοῦ αἰδεσιμωτάτου πατρὸς τοῦ Ἐφέσου, μέγας ἐπιτίθεται μῶμος ἐν τούτῳ τῷ μέρει τῷ Βασιλείῳ· τοῦτο οὖν βουλόμεθα δεῖξαι φανερῶς ἀπό τε τοῦ ἡμετέρου βιβλίου καὶ τοῦ ὑμετέρου. καὶ διὰ τοῦτο ποιήσομαι τὸν παρόντα λόγον, ἐπὶ τῷ δεῖξαι τὴν διαφορὰν τὴν οὖσαν μεταξὺ τῆς ἐμῆς καὶ σῆς διανοίας, ἵνα πάντες οἱ ἡμέτεροι ἀκριβέστερον νοήσωσιν. ἐρῶ οὖν καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἕτερον. τὸ μὲν οὖν ἡμέτερον κείμενον οὕτω λέγει· τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ἐστὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρίτον εἶναι καὶ τῇ φύσει αὐτό; ἐπὶ τούτῳ τὸ ὑμέτερον κείμενον. τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ τῷ ἀξιώματι, καὶ τῇ τάξει δεύτερόν ἐστι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, δεύτερον εἶναι καὶ τῇ φύσει αὐτό; νῦν οὖν πατέρες, ἐπὶ τούτῳ τῷ χωρίῳ σκέψασθε, ὅτι τὸ ἡμέτερον, τρίτον ἐστὶ τὸ πνεῦμα, λέγει· τὸ δὲ ὑμέτερον, δεύτερον.

ἴτ. τὸ λαμβάνειν γίνεται αἰτία τῶν κτιστῶν.

ΕΦΕΣ. Οὕτω λέγει καὶ τὸ ἡμέτερον· τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ τῷ ἀξιώματι τρίτον, τρίτον εἶναι καὶ τῇ φύσει αὐτό;

ΙΩΑΝΝΗΣ. Δεύτερον ἕπεται οὕτω τὸ ἡμέτερον κείμενον· ἀξιώματι γὰρ δεύτερον τοῦ υἱοῦ, ἐξ αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ ἐξ αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως τῆς αἰτίας ταύτης ἐξημμένον, ὁ τῆς εὐσεβείας παραδίδωσι λόγος· φύσει δὲ χρῆσθαι τρίτῃ, οὔτε παρὰ τῶν ἁγίων διδασκόμεθα, οὔτε ἐκ τῶν εἰρημένων δυνάμεθα συλλογίσασθαι κατὰ τὴν ἀκολουθίαν. νῦν οὖν τὸ ὑμέτερον κείμενον οὕτω λέγει· τῷ μὲν γὰρ ἀξιώματι δεύτερον τοῦ υἱοῦ, ἴσως ὁ τῆς ἀληθείας παραδίδωσι λόγος· ὅπου φαίνεται ἡ ἀμφισβήτησις τοῦ μεγάλου πατρὸς Βασιλείου, ἡνίκα λέγει τό, ἴσως. εἶτα παραλείπει τὸ εἰρημένον, καὶ ἔρχεται ἐπὶ τοῦτο. φύσει δὲ χρῆσθαι τρίτῃ, οὔτε παρὰ τῶν ἁγίων διδασκόμεθα, οὔτε ἐκ τῶν εἰρημένων δυνάμεθα συλλογίσασθαι. καὶ πρὶν ἂν εἰς τὴν ἀπόδειξιν ἔλθωμεν τοῦ αὐτοῦ πατρὸς Βασιλείου, ἐπειδὴ ἀντιτίθησιν αὐτὸς τὴν ἀπόδειξιν· καὶ γὰρ λέγει· ὡς γὰρ ὁ υἱὸς δεύτερος τοῦ πατρὸς τῇ τάξει, ὅτι ἐξ αὐτοῦ. καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ καὶ αἰτία, ἐπειδὴ πατήρ, καὶ δι' αὐτοῦ ἡ πρόσοδος καὶ προσαγωγὴ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πατέρα· τῇ φύσει δὲ οὐκ ἔτι δεύτερος, ἐπειδὴ ἡ θεότης ἐν ἑκατέρῳ μία ἐστίν. ἐν τούτοις συμβαίνομεν μέχρι τοῦδε. αὕτη οὖν ἡ αἰτία, ὅτι ὡς ὁ υἱὸς ἔχει πρὸς τὸν πατέρα, οὕτως ἔχει καὶ τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱὸν κατὰ τὴν τάξιν. οὕτω δηλονότι εἰ καὶ πνεῦμα τὸ ἅγιον τάξει καὶ ἀξιώματι ὑποβέβηκε τὸν υἱόν, οὐκ ἔτ' ἂν εἰκότως ἀλλοτρίας λογισθήσεται φύσεως. ἐν τούτῳ οὖν φανερῶς κεῖται, ὅτι ὁ Βασίλειος ἐπάγει,

& quæ in nobis creata sunt, & causata a Spiritu sancto. Nunc ergo sanctus Basilius ait, non eo modo Spiritum accipere a Filio, quo nos a Spiritu accipimus? sequitur enim necessario, divinum esse quod Spiritus accipit; nam quidquid est, aut divinum, aut creatum est: hoc porro nos a Spiritu sancto accipimus; Spiritus vero sanctus non eo modo, neque creata hæc accipit; sequitur ergo ut accipiat quod divinum est. Ita facta comparatione hac idem excludit & aversatur malignantium opinionem, quod accipere esse fiat creaturarum ergo. Hæc igitur est magni Basilii sententia, unum quidem Patrem, unum vero Filium, unum quoque Spiritum esse juxta divinam traditionem. Sed accedamus ad secundam partem. Ego dixi; Si legatur ita textus, ut legit reverendissimus pater Ephesius, magnam in hac parte inuri Basilio maculam. Hoc ergo probare volumus manifeste per nostrum & vestrum codicem: proinde jam sermonem instituam ad ostendendum quid differat inter meum & tuum sensum, ut nostri omnes plenius intelligant. Itaque proponam & unum & alterum. Textus ergo noster ita se habet: Cur enim necesse est, si dignitate & ordine tertius est Spiritus sanctus, tertium quoque ipsum esse natura? In vestro autem textu hoc ita legitur: Cur enim necesse est, si dignitate & ordine secundus est Spiritus sanctus, natura quoque esse ipsum secundum? Nunc ergo, patres, considerate, ut in textu nostro, tertius est Spiritus: in vestro autem secundus legatur.

EPHES. In nostro quoque sic legitur; Cur enim necesse est, ut si dignitate tertius, natura quoque sit ipse tertius?

IOANNES. Sequitur deinde textus noster: Dignitate enim secundum esse a Filio, cum ab ipso esse suum habeat, & ab ipso accipiat, & annuntiet nobis, & omnino ab illa causa dependeat, sermo pietatis tradit; natura vero tertia uti neque a sanctis edocemur, neque ex dictis ut consequens colligere possumus. textus autem vester sic habet: Dignitate enim secundum a Filio tradit fortasse pietatis sermo: in quo dubitare videtur magnus pater Basilius, dum ait, Fortasse: deinde iis prætermissis quæ dicta sunt, venit ad hoc; Natura vero tertia uti neque a sanctis edocemur, neque ex dictis ut consequens colligere possumus. Hic prius ad ejusdem patris Basilii demonstrationem veniamus, quoniam ipse demonstrationem opponit: ait enim: Sicut enim Filius secundus a Patre ordine, quoniam ab illo; & dignitate, quoniam principium ejus & causa, nempe ut Pater; & per eum accessus & adductio ad Deum Patrem; natura vero nequaquam secundus, quoniam in utroque una deitas: in his convenimus. Causa ergo hæc est, quod sicut Filius se habet ad Patrem, ita eodem ordine Spiritus ad Filium. Quare licet Spiritus sanctus ordine & dignitate post Filium fit, non tamen congruenter judicabitur alienæ naturæ. In his aperte dicitur, quod Basilius infert;

Sess. XXI.

Anno Christi 1439.

Quemadmodum Filius se habet ad Patrem ordine & dignitate, ita videlicet & Spiritum se habere ad Filium. De iis ergo quæ de Filio dicta sunt, non dissentimus; dissentimus autem de eo, quod patet. In vestro codice legitur: Etsi post Filium collocatus est, ut hoc etiam concedamus; non tamen sequitur alienæ quoque esse naturæ: at vero in nostro legitur, collocatum esse post illum: & vestra hæc depravatio excludit axioma, Spiritum scilicet dignitate & ordine esse post Filium: noster autem liber sic habet: Etsi post illum collocatus est, ut quidem Filius ordine a Patre secundus, quoniam ab illo; & dignitate, quoniam ille principium & causa, quodque per ipsum aditus accessusque ad Deum Patrem: natura vero nequaquam secundus, quandoquidem in utroque una est deitas. Itaque ad primum, ubi ait, Tradit fortasse pietatis sermo, ad hunc modum dico; Particulam hanc, Fortasse tradit pietatis sermo, magnam Basilio notam inurere: semper enim id per quod demonstratur aliquid, esse debet notius eo quod demonstratur: nam per ignota nemo declarare quidpiam poterit, sed per notiora debemus ostendere minus nota: hunc ordinem docent omnes viri docti: quod si etiam hoc illi nunquam dixissent, naturalis id ratio docet. Nunc ergo in hoc capite vult ipse consequentiam refellere, qua utebatur Eunomius, hoc modo; Etsi tertius est dignitate, ut habebat a sacris scripturis, non sequi tamen, ut natura quoque sit tertius: & per totum hoc caput ipse inferre vult ex scripturis per exemplum angelorum, esse quosdam primos & secundos & tertios ordine & dignitate, sed ex eo non sequi, natura quoque tertios esse: & hoc sibi pro magno sumit fundamento. Si ergo ita diceret, Tradit fortasse pietatis sermo, mirum mihi videretur, ipsum de eo dubitare, quod asseverare deberet ad confutandum Eunomium: id autem de tanto doctore dicere absurdum est. Deinde cum ipsi dignum sit datum a synodo Calchedonensi testimonium, dicentibus synodi patribus: Iste doctrinam magis exactam tradidit, si dubitabat Basilius dicendo, Tradit fortasse pietatis sermo, quomodo dubitando de sancto Spiritu magis exactam tradere potuit doctrinam? Ex his duobus capitibus, præsertim ex primo nullo modo potest sine nota legi illa particula; & propterea ut sensum depravans, delenda & eradenda esset ex omnibus libris. Tertio in hac homilia de Spiritu sancto, ipse manifeste propalamque asserit, Spiritum sanctum a Filio accipere, citra omnem hæsitationem ac ambiguitatem. Imo ex multis dictis ipse demonstrat, Spiritum accipere a Filio non aliquid creatum, ut nos accipimus, sed divinum esse, ut dictum est; cum nihil aliud possit accipere Spiritus a Filio in ipsa Trinitate personarum: nam omne quod accepit, & accipit, & accipiet, id æternaliter habet: & quod Filius a Patre audit, idem est quod scientia, scientia vero in divinis idem est quod esse:

Parte 3. in allocutione ad Marcianum imperatorem.

A ὅτι καθ' ὃν τρόπον ἔχει ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, οὕτω δηλονότι καὶ τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱόν. πρὸς μὲν οὖν τὰ εἰρημένα περὶ τοῦ υἱοῦ συμφωνοῦμεν, ἀλλ' ἐκεῖ ὅπου δῆλόν ἐστιν, ἐκεῖ διαφερόμεθα. τὸ ὑμέτερον βιβλίον λέγει, ὅτι εἰ καὶ ὑποτέτακται τῷ υἱῷ, ἵν' ὅλως συγχωρήσωμεν, οὐχ ὅμως ἕπεται καὶ ἀλλοτρίας εἶναι φύσεως· ἐνταῦθά φησιν, ὅτι ὑποτέτακται, καὶ αὕτη ἡ ὑμετέρα φθορὰ ἀποκλείει τὸ ἀξίωμα, ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει ὑποβέβηκε τὸν υἱόν. τὸ δὲ ἡμέτερον λέγει· εἰ καὶ ὑποβέβηκεν, ὡς μὲν ὁ υἱὸς τάξει δεύτερος τοῦ πατρὸς, ὅτι ἀπ' ἐκείνου· καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ καὶ αἰτία. καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ἡ πρόσοδος καὶ προσαγωγὴ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πατέρα· φύσει δὲ οὐκ B ἔτι δεύτερος, ἐπειδὴ ἐν ἑκατέρῳ ἡ θεότης μία. ἐν μὲν οὖν τῷ πρώτῳ, ἔνθα φησίν· ἴσως ὁ τῆς εὐσεβείας παραδίδωσι λόγος, λέγω οὕτως· ὅτι τὸ μόριον τοῦτο τὸ, ἴσως ὁ τῆς εὐσεβείας παραδίδωσι λόγος, μέγαν μῶμον ἐπάγει τῷ Βασιλείῳ. καὶ γὰρ ἀεὶ δι' οὗ τι ἀποδείκνυται, ὀφείλει εἶναι γνωριμώτερον τοῦ ἀποδεικνυμένου· καὶ γὰρ διὰ τῶν ἀγνώστων οὐδεὶς ἂν δυνηθείη τι φανερῶσαι, ἀλλ' ὀφείλομεν διὰ τῶν γνωριμωτέρων δεικνύναι τὰ ἧττον γνώριμα. αὕτη ἡ τάξις πάντων τῶν σοφῶν ἀνδρῶν, καὶ εἰ οὐδέποτε οἱ σοφοὶ εἰρήκασι τοῦτο, ὁ λόγος ὁ φυσικὸς οὕτω διδάσκει. νῦν οὖν ἐν τούτῳ τῷ κεφαλαίῳ ὁ αὐτὸς βούλεται ἀνατρέψαι τὴν ἀκολουθίαν, C ἣν ἐπῆγεν ὁ Εὐνόμιος οὕτως, ὅτι εἰ καὶ τῷ ἀξιώματι εἴη τρίτον, καθὼς εἶχε παρὰ τῶν ἁγίων γραφῶν, ὅμως οὐκ ἂν εἵπετο τρίτον εἶναι τῇ φύσει. καὶ ἐν πάσῃ τῇ προχωρήσει τοῦδε τοῦ κεφαλαίου ὁ αὐτὸς βούλεται ἐπάξαι ἀπὸ τῶν γραφῶν διὰ παραδείγματος τῶν ἀγγέλων, ὅτι τινές εἰσι πρῶτοι, καὶ δεύτεροι, καὶ τρίτοι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, ἀλλ' ὅμως οὐχ ἕπεται τρίτους εἶναι καὶ τῇ φύσει· καὶ τοῦτο λαμβάνει ὑπὲρ μεγάλου θεμελίου αὐτοῦ· νῦν οὖν εἰ εἶπεν, ὁ τῆς εὐσεβείας ἴσως παραδίδωσι λόγος, ἐφαίνετό μοι θαυμαστῶς ἀμφιβάλλειν περὶ τούτου, ὅπερ ὤφειλεν ἐκεῖνος ὁμολογεῖν ἐπὶ τῷ ἀνατρέψαι τὸν Εὐνόμιον· ὅπερ D ἄτοπον λέγειν περὶ τοῦ τοιούτου διδασκάλου. δεύτερον, ἐπειδὴ οὗτος ἔχει μαρτυρίαν ἀξίαν παρὰ τῆς ἐν Καλχηδόνι συνόδου, λεγόντων τῶν πατέρων τῆς συνόδου. οὗτος τὴν διδασκαλίαν ἀκριβέστερον παραδέδωκε. νῦν οὖν εἴπερ ἠμφίβαλλεν ὁ Βασίλειος, λέγων τὸ, ἴσως ὁ τῆς εὐσεβείας παραδίδωσι λόγος, πῶς ἠδυνήθη ἀπὸ ταύτης τῆς ἀμφιβολίας τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν διδασκαλίαν ἀκριβέστερον παραδοῦναι; ἀπὸ τούτων τῶν δύο κεφαλαίων καὶ μάλιστα τοῦ πρώτου, κατ' οὐδένα τρόπον δύναται τεθῆναι χωρὶς μώμου τὸ μόριον ἐκεῖνο· καὶ διὰ τοῦτο ὡς φθείρουσα τὸν νοῦν ἡ μερὶς αὕτη ὤφειλε ξεσθῆναι καὶ ἀπαλειφθῆναι ἀπὸ τῶν βιβλίων ἁπάντων. τρίτον, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ ὁμιλίᾳ τοῦ ἁγίου πνεύματος ὁ E αὐτὸς φανερῶς φησι καὶ ἀποκεκαλυμμένως, ὅτι τὸ πνεῦμα λαμβάνει παρὰ τοῦ υἱοῦ χωρίς τινος ἀμφιβολίας ἢ δισταγμοῦ. μᾶλλον ἀπὸ πολλῶν ῥητῶν ὁ αὐτὸς ἀποδείκνυσιν, ὅτι πνεῦμα τὸ λαμβάνει παρὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ οὐδὲν κτιστὸν, καθὼς καὶ ἡμεῖς λαμβάνομεν, ἀλλὰ τὸ θεῖον εἶναι, ὡς ἤδη εἴρηται. ἐπειδὴ οὐδὲν ἄλλο δύναται λαμβάνειν τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ ἐν αὐτῇ τῇ τριάδι τῶν προσώπων. ἐπειδὴ πᾶν ὅπερ ἔλαβε καὶ λαμβάνει, καὶ λήψεται, αἰωνίως ἔχει, ἐπειδὴ ἡ ἀκρόασις τοῦ υἱοῦ παρὰ τοῦ πατρὸς ταυτόν ἐστι καὶ γνῶσις· καὶ ἡ γνῶσις ἐπὶ τῶν θείων ταυτόν ἐστι τῷ εἶναι·

καὶ

ANNO CHRISTI 1439.

SESSIO XXI.

καὶ τὸ, ἀκούειν παρὰ τοῦ πατρὸς, κατὰ τὴν ἐξήγησιν τῶν Λατίνων καὶ τῶν Γραικῶν, οὐκ ἔστιν ἄλλο, ἢ λαμβάνειν τὴν οὐσίαν καὶ τὴν γνῶσιν παρὰ τοῦ πατρὸς, καθὼς προκομίσω ἐπὶ τῶν ἑπομένων. καὶ οὕτως ἀκοῦον τὸ πνεῦμα λαμβάνει παρὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἡ ἀκρόασίς ἐστι γνῶσις, καὶ εἶναι, καὶ οὐσία θεία· ἃ πάντα λαμβάνει τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ. πῶς οὖν φανταστὸν, ὅτι ἐν τῇ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ὁμιλίᾳ, καὶ ἣν ἐποιήσατο ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἑορτῆς αὐτοῦ, ἐκεῖνον εἰρηκέναι χωρὶς ἀμφισβητήσεως, ὅτι λαμβάνει, καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτὸ, οὗ ἦν πεπλησμένος, πεποιηκέναι ἐκεῖνον γράψαι τοιαύτην μεγάλην ἀτοπίαν, ἴσως ὁ τῆς εὐσεβείας παραδίδωσι λόγος; καὶ γὰρ τὸν λόγον τῆς ἀληθείας ἐπὶ ταῖς θείαις γραφαῖς πρῶτον συνέθεντο οἱ ἅγιοι ἄνδρες, ἀφ' ὧν καθαρῶς συνῆψεν ὁ Βασίλειος κατὰ τοῦ Εὐνομίου. νῦν οὖν πρὸς τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον μέρος ἔρχομαι· αὕτη ἡ τρίτη μερὶς, ἐν ᾗ τίθεται, τὸ πνεῦμα εἰ καὶ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει, καὶ τὰ ἑξῆς, ἀντιφάσκει ἐκείνῃ τῇ πρώτῃ θέσει· ἐπειδὴ ἐκεῖσε περὶ τοῦ ἀξιώματος λέγει· ἴσως ὁ τῆς εὐσεβείας παραδίδωσι λόγος, ἐνταῦθα ἀπολελυμένως φησίν· εἰ καὶ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει ὑποβέβηκεν· ὅθεν ἐκεῖνοι οἱ σφαλεροί φασι τὸν Βασίλειον τοῦτο εἰρηκέναι, ὡς συνάγεσθαι ἀλλοτρίας εἶναι φύσεως· οὕτως οὖν ἀπὸ τοῦ κεφαλαίου καὶ τοῦ ῥητοῦ, ἀφ' οὗ λαμβάνει παρὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ οὐδὲν ὅτι μὴ τὸ εἶναι καὶ τὴν αἰτίαν καὶ τὴν θείαν φύσιν, καὶ ἀπὸ τοῦ ἄλλου κεφαλαίου ἀποκεκαλυμμένως καὶ φανερῶς φαίνεται, ὅτι αὕτη ἡ προσθήκη περιτίθησι μέγαν μῶμον τῷ Βασιλείῳ· ὅτι εἰ τὸ λαμβάνειν τὸ εἶναι, ἐστὶ ταυτὸν τῷ ἐκπορεύεσθαι, καὶ ἀπὸ τούτων τῶν μαρτυριῶν λαμβάνει τὸ εἶναι τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ, σαφές καὶ δῆλόν ἐστιν, ὅτι καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται. νῦν οὖν ἥκω πρὸς τὴν τάξιν τῆς σαφοῦς μαρτυρίας τοῦ Βασιλείου, ἀφ' ἧς ἀποδείξω ταύτην γεγονέναι τὴν γνῶσιν· οὕτω ἄρχεται· μόλις ποτὲ κορεσθεὶς τῶν εἰς τὸν μονογενῆ βλασφημιῶν· καὶ περὶ ἐκείνου καὶ περὶ τῆς ἑαυτοῦ θελήσεως ἁπάσης διαλέγεται. καὶ πρόσεχε τίνα τρόπον σαφῶς, καταφέρεται τοῦ Εὐνομίου, λέγων, ὅτι ἐν τῷδε τῷ συγγράμματι οὐ κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τὴν ἑαυτοῦ θέλησιν ἐκτίθεται. εἶτα τίθησι τὰ ῥήματα τοῦ Εὐνομίου. γράφει γὰρ οὕτως· ἐπειδήπερ ἀρκεῖ ἡμῖν περὶ τοῦ υἱοῦ εἰποῦσιν, ἑπόμενον καὶ περὶ τοῦ παρακλήτου εἰπεῖν, καὶ οὐκ ἀκολουθεῖν ταῖς τῶν πολλῶν ἀνεξετάστοις γνώμαις, ἀλλὰ τῶν ἁγίων φυλάσσειν τὴν διδασκαλίαν ἐν πᾶσιν, ἀφ' ὧν τρίτον αὐτὸ τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι λαβόντες, τρίτον εἶναι καὶ τῇ φύσει πεπιστεύκαμεν. ταῦτά εἰσι τοῦ Εὐνομίου τὰ ῥήματα. ἐν τῷ τέλει δὲ βουλόμενος ἄρξασθαι· τίς οὖν ἀνάγκη. καὶ γὰρ εἶπε καταφρονῶν τῆς τῶν πολλῶν δόξης, ἣν δοξάζουσι, καὶ αὗταί εἰσιν αἱ ἀνεξέταστοι τῶν πολλῶν γνῶμαι, ἐπειδὴ ὡμολόγουν τὸ πνεῦμα Θεὸν ἄνευ πολλῶν λόγων. καὶ οὕτως ὁ ἀλαζὼν καὶ ὑπερήφανος Εὐνόμιος φαίνεται μὴ θέλων, ἀλλὰ τῶν ἁγίων προσποιεῖται τὴν διδασκαλίαν φυλάττειν, φησὶν ὁ Βασίλειος, οὐκ ἐκλέγων, τίνες οἱ διδάσκαλοι οἱ τοῦτο εἰπόντες· οὐδὲ ἐξετίθει τὰς βίβλους ἐκείνας ἐν αἷς ἦσαν κείμεναι αἱ χρήσεις τῶν ἁγίων αἱ λέγουσαι, τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, καὶ ἐξ ἐκείνων πιστεύειν κατὰ ἀκολουθίαν, ὡς εἴη τρίτον καὶ τῇ φύσει. νῦν οὖν ὁ Βασίλειος βούλεται εἰπεῖν, ὅτι τὰς τοιαύτας χρήσεις τῶν ἁγίων πατέρων

A & audire à Patre, juxta expositionem Latinorum atque Græcorum, quos in sequentibus producam, nihil aliud est, quam accipere essentiam & scientiam a Patre. Atque ita Spiritus audiens accipit a Filio, & auditio scientia est, & esse, & divina essentia; quæ omnia Spiritus à Filio accipit. Quomodo igitur concipi animo queat, Basilium in homilia de sancto Spiritu, quam habuit die festo ejus, absque ulla hæsitatione dixisse, Spiritum accipere: alio vero loco a Spiritu sancto, quo plenus erat, motum scripsisse dictum adeo absurdum, tradit fortasse pietatis sermo? Nam veritatis sermonem in sacris B scripturis primum viri sancti collocaverunt; ex quibus perspicue Basilius contra Eunomium sumpsit argumentum. Nunc ad tertiam & ultimam particulam venio. Postrema hæc particula, qua dicitur, Etsi Spiritus dignitate & ordine, &c. contradictoria est ei, quod supra fuit positum. Ibi enim de dignitate dicitur, Tradit fortasse pietatis sermo: hic vero absolute ponitur, Etsi dignitate & ordine posterior est. Ex quibus Basilii verbis, qui facile in errorem inducuntur colligi asserunt, Spiritum alienæ esse naturæ. Ita ergo ex illo capite ac dicto, quo asserit, Spiritum a Fi- C lio accipere, non aliud profecto quam suum esse, & originem divinamque naturam; & ex alio capite aperte & manifeste liquet, additamentum hoc magnam Basilio notam inurere: nec non si accipere esse idem est atque procedere, per hæc vero testimonia Spiritus suum esse accipit a Filio, dubium non esse, quin ex eo procedat. Venio nunc ad perspicuum illud Basilii testimonium de ordine, per quod hunc fuisse demonstrabo sensum: ita enim incipit: Vix tandem blasphemiis in unigenitum exsatiatus: & deinceps de illo, & toto ejus consilio loquitur. & attende, quo- D modo in Eunomium aperte invehatur dicens, in hoc eum libro non concludere quod vult per bonam consequentiam. Deinde ponit Eunomii verba; sic enim scribit: Quoniam satis jam de Filio diximus, reliquum est ut de Paracleto quoque dicamus, non sequentes multorum minus examinatas sententias, sed in omnibus sanctorum doctrinam servantes; a quibus cum tertium ordine & dignitate ipsum acceperimus, natura quoque tertium esse credimus. hæc sunt Eunomii verba. Ad finem vero dum aggreditur dicere; Cur enim necesse est. Dixerat enim E ille contemnens multorum quam habent opinionem: Et hæ sunt minus examinatæ multorum sententiæ, quod Spiritum Deum esse faterentur, non adhibitis multis rationibus. Superbus vero iste atque arrogans Eunomius videtur eas nolle sequi; sed simulat, inquit Basilius, sanctorum servare doctrinam non afferens doctores, qui hoc dixerunt; nec libros proferens, in quibus sanctorum sententiæ legebantur asserentium, tertium esse ordine & dignitate; ex quibus ille crederet ut consequens, esse quoque tertium natura. Itaq; Basilius hoc vult; contigisse, ut hujusmodi sanctorum patrum sententias

SESS. XXI. sententias ille non reperisset asserentes, tertium esse ordine & dignitate; ex quibus posset colligere, esse quoque tertium natura. Idcirco increpat illum propter consequentiam, & ponit idem infra multa scripturæ dicta, in quibus inspicitur dignitas & ordo, prius & posterius. Propterea Basilius concludens, post allata scripturæ dicta, & exempla angelornm, stellarum, mansionum vitæ æternæ, fatetur pariter Spiritum sanctum, etsi dignitate & ordine post Filium est, non tamen esse natura: Accepimus enim a Patre tertium ipsum numeratum, dicente
Matth. 28. domino in traditione sanctificationis: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti*; in tertiam vero quamdam naturam projectum non didicimus, neque unquam audivimus. Deinde argumento maximo demonstrat: Cum enim duæ res dicantur, deitas & creatura, dominatus & servitus, sanctificatio & sanctificatum. & infra: Qua ergo in parte Spiritum collocabimus? in sanctificatis? absit: ipse enim sanctificatio. Impium ergo creaturis connumerare divinæ Trinitatis numero ascriptum: Vnde liquet, eum non posse inter creaturas numerari; cum omne quod est, aut divinitas, aut creatura sit. Ponit ergo ipsum in deitate, in qua tertium esse ait dignitate & ordine. Intelligit principium & causam in productione. Ita ipse hoc loco demonstrat, non in creatam projici naturam; quod proprie non nisi de habentibus principium & causam dicitur. Si ergo tertius est, sequitur necessario, Filium esse causam & principium Spiritus sancti, id vero fieri non potest, nisi propter communicationem divinæ naturæ; cum, ut alias dixi, ordo hic sit, ut in divinis personis una sit ab alia, unde sumat essentiam & suum esse & ordinem. Nunc igitur accipere idem est, ac procedere, ut jam suppositum est, & nos vere & luculenter demonstravimus: ergo si accipit a Filio Spiritus, verum etiam erit, eumdem ab ipso procedere. Sunt porro & alia germana Basilii testimonia, per quæ demonstrabo Spiritum esse & procedere a Filio: & vos luce clarius perspicietis, fieri non posse, ut qui alias pro veritate afflante Spiritu locutus est, alias contra ipsam sit locutus. Itaque accedamus ad aliam partem. Venisti ad magni Athanasii locum, sed nudum ac sine suis partibus recitasti: nam si bene illum exposuisses, melius etiam intellexisses. Asserit Athanasius in illo dialogo, confutans voces & apologiam Arii; textus in promptu est: Si non est Spiritus sanctus ex substantia
Matt. 28. Patris & Filii, cur Filius Dei connumerat illum in symbolo sanctificationis: *Euntes docete omnes gentes?* Vult igitur hoc dicere, ut planissime omnes intelligant; si Spiritus sanctus non esset ex substantia Patris & Filii, nullo modo esset in sacramento sanctificationis annumeratus. Nostis enim vos domini Græci,

A οὐ συνέβη εὑρηκέναι, τὰς λεγούσας, τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, ἀφ' ὧν ἂν ἠδυνήθη συνάξαι ὡς εἴη τρίτον καὶ τῇ φύσει, καὶ κατὰ τοῦτο ἐπιπλήττει ἐκεῖνον, ὅσον κατὰ τὴν ἀκολουθίαν, ἐπειδὴ ὁ αὐτὸς κατωτέρω τίθησι πολλὰ ῥητὰ τῆς γραφῆς, ἐν οἷς φαίνεται τό, τε ἀξίωμα, καὶ ἡ τάξις, καὶ τὸ δεύτερον καὶ τὸ πρῶτον. καὶ διὰ τοῦτο συμπεραίνει ὁ Βασίλειος μετὰ τὸ τιθέναι τὰς χρήσεις ἐπὶ παραδείγματος τῶν ἀγγέλων, τῶν ἀστέρων, τῶν μονῶν τῶν οὐσῶν ἐν τῇ αἰωνίᾳ ζωῇ, οὕτως ὁμολογεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει ὑποβέβηκε τὸν υἱὸν, ἀλλ' οὐ τῇ φύσει. B ἐλάβομεν γὰρ τρίτον τοῦ πατρὸς ἀριθμεῖσθαι αὐτὸ, τοῦ κυρίου ἐν τῇ παραδόσει τοῦ ἁγιασμοῦ λέγοντος ἐν οἷς λέγει· πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. εἰς τινα δὲ τρίτην φύσιν ἐκβάλλεσθαι οὐκ ἐμάθομεν, οὐδέ ποτε ἠκούσαμεν. εἶτα ἀποδείκνυσι μεγίστῳ ἐπιχειρήματι. ἐπείπερ γὰρ δύο πράγματα λέγονται, θεότης καὶ κτίσις, κυριότης καὶ δουλεία, ἁγιασμὸς καὶ ἁγιαζόμενον. καὶ κατωτέρω φησίν· ἐν τίνι οὖν μέρει τὸ πνεῦμα θήσομεν; ἐν ἁγιαζομένῳ; μὴ γένοιτο· αὐτὸ γὰρ ὁ ἁγιασμός. ἀνόσιον τοίνυν συναριθμεῖν τῇ κτίσει τὸ τῆς θείας Τριάδος ἐπιγεγραμμένον τῷ ἀριθμῷ. C ὅθεν φαίνεται ὅτι οὐ δύναται ἀριθμεῖσθαι τῇ κτίσει, ἐπειδὴ πᾶν πρᾶγμα ἢ θεότης ἐστὶν ἢ κτίσμα. ἀλλὰ τίθησιν αὐτὸ ἐν τῇ θεότητι, καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ θεότητι φησὶν αὐτὸ τρίτον εἶναι καὶ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει. λέγει τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν αἰτίαν ἐν τῇ προόδῳ, καὶ οὕτως ἐνταῦθα κατ' αὐτὸν ἀποδείκνυσι, λέγων, ταύτην τὴν κτιστὴν φύσιν * ἐκβάλλεσθαι, ἐπειδὴ κυρίως οὐ λέγονται, εἰ μὴ ἐξ αὐτῶν ἐχόντων ἀρχὴν καὶ αἰτίαν. εἰ τοίνυν ἐστὶ τρίτον, ἄρα ἕπεται ἀναγκαίως, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτὸν εἶναι αἰτίαν, καὶ ἀρχὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος. D καὶ τοῦτο οὐ δυνατὸν, ὅτι μὴ διὰ κοινωνίαν τῆς θείας φύσεως· ἐπειδὴ ὡς ἄλλοτε εἶπον, αὕτη ἐστὶν ἡ τάξις, ὅτι τίς ἐστιν ἀπό τινος ἐπὶ τῶν θείων προσώπων, καὶ ἀπὸ τούτου λαμβάνει τὴν οὐσίαν, καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὴν τάξιν. νῦν οὖν τὸ λαμβάνειν ταυτόν ἐστι τῷ ἐκπορεύεσθαι, ὡς ἤδη ὑπετέθη, καὶ ἀπεδείξαμεν ἀληθῶς καὶ λαμπρῶς. ἄρα εἰ λαμβάνει ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ἀληθὲς ὅτι καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται. εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι μαρτυρίαι ἀληθεῖς τοῦ Βασιλείου, ἀφ' ὧν ἀποδείξω ὅτι τὸ πνεῦμα ἔχει παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ εἶναι καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι, ἐν αἷς ὄψεσθε φωτὸς καθαρώτερον, ὅτι τὸ ποιῆσαν ἐκεῖνον λαλῆσαι ἐν ἄλλαις μαρτυρίαις ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, E κατ' οὐδένα τρόπον ἐποίησε * λαλῆσαι. ἴωμεν οὖν ἐφ' ἕτερον μέρος. νῦν οὖν ἦλθες ἐπὶ τὴν χρῆσιν τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου, καὶ πρὸς ταύτην μόνην. καὶ γὰρ εἰ ἐξέθου τὴν χρῆσιν καλῶς, ἄμεινον ἂν ταύτην καὶ συνῆκας. λέγει ὁ Ἀθανάσιος τῆς φωνῆς καὶ τῆς ἀπολογίας τὴν ἀνασκευὴν, ἣν ἐποίησεν ἐν ἐκείνῳ τῷ διαλόγῳ· ἔχομεν τὸ καὶ τοῦ Ἀρείου κείμενον· οὕτως εἶπεν· εἰ οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τίνος χάριν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ αὐτὸ συνηρίθμησεν ἐν τῷ συμβόλῳ τοῦ ἁγιασμοῦ· πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη; θέλει οὖν εἰπεῖν, ἵνα καὶ σαφέστατα πάντες συνῶσιν, ὅτι εἰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ, κατ' οὐδένα τρόπον ἂν συνηριθμήθη ἐν τῷ τοῦ ἁγιασμοῦ συμβόλῳ. οἴδατε γὰρ ὑμεῖς ὦ κύριοι Γραικοὶ,

ὅτι

ANNO CHRISTI 1439.

* ἴσ. μὴ ἐκβάλλεσθαι.

* ἴσ. λαλῆσαι κατ' αὐτῆς.

ANNO CHRISTI 1439.

ὅτι τὸ λεγόμενον παρὰ τοῖς Γραικοῖς σύμβολον, τοῦτο σύνθημα παρὰ Λατίνοις. καὶ τοῦτο λέγει ὁ μακαριώτατος Κλήμης πάπας ὁ μετὰ τὸν Πέτρον, γράφων τῷ μακαρίῳ Ἰακώβῳ· οἱ ἀπόστολοι, φησὶ, συνελθόντες ἐποίησαν σύμβολον. τίθησι δὲ ταύτην τὴν ἑρμηνείαν· σύνθημα μὲν εἴρηται ὅτι ἐποίησαν συνθήκην τινὰ, δεῖγμα δὲ ὅτι διὰ τούτου δείκνυται τὸ πιστευόμενον. καὶ ἐπειδὴ διὰ τοῦ τύπου τοῦ βαπτίσματος χαρακτηρίζεται ὁ Χριστιανὸς ἀπὸ τοῦ μὴ Χριστιανοῦ, καλεῖ ὁ Ἀθανάσιος σύμβολον ἁγιασμοῦ. νῦν οὖν λέγει, ὅτι εἰ οὐκ ἦν τὸ πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ, οὐκ ἂν ἐτίθετο ἐν τῷ συμβόλῳ· ἄλλοτε εἶπον ὑμῖν σαφὲς εἶναι, οὕτω τὸ πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ ἔχειν τὸ εἶναι, καθὼς λαμβάνει τὸ εἶναι ὁ υἱὸς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός. νῦν οὖν λέγει· εἰ τὸ εἶναι οὐκ εἶχε παρὰ τοῦ υἱοῦ, οὐκ ἂν συνηριθμεῖτο. ὅτε οὖν σὺ ἀπεκρίνω πρὸς ἐμὲ, ἔλεγες οὕτως, ὅτι αὐτὸς εἴωθα συνάγειν τὰς μαρτυρίας ἔνθεν κἀκεῖθεν καθὼς ἐποίησα ἐν τῇ προλαβούσῃ, ἐπειδὴ προήγαγον τοῦ μακαρίου Ἐπιφανίου τινὰς χρήσεις, ἐν αἷς τὸ, ἐστὶ, μὴ πρόσκειται· βούλομαι νῦν ἀναστρέψαι ἐπὶ ταύτας. εἰ οὖν συννοεῖται τὸ, ἐστὶν, τοῖς προκομισθεῖσι παρ' ἐμοῦ, ἐγὼ οὐκ ἔθηκα, ἀλλ' ὁ Ἀμβρόσιος ἔθηκε λέγων, ὅτι ἐξ ἀνάγκης τοῦτο νοεῖται· οὕτω φησὶν ἡ πρώτη χρῆσις· υἱὸν καλεῖ, ὅτι οὗτος ἐξ αὐτοῦ. τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ μόνον ἐξ ἀμφοτέρων. νῦν οὖν ἐρωτῶ πάλιν, εἴπερ ἐν ταύταις ταῖς δυσὶ προτάσεσιν ἀναγκαίως νοεῖται τὸ, ἐστί· καὶ καθὼς εἶδον ἐκ πολλῶν ἑρμηνειῶν τῶν τοῦ Ἀμβροσίου, οὗτος φαίνεται τρόπος τῶν διδασκάλων τῶν Γραικῶν, ὅτι ἐν ταῖς προτάσεσιν, ἐν αἷς ἀναγκαίως νοεῖται τὸ ῥῆμα, οὐκ εἰώθασι προφέρειν. καὶ τοῦτο φαίνεται καὶ ἐν ταῖς χρήσεσι τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ὥσπερ ἐν ταύτῃ, τρίτον τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐ τίθεται τὸ, ἐστὶ, νοεῖται δὲ ἀναγκαίως. ἡ δευτέρα μαρτυρία ἦν αὕτη· οὔτε τὸν υἱόν τις ἔγνω, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἀληθῶς δοξάζον, τὸ ἐκδιδάσκον πάντα, τὸ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ· οὐ τίθεται τὸ, ἐστὶν, ἀλλ' ὅμως νοεῖται. νῦν οὖν ὅσον πρὸς τοῦτο, παρακαλῶ, μὴ χρῶ λόγοις ἠθικοῖς εἰς τὸ ἑξῆς, ἢ ῥήμασιν ἐνίοτε σημαίνουσιν ἤθη, ἐπεὶ τὰ τοιαῦτα ῥήματα οὐ ποιοῦσιν ἐστηριγμένον, καὶ εἰς τὸ ἑξῆς συμφωνήσομεν. ὅταν οὖν ἀναγκαίως νοῶνται τὰ ῥήματα, μὴ ἔλεγχέ με περὶ ταύτης. πρὸς δὲ τὴν δευτέραν ῥῆσιν Ἀθανασίου ἤδη διὰ βραχέων ἐρῶ, ὅτι ἐξ ἀνάγκης ἕπεται, τὸ πνεῦμα δεύτερον τοῦ υἱοῦ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει εἶναι, εἰ σημειοῖς καλῶς τὰ ῥήματα Ἀθανασίου, καὶ σταθμίζεις φυσικῶς· ὅτι τοιαύτην ἔχει φύσιν καὶ τάξιν τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱὸν, οἵαν ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα. νῦν οὖν εἰ λέγει τις κτίσμα, τὸ πνεῦμα, ἕξει ἐξ ἀνάγκης εἰπεῖν ταυτὸ καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ διὰ τὴν ὁμοειδείαν τῆς τάξεως. νῦν ἡ τάξις τῆς φύσεώς ἐστιν ἐκ τοῦ θάλλοντος τὸ θάλλον, καὶ ἐπιφέρει ἓν πρόσωπον ἐξ ἑτέρου. καὶ οὗτός ἐστι κοινὸς τρόπος τῶν τε φιλοσόφων, καὶ τῶν θεολόγων, καθὼς ἄλλοτε διεσάφησα τὴν τάξιν τῆς φύσεως· ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἐπὶ τῆς θεολογίας βιάζεσθαι τοὺς ὅρους ἔξω τῶν ἑαυτῶν σημαινομένων, καθὼς οἱ διδάσκαλοι χρῶνται. εἰ τοίνυν ἡ τάξις τῆς φύσεώς ἐστι τάξις προόδου, δι' ἧς λαμβάνει τὴν φύσιν ἕτερον ἐξ ἑτέρου, ἥτις φύσις ἐστὶν ἀρχὴ δι' ἧς, ὥσπερ καὶ ὁ Δαμασκηνὸς τίθησιν, ἕπεται ὅτι ἡ γέννησίς ἐστι τάξις φύσεως, οὐκ ὡς τοῦ γεννῶντος,

SESSIO XXI.

quod a Græcis symbolum, hoc a Latinis tesseram vocari: testatur hoc beatissimus papa Clemens, qui fuit post Petrum, ad beatum Iacobum scribens: nam, apostoli, inquit, convenientes symbolum fecere: addit & hanc expositionem; tessera quidem vocatur, quoniam signum ex compacto quodam est factum: nota vero, quia per illud designatur, quod creditur: & quoniam signo baptismatis discernitur Christianus a non Christiano, vocat illud Athanasius symbolum sanctificationis. Nunc ergo dicit: Si non esset Spiritus ex substantia Patris & Filii, non poneretur in symbolo. Dixi vobis alias, manifestum esse, ita Spiritum habere esse ex substantia Filii, sicut Filius ex substantia Patris accipit esse. Dicit ergo, si non haberet esse a Filio, non connumeraretur. Quando vero tu mihi respondebas, dixisti, mei moris esse hincinde coacervare testimonia, ut feci sessione superiore prolatis quibusdam beati Epiphanii sententiis, quibus non est appositum verbum, Est. Volo me nunc ad illas referre. Si ergo in iis quæ protuli, subintelligitur, Est; ego non apposui, sed Ambrosius, qui asserit, illud necessario intelligi. Prima sententia talis est; Filium vocat, quoniam iste ab illo: Spiritus vero sanctus, qui solus ex ambobus. Nunc rursus quæro, an verbum, Est, in his duabus propositionibus necessario intelligatur; nam ut ex multis Ambrosii interpretationibus comperi, doctorum Græcorum videtur hic mos, ut in propositionibus, in quibus verbum necessario intelligitur, non soleant illud exprimere: quod etiam in magni Basilii sententiis videre licet; ut puta in hac: Tertius dignitate & ordine Spiritus sanctus; nec ponitur, Est; tamen necessario intelligitur. Alterum testimonium erat hoc: Neque Filium quis novit, nisi Spiritus sanctus, qui vere clarificat, perfecteque omnia docet; qui ex Patre & Filio: non ponitur, Est, sed tamen intelligitur. Nunc igitur quod attinet ad hoc, noli posthac, obsecro, verbis uti quæ ad mores pertineant, aut quandoque exprimant mores, hujusmodi enim verba nihil solidi afferunt; & in posterum conveniemus. Cum igitur verba subintelligantur necessario, ne me de hoc arguas. Ad secundam vero Athanasii sententiam jam paucis dicam; necessario sequi, ut Spiritus sanctus dignitate & ordine sit a Filio secundus, si verba Athanasii bene annotaveris, & ad amussim perpenderis: Quod talem naturam & ordinem habeat Spiritus ad Filium, qualem Filius ad Patrem. Si quis ergo Spiritum creaturam dicat, cogetur etiam de Filio idem affirmare propter uniformitatem ordinis. Ordo autem naturæ est, ut sit ex germinante germen, & infert unam personam ex alia. Et hoc modo communiter explicant tam philosophi quam theologi naturæ ordinem, sicut alias declaravi: nec oportet in re theologica vim afferre terminis præter illorum significata, prout doctores usurpant. Si igitur ordo naturæ est ordo productionis, qua alterum ab altero naturam accipit, quæ est principium per quod, ut etiam asserit Damascenus, sequitur generationem esse naturæ ordinem, non ut generantis,

Epist. 1. ad Iacobum fratrem domini.

SESS. XXI. sed qua generans generat: principium vero per quod, est principium, quod communicatur.

EPHES. Ne immutes verba: non est idem dicere ordinem & naturam, & dicere ordinem naturæ.

IOANNES. Dico, si est ordo secundum naturam, esse quoque ordinem naturæ: quoniam esse ordinem secundum naturam est esse ordinem naturæ, hoc est, in persona, a qua est alia, si habet relationem principii, & si ita communicat illi hanc naturam. & ita sequitur, Spiritum sanctum & ordine & natura esse a Filio secundum, & ab illo accipere suum esse, & consequenter ab ipso procedere. De missione autem temporali, quoniam diversa materies est, alias respondebo.

IMPERATOR. Vos scitis, ut convenerit inter nos, disputationes habere concisas: nunc autem a vobis tam multa dicta sunt, ut nostri ad ea respondere non possint usque ad vesperum. His ab imperatore dictis dimissa est synodus; decretumque est ut sabbato conveniret. Ergo die sabbati, ubi synodus ordine consedisset, cœpit Ephesius loqui:

XXII.

SESSIO XXII.

Die quartodecimo Martii, sabbato, celebrata est.

EPHES. Si velimus omnibus quæ a vobis dicta sunt, oratione perpetua nostras opponere responsiones, adeo prolixus erit sermo, ut ne totum quidem hujus sessionis tempus sufficiat: sed quoniam longi sermones visi sæpe sunt nobis infructuosi, age particulatim repetentes singula, ut sese memoriæ offerent, quambrevissime poterimus, examinemus, interrogando, & rationem exigendo, ipsique reddendo quando opus fuerit. Primam igitur prolatarum a te sancti Athanasii sententiarum dixisti, reverende pater, a nobis non intellectam, quod illam non exposuerimus, ut jacet.

IOANNES. Vt procedat disputatio juxta ordinem dictorum quæ sunt citata, incipiendum tibi est a dicto sancti Basilii: nam Athanasii dictum postea fuit allatum.

EPHES. At superiore sessione recitatum & explanatum est magni Athanasii dictum. Oportet igitur hoc prius examinari, & declarari nobis quæ ipse dixisti; tumque iterum ad locum Basilii veniemus.

IOANNES. Vt ordine progrediamur; nisi enim sit ordo inter nos, erit confusio; repeto quod primum dixisti sessione superiore. Primum ex me quæsivisti, an in hac sententia fuisse magnum Basilium existimarem, atque ita senserint qui ante illum fuere sancti; nempe tertium esse ordine & dignitate Spiritum sanctum: quæ postremo ipse attulisti respondendo juxta ordinem: deinde consequenter ad verba Athanasii transivisti. Ego vero cum respondere ordine vellem, respondi ad interrogata; & primum attuli dictum quod assertionem meam confirmabat: deinde subjunxi, si dictum Basilii legatur cũ additione, ut tu protulisti, fore ut Basilius de eo ambigeret, quod esse deberet validius: proinde locum non habere quod fuit a vobis prolatum:

A ἀλλ᾽ ᾗ τὸ γεννῶν γεννᾷ· καὶ ἡ ἀρχὴ δι᾽ ἧς, ἐστὶν ἀρχὴ ἡ μεταδιδομένη.

ANNO CHRISTI 1439.

ΕΦΕΣ. Μὴ μετάβαλλε τὰς λέξεις· οὐκ ἔστι ταυτὸν, τὸ λέγειν τάξιν καὶ φύσιν, καὶ λέγειν * τάξεως φύσιν.

* ἴσ. φύσεως τάξιν.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Λέγω εἰ ἔστι τάξις κατὰ τὴν φύσιν, καὶ ἔστι τάξις φύσεως· ὅτι τὸ εἶναι τάξιν κατὰ τὴν φύσιν, ἐστὶ τάξιν φύσεως εἶναι, τουτέστιν, ἐν τῷ προσώπῳ ἀφ᾽ οὗ ἐστιν ἕτερον, εἰ ἔχει τὴν ἀναφορὰν τῆς ἀρχῆς, καὶ εἰ οὕτω κοινωνεῖ αὐτῷ ταύτην τὴν φύσιν. καὶ οὕτως ἕπεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τάξει καὶ φύσει δεύτερον εἶναι τοῦ υἱοῦ, καὶ λαμβάνειν τὸ εἶναι παρ᾽ αὐτοῦ, καὶ ἑπομένως ἐκπορεύεσθαι ἐξ αὐτοῦ· περὶ δὲ τῆς ἀποστολῆς τῆς χρονικῆς, ἐπειδὴ ἑτέρα ἐστὶν ὕλη, ἐν ἄλλοις ἀποκριθήσομαι.

ΒΑΣΙΛ. Ὑμεῖς οἴδατε, ὅπως συνέστη ἵνα διαλεγώμεθα ἐν B ὀλίγοις, νῦν δὲ ἐρρήθησαν ἀφ᾽ ὑμῶν πολλὰ καὶ τοσαῦτα, ὅσα οὐ δυνήσονται οἱ ἡμέτεροι ἀπολογήσασθαι ἕως ἑσπέρας. ταῦτα τοῦ βασιλέως εἰπόντος ἐλύθη ἡ σύνοδος, τῷ σαββάτῳ ὁρίσαντες γενέσθαι αὖ τὴν. τοῦ σαββάτου τοίνυν ἐλθόντος, καὶ τῆς τάξεως γενομένης ἤρξατο ὁ Ἐφέσου.

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ κβ΄.

Μαρτίου τετάρτη καὶ δεκάτη, τῷ σαββάτῳ, ἐγένετο.

ΕΦΕΣ. Ἐὰν ἐθελήσωμεν ἅπασι τοῖς παρ᾽ ὑμῶν εἰρημένοις ἀντεπεξάγειν τὸν ἡμέτερον λόγον κατὰ συνέ- C χειαν, εἰς τοσοῦτον ἡμῖν ἐκταθήσεται μῆκος, ὡς μηδ᾽ ἂν ἐξαρκέσαι πρὸς τοῦτο τὸν χρόνον ἅπαντα τῆς συνελεύσεως ταύτης. ἐπεὶ δὲ τὸ μακρηγορεῖν πολλάκις ἡμῖν ἄκαρπον κατεφάνη, φέρε κατὰ μέρος ἀπολαβόντες τῶν εἰρημένων ἕκαστον, ὡς ἂν ἐπέλθῃ τῇ μνήμῃ διὰ βραχέων ὡς οἷόν τε δοκιμάσωμεν, ἐρωτῶντες, καὶ λόγον λαμβάνοντες, καὶ αὐτοὶ διδόντες ἡνίκα δέῃ. τὸ πρῶτον τοίνυν τῶν παρὰ σοῦ προσενεχθέντων ῥητῶν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, πάτερ αἰδέσιμε, μὴ νενοηκέναι ἡμᾶς ἔφης, ἐπειδήπερ οὐκ ἐξεθέμεθα τοῦτο καθὼς ἔχει.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἵνα προβαίνῃ ἡ διάλεξις κατὰ τὴν τάξιν τῶν προκομιζομένων ῥητῶν, δέον ἐστὶν ἵνα εἴπῃς πρότερον τὸ D ῥητὸν τοῦ ἁγίου Βασιλείου. τὸ γὰρ ῥητὸν τοῦ Ἀθανασίου μετὰ τοῦτο προσεκομίσθη.

ΕΦΕΣ. Ἀλλ᾽ ἐν τῇ προτέρᾳ συνελεύσει πρότερον ἀνεγνώσθη καὶ ἐσαφηνίσθη τὸ ῥητὸν τοῦ μεγάλου * Βασιλείου. διὸ χρὴ πρότερον ἐκεῖνο ἐξετάσαι, καὶ λαβεῖν παρὰ σοῦ σαφήνειαν ἐφ᾽ οἷς εἶπας, καὶ μετὰ τοῦτο πάλιν καὶ πρὸς τὸ τοῦ Βασιλείου χωρήσομεν.

*Ἀθανασίου

ΙΩΑΝ. Ἵνα προβαίνωμεν κατὰ τάξιν, ἐπειδὴ μὴ οὔσης τάξεως μεταξὺ ἡμῶν, εἴη ἂν σύγχυσις· ἐπαναλαμβάνω τὸ πρῶτον ὃ εἶπας ἐν τῇ προλαβούσῃ συνελεύσει. πρῶτον αὐτὸς ἠρώτησάς με, εἰ ἐδόξαζον τὸν μέγαν Βασίλειον ταύτην ἐσχηκέναι τὴν δόξαν, ὡς τῶν ἁγίων τῶν πρὸ ἐκείνου οὕτω πεφρονηκότων. τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ E ἀξιώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἅτινα τελευταῖον αὐτὸς προσεκόμισας ἀποκρινόμενος κατὰ τὴν τάξιν· ἑπομένως δὲ μετέβης πρὸς τὰ ῥητὰ τοῦ Ἀθανασίου. ἐγὼ δὲ βουλόμενος ἀποκριθῆναι κατὰ τὴν τάξιν, ἐποιησάμην τὴν ἀπόκρισιν πρὸς τὸ σὸν ἐρώτημα, καὶ ἐκόμισα καὶ τὸ ῥητὸν πρῶτον τῆς ὁμολογίας ἐκείνης· εἶτα ἐπήγαγον, ὅτι εἰ προσέκειτο τῷ ῥητῷ τοῦ ἁγίου Βασιλείου ὅπερ αὐτὸς προσεκόμισας, συνέβη ἂν τὸν Βασίλειον ἀμφιβολίαν ἐσχηκέναι περὶ τοῦ πράγματος ἐκείνου, ὅπερ ἔδει εἶναι ἰσχυρότερον· οὐκ ἠδύνατο οὖν χώραν ἐσχηκέναι τὸ παρ᾽ ὑμῶν προσκομισθέν.

τρίτον

ANNO CHRISTI 1439.

τρίτον ἀπέδειξα ἔκ τε τῶν προηγουμένων καὶ τῶν ἑπομένων, κατὰ τὴν πρὸς σοῦ προχειρισθεῖσαν τάξιν. τέταρτον ἦλθον καὶ ἐπὶ τὰ ῥητὰ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου. καλὸν οὖν τηρῆσαι τὴν τάξιν· ἄλλως γὰρ ἂν εἴη ἀταξία, καὶ ἔσται μεταξὺ ἡμῶν σύγχυσις· ἐπειδὴ δὲ ὁ γαληνότατος κύριος ὁ βασιλεὺς ἐζήτησε τοῦτο, καὶ ἤρεσε καὶ τῷ μακαριωτάτῳ δεσπότῃ ἡμῶν καὶ πᾶσιν ἡμῖν, ἵν᾽ ἀπὸ κεφαλαίου εἰς κεφάλαιον, καὶ ἀπὸ ἐπιχειρήματος εἰς ἐπιχείρημα μεταβαίνοντες τὴν τάξιν τηρήσωμεν τῆς διαλέξεως, καλὸν ἂν εἴη καὶ τὴν σὴν αἰδεσιμότητα πρὸς τὸ πρῶτον ἀπολογήσασθαι.

ΕΦΕΣ. Ἐγὼ μὲν ἐβουλόμην πρὸς τὴν παρ᾽ ἐμοῦ γενομένην τάξιν καὶ σήμερον τὸν λόγον ποιήσασθαι, καὶ πρῶτον μὲν συστῆσαι τὸ παρὰ σοῦ προκομισθὲν ῥητὸν τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου, ὅτι πρὸς τὴν ἐμὴν διάνοιαν ἀφορᾷ μᾶλλον ἢ τὴν παρὰ σοῦ εἰρημένην. ἐπειδὴ δὲ αὐτὸς τῇ παρὰ σοῦ γενομένῃ τάξει καὶ ἡμᾶς ἀξιοῖς ἕπεσθαι, πληροφορῶμεν καὶ ἐν τούτῳ τὸ σὸν θέλημα, καὶ τὰ παρὰ σοῦ εἰρημένα πρότερον πρὸς τὸ ῥητὸν τοῦ μεγάλου Βασιλείου δοκιμάσομεν. λέγομεν οὖν ὅτι διὰ τριῶν τινων ἠβουλήθης συστῆσαι τὸ παρ᾽ ὑμῖν βιβλίον ὡς ὑγιῶς ἔχον, ὅπερ ὡς νενοθευμένον καὶ διεφθαρμένον παρ᾽ ἡμῶν ἐξηλέγχθη. καὶ τὸ μὲν πρῶτον τῶν παρὰ σοῦ εἰρημένων ἦν ἐπὶ τούτῳ τῷ μέρει, ὅτιπερ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν ἑτέρῳ τινὶ λόγῳ, ὃν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἔγραψε, φαίνεται ταύτην τὴν δόξαν ἔχειν, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ τοῦ υἱοῦ ἔχει τὸ εἶναι. δεύτερον εἶπας πρὸς τὴν τοῦ βιβλίου σύστασιν, ὅτι ἡ παρὰ τῷ ἡμετέρῳ βιβλίῳ κειμένη ἀμφιβολία, τουτέστιν, ἡ προσθήκη τὸ, ἴσως, ἀναξία φαίνεται τῆς τοῦ μεγάλου φωνῆς τε καὶ διανοίας, καὶ μῶμόν τινα ἐπάγει τῷ θαυμαστῷ ἐκείνῳ διδασκάλῳ, εἰ περὶ τῶν θείων δογμάτων οὕτως ἠμφίβαλλε, καὶ μὴ καθαρῶς καὶ θαρρούντως ἀπεφαίνετο. τρίτον τῶν παρὰ σοῦ εἰρημένων, ὅτι ἐκ τῶν προηγουμένων τε καὶ ἑπομένων φαίνεται τὸ παρ᾽ ὑμῖν βιβλίον ὑγιῶς ἔχον· καὶ δόξαν εἶναι καὶ γνώμην τοῦ μεγάλου Βασιλείου τοῦτο, τὸ, τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. πρὸς μὲν οὖν τὸ πρῶτον, ἀναγνωσθείσης τῆς χρήσεως, τὰ δοκοῦντα ἡμῖν ἐροῦμεν.

Ἀνεγνώσθη τὸ ῥητὸν τοῦ μεγάλου Βασιλείου οὕτως ἔχον· ἕνα μὲν οὖν πατέρα, ἕνα δὲ υἱὸν, ἓν δὲ καὶ πνεῦμα ἅγιον κατὰ τὴν θείαν παράδοσιν ὁμολογητέον· καὶ οὔτε δύο πατέρας, οὔτε δύο υἱοὺς, διόπερ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον υἱὸς οὐκ ἔστιν, οὐδὲ ὀνομάζεται. καὶ τούτου ἀναγνωσθέντος εἶπεν ὁ Ἐφέσου·

ΕΦΕΣ. Ἐν τούτοις οὐ μόνον οὐ κεῖται, ὅτι τὸ πνεῦμα λαμβάνει τὸ εἶναι παρὰ τοῦ υἱοῦ, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ὅτι τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ λαμβάνει, νοεῖν ἐξ ἀνάγκης ἐστί. δυνάμεθα γὰρ νοεῖν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι οὐ λαμβάνομέν τινα παρὰ τοῦ πνεύματος, ὥσπερ παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λαμβάνομεν. καὶ αὕτη ἡ διάνοια σύμφωνός ἐστι τῇ διανοίᾳ τῇ ἐμῇ, καὶ τῇ διανοίᾳ τῶν εἰρημένων, καὶ τῷ σκοπῷ τοῦ διδασκάλου, καθὼς ἡμεῖς ἀποδείξομεν. καὶ γὰρ οἱ μαχόμενοι τῷ ἁγίῳ πνεύματι πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους ἔλεγον, τοιαύτῃ τινὶ διαιρέσει χρώμενοι· εἰ μὲν παρὰ τοῦ πατρὸς ἐγεννήθη τὸ πνεῦμα, ἰδοὺ δύο υἱοὶ, τουτέστιν ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· εἰ δὲ παρὰ τοῦ υἱοῦ, ἰδοὺ δύο πατέρες, ὁ πατὴρ δηλονότι καὶ ὁ υἱός. πρὸς τούτοις οὖν ἀπαντῶν ὁ μέγας Βασίλειος, ἕνα πατέρα, φησὶν, ὁμολογητέον, καὶ ἕνα υἱὸν, καὶ

SESSIO XXII.

A tertio demonstravi ex antecedentibus & consequentibus juxta ordinem, quo ipse es usus. Quarto veni etiam ad magni Athanasii dicta, Operæprecium ergo est ordinem servare; alioquin sequetur perturbatio ordinis, eritque inter nos confusio. Et quia serenissimus dominus imperator hoc petiit, placuit beatissimo domino nostro, & nobis omnibus, ut de capite ad caput, deque argumento ad argumentum transeuntes disputationis ordinem servaremus, commodum fuerit tuam quoque reverentiam respondere ad primum.

B EPHES. Ego sane volebam hodierno etiam die sermonem instituere eo quo sum usus ordine; & primo quidem probare magni Athanasii dictum a te allatum ad meum potius quam ad expositum a te sensum spectare. Sed quia tuum nos quoque ordinem sequi mavis, in hoc etiam morem tibi geremus, & examinabimus prius quæ dixisti in magni Basilii sententiam. Dicimus igitur, tribus rationibus probare te voluisse, vestrum codicem non esse corruptum, quem nos adulteratum & corruptum esse convincimus. Et primum quidem eorum quæ dixisti, fuit ejusmodi; C Basilium magnum in quodam alio sermone, quem de Spiritu sancto scripsit; videri esse in hac sententia, ut Spiritus sanctus habeat esse a Filio. Dixisti secundo in commendationem libri, particulam illam hæsitationis additam, Fortasse, ut in nostro libro legitur, indignam videri magni illius lingua & sensu; & notam quamdam inurere admirabili illi doctori, sermonem de divinis dogmatibus non certum & planum, sed dubium & ambiguum. Tertio dixisti, ex antecedentibus & consequentibus vestrum codicem incorruptum videri; esseque hanc magni Basilii sententiam, tertium esse ordine & dignitate Spi- D ritum-sanctum.

Ad primum igitur recitato prius loco dicemus, quid sentiamus.

Recitatus est magni Basilii locus ita se habens: Vnum ergo esse Patrem, unum Filium, unum quoque Spiritum sanctum juxta divinam traditionem fatendum est; & nec duos Patres, nec duos Filios; siquidem Spiritus sanctus nec est, nec nominatur Filius. Quo recitato Ephesius dixit:

EPHES. In his non modo non dicitur Spiritus accipere suum esse a Filio; sed neque acci- E pere ipsum a Filio, necessario debet intelligi: possumus enim ex dictis intelligere, nos a Spiritu non accipere aliqua, sicut accipimus a Filio Spiritum: qui sensus congruit cum meo, & cum supradictis, & mente doctoris, ut nos demonstrabimus. Nam sancti Spiritus oppugnatores objiciebant orthodoxis, hac divisione utentes: Si a Patre genitus est Spiritus, ecce duo Filii, Filius videlicet & Spiritus sanctus; si vero a Filio, ecce duo Patres, nimirum Pater & Filius. Iis igitur occurrens magnus Basilius: Vnum, inquit, Patrem fateri oportet, & unum Filium, &

SESSIO XXII.

unum Spiritum sanctum juxta divinam traditionem. Etsi Spiritus sanctus ex Patre procedit, non tamen ut Filius, neque ex ipso genitus est. Idcirco nec duos Patres, nec duos Filios dicimus: nam Spiritus, inquit, nec est, nec nominatur Filius. & liquet nos a Filio spiritum accipere, scilicet spiritum adoptionis: naturalis enim Filii proprium est, adoptare nos per Spiritum. Quod significare volens beatus apostolus Paulus ad Galatas ita scribit: *Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, Abba Pater.* (Cap. 4.) Si ergo accipientes a Filio spiritum adoptionis Patri adoptamur per Filium, a Spiritu vero non alia quædam accipimus præter ipsum Spiritum, sicut a Filio Spiritum, qui alius ab ipso Filio est: profecto Spiritus non est, sicut etiam a scriptura non nominatur Filius. Hoc sensu dixit magnus Basilius, quod hic legitur; Spiritum nec esse, nec nominari Filium; quoniam a Spiritu non accipimus aliqua, alia videlicet a Spiritu, & quæ per se subsistant, sicut accipimus a Filio Spiritum sanctum, qui alius ab ipso est secundum propriam hypostasin; sed ipsummet Spiritum accedentem ad nos & sanctificantem suscipimus, ac sua in nobis charismata operantem, ut inquit apostolus. (1. Cor. 12.) Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult. Tu vero undenam habes, & qua ratione ut dictum hic accipis, Spiritum accipere a Filio suum esse? hoc enim ex contextu orationis haudquaquam apparet.

IOANNES. Longum habuisti sermonem, pater reverendissime, in expositione dicti, rem tamen ipsam nequaquam attigisti, nisi ad finem, ubi dixisti, unde hanc expositionem habuerim. Dictum igitur; Vnum, inquit, esse Patrem fatendum est, & unum Filium, & unum Spiritum sanctum; & non duos Patres, nec duos Filios: Spiritum autem nec esse, nec appellari Filium. In illa homilia magnus Basilius non absolute loquitur, sed determinate: propterea subdit: Neque enim accipimus a Spiritu aliqua, quomodo a Filio Spiritus: facit ergo ibi comparationem: ea vero talis est: Nos a Spiritu non accipimus aliqua, quemadmodum Spiritus a Filio.

EPHES. Non ita nobis videtur.

IOANNES. Et exempli gratia; neque enim inferioris ordinis quisquam accipit a serenissimo domino imperatore, quomodo optimatum aliquis accipit a summo pontifice. & impossibile est juxta eum comparationis modum, illud, Optimatum aliquis, esse accusativi casus: necessario ergo debet esse rectus illud, Spiritus, in dicto, Quomodo a Filio Spiritus.

EPHES. Hoc ita se haberet, si additum esset, Quomodo accipit a Filio Spiritus; nunc autem non ita legitur: Nos a Spiritu non accipimus aliqua, quomodo accipit a Filio Spiritus: propterea non quadrat illa comparatio ejus, quod Spiritus accipit a Filio, & ejus quod nos accipimus: & omnino non cohæret, ita nos accipere, sicut accipit Spiritus sanctus: sed neq; magni Basilii menti id congruit.

SESSIO XX.

ἓν πνεῦμα ἅγιον κατὰ τὴν θείαν παράδοσιν. Τὸ γὰρ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰ καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἀλλ᾽ οὐχ ὡς υἱός, οὐδὲ ἐξ αὐτοῦ ἐγεννήθη. καὶ διὰ τοῦτο οὔτε δύο πατέρας, οὔτε δύο υἱοὺς λέγομεν. τὸ γὰρ πνεῦμα, φησίν, οὐκ ἔστιν υἱὸς οὐδὲ ὀνομάζεται. καὶ δῆλον, ὅτι παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λαμβάνομεν, τουτέστι, τὸ τῆς υἱοθεσίας πνεῦμα. τοῦ κατὰ φύσιν γὰρ υἱοῦ ἐστιν ἴδιον τὸ υἱοθετεῖν ἡμᾶς διὰ τοῦ πνεύματος. καὶ τοῦτο παραστῆσαι βουλόμενος ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῇ τοιάδε φησίν· ὅτι δέ ἐστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κρᾶζον, ἀββᾶ ὁ πατήρ. εἰ τοίνυν παρὰ τοῦ υἱοῦ λαμβάνοντες τὸ τῆς υἱοθεσίας πνεῦμα υἱοθετούμεθα τῷ πατρὶ δι᾽ αὐτοῦ, παρὰ δὲ τοῦ πνεύματος οὐχ ἕτερά τινα λαμβάνομεν παρ᾽ αὐτὸ τὸ πνεῦμα, ὥσπερ παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἕτερον ὂν αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ, οὐκ ἄρα τὸ πνεῦμα υἱός, ὥσπερ οὐδὲ ὀνομάζεται παρὰ τῇ γραφῇ. πρὸς ταύτην τὴν διάνοιαν εἶπεν ὁ μέγας Βασίλειος ὅπερ ἐνταῦθα κεῖται, ὅτι τὸ πνεῦμα υἱὸς οὐκ ἔστιν, οὐδὲ ὀνομάζεται, ἐπεὶ οὐ λαμβάνομέν τινα παρὰ τοῦ πνεύματος, ἕτερα δηλονότι τοῦ πνεύματος, καὶ καθ᾽ αὑτὰ ὑφεστῶτα, ὥσπερ λαμβάνομεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ τοῦ υἱοῦ, ἕτερον ὂν αὐτοῦ κατ᾽ ἰδίαν ὑπόστασιν, ἀλλ᾽ αὐτὸ τὸ πνεῦμα προσιὸν ἡμῖν καὶ ἁγιάζον ὑποδεχόμεθα, καὶ ἐνεργοῦν ἐν ἡμῖν τὰ αὐτοῦ χαρίσματα, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος· ὅτι πάντα ταῦτα ἐνεργεῖ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. σὺ δὲ πόθεν ἔχεις ἐντεῦθεν λαβών, ὅτι τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ λαμβάνει τὸ εἶναι; τοῦτο γὰρ οὐδαμῶς ἐκ τῆς τῶν εἰρημένων ἀκολουθίας φαίνεται.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Μακρὰν ἐποιήσω ὁμιλίαν, πάτερ αἰδεσιμώτατε, περὶ τὴν ἐξήγησιν τοῦ ῥητοῦ, ἀλλὰ περὶ τὸ καίριον τοῦ ῥητοῦ οὐδενὸς ἥψω, πλὴν εἰ μὴ περὶ τὸ τέλος, ἡνίκα εἴρηκας, πόθεν ἔχω λαβὼν τὴν ἐξήγησιν ταύτην. Τὸ ῥητὸν τοίνυν φησίν, ἕνα πατέρα ὁμολογητέον, καὶ ἕνα υἱόν, καὶ ἓν πνεῦμα ἅγιον· καὶ οὐκ εἶναι δύο πατέρας, ἢ δύο υἱούς· καὶ ὅτι τὸ πνεῦμα οὐκ ἔστιν υἱὸς οὔτε ὀνομάζεται. ἐν ἐκείνῃ τῇ ὁμιλίᾳ ἀπολελυμένως οὐ διαλέγεται ὁ μέγας Βασίλειος, ἀλλὰ διωρισμένως. διὰ τοῦτο μετὰ ταῦτα λέγει οὕτως· οὐδὲ γάρ τινα παρὰ τοῦ πνεύματος λαμβάνομεν, ὥσπερ παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα. ποιεῖται οὖν ἐκεῖσε μίαν παράθεσιν, ἡ δὲ παράθεσις ἐκείνη ἐστὶν αὕτη, ὅτι ἡμεῖς οὐ λαμβάνομέν τινα παρὰ τοῦ πνεύματος, ὥσπερ τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ.

ΕΦΕΣ. Οὐ δοκεῖ ἡμῖν οὕτως.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Καὶ παραδείγματος χάριν· οὐδὲ γὰρ λαμβάνει τις τῶν ὑποδεεστέρων παρὰ τοῦ γαληνοτάτου κυρίου τοῦ βασιλέως, ὃν τρόπον λαμβάνει τις τῶν λογάδων παρὰ τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως. καὶ ἔστιν ἀδύνατον κατὰ τὸν τῆς παραθέσεως ἐκεῖνον τρόπον, τό, τις τῶν λογάδων, εἶναι πτώσεως αἰτιατικῆς· καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκαίως δεῖ εἶναι εὐθεῖαν, τὸ πνεῦμα, ἐν τῷ, ὥσπερ τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ.

ΕΦΕΣ. Τοῦτο εἶχεν ἂν οὕτως, εἴπερ προσέκειτο, ὥσπερ λαμβάνει τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ· νῦν δὲ οὐ κεῖται τοῦτο, ὅτι λαμβάνομέν τινα παρὰ τοῦ πνεύματος, ὥσπερ λαμβάνει τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ. καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἁρμοδία ἡ παράθεσις πρὸς τὴν λῆψιν ἣν λαμβάνει τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ, πρὸς τὴν λῆψιν ἣν λαμβάνομεν ἡμεῖς· καὶ ὅλως ἀνακόλουθόν ἐστι τό, λαμβάνειν ἡμᾶς τοιαύτην λῆψιν, οἵαν λαμβάνει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἔστι δὲ τοῦτο καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ Βασιλείου ἀνακόλουθον.

βούλεται

ANNO CHRISTI 1439.

SESSIO XXII.

βούλεται γὰρ ἀποδεῖξαι, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἔστιν υἱὸς, οὐδὲ ὀνομάζεται. συνάψον οὖν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὴν διάνοιαν ὧν λέγει· ἡμεῖς γὰρ αὐτὴν ἀκριβῶς συνήψαμεν δι᾽ ὧν εἴπομεν· ἔτι γὰρ εἴπομεν, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν υἱὸς, οὐδὲ ὀνομάζεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, διότι λαμβάνομεν αὐτὸ παρὰ τοῦ υἱοῦ, ὡς ἕτερον ὂν αὐτοῦ δηλονότι· παρ᾽ αὐτοῦ δὲ τοῦ πνεύματος οὐ λαμβάνομεν τινα ἕτερα παρ᾽ αὐτὸ τὸ πνεῦμα, ὥσπερ τὸ πνεῦμα ἕτερον τοῦ υἱοῦ· βλέπε οὖν τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου· ἀλλ᾽ αὐτὸ τὸ πνεῦμα προσιὸν ἡμῖν καὶ ἁγιάζον ὑποδεχόμεθα, καὶ ἐνεργοῦν ἐν ἡμῖν τὰ αὐτοῦ χαρίσματα, τὴν κοινωνίαν τῆς θεότητος, τὴν υἱοθεσίαν, καὶ τἄλλα. τοῦτό ἐστιν ἀκόλουθον πρὸς σκοπὸν τοῦ διδασκάλου καὶ τὴν διάνοιαν.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Λέγεις, ὅτι οὐ λαμβάνομεν τινα ἕτερα ὄντα παρ᾽ αὐτὸ τὸ πνεῦμα.

ΕΦΕΣ. Ἕτερα λέγω, ὥσπερ ἐστὶ τὸ πνεῦμα ἕτερον τοῦ υἱοῦ.

ΙΩΑΝ. Κατὰ τούτου βούλομαι εἰπεῖν, ἐπεί ἐστιν ἀδύνατον, καὶ κατὰ πάσης χωρῶν ἱερᾶς γραφῆς.

ΕΦΕΣ. Πῶς ἐστιν ἀδύνατον, ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ διδάσκαλος λέγει τοῦτο;

ΙΩΑΝ. Ἐρωτῶ σε, εἰ τὰ χαρίσματα τοῦ πνεύματός εἰσιν ἕτερα παρ᾽ ἃ δίδωσιν ἡμῖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον;

ΕΦΕΣ. Οὐκ εἰσιν ἕτερα, ὥσπερ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα, καθ᾽ αὑτὰ ὑφεστῶτα, ὥσπερ ὑφέστηκε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατ᾽ ἰδίαν ὑπόστασιν.

ΙΩΑΝ. Οὐκ ἐρωτῶ, εἰ τὰ χαρίσματα τοῦ πνεύματός εἰσι τοιαῦτα ἕτερα.

ΕΦΕΣ. Ἕτερά εἰσιν, ἀλλ᾽ οὐ καθ᾽ αὑτὰ ὑφεστῶτα.

ΝΙΚ. Παρὰ τοῦ πνεύματος εἰ καὶ λαμβάνομεν τὰ χαρίσματα, ἀλλ᾽ οὐκ εἰσιν ὑφεστῶτα.

ΙΩΑΝ. Ἕτερα παρ᾽ αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἔλεγες πρότερον κατὰ τὸν τρόπον, καθ᾽ ὃν ἕτερον τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα.

ΕΦΕΣ. Τοῦτο δυνάμεθα παραστῆσαι καὶ ἐξ ἑτέρας φωνῆς τοῦ Βασιλείου.

ΙΩΑΝ. Ἐρωτῶ σε, πάτερ αἰδεσιμώτατε, τὸ χορηγούμενον τοῦτο πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ, κτιστής ἐστιν, ἢ κτίσμα; δύο γάρ εἰσιν ἐν τῷ παντὶ, κτιστὴς καὶ κτίσματα. καὶ ἔστι κτιστὴς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, αἱ ἐνέργειαι δὲ αὐτοῦ εἰσι κτίσματα. ἆρα κτίσμα ἐστὶ τοῦτο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ ἐξέχεεν ὁ Θεὸς πλουσίως εἰς ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ; ὁ δὲ Ἐφέσου ἐσιώπα. καὶ πάλιν ὁ Ἰωάννης·

ΙΩΑΝ. Δεύτερον ἐρωτῶ σε, πότερον τὰ χαρίσματα δίδονται μετ᾽ αὐτοῦ τοῦ πνεύματος, καὶ μετὰ τοῦ προσώπου καὶ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ τοῦ πνεύματος, ἢ οὔ. τρίτον, εἰ ταυτά εἰσι τὰ χαρίσματα, ἅπερ λαμβάνονται παρὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος;

Ὁ δὲ Ἐφέσου μηδὲν ἔχων ἀποκριθῆναι, ἐσιώπα ἐπιπολύ. καὶ ὁ βασιλεὺς φοβηθεὶς, μήποτε εἰς ἄλλο δόγμα ὁ λόγος ἐμπέσῃ, καὶ εἰς μέσον ἄκοντας περὶ κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου ἡ ἐξέτασις φέρῃ ἡμᾶς, ὥρισεν ἵνα παύσωνται περὶ τούτου διαλέγεσθαι· ἀλλ᾽ οἱ Λατῖνοι καὶ ἔτι τοῦτο ἐζήτουν αὐτούς. ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν λόγον ἐπισχὼν ἔφη.

ΒΑΣΙΛ. Ταῦτα οὐ ποιοῦσι πρὸς τὸ προκείμενον. προκείμενον δὲ λέγω τὸ καθόλου ζήτημα· καὶ οὐδὲν ἵσταται τὸ πᾶν εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο. ἡμεῖς περὶ μιᾶς ὑποθέσεως ἐστήσαμεν λέγειν, καὶ οὐ περὶ ἑτέρας, ἥτις ἡμῖν προξενῆσαι μέλλει φιλονεικίας.

A Vult enim is demonstrare, Spiritum sanctum nec esse nec nominari Filium. Applica igitur verborum ejus sensum ad hunc scopum; nos quippe illum perfecte applicavimus per ea quæ diximus. Diximus autem, idcirco Spiritum sanctum nec esse nec appellari Filium, quoniam accipimus eum a Filio, alium scilicet ab ipso: ab ipso vero Spiritu non accipimus aliqua alia præter ipsum Spiritum, sicuti Spiritus est alius a Filio. & vide ut priora posterioribus respondeant: Sed ipsum Spiritum accedentem ad nos & sanctificantem suscipimus, & operantem in nobis sua charismata, communi- B cationem deitatis, adoptionem, & reliqua. hoc sane convenit cum scopo & mente doctoris.

Asseris non accipere nos aliqua, quæ sint ab ipso Spiritu alia. IOANNES.

Alia dico, Sicut alius est a Filio Spiritus. EPHES.

Contra hoc volo dicere; nam & impossibile est, & universæ sacræ scripturæ contrarium. IOANNES.

Quomodo impossibile, cum doctor ipse hoc asserat? EPHES.

Quæro ex te, an dona Spiritus sancti diversa sint ab iis, quæ dat nobis Spiritus sanctus? IOANNES.

Non sunt alia, sicut Filius & Spiritus, per se subsistentia; quemadmodum subsistit Spiritus sanctus per propriam subsisten- C tiam. EPHES.

Non quæro, an dona Spiritus sancti sint hoc modo alia. IOANNES.

Alia sunt, sed non per se subsistentia. EPHES.

Etsi dona a Spiritu accipimus, tamen illa non subsistunt. NICÆN.

Alia ab ipso Spiritu dicebas prius eo modo, quo Spiritus est alius a Filio. IOANNES.

Hoc idem probare possumus ex alio quoque Basilii loco. EPHES.

Quæro abs te, pater reverendissime, Spiritus iste qui datur a Filio, creatorne est, an creatura? duo quippe sunt in universo, creator & creaturæ; estque Spiritus sanctus creator, ejus autem operationes creaturæ: D num creatura est Spiritus iste sanctus, quem effudit Deus abunde in nos per Iesum Christum? Ephesius autem tacebat; & Ioannes rursus: IOANNES. *Ad Tit. 3.*

Secundo quæro abs te, an dona sancti Spiritus dentur cum ipso Spiritu, & cum persona & hypostasi ejusdem Spiritus, nec ne. Tertio, an eadem sint dona quæ accipiuntur a sancto Spiritu? IOANNES.

Ephesius autem non habens quid responderet, diu tacebat. Et imperator veritus, ne in aliud dogma sermo dilaberetur, nolentesque nos disputatio in quæstionem de creato & increato deveheret; E jussit hanc disputationem omitti. Verum Latini instabant responsionem quærentes. Quare imperator sermonem reprimens dixit:

Hæc non spectant ad propositum: propositum autem voco principale quæsitum: nec summa negotii consistit in hoc capite. Constat inter nos agere de una materia, non de alia, ex qua nobis contentiones excitentur. IMPERAT.

SESSIO XXII

IOANNES. EPHES.

Quia jam proposita est, optime factum erit, si enucleetur.

Locus iste ambiguus est, cum a nobis aliter, aliterque a vobis intelligatur: ex ambiguis autem nihil concluditur necessario: non ergo potestis inferre hinc necessario quod vultis. Cum igitur possit juxta vestrum sensum intelligi, quod alia non accipiamus a Spiritu, quemadmodum Spiritus accipit a Filio: porro autem hoc non cohæreat cum toto textu, sed sit illi contrarium; & nequaquam inferat, Filium esse causam Spiritus sancti; omisso dicto hoc ad aliud transeamus.

IOANNES. Conc. Eph. par. 1. c. 26.

Beatus Cyrillus in epistola quæ incipit, Cum salvator noster diserte pronuntiet: tradit nobis doctrinam, non esse tantum respiciendam sententiam, sed exquirendum quoque sensum. Nunc ergo juxta hoc dictum, si quærere & proferre velimus testimonia, sensum vero testimoniorum nequaquam investigare, tunc profecto contra Cyrilli regulam directe agemus. Itaque sequendo regulam sic dico; Locum hunc apud nos nullam habere ambiguitatem, sed esse sole clariorem. Ceterum volenti perversam illi expositionem tribuere, procul dubio ambiguitatem parit. Vos tradidistis sensum omnino distortum, dum dicitis, Quemadmodum nos a Filio Spiritum accipimus; neque enim a Spiritu accipimus aliqua: hæc est distorta expositio, & contradictionem involvit: & primo quia eo plane modo, quo a Spiritu accipimus aliqua, accipimus etiam a Filio Spiritum: nam accipientes a Filio Spiritum, dona quoque Spiritus accipimus: & accipientes dona, Spiritum cum donis accipimus: id quod asserit apostolus, dum ait: *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Sive igitur Spiritum a Filio accipimus, dona cum Spiritu accipimus: sive dona accipimus, cum Spiritu dona accipimus. Nunc ergo Basilius ait; Non enim aliqua a Spiritu accipimus, quemadmodum a Filio Spiritum: ubi diversitas esse non potest: debet ergo ibi vox illa, Spiritus, esse recti, non alterius casus. Stat ergo vera & plana patrum expositio: Non enim a Spiritu accipimus aliqua, sicut a Filio Spiritus: quoniam dona hæc diversa sunt, ut vos ipsi conceditis: quod vero Spiritus a Filio accipit, divinum quid est, & idem ac Spiritus, nam increatum est: hæc vero dona sunt in nobis, & sunt nobiscum creaturæ. Si ergo necesse est intelligi expositionem hujus loci.

Rom. 5.

EPHES.

Nos dicimus, vestram quoque expositionem posse consistere, nec non quæ prius dixisti de donis Spiritus sancti; fatemur enim non sine ipso Spiritu a nobis accipi dona ipsius, sed unum quodque eorum accipi cum ipso sancto Spiritu; quoniam totus adest singulis donis. Dicimus igitur, his ita se habentibus nostramquoqueexpositio nemlocum habere;

A B C D E

ANNO CHRISTI, 1439. ΙΩΑΝ. ΕΦΕΣ.

Ἄριστόν ἐστιν, ἐπειδὴ προετέθη, ἵνα διασαφηνισθῇ.

Τὸ ῥητὸν τοῦτο παρέχει ἡμῖν ἀμφιβολίαν, ἐπειδὴ ἄλλως μὲν νοεῖται παρ' ἡμῖν, ἑτέρως δὲ παρ' ὑμῖν· ἐκ δὲ τῶν ἀμφιβόλων οὐδὲν ἀναγκαῖον συνάγεται, οὐδ' ἄρα ἐκ τούτων ἀναγκαίως ἔχετε δεῖξαι τὸ ὑμέτερον βούλημα. ἐπεὶ οὖν δύναται κατὰ τὸν ὑμέτερον λόγον νοηθῆναι, ὅτι οὐ λαμβάνομεν ἕτερα παρὰ τοῦ πνεύματος, ὥσπερ λαμβάνει καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα· τοῦτο δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀκολουθίαν τῶν εἰρημένων ἐναντίον ἐστὶ, καὶ οὐδαμῶς εἰσάγει τὸν υἱὸν αἴτιον τοῦ ἁγίου πνεύματος. καταλείψαντες τοῦτο τὸ ῥητὸν ἐφ' ἕτερον μεταβῶμεν.

ΙΩΑΝΝΗΣ.

Ὁ μακάριος Κύριλλος ἐν τῇ ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή· τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐναργῶς λέγοντος· παραδίδωσιν ἡμῖν διδασκαλίαν, ὅτι οὐ μόνον ὀφείλομεν ἀφορᾶν πρὸς τὴν χρῆσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν διάνοιαν ἐκζητεῖν. νῦν οὖν κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, εἴπερ ἐθέλομεν μαρτυρίας ζητεῖν ἢ κομίζειν, εἶτα μὴ ἀνιχνεύειν τὸν νοῦν τῶν μαρτυριῶν, τότε ἂν ἐποιοῦμεν ἐξ ὀρθοῦ κατὰ τοῦ κανόνος τοῦ Κυρίλλου. νῦν οὖν ἑπόμενος τῷ κανόνι λέγω οὕτως, ὅτι ἡ χρῆσις αὕτη οὐδεμίαν ἔχει παρ' ἡμῖν ἀμφισβήτησιν,, ἀλλ' ἔστι καθαρωτέρα τοῦ ἡλίου· ἀλλὰ τῷ βουλομένῳ ἀποδιδόναι ἐξήγησιν διεστραμμένην, ποιεῖ ὁμολογουμένως ἀμφιβολίαν· ὑμεῖς ἀπεδώκατε ἔννοιαν παντάπασι διεστραμμένην., λέγοντες, ὥσπερ ἡμεῖς παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λαμβάνομεν, οὐδὲ γάρ τινα παρὰ τοῦ πνεύματος λαμβάνομεν· αὕτη ἐστὶ διεστραμμένη ἐξήγησις, καὶ περιβέβληται ἀντιφάσει· καὶ πρῶτον, ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὃν λαμβάνομέν τινα παρὰ τοῦ πνεύματος, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα* λαμβάνει. ἐπειδὴ λαμβάνοντες τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ, λαμβάνομεν καὶ τὰ χαρίσματα τοῦ πνεύματος· καὶ λαμβάνοντες τὰ χαρίσματα, λαμβάνομεν τὸ πνεῦμα μετὰ τῶν χαρισμάτων. καὶ τοῦτό φησιν ὁ ἀπόστολος· ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν. εἴτε οὖν λαμβάνομεν τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ, λαμβάνομεν τὰ χαρίσματα μετὰ τοῦ πνεύματος· εἴτε λαμβάνομεν τὰ χαρίσματα, λαμβάνομεν τὰ χαρίσματα μετὰ τοῦ πνεύματος. νῦν οὖν ὁ Βασίλειος φησίν· οὐ γάρ τινα παρὰ τοῦ πνεύματος λαμβάνομεν, ὥσπερ παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, καὶ ὅπου κεῖσθαι ἑτερότης μὴ δύναται· ἄρα ὀφείλει τὸ πνεῦμα ἐκεῖσε κεῖσθαι κατ' εὐθεῖαν πτῶσιν, καὶ οὐκ ἄλλως. ἵσταται τοιγαροῦν ἀληθὴς καὶ σαφὴς ἡ τῶν πατέρων ἐξήγησις. οὐ γάρ τινα παρὰ τοῦ πνεύματος λαμβάνομεν, ὥσπερ παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα· ἐπειδὴ ταῦτα τὰ χαρίσματά εἰσι διακεκριμένα κατὰ τὸ συγκεχωρηκὸς παρ' ὑμῖν, καὶ ὃ λαμβάνει τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ, ἔστι θεῖόν τι, καὶ ἔστι ταυτὸν τῷ πνεύματι, ἔστι γὰρ ἄκτιστον· ταῦτα δὲ τὰ χαρίσματά εἰσιν ἐν ἡμῖν, καί εἰσι κτίσματα μεθ' ἡμῶν. καὶ οὕτως ἀναγκαῖόν ἐστι νοεῖσθαι ταύτης τῆς χρήσεως τὴν ἐξήγησιν.

* ἴσ. λαμβάνομεν.

ΕΦΕΣ.

Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι δύναται σώζεσθαι καὶ ἡ ὑμετέρα ἐξήγησις, καὶ οἱ πρότεροι λόγοι, οὓς εἶπας περὶ τῶν χαρισμάτων τοῦ ἁγίου πνεύματος· συμφωνοῦμεν γὰρ αὐτοῖς, ὅτι οὐκ ἄνευ αὐτοῦ τοῦ πνεύματος λαμβάνομεν αὐτοῦ τὰ χαρίσματα, ἀλλ' ἕκαστον τῶν χαρισμάτων μετ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου πνεύματος δεχόμεθα καὶ λαμβάνομεν· ἐπειδὴ ὅλον ἑκάστῳ τῶν χαρισμάτων πάρεστι. λέγομεν οὖν, ὅτι τούτων οὕτω κειμένων δύναται σωθῆναι καὶ ἡ ἡμετέρα ἐξήγησις,

ἐπειδὴ

ANNO CHRISTI 1439.

SESSIO XXII.

A ἐπειδὴ οὐ λαμβάνομέν τινα παρὰ τοῦ πνεύματος καθ' αὐτὰ ὑφεστῶτα, ὥσπερ παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα· καὶ πρὸς ταύτην, ἀλλ' αὐτό φησι, λαμβάνομεν. τοῦτο οὖν ἐστὶν ἀκόλουθον τῷ προτέρῳ ῥητῷ· ὅτι οὐ λαμβάνομέν τινα παρὰ τοῦ πνεύματος, ὥσπερ παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα. λέγομεν οὖν, ὅτι δύναται σωθῆναι καὶ ἡ ἐξήγησις αὕτη, καὶ οἱ λόγοι περὶ ὧν συμφωνοῦμεν. ὅτι δὲ τὸ μὲν πνεῦμα λαμβάνει παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ εἶναι, καθὼς αὐτὸς προσέθηκας, ἡμεῖς δὲ παρὰ τοῦ πνεύματος κτίσματα λαμβάνομεν, τοῦτο οὔτε ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῶν εἰρημένων φαίνεται, οὔτε ὅλως ἐξ ἀνάγκης συνάγεται, καὶ περὶ τούτου ἐστὶν ἡμῖν ἡ διαφορά. δεῖξον οὖν αὐτὸ πόθεν λαμβάνεις, ὅτι τὸ μὲν πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ λαμβάνει τὸ εἶναι, ἡμεῖς δὲ παρὰ τοῦ πνεύματος B λαμβάνομεν κτίσματα.

quoniam a Spiritu non accipimus aliqua per se subsistentia, sicut a Filio Spiritum. Atque ad hanc facit illud; Sed ipsum, inquit, accipimus. Congruit ergo hoc priori dicto, quod a Spiritu non accipiamus aliqua, sicut a Filio Spiritum. Itaque dicimus, posse etiam stare hanc expositionem, & quæ dicta sunt, de quibus non dissentimus. Quod vero Spiritus sanctus accipiat suum esse a Filio, ut ipse addidisti; nos autem a Spiritu accipiamus creaturas; hoc neque ex dictorum serie sequi videtur; neque omnino colligitur necessario; atque de hoc est inter nos controversia. Ostende igitur ipse, unde sumas, Spiritum quidem accipere suum esse a Filio, nos vero accipere a Spiritu creaturas.

ΑΣΙΛ. Διὰ τὸ σὸν θέλημα ἀπελογήθη, πλέον δὲ οὐκ ἀπολογηθήσεται πρὸς τοῦτο· ἡμεῖς γὰρ οὐκ ἤλθομεν ἐνταῦθα διὰ πολλὰς ὑποθέσεις.

IMPER. Respondit, ut tibi morem gereret; sed amplius ad hoc non respondebit. Nos enim huc non venimus ad tractandas plures materias.

ΩΑΝ. Αὕτη ἐστὶν ἀνακεφαλαίωσις ἀήττητος, ὅτι τὸ πνεῦμα ἐκεῖ ἀναγκαίως κεῖται ἀπ' εὐθείας πτώσεως· ὅτι ἡνίκα λέγομεν, τὸ πνεῦμα λαμβάνομεν παρὰ τοῦ υἱοῦ, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν εἰπεῖν, ἢ λαμβάνειν τὸ πνεῦμα μετὰ τῶν αὐτοῦ χαρισμάτων· καὶ τοῦτο διὰ τοῦ ἀποστόλου δείκνυται λέγοντος· ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐτέθη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, δηλονότι παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ ὁ υἱὸς δίδωσιν ἡμῖν τὸ πνεῦμα. λοιπὸν τὸ λαμβάνειν τὸ C πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ λαμβάνειν τὸ πνεῦμα μετὰ τῶν αὐτοῦ χαρισμάτων. ὅταν δὲ ἡμεῖς λαμβάνομεν τὰ χαρίσματα, ἃ χαρίσματα ἀριθμοῦνται ἐν ταύτῃ τῇ χρήσει, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ κοινωνία τῆς θεότητος, ἢ μετουσία τῆς υἱότητος, καὶ τῆς αἰωνίου κληρονομίας ὁ ἀῤῥαβών· ταῦτα ἡμεῖς λαμβάνομεν, ὥς φησιν ὁ Βασίλειος. ἄρα ἃ παρὰ τοῦ πνεύματος λαμβάνομεν εἰσὶ ταυτὰ, οἷς παρὰ τοῦ υἱοῦ διὰ τοῦ πνεύματος λαμβάνομεν. νῦν οὖν τὸ ῥητὸν τἀναντία λέγει· οὐ γάρ τινα λαμβάνομεν παρὰ τοῦ πνεύματος, ὥσπερ παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα· εἰ ἦν τοῦτο αἰτιατικῆς πτώσεως, ἦν ἂν τὰ αὐτά. ὥστε δεῖ εἶναι μεταξὺ διαστολὴν τῶν λαμβανομένων παρὰ τοῦ πνεύματος ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ ὧν D λαμβάνομεν ἡμεῖς παρὰ τοῦ πνεύματος· ἐπειδὴ αὕτη ἐστὶν ἀρχὴ γνωριμωτάτη, καὶ ταύτην τὴν ἀρχὴν ὁ Βασίλειος τίθησι, λέγων ἐν τῇ προκομισθείσῃ χρήσει· δύο γὰρ προκομισθέντων ῥητῶν, θεότητος καὶ κτίσματος, ἐπειδή φησιν, ὅτι πάντα τὰ τοῦ κόσμου ἢ κτίσματά εἰσιν, ἢ κτιστής· ἀλλὰ τὰ χαρίσματα τοῦ πνεύματος ἃ παρὰ τοῦ πνεύματος λαμβάνομεν, εἰσὶ χαρίσματα ἐκτισμένα καὶ διακεκριμένα τοῦ πνεύματος ὄντος δημιουργοῦ. ὥστε εἰ οὐ λαμβάνομέν τινα παρὰ τοῦ πνεύματος, ὥσπερ τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ, δεῖ ἀναγκαίως ἕπεσθαι, ὅτι ὃ λαμβάνει τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ ἐστὶ θεότης. καὶ οὕτω κατ' οὐδένα τρόπον ἡ ἔννοια τοῦ μεγάλου E Βασιλείου δύναται στῆναι κατὰ τὴν σὴν ἐξήγησιν.

IOANNES. Hæc est summa rei, quæ nulla ratione potest refelli: vocem, Spiritus, ibi necessario esse in recto. Cum enim dicimus, Spiritum a Filio accipimus, nihil aliud dicimus, quam nos Spiritum accipere cum suis donis; idque per apostolum ostenditur dicentem: *Caritas Dei posita est in cordibus nostris*, a Deo videlicet; Filius enim dat nobis Spiritum. Itaque Spiritum a Filio accipere nihil est aliud, quam Spiritum cum suis donis accipere. Dona vero quæ accipimus, atque hoc loco enumerantur, nihil aliud sunt, quam divinitatis communicatio, quam filiationis participatio, & arrhabo æternæ hereditatis: hæc nos accipimus, ut inquit Basilius. Quæ igitur a Spiritu accipimus, eadem sunt atque illa quæ a Filio per Spiritum accipimus: nunc autem locus contrarium dicit: Non enim aliqua a Spiritu accipimus, sicut a Filio Spiritum; nam si hoc sit accusativi casus, essent plane eadem. Itaque ponenda est distinctio inter ea quæ accipit a Filio Spiritus, & ea quæ nos a Spiritu accipimus. Hoc enim est principium notissimum, quo Basilius utitur, asserens loco citato, duo esse omnino, deitatem & creaturam. Quidquid enim, inquit, est in mundo, aut creaturæ sunt, aut creator. Dona vero Spiritus, quæ a Spiritu accipimus, dona sunt creata, & diversa a creatore Spiritu. Si ergo non accipimus a Spiritu aliqua, sicut a Filio Spiritus; necessario sequatur oportet, divinitatem esse, quam Spiritus a Filio accipit. Sic igitur juxta tuam expositionem nulla ratione potest consistere Basilii magni sensus. Rom. 5.

ΕΦΕΣ. Ὁ δ' Ἐφέσου ἐσιώπα, καὶ οὐκ ἀπελογεῖτο πρὸς ταῦτα. ὁ δὲ βασιλεὺς εὐθὺς ἔφη·

EPHES. At vero Ephesius tacebat, atque ad hæc non respondebat. Confestim ergo imperator dixit:

ΒΑΣΙΛ. Περὶ τοῦ προκειμένου ἐστὶν ἀνάγκη διαλέγεσθαι, περὶ δὲ τούτου ἴσως λαληθήσεται εἰς τὸν καιρὸν τὸν προσήκοντα.

IMPERAT. De re proposita necesse est dubitare: hoc autem forsan opportuno tempore agitabitur.

ΙΩΑΝ. Ἐγώ σε νομίζω σοφώτατον καὶ λογιώτατον, καὶ πέπεισμαι ὅτι ἄριστα καταλαμβάνεις, ὅπως ἀλήθειαν λέγομεν, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως νοηθῆναι. εἰ δὲ ἀρέσκει τῇ σῇ γαληνότητι ἐφησυχάσαι ἡμᾶς, τοῦτο ποιήσομεν.

IOANNES. Ego te sapientissimum eruditissimumque puto: & persuasum habeo, te optime intelligere, a nobis verum dici, nec posse aliter intelligi: sed si serenitati tuæ placet, ut conticeamus, conticebimus.

An ulla

SESSIO XXII.

An ulla ſit ambiguitas, perceperunt hoc auditores. A

IVL. CARD. Hoc idem dicimus & nos.

IMPERAT. Dominus provincialis ſenſum hujus ſententiæ bene declaravit, & omnes bene intelligunt, locum hunc non admittere alium ſenſum : ſed quoniam vos ſummatim reſpondere non vultis, nobis etiam hoc ſatis erit.

IVL. CARD.

IMPERAT. Hoc etiam ſuo loco examinabitur.

IOANNES. De hac ſententia ſatis jam dictum; propterea ſicuti beatiſſimo patri, & ſacro imperatori placet, nos quoque contenti hoc ſumus, ut tranſeamus ad alia.

EPHES. Quoniam locus iſte ambiguus eſt, cum varie a nobis intelligatur, tranſeamus ad alterum orationis tuæ caput. B

IOANNES. Nos dicimus, locum declaratum, & pluſquam declaratum.

EPHES. Non licet numerare Spiritum ordine & numero tertium; non eſt enim in divinis perſonis prima, ſecunda, & tertia; neque unum, duo, & tria: ſed unum, & unum & unum, & una eſſentia. & quia generare & producere non ſunt naturales proprietates, ſed perſonales; ſi producitur a Patre & Filio Spiritus ſanctus, ex duabus eſt perſonis; quæ jam erunt duo principia, & duæ cauſæ. C

IOANNES. Nequaquam, pater, nequaquam; non enim dicimus duo principia & duas cauſas, ſed unum potius principium & unam cauſam. Nam Pater ut Pater ad Filium refertur, Filii enim Pater: ſimiliter Filius ut Filius refertur ad Patrem, Patris namque Filius: & Filio non exiſtente impoſſibile eſt eſſe Patrem; cum hæc relativa ſint & ad aliquid. Spiritus autem ſanctus per ſe neque ad Patrem, neque ad Filium refertur, quatenus Pater & Filius. Itane tibi videtur?

EPHES. Ita.

IOANNES. Spiritum enim ut ſpiritum ad ſpirantem referri oportet: ſpirantes autem ſunt Pater & Filius; Patris namque & Filii Spiritus eſt: & contra hoc nihil dici poteſt. Spirant ergo iſti Spiritum ſanctum una ſpirativa ſeu productiva potentia; quæ productiva potentia cum una eademque numero ſit, originaliter quidem Patris eſſe intelligitur, a quo illam & Filius habet. Et hoc ſenſu dicimus, Patrem & Filium unum eſſe principium & unam cauſam Spiritus ſancti. D

EPHES. Et fieri poteſt ut ex duabus perſonis una conſletur cauſa? non eſt hoc hypoſtaſes in unam contrahere? hoc eſt Sabellii dogma. E

IOANNES. Audi patienter, reverendiſſime pater, & percipe quæ dicuntur. Simpliciter in divinis unam cauſam dicimus & unum principium, Patrem, Filii quidem per generationem, Spiritus vero per proceſſionem: & quoniam Pater generando Filium intemporaliter producit & Spiritum, Filius a Patre accipit & eſſe & producere Spiritum non ex ſeipſo, ſed ex illo, a quo & ipſe ſuum eſſe habet. hac ratione Pater eſt cauſa Spiritus originaliter & ſimpliciter: non ſunt ergo duæ cauſæ, quandoquidem omnia quæ habet Filius, referuntur ad Patrem.

ANNO CHRISTI 1439.

Ἐὰν ἡ ἀμφιβολία, οἱ ἀκροαταὶ κατέλαβον τοῦτο.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Καὶ ἡμεῖς οὕτω λέγομεν.

ΒΑΣΙΛ. Ὁ κύριος ὁ προβεντζιάλιος καλῶς διεσάφησε τὴν ἔννοιαν ταύτης τῆς χρήσεως, καὶ πάντες καλῶς νοοῦσιν, ὅτι ἡ χρῆσις αὕτη οὐκ ἐπιδέχεται ἑτέραν ἔννοιαν. ἐπειδὴ δὲ ὑμεῖς οὐ βούλεσθε ἀποκριθῆναι πρὸς ἀνακεφαλαίωσιν, ἀρκούμεθα καὶ ἡμεῖς εἰς τοῦτο.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ.

ΒΑΣΙΛ. Εἰς τὸν προσήκοντα καιρὸν ἐξετασθήσεται καὶ τοῦτο.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἀρκούντως εἴρηται περὶ τὸ ῥητὸν τοῦτο, καὶ διὰ τοῦτο καθὼς ἀρέσκει τῷ μακαριωτάτῳ πάπᾳ καὶ τῷ βασιλεῖ τῷ ἁγίῳ, ἀρεσκόμεθα καὶ ἡμεῖς μεταβῆναι ἐφ' ἕτερα.

ΕΦΕΣ. Ἐπειδὴ τὸ ῥητὸν τοῦτο ἐν ἀμφιβολίᾳ κεῖται, διαφόρως ἡμῶν τοῦτο νοούντων, μεταβῶμεν ἐπὶ τὸ δεύτερον τῶν παρὰ σοῦ εἰρημένων.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι τὸ ῥητὸν ἐσαφηνίσθη, καὶ ὑπερεσαφηνίσθη.

ΕΦΕΣ. Τῇ τάξει καὶ τῷ ἀριθμῷ οὐκ ἔστι τὸ πνεῦμα τρίτον ἀριθμεῖν· οὐ γάρ ἐστι πρῶτον, δεύτερον, καὶ τρίτον ἐπὶ τῶν θείων προσώπων, οὐδὲ ἕν, δύο, καὶ τρία, ἀλλὰ ἓν καὶ ἕν, καὶ ἕν, καὶ μία οὐσία. ἐπεὶ δὲ τὸ γεννᾶν καὶ τὸ προβάλλειν οὐκ εἰσὶ φυσικὰ ἰδιώματα, ἀλλ' ὑποστατικά, τὸ προβάλλεσθαι ἄρα παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ δύο ὑποστάσεών ἐστιν· ἅπερ γίνονται δύο ἀρχαὶ καὶ δύο αἴτια.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Οὐχί, πάτερ, οὐχί· οὐ γὰρ δύο ἀρχὰς καὶ δύο αἴτια λέγομεν, ἀλλὰ μᾶλλον μίαν ἀρχὴν καὶ ἓν αἴτιον. ὁ γὰρ πατὴρ καθὸ πρὸς τὸν υἱὸν ἀναφέρεται, υἱοῦ γὰρ πατήρ· καὶ ὁ υἱὸς καθὸ υἱὸς ὡσαύτως πρὸς τὸν πατέρα ἀναφέρεται, πατρὸς γὰρ υἱός· καὶ μὴ ὄντος υἱοῦ ἀδύνατον εἶναι πατέρα, σχετικὰ γάρ εἰσι ταῦτα καὶ τῶν πρός τι· τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον καθ' ἑαυτὸ οὔτε πρὸς τὸν πατέρα, οὔτε πρὸς τὸν υἱὸν ἀναφέρεται, καθὸ πατὴρ ἢ υἱός· οὕτω σοι δοκεῖ;

ΕΦΕΣ. Οὕτως.

ΙΩΑΝ. Τὸ γὰρ πνεῦμα καθὸ πνεῦμα πρὸς τὸν πνέοντα δεῖ ἀναφέρεσθαι· πνέοντες δέ εἰσιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός· πατρὸς γάρ ἐστι πνεῦμα καὶ υἱοῦ, καὶ τούτῳ οὐδεὶς ἀντερεῖ λόγος. πνέουσιν οὖν οὗτοι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ μίαν πνευστικήν, ἤτοι προβλητικὴν δύναμιν· ἥτις προβλητικὴ δύναμις μία οὖσα καὶ ἡ αὐτὴ τῷ ἀριθμῷ, ἀρχοειδῶς μὲν τοῦ πατρὸς εἶναι νοεῖται. παρ' οὗ καὶ ὁ υἱὸς ταύτην ἔχει. καὶ ταύτῃ τῇ διανοίᾳ λέγομεν, ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς μία ἀρχὴ τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ἓν αἴτιον.

ΕΦΕΣ. Καὶ ἔστι δυνατὸν ἐκ δύο προσώπων ἐξέρχεσθαι ἓν αἴτιον; οὐκ ἔστι τοῦτο συναλοιφὴ τῶν ὑποστάσεων; τοῦτό ἐστι τοῦ Σαβελλίου τὸ δόγμα.

ΙΩΑΝ. Ἄκουσον μετὰ μακροθυμίας, σεβασμιώτατε πάτερ, καὶ συνὲς τὰ λεγόμενα. ἁπλῶς ἐν τοῖς θείοις ἓν αἴτιον λέγομεν καὶ μίαν ἀρχήν, τὸν πατέρα, τοῦ υἱοῦ μὲν κατὰ τὴν γέννησιν, τοῦ πνεύματος δὲ κατὰ τὴν ἐκπόρευσιν. ἐπειδὴ ὁ πατὴρ ἐν τῷ γεννᾶν τὸν υἱὸν ἀχρόνως προΐησι καὶ τὸ πνεῦμα, ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς λαμβάνει καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ προβάλλειν τὸ πνεῦμα οὐκ ἐξ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐξ ἐκείνου, παρ' οὗ καὶ αὐτὸς τὸ εἶναι ἔχει. κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἀρχοειδῶς καὶ ἁπλῶς αἴτιον τοῦ πνεύματος ὁ πατήρ. ὥστε οὐκ εἰσὶ δύο αἴτια, ἐπειδὴ τὰ τοῦ υἱοῦ ἀναφέρονται πάντα πρὸς τὸν πατέρα.

Ἔχει

Anno Christi 1439. ΕΦΕΣ.

Ἔχει ἱκανῶς τοῦτο· νῦν ἐρχόμεθα πρὸς τὸ δεύτερον, ὃ εἶπας πρὸς σύστασιν τοῦ ῥητοῦ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ὅτι ὀρθῶς ἔχει καὶ ὑγιῶς, καθὼς ἐν τῷ ὑμετέρῳ βιβλίῳ κεῖται. τοῦτο δὲ ἦν, ὅτι ἀνάξιον ἦν τῆς διανοίας τοῦ μεγάλου Βασιλείου τὸ ἀμφιβολίας τιθέναι ἐν τοῖς παρ' αὐτοῦ ἀποφαινομένοις, καὶ λέγειν· ἴσως ὁ τῆς εὐσεβείας παραδίδωσι λόγος· καὶ πάλιν, ἵν' ὅλως καὶ συγχωρήσωμεν. πρὸς τοῦτο λέγομεν ἡμεῖς, τοῦτο μὴ εἶναι δόξαν τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ διδασκαλίαν τῶν ἁγίων, καθάπερ ἔλεγεν ὁ Εὐνόμιος, τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. φαίνεται παντελῶς ὁ μέγας Βασίλειος μὴ παραδεχόμενος τοῦτο κατὰ τὸ πρῶτον τῆς ἐνστάσεως μέρος, λέγει γὰρ, ὅτι προσποιεῖται φυλάσσειν τὴν τῶν ἁγίων διδασκαλίαν. καὶ ἐφεξῆς λέγει· τίνες δὲ οἱ ἅγιοι, καὶ ἐν ποίοις λόγοις τὴν διδασκαλίαν πεποίηνται, εἰπεῖν οὐκ ἔχει. ἆρα γέγονεν οὕτω τολμηρὸς ἄνθρωπος, τὰς τῶν θείων δογμάτων καινοτομίας εἰσηγούμενος; καὶ ὁμολογουμένως οὐκ εἶχεν ὁ Εὐνόμιός τινας τῶν ἁγίων λέγοντας τοῦτο· τίνας γὰρ ἂν καὶ εἶχεν; ἐκεῖνος τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἅγιον οὐκ ἐνόμιζεν, ἀλλ' οὐδ' ἕτερός τις τῶν πρὸ αὐτοῦ τοιοῦτόν τι φαίνεται λέγων. τοῦτο μὲν οὖν ὅτι δόξα καὶ διδασκαλία τῶν ἁγίων ὑπῆρχεν, οὔτε ὁ Εὐνόμιος εἰπεῖν ἠδυνήθη, οὔτε ὁ Βασίλειος παρεδέξατο. ἐπειδὴ δὲ εἰκὸς ἦν εἰπεῖν τὸν Εὐνόμιον, ὅτι λέγεται τοῦτο παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ, τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐν τῇ παραδόσει τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος εἰρηκότος· πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. ἐκ τούτων δὲ φαίνεται τρίτον εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι· δεχόμενος τοῦτο καθ' ὑπόθεσιν ὁ μέγας Βασίλειος, οὕτω φησίν· ἀξιώματι γὰρ δευτερεύειν τοῦ υἱοῦ, ὁ τῆς εὐσεβείας ἴσως παραδίδωσι λόγος, λόγον εὐσεβείας λέγων τὸν παραδοθέντα ἡμῖν ἐκ τῶν ἁγίων εὐαγγελίων, εἴ τις αὐτὸν ἐκλάβοι κατὰ τὴν εἰρημένην ἔννοιαν. λέγει οὖν οὕτως, ὅτι ἴσως, ἠμφίβαλλε παραδιδόναι τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας, τουτέστι τὴν θείαν γραφὴν καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς παράδοσιν, ὅτι δὲ τρίτον ἐστὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἴσως ἄν τις, φησὶ, κατὰ τὴν ἀρίθμησιν ταύτην εἰς τὸ ἀξίωμα λάβοι, ὅτι ἐπειδὴ τρίτον ἀριθμεῖται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρίτον ἐστὶ καὶ τῷ ἀξιώματι. ἀλλ' εἴπερ ἄρα καὶ τοῦτο συγχωρήσωμεν, οὐκ ἀναγκαίως φαίνεται καὶ τῇ φύσει τρίτον εἶναι. καὶ οὕτω τὸν λόγον τῆς ἀμφιβολίας τίθησιν, ὅτι οὐκ ἐξ ἀνάγκης ἐκ τῶν ῥημάτων τῆς γραφῆς φαίνεται τρίτον εἶναι τῷ ἀξιώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' ἴσως ἄν τις, φησίν, ἐκ τῆς ἀπαριθμήσεως ταύτης εἴποι, καὶ τρίτον τῷ ἀξιώματι. τοῦτο καὶ ὕστερον ἐπήγαγε μετὰ τὸ θεῖναι τὰ παραδείγματα τῶν ἀγγέλων, ὥσπερ ἐν τῷ ἡμετέρῳ βιβλίῳ τῷ ὀρθῶς ἔχοντι κεῖται· λέγει γὰρ, ὅτι εἰ καὶ ὑποβέβηκε τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, ὡς λέγουσι· παρειλήφαμεν γὰρ τρίτον ἀπὸ πατρὸς ἀριθμούμενον· καὶ τὰ λοιπά. τούτῳ τῷ ῥητῷ τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου ἦν εἰκὸς χρήσασθαι τὸν Εὐνόμιον, ἐπειδὴ τὴν παρὰ τῶν ἁγίων μαρτυρίαν οὐκ εἶχεν, ὥς φησιν ὁ μέγας Βασίλειος· ἐκ τούτου δὲ εἰκὸς ἦν συνιστᾶν τὴν οἰκείαν διάνοιαν· ὅπερ καθ' ὑπόθεσιν συγχωρῶν ὁ μέγας Βασίλειος, καὶ διὰ τοῦτο τὸ, ἴσως, προσθεὶς πρὸς τὴν τοῦ ῥητοῦ ἀποβλέπων διάνοιαν· ἴσως γὰρ, φησὶν, ἐκ τούτου τοῦ ῥητοῦ ἰσχυρίζεται·

Sessio XXII. Ephes.

A De hoc satis: nunc ad secundum accedamus, quod dixisti ad probandum, Basilii magni dictum, ut legitur in vestro codice, recte & integre se habere. hoc autem erat, quod indignum sit Basilii magni mente, sententias suas cum dubitatione proferre, & dicere, Tradit forsitan pietatis sermo: & rursus; Vt etiam id concedamus. Nos ad hoc respondemus, non esse hanc magni Basilii sententiam, aut doctrinam sanctorum, ut affirmabat Eunomius; videlicet Spiritum sanctum esse tertium ordine & dignitate. Hoc certe magnus Basilius nullo modo B videtur admittere, sed statim negat, refellitque dicens, simulari ab eo doctrinam sanctorum; & addit: Qui vero illi sancti sint, & quibus in sermonibus hanc doctrinam tradiderint, non potest dicere: Fuitne homo tam audax inter divinorum dogmatum novatores? & procul dubio non habebat Eunomius sanctos qui hoc dicerent: quos enim poterat habere? ille magnum Athanasium pro sancto non habebat: sed nec alius quisquam ante illum tale quid affirmasse videtur. Quod igitur hæc fuerit sententia & doctrina sanctorum, nec dici ab Eu- C nomio poterat, nec a Basilio concessum. Quia vero poterat Eunomius respondere, id legi in sacra scriptura, dicente salvatore nostro in traditione salutaris baptismi: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii; & Spiritus sancti*; & ex his videri tertium esse ordine & dignitate Spiritum sanctum: concedens hoc Basilius ex suppositione; Dignitate enim, inquit, secundum esse a Filio tradit fortasse pietatis sermo; pietatis sermonem vocans eum, qui traditus est nobis in sacris euangeliis, si quis illum juxta dictum sensum excipiat. Dicit D ergo ita, Fortasse: dubitans an sic tradiderit sermo pietatis, hoc est sacra scriptura, & ex ea manans traditio. Quod vero tertius sit Spiritus sanctus, Fortasse quispiam, inquit, ex enumeratione dignitatem intulerit: Vt quia tertius numeratur Spiritus sanctus, dignitate quoque sit tertius. Sed si etiam id concedamus, non videtur necessarium, ut natura quoque sit tertius. Ita cum hæsitatione locutus est: quod ex verbis scripturæ non constat necessario, Spiritum sanctum esse tertium dignitate: Fortasse enim quispiam, inquit, ex hac enumeratione dixerit, E tertium quoque dignitate. hoc idem infra repetens post exempla angelorum, ut in nostro incorrupto codice legitur, dicit: Etsi ordine & dignitate posterior est, ut asserunt, tertium quippe ipsum a Patre accepimus numeratum: & reliqua. His euangelii verbis usum esse Eunomium credendum est: sanctorum enim testimonia, ut magnus ait Basilius, non habebat: & hinc ille suum sensum probasse videtur: quod magnus Basilius ex suppositione concedens, & propterea vocem illam, Fortasse, addens, ad verborum illorum respiciebat sententiam: fortasse enim, inquit, ex his verbis probare conatur.

Matth. 28.

SESSIO XXII

Concludit tamen, ac demonstrat Spiritum sanctum natura quoque non esse tertium: & necessario propter hanc hæsitantiam ponit illud, Fortasse: & illud, Vt omnino, &c. Ita nulla macula inuritur magno Basilio, quod voces illas hæsitationis addiderit, ubi ex hypothesi locutus est. Nos enim ita opinamur, & per hoc librorum nostrorum integritatem defendimus, qui multi & necessariæ fidei sunt.

IOANNES. Vt libri nostri fideliores quam vestri appareant, & plane patefiat, ita se habere veritatem, ut est in nostris codicibus, & nulla ratione ut est in vestro: volui sumere exemplar ut jacet, de verbo ad verbum, idque quantum opus erat ex tertio sermone usque ad illationem, ut posita est in vestro codice, interpretante Ambrosio. perspexi igitur, in quibus conveniamus, & in quibus differamus. Prima ergo differentia hæc est, quod ubi in nostro libro legitur, Dignitate secundum a Filio, cum ab ipso esse habeat, & ab ipso accipiat, & annuntiet nobis, & omnino ab illa causa dependeat, sermo pietatis tradit: & sequitur: Natura vero tertia uti, &c. Vester toto hoc sublato sic habet: Dignitate secundum esse a Filio tradit forsan pietatis sermo: deinde transilit ad illud: Natura autem tertia uti, &c. ita ut appareat detruncatio. Deinde cum velit demonstrare Basilius ita esse in Filio respectu Patris, & similitudinem aptare Spiritui sancto, in fine similitudo usquequaque congruit, ut habetur in nostro libro: Quod ea ratione, qua Filius dignitate & ordine secundus a Patre est, natura vero non est secundus: eadem & Spiritus sanctus dignitate & ordine post Filium collocatus est: idque sine ulla hæsitatione legitur in nostro codice; respondetque similitudini Filii ad Patrem. Vester autem liber ponit in fine particulam quamdam, quæ simulat hæsitationem subesse: Vt hoc etiam concedamus: ex quo fit, ut argumentum conficiat supposito quod incertum est. Tertia differentia est in fine, ubi positis exemplis angelorum & " stellarum Basilius ex antecedente absoluto & vero infert consequens absolutum & verum sine ulla hæsitatione, utens his verbis nulla dubitatione prolatis: Spiritus sanctus dignitate & ordine post Filium est; idque per sermonem pietatis demonstrat, unde hunc ordinem desumpsit, reddendo causam, & dicit: Accepimus enim tertium a Patre & Filio numeratum, ipso domino in traditione salutaris baptismi dicente: *Baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti.* Et hic est pietatis sermo, quo se etiam fundavit Basilius, quod Spiritus sanctus ordine & dignitate sit tertius, ut legitur in nostris libris: & hoc aptissime congruit; quandoquidem antecedentia de angelis absoluta erant & absque limitatione aliqua. Etenim hoc modo argumentatur;

" aliorum

A ὅμως συνάγει καὶ ἀποδείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἔστι τρίτον καὶ τῇ φύσει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐξ ἀνάγκης διὰ ταύτην τὴν ἀμφιβολίαν τὸ, ἴσως, τίθησιν, καὶ τὸ, ἵν᾽ ὅλως, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ οὕτως οὐδένα μῶμον προσάπτει τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ τὸ προσθεῖναι ταύτας τὰς ἀμφιβολίας ἐν τοῖς καθ᾽ ὑπόθεσιν ὑπ᾽ αὐτοῦ λεγομένοις. ἡμεῖς γὰρ οὕτως ὑπολαμβάνομεν, καὶ διὰ τούτου συνιστῶμεν τὰς ἡμετέρας βίβλους, πολλὰς οὔσας καὶ ἀναγκαίας.

ΙΩΑΝ. Ὥστε τὴν ἀλήθειαν τῶν ἡμετέρων βιβλίων φανῆναι μᾶλλον ἢ τῶν ὑμετέρων, καὶ ὥστε διασαφηνισθῆναι φανερῶς, ὅτι ἡ ἀλήθεια οὕτως ἔχει, καθὼς B ἐν τοῖς ἡμετέροις βιβλίοις εὑρίσκεται, καὶ κατ᾽ οὐδένα τρόπον ἐν τῇ ὑμετέρᾳ βίβλῳ, ἠθέλησα λαβεῖν τὸ ἴσον καθὼς κεῖται ἀπὸ ῥήματος εἰς ῥῆμα, καὶ τοῦτο ὅσον ἦν ἀναγκαῖον λαβεῖν ἀπὸ τοῦ τρίτου λόγου μέχρι τῆς ἐπαγωγῆς τοῦ * πρώτου βιβλίου· καὶ ὁ Ἀμβρόσιος ἡρμήνευσε τοῦτο. ἐσκεψάμην οὖν ἐν οἷς συμφωνοῦμεν, καὶ ἐν οἷς διαφερόμεθα. ἡ οὖν πρώτη διαφορὰ αὕτη ἐστὶν, ὅτι ἔνθα τὸ ἡμέτερον λέγει· ἀξιώματι δεύτερον τοῦ υἱοῦ, ἐξ αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ ἐξ αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως τῆς αὐτῆς αἰτίας ἐξημμένον, ὁ τῆς εὐσεβείας παραδίδωσι λόγος. ἐντεῦθεν ἕπεται· C φύσει δὲ χρῆσθαι τρίτῃ, καὶ τὰ λοιπά. ἡ δὲ ὑμετέρα βίβλος πᾶν τοῦτο ἀφεῖλε, καὶ ποιεῖ τοῦτο τὸ ῥῆμα, τῷ ἀξιώματι δεύτερον εἶναι τοῦ υἱοῦ, ἴσως ὁ τῆς εὐσεβείας παραδίδωσι λόγος. μετὰ δὲ ταῦτα μεταβαίνει καὶ λέγει· φύσει δὲ χρῆσθαι τρίτῃ, καὶ τὰ ἑξῆς· οὕτως ὥστε φαίνεσθαι τὰ ἀφαιρούμενα. δεύτερον, βουλόμενος ἀποδεῖξαι ὁ Βασίλειος, ὅτι οὕτως ἐστὶν ἐν τῷ υἱῷ κατὰ τὴν ἀπόβλεψιν τοῦ πατρὸς, καὶ ἐπιφέρων τὴν ὁμοιότητα ἐπὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἐν τῷ τέλει ὅπου ἡ βίβλος ἡμῶν λέγει, ἡ ὁμοιότης καθόλου τρέχει, ὅτι ὃν λόγον ὁ υἱός ἐστι δεύτερος τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τοῦ πατρὸς, τῇ φύσει δὲ οὐκ ἔστι δεύτερος, οὕτω καὶ τὸ D πνεῦμα τὸ ἅγιον πρὸς τὸν υἱὸν τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει ὑποβέβηκε, χωρὶς τινος ἀμφιβολίας τίθησι, τῷ ἡμετέρῳ ἀκολούθως ἀπὸ τῆς ὁμοιότητος τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα. ἡ δὲ ὑμετέρα βίβλος ἐπιτίθησιν ἐν τῷ τέλει τινὰ μερίδα ὑποκειμένην ταύτην τὴν ἀμφιβολίαν· ἵν᾽ ὅλως τοῦτο καὶ συγχωρήσωμεν· ὅθεν ἐπιχειρεῖ ἀπὸ ὑποτιθεμένης ἀμφιβολίας. ἡ δὲ τρίτη διαφορά ἐστιν ἐν τῷ τέλει, ἔνθα τεθέντων τῶν παραδειγμάτων τῶν ἀγγέλων, καὶ τῶν " ἑτέρων, ὅθεν ὁ Βασίλειος ἐκ τοῦ προηγουμένου ἀπολελυμένου καὶ ἀληθοῦς ἐπάγει τὸ ἑπόμενον ἀπολελυμένον καὶ ἀληθὲς δίχα τινὸς ἀμφιβολίας, οὕτω λέγων ἐν τῷ ῥητῷ οὕτως ὁμολογουμένως· τὸ E πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει ὑποβέβηκε τὸν υἱόν. καὶ ἀποδείκνυσι τοῦτο διὰ τοῦ λόγου τῆς εὐσεβείας, ἐν ᾧ καθίδρυσε ταύτην τὴν τάξιν, ἀποδιδοὺς τὴν αἰτίαν, λέγων· ἐλάβομεν γὰρ τρίτον ἀπὸ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἀριθμεῖσθαι, αὐτοῦ τοῦ κυρίου ἐν τῇ παραδόσει τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος εἰρηκότος· βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. καὶ οὗτός ἐστιν ὁ λόγος τῆς εὐσεβείας, ἐν ᾧ καὶ ὁ Βασίλειος ἐθεμελίωσεν ἑαυτὸν, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τρίτον ἐστὶ κατὰ τὰς ἡμετέρας βίβλους. καὶ τοῦτο λίαν καλῶς συμφωνεῖ, ἐπειδὴ τὰ προηγούμενα περὶ τῶν ἀγγέλων ἦσαν ἀπολελυμένα καὶ ἀπροσδιόριστα· οὕτως γάρ ἐστιν ὁ τρόπος τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ·

* ἢ ὑμετέρου

" ἀστέρων

ὃν

ANNO CHRISTI 1439. SESSIO XXII.

ὃν τρόπον ἐπὶ τῶν ἀγγέλων, ὅτι τινὲς δεύτεροι καὶ τρίτοι ὑπάρχοντες, οὐ μέν τοί εἰσιν ἔξω τῆς ἀγγελικῆς φύσεως, τοῦτον τὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν θείων προσώπων· καθὼς οὖν ἐπ᾽ ἐκείνων ἔχει, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς θείας φύσεως, ἀλλ᾽ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐλάττων ἀπολελυμένη, ὅτι ἐπὶ τῶν ἀγγέλων ἀπολελυμένως καὶ ἀπροσδιορίστως οἱ ὄντες δεύτεροι ἢ τρίτοι τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει, οὐκ εἰσιν ἔξω τῆς ἀγγελικῆς φύσεως, οὕτως ὁμολογουμένως καὶ ἐπὶ τῶν θείων προσώπων· ἐπειδὴ τὸ προηγούμενον ἀπολελυμένον, καὶ τὸ ἑπόμενον ἀπολελυμένον εἶναι ὀφείλει καὶ ἀπροσδιόριστον. νῦν οὖν ἡ ὑμετέρα βίβλος ἀπὸ ταύτης τῆς ἐπαγωγῆς λέγει· οὕτως οὖν καὶ τὸ πνεῦμα ὑποβέβηκε τῇ τάξει καὶ ἀξιώματι, ὡς λέγουσιν. εἶτα ἐν τῇ ἀποδόσει τῆς αἰτίας ἡ ὑμετέρα βίβλος λέγει· ἐλάβομεν γάρ, φησί, τρίτον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι ἀπὸ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἀριθμεῖσθαι. ὥστε οὐκ ἔστιν ἄλλη διαφορὰ μεταξὺ ἡμῶν καὶ ἐν τούτῳ τῷ μέρει, πλὴν ὅτι ὑμεῖς μετά τινος ἀμφιβολίας τίθεσθε, τό, ὡς λέγουσι. πέπεισμαι καλῶς ἀνακεφαλαιῶσαι τὸ κείμενον ἐν τῷ ἡμετέρῳ βιβλίῳ καὶ τῷ ὑμετέρῳ· εἰ δὲ ὑστέρησα, αὐτὸς εἰπέ· ἐπειδὴ οὐκ ἐν ἄλλοις τισὶν εἶδον τὴν διαφορὰν τὴν μεταξὺ ἡμῶν. μετὰ ὑπομονῆς καὶ μακροθυμίας, ἵνα φανῇ ἡ ἀλήθεια, ἐνσταίημεν ὑπὲρ ταύτης τῆς χρήσεως· ἐπειδὴ αὕτη ἐστὶν ἡ ἀρχὴ τοῦ λόγου τοῦ κατ᾽ Εὐνομίου, καὶ ἀπὸ τῶν θεμελίων τούτου τοῦ τρόπου βούλεται διὰ πάσης τῆς διαλέξεως κατὰ τοῦ Εὐνομίου ἐπιχειρεῖν. καὶ εἴπερ οἱ θεμέλιοι εἶεν ἀμφίβολοι, οὐδὲν ἄλλο ὁ μέγας Βασίλειος ὑπέδειξεν ἄν. πρῶτον οὖν λέγω οὕτως, καὶ ἐρωτῶ σε πρὸς ἓν ῥῆμα· πότερον ἐπὶ ταύτης τῆς ὕλης καὶ τῆς χρήσεως τοῦ βιβλίου τοῦ προκομισθέντος πιστεύεις τὸν Βασίλειον εἰρηκέναι ταύτην τὴν δόξαν, καὶ βεβαίως ἐσχηκέναι, ὅτι οἱ πρὸ ἐκείνου ἅγιοι τοῦτο εἰρήκασι. τοῦτο γὰρ ἠρώτησας ἐν τῇ προλαβούσῃ παρ᾽ ἐμοῦ· περὶ τούτου ἀντερωτῶ σε διὰ βραχέων.

ΕΦΕΣ. Λέγω, ὅτι οὔτε εἶχεν ὁ μέγας Βασίλειος ταύτην τὴν δόξαν, οὔτε ὡς τῶν ἁγίων ταύτην ἐνόμιζεν, οὔτε τὸν Εὐνόμιον παραδέχεσθαι ὡς παρὰ τῶν ἁγίων ταύτην παραλαβεῖν· καὶ τοῦτο φαίνεται ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ Βασιλείου ῥημάτων.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Νῦν οὖν πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ Βασιλείου, καὶ οὕτως ὡς ἂν τὸ ἱερὸν τοῦτο ἀκροατήριον γνῶσι τὰ λεγόμενα μέχρι τῆς χρήσεως τῆς λεγούσης· τίς οὖν ἀνάγκη, ἐπειδὴ ἐπὶ τῶν προηγουμένων ἥψω δύο ἢ τριῶν, τὰ δὲ πλείω παρέλιπες· διὰ τοῦτο καλὸν ἂν εἴη ἀναθεωρῆσαι τὰ προηγούμενα ὀλίγα ὄντα...... εἶτα ἐπάγει τὴν ἔννοιαν τοῦ ῥητοῦ ἐν τῷ τρίτῳ, οὕτως ἀρχόμενος, καὶ μετὰ δύο στίχους τίθησι τὰ ῥήματα τοῦ Εὐνομίου, λέγων· μόλις ποτὲ κορεσθεὶς τῆς εἰς τὸν μονογενῆ βλασφημίας μεταβαίνει ἐπὶ τὸ πνεῦμα, πάσῃ τῇ ἑαυτοῦ θελήσει συνακολουθῶν· οἱονεὶ λέγων, ὅτι ὁ Εὐνόμιος οὕτω λέγει, ἀπὸ τοῦ ἑαυτοῦ θελήματος πάντως, μηδὲν παρὰ τῶν ἁγίων εἰληφώς. εἶτα τίθησι τὰ ῥήματα τοῦ Εὐνομίου, γράφει γὰρ οὕτως· ἐπειδὴ ἀρκεῖ ἡμῖν τοσαῦτα περὶ τοῦ μονογενοῦς, ἑπόμενον καὶ περὶ τοῦ παρακλήτου εἰπεῖν, καὶ οὐκ ἀκολουθεῖν ταῖς τῶν πολλῶν γνώμαις, ἀλλὰ τὴν τῶν ἁγίων διδασκαλίαν ἐν πᾶσι τηρεῖν, ἀφ᾽ ὧν ἐπειδὴ τρίτον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι διδασκόμεθα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει πεπιστεύκαμεν. ταῦτά εἰσι τὰ ῥήματα τοῦ Εὐνομίου, ἐν οἷς οὐδὲν πλέον ἅπτεται τριῶν.

Sicut angeli cum sint in illis secundi & tertii, non sunt tamen extra naturam angelicam; ita & divinæ personæ: Sicut ergo in illis, ita & in divinis: sed minor absoluta est, nimirum secundos & tertios dignitate & ordine angelos absolute & sine ulla limitatione non esse extra naturam angelicam; ergo & in divinis personis indubitanter hoc idem erit. Cum antecedens sit absolutum, consequens etiam absolutum esse debet, & sine ulla conditione. Nunc in vestro codice sic legitur hæc illatio: Ita ergo & Spiritus ordine & dignitate posterior est, ut aiunt. Cum vero redditur causa, vester codex sic habet: Accepimus enim, inquit, ordine & dignitate tertium a Patre & Filio numeratum. Ita ut non sit alia inter nos & vos differentia in hac parte, quam quod vos cum quadam hæsitatione ponitis illud, Vt aiunt. Confido me summam textus bene collegisse, ut est in nostro & vestro codice; quod si qua in parte defeci, dicas ipse; nam inter nos nullam aliam differentiam animadverti. De hac sententia patienter, æquanimiterque disputandum est, ut veritas elucescat: hoc enim caput rationis contra Eunomium, & ex fundamentis hujus rationis instituere vult totam suam disputationem contra Eunomium. Quod si fundamenta incerta sunt, Basilius magnus nihil sane demonstrasset. Primum igitur sic dico, & uno verbo abs te quæro: In hac materia & loco libri producti credisne Basilium protulisse hanc sententiam, & pro certo habuisse, sanctos qui ante illum fuere, dixisse hoc? nam tu illud superiore sessione ex me quæsisti; de hoc ergo vicissim abs te quæro breviter.

EPHES. Dico, Basilium magnum neque hanc sententiam habuisse, neque existimasse in ea sanctos fuisse: neque assentiri Eunomio dicenti, illam se a sanctis accepisse: & hoc pater ex ipsis Basilii verbis.

IOANNES. Nunc igitur ad demonstrandum Basilii sensum, utque sacrum hoc auditorium percipiat quæ dicuntur usque ad illa verba: Cur enim necesse est: quoniam in antecedentibus duo vel tria tetigisti, præteriisti vero plura: idcirco commode factum erit, si præcedentia verba, quæ sane pauca sunt, rursus consideranda proposuerimus...... Postea subdit dicti illius sensum in tertio sic exordiendo: & post duos versus ponit verba Eunomii dicens: Vix tandem jactis in Vnigenitum blaspemiis saturatus transit ad Spiritum, totam suam explens voluntatem; quasi dicam istum Eunomium loqui plane ad suum arbitrium, cum nihil a sanctis acceperit. Deinde ponit verba Eunomii, sic enim scribit: Quoniam de unigenito satis jam dictum, reliquum est ut de Paracleto quoque dicamus, non sequendo multorum sententias, sed in omnibus sanctorum doctrinam servando: a quibus edocti tertium esse illum ordine & dignitate, tertium quoque ipsum natura credidimus. Hæc sunt Eunomii verba; in quibus tria tantum dicit:

SESSIO XXII.

primum est, nolle se multorum sequi sententias: secundum, velle se doctrinam servare sanctorum: tertium, quia didicimus a sanctis, Spiritum sanctum esse tertium ordine & dignitate, proinde tertium quoque natura esse credidimus. Ad hæc igitur respondet Basilius ita dicens: Quod igitur non putat sequendam esse simplicem ac sinceram multorum sententiam, veritatem ipse distorquens ad id, quod sibi videtur, artificiosis quibusdam & cavillatoriis rationibus. Nunc igitur ad illud Eunomii, quod nolit sequi multorum sententias, summatim respondens Basilius: Non putat, inquit, sequendam esse simplicem, *&c.* & istæ sunt sententiæ illæ minus consideratæ. Deinde dicit, multorum sententiam despiciens, qua glorificant Spiritum sanctum: ergo ipse bene notat, quinam essent illi, qui Spiritum sanctum glorificabant. Despiciens igitur multorum sententiam, qua Spiritum sanctum glorificant, servare se simulat sanctorum doctrinam: sed qui eam sibi tradiderint, tacet: quod itidem alibi fecit, cum de Vnigenito ageret. Nunc respondet ad tertium, ubi dicit, a sanctis se didicisse, tertium esse ordine & dignitate; a se autem ipso credidisse, natura quoque tertium esse. Qui vero sunt illi sancti, & quibus in locis hoc docuerint, non potest dicere. Fuitne unquam adeo, & reliqua: postea sequitur; Cur enim necesse est, si dignitate & ordine, *&c.* Nunc ergo quæro ex te, an, quando Basilius inquit, Despiciens multorum sententiam, qua glorificant Spiritum sanctum; nota esset Basilio sententia, qua multi glorificabant. Et certe notam illam fuisse Basilio, dicendum omnino est. Peto a te, in præcedentibus, ubi ait, sequendam esse simplicem ac sinceram multorum sententiam, & veritatem non esse distorquendam artificiosis & cavillatoriis sermonibus; an sciret Basilius, quinam essent illi sermones cavillatorii; sciebat profecto. Tu vero si fuisse Basilio cognitos opinaris sermones illos cavillatorios, & sententiam illam, qua Spiritum sanctum glorificabant, satis aperte perspicies, exploratum quoque fuisse Basilio, quinam essent illi sancti, quos proferre non poterat Eunomius.

EPHES. Sententiam multorum, qua Spiritum sanctum glorificabant, vocat sententiam multitudinis Christianorum: nam quia numeratur cum Patre & Filio in traditione salutaris baptismi, necessario sicut ejusdem est gloriæ, ita eamdem quam Pater & Filius substantiam habet.

IOANNES. Bene igitur Athanasius & ceteri sentiebát.

EPHES. Cum multis & illi sentiebant.

IOANNES. Artificiosi vero & sophistici sermones Eunomii quinam erant?

EPHES. Primum, quia multorum sententiam parvipendebat: deinde quia simulans se doctrinam tenere sanctorum, quos proferre non potest: nulli enim erant, qui hoc dicerent: supponit tertium esse ordine & dignitate Spiritum sanctum: atque ita artificiose & sophistice concludit, quoniam tertius est dignitate & ordine, natura quoque tertium esse. Quod evertere volens magnus Basilius, supponit dando, sed non concedendo in sequentibus:

A πρῶτον μὲν φησι, μὴ βούλεσθαι παρακολουθεῖν ταῖς τῶν πολλῶν δόξαις· δεύτερον λέγει, βούλεσθαι τηρεῖν τὴν τῶν ἁγίων διδασκαλίαν· τρίτον, ἐπειδὴ παρὰ τῶν ἁγίων δεδιδάγμεθα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει πεπιστεύκαμεν. πρὸς ταῦτα ἑπομένως ἀποκρίνεται ὁ Βασίλειος, λέγων οὕτως· ὅτι μὲν οὐχ ἡγεῖται τῇ ἁπλῇ καὶ ἀνεπιτηδεύτῳ τῶν πολλῶν δόξῃ στοιχεῖν, τεχνικοῖς τισι καὶ σεσοφισμένοις λόγοις τὴν ἀλήθειαν πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτῷ διαστρέφων. νῦν οὖν πρὸς ἐκεῖνο τὸ τοῦ Εὐνομίου, τὸ μὴ βούλεσθαι ἀκολουθεῖν ταῖς τῶν πολλῶν δόξαις, ἀνακεφαλαιῶν ὁ Βασίλειος λέγει· οὐκ οἴεται δεῖν τῇ ἁπλῇ, καὶ τὰ λοιπά. καὶ αὗταί B εἰσιν αἱ ἀνεξέταστοι γνῶμαι. εἶτα λέγει, καταφρονῶν τῆς τῶν πολλῶν γνώμης, ᾗ δοξάζουσι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἄρα αὐτὸς καλῶς οἶδε, τίνες ἦσαν ἐκεῖνοι οἱ ἐδόξαζον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καταφρονῶν τοίνυν τῆς τῶν πολλῶν γνώμης ᾗ δοξάζουσι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, προσποιεῖται φυλάσσειν τὴν τῶν ἁγίων διδασκαλίαν, καὶ τοὺς ταύτην αὐτῷ παραδεδωκότας σιωπᾷ, ὅπερ ἐποίησε καὶ ἐπ' ἄλλων λόγων περὶ τοῦ μονογενοῦς. νῦν ἀποκρίνεται πρὸς τὸ τρίτον, ἔνθα φησὶ παρὰ τῶν ἁγίων ἑαυτὸν μεμαθηκέναι τρίτον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, παρ' ἑαυτοῦ δὲ πεπιστευκέναι τρίτον αὐτὸ καὶ τῇ φύσει. τίνες δὲ οἱ ἅγιοι, καὶ ἐν ποίοις τόποις τὴν διδασκαλίαν πεποίηνται, εἰπεῖν οὐκ ἔχει· C ἄρα γέγονεν οὕτω, καὶ τὰ ἑξῆς. εἶτα ἐπάγει· τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει, καὶ τὰ λοιπά. νῦν οὖν ἐρωτῶ σε, πότερον ἡνίκα λέγει ὁ Βασίλειος· καταφρονῶν τῆς τῶν πολλῶν δόξης, ᾗ δοξάζουσι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πότερον ὁ Βασίλειος ἔγνω τὴν δόξαν ᾗ ἐδόξαζον πολλοί; ἀλλὰ ῥητέον τὸν Βασίλειον τοῦτο ἐγνωκέναι καθόλου. ἐρωτῶ παρὰ σοῦ, ἐν τοῖς προηγουμένοις ἔνθα λέγει, τῇ ἁπλῇ καὶ ἀνεπιτηδεύτῳ τῶν πολλῶν γνώμῃ στοιχεῖν δεῖν, ἀλλ' οὐ τεχνικοῖς καὶ σεσοφισμένοις λόγοις τὴν ἀλήθειαν διαστρέφειν, πότερον ὁ Βασίλειος ᾔδει, τίνες ἦσαν ἐκεῖνοι οἱ λόγοι οἱ σεσοφισ- D μένοι; δῆλον ὅτι ὁ Βασίλειος ᾔδει ἐκείνους. καὶ εἴπερ νοεῖς ἐγνωκέναι τὸν Βασίλειον, τίνες ἦσαν οἱ σεσοφισμένοι λόγοι, καὶ τίς ἦν ἡ δόξα ἐκείνη, ᾗπερ ἐδόξαζον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀρκούντως γνώσῃ καὶ φανερῶς ἐγνωκέναι τὸν Βασίλειον, καὶ τίνες ἦσαν οἱ ἅγιοι, οὓς ὁ Εὐνόμιος εἰπεῖν οὐκ εἶχε.

ΕΦΕΣ. Δόξαν τῶν πολλῶν λέγει ᾗ ἐδόξαζον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦ πλήθους τῶν Χριστιανῶν τὴν δόξαν· ὅτι ἐπειδὴ συντεταγμένον ἐστὶ τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ ἐν τῇ παραδόσει τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος, ἐξ ἀνάγκης ὥσπερ τῆς αὐτῆς δόξης, οὕτω καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὑπάρχει τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Καλῶς οὖν ὁ Ἀθανάσιος καὶ οἱ λοιποὶ ἐγίνωσκον.

ΕΦΕΣ. Μετὰ τῶν πολλῶν κἀκεῖνοι ἐγίνωσκον.

ΙΩΑΝ. E Τίνες δὲ οἱ τεχνικοὶ λόγοι καὶ σεσοφισμένοι τοῦ Εὐνομίου;

ΕΦΕΣ. Πρῶτον ὅτι τὴν τῶν πολλῶν ἀτιμάζων δόξαν· ἔπειτα ὅτι προσποιούμενος φυλάττειν τὴν τῶν ἁγίων διδασκαλίαν, οὓς οὐκ ἔχει λέγειν, οὐδὲ γὰρ ἦσαν οἱ λέγοντες τοῦτο, ὑποτίθεται τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὕτω τεχνικῶς καὶ σεσοφισμένως συνάγει, ὅτι ἐπειδὴ τρίτον τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει, τρίτον καὶ τῇ φύσει. τοῦτο δὲ βουλόμενος ἀνελεῖν ὁ μέγας Βασίλειος, ὑποτίθεται κατὰ συγχώρησιν ἐν τοῖς ἐφεξῆς,

ὅτι εἰ

ANNO CHRISTI 1439.

ANNO CHRISTI 1439.

SESSIO XXII.

ὅτι εἰ καὶ δοίημεν τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅπερ ἐκεῖνος βούλεται, ἀλλ' οὐ δύναται συναγαγεῖν, ὅτι τρίτον καὶ τῇ φύσει. οὗτοι ἦσαν οἱ τεχνικοὶ καὶ σεσοφισμένοι λόγοι ἐκείνου, ὅτι προσποιεῖται παραλαβεῖν ἅπερ οὐ παρέλαβε, καὶ ὅτι ἐκ τούτων συνάγει ἃ οὐκ ἐξ ἀνάγκης συνάγεται.

ΙΩΑΝΝΗΣ.

Ὁ Εὐνόμιος οὕτως ἐπιφέρει, ἑαυτὸν παρειληφέναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ τῶν ἁγίων τρίτον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, καὶ τοῦτο ἔλεγεν ἀπολελυμένως, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ πιστεύων χωρὶς προσδιορισμοῦ ἢ ἀμφιβολίας, τρίτον εἶναι πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τῇ φύσει. ἔδει τοιγαροῦν ἐκεῖνον μίαν ἔχειν σεσοφισμένην ἐπιχείρησιν ἐπὶ τῷ ἀποδεῖξαι τοῦτο, ὅπερ ὡς ὁμολογούμενον ἐτίθει· τοῦτό ἐστι τὸ συμπέρασμα ἐκείνου, οὕτω πιστεύει, ἐπειδὴ οὕτω παρὰ τῶν ἁγίων παρέλαβε. πρὸς δὲ τὸ ποιῆσαι σεσοφισμένον καὶ τεχνικὸν συμπέρασμα, ἀνάγκη ἐστὶν οὕτως ἐπιχειρῆσαι, ὥστε ἐν τῇ ἐπιχειρήσει ταύτῃ ἕτερον ποιῆσαι * τὸ δυνατὸν εἶναι ληφθῆναι τὸ συμπέρασμα. νῦν οὖν ὁ Βασίλειος λέγει· προσποιεῖται τὴν τῶν ἁγίων διδασκαλίαν τηρεῖν· ἀλλ' οὐ τίθησι λόγον τεχνικὸν καὶ σεσοφισμένον. ἀρκείτω οὖν ἡμῖν, ὅτι ὁ Εὐνόμιος οὗτος ἀπό τινος ἡγουμένου, καὶ ἀπροσδιορίστου ἐπέφερε τὸ ἑαυτοῦ ἑπόμενον, ὃ ἐπίστευε. καὶ ὅταν ὑμεῖς εὕρητε τὸ ἐπιχείρημα ἐκεῖνο, τότε νοήσετε καὶ τὸ συμπέρασμα οὕτως ἔχειν. νῦν οὖν οὗτοι οἱ ἅγιοι, οἵτινες εἶχον δόξαν, ἐν ᾗ ἐδόξαζον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὗτοι ἦσαν οἷς ἠκολούθει ὁ Βασίλειος· καὶ ἀπὸ τῆς δόξης, ᾗ ἐδόξαζον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἠδυνήθη ὁ Εὐνόμιος τιθέναι ἡγούμενον, καὶ ἀπὸ τοῦ ἡγουμένου ἐπάξαι συμπέρασμα· καὶ οὗτοι ἦσαν ἅγιοι φανεροί. καὶ ἐπειδὴ ἡ δόξα ἐκείνων οὐκ ἠδύνατο συνηγορῆσαι αὐτῷ, οὐδέποτε ὠνόμασε τοὺς ἁγίους, ὡς ὁ Βασίλειος λέγει, οὔτε ἐν τοῖς εἰρημένοις, οὔτε ἐν τούτῳ τρίτῳ βιβλίῳ· ἐπειδὴ οὐκ ἠδύναντο τοιοῦτοι εὑρεθῆναι οἱ τοῦτο οὕτως εἰρηκότες, ἀξιώματι τρίτον εἶναι, ὥστε ἐξ αὐτῶν δύνασθαι συνάγειν καὶ τὸ ἀκόλουθον. καὶ γὰρ οἱ ἅγιοι οἱ λέγοντες, τρίτον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, κοινοὶ ἅγιοι ἦσαν καὶ φανεροί, οὓς αὐτὸς ὁ Εὐνόμιος ἀνεξετάστους τῶν πολλῶν γνώμας εἰσφερόμενος ἔλεγεν. ὅθεν ἐπάγει ὁ μέγας Βασίλειος, μηδέποτε ἐκεῖνον δυνηθῆναι εὑρεῖν. καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς ῥίζης ἀνελήψω, κύριε Ἐφέσου, τὴν δόξαν· ἐπειδή φησιν ὁ Βασίλειος, τίνες δὲ οἱ ἅγιοι καὶ ἐν ποίοις λόγοις τὴν διδασκαλίαν πεποίηνται, οὐ δύναται εἰπεῖν· καὶ ἀπὸ τούτου πεπίστευκας, ὅτι ἐπειδὴ ὁ Βασίλειος λέγει μὴ δύνασθαι εἰπεῖν αὐτοὺς τὸν Εὐνόμιον, διὰ τοῦτο καὶ τὸν Βασίλειον μὴ ἐσχηκέναι γνῶσιν ἀκριβῆ περὶ τούτου. ὅθεν εἶχεν ὁ Εὐνόμιος εἰπεῖν τοὺς ἁγίους· καὶ γὰρ οἱ ἡμέτεροι τῶν ἁγίων οἱ πρὸ ἐκείνου τοῦτο ἔλεγον, νοοῦντες τὴν πρόοδον ἐφ' ἑαυτά· ὁ δὲ Εὐνόμιος ἐπειδὴ κατειλημμένος ἦν τῇ δόξῃ τῶν Ἀρειανῶν, οἱ δὲ Ἀρειανοὶ πρὸς τὰ ἔξωθεν, ἠθέτει ταῦτα. νῦν οὖν λέγω πρὸς τὸν λόγον, ὃν εἶπον ἐν τῇ προλαμβούσῃ, καὶ εἰς ὃν ἀπεκρίθης αὐτός. τούτου τεθέντος ἠθέλησα μόνον ἐπεξιέναι τὸ κείμενον, ὡς ἂν γνοῖεν οἱ ἀκροαταὶ οἱ παρόντες. νῦν οὖν ὁ Βασίλειος τούτου τεθέντος ἀνέλαβεν ὅπλα, καὶ δὴ ἄρχεται ἐπιχειρεῖν κατὰ τοῦ Εὐνομίου, καὶ πρῶτον τίθησι τὸ ἑαυτοῦ συμπέρασμα ἀπολελυμένως· μετὰ δὲ τὸ τιθέναι τὸ συμπέρασμα ἀπροσδιορίστως, ἀποδείκνυσι κατὰ τὴν ἡμετέραν βίβλον διὰ δύο· πρῶτον διὰ τούτου·

ἴσ. ὅθεν δυνατὸν εἴη

quod si demus etiam, tertium esse ordine & dignitate Spiritum sanctum, quod ille vult: non tamen potest concludere, natura quoque tertium esse. Isti erant artificiosi & cavillatorii sermones illius: simulat enim se accepisse quæ non accepit: & ex his concludit quæ necessario non sequuntur.

IOANNES.

Eunomius ita infert: Accepisse quidem se a sanctis, tertium esse ordine & dignitate Spiritum sanctum: & hoc absolute dicebat: a se vero ipso credere sine ulla limitatione sive hæsitatione, natura quoque tertium esse Spiritum sanctum. Oportebat ergo illum aliquod habere sophisticum argumentum ad demonstrandum hoc quod ponebat ut indubitatum: hæc est illius conclusio; ita credit, quod ita a sanctis accepit. Ad inferendam vero sophisticam & artificiosam conclusionem necesse est ita argumentari, ut in argumento aliud sit, ex quo deduci possit conclusio. Nunc ergo Basilius, simulat, inquit, se doctrinam tenere sanctorum; de artificioso vero & cavillatorio argumento nihil dicit. Satis ergo est nobis, quod Eunomius iste ex antecedente quodam absoluto inferebat suum consequens, quod credebat: & cum vos argumentum illud inveneritis, tunc intelligetis conclusionem quoque ita se habere. Nunc ergo sancti, qui sententiam tenebant, qua Spiritum sanctum glorificabant, hi sunt quos sequebatur Basilius: & ex sententia, qua glorificabant Spiritum sanctum, non potuit Eunomius formare antecedens, & ex antecedente inferre conclusionem: & hi sancti palam erant: & quia sententia eorum favere illi non poterat, nunquam illos nominavit, ut inquit Basilius, aut in præcedentibus; aut in hoc tertio libro: neque enim inveniri poterant, qui ita affirmarent, tertium esse dignitate, ut inde posset deduci quod inferebat. Nam sancti qui asserunt, tertium esse ordine & dignitate, communes erant & noti; quos Eunomius ipse dissimulanter vocabat minus consideratas multorum sententias. Quare magnus Basilius infert, nunquam posse reperiri ab illo. & ex hac radice, domine Ephesie, sententiam tuam sumpsisti. Nam quia Basilius inquit, non posse illum dicere, quinam sint illi sancti, & ubi talem doctrinam tradiderint; ex hoc tu putas, quia id ab Eunomio dici non posse affirmat Basilius, propterea ipsum quoque Basilium, non habuisse certam hujus rei scientiam. Ceterum Eunomius sanctos proferre non poterat; sancti enim nostri, qui ante illum fuere, dicebant hoc, intelligentes processionem ad intra: Eunomius autem, quippe ut Ariana opinione imbutus, juxta Arianos intelligendo ad extra, hæc nequaquam recipiebat. Nunc ad illud venio, quod præcedente sessione dixi, ad quod etiam tu respondisti. hoc posito tantum volui transcurrere textum, ut qui præsentes sunt auditores, rem intelligerent. Nunc ergo Basilius hoc posito apprehendit arma, & contra Eunomium incipit argumentari. Et primo conclusionem suam absolute ponit: qua posita citra ullam limitationem, demonstrat juxta nostrum librum per duo: primo per hoc:

SESS. XXII. Sicuti se habet Filius ad Patrem, Spiritus A ad Filium: deinde per exempla exposita: postea concludit ponendo absolutam conclusionem, sicut antea quoque posuerat. Est enim hic verus & ordinatus procedendi modus: siquidem procedit ex veris & absolutis ad absolutas & notas conclusiones. Nam regula est infallibilis, ex vero nunquam sequi falsum. Et si antecedentia ponantur vera & absoluta, conclusio etiam semper vera sequetur, sive in antecedentibus ratione quis nitatur, sive auctoritate: Etenim sacræ scripturæ & sanctorum dicta, principiorum obtinent locum. Ex vestro codice duo sequuntur absurda: Primum, B ex veris & absolutis sequeretur falsa conclusio: quod est impossibile: alterum, ex propositione & antecedente dubio sequeretur vera & certa conclusio: quod est impossibile. Necesse enim est, consequens hoc non esse necessarium, si dubium sit illud antecedens. & vide qua in confusione verseris, dum sensum hunc sequeris. Ex his duobus capitibus liquet, vestri libri textum stare non posse, quod proposueramus probandum.

EPHES. Non est necesse, ut si quid absolutum & simplex est, quod etiam ex eo probatur, absolute & simpliciter intelligatur: potest enim aliquid esse per se & simpliciter verum, quod autem per illud ostenditur non C simpliciter esse verum, sed ex suppositione: si quid videlicet accipiatur ut datum. Idcirco & magnus Basilius in exemplo quidem angelorum simpliciter & absolute vero probat, non sequi necessario ut ii diversam habeant naturam, quod sit ordo inter illos secundi & tertii, multorumque ordinum gradus. In conclusione vero, atque in eo propter quod exempla adhibuit, non ostendit rem simpliciter & absolute veram, sed prius ex suppositione dedit, quod licet hic etiam demus, Spiritum sanctum tertium esse ordine & dignitate, ut ipsi asserunt, D atque ex dicto euangelico sumunt, (hoc enim illi forsitan existimant a se facere) non tamen sequitur necessario, ut Spiritus sanctus natura quoque sit tertius. non est ergo necessarium quod aiebas, ut si quid simpliciter & absolute sit verum, tale sit etiam omnino, quod ex eo probatur.

IOANNES. Pono hanc consequentiam, ut omnes intelligant: Homo currit, ergo movetur: consequentia hæc non dicit plane hominem currere, nec dicit hominem moveri; sed cum conditione, si homo currit, ergo movetur: sola enim est illatio.

EPHES. Non est simile hoc: Si currit homo, ergo & movetur. His dictis dimissa est sessio, at- E que in feriam tertiam reservata. Ergo feria tertia conventu facto Ephesius orsus est:

SESSIO XXIII.

Die decimoseptimo Martii, feria tertia, celebrata sunt.

EPHES. FIDES nostra non ex hominibus, neque per homines ortum habuit, sed per ipsum dominum nostrum Iesum Christum, qui suos ipse discipulos allocutus est.

ANNO CHRISTI 1439.

A ὡς ἔχει ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱόν· δεύτερον διὰ τῶν τεθέντων παραδειγμάτων. εἶτα συμπεραίνει τεθεὶς τὸ συμπέρασμα ἀπολελυμένως, καθὼς προϋπέθηκεν ἀνωτέρω· ἐπειδὴ αὕτη ἐστὶν ἡ ἀληθὴς καὶ δικαία προχώρησις. προβαίνει δὲ ἀπὸ τῶν ἀληθῶν καὶ * ἑπομένων ἐπὶ τὰ ἀπολελυμένα καὶ ἐγνωσμένα συμπεράσματα· ἐπειδὴ κανών ἐστιν οὗτος ἀναμάρτητος, ὅτι οὐδέποτε ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς ἕπεται ψεῦδος· ἐπειδὴ εἰ τὰ προηγούμενα τεθῶσιν ἀληθῆ καὶ ἀπολελυμένα, ἀεὶ καὶ τὸ συμπέρασμα ἕπεται ἀληθὲς εἶναι, κἄντε διὰ λόγων, κἄντε διὰ χρήσεων. καὶ γὰρ τὰ ῥητὰ τῆς θείας γραφῆς καὶ τῶν B ἁγίων, λόγον ἐπέχουσι τάξεως. ἀπὸ τοῦ ὑμετέρου βιβλίου ἕπεται ἄτοπα δύο· πρῶτον, ὅτι ἀπὸ ἀληθῶν καὶ ἀπολελυμένων ψευδὲς εἵπετο ἂν συμπέρασμα, ὅπερ ἀδύνατον· δεύτερον, ὅτι ἀπὸ προτάσεως καὶ προηγουμένου, οὔσης ἐν αὐτῷ ἀμφιβολίας, ἠκολούθησεν ἂν συμπέρασμα ἀληθὲς καὶ ἀναμφίβολον, ὅπερ ἀδύνατον. καὶ γὰρ ἀνάγκη ἐστὶ, τοῦτο τὸ ἑπόμενον μὴ εἶναι ἀναγκαῖον, ἐὰν προηγούμενον ἐκεῖνο ᾖ ἀμφίβολον. καὶ βλέπε, τίς σύγχυσις προσεστίβη σοι μένοντι ἐπὶ τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ. ἀπὸ τούτων τῶν δύο κεφαλαίων φαίνεται, μὴ δύνασθαι τὸ κείμενον τῆς ὑμετέρας βίβλου ἑστάναι, καθὼς ἡμεῖς προεθέμεθα.

Οὐκ ἀναγκαῖόν ἐστι, εἴ τί ἐστιν ἀπολελυμένον καὶ ἁπλοῦν, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ δεικνύμενον ἀπολελυμένως ΕΦΕΣ. C καὶ ἁπλῶς νοεῖσθαι· δύναται γάρ τι εἶναι κατ᾽ αὐτὸ καὶ ἀπολελυμένως ἀληθὲς, τὸ δὲ ἐξ αὐτοῦ δεικνύμενον μὴ ἀληθὲς ἁπλῶς, ἀλλὰ καθ᾽ ὑπόθεσιν, εἴ τι δηλονότι δοθείη. διὰ τοῦτο καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐπὶ μὲν τοῦ παραδείγματος τῶν ἀγγέλων, ἁπλῶς ἀληθοῦς καὶ ἀπολελυμένως, δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἐξ ἀνάγκης, ἐπειδὴ τῇ τάξει καὶ δεύτερον καὶ τρίτον ἔχουσιν οἱ ἄγγελοι, καὶ πολλοστοί εἰσιν, ἕπεται αὐτοῖς καὶ ἑτέραν φύσιν ἔχειν· ἐπὶ δὲ τοῦ συμπεράσματος, καὶ δι᾽ ὃ ταῦτα τὰ παραδείγματα εἴληφεν, οὐ τὸ ἁπλῶς καὶ ἀπολελυμένως δείκνυσιν ἀληθὲς, ἀλλὰ καθ᾽ ὑπόθεσιν ἔδωκε πρότερον, D ὅτι εἰ δοθείη κἀνταῦθα τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς αὐτοὶ λέγουσι, καὶ τὸ εὐαγγελικὸν ῥητὸν ἐκλαμβάνουσιν, ἐκεῖνοι γὰρ ἴσως τοῦτο εἰς συνηγορίαν ἔχουσιν ἑαυτῶν, ἀλλ᾽ οὐκ ἐξ ἀνάγκης ἕπεται, τρίτον εἶναι καὶ τῇ φύσει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. οὐκ ἄρα ἦν ἀναγκαῖον ὅπερ ἔλεγες, ὅτι εἴ τι ἁπλῶς καὶ ἀπολελυμένως ἐστὶν ἀληθὲς, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ δεικνύμενον οὕτως ἔχειν ἀνάγκη.

Τίθημι ταύτην τὴν ἀκολουθίαν, ἵνα γνῶσι πάντες· ΙΩΑΝΝΗΣ. ὁ ἄνθρωπος τρέχει, ἄρα κινεῖται. αὕτη ἡ ἀκολουθία οὐ λέγει μόνον τὸν ἄνθρωπον τρέχειν, οὐδὲ λέγει τὸν ἄνθρωπον κινεῖσθαι, ἀλλὰ μετὰ προσδιορισμοῦ, ὅτι εἰ ὁ ἄνθρωπος τρέχει, ἄρα καὶ κινεῖται· ἐπειδὴ μόνη ἐστὶν ἐπιφορά.

Οὐκ ἔστι τοῦτο οὕτως, ὅτι εἰ τρέχει ὁ ἄνθρωπος, ἄρα ΕΦΕΣ. E καὶ κινεῖται. ταῦτα εἰπόντων ἐλύθη ἡ σύνοδος, τῇ τρίτῃ ταμιεύσαντες αὐτήν. τῆς τρίτης τοίνυν ἐλθούσης, καὶ τῆς συνάξεως γεγονυίας, ἤρξατο ὁ Ἐφέσου·

ΣΥΝΕΔΡΕΥΣΙΣ κγʹ.

Μαρτίου ἑβδόμῃ καὶ δεκάτῃ, ἡμέρᾳ τρίτῃ, ἐγένετο.

ΕΦΕΣ. Ἡ ἡμετέρα πίστις οὐκ ἐξ ἀνθρώπων οὐδὲ δι᾽ ἀνθρώπων τὴν σύστασιν ἔσχεν, ἀλλὰ δι᾽ αὐτοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ αὐτοπροσώπως τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς λαλήσαντος. διὰ

* ἴσ. ἀπολελυμένων

ANNO CHRISTI 1439.

SESSIO XXIII.

διὰ τοῦτο τὰ τῶν ῥητῶν ἀμφίβολα καταλιπόντες, ὅπου γε κἀκεῖνα κατὰ τὸν ἀληθῆ θεωρούμενα λόγον ὑπὲρ ἡμῶν εὑρέθη μᾶλλον ἢ καθ' ἡμῶν, ἐκεῖσε λοιπὸν ἀναδράμωμεν, ὅθεν καὶ ταῦτα κανονίζειν χρεών· οὐ γὰρ ἂν ὁ μέγας Βασίλειος ἐναντία εἶπεν, ἢ ὅλως ἀσύμφωνα τῷ δεσπότῃ Χριστῷ, καὶ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, καὶ τοῖς διαδόχοις ἐκείνων, οὐδ' ἀνακόλουθα ἑαυτῷ καθάπερ δι' ἄλλων ῥητῶν ἡμῖν ἀποδέδεικται, καὶ ἔτι δειχθήσεται, τοῦ Θεοῦ διδόντος ἡμῖν λόγον, ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος. φέρε τοιγαροῦν τιμήσωμεν τὸν μαθητὴν ἐκ τοῦ διδασκάλου, καὶ τὸν δοῦλον ἐκ τοῦ δεσπότου, καὶ σύμφωνον αὐτὸν ἐπιδείξωμεν ἑαυτῷ τε κἀκείνοις ἐν οἷς εἶπε, καὶ διὰ πάντων ἑπόμενον. πρῶτον μὲν αὐτὸς ὁ Θεὸς λόγος, καὶ θεολόγος πρῶτος, καὶ τῶν θεολόγων διδάσκαλος ἐν τῇ τελευταίᾳ προσφωνήσει τοῖς μαθηταῖς παραδιδοὺς τὰ τῆς θεολογίας ἀπόρρητα· ὅταν ἔλθῃ, φησὶν, ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρὸς, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ· ἐν τούτοις, τριῶν ὄντων θεαρχικῶν προσώπων, τρισὶ ῥήμασιν ὁ σωτὴρ ἐχρήσατο καταλλήλως ἑκάστῳ τούτων ἀποδιδομένοις. καὶ περὶ μὲν τοῦ πνεύματός φησιν· ὅταν ἔλθῃ· περὶ ἑαυτοῦ μετὰ τοῦ πατρός· ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρός· περὶ δὲ τοῦ πατρὸς αὖθις μόνου· ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. καὶ βλέπε τὴν τῆς θεολογίας ἀκρίβειαν· διὰ μὲν τοῦ· ὅταν ἔλθῃ, τὴν τοῦ πνεύματος ἐλευθερίαν καὶ δεσποτείαν δείκνυσι· διὰ δὲ τοῦ· ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν, τὴν ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ πατρὸς εὐδοκίαν ἐπὶ τῇ τοῦ πνεύματος παρουσίᾳ καὶ φανερώσει· διὰ δὲ τοῦ· ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, τὴν αἰτίαν τοῦ πνεύματος, καὶ ὅθεν ἔχει τὸ εἶναι. καὶ περὶ μὲν τῶν προτέρων δύο, μάρτυς ἡμῖν ὁ θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς τὴν πεντηκοστὴν λόγῳ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος λέγων· ἐρχόμενον μὲν ὡς ἐλεύθερον, πεμπόμενον δὲ ὡς οὐκ ἀντίθεον. ἐπειδὴ γὰρ προεγνωσμένου πρότερον τοῦ πατρὸς, καὶ μετὰ ταῦτα τοῦ υἱοῦ γνωσθέντος, ὕστερον ἐφανερώθη τῷ κόσμῳ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα μὴ ἀντίθεον εἶναι δόξῃ καὶ ἑτέρας τινὸς φύσεως ἢ θελήσεως, διὰ τοῦτο πέμπεσθαι παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ λέγεται, τὴν εὐδοκίαν αὐτῶν, ὅπερ ἔφαμεν, δηλοῦντος τοῦ ῥήματος. καὶ πάλιν ἐν τῷ περὶ πνεύματος λόγῳ φησὶν ὁ αὐτὸς θεολόγος· ἀποστέλλεται μὲν οἰκονομικῶς, ἔρχεται δὲ αὐτεξουσίως. τί τοῦτο λέγει; οἰκονομίαν τὴν φανέρωσιν τοῦ πνεύματος ἐν τῷ κόσμῳ διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ὠφέλειαν. ὥσπερ οὖν τὸ τῆς ἀποστολῆς ῥῆμα τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ δέδοται, τὸ δὲ τῆς ἐλεύσεως μόνῳ τῷ πνεύματι· μόνον γὰρ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔρχεται, καὶ οὐδὲν συννοεῖν ἀνάγκη τῶν πεμπόντων προσώπων μετ' αὐτοῦ ἔρχεσθαι· οὕτω καὶ ἐν τῷ τῆς ἐκπορεύσεως λόγῳ, παρὰ μόνου τοῦ πατρὸς νοεῖται ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ οὐδαμῶς παρὰ τοῦ υἱοῦ. διὰ τί γὰρ οὕτω προσεχῶς ἑαυτοῦ μεμνημένος ὁ κύριος, καὶ τὸ πέμπειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἑαυτῷ τε καὶ τῷ πατρὶ προσνέμων, οὐκ ἔτι καὶ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως εἶπεν· ὃ παρ' ἡμῶν ἐκπορεύεται, ἢ ὃ παρ' ἐμοῦ καὶ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται; ταῦτα γὰρ ἂν εἶπεν, εἰ τὴν ἐκπόρευσιν ᾔδει καὶ ἑαυτοῦ οὖσαν. ὅτι δὲ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς πορευόμενον, ἴδιον ὑπάρχει τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ διὰ τοῦτο οὐδαμῶς ἀνάγκη συννοεῖν τὸ,

Idcirco sententiis ambiguis prætermissis (quamquam illæ etiam trutina veritatis examinatæ pro nobis esse, non contra nos, visæ sunt) illuc jam recurramus, unde horum quoque regula sumenda est. Neque enim censendus est magnus Basilius aut contraria dixisse, aut omnino minus consona Christo domino; ejusque discipulis & successoribus illorum: aut ipse sibi non constare, quemadmodum nos per alia dicta demonstravimus, sumusque adhuc, Deo nobis sermonem dante, in apertione oris demonstraturi. Age igitur honoremus discipulum a magistro, & & servum a domino: ostendamusque illum in suis sententiis nec a seipso, nec ab aliis discrepare, sed secutum eos fuisse per omnia. In primis ipse Deus Verbum, primusque theologus, & magister theologorum cum extremo sermone discipulis traderet arcana theologiæ: *Cum venerit*, inquit, *Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis; qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.* (Ioan. 15.) In his, cum divinæ personæ tres sint; tribus verbis salvator est usus, quæ singulis personis congruenter respondent: & de Spiritu quidem ait, *Cum venerit*: de se vero una cum Patre, *quem ego mittam vobis a Patre*: rursus autem de solo Patre; *Qui a Patre procedit.* & vide accuratam theologiæ rationem: nam per illa verba, *Cum venerit*, libertatem ac dominium Spiritus ostendit: per illa vero, *quem ego mittam vobis*, suum & Patris beneplacitum ad mittendum & manifestandum Spiritum: per illa vero, *Qui a Patre procedit*, causam Spiritus, & unde is habeat esse. Et duorum quidem priorum testis est nobis Gregorius theologus sermone in pentecosten, de Spiritu sancto dicens, Veniens quidem, utpote liber; missus vero, ut Deo non contrarius. Nam quia præcognito jam olim Patre, & postmodum cognito Filio, postremo manifestatus est mundo Spiritus sanctus, ne Deo contrarius videretur, & alterius cujusdam naturæ seu voluntatis, idcirco mitti a Patre & Filio dicitur: voce hac significante, ut diximus, beneplacitum eorum. Rursus in sermone de Spiritu sancto theologus idem ait: Mittitur quidem œconomice, venit autem sua voluntate, quid rei hoc est, quod ait? œconomiam vocat manifestationem Spiritus in mundo ad hominum utilitatem. Sicut ergo missionis nomen Patri & Filio tributum est, adventus autem Spiritui soli: solus enim advenit Spiritus sanctus, nec est necesse intelligere, aliquam mittentium personarum simul venire cum illo: ita cum de processione agitur, a solo Patre procedere intelligitur Spiritus sanctus, & nequaquam a Filio. Cur enim dominus facta sui mentione adeo propinqua, & missionem Spiritus sibi ex Patre ascribens, non dixit etiam, de processione loquens, Qui a nobis procedit, sive, Qui a me & Patre procedit? ita enim dixisset, si suam etiam esse nosset processionem. Quod vero ex Patre procedere sit proprium Spiritus sancti; & propterea nulla ratione sit necessarium simul intelligi,

Ex

SESSIO XXIII.

ANNO CHRISTI 1439.

Ex Filio; testis itidem est nobis Gregorius theologus, proprietates divinarum personarum tradens, dum ait: Quocirca stantes intra fines nostros ingenitum inducimus, & genitum, & procedens a Patre, ut ipse Deus Verbum alicubi dicit. Si igitur proprium est Spiritus sancti ex Patre procedere, & non simpliciter procedere: proprium autem convertatur usquequaque necesse est cum eo cujus est proprium; sitque illi æquale, & neque latius pateat, neque minus late: necessarium est intelligere & dicere, si quid est Spiritus sanctus, illud ex Patre procedere: & si quid ex Patre procedit, hoc esse Spiritum sanctum. Si quid ergo ex quodam alio quoque procedit, non est hoc Spiritus sanctus: ita enim intelligere necesse est, exigente hoc sequela, quæ oritur ex ipsa conversionis ratione. Non est ergo necesse, imo nec possibile omnino, cum audimus Spiritum sanctum ex Patre procedere, ut eumdem intelligamus ex Filio quoque procedere. Et hæc quidem salvator & magister doctorque nostræ theologiæ. Videamus etiam quid ejus discipulus & arcanorum auditor, cælestis ille homo Paulus, vas electionis, de eo dicat. Is ergo scribens ad Corinthios de Spiritu sancto, & unde sit ejus substantia, volens declarare hæc scribit: *Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est.* & ne quis dicat, posse etiam intelligi de Filio: explicat hanc theologiam beatus Ioannes theologus, dum magno Gregorio Thaumaturgo revelat theologiæ mysterium, opera semper virginis Dei genitricis Mariæ, his verbis, ut beatus Gregorius Nyssenus testatur in ejus vita: Vnus Spiritus sanctus ex Deo suum esse habens, ac per Filium manifestatus hominibus; & reliqua. In his liquet, impossibile nobis esse per illud, Ex Deo suum esse habens intelligere simul ex Filio: non enim postea subjunxisset, & manifestatus per Filium, hominibus scilicet, sed partitivo usus loquendi modo, ostendit illud quidem soli convenire Patri, ut ex ipso habeat esse Spiritus sanctus: hoc autem Filio, ut per ipsum sit manifestatus. Ergo hic etiam non est necesse, cum audimus Spiritum sanctum ex Deo, simul ut ex Filio etiam intelligamus: imo ne possibile quidem est, ut ostendimus: cum aliud sit manifestatum esse per Filium, & aliud, habere suum esse de Deo: & hoc tributum huic sit, illud vero illi. Hæc quidem e divinis scripturis. Post divinum autem apostolum Paulum discipulus ejus, arcanorumque auditor, & mysteriorum particeps Dionysius prodeat nobis eorumdem testis. Is enim in tractatu de unita & discreta theologia tradens nobis divinarum personarum discretionem, perfectamque rationem discretionis exponens, ut idem ipse ait, hac de re verba hæc habet: Est etiam discretio in superessentialibus theologiis, non tantum ea quam dixi, quod secundum hanc vnitionem quoque immixte & inconfuse collocata est unaquæque hypostaseon divinarum: sed quod etiam superessentialis productionis in divinis non est conversio ad invicem, solus autem fons superessentialis deitatis Pater. Si

Orat. 1. de Filio.

1. Cor. 2.

De divinis nominibus cap. 2.

A ἐκ τοῦ υἱοῦ, μάρτυς ἡμῖν πάλιν ὁ θεολόγος Γρηγόριος, τὰς ἰδιότητας τῶν θείων προσώπων παραδιδοὺς, ἐν οἷς λέγει· διὰ τοῦτο ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ὅρων ἱστάμενοι τὸ ἀγέννητον εἰσάγομεν, καὶ τὸ γεννητὸν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, ὥς πού φησιν αὐτὸς ὁ Θεὸς λόγος. εἰ τοίνυν ἴδιον τοῦ πνεύματος τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ οὐχ ἁπλῶς ἐκπορευόμενον· τὸ δὲ ἴδιον ἀντιστρέφειν κατὰ πάντα καὶ ἐξισάζειν ἀνάγκη τῷ οὗ ἐστιν ἴδιον, καὶ οὔτε πλεονάζειν, οὔτε ἐλλείπειν· ἀνάγκη ἄρα νοεῖν λέγειν, εἴ τι πνεῦμα ἅγιον ἐστὶ, τοῦτο ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ εἴ τι ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τοῦτό ἐστι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· εἴ τι ἄρα καὶ ἐξ ἑτέ- B ρου τινὸς ἐκπορεύεται, οὐκ ἔστι τοῦτο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· τοῦτο γὰρ ἀνάγκη νοεῖν κατὰ τὸν ἀκόλουθον τῆς ἀντιστροφῆς λόγον. οὐκ ἄρα νοεῖν ἀναγκαῖον ἡμᾶς οὐδὲ δυνατὸν ὅλως, ὅταν ἀκούσωμεν ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, νοεῖν τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. ταῦτα μὲν ὁ σωτὴρ καὶ διδάσκαλος, καὶ τῆς θεολογίας ἡμῶν ὁ διδάσκαλος. ὁ δὲ μαθητὴς ἐκείνου καὶ τῶν ἀπορρήτων μύστης, ὁ οὐράνιος ἄνθρωπος Παῦλος, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, ἴδωμεν οἷα κἀκεῖνος περὶ αὐτοῦ φησι, πρὸς Κορινθίους ἐπιστέλλων περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ παραστῆσαι βουλόμενος ὅθεν ἐστὶ, τοιαῦτα γράφει· ἡμεῖς δὲ C οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ· καὶ ἵνα μή τις εἴπῃ, δυνατὸν συνεπινοεῖσθαι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, τὴν τοιαύτην ἀναπτύσσων θεολογίαν ὁ μακάριος Ἰωάννης ὁ θεολόγος ἐν οἷς ἀποκαλύπτει τῷ μεγάλῳ Γρηγορίῳ τῷ Θαυματουργῷ τὸ τῆς θεολογίας μυστήριον μεσιτευούσης αὐτῷ τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας καὶ θεομήτορος, τοιάδε φησὶ, καθὼς ὁ μακάριος Γρηγόριος ὁ Νύσσης μαρτυρεῖ τὸν ἐκείνου βίον συγγράφων· Ἓν πνεῦμα ἅγιον ἐκ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, καὶ δι' υἱοῦ πεφηνὸς τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τὰ λοιπά. ἐν τούτοις δῆλον, ὡς ἀδύνατον συνεπινοεῖν ἡμᾶς τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, D τῷ ἐκ τοῦ υἱοῦ· οὐ γὰρ ἂν ἐπήγαγεν ὕστερον, καὶ δι' υἱοῦ πεφηνὸς, δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις. ἀλλὰ τῷ μεριστικῷ σχήματι τὸν λόγον προαγαγὼν, ἔδειξεν ἐκεῖνο μὲν τῷ πατρὶ μόνῳ προσήκειν, τὸ, ἐξ αὐτοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· τοῦτο δὲ τῷ υἱῷ, τὸ δι' αὐτοῦ τοῖς ἀνθρώποις φανῆναι. οὐκ ἄρα συνεπινοεῖν ἀναγκαῖον οὐδ' ἐνταῦθα ἀκούοντας ἡμᾶς τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸ πνεῦμα, τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ· ἀλλ' οὐδὲ δυνατὸν ὅλως, ὥσπερ ἐδείξαμεν· εἴπερ ἄλλο τι τὸ δι' υἱοῦ πεφηνέναι βούλεται, καὶ ἄλλο τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν· καὶ τὸ μὲν ἀποδέδοται τούτῳ, τὸ δὲ ἐκείνῳ. ταῦτα μὲν ἐκ τῶν θείων γραφῶν εἴπομεν. μετὰ δὲ τὸν θεῖον ἀ- E πόστολον Παῦλον, ὁ μαθητὴς ἐκείνου καὶ τῶν ἀπορρήτων μύστης καὶ κοινωνὸς μυστηρίων, ὁ μακάριος Διονύσιος ἡμῖν παρελθέτω, τὰ αὐτὰ συμμαρτυρήσων ἡμῖν. οὗτος γὰρ ἐν τῷ περὶ ἡνωμένης καὶ διακεκριμένης θεολογίας λόγῳ τὴν διάκρισιν τῶν θείων προσώπων παραδιδοὺς ἡμῖν, καὶ τὸν παντελῆ τῆς διακρίσεως ἐκτιθέμενος λόγον, ὡς αὐτὸς ἐκεῖνός φησι, τοιάδε περὶ τούτου φησίν· ἔστι δὲ καὶ διάκρισις ἐν ταῖς ὑπερουσίοις θεολογίαις οὐχ ἣν ἔφην μόνον, ὅτι καὶ κατὰ ταύτην τὴν ἕνωσιν ἀμιγῶς ἵδρυται καὶ ἀσυγχύτως ἑκάστη τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ τῆς ὑπερουσίου θεογονίας οὐκ ἀντιστρέφει πρὸς ἄλληλα, μόνος δὲ πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὁ πατήρ.

ANNO CHRISTI 1439.

SESSIO XXIII.

εἰ τοίνυν μόνος πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὁ πατήρ, καὶ τούτῳ διακρίνεται καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος· περὶ γὰρ τῆς παντελοῦς διακρίσεως ἦν ὁ σκοπός· οὔτε ὁ υἱὸς τῆς πηγῆς τῷ πατρὶ κοινωνήσει, οὔτε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὕτω γὰρ σύγχυσις ἔσται περὶ τὰ θεῖα πρόσωπα, καὶ ἡ διάκρισις ἀναιρεθήσεται. οὔτε δὲ τὰ ἡνωμένα, φησὶν αὐτὸς ἐκεῖνος, ἀναιρεῖν θεμιτὸν, οὔτε τὰ διακεκριμένα συγχεῖν. καὶ διὰ τοῦτο τὸ τῆς πηγῆς πρᾶγμα κατ' οὐδένα τρόπον πρὸς τὸν υἱὸν μεταβήσεται. μὴ ὢν δὲ πηγὴ θεότητος ὁ υἱὸς, δῆλον ὡς οὐδὲ τοῦ πνεύματος αἴτιος ἔσται· θεότης γὰρ ὑπερούσιος πηγαζομένη τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ οὕτω μόνος πηγὴ θεότητος ὢν ὁ πατὴρ, καὶ τούτῳ τοῦ υἱοῦ διακρινόμενος καὶ τοῦ πνεύματος, μόνος ἔσται καὶ προβολεύς· ὥσπερ καὶ μόνος πατήρ. καὶ οὕτως ὑμῖν τὸ ὑμέτερον τοῦτο δόγμα οὐ συνάγεται ἐκ τῶν τοῦ διδασκάλου τούτου φωνῶν, ἀλλὰ ῥητῶς καὶ καθαρῶς ἀποπέφανται. τὰ αὐτὰ δὲ τούτῳ καὶ ὁ μέγας φησὶν Ἀθανάσιος ἐν τῷ λόγῳ, ὃς ἐπιγραφὴν ἔχει, περὶ τῆς ἀϊδίου ὑπάρξεως υἱοῦ καὶ πνεύματος. λέγει γὰρ ἐκεῖ· χωριζόμεθα καὶ τῶν Ἰουδαϊζόντων, καὶ τῶν τὸν Χριστιανισμὸν παραφθειρόντων, οἱ τὸν ἐκ Θεοῦ Θεὸν ἀρνούμενοι, Θεὸν ἕνα παραπλησίως τοῖς Ἰουδαίοις λέγουσιν· οὐχ ὅτι μόνος ἀγέννητος, καὶ μόνος πηγὴ θεότητος ὁ πατὴρ, διὰ τοῦτο ἔφασκον αὐτὸν εἶναι μόνον Θεὸν, ἀλλ' ὡς ἄγονον υἱοῦ καὶ ἄκαρπον ζῶντος λόγου. ἐνταῦθα δὴ καὶ οὗτος ὁ διδάσκαλος μόνον ἀγέννητον καὶ μόνον πηγὴν θεότητος τὸν πατέρα φησί. καὶ ὥσπερ τὸ ἀγέννητον οὐ δυνατὸν γενέσθαι κοινὸν οὐδετέρῳ τῶν θείων προσώπων, οὕτω καὶ ἡ πηγὴ τῆς θεότητος οὐδαμῶς κοινωθῆναι τῷ υἱῷ δύναται. οὐκ ἄρα πηγὴ θεότητος ὁ υἱὸς, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος αἴτιος. βλέπε διὰ πάντων τὴν τῶν ἁγίων συμφωνίαν, ἣν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους καὶ τὴν ἀλήθειαν. ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἀποφάσεις ὑμῖν προοίσομεν, τὰ αὐτὰ συμμαρτυρούσας ἡμῖν. φησὶ τοίνυν ἡ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ πρώτη σύνοδος διὰ τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας Λεοντίου πρὸς τὸν διαποροῦντα φιλόσοφον ταῦτα· δέχου μίαν θεότητα τοῦ πατρὸς τοῦ γεννήσαντος τὸν υἱὸν ἀνεκφράστως, καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ γεγεννημένου ἐξ αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος τοῦ ἐκπορευομένου ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς, ἰδίου δὲ ὄντος τοῦ υἱοῦ, καθά φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος· εἴ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. θεωρητέον ἐνταῦθα τὴν διάνοιαν τῶν ἁγίων τούτων πατέρων, ὅτι περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος θεολογοῦντες, ὅθεν ἐκπορεύεται καὶ τὴν αἰτίαν ἔχει, καὶ τὴν θεότητα τοῦ πνεύματος εἰπόντες τοῦ ἐκπορευομένου ἐξ αὐτοῦ, προσέθηκαν, τοῦ πατρὸς εὐθὺς, ἵνα μή τις νομίσῃ πρὸς τὸν υἱὸν ἀναφέρεσθαι τὴν ἐκπόρευσιν, ἐπειδὴ προσεχῶς αὐτοῦ ἐπεμνήσθησαν.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Φαίνεται ὅτι παραβαίνεις τὴν τάξιν· προεστησάμεθα γὰρ, ἵνα ἀπὸ κεφαλαίου εἰς κεφάλαιον, καὶ ἀπὸ ἐπιχειρήματος εἰς ἐπιχείρημα μεταβαίνομεν.

ΕΦΕΣ. Οὐ παραβαίνω τὴν τάξιν, ἀλλ' ἵνα διὰ τούτων ἁπάντων ἀποδείξω, ὅτι τὸ προκομισθὲν παρ' ἡμῶν βιβλίον τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἐστὶν ὑγιὲς καὶ ὀρθόν· καὶ οὐ περιπίπτει ἑαυτῷ ὁ μέγας Βασίλειος, καθὼς αὐτὸς εἴρηκας.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐν τῇ προλαβούσῃ διαλέξει ἀπὸ κοινῆς συμφωνίας τῆς μεταξὺ τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς, καὶ τοῦ γαληνοτάτου κυρίου τοῦ βασιλέως συμπεφώνηται καὶ συνεπεράνθη, ὥστε ἀπὸ κεφαλαίου

ergo solus Pater est fons superessentialis deitatis, & per hoc distinguitur a Filio & Spiritu (nam de perfecta distinctione agere propositum illi erat) nec Filio, nec Spiritui commune erit cum Patre esse fontem : ita enim esset in divinis personis confusio, & distinctio tolleretur : neque vero unita, ille ipse inquit, distrahere fas est, neque distincta confundere: Quare nulla ratione transibit ad Filium ratio fontis. Si vero non est fons deitatis Filius; plane Spiritus sancti etiam non erit causa: superessentialis enim deitas de fonte scaturiens, est sanctus Spiritus. Atque ita Pater cum solus sit fons deitatis, & per hoc distinguatur a Filio & Spiritu, solus etiam erit productor, sicuti & solus Pater. Ita vestrum hoc dogma ex ejus doctoris vocibus non colligitur, imo disertis apertisque verbis negatur. In eumdem modum & magnus Athanasius in sermone, qui de æterna Filii & Spiritus existentia inscribitur, sic ait : Secernimur & a Iudaizantibus, & a depravantibus Christianismum, qui negantes Deum de Deo, Deum unum æque ac Iudæi affirmant : non Deum ipsum solum asserentes, quod solus ingenitus sit, & solus fons deitatis Pater; sed ut sine Filio infecundum, & sine vivente Verbo infructuosum. In his & iste doctor solum ingenitum, & solum deitatis fontem asserit Patrem : & sicut ingenitum neutri divinarum personarum potest commune fieri; ita etiam esse deitatis fontem nullo modo potest effici commune Filio : nequaquam igitur fons deitatis Filius, proinde nec sancti Spiritus causa. Vide sanctos, ut in omnibus inter se, & cum veritate consentiant. Sed universalium quoque conciliorum sententias vobis proferemus eadem nobis testificantes. Sancta igitur & œcumenica prima synodus per Leontium Cæsareæ episcopum ad philosophum addubitantem hæc ait : Suscipe unam deitatem Patris, qui Filium ineffabiliter generavit; & Filii ex eo geniti; & Spiritus sancti procedentis ex ipso Patre, qui & Filii proprius est, ut ait divinus apostolus : *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Considerandus hic est sanctorum patrum horum sensus; quod de sancto Spiritu disserentes, unde procedat, & causam habeat; cum divinitatem Spiritus dixissent procedentis ex ipso : statim addiderunt, Patre : ne quis putaret, processionem referri ad Filium, quoniam de eo proxime fecerant mentionem.

Gelas. Cyzic. lib. 2.

Rom. 8.

IOANNES. Videris præterire ordinem; convenit enim inter nos, ut de capite in caput, deque argumento ad argumentum progrederemur.

EPHES. Ordinem non prætereo, sed ut per omnia demonstrem, prolatum a nobis sancti Basilii librum incorruptum esse & integrum; ac Basilium magnum non loqui pugnantia, ut ipse dixisti.

IOANNES. Superiore sessione cõmuni consensu beatissimi patris, & serenissimi domini imperatoris statutum & conclusum est, vt de capite

SESSIO XXIII.

ANNO CHRISTI 1439.

in caput, ac de argumento ad argumentum transiremus: atque idcirco primo incepimus ex dicto magni Basilii, quod sumpsimus ex ejus homilia ab ipso habita die festo pentecostes. etsi vero super hoc multa sunt a nobis dicta ad investigandum ejus sensum, nunquam tamen a proposito illo dicto sumus digressi. Concluso autem dicto Basilii venimus ad primum dictum positum in tertio confutationum Eunomii: qua quidem in sententia Basilii, quod ad me attinet, orationem meam dilatavi in exponenda tamen eadem sententia nunquam divertens ab explicatione dictæ sententiæ. Volenti enim mihi a sensu hujus sententiæ rationem deducere, profecto necesse erat, ut dicti illius sensus ab hoc auditorio perciperetur; & nunquam protuli alium sensum, sed verba tantum hujus dicti. & quoniam verba colliguntur ex antecedentibus & consequentibus, idcirco opus fuit exponere ac declarare præcedentia. Dilucidato autem textu formavi duas rationes, illud necessarie demonstrans, textum stare non posse cum adjectione illius vocis dubitationem significantis; ita ut brevior mihi sermo esse non potuerit in declarando & explicando tanto textu, quando id rei natura postulabat. Nunc ergo, si optimum ordinem servare volebas, dicendum tibi erat ad ea quæ ultimo dicta sunt pro expositione dicti magni Basilii, quo deveneramus; & sermo rursus de illo instituendus. Alterum igitur sequitur ex duobus, aut meas rationes ita concludentes vidisti, ut nullam possis afferre responsionem; quod quidem si tu quoque fateris, nobis vehementer placet: aut subterfugere volens responsionem ad has rationes, aliam materiam ingressus es. Quod si subterfugere & declinare volebas argumenta hoc concludentia, debebas tunc ad verba Athanasii venire, quæ tum secundo loco prolata sunt: quæ etiam tam necessarie concludunt, quam locus magni Basilii. Nunc neque ad primas rationes respondes, neque ordinem servas prolatarum Athanasii sententiarum, & transis ad alias dubitationes & quæstiones de processione Spiritus sancti: quasi primæ quoque auctoritates non innitantur textu euangelico. Annon innititur magni

Joan. 16. Basilii dictum verbis illis: *De meo accipiet, & annuntiabit vobis?* An pietatis & veritatis sermo non est in traditione sacri baptismatis? Certe Christus ipse, qui in fine XV. capitis euangelii secundum Joannem dixit, *Qui a Patre procedit:* XVI. medio capite declarat, quomodo sit intelligendum illud, *A Patre procedit*, iis verbis: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt: porpterea dixi, Quia de meo accipiet & annuntiabit vobis.* Cum igitur sententia hæc divinæ scripturæ & Iesu Christi posita sit prius in medio per sanctos doctores, & prolata virtute argumentorum; valde absurdum est & inconveniens coram tali auditorio

A εἰς κεφάλαιον, καὶ ἀπὸ ἐπιχειρήματος εἰς ἐπιχείρημα μεταβαίνειν· καὶ διὰ τοῦτο πρῶτον ἠρξάμεθα ἀπὸ τοῦ ῥητοῦ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ὅπερ ἐλάβομεν ἀπὸ τῆς ὁμιλίας αὐτοῦ τῆς ἐκτεθείσης αὐτῷ ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς πεντηκοστῆς. εἰ δὲ καὶ πολλὰ εἴρηται περὶ τὸ ῥητὸν τοῦτο παρ' ἡμῶν ὑπὲρ τῆς ἀνιχνεύσεως τῆς ἐννοίας τοῦ ῥητοῦ ἐκείνου, οὐδέποτε ὅμως ἐξέβημεν τοῦ προκειμένου ἐκείνου ῥητοῦ. συμπερανθέντος δὲ τοῦ ῥητοῦ τοῦ Βασιλείου, ἤλθομεν εἰς τὸ πρῶτον ῥητὸν, ὅπερ τίθησιν ἐν τῷ τρίτῳ τῶν ἀντιρρητικῶν κατ' Εὐνομίου· καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χρήσει τοῦ Βασιλείου κατὰ τὸ ἐμαυτοῦ ἐγενόμην διεξοδικώτερος, ἐν τῇ ἐξηγή-

B σει μέντοι τῆς αὐτῆς χρήσεως, οὐδέποτε δὲ μεταβαίνων ἀπὸ τῆς ὕλης τῆς ἐξηγήσεως τοῦ εἰρημένου ῥητοῦ. καὶ γὰρ εἴπερ ἐβουλόμην συνάξαι λόγον ἀπὸ τῆς ἐννοίας ταυτησὶ τῆς χρήσεως, ἦν ἂν πάντως ἀνάγκη τὸ παρὸν ἀκροατήριον τὴν ἔννοιαν συνιέναι τοῦ ῥητοῦ· καὶ οὐδέποτε προσεκόμισα ἑτέραν ἔννοιαν, ἀλλὰ μόνα τὰ ῥήματα τοῦ ῥητοῦ τούτου. ἐπειδὴ δὲ τὰ ῥήματα συνάγονται ἀπὸ τῶν ἡγουμένων καὶ τῶν ἑπομένων, διὰ τοῦτο ἐδέησεν ἐκθεῖναι καὶ σαφηνίσαι τὰ προηγούμενα. διασαφηνισθέντος δὲ τοῦ κειμένου, δύο λόγους ἐμόρφωσα, ἀποδεικνύων μετὰ ἀνάγκης, ὅτι τὸ κείμενον οὐκ ἠδύνατο ἵστασθαι μετὰ τῆς προσ-

C θήκης ἐκείνης τῆς ἀμφιβολίας, οὕτως ὥστε ἡνίκα ἡ φύσις τοῦ πράγματος ἀπῄτει, οὐκ ἠδυνήθην γεγονέναι βραχύτερος ἐν τῇ διασαφήσει καὶ ἀναπτύξει τοσούτου κειμένου. νῦν δὲ πρὸς τοὺς λόγους τοὺς γενομένους τελευταῖον περὶ τὴν ἡμετέραν προχώρησιν, εἴπερ ἐβούλου τηρῆσαι τὴν ἀρίστην τάξιν, διὰ τὴν διασάφησιν τοῦ ῥητοῦ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, νῦν ἐξ ἀρχῆς περὶ ἐκείνου ὤφειλες ποιῆσαι τὸν λόγον. ἓν οὖν ἐκ τῶν δύο ἕπεται, ἢ ἐθεάσω τοῖς ἐμοῖς συμπεράναι λόγοις οὕτως, ὥστε μὴ λόγον ἔχειν εἰς τοὐναντίον ἐπάγειν· καὶ τοῦτο λίαν ἀρέ-

D σκει ἡμῖν, εἰ καὶ σὺ οὕτως ὁμολογήσειας. ἢ βουλόμενος ἐκφυγεῖν τὰς πρὸς τοὺς λόγους τούτους ἀπολογίας εἰσῆλθες εἰς ἑτέραν ὕλην· εἴπερ δὲ ἐβούλου ἐκφυγεῖν καὶ ἐκκλῖναι τὰ ἐπιχειρήματα τὰ συμπεραίνοντα πρὸς τοῦτο, ὤφειλες τότε μεταβῆναι ἐπὶ τὰ ῥητὰ τοῦ Ἀθανασίου, τὰ τότε κατὰ δεύτερον λόγον κομισθέντα· ἅπερ ῥητὰ οὕτως ἀναγκαίως συμπεραίνουσι, καθὼς καὶ ἡ χρῆσις τοῦ μεγάλου Βασιλείου. νῦν δὲ οὔτε πρὸς τοὺς πρώτους λόγους ἀπολογῇ, οὔτε τηρεῖς τὴν τάξιν περὶ τῶν χρήσεων τῶν προκομισθεισῶν τοῦ Ἀθανασίου, καὶ μεταβαίνεις ἐπ' ἄλλας ἀπορίας καὶ ζητήσεις, τὰς κειμένας περὶ τῆς ἐκπορεύσεως καὶ ἁγίου πνεύματος, οὕτως ὡς ἂν καὶ αἱ πρῶται χρήσεις οὐχ

E ἡδράζοντο ἐπὶ τῷ κειμένῳ τοῦ εὐαγγελίου. μὴ γὰρ οὐχ ἑδράζεται τὸ ῥητὸν τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐπὶ τούτῳ, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν; μὴ ὁ λόγος τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἀληθείας οὐκ ἔστιν ἐν τῇ παραδόσει τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, νῦν οὖν αὐτὸς ὁ Χριστὸς, ὅστις ἐν τῷ τέλει τοῦ πεντεκαιδεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ἰωάννην εἴρηκεν· ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται· ὁ αὐτός φησιν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἑκκαιδεκάτου κεφαλαίου, διασαφῶν τίνα τρόπον ὀφείλει νοεῖσθαι τὸ, ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, λέγων· πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστι, διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. ἐπειδὴ τοίνυν ἡ χρῆσις αὕτη τῆς θείας γραφῆς καὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐτέθη πρῶτον εἰς τὸν μέσον διὰ τῶν ἁγίων διδασκάλων, καὶ παρήχθη ἐπὶ τῇ δυνάμει τῶν ἐπιχειρήσεων, λίαν ἐστὶν ἄτοπον καὶ ἀπρεπὲς ἐπὶ τοῦ τοιούτου ἀκροατηρίου, ὥστε τῆς

μεγάλης

ANNO CHRISTI 1439.

μεγάλης χρήσεως παραλειφθείσης ἀνεξετάστου, μηδεμιᾶς γινομένης ἀπολογίας πρὸς τοὺς λόγους τοὺς ἐξελέγχοντας, μεταβῆναι ἐπ' ἄλλας χρήσεις, ἃς κατὰ τὸ παρὸν αὐτὸς προσεκόμισας. νῦν δὲ λέγω οὕτως, λέγε μακρὸν ὅσον ἂν αὐτὸς βούλει, ἐπειδὴ αὐτὸς οὐκ ἔχω ἐπιτιθέναι σοι νόμον, ἀλλ' ὁ γαληνότατος βασιλεύς· ὅμως ἐγὼ τηρήσω τὴν σεμνότητα καὶ τὴν τάξιν τῆς διαλέξεων, καὶ οὐδέποτε ἀπολογίαν παρέξω σοι εἰς ὅσα ἂν εἴπῃς, ἕως ἂν αὐτὸς ἀποκριθήσῃ κατὰ τὴν τάξιν, καθ' ὃν τρόπον τῆς διαλέξεως ἠρξάμεθα. νῦν οὖν σκέψαιο αὐτὸς, εἰ βούλει μὴ κατατρίβειν τὸν καιρὸν ἐπὶ ματαίῳ τούτων παρόντων. ἐκζητῶ τοίνυν ἀπὸ σοῦ καὶ αὐτὸς, ἵνα πρὸς τοὺς λόγους ἀπολογηθῇς τοὺς προσκομισθέντας, ἐπειδὴ ἐξ ἐκείνων σαφέστατα ἕξομεν τὴν διάνοιαν τοῦ Βασιλείου· εἰ μήπου ὁ ἁγιώτατος ἡμῶν δεσπότης ὁρίσει μοί τι ἕτερον. εἶπον ἄλλοτε καὶ λέγω καὶ νῦν, ὅτι ἐν τῇ τρίτῃ συνόδῳ οὕτως ἐβεβαιώθη, καθώς φησιν ὁ ἁγιώτατος Κύριλλος· καὶ τοῦτο ὀφείλει κανὼν καὶ σὸς καὶ ἐμὸς εἶναι, ἔνθα φησὶν ὁ Κύριλλος, ὅτι ἑπόμενοι ἐν πᾶσι τῇ ὁμολογίᾳ τῶν πατέρων, ἣν ἐποιήσαντο ἐν αὐτοῖς λαλοῦντος τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, καὶ τὴν ἔννοιαν τὴν κειμένην ἐν αὐτοῖς ἀνιχνεύοντες, τὴν ἀλήθειαν λέγομεν. οὕτω γὰρ ὀφείλουσι τίθεσθαι αἱ μαρτυρίαι καὶ τὰ ῥητὰ, ὥστε ἡμᾶς μετ' ἐπιστασίας καὶ ἀκριβείας ἀνιχνεύειν καὶ ἐρευνᾷν τὰς μαρτυρίας τῶν ἁγίων.

ΕΦΕΣ. Ἡμεῖς τὸν τρόπον τῆς διαλέξεως, ὃν συνεφωνήσαμεν πρὸς ἀλλήλους, οὐδαμῶς παρελίπομεν· ἀλλὰ γινώσκει ἡ σὴ τιμιότης, ὅτι δύο ἢ τρία ῥητὰ προβαλλομένων ὑμῶν κατηναλώθησαν περὶ αὐτὰ πᾶσαι αἱ προλαβοῦσαι συνελεύσεις· ἵνα οὖν μὴ ἀεὶ τοῦτο γίνηται, ἀεὶ τῆς ἡμετέρας ἀπολογίας προσκαλουμένης τοὺς παρ' ὑμῶν λόγους, ἔδοξεν ἡμῖν τὰς ἡμετέρας συστάσεις παραγαγεῖν ἐν ταυτῷ, οὐκ ἐξ ἀποκρύφων τινῶν βιβλίων καὶ τοῖς πολλοῖς ἀγνώστων, οὐδὲ ἐξ ἀμφιβόλων καὶ νενοθευμένων, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν θείων γραφῶν, καὶ τῶν παρὰ πᾶσιν ὁμολογουμένων ἀποφάσεων τῶν ἁγίων. εἰ γὰρ ἀεὶ περὶ τὸ αὐτὸ ῥητὸν ἀναλώσομεν τὸν λόγον, ἡμεῖς μὲν ἐλέγχοντες τοὺς ὑμετέρους λόγους, ὑμεῖς δὲ ἀπολογούμενοι, τοῦτο ἐπ' ἄπειρον προβήσεται. διὰ τοῦτο ἐπειδὴ τὴν ἀπολογίαν ἐδώκαμεν τρανῶς καὶ καθαρῶς εἰς τὴν προσθήκην τῆς ἀμφιβολίας ἐκείνης ἐν τοῖς παρ' ἡμῖν βιβλίοις κειμένην, ἔδοξεν ἡμῖν ἐκεῖνο τὸ ῥητὸν καταλιποῦσιν, ἵνα μὴ ἐπ' ἄπειρον ἀεὶ προβαίνωμεν, τὰς ἡμετέρας συστάσεις παραγαγεῖν, καὶ μετὰ ταῦτα τὰς τοῦ μεγάλου Βασιλείου φωνὰς συμφώνους ἅπασι τούτοις, ἵνα διὰ πάντων τούτων ἀναφανῇ τὸ παρ' ὑμῖν βιβλίον νενοθευμένον. μετὰ δὲ ταῦτα δύνασθε ὑμεῖς ὑπολαμβάνοντες ἕκαστον τῶν εἰρημένων, διαλεκτικῶς ἐξετάζειν, ἂν ὁ Θεὸς βούληται, καὶ ὁ καιρὸς συγχωρῇ.

ΒΑΣΙΛ. Εἰ εἴχετε ἀναμένειν ἵνα ἀκούσητε τὸ τέλος, πάλιν ἤθελεν ἐλθεῖν εἰς αὐτό. διότι ὁ σκοπὸς ὁ ὑμέτερος, ἦν, ὅτι πάντοτε ὑμεῖς λέγετε, ἡμεῖς δὲ καιρὸν οὐχ εὑρίσκομεν· νῦν δὲ εἶπε καὶ οὗτος τοὺς λόγους αὐτοῦ.

ΕΦΕΣ. Πρὸς τὴν ἀκολουθίαν ἐκείνην ἐπανέλθωμεν τῶν παρ' ἡμῶν λεγομένων, ὅτι ἡ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ πρώτη σύνοδος ἀποκρίνεται πρὸς τὸν διαποροῦντα φιλόσοφον διὰ τοῦ ἐπισκόπου Λεοντίου ταῦτα· δέχου μίαν θεότητα τοῦ πατρὸς τοῦ γεννήσαντος τὸν υἱὸν ἀνεκφράστως, καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ γεγεννημένου ἐξ αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος τοῦ ἐκπορευομένου ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς, ἰδίου δὲ ὄντος τοῦ υἱοῦ, καθά φησιν ὁ ἀπόστολος·

SESSIO XXIII.

gravem ſententiam indiſcuſſam relinquere, nulla habita ad convincentes rationes reſponſione: atque ad alias tranſire auctoritates, quas tu modo protuliſti. Quare ſic dico: ſermonem, quantum libuerit, protrahe: neque enim ego poſſum tibi legem imponere; ſed ſereniſſimus imperator: ipſe tamen modeſtiam, & ordinem diſputationum ſervabo: & nullam ad quæcumque dixeris, reſponſionem dabo, donec ipſe eo ordine reſponderis, quo ſumus diſputationem exorſi. Nunc ergo tecum ipſe cogita, ſi non vis præſentibus hiſce tempus fruſtra conterere. Itaque hoc ego etiam a te contendo, ut reſpondeas ad argumenta objecta: inde enim clariſſime ſenſum Baſilii percipiemus: niſi quid aliud ſanctiſſimus dominus noſter mihi præcipiat. Dixi alias, & iterum dico, in tertia ſynodo ita fuiſſe ſtatutum, ut aſſerit ſanctiſſimus Cyrillus: & hoc debet eſſe regula tibi & mihi. Quod profeſſionem patrum ſequentes in omnibus, quam fecere Spiritu ſancto in ipſis loquente: & ſenſum in iis repoſitum inveſtigantes, veritatem dicimus. Ita enim debent afferri teſtimonia & ſententiæ, ut cum accurata animadverſione inveſtigemus & ſcrutemur ſanctorum teſtimonia.

Conc. Eph. part. 1. cap. 26.

EPHES. Nos diſputationis modum, qui convenit inter nos, nequaquam deſeruimus: ſed noſti, venerande pater, omnes habitas ſeſſiones fuiſſe conſumptas ſuper duobus aut tribus dictis a vobis propoſitis. Ne ergo ſemper hoc fiat, reſponſione noſtra nunquam non provocante veſtros ſermones, viſum nobis eſt proferre ſimul rationes, quibus innitimur, non ex apocryphis quibuſdam libris, & qui multis ignoti ſunt, aut ex ambiguis & depravatis; ſed ab ipſis divinis ſcripturis, & ſanctorum ſententiis, quæ ab omnibus recipiuntur. Si enim ſemper in eodem dicto noſtra verſetur oratio, nobis quidem veſtra argumenta confutantibus, vobis autem ea defendentibus, hoc profecto infinitum erit. Idcirco poſtquam plane & aperte data eſt a nobis reſponſio ad illud de additamento vocis dubitationem ſignificantis, quæ in noſtris libris habetur: viſum nobis eſt dictum illud miſſum facere, ne infinitum eſſet; & rationes noſtras in medium afferre: deinde magni Baſilii voces hiſce omnibus conſonas: ut per hæc omnia palam fiat, veſtrum libellum eſſe corruptum: poſtea vos ſingula excipientes poteſtis more dialectico examinare Deo juvante, ac tempore permittente.

IMPERATOR. Si expectaviſſetis, donec finem audiretis, ad illud ipſe deventurus erat. Fuit enim ſemper vobis ſcopus perpetuo dicere; nobis vero nullum tempus ſupereſt: nunc ergo ſuos & iſte ſermones habuit.

EPHES. Proſequamur ea quæ dicebamus; quod ſancta & œcumenica prima ſynodus reſpondet philoſopho dubitanti per Leontium epiſcopum hæc; Suſcipe unam deitatem Patris, qui Filium ineffabiliter generavit: & Filii ex eo geniti: & Spiritus ſancti procedentis ex ipſo Patre; qui & Filii proprius eſt, ut inquit apoſtolus:

Gelaſ. Cyzic. lib. 1.

SESSIO XXIII.

Rom. 8.

Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus Ita locus iste se habet. Considerandum porro est, beatos istos patres veritos, ne quis de Spiritu sancto audiens, procedentis ex ipso, dici ab eis putaret, A Filio, quoniam proxime Filii mentionem fecerant; addidisse statim, A Patre; quod perinde est ac dicere, Non ex Filio, sed ex Patre: continuoque subdere, Qui & Filii proprius est. Etsi, inquiunt, non procedit ex Filio, non tamen est alienus a Filio, sed est proprius substantiæ ejus, & consubstantialis illi: & in hunc sensum dicit apostolus: *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* hoc idem & beatus ait Cyrillus: Etsi procedit Spiritus sanctus ex Deo & Patre, non tamen est alienus a Filio. Hæc ille ait respondens Theodoreto, ut dicemus postea exactius, si per tempus licebit; incusanti ipsum, quod assereret Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere. Consona his patribus, sanctæ inquam synodi, scribit magnus Basilius, qui non multo post illos fuit: nam capite decimo octavo ad Amphilochium sic ait; Spiritus Christi dicitur ut ejus proprius secundum naturam, hoc est, ut consubstantialis. Quod si eum sciret accipere suum esse a Filio, ut habet corruptus liber, non ita locutus esset, ut ejus proprius secundum naturam, sed ita, ut ex eo procedens, & accipiens esse ab ipso, & annuntians; hoc enim consequens erat: nequaquam tamen ita subjunxit: namque idem in sermone, cui titulus, Contra Sabellium, Arium, & Eunomium, verba hujusmodi habet: Ego Spiritum novi cum Patre, sed non Patrem; & accepi illum cum Filio, non Filium nominari: & intelligo quidem cognationem ejus cum Patre, quoniam a Patre procedit; cognationem vero cum Filio, quoniam audio: *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Videtis in his, ut secum & cum patribus illis consentiat? non eamdem, inquit, cognationem Spiritus intelligo cum Patre & Filio; sed cum Patre quidem, quoniam ex ipso procedit: cum Filio vero, quoniam apostoli dictum, *Si quis*, inquit, *Spiritum Christi non habet, hic non est ejus;* nimirum simpliciter, quoniam secundum naturam est ipsi cognatus, sicut in priori dicto liquet, non quod ab ipso procedat. Quid his clarius? quid dilucidius fuerit ad declarandam magni hujus patris sententiam? Hæcne illum scribere par erat, scientem etiam ex Filio procedere Spiritum sanctum? Iudicate vos patres, pro regula veritate utentes. Hæc quidem ex prima synodo: quibuscum omnino convenire Basilium magnum demonstratum est. Eadem porro prima synodus in suo primo symbolo Spiritum sanctum Patri & Filio annumeravit, juxta datam a domino in baptismate traditionem, postquam de Patris & Filii divinitate disseruisset, subjungens: Et in Spiritum sanctum. Deinde secunda post hanc synodus cum vellet explicare hanc vocem, & clarius ostendere, quomodo Spiritus sanctus Patri & Filio annumeratus sit, ad confutandos oppugnatores sancti Spiritus, in suo symbolo sic ait: Credimus & in Spiritum sanctum, dominum vivificantem,

Ibidem.

Ibidem.

ANNO CHRISTI 1439.

A εἴ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. οὕτω μὲν ἔχει τὸ ῥητόν· δεῖ δὲ νοῆσαι, ὅτι δείσαντες οἱ μακάριοι οὗτοι πατέρες, μή τις ἀκούων περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ ἐκπορευομένου ἐξ αὐτοῦ, νομίσῃ τοῦ υἱοῦ λέγειν αὐτούς, ἐπειδὴ προσεχῶς ἐμνήσθησαν τοῦ υἱοῦ, προσέθηκαν εὐθὺς, τοῦ πατρός· τοῦτο δὲ ταυτόν ἐστι λέγειν, οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρός· καὶ εὐθὺς ἐπάγουσιν, ἰδίου δὲ ὄντος τοῦ υἱοῦ. εἰ καὶ μὴ ἐκπορεύεται, φησὶν, ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἀλλ' οὐκ ἀλλότριόν ἐστι τοῦ υἱοῦ, ἴδιον δὲ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, καὶ ὁμοούσιον αὐτῷ. καὶ πρὸς ταύτην τὴν διάνοιαν φησὶν ὁ ἀπόστολος· εἴ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. τοῦτό φησι καὶ ὁ μακάριος Κύριλλος· εἰ καὶ ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ B τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἀλλότριόν ἐστι τοῦ υἱοῦ. ταῦτά φησιν ἐκεῖνος πρὸς τὸν Θεοδώρητον ἀπολογούμενος, ὡς ἀκριβέστερον ἐροῦμεν ὕστερον, ἂν ὁ καιρὸς συγχωρῇ, ἐγκαλοῦμενον τούτῳ, ὡς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγοντι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι. τούτοις τοῖς πατράσι καὶ μέγας Βασίλειός φησι σύμφωνα, λέγω δὲ τοῖς τῆς ἁγίας συνόδου, μετ' αὐτοὺς ἐγγὺς γεγονώς· λέγει γὰρ ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαίῳ· πνεῦμα Χριστοῦ λέγεται, ὡς ᾠκειωμένον αὐτῷ κατὰ φύσιν, τουτέστιν ὡς ὁμοούσιον. εἰ δὲ ἐκ τοῦ υἱοῦ αὐτὸ ἐγίνωσκε τὸ εἶναι λαμβάνειν, καθὼς ἡ διεφθαρμένη βίβλος φησὶν, οὐκ ἂν εἶπεν, ὡς ᾠκειωμένον αὐτῷ κατὰ φύσιν, ἀλλ' ὡς ἐξ αὐτοῦ ἐκ- C πορευόμενον, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ εἶναι λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον· τοῦτο γὰρ ἀκόλουθον ἦν· ἀλλ' οὐδαμῶς τοῦτο προσέθηκε. λέγει γὰρ ὁ αὐτὸς ἐν τῷ λόγῳ, ὃς ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν, κατὰ Σαβελλίου καὶ Ἀρείου καὶ Εὐνομίου, τοιαῦτα· ἐγὼ μετὰ πατρὸς μὲν οἶδα, οὐχὶ δὲ πατέρα τὸ πνεῦμα· καὶ μετὰ υἱοῦ παρέλαβον, οὐχὶ δὲ υἱὸν ὠνομασμένον. ἀλλὰ τὴν μὲν πρὸς τὸν πατέρα οἰκειότητα νοῶ, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται· τὴν πρὸς τὸν υἱὸν δὲ, ἐπειδὴ ἀκούω, εἴ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. βλέπετε καὶ ταῦτα σύμφωνα καὶ ἑαυτῷ καὶ τοῖς πατράσιν ἐκείνοις; οὐ τὴν αὐτὴν οἰκειότητα νοῶ τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν πα- D τέρα καὶ τὸν υἱὸν, ἀλλὰ πρὸς τὸν πατέρα μὲν, ἐπειδὴ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται. πρὸς τὸν υἱὸν δὲ, ἐπειδὴ τὸ τοῦ ἀποστόλου φησὶ ῥητόν· ὅτι εἴ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, τουτέστιν ἁπλῶς· ὅτι κατὰ φύσιν ἐστὶν οἰκεῖον αὐτῷ, καθὼς ἐν τῷ προειρημένῳ ῥητῷ φαίνεται, καὶ οὐχ ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται. τούτων τί ἂν γένοιτο λευκότερον ἢ καθαρώτερον γνώρισμα τῆς τοῦ μεγάλου τούτου πατρὸς διανοίας; ἦν εἰκὸς τοιαῦτα γράφειν αὐτὸν εἰδότα, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται; κρίνατε, ὑμεῖς ὦ πατέρες, κανόνι τῇ ἀληθείᾳ χρώμενοι. ταῦτα μὲν τὰ ἐκ τῆς πρώτης συνόδου, οἷς ἀπεδείχθη σύμφωνος διὰ πάντων ὁ E μέγας Βασίλειος. ἡ αὐτὴ δὲ πρώτη σύνοδος ἐν τῷ ἑαυτῆς πρώτῳ συμβόλῳ, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον συνέταξε πατρὶ καὶ υἱῷ, κατὰ τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι δεδομένην ὑπὸ τοῦ κυρίου παράδοσιν, μετὰ τὴν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ θεολογίαν, καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπαγαγοῦσα. ἡ δευτέρα δὲ μετὰ ταύτην ἐπιγινομένη σύνοδος, καὶ τὴν τοιαύτην φωνὴν ἀναπτύξαι βουληθεῖσα, καὶ ὅπως συντέτακται πατρὶ καὶ υἱῷ τὸ πνεῦμα σαφέστερον παραστῆσαι, πρὸς ἀπολογίαν τῶν τῷ ἁγίῳ πνεύματι μαχομένων, τοιάδε φησὶν ἐν τῷ ἑαυτῆς συμβόλῳ· πιστεύομεν καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν,

τὸ

τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον, καὶ συνδοξαζόμενον. ἐνταῦθα τὸν σκοπὸν τῶν ἁγίων τούτων θεωρητέον ἐστὶν, ὅτι τὸ προκείμενον ἀνάπτυξίς ἐστι τῆς θεολογίας ἐκείνης· καὶ τὸν τρόπον τῆς πρὸς πατέρα τὸν υἱὸν ἑνώσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος ἡ σύνοδος ἐκείνη σαφῶς ἠβουλήθη παραστῆσαι· καὶ βλέπετε, ὅτι διαφόρως ἀποδίδωσι καὶ αὕτη τὴν πρὸς πατέρα καὶ υἱὸν οἰκειότητα τοῦ πνεύματος· μονονουχὶ γὰρ καὶ αὕτη φησὶν, ὅτι συντέτακται τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπὸ τῶν πατέρων ἐκείνων, ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, πατρὶ δὲ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τουτέστιν ὁμότιμόν τε καὶ ὁμοούσιον. εἰ δὲ καὶ ἐξ ἀμφοῖν αὐτὸ ἐκπορευόμενον ᾔδει, τίνος ἕνεκεν μεμνημένη καὶ ἀμφοτέρων, οὐ πρότερον μὲν εἶπεν, ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐκπορευόμενον, ὕστερον δὲ ἐπήγαγε, σὺν αὐτοῖς συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον; τοῦτο γὰρ ἀκόλουθον ἦν, εἴγε τὴν τοιαύτην εἶχε δόξαν. καὶ τοῦτο ποιεῖν εἰώθαμεν ἐν τῇ χρήσει τοῦ λόγου, ὅταν τι πρὸς δύο τινὰ ἀναφέρωμεν· καὶ μάλιστα ὅταν τὴν αἰτίαν ἔχειν ἐξ αὐτῶν λέγωμεν, πρότερον ἐκθέμενοι καὶ ἄμφω τὰ αἴτια, τότε καὶ τὸ κοινὸν ἐπάγομεν ὕστερον· οἷον εἰ τύχοι, ὅτι καὶ σὺν αὐτοῖς συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον. ἐπειδὴ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ παρέλιπον οἱ πατέρες τὴν δι' υἱοῦ μνήμην, ὅτε τὴν αἰτίαν ἀποδοῦναι τοῦ πράγματος ἤθελον, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ταύτην ἐπήγαγον, ὅτε τὸ ὁμότιμον καὶ ὁμοούσιον ἤθελον παραστῆσαι· οὐκ ἄρα ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευόμενον ᾔδεσαν· οὐ γὰρ ἂν τοῦτο παρέλιπον, καὶ ταῦτα ποιοῦντες ἀνάπτυξιν. ὅτι δὲ ἡ ἀνάπτυξις αὕτη τελειοτάτη ἐστὶ καὶ οὐχ ἡμιτελὴς, ὡς ἂν ὑμεῖς εἴποιτε, οὐδὲ τῶν αἰτίων θάτερον σιωπήσασα, δῆλον ἐξ ὧν οὐδεμία μετ' αὐτὴν σύνοδος τῆς αὐτῆς ἀναπτύξεως ἑτέραν ἀνάπτυξιν ἐποιήσατο, οὐδὲ προσέθηκεν, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται· μᾶλλον μὲν οὖν καὶ ἀπεῖρξαν καὶ διεκώλυσαν ἅπασαι διὰ τῶν οἰκείων ὅρων, ὥσπερ προφητικῶς προγινώσκουσαι τὸ παρ' ὑμῖν γενησόμενον. ταύτης τῆς συνόδου πρόμαχός τε καὶ προαγωνιστὴς, καὶ τοῦ συμβόλου τούτου Γρηγόριος ὁ μέγας ἦν συγγραφεὺς, ὥς φασιν, οὗ τὸ ἐπώνυμον ἐκ τῆς θεολογίας ἀπονενέμηται. λέγει τοίνυν καὶ αὐτὸς σύμφωνα ἑαυτῷ καὶ τοῖς λοιποῖς πατράσι γράφων ἐν τῷ λόγῳ, ὃς ἐπιγραφὴν ἔχει, εἰς τὸν κατάπλουν τῶν ἀπ' Αἰγύπτου, τοιαῦτα· πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, καὶ τοῦ υἱοῦ, πλὴν τῆς αἰτίας. θεωρητέον ἐνταῦθα, ὅτι διακρίνει καὶ αὐτὸς τὸν πατέρα τοῦ υἱοῦ τῇ αἰτίᾳ, καθάπερ ὁ μέγας Διονύσιος τῇ πηγῇ. εἰ τοίνυν ὁ υἱὸς τῇ αἰτίᾳ διακρίνεται τοῦ πατρὸς, καὶ οὐδαμῶς ἐστιν αἴτιος, δῆλον ὡς οὐδὲ πατήρ ἐστιν οὐδὲ προβολεὺς, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ τοῦ πνεύματος αἴτιος, τοῦτο γὰρ σαφῶς ὁ διδάσκαλος ἀπεφήνατο. τούτοις ἅπασι συνῳδὰ καὶ ἡ τρίτη σύνοδος καὶ εἶπε καὶ πέπραχε. πρῶτον μὲν γὰρ ἀκούσασα τὸ τοῦ Νεστορίου σύμβολον ὑπὸ Χαρισίου τινὸς πρεσβυτέρου προενεχθὲν, ἐν ᾧ περιείχετο, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὔτε υἱός ἐστιν, οὔτε δι' υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχει, οὕτω τὴν θεολογίαν ταύτην ἀπεδέξατο καὶ ἐπῄνεσεν, ὡς οἰκείαν τοῖς πατράσι, καὶ ταῖς θείαις γραφαῖς σύμφωνον. ὥστε οὐδὲν αὐτῇ ἐνεκάλεσεν, οὐ μικρὸν, οὐ μέγα, οὐ τὸ τυχὸν,

qui ex Patre procedit, qui cum Patre & Filio ſimul adoratur, & conglorificatur. Hic ſanctorum ſcopus conſiderandus eſt: quoniam id quod modo recitatum eſt, explicatio eſt illius theologiæ: modumque quo Spiritus ſanctus unum eſt cum Patre & Filio, ſynodus illa declarare aperte voluit. & videte, ut illa etiam diverſa ratione aſſignet Spiritus ſancti cum Patre & Filio cognationem: nam & ipſa tantumnon ita loquitur: Spiritum ſanctum annumeratum quidem eſſe Patri & Filio ab illis patribus, ut ex Patre procedentem: adorari vero ſimul cum Patre & Filio, & conglorificari: hoc eſt ejuſdem eſſe dignitatis & ejuſdem eſſentiæ. Si vero ipſum ex ambobus procedentem ſciebat, quare mentionem utriuſque faciens non prius quidem dixit, Qui ex Patre & Filio procedit; deinde intulit, Qui cum iis adoratur, & conglorificatur? hoc enim erat conſentaneum, ſi hanc tenebat illa ſententiam: & hoc habet communis loquendi uſus, cum ad aliqua duo referimus quidpiam: præſertim cum illud ex iis produci dicimus, prius ambarum cauſarum mentione facta, tum etiam commune ſubjicimus, ut exempli cauſa, ſimul cum ipſis adoratum & conglorificatum. Cum igitur in primo patres prætermiſerint mentionem Filii, quando rei cauſam aſſignare volebant; in poſteriori autem illam ſubdiderint, quando identitatem dignitatis & eſſentiæ volebant exprimere: profecto non erat eorum ſententia, ex Filio procedere Spiritum ſanctum: non enim hoc prætermiſiſſent: idque explicationem ipſi conficientes. Quod autem iſta explicatio abſolutiſſima ſit, & nequaquam ſemiperfecta, ut vos dixeritis, & cauſarum neutram reticuerit, ex eo liquet, quod nulla ſynodus poſterior explicationis hujus aliam explicationem dederit; nec addiderit, quod etiam ex Filio procedat, imo vero omnes per decreta ſua prohibuerint, & interdixerint, quaſi prophetice prævidentes quod apud vos futurum erat. Hujus ſynodi anteſignanus, ac propugnator, ſymbolique, ut aiunt, ſcriptor fuit Gregorius magnus, cui a theologia cognomen tributum eſt. Conſona igitur hic ipſe etiam & ſibi & reliquis patribus ſcribens in oratione, cui titulus, Ad eos qui ex Ægypto adnavigarunt, hæc habet; Omnia quæ Pater habet, ſunt etiam Filii, præter cauſam. Conſiderandum hic eſt, ut iſte etiam Patrem diſtinguat a Filio cauſalitate, ſicuti magnus Dionyſius, fonte. Si ergo Filius a Patre diſtinguitur cauſalitate, & nullo modo eſt cauſa, profecto neque pater erit, neque productor, & proinde neque Spiritus cauſa, hoc enim doctor aperte pronuntiavit. Conſentanea his omnibus tertia quoque ſynodus dixit & fecit. Primo enim audito Neſtorii ſymbolo, per Chariſium quemdam preſbyterum prolato; in quo continebatur, Spiritum ſanctum nec eſſe Filium, nec habere ſuum eſſe per Filium; ita theologiam hanc recepit & approbavit, veluti patrum propriam & ſacris ſcripturis convenientem, ut nihil ipſam reprehenderit, non parum, non multum, non vel minimum;

Conc. Eph. part. 2. act. 6.

SESSIO XXIII. | ANNO CHRISTI 1439.

neque coarguerit Nestorium, quod de divinis personis ita locutus fuerit; sed hujusmodi symbolum comprobans in sua definitione dixerit; Si qui in eo deprehensi fuerint, ut sentiant, aut doceant quæ habentur in expositione oblata per Charisium de incarnatione unigeniti Filii Dei: detestanda scilicet, ac perversa Nestorii dogmata; subjaceant sententiæ sanctæ hujus & œcumenicæ synodi. Videtis patres, quænam dicat detestanda ac perversa Nestorii dogmata, de incarnatione scilicet unigeniti Filii Dei. Liquet ergo hinc, recta & pia esse quæ de Deo agunt, & nullam reprehensionis causam ipsi præbere, uti re ipsa non fuit accusatus. Hoc autem non parum valet ad demonstrandum, communem hanc fuisse ecclesiæ sententiam, nimirum Spiritum sanctum a Filio non procedere. Constat enim patres recipientes ac definientes hoc, ut propriam agnovisse sententiam. Atque in dogma istud determinatum est a tertia œcumenica synodo. Et quia beatus Cyrillus refragatus Nestorio in processione Spiritus sancti quamdam opinionis dedit ansam, quasi hunc ipse existimaret ex Filio etiam habere suum esse, Theodoretus illum arguit, ex persona orientalium ita dicens: Filii proprium Spiritum sanctum, si ut connaturalem, & procedentem ex Patre novit, assentiemus, vocemque ut piam recipiemus; si vero ut ex Filio, aut per Filium esse suum habentem, rejiciemus tamquam blasphemam, & impiam: Credimus enim domino
Ioan. 15. dicenti: *Spiritum veritatis, qui a Patre*
1. Cor. 2. *procedit*, & apostolo; *Vos autem non spiritum mundi accepistis, sed Spiritum qui ex Deo & Patre est.* Hanc reprehensionem Cyrillus diluens, primum quidem se ait petitum calumniis, dum Euoptio cuidam episcopo scripsit, & falso accusari a Theodoreto inimicitias cum ipso gerente, atque adeo propter Nestorii amicitiam. Ita-
Conc. Eph. part. 3. que ad Euoptium scribens sic ait: Accepi librum ad me missum, studii quo me tua pietas prosequitur certum indicem, quem composuisse dicitur adversus anathematismos Theodoretus Cyri; sic enim vocari aiunt opidulum. Lectis vero quæ in eo continentur, egi ac decantavi gratias Deo: Illud etiam idemtidem dixi:
Psalm. 119. *Domine libera animam meam a labiis iniquis, & a lingua dolosa:* invenio quippe me calumniis ubique appeti. Atque ita in unoquoque capite calumnias se pati ait, ea scilicet ex parte, qua ipsum habere blasphemam & impiam sententiam dixit Theodoretus. non erat ergo is in ea sententia, quam Theodoretus illi tribuebat; sed in ea potius, juxta quam Theodoretus aiebat se una cum eo fateri, & admittere ut piam vocem; nimirum Spiritum sanctum esse Filii proprium, ut ei quidem connaturalem, ex Patre vero procedentem. Hoc idem ait in apologia sua, qua respondet accusationi; Etsi enim, inquit, Spiritus sanctus ex Patre procedit, non est tamen alienus a Filio, habet enim omnia cum Patre. Vides ut ea in parte ille consentiat, quam se Theodoretus aiebat cum eo suscipere, atque ut piam vocem admittere?

A οὐδ' ἐμέμψατο τὸν Νεστόριον ἐν τοῖς περὶ τῆς θεολογίας ταύτην λόγοις, ἀλλ' τὸ τοιοῦτον σύμβολον δοκιμάζουσα ἐν τῷ ἑαυτῆς ὅρῳ φησίν· εἰ φωραθεῖέν τινες ἢ φρονοῦντες ἢ διδάσκοντες τὰ ἐν τῇ προκομισθείσῃ ἐκθέσει παρὰ τοῦ Χαρισίου περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τὰ μυσαρὰ καὶ διεστραμμένα τοῦ Νεστορίου δόγματα, ὑποκεῖσθαι αὐτοὺς τῇ ἀποφάσει τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς ταύτης συνόδου. βλέπετε, πατέρες, τίνα φησὶ τοῦ Νεστορίου μυσαρὰ καὶ διεστραμμένα δόγματα, τὰ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως φησὶ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. δῆλον τοίνυν ἐντεῦθεν, ὅτι τὰ περὶ τῆς θεολογίας ὑγιῆ τε καὶ εὐσεβῆ, καὶ οὐδεμίαν
B λαβὴν παρέχοντα μέμψεως αὐτῷ, οὐδ' ἐμέμψατο. τοῦτο δὲ οὐ τὸ τυχόν ἐστι πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ δόξαν εἶναι ταύτην τῆς ἐκκλησίας κοινήν, τὸ μηδαμῶς ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. δῆλον γὰρ ὡς οἱ πατέρες τοῦτο παραδεξάμενοί τε καὶ ὁρίσαντες, ὡς οἰκείαν ἑαυτῶν δόξαν ἐπέγνωσαν· καὶ οὕτω παρὰ τῆς οἰκουμενικῆς τρίτης συνόδου τὸ δόγμα τοῦτο τὸ κῦρος ἔχει λαβόν. ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ μακάριος Κύριλλος ἀντιφερόμενος τῷ Νεστορίῳ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπορεύσεως, λαβήν τινα δέδωκεν, ὡς οἰόμενος τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν, ἐπιλαμβάνεται αὐτοῦ ὁ Θεοδώρητος, ὡς ἐκ προσώπου τῶν ἀνατολικῶν οὕτω λέγων· ἴδιον τοῦ
C υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ μὲν ὡς ὁμοφυὲς καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον οἶδε, συνομολογήσομεν, καὶ ὡς εὐσεβῆ δεξόμεθα τὴν φωνήν. εἰ δὲ ὡς ἐξ υἱοῦ, ἢ δι' υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, ὡς βλάσφημον καὶ δυσσεβὲς ἀπορρίψομεν· πιστεύομεν γὰρ τῷ κυρίῳ λέγοντι· τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται· καὶ τῷ ἀποστόλῳ· ὑμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβετε, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. πρὸς ταύτην τὴν μέμψιν ἀπολογούμενος καὶ ὁ Κύριλλος, πρῶτον μὲν σεσυκοφαντῆσθαί φησιν, ἐν οἷς πρὸς Εὐόπτιόν τινα ἐπίσκοπον γράφει, καὶ διαβάλλεσθαι παρὰ τοῦ Θεοδωρήτου κατ' ἔχθραν αὐτῷ προσφερο-
D μένου, καὶ τὴν φιλίαν τὴν πρὸς τὸν Νεστόριον. λέγει δὲ οὕτω πρὸς τὸν Εὐόπτιον γράφων· δέδεγμαι εἰς πληροφορίαν τῆς ἐνούσης διαθέσεως τῇ σῇ θεοσεβείᾳ τὸν διαπεμφθέντα τόμον, ὃν συνθεῖναι λέγεται κατὰ τῶν ἀναθεματισμῶν Θεοδώρητος ὁ Κύρου, καλεῖσθαι γάρ φασιν οὕτω τὸ πολίχνιον. ἐντυχὼν δὲ τοῖς ἐγκειμένοις, ἀνέθηκα τῷ Θεῷ τὰς εὐχαριστηρίους ᾠδάς· οὐ διαλέλοιπα δὲ κἀκεῖνο λέγων· κύριε ῥῦσαι τὴν ψυχήν μου ἀπὸ χειλέων ἀδίκων καὶ ἀπὸ γλώσσης δολίας· εὑρίσκω γὰρ ἐμαυτὸν συκοφαντούμενον πανταχοῦ. καὶ ἐφ' ἑκάστῳ τῶν κεφαλαίων συκοφαντεῖσθαί φησι, δηλονότι κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος συκοφαντεῖσθαι, ἐν ᾧ βλάσφημον αὐτὸν δόξαν καὶ δυσσεβῆ ὁ Θεοδώρητος
E ἔχειν εἶπεν. οὐκ ἄρα τὴν δόξαν ταύτην εἶχεν, ἣν ὁ Θεοδώρητος τοῦτον ἐσυκοφάντει; ἀλλ' ἐκείνην μᾶλλον, καθ' ἣν ὁ Θεοδώρητος ἔλεγε συνομολογεῖν αὐτῷ, καὶ ὡς εὐσεβῆ δέχεσθαι τὴν φωνήν, τουτέστιν ὅτι ἴδιον τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ὁμοφυὲς μὲν αὐτῷ, ἐκ τοῦ πατρὸς δὲ ἐκπορευόμενον. αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἐν τῇ πρὸς τὴν μέμψιν ἀπολογίᾳ φησί· λέγει γὰρ οὕτως· εἰ καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' οὖν ἐστιν οὐκ ἀλλότριον τοῦ υἱοῦ, πάντα γὰρ ἔχει μετὰ τοῦ πατρός. βλέπεις, ὅπως ἐκεῖνος ἐκείνῳ τῷ μέρει συμφωνεῖ, καθ' ὃ Θεοδώρητος ἔλεγε συνομολογεῖν αὐτῷ, καὶ ὡς εὐσεβῆ δέχεσθαι τὴν φωνήν;

μετὰ

ANNO CHRISTI 1439.

μετὰ ταῦτα τῆς πρὸς τοὺς ἀνατολικοὺς ἑνώσεως γενομένης, γράφει πρὸς Ἰωάννην τὸν τῆς Ἀντιοχείας ἐπίσκοπον ὁ μακάριος Κύριλλος περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, λέγων ἅμα μὲν περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπορεύσεως, ἅμα δὲ καὶ περὶ τοῦ τὸ σύμβολον μένειν ἀκίνητον, οὕτω λέγων· κατ' οὐδένα τρόπον σαλεύεσθαι ἀνεχόμεθα τὴν ὁρισθεῖσαν παρὰ τῶν πατέρων πίστιν, ἤτοι τὸ τῆς πίστεως σύμβολον· οὔτε μὴν ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς ἢ ἑτέροις ἢ λέξιν ἀμεῖψαι τῶν ἐγκειμένων ἐκεῖσε, ἢ μίαν γοῦν παραβῆναι συλλαβὴν, μεμνημένοι τοῦ λέγοντος· μὴ μέταιρε ὅρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου. οὐ γὰρ ἦσαν αὐτοὶ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ὃ ἐκπορεύεται μὲν ἐξ αὐτοῦ, ἔστι δὲ οὐκ ἀλλότριον τοῦ υἱοῦ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον. βλέπετε κἀνταῦθα, ποίῳ μέρει τῆς τοῦ Θεοδωρήτου διαιρέσεως ὁ Κύριλλος συμφωνεῖ; λέγει γὰρ ἐν τῷ μεριστικῷ σχήματι τὸν λόγον προάγων· ἐκπορεύεται μὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἔστι δὲ οὐκ ἀλλότριον τοῦ υἱοῦ, τουτέστιν ἴδιον κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον, τουτέστιν ὡς ὁμοούσιον. τοῦτο δὲ κἀκεῖνος ἔλεγεν οὕτω ῥητῶς, ὅτι εἰ μὲν ὡς ὁμοούσιον καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον εἶπεν, ὡς εὐσεβῆ δεχόμεθα τὴν φωνήν. ταύτην τὴν ἐπιστολὴν δεξάμενος σὺν τοῖς ἀνατολικοῖς ὁ μακάριος Θεοδώρητος, καὶ τὴν θεολογίαν ταύτην εὑρὼν ἑαυτῷ σύμφωνον καὶ ταῖς γραφαῖς, τοιαῦτά φησιν ἐν τῇ πρὸς Ἰωάννην Ἀντιοχείας ἐπιστολῇ. τὰ νῦν ἐπεσταλμένα, δηλονότι παρὰ Κυρίλλου, τῇ εὐαγγελικῇ εὐγενείᾳ καλλύνεται· Θεὸς γὰρ τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν αὐτοῖς ἀναγορεύεται· καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον οὐκ ἐξ υἱοῦ ἢ δι' υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἴδιον δὲ τοῦ υἱοῦ ὀνομαζόμενον. ταύτην τὴν ὀρθότητα ἐν τοῖς γράμμασι θεασάμενοι, ὑμνήσαμεν τὸν τὰς ψελλιζούσας γλώσσας ἰατρεύσαντα, καὶ τὸν ἀπηχῆ φθόγγον εἰς ἡδεῖαν ἁρμονίαν μεταρρυθμίζοντα. βλέπε ὅπως καὶ ἐπὶ τίσι συνεφώνησεν ὁ Θεοδώρητος μετὰ τῶν ἀνατολικῶν, ὅτι οὐκ ἐξ υἱοῦ ἢ δι' υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον· ἴδιον δὲ τοῦ υἱοῦ, ὡς ὁμοούσιον ὀνομάζεται. ὅτι δὲ ἐπὶ τούτοις συνεφώνησαν, καὶ ἡ εἰρήνη ἐκείνη γέγονε, μάρτυς ὁ μακάριος Κύριλλος, αὖθις πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας Ἰωάννην γράφων τοιαῦτα· ταύταις ὑμῶν ἐντυχόντες ταῖς ἱεραῖς γραφαῖς, οὕτω τε καὶ ἑαυτοὺς φρονοῦντας εὑρίσκοντες, ὅτι εἷς κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, ἐδοξάσαμεν τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα Θεὸν, ἀλλήλοις συγχαίροντες, ὅτι ταῖς θεοπνεύστοις γραφαῖς, καὶ τῇ παραδόσει τῶν ἁγίων πατέρων συμβαίνουσαν ἔχουσι πίστιν αἵ τε παρ' ἡμῖν καὶ αἱ παρ' ὑμῖν ἐκκλησίαι.

Τούτοις σύμφωνα καὶ ἐν τῇ κατὰ Λουκᾶν ἑρμηνείᾳ φησὶν ὁ μακάριος Κύριλλος· ὥσπερ ὁ δάκτυλος ἀπήρτηται τῆς χειρὸς, οὐκ ἀλλότριος ὢν αὐτῆς, καὶ ἐν αὐτῇ φυσικῶς, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ τῆς ὁμοουσιότητος λόγῳ συνῆπται πρὸς ἕνωσιν τῷ υἱῷ, κἂν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἐκπορεύηται· τοῦτο δὲ ταυτόν ἐστιν εἰπεῖν, κἂν μὴ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύηται· συνῆπται γὰρ αὐτῷ, φησὶ, κατὰ τὴν ὁμοουσιότητα, κἂν μὴ παρ' αὐτοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχῃ, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. διὰ τούτων ἁπάντων ἑαυτοὺς ἐπιδείκνυμεν σύμφωνα ταῖς ἁγίαις γραφαῖς φρονοῦντας, καὶ τοῖς θείοις ἡμῶν πατράσι καὶ διδασκάλοις,

A Facta deinde cum orientalibus pace, scribit ad Ioannem Antiochiæ episcopum beatus Cyrillus de eadem materia; tum de sancti Spiritus processione, tum de symbolo non immutando, hæc dicens: Nullo modo convelli patimur definitam a patribus fidem, hoc est fidei symbolum: neque nobis ipsis, aut aliis permittimus vel unam immutare vocem ex iis, quæ inibi positæ sunt, aut etiam syllabam unam præterire, memoria tenentes dicentem; *Ne transgrediaris terminos æternos, quos posuerunt patres tui*: non enim erant ipsi qui loquebantur, sed Spiritus Dei & Patris, B qui procedit quidem ex ipso, non est autem alienus a Filio secundum essentiæ rationem. His etiam videtis, cuinam parti divisionis Theodoreti astipuletur Cyrillus? ait enim partitivo utens loquendi modo: Procedit quidem ex Deo & Patre, non est autem alienus a Filio, proprius scilicet secundum essentiæ rationem, id est, ut consubstantialis. Hoc autem asserebat etiam ille verbis plane disertis: Quod si ut consubstantialem, & procedentem ex Patre dixit, vocem tamquam piam admittimus. Hanc epistolam cum beatus Theodoretus una cum orientalibus accepisset, & reperisset C hanc theologiam sibi & scripturis consentientem, hæc habet in epistola ad Ioannem Antiochenum: Literæ nuper missæ, a Cyrillo videlicet, euangelica nobilitate decorantur: prædicatur enim in ipsis dominus noster Iesus Christus, perfectus Deus & perfectus homo: nec non Spiritus sanctus non ex Filio, aut per Filium habens esse, sed ex Patre procedens, appellatus vero Filii proprius. hanc rectitudinem in literis conspicati, laudavimus medicum balbutientium linguarum, sonitusque absoni immutatorem in suavem harmoniam. Vide, qua ratione & de quibus D Theodoretus una cum orientalibus consenserit, quod non ex Filio, aut per Filium habeat esse, sed ex Patre procedat, vocetur autem Filii proprius, uti consubstantialis. Quod autem his conditionibus pacem conciliaverint, & propterea lis illa fuerit exorta, testis est beatus Cyrillus rursus ad episcopum Antiochiæ Ioannem ita scribens: Ubi vestra hæc sacra scripta legimus, nosque eadem sentire comperimus, quod unus dominus, una fides, unum baptisma, Deum omnium salvatorem glorificavimus, mutuis gratulationibus gaudentes, quod fidem scripturis a Deo inspira- E tis, & sanctorum patrum traditioni consonam habeant nostræ ac vestræ ecclesiæ.

Et in expositione super Lucam his concinentia tradit beatus Cyrillus; Quemadmodum digitus pendet a manu, cum non sit alienus ab illa, & in ea naturaliter sit, ita & Spiritus sanctus ratione consubstantialitatis conjunctus & unitus est Filio, licet ex Deo & Patre procedat: hoc porro idem est ac dicere, Licet ex eo non procedat: conjunctus enim, inquit, illi est per consubstantialitatem; quamvis esse non habeat ab illo, sed ex Deo & Patre. Per hæc omnia ostendimus, nos sacris scripturis consona sentire, divinisque nostris patribus ac doctoribus; nullumque

SESSIO XXIII.

Conc. Eph. part. 3.

Prov. 22.

A nullumque divinorum dogmatum ab initio nobis traditorum immutasse vel depravasse, nihil addentes, nihil adimentes, nihil omnino innovantes. Rogamus autem rursus caritatem & reverentiam vestram, ut nobiscum & cum sanctis patribus conveniatis; & nihil ultra quam dictum ab illis est, dicatis in ecclesia, vel suscipiatis, sed iis tantum contenti sitis: ut eadem dicentes ac sentientes unanimiter uno ore, & uno corde glorificemus Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum: quem decet omnis gloria, honor, & adoratio in sæcula sæculorum. Amen.

IVL. CARD. Æquum est, ut quando dixisti quidquid tibi opus erat, respondeas etiam ad ea, quæ postremo dixit Ioannes provincialis.

EPHES. Nos quia satis demonstravimus, additionem illam vocis, qua significatur dubitatio, magna ratione positam esse; ut præsentibus omnibus perspectum esse arbitramur, nempe hoc satis esse demonstratum: & nullam ex ejus vocis additione notam inuri Basilio magno, ut nos explicavimus allata diligenti expositione verborum: non admittimus quæ dixit tua reverentia ad vestri libri commendationem; cum & multa sint, & præterea dicta videantur extra propositum; quodque si ita fiat a nobis, & responsionibus responsiones reddantur, infinitum plane futurum sit. Propterea omissis illis, cum nihil etiam ad ea simus meditati, hoc dicere solum habemus, librum nostrum integrum esse & exacte emendatum, probari testimonio copiæ & antiquitatis librorum; nec non ipsa connexione, ut habetur in nostris, quemadmodum demonstratum est. plura vero ad illam sententiam dicere nec habemus, nec volumus.

IOANNES. Quoniam domine Ephesie dixisti ad finem, te non tenere memoria sermones meos, revocabo te ex parte ad memoriam dictorum, ut satisfacere possis voluntati serenissimi domini imperatoris, qui te ad omnia responsurum dixit: iis vero quæcumque dixisti, & videris aliquam afferre defensionem præmeditatus, de capite ad caput volo tibi quamoptime satisfacere. & si promittis coram serenissimo domino imperatore veritati acquiescere, si ipse omnibus quæ dicta sunt a te satisfecero, majori cum alacritate progrediar ad diluenda quæ dixisti. In principio tui sermonis dixisti; Cum in libris reperimus discrepantiam aliquam, seu varietatem, debere nos omittere illos libros, qui habent in se ambiguitatem, & transire ad fundamenta sacræ scripturæ. At modus iste pravus ac perversus fuerit; ut quotiescumque in libris repertæ fuerint discrepantiæ, illi omittantur. Hoc non fit a viris doctis; verum sequendo scopum librorum, ex antecedentibus & consequentibus argumenta conficiunt, ut reperiant verum & falsum. Ita nos etiam in re proposita facere oportet. Hanc rationem ego tibi proposui, quod si limitatio illa vocis dubitationem significantis apposita est, ubi concluditur ab exemplis angelorum; sequerentur duo absurda:

A καὶ μηδὲν τῶν θείων δογμάτων τῶν παραδεδομένων ἡμῖν ἄνωθεν ἐναλλάσσοντας ἢ κιβδηλεύοντας, οὐδὲν προστιθέντας, οὐδὲν ἀφαιροῦντας, οὐδὲν ὅλως καινοτομοῦντας. παρακαλοῦμεν δὲ πάλιν καὶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην καὶ τιμιότητα, συμφωνῆσαι καὶ ἡμῖν καὶ τοῖς θείοις πατράσι, καὶ μηδὲν τούτων ἐπέκεινα λέγειν ἐπ' ἐκκλησίας ἢ παραδέχεσθαι, ἀλλὰ τούτοις ἀρκεῖσθαι καὶ μόνοις. ἵνα τὰ αὐτὰ καὶ λέγοντες καὶ φρονοῦντες, ὁμοθυμαδὸν ἐν ἑνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ δοξάζωμεν τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱὸν, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Δίκαιόν ἐστιν, ἐπεὶ εἶπες ὅσα ἔχρηζες, ἵνα ἀπολογηθῇς B καὶ εἰς τὰ τελευταῖα τοῦ Ιωάννου τοῦ προβιντζιαλίου.

ΕΦΕΣ. Ημεῖς διότι ἱκανῶς ἀπεδείξαμεν καὶ εὐλόγως τὴν προσθήκην τῆς ἀμφιβολίας ἐκείνης γεγενημένην, καὶ τοῦτο ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς τοὺς παρόντας ἅπαντας, ὡς ἱκανῶς ἀποδέδεικται. καὶ οὐδένα προστρίβεται μῶμον τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ ἡ προσθήκη τῆς ἀμφιβολίας ἐκείνης, καθὼς ἡμεῖς ἀπεδώκαμεν, ἐξηγησάμενοι τὸ ῥητὸν κατ' ἀκρίβειαν, οὐδαμῶς δὲ προσεχόμεθα τοῖς παρὰ τῆς σῆς αἰδεσιμότητος εἰρημένοις λόγοις εἰς τὴν τοῦ ὑμετέρου βιβλίου σύστασιν, πολλοῖς τε οὖσι, καὶ ἄλλως ἔξω καὶ τῶν προκειμένων εἰρῆσθαι δοκοῦσι. καὶ ὅτι τὸ C ταῦτα ποιεῖν ἡμᾶς, καὶ ἀπολογίαις τὰς ἀπολογίας δέχεσθαι, πρὸς τὸ ἄπειρον ἀεὶ προχωρήσει· διὰ τοῦτο παραλιπόντες ἐκεῖνα, καὶ μηδὲν πρὸς αὐτὰ σκεψάμενοι, τοσοῦτον μόνον εἰπεῖν ἔχομεν, ὅτι τὸ τὴν ἡμετέραν βίβλον ἀληθῆ τε εἶναι καὶ ἀκριβῆ, μαρτυρεῖται καὶ παρὰ τοῦ πλήθους, καὶ τῆς ἀρχαιότητος τῶν βιβλίων, καὶ παρ' αὐτῆς τῆς ἀκολουθίας τῶν ἡμετέρων, ὡς παρ' ἡμῶν ἀποδέδεικται. καὶ πλείονα τούτων εἰς τὸ ῥητὸν λέγειν ἐκεῖνο οὔτε ἔχομεν, οὔτε βουλόμεθα.

ΙΩΑΝ. Επειδὴ κύριε Εφέσου περὶ τὸ τέλος εἶπες, οὐ κατέχειν ἐν τῇ μνήμῃ τοὺς παρ' ἐμοῦ εἰρημένους λόγους, ἀνάξω σε ἀπὸ μέρους εἰς μνήμην τῶν εἰρημένων, D ἵνα δυνηθῇς ἱκανοποιῆσαι τῷ θελήματι τοῦ γαληνοτάτου κυρίου τοῦ βασιλέως, τοῦ εἰρηκότος σε ἐπὶ πᾶσιν ἀπολογησόμενον. ὡς * εἶπας, ἐν οἷς φαίνεταί μοι τινας ἔχειν σε ἀπολογίας ἐν τοῖς ἐπεσκεμμένοις, ἀπὸ κεφαλαίου εἰς κεφάλαιον βούλομαί σοι πανάριστα ἱκανοποιῆσαι. καὶ εἴπερ ἐπαγγέλλῃ παρόντος τοῦ γαληνοτάτου κυρίου τοῦ βασιλέως ἠρεμήσειν ἐπὶ τῇ ἀληθείᾳ, ἐὰν αὐτὸς ἱκανοποιήσω πᾶσι τοῖς παρὰ σοῦ εἰρημένοις, μετὰ πλείονος προθυμίας προχωρήσω ἐπὶ τὸ λύσαι τὰ παρὰ σοῦ εἰρημένα. εἶπες ἐνταῦθα περὶ τὴν ἀρχὴν οὕτως· ὅτι ἡνίκα εὑρίσκομεν μεταβολήν τινα ἐν ταῖς βίβλοις ἢ ἐναλλαγὴν, ὀφείλομεν παραλείπειν τὰς βίβλους ἐκείνας, τὰς ἐχούσας ἐν ἑαυταῖς τὰς ἀμφι- E βολίας, καὶ μεταβαίνειν ἐπὶ τοὺς θεμελίους τῆς θείας γραφῆς. οὗτος δ' ἂν εἴη πονηρός τε καὶ διεστραμμένος τρόπος, ὥστε ὁσάκις ἂν εὑρίσκωνται ἐναλλαγαὶ ἐν ταῖς βίβλοις, ἐκείνας καταλιμπάνειν. τοῦτο οὐ γίνεται παρὰ σοφῶν ἀνδρῶν, ἀλλ' ἕπονται τῷ σκοπῷ τῶν βιβλίων, καὶ κατὰ τὰ ἡγούμενα καὶ ἑπόμενα ἐπιχειροῦσιν, ὥστε εὑρεῖν τἀληθῆ καὶ τὰ ψευδῆ. οὕτω καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ δεῖ ποιεῖν καὶ ἡμᾶς. τοῦτόν σοι τὸν λόγον αὐτὸς πεποίηκα, ὅτι εἴπερ ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἀμφιβολίας προσετέθη, ὅπου ἀνακεφαλαιοῦνται τὰ τῶν ἀγγέλων παραδείγματα, εἵποντο ἂν δύο ἄτοπα·

* ἴσ. ὅσα εἶπας.

πρῶτον

ANNO CHRISTI 1439.

SESSIO XXIII.

πρῶτον, ὅτι ἐκ τοῦ ἡγουμένου ἀληθοῦς ὄντος καὶ ἀναγκαίου, λαμβανομένης τῆς ἀνάγκης ἐξ ἐκείνων ἃ κεῖνται ἐν τῇ ἱερᾷ γραφῇ, εἵπετο ἂν ἀκόλουθόν τι ἀμφίβολον, ὅπερ ἐστὶ παντάπασιν ἀνεπιτήδειον. οὕτω γὰρ ἐπεχείρει ὁ Βασίλειος ἐνταῦθα· εἰ οὕτως ἐστὶν ἐπὶ τῶν ἀγγέλων, ὥστε τὸν ὄντα δεύτερον ἢ τρίτον τῇ τάξει ἢ τῷ ἀξιώματι, τρίτον εἶναι καὶ τῇ φύσει, οὕτως ἦν δηλονότι καὶ ἐπὶ τῶν θείων προσώπων, ἐν οἷς περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος διαλέγεται· ἀλλὰ μὴν οὕτως ἐστὶν ἀπολελυμένως καὶ χωρὶς ὑποθέσεως ἐπὶ τῶν ἀγγέλων, καθὼς αὐτὸς φανερῶς ἀποδείκνυσι ἐν τῷ κειμένῳ· ἄρα τὸ ἀκόλουθον ὀφείλει εἶναι χωρὶς τῆς οἱασοῦν ἀμφιβολίας. δέδωκά σοι τὸ παράδειγμα ἐκεῖνο τῆς ἀκολουθίας, εἰ ὁ ἄνθρωπος τρέχει, ἄρα κινεῖται. δίδωμί σοι καὶ κατὰ τὸ παρὸν παράδειγμά τι ἐπὶ τῇ προκειμένῃ ὕλῃ ἐφαρμόζον τοῦ μακαρίου Αὐγουστίνου· φησὶ γὰρ ὁ Αὐγουστῖνος οὕτως ἐπιχειρῶν καθὼς καὶ ὁ Βασίλειος, ἐν τῷ πεντεκαιδεκάτῳ περὶ τῆς Τριάδος λόγῳ· εἰ γὰρ ὅ, τι ἂν ἔχει, ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχει ὁ υἱὸς, ἀπὸ τοῦ πατρὸς πάντως ἔχει ὥστε καὶ ἐξ αὐτοῦ προϊέναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· αὕτη ἐστὶ μία ὑποθετικὴ, ἡ μὴ τιθεῖσα εἶναι οὔτε τὸ ἡγούμενον οὔτε τὸ ἑπόμενον, εἰ μὴ προστεθῇ ἡ ἐλάττων, ἣν ὁ αὐτὸς νοεῖ ἀπὸ τῆς ἱερᾶς γραφῆς. καὶ ἡνίκα γίνεται ἐπιχείρησις ἐπὶ τῶν ὑποθετικῶν, ἡ μείζων ἐστὶν ὑποθετικὴ, καὶ ἡ ἐλάττων * πρῶτον προηγουμένη ὑποθετικὴ, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἀκόλουθον ἕπεται ἀναγκαίως. λέγει οὖν ὁ Αὐγουστῖνος οὕτως· εἰ ὅπερ ἔχει, ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχει ὁ υἱὸς, ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχει πάντως ὥστε καὶ ἐξ αὐτοῦ προϊέναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλὰ πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἔχει καὶ ὁ υἱὸς, ἥτις ἐστὶν ἡ ἐλάττων· αὕτη δὲ φαίνεται ἀπὸ τοῦ κειμένου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ῥητοῦ, ὅτι πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἔχει καὶ ὁ υἱός· ἄρα ἕπεται ἀναγκαίως κατὰ ταύτην τὴν ἐπιχείρησιν, ὥστε τὸν υἱὸν ἔχειν ἀναγκαίως ἐκ τοῦ πατρὸς, ὥστε αὐτοῦ προϊέναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ γίνεται ἡ ἐπιχείρησις αὕτη χωρίς τινος ὑποθέσεως ἀναγκαία. οὕτω φησὶ καὶ ὁ Βασίλειος, ὡσὰν νοήσοι τις τὸ ἐπιχείρημα· εἰ οὕτως ἔχει ἐπὶ τῶν ἀγγέλων, ὥστε τὸν ὄντα δεύτερον ἢ τρίτον τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει, μὴ εἶναι τρίτον καὶ τῇ φύσει, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν θείων προσώπων. νῦν οὖν τίθησι τὴν ἐλάττονα ἀπολελυμένως καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων οὕτως ἔχειν· ἄρα ἕπεται τὸ ἀκόλουθον χωρίς τινος ὑποθέσεως. ἄλλον γὰρ τρόπον ἐδέησεν ἂν εἰπεῖν, τὸν Βασίλειον εἶναι ἀνοητότατον, ὅτι ἐκ τῶν προηγουμένων ἠθέλησεν ἐπενεγκεῖν ὃ τίθησιν ἀληθῶς τε καὶ ἀναγκαίως ἀπὸ τῆς γραφῆς· ἄρα οὕτως ἔχει καὶ ἐπὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

(Margin: ἤτοι καὶ ἡ ἐλάττων τί τὸ πρῶτον τῆς προηγουμένης ὑποθετικῆς,)

...ΦΕΣ.

Τὸ τὰς βίβλους ἀμφιβόλους εἶναι τὰς προενεχθείσας παρ' ἡμῶν, οὐχ ὡς ὁμολογούμενον εἴρηται παρ' ἐμοῦ, οὐδὲ ἡ ἐμὴ γνώμη καὶ δόξα ἐστὶ τοιαύτη, ἀλλὰ κατὰ συγχώρησιν τοῦτο δέδοται, διὰ τὸ βούλεσθαι μεταβῆναι ἡμᾶς ἐφ' ἕτερον, καὶ μὴ ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένειν. ἐγὼ γὰρ ἀκριβῆ πληροφορίαν ἔχω περὶ τῶν βιβλίων τῶν ὑμετέρων, ὅτι εἰσὶ διεφθαρμένα παντελῶς, καὶ ἀνακόλουθα τῷ σκοπῷ τοῦ Βασιλείου, γινώσκων ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ χίλια εἶναι βιβλία τοῦτον τὸν τρόπον ἔχοντα, ὃν ἡμεῖς εἴπομεν· καὶ εἰ βούλει οὖν, δός μοι λόγον, ὅτι ἐὰν εὑρεθῶσι τοσαῦται βίβλοι, ἵνα συμφωνήσωμεν εἰς ἅπαντα. πρὸς δὲ τὰ σοῦ εἰρημένα λέγω, ὅτι θαυμαστὸν οὐδὲν, εἰ τὸ καθ' ὑπόθεσιν ἔδειξεν ὁ μέγας Βασίλειος διὰ τῶν ὁμολογουμένων. καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς τὰ καθ' ὑπόθεσιν ἅπαξ διδόμενα ὡς ὁμολογούμενα δείκνυμεν.

A Primum, ut ex antecedente vero & necessario, necessitate desumpta ex iis, quæ habentur in sacra scriptura, sequeretur consequens ambiguum: quod est omnino ineptum. Ita enim Basilius hoc loco argumentabatur: Si ita est in angelis, ut secundus & tertius ordine vel dignitate sit etiam natura tertius; esset quoque idem in divinis personis; nam de Spiritu sancto sermo illi est. Sed in angelis ita est absolute & sine ulla suppositione, ut ipse in textu aperte demonstrat; ergo consequens debet esse sine ulla ambiguitate. Dedi tibi illud consequentiæ exemplum, Si homo currit, B ergo movetur. Do tibi etiam in præsentia quoddam exemplum propositæ materiæ congruens beati Augustini: ait enim Augustinus eodem argumento utens quo & Basilius, libro de Trinitate decimoquinto: Si enim quidquid habet Filius, a Patre habet, a Patre utique habet ut ex ipso etiam procedat Spiritus sanctus: hæc est una propositio hypothetica; quæ nec antecedens, nec consequens esse ponit, nisi adjiciatur minor, quam ipse ex sacra scriptura intelligit. & quando fit argumentum hypotheticum, major est conditionalis, minor autem ponit priorem partem antecedentis hypotheticæ propositionis; & propterea consequens sequitur necessario. Dicit ergo sic Augustinus: Si quod habet Filius, ex Patre habet, profecto a Patre habet ut ex C ipso etiam procedat Spiritus sanctus; sed quidquid habet Pater, habet etiam Filius: quæ minor est; ea vero ex euangelii textu constat, quod omnia Filius habeat quæ Pater habet; sequitur ergo necessario per argumentationem hanc, Filium necessario habere a Patre ut ab ipso procedat Spiritus sanctus: & fit hæc argumentatio necessaria citra ullam conditionem. Ita quoque Basilius ait, si quis percipiat argumentum: Si ita se habent angeli, ut qui secundus est vel tertius dignitate & ordine non sit etiam tertius natura; in divinis quoque personis res ita se habebit: nunc ergo minorem ponit absolute, nempe angelos ita D se habere; sequitur ergo consequens sine ulla conditione: alioquin dicendum foret, Basilium esse insulsissimum, quod inferre voluerit ex antecedentibus, quod ex scriptura ponit vere ac necessario: ita ergo dicendum est etiam de Spiritu sancto.

Ioan. 16.

EPHES.

Libros qui prolati sunt a nobis, esse ambiguos, non ita dixi, ut confessum; neque talis est sententia & opinio mea; sed datum hoc est ex quadam concessione, quod voluntas esset nobis transeundi ad aliud, & non perpetuo in iisdem persistendi: mihi enim exploratissimum est, vestros libros esse plane corruptos, & E menti Basilii non congruere: cum sciam libros esse apud Constantinopolim supra mille, qui ita se habent ut nos diximus: & si vis, sponde mihi, si tot libri reperiantur, nos consensuros in omnibus. Porro ad ea quæ dixisti, respondeo, mirum non esse, si per ea quæ confessa sunt, probaverit magnus Basilius, quod ex suppositione dedit: & nos enim quæ semel data sunt ex suppositione, ut confessa ponimus; nam

SESSIO XXIII.

ANNO CHRISTI 1439.

nam dum priorem agitaremus quæstionem, hoc fecimus in urbe Ferraria; siquidem dato ex suppositione, veram esse vestram de Spiritus sancti processione sententiam, hoc fundamento rationes omnes afferebamus, quod tametsi vera & certa sit, non tamen erat apponenda symbolo. Et magnus Basilius ubi semel supposuit, & non absolute concessit verum esse, quod sit tertius ordine & dignitate Spiritus sanctus, id quod antea nequaquam admiserat, sed pluribus oppugnarat, ut ostendimus; subjunxit contra hoc ex suppositione datum probationes: Quod licet verum esse detur, Spiritum sanctum esse tertium ordine & dignitate: (quæ quidem loquendi figura vocatur apud rhetores exceptionis confutatio) non est tamen necesse ipsum tertium quoque esse natura: etenim angeli differentes inter se ordine & dignitate, non ob id etiam sunt alterius naturæ: nam & stella stellæ præstat in gloria juxta divinum apostolum, attamen stellarum natura non est diversa: & multæ sunt apud Patrem mansiones, sed non sunt diversæ natura mansiones: Ita & Spiritus sanctus, quamvis detur tertium ipsum esse ordine & dignitate; quod jam ex suppositione concessimus; non est necesse ut natura quoque sit tertius. Quid est, quod contra hoc attulisti, quod per indubitata probet ambiguum? non confirmat ambiguum, sed ex suppositione datum: si facta hic est suppositio, necesse est consequens ita se habere, ut se habet in prædictis. Miror autem, si tuam hoc præterit reverentiam; quæ semel ex suppositione dantur, nos ut confessa proponere; imo vero & necessario demonstrare: quapropter mirandum non est, si per ea quæ indubitata sunt, illa demonstramus.

I. Cor. 15. Ioan. 15.

IOANNES. Multa quidem dixisti præsul Ephesie, sed nihil eorum quæ ad nostram disputationem spectant. Nobis enim erat proposita sessione proxima quæstio necessaria & admirabilis; qua nondum terminata reverentia tua protulit in medium alia argumenta, & alia capita. Dico igitur, si vis propositas nobis quæstiones discutere, prodeant in medium, ut etiam perducantur ad finem: hanc enim nobis & serenissimus imperator posuit legem, ut uno terminato aggrediamur aliud. Si vero nihil tibi suppetit dicendum in illis, fatearis hoc, & gratias tibi agemus. Hoc si non vis, responde igitur ad propositum, atque ita perspicietur veritas. Ad ea porro, de quibus prolixam hanc habuisti orationem coram magno hoc auditorio, in promptu est quod respondeam: possum enim favente sancto Spiritu diluere omnia, & demonstrare tibi, eorum quæ dixisti majorem partem stare a nobis: sed tamen responde ad propositum.

EPHES. Nihil plane memini eorum quæ dicta sunt; multa enim dicta erant antea, & visa mihi sunt esse satis.

IOANNES. Etsi ea non meministi, ego in memoriam redigam. Disputatio nostra desierat in verbis magni Basilii, ubi statuit numerum & ordinem in divinis personis: & liquet ab exemplis quæ affert in sequētibus libri tertii

τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ προεξητασμένου ζητήματος ἐποιησάμεθα ἐν τῇ πόλει τῆς Φερραρίας, ὅτε καθ' ὑπόθεσιν δόντες ἀληθῆ τὴν ὑμετέραν εἶναι δόξαν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἐπὶ τούτῳ τῷ θεμελίῳ τοὺς λόγους ἐποιούμεθα πάντας, ὅτι εἰ καὶ ἀληθῆ καὶ ὁμολογουμένην οὖσαν, οὐκ ἐχρῆν ταύτην προστεθῆναι ἐν τῷ συμβόλῳ. καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ὑποθέμενος ἅπαξ καὶ συγχωρήσας ἀληθὲς εἶναι τὸ, τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅπερ οὐδαμῶς ἐδέξατο πρότερον, ἀλλ' ἐνέστη πρὸς τοῦτο διὰ πολλῶν ὡς ἐδείξαμεν, ἐπήγαγε τὰς ἐνστάσεις πρὸς τοῦτο καθ' ὑπόθεσιν δεδομένον· ὅτι εἰ καὶ ἀληθὲς εἶναι δοθείη τὸ, τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· τοῦτο δὲ τὸ σχῆμα τοῦ λόγου παρὰ τοῖς ῥήτορσιν ἀντιπαράστασις λέγεται· ἀλλ' οὐκ ἀνάγκη καὶ τρίτον αὐτὸ εἶναι τῇ φύσει· καὶ γὰρ οἱ ἄγγελοι διαφέροντες ἀλλήλων τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, οὐ διὰ τοῦτο καὶ ἑτέρας τυγχάνουσι φύσεως· καὶ γὰρ καὶ ἀστὴρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον, ἀλλ' οὐ διάφορος ἡ τῶν ἀστέρων φύσις· καὶ πολλαὶ μοναὶ παρὰ τῷ πατρὶ, ἀλλ' οὐ διάφοροι αἱ μοναὶ τῇ φύσει. οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ δοθείη τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, ὅπερ ἤδη συνεχωρήσαμεν καθ' ὑπόθεσιν, οὐκ ἀνάγκη καὶ τρίτον αὐτὸ εἶναι τῇ φύσει. τί οὖν πρὸς τοῦτο τὸ παρὰ σοῦ εἰρημένον, ὅτι διὰ τῶν ὁμολογουμένων ὁμολογεῖ τὸ ἀμφίβολον; οὐ τὸ ἀμφίβολον βεβαιοῖ, ἀλλὰ τὸ καθ' ὑπόθεσιν· εἰ οὕτω καθ' ὑπόθεσιν ἔχει, ἀνάγκη καὶ τὸ ἀκόλουθον οὕτως ἔχειν, ὡς ἐπ' ἐκείνων τῶν προειρημένων ἐστί. θαυμάζω οὖν εἰ παρέχει τοῦτο τὴν σὴν τιμιότητα, ὅτι τὰ καθ' ὑπόθεσιν ἅπαξ διδόμενα, ὡς ὁμολογούμενα πιστοῦμεν, μᾶλλον δὲ ἐξ ἀνάγκης αὐτὰ ἀποδείκνυμεν· διὰ τοῦτο καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν, εἰ διὰ τῶν ὁμολογουμένων αὐτὰ ἀποδείκνυμεν.

ΙΩΑΝΝΗΣ. Πολλὰ μὲν εἶπας τῶν Ἐφεσίων ὦ ἀρχιερεῦ, ἀλλ' οὐδὲν εἴρηκάς τι τῶν πρὸς τὴν ἡμετέραν διάλεξιν ἐπαγόντων. ἡμεῖς γὰρ ζήτημά τι εἴχομεν ἐν τῇ παρελθούσῃ συνελεύσει ἀναγκαῖον καὶ θαυμαστόν· καὶ μήπω τούτου περαιωθέντος, ἡ σὴ σεβασμιότης περιέφερεν εἰς μέσον ἄλλας ὑποθέσεις καὶ ἄλλα κεφάλαια. λέγω οὖν, εἰ μὲν βούλει ἐξετάζειν τὰ προκείμενα ζητήματα ἡμῖν, παρείτωσαν εἰς μέσον, ὅπως καὶ πέρας λάβωσι ταῦτα. οὕτως γὰρ ἡμῖν ἐνομοθέτησε καὶ ὁ γαληνότατος βασιλεὺς, ὅπως περαιωθέντος τοῦ ἑνὸς ἵν' ἀρξώμεθα ἑτέρου. εἰ δὲ οὐκ ἔχεις τι εἰπεῖν ἐν ἐκείνοις, ὁμολόγησον τοῦτο, καὶ χάριτάς σοι ὀφλήσομεν. εἰ δὲ τοῦτο οὐ βούλει, ἀπολογήθητι λοιπὸν πρὸς τὸ προκείμενον, καὶ οὕτω φανήσεται ἡ ἀλήθεια. περὶ δὲ ὧν ἐποίησας τὸν μακρὸν τοῦτον λόγον εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἀκροατήριον, οὐκ ἀπορῶ ἀπολογήσασθαι· δύναμαι γὰρ συνεργίᾳ τοῦ ἁγίου πνεύματος λύσιν ποιῆσαι εἰς ἅπαντα, καὶ ἀποδεῖξαί σοι ὅσα εἶπας, ὅτι τὰ πλείω εἰσὶν ὑπὲρ ἡμῶν. πλὴν ὅμως ἀπολογήθητι πρὸς τὸ προκείμενον.

ΕΦΕΣ. Οὐδὲν μέμνημαι τῶν εἰρημένων οὐδὲ ἕν· πολλὰ γὰρ ὑπῆρχον τὰ προλεχθέντα, καὶ ἔδοξέ μοι εἶναι ἀρκετά.

ΙΩΑΝ. Καὶ ἐὰν μὴ μέμνησαι ταῦτα, ἐγὼ ἐνθυμήσω σοί. ὁ ἡμέτερος διάλογος ἐν τοῖς τοῦ μεγάλου Βασιλείου ῥητοῖς κατέληξεν, ὅπου ποιεῖ ἀριθμὸν καὶ τάξιν ἐν τοῖς θείοις προσώποις· καὶ δῆλον ἀπὸ τῶν παραδειγμάτων, ὧν ποιεῖ ἐν τοῖς ἑξῆς τοῦ τρίτου λόγου

τοῦ

ANNO CHRISTI 1439.

SESSIO XXIII.

τοῦ κατ' Εὐνομίου, λέγων· ὅτι ὥσπερ εἰσὶ τάξεις τῶν ἀρχαγγέλων καὶ τῶν ἀγγέλων ἐν μιᾷ φύσει· καὶ ὥσπερ εἰσὶ τάξεις ἀστέρων, ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει, ἐν μιᾷ φύσει· καὶ ὥσπερ πολλαὶ μοναί εἰσι κατὰ τάξιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, οὕτως εἰσὶ καὶ ἐν τοῖς θείοις προσώποις.

ΕΦΕΣ. Ἐκ τῶν κτιστῶν πραγμάτων καὶ παραδειγμάτων πιστοῖς τὰ ὁμολογούμενα καὶ θεῖα πράγματα;

ΙΩΑΝΝΗΣ. Ναί· τὰ γὰρ κτιστὰ παραδείγματά εἰσι τῶν ἀκτίστων ἀνάπτυξις· ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων γὰρ καὶ ἐκ τῶν ὄντων παραδειγματίζομεν τὰ ἀκατάληπτα καὶ ἀκατανόητα.

ΕΦΕΣ. Ἀλλ' ὁ Βασίλειος οὐκ ἔχει τοῦτον τὸν σκοπόν· τίς γὰρ ἀνάγκη, φησίν, εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχει τὸ πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει, εἴπερ καὶ συγχωρήσομεν τοῦτο; ὥσπερ φέρε εἰπεῖν, ἡμεῖς ἐν τῇ Φερραρίᾳ ὄντες καὶ διαλεγόμενοι περὶ τοῦ, οὐκ ἔξεστι προσθεῖναι, ἐλέγομεν· εἰ καὶ καλὸν καὶ εὐσεβὲς εὑρεθήσεται τὸ προστεθέν, οὐ δεξόμεθα ἐν τῷ συμβόλῳ· ἐλέγομεν δὲ τοῦτο καθ' ὑπόθεσιν· οὕτω καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, εἴπερ καὶ συγχωρήσομεν, φησίν· διὸ οὐκ ἔστι τοῦ μεγάλου Βασιλείου ὁ σκοπὸς, ὅτι ὁμολογουμένως παρὰ τοῦ υἱοῦ ἔχει τὸ εἶναι τὸ πνεῦμα, ἀλλ' οὐδὲ τρίτον ἐστὶ τῇ τάξει. ἐπεὶ καὶ ὁ Εὐνόμιος τούτου δρασσόμενος ἔλεγε, τὸ πνεῦμα τρίτον εἶναι τῇ φύσει.

ΙΩΑΝ. Καὶ πῶς ὁ μέγας οὗτος πατὴρ ἔμελλεν ἔξω τῆς τέχνης πορεύεσθαι; οὐκ ἔστιν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, ὅτι πᾶν ὃ τρέχει, καὶ κινεῖται· ἄρα κινεῖται, ἐπειδὴ τρέχει; λοιπὸν ὁ μέγας Βασίλειος ἀριθμὸν ποιῶν καὶ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀστέρων καὶ τῶν μονῶν, ἀριθμὸν καὶ τάξιν ἄρα ποιεῖ καὶ ἐν τοῖς θείοις προσώποις. ἐπεὶ δὲ ἤρξω θεολογίας μακρᾶς, διδάσκων, ὡς ἔοικε, τοὺς ἀκροατάς, εἰ καὶ μὴ ὡς ἐννοῶν τὴν δόξαν ἣν ἔχομεν ἡμεῖς ἐν τῇ ὁμοουσίῳ Τριάδι, ἐγὼ διδάξω, καὶ καθαρὰν σοι ποιήσω τὴν ἀπόκρισιν· ἡμεῖς οἱ τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας ὀπαδοὶ μίαν ἔγνωμεν τὸν πατέρα αἰτίαν υἱοῦ τε καὶ πνεύματος. ἐξ ἀρχῆς γὰρ τοῦ κηρύγματος τῶν ἀποστόλων, ἡ πίστις ἡμῶν λάμπει ὑπὲρ τὸν ἥλιον· ὁ λόγος γὰρ ὁ ῥηθεὶς παρὰ τοῦ Κυρίου τῷ κορυφαίῳ τῶν ἀποστόλων Πέτρῳ τό, πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς, οὐ παρῆλθεν, οὐδὲ παρελεύσεται. μόνην γὰρ κρηπῖδα καὶ θεμέλιον ἔχουσι ταύτην τὴν Ῥωμαίων ἐκκλησίαν πᾶσαι αἱ τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησίαι, ὡς ἔχουσαν τὴν ὄντως εὐσέβειαν, ἀποκλείουσαν δὲ καὶ ἐμφράττουσαν πᾶν αἱρετικὸν στόμα λαλοῦν ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος. διὸ καὶ οὐδὲ δοξάζει δύο ἀρχάς, οὐδὲ δύο αἰτίας, ἀλλὰ μίαν ἀρχὴν καὶ μίαν αἰτίαν. τοὺς δὲ λέγοντας δύο ἀρχάς, ἢ δύο αἰτίας, ἀναθεματίζομεν.

Ταῦτα τοῦ Λατίνου εἰπόντος, ἐλύθη ἡ σύνοδος, τῶν Γραικῶν ἀρκεσθέντων ὅσον ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως. ἐξήλθομεν γὰρ τῆς συνάξεως, καὶ ἦν ἐν ἡμῖν μεγάλη χαρά, ὅτι οἱ Λατῖνοι μίαν ἴσασιν αἰτίαν υἱοῦ καὶ πνεύματος τὸν πατέρα, καὶ οὐ λέγουσι δύο αἴτια. Τούτων γενομένων ἦλθεν ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν πατριάρχην, βουλευσόμενος περὶ τῶν ῥημάτων τούτων τῇ τετάρτῃ πρωΐ. τούτων οὖν βουλευθέντων, τῇ πέμπτῃ τῆς πέμπτης ἑβδομάδος τῆς τεσσαρακοστῆς, σύναξις γέγονε τῶν ἡμετέρων μητροπολιτῶν ἐν τῷ κελλίῳ τοῦ πατριάρχου, παρόντος καὶ τοῦ βασιλέως. ἐδημηγόρησεν οὖν ὁ βασιλεὺς, καὶ ὥρισε πρὸς τοὺς μητροπολίτας.

contra Eunomium, dicens; Sicuti sunt ordines archangelorum & angelorum una in natura; & sicuti sunt ordines stellarum, stella quippe differt a stella, in una natura; & sicuti multæ sunt mansiones ordine dispositæ in regno; ita sunt etiam in divinis personis.

EPHES. Ex rebus & exemplis creatis ostenditis quæ fidei sunt, & res divinas?

IOANNES. Etiam; exempla enim creata sunt explicatio increatorum; nam ab humanis & aliis rebus exempla sumimus rerum incomprehensibilium & imperceptibilium.

EPHES. Atqui non est hic Basilio scopus; Cur enim inquit, necesse est, si dignitate & ordine tertius est Spiritus sanctus, ut ipsa natura quoque sit tertius, licet etiam id concedamus? ut exempli causa; Nos cum Ferrariæ disputaremus, quod non liceat addere, dicebamus; Quamvis rectum & pium comperiatur quod est additum in symbolo, non recipiemus: dicebamus autem hoc ex suppositione. Ita & magnus Basilius, licet concedamus etiam, inquit. Idcirco non hoc vult magnus Basilius, ut certum sit, a Filio Spiritum sanctum habere suum esse, aut esse tertium ordine: nam & Eunomius hoc arripiens aiebat, Spiritum esse natura tertium.

IOANNES. Et quomodo eximius iste pater peccaturus erat in artem? non est in philosophia, Omne quod currit, movetur; movetur ergo, quia currit? Itaque magnus Basilius numerum ponens in angelis, & stellis, & mansionibus, ponit etiam ordinem & numerum in divinis personis. Quoniam autem longam es theologiam exorsus, ad docendos nimirum auditores; minus tamen intelligens, quid ipsi de consubstantiali Trinitate sentiamus; ego docebo, planamque tibi responsionem hanc dabo. Nos qui sequimur apostolicam sedem, unam novimus causam Filii ac Spiritus Patrem; nam ab initio prædicationis apostolorum fides nostra fulget sole splendidius. Sermo enim domini ad principem apostolorum Petrum, *Portæ inferi non prævalebunt adversus eam*, non præteriit, nec præteribit: namque unicum fulcimentum ac fundamentum omnibus Christianorum ecclesiis est Romana ecclesia; quippe quæ germanam habet pietatem, clauditque & obstruit omne hæreticum os loquens in excelso iniquitatem. Idcirco non credit duo principia vel duas causas, sed unum principium & unam causam; eos vero qui asserunt duo principia, vel duas causas, anathematizamus. Matth. 16.

His a Latino dictis dimissa est synodus, Græcis quod ad fidei confessionem attinet, satis habentibus. Nam egressi sumus e conventu, & magnam percepimus lætitiam, quod unam Latini causam Filii ac Spiritus norunt Patrem, & non dicunt duas causas. Post hæc imperator adiit patriarcham de his verbis consultaturus feria quarta mane. Consilio ab iis inito, feria quinta quintæ hebdomadis quadragesimæ habitus est conventus nostrorum metropolitarum in cella patriarchæ, præsente quoque imperatore. Itaque concionatus est imperator, hoc sermone usus ad metropolitas:

SESSIO XXIII IMPERAT.

ANNO CHRISTI 1439. ΒΑΣΙΛ.

A Nos, sacri patres, quomodocumque in Italiam venimus: nec soli mihi fuit voluntas veniendi; nec primus ego negotium hoc suscepi: sed memoria tenetis, patrem meum imperatorem eo tempore, quo erat in Isthmo, misisse Eudæmona Ioannem illum in Italiam, & hujusmodi opus fuisse aggressum. Nostis enim optime, imperatorem patrem meum quanta prudentia, & rerum polleret experientia; utpote qui non modo præstantissimus philosophus, sed fuit etiam ecclesiasticorum dogmatum enarrator subtilissimus: nam aderat etiam ipsi patriarcha ille, domnus Euthymius, vir vera virtute præditus, ac summus B theologus. Qui cum tanti ac tales essent, non solum de hoc negotio capessendo cogitarunt, verum etiam aggressi sunt; & cupiebant illud conficere: sed obstitit tempus. pervenit ergo negotium ad nos, non ut majorum tempore, sed multo præstantius: nam & triremes misere, & sumptus; & opus hoc multo cum studio quæsivere. Hæc nos scientes, ego scilicet & sacer patriarcha, vos omnes convocavimus, atque huc vestro consensu pervenimus. Nunc tempus abit, & nihil, quod sit in rem nostram, fecimus. Subeat vobis memoria domus nostræ, quanto sit in periculo in medio impiorum. Quod siquid acciderit, hei mihi, quam grave malum: arbitror persecutionem fore longe majorem, quam Diocletiani & Maximiani temporibus. Debemus erC go disputationes & contentiones missas facere, & reperire medium aliquod, illudque amplecti: medium autem in vobis est. Vnum tantummodo vobis dico; Fratrem Ioannem, qui disputat, palam in concilio dixisse, fateri Latinos unam causam Filii ac Spiritus Patrem, & anathematizare ponentes in consubstantiali Trinitate duo principia, vel duas causas: a quo petii scriptam mihi dari hanc confessionem, quam & miserunt ad me: legite vos & consilium capite de unione concilianda.

His ab imperatore dictis, cœpit synodus perquirere: & post multos sermones invenimus epistolam sancti Maximi, ita D dicentis.

Epistola sancti Maximi.

SANCTISSIMI papæ, qui nunc est, synodalium, non tot capita, quot scripsistis, regiæ urbis incolæ notarunt, sed duo tantum; quorum alterum ad divina spectat; quod dixerit, inquiunt, Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere; alterum vero ad incarnationem; quod dixerit, dominum ut hominem esse absque peccato originali. Et in primum quidem consonas Romanorum patrum attulere sententias, nec non Cyrilli Alexandrini ex sacris ejus commentariis in E Ioannem: Per quas demonstrarunt, sese nequaquam asserere, Filium esse causam Spiritus; unam quippe norunt causam Filii ac Spiritus Patrem, illius quidem secundum generationem, hujus autem secundum processionem: sed significare, quod per ipsum etiam procedat: eaque ratione ostendere ejusdem essentiæ nulla cum varietate communionem.

Ἡμεῖς, πατέρες ἅγιοι, ἤλθομεν ὁπωσδήποτε ἐν τῇ Φραγκίᾳ· καὶ ἐγὼ οὐδὲ ἐκινήθην μόνος ἐλθεῖν, οὐδὲ ἐγὼ ἠρξάμην πρῶτος ταύτης τῆς ὑποθέσεως, ἀλλ' ἐνθυμεῖσθε, ὅτι ὁ πατήρ μου ὁ βασιλεὺς ἀπὸ τοῦ καιροῦ ὅτε ἦν ἐν τῷ Ἑξαμιλίῳ, ἀπέστειλε τὸν Εὐδαίμονα Ἰωάννην ἐκεῖνον εἰς Ἰταλίαν, καὶ ἤρξατο τοῦ τοιούτου ἔργου. ἐπίστασθε γὰρ ἀκριβῶς τὸν βασιλέα τὸν πατέρα μου, καὶ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ, ὅτι οὐ μόνον ὑπῆρχεν ἄριστος φιλόσοφος, ἀλλὰ καὶ τῶν δογμάτων τῆς ἐκκλησίας λεπτότατος ἐξηγητής· εἶχε γὰρ καὶ συνήγορον τὸν πατριάρχην ἐκεῖνον κῦριν Εὐθύμιον, τὸν ὄντως ἐνάρετον καὶ θεολόγον ἀκρότατον. τοσοῦτοι δὲ καὶ τηλικοῦτοι ὑπάρχοντες οὐκ ἐνενόησαν μόνον τοῦ τοιούτου ἔργου τὴν ἐπιχείρησιν, ἀλλὰ καὶ ἤρξαντο, καὶ ἐπεθύμουν τελειῶσαι αὐτό· ὁ καιρὸς δὲ ἐνεπόδισε τοῦτο. ἔφθασεν οὖν τὸ ἔργον καὶ ἕως ἡμῶν, οὐχ ὥσπερ ἐν τοῖς πρὸ ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον κρειττόνως ὅτι τε ἔστειλαν τριήρεις καὶ ἐξόδους, καὶ ὅτι ἠτήσαντο τὸ ἔργον μετὰ πολλῆς τῆς ὁρμῆς. ταῦτα εἰδότες ἡμεῖς, ἐγώ τε καὶ ὁ ἅγιος πατριάρχης, συνήξαμεν ὑμᾶς πάντας, καὶ μετὰ γνώμης ὑμῶν ἤλθομεν ἕως ὧδε. πλημμελεῖ οὖν ὁ καιρός, καὶ οὐδέν τι ἐποιήσαμεν ἀνῆκον τῷ πράγματι. μνήσθητε τοίνυν τοῦ ἡμετέρου οἴκου, ὅπως κινδυνεύει ἐν μέσῳ τῶν ἀσεβῶν, καὶ ἐὰν συμβῇ τι, οἴμοι, πόσον τὸ δεινόν· ἔχω ὅτι ὁ διωγμὸς μέλλει γενέσθαι πολλῷ χεῖρον τοῦ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ· διὸ καὶ ὀφείλομεν καταλεῖψαι τὰς φιλονεικίας, καὶ εὑρεῖν τι μέσον, καὶ χωρῆσαι εἰς αὐτό. τὸ δὲ μέσον ἐστὶν ἐν ὑμῖν. ἓν μόνον λέγω ὑμῖν, ὅτι ὁ διαλεγόμενος φρὰ Ἰωάννης ὡμολόγησε παρρησίᾳ ἐν τῇ συνόδῳ, ὅτι ὁμολογοῦσιν οἱ Λατῖνοι μίαν αἰτίαν τὸν πατέρα υἱοῦ τε καὶ πνεύματος, καὶ ἀναθεματίζουσι τοὺς δύο ἀρχὰς ἢ δύο αἰτίας ποιοῦντας ἐν τῇ ὁμοουσίῳ Τριάδι, ἐξ οὗπερ ἐξῄτησα ἐγγράφως δοθῆναί μοι τὴν ὁμολογίαν ταύτην, καὶ ἔστειλάν μοι αὐτήν. ἀναγνόντες σκέψασθε περὶ ἑνώσεως βουλήν.

Ταῦτα τοῦ βασιλέως εἰπόντος, ἡ σύνοδος ἤρξατο ἐρευνᾶν· καὶ πολλῶν λόγων λαληθέντων, εὕρομεν τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἁγίου Μαξίμου, ὃς διαλαμβάνει οὕτως.

Ἐπιστολὴ τοῦ ἁγίου Μαξίμου.

ΤΩΝ τοῦ νῦν ἁγιωτάτου πάπα συνοδικῶν, οὐκ ἐν τοσούτοις ὅσοις γεγράφατε κεφαλαίοις, οἱ τῆς βασιλίδος ἐπελάβοντο, δυσὶ δὲ μόνοις· ὧν τὸ μὲν ὑπάρχει περὶ θεολογίας, ὅτι τε, φασίν, εἶπεν ἐκπορεύεσθαι κἀκ τοῦ υἱοῦ πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὸ δὲ ἄλλο περὶ τῆς θείας σαρκώσεως, ὅτιπερ γέγραφε δίχα τὸν κύριον εἶναι τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας ὡς ἄνθρωπον. καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον συμφώνους παρήγαγον χρήσεις Ῥωμαίων πατέρων, ἔτι μὴν καὶ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας ἐκ τῆς πονηθείσης αὐτῷ ἱερᾶς πραγματείας εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν ἅγιον Ἰωάννην, ἐξ ὧν οὐκ αἰτίαν τὸν υἱὸν ποιοῦντας τοῦ πνεύματος σφᾶς αὐτοὺς ἀπέδειξαν· μίαν γὰρ ἴσασιν υἱοῦ καὶ πνεύματος τὸν πατέρα αἰτίαν, τοῦ μὲν κατὰ τὴν γέννησιν, τοῦ δὲ κατὰ τὴν ἐκπόρευσιν· ἀλλ' ἵνα καὶ δι' αὐτοῦ προϊέναι δηλώσωσι, καὶ ταύτῃ τὸ συναφὲς τῆς οὐσίας καὶ ἀπαράλλακτον παραστήσωσι.

Τῆς

Τῆς οὖν ἐπιστολῆς ταύτης ἀναγνωσθείσης, τὰ γραφέντα παρὰ τῶν Λατίνων ἀφέντες, καὶ πάντα καταλιπόντες, ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ ἁγίου Μαξίμου τὸν νοῦν ἐνεβάλομεν, καὶ εἴπομεν πάντες ὁμοῦ· ἐὰν οἱ Λατῖνοι ταύτῃ τῇ ἐπιστολῇ πείθωνται, ἡμεῖς ἄλλο τι μὴ ζητήσαντες, αὐτοῖς ἑνωθησόμεθα. ὥρισεν οὖν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἐγνωμοδότησεν εἰς τοῦτο ἡ σύνοδος, τοῦ πατριάρχου συγκαταθέντος αὐτῷ· καὶ προέτρεψεν ἡ σύνοδος τὸν βασιλέα μηνῦσαι τῷ πάπᾳ σὺν τοῖς μετ' αὐτοῦ, εἴπερ στέργουσι τὴν ἐπιστολὴν καὶ τὴν ὁμολογίαν τοῦ ἁγίου Μαξίμου· καὶ τοῦτο μαθόντα ἀναγγεῖλαι ἡμῖν. ταῦτα ἡμῶν βουλευθέντων ἐμήνυσαν ἡμῖν οἱ Λατῖνοι οὕτως·

Ὑμεῖς ἐν τῇ παρελθούσῃ συνελεύσει εἴπατε ὅσα ἠθέλετε, ἡμῶν ἐν δευτέρᾳ συνελεύσει εἰπόντων ἀποκριθῆναι· γενέσθω τοίνυν συνέλευσις, ἵνα ἀποκριθησώμεθα. οὐ γάρ ἐστι δυνατὸν ἄλλο τι γενέσθαι, ἡμῶν μὴ ἀποκριθέντων.

Τούτων ἀκούσας ὁ βασιλεὺς ὥρισε καὶ πάλιν συνέλευσιν γενέσθαι. τοῦ σαββάτου τοίνυν ἐλθόντος, τῇ εἰκοστῇ πρώτῃ τοῦ Μαρτίου μηνὸς συνήλθομεν καὶ πάλιν ἐν τῷ εἰθισμένῳ τόπῳ, τοῦ Ἐφέσου κῦρ Μάρκου, καὶ τοῦ Ἡρακλείας κῦρ Ἀντωνίου μὴ παρόντων, παραγγείλαντος τοῦ βασιλέως μὴ ἐλθεῖν αὐτοὺς ἐν τῇ συνελεύσει· ἤθελε γὰρ ὁ βασιλεὺς τρόπον ἑνώσεως εὑρεῖν τοῦ ἀπελθεῖν, καὶ οὐκ ἤθελε φιλονεικίας λόγους. συνήλθομεν δὲ οἱ πάντες ἐν τῷ εἰθισμένῳ τόπῳ. ἤρξατο οὖν ὁ προβιντζιάλιος φρὰ Ἰωάννης, καὶ πάλιν δημηγορεῖ, καί φησιν οὕτως·

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ κδ'.

Μαρτίου πρώτῃ καὶ εἰκοστῇ, τῷ σαββάτῳ, ἐγένετο.

ΕΒΟΥΛΟΜΗΝ εἶναι ὧδε τὸν Ἐφέσου, καὶ συμπαρεῖναι ἡμῖν ἐν ταύτῃ τῇ συνελεύσει, ὅπως ἀκούσῃ τὰς λύσεις τῶν προενεχθέντων αὐτοῦ ῥημάτων. ἀλλ' ὡς ἔοικεν ἡττηθεὶς ἀπέγνω, διὰ τοῦτο οὐκ ἐπαρρησίασε τῇ συνόδῳ· διὸ πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐν παντὶ τούτῳ τῷ ἀκροατηρίῳ τὸν λόγον ποιήσομαι.

Ἡμεῖς κατὰ τὸ παρὸν οὐδὲν βουλόμεθα εἰπεῖν, διὰ τοῦτο οὐδ' ὁ Ἐφέσου ἦλθε μεθ' ἡμῶν· οὐδὲ ἤλθομεν διαλεχθῆναι σήμερον ἡμεῖς, ἀλλὰ διὰ τὸ θέλημα ὑμῶν ἤλθομεν, καὶ διὰ τὴν συμφωνίαν ἣν ἔχομεν πρὸς ἀλλήλους, ὅπως μὴ ἀμελῶνται αἱ συνελεύσεις. ἤλθομεν οὖν καὶ εἴ τι θέλετε, λέγετε· ἡμεῖς οὐδεμίαν ἀπολογίαν θέλομεν ποιήσειν ὑμῖν. καὶ δὴ ὁ Ἰωάννης ἔφη·

Δύο ζητημάτων ζητηθέντων παρ' ἡμῶν, οὐδὲ ἓν ἐπληρώσαμεν. τὸ γὰρ ῥητὸν, μᾶλλον δὲ τὰ ῥητὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου σαφέστατα παριστῶνται, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχει εἶναι ἀπὸ τοῦ υἱοῦ ὥσπερ καὶ ἀπὸ τοῦ πατρὸς, καὶ ἡμεῖς μίαν αἰτίαν ὁμολογοῦντες υἱοῦ καὶ πνεύματος τὸν πατέρα, ὡς ἀρχικῶς ὁ υἱὸς παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύων τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐδὲν ἠνύσαμεν συμπεράναι πρός τι τέλος τὴν ὑπόθεσιν. τοῦτο δὲ παραλιπὼν καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς προκομισθεῖσι παρὰ τοῦ Ἐφέσου ῥητοῖς, τὴν ἀπολογίαν ποιήσομαι. καὶ δὴ ἄρχομαι ἀπ' αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· φησὶ γὰρ ἐν εὐαγγελίοις· ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρὸς, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ τὰ ἑξῆς. τὸ γὰρ, πέμψω, τί ἄλλο δη-

SESSIO XXIII.

Cum lecta esset hæc epistola, omissis Latinorum scriptis, & relictis omnibus, ad sancti Maximi epistolam adjecimus animum: & omnes simul diximus; Si Latini recipiunt hanc epistolam, cum ipsis conjungemur, nihil aliud requirentes. Ergo imperatoris jussu synodus sententias dixit, patriarcha idem sentiente: & synodus hortata est imperatorem ut mitteret ad pontificem & suos, qui dicerent, an sancti Maximi epistolam & confessionem reciperent: atque ubi illud rescisset, nobis significaret. Et nos quidem tale consilium cepimus. Latini vero significarunt nobis hæc:

LATINI. Vos sessione proxima dixistis quantum voluistis; nos autem diximus, respondere velle sessione altera: fiat ergo conventus, ut respondeamus; nihil enim aliud fieri potest, nisi respondeamus.

His auditis imperator jussit rursus conventum haberi. Sabbato igitur die Martii vigesimoprimo convenimus rursum ad locum consuetum, domno Marco Ephesio, & domno Antonio Heracleensi absentibus: præceperat enim imperator, ne convenirent; namque modum unionis reperire volebat ad abeundum, non sermones contentiosos. Itaque convenimus omnes ad consuetum locum. Et orsus est de integro provincialis frater Ioannes concionem suam hoc pacto:

SESSIO XXIV.

Die vigesimaprima mensis Martii, sabbato, celebata est.

SESSIO XXIV.

IOANNES. VELLEM hic esset Ephesius, & coram nobiscum adesset in hac sessione, ut dictorum suorum solutiones audiret: sed videtur victus desperasse; propterea non convenit ad synodum: Quare ad vos & universum hoc auditorium verba faciam.

IMPERATOR. Nos in præsenti nihil dicere volumus; propterea & Ephesius non convenit nobiscum: neque venimus ad disputandum nos, sed ut voluntati vestræ satisfaceremus, & propter pactum quod inter nos est, ut ne sessiones negligantur: venimus igitur; & si quid habetis, dicite: nos responsionem nullam sumus daturi. Itaque Ioannes dixit:

IOANNES. Duabus propositis a nobis quæstionibus, neutram absolvimus: nam dictum, sive potius dicta magni Basilii clarissime indicant, Spiritum sanctum habere suum esse a Filio sicut a Patre: & nos unam causam Filii & Spiritus fatentes Patrem, vt principaliter a Patre Filius producat Spiritum sanctum, ad nullum finem perducere potuimus hanc materiam. Hoc igitur & ipse relicto, ad ea quæ protulit Ephesius, dicam. Itaque jam respondebo, atque ab ipso salvatore nostro Iesu Christo sumam exordium. Ait enim ipse in euangelio: *Cum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, &c.* Nam vox illa, Mittam, quid aliud signifi-

SESSIO XXIV.

ANNO CHRISTI 1439.

cat, quam quod ab aliquo mittitur? qui mittit igitur, proprium aliquid mittit; & ex ipso est quod mittitur: ut, exempli gratia, quando præfectus agit jussu imperatoris; non enim agit ex se ipso, sed imperatoris mandato: ita & Filius non a se ipso producit Spiritum sanctum, sed a consubstantiali Patre, in generatione sua illud accipiens, virtutemque paternam & naturalem in se habens producit & ipse Spiritum sanctum non principaliter, uti Pater; is enim est radix & fons deitatis. Pater enim indistinctus ab essentia, imo vero cum ipse sit ipsessentia, non intelligitur distinctam habere essentiam ab hypostasi: non enim re, sed sola ratione distinguitur paterna hypostasis a sua essentia. Est ergo Pater substantialis hypostasis, & generat substantialiter Filium, & generatur Filius, substantialis & ipse hypostasis: & sunt quidem duæ hypostases, sed unus Deus, & una amborum natura, cum qua Spiritus sanctus indistincte intelligitur, & neque Pater est, neque Filius relativum; Spiritum enim ut Spiritum ad spirantem referri oportet. Quia vero Spiritus est Patris Spiritus; & scriptura testatur, illum esse Filii quoque Spiritum; spirantes ergo sunt Pater & Filius. Filius quoque respiciens ad Patrem, secundum divinitatem ait, *Ego & Pater unum sumus:* (Ioan. 10.) &, *Ego in Patre, & Pater in me:* &, *Qui vidit me, vidit & Patrem meum.* (Ioan. 14.) Ergo secundum unam virtutem spirativam duarum personarum, & unam producendi vim, non sunt duo spiratores, & duæ causæ; sed una cum sit & eadem numero, originaliter quidem Patris esse intelligitur, a quo Filius hanc habet: & hac virtute dicitur Pater & Filius unum principium, non confusione personarum. Est enim Pater, Pater & ingenitus: & Filius, Filius genitus, secundum causam & causatum: pari ratione debemus & Spiritui sancto aliquem assignare ordinem ad Patrem & Filium, ne confusio ponatur necessario in divinis. Cum vero Pater generando communicet hanc essentiam Filio, quatenus est Filio communicabilis: Filius vero hanc a Patre accipiat, ut sibi communicabilem, communicet eamdem sancto Spiritui, ut communicabilem illi ab ipso Filio: quoniam una est essentia, secundum quam hic generatur, ille procedit; idcirco unum principium & causa est Spiritus sancti Pater & Filius, & procedit ex ambobus. Præterea quia dicitur etiam a patribus Spiritus sanctus produci per Filium naturaliter; procedit ergo Spiritus sanctus ex Patre & Filio: nam hoc loco; Per, idem valet atque, Ex. Attulit autem testimonia sancti Leonis papæ, Gregorii Dialogi, sancti Ambrosii, sancti Hieronymi, sancti Augustini, & multorum aliorum occidentalium, legendo libros, & declarando. His ita peractis tempus elapsum est, & dies in vesperam inclinatus: atque ita dimissa est sessio, rursus in feriam tertiam reservata. Ergo feria tertia, quarta & vigesima die ejusdem mensis, convenit rursus quinta & vigesima sessio, Florentiæ celebratarum postrema: & rursus Ioannes provincialis sic est orsus dicere:

A λεῖ, εἰ μὴ ὅ, τι ἔκ τινος πέμπεται; ὁ πέμπων οὖν ἴδιόν τι πέμπει, καὶ ἐξ ἐκείνου ἐστὶ τὸ πεμπόμενον, καθώσπερ ἐν παραδείγματι, ὅταν ἐνεργῇ ὁρισμῷ βασιλέως ὁ ἔπαρχος· οὐ γὰρ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ πράττει, ἀλλὰ τοῦ βασιλέως τὸν ὁρισμόν· οὕτω καὶ ὁ υἱὸς, οὐκ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ἐκπορεύει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ παρὰ τοῦ ὁμοουσίου πατρὸς ἐν τῷ γεννᾶσθαι λαβὼν αὐτὸ, καὶ δύναμιν πατρικὴν καὶ φυσικὴν ἔχων ἐν ἑαυτῷ προβάλλει καὶ αὐτὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐχ * ὑπαρκτικῶς, ὡς ὁ πατήρ· αὐτὸς γάρ ἐστι ῥίζα καὶ πηγὴ τῆς θεότητος. ὁ πατὴρ γὰρ ἐν τῇ οὐσίᾳ ὢν ἀχώριστος, μᾶλλον αὐτοουσία ὑπάρχων, ἀχωρίστως συνεπινοεῖται τῇ οὐσίᾳ καὶ τῇ ὑποστάσει. οὐ γὰρ ἐνεργείᾳ μερίζεται ἡ πατρικὴ ὑπό-B στασις τῇ οὐσίᾳ αὐτῆς, ἀλλὰ μόνῃ ἐπινοίᾳ. ἔστι μὲν οὖν ὁ πατὴρ οὐσιώδης ὑπόστασις, καὶ γεννᾷ οὐσιωδῶς τὸν υἱόν· καὶ γεννᾶται ὁ υἱὸς, οὐσιώδης καὶ αὐτὸς ὑπόστασις· καί εἰσι μὲν δύο ὑποστάσεις, ἀλλὰ εἷς Θεὸς, καὶ μία φύσις ἀμφοῖν, ᾗ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀχωρίστως συνεπινοεῖται· καὶ οὔτε πατήρ ἐστιν, οὔτε υἱὸς, ἀλλ᾽ οὐδὲ τὸ πρός τι· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα καθὸ πνεῦμα, πρὸς τὸ πνέοντα δεῖ ἀναφέρεσθαι. ἐπειδὴ δὲ τὸ πνεῦμα, τοῦ πατρός ἐστι πνεῦμα, καὶ τοῦ υἱοῦ πνεῦμα μαρτυρεῖται παρὰ τῆς γραφῆς, πνέοντές εἰσιν ἄρα ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός. ἀλλὰ καὶ ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα ἀποβλέπων, κατὰ τὴν θεότητα φησίν· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ, ὁ ἑωρακὼς C ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα. κατὰ μίαν οὖν πνευστικὴν δύναμιν τῶν δύο προσώπων, καὶ κατὰ μίαν προβλητικὴν, οὐ δύο προβολεῖς, οὐδὲ δύο αἰτίαι εἰσίν, ἀλλὰ μία καὶ ἡ αὐτὴ οὖσα τῷ ἀριθμῷ, ἀρχοειδῶς μὲν τοῦ πατρὸς εἶναι νοεῖται, παρ᾽ οὗ ὁ υἱὸς ταύτην ἔχει. καὶ ταύτῃ τῇ δυνάμει λέγεται ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς μία ἀρχὴ, οὐ συναλοιφῇ προσώπων. ἔστι γὰρ ὁ πατὴρ καὶ ἀγέννητος· καὶ ὁ υἱὸς, υἱὸς γεννητὸς, κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατόν· ὡσαύτως καὶ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ τάξιν τινὰ ὀφείλομεν δοῦναι πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν, ἵνα μὴ ἀταξία ἐξ ἀνάγκης εἰσάγοιτο ἐν τοῖς θείοις. ἐπειδὴ δὲ ὁ πατὴρ ἐν D τῷ γεννᾶν τὸν υἱὸν, ταύτην τῷ υἱῷ κοινωνεῖ τὴν οὐσίαν, καθὸ τῷ υἱῷ κοινωνητή ἐστιν· ὁ δὲ υἱὸς λαμβάνει ταύτην παρὰ τοῦ πατρὸς, ὡς ληπτὴν ἑαυτῷ, κοινωνεῖ δὲ ταύτην τῷ παναγίῳ πνεύματι, ὡς κοινωνητὴν αὐτῷ παρ᾽ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ· ἐπειδὴ μία οὐσία, καθ᾽ ἣν ὁ μὲν γεννᾶται, τὸ δὲ ἐκπορεύεται· κατὰ τοῦτο ἄρα μία ἀρχὴ καὶ αἰτία ἐστὶ τοῦ πνεύματος ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, καὶ ἐκπορεύεται ἐξ ἀμφοῖν. ἐπεὶ δὲ λέγεται καὶ παρὰ τῶν πατέρων, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον προϊέναι δι᾽ υἱοῦ φυσικῶς, ἄρα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ· ἡ, διὰ, γὰρ ἐνταῦθα ἴσον δύναται τῇ, ἐκ. προέφερε δὲ μαρτυρίας τοῦ τε ἁγίου Λέοντος πάπα, τοῦ E τε Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, τοῦ ἁγίου Ἀμβροσίου, τοῦ ἁγίου Ἱερωνύμου, τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου, καὶ ἑτέρων πολλῶν δυτικῶν, ἀναγινώσκων τὰς βίβλους, καὶ ἐξηγούμενος αὐτάς. τούτων οὕτω γενομένων ἐβράδυνεν ὁ καιρὸς, καὶ ἡ ἡμέρα πρὸς ἑσπέραν ἔληξε. καὶ οὕτως ἐλύθη ἡ σύνοδος, καὶ πάλιν ἐταμιεύσαντο αὐτὴν τῇ τρίτῃ. τῇ τρίτῃ οὖν ἡμέρᾳ, τῇ εἰκοστῇ τετάρτῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς πάλιν ἐγένετο συνέλευσις εἰκοστὴ πέμπτη, τελευταία τῶν ἐν Φλωρεντίᾳ, καὶ πάλιν ὁ προβιντζιάλιος Ἰωάννης ἤρξατο λέγειν οὕτως·

* ὑπαρκτικῶς, id est, ἀρχικῶς, quod supra dixit, ἀρχικῶς.

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

A

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ κε΄.

Μαρτίου τετάρτῃ καὶ εἰκοστῇ, ἡμέρᾳ τρίτῃ, ἐγένετο.

Τελευταία τῶν ἐν Φλωρεντίᾳ.

ΑΝ... Ἤθελον καὶ τὸν Ἐφέσου εἶναι ὧδε, καὶ ἀκούειν τὰς ἀποκρίσεις τῶν λόγων αὐτοῦ. ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ οἶδ' ὅπως ἐκεῖνος οὐκ ἦλθε, φέρε πρὸς ὑμᾶς τὸν λόγον ποιήσωμεν, καὶ τῶν ἀνατολικῶν ἁγίων τὰ ῥητὰ εἰς μέσον ἀγάγωμεν. φησὶ γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος· ὥσπερ γὰρ ὁ υἱὸς τάξει μὲν δεύτερος τοῦ πατρός· παρατέτακται γὰρ ὁ πατὴρ ἐν τῇ συναριθμήσει, B τοῦ κυρίου λέγοντος· βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἔτι δὲ καὶ ἀξιώματι· ἐκ τοῦ πατρὸς γὰρ ὁ υἱὸς, καὶ οὐκ ἐξ υἱοῦ ὁ πατὴρ, φύσει δὲ ἴσος· ἐγὼ γὰρ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τάξει μὲν δεύτερον τοῦ υἱοῦ, καθὼς ἐν τῇ συναριθμήσει δεδήλωται, ναὶ μὴν καὶ ἀξιώματι, πνεῦμα γὰρ υἱοῦ λέγεται, ὡς διὰ τοῦ υἱοῦ χορηγούμενον· ἐξαπέστειλε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν. οὐ μὴν υἱὸς πνεύματος, φύσει δὲ ἴσον πατρὶ καὶ υἱῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· οἷς γὰρ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια, τούτοις καὶ ἡ φύσις ἡ C αὐτή. ὁ δὲ μέγας Ἐπιφάνιος οὕτω φησίν· εἰ πιστεύεται Χριστὸς ἐκ Θεοῦ, ὡς Θεὸς ἐκ Θεοῦ, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξ ἀμφοῖν. ὃν τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς, οὕτω τολμῶ λέγειν, οὐδὲ τὸν υἱὸν εἰ μὴ τὸ πνεῦμα, ὃ ἐξ ἀμφοτέρων ἐκπορεύεται. ὁ δὲ μέγας Κύριλλος, οὕτω, φησὶ, προχεῖται τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ υἱοῦ, καθώσπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ πατρός. ἀλλὰ καὶ ὁ σοφώτατος Δίδυμος, καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος, εἰ ἐκ τοῦ πατρὸς, φασὶν, ἐκπορεύεται, καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν· ἄρα ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἔφερε δὲ καὶ ἄλλας χρήσεις ἐπιστολῶν τοῦ μεγάλου Κυρίλλου, ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς, ἧς ἡ D ἀρχή· εὐφραινέσθωσαν οἱ οὐρανοί. καὶ ἀπὸ τῆς ἑτέρας, ἧς ἡ ἀρχή· τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ ἀπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου· ἄλλας πολλὰς παραστάσεις δεικνυούσας ἐναργῶς, ὅτι ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Πολλὰ τοίνυν εἰπόντος, καὶ τῆς ἑσπέρας ἐλθούσης, ἀπελογήσατο ὁ Ῥωσίας Ἰσίδωρος, λέγων οὕτως·

ΟΣ. Ὁ τρέχων μόνος, καὶ ἀγωνιζόμενος μόνος ἐν τῷ σταδίῳ, δοκεῖ νικητής· καὶ ὁ λέγων μόνος μηδενὸς ἀποκρινομένου, δοκεῖ λέγειν ἀνικήτως. διὸ καὶ ἡ σὴ σεβασμιότης πολλὰ μὲν ἐθεολόγησε, καὶ λαμπρῶς ἐρρητόρευσεν· ἀλλ' ἔχομεν καὶ λαμπρὰς ἀποκρίσεις εἰπεῖν, ἀλλ' οὐκ ἔστι καιρὸς σήμερον διὰ τὸ E εἶναι πρὸς ἑσπέραν· ἐν ἄλλῃ δὲ συνελεύσει ποιήσομεν τὴν ἀπόκρισιν.

Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν λόγον ἐπισχὼν ἔφη·

ΑΣΙΛ. Δότε ἡμῖν τὰς βίβλους καὶ τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων ὧν εἰρήκατε, ὅπως σκεψώμεθα τοῦ ἀπολογηθῆναι.

Ὁ δὲ καρδινάλιος Ἰουλιανὸς ἀπεκρίνατο λέγων.

ΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ὅσα εἴπομεν, οἱ νοτάριοι ἐσχεδίασαν· ταῦτα οὖν ὑμεῖς ἔχοντες σκέψασθε· εἰ δὲ τοῦτο οὐ βούλεσθε, μίαν ἡμέραν ἔλθετε εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου, διὰ τὸ εἶναι τὸν γαληνότατον βασιλέα πλησίον ἐκεῖ, κἀκεῖσε συναχθέντες συγκρούσομεν τὰς

SESSIO XXV.

Die vigesimaquarta Martii, feria tertia, celebrata est.

Florentiæ celebratarum postrema.

VELLEM Ephesius quoque adesset, audiretque responsiones ad ea quæ dixit: sed quia nescio cur ipse non venerit age sermonem ad vos instituamus, & sanctorum orientalium dicta in medium proferamus. Ait enim magnus Basilius; Nam sicut Filius ordine quidem secundus a Patre est; prior enim est positus in connumeratione Pater, dicente domino: *Baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti*, & præterea dignitate; Ex Patre enim Filius, non ex Filio Pater; natura vero æqualis; *Ego enim & Pater unum sumus*: ita & Spiritus sanctus ordine quidem est secundus a Filio, ut in connumeratione declaratum est; itemque dignitate, Spiritus enim Filii dicitur, ut qui per Filium datur: *Misit enim*, inquit, *Spiritum Filii sui in corda nostra*: non autem Filius Spiritus: natura vero æqualis Patri & Filio Spiritus sanctus; quorum enim eadem operatio, eadem est quoque natura. Magnus autem Epiphanius ita inquit; Si Christus ex Deo creditur, ut Deus de Deo, ita & Spiritus sanctus ex ambobus. Quemadmodum nemo novit Patrem, nisi Filius; ita dicere audeo, nec Filium nisi Spiritus, qui ex ambobus procedit. Magnus quoque Cyrillus: Ita, inquit, profluit a Filio Spiritus, sicut plane a Patre. Doctissimus etiam Didymus, & magnus Athanasius; Si *ex Patre*, inquiunt, *procedit, & de meo accipiet, & annuntiabit vobis*: ex Patre igitur & Filio Spiritus sanctus. Attulit præterea & alias sententias ex epistolis magni Cyrilli; ex epistola, cujus initium; Lætentur cæli: & ex alia, quæ incipit; Domino & salvatore nostro Iesu Christo; & ex Nicæna synodo: & multas alias probationes evidenter ostendentes, Spiritum sanctum procedere ex Patre & Filio.

Sessio XXV.

IOANNES.

Lib. 2. contra Eunomium.

Matth. ult.

Ioan. 10.

Galat. 4.

Epiphan. in Ancorato.

Epist. ad Nestorium, Salvatore nostro, &c.

Cum igitur multa dixisset, & jam advesperasceret, respondit Isidorus Rhutenus hoc pacto:

RHVTEN. Qui solus currit, & solus certat in stadio, victoriam adeptus videtur: & qui solus disputat nemine respondente, videtur invicte disserere. Quocirca & tua reverentia multa quidem theologice disputavit, & luculenter peroravit; sed nobis etiam suppetunt præclaræ responsiones: verum quia per tempus non licet, advesperascit enim, alia sessione respondebimus.

At vero imperator excepto sermone dixit:

IMPERAT. Date nobis libros, & sanctorum dicta quæ citastis, ut de responsione cogitemus.

Cardinalis autem Iulianus respondit:

IVL. CARD. Quæcumque diximus, a notariis excepta sunt; illa igitur vos habentes, considerate: quod si non vultis hoc, uno quopiam die conuenite in templum sancti Francisci, ibi enim prope habitat serenissimus imperator; atque illuc congregati libros, verba

scilicet,

scilicet, conferemus; sicque reperietis, quid juxta veritatem respondeatis.

Cum hoc inter utramque partem convenisset, discessit synodus. Itaque feria quinta mane congregati in dictum sancti Francisci templum, viderunt utriusque partis libros; & ex eo cognoverunt, esse aliquam conciliandæ pacis rationem favente & adjuvante Deo. Misit ergo patriarcha noster, qui papæ dicerent, ut per totam sanctam hebdomadam sessiones suspenderet, ad habendas consultationes; ut deinde dominica in albis responderemus. placuit papæ, ut ita fieret Die vero Martii tricesimo, feria secunda majoris hebdomadæ; factus est conventus nostrorum metropolitarum jussu patriarchæ in ejus cella. Convenimus igitur præsules, Crucesignati, hegumeni, & summatim nos omnes orientales. Significavit ergo patriarcha, quæ dicta & indicata fuerant a papa; ut amplius non haberetur generalis synodus; & nos deliberaremus de agendo ex duobus altero; aut reperiremus modum unionis usque ad pascha, aut certe viam redeundi in patriam nostram. Respondit Isidorus Rhutenus, & concionatus est ita:

RHUTEN. Satius est nos uniri animis & corporibus, quam re infecta abire: nam abire quidem facile est, quomodo vero abeundum sit, aut quo, & quando, non video.

Cum hæc ille dixisset, & summas rerum attingendo in hanc sententiam peroraſſet, præsul quoque Nicænus Bessario prudentissime ac luculentissime concionatus est, iisdem sermonibus & iisdem sententiis usus. Respondit Dositheus Monembasiensis:

MONEMB. Et quid vultis? ut redeamus in patriam sumptibus papæ, dogma nostrum prodamus? mori malo, quam unquam Latinizare.

Respondit Rhutenus.

RHUTEN. Neque ipsi volumus Latinizare; sed dicimus, Spiritus sanctus processionem Filio quoque tribui non solum a patribus occidentalibus, sed etiam orientalibus. Quapropter æquum est, ut sanctos nostros sequentes cum Romana ecclesia conjungamur.

His auditis Heracleæ præsul domnus Antonius respondit:

HERACL. Et quinam sunt plures, patres synodorum, & omnes nostri sancti, an occidentales? plures ergo sequi oportet, dicentes Spiritum sanctum ex Patre procedere, non est Filio.

Hunc sermonem excipiens præsul Ephesi domnus Marcus prolixam habuit orationem, eadem & ipse dicens, addendo, Latinos non solum esse schismaticos, sed & hæreticos: hoc autem nostra, inquit, ecclesia reticuit, quod genus ipsorum esset numerosum, & potentius nostro: nos vero nullam aliam ob causam ab ipsis sejuncti sumus, nisi quod hæretici sunt. Quocirca non decet omnino cum illis conjungi, nisi tollant e symbolo additionem, & proferant symbolum ut nos.

Respondens Bessario Nicænus ad eos dixit:

A βίβλοις ἤγουν τὰ ῥήματα, καὶ οὕτως εὑρεθήσεται ἡ ἀπόκρισις τῆς ἀληθείας ἐν ὑμῖν.

Ταῦτα συμφωνησάντων ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ἐλύθη ἡ σύνοδος. τῇ πέμπτῃ οὖν πρωῒ, ἐν τῷ ῥηθέντι ναῷ τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου συναχθέντες εἶδον ἀμφοτέρων τῶν μερῶν τὰ συγγράμματα, καὶ κατέλαβον ἀπὸ τούτου, ὅτι ἐστί τις συμβίβασις ἑνώσεως Θεοῦ βοηθείᾳ καὶ χάριτι. ἐμήνυσεν οὖν ὁ πατριάρχης ἡμῶν τῷ πάπᾳ, ἵνα ἐπίσχῃ τὴν συνέλευσιν τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ ἑβδομάδι πάσῃ, ἵνα βουλευσώμεθα, καὶ τῇ νέᾳ κυριακῇ ὅπως ἀπολογησώμεθα, ἤρεσε τῷ πάπᾳ ἵνα οὕτω γένηται. τῇ δὲ τριακοστῇ B τοῦ Μαρτίου, τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ δευτέρᾳ σύναξις γέγονε τῶν ἡμετέρων μητροπολιτῶν ὁρισμῷ τοῦ πατριάρχου ἐν τῷ κελλίῳ αὐτοῦ. συνήλθομεν οὖν οἱ ἀρχιερεῖς, οἱ σταυροφόροι, οἱ ἡγούμενοι, καὶ ἁπλῶς οἱ ἀνατολικοὶ πάντες ἡμεῖς. ἀνέφερεν οὖν ὁ πατριάρχης τὰ λαληθέντα καὶ τὰ μηνυθέντα παρὰ τοῦ πάπα. ὅπως τε παύσῃ ἡ καθολικὴ σύνοδος, καὶ ὅπως βουλευσόμεθα ποιῆσαι ἐκ τῶν δύο θάτερον, ἢ εὑρεῖν τρόπον ἑνώσεως ἕως τοῦ πάσχα, ἢ εὑρεῖν μέθοδον ὅπως ἐπιστρέψωμεν εἰς τὴν πατρίδα ἡμῶν. ἀπελογήσατο ὁ Ῥωσίας Ἰσίδωρος, καὶ ἐδημηγόρησε λέγων·

ΡΩΣ. Συμφέρει ἡμᾶς ἑνωθῆναι ψυχικῶς τε καὶ σωματικῶς, ἢ ἀπελθεῖν ἀπράκτους. τὸ γὰρ ἀπελθεῖν εὔκολόν ἐστι, τὸ δὲ πῶς μέλλομεν ἀπελθεῖν, ἢ ποῦ, ἢ πότε, C οὐκ ἐπίσταμαι.

Ταῦτα αὐτοῦ εἰπόντος, καὶ κεφαλαιωδῶς τὸν λόγον συνηγορήσαντος, καὶ ὁ Νικαίας Βησσαρίων καὶ αὐτὸς ὁμοίως νουνεχέστατα καὶ ῥητορικώτατα ἐδημηγόρησε, τοὺς αὐτοὺς λόγους καὶ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν εἰπών. ἀπεκρίθη ὁ Μονεμβασίας Δοσίθεος·

MONEM. Καὶ τί βούλεσθε, διὰ τὸ ἀπελθεῖν ἡμᾶς ἐν τῇ πατρίδι μετὰ τῶν ἐξόδων τοῦ πάπα; θέλετε ἵνα προδώσωμεν τὸ δόγμα ἡμῶν; ἐγὼ βούλομαι ἀποθανεῖν, ἢ Λατινίσαι ποτέ.

Ὁ δὲ Ῥωσίας ἀπεκρίνατο.

ΡΩΣ. Οὐδὲ ἡμεῖς βουλόμεθα Λατινίσαι· ἀλλὰ λέγο- D μεν, ὅτι τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ παναγίου πνεύματος οὐ μόνον δυτικοὶ ἅγιοι διδόασι καὶ τῷ υἱῷ ἀλλὰ καὶ ἀνατολικοί· διὰ τοῦτο δίκαιόν ἐστι συνομολογῆσαι τοῖς ἁγίοις ἡμῶν, καὶ ἑνωθῆναι τῇ τῶν Ῥωμαίων ἐκκλησίᾳ.

Ταῦτα ἀκούσας ὁ Ἡρακλείας κῦρις Ἀντώνιος ἀπεκρίνατο·

ΗΡΑΚΛ. Καὶ τίνες εἰσὶ πλείους, οἱ τῶν συνόδων πατέρες καὶ οἱ ἡμέτεροι πάντες ἅγιοι, ἢ οἱ δυτικοί; λοιπὸν τοῖς πλείοσι δεῖ ἕπεσθαι, τοῖς λέγουσιν ὅτι ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ.

E Τὸν λόγον δὲ λαβὼν ὁ Ἐφέσου κῦρις Μάρκος μακρὸν λόγον ἐποιήσατο, τὰ αὐτὰ κἀκεῖνος εἰπών· προσθεὶς ὅτι οὐ μόνον εἰσὶν οἱ Λατῖνοι σχισματικοὶ, ἀλλὰ καὶ αἱρετικοί. καὶ τοῦτο παρεσιώπησεν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν, διὰ τὸ γένος ἐκείνων εἶναι πολὺ καὶ ἰσχυρότερον ἡμῶν. ἡμεῖς δὲ οὐδὲ δι' ἄλλο τι ἐσχίσθημεν αὐτῶν, εἰ μὴ ὅτι εἰσὶν αἱρετικοί. διὸ οὐδὲ πρέπει ὅλως ἑνωθῆναι αὐτοῖς, εἰ μὴ ἐκβάλωσι τὴν προσθήκην ἀπὸ τοῦ συμβόλου, καὶ ὁμολογήσωσι τὸ σύμβολον καθὼς καὶ ἡμεῖς.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Νικαίας Βησσαρίων εἶπεν αὐτοῖς·

ANNO CHRISTI 1439.

Λοιπὸν οἱ λέγοντες τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, αἱρετικοί εἰσιν;

Καὶ ὁ Ἐφέσου· ναί.

Καὶ ὁ Νικαίας· Ἱλεώς μοι θεέ· καὶ οἱ ἅγιοι οἱ λέγοντες τοῦτο αἱρετικοί εἰσιν; ἄλαλα γενηθήτω τὰ χείλη τὰ δόλια, τὰ λαλοῦντα κατὰ τῶν ἁγίων, ἀλλ' ἀκούσατε ὑμεῖς νουνεχῶς· οἱ δυτικοὶ καὶ ἀνατολικοὶ ἅγιοι οὐ διαφωνοῦσιν· ἀλλὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐλάλησεν ἐν πᾶσι τοῖς ἁγίοις. καὶ εἰ θέλετε, συγκρουσάσθωσαν τὰ συγγράμματα αὐτῶν πρὸς ἄλληλα, καὶ οὕτως εὑρεθήσονται ὁμογνώμονες οἱ ἅγιοι.

Καὶ τίς οἶδεν, εἰ ἐφθάρησαν αἱ βίβλοι παρ' αὐτῶν;

Καὶ τίς ἔχει τοῦτο τολμῆσαι εἰπεῖν, ὁμιλίας ὁλοκλήρους, καὶ ἑρμηνείας τοῦ εὐαγγελίου, θεολογίας ἀκεραίας περὶ τῶν αὐτῶν; ἐὰν γοῦν ἀπαλείψωμεν ταῦτα ἀπὸ τῶν βιβλίων, οὐδὲν ἀπομένει ἄλλο ἐν αὐτοῖς, εἰ μὴ μεμβράναι λευκαί. τούτων καὶ ἄλλων ὁμοίων λαληθέντων, ἀνέστημεν μηδὲν πράξαντες, εἰ μὴ διχόνοιαν καὶ σχίσματα· ἡ γὰρ σύνοδος ἡ ἡμετέρα τοσοῦτον ὑπῆρχε μικρὰ, ὅτι ἐσχίσθη εἰς δύο· καὶ οἱ μὲν ἀκολουθοῦντες τοῖς ἀνθισταμένοις τῇ ἑνώσει, οἱ δὲ τοῖς συνηγόροις, ἐσχίσθησαν. ὑπῆρχον δὲ καὶ τῶν ἀρχόντων τινὲς ἀπαγορεύοντες τὴν ἕνωσιν, καὶ ἔσχιζον αὐτούς. τῆς μεγάλης οὖν δευτέρας παρελθούσης, καὶ τῆς μεγάλης τρίτης ἐπελθούσης, ἦλθεν ὁ βασιλεὺς πάλιν εἰς τὸν πατριάρχην, ἀναγκαζόμενος διόρθωσιν ποιήσασθαι, ἔβρεχε δὲ, καὶ αὐτὸς οὐκ ἠμέλησεν, ἀλλὰ βρεχόμενος ἐσπούδαζε τέλος ἐπιθεῖναι τῇ διαλέκτῳ καὶ τῷ πράγματι· ἠνάγκαζε γὰρ τοὺς ἀρχιερεῖς ποιῆσαι τὴν ἕνωσιν, οἱ δὲ ἐρραθύμουν. καὶ οἱ μὲν ἀκολουθοῦντες τοῖς ἀνθισταμένοις τῇ πράξει τῆς ἑνώσεως, ὡς εἴρηται, οἱ δὲ τοῖς συνηγόροις ἐσχίσθησαν, καὶ ἐγένοντο μέρη, καὶ οὐδεμία συμφωνία ἦν ἐν αὐτοῖς. εἶχον γὰρ, ὡς δεδήλωται, καί τινας τῶν ἀρχόντων μὴ βουλομένους τὴν ἕνωσιν, καὶ ἠκολούθουν ἀλλήλοις.

Τῇ οὖν μεγάλῃ τετάρτῃ πρωῒ σύναξις γέγονε, καὶ συνήχθημεν ἅπαντες ἐν τῷ κελλίῳ τοῦ πατριάρχου ἡμῶν, καὶ ἠρώτησεν ὁ πατριάρχης ἡμᾶς, λέγων· ἔχετέ τι εἰπεῖν; ἀπεκρίθη ὁ Ἡρακλείας, καὶ εἶπεν αὐτῷ οὕτως·

ΗΡΑΚΛ. Ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῶν προηγιασμένων ἤλθομεν, καὶ ἄλλο τί ποτε οὐδὲν ἔχομεν.

Καὶ ὁ Μιτυλήνης φησί·

ΜΙΤΥΛ. Πῶς οὐδὲν ἔχομέν τι εἰπεῖν; οὐ διαλεγόμεθα; οὐκ ἔχομεν ἀγῶνα; ἔχομεν δέσποτά μου εἰπεῖν πάνυ πολλά. τὰ δέ εἰσιν, ἵνα ποιήσωμεν ἐκ τῶν δύο τὸ ἓν, ἢ ἵνα συμφωνήσωμεν τοῖς ἁγίοις καὶ ἑνωθῶμεν τοῖς Λατίνοις, ἢ ἵνα ὀβελίσωμεν αὐτοὺς καὶ ἀπελευσώμεθα. ὅμως στέργετε τὸν μέγαν Μάξιμον, εἴ τι διακελεύεται;

Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον, ὅτι στέργουσιν αὐτόν.

Ὁ δὲ λέγει· ὁ μέγας Μάξιμος τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν φησιν ἐκ τοῦ πατρὸς οὐσιωδῶς, διὰ τοῦ υἱοῦ γεννηθέντος ἀφράστως ἐκπορευόμενον.

Βεβαιοῖ τοῦτο καὶ ὁ Νικαίας, καὶ παριστᾷ ἐκ πολλῶν ῥητῶν, ὅτι πολλοὶ τῶν ἁγίων λέγουσι τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ, μάλιστα ὁ μέγας Ταράσιος.

Ταῦτα ἀκούσας ὁ πατριάρχης, ὥρισε ταῦτα τὰ ῥητὰ γραφῆναι, καὶ τῇ ἐπαύριον ἵνα γένηται καθολικὴ σύναξις, ὅπως ἀκούσωσι ταῦτα, καὶ γνώμῃ κοινῇ ἐπιβεβαιωθῇ ἓν κεφάλαιον· καὶ τῷ βασιλεῖ ἀπαγγελοῦμεν αὐτό. εἶπον πάντες. ἀρέσκει· καὶ οὕτως ἐξήλθομεν.

SESSIO XXV.

Ergo qui asserunt, Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere, hæretici sunt?

Et Ephesius: Maxime.

NICÆN. Et Nicænus: Deus mihi propitius sis: & sancti qui dicunt hoc, hæretici sunt? muta fiant labia dolosa, quæ loquuntur adversus sanctos: at vos cordate auscultate. Occidentales & orientales sancti non discrepant, sed idem Spiritus sanctus locutus est in omnibus sanctis: & si placet, conferantur scripta eorum inter se; & ita comperietur, sanctos nequaquam dissentire. (*Psalm. 30.*)

EPHES. Et quis novit, an libri ab ipsis corrupti sint?

NICAEN. Et quis audeat hoc affirmare? totos sermones, & expositiones euangelii, integras in eadem theologicas enarrationes? Certe si ea velimus inducere, nihil aliud remanebit in libris, quam albæ membranæ. His aliisque similibus habitis sermonibus surreximus, cum nihil egissemus, nisi dissensiones & schismata. Nam synodus nostra adeo parva erat, ut in duas partes divisa fuerit: & hi quidem sequebantur eos qui unioni obsistebant, illi vero eos qui favebant. Ex nobilibus etiam viris aliqui unionem detrectabant, & disjungebant eos. Elapsa vero secunda feria majoris hebdomadæ, feria tertia imperator venit rursus ad patriarcham, illud enitens, ut res componeret: etsi enim pluebat, rem ille non distulit; sed imbre madidus conabatur disputationi & negotio finem imponere: nam impellebat præsules ad amplectendam unionem; illi vero ad hoc segniores, aliis, ut dictum est, eos sequentibus, qui obsistebant negotio unionis; aliis vero eos qui favebant: itaque divisi erant in partes, & neutiquam conveniebant: habebant enim, ut significatum est, aliquos ex viris nobilibus, qui nolebant unionem; seque invicem sequebantur.

Feria quarta igitur majoris hebdomadæ, mane omnes convenimus in cellam patriarchæ nostri; & interrogavit nos patriarcha dicens: Habetis aliquid dicere? Respondit Heracleensis hoc modo:

HERACL. Venimus ad missam præsanctificatorum, & nihil aliud habemus.

Tum Mitylenensis ait:

MITYLEN. Quomodo nihil dicendum habemus? non disputamus? non est nobis certamen? Habemus domine mi permulta dicere; Ea vero sunt, ut alterum ex duobus faciamus; aut sequamur sanctos, & uniamur cum Latinis: aut transfigamus eos, & abscedamus. Attamen si quid magnus asserit Maximus, recipitis?

Responderunt, se illum recipere.

Et ille; magnus, inquit, Maximus Spiritum sanctum ait ex Patre substantialiter, per Filium ineffabiliter genitum, procedere.

Confirmat hoc Nicænus, & per multa dicta probat, complures sanctorum esse usos voce, Per Filium, præcipue magnum Tarasium.

His auditis patriarcha jussit has sententias exscribi, atque postridie generalem fieri conventum, ut hæc audirent, & communi sententia unum caput approbaretur, & imperatori renuntiaretur. Omnes dixerunt, Placet: atque ita discessimus.

SESSIO XXV. | ANNO CHRISTI 1439.

Feria quinta in cœna domini cum omnes convenissent, significavit nobis patriarcha; imperatorem, ubi rescivisset quæ locuti sumus heri inter nos, monere, ut res differatur in sabbatum sanctum; ut nobiscum & ipse conveniat, & fiat quod videbitur agendum. omnes contenti fuimus, ut posset imperator adesse.

GRAECI.

Cum ergo venisset sabbatum, & patriarcha graviter ægrotaret, omissa est consultationis congregatio, & convenientes extremæ unctionis officium patriarchæ celebravimus, vix sedere valenti: atque ita diebus paschalibus transactis usq; ad sextam feriam infra octavam paschæ, illo tandem die convenimus præsente quoque imperatore: decretumque est, ut hæc ad papam deferrentur:

Nos amplius non disputabimus, cum disputatio nihil aliud pariat, quam turbam: nam dicentibus nobis, non deest vobis copia responsionum, audientibus autem quæ vos dicitis, cum ea innumera sint, quis ferre queat nullum dicendi & audiendi finem? Idcirco si qua est alia unionis via, de ea consultate, & renuntiate nobis; sin minus, nos diximus quæ potuimus: nos quod tenemus, ex paterna traditione, & septem synodis acceptum habemus; idque nobis satis est.

Delectos igitur Russiæ præsulem, & Nicææ, duosque crucesignatos, & magnum bibliothecarium, & magnum ecclesiarcham misimus. ii vero profecti pertulere ad pontificem quæ locuti eramus, & reversi sunt. Sabbato autem ante vesperas rursus convenimus una cum imperatore; & reddidere papæ responsum dicentes ita:

Nos, domini sancti, profecti sumus ad beatissimum papam, & ei vestris verbis diximus quæ nobis mandastis. Respondet autem, & dicit hæc:

PAPA.

Ego, ut videtis & ipsi, & studium posui, & insumpsi, & laboravi pro hoc negotio unionis ecclesiarum; nec vero istam curam dimitto: Vos autem ab initio rem negligenter tractatis, & frustra tempus absumitis; quodque pejus est, nec etiam, ut convenit inter nos, ad disputandum convenitis. Itaque denuntio serenissimo imperatori, fratrique patriarchæ, ac universæ orientali ecclesiæ, & dico hæc: Quatuor sunt quæ vobis proponuntur: Primum, si satisfactum vobis est per clarissimam & evidentem demonstrationem, qua demonstravimus ex scripturis, Spiritum sanctum procedere ex Patre & Filio, bene: sin minus, dicite, de quo ambigatis, & qua ex parte illud non recipitis, ut remedium adhibeamus; & evidenter perspicueque probemus, processionem hanc vere etiam esse ex Filio. Secundum; si habetis ex sacris scripturis auctoritates contrarium asserentes iis quæ dicuntur a nobis, ut eas proferatis. Tertium, si habetis valida scripturæ loca, quibus probetur, melius esse magisque pium quod vos tenetis, quam nostrum dogma. Quartum, si hæc non vultis, conveniamus simul, fiatque synodus: conficiat sacrum sacerdos, jusjurandum demus Latini pariter & Græci; proferatur libere veritas per juramentum, & quod pluribus videbitur, hoc amplectamur & nos & vos: jus-

Τῆς δὲ ἁγίας καὶ μεγάλης πέμπτης ἐλθούσης, καὶ πάντων συναθροισθέντων, ὥρισεν ὁ πατριάρχης ἡμῖν, ὅτι ὁ βασιλεὺς μαθὼν τὰ λαληθέντα παρ' ἡμῶν χθὲς, μηνύει ἡμῖν, ὅπως ταμιευθῇ ἡ ὑπόθεσις ἕως τοῦ μεγάλου σαββάτου, ἵνα καὶ αὐτὸς μεθ' ἡμῶν συνέλθῃ, τοῦ γίνεσθαι πᾶν ὃ διακριθῇ. ἠρκέσθημεν πάντες εἰς τὸ παραγίνεσθαι τὸν βασιλέα.

ΓΡΑΙΚ.

Τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου σαββάτου τοίνυν ἐλθόντος, καὶ τοῦ πατριάρχου βαρέως ἀσθενοῦντος, ἀφείθη ἡ σύναξις τῆς βουλῆς, καὶ ἐγένετο σύναξις, καὶ ἐψάλαμεν τῷ πατριάρχῃ εὐχέλαιον μόλις δυναμένῳ καθέζεσθαι. καὶ οὕτως παρῆλθον αἱ ἡμέραι τοῦ πάσχα ἕως τῆς νέας παρασκευῆς, ὀψὲ γοῦν τῇ παρασκευῇ συνήλθομεν σὺν τῷ βασιλεῖ. καὶ διεκρίθη ὅπως μηνύσωμεν ταῦτα τῷ πάπᾳ·

Ημεῖς πλέον οὐ διαλεγόμεθα, ὅτι ἡ διάλεξις οὐδὲν ἄλλο προξενεῖ εἰ μὴ ὄχλησιν. λεγόντων γὰρ ἡμῶν, οὐδὲν ἀπορεῖτε ἀπολογίας εἰς πληθυσμόν· ἀκουόντων δὲ τὰ παρ' ὑμῶν λεγόμενα, ἀναρίθμητα ὄντα, τίς δύναται ἀκούειν καὶ λέγειν ἄπαυστα; διὸ ἐὰν ἐστί τις ἄλλη μέθοδος ἑνώσεως, βουλευσάμενοι μηνύσατε ἡμῖν· εἰ δ' οὔ, ἡμεῖς ὅσον ἠδυνήθημεν εἴπομεν, ἡμεῖς ὃ κρατοῦμεν, ἐστὶ πατροπαράδοτον, καὶ ὑπὸ τῶν ἑπτὰ συνόδων παραδεδομένον, καὶ ἀρκούμεθα.

Εκλεξάμενοι οὖν τόν τε Ρωσίας, καὶ τὸν Νικαίας, καὶ δύο σταυροφόρους, τόν τε μέγαν χαρτοφύλακα, καὶ τὸν μέγαν ἐκκλησιάρχην, ἀπεστείλαμεν αὐτούς. ἀπελθόντες τοίνυν, καὶ τὰ παρ' ἡμῶν λαληθέντα τῷ πάπᾳ εἰπόντες, ἦλθον· καὶ τῷ σαββάτῳ περὶ τοῦ ἑσπερινοῦ συνήλθομεν πάλιν ἅμα τῷ βασιλεῖ, καὶ εἶπον τὴν ἀπόκρισιν τοῦ πάπα, λέγοντες οὕτως·

Ημεῖς ἀπήλθομεν, δεσπόται ἅγιοι, εἰς τὸν μακαριώτατον πάπαν, καὶ αἰνέσκομεν τὰ ὁρισθέντα παρ' ὑμῶν εἰς ἡμᾶς· ἀποκρίνεται δὲ καὶ λέγει οὕτως.

Εγὼ ὡς ὁρᾶτε καὶ ὑμεῖς, καὶ ἐσπούδασα, καὶ ἐξοδίασα, καὶ ἐκοπίασα εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ πάλιν οὐδὲν ἀμελῶ· ὑμεῖς δὲ ἀπ' ἀρχῆς ποιεῖτε πᾶσαν ἀμέλειαν καὶ πλημμέλειαν. καὶ τὸ χειρότερον, ὅτι οὐδὲ κἂν τὰς συνελεύσεις ποιεῖτε τῶν διαλέξεων κατὰ τὴν συμφωνίαν ἡμῶν. λοιπὸν μηνύω τῷ γαληνοτάτῳ βασιλεῖ, καὶ τῷ ἀδελφῷ μου τῷ πατριάρχῃ, καὶ πάσῃ τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ λέγω οὕτως· τέσσαρά εἰσι τὰ ζητούμενα ὑμῖν· πρῶτον, ἐὰν ἀρκεῖσθε εἰς τὴν λαμπροτάτην καὶ καθαρὰν ἀπόδειξιν, ἣν ἀπεδείξαμεν ἀπὸ τῶν γραφῶν, ὅτι ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, καλόν· εἰ δ' οὔ, εἴπατε εἰς τί ἀμφιβάλλετε, καὶ κατὰ τί οὐ στέργετε τοῦτο, ἵνα θεραπεύσωμεν καὶ παραστήσωμεν ἐναργῶς καὶ καθαρῶς, ὅτι ἐστὶν ἀληθῶς ἡ ἐκπόρευσις αὕτη καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. δεύτερον, ἐὰν ἔχητε παραστάσεις ἀπὸ τῶν ἁγίων γραφῶν ἐναντία λεγόντων εἰς τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα, ἵνα δείξητε αὐτάς. τρίτον, ἐὰν ἔχητε ἰσχυρὰ τῶν γραφῶν παριστῶντα, ὅτι ὃ κρατεῖτε ὑμεῖς, ἐστὶ κρεῖττον τοῦ ἡμετέρου δόγματος καὶ εὐσεβέστερον. τέταρτον, ἐὰν ταῦτα οὐ βούλεσθε, συναχθῶμεν ὁμοῦ καὶ γινέσθω σύνοδος, ἱερουργησάτω ἱερεὺς, δῶμεν ὅρκον Λατῖνοι ὁμοῦ, καὶ Γραικοὶ, παρρησιασθήτω ἡ ἀλήθεια ἐν ὅρκῳ· καὶ ὃ φανεῖται τοῖς πλείοσι, τοῦτο στερχθήτω ἐν ἡμῖν καὶ ὑμῖν. ὅρκος

ΠΑΠΑΣ.

NNO HRISTI 1439. ΔΙΚ.

κος γὰρ οὐ πλανᾶται εἰς τοὺς Χριστιανούς.

Ταῦτα ὑπὸ τῶν ἀποσταλέντων ἀπαγγελθέντα ἀκούσαντες ἡμεῖς, καὶ εἷς τὸν ἕτερον εἰς τὸ πρόσωπον ἰδὼν, καὶ ἀναντίῤῥητα πάντα καταλαβόντες, εἴπαμεν·

Οὐκ ἔχομεν τι ἀπολογήσασθαι πρὸς ταῦτα. εἰς τὸ πρῶτον· καί εἰσιν ἅγιοι οἱ λέγοντες, ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ· τίνα ἀμφιβολίαν ἔχομεν εἰπεῖν; εἰς τὸ δεύτερον· καὶ τίνες ἅγιοί εἰσιν οἱ ἐναντιούμενοι τοῖς ἁγίοις τοῖς λέγουσι τοῦτο; ἡμεῖς οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν, ὅτι οἱ ἅγιοι ἐναντία φρονοῦσι πρὸς ἀλλήλους. εἰς τὸ τρίτον· καὶ πῶς ἔχομεν παραστῆσαι κρειττότερον καὶ εὐσεβέστερον τὸ ἡμέτερον δόγμα παρὰ τὸ τῶν Λατίνων; καὶ γὰρ τὸ ἡμέτερον εὐσεβές ἐστιν, ὡς παραδεδομένον παρὰ τῶν πατέρων, ἀλλ᾽ οὐδὲν ἧττόν ἐστι κἀκείνων, ὅτι καὶ τοῦτο ἅγιοι πατέρες εἰσὶν οἱ λέγοντες. εἰς τὸ τέταρτον, ὅτι ἵνα ποιήσωμεν ὅρκον εἰς τὸ τίμιον σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· καὶ ποία ἄλλη σύνοδος ἐποίησε τοῦτο, ἵνα ποιήσωμεν καὶ ἡμεῖς αὐτό; οὐδὲ τοῦτο ἔχει ἀπολογίαν τινά.

Καὶ ἀποκριθεὶς πάλιν ὁ Μιτυλήνης εἶπε·

ΤΙΛ. Τί γνωσιμαχεῖτε πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἐστὲ ἐν ἀπορίᾳ μεγάλῃ; γνῶτε καὶ ἴδετε, ὅτι τὸ ἡμέτερον δόγμα ἐστὶν εὐσεβὲς, ἀλλὰ καὶ ὃ εἰς σαφήνειαν καὶ ἀνάπτυξιν προσέθεντο οἱ Λατῖνοι ἐν τῷ συμβόλῳ, παρὰ τῶν ἁγίων παρέλαβον αὐτοὶ, καὶ ἔστι κἀκεῖνο εὐσεβές· ἐπεὶ καὶ τὸ ἅγιον σύμβολον ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν συνετέθη, καὶ οἱ Λατῖνοι ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν προσέθηκαν τὴν ἐκ τοῦ υἱοῦ, φωνήν. διό ἐστι μὲν τὸ ἡμέτερον εὐσεβὲς, ἀλλ᾽ οὐδὲ τὸ αὐτῶν ὑπάρχει κατά τι ἀσεβές· ὑπάρχει γὰρ μία πίστις, μία εὐσέβεια, εἷς Θεὸς τρισυπόστατος ἐν ἡμῖν. καὶ μὴ πλέον παρατρίβετε τὸν καιρὸν, ἀλλὰ προσέλθωμεν τῇ ἀληθεῖ ἑνώσει τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ περαιτέρω προβαίνωμεν. ἔστω τοῦτο ἀπολογία εἰς τὸν μακαριώτατον πάπαν ἡμῶν.

Ταῦτα αὐτοῦ εἰπόντος οὐδεὶς ἀντεῖπεν, οὐδεὶς ἀντεφθέγξατο. ἀλλ᾽ ὁ βασιλεὺς, οὐκ ἔστι τοῦτο νῦν, φησὶ, τὸ ζητούμενον· ἀλλὰ βουλόμεθα δοῦναι ἀπολογίαν τῷ πάπᾳ ἐκ τῶν τεσσάρων ζητημάτων τὸ ἕν.

Τότε ὁ μέγας πρωτοσύγκελλος καὶ πνευματικὸς κῦρις Γρηγόριος, ὃ καὶ τοποτηρητὴς ὑπάρχων τοῦ Ἀλεξανδρείας, ἀπεκρίνατο·

ΡΩΤΟΓΓΚΕΛΟΣ. Καὶ τί δυνάμεθα ἀπολογεῖσθαι πρὸς ταῦτα; τὰς μὲν γὰρ λέγειν τῶν γραφῶν ὅτι εἰσὶ ψευδεῖς, τὰς δὲ ὅτι νόθαι· καὶ τὰ μὲν λέγειν ἄγνωστα ἡμῖν, τὰ δὲ ὅτι οὐ στέργομεν, ἄλογόν πως ἐστί. τί ἔτι λείπεται λοιπόν; ἀπολογεῖσθαι ψευδῆ; καὶ τοῦτο οὐδὲν πρέπει ἡμῖν.

Ἀλλ᾽ ὅμως ἁπάντων τὸν βασιλέα παρακαλεσάντων, ὥρισεν ἵνα ἀπέλθωσι πάλιν οἱ προῤῥηθέντες εἰς τὸν πάπαν καὶ ὅπως ποιήσωσιν ἀπολογίαν τοιαύτην·

ΑΣΙΛ. Ἡμεῖς ὅσα ὥρισας κατελάβομεν, ὅτι εἰσὶν ἓν, καὶ τὰ τέσσαρα κεφάλαια πρὸς ἓν βλέπουσι, τὸ διαλέγεσθαι. τὸ γὰρ ἀμφιβαλλόμενον κρίσεως δεῖται, καὶ αἱ παραστάσεις κρίσεώς εἰσιν, καὶ αἱ μαρτυρίαι τῶν γραφῶν ἐν κρίσει μαρτυροῦσιν, ἀλλὰ καὶ ὅρκος τῷ διακρίνειν ἀληθῆ λέγεται. λοιπὸν ἐπειδὴ τὰ τέσσαρα εἰς ἓν συγκλείονται, τὸ διαλέγεσθαι καὶ κρίνεσθαι, ἡμεῖς ἀπολογούμεθα λοιπὸν, μηδόλως κρίνειν καὶ κρίνεσθαι· οὐ γὰρ κερδανοῦμέν τι ἀπὸ ταύτης τῆς κρίσεως.

A jurandū enim apud Christianos non fallitur.

SESSIO XXV. GRAECI.

Hæc nos cum audissemus ab iis qui missi erant, alter alterius os contuentes, & omnia comperientes talia, contra quæ dici nihil posset, diximus:

Quid respondeamus ad hæc, non habemus. Nam quod ad primum attinet, non desunt sancti, qui Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere asserant: quam dubitationem afferre nos possumus? Quod ad secundum, & quinam sancti sunt, qui sanctis hoc asserentibus adversentur? nos dicere non possumus, sanctos inter se contraria sentire. Quod ad tertium: quomodo probare B poterimus, dogma nostrum esse melius & magis pium, quam dogma Latinorum? nam & nostrum pium est, utpote a patribus traditum, sed non minus pium est & illorum dogma, cum illud etiam qui asserunt, sint sancti patres. Quod ad quartum, ut juremus in preciosum corpus & sanguinem Christi: Et quæ alia synodus hoc fecit, ut idem & nos faciamus? neque ad hoc est ulla responsio.

Et respondens iterum Mitylenensis ait;

Quid altercamini cum veritate, multaque dubitatione æstuatis? cognoscite, & videte, nostrum dogma pium esse, sed & illud, quod Latini apposuerunt symbolo declarationis C & explicationis causa, sumptum esse a sanctis, & esse pariter pium: nam & sacrum symbolum ex divinis scripturis compositum est, & Latini ex divinis scripturis addiderunt vocem illam, Ex Filio. Quapropter nostrum quidem pium est, sed & illorum nulla ex parte est impium. Est enim nobis una fides, una religio, unus Deus in tribus personis. Ne ergo tempus conterite amplius, sed accedamus ad veram ecclesiæ Dei unitatem, & ne ulterius progrediamur. Sit hoc pro responsione ad beatissimum papam nostrum.

MITYLEN.

Hæc cum ille dixisset, nemo contradixit, D nemo repugnavit. Imperator autem; Non est, inquit, hoc de quo quæritur; sed respondere volumus papæ, ex illis quatuor, quæ proposita sunt, quodnam eligamus.

Tunc magnus protosyncellus & confessarius domnus Gregorius, qui & vicarium agebat Alexandrinæ sedis, respondit:

Et quid respondere possumus ad hæc? dicere enim, scripta hæc esse falsa, illa vero adulterina: & hæc quidem nos ignorare, illa vero non recipere, est quodammodo nulla ratione utentium. Quid ergo superest? commentitia respondere? at hoc nobis indignum est.

PROTOSYNCELLUS.

E Verum imperator rogatu omnium jussit, ut iterum ad papam irent ii, quos antea diximus; hæcque ad ipsum perferrent:

Nos, quæcumque renuntianda mandasti, unum esse comperimus, & quatuor capita ad unum spectare, nempe disputationem. Res enim, de qua dubitatur, judicio indiget; & probationes ad judicium pertinent; & scripturarum testimonia in judicio proferuntur, sed & jusjurandum dicitur, quod per illud vera dijudicantur. Quoniam igitur illa quatuor in unum rediguntur, quod est disputare, & judicio agere; nos jam respondemus, nequaquam velle judicare & judicari; nam ex hoc judicio nil commodi consequemur:

IMPERATOR.

SESSIO XXV.

ANNO CHRISTI 1439.

quandoquidem nos sacrum habemus symbolum a sanctis & œcumenicis septem synodis ; & neque addimus , neque demimus ; sed contenti sumus eo quod statutum est a patribus nostris , qui fuere ante nos. Vos autem ostendistis , doctrinam esse sanctorum , quod addidistis : nec ulla ratione expungi posse dicitis. Cum ergo neque ipsi recepturi unquam simus quod est additum , neque vos illud e symbolo ejecturi ; quid opus est contentionibus , & disputationibus , & probationibus , & juramentis , & testimoniis? Sed beatitudo tua secum cogitet ; & si quis est alius unionis modus , uniemur : sin minus , abibimus cum pace in patriam.

Cum hæc ab imperatore dicta , & ab internuntiis audita essent , dixerunt illi , se postridie renuntiaturos ea papæ dominica scilicet in albis : & dimissa est synodus.

Itaque profecti ad papam nuntiarunt hæc illi. At vero is nihil respondit ; sed cardinales , inquit , mittam ad orientalem synodum , ut enarrent omnia præsente quoque imperatore.

Tres ergo dies elapsi sunt , antequam venirent cardinales ; quarto enim die venerunt. hoc interim spatio , secunda videlicet ac tertia feria , cum celebrata esset nostra synodus , protulit in medium Nicænus præsul domnus Bessario de unione orationem , in decem capita distinctam ; quæ sic se habet :

Sapientissimi archiepiscopi Nicani ad synodum orientalem oratio dogmatica, sive de unione.

Ipsomet Bessarione interprete. * ** Verum paulo liberior est ista versio.

SACRAM ecclesiarum Dei pacem atque concordiam nemo est , viri præstantissimi , qui non maximi æstimet , & loco summæ felicitatis esse ducat. Ob eam quippe salvatoris nostri oratio ad Patrem porrigitur , qui cum pro discipulis , & iis , qui nomine ejus vocati sunt , precaretur : *Fac* , inquit , *Pater* , *ut unum sint* , *quemadmodum & nos unum sumus.* (Joan. 17.) Per hanc divinus amor , quod signum discipulorum Christi est , in nos influit : tolluntúrque a nobis inimicitiæ ac dissensiones mutuæ , quæ ab hominibus , præsertim Christianis , alienissimæ esse debent : tolluntur & derisiones & opprobria , quibus a Christi crucis hostibus continue afficimur , qui nos irrident , contemnunt , ac pro nihilo habent , ut Christianos quidem nominatos , & eumdem habentes dominum , verumtamen ita inter nos divisos & dogmatibus fidei dissidentes , ut alii alios pro inimicis atque hostibus habeamus. His igitur rationibus aliisque permoti , pacem quidem amamus omnes atque optamus , & concordiam atque unitatem Christianorum maximi omnes facimus. Quo autem modo a Deo præclarum bonum consequi possimus , & quæ ratio habenda sit ad sanctissimum opus perficiendum , hic diversis opinionibus sumus , variisque inter nos sententiis discrepamus. Quapropter de hoc a nobis in præsentia considerandum , & quantum ingenioli nostri vires sufficient , disserendum existimavimus.

A ἐπεὶ ἡμεῖς ἔχομεν τὸ ἅγιον σύμβολον ἀπὸ τῶν ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν ἑπτὰ συνόδων , καὶ οὔτε προστίθεμεν , οὔτε ἀφαιροῦμεν , ἀλλ' ἀρκούμεθα ἐπὶ τῇ διαγνώσει τῶν πατέρων ἡμῶν τῶν πρὸ ἡμῶν. ὑμεῖς δὲ καὶ ὅσον προσετεθήκατε ἐν τῷ ἱερῷ συμβόλῳ ἐδείξατε ἁγίους λέγοντας τοῦτο , καὶ ἔχετε ἀπαρασάλευτον. καὶ λοιπὸν οὔτε ἡμεῖς μέλλομεν δέξασθαι ἁπλῶς τὸ προστεθὲν , οὔτε ὑμεῖς μέλλετε ἐξελάσαι αὐτὸ ἀπὸ τοῦ συμβόλου , ἵνα τί αἱ φιλονεικίαι , καὶ αἱ διαλέξεις , καὶ αἱ παραστάσεις , καὶ οἱ ὅρκοι , καὶ αἱ μαρτυρίαι ; ἀλλὰ σκεψάσθω ἡ σὴ μακαριότης , καὶ ἐὰν ἐστί τις ἄλλος τρόπος ἑνώσεως , ἑνωθησόμεθα· εἰ δ' οὔ , ἀπελευσόμεθα μετὰ φιλίας εἰς
B τὰ ἴδια.

Ταῦτα τοῦ βασιλέως εἰπόντος. καὶ τῶν ἀποκρισιαρείων ταῦτα ἀκηκοότων , καὶ τῷ πάπᾳ εἰπόντων ἀπαγγεῖλαι κατὰ τὴν αὔριον , ἥτις ἦν ἡ νέα κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ , ἐλύθη ἡ σύνοδος.

Ἀπελθόντων τοίνυν εἰς τὸν πάπαν , καὶ ταῦτα εἰπόντων αὐτῷ , οὐκ ἀπεκρίθη αὐτοῖς , ἀλλὰ τοὺς καρδιναλίους , εἶπεν , ἀποστελῶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν σύνοδον , ἵνα καὶ παρόντος τοῦ βασιλέως μέλλωσιν εἰπεῖν πάντα.

Τρεῖς οὖν ἡμέραι παρῆλθον πρὶν ἐλθεῖν τοὺς καρδινάλεις· τῇ τετάρτῃ γὰρ ἦλθον. μέσον δὲ τῶν ἡμερῶν τούτων , τῇ δευτέρᾳ δηλαδὴ καὶ τῇ τρίτῃ , συνό-
C δου ἡμετέρας γινομένης , λόγον ἐξέδωκε μέσον ἡμῶν ὁ Νικαίας κῦρις Βησσαρίων περὶ ἑνώσεως , ἐν κεφαλαίοις δέκα διῃρημένον , ἔχει δὲ οὕτως·

Τοῦ σοφωτάτου Νικαίας πρὸς τὴν ἀνατολικὴν σύνοδον δογματικὸς , ἢ περὶ ἑνώσεως λόγος.

ΤΗΝ μὲν τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ ἱερὰν εἰρήνην τε καὶ ὁμόνοιαν οὐκ ἔστιν οὐδεὶς ὅστις ἂν οὐ τοῦ παντός τε τιμήσαιτο , καὶ μεγάλην εὐδαιμονίαν ἡγήσαιτο· καὶ ἀφ' ἧς ἥ τε τοῦ σωτῆρος εὐχὴ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πατέρα λήψεται τέλος· ποίησον αὐτοὺς , περὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ λέγοντος καὶ τῶν ὀ-
D νόματι αὐτοῦ κεκλημένων , ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς καὶ ἡμεῖς ἕν ἐσμεν· καὶ ἀκολούθως ἕψεται τὸ χρῆμα τῆς θείας ἀγάπης , ἥτις ἡμᾶς ἀγαγοῦσα ἐγγυτάτω παραστήσει Θεοῦ , καὶ τὸ σημεῖον ἡμῖν ἐπανθήσει τῆς τοῦ Χριστοῦ μαθητείας. ἀρθήσεται δὲ ἀφ' ἡμῶν ἥ τε παρ' ἀλλήλων ἔχθρα , πρᾶγμα ἐναντιώτατον ἀνθρώποις Χριστιανοῖς , καὶ ταῦτά γε πρὸς ἀλλήλους ἢ κατ' ἀλλήλων· ἀρθήσεται δὲ ὁ παρὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ σταυροῦ καθ' ἡμῶν ἐγειρόμενος μυκτηρισμός τε καὶ χλευασμὸς καὶ καταγέλως , ἐπεγγελώντων ἡμῖν , ὡς δὴ Χριστιανοῖς μὲν οὖσι καὶ λεγομένοις , καὶ τὸν αὐτὸν ἐπιγραφομένοις δεσπότην ,
E εἶτ' ἀλλήλων οὕτως ἀπεσχοινισμένοις τοῖς δόγμασιν , ὡς ἐχθρούς τε καὶ πολεμιωτάτους ἀλλήλους ἡγεῖσθαι. διὰ ταῦτα μὲν οὖν καὶ ἔτι πολλῷ τούτων πλείονα φιλοῦμεν μὲν ἅπαντες τὴν εἰρήνην , καὶ τὴν τῶν Χριστιανῶν συμφωνίαν περὶ πλείστου ποιούμεθα , τὸ δ' ὅπως ἂν γένοιτο τοσοῦτον καλὸν , καὶ τίσι τρόποις προσβιβασθείη , ἐνταῦθα δὴ περὶ διάφορα σχιζόμεθα , καὶ διαφόρως περὶ τούτου νοοῦμεν. περὶ τούτου δὲ δὴ καὶ τὰ νῦν σκεπτέον , καὶ ῥητέον εἰς δύναμιν· καὶ δὴ λέγομεν οὕτως.

De

NNO RISTI 439.

De causis schismatis, & quod tametsi ante generale concilium aliqua nobis de nostra a Latinis divisione excusatio erat, nunc tamen jam celebrato concilio œcumenico, non possumus absque scelere dividi ab eis, nisi eos a veritate deviare probabimus. CAPVT PRIMVM.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ α'.

Ἦν ὅτε ἡ τοῦ Θεοῦ ἄσπιλος νύμφη ἡ ἄμωμος ἐκκλησία εὐθηνεῖτο ἀκμάζουσα καὶ καλῶς ἔχουσα, ἡνίκα τὸ μὲν ἁπλοῦν καὶ ἀπερίεργον τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πίστεως περὶ πλείονος ἐποιούμεθα, τὸ δὲ περιττὸν τοῦτο καὶ κατεγλωττισμένον, καὶ τὰ ἀπὸ τῶν οἰκείων λογισμῶν ἐν δευτέρῳ τῶν θείων λογίων τιθέμενοι, μόνοις τοῖς γεγραμμένοις προσείχομεν τοῖς ἀπὸ τοῦ πνεύματος ἀγαπῶντες, καὶ εἰς ἓν ὑπ' αὐτῶν συναγόμενοι· καὶ μία μὲν ὄντες ποίμνη, ποιμένι δ' ἑνὶ χρώμενοι· καὶ τῆς αὐτῆς μὲν αὐτοῦ συνιέντες φωνῆς, τὴν αὐτὴν δὲ ἀποδιδόντες αὐτῷ οὐ μόνον τὴν πίστιν τὴν ἐν καρδίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὴν ὁμολογίαν τὴν διὰ στόματος. ἀφ' οὗ δέ τι προσεπινενόηται τοῖς ἀρχαίοις, καὶ τῷ κοινῷ κτήματι καὶ συμβόλῳ τῆς πίστεως οὐ μετὰ κοινῆς ψήφου προσγέγραπται· οὔπω λέγω εἰ καί τισιν εἰρημένον τῶν διδασκάλων, εἴτε καὶ μή· εἴτε καὶ εἰρημένον, πότερον καθ' ὃν αὐτὸ νοῦν ἐκλαμβάνουσιν οἱ πολλοὶ, εἴτε καθ' ἕτερον· ἐξ ὅτου δ' οὖν τοῦτ' ἐγεγόνει, εἰς πολλὰ μὲν τὸ ἓν τοῦ Χριστοῦ σῶμα διῄρηται, φεῦ, τὰ δὲ μέλη κατ' ἀλλήλων ὁπλίζονται, μὴ συνιέντες ὡς ἑαυτοῖς μάχονται καὶ λυμαίνονται ἑαυτοῖς, τῶν ἀδελφῶν ἑαυτοὺς διϊστάντες· ἢ μᾶλλον συνιέντες μὲν, εἰσὶ γὰρ ἄνδρες σοφοί τε καὶ γνώσει κεκοσμημένοι, καὶ οὐ λέληθεν αὐτοὺς τὸ δεινὸν ὅσον ἐστὶν, ἀναγκαίως δὲ καὶ εἰκότως τῆς ἀλλήλων διϊστάμενοι κοινωνίας, καὶ μάλιστά γε τῆς τῶν Λατίνων ἡμεῖς, μένοντες ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαίων καὶ κεκριμένων καὶ καθαρῶς παρὰ πάσης ἀποπεφασμένων συνόδου, τὸ μήπω κοινῇ ζητηθὲν ἐλομένων, μηδέπω δοκιμασθὲν ὑπὸ κοινοῦ καὶ καθολικοῦ καὶ οἰκουμενικοῦ κριτηρίου. δεῖ γὰρ ἔν γε τοῖς περὶ πίστεως, μηδεμιᾶς μὲν οὔσης ἀνάγκης, μηδέ τινος κινδυνεύοντος, καὶ ἠρεμουσῶν τῶν αἱρέσεων, μένειν ἐπ' αὐτῶν τῶν παραδοθέντων, ἃ μὲν ἀποκεκαλυμμένως, ἃ δὲ καὶ συνεπτυγμένως περιεχόντων τῶν θείων δογμάτων, καὶ οὐδὲν ὅ, τι ὀρθοδοξίας οὐ περιεχόντων ἐν ἑαυτοῖς. ἀνάγκης δὲ κινηθείσης, καί τινος ἀναφυείσης αἱρέσεως, οἷα πολλὰ κατ' ἀνθρώπους εἴωθε γίνεσθαι, καὶ μέν τοι καὶ γέγονε, καὶ προσέτι γενήσεται διὰ τὴν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἀσθένειαν, τὴν ἐκκλησίαν ἐκ πάσης ἐσχατιᾶς κοινῇ συλλεγεῖσαν, κριτήριόν τε περὶ τῶν ζητουμένων καθίσαι, καὶ κανόνι χρωμένην τῇ θείᾳ γραφῇ καὶ τοῖς πρὸ αὐτῶν διδασκάλοις, οὓς φθάσασα ἔχει ἐν ἁγίων τάξει καὶ διδασκάλων, οὕτως ἀποφαίνεσθαι κοινῇ τὰ δοκοῦντα, καὶ τὴν πίστιν ἐξεργάζεσθαι, σκόλοπας ἱστῶντας ταῖς αἱρέσεσι πάντοθεν, καὶ πόρρω τῆς ἐκκλησίας αὐτὰς ἀπελαύνοντας. ἀεὶ μέν τοι τοῦτο κοινῇ πράττειν, καὶ τὰ κοινὰ κοινῶς διαιτεῖν; καὶ οὐδέποτε καθ' αὑτούς τι ποιοῦντας ἀξιοῦν καὶ παρὰ πᾶσιν ἐξ ἀνάγκης τὰ οἰκεῖα κρατεῖν· οὐδὲ γὰρ δίκαιον. οὕτω γὰρ καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν διετέλουν ποιοῦντες, οὕτω καὶ ἡμεῖς αὐτοὺς μιμησόμεθα. οὕτως ἡ πρώτη τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων τὸ ὁμοούσιον ἀνεκήρυξε πατρὸς καὶ υἱοῦ, συνωθοῦντος τοῦ πράγματος, καὶ τοῦ Ἀρείου τὸ ἀνόμοιον ληρῳδοῦντος.

CAPVT I.

FVIT aliquando tempus, quo immaculata Dei sponsa ecclesia sancta, summa concordia, tranquillissima pace, & intemerata veritate fruebatur; cum scilicet simplicitatem ac puritatem euangelicæ doctrinæ maximi omnes faciebamus, solis sacris eloquiis contenti, his inhærentes, his acquiescentes, in unum ab his collecti ovile, Ioan. 10. sub uno pastore omnes agentes, eamdem unius audientes vocem: & aut nihil præter ea quæ nobis tradita erant, cogitantes, B nulla urgente necessitate: aut necessitate coacti, & hæresibus undique scatentibus, unum in locum universa ecclesia congregata, ambiguitates rescindentes, & declarationes necessarias facientes. Postquam autem hæresi quadam, ut Latinos sæpenumero dicentes audivimus, in occidentali regione vigente, Romanorum præsul pontifex maximus sua unius auctoritate fretus, advocata synodo generali, particulam illam communi symbolo fidei, non cum communi consensu ascripsit, in multas partes, heu rem miseram atque acerbam! Christi sacratissimum corpus divisum est: membraque C ejus, hoc est, Christiani homines, adversus se invicem arma cœperunt, minime intelligentes, se sibi ipsis hostes esse, & contra se ipsos armari, dum se a fratribus dividunt; aut intelligendum quidem, cum multi sint inter nos doctrina ac sapientia præstantes, quos latere minime potest, quantæ jacturæ causa hæc dissensio extiterit, sed, nescio quomodo, divisi invicem atque alienati, & præsertim nos a Latinis. Oportere majores nostri dixerunt, qui ea tempestate fuere, qua oriri hæc dissensio cœpit in rebus fidei, dum nulla necessitas urget, his acquiescere, quæ nobis sacris literis tradita sunt, in quibus omnis fidei D veritas aut plane explicata est, aut latens erui haud difficulter potest. Quoties vero necessitas ingruat, & si aliqua oritur hæresis, quod imbecillitate humani ingenii sæpenumero inter mortales evenit, debere ecclesiam Dei unum in locum congregatam de rebus dubiis judicare; ac secundum præcepta divinæ legis & sanctorum patrum, quos jam ut sacrarum literarum doctores approbavit, communi omnium consensu sententiam ferre, & per hunc modum fidem Christianam augere, obviam eundo hæresibus, procul ab ecclesia Dei eas fugando. Vbique tamen asseverant iidem majores nostri, communiter hæc E agi debere; & quæ communia sunt, communi consensu oportere terminari. Per hunc modum synodus prima generalis consubstantialitatem Patris & Filii prædicavit, Ario de inæqualitate ipsorum nescio quas nugas & deliramenta proferente.

CAPUT PRIMUM.

ANNO CHRISTI 1439.

Per hunc modum secunda Spiritus divinitatem confessa est, Macedonio illum creaturis annumerante. Per hunc modum subinde unaquæque synodus, quæ posita in ancipiti fuerunt, pronuntiavit, instante dumtaxat necessitate. Neque enim licere inquiunt, pace ac tranquillitate fidei vigente, novas movere quæstiones: neque ortis hæresibus aut tacere, aut solum vel cum paucis de his quæ credi communiter ab omnibus debent, tractare, sed communi quidem consensu hoc fieri oportere, fieri vero dumtaxat necessitate urgente. Et quemadmodum generali concilio congregato, opus esse aiunt, summo studio ac cogitatione omnia discutere; &, quod ratio tandem obtinuerit, accipere omnes atque amplecti: ita, si ante commune judicium de aliqua re quispiam dubitaverit, mota quæstione, & ab aliquibus determinata, jure id facere, meritoque ab his dividi, qui absque communi consensu ausi sunt de rebus communibus judicium ferre: quandoquidem ipse communibus rebus & communiter traditis assentiatur, illi vero aliquid dicant, quod antequam communiter discutiatur, non parum in se habeat dubitationis. Quas ob res nostrum plerique asserunt, haud se injuria a Latinorum consortio abhorrere; quod non sit ferendum, uniri nos eis, antequam judicio universalis ecclesiæ, quod recens per eos introductum fuit, subjiciatur. atque his quidem duplici accusatione succensendum existimant: Primo, quod ignaris & nequaquam assentientibus nobis quidquam in communem ecclesiam introduxerint: tum, quod pati nollent generalem synodum & antiquis illis similem convocari. Hæc nos quoque illis sæpenumero coram objecimus, palamque in eos invecti sumus. Quibus quid illi responderint, quas excusationes in medium adduxerint, quibus rationibus objecta purgaverint, latissime omnes intelleximus. Itaque non est in præsentia repetendi locus, præsertim cum nostra omnis quæstio minime in hoc versetur, utrum per se soli, an nobiscum una particulam illam addiderint; & licueritne addere, nec ne: sed utrum verum falsumve sit quod additum est, hoc in primis considerandum a nobis esse universi judicavimus. Verum demus in præsentia, non recte illos fecisse, quod sine totius ecclesiæ congregatione de rebus gravibus ad fidem Christianam pertinentibus tractarint, quousque quidem in hac sententia permansere, ne aliquod dogma in generali synodo propositum discuteretur, fortassis haud injuria succensere illis videbamur, & nostræ adversus illos accusationes jure optimo defendi poterant. Nunc autem cum hujusmodi culpa vacent, sponteque in generalem synodum convenerint, ac omnia se facturos affirmarint quæ ratio persuaserit, & ipsi se omni accusatione prorsus immunes reddiderint; & nos oportet non mediocre studium cogitationemque adhibere, ut quæ agenda a nobis sint, caute prudenterque agamus; ne quod ante hunc diem objicere Latinis consuevimus, in nos recidat; denique ea accusatione judicemur, cujus illos olim reos agebamus. Nam si, ut dicere ipsi consuevimus, nondum advocata synodo generali accusandi erant Latini, quod suo dumtaxat judicio de re adeo gravi credidissent: quidni nos quoque, cum id, quod quærebamus, factum sit, omnesque in unum convenerimus, magnum ingredi certamen, ingensque subire periculum necesse est, ut absque culpa hinc abire possimus?

οὕτως ἡ δευτέρα τὴν τοῦ πνεύματος θεότητα ὡμολόγησε, Μακεδονίου τιθέντος αὐτὸ μετὰ τῶν κτισμάτων. οὕτως ἑκάστη σύνοδος τὰ καθ᾽ αὐτὴν ἀπεφήνατο, ὑπὸ τῆς ἑκάστοτε παρούσης ἀνάγκης κινουμένη. οὔτε γὰρ εἰρήνης κατὰ πάντων ἀνθούσης, καὶ κρατούντων τῶν βελτιόνων ἔδει πράγματα ἐμποιεῖν ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις, αὐτούς τι νεώτερον προσεξευρίσκοντας· οὔτε κινηθεισῶν τῶν αἱρέσεων ἢ ἡσυχάζειν, ἢ αὐτῶν τινα ἀποφαίνεσθαι ἕκαστον, εἴτε καὶ μετ᾽ ὀλίγων περὶ τῶν κοινῶς ὑπὸ πάντων ὀφειλόντων πιστεύεσθαι· ἀλλὰ κοινῇ μὲν τοῦτο ποιεῖν, ποιεῖν δὲ κατεπειγούσης ἀνάγκης. ἀλλ᾽ ὥσπερ ἀνάγκη, συνεδρίου κοινοῦ κατασάντος, μετὰ πολλῆς τῆς τε βασάνου περὶ τῶν κινηθέντων ἐξέτασιν εἰσελθεῖν, καὶ τὸ ἐκ τῆς συζητήσεως ἐκφανθὲν ἀσπάσασθαί τε καὶ προσδέξασθαι· οὕτως, εἰ πρὸ τοῦ κοινοῦ κριτηρίου περί τινος δόγματος κινηθέντος τις ἀμφιβάλλει, τὰ δίκαιά τε ποιεῖ, καὶ εἰκότως ἂν ἀποσταίη τῶν ἄνευ κοινῆς ἀποφάσεως περὶ τῶν κοινῶν ἀποφηναμένων· αὐτὸς μὲν ἐπὶ τῶν κοινῶν καὶ κοινῇ παραδεδομένων ἐμμένων, καὶ οἷς οὐδεμία ἀμφιβολία οὐδ᾽ ἐξέτασις λείπεται, ἐκείνων δέ τι λεγόντων, ὃ πρὶν ἐξετασθῆναι κοινῶς οὐκ ὀλίγον ἀμφιβολίας ἐν ἑαυτῷ περιφέρει. διὰ ταῦτα τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς εἰκότως τῆς Λατίνων ἀπέστημεν κοινωνίας, μὴ ἀνεχόμενοι πρὸς ἕνωσιν αὐτοῖς συνελθεῖν, πρὶν ὑποπεσεῖν οἰκουμενικῇ κρίσει τὸ παρ᾽ αὐτῶν εἰσαχθέν· καὶ διχῇ διετελοῦμεν ἐγκαλοῦντες αὐτοῖς· τὸ μέν τι δίχα τῆς καὶ ἡμῶν αὐτῶν γνώμης εἰσαγαγοῦσιν εἰς τὴν κοινὴν ἐκκλησίαν, τὸ δὲ μηδ᾽ ἀνεχομένοις συστήσασθαι σύνοδον κατὰ τὰς ἀρχαίας ἐκείνας τὰς πρὸ ἡμῶν. ἀλλὰ μέχρι μὲν ταύτῃ χρώμενοι διετέλουν τῇ γνώμῃ, καὶ τὰ παρ᾽ ἡμῶν αὐτοῖς ἐγκλήματα μετὰ παντὸς ἀπήντα δικαίου, καὶ ἡμεῖς ἔξω πάσης αἰτίας. ἐπεὶ δὲ τούτου μὲν ἤδη κατέγνωσαν, καὶ ὃ προὐβάλλοντο ἀξίωμα ἴδιον ἀπεώσαντο, μετὰ τῆς ἴσης δὲ καὶ αὐτοὶ ταπεινώσεως εἰς οἰκουμενικὸν ἐθελονταὶ συνῆλθον κριτήριον, καὶ τῷ ἐκ τῶν λόγων φανησομένῳ ἀκολουθήσειν συνέθεντο, αὐτοί τε παντὸς ἐγκλήματος τοῦτο τὸ μέρος σφᾶς αὐτοὺς ἀνωτέρους ἐτήρησαν· καὶ ἡμᾶς δεῖ τῷ πράγματι προσελθεῖν μετὰ πολλῆς βασάνου καὶ μεγάλης τῆς ἐξετάσεως, καί ποτε μεταβαλόντα τὰ πράγματα καθ᾽ ἡμῶν αὐτῶν ἀντιστραφῇ, καὶ πολλαπλασιασθῇ καθ᾽ ἡμῶν, ἃ κατ᾽ αὐτῶν ἐπεφέρομεν πρότερον δίκαια ἐγκλήματα. εἴρηται γὰρ καὶ δοκεῖ μοι συνδοκεῖν ἅπασιν, ὥσπερ μήπω συνόδου συγκροτηθείσης κοινῆς, ἐκεῖνοι τὴν καταδικάζουσαν ἀπεφέροντο· οὕτω συστάσης λοιπὸν, μέγαν ἡμῖν ἀγῶνά τε καὶ κίνδυνον εἶναι, πῶς ἂν διαχειρισάμενοι τὰ παρόντα, ἀνέγκλητοι ἐντεῦθεν ἀπαλλάξαιμεν ὡς εἰκός.

ἤδη

NNO
IRISTI
439.

ἤδη γὰρ αὐτοί τε λόγον ὑπέσχον ὧν λέγουσί τε καὶ δογματίζουσι, καὶ ἡμεῖς πρὸς τὰ παρ' αὐτῶν εἰρημένα διὰ τῶν δυνατῶν ἀπηντήκαμεν, πρὸς ἃ μὲν καὶ παντελῶς σεσιγηκότες, πρὸς ἃ δὲ οὐδὲν ὅ, τι καὶ ἄξιον λόγου ἀποκρινάμενοι. ἐνταῦθα δὲ δὴ λοιπὸν μεγάλης ἡμῖν κρίσεως δεῖ, καὶ σοφῆς μεταχειρίσεως ὡς ἐνὸν, καὶ οἰκονομίας τῆς ἐν δικαιοσύνῃ καὶ κρίσει τε καὶ εὐθύτητι. οὐ γὰρ ἁπλῶς ἀρκέσει τὸ μὴ βούλεσθαι φάναι, καὶ πάντα γέγονεν εὐθὺς τὰ προσήκοντα, οὐδὲ τοῦτο τέλος τῆς οἰκουμενικῆς ἡγητέον συνόδου· ἀλλὰ μετ' ἀκριβείας σκεπτέον ἅ τε ἐκεῖνοι εἰρήκασιν, ἅ τε ἡμεῖς προὐβαλόμεθα· καὶ ἐπιμελῶς ἐξεταστέον, ὅπῃ μὲν συμφωνοῦσιν ἡμῖν καὶ τῇ ἀληθείᾳ, ὅπῃ δὲ τοῦ εὐθέος πλανῶνται, καὶ τῆς ἀληθείας ἀπάγονται· καὶ τί μὲν αὐτοῖς διδακτέον, τί δὲ παρ' αὐτῶν ἀκουστέον· καὶ τί μὲν ὠφεληθῆναι παρ' αὐτῶν, τί δ' αὐτοὺς ὠφελῆσαι δέον· καὶ ὅπως προσληψόμεθα ἀδελφοὺς τοσούτους τε καὶ τοιούτους, ὧν τῷ χωρισμῷ παραρράσσεσθαι πάντας εἰκός· μήποτε τῷ θέλειν χαρισάμενοι μόνον, ἢ οὐ σὺν δίκῃ ζημιωθῶμεν αὐτοί, ἢ μετὰ καὶ τῆς ἡμῶν αὐτῶν βλάβης αὐτοὺς προσλαβώμεθα· αὕτη γὰρ ἡμῖν μόνη βελτίστη πρὸς τὸ τέλος ὁδὸς, καὶ διὰ ταύτης ἡμᾶς οἶμαι πρός τι χρηστὸν ἀπαχθῆναι καὶ ἄμεμπτον, μήτε τοῖς ἁπλῶς οὕτω σὺν οὐδενὶ λόγῳ λέγουσι διαστῆναι Λατίνων, ὡς οὐδὲν ὑγιὲς οὔτε λεγόντων, οὔτε φρονούντων, προσέχοντας τὸν νοῦν, μήτε πεισθέντας εὐθὺς τοῖς σὺν οὐδεμιᾷ τῇ ἀπὸ τῶν λόγων πειθοῖ τὴν ἕνωσιν ἐπισπεύδουσιν, ἀλλὰ συνεξετάσει καὶ κρίσει καὶ τῇ ἀπὸ τῶν ἁγίων καὶ διδασκάλων ὁδηγίᾳ χρωμένους ἐπὶ τὸ τέλος ἰέναι. οὕτω μὲν οὖν ἐγὼ γνώμης ἔχω, καὶ ταῦτα περὶ τούτων φρονῶ. ὅπως δ' αὖ καὶ διὰ ποίων πρὸς τοῦτο τὸ τέλος ἀπαχθείημεν, ἐντεῦθεν ἐρῶ, Θεὸν προστησάμενος μόνον, εἰ καὶ μέγας ὁ ἆθλος καὶ δυσχερὴς ὁ ἀγών. φιλοκίνδυνόν τε γάρ τινα τὰ παρόντα ζητεῖ, καὶ πρὸς πάντα ἁπλῶς ἕτοιμον ἀποδύεσθαι· καὶ γενναῖον * ἐστιν οὔτε λεχθῆναι οὔτε πραχθῆναι, μή τινος πάντως παρρησιασαμένου τε τὰ δοκοῦντα καὶ παρακινδυνεύσαντος. ἄρξομαι δ' ἐντεῦθεν, ὑπόθεσίν τινα καὶ ἀρχὴν ὑποθέμενος.

A Siquidem illi quoque jam rationem reddiderunt eorum quæ & dicunt & sentiunt: passim etiam singulis quibusque petentibus rationes de his, quæ ecclesia credit, afferentes: & nos ad aliqua quidem ex his, quæ dixerunt, quoad fieri potuit, obviam ivimus: ad plura vero opportunioraque, & illorum opinionem maxime confirmantia, nihil omnino locuti sumus, neque fortassis dignum aliquod, quod loqui possimus, habemus. Hic igitur recto judicio & exactissima cogitatione opus est. Neque enim satis erit dicere, nolle unionem: neque hunc generalis concilii finem esse B existimandum est: sed diligenter considerandum, quæ dicta a Latinis sint, quæ nos proposuerimus: scrutandumque, quibus in rebus illi veritati consentanea dicant, quibus in rebus aberrent: quid nobis dicendum sit, quid illis audiendum: postremo, quomodo uniri possimus fratribus, quorum disjunctio merito deploranda est & illis & nobis, ne voluntatem absque ratione sequentes, aut cum jactura nostra ab illis dividamur, aut non sine nostro detrimento illis uniamur. Neque enim his, qui simpliciter & sine ulla ratione discendum esse aiunt C a Latinis, tamquam longe a veritate aberrantibus, assentiendum arbitror: neque his etiam obtemperandum, qui nulla suadente ratione, incumbendum dicunt esse unioni. Enimvero assiduo studio, diligentique investigatione veritatis, & exactissimo judicio doctores sacros tamquam duces sequi oportet; & per hanc viam, utpote quæ sola tuta sit, atque omni periculo libera, finem jam diu optatum attingere. Hæc mea est de hujusmodi rebus sententia: hoc ego, viri clarissimi, sentio. Quomodo autem, quibusve mediis finem D nobis propositum assequi possimus, subinde dicam, Deo fretus; quamquam ingens profecto certamen & non mediocre onus subire me intelligo. Verum ea est conditio præsentis rei, ut hominem efflagitet, qui libenter pro veritate periculum subeat: nihilque magnum aut dici aut fieri potest, nisi quis, quæ sibi vera videantur, forti animo dicat; paratusque sit calumnias & pericula pati pro defensione veritatis. Hic autem exordium sumam, Dei optimi maximi auxilio fretus.

CAPUT PRIMUM.

Probatio, quod necesse est sanctos doctores, tum occidentales, tum orientales, invicem esse concordes.

ΚΕΦΑΛ. β'.

E

Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπὶ τὸ σωτήριον κήρυγμα πέμπων τοὺς μαθητὰς, καὶ τὰ συμβησόμενα αὐτοῖς προαγορεύων δεινὰ, καὶ ὡς ἐπὶ βασιλεῖς τε καὶ ἡγεμόνας ἀχθήσονται παραστησόμενοι, μὴ μεριμνήσητε, φησὶν, τί εἴπητε, ἢ τί λαλήσητε· ἐγὼ γὰρ ὑμῖν δώσω λόγον τε καὶ σοφίαν, ᾗ οὐ δυνήσονται ἀντειπεῖν, οὐδὲ ἀντιστῆναι πάντες οἱ ἀντικείμενοι ὑμῖν. διὰ τούτων δεικνὺς τῶν ῥημάτων, ὡς ἅπερ ἂν αὐτοὶ φαῖεν, αὐτοῦ ῥήματα ἔσονται, καὶ τοῦ ἐνηχοῦντος αὐτοῖς πνεύματος·

CAPUT II.

CAP. II.

DOMINUS noster Iesus Christus, cum discipulos suos ad prædicandum inter gentes euangelium mitteret, multa, quæ eis eventura erant, prædicens; & inter cetera, quod ante reges & præsides sua causa ducerentur: *Nolite*, inquit, *cogitare quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini:* Matth. 10. [*Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis.*] Ioan. 16. manifeste his verbis significans quæcumque ab illis dicerentur, sua esse verba & Spiritus sancti in illis loquentis: quem

CAP. II.

ANNO CHRIST. 1439.

quem alibi superventurum affirmavit, docturumq; eos omnem veritatem, ut etiam verba ipsorũ, Spiritu veritatis in eis loquente veritas, & vita essent. Atqui verba hæc, nemo est qui ambigat, nõ modo ad primos illos referri salvatoris discipulos, quibus datum est ut præsentem eum intuerentur, sed etiam ad pastores ecclesiarum & doctores ceteros, qui post apostolos euangelium prædicavere. Hoc enim & ipse salvator probat cum inquit: *Quæ vobis dico, omnibus dico*: & res ipsæ manifestissime ostendunt. Siquidem priores cuncti doctores iisdem claruerunt operationibus & signis, quod divini verbi prædicatione divinum verbum non minus per eos, quam per apostolos sequentibus signis confirmatum fuit: ut palam omnibus sit, ipsos quoque sanctos patres & doctores Christianæ fidei per Spiritum sanctum locutos fuisse; verbaque ipsorum, salvatoris nostri verba extitisse, cum adversus tyrannos & præsides & veritatis hostes certavere, scripsere, & palam veritatem prædicavere. Quo fit, ut necesse sit, eos sibi invicem consentanea dicere: & ratio cogit fateri, nihil ab illis dictum esse, quod invicem repugnet ne minimis quidem in rebus: aliter enim non veritatis magis, quam mendacii spiritus in illis locutus fuisset. Mendacii namque proprium est, nec hoc nec illud asserere: quemadmodum sapientis signum est, sibi assidue constare, nullisque in rebus a ceteris sapientibus discrepare. Quanto igitur homines sapientes, sapientiæ & veritatis Spiritus antecellit; tanto magis necesse est, eum sibi ipsi consentaneum esse. Et si quis forte sit, qui sanctos patres & doctores nostros contraria invicem dixisse existimet, eum profecto cum infidelibus & crucis hostibus connumerari fas est, qui hinc arguere fidem nostram consueverunt, contrarietates quasdam & contradictiones sacrarum literarum inter se fingentes: quas tamen nemo præter ipsos, tales existimat, contra quos universi doctores certant; eosque calumniatores esse veritatis arguunt, consentaneam sibi esse ubique sacram scripturam asseverantes. Præterea cum nos per hunc modum Gentiles, & eos qui extra nostram ecclesiam sunt, arguamus, ignorantiamque eorum comprehendamus, philosophos scilicet, & fidei eorum præcones, in quamplurimis sibi invicem contradicentes, ostendentes: quomodo etiam contra nos ipsos hoc idem acceptabimus, & nostros doctores ejusdem criminis reos esse arbitrabimur, nisi & nostram ipsi sponte nostra evertere velimus fidem? Sed absit hoc a Christi ecclesia alumnisque ejus. Videmus enim nunc universalia cuncta concilia, patresque in eis congregatos, de dogmatibus propositis non humanæ sapientiæ persuasionibus, non artificio verborum, non rationibus naturalibus, non denique syllogismis usos fuisse, sed auctoritate dumtaxat; nudaque ipsa verba superiorum doctorum, qui eos tempore prævenerunt, tamquam rectam regulam, gloriam veritatis secutos fuisse: & per ea quascumque de fide quæstiones terminasse, sanctorum patrum vestigia sequendo.

A ὃ ἀλλαχοῦ ἔφη, πᾶσαν αὐτοὺς διδάξειν τὴν ἀλήθειαν ἐπελθὸν, ὡς εἶναι καὶ τὰ αὐτῶν ῥήματα, τοῦ πνεύματος τῆς ἀληθείας ἐν αὐτοῖς φθεγγομένου, ἀλήθειαν καὶ ζωήν. ὅτι δὲ ταῦτα τὰ ῥήματα οὐκ εἰς αὐτοὺς μόνον τοὺς αὐτόπτας τοῦ λόγου διέβη, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντας τοὺς μετ᾽ αὐτοὺς τὸ σωτήριον διαγγέλλοντας κήρυγμα ποιμένας καὶ διδασκάλους, πάντες τε ἴσασιν, αὐτός τε ὁ σωτὴρ ἔφη, ἃ ὑμῖν λέγω, πᾶσι λέγω, φάμενος· αὐτά τε τὰ πράγματα μαρτυρεῖ, πάντων τῶν μετὰ ταῦτα θαυμαστωθέντων τοῖς αὐτοῖς ἔργοις τε καὶ σημείοις, καὶ τοῖς τῆς διδασκαλίας ἀφθόνοις νάμασι καὶ πηγαῖς B ἀενάοις· ὡς φανερὸν εἶναι λοιπὸν, καὶ τοὺς ἁγίους πατέρας καὶ διδασκάλους διὰ τοῦ παναγίου λαλεῖν πνεύματος, καὶ ῥήματα φθέγγεσθαι τοῦ σωτῆρος κατὰ τυράννων καὶ ἡγεμόνων, καὶ τῶν τῇ ἀληθείᾳ μαχομένων αἱρετικῶν συγγραψαμένους καὶ δογματίζοντας, καὶ κηρύττοντας τὴν ἀλήθειαν. οὕτω δὲ ἔχοντας, καὶ συμφωνεῖν ἑαυτοῖς καὶ ἀλλήλοις ἀνάγκη· καὶ μηδὲν ἐναντίον, οὐ μικρὸν, οὐ μέγα, οὐ πρὸς ἀλλήλους, οὐ πρὸς ἑαυτοὺς, οὐδ᾽ ἐννοῆσαι γοῦν ὅλως θεμιτὸν αὐτοὺς φάναι· οὕτω γὰρ ἂν οὐκ ἀληθείας μᾶλλον ἢ πλάνης ἐν αὐτοῖς ἐλάλησε πνεῦμα· πλάνη γὰρ καὶ τοῖς πλανωμένοις οἰκεῖον, ὁτὲ μὲν τάδε, ὁτὲ δὲ αὖ C λέγειν τὰ ἐναντία· ὥσπερ οἶμαι καὶ ἐπιστήμονος ἀνδρὸς ἀπλανὲς ἐστὶ σημεῖον, ἑαυτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις σοφοῖς συμφωνεῖν. ὅσῳ οὖν ἀνθρώπων σοφῶν τὸ τῆς σοφίας καὶ ἀληθείας ὑπέρκειται πνεῦμα, τοσούτῳ καὶ σύμφωνον ἑαυτῷ μᾶλλον εἶναι ἀνάγκη. οὐ μὴν ἀλλ᾽ εἴ τις καὶ ἑαυτοῖς ἢ ἀλλήλοις ἐσθ᾽ ὅτε τοὺς πατέρας ἐναντιουμένους τολμήσειε φάναι, ὥρα λοιπὸν αὐτῷ μετὰ τῶν ἀπίστων ταχθῆναι καὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ σταυροῦ· οἷς ἔργον ἐντεῦθεν τὰ ἡμέτερα ἐπιχειρεῖν ὑποσαλεύειν μυστήρια, τεκμήριον τῆς τοῦ κηρύγματος ἀσθενείας, πλάττουσιν ἐναντιοφανείας τινὰς τῆς D θείας γραφῆς, πλὴν αὐτῶν οὐδενὶ ἑτέρῳ δοκούσας· καθ᾽ ὧν πᾶς διδάσκαλος ἵσταται, καὶ ἀγωνίζονται πάντες συκοφαντοῦντας ἐκείνους τὴν ἀλήθειαν δεῖξαι, συμβαίνουσαν ἑαυτῇ τὴν θείαν ἀποδεικνῦντες διὰ πάντων γραφήν. ἄλλως τε καὶ ἡμεῖς τοὺς ἔξω τῆς ἡμετέρας αὐλῆς τε καὶ ἐκκλησίας διὰ τούτων συμποδίζοντες καὶ ἀνατρέποντες, τοὺς τῆς δόξης αὐτῶν ἡγεμόνας ἐν πλείστοις μαχομένους ἀλλήλοις ἀποφαίνοντες, καὶ διὰ τούτων τὴν αὐτῶν ἐλέγχοντες ἄγνοιαν, πῶς ἂν καὶ καθ᾽ ἡμῶν αὐτῶν τοῦτο δεξαίμεθα τὸ δεινὸν, καὶ τοὺς ἡμετέρους πατέρας ὑπὸ ταυτὸν περιπεσεῖν συγχωρήσαιμεν πάθος, εἰ μὴ καὶ τὴν καθόλου πίστιν ἡμῶν ἐθελονταὶ αὐτοὶ ἀνατρέψαι θελήσομεν; ἀλλ᾽ ἀπείη E γε τοῦτο τῆς Χριστοῦ ἐκκλησίας καὶ τῶν ταύτης τροφίμων. ὁρῶμεν δὲ καὶ τὰς οἰκουμενικὰς ἁπάσας συνόδους περὶ τῶν ἑκάστῃ προκειμένων δογμάτων οὐκ ἀνθρωπίνης σοφίας πειθοῖ, οὐ τεχνολογίαις ῥημάτων, οὐ φυσικοῖς λόγοις, οὐ συλλογισμοῖς χρησαμένους, ἀλλὰ μόνῳ στοιχήσαντας κριτηρίῳ τοὺς πατέρας τοὺς ἐν αὐταῖς γυμναῖς τῶν πρὸ αὐτῶν πατέρων καὶ διδασκάλων διδασκαλίαις καὶ λόγοις, καὶ διὰ τούτων συμπεράναντας τὰ περὶ τῶν ἑκάστοτε ζητουμένων δογμάτων, καὶ κατ᾽ ἴχνος ἀκολουθήσαντας ταῖς τῶν ἁγίων φωναῖς.

ὥς

A ὥστ' οὐκ οἶδ' ὅ, τι περὶ τῆς καθόλου πίστεως ἡμῶν ἔστι φρονεῖν, εἴ τις τὸ ἀτόπημα τοῦτο παρακολουθοῦν δέξαιτο τοῖς πατράσιν. εἰ γὰρ οἱ τῆς πίστεως ἡγεμόνες οὐ ταυτὰ πάντες, ἀλλ' οἱ μὲν ἀλλήλοις, οἱ δὲ καὶ ἑαυτοῖς, φεῦ τῆς ἀτοπίας, ἐναντία φασὶν, ἡ δὲ πίστις ἡ ἡμετέρα τοῖς ἐκείνων ἵδρυται λόγοις· κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ἡμῶν. ἀλλὰ πολλῆς ὄντως ἀνοίας ἐννοῆσαι γοῦν τὰ τοιαῦτα περὶ τῶν θεοφόρων ἐκείνων ἀνδρῶν· ἀνάγκη γὰρ αὐτοὺς διά τε τὰ εἰρημένα, καὶ τούτων ἕτερα πλείονα, ἃ οὐκ ἀνάγκη νυνὶ καταλέγειν, συμφωνεῖν ἀλλήλοις καὶ ἑαυτοῖς, καὶ κατὰ μηδὲν ἐναντία μὴ λέγειν μηδὲ B φρονεῖν. φησὶ δὲ περὶ τούτων καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῇ πρὸς Ἰορδάνην ἐπιστολῇ. ἀλλ' ἄγε δὴ καὶ ἃς προφέρουσι ῥήσεις ἐπισκεψώμεθα, καὶ τὴν ἀκριβῆ τούτων ἐξέτασιν ποιησώμεθα, πατρικαὶ γὰρ αὗται, καὶ οὐδαμῶς ἀντερροῦμεν· ἀλλὰ χρὴ συμφώνους καὶ μὴ ἀλλήλοις ἐναντίους, οὐδὲν δὲ ἔλαττον ἑαυτοῖς ἀντιλόγους καὶ μαχομένους ἀποδεικνύειν τοὺς ἁγίους πατέρας καὶ διδασκάλους· ὧν τὸ περὶ πίστεως φρόνημα ἑνιαῖον καὶ ἀπαράλλακτον ἔδειξεν ἡ μία τοῦ πνεύματος δύναμίς τε καὶ ἔλλαμψις. ἐντεῦθεν φαίνεται, τῶν αἱρετικῶν συγκρουόντων τοὺς ἁγίους ἀλλήλοις, καί τινας ἑλκόντων πρὸς τὸ ἑαυτῶν βούλημα, οὔτε ἀπαρνούμενος ὁ μακά- C ριος Ἰωάννης τοὺς δοκοῦντας αὐτοῖς συνηγορεῖν, οὔτε δεχόμενος ὡς ἐκεῖνοι· ἀλλὰ προσιέμενος μὲν αὐτοὺς, πειρώμενος δ' αὐτοὺς καὶ ἑαυτοῖς καὶ ἀλλήλοις συμβαίνοντας δεῖξαι· τοῦτο γὰρ ἔργον ἐστὶ διδασκάλου, τοῦτο Χριστιανοῦ. ἡ δὲ ἑβδόμη τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων διὰ τοῦ ἁγίου φησὶ Ταρασίου ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς πράξει· κατ' οὐδὲν τοὺς πατέρας εὑρίσκομεν διαφωνοῦντας, ἀλλ' ὡς τοῦ αὐτοῦ πνεύματος ὄντες πάντες τὸ αὐτὸ κηρύττουσι καὶ διδάσκουσι. καὶ ἡ αὐτὴ διὰ τοῦ αὐτοῦ αὖθις ἐν τῇ αὐτῇ πράξει· πανταχοῦ γὰρ οἱ ἅγιοι πατέ- D ρες ἀλλήλοις σύμφωνοί εἰσιν, ἐναντίωσις δὲ οὐδεμία ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, ἀλλ' ἐναντιοῦνται αὐτοῖς, οἱ τὰς οἰκονομίας καὶ τοὺς σκοποὺς αὐτῶν μὴ ἐπιστάμενοι. οὕτω καὶ οἱ τῆς ἑβδόμης συνόδου πατέρες ταυτὰ περὶ τούτου φρονοῦσι, καὶ συμφώνους ἑαυτοῖς καὶ ἀλλήλοις εἶναι τοὺς ἁγίους διδάσκουσι, καὶ αἰτίαν ἀποδιδόασι τὴν αὐτὴν τῷ ἱερῷ Ἰωάννῃ. τὸ γὰρ αὐτὸ πνεῦμα, φησὶν, ἐν πᾶσιν ἐλάλησεν· ὃ διαφωνεῖν ἑαυτῷ οὐδ' ἐννοῆσαι γοῦν θεμιτόν. καὶ μακρὸν μὲν ἂν εἴη καταλέγειν, ὅπως οἱ διδάσκαλοι πάντες ἐν πάσῃ τῇ θείᾳ γραφῇ τοῦτο προτίθενται, τὰς δοκούσας διαφωνίας ὡς οἷόν τε συμβιβάζειν· ὡς ταυτὸν ὂν τοῦτό τε κρατῆσαι, τὸ φάσκειν ἑαυτῇ E ἐναντίαν εἶναι, καὶ πᾶσαν ἀναρραπίσαι τὴν πίστιν. συμπεραίνεται δὲ διὰ πάντων, τοὺς πατέρας ἡμῶν τοὺς τῆς πίστεως ἡμῶν ἡγεμόνας, ὧν ταῖς διδασκαλίαις ἐφωτίσθημεν καὶ ἐδιδάχθημεν, ἀναγκαίως ταυτὰ λέγειν ἀλλήλοις, καὶ σύμφωνα οὐχ ἑαυτοῖς μόνον, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον καὶ ἀλλήλοις· ὡς τοῦ τοῦτο μὴ συγχωροῦντος, οὐδὲν διαφέροντος τῶν ἀπίστων. τούτων οὖν ὑποκειμένων, ἔχομεν μὲν τοὺς ἁγίους καὶ διδασκάλους, τοὺς ἐξ ἀνατολῆς τὸ τῆς πίστεως ἀνατείλαντας φῶς, τὸν Ἀθανάσιον, τὸν Βασίλειον, τοὺς Γρηγορίους, καὶ τὸν Χρυσόστομον, τὸν Κύριλλόν τε καὶ τὸν Μάξιμον, καὶ τὸν Ταράσιον, καὶ τὴν λοιπὴν ἑταιρείαν· ἔχομεν δὲ καὶ τοὺς ἀπὸ δυσμῶν,

A Quare nescio quid de nostra fide sapere liceret, si quis concedat posse hoc inconveniens patribus imputari. Si enim fidei nostræ principes non eadem omnes, sed alii quidem invicem, alii vero etiam sibi ipsis, o rem absurdam, contradicant, fides autem nostra in illorum rationibus fundetur; inanis est ergo prædicatio nostra, inanis est fides nostra. At magnæ stultitiæ est, cogitare etiam talia de illis Spiritu plenis hominibus: Necesse est enim & propter prædicta & alia plura, consentanea & sibi ipsis & invicem, nihilque omnino contrarium non dicere, non B sapere. Dicit etiam de eis beatus Ioannes Syrus ad Iordanem scribens: Sed eia, quas producunt auctoritates consideremus; cum paternæ sint, & eis nullo modo contradicendum sit. At vero concordes, neque contrarios invicem, & multo minus sibi ipsis oppugnantes, decet probare sanctos patres & doctores nostros: quorum de fide sententiam unicam & indifferentem esse fecit una Spiritus sancti virtus & illuminatio. Hinc apparet, quod hæreticis calumniantibus sanctos patres, tamquam non eadem dicentes, aliquosque eorum ad suam pravam opinionem C probandam trahentibus, beatus Ioannes, neque eos qui videntur hæreticos juvare, negat: nec tamen eos intelligit, prout illi; sed acceptat quidem eos, conatur autem & sibi ipsis & invicem convenientes probare. Hoc enim doctoris, hoc est Christiani officium. Septima item generalis synodus, per os sancti Tarasii in prima ejus actione, in nullo sanctos patres, inquit, invenimus discordes; sed cum omnes ejusdem sententiæ sint, idem quoque prædicant & docent. Et eadem rursus in eadem actione: Vbique etenim patres concordes invicem sunt, contrarietas vero D nulla in eis est. Verum contraria eos dicere putant, qui œconomias & intentionem eorum ignorant. Vide, quod etiam septimi concilii patres eadem hac de re sentiunt, & concordes sibi ipsis & invicem esse sanctos doctores dicentes eamdem etiam rationem assignant, quam beatus Ioannes. Idem enim Spiritus, aiunt, in omnibus locutus est: quem sibi ipsi non consentaneum esse, neque cogitare fas est. Et longum quidem esset enumerare, quemadmodum omnes doctores in tota sancta scriptura hoc sibi proponunt, apparentes in ea contrarietates concorda- E re; concludere vero manifeste per prædicta, fidei nostræ principes & doctores, quorum doctrinis & illuminati & edocti sumus, necesse esse eadem & consentanea non solum sibi ipsis, sed non minus invicem dicere, tamquam in idem concurreret hoc non esse, & totam fidem everti, & qui non concederet hoc, nihil ab infidelibus differret. His igitur ita præsuppositis, habemus quidem sanctos doctores eos, qui ex oriente nobis veritatis fidei lumen illuxerunt, Athanasium, Basilium, Gregorios ambos, Chrysostomum, Cyrillum, Maximum, Tarasium, ceteramque cohortem eorum. Habemus item eos,

ANNO CHRISTI 1439.

CAP. II. qui ab occidente extinxerunt errorum flammas sana clarissimaque doctrina, Hilarium, Ambrosium, Augustinum, Hieronymum, Damasum, Gregorium, Leonem, qui rugitu suo hæreticos omnes "deterruerunt, & ceterorum sanctorum chorum; omnes communes doctores, & patres, & fidei principes, qui multa quidem in hac vita pro veritate passi fuerunt, pro eaque mortui sunt; Verumtamen vivunt, non solum apud Deum in libro vitæ descripti, verum etiam apud nos per ea, quæ reliquerunt nobis opera & doctrinas suas, quæ pro regulis fidei haberi debent a nobis, æque fere atque sancta scriptura veneratæ & creditæ. Faciemus igitur officium nostrum, & quod a filiis gratis debetur, patribus omnibus quidem aures æquas præbentes, omnibus vero proprium animum subjicientes, & semina eorum acceptantes. Ad eumdem enim finem nos ducent, & eamdem nobis fidem prædicabunt, atque confirmabunt, cum ipsi primo idem inter se dicant, tamquam uno & eodem spiritu locuti. Quod hoc modo considerandum est.

"deterruit,

A τὴν τῆς πλάνης σβέσαντας φλόγα καὶ σκότος τῇ παρ' αὐτῶν αἴγλῃ τῆς ἀληθείας, τὸν Ἱλάριον, τὸν Ἀμβρόσιον, τὸν Αὐγουστῖνον, τὸν Ἱερώνυμον, τὸν Δάμασον, τὸν Γρηγόριον, τὸν Λέοντα τὸν λεόντειον βρυσάμενον, καὶ τὸν ἱερὸν τῶν ἄλλων ἁγίων χορόν· πάντας δὲ διδασκάλους κοινούς, καὶ πατέρας, καὶ ἡγεμόνας τῆς πίστεως· πολλὰ μὲν ἑκατέρως ἐν τῷδε τῷ βίῳ παθόντας ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ὑπὲρ αὐτῆς δὲ θανόντας· ζῶντας δὲ ὅμως οὐ μόνον παρὰ Θεῷ, ἀλλ' ἤδη καὶ παρ' ἡμῖν δι' ὧν ἡμῖν καταλελοίπασι συγγραμμάτων καὶ διδαγμάτων, ἅπερ ἀντὶ κανόνων τῆς πίστεως κρατεῖσθαι ὀφείλουσι B παρ' ἡμῶν, ἐν ἴσῳ τῇ θείᾳ γραφῇ τιμώμενά τε καὶ πιστευόμενα. ποιῶμεν οὖν τὰ εἰκότα, καὶ ὅσα παρὰ παίδων εὐγνωμόνων πατράσιν ὀφείλεται· πᾶσι μὲν εὐπειθῆ ὑπέχοντες οὖς, πᾶσι δὲ τὴν ἰδίαν ὑποστρωννύντες ψυχήν, καὶ τὰ παρ' ἐκείνων δεχόμενοι σπέρματα. πρὸς τὸ αὐτὸ γὰρ ἡμᾶς ἄξουσι τέλος, καὶ τὴν αὐτὴν ἡμῶν βεβαιώσουσι πίστιν, αὐτοὶ πρότερον ἀλλήλοις ἓν φθεγγόμενοι καὶ τὸ αὐτό, ὡς ἑνὶ καὶ ταὐτῷ λαλήσαντες πνεύματι. τοῦτο δὲ σκεψώμεθα ὧδε.

Quod quamvis nulla omnino sit in dictis contradictio, si tamen aliquid tale saltem apparenter esset, nos oporteret conari concordare, tamquam summe necessarium fidei nostræ: & hoc astruitur per exempla.

C

CAP. III.

CAPUT III.

Ex Patre dicunt orientales sancti doctores sanctum procedere Spiritum, & ex Patre per Filium: Ex Patre & Filio occidentales eumdem procedere aiunt; Idem etiam nonnulli orientalium asseverant. Quid igitur dicemus? Contrarium hoc esse illi? Absit. Neque enim contraria, neque contradictoria invicem sunt, ex Patre procedere, & ex Patre & Filio. Atqui etiam si contradictorie sermo proferretur, ita ut alios ex Patre non ex Filio, alios ex Patre & Filio dixisse: nec tunc auderem dicere sanctos invicem contradicere, sed potius me ipsum accusarem, tamquam non percipientem illorum intellectum, secundum quod a Tarasio dictum est in septima synodo; quod scilicet eis contrariantur, qui ignorant œconomias & intentionem eorum; quam illis contradictionem aut contrarietatem imputarent. Multa habeo hujus rei in ipsa canonica scriptura exempla.
Ioan. 14. *Pater meus*, inquit, *major me est*: Et rursus: *Ego & Pater unum*
Ioan. 10. *sumus.* Hac quæ major possit videri contradictio? Attamen contradicunt veritati, qui hoc contradictionem putant. Stephanus, cum esset plenus Spiritu sancto, intendens in cælum, vidit gloriam Dei, &
Actor. 16. Iesum stantem a dextris Dei, Luca in Acti-
Heb 1. bus teste; At Paulus una cum David, eum ad
Psal. 109. dexteram majestatis in excelsis sedere ait; Sedere autem, & non sedere, (stare enim, non sedere est,) manifesta contradictio est. Eumdem item Stephanum beatus introducit Lucas, Dei & Patris vidisse gloriam &
Ioan. 1. ejus unigenitum Filium: At sanctus Ioan-
Ioan. 4. nes euangelista, *Deum nemo vidit unquam*, ab ipsa veritate edoctus asseverat;

ΚΕΦΑΛ. γ'.

Ἐκ τοῦ πατρός φασιν οἱ ἐξ ἑῴας ἅγιοι πατέρες τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι πνεῦμα, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ· ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ, οἱ δυτικοὶ φάσκουσι τὸ αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι πνεῦμα. τί οὖν ἐροῦμεν; ἐναντίον τοῦτο ἐκείνῳ; μὴ γένοιτο· οὐδὲ γάρ ἐστι τό, ἐκ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, τῷ, ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, οὔτ' ἐναντίον, οὔτε μὴν ἀντιφατικόν. ὅπου γε καὶ εἰ ἀντιφατικῶς τὸν λόγον προέφερον, ὡς τοὺς μὲν ἐκ πατρός, οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ, τοὺς δὲ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ λέγειν ἐκπορεύεσθαι, οὐδ' οὕτως ἂν ἀποφηνάμην D θαρρούντως ἀντιφάσκειν τοὺς ἁγίους ἀλλήλοις, ἀλλὰ μᾶλλον ἂν κατέγνων ἐμαυτοῦ μὴ συνιέντος ἅπερ ἐκεῖνοί φασι κατὰ τὸ ὑπὸ Ταρασίου ἐν τῇ ἑβδόμῃ εἰρημένον συνόδῳ, ὅτι ἐναντιοῦνται αὐτοῖς οἱ τὰς οἰκονομίας καὶ τοὺς σκοποὺς αὐτῶν μὴ ἐπιστάμενοι, ἢ ἐκείνων ἐναντιολογίαν τε καὶ ἀντίφασιν. ἔχω τούτου πολλὰ παραδείγματα ἀπ' αὐτῆς τῆς θείας γραφῆς· ὁ πατήρ μου, φησί, μείζων μου ἐστί. καὶ πάλιν· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν. τούτου τίς μείζων δοκοῦσα ἀντίφασις; ἀλλ' ὅμως ἀντιφάσκουσι τῷ ἀληθεῖ οἱ ἀντίφασιν τοῦτο λέγοντες. ὁ Στέφανος ὑπάρχων πλήρης πνεύματος ἁγίου, ἀτενήσας εἰς τὸν οὐρανὸν εἶδε δόξαν E Θεοῦ, καὶ Ἰησοῦν ἑστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὁ Παῦλος σὺν τῷ Δαβὶδ αὐτὸν ἐν δεξιᾷ φησι κεκαθικέναι τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς· τὸ δὲ καθῆσθαι καὶ μὴ καθῆσθαι, τὸ ἵστασθαι γὰρ οὐ καθῆσθαί ἐστι, περιφανής ἐστιν ἀντίφασις. Λουκᾶς ὁ μακάριος τὸν θεῖον Στέφανον εἰσάγει τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱὸν ἰδόντα· ὁ δὲ μύστης τῶν ἀπορρήτων· Θεὸν οὔτε εἶδεν οὐδείς, οὔτε ἰδεῖν δυνήσεται πώποτε, παρὰ τῆς αὐτοαληθείας δεδιδαγμένος φησί·

τὸ δὲ

A τὸ δὲ ἰδεῖν καὶ μὴ ἰδεῖν τὸν Θεὸν, οὐκ οἶδ᾽ εἴ τινι μὴ ἀντίφασις δόξειεν. ὁ μὲν τῶν εὐαγγελιστῶν τρίτῃ ὥρᾳ τὸν κύριον ἐσταυρῶσθαί φησιν, ὁ δέ γε βοᾷ· ἦν δὲ ὥρα ἕκτη, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν· ἡ δὲ ἕκτη δηλονότι τρίτη οὐκ ἔστιν· ἡ δὲ τρίτη τε καὶ οὐ τρίτη, πάντως ἀντίφασις. τὸν Θεὸν καὶ πατέρα αἰτίαν υἱοῦ τε καὶ πνεύματος τρανῶς ἀνακηρύττουσί τε καὶ διδάσκουσι πάντες οἱ ἐξ ἀνατολῆς ἅγιοι πατέρες τε καὶ διδάσκαλοι· ἀλλὰ μετὰ τῶν ἐκ τῆς ἑσπέρας ὁ μακάριος Κύριλλος οὐδὲ προσίεται τοῦτο τὸ ὄνομα τὸ, αἰτίαν, ἐν τοῖς θείοις προσώποις· τὸ δὲ τὸν αὐτὸν αἰτίαν λέγειν καὶ οὐκ αἰτίαν, πᾶς τις ἂν οἶμαι ἀντιφατικῶς συγχωρήσειε λέγεσθαι. B καὶ τίς ἂν ἐξαριθμήσαιτο, ὅσα ἀντιφατικῶς εἰρῆσθαι δοκοῦντα, ὅμως εὐσεβῶς ὑπὸ τῶν διδασκάλων νοοῦνται, καὶ πρὸς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀναπτύσσονται νοῦν; οἷς καὶ ἡμᾶς μιμουμένους, καὶ περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος, εἰ συνέβαινεν ἐναντία τε καὶ ἀντιφατικῶς ἀντικείμενα λέγειν τοὺς διδασκάλους, ἡμῖν αὐτοῖς ἔδει μᾶλλον προσάπτειν ἀγνοίας αἰτίαν, ἢ διαφωνίαν ἐκείνοις, καὶ πειρᾶσθαι διαλλάττειν ἀλλήλοις αὐτοὺς, καὶ διὰ πάντων ὡς ἐνὸν συμβιβάζειν. C νῦν δὲ λέγουσι μὲν οὐδὲν ἐναντίον, συμφωνοῦσι δὲ παντὸς μᾶλλον ἀλλήλοις. καὶ τοῦτο συνήσομεν καὶ πείρᾳ εὑρήσομεν, εἰ κατὰ τρόπον αὐτοῖς καὶ τοῖς αὐτῶν χρησόμεθα λόγοις. ὁ δὲ τρόπος οἷος, ἀκούσατε, καὶ σκοπεῖτε, ὡς ἀληθής τε καὶ δίκαιος.

Videre autem, & non videre Deum, nescio; si cui non esse contradictoria videantur. *Cap. III.* Vnus euangelistarum sexta hora dominum crucifixum fuisse ait; alter clamat: *Erat autem hora tertia & crucifixerunt eum*; *Ioan. 19. Marc. 15.* Sexta vero, patet quod non est tertia: Tertia vero, & non tertia, manifesta contradictio est. Deum Patrem causam esse Filii & Spiritus sancti, palam prædicant & docent omnes orientales patres & doctores; at beatus Cyrillus in eis quæ ad Hermiam scribit, una cum occidentalibus patribus non admittit quidem hoc nomen causæ in divinis personis. Eumdem autem dicere causam, & non causam, & præsertim ad idem, nullus est qui non concedat contradictorie dictum fuisse. Et quis facile recensere posset, quot sunt, quæ cum contradictoria videantur, pie tamen a doctoribus intellecta sunt, & ad unum & eumdem sensum ab eis referuntur? Quod & nos imitari, etiamsi de proposita quæstione accidisset contraria contradictoriaque dixisse sanctos doctores, nobis ipsis potius ignorantiæ culpam imputare debemus, quam illos credere discordare: & eos conari reconciliare inter se, & quoad possit per omnia concordes ostendere. Nunc vero dicunt quidem nihil contrarium, consentanea autem sibi ipsis & invicem aiunt. Et hoc experientia percipiemus, si modo debito eis & eorum doctrina utamur. Modus autem qualis sit, audite, & attendite, quam verus quamque justus sit.

Quod ad intelligentiam illorum doctorum, qui obscurius locuti sunt, utendum est illis patribus, qui apertius & clarius loquuntur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ δ΄.

ΠΑΣΑ πίστις τε καὶ ἀπόδειξις ἔχει μέν τι ἕτερον ὃ προκεῖται δεῖξαι, ἔχει δέ τι ἕτερον, δι᾽ οὗ τὸ προκείμενον δείκνυσιν· D οὐ δύναται δὲ ταυτὸν εἶναι τὸ δεικνύον τε καὶ δεικνύμενον· αὐτὸ γάρ τι ἑαυτό τι δι᾽ ἑαυτοῦ δεικνύναι, ἀδύνατον. ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ἔκ τινων ὁμολογουμένων τε καὶ δοκούντων κοινῇ, ἐπί τι ζητούμενον ἀνάγκη ἰέναι, διὰ τῶν σαφῶν ἐπὶ τὰ ἀσαφῆ καὶ ζητούμενα προβαίνειν εἰκὸς, καὶ διὰ τῶν δήλων δεικνύναι τὰ ἄδηλα. καὶ τοῦτο οὕτως ἐστὶν ἀληθὲς, ὡς μὴ δεῖσθαι λόγων πλειόνων. οὐκοῦν καὶ ἐνταῦθα προκειμένων μὲν ἡμῖν ῥητῶν τῶν μακαρίων τῶν ἐξ ἑῴας πατέρων, προκειμένων δὲ καὶ τῶν ἐκ τῆς ἑσπέρας, ὄντος δὲ ἀναγκαίου, εἰ μέλλομεν τὸν Χριστιανισμὸν σώζειν, συμβαίνοντα ἀλλήλοις δεῖξαι τὰ παρ᾽ ἀλλήλων· E εἰ μὲν ἐπίσης ἄμφω σαφῆ, καὶ οὐδεμία ἡμῖν ἀμφιβολία λοιπὴ, οὐδὲ λόγου δεήσει λοιπὸν, αὐτόθεν εὑροῦσι τὸ ζητούμενον· εἰ δέ τις ἐν αὐτοῖς ἀπορία ἐμφαίνεται, καί τινα συνεπτυγμένως λεγόμενα δεῖται πλείονος ἀναπτύξεως, τῷ εἰρημένῳ κανόνι χρηστέον· ἄλλως γὰρ ἀδύνατον ἐντυχεῖν τῷ ζητουμένῳ τέλει· καὶ παρ᾽ ἄλληλα θέντας, καὶ τὰ σαφέστερα πρὸς τὰ ἧττον σαφῆ παραβαλόντας, διὰ τῶν σαφεστέρων καὶ τὸν τῶν ἀσαφῶν νοῦν ἀνιχνεῦσαι· καὶ οὕτω μίαν ἁρμονίαν ἐξ ἀμφοτέρων συστησαμένους, εἰς ὁμόφωνον δοξολογίαν τραπῆναι Θεοῦ. ἐγὼ μὲν οὖν φημι, καὶ ἀμφοτέροις τοῖς διδασκάλοις σαφῆ τὰ παρ᾽ αὐτῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν συναγαγεῖν·

CAPVT IV.

Cap. IV.

OMNIS fides & probatio habet quidem aliud, quod demonstrare proponit; habet vero aliud, per quod probat quod sibi proponit. Neque potest idem esse quod probat, & quod probatur. Ipsum quidem seipsum, aut ipsum aliquid per seipsum probare, impossibile est: sed cum ex aliquibus concessis & omnibus notis ad aliquod quæsitum procedere oporteat, per ea quæ manifesta sunt, ad incognita & quæsita eundum est: & per notoria probandum, quæ nobis ignotiora sunt. Hoc vero ita est verum, & ab omnibus concessum, ut non indigeat pluribus verbis. Et in proposito igitur, cum proponantur nobis auctoritates doctorum orientalium, proponantur vero etiam occidentalium, sitque necessarium, si Christianismum velimus nobis servare, consentanea omnia omnibus esse probare: si æque clara & aperta nobis eorum dicta sint, neque aliquod dubium inest in eis, non est opus discussione amplius, invento quod quæritur. Quod si quid in eis dubii insit, & aliqua non ita aperte dicta indigent declaratione majori; regula prædicta utendum est: aliter enim impossibile est attingere finem quæsitum: & contrapositis utrisque, a clarioribus ad ea quæ non ita claræ sunt comparatis, per clariora etiam intellectum eorum investigare, quæ obscurius dicta sunt: & hoc modo una harmonia ex ambabus partibus composita, in concordem & consonantem glorificationem Dei accedere,

CAP. IV.

Et meo quidem judicio, tum orientales tum occidentales patres clare manifesteque locuti sunt, & veritatem fidei nobis tradiderunt. Et facile quis posset alterius partis auctoritatibus usus, per eas dumtaxat propositam quæstionem concludere. Et hoc paulo post, si Deus concedet, probabimus. Concedatur tamen, non ita clare, nec ita expresse orientales locutos fuisse de Spiritus sancti ex Filio processione, quemadmodum occidentales: quid igitur faciendum est? Nempe nil aliud, nisi cum occidentales patres apertissime hanc prædicaverint fidem, orientales quoque putandum hoc idem dicere: nec oppugnare illos qui idem de fide senserunt. Qui enim in illis, idem & in his locutus est Spiritus: & quæ per illos subobscure, eadem per hos aperte docuit, ob eam quam ille scivit causam, & propter necessariam tunc fortassis dispensationem. At nobis probandum est, etiam absque comparatione ad occidentales patres, ipsos per se ipsos orientales doctores idem cum occidentalibus de processione Spiritus sancti concludentes, & idem quod illi sentientes.

καὶ δύναιτ᾽ ἄν τις μηδαμῶς τοῖς παρ᾽ ἀμφοτέρων προσχρώμενος, διὰ τῶν παρὰ θατέροις μόνον ταυτὸ συμπεράναι συμπέρασμα. καὶ τοῦτο δείξομεν μετὰ ταῦτα, ἂν ὁ Θεὸς ἐπιτρέψῃ, διὰ βραχέων. ὑποκείσθω δ᾽ ὅμως μὴ πάνυ σαφῶς τοὺς ἀνατολικοὺς, μηδ᾽ οὕτως ἀναπεπταμένως ὡς οἱ ἐκ τῆς δύσεως, τὴν ἐκ τοῦ υἱοῦ τοῦ πνεύματος κηρύξαι ἐκπόρευσιν. τί οὖν ποιήσομεν; τί δ᾽ ἄλλο γε ἢ τῶν ἐξ ἑσπέρας πατέρων οὕτω σαφῶς ἀποφαινομένων ταύτην τὴν πίστιν, καὶ τοὺς ἀνατολικοὺς ἡγητέον ταυτὸ τοῦτο λέγειν ἐξ ἀνάγκης, καὶ μὴ μάχεσθαι τοῖς ὁμόφροσιν; ὃ γὰρ ἐν ἐκείνοις, τοῦτο καὶ ἐν αὐτοῖς ἐλάλησε πνεῦμα· καὶ ἅπερ ἐν τούτοις ἀνεπτυγμένως, ταῦτα πάντως ἐν ἐκείνοις συνεπτυγμένως ἐφθέγξατο, δι᾽ ἣν οἶδεν ἐκεῖνο αἰτίαν, καὶ διὰ τὴν τότε ἴσως ἐκεῖσε προσήκουσαν οἰκονομίαν. δεικτέον δὲ ὅμως, καὶ ἄνευ τῆς πρὸς τοὺς δυτικοὺς ἁγίους πατέρας παραβολῆς, καὶ κατ᾽ αὐτοὺς τοὺς ἐξ ἑῴας πατέρας ταυτὸ συμπεραίνοντας περὶ τῆς τοῦ παναγίου πνεύματος ἐκπορεύσεως, καὶ τοῦτο φρονοῦντας ὅπερ ἐκεῖνοι.

Proponit hanc conclusionem ex dictis orientalium doctorum dumtaxat probare dupliciter: videlicet per præpositionem Per, & per Ex. & primo de vi ipsius præpositionis Per, disputat, probans eam causam mediantem significare.

CAP. V.

CAPUT V.

PRÆPOSITIONEM igitur Per, in omnibus, in quibus accipitur, causam significare, nunquamque dici, nisi aliquam mediantem subostendat causam, nemo est qui ignoret. Semper enim & in omnibus, quibus hoc ab hoc per hoc esse aut fieri dicitur, illud Per, tamquam communicans aut cooperans primo agenti accipitur. Quemadmodum si fabrum per serram fabricari dicamus, serram quoque cooperari fabro ad secandum intelligimus: & modo ei convenienti, hoc est, instrumentaliter ipsam etiam secare, nec supervacaneam eam accipi. Per locum etiam, aut per tempus aliquid fuisse vel transivisse dicere, nil aliud dicere est, nisi locum etiam & tempus, aliquam causam illorum, quæ transiverint, vel facta fuerint, esse. Et locus enim motus causa est; siquidem omnis motus in magnitudine & distantia est: tempus quoque maxime confert motui: Omnis enim motus in tempore: absque vero motu nil omnino corporalium & sensibilium fieret. Sine quo autem non fieret aliquid, hoc sui causam habet. In syllogismis quoque dicere, per medium extrema conjungi, patet, quod per medium tamquam per causam, secundum motum aut discursum intellectus accidit. Cujus ratio est, ut universaliter de hac præpositione tractemus, In omnibus locutionibus, in quibus dicitur aliquis per aliquem operari, hæc præpositio, Per, designat in causali aliquam causam seu principium illius actus: sed cum actio sit media inter faciens & factum, quandoque illud causale, cui adjungitur hæc præpositio, Per, causa actionis, secundum quod exit ab agente: & tunc est causa agenti quod agat, sive sit causa finalis, sive formalis, sive effectiva, sive motiva. In materiali namque causa non est in usu accipi: sed pro ea, Ex:

ΚΕΦΑΛ. ς΄.

ΤΗΝ, διὰ, πρόθεσιν ἴσμεν πάντες αἰτίαν σημαίνουσαν ἐπὶ πάντων, ἐφ᾽ ὧνπερ παραλαμβάνεται· οὐδέποτε δὲ λεγομένην ἄνευ τοῦ μεσιτεύουσαν τινὰ παρεμφαίνειν αἰτίαν. ἀεὶ γὰρ καὶ ἐπὶ πάντων, ἐφ᾽ ὧν τόδε παρά τινος διά τινος εἶναι ἢ γίνεσθαι λέγεται, τὸ δι᾽ οὗ, ὡς κοινωνοῦν ἢ συνεργοῦν τῷ πρώτως ἐνεργοῦντι παραλαμβάνεται. ὥσπερ εἰ τὸν τέκτονα διὰ τοῦ πρίονος τεκταίνεσθαι φαίημεν, καὶ τὸν πρίονα συνεργεῖν τῷ τέκτονι πρὸς τὸ πρίζειν νοοῦμεν, καὶ τὸν σύστοιχον αὐτῷ τρόπον, εἴτουν ὀργανικῶς καὶ αὐτὸν πρίζειν, ἀλλὰ μὴ ἀργῶς οὕτω παραλαμβάνεσθαι. καὶ τὸ διὰ τόπου δὲ, ἢ διὰ χρόνου τόδε τι γεγονέναι ἢ διελθεῖν λέγειν, ὁμοίως αἰτίαν τινὰ τὸν τόπον καὶ χρόνον τῶν διελθόντων ἢ γινομένων λέγειν ἐστίν. ὅ, τε γὰρ τόπος κινήσεως αἴτιον· πᾶσα γὰρ κίνησις ἐπὶ μεγέθους καὶ διαστήματος· καὶ ὁ χρόνος δὲ πλεῖστον συμβάλλεται τῇ κινήσει, ἐν χρόνῳ γὰρ ἅπασα κίνησις, κινήσεως δ᾽ ἄνευ οὐκ ἄν τι γένοιτο· χωρὶς δὲ οὗ οὐκ ἄν τι γένοιτο, τοῦτο ἑαυτοῦ αἴτιον ἔχει. καὶ τὸ ἐν τοῖς συλλογισμοῖς δὲ λέγειν, διὰ τοῦ μέσου τὰ ἄκρα συνάπτεσθαι, δῆλον ὅτι διὰ τοῦ μέσου ὡς δι᾽ αἰτίου, κατὰ τὴν τῆς διανοίας κίνησιν ἢ μετάβασιν συμβαίνει. ὁ δὲ λόγος, εἴγε χρὴ καθόλου περὶ τούτου διαλαβεῖν, ἐν πᾶσι λόγοις, ἐν οἷς λέγεταί τις ἐνεργεῖν δι᾽ ἑτέρου, ἡ πρόθεσις αὕτη, διὰ, αἰτίαν ἢ ἀρχὴν ἐν ᾗ λέγεται πτώσει, τῆς ἐνεργείας ἐκείνης σημαίνει. ἐπεὶ δ᾽ ἡ ἐνέργεια μέση ἐστὶ τοῦ τε ποιοῦντος καὶ τοῦ γινομένου, τὸ πτωτικὸν ἐκεῖνο, ᾧ ἡ, διὰ, συνάπτεται πρόθεσις, ἐνίοτε μὲν αἰτία τῆς ἐνεργείας ἐστὶ, καθόσον πρόεισιν ἀπὸ τοῦ ἐνεργοῦντος· καὶ τότε αἰτία ἐστὶ τοῦ ποιεῖν τῷ ποιοῦντι, εἴτε εἰδικὸν ἐστὶν αἴτιον, εἴτε τελικὸν, εἴτε ποιητικὸν, εἴτουν κινητικόν· ἐπὶ ὑλικῆς γὰρ αἰτίας οὐκ ἔστιν ἐν χρήσει παραλαμβάνεσθαι, ἀλλ᾽ ἀντὶ ταύτης ἡ, ἐκ·

ANNO CHRISTI 1439.

οὐ γὰρ διὰ λίθων καὶ ξύλων, ἀλλ' ἐκ τῶνδε καὶ τῶνδε τὴν οἰκίαν συγκεῖσθαι φαμέν. ὅταν μὲν οὖν διὰ τὴν τοῦ κέρδους ἐπιθυμίαν τὸν τεχνίτην ἐνεργεῖν λέγωμεν, τελικὸν σημαίνομεν αἴτιον· εἰδικὸν δὲ νοοῦμεν, ὅταν διὰ τὴν ἑαυτοῦ τέχνην φῶμεν ἐνεργεῖν τὸν τεχνίτην· κινητικὸν δὲ, εἰ λέγομεν, διὰ τὸ τοῦ ἑτέρου πρόσταγμα ἕτερον ἐνεργεῖν. οὕτω μὲν οὖν τὸ πτωτικὸν ἐκεῖνο ὄνομα, ᾧ ἡ, διὰ, συνάπτεται πρόθεσις, ποτὲ μὲν αἰτία ἐστὶ τοῦ ποιεῖν τῷ ποιοῦντι, αἴτιον τῆς ἐνεργείας ὑπάρχον, καθόσον πρόεισιν ἀπὸ τοῦ ποιοῦντος· ποτὲ δὲ αἴτιόν ἐστι τῆς ἐνεργείας, καθόσον ὅρον ἔχει τὸ ἀποτέλεσμα, ὥσπερ ὅταν λέγωμεν διὰ τῆς σφύρας ἐνεργεῖν τὸν τεχνίτην· τότε γὰρ οὐ σημαίνει τὴν σφύραν αἴτιον εἶναι τοῦ ἐνεργεῖν τῷ τεχνίτῃ, ἀλλ' ὅτι αἴτιόν ἐστι τῷ τεχνητῷ τοῦ προϊέναι ἐκ τοῦ τεχνίτου. τούτων οὕτως ἐχόντων σκεπτέον ὅ, τι ποτὲ βούλεται τοῖς ἁγίοις, ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, λέγειν· πάντως κἀνταῦθα αἰτίαν τινὰ τὴν, διὰ, σημαίνειν ἐροῦμεν· ἢ τίνος χάριν παρείληπται; ἀλλὰ τῶν μὲν προτέρων ἐκτεθειμένων τριῶν οὐδεμίαν· οὔτε γὰρ ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ αἴτιος τοῦ προβάλλειν, ὃ καθόλου τὰ προειρημένα τρία αἴτια δύνανται, ἀλλ' ἢ ἄρα τὸ ἀνάπαλιν. οὔτε γὰρ ὁ υἱὸς αἰτία εἰδικὴ, ἢ τελική ἐστιν, εἴτε ποιητικὴ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου· τό, τε γὰρ ποιητικὸν αἴτιον πρὸς τὰ κτίσματα ἀναφέρεται, καὶ οὐχ ἁρμόζει ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου· τό, τε τελικὸν, αὐτή ἐστιν ὅλη ἡ μακαρία τριὰς καὶ ἡ ἀγαθότης αὐτῆς τῶν κτισμάτων, οὐχ ἓν δὲ πρόσωπον ἄλλου· εἰδικὸν δέ ἐστιν αὐτὴ ἡ θεία οὐσία, καθ' ἣν ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα προάγονται, ἥτις ἐστὶν ἡ αὐτὴ τοῖς τρισί. λείπεται δὴ, λοιπὸν, καὶ τέταρτον τρόπον ἐπὶ τοῦ προκειμένου παραλαμβάνειν, καὶ τοῦτον ἐφόσον εἰκός. οὗτος γὰρ, καθόσον μὲν ὅρον ἔχει τὸ ἀποτέλεσμα, αἴτιον ὑπάρχων τῆς ἐνεργείας, ἁρμόζει ἐπὶ τοῦ νυνὶ ζητουμένου, καὶ μάλιστα δι' υἱοῦ λεγόντων ἡμῶν ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα· καθόσον δὲ ὡς ὄργανον παραλαμβάνεται, ἀπεμφαίνουσαν ἔχει τὴν ὁμοιότητα· οὐ γὰρ ὡς δι' ὀργάνου, ἢ τόπου, ἢ χρόνου, ἤ τινος τῶν ἀτελῶν αἰτίων φαμὲν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι· ταῦτα γὰρ πόρρω τῆς ἐκείνου παντελοῦς τελειότητος, καὶ τῆς ἄκρας πρὸς τὸν πατέρα ἰσότητος ἢ ἑνότητος. οὐ γὰρ ἄλλῃ δυνάμει τῷ ἀριθμῷ παρὰ τὸν πατέρα προβάλλει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ υἱὸς, ἵν' ὥσπερ δευτέρα ἡ ὀργανικὴ αἰτία παραλαμβάνοιτο· ἀλλὰ τῷ τὴν αὐτὴν καὶ μίαν ἐν πατρὶ καὶ υἱῷ προβλητικὴν εἶναι δύναμιν, ἐπίσης παρ' ἑκατέρου λέγεται προϊέναι. ἐπεὶ καὶ ὁ πρίων, εἴπερ ἄνθρωπος ἦν ὥσπερ καὶ ὁ τέκτων, καὶ ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος, ὥσπερ ἐπὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ ὁ αὐτὸς Θεὸς, ἔπριζεν ἂν κἀκεῖνος, ὥσπερ καὶ ὁ τέκτων· καὶ τὸ διὰ τοῦ πρίονος λεγόμενον, οὐδεμίαν ἂν τοῦ πρίονος κατηγόρει ἀτέλειαν. θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν, εἰ ἀσθενέσιν ἐπὶ τῶν θείων φωναῖς τε καὶ ῥήμασι χρώμεθα, μὴ ἄλλως δυνάμενοι. τὰ γὰρ θεῖα διὰ τῶν εἰωθότων μὲν ἡμῖν ὀνομάτων ἐκφαίνειν πειρώμεθα· ἄλλως γὰρ φθέγξασθαί τι γοῦν περὶ ἐκείνων ἀμήχανον· τὸ δὲ περὶ τὴν ἐκφώνησιν τῶν ὀνομάτων συμβαῖνον, ἐπιχειρεῖν καὶ τοῖς ὑπ' αὐτῶν σημαινομένοις πράγμασιν ἐφαρμόζειν, μὴ οὐ θεμιτὸν ᾖ· πολλὰ γὰρ ἂν οὕτω τῶν ὁμολογουμένων καὶ ἀναγκαίων ἀνατρέπειν. καὶ τὰ πάντα γὰρ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ λέγομεν γενέσθαι. ἀλλ' οὐ δήπου τολμήσειέ τις ὀργανικὴν αἰτίαν, ἀλλ' οὐχὶ τὴν αὐτὴν τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν λέγειν, ὡς μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἐνεργείᾳ τε

A Non enim per ligna & lapides, sed ex his & his domum esse compositam dicimus. Cum igitur propter lucri cupiditatem dicimus artificem operari, finalem significamus causam: formalem vero, cum dicimus, quod operatur per artem suam: motivam vero, si dicitur, quod operatur per imperium alterius. Quandoque vero dictio causalis, cui adjungitur hæc propositio, Per, est causa actionis, secundum quod terminatur ad factum, ut cum dicimus, Artifex operatur per martellum. Non enim significatur, quod martellus sit causa artifici, quod agat, sed quod sit causa artificiato, ut ab artifice procedat, & quod hoc ipsum habeat ab artifice. Quæ B cum ita se habeant, considerandum, quid velit sanctos dicere, ex Patre per Filium procedere Spiritum sanctum. Nempe hic etiam dicemus causam quamdam significare præpositionem, Per; at primarum quidem trium nullam. Nec enim Filius Patri causa est, ut ex eo Spiritus sanctus procedat, quod universaliter primæ tres causæ possunt: sed e converso est. Nec enim Filius causa formalis, aut finalis, aut effectiva est Spiritus sancti: cum effectiva quidem causa ad creaturam referatur, nec conveniat Spiritui: ipsa vero tota beata Trinitas & bonitas ejus, creaturarum finalis causa sit, non autem una persona al- C terius: formalis autem, ipsa divina essentia, secundum quam Filius & Spiritus sanctus procedunt: quæ tribus eadem est. Reliquum igitur est, ut reliquo & quarto modo in re proposita accipiamus & illum quoad fieri potest. Hic enim, in quantum terminatur in effectum, cum sit actionis causa, convenit huic quæstioni, cum dicimus ex Patre per Filium procedere Spiritum: in quantum vero tamquam instrumentum intelligatur, valde dissimile habet significatum. Non enim ut per instrumentum, vel per locum, vel per tempus, aut aliquam causam imperfectam dicimus Spiritum sanctum per Filium pro- D cedere: longe etenim hæc ab illa ejus summa perfectione, & summa ad Patrem æqualitate & unitate absunt. Nec enim alia potentia numero producit Spiritum, quam Pater, & Filius, ut tamquam secunda vel instrumentalis causa accipiatur: sed cum eadem & una in Patre & Filio productiva potentia sit, æqualiter ex utroque procedere dicitur. Nam & serra, si homo esset, quemadmodum ipse faber & idem homo: sicuti Pater & Filius, idem Deus est: secaret utique etiam illa, prout ipse faber: & quod diceretur per serram, nullam imperfectionem de serra notaret. Nec mirum, si in divinis utamur im- E becillibus & imperfectis verbis & nominibus, cum aliter non possumus. Divinas enim res per nomina & intentiones quidem consuetas nobis manifestare conamur. Aliter enim impossibile est nobis sensu viventibus de illis loqui. Quod vero prolationi verborum accidit, etiam significatis rebus velle imputare, cavendum ne sit nefas: multæ enim hoc modo certæque fidei veritates evanescerent. Etenim universum quoque ex Patre per Filium, creatum esse dicimus. Nullus tamen est ita audax, ut instrumentalem & non eamdem cum Patre causam diceret Filium, quippe qui eadem unaque potentia

CAP. V.

CAP. V.

& actione cum Patre mundum creaverit. Simili igitur modo etiam de Spiritus per Filium productione, instrumentalem quidem causam etiam solum cogitare, blasphemia est: causam autem, & hanc non imperfectam, hoc vero necessarium est: imperfectionem etenim hujus præpositionis, Per, longe repellendum: quantum autem perfectionis & pietatis habet, hoc vero acceptandum. Ait enim in octavo ad Amphilochium beatus Basilius: Patrem creare per Filium, nec imperfectam Patris creationem, nec imbecillem Filii actionem significat, sed unitatem voluntatis eorum manifestat: quare hæc vox, Per Filium, non minuit effectivam causam, sed ad principaliorem causam nos refert. Palam itaque patet, præpositionem, Per, causam significare. Non enim imbecillem, ait, ostendit Filii actionem, sed causam cum ordine. Ad principalem enim, inquit, causam nos refert. Semper etenim cum aliquid ex aliquo per aliquem esse dicitur, ordo quidam ad illum ex quo, illius per quem, significatur: Ex quo quidem, tamquam principali causa: per quem vero, tamquam instrumentali accepta vel concausa, quæ præsupponit sibi illum, qui dicitur ex quo: hunc autem ordinem necesse, etiam inter Patrem & Filium esse. Ex Patre etenim omnia, quæ Patris sunt, accipit Filius & habet: postque Patrem & simul cum eo, subito & immediate intelligitur Filius. Cum enim Filium dicimus, subito in Patrem, cujus Filius est, mente reducimur; & cum Patrem dicimus, Filium statim intelligimus. Hæc autem maxime præpositio Per, potest ad principalem causam, teste beato Basilio, nos reducere. Per Filium enim dicentes Spiritum sanctum procedere, Patrem, ex quo Filius hoc habet, concipimus: & quod ad alium refert quæ sua sunt. Item Chrystostomus etiam illud euangelii exponens, *Omnia per ipsum facta sunt:* Si enim hic, ait, *per ipsum*, dictum est, nulla alia de causa dictum est, nisi ne aliquis suspicetur Filium ingenitum esse. Quare secundum hunc etiam doctorem, præpositio Per, ad nativitatem ex Patre nos remittit: ut intelligamus illinc ei potentiam datam, cum universi creandi, tum Spiritus sancti producendi: & plus aliis potest scilicet præpositio, Per, ordinem Filii ad Patrem significare, quæ maxime necessaria est in Trinitate. Quemadmodum enim summa in eis potentiæ æqualitas est, imo potius summa idemtitas, ita nil minus etiam summus est ordo, quem ipsa, Per, maxime potest, ut probatum est significare. Et de his quidem satis.

Ioan. 1.

καὶ δυνάμει τὰ πάντα συνδημιουργήσαντα. καὶ ἐπὶ τῆς δι᾽ υἱοῦ τοίνυν τοῦ πνεύματος ἐκπορεύσεως, ὀργανικὴν μὲν αἰτίαν ἐννοῆσαι γοῦν βλάσφημον· αἰτίαν μέν τοιγε καὶ ταύτην οὐκ ἀτελῆ, ἀναγκαῖον. τὸ μὲν γὰρ ἀτελὲς τῆς, διὰ, ἀποδιαπομπητέον ἐντεῦθεν· ὅσον δὲ εὐσεβείας καὶ τελειότητος ἐπιφέρεται, τοῦτο παραληπτέον. φησὶ δὲ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ ὀγδόῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον· τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ δημιουργεῖν τὸν πατέρα, οὔτε ἀτελῆ τοῦ πατρὸς τὴν δημιουργίαν, οὔτε ἄτονον τοῦ υἱοῦ παραδηλοῖ τὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ τὸ ἡνωμένον τοῦ θελήματος αὐτῶν παρίστησιν. ὥστε ἡ, δι᾽ υἱοῦ, φωνὴ, τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ὁμολογίαν ἔχει, οὐκ ἐπὶ κατηγορίᾳ τοῦ ποιητικοῦ αἰτίου παραλαμβάνεται. οὕτω μὲν οὖν ἡ, διὰ, περιφανῶς αἰτίαν σημαίνει. οὐ γὰρ ἄτονον τοῦ υἱοῦ φησι, παραδηλοῖ τὴν ἐνέργειαν, ἀλλ᾽ αἰτίαν τὴν μετὰ τάξεως· τῆς γὰρ προκαταρκτικῆς, φησὶν, αἰτίας ὁμολογίαν ἔχει. ἀεὶ γὰρ ὅταν ἔκ τινος διά τινος εἶναί τι λέγοιτο, τάξις δηλοῦται πρὸς τὸ ἐξ οὗ, τοῦ δι᾽ οὗ· τοῦ μὲν ἐξ οὗ ὡς ἀρχικοῦ νοουμένου αἰτίου· τοῦ δὲ δι᾽ οὗ, ὡς ὀργάνου ἢ συναιτίου, ἑαυτοῦ προεπινοούμενον ἔχοντος τὸν ἐφ᾽ οὗ λέγεται τὸ ἐξ οὗ. ταύτην δέ γε τὴν τάξιν ἀναγκαῖον καὶ ἐπὶ πατρὸς λαμβάνεσθαι καὶ υἱοῦ· παρὰ γὰρ τοῦ πατρὸς πάντα λαβὼν τὰ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς ἔχει, καὶ μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ ἅμα αὐτῷ εὐθὺς συνεπινοεῖται προσεχῶς ὁ υἱός· καὶ υἱὸν λέγοντες, εὐθὺς εἰς τὸν οὗ ἐστιν ὁ υἱὸς ἀναγόμεθα τῇ διανοίᾳ, πατέρα· καὶ πατέρα εἰπόντες, υἱὸν εὐθὺς ἐννοοῦμεν. ταῦτα δὲ ἡ, διὰ, μάλιστα δύναται, τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ὁμολογίαν κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον ἔχουσα. διὰ τοῦ υἱοῦ γὰρ τὸ πνεῦμα λέγοντες ἐκπορεύεσθαι, τὸν πατέρα, ἐξ οὗ τοῦτ᾽ ἔχει λαβὼν ὁ υἱὸς, ἐννοοῦμεν, καὶ ὅτι πρὸς ἕτερον ἀναφέρει τὰ ἑαυτοῦ· τοῦτο καὶ ὁ Χρυσόστομός φησιν ἐξηγούμενος τὸ, πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο· εἰ γὰρ ἐνταῦθα δι᾽ αὐτοῦ, φησὶν, εἴρηται, δι᾽ οὐδὲν ἕτερον εἴρηται, ἀλλ᾽ ἢ ἵνα μὴ ἀγέννητον ὑποπτεύσῃ τις τὸν υἱόν. ὥστε καὶ κατὰ τοῦτον τὸν διδάσκαλον ἡ, διὰ, ἐπὶ τὴν παρὰ τοῦ πατρὸς γέννησιν ἡμᾶς παραπέμπει, καὶ τὸ ἐκεῖθεν αὐτῷ τὴν τοῦ δημιουργεῖν τὰ ὄντα, καὶ προβάλλειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον δύναμιν ἥκειν· καὶ δύναται μάλιστα πάντων σημαίνειν τὴν τάξιν τὴν πρὸς ἀλλήλους πατρὸς καὶ υἱοῦ, καὶ οὕτως ἀναγκαίως παραλαμβάνεσθαι. ὥσπερ γάρ ἐστιν ἐν αὐτοῖς ἄκρα δυνάμεως ἰσότης, μᾶλλον δὲ ἄκρα ταυτότης, οὕτως οὐδὲν ἧττον πρὸς ταύτῃ καὶ ἄκρα ἐστὶ τάξις, ἣν ἡ, διὰ, δύναται παραλαμβανομένη δηλοῦν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὕτως.

CAP. VI.

Auctoritates sanctorum doctorum, qui hac præpositione, Per, utuntur: & probatio quod causam significat.

CAP. VI.

DICENDUM autem, quinam patres orientales, & quibus in locis, de processione Spiritus sancti usi sunt ipsa, Per, in Filio. Primum itaque divinus Athanasius in sermone, qui inscribitur: Redargutio simulationis Meletii & Eusebii: Erat autem impossibile, inquit, Spiritum inter

ΚΕΦΑΛ. ϛʹ.

ΡΗΤΕΟΝ δὲ καὶ ὅπου τῶν ἑαυτῶν λόγων οἱ ἐξ ἑῴας πατέρες, καὶ οἵ τινες ἐπὶ τῆς τοῦ παναγίου πνεύματος ἐκπορεύσεως ἐχρήσαντο ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τῇ διά. πρῶτον μὲν οὖν ὁ θεῖος Ἀθανάσιος ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ λόγῳ, ἔλεγχος ὑποκρίσεως τῶν περὶ Μελίτιον καὶ Εὐσέβιον· ἣν δὲ ἀδύνατον, φησὶν, ἐν τῇ τῆς [illegible] Τριάδος

ANNO CHRISTI 1439.

A Τριάδος δόξῃ τὸ πνεῦμα δοξάζεσθαι, μὴ προοδικῶς ὂν ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ, ἀλλὰ ποιητικῶς ἐκ Θεοῦ γεγονὸς, ὡς λέγουσιν. ἐπιστῆσαι οὖν ἄξιον, ὅτι περὶ τῆς τοῦ πνεύματος ὑποστάσεως ὁ λόγος ἐνταῦθα τῷ διδασκάλῳ, τοῦ ἑνὸς τῆς Τριάδος, οὐ χαρίσματός τινος ἀνυποστάτου, καθὼς ἄν τινες φαῖεν· καὶ ὅτι αὐτὸ τοῦτο τὸ συμπληρωτικὸν τῆς Τριάδος εἶναί φησιν ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ. τὸ, τε γὰρ εἶναι, τὸ ὑπάρχειν δηλοῖ καθαρῶς, καὶ τὸ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν, καὶ μάλιστα τὸ εἶναι προοδικῶς· καὶ τὸ ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ προοδικῶς εἶναι λέγειν αὐτὸ, ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν αὐτὸ λέγειν ἐστί· εἰπὼν δὲ, ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ, οὐκ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ, ἀποκλείει B τὸν λόγον τοῖς λέγουσιν, ὡς διὰ τοῦτό φησι δι' υἱοῦ, ἐπειδὴ τοῦ πατρὸς ἐμνήσθη, ὀνόματος ἀναφορικοῦ τε ὄντος, καὶ πάντως υἱὸν ἀπαιτοῦντος. εἶχε γὰρ ἄν τινα λόγον ἡ πρόφασις εἰ καὶ μηδὲ τότε, εἰ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἔλεγε. νῦν δ' οὐ τοῦτό φησιν, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ. ἔπειτα δὲ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων, οὗ ἐπιγραφή, διὰ τί μὴ τὸ πνεῦμα υἱὸς τοῦ υἱοῦ, φησίν. ὅτι οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ, ἀλλ' ἵνα ἡ Τριὰς μὴ νομισθῇ πλῆθος ἄπειρον, υἱοὺς ἐξ υἱῶν, ὡς καὶ ἐν ἀνθρώποις, ἔχειν ὑποπτευθεῖσα. πρῶτον μὲν αὐτόθεν ἀπ' αὐτοῦ ζητήματός τε καὶ τῆς ἀπορίας, διὰ τί μὴ υἱὸς τοῦ Θεοῦ λέγεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἔστι πορίσασθαι, μὴ ταύτης εἶναι τῆς C δόξης τὸν μέγαν Βασίλειον, δηλονότι μηδὲν εἰς τὸ εἶναι τοῦ πνεύματος συμβάλλεσθαι τὸν υἱόν. οὐδὲ γὰρ ἂν τοιοῦτον ἐκίνησε ζήτημα, ὥσπερ οὐδὲ διὰ τί μὴ τὸ πνεῦμα πατὴρ τοῦ υἱοῦ ἐζήτησεν ἄν τις. ἔπειτα δὲ καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς τοῦ ζητήματος λύσεως φαίνεται νομίζων τὸν υἱὸν αἰτίαν τοῦ πνεύματος, καὶ τοῦτο παραδηλῶν διὰ τῆς, διά. ἐξὸν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν υἱὸς τοῦ υἱοῦ, διότι οὐκ ἐξ αὐτοῦ, οὐδὲ δι' αὐτοῦ ἐστιν, οὔτε μὴν αὐτὸν ἔχει αἰτίαν· καί τοι τίς ἄλλη μᾶλλον ἁρμόζουσα λύσις; τοῦτο μὲν οὐκ εἶπεν, ἀλλ' ἄλλην αἰτίαν ἀπέδωκεν· D ἔστι μὲν γὰρ, φησὶν, ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ. καὶ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἀρνήσασθαι· εἰ δὲ τοῦτ' ἀναγκάζει καὶ υἱὸν αὐτὸ τοῦ υἱοῦ εἶναι καὶ λέγεσθαι, ἐλέγετο ἄν, φησὶ, καὶ τοῦτο εἰ μή τι ἕτερον ἄτοπον ἀπήντα, τὸ πλῆθος ἄπειρον τὴν Τριάδα νομισθῆναι· ὡς τοῦγε ἀτοπήματος τούτου μὴ ἀκολουθοῦντος, ἐλέγετο ἄν, φησὶ, καὶ υἱὸς τοῦ υἱοῦ. ἀλλ' εἰ υἱὸς ἐλέγετο τοῦ υἱοῦ, ἀναμφιβόλως καὶ αἰτίαν εἶχεν ἂν τὸν υἱόν· καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ ἄρα εἶναι λεγόμενον, καὶ τὸν υἱὸν ἔχει αἰτίαν· καὶ αὐτὸς δὲ εἶναί φησιν, ὃ μάλιστα τῶν ῥημάτων τὸ ὑπάρχειν δηλοῖ καὶ τὴν ὕπαρξιν, καὶ ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ, κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀθανάσιον. οὔτε οὖν περὶ χαρισμάτων τινῶν ἐνταῦθά φησιν, ἵνα ᾖ τὸ δι' E αὐτοῦ προχεόμενον ἢ χορηγούμενον, οὔτε διὰ τὴν ἀναφορὰν, δι' αὐτοῦ εἴρηται, δηλαδὴ τοῦ υἱοῦ· οὐ γὰρ ἐκ πατρὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ εἴρηται· οὔτε ἡ, διὰ, ταυτὸ τῇ, μετὰ, δύναται ἐνταῦθα· τίνα γὰρ λόγον ἔχει, διὰ τὸ ἐκ Θεοῦ μετὰ τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὑποπτεύειν τινὰς δύνασθαι καὶ υἱὸν τοῦ υἱοῦ δεῖν ὀνομάζεσθαι; ὅτι τοίνυν οὐδεμία τούτων καταφυγὴ τῶν τριῶν, εἰς ἃς εἰώθασιν ἅπαντες ἑαυτοὺς ἀναφέρειν, τῷ παρόντι χωρίῳ λείπεται, φαίνεται καθαρῶς ἐνταῦθα τὴν, διὰ, σημαίνειν αἰτίαν. τοῦτο δὲ σαφέστερον δείκνυται καὶ ἀπὸ ἑτέρας τοῦ αὐτοῦ χρήσεως,

CAP. VI.

Trinitatem cum gloria numerari, si non esset emanatus ex Deo per Filium, sed per modum creaturæ ex Deo factus, ut autumant. Animadvertendum igitur, quod de persona Spiritus est hic ratio, qui unus in Trinitate est: sed non, ut aliqui dicerent, de quadam non subsistente gratia; quodque ipsum Spiritum, qui Trinitatem complet, esse ait ex Deo per Filium. Esse etenim existere significat clare, & ipsum subsistere, & maxime esse emanative. Et affirmare, ex Deo per Filium, eum esse emanative, nil aliud est dicere, nisi ex Deo per Filium subsistere eum & existere. Dicens vero, ex Deo per Filium, non ex Patre per Filium; vanam arguit aliquorum rationem, qui dicunt, ideo eum dixisse per Filium, quia Patrem nominavit, quod relativum est nomen, & ideo requirit Filium. Haberet enim hoc aliquam rationem, etsi non sufficientem, si ex Patre per Filium dixisset: nunc vero non hoc dicit, si ex Deo per Filium. Deinde Basilius cum quæreret, quare Spiritus non dicatur Filii filius: Non ideo, inquit, quia non est ex Deo per Filium; sed ut Trinitas non in multitudinem infinitam incidat, filios ex filiis, ut in hominibus fit, credita propagare. Primo itaque ex ipsamet quæstione, cum quærat; cur Spiritus sanctus non dicatur filius Filii; manifeste apparet, non fuisse beatum Basilium hujus opinionis, nihil videlicet Filium conferre ad esse Spiritus. Non enim talem quæstionem movisset: quemadmodum nullus quæreret, quare Spiritus non sit pater Patris, vel genitor Filii. Deinde ex ipsa solutione quæstionis apparet, quod putabat Filium causam Spiritus; & hoc per præpositionem Per, significare Cum enim liceret ei dicere, quod ideo non est filius Filii, quia nec ex eo, nec per eum est, nec eum habet sui ipsius causam, (quænam esset solutio convenientior?) hoc quidem non dixit, sed aliam reddidit rationem: Est enim, inquit, ex Deo per Filium, & hoc negandum non est. Quod si hoc cogat, & filium eum Filii & esse & dici; & diceretur, inquit, etiam hoc, nisi hoc inconveniens sequeretur, quod Trinitas multitudo infinita putaretur. Quod si hoc absurdum non timeretur, diceretur etiam filius Filii. At si filius Filii diceretur, nullus dubitaret, quod Filium etiam haberet sui causam. Igitur etiam cum dicatur per Filium esse, Filium habet causam; ipse etiam esse ait, quod verbum potissimum existentiam & subsistentiam significat, & esse ex Deo per Filium, prout sacer Athanasius dixit. Nec igitur de gratiis non subsistentibus est ei propositum dicere, nec propter relationem per Filium dictum est; nec propositio, Per, idem potest, quod præpositio, Cum. Quæ enim ratio est, ideo aliquos suspicari, filium eum Filii posse dici & esse, quia ex Deo cum Filio est? Cum igitur nullum de his tribus refugiis, ad quæ se omnes solent referre, his sanctorum doctorum testimoniis relinquatur, neque conveniat, palam patet, causam hic significare hanc præpositionem, Per. Idem ex alia ejusdem auctoritate probatur, dicentis:

CAP. VI.

dicentis: Ideo quod ex Deo quidem Spiritus sit, palam prædicavit apostolus, dicens: *Spiritum, qui ex Deo est, accepimus*: (1. Cor. 2.) Et quod per Filium manifestatus sit, aperte ostenditur, cum illum Filii Spiritum, quemadmodum etiam Dei nominaverit; Ideo enim dicitur Filii Spiritus, inquit, quia per eum manifestatus est. Cuncti etiam patres occidentales communi sententia, ideo dicunt Filii Spiritum & esse & dici, quia ex eo procedit. Idem igitur occidentales doctores significant, cum dicunt ex Filio Spiritum procedere, quod sanctus Basilius, cum dicit, per Filium eum manifestari. At dicere, ex Filio eum procedere, nihil aliud significat, nisi quod Filius etiam sit causa Spiritus. Igitur & per Filium dicere eum manifestari, palam significat, Filium causam esse Spiritus sancti. Quod si hoc, quod dicimus per Filium eum manifestari, dicat aliquis significare, ad sensibilem hunc modum ejus manifestationem & temporalem missionem, non recte dicet. Si enim ideo Spiritus est Filii Spiritus, nec æternaliter nec natura, sed accidentaliter & temporaliter illum habet, ex quo scilicet mundo illum manifestavit: quod impium est etiam cogitare: Effectus enim ut præsupponat causam necesse est. Quod autem per Filium Spiritus manifestetur, hoc est causa, ut Spiritus sit Spiritus Filii. Si igitur effectus, videlicet quod Spiritus sit Spiritus Filii, æternaliter etiam est, multo magis & causa, videlicet quod per eum manifestatus fuerit, æterna & naturalis sit necesse est: Æternaliter autem per eum manifestari, quid aliud, nisi quod æternaliter ab eo procedit, significat? Illud etiam quod additur, Quemadmodum & Dei, nostram expositionem corroborat. Ita enim, ait, dicitur Spiritus Filii, quemadmodum & Dei. At Dei dicitur Spiritus, tamquam ex eo procedens; Igitur etiam Filii dicitur Spiritus, tamquam ex eo procedens, sive per eum manifestatus: Idem enim ambo significare probatum est. Hic autem potissimum apparet, nullo modo præpositionem, Per, debere accipi pro, Cum. Quod enim sit Filii Spiritus, signum est, inquit, quod per eum manifestatus sit. Si igitur Per eum manifestari, idem atque Cum eo manifestari, significaret, cum nil minus cum Filio Spiritus, quam cum Spiritu Filius manifestatus sit, oporteret ut etiam Filius Spiritus diceretur, in signum quod cum Spiritu Filius manifestatus sit. At hoc non dicitur, igitur nec cum Spiritu Filius manifestatus est. Sed hoc mendacium & impium est dicere: manifestatus est enim cum Spiritu, non tamen per Spiritum: Quo fit, ut aliud sit, per eum manifestari, & aliud, quod cum eo manifestetur. Sed dicet aliquis: Ideo Filius non dicitur Spiritus, ne Pater ejus videatur esse Spiritus sanctus: Filius enim, cum nomen sit relativum, refertur ad Patrem. Quare, si non timeretur hoc inconveniens, Filius etiam Spiritus diceretur, eo quod cum Spiritu, & simul cum Spiritu progrediatur ex Patre. At, o vir optime, Spiritus quoque relativum nomen est, & ad spirantem refertur: & cujus dicitur Spiritus, ab illo etiam spiratur. Quod enim personalia nomina Trinitatis relativa sint, nullus ignorat.

A λέγοντος· διὰ τοῦτο μὲν ἐκ Θεοῦ τὸ πνεῦμα εἴη, ῥητῶς ἐκήρυξεν ὁ ἀπόστολος λέγων, Τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐλάβομεν· καὶ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι, σαφὲς πεποίηκεν, υἱοῦ πνεῦμα ὀνομάσας αὐτὸ καθάπερ καὶ Θεοῦ· διὰ τοῦτο γάρ, φησίν, υἱοῦ λέγεται πνεῦμα, διότι πέφηνε δι' αὐτοῦ. ἀλλὰ καὶ οἱ δυτικοὶ πάντες πατέρες ὥσπερ ἐκ κοινῆς συμφωνίας, διὰ τοῦτό φασιν υἱοῦ λέγεσθαι πνεῦμα καὶ εἶναι, διότι ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται. ταυτὸν ἄρα τοῖς δυτικοῖς τὸ ἐξ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι δύναται, ᾧ φησιν ὁ μέγας Βασίλειος διὰ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι. ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι αὐτὸ λέγειν, τοῦ πνεύματος αἰτίαν εἶναι δηλοῖ τὸν B υἱόν, καὶ τὸ διὰ υἱοῦ πεφηνέναι, ἄρα σαφῶς τοῦ πνεύματος αἴτιον βούλεται τὸν υἱὸν λέγειν. εἰ δὲ τὸ δι' υἱοῦ πεφηνέναι, τὴν εἰς τὸν αἰσθητὸν τουτονὶ κόσμον ἔκφανσιν καὶ φανέρωσιν αὐτοῦ τις δηλοῦν βούλεσθαι λέγει, οὐ καλῶς λέγει. εἰ γὰρ διὰ τοῦτό ἐστι τοῦ υἱοῦ πνεῦμα τὸ πνεῦμα, οὐκ ἀϊδίως αὐτό, οὐδὲ φύσει, ἀλλ' ἐπίκτητον αὐτὸ ἔχει λαβὼν καὶ ἐν χρόνῳ, ἐξότου τῷ κόσμῳ αὐτὸ ἐνεφάνισεν, ὃ πόῤῥω πάσης μανίας. τοῦ γὰρ ἀποτελέσματος προϋπονοεῖσθαι τὴν αἰτίαν ἀνάγκη, αἰτία δὲ τοῦ τὸ πνεῦμα εἶναι πνεῦμα υἱοῦ, τὸ δι' υἱοῦ πεφηνέναι. εἰ οὖν ἀϊδίως καὶ φύσει τὸ πνεῦμα υἱοῦ πνεῦμα, καὶ ἀϊδίως δι' υἱοῦ C πέφηνε· τὸ δὲ ἀϊδίως δι' αὐτοῦ πεφηνέναι, εἰ μὴ τὸ ἀϊδίως δι' αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι καὶ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν σημαίνει, θαῦμα ἂν εἴη. ἀλλὰ καὶ τό, καθάπερ καὶ Θεοῦ, τῷ λόγῳ προσκείμενον, μέγα τῇ ἡμετέρᾳ ἐξηγήσει συμβάλλεται· οὕτω γάρ, φησίν, υἱοῦ λέγεται πνεῦμα καθάπερ καὶ Θεοῦ. ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ λέγεται πνεῦμα, ὡς ἐκπορευόμενον ἐξ αὐτοῦ. καὶ τοῦ υἱοῦ ἄρα λέγεται πνεῦμα, ὡς ἐκπορευόμενον δι' αὐτοῦ, εἴτουν δι' αὐτοῦ πεφηνός, ταυτὸν γὰρ ἀμφότερα σημαίνειν ἀποδέδεικται. ἐνταῦθα δὲ καὶ μάλιστα φαίνεται, μηδεμίαν ἔχειν χώραν ἀντὶ τῆς, D μετά, μεταλαμβάνεσθαι τὴν, διά. τὸ γὰρ εἶναι, φησί, πνεῦμα δι' υἱοῦ, σημεῖόν ἐστι τοῦ δι' αὐτοῦ πεφηνέναι. εἰ γοῦν τὸ δι' αὐτοῦ πεφηνέναι, τὸ μετ' αὐτοῦ πεφηνέναι ἐσήμαινεν, οὐδὲν δὲ μᾶλλον μετὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ἢ μετὰ τοῦ πνεύματος πέφηνεν ὁ υἱός, ἔδει ἂν καὶ τοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν πεφηνέναι, σημεῖον ἕτερον εἶναι, τὸ τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος λέγεσθαι· ἀλλὰ τοῦτο οὐ λέγεται, οὐκ ἄρα οὐδὲ μετὰ τοῦ πνεύματος ὁ υἱὸς πέφηνεν. ἀλλὰ τοῦτο καὶ ψεῦδος καὶ βλάσφημον· πέφηνε γὰρ σὺν τῷ πνεύματι καὶ ἅμα τῷ πνεύματι, δι' αὐτοῦ δὲ ὅμως οὐ πέφηνεν· ἕτερον ἄρα περιφανῶς τὸ δι' αὐτοῦ πεφηνέναι τοῦ σὺν αὐτῷ ἢ E μετ' αὐτοῦ πεφηνέναι. ἀλλὰ φησίν· οὐ λέγεται τοῦ πνεύματος ὁ υἱός, ἵνα μὴ πατὴρ αὐτοῦ δόξῃ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἀναφορικὸν γὰρ ὄνομα ὢν ὁ υἱός, ἀποδίδοται πρὸς πατέρα. ὥστε εἰ μὴ τοῦτο ὑπενοεῖτο τὸ ἄτοπον, καὶ ὁ υἱὸς ἂν τοῦ πνεύματος ὠνομάζετο, διὰ τὸ σὺν τῷ πνεύματι καὶ ἅμα αὐτῷ προελθεῖν ἐκ πατρός. ἀλλ' ὦ βέλτιστοι, καὶ τὸ πνεῦμα ἀναφορικόν ἐστιν ὄνομα, καὶ πρὸς τὸν πνέοντα ἀποδίδοται ἐξ ἀνάγκης, καὶ οὗ λέγεται πνεῦμα, ἐξ ἐκείνου πάντως καὶ πνεῦται. ὅτι γὰρ ἀναφορικὰ τὰ ὑποστατικὰ ὀνόματα τῆς Τριάδος, οὐδεὶς ἀντερεῖ.

ὑποστατικὸν

ANNO CHRISTI 1439.

ὑποστατικὸν δὲ τῆς πνεύματος ὄνομα, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται, ὥσπερ καὶ τοῦ παιδὸς ὁ πατὴρ, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ υἱοῦ· καὶ ἀναφορικὸν ἐξ ἀνάγκης, ὥσπερ καὶ ταῦτα· εἴπερ οὐσία μὲν οὐκ εἰσι, ἄλλο δὲ παρὰ τὰς ἀναφορὰς τε καὶ τὴν οὐσίαν ἐν τοῖς θείοις οὐκ ἔστιν. ὥσπερ οὖν τὸν υἱὸν διὰ τὸ ἀναφορικὸν ὄνομα εἶναι ἀποδίδοσθαι πρὸς πατέρα, δεδιαμὲν υἱὸν τοῦ πνεύματος λέγειν, ἵνα μὴ πατὴρ αὐτοῦ νομισθῇ· οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα, ἀναφορικὸν ὄνομα ὂν, καὶ πάντως ἀποδιδόμενον πρὸς τὸν πνέοντα, ἐξ ἐκείνου καὶ πνεῖται, οὗ πνεῦμα λέγεται εἶναι. ὡς ἂν δὲ μηδεμία τοῖς λόγοις τούτοις καταλείποιτο πρόφασις, καὶ φανείη σαφέστερον αἰτίαν σημαίνουσα ἡ, διὰ, Μάξιμος ὁ θεῖος παρίτω, ἐν οἷς ἑρμηνεύει, τί δῆθα βούλεται τῷ προφήτῃ Ζαχαρίᾳ ἡ χρυσῆ λυχνία, καὶ τὸ ἐπ' αὐτῇ λαμπάδιον καὶ οἱ λύχνοι, λέγων ἐν ἐκείνοις ὡδί. τὸ γὰρ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὥσπερ φύσει κατ' οὐσίαν ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ υἱοῦ κατ' οὐσίαν ἐστὶν, ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς οὐσιωδῶς δι' υἱοῦ γεννηθέντος ἀφράστως ἐκπορευόμενον. τοῦ υἱοῦ γὰρ, φησὶν, οὐσιωδῶς ἐστι τὸ πνεῦμα· οὐκ ἐπίκτητον αὐτὸ καὶ ἔξωθεν, οὐδὲ χρονικῶς εἰληφότος, ἀλλ' ἐξ ἀϊδίου κατ' οὐσίαν αὐτὸ κεκτημένου, καθάπερ καὶ ὁ πατήρ. καὶ ἡ αἰτία, ὅτι ἐκ τοῦ πατρὸς δι' αὐτοῦ οὐσιωδῶς ἐκπορεύεται. καὶ βλέπε ὅτι τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑνὸς πράγματος, ὅ, τε μέγας Βασίλειος, ὅ, τε θειότατος Μάξιμος αἰτίαν ἀποδιδόντες τοῦ διὰ τί τὸ πνεῦμα λέγεται πνεῦμα υἱοῦ, τὴν αὐτὴν ἀποδιδόασι καὶ ἀμφότεροι· διὰ γὰρ τὸ δι' αὐτοῦ ἐκ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, καὶ πνεῦμα εἶναι αὐτοῦ διατείνονται. ὃ οὖν Μάξιμος, δι' αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι, ἔφησε, τοῦτο ὁ θεῖος Βασίλειος, δι' αὐτοῦ πεφηνέναι φησὶν, εἰς ἴσον τιθεὶς τὸ πεφηνέναι τῷ ἐκπορεύεσθαι. εἰ δὲ τὸ δι' αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι, τὸ δι' αὐτοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν δηλοῖ, ἄρα καὶ τὸ δι' αὐτοῦ πεφηνέναι, τὸ δι' αὐτοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν παρίστησι· καὶ αἰτίας ἡ, διὰ, ἐξ ἀνάγκης ἐνταῦθα δηλοῖ, καὶ οὐδαμῶς ἄλλως λαμβάνεσθαι δύναται. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ Νύσσης Γρηγόριος πολλαχοῦ μὲν καὶ ἀλλαχοῦ σαφέστατα τοῦτο φησίν· οὐκ ἐν οἷς μόνον τῷ αἰτιατῷ καὶ αἰτίῳ διακρίνεσθαι λέγει τὴν Τριάδα ἀλλήλων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Εὐνόμιον, σαφῶς περὶ διακρίσεως τῶν θείων προσώπων τὸν λόγον ποιούμενος· τὸ πνεῦμα, φησὶ, τῷ πατρὶ κατὰ τὸ ἄκτιστον συναπτόμενον, πάλιν ἀπ' αὐτοῦ τῷ μὴ πατὴρ εἶναι καθάπερ ἐκεῖνος, διαχωρίζεται· τῆς δὲ πρὸς τὸν υἱὸν κατὰ τὸ ἄκτιστον συναφείας, καὶ ἐν τῷ τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἔχειν, ἀφίσταται πάλιν τῷ ἰδιάζοντι ἐν τῷ μήτε μονογενῶς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑποστῆναι, καὶ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι. πάλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ μονογενοῦς ὑποστάσης, ὡς ἂν μὴ κοινότητά τινα πρὸς ταύτην ἔχειν νομισθῇ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ διὰ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι, ἐν τῷ ἀτρέπτῳ καὶ ἀναλλοιώτῳ καὶ ἀπροσδεεῖ τῆς ἑτέρωθεν ἀγαθότητος διακρίνεται τὸ πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως. ἐνταῦθα περὶ θείας ἑνώσεώς τε καὶ διακρίσεως ὁ διδάσκαλος τὸν λόγον ποιούμενος, προχειρίζεται μὲν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, παραβάλλων δ' αὐτὸ πρός τε τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν, εὑρίσκει τινὰ μὲν αὐτοῖς κοινὰ καὶ ἑνοῦντα, τινὰ δὲ ἴδιά τε καὶ διακρίνοντα. τῷ μὲν οὖν πατρὶ, φησὶ, κατὰ τὸ ἄκτιστον συναπτόμενον· τοῦτο δ' ἐστὶ τοῖς ἀπολελυμένοις καὶ οὐσιώδεσιν, ἃ διὰ τῆς ἀκτίστου σημαίνει φωνῆς·

Cap. VI.

Personale vero nomen Spiritus esse, quod sanctus Spiritus dicatur, nemo inficiatur, quemadmodum Patris pater, & Filii filius; & necessario relativum, quemadmodum & illa: siquidem essentia non sunt, nec aliud est in divinis præter essentiam & relationes. Quemadmodum igitur Filium, cum sit nomen relativum, & referatur ad Patrem, veremur filium Spiritus dicere, ne Spiritus pater ejus putaretur; ita & Spiritus, cum sit nomen relativum & necessario ad spirantem referatur, ab eo etiam spiratur, cujus dicitur Spiritus esse. Vt vero nulla cuiquam excusatio relinquatur, & clarius appareat præpositio, Per, significans causam, sanctus Maximus in medium adeat; qui exponens quid velit illud Zachariæ prophetæ: *Aurea lampas, & quod supra eam*, sic dicit: Spiritus enim sanctus, quemadmodum natura secundum essentiam Dei & Patris est, & Filii secundum essentiam est, tamquam ex Patre essentialiter per Filium ineffabiliter natum procedens: Filii enim est, inquit, essentialiter Spiritus, non adventitius & deforis, nec temporaliter illum accipientis, sed ab æterno essentialiter illum habentis, quemadmodum & Pater: Cujus ratio est, quod ex Patre per eum essentialiter procedit. Et attende, quod unius & ejusdem rei rationem reddentes, tam beatus Basilius, quam sanctus Maximus, videlicet cur Spiritus dicitur Spiritus Filii, eamdem uterque reddit. Quia enim ex Patre per eum procedit, ideo Spiritum ejus esse & dici asseverant. Et quod sanctus Maximus per eum procedere, inquit, illud beatus Basilius per eum manifestari dixit, significans, idem posse manifestari atque procedere. Quod si per eum procedere, per eum esse & existentiam habere significat; igitur & per eum manifestari, per eum esse & existentiam habere significat: Et præpositio, Per, causam hic necessario significat, nec ullo modo aliter capi potest. At Nyssenus etiam Gregorius idem plerisque in locis ait: non solum cum Trinitatem causa & causato distingui asseverat, sed etiam in primo suorum contra Eunomium librorum, de distinctione divinarum personarum tractans: Spiritus, inquit, Patri conjunctus, secundum quod uterque increatus, & rursus ab eo distinguitur, eo quod non est Pater, prout ille est: Filio vero, & secundum quod uterque increatus est, & secundum quod uterque ex primo principio suam subsistentiam habet, conjunctus, distinguitur ab eo sua proprietate, quæ est, quod nec ut unigenitus ex Patre productus est, & quod per ipsum Filium sit manifestatus: Et cum creatura per Filium sit producta, ne quis putet aliquid cōmune esse Spiritui & creaturæ, propterea quod dicitur per Filium manifestatus, immutabilitate & immobilitate a creatura distinguitur. Hic cum manifeste de divina unione & distinctione sanctus doctor loqueretur, proponit sibi Spiritum sanctum: quem ad Patrem comparans & Filium, invenit quæ communia eis & unientia, quæ vero propria & distinguentia sunt. Patri itaque, inquit, conjunctus, secundum quod uterque increatus est: ac si diceret, per absoluta & essentialia, quæ per nomē increati significātur:

Zach. 4.

CAP. VI.

rursus ab eo distinguitur, eo quod non est Pater ut ille est. Cum Filio vero commune habens, quod uterque increatus, & omnia eis absoluta communia sint, cum una eademque utriusque essentia sit, item quod uterque Deum & Patrem sui principium habet, tamen ab eo his duobus distinguitur: Primo, quod non per generationem ut Filius, sed per processionem videlicet ex Patre sit; ac si diceret, per diversum subsistentiæ modum: Secundo, quod per ipsum Filium manifestatus sit. Si igitur, Per eum, idem significaret ac, Cum eo, prout aliqui somniant; mirum esset profecto, si ideo Spiritus distinguatur a Filio, quia cũ eo manifestatur: unitur enim hoc modo, non distinguitur; & conjungitur, non dividitur. Nec etiam de divisione charismatum hic loquitur sanctus doctor, quinimo de divinarum personarum distinctione. Nec quisquam habet dicere, Spiritus per Filium in mundo manifestationem per hæc verba significari. Primo namque cum de distinctione personarum hic sermo haberetur, quonam modo temporalem hanc manifestationem, æternæ rei causam poneret? æternaliter enim Filius & Spiritus sanctus personalibus distinguuntur proprietatibus. Neque dici potest, quod antequam manifestaretur mundo Spiritus, non erant ab invicem personaliter distincti; hoc enim absurdissimum etiã cogitare est. Deinde cum opera in creaturam communia Trinitati sint, non magis per Filium, quam per seipsum Spiritus sanctus manifestatus est: quinimo ipsum etiam Filium Spiritus glorificavit & manifestavit, & non minus Patrem eumdem etiam Filius. Quare cum hac ratione a seipso etiam Spiritus distinguetur, cum seipsum manifestavit: item & a Patre: Filius quoque & a seipso, & a Patre, ob eamdem rationem. Sed nec de his unquam hoc dictum est, neque de re nobis proposita idem dicere convenit. Quod autem palam arguit, has rationes vana refugia esse, illud est, quod Spiritum sanctum volens a creatura divinus iste doctor distinguere, cum jam attribuisset Spiritui, per Filium manifestari; creaturæ, per Filium creatam fuisse: timens, ne quis propter hoc, quod Spiritus & creatura per Filium esse dicantur, ejusdem etiam essentiæ Spiritum cum creatura putaret; mutabili & immutabili hæc ab invicem distinguit, quod Spiritus quidem per Filium manifestetur, creatura vero per Filium subsistat; hoc commune & idem utrisque putans, distinctionis vero alium reperiens modum, videlicet quod ille quidem immutabilis, illa vero mutabilis sit. At si, cum dicitur, Spiritum per Filium manifestari, non significaretur, quod Filius subsistentiæ Spiritus esset causa, quemadmodum cum dicitur, mundum per Filium esse factum, (hoc enim manifeste Filium significat causam esse) facilis esset Spiritus a creatura distinctio: Licuisset enim dicere, quod etsi uterque sit per Filium, creatura tamen est ex eo tamquam causatum, Spiritus vero non tamquam causatum. Nunc autem hoc non dixit: Quod enim sciebat non esse verum, dicere non erat suum; sed alium distinctionis modum invenit, qui ei verus visus est, & qui solus inveniri potest. Igitur præpositio, Per, idem potest, cum dicitur, quod Spiritus per Filium manifestatur; quod cum dicimus, creaturam per Filium esse factam. Sed creaturæ causam dicimus & credimus

τῷ μὴ πατὴρ εἶναι καθάπερ ἐκεῖνος, ἀπ᾽ αὐτοῦ πάλιν διαχωρίζεται. τῷ δὲ υἱῷ κοινωνοῦν αὐτῶν τε τῶν ἀπολελυμένων καὶ τῆς κατὰ τὸ ἄκτιστον συναφείας, μία γὰρ τῶν τριῶν οὐσία, ἔτι τε καὶ τῷ αἰτιατὰ εἶναι κοινῶς ἀμφότερα τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ, ὅμως αὐτοῦ διακρίνεται πάλιν δυσὶ τούτοις, τῷ μήτε μονογενῶς ὡς ὁ υἱὸς, ἀλλ᾽ ἐκπορευτῶς δηλαδὴ ὑποστῆναι· τοῦτο δ᾽ ἐστὶ τῷ διαφόρῳ τῆς ὑπάρξεως τρόπῳ· καὶ ἐν τῷ δι᾽ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι. εἰ οὖν ἐνταῦθα τὸ, δι᾽ αὐτοῦ, ἴσον δύναται τῷ, μετ᾽ αὐτοῦ, θαῦμα ἂν εἴη, εἰ τῷ μετὰ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι τὸ πνεῦμα διακρίνεται τοῦ υἱοῦ· ἑνοῖτο γὰρ ἂν οὕτω μᾶλλον, οὐ διακρίνοιτο· καὶ συνάπτοιτο πλέον, ἢ διαιροῖτο. οὐ μὴν οὐδὲ περὶ χαρισμάτων ἐνταῦθα διανομῆς ὁ λόγος αὐτῷ, ἀλλὰ περὶ τῆς τῶν θείων ὑποστάσεων διακρίσεως. οὔτε δέ τις εἰπεῖν ἔχει, τὴν εἰς τὸν κόσμον διὰ τοῦ υἱοῦ φανέρωσιν τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, διὰ τούτου τοῦ λόγου δηλοῦσθαι. πρῶτα μὲν γὰρ περὶ διακρίσεως ὄντος τοῦ λόγου τῶν ὑποστάσεων, καὶ πῶς ἂν τὴν χρονικὴν ταύτην φανέρωσιν ἀϊδίου τινὸς πράγματος αἴτιον ἐποιεῖτο; ἀϊδίως γὰρ ἀλλήλων ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τοῖς προσωπικοῖς διακρίνονται ἰδιώμασι· καὶ οὐ δήπου πρὶν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ φανερωθῆναι τῇ κτίσει τὸ πνεῦμα, ἀλλήλων οὐ διεκρίνοντο· τοῦτο γὰρ ἀτοπώτατον λέγειν. ἔπειτα τῶν εἰς τὴν κτίσιν ἔργων τῆς Τριάδος ὄντων κοινῶν, οὐ διὰ τοῦ υἱοῦ μᾶλλον, ἢ δι᾽ ἑαυτοῦ ἐφανερώθη τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν υἱὸν ἐδόξασέ τε καὶ ἐφανέρωσε, καὶ οὐχ ἥκιστα τὸν πατέρα, τὸν αὐτὸν δὲ καὶ ὁ υἱός. οὕτως οὖν ἂν καὶ ἑαυτοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διακρίνοιτο, ἑαυτὸ φανερῶσαν, ἔτι τε τοῦ πατρός· καὶ ὁ υἱὸς ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ πατρὸς διὰ ταῦτα· ἀλλ᾽ οὔτε ἐπὶ τούτων εἴρηται τοῦτό ποτε, οὔτ᾽ ἐπὶ τοῦ νῦν προκειμένου τούτῳ λόγῳ καταλείπεται χώρα. ὃ δὲ τοῦτον ἐλέγχει τὸν λόγον ὄντα ματαίαν καταφυγὴν, ἐστὶν ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς κτίσεως ὁ διδάσκαλος διακρῖναι βουλόμενος, ἐπείπερ ᾔσθετο, μᾶλλον δ᾽ ἔφθασεν ἀποδεδωκὼς κοινὸν αὐτῷ τε κἀκείνῃ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ μὲν πεφηνέναι, τὸ δὲ ὑποστῆναι· δεδιὼς, μή τις τούτῳ δὴ τῷ κοινῷ καὶ ταυτότητα οὐσίας δοξάσειε, τῷ ἀτρέπτῳ τε καὶ τρεπτῷ, καὶ ἀναλλοιώτῳ. καὶ μὴ τοιούτῳ διακρίνει ταῦτα ἀλλήλων, τὸ, διὰ τοῦ υἱοῦ, τὸ μὲν ὑποστῆναι, τὸ δὲ πεφηνέναι, κοινὸν καὶ ταυτὸν ἡγησάμενος· διακρίσεως δὲ τρόπον εὑρὼν, τὸ τὴν μὲν τρεπτὴν καὶ ἀλλοιωτὴν εἶναι, τὸ δ᾽ ἄτρεπτόν τε καὶ ἀναλλοίωτον. καί τοι εἰ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι τὸ πνεῦμα, μὴ αἰτίαν ἐδήλου τὸν υἱὸν, ὥσπερ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ ὑποστῆναι τὴν κτίσιν, τοῦτο γὰρ αὐτὸν αἰτίαν δηλοῖ, ῥᾴστη ἂν ἦν ἡ διάκρισις τοῦ πνεύματός τε καὶ τῆς κτίσεως. ἐξῆν γὰρ εἰπεῖν ὅτι εἰ καὶ ἀμφότερα διὰ τοῦ υἱοῦ. ἀλλ᾽ ἡ μὲν κτίσις αἰτιατῶς ἐξ αὐτοῦ, τὸ δέ γ᾽ ἀναιτίως. νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐκ εἶπεν· ὃ γὰρ μὴ ᾔδει ἀληθὲς ὂν, οὐκ ἦν ἐκείνου εἰπεῖν· ἀλλ᾽ ἄλλην εὗρε διάκρισιν, τὴν καὶ αὐτῷ δόξασαν ἀληθῆ καὶ μόνην ὑπάρχουσαν. ἡ, διὰ, ἄρα ἐπὶ τῆς δι᾽ υἱοῦ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου ἐκφάνσεως ταὐτὸ δύναται, ὅπερ ἐπὶ τῆς κτίσεως λεγομένης δι᾽ υἱοῦ ὑποστῆναι. ἀλλ᾽ ἐπὶ τῆς κτίσεως αἰτία λέγεται καὶ πιστεύεται ὁ υἱὸς εἶναι, καὶ διὰ τῆς, διὰ, τοῦτο σημαίνεται καὶ ἐπὶ τοῦ πνεύματος ἄρα αἰτίαν ἡ, διὰ, παρίστησι τὸν υἱόν. καὶ γὰρ δὴ καὶ ἄλλως φανερὸν, ὡς τοῖς αἱρετικοῖς οἱ διδάσκαλοι πολεμοῦντες δι᾽

ANNO CHRISTI 1439.

υἱοῦ λέγουσι γεγενῆσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τὸ κακῶς ἀκούειν τοῦ εὐαγγελιστοῦ, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, λέγοντος, καὶ τὸ πνεῦμα διὰ τοῦτο βλασφήμως ὡς ἓν οἰομένοις τῶν πάντων, ταύτας ἀφῆκαν κατ' αὐτῶν τὰς φωνὰς διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, καὶ δι' αὐτοῦ πεφηνέναι καὶ εἶναι τὸ πνεῦμα εἰπόντες. ἀλλ' οἱ αἱρετικοὶ διὰ τοῦ υἱοῦ γεγενῆσθαι τὸ ἅγιον λέγοντες πνεῦμα, δύο ταῦτα ἐνόουν· αὐτό τε γὰρ ἐτίθεσαν εἶναι ὡς ἓν τῶν κτισμάτων, καὶ τὸν υἱὸν αἰτίαν αὐτοῦ εἶναι καὶ τοῦτο δηλοῦσθαι διὰ τῆς προθέσεως τῆς, διά. εἰ οὖν ἀμφότερα ἔλεγον βλασφημοῦντες, καὶ πρὸς ἑκάτερον ἂν οἱ διδάσκαλοι παρετάξαντο· καὶ ὥσπερ ἐξαιροῦσιν αὐτὸ τῶν κτισμάτων, καὶ οὐκ ἔστιν ὅτε οὐ τοῦτο ποιοῦσιν· ὅθεν οὐδὲ τῇ λέξει τοῦ γεγενῆσθαι εἰς κτίσμα κατασπώσῃ τὸ πνεῦμα, εὕροις ἂν αὐτοὺς ἐπ' αὐτοῦ ποτε χρησαμένους· οὕτως οὐδ' ἄν ποτε ἐχρήσαντο τῇ, διά, εἰ τοῖς μὲν αἱρετικοῖς ὡς αἰτίαν σημαίνουσα παρελαμβάνετο, αὐτοῖς δ' οὐκ ἐδόκει τοῦτ' ἀληθὲς εἶναι. οὕτω διὰ πάντων τἀληθὲς αὐτό τε ἑαυτῷ φαίνεται σύμφωνον ὄν, καὶ αἰτίαν ἐν οἷς παραλαμβάνεται ἡ, διά, παριστῶσα. τοῦτο δ' αὐτὸ καὶ ἐκ τοῦ πρὸς Ἀβλάβιον λόγου τοῦ αὐτοῦ διδασκάλου σαφῶς δείκνυται· κἀκεῖ γὰρ περὶ διακρίσεως τῶν θείων προσώπων τὸν λόγον ποιούμενος, μετὰ τὸ καθόλου τῷ αἰτίῳ καὶ αἰτιατῷ διακρῖναι αὐτὰ ἀπ' ἀλλήλων, καὶ τῇ, διά, ταύτῃ τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος διακρίνει· ὁ μὲν γάρ ἐστι, φησὶ, προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τοῦ πατρὸς δηλαδὴ, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, ἤτοι διὰ τοῦ υἱοῦ· καὶ τούτῳ, φησὶ, διακρίνεται τοῦ υἱοῦ τὸ πανάγιον πνεῦμα, τῷ δι' αὐτοῦ εἶναι, δηλαδὴ τοῦ υἱοῦ· ὅσπερ γάρ ἐστι προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου. ἐκ τοῦ πρώτου γὰρ ἀμφότερα ὄντα, οὐκ ἂν ἀρκούντως διακρίνοιντο, εἰ μὴ καὶ θάτερον εἴη διὰ τοῦ ἑτέρου, φησίν. ὡς φανερῶς τὴν, διά, ἐπὶ διακρίσεως ἐνταῦθα παραληφθῆναι, καὶ διακρίσεως τῆς ἐξ ἀϊδίου, τῆς κατὰ αἰτιατὸν δηλαδὴ καὶ τὸ αἴτιον· ἐπεὶ προαποδεδωκὼς ἔφθασε πρότερον, τῷ αἰτίῳ καὶ αἰτιατῷ μόνῳ ἀλλήλων τὰ θεῖα πρόσωπα διακρίνεσθαι. τὸ γὰρ ἐπιφερόμενον, ἄλλην πάλιν διαφορὰν ἐπὶ υἱοῦ καὶ πνεύματος ἐννοεῖσθαι, οὐκ ἄν τις ἀναμαρτήτως ἐκλάβοι, ἄλλην λέγων κατ' εἶδος· οὕτω γὰρ ἂν ἀντιφάσει τὸν διδάσκαλον περιβάλλοιμεν, εἰ πρότερον τῷ αἰτίῳ καὶ αἰτιατῷ μόνῳ διακρίνεσθαι εἰπόντα τὰ πρόσωπα τῆς Τριάδος, ἔπειτα καὶ ἄλλον τρόπον αὐτὸν νομιοῦμεν ἀποδεδωκέναι διακρίσεως κατ' εἶδος διαφέροντα τοῦ προτέρου. ἄλλην τοίνυν διαφορὰν τὴν κατ' ἀριθμὸν ἐκδεχόμενοι, τά τε τοῦ διδασκάλου φρονοῖμεν ἂν, καὶ φανερῶς τὴν, διά, μετ' αἰτίας δεξαίμεθα, ὡς μὴ ἔχειν λόγον λοιπὸν ἢ ἀντὶ τῆς, μετά, αὐτὴν λέγειν, ἢ, μετ', γὰρ οὐ διακρίνει, ἢ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ πνεύματος δι' υἱοῦ ἔκφανσιν τῷ λόγῳ δηλοῦσθαι· αὕτη γὰρ οὐκ ἐξ ἀϊδίου. εἰ δὲ ἡ λέξις τοῦ πεφηνέναι, σκανδαλίζει τινὰς, μόνον τὸ ἐκπορεύεσθαι προσήκειν τῇ τοῦ πνεύματος ὑπάρξει νομίζοντας, καὶ τῇ ὑπαρκτικῇ προόδῳ αὐτοῦ, τὸ δὲ πεφηνέναι εἰς τὴν μεταδοτικὴν ἢ χρονικὴν μόνον πρόοδον, ἢ εἰς τὴν πρὸς τὴν κτίσιν φανέρωσιν ἕλκοντας· ὥρα λοιπὸν αὐτοῖς καὶ τὸν υἱὸν μεταδίδοσθαι λέγειν, ἢ πέμπεσθαι παρὰ τοῦ πατρὸς, ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτὸν ἀκούουσι πεφηνέναι,

CAP. VI.

Filium & hoc significat præpositio, Per: igitur etiam de Spiritu ipsa, significat Filium causam esse. Præterea patet, quod quia hæretici per Filium fuisse factum Spiritum sanctum blasphemabant, eo quod euangelista dicit, *Omnia per ipsum facta sunt:* (Ioan. 1.) male & impie Spiritum etiam sanctum inter omnia connumerantes: ideo sancti doctores eos oppugnantes, & contra eorum impietatem his usi verbis de Spiritu sancto, Per Filium eum procedere, & per Filium esse & manifestari dixerunt. Sed hæretici per Filium factum fuisse Spiritum sanctum dicentes, duo hæc concludebant: Primo, quod Spiritum creaturam putabant: Secundo, quod Filius causa ejus esset, & hoc ipsam, Per, significare. Igitur si utrumque falsum esset, utrumque doctores oppugnassent, quemadmodum & illum a creaturis eximunt: quare nec unquam reperies eos usos de Spiritu hoc vocabulo, Factus est, tamquam creaturæ appropriato: ita nec præpositione, Per, usi fuissent unquam, si, cum hæretici eam putarent causam significare, ipsis non solum falsum, verum impium hoc visum esset. Ita per omnia veritas ipsa sibi concordat, & manifeste causam significat, Per, cum de aliquibus accipiatur. Hoc idem ex ejusdem doctoris ad Ablabium oratione probatur. Etenim cum illic etiam de divinarum personarum distinctione tractaret, postquam universaliter causa & causato ab invicem eas distinxit, deinde Filium a Spiritu etiam præpositione, Per, distinguit. Ille quidem est, inquiens, immediate a primo, Filius videlicet a Patre: hic vero, de Spiritu dicens, Per eum, qui immediate a Patre est, hoc est per Filium: & eo distinguitur, inquit, Spiritus a Filio, quia per ipsum est. Quasi diceret, quod cum ambo a primo sint, non sufficienter distinguerentur, nisi alter per alterum esset. Ut manifeste, Per, distinctionem hic significaret, & distinctionem quæ ab æterno est, quæque secundum causam & causatum est; cum antea dixerit, causa & causato tantum ab invicem divinas personas distingui. Quod enim infert, aliam differentiam de Filio & Spiritu sancto intelligi, non recte quis putaret aliam secundum speciem, contradiceret namque sibi ipsi, si cum antea causa & causato tantum dixerit personas divinas distingui, deinde alium modum distinctionis specie differentem tradidisset. Aliam igitur differentiam secundum numerum accipientes, & recte cum sancto doctore sentiemus, & præpositionem, Per, cum causa intelligemus, ita ut nulli ratio relinquatur, vel pro, Cum, eam accipere, Cum enim non distinguit, vel mundo per Filium manifestationem Spiritus, eam significare putare: Hæc enim non est ab æterno. Quod si verbum hoc, Manifestari, aliquos scandalizat, verbum, Procedere, tantum Spiritus subsistentiæ putantes debere attribui, Manifestari vero ad temporalem processionem, & charismatum dationem, & ad mundi manifestationem trahentes: eorumdem etiam erit, Filium mundo dari, vel temporaliter mitti dicere, cum eum audiant a Patre manifestari,

CAP. VI. quod ab omnibus communiter doctoribus dicitur. Beatus etenim Cyrillus ad Valerianum episcopum: Cum enim quemadmodum Pater, ait, ita & qui ex eo manifestatur, unigenitus Filius natura sanctus sit. Et rursus idem: Proprius est Filii Spiritus sanctus, inquit, non solum in quantum Verbum est ex Patre manifestatum, sed etiam in quantum intelligitur homo secundum nos factus. Quod si in his, Manifestari, esse & æternam subsistentiam, & generationem Filii significat, quare non idem & de Spiritu sancto significaret? Quod autem & nolentes cogeret concedere idem significare, illud est, quod etiam de Spiritu & ejus æterna processione hoc idem dicitur, dicente B. Basilio de Spiritu sancto: Nil adventitium in se habet, sed æternaliter omnia habet tamquam Spiritus Dei, & ex eo manifestatus: ita omnis occasio tollitur malignari cupientibus. Illud etenim, quod prædictus Gregorius Nyssenus in revelatione Neocæsareensis Gregorii, qui miraculis coruscavit, de Spiritu dicit, quod per Filium manifestatus sit, addens, videlicet hominibus, nil contra nos facit: siquidem hoc, quod per Filium manifestatus sit, significat quidem utrumque etiam, quod per Filium sit hominibus notificatus temporaliter, & quod per Filium æternaliter producatur, sint vero utraque vera, in propriis locis accepta. Omitto namque dicere in præsenti, quod per Filium temporaliter hominibus manifestari, præsupponit necessario per Filium æternaliter procedere: nec per eum temporaliter manifestaretur, nisi per eum æternaliter procederet. Alter etiam Gregorius, Nazianzenus videlicet, qui a theologia per excellentiam theologus cognominatus est, quærens, cur & Spiritus non nominetur Filius, & an ei aliquid deficiat ut Filius sit: non ei quicquam deficere ait; divinitati namque deficit nil: Manifestationis autem vel relationis ad invicem diversitas, diversa quoque eis attribuit nomina. His verbis, Manifestationis verbum, æternam processionem significare probans, prout etiam ex verbis Nysseni Gregorii apparuit, & eamdem Filii & Spiritus sancti ab invicem distinctionem tradens, quam & Nyssenus Gregorius: quemadmodum enim ille, eo quod nec ut Vnigenitus ex Patre productus est, & quod per ipsum Filium sit manifestatus, Spiritum a Filio distinguit: ita & Nazianzenus tum manifestationis, tum relationis ad invicem diversitate distinctionem eorum ponit. Quod ille dixit, non ut Vnigenitum esse productum, hic manifestationis diversitatem, hoc est, diversum subsistentiæ modum: Quod vero Nyssenus per Filium ait, manifestari, Nazianzenus diversitatem relationis ad invicem nominavit. Relationem vero ad invicem Filii & Spiritus sancti, nescio an aliam quisquam reperiat præter eam, quæ secundum causam & causatum sit, secundum quam Filius quidem ad Spiritum ut causa se habeat; Spiritus vero e converso ad Filium, ut causatū ad causam, & ideo diversimode. Aut ostendat mihi quispiam aliam inter Filium & Spiritum sanctū relationem, secundum quam alter ad alterum refertur: Sed profecto numquā reperiet.

Homil. de Spiritu sancto.

A οὐ πλήρεις οἱ λόγοι τῶν διδασκάλων. Κύριλλος γὰρ ὁ μακάριος ἐν τῷ πρὸς Οὐαλεριανὸν ἐπίσκοπον λόγῳ· ἅγιος γάρ, φησίν, ὢν κατὰ φύσιν, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ πατήρ, ὁ ἐξ αὐτοῦ πεφηνὼς υἱὸς μονογενής. καὶ ὁ αὐτὸς περὶ τοῦ Χριστοῦ πάλιν· ἴδιόν ἐστι τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ, οὔτι που μόνον ᾗ λόγος ἐστὶ πεφηνὼς ἐκ πατρὸς, ἀλλ᾽ εἰ καὶ νοεῖτο καθ᾽ ἡμᾶς ἄνθρωπος γεγονώς. ὅτε τοίνυν ἐνταῦθα τὸ πεφηνέναι, τὸ εἶναι καὶ τὸ ὑπάρχειν δηλοῖ, πῶς ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου οὐ καταδεξόμεθα τὸ αὐτὸ τοῦτο σημαίνεσθαι; ὃ δὲ καὶ μὴ βουλομένους ἀναγκάσει δέξασθαι τοῦ-
B το, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὑπαρκτικῆς αὐτοῦ προόδου τὸ αὐτὸ λέγεται τοῦτο: λέγει δὲ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, τὸ πνεῦμα οὐδὲν ἔχον ἐστὶν ἐπίκτητον ἐν ἑαυτῷ, ἀλλ᾽ ἀϊδίως πάντα ἔχει ὡς πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφηνός: οὕτω πᾶσα πρόφασις ἀφαιρεῖται τῶν ζητούντων προφάσεις. καὶ γὰρ δὴ καὶ ὅ φησιν ὁ προειρημένος Γρηγόριος ὁ Νύσσης ἐν τῇ τοῦ ὁμωνύμου αὐτῷ καὶ Θαυματουργοῦ Γρηγορίου ἀποκαλύψει περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὡς δι᾽ υἱοῦ πέφηνε δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις, οὐδὲν πρὸς τὸν λόγον· ἕως ἂν τὸ δι᾽ υἱοῦ πεφηνέναι, σημαίνει μὲν καὶ ἀμφότερα, τό, τε δι᾽ υἱοῦ ἀνθρώποις γνωσθῆναι ἐν
C χρόνῳ, τό, τε δι᾽ υἱοῦ τὴν ἀΐδιον ὕπαρξιν ἔχειν, ὥστε δὲ ὅμως καὶ ἀμφότερα ἀληθῆ, ἐπὶ τῶν οἰκείων λαμβανόμενα τόπων. ἀφίημι γὰρ ἕν γε τῷ νυνὶ λέγειν, ὡς τὸ δι᾽ υἱοῦ πεφηνέναι ἀνθρώποις ἐν χρόνῳ, προϋποτίθησιν ἐξ ἀνάγκης τὸ δι᾽ υἱοῦ τὴν ἀΐδιον ὕπαρξιν ἔχειν· καὶ οὐκ ἂν δι᾽ αὐτοῦ ἐν χρόνῳ ἐπεφήνει, εἰ μὴ δι᾽ αὐτοῦ τὴν ἀΐδιον ὕπαρξιν εἶχεν. ἀλλὰ καὶ ὁ ἐν θεολογίᾳ μέγας Γρηγόριος ζητῶν, διὰ τί μὴ καὶ τὸ πνεῦμα υἱὸς κέκληται, καὶ εἴ τι αὐτῷ ἐλλείπει εἰς τὸ εἶναι υἱός· οὐ λείπει, φησίν, οὐ γὰρ ἐλλιπὴς ἡ θεότης· τὸ δὲ τῆς ἐκφάνσεως ἢ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως
D διάφορον, διάφορον αὐτῶν καὶ τὴν κλῆσιν πεποίηκε· τῇ αὐτῇ καὶ μιᾷ χρήσει τήν τε τῆς ἐκφάνσεως λέξιν, καὶ τὴν τοῦ πεφηνέναι, τὸ εἶναί τε καὶ ὑπάρχειν ἐνταῦθα δηλοῦν μαρτυρῶν τῷ ὁμωνύμῳ Γρηγορίῳ τῷ Νύσσης, καὶ ἔτι διάκρισιν καὶ αὐτὸς ἀποδιδοὺς τὴν αὐτὴν υἱῷ τε καὶ πνεύματι, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν τε καὶ ἴσων τρόπων αὐτὰ διακρίνων ἀλλήλων· ὡς γὰρ ἐκεῖνος, τῷ μήτε μονογενῶς ὑποστῆναι καὶ τῷ διὰ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι, τοῦ υἱοῦ διακρίνει τὸ πνεῦμα, οὕτω καὶ οὗτος τῷ τε τῆς ἐκφάνσεως διαφόρῳ, καὶ τῷ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως. ὃ μὲν ἐκεῖνος εἶπεν, ἐν τῷ μὴ
E μονογενῶς ὑποστῆναι, ἀλλ᾽ ἐκπορευτῶς δηλαδὴ, τοῦθ᾽ οὗτος ἐκφάνσεως διάφορον εἴρηκεν, ἤτουν διάφορον τρόπον ὑπάρξεως· ὃ δὲ ὁ Νύσσης, διὰ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι, τοῦθ᾽ οὗτος διάφορον τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως εἶπε. σχέσιν δὲ τὴν πρὸς ἄλληλα υἱοῦ τε καὶ πνεύματος, οὐκ οἶδ᾽ εἴ τινά τις ἑτέραν εὕροι, πλὴν τῆς κατὰ τὸ αἰτιατόν τε καὶ αἴτιον, καθ᾽ ἣν ὁ μὲν πρὸς αὐτὸ τὸ πνεῦμα ὡς αἴτιον ἔχει, τὸ δὲ διαφόρως πρὸς τὸν υἱὸν, κατὰ τὸ παθητικὸν δηλαδὴ καὶ ποιητικὸν ὡς αἴτιον αὐτοῦ, ἢ δειξάτω μοί τις ἑτέραν σχέσιν μεταξὺ υἱοῦ τε καὶ πνεύματος, καθ᾽ ἣν τὸ ἕτερον πρὸς τὸ ἕτερον ἀναφέρεται· ἀλλ᾽ οὐκ ἂν εὕροι ῥᾳδίως.

ANNO CHRISTI 1439.

εἰ

εἰ γάρ τις τὸ λέγεσθαι πνεῦμα υἱοῦ, τὸ πνεῦμα, ἡμῖν ἀντιθείη, πρῶτα μὲν ἡ σχετικὴ αὕτη ἀκολουθία καὶ κατ' αὐτὸν αὖθις τὸν Νύσσης Γρηγόριον, καὶ κατὰ πάντας ὁμοῦ οὐκ ἀντιστρέφει· οὐδὲ γὰρ λέγεται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ πνεύματος, οὔτε μὴν ἑτέρα τις ἀνταποκρίνεται ταύτῃ τῇ πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος σχέσει, τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὔτε ἡ αὐτὴ, οὔτε διάφορος τῷ γε τρόπῳ ποιητικῷ καὶ παθητικῷ, ἔπειτα δὲ καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ υἱοῦ λέγεσθαι, οὐδὲν ἕτερον σημαίνει, ἢ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, ἢ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι αὖθις κατὰ τὸν Μάξιμον, κατὰ δέ γε τοὺς δυτικοὺς τὸ ἐξ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν. ὥστε τὸ υἱοῦ πνεῦμα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεσθαι, εἰς ἴσον τοῖς τρισὶ λέγεσθαι τούτοις, λέγω δὴ, τῷ διὰ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι, καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, καὶ ἐξ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι· ταῦτα δὲ σχέσιν δηλοῦσι πρὸς ἄλληλα, τὴν κατὰ τὸ αἰτιατόν τε καὶ αἴτιον· ἣν καὶ θαῤῥούντως ὁ Θεολόγος ἀποφαίνεται τῆς τε τῶν θείων προσώπων υἱοῦ τε καὶ πνεύματος διακρίσεως αἴτιον, καὶ τῆς τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἑτερότητος, τοῦ μὲν υἱοῦ λεγομένου, θατέρου δὲ πνεύματος. τούτοις δὲ συνηγορεῖ καὶ ὁ λόγος, καὶ ἡ τῆς πίστεως ἀλήθεια· τὰ γὰρ θεῖα πρόσωπα τῆς Τριάδος οὐ μᾶλλόν εἰσιν ἓν ἢ τρία· τὸ μὲν τῇ οὐσίᾳ, τὸ δέ γε ταῖς ὑποστάσεσιν, εἴτε καὶ ἰδιότησιν· ἑνοῦνται γὰρ διακεκριμένως, καὶ διακρίνονται ἡνωμένως· κοινὴν μὲν ἔχοντα τὴν οὐσίαν, ταῖς δὲ διαφόροις προόδοις καὶ ταῖς ἀναφοραῖς ἀλλήλων διαφέροντα· ἃ δὴ κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἡμετέρας νοήσεως διαφέρει, εἰ καὶ μὴ διαφέρει τῷ πράγματι, καθόσον ἡ μὲν πρόοδός ἐστιν ὥσπερ τις ὁδὸς, ἡ δ' ἀναφορὰ ὥσπερ τι εἶδος· εἰκότως καὶ κατὰ ταύτας διακρίνονται. οἷς γάρ τινα διαφέρει, τούτοις πάντως καὶ διακρίνονται, εἰ καὶ μὴ πᾶσιν ὁμοίως. ἐπεὶ γὰρ ἐν οἷς πλείοσιν εὑρίσκεταί τι κοινὸν, ἀνάγκη εἶναί τι τὸ τὰ πλείω ἐκεῖνα διακρῖνον, ἀνάγκη καὶ τὰ θεῖα πρόσωπα πλείω γε ὄντα καὶ κοινωνοῦντα κατὰ τὴν οὐσίαν ἀλλήλοις, εἶναί τι τὸ διακρῖνον αὐτὰ, εἰ μὴ μᾶλλον μονὰς μέλλοιεν εἶναι ἢ καὶ τριάς. ἐπεὶ δ' ἐν αὐτοῖς οὐδὲν ἕτερον θεωρεῖται, πλὴν τῆς θείας οὐσίας καὶ τῶν ἀναφορῶν μόνων, εἴτουν τῆς ἑκάστου ἰδιότητος καὶ ὑποστάσεως, ἡ δὲ οὐσία κοινὴ οὖσα οὐκ ἂν εἴη διακρίσεως αὐτοῖς αἰτία, λείπεται κατὰ τὰς ἀναφορὰς αὐτὰ διακρίνεσθαι, καὶ προηγουμένως μὲν καὶ μάλιστα κατὰ ταύτας, ἑπομένως δέ γε καὶ κατὰ τὰς προόδους· καθόσον, ὡς εἴρηται, ἀναφορά τε καὶ πρόοδος οὐ διαφέρει τῷ πράγματι, εἰ καὶ διαφέρει τῷ τρόπῳ τῆς σημασίας. ἡ μὲν γὰρ πρόοδος κατὰ τὸν τῆς ἐνεργείας τρόπον σημαίνεται, ὥσπερ ἡ γέννησις, ἡ δ' ἀναφορὰ κατὰ τὸν τοῦ εἴδους, ὥσπερ ἡ πατρότης, ἥτις ὑποστᾶσα, τὸ τοῦ πατρός ἐστι πρόσωπον· καὶ διὰ τοῦτο διακρίνονται μὲν ἀλλήλων καὶ ταῖς προόδοις, καθόσον ἐξ ἀνάγκης ἕπονται ταύταις αἱ ἀναφοραί· τῷ τε γὰρ γεννᾷν ἕπεται ἡ πατρότης, καὶ τῷ γεννᾶσθαι ἡ υἱότης ὁμοίως, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως· πρότερον δὲ καὶ ἀρχοειδέστερον ὅμως ταῖς ἀναφοραῖς διακρίνονται, καὶ ταύταις μᾶλλον ἢ ταῖς προόδοις, ὅμως γε μέν τοι καὶ ἀμφοτέροις· εἰκότως οὖν καὶ οἱ θεολόγοι ἐνταῦθα τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος διακρίνοντες, διχῇ διακρίνουσιν, ἀρχόμενοι μὲν ἀπὸ τοῦ ἀτελοῦς, ἐπὶ τὸν τελεώτερον δὲ καταπαύοντες τρόπον·

Cap. VI.

Et enim si quis nobis illam opponet, quod Spiritus dicatur Spiritus Filii; primo quidem ista relatio & secundum ipsum Nyssenum Gregorium, & alios omnes doctores non convertitur. Nec enim Filius dicitur etiam Spiritus, nec huic ad Filium Spiritus relationi aliqua alia Filii ad Spiritum correspondet relatio, nec eadem, neque diversa secundum actionem & passionem. Deinde quod dicatur Filii Spiritus, nihil aliud significat, nisi quod per Filium manifestatus sit secundum magnum Basilium, sive quod per Filium procedat secundum Maximum, sive quod ex Filio procedat secundum occidentales doctores. Hæc enim quatuor [ut probatum est] æquivalent, videlicet Filii Spiritum dici, per Filium manifestari, per Filium " procedi, & ex Filio procedi. Hæc autem relationem ad invicem causæ causati significant; Quam Nazianzenus Gregorius audacter asseverat & divinarum personarum Filii & Spiritus distinctivam esse, & causam ut diversa nomina habeant, & unus Filius, alter Spiritus dicatur. Hæc autem & ipsa ratio attestatur: Divina enim & sancta Trinitas non magis unum, quam tria est; illud essentia, hoc personis sive proprietatibus: uniuntur etenim una cum distinctione, & distinguuntur una cum unitate, sic B. Dionysius ait. Et quia in quibuscumque pluribus, inquibus est aliquid commune, est etiam aliquid distinctiũ in hac etiam divinarũ personarũ Trinitate, quæ sibi in unitate essentiæ conveniunt, quærendũ est illud, quod eas distinguit. & cum id non sit essentia [in hac enim summe conveniunt] in divinis autem præter essentiam, & relationes, atque diversum processuum modum, quem Latini originem nominant, nihil aliud intelligere sit: relinquitur, ut vel origo, vel relatio, vel utrumque divinas personas distinguat. Cum vero relatio & origo etsi secundum modum intelligendi differunt, (siquidem origo significatur per modum actus, ut generatio; relatio vero per modum formæ, ut paternitas) re tamen non differunt; ideo utroque quidem modo distinguuntur divinæ personæ, prius tamen & principaliter secundum modum intelligendi per relationes, per quas etiam constituuntur divinæ personæ: consequenter autem per diversum modum processuum, sive per originem. Non enim generare & genitum esse, quod originis est, constituit principaliter personam: sed paternitas & filiatio, sive Patrem & Filium esse, quod relationis est. Sed quia relatio & origo idem sunt re, & relatio consequitur originem, ideo utroque quidem modo distinguuntur divinæ personæ, sed principalius relatione sive proprietatibus. Quare non immerito theologi & doctores nostri Filium a Spiritu distinguentes, dupliciter eos distinguunt, ab imperfectiori modo ad perfectiorem procedentes, distinctionem quæ per diversum processuum modum fit, diversum manifestationis modum nominantes: illam vero, quæ fit per relationes: Nyssenus quidem Gregorius per Filium manifestari, Nazianzenus vero diversitatem relationum ad invicem appellans.

" lt celere,

De divinis nominibus cap. 2.

CAP. VI. Pater ergo, quod hæc relationum diversitas, relationis distinctio est, & relative Filius ad Spiritum, & ad Filium Spiritus refertur. Et cum Filius, prout Filius, non refertur ad Spiritum, (non enim dicitur Filius Spiritus) restat ut referatur ad Spiritum tamquam spirans, cum Spiritus etiam referatur ad Filium tamquam Spiritus. Spiritus enim spiranti, & passiva spiratio activæ spirationi correspondet. Spiritus vero & Spiritus Filii multis in locis sacræ scripturæ dicitur, & spiratio ejus. [Hic enim Spiritus] sacer Athanasius ait [spiratio est Filii.] Cum igitur ad Filium Spiritus & tamquam spiratio, & tamquam Spiritus referatur, Filius quoque tamquam spirans referetur ad Spiritum. At cum longum sit omnes allegare doctores, qui per Filium ex Patre Spiritum spirari dixerunt, sufficiat unum & ultimum in medium adducere, & quidnam de hoc ille sentiat, considerare. Ioannes igitur Damascenus de Patre loquens: [Ipse quidem est, ait, intellectus Verbi abyssus, Verbi genitor, & per Verbum manifestativi Spiritus spirator.] Et rursus: [Spiritus vero sanctus, manifestativa occultæ divinitatis potentia Patris, & ex Patre per Filium procedens est.] Certe supervacaneum est velle quæ aperte dicta sunt declarare. Procedens enim est, inquit, quod palam ipsum esse & subsistentiam Spiritus significat, magis quam aliquod aliud nomen, præsertim secundum nostros, qui hoc nomen solum subsistentiæ Spiritus appropriant. Cum igitur per Filium eum procedere dicat, per Filium eum subsistentiam habere significat: & per hoc excludit Theodoriti errorem, negantis per Filium subsistere Spiritum sanctum, ita ut nullum nobis inde relinquatur subsidium; si Theodorito hæc coram generali Ephesino concilio dicente, sacrum concilium tacuerit; qui putamus pro nobis hoc facere, quasi concilium tacendo verbis Theodoriti consenserit. Nam cum Theodoritus utrumque negasset, nec ex Filio, nec per Filium subsistere Spiritum sanctum asserens, ex dictis tamen horum sanctorum, etsi non ambo, alterum saltem, videlicet quod per Filium subsistat, palam probatum est; cum omnes doctores, & non minus qui post Theodoritum fuerunt, ex Patre per Filium procedere Spiritum sanctum, clara voce prædicent; tum Ioannes Damascenus & Maximus, viri uti doctissimi, ita etiam sanctissimi; tota item generalis septima synodus per sanctum Tarasium patriarcham Constantinopolitanum, credere dicentem in Spiritum sanctum, qui ex Patre per Filium procedit, Deus quoque ipse esse cognoscitur. Alii vero ex Deo per Filium esse, videlicet Spiritum ex Deo per Verbum, & ex Patre per Filium procedere; quæ omnia idem atque spirari significant, & esse, & subsistentiam habere. Ex quibus patet, quod Theodoritus errat, quoad alteram partem ad minus, eam videlicet, qua negat Spiritum subsistere per Filium: patres tamen concilii tacuerunt, eo etiam hanc partem negante; ita ut eorum

A ταῖς τε γὰρ προόδοις, καὶ ταῖς ἀναφοραῖς δὲ ἀρχοειδέστερον διακρινομένων τῶν θείων προσώπων ἀλλήλων, ὡς εἴρηται, τοῖς αὐτοῖς καὶ οὗτοι τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος διακρίνουσι, τὴν μὲν ἀπὸ τῶν προόδων διάκρισιν, διάφορον τρόπον ἐκφάνσεως, εἴτουν ὑπάρξεως ὀνομάζοντες· τὴν δ᾽ ἀπὸ τῶν ἀναφορῶν, ὁ μὲν διὰ τοῦ υἱοῦ πεφηνέναι, ὁ δὲ σχέσεως διαφορότητα τῆς πρὸς ἄλληλα. ὥστε τὴν τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως διαφορότητα ταύτην, ἀναφορᾶς εἶναι διάκρισιν, καὶ ἀναφορικῶς τὸν υἱὸν πρὸς τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱὸν ἀναφέρεσθαι. ἀλλ᾽ ἡ μὲν υἱὸς ὁ υἱὸς, οὐκ ἂν ἀναφέροιτο πρὸς τὸ πνεῦμα, οὐ γὰρ υἱὸς τοῦ πνεύματος λέγεται· λείπεται δὴ καθὸ πνέοντα B πρὸς αὐτὸ ἀναφέρεσθαι, ᾗ πνεῦμα καὶ αὐτὸ πρὸς ἐκεῖνον ἀναφερόμενον· τὸ πνεῦμα γὰρ τῷ πνέοντι, καὶ ἡ πνοὴ τῇ πνεύσει ἀνταποκρίνεται. τὸ δὲ πνεῦμα καὶ πνεῦμα υἱοῦ λέγεται, καθὼς ἔστιν εὑρεῖν πολλαχοῦ τῆς γραφῆς, καὶ πνοὴ τοῦ αὐτοῦ. τοῦτο γὰρ τὸ πνεῦμα, φησὶν ὁ ἱερὸς Ἀθανάσιος, πνοή ἐστι τοῦ υἱοῦ. ἀναφέρεσθαι δὲ τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱὸν, ᾗ πνοή τε καὶ πνεῦμα, κατὰ τὰ προειρημένα τοῖς θεολόγοις δοκεῖ· καὶ ὁ υἱὸς ἄρα ᾗ πνέων ἀνενεχθήσεται πρὸς τὸ πνεῦμα. καὶ τί ἂν τις καταριθμήσαιτο τοὺς τῇ, διὰ, χρησαμένους ἁγίους ἐπὶ τῆς ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύσεως τοῦ πνεύματος; ἀρκέσει δ᾽ ἑνὶ χρησαμένοις καὶ τελευ-C ταίῳ, τῷ τελευταίῳ τῶν θεολόγων, σκέψασθαι καὶ αὐτὸν ὅ, τι περὶ τούτου φρονεῖ. καὶ γοῦν Ἰωάννης ὁ ἐκ Δαμασκοῦ θεολόγος περὶ τοῦ πατρὸς λέγων· αὐτὸς μὲν οὖν ἐστι, φησὶ, νοῦς λόγου ἄβυσσος, λόγου γεννήτωρ, καὶ διὰ λόγου προβολεὺς ἐκφαντορικοῦ πνεύματος. καὶ αὖθις· τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ πατρὸς, ἐκ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ ἐκπορευόμενον. πάντως οὐ χρὴ περιττοὺς εἶναι τὰ φανερὰ σαφηνίζοντας. ἐκπορεύεσθαι γάρ φησιν, ὃ φανερῶς τὸ εἶναι δηλοῖ τοῦ πνεύματος καὶ τὴν ὕπαρξιν, μάλιστα τῶν ἄλλων ὀνομάτων ἁπάντων, καὶ μάλιστα καθ᾽ ἡμᾶς, τοῦτο μόνον ἀποκληροῦντας τῇ ὑπάρξει τοῦ πνεύματος ὄνομα. δι᾽ D υἱοῦ τοίνυν αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι λέγων, δι᾽ υἱοῦ αὐτὸ λέγει τὴν ὕπαρξιν ἔχειν. καὶ ἀποκλείει διὰ τούτου τὸν λόγον Θεοδωρίτῳ, ἀπαρνουμένῳ τὸ, δι᾽ υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ὥσθ᾽ ἡμῖν καὶ τὴν ἐντεῦθεν ὑποσαλευθῆναι βοήθειαν, ἐπὶ τῇ τῆς συνόδου ἰσχυριζομένοις σιγῇ· τοῦ μὲν Θεοδωρίτου εἰπόντος, μήτ᾽ ἐξ υἱοῦ, μήτε δι᾽ υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τῆς δὲ συνόδου σιωπησάσης, καὶ διὰ τῆς σιγῆς δῆθεν τοῦτο καταδεξαμένης, ἰδοὺ γὰρ ἔχει τοῦ λόγου, εἰ μὴ καὶ ἄμφω, τό τε γοῦν δι᾽ υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον δέδεικται, πάντων τῶν διδασκάλων βοώντων, καὶ οὐχ ἥκιστα τῶν μετὰ Θεοδώριτον, ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ E υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ἰωάννου τε καὶ Μαξίμου τῶν μακαρίων, καὶ ἔτι διὰ τοῦ Ταρασίου τοῦ θείου τῆς ἑβδόμης τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, πιστεύειν εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγοντος, τὸ ἐκ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ αὐτὸ Θεὸν εἶναι γνωριζόμενον· τῶν δὲ ἄλλων καὶ ἐκ Θεοῦ δι᾽ υἱοῦ εἶναι, καὶ ἐκ Θεοῦ διὰ τοῦ λόγου, καὶ ἐκ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ προϊέναι, ἅπερ εἰς ἴσον τῷ ἐκπορεύεσθαι ἔρχεται, καὶ τῷ εἶναι, καὶ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν. ὥστε ὁ Θεοδώριτος οὐκ ἀληθεύει τοῦτο εἰπών· ἀλλ᾽ ὅμως ἐσιώπησαν οἱ πατέρες, τοῦτο ἀκούσαντες εἰρηκότος, ὡς μὴ δεῖν

μαρτυρίαν

ANNO CHRISTI 1439.

μαρτυρίας ποιεῖσθαι τὴν αὐτῶν σιωπὴν, τοῦ μήτ' ἐξ υἱοῦ μήτε μὴν δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὴν ὕπαρξιν ἔχειν· τοῦ γὰρ δι' υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν, μάρτυρες οἱ δι' υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι αὐτὸ εἰρηκότες, εἴπερ τὸ ἐκπορεύεσθαι καὶ κατὰ τοὺς ἡμετέρους, τὸ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν δηλοῖ. καὶ ταῦτα μετὰ Θεοδώρητον γεγονότες τῷ χρόνῳ, καὶ ἀκούσαντες μὲν αὐτοῦ τοιαῦτα εἰπόντος, εἰδότες δὲ τὴν σύνοδον πρὸς ταῦτα σιγήσασαν, ἀλλ' ὅμως ἐκείνῳ οὐ πάντα ἔκριναν ἕπεσθαι. τὸ δὲ χαριέστερον, ὅτι καὶ ἀμφότερα ἀρνησαμένου Θεοδωρήτου, ὁ μακάριος Ἰωάννης τὸ μὲν ἐξ υἱοῦ ἀπαρνεῖται, ὅπως δὲ, καὶ τοῦτο ἐροῦμεν μετὰ μικρόν· τὸ δὲ δι' υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, ἤτοι δι' αὐτοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν, τοῦτο δὲ τίθεται. εἰ δὲ τὸ, μόνος γὰρ αἴτιος ὁ πατὴρ, ὅ φησιν ὁ μακάριος Ἰωάννης, καὶ τὸ ἐν τῇ πρὸς Μαρῖνον ἐπιστολῇ τοῦ θείου Μαξίμου περὶ τῶν Ῥωμαίων ῥηθέν τις ἡμῖν ἀντεποίσοι, ὡς οὐκ αἰτίαν ποιοῦνται τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν, ὃ μὲν Λατῖνοι φασὶν ἐπὶ τούτοις οὐκ ἂν εἴποιμι καὶ αὐτὸς, ὡς οὔτε τὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν αὐτοῦ βιβλίων εὑρίσκεται, τήν τε τοῦ Μαξίμου ταύτην ἐπιστολὴν μὴ εἶναι τοῦ Μαξίμου· οὔτε γὰρ πολλαχοῦ, οὔτε ἐν ἀρχαίοις βιβλίοις, οὔτε τοῖς ἐκείνου συγγράμμασιν ἐγγεγραμμένην εὑρίσκεσθαι· οὐδ' ὅτι καὶ τῶν ἡμετέρων τινὲς ταύτην νοθεύουσιν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν συγχωρήσω, καὶ δέξομαι τῆς ἐκείνων εἶναι ταῦτα φωνῆς τε καὶ διανοίας· εἰρηκέναι μέντοι ταῦτα φαίην ἂν αὐτοὺς ἔγωγε, ὡς ἂν μή τις προκαταρκτικὴν αἰτίαν τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος νομίσειε λέγεσθαι, ὡς μὴ παρὰ τοῦ πατρὸς εἰληφότα τὴν δύναμιν τοῦ δι' αὐτοῦ προϊέναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἡ γὰρ κοινὴ τῶν Ἑλλήνων χρῆσις ἐπὶ τῆς ἀρχοειδοῦς καὶ προκαταρκτικῆς αἰτίας κυρίως χρωμένη τῇ ἐκ, τόν τε Δαμασκηνὸν ἠνάγκασε, μὴ ἐξ υἱοῦ, ἀλλὰ δι' υἱοῦ φάναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι· τόν τε Μάξιμον ἔπεισε, τὸ παρὰ τῶν Ῥωμαίων λεγόμενον ἐξ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, εἰς τὸ δι' υἱοῦ προϊέναι μεταλαβεῖν. εἰ καὶ γὰρ ἐξ υἱοῦ, φησὶν, οἱ Ῥωμαῖοι τὸ πνεῦμα λέγουσιν ἐκπορεύεσθαι, ἡ δὲ ἐκ, ἐπὶ τῆς ἀρχοειδοῦς αἰτίας παραλαμβάνεται, ἀλλ' ὅμως οὐ τοιαύτην αἰτίαν ποιούμενοι τοῦ πνεύματος τὸν υἱόν. τοῦτό φησι καὶ ὁ Δαμασκηνὸς, ἐξ υἱοῦ μὲν οὐκ ἔστι τὸ πνεῦμα, δι' υἱοῦ δὲ, μόνος γὰρ ὁ πατὴρ τοιοῦτόν ἐστιν αἴτιον. οἷον ἡ ἐκ, δηλοῦν βούλεται, ταύτῃ τοι τὴν μὲν τοιαύτην αἰτίαν ἀρνοῦνται, τὴν, διὰ, δὲ μόνον ἀπονέμουσι τῷ υἱῷ, δι' ἧς τὸ συναίτιον πάντως δηλοῦται. διὰ γὰρ τὸ δι' αὐτοῦ προϊέναι, φησὶ Μάξιμος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅπερ ἀλλαχοῦ φησιν αὐτὸς ἐκπορεύεσθαι δι' αὐτοῦ, ἐξ αὐτοῦ παρὰ τῶν Ῥωμαίων ἐκπορεύεσθαι λέγεται. καὶ ὁ Δαμασκηνὸς, ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. ἃ καθαρῶς αἰτίαν σημαίνουσι τὸν υἱὸν, οἵαν καὶ ὁ πατὴρ, οὐδὲν γὰρ παρὰ τῷ υἱῷ ἀτελὲς, εἰ καὶ μὴ ἀρχοειδῆ ταύτην, μηδὲ προκαταρκτικήν· τοῦτο γὰρ δεδιότες ἀπαρνοῦνται ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τὴν αἰτίαν. καὶ ἄλλως τε, διότι πάντα ὅσα ὁ υἱὸς ἔχει, παρὰ τοῦ πατρὸς ἔχει λαβὼν, καὶ εἰς τὸν πατέρα τὰ αὐτοῦ ἀναφέρεται πάντα, καθὼς καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ ὀγδόῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαίῳ φησί·

CAP. VI.

A silentium non debeat nobis testimonio esse,
quod nec ex Filio, nec per Filium Spiritus
habeat subsistentiam. Quod enim per Filium
subsistat, testantur qui eum per Filium pro-
cedere dixerunt: Siquidem procedere, et-
iam secundum nostros ipsum subsistere si-
gnificat: cum tamen longo post Theodo-
ritum tempore fuerint, & audiverint qui-
dem eum hæc dicentem, sciverint autem sa-
cram synodum ad hæc tacuisse, attamen
non judicarunt eum esse sequendum. Theo-
dorito enim & quod ex Filio, & quod per
Filium subsistat Spiritus, negante, beatus
Ioannes Damascenus, quod ex Filio, ipse
quoque negat: qua vero ratione, paulo post
B explicabimus: Quod autem per Filium pro-
cedat, id est, subsistat, hoc ut verum ponit.
Quod si quis illud nobis opponat, Solus
Pater est causa, Ioanne Damasceno aucto-
re: item, quod Maximus in epistola ad
Marinum de Romanis ait, quod scilicet
non ponant Filium causam Spiritus esse;
quæ ad hæc Latini dicunt, ego non di-
cam, quod scilicet nec illud Damasceni
omnibus in ejus libris inveniatur, quod-
que epistola Maximi non est ejus, cum nec
ubique, nec in antiquioribus codicibus,
nec inter opera ejus inveniatur, quodque
nonnulli nostrorum etiam eam non esse
C suam putant: hæc inquam non dicam, sed
concedam hæc illorum esse doctorum &
verba & sententias. Dixisse tamen eos hæc
ego dicam, ne quis principalem causam
Spiritus putet Filium, quasi non a Patre
ceperit, ut per eum Spiritus sanctus pro-
cedat. Communis enim linguæ Græcorum
usus, cum per præpositionem, Ex, princi-
palem significet causam, & Damascenum
coegit, non ex Filio, sed per Filium dicere
procedere Spiritum sanctum: & Maximum,
quod a Romanis dicitur ex Filio procede-
re, idem significare sentire, ac si dicerent;
per Filium procedere. Quamquam enim,
ait, ex Filio Spiritum sanctum prodire Ro-
D mani asserant, præpositio autem, Ex, prin-
cipalem significet causam, non tamen ideo
dicunt, ut talem causam significent Filium
esse. Damascenus etiam, Ex Filio quidem
Spiritus, inquit, minime est, per Filium
autem conceditur: Solus namque Pater est
causa talis, videlicet qualem ipsa, Ex, si-
gnificat. Quare talem quidem causam ne-
gant Filium esse: præpositionem autem,
Per, attribuunt Filio, per quam simul cum
cum Patre causam sive principium Spiritus
sancti esse significatur. Quia enim, inquit
Maximus, per eum prodit Spiritus san-
ctus, (id est, ut alibi dicit idem doctor,
E quia per eum procedit) ideo a Romanis
ex Filio prodire dicitur: & Damascenus,
Ex Patre per Filium procedit. Quæ om-
nia aperte Filium etiam significant cau-
sam sive principium esse, & tale princi-
pium, qualis est Pater, cum nihil imperfe-
ctum apud Filium sit, quamquam non prin-
cipalem, nec propriam. ob hoc enim ca-
ventes, negant Filium causam esse. Et
quia omnia, quæcumque Filius habet, a
Patre habet, & ad eum omnia referun-
tur; quemadmodum & sanctus Basilius
in octavo ad Amphilochium capitulo ait:
Ideo

CAP. VI.

Ideo inquit dominus ad Patrem; *Mea omnia tua sunt*, quia ad eum principium creaturarum refertur. Et Nazianzenus in sermone ad Ægyptios: Deus, inquit, tribus in maximis consistit: causa, creatore, & perficiente: Patre videlicet, Filio, & Spiritu sancto. Hæc autem dicebat, non quia omnino negabat, Filium & Spiritum sanctum esse principium sive causam creaturarum, (hoc enim impium est cogitare) sed quia Patrem solum simpliciter principaliter causam esse sciebat, & ab eo Filium & Spiritum sanctum habere quidquid habent. Quæ ergo responsio sufficisset contra quoscumque, qui ex his verbis doctoris non Filium, nec Spiritum, sed Patrem ponentis causam creaturarum, maligne arguere volentes, totaliter negarent Filium & Spiritum sanctum causam esse creaturarum; ipsa eadem illis sufficiet, qui Filium non esse causam Spiritus ponunt. Eadem enim ratione & Damascenus, cum diceret Spiritum non esse ex Filio, addidit: Solus enim Pater causa est. Et Maximus dicens de Romanis, quod ex Filio assererent Spiritum prodire; non eum causam ponunt, ait, cum scirent quidem, qualem causam significet, Ex: talem Filium esse, minime concederent; quippe qui omnia quæ habet, a Patre accipit, qui solus prima & principalis causa est, qualem ipsa, Ex, significat, cum ipse quidem a seipso omnia habeat, Filius vero a Patre. Et ideo non prima nec principalis causa est, est tamen causa, sive principium Spiritus unum & idem cum Patre; nec quisquam hoc omnino negare poterit, per eum, audiens doctores dicentes, Spiritum sanctum procedere. Si enim per Filium procedere, prodire, & esse, ipsi quoque adversarii, non valentes aperte veritati contradicere, concedunt idem significare, ac si diceretur per Filium habere subsistentiam: hoc autem dicentes doctores, nec manifestationem Spiritus ad hunc sensibilem mundum significant, nec de gratiis & donis Spiritus, sed de ipsa hypostasi Spiritus & ejus æterna emanatione & existentia loquuntur: nec ista præpositio, Per, idem quod præpositio, Cum, (ut probavimus) significat, ad quæ refugere solent adversarii: quid aliud relinquitur, nisi ut, Per, significet causam sive principium? Cum enim per Filium dicant doctores Spiritum sanctum esse, & existentiam habere; cumque ipsa, Per, non possit pro, Cum, intelligi, suam vim exprimit utique, & causam significat, cum jam probatum sit, causam significare in quibus accipitur. Quod autem ipsa, Per, nullum trium prædictorum hic significet, ex epistola Maximi ad Marinum prædicta, & ex ipso Damasceno palam probatur, qui ipsam, Ex, mutant in, Per, & de ipsa persona Spiritus & ejus æterna existentia loquuntur. Quantum igitur conveniunt, Ex, &, Cum, tantum, Per, &, Cum, convenire possunt, quod & per Theodoritum maxime probatur. Cum enim ille diceret, Spiritum non habere existentiam per Filium, cum Filione intelligebat? Ergo palam mentiebatur, nec decet nos niti concilii silentio.

A διὰ τοῦτό φησιν ὁ κύριος πρὸς τὸν πατέρα· τὰ ἐμὰ πάντα σά εἰσιν· ὡς ἐπ' αὐτὸν τῆς ἀρχῆς τῶν δημιουργημάτων ἀναγομένης. ἀλλὰ καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ λόγῳ τῷ εἰς τὸν κατάπλουν τῶν Αἰγυπτίων· Θεὸς, φησὶν, ἐν τρισὶν ἵσταται τοῖς μεγίστοις, αἰτίῳ, καὶ δημιουργῷ, καὶ τελειοποιῷ, τῷ πατρὶ λέγω, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι. ταῦτα δὲ ἔλεγε, οὐ πάντως τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τὴν τῶν ὅλων ἀφαιρῶν αἰτίαν, τοῦτο γὰρ βλάσφημον καὶ μόνον ἐννοῆσαι, ἀλλὰ τῷ πατρὶ μόνῳ ταύτην ἀπονέμων, καὶ τοῦτον κατ' ἐξαίρετον αἰτίαν καλῶν, διὰ τὸ ἐκεῖθεν τοῖς ὁμοτίμοις ἥκειν B προσώποις πᾶν ὅπερ ἂν ἔχοιεν. ἥ τις ἂν οὖν ἤρκεσεν ἀπολογία τοῖς κακούργως ἐντεῦθεν ἐπιχειροῦσι τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τὴν τῶν ὄντων αἰτίαν ἀφελεῖν διὰ τὸ τὸν πατέρα λέγειν αἴτιον τὸν διδάσκαλον, οὐχὶ δὲ καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα· ἡ αὐτὴ καὶ νῦν ἀρκέσει τοῖς μὴ ποιοῦσι τὸν υἱὸν αἰτίαν τοῦ πνεύματος διὰ τὸ, τὸν μὲν Δαμασκηνὸν μνησθέντα τοῦ ἐξ υἱοῦ μὴ εἶναι τὸ πνεῦμα, μόνον αἴτιον εἰπεῖν τὸν πατέρα. τὸν δὲ Μάξιμον εἰπόντα περὶ Ῥωμαίων, ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγειν τὸ πνεῦμα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐξ αἰτίου φάναι, εἰδότας μὲν ἥν τινα ἡ, ἐκ, σημαίνει αἰτίαν, τοιαύτην δὲ μὴ συγχωροῦντας τὸν υἱὸν εἶναι, διὰ τὸ πάντα αὐτὸν παρὰ τοῦ πατρὸς ἔχειν λαβόντα, ὃς ἐστι μόνος ἀρχοειδὴς αἰτία καὶ πρώτη, καὶ οἵαν ἡ, ἐκ, δύναται παριστάνειν, αὐτὸς μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ πάντα ἔχων καὶ οὐδαμόθεν ἄλ-C λοθεν, τῶν δὲ τοῦ υἱοῦ πάντων πρὸς ἐκεῖνον ἀναφερομένων, ἅτε καὶ παρ' αὐτοῦ ἔχοντος πάντα. καὶ διὰ τοῦτο εἰκότως τοῦ πατρὸς λεγομένων τῶν τοῦ υἱοῦ, ὡς ἐκεῖθεν ἡκόντων αὐτῷ. καὶ γὰρ δὴ καὶ ὅλως οὐ δύναιτ' ἄν τις μὴ λέγειν αἰτίαν καὶ ὁπωσοῦν τὸν υἱὸν, δι' αὐτοῦ λέγων τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι. εἰ γὰρ τὸ μὲν διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, καὶ προϊέναι, καὶ εἶναι, τὸ δι' υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν δηλοῖ, ὡς καὶ παρὰ τῶν ἀντιλεγόντων αὐτῶν συγχωρεῖται, μὴ δυναμένων ἀντιβλέπειν πρὸς τὰ φανερώτατα· τοῦτο δὲ λέγοντες οἱ διδάσκαλοι, οὔτε τὴν εἰς τὸν αἰσθητὸν τουτονὶ κόσμον τοῦ πνεύματος δηλοῦσι φανέρωσιν, οὔτε περὶ χαρισμάτων τινῶν ποιοῦνται τὸν λόγον, ἀλλὰ τῆς D τοῦ πνεύματος ὑποστάσεως καὶ τῆς ἐξ ἀϊδίου προόδου αὐτοῦ καὶ ὑπάρξεως· οὔτε μέντοι ταυτὸ δύναται τῇ, μετὰ, ἡ, διὰ, καθὼς ἀπεδείξαμεν, εἰς ἃ καταφεύγειν ἔθος τοῖς ἀντιλέγουσι· τί ἕτερον λείπεται, ἢ αἰτίαν τὴν, διὰ, ταύτην σημαίνειν; δι' υἱοῦ γὰρ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν τὸ πνεῦμα λεγόντων, ἡ, διὰ, καθ' αὑτὴν μένουσα, καὶ μὴ δυναμένη μεταληφθῆναι εἰς τὴν, μετὰ, τὸ ἑαυτῆς δύναται πάντως, καὶ αἰτίαν παρίστησιν, αἰτίαν πάντοτε δειχθεῖσα σημαίνειν ἐφ' ὧνπερ παραλαμβάνεται. ὅτι δὲ ἡ, διὰ, οὐδὲν τούτων τῶν τριῶν βούλεται, ἀπό τε τοῦ Μαξίμου ἐν τῇ πρὸς Μαρῖνον, καὶ τοῦ Δαμα-E σκηνοῦ καθαρώτερον δείκνυται, τὴν, ἐκ, φανερῶς μεταλαμβανόντων ἀντὶ τῆς, διὰ, καὶ περὶ τῆς τοῦ πνεύματος ὑποστάσεως, ἔτι δὲ καὶ τῆς ἀϊδίου ὑπάρξεως ποιουμένων τὸν λόγον· ὅσον οὖν κοινότητος μέτεστι τῇ, μετὰ, καὶ τῇ, ἐκ, τοσοῦτον τῇ, διὰ, καὶ τῇ, μετά· καὶ Θεοδώρητος δὲ οὐδὲ δι' υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν λέγων ἔχειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πότερον ἀντὶ μετὰ τοῦ υἱοῦ ἐξελάμβανεν; οὐκοῦν ἐψεύδετο φανερῶς, οὐ δεῖ ἡμᾶς ἐπὶ τούτῳ καὶ τῇ τῆς συνόδου σιγῇ ἰσχυρίζεσθαι·

καὶ γὰρ

ANNO CHRISTI 1439.

Cap. VI.

Καὶ γάρ ἐστι μετὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, συμπρόϊον αὐτῷ συμπαρομαρτοῦν τε καὶ συνεκλάμπον. ἀλλ' ὁμώνυμον ἡγούμενος τὴν φωνὴν, καὶ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ, νῦν μὲν ἰσοδυναμεῖν τῷ μετὰ τοῦ υἱοῦ, νῦν δὲ καθ' αὐτὸ ὡς δι' υἱοῦ, εἶτα τὸ δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα ὑπάρχειν ἐκεῖνος ἀρνεῖται. οὐκοῦν ἢ αὐτὸν ἔδει τὴν ὁμωνυμίαν, ἢ τὴν σύνοδον διαστεῖλαι, καὶ δῆλον ποιῆσαι, περὶ ποίου τῶν σημαινομένων ὁ λόγος αὐτῷ. ἀλλ' οὔτε τὸ, δι' υἱοῦ, ἐκεῖνος ἡγεῖτο τῷ, μετὰ τοῦ υἱοῦ, ταὐτὸν δύνασθαι, καὶ τὸ δι' υἱοῦ ὡς δι' υἱοῦ ἐξεδέχετο καὶ αἰτίαν τῇ, διὰ, ἀπονέμων. πάντοθεν οὖν ἀναφαίνεται αὐθ' ἑαυτῆς ἡ, διὰ, τιθεμένη ἐφ' ὧν νῦν προενηνέγκαμεν χρήσεων, καὶ δυναμένη τὸ ἑαυτῆς, καὶ φανερῶς αἰτίαν σημαίνουσα. ἀλλὰ μή μοι πάλιν εἰς τὸ συναφὲς καταφύγῃς καὶ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας, διὰ τοῦτο λέγων διὰ τοῦ υἱοῦ προϊέναι τὸ πνεῦμα εἰρῆσθαι, ἵνα τὸ συναφὲς καὶ ἀπαράλλακτον δηλωθῇ τῆς οὐσίας. πρῶτον μὲν γὰρ τὸ προϊέναι ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ ἐκπορεύεσθαι εἴρηται· αὐτός τε γὰρ ὁ θεῖος Μάξιμος ὁ τοῦτο εἰπὼν ἐν τῇ πρὸς Μαρῖνον ἐπιστολῇ, ἐν τῇ εἰς τὸν Ζαχαρίαν θεωρίᾳ, ἐκπορεύεσθαι εἴρηκε· τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὁ Δαμασκηνὸς, καὶ ἡ τῶν συνόδων ἑβδόμη. τὸ δὲ ἐκπορεύεσθαι, τὸ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν δηλοῖ· καὶ τὸ δι' υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, τὸ δι' αὐτοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχειν. τοῦτο δ' οὐκ ἂν δύναιτο εἶναι, μὴ καὶ τοῦ υἱοῦ τῆς τοῦ πνεύματος ὑπάρξεως ὄντος αἰτίας. ἔπειτα δὲ ὅτι οὐδ' ἡμεῖς λέγομεν δι' υἱοῦ προϊέναι τὸ πνεῦμα, τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας ἢ ἔστιν, ἢ δηλοῦται· οὐ γὰρ ἡμᾶς ἀναμένει καὶ τὸν ἡμέτερον λόγον ἡ θεία οὐσία τοῖς προσώποις ταυτίζεσθαί τε καὶ κοινοῦσθαι· ἀλλὰ διότι ἔστι τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας, διὰ τοῦτο καὶ λέγεται προϊέναι καὶ πρόεισι διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. τοῦτο δὲ καὶ οἱ Λατῖνοι φασί. διὰ τὸ τὴν αὐτὴν οὐσίαν εἶναι πατρὶ καὶ υἱῷ, καὶ πάντα τὰ τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν ἔχειν δίχα τοῦ εἶναι πατέρα, καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι ἐξ αὐτοῦ ἢ δι' αὐτοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸν υἱὸν ἔχειν διϊσχυρίζονται. τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Κύριλλος ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν δηλοῖ· τίνος γὰρ ἴδιον, φησὶν, εἶναί φαμεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; πότερον δὲ μόνου τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἢ γοῦν καὶ τοῦ υἱοῦ; ἢ καὶ ἀνὰ μέρος ἑκατέρου καὶ ἀμφοῖν, ὡς ἓν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας; πατρὸς δηλαδὴ καὶ υἱοῦ λέγων. ἀποκρίνεται δὲ ὁ Ἑρμείας· οὕτως ἔγωγέ φημι ὦ ἑταῖρε. καὶ ὁ ἅγιος πρὸς αὐτόν· ὀρθῶς. διὰ τὸ ταὐτὸν, φησὶ, τῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ, ἀμφοῖν τὸ πνεῦμά ἐστι, καὶ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορεύεται· ὅτι βούλεται ἕτερον, ἢ ὅτι διὰ τὸ ταὐτὸν τῆς οὐσίας υἱῷ πρὸς πατέρα καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ πρόεισι τὸ πνεῦμα, καὶ πνεῦμά ἐστιν αὐτοῦ, ὥσπερ καὶ τοῦ πατρός. τοῦτο δὲ καὶ Λατίνοις δοκεῖ. ἄλλως τε τὸ ὁμοούσιόν τε καὶ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας οὕτως ἂν δειχθείη μάλιστα ἐπὶ τῶν θείων προσώπων πατρός τε πρὸς τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα, καὶ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα καὶ τὸ πνεῦμα, εἰ ὡς αἴτιον καὶ αἰτιατὸν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους· ἢ γὰρ τοιαῦτα, κοινωνήσει τε μάλιστα ἀλλήλοις, οἰκείως ἔχοντα πρὸς ἄλληλα κατὰ φύσιν; διὰ τὸ αὐτὸ δὲ οὐδὲν ἧττον διακριθήσονται· καὶ μᾶλλον διὰ τούτου τοῦ τρόπου ἢ δι' ἑτέρου, τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑνὸς ἀμφότερα δυναμένου, καὶ εἰκότως παραλαμβανομένου ἐπὶ τῶν θείων.

A Etenim Spiritus cum Filio simul est, & ex Patre simul emanans. An æquivocam hanc dictionem, Per, ille putans, ut aliquando idem quod, Cum, aliquando se ipsum, Per, significaret, per Filium negat Spiritum esse? At oportuisset vel ipsum, vel concilium hanc æquivocationem distinguere, & docere de quo significato diceret, prout omnes solent doctores: sed nec idem, Per, cum Filio, ille putabat posse intelligi, cum diceretur, Per Filium: & per Filium negans Spiritum habere existentiam, causam significare, hanc præpositionem putabat. Palam itaque his omnibus patet, se ipsam in productis aucto- B ritatibus, Per, significare, & quod suum est per se causamque manifeste significare, & hanc Theodoritum negare, hanc ceteros sanctos doctores audacter profiteri. Sed ne rursus ad illa consueta refugia te recipias, ideo dicens per Filium prodire Spiritum, dictum fuisse, ut conjunctio, connexio, & idemtitas substantiæ eorum significetur. Primo namque hic prodire pro procedere capitur. Ipse enim idem Maximus, qui in epistola ad Marinum, prodire ait: in expositione ad Zachariam, procedere inquit. Idem Damascenus, idem septima synodus ait: Procedere vero, subsistentiam habere significat: & per Filium procedere, per Filium subsistentiam habere procul dubio significat. hoc autem esse non poterit, nisi & Filius subsistentiæ Spiritus principium C sit. Deinde, non quia nos dicimus Spiritum prodire per Filium, ideo aut est, aut manifestatur substantiæ idemtitas, (non enim per nos, neque per nostrum dicendi modum, divina essentia divinis unitur aut idemtificatur personis) sed quia est essentiæ idemtitas, ideo prodire dicitur, & prodit per Filium Spiritus. Hoc autem Latini etiam dicunt. Quia enim eadem est essentia Patri & Filio, aiunt; & omnia Patris Filius etiam habet, præterquam quod non sit Pater; ideo etiam hoc eum habere asseverant, quod ex eo, vel per eum Spiritus procedat. Hoc idem quoque beatus Cyrillus in quinto ad Hermiam probat, di- D cens: Cujusnam proprium esse Spiritum dicimus? Utrum solius Dei & Patris, an etiam Filii, an & disjunctim utriusque & simul amborum, tamquam unum ex Patre per Filium propter idemtitatem essentiæ? Ad quæ respondet Hermias: Ita mihi videtur. At doctor ad eum: Recte quidem. Propter idemtitatem essentiæ, inquit, Patris & Filii, & amborum Spiritus est, & ex Patre procedit per Filium. Quod quid aliud vult, nisi quod propter idemtitatem essentiæ Filii & Patris, & per Filium Spiritus procedit, & ejus Spiritus est, quemadmodum & Patris? Hoc autem Latini etiam E concedunt. Præterea idemtitas essentiæ Patris cum Filio & Spiritu, ac Filii cum Patre & Spiritu, tum præcipue probatur, cum ad invicem ut principium, & id quod a principio, se habeant. In quantum enim tales, & maxime invicem communicarent, & maxime ad invicem distinguerentur. Qui modus cum intelligi simul possit, merito in divinis omnibus aliis distinguendi vel uniendi modis præponitur.

CAP. VI. Quemadmodum enim in illis rebus divinis A & una cum unitate distinctio, & cum distinctione summa unitas est; ita necesse est, nos etiam talem unionis modum illic intelligere, qui non minus etiam distinctionem contineat, & talem distinctionem, quæ unionem in se habeat: talis vero sola principii, & ejus quod a principio, relatio est. Quare si quos audiamus doctores dicentes, propter consubstantialitatem dictum fuisse, per Filium Spiritum procedere; propter principii, & ejus quod a principio, relationem eos dixisse putemus, per Filium dici procedere Spiritum sanctum, & ob nullam aliam rationem, cum istam consubstantialitatem potissimum principii, & ejus quod a B principio, relatio probet. Cujus una cum aliis magnus quoque Basilius testis est, in epistola ad canonicas hæc dicens: Cum enim Pater lumen sine principio est, Filius quoque lumen, sed natum, lumen tamen uterque; merito consubstantialem eum dicent, ut naturæ idemtitatem significent. Non enim, quæ germana sunt, consubstantialia dicuntur, ut quidam putant, sed cum causa, & quod a causa subsistentiam habet, ejusdem naturæ sint, tunc consubstantialia dicuntur. Rursus idem in sermone contra Sabellium & Arianos, de Patre dicens & Filio: Non enim eos, inquit, germanos di- C cimus, sed Patrem profitemur & Filium: idemtitas autem essentiæ in eis est, quia Filius ex Patre. Si igitur propter consubstantialitatem dictus est per Filium Spiritus; causa vero & causatum, cum ejusdem naturæ sint consubstantialia sunt, ut ait Basilius; manifeste patet, propter relationem causæ & causati, sive principii & ejus quod a principio est, per Filium procedere Spiritum, dictum fuisse.

ὥσπερ γὰρ ἐκείνοις καὶ τῇ ἑνώσει ἡ διάκρισις, καὶ τῇ διακρίσει ἡ ἕνωσις συνεμφαίνεται, οὕτως ἀνάγκη καὶ τοιαύτην ἐκεῖ λαβεῖν κοινωνίαν, ὡς μηδὲν ἧττον καὶ τὴν διάκρισιν ἐν ἑαυτῇ συνέχειν· καὶ πάλιν τοιαύτην διάκρισιν, ἐν ᾗ συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ ἕνωσις· ὥστε ἂν τινος ἀκούσωμεν λέγοντος τῶν ἁγίων, διὰ τὴν ὁμοουσιότητα εἰρῆσθαι δι' υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, ἐπεὶ τὴν ὁμοουσιότητα ταύτην ἡ κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν σχέσις δηλοῖ, μάλιστα διὰ τὴν κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν σχέσιν νομίσωμεν αὐτοὺς εἰρηκέναι, διὰ τοῦ υἱοῦ λέγεσθαι ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ὅτι δὲ ἡ τοιαύτη σχέσις τὸ ὁμοούσιον παρίστησι, πρὸς τοῖς λεγομένοις καὶ ὁ μέγας μαρτυρήσει Βασίλειος, ἐν τῇ πρὸς τοὺς Κανονικὰς ἐπιστολῇ ταυτὶ λέγων· ἐπεὶ γοῦν ἐστιν ἄναρχον φῶς ὁ πατὴρ, γεννητὸν δὲ φῶς ὁ υἱὸς, φῶς δὲ καὶ φῶς ἑκάτερος, ὁμοούσιον αὐτὸν εἴποιεν ἂν δικαίως, ἵνα τὸ τῆς φύσεως ὁμότιμον παραστήσωσιν. οὐ γὰρ τὰ ἀδελφὰ ἀλλήλοις ὁμοούσια λέγεται, ὅπερ τινὲς ὑπειλήφασιν, ἀλλ' ὅταν καὶ τὸ αἴτιον καὶ τὸ ἐκ τοῦ αἰτίου τὴν ὕπαρξιν ἔχον τῆς αὐτῆς ὑπάρχῃ φύσεως, ὁμοούσια λέγεται. καὶ ἐν τῷ κατὰ Σαβελλίου καὶ Ἀρειανῶν λόγῳ περὶ πατρὸς καὶ υἱοῦ λέγων· οὐ γὰρ ἀδελφὰ, φησὶ, λέγομεν. ἀλλὰ πατέρα καὶ υἱὸν ὁμολογοῦμεν· τὸ δὲ τῆς οὐσίας ταυτὸν, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός. εἰ οὖν διὰ τὸ ὁμοούσιον, εἴρηται διὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα· τὸ δ' ἔκ τινος ὂν, ὁμοούσιον εἶναι τῷ ἐξ οὗ ἐστι, καὶ τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ δοκεῖ, καὶ μάλιστα ὅταν τῆς αὐτῆς φύσεως ὦσι, διὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν δι' υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι εἴρηται.

Auctoritates doctorum in quibus Spiritus sanctus ex Filio, & ex ambobus dicitur esse, prodire, & profluere: quodque non gratia Spiritus non subsistens, sed ipsa persona Spiritus dicitur prodire, profluere, emanare, &c. a Filio.

CAP. VII.

CAPUT VII.

D

SED jam, Per, ipsa sola manifestissime probatum est, orientales doctores, Filium principium Spiritus esse palam profiteri. Probandum autem, nonnullos eorum præpositione quoque, Ex, non minus usos fuisse de Filio in subsistentia Spiritus. Illos itaque, quorum testimonia calumniam patiuntur, tamquam non eorum, vel non ita per eos edita, sanctum videlicet Athanasium, Basilium, Gregorium Nyssenum, omittendos duxi, nec illorum auctoritatibus utendum, qui plerisque in locis ipsam, Per, probant æquivalere ipsi, Ex, in theologia: hi vero quasi omnes aut major pars sancto- E rum doctorum est. Cyrillum autem dumtaxat & Epiphanium producendum duxi, qui ceteris apertius & magis ubique operum suorum præpositione, Ex, usi sunt: quorum quanta qualisque auctoritas in ecclesia Dei sit, certaminaque eorum contra infideles & hæreses, nemo est quem lateat. Producam vero non omnia eorum testimonia, (nec enim facile est) sed aliqua pauca, fugiens verborum prolixitatem. Beatus itaque Cyril-

Ioel 2. lus in expositione prophetæ Ioelis supra illam auctoritatem: *Effundam a Spiritu meo*, sic ait:

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ζ'.

ἈΛΛ' οὕτω μὲν καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς, διὰ, μόνης οἱ ἀνατολικοὶ ἐδείχθησαν ἅγιοι τὸν υἱὸν αἰτίαν φρονοῦντες τοῦ πνεύματος· δεικτέον δὲ ὅμως καί τινας αὐτῶν οὐδὲν ἧττον καὶ τῇ, ἐκ, χρησαμένους ἐπὶ τοῦ υἱοῦ ἐν τῇ ὑπάρξει πνεύματος. ἐκείνοις μὲν οὖν, ὧν τοῖς λόγοις καί τις ἀμφιβολία καταλείπεται, Βασίλειόν τέ φημι, καὶ τὸν Νύσσης Γρηγόριον, Ἀθανάσιόν τε δὲ ἄλλοις, παραλειπτέον τανῦν· οὐ μὴν οὐδ' ἐκείνων τοῖς λόγοις χρηστέον, οἳ πολλαχοῦ δεικνύουσιν ἰσοδυναμοῦσαν τῇ, ἐκ, τὴν, διὰ, οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ πλείους, ἢ πάντες· προχειριστέον δὲ μόνους Κύριλλόν τε καὶ Ἐπιφάνιον, σαφέστερόν τε τῶν ἄλλων καὶ μᾶλλον διὰ πάντων τῶν πονηθέντων αὐτοῖς λόγων αὐτῇ τῇ, ἐκ, χρησαμένους· ὧν τὸ ἀξίωμα ὅσον ἐν ἐκκλησίᾳ Θεοῦ, καὶ οἱ ὑπὲρ αὐτῆς κατὰ τῶν ἀπίστων ἀγῶνες καὶ τῶν αἱρέσεων, οὐδένα λελήθασιν. ἐρῶ δὲ οὐ πάντα αὐτῶν, οὐδὲ γὰρ ἂν δυναίμην ἐξαριθμήσασθαι, ἀλλ' ὀλίγα τε καὶ μέτρια, τὸ μῆκος ἐκφεύγων. ὁ μὲν οὖν μακάριος Κύριλλος ἐν τῇ εἰς τὸν προφήτην Ἰωὴλ ἑρμηνείᾳ, τῇ, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου· οὕτω φησίν·

ἣ μὲν

NNO RISTI 439.

ᾗ μὲν γάρ ἐστι Θεὸς ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ υἱὸς, γεγέννηται γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ πατρός. καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐστι, φησὶ, καὶ οὕτως ἐξ αὐτοῦ ὡς ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, πᾶσαν ἀμφιβολίαν τοῖς προφασιζομένοις περιαιρῶν. καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς τὸν βασιλέα Θεοδόσιον λόγῳ· βαπτίζοντα, ἔφη, τὸν Ἰησοῦν ἐν πυρὶ καὶ ἁγίῳ πνεύματι, οὐ τὸ ἀλλότριον τοῖς βαπτιζομένοις ἐνιέντα πνεῦμα δουλοπρεπῶς καὶ ὑπηρετικῶς, ἀλλ' ὡς Θεὸν κατὰ φύσιν μετ' ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτω, τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ. καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ· νομοθετοῦντος τοιγαροῦν τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς ὑπάρχον τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, νομοθετεῖ. καὶ ἐν ἑτέρῳ· οὐδεμίαν ἄρα, φησὶν, οἶδεν ὁ Παῦλος φύσεως διαφορὰν υἱοῦ τε καὶ ἁγίου πνεύματος, ἀλλ' ὡς ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπάρχον, τῷ τῆς κυριότητος ὀνόματι καλεῖ. καὶ ὅρα, ὅτι διὰ τοῦτό φησι τὸν Παῦλον κύριον τὸ πνεῦμα καλέσαι, ὅπερ ἐστὶ τοῦ υἱοῦ ὄνομα, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι· τὰ γὰρ τῶν αἰτίων ὀνόματα τοῖς αἰτιατοῖς εἰώθαμεν ἐπιτιθέναι. καὶ ἐν τῇ εἰς τὸν ἔννατον ἀναθεματισμὸν ἐξηγήσει· ἄνθρωπος γεγονὼς, φησὶν, ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ λόγος ἀπομεμένηκε καὶ οὕτω Θεὸς, πάντα ἔχων ὅσα καὶ ὁ πατὴρ, δίχα μόνου τοῦ εἶναι πατὴρ, καὶ ἴδιον τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ ἐμπεφυκὸς ἅγιον πνεῦμα.

Εἰ δέ τις αὖθις ἀντεπάγοι τὰ τοῦ Θεοδωρίτου εἰς τοῦτον τὸν ἀναθεματισμὸν εἰρημένα, περὶ τούτου καὶ πρότερον εἴπομεν, καὶ νῦν αὖθις τὴν ἐξήγησιν ἀντεστήσαμεν ταύτην, σαφῶς παριστῶσαν τὴν τοῦ διδασκάλου διάνοιαν· προσέτι δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἀπολογίας τῆς πρὸς Θεοδώριτον τὸ αὐτὸ τοῦτο, εἴ τις εὐγνωμόνως ἀκούσεται, δεῖξαι δυνάμεθα. ἐκπορεύεται μὲν γὰρ, φησὶν, ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὴν τοῦ σωτῆρος φωνὴν, ἀλλ' οὐκ ἀλλότριόν ἐστι τοῦ υἱοῦ· πάντα γὰρ ἔχει μετὰ τοῦ πατρός. καὶ ἀνωτέρω, τοῦ υἱοῦ φησι πνεῦμα τὸ πνεῦμα, καὶ ἴδιον αὐτοῦ, μονονουχὶ τοῦτο λέγων, ὡς εἰ καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι αὐτὸ ὁ σωτήριός φησι λόγος, ἀλλ' οὐδὲν ἧττόν ἐστι καὶ τοῦ υἱοῦ, ὡς δηλαδὴ ἐκπορευόμενον ἐξ αὐτοῦ· καὶ ἡ αἰτία, ὅτι πάντα ἔχει μετὰ τοῦ πατρός· διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ, καὶ τὸ ἐξ ἐμοῦ λήψεται, εἴρηται, ὅτι ἃ λαμβάνει ἐκ τοῦ πατρὸς λαμβάνει καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα υἱοῦ καὶ ἴδιον τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λέγειν τὸ ἅγιον, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἢ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι δηλοῦν βούλεται·

A In quantum etenim Deus ex Deo secundum naturam Filius est, cum natus sit ex Deo & Patre, proprius ejus & in eo & ex eo Spiritus est, quemadmodum & de ipso Deo & Patre intelligitur: & ex eo est, inquit, & ita ex eo, quemadmodum de ipso Deo & Patre intelligitur; omne dubium quærentibus causam tollens. Idem rursus in sermone ad Theodosium imperatorem: Baptizantem, inquit, Iesum in igne & Spiritu sancto, non alienum baptizandis effudisse Spiritum serviliter & instrumentaliter, sed tamquam Deum secundum naturam cum auctoritate summa, qui ex B eo & proprius ejus est. Et iterum in Thesauris: Legem igitur cum ferat Christus, ita condit eam, tamquam in eo & ex eo sit Spiritus ejus. Et rursus: Nullam igitur naturæ differentiam Filii & Spiritus sancti Paulus novit, sed tamquam ex eo & in eo naturaliter sit, dominico nomine eum vocat. Et animadverte, quod ideo dicit Paulum appellasse Spiritum dominum, quod Filii nomen est, quia ex Filio est: Causarum enim nomina causatis solemus imponere. Item in expositione noni anathematismi: Homo factus, inquit, unigenitus Dei Filius, non minus permansit Deus, C omnia habens quæcumque & Pater, præterquam quod non sit Pater, & proprium habens, qui ex eo & in eo insitus est Spiritus sanctus.

Cap. VII.

2. Cor. 3.

Quod si quis rursus opponat quæ a Theodorito in hunc anathematismum dicta sunt; primo quidem sciat, quæcumque Theodoritus contra Cyrillum scripsit, omnia reprobata & anathemati tradita ab omnibus sequentibus sanctis conciliis fuisse, ita ut non deceat ex maledictis & jam reprobatis arguere. Deinde satis jam de hoc per nos dictum est, quando etsi non in D utroque, in altero tamen eum mentitum fuisse probavimus, cum ipse quidem, quod per Filium Spiritus habeat subsistentiam, negaret; nos autem testimoniis doctorum probaverimus verum esse, ita ut non debeamus silentio sacri concilii niti, & inde arguere, quod Theodoritus scripsisset Spiritum sanctum, nec ex Filio, nec per Filium subsistentiam habere, & concilium his auditis tacuerit, nec eum redarguerit, ideo tacuit, quia eum vera dixisse sciebat. Ecce etenim probatum quidem est, Spiritum sanctum per Filium subsistentiam habere; synodus vero non solum de altero, videlicet quod non ex Filio habeat subsistentiam, tacuit, sed etiam de altera parte, hoc est, quod nec per Filium procedat, quod tamen palam falsum est. Quemadmodum enim hoc silentio præteriit, cum tamen falsum sit, ita etiam reliquum, videlicet quod nec ex Filio subsistentiam habeat, cum ipsum quoque falsum sit. Hæc igitur in superioribus diximus, & nunc illius noni anathematismi, contra quem Theodoritus scribens illa dixit, ipsius Cyrilli expositionem induximus, se ipsum & suam mentem exponentis, & contra maledicta Theodoriti replicantis. Non decet igitur, omisso illo alium quærere verborum Cyrilli expositorem, & præsertim acerrimum ejus hostem. Quare autem Cyrillus Spiritum dixerat proprium Filii, in nono anathematismo, quod Theodoritus carpsit, ipse exponens: Quia dicit, Ex eo est, & conveniens in hoc occidentalibus patribus. Et illi enim Spiritum dicunt Filii tamquam ex eo procedentem. Præterea ex responsione Cyrilli ad Theodoritum idem probare possumus, si quis sine contentione audiat: Procedit quidem, inquit, Spiritus sanctus ex Deo Patre secundum verba salvatoris, non tamen est alienus a Filio: omnia namque cum Patre habet. Et hoc ipsemet docuit, dicens de Spiritu sancto: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt:* ideo dixit vobis: *Ex meo accipiet, & annuntiabit vobis.* Nam etsi a Patre, inquit, procedere Spiritum sanctum salvator dixit, non minus tamen est etiam Filii: Est autem Filii, quemadmodum & Patris. Superius namque dixit: Erat namque & est Spiritus ejus, sicut & Patris: & non magis Patris, minus Filii, sed similiter amborum. Hoc vero nihil aliud est, nisi quemadmodum est Spiritus

CAP. VII. Patris, tamquam ex eo procedens, ita scilicet etiam Filii est, tamquam ex eo & per eum procedens. Et hoc significat cum in testimonium hujus rei accipiat, quod Filius omnia habeat quæ & Pater, & addat, quod hoc de Spiritu dixerat dominus. Postremo idem probat per illam auctoritatem, quod ex eo, id est, Filio accipiat Spiritus. Hoc enim & sanctus Epiphanius, (ut paulo post ostendetur) pro eo quod ex eo procedat, accipit. Ipse quoque beatus Cyrillus in expositione super Ioannem, ipsam auctoritatem exponens, sic inquit: Accipere enim Spiritum dicimus ex Patre & Filio ea quæ illorum sunt, non tamquam aliquando quidem non habentem insitam in eis sapientiam & potentiam; cum intelligatur habere eamdem essentiam, semper etenim sapiens & potens est Spiritus; imo vero ipsa sapientia & potentia est, non participatione, sed naturaliter. Si igitur id quod Spiritus ex Filio accipit, sapientia & potentia est, hæc vero non aliquando quidem habet, aliquando vero non; semper namque talis est natura, non participatione; semperque a Filio accipit, quæ cum non habeat participatione, natura ejus sunt: quid hinc colligatur, quis ignorat? Et merito hæc beatus dicit Cyrillus, qui in plerisque aliis locis manifeste ex Filio, sicuti ex Patre, procedere dicit Spiritum sanctum. In epistola namque ad Nestorium: Etsi est, inquit, Spiritus in propria hypostasi prout Spiritus est, non Filius, non est tamen ab eo alienus, profluit autem ex eo sicuti ex Deo & Patre. Ne quis autem hoc verbum, Profluere, de secunda & temporali processione putet hic fuisse dictum; primo quidem sciat, quod non est hic sermo de distributione donorum & charismatum Spiritus, sed de ipsa ejus hypostasi. Deinde hoc, Profluere, semper reperies apud hunc doctorem pro, Procedere. Etenim tum in expositione symboli, profluit quidem, inquit, hoc est, procedit: tum in sexto ad Hermiam, & Spiritum quidem veritatis eum nominat, profluere autem ex ipso asserit Patre; tum etiam plerisque aliis locis idem dicit. Illud quoque quod dicit, Sicuti ex Deo & Patre, non superfluit; Nihil enim ille supervaneum, sed omnia cum magno pondere dicit; & ita vult, Spiritum esse Filii, prout est Patris: & ita profluere, prodire, & emanare a Filio, prout a Patre, & nullo modo aliter. Ideo in sermone ad Theodosium imperatorem de hoc loquens, & volens probare ita esse Filii Spiritum, prout Patris; & ita ex Filio nobis emanare eum, prout ex
Ioan. 3. Patre: Non ex mensura, inquit, secundum Ioannem, dat Spiritum Filius, sed ipse eum ex seipso emittit, quemadmodum & ipse Pater. Quare beatus Paulus omni in hoc differentia postposita,
Rom. 8. nunc quidem Deo & Patri illum attribuit, nunc rursus Filio. Infert deinde Pauli verba, quibus
2. Cor. 3. æque Filii esse Spiritus, sicuti & Patris, probatur. Nulla enim differentia est, Filii Spiritum, vel Pa-
Galat 4. tris dici; omnem enim in hoc differentiam Paulus postponit. At Patris dicitur Spiritus, tamquam
Philipp. 1. ex eo procedens: ergo eodem modo Filii quoque dicitur Spiritus.

Præterea in superioribus satis disseruimus, quomodo dicitur Spiritus Filii secundum doctores; secundum enim Basilium, tamquam per Filium manifestatus: secundum Maximum, tamquam per Filium procedens: secundum patres occidentales, tamquam ex Filio procedens. Nec igitur Cyrillus alia ratione dixisset, Spiritum Filii esse & Filii proprium, quam alii idem cum eo sapientes doctores dixerunt, tamquam ex Filio scilicet, sive per Filium, procedentem. Nihil enim interest, Ex Filio, vel, Per Filium dicere. Etenim ipse quoque nunc ponit, Ex, nunc eam mutat in, Per, tamquam ambæ vere dici possint. Vnde in eis quæ ad Palladium in forma dialogi scribit: Mutabilis vero minime, inquit, est Spiritus; nam si mutabilitati subjaceret, ipsi divinæ naturæ iste defectus ascriberetur. Siquidem Dei & Patris, nec non & Filii est, qui essentialiter ex utroque, scilicet ex Patre per Filium, profluit Spiritus. Item in quinto ad Hermiam, reddens causam, cur Spiritus Filii dicatur Spiritus. Cujusnam, inquit, proprium dicimus esse Spiritum sanctum? Vtrum solius Dei & Patris? an etiam Filii? an & disjunctim utriusque, simul & amborum, tamquam unum ex Patre per Filium propter idemtitatem essentiæ? Proprium itaque Filii ipse quoque Spiritum dicit, quia per Filium est. Per Filium autem est propter idemtitatem essentiæ, Patris videlicet & Filii. At propter eamdem ipsam omnia etiam Patris sunt Filii, præterquam quod non sit Pater. Ita sibi ipsi per omnia consona dicit sanctus hic doctor. Vnum etenim & eumdem Spiritum ex Patre per Filium esse, una & eadem spiratione sive processione; & ideo illum eorum proprium ait esse, quia ex Patre per Filium est, hoc autem propter idemtitatem essentiæ.

A Τὸ γὰρ πνεῦμα υἱοῦ λέγεσθαι, εἴρηται ὅπως, τοῖς ἁγίοις νοεῖται· καὶ ὅτι τῷ μὲν μεγάλῳ Βασιλείῳ ὡς διὰ τοῦ υἱοῦ πεφηνὸς, τῷ δὲ θείῳ Μαξίμῳ ὡς ἐκπορευόμενον δι' αὐτοῦ, τοῖς δὲ πατράσι τοῖς δυτικοῖς ὡς ἐκπορευόμενον ἐξ υἱοῦ. οὐκ ἂν οὖν οὐδ' αὐτῷ καθ' ἄλλον ἔδοξε τρόπον υἱοῦ λέγεσθαι πνεῦμα, καὶ ἴδιον τοῦ υἱοῦ ἀλλ' ἢ πάντως ὡς τοῖς ὁμόφροσιν, ὡς ἐξ υἱοῦ δηλαδὴ, ἢ δι' υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον· οὐδὲν γὰρ διαφέρει, ἐξ υἱοῦ λέγειν, ἢ δι' υἱοῦ. καὶ γὰρ αὐτὸς ποτὲ μὲν τὴν, ἐκ, τίθησι, ποτὲ δὲ αὐτὴν μεταλαμβάνει εἰς τὴν, διὰ, ὡς καὶ ἄμφω δυναμένας παραλαμβάνεσθαι. καὶ γοῦν ἐν τοῖς πρὸς Παλλάδιον
B κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν λόγοις· τρεπτὸν οὔτι που τὸ πνεῦμα, φησίν· ἢ εἴπερ αὐτὸ τρέπεσθαι νοεῖ, ἐπ' αὐτὴν ὁ μῶμος τὴν θείαν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ναὶ μὴν καὶ τοῦ υἱοῦ, οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ προχεόμενον πνεῦμα. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν, αἰτίαν ἀποδιδοὺς τοῦ τὸ πνεῦμα υἱοῦ λέγεσθαι πνεῦμα φησί· τίνος ἴδιον εἶναί φαμεν τὸ ἅγιον; πότερον δὴ μόνου τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός; ἢ γοῦν καὶ τοῦ υἱοῦ; ἢ καὶ ἀνὰ μέρος ἑκατέρου, καὶ ἀμφοῖν, ὡς ἓν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας; ἀποκρίνεται
C δὲ ὁ Ἑρμείας· οὕτως ἔγωγέ φημι ὦ ἑταῖρε· καὶ ὁ Κύριλλος πρὸς αὐτόν· ὀρθῶς. ἰδοὺ καὶ αὐτὸς ἴδιον τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμά φησι διὰ τὸ δι' υἱοῦ εἶναι· δι' υἱοῦ δέ ἐστι, διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ· ἀλλὰ διὰ τὴν αὐτὴν ταύτην καὶ πάντα τὰ τοῦ πατρός ἐστι τοῦ υἱοῦ, πλὴν τοῦ εἶναι πατήρ. οὕτως ἑαυτῷ διὰ πάντων ὁ διδάσκαλος συμφωνεῖ. ἕν γε γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐστι, μιᾷ προόδῳ πάντως ἢ ἐκπορεύσει· καὶ διὰ τοῦτό φησιν αὐτῶν ἴδιον εἶναι, διότι ἐκ πατρός ἐστι δι' υἱοῦ· τοῦτο δ' ἐστὶ διὰ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας. ἀρκέσει μὲν οὖν ἐκ πάνυ πολλῶν τῶν τοῦ μακαρίου Κυρίλλου καὶ πλείστων, ὡς πλήρης πᾶσα

αὐτοῦ

ANNO CHRISTI 1439.

αὐτοῦ συγγραφῇ, καὶ μόνα ταῦτα τῆς ἐκείνου παραδηλῶσαι διανοίας. ἀκούσωμεν δὲ τὸ ἐντεῦθεν καὶ Ἐπιφανίου τοῦ θαυμασίου ἐν τῷ Ἀγκυρωτῷ λόγῳ λέγοντος οὕτω· τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, τρίτον τῇ ὀνομασίᾳ. καὶ πάλιν· ἀμφότερα κατοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ, ὁ Χριστὸς καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ πατρὸς πιστεύεται Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὥς φησιν ὁ Χριστὸς, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. οὗτος μὲν οὖν οὐδὲ περὶ χαρισμάτων διανομῆς πραγματεύεται, περὶ δὲ τῶν θείων προσώπων καὶ τῆς τούτων ὑπάρξεως τὸν λόγον ποιεῖται· εἰς μαρτυρίαν δὲ τοῦ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, τὸ ἐξ ἐμοῦ λήψεται, ἔλαβεν· καὶ διδάσκει διὰ τούτων, οὕτω τοῦ θείου εὐαγγελίου ἀκούειν τὸ· ἐξ ἐμοῦ λήψεται, ὡς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. καὶ ἔτι ἐν τοῖς αὐτοῖς· ἀλλ' ἐρεῖ τις· οὐκοῦν φαμὲν δύο υἱοὺς εἶναι; καὶ πῶς ὁ μονογενής; μενοῦνγε σὺ τίς εἶ ὁ ἀντιλογιζόμενος τῷ Θεῷ; εἰ γὰρ τὸν υἱὸν καλεῖ, τὸν ἐξ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα, τὸ παρ' ἀμφοτέρων, καὶ τὰ λοιπά. καὶ ἔτι· πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα ἀληθείας ἐστὶ, φῶς τρίτον παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ. καὶ αὖθις· ὃν γὰρ τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς, οὐδὲ τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ, οὕτω τολμῶ λέγειν, ὅτι οὐδὲ τὸ πνεῦμα εἰ μὴ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, παρ' οὗ ἐκπορεύεται, καὶ παρ' οὗ λαμβάνει. ἀλλὰ σημείωσαι, ὅτι τὸ λαμβάνειν, ἀντὶ τοῦ ἐκπορεύεσθαι ὁ ἅγιος ἐξεδέξατο ἀνωτέρω. καὶ οὐδὲ τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα εἰ μὴ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ δοξάζον ἀληθῶς, τὸ διδάσκον τὰ πάντα, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἐκ υἱοῦ. τί γένοιτ' ἂν τούτων σαφέστερον, τί δὲ καθαρώτερον; οὐ διαρρήδην οὗτοι καὶ τὸν υἱὸν αἰτίαν ποιοῦνται τοῦ πνεύματος; οὐ καὶ ἐξ υἱοῦ διδάσκουσιν αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι; τί οὖν; βύσομεν τὰ ὦτα πρὸς τοσαύτας τῶν διδασκάλων φωνὰς, οὕτω μὲν οὔσας πολλὰς, οὕτω δὲ θείας, οὕτω δὲ συμφώνους ἁπάσας, καὶ τῇ προλήψει χαρισάμενοι μόνῃ τούτων ἁπάντων ἀργίαν καταγνωσόμεθα; οὐ πρὸς ἀνδρῶν τοῦτο σοφῶν τε καὶ θείων, καὶ τοὺς λόγους οἰκονομούντων ἐν κρίσει.

CAP. VII.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ η'.

A

Ἐπεὶ δέ τινες τῷ ῥήματι τοῦ πέμπεσθαι καὶ προχεῖσθαι προσκόπτοντες, ἐκ τοῦ υἱοῦ τὰ τοῦ πνεύματος χαρίσματα πέμπεσθαι λέγουσιν, οὐκ αὐτὴν αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν· τούτων γὰρ καὶ μεταλαμβάνειν τοὺς μεταλαμβάνοντας· ὡς ἂν τέλεως ἀποδειχθῇ πᾶσα περιεργία τῶν βουλομένων τοῖς μειρακιώδεσι τουτοισὶ λόγοις κατὰ τῆς ὑγιοῦς τῶν ἁγίων δόξης χωρεῖν, αὐτοὶ πάλιν ἡμῖν παρίτωσαν, καὶ τοῦτον τὸν λόγον ἐξελέγξοντες, καὶ ἑαυτοὺς ἐξηγούμενοι.

B

Φησὶν οὖν ἐν τῷ ἑβδόμῳ, τῶν πρὸς Ἑρμείαν ὁ ἱερὸς Κύριλλος· τὸ δὲ δὴ τὴν θείαν ἡμῖν ἐγχαράττον εἰκόνα, καὶ σημαντρου δίκην ἐμποιοῦν τὸ ὑπερκόσμιον κάλλος, οὐχὶ τὸ πνεῦμά ἐστι; πρὸς ὃν φησιν ὁ Ἑρμείας· ναί· ἀλλ' οὐχ ὡς Θεὸς, φησίν· ἀλλ' ὡς θείας χάριτος ὑπουργόν. καὶ ὁ ἅγιος· οὐκ αὐτὸ τοιγαροῦν ἡμῖν, ἀλλ' ἡ δι' αὐτοῦ χάρις ἐνσημαίνεται. ὁ Ἑρμείας· ἔοικεν. ὁ ἅγιος· ἦν οὖν ἀναγκαῖον, εἰκόνα τῆς χάριτος, καὶ οὐχὶ μᾶλλον εἰκόνα Θεοῦ διακεκλῆσθαι τὸν ἄνθρωπον. εἶτ' ἐφεξῆς κατασκευάζων διὰ πάντων, ὡς ἡ τοῦ πνεύματος ὑπόστασις, αὐτὸς ὁ Θεὸς ὤν, ὁ τὴν θείαν ἡμῖν ἐν τῇ πρώτῃ πλάσει ἐγχαράξας εἰκόνα, καὶ οὐχὶ χάρις τις ἀνυπόστατος· οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν δευτέραν τοῦ πλάσματος ἀνακαίνισιν διὰ τοῦ σωτηρίου τοῖς μαθηταῖς ἐμφυσήματος γενομένην, διὰ τοῦ ἁγίου φησὶ γεγενῆσθαι πνεύματος. ἔδει γὰρ ᾧ πρότερον μὴ ὢν ἄνθρωπος γεγένηται τρόπῳ τῷ θείῳ δηλαδὴ πνεύματι αὐτῷ τῷ ἐνυποστάτῳ Θεῷ, τῷ αὐτῷ καὶ πάλιν ἀναπλασθῆναι τὸν ἁγιασμὸν ἀπολέσαντα. φησὶ γοῦν· εἰ γὰρ τῆς οὐσίας τοῦ πνεύματος διεχοινισμένη τις ἦν ἡ δι' αὐτοῦ χάρις, τί μὴ ἔφη σαφῶς ὁ μακάριος Μωϋσῆς, ὅτι παρενηνεγμένῳ τῷ ζώῳ, πρὸς τὸ εἶναι, λοιπὸν ἐνεφύσησε χάριν ὁ πάντων δημιουργὸς τὴν διὰ πνοῆς τῆς ζωῆς; Χριστὸς δὲ ἡμῖν, λάβετε χάριν τὴν δι' ὑπουργίας τοῦ ἁγίου πνεύματος; ἀλλ' ὠνόμασται μὲν ἐκεῖ πνοὴ ζωῆς·

CAP. VIII.

CAP. VIII.

Vt autem clarius omnis eorum arguatur calumnia, qui contra sanam doctoris sententiam autumant eum ex Filio dixisse dona Spiritus mitti, non ipsam ejus hypostasin sive personam; ipse rursus adsit, hanc falsam eorum arguens opinionem, & seipsum exponens, quidnam sit quod ait, per Filium sive ex Filio profluere, prodire, emanare, scatutire: & simpliciter quod in sãctificationẽ in hunc mundum ab eo mittitur.

B Ait etenim in septimo ad Hermiam: Inhabitantem enim sibi & insitum quis haberet eum, qui natura & vere Deus est, (de Filio dicens) cum Spiritum accipiat, qui non alienus & essentia disjunctus ab eo est, sed qui ex eo, & in eo, & ejus proprius est, & æque atq; ille dominus est? Et post pauca: Misit autẽ nobis e cælo Paracletum, per quem & in quo nobiscum est, & in nobis habitat: non alienũ in nobis afflans, sed qui essentiæ suæ & Patris sui

C proprius est Spiritus. Quod autem hæc de substantia Spiritus, non charismatibus non subsistentibus ait, omnibus patet. Idem rursus in eodem: Qui vero nobis divinam insculpsit imaginem, & similitudinem cujusdam sigilli, supremam nobis pulcritudinem imponit, nonne Spiritus est? Ita (inquit Hermias) non tamen ut Deus, verum ut divinæ gratiæ minister. Et Cyrillus: Non igitur ipse Spiri-

D tus nobis, sed ejus per eum gratia nobis imprimitur Hermias: Ita videtur Cyrillus: Ergo necessarium esset, imaginem gratiæ, non Dei, vocatum fuisse hominem. Post hæc consequenter per omnia probans, quod hypostasis sive persona Spiritus, ipse scilicet unus in Trinitate, Deus erat, qui divinam nobis in prima hominis plasmatione impressit imaginem, non gratia non subsistens: secundam item plasmatis reparationem, per salutarem discipulis insufflationem factam, per eumdem Spiritum sanctum factam fuisse ponit. Dicebat etenim: A quo, ántequam esset, modo factus fuerit homo, per sanctum videlicet Spiritum hypostaticum Deum, ab eodem rursus, deperdita sanctificatione, eum reparari. Si enim, inquit, gratia Spiritus ab ejus substantia disjuncta esset, cur beatus quidem Moses, homine ad esse producto, non dixerat: Sufflavit creator omnium gratiam per Spiritum vitæ? Christus vero nobis: Accipite gratiam per ministerium Spiritus? Sed illic quidem dictum est, Spiritus vitæ

Genes. 2.
Ioan. 20.

CAP. VIII. (vita etenim vere divinitatis natura est) hic vero per salvatorem, Spiritus sanctus, ipsum procul dubio Spiritum credentium animabus emittentem. Hæc aperta sunt rei propositæ testimonia. Apertius tamen in sequentibus dirimit illam opinionem, qua quidam putant, non subsistentem nobis gratiam mitti, & per eam nos sanctificari. Ait enim: Templa vero Dei, nec non dii & vocamur & sumus. Qua de causa, quæras ab adversariis; Si gratia participamus nuda & non subsistente? At non ita se veritas habet:

1. Cor. 3. *Templa namque existentis & subsistentis Spiritus sumus.* Sed ex eis quidem, quæ ad Hermiam scribit, cum multa sint; (quæ qui volet, illinc sibi eliget) hæc sola sufficiant, cum aperte probent illud, quod nobis propositum erat. Ex plurimis autem, quæ in expositione super Ioannem idem doctor elegantissime dixit, illud nos adducemus solum, quod super illam auctoritatem dicit: *Qui*

Ioan. 1. *non ex sanguinibus, &c.* Ait enim: Si Deus ex Deo secundum naturam est Spiritus; quo & per fidem in Christo participamus, dii nos etiam efficimur, tamquam jam in nobis ipsis

2. Cor. 6. habentes eum, secundum illud: *Inhabitabo & inambulabo in eis.* Quo namque modo templa Dei essemus, nisi Spiritus natura Deus esset? Sed beatissimus quidem Cyrillus hæc & his similia dicit: audiendum autem etiam alios, quid de eadem re dicant.

Magnus itaque Basilius consona prædicto doctori dicens, tum Spiritum homini a principio sufflatum, tum a salvatore discipulis datum, ipsam hypostasin Spiritus fuisse asserit contra Eunomium in capitulo cui titulus, Quod Spiritus divina natura est: Spiritus namque, inquiens, viventi Verbo ad creandum adjunctus, vivens potentia, divina natura, ineffabilis ex ore ineffabili manifestata, ineffabiliter per sufflationem ad hominem missa, & secundum corporalem a Christo monstratam figuram rursus ab eo per sufflationem reddita: convenire namque decet creationi novam reparationem: Convenientiam autem figuravit sufflans, qui non est alius præter illum, qui a principio sufflavit, sed idem, per quem Deus sufflavit, tum quidem cum anima, nunc vero in animam. Ita hic quoque doctor ipsum eumdem Spiritum ait emisisse discipulis Iesum, qui ipsi & Patri tamquam creator connumeratus & conjunctus est: Hoc autem patet, quod ipsa hypostasis Spiritus est: Igitur ipsa hypostasis Spiritus & primam plasmationem hominis per illam divinam sufflationem creavit, & discipulis postea data est, & per eos credentibus. Et hæc est, quæ a Patre per Filium, & ex Filio profluit & emanat, quemadmodum etiam Nicæna prima synodus in quodam loco de Spiritu dicit: Quod procedit quidem a Patre, proprius autem Filii est, & ex eo emanat. Ipsum enim eumdem, qui ex Patre procedit, ex Filio emanare aiunt ii patres.

Et quid dico, patres? ipse salvator dicta istorum omnium approbans, illum eumdem pollicetur se discipulis missurum, qui a Patre procedit; & non esse alium qui a Patre procedit, quem ipse mittet: *Cum vene-*

Ioan. 15. *rit, inquit, Paracletus, quem ego mittam vobis, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit.* Hoc enim ipsi

A ζωὴ γὰρ ἀληθῶς ἡ τῆς θεότητος φύσις· ἐνταῦθα δὲ διὰ τῆς τοῦ σωτῆρος φωνῆς, πνεῦμα ἅγιον, αὐτό που κατὰ τὸ ἀληθὲς ταῖς τῶν πιστευόντων ψυχαῖς ἐγκατοικίζοντός τε καὶ ἐνιέντος τὸ πνεῦμα. ταῦτα σαφὴς τῆς προκειμένου μαρτυρία· σαφέστερον δ' οὖν ὅμως ἔτι προϊὼν καὶ φανερῶς ὁ αὐτὸς ἀναιρεῖ τὸ νομίζειν ἀνυπόστατον ἡμῖν πέμπεσθαι χάριν, καὶ δι' αὐτῆς ἡμᾶς ἁγιάζεσθαι. φησὶ γάρ· ναοὶ δὲ Θεοῦ καὶ μὴν καὶ θεοὶ κεκλήμεθα, καὶ ἐσμέν. ἀνθ' ὅτου γε δὴ, πύθου τῶν δι' ἐναντίας, εἴπερ ἐσμὲν ἀληθῶς ψιλῆς καὶ ἀνυποστάτου χάριτος μέτοχοι. ἀλλ' οὐχ ὧδε ἔχει. πόθεν ναοὶ γάρ ἐσμεν τοῦ ὄντος τε καὶ ὑφεστηκότος πνεύματος; ἀλλ' ἐκ μὲν τῶν B πρὸς Ἑρμείαν πολλῶν ὄντων, ἃ ὁ βουλόμενος ἐκεῖθεν ἀναλεξάσθω, ἀρκέσει καὶ ταῦτα. ἐν δὲ τῇ εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην ἑρμηνείᾳ ἔτι πολλῷ πλειόνων ὄντων τῶν εἰς ταύτην φερόντων τὴν ἔννοιαν, τίς ἂν ἁπάντων μνησθείη, ἢ ὅτῳ μεγάλη σχολή; ἡμεῖς δ' ἐκεῖνο προκομίσομεν μόνον, ὃ ἐν τῷ ῥητῷ φησι τῷ, ὅτι οὐκ ἐξ αἱμάτων. λέγει γάρ· εἴπερ Θεός ἐστι καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν τὸ πνεῦμα, οὗ δὴ καὶ μετέχειν διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν ἀξιούμεθα, θεοὶ χρηματίζομεν, ὡς ἤδη καὶ Θεὸν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς, κατὰ τό· ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, ἐπεὶ κατὰ τίνα τρόπον ναοὶ Θεοῦ ἐσμεν, C εἰ μὴ Θεὸς τὸ πνεῦμα κατὰ φύσιν ἐστίν;

Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος συμφώνως τῷ θείῳ τούτῳ πατρὶ τό, τε ἐξ ἀρχῆς ἐμφυσηθὲν πνεῦμα ἀνθρώπῳ, τό, τε ἐν τῇ ἀνακαινίσει τοῖς μαθηταῖς ὑπὸ τοῦ σωτῆρος τὴν θείαν εἶναι λέγων ὑπόστασιν, οὕτω φησὶν ἐν κεφαλαίῳ οὗ ἡ ἐπιγραφή· ὅτι θεία φύσις τὸ πνεῦμα· πνεῦμα γὰρ τῷ ζῶντι λόγῳ συντεταγμένον εἰς τὸ δημιουργεῖν, ζῶσα δύναμις καὶ θεία φύσις, ἄρρητος ἐξ ἀρρήτου στόματος πεφηνυῖα, ἀρρήτως κατὰ τὴν ἐμφύσησιν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπεσταλμένη, καὶ κατὰ τὸν σωματικῶς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ δειχθέντα τύπον αὖθις ὑπ' αὐτοῦ διὰ D ἐμφυσήσεως ἀποκαθισταμένη· συντρέχειν γὰρ δεῖ τῇ κατ' ἀρχὴν καινότητι τὴν ἀνακαίνισιν· καὶ τὴν δρομὴν ἐξετύπωσεν ἐμφυσήσας, οὐχ ἕτερος ὢν παρὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἐμφυσήσαντα, ἀλλ' ὁ αὐτὸς, δι' οὗ Θεὸς δέδωκε τὴν ἐμφύσησιν, τότε μὲν μετὰ ψυχῆς, νῦν δὲ εἰς ψυχήν· οὕτω καὶ οὗτος ὁ μέγας πατὴρ ταὐτὸ τοῦτό φησι τοῖς μαθηταῖς ἐνιέναι τὸν Ἰησοῦν, ὅπερ αὐτῷ τε καὶ τῷ πατρὶ ὡς δημιουργὸν συνηρίθμηταί τε καὶ συντέτακται. ἀλλὰ τοῦτο δῆλον, ὡς ἡ τοῦ ἁγίου πνεύματός ἐστιν ὑπόστασις· ἡ ὑπόστασις ἄρα τοῦ πνεύματος καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου πρώτην ἐδημιούργησε πλάσιν διὰ E τοῦ θείου ἐμφυσήματος, καὶ τοῖς μαθηταῖς ὕστερον δέδοται, καὶ δι' αὐτῶν τοῖς πιστεύουσιν ἅπασι· καὶ αὕτη ἡ παρὰ πατρὸς δι' υἱοῦ, καὶ ἐξ υἱοῦ λάμπουσά τε καὶ ἀναβλύζουσα· οὕτω γάρ φασιν οἱ πατέρες.

Καὶ τί λέγω, πατέρες; αὐτὸς ὁ σωτὴρ τοὺς τούτων λόγους ἐπισφραγίζων, τοῦτ' αὐτό φησιν αὐτὸν πέμψειν, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ οὐκ ἄλλο μὲν αὐτὸν πέμψειν, ἄλλο δὲ ἐκπορεύειν τὸν πατέρα. ὅταν γὰρ, φησὶν, ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρὸς, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. τοῦτο γὰρ

καὶ

ANNO CHRISTI 1439.

καὶ γραμματικῶν παῖδες οὕτως ἂν εἴποιεν· ὅταν ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃς παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν· ὡς εἶναι δῆλον, ταυτὸ τοῦτο πέμψειν αὐτὸν, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. εἰ οὖν ἡ ὑπόστασις τοῦ πνεύματος πατρὸς ἐκπορεύεται, ταύτην καὶ ὁ υἱὸς πέμπει· εἰ δὲ χάριν ὁ υἱὸς πέμπει τὴν ἀνυπόστατον, καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς οὐ τὸ πνεῦμα, ἀλλ᾽ ἡ χάρις ἂν ἐκπορεύοιτο· ἀλλὰ τοῦτό γε πρὸς τῷ ἀδιανοήτῳ καὶ βλάσφημον. ἐπεὶ γὰρ καθ᾽ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὑποκειμένου τοῦ πνεύματος, δύο τινὰ κατηγορεῖται, τὸ ἐκπορεύεσθαί τε καὶ πέμπεσθαι, ὥσπερ ἐφ᾽ ἑνὸς τῶν κατηγορουμένων τὸ ὑποκείμενον τοῦτο λαμβάνεσθαι δεῖ, οὕτως ἀνάγκη καὶ ἐπὶ τοῦ ἑτέρου ληφθῆναι. εἰ οὖν τὸ ἐκπορευόμενον, τὴν τοῦ πνεύματος νοοῦμεν ὑπόστασιν, καὶ τὸ πεμπόμενον τὴν αὐτὴν νοεῖν ὀφείλομεν· τὸ γὰρ ἄλλως λέγειν ἄνευ τῆς ἀπὸ τῶν λόγων ἀνάγκης, καὶ τῷ μὲν ἐκπορεύεσθαι τὴν ὑπόστασιν ἀπονέμειν τοῦ πνεύματος, τὴν δὲ χάριν τῷ πέμπεσθαι, ἀλόγως ἀποκληρούντων ἐστίν· ἀλλὰ τοῦτό γε οὐκ ἄν τις παραδέξαιτο. πέμπεται ἄρα παρὰ τοῦ υἱοῦ, ἥ τις καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς τοῦ πνεύματος ὑπόστασις ἐκπορεύεται, ὡς ἀπό τε τῶν λογίων ἐδείχθη, ἀπό τε τῶν διδασκάλων. ὥστε καὶ τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ λεγόμενον, τὴν τοῦ πνεύματος ὑπόστασιν νοεῖν δίδωσι· κἂν πηγάζειν, κἂν πέμπεσθαι, παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ἀκούωμεν, τὴν θείαν ἐκείνου νοεῖν ἀναγκαῖον ὑπόστασιν. πῶς δ᾽ ἂν ἄλλως ἡ τοῦ πνεύματος θεία ὑπόστασις ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἢ παρὰ τοῦ υἱοῦ εἴη, ἢ ἀναβλύσειεν, ἢ πηγάσειε, μὴ ἔχοντος ἐκεῖνον αἰτίαν; συνορᾶν ἔγωγ᾽ οὐκ ἔχω.

Cap. VIII.

A quoque grammatici hoc modo construerent: Cum venerit Spiritus, qui a Patre procedit, quem ego mittam vobis: ut manifestum sit, ipsum, id est, Filium missurum, quod & a Patre procedit. Si igitur persona Spiritus a Patre procedit, eadem etiam a Filio mittitur. Quod si gratiam Filius non subsistentem mittit, a Patre etiam non persona, sed gratia procedit. Sed hoc cum stultum, tum impium est dicere. Cum enim de uno & eodem subjecto, videlicet Spiritu, duo quædam prædicantur, procedere scilicet & mitti, eodem modo accipiendum subjectum B de utroque prædicato. Si igitur hypostasin Spiritus procedere intelligimus, eamdem etiam mitti intelligere debemus: aliter enim dicere absque ratione, nullam probationem adducendo, & procedere quidem, hypostasi Spiritus attribuere; mitti vero, gratiæ non subsistenti, hoc ridiculum, irrationabile, & voluntarium est, & quod nullus concedet. Mittitur igitur ex Filio ipsa Spiritus hypostasis, quæ & a Patre procedit, quem- C admodum ab ipsis euangelii verbis, & a doctoribus probatum est. Quare si mitti, si emanare, si prodire, si profluere, si scaturire, si oriri Spiritum a Filio audiamus, divinam ejus hypostasin intelligere necesse est; divinam autem Spiritus hypostasin ex Filio profluere, vel emanare, & reliqua, quonam alio modo possibile est, nisi Filius causa sive principium ipsius subsistentiæ Spiritus sit? Sed ea, quæ Cyrillus de processione ipsius personæ Spiritus sancti ex Patre & Filio dicit, hæc & his similia sunt. Ceterum audiamus sanctum Epiphanium in suo Ancorato sermone ita dicentem: Spiritus sanctus ex Patre & Filio, tertius nominatione. Et rursus: Vterque habitat in justo homine, Christus & Spiritus ejus. Quod si Christus ex Patre creditur Deus ex Deo, Spiritus quoque ex ipso, vel ex utroque, quemadmodum ait Christus: *Qui ex Patre procedit*, *& hic ex meo accipiet.* Et patet quod hic doctor non de distributione charismatum, de divinis autem personis & subsistentia eorum loquitur. In testimonium vero & probationem, quod Spiritus ex Filio quoque procedit, illam auctoritatem adducit: *Ex meo accipiet*; docens, ut cum audiamus in euangeliis dominum dicentem de Spiritu, quod ex eo accipiet, ita intelligamus, ac si diceret, ex eo procedere Spiritum sanctum. Idem in eisdem: Sed dicet quispiam, Ergo duos Filios esse dicimus? Et quomodo est unigenitus? At quisnam es tu, qui contradicis Deo? Si enim Filium nominat, qui ex Patre, Spiritum vero sanctum, qui ex utroque, *&c.* Et iterum: Spiritus sanctus, Spiritus veritatis est, tertium lumen a Patre & Filio. Et rursus. Quemadmodum enim *nemo novit Patrem nisi Filius, nec Filium nisi Pater*; ita dicere audeo, nec Spiritum nisi Pater & Filius, a quo procedit, & a quo accipit, (sed adverte, quod in superioribus Accipere pro Procedere posuit) neque Filium & Patrem, nisi Spiritus sanctus, qui vere glorificat, qui omnia docet, qui ex Patre & Filio. Quid his apertius, quid clarius dici potest? Nonne palam isti doctores Filium quoque causam sive principium Spiritus ponunt? Nonne docent ex eo quoque ipsum procedere? Quid igitur? Claudemusne aures nostras his auctoritatibus, & testimoniis sanctorum tam multis, tam apertis, tam divinis, tam consonis invicem & veritati, & obstinato corde contra hæc contendemus? At hoc non sapientum, non bonorum hominum proprium est, & eorum qui dispensatores verbi & mysteriorum Christi & esse & videri velint.

Ioan. 16.

Matth. 11.

Quod etiam occidentales doctores idem aperte dicunt quod orientales, prout ex eorum auctoritatibus nobis per Latinos datis, clare apparet intuentibus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ θʹ.

D

ΕΓΩ μὲν οὖν ὅπερ ὑμῖν ὑπεσχόμην, διὰ βραχέων ὡς οἷόν τε, πολλὰ παραλιπὼν οἶμαι τετελεκέναι. ἔδειξα γὰρ ὡς ἐνίῳ μηδὲν προσχρησάμενος τοῖς Ῥωμαίοις, καὶ κατ᾽ αὐτοὺς τοὺς ἁγίους πατέρας τοὺς ἐξ ἑῴας, τὸν υἱὸν αἰτίαν φρονοῦντας τοῦ πνεύματος, καὶ διὰ πάντων ἀλλήλοις συμβαίνοντας· καὶ τοὺς μὲν δι᾽ υἱοῦ ἐκ πατρὸς, τοὺς δὲ ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι πνεῦμα, αὐτούς τε φρονοῦντας, καὶ ἡμᾶς διδάσκοντας.

CAPVT * VIII.

* In Græco IX.

EGO quidem paucis, quoad potui, multis omissis, quod pollicitus sum, perfecisse puto. Probavi namque sufficienter, nullo doctorum occidentalium usus, ipsos scilicet patres nostros & doctores orientales Filium quoque causam sive principiũ esse Spiritus sensisse, & per omnia invicem convenientes & concordes, & partim ex Patre per Filium, partim ex Patre & Filio procedere Spiritum sanctum, & sapere & docere.

CAP. VIII.

A Vestrum autem est, ut eis doctoribus, & quidem rectis, Latinis & sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ uniamini, cum eadem, quæ & patres & doctores nostri crediderint. Neque putetis aut ipsos, aut patres eorum & nostros, occidentales videlicet sanctos, contraria orientalibus patribus dixisse. Minime, minime ita est. Et apposuissem vobis auctoritates & testimonia etiam illorum ad persuadendum vobis, & eorum cum orientalibus concordiam probandam, nisi vos omnes scirem & scivisse, & audivisse eas, cum Latini produxerint. Ad hæc cum oratio nostra prolixior fuerit, B non sunt alia addenda. Præterea licebit cuique, cum voluerit, eas & videre & legere, cum sint apud nos a Latinis datæ. Hoc autem solum ad vestram reducendum memoriam putavi, quod omnes patres occidentales, Hilarius, Hieronymus, Damasus, Augustinus, Ambrosius, magnus Leo, Gregorius, & ceteri multi, quam clare, quam aperte una mente, una voce ubique operum suorum, non uno aut duobus membris & articulis, sed pluribus verbis prolixis sermonibus & probationibus ex Patre & Filio procedere Spiritum sanctum affirmant, & ita ex Filio sicut ex Patre, & principium Spiritus Filium esse sicut ipse Pater, & unum & idem ejus principium C esse Patrem & Filium simul, non duo principia. Quæ omnia mente volventes, & orientalium doctorum dictis comparantes, qui ex Patre per Filium, & ex Patre & Filio procedere dicunt Spiritum sanctum, item ex Filio & ex utroque esse, necessario eos concordes invicem reperiemus, & eadem de eodem sentientes in omnibus. Et superiores enim rationes, quas de concordia & quidem necessaria doctorum adduximus, cogunt nos credere eos consentientes invicem, & eadem de hac divina processione Spiritus sancti sentientes, quemadmodum etiam de aliis dogmatibus fidei. D Et nunc ipsi orientales per seipsos eadem cum occidentalibus dicere satis probati sunt, ut nemo negare possit amplius eorum summam concordiam. Atqui etsi nullo modo patres orientales attribuerent Filio esse principium Spiritus, cum tamen nullibi aliquid neget expresse processionem Spiritus ex Filio, nemo esset, qui auderet eos dicere occidentalibus patribus dixisse contraria. Nunc vero cum non solum non negent, sed apertissime etiam dicant, per Filium & ex Filio procedere Spiritum, audebimusne dicere, non eos convenire & concordare cum occidentalibus? E At nemo nos commendabit, imo vero nemo est, quin nos audaciæ, temeritatis, stultitiæ accuset. Scire autem hoc etiam debetis, quod aut nullo modo acceptanda sunt, quæ reperiuntur opera sanctorum doctorum occidentalium; aut si hæc acceptabimus, ut faciendum est, oportet, quæ de hoc articulo dicunt, & acceptare & credere. Tam enim multis in locis operum eorum, imo vero in omnibus sparsa sunt; tantaque & talis est continuatio & sequentia præcedentium ad ea quæ sequuntur, ut non possit aliquis de his aliquid suspicari.

ὑμέτερον δ᾽ ἂν εἴη λοιπὸν, ἀσπασαμένους τὰ παρ᾽ αὐτῶν ἑνωθῆναι Ῥωμαίοις καὶ τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ Ῥωμαίων, ταυτὰ φρονοῦσιν ἅπερ καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν καὶ διδάσκαλοι. καὶ μὴ νομίσητε μήτ᾽ αὐτοὺς μήτε τοὺς πατέρας αὐτῶν καὶ ἡμῶν, τοὺς ἐξ ἑσπέρας ἁγίους ἐναντία τοῖς ἐξ ἀνατολῆς ἀποφήνασθαι. οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστι· πάντως γὰρ μᾶλλόν εἰσι σύμφωνοί τε καὶ ὁμόλογοι. καὶ παρεθέμην ἂν ὑμῖν καὶ τὰς χρήσεις αὐτῶν ἕνεκα πειθοῦς πλείονος, καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλοις συμφωνίαν ἀνατολικῶν τε δειχθῆναι καὶ δυτικῶν, εἰ μὴ πάντας ὑμᾶς ἠπιστάμην εἰδότας τε καὶ ἀκηκοότας προκομισάντων Λατίνων· καὶ ἅμα ἐκταθέντος εἰς μῆκος τοῦ λόγου οὐ χρὴ πλείω προσθεῖναι· ἄλλως τε καὶ ἐξέσται ἀναλαβοῦσιν ἐκ τῶν δοθέντων παρὰ Λατίνων ἡμῖν, ἀναγνῶναι. τοῦτο δὲ μόνον ὑπομνῆσαι ὑμᾶς ἀναγκαῖον, ὅτι πάντες οἱ ἐξ ἑσπέρας κοινῇ, Ἱλάριος, Ἱερώνυμος, Δάμασος, Αὐγουστῖνος, Ἀμβρόσιος, Λέων ὁ μέγας, καὶ Γρηγόριος ὁ Διάλογος, καὶ ὅσοι ἄλλοι, διαῤῥήδην τε καὶ σαφῶς καὶ πανταχοῦ τῶν λόγων τῶν ἑαυτῶν, οὐχ ἑνί τινι καὶ δυσὶ κώλοις, ἀλλὰ διὰ πλειόνων κατασκευῶν τε καὶ λόγων, ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λέγουσι τὸ πανάγιον πνεῦμα, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ὡς καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ αἰτίαν τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν εἶναι ὡς τὸν πατέρα, καὶ ἀρχὴν αὐτοῦ τὸν αὐτὸν, καὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν, καὶ αἰτίαν αὐτοῦ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ἅμα, ἀλλ᾽ οὐ δύο ἀρχὰς ἢ δύο αἴτια. ἃ πάντα λογισαμένους, καὶ παραθέντας τοῖς ἐξ ἀνατολῆς διδασκάλοις, ἀνάγκη συμβαίνειν ἀλλήλοις αὐτοὺς οἴεσθαι, καὶ ταυτὰ περὶ τῶν αὐτῶν συμφρονεῖν. οἵ τε γὰρ πρότερον εἰρημένοι λόγοι περὶ τῆς συμφωνίας τῶν διδασκάλων, φρονεῖν ἡμᾶς ἀναγκάζουσιν, ἀλλήλοις εἰς ταυτὸν αὐτοὺς ἔρχεσθαι φρόνημα, καὶ λέγειν ταυτά· αὐτοί τε καὶ κατ᾽ αὐτοὺς οἱ ἐκ τῆς ἑῴας τοῦτο τὸ φρόνημα ἐδείχθησαν ἔχοντες, ὃ καὶ οἱ δυτικοὶ, ὡς φανερῶς ἡμῖν φαίνεσθαι συμφωνοῦντας. καί τοι καὶ εἰ μηδαμῶς ὑπονοεῖν αὐτοὺς ἔχομεν τὴν αἰτίαν τοῦ πνεύματος ἀποδιδόντας τῷ υἱῷ, μόνῳ τῷ μὴ ἀρνεῖσθαι μηδένα μηδαμοῦ τῶν ἑαυτοῦ λόγων, εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος αἴτιον, ἠδυνάμεθα λέγειν μὴ ἀντικεῖσθαι Ῥωμαίοις, οὕτω περιφανῶς ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγουσι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, νῦν δὲ ἀρνουμένους μὲν οὐδαμῶς, μᾶλλον δὲ καὶ σαφῶς διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον φάσκοντας, οὐκ ἂν εἴποιμεν Ῥωμαίοις συμβαίνειν ταυτὸ λέγουσι τοῦτο; ἀλλ᾽ οὐκ οἶδ᾽ εἴ τις ἡμᾶς ἐπαινέσεται. δεῖ δὲ καὶ τοῦτο εἰδέναι ὑμᾶς, ὡς ἢ οὐδαμῶς δεῖ συγγράμματα εὑρισκόμενα προσδέχεσθαι τῶν ἁγίων τῶν δυτικῶν, ἢ εἰ ταῦτα παραδεξαίμεθα τὰ φαινόμενα δεῖ καὶ τὰ περὶ τοῦ ἄρθρου τούτου λεγόμενα ἐξ ἀνάγκης συμπαραδέχεσθαι. οὕτω γὰρ ἐν πλείστοις τόποις τῶν λόγων αὐτῶν, καὶ οὕτως ἐν πᾶσι ταῦτα διέσπαρται· καὶ τοσαύτη καὶ τοιαύτη ἐστὶν ἡ συνέχειά τε καὶ ἀκολούθησις τῶν προηγουμένων καὶ ἑπομένων, ὡς μηδὲν εἶναι κατ᾽ αὐτῶν ὑποπτεῦσαι. ἐπεὶ τούτου γε τοῦ ζητήματος καὶ τῶν λόγων τῶν περὶ τούτου ἐκ τῶν ἐκείνων λόγων ἐξαιρουμένων, οὐδὲν ἔτι λείπεται, οὐδ᾽ ἂν ἔννοιαν τὰ λειπόμενα σώσαιεν· οὕτως ἐν πλείστοις αὐτῶν τόποις ὁλόκληρα κεφάλαια καὶ ζητήματα κεκινημένα διάφορα διὰ τούτων συνυφαίνεται πάντα τῶν λόγων.

ἀλλ᾽

ANNO CHRISTI 1439.

CAP. VIII.

ἀλλ' ἃ μὲν καὶ ὅσα περὶ αὐτοῦ εἰπεῖν ἔδει τοῦ δόγματος, ὡς ἔν γε τῷ παρόντι διὰ βραχέων περισταμένοις εἰπεῖν, ὡς ἐνὸν πρὸς ὑμᾶς εἴρηται, καὶ οὐδὲν πλέον δεῖ προστιθέναι.

Si quis enim hanc conclusionem, & rationes eam probantes ex operibus eorum adimat, nihil amplius restat, nec sensum aliquem reddunt, quæ remanent: ita connexa, ita conglutinata & conjuncta cetera omnia cum hoc dogmate sunt.

Epilogatio & repetitio prædictorum, & solutio frivolæ responsionis, qua quidam ad auctoritates occidentalium respondent, & exhortatio ad unionem.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ι'.

ΔΕΟΜΑΙ δὲ καὶ παρακαλῶ πάντας ὑμᾶς, ἁγιώτατοι πατέρες τε καὶ δεσπόται, σύστημα ἱερώτατον, σύλλογος ἅγιος, ταῦτα σκεψαμένοις, καὶ ἀκριβῶς ἐπιστήσαντας πᾶσι, τὴν προσήκουσαν ἐξενεγκεῖν ψῆφον, καὶ ἥ τις ὑμῖν μετ' εὐφημίας ἕψεται παρὰ πάντα τὸν χρόνον, καὶ τοῖς ὀψιγόνοις ἡμᾶς παραπέμψει μετ' εὐκλείας τε καὶ στεφάνων καὶ τοῦ παρὰ πάντων ἐπαίνου. συλλογίσασθε γὰρ πρῶτα μὲν, ὡς οὐχ ὁμοία ἡμῖν ἡ ἀπολογία ἔσται μετέπειτα, ὡς καὶ πρότερον, τῆς τοσαύτης τῶν ἀδελφῶν διαιρέσεως, καὶ τῆς ἔχθρας τῆς πρὸς Λατίνους, οὕτω μὲν ὄντας πολλοὺς, οὕτω δὲ σοφίᾳ καὶ γνώσει κεκοσμημένους καὶ ἀρετῶν ἰδέᾳ παντοίᾳ, τῇ τε ἐς ψυχὴν καὶ τὴν ἐκείνης κατάστασιν καὶ βελτίωσιν ἀπαγούσῃ, τῇ τε ἐς σῶμα καὶ τὰ σωματικὰ ἀφορώσῃ· καὶ ὅτι πρὶν μὲν οἰκουμενικὴν σύνοδον συνελθεῖν, ἐκείνοις τὸ βάρος τῆς ἀπολογίας ἐπέκειτο, νῦν δὲ συστάντος κοινοῦ συνεδρίου, καθ' ἡμῶν τὰ ἐκείνων ἐγκλήματα μετεστράφη, ἂν μὴ εὐπρόσωπον ἔχωμεν αἰτίαν δεικνύναι, δι' ἣν αὐτῶν διῃρέθημεν. ἔπειτα μέμνησθε, ἀνάγκην μὲν εἶναι, συμβαίνειν τοὺς πατέρας ἀλλήλοις, καὶ ἄλλως οὐκ εἶναι, Χριστιανοὺς ἡμᾶς ὄντας, οὐ λέγειν, οὐδὲ φρονεῖν, ἕως ἂν καὶ τὰς τῆς πίστεως ἡμῶν ἀρχὰς σώζειν ἐθέλωμεν, τοὺς δὲ Ῥωμαίους πατέρας σαφέστατά τε καὶ φανερώτατα ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λέγοντας τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, κἀκεῖνον αἰτίαν ἔχειν τοῦ εἶναι ὥσπερ καὶ τὸν πατέρα· πρὸς τούτοις οὐδὲν ἧττον καὶ τοὺς ἐκ τῆς ἑῴας ταυτὸ τοῦτο λέγοντας ἀποδεδειγμένους, τοὺς μὲν τῷ διὰ τοῦ υἱοῦ λέγειν αὐτὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, τοὺς δὲ τῷ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοῖν εἶναι, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ σαφῶς εἶναι διδάσκειν· καὶ ὅτι ταῦτα λέγοντες, τοῖς Ῥωμαίοις πατράσι συμβαίνουσι, καὶ λέγουσιν ἀλλήλοις ταυτὰ, ὡς ἑνὶ καὶ ταυτῷ φθεγγόμενοι πνεύματι. ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις, καὶ ἣν ἡμῖν ἐγὼ ὑπολελειμμένην ἀπολογίαν ὁρῶ, περὶ ὧν οἱ Ῥωμαῖοι πατέρες φασὶ, καὶ ταύτην οὐδὲν οὖσαν εἰδότες, μᾶλλον δὲ σαφῆ γέλωτά τε καὶ παίγνιον, βουλευσώμεθα τὰ βελτίω, καὶ πρὸς ἕνωσιν ἐπειχθῶμεν, Θεῷ ἀρέσαι βουλόμενοι. ἢ γὰρ μὴ δεῖν δέχεσθαι φαίη τις ἂν τοὺς ἁγίους, καὶ πάντα ὑπείκειν αὐτοῖς· ἢ δέχεσθαι μὲν αὐτοὺς ἀναγκαῖον, οὐ μέν τοι καὶ πλανηθῆναι αὐτοὺς ἀνθρώπους ὄντας ἀδύνατον· ἢ τό γε λοιπὸν καὶ τρίτον, εἰ καὶ πάσης ἔξω πλάνης εἰσὶ, καὶ πάντα πειστέον αὐτοῖς, ταῦτα μέν τοι τὰ παρὰ Λατίνων ἀνεγνωσμένα τῶν ἁγίων ῥητὰ οὐκ εἰσὶ γνήσια τῆς διανοίας ἐκείνων, ἀλλὰ νόθα τινὰ καὶ παρέγγραπτα καὶ πάντα ἁπλῶς παραπεποιημένα καὶ προστεθῆναι χειρὸς ἀλλοτρίας. ἀλλὰ τῶν μὲν πρώτων οὐδὲν ὑμεῖς δέξαισθ' ἂν, ἢ πάντα ἡμῶν εὐθὺς ἀνετράπη τὰ τῆς

CAP. * IX.

* In Græco X.

SED de dogmate quidem, quæ breviter dicenda erant, dicta sunt, nec quicquam ulterius addendum est. Rogo autem, posco, peto, & supplex oro vos omnes, patres optimi, sacer conventus, animarum pastores, duces cæcorum, eruditores insipientium, ut his omnibus consideratis, & bene pensatis, illam feratis sententiam, quæ tantæ rei convenit, quæque perpetuam vobis famam, gloriam & salutem pariat. Repetatis enim memoria primo, quod non erit nobis de cetero excusatio eadem, quæ prius, cur a talibus dividamur, & hostes velimus esse Latinis tam multis, tam sapientibus, tam doctis, omni virtute præditis, non solum illa quæ animum ornat, sed etiam ea quæ ad corpus & temporales res attinet: quodque quemadmodum ante generale concilium congregatum facilior nostra excusatio erat, ita post hoc gravis nostra accusatio erit, si non habuerimus dicere causam tali divisione dignam. Deinde non fugiant vos quæ de necessaria doctorum concordia dicta sunt, nec aliter nos dicere posse, dum Christiani esse, & principia fidei salvare velimus: quodque patres occidentales apertissime, ex Patre & Filio Spiritum sanctum procedere asseverant, & Filium esse ejus principium, prout Pater: orientales quoque hoc idem dicere, partim ex Patre per Filium, partim ex Patre & Filio, & ex utroque procedere, & ex Filio esse ipsum dicentes; cumque hæc dicant, occidentalibus convenire, & eadem non solum sententia, verum etiam verbis dicere, tamquam uno & eodem Spiritu eos illuminante locutos. Demum, quam solam nobis ad ea quæ Latini dicunt, relictam responsionem video, cum ipsi quoque nullam esse judicaveritis, imo vero rem puerilem & omnino ridiculam, consulamus nobis ipsis quæ utilia sunt, & uniri Latinis conemur, si ea quæ placita sunt Deo facere velimus. Aut enim non acceptandi sunt sancti doctores, nec dictis eorum acquiescendum: aut acceptandi quidem, & acquiescendum dictis eorum, non tamen omnibus; cum ipsi quoque tamquam homines in quibusdam errare potuerint: aut quod reliquum & tertium est, nec in aliquem inciderunt errorem, & cunctis eorum verbis acquiescendum; hæc tamen, quæ Latini produxerunt, tamquam illorum sanctorum testimonia, non ex eorum mente procedunt, nec eorum sententiæ sunt, sed Latinorum horum fictiones, additiones, & appositiones, manu menteque aliena libris sanctorum inscripta. At primorum duorum neutrum certe scio, nec vos approbatis, nisi quis omnia fidei nostræ fundamenta,

Cap. VIII.

Anno Christi 1439.

A ecclesiæ myſteria, & omnem veritatem evertere velit: reliquum vero & tertium manifeſta ſtultitia, apertiſſima ignavia eſt, ſi tot eorum libros, tot eorum opera doctorum, tot eorum labores, tot volumina, præſertim antiquiſſima manu nonnulla eorum conſcripta, & per totum orbem terrarum ſparſa, & multiplicata, per ipſum item ſequentium ad præcedentia connexum & convenientiam, ipſam veritatem luce clarius oſtendentia, temerario auſu corrupta, mutata, & ſuperaddita eſſe dicemus; maxime cum videamus ipſos quoque noſtros etiam antiquiores, & qui in ipſis principiis hujus acerrimi diſſidii fuerunt, facientes quidem mentionem auctoritatum doctorum occidentalium, nihil tamen contra eos habentes quod dicerent ratione dignum. Quo fit, ut nullo modo quis eas putare debeat corruptas fuiſſe, ſiquidem in ipſo etiam contentionis principio eodem modo inſcriptum libris erat; potiſſimum cum nec extent apud nos alia eorum doctorum antiqua volumina lingua Latina ſcripta, ad quæ, facta comparatione, poſſemus deprehendere eorum corruptionem. Quæ omnia cum animadvertamus & mente repetamus, non eligamus quæ pejora ſunt, nec contra nos ipſos ſententiam feramus; nolimus nec nos ipſos, nec nationem noſtram prodere, primo quidem avertentes a veritate, & oculos, ne videant lumen, claudentes; deinde ipſimet propria ſponte contra nos ipſos omne genus malorum accumulantes, & multipliciter totam noſtram nationem offendentes. Quis enim ignorat, quæ etiam temporalia mala ex hac diviſione nos ſecutura ſunt? quæ infortunia? quodque communem hoſtem & inimicum nobis Turcarum principem robuſtiorem contra nos ipſos efficimus? in periculoque ſunt, ut omnino fere pereat quicumque ritum noſtrum ſequuntur Chriſtiani, nomenque Chriſti illic totaliter deleatur. Et enumeraſſem, & deploraſſem omnes particularius, quæ futuræ ſunt nationi noſtræ calamitates, quæ cunctis noſtris hominibus, qui in inſulis, qui ubique terrarum, qui orientem, qui ſeptemtrionem, qui occidentem inhabitant, nobiſcumque in ritu conveniunt, non dico ſolum quæ ad corporalia reſque temporales attinent (non enim tanti eſſent æſtimandæ) verum etiam quæ ad animam & integritatem fidei pertinent; cum omnes ſimpliciter, aut major eorũ pars, partim ſponte, partim vi, periclitentur aberrare a fide, relinquere Deum, & erroribus infidelium conſentire. Narraſſem hæc, inquam, omnia, niſi vos alloquerer, qui omnia melius me noſtis. Quis enim neſcit, quod ſolum nobis relictum refugium erat Latinorum amicitia & unio cum eis futura, hac re ſperantibus & nos ipſos tueri poſſe, & hoſtes devincere; quodque hoc ſolum hoſtem deterrebat, & ejus contra nos furorem refrenabat? qua re ſi nunc privabimur, quo fugiemus? quinã noſtræ calamitatis finis erit? quis malorum exitus? Et ſi errare quidẽ Latinos, & a veritate avertere deprehendiſſemus, nec ipſe profecto vobis conſuluiſſem, eis ita ſe habentibus uniri, temporaliũ amiſſione deterritos: & majoris præſentia quam futura, corporum quam animarum liberationem facere hortatus fuiſſem: imo vero & ipſe omnia quæcumque acerba potius ſuſtinuiſſem, & vobis, ut paſſi fuiſſetis, conſuluiſſem, quam cum eis uniri non recte ſapientibus. Nunc vero timendum eſt, & quidem vehementer, ne corporis quoque exitium una cum animi interitu etiam eliga-

ἐκκλησίας μυστήρια, καὶ ἐπ' οὐδενὸς, καὶ βεβήκαμεν ἰσχυροῦ· τὸ δέ γε λοιπὸν καὶ τρίτον γέλως σαφὴς, καὶ κατάγνωσις πρόδηλος, εἰ πάντα ἑξῆς, οὕτω μὲν τοσαῦτα βιβλία, οὕτω δὲ τοιαῦτα νόθα ἐροῦμεν, καί τοι παλαιᾶς μὲν καὶ ἀρχαιοτάτης χειρὸς ἔργον ὄντα, ἀνὰ πᾶσαν δὲ ἐσπαρμένα τὴν γῆν, δι' αὐτῆς δὲ τῆς ἀκολουθίας τῶν προηγουμένων καὶ ἑπομένων δεικνύντα τὸ γνήσιον· καὶ ταῦτα τῶν ἡμετέρων πάντων καὶ αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτάτων, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς πρώτης κακοῦ καὶ τῆς διαιρέσεως ἀκμῆς καὶ ἀρχῆς ἀκμασάντων, μεμνημένων μὲν τούτων οὐδὲν δὲ ὅμως ἀντειπεῖν δυναμένων, B ὅ, τι καὶ ἄξιον λόγου· ἄλλως τε καὶ μηδ' ἄλλων παρ' ἡμῖν ὄντων βιβλίων, πρὸς ἃ παραβάλλοντες τὰ τῶν Λατίνων, τὸ νόθον αὐτῶν ἐφωράσαμεν ἄν. ἃ πάντα ἀναλογισάμενοι, καὶ πᾶσι τὸν νοῦν ἐπιστήσαντες, μὴ τὰ χείρω ἑλώμεθα, μηδὲ καθ' ἡμῶν αὐτῶν τὴν ψῆφον ἐξενέγκωμεν. δεινὸν γὰρ, εἰ ἡμεῖς ἡμῶν αὐτῶν καταγνοίημεν· μηδὲ προδῶμεν ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὸ γένος, πρῶτα μὲν ἀποστραφῆναι δόξαντες τὴν ἀλήθειαν, καὶ μύσαντες τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ φῶς. ἔπειτα δὲ καὶ ἐθελονταὶ αὐτοὶ καθ' ἡμῶν αὐτῶν τὰ δεινότατα ἐπαγαγόντες, καὶ πολλαπλασιάσαντες τὰ δεινά. ὅσα γὰρ ἡμῖν καὶ σωματικὰ ἐντεῦθεν ἔπεισι δεινὰ, καὶ ὡς ἰσχυρότερον μὲν τὸν κοινὸν C ἐχθρὸν καὶ πολέμιον ὁπλίσομεν καθ' ἡμῶν, καὶ ὡς κινδυνεύει σχεδὸν παντελὴς ὄλεθρος ἔσεσθαι τῶν ὑφ' ἡμᾶς καὶ τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἡμετέραν Χριστιανῶν, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἐκεῖθεν τέλεον ἐκτριβήσεσθαι, οὐδεὶς ἀγνοεῖ. καὶ διῆλθον ἂν πάντα καθ' ἓν, καὶ ἐξαγγείλησα τὰ ἐπιόντα τῷ γένει δεινὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἀπὸ Χριστοῦ καλουμένοις, τοῖς τε ἐν νήσοις, τοῖς τε ἐν ταῖς ἠπείροις, τοῖς ἐν ἀνατολῇ, τοῖς ἐν ἄρκτῳ, καὶ τοῖς ἐν δύσει τοῖς ἡμῖν ὁμογνώμοσί τε καὶ ὁμόφροσιν, οὐχ ὅσα εἰς σῶμα καὶ τὰ σωματικὰ ἀναφέρεται μόνον, οὐ τοσοῦτον γὰρ ἂν ἦν τὸ δεινὸν, ἀλλὰ καὶ ὅσα εἰς ψυχήν τε καὶ τὴν εὐσέβειαν τείνει, πάντων ἁ- D πλῶς ἢ τῶν πλειόνων, τῶν μὲν ἑκόντων, τῶν δὲ ἀκόντων κινδυνευόντων ὑπαχθῆναι τῇ πλάνῃ, καὶ ἀποστῆναι Θεοῦ, εἰ μὴ πρὸς εἰδότας ὁ λόγος ἐγίνετο, καὶ τοῦ λέγοντος μᾶλλον ἐπισταμένους. τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὡς μόνη μὲν ἡμῖν ἐν κινδύνοις καταφυγὴ τὸ τῶν Λατίνων γένος κατελείπετο καὶ ἡ μετ' αὐτῶν ἕνωσις, ἐκεῖθεν ἐλπίζουσι σφᾶς αὐτοὺς ἀνακτήσεσθαι, καὶ τοὺς ἐχθροὺς καταγωνιεῖσθαι, μόνον δὲ τῷ πολεμίῳ τοῦτο φοβερὸν ἦν, ἐπέχον αὐτὸν ὁπωσοῦν τῆς μανίας τῆς καθ' ἡμῶν, καὶ ἠρεμεῖν ἀναγκάζον καὶ μὴ βουλόμενον; οὗ ταύτης γυμνωθέντες, ποῖ ποτε φευξόμεθα; τίς ἡμῖν ἔσται τῶν κακῶν λύσις; τίς ἀπαλλαγὴ τῶν δεινῶν; καὶ εἰ μὲν πλάνην δογμάτων ἢ διαστροφὴν πί- E στεως τῶν Λατίνων κατεγινώσκομεν, οὐκ ἂν οὐδ' αὐτὸς ὑμῖν συνεβούλευσα τὴν μετ' αὐτῶν ἀσπάσασθαι ἕνωσιν, καὶ οὕτως ἔχουσιν ὁμονοῆσαι αὐτοῖς τὰ σωματικὰ δεδιότας δεινὰ, καὶ προελομένους τῶν πνευματικῶν τὰ παρόντα, καὶ τῆς ψυχῆς βελτιώσεως τὴν τῶν σωμάτων ἐλευθερίαν· ἀλλὰ πρότερον ἂν πάντα αὐτός τε ὑπέστην τὰ χείριστα, ὑμῖν ὑπεθέμην, ἢ αὐτοῖς ἑνωθῆναι προέτρεψα καὶ τά γε τοιαῦτα συνεβούλευσα ἄν. νῦν δὲ δέος ὑφέρπει, μὴ τὴν σωματικὴν μετὰ καὶ τῆς ψυχικῆς βλάβης ἑλώμεθα· καὶ τἀληθῆ τε καὶ εὐσεβῆ φρονούντων αὐτῶν, καὶ οὐδὲν πλανωμένων περὶ τὴν πίστιν, εἴπερ μηδ' οἱ πατέρες ἡμῶν

καὶ

ANNO CHRISTI 1439.

CAP. VIII.

καὶ αὐτῶν καὶ διδάσκαλοι, συμφωνούντων δὲ καὶ τῇ ἡμῶν ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς ἁγίοις καὶ διδασκάλοις τοῖς ἐξ ἑῴας, ἡμεῖς ἐπὶ κακῷ τῷ σφετέρῳ διαιρεθῆναι τῶν τοιούτων ἀνδρῶν δικαιώσωμεν. αὐτοὺς μὲν γὰρ τοῖς ἐξ ἑσπέρας πατράσιν ἕπεσθαι φανερῶς, καὶ ὑμεῖς οἶδ᾽ ὅ, τι ἐρεῖτε. τούτοις δὲ τοῖς ἐξ ἑῴας συμβαίνειν, ἐνταῦθα διὰ βραχέων ὡς ἐνὸν ἀποδέδεικται· ὡς εἶναι λοιπὸν φανερὸν πᾶσιν, αὐτοὺς ἕπεσθαι τοῖς ἁγίοις δυτικοῖς τε ἅμα καὶ ἀνατολικοῖς κοινοῖς οὖσι πατράσι καὶ διδασκάλοις. ποίῳ τοίνυν δικαίῳ τῶν τοιούτων διαστaίημεν; τίσιν δ᾽ εὐπροσώποις λόγοις τὴν αὐτῶν φύγοιμεν κοινωνίαν; ποία ἡμῖν ἱκανὴ πρὸς Θεὸν ἔσται ἀπολογία τῆς τοσαύτης κακοῦ τῆς τῶν ἀδελφῶν διαιρέσεως, ἣν ὥστε αὐτὸς ἀνελεῖν Χριστὸς καὶ πάντας ἑνῶσαι, κατῆλθε καὶ ἐσαρκώθη, καὶ σταυρὸν κατεδέξατο, καὶ παρέδωκεν ἑαυτόν; ποία δὲ εἰς τὰς μετέπειτα γενεὰς ἡμῶν, μᾶλλον δὲ εἰς τὰς νῦν οὔσας; οὐ γὰρ οἶδα εἰ καί τι τοῦ ἡμετέρου φύλου ἔσται μετέπειτα ὑπὲρ ὧν μεγάλων καὶ πολλῶν ἑκόντες αὐτοῖς συμφορῶν ἐπιφέρομεν. μὴ πατέρες καὶ ἀδελφοὶ, μὴ ταύτης τῆς γνώμης γενώμεθα· μὴ οὕτω κακῶς περὶ ἡμῶν αὐτῶν βουλευσώμεθα· μὴ λύκοι ἀντὶ ποιμένων ὀφθῶμεν τοῖς βλέπουσιν εἰς ἡμᾶς· μὴ καὶ τὰς ψυχὰς αὐτοῖς ἀπολέσωμεν καὶ τὰ σώματα προδόντες τοῖς πολεμίοις. ἐγὼ γὰρ, καὶ ἔστω μοι οὗτος ὁ λόγος εἰς ἀείμνηστον μαρτυρίαν τῷ γένει παντὶ, καὶ πᾶσι Χριστιανοῖς ταύτης οὐκ ἄν ποτε γενοίμην τῆς γνώμης, οὐδ᾽ ἄν ποτε προδοίην ἑκὼν τούτῳ τῷ μέρει καὶ σώματα, καὶ ψυχὰς, καὶ πίστιν, καὶ πόλεις, καὶ τάφους πατέρων, καὶ ἐλευθερίαν, καὶ πᾶν ὅ, τι τίμιον. ἃ πάντα εὑρίσκω λογιζόμενος τῇ τῶν Χριστιανῶν διαιρέσει ἑψόμενα, καὶ τῇ ἀπὸ Λατίνων ἡμῶν σὺν οὐδενὶ δικαίῳ ἀποστάσει καὶ ἐπιβλαβεῖ διαιρέσει καὶ τῇ ἔχθρᾳ τῇ πρὸς αὐτούς. οὐδεμία γάρ μοι εὔλογος φαινομένη αἰτία δοκεῖ, δι᾽ ἣν ἄν τὰ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ἑλοίμην κακὰ, καὶ ἤ τις ἂν ταῦτα ἀντιπηκώσειε· δέομαι δὲ καὶ ὑμῶν, μάλιστα μὲν πάντας τὴν αὐτὴν ἐμοὶ γνώμην λαβεῖν, εἰ δὲ μή γε, τοὺς πλείονας· εἰ δ᾽ οὖν, ἀλλ᾽ ἐγὼ μὲν μαρτύρομαι τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν καὶ ὑμᾶς τοὺς νυνὶ παρόντας, καὶ τοὺς μετέπειτα τοῦ γένους τοῦ ἡμετέρου, ὡς ἀπαθῶς τε καὶ ἀληθῶς καὶ ἀδόλως, ἅ μοι ἔδοξεν ἀληθῆ εἶναι καὶ δίκαια καὶ συμφέροντα, ἐξ ἀρχῆς καὶ μέχρι τοῦ νῦν παρηκολουθηκὼς τῷ πράγματι διετέλεσα λέγων, καὶ οὐδὲν ὑποστειλάμενος εἰπεῖν τὰ δοκοῦντα, οὐδὲ τὴν ἰδίαν ἀσφάλειαν τοῦ κοινῇ συνοίσοντος προειλόμενος· ἀλλὰ τὰ ἐμὰ πάντα τῷ Θεῷ ἀναθέμενος ὅπως ἐκεῖνος βούλοιτο ἄγειν, ὃ καὶ ἐκ νέου μοι πάντα τὸν βίον βέλτιον ἢ αὐτὸς ηὐξάμην διῳκηκὼς, τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ διὰ τέλους ἐφρόντισα, καὶ πρὸς τοῦτ᾽ ἀποβλέπων, καὶ ἔδρων πάντα καὶ ἔλεγον, μετὰ τοῦ σώζειν τὴν ἐν τῇ πίστει ἀλήθειαν, καθόσον αὐτὸς ἐδυνάμην συνιέναι καὶ τῶν σωματικῶν τῷ γένει ὡς ἐνὸν προνοῶν. ὑμεῖς δὲ ὅ, τι ἂν ὑμῖν δόξειε πράττειν, γνώμης οὖσι κυρίοις, τοῦτο ποιεῖτε· νικῴη δ᾽ ὅμως Θεοῦ ἡγουμένου καὶ παρ᾽ ὑμῖν τὰ βελτίω. εἰ δὲ τὰ χείρω κρατήσει, τῆς ἡμῶν ἀναμαρτίας λελυμασμένης τοῖς πράγμασιν, ἀλλὰ τοῦτό γε ἴστω πᾶν γένος ἀνθρώπων, καὶ ἡλικία πᾶσα καὶ τάξις·

A mus: siquidem quæ vera, quæ pia sunt, & nihil erroneum Latinis sapientibus, quemadmodum patres eorum & nostri, occidentales videlicet doctores, ac orientalibus communibus patribus eadem & consentanea dicentibus, nos proprio nostro malo absque ulla ratione ab eis dividi vellemus. Quod enim ipsi occidentales patres sequuntur, vos quoque dicetis. Quod autem illi eadem cum orientalibus sapiant; hac in oratione breviter & sufficienter probatum est: ita ut omnibus manifestum sit, Latinos omnes tum occidentales, tum orientales patres sequi, qui communes utrisque B doctores & patres sunt. Qua igitur ratione a talibus viris diffidebimus? Quam excusationem afferre poterimus, cur eis convenire nolimus? Quæ nobis relinquetur apud Deum responsio, quare a fratribus divisi fuerimus, quos ut uniret, & ad unum ovile redigeret, ipse descendit de cælis, incarnatus, & crucifixus est? Quæ nostra defensio apud posteros nostros? imo vero apud præsentes homines nostros? Nescio enim, an aliqua nostra posteritas erit de tam magna, tam gravi calamitate, tot periculis, quæ eis ingerimus. Non C patiamur hæc, patres optimi: Non habeamus hanc sententiam: non ita male nobis consulamus & nostris: Nolimus lupi pro pastoribus illis fieri, qui ad nos respiciunt: Non eos prodamus hostibus, in animarum & corporum simul interitum. Ego enim (& sint mihi hæc verba in perpetuum testimonium toti nationi, cunctisque Christianis) namque hujus sententiæ ero, nec unquam prodam corpora, animas, fidem, civitates, patrum sepulcra, libertatem, & omnia simul, quæ omnia invenio secutura D schisma, & nostram a Latinis absque aliqua ratione divisionem. Quænam digna causa est, ob quam tot & tam horrenda eligamus pericula? Oro autem & rogo, ut etiam vos vel omnes, vel major pars vestrum, eadem quæ ego, de his rebus sentiat, & bene communi utilitati consulat. Quod si nolueritis, ego quidem summum Deum, & vos omnes præsentes, & cunctos posteros nostros testor, quod sine passione & fraude, quæ vera, quæ justa, quæ utilia, quæ conducentia nobis & nostræ saluti mihi visa sunt, a principio usque ad hunc diem non cessavi dicere, non omisi consulere, nec tiE more deterritus, (ne quis me Latinis affectum putet) tacui, nec propriam securitatem communi utilitati præposui: sed me & mea omnia Deo commendans, & ejus divinæ voluntati subjiciens, qui totam mihi vitam ab ineunte ætate melius, uam optassem, direxit atque rexit, commune bonum mihi, ut finem, proposui; & ad hoc solum respiciens & feci & dixi, quæcumque vel feci vel dixi, simul & fidei veritatem quoad potui, & corporalem salutem ut nostri adipiscantur, conatus. Vos vero, cum libera sit vobis voluntas, quodcumq; agendum videatur, id agatis. Vincant autem nutu divino etiã apud vos, quæ meliora & saniora sunt. Quod si (quod absit) pejor sententia superabit, hoc tamen omne genus humanum, omnis ætas omnis ordo atque conditio sciat

(protestandum enim rursus est) quod innocens ego sum ab hoc malo, hoc acerbo schismate; nec hujus unquam sententiæ fui, nec sum, præter omnem rationem a Latinis dividi. Nec enim mihi persuadeo, non recte & vere de fide eos sapere, & eadem quæ sanctos doctores, tum orientales, tum occidentales, non credere eos. Nec ignoro, quæ hinc nos & nostram rempublicam sequentur pericula, quæ calamitates, quæ excidia. Sed prævidi, prædixi, & ne fiant, quoad potui, providi. Quod si proficere non potui, non mei dicentis, sed audientium culpa est.

A δεῖ γὰρ αὖθις ἐπιμαρτύρασθαι· ὡς ἀναίτιος μὲν ἐγὼ τοῦ κακοῦ τοῦ τῆς διαιρέσεως, οὐκ ἐκοινώνησα δὲ ταύτης τῆς γνώμης, οὐδὲ δικαιῶ διαζευχθῆναι Λατίνων παρὰ πᾶν τὸ ἐκ τῶν λόγων εἰκός. οὔτε γὰρ ἐμαυτὸν πείθω, μὴ ἀληθῶς τε καὶ εὐσεβῶς δοξάζειν αὐτοὺς, καὶ ταὐτὰ τοῖς ἁγίοις καὶ τῇ ἡμῶν ἐκκλησίᾳ φρονεῖν· οὔτ᾽ ἀγνοῶ τὰ ἐντεῦθεν ἐφόμενα τῷ γένει δεινὰ, καὶ πάσης τραγῳδίας ἐπέκεινα· ἀλλὰ καὶ προέγνων, καὶ εἴρηκα, καὶ πᾶσιν ἐδήλωσα, καὶ ὅπως μὴ γένηται, ἐκ τῶν δυνατῶν προενόησα· εἰ δὲ μὴ ἐδυνήθην ἀνύσαι, οὐ τοῦ εἰπόντος, ἀλλὰ τῶν μὴ πεισθέντων τὸ ἔγκλημα.

BESSARIONIS EIVSDEM DECLARATIO ALIQVORVM, quæ in dicta oratione dogmatica continentur, quæ Græcis notissima, Latinis ignota sunt.

NOTANDVM primo, quod sancti doctores orientales etiam in divinis utuntur nomine Causæ & Causati, largo modo; non quidem, ut limitationem & dependentiam importat, sed prout productionem & emanationem a principio, ejus quod est a principio, significat; & ideo me etiam ad Græcos loquentem his nominibus usum fuisse. Ceterum quia ad quasdam oppositiones Græcorum respondeo breviter, tamen non declaratis primo eorum oppositionibus, sed ad tacitam quæstionem respondens, eo quia ad Græcos loquebar, quibus illa nota erant: Sciendum, quod cum doctores dicant Spiritum sanctum ex Patre per Filium procedere vel profluere, & cetera similia; & ex hoc appareat Filium quoque Spiritus principium esse, quod contra eos facit; his quatuor evasionibus hanc veritatem evadere conantur. Primo namque, cum rarissime dicant doctores, Spiritum sanctum ex Patre per Filium procedere, sæpissime vero mitti, profluere, prodire, emanare, scaturire, oriri, & hujusmodi, fecerunt sibi hanc voluntariam distinctionem, quod videlicet, verbum Procedere, dumtaxat significaret hypostaticam & personalem Spiritus sancti emanationem: cetera vero vocabula, charismatum & donorum ejusdem in nos distributionem, & temporalem in mundum ejus missionem, quam etiam per Filium fieri concedunt. Secundo dicunt, quod ideo dicitur ex Patre per Filium, non quia Filius est principium Spiritus sancti, sed quia Pater & Filius sunt nomina relativa; alterum vero relativorum non potest dici, quin intelligatur alterum; ideo dicendo, Ex Patre, necesse est etiam Filium nominare, propter vim ipsius relationis. Tertio, consubstantialitatem Patris & Filii causam esse aiunt, ut ex Patre per Filium Spiritus esse dicatur: Cum enim ejusdem substantiæ sint Pater & Filius, necessario, cum dicitur Ex Patre, oportet quod dicatur etiam Ex Filio. Quarto, quia nonnunquam, rarissime tamen & apud poetas, quibus ob angustiam metri licet metaphorice & abusive vocabulis uti, præpositionem, Per, aliquando repererunt idem significare, quod præpositio, Cum: dicunt, Spiritum sanctum ideo dici ex Patre per Filium procedere, quia ex Patre cum Filio simul procedit. & his modis omnes illas auctoritates exponunt, sive pervertunt. Hæc nos ex ipsamet auctoritatum sententia, & rationibus verissimis confutavimus, probantes hæc non posse consistere, nec opinionibus & verbis sanctorum doctorum convenire, prout ex ipsis verbis clarius videtur. Præterea sciendum est, quod in tertio œcumenico concilio sanctus Cyrillus contra Nestorium & ejus hæresim inter alia multa, quæ sapientissime scripsit, duodecim etiam capitula edidit contra hæreticos Nestorii articulos, quæ anathematismos appellavit, eo quod in eis errores illius anathematizat; quorum in nono contra Nestorii errorem, qui blasphemabat Filium Dei purum hominem esse, Spiritus sancti gratia per participationem sanctificatum; idem sanctus Cyrillus Spiritum sanctum, Spiritum Filii & proprium Filii esse dicit. Post hæc quidam Theodoritus Cyri episcopus, vir quidem literatissimus, humanæ tamen fragilitati subjectus, superveniens in synodum sero cum patriarcha Antiocheno Ioanne, cum reperissent jam Nestorium condemnatum, & pro demeritis suis sede patriarchali Constantinopolitana privatum, indignati, quod eis non expectatis conclusum fuerat, defensionem Nestorii susceperunt. Theodoritus igitur, tamquam vir doctissimus, contra duodecim anathematismos Cyrilli alia duodecim capitula edidit; quorum in nono, ubi sanctus Cyrillus Spiritum sanctum Filii, & proprium Filii dicit esse, his verbis ait: Quod si Cyrillus Spiritum sanctum proprium Filii dicit, tamquam consubstantialem ei, hoc vero acceptamus: quod si tamquam ex Filio, vel per Filium esse & existentiam habentem, hoc ut blasphemiam ejicimus. Ad hæc totum œcumenicum concilium tertium tacuit, nec increpavit Theodoritum tamquam maledicentem: Cyrillus tamen ad ea respondit, omniaque sua capitula aliis duodecim novis capitulis ita denuo exponit, ut sententia ejus, etsi non nimis apertis verbis, clare tamen pro nobis esse appareat. Hoc maxime Græcos oblectat, in hoc potissimum confidunt, hoc pro maximo & insolubili argumento putant, quod Theodorito negante Spiritum ex Filio, vel per Filium habere esse & subsistentiam, concilium totum tacuerit, nec eum mendacii & erroris redarguerit; Cyrillus quoque non ita aperte, ut putant, responderit; cum tamen sciant Theodoritum propterea condemnatum, & ab ecclesia multis annis ejectum fuisse. Ad hæc igitur tamquam notissima Græcis, non ea latius explicando, ut in oratione videtur, respondetur. Sed nemo de Theodorito viro doctissimo doleat; suum enim recognovit errorem, & in quarto Calchedonensi generali concilio (supervixit namque ad illud usque tempus) palam eum confessus, a sancta synodo, tamquam honorabile membrum ecclesiæ, susceptus & restitutus fuit.

Μετὰ

ANNO CHRISTI 1439.

Μετὰ τοῦτον τὸν λόγον καὶ ὁ Σχολάριος κῦρις A Γεώργιος προσέφερεν ἡμῖν τρεῖς λόγους συμβουλευτικοὺς περὶ τῆς ἑνώσεως, συμβουλεύων καὶ παραθαρρύνων ἡμᾶς ἑνωθῆναι, οὓς διὰ τὸ μῆκος ἐνταῦθα οὐ τίθεμεν, καὶ γράφονται ἐν τῷ τέλει τῆς βίβλου. τῇ τετάρτῃ οὖν τῆς ἑβδομάδος τοῦ Θωμᾶ, ὡς εἴρηται, συνήχθημεν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατριάρχου, ἀσθενοῦντος αὐτοῦ, ἅμα καὶ τῷ βασιλεῖ. καὶ δὴ ἦλθον οἱ καρδινάλεις, ὁ καμεράριος καρδινάλις τοῦ ἁγίου Κλήμεντος, ὁ Ἰουλιανὸς τῆς ἁγίας Σαβίνης, καὶ ὁ Φιρμάνος, καὶ ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἐπίσκοποι ὡσεὶ δέκα, μετὰ καὶ ἱερομονάχων καὶ φιλοσόφων τινῶν. ἤρξατο οὖν ὁ τῆς ἁγίας Σαβίνης λέγων B οὕτως·

[IVL]IA. [C]ARD. Γαληνότατε κύριε βασιλεῦ, εἰσὶν ὧδε λογιώτεροί μου καὶ σοφώτεροι, οἵ τινες ὑπῆρχον ἱκανοὶ ἀπαγγεῖλαι τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ ἁγιωτάτου πατρὸς ἡμῶν. ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν ἑτέραις συνελεύσεσιν ἐμεσολάβησα ἐν ταῖς ὑποθέσεσιν ἐγὼ, πάλιν προτροπῇ τούτων τῶν ἁγιωτάτων κυρίων μου, λέγω ὅσον δυνηθῶ· ὅσα δὲ παραλειφθῶσι παρ' ἐμοῦ, εἰσὶν οὗτοι οἱ κύριοί μου ἀναπληρῶσαι αὐτά. καὶ δὴ λέγω· ἡμεῖς ἔχομεν συμφωνίας καὶ γράμματα γενόμενα ἐν τῇ Φερραρίᾳ· καὶ πᾶσαι αἱ συμφωνίαι ἡμῶν διαλαμβάνουσιν, ὅτι ἵνα διαλεγώμεθα τὸ δὴ ἔλαττον δὶς τῆς ἑβδομάδος· ἡ γὰρ διάλεξις σαφηνίζει C τὰ δόγματα καὶ γίνεται μεγάλη ὠφέλεια· τίνι λόγῳ ὑμεῖς οὐ ποιεῖτε τὰ διατεταγμένα; οὐκ οἴδατε, ὅτι οὐ δι' ἄλλο τι γεγόνασιν ἀφ' ἑκατέρων τῶν μερῶν αἱ ἐξόδεις καὶ τὰ ἀναλώματα, καὶ οἱ τοσοῦτοι καὶ τηλικοῦτοι κόποι, εἰ μὴ διὰ τὴν τῆς ἀληθείας εὕρεσιν; πῶς μέλλομεν εὑρεῖν τὴν ἀλήθειαν, μὴ ἐξετάζοντες αὐτήν; παρῆλθεν ὁ καιρὸς τῶν δεκατεσσάρων μηνῶν, καὶ οὐδὲν ἐπράξαμεν τὸ οἱονοῦν· ἀλλ' οὐδὲ πλέον συνελεύσεις ἐποιήσαμεν τῶν εἰκοσιπέντε, καὶ μόλις. καὶ γὰρ ὀφείλομεν ποιῆσαι τὸ ἔλαττον κατὰ μῆνα τέσσαρας συνελεύσεις· ἡμεῖς δὲ διὰ τὴν ἀμέλειαν ὑμῶν πλημμελοῦμεν τόσον καιρὸν, διὸ καὶ D λυπούμεθα τὰ μέγιστα. ἀλλὰ παρακαλοῦμεν ὑμᾶς ἔτι ποιεῖν τὰς συνελεύσεις καὶ διαλέξεις, ἐπεὶ ὠφελοῦσι πρὸς τὴν ἕνωσιν· ἄνευ γὰρ τούτων οὐδὲν ἐλπίζεται τι χρηστόν.

Ταῦτα εἰπόντος τοῦ καρδιναλίου, ὁ βασιλεὺς ἀπεκρίνατο·

[BA]ΣΙΛ. Ἡμεῖς ὃ ὠφείλομεν ποιῆσαι πεποιήκαμεν. οὐ γὰρ εἰς τὸ διηνεκὲς ἔχομεν συμφωνίαν διαλέγεσθαι, ἀλλὰ ἀρκεσθῶμεν τοῖς εἰρημένοις. ἠρκέσθημεν οὖν εἰς ὅσα εἴπομεν καὶ ἠκούσαμεν· τί ἔτι λοιπόν; ἢ εὑρεθήτω τι μέσον τοῦ ἑνωθῆναι, ἢ ἡμεῖς πλέον οὐ λέγομεν.

Προσθεὶς δὲ καὶ παράδειγμα τοιοῦτον· ὅταν ἀσθενήσῃ τις, φησὶν, ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἀσθενείας διαιτῶσιν αὐτὸν, οὐ μὴν καὶ μετὰ τὴν ἀσθένειαν· οὐδὲ E γὰρ πάντοτε ὠφέλιμος ἡ δίαιτα· διὸ καὶ ὠφέλησεν ἡ διάλεξις, νῦν οὖν οὐκ ἔστι καιρὸς διαλέξεως, ἀλλά τινος ἑτέρας μεθόδου, πρὸς τὸ γενέσθαι τὴν ἕνωσιν.

Πρὸς ταῦτα ἀπεκρίνατο ὁ καρδινάλιος·

[IVL]IA. [C]ARD. Ὃ ὠφείλετε ποιῆσαι οὐκ ἐποιήσατε· ὠφείλετε γὰρ διαλέγεσθαι εἰς τὸ διηνεκὲς, ἕως ἂν φανερωθῇ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἕως οὗ καταπαύσῃ ὁ διάλογος. νῦν δὲ ἡμεῖς εἴπομεν τῶν ἁγίων πολλὰ

Post orationem hanc obtulit nobis Scholarius domnus Georgius " tres orationes pro unione deliberativas, cohortans animansque nos ad amplectendam unionem; quas hic non apponimus propter prolixitatem; sed scribuntur in calce libri. Itaque quarta feria post octavam paschæ, ut dictum est, convenimus in patriarchæ domum; cum ægrotaret ipse, una cum imperatore. Venerunt igitur & cardinales, camerarius cardinalis sancti Clementis, Iulianus sanctæ Sabinæ, & Firmanus; nec non archiepiscopi, & episcopi ad decem, cum hieromonachis & philosophis quibusdam. Ergo sanctæ Sabinæ cardinalis ita orsus est dicere:

SESS. XXV. " Hæ postea excudentur post ultimã sessionem cõcilii Florentini præmissa ejus de pace epistola.

Sereniſſime domine imperator, sunt hic eloquentiores me & doctiores ad referenda sanctissimi patris nostri mandata idonei: sed quoniam ego in aliis congregationibus tractationi rerum interfui, rursus hortatu sacratissimorum horum meorum dominorum dico pro viribus; quæcumque vero fuerint a me prætermissa, sunt hi domini mei qui ea suppleant. Dico igitur; Nos habemus conventiones & tabulas Ferrariæ confectas; quæ omnes illud continent, ut per hebdomadam ad minus bis disputemus: nam disputatio enucleat dogmata, & magnam affert utilitatem. Quam ob causam vos non statis conventis? nescitis, nulla alia de causa factos esse ab utraque parte sumptus & impensas, & susceptos tot tantosque labores, nisi ut reperiatur veritas? Quomodo futurum est, ut veritatem reperiamus, de ipsa non disceptando? abiit tempus mensium quatuordecim, & nihil plane peregimus. Sessiones quoque non nisi vigintiquinque celebravimus, & vix quidem; cum mense quolibet saltem quatuor facere debeamus: Nos vero propter vestram negligentiam tanto tempore nihil agimus; ideoque plurimum tristamur. Sed rogamus vos, ut sessiones, & disputationes adhuc habeatis, quoniam ad unionem conferunt: nam sine illis nihil omnino boni speratur. IVL. CARD.

His a cardinali dictis; respondit imperator:

Nos, quod facere debebamus, fecimus: non enim convenit inter nos, ut in perpetuum disputemus; sed habitis disputationibus contenti simus. satis ergo dictum, & auditum est a nobis: quid adhuc restat? aut medium aliquod reperiatur ad unionem, aut nos amplius non disputamus. IMPERAT.

Addidit etiam exemplum tale; Cum, inquit, aliquis ægrotat, diæta curari solet, dum morbus viget: at non ubi is e morbo evaserit: non enim semper diæta prodest: proinde etiam disputatio profuit; nunc autem non est disputationis tempus, sed alterius cujusdam viæ ad conciliandam unionem.

Ad hæc respondit cardinalis:

Quod facere debebatis, non fecistis; debebatis enim perpetuo disputare, donec aperiretur veritas, & finem haberet disceptatio: Nunc vero nos multa sanctorum attulimus IVL. CARD.

ANNO CHRISTI 1439.

SESS. XXV.

testimonia, explanavimus dogmata; probavimus, eum qui non credit vocem, Ex Filio, non esse ejus: Vos autem nihil respondetis; neque negatis, neque affirmatis; sed dicitis, nolle disputare; & satis esse, quæ dixistis; quid autem dixeritis, non apparet. Aut ostendite nos non recte sentire, aut in nostram venite sententiam; aut si quid dicere habetis, in disputationem descendite, donec probetis quod e re vestra sit. Nam & exemplum, quod serenitas tua posuit, ad rem facit; siquidem medici summe ægrotantem abstinere a cibis jubent; & nos propter schismatis morbum disputatione utimur, quæ utilis est, quousque uniamur: quia post unionem non disputabimus: & quoniam prodesse ipsam affirmasti, etiamnum disputandum est, donec veritas reperiatur: aliam enim unionis viam reperire non licet.

Ad hæc imperator:

IMPERAT. Diximus vobis, nos amplius non esse disputaturos: vobis enim non deest excogitata verborum copia. Soletis etiam more dialectico non acquiescere, sed respondere semper, & posteriores dicere, ut sæpe fecistis: nam post multa sermonem posteriores vos sermocinabamini, quasi respondentes, ut aures astantium compleretis: atque ita statim consurgentes discedebatis: itaque idem semper a nobis fiet. Quare longa disputatio prætermittatur, & reperiatur alia quædam methodus, ut fiat unio favente Deo.

Respondit Iulianus:

IVL CARD. Nos verba non excogitamus, sed regula est & mos disputantium ad nihil tacere, & responsionibus non carere: nam qui non respondet, despondere animum videtur: qui enim responsionibus ad se defendendum indiget, seu probationes non habet ad ostendendum quod sibi propositum est, vero assentiri videtur, ut vos fecistis: nam præsul Ephesius cum non haberet quid responderet, secessit, nec amplius respondere vult: nunc autem ita dicitis: sed nobis hoc satis non est; & vos conventis non statis: at non decet ita fieri, verum disputationes adhuc habendæ sunt, donec veritas emergat.

His aliisque multis ultro citroque dictis, adduci non potuit imperator, ut vellet fieri sessiones ad disputandum, sed voluit ex utraque parte deligi decem, qui sessiones octo celebrarent: etsi quidem reperirent aliquod medium concilians dogmata, ducensque ad unionem, Deo gratias: sin minus, ut domum reverteremur.

Sermonibus hisce habitis cardinales abiere: lapsique sunt dies usque ad feriam sextam. Feria sexta imperator pontificem adiit, ut coram cum ipso loqueretur: ergo habito colloquio convenit inter illos, ut decem illi seorsim congregarentur. Et factum est ex parte Græcorum præter consuetudinem: Nam synodus eorum, tametsi parva, duas in partes divisa est, quod nunquam antea contigerat: factum tamen est. Et Latini quidem elegere e cardinalibus duo, e metropolitis duo, ex abbatibus duo, ex philosophis duo, & ex presbyteris duo.

A ῥητὰ, ἐσαφηνίσαμεν τὰ δόγματα· παρεστήσαμεν, ὅτι εἴ τις οὐ πιστεύει εἰς τὴν ἐκ τοῦ υἱοῦ φωνὴν, οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. ὑμεῖς δὲ οὐδὲν ἀποκρίνεσθε, οὔτε ἀντιφάσκετε, οὐδὲ καταφάσκετε· ἀλλὰ λέγετε, ὅτι οὐ θέλετε διαλέγεσθαι· καὶ λέγετε, ὅτι ἀρκεῖσθε εἰς ὅσα εἴπατε· τί δὲ εἴπατε, οὐδὲν φαίνεται. ἢ δείξατε ἡμᾶς μὴ ὀρθῶς φρονοῦντας, ἢ προσέλθετε ἡμῖν. εἰ δὲ ἔχετέ τι εἰπεῖν, ἔλθετε εἰς διαλέξεις, ἕως οὗ τὸ ἱκανὸν παραστήσητε. ἀλλὰ καὶ ὃ παράδειγμα ἡ σὴ γαληνότης ὥρισατο, πρὸς τὸ πρᾶγμα ἐπάγεται· ἡ γὰρ ἐγκράτεια πρὸς τὸν ἐν τῇ ἀκμῇ νοσοῦντα παρὰ τῶν ἰατρῶν ὥρισται· καὶ ἡμεῖς διὰ τὴν νόσον τοῦ σχίσματος τὴν διάλεξιν ποιούμεθα, καὶ ἔστιν ἀγαθὴ ἕως οὗ ἑνωθησόμεθα,
B μετὰ γὰρ τὴν ἕνωσιν οὐ διαλεξόμεθα, ἐπεὶ δὲ ὥρισας, ὅτι ἐστὶν ὠφέλιμος, χρὴ διαλέγεσθαι καὶ ἔτι ἕως οὗ εὑρεθῇ ἡ ἀλήθεια· ἄλλην δὲ μέθοδον ἑνώσεως οὐκ ἔστιν εὑρεῖν.

Εἶτα ὁ βασιλεύς·

ΒΑΣΙΛ. Εἴπομεν ὑμῖν, ἡμεῖς πλέον οὐ διαλεγόμεθα· οὐδὲ γὰρ ἀπορεῖτε ἐφευρεσιλογιῶν· ἔχετε καὶ συνήθειαν διαλεκτικὴν μὴ πείθεσθαι, ἀλλὰ πάντοτε ἀπολογεῖσθαι, καὶ ὕστερον δημηγορεῖν, καθὼς πολλάκις ἐποιήσατε· μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν πολλὰ, ὕστερον ὑμεῖς ὡς ἐν σχήματι ἀπολογίας ἐδημηγορεῖτε, διὰ τὸ πληρῶσαι τὰς ἀκοὰς τῶν παρεστώτων. καὶ οὕτως ἀθρόως
C ἐγειρόμενοι ἀνεχωρεῖτε· διὸ οὐδὲ παυσόμεθα τὸ αὐτὸ ποιεῖν. ἀλλὰ παυσάσθω ὁ πολὺς διάλογος, καὶ εὑρεθήτω μέθοδός τις ἑτέρα, ἵνα γένηται ἕνωσις Θεοῦ θέλοντος.

Ἀπεκρίθη ὁ Ἰουλιανός·

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ἡμεῖς οὐδὲν ἐφευρολογοῦμεν, ἀλλ' ἔστι τάξις καὶ συνήθεια εἰς τοὺς διαλεγομένους μὴ σιωπᾶν κατά τι, μηδὲ ἀπορεῖν ἀπολογιῶν. ὁ γὰρ μὴ ἀποκρινόμενος δοκεῖ κατακρίνεσθαι. ἀπορῶν γάρ τις ἀπολογιῶν τοῦ διαφενδεύεσθαι, ἢ παραστάσεις μὴ ἔχων τοῦ προτεινομένου δεῖξαι, * ἀληθῆ δοκεῖ συγκατάθεσιν, ὅπερ καὶ γέγονεν ἀφ' ὑμῶν. ὁ γὰρ Ἐφέσου ἀρχιερεὺς ἀπορήσας ἀπολογιῶν ἀνεχώρησε, καὶ οὐκ ἔτι ἀπο-
D λογεῖσθαι βούλεται, καὶ νῦν οὕτω λέγετε· ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο ἀρκετὸν εἰς ἡμᾶς, ἀλλ' οὐδὲ τὰς συμφωνίας πληροῦτε ἀμφοτέρων· καὶ οὐδὲν πρέπει ποιῆσαι οὕτως, ἀλλὰ διαλέγεσθαι καὶ ἔτι ἕως οὗ ἀναφανῇ ἡ ἀλήθεια.

* ἴσ. τῷ ἀληθεῖ δοκεῖ συγκατατίθεσθαι.

Τούτων καὶ ἄλλων πολλῶν λαληθέντων, οὐκ ἐπείσθη ὁ βασιλεὺς γενέσθαι συνελεύσεις διαλέξεων, ἀλλ' ὥρισεν ἐκλεχθῆναι ἀφ' ἑκατέρου τῶν μερῶν δέκα, καὶ συνέρχεσθαι ἐν ὀκτὼ συνελεύσεσι· καὶ εἰ μὲν εὕρωσί τι μέσον τῶν δογμάτων ἀπάγον πρὸς ἕνωσιν, τῷ Θεῷ δόξα· εἰ δ' οὔ, ἵνα ἀπέλθωμεν οἴκαδε.

Τούτων οὕτω λαληθέντων ἀπῆλθον οἱ καρδι-
E νάλιοι, καὶ παρῆλθον αἱ ἡμέραι ἕως τῆς παρασκευῆς. καὶ τῇ παρασκευῇ ἀπῆλθεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν πάπαν, ὅπως διὰ ζώσης φωνῆς ὁμιλήσῃ αὐτῷ. καὶ ὁμιλήσαντες συνεφώνησαν τὴν συνέλευσιν τῶν ἀνὰ μέρος δέκα. καὶ γέγονεν ἐν τῷ μέρει τῶν Γραικῶν παρὰ συνήθειαν· ἡ γὰρ σύνοδος αὐτῶν μικρὰ οὖσα ἐσχίσθη εἰς δύο, πρᾶγμα μηδέποτε οὔτε ἐν ταῖς συνελεύσεσι γεγονὸς, ἀλλ' ὅμως ἐγένετο. καὶ οἱ μὲν Λατῖνοι ἐξελέξαντο ἀπὸ τῶν καρδιναλίων, δύο· ἀπὸ τῶν μητροπολιτῶν, δύο· ἀπὸ τῶν ἀββάδων, δύο· ἀπὸ τῶν φιλοσόφων, δύο· καὶ ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων, δύο.

οἱ δὲ

ANNO CHRISTI 1439.

οἱ δὲ Γραικοὶ συνήχθησαν πάντες μητροπολῖται, οὓς ὥρισεν ὁ βασιλεὺς, ἕως τῶν δέκα, καὶ ἀπῆλθον μίαν συνέλευσιν. καὶ ἐζήτησαν οἱ Γραικοὶ στεργθῆναι τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἁγίου Μαξίμου, τὴν φάσκουσαν, οὐκ αἰτίαν ποιοῦντες τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος. καὶ οἱ Λατῖνοι ἀπελογήσαντο· οὐδὲ ἡμεῖς λέγομεν προκαταρκτικὴν αἰτίαν τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος· μίαν γὰρ λέγομεν υἱοῦ καὶ πνεύματος τὸν πατέρα αἰτίαν, τοῦ μὲν κατὰ τὴν γέννησιν, τοῦ δὲ κατὰ τὴν ἐκπόρευσιν· ἀλλ᾽ ἵνα τὸ συναφὲς καὶ ταυτὸν τῆς οὐσίας καὶ ἡμεῖς δηλώσωμεν, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ υἱοῦ προϊέναι λέγομεν, καὶ τὸ ἀχώριστον τῆς οὐσίας τῶν ὑποστάσεων σαφῶς ὁμολογοῦμεν· ὁ γὰρ υἱός ἐστιν οὐσιωδῶς υἱὸς τοῦ πατρὸς, τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶν οὐσιωδῶς πατρὸς καὶ υἱοῦ. ἐπειδὴ δὲ οὐσιωδῶς τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐστιν, ἔστι δὲ ἀχώριστος ἡ οὐσία τῆς ὑποστάσεως, ἔστιν ἄρα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ υἱοῦ. ἀλλὰ καὶ ἃς λέγει ὁ Μάξιμος χρήσεις Ῥωμαίων ἁγίων πατέρων, οὐκ εἰσὶν ἄλλαι, εἰ μὴ Αὐγουστίνου, Ἱερωνύμου, Ἀμβροσίου, καὶ τῶν λοιπῶν, ὧν αἱ βίβλοι σαφῶς ὁμολογοῦσι, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ. ταῦτα εἰπόντων αὐτῶν, ἐλύθη ἡ συνέλευσις αὕτη ἡ μυστική. τῇ δὲ ἐπαύριον πάλιν συνῆλθον, καὶ προσήγαγον τὴν ὁμολογίαν τοῦ ἁγίου Ταρασίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, τὴν λέγουσαν, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ, διϊσχυριζόμενοι, ὅτι ἵνα συμφωνήσωσι λέγοντες καθὼς ὁ Ταράσιος· ἀλλ᾽ οἱ Λατῖνοι τὴν διὰ ταύτην καλῶς ἐξηγήσαντο ὡς ἠβούλοντο, λέγοντες, ἡ, διὰ, αὕτη ἑτέρα ἐστὶ τῆς, ἐκ, ἢ οὔ; ἀποκρίνονται οἱ Γραικοί· ἑτέρα ἐστί. λέγουσιν οἱ Λατῖνοι· εἰ λοιπὸν ἑτέρα ἐστὶν ἡ ἐνέργεια τῆς, ἐκ, καὶ ἑτέρα ἐστὶν ἡ ἐνέργεια τῆς, διὰ, ἔσονται κατὰ τὴν ἀπόκρισιν δύο ἐνέργειαι, μία ἡ τοῦ πατρὸς, καὶ ἄλλη ἡ τοῦ υἱοῦ· ἀλλὰ τοῦτό ἐστιν ἄτοπον. ἀλλὰ τὴν, διὰ, οὐδ᾽ ὅλως δεχόμεθα, φοβούμενοι τὸ, διὰ σωλῆνος, ἢ δι᾽ ὀργάνου δόγμα· ἀλλὰ λέγομεν, ὅτι ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὡς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς καὶ ἐνεργείας. τούτων καὶ ἄλλων ὁμοίων λαληθέντων ἐλύθη καὶ αὕτη ἡ μυστικὴ συναγωγή. καὶ πλέον οὐκ ἤθελον οἱ Γραικοὶ συνέρχεσθαι, μὴ ἔχοντες ἕτερον ζήτημα· ἀλλ᾽ οἱ Λατῖνοι ἐσπούδασαν, καὶ συνήχθησαν οἱ Γραικοὶ τρεῖς συνελεύσεις ὁμοῦ, καὶ ἐποίησαν, ὅτι ἔδωκαν οἱ Λατῖνοι εἰς τὴν, διὰ τοῦ υἱοῦ, φωνὴν ἐξήγησιν λέγοντες οὕτως·

LAT. Ἐπειδὴ ὑποπτεύουσιν οἱ Γραικοὶ ἡμᾶς λέγοντας δύο ἀρχὰς καὶ δύο αἰτίας ἐπὶ τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος, λέγομεν, τοὺς λέγοντας δύο ἀρχὰς ἢ δύο αἰτίας, ἀνάθεμα· ἀλλ᾽ ἡμεῖς μίαν ἀρχὴν ὁμολογοῦμεν, τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ τὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν προβλητικὴν δύναμιν. καὶ οὐ λέγομεν, ὅτι ἐκπορεύεται κἀκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς ἐξ ἄλλης ἀρχῆς καὶ αἰτίας, οὐδὲ ὡς τὴν ὕπαρξιν ἔχων ὁ υἱὸς τοῦ πνεύματος· μίαν γὰρ γινώσκομεν τὸν πατέρα αἰτίαν, καὶ ῥίζαν, καὶ πηγὴν τῆς θεότητος. ἀλλ᾽ οὐδὲ λέγομεν ἓν πρόσωπον τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, διὰ τὸ λέγειν μίαν ἐνέργειαν· τοῦτο γάρ ἐστιν ἄτοπον· ἀλλὰ λέγομεν δύο ὑποστάσεις, καὶ μίαν ἐνέργειαν, καὶ μίαν προβλητικὴν δύναμιν, καὶ ἓν τὸ προβαλλόμενον ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ

A Græci vero omnes fuere metropolitæ, convenientes decem, quos imperator voluit: & primam celebravere sessionem. Petierunt ergo Græci, ut epistola sancti Maximi reciperetur, quæ dicit: Non quod Filium Spiritus causam faciant; & Latini responderunt: Neque ipsi dicimus, Filium esse primordialem Spiritus causam: unam quippe asserimus Filii ac Spiritus causam, Patrem, illius quidem secundum generationem, hujus vero secundum processionem: sed ut communionem idemtitatemque essentiæ nos quoque significemus, & Spiritum sanctum procedere per Filium asserimus,
B & inseparabilem esse ab hypostasibus substantiam aperte fatemur. Nam Filius substantialiter est Patris Filius, & Spiritus sanctus substantialiter est Patris & Filii: & quia substantialiter est Patris & Filii, & substantia non est separata ab hypostasi, sequitur ut Spiritus sanctus sit etiam ex hypostasi Filii. Quas vero sanctus Maximus dicit sanctorum Romanorum patrum sententias, eæ non sunt, nisi Augustini, Hieronymi, Ambrosii, & reliquorum; quorum libri manifeste asserunt, Spiritum sanctum procedere ex Patre & Filio. Cum hæc illi dixissent, conventus hic secretus
C dimissus est. Postridie rursus convenere, & sancti Tarasii patriarchæ Constantinopolitani confessionem attulere dicentem, Spiritum sanctum procedere ex Patre per Filium: contendentes, ut consentirent, dicerentque ut Tarasius. At Latini bene exposuerunt illud, Per, sicuti volebant, dicentes; Vox ista, Per, estne diversa ab, Ex, an non? Respondent Græci: diversa est. dicunt Latini: Si ergo alia est actio præpositionis, Ex, & alia est actio præpositionis, Per: erunt juxta responsionem duæ actiones, altera Patris, altera Filii: at hoc inconveniens est. Verum præpositionem, Per, nulla ratione
D admittimus, timentes dogma illud per canalem, sive per instrumentum: sed dicimus Spiritum sanctum procedere ex Patre & Filio, ut ab unico principio unica actione. His aliisque similibus habitis sermonibus dimissus est & hic secretus conventus: & Græci nolebant amplius convenire, non habentes, quid ultra proponerent. sed Latinis excitantibus Græci ter iterum convenerunt, effeceruntque, ut Latini propter vocem illam, Per Filium, explanationem hujusmodi darent:

Quoniam Græci suspicantur, nos duo principia, duasque causas ponere in sancta & con-
E substantiali Trinitate: anathema dicimus asserentibus duo principia, vel duas causas. Nos autem fatemur unum principium, Patris & Filii actionem & productivam potentiam: & non dicimus, Spiritum sanctum procedere etiam ex Filio, ut ex alio principio & causa: sive quia Filius Spiritum sanctum primordialiter producat: unam quippe novimus causam, & radicem, & fontem deitatis, Patrem. neque vero unam dicimus personam Patris & Filii, quia unicam asserimus actionem: hoc enim absurdum est; sed duas hypostases dicimus, & unam actionem, & unam virtutem productivam, & unum quod producitur ex substantia & hypostasi Patris

SESS. XXV.

LATINI.

SESS. XXV. Patris & Filii. Idcirco etiam in sacro symbolo explicatum & declaratum est, ne paulatim ii qui affirmant Filium non esse causam Spiritus, laberentur in dogma, tempus constituentes inter Patrem & Filium. Etenim qui negant, Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere, profecto manifeste declarant, quod ex solo Patre: si vero ex solo Patre, fuit ergo quando non erat Filius: si vero dicant, quod ex sola paterna hypostasi, separant re ipsa substantiam ab hypostasi: atque ita per ipsos substantia in partes secabitur, quod absurdum est. Quapropter, ut diximus, etiam in sacro symbolo appositum est.

A πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ ἱερῷ συμβόλῳ ἀνεπτύχθη καὶ ἐσαφηνίσθη, ἵνα μὴ κατὰ μικρὸν οἱ ἀντιλέγοντες, ὅτι αἰτία ὁ υἱὸς τοῦ πνεύματος, πέσωσιν εἰς δόγμα, χρόνον ποιοῦντες ἐν μέσῳ πατρὸς καὶ υἱοῦ. οἱ γὰρ μὴ λέγοντες ὅτι ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, σαφῶς παριστῶσι λοιπὸν, ὅτι ἐκ μόνου τοῦ πατρός. καὶ εἰ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, ἔστιν ὅτε οὐκ ἦν ὁ υἱός. εἰ δὲ λέγουσιν, ὅτι ἐκ μόνης τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, χωρίζουσι τὴν οὐσίαν πράγματι τῆς ὑποστάσεως, καὶ διαιρεθήσεται κατ' αὐτοὺς ἡ οὐσία εἰς τμήματα, ὅπερ ἐστὶν ἄτοπον· διὸ καὶ ἐτέθη ἐν τῷ ἱερῷ συμβόλῳ; ὡς ἔφημεν.

GRÆCI. Cum hæc a Latinis scripta, & missa essent ad Græcos, mensis Aprilis nono & vicesimo, feria quarta tertiæ post pascha hebdomadæ, congregati sunt Græci in domum imperatoris: erat enim in morbo imperator: & consultarunt, quomodo responderent scripturæ. Quidam ergo dicebant, Latinos semper idem dicere: Alii vero, eos ne tantillum quidem in nostram deflecti sententiam: Alii, eos evidenter statuere Filium Spiritus sancti causam: Alii, duas causas, duoque principia poni ab iis: Alii qui nimirum sapere videbantur: scripturam, aiebant, diligenter considerate. Duobus ergo lapsis diebus, aliam rursus scripturam misere ad Græcos Latini hæc continentem:

ΓΡΑΙΚ. B Ταῦτα τῶν Λατίνων γραψάντων, καὶ τοῖς Γραικοῖς στειλάντων, τῇ εἰκοστῇ ἐννάτῃ τοῦ Απριλίου μηνὸς, ἡμέρᾳ τετάρτῃ τοῦ διαλυτικοῦ, συνήχθησαν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ βασιλέως οἱ Γραικοί· ὁ γὰρ βασιλεὺς ἦν ἀσθενῶν, καὶ ἐποίησαν σύνοδον ἅμα τῷ πατριάρχῃ, καὶ ἐβουλεύθησαν πῶς ἀπολογήσονται τῷ γράμματι. οἱ μὲν οὖν εἶπον, ταυτὸ λέγουσιν οἱ Λατῖνοι ἀεί· οἱ δὲ, οὐδὲ συγκαταβαίνουσιν ἡμῖν οὐδ' ὅλως· ἄλλοι, αἰτίαν ποιοῦσιν ἐναργῶς τὸν υἱὸν τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἄλλοι, δύο αἰτίας λέγουσι καὶ δύο ἀρχάς· ἕτεροι τάχα οἱ δοκοῦντες ἐννοεῖν, σκέψασθε ἀκριβῶς τὴν γραφήν· δύο οὖν ἡμερῶν διαγενομένων, πάλιν οἱ Λατῖνοι ἀπέστειλαν C πρὸς τοὺς Γραικοὺς ἑτέραν γραφὴν περιέχουσαν οὕτως·

LATINI. Quoniam Græci calumniantur nos, affirmantes duo principia, duasque causas poni a nobis in sancta & consubstantiali Trinitate, dicimus in scripto ita: Credimus in unum Deum Patrem: & in unum Filium unigenitum ex Patre natum: & in unum Spiritum sanctum habentem quidem ex Patre suam subsistentiam sicut & Filius, sed etiam ex Filio procedentem: Vnam quippe dicimus Filii, & Spiritus causam, nempe Patrem; illius quidem per generationem, hujus vero per processionem. Sed ne idemtitatem unitatemque ab hypostasibus non re differentem, sed ratione tantum & actu intelligendi asseveremus: & nulla suspicio sit, Spiritum sanctum esse ex solo Patre; triumque substantia, quæ unica est, in tres partes dissecta cuipiam videatur: vocem illam, Ex Filio, pronuntiamus in symbolo: & propterea dicimus, Spiritum sanctum procedere ex Patre & Filio, ut ab unico principio.

ΛΑΤΙΝ. Επειδὴ οἱ Γραικοὶ δύο ἀρχὰς καὶ δύο αἰτίας συκοφαντοῦσιν ἡμᾶς λέγειν ἐπὶ τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος, λέγομεν ἐγγράφως οὕτω· πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα, καὶ εἰς ἕνα υἱὸν μονογενῆ γεννηθέντα ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ εἰς ἓν πνεῦμα ἅγιον, ἐκ τοῦ πατρὸς μὲν τὴν ὕπαρξιν ἔχον, καθάπερ καὶ ὁ υἱὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορευόμενον· μίαν γὰρ λέγομεν τὸν πατέρα αἰτίαν υἱοῦ τε καὶ πνεύματος, τοῦ μὲν κατὰ τὴν γέννησιν, τοῦ δὲ κατὰ τὴν ἐκπόρευσιν. ἀλλ' ἵνα τὸ ταυτὸν καὶ ἓν τῆς οὐσίας μὴ ἐξαιρήσωμεν, καὶ D τὴν οὐσίαν ἀπὸ τῶν ὑποστάσεων πράγματι μὴ διαφέρειν, ἀλλὰ λόγῳ μόνῳ καὶ ἐπινοίᾳ δοξάσωμεν· καὶ ἵνα μὴ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑποπτευθῇ, καὶ ἡ οὐσία τῶν τριῶν μία οὖσα ἐν τρισὶ τμήμασιν ὑπονοηθῇ, τὴν ἐκ τοῦ υἱοῦ φωνὴν ἐν τῷ συμβόλῳ ὁμολογοῦμεν. διὸ καὶ λέγομεν, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, ὡς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς.

His ita scriptis, atque ad Græcos missis, præsules conventum egere, biduum una cum patriarcha deliberantes; & vix ipsi quoque scriptam responsionem dedere: non enim ferebant audire, Filium esse causam Spiritus: scripsere tamen & ipsi hoc pacto:

Τούτων οὕτω γραφέντων καὶ τοῖς Γραικοῖς σταλέντων, συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ ἐσκέπτοντο σὺν τῷ πατριάρχῃ ἡμέρας δύο, καὶ μόλις ἔγραψαν ἀπολογίαν καὶ αὐτοί· οὐδὲ γὰρ ὅλως ἤθελον ἀκοῦσαι αἰτίαν τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος. ἔγραψαν δ' οὖν ὅμως E καὶ αὐτοὶ οὕτως·

GRÆCI. Quoniam Latini fatentur unum principium Filii ac Spiritus Patrem; & quærunt a nobis quid & ipsi sentiamus; Nos quoque dicimus fateri, fontem & radicem Filii ac Spiritus esse Patrem: florésque ac divina germina Patris esse Filium & Spiritum juxta sanctum Cyrillum, & primam synodum, & Basilium magnum. Dicimusque Filium emittere, & ex se scaturientem effundere Spiritum; atque a Filio emitti, profluere, & effundi Spiritum sanctum.

ΓΡΑΙΚ. Επειδὴ οἱ Λατῖνοι ὁμολογοῦσι μίαν ἀρχὴν τὸν πατέρα υἱοῦ τε καὶ πνεύματος, ζητοῦσι δὲ παρ' ἡμῶν εἰπεῖν τὸ φρόνημα ἡμῶν, λέγομεν καὶ ἡμεῖς, ὅτι ὁμολογοῦμεν πηγὴν καὶ ῥίζαν υἱοῦ τε καὶ πνεύματος τὸν πατέρα, καὶ αὖθι θεόφυτα τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς, κατὰ τὸν ἅγιον Κύριλλον, καὶ τὴν πρώτην σύνοδον, καὶ τὸν μέγαν Βασίλειον καὶ λέγομεν, ὅτι ἀναβλύζει ὁ υἱὸς τὸ πνεῦμα, πηγάζει, προχεῖ, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον πρόεισι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐνίεται, καὶ προχεῖται.

Ταῦτα

ANNO CHRISTI 1439.

SESS. XXV.

A Ταῦτα καὶ αὐτοὶ γράψαντες ἀπέστειλαν πρὸς τοὺς Λατίνους, φυλάσσοντες πάντοτε τὰς εἰς αὐτὰ ἐξηγήσεις, καθὼς ἐθελήσωσιν.

[Λ]ΑΤΙΝ. Οἱ Λατῖνοι οὖν τοῦτο ἰδόντες, οὐκ ἠρκέσθησαν ἐπὶ τῷ γράμματι· ἀλλὰ λαβόντες αὐτό, τὴν ἐξήγησιν ἐζήτουν παρὰ τῶν Γραικῶν, λέγοντες, τὸ ἀναβλύζειν γέγραπται ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς πρώτης συνόδου, τὸ πηγάζειν δὲ γέγραπται ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν ἁγίων, ὁμοίως καὶ τὸ προχεῖσθαι· τὸ πῶς δὲ ἐκλαμβάνετε ὑμεῖς ταῦτα, θέλομεν ὑμᾶς ὁμολογῆσαι· ἐπειδὴ ἀκούομεν, ταῦτα δευτέρας τινὸς προόδου εἶναι καὶ λέγεσθαι χρονικῆς. ἡμεῖς δὲ μίαν μόνην πρόοδον ὁμολογοῦμεν λέγειν τοὺς πατέρας τοὺς ἁγίους ἐν τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος προβολῇ. B ταύτην δὲ τὴν ἔκχυσιν τὴν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ οὐ δευτέραν, ἀλλ' ἄλλην χρονικὴν λέγομεν, καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς, ἣν ἔχει ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. αἰτοῦμεν οὖν ὑμᾶς εἰπεῖν εἰς ταύτην τὴν ἄχρονον προβολήν, ἣ αἰτίαν τὸν υἱὸν τοῦ ἁγίου πνεύματος πιστεύομεν. πῶς γὰρ ἀναβλύζει τὸ ἐνυπόστατον πανάγιον πνεῦμα παρὰ τοῦ υἱοῦ, μὴ ἔχον τὸ εἶναι παρ' αὐτοῦ; ἀλλὰ καὶ πῶς προχεῖται παρ' αὐτοῦ, καθώσπερ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός, κατὰ τὸν μέγαν Κύριλλον, μὴ ἔχον αἰτίαν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ; διὸ ἡ μὲν ἔννοια ἡ αὐτή ἐστι τῇ ὑμετέρᾳ, φασίν, ἡ δὲ λέξις τῶν γεγραμμένων ἔχει ἔμφασιν, ὅπως μὴ πάλιν δευ- C τέραν πρόοδον εἴπητε ἐπὶ τῆς ἁπλῆς καὶ ἀσυνθέτου θεότητος.

[Γ]ΡΑΙΚ. Ταῦτα μηνυσάντων τῶν Λατίνων ἡμῖν, ἡμεῖς ἠρξάμεθα γογγύζειν, καὶ τέλος τῷ πράγματι ἐπιθεῖναι, λέγοντες· ὅσον ἐποιήσαμεν, ὑπῆρχε μέγα καὶ πολύ, ἀλλὰ καὶ παρὰ γνώμην τῶν τοποτηρητῶν ἡμῶν καὶ τῶν τριῶν. ὁ γὰρ Ἡρακλείας, καὶ ὁ Ἐφέσου, καὶ ὁ Μονεμβασίας, καὶ ὁ Ἀγχιάλου οὐκ ἔδωκαν γνώμας ἐν τῷ σταλέντι τῆς ὁμολογίας γράμματι. ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν κληρικῶν, ὁ μέγας χαρτοφύλαξ, καὶ ὁ πρωτέκδικος· λοιπὸν εἴπομεν, ἄλλο οὐ δυνάμεθα ποιῆσαι· ἡμεῖς D ἁγίων ὁμολογίας ἐγράψαμεν καὶ ἐστείλαμεν· τί ἔτι ἔχομεν; καὶ οὕτως ἠρξάμεθα σπουδάζειν ἐπιστρέψαι. καὶ συναχθέντες ἀνεφέρομεν πάντα τῷ πατριάρχῃ ἡμῶν, λέγοντες· ἵνα τί καθεζόμεθα τόσον καιρὸν ἀργοί; γενέσθω συμπέρασμα. προσθέντες, ὅτι εἰ οὐ γίνηται τέλος συντομώτερον, ἡμεῖς οὐ δυνάμεθα καθέζεσθαι πλέον· καὶ γενέσθω τρόπος τοῦ ἀπελθεῖν.

Ταῦτα μηνύσαντες τῷ βασιλεῖ, οὐκ ἔδοξεν εἶναι ταῦτα μακροθύμων ἀνδρῶν· ἀλλ' ὥρισεν, ὅτι ἡ ῥαθυμία ὑμῶν πολλὰ κακὰ προεξένισε τῷ πράγματι.

E Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ· φοβούμεθα, γαληνότατε κύριε βασιλεῦ, μήπως ποιήσωμεν τὸ θέρος ὅλον ὧδε, καὶ τὸ φθινόπωρον, καὶ τὸν χειμῶνα ἀπερχόμενοι κινδυνεύσωμεν. ἀλλ' ὁ βασιλεύς·

[ΒΑ]ΣΙΛ. Καὶ τίς ἐστιν ὁ ὑπολαμβάνων τοῦτον τὸν σκοπόν; ἐγὼ γὰρ σπεύδω, εἰ δυνατόν, καὶ σήμερον γενέσθαι τὸ συμπέρασμα, ἀλλ' ἀσθενῶ· καὶ ὁ ἀσθενῶν τί ἔχει ποιῆσαι; ὅμως ἀναμείνατε ἕως τῆς τετάρτης· ἦν γὰρ ἡ τοῦ τυφλοῦ κυριακή· καὶ τῇ τετάρτῃ μέλλω ἀπελθεῖν εἰς τὸν πάπαν, καὶ εἴ τι χορηγήσει ὁ Θεός.

Hæc ipsi etiam scripta misere ad Latinos; illud sibi reservantes, ut semper quas ipsi vellent, explanationes eorum darent.

LATINI. Cum hoc Latini vidissent, nequaquam scriptura hac fuere contenti; sed ubi eam accepere, petebant expositionem a Græcis, dicentes vocem, Scaturire, scriptam esse in actis primæ synodi: & Profluere, pariter reperiri in scriptis sanctorum: similiter & Effundi: sed quomodo hæc intelligatis, vos fateri volumus: audimus enim hæc secundæ cujusdam & temporalis esse processionis: nos autem dicimus, sanctos patres unam tantum asserere processionem in productione Spiritus sancti: hanc autem effusionem ex Filio, non secundam, sed aliam temporalem dicimus, quæ respicit nos, quam habet Filius & Spiritus sanctus. Petimus ergo, ut dicatis de hac in temporali productione, qua Filium credimus causam Spiritus sancti. Quomodo enim profluat a Filio hypostasi sua subsistens sanctissimus Spiritus, nisi habeat esse ab ipso? Quomodo vero effundatur ab illo, quemadmodum ab ipso Deo & Patre juxta magnum Cyrillum, si sui causam non habeat Filium? Idcirco sensus, inquiunt, idem est atque vester: sed verba scripturæ innuunt, ne rursus secundam ponatis processionem in simplici, & omnis experte compositionis deitate:

GRÆCI. Vt hæc nobis fuere a Latinis nuntiata, obmurmurare cœpimus, & rei finem imponere dicentes: Quod fecimus, multum sane fuit & eximium; idque præter voluntatem trium ex nostris vicariorum patriarchalium: Nam Heracleensis, & Ephesius, & Monembasiensis, & Anchialensis missam confessionis scripturam nequaquam suis sententiis approbaverant: nec non ex clericis, magnus bibliothecarius, primusque rerum ecclesiasticarum defensor. Itaque aliud, diximus, a nobis fieri non potest; nos sanctorum dicta scripsimus, & misimus: quid ultra habemus? Atque ita cœpimus solicite de reditu cogitare, congregatique retulimus omnia ad patriarcham nostrum dicentes: Cur tanto tempore otiosi sedemus? sit aliquando negotii conclusio: addidimusque nisi quamprimum res finem habeat, nos immorari amplius non posse: proinde cogitandum quomodo sit abeundum.

Hæc ad imperatorem perlata, visa non sunt esse hominum longanimitate utentium: sed vestra, inquit, socordia multa rei tulit incommoda.

Responderunt ei: Veremur, serenissime domine imperator, ne totam hic æstatem consumamus, & autumnum, & abeuntes hieme periclitemur. Imperator autem:

IMPER. Et quis, inquit, hoc habet in animo? ego enim propero vel hodie, si fieri possit, rei finem imponere: sed æger sum: & qui morbo laborat, quid potest facere? expectate ergo usque ad feriam quartam: erat enim dominica quinta post pascha: & feria quarta ibo ad papam, eritque quod Deus præstiterit.

SESS. XXV. Post hæc convaluit imperator; & feria quarta, hoc est vigilia ascensionis, die Maii XIII. accessit ad papam, sed nihil effecit: nam papa auditis imperatoris verbis, respondit, se consultaturum, & feria sexta illi responsurum. Itaque feria sexta, die scilicet Maii quintadecima, profectus est iterum imperator in palatium papæ, ut illi dictum fuerat: & cardinalis Iulianus ex persona papæ loquens, his verbis ad imperatorem est usus:

PAPA. Nos, serenissime fili, & semel & sæpius contendimus, ut fierent disputationes ad conquirendam & inveniendam veritatem, nec voluistis. misimus scriptam fidei confessionem, nec ea contenti fuistis. Scripsistis vos, & misistis nobis dogmata & dicta sanctorum ac doctorum ecclesiæ: petimus, ut eorum explanationem detis, & non vultis explanare: nos quidquam amplius dicere non habemus.

Respondit imperator, dixitque illi:

IMPERAT. Ego non sum dominus synodi, neque tyrannice nos volo uniri; sed nostra synodus sua sponte permota est, misitque hanc confessionem, quam dicitis esse explanandam: ea vero sufficit, nec indiget expositione: nam Scaturire, Effundi, Profluere, causalitatem Filio tribuunt: licet hoc nostri aperte non dicant ob vulgi ignorantiam. Quid porro aliud velitis, ignoro. Causam Spiritus fatemini Filium, nihil contradicimus: sed per hæc verba vobiscum unimur: & quoniam unimur, non contradicimus.

Iulianus autem respondens ait:

IVL. CARD. Sed Profluere, Scaturire, & Effundi, tribuunt vestri secundæ processioni, nimirum temporali; nos autem expositionem volumus juxta mentem sanctorum, qui vocibus illis usi sunt, assignantes Filio una cum Patre causalitatem subsistentiæ. Quod enim magnus ait Cyrillus: Ita etiam effunditur a Filio, quemadmodum plane & ex Patre: non est aliud, quam etiam ex Filio procedere, sicut ex Patre: & idem est, scaturire & profluere sicut a Patre, ita etiam a Filio.

His aliisque hujusmodi sermonibus habitis venit imperator; & admoniti fuimus præsules, ut in patriarchæ domum conveniremus, æger enim is erat; quo imperator veniens significaret nobis quid egisset cum papa.

Itaque die mensis Maii decimoseptimo, dominica scilicet infra octavam ascensionis, præsules ad patriarcham convenimus, imperatorem quoque eo venturum sperantes: sed imperator non venit: significavit enim nobis, se a prandio cardinales expectare.

Congregatis ergo nobis cum patriarcha in cellam ejus, multisque collatis sermonibus, & tarditatem non ferentibus, post omnes patriarcha suo more multa cum prudentia & intentione animi respondit nobis:

PATRIARCHA. Sacrum nostrum imperatorem præterita feria quarta ivisse ad papam, multaque & magna verba illi dixisse: præsertim vero, Cur non admittant, quæ proposuimus. Papam vero rogasse, ut feria sexta accederet, quod non esset ad respondendum præ-

A Μετὰ ταῦτα γίνεται ὁ βασιλεὺς ὑγιὴς, καὶ τῇ τετάρτῃ, ἤγουν τῇ παραμονῇ τῆς ἀναλήψεως, ἐν Μαΐῳ εἰς τὰς δεκατρεῖς, ἀπῆλθεν εἰς τὸν πάπαν, καὶ οὐκ ἐποίησε δὲ τέλος οὐδὲ ἕν, ἀλλὰ τοὺς λόγους ὁ πάπας τοῦ βασιλέως λαβὼν, βουλευθῆναι ἀπελογήσατο, καὶ τῇ παρασκευῇ ἀποκριθῆναι αὐτῷ ἔφη. τῆς παρασκευῆς τοίνυν ἐλθούσης, ἥτις ἦν πεντεκαιδεκάτη τοῦ Μαΐου μηνὸς, ἀπῆλθε καὶ πάλιν ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ πάπα, κατὰ τὸ ἐπηγγελμένον αὐτῷ. καὶ τὸν λόγον ἀναλαβὼν ὁ καρδινάλιος Ἰουλιανὸς, ὡς ἀπὸ προσώπου τοῦ πάπα, ἔφη τῷ βασιλεῖ οὕτως·

ΠΑΠΑΣ. Ἡμεῖς, γαληνότατε υἱὲ, καὶ μίαν καὶ πολλάκις ἐζητήσαμεν γενέσθαι τὰς διαλέξεις, ἵνα ζητηθῇ καὶ εὑρεθῇ B ἡ ἀλήθεια, καὶ οὐκ ἠθελήσατε. ἐστείλαμεν ἔγγραφον ὁμολογίαν πίστεως, καὶ οὐκ ἠρκέσθητε. ἐγράψατε ὑμεῖς, καὶ ἐστείλατε ἡμῖν δόγματα καὶ ῥητὰ τῶν ἁγίων καὶ διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας· καὶ ἐρωτῶμεν ὑμᾶς δοῦναι τὴν αὐτῶν ἐξήγησιν, καὶ οὐ θέλετε ἐξηγηθῆναι. ἡμεῖς πλέον τι οὐκ ἔχομεν εἰπεῖν.

Ἀπεκρίθη ὁ βασιλεὺς καὶ εἶπεν αὐτῷ.

ΒΑΣΙΛ. Ἐγὼ οὐκ εἰμὶ αὐθέντης τῆς συνόδου, οὐδὲ τυραννικῶς θέλω ἑνωθῆναι ἡμᾶς. ἀλλ' ἡ σύνοδος ἡ ἡμετέρα οἰκειοθελῶς συγκατέβη, καὶ ἔστειλε τὴν ὁμολογίαν ταύτην, ἣν λέγετε ἵνα ἐξηγηθῶσι. καὶ ἔστιν ἀρκετὴ, καὶ οὐ δέεται ἐξηγήσεως. ἐπεὶ τὸ ἀναβλύζειν, τὸ προχεῖσθαι, C τὸ πηγάζειν, αἰτίαν διδόασι τῷ υἱῷ, καὶ οὐ λέγουσι καθαρῶς οἱ ἡμέτεροι διὰ τὴν ἀμαθίαν τῶν ἰδιωτῶν. τί δὲ ἄλλο θέλετε, ἀγνοῶ. αἰτίαν ὁμολογεῖτε τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν, οὐδὲν ἀντιλέγομεν, ἀλλὰ μετὰ τῶν ῥητῶν τούτων ἑνούμεθα ὑμῖν· καὶ ἐπειδὴ ἑνούμεθα, οὐκ ἀντιλέγομεν.

Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς ἀποκρινόμενος ἔφη·

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ἀλλὰ τὸ πηγάζειν, τὸ ἀναβλύζειν, τὸ προχεῖσθαι, οἱ ὑμέτεροι δευτέρᾳ προόδῳ τοῦτο διδόασι, δηλονότι τῇ χρονικῇ· ἡμεῖς δὲ θέλομεν ἐξήγησιν κατὰ τὸν νοῦν τῶν ἁγίων τῶν λεγόντων τὰ ῥητὰ, τὴν ὑπαρκτικὴν αἰτίαν διδόντες τῷ υἱῷ σὺν τῷ πατρί. τὸ γὰρ λέγειν τὸν μέγαν Κύριλλον, οὕτω προχεῖται καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς, οὐκ ἔστιν ἕτερον, εἰ μὴ ἐκπορεύεται D καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, καθάπερ καὶ ἐκ τοῦ πατρός. καὶ τὸ ἀναβλύζει, καὶ τὸ πηγάζει, ὥσπερ ὁ πατὴρ, οὕτω καὶ ὁ υἱὸς, ταυτόν ἐστι.

Τούτων καὶ ἄλλων ὁμοίων λαληθέντων, ἦλθεν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἐμηνύθημεν οἱ ἀρχιερεῖς, ἵνα ἀπέλθωμεν ἐν τῷ τοῦ πατριάρχου οἴκῳ, ἦν γὰρ ἀσθενὴς, ὅπως ἐλθὼν ὁ βασιλεὺς ὁρίσῃ ἡμῖν, τί διεπράξατο μετὰ τοῦ πάπα.

Τῇ οὖν δεκάτῃ καὶ ἑβδόμῃ τοῦ Μαΐου μηνὸς, τῇ κυριακῇ τῶν ἁγίων πατέρων, συνήλθομεν οἱ ἀρχιερεῖς ἐν τῷ πατριάρχῃ, ἐλπίζοντες ἐλθεῖν ἐκεῖσε καὶ τὸν βασιλέα· ὁ δὲ βασιλεὺς οὐκ ἦλθεν, ἀλλ' ἐμήνυσεν ἡμῖν, καρδιναλίους μέλλειν ἰδεῖν ἀπὸ τοῦ γεύματος.

E Συναχθέντων δὲ ἡμῶν μετὰ τοῦ πατριάρχου ἐν τῷ κελλίῳ αὐτοῦ, καὶ πολλῶν λόγων κινηθέντων, καὶ μὴ δυναμένων τὴν πλημμέλειαν, πάντων εἰπόντων, ὁ πατριάρχης κατὰ τὴν συνήθειαν αὐτοῦ μετ' οἰκονομίας καὶ προσοχῆς πολλῆς ἡμῖν ἀπεκρίνατο.

ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ. Ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἅγιος ἡμῶν βασιλεὺς εἰς τὸν πάπαν τῇ παρελθούσῃ τετάρτῃ ἀπελθὼν πολλὰ καὶ μεγάλα ῥήματα εἶπεν αὐτῷ, καὶ μάλιστα τίνι λόγῳ οὐ δέχονται τὰ προβλήματα ἡμῶν. καὶ ὁ πάπας ἠξίωσεν αὐτὸν, ἵνα τῇ παρασκευῇ παραγένηται, διὰ τὸ μὴ εἶναι βεβουλευμένος ἀπολογηθῆναι.

ANNO CHRISTI 1439.

NNO RISTI 439.

λογηθῆναι. τῇ παρασκευῇ δὲ πάλιν ἀπῆλθεν ὁ A βασιλεὺς, καὶ πάλιν εἶπε λαμπρῶς καὶ φιλοσόφως πολλά. ἀλλ' οἱ Λατῖνοι ἐξήγησιν ζητοῦσι τοῦ προβληθέντος παρ' ἡμῶν γράμματος, πῶς ἐννοοῦμεν τὸ ἀναβλύζειν, τὸ πηγάζειν, τὸ προχεῖσθαι.

Ταῦτα εἰπόντος τοῦ πατριάρχου, ἡμεῖς ἐζητοῦμεν. καὶ πῶς θέλομεν ζῆν, ἕως ὅτου ἐξετάζωνται ταῦτα; καὶ ὁ πατριάρχης ἀπεκρίνατο, ὅτι ὁ βασιλεὺς μέλλει ἐλθεῖν πρὸς ἡμᾶς τάχιον, ὅπως ποιήσῃ τὸ ἱκανόν. τούτων λαληθέντων ἀπήλθομεν.

Τῇ δὲ εἰκοστῇ πρώτῃ τοῦ Μαΐου μηνὸς, ἡμέρᾳ πέμπτῃ, ἀπέστειλεν ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν πάπαν ζητῶν τέλος τοῦ πράγματος. ἔστειλεν οὖν ὁ πάπας B πρὸς αὐτὸν καρδιναλίους τρεῖς, τὸν καμεράριον, τὸν Ἰουλιανὸν, καὶ τὸν Φιρμάνον, λέγων καὶ ζητῶν ἐξηγηθῆναι τὰ δόγματα, ἃ ἔστειλαν ἐγγράφως, καὶ μάλιστα τὴν, διὰ, διαιρῶν αὐτὴν εἰς τέσσαρα, ἢ δι' ὀργάνου ὡς διὰ τοῦ πρίονος, ἢ διὰ τῆς ὕλης ὡς ὁ οἶκος, ἢ διὰ σωλῆνος ὡς τὸ ὕδωρ, ἢ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς ὡς ὁ υἱὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ἀπεκρίθη ὁ βασιλεύς·

ΣΙΑ. Ἡμεῖς ἄλλο οὐδὲν γράφομεν, οὐδὲ λέγομεν, εἰ μὴ ὅτι ἐὰν δέχησθε ὅσον ἐδώκαμεν, ἑνωθησόμεθα· εἰ δὲ μὴ, ἀπελευσόμεθα. πολλῶν οὖν λόγων λαληθέντων οὐδὲν ἐγένετο.

Καὶ πάλιν τῇ ἐπαύριον ἦλθον οἱ καρδινάλιοι, C καὶ πάλιν τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τῶν αὐτῶν εἰπόντες οὐδὲν ἔπραξαν. τῆς κυριακῆς τοίνυν ἐλθούσης τῆς ἐνδόξου πεντηκοστῆς, ἐμηνύθη ὁ βασιλεὺς ἀπελθεῖν εἰς τὸν πάπαν. ἀπῆλθε δὲ μετὰ τὸν ἑσπερινὸν καὶ τὴν γονυκλισίαν, καὶ καθίσαντος αὐτοῦ μετὰ τοῦ πάπα, εἶπεν ὁ πάπας αὐτῷ·

ΠΑΣ. Τὴν σπουδὴν τῆς βασιλείας σου θεωρῶν ἀεὶ, τὴν πρὸς τὸ θεῖον ἔργον τοῦτο τῆς ἑνώσεως, λίαν εὐφραινόμην ἐγώ τε καὶ οἱ μετ' ἐμοῦ, καὶ τὰς ἐξόδους εἰς οὐδὲν ἐλογιζόμεθα. νῦν δὲ τὴν ῥᾳθυμίαν τοῦ πράγματος βλέποντες λυπούμεθα ὡς τὰ πολλὰ, καὶ θαυμάζομεν τὴν τοσαύτην μεταβολήν. D καὶ εἰ μὲν εἴχετε αἰτίαν τινὰ εἰπεῖν εὔλογον, εἶχε θεραπείαν τὸ πρᾶγμα τινά· ἀλλὰ χωρίς τινος εὐλόγου αἰτίας πλημμελεῖν, καὶ ἀπαγορεύειν τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, δοκεῖ μέγα, καὶ ἄλλο παρ' ὃ ἠλπίζομεν· καὶ ῥίπτοντες τὰ χρήματα ἡμῶν, τί τῶν δεόντων οὐκ ἐποιήσαμεν; τί ἀδύνατον λέγομεν, καὶ οὐκ ἀπεκρίνασθε; λέγομεν, ἢ δέξασθε τὴν παρ' ἡμῶν σταλεῖσαν ὁμολογίαν τῆς πίστεως, ἢ ἐξηγήσασθε τὴν παρ' ὑμῶν πεμφθεῖσαν ἡμῖν, καὶ οὕτως ἑνωθησόμεθα. τί ἐστι τὸ ἐμπόδιον;

Ταῦτα καὶ ἄλλα τούτοις ὅμοια εἰπόντος τοῦ πάπα τῷ βασιλεῖ, ἀπεκρίθη ὁ βασιλεύς·

ΣΙΑ. Ὅσα εἴρηκεν ἡ ἁγιωσύνη σου, δίκαιά εἰσι καὶ E εὔλογα καὶ λίαν ὀρθά· ὀφείλομεν ποιῆσαι καθαρὰν τὴν γραφὴν ἡμῶν, ἀλλ' οὐκ εἰσὶ πάντες οἱ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας μιᾶς γνώμης, ἵνα δώσωμεν τοῦτο. οἱ πλείους γὰρ αὐτῶν ἀμφιβάλλουσιν εἰς τὸ παρ' ὑμῶν ζητηθὲν, ἢ ἀγνοοῦντες τὰ λεγόμενα, ἢ καὶ μὴ δυνάμενοι τὴν πάτριον δόξαν ἀποβάλλειν εὐθύς· οὕτω γὰρ ἐδόξαζον οἱ πατέρες ἡμῶν, αἰτίας ὑπαρκτικὰς δύο λέγειν τοὺς Λατίνους τοῦ ἁγίου πνεύματος· διὸ καὶ οὐ δέχονται πάντες ῥᾳδίως τὴν ἕνωσιν ταύτην διὰ τὴν φωνὴν τὴν, ἐκ τοῦ υἱοῦ.

meditatus. profectum ergo imperatorem feria quarta, multa rursus luculenter sapienterque dixisse. sed Latini, inquit, explanationem quærunt prolatæ a nobis scripturæ, quomodo intelligamus Profluere, Scaturire, Effundi. Sess. XXV.

Cum hæc dixisset patriarcha, quærebamus nos, quomodo vivemus, dum hæc versantur in controversia? Respondit patriarcha, imperatorem cito venturum ad nos, ut rebus consulat. Post hos sermones discessimus.

Die vero Maii primo & vigesimo, feria quinta, misit imperator petens a pontifice, ut rei finem faceret. Misit ergo ad ipsum papa tres cardinales, camerarium, Iulianum, & Firmanum, dicens petensque ut explanarentur dogmata, quæ scripta miserant, & maxime præpositio, Per: dividens eam in quatuor, quod significet vel instrumentum, ut per serram: aut per materiam, ut domus: aut per canalem, ut aqua, aut naturaliter & substantialiter, ut Filius Spiritum sanctum.

Respondit imperator:

Nos nihil aliud scribimus aut dicimus, Imperat. præterquam hoc; Si susceperitis quod dedimus, uniemur; sin minus, abibimus. Multis ergo collatis sermonibus, nihil effectum est.

Rursus postridie venerunt cardinales, iterumque eadem de iisdem locuti nihil effecerunt. Sed cum venisset dominica gloriosæ pentecostes, nuntiatum est imperatori, ut iret ad papam: & profectus est post vespertinum officium, genuumque flexionem: cumque ambo consedissent, dixit ei papa:

Cum imperii tui studium assidue conspicerem ad hoc divinum opus unionis, Papa. ego & qui mecum sunt magnopere lætabamur, sumptusque pro nihilo putabamus; nunc vero negligenter videntes tractari negotium, magno dolore afficimur, ac de tanta mutatione miramur. & si quidem justam aliquam afferre possetis causam, esset aliquod rei remedium: at citra ullam probabilem causam tempus conterere, & unionem ecclesiarum desperare, magnum videtur, ac diversum ab eo quod sperabamus: nam pecuniam nostram effundentes, quid agendum prætermisimus? quid impossibile dicimus, & non respondistis? Dicimus, aut suscipite missam a nobis fidei confessionem, aut eam explanate, quam ipsi ad nos misistis, atque ita uniemur: quid impedimento est?

Cum hæc aliaque similia dixisset papa imperatori, respondit imperator:

Quæcumque sanctitas tua dixit, æqua sunt, Imperat. & rationi consona, & valde recta: debemus planam facere scripturam nostram: sed non omnes orientalis ecclesiæ sunt in eadem sententia, ut hoc præstemus: nam major eorum pars dubitat de eo, quod a vobis quæritur, aut ignorans quæ dicuntur, aut non valens evestigio patriam deponere opinionem. Ita enim majores nostri existimabant, duas poni a Latinis subsistentiæ Spiritus sancti causas. Quocirca non admittũt omnes facile hanc unionem propter vocem illã, Ex Filio.

SESS. XXV. Itaque quod ab iis habere possumus, hoc facimus. Ego enim non sum dominus synodi; nec volo tyrannice meam synodum cogere ad aliquid dicendum. Quapropter ad ea, quæ sanctitas tua dixit, nullum ferre possum auxilium.

Ad hæc imperatoris verba respondit papa.

PAPA. Permitte igitur, ut tua synodus respondeat nobis: nihil est quod vos impediat: est enim bonum, ac suscipiendum & mihi & tibi imperatori.

Cum hæc dicta & perlata essent ad nos, surgentes perreximus ad papam. Præsidente igitur pontifice cum suis cardinalibus: erant autem numero novem, videlicet, Bononiensis, Placentinus, Venetus, qui & camerarius, cardinalis sanctæ Crucis, sancti Marci, sanctæ Sabinæ, Florentinus, Columna, & Firmanus. Confidentibusque multis ex parte archiepiscoporum, & nobis, absentibus tamen imperatore & patriarcha, concionatus est papa per interpretem, & dixit nobis:

PAPA. Ego fratres, orientalis ecclesiæ optimates, non propter aliquod corporale commodum, aut ullam hujus vitæ utilitatem aggressus sum divinum hoc opus unionis ecclesiarum: sed sancti Spiritus zelo incensus maximum hunc suscepi laborem. nostis enim optime, quantum ab initio usque ad finem propter hoc desudaverim. Sperabam autem fore, ut vos etiam in hoc vehementer incumberetis: nam cum vidissem vos promptos & alacres adiisse pericula, & labores terra marique excepisse studio uniendæ ecclesiæ Dei, spes magnas alebam. Nunc vero desidiam vestram inspiciens, miror, qua ratione id fiat. Doleo quippe vestram vicem, memoria repetens, ut patria, ut necessariorum aspectu careatis, ut incommodis afficiantur ecclesiæ. Quid enim boni fit vobis desidiose agentibus? aut quem fructum capiemus, si Dei ecclesiam non uniamus? Ego quidem ex quo huc venistis, multum posui studium, ut fieri inciperent disputationes: & postquam indicta fuit œcumenica synodus, impellere non destiti ad dogmatum disquisitionem: Vos autem nescio, cur semper cunctabundi sitis. Annum fere consumpsimus Ferrariæ, vixque disputationes quindecim habitæ sunt. Ego vero patienter omnia tolerabam, intuens ad sanctum finem unionis. Quinetiam quæcumque a me petiistis, liberaliter præstiti, spe unionis adductus. Communi deinde sententia Florentiam venimus; & nunquam intermisi vos excitare ad disputandum, partim increpando, partim conventiones nostras, quas Ferrariæ fecimus, in memoriam redigendo, dicens convenisse inter nos, ut omni excusatione postposita ter per hebdomadam disputaretur. Quod si aut serenissimum imperatorem, aut papam, aut sanctissimum patriarcham, aut disputantium aliquem ægrotare contingeret, disputatio tamen non intermitteretur: & si quid etiam fortuito accideret, aut solennis dies, ut postero die conventus & disputatio fieret; & nulla ratione otiaremur, tempusve frustra contereremus. At vos nescio an ad sessiones octo vel novem Florentiæ conveneritis, & amplius noluistis; sed dixistis, secreto esse conveniendum,

A ἐξ ἀνάγκης οὖν ὅσον δυνάμεθα εὑρίσκομεν παρ' αὐτῶν, τοῦτο καὶ ποιοῦμεν. ἐγὼ γὰρ οὐκ εἰμὶ αὐθέντης τῆς συνόδου, ἀλλ' οὐδὲ τυραννικῶς βούλομαι ποιῆσαι τὴν σύνοδόν μου εἰπεῖν τι. λοιπὸν οὐ δύναμαι βοηθῆσαι εἰς τὰ ῥήματα, ἃ εἶπεν ἡ ἁγιωσύνη σου. ANNO CHRISTI 1439.

Πρὸς ταῦτα ἀπεκρίθη ὁ πάπας τῷ βασιλεῖ·

ΠΑΠΑΣ. Καὶ παραχώρησον τὴν σύνοδόν σου ἀποκριθῆναι ἡμῖν λοιπόν. οὐδέν ἐστι τὸ κωλύον ὑμᾶς· ἔστι γὰρ καλὸν καὶ εὐαπόδεκτον ἐμοί τε καὶ σοὶ τῷ βασιλεῖ.

Τούτων λαληθέντων καὶ μηνυθέντων ἡμῖν, ἀνέστημεν, καὶ ἀπήλθομεν πρὸς τὸν πάπαν. προκαθίσαντος οὖν τοῦ πάπα σὺν τοῖς καρδηναλίοις αὐτοῦ· B ὑπῆρχον γὰρ ἐννέα τὸν ἀριθμόν· ὁ Βονωνίας, ὁ Πλακεντίας, ὁ Βενετίας ὁ καὶ καμεράριος, ὁ τοῦ ἁγίου Σταυροῦ, ὁ τοῦ ἁγίου Μάρκου, ὁ τῆς ἁγίας Σαβίνης, ὁ Φλωρεντίας, ὁ Κολώννας, καὶ ὁ Φιρμάνος· καὶ καθισάντων πολλῶν ἀπὸ μέρους τῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ ἡμῶν, τοῦ βασιλέως μὴ καὶ παρόντος ἐκεῖ, μηδὲ τοῦ πατριάρχου, ἐδημηγόρησεν ὁ πάπας διὰ τοῦ ἑρμηνέως, ἤγουν τοῦ μεταγλωττιστοῦ, καὶ εἶπεν ἡμῖν·

ΠΑΠΑΣ. Ἐγὼ, ἀδελφοὶ, τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας λογάδες, οὐ κατά τινα τρόπον σωματικὸν, οὐδὲ διά τινα ὑπόθεσιν τοῦ παρόντος βίου ἐπεχειρησάμην τὸ θεῖον ἔργον τοῦτο τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ τῷ ζήλῳ πυρωθεὶς τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὸν κόπον ἀνελαβόμην τοῦτον τὸν μέγιστον. ἐπίστασθε γὰρ ἀκριβῶς τὸν ἀγῶνα, ὃν ἠγωνισάμην ἀπ' ἀρχῆς ἕως τέλους περὶ τούτου. ἤλπιζον δὲ, ὅτι καὶ ὑμεῖς τὸν αὐτὸν ἀγῶνα C ἔχετε. ἰδὼν γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, καὶ ὅτι ἐρριψοκινδυνεύσατε ἑαυτοὺς, καὶ ἐκοπιάσατε διὰ γῆς καὶ θαλάττης, σπουδάζοντες ἑνῶσαι τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἔτρεφον μεγάλας ἐλπίδας. νῦν οὖν τὴν πλημμέλειαν ὑμῶν θεωρῶν, θαυμάζω τίνι λόγῳ γίνεται. οἰκτείρω γὰρ ὑμᾶς, μεμνημένος τὴν ὑστέρησιν τῆς πατρίδος, τὴν ἀπουσίαν τῶν οἰκείων, καὶ τὴν βλάβην τῶν ἐκκλησιῶν. τί γὰρ χρηστὸν γίνεται πλημμελούντων ὑμῶν; ἢ τί ὠφελήσομεν μὴ ἑνοῦντες τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ; ἐγὼ γὰρ ἀφ' ἧς ὥρας ἤλθετε ὧδε, πολλὴν σπουδὴν ἐποιούμην εἰς τὸ ἀρχὴν ποιῆσαι τῶν διαλέξεων, καὶ μετὰ τὸ ἀνακηρυχθῆναι τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον, καὶ D πολλὰ ἠνάγκαζον τὴν ἐξέτασιν τῶν δογμάτων. ἀλλ' ὑμεῖς, οὐκ οἶδα πῶς, ἀναβάλλεσθε ἀεί. καὶ ἐποιήσαμεν ἐν τῇ Φερραρίᾳ σχεδὸν ἔτος, καὶ οὐδὲν ἐγένοντο διαλέξεις δεκαπέντε. καὶ ἐγὼ μακροθύμως ἐδεχόμην πάντα, ἀποβλέπων εἰς τὸ ἅγιον τέλος τῆς ἑνώσεως. ἀλλὰ καὶ ὅσα ἐζητήσατε, ἐποίησα ὑμῖν φιλοτίμως, ἐλπίδα ἔχων ἑνώσεως. κοινῇ δὲ γνώμῃ ἤλθομεν εἰς Φλωρεντίαν, οὐδέποτε ἐπαυσάμην διεγείρειν ὑμᾶς τοῦ διαλέγεσθαι, πῇ μὲν ὀνειδίζων, πῇ δὲ ἐνθυμίζων τὰς συμφωνίας ἡμῶν, ὁποίας ἐποιήσαμεν ἐν Φερραρίᾳ, λέγοντες, πῶς ἔχομεν ὁμοφωνίαν διαλέγεσθαι ἀπαραιτήτως τρεῖς τῆς ἑβδομάδος· καὶ ἐὰν ἀσθενῇ ὁ γαληνό- E τατος βασιλεὺς, ἢ ὁ πάπας, ἢ ὁ ἁγιώτατος πατριάρχης, ἢ τῶν διαλεγομένων τὶς, μὴ ἀργεῖν ποτὲ τὴν διάλεξιν· ἀλλὰ καὶ περιστατικόν τι ἐὰν συμβῇ, ἢ ἑορτὴ, τῇ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ συνάγεσθαι καὶ διαλέγεσθαι, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον μὴ ἀργεῖν καὶ πλημμελεῖν. ὑμεῖς δὲ, οὐκ οἶδα ἐὰν συνήλθετε ἐν Φλωρεντίᾳ συνελεύσεις ὀκτὼ ἢ ἐννέα, καὶ πλέον οὐκ ἠθελήσατε· ἀλλ' εἴπατε, ἵνα συνέλθωμεν ἰδίως;

Καὶ

ANNO CHRISTI 1439.

καὶ εὕρωμεν τρόπον τῆς ἑνώσεως· καὶ ἡμεῖς συγκατέβημεν καὶ ἐν τούτῳ· καὶ ἐγένετο καὶ ἐν αὐτῷ πλημμέλεια. εἴπατε ἵνα δώσωμεν ἐγγράφως τὴν πίστιν ἡμῶν, πρᾶγμα ἀνοίκειον τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ῥώμης ἀεί. ἐπίστασθε γὰρ ἀκριβῶς, πόσην τιμὴν ἐδίδουν οἱ ἀνατολικοὶ τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ῥώμης ἀεὶ, καὶ πόσην ὑποταγήν. ἡμεῖς δὲ συγκατέβημεν καὶ ἐν τούτῳ, ἐγράψαμεν γὰρ καὶ ἀπεστείλαμεν· ἀλλὰ καὶ ἐπλημμέλησε καὶ ἐν τούτῳ καιρός· ἐστείλατε ὑμεῖς γραμμάτιον δυσάγωγον τῆς πίστεως, καὶ ἐρωτῶμεν ὑμᾶς ἐξηγηθῆναι αὐτὸ, καὶ οὐ θέλετε. καὶ τί ἔχω λέγειν; θεωρῶ μὲν κατὰ πάντα τὴν διαίρεσιν πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ θαυμάζω εἰς τί ὠφελήσει ἡ διαίρεσις ὑμᾶς. ὅμως εἰ τοῦτο γενήσεται, πῶς μέλλουσι δεχθῆναι τοῦτο οἱ αὐθέντες οἱ δυτικοί; καὶ ἡμεῖς πόσην λύπην μέλλομεν ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς; μᾶλλον ὑμεῖς πῶς μέλλετε ἀπελθεῖν ἐν τῇ πατρίδι ὑμῶν; τῆς ἑνώσεως δὲ γενομένης, καὶ οἱ ῥηγάδες οἱ δυτικοὶ, καὶ ἡμεῖς πάντες μεγάλην ἡδονὴν θέλομεν ἔχειν, καὶ μεγάλως θέλομεν βοηθῆσαι ὑμῖν· καὶ ἡ βοήθεια ἡμῶν πολλὴν κουφισμὸν μέλλει ποιῆσαι τοῖς Χριστιανοῖς, τοῖς οἰκοῦσιν ἐν τῇ ἀνατολῇ, καὶ τοῖς κατεχομένοις παρὰ τῶν ἀσεβῶν. λοιπὸν παρακαλῶ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, διὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μὴ γενέσθω ἡ διαίρεσις αὕτη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, σπουδάσατε, διεγέρθητε, δῶμεν δόξαν τῷ Θεῷ ὁμοῦ. ἡ ἕνωσις ἡμῶν πολλὴν ὠφέλειαν προξενεῖ τῇ ψυχῇ· ἡ ἕνωσις ἡμῶν πολλὴν τιμὴν φέρει τῷ σώματι· τὴν ἕνωσιν ἡμῶν οἱ ἐνσώματοι καὶ ἀσώματοι ἐχθροὶ φοβηθήσονται· τὴν ἕνωσιν ἡμῶν οἱ ἅγιοι ἄγγελοι εὐφρανθήσονται, καὶ χαρὰ μεγάλη γενήσεται ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς.

Τούτων καὶ ἑτέρων ὁμοίων ῥηθέντων ἀπὸ τοῦ ἁγιωτάτου πάπα, ἀπεκρίθησαν οἱ ἀνατολικοὶ διὰ τοῦ Ῥωσίας οὕτως.

LAIK. Ὅσα ὥρισεν ἡ μακαριότης σου πάντα εἰσὶν ἅγιά τε καὶ δίκαια· ἀλλὰ τὰ μεγάλα πράγματα μεγάλας ἔχουσι καὶ τὰς πλημμελείας. ἡμεῖς γὰρ εἰ καὶ μακρὸν χρόνον ἔχομεν καθὼς ὁρίζεις, ἀλλ' οὐδέποτε εἰρηνεύομεν ζητοῦντες τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, ποτὲ μὲν μετὰ διαλέξεων, ποτὲ δὲ καὶ ἰδίως, ποτὲ δὲ καὶ ἐν τῇ ἡμῶν συνόδῳ, ποτὲ δὲ καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως ἡμῶν, καὶ οὐδέποτε εἰρηνεύομεν. εἰ δὲ γίνεται πλημμέλεια, θαυμαστὸν οὐδέν· ἐπεὶ ἀφ' ὅτου ἤρξατο τὸ θεῖον ἔργον τοῦτο, τέσσαρα ἔτη εἰσὶ, καὶ γίνεται τοῦτο μετὰ σπουδῆς. ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα, καθὼς ἀνεφέρομεν, πλημμελείας δέονται, καὶ σκέψεων οὐ μικρῶν.

Ταῦτά τε καὶ ἄλλα ὅμοια εἰπόντες ἐξῆλθον τοῦ παλατίου· ἡμέρα δὲ ἦν τετάρτη τῆς πεντηκοστῆς. ἀπελθόντες οὖν εἰς τὸν πατριάρχην ἡμῶν ἐξηγήσαντο ταῦτα. ὁ δὲ ὥρισεν, ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὸν βασιλέα, ὁ Ῥωσίας, ὁ Νικαίας, ὁ Λακεδαιμονίας, καὶ ὁ Μιτυλήνης. καὶ δὴ ἀπελθόντες οὐ μόνον τὰ τοῦ πάπα ἀνέφερον αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τοιαύτην ἀνάγκασαν περὶ τῆς ἑνώσεως, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο εἰπόντες αὐτῷ, ὅτι ἐὰν ἡ βασιλεία σου οὐ θέλει ἑνωθῆναι, ἡμεῖς ἑνούμεθα.

Ταῦτα ἀκούσας ὁ βασιλεὺς, ἐδειλίασε τὴν στάσιν αὐτῶν· καὶ δὴ ἤρξατο τὴν ὁρμὴν τῆς ἑνώσεως, καὶ ὥρισεν εἰς τὴν αὔριον συναχθῆναι τὴν σύνοδον αὐτῶν.

Τῆς πέμπτης οὖν τῆς πεντηκοστῆς ἐλθούσης, συνήχθησαν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατριάρχου ἅμα τῷ βασιλεῖ, καὶ εἶπεν ὁ βασιλεύς.

A & inveniendum unionis modum: nos vero ad hoc etiam devenimus. verum in eo quoque frustra tempus consumptum est. Dixistis, ut fidem nostram vobis scriptam traderemus; quod quidem a dignitate Romanæ ecclesiæ semper alienum fuit. Optime enim scitis, quantum honorem haberent semper orientales Romanæ ecclesiæ, quantamque illi obedientiam exhiberent: at nos ad hoc etiam devenimus; scripsimus enim, & misimus: sed in hoc etiam tempus frustra positum est. Misistis vos scripturam fidei perplexam: & petimus, ut illam exponatis, & non vultis. & quid dicam? Video plane mihi ante oculos versari divisionem: & miror, quid vobis profutura sit divisio. Quod si fiat, quomodo accipient hoc principes occidentales? quantum nos ipsi mœrorem suscipiemus? imo vero quomodo vos in vestram patriam revertemini? Sed si unio fiat, & reges occidentales, & nos omnes magnam capiemus voluptatem; & magno vobis auxilio erimus: & auxilium nostrum magnopere sublevabit Christianos in oriente habitantes, eosque qui impiorum servitute premuntur. Rogo itaque vos fratres per domini nostri Iesu Christi præceptum, divisio hæc in ecclesia Dei ne fiat: sed conferte studia, C expergiscimini, demus una gloriam Deo. Conjunctio nostra multam affert animæ utilitatem: conjunctio nostra multo corpus honore afficit: conjunctionem nostram corporei & incorporei hostes timebunt: ad conjunctionem nostram sancti angeli gaudebũt: & magna erit lætitia in cælo & in terra.

SESS. XXV.

Cum papa sanctissimus hæc & similia dixisset, orientales per Rhutenum ita responderunt:

GRAECI. Omnia quæ dixit tua beatitudo, sancta & justa sunt: sed magnæ res magnas quoque habent cunctationes. Nos enim etsi satis diu moramur, ut sanctitas tua asserit, nunquam D tamen conquiescimus ab inquirenda unitate ecclesiarum, modo disputando, modo privatim colloquendo, modo inter nostram synodum, modo cum imperatore nostro: & nunquam quiescimus. non est ergo mirum, si cunctamur: nam quadriennium est, ex quo divinum hoc negotium cœptum est tractari, magnoque studio geritur. sed hujusmodi res, ut antea diximus, mora indigent, & consideratione non modica.

His aliisque similibus dictis egressi sunt e palatio: erat autem feria quarta pentecostes. Itaque profecti ad patriarcham nostrum exposuerunt omnia. ille vero jussit, ut ad imE peratorem irent Rhutenus, Nicænus, Lacedæmonius, & Mitylenensis. Ii vero profecti non solum ei nuntiarunt quæ pontifex dixerat, sed multos etiam ei stimulos admoverunt ad conficiendam unionem, his inter alia verbis ad eum usi: Si tuum imperium uniri noluerit, nos unimur.

His auditis imperator extimuit, quod hi se ab aliis segregassent. cœpit ergo in rem unionis vehementer incumbere: jussitque ut postridie synodus ipsorum congregaretur.

Itaque feria quinta pentecostes convenerunt in patriarchæ domum una cum imperatore, habuitque imperator hæc verba.

SESS. XXV.

IMPERATOR. Nos, domini præsules, nulla alia de causa peregrinamur, atque in hanc regionem venimus, nisi propter unionem ecclesiarum: neque aliam ob causam hic commoramur, nisi honoris ecclesiæ nostræ gratia. & ecce nobis mensis jam hic agitur in Italia quintus decimus, nec ullum assecuti sumus honorem; sed & domibus nostris caremus, & moram adhuc faciemus. Quapropter disjunctio nostra perniciosa est; nihil enim prodest. nostra vero unio res quidem est bona, si tamen sit cum nostra pietate conjuncta. Sunt enim hic extrema duo mala, duplexque periculosum exitium: si recte non uniamur, & si jure non disjungamur. perpendat ergo vestra sanctitas, quid fieri præstet, nobisque conducat, nec non perniciosam hanc disjunctionem. Subeat quoque animos vestros nostræ domus auxilium, Christianorum refugium, spes fidei, salus communis, Constantinopolis inquam: & de hoc date bonum consilium; ferte sententias neque animas, neque corpora lædentes. Nostra, sive ecclesiarum unio bona quidem est, sed pie, & citra criminis conscientiam. Dissidium autem perniciosum quidem est, sed periculum animæ leve id reddidit. Ceterum cavendum vobis est, ne illud lateat, posse citra crimen fieri hanc unionem; & nos boni compotes nequaquam fiamus: nam divisio ecclesiarum & est & dicitur res horrenda: & qui piam hanc unionem impedit, magis quam Iudas ipse proditor condemnabitur.

Cum hæc pluraque alia pro concione dixisset imperator, responderunt præsules, & dixerunt ei:

GRAECI. Si cui grata non est ecclesiarum unio, anathema sit, dum fiat cum pietate.

Itaque hortatu omnium respondens Rhuthenus dixit:

RHVTEN. Nostis fratres, causam hujus moræ fuisse dissensionem ac discordiam nostram: nunc ergo legantur libri occidentalium & orientalium sanctorum; Concordiam inter eos constituamus: concordes enim sunt; quoniam sancti consona scribunt, siquidem Spiritus sanctus sibi non dissonat. Sancti utrique sunt, & unus Spiritus sanctus in iis locutus est: & credendum est unum omnes dicere, & non dissentire. nonne vobis etiam ita videtur?

Responderunt ei: Nos etiam ita sentimus.

Tunc Nicænus dixit ad eos:

NICAEN. Et si hoc sentitis, sanctos inter se non discrepare, qua ratione ipsis non creditis, quod etiam ex Filio procedat Spiritus sanctus?

Et incipiens a libro sancti Epiphanii, cui nomen, Ancoratus, & ex sancti Cyrilli expositione in Ioannem, & ex thesauris ejusdem sancti Cyrilli, legit multas sententias integras: quarum aliæ Spiritum sanctum asserebant ex Patre & Filio procedere: aliæ vero, ex ambobus: aliæ, Spiritum habere suum esse a Filio: aliæ dicebant, effundi: & aliæ, emitti.

His lectis Mitylenensis protulit sanctos occidentales, qui evidenter asserunt, Patrem & Filium esse unum principium Spiritus sancti: & esse hunc ex Patre quidem originaliter, sed a consubstantiali etiam ipsi

ANNO CHRISTI 1439.

ΒΑΣΙΛ.

A Ἡμεῖς, ὦ δεσπόται ἀρχιερεῖς, οὐ δι᾽ ἄλλο τι ἐξενιτεύθημεν, καὶ ἤλθομεν ἐν ταύτῃ τῇ γῇ, εἰ μὴ διὰ τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν· καὶ οὐ δι᾽ ἄλλο τι πλημμελοῦμεν ὧδε, εἰ μὴ διὰ τὴν προτίμησιν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν. καὶ ἰδοὺ ἔχομεν εἰς τὴν Ἰταλίαν μῆνας δεκαπέντε, καὶ τίποτε προτίμησιν οὐδὲν ἐλάβομεν· ἀλλ᾽ ἀεὶ καὶ ὑστερούμεθα τῶν οἴκων ἡμῶν, καὶ μέλλομεν πλημμελεῖν. διὸ ἡ διάζευξις ἡμῶν ἐστὶν ὀλεθρεία, εἰς οὐδὲν γὰρ ὠφελεῖ. ἡ ἕνωσις ἡμῶν ἐστὶ μὲν καλὴ, πλὴν μετ᾽ εὐσεβείας τῆς ἡμετέρας. εἰσὶ γὰρ ἐνταῦθα δύο ἄκρα κακὰ, καὶ δύο ὄλεθροι ἐπικίνδυνοι· ἐὰν μὴ ἑνωθῶμεν ὀρθῶς, καὶ ἐὰν μὴ διαιρεθῶμεν δικαίως. B λοιπὸν σκεψάσθω ἡ ἁγιωσύνη ὑμῶν τὸ κρεῖττον καὶ τὸ συμφέρον ἡμῖν, καὶ τὴν ὀλέθριον ταύτην διαίρεσιν. ἐνθυμήθητε καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ οἴκου ἡμῶν, τὴν καταφυγὴν τῶν Χριστιανῶν, τὴν ἐλπίδα τῆς πίστεως, τὴν κοινὴν σωτηρίαν, τὴν Κωνσταντινούπολιν λέγω· καὶ ἐν τούτῳ δότε βουλὴν ἀγαθήν· δότε γνώμας μήτε βλαπτούσας κατὰ ψυχὴν, μήτε βλαπτούσας κατὰ σῶμα. ἡ ἕνωσις ἡμῶν, ἤτοι τῶν ἐκκλησιῶν, ἐστὶ μὲν καλὴ, πλὴν εὐσεβῶς καὶ ἀπροσκειματίστως. ἡ διαίρεσις δέ ἐστι μὲν ὀλεθρεία, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς ὁ κίνδυνος κούφην ταύτην ποιεῖ. πλὴν προσέχετε, μήπως ἀναμάρτητος οὖσα ἡ ἕνωσις λάθῃ ἡμᾶς, καὶ ἀποτευξώμεθα τοῦ ἀγαθοῦ. ἡ γὰρ διαίρεσις τῶν ἐκ- C κλησιῶν φρικτή ἐστί τε καὶ λέγεται· καὶ ὁ ἐμποδίζων τὴν εὐσεβῆ ταύτην ἕνωσιν πλέον τοῦ Ἰούδα προδότου κατακριθήσεται.

Ταῦτα τοῦ βασιλέως εἰπόντος, καὶ ἕτερα πλείονα δημηγορήσαντος, ἀπελογήσαντο οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ εἶπον αὐτῷ·

ΓΡΑΙΚ. Εἴ τις οὐκ ἀγαπᾷ τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, ἤτω ἀνάθεμα, πλὴν μετ᾽ εὐσεβείας.

Προτραπεὶς οὖν ὁ Ῥωσίας παρὰ πάντων ἀποκριθῆναι, ἔφη·

ΡΩΣ. Γινώσκετε ἀδελφοὶ, ὅτι ἡ διαίρεσις ἡμῶν καὶ ἡ διχόνοια ἐποίησε τὴν πλημμέλειαν ταύτην. D νῦν οὖν ἀναγνωσθήτωσαν τὰ βιβλία τῶν δυτικῶν καὶ ἀνατολικῶν ἁγίων· συμφωνηθήτωσαν παρ᾽ ἡμῶν, ἐπεὶ σύμφωνοι εἰσίν· οἱ γὰρ ἅγιοι σύμφωνα γράφουσιν, οὐ γὰρ διαφωνεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἅγιοί εἰσιν ἀμφότεροι, καὶ ἓν πνεῦμα ἅγιον ἐλάλησεν ἐν αὐτοῖς· καὶ χρὴ πιστεύειν καὶ ἓν λέγειν ὁμοῦ, καὶ οὐ διαφωνεῖν. ἢ οὐ δοκεῖ καὶ ὑμῖν οὕτως;

Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ· οὕτω φρονοῦμεν καὶ ἡμεῖς.

Τότε εἶπεν ὁ Νικαίας πρὸς αὐτούς·

ΝΙΚ. Καὶ εἰ φρονεῖτε ὅτι συμφωνοῦσιν οἱ ἅγιοι, τίνι λόγῳ οὐ πιστεύετε αὐτοῖς, ὅτι ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον;

E Καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς βίβλου τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου, τῆς λεγομένης Ἀγκυρωτός· καὶ ἀπὸ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου τῆς ἑρμηνείας τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου· καὶ ἀπὸ τῶν Θησαυρῶν τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Κυρίλλου, ἀνέγνω πλήρη ῥητὰ πολλά· ἅτινα τὰ μὲν ἔλεγον, ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὰ δὲ, ἐξ ἀμφοτέρων· τὰ δὲ, ἔχει τὸ εἶναι ἀπὸ τοῦ υἱοῦ· τὰ δὲ, προχεῖται, τὰ δὲ, ἐνίεται·

Τούτων ἀναγνωσθέντων, ὁ Μιτυλήνης τοὺς δυτικοὺς ἁγίους προσαγαγὼν, τοὺς λέγοντας ἐναργῶς, ὅτι ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς μία ἐστὶν ἀρχὴ τοῦ ἁγίου πνεύματος· καὶ ὅτι ἀρχοειδῶς μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὁμοουσίου αὐτοῦ υἱοῦ·

ANNO CHRISTI 1439.

A υἱοῦ· καὶ ὅτι ἐκ πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ἀνέγνωσαν αὐτοὺς ἅπαντες, καὶ ἐπείσθησαν, καὶ ὁμοῦ ἐβόησαν·

ΓΡΑΙΚ. Οὐδέποτε εἴδομεν τοὺς δυτικοὺς ἁγίους, οὐδέποτε ἀνέγνωμεν αὐτούς, νῦν οὖν οἴδαμεν, καὶ ἀνέγνωμεν, καὶ στέργομεν αὐτούς.

Ὥρισεν οὖν ὁ βασιλεύς·

ΒΑΣΙΛ. Καὶ εἰ στέργετε αὐτούς, δότε γνώμας ἅπαντες. Καὶ ἐγνωμοδότησαν ἅπαντες σὺν τῷ πατριάρχῃ, ὅτι στέργουσι τοὺς ἁγίους τοὺς δυτικούς, καὶ τὰ συγγράμματα αὐτῶν γνήσια, καὶ οὐ νόθα εἶναι· ἀφ' ἑνὸς γὰρ ἐπλήσθησαν πνεύματος· καὶ ἀνάγκην εἶναι καὶ τὰ συγγράμματα αὐτῶν ἀληθῆ λέγειν, καὶ εἰς ἓν ἀποβλέπειν.

B Τούτων οὖν τῶν γνωμῶν δοθεισῶν ἐλύθη ἡ συνέλευσις, καὶ ἀπῆλθον ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια.

Τῇ παρασκευῇ συνελθόντες ὁμοῦ ἀνέγνωσαν πάλιν τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων, καὶ μάλιστα τῶν ἀνατολικῶν, τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐν πολλοῖς αὐτοῦ λόγοις, τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἀπὸ τῶν Θησαυρῶν, καὶ ἐν τοῖς πρὸς Ἑρμείαν, Ἐπιφανίου τοῦ θείου, Ἀναστασίου τοῦ Σιναΐτου, Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, καὶ Δαμασκηνοῦ τοῦ σοφοῦ.

Τούτων ἀναγνωσθέντων ἐπληροφορήθησαν ἅπαντες τῆς ἀληθείας τὰ δόγματα· καὶ λυθέντος τοῦ συνεδρίου ἀπήλθομεν. καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ γεύματος συνήχθημεν, καὶ πάλιν τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων ἀναγνόντες ἀπήλθομεν.

C Τῷ δὲ σαββάτῳ πρωῒ συναχθέντων ἡμῶν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατριάρχου ἅμα τῷ βασιλεῖ ἡμῶν, ἦλθε καὶ ὁ κύριος Γεώργιος ὁ Σχολάριος, καὶ ἀνέφερε πρὸς τὸν βασιλέα ταῦτα·

ΓΕΩΡΓ. Ο ΣΧΟΛ. Ἄριστε καὶ κράτιστε βασιλεῦ, ἧς μὲν γνώμης γέγονα καί εἰμι περὶ τὴν προκειμένην τῆς ἑνώσεως ὕλην ὁ πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς ἱερὰν ταύτην σύνοδον σχεδιασθείς μοι καὶ πεμφθεὶς λόγος δηλοῖ· ἐν ᾧ πρός τε τὴν ἕνωσιν καὶ τὴν βοήθειαν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πραγμάτων τοὺς ἱεροὺς τούτους προετρεπόμην πατέρας. μαρτυροῦσι δὲ καὶ τὰ δύο βιβλία, ἅπερ πρότερον συνθείς, νῦν ἐγχειρίζω τῇ παρούσῃ συνόδῳ· ὧν τὸ μὲν ἐστὶ συμβουλὴ περί τε ἑνώσεως καὶ τρόπου αὐτῆς, καὶ ὅσα ἄλλα πρὸς ταύτην ἁρμόττει τὴν ὕλην· τὸ δὲ περὶ τοῦ ζητήματος πραγματεύεται, σκοπὸν ἔχον δεῖξαι τοὺς διδασκάλους τῆς ἐκκλησίας συμφωνοῦντας ἀλλήλοις, οὐ λόγοις ἀνθρωπίνοις οὐδ' ἀποδείξεσιν, ἀλλὰ ῥητοῖς τῆς ἱερᾶς γραφῆς καὶ τῶν διδασκάλων αὐτῶν. ἅπερ δύο βιβλία φαῦλος μὲν ὢν ἐγώ, καὶ παντάπασιν εὐτελὴς καὶ σοφίᾳ, καὶ ἐπιστήμῃ, καὶ γνώσει, καὶ πᾶσιν ὁμοῦ· ἀλλ' οὖν διὰ τὸ ἐπικείμενον χρέος καὶ βάρος, ἅμα μὲν τῆς ἄνωθεν δοθείσης μοι τοῦ λόγου χάριτος· ἣν καὶ μικρὰν καὶ μεγίστην ὁμολογῶ, τὸ μὲν πρὸς τὰς ἐν τοῖς ἄλλοις χάριτας, τὸ δὲ πρὸς τὴν ἐμὴν ἀξίαν παραβάλλων αὐτήν· ἅμα δὲ καὶ τῆς τῷ πλησίον ὀφειλομένης ἀγάπης, ἱκανῇ μελέτῃ καὶ φροντίδι πολυημέρῳ συντέθεικα. καὶ ἔσονται ταυτὶ τὰ βιβλία τοῦτο μὲν ἐναργὴς καὶ διηνεκὴς ἀπόδειξις τῆς ἐμῆς διανοίας, τοῦτο δὲ πληροφορία τις ἱκανὴ καὶ βεβαίωσις περὶ τῆς τῶν διδασκάλων συμπνοίας καὶ συμφωνίας πάσῃ Χριστιανικῇ καὶ ἀφιλονείκῳ ψυχῇ, ἑτοίμου ὄντος μου καὶ αὐτοῦ, Θεοῦ χάριτι, λόγον ἀποδιδόναι τῷ βουλομένῳ λαβεῖν περὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς γεγραμμένων· ἐπεὶ δὲ μετὰ πάντων τῶν εὐγενεστάτων ἀρχόντων, προστέταγμαι νῦν καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ θείου

SESS. XXV.

Filio: & Spiritum sanctum procedere ex Patre & Filio. & legerunt eos omnes, & persuasum habuerunt, atque una voce clamarunt:

GRAECI. Nunquam vidimus sanctos occidentales, nunquam eos legimus: nunc autem novimus, & legimus, eosque recipimus.

Ad hæc imperator:

IMPERATOR. Si eos suscipitis, omnes ferte sententias. Et tulerunt omnes sententiam cum patriarcha, quod sanctos occidentales reciperent, & scripta eorum pro veris germanisque haberent, nequaquam adulteratis: uno quippe Spiritu repleti fuere; ut necesse sit eorum quoq; scripta vera esse, atque ad unum respicere.

Pronuntiatis his sententiis dimissa est synodus: & unusquisque domum se contulit.

Feria vero sexta convenientes iterum dicta sanctorum legerunt, præsertim orientalium, Basilii magni in multis ejus sermonibus: S. Athanasii: sancti Cyrilli ex thesauris, & libris ad Hermiam: Epiphanii: sancti Anastasii Sinaitæ, Gregorii Nysseni, & doctrina præstantis Damasceni.

His lectis satis percepta sunt ab omnibus dogmata veritatis, & dimisso conventu abiimus: rursusque a prandio congregati sumus, & lectis de integro sanctorum sententiis discessimus.

Sabbato vero mane cum ad patriarchæ domum convenissemus una cum imperatore nostro, venit & domnus Georgius Scholarius, qui & hujusmodi verbis ad imperatorem est usus:

GEORG. SCHOL. Optime & potentissime imperator, quam ego quidem habuerim, & nunc habeam sententiam de proposita unionis materia, indicat sermo a me utcumque compositus, & huic nostræ sacræ synodo oblatus: quo sacros hosce adhortabar patres ad unionem, D & auxilium rebus Constantinopolitanis ferendum. testantur etiam duo libelli, quos antea compositos nunc præsenti synodo trado. quorum alter consilium dat, ut fiat, & quomodo fieri debeat unio; & exponit quidquid aliud ad hanc materiam spectat: alter vero quæstionem ipsam tractat: estque illi scopus ostendere, doctores ecclesiæ inter se concordes esse, non rationibus ac demonstrationibus humanis, sed sacræ scripturæ, & doctorum eorumdem sententiis. Quos duos libellos exilis ego quidem ac tenuis & eruditione, & scientia, & prudentia, & rebus omnibus plane; sed propter debitum & onus mihi incumbens, tum concessi mihi desuper in dicendo beneficii: E quod & parvum, & maximum esse fateor: illud quidem, si cum beneficiis in alios collatis, hoc vero, si cum meo merito conferatur: tum vero caritatis debitæ proximo; multa meditatione & longa lucubratione composui. eruntque hi libelli & sensus mei evidens ac perpetua demonstratio, & satis aperta declaratio consensionis concordiæque doctorum, qua satisfactum erit omni Christianæ, minusque amanti contentionum animæ, me ipso quoque parato, gratia divina favente, ad reddendum volenti cuilibet rationem de omnibus, quæ scripta inibi sunt. Sed quoniam inter alios nobilissimos viros sacrum tuum imperium me

quoque

quoque hortatur ad proferendum quid sentiam: Vis enim in concludenda sancta unione nos omnes habere consentientes dictoque audientes, non quidem ferendo sententiam; hoc enim potius congruit iis, qui sortiti sunt sedes & gradus ecclesiasticos; faciam imperata. Et mei quidem commendatione nulla utar: ubi enim de fide agitur & confessione veritatis, supervacaneum est propriam commendare personam: nam nec postremos homines res ulla mundi permoverit ad credendum aliquid & confitendum præter conscientiam: cum sciamus, per solam fidei veritatem posse omnes salvari, divinamque experiri misericordiam. Hoc igitur omisso dico primum, me Deo gratias agere, quod nostrum omnium mentes direxerit ad sibi placitum unionis scopum, & spes Christianorum omnium non permiserit esse vanas. Dico deinde, me ipsum subjicere sententiæ hujus nostræ sacræ synodi, imo vero hujusce œcumenicæ: & summa cum reverentia & voluptate eam venerari & honorare, quam fert de unione atque unionis modo: censeo enim talem sententiam non esse ab hominibus, sed a Deo latam: idque facio, non quia sum laicus, & necesse mihi est sacro tuo parere imperio, nec non sanctissimo atque œcumenico patriarchæ, & nostræ synodo, quodque plus est, generali: neque etiam quod similem ego quoque sententiam de rebus propositis jampridem habuerim: sed etiamsi antea privatim maxime contrariam secutus essem sententiam, & quacumque in ecclesiam Dei fulgerem dignitate, seu inter alios doctrina eminerem, idem similiter facerem. Nam ita non facere, maximæ arrogantiæ, inanisque gloriæ esset argumentum. quid enim deterius fuerit, quam unum hominem, quavis licet dignitate præfulgeat, obluctari velle synodo œcumenicæ, quæ universam Dei repræsentat ecclesiam? Tertium præterea & postremum; volens confessione fidei linguam meam sanctificare, cælestemque salvatoris nostri Christi confessionem expectare, quam se confitentibus coram hominibus, ipse qui veritas est, loco mercedis pollicetur: devota mente credo & confiteor, sanctis occidentalibus & orientalibus; quos necesse est inter se consentire; dicentibus, Spiritum sanctum ex Patre & Filio procedere: nec non Spiritum ex Patre per Filium procedere: præterea emitti, esse ex Filio, esse ex Patre per Filium, effundi ex Filio quemadmodum ex Patre, substantialiter effundi ex ambobus, scaturire ex Filio, & hujusmodi alia; unam ex his omnibus colligi veritatem, & Spiritum sanctum accipere suum esse a Patre & Filio, tamquam ab uno principio, & uno productore: & Patrem ac Filium esse unum principium Spiritus sancti. neque hinc sequi, Patrem & Filium esse duo principia, aut Patrem & Filium in unam contrahi personam: quamvis suspicentur aliqui, absurda hæc sequi ex hac sententia, quod nequeant hujusmodi res perfecte intelligentia comprehendere. Quapropter sententiæ huic, sive propositioni assentior. Quod

A σου κράτους ὀλίγοις ῥήμασι δηλῶσαι τὴν ἐμὴν διάνοιαν. βούλει γὰρ τῷ συμπεράσματι τῆς ἁγίας ἑνώσεως πάντας ἡμᾶς συναινοῦντας καὶ ὑπακούοντας ἔχειν, οὐ γνώμην διδόντας· τοῦτο γὰρ μᾶλλον ἁρμόττει τοῖς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς θρόνους τε καὶ βαθμοὺς εἰληχόσι· πληρώσω τὸ προσταττόμενον. καὶ συστάσει μὲν τοῦ οἰκείου προσώπου οὐ δεῖν οἴομαι χρῆσθαι· ἐν γὰρ τοῖς περὶ πίστεως λόγοις καὶ τῇ τῆς ἀληθείας ὁμολογίᾳ περιττόν ἐστι τὸ οἰκεῖον πρόσωπον συνιστᾷν. διότι καὶ τοὺς φαυλοτάτους οὐδὲν ἂν τῶν ἐν κόσμῳ κινήσειε πιστεῦσαί τι καὶ ὁμολογῆσαι παρὰ συνείδησιν, ἐφόσον εἴδαμεν πάντας μόνῃ τῇ τῆς πίστεως ἀληθείᾳ δύνασθαι σωθῆναι, καὶ φιλανθρωπίας θείας τυ- B χεῖν. τοῦτο τοίνυν τὸ μέρος παρειδὼν, λέγω πρῶτον, ὅτι χάριτας ἀναφέρω Θεῷ, ὅτι τὰς ἁπάντων ἡμῶν διανοίας ἀπεύθυνε πρὸς τὸν θεοφιλῆ σκοπὸν τῆς ἑνώσεως, καὶ τὰς τῶν Χριστιανῶν ἁπάντων ἐλπίδας οὐκ ἀφῆκεν εἶναι κενάς. δεύτερον, ὅτι ὑποτάττω ἐμαυτὸν τῇ ψήφῳ τῆς ἱερᾶς ταύτης καθ' ἡμᾶς συνόδου, μᾶλλον δὲ τῆς οἰκουμενικῆς ταυτησί· καὶ μετ' εὐλαβείας ὑπερβαλλούσης καὶ ἡδονῆς ταύτην ἀσπάζομαι καὶ τιμῶ, ἣν καὶ περὶ τῆς ἑνώσεως, καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἑνώσεως ἐκφέρει· καὶ ἡγοῦμαι ταύτην οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ προενεχθῆναι τὴν ψῆφον. καὶ τοῦτο ποιῶ, οὐ διότι εἰμὶ κοσμικὸς, καὶ ἀνάγκην ἔχω πείθεσθαι τῷ C θείῳ κράτει σου, καὶ τῷ ἁγιωτάτῳ καὶ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ, καὶ τῇ ἡμετέρᾳ συνόδῳ, καὶ ὃ πλέον ἐστὶ, τῇ οἰκουμενικῇ· οὐδὲ διότι περὶ τῶν προκειμένων πραγμάτων τὴν ὁμοίαν καὶ αὐτὸς διάνοιαν ἦν προειληφώς τε καὶ ἔχων· ἀλλ' εἰ καὶ ἐτύγχανον ἰδίᾳ τῆς ἐναντιωτάτης πρότερον γνώμης, ἔτι κἂν ὁπόσου ἀξιώματος ἦν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, ἢ προεῖχον τῶν ἄλλων ἐπὶ σοφίᾳ, ὁμοίως ἂν ἐποίησα. τὸ γὰρ οὐχ οὕτω ποιεῖν, ἦν ἂν μεγίστης ὑπερηφανίας καὶ κενοδοξίας ἀπόδειξις. τί γὰρ χεῖρον τοῦ ἕνα ὄντα, κἂν ὁπόσου ἀξιώματος ᾖ, θέλειν συνόδῳ οἰκουμενικῇ ἀνθίστασθαι, ἥτις ὅλην τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν παρί- D στησι; τρίτον ἔτι καὶ τελευταῖον, βουλόμενος τῇ ὁμολογίᾳ τῆς ἀληθείας ἁγιάσαι μου τὴν γλῶτταν, καὶ προσδοκᾷν τὴν ἐν οὐρανοῖς ὁμολογίαν τοῦ ἡμετέρου σωτῆρος Χριστοῦ, ἣν μισθὸν τοῖς ὁμολογοῦσιν ἐν αὐτῷ, ὅς ἐστιν ἡ ἀλήθεια, ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἐπαγγέλλεται, εὐλαβεῖ διανοίᾳ πιστεύω καὶ ὁμολογῶ, ὅτι τῶν ἁγίων τῶν δυτικῶν καὶ ἀνατολικῶν, οὓς ἀνάγκη συμφωνεῖν ἀλλήλοις, λεγόντων τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, ἔτι τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ, ἔτι προϊέναι, ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι, ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ εἶναι, ἐκ τοῦ υἱοῦ προχεῖσθαι καθάπερ ἐκ τοῦ πατρὸς, οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν προχεῖσθαι, ἀνα- E βλύζειν ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα, μία ἀλήθεια ἐκ τούτων ἁπάντων συνάγεται· καὶ ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ εἶναι λαμβάνει παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, ὡς ἐκ μιᾶς ἀρχῆς καὶ ἑνὸς προβολέως· καὶ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός εἰσι μία ἀρχὴ τοῦ ἁγίου πνεύματος· καὶ οὔτε ἕπεται ἐντεῦθεν εἶναι τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν δύο ἀρχὰς, οὔτε συναλείφεσθαι τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν, εἰ καί τινες διὰ τὸ μὴ καλῶς δύνασθαι τὰ τοιαῦτα συνορᾷν, ἕπεσθαι τῇ δόξῃ ταυτὶ τὰ ἄτοπα ὑποπτεύουσι. διὰ τοῦτο ταύτῃ τῇ δόξῃ ἢ τῇ προτάσει συντίθεμαι· ὅτι τὸ

πνεῦμα

πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, ἢ ἐκ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ, ὡς ἐκ μιᾶς ἀρχῆς καὶ μιᾶς αἰτίας· καὶ λέγω εἶναι ταύτην ἀληθεστάτην· καὶ λέγω τοὺς δυτικοὺς ἁγίους μετὰ τῶν ἀνατολικῶν οὕτω συμφωνεῖν ἐξ ἀνάγκης, καὶ ἄλλως ἀδύνατον συμφωνεῖν· ἀναθέματι καθυποβάλλων τοὺς φρονοῦντας δύο ἀρχὰς, ἢ τὴν προσωπικὴν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ διάκρισιν παρασαλεύοντας.

Ταῦτα εἰπὼν ὁ Σχολάριος ἀπῆλθεν. ἡμεῖς δὲ τὰς βίβλους τῶν διδασκάλων τῶν ἀνατολικῶν εἰς χεῖρας λαβόντες ἀνεγνώκαμεν πολλὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων· διὸ καὶ τέλος τοῦ πράγματος γέγονεν· ἠρωτήθησαν δὲ αἱ γνῶμαι, ἀπεκαλύφθησαν αἱ διάνοιαι, ἐπαῤῥησιάσθη ἡ ἀλήθεια. ἐδημηγόρησε δὲ ἀρχὴν ὁ πατριάρχης.

Γνώμη τοῦ πατριάρχου.

ΕΠΕΙΔΗ ἠκούσαμεν τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων πατέρων τῶν δυτικῶν, καὶ ἀνατολικῶν, τὰ μὲν λέγοντα, ὡς ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, τὰ δὲ, ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ· εἰ καὶ ἔστι τὸ, διὰ τοῦ υἱοῦ, ταυτὸν τῷ, ἐκ τοῦ υἱοῦ. καὶ τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, ταυτὸν τῷ, διὰ τοῦ υἱοῦ· ὅμως ἡμεῖς τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ ἀφέντες, λέγομεν, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ ἀϊδίως καὶ οὐσιωδῶς, ὡς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς καὶ αἰτίας, τῆς, διὰ, ἐνταῦθα σημαινούσης αἰτίαν ἐπὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπορεύσεως.

Οὕτως ἐτελείωσε τὴν γνώμην αὐτοῦ, καὶ ἔστερξε τοὺς ἁγίους τοὺς δυτικοὺς, λέγοντας ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, παραγγείλας, μόνον μὴ θήσωμεν αὐτὸ ἐν τῷ ἡμετέρῳ συμβόλῳ, ἀλλὰ τὰ ἔθη ἡμῶν πάντα τηρήσαντες, αὐτοῖς ἑνωθησόμεθα.

Γνώμη τοῦ βασιλέως.

ΕΓΩ τὴν παροῦσαν ταύτην ἁγίαν καὶ οἰκουμενικὴν σύνοδον κατ' οὐδὲν ἐλάττω ἡγοῦμαι τῶν προλαβουσῶν ἁπασῶν. εἰ γὰρ καὶ τῷ ποσῷ τῶν ἐκεῖσε συνελθόντων πατέρων ταύτην ἐκεῖναι ὑπερέβησαν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῷ ποιῷ μέγα προέφερον, Κύριλλον πλουτοῦσαι καὶ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, καὶ ἄλλους τῶν διδασκάλων· ἀλλ' ὅμως καὶ ταύτην οὐδὲν ἧττον ἁγίαν ἡγοῦμαι καὶ σεβασμίαν· καὶ οὐδὲν ἔλαττον τὸ αὐτὸ σέβας ἐκείναις ἀπονέμω καὶ ταύτῃ. τό, τε γὰρ προκείμενον αὐτῇ ζήτημα μέγιστόν τε καὶ θεῖον· καὶ οἱ περὶ τούτου πραγματευσάμενοι ἄνδρες εἰσὶν ἱεροὶ καὶ σεβάσμιοι, ἀπ' αὐτοῦ πρώτου τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου ἀρξάμενοι. ἐπεὶ οὖν τοιαύτη μὲν ἡ σύνοδος αὕτη, ὡς εἴρηται, ἐγὼ δὲ βασιλεὺς ὢν τῇ χάριτι τοῦ χρίσαντός με Θεοῦ, ὀφείλω ἀκολουθεῖν τῇ τῆς συνόδου ἀποφάσει καὶ τῶν πλειόνων τῶν ἐν αὐτῇ, ἔτι τε καὶ δεφενδεύειν τὰ παρὰ τῶν πλειόνων ἀποπεφασμένα, κατὰ τὴν ἐν ταῖς ἀρχαίαις συνόδοις παρακολουθήσασαν τάξιν· διὰ τοῦτο λέγω καὶ ἀποφαίνομαι τῇ ἰσχύϊ καὶ τῷ κράτει τῆς ἱερᾶς βασιλείας, ὅτι καὶ ἕπομαι τῇ τῆς ἱερᾶς ταύτης συνόδου καὶ τῶν πλειόνων τῶν ἐν αὐτῇ ἀποφάσει ἀπαραίτητος· καὶ ἔτι κατὰ πάντα τρόπον δεφενδεύειν αὐτὴν μέχρι παντὸς βούλομαι, διά τε τὰ προειρημένα, καὶ διότι ἐγὼ νομίζω κατ' οὐδένα τρόπον δύνασθαι πλανηθῆναι τὴν ἁγίαν ἐκκλησίαν ἐν τοῖς ἱεροῖς δόγμασι, κοινῇ καὶ συνοδικῶς σκεπτομένην.

Spiritus sanctus procedat ex Patre & Filio, sive ex Patre per Filium, tamquam ab uno principio, & una causa: & hanc verissimam esse aio: atque ita sanctos occidentales dico cum orientalibus congruere necessario: aliter enim impossibile est eos concordare; anathemati subjiciens eos, qui duo ponunt principia, vel eos qui personalem Patris & Filii distinctionem illibatam non servant.

His dictis Scholarius discessit. Nos vero libros orientalium doctorum in manus sumentes, multa dicta sanctorum legimus. Quare perducta res quoque ad finem est. Rogatæ sunt enim sententiæ: detectus cujusque sensus: veritas libere pronuntiata: concionatus est autem patriarcha primum.

Sententia patriarchæ.

QVONIAM sanctorum patrum occidentalium & orientalium dicta audivimus: quorum aliqua asserunt Spiritum sanctum procedere ex Patre & Filio: aliqua vero ex Patre per Filium: licet vox ista, Ex Filio, idem sit quod, Per Filium: & Per Filium idem sit quod, Ex Filio: nos tamen omissa voce, Ex Filio, dicimus, Spiritum sanctum procedere ex Patre per Filium æternaliter & substantialiter, tamquam ab uno principio & causa: præpositione, Per, hic significante causam in sancti Spiritus processione.

Ita suam terminavit sententiam, sanctosque occidentales suscepit asserentes, Spiritum sanctum esse ex Patre & Filio: illud admonens, dummodo hoc nostro symbolo ne adjiciamus: sed retentis cunctis nostris ritibus uniemur cum illis.

Sententia imperatoris.

EGO præsentem hanc sanctam & generalem synodum nulla ex parte inferiorem existimo omnibus antehac celebratis. nam etsi illæ patrum numero, qui convenerunt, huic superiores fuerint, nec non virtute multum antecelluerint, Cyrillo, ac Gregorio theologo illustres redditæ, aliæque aliis doctoribus: nihilo tamen secius & hanc sanctam esse arbitror & venerandam: neque minore hanc quam illas observantia prosequor. Nam & quod in ista agitatur, maximum & divinum est: & qui illud tractarunt, sunt viri sacri ac venerabiles, incipiendo primum ab ipso patriarcha sanctissimo. Quoniam igitur synodus quidem hæc est hujusmodi: ego vero Dei, qui me unxit, beneficio sum imperator: & sequi debeo sententiam synodi, majorisque illius partis: nec non defendere quod fuerit sancitum a pluribus, juxta morem in antiquis conciliis servatum; propterea dico, & sacri imperii robore ac potestate pronuntio, me hujus sacræ synodi, pluriumque ejus patrum constantissime sequi sententiam, velleque eam modis omnibus defendere in perpetuum, tum ob prædictas causas, tum quia ego censeo, sanctam ecclesiam in sacris dogmatibus nullo modo posse errare, communi ac synodica consideratione utentem.

SESS. XXV. Vnus quippe, vel duo, vel tres, aut plures ex hominibus qui nunc degunt, privatam adhibentes considerationem, fieri potest ut errent: at universam Dei ecclesiam, de qua dominus dixit ad Petrum: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam; & portæ inferi non prævalebunt adversus eam:* (Matth. 16.) communiter errare omnino est impossibile. alioquin & sermo salvatoris evanuit, & fides nostra debili fundamento est nixa. Sed quoniam utrumque absurdum est, idcirco & ecclesiam Dei necesse est nullo posse capi errore: & nos eam, ejusque sententiam omnino sequi: & ante omnes me, qui Dei beneficio imperialem habitum gero; & tenere ac defendere ipsam, hoc posito, ut neque sacro nostro symbolo quicquam addere Latini nos cogant, neque ex ritibus nostræ ecclesiæ aliquid immutetur.

Post hæc imperatoris verba, Isidorus Russiæ præsul Antiocheni patriarchæ locum tenens dixit:

RVTHIN. Et dicta sanctorum occidentalium suscipienda sunt, & Spiritus habet esse ex Filio, & Pater & Filius unum sunt principium Spiritus sancti. Ita assentior, ita profiteor, atque ita prædico coram Deo & vobis.

Et respondens Nicææ præsul Bessario in eamdem sententiam dixit. Ceterum ex sententiæ suæ expositione occasione accepta concionem habuit, & evidenter probavit, esse impossibile Christiano salutem consequi, ni fateatur, Spiritum sanctum esse ex Patre & Filio.

Verum sententiæ cum ordine ferrentur, non congruebant; sed Heracleensis Antonius, & Ephesius Marcus, & Monembasiensis Dositheus, & Anchialensis Sophronius reluctati sunt omnino sententiæ hujus unionis. Dicebant enim, se nullo modo adduci, ut credant Filium esse causam Spiritus sancti, neque Spiritum sanctum procedere ex Patre & Filio tamquam ab uno principio. Tunc Mitylenensis Dorotheus sententiam rogatus respondit:

MITYLEN. Ego a puero Latinos oppugnãs, omne cum illis certamen tum scriptis, tum verbis instituebam; & refragabar eis, quod assererent duas in sancta Trinitate causas: & hoc fixum in animo tenens, nunquam disputare cessabam. Verum illi contradicentes hoc defendebant, nempe Filium quoque esse causam Spiritus sancti. Nunc autem celebrata synodo, & dogmate examinato, aliter se habere sententiam hanc reperi, ac putabam. Dicunt enim Latini, Patrem ut Patrem esse Filii Patrem, & Filium ut Filium esse Patris Filium, cum sint hæc relativa & ad aliquid: Spiritum vero sanctum per se neque ad Patrem referri, neque ad Filium, quatenus Pater & Filius, cum non sit ad aliquid; Spiritus enim ut Spiritus ad spirantem debet referri: spirantes autem esse Patrem & Filium nulla infirmaverit ratio: est enim Patris Spiritus, est etiam Filii Spiritus: &, *Ego in Patre, & Pater in me est:* &: *Qui videt me, videt & Patrem meum.* Spirat ergo Pater & Filius Spiritum sanctum per unam spirativam, seu productivã potentiam. Examinatis itaq; diligenter sanctis comperi omnes consona dicere: quamquam occidentales apertius quã orientales loquuntur.

A ἕνα μὲν γὰρ, ἢ δύο, ἢ τρεῖς, ἢ καὶ πλείονας τῶν νῦν ὄντων ἀνθρώπων καθ' αὐτοὺς σκεπτομένους πλανηθῆναι ἐνδέχεται, πᾶσαν δὲ τὴν ἐκκλησίαν κοινῶς, ὑπὲρ ἧς ὁ κύριος εἶπε πρὸς Πέτρον· σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς· πλανηθῆναι ἀδύνατον ὅλως. εἰ δὲ μὴ, ὅ, τε σωτήριος διέπεσε λόγος, καὶ ἡ πίστις ἡμῶν ἐπ' ἀδρανοῦς βέβηκεν. ἀλλ' ἐπεὶ ταῦτα καὶ ἀμφότερα ἄτοπα, διὰ τοῦτο καὶ ἀπλανῆ εἶναι τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν ἀνάγκη, καὶ ἡμᾶς ἀναγκαῖον αὐτῇ καὶ τῇ ἀποφάσει αὐτῆς ἕπεσθαι, καὶ πρὸ πάντων ἐμὲ τὸ βασιλικὸν περικείμενον σχῆμα Θεοῦ χάριτι, καὶ ἀκολουθεῖν καὶ διαφενδεύειν αὐτήν· ὑποκειμένου τοῦ μήτε ἀναγκάσαι ἡμᾶς τοὺς Λατίνους προσθεῖναί τι ἐν τῷ ἱερῷ συμβόλῳ ἡμῶν, μήτε μεταβαλεῖν τι τῶν ἐθίμων τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν.

B Ταῦτα τοῦ βασιλέως εἰπόντος, εἶπεν ὁ τοποτηρητὴς τοῦ Ἀντιοχείας πατριάρχου ὁ Ῥωσίας Ἰσίδωρος·

Καὶ τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων τῶν δυτικῶν δεκτέα, καὶ τὸ πνεῦμα ἔχει τὸ εἶναι ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς μία ἀρχὴ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου. οὕτω συντίθεμαι, οὕτως ὁμολογῶ, καὶ οὕτω κηρύττω ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ὑμῶν. ΡΩΣ.

Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Νικαίας Βησσαρίων εἶπε γνώμην ταυτὰ συμφρονῶν. πλὴν ἐδημηγόρησεν ἕρμαιον εὑρὼν τὴν γνώμην αὐτοῦ, καὶ παρέστησεν ἐναργῶς, C ἀδύνατον εἶναι σωθῆναι Χριστιανὸν, μὴ ὁμολογοῦντα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ.

Αἱ γνῶμαι δὲ κατὰ τάξιν ἐπερχόμεναι οὐκ ἐδίδοντο ἐν μιᾷ γνώμῃ· ἀλλ' ὁ Ἡρακλείας Ἀντώνιος, καὶ ὁ Ἐφέσου Μάρκος, καὶ ὁ Μονεμβασίας Δοσίθεος, καὶ ὁ Ἀγχιάλου Σωφρόνιος ἀντεῖπον τῇ γνώμῃ ταύτης τῆς ἑνώσεως κατὰ πάντα· ἔλεγον γὰρ, ὅτι οὐ πείθονται ἔχειν αἰτίαν τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου· ἀλλ' οὐδὲ ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. Τότε ὁ Μιτυλήνης Δωρόθεος τὴν γνώμην ἐρωτηθεὶς ἀπεκρίνατο·

D Ἐγὼ νηπιόθεν Λατίνοις ἐναντιούμενος, ἐγγράφως καὶ ἀγράφως αὐτοῖς τὴν ἅμιλλαν ἐποιούμην, καὶ ἐναντιούμην αὐτοῖς διὰ τὸ λέγειν δύο αἰτίας ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι· καὶ τοῦτο ἔχων ἐν τῷ νοῒ θεμέλιον, οὐδέποτε ἐπαυόμην τοῦ διαλέγεσθαι. ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀντιλέγοντες τοῦτο ἐδιεφένδευον, ὅτι ἐστὶν αἰτία καὶ ὁ υἱὸς τοῦ παναγίου πνεύματος. νῦν δὲ συνόδου συγκροτηθείσης, καὶ τοῦ δόγματος ἐξετασθέντος, οὐχ εὗρον τὴν δόξαν ταύτην οὕτω καθὼς τὸ πρότερον. ἀλλὰ λέγουσιν οἱ Λατῖνοι, ὅτι ὁ πατὴρ καθὸ πατὴρ τοῦ υἱοῦ ἐστι πατὴρ, καὶ ὁ υἱὸς καθὸ υἱὸς πατρός ἐστιν υἱός· σχετικὰ γάρ εἰσι ταῦτα καὶ τῶν E πρός τι. τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον καθ' ἑαυτὸ οὔτε πρὸς τὸν πατέρα, οὔτε πρὸς τὸν υἱὸν ἀναφέρεται, καθὸ πατὴρ ἢ υἱός· οὐδὲ γάρ ἐστι τῶν πρός τι. τὸ γὰρ πνεῦμα καθὸ πνεῦμα πρὸς τὸν πνέοντα δεῖ ἀναφέρεσθαι. πνέοντας δὲ εἶναι τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν οὐδεὶς ἀντερεῖ λόγος· πνεῦμα γάρ ἐστι τοῦ πατρὸς, καὶ πνεῦμά ἐστι τοῦ υἱοῦ· καὶ, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα. πνέει οὖν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ μίαν πνευστικὴν, ἤτοι προβλητικὴν δύναμιν. ἐξετάσας οὖν τοὺς ἁγίους καλῶς, καὶ συμφώνους εὗρον ἅπαντας, τοὺς μὲν δυτικοὺς σαφέστερον τῶν ἀνατολικῶν λέγοντας· MYTIΛ.

οἱ γὰρ

οἱ γὰρ ἀνατολικοὶ, προχεῖσθαι, πρόεισι, προϊέναι, ἴησιν, ἀναβλύζειν, πηγάζειν, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἕτεροι δὲ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λέγουσιν· οἱ δὲ δυτικοὶ ἀνεπτυγμένως πως ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ ὡς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον φάσκουσι· τούτοις ἀκολουθῶν καὶ ἑπόμενος, καὶ αὐτὸς ἀποφαίνομαι, ὅτι ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ὡς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς, καὶ οὐκ ἔστιν ἀπὸ δύο αἰτιῶν· οὐ γάρ ἐστιν ὁ πατὴρ μία αἰτία, καὶ ὁ υἱὸς ἑτέρα αἰτία τοῦ πνεύματος· μίαν γὰρ οἶδα τὸν πατέρα αἰτίαν υἱοῦ τε καὶ πνεύματος, καὶ μίαν ἀρχὴν τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν, ὅταν ἀκούω ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. οὕτω φρονῶ, καὶ οὕτως ὁμολογῶ ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων.

Ερωτώμενοι οὖν οἱ ἀρχιερεῖς τὰς γνώμας αὐτῶν, ἵνα μὴ περιεπιτείνω τὸν λόγον, οἱ μὲν ἔλεγον καθαρῶς τὴν γνώμην ἡμῶν, οἱ δὲ ἔλεγον ἄλλως πως. ἀλλ᾽ ὅμως ὡμονοήσαμεν ἀρχιερεῖς δέκα τὸν ἀριθμὸν, οἵτινές εἰσιν οὗτοι· ὁ Ρωσίας, ὁ Νικαίας, ὁ Λακεδαιμονίας, ὁ Μιτυλήνης, ὁ Ρόδου, ὁ Νικομηδείας, ὁ Δίστρας, ὁ Γαννοῦ, ὁ Δράμας, ὁ Μελενίκου· ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας πρωτοσύγκελλος καὶ πνευματικὸς κῦρις Γρηγόριος καὶ τοποτηρητὴς ὢν τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας· καὶ ἀπὸ τῶν ἡγουμένων· ὁ ἐν ἱερομονάχοις κῦρ Παχώμιος· ὕστερον δὲ προσετέθησαν ἡμῖν ὁ Κυζίκου, ὁ Τραπεζοῦντος, ὁ Ηρακλείας, τοποτηρητὴς ὢν τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, καὶ ὁ Μονεμβασίας τοποτηρητὴς ὢν καὶ αὐτὸς τοῦ τῶν Ἱεροσολύμων ἁγιωτάτου πατριάρχου.

Ο δὲ βασιλεὺς ἰδὼν τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐπὶ τὴν ἕνωσιν προβαίνοντα, τὰ πραγματικὰ ἐπεχειρήσατο· καὶ τὸν Ρωσίας ὄργανον τῶν τοιούτων διερῶν, πρὸς τὸν πάπαν ἀπέστειλε· καὶ εἴ τι ὁρίζει ὁ μακαριώτατος πατὴρ ποιῆσαι βοήθειαν τοῖς Χριστιανοῖς, αὐτοῦ ἐρωτῆσαι ἐπηγγείλατο. ὁ δὲ ἀπελθὼν οὐκ ἠρκέσθη ὅσα εἶπε καὶ συνεφώνησεν ἐκεῖ, ἀλλὰ τῇ δευτέρᾳ τῶν ἁγίων πάντων τοὺς τρεῖς καρδιναλίους τοὺς προῤῥηθέντας λαβὼν, πρὸς τὸν βασιλέα αὐτοὺς παρήγαγε· καὶ οὗτοι, φησὶν, ἔστωσαν ἀντὶ τοῦ μακαριωτάτου πατρός· καὶ εἴ τι ποιήσωσιν, ἔχει τὸ βέβαιον. ἐρωτήσαντος οὖν τοῦ βασιλέως τὴν βοήθειαν, ἣν βούλονται ποιῆσαι, ἀπεκρίθησαν αὐτῷ· πρῶτον, κατὰ τὸ παρὸν ὁρίζει ὁ ἁγιώτατος πατὴρ δοῦναί σοι ἔξοδον ἱκανὴν καὶ κάτεργα, ἵνα ἀπέλθῃ πᾶς ὁ λαός σου καὶ ἡ ἐκκλησία τῆς ἀνατολῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν. δεύτερον, ὅτι ἵνα ἵστανται ἀεὶ τριακόσιοι στρατιῶται εἰς φυλακὴν τῆς πόλεως εἰς τὰς ἐξόδους αὐτοῦ. τρίτον, ὅτι ἐξόδῳ αὐτοῦ ἵνα εἰσὶ δύο κάτεργα ἐμπεριπατοῦντα καὶ ἐπισκέπτοντα αὐτήν. τέταρτον, ὅτι ἵνα γίνηται τὸ προσκύνημα τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ αἱ γαλλιάτζαι αἱ ἀπερχόμεναι εἰς προσκύνησιν τοῦ ζωοποιοῦ τάφου, ἵνα ἔρχωνται εἰς Κωνσταντινούπολιν. πέμπτον, ὅταν χρήζῃ ὁ βασιλεὺς κάτεργα εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, ἵνα δώσῃ κάτεργα εἴκοσι μετὰ πάσης ἐξόδου αὐτοῦ, ἁρματωμένα μῆνας ἕξ· εἰ δὲ χρήζει δέκα, ἵνα ἔχῃ αὐτὰ ἔτος ἕν. ἕκτον, ὅταν χρήζῃ φωσσάτον καὶ στόλον διὰ ξηρᾶς, ἵνα σπουδάσῃ ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ, ἵνα ἔλθωσι τὰ γένη τῶν Χριστιανῶν πρὸς συμμαχίαν αὐτοῦ.

Ταῦτα τῶν καρδιναλίων εἰπόντων, ὥρισεν ὁ βασιλεὺς διὰ γραμμάτων καὶ βουλλῶν βεβαιωθῆναι πάντα,

A Orientales enim, effundi, emitti, egredi, manare, scaturire, profluere, & id genus alia: sunt etiam qui dicunt, per Filium procedere: occidentales autem expresse planeque asserunt, Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere, atque ut ab unico principio produci. Quos & ego sequens meam pronuntio sententiam, quod Spiritus sanctus procedat ex Patre & Filio tamquam ab uno principio, & non a duabus causis; neque enim Pater est una causa, & Filius altera Spiritus sancti causa: unam quippe novi causam Filii & Spiritus Patrem; unumque principium Patrem & Filium cum audio Spiritum sanctum ex Patre
B & Filio: ita sentio, atque ita profiteor coram Deo & hominibus.

Cum ergo præsules rogarentur suas sententias, ne longius producam sermonem, alii quidem ad nostram manifeste accedebant sententiam, alii autem varie pronuntiabant. Attamen in unam ivimus sententiam præsules numero decem, qui sunt hi: Rhutenus, Nicænus, Lacedæmonius, Mitylenensis, Rhodius, Nicomediensis, Distrensis, Gannensis, Dramensis, Melenicensis; nec non magnus protosyncellus a confessionibus domnus Gregorius, locum tenens Alexandrini patriarchæ; & ex hegu-
C menis domnus Pachomius hieromonachus: accesserunt postea Cyzicenus, Trapezuntius, Heracleensis locum tenens sanctissimi patriarchæ Alexandrini, & Monembasiensis locum & ipse tenens sanctissimi Hierosolymorum patriarchæ.

At vero imperator cum vidisset ecclesiasticam unionem ire, convertit se ad negotia: adhibitoque ad ea gerenda Rhuteno præsule, misit eum ad papam, mandavitque ut ex eo quæreret, quid auxilii ferre vellet Christianis pater beatissimus. Ille vero profectus haud contentus fuit iis
D quæ sibi ex pacto & conventu fuere promissa; sed feria secunda post dominicam Trinitatis tres prædictos cardinales secum ad imperatorem duxit; & hi, inquit, habeantur loco patris beatissimi; & quidquid ab eis fiet, ratum erit. Quærenti igitur imperatori, quid ferre vellent auxilii; responderunt: Primo, beatissimus pater in præsenti sumptus tibi dabit, qui sint satis, ac triremes ad reditum totius tui populi, & orientalis ecclesiæ Constantinopolim. Secundo, trecentos milites custodiæ urbis, qui beatissimi patris sumptibus perpetuo alantur. Tertio, suis sumptibus triremes
E duæ tutamento ejus præsto erunt. Quarto, Hierosolymitana peregrinatio fiet Constantinopoli, magnæque triremes, quæ navigantes ad vivifice sepulcri adorationem vehunt, Constantinopolim venient. Quinto, cum opus erunt imperatori longæ naves ad subsidium, sumptibus papæ dabuntur viginti armatæ per menses sex: Si autem velit decem, per annum eas habebit. Sexto, si opus illi erit terrestris exercitus & copiæ, papa, teste Christo, solicite curabit, ut Christianæ gentes subsidio illi veniant.

Hæc a cardinalibus dicta, jussit imperator, ut omnia literis bullisque confirmarentur:

Sess. XXV. Anno Christi 1439

atque omnium complemento aſſignarentur A menſæ publicæ tres, Venetiarum, Genuæ, & Florentiæ.

His itaque geſtis præteriit feria tertia, quæ menſis Iunii ſecunda erat. Die vero tertia Iunii, feria quarta convenimus cuncti præſules una cum imperatore in patriarchæ domum, eo quod ipſe ægrotaret. Aderant autem & omnes eruditione præſtantes ac philoſophi noſtri, nec non cruce ſignati, & hegumeni, & ſummatim univerſi. Ergo coacta totius orientalis eccleſiæ ſynodo ſic eſt locutus imperator:

Imperat. Ego ex anteactis conventibus omnium veſtrum deprehendi ſententiam, quando B & noſtram protuli poſt ſacrum patriarcham. jamque video a pluribus & potioribus haberi Latinos pro inculpatis; & ab omnibus pariter ſumi præpoſitionem, Per, loco, Ex. Quoniam ergo plures convenitis, & omnes dicta ſanctorum occidentalium ſuſcipitis aſſerentium, Spiritum ſanctum etiam ex Filio procedere; major etiam pars ſcripſit nudiuſtertius, & ſententiam ſuam dedit; dico, rogandos eſſe & alios, & plurium ſententiam prævalere.

Quibus ita pronuntiatis, omnes una voce reſponderunt, dicendam eſſe primum a patriarcha ſententiam, deinde a nobis. Statimque patriarcha ſententiam hujuſmodi tulit: C

Patriarcha. Ego traditum a patribus dogma noſtrum nec mutabo, nec deponam aliquando, ſed in eo permanebo uſque ad extremum ſpiritum. Quoniam vero Latini non ex ſe ipſis, ſed ex ſacris ſcripturis exponunt, proceſſionem ſancti Spiritus eſſe etiam per Filium, aſſentior & illis, & ferendo ſententiam dico; iſtam præpoſitionem, Per, dare Filio cauſalitatem Spiritus ſancti: & amplector unionem & communionem eorum.

Cum patriarcha ſententiam hanc tuliſſet, omnes in eam ivimus, & ſententias diximus; Quod Spiritus ſanctus procedat ex Patre & Filio, ut ab uno principio, & una ſubſtantia: & procedat per Filium ut connatu- D ralem & conſubſtantialem: procedat ex Patre & ex Filio, ut per unicam ſpirationem & productionem. ita omnes ſancti doctores aſſerunt.

Sententiis hiſce ſcriptis, Epheſius Marcus noluit aſſentiri huic ſententiæ: atque ita dimiſſa eſt ſynodus.

Quinta ergo feria convenientes, ſententias noſtras obtulimus, & ſcriptus eſt tomus, & exſcripta tria exemplaria; quorum unum papæ miſimus, alterum accepit imperator, tertium patriarcha. ſcriptum vero erat: Conſentimus vobis, & quod E additum ſacro ſymbolo recitatis, e ſanctis deſumptum eſt; & approbamus illud, & vobiſcum unimur; dicimuſque Spiritum ſanctum ex Patre & Filio procedere, tamquam ab uno principio & cauſa. quibus ita ſcriptis dimiſſa eſt ſynodus.

Itaque feria ſexta miſimus beatiſſimo patri tomum, & lectus eſt facta congregatione cardinalium, & placuit; ſtatutumque eſt deligi ſabbato mane decem ex utraque parte ad conſcribendum perfectum tomum & definitionem unionis ſanctiſſimarum eccleſiarum.

καὶ δοθῆναι εἰς ἀναπλήρωσιν πάντων μηνσάτικοις τρεῖς, τῆς Βενετίας, τῆς Γενούας, καὶ τῆς Φλωρεντίας.

Τούτων οὕτω γινομένων παρῆλθεν ἡ τρίτη, ἥτις ἦν δευτέρα τοῦ Ἰουνίου μηνός. τῇ δὲ τρίτῃ τοῦ Ἰουνίου μηνὸς, ἡμέρα τετάρτη, συνήχθημεν οἱ ἀρχιερεῖς ἅπαντες ἅμα τῷ βασιλεῖ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατριάρχου, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἀσθενῆ. ὑπῆρχον δὲ καὶ πάντες οἱ λόγιοι καὶ οἱ φιλόσοφοι ἡμῶν, οἵ τε σταυροφόροι καὶ οἱ ἡγούμενοι καὶ πάντες ὁμοῦ· καὶ συνόδου γινομένης πάσης τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὥρισεν ὁ βασιλεύς·

ΒΑΣΙΛ. Ἐγὼ ἀπὸ τῶν προλαβουσῶν συνελεύσεων κατέλαβον τὴν γνώμην πάντων ὑμῶν, ὅτε καὶ τὴν ἡμετέραν ἐξέδωκα κατόπιν τοῦ ἱεροῦ πατριάρχου· καὶ ἤδη θεωρῶ τοὺς πλείονας καὶ τοὺς κρείττονας ἀθωοῦντας τοὺς Λατίνους. καὶ πάντες ὁμοῦ τὴν, διὰ, ἀντὶ τῆς, ἐκ, ἐκλαμβάνετε. ἐπειδὴ οὖν συμφωνεῖτε οἱ πλείονες, πάντες δὲ στέργετε τὰ ῥητὰ τῶν δυτικῶν ἁγίων, λεγόντων, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ· ἔγραψαν δὲ καὶ οἱ πλείονες πρὸ τῆς χθὲς, καὶ ἔδωκαν τὴν γνώμην αὐτῶν· λέγω, ὅτι ἐρωτηθήτωσαν καὶ οἱ ἕτεροι, καὶ τῶν πλειόνων τὴν ψῆφον κρατεῖν.

Τούτων οὕτω ῥηθέντων, πάντες εἶπον ὁμοῦ, ὅτι χρὴ πρῶτον ἵνα εἴπῃ γνώμην ὁ πατριάρχης, εἶτα ἡμεῖς. καὶ εἶπεν ὁ πατριάρχης γνώμην εὐθὺς τοιαύτην.

ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ. Ἐγὼ τὸ πατροπαράδοτον δόγμα ἡμῶν οὐδέποτε παραμείψω ἢ παραλλάξομαι, ἀλλὰ μενῶ ἕως ἐσχάτης μου ἀναπνοῆς ἐν αὐτῷ. ἐπεὶ δὲ οἱ Λατῖνοι οὐκ ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἁγίων γραφῶν ἐξηγοῦνται τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ παναγίου πνεύματος εἶναι καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ, στέργω κἀκείνοις, καὶ δίδωμι γνώμην, ὅτι ἡ, διὰ, αὕτη αἰτίαν δίδωσι τῷ υἱῷ ἁγίου πνεύματος, καὶ ἑνοῦμαι αὐτοῖς καὶ συγκοινωνῶ.

Τοῦ πατριάρχου οὖν ταύτην τὴν γνώμην εἰπόντος, ὡμογνωμονήσαμεν πάντες ἐν αὐτῇ, καὶ ἐδώκαμεν γνώμας, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, ὡς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς καὶ μιᾶς οὐσίας· καὶ ἐκπορεύεται διὰ τοῦ υἱοῦ, ὡς ὁμοφυοῦς καὶ ὁμοουσίου· ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, ὡς ἀπὸ μιᾶς πνεύσεως καὶ ἐκπορεύσεως· οὕτω λέγουσι πάντες οἱ ἅγιοι διδάσκαλοι.

Τούτων τῶν γνωμῶν γραφεισῶν, ὁ Ἐφέσου Μάρκος οὐκ ἤθελε δοῦναι γνώμην εἰς τοῦτο, καὶ οὕτως ἐλύθη ἡ σύνοδος.

Τῇ πέμπτῃ οὖν συνελθόντες ἐδώκαμεν τὰς γνώμας ἡμῶν, καὶ ἐγένετο τόμος, καὶ ἐγράφη εἰς τρία τμήματα· καὶ ἐστείλαμεν τῷ πάπᾳ τὸ ἓν, καὶ ἔλαβε καὶ ὁ βασιλεὺς τὸ ἓν, καὶ ὁ πατριάρχης τὸ ἕτερον, λέγοντες· ὅτι συμφωνοῦμεν ὑμῖν, καὶ ἣν προσθήκην λέγετε ἐν τῷ ἱερῷ συμβόλῳ, ἐστὶν ἀπὸ τῶν ἁγίων, καὶ συγχωροῦμεν αὐτὴν, καὶ ἑνούμεθα ὑμῖν, καὶ λέγομεν ὅτι ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, ὡς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς καὶ αἰτίας. τούτων οὕτω γραφέντων ἐλύθη ἡ σύνοδος.

Τῆς παρασκευῆς τοίνυν ἐλθούσης ἐστείλαμεν τὸν τόμον τῷ μακαριωτάτῳ πατρὶ, καὶ τῶν καρδιναλίων συναχθέντων ἀνεγνώσθη, καὶ ἤρεσε· καὶ ἐτάχθη ἵνα τῷ σαββάτῳ τῷ πρωῒ ἐκλεγῶσιν ἀφ' ἑκατέρου τῶν μερῶν ἀνὰ δέκα, ὅπως συγγράψωσι τὸν τέλειον τόμον καὶ ὅρον τῆς ἑνώσεως τῶν ἁγιωτάτων ἐκκλησιῶν.

Τοῦ

ANNO CHRISTI 1439.

A Τοῦ σαββάτου τοίνυν ἐπιγινομένου ἀπῆλθον οἱ ἐκλεχθέντες δέκα τῶν ἡμετέρων, καὶ εὗρον συνηθροισμένους τοὺς καρδιναλίους, καὶ ἀπὸ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτῶν δέκα. καὶ καθισάντων, ἀνεγνώσθη πάλιν ὁ τόμος ἐνώπιον ἡμῶν. ἐζήτησαν οἱ Λατῖνοι τὴν, διὰ, πρόθεσιν, ἣν διελάμβανεν ὁ τόμος ἐν τῷ λέγειν, ὅτι πιστεύομεν ὅτι οὐσιωδῶς ἀπὸ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἀϊδίως ἐστὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ὅτι ἐκ πατρὸς διʼ υἱοῦ ἀϊδίως καὶ οὐσιωδῶς ἐκπορεύεται, ἵνα ἐξέλθῃ ἡ, διὰ, αὕτη ἐντεῦθεν, καὶ μετατεθῇ ὅθεν βουλόμεθα. καὶ πολλῆς φιλονεικίας γεγονυίας παρῆλθε τὸ σάββατον. καὶ τῇ κυριακῇ τῷ πρωῒ πάλιν συνήλθομεν, καὶ πάλιν ταυτὰ καὶ περὶ B τῶν αὐτῶν διελεγόμεθα. ἀλλʼ ὅμως συνεφωνήσαμεν, καὶ ἐποιήσαμεν τὸν τόμον σαφέστερον· καὶ ἐστήσαμεν, ἵνα δείξωμεν τοῦτο τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ πατριάρχῃ ἡμῶν, εἰπόντες· οὐκ ἔχομεν ἄδειαν ἡμεῖς στερεῶσαι τὸν τόμον ἄνευ γνώμης πάσης τῆς συνόδου ἡμῶν· ἀλλὰ ἀπελθόντες δείξομεν τὸ πᾶν αὐτοῖς, καὶ οὕτω μηνύσομεν ὑμῖν.

Τούτων γενομένων παρῆλθεν ἡ κυριακὴ, διὰ τὸ γενέσθαι πρὸς ἑσπέραν τὸ τέλος ἡμῶν· ἐβουλεύθημεν γὰρ ἡμεῖς ἐν τῷ τοῦ βασιλέως οἴκῳ, ἀρχιερεῖς τε καὶ ἱερεῖς καὶ ἡγούμενοι καὶ πάντες οἱ κληρικοὶ, καὶ ἐγράψαμεν τοῦτον τὸν τόμον εὐσεβῶς τε καὶ καθαρῶς, C καθὼς ὀφείλομεν· καὶ ἐγράψαμεν τοῦτον εἰς τρία χαρτία. καὶ τὸ μὲν ἓν ἔλαβεν ὁ βασιλεὺς, τὸ δὲ ἕτερον ὁ πατριάρχης, τὸ δὲ ἄλλο ἐλάβομεν ἡμεῖς οἱ ἐκλεχθέντες περαιῶσαι τοῦτο τὸ εὐσεβὲς ἔργον τῆς ἑνώσεως.

Τῇ δὲ δευτέρᾳ πρωῒ, Ἰουνίου ὀγδόῃ, ἀπήλθομεν εἰς τὸν πάπαν, καὶ ἐζητήσαμεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ γενέσθαι, εἴ τι μέλλει ἀναφανῆναι καλόν. ὥρισεν οὖν ὁ πάπας, παρόντος αὐτοῦ συμπερανθῆναι τὸ ζήτημα. καὶ δὴ χάριτι Θεοῦ ἀνεγνώσθη ὁ τόμος, καὶ ἐστέρχθη παρʼ αὐτῶν· καὶ ἀναστάντες κατεφίλησαν ἡμᾶς, καὶ γέγονε μεγάλη χαρὰ ἐν μέσῳ ἡμῶν. καθίσας οὖν ὁ πάπας ὥρισεν· ὁ D καιρὸς ἤγγισε τοῦ γεύματος, καὶ ἀπέλθετε· τῇ δὲ εἰκοστῇ ὥρᾳ ἔλθετε ὧδε, ὅπως Λατινικῶς γραφέντος τοῦ τόμου, ἀναγνωσθῇ παῤῥησίᾳ ἐν μέσῳ ἡμῶν καὶ ὑμῶν, καὶ οὕτω γένηται τελεία ἀπόφασις· ὃ καὶ γέγονε.

Τῇ οὖν εἰκοστῇ ὥρᾳ ἀπελθόντων ἡμῶν ἀνεγνώσθη Λατινικῶς τε καὶ Ἑλληνικῶς, καὶ ἐστέρχθη καὶ ἀπεφάνθη· καὶ πάλιν γέγονε τέλειος ἀσπασμός. καὶ ἔστειλεν ὁ πάπας πρὸς τὸν βασιλέα τὸν Κρήτης Βαλαρέσσον, τὸν Κορώνης Χριστοφόρον, καὶ τὸν Θωμᾶν διδάσκαλον, καὶ ἀπήγγειλαν αὐτῷ πάντα τὰ τῆς ἑνώσεως· καὶ γέγονε μεγάλη χαρὰ ἐν ἡμῖν. τῇ δὲ τρίτῃ πρωῒ ἐξελέγησαν μητροπολῖται, E καὶ ἀπῆλθον πρὸς τὸν πάπαν, ὁ Ῥωσίας, ὁ Νικαίας, ὁ Τραπεζοῦντος, καὶ ὁ Μιτυλήνης. καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ πάπας·

ΠΑΠΑΣ. Ἡμεῖς τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι ἡνώθημεν, καὶ ὁμοφωνοῦμεν εἰς τὸ ζητούμενον καὶ καθολικὸν δόγμα, καὶ οὐκ ἔχομεν τί λέγειν πλέον ἐν ἐκείνῳ. φέρε δὴ καὶ περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς, καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς πρώτης καθέδρας, καὶ τοῦ ἐνζύμου καὶ τοῦ ἀζύμου, καὶ τῆς θείας μυσταγωγίας ἐξετάσωμεν, ὅπως ἐν ἅπασι γένηται τὸ ἀνεπίληπτον· καὶ ἡ ἕνωσις συντόμως γενήσεται, ὅτι κατεμβαίνει ὁ καιρός.

SESS. XXV.

Sabbato ergo decem delecti ex noſtris profecti ſunt, & invenerunt cardinales congregatos, & ex ſelectis eorum decem, & poſtquam ſederunt, lectus iterum eſt tomus præſentibus nobis: & petierunt Latini, ut præpoſitio, Per, ubi dicebatur in tomo: Credimus Spiritum ſanctum eſſentialiter a Patre & Filio eſſe æternaliter, & ex Patre & per Filium procedere æternaliter & eſſentialiter: hæc inquam præpoſitio, Per, tolleretur hinc, & transferretur quocumque vellemus. & multa contentione facta præteriit ſabbatum. Dominica vero mane rurſus convenimus, rurſuſque eoſdem de iiſdem habebamus ſermones. tandem conſenſimus, fecimuſque tomum clariorem, hac tamen conditione, ut oſtenderetur imperatori, & patriarchæ noſtro, dicentes, non licere nobis extremam imponere manum abſque conſenſu totius noſtræ ſynodi: ſed abeuntes oſtendemus illis quidquid actum eſt, atque ita vos certiores faciemus.

His geſtis dominica abiit, ſero enim nos finem fecimus, conſultatione in domo imperatoris habita a præſulibus, ſacerdotibus, hegumenis, & clericis omnibus: & ſcripſimus tomum hunc pie & perſpicue, ut debebamus, exemplis tribus confectis: quorum unum accepit imperator, alterum patriarcha, tertium nos delecti ad terminandum hoc pium opus unionis.

Feria vero ſecunda, quæ dies erat octava Iunii, profecti ſumus ad papam, petiimuſque ut coram ipſo fieret quidquid opportunum videretur. Iuſſit ergo papa, ut ſe præſente quæſtionis negotium ad finem perduceretur. Lectus eſt igitur Deo favente tomus, & comprobatus ab eis: & ſurgentes deoſculati ſunt nos: & magna fuit inter nos lætitia. Deinde papa cum ſediſſet, prandii tempus, inquit, prope adeſt, & abite: hora vero vigeſima huc venite, ut ſcriptus Latine tomus legatur palam coram nobis & vobis, ſicque perfecte res abſolvatur: quod & factum eſt.

Viceſima igitur hora cum profecti eſſemus, lectus eſt Latine & Græce, & approbatus, utque ſententia rata receptus. Iterum igitur complexus & oſculationes omnium factæ. & papa ad imperatorem miſit Valareſum præſulem Cretenſem, & Chriſtophorum Coronenſem, & magiſtrum Thomam, qui de unione confecta ei nuntiarunt: & magno omnes exultavimus gaudio. Feria vero tertia mane delecti ſunt metropolitæ, & acceſſerunt ad papam, Rhutenus, Nicænus, Trapezuntius, & Mitylenenſis; & dixit ad eos papa:

PAPA. Nos Dei beneficio ſumus conjuncti, & convenimus in præcipuo dogmate, de quo ambigebatur: & nihil eſt quod amplius de eo dicamus. Age nunc de purgatorio quoque igne, & principatu primæ ſedis, & de fermentato & azymo, deque divino ſacrificio dubitationem agitemus, ut uſquequaque vitium omne tollatur. Deinde unio confeſtim fiet, etenim tempus urget.

SESS. XXV. GRÆCI.

A Et quæsivimus nos, unde ordiremur: propositum est primum de sacrificio fermentati & azymi. & declaratum est, ut sit ex tritico, & minister sit ordinatus, locusque consecratus, & utrumque sit indifferens. De igne vero purgatorio determinatum sic est: Sanctorum animas perfectam in cælis adeptas esse coronam, quatenus animæ sunt: Peccatorum vero animas perfecte luere pœnas: medias autem esse in loco tormentorum: sed sive ignis sit, sive caligo ac turbo, sive quid aliud, non contendimus. De primatu vero papæ sic est constitutum; ut quæcumque habebat ab initio & ante schisma privilegia, B rursus hæc ipsa habeat. De divino item sacrificio quæsitum est a Latinis: Quomodo prolatis Christi verbis, *Accipite & comedite, hoc est enim corpus meum, quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum*: & illis; *Bibite ex hoc omnes, hic est enim sanguis meus novi & æterni testamenti, mysterium fidei, qui pro vobis, & pro multis effunditur in remissionem peccatorum:* & sacris donis per hæc verba sanctificatis, vos hanc postea orationem additis dicentes; Et fac panem quidem hunc preciosum corpus Christi tui, quod autem in calice isto est, preciosum sanguinem Christi tui, sancto tuo Spiritu transmutans. Porro hoc ita dissolutum est: Fateri nos diximus, per hæc verba transsubstantiari sacrum panem, & fieri corpus C Christi: sed postea, quemadmodum & ipsi dicitis, Iube hæc perferri per manus sancti angeli tui in sublime altare tuum; ita nos quoque oramus dicentes, ut Spiritus sanctus descendat super nos, & efficiat in nobis panem hunc preciosum corpus Christi tui; & quod in calice isto est, preciosum sanguinem Christi tui, transmuretque ipsa Spiritu sancto suo, ut fiant communicantibus in purgationem animæ, in remissionem peccatorum, & non fiant in judicium aut condemnationem nostram. Hoc etiam ita dissoluto, quæsitum est de divina essentia & operatione; & respondimus: Hoc nostrum non est, sed totius D synodi orientalis. ibimus igitur, & omnia renuntiabimus imperatori. Itaque feria quarta mane rursus vocati papam adivimus, invenimusque ipsum solum cum uno cardinali & cum disputantibus. habens ergo præ manibus scripturam circumplicatam dixit nobis:

Matth. 26. Marc. 14.

PAPA. Nos Deo juvante consentimus de omnibus, & una sumus conspiratione uniti. restat adhuc modica dubitatio: utque antea diximus, eam vobis scriptam damus. Accipite igitur hanc, atque ubi convenerimus, fiat unio.

Nobis vero requirentibus ut ea legeretur, lecta est. Continebat autem postulata E quatuor: Primum, ut sedes apostolica, seu vicarius domini nostri Iesu Christi, summus pontifex habeat sua privilegia, scilicet beatissimus papa: & licuerit ei suo jure, quippe ut summo pontifici, adjicere quod sacro symbolo addidit. Secundum, quod tres sint ordines defunctorum: unus sanctorum, alter peccatorum, tertius mediorum,

ANNO CHRISTI 1439. ΓΡΑΙΚ.

A Καὶ ἠρωτήσαμεν ἡμεῖς, ποίου τῶν τοιούτων ἄρξεται. καὶ ἐζητήθη πρῶτον περὶ τῆς θυσίας τοῦ ἐνζύμου καὶ τοῦ ἀζύμου· καὶ διεκρίθη, ὅτι ναὶ εἶναι ἀπὸ σίτου, καὶ ἵνα ὑπάρχῃ ὁ ἱερουργὸς κεχειροτονημένος, καὶ ὁ τόπος καθιερωμένος, καὶ ἵνα ὦσιν ἀδιάφορα ἑκάτερα. περὶ δὲ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς ἐλύθη οὕτως· ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν δικαίων τέλειον ἀπέλαβον τὸν στέφανον ἐν οὐρανοῖς, καθόσον εἰσὶ ψυχαί. καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν, τὴν τελείαν κόλασιν· αἱ δὲ μέσαι ὑπάρχουσι μὲν ἐν βασανιστηρίῳ, καὶ εἴτε πῦρ ἐστιν, εἴτε ζόφος καὶ θύελλα, εἴτε τι ἕτερον, οὐ διαφερόμεθα. περὶ δὲ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα διεκρίθη οὕτως· ὅσα προνόμια εὑρεθῶσιν, ὅτι εἶχεν ἐξ ἀρχῆς καὶ πρὸ τοῦ B σχίσματος, ἵνα ἔχῃ πάλιν αὐτά. περὶ δὲ τῆς θείας ἱερουργίας ἐζητήθη παρὰ τῶν Λατίνων· πῶς τῶν τοῦ Χριστοῦ ῥημάτων λαληθέντων, τοῦ, λάβετε, φάγετε, τοῦτο γάρ ἐστι τὸ σῶμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· καὶ τοῦ, πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς καὶ αἰωνίου διαθήκης, μυστήριον πίστεως, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· καὶ τῶν ἁγίων δώρων διὰ τούτων τῶν ῥημάτων τελειωθέντων, ὑμεῖς μετὰ ταῦτα ποιεῖτε εὐχὴν, καὶ λέγετε· καὶ ποίησον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον, τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου· τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ, τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου, μεταβαλὼν τῷ πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ. ἐλύθη καὶ τοῦτο οὕτως· ἡμεῖς εἴπομεν, ὅτι ὁμολογοῦμεν διὰ τῶν ῥημάτων τούτων τελειοῦσθαι τὸν θεῖον ἄρτον, καὶ γίνε- C σθαι σῶμα Χριστοῦ· ἀλλ' ὕστερον, καθὼς καὶ αὐτοὶ λέγετε· κέλευσον προσενεχθῆναι τὰ δῶρα ταῦτα διὰ χειρὸς ἁγίου ἀγγέλου εἰς τὸ ὑπερουράνιόν σου θυσιαστήριον, οὕτω καὶ ἡμεῖς εὐχόμεθα, λέγοντες, κατελθεῖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ποιῆσαι ἐν ἡμῖν τὸν ἄρτον τοῦτον, τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου· καὶ τὸ ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ, τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ μεταβαλεῖν αὐτὰ τῷ πνεύματι αὐτοῦ τῷ ἁγίῳ, ὥστε γενέσθαι τοῖς μεταλαμβάνουσιν εἰς νῆψιν ψυχῆς, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· μὴ γένωνται εἰς κρίμα ἢ εἰς κατάκριμα ἡμῶν. οὕτω καὶ τούτου λυθέντος, ἐζητήθη περὶ θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας· καὶ ἀπεκρίθημεν· τοῦτο οὐκ ἔστιν ἡμῶν, ἀλλὰ τῆς συνόδου πάσης τῆς ἀνατο- D λικῆς· καὶ λοιπὸν ἀπέλθωμεν, καὶ εἴπωμεν πάντα τῷ βασιλεῖ. τῇ οὖν τετάρτῃ τῷ πρωῒ ἀπήλθομεν πρὸς τὸν πάπαν πάλιν μηνυθέντες, καὶ εὕρομεν αὐτὸν μόνον μετὰ ἑνὸς καρδιναλίου καὶ τῶν " διαπραττόντων. καὶ κρατῶν ἀνὰ χεῖρας γραφὴν τετυλιγμένην, φησὶ πρὸς ἡμᾶς·

" ἴσ. διαπρατ- τόντων, vel ἑνὸς ἐκ τῶν διαπρα- κτόντων.

ΠΑΠΑΣ. Ἡμεῖς τῇ βοηθείᾳ τοῦ Θεοῦ ὁμονοοῦμεν κατὰ πάντα, καὶ ἐσμὲν ἡνωμένοι εἰς μίαν ἑνότητα. μικρὸν ἔτι ἔχομεν ζήτημα· καὶ καθὼς προείπομεν, ἐγγράφως δίδομεν ὑμῖν. δέξασθε οὖν αὐτὸ, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ συμφωνήσαντες, γενέσθω ἡ ἕνωσις.

Ἡμῶν δὲ ζητησάντων ἀναγνωσθῆναι, ἀνέγνω- E σαν αὐτό· καὶ διελάμβανε ζητήματα τέσσαρα. πρῶτον, ἵνα ὁ ἀποστολικὸς θρόνος, ὁ καὶ βικάριος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ἄκρος ἀρχιερεὺς ἔχῃ τὰ προνόμια αὐτοῦ, ἤτοι ὁ μακαριώτατος πάπας· καὶ ὃ προσέθηκεν ἐν τῷ ἱερῷ συμβόλῳ, ἔξεστιν αὐτῷ προσθεῖναι, καὶ ἔστι δίκαιον αὐτοῦ, ὡς ἄκρῳ ἀρχιερεῖ. δεύτερον, ὅτι τρεῖς τάξεις εἰσὶν ἐν τοῖς τεθνεῶσι· μία ἡ τῶν ἁγίων, δευτέρα ἡ τῶν ἁμαρτωλῶν, τρίτη ἡ τῶν μέσων,

Χριστιανῶν

Anno Christi 1439. | Sess. XXV.

Χριστιανῶν ἁμαρτωλῶν μετανοησάντων καὶ ἐξομολογηθέντων, καὶ μὴ τελειωσάντων τοὺς κανόνας αὐτῶν· ὑπὲρ ὧν καὶ εὐχαὶ δὲ ἐλεημοσύναι προσφέρονται. καὶ ἡ μὲν πρώτη, τῶν ἁγίων δηλονότι, ἀμέσως ὁρᾷ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ· ὁμοίως δὲ οἱ ἀπὸ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος μὴ ἁμαρτήσαντες, ὅμοιοι γίνονται αὐτοῖς. οἱ δ' ἁμαρτήσαντες δὲ μὴ μετανοήσαντες ἀπελεύσονται εἰς κόλασιν αἰώνιον. οἱ δ' ἁμαρτήσαντες δὲ ἐξομολογησάμενοι, δὲ ἐν τόπῳ μετανοούντων ταχθέντες, ἀπέλθωσιν εἰς τὸ καθαρτήριον πῦρ, καὶ καθαρισθέντες ταχθῶσι καὶ οὗτοι θεωρεῖν ἀμέσως τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. τρίτον, ὅτι τὸ ἄζυμον δὲ τὸ ἔνζυμον ἀδιάφορόν ἐστι· μόνον εἰ ἔστιν ἀπὸ σίτου, δὲ ἀπὸ ἱερέως, καὶ ἐπὶ τόπου ἱεροῦ. τέταρτον, ἵνα ζητηθῇ περὶ θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἐπὶ συνόδου.

A Christianorum videlicet qui peccarunt, pœnitentiam egerunt, & confessionem emiserunt, nec opera satisfactionis peregerunt; pro quibus etiã orationes & eleemosynæ offeruntur. Et primus quidem, nempe sanctorum, Dei essentiam sine ullo medio intueatur: & qui pariter post sanctum baptisma non sunt in peccata lapsi, similes eorum fiant. Qui vero peccarunt, & pœnitentiam non egerunt, pœnis æternis addicantur. Qui vero peccarunt, & confessionem emiserunt, positique sunt in numero pœnitentium, in ignem abeant purgatorium: purgatique reponantur in eorum cœtu, qui sine B ullo medio Dei essentiam contuentur. Tertium, quod azymum & fermentatum indifferentia sint; dummodo sit ex tritico, & a sacerdote, atque in loco sacro. Quartum, ut de divina essentia & operatione quæratur in synodo.

Ταῦτα ἡμεῖς ἀναγνόντες εἴπομεν· ἡμεῖς οὐκ ἔχομεν ἄδειαν παρὰ τοῦ βασιλέως ἡμῶν ἀπολογήσασθαι τὸ τυχὸν, ἀλλ' ἰδίως ὡς φίλοι ἀπολογούμεθα, καὶ λέγομεν· ὅτι τὸ πρῶτον ζήτημά ἐστιν ἀδικώτατον. πῶς γὰρ ἔχομεν ἡμεῖς εἰπεῖν, ἔχειν τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης ἐξουσίαν προσθεῖναι ἢ ἀφαιρεῖν ἄνευ τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς τῶν πατριαρχῶν; διὸ εἰ καὶ τὸ προστεθέν ἐστιν εὐσεβὲς, ἀλλ' ὁ τολμήσας τοῦτο ἄνευ διαγνώσεως συνοδικῆς, οὐκ ἀθωωθήσεται. εἰ δὲ θέλετε, εἴπατε ὅτι ἀδίκως ἐποιήσατε, καὶ μηκέτι ποιῆσαι ἀπὸ τοῦ νῦν τοῦτο, καὶ οὕτω συγχωρήσεως τεύξεσθε. τὸ δὲ περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς, δὲ τοῦτο δεχόμεθα. δὲ τὸ θεωρεῖν τὰς ψυχὰς τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ἀληθῶς προσιέμεθα. τὸ δὲ περὶ τοῦ ἀζύμου καὶ ἐνζύμου, δὲ τοῦτο δεχόμεθα ἀδιακρίτως. τὸ δὲ περὶ τῆς θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας, οὐδ' ὅλως ἀπολογούμεθα· ἠνάγκαζον γὰρ ἡμᾶς δέξασθαι τὴν γραφήν· ἀλλ' ἡμεῖς ὁρισμὸν μὴ ἔχοντες βασιλικὸν, οὐκ ἐδεξάμεθα αὐτήν. δὲ λοιπὸν ἄνευ γραφῆς παρεγενόμεθα εἰς τὸν βασιλέα, δὲ διὰ ζώσης φωνῆς ἅπαντα εἴπομεν αὐτῷ, ὁμοίως καὶ τῷ πατριάρχῃ, δὲ ἀπήλθομεν ἕκαστος· ὥρα γὰρ ἦν τοῦ γεύματος.

Cum hæc legissemus, diximus: Nullam nos habemus facultatem ab imperatore nostro respondendi quidpiam, sed privatim ut amici respondemus. Itaque dicimus, primum postulatum esse iniquissimum; nam quomodo nobis affirmare liceat, facultatem esse Romanæ ecclesiæ addendi, seu demendi absque suis fratribus patriarchis? Quapropter etsi pium est, quod fuit additum; qui C tamen hoc patrare ausus fuerit citra cognitionem synodicam, culpa nequaquam vacabit. Quod si lubet, fatemini vos inique fecisse, atque in posterum hoc ipsum non patraturos, & sic veniam impetrabitis. Quod vero de igne purgatorio dicitis, hoc etiam suscipimus: quodque animæ videant essentiam Dei, vere admittimus. Illud etiam de azymo & fermentato recipimus indifferenter. Ceterum ad illud de divina essentia & operatione nihil plane respondemus. Cogebant enim ut scripturam acciperemus; sed nos, cum nullum imperatoris mandatum haberemus, illam non accepimus. Itaque D profecti sumus ad imperatorem absque scriptura, & omnia illi viva voce enarravimus, atque itidem patriarchæ; & abiit unusquisque, erat enim hora prandii.

Ἑσπέρας οὖν ἄφνω μήνυμα ἦλθεν ἡμῖν τῇ αὐτῇ τετάρτῃ, λέγον, ὅτι ὁ πατριάρχης ἀπέθανε. δὲ συγχύσεως γεγονυίας, ἀπήλθομεν πάντες ἰδεῖν, τίς ἡ τοῦ θανάτου αἰτία· δὲ εὕρομεν αὐτὸν νεκρόν· ἐμάθομεν οὖν παρὰ τῶν αὐτοῦ, ὅτι δειπνήσας ἀπῆλθεν ἐν τῷ κουβουκλίῳ αὐτοῦ κατὰ τὴν αὐτοῦ συνήθειαν, δὲ λαβὼν χάρτην καὶ κόνδυλον ἔγραψε· κἀκεῖσε τρόμου καὶ κλόνου ἐπιστάντος αὐτῷ, ἐξέψυξε. τοῦτο οὐ μικρῶς ἡμᾶς ἐτάραξεν. εὑρόντες δὲ τὴν πρὸ μικροῦ γραφεῖσαν αὐτῷ γραφὴν, ἀνέγνωμεν, ταῦτα διαλαμβάνουσαν·

Vesperi ergo repente nuntium accepimus, patriarcham e vita migrasse. & commotione facta omnes accurrimus visuri, quæ causa mortis fuisset; & invenimus eum vita functum. Cognovimus igitur ex ejus famulis, a cœna illum, ut sui moris erat, secessisse in suam ædiculam; acceptisque charta & calamo scripsisse: atque ibi tremore & agitatione nimia correptum occubuisse. Hoc nos haud mediocriter turbavit. Inventam ergo scripturam, quam ipse paulo ante exaraverat, legimus isthæc conti- E nentem:

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΓΝΩΜΗ τοῦ πατριάρχου.

Ἰωσὴφ ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

ΕΠΕΙΔΗ πρὸς τὸ τέλος ἔφθασα τῆς ἐμῆς ζωῆς, βουλόμενος τελειῶσαι τὸ κοινὸν ὀφείλημα ἤδη, χάριτι Θεοῦ γράφω καὶ ὑπογράφω τὴν ἐμὴν δόξαν φανερῶς τῇ ἐμῇ υἱότητι.

EXTREMA SENTENTIA patriarchæ.

Ioseph miseratione divina archiepiscopus Constantinopolis novæ Romæ, & œcumenicus patriarcha.

QUONIAM ad finem vitæ meæ perveni, soluturus jam commune debitum, Dei gratia scribo & subscribo sententiam meam aperte universitati meorum filiorum.

Omnia

A Omnia igitur, quæ sentit, & quæ dogmatizat catholica & apostolica ecclesia domini nostri Iesu Christi senioris Romæ, ipse quoque sentio, & iis me acquiescentem do ac dico. Profiteor quoque beatissimum patrem patrum, & maximum pontificem, & vicarium domini nostri Iesu Christi, antiquæ Romæ papam ad certam omnium fidem: necnon purgatorium animarum. In horum quippe fidem subscriptum est die mensis Iunii nono, millesimo quadringentesimo trigesimonono, indictione secunda.

B Itaque feria quinta mane convenientes omnes consultavimus una cum imperatore, quomodo illum justæ traderemus sepulturæ cum exequiarum pompa, quæ dignitati ejus conveniret. missis ergo nuntiis imperator rogavit papam, ut templum humando corpori daret, permitteretque nostro ritu sacrum celebrari officium; & pompam quidem nullam, sed funus tantum quamprimum fieri, & locum sepulturæ dari: nihil enim aliud, inquit, a vobis petimus, nisi locum ad reddendum pulverem pulveri. His actis abiit fere hora diei nona: & hora nona elatum est cadaver patriarchæ: & deportavimus illud pontificali habitu induti in templum sanctæ Mariæ Novellæ, intra quod illi justa peregimus: datisque ut mos est, extremis osculis, intus eum in templo sepelivimus ad latus sacrarii, quod ad meridiem spectat. Exequias autem cohonestarunt admodum cardinales, archiepiscopi, episcopi, nec non magistratus & optimates Florentini. Obiit ergo patriarcha Florentiæ die Iunii nono, indictione secunda; & humatus est satis ampla funeris pompa in templo monasterii fratrum ordinis sancti Dominici, ubi etiam papa habitabat.

D Nos vero papæ per nuntium significavimus, ut aliquando finis esset, non enim possumus ultra morari, præsertim quod nunc patriarcham non habemus.

Vocavit ergo postridie ad se papa Rhutenum, Nicænum, & Mitylenensem: quibus, cum profecti essent, dixit, multum sibi mœrorem attulisse patriarchæ mortem, maxime ob sanctum unionis opus, quod erga illud bene esset affectus. nunc ergo, inquit, valde doleo, quod pium hoc opus perficere non properatis, ut oportet. Nos enim dicimus, quando jam articulum illum fidei, qui maxime urgebat, explanavimus, ea etiam quæ sequuntur esse explananda, quo fiat unio sine ullo scandalo, & firma, & stabilis. ea vero sunt hæc, de fermentato & azymo, de purgatorio, de primatu papæ, de additione, de materiæ sacramentalis consecratione. Responderunt præsules:

GRAECI. Nos respondendi facultatem non habemus ab orientali synodo, sed privatim ex nobis ipsis ad hæc dicimus; fermentatum nobis esse a patribus traditum, & azymum pariter vobis; & sint indifferentia. De purgatorio dicimus, neque propter illud nos fuisse sejunctos, nec esse necessarium: Fiat ergo unio, & postmodum de hoc agemus.

A πάντα οὖν ἅτινα νοεῖ, καὶ ἅτινα δογματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, καὶ αὐτὸς ἐγὼ νοῶ, καὶ ἐπὶ τούτοις ἐμὲ συμπειθόμενον ἀφιερόνω. ἔτι τὸν μακαριώτατον πατέρα πατέρων, καὶ μέγιστον ἀρχιερέα, καὶ τοποτηρητὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸν πάπαν τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ὁμολογῶ εἰς πάντων ἀσφαλότητα. ἔτι τῶν ψυχῶν τὸ καθαρτήριον. εἰς γὰρ τὴν περὶ τούτων ἀσφάλειαν ὑπεγράφη κατὰ ἐννάτην τοῦ Ἰουνίου μηνὸς, χιλιοστῷ τετρακοσιοστῷ τριακοστῷ ἐννάτῳ, ἰνδικτιῶνος δευτέρας.

B Τῇ πέμπτῃ οὖν πρωῒ συναχθέντες πάντες ἡμεῖς ἐβουλεύθημεν ἅμα τῷ βασιλεῖ, πῶς αὐτὸν ὁσίᾳ ταφῇ μετὰ προπομπῆς ἀρκετῆς τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ παραδώσωμεν. καὶ μηνύσας ὁ βασιλεὺς τῷ πάπᾳ τοῦ δοῦναι ναὸν εἰς τὸ θάψαι αὐτὸν, καὶ ἐγχώρησιν τῆς ἱεροτελεστίας ἡμῶν, παρεκάλεσε μηκέτι θέλειν αὐτὸν προπομπὴν, ἀλλὰ μόνον ταχεῖαν τὴν ἐξέλευσιν καὶ τὸν τόπον τοῦ τάφου αὐτοῦ. ἄλλο γὰρ, φησὶν, οὐ θέλομεν ἀφ' ὑμῶν, εἰ μὴ τόπον τοῦ ἀποδοῦναι τὸν χοῦν τῷ χοΐ. τούτων γινομένων παρῆλθον ὧραι τῆς ἡμέρας ἐννέα, καὶ τῇ ἐννάτῃ ὥρᾳ ἐλάβομεν τὸν νεκρὸν τοῦ πατριάρχου, καὶ ἀπήλθομεν φοροῦντες τὰς ἀρχιερατικὰς στολὰς ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Μαρίας τῆς Νοβέλλας· καὶ ἐπληρώσαμεν ἐντὸς τοῦ ναοῦ πάντα τὰ τῆς ταφῆς. καὶ ἀσπασθέντες κατὰ τὸ ἔθος, ἐθάψαμεν αὐτὸν ἐντὸς τοῦ ναοῦ, πρὸς τὸ μέρος τοῦ σκευοφυλακίου πρὸς μεσημβρίαν. ἐποίησαν δὲ πολλὴν τιμὴν εἰς τὴν προπομπὴν αὐτοῦ οἵ τε καρδινάλιοι, ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, καὶ σὺν αὐτοῖς οἱ αὐθένται καὶ οἱ ἄρχοντες τῆς Φλωρεντίας. καὶ λοιπὸν ὁ πατριάρχης ἀπέθανεν ἐν Φλωρεντίᾳ μηνὶ Ἰουνίῳ, ἐννάτῃ, ἰνδικτιῶνος δευτέρας, καὶ ἐτάφη λαμπρῶς ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῶν μοναχῶν τοῦ σχήματος τοῦ ἁγίου Δομινίκου, ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ, ἔνθα καὶ ὁ πάπας ἦν κατοικῶν.

D Ἡμεῖς δὲ ἐμηνύσαμεν τῷ πάπᾳ, ἵνα γένηται τέλος, ὅτι οὐ δυνάμεθα πλέον ὑπομένειν, καὶ μάλιστα ὅτι τανῦν οὐκ ἔχομεν πατριάρχην.

Ἐμήνυσεν οὖν ὁ πάπας τῇ ἐπαύριον τῷ Ῥωσίας, τῷ Νικαίας, καὶ τῷ Μιτυλήνης, καὶ ἀπῆλθον ἐκεῖσε. καὶ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, ὅτι ὁ θάνατος τοῦ πατριάρχου ἔθλιψεν αὐτὸν πολλὰ, καὶ μάλιστα διὰ τὸ ἅγιον ἔργον τῆς ἑνώσεως, ὅτι διέκειτο καλῶς πρὸς αὐτό. νῦν οὖν λυποῦμαι, φησὶ, πῶς οὐ σπουδάζετε τελειῶσαι τὸ εὐσεβὲς ἔργον τοῦτο, καθὼς χρή. ἡμεῖς γὰρ λέγομεν, ὅτι ἐπειδὴ ἐτελειώσαμεν τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο τῆς πίστεως, ὃ εἴχομεν ἀναγκαῖον, χρὴ τελειῶσαι καὶ τὰ ἑπόμενα, ὅπως γένηται ἡ ἕνωσις ἀσκανδάλιστος καὶ βεβαία καὶ μόνιμος· ὁποῖά εἰσι ταῦτα, τὸ τοῦ ἐνζύμου, τὸ τοῦ καθαρτηρίου, τὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα, καὶ τὸ τῆς προσθήκης, καὶ τὸ περὶ τῆς τελετῆς τῶν μυστηρίων. ἀπεκρίθησαν οἱ ἀρχιερεῖς.

ΓΡΑΙΚ. Ἡμεῖς ἄδειαν οὐκ ἔχομεν ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς συνόδου ἀποκριθῆναι, ἀλλ' ἰδίως ἀφ' ἑαυτῶν ἀπολογούμεθα· ὅτι τὸ ἔνζυμον ἡμῖν ἐστι πατροπαράδοτον, ὁμοίως καὶ τὸ ἄζυμον ἐφ' ὑμῶν· καὶ ἔστωσαν ἀδιάφορα. τὸ καθαρτήριον, οὔτε δι' αὐτὸ ἐσχίσθημεν, οὔτε ἀναγκαῖόν ἐστι· λοιπὸν γενέσθω ἡ ἕνωσις, καὶ μετὰ ταῦτα περὶ τούτου σκεψόμεθα.

τὸ τῆς

NNO RISTI 439.

A τὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα, λέγομεν ὅτι μετὰ τὴν ἕνωσιν ὅσον ἀναφαιρῆ δίκαιον ἔχειν, ἐχέτω. τὸ τῆς προσθήκης, ἡμεῖς οὐ δεξόμεθα πώποτε ταύτην, ἀλλ' ἐγχωροῦμεν ὑμῖν ἔχειν ταύτην ἐν ταῖς ὑμῶν ἐκκλησίαις, οὐ μὴν ἐν ταῖς τῆς ἀνατολῆς· καὶ λέγομεν, ὅτι ἀνάγκης κατεπειγούσης ἀνεπτύξατε τὸ σύμβολον· καὶ οὐ λέγομεν τὴν, ἐκ τοῦ υἱοῦ, φωνὴν, ἢ ἑτέραν πίστιν ἢ προσθήκην τινὰ, ἀλλ' εὐσεβῆ, καὶ σαφήνειαν τοῦ ἡμετέρου συμβόλου· καί εἰσι τὰ σύμβολα ἀμφότερα εὐσεβῆ, καὶ ὡμονοημένα λέγεσθαι ἐν τῇ τῶν Ῥωμαίων ἐκκλησίᾳ καθὼς ὑμεῖς λέγετε, καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ καθὼς αὐτοὶ ἡμεῖς λέγομεν, καὶ οὕτω γενέσθω ἡ ἕνωσις. τὸ τῶν μυστηρίων, ὁμολογοῦμεν ὅτι B τελειοῦται διὰ τῶν κυριακῶν φωνῶν, εἰ καὶ ὕστερον ἡμεῖς ἐπικαλούμεθα· γενέσθω σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ.

Ταῦτα ἀποκριθέντων ἡμῶν, κἀκείνων πάλιν ὅμοια εἰπόντων ἡμῖν, ὅσον τὸ εἰς ἡμᾶς πάντα ἐλύσαμεν· καὶ τὸ ἱκανὸν τῷ πράγματι ἐπιθέντες ἀνεχωρήσαμεν, καὶ ἐλθόντες ἀπηγγείλαμεν πάντα τῷ βασιλεῖ. ταῦτα ἀκούσας ὁ βασιλεὺς, οὐκ ἤρεσεν αὐτῷ, ἀλλὰ τῷ σαββάτῳ πρωῒ συνήγαγε πάντας τοὺς ἀρχιερεῖς, καὶ ὅλην τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ὅλην ἁπλῶς τὴν ἀνατολικὴν σύνοδον, καὶ ὥρισε ταῦτα ὅσα προέβησαν κύρια ἡμῖν. καὶ ἐξελέξατο συνοδικῶς εἰπεῖν C περὶ τῶν τριῶν τούτων, τὸ τῶν ἀζύμων καὶ ἐνζύμων, τὸ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα, καὶ περὶ τῆς προσθήκης· τὸ δὲ περὶ τοῦ καθαρτηρίου, καὶ τῆς τελειώσεως τῶν δώρων καταλιπεῖν, καὶ μηδ' ὅλως εἰπεῖν περὶ αὐτῶν, ἀγνοοῦντες, ὡς οἶμαι, τὴν ἀληθῆ τοῦ πράγματος περαίωσιν. τούτων οὕτω βουλευθέντων, ἐμήνυσεν ὁ βασιλεὺς τοῖς καρδιναλίοις ἐλθεῖν· καὶ ὑπεσχέθησαν ἐλθεῖν τῇ εἰκοστῇ ὥρᾳ τοῦ σαββάτου. οἱ καὶ ἐλθόντες ἀντέστησαν τῷ βασιλεῖ, λέγοντες· οὐκ ἔστι δυνατὸν ἑνωθῆναι τὴν ἐκκλησίαν, ἂν μὴ προστεθῶσιν αἱ δύο ζητήσεις αὗται, ἡ τοῦ καθαρτηρίου, καὶ ἡ τῆς ἱερουργίας. ὁ δὲ βασιλεὺς οὐ κατεπείσθη. ἀλλ' οἱ Λατῖνοι, τὸ περὶ τοῦ καθαρτηρίου μόνον ἐζήτουν τεθῆναι ἐν τῷ ὅρῳ, τὸ δὲ περὶ τῆς τελειώσεως τοῦ ἁγίου D ἄρτου διὰ ζώσης εἰπεῖν φωνῆς. τούτων λαληθέντων παρῆλθον δύο ἡμέραι, καὶ ἕτερον οὐκ ἦν ζήτημα, εἰ μὴ περὶ τοῦ καθαρτηρίου καὶ τῆς τελειώσεως τῶν δώρων. τῇ δὲ δευτέρᾳ ἦλθον μηνυταὶ ἀπὸ τοῦ πάπα εἰς τὸν βασιλέα, λέγοντες· τίνι λόγῳ οὐ σπουδάζετε περαιωθῆναι τουτὶ τὸ ἔργον; οὐκ ἔστι δίκαιον, πράγματος ζητηθέντος, ἵνα περαιωθῇ; ἀλλ' ὅμως συνεφώνησαν ἰδεῖν τῇ τρίτῃ τὸν πάπαν ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ δεσπότης, ἀλλὰ καὶ μητροπολῖταί τινες ἀπήλθομεν· καὶ καθίσαντες μετὰ τῶν καρδιναλίων καὶ ἐπισκόπων, ἐδημηγόρησεν ὁ πάπας λέγων οὕτως·

ΠΑΠΑΣ. Τί ἔδει ποιῆσαι ὑμῖν περὶ τοῦ εὐλογημένου τούτου ἔργου, καὶ οὐκ ἐποίησα; τί ἐστιν ἡ τοσαύτη πλημμέλεια; E τί ἀναμένετε ἀκαίρως ἐνταῦθα; τὸ δι' ὃ ὑπήρχομεν διῃρημένοι, ἡνώθημεν, καὶ τὸ μὴ βλάπτον ἐμποδίζει ἡμᾶς; οὐκ ἐξητάσθη τὸ τοῦ καθαρτηρίου δόγμα ἐν Φερραρίᾳ πολλάκις; οὐ πρέπει τεθῆναι ἐν τῷ ὅρῳ, ὡς δόγμα τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν; τίνι λόγῳ οὐ πείθεσθε; ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ ἐζήτησεν ὁ γαληνότατος κύριος ὁ βασιλεὺς ἀκοῦσαι περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, καὶ περὶ τῶν ἀζύμων, ἐξελεξάμεθα τοὺς παρόντας δύο διδασκάλους, τόν τε προβιντζιάλιον φρὰ Ἰωάννην, καὶ τὸν φρὰ Ἀμβρόσιον· οἵτινες, ὁ μὲν περὶ τοῦ ἑνὸς, ὁ δὲ περὶ τοῦ ἑτέρου ἐξηγήσονται.

SESS. XXV.

A De primatu vero papæ, ut facta unione habeat quidquid illi jure debetur. De additione, nos illam nunquam admittemus, sed eam vobis in vestris ecclesiis habere permittimus, non autem in orientalibus; dicimusque symbolum a vobis explicatum necessitate cogente: & vocem illam, Ex Filio, non esse aliam fidem, aut aliquod additamentum, sed piam, & nostri symboli explanationem: & esse utrumque symbolum pium, & ejusdem sententiæ, ut in ecclesia Romana recitetur sicuti vos dicitis, & in orientali ut nos ipsi dicimus: atque ita faciendam unionem. De mysteriis autem, B fatemur ea consecrari per domini voces, licet nos postea invocando dicamus, Fiat corpus & sanguis Christi.

Cum hæc respondissemus, & illis nobis rursus dixissent similia, quantum in nobis fuit dissolvimus omnia. ita ubi satisfactum esset a nobis, discessimus, & profecti omnia imperatori denuntiavimus. Hæc audita imperatori non probabantur, sed ipse sabbato mane congregavit omnes præsules, & totam ecclesiam, in summa universam orientalem synodum: & enarravit eorum quæ tractaveramus præcipua capita. & placuit synodo, ut de his tribus agere- C tur, de azymo & fermentato, de primatu papæ, & de additamento: de purgatorio vero, & consecratione munerum nihil omnino diceretur, quod nescirent, ut opinor, veram rei decisionem. Hoc suscepto consilio, admoniti sunt cardinales ab imperatore, ut venirent: & illi se venturos promiserunt vigesima hora sabbati. Cumque venissent, restiterunt imperatori, dicentes: Impossibile est uniri ecclesiam, non hæ duæ controversiæ addantur, de purgatorio, & confectione sacrificii. Sed imperator flecti noluit. at Latini instabant, ut in definitione fieret solum mentio de purgatorio, de consecratione vero sacri panis viva D voce diceretur. Hisce habitis sermonibus elapsum est biduum, nec aliud erat in controversia, nisi materia de purgatorio, & consecratione munerum. Feria vero secunda venerunt a pontifice nuntii ad imperatorem, dicentes; Qua de causa non satagitis, ut opus hoc ad finem perducatur? nonne rem agitatam æquum est determinari? Tandem convenit, ut imperator ac despotes viderent papam feria tertia; profecti sumus etiam metropolitæ quidam. Cum ergo consedissemus una cum cardinalibus & episcopis, papa concionatus est in hæc verba;

PAPA. Quid fieri vobis oportuit ad benedictum hoc opus, & non feci? quid sibi vult tanta mora? quid incassum hic considetis? uniti sumus in eo, propter quod diffidebamus; & impedimento nobis est, quod nihil nocet? nonne examinatum sæpe est Ferrariæ dogma purgatorii? nonne decet illud in definitione poni, utpote ecclesiæ nostræ dogma? quam ob causam non annuitis? Verum quia serenissimus dominus imperator audire se velle dixit de primatu Romanæ ecclesiæ, deque azymis; duos præsentes magistros delegimus, fratrem Ioannem provincialem, & fratrem Ambrosium: quorum alter de uno, alter de reliquo differet.

SESS. XXV. A Itaque cæpit frater Ioannes dicere de primatu papæ; dixitque per horam & amplius, auctoritatibus canonum, legum, & epistolarum sua dicta confirmans. Vbi vero is tacuit, orsus est alter de azymis agere, citans & ipse legem, & euangelistas, quantum satis erat ad roboranda sua dicta. Postquam illi dicendi finem fecere, rursus papa ita sermocinatus est:

PAPA. Nobis non erat in animo hæc dicere, sed jussimus ea dici, ut serenissimi imperatoris voluntati satisfaceremus. nunc igitur absoluta sunt omnia, nec indigent disquisitione. unum tantum est necessarium, ut fiat definitio, & unio ecclesiarum Dei.

B Respondit imperator:

IMPERAT. Nos nihil dicimus, nisi tempus instare; & necesse est, ut reditus nobis paretur.

Respondit papa:

PAPA. De hoc jam curavi, & curabo. misi enim ad tempus capitaneum Venetias ad comparandas triremes; & si quid aliud opus erit ad reditum, prompte illud præstabo. Ceterum vos etiam accipite chartulam hanc, & ea visa respondete nobis.

Imperator autem adhibitis præsulibus consultavit: & visum est ei, omnino eam non sumere, præsulibus ut sumeret compellentibus. Itaque ubi consederunt, imperator dixit:

C IMPERAT. Nos quidquid habuimus, diximus cardinalibus; & nihil amplius dicimus. sed tempus adventat, & diutius morari non possumus.

His auditis papa surrexit, & abiit, ut visus est, dolore suscepto. Attamen ut longanimis cardinali Iuliano munus injunxit, isque mollivit imperatorem, dicens:

IVL. CARD. Mitte aliquem ex tuis proceribus, nos quoque literas mittemus, ut parentur triremes: sed rogamus ut expectes ipse & despotes tecum, quoad finem rei Deus imponat, atque ita tecum redeat multo cum splendore: sumptus quoque Venetias usque

D suppeditabimus, & auxilium usque Constantinopolim, nec solicitum sit imperium tuum.

His dictis imperatoris domum profecti sumus, & omnes eo convenimus, & examinavimus postulata Latinorum, reperimusque ea quinque æqua omnia & recta. Primum de processione sancti Spiritus: secundum de azymo & fermentato: tertium de primatu papæ: quartum de additione: quintum de purgatorio: & compulimus valde imperatorem, dicentes; Nos omnia recipimus, & statuatur rei finis: quæ enim nobis est controversia de purgatorio? nos de hoc dubitabamus, quia dicebant, sanctos sine aliquo medio videre Deum, & peccatorum

E animas qui pœnitentiam egerunt, purgari per orationes; hoc igitur nos morabatur: sed hoc etiam pie nos excipientes imperatorem compellebamus, ut opus ad finem perduceret; ille vero nolebat.

Itaque feria quarta mane, die mensis Iunii decimoseptimo, ivimus ad sepulcrum patriarchæ; nonique diei commemorationem ei peregimus. A prandio autem imperator per Nicænum & Mitylenensem vocavit in cellam suam omnes vicarios trium sanctissimorum patriarcharum.

A Καὶ δὴ ἤρξατο ὁ φρὰ Ἰωάννης περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα, καὶ ἔλεγε μίαν ὥραν καὶ πλέον, ἀπὸ κανόνων, νόμων, καὶ ἐπιστολῶν βεβαιῶν τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα. σιωπήσαντος δὲ ἐκείνου, ἤρξατο ὁ ἄλλος περὶ τῶν ἀζύμων, εἰπὼν κἀκεῖνος ἀπὸ τοῦ νόμου καὶ ἀπὸ τῶν εὐαγγελιστῶν, ὅσον τοῦ ἱκανοποιῆσαι τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα. τούτων δὲ παυσαμένων, ἤρξατο πάλιν ὁ πάπας λέγων·

ΠΑΠΑ Ἡμεῖς τὰ τοιαῦτα οὐκ εἴχομεν κατὰ νοῦν εἰπεῖν, ἀλλὰ πληροῦντες τὸ θέλημα τοῦ γαληνοτάτου βασιλέως, ταῦτα ὡρίσαμεν εἰπεῖν. νῦν οὖν πάντα εἰσὶν τετελεσμένα, καὶ οὐ δέονται ἐξετάσεως. ἓν μόνον ἐστὶν ἀναγκαῖον, ἵνα γένηται ὁ ὅρος καὶ ἡ ἕνωσις τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ.

B Ἀπεκρίθη ὁ βασιλεύς·

ΒΑΣΙ Ἡμεῖς οὐδὲν λέγομεν, εἰ μὴ ὁ καιρὸς ἤγγικε, καὶ ἔστιν ἀναγκαῖον ἑτοιμάσαι ἡμῖν ἀπελθεῖν.

Ἀπεκρίθη ὁ πάπας·

ΠΑΠΑ Περὶ τούτου ἐφρόντισα καὶ μέλλω φροντίσαι· ἔστειλα γὰρ κατὰ τὸν καιρὸν καπετάνιον ἐν τῇ Βενετίᾳ ἑτοιμάσαι κάτεργα· καὶ πάλιν εἴ τι δέεται ἡ ἐπάνοδος, προθύμως ποιήσω. πλὴν καὶ ὑμεῖς λάβετε τὸ χαρτίον τοῦτο, καὶ ἰδόντες ἀποκρίθητε ἡμῖν.

Ὁ δὲ βασιλεὺς προσκαλεσάμενος τοὺς ἀρχιερεῖς ἐβουλεύσατο. καὶ ἔδοξεν αὐτῷ μηδ' ὅλως λαβεῖν, τῶν ἀρχιερέων ἀναγκαζόντων λαβεῖν αὐτό. καὶ δὴ καθισάντων αὐτῶν, εἶπεν ὁ βασιλεύς.

C ΒΑΣΙ Ἡμεῖς ὅσον εἴχομεν, εἴπομεν τοῖς καρδιναλίοις, καὶ πλέον οὐδὲν λέγομεν· ὁ καιρὸς δὲ ἤγγικε, καὶ πλέον οὐ δυνάμεθα πλημμελεῖν.

Ταῦτα ἀκούσας ὁ πάπας, ἀναστὰς ἀπῆλθεν, ὡς ἔδειξε, λυπούμενος. ἀλλὰ μακρόθυμος ὢν τῷ καρδιναλίῳ Ἰουλιανῷ παρεχώρησε, καὶ ἐθεράπευσε τὸν βασιλέα, εἰπών·

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Ὅτι στεῖλον ἄρχοντά σου, καὶ ἡμεῖς γράμματα, ὅπως οἰκονομηθῶσι τὰ κάτεργα. ἀλλὰ ἀξιοῦμεν ἵνα μείνῃς, καὶ ὁ δεσπότης μετὰ σοῦ, ἕως οὗ δώσῃ ὁ Θεὸς τέλος τῷ πράγματι· καὶ οὕτω μετὰ σοῦ ἀπέλθῃ μετὰ δόξης

D πολλῆς. θέλομεν δῶσαι καὶ ἐξόδους ἕως Βενετίας, καὶ βοήθειαν ἕως τῆς πόλεως, καὶ μηδὲν ἔχῃ λογισμὸν ἡ βασιλεία σου.

Τούτων ῥηθέντων ἤλθομεν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ βασιλέως, καὶ συνήχθημεν πάντες ἐκεῖ, καὶ ἐξητάσαμεν τὰ ζητήματα τῶν Λατίνων, καὶ εὕρομεν αὐτὰ πέντε, καὶ πάντα δίκαια καὶ καλά. πρῶτον, τὸ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος· δεύτερον, τὸ τοῦ ἀζύμου τε καὶ ἐνζύμου· τρίτον, τὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα· τέταρτον τὸ τῆς προσθήκης· πέμπτον, τὸ τοῦ καθαρτηρίου. καὶ ἠναγκάσαμεν τὸν βασιλέα πολλά, ἡμεῖς πάντα στέργομεν, εἰπόντες, καὶ γενέσθω τέλος τοῦ πράγματος. τίνα γὰρ ἀμφιβολίαν ἔχομεν εἰς τὸ τοῦ καθαρτηρίου ζήτημα; τοῦτο ἦν ἀμφιβαλλόμενον ἐν ἡμῖν, ἐπεὶ ἔλεγον, ὅτι θεωροῦσιν οἱ

E ἅγιοι ἀμέσως τὸν Θεόν, καὶ ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν μετανοησάντων ἁμαρτωλῶν καθαρίζονται δι' εὐχῶν. λοιπὸν ὑπὲρ τούτου ἦν ἡ πλημμέλεια· ἀλλ' ἡμεῖς καὶ τοῦτο εὐσεβῶς δεχόμενοι ἠναγκάζομεν τὸν βασιλέα τελειῶσαι τὸ ἔργον· ὁ δὲ οὐκ ἤθελε.

Τῇ τετάρτῃ οὖν τῷ πρωΐ, μηνὶ Ἰουνίῳ, ἑπτακαιδεκάτῃ, ἀπήλθομεν ἐν τῷ τάφῳ τοῦ πατριάρχου, καὶ ἐψάλαμεν τὰ ἔννατα αὐτῷ. καὶ ἀπὸ τοῦ γεύματος ἐμήνυσεν ὁ βασιλεὺς διὰ τοῦ Νικαίας καὶ τοῦ Μιτυλήνης, ἵνα ἔλθωσι πάντες οἱ τοποτηρηταὶ τῶν τριῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν ἐν τῷ κελλίῳ αὐτοῦ.

καὶ δὴ

ANN. CHRI. 1439

καὶ δὴ ἦλθον, ὁ μητροπολίτης Ἡρακλείας Ἀντώνιος, τοποτηρητὴς ὢν τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κυρίου Φιλοθέου· καὶ ὁ τιμιώτατος πνευματικὸς κύριος Γρηγόριος, τοποτηρητὴς καὶ αὐτὸς τῆς αὐτῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας· ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου κύριος Μάρκος, τοποτηρητὴς καὶ αὐτὸς τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἀντιοχείας, ἔτι δὲ καὶ τοποτηρητὴς τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων κυρίου Ἰωακείμ· ὁ μητροπολίτης Μονεμβασίας κύριος Δοσίθεος, τοποτηρητὴς τῆς αὐτῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων· ὑπῆρχε δὲ τῆς αὐτῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων τοποτηρητὴς καὶ ὁ μητροπολίτης Σάρδεων κύριος Διονύσιος, ὅστις τέθνηκεν ἐν τῇ Φερραρίᾳ. ἐλθόντες δὲ οἱ τοποτηρηταὶ ἐνταῦθα, ἦλθον καὶ μετὰ τοῦ Νικαίας καὶ τοῦ Μιτυλήνης καὶ ἕτεροι μητροπολῖται ὀκτὼ, οἱ ὁμονοήσαντες ἐκ τῶν ἀρχιερέων· οἵτινές εἰσιν οὗτοι, ὁ Λακεδαιμονίας, ὁ Ῥόδου, ὁ Νικομηδείας, ὁ Δίστρας, ὁ Γάννου, ὁ Δράμας, ὁ Μελενίκου· οὗτοι δὲ πάντες ἤθελον τὴν ἕνωσιν. ἐποίησε δὲ ὁ βασιλεὺς ταύτην τὴν σύναξιν, ἵνα διαλεχθῶσιν οἱ ἀρχιερεῖς μετὰ τοῦ Ἐφέσου, ἐπεὶ τοποτηρητὴς ὑπῆρχε τῶν Ἀντιοχείας, καὶ τῶν Ἱεροσολύμων πατριαρχῶν. πάντων οὖν συναχθέντων ἐν τῷ κελλίῳ τοῦ βασιλέως καὶ καθισάντων, ἤρξαντο οἱ ἀρχιερεῖς τῆς διαλέξεως μετὰ τοῦ Ἐφέσου, βουλόμενοι τάχα τὸν Ἐφέσου ἑλκύσαι πρὸς ἑαυτούς. εἶπον δὲ πάντες οἱ ἀρχιερεῖς πλήρη πολλὰ, τοῦ βασιλέως ἀκροωμένου καὶ μηδὲν λέγοντος. μετὰ δὲ τὸ εἰπεῖν πάντας τοὺς ἀρχιερεῖς, τότε ἤρξατο καὶ ὁ Ἐφέσου εἰπεῖν τὰ αὐτοῦ. εἶπε δὲ καὶ αὐτὸς πλήρη πολλὰ ἀπὸ τῶν εὐαγγελιστῶν, ἀπὸ τῶν ἁγίων, ἀπὸ τῶν συνόδων, ἀπὸ ἐπιστολῶν, ἀπὸ κανόνων, καὶ ἀπὸ τῶν παραδειγμάτων· δεικνύων καὶ λέγων, ὅτι τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ ὅτι τὸ ἅγιον σύμβολον οὐ δέεται προσθήκης, οὐδὲ ἀναπτύξεως. ἔλεγε γὰρ, ὅτι οὐ πείθεται ἔχειν αἰτίαν τὸν υἱὸν τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, ἀλλ' οὐδὲ ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ὡς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς, καὶ ἕτερα πολλὰ, ἕως οὗ ἡ ἑσπέρα κατῆλθε. καὶ πάντων τῶν ἀρχιερέων διαλεχθέντων μετ' αὐτοῦ, οὐδὲν ἤνυσαν, ἀλλ' ἔμεινεν ὁ κολοιὸς κολοιὸς, ἡμεῖς δὲ ὑπεμένομεν.

Τῇ δὲ πέμπτῃ ἐμήνυσεν ὁ πάπας τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ ἀνατολικῇ ἀπελθεῖν πρὸς αὐτόν. καὶ δὴ ἀπελθόντων, προετρέψατο δύο διδασκάλους, καὶ ἐξηγήθησαν πάλιν περὶ τῶν προνομίων αὐτοῦ· ὅτι ἐστὶν ἄκρος ἀρχιερεὺς, καὶ ὅτι διάδοχος τοῦ Πέτρου, καὶ τοποτηρητὴς τοῦ Χριστοῦ, κρίνει τε καὶ ἰθύνει τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ὡς διδάσκαλος καὶ ποιμήν. εἶτα ἐδίδαξαν καὶ περὶ τοῦ θείου ἄρτου, ὅτι τὰ κυριακὰ λόγια ἁγιάζουσιν αὐτὸν, καὶ μεταποιοῦσιν εἰς σῶμα Χριστοῦ, οὐ μὴν αἱ τῶν ἱερέων εὐχαί. καὶ πολλὰ περὶ τούτων εἰπόντων αὐτῶν, ἐξήλθομεν τοῦ πάπα. καὶ ἀπὸ τοῦ γεύματος συνήχθημεν εἰς τὸν βασιλέα, καὶ ἐξηγήθημεν αὐτῷ ταῦτα, ἐπεὶ οὐκ ἦν μεθ' ἡμῶν ἐν τῷ πάπᾳ.

Ταῦτα ἀκούσας ὁ βασιλεὺς, καὶ τὰς βίβλους κελεύσας κομισθῆναι, ἠρξάμεθα ἐρευνᾶν τὰ τῶν ἐκκλησιῶν προνόμια. παρελθούσης οὖν ἐν τούτοις καὶ τῆς παρασκευῆς, τῷ σαββάτῳ συνήχθημεν πάλιν πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ σκεψάμενοι περὶ πάντων οὐδὲν συνεπεράναμεν· ἀλλὰ τῇ κυριακῇ τῷ πρωῒ ἐγράψαμεν καὶ ἐστέρξαμεν τὰ προνόμια τοῦ πάπα,

A Venerunt igitur metropolita Heracleensis domnus Antonius, locum tenens sanctissimi patriarchæ Alexandrini domini Philothei: & maxime honorabilis pater spiritualis domnus Gregorius, locum & ipse tenens ejusdem apostolicæ sedis sanctissimi patriarchæ Alexandrini: metropolita Ephesi domnus Marcus, locum tenens & ipse apostolicæ sedis sanctissimi patriarchæ Antiocheni; & præterea locum tenens sanctissimi patriarchæ Hierosolymitani domini Ioachimi: metropolita Monembasiensis domnus Dositheus locum tenens ejusdem apostolicæ sedis sanctissimi patriarchæ Hierosolymorum. Erat porro ejusdem apostolicæ sedis sanctissimi patri- B archæ Hierosolymitani locum tenens metropolita quoque Sardium Dionysius, qui Ferrariæ obiit. Cum ergo vicarii huc venissent, convenerunt cum Nicæno & Mitylenensi octo etiam alii metropolitæ, qui ex præsulibus se adjunxerant: hi vero sunt, Lacedæmonius, Rhodius, Nicomediensis, Distrensis, Gannensis, Dramensis, Melenicensis; qui omnes volebant unionem. Porro conventum hunc celebravit imperator, ut præsules cum Ephesio colloquerentur, quod esset patriarcharum Antiocheni & Hierosolymitani vicarius. Cum ergo se omnes in cellam imperatoris C contulissent, & consedissent, cœpere præsules cum Ephesio colloqui, volentes scilicet Ephesium ad sese pertrahere. Dixere autem omnes præsules quamplurima, imperatore audiente, & nihil dicente. Postquam vero præsules omnes dixerunt, tunc & Ephesius cœpit sua dicere: dixit autem & ipse quamplurima ex euangelistis, ex sanctis, ex synodis, ex epistolis, ex canonibus & exemplis, ostendens & dicens, Spiritum sanctum ex Patre procedere, & sacrum symbolum non indigere additamento aut explicatione: aiebat enim, se non credere, Filium esse causam Spiritus D sancti, aut Spiritum sanctum ex Patre & Filio procedere tamquam ab uno principio, & multa alia, usque ad vesperum. Cumque multa cum eo collocuti essent omnes præsules, nihil profecerunt, sed cornicula mansit cornicula: nos autem operam perdebamus.

Feria vero quinta evocavit ad se papa orientalem ecclesiam. Iis autem profectis duos jussit magistros de privilegiis ejus rursum differere: quod sit summus pontifex, & Petri successor, Christique vicarius: & judicet ac regat catholicam ecclesiam tamquam doctor & pastor. De sacro deinde pane differuerunt, quod verba illum domini consecrent, transmutentque in corpus Christi, E non autem orationes sacerdotum. Ac de his multo ab illis sermone habito digressi sumus a papa. & convenimus a prandio ad imperatorem, omniaque illi recensuimus; non enim venerat nobiscum ad papam.

His imperator auditis jussit afferri libros; & cœpimus perquirere privilegia ecclesiarum. Lapsa igitur circa hæc feria quoque sexta, sabbato rursum convenimus in domum imperatoris: & inita consultatione de omnibus nihil conclusimus: sed die dominico mane scripsimus, & admisimus privilegia papæ,

præterquam duo; Ne convocet synodum œcumenicam sine imperatore, & patriarchis, si conveniant: quod si advocentur, & non veniant, ne propterea impedimento sint, quo minus synodus fiat. Alterum est; ut si quis putet, se ab aliquo patriarcharum pati injuriam, & veniat qui interposuit appellationem; ne patriarchæ ipsi sese sistant judicandos: sed papa mittat in provinciam quamque inquisitores, & ibi per eos præsentibus negotiis in partibus injuriam passi jus suum obtineant.

Cum hæc die dominico mane egissemus, rogavimus imperatorem; isque ad vesperum adiit pontificem, dicturus quidquid egissemus, & quæcumque illi privilegia dedissemus. Papa vero dixit, se cum sua synodo consilium initurum, cum tamen ea libenter audisset; & feria secunda, die scilicet Iunii vigesima secunda responsurum.

Itaque feria secunda misit ad imperatorem tres cardinales, & respondit, se velle omnia ecclesiæ suæ privilegia; velleque ad se fieri appellationes: nec non regere & pascere universam Christi ecclesiam, uti ovium pastorem: auctoritatem præterea sibi esse & facultatem celebrandi synodum œcumenicam, cum opus fuerit: & omnes patriarchas parere ejus voluntati.

At vero imperator his auditis desperavit; nec aliud respondit, nisi: Curate de nostra hinc profectione, si vobis est in animo. & abierunt cardinales. Venit quoque dies festus nativitatis venerandi præcursoris. & quia Florentini eum magna celebritate agunt, servatum est silentium usque ad quintum & vigesimum Iunii diem.

Quo nos die contristabamur, quod spes nulla esset unionis; magnoque mœrore & ægritudine affligebamur.

Verum qui rebus omnibus providentia sua consulit Deus, non dereliquit nos; sed excitavit Rhutenum, Nicænum, & Mitylenensem, & quosdam alios ad operam suam interponendam. & hi quidem papæ, illi vero imperatori animos addidere. ne multa, modum adinvenerunt; & papa quidem accivit imperatorem; imperator autem obsecutus est papæ; conjunctique consultarunt; collatisque consiliis nos congregarunt. & feria sexta delegimus ex nostris quatuor, & Latini quatuor alios; coactisque omnibus in palatium papæ, delecti quidem disputabant in quodam loco; nos vero cum imperatore in triclinio sedebamus ad plures horas. Interim papa bellariis ex saccharo, vinoque nos refecit; nihil tamen factum, quod esset ex re: nisi quod imperatoris domum profecti post consultationem pari consensu ita scripsimus:

De primatu papæ, fatemur ipsum summum pontificem, & procuratorem, locum gerentem, ac vicarium Christi, pastorem & doctorem omnium Christianorum, regentem & gubernantem Dei ecclesiam, salvis privilegiis & juribus patriarcharum orientis. & Constantinopolitanum quidem secundum esse post papam; deinde Alexandrinum; post hunc esse Antiochenum; postremo Hierosolymitanum.

A πλὴν δύο τινῶν· ἵνα μὴ συναθροίζῃ σύνοδον οἰκουμενικὴν ἄνευ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν πατριαρχῶν, εἴπερ ἔλθωσιν· εἰ δὲ μηνυθῶσι καὶ οὐκ ἔλθωσιν, ἵνα μὴ διὰ τοῦτο ἀπομείνῃ ἡ σύνοδος. καὶ τὸ δεύτερον, εἴ τις νομίζοι ἀδικεῖσθαι παρά τινος τῶν πατριαρχῶν, καὶ ἔλθοι ὁ ἐγκαλούμενος τὴν ἔκκλητον, ἵνα μὴ ἔρχωνται οἱ πατριάρχαι ἀπαντῶντες καὶ κρινόμενοι, ἀλλ' ὁ πάπας πέμποι ἐξεταστὰς κατὰ χώραν, κἀκεῖσε παρουσῶν τῶν ὑποθέσεων τοπικῶς ποιεῖν τοῖς ἀδικουμένοις τὸ δίκαιον.

Ταῦτα τῇ κυριακῇ πρωῒ ποιήσαντες παρεκαλέσαμεν τὸν βασιλέα, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸν πάπαν πρὸς τὴν ἑσπέραν, εἰπεῖν ὅσα ἐπράξαμεν,
B καὶ ὅσα προνόμια δεδώκαμεν αὐτῷ· ἀλλ' ὁ πάπας σὺν τῇ συνόδῳ αὐτοῦ εἰπὼν βουλευθῆναι, καίτοιγε ἡδέως ἀκούσας ταῦτα, τῇ δευτέρᾳ εἶπεν ἀποκριθῆναι, ἥτις ἦν εἰκοστὴ δευτέρα τοῦ Ἰουνίου μηνός.

Τῇ δευτέρᾳ οὖν ἀπέστειλε καρδιναλίους τρεῖς πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ ἀπελογήσατο· ὅτι θέλει τὰ προνόμια πάντα τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ, καὶ θέλει ἔχειν τὴν ἔκκλητον, καὶ ἰθύνειν καὶ ποιμαίνειν πᾶσαν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ὥσπερ ποιμὴν τῶν προβάτων· πρὸς τούτοις ἵνα ἔχῃ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν συγκροτεῖν σύνοδον οἰκουμενικὴν, ὅτε δεήσει, καὶ πάντας τοὺς
C πατριάρχας ὑπείκειν τῷ θελήματι αὐτοῦ.

Ταῦτα ἀκούσας ὁ βασιλεὺς ἀπήλπισε, καὶ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτοῖς, εἰ μή· οἰκονομήσατε ἡμᾶς ἀπελθεῖν, εἴπερ ἔχετε θέλημα· καὶ ἀπῆλθον οἱ καρδινάλιοι. κατέλαβε δὲ καὶ ἡ ἑορτὴ, τὸ γενέσιον τοῦ τιμίου Προδρόμου, καὶ διὰ τὸ τοὺς Φλωρεντίνους λαμπρῶς ἑορτάζειν ταύτην τὴν ἑορτὴν, γέγονε σιωπὴ μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς εἰκοστῆς πέμπτης τοῦ Ἰουνίου μηνός.

Τῆς οὖν εἰκοστῆς πέμπτης καταλαβούσης, ἡμεῖς ἐλυπούμεθα, ὅτι οὐκ ἦν ἐλπὶς ἑνώσεως· καὶ ἦν ἐν ἡμῖν κατήφεια καὶ θλίψις πολλή. ἀλλ' ὁ τῶν ἁπάντων προνοητὴς Θεὸς οὐ κατέλιπεν ἡμᾶς· ἀλλὰ διήγειρε τόν τε Ῥωσίας, τὸν Νικαίας, τὸν Μιτυλήνης, καὶ ἄλλους τινὰς
D μεσιτεύσοντας. καὶ οἱ μὲν ἐθαρσοποίησαν τὸν πάπαν, οἱ δὲ τὸν βασιλέα. καὶ ἁπλῶς ἐποίησαν τρόπον τινά. καὶ ὁ μὲν πάπας ἐμήνυσε τῷ βασιλεῖ, ὁ δὲ βασιλεὺς ὑπήκουσε τῷ πάπᾳ· καὶ ἑνωθέντες ἐβουλεύθησαν, καὶ βουλευθέντες ἐσυνάξαν ἡμᾶς. καὶ τῇ παρασκευῇ ἐξελεξάμεθα ἀφ' ἡμῶν τέσσαρας, καὶ οἱ Λατῖνοι ἄλλους τέσσαρας· καὶ πάντων συναχθέντων ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ πάπα, οἱ μὲν ἐκλεγέντες διελέγοντο ἐν τόπῳ τινὶ, ἡμεῖς δὲ ἐν τῷ τρικλίνῳ μετὰ τοῦ βασιλέως ἐκαθεζόμεθα εἰς τοσοῦτον, ὅτι παρέτεινεν ὁ καιρός. καὶ ἐποίησεν ὁ πάπας διάκρισιν ἡμῖν, κουφέτα καὶ οἶνον κεράσας πᾶσιν ἡμῖν. ἀλλ' οὐδὲν ἐγένετο τῶν δεόντων, εἰ μὴ ὅτι ἤλθομεν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ βασιλέως,
E κἀκεῖσε βουλευθέντες συνεφωνήσαμεν, καὶ ἐγράψαμεν οὕτως·

Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα, ὁμολογοῦμεν αὐτὸν ἄκρον ἀρχιερέα, καὶ ἐπίτροπον, καὶ τοποτηρητὴν καὶ βικάριον τοῦ Χριστοῦ, ποιμένα τε καὶ διδάσκαλον πάντων Χριστιανῶν, ἰθύνειν τε καὶ κυβερνᾷν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, σωζομένων τῶν προνομίων καὶ τῶν δικαίων τῶν πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς· τὸν Κωνσταντινουπόλεως δεύτερον εἶναι μετὰ τὸν πάπαν, εἶτα τὸν Ἀλεξανδρείας, τὸν Ἀντιοχείας μετὰ τοῦτον, εἶτα τὸν Ἱεροσολύμων.

Ταῦτα

...NNO ...RISTI 1439.

Ταῦτα γράψαντες, ἐστήσαμεν μηκέτι ἢ γράψαι ἢ ποιῆσαι τί· ἀλλὰ τούτου μὴ δεχθέντος παρὰ τοῦ πάπα, ἄλλο τι πλέον μὴ γενήσεται. καὶ τοῦτο στείλαντες τῇ ἑσπέρᾳ τῆς παρασκευῆς ἐμάθομεν, ὅτι ἐδέξατο αὐτὸ ἡδέως, καὶ ἀνεπαύθημεν. τῷ σαββάτῳ δὲ πρωῒ ἀπῆλθε πᾶσα ἡ ἐκκλησία τῆς ἀνατολῆς ἐν τῷ ναῷ τῆς Νοβέλλας, ἔνθα ἐστὶν ὁ τάφος τοῦ πατριάρχου, καὶ ἐποίησαν μνημόσυνον αὐτοῦ. ἐξελθόντων τοίνυν τοῦ μνημοσύνου, ἀπῆλθεν ὁ Ῥωσίας μετὰ τοῦ Μιτυλήνης τὸν πάπαν, καὶ εἶπον αὐτῷ·

...ΑΙΚ. Ἰδοὺ ὁ γαληνότατος βασιλεὺς συγκατέβη εἰς πάντα ὅσα ἐζήτησεν ἡ μακαριότης σου· ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς πάντες, ὅσα ἔχρῃζες, ἐποιήσαμεν· καὶ δι' οὐδὲν ἄλλο παρῃτησάμεθα ἀντιστῆναι, εἰ μὴ διὰ τὴν συντομίαν τοῦ πράγματος· καὶ ἐὰν εἴχομέν τι εἰπεῖν, κατελίπομεν αὐτὸ διὰ τῶν Βενετικῶν κατέργων τὴν ταχεῖαν ἐξέλευσιν. διὸ πολλῶν ἑορτῶν παρελθουσῶν οὐκ ἐγένετο ἡ ἕνωσις· νῦν δὲ τῶν πρωτοκορυφαίων ἡ μνήμη καταλαβοῦσα, ταύτην ἡμῖν ἐφιλοτιμήσατο, καὶ οὐκ ἀθεεί· ἐπεὶ σὺ διάδοχος αὐτῶν, καὶ ὤφειλον δοῦναί σοι τὸν τοιοῦτον στέφανον ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ἐν ᾗ ἔλαβον αὐτοὶ τὸν ἀμάραντινον στέφανον. σπούδασον οὖν, ἵνα συλλειτουργήσωμεν ἐν τῇ ἑορτῇ αὐτῶν.

...ΠΑΣ. Ταῦτα ἀκούσας ὁ πάπας, ἡδέως αὐτοῖς ἀπεκρίνατο· καὶ εὐχαριστῶ, φησὶ, τὴν σπουδὴν ὑμῶν, καὶ ἐγὼ ὑπὲρ τῆς συντομίας ταύτης τὴν σύναξιν ταύτην ποιῶ τῶν λογάδων ἣν θεωρεῖτε· ἣν γὰρ σύναξις μεγάλη ὡς οὐδέποτε· καὶ θαῤῥῶ, φησὶ, καθὼς καὶ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἡ ἕνωσις ἐν τῇ μνήμῃ τῶν ἀποστόλων Χριστοῦ τελεσθήσεται. μέλλομεν οὖν σήμερον βουλευθῆναι καὶ ὁμονοῆσαι, καὶ τότε ἔχω μηνῦσαι ὑμῖν τὴν τοῦ ἔργου τελείωσιν. ταῦτα ἀκούσαντες οἱ μητροπολῖται ἀπῆλθον, καὶ ἀνήγγειλαν τῷ βασιλεῖ ταῦτα πάντα. καὶ οὕτως ἐξεδεχόμεθα τῷ σαββάτῳ τελείαν ἀπολογίαν καὶ τελείωσιν τοῦ πράγματος.

Ἑσπέρας τοίνυν γεγονυίας, ἦλθον ἀπὸ μέρους τοῦ πάπα ὅ, τε Κρήτης, ὁ Ῥόδου, καὶ ὁ Κορώνης, καὶ εἶπον τῷ βασιλεῖ· ὅτι ἐβουλεύσαντο καὶ στέργουσι τὴν συμφωνίαν, καὶ αὔριον ἵνα γένηται ὁ τόμος τοῦ ὅρου Ῥωμαϊκῶς τε καὶ Ἑλληνικῶς, καὶ ἵνα ὑπογράψωσι πάντες· καὶ ἐὰν φθάσωσι, τῇ δευτέρᾳ, τῇ ἑορτῇ τῶν ἁγίων ἀποστόλων γενήσεται ἡ λειτουργία καὶ ἡ ἕνωσις. τῷ πρωῒ τοίνυν ἦλθον οἱ ἀποτεταγμένοι τῶν Λατίνων, καὶ ἔλαβον τοὺς ἡμετέρους, καὶ ἀπῆλθον ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου. καὶ καθίσαντες ἐποίησαν τὸν ὅρον τῆς ἑνώσεως· καὶ κομίσαντες τοῦτον τῷ βασιλεῖ, ἀνέγνωσαν αὐτόν· καὶ εὐθὺς ἐκ προοιμίων ὠβέλισεν αὐτόν· ἔλεγε γὰρ ἐν τῇ ἀρχῇ· Εὐγένιος ἐπίσκοπος δοῦλος τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ εἰς διηνεκῆ μνήμην· ὁ δὲ βασιλεὺς οὐκ ἤθελεν οὕτως, ἀλλὰ ἢ μὴ γραφῆναι ὅλως τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἢ γραφῆναι μὲν, ἀλλ' οὐ μονομερῶς μόνον τοῦ πάπα, ἀλλὰ· συναινέσει τοῦ γαληνοτάτου βασιλέως, καὶ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τῶν ἑτέρων πατριαρχῶν.

Διελάμβανε δὲ καὶ περὶ τῶν προνομίων τοῦ πάπα, ἵνα ἔχῃ αὐτὰ καθὼς ὁρίζεται ἡ θεία γραφὴ καὶ ῥητὰ τῶν ἁγίων. καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρεσε τῷ βασιλεῖ· μήπως, φησὶ, τὶς τῶν ἁγίων ἐν ἐπιστολῇ τιμᾷ τὸν πάπαν, καὶ ἐκλάβῃ τοῦτο ἀντὶ προνομίων. καὶ διὰ τοὺς τρόπους μηνύει τῷ πάπα, ἢ διορθῶσαι τοῦτο, ἢ οἰκονομῆσαι αὐτὸν τοῦ ἀπελθεῖν.

A Hæc cum scripsissemus, statuimus nihil amplius scribere, aut facere; sed si hoc a papa non reciperetur, nil esse ultra faciendum. Itaque misso hoc feria sexta vesperi, cognovimus libenter fuisse receptum, & acquievimus. Sabbato vero mane tota orientalis ecclesia ivit in templum Novellæ [1], ubi sepultus est patriarcha, & commemorationis ejus officium celebrarunt. Quo absoluto Rhutenus & Mitylenensis accessere ad pontificem, dixeruntque ei: SESS XXV.

En serenissimus imperator condescendit ad omnia, quæcumque tua beatitudo postulavit; & nos omnes fecimus quidquid voluisti: nullaque alia de causa reluctari noluimus, nisi ut res quamcitissime absolvatur. & si quid erat nobis dicendum, prætermisimus, quia triremes Venetæ cito sunt soluturæ. Cum ergo multi dies festi præterierint, non est facta unio; nunc vero celebritas coryphæorum apostolorum dat nobis munificam illius conficiendæ occasionem, idque non sine divino numine: tu enim es eorum successor, debebantque tibi coronam hanc eo die largiri, quo incorruptam illi coronam assecuti sunt. festina igitur, ut eorum die festo missarum solennia simul celebremus. GRAECI. B

C His auditis papa hilare ad eos respondit: & gratias, inquit, ago studio vestro, & ego, ut videtis, conventum hunc optimatum facio ad negotium cito expediendum. (erat vero, quantus nunquam antea, magnus conventus) & confido, inquit, ut vos etiam dicitis, unionem die festo apostolorum Christi esse conficiendam. Itaque hodie postquam consultabimus, unamque sententiam amplectemur, tunc vos certiores faciam de operis absolutione. Cum hæc metropolitæ audissent, abierunt; omniaque imperatori renuntiarunt. Expectabamus igitur sabbato plenam responsionem, teique totius finem. PAPA. D

Venerunt ergo, cum advesperasceret, nomine papæ, Cretensis, Rhodius, & Coronensis præsules; dixeruntq; imperatori, consultationem esse habitam, & unionem admissam; utque postridie fieret tomus definitionis Latine & Græce, & omnes subscriberent; qui si confectus esset feria secunda, die festo sanctorum apostolorum celebraretur missa, & fieret unio. Venerunt igitur mane constituti ex Latinis, assumptisq; nostris contulerunt se in templum S. Francisci: & cum sedissent, conscripsere decretum unionis: quod deinde allatum imperatori legerunt; E statimque ipso in exordio nota illud confixit. dicebat enim in principio; Eugenius episcopus servus servorum Dei ad perpetuam memoriā. at vero imperator non ita, sed volebat aut omnino ejus nomē reticeri; aut scribi quidem, sed non papæ solius, verum hoc addito: Consensu serenissimi imperatoris, & patriarchæ Constantinopolitani, ceterorumque patriarcharum.

Agebat preterea de privilegiis papæ, ut habeat illa juxta determinationem sacræ scripturæ, & dicta sanctorum. hoc etiam nō placuit imperatori: An si quis, inquit, sanctorū in epistola honorat papam, excipiet hoc pro privilegio? Propter hæc significavit papæ, aut hoc corrigeret, aut de reditu ejus cogitaret:

SESS. XXV.

Quod audiens papa turbatus est, & respondit eis; Qua imperator affectus molestia hoc dixerit, valde miror. Verumtamen missis ad imperatorem cardinalibus primum quidem correxerunt, ut videlicet scriberent, consensu serenissimi imperatoris & patriarcharum: alterum vero noluerunt, sed aiebant: Unde melius possumus habere primatum, quam ex scriptis sanctorum? At vero imperator cogebat ibi aliquid apponi; dicebat enim, ut adderetur, Iuxta tenorem canonum, & non, Secundum dicta sanctorum: nec ulla ratione consenserunt, sed abiere cardinales.

Itaque feria tertia mane convenimus omnes, & requirentes alter ab altero, utrique altercabamur. & hi quidem dicebant, Latinos esse causam moræ; illi vero, imperatorem: cumque hæc dicerentur, affligebamur. Ad vesperum autem imperator coegit præsules, dixitque eis:

IMPERATOR. Cardinales venerunt ad me, dixeruntque de proposita quæstione plane multa: ego vero illis respondi quoad ejus fieri potuit. Videntes igitur mihi non potuisse persuaderi, rogarunt, ut vos convocarem; loqui enim volunt coram vobis. Idcirco sanctitatem vestram, ut huc veniret, admonui: quo venientes & illi inveniant vos, dicantque quidquid voluerint.

Dum hæc dicerentur, en cardinales, & cum ipsis archiepiscopi, multique viri docti. cum ergo sedissent, Iulianus eorum consilio sic orsus est dicere:

IVL. CARD. Serenissime imperator, vosque summe venerandi patres, ex duabus quæ sunt inter nos controversiis, de prænotatione nominis papæ, deque sanctorum dictis: alteram utcumque sedavit ipse beatissimus pater, appositumque est in prænotatione nomen serenissimi imperatoris & patriarcharum, cum neque necessarium esset, neque his temporibus congruens. De dictis vero, quo pacto illa velimus in definitione allegari, nihil ambigimus, cum dicta sanctorum sint, & per ea symbolum quoque fidei compositum sit, & sacrificium, & quidquid canonibus continetur; ac sine dictis sanctorum nihil sit factum. Quapropter sperabamus vos nullam controversiam facturos. Nunc igitur audito mane de his multo sermone serenissimi imperatoris, operæpretium nobis est visum, vos quoque qui ecclesiastici doctores estis, hoc habere cognitum; an æquum sit, Dei opus impedire propter dicta sanctorum. Rogamus itaque vos, ne diutius in luctatione versetur ecclesiarum unio, tempusque frustra conteratur: sed admissa allegatione de dictis sanctorum, fiat unio. Hæc & similia cum dixisset, tacuit. Respondit imperator, spatium velle sibi dari ad consultandum. Statimque egressis cardinalibus nos consilium inimus, scripsimusque habenda esse a papa sua privilegia juxta canones, & dicta sanctorum, sacramque scripturam, & acta synodorum. Hæc illis ex tempore exarata tradidimus: responderuntque nobis; Soli nos nihil dicere possumus, sed accepta hac scriptura referemus omnia ad dominum nostrum; atque ita crastino die respondebimus.

A Τοῦτο ἀκούσας ὁ πάπας ἐταράχθη, καὶ ἀπεκρίθη αὐτοῖς· καὶ διὰ ποῖον ἔργον φορτικὸν εἶπε τοῦτο ὁ βασιλεὺς, θαυμάζω πολλά. ἀλλ᾽ ὅμως ἀποστείλας καρδιναλίους πρὸς τὸν βασιλέα, τὸ μὲν πρῶτον διώρθωσαν, ὅτι ἵνα γράψωσι, συναινέσει τοῦ γαληνοτάτου βασιλέως καὶ τῶν πατριαρχῶν· τὸ δὲ δεύτερον οὐκ ἠβουλήθησαν, ἀλλ᾽ ἔλεγον· πῶς δυνάμεθα κρειττοτέρως ἔχειν τὴν ἀρχὴν, παρ᾽ ὃ γράφουσιν οἱ ἅγιοι; ἀλλ᾽ ὁ βασιλεὺς προσθήκην τινὰ ἐβιάζετο γράψαι ἐν αὐτῷ· ἔλεγε γὰρ ἵνα προστεθῇ, κατὰ τὴν δύναμιν τῶν κανόνων, καὶ μὴ, κατὰ τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων. καὶ οὐδὲν ὡμοφώνησαν, ἀλλ᾽ ἀπῆλθον οἱ καρδινάλιοι. ANN. CHRIS. 1439.

Τῇ τρίτῃ οὖν πρωῒ συνήχθημεν πάντες· καὶ εἰς τὸν B ἕτερον ἐρωτῶν, ἐγνωσιμαχοῦμεν ἀμφότεροι. καὶ οἱ μὲν ἔλεγον· οἱ Λατῖνοί εἰσιν αἴτιοι τῆς πλημμελείας· οἱ δὲ, ὁ βασιλεύς. καὶ τούτων λεγομένων ἐλυπούμεθα. πρὸς ἑσπέραν δὲ συνήθροισεν ὁ βασιλεὺς τοὺς ἀρχιερεῖς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς·

ΒΑΣΙΛ. Οἱ καρδινάλιοι ἦλθον πρὸς ἐμὲ, καὶ εἶπον περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος πλήρη πολλά· ἐγὼ δὲ ἀπελογησάμην αὐτοῖς ὅσον τὸ δυνατόν. ἰδόντες οὖν ὅτι οὐδὲν δύνανται πεῖσαί με, παρεκάλεσαν ἵνα συνάξω ὑμᾶς· θέλουσι γὰρ ὁμιλῆσαι ἔμπροσθεν ὑμῶν· καὶ διὰ τοῦτο ἐμήνυσα τὴν ἁγιωσύνην ὑμῶν ἐλθεῖν ὧδε, ὅπως ἐλθόντες κἀκεῖνοι εὕρωσιν ὑμᾶς, καὶ εἴπωσιν ὃ χρῄζουσι.

C Τούτων οὖν λαλουμένων, ἰδοὺ καὶ οἱ καρδινάλιοι, καὶ σὺν αὐτοῖς ἀρχιεπίσκοποι καὶ τῶν λογίων πολλοί. καὶ καθισάντων, βουλευθεὶς τούτοις ὁ Ἰουλιανὸς, ἤρξατο λέγειν οὕτως·

ΙΟΥΛ. ΚΑΡΔ. Γαληνότατε βασιλεῦ, καὶ ὑμεῖς σεβασμιώτατοι πατέρες, δύο ἀμφισβητήσεων οὐσῶν ἐν ἡμῖν, περὶ τῆς προτάσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ πάπα, καὶ περὶ τῶν ῥητῶν τῶν ἁγίων, τὸ ἓν ὁπωσδήποτε διώρθωσεν αὐτὸς ὁ μακαριώτατος πατήρ· καὶ ἐτέθη τῇ προτάσει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ γαληνοτάτου βασιλέως καὶ τῶν πατριαρχῶν, πρᾶγμα μὴ ὑπάρχον ἀναγκαῖον, μηδὲ τοῦ καιροῦ. περὶ τῶν ῥητῶν δὲ οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἔχομεν, ὅπως D ζητοῦμεν τεθῆναι ἐν τῷ ὅρῳ· ἐπεὶ ῥητὰ ἁγίων εἰσὶ, καὶ διὰ τούτων γέγονε καὶ τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, καὶ ἡ θυσία, καὶ πάντα τὰ τῶν κανόνων· καὶ ἄνευ τῶν ῥητῶν τῶν ἁγίων οὐδὲν γέγονε· καὶ λοιπὸν ἠλπίζομεν μὴ ἀμφιβάλλειν ὑμᾶς· νῦν οὖν ἀκούσαντες τῷ πρωῒ τοῦ γαληνοτάτου βασιλέως πολὺν λόγον περὶ τούτων ποιησαμένου, ἔδοξεν ἡμῖν, ὅπως καὶ ὑμεῖς οἱ τῆς ἐκκλησίας ῥήτορες μάθητε τοῦτο, εἴπερ ἐστὶ δίκαιον, ὅτι διὰ τὰ τῶν ἁγίων ῥητὰ ἐμποδίζεται τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ. παρακαλοῦμεν τοίνυν ὑμᾶς, μὴ ἐπὶ πολὺ πυκτεύηται ἡ ἕνωσις τῶν ἐκκλησιῶν, μηδὲ ὁ καιρὸς πλημμελῇ, ἀλλὰ τῶν ῥητῶν τῶν ἁγίων βεβαιωθέντων, γενέσθω ἡ ἕνωσις. ταῦτα καὶ ἄλλα ὅμοια εἰπὼν, ἐσίγησεν. E ἀπεκρίνατο δὲ ὁ βασιλεὺς, δοθῆναι καιρὸν αὐτῷ, ἵνα βουλευθῇ· καὶ εὐθὺς ἀπῆλθον οἱ καρδινάλιοι ἔξω. καὶ ἡμεῖς ἐβουλευσάμεθα, καὶ ἐγράψαμεν· ὅτι ἵνα ἔχῃ ὁ πάπας τὰ προνόμια αὐτοῦ κατὰ τοὺς κανόνας καὶ τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων, καὶ τὴν θείαν γραφὴν, καὶ τὰ πρακτικὰ τῶν συνόδων. ταῦτα σχεδιάσαντες δεδώκαμεν αὐτοῖς· καὶ ἀπεκρίθησαν ἡμῖν. ἡμεῖς μόνοι οὐκ ἔχομέν τι εἰπεῖν· ἀλλὰ τὸ γραμμάτιον ὑμῶν τοῦτο λαβόντες, ἀναφέρομεν πάντα τῷ κυρίῳ ἡμῶν, καὶ οὕτως εἰς τὴν αὔριον ἀπολογησόμεθα.

Τῇ

ANNO CHRISTI 1439.

A Τῇ ἐπαύριον δὲ, ἤγουν τῇ τετάρτῃ, ἀπῆλθον οἱ καρδινάλιοι εἰς τὸν βασιλέα, καὶ εἶπον αὐτῷ· ὁ πατὴρ ὁ ἅγιος ἐδέξατο δύο γραμμάτια, καὶ ὥρισεν ἡμῖν ἐκλέξασθαι ἐκ τῶν δύο τὸ ἕν· λοιπὸν ἀναγνωσθήτω ὁ τόμος, καὶ ἐξετασθήτω, ὅπως δοθῇ τῷ πράγματι τελεία ἀπόφασις.

Ἀναγνωσθείσης οὖν τῆς γραφῆς τοῦ τόμου, καὶ ἀρεσάσης, ὥρισεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν αὔριον συναχθῆναι ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἕξ, ὅπως γράφωσι γράμματα Ἑλληνικῶς καὶ Ῥωμαϊκῶς ἐν διπτύχοις, ἤγουν ὁ ὅρος καὶ τόμος τῆς ἑνώσεως· καὶ ἐν μὲν τοῖς δεξιοῖς μέρεσιν ἔσω Ῥωμαϊκῶς, ἵνα ὑπογράψωσιν οἱ Λατῖνοι, καὶ κρεμάσωσι τὴν βοῦλλαν τοῦ πάπα· ἐν δὲ τῷ ἄλλῳ μέρει, ἵνα γράψωσιν οἱ Γραικοὶ καὶ ὑπογράψωσι, καὶ τεθῇ καὶ τοῦ βασιλέως τὸ χρυσόβουλλον.

B Ταῦτα οἰκονομήσαντες, τῇ πέμπτῃ πρωῒ ἀπῆλθον ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου, καὶ ἐποίησαν τὸν ὅρον, καὶ ἐκόμισαν τοῦτον τῷ βασιλεῖ. μετὰ τὸ τελεσθῆναι δὲ πάντα, τί ποιεῖ ὁ πονηρός; γράφεται ἐν τῷ ὅρῳ, σωζομένων τῶν δικαίων καὶ τῶν προνομίων τῶν τεσσάρων πατριαρχῶν· καὶ εὑρίσκεται προσθήκη ἐν τούτῳ, πάντων. τοῦτο ἀκούσαντες οἱ Λατῖνοι, ὡς μέγα τι ἰλιγγίασαν. καὶ εὐθὺς ἐζήτουν, μὴ πάντων τῶν προνομίων λέγειν, ἀλλὰ τῶν προνομίων ἁπλῶς. καὶ οὗτος ὁ τρόπος ἐνεπόδισε γενέσθαι τὸν τόμον τῇ πέμπτῃ καὶ τῇ παρασκευῇ. Ἰουλίου δὲ τετάρτῃ, ἡμέρᾳ σαββάτου, συνῆλθον πάντες οἱ ἀποτεταγμένοι ἐν τῷ ναῷ τῷ εἰρημένῳ· καὶ συνέθεντο τὸν ὅρον μετὰ πάντων τῶν προνομίων καὶ τῶν δικαίων αὐτῶν, C τῶν πατριαρχῶν δηλονότι. καὶ τῇ κυριακῇ ὑπεγράψαμεν αὐτόν.

Τῇ δευτέρᾳ δὲ, μηνὶ Ἰουλίῳ εἰς τὰς ἕξ, γέγονεν ἡ ἕνωσις τῶν ἐκκλησιῶν· καὶ ἀνεγνώσθη ὁ ὅρος μετὰ τὴν λειτουργίαν. ἦλθε γὰρ ὁ μακαριώτατος πάπας ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῇ λεγομένῃ, σάντα Μαρία λιμπεράτα· καὶ συνεφορέσαμεν αὐτῷ, καὶ ἐλειτούργησε. καὶ μετὰ τὴν λειτουργίαν γενομένης παρακλήσεως ἀνεγνώσθη ὁ ὅρος Ῥωμαϊκῶς καὶ Ἑλληνικῶς· καὶ Λατινικῶς μὲν παρὰ τοῦ καρδιναλίου τῆς ἁγίας Σαβίνης Ἰουλιανοῦ, Ἑλληνικῶς δὲ παρὰ τοῦ D ἀρχιεπισκόπου Νικαίας Βησσαρίωνος, ἔχων ἐπὶ λέξεως οὕτως·

SESS. XXV.

A Postridie igitur, quarta videlicet feria, profecti sunt cardinales ad imperatorem, dixeruntque ei: Pater sanctus duas accepit scripturas, jussitque nos de duabus alteram eligere. Legatur ergo tomus, examineturque, ut res ad finem perducatur.

Lectus est tomus, & placuit. jussit ergo imperator, postera die ex utraque parte convenire sex, ut definitio & tomus unionis Græce & Latine scriberetur in diptychis; a parte quidem dextera Latine, ut Latini subscriberent, & appenderent bullam papæ: ab altera vero parte Græci subscriberent, & apponeretur aurea bulla imperatoris.

B His ita ordinatis, feria quinta mane contulerunt se in templum sancti Francisci, & conscripserunt definitionem, & ad imperatorem detulerunt. Postquam vero confecta sunt omnia, quid facit malignus? Scriptum erat in definitione; Salvis juribus & privilegiis quatuor patriarcharum: repertum ergo est fuisse additum, omnibus. Quod audientes Latini, quasi magnum quid esset, vertigine correpti sunt; statimque postularunt, ut non omnibus privilegiis, sed tantum privilegiis diceretur: atque id fuit causæ, cur feria quinta & sexta tomus non fieret. Quarta vero die Iulii, sabbato convenere omnes constituti in C dictum templum; & composuere definitionem addentes, Cum omnibus privilegiis & juribus eorum, videlicet patriarcharum: & die dominica illam illam subscripsimus.

Feria vero secunda, sexta die Iulii, facta est unio ecclesiarum & lecta est definitio post celebrationem missæ. Venit enim beatissimus papa in magnam ecclesiam, cui nomen, sancta Maria Liberata; & nos ei assistebamus sacro induti habitu: Missamque celebravit. Et sacro peracto post litanias decantatas recitata est definitio Latine & Græ- D ce, Latine quidem a cardinali sanctæ Sabinæ Iuliano: Græce vero a Bessarione archiepiscopo Nicæno, in hæc verba:

ΟΡΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ
ΤΗΣ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙᾼ ΓΕΝΟΜΕΝΗΣ.

Εὐγένιος ἐπίσκοπος δοῦλος τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ εἰς ἀΐδιον τοῦ πράγματος μνήμην, συναινοῦντος τοῖς ὑπογεγραμμένοις καὶ τοῦ ποθεινοτάτου υἱοῦ ἡμῶν Ἰωάννου Παλαιολόγου τοῦ πε- E ριφανοῦς βασιλέως τῶν Ῥωμαίων, καὶ τῶν τοποτηρητῶν τῶν σεβασμίων ἀδελφῶν ἡμετέρων τῶν πατριαρχῶν, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν παριστανόντων.

ΕΥφραινέσθωσαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ· ἀφῄρηται μὲν γὰρ τὸ μεσότοιχον τὸ τὴν δυτικὴν καὶ ἀνατολικὴν διαιροῦν ἐκκλησίαν, ἐπαν-

DEFINITIO CONCILII FLORENT.

DEFINITIO
SANCTÆ OECVMENICÆ
SYNODI FLORENTINÆ.

Eugenius episcopus servus servorum Dei ad perpetuam rei memoriam, consentiente ad infra scripta carissimo in Christo filio nostro Ioanne Palæologo Romæorum imperatore illustri, & locatenentibus venerabilium fratrum nostrorum patriarcharum, & ceteris orientalem ecclesiam repræsentantibus.

LÆTENTVR cæli & exultet terra: sublatus est enim de medio paries, qui occidentalem orientalemque dividebat ecclesiam, & pax atque

DEFINITIO CONCILII FLORENT.

ANNO CHRISTI 1439.

A que concordia rediit, illo angulari lapide Christo, qui fecit utraque unum, vinculo fortissimo caritatis & pacis utrumque jungente parietem, & perpetuæ unitatis fœdere copulante ac continente; postque longam mœroris nebulam, & dissidii diuturni atram ingratamque caliginem, serenum omnibus unionis optatæ jubar illuxit. Gaudeat & mater ecclesia, quæ filios suos hactenus invicem dissidentes, jam videt in unitatem pacemque rediisse: & quæ antea in B eorum separatione amarissime flebat, ex ipsorum modo mira concordia cum ineffabili gaudio omnipotenti Deo gratias referat. Cuncti gratulentur fideles ubique per orbem; & qui Christiano censentur nomine, matri catholicæ ecclesiæ collætentur. Ecce enim occidentales orientalesque patres post longissimum dissensionis atque discordiæ tempus, se maris ac terræ periculis exponentes, omnibusque superatis laboribus, ad hoc sacrum œcumenicum concilium desiderio sacratissimæ u- C nionis, & antiquæ caritatis reintegrandæ gratia, læti alacresque convenerunt, & intentione sua nequaquam frustrati sunt. Post longam enim laboriosamque indaginem, tandem Spiritus sancti clementia ipsam optatissimam sanctissimamque unionem consecuti sunt. Quis igitur dignas omnipotentis Dei beneficiis gratias referre sufficiat? Quis autem divinæ miserationis divitias non ob- D stupescat? Cujus vel ferreum pectus tanta supernæ pietatis magnitudo non molliat? Sunt ista prorsus divina opera, non humanæ fragilitatis inventa; atque ideo eximia cum veneratione suscipienda, & divinis laudibus prosequenda. Tibi laus, tibi gloria, tibi gratiarum actio Christe fons misericordiarum, qui tantum boni sponsæ tuæ catholicæ ecclesiæ contulisti, atque in generatione nostra tuæ pietatis miracula demonstrasti, ut enarrent omnes mi- E rabilia tua. Magnum siquidem divinumque munus nobis Deus largitus est; oculisque videmus, quod ante nos multi, cum valde cupierint, aspicere nequiverunt. Convenientes enim Latini & Græci in hac sacrosancta œcumenica synodo, magno studio invicem usi sunt, ut inter alia etiam articulus ille de divina Spiritus sancti processione summa cum diligentia

A ἦλθε δὲ ἡ εἰρήνη τε καὶ ὁμόνοια τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου ἐκείνου Χριστοῦ, τοῦ ποιήσαντος ἑκάτερα ἕν, τῷ τῆς ἀγάπης τε καὶ εἰρήνης ἰσχυροτάτῳ δεσμῷ ἑκάτερον τοῖχον ζευγνῦντος, καὶ συσφίγγοντός τε καὶ συνέχοντος στοργῇ ἀϊδίου ἑνότητος· καὶ μετὰ τὴν μακρὰν ἐκείνην τῆς ἀθυμίας ὁμίχλην, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς χρονίου διαστάσεως μέλαινάν τε καὶ ἄχαριν ἀχλὺν, ἡ γαληνιῶσα πᾶσιν ἀκτὶς ἐξήστραψε τῆς ποθεινοτάτης ἑνώσεως. εὐφραινέσθω καὶ ἡ μήτηρ ἐκκλησία τὰ ἑαυτῆς τέκνα μέχρι τοῦδε πρὸς ἄλ- B ληλα στασιάζοντα, εἰς ἑνότητά τε καὶ εἰρήνην ἤδη ἐπανιόντα ὁρῶσα· καὶ ἡ πρώην ἐπὶ τῷ χωρισμῷ αὐτῶν πικρότατα κλαίουσα, ἐκ τῆς νῦν αὐτῶν θαυμαστῆς ὁμονοίας σὺν ἀνεκφράστῳ χαρᾷ τῷ παντοδυνάμῳ εὐχαριστείτω Θεῷ. πάντες συνευφραινέσθωσαν οἱ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης πιστοὶ, καὶ οἱ τῷ ἀπὸ Χριστοῦ ὀνόματι κεκλημένοι τῇ μητρὶ τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ συναγαλλέσθωσαν. ἰδοὺ γὰρ οἵ τε δυτικοὶ καὶ οἱ ἀνατολικοὶ πατέρες μετὰ τὸν μακρότατον τῆς διαφωνίας καὶ διαστάσεως χρόνον ἐκεῖνον πρὸς πάντα παραβαλλόμενοι κίν- C δυνον τὸν ἐν γῇ καὶ θαλάττῃ, καὶ πάντα πόνον ὑπερβαλόντες, πρὸς τὴν ἱερὰν ταύτην καὶ οἰκουμενικὴν σύνοδον, τῇ τε τῆς ἱερᾶς ἑνώσεως ἐφέσει, καὶ τοῦ τὴν παλαιὰν ἀγάπην ἀνακτήσασθαι ἕνεκα, γεγηθότες συνῆλθον καὶ πρόθυμοι, καὶ τοῦ σκοποῦ οὐκ ἀπέτυχον. μετὰ γὰρ πολλὴν καὶ ἐπίπονον ἔρευναν, τέλος τῇ τοῦ παναγίου πνεύματος φιλανθρωπίᾳ τῆς εὐκταιοτάτης ταύτης καὶ ἁγιωτάτης ἑνώσεως ἔτυχον. τίς οὖν ταῖς τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίαις ἀξίως D εὐχαριστεῖν δύναιτ' ἄν; τίς ἐνώπιον τοῦ πλούτου τῶν θείων οἰκτιρμῶν οὐκ ἂν ἐκπλαγείη; τίνος οὐκ ἂν καὶ σιδηροῦν στῆθος τὸ τῆς θείας εὐσπλαγχνίας οὔσης τηλικαύτης μαλθάξειε μέγεθος; ὄντως θεῖα εἰσὶ ταῦτα τὰ ἔργα, οὐκ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας εὑρέματα· καὶ διὰ ταῦτα μετὰ ἐξαιρέτου μὲν εὐλαβείας ἀποδεκτέα, θείοις δὲ ὕμνοις προβιβαστέα. σοὶ αἶνος, σοὶ δόξα, σοὶ πρέπει εὐχαριστία Χριστὲ πηγὴ οἰκτιρμῶν· ὃς τοσοῦτον ἀγαθὸν τῇ νύμφῃ σου τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ κεχάρισαι, κἀν τῇ ἡμετέρᾳ γενεᾷ τὰ τῆς εὐσπλαγχνίας σου ἔδειξας θαύματα, ἵνα E σου πάντες τὰ θαυμάσια διηγήσωνται. οὕτω μέγα τῷ ὄντι καὶ θεῖον ἡμῖν ὁ Θεὸς δῶρον δεδώρηται, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς εἴδομεν, ὃ πολλοὶ τῶν πρὸ ἡμῶν ἐπιθυμήσαντες ἰδεῖν οὐ δεδύνηνται. συνελθόντες γὰρ Λατῖνοί τε καὶ Γραικοὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἱερᾷ καὶ ἁγίᾳ οἰκουμενικῇ συνόδῳ, σπουδῇ μεγάλῃ πρὸς ἀλλήλους ἐχρήσαντο, ὅπως μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο τὸ περὶ τῆς θείας ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ πλείστης ὅσης ἐπιμελείας

ANNO CHRISTI 1439.

καὶ συνεχοῦς συζητήσεως ἐξετασθείη. προκομισθεισῶν δὲ μαρτυριῶν ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς, καὶ πλείστων χρήσεων τῶν ἁγίων διδασκάλων ἀνατολικῶν τε καὶ δυτικῶν, τῶν μὲν ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ, τῶν δὲ ἐκ πατρὸς διʼ υἱοῦ λεγόντων τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἀποβλεπόντων ἁπάντων ἐν διαφόροις ταῖς λέξεσιν, οἱ μὲν Γραικοὶ διϊσχυρίσαντο, ὅτι τοῦθʼ ὅπερ λέγουσι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, οὐ ταύτῃ τῇ διανοίᾳ προφέρουσιν, ὥστε αὐτοὺς τὸν υἱὸν ἀποκλείειν, ἀλλʼ ἐπειδήπερ αὐτοῖς ἐδόκει, φασὶ, τοὺς Λατίνους διαβεβαιοῦσθαι, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ὡς ἀπὸ δύο ἀρχῶν καὶ δύο προβολῶν ἐκπορεύεσθαι, διὰ τοῦτʼ ἐφυλάξαντο λέγειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ. οἱ δὲ Λατῖνοι διεβεβαιώσαντο, μὴ κατὰ ταύτην τὴν διάνοιαν σφᾶς αὐτοὺς λέγειν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, ὡς ἀποκλείειν τὸν πατέρα τοῦ εἶναι πηγὴν καὶ ἀρχὴν τῆς ὅλης θεότητος, τοῦ υἱοῦ δηλονότι καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἢ ὅτι τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ υἱὸς οὐκ ἔχει ἀπὸ τοῦ πατρός· ἢ ὅτι δύο τιθέασιν εἶναι ἀρχὰς ἢ δύο προβολάς· ἀλλʼ ἵνα μίαν μόνην δηλώσωσιν εἶναι ἀρχὴν, καὶ μοναδικὴν προβολὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος, καθὼς μέχρι τοῦδε διϊσχυρίσαντο. ἐπειδὴ δὲ ἐκ τούτων ἁπάντων μία καὶ ἡ αὐτὴ τῆς ἀληθείας συνάγεται ἔννοια, τέλος εἰς τὴν ὑπογεγραμμένην ἁγίαν καὶ θεοφιλῆ τῇ αὐτῇ διανοίᾳ καὶ τῷ αὐτῷ νοῒ συνεφώνησαν καὶ συνῄνεσαν ὁμοθυμαδὸν ἕνωσιν. ἐν τῷ ὀνόματι τοίνυν τῆς ἁγίας Τριάδος τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ταύτης τῆς ἱερᾶς καὶ οἰκουμενικῆς τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ ἐπιψηφιζομένης συνόδου, ὁρίζομεν, ἵνα αὕτη ἡ τῆς πίστεως ἀλήθεια ὑπὸ πάντων πιστευθείη τε καὶ ἀποδεχθείη τῶν Χριστιανῶν, καὶ οὕτω πάντες ὁμολογῶσιν. ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἀϊδίως ἐστὶ, καὶ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν καὶ τὸ ὑπαρκτικὸν αὐτοῦ εἶναι ἔχει ἐκ τοῦ πατρὸς ἅμα καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοτέρων ἀϊδίως ὡς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς καὶ μοναδικῆς προβολῆς ἐκπορεύεται· διασαφοῦντες, ὅτι τοῦθʼ ὅπερ οἱ ἅγιοι διδάσκαλοι καὶ πατέρες, ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λέγουσι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰς ταύτην φέρει τὴν ἔννοιαν, ὥστε διὰ τούτου δηλοῦσθαι, καὶ τὸν υἱὸν εἶναι κατὰ μὲν τοὺς Γραικοὺς αἰτίαν, κατὰ δὲ τοὺς Λατίνους ἀρχὴν τῆς ἁγίου πνεύματος ὑπάρξεως, ὥσπερ καὶ τὸν πατέρα. καὶ ἐπεὶ πάντα, ὅσα ἐστὶ τοῦ πατρὸς, αὐτὸς ὁ πατὴρ τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ υἱῷ ἐν τῷ γεννᾷν δέδωκε. πλὴν τοῦ εἶναι πατέρα, τοῦτʼ αὐτὸ ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται,

A & assidua inquisitione discuteretur. Prolatis vero testimoniis ex divinis scripturis, plurimisque auctoritatibus sanctorum doctorum orientalium & occidentalium, aliquibus quidem ex Patre & Filio, quibusdam vero ex Patre per Filium procedere dicentibus Spiritum, & ad eamdem intelligentiam aspicientibus omnibus sub diversis vocabulis, Græci quidem asseruerunt, quod id, quod dicunt Spiritum sanctum ex Patre procedere, non hac B mente proferunt, ut excludant Filiũ; sed quia eis videbatur, ut aiunt, Latinos asserere Spiritum ex Patre & Filio procedere tamquam ex duobus principiis & duabus spirationibus, ideo abstinuerunt a dicendo, quod Spiritus sanctus ex Patre procedat & Filio. Latini vero affirmarunt, non se hac mente dicere, Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere, ut excludant Patrem, quin sit fons ac principium totius deitatis, Filii scilicet ac Spiritus sancti; aut quod id, C quod Spiritus sanctus procedit ex Filio, Filius a Patre non habeat; sive quod duo ponant esse principia, seu duas spirationes: sed unum tantum asserant esse principium, unicamque spirationem Spiritus sancti, prout hactenus asseruerunt. Et cum ex his omnibus unus & idem eliciatur veritatis sensus, tandem in infra scriptam sanctam & Deo amabilem eodem sensu eademque mente unionem unanimiter concordarunt & consenserunt. In nomine igi- D tur sanctæ Trinitatis, Patris, & Filii, & Spiritus sancti, hoc sacro universali approbante Florentino concilio diffinimus, ut hæc fidei veritas ab omnibus Christianis credatur & suscipiatur, sicque omnes profiteantur, quod Spiritus sanctus ex Patre & Filio æternaliter est, & essentiam suam, suumque esse subsistens habet ex Patre simul & Filio, & ex utroque æternaliter tamquam ab uno principio & unica spi- E ratione procedit; declarantes quod id, quod sancti doctores & patres dicunt, ex Patre per Filium procedere Spiritum sanctum, ad hanc intelligentiam tendit; ut per hoc significetur, Filium quoque esse secundum Græcos quidem causam, secundum Latinos vero principium subsistentiæ Spiritus sancti, sicut & Patrem. Et quoniã omnia, quæ Patris sunt, Pater ipse unigenito Filio suo gignendo dedit, præter esse Patrẽ, hoc ipsũ quod Spiritus sanctus

DEFINITIO CONCILII FLORENT.

DEFINITIO CONCILII FLORENT.

procedit ex Filio, ipſe Filius a Patre æternaliter habet, a quo etiam æternaliter genitus eſt. Diffinimus inſuper, explicationem verborum illorum, Filioque, veritatis declarandæ gratia, & imminente tunc neceſſitate, licite ac rationabiliter ſymbolo fuiſſe appoſitam. Item, in azymo ſive fermentato pane triticeo, corpus Chriſti veraciter confici; ſacerdoteſque in altero ipſum domini corpus conficere debere, unumquemque ſcilicet juxta ſuæ eccleſiæ ſive occidentalis, ſive orientalis conſuetudinem. Item, ſi vere pœnitentes in Dei caritate deceſſerint, antequam dignis pœnitentiæ fructibus de commiſſis ſatisfecerint & omiſſis, eorum animas pœnis purgatoriis poſt mortem purgari, & ut a pœnis hujuſmodi releventur, prodeſſe eis fidelium vivorum ſuffragia, miſſarum ſcilicet ſacrificia, orationes, & eleemoſynas, & alia pietatis officia, quæ a fidelibus pro aliis fidelibus fieri conſueverunt, ſecundum eccleſiæ inſtituta: Illorumque animas, qui poſt baptiſma ſuſceptum, nullam omnino peccati maculam incurrerunt; illas etiam, quæ poſt contractam peccati maculam, vel in ſuis corporibus, vel eiſdem exutæ corporibus, prout ſuperius dictum eſt, ſunt purgatæ, in cælum mox recipi, & intueri clare ipſum Deum trinum & unum, ſicuti eſt, pro meritorum tamen diverſitate alium alio perfectius: Illorum autem animas, qui in actuali mortali peccato, vel ſolo originali decedunt, mox in infernum deſcendere, pœnis tamen diſparibus puniendas. Item, diffinimus ſanctam apoſtolicam ſedem, & Romanum pontificem in univerſum orbem tenere primatum, & ipſum pontificem Romanum ſucceſſorem eſſe beati Petri principis apoſtolorum, & verum Chriſti vicarium, totiuſque eccleſiæ caput & omnium Chriſtianorum patrem ac doctorem exiſtere; & ipſi in beato Petro paſcendi, regendi, ac gubernandi univerſalem eccleſiam a domino noſtro Ieſu Chriſto plenam poteſtatem traditam eſſe; quemadmodum etiam in geſtis œcumenicorum conciliorum, & in ſacris canonibus continetur.

ANNO CHRISTI 1439.

A αὐτὸς ὁ υἱὸς παρὰ τοῦ πατρὸς ἀϊδίως ἔχει, ἀφ' οὗ ἀϊδίως καὶ γεγέννηται. ἔτι διοριζόμεθα τὴν τῶν ῥημάτων ἐκείνων ἀνάπτυξιν τὴν, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, χάριν τοῦ τὴν ἀλήθειαν σαφηνισθῆναι, ἀνάγκης τε τότε ἐπικειμένης, θεμιτῶς τε καὶ εὐλόγως ἐν τῷ συμβόλῳ προστεθῆναι. ἔτι ἐν ἀζύμῳ ἢ ἐνζύμῳ ἄρτῳ σιτίνῳ τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα τελεῖσθαι ἀληθῶς, τούς τε ἱερεῖς ἐν θατέρῳ αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ κυρίου ὀφείλειν τελεῖν, ἕκαστον δηλονότι κατὰ τὴν τῆς ἰ- B δίας ἐκκλησίας εἴτε δυτικῆς εἴτε ἀνατολικῆς συνήθειαν. ἔτι ἐὰν οἱ ἀληθῶς μετανοήσαντες ἀποθάνωσιν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀγάπῃ, πρὶν τοῖς ἀξίοις τῆς μετανοίας καρποῖς ἱκανοποιῆσαι περὶ τῶν ἡμαρτημένων ὁμοῦ καὶ ἠμελημένων, τὰς τούτων ψυχὰς καθαρτικαῖς τιμωρίαις καθαίρεσθαι μετὰ θάνατον. ὥστε δὲ ἀποκουφίζεσθαι αὐτὰς τῶν τοιούτων τιμωριῶν, λυσιτελεῖν αὐταῖς τὰς τῶν ζώντων πιστῶν ἐ- C πικουρίας, δηλονότι τὰς ἱερὰς θυσίας, καὶ εὐχὰς, καὶ ἐλεημοσύνας, καὶ τἄλλα τῆς εὐσεβείας ἔργα, ἅ τινα παρὰ τῶν πιστῶν ὑπὲρ ἄλλων πιστῶν εἴωθε γίνεσθαι, κατὰ τὰ τῆς ἐκκλησίας διατάγματα. ἐκείνων δὲ τὰς ψυχὰς, οἵτινες μετὰ τὸ βαπτισθῆναι οὐδεμιᾷ ὅλως τῆς ἁμαρτίας κηλῖδι ὑπέπεσον, καὶ ἔτι τὰς μετὰ τὸ ἐφελκύσασθαι τὴν τῆς ἁμαρτίας κηλῖδα, εἴτε ἐν τοῖς αὐτῶν σώμασιν, εἴτε μετὰ τὸ τὰ σώματα ἀποδύσασθαι, ὡς προεί- D ρηται, καθαρθείσας, εἰς οὐρανὸν εὐθὺς προσλαμβάνεσθαι, καὶ καθαρῶς θεωρεῖν αὐτὸν τὸν ἕνα καὶ τρισυπόστατον Θεὸν, καθώς ἐστιν, ἕτερον μέντοι ἑτέρου τελεώτερον κατὰ τὴν τῶν βεβιωμένων ἀξίαν· τὰς δὲ ψυχὰς τῶν ἐν θανασίμῳ ἁμαρτίᾳ τῇ κατ' ἐνέργειαν, ἢ καὶ ἐν μόνῃ προπατορικῇ ἀποβιούντων εὐθέως καταβαίνειν εἰς ᾅδην, τιμωρίαις ὅμως ἀνίσοις τιμωρηθησομένας. ἔτι ὁρίζομεν τὴν ἁ- E γίαν ἀποστολικὴν καθέδραν, καὶ τὸν Ῥωμαϊκὸν ἀρχιερέα εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὸ πρωτεῖον κατέχειν, αὐτόν τε τὸν Ῥωμαϊκὸν ἀρχιερέα διάδοχον εἶναι τοῦ μακαρίου Πέτρου τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, καὶ ἀληθῆ τοποτηρητὴν τοῦ Χριστοῦ, καὶ πάσης τῆς ἐκκλησίας κεφαλὴν, καὶ πάντων τῶν Χριστιανῶν πατέρα τε καὶ διδάσκαλον ὑπάρχειν, καὶ αὐτῷ ἐν τῷ μακαρίῳ Πέτρῳ τοῦ ποιμαίνειν, καὶ διϊθύνειν, καὶ κυβερνᾶν τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πλήρη ἐξουσίαν παραδεδόσθαι, καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς κανόσι διαλαμβάνεται.

ἀνανεοῦντες

ANNO CHRISTI 1439.

DIFINITIO CONCILII FLORENT.

ἀνανεοῦντες ἔτι καὶ τὴν ἐν τοῖς κανόσι παραδεδομένην τάξιν τῶν λοιπῶν σεβασμίων πατριαρχῶν, ὥστε τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχην δεύτερον εἶναι μετὰ τὸν ἁγιώτατον πάπαν τῆς Ῥώμης, τρίτον δὲ τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας, τέταρτον δὲ τὸν τῆς Ἀντιοχείας, καὶ πέμπτον τὸν τῶν Ἱεροσολύμων, σωζομένων δηλαδὴ καὶ τῶν προνομίων ἁπάντων καὶ τῶν δικαίων αὐτῶν.

A Renovantes insuper ordinem traditum in canonibus ceterorum venerabilium patriarcharum; ut patriarcha Constantinopolitanus secundus sit post sanctissimum Romanum pontificem, tertius vero Alexandrinus, quartus autem Antiochenus, & quintus Hierosolymitanus; salvis videlicet privilegiis omnibus, & juribus eorum.

Ἐδόθη ἐν τῇ Φλωρεντίᾳ, ἐν δημοσίᾳ συνελεύσει ἑορτασίμως ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ * τελεσθείσῃ, ἔτει ἀπὸ τῆς τοῦ κυρίου σαρκώσεως χιλιοστῷ τετρακοσιοστῷ τριακοστῷ ἐννάτῳ, Ἰουλίου ἕκτῃ, ἡμέρᾳ δευτέρᾳ, ἰνδικτιῶνος δευτέρας· [ἀπὸ δὲ κτίσεως κόσμου, ἔτει ἑξακισχιλιοστῷ ἐννακοσιοστῷ τεσσαρακοστῷ ἑβδόμῳ, καὶ τῆς ἀρχιερατείας ἡμῶν ἔτει ἐννάτῳ.]

ελεσθ.

Datum Florentiæ in sessione publica synodali solenniter in ecclesia majori celebrata, anno incarnationis B dominicæ millesimo quadringentesimo tricesimo nono, pridie Nonas Iulii, pontificatus nostri anno nono."

*Anno Græcorum recentiorum 6947. Pont. nostri an. 9.

Ego Eugenius catholicæ ecclesiæ episcopus ita definiens subscripsi.

Adjutor & protector meus es tu domine: Ne derelinquas me Deus meus.

Ego N. tituli sanctæ Crucis presbyter cardinalis supradictis definitionibus tamquam veris & catholicis me subscripsi.

Ego F. tituli sancti Clementis presbyter cardinalis supradictis definitionibus me subscripsi.

Ego A. tituli S. Marci presbyter cardinalis me subscripsi.

Ego Iul. tituli sanctæ Sabinæ presbyter cardinalis me subscripsi.

Ego Antonius episcopus Ostiensis cardinalis Bononiensis supradictas definitiones veras & catholicas esse affirmo, & illis me subscripsi.

Ego Beranda episcopus Portuensis cardinalis Placentinus supradictas definitiones veras & catholicas esse affirmo, & subscripsi.

Ego Prosper tituli sancti Georgii ad Velum aureum diaconus cardinalis de Columna subscripsi.

Dominicus sanctæ Mariæ in Via Lata sanctæ Romanæ ecclesiæ diaconus cardinalis subscripsi.

Vide sequentes subscriptiones hoc eodem tomo XIII. conciliorum parte 2. collatione 22. concilii Florentini, cum variis lectionibus ad marginem.

Ἰωάννης ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ὁ Παλαιολόγος.

Ioannes Palæologus, fidelis in Christo rex & imperator Romæorum subscripsi.

Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Ἡρακλείας, ὁ λογὰς τῶν Αἰδεσιμωτάτων, καὶ ἀρχιερεὺς πάσης Θρακίας καὶ Μακεδονίας, καὶ τοποτηρητὴς τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου τῆς Ἀλεξανδρείας Φιλοθέου Ἀντώνιος ἀποφηνάμενος ὑπέγραψα.

C Antonius humilis metropolita Heracleensis & primarius Ædessenorum, totius Thraciæ & Macedoniæ primas, & Philothei sanctissimi sedis apostolicæ Alexandrinæ patriarchæ locum tenens subscripsi.

Ὁ τοποτηρητὴς τῆς αὐτῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ κυρίου μου κυρίου Φιλοθέου, καὶ πρωτοσύγκελλος πνευματικὸς Γρηγόριος ἱερομόναχος ὑπέγραψα.

Gregorius hieromonachus, protosyncellus, a confessionibus locum tenens ejusdem apostolicæ sedis sanctissimi patriarchæ Alexandrini D. domini mei Philothei subscripsi.

Ἰσίδωρος μητροπολίτης Κιαίβου καὶ πάσης Ῥωσίας καὶ τοποτηρητὴς τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἀντιοχείας κυρίου Δωροθέου, ἀρκετὸς ὑπέγραψα.

Isidorus metropolita Kiævienſis totiusque Russiæ, & locum tenens apostolicæ sedis D sanctissimi patriarchæ Antiocheni domini Dorothei satis habens subscripsi.

Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Μονεμβασίας, καὶ τοποτηρητὴς τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων κυρίου Ἰωακεὶμ Δοσίθεος, ἀρκετὸς ὑπέγραψα.

Humilis metropolita Monembasiensis & locum tenens apostolicæ sedis sanctissimi patriarchæ Hierosolymorum domini Ioachimi Dositheus contentus subscripsi.

Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Κυζίκου, καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας, Μητροφάνης, ἀρκετὸς ὑπέγραψα.

Humilis metropolita Cyzici, & locum supplens Ancyrani, Metrophanes contentus subscripsi.

Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Τραπεζοῦντος, καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Καισαρείας, Δωρόθεος, ἀρκετὸς ὑπέγραψα.

Humilis metropolita Trapezuntius, & locum supplens Cæsareensis, Dorotheus con- E tentus subscripsi.

Βησσαρίων ἐλέῳ θείῳ ἀρχιεπίσκοπος Νικαίας καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σάρδεων, ἀρκετὸς ὑπέγραψα.

Bessarion miseratione divina archiepiscopus Nicænus, & locum supplens metropolitæ Sardium contentus subscripsi.

Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Νικομηδείας Μακάριος, ἀρκετὸς ὑπέγραψα.

Humilis metropolita Nicomediensis Macarius contentus subscripsi.

Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Τορνόβου, καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Νικομηδείας, Ἰγνάτιος ἀρκετὸς ὑπέγραψα.

Humilis metropolita Tornobi, & locum supplens Nicomediensis Ignatius contentus subscripsi.

DEFINITIO CONCILII FLORENT.

ANNO CHRISTI 1439.

Humilis metropolita Mitylenensis & locum supplens Sidensis Dorotheus contentus subscripsi.	A Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Μιτυλήνης, καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τῆς Σίδης, Δωρόθεος, ἀρκετὸς ὑπέγραψα.
Humilis metropolita Muldoblachiensis & locum supplens Sebastiensis Damianus contentus subscripsi.	Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Μουλδοβλαχίας, καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τῆς Σεβαστείας, Δαμιανὸς, ἀρκετὸς ὑπέγραψα.
Humilis metropolita Amasiæ Ioasaph contentus subscripsi.	Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Ἀμασείας Ἰωάσαφ, ἀρκετὸς ὑπέγραψα.
Humilis metropolita Rhodi, & Cycladum Nathanael contentus subscripsi.	Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Ῥόδου καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων Ναθαναὴλ, ἀρκετὸς ὑπέγραψα.

Ego Basilius patriarcha Hierosolymitanus, subscripsi.
Ego Marcus patriarcha Gradensis, me subscripsi.
Ego Ioannes episcopus Morinensis illustrissimi domini ducis Burgundiæ & Brabantiæ orator, me subscripsi.
Ego Ioannes episcopus Nivernensis ejusdem domini ducis orator, me subscripsi.
Ego Bartholomæus Spalatensis, me subscripsi.
Ego Fantinus archiepiscopus Cretensis, me subscripsi.
Ego Iulianus archiepiscopus Pisanus, me subscripsi.
Ego Andreas archiepiscopus Colossensis, me subscripsi.
Ego Nicolaus archiepiscopus Capuanus, me subscripsi.
Ego Ludovicus archiepiscopus Florentinus, me subscripsi.
Ego Latinus de Vrsinis, archiepiscopus * Troianus me subscripsi. *f. Tarentinus,
Ego Benedictus archiepiscopus Compsanus, me subscripsi.
Ego Iacobus episcopus Adriensis, me subscripsi.
Ego Petrus episcopus Paduanus, me subscripsi.
Ego Daniel episcopus Concordiensis, me subscripsi.
Ego Antonius Portugallensis episcopus, me subscripsi.
Ego Bartholomæus episcopus Valvensis, me subscripsi.
Ego Thomas episcopus Farensis, me subscripsi.
Ego Christophorus episcopus Ariminensis, me subscripsi.
Ego Amicus episcopus Aquilensis, me subscripsi.
Ego Petrus episcopus Dignensis, me subscripsi.
Ego Ioannes episcopus Ferrariensis, me subscripsi.
Ego Valentinus episcopus Ortanus, me subscripsi.
Ego Ioannes episcopus Arbensis, me subscripsi.
Ego Bernotius episcopus Esculanus, me subscripsi.
Ego Carolus Senensis episcopus, me subscripsi.
Ego Andreas episcopus Megarensis, me subscripsi.
Ego Carolus episcopus olim Mutinensis, me subscripsi.
Ego Nicolaus episcopus Tyburtinus, me subscripsi.
Ego Antonius episcopus Grassensis, me subscripsi.
Ego Angelus * episcopus Barensis, me subscripsi. *f. archiepiscopus,
Ego Petrus episcopus Ansarensis, me subscripsi.
Ego Matthæus episcopus Zapatensis, me subscripsi.
Ego Angelus de Grassis episcopus Arianensis, me subscripsi.
Ego Petrus episcopus Messanensis, me subscripsi.
Ego Petrus episcopus Cavallicensis, me subscripsi.
Ego Antonius episcopus Cæsenatensis, me subscripsi.
Ego Donatus episcopus Pistoriensis, me subscripsi.
Ego Scipio episcopus Mutinensis, me subscripsi.
Ego Christophorus episcopus Cortonensis, me subscripsi.
Ego Andreas episcopus Conseranensis, me subscripsi.
Ego Alexius episcopus Clusinus, me subscripsi.
Ego Garsias episcopus Tudensis, me subscripsi.
Ego Gregorius episcopus Granatensis, me subscripsi.
Ego Aimericus episcopus Montis regalis, me subscripsi.
Ego Baptista electus & confirmatus Theatinus, me subscripsi.
Ego Nicolaus Tricaricensis, me subscripsi.
Ego Ioannes electus, & confirmatus Aganensis *, me subscripsi. *f. Agathen.
Ego Guilielmus electus, & confirmatus Leonensis, me subscripsi.
Ego Andreas episcopus Roffensis, me subscripsi.
Ego Matthæus episcopus * Cortoniensis, me subscripsi. *f. Cotroniensis,
Ego Iulianus electus & confirmatus Citaridensis, me subscripsi.
Ego Ioannes episcopus Canapensis, me subscripsi.
Ego Thaddæus episcopus * Acestiatensis, me subscripsi. *f. Acesnatensis,
Ego Petrus archidiaconus Trecensis, ambasiator illustrissimi ducis Burgundiæ & Brabantiæ, me subscripsi.
Ego Zanonus episcopus Baiocensis, me subscripsi.
Ego Laurentius * episcopus Acherontinus, me subscripsi. *f. archiepiscopus,
Ego Ludovicus episcopus Tervisinus, me subscripsi.
Ego Ioannes de Mella electus & confirmatus Legionensis, me subscripsi.

Ego

[A]NNO [CH]RISTI 1439.

DEFINITIO CONCILII FLORENT.

Ego Guilielmus electus & confirmatus Andegavensis, me ſubſcripſi.
Ego Ambroſius generalis ordinis Camaldulenſium, me ſubſcripſi.
Ego frater Guilielmus generalis Minorum, me ſubſcripſi.
Ego Girardus frater generalis Auguſtinenſium, me ſubſcripſi.
Ego Placidus generalis Vallis umbroſæ, me ſubſcripſi.
Ego Comerius abbas Florentinus, me ſubſcripſi.
Ego Ioannes de Vrſinis abbas Farſenſis, me ſubſcripſi.
Ego Antonius abbas ſancti Capraſii, me ſubſcripſi.
Ego Federicus abbas de Borto, me ſubſcripſi.
Ego Georgius abbas Deſerenſis, me ſubſcripſi.
Ego Antonius abbas de Alphyllo, me ſubſcripſi.
Ego Franciſcus abbas ſancti Leonardi, me ſubſcripſi.
Ego Bartholomæus abbas Campaſilonis, me ſubſcripſi.
Ego Sepulcrus abbas urbis, me ſubſcripſi.
Ego Angelus abbas de * Scyto, me ſubſcripſi. * Sexto,
Ego Paſcharius abbas ſancti Sepulcri, me ſubſcripſi.
Ego Benedictus abbas de Coner, me ſubſcripſi.
Ego Iacobus abbas ſancti Salmi, me ſubſcripſi.
Ego Aloyſius abbas ſancti Pauli, me ſubſcripſi.
Ego Ioannes abbas de Tyro, me ſubſcripſi.
Ego Daniel abbas de Tarralino, me ſubſcripſi.
Ego Benedictus abbas ſancti Pancratii, me ſubſcripſi.
Ego Franciſcus abbas ſanctæ Mariæ de * Pariano, me ſubſcripſi.
Ego Ioannes * Gratianus abbas de Rupolis, me ſubſcripſi. * Paneriano. * Ginavant
Ego Angelus abbas ſanctæ Mariæ de Piſtorio, me ſubſcripſi.
Ego Nicolaus abbas ſancti Modeſti Recenſis, me ſubſcripſi.
Ego Iacobus ſancti * Salvacis de Frame abbas, me ſubſcripſi. * Salvatoris de Feuzor
Ego Bertacius abbas Montis plani Piſtorienſis, me ſubſcripſi.
Ego Petrus abbas ſancti Felicis de Florentia, me ſubſcripſi.
Ego Nicolaus abbas ſanctæ Mariæ de Diciano, me ſubſcripſi.
Ego Bartholomæus abbas de Vibona, me ſubſcripſi.
Ego Laurentius abbas * de Culoros, me ſubſcripſi. * del Culres,
Ego Fredericus abbas ſancti Pantaleonis, me ſubſcripſi.
Ego Lucas abbas Stuant. in Alpibus, me ſubſcripſi.
Ego Lucas abbas Facundus, me ſubſcripſi.
Ego Iacobus abbas monaſterii ſancti Petri de Maſſa, me ſubſcripſi.
Ego Franciſcus abbas ſanctorum martyrum Cordubenſium, me ſubſcripſi.
Ego Guilielmus abbas ſancti Salvatoris Burdigalenſis, me ſubſcripſi.
Ego Georgius abbas ſancti Petri de Eugubio, me ſubſcripſi.
Ego Antonius abbas ſanctorum Salvatoris, & Vigilii de Stum, me ſubſcripſi.
Ego Gabriel abbas ſancti Iacobi de Pontada, me ſubſcripſi.
Ego Bernardus abbas ſanctæ Mariæ de Marona, me ſubſcripſi.
Ego Hieronymus abbas ſanctæ Gundæ, me ſubſcripſi.
Ego Dionyſius abbas ſanctæ Mariæ de Sandiſagienſi, me ſubſcripſi.
Ego Maphæus abbas ſanctæ Firmidæ de Verona, me ſubſcripſi.
Ego Timotheus abbas ſancti Andr[eæ] de Mantua, me ſubſcripſi.

OBSERVATIO EDITORIS ROMANI.

[Nemo autem mirari debet, cur plures patrum ſubſcriptiones non ſint. nam ultima ſeſſione celebrata, multi priuſquam hujuſmodi ſubſcriptio fieret, diſceſſerunt; cum præſertim mos in conciliis minime fuerit, ut in prioratus ordine conſtituti, vel fratres magiſtri, vel juriſperiti, in decretis ipſorum conciliorum ſubſcriberent.]

A

Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Δίστρας Κάλλιστος ἀρκετὸς, ὑπέγραψα.

Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Γάννε Γεννάδιος ἀρκετὸς, ὑπέγραψα.

Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Μελενίκου Ματθαῖος ἀρκετὸς, ὑπέγραψα.

Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Δράμας Δοσίθεος ἀρκετὸς, ὑπέγραψα.

Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Ἀγχιάλου Σωφρόνιος ἀρκετὸς, ὑπέγραψα,

B

Βησσαρίων Νικαίας δι' ἐπιτροπῆς γεγραμμένης παρὰ τοῦ μεγάλου σακελλαρίου Μανουὴλ διακόνου τοῦ Χρυσοκούκη, ὅστις ἑαυτὸν πιθανῶς ὁμοῦ ἐσημείωσεν, ὑπὲρ ἐκείνου ἐνταῦθα, αὐτὸν ἐξηγούμενος τῆς αὐτῆς δόξης καὶ τοῦ αὐτοῦ νοῦ καὶ αὐτὸν μεθ' ἡμῶν ὑπάρχειν, καὶ τούτοις πᾶσιν ἀκολουθεῖν, ὑπέγραψα.

Humilis metropolita Diſtrenſis Calliſtus contentus, ſubſcripſi.

Humilis metropolita Gannenſis Gennadius contentus, ſubſcripſi.

Humilis metropolita Melenicenſis Matthæus contentus, ſubſcripſi.

Humilis metropolita Dramenſis Doſitheus contentus, ſubſcripſi.

Humilis metropolita Anchiali Sophronius contentus, ſubſcripſi.

Beſſarion Nicænus mandato in ſcriptis dato a Manuele diacono magno ſacellario, cognomento Chryſocuce; qui ſe etiam probabili ratione ſubnotavit; ejus nomine, illum hoc loco declarans idem ſentire, & eadem mente eſſe, qua & nos, & hæc omnia ſuſcipere, ſubſcripſi.

DEFINITIO CONCILII FLORENT.

A Magnus sceuophylax diaconus, Theodorus Xanthopulus, subscripsi.

Magnus chartophylax & archidiaconus Michael Balsamon subscripsi.

Magnus ecclesiarcha, & jurium defensor diaconus Silvester Syropulus subscripsi.

Primarius judex diaconus Georgius Cappadox subscripsi,

Archipresbyter Constantinus, & vicarius Muldoblachiensis subscripsi.

Ecclesiarcha venerabilis sancti & regii monasterii magnæ Lauræ in Monte sancto, & vicarius ejusdem monasterii Moses hieromonachus subscripsi.

B Athanasius quondam hegumenus monasterii Periblepti subscripsi.

Hegumenus sacri monasterii Pantocratoris, Gerontius hieromonachus subscripsi.

Germanus olim hegumenus sancti Blasii subscripsi.

Pachomius hieromonachus & abbas sancti Pauli contentus subscripsi.

Hæc dicta & recitata sunt Latine quidem, ut diximus, a Iuliano sanctæ Sabinæ cardinali; Græce vero a Bessarione Nicæno archiepiscopo. & osculati sumus genu & dexteram papæ. consalutavimus quoque inter nos mutuis amplexibus, sacris vestibus induti. & subscripsimus etiam ipsi nostris manibus, uti recitatum erat. Canebant autem C nostri cantores; *Lætentur cæli, & exultet terra.* Gloria, & repetitum est; Sicut erat: gratiarum actio: & rursus idem: Hodie gratia Spiritus sancti. Absoluta igitur missa & gratiarum actione, unusquisque recepit se domum.

Psalm. 95.

Post hæc Latini quæsivere a nobis hæc:

Cur in apparatu missæ particulas disponimus, & conjungimus divino ac dominico pani.

Et cur inclinamus capita, cum de minori altari in majus nondum consecrata deferuntur sacra munera.

D Et quam ob causam infundimus in sacrum calicem ferventem aquam.

Et cur dicimus, quando nondum est corpus Christi; *Vnus autem militum lancea latus ejus aperuit, & continuo exivit sanguis & aqua.* — Ioan. 19.

Et quare dicimus; *Et ecce stella venit, & stetit supra ubi erat puer.* — Matth. 2.

Et quare episcopi non inungunt sacro chrismate, sed sacerdotes, cum hoc pontificibus sit datum.

Et quare mortuos ante sepulturam inungunt oleo.

Et cur sacerdotes & episcopi sacrum facturi, non prius confessionem emittunt. E

Et quare, inquit, non contenti estis domini verbis; *Accipite, & comedite.* sed postea dicitis; Et fac panem quidem hunc preciosum corpus Christi tui: &, Transmutans ea Spiritu sancto tuo, Amen, Amen, Amen. — Matth. 26. Marc. 14. Luc. 22.

Et quare conjugia dirimitis, dicente domino; *Quos Deus conjunxit, homo non separet.* — Matt. 19. Mar 10.

Ο μέγας σκευοφύλαξ διάκονος, Θεόδωρος ὁ Ξανθόπουλος ὑπέγραψα.

Ο μέγας χαρτοφύλαξ καὶ ἀρχιδιάκονος Μιχαὴλ ὁ Βαλσαμὼν, ὑπέγραψα.

Ο μέγας ἐκκλησιάρχης καὶ δικαιοφύλαξ διάκονος Σίλβεστρος ὁ Συρόπουλος, ὑπέγραψα.

Ο πρωτέκδικος διάκονος Γεώργιος ὁ Καππάδοξ, ὑπέγραψα.

Ο πρωτοπαπᾶς Κωνσταντῖνος, καὶ τοποτηρητὴς τῆς Μουλδοβλαχίας, ὑπέγραψα.

Ο ἐκκλησιάρχης τῆς τιμίας μονῆς ἁγίας καὶ βασιλικῆς τοῦ ἁγίου ὄρους τῆς μεγάλης Λαύρας, καὶ τοποτηρητὴς τῆς αὐτῆς μονῆς Μωσῆς ἱερομόναχος, ὑπέγραψα.

Ο ποτὲ ἡγούμενος τῆς Περιβλέπτου Ἀθανάσιος, ὑπέγραψα.

Ο ἡγούμενος τῆς ἁγίας μονῆς τοῦ Παντοκράτορος Γερόντιος ἱερομόναχος, ὑπέγραψα.

Ο ποτὲ ἡγούμενος τοῦ ἁγίου Βλασίου Γερμανὸς, ὑπέγραψα.

Παχώμιος ἱερομόναχος καὶ ἀββᾶς τοῦ ἁγίου Παύλου, ἀρκετὸς ὑπέγραψα.

Ταῦτα ἐῤῥέθη καὶ ἀνεγνώσθη Λατινικῶς μὲν, ὡς ἔφημεν, παρὰ τοῦ καρδιναλίου τῆς ἁγίας Σαβίνης Ἰουλιανοῦ, Ἑλληνικῶς δὲ παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Νικαίας Βησσαρίωνος, καὶ ἠσπασάμεθα τοῦ πάπα τὸ γόνυ καὶ τὴν χεῖρα· ἠσπασάμεθα δὲ καὶ ἀλλήλους, φορεμένοι τὴν ἱερατικὴν στολήν. ὑπεγράψαμεν δὲ καὶ ἡμεῖς ταῖς ἰδίαις χερσὶν, ὥσπερ καὶ ἀνεγνώσθη. ἔψαλλον δὲ οἱ ἡμέτεροι ψάλται· εὐφραινέσθωσαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. δόξα, καὶ τὸ αὐτὸ, καὶ νῦν· δοξολογία. καὶ πάλιν τὸ αὐτό: σήμερον ἡ χάρις τοῦ ἁγίου πνεύματος. πληρωθείσης οὖν τῆς ἱερουργίας ἅμα καὶ δοξολογίας, ἕκαστος ἀπήλθομεν εἰς τὰ ἴδια.

Μετὰ ταῦτα ζητοῦσιν οἱ Λατῖνοι ἀφ' ἡμῶν ζητήματα ταῦτα·

Διὰ τί διαλαμβάνομεν μερίδας ἐν τῇ προσκομιδῇ, καὶ ἑνοῦμεν τῷ θείῳ καὶ δεσποτικῷ ἄρτῳ.

Καὶ διὰ τί κλίνομεν τὰς κεφαλὰς ἐν τῇ μεγάλῃ εἰσόδῳ, μὴ [illegible]όντων τετελειωμένων τῶν ἁγίων δώρων.

Καὶ διὰ τί χέομεν ζέον ὕδωρ ἐν τῷ ἁγίῳ ποτηρίῳ.

Καὶ διὰ τί οὔπω ὄντι σῶμα Χριστοῦ, λέγομεν· καὶ εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ ἔνυξεν, καὶ εὐθέως ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ.

Καὶ διὰ τί λέγομεν· καὶ ἰδοὺ ὁ ἀστὴρ ἦλθε, καὶ ἔστη ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον.

Καὶ διὰ τί οὐ χρίουσιν οἱ ἀρχιερεῖς τὸ μύρον, ἀλλ' οἱ ἱερεῖς, καὶ γὰρ τοῖς ἀρχιερεῦσι δέδοται τοῦτο.

Καὶ διὰ τί χρίουσιν ἔλαιον τοὺς νεκροὺς, πρὸ τοῦ ἐνταφιάσαι αὐτούς.

Καὶ διὰ τί οὐκ ἐξομολογοῦνται οἱ ἱερεῖς τε καὶ ἀρχιερεῖς, ὅτε μέλλουσιν ἱερουργεῖν.

Καὶ διὰ τί οὐκ ἀρκεῖσθε, φησὶν, εἰς τὰ κυριακὰ λόγια τὸ, λάβετε, φάγετε· ἀλλὰ λέγετε μετὰ ταῦτα· καὶ ποίησον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ, μεταβαλὼν αὐτὰ τῷ πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ, ἀμὴν, ἀμὴν, ἀμήν.

Καὶ δι' ἣν αἰτίαν χωρίζετε τὰ ἀνδρόγυνα, τοῦ κυρίου εἰπόντος· οὓς ὁ Θεὸς ἔζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω.

Καὶ δι'

ANNO CHRISTI 1439.

Καὶ διὰ τὴν αἰτίαν οὐ ποιεῖτε πατριάρχην ὧδε, ἀλλ' ἀκέφαλοι βούλεσθε ἀπελθεῖν. A

Ταῦτα τῶν Λατίνων προκομισάντων, ὁ Μιτυλήνης κανονικῶς τε καὶ νομίμως ταῦτα πάντα ἔλυσε, πλὴν δύο τινῶν, ἅτινα ἐμήνυσεν ὁ πάπας τῷ βασιλεῖ, τὸ τῆς χωρίσεως τῶν ἀνδρογυνῶν, καὶ τὴν χειροτονίαν τοῦ πατριάρχου· ἀντιλεγόντων τῶν Λατίνων, ὅτι οὐ δύναται νόμος ἀντιλέγειν τῇ κυριακῇ τῇ λεγούσῃ· οὓς ὁ Θεὸς ἔζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω· καὶ ὅτι ἀκέφαλοι οὐ χρὴ ἀπελθεῖν τῶν ὧδε.

Εμήνυσεν ὁ πάπας τῷ βασιλεῖ, ἵνα στείλῃ αὐτῷ ἐκ τῶν μητροπολιτῶν τινας τῶν εἰδότων· ὁ δὲ ἀπέστειλε τοὺς μὴ εἰδότας. καὶ εἶπεν ὁ πάπας τὰς δύο ζητήσεις ταύτας, τὸ τῶν διαζεύξεων τῶν ἀνδρογυνῶν, καὶ τὴν προχείρησιν τοῦ πατριάρχου. οἱ δὲ ἀπελογήσαντο· ἄδειαν ἡμεῖς οὐκ ἔχομεν ἀπολογηθῆναι, ἀλλὰ οὐδὲ ἀπολογούμεθα· μέλλομεν οὖν ἀναφέρειν ταῦτα τῷ βασιλεῖ, καὶ αὐτὸς μέλλει ἀπολογήσασθαι. B

Τούτων οὕτω γινομένων παρῆλθον ἡμέραι, καὶ τῇ ιδ'. τοῦ Ιουλίου, ἡμέρᾳ τρίτῃ, ἐμήνυσεν ὁ πάπας πᾶσι τοῖς ἀνατολικοῖς ἀρχιερεῦσιν ἀπελθεῖν εἰς αὐτόν. καὶ δή τινων ἀπελθόντων, κατ' ἰδίαν παραλαβὼν αὐτοὺς ἔφη.

ΠΑΠΑΣ. Ημεῖς ἀδελφοὶ ἡνώθημεν τῇ πίστει Θεοῦ χάριτι. ἐπεὶ δὲ, οἷς κρίμασιν οἶδεν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, κατέστην ἐγὼ κεφαλὴ τῶν ὑμετέρων μελῶν, καὶ ὁπωσδήποτε πρέπει παραινεῖν καὶ συμβουλεύειν τὰ δοκοῦντα εἶναι πρὸς σύστασιν τῆς εὐσεβείας, καὶ τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν· ἤδη λοιπὸν ἔχω εἰπεῖν τινα πρὸς ὑμᾶς ὡς ἀδελφοὺς, ὡς μέλη, ὡς ἡγήτορας τῶν ἐκκλησιῶν. C

Καὶ πρῶτον λέγω, ὅτι πάντες γογγύζουσι περὶ τῶν διαζυγίων τῶν συνοικεσίων, καὶ δέεται τὸ τοιοῦτον διορθώσεως.

Δεύτερον περὶ τοῦ Εφέσου, ὅτι ἐστὶν ἀναγκαῖον δοῦναι λόγον, πῶς σχίζεται τῆς συνόδου ἡμῶν· οὐ γὰρ φρονιμώτερός ἐστιν ἡμῶν πάντων· οἴδαμεν γὰρ αὐτὸν ἐν ταῖς διαλέξεσιν ἀπορήσαντα, καὶ μὴ δυνάμενον ἀποκρίνεσθαι πρὸς τὰ ζητούμενα παρὰ τοῦ φρὰ Ιωάννου. D

Τρίτον, ὅτι ἐπεὶ ὁ ἁγιώτατος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἀπῆλθεν εἰς τὰς ἐκεῖθεν μονὰς, δέεται ἡ ἐκκλησία πατριάρχου, καὶ μάλιστα γενέσθαι ὧδε, ἔνθα πάρειμι καὶ αὐτός· οὐχ ἵνα κερδήσω τι σωματικόν· ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐ δέομαι, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ δώσω καὶ στηρίξω καὶ ἐπιβεβαιώσω, καὶ τὸν δεύτερον χειροτονούμενον ἀπ' ἐμοῦ μεταθήσω, καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνην βοηθήσω, καὶ ποιήσω πατριάρχην ἕνα εἶναι, καὶ τὰ προνόμια καὶ τὴν ἐπαρχίαν ταύτης ἔχειν· καὶ ἁπλῶς διὰ πολλὰ τἀγαθὰ λέγω, ἵνα γένηται πατριάρχης ὧδε. τί γὰρ ἐμποδίζει; ἢ τί ἐστιν ἐλλιπές; ἐνταῦθα βασιλεὺς, ἐνταῦθα οἰκουμενικὴ σύνοδος, καὶ πάπας προϊστάμενος αὐτῇ· ἐνταῦθα καὶ οἱ κρείττονες τῶν ἀρχιερέων, ἀφ' ὧν μέλλει γενέσθαι πατριάρχης· τί ἐστι τὸ κωλῦσον ὑμᾶς; διὰ τοῦτό ἐστιν ἅγιον καὶ δίκαιον ποιῆσαι πατριάρχην, καὶ μὴ ἀπελθεῖν ἀκέφαλοι ἀφ' ἡμῶν. E

Ταῦτα τοῦ πάπα εἰπόντος, καὶ προσθέντος, ὅτι ἐὰν οὐ γένηται ὧδε πατριάρχης, οὐ δυνήσομαι μετατίθεσθαι τὸν ὄντα πατριάρχην εἰς τὸ ἑξῆς·

A Et qua de causa non eligitis hic patriarcham, sed vultis abire sine capite.

Hæc a Latinis objecta Mitylenensis canonice omnia legitimeque dissolvit, præterquam duo; de quibus papa significavit imperatori; cur scilicet matrimonia dirimantur; & patriarcha non eligatur: Latinis contradicentibus, legem nihil valere adversus domini vocem; *Quos Deus conjunxit, homo non separet:* Matt. 19. & non esse conveniens hinc abire absque capite.

Petivit ergo per nuntios papa ab imperatore, ut ex metropolitis peritos aliquot ad se mitteret; Ille vero misit imperitos. B Proposuitque papa duas hasce objectiones, de separatione conjugiorum, & promotione patriarchæ. Illi vero, nullam se dixerunt habere facultatem respondendi, nec respondere; sed ea relaturos imperatori, qui responderet;

Dum hæc fiunt, lapsi sunt dies die vero quartadecima Iulii, feria tertia, papa orientales omnes præsules ad se convocavit: & cum aliquot ex iis profecti essent, talem habuit secreto cum illis sermonem:

PAPA. Nos, fratres, Dei beneficio sumus fide conjuncti. Quoniam ergo arcanis Dei judi- C ciis ego sum inter vos membra caput, debeoque qualitercumque admonere, & consiliis instruere ad ea quæ videntur pietatem & ecclesiam nostram constabilire; propono vobis aliqua ut fratribus, ut membris, ut ecclesiarum ductoribus.

Et primo dico, omnes conqueri de separatione matrimoniorum; idque correctione indiget.

Secundo, de Ephesio; nam necesse est rationem reddat, cur se a synodo nostra sejungat: neque enim est nobis omnibus sapientior: quia scimus ipsum in disputationibus hæsisse, nec valuisse respon- D dere ad ea, quæ frater Ioannes ab illo quærebat.

Tertio: quoniam sanctissimus patriarcha Constantinopolitanus in æterna receptus est tabernacula, opus est ecclesiæ patriarcha, qui hic sufficiatur, ubi adsum & ego: non ut corporeum quid lucrifaciam: argentum & aurum non quæro, imo vero suppeditabo, & suffectum confirmabo, eumque qui a me ordinatur removebo, & ecclesiæ illi auxilium præstabo: efficiamque ut unus patriarcha sit, qui fruatur privilegiis, & præsit provinciæ. In summa propter multa commoda dico, eligendum esse hic patriar- E cham. quid enim impedimento est? quid vero deest? Hic imperator præsto est, hic synodus œcumenica, & papa qui illi præest: adsunt, qui inter præsules potiores sunt, ex quibus patriarcha deligendus est. quid erit vobis impedimento? Dignum ergo & æquum est patriarcham sufficere, nec abscedere hinc a nobis caput non habentes.

Cum hæc papa dixisset, addidissetque, se nisi fieret hic patriarcha, non posse in posterum dimovere eum qui patriarcha esset:

Præsules

ANNO CHRISTI 1439.

Præsules ita responderunt.

Æquissima & sapientissima sunt, quæ beatitudo tua dixit: sed nos ad hæc dare perfectam responsionem non possumus; sunt enim & alii præsules, & imperator noster: perfecte igitur respondebimus cum illorum consensu. privatim vero ex nobis respondemus ac dicimus, non esse hæc præsentis temporis, licet justa & necessaria sint. nam matrimonia dirimimus non sine justis causis. Ephesius quoque dicet causam. Patriarcha hic non fiet: moris enim nostri est eum Constantinopoli ab universa nostra provincia eligi, & in majori nostro templo consecrari: nec imperator noster aliud faciet, cui nota est ecclesiæ nostræ consuetudo.

PAPA. Ego utilitati vestræ consulens volo fieri hic patriarcham, nec consanguineum, nec amicum meum, sed quem vos elegeritis: ego vero illum viatico instruam & confirmabo. Quod si non vultis, ego quod facere debebam, facio; vos autem postea pœnitebit. & si vobis non essem locutus, peccatum non haberetis; tunc vero nulla vobis erit excusatio.

Cum hæc & alia dixisset papa, nosque ad ea utcumque respondissemus, abiimus; profectique omnia renuntiavimus imperatori: quæ ille audiens, nullum de his fieri verbum ad nos est passus.

His ita gestis præteriere dies aliquot usque ad diem dominicum. Feria vero secunda, die Iulii vigesima, subscripsere tomos præsules, qui proficisci cogitaverant: hi porro erant Heracleensis, Cyzicenus, Trapezuntius, Monembasiensis, Nicomediensis, Dramensis: ex clericis etiam profecti sunt cum illis ad quinquaginta, nos expectaturi. Nos autem feria tertia, uno & vigesimo die Iulii, congregati in vestiarium imperatoris tomos subscripsimus; erant enim quinque Latine & Græce scripti, quibus Latini & Græci subscripsere ex utraque; ut unum Latini sumerent, & Græci alterum, ceteros mitterent ad patriarchas. Ita finem habuit totum negotium sanctæ unionis.

De Armeniis.

Post aliquot dies venerunt ex Armenia apocrisiarii patriarchæ Armeniorum, virtute præstantes viri, quærentes & ipsi unionem, fideique rectitudinem; qui etiam beatissimum papam venerati, viserunt imperatorem; consiliumque suum & animum de conficienda cum ecclesia catholica unione exposuerunt, petentes ut ferret auxilium, & prudentia sua juvaret. Imperator autem respondit, multum sibi placere eorum studium: & gratum fore, si accesserint ad orthodoxam fidem, & catholicam ecclesiam; & precari Deum pro dirigenda eorum unione; quæ si fieret, se quoque promisit ad negotium quodlibet, & quicquid illis opus fuerit, adjutorem. His dictis recessere Armenii; nos vero Florentia exeuntes Venetias petivimus, & inde rursus domum rediimus.

ANNO CHRISTI 1439. ΓΡΑΙ

A Ἀπεκρίναντο οἱ ἀρχιερεῖς λέγοντες ταῦτα·

Ὅσα εἴρηκεν ἡ μακαριότης σου, ὑπάρχουσι δικαιότατα καὶ σοφώτατα· ἀλλ' ἡμεῖς οὐ δυνάμεθα τελείως ἀποκριθῆναι εἰς τὰ τοιαῦτα, ἐπεὶ ἔχομεν καὶ ἄλλους ἀρχιερεῖς καὶ βασιλέα ἡμῶν, καὶ μετὰ γνώμης αὐτῶν ἀποκριθησόμεθα τελείως· ἀφ' ἡμῶν δὲ ἰδίως ἀπολογούμεθα, καὶ λέγομεν, οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ εἶναι ταῦτα, εἰ καὶ δίκαιά εἰσι καὶ ἀναγκαῖα· ἐπεὶ τὰ συνοικέσια ἡμῶν οὐκ ἀλόγως χωρίζονται· ἀλλὰ καὶ ὁ Ἐφέσου ἐξεταθήσεται. πατριάρχης ἐνταῦθα οὐ γενήσεται, ὅτι ἔχομεν συνήθειαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ πάσης τῆς ἐπαρχίας ἡμῶν ψηφισθῆναι, καὶ ἐν τῷ καθολι-
B κῷ ἡμῶν ναῷ χειροτονηθῆναι, καὶ ὁ βασιλεὺς ἡμῶν ἄλλως πως οὐ ποιήσει, εἰδὼς τὴν συνήθειαν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν.

ΠΑΠΑΣ. Ἐγὼ τὸ συμφέρον τὸ ὑμέτερον φροντίζων βούλομαι γενέσθαι πατριάρχην ὧδε, οὔτε συγγενῆ μου, οὔτε φίλον μου, ἀλλ' ὃν ἐκλέξησθε ὑμεῖς· ἐγὼ δὲ ἐφοδιάσω αὐτὸν καὶ στερεώσω. ἐὰν δὲ ὑμεῖς οὐ θέλετε, ὃ ἐγὼ ὤφειλον ποιῆσαι, ποιῶ· ὑμεῖς δὲ ὕστερον μεταμεληθήσεσθε. καὶ εἰ μὴ ἐλάλησα ὑμῖν, ἁμαρτίαν οὐκ εἴχετε, τότε δὲ πρόφασιν οὐχ ἕξετε.

Ταῦτα καὶ ἄλλ' ἄττα εἰπόντος τοῦ πάπα, ἡμεῖς πρὸς ταῦτα ὁπωσδήποτε ἀπολογησάμενοι, ἐξήλ-
C θομεν· καὶ ἐλθόντες ἀπηγγείλαμεν ταῦτα τῷ βασιλεῖ· ὁ δὲ ἀκούσας, οὐδ' ὅλως ἠνέσχετο λαληθῆναι τοιοῦτόν τι εἰς ἡμᾶς.

Τούτων οὕτω γενομένων παρῆλθον ἡμέραι ἕως τῆς κυριακῆς· καὶ τῇ εἰκοστῇ τοῦ Ἰουλίου μηνὸς, ἡμέρᾳ δευτέρᾳ, ὑπέγραψαν τοὺς τόμους οἱ ἀρχιερεῖς, οἵτινες ἐβούλοντο ἀπελθεῖν. ἦσαν δὲ οὗτοι, ὁ Ἡρακλείας, ὁ Κυζίκου, ὁ Τραπεζοῦντος, ὁ Μονεμβασίας, ὁ Νικομηδείας, καὶ ὁ Δράμας· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν κληρικῶν ἕως ἀριθμοῦ ἀνθρώπων πεντήκοντα ἀπῆλθον σὺν τούτοις, ἐκδεξόμενοι καὶ ἡμᾶς. ἡμεῖς δὲ τῇ τρίτῃ συναχθέντες, τῇ εἰκοστῇ πρώτῃ τοῦ Ἰουλίου μηνὸς, ἐν τῷ ῥουχαρείῳ
D τοῦ βασιλέως ὑπεγράψαμεν τοὺς τόμους. ἐποιήσαμεν γὰρ πέντε Λατινικῶς τε καὶ Ἑλληνικῶς, καὶ ὑπέγραψαν οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ Γραικοὶ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσιν, ὅπως λάβωσιν οἱ Λατῖνοι τὸ ἓν, καὶ οἱ Γραικοὶ τὸ ἄλλο, τοὺς δ' ἄλλους ἵνα στείλωσιν εἰς τοὺς πατριάρχας. οὕτως οὖν ἔλαβε τέλος πάντα τὰ τῆς ἁγίας ἑνώσεως.

Περὶ τῶν Ἀρμενίων.

ΠΑΡΕΛΘΟΥΣΩΝ δὲ ἡμερῶν τινῶν, ἦλθον ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας ἀποκρισιάριοι ἐνάρετοι ἄνθρωποι παρὰ τοῦ πατριάρχου τῶν Ἀρμενίων, ζητοῦντες ἕνωσιν καὶ αὐτοὶ, καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν τῆς πίστεως·
E οἳ καὶ τὸν μακαριώτατον πάπαν προσκυνήσαντες, τῷ βασιλεῖ ἐνεφανίσθησαν, καὶ τὴν βουλὴν αὐτῶν ἀνέφερον, καὶ ὅπως βούλονται τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ καθολικῇ ἑνωθῆναι ἐξηγήσαντο· καὶ παρ' αὐτοῦ ἐζήτουν βοήθειαν καὶ ἐπίσκεψιν. ὁ δὲ βασιλεὺς αὐτοῖς ἀπεκρίνατο, ὅτι τε ἀρεστὸν εἴη λίαν τὸ σπουδαζόμενον, καὶ ὅτι ἐὰν προσέλθωσι τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει καὶ τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἀρεστὸν ἔσται αὐτῷ· καὶ ὅτι, φησὶ, παρακαλῶ τὸν Θεὸν ὀρθοτομῆσαι τὴν ἕνωσιν αὐτῶν· καὶ ὅτι ἐὰν τοῦτο γένηται, ἔσται, καὶ αὐτὸς βοηθὸς εἰς πᾶν ὁποιονοῦν ἔργον καὶ χρείαν αὐτῶν. τούτων ῥηθέντων ἀπῆλθον καὶ οἱ Ἀρμένιοι· ἡμεῖς δὲ ἐξελθόντες ἀπὸ Φλωρεντίας ἤλθομεν εἰς Βενετίαν, κἀκεῖθεν πάλιν εἰς τὰ ἴδια.

DECRETVM EVGENII PAPÆ IV.

Eugenius episcopus servus servorum Dei ad perpetuam rei memoriam.

Psalm. 80. EXVLTATE Deo adjutori nostro, jubilate Deo Iacob, omnes qui ubique nomine censemini Christiano. Ecce enim iterum recordatus dominus misericordiæ suæ, alium dissidii lapidem nongentis & amplius inveteratum annis, de ecclesia sua auferre dignatus est: & qui facit concordiam in sublimibus, & per quem in terra pax est hominibus bonæ voluntatis, optatissimam Armenorum unionem sua ineffabili miseratione 2. Cor. 1. concessit benedictus Deus & Pater domini nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. Intuens namque piissimus dominus ecclesiam suam, modo ab his qui foris sunt, modo ab his qui intra, non parvis agitari turbinibus, ut inter ipsas respirare angustias, & ad resistendum fortior assurgere valeat, multis eam quotidie modis consolari & roborare dignatur. Nam & pridem magnam illam Græcorum unionem, multas longe lateque continentium nationes & linguas, hodie vero hanc ipsam Armenici populi, qui per septemtrionem & orientem in magna copia diffusus est, in eodem fidei & caritatis vinculo cum sede apostolica stabilivit. Hæc profecto tam magna & mira sunt divinæ pietatis beneficia, ut non solum pro utroque, sed ne quidem pro altero satis dignas suæ majestati referre gratias possit intellectus humanus. Quis non vehementer admiretur, uno eodemque tam brevi tempore, duo sic præclara, & tot sæculis desiderata opera, in hoc sacro concilio fuisse tam feliciter consummata? Psal. 117. vere a domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. Quomodo enim hominum prudentia vel industria, nisi gratia Dei & cœpisset & perfecisset, has tantas & tales res explere potuisset? Laudemus jugiter & toto corde benedicamus dominum, qui fecit mirabilia magna solus, ipsique Psal. 135. psallamus spiritu, psallamus & mente, oreque & opere, quantum sinit humana fragilitas; pro tantisque muneribus gratias agamus, orantes & obsecrantes, ut quemadmodum ipsi Græci atque Armeni unum cum ecclesia Romana effecti sunt, ita fiant & ceteræ nationes; præsertim Christi charactere insignitæ; & totus denique populus Christianus, omnibus odiis bellisque

A extinctis, mutua invicem pace & fraterna caritate quiescat & gaudeat. Ipsos autem Armenos magnis laudum præconiis dignos esse merito censemus. Vt primum enim a nobis ad synodum accersiti sunt, tamquam ecclesiasticæ avidi unitatis, spectabiles, devotos, & doctos oratores suos cum sufficienti mandato, de suscipiendo videlicet quidquid Spiritus sanctus hanc sanctam synodum illustraverit, ex remotissimis regionibus B per multos labores, marisque pericula ad nos & hoc sacrum concilium destinarunt. Nos vero tota mente, ut nostrum pastorale decebat officium, cupientes tam sanctum perficere opus, sæpe cum ipsis oratoribus de hac sancta unione contulimus: & ne vel parva huic sanctæ rei dilatio fieret, deputavimus de omni statu hujus sacri concilii viros, juris divini & humani doctissimos; qui cum omni cura, studioque & diligentia, rem C istam cum istis pertractarunt oratoribus, ab eis accurate inquirentes eorum fidem, tam circa divinæ unitatem essentiæ, & divinarum personarum Trinitatem, quam domini nostri Iesu Christi humanitatem, & septem ecclesiæ sacramenta, & alia ad fidem orthodoxam & ritus universalis ecclesiæ pertinentia. Multis itaque adhibitis disputationibus, collocutionibus, & tractatibus; postque non mediocrem testimoniorum inspectionem, quæ ex sanctis ecclesiæ patri- D bus & doctoribus deducta sunt, & earum, de quibus agebatur, rerum discussionem; tandem expedire judicavimus, ne ulla in futurum de fidei veritate apud ipsos Armenos hæsitatio esse valeat, atque idem per omnia sapiant cum sede apostolica, unioque ipsa stabilis & perpetua sine ullo scrupulo perseveret, ut sub quodam brevi compendio orthodoxæ fidei veritatem, quam super præmissis Romana profitetur ecclesia, per E hoc decretum, sacro hoc approbante Florentino concilio, ipsis oratoribus ad hoc etiam consentientibus, tradere mus.

In primis ergo damus eis sanctum symbolum, a centum quinquaginta episcopis in œcumenico Constantinopolitano concilio editum, cum illa additione, Filioque, ipsi symbolo declarandæ veritatis gratia, & urgente necessitate, licite & rationabiliter apposita:

DECRETUM EUGENII PAPÆ AD ARMENOS.

cujus talis est tenor: Credo in unum Deum, &c. Hoc autem sanctum symbolum, sicut apud Latinos mos est, ita decernimus per omnes Armenorum ecclesias intra missarum solennia singulis saltem dominicis diebus & majoribus festivitatibus decantari vel legi.

Secundo tradimus eis definitionem quarti universalis concilii Calchedonensis, in quinto postea & sexto universalibus conciliis renovatam de duabus naturis in una Christi persona, cujus tenor talis est: Sufficeret quidem sapiens hoc & salutare divinæ gratiæ symbolum ad plenam cognitionem ac confirmationem pietatis: de Patre enim & Filio & Spiritu sancto perfectionem docet, & domini humanitatem fideliter accipientibus repræsentat. Sed quoniam hi qui conantur reprobare prædicationem veritatis, per proprias hæreses novas voces genuerunt; & hi quidem præsumentes corrumpere mysterium dispensationis domini, quæ propter nos facta est; alii vero introducentes confusionem permixtionemque, & stulte confingentes unam esse naturam carnis & deitatis, & portentose dicentes passibilem unigeniti divinam naturam: ob hoc volens claudere illis omnem machinationem contra veritatem, præsens nunc sancta & magna atque universalis synodus, prædicationem hanc docens ab initio immobilem, decrevit ante omnia fidem trecentorum decem & octo sanctorum patrum manere irrecusabilem: & posteriore tempore propter illos quidem, qui pugnant adversus Spiritum sanctum, corroborat doctrinam de substantia Spiritus traditam a patribus centum quinquaginta apud Constantinopolim congregatis, quam illi omnibus notam fecerunt; non quasi inferentes, quod aliquid minus esset in præcedentibus, sed eorum intellectum de Spiritu sancto scripturarum testimoniis declarantes, adversus eos qui dominationem ejus respuere tentaverunt.

Propter illos autem, qui moliuntur corrumpere dispensationis mysterium, & impudenter delirant, dicentes purum hominem esse illum, qui ex sancta Maria virgine natus est, suscepit epistolas synodicas beati Cyrilli quondam præsulis ecclesiæ Alexandrinæ ad Nestorium & ad orientales, congruas existentes ad convincendas Nestorii vesanias, & ad interpretationem eorum, qui salutaris symboli mentem pio zelo nosse desiderant. Quibus etiam consequentissime epistolam coaptavit magnæ & senioris urbis Romæ præsulis beatissimi ac sanctissimi Leonis papæ, quæ scripta est ad

ANNO CHRISTI 1439.

A sanctæ memoriæ archiepiscopum Flavianum, ad perimendam Eutychis malam intelligentiam; utpote congruentem illius magni Petri confessioni, & existentem nobis quamdam columnam communem adversus prava dogmata, & ad confirmationem rectorum dogmatum. His namque qui in duos Filios dispensationis divinæ mysterium discerpere nituntur, obsistit: & illos qui passibilem deitatem unigeniti ausi sunt dicere, a sacro cœtu expellit: & his qui in B duabus naturis Christi temperamentum aut confusionem exquirunt, resistit: & eos qui dicunt, servi formam, quam ex nobis assumpsit, cælestem esse, aut alterius alicujus substantiæ, ut dementes abigit: & qui duas quidem ante unitionem naturas domini fabulantur, unam vero post unitionem confingunt, anathematizat. Sequentes igitur sanctos patres, unum eumdemque confiteri Filium dominum nostrum Iesum Christum consonanter omnes docemus, eumdem perfectum in deitate, eumdem perfectum in C humanitate; Deum vere & hominem vere; eumdem ex anima rationali & corpore; consubstantialem Patri secundum deitatem, & consubstantialem Patri secundum humanitatem; per omnia nobis similem absque peccato: ante sæcula quidem de Patre genitum secundum deitatem, in novissimis autem diebus eumdem propter nos, & propter salutem nostram, ex Maria virgine Dei genitrice secundum humanitatem; unum eumdemque Christum, verum Filium, dominum, D unigenitum, in duabus naturis inconfuse, immutabiliter, indivise, inseparabiliter agnoscendum; nusquam sublata differentia naturam propter unitionem, magisque salva proprietate utriusque naturæ, & in unam personam atque subsistentiam concurrente; non in duas personas partitum, sive divisum, sed unum & eumdem Filium, Deum verum dominum Iesum Christum, sicut ante prophetæ de eo, & ipse nos Iesus Christus erudivit, & sanctorum patrum nobis tradidit symbolum.

E Tertio, diffinitionem de duabus voluntatibus, duabusque Christi operationibus in prædicto sexto concilio promulgatam, cujus tenor talis est: Sufficeret quidem, & reliqua, quæ in ipsa diffinitione concilii Calchedonensis superius enarrata sequuntur usque ad finem; post quem sequitur in hunc modum: Et duas naturales voluntates in eo, & duas naturales operationes indivise, inconvertibiliter, inseparabiliter, inconfuse, secundum sanctorum patrum

patrum doctrinam adæque prædicamus, & duas naturales voluntates non contrarias, juxta quod impii asseruerunt hæretici, sed sequentem humanam ejus voluntatem, & non resistentem vel reluctantem, sed potius & subjectam divinæ ejus atque omnipotenti voluntati. Oportebat enim carnis voluntatem moveri, subjici vero voluntati divinæ, juxta sapientissimum Athanasium. Sicut enim caro, Dei Verbi dicitur & est; ita & naturalis carnis ejus voluntas, propria Dei Verbi dicitur & est, sicut ipse ait: *Quia descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed ejus qui misit me Patris;* suam propriam dicens voluntatem, quæ erat carnis ejus: nam & caro propria ejus facta est. Quemadmodum enim sanctissima atque immaculata animata ejus caro deificata est, non est perempta, sed in proprio * sui statu ratione permansit; ita & humana ejus voluntas deificata est, non est perempta; salvata est autem magis, secundum deiloquum Gregorium dicentem: Nam velle illius, qui in salvatore intelligitur, non est contrarium Deo; deificatum est totum. duas enim naturales operationes indivise, inconvertibiliter, inconfuse, inseparabiliter in eodem domino Iesu Christo vero Deo nostro glorificamus, hoc est, divinam operationem & humanam operationem, secundum divinum prædicatorem Leonem apertissime asserentem: Agit enim utraque forma cum alterius communione quod proprium est, Verbo scilicet operante quod Verbi est, & carne exequente quod carnis. Nec enim in quoquam unam dabimus naturalem operationem Dei & creaturæ: ut neque quod creatum est, in divinam educamus essentiam; neque quod eximium est divinæ naturæ, ad competentem creaturis locum dejiciamus. Vnius enim & ejusdem tam miracula, quamque passiones cognoscimus, secundum aliud & aliud earum ex quibus est naturarum, & in quibus habet esse, sicut admirabilis inquit Cyrillus. Vndique igitur inconfusum atque indivisum conservantes unum sanctæ Trinitatis, brevi voce cuncta proferimus: & post incarnationem dominum nostrum Iesum Christum verum Deum esse credentes, asserimus duas ejus esse naturas, in una ejus radiantes subsistentia: in qua tam miracula, quamque passiones, per omnem sui dispensativam conversationem, non per phantasiam, sed veraciter demonstravit, ob naturalem differentiam in eadem una subsistentia cognoscendam: dum utraque natura cum alterius communione indivise & inconfuse propria vellet atque operaretur: juxta quam rationem, & duas naturales voluntates & operationes confitemur, ad salutem humanam convenienter in eo concurrentes.

Margin notes: Ioan. 6. — * f. suo

DECRETUM EUGENII PAPÆ AD ARMENOS.

Quarto, quoniam hactenus ipsi Armeni præter has tres, Nicænam, Constantinopolitanam, & Ephesinam primam, synodos, nullas alias universales postea celebratas, nec ipsum beatissimum hujus sanctæ sedis antistitem Leonem, cujus auctoritate ipsa Calchedonensis synodus extitit congregata, susceperunt, asserentes eisdem fuisse suggestum, tam synodum ipsam Calchedonensem quam memoratum Leonem, secundum damnatam Nestorii hæresin diffinitionem fecisse: instruximus eos & declaravimus, hujusmodi falsam fuisse suggestionem, ipsamque synodum Calchedonensem & beatissimum Leonem sancte & recte veritatem de duabus in una persona Christi naturis superius descriptam definisse, contra impia Nestorii & Eutychis dogmata: injunximusque, ut ipsum beatissimum Leonem, qui veræ fidei columna fuit, & omni sanctitate & doctrina refertus, tamquam sanctum & in catalogo sanctorum merito descriptum, de cetero reputent & venerentur: atque non solum dictas tres synodos, sed & omnes alias universales auctoritate Romani pontificis legitime celebratas, sicut & ceteri fideles, reverenter suscipiant.

Quinto, ecclesiasticorum sacramentorum veritatem pro ipsorum Armenorum tam præsentium quam futurorum faciliori doctrina, sub hac brevissima redigimus formula. Novæ legis septem sunt sacramenta, videlicet, baptismus, confirmatio, eucharistia, pœnitentia, extrema unctio, ordo, & matrimonium. Quæ multum a sacramentis differunt antiquæ legis. Illa enim non causabant gratiam, sed eam solum per passionem Christi dandam esse figurabant: hæc vero nostra & continent gratiam, & ipsam digne suscipientibus conferunt. Horum quinque prima ad spiritualem uniuscujusque hominis in seipso perfectionem, duo ultima, ad totius ecclesiæ regimen, multiplicationemque ordinata sunt. Per baptismum enim spiritualiter renascimur; per confirmationem augemur in gratia, & roboramur in fide: renati autem & roborati, nutrimur divina eucha-

Decretvm Evgenii papæ ad Armenos.

euchariſtiæ alimonia. Quod ſi per peccatum ægritudinem incurrimus animæ, per pœnitentiam ſpiritualiter ſanamur; ſpiritualiter etiam & corporaliter, prout animæ expedit, per extremam unctionem: per ordinem vero eccleſia gubernatur & multiplicatur ſpiritualiter: per matrimonium corporaliter augetur. Hæc omnia ſacramenta tribus perficiuntur, videlicet rebus tamquam materia, verbis tamquam forma, & perſona miniſtri conferentis ſacramentum cum intentione faciendi quod facit eccleſia: quorum ſi aliquod deſit, non perficitur ſacramentum. Inter hæc ſacramenta, tria ſunt, baptiſmus, confirmatio & ordo, quæ characterem, id eſt, ſpirituale quoddam ſignum a ceteris diſtinctivum, imprimunt in anima indelebile. Vnde in eadem perſona non reiterantur. Reliqua vero quatuor characterem non imprimunt, & reiterationem admittunt.

Primum omnium ſacramentorum locum tenet ſanctum baptiſma, quod vitæ ſpiritualis janua eſt: per ipſum enim membra Chriſti, ac de corpore efficimur eccleſiæ. Et cum per primum hominem mors introierit in univerſos, niſi ex aqua & Spiritu renaſcimur, non poſſumus, ut inquit Veritas, in regnum cælorum introire. Materia hujus ſacramenti eſt aqua vera & naturalis: nec refert, frigida ſit an calida. Forma autem eſt, Ego te baptizo in nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti. Non tamen negamus, quin & per illa verba, * Baptizetur talis ſervus Chriſti in nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti: Vel, baptizatur manibus meis talis, in nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti, verum perficiatur baptiſma: quoniam cum principalis cauſa, ex qua baptiſmus virtutem habet, ſit ſancta Trinitas, inſtrumentalis autem ſit miniſter qui tradit exterius ſacramentum, ſi exprimitur actus, qui per ipſum exercetur miniſtrum, cum ſanctæ Trinitatis invocatione, perficitur ſacramentum. Miniſter hujus ſacramenti eſt ſacerdos, cui ex officio competit baptizare. In cauſa autem neceſſitatis non ſolum ſacerdos vel diaconus, ſed etiam laicus vel mulier, imo etiam Paganus & hæreticus baptizare poteſt, dummodo formam ſervet eccleſiæ, & facere intendat quod facit eccleſia. Hujus ſacramenti effectus, eſt remiſſio omnis culpæ originalis & actualis, omnis quoque pœnæ, quæ pro ipſa culpa debetur. Propterea baptizatis nulla pro peccatis præteritis injungenda eſt ſatisfa-

* Baptizatur

A ctio: ſed morientes, antequam culpam aliquam committant, ſtatim ad regnum cælorum & Dei viſionem perveniunt.

Anni Christi 1439.

Secundum ſacramentum eſt confirmatio; cujus materia eſt chriſma confectum ex oleo, quod nitorem ſignificat conſcientiæ, & balſamo, quod odorem ſignificat bonæ famæ, per epiſcopum benedicto. Forma autem eſt; Signo te ſigno crucis, & confirmo te chriſmate ſalutis, in nomine Patris & Filii &
B Spiritus ſancti. Ordinarius miniſter eſt epiſcopus. Et cum ceteras unctiones ſimplex ſacerdos valeat exhibere, hanc non niſi epiſcopus debet conferre: quia de ſolis apoſtolis legitur, quorum vicem tenent epiſcopi, quod per manus impoſitionem Spiritum ſanctum dabant, quemadmodum actuum apoſtolorum lectio manifeſtat: *Cum enim audiſſent*, inquit, *apoſtoli, qui erant Hieroſolymis, quia recepiſſet Samaria verbum Dei, miſerunt ad eos Petrum & Ioannem. Qui cum veniſſent, oraverunt pro eis, ut acci-*
C *perent Spiritum ſanctum: nondum enim in quemquam illorum venerat, ſed baptizati tantum erant in nomine domini Ieſu. Tunc imponebant manus ſuper illos, & accipiebant Spiritum ſanctum.* Loco autem illius manus impoſitionis datur in eccleſia confirmatio. Legitur tamen, aliquando per apoſtolicæ ſedis diſpenſationem ex rationabili & urgente admodum cauſa, ſimplicem ſacerdotem chriſmate per epiſcopum confecto hoc adminiſtraſſe confirmationis ſacramentum. Effectus
D autem hujus ſacramenti eſt, quia in eo datur Spiritus ſanctus ad robur, ſicut datus eſt apoſtolis in die pentecoſtes; ut videlicet Chriſtianus audacter Chriſti confiteatur nomen. Ideoque in fronte, ubi verecundiæ ſedes eſt, confirmandus inungitur, ne Chriſti nomen confiteri erubeſcat, & præcipue crucem ejus, *qui Iudæis quidem eſt ſcandalum, Gentibus autem ſtultitia*, ſecundum apoſtolum; propter quod ſigno crucis ſignatur.

Act. 8.

1. Cor. 1.

Tertium eſt euchariſtiæ ſacramentum, cujus materia eſt panis triti-
E ceus, & vinum de vite, cui ante conſecrationem aqua modiciſſima admiſceri debet. Aqua autem ideo admiſcetur, quoniam juxta teſtimonia ſanctorum patrum ac doctorum eccleſiæ pridem in diſputatione exhibita, creditur, ipſum dominum in vino aqua permixto hoc inſtituiſſe ſacramentum. Deinde, quia hoc convenit dominicæ paſſionis repræſentationi. Inquit enim beatus Alexander papa quintus

a beato

Anno Christi 1439.

a beato Petro: In sacramentorum oblationibus, quæ intra missarum solennia domino offeruntur, panis tantum & vinum aqua permixtum in sacrificium offerantur. Non enim debet in calicem domini aut vinum solum, aut aqua sola offerri, sed utrumque permixtum: quia utrumque, id est, sanguis & aqua, ex latere Christi profluxisse legitur. Tum etiam, quod convenit ad significandum hujus sacramenti effectum, qui est unio populi Christiani ad Christum. Aqua enim populum significat, secundum illud apocalypsis: *Aquæ multæ populi multi.* Et Iulius papa secundus post beatum Silvestrum, ait: Calix dominicus juxta canonum præceptum, vino & aqua permixtus debet offerri; quia videmus in aqua populum intelligi, in vino vero ostendi sanguinem Christi. Ergo cum in calice vinum & aqua miscetur, Christo populus adunatur, & fidelium plebs ei in quem credit, copulatur & jungitur. Cum ergo tam sancta Romana ecclesia a beatissimis apostolis Petro & Paulo edocta, quam reliquæ omnes Latinorum, Græcorumque ecclesiæ, in quibus omnis sanctitatis & doctrinæ lumina claruerunt, ab initio nascentis ecclesiæ sic servaverint, & modo servent, inconveniens admodum videtur, ut alia quævis regio ab hac universali & rationabili discrepet observantia. Decernimus igitur, ut etiam ipsi Armeni se cum universo orbe Christiano conforment: eorumque sacerdotes in calicis oblatione paululum aquæ, prout dictum est, admisceant vino. Forma hujus sacramenti sunt verba salvatoris, quibus hoc conficit sacramentum. Sacerdos enim in persona Christi loquens, hoc conficit sacramentum. Nam ipsorum verborum virtute, substantia panis in corpus Christi, & substantia vini in sanguinem convertuntur: ita tamen, quod totus Christus continetur sub specie panis, & totus sub specie vini; sub qualibet quoque parte hostiæ consecratæ & vini consecrati, separatione facta, totus est Christus. Hujus sacramenti effectus, quem in anima operatur digne sumentis, est adunatio hominis ad Christum. Et quia per gratiam homo Christo incorporatur, & membris ejus unitur, consequens est, quod per hoc sacramentum in sumentibus digne gratia augeatur: omnemque effectum, quem materialis cibus & potus, quoad vitam agunt corporalem, sustentando, augendo, reparando & delectando, sacramentum hoc quoad vitam operatur spiritualem: in quo, ut inquit Vrbanus papa, gratam salvatoris nostri recensemus memoriam, a malo retra-

Apoc. 17.

A himur, confortamur in bono, & ad virtutum & gratiarum proficimus incrementum.

Decretum Eugenii papae ad Armenos.

Quartum sacramentum est pœnitentia, cujus quasi materia sunt actus pœnitentis, qui in tres distinguuntur partes. Quarum prima est cordis contritio; ad quam pertinet ut doleat de peccato commisso cum proposito non peccandi de cetero. Secunda est oris confessio: ad quam pertinet, ut peccator omnia peccata, quorum memoriam habet, suo sacerdoti confiteatur
B integraliter. Tertia est satisfactio pro peccatis secundum arbitrium sacerdotis; quæ quidem præcipue fit per orationem, jejunium, & eleemosynam. Forma hujus sacramenti sunt verba absolutionis, quæ sacerdos profert, cum dicit: Ego te absolvo, *&c.* Minister hujus sacramenti est sacerdos, habens auctoritatem absolvendi, vel ordinariam, vel ex commissione superioris. Effectus hujus sacramenti est absolutio a peccatis.

Pœnitentia.

Quintum sacramentum est extrema
C unctio, cujus materia est oleum olivæ per episcopum benedictum. Hoc sacramentum nisi infirmo, de cujus morte timetur, dari non debet: qui in his locis ungendus est; in oculis propter visum, in auribus propter auditum, in naribus propter odoratum, in ore propter gustum vel locutionem, in manibus propter tactum, in pedibus propter gressum, in renibus propter delectationem ibidem vigentem. Forma hujus sacramenti est hæc: Per istam un-
D ctionem & suam piissimam misericordiam indulgeat tibi dominus quidquid per visum, *&c.* Et similiter in aliis membris. Minister hujus sacramenti est sacerdos: Effectus vero est mentis sanatio, &, inquantum autem expedit, ipsius etiam corporis. De hoc sacramento inquit beatus Iacobus apostolus: *Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros ecclesiæ, ut orent super eum, ungentes eum oleo in nomine domini: & oratio fidei salvabit infirmum, & alleviabit eum dominus: & si in peccatis sit, dimittentur ei.*

Extrema unctio.

Iacob. 5.

E Sextum sacramentum est ordinis, cujus materia est illud, per cujus traditionem confertur ordo, sicut presbyteratus traditur per calicis cum vino, & patenæ cum pane porrectionem. Diaconatus vero per libri euangeliorum dationem. Subdiaconatus vero per calicis vacui cum patena vacua superposita traditionem: & similiter de aliis per rerum ad ministeria sua pertinentium assignationem. Forma sacerdotii talis est: Accipe potestatem offerendi sacrificium in ecclesia pro vivis & mortuis, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti. & sic de aliorum ordinum

Ordo.

DECRETVM EVGENII PAPAE AD ARMENOS.

formis, prout in pontificali Romano late continetur. Ordinarius minister hujus sacramenti est episcopus. Effectus, augmentum gratiæ, ut quis sit idoneus minister.

Matrimonium.

Septimum est sacramentum matrimonii, quod est signum conjunctionis Christi & ecclesiæ, secundum apostolum dicentem: *Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo & in ecclesia.* (Ephes. 5.) Causa efficiens matrimonii, regulariter est mutuus consensus per verba de præsenti expressus. Assignatur autem triplex bonum matrimonii. Primum est proles suscipienda & educanda ad cultum Dei. Secundum est fides, quam unus conjugum alteri servare debet. Tertium indivisibilitas matrimonii, propter hoc quod significat indivisibilem conjunctionem Christi & ecclesiæ. Quamvis autem ex causa fornicationis liceat tori separationem facere, non tamen aliud matrimonium contrahere fas est, cum matrimonii vinculum legitime contracti perpetuum sit.

Sexto, compendiosam illam fidei regulam, per beatissimum Athanasium editam, ipsis præbemus oratoribus, cujus tenor talis est: Quicumque vult salvus esse, *&c.*

Septimo, decretum unionis cum Græcis consummatæ pridem in hoc sacro œcumenico Florentino concilio promulgatum, cujus tenor talis est: Eugenius, *&c.* Lætentur cæli, *&c.*

Octavo, cum inter alia sit etiam cum ipsis Armenis disputatum, quibus diebus festivitates annuntiationis beatæ Mariæ virginis, nativitatis beati Ioannis Baptistæ, & consequenter nativitatis & circumcisionis domini nostri Iesu Christi, ac præsentationis ejusdem in templo, seu purificationis beatæ virginis Mariæ celebrari debeant, satisque dilucide veritas patefacta fuerit, tam sanctorum patrum A testimoniis, quam consuetudine ecclesiæ Romanæ, & omnium aliarum universaliter apud Latinos & Græcos. Ne igitur in tantis celebritatibus dispar sit Christianorum ritus, unde perturbandæ caritatis occasio possit oriri, decernimus tamquam veritati & rationi consentaneum, & juxta totius reliqui orbis observantiam, ut ipsi etiam Armeni festum annuntiationis beatæ Mariæ die vicesimaquinta Martii, nativitatis beati Ioannis Baptistæ vicesimaquarta Iunii, nativitatis vero secundum carnem salvatoris nostri B vicesimaquinta Decembris, circumcisionis ejusdem prima Ianuarii, epiphaniæ sexto ejusdem Ianuarii, præsentationis domini in templo seu purificationis Dei genitricis secunda Februarii, debeant solenniter celebrare. His omnibus explicatis, prædicti Armenorum oratores nomine suo & sui patriarchæ & omnium Armenorum hoc saluberrimum synodale decretum cum omnibus suis capitulis, declarationibus, diffinitionibus, traditionibus, præceptis & statutis, omnemque C doctrinam in ipsa descriptam, nec non quidquid tenet & docet sancta sedes apostolica & Romana ecclesia, cum omni devotione & obedientia acceptant, suscipiunt, & amplectuntur. Illos quoque doctores & sanctos patres, quos ecclesia Romana approbat, ipsi reverenter suscipiunt: quascumque vero personas, & quidquid ipsa Romana ecclesia damnat & reprobat, ipsi pro reprobatis & damnatis habent, profitentes, tamquam veri obedientiæ filii, nomine quo supra, D ipsius sedis apostolicæ ordinationibus & jussionibus fideliter obtemperare. Datum Florentiæ in publica sessione synodali solenniter in ecclesia majori celebrata, anno domini millesimo quadringentesimo trigesimonono, decimo Kalendas Decembris, pontificatus nostri anno nono.

ANNO CHRIS. 1439.

LITERA D. ARCHIEPISCOPI HIEROSOLYMITANI AD PAPAM EVGENIVM QVARTVM.

Sanctissimo ac beatissimo domino nostro Eugenio papæ beatitudinis vestræ filius Isaias episcopus Hierosolymitanus.

Beatissime in Christo pater & sanctissime domine, post debitam, devotam, ac humilem recommendationem, ad devota pedum oscula beatorum. Brevia duo sanctitatis vestræ humiliter suscepi circa materiam sanctissimæ unionis Armeniorum generis cum Romana ecclesia communi omnium matre, cujus throno beatitudo vestra, annuente domino, dedicata est. Quibus reverenter respondeo, quod sicut anno præterito contuli cum venerabili viro Christophoro Garatono secretario & nuntio E sanctitatis vestræ, nihil mihi dulcius esse posset, quam diebus meis tam singularem Deoque gratissimam intueri posse, cum ad salutem animarum, communeque bonum nostrum pertineat. Et ita etiam nunc præfato Christophoro in materia prædicta idem dixi, sicut ipse pedibus sanctitatis vestræ diffusius narrare poterit. Verum ut ipse scit, literas beatitudinis vestræ directas reverendissimo patri catholico patriarchæ nostro per sufficientem nuntium misi, easque de Latino in Armenicum transferre feci, ut ipsi reverendissimo

verendiſſimo patriarchæ clarius, quæ antea eidem ſcripſeram, innoteſcere poſſint. Spero enim favente domino & omnibus ſanctis ejus, quod celerem reſponſionem ſuſcipiam, cum optima ejus diſpoſitione ad Dei tam ſingulare opus. Cum vero cognoſcam bonitate, clementia & munere ſanctitatis veſtræ erga genus noſtrum, rem ipſam, quæ tanto tempore ſilentio deducta eſt, facile ad optatum finem deduci poſſe: venit nunc hujus imperatoris * ordine ipſe Chriſtophorus ad conſpectum beatitudinis veſtræ, cui nonnulla ſanctitati veſtræ ſignificanda impoſui. Verum, ut exiſtimo, cito rediturus eſt pro apparatu unionis ſanctiſſimæ, quæ cum hoc imperatore noviter per eum veſtræ beatitu- A dinis nomine concluſa eſt. Cum enim redierit, poterit verſus reverendiſſimum patriarcham noſtrum, ſicut ordo datus eſt, accedere. Et ego ſecum unum ex preſbyteris meis mittam, cum quo poterit omnia diligenter circa unionis noſtræ materiam tractare atque perficere, ſecundum quod a beatitudine veſtra habuerit in mandatis. Noſque omnes ſemper & bene diſpoſiti erimus, ut tam utiliſſimum Dei opus finem ſortiri valeat. Sanctitati veſtræ me & meos humiliter commendo. Ex Conſtantinopoli, die prima Novembris, milleſimo quadringenteſimo trigeſimo quarto. 1434.

*rdina-

GEORGII SCHOLARII ORATIONES,

Interprete IOANNE MATTHÆO CARYOPHILO.

ΤΟΙΣ ΕΝΤΕΥΞΟΜΕΝΟΙΣ. B

Γεώργιος ὁ Σχολάριος, ὁ τῶν ἐπιφερομένων λόγων πατήρ, συμπαρεγένετο μὲν τῷ βασιλεῖ Παλαιολόγῳ εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον, κατεβάλετο δὲ πολλοὺς καὶ καλοὺς λόγους προτρεπόμενος εἰς ἕνωσιν τοὺς Γραικούς. ἐρωτηθεὶς δὲ παρὰ τοῦ βασιλέως, ἡνίκα τὸ θεῖον τῆς ἑνώσεως ἔργον ἔμελλε συμπεραίνεσθαι, γενναίως τὴν οἰκείαν γνώμην ἐδήλωσε· καὶ πολλῶν ἄλλων ἀρχόντων ἐρωτηθέντων, τούτου μόνου φέρονται ἐγγράφως οἱ λόγοι ἐν τοῖς πρακτικοῖς. ἔπειτα μετὰ τὴν ἕνωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, αἰτήσει Γρηγορίου τοῦ τότε μὲν πρωτοσυγκέλλου, χρηματίσαντος δὲ ὕστερον πατριάρχου, πολλὰ Μάρκου τοῦ Ἐφέσου ἐπιχειρήματα κατὰ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπορεύσεως καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, σφοδρῶς ἀπεκρούσατο, εἶτα τούτου τελευτήσαντος, τὰς λοιπὰς τοῦ Μάρκου πλοκὰς διέλυσεν ὁ σοφὸς Βησσαρίων. ὅθεν δὴ τοῦ Σχολαρίου τούτου μετὰ πλείστης ὅσης τιμῆς μνημονεύουσιν οἱ πρὸς τὰς Μάρκου τοῦ Ἐφέσου ἐπιστολὰς ἐκδόντες τὰς ἀντιρρητικὰς ἀπολογίας, τούτῳ ὁμώνυμός τις γέγονεν ἕτερος Γεώργιος Σχολάριος, οὗ κατὰ Λατίνων καὶ τῆς ἁγίας ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου φέρεται σύγγραμμα· ἦν δὲ οὗτος, ὡς ἔοικε, συνήθης ἢ καὶ μαθητὴς Μάρκου τοῦ Ἐφέσου. δῆλον γάρ, ὡς Γεωργίῳ τινὶ Σχολαρίῳ τὴν τῆδε ἀπαίρων ὁ Μάρκος παρακατέθετο τῆς οἰκείας δόξης τὴν προστασίαν κατὰ τῆς ἱερᾶς συνόδου. ὁ δὲ βιβλίον, ὡς εἰπόντες ἔφθημεν, συγγράψας περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπορεύσεως, πολλῶν κεφαλαίων διαστολῇ πλεῖστα ἐρραψῴδησεν, ὅλος δήπου τοῖς τοῦ Μάρκου βουλήμασι χαριζόμενος. ὅτι δὲ τῶν δύο τούτων Γεωργίων πάμπολυ τὸ διάφορον, αὐτόθεν δῆλον, ὁ μὲν γὰρ συγκροτουμένης τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου πολλὰ καὶ εἶπε καὶ ἔγραψε πρὸς τὴν ἕνωσιν, ἐρωτηθείς τε καὶ μὴ ἐρωτηθείς· ὁ δὲ τοῦ Μάρκου φίλος γράφων μετὰ τὴν σύνοδον ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ οἰκείου συγγράμματος, λύειν φησὶ τότε τὴν σιωπήν, ὅτε ἔμελλεν ὡριμωτέρα, καὶ ὠφελιμωτέρα γενέσθαι ἡ αὐτοῦ γνώμη κατὰ τῆς θείας ἑνώσεως.

AD LECTOREM.

GEORGIVS Scholarius auctor orationum, quæ ſequuntur, imperatorem Palæologum comitatus ad Florentinam ſynodum profectus eſt; ubi Græcos ad unitatem cohortans multa præclare dixit & ſcripſit. Cum vero ſacrum unitatis negotium jam expediri deberet, rogatus ab imperatore ſententiam, quid ſentiret libere protulit; atque ex omni nobilium numero, qui ſententias dixere, hujus unius verba in commentarios ſacræ ſynodi relata ſunt. Is poſtea Conſtantinopoli, rogatu Grego- C gorii tunc protoſyncelli, deinde vero patriarchæ, complura Marci Epheſii argumenta contra Spiritus ſancti a Filio quoque proceſſionem, valide confutavit: ſed interea eo vita functo Beſſario doctiſſimus reliqua Marci ſophiſmata diluit. Quapropter hujuſce Scholarii perhonorificam mentionem faciunt, qui ad Marci Epheſii epiſtolas edidere oppoſitas reſponſiones. Fuit ejuſdem nominis alter Georgius Scholarius, cujus extat liber adverſus Latinos, & ſacroſanctam Florentinam ſynodum: Videtur autem fuiſſe familiaris, ſive etiam diſcipulus Marci Epheſii. Conſtat enim, Marcum," dum ex hac vita dece- D deret, Georgio cuidam Scholario ſuæ opinionis patrocinium contra ſanctam ſynodum reliquiſſe. Ille vero, ut dictum eſt, librum de ſancti Spiritus proceſſione in multa capita diviſum conſarcinavit, totus ad Marci voluntatem & ſenſum ſeſe conformans. Porro autem inter hoſce duos Georgios plurimum differre manifeſtiſſimum eſt. Alter enim, dum Florentina ſynodus celebraretur, & dixit & ſcripſit non pauca tum rogatus, tum etiam non rogatus. Scholarius vero familiaris Marci ſcribens poſt ſynodum, in ſui operis procemio fatetur, ſe tum demum abjicere ſilentium, quando maturior, inquit, & fructuoſior futura eſſet ejus ſententia contra ſanctam unionem.

"Vero propiora de his duobus ſuo loco docebimus ex Leone Allatio, qui non uno in opere opinionem Caryophili refellit.

Ad

Ad calcem quoque ſui libri verba hæc habet : Me ipſum præ omnibus accuſo , & lugeo præterea nos omnes , quotquot rebus illis ſponte aut vi , in totum vel ex parte interfuimus ; qui cum loqui poſſemus , tacebamus tamen , & metu ſermonem reprimebamus. Quomodo ergo is , qui tacuit , & metu ſermonem repreſſit , quique multa dixit , & liberrime locutus eſt , unus atque idem erit? Adde , ſi unus hic eſt Georgius , qui cecinerit palinodiam , cur eo in libro , quem compoſuit , prius a ſe dicta non retractat ? nec ullum facit verbum de prioribus erratis, nec ſolvit fortiſſimas illas rationes , per quas ad unionem adhortatus eſt Græcos , laudando Latinos , & clamando , nihil in fide ab iis peccari ? nam quæ antea ſcripta leguntur , & quæ poſtea liber ille continet , ſumme oppoſita ſunt , & maxime inter ſe pugnant. Ad hæc Scholarius Marco addictus de ſe ipſo ait , multos ad illum diem ignoraſſe , an contrarium ipſe ſentiret , errantes , inquit , tum quod ipſe ſilentium opportune ſervaſſet , tum quod prave interpretarentur prudentem ejus diſſimulationem , & nonnihil etiam calumniarentur. Quamobrem, inquit , opus fuit librum hunc conſcribere ad corrigendos illos quorum ſalus deſperata non eſſet, & multos dubitatione liberandos , & propulſandas calumnias , ſi ſuam ipſe ſententiam notam omnibus faceret. Hæc in noſtrum Scholarium quomodo quadrare poſſunt , cujus ſententia fuit omnibus ab initio notiſſima ? Cum enim rogatus eſſet ab imperatore , in proœmio ſui ſermonis ; Invictiſſime , inquit , imperator , in qua ego fuerim , & nunc ſim ſententia de propoſita unionis materia , declarat oratio , quam utcumque compoſui, tradidique huic ſacræ ſynodo : teſtantur etiam duo libri , quos a me antea ſcriptos nunc ſynodo huic offero. Multa alia , ſi quis perquirat , inveniet , quibus duo iſti Georgii inter ſe differunt : Propter quæ alter quidem jure vocandus eſt ſacræ œcumenicæ ſynodi , rectæque fidei defenſor ac propugnator : ut qui germanos orientalis eccleſiæ patres ad finem uſque ſecutus eſt : alter vero ſtudio , quo Marcum proſequebatur , abductus dicendus merito opinionis aſſertor , quam a Neſtorio primum inductam & ſancti patres, & generalia concilia ſæpenumero damnaverunt.

Conc. Florent. ſeſſ. 25.

A Καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ βιβλίου αὐταῖς λέξεσι φησίν· ἐμαυτοῦ δὲ πρὸ πάντων κατηγορῶ, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν θρηνῶ, ὅσοι τοῖς πράγμασιν ἐκείνοις ἑκόντες ἢ ἄκοντες, καὶ ἢ καθάπαξ ἢ ἐκ μέρους τινὸς ἐνεχέθημεν, ἢ δυνάμενοι λαλεῖν, ὅμως ἐσιγῶμεν ὑποστελλόμενοι. πῶς οὖν ὅ, τε σιγήσας καὶ ὑποστειλάμενος, καὶ ὁ πλεῖστα εἰπὼν καὶ μηδὲν ὑποστειλάμενος, εἷς ἂν εἴη Γεώργιος; ἔτι εἴπερ ὁ αὐτός ἐστι Γεώργιος παλινῳδίαν ᾄσας, πῶς ἐν ᾧ συνέγραψε βιβλίῳ οὐκ ἐπανορθοῦται δῆθεν τὰ πρότερον ἐσφαλμένα; οὐδεμίαν ὅλως ποιεῖται μνείαν τῶν πρώην αὐτῷ γεγραμμένων; καὶ οὐ λύει τοὺς δει- B νοὺς ἐκείνους λόγους, δι' ὧν παρεκάλει τοὺς Γραικοὺς πρὸς τὴν ἕνωσιν, ἐπαινῶν τοὺς Λατίνους, καὶ μηδὲν αὐτοὺς ἁμαρτάνειν ἐν τῇ πίστει βοῶν; καίτοι ἐκ διαμέτρου ἀντίκειται ἅ τε πρότερον γέγραπται, καὶ ἃ μετὰ ταῦτα φέρεται ἐν τῷ βιβλίῳ μετὰ τῆς συνόδου. πρὸς τούτοις ὁ τοῦ Μάρκου φίλος περὶ ἑαυτοῦ φησὶ, τοὺς πολλοὺς μέχρι τότε ἀμφιγνοῆσαι, ὡς τἀναντία δοξάζοντος, πλανωμένους ποτὲ μὲν ὑπὸ τῆς καιρὸν ἐχούσης σιωπῆς, ποτὲ δὲ τὴν ἐν λόγοις ἢ πράγμασιν οἰκονομίαν αὐτοῦ παρερμηνεύοντας, ἔστι δὲ ἃ καὶ συκοφαντοῦντας. ἔδει οὖν, φησὶ, διὰ ταῦτα λόγον συγγράψαντα διορθώσασθαι μὲν αὐτοὺς τοὺς μὴ καθάπαξ ἀνιάτως ἔχοντας, ὥστε ἀμφιβολίας περὶ αὐτοῦ καὶ συκο- C φαντίας παῦσαι πολλούς. οὔτε γὰρ ἀμφιγνοήσει τις λοιπὸν, οὔτε συκοφαντεῖν προαχθήσεται, τῆς αὐτοῦ γνώμης ἐκδήλου γεγενημένης. ταῦτα δὲ πῶς ἂν ἐφαρμόσειε τῷ ἡμετέρῳ Σχολαρίῳ, οὗ πᾶσιν ἔκδηλος ἦν ἀρχῆθεν ἡ γνώμη, ὡς αὐτός φησιν ἐν τῷ πρὸς βασιλέα λόγῳ; προοιμιαζόμενος γὰρ φάσκει· ἄριστε καὶ κράτιστε βασιλεῦ, ἧς μὲν γνώμης γέγονα καί εἰμι περὶ τὴν προκειμένην τῆς ἑνώσεως ὕλην, ὁ πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς ἱερὰν ταύτην σύνοδον σχεδιασθείς μοι καὶ πεμφθεὶς λόγος δηλοῖ· μαρτυροῦσι δὲ καὶ τὰ δύο βιβλία, ἅπερ πρότερον συν- D θεὶς, νῦν ἐγχειρίζω τῇ παρούσῃ συνόδῳ. καὶ ὅλως ζητῶν τις οὐκ ὀλίγας ἂν εὕροι διαφορὰς τῶν δύο τούτων Γεωργίων· αἷς ἀλλήλων διακρινόμενοι, ὁ μὲν δίκαιός ἐστιν ἀκούειν τῆς ἁγίας οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ τῆς ὀρθοδοξίας προασπιστὴς, ἅτε δὴ τοῖς ἀληθινοῖς πατράσι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἄχρι τέλους ὁμόφρων γεγονὼς καὶ ἀκόλουθος· ἕτερος δὲ τῷ πρὸς τὸν Μάρκον φίλτρῳ, δόξης ὑπέρμαχος, ἥτις ἀρχὴν λαβοῦσα παρὰ Νεστορίου εἰσάγεσθαι, ὑπό τε ἁγίων πατέρων, καὶ συνόδων οἰκουμενικῶν πολλάκις ἀπεκηρύχθη.

SAPIENTISSIMI VIRI GEORGII Scholarii.

De pace , deque ferendo patriæ auxilio , adhortatio ad ſynodum orientalem Florentiæ.

Sacroſancta ſynodo noſtratis ſanctæ eccleſiæ , patribus optimis ac ſumme honorandis , Georgius Scholarius debitam reverentiam.

COMMUNE quidem omnium ſapientum præceptum , non eſſe inquit a quoquam dandum conſilium , antequã vocetur :

E

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ τοῦ Σχολαρίου.

Ὑπὲρ εἰρήνης καὶ βοηθείας τῇ πατρίδι, παράκλησις πρὸς τὴν ἀνατολικὴν σύνοδον ἐν Φλωρεντίᾳ.

Τῇ θείᾳ καὶ ἱερᾷ συνόδῳ τῆς καθ' ἡμᾶς ἁγίας ἐκκλησίας, ἀρίστοις καὶ τιμιωτάτοις πατράσι, Γεώργιος ὁ Σχολάριος, τὴν ὀφειλομένην εὐλάβειαν.

Ἡ μὲν κοινὴ τῶν σοφῶν ἁπάντων παραγγελία, μηδένα δεῖν φησι συμβουλεύειν πρὶν ἂν κληθείη·

ἐγὼ

ἐγὼ δὲ καὶ μὴ κληθεὶς τοῦτο πράττειν προάγομαι, καὶ τὸν παρόντα πέμπω λόγον ὑμῖν, εἰδὼς τοῦτον παράκλησιν ὄντα μᾶλλον ἢ συμβουλήν· καὶ κηδόμενος μὲν τῶν ὅλων πραγμάτων, κηδόμενος δὲ ἐν τῷ μέρει καὶ ἐμαυτοῦ καὶ γονέων καὶ συγγενῶν· καὶ ἅμα τὴν ὑμῶν φιλανθρωπίαν εἰδὼς, καὶ πεπεισμένος ὑμᾶς κἂν οὐκ ἀρέσκοισθε τοῖς ὑπ' ἐμοῦ λεγομένοις, οὐκ ὀργιεῖσθαί μοι, ἀλλὰ καὶ χάριν ἕξειν τῆς προθυμίας. δικαίους γὰρ ὑμᾶς καὶ τἆλλα εἰδὼς, νῦν πολλῷ μᾶλλον ἐλπίζω διατηρήσειν τὴν γνώμην. δεῖ δὲ καὶ τὴν ἐμὴν πρὸς ὑμᾶς εὔνοιαν ἐνθυμηθῆναι· ἧς χάριν οὐδ' ἑνί τινι, οὔτε πᾶσιν ὁμοῦ προσκεκρουκὼς φαίνομαι, σιγῇ δὲ μᾶλλον πολλῶν ἀνασχόμενος δυσχερῶν, ὧν οἶδε Θεὸς, καὶ ὧν οὐκ ἄν τις ῥᾳδίως ἀνέσχετο· οὔτε γάρ τινα λυπεῖν, οὔτε ταράττειν ἔδει τὰ πράγματα. πρὸς ταύτην τοίνυν τὴν εὔνοιαν ἀποβλέψαντες καὶ τῇ τῶν πραγμάτων ἀνάγκῃ τὴν παροῦσαν λογισάμενοι τόλμαν, οὕτω τοὺς λόγους κρίνειν βουλήθητε δεσπόται μου καὶ πατέρες, καὶ ἡγεμόνες πάντων ὁμοῦ τῶν καλῶν καὶ νῦν καὶ πάντα τὸν χρόνον ἐσόμενοι.

Οὔτε σιωπᾷν λοιπὸν οἶμαι δεῖν, κύριοί μου καὶ πατέρες αἰδέσιμοι, τῶν προσδοκωμένων δεινῶν καὶ πλέον τι τούτου τολμᾷν ἤδη πειθόντων, οὔτε πολλῶν λόγων τὰ παρόντα πράγματα δεῖσθαι, ἐν ἀκμῇ καθεστῶτα κινδύνου, καὶ μόλις μετὰ πολλὰ μὲν πράττειν, λέγειν δὲ ἐλάττω, δυνάμενα σώζεσθαι. συνθήκης δὲ καὶ φράσεως καὶ τέχνης ῥητορικῆς τὸ πλεῖστον μὲν ὑπὸ τῶν παρόντων δεινῶν καὶ τῆς ἐπὶ τούτοις λύπης ἀφῄρημαι, τῷ δὲ περιλειπομένῳ καιρὸν οὐχ ὁρῶ τὸν παρόντα χρῆσθαι· καὶ ἅμα πρὸς πάντας ὑμᾶς ὄντος τοῦ λόγου, ἁπλοῦν τε εἶναι τοῦτον ἀνάγκη καὶ πᾶσαν εὐσύνετον. ἡγοῖτο δὲ ἐμοὶ μὲν τῶν λόγων Θεὸς, ὃν οὐκ ἂν αἰδεσθείην καὶ τῆς εἰς ὑμᾶς καὶ πατρίδα καὶ ἔθνος ὅλον εὐνοίας καλέσαι μάρτυρα· ὑμῖν δὲ τῆς ἐπὶ τὸ τὰ συμφέροντα ἑλέσθαι τε καὶ ἄρξασθαι πράττειν ὁδοῦ.

Οτι μὲν οὖν εἰσί τινες ἐξ ὑμῶν, οἳ τὴν τῶν Λατίνων καταγωνιεῖσθαι σοφίαν, καὶ πείσειν αὐτοὺς ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἐκείνων μένειν ἐνόμιζον, τοῦτο καὶ αὐτὸς οἶδα· καὶ λίαν αὐτοὺς θαυμάζω, ὅτι καί τοι τἆλλα σοφοί τινες ὄντες, τοσοῦτον ἐν τούτῳ τῷ μέρει πεπλάνηνται· καὶ ταῦτα καὶ συνειδότες σφίσι τε αὐτοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις φαύλως ἔχουσι τῆς πρὸς τὸ πείθειν παρασκευῆς, οὐ μόνον ἄν τις περὶ τῶν μεγίστων ἐνίσταιτο, ἀλλ' εἰ καὶ τὴν δυάδα πρῶτον ἐν ἀριθμοῖς ἄρτιον εἶναι, ἢ τὸν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστάναι, καὶ τὰ τοιαῦτα ἀρνεῖσθαι θελήσειεν· εἰδότες δὲ καὶ Λατίνους μέχρι τῆς ἀνθρωπίνης εὐπορίας ἁπάσης διαλεκτικήν τε καὶ πᾶσαν ἐπιστήμην, καὶ τὴν πασῶν ὑψηλοτάτην θεολογίαν ἐξητακότας τε καὶ ἀσκήσαντας. ἀλλ' εἰ καὶ πλείους ὑμῶν οὔτε τὴν Λατίνων ἠγνόουν σοφίαν, οὐδ' ὅτι πολλῶν εὐπορήσουσι λόγων πρὸς τὸ δεῖξαι σφᾶς αὐτοὺς δοξάζειν καλῶς, ἀλλ' ὅμως ἐκεῖνοί τε πάντες καὶ οὗτοι τὴν μετὰ Λατίνων ἕνωσιν τοῦ παντὸς ἄξιον χρῆμα καὶ ῥᾷστον εἶναι πρὸς τούτοις νομίσαντες, ἑαυτούς τε καὶ τοὺς ἄλλους ἔπεισαν μεθ' ἡδονῆς ἀφικέσθαι. κείσθω δὲ καὶ πάντας τὴν αὐτὴν ἐσχηκέναι γνώμην,

A Ego vero etiam invocatus hoc agere aggredior, mittoque hunc ad vos sermonem; quod sciam adhortationem esse potius, quam consilium; solicitusque sim tum de toto rerum statu, tum de me ipso privatim, & parentibus, & cognatis: & nota mihi sit vestra humanitas, & persuasum habeam fore, ut etiamsi minus placitura sint quæ a me dicentur, mihi tamen non irascamini, imo gratiam quoque habeatis. Nam cum vos æquitatis studiosos in ceteris esse sciam, nunc multo magis spero hunc animum retenturos. Meminisse vero etiam debetis meam B erga vos benevolentiam, ob quam nec singillatim quempiam, nec omnes universe unquam offendi; sed multa gravia silentio pertuli, quæ Deus novit, & quæ non facile quispiam pertulerit: neque enim decebat quemquam esse molestum, aut rerum perturbatorem. Ad hanc ergo vos benevolentiam respicientes, & necessitati, in qua res sunt, præsentem audaciam tribuentes, ita de sermone meo judicare velitis domini mei, patres, ac duces ad omnia simul bona nunc & omni tempore futuri.

Nec tacendum jam ultra arbitror, domini ac patres venerandi, cum impendentia mala plusculum etiam audere jam C suadeant; nec præsentem rerum statum multis indigere sermonibus, summo in periculo constitutum; quique vix possit in tuto collocari, licet multa quidem agantur, dicantur vero pauca. Porro dictionis apte disponendæ studium, & sermonis elegantiam, & oratoriam artem præsentia mala, dolorque quo propter illa opprimor, eripuere mihi majorem partem: eo vero quod superest, quomodo uti liceat hoc tempore, non video: quod præsertim necesse est, simplex sit & perceptu omnibus facilis D sermo, quem ad vos omnes habeo. Sit vero mihi quidem orationis dux Deus; quem benevolentiæ erga vos meæ, & patriam, & genus universum citare testem non erubuerim; vobis autem viæ ad eligendum utilia, & illa agere aggrediendum.

Quod igitur nonnulli sint inter vos, qui putabant se Latinorum scientiam eluctaturos, atque illis persuasuros manere in illis antiquitatis terminis, & ipse scio. id vero mihi certe magnam admirationem moverit, quod viri alioquin docti tantum in hac parte erraverint; idque cum sciant & se & alios non esse bene instructos facultate ad persuadendum; non modo si quis instet, dubitetque de rebus gra- E vissimis; sed si vel binarium esse inter pares numeros primum; aut hominem ex anima & corpore constare, ac similia negare voluerit: Latinos vero ad captum omnem humanum in dialectica, omnique scientia, cunctarumque præcellentissima theologia exercitatissimos. Verum etsi plures non ignorabant Latinorum scientiam, multasque illis non defore rationes ad ostendendum, se recte sentire; arbitrati tamen & illi omnes & isti, unionem cum Latinis rem esse plurimi æstimandam, & præterea facillimam, & suum & aliorum animum induxere cum voluptate advenire. Sed fac idem omnes sensisse,

& ea ſpe veniſſe, ut Latinos ignorantiæ pravæque opinionis arguerent; perſuaderent vero a ſententia diſcedere aut ſua ſponte, aut invitos atque ita unionem eorum amplecterentur. Hæc ſi quidem ex ſententia ſuccederent, fortaſſe melius eſſet; Deuſque cum quo per agnitionem veritatis & mutuam caritatem conjungeremur, neutri partium majorem impenderet favorem; ſed tam eos qui veritatem edocuiſſent, quam qui illam æquo animo addidiciſſent, pari corona donaret, & æque ſibi conjungeret. Ita viſi quoque eſſemus obtinere locum magiſtrorum, fumoque famæ oblectaremur, quem vos ſpiritalia quærentes, Deoque vacare pollicitos ambire non convenit. Sed videtis omnes, ut Latini pro ſua ſententia egregie decertaverint; ut nemo illos poſſit, ſi velit æquus eſſe judex, reprehendere. Et communis quidem magiſter ac dominus noſter, oportere inquit in ore duorum vel trium ſtare omne verbum, & lex civilis ita præſcribit: illi vero ex communibus eccleſiæ doctoribus ſex præſtantiſſimos dignitate, & doctrina, ſuſceptiſque pro pietate laboribus; nam alios prætereo; ſententiæ ſuæ teſtes protulere, quorum quiſque tantumdem fide valere, quantum univerſi homines, cenſendus eſt: eoſque non obiter & perfunctorie, ſed ita diſtincte planeque locutos, ac ſi controverſiæ noſtræ ſediſſent judices; & apertis verbis exprimentes quod quæritur, adjectis etiam cauſis, uti doctores decebat; & citatis ſacræ ſcripturæ locis, ex quibus ſententiam hanc neceſſario ſumpſerunt, & collectis per illa variis rationibus. Quos ſane doctores, cum tot tantique ſint, & adeo perſpicue ſententiam hanc doceant, nec ſi velimus, impudenter adverſos contueri poſſumus. Alios præterea ex communibus doctoribus produxere, orientales inquam, pari doctrina & dignitate præditos; non ut illi quidem adeo clare, idem tamen & ipſos quod & illi aſſerentes, ſi quis velit dicta eorum cum veritate pariter & ſcientia perpendere. Nec ſophiſticum aliquid aut affectatum, ſed plana omnia, & ſacræ ſcripturæ, doctoribuſque conſona ad demonſtrandam ſententiam ſuam protulere. Nec objectum a nobis eſt quidquam, ad quod illi erudite & animoſe cum veritate non reſponderint. Ex ſanctis porro aliquem, qui aperte illis adverſetur, nullum habemus: quod ſi etiam eſſet, oporteret hunc quoque via & ratione aliqua multis adjungere, æquius ſane & commodius, quam ad unum vi pertrahere tantam multitudinem doctorum. Ea vero incommoda, in quæ illos labi arbitramur, ſe nec ſentire, nec ſequi neceſſario ex ſua ſententia plane teſtantur; ſed idem ac nos aiunt ſe credere, & in eumdem ferri ſenſum, licet additis vocibus melius explicent: nec ullum ſanctorum calumniari, aut auctoritatem ejus elevare coguntur; imo doctores inter ſeſe conciliant; & potentiſſimo argumento ſatis demonſtrare ſe putant recte ſentire & credere, quod doctorem cum doctore nullum pugnantem, aut contraria dicentem faciunt;

A καὶ ἥκειν ἐλπίσαντας μηδὲν μὲν εἰδότας μήτε τἀληθῆ φρονοῦντας Λατίνους ἐλέγξειν, πείσειν δὲ ἑκόντας ἢ ἄκοντας τὴν σφετέραν δόξαν ἀρνήσασθαι, καὶ οὕτω τὴν μετ᾽ αὐτῶν ἕνωσιν διαπράξεσθαι. εἰ μὲν οὖν ἐξέβαινε ταῦτα κατὰ σκοπὸν, ἄμεινον ἂν ἴσως ἦν· καὶ ὁ μὲν Θεὸς, ᾧ συνάπτεσθαι τῇ γνώσει τῆς ἀληθείας καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλους εἰρήνῃ πάντες ἐμέλλομεν, οὐδετέροις ἂν τῶν ἑτέρων ἐχαρίσατο μᾶλλον· ἀλλὰ τούς τε διδάσκοντας τὴν ἀλήθειαν, καὶ τοὺς σὺν εὐγνωμοσύνῃ ταύτην δεδιδαγμένους ἐπίσης ἔμελλε στεφανοῦν, καὶ ἑαυτῷ συνάπτειν ὁμοίως. ἐδόξαμεν δ᾽ ἂν οὑτωσὶ διδασκάλων τάξιν ἐπέχειν, καὶ τῷ καπνῷ τῆς φήμης ἐτέρφθημεν· οὗ τοῖς τὰ πνευματικὰ B ζητοῦσιν ὑμῖν καὶ Θεῷ προσανέχειν ὑπεσχημένοις οὐδαμῶς ἐστιν ἁρμόττον ἐφίεσθαι. ἀλλ᾽ ὁρᾶτε πάντες, ὅτι Λατῖνοι τῆς ἑαυτῶν ὑπερηγωνίσαντο δόξης καλῶς· ὥστε μηδένα ἂν αὐτοῖς ἐγκαλεῖν ἔχειν, εἰ βούλοιτο δίκαιος εἶναι. καὶ ὁ μὲν ὁ κοινὸς ἡμῶν διδάσκαλος καὶ δεσπότης ἐπὶ δυοῖν ἢ τριῶν μαρτύρων δεῖν ἵστασθαι πᾶν ῥῆμά φησι, καὶ ὁ πολιτικὸς νόμος οὕτω διαγορεύει· οἱ δὲ ἐκ τῶν κοινῶν διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας ἓξ τοὺς μεγίστους ἀξιώματι καὶ σοφίᾳ καὶ τοῖς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶσι, τοὺς γὰρ ἄλλους παρίημι, μάρτυρας τῆς ἑαυτῶν δόξης παρήγαγον· ὧν ἕκαστον δεῖ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πάντων ἀνθρώπων κρίνειν ἀντάξιον, κἀκείνους οὐχ ἁπλῶς C οὕτως οὐδὲ παρέργως, ἀλλ᾽ ὥσπερ εἰ δικασταί τινες ἦσαν ἡμῖν τῆς παρούσης ἀμφιβολίας, οὕτω διαλεγομένους διωρισμένως τε καὶ σαφῶς· καὶ αὐταῖς μὲν λέξεσι λέγοντας τὸ ζητούμενον, προστιθέντας δὲ καὶ τὰς αἰτίας, καθὰ διδασκάλοις προσῆκε, καὶ τὰ μέρη τῆς θείας γραφῆς, ἐξ ὧν τὴν δόξαν ταύτην ἀναγκαίως ἔχουσιν εἰληφότες, καθ᾽ ἅπερ ἄλλας ἐξ ἄλλων μερῶν συνελέξαντο. πρὸς οὓς διδασκάλους τοσούτους τε ὄντας καὶ τηλικούτους, καὶ οὕτω σαφῶς τὴν δόξαν ταύτην εἰσάγοντας, οὐδ᾽ ἂν βουληθέντες ἔχοιμεν ἀναισχυντεῖν. πρὸς τούτοις ἄλλους ἐκ τῶν κοινῶν διδασκάλων παρήγαγον, τοὺς ἐξ ἀνατολῆς λέγω, ἴσῃ σοφίᾳ D καὶ ἀξιώματι κεκοσμημένους, οὐχ οὕτω μὲν διαρρήδην ὥσπερ ἐκεῖνοι, λέγοντας δ᾽ ὅμως καὶ αὐτοὺς τοῖς ἄλλοις ταυτὰ, εἴ τις μετ᾽ ἀληθείας καὶ σοφίας ὁμοῦ τὰς ἐκείνων ἐξετάζειν βούλοιτο ῥήσεις· καὶ σοφιστικὸν οὐδὲν οὐδὲ βίαιον, ἀλλὰ πάντα ἁπλᾶ καὶ τῇ θείᾳ γραφῇ καὶ τοῖς διδασκάλοις ἑπόμενα πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἑαυτῶν προεβάλοντο δόξης· καὶ εἴρηται παρ᾽ ἡμῶν οὐδὲν πρὸς αὐτοὺς, πρὸς ὃ μὴ σοφῶς τε καὶ γενναίως καὶ μετὰ τῆς ἀληθείας ἀποκεκριμένοι φαίνονται· οὐδ᾽ ἔχομέν τινα τῶν ἁγίων φανερῶς αὐτοῖς ἀντιφάσκοντα· εἰ δέ τις ἦν, καὶ τοῦτον ἔδει τοῖς πολλοῖς μηχανῇ τινι καὶ λόγῳ συνάπτειν πολλῷ μᾶλλον καὶ δικαιό- E τερον, ἢ πρὸς τὸν ἕνα πλῆθος τοσούτων διδασκάλων παραβιάζεσθαι. εἰς ἃ δὲ νομίζομεν αὐτοὺς ἐκ τῆς δόξης ταύτης ἐκπίπτειν, καὶ ταῦτα μήτε φρονεῖν μήτ᾽ ἐξ ἀνάγκης ἕπεσθαι τῇ δόξῃ, διαμαρτύρονται. ἀλλὰ καὶ τὰ αὐτά φασι μεθ᾽ ἡμῶν πιστεύειν, καὶ πρὸς τὸν ἴσον ἡμῖν φέρεσθαι νοῦν, εἰ καὶ προσθήκῃ λέξεων ἄμεινον ἀναπτύσσουσι· καὶ οὐδένα τῶν ἁγίων ἀναγκάζονται συκοφαντεῖν ἢ διαγράφειν, ἀλλὰ μᾶλλον συνάπτουσιν ἀλλήλοις τοὺς διδασκάλους· καὶ μίαν ταύτην ἀπόδειξιν ἀρκοῦσαν ἔχειν ἡγοῦνται παρ᾽ ἑαυτοῖς τοῦ τἀληθῆ φρονεῖν καὶ πιστεύειν, ὅτι μηδενὶ πρὸς μηδένα τῶν διδασκάλων ἀντίφασίν τινα καὶ μάχην ἐγείρουσιν·

ἀλλὰ

ἀλλὰ τἀκείνων πάντα γαλήνης γέμει καὶ ὁμονοίας, τῆς δόξης ταύτης κρατούσης. πρὸς δὲ τούτοις, καθάπερ διδασκάλοις ἡμῖν ἢ κριταῖς αὐτῶν καθημένοις, οὕτω προστρέχονται· καὶ δέονται σφᾶς προσήκασθαι, καὶ μὴ θέλειν ἀνθρώπων οὕτω μὲν ἀδελφὰ φρονούντων ἡμῖν, οὕτω δὲ συμβαινόντων τοῖς κοινοῖς διδασκάλοις, μικρᾷ προφάσει χωρίζεσθαι. οὐδ᾽ ἀπαιτοῦσιν ἐξ ἡμῶν τὴν ὁμολογίαν τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἡμῖν καταλείπουσιν, εἰ βουλοίμεθα τελείως πιστεύειν, καὶ μὴ νομίζοιμεν αἰσχύνην φέρειν ἡμῖν τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας· δεῖ γάρ, φησί, πρὸς τὸ σώζεσθαι, καὶ χείλεσι τὴν πίστιν ὁμολογεῖν. αὐτοὶ δὲ ἀρκεῖν ἡγοῦνται πρὸς τὴν εἰρήνην, τὸ παύσασθαι λοιπὸν ἐγκαλεῖν αὐτοῖς, οὕτω πολλὰς τοῦ μὴ ψεύδεσθαι μηδὲ κακῶς φρονεῖν παρεχομένοις τὰς ἀποδείξεις. ὥστ᾽ ἐξεῖναι τρόπον ἡμῖν ἕτερον μετὰ τοῦ τὴν εἰρήνην πράττειν, καὶ τῆς ἔξω καὶ φαινομένης ταύτης ἀπολαῦσαι λαμπρότητός τε καὶ φήμης, καὶ μηδὲ τὴν ἀποστασίαν τῶν ἡμῖν προσηκόντων δεδιέναι γενῶν, ἐπειδὴ τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως οὐκ ἄλλως ἢ πρότερον ἐκείνοις τε καὶ ἡμῖν ἔσται ποιεῖσθαι. καὶ οἱ μὲν Λατῖνοι ταῦτα δεικνύουσι, ταῦτά φασιν, οὕτω πρὸς τὴν μεθ᾽ ἡμῶν ζέουσιν ἕνωσιν, οὕτως ἡμᾶς τῆς ἐκείνων ἕνεκα δόξης οὐδὲν βούλονται πράττειν αἰσχρὸν ἢ δυνάμενον βλάπτειν. ἡμεῖς δὲ πρὸς ταῦτα πάντα λόγων μὲν ἴσως εὐπορήσομεν, ἀλλ᾽ οὐ πάνυ γενναίων, οὐδ᾽ εὐπρεπῶν, οὐδ᾽ ἀξίων τῆς ἡμετέρας ἀρετῆς καὶ σοφίας, οὐδὲ βουλομένων ἀνδρῶν σχῆμα σώζειν καὶ τάξιν τῶν ἐν ταῖς συνόδοις ἐκείναις πατέρων, οἳ μετὰ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης πάντα ἐξήτασαν. οὐδ᾽ ὑπὲρ τῶν τυχόντων ἡμῖν ὁ ἀγών, ἀλλ᾽ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας τῆς πίστεως, μεθ᾽ ἧς δὴ ἐλπίζομεν σώζεσθαι καὶ πρὸς ἣν ἐθέλειν φιλονεικεῖν, οὐκ αἰσχρὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ κινδύνου γέμον μεγίστου. οὔτε γὰρ ἀρνήσασθαι τοὺς διδασκάλους ἔξεστιν, οἷς καὶ πρέσβεσι πρὸς Θεὸν ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων εἰώθαμεν χρῆσθαι, καὶ οἷς τὸ κοινὸν τῆς ἐκκλησίας μεγίστας τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀγώνων καὶ τῶν ἐν τῷ διδάσκειν πόνων ἀπονέμει χάριτας, ἄνευ τῆς ἄλλης ἁγιωσύνης, ἧς ἕνεκα ταῖς δευτέραις μετὰ Θεὸν αὐτοὺς τιμῶμεν τιμαῖς· οὔτ᾽ ἐροῦμεν ἀντιφάσκειν τοὺς διδασκάλους ἀλλήλοις· τοῦτο γὰρ πάντα συγχεῖν ἐστί, καὶ τὴν πίστιν πᾶσαν ἀρνεῖσθαι. τὸ δὲ Λατίνους διαφθεῖραι βουληθῆναι τὴν πίστιν, καὶ τὴν τῶν διδασκάλων ἁπάντων νοθεῦσαι θεολογίαν, τίς οὕτως ἁπλοϊκός ἐστιν ὥστε πιστεῦσαι; ἢ τίς τοῦτο κατὰ Λατίνων εἰπὼν οὐχὶ καὶ γέλωτα προσοφλήσει; οὐδεμία γὰρ ταυτηνὶ τῆς κατηγορίας πλείοσί τε καὶ μείζοσι καὶ ἀληθεστέροις ἂν ἐλέγχοιτο λόγοις. ἀλλὰ τὴν φαινομένην προβαλλόμεθα τῶν διδασκάλων διαφωνίαν. λύσουσι τοίνυν αὐτὴν καὶ μάλα εὐκόλως· μᾶλλον δὲ καὶ ἤδη λελύκασιν. ἀλλ᾽ οὐδ᾽ εὐπρεπές ἐστι λοιπὸν παρὰ Λατίνων τὰ τοιαῦτα ζητεῖν· καὶ ἡμεῖς γὰρ παρ᾽ ἑαυτοῖς δυνάμεθα τοὺς διδασκάλους συνάπτειν. ἐγὼ πάντων ὑμῶν ἐλάχιστος ὤν, ὁπόταν κελεύσητε, τοῦθ᾽ ἕτοιμός εἰμι πράττειν καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ, καὶ δεῖξαι πᾶσιν οὑτωσὶ φανερῶς, ὅτι διὰ πάντων οἱ τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλοι τὴν αὐτὴν περὶ τῶν προκειμένων ἔχουσι γνώμην· καὶ τοῦτο οὐκ ἐν λόγοις δείξω πολλοῖς, ἀλλ᾽ ἀρκέσουσιν ὧραι δύο, ὥστε πεῖσαι πάντας

A sed apud illos omnia per hanc sententiam tranquilla sunt & convenientia. Ad hæc ita nobiscum agunt, ac si magistri illorum aut judices sederemus; rogantque ut se suscipiamus, nec velimus modica de causa disjungi ab hominibus adeo nostris consimilia, adeo communibus doctoribus congruentia sentientibus. Neque vero exigunt a nobis professionem veritatis; sed hoc quidem nobis relinquunt, si perfecte credere velimus, neque salutis spem arbitremur nobis ignominiam inurere: Oportet enim, inquit, ad salutem labiis quoque fidem confiteri. (Rom. 10.) Illi vero satis esse ducunt ad pacem, si finem insimulandi faciamus post B tam multas demonstrationes, quibus se nec falsa dicere, nec male sentire probarunt: ut sit nobis integrum alia via & pacem facere, & populari hoc apparenteque splendore ac rumore, nec pertimescere defectionem gentium nobis conjunctarum; quandoquidem fidei confessio non aliter ab illis & nobis fiet, ac prius fiebat. Et Latini quidem hæc ostendunt, hæc dicunt, tanto conficiendæ nobiscum unionis desiderio flagrant: adeo nihil volunt fieri a nobis, quod sibi gloriam, nobis ignominiam aut detrimentum afferre possit. Nobis vero ad hæc omnia fortasse quidem verba C non deerunt, sed non multi roboris aut decoris, & quæ virtute & sapientia nostra sint digna, aut hominum volentium præ se ferre speciem ac dignitatem patrum, qui in antiquis fuere conciliis, & omnia cum veritate & caritate mutua examinarunt. Nec vero propositum nobis est de re non magni ponderis certamen, sed agitur de veritate fidei, per quam nos salvari speramus; & quam contentiose oppugnare non solum turpe est, sed & maxime periculosum. Neque enim aut doctores negare licet, quibus etiam deprecatoribus ad Deum pro peccatis nostris uti so-D lemus; & quibus universa ecclesia pro certaminibus ob veritatem susceptis, & laboribus in docendo, quam maximam retulit gratiam; ut omittam alias sanctitatis partes, propter quas illos secundum Deum honoramus: neque dicemus, doctores inter se pugnare; hoc enim est omnia confundere, ac totam abnegare fidem. Porro autem voluisse Latinos depravare fidem, & doctorum omnium adulterare theologiam, quis adeo stolidus, ut credat? quisve id asserendo contra Latinos, risu non excipiatur? nulla enim criminatio potest falsitatis redargui pluribus, fortioribus, ac veriori-E bus argumentis. At objiciemus nos apparentem doctorum dissensionem: Verum illi eam nullo negotio dissolvent, imo etiam jam dissolverunt. Sed neque decorum amplius est hæc a Latinis quærere: possumus enim & nos ipsi conciliare inter se doctores. Ego cum sim vestrum omnium minimus, ubi id mandaveritis, paratus sum hoc præstare & privatim & publice, atque omnibus ostendere apertissime, doctores ecclesiæ in universum de præposita materia idem sentire. hoc autem non multis ostendam sermonibus, sed satis erit duarum spatium horarum ad persuadendum vobis omnibus

nequaquam dubitare amplius de consensione doctorum; ut nec vos ultra habeatis, nec Latinis negotium exhibeatis, harum inquisitione rerum commissa synodo communi. Sed neque si tempus etiam frustra conterere liceret, veluti sedentibus in otio, nullaque oppressis necessitate ad cogitandum de reditu, oporteret de rebus divinis inanes fundere sermones, & instantias disputationis ergo afferre, victoriamque solum spectare, ac multa dicere, in quibus etiam par est aliquid erroris miscere; idque non multum valentibus contendere cum Latinis theologicæ ac philosophicæ facultatis notitia; infelici rerum nostrarum statu ita ferente, propter quem qui primas tenent inter nos, ita theologiam ac philosophiam attingunt, ut non omnino inerudıti videantur; non vigente jam scholarum usu publicarum, & extincto disciplinarum ac rei literariæ ambitioso studio, cunctis necessitati tantum, & angustiis rei familiaris vacantibus. Certum vero mihi est, ipsi quoque Spiritui non placere admodum tantam loquacitatem, sed sui nos tentatores existimaturum, si cum tot ex divina scriptura, tot etiam ex doctorum consensu nobis suppetant ad propositum auxilia, sedeamus tamen ipsi posthabitis illis omnibus, nectentes sermoni sermonem; quod vel putemus nos inventuros quidpiam per nostros sermones eo præstantius, quod scripturæ suppeditant; vel aliquid a Spiritu quæramus apertius iis, quæ adeo clare sunt ab eo definita. his enim sermonibus & hac via vos utentes, scio, in dissensionem potius & concertationem agimini, magisque etiam agemini, quam in consensionem. Cum igitur hæc ita se habeant, Deo gratum, & ecclesiæ doctoribus jucundum erit, nobisque decorum, & præterea facile, multis omissis sermonibus unionem amplecti, cumque illa domum reverti. nec erit prorsus aliquid nobis impedimento quo minus agamus ea, quorum ducti desiderio sumus huc profecti: cum Latinorum quidem sententia fulciatur tot testibus, & usquequaque digna sit, quæ credatur; nobis vero liceat cum eis conjungi nulla in symbolo facta innovatione. Et quidem bene nostis omnes, peculiarem causam, cur optaverimus, multisque viis efficiendum enixe curaverimus, potissimumque prope finem perduxerimus, ut media prætercam omnia, ecclesiæ Christi unitatem, extitisse mala, quæ formidamus ab impiis, resque nostras ad extremam redactas miseriam; quamvis multas alias ob causas & æquiores, dignam, quæ ab omnibus expetatur. Oportet ergo propositum consilium sequentes; cum & fieri, & honeste fieri possit; ad exitum illud perducere: alioquin omnium hominum levissimi videremur, si propter illud multa perpessi, multorumque bonorum spe ducti; & omnes pro certo habentes fore, ut confirmato schismate major cumulus malorum accedat; velut hæc omnia obliti vacuis, ut aiunt, manibus, re infecta rediremus: idque cum res sit adeo decora & facilis; nihilque sit quod, ne illa peragatur, nobis merito obstet. Nec vero audiendi sunt, qui nihil boni nobis ex hac unione futurum aiunt:

A ὑμᾶς μηκέτι περὶ τῆς τῶν διδασκάλων συμφωνίας ἀμφιγνοεῖν· μηδὲ πράγματα λοιπὸν αὐτοῖς τε ἔχειν καὶ Λατίνοις παρέχειν, κοινῇ συνόδῳ τὴν περὶ τούτων ἀνατιθέντας ἐξέτασιν. ἀλλὰ μὴν οὐδ᾽ εἰ τρίβειν ἐξῆν τὸν καιρὸν, καθάπερ ἐπὶ σχολῆς καθημένους, καὶ πρὸς τὴν ἐπάνοδον οὐδεμίαν ἀνάγκην ἔχοντας, ἔδει περὶ τῶν θείων πραγμάτων κενὰ καὶ μάταια λέγειν, καὶ πρὸς τὸν ἔξω λόγον ἐνίστασθαι, καὶ τὴν νίκην μόνην σκοπεῖν, καὶ πολλὰ λέγειν, ἐν οἷς εἰκός τι καὶ ἁμαρτάνειν· καὶ ταῦτα περὶ θεολογίας τε καὶ φιλοσοφίας οὐ σφόδρα δυναμένους ἁμιλλᾶσθαι Λατίνοις· τοῦτο τῆς ἐν ἡμῖν δυστυχίας τῶν πραγμάτων πεποιηκυίας,
B δι᾽ ἣν οἱ παρ᾽ ἡμῖν ἄκροι τοσοῦτον θεολογίας τε καὶ φιλοσοφίας ἅπτονται, ὥστε μόνον μὴ δοκεῖν καθάπαξ ἀπαίδευτοι, ἐκλελοιπότων μὲν παιδευτηρίων, σβεσθείσης δὲ τῆς περὶ μαθήματα καὶ λόγους φιλοτιμίας, καὶ πάντων τῆς χρείας μόνης καὶ τῆς ἀνάγκης γεγενημένων. πέπεισμαι δὲ μηδὲ τῷ πνεύματι σφόδρα ἀρέσκειν τὴν τοσαύτην ἀδολεσχίαν, ἀλλὰ πειράσαι ἡμᾶς αὐτοῦ νομιεῖν, εἰ τοσαῦτα μὲν ἐκ τῆς θείας γραφῆς, τοσαῦτα μὲν ἐκ τῆς τῶν διδασκάλων συμφωνίας ἔχοντες πρὸς τὸ προκείμενον βοηθήματα, εἶτα καθεδούμεθα τούτων πάντων καταφρονοῦντες, καὶ λόγοις λόγοις συμπλέξομεν, ἢ νομίζοντες ἐν τοῖς ἡμετέροις λόγοις ἄμει-
C νόν τι τῆς ἐκ τῶν γραφῶν χορηγίας εὑρήσειν, ἢ ζητοῦντες παρὰ τοῦ πνεύματος σαφέστερόν τι τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ λαμπρῶς οὑτωσὶ διωρισμένων λαβεῖν. ὑπὸ τούτων γὰρ τῶν λόγων καὶ τῆς τοιαύτης ὁδοῦ, μᾶλλον ὑμᾶς οἶδα πρὸς διχόνοιάν τε καὶ στάσιν, ἢ πρὸς ὁμόνοιαν ἀγομένους τε καὶ μᾶλλον ἀχθησομένους. τούτων τοίνυν οὕτως ἐχόντων, καὶ Θεῷ φίλον, καὶ τοῖς διδασκάλοις τῆς ἐκκλησίας χάριεν ἔσται, καὶ ἡμῖν εὐπρεπὲς, καὶ πρὸς τούτοις ῥᾷστον, τὸ τὴν ἕνωσιν ἤδη, τῶν πολλῶν ἀφεμένους λόγων, διαπράξασθαι, καὶ μετὰ ταύτης ἐπανιέναι. καὶ οὐδὲν ἡμῖν ὅλως προσίσταται πρὸς τὸ πράττειν ὧν ἐπι-
D θυμήσαντες ἥκομεν, τῆς μὲν δόξης Λατίνων ὑπὸ τοσούτων μαρτυρουμένης, καὶ πανταχόθεν ἀξίας οὔσης πιστεύεσθαι, ἡμῶν δὲ δυναμένων αὐτοῖς ἑνωθῆναι αὐτοῦ τε καὶ περὶ τὸ σύμβολόν τι καινοτομεῖν. καὶ μὴν ἴστε πάντες καλῶς, ὅτι τὴν ἕνωσιν τῆς ἐκκλησίας Χριστοῦ, καίτοι πολλῶν ἄλλων ἕνεκα καὶ δικαιοτέρων μάλιστ᾽ ἂν ὑπὸ παντὸς ζητηθεῖσαν, τὸ παρὰ τῶν ἀσεβῶν δέος καὶ τὰ πράγμαθ᾽ ἡμῖν εἰς τοὔσχατον ἥκοντα δυστυχίας, καὶ ποθῆσαι καὶ σπουδάσαι διὰ πολλῶν, καὶ ὅτι μάλιστα τοῦ τέλους ἐγγὺς αὐτὴν ἀγαγεῖν, τὰ γὰρ μεταξὺ παραλείπω πάντα, ἡμᾶς ἰδίως ἐποίησαν. δεῖ τοίνυν τῆς προθέσεως ἐχομένους, ἐπεὶ δυνατὸν καὶ εὐπρε-
E πές ἐστι, ταύτην εἰς τέλος ἐξενεγκεῖν. ἄλλως δ᾽ ἂν ματαιότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐδόξαμεν εἶναι, εἰ πολλὰ μὲν ὑπὲρ αὐτῆς ὑποστάντες, πολλῶν δὲ ἀγαθῶν ἐλπίσι κεκινημένοι, ἐπιδώσειν δὲ ἡμῖν τὰ δεινὰ, τοῦ σχίσματος βεβαιωθέντος, πάντες πιστεύοντες, εἶθ᾽ ὥσπερ ἐπιλαθόμενοι τούτων ἁπάντων, κεναῖς ὥς φασι χερσὶ καὶ μηδὲν πράξαντες ἐπανέλθοιμεν, καὶ ταῦτ᾽ εὐπρεπὲς οὕτω καὶ ῥᾴδιον ὂν, καὶ μηδενὸς ἡμῖν εὐλόγως εἰς τοῦτο προσισταμένου. οὐδὲ προσέχειν δεῖ τοῖς μηδὲν ἀγαθὸν ἡμῖν ἐκ τῆς ἑνώσεως λέγουσιν ἥξειν·

καὶ τούτου

καὶ τούτου πρόφασιν οἰομένοις ἔχειν ἀρκοῦσαν, τά τε τῶν Λατίνων ἔθνη τῇ κατ' ἀλλήλων μάχῃ φθειρόμενα καὶ ταῖς οἰκείαις προσέχοντα συμφοραῖς, καὶ τὰ τοῦ πάπα πράγματα τάξιν οὔπω λαβόντα καὶ δύναμιν, ἀλλ' ἀσθενοῦντα καὶ πολλαχόθεν ἀκμὴν ἐπιβουλευόμενα. ἄνευ γὰρ τῆς ἄλλης ὠφελείας ἁπάσης, ἣν ὅ, τε πάπας ἡμῖν καὶ τὰ λοιπὰ τῶν Λατίνων ἔθνη, καὶ τῶν πραγμάτων οὕτω σφίσιν ἐχόντων, παρέξονται· τὸ γὰρ ἡμέτερον ὀλίγον ὄν, ὡς καὶ ὑμεῖς ἴστε, δυσχέρειαν αὐτοῖς οὐ μεγάλην μέλλει παρέχειν· τέως γὰρ ἀσφαλείας μόνης καὶ τοῦ μὴ δεδιέναι τοὺς πολεμίους, ἡμᾶς οἴδασι χρήζοντας· ὃ χρήμασι μὲν οὐ πολλοῖς, ναυσὶ δὲ ὀλίγαις δύνανται πράττειν· ἐγώ φημι καὶ τὴν τῆς ἑνώσεως φήμην ἀρκέσειν ἡμῖν πρὸς τὸ μηκέτι δεδιέναι τοὺς πολεμίους. οὐδὲ γὰρ δέος ἐστὶ λοιπὸν ἡμῖν αὐτοὺς ἐπιθήσεσθαι, ἐγγύθεν ἐσομένους ἡμῖν τοὺς συμμάχους εἰδότας· οἳ πολλάκις βεβοηθηκότες ἔπω διηλλαγμένοις, νῦν ἤδη πολλῷ μᾶλλον καὶ προθυμότερον τοῦτο πράττειν βουλήσονται, καὶ καθάπερ τι χρέος ἀποτινύναι τὴν συμμαχίαν. οὔτε γὰρ Λατίνων οὔτε βαρβάρων οὐδεὶς ἀγνοεῖ, πρώτην αἰτίαν ἑνώσεως τὴν τῆς βοηθείας οὖσαν ἐλπίδα, καὶ τὸ μηδένα ἄλλον ἡμῖν περιλειφθῆναι τρόπον, ᾧ μέλλομεν σώζεσθαι· τοὐναντίον δὲ, τοῦ πρὸς Λατίνους μίσους καὶ τῆς ἀηδίας ἡμῖν αὐξηθέντων ἐκ τοῦ κενοὺς ἡμᾶς καὶ ἀπράκτους ἐντεῦθεν ἀπαλλαγῆναι, ὅπερ ἐκ τοῦ φαύλως καὶ ταπεινῶς καὶ μετὰ μικρᾶς δυνάμεως ἐπανήκειν εὐθὺς ἔσται πᾶσι κατάδηλον, καὶ ἡμῖν οὐκέτι περὶ τῆς σωτηρίας ἐλπίζειν ἐξεῖναι ἂν, καὶ τοὺς πολεμίους ἐπιθήσεσθαι, καὶ μὴ βουλομένους, ἡμῖν καιρὸν ἔχειν ἡγοῦμαι. λογίσασθαι δὲ ἐπὶ πᾶσι καὶ τὴν παροῦσαν ἀνάγκην, ὁπόση τίς ἐστιν· ἀκούετε γὰρ τὸν βάρβαρον μεγίστῃ δυνάμει παρασκευάζεσθαι πεζῇ τε καὶ ναυτικῇ κατὰ τῆς ἡμετέρας πόλεως ἥξειν· καὶ ἴσως πρὶν ἡμᾶς σαφές τι μαθεῖν, ἀφίκετο, ἢ ὅσον οὔπω μέλλει παρεῖναι· ἴστε δὲ πάντες ἐκείνην, ἄνευ τῆς ἔξωθεν συμμαχίας, οὐδὲ πρὸς τὴν ἔφοδον ἀντιστῆναι δυνησομένην, ἀλλὰ κινδυνεύουσαν ἕρμαιον γενέσθαι τῶν πολεμίων ἀμαχητὶ, πρὸς μόνην τὴν ὄψιν αὐτῶν καταπεπληγμένην. εἰ δ' ἀντισταίη μέχρι τινὸς πολιορκουμένη, ἀλλ' οὐδεμία μηχανὴ παντάπασιν αὐτὸν ἀπαθῆ δυνηθῆναι διαφυγέσθαι· ἀλλ' ἀνάγκη πάσῃ ταύτην ἐνδοῦναι. μέμνησθε γὰρ, ὅτι τῶν αὐτῶν τούτων βαρβάρων ποτὲ πολιορκούντων ἡμᾶς ἀπὸ γῆς, τοῦ δὲ πρὸς θαλάσσης τείχους, ὃ διπλάσιόν ἐστι τοῦ λοιποῦ, μένοντος ἀφυλάκτου, οὐδεὶς γὰρ ἐκεῖθεν ἠνώχλει, εἰς πόσον ἡμῖν φόβου καὶ ἀνάγκης ἦλθε τὰ πράγματα. νῦν δὲ ἅπαν μὲν τὸ τεῖχος ἀνάγκη φυλάττειν· τὸ δὲ νῦν στρατιωτικὸν καὶ τὸ λοιπὸν ἅπαν τῆς πόλεως πλῆθος, οὐδ' ἥμισυ τῶν τότε ὄντων ἐστίν· οἱ δὲ τρίτην τοῦ τείχους μοῖραν φυλάττοντες καὶ προπολεμοῦντες, οὐκ ἐδόκουν πρὸς τοσοῦτον πλῆθος καὶ τοσαύτην παρασκευὴν τῶν πολεμίων ἀρκεῖν. ὁ γὰρ τοσούτοις ἔτεσιν ἡμᾶς πιέζων λοιμὸς δεινῶς πάντας ἀνάλωκεν. ἥμισυ δ' εἶναί φημι, καὶ ἡμῶν ἐκεῖσι παρόντων καὶ συναριθμουμένων. νῦν δὲ ἄπεστι μὲν βασιλεὺς, ὃς εἷς ὢν, ἐν πᾶσι πράγμασι τὰ μέγιστα δύναται· ἄπεστε δὲ τοσοῦτοι τὸν ἀριθμὸν καὶ οὕτω καλοὶ, ὥστ' ἀρκέσαι ἂν ὑμᾶς

quod ſatis putant a ſe probari, propterea quod Latinorum nationes mutuis inter ſe conterantur bellis, & propriis vacent calamitatibus: & papæ res nondum ſtatum & firmitatem acceperint; ſed infirmæ ſint, & multorum adhuc inſidiis pateant. Nam ut omnes alias utilitates taceam, quas afferent nobis tum papa ipſe, tum reliquæ Latinorum nationes vel in tali rerum ſtatu, (noſtra enim cum non magna ſit, ut & ipſi ſcitis, non multam illis exhibebit moleſtiam; norunt quippe hoc uno in præſenti nos indigere, ut res noſtræ in tuto ſint, & ne hoſtes pertimeſcamus; id quod non grandi pecunia & paucis navibus præſtare poſſunt) ego vel ipſam unionis famam ſatis fore aio nobis ad depellendum hoſtium timorem. Quandoquidem verendum non erit amplius, ne illi nos adoriantur, ſi ſciant auxilia ſociorum nobis affutura: qui ſi ſæpe nobis opem tulerunt nondum ſibi reconciliatis, nunc multo magis & alacrius hoc præſtare volent, & veluti quoddam ſolvere debitum, ſocietatem in bello. Neque enim aut Latinorum aut barbarorum quiſquam ignorat, primariam unitatis cauſam eſſe ſpem auxilii, quodque nulla alia ſalutis via nobis ſuperſit: e contrario vero, ſi nobis averſatio & odium in Latinos augeatur, vacuis hinc & re infecta abeuntibus; quod ſtatim inde notum erit omnibus, quia noſter reditus nullo apparatu aut ſplendore, & viribus exiguis fiet; & nobis arbitror nullam amplius ſalutis ſpem ſupereſſe; & hoſtibus, etiam ſi nolint, commodum fore nos adoriri. Comprehendite vero animis veſtris quod præcipuum eſt, quanta ſit præſentis magnitudo periculi, in quo verſamur. Auditis enim barbarum maximis copiis terra marique comparatis bellum contra noſtram urbem inſtruere; fortaſſe etiam antequam certus ad nos nuntius allatus ſit, illam obſidet, aut quamprimum obſidebit. Eam porro ſcitis omnes, ſi non adſit adventitium ſubſidium, ne primum quidem impetum hoſtis laturam; ſed periculum illi eſſe, ne citra prælium veluti lucrum fortuito oblatum ab hoſtibus occupetur, ad ſolum eorum aſpectum conterrita. Quod ſi etiam obſidionem paulisper ferat, fieri tamen non poterit, ut omnino periculum ſine damno poſſit evitare; ſed neceſſe eſt prorſum ſuccumbat. Meminiſtis enim, cum ab his iiſdem barbaris terra olim obſideremur, & muri pars quæ mare ſpectat, & duplo major eſt reliqua, nullum haberet cuſtodem; nemo enim inde urgebat; quanto in timore, quantis fuerimus in anguſtiis. At nunc omnis quidem mœniorum pars tuenda eſt neceſſario; militaris vero copia, & reliqua univerſæ urbis multitudo, neque ad dimidiam eorum partem accedit, qui tunc erant, proque tertia murorum parte propugnabant, nec tamen ad tantum numerum, tantumque hoſtium apparatum ſatis eſſe videbantur: peſtis enim, qua per tot annos premimur, omnes graviter depaſta eſt: dimidiam vero partem eſſe dico, nobis quoque ibi præſentibus, & annumeratis. Nunc vero abeſt imperator; qui unus cum ſit, plurimum valet ad omnia, abeſtis

abestis etiam vos, & adeo multi, & virtute adeo præstantes, ut loco maximarum copiarum auxiliarium esse possitis, si derepente accedatis. Sagittarii vero conducticii præter vigintiquinque, omnes aufugerunt; causas autem tacere oportet: fortasse vero & illi pariter atque alii pro se ipsis idem hactenus cepere consilii. Quæ igitur spes, tanta hominum penuria tam formidolosum bellum iri propulsatum? Quapropter etiam si profectionis nostræ causa non esset concilianda unitas, neque hanc nos potissimum optaremus ad pericula timoresque depellendos, sed aliquid aliud & aliam ob causam agentes consideremus; oporteret tamen post acerbum illum nuntium, projectis omnibus quæ sunt præ manibus, omnique, propter quod venimus, postposito negotio, perquirere quidem, an possimus Latinos suscipere, & bene cum illis conjungi, hoc est juxta mentem sacræ scripturæ, & doctorum ecclesiæ: hoc autem invento, statim cum eis renovare amicitiam; moxque naves parare, partim quidem ab illis acceptas, partim vero a nobis coemptas, vel ipsis, si fieri posset, corporibus divenditis; & neque cibum sumere, neque somnum capere, sed diu noctuque opus non intermittere ad ferendum urbi nostræ festine auxilium. Nam idonea classe profecti & servare illam, & hostes fracto eorum conatu repellere; & si opus esset, cum eis congredi, & ejusmodi omnia facere possemus. multo igitur magis necesse est hæc fieri, quando nihil aliud quæsituri accessimus, quam unitatem; nec enim alterius rei gratia itineri nos commisisse omnes fatebimur. Quare unitas cum & summe facilis, & non indecora sit, Deoque & cunctis hominibus placitura, conficienda jam est; nec interponenda mora, nec differenda res; sed & unio peragenda, & ferendum quamcitissime auxilium. Repetenda quippe est unicuique nostrum memoria & uxorum & filiorum nostrorum, & summatim consanguineorum & civium, misere obsessorum, animi pendentium ac lugentium: ponendæ ante oculos cædes & vincula, & verbera, & contumeliæ, & fames, & sitis, & luctuosissima circumvectio, & servitus inconsolabilis, & infantium abstractio, & senum jugulatio, & mutua divulsio, res omnium miserrima, & templorum profanatio, blasphemiaque in excelso contra Deum efferenda; cum hi quidem sponte, illi autem vi Iesum abjicient Deum verum, solumque magistrum ac legislatorem, & transibunt ad Maomethi nugas ac ceremonias; & impietas quidem incrementa faciet, fides vero persecutionibus premetur: atque ejusmodi omnia statuant in conspectu animi, & illud in primis, quod nos invocent, exprobrentque nobis desidiam, a quibus se nunquam ita contemptum iri sperabant; quos ut dominos, ut patres & magistros habebant & honorabant, & a quibus credebant omnia posthabitum iri saluti & incolumitati eorum; pro quibus susceptam hanc peregrinationem & ipsi putabant, & vos aperte dicebatis. Itaque illi suorum tantum imaginatione malorum lugebunt, nosque ejulando invocabunt, sperantesque nos hodie, cras, venturos, recreabunt animos suos.

A αὐτὶ συμμαχίας μεγίστης, ἄφνως προσγινομένους, οἱ δὲ μισθοφόροι τοξόται, πλὴν εἴκοσι καὶ πέντε, πάντες ᾤχοντο φεύγοντες· τὰς δ᾽ αἰτίας πρέπει σιγᾶν· ἴσως δὲ κἀκεῖνοι τοῖς ἄλλοις ὁμοίως ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν ἄχρι νῦν ἐβουλεύσαντο. πῶς οὖν ἐλπὶς ἔστιν, ἐρημίᾳ τοσαύτῃ σωμάτων οὕτω φρικώδη πόλεμον διακρούσασθαι; εἰ τοίνυν μήθ᾽ ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως ἐτυγχάνομεν ἀφιγμένοι, μήτε τὴν ἕνωσιν ἕνεκα τοῦ τῶν κινδύνων ἀπηλλάχθαι καὶ φόβων μάλιστα ἐποθοῦμεν, ἀλλ᾽ ἄλλο τι καὶ δι᾽ ἄλλην αἰτίαν πράττοντες ἐκαθήμεθα, ἔδει μετὰ τὴν πικρὰν ἀγγελίαν ἐκείνην, πάντα ῥίψαντας τὰ ἐν χερ-
B σὶ, καὶ πᾶσαν πραγματείαν εἰς ἣν χάριν ἀφίγμεθα, παριδόντας, ζητῆσαι μὲν, εἰ δυνάμεθα Λατίνους προσδέξασθαι, καὶ κοινωνῆσαι σφίσι καλῶς· τοῦτο δ᾽ ἐστὶ, τῇ τε θείᾳ γραφῇ καὶ τοῖς διδασκάλοις τῆς ἐκκλησίας συμφώνως. τοῦτο δ᾽ εὑρόντας, αὐτίκα τὴν πρὸς αὐτοὺς φιλίαν ἀνανεώσασθαι· εἶτα ναῦς ἑτοιμάσαντας, τὰς μὲν διδόντων αὐτῶν, τὰς δὲ καὶ ἡμῶν ὠνουμένων, εἰ οἷόν τε καὶ σώματα αὐτὰ πιπρασκόντων, μήτε τροφὴν αἱρουμένους, μήθ᾽ ὕπνον λαμβάνοντας, ἀλλ᾽ ἐν τῷ πράττειν ὄντας νύκτωρ τε καὶ καθ᾽ ἡμέραν, πρὸς τὴν βοήθειαν τῆς ἡμετέρας ἐπείγεσθαι πόλεως. ἀρκοῦντι γὰρ παρα-
C γινόμενοι ναυτικῷ, καὶ φυλάξειν αὐτὴν, καὶ τοὺς πολεμίους ἀπράκτους ποιήσειν καὶ ἀποσοβήσειν, καὶ συμβαλεῖν αὐτοῖς εἰ δέησοι, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ἠδυνήθημεν ἄν. πολλῷ δὲ μᾶλλον ταῦτα πράττειν ἀνάγκη, ὁπότε καὶ μηδὲν ἄλλο ζητήσοντες ἢ τὴν ἕνωσιν, οὐδ᾽ ἑτέρου χάριν τινὸς ἀφῖχθαι, πάντες εἴποιμεν ἄν. τὴν δ᾽ ἕνωσιν, οὕτω ῥᾳστην καὶ εὐπρεπῆ καὶ Θεῷ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀρέσκειν μέλλουσαν, ἤδη πράττειν δυνάμεθα. οὐ δεῖ τοίνυν μέλλειν οὐδ᾽ ἀναβάλλεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὴν ἕνωσιν πράττειν, καὶ ὅτι τάχιστα βοηθεῖν. ἐνθυμηθῆναι γὰρ ἑκάστους ἡμᾶς δεῖ καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας ἑαυτῶν, καὶ ἁπλῶς συγγενεῖς καὶ πολίτας, οἰκτρῶς
D πολιορκουμένους καὶ ἀμηχανοῦντας καὶ θρηνοῦντας· καὶ φόνους καὶ δεσμὰ καὶ πληγὰς καὶ ὕβρεις καὶ λιμὸν καὶ δίψαν, καὶ οἰκτροτάτην περιαγωγὴν, καὶ δουλείας ἀπαραμύθητον, καὶ νηπίων ἑλκυσμὸν, καὶ γερόντων σφαγὴν, καὶ χωρισμὸν ἀλλήλων ἐλεεινότατον, καὶ ἱερῶν ἀτιμίαν, καὶ βλασφημίαν εἰς ὕψος αἰρομένην κατὰ Θεοῦ· καὶ τοὺς μὲν ἑκόντας, τοὺς δὲ ἄκοντας τὸν μὲν Ιησοῦν ἀποβαλλομένους τὸν ἀληθῆ Θεὸν καὶ μόνον διδάσκαλόν τε καὶ νομοθέτην, τῇ δὲ Μωάμεθ φλυαρίᾳ καὶ ὀργίοις ἐκείνου προστιθεμένους, καὶ τὴν ἀσέβειαν ἐπιδιδοῦσαν, τὴν δὲ πίστιν διωκομένην· καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα φαντα-
E ζομένους, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἡμᾶς ἀνακαλουμένους, καὶ τὴν ἡμῶν ἀμέλειαν ὀνειδίζοντας· ὑφ᾽ ὧν οὐδέποτε προσεδόκησαν οὑτωσὶ καταφρονηθήσεσθαι· οὓς ἐν τάξει δεσποτῶν καὶ πατέρων καὶ διδασκάλων εἶχόν τε καὶ ἐτίμων· καὶ οὓς ἐπίστευον τῆς αὐτῶν ἀσφαλείας καὶ σωτηρίας πάντα θήσεσθαι δεύτερα· ὑπὲρ ὧν ἀποδημεῖν αὐτοί τε ἐνόμιζον, καὶ ὑμεῖς ἐλέγετε φανερῶς. ἐκεῖνοι μὲν οὖν τὰ ἑαυτῶν μόνον δεινὰ φανταζόμενοι θρηνήσουσι, καὶ ἡμᾶς ἀνακαλέσονται γοερῶς· καὶ ταῖς ἐλπίσι τοῦ σήμερον, αὔριον, ἡμᾶς ἥξειν μόνως ψυχαγωγήσουσιν ἑαυτούς·

A ἃ πρὶν ἐκείνους παθεῖν, ἡμᾶς γένοιτο πάντας ἀποθανεῖν. οὐδὲν γὰρ ἐλεεινότερον, οὐδὲν ὅλως αἴσχιον, οὐδὲν βδελυκτότερον καὶ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις ἡμῶν ἔσται, ἂν ἐκείνοις συμβαίη ταῦτα παθεῖν. ἡμᾶς δὲ καὶ μέχρι τῶν ἄλλων Χριστιανῶν ἀφικέσθαι πρέπει τῷ λογισμῷ, καὶ ἅπερ ὑπὲρ ἑαυτῶν ἐκεῖνοι δεδίασι, ταῦθ᾽ ἡμᾶς ὑπέρ τε ἐκείνων καὶ τῶν ἄλλων Χριστιανῶν καὶ ἡμῶν αὐτῶν λογίζεσθαι χρή. τὰ αὐτὰ γὰρ ταῦτα τοῖς ὁπουδήποτε γῆς οἰκοῦσι Χριστιανοῖς, καὶ ὑπὸ τὴν βαρβάρων τελοῦσιν ἀρχήν, ἀνάγκη πᾶσα συμβῆναι, καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ σέβας πανταχόθεν ἐξαλειφθήσεσθαι. ἐγὼ δὲ καὶ διὰ πάντων Χριστιανῶν ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἀφίξεσθαι τὸν κατακλυσμὸν ἐκεῖνον ἡγοῦμαι, B καὶ πάντα νεμηθήσεσθαι τὴν ἀσέβειαν, καὶ τοῖς βαρβάροις πάντα δουλεύειν. δεῖ δὲ εἰ μηδὲν ἄλλο, καὶ τὰς μέμψεις αἰδεσθῆναι τουτωνὶ τῶν Λατίνων, οἳ καὶ μετὰ τὰς πονηρὰς ἀγγελίας καὶ τὸν ἐπισταθέντα φόβον ἡμῖν, ἔτι καθημένους ὁρῶντες, καὶ μάτην τρίβοντας τὸν καιρόν, καὶ ὥσπερ παίζοντας ἐν οὐ παικτοῖς, καὶ τῶν δεινῶν ἐγγιζόντων οὐδ᾽ ἐπιστρεφομένους, λιθώδεις καὶ ἀνοήτους, καὶ προδότας τῶν ἰδίων ἀποκαλοῦσι· καὶ ὅλως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἔξω τὸ ἡμέτερον τίθενται, οὔτε πρόνοιαν τῶν οἰκείων, οὔτε σπουδὴν ἀνθρώποις προσήκουσαν ἡμῖν ἐνορῶντες. πῶς δὲ νομίζετε τούτους ἡμῖν χρήσασθαι ἂν ἡμῶν τοὺς μὲν τῶν ἁγίων ἀτιμαζόν- C των, τοὺς δὲ ἐκκλινόντων· καὶ τὰ μὲν τῶν ἀξιωμάτων νενοθεῦσθαι λεγόντων, τὰ δ᾽ ἁπλῶς οὑτωσὶ μὴ προσιεμένων, καὶ ἀεὶ μελετώντων ὅ, τί γε σοφιούμεθα· καὶ πρὸς ἀλλήλους στασιαζόντων, καὶ πρὸς τὴν τῶν δογμάτων κρίσιν ἡγουμένων ἀρκεῖν ἀμαθίαν τε καὶ τὸ τοὺς πολλοὺς φάναι, ἢ τὸν δεῖνα ἀρνήσασθαι, ἐπιστήμην δὲ καὶ νοῦν καὶ σοφίαν ἀποκλειόντων, καὶ Λατίνων ταῦτα ἀνεχομένων; οὐ γὰρ δήπου σφίσι κινδυνεύει τὰ πράγματα; ἂν ταῦτα ποιούντων ἡμῶν ἀγγελθῇ τι δεινόν· ὃ μὴ γένοιτο θεὲ βασιλεῦ, μηδὲ φάνηθι μᾶλλον ἡμῖν δίκαιος δικαστής, ἢ φιλάνθρωπος πατὴρ καὶ δεσπότης. οὐδεὶς λόγος ἐξαρ- D κέσαι τὴν τόθ᾽ ἡμᾶς καταληψομένην αἰσχύνην δηλῶσαι· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τὴν νῦν οὖσαν οὐδεὶς ἀρκεῖ παραστῆσαι. τότε δὲ καὶ πλέον τι συγχωροῦσιν ἡμῖν οὐ προσέξουσιν; οὐδὲ παύσονται διὰ τοῦτο μισοῦντές τε καὶ προδότας τῶν οἰκείων αἰσχρῶς καὶ τοῦ Χριστοῦ πολεμίους ἀποκαλοῦντες. εἰ δὲ λέγει τις, ἡμᾶς μὲν οὕτω δεῖν ἐνταῦθα καθῆσθαι, ἐλπίζειν δὲ τὸν Θεὸν ἀμυνεῖσθαι τοὺς πολεμίους, καὶ τὴν ἡμετέραν διαφυλάξειν πόλιν ἡμῖν, οὗτος καὶ ἑαυτὸν ἀπατᾷ, καὶ τοῦ Θεοῦ καταψεύδεται πάντως· οὐδενὶ γὰρ εἴωθε βοηθεῖν ἀμελοῦντι, ἀλλ᾽ ὁπόταν τὰ κατὰ δύναμιν πράττων τις, ἔτι καὶ τῆς παρ᾽ ἐκείνου δέηται βοηθείας, ἧς E ἄνευ οὐδὲν ἀνύειν δυνάμεθα. ἐγὼ γὰρ οὐδ᾽ ἂν πάντα πεποιηκότες ὦμεν τὰ δυνατά, εἴποιμ᾽ ἂν πρὸς τὴν ἄμυναν τῶν πολεμίων τοῦτ᾽ ἐξαρκεῖν· ἀλλ᾽ ἂν πάντα μὲν χρήματα, ναῦς δὲ ἁπάσας ἐντεῦθεν εἰληφότες ἀπίωμεν, οὐδὲν ἔσεσθαι πλέον ἡμῖν, μὴ καὶ τῆς ἄνωθεν βοηθείας προσγινομένης· ἣν καλῶς ἐλπίσαντας καὶ πεπιστευκότας, ἀνάγκη πᾶσα λαβεῖν. ἀμελούντων δ᾽ ἡμῶν καὶ ἀφροντιστούντων, ὧν ἐξήρτηται πάντα τἀκεῖ, οὐδὲ παρὰ Θεοῦ τινα συμμαχίαν ἐλπίζειν εὔλογον ἐστί.

Vtinam vero antequam illis hæc eveniant, moriamur nos omnes: miſerabilius enim, aut omnino turpius, Deoque & hominibus deteſtabilius nihil erit nobis, ſi hæc illos pati contingat. Ceterum nos & pro aliis Chriſtianis curam ſuſcipere; & quæ illi ſibi timent, nos & pro illis, & reliquis Chriſtianis, & nobis ipſis cogitare oportet. Neceſſe enim plane eſt hæc eadem eveniant ubivis habitantibus Chriſtianis, nec non ſubjectis dominio barbarorum, & Chriſti cultus ubique terrarum aboleatur. Ego vero eluvionem illam intra paucos annos obruturam puto omnes Chriſtianos, & impietatem omnia depopulaturam, & barbaros in ſuam omnia poteſtatem redacturos. Oportet autem, ſi nihil aliud, at certe Latinis quoque hiſce nos incuſantibus, pudore affici; qui nos vel etiam poſt acerbos nuntios, timoremque nobis injectum, cum adhuc confidentes videant, tempuſque fruſtra conterentes, & veluti ludentes ubi ludendum non eſt, deque malis propinquantibus nihil curantes, ſaxeos, & mente captos, rerumque noſtrarum proditores vocant; & omnino aſſerunt nihil eſſe in nobis humani ſenſus, quod nos de noſtris nihil ſolicitos videant, nec ullum ineſſe nobis ſtudium humanum. Quales vero putatis, ſe nobis iſti præbebunt, cum nos hoſce quidem ſanctos nullo loco habeamus, illos vero rejiciamus; & has quidem ſententias dicamus adulteratas, illas vero ita ſimpliciter non admittamus; ſemperque ſophiſmata excogitemus, & inter nos diſſentiamus; & ad dijudicanda dogmata exiſtimemus ſatis eſſe ignorantiam, aut ſi dicamus, negatum hoc eſſe a multis, ſive a viro tali; ſcientiam vero & intelligentiam & eruditionem excludamus, Latinis hæc tolerantibus? neque enim ſtatus illorum periclitabitur, ſi dum hæc a nobis geruntur, malus aliquis nuntius afferatur: Quod tu dominator Deus averte, & oſtende te nobis non juſtum potius judicem, quam benignum patrem ac dominum. nullus ſermo poterit exprimere, quanta nunc notabimur ignominia; imo vero ne præſentem quidem declarare poteſt: tunc vero nobis plus quid etiam concedentibus non præbebunt aures, ſed propter hoc perpetuo in nos odio flagrabunt, noſtrorumque turpiter proditores, & Chriſti hoſtes appellabunt. Si quis vero dicat, nobis quidem hic ita eſſe conſidendum, ſperandum vero hoſtes a Deo ulciſcendos, qui noſtram urbem nobis conſervabit; ille & ſeipſum decipit, & omnino de Deo falſa affirmat: Nulli enim ſolet is opitulari ſegniter agenti, ſed ſi pro virili quidem parte laboret, ipſius vero etiam indigeat auxilio, ſine quo nihil perficere poſſumus. Ego enim nec ſi omnes quidem vires noſtras conferamus, dixerim hoc ſufficere ad ulciſcendos hoſtes; ſed ſi & pecuniam omnem, & naves hinc omnes ſumentes abeamus, nihil hoc nobis profuturum, niſi etiam adſit deſuper auxilium; quod bene ſperantibus & credentibus adveniet neceſſario: in otio vero & ſocordia nobis, unde omnia illic pendent, contabeſcentibus, nullum quoque a Deo par eſt ſperare ſubſidium.

Palam

Palam igitur est, præter alia omnia, ob quæ nos oportet aliquid perficere, præsensque negotium ad qualemcumque finem perducere, satis esse impendentem nunc hostium terrorem; habet enim is evidentem & inevitabilem necessitatem. Quare de damnis & utilitatibus, quæ subsequentur, si conficiatur negotium, aut non conficiatur; &, si uniamur, aut non uniamur cum Latinis, agendum nobis non esset, cum sit satis ad persuadendum necessitas. Et ego quidem leviter attigi quæcumque ad præsentem necessitatem cogitare oportet; Vobis autem satis hæc erunt ad excitandum animum, ut ea diligenter expendatis; cum profecto palam omnia nostris fere oculis sese offerant, ea tantum ratione non aperte apparentia, quod tenebris propriæ cujusdam affectionis præpeditus quispiam potest vel manifestissima non perspicere: & præterea quia nec mente, nec sermone potest quis comprehendere, quot bona, quotque mala hinc inde sequantur; & necesse est ut eveniant altera. Consilium ergo do, rogoque vos omnes, ut indigentiæ & honestati, nec non necessitati, adhæc & proposito nostro operam navantes conveniatis, & posthabitis sermonibus opus ipsum aggrediamini; illum in omnibus finem vobis statuentes, ut & patriam, & gentem, & sacra, & sepulcra semper quidem, nunc vero potissimum tueamur. & Latinos quidem aio suscipiendos esse, & amplectendam eorum communionem, cum nihil errent in fide; si nec fidei nostræ duces, & ipse Spiritus, quo illi sunt afflati, errarunt: quodque se affirment idem atque nos sentire; & doctores ad hæc inter sese concilient, quos ex nostra opposita sententia contingit potius loqui pugnantia; quod & vos optime scitis, & ego paratus sum omnibus palam facere, cum jusseritis: præsertim vero quod anathemati subdant, quæ illis ex hac sententia nos tribuebamus: nec id solum agant, sed etiam ostendant, ea ex sua sententia, quippe ut multum distantia, nequaquam sequi. Hos igitur dico esse suscipiendos; symbolum vero recitandum, ut consuevimus; hoc enim tum ad decreta satis esse videtur, quæ nos pertimescere dicimus; tum conducere ad efficiendum, ut pax ista placeat cunctis nationibus, quæ nostræ subsunt ecclesiæ. Naves autem parentur eo quo fieri poterit numero. Interim quæ sunt opus, disponantur, tum quæ faciunt ad ferendum in posterum auxilium, tum quæ ad pacem confirmandam, & quædam alia: quæ partim per nos ipsos agamus, nimirum quæ nostræ nunc facultatis erunt; partim agenda tribus quatuorve committamus, quos in præsenti synodo relinqui necesse est, ceterorum optimos ac doctissimos. Deinde eundum & nobis erit Venetias; ibique rebus compositis & necessariis & utilibus, recta ad nostram urbem navigandum, simul & redeuntibus, & ad ferendam opem iisdem euntibus. Agenda porro sunt hæc omnia festinatione, quæ adhibenda ubique est. Possumus enim quæ hic agenda sunt absolvere, quamvis omnium simus tardissimi, dierum quindecim spatio: iis vero annumeratis, ad quadragesimum diem naves & ipsi conscendere, quotcumque illæ fuerint: quibus etiam plures

A δῆλον τοίνυν ἐστὶν, ὅτι καὶ χωρὶς τῶν ἄλλων ἁπάντων, ὧν ἕνεκα δεῖ τι περαίνειν ἡμᾶς, καὶ τέλος τοῖς παροῦσι πράγμασιν ὁποιοῦν ἐπιθεῖναι, ἀρκεῖ τὸ νῦν ἐφιστάμενον δέος τῶν πολεμίων· τοῦτο γὰρ πρόδηλον ἔχει καὶ ἀπαραίτητον τὴν ἀνάγκην. διὰ τοῦτο βλάβας τε καὶ ὠφελείας τὰς ἔκ τε τοῦ πράττειν ἢ μὴ, συμβησομένας, καὶ αὖθις ἐκ τοῦ προσήκασθαι Λατίνους ἢ μὴ, οὐκ ἔδει λέγειν ἡμῖν, πρὸς τὸ πείθειν τῆς ἀνάγκης ἀρκούσης. ὁπόσα δὲ λογίζεσθαι χρὴ πρὸς τὴν παροῦσαν ἀνάγκην, αὐτὸς μὲν μετρίως τούτων ἡψάμην, ὑμῖν δὲ ἱκανὰ πάντως λαβεῖν ἐπὶ νοῦν καὶ ἀναπολῆσαι· μᾶλλον δὲ πάντα σαφῶς οὑτωσὶ καὶ
B σχεδὸν ὁρώμενα πρόκειται, ταύτῃ μόνον οὐ φαινόμενα καθαρῶς, ὅτι δύναταί τις ἐπισκοτούμενος ἰδίῳ πάθει τινὶ μηδὲ τὰ φανερώτατα καλῶς συνορᾶν. καὶ πρὸς τούτοις, ὅτι μήτε νῷ μήτε λόγῳ περιλαβεῖν ἐστι δυνατὸν, ὁπόσα πάρεισι μὲν ἐφ' ἑκάτερα καὶ φαῦλα καὶ ἀγαθὰ, μέλλει δὲ θάτερα ἐξ ἀνάγκης συμβαίνειν. συμβουλεύω δὴ καὶ δέομαι πάντων ὑμῶν, πρῶτα μὲν τῆς χρείας, ἔπειτα τοῦ πρέποντος, πρὸς δὲ τούτοις τῆς ἀνάγκης, ἐπὶ πᾶσι δὲ καὶ τῆς ἡμετέρας προθέσεως γινομένους, ἅμα ἀθροισθέντας, λόγων μὲν παύσασθαι, ἅψασθαι δὲ ἔργων· ἓν διὰ πάντων σκοποῦντας,
C ὅπως καὶ πατρίδα καὶ ἔθνος καὶ ἱερὰ καὶ τάφους καὶ ἀεὶ μὲν, νῦν δὲ μάλιστα διασωζώμεθα· καὶ Λατίνους μέν φημι δεῖν προσδέξασθαί τε καὶ κοινωνεῖν, οὐδὲν ἁμαρτάνοντας ἐν τῇ πίστει, εἴπερ μηδ' οἱ τῆς πίστεως ἡμῖν ἡγεμόνες γεγενημένοι, καὶ τὸ τούτοις ἐμπνεῦσαν πνεῦμα, ἡμάρτανον· καὶ ἔτι τὰ αὐτὰ φρονεῖν ἡμῖν λέγοντας, καὶ πρὸς τούτοις διαλλάττοντας ἀλλήλοις τοὺς διδασκάλους, οὓς ἐκ τῆς ἡμετέρας ἀντιλογίας ἐκπεπολεμῶσθαι μᾶλλον συμβαίνει· ὃ καὶ ὑμεῖς ἴστε καλῶς, κἀγὼ πᾶσιν ἕτοιμός εἰμι τοῦτο δῆλον ποιεῖν ὁπόταν κελεύσητε· ἐπὶ δὲ πᾶσιν ἀναθέματι καθυποβάλλοντας ἅπερ αὐτοὺς ἐνομίζομεν ἐκ τῆς δόξης ταύτης ὁμολογεῖν· καὶ μὴ
D μόνον τοῦτο ποιοῦντας, ἀλλὰ καὶ δεικνῦντας ὅπως ἐκεῖνα τῇ δόξῃ σφῶν πολλοῦ δέουσιν ἕπεσθαι. τούτους μὲν οὖν προσδεκτέον· ἀναγνωστέον δὲ τὸ σύμβολον καθώσπερ εἰώθαμεν· τοῦτο γὰρ δοκεῖ καὶ πρὸς τοὺς ὅρους ἀρκεῖν, οὕς φαμεν δεδιέναι, καὶ πρὸς τὸ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν ἡμετέραν ἐκκλησίαν ἔθνεσι τὴν εἰρήνην ταύτην ἀρέσαι, συμφέρειν. νῆες δὲ παρασκευαζέσθωσαν ὁπόσαι δυναταί· μεταξὺ δὲ ὁπόσα δεῖ, διατίθεσθαι περί τε βοηθείας τῆς εἰς τὸ μέλλον, καὶ βεβαιώσεως τῆς εἰρήνης, καί τινων ἄλλων· τὰ μὲν δι' ἑαυτῶν πράττοντας ὁπόσα νῦν ἔξεστι, τὰ δὲ τρισί τισιν ἢ τέταρσιν ἐπιτρέψαντας πράττειν, οὓς ἀνάγκη καταλι-
E πεῖν ἐν τῇ παρούσῃ συνόδῳ, τοὺς τῶν ἄλλων βελτίστους τε καὶ σοφωτάτους. εἶτα καὶ αὐτοὶ ἔλθωμεν εἰς Βενετίας, κἀκεῖ ταῦτα ποιήσαντες ὁπόσα δεῖ καὶ συμφέρει, εὐθὺ τῆς ἡμετέρας ἴωμεν πόλεως, ἅμα τε ἐπανήκοντες καὶ σύμμαχοι ἥκοντες οἱ αὐτοί. ταῦτα δὲ πάντα δεῖ πράττειν μετὰ τῆς πρεπούσης ἐν πᾶσι σπουδῆς. δυνάμεθα γὰρ τὰ μὲν ἐνταῦθα μέχρι πεντεκαίδεκα ἡμερῶν, κἂν ὦμεν οἱ νωθέστατοι, συμπεράνασθαι. τούτων δὲ συναριθμουμένων μέχρις ὅλων τεσσαράκοντα, καὶ αὐτοὶ ἐντὸς ἐπὶ τῶν νεῶν ὁποσωνδήποτε οὐσῶν· ὧν καὶ πλείους δυνησόμεθα

δυνησόμεθα κατὰ τὸν πλοῦν προσλαμβάνειν, πάντων ἡμῖν κατ' εὔνοιαν καὶ τῶν σφετέρων ἀρχόντων ἐπιταγὴν, εἵνεκα τῆς παρούσης χρείας προστιθεμένων. εἴρηκα δ' ἄχρι τοσούτων ἡμερῶν τῶν πασῶν, ὅτι πάντα ἅμα δεῖ καὶ δυνατόν ἐστι γίνεσθαι, καὶ τὴν ἕνωσιν πράττειν, καὶ τὴν βοήθειαν ἀπαιτεῖν, καὶ τὸν παρασκευασόμενον τὰς ναῦς ἐκπέμπειν, καὶ ''πρεσβεῦν πρὸς τὸν βάρβαρον αἱρεῖσθαι καὶ ἀποστέλλειν, καὶ τὸ ναυτικὸν ἐξαρτύεσθαι, καὶ ἡμᾶς ἐντεῦθεν εἶναι ἀπηλλαγμένους. καὶ οὕτω τουτωνὶ τῶν ἡμερῶν συναριθμουμένων μέχρις ἑβδομήκοντα τῶν πασῶν ἢ μικρόν τι πρὸς, τῷ λιμένι τῆς ἡμετέρας πόλεως ἐξέσται ἡμῖν προσορμίσασθαι. εἰ δ' ἀρκεῖν ἡγεῖσθε τὸ πέμπειν βοήθειαν μόνον τὴν ἱκανὴν, καὶ οὕτω τὴν ἕνωσιν πράττειν, ὅτι τάχιστα δεῖ· ἄλλως γὰρ ἀδύνατον ἱκανῶς βοηθεῖν. κἀκείνην μὲν πέμψομεν, ἡμεῖς δὲ πάντα τὰ μετὰ ταῦτα σχολῇ βέλτιον διαθέμενοι, καὶ ἐπ' ἀσφαλέσι τοῖς πράγμασι καὶ ἐλάττονι ναυτικῷ ἅμα φθινοπώρῳ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου πλευσόμεθα. οἱ δὲ κατ' οὐδένα τρόπον τὴν πρὸς Λατίνους βούλεσθε πράττειν εἰρήνην, ἐγὼ μὲν ἀπεύχομαι ταύτην ἐν ὑμῖν κινῆσαι τὴν γνώμην· αὐτοὶ γὰρ τῶν ἄλλων δεινῶν, ἴστε πλὴν ὀλίγων τοὺς πάντας οὐκέτι τὴν αὐτὴν πρὸς τὰ τῶν Λατίνων ἕξοντας ἀηδίαν ἥνπερ καὶ πρότερον, ἀλλ' εὐσεβεῖν αὐτοὺς καὶ ὀρθὰ φρονεῖν ὑποληψομένους. καὶ οὕτως ἡ μὲν ἕνωσις ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων ἔσται ψυχαῖς, ὧν δ' ἐκ τῆς ἑνώσεως ἠλπίζομεν ἀπολαύσεσθαι, καὶ ὧν μάλιστα χάριν αὐτῆς ἐπιθυμῆσαι προήχθημεν, τούτων στερησόμεθα πάντων. εἰ δ' ὅλως ταύτης μέλλοιτε γενέσθαι τῆς γνώμης, δεῖ καὶ τοῦτο αὐτίκα ψηφισαμένους τε καὶ κυρώσαντας, τῆς ἐπανόδου φροντίζειν, λαμβάνοντάς τε ὁπόσα ἡμῖν ὁ πάπας φιλανθρωπευόμενος, ἢ καὶ τὰς ὑποσχέσεις πληρῶν ἐθέλοι διδόναι, καὶ οἴκοθεν ἀναλίσκοντας, καὶ ἔτι κοινοῖς καὶ ἰδίοις ἐνεχύροις πλείω δανειζομένους. πάντως δὲ δεῖ ἢ αὐτοὺς ἀφικνεῖσθαι, ἢ τὴν ἀρκοῦσαν πέμπειν βοήθειαν. τοῦτο γὰρ ἔν τε τῷ παρόντι καὶ πρὸς τὸ μέλλον οἶμαι λυσιτελήσειν, καὶ πρὸς πᾶσαν τύχην αὖθις ὠφέλιμον ἔσεσθαι. οὐδὲ δεῖ λέγειν ὅτι κατόπιν ἥξομεν, ἢ ἥξουσιν οἱ πεμπόμενοι, χρείας· εἰκὸς γὰρ μηδὲ σφόδρα κατόπιν ἐλθεῖν· εἰ δὲ καὶ τοῦτ' ᾔδειμεν ἀκριβῶς, ἀλλ' ἡμᾶς οὐ δίκαιον, οὔτ' εὔλογόν ἐστι, τῶν ἡμῖν τέως δυνατῶν τινος ἀμελεῖν. ὥσθ' ἕν τι τῶν δύο τούτων δεῖν φημι πράττειν ἡμᾶς· ἢ Λατίνοις ἑνωθέντας αὐτοὺς ἐπανήκειν, ἢ πέμπειν μετὰ τὴν ἕνωσιν· ἢ τὴν πρὸς αὐτοὺς εἰρήνην καθάπαξ ἀπεγνωκότας, μήτε κενοὺς καθῆσθαι, καὶ τοῖς οἰκείοις πάσῃ πειρᾶσθαι δυνάμει βοηθεῖν, κἂν μυρίοις εἰδῶμεν κινδύνοις περιπεσούμενοι. ὅ, τι δ' ἂν ἄλλο βουλευσαίμεθα πράττειν, τὸ προδότας γενέσθαι τῶν ἡμετέρων, ἢ τοὐλάχιστον δόξαι τοῖς τε ἡμετέροις αὐτοῖς καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, οὐκ ἐκφευξόμεθα. ἂν δὲ καὶ τοῦ αἴσχους τούτου καταφρονήσωμεν, καὶ Θεὸς παρ' ἐλπίδα πᾶσαν φιλανθρωπευσάμενος χεῖρα ὑπόσχῃ, καὶ τῆς παρὰ τῶν πολεμίων βλάβης ἡ πατρὶς ἡμῶν ἐλευθέρα εἴτε προσελθόντων αὐτῇ, εἴτε καὶ μὴ, διαγένηται, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἄλλο τι τῶν ἁπάντων συνοίσειν ἡμῖν τὸ τὰ πράγματα ἀναβάλλεσθαι πέπεισμαι·

σβευν.

A in ipsa navigatione poterimus assumere, omnibus sese ad nos adjungentibus, tum benevolentia, tum suorum principum mandato, præsentis causa necessitatis. Dixi autem, totum numerum dierum præfiniens, quod sit opus, possintque omnia simul fieri, & unio confici, & auxilium peti, & mitti qui naves paret, & deligi qui ad barbarum legetur, & classis comparari, nosque hinc profecti iter facere; ut connumeratis hisce diebus, in nostræ urbis portum septuagesimo, vel paulo amplius, die pervenire possimus. Quod si satis esse existimatis, si tantum idoneum mittatur subsidium, atque ita unio B perficiatur; summa celeritate utendum est; aliter enim non erit satis datum auxilii: & illud quidem mittemus, nos vero postea per otium rebus omnibus melius compositis, statu jam nostro in tuto collocato, pauciori numero navium per Hellespontum ineunte autumno navigabimus. Sed si nulla ratione vultis pacem cum Latinis jungere (quam a mente vestra sententiam Deus avertat) scitis, ut reliqua mala silentio prætercam, omnes exceptis paucis, non eodem quo prius averso animo futuros erga fidem Latinorum: sed pie illos credere, & recte sentire existimaturos. Ita vero fiet, ut animis quidem hominum insideat unio: bonis vero omnibus, quibus frui per unionem sperabamus, & quorum gratia potissimum ejus C desiderio sumus affecti, careamus. At si hanc omnino sententiam sequi volueritis, decretum hac de re statim sanciatis & confirmetis oportet, ac de reditu cogitetis, acceptis a papa, quæ vel humanitate sua ductus, vel promissa faciens dare voluerit: de vestro quoque insumentes, & præterea publicis privatisque rebus oppigneratis plura mutuo accipientes. Omnino autem oportet aut nos ipsos proficisci, aut auxilium, quod quidem sufficiat, mittere: hoc enim arbitror & in præsens & in posterum profuturum, & utile deinceps fore ad quamcumque fortunam. Nec dicendum est, aut D nos euntes, aut eos qui mittentur, elapso necessitatis tempore affuturos; fortasse enim non in totum erit elapsum: quod si etiam hoc certo sciremus, at nos certe aliquid negligere eorum, quæ interim fieri a nobis possunt, nec æquum nec consentaneum est. Itaque ex his duobus alterum nobis dico esse agendum: aut admissa unione Latinorum reverti seu mittere facta unione: aut desperata omnino pace cum illis, haud vacuos considere; sed ferendum nostris esse auxilium totis viribus, licet nos sciamus mille adituros pericula. nam ex quovis alio, quod capiamus, consilio, crimen pro- E ditionis nostrorum: aut minimum, ut ne ejus criminis rei nostris, cunctisque videamur hominibus, nequaquam evitabimus. Quod si etiam parvipendamus hanc ignominiam, Deusque præter omnem spem benignitate sua manum obtendat, & patria nostra, sive nobis accedentibus, sive non accedentibus ab hostium damnis libera evadat: persuasum tamen habeo, nulla in re nobis procrastinationem profuturam:

nam propter illam omnia in pejorem statum delabentur, quod hactenus ex priori negligentia contigit. Dixi : paratus ad ferenda omnia pro veritate & honesto, eoque quod vobis omnibus utile futurum sit, & mihi ac meis : & præterea existimans, satis mihi esse ad quamvis fortunam, quod quæ mihi videbantur, non subticuerim. Vos autem eligite quæ in rem sunt, omnibus quidem Deo & consilii & sermonis & operis duce proposito. Si quis vero est, qui velit deteriora prævalere, plures & doctiores & prudentia maxime præstantes agant meliora : hæc enim est synodi lex, & cujusvis reipublicæ, & conventus omnis, atque ut uno verbo dicam, hominum.

EIUSDEM ORATIO I. ad synodum œcumenicam Florentinam de pace.

Quod facienda sit unio dogmatica, & non pax, quæ præsenti rerum statui sit profutura, ut quidam volunt, & quanam ea sit.

NON video, cur opus sit vos adhortari ad pacem ; cum per vos ipsos jampridem sitis ad eam propensi, & re ipsa ostenderitis, quanto ejus studio teneamini : quod præsertim multi de ea sermonem habuerint, declarantes, quibus eam bonis sciant affluere, & se amplectentibus quantas afferat utilitates. Quod si exurgens quispiam ea proponat, per quæ illam possimus assequi, & cujusmodi præstet ipsam fieri, & id genus alia ; is mihi jure videbitur & tempori congruentia dicere, & vobis sane placitura. hoc igitur, si vobis libitum erit, ego præstabo. Non ignoro autem, cum materies ista sit multiplex, & quamplures habeat difficultates, necesse esse de ea & multos sermones institui, & proferri sententias ab aliis in medium prodeuntibus nostra hac fortasse meliores. Sed quoniam omnes quidem audio de pace loquentes, utque videre est, in eo ponentes operam, ut persuadeant persuasis : omnes enim pacem bonum quid esse scientes convenerunt, & nemo ut doceatur, an pax bona sit res & honorabilis : neminem vero video ulterius progredi ; & omnes opportuna tempora labi patimini, quibus par est memorabile quidpiam perfici ; volo abductum inde sermonem in aliud argumentum convertere : & pacem tentare volentibus, veluti quoddam principium & adhortationem ordiri. Porro autem rogare vos, quemadmodum moris est, ut orationem & audiatis, & benevole excipiatis, si quando alias & nunc arbitror supervacuum : non enim pro bono proprio quisquam nostrum convenit, ut consilia & sermones conferamus, opusque sit mentes auditorum præparare ; sermonique, ut attente audiatur & credatur, consulere : sed linguas omnium movet communium bonorum desiderium, quod antea illorum animos pariter excitavit : neque hinc præter pacem optatam omnibus, lucrum aliud quisquam sibi domum reportabit.

A πάντα μὲν οὖν διὰ τοῦτο χεῖρον γενήσεται, ὅπερ αὐτοῖς καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐκ τῆς προτέρας ἀμελείας συνέβη. εἴρηκα· ἕτοιμος ὢν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ καλοῦ καὶ πᾶσιν ὑμῖν συμφέροντος, ὃ καὶ ἐμοὶ καὶ τοῖς οἰκείοις ἔσται συμφέρον, πάντα ἂν ὑποστῆναι· καὶ ἔτι πρὸς πᾶσαν τύχην ἐμοὶ νομίζων ἀρκεῖν, τὸ μὴ κρύψαι τὰ παριστάμενα. ὑμεῖς δὲ ἕλοισθε τὰ συνοίσοντα, πάντες μὲν Θεὸν ἡγεμόνα καὶ βουλῆς καὶ λόγου καὶ ἔργου παραλαβόντες· εἰ δέ τίς ἐστιν ὁ τὰ χείρω θέλων κρατεῖν, οἱ πλείους τε καὶ σοφώτεροι καὶ νοῦν μάλιστα ἔχοντες, πραττόντες τὰ βελτίω. οὗτος γὰρ συνόδου καὶ πολιτείας ἁπάσης καὶ B συλλόγου παντὸς καὶ ὅλως ἀνθρώπων πέφυκε νόμος.

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ πρὸς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ οἰκουμενικὴν σύνοδον ὑπὲρ εἰρήνης.

Ὅτι δογματικὴν ἕνωσιν δεῖ ποιεῖν, οὐκ εἰρήνην οἰκουμενικήν, ὥς τινες βούλονται· καὶ τίς ἐστιν αὕτη.

ΠΑΡΑΚΑΛΕΙΝ μὲν ἐπὶ τὴν εἰρήνην ὑμᾶς, οὐκ οἶδ᾽ ὅ, τι χρή, οἴκοθεν ἐπ᾽ αὐτὴν C καὶ πρὸ πολλοῦ παρακεκλημένους, καὶ δι᾽ ὅσης ἄγετε ταύτην σπουδῆς ἔργοις αὐτοῖς ἐπιδεδειχότας, ἄλλως τε καὶ πολλῶν ὑπὲρ αὐτῆς εἰρηκότων ὅσα μὲν αὐτῇ συνοίδασιν ἀγαθά, ὁπόσας δὲ τοῖς αἱρουμένοις οἶδε τίκτειν τὰς ὠφελείας· ἂν δὲ δι᾽ ὧν ἂν γένοιτο ταύτης τυχεῖν, καὶ ποταπήν τινα συνοίσει ταύτην κατασκευάζειν, καὶ τὰ τοιαῦτα ἤδη λέγῃ τις ἀναστάς, τῷ καιρῷ τε προσήκοντα, καὶ ὑμῖν ἀρέσκοντα λέγειν, οὗτος εἰκότως ἔμοιγε δόξει. τοῦτο τοίνυν, ἂν ὑμῖν ᾖ βουλομένοις, ἐγὼ ποιήσω, οὐκ ἀγνοῶ μὲν οὖν, ὅτι καὶ ταύτης τῆς ὑποθέσεως ποικίλης τε οὔσης καὶ πολὺ τὸ πρόσαντες κεκτημένης, ἀνάγκη καὶ λόγοις D ὑπὲρ αὐτῆς καταβληθῆναι πολλοῖς· καί τινας ἀναστάντας γνώμας ἂν εἰσενέγκασθαι καὶ ἴσως ταυτησὶ τῆς ἡμετέρας ἀμείνους. ἀλλ᾽ ἐπεὶ περὶ μὲν εἰρήνης ἁπάντων ἀκούω λεγόντων, καὶ τοὺς πεπεισμένους πείθειν ὡς ἔοικε πειρωμένων· πάντες γὰρ ὡς ὑπὲρ ἀγαθοῦ τῆς εἰρήνης δήπου συνῆλθον, καὶ οὐδεὶς ἦλθε διδαχθησόμενος, εἰ τῶν καλῶν ἐστιν αὕτη καὶ τιμίων· οὐδένα δὲ περαιτέρω που προχωροῦντα ὁρῶ· ἀλλὰ τῶν καιρῶν τριβομένων, ἐν οἷς εἰκός τι καὶ τῶν ἀξιολόγων ἀνύσαι, πάντας ἀνεχομένους, ἀπαγαγεῖν μὲν ἐκείνων τὸν λόγον, ἐπὶ δὲ ἑτέραν ὑπόθεσιν μεταστῆσαι βούλομαι· καὶ καθάπερ ἀρχήν τινα καὶ παράκλησιν εἰσενεγκεῖν τοῖς βουλομένοις ἅπτεσθαι ταύτης. ἀξιοῦν δ᾽ ὑμᾶς ὡς ἔθος ὑπὲρ τῶν λόγων καὶ E ἀκοῦσαι καὶ σὺν εὐμενείᾳ τούτους προσδέξασθαι, εἴπερ ποτὲ καὶ νῦν, παρέλκον οἶμαι τυγχάνειν. οὐ γὰρ ὑπὲρ ἀγαθοῦ τινος ἰδίου συνήλθομεν ἕκαστος; σκεψόμενοί τε καὶ λόγον ἐροῦντες, ὥστε καὶ δεῖν τὰς τῶν ἀκουόντων γνώμας προκαταστήσασθαι, καὶ τοῖς λόγοις αὐτοῖς τὴν ἀσφάλειαν ὁμοῦ καὶ τὴν πειθὼ προνοῆσαι· ἀλλὰ τὰς ἁπάντων γλώττας ἡ τῶν κοινῶν καλῶν ἐπιθυμία κινεῖ, ἡ καὶ πρότερον οὐδὲν ἧττον τὰς ψυχὰς αὐτοῖς διεγήγερκε· καὶ κέρδος οὐδὲν ἴδιον οἴκαδε, πλὴν τῆς ποθουμένης πᾶσιν εἰρήνης, οὐδεὶς ἐντεῦθεν φέρων ἀφίξεται.

ἀνάγκη

ἀνάγκη τοίνυν ἅπαντας λέγειν· καὶ τοῖς μὲν A εὐφυῶς λεγομένοις ὡς ἄνωθεν ἥκουσι προσέχειν τὸν νοῦν ὑμᾶς, καὶ ταῦτα αἱρεῖσθαι, καὶ τῷ δεδωκότι καὶ ὑπὲρ τούτων χάριν ὁμολογεῖν. ποῦ γὰρ ἄλλοθι τὸν Θεὸν μᾶλλον ἢ περὶ αὐτοῦ τῆς σκέψεως οὔσης καὶ τῆς σπουδῆς, τὰς τῶν ἀνθρώπων εἰκός ἐστιν ἐμπνεῖν διανοίας; τῶν δ᾽ ὡς ἑτέρως ἐχόντων, καὶ οὐ μὲν πονηρᾶς τινος γνώμης προτεθειμένων, ὡς γνώσεως, οὐ προαιρέσεως ὄντων ἐλαττωμάτων, μηδενὶ τὴν μέμψιν ἐπάγειν. πρὸς δὲ τούτοις, μηδ᾽ εἴ τις ἡμῖν φαύλη περὶ τῶν λεγόντων ἔνεστι δόξα, καὶ τῶν λόγων, ἂν ἀμείνους τύχωσιν ὄντες, καταφρονεῖν· ὃ μηδ᾽ ἐν ταῖς ἀνθρωπικαῖς πραγματείαις εὔλογόν ἐστι πάσχειν τοὺς τὸ συμφέρον ἐξ ἅπαντος θηρωμένους. ἐπεὶ περί γε τῶν B προκειμένων, τοῖς ἀδόξοις καὶ ταπεινοῖς πολλῷ μᾶλλον ἁρμόττει τὴν ἀπὸ τοῦ κατορθῶσαι δόξαν ἐλπίζειν· καὶ παρὰ τούτων γὰρ γένοιτ᾽ ἄν τί ποτε σπουδαῖον· οὕτω τῆς προνοίας οἰκονομούσης, μὴ καὶ λάθῃ τις τῇ τῶν ἀνθρώπων δεινότητι καὶ μηχανῇ, τὴν τοῦ μεγίστου τε καὶ δυσχερεστάτου τῶν ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος ἐγχειρημάτων, ἔκβασιν ἐπιγράφων. διὰ ταῦτα τοίνυν ἐκεῖνό τε τοῦ λόγου τὸ μέρος ἐξέφυγον, καὶ προσέχειν ὑμᾶς βούλομαι τοῖς λεγομένοις ἐντεῦθεν ἤδη.

Τὸ μὲν δὴ τὴν ἱερὰν ταύτην σύνοδον ἐξ ἁπάσης σχεδὸν τῆς οἰκουμένης πεποιηκὸς καὶ πεῖσαν ἅ- C πάντας μετὰ προθυμίας ἐνταῦθα συντρέχειν, τῶν ἄλλων ἁπάντων ἥκιστα λόγον πεποιημένους, ἡ τῶν Χριστιανῶν ἁπάντων ὁμόνοια καὶ ἡ τῆς ἀληθείας γνῶσις ἐστίν· ὧν οὐδὲν ἥδιον γένοιτο τοῖς τὰ καλὰ καὶ φιλεῖν καὶ εὔχεσθαι καὶ σπουδάζειν ἐπισταμένοις. ἥτε γὰρ ἀλήθεια, φῶς ἄντικρυς τῆς λογικῆς καθέστηκε φύσεως, οὗ χωρὶς ἀνάγκη ταύτην ἐν σκότῳ κυλινδουμένην μηδὲν ἀπόνασθαι τῆς ἀξίας καὶ τοῦ διδομένου αὐτῇ χαρίσματος· καὶ ἧς δραττομένη συνεχῶς ἐν τῇ περὶ τῶν ἀγνοουμένων ζητήσει ἑαυτῆς τε γίνεται λαμπροτέρα, καὶ Θεοῦ τῆς πρώτης ἀληθείας ὅσον ἔξεστιν ἐγγυτά- D τω. εἰρήνης δὲ καὶ τῆς ἐν τοῖς καλοῖς συμφωνίας, τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πραγμάτων μεῖζον οὐδέν. ἀρχομένης μὲν ἀπὸ ψυχῆς καὶ τῶν αὐτῆς νοημάτων, καθάπερ δέ τισι τεκμηρίοις τοῖς ἔξω χρωμένης, καὶ διὰ τούτων πᾶσι φανερουμένης. εἰκὸς μὲν οὖν ἐστι καὶ ὑπ᾽ ἄλλων ἐνίους ἄγεσθαι λογισμῶν, καὶ σωματικά τινα φανταζομένους καλά, ἃ τὴν ὁμόνοιαν ἐλπίς ἐστιν ἀποτέξειν, προθυμοτέρους ἐπὶ ταύτην ὦφθαι τὴν χρείαν. ἀλλ᾽ ἔμοιγε τὸ μὲν τοὺς Χριστιανοὺς κοινῇ εἰληφέναι, περὶ ὧν ἠμφισβήτουν πρότερον, γνώμας, πολλῶν ἀγαθῶν καὶ μεγάλων αἴτιον σφίσι γενήσεσθαι, εἴπερ καὶ ἄλλῳ τῷ E τῶν ἁπάντων δοκεῖ· ὑπὸ δὲ τῆς τούτων ἐπιθυμίας οὐδένα τῶν σπουδαιοτέρων οἶμαι δεῖν κεκινῆσθαι, μηδὲ σκοπὸν τοῦ μεγίστου καὶ θειοτάτου τῶν ἔργων, τὰ φαυλότερα τῶν ἀγαθῶν προτεθεῖναι, καὶ ὧν ἄν τις ῥᾷστα καταφρονήσειεν· ἀλλὰ τὴν μὲν γνῶσιν τῆς ἀληθείας ἀντὶ πάντων ἀρκεῖν, ὑπὲρ δὲ τῆς τῶν ὅλων εἰρήνης καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ὑπαρχόντων χρῆναι προέσθαι. δυοῖν τοίνυν τούτων, ὧν ἕνεκα καὶ τοὺς πολλοὺς ὑπέστημεν πόνους, θάτερον μὲν κατωρθωκόσιν ἡμῖν, τὴν γνῶσιν λέγω τῆς ἀληθείας, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὸ λοιπὸν ἐπακολουθεῖν.

Dicant igitur omnes neceſſe eſt, & vos attente audiatis, & ampleǵtamini quæ appoſite dicuntur, ut divinitus venientia: eorumque donatori pro illis etiam gratias agatis. qua enim potius alia in re par eſt mentes hominum a Deo afflari, quam ubi de eo quæritur, ſtudiumque navatur? Quæ vero ſecus ſe habuerint, nec fuerint pravo quodam animo prolata, cum mentis, non voluntatis peccata ſint, non erunt a vobis reprehendenda. Nec præterea ſi, qui ſermocinantur, pravam apud vos opinionem habeant, debetis eorum dicta, ſi forte ſint meliora, contemnere; quod in humanis quoque negotiis cavendum eſt iis, qui quod utile eſt, undecumque venantur: quandoquidem humilis fortunæ hominibus multo magis convenit in re propoſita gloriam ſperare ex bono conſilio; nam ab his etiam aliquando proficiſci poteſt aliquod virtutis opus; ita Dei providentia diſponente, ne quis minus conſiderate tribuat humanæ arti & ſagaci conſilio, maximi & poſt hominum memoriam omnium difficillimi negotii exitum. Propterea igitur & illam orationis partem declinavi, & vos attente audire volo quæ jam dicentur.

Quod igitur ſacram hanc ſynodum ex univerſo fere terrarum orbe congregavit, perſuaſitque omnibus, ut alacriter huc convenirent, poſtpoſitis aliis omnibus; Chriſtianorum omnium concordia, & cognitio eſt veritatis: quibus nihil poteſt eſſe jucundius hominibus, qui norunt & amare, & concupere, & incumbere ad honeſta. nam & veritas lux plane eſt naturæ ratione utentis, qua ſine neceſſe eſt ea volutetur in tenebris, nullamque ex dignitate donoque ſibi tradito percipiat utilitatem; quamque aſſidue illa prehendens, dum quærit ignota, & ſeipſa fit ſplendidior, atque ad Deum primam veritatem, quantum fas eſt, proxime accedit. Pace autem concordiaque in rebus honeſtis rerum natura nihil habet majus; quæ primo quidem in anima & conceptibus ejus; utitur autem exterioribus veluti ſignis quibuſdam, per quæ omnibus fit manifeſta. Et credibile quidem eſt eſſe quoſdam, qui aliis ducti cogitationibus, & bona quædam corporalia mente volventes, quæ ſpes eſt fore, ut naſcantur ex concordia, alacriores viſi ſint ad præſens negotium: Mihi autem ſi cui etiam alii videtur quidem, multorum magnorumque bonorum cauſam fore illam Chriſtianis, ſi de iis rebus eamdem ampleǵtantur ſententiam, quas antea in controverſiam vocabant: ceterum eorum deſiderio nullum ſapientem arbitror moveri debere, nec ſtatuenda eſſe bona, quæ ultimo loco numerantur, & quæ facillime quis contemnat, finem maximi ac diviniſſimi operis: ſed loco omnium ſatis eſſe quidem veritatis cognitionem, pro pace autem communi projiciendam eſſe facultatum partem vel maximam. Cum igitur horum duorum, pro quibus tam multos labores ſuſcepimus, alterum egregie præſtiterimus, nimirum veritatis cognitionem; neceſſe omnino eſt alterum quoque conſequatur,

Veritate enim agnita rerum quæ versabantur in controversia, nihil erit amplius quod nostros animos disjungat, totumque terrarum orbem similiter distrahat: neque enim de terræ confiniis, aut pecunia, aut insulis & urbibus recuperandis otiosi litigabimus; neque prorsus hanc ob causam profecti sumus: neque fieri potest, ut propter hæc omnibus contra omnes lis oriatur. Sed si pacem conficiamus citra firmam de dogmatibus consensionem, unamque a cunctis receptam sententiam de iis, quæ modo tractantur; præterquam quod pacem diu conservare non poterimus, debili fundamento innixam, videbimur etiam veritati ipsi aliquid aliud præponere, quæ una dignus finis extiterit multorum sumptuum atque laborum: videbitur quoque profectionis nostræ vera causa non fuisse inquisitio dogmatum, sed ut unusquisque boni aliquid lucretur, & vitæ quod superest, traducat jucundius. hæc autem vos plane devitaturos existimo, ut cuivis potius congruentia, quam hominibus, qui Spiritu ducuntur, veritatemque omnibus præferunt. De illo igitur & primo loco & magis est cogitandum, quod si ad debitum perducatur finem, continuo reliqua etiam prospera sunt expectanda. Si enim modis omnibus veritatem quærere, & visam arripere ac retinere velimus, elucescet quidem concordiæ bonum, discutietur autem schismatis nubes: neque ultra aut iniquis aggressionibus, aut vanis concertationibus sejungemur a fratribus. Ita porro sublato odio, placatisque aversis animis, alteri cum alteris bona nostra communicabimus, affiniumque & cognatorum loco habebimus; nec erit ullum omnino bonum, quod non sit e vestigio secuturum. Ego vero etiam dixerim, etsi bonorum omnium jacturam essemus facturi, & vagaturi per orbem inopes & inglorii propter maximam de veritate solicitudinem, & seriam ejus tractationem, nihil tamen de studio quo illam inquirimus, esse omnino remittendum; nec aliud existimandum bonum nostrum, sive felicitatem humanam, præter hanc ipsam. Cum igitur & reliqua propter eam accessura sint, ita rerum natura exigente, Deoque nos propter opus pulcerrimum ac divinissimum remunerare volente, cur hanc etiam ob causam non sit de hac re maxime cogitandum, totisque viribus ad assequendam eam laborandum? Quod vero si pax alia quavis ratione fiat, nobis ea tuto frui non licebit; sed ex utravis parte, re quapiam minus jucunda contingente, belli ac pugnæ occasio fiet discrepantia dogmatum, & rursus probris & scriptionibus conflictationi mutuæ locus erit, & inanis videbitur tota hæc rerum innovatio; ego quidem ostendere, quamvis nullo negotio possim, nolo; res autem ipsæ testantur, quis legendo didicit, quoties in hunc modum pace inter nos confecta, non modo lucri nihil a nobis factum, sed malo etiam incaute incrementum adjectum. taceo vero tempora, & res gestas, & a quibus gestæ, quæ sunt nota plurimis memoria repetens, illudque cavens, ne videar traducere aliquos.

A οὐδὲν γὰρ ἔσται, τῆς ἀληθείας περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων ἐπιγνωσθείσης, ὃ καὶ πάλιν ἡμῖν σχίσει τὰς γνώμας, καὶ τὴν οἰκουμένην ὁμοίως ἅπασαν διελεῖται. οὔτε γὰρ περὶ γῆς ὅρων ἢ χρημάτων ἢ νήσων καὶ πόλεων δίκας πράττοντες καθεδούμεθα, οὐδ' ἥκομεν τούτων ἕνεκα τὴν ἀρχὴν, οὔτε δυνατόν ἐστι περὶ τούτων πάντας πᾶσιν ἀμφισβητεῖν. εἰρηνεύσαντες δὲ πρὸς ἀλλήλους ἄνευ τοῦ καὶ περὶ τὰ δόγματα παντάπασι συμφωνεῖν, καὶ τὴν αὐτὴν παρὰ πᾶσι κρατῆσαι δόξαν, περὶ ὧν σκοπεῖν πρόκειται, πρὸς τῷ μηδὲ τὴν εἰρήνην ἂν δυνηθῆναι σῶσαι μέχρι πολλοῦ, ἐπὶ σαθροῦ τινος ἱδρυνθεῖσαν, B καὶ τῆς ἀληθείας ἄλλο τι δόξομεν προτιμᾶν, ἣ μόνη τῶν πολλῶν ἀναλωμάτων καὶ πόνων τέλος γένοιτ' ἂν ἄξιον· καὶ πρόφασιν μὲν τοῦ συνελθεῖν ἐνταῦθα τὴν περὶ τῶν δογμάτων ἔρευναν εἶναι, τὸ δ' ἀληθὲς ἥκειν ἑκάστους ἑαυτοῖς ἀγαθόν τι περιποιησομένους, καὶ τὸν κατὰ ταῦτα βίον ἀμείνω κατασκευάσοντας. ταῦτα δ' ὑμᾶς ἡγοῦμαι πάντως φυλάξεσθαι, ὡς πᾶσι μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἀγομένοις καὶ τὴν ἀλήθειαν προτιμῶσι πάντων, ἁρμόττοντα. ἐκείνου καὶ πρώτου καὶ μᾶλλον πρέπει φροντίσαι, οὗ τὸ προσῆκον πέρας ἀπειληφότος, αὐτίκα τὰ κρείττω καὶ περὶ C τῶν ὑπολοίπων ἔξεστι προσδοκᾶν. ἂν γὰρ τὴν ἀλήθειαν πᾶσι μὲν ζητῆσαι τρόποις θελήσωμεν, φανεῖσαν δὲ ἁρπάσαι καὶ κατασχεῖν, ἀναλάμψει μὲν τὸ τῆς ὁμονοίας καλὸν, τὸ δὲ τοῦ σχίσματος λυθήσεται νέφος· καὶ οὐκέτι προσιθέντες κακῶς ἢ φιλονεικοῦντες ἀλόγως, τῶν ἀδελφῶν ἀπορραγησόμεθα. τοῦ δὲ μίσους καὶ τῆς ἀηδίας οὕτω λυθέντων, μεταδώσομεν ἀλλήλοις τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν, καὶ καθάπερ οἰκείοις καὶ συγγενέσι χρησόμεθα· καὶ ὅλως οὐκ ἔσθ' ὅ,τι τῶν ἀγαθῶν οὐχ ἕψεται πρᾶγμα. ἐγὼ δ' εἴποιμ' ἂν, ὡς εἰ καὶ τῶν ὑπαρχόντων ἐμέλλομεν ἐκπίπτειν ἁπάντων, καὶ πένητες καὶ ἄδοξοι τὴν οἰκουμένην D περινοστεῖν ἐκ τοῦ πλείστην φροντίδα θέσθαι τῆς ἀληθείας καὶ περὶ ταύτης σκέψασθαι προὔργου, μηδ' οὕτω δεῖν τῆς περὶ ταύτην σπουδῆς ὁπωσοῦν καθυφεῖναι· μηδὲ νομίζειν ἄλλο τι τὸ ἡμέτερον ἀγαθὸν πλὴν ταύτης, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν. ὅπου δὲ καὶ τἄλλα διὰ ταύτην ἡμῖν περιέσται, οὕτω τε τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως ἀπαιτούσης, καὶ τοῦ Θεοῦ χάριν ἡμῖν τῆς περὶ τὸ κάλλιστόν τε καὶ θειότατον πραγματείας ἐκτίνειν ἐθέλοντος, πῶς οὐ καὶ ταύτῃ μάλιστα τοῦ χρήματος φροντιστέον, καὶ σπουδαστέον αὐτὸ λαβεῖν ὅπῃ δυνάμις; ὅτι δὲ οὐδὲ τῆς εἰρήνης ἄλλον τινὰ τρόπον καθισταμένης, ἀσφαλῶς ἡμῖν ἀπολαύειν ἐξέσται, E ἀλλ' ἑνός τινος ἀηδοῦς ὁποτέρωθεν, οἷα φιλεῖ γίνεσθαι, συμπεπτωκότος, πρόφασιν ποιησόμεθα πολέμου καὶ μάχης τὴν ἐπὶ τῶν δογμάτων ἀσυμβασίαν, καὶ πάλιν ὀνείδη καὶ συγγραφαὶ κατ' ἀλλήλων ἕξουσι χώραν, καὶ τὸ μάταιον εἶναι δοκεῖν πᾶσαν ταυτηνὶ τὴν καινοτομίαν. ἐγὼ μὲν καίτοι ῥᾴδιον ὂν οὐ βούλομαι δεῖξαι, αὐτὰ δὲ τὰ πράγματα μαρτυρεῖ, εἴ τις οἶδεν ἀνεγνωκὼς ὁσάκις τοῦτον τὸν τρόπον συνθέμενοι πρὸς ἀλλήλους, πρὸς τὸ μηδέν τι κερδᾶναι, καὶ τὸ δεινὸν ἐλάθομεν ηὐξηκότες· σιγῶ δὲ καιροὺς καὶ πράγματα καὶ ὑφ' ὧν ἐπράχθη, εἰδότας τε τοὺς πλείστους ἀναμιμνήσκων, καὶ τὸ δοκεῖν καθάπτεσθαί τινων εὐλαβούμενος.

εἰ μὲν

εἰ μὲν τοίνυν μὴ πρόδηλον ἦν ἐκ πολλῶν τῶν πρόσθεν γεγενημένων, ὅποι τῆς εἰρήνης ὁ τρόπος οὗτος πέφυκε τελευτᾶν, ἀλλὰ νῦν πρῶτον ἐπειρώμεθα τούτου, ἴσως ἄν τις ἡμῖν συνεγίνωσκεν, ἐν ἀδηλίᾳ πραγμάτων τοῦ πρέποντος ἁμαρτοῦσι· τοσούτων δὲ ὄντων τῶν δυναμένων πείθειν αὐτὸν παραιτεῖσθαι, πάντας οἶμαι δικαιότατ' ἂν ἡμῖν μέμψασθαι, ἂν συμβαίη τοῦτον ἑλομένοις σφαλῆναι, καὶ ταυτόν τι παθεῖν τοῖς καὶ πρότερον εἰρημένοις· ὃ πᾶσα παθεῖν ἀνάγκη. ἓν μὲν δὴ τοῦτο καὶ πρῶτον καὶ μέγιστον· διὸ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας εὕρεσιν, πᾶσαν δεῖ καταβαλέσθαι σπουδὴν, ὡς ταύτῃ μόνῃ ὧν εἵνεκα συνεληλύθαμεν διαπραξομένοις, καὶ τῆς σὺν Θεῷ γενησομένης εἰρήνης, μέχρι παντὸς ἀπολαύσοντας· μᾶλλον δ' εἰπεῖν, ὡς τοῦτο κεφάλαιον ὂν τῆς ἡμετέρας σπουδῆς· καὶ οὗ γενομένου μὲν, καὶ τἄλλα πάνθ' ἕξει καλῶς· ἠμελημένου δὲ, οὐδ' ἐκείνων ἂν εἴη τοσοῦτος τοῖς νοῦ μετέχουσι λόγος, οὐδ' ἂν μέλλοι κάλλιστα καὶ λυσιτελέστατα ἕξειν. δεύτερον δὲ, ὅτι τὸ μὲν εἰρήνην ἄγειν ἡδὺ πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ πάντων ἥδιστον· τούτῳ γὰρ σύνεστι μὲν τὸ μηδένα ζημιοῦν ἀναγκάζεσθαι, τὸ δὲ τοῖς ὑπάρχουσι χρῆσθαι μεθ' ἡδονῆς ἐνυπάρχει, καὶ τὸ σὺν ἡμερότητι ζῆν· ὃ μάλιστα τῆς ἀνθρωπίνης διαίτης πέφυκε γνώρισμα. καὶ ὅλως ὅπλα τε καὶ μάχαι καὶ παρατάξεις καὶ φρουραὶ πόλεων καὶ πᾶσαι πολέμων παρασκευαὶ τῆς εἰρήνης χάριν εἰσὶ, καὶ τοῦ μετὰ ταύτης δύνασθαι ζῆν ἕνεκα γίνονται. ἔστι δὲ καλῶς εἰρηνεύειν τοὺς ἢ μηδόλως ἐν οὐδενί ποτε διαφερομένους, ἢ συνθήκαις τισὶ λύοντας τὰς διαφορὰς, καὶ τὴν αὐτὴν περὶ τῶν δικαίων ἔχοντας γνώμην, μήτ' ἀδικεῖσθαι μήτ' ἀδικεῖν ἀλλήλους νομίζοντας. τοὺς δὲ σωζομένων ἔτι τῶν ἐγκλημάτων διαλλαττομένους ἀλλήλοις, εἴποι τις ἂν οὐ παύειν ἀλλ' ἀναπαύειν τὸν πόλεμον, καὶ ὅπλων ἀνακωχὴν οὐ μάχης κατάλυσιν οὐδ' εἰρήνην εἶναι τὸ πρᾶγμα. οὐδὲ γὰρ προσέσται ταῖς φαινομέναις διαλλαγαῖς καὶ τὸ κατὰ ψυχὴν εὐνοεῖν, ἕως ἂν συνειδῶσιν ὑπ' ἀλλήλων ἠδικημένοι· εἰ μή τις ὑπὸ ῥαθυμίας, οὐχ ὧν ἁρπάζουσιν ἄχθεσθαι τοῖς ἐπιβουλεύουσιν, ἀλλ' ὧν αὐτῷ καταλείπουσιν, ὠφείλειν βούλοιτο χάριν. οὕτω τοίνυν ἔχει κἀνταῦθα· τὸ μὲν κρείσσω λόγων καὶ τῆς ἄνωθεν βοηθείας συνεφαπτομένης ἡμῖν τὰς τοῦ μακροῦ πολέμου καταλῦσαι προφάσεις, καὶ ἅπερ ἀλλήλοις ἔχομεν ἐγκαλεῖν ἐκ μέσου καθάπαξ πεποιημένους, πρὸς ἓν φρόνημα καὶ μίαν γνώμην ἅπαντας συνελθεῖν, τοῦτ' εἰρήνην ἀληθινὴν, καὶ ψυχῶν ἄρρηκτον σύνδεσμον, καὶ σύμπνοιαν ἀδελφικὴν, καὶ πνευματικὴν ἕνωσιν, καὶ σκανδάλου παντὸς πρόρριζον ἐκκοπὴν, καὶ εἴ τι τοιοῦτον, ἔξεστιν ὀνομάσαι. καὶ μετὰ τοιαύτης ἐπανιόντες εἰρήνης, αὐτοί τε χαιρήσομεν ἀληθῶς, καὶ τοὺς ὑποδεξομένους πείσομεν χαίρειν. ἂν δ' ἄλλο τι γένηται, εἰρήνης σκιὰν, καὶ διαλλαγῶν εἴδωλον, καὶ δογμάτων ἀσυμφωνίαν, καὶ σκανδάλων ἀρχὴν, καὶ δεύτερον πλοῦν, καὶ συνθήκην ἀνάγκης ἅπαντες προσεροῦσι. καὶ τοῖς μὲν ἁπλουστέροις ἴσως τι δόξομεν ἠνυκέναι, καὶ τῷ τῆς εἰρήνης ὀνόματι πείσομεν αὐτοὺς ἀγαπᾶν, μηδενὸς φροντίζοντας ἄλλου·

A Si igitur notum non eſſet ex multis ſuperiorum temporum factis, quem ſoleat modus iſte pacis exitum habere, ſed nunc primum illius periculum faceremus, ignoſceret nobis fortaſſe quiſpiam, in rerum obſcuritate aberrantibus ab eo, quod fieri decet: Cum vero tot exempla ſint, quibus perſuaderi nobis poteſt, ut illum rejiciamus, jure optimo puto reprehendemur ab omnibus, ſi nobis contingat hunc modum deligentibus errare, & in eadem mala delabi, in quæ illi quos antea dixi; quod eveniat omnino neceſſe eſt. Vnum igitur hoc eſt, & primum, & maximum. Quapropter ad inveniendam veritatem ponendum eſt omne ſtudium; quod per illam effecturi ſimus ea, quorum gratia convenimus, & pace perpetua, Deo propitio conficienda, fruituri: utque verius dicam, quod hoc ſit ſtudii noſtri caput; & quo quidem peracto, cetera omnia bene ſe habebunt; neglecto vero, nec illa ſunt a ſapientibus magnifacienda, nec erunt talia, ut & honeſtiſſima & utiliſſima ſint. Alterum vero eſt, quod omnibus hominibus jucundum eſt, & res omnium ſuaviſſima vitam ſibi in pace eſſe: huic enim illud conjunctum eſt, quod nemo nemini vim cogatur afferre, ſed liceat fortunis uti cum voluptate, tranquilleque vitam traducere; quo potiſſimum dignoſcitur quæ ſit vita humana. Omnino enim arma & pugnæ, & acierum inſtructiones, & collocata in urbibus præſidia, & omnes bellorum apparatus pacis cauſa ſunt, fiuntque ut vita poſſit cum pace tranſigi. Poſſunt autem tuto pacem habere, qui vel nulla prorſus de re certant, vel quibuſdam conditionibus dirimunt controverſias, & quod juſtum eſt pari voluntate amplectuntur, exiſtimantes ſe nec pati injuriam, nec inferre. Qui vero deponunt inimicitias nondum extinctis querimoniis, hos bellum non mittere, ſed intermittere dixerit quiſpiam, & inducias facere, non pacem aut belli finem. Etſi enim videntur conciliati animi, non ſubeſt tamen animi voluntas, quoad alter ab altero ſciat ſe injuriam paſſum: niſi quis præ magna ſocordia, non quod rapiant de ſuis conqueri inſidiatoribus, ſed ob ea quæ relinquant, velit habere gratiam. Ita igitur hic quoque res ſe habet: Si diſputationum vi, Deique auxilio diuturni belli cauſas adimemus, & querelas mutuas e medio prorſus tollemus, & in eamdem omnes conveniemus ſententiam, licet hanc veram nuncupare pacem, & animorum indiſſolubile vinculum, fraternam conſpirationem, & ſpiritalem unionem, omniſque ſcandali radicitus præciſionem, & quidvis aliud hujuſmodi: ac tali cum pace revertentes & nos ipſi vere gaudebimus, & illis qui nos excipient, lætitiam ut capiant ſuadebimus. Si vero aliud quid fiat, pacis umbram, & conciliationis ſimulacrum, & dogmatum diſſenſionem, & ſcandalorum exordium, & rem haud primo loco expetitam, & neceſſitatis conventionem appellabunt omnes. Et ſimplicioribus quidem peregiſſe aliquid fortaſſe videbimur; ſuadebimuſque illis, ut pacis nomine contenti ſint, & nihil aliud requirant:

A at sapientum probris jure obnoxii erimus, objicientium nobis egregium pacis nomen, spesque in nihilum redactas: & apparentem tantummodo conciliationem; dum non etiam communis omnium felicitatis proditores vocent, quod prope accedentem, & veluti porrectis manibus advocantem prehendere noluerimus, sed nosmet alio facilius converterimus. Verum hisce etiam probris omissis, neque nobis ipsis persuadere poterimus, occasiones oblatas fuisse a nobis bene arreptas; & inter ea quæ nostrarum virium erant, potioribus nos adhæsisse; remque Dei cum Deo egisse. Prætereo quæstiones, quæ postea emergent; quarum nos au-
B ctores fuisse videbimur, relictis seminibus scandalorum, & non evulso radicitus malo, cum hoc in nostra voluntate situm esset. Et certe multis aliis expeditioribus facilioribusque modis decantatam hanc unionem facere licebat; illis tamen omnibus posthabitis, celebrandæ generalis synodi, remque illi totam permittendi consilium iniimus; quod hac ratione tantum futurum esset, ut firma & stabilia manerent decreta, audente nemine iis adversari, quæ hujusmodi synodus pronuntiasset: & clausulam hanc in omnibus scripturis, quibus continentur pacta & conventiones perficiendæ unionis, videre licet assiduè repetitam; & legatos utrim-
C que missos meministis certe & loquendo & scribendo passim usos esse hac voce, ut auditores tunc afficerent tædio. Quod igitur ad hanc sacram synodum ex omnibus, aut certe plurimis orbis terrarum partibus convenerint aliqui, sermonum ejus actorumque futuri participes, eamdemque laturi sententiam de summa rerum, hoc illam procul dubio facit œcumenicam: necesse vero est, ut in reliquis etiam œcumenicarum ei synodorum forma perfecte servetur: quorum unum est, ut ea quæ quotidie quæruntur, & causas schismatis accurata consideratione me-
D ditetur; & post multa certamina sermonesque habitos utrimque, comperiat tum verum, tum etiam oppositum; & illud quidem promulget, eliminet vero mendacium; ut qui parent, jam sint orthodoxi; qui vero adhuc refragantur, censuris subjiciantur hæreticorum; possitque orbis terrarum universus simplicem deinceps de rebus antea controversis tenere sententiam, & aliter dicentes rejicere. Hoc igitur ante omnia quævis agendum; tum reliquo ecclesiarum apto ordini consulendum, & hominum vita canonibus & legibus ad hoc spectantibus instituenda; & si qui sunt, qui velint privatam sibi litem dirimi, neque hi contemnendi. Si igitur
E hæc etiam, exemplum sibi statuens tot synodorum, ex iisdem unde & illæ, orsa fuerit, volueritque in ea pari, ne dicam majori studio incumbere; deinde etiam de reliquis, quibus providentia vestra opus est, æque ac illæ cogitaverit, nemo erit, qui hanc ipsam inter alias œcumenicam esse negaverit, & ejusdem qua sunt aliæ dignitatis; nec erit quo aliquis confugiens, velit parvipendere quæ ab ea fuerint decreta, existimans perinde esse hanc atque antea celebratas aspernari, timensque tum execrationes hominum, tum pœnas desuper irrogandas.

A τὰ δὲ παρὰ τῶν νοῦν ἐχόντων ὀνείδη δικαίως ὑποστησόμεθα, τὸ σεμνὸν ὄνομα τῆς εἰρήνης προφερόντων ἡμῖν, καὶ τὰς ἀνηνύτους ἐλπίδας, καὶ τὰς μέχρι τοῦ φαινομένου διαλλαγάς· εἰ μὴ καὶ προδότας ἡμᾶς ἐροῦσι τῆς ἁπάντων εὐδαιμονίας, ὅτι γινομένης ἐγγὺς, καὶ ὥσπερ χειρῶν ἐκτάσει προσκαλουμένης, οὐκ ἠθελήσαμεν δράξασθαι, πρὸς ἄλλο τι ῥᾷον ἀποκλίναντες. καὶ χωρὶς δὲ τούτων τῶν ὀνειδῶν, οὐδ᾽ ἡμᾶς αὐτοὺς πείθειν ἕξομεν δεόντως μὲν χρήσασθαι τοῖς συμπεσοῦσι καιροῖς, ἑλέσθαι δὲ τῶν εἰς δύναμιν ἡκόντων τὰ κρείττω, καὶ μετὰ Θεοῦ τὰ τοῦ Θεοῦ καταπράξα-
B σθαι. παρίημι δὲ τὰς μετὰ ταῦτα συμβησομένας ἀμφιβολίας, ὧν αἴτιοι δόξομεν ἡμεῖς γεγενῆσθαι, τὰ τῶν σκανδάλων ὑπολιπόμενοι σπέρματα· καὶ πρόρριζον ἀνασπᾶν τὸ δεινὸν ἐξὸν, οὐ βεβουλημένοι. καὶ μὴν πολλοῖς ἄλλοις τρόποις ἀπονωτέροις καὶ ῥᾴοσι τὴν θρυλλουμένην πράττειν ἔχοντες ἕνωσιν, ἐκείνους πάντας ἀφέντες, οἰκουμενικὴν σύνοδον συγκροτεῖν, καὶ ταύτῃ τὸ πᾶν ἐπιτρέπειν ἐβουλευσάμεθα· οὕτω γὰρ μόνον μένειν τὰ δόξαντα κύρια, μηδενὸς ἀντιλέγειν τολμῶντος οἷς ἂν τοιαύτη σύνοδος ἀποφήναιτο· καὶ πανταχοῦ τῶν περὶ τῆς ἑνώσεως συνθηκῶν συνεχῶς ἔστιν ἰδεῖν τὸ πρόσρημα τοῦτο· καὶ τοὺς ἑκατέρωθεν πρέσβεις μέμνησθε δήπου κἀν τοῖς λόγοις αὐτῶν κἀν τοῖς γράμμασιν
C ἄνω καὶ κάτω τοὔνομα στρέφοντας, καὶ δι᾽ ὄχλου τότε τοῖς ἀκούουσι γινομένους. τὴν δ᾽ ἱερὰν ταύτην σύνοδον, τὸ μὲν ἐξ ἁπάντων ἢ τῶν γε πλείστων τῆς οἰκουμένης μερῶν ἐλθεῖν τινας, τῶν ἐνταῦθα λόγων καὶ πράξεων κοινωνήσοντας, καὶ μιᾷ χρησομένους γνώμῃ περὶ τῶν ὅλων, οἰκουμενικὴν ἀναμφιβόλως ποιεῖ. ἀνάγκη δὲ κἀν τοῖς ἄλλοις αὐτῇ τὸ σχῆμα τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἀκριβῶς περισώζειν· ὧν ἕν ἐστι καὶ τὸ προὔργου μὲν περὶ τῶν ἑκάστοτε ζητουμένων σκοπεῖν, καὶ τῶν αἰτίων τοῦ σχίσματος· καὶ μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας καὶ λό-
D γους ἑκατέρωθεν γινομένους, τῇ μὲν τἀληθὲς ἀνευρίσκειν, τῇ δὲ τοὐναντίον· κἀκεῖνο μὲν ἀναγορεύειν, τὸ δὲ ψεῦδος ἀποκηρύττειν· καὶ τοὺς μὲν πειθομένους, ὀρθοδόξους εἶναι λοιπόν· τοὺς δ᾽ ἔτι φιλονεικοῦντας, ταῖς τῶν αἱρετικῶν εὐθύναις ὑπάγεσθαι· ὥστε δύνασθαι τὴν οἰκουμένην πᾶσαν ἐκεῖθεν ἁπλῆν περὶ τῶν πρότερον ἀμφισβητουμένων δόξαν φυλάττειν, καὶ τοὺς ἄλλο τι λέγοντας μὴ προσίεσθαι. τοῦτο μὲν πρὸ πάντων τῶν ἄλλων· μετὰ δὲ ταῦτα, καὶ τῆς ἄλλης εὐταξίας τῶν ἐκκλησιῶν προνοεῖν, καὶ τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον ῥυθμίζειν κανόσι καὶ νόμοις πρὸς τοῦτο φέρουσι· κἄν τινες ἰδίας δέωνται δίκης, μηδὲ τούτων κα-
E ταφρονεῖν. ἂν τοίνυν καὶ αὕτη παράδειγμα τὰς τοσαύτας συνόδους προστησαμένη ἄρξηται μὲν ἀφ᾽ ὧν ἐκεῖναι, καὶ περὶ ταῦτα τὴν ἴσην ἵνα μὴ λέγω πλείω σπουδὴν ἐνδείξασθαι βουληθῇ· ἑπομένως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων, ὁπόσα δεῖται προνοίας, τὸν αὐτὸν ἐκείναις σκέψηται τρόπον, οὐδεὶς ἂν ἀντείποι μὴ καὶ ταύτην οἰκουμενικὴν εἶναι, καὶ ταυτὸ ταῖς ἄλλαις ἔχειν ἀξίωμα· οὐδ᾽ ἕξει τις εἰς ὅ, τι καταφυγὼν, ὧν ἂν αὕτη ψηφίσαιτο, καταφρονεῖν βουληθείη, ἡγούμενος ἴσον εἶναι, ταύτην τε καὶ τὰς πρὸ αὐτῆς ἀτιμάζειν· καὶ δεδιὼς μὲν τὰς ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἀρὰς, τρέμων δὲ τὰς ἄνωθεν δίκας

* ἄλλως

ἄλλως πολλοὺς

* ἄλλως τε πολλοὺς ἕξειν τοὺς ἐπιβούλους· καὶ νῦν μὲν ἴσως οὐδεὶς ἀντερεῖ, μὴ καὶ δόξῃ τὸ τῆς ὁμονοίας ἀγαθὸν ἐμποδίζειν, καὶ ἅμα εἰδὼς ὡς χαλεπόν ἐστι τοσούτων περιγενέσθαι, ἐφ' ἅπερ οὐ προθυμοῦνται, τοῖς λόγοις πείθειν πειρώμενον· οὐκ ὀλίγοι δὲ τοῦ χρόνου προβαίνοντος τὰ μὲν ὑμῖν δόξαντα σαλεύειν θελήσουσι, τὴν δὲ σεμνὴν ταύτην προσηγορίαν ἡμῶν ἀφελέσθαι. ἀφαιρήσονται δὲ, πλήθει μόνον σώζειν ὑμᾶς τὸν τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων λέγοντες χαρακτῆρα, ἐν δὲ τοῖς ἀναγκαιοτάτοις καὶ σφόδρα τὴν ἐναντίαν ἐκείναις ἐλθεῖν, ὡς περὶ παντὸς μᾶλλον ἢ περὶ τῆς τῶν δογμάτων ἀληθείας τὸν σύλλογον πεποιημένους· καὶ οὕτως αὐτοὶ μόνοι τῆς εἰρήνης ἀπολαύσομεν ἴσως, τοῖς δὲ μεθ' ἡμᾶς εὐθὺς καὶ χείρω τοῦ προτέρου καταλείψομεν πόλεμον· καὶ οὕτως ἡμῖν ἀνόνητος ἔσται ἡ περὶ ταυτησὶ τῆς προσηγορίας πᾶσα σπουδή. ὅπερ ἵνα μὴ γένηται, τὸ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἀξίωμα τῇ πρὸς ἐκείνας ἀκριβεῖ ζήλῳ καὶ ταύτῃ προσαρμοστέον· καὶ ὅπως μηδεὶς ἐκ τῆς ἀνομοιότητος ἕπηται κίνδυνος αὐτῇ, φροντιστέον. εἰ γὰρ μὴ καὶ τὰς τῶν εὐγνωμόνων ψυχὰς αἱ προφάσεις αὗται ταράξουσι, μηδ' ἔσται μηδεὶς ὁ τοῦ καλοῦ χάριν τὸν πρὸς αὐτὴν ἀναδεξόμενος πόλεμον, ἀλλ' ἴστε δήπου καλῶς τοῖς μεγίστοις καὶ λυσιτελεστάτοις τῶν ἔργων οὐ τοὺς πονηροτάτους μόνον ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνέκαθεν δυσμενεῖς ἡμῖν ἐπιβουλεύοντας δαίμονας, ὁμοίοις ἀνθρώποις συνεργοῖς πρὸς τοῦτο χρωμένους. δαίμοσι δὲ ἄρα τῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης οὐδὲν ἀηδέστερον, ἧς ἅπας ὁ τῶν ἀγαθῶν ἀπήρτηται κύκλος, καὶ ἣν ὁ σωτὴρ ἀνῆλθε τοῖς ἀνθρώποις καταλιπὼν, ὡς ἴσον ὂν ταύτην τε χαρίσασθαι, καὶ πάντων ἀθρόων μεταδοῦναι τῶν ἀγαθῶν, ὁπόσα παρὼν ἡμῖν παρέχειν ἠδύνατο. καθάπερ οὖν οἱ τῆς εἰρήνης ἐχθροὶ πᾶσαν ἐπὶ τῇ ταύτης ἀνατροπῇ κινήσουσι μηχανὴν, καὶ προφάσεις πάσας διερευνήσονται, οὕτω δεῖ καὶ ἡμᾶς τὸ μέλλον προορωμένους πᾶσαν μὲν αὐτοῖς ὁδὸν ἀποκλεῖσαι τῆς κακουργίας, πανταχόθεν δὲ τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν ἀσφαλίσασθαι· ἐξ ὧν ἢ πειθομένους ἡσυχάζειν ἀνάγκη τοὺς πονηροὺς, ἢ προσβάλλοντας ἀσθενεῖν, καὶ πείρᾳ μανθάνειν, ὡς ἄρα τῇ κεφαλῇ τὸν οὐρανὸν ἐγνώκασι προσαράττειν. πρὸς δὲ τούτοις κἀκεῖνο πρέπει σκοπεῖν. οὐ γὰρ μόνον ταῖς ἡμετέραις ἐνοχλήσουσι ψήφοις οἱ πονηροὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ πάλιν τὰς αὐτὰς μετὰ περιουσίας εἰσάξουσιν ἀμφισβητήσεις καὶ μάχας, ἐάν τις αὐτοῖς τῶν καθ' ἡμῶν ἐγκλημάτων πρόφασις ᾖ, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἄλλους ἐγεροῦσι πολέμους, καὶ πολλῶν συγχύσεων τὴν ἀληθινὴν ἐμπλήσουσι πίστιν. καὶ νῦν μὲν ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν ἐκκλησίαν τὸ τῶν Χριστιανῶν διήρηται πλῆθος· τότε δὲ οὐδὲ ἀριθμεῖν ἐξέσται τὰ τμήματα, ἑκάστου πρὸς ἑαυτὸ τεμνομένου καὶ στασιάζοντος, ἄλλων ὑπ' ἄλλου φιλονεικίας ἀφορμῶν ποριζομένων. εἰ γὰρ ἔτι τῆς συνόδου ταύτης προσδοκωμένης, ἥ τις ἔμελλε τὰς μεγίστας τῆς οἰκουμένης μοίρας συνάψασα, εἶτα καὶ περὶ τῶν ἑκασταχοῦ καινοτομηθέντων ἐπιμελῶς σκοπουμένη, τὴν ἀληθῆ καὶ βεβαίαν ψῆφον πᾶσιν ἐπάγειν, διῄρηντο μὲν οἱ πρότερον ἡνωμένοι, ἡ δ' ὅπως ποτὲ κρατήσασα μοῖρα τοὺς ἡττημένους ἐπρο-

A Alioqui multi erunt, qui illi insidientur: & nunc quidem fortasse nemo contradicet, ne videatur etiam impedimento esse bono concordiæ; & quod præterea sciat, rem esse arduam tanto numero prævalere, si conetur illos eo verbis pertrahere, quo animus non propendet; tempore vero procedente non pauci decreta vestra volent convellere, veneranda hac vos appellatione denudantes; denudabunt autem, quia generalium conciliorum formam multitudine tantum servatam a vobis dicent, in rebus vero maxime necessariis viam vos iniisse plane illis contrariam, ut qui conventum egeritis ob aliud quidvis potius, quam dogmatum veritatis ergo. B Atque ita soli nos fortasse pace fruemur, posteris vero nostris bellum illico relinquemus vel priori deterius; sicque nullum nobis afferet fructum omne hujus appellationis studium. Quod ne fiat, generalium conciliorum dignitas per exactam illorum imitationem huic etiam est adaptanda; & ne ullum ei periculum immineat ex dissimilitudine, prospiciendum. Nam etsi pie mentis hominum animos prætextus isti non turbabunt, nec erit quisquam, qui honestum insequens concilio inferat bellum; bene tamen nostis, adversus maxima & summæ utilitatis opera non C modo perditissimos homines, sed adversarios quoque nostros ab initio dæmones struere insidias, similium sui hominum ad hoc opera & auxilio utentes. Porro autem dæmonibus ecclesiarum pace nihil nihil injucundius, ex qua totus bonorum circulus pendet, & quam salvator ascendens reliquit hominibus: tantumdem enim erat hanc largiri, atque omnia simul tradere bona, quæ præsens nobis tribuere poterat. Sicut ergo inimici pacis omnes ad eam evertendam adhibebunt machinas, & omnes captabunt occasiones; ita nos quoque, quod futurum est prospicientes, D omnem decet illis viam malefaciendi præcludere, pacisque bonum usquequaque tutum reddere; ut necessario improbi vel acquiescentes non ciant turbas, vel adorientes nihil efficere valeant; experimentoque sciant, cælum se voluisse ferire capite. Illud præterea considerandum, futuros homines pravos non modo sententiis nostris molestos, & easdem rursus controversias & pugnas copiosius revocaturos, si quam nacti fuerint criminandi nos occasionem; sed multa quoque alia bella excitaturos, veramque fidem multa confusione oppleturos. E Et nunc quidem in orientalem & occidentalem ecclesiam divisa est Christianorum multitudo; tunc autem ne numerari quidem sectæ poterunt, singularum divisione partium in alias per seditiones intestinas, & variis varias contentionum disseminantibus causas. Nam si dum hæc synodus adhuc expectaretur, quæ maximis orbis terrarum partibus conjunctis, deinde novitatibus, quæ singulis in locis exortæ sunt, diligenter examinatis, veram certamque sententiam erat de omnibus latura; divisi quidem erant prius uniti; devictos vero pars utcumque superior execrata est,

infidelibusque

infidelibusque deteriores habuit, & ad hanc diem eo nomine vocat usque a primis illis qui fuerunt pugnæ auctores; novumque in antiquo schismate factum est schisma, pauciorum quidem, sed longe superans & materia quæsitorum, & mutuo inter se odio; libentissime enim vel carnes ipsas degustassent; quid expectandum, quando nulla spes erit œcumenicæ synodi? cujus tantum calculos erant formidaturi, quod incertum esset, secundum quos illa esset decretura. Talem vero synodum quis unquam mentis compos speraverit, si hanc tanto ante meditatam tempore, tanta vero utrimque cum difficultate coactam, irritam videat, quod sibi nomen hoc tueri minus potuerit? Cum igitur tempus novi semper aliquid adinveniat, & homines sive ob ignorantiam, sive ob certandi studium mendacio adhæreant, & differentias dogmatum quandoque faciant causas pugnarum; nullusque sit, aut expectetur, ad quem confugiant qui pro veritate stant, cujus sententiam conveniat omnes revereri; necesse est omnes inter se manus conserant: dumque sibi quisque fit veritatis magister, aliter sentientes condemnet? quodque deterrimum omnium est, hæreticos infidelesque appellet, non uti nunc fit, ob discrepantiam, schismaticos & id genus alia, metu synodicæ definitionis. Hoc porro statu rerum quid pejus? nemo enim simpliciorum sciet, quid sentiendum, quibusve assentiendum: nec erit a periculo vacuum quodcumque quisque delegerit, mendacio multifariam diviso: ex quo fiet, ut res ad salutem maxime necessaria, fides, paulatim hominibus abeat. Et nunc quidem audientes, extare alicubi hæreses principio exortas, mirum putamus, si homines tanta inter se opinionum diversitate, tam multis, tam variis, tam contrariis sententiis discordes possint simul habitare: tunc autem malum hoc totum terrarum orbem occupabit; nec si quis a Gentilitate velit ad veram converti fidem, scire poterit plane, quibus utendum sit desiderii sui ducibus ac magistris; quinimo tantam inspiciens discrepantiam, ne voluerit quidem. Quæ nos ac cetera omnia prospicientes, existimantesque illud esse tempus, quod veluti conserta nocturna pugna permixti omnes, alter in alterum corruunt, simulque pereunt; pereuntium commiseratione motos, malo vero quod ecclesiam depascitur, debitam objicientes providentiam, oportet unicam omnium causam resecare. ad hanc enim non opus erit alio seorsum tractatu, aut aliis laboribus, aut temporis mora: nec si res in præsenti bene componantur, opus erit de his iterum sedentes cogitare; sed quod oportet adhibere ad præsentia, hoc vobis erit pharmacum etiam ad futura. Nam si effeceritis, ut revera synodus œcumenica habeatur; ex quo etiam fiet, ut firma sint, quæ a vobis fuerint decreta; nemo quidquam de rebus jam definitis in dubium vocans fieri unquam schismatis auctor voluerit, & ecclesiam sciens hoc animadversuram, & pœnas ab œcu-

A τοῖς καὶ τῶν ἀπίστων χείρους ἡγήσατο, καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀπὸ τῶν τῆς ἔριδος ἐκείνης ἀρξαμένων καλοῦσα, καὶ σχίσμα ἐν σχίσματι παλαιῷ γέγονε νέον, ἐν ἐλάττοσι μὲν, πολὺ δὲ νικῶν τῇ τε ὕλῃ τῶν ζητουμένων καὶ τῷ μίσει τῷ πρὸς ἀλλήλους, ἥδιστα γὰρ ἂν ἐγεύσαντο καὶ σαρκῶν· τί χρὴ προσδοκᾶν, ὁπότε σύνοδον οἰκουμενικὴν ἐλπίζειν οὐκ ἔσται; ἧς μόνης ἔμελλον δεδιέναι πάντες τὰς ψήφους, ἀδήλους ὁποτέροις ἀρέσκειν μέλλουσιν οὔσας. τοιαύτην δὲ σύνοδον τίς νοῦν ἔχων ἐλπίσει ποτὲ, τὴν τοσούτοις ἤδη χρόνοις μελετωμένην, B καὶ μετὰ τοσαύτης ἑκατέρωθεν δυσχερείας συστᾶσαν, ἐκ τοῦ μὴ δυνηθῆναι διασῶσαι ταύτην αὐτῇ τὴν προσηγορίαν βλέπων ἀκυρουμένην; οὐκοῦν τοῦ χρόνου καινὸν ἀεί τι προσεξευρίσκοντος, καὶ τῶν ἀνθρώπων δι' ἄγνοιαν ἢ φιλονεικίαν ἐχομένων τοῦ ψεύδους, καὶ τὰς ἐν δόγμασι διαφορὰς, ἔστιν ὅτε προφάσεις τοῦ πρὸς ἀλλήλους ποιουμένων πολέμου, ἐφ' ὃν δ' οἱ μετὰ τῆς ἀληθείας ἱστάμενοι καταφεύξονται, καὶ οὗ τὴν ψῆφον ἁρμόττει πάντας αἰδεῖσθαι, μήτ' ὄντος μήτε προσδοκωμένου, ἀνάγκη πάντας δεινῶς ἀλλήλοις συῤῥήγνυσθαι· καὶ διδασκάλους τῆς ἀληθείας ἑκάστους ἑαυτοῖς γινομένους, τῶν ἄλλο τι φρονούντων καταψηφίζεσθαι καὶ τὸ C δὴ πάντων χεῖριστον, αἱρετικοὺς καὶ ἀπίστους ἀποκαλεῖν, οὐ καθάπερ νῦν διαφερομένους καὶ σχισματικοὺς καὶ τὰ τοιαῦτα προσαγορεύουσι, τὰς συνοδικὰς ὑποστελλόμενοι ψήφους. τούτων δέ τι ἂν γένοιτο χεῖρον; οὔτε γὰρ εἴσεταί τις τῶν ἁπλουστέρων, τί ἂν δέοι φρονεῖν καὶ τίσι προσθέσθαι, οὔτ' ἀκίνδυνον ἔσται τοῖς ὁποιονοῦν ἑλομένοις, εἰς πολλὰ νενεμημένου τοῦ ψεύδους· καὶ τὸ μέγιστον εἰς σωτηρίαν, ἡ πίστις, ἐκ τῶν ἀνθρώπων κατ' ὀλίγον οἰχήσεται. καὶ νῦν μὲν ἀκούοντες εἶναί που καὶ σώζεσθαι τὰς ἐξ ἀρχῆς γεγενημένας αἱρέσεις, D ἡγούμεθα θαυμαστὸν, εἰ τοσαῦτα διαφερόμενοι πρὸς ἀλλήλους, καὶ οὕτω πολλαῖς καὶ ποικίλαις ἐναντιότησι συζῶντες ἄνθρωποι δύνανται συνοικεῖν. τότε δὲ τουτὶ τὸ δεινὸν τὴν οἰκουμένην πᾶσαν ἐμπλήσει· καὶ οὐδ' ἂν εἴ τις ἐκ τῶν ἐθνῶν πρὸς τὴν ἀληθινὴν ἐπιστρέφειν βούλοιτο πίστιν, τίσι χρήσεται τῆς ἐπιθυμίας ὁδηγοῖς τε καὶ διδασκάλοις εἰδείη καλῶς· μᾶλλον δὲ τὴν τοσαύτην ἀσυμβασίαν ὁρῶν, οὐδ' ἂν βουληθείη. ἃ δεῖ μετὰ τῶν ἄλλων ἁπάντων προειδομένους ἡμᾶς, καὶ νομίσαντας ἐκεῖνον εἶναι τὸν χρόνον, ἐν ᾧ καθάπερ ἐν νυκτομαχίᾳ πάντες φυρόμενοι συμπίπτουσιν ἀλλήλοις καὶ συναπόλλυνται, καὶ τῶν μὲν ἀ- E πολλυμένων οἶκτον λαβόντας, τῷ δὲ κατειληφότι τὴν ἐκκλησίαν δεινῷ τὴν ὀφειλομένην ἀντιτάξαντας πρόνοιαν, τὴν μόνην ἁπάντων αἰτίαν περιελεῖν. ἐπὶ γὰρ ταύτην οὐκ ἰδίας δεῖ πραγματείας, οὐδὲ πόνων ἄλλων οὐδὲ χρόνου τριβῆς· οὐδὲ τὰ παρόντα διοικουμένους καλῶς δεήσει περὶ τούτων καθημένους σκέπτεσθαι πάλιν· ἀλλ' ὃ πρὸς τὰ παρόντα δεῖ προελέσθαι, τοῦθ' ὑμῖν καὶ τῶν μελλόντων φάρμακον ἔσται· ἂν γὰρ ὅπως ἀληθῶς οἰκουμενικὴ νομισθήσεται σύνοδος διαπράξησθε. ἐξ οὗ καὶ τὰ περὶ τῶν προκειμένων δόξαντα κρατεῖν ὑμῖν περιέσται, οὐδείς ποτε κινῶν τι τῶν καθεστώτων, σχίσματος ἀρχὴ γενέσθαι βουλήσεται· οὔτε περιοψομένην τὴν ἐκκλησίαν εἰδὼς, καὶ τὰς ἐκ τῆς

οἰκουμενικῆς

ὅτι τε οἰκουμενικῆς συνόδου φυλαττόμενος δίκας, * ἣν τότε μᾶλλον ἢ νῦν, ἅτε τῆς οἰκουμένης ἁπάσης ὁμονοούσης προσδοκᾶν ἐστὶν εὔλογον. καὶ μὴν τὴν μὲν σύνοδον ταύτην ὑπὸ τοῦ πνεύματος οὐδὲν ἧττον ἢ περὶ τοῦ πνεύματός φαμεν συνηθροῖσθαι, τὰ ἐκείνῳ δοκοῦντα ψηφιουμένην. πῶς δ᾽ ἂν ἄλλως ἐπ᾽ αὐτῶν τῶν πραγμάτων τοῦτο δειχθείη, ἢ τὰ μὲν ἄλλα περιϊδόντων ἡμῶν, τὴν δὲ περὶ τῆς αὐτοῦ προόδου πᾶσι τρόποις ἐξητακότων ἀλήθειαν, καὶ τούτου χωρὶς μηδ᾽ ἀπελθεῖν ἐντεῦθεν ἀνεχομένων; ἢ πῶς ἂν δυνηθείημεν αὐτῷ χαρίσασθαι μᾶλλον, παρ᾽ οὗ μόνου καὶ τὸ τῆς ὁμονοίας εἰκός ἐστιν ἐλπίσαι καλόν, ἀγάπης ὄντος καὶ λεγομένου, ἢ τὰς ὑγιαινούσας ὑπὲρ αὐτοῦ θηρώμενοι δόξας, καὶ τὴν εἰς αὐτὸ πίστιν εἰλικρινῆ καὶ ἀκίβδηλον εὑρεῖν καὶ σώζειν βουλόμενοι; ἐκεῖνο γὰρ ἀληθείας ὂν πνεῦμα, καὶ πάσης μὲν ἀληθείας ἐραστὰς ἡμᾶς εἶναι βούλεται, καὶ τὴν πρὸς αὐτὴν ὁδὸν ἡμῖν ὑφηγεῖται, ὡς ἄνευ αὐτοῦ μὴ δυναμένοις ἀκινδύνως ταύτην ὁδεύειν· τοῖς δ᾽ ὅ, τι δεῖ φρονεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τῶν ὁμοουσίων τούτῳ προσώπων ἐξετάζειν ἐθέλουσι, τούτοις ὡς τῆς μεγίστης καὶ πρώτης ἀληθείας ἐφιεμένοις πάντων μάλιστα χαίρει· κἂν ταῖς τοιαύταις ἐννοίαις οὐ συγχωρεῖ τούτους ταῖς πλοκαῖς τοῦ ψεύδους ἁλίσκεσθαι. ἂν δέ τις ἀμφισβήτησις ᾖ, συλλέγει μὲν πανταχόθεν τοὺς ὁλοψύχως τὴν ἀληθῆ γυμνάσοντας δόξαν, καὶ ταύτῃ προσθησομένους ἄνευ φιλονεικίας. ὅπως δ᾽ ἂν τῆς ἀληθείας τύχωσι, παρέχει, ἂν μόνον οὐκ ἀλαζόνες τινὲς ὦσιν αὐτῆς θηραταὶ, καὶ τῇ σφῶν δυνάμει τὸ πᾶν ἐπιτρέποντες. ἢ τί βουλόμενον ἡμᾶς συνῆξε τὸ πνεῦμα, ἢ τί τῶν ἀληθῶς ἀγαθῶν τὴν οἰκουμένην πᾶσαν εὐεργετῆσον, ὅθεν ὑμεῖς συνελέγητε; οὐ γὰρ δὴ χρήματα προσθῆσον ὑμῖν, καὶ δυναστείας κατακτησόμενον, ὧν ἐνίοις καὶ τῆς τῶν ὑπαρχόντων οἰκονομίας ἴσως ἔχει τι μέμφεσθαι· οὐδὲ τὰς σεμνὰς ταύτας ἀποδῶσον ἐπωνυμίας, καὶ τὰς πολυσυλλάβους ἐπιγραφὰς ὑπὸ τοῦ σχίσματος καλῶς περιαιρεθείσας· αἳ τύφου μᾶλλον καὶ ὑπερηφανίας ἀπόδειξιν ἔχουσι τῶν ἀντικαθισταμένων τῷ πνεύματι. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὥσπερ ἐπεισόδια τῶν ὡς ἀληθῶς εἰσιν ἀγαθῶν, ἅπερ ἡμῖν παρὰ τοῦ πνεύματος ἥξει· καὶ ἆθλά τινα τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καμάτων, τὴν ἡμετέραν μικροψυχίαν παραμυθούμενα· ὧν οὐκ ὀλίγους οἶμαι τῶν νοῦν ἐχόντων καταφρονήσειν, καὶ διδόμενα μὴ προσήσεσθαι, τῇ γνώσει τῆς ἀληθείας ἀγαπήσαντας μόνῃ, καὶ ταύτην τοῦ παντὸς ἄξιον γέρας νομίζοντας τοῖς ὑπὲρ ταύτης ἠγωνισμένοις· εἰ δέ τι καὶ ἄλλο προσδοκᾶν ἐστὶν ἆθλον, τὴν μέλλουσαν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν τότε καθαρωτέραν γνῶσιν τῆς ἀληθείας, τοῦτ᾽ εἶναι πιστεύοντας. καὶ γὰρ καὶ τῇ γνησίᾳ τῶν ἀνθρώπων ζωῇ μέγα ταῦτα ἐμπόδιον ἴσμεν ἅπαντες ὄντα· οὗ χάριν καὶ τοὺς ἐκείνης ἐφιεμένους ὁρῶμεν ἥκιστα τῇ τούτων κτήσει προσέχοντας. ταῦτα μὲν οὖν τοιαύτην ἔχοντα φύσιν, οὐδ᾽ ἡμῖν εὐπρεπὲς ἂν εἴη περιέργου ζητεῖν, τὸ πνεῦμα χαίρειν δωρούμενον, ὥστε καὶ ἡμᾶς νῦν ἐνταῦθα συναγαγεῖν, τούτων μάλιστα τῶν ἀγαθῶν μεταδῶσον· ἀλλ᾽ ὧν εἵνεκα συνηγμένοις ἐφίσταται τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τούτων γίνεσθαι μέσον οὐκ ἀπαξιοῖ, ἐπὶ τούτοις δὴ καὶ συνάγει, καὶ ταῦτα δίδωσι φιλοτίμως τοῖς λαμβάνειν προαιρουμένοις,

A menica synodo constitutas reformidans; quod par est tunc potius, utpote toto terrarum orbe idem sentiente, quam nunc expectare. Et hanc quidem synodum non minus a Spiritu, quam de Spiritu dicimus congregatam, quæ illi videntur definituram: id vero quanam alia ratione re ipsa ostendatur; præterquam si cetera quidem parvipenderimus, veritatem autem de ejus processione modis omnibus examinaverimus, & sine hoc nulla ratione hinc recedere passi erimus? aut quomodo illi rem magis gratam facere possimus, a quo solo, qui amor est & dicitur, sperare convenit bonum concordiæ; quam si sanas ac pias de ipso sententias investigaverimus, B puramque ac sinceram in eum fidem reperire & conservare voluerimus? Cum enim ille sit Spiritus veritatis, vult quidem nos cujuslibet veritatis esse studiosos, nobisque ad eam viæ ducem se præbet, ut qui sine ipso per illam ire citra periculum non possimus: sed eis potissimum oblectatur, qui volunt inquirere, quid de ipso personisque ipsi consubstantialibus sit sentiendum; quod ii maximam primamque veritatem assequi cupiant: nec eos patitur in hujusmodi cogitationibus mendacii nexibus implicari. Quod si qua sit dubitatio, congregat eos undique, qui C toto animo veram inquirant sententiam, eamque sine contentione amplectantur; efficitque ut veritatem quæsitam inveniant, dummodo non sint superbi ejus investigatores, suæque virtuti rem totam committant. Quorsum enim vos congregavit Spiritus, nisi ut verum aliquod beneficium in totum conferat orbem, unde vos collecti estis? certe enim non ut divitiis augeat, & potentatus vobis acquirat, cum possit de quibusdam fortasse nonnihil conqueri ob possessarum etiam dispensationem facultatum: neque ut præclaros illos restituat titulos, & verbosas inscriptiones a schismate D rite sublatas; quæ tumoris potius superbiæque ostentationem habent hominum Spiritui obsistentium. Sed hæc quidem ad vera bona sunt veluti adventitiæ partes, quæ nobis a Spiritu venient, & præmia quædam susceptorum pro veritate laborum, ad præbendum angusto parvoque animo nostro solatium; quæ non paucis arbitror sapientibus erunt contemptui, ne si dentur quidem recipienda; quod illi sola veritatis notitia sint contenti; præmiumque rebus omnibus æquivalens id putent hominibus, qui pro illa decertarunt; quod si aliud quoddam expectandum est E præmium, hoc esse illi credunt felicitatem futuram, & clariorem tunc veritatis notitiam: nam & puræ germanæque hominum vitæ scimus omnes magno illa esse impedimento; quapropter & illius studiosis, si hæc possideant, videmus ea curæ non esse. Hæc igitur cum tali natura sint, nec decet a nobis dedita opera quæri, nec a Spiritu libenter donari, ut nos etiam hoc modo congregaverit ad bona hæc potissimum deferenda. Verum ad ea congregat, & ea suscipere volentibus munifice donat, quorum gratia coactis præest hominibus, & interesse illorum cœtui non dedignatur;

quæcumque videlicet ad gloriam Dei conferunt, veramque suscipientium utilitatem. Itaque nos etiam, qui hic sumus congregavit, ut veritatem quidem, edoceat, sine qua impossibile est consequi salutem; pacem vero inter nos conciliet, quæ nec veritate ignorata manere inter homines potest, nec illa agnita necessario non redire; & scandalis ecclesiam liberet, quibus pro more inseminatis zizaniorum sator inopem illam ac sterilem reddidit; efficiatque illum rursus copiose fecundam, suosque congregantem natos, & ministrantem illis alimenta ad satietatem. Non est ergo consentaneum, putare quidem nos a Spiritu coactos; posthabitis vero illis, ob quæ tantum nos ille congregasse censendus est, tamquam otio fruentes quomodocumq; aliud agere; id enim fuerit tentantium Spiritum, sibique ipsis contraria facientium. Præetereo vero, concordiæ bonum, per quod Spiritui conjungimur, non posse consistere, si propriam quisque sententiam teneat, & non eligatur una ab omnibus, vera scilicet, quam velint etiam tueri. Quinimo nobis quidem totum pro pace gerenda est studium; quam si vera sit & perfecta, Deoque placita, & nobis ac nostris laboribus non indigna, nemo ignorat, una cum sit, triplicem futuram, tribusque nos reconciliaturam. nam præter exteriorem conciliationem, qua fiet, ut deinceps alter alteri pessima quæque imprecari desinamus, manumque & linguam in nos invicem non armemus; oportet pacem nobis esse cum Deo, vera de illo opinantibus: quandoquidem a veritate aberrare, cum Deo quoque est inimicitias gerere: necesse est etiam, bonum pacis sibi quisque conservet, ut sermones qui proferuntur, consentientes exhibeat cum interiore animi sensu, & ne vestigium quidem dubitationis de rebus propositis sibi ipsi relinquat. Pax enim cum aliis, firmanda prius est in nobis ipsis; alioquin pacem habere fingemus; & prætextu amicitiæ latenter fiet, ut aversos animos intus occultemus. Neque enim controversia inter nos erat de rebus, quæ si raptoribus concedantur, aut si juste recipiantur, par est inter nos nullum fore amplius bellum; & nihil esse, quod vetet, pacem haberi pro perfecta; sed pugna bellumque nobis erat de opinionibus, quæ ipsum nostræ fidei caput attingunt; quarum alteram qui sequuntur, non possunt alteram omnino parvipendere, cum stent ab utraque multa partim quidem ex scripturis sumpta, partim vero humano studio reperta, quæ faciunt, ut difficile omnibus videatur de his ferre judicium. Et opiniones istæ inter nos antea versabantur in controversia; & illud nos simul turbabat, timentes ne a veritate aberraremus, & maximam æstimantes calamitatem, si cui cum fratre pugnanti contingeret & cum Deo belligerare, abesse longe a veritate, pro quibus bellum erat susceptum. Hæc porro de illis dico qui sapiunt; nam homines pervicaces & contentiosos, eosque qui pro vero illud solum habent cui semel adhæserint, & aures claudunt contrariis rationibus, missos facio:

A ὁπόσα δηλονότι πρὸς δόξαν φέρει Θεοῦ, καὶ τὴν ἀληθῆ τῶν λαμβανόντων ὠφέλειαν. οὐκοῦν καὶ ἡμᾶς τοὺς ἐνταῦθα συνήθροισε, διδάξον μὲν τὴν ἀλήθειαν, ἧς ἄνευ σωθῆναι τῶν ἀμηχάνων ἐστὶν, εἰρήνην δὲ πρὸς ἀλλήλους κατασκευάσον, ἣν οὔτ᾽ ἀγνοουμένης τῆς ἀληθείας ἐστὶ μένειν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, κἀκείνης γνωριζομένης ἀνάγκη πᾶσα καὶ ταύτην ἐπανιέναι· καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἀπαλλάξον σκανδάλων, ἅπερ ὁ τῶν ζιζανίων σπορεὺς αὐτῇ συνήθως ἐπισπείρας πένητα καὶ στεῖραν ἐποίησε, καὶ πάλιν δεῖξον εὐθηνουμένην, καὶ τοὺς αὐτῆς συνάγουσαν παῖδας, καὶ μέχρι κόρου τούτους ἐκτρέφουσαν. B οὐ τοίνυν λόγον ἔχον ἐστὶν ὑπὸ μὲν τοῦ πνεύματος συνῆχθαι νομίζειν, ὧν δὲ μόνων χάριν εἰκός ἐστιν ἡμᾶς ἐκεῖνο συναγαγεῖν, ταῦτα παριδόντας ὅπως ποτὲ ἄλλο τι σκέπτεσθαι καθημένους· τοῦτο γὰρ καὶ τὸ πνεῦμα πειραζόντων ἂν εἴη, καὶ σφίσιν αὐτοῖς ἐναντιουμένων. ἐῶ γὰρ ὅτι καὶ τὸ τῆς ὁμονοίας καλὸν, δι᾽ οὗ τῷ πνεύματι συναπτόμεθα, περισώζειν οὐκ ἔστιν ἐπὶ τῆς ἰδίας ἱσταμένους ἑκάστους δόξης, ἀλλὰ μὴ μίαν αἱρεῖσθαι πάντας τὴν ἀληθῆ, καὶ ταύτην κρατύνειν ἐθέλοντας· χωρὶς δὲ τούτων ἡμῖν μὲν ὑπὲρ εἰρήνης ἐστὶν ἡ πᾶσα σπουδή· ταύτην δ᾽ ἂν ἀληθὴς ᾖ καὶ τελεία, καὶ Θεῷ μὲν ἀρέσκουσα, ἡμῶν δὲ καὶ τῶν ἡμετέρων πόνων ἀξία, οὐδεὶς ἀγνοεῖ τριπλῆν οὖσαν τὴν μίαν, C καὶ τρισὶν ἡμᾶς διαλλάττουσαν. ἄνευ γὰρ τῶν φαινομένων διαλλαγῶν, καὶ τοῦ παύεσθαι λοιπὸν ἐπαρωμένους τὰ χείριστα, καὶ χεῖρα καὶ γλῶτταν ὁπλίζοντας κατ᾽ ἀλλήλων, δεῖ μὲν πρὸς τὸν Θεὸν εἰρηνεύειν τἀληθῆ περὶ ἐκείνου φρονοῦντας· ἐπεὶ τὸ τῆς ἀληθείας διαμαρτάνειν, καὶ πρὸς τὸν Θεόν ἐστιν ἀπηχθῆσθαι· ἀνάγκη καὶ πρὸς αὐτὸν ἕκαστον τὸ τῆς εἰρήνης σώζειν καλὸν, τοῖς ἔνδον νοήμασι τῆς ψυχῆς τοὺς ἔξω λόγους παρέχοντα συμφωνοῦντας, καὶ μηδ᾽ ἴχνος ἀμφιβολίας περὶ τῶν προκειμένων ἐν αὐτῷ καταλείποντα. D δεῖ γὰρ τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους εἰρήνην ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἱδρύεσθαι πρῶτον· ἄλλως δ᾽ εἰρηνεύειν προσποιησόμεθα, καὶ σχῆμα περικείμενοι φίλων τὰς τῶν ἐχθρῶν ἀηδίας ἔνδον κρύπτοντες λησόμεθα. οὐ γὰρ δήπου περὶ πραγμάτων ἠμφισβητοῦμεν ἀλλήλοις, ἃ συγχωρήσαντας τοῖς ἀφελομένοις, ἢ λαβόντας δικαίως, εἰκός ἐστι μηδ᾽ ἐνοχλεῖν ἀλλήλοις λοιπὸς, μηδ᾽ εἶναί τι τὸ τὴν εἰρήνην τελείαν εἶργον νομίζεσθαι· ἀλλὰ περὶ δοξῶν ἡμῖν ἡ μάχη καὶ ὁ πόλεμος ἦν, καὶ δοξῶν, αὐτοῦ τῆς ἡμετέρας πίστεως ἁπτομένων τοῦ κεφαλαίου, καὶ ὧν τοὺς θατέρᾳ προστεθειμένους οὐκ ἔστι παντάπασι τῆς ἑτέρας καταφρονεῖν, πολλῶν ἑκατέρᾳ συνηγορούντων, E τῶν μὲν κειμένων ἐν ταῖς γραφαῖς, τῶν δ᾽ ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐξευρημένων μελέτης, καὶ ποιούντων ἅπασι δυσχερῆ τὴν περὶ τούτων φαίνεσθαι κρίσιν. καὶ περὶ τούτων γε τῶν δοξῶν ἀλλήλοις πρόσθεν διεφερόμεθα, μετὰ τοῦ καὶ πρὸς αὐτοὺς τετάραχθαι, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἔκπτωσιν τρέμειν, καὶ συμφορὰν ἡγεῖσθαι μεγίστην, ἂν συμβῇ τινι τοῖς ἀδελφοῖς μαχομένῳ, καὶ Θεῷ πολεμεῖν, καὶ τῆς ἀληθείας διαμαρτάνειν, ὑπὲρ ὧν ὁ πόλεμος ἦν. ταῦτα δὲ περὶ τῶν νοῦν ἐχόντων φημί· τοὺς γὰρ ἰσχυρογνώμονας καὶ φιλονείκους παραιτητέον, καὶ τοὺς ὅπερ ἂν λάβωνται, τοῦτ᾽ εἶναι μόνον τἀληθὲς ἡγουμένους, καὶ τοῖς ἐναντίοις λόγοις τὰς ἀκοὰς ἀποκλείοντας·

οἷς

οἷς οὐχ ὅτι συνοίδασιν ἀληθέσιν οὖσι καὶ κρείττοσι πάσης ἀντιλογίας, ἀλλ' ὅτι σφίσιν ἀρέσκουσιν οἷς ἂν φρονήσαιεν, πιστεύειν εἴποι τις ἄν. τούτων τοίνυν οὕτως ἐχόντων, εἰ μὲν ἐμέλλομεν τὸν πρὸς ἀλλήλους παύσαντες πόλεμον, εὐθὺς καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς εἰρηνεύειν καὶ τὰ πρὸς Θεὸν εὐτυχεῖν, ἢ τύχῃ τινὶ τῆς ἀληθεστέρας δόξης ἐπειλημμένοι, ἢ καὶ τούτου χωρὶς, οὐδὲν δεδιότες, μηδὲ κίνδυνόν τινα καὶ ζημίαν ἐκ τοῦ τῆς ἀληθείας ἐκπεσεῖν ὑφορώμενοι, ἀντὶ πάντων ἂν ἀπέχρησεν ἡμῖν ἡ πρὸς ἀλλήλους εἰρήνη· καὶ ταύτην ὅπως ποτὲ καταπράξασιν οὐκ ἂν ἐδέησε τῆς περὶ τἄλλα σπουδῆς. ἐπεὶ δὲ τῆς φαινομένης καταλυθείσης φιλονεικίας, ἕτεροι χείρους ἡμῖν ὑπολειφθήσονται πόλεμοι, καὶ τὸ τῆς εἰρήνης ἡμῶν ἀπέσται καλὸν οὐδὲν ἧττον ἢ πρότερον, ἄλλο τι μᾶλλον ἢ τὴν εἰρήνην δόξομεν πραγματεύεσθαι, ἢ μηδὲ συνορᾶν τὴν ἀρχὴν ὅπως δεῖ τυγχάνειν τοῦ ποθουμένου, εἰ μόνον τὰ πρὸς ἀλλήλους εὖ διαθέμενοι ἡγησόμεθα τὸ πᾶν ἠνυκέναι. εἰ δὲ τοὐναντίον τὴν ἀρχὴν ἐκ τῶν δογμάτων λαβοῦσι, καὶ τὴν πρὸς Θεὸν εἰρήνην προὔργου ζητήσασιν αὐτίκα τἄλλα πάντα ὑπείξει, καὶ γαλήνη σφόδρα πανταχόθεν ἔσται καὶ ἡδονή τις ἄρρητος, πάντων ἅπασι συμφωνούντων, τῶν ἔξω, τῶν ἔνδον, τῶν πρὸς ἀλλήλους, τῶν πρὸς Θεὸν, καὶ ταύτην οὕτω μὲν βεβαίαν καὶ μόνιμον; οὕτω δὲ λαμπρὰν ἕνωσιν οὖσαν οὐδὲν ἀμαυροῦν, οὐδὲν σαλεύειν ὅλως δυνήσεται, πρόδηλον δήπου καθέστηκεν ὡς ἐκεῖθεν ἄρξασθαι δεῖ· μᾶλλον δὲ οὐδ' ἀρχὴν εἰρήνης ἐκεῖνο πρέπει καλεῖν, ἀλλ' εἰρήνην ἀληθῆ καὶ τελείαν, καὶ πᾶν ὅ, τι ἂν εἴποι τις τῶν πρὸς αὐτὴν ζητουμένων περιλαμβάνουσαν. τίνες γὰρ οὕτως ἀναιδεῖς καὶ τῆς σφῶν σωτηρίας πολέμιοι, ὥστε καὶ μετὰ τοιαύτην εἰρήνην ἄλλην τινὰ συμπλασάμενοι πρόφασιν τῆς τῶν ἀδελφῶν ἀπορρήγνυσθαι κοινωνίας; μᾶλλον δὲ οὐδὲ ὁρῶ τινα πρόφασιν τοῖς ἐθέλουσι κακουργεῖν ὑπολειπομένην· τίνα δὲ οἴεσθε φρενῶν οὕτω παντελῶς ἐστερῆσθαι, ὡς καὶ μετὰ τὴν ὑμετέραν ψῆφον, ἣν περὶ τῶν προκειμένων ἐξοίσετε, μᾶλλον δ' ἣν ἐξοίσει Θεὸς ἐν ὑμῖν, ἔτι πρὸς ἑαυτὸν περὶ τούτων ἀμφισβητοῦντα πράγματα ἔχειν; οὐκοῦν τριῶν ὄντων τῶν πρὸς τὴν ἄκραν ζητουμένων εἰρήνην, τοῦ μετὰ Θεοῦ γενέσθαι τῇ τῆς ἀληθείας εὑρέσει, καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἑνῶσθαι καλῶς, καὶ τὰ λοιπὰ δύο σύνεστιν. ἐκεῖνο τοίνυν σπουδαστέον λαβεῖν τοὺς τῆς ἀληθοῦς εἰρήνης ἐπιθυμοῦντας· ταύτης δ' ἐπιθυμεῖν ἀνάγκη, καὶ πάντα ἐλάττω τοῦ τοσούτου νομίζειν καλοῦ τοὺς ἀρετῇ καὶ λόγου δυνάμει τῶν ἁπανταχοῦ διαφέροντας, καὶ κινδύνων καὶ πόνων ἀνασχομένους, ὧν ἄν τις τοιοῦτος ὢν ὑπὲρ τῶν μεγίστων μόνων ὑφίστασθαι βουληθείη. καὶ ζηλωτέον μὲν τοὺς ἐπὶ τῶν προτέρων χρόνων πατέρας καὶ διδασκάλους, οἳ πλεῖστα μὲν ὑπὲρ τῆς τῶν ἀδελφῶν ἠγωνίσαντο σωτηρίας, τὸ καθ' αὑτὸν ζητεῖν ἕκαστος καὶ πόνων ἀπηλλάχθαι δυνάμενοι, τὰ δὲ τότε τὰς τῶν ἀνθρώπων θορυβοῦντα ψυχὰς ἐκ μέσου περιελόντες, καὶ τῇ μαχαίρᾳ τοῦ πνεύματος τὸ ψεῦδος τοῦ ἀληθοῦς διακρίναντες, εἰρήνην εἰλικρινῆ τοῖς μετὰ ταῦτα κατέλιπον· ἣν ὁ μακρὸς οὐ συνέχεε χρόνος, οὐδ' αἱ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων φιλονεικίαι. καὶ τὴν εἰρήνην ἄλλον τρόπον οἰκονομεῖν ἐξὸν, οὐκ ἠνέχοντο·

A quos, non quod vera esse sciant, quæ senserint, aut ejusmodi, ut refelli non possint, ea credere dicat quispiam; sed quia semel concepta sibi illa probantur. Hæc igitur cum ita se habeant, si futurum esset, ut extincto mutuo inter nos bello, continuo pax nobis esset, Deique favor benè de illo sentientibus adesset; sive quod prosperiore quadam fortuna verior nobis placuisset sententia, sive aliam ob causam nihil timentibus, nullumque periculum aut damnum formidantibus, quod non fuerimus voluntatem assecuti; satis nobis esset loco omnium gerere pacem; qua B utcumque confecta, nihil opus esset ad alia studiose incumbere. Verum quia deposita contentione apparente, bella nobis alia supererunt deteriora, pacisque bonum deerit æque ac prius, quiddam potius aliud, quam pacis negotium tractare videbimur, aut prorsus nescire, quomodo voti compotes fieri debeamus, si nostris tantum rebus hinc inde bene compositis, totum opus a nobis absolutum existimabimus. Si vero contra, ordiendo a dogmatibus, pacemque cum Deo studiose perquirendo, statim cetera omnia cedent, & multa erit undique tranquillitas, & quam nemo possit effari voluptas, omnibus inter se consentientibus C exterioribus, interioribus, erga nos invicem, erga Deum; hancque adeo stabilem & firmam, adeoque illustrem unitatem nihil obscurare, nihil omnino poterit labefactare; plane manifectum est esse inde ordiendum. Imo vero non pacis exordium illud vocandum, sed veram perfectamque pacem, & quidquid dixerit quispiam ex iis quæ requiruntur, amplectentem. Qui enim erunt adeo procaces, & propriæ salutis hostes, ut post hujusmodi pacem alio quopiam prætextu confiicto a fratrum communione divellantur? Ego enim plane ne relictam quidem video maligne agere vo- D lentibus ullam occasionem. Quem vero vos adeo dementem existimatis, ut post vestram sententiam de rebus propositis latam, imo vero quam Deus feret in vobis, adhuc ipse fluctuans angatur? Cum igitur tria sint, quæ ad absolutissimam requiruntur pacem, si ea Deo juvante fiat cum inventione veritatis, & per eam ipsi Deo perfecte adhæreamus, reliqua etiam duo sequentur. Illud igitur avide captandum est iis, qui veram cupiunt pacem: hanc vero cupiant necesse est, tantoque bono omnia ducant inferiora, qui virtute rationisque præstantia omnibus antecellunt, & pericula laboresque susceperunt, quæ E quis adeo præcellens pro rebus tantum maximis subire voluerit. Et imitari sane oportet priorum temporum patres ac doctores, qui plurimum pro salute fratrum desudarunt, cum possent quisque sua quærere, & labores devitare: qui sublatis e medio rebus, quæ tunc temporis animos hominum turbabant, cum verum a mendacio spiritus gladio secrevissent pacem posteris liquere sinceram; quam longa non turbavit ætas, nec pravorum hominum contentiones: non sunt vero passi alia via, cum possent, pacem utcumque componi;

ſciebant enim id nec ſibi convenire, nec Spiritui, quo ad illa movebantur: & pœna ſe potius mulctandos judicabant, ſi quæ poſſent cum labore perficere, neglexiſſent, quam aliquo afficiendos præmio, ſi res leviter & perfunctorie geſſiſſent. Ceterum vobis, licet nulla talis præceſſiſſet ſynodus, ad cujus exemplum res apte fieri deberent, ex vobis ipſis congrueret adinvenire quod deceret, ut exemplar & norma eſſetis aliis, quæ poſtea fortaſſe fient; cum in vobis haud minor inſit, quam cuivis illarum ſcientia; virtute autem non multo minores unaquaque ſitis; multitudine vero ſimul cunctas longe etiam ſuperetis. Nunc autem cum tot & tam præclara ſuppetant nobis exempla, nec ſi velimus quidem, poſſumus oſcitanter agere, dum convenire nobis cenſeamus illud cavere, ne in Dei & hominum reprehenſiones incurramus. Neque enim plane dignum judicabimus, alios quidem omnes in iis quæ agunt, imitandos ſibi eos proponere, qui ad agenda illa præſtiterint ceteris; & laudabimus, ſi quam fieri optime poterit, eos æmulentur; nos vero tantis rebus neglectis culpa vacabimus: habet enim imitatio in omni re honeſta eaſdem vires; nec eſt quod eos a juſta incuſatione poſſit liberare, qui non adhibent illam in rebus graviſſimis, in quibus etiam majus eſt periculum peccandi. Nec dici poteſt a beato illo patrum cœtu aliud, quam veritatem, eſſe agitatum; aut de rebus quibuſq; in controverſiam vocatis vel dubitationis veſtigium poſteris relictum: Ex monimentis enim & rerum commentariis liquet, quantum illi ſtudium in veritatem contulerint. Et quidem exortas tum hæreſes ita homines averſati ſunt, ut plurimi quamvis nec ſciant, nec habeant de quo conquerantur, patres tamen, qui contra illos decertarunt, honore afficiant ut veritatis propugnatores; qui vero bene norunt, ut infidelibus etiam pejores habeant hæreticorum illorum anteſignanos: Ita apud omnes homines virorum illorum judicia rata ſunt. Illos igitur, ut dixi, æmulandum: & non ſolum aliis honoribus, ſed imitando etiam quoad ejus fieri poſſit, & conſilia eorum ac præeuntia exempla in hujuſcemodi rebus aptiſſima exiſtimando, qua obſervantia ſint colendi, declarandum: & inquirendum cum Spiritu, quid ſit de Spiritu ſentiendum: & tollendus ab hominum animis æſtus & perturbatio; & liberanda eccleſia lite inutili, & multis aliis nugis, quibus longa concertatio, quodq; neutri partium ulla de fratribus cura fuerit, locum dedit. Poſt hæc autem opportunum erit etiam de reliquis cogitare: & nemo nos inſimulaverit, quod deferendi mutui honoris, & afferendarum hinc inde utilitatum, ac jamdiu decantatæ illius felicitatis curam ſuſcipiamus. Ego enim ſpes etiam illas contra infideles, quibus duci ſe aiunt nonnulli, quaſque noſtrorum laborum caput eſſe contendunt; ſi quidem, ut tuto vivere poſſimus, & ſervitutis mala non timeamus; ſive etiam ut de illorum in nos petulantia pœnas ſumamus, ad quā progreſſi ſunt ex nimia procacitate, ſi propter hæc ſpes alimus contra illos, té eas arbitror inané, & non magnifaciédas, ſi tamen utcumque potuerint ſuccedere; neque tales, ut perfici ſine Dei ope poſſint;

A οὐ γὰρ ᾔδεσαν αὐτοῖς τι προσῆκον, καὶ τοῦ κινοῦντος ἐπὶ ταῦτα πνεύματος ἄξιον· καὶ μᾶλλον ᾤοντο δίκας ὑφέξειν ὧν δυνάμενοι σὺν πόνῳ πράττειν ἠμέλησαν ἄν, ἢ τῶν ἀφελῶς οὑτωσὶ πραττομένων ἕνεκα μισθούς τινας λήψεσθαι. ὑμῖν δ᾽ εἰ καὶ μηδεμία τοιαύτη σύνοδος ἦν, πρὸς ἣν ἔδει βλέποντας κατορθοῦν, οἴκοθεν εὑρεῖν τὸ πρέπον ἥρμοσεν ἄν, καὶ παράδειγμα καὶ τύπον ἄλλαις ἱστάναι ταῖς ἴσως μετὰ ταῦτα γενησομέναις, σοφίᾳ μὲν οὐδεμιᾶς ἐκείνων ἔλαττον ἔχουσιν, ἀρετῇ δὲ ὀλίγα λειπομένοις ἑκάστης, τῷ δὲ πλήθει καὶ σφόδρα πασῶν ὁμοῦ διαφέρουσιν. ὅπου δὲ τοσούτοις παραδείγμασιν ἔχομεν χρῆσθαι καὶ οὕτω καλοῖς, οὐδὲ βουλομένοις ἔξε-

B στι ῥαθυμεῖν, ἕως ἂν ἡμῖν προσήκειν ἡγώμεθα τὰς παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων μέμψεις φυλάττεσθαι. οὐ γὰρ δήπου τοὺς μὲν ἄλλους ἅπαντας ἐν οἷς πράττουσιν ἀξιώσομεν τοὺς ἐν ἐκείνοις διενεγκόντας ζηλοῦν, κἂν ὡς ἔξεστιν ἄριστα τοῦτο ποιῶσιν ἐπαινεσόμεθα, ἡμεῖς δὲ τηλικούτων ἠμεληκότες πραγμάτων, ἔξω ψόγων ἐσόμεθα· τὸ γὰρ τῆς μιμήσεως ἐν ἅπασι τοῖς καλοῖς τὴν ἴσην δύναμιν ἔχει· καὶ τοὺς ἐν τοῖς μεγίστοις ταύτην παραιτουμένους, ἐν οἷς καὶ μείζων ὁ τῆς διαμαρτίας ὕπεστι κίνδυνος, οὐδὲν ἐξαιρεῖσθαι τῆς εὐλόγου μέμψεως δύναται. ἀλλὰ μὴν οὐδ᾽ ἔστιν εἰπεῖν, ὡς ἄλλο τι περὶ τῆς ἀληθείας. ὁ τῶν μακαρίων χορὸς ἐκεῖ-

C νος ἐσκέψατο, ἢ περὶ τῶν ἑκάστοτε ζητηθέντων ἴχνος γοῦν ἀμφιβολίας τοῖς μετὰ ταῦτα κατέλιπον· φανερὰ γὰρ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων ἡ περὶ τὴν ἀλήθειαν ἐκείνων σπουδή· καὶ τὰς τότε κινηθείσας αἱρέσεις οὕτως ἀπεστράφησαν ἄνθρωποι, ὥσθ᾽ οἱ μὲν πολλοὶ μήτ᾽ εἰδότες μήτ᾽ ἔχοντες ἐγκαλεῖν, ὡς τῆς ἀληθείας προμάχους ἀξιοῦσι τιμᾶν τοὺς κατ᾽ ἐκείνων ἠγωνισμένους· οἱ δ᾽ ἀκριβῶς εἰδότες, καὶ τῶν ἀπίστων ἡγοῦνται χείρους τοὺς ἐκείνων προεστησαμένους. οὕτω παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις αἱ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων κρίσεις ἐκράτησαν. ἐκείνους τοίνυν ὅπερ εἶπον ζηλωτέον· καὶ μὴ ταῖς

D ἄλλαις μόνον τιμαῖς, ἀλλὰ καὶ τῷ μιμεῖσθαι καθόσον ἔξεστι, καὶ νομίζειν ἀρίστους εἶναι συμβούλους ἐν τοῖς τοιούτοις καὶ ὁδηγούς, τὴν πρὸς ἐκείνους ἐπιδεικτέον αἰδῶ· καὶ τί δεῖ φρονεῖν περὶ τοῦ πνεύματος, ἐξεταστέον μετὰ τοῦ πνεύματος· καὶ παυστέον μὲν θορύβου καὶ ταραχῆς τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς, τὴν δ᾽ ἐκκλησίαν ἔριδος ἀνονήτου καὶ μακρῶν ἄλλων λήρων ἀπαλλακτέον, οἷς ἡ μακρὰ φιλονεικία καὶ τὸ μηδετέροις μέλειν τῶν ἀδελφῶν δέδωκε χώραν. μετὰ ταῦτα δὲ καὶ τῶν ὑπολοίπων φροντίζειν ἐγκαιρον ἔσται· καὶ τῆς παρ᾽ ἀλλήλων τιμῆς τε καὶ ὠφελείας καὶ τῶν ἐκ πολλοῦ θρυλλουμένων ἐκείνων,

E οὐδεὶς ἡμῖν ἐγκαλέσει πρόνοιαν ποιουμένοις. ἐγὼ γὰρ καὶ τὰς κατὰ τῶν ἀπίστων ἐλπίδας, ὑφ᾽ ὧν ἐπείγεσθαί τινες λέγουσι, καὶ ἃς ἰσχυρίζονται τῶν ἡμετέρων ἔργων εἶναι κεφάλαιον, εἰ μὲν ἕνεκα τοῦ δύνασθαι ζῆν ἀσφαλῶς, καὶ τὰ τῆς δουλείας μὴ δεδιέναι δεινά, ἢ καὶ δίκας ἐκείνους εἰσπράξασθαι τῆς εἰς ἡμᾶς παροινίας, εἰς ἣν ἐκ πολλῆς ἐξώκειλαν ὕβρεως, εἰ μὲν δὴ τούτων ἕνεκα τρέφομεν τὰς κατ᾽ ἐκείνων ἐλπίδας, μάταιον ταύτας ἡγοῦμαι χρῆμα, καὶ οὔτε πολλοῦ τινος ἀξίας, ἂν ὁπωσοῦν καὶ δυνηθῶσιν ἐκβῆναι, οὔτ᾽ ἀνύεσθαι δυναμένας ἄνευ Θεοῦ,

ταυτὸν

ταυτὸν δ' εἰπεῖν μὴ σκοποῦ τινος θεοφιλοῦς αὐταῖς ἡγουμένου. εἰ δὲ τῆς τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν κηδόμενοι σωτηρίας, καὶ τὸ τοῦ ψεύδους αἶσχος ἐξελεῖν ἐκ μέσου πειρώμενοι, καὶ τοιούτων δή τινων χάριν ἐπὶ ταύτας ἄγεσθε τὰς ἐλπίδας, ἐπαινῶ μὲν ἐπὶ τούτοις οὔσας αὐτὰς, δευτέρας δὲ πραγματείας εἶναι νομίζω, καὶ μηδένα λόγον ἔχειν ἐπὶ ταύταις ὁρμεῖσθαι, πρὶν τὴν ἐν μιᾷ δόξῃ τῆς ἀληθείας τῶν ἀπὸ Χριστοῦ καλουμένων ἕνωσιν κατεπράξασθαι. εἴτε γὰρ τὸ ψεῦδος μισεῖν δεῖ, καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐκβάλλειν ὡς πορρωτάτω, πολὺ τοῦτο κἀν τοῖς προκειμένοις ἐστὶν, ἐν οἷς δήπου φαινόμεθα τὰς ἀντικειμένας ἔχοντες δόξας, καὶ πλείστης τῶν ἀνθρώπων μοίρας κρατεῖ, ὁποτέραν ἂν εἴποι τίς· εἴτε τῆς τῶν ἀδελφῶν προνοεῖν σωτηρίας ἐπάναγκες, ἅτε τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀγάπης ἔνδειξιν ἔχον, ἣν καὶ τῷ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ αὐτῶν τιθέναι προθύμως τούτοις ὀφείλομεν, οἱ τουτὶ τὸ ψεῦδος γνωσόμενοι καλῶς καὶ μισήσοντες, τῶν τῆς ἀπιστίας ἀπαλλαξομένων οὐδὲν ἐλάττω τῆς σωτηρίας ἡμῖν ὀφλήσουσι χάριν· ἧς τῶν ἀμηχάνων ἐστὶ τυχεῖν τοὺς τῷ ψεύδει βεβιωκότας, ὁπόσον ἂν εἴη, καὶ πρὸς ἥν τινα τῆς πίστεως ἀλήθειαν διαμάχοιτο. ὥστε τὸ τὴν εἰρήνην ὃν συμβουλεύω τρόπον ποιεῖσθαι, καὶ τῆς τῶν ἀδελφῶν σωτηρίας φροντίζειν ἐστὶ, καὶ τὸ ψεῦδος ἐλαύνειν καὶ τὴν δόξαν τῆς ἐκκλησίας τῇ τῶν σωζομένων αὔξειν προσθήκῃ. εἴ τις οὖν ἐκείνο πεισθεὶς, ἐπὶ τἄλλα τρέποι τὴν ἐπιμέλειαν, πρόφασιν ἄλλως τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τὸ ψεῦδος δόξει ποιεῖσθαι, ἐλπίσι σωματικῆς εὐτυχίας ἀληθῶς πρὸς ταῦτα κινούμενος. πῶς γὰρ ἑκατέρωθεν ἴσης οὔσης τῆς ὠφελείας, καὶ δυνάμενος ἐν τάξει πράττειν ἀμφότερα, θατέρου καθάπαξ ὑπεριδὼν, τὸ λοιπὸν προσθήσεται μόνον, καὶ τὸ ῥᾷστον εὐλαβηθεὶς ἐπιχειρήσει τῷ πολλὴν δυσχέρειαν ἔχοντι; τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι πρὸς μὲν τοὺς κατὰ τῆς ἀπιστίας πολέμους καὶ ὅπλων δεῖ καὶ χρημάτων καὶ δυνάμεως πεζῆς τε καὶ ναυτικῆς, καὶ στρατηγῶν καὶ καιρῶν καὶ χρόνου τῷ μεγέθει τοῦ πράγματος ἐξαρκοῦντος; ὥστε δὲ περὶ τῶν προκειμένων τἀληθῆ διορίσασθαι, καὶ μίαν περὶ τούτων πάντας γνώμην λαβεῖν, τὸ βουληθῆναι μόνον ἀπόχρη, καὶ Θεὸς ἄνωθεν πρὸς τὸν σκοπὸν ἰθύνων τὴν βούλησιν, καὶ τῷ τέλει τὴν ἐπαινετὴν ἐπιθυμίαν προσάγων; ὥστ' εἰ καὶ τὰς κατὰ τῶν ἀπίστων μελέτας δευτέρας ἀξιοῦσθαι φροντίδος, καὶ τοῖς περὶ τῶν δογμάτων ἀγῶσιν ἕπεσθαι δεῖ, ποῦ τιμὰς καὶ προσόδων αὐξήσεις καὶ κοινωνίαν τῶν ὑπαρχόντων καὶ τἄλλα πάντα θετέον; ἃ τῆς εἰρήνης ἀποτελέσματα μᾶλλον ἤπερ εἰρήνην πρέπει καλεῖν· καὶ ὧν οὔτε τὴν τῶν ἀδελφῶν σωτηρίαν, οὔτε τὴν τῆς ἀληθινῆς πίστεως ὕψωσιν καὶ τοῦ ψεύδους ἀνατροπὴν ἐστὶν αἰτιᾶσθαι· οὐ γὰρ δήπου πρὸς ταῦτα δύνανται φέρειν, οὐδὲ πάντας ἐκ τούτων ἐστὶν ὠφελεῖσθαι Χριστιανοὺς, ἀλλ' ὀλίγους τοὺς αὐτῶν δεομένους, καὶ οἷς ἁρμόττει ταῦτα ζητεῖν. ἀλλὰ μὴν ἐφ' ἅπασι τοῖς εἰρημένοις, τὴν μὲν παρασκευὴν πᾶσαν ἡμῶν ὁρῶ οἰκουμενικῆς ἀξίαν συνόδου, καὶ τῇ περὶ τῶν δογμάτων κρίσει καὶ λίαν ἀρκοῦσαν, οὐδενὸς ἡμῖν τῶν ποιησόντων ῥᾳδίαν ταύτην ἐλλείποντος· ἣν δέ τινες ἐπιθυμοῦσι πράττειν εἰρήνην, πολλοῦ δεῖ τηλικαύτης ἔργον εἶναι παρασκευῆς·

A quod idem est ac dicere, non proposito illis scopo aliquo, qui Deo sit gratus. Si vero de salute animarum soliciti humanarum, & enitentes ut tollantur e medio sordes mendacii, & propter alia hujusmodi, spes hasce sequimini, laudo quidem, quod huc illæ tendant; sed posteriorum locum eas vendicare sibi arbitror; nec esse rationi consonum, propositis illis negotium gerere, priusquam in una veritatis sententia eorum qui nomen Christo dederunt, unionem conficiatis. Sive enim mendacium odio habendum sit, & quam longissime ab ecclesia
B projiciendum; locum hoc maxime habet in re nostra; cum sane constet oppositas nos tueri sententias, & utravis pars trahat secum maximam hominum partem: Sive necessarium sit consulere fratrum saluti; cum hoc sit caritatis erga illos index, quem vel alacri profusione animæ impendere illis debemus; qui mendacium hoc rite agnoscent & aversabuntur, non minorem nobis gratiam habebunt, quam iis qui ab infidelitate liberassent, ob salutem, quam impossibile est consequi mendacio obsecutos, quantumcumque illud sit, & quacumque pugnet cum veritate fidei. Quocirca pacem eo quo propono modo facere, & fratrum
C salutis curam est suscipere, & mendacium expellere, & gloriam ecclesiæ dilatare additamento hominum consequentium salutem. Si quis igitur illo sibi persuaso curam ad alia convertat, videbitur quidem inaniter fratrum & mendacii prætextu moveri, cum revera spe corporeæ felicitatis ad hæc moveatur. Nam cum æqua sit utrimque utilitas, & possit utraque suo ordine præstare, cur altero plane postposito ad solum alterum incumbet & facillimum veritus aggredietur id, quod multam habet difficultatem? Quis enim ignorat, ad bella quidem contra infideles opus esse & armis & pecunia, copiisque terrestri-
D bus ac navalibus, & ducibus, & occasionibus, & tempore, quod sit rei magnitudini satis? Vt autem de rebus propositis verum definiatur, & unam omnes de illis sententiam amplectamini, satis superque esse velle tantum, Deumque desuper, qui voluntatem ad scopum dirigat, & laudabile desiderium ad finem perducat? Itaque si & cogitationes adversus infideles secundo loco habendæ sunt, & sequi illas oportet post labores dogmatibus impertitos, quo loco nobis erunt honores, proventuumque amplificationes, & opum communio, ac cetera omnia, quæ potius effectus pacis, quam pax ipsa dicenda sunt: & a quibus
E neque fratrum salutem, neque veræ fidei exaltationem, aut mendacii eversionem oriri dicendum est? neque enim ex iis possunt hæc inferri, neque Christianis omnibus per ea speranda est utilitas, sed paucis qui illis egent, quibusque congruit ea quærere. Ad hæc omnia illud addo; Nam totum quidem nostrum apparatum œcumenica synodo dignum conspicio, dijudicandisque dogmatibus abunde sufficientem, & nihil nobis deesse, per quod præstari facile id possit; pacem vero, quam aliqui optant, multo inferiorem, quam ut sit tanti opus apparatus,

Poterat enim hæc & per legatos fieri, nulla nobis incommoda sentientibus; nec tantis opus erat impensis, quæ graves quidem essent suppeditantibus; non habentibus vero quid de suo insumerent, & alieno ære indigentibus, si verum fateri oportet, ignominiam cum suspicione inurerent: nec tantis laboribus ac periculis eorum, qui undique coacti sunt: ut ne dicam potius utriusque pacis desiderium, Deum adjutorem nactum, superavit omnes; quasque ægre quidem, contempsit tamen. Quapropter nescio quid responsuri sitis ad eos, qui de vobis conquerentur, si talem tantumque apparatum frustra extitisse ostendatis, & pacem nomine tenus famaque prorsus inani conficiatis: restat enim velle tantum, cum, ut videre licet, reliqua omnia præsto sint supra omne votum. Miror autem, si nullum vos merito incusaturum arbitramini, rebus in hunc modum in Italia compositis. Sicut enim dementiæ signum est, res maximas aggredi sine convenientе apparatu; ita si cum sit ad res maximas apparatus satis, eo quis utatur ad exiliora opera, studiumque extendat usque ad illa; ego quidem nolim dicere, certe tamen hac voluntate utentes id facit multis criminibus obnoxios. Neque enim ducem exercitus sapere quis putat, dum ipse sapiat, si copiis ac robore & armis ceterisque omnibus satis instructus expeditionem in hostes suscipiat; atque ubi post multum temporis & diuturnam indaginem, post multas itinerum difficultates tandem aliquando illos habuerit obvios & paucos & metu perterritos, pugnamque conserere non ferentes, tunc satis esse ad victoriam existimet, eos in fugam vertere, cum possit omnino delere, & partim trucidare, partim in servitutem redigere: nec vos sapientum probra evitare poteritis, si ad ecclesiarum unitatem tanta præparatione adhibita, ubi jam collegistis hic omnia, per quæ illam perfici oportet, nunc fœdera quædam & pacis umbram faciatis in speciem, projecta instar inanis ponderis, materiæque inutilis, scientia & virtute & multitudine virorum hic congregatorum. Quod si opinionem de re præclare gesta, & nominis apud posteros celebritatem nihili facitis; nec deterrent vos querelæ, quibus necessario subjiciemini, propterea quod non probabuntur omnibus quæ hic fient; consentaneum esset vos alia quoque parvifacere, quorum desiderio veram neglexeritis pacem: Sed si ingens horum vos tenet desiderium, multo magis esset optanda illinc proveniens gloria; & gerendæ quidem res, ex quibus immortalia vos maneant præmia, & in ore cunctorum hominum laus vestra jure versetur; illa vero penitus declinanda, propter quæ ab omnibus reprehendamini. Nam si nihil aliud, certe nostra ipsa verba debemus erubescere, idoneumque contra nos testimonium ea censere; si qui nos voluerint redargere.

A ἐξῆν γὰρ καὶ πρέσβεσι ταύτην περαίνειν, αὐτοὺς πραγμάτων ἀπηλλαγμένους· καὶ οὔτ' ἀναλωμάτων ἔδει τοσούτων, ὁπόσα τοῖς μὲν διδοῦσιν εἶχε δυσχέρειαν· τοῖς δ' οὐκ ἔχουσιν οἴκοθεν καὶ δεομένοις ἄλλων, εἰ δεῖ τἀληθῆ λέγειν, αἰσχύνην μεθ' ὑποψίας, οὔτε πόνων καὶ κινδύνων τοσούτων τοῖς πανταχόθεν συνηθροισμένοις· μᾶλλον δ' οὐκ ἔστιν εἰπεῖν τὰς ἑκατέρωθεν δυσχερείας, ἃς ἡ τῆς εἰρήνης ἐπιθυμία συνεργὸν εὑροῦσα τὸ θεῖον, πάσας ἐνίκησε· καὶ ὧν χαλεπῶς μὲν, ὑπερεῖδε δ' ὅμως. οὐκ οἶδα τοίνυν τί πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας ἀπολογήσεσθε, μάταιον δεί-B ξαντες τὴν τοιαύτην καὶ τοσαύτην παρασκευὴν, καὶ τὴν εἰρήνην πεποιηκότες ὄνομα μόνον καὶ φήμην ὅλως κενήν· τὸ γὰρ βούλεσθαι καταλείπεται μόνον, τῶν ἄλλων ἁπάντων ἄμεινον ἢ κατ' εὐχὴν, ὡς ἔξεστι βλέπειν, εὐτρεπισμένων. θαυμάζω δὲ, εἰ μηδένα ὑμῖν ἐγκαλέσειν ἡγεῖσθε δικαίως, οὕτω τὰ τῇδε διῳκημένοις. καθάπερ γὰρ τὸ τοῖς μεγίστοις ἐπιχειρεῖν ἄνευ τῆς προσηκούσης παρασκευῆς, ἀπονοίας ἐστὶ σημεῖον, οὕτω τὸ πρὸς τὰ μέγιστα μὲν ἀρκούντως παρεσκευάσθαι, χρῆσθαι δὲ τῇ παρασκευῇ πρὸς τὰ τῶν ἔργων φαυλότερα, καὶ τὴν προθυμίαν ἄχρι τούτων ἐκτεί-C νειν, ἐγὼ μὲν οὐ βούλομαι λέγειν, πολλῶν δ' ἐγκλημάτων τοῖς οὕτω προελομένοις πρόφασιν ἔχει. καὶ οὔτε στρατηγὸν νοῦν ἔχειν ἡγεῖταί τις νοῦν αὐτὸς ἔχων, ὃς καὶ πλήθει καὶ ἀρετῇ καὶ ὅπλοις καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀρκούντως ἐξηρτυμένος πρὸς ζήτησιν ἔξεισι τῶν ἐχθρῶν, καὶ πολὺν μὲν χρόνον ἀναλωκὼς, διὰ πολλῆς δὲ δυσχερείας ἐλάσας, εἶτα μόλις ἐντυχὼν αὐτοῖς ὀλίγοις τε καὶ πεφοβημένοις, καὶ τὴν κατὰ πρόσωπον οὐ φέρουσι μάχην, τὸ τρέψαι τούτους ἀρκοῦσαν ἡγεῖται νίκην, παντάπασιν αὐτοὺς διαφθεῖραι, καὶ τοὺς μὲν συγκόψαι, τοὺς δὲ λαβεῖν αἰχμαλώτους D δυνάμενος· οὔθ' ὑμεῖς τὰ παρὰ τῶν νοῦν ἐχόντων ὀνείδη δύναισθ' ἂν διαδρᾶναι, εἰ πρὸς τὴν τῶν ἐκκλησιῶν ἕνωσιν τοσοῦτον παρασκευαζόμενοι χρόνον, καὶ πάντα νῦν ἐνταῦθα συναγαγόντες, ἐξ ὧν αὐτὴν περαίνεσθαι δεῖ, εἶτα συνθήκας τινὰς καὶ σκιὰν εἰρήνης οἰκονομήσετε, σοφίαν καὶ ἀρετὴν καὶ πλῆθος τῶν ἐνταῦθα συνειλεγμένων, ὥσπερ ἄχθος ἄλλως καὶ ὕλην ἄχρηστον ἀπορρίψαντες. οὐ μὴν ἀλλ' εἰ μὲν τοῦ δόξαι τι κατορθοῦν καὶ τῆς ἐς ὕστερον εὐκλείας καὶ φήμης οὐδένα λόγον ποιεῖσθε, οὐδ' εὐλαβεῖσθε τὰς μέμψεις, ὧν ἐκ τοῦ μὴ πάντας ἀρέσκεσθαι τοῖς ἐνταῦθα γενησομένοις ὑμᾶς ἀνάγκη πειρᾶσθαι, οὐδὲ τοῖς ἄλ-E λοις προσέχειν εὔλογον ἦν, ὧν ὀρεγόμενοι τῆς ἀληθοῦς εἰρήνης ἂν ὑπερίδοιτε· εἰ δ' ὑπὸ τῆς τούτων ἐπιθυμίας σφόδρα κατέχεσθε, πολὺ μᾶλλον ἔδει καὶ τῆς ἐκεῖθεν δόξης ἐπιθυμεῖν, καὶ πράττειν μὲν τὰ τῶν ἀθανάτων γερῶν ὑμᾶς ἀξιώσοντα, καὶ πάντας ἀνθρώπους πρὸς τὴν ὑμῶν εὐφημίαν διεγεροῦντα δικαίως· ὧν δ' εἵνεκα τὰς παρὰ πάντων μέμψεις ἐπάξεσθε ταῦτα καθάπαξ εὐλαβηθῆναι. εἰ γὰρ καὶ μηδὲν ἄλλο, τοὺς ἡμῶν αὐτῶν αἰδεῖσθαι λόγους προσήκει, καὶ καθ' ἡμῶν μαρτυρίαν ἀρκοῦσαν εἶναι νομίζειν τοῖς ἐξελέγχειν βουλησομένοις.

Μέμνησθε

Μέμνησθε γὰρ ἑκάτεροι δήπου καὶ λόγοις καὶ γράμμασι τοὺς ἄλλους ἐπὶ τὴν τῶν ἀδελφῶν προτρεπόμενοι σωτηρίαν, καὶ πάνθ' ὑπὲρ αὐτῆς ποιεῖν αὐτοὺς ἀναπείθοντες, μηδὲν ὑπιδομένους τῶν ἄλλων· καὶ τοῖς ἐρωτῶσι, τί τῶν τοσούτων κινδύνων καὶ πόνων, ἐφ' οὓς παρακαλεῖσθε, σφίσιν ὄφελος ἔσται, τὴν τῆς ἐκκλησίας ἀποκρίνεσθαι δόξαν, καὶ τὸ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπαναγαγεῖν τοὺς φιλονείκως ταύτης ἀφισταμένους· ὑφ' ὧν τοὺς νοῦν ἔχοντας κινηθέντας, τοὺς μὲν εἰσενέγκασθαι χρήματα, τοὺς δ' ἀπὸ τῶν ἐσχάτων τῆς γῆς μεθ' ὅσης οὐδ' εἰπεῖν ἐστιν ἡδονῆς ἐνταῦθα παραγενέσθαι, τῆς οὕτω καλῶν ἐλπίδων θεμένους ἅπαντα δεύτερα. οὐ γὰρ ἵνα τῷ βασιλεῖ τῶν Ῥωμαίων ἐξῇ τὸν ὑπόλοιπον εὐδαιμόνως βίον ἀνύειν, καὶ τοῦ παρὰ τῶν πολεμίων ἔξω δέους ἱστάναι, καὶ τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει πᾶσιν αἱ τῶν χρημάτων πλεονάσωσι πρόσοδοι, Ἴβηράς τε καὶ Ῥώσους καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν ἄλλων γενῶν ὑπακοῦσαι κληθέντας εἴποιμεν ἄν· τούτων γὰρ ἔνιοι καὶ ταπεινοτέρους ἂν εὔξαιντο Ῥωμαίους ἰδεῖν, οὐχ ὅπως ἐκείνοις γένοιτό τι καλὸν, αὐτοὶ πονεῖν καὶ κινδυνεύειν ἀνάσχοιντο. καὶ Γάλλους δὲ οἶμαι καὶ Κελτοὺς καὶ τοὺς ὑπὲρ τὰς Ἄλπεις τοὺς πλείους οὐδὲν μέγα ποιεῖσθαι τὴν τῶν Ἰταλικῶν πραγμάτων κατάστασιν· μηδ' εἰ Ῥώμην ἤ τινα τῶν πόλεων ὁ πάπας οἰκήσει καλῶς, σφόδρα μέλειν αὐτοῖς, ὥσθ' ὑπὲρ τούτων καὶ χρήματα δοῦναι καὶ πόνων ὑπεριδεῖν, καὶ καθάπερ ἐπὶ βασιλείας μέθεξιν καλουμένους, οὕτω μετὰ πολλοῦ τοῦ γήθους ἕκαστον τρέχειν. ἀλλ' οὐδὲν ὡς ἔοικεν οὔτ' ἀληθείας ἥδιον ἀνθρώποις νοῦν ἔχουσιν, οὔτε τῆς τῶν ἀδελφῶν σωτηρίας ἀναγκαιότερον τοῖς γε Θεὸν καὶ τὰς ἐκείνου ψήφους εὐλαβουμένοις· οὐδ' ἔστιν ὑπὲρ οὗ μᾶλλον βουληθείη τις ἂν καὶ τὴν αὐτοῦ προέσθαι ψυχὴν, ἢ τοῦ τὴν ἐκκλησίαν ἰδεῖν ἑνωθεῖσαν καὶ γαλήνης εἰλικρινοῦς ἀπολαύσασαν. ταῦτα τοίνυν ἐπαγγειλάμενοι, καὶ ταῖς τούτων ἐλπίσι τὰς ἁπάντων ψυχὰς γοητεύσαντες, πράγματι δυσχερεστάτῳ μεθ' ἡδονῆς ἐπιχειρεῖν ἀνεπείσατε. ταύτας αἰτήσουσι καὶ μάλα δικαίως τὰς ὑποσχέσεις· καὶ μηδὲν τοιοῦτον εὑρόντες ἐξηπατῆσθαί τε νομιοῦσι, καὶ τὰ τῶν ἠδικημένων βοήσουσιν. εἰ δὲ καὶ τοὺς ἐνταῦθ' ἀφιγμένους μηχανῇ τινι καὶ πάλιν πείσετε μηδὲν ἀντιλέγειν, τούς γε πεπομφότας αὐτοὺς ἄρχοντας οὐκ οἶδ' ὅπως ἀγνοῆσαι μὲν τὰς ὑποσχέσεις ἑκόντας, χάριν δ' ὑμῖν ὑπὲρ τῶν πεπραγμένων εἰδέναι, τοὺς δὲ ταῦτα συγκαταπράξαντας πρέσβεις αὐτῶν ἐπαινεῖν, καὶ τιμᾶν ἐπανελθόντας ποιήσετε. μηδὲ καλῆς οὕτω καὶ γενναίας ἀμελητέον παρασκευῆς. μηδ' ἐγκλημάτων ἀφορμὰς τὰς ὑποσχέσεις ἐκείνας δεικτέον· τοὐναντίον δὲ μᾶλλον κατὰ τῶν ἴσως ἀντιλέγειν πειρασομένων αὐτὰς φυλακτέον. εἰ γὰρ ὑπὲρ εἰρήνης ἀληθοῦς ἦν καὶ τῆς τῶν ἀδελφῶν σωτηρίας ἥ θ' ἡμετέρα κλῆσις ἥ τ' ἐκείνων ὑπακοὴ, οὐκ ἂν εἴη δίκαιον δυσχεραίνειν κατὰ γνώμην ταῦτα προβαίνοντα· μηδ' εἰ τοὺς ἀδελφοὺς ἠβούλοντο σώζειν ἑκάτεροι τὴν ἀληθῆ διδάσκοντες δόξαν, τὴν αὐτῶν αὐτοὺς ἀπαναίνεσθαι σωτηρίαν, ἵνα μὴ δόξωσιν ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν ὠφελεῖσθαι· καὶ ὅπερ ἂν τοῖς ἄλλοις ἐμέμψαντο πρὸς τὴν ἀλήθειαν φιλονεικοῦσιν ἐναργῶς δεικνυμένην, τοῦτ' αὐτοὺς ἀνέχεσθαι πάσχοντας. μᾶλλον δ' εἰ δεῖ τἀληθῆ λέγειν, ἂν μόνον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς ἀληθείας πεφροντικότες φανῶμεν,

A Meministis enim plane utrique, ut dictis scriptisque alios ad salutem fratrum adhortabamini, suadentes illius ergo omnia facere, & nihil aliud curare: Interrogantibus vero, quid essent illis allatura utilitatis tot pericula & labores, ad quæ illos incitabatis; ecclesiæ gloriam respondebatis, reductionemque ad veritatis agnitionem eorum, qui ab illa contentiose abhorrent. Quibus permoti prudentiores, alii quidem contulere pecuniam, alii vero ab ultimis terræ finibus ea cum voluptate, quæ vix exprimi possit, huc advenere, tam preclaræ spei postponentes reliqua omnia, Neque enim, ut Romæorum imperatori facultas sit in po- B sterum felicem traducendi vitam, nullosque hostium impetus formidandi, atque ut Constantinopolitanis omnibus fiant reditus ampliores dici poterit, Iberos, ac Rhutenos, & reliquas nationes vocatas auscultasse; quorum nonnulli optarent etiam Romæos cernere vel in humiliore fortuna; tantum abest, ut quo illis boni aliquid accedat, labores velint & pericula suscipere. Ita quoque Gallos arbitror & Celtas, transalpinarumque gentium plures parum curare de statu rerum Italicarum, nec multum esse de eo solicitos, ut papa Romam vel aliam civitatem C feliciter incolat; propter quod etiam pecuniam erogent, & labores parvipendant, atque ita multa cum alacritate singuli accurrant, ac si ad partem vocarentur imperii. Verum, ut ratio suadet, nec veritate quidquam jucundius cordatis hominibus, nec magis necessarium salute fratrum iis, qui Deum ejusque judicia pertimescunt; nec ulla res est, pro qua libentius vel ipsam quis profuderit animam, quam ut ecclesiam videat conjunctam, & perfecta tranquillitate fruentem. His ergo promissis, eorumque proposita spe animis hominum allectis, persuasistis, ut rem maxime arduam cum voluptate aggrederentur: Repetent igitur jure D optimo hæc promissa; & nihil tale invenientes, deceptos sese putabunt, utque injuriam passi exclamabunt. Quod si etiam arte aliqua profectis huc persuadebitis, ut nihil contradicant; non video tamen, qui facere possitis, ut principes, a quibus missi sunt, & promissa velint sponte ignorare, vobisque pro rebus gestis habere gratiam, sociosque in hisce rebus agendis suos legatos commendare, & redeuntes honore afficere. Itaque tam pulcer, tam egregius apparatus non est parvifaciendus; nec committendum, ut promissa illa fiant ansæ criminationum; imo vero contra, ita illa servandum, ut objici queant iis, qui forte sunt contradicturi. Si enim E pro vera pace & fratrum salute & nos vocavimus, & illi auscultarunt, non est æquum ægre ferre, quod res ex sententia succedant, neque si salvos utrique fratres volebant veram sententiam edocendo, suam ipsos salutem respuere, dum videri volunt nullam a fratribus percipere utilitatem: & de quo alios veritati evidenter ostensæ obnitentes arguerent, id ipsum eosdem patientes tolerare. Quinimo, ut verum ingenue fatear, si modo nos statim ab initio videamur curam suscepisse veritatis,

Deoque

Deoque adjuvante illam comperiamus, convulsis omnibus quæ mendacio favent cogitationibus; neminem arbitror eo stupiditatis venturum, ut Dei, vestrisque sententiis, & demonstrationis luci contradicendo, id aggrediatur quod assequi non possit: aut vobis verba opus futura ad persuadendum ei, baculo utentibus synodorum œcumenicarum, quem & illæ in hujusmodi cõtumaces usurparunt. Dicant fortasse aliqui, videre se unitatem hanc fieri non posse; & satius esse pacem utcumque gerere, quam dum perfectam non possumus reconciliationem invenire, & eam quæ fieri potest negligere, & re penitus infecta vacuos abire. Ego vero primum quidem nihil aut impossibile, aut arduum puto dicendum, antequam experimento id sciatur, quantumque decet operæ in ea ponatur: certum enim hoc fuerit pusilli animi signum, & voluntatis quæ res magnas, quibus est conjuncta difficultas, agere nolit. Vos autem audio quidem multa quotidie dicere magni ponderis, scientiamque & virtutem plane redolentia, nondum vero cognovi ad hunc diem, qui viam hujusmodi pacis conficiendæ attigerint, aut minimum quid ostenderint, unde hanc non liceat tamquam omnino impossibilem desperare. Consilium enim pacis conciliandæ in speciem, & voluntas contegendi omnia hoc nomine, abducit profecto vos ab eorum cogitatione. Prætereo, quod si vere impossibile hoc sit, periculum est, ne omnia in nos quadrent adagia, quibus impossibilia notantur: videbimur enim omnes optasse impossibilia, si non fuere certe prætextus & simulatio, quæ de admirabili pace decantabantur. Deinde licet hoc omnino esset impossibile, & discedendum nobis hinc esset nulla re hujusmodi peracta, non video quæ oriatur, si fiant, e reliquis utilitas, dum illa unionis nomine non honoramus. Nam si vel solius amicitiæ causa, vel communicationis, aut erogationis pecuniæ, vel ad petendum contra hostes auxilium, seu ob cujuscumque rem, quæ prius infirma esset, constabiliendam, aut quovis alio nomine cepit nos illius desiderium; certe rationi consonum esset saltem his velle frui, postquam a summæ rerum adeptione decidissemus: & dolere quidem, quod ad pacem non pervenissemus, levare tamen aliqua ratione dolorem inde acceptum per aliarum rerum utilitates; quas si ecclesiarum unionem ac pacem appellemus perinde ac si quis dum frigus est, nive & imbribus peti, quod sibi ab aliquo pecunia detur, hoc esse dicat calefieri; nescio quis erit, qui pro hujusmodi pace mactare victimam velit; & exhilarandi animi gratia pacis nomen assumat, ac e rebus speratis aliquid consecuturum se putet, non videns in pristina res controversia versari, ac mœrorem injicere. Quare si nihil plane aliud fuit consideratum, conjunctam solum id habet ignominiam desiderii rerum nulla ratione perficiendarum: at si redeamus unionem afferentes, in qua nihil plus insit, quam priori continebatur differentia, & ob nudum ejus nomen communibus efferamur gaudiis; secundæ ac pejoris fraudis hoc erit crimen, quod & primi nos a nobis ipsis decipiamur, & alios velimus eludere.

A καὶ Θεὸν συνεργὸν εἰληφότες ταύτην ἀνεύρωμεν, τῶν τῷ ψεύδει συνηγορούντων λογισμῶν ἁπάντων ἀνατετραπέντων, οὔτ᾽ εἰς τοσαύτην ἀναισθησίαν οἶμαί τινα τῶν ἁπάντων ἐλάσειν, ὥστε ταῖς τοῦ Θεοῦ καὶ ταῖς ὑμετέραις ψήφοις καὶ τῷ φωτὶ τῆς ἀποδείξεως ἀντιλέγοντα τοῖς ἀνηνύτοις ἐπιχειρεῖν, οὐδ᾽ ὑμᾶς πρὸς τὸ πείθειν ἐκεῖνον, λόγων δεήσεσθαι, τῇ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ῥάβδῳ χρωμένους, ἣν κἀκεῖναι τοῖς οὕτω θρασυνομένοις ἐπανετείναντο· ἀλλ᾽ ἀδύνατον ταύτην τὴν ἕνωσιν ὁρῶμεν οὖσαν, ἴσως ἐροῦσί τινες, καὶ βέλτιόν ἐστιν ὁπωσοῦν εἰρηνεύειν, ἢ τὰς μὲν ἀκριβεῖς διαλλαγὰς μὴ δυναμένους εὑρεῖν, τῶν δ᾽ ἐνδεχομένων ὑπεριδόντας, B κενοὺς καὶ μηδὲν εἰργασμένους τὸ σύνολον ἀπαλλάττεσθαι. ἐγὼ δὲ πρῶτον μὲν οὐδ᾽ ἡγοῦμαι δεῖν ἀδύνατόν τι τῶν πραγμάτων ἢ δυσχερὲς ἀποφαίνεσθαι, πρὶν ἄν τις καὶ λάβοι πεῖραν ἐκείνου· τὸ πρέπον ἅπαν πεποιηκώς· μικροψυχίας γὰρ τοῦτ᾽ ἂν εἴη τεκμήριον, καὶ τοῦ μὴ βούλεσθαι τὰ μεγάλα πράττειν τῶν ἔργων, οἷς ἡ δυσχέρεια σύνεστιν. ὑμῶν δὲ πολλὰ μὲν ἄξια λόγου καὶ σοφίας καὶ ἀρετῆς ἀπόδειξιν ἔχοντα καθ᾽ ἡμέραν ἀκούω λεγόντων, τῶν δὲ τῆς ἐπὶ τὴν τοιαύτην εἰρήνην ἁψαμένων ὁδοῦ, καὶ τοὐλάχιστον πεποιηκότων, ἐξ ὧν C οὐκ ἔστιν ὡς ἀδυνάτου ταύτης παντελῶς ἀπογνῶναι, οὔπω καὶ τήμερον ᾔσθημαι· ὁ γὰρ τῆς οἰκονομίας σκοπὸς, καὶ τὸ πάντα συγκαλύψαι τῷ τῆς εἰρήνης ὀνόματι βούλεσθαι, ὡς ἔοικεν ἀπάγει τούτων ὑμᾶς. ἐῶ γὰρ ὅτι καὶ ταῖς παροιμίαις ἁπάσαις τῶν ἀδυνάτων ὑπάγεσθαι κινδυνεύομεν, ἂν ἀληθῶς ἀδύνατον ᾖ. φανούμεθα γὰρ ἀδυνάτων πάντες ἐπιθυμήσαντες, εἰ μὴ πρόφασις ἄλλως καὶ εἰρωνεία τις ἦν τὰ περὶ τῆς θαυμαστῆς εἰρήνης ᾀδόμενα. ἔπειτ᾽ εἰ καὶ καθάπαξ ἀδύνατον ἦν, καὶ μηδέν τι τοιοῦτον πεπραχότες ὅλως ἐμέλλομεν ἀπιέναι, οὐχ ὁρῶ τὴν ἐκ τῶν τἆλλα πράττειν ὠφέλειαν, ἕως ἂν αὐτὰ μὴ τῷ τῆς ἑνώσεως τιμῶμεν ὀνόματι. D εἰ γὰρ διὰ φιλίαν ἁπλῶς ἢ κοινωνίαν ἢ χορηγίαν χρημάτων ἢ κατὰ τῶν πολεμίων βοήθειαν ἢ βεβαίωσιν τῶν ὁτουδήτινος πραγμάτων πρότερον κλονουμένων, ἢ τῶν τοιούτων τινὰ προσηγοριῶν αὐτῆς ἐπεθυμήσαμεν, εὔλογον ἂν εἴη τούτων γοῦν ἀπολαῦσαι βούλεσθαι τοὺς τῶν μεγίστων διαμαρτόντας, καὶ τῆς μὲν εἰρήνης οὐ τετυχηκότας ἀλγεῖν, ταῖς δ᾽ ἐκ τῶν ἄλλων πραγμάτων ὠφελείαις τὴν ἐκεῖθεν λύπην ἀμηγέπῃ παραμυθεῖσθαι. εἰ δ᾽ ἕνωσιν ἐκκλησιῶν καὶ εἰρήνην ταῦτα καλέσομεν, ὥσπερ εἴ τις ἐν ψύχει τὸ ταῖς χιόσι βάλλεσθαι καὶ τοῖς ὄμβροις, διότι τις αὐτῷ παρέχει χρήματα, θερμαίνεσθαι λέγοι, οὐκ οἶδα τίς ὑπὲρ E τοιαύτης εἰρήνης θύειν βουλήσεται· καὶ τὰ πράγματα ἐπὶ τῆς προτέρας ἀμφιβολίας ἱστάμενα καὶ πείθοντα σκυθρωπάζειν ἀφεὶς, τοὔνομα τῆς εἰρήνης εὐθυμίας λήψεται πρόφασιν, καὶ νομιεῖ τινος τῶν ἐλπισθέντων τυχεῖν. ὥστε τὸ μὲν μηδὲ πρὸς ἄλλο τι καθάπαξ ἰδεῖν, ἢ τῆς τῶν ἀμηχάνων ἐπιθυμίας αἰσχύνην φέρει μόνον· τὸ δ᾽ ἕνωσιν ἐπανιόντας κομίζειν οὐδὲν ἔχουσαν πλέον τῆς πρόσθεν διαφορᾶς, καὶ τῷ ταύτης ἐμπανηγυρίζειν ὀνόματι, δευτέρας καὶ χείρονος ἀπάτης ἔχει κατηγορίαν, καὶ τοῦ πρώτοις αὐτοὺς ὑφ᾽ αὑτῶν ἐξαπατωμένους καὶ τοὺς ἄλλους θέλειν ἐξαπατᾶν.

οὐ μὴν

οὐ μίαν ἀλλ' ὅπερ ἡγοῦμαι μόνον ἀρκέσειν πρὸς τοὺς ἐκεῖνα ἀντιτιθέντας, τἄλλα πάντα ἀφεὶς, καὶ βουλόμενος ἤδη παύειν τὸν λόγον, τοῦτο βούλομαι λέγειν.

Ἀδύνατόν ἐστιν, ἀδύνατον, ὦ πατέρες σεβάσμιοι, τὴν εἰρήνην ἐκείνην ἀδύνατον εἶναι, εἴπερ τὸ πολλάκις γεγενημένον οὐδεὶς ἀδύνατον λέγει. τοιαύτη δ' ἕνωσις ἑπτάκις πεπέρανται ἤδη· καὶ ὑμεῖς τῶν ἐκείνας διαπραξαμένων συνόδων οὐδεμιᾶς κατ' οὐδὲν ἐλάττους ἐστέ· δυσχερῆ μέντοι καὶ λίαν εἴποιμ' ἂν εἶναι· ἀλλὰ μεγίστην τε καὶ ποθεινοτάτην, καὶ ἅ τις ἂν ἀπεύξαιτο πάντα νικῶσαν, καὶ πολλῶν ὑμῖν στεφάνων αἰτίαν γενησομένην, καὶ ὑπὲρ ἧς ἀποδημίαι μακραὶ καὶ πόνοι καὶ κίνδυνοι καὶ χρήματα καὶ πάντα δὴ τὰ τοιαῦτα καταπεφρόνηνται· καὶ δυσχερῆ μὲν ὁμοίως φανεῖσαν καὶ ταῖς ἄλλαις συνόδοις, ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀπέχοντο διὰ τοῦτο ποθῆσαι ταύτην καὶ καταπράξασθαι πρὸς Θεοῦ. εἰ δέ τις ἀδύνατα τὰ πολλὴν δυσκολίαν ἔχοντα λέγοι, οὐ δεῖ τούτῳ προσέχειν. ὅτι δὲ τὸ μίαν τινὰ τὴν ἀληθῆ περὶ τῶν προκειμένων συμπεράνασθαι δόξαν, καὶ παῦσαι τὴν ἐκκλησίαν Θεοῦ περὶ τῶν τηλικούτων ἀμφιγνοοῦσαν, καὶ πρὸς ἑαυτὴν σχιζομένην, οὐχ ὅπως ἀδύνατον, ἀλλ' εἴπερ ἄλλοτέ ποτε καὶ νῦν εὐχερὲς, δῆλον αὐτόθεν τοῖς γε ἄνευ πάθους λογιζομένοις. εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἦν ἡμῖν ἐκ τῶν ὁμολογουμένων πολλὰ πρὸς τὴν περὶ τῶν ζητουμένων ἕλκειν ἐξέτασιν, ἀλλ' ἔδει τῶν οὔπω φανερωθέντων εὑρετὰς ἡμᾶς γίνεσθαι, καθάπερ στοχαζομένους τῆς ὑπερφυοῦς ἀληθείας· καὶ εἰ * κακοῖς τισιν ἡμετέροις οὐκ ἦν λύειν τὴν ἀμφισβήτησιν, οὐδ' οὕτως ἂν ἦν παντάπασι δυσχερὲς, τὸ μάλιστα τῇ πίστει συμβαῖνον καὶ μηδαμοῦ προσιστάμενον ἐκλεξαμένοις, ὡς ἀληθεστέρῳ τούτῳ προσκεῖσθαι· εἰκὸς δ' ἦν τινας ἐνδοιάζειν καὶ τοῖς ἀνθρωπίνοις φυλάττεσθαι λογισμοῖς ὡς ἐπισφαλέσι, ἢ μηδὲ συμφωνεῖν ἀλλήλοις ἐθέλειν, τὰς ἑαυτῶν ὑπολήψεις ἑκάστους διαφυλάττοντας. ἐπεὶ δὲ τῶν εἰς ταῦτα φερόντων πλήρης μὲν ἡ θεία γραφὴ, γέμουσι δὲ τῶν ἁγίων οἱ λόγοι, καὶ τοὺς πλείστους διαῤῥήδην περὶ τούτων λέγοντας ἴδοι τις ἂν, καθάπερ ἐπίτηδες δικαστὰς ἡμῖν τῶν ἀμφισβητήσεων καθημένους, καὶ χαλεπόν ἐστιν ἀριθμεῖν ὁπόσα Γραικοὶ καὶ Λατῖνοι συνειλοχότες ἐκεῖθεν ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἑκάτεροι δόξης προφέρουσι, τίς χαλεπὸν, τὰ μὲν τῆς γραφῆς ὡς ἂν εἴη δίκαιον καὶ προσῆκον ἐξηγουμένους, μᾶλλον δὲ τοῖς ἐξηγησαμένοις ἄριστα πειθομένους, τοὺς δ' ἁγίους ἀλλήλοις συνάπτοντας, καὶ τοὺς μὲν ἐλάττους τοῖς πλείοσι, τοὺς δὲ σιγήσαντας τοῖς εἰποῦσι, τοῖς δ' ἀρχαιότητι διαφέρουσι τοὺς ὑστέρους, τοῖς δὲ σαφῶς ὁμιλήσασι τοὺς ἀσαφεστέρῳ τῷ λόγῳ χρησαμένους προστιθέντας, ὅπερ κἀπὶ τῶν πολιτικῶν ζητημάτων ἀξιοῦσιν οἱ νόμοι, καὶ ὃ καὶ αὐτοὺς οἶμαι ποιῆσαι πρὸς ἑαυτοὺς, εἴπερ οἷόν τ' ἦν εἰς ταυτὸν συνελθόντας τὰς ἀλλήλων ἐπισκέψασθαι γνώμας, οὕτω δὴ καὶ ἡμᾶς ἀλλήλοις συμβῆναι, καὶ παύσασθαι τὸν ἡμέτερον πόλεμον ἐπὶ τοὺς τῆς εἰρήνης διδασκάλους διαβιβάζοντας; ἕως γὰρ ἂν ἡμεῖς στασιάζωμεν συμμάχους, τὰς ἐκείνων ἐπαγόμενοι ῥήσεις, ἀδύνατον μὴ κἀκείνους τὸ καθ' ἡμᾶς κοινωνοὺς ποιεῖσθαι τῆς στάσεως.

* r. εἰ μὴ

A Verum ego, quod unum satis fore arbitror ad eos refellendos, qui illa objiciunt, omissis omnibus aliis, finem dicendi facturus, hoc volo dicere.

Impossibile, impossibile est, venerandi patres, pacem illam esse impossibilem, si quod sæpe factum est, nemo dicit impossibile: talis vero unio septies jam peracta est; & nulla vos illarum synodorum, per quas ea toties confecta est, ulla estis ex parte inferiores: esse vero illam perquam difficilem non negaverim; verum & maximam & optatissimam, & vincentem omnia quæ quis deprecetur, multisque vos coronis re- B dimituram, & pro qua longæ peregrinationes, & labores, & pericula, & pecunia, & hujusmodi omnia pro nihilo sunt habita. nam & aliis conciliis ea visa est pariter ardua, nec tamen propterea destiterunt ab exoptanda illa, & per Dei opem perficienda. Si quis vero impossibilia vocat, quæ magnam habent difficultatem, audiendus non est. Quod vero unam certam & veram de proposita materia definire sententiam, & tanta ambiguitate ac intestino schismate liberare Dei ecclesiam, non modo non impossibile, sed si quando alias, nunc etiam facile sit, per se patet iis, qui nullo affectu præoccupati dijudicant. Si enim ex illis quæ recepta sunt, non possemus afferre multa ad præsentem disquisitionem, sed oporteret rerum adhuc igno- C tarum nos fieri inventores, veluti per conjecturas veritatem, quæ vires naturæ superat, inquirentes; aut si nonnisi nostro incommodo dirimi posset hæc controversia, nec ita quidem esset omnino arduum eligere, quod maxime cum fide congruit, & nulla ratione cum ea pugnat; illique ut veriori adhærere. essent vero fortasse, qui dubitarent; & humanarum cogitationum non satis tuto judicio diffiderent; aut consentire cum alteris nollent, suis quique contenti opinionibus. At cum plena sit sacra scriptura sententiis ad hoc spectantibus; & sanctorum libri iisdem scateant; plurimosque de hac materia tam aperte D quis disserere videat, ac si data opera nobis judices controversiarum sederent; nec facile sit enumerare, quam multa Græci ac Latini pro sua utrique sententia ex illis collecta proferant; quis difficile dicat, scripturæ quidem dicta interpretari, ut æquum est, utque decet, imo vero optimis eorum interpretibus acquiescere; sanctos vero inter se conciliare; & pauciores quidem ad plures, & eos qui nihil dixerunt ad eos qui rem expresserunt, & posteriores ad antiquiores, & obscurius rem involventes ad clare locutos adjungere; quod leges etiam in civilibus quæstionibus fieri jubent; quod- E que vel ipsi, arbitror, sancti inter se facerent, si fieri posset ut unum in locum convenientes alterius examinarent sententiam, atque ita nos quoque in unam convenire sententiam, ac desinere bellum nostrum transferre in pacis doctores? Quamdiu enim ipsi contrarias habebimus sententias, dicta illorum pro se quisque afferentes, fieri non potest, quin faciamus & illos, quantum in nobis est, pugnæ hujus participes.

Hæc nullam habent difficultatem, nisi tantum penes illos, qui contendendi voluntatem habent; & suas quidem retinent anticipatas opiniones, nihil vero penitus admittunt ex iis, per quæ licet veritatem assequi; quos æquum est despici a veritatis studiosis. Nam licet hæc essent prorsus difficilia, & nunquam ante nos ab aliis enixe quæsita & ad exitum perducta; certe tamen alienum est a ratione desperare auxilium Spiritus, a cujus potentia vel ea, quæ re vera nobis impossibilia sunt, longe superantur: sed credere oportet illum laborum ac periculorum, quæ passi estis, commiseratione permotum, & vehemens in vobis desiderium veritatis approbantem, sui quoque favoris, quæ sint satis, momenta daturum. Quamquam e contrario, si ad manum & facillima non essent, ab eo speranda est facultas rem præclare agendi, sine quo effici nihil potest. Illius ergo sit opus, ut simul & quod maxime conducit, eligatis; atque idem minimo negotio peragatis.

EIUSDEM ORATIO II.
in qua hujusmodi pacis impedimenta tolluntur.

PRIMUM quidem, venerandi patres, ago gratias Deo, tum propter vestrum in res honestas studium; quod facit, ut boni aliquid dicentibus aures præbere nequaquam gravemini, considerantes non a quo dicatur, sed quid valeant ea quæ dicuntur; tum propter suam erga me bonitatem; a qua profectum est, ut voti compos fuerim, tantisque patribus plane non displicuerim. Neque enim fas est existimare aliud præter Dei impulsum fuisse causæ, cur & vos de rebus honestis consenseritis; cunctisque prorsus cogitationibus utilitatem ac pacem de qua consultaturi profecti huc sumus, præposueritis; & unus quidam, dum de tantis rebus consilium dat, omnibus visus fuerit æqua dicere. Deinde cum nuper, non modo quem ego censeam utiliorem pacis modum, sed etiam qua ratione ad illum perveniri possit, me vobis consilio promiserim ostensurum; jamque alterum præstiterim, nunc reliquam debiti partem soluturus accedo. Et scio quidem me difficillimam aggredi materiam, & non modicum imminere periculum de hac materia tractaturo, si contingat aut neutri partium, aut alteri tantum placere quæ sum dicturus; Verumtamen audere quidem de ea quidpiam dicere, visum iri arbitror omnibus non tam impudentiæ & procacitatis, quam spei bonæ argumentum; quam ab antecedentibus acceptam consentaneum est etiam in præsentibus conservare, & ea proposita rursus ad dicendum aggredi: ad temperandam vero offensionem, si aut neutri partium placitura sint quæ dicam, aut alteri tantum contingat esse gravia; primum quidem satis fore arbitror, si veritatis bonique apparentis ergo illam patiamini; deinde illud etiam, quod ad eam quæ vobis tandem placebit, accedam sententiam; nihilque erit impedimento, quo minus vestram sententiam sequar, quod aliter antea de his senserim.

A ταῦτ' οὐδεμίαν ἔχει δυσχέρειαν, εἰ μὴ μόνοις τοῖς φιλονεικεῖν βουλομένοις, καὶ τὰς ἰδίας μὲν προλήψεις φυλάττουσι, δι' ὧν δ' ἂν γένοιτο τῆς ἀληθείας τυχεῖν, τούτων οὐδὲν ὅλως προσιεμένοις· ὧν καταφρονεῖν τοὺς τῆς ἀληθείας ἐπιθυμοῦντας πέφυκε δίκαιον. ἀλλ' εἰ καὶ δυσχερῆ ταῦτ' ἦν ἄντικρυς, καὶ μηδέποτε πρὸ ἡμῶν ἑτέροις μήτε σπουδασθέντα μήτ' ἀνυσθέντα, τήν γε παρὰ τοῦ πνεύματος συμμαχίαν οὐκ εὔλογον ἀπελπίζειν, ᾧ καὶ κατὰ τῶν ὡς ἀληθῶς ἡμῖν ἀδυνάτων ὑπερβάλλουσα πρόσεστι δύναμις· ἀλλὰ πιστεύειν ἐκεῖνο τῶν πόνων ὑμᾶς καὶ τῶν κινδύνων ὧν ὑπέστητε κατοικτίσαν, καὶ τὸν σφοδρὸν ἐν ὑμῖν τῆς ἀληθείας πόθον ἀποδεξάμενον,
B ἀρκοῦσαν παρ' ἑαυτοῦ προσθήσειν ῥοπήν. εἰ γὰρ τοὐναντίον μὴ προχειρότατα ἦν, ἐκεῖθεν τὴν τοῦ κατορθώσειν δύναμιν ἐλπίζειν προσῆκεν, οὗ χωρὶς οὐδὲν ἀνύειν ἐστίν. αὐτοῦ τοίνυν γένοιτ' ἂν ἔργον, τό, τε μάλιστα συνοῖσον ὑμᾶς ἑλέσθαι, καὶ ὡς ἐλάχιστα πεπονηκότας αὐτὸ καταπράξασθαι.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ,
ἐν ᾧ ἀναιρεῖται τὰ κωλύματα τῆς τοιαύτης εἰρήνης.

C ΠΡΩΤΟΝ μέν, ὦ πατέρες σεβάσμιοι, χάρις Θεῷ τῆς θ' ὑμετέρας περὶ τὰ καλὰ προθυμίας, δι' ἣν τοῖς ἀγαθόν τι λέγουσι προσέχειν ἀξιοῦτε τὸν νοῦν, οὐκ αὐτοὺς τοὺς λέγοντας ἐξετάζοντες, τὴν δὲ τῶν λόγων ἐπισκεπτόμενοι δύναμιν· τῆς τε περὶ ἐμὲ φιλανθρωπίας αὐτοῦ· ἧς ἔργον τὸ γνώμης ἐπιτυχεῖν, καὶ τοσούτοις ἀρέσαι πατράσι γέγονεν ἄντικρυς. οὔτε γὰρ ὑμῖν τῆς ἐν τῷ καλῷ συμφωνίας καὶ τοῦ πάντων ἁπλῶς λογισμῶν τὸ συμφέρον καὶ τὴν εἰρήνην, ὑφ' ἧς ἥκομεν σκεψόμενοι, προτιθέναι, οὐδ' ἑνί τινι περὶ τηλικούτων γνώμην εἰσφέροντι, τοῖς πᾶσι δόξαι δίκαια λέγειν, ἄλλο τι πλὴν τῆς ἐκεῖθεν ῥοπῆς νομίζειν ἔξεστιν αἴτιον. ἔπειτα πρώην οὐ μόνον ὅν
D τινα τῆς εἰρήνης τρόπον ἡγοῦμαι λυσιτελέστερον ἔσεσθαι, ἀλλὰ καὶ δι' ὧν ἂν γένοιτο τούτου τυχεῖν, συμβουλεύσειν ἐπαγγειλάμενος, καὶ θάτερον ἀποδεδωκώς, νῦν ἥκω καὶ τὸ λοιπὸν τοῦ χρέους ἐκτίσων. καὶ οἶδα μὲν δυσχερεστάτης ὕλης ἁπτόμενος, κἂν συμβῇ μηδετέροις ὑμῶν ἢ τοῖς ἑτέροις μόνοις τοὺς λόγους ἀρέσκειν, κίνδυνον οὐκ ὀλίγον ἐχούσης τῷ ταύτην ὑφισταμένῳ· ἀλλ' ὅμως τὸ μὲν τολμῆσαί τι περὶ ταύτης εἰπεῖν, οὐ μᾶλλον θράσους καὶ προπετείας ἢ τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος δόξειν ἅπασιν οἶμαι· ἣν ἐκ τῶν προτέρων
E λαβόντα, εὔλογόν ἐστι κἀπὶ τῶν παρόντων διαφυλάττειν, καὶ ταύτην προβαλλόμενον αὖθις ἐπιχειρεῖν· τῆς δ' ἀπὸ τοῦ μηδετέροις ἀρέσκειν ἢ τοῖς ἑτέροις φαίνεσθαι φορτικὸν ἀηδίας συμβησομένης. πρῶτον μὲν τὸ τῆς ἀληθείας χάριν αὐτοὺς ἀνασχέσθαι καὶ τοῦ φαινομένου καλοῦ, ἀρκοῦσαν ὑπάρξειν ἡγοῦμαι παραμυθίαν· ἔπειθ' ὅτι καὶ τῶν ὑμῖν ὕστερον ἀρεσόντων ἔσομαι κοινωνός, καὶ τὸ περὶ τούτων ἄλλο τι πρότερον πεφρονηκέναι πρὸς τὸ ταῖς ὑμετέραις ἕπεσθαι ψήφοις οὐδὲν ἐμπόδιον ἔσται.

ὧν

ὥσθ' ἡγοῦμαι τὰ δίκαια ποιοῦντας ὑμᾶς ἢ μηδὲ τὴν ἀρχὴν, ἄν τι τῶν οὐχ ὑμῖν ἀρεσκόντων φαίνωμαι λέγων, δυσχεραίνειν, πρὸς τὴν γνώμην ἀποβλέποντας μᾶλλον, ἢ καὶ μετὰ ταῦτ' * ἀντιλέγειν ἀξιοῦντι μηδὲ θέλοντι τοῖς ἐγνωσμένοις ἐμμένειν καὶ ταῦτ' ἀντὶ τῶν ἅπασι δοκούντων αἱρεῖσθαι, συγγνώμης τε μεταδώσειν καὶ λύσειν τὴν ἀηδίαν. τούτοις ἐγὼ τῷ τῆς ὑποθέσεως ἐργώδει τοὺς λογισμοὺς ἀντιτάξας, καὶ πρὸ πάντων τὴν ὑμετέραν προστησάμενος εὔνοιαν, ᾗ θαῤῥοῦντα δεῖ τι καὶ παρακινδυνεύειν, καὶ ἣν προσήκει διαφυλάττοντα τοῖς χαλεπωτάτοις ἐπιχειρεῖν, τὰς δευτέρας ὑποσχέσεις ἀποτίσαι πειράσομαι, ὧν ἄνευ οὐδὲν ἂν ἐκ τῶν προτέρων μήτε λέγοντας ταῦτα μήτε πείθοντος ὄφελος εἴη. πολλὰ μὲν οὖν τὰ τὴν θαυμαστὴν ταύτην εἰρήνην εὐχερῆ καὶ ῥᾳδίαν ἡμῖν, ἂν βουληθῶμεν μόνον, δείξοντα πέφυκεν· οὐκ ὀλίγων δὲ γέμουσαν ἐναντιωμάτων αὖθις ἔστιν ἰδεῖν τοῖς μὴ καθαρῶς ἐπισκεπτομένοις· ἃ οἶμαι περὶ τῶν κωλυόντων πρῶτον εἰπὼν, καὶ ταῦτ' ἐξορίσαι ὡς ποῤῥωτάτω τῶν ὑμετέρων ψυχῶν. ἥδιόν τε γὰρ ἂν καὶ αὐτοὶ τῶν τοῖς καλοῖς ἐπιβουλευόντων λογισμῶν γενναίως ἐλαυνομένων, καὶ πρὸς τὰ ποιοῦντα ταύτην εὐκολώτερον βαδιεῖσθε, καθάπερ ἐν ὁδῷ τινι τῶν ἐν αὐτῇ δυσκόλων ἀφαιρεθέντων. ἀνάσχεσθε δὲ μικρὸν λαμβάνοντος ἄνωθεν. τὸ μὲν οἰκονομικήν τινα καὶ φαινομένην ἕνωσιν καταπράξασθαι, τῶν ἀμφισβητουμένων ὡς ἔχει τέως μενόντων, οὔτε συμφέρον, οὔτ' εὐπρεπὲς ἐδείξαμεν ὄν, ἀλλ' ἀνάξιον μὲν τῆς ἡμῶν ἀρετῆς, πόῤῥω δὲ τῆς ἡμετέρας προσηγορίας· καὶ τῷ πνεύματι μὲν ἥκιστ' ἀρέσκον, ὑφ' οὗ καὶ συνῆχθαί φαμεν, οὐκ ὀλίγας δὲ τὰς παρὰ τῶν ἀνθρώπων μέμψεις ἐπάξον ἡμῖν· πρὸς δὲ τούτοις οὔτε ταῖς ἀγαθαῖς ἐλπίσι συμβαῖνον ὑφ' ὧν κεκινήμεθα τὴν ἀρχὴν, οὔτε τῇ διὰ πάντων παρασκευῇ προσῆκον, ἣ καὶ πρὸς ἄλλο τι μεῖζον, εἴπερ ἦν, τοῦ παρόντος ἤρκεσεν ἄν· καὶ χείρονος πολέμου καὶ μάχης ἄρξον μετὰ ταῦτα Χριστιανοῖς· τὴν δὲ τῆς ἀληθείας εὕρεσίν τε καὶ ζήτησιν καὶ τὴν ἀπ' αὐτῆς τοῦ ψεύδους τομὴν, μόνην ἀληθῆ καὶ τελείαν ἕνωσιν εἶναι, καὶ πάντων μὲν ἐλαττωμάτων ἀπηλλαγμένην, καλοῦ δὲ παντὸς γέμουσαν, καὶ πρὸ πάντων θεοφιλῆ, οὗ μάλιστ' ἐν πᾶσι τοῖς ὑφ' ἡμῶν πραττομένοις πρέπει στοχάζεσθαι. αὕτη δ' ἂν γένοιτο, ἢ Λατίνων τὴν προσθήκην ἀπιμαζόντων, καὶ παυομένων μετὰ ταύτης τὴν πίστιν ὁμολογεῖν, ἢ καὶ τῶν Γραικῶν αὐτὴν προστιθέντων ὡς ἀναγκαίαν. μᾶλλον δ' εἰπεῖν, τὰ μὲν τῆς ὁμολογίας ἕπεσθαι δεῖ, τὴν δὲ τῆς καρδίας πίστιν ἡγεῖσθαι, καὶ πρὸς αὐτῇ παγῆναι πρώτῃ τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας καὶ τὴν ἐν αὐτῇ πάντων ἕνωσιν. οὐκοῦν ἢ Λατίνους ἀγνοῆσαι παντελῶς ἣν ἐφρόνουν κατάφασιν, καὶ παρὰ μόνου τοῦ πατρὸς πιστεύειν εἶναι τὸ πνεῦμα, ἢ Γραικοὺς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ φρονεῖν ἐκεῖνο δεήσει· ἄλλος γὰρ οὐχ ὑπολείπεται τρόπος τοῖς γε κατ' ἀλήθειαν ἀλλήλοις σπένδεσθαι θέλουσιν. ἐπεὶ νῦν ἐν ἀντιφάσει τούτων ἡ πίστις, ἧς οὐδὲν ἔστιν εὑρεῖν μεταξὺ, ἀλλ' ἀνάγκη θάτερον αὐτῆς ἀμφοτέροις μέρος ἀπωσαμένοις, τοῦ λοιποῦ καὶ ἀμφοτέρους ἔχεσθαι μόνου.

* ἀντιλ. ἀξιοῦντι θέλοντι ἐγν. ἐμ. μὴ ταῦ. &c.

A Quare puto vos quod æquum est facientes, aut nihil omnino ægre laturos, si quid minus placiturum vobis dicere videbor, ad mentem potius meam respicientes; aut postea offensionem depositturos, veniamque daturos nolenti contradicere, & decreta sequi non abnuenti, & communi sententiæ meam hanc non præferenti. Has ergo rationes difficultati materiæ opponens, & ante omnia vestram præ oculis benevolentiam habens; qua me fretum oportet aliquod etiam subire periculum, quamque mihi tuentem difficillima convenit aggredi; B secunda promissa conabor persolvere, sine quibus nulla erit ex prioribus utilitas, si hæc ego non dicam, aut suadeam. Multa sunt igitur, quæ præclaram hanc pacem facilem nobis ac nullius negotii, dummodo velimus, ostendent: rursus non paucis eam scatere oppositionibus viderint, qui rem non sincere considerant. Primum ergo de impedimentis agendum censeo, ut a vestris animis ea quam longissime removeantur: gratum enim hoc vobis etiam erit, si cogitationes illæ, quæ rebus honestis moliuntur insidias, strenue abigantur; faciliusque ad ea transibitis, per quæ fiet pax, si quæ illam asperiorem faciunt, C quasi offendicula de via submoveantur. Patimini vero quæso me paulo altius rem ordiri. Vnionem itaque conficere apparentem, & solum præsenti rerum statui profuturam, rebus quæ versantur in controversia, ita ut nunc se habent manentibus, nec utile nec decorum esse ostendimus; sed rem nostra quidem virtute indignam, ab ejus vero nominis, quo nuncupamur, significatu longe distantem: & Spiritui quidem, a quo nos congregatos asserimus, minime placentem; multis vero nos hominum reprehensionibus subjicientem: & præterea bonæ spei, qua sumus ab initio ducti, haud respondentem; nec universo apparatui congruentem, qui satis D esset ad quodlibet aliud, si ullum esset, præsenti negotio majus: & postremo rem, quæ foret Christianis origo prælii ac pugnæ deterioris: Inventionem autem & inquisitionem veritatis, ejusque a mendacio secretionem, esse solam veram & perfectam unitatem, omni sane vitio liberam, & bonis omnibus affluentem; quodque caput est, Deo gratam; quod in omnibus quæ fiunt a nobis, debet esse in primis propositum. Erit porro hæc aut Latinis additamentum abjicientibus, & cum illo fidei professionem emittere desinentibus; aut Græcis etiam illud ut necessarium adjicientibus. Imo vero, ut melius dicam, confessio quidem sequi debet, E fides autem cordis præcedere, in quo primum stabilienda est veritatis agnitio, omniumque per illam conjunctio. Aut ergo Latinos oportebit omnino affirmationem ignorare, quam tuebantur, & credere Spiritum esse a Patre solo, aut Græcos sentire illum esse etiam ex Filio: etenim alius non restat modus iis, qui veram volunt pacisci pacem. Nunc enim fides horum in contradictione est posita, quæ nullum admittit medium; sed necesse est alteram ejus partem utrique abjiciant, & solam alteram utrique retineant;

deinde fidem e corde ad os efferentes, per hoc illam fateantur ad salutem; atque ita in unam omnes catholicam conveniant ecclesiam, quæ significare vult veræ confessionis & sententiæ unitatem. Hanc ego veram esse unionem statuo; quam pridem ipse quidem proposui, sed eam vobis suasisse non dixerim, cum a vobis ipsis jam olim persuasi essetis, imo vero a Spiritu didicissetis, hoc esse pulcrum & justum. Verum hanc multi ægre audiunt, quod ex sententiæ mutatione dedecus imprimatur. & Latinos quidem dicere audio, rem esse gravem, si postquam per tot annos sententiam hanc tenuissent, & credidissent ipsi, atque in fidei symbolo expressissent, nec non alios studiose docuissent, & scriptis eam veluti ex maxime necessariis unum probassent, ac rationibus demonstrassent; nunc puerorum more veritatem edocti ab aliis sua ipsi damnarent; & sibi quidem primis hanc notam inurerent, posteros vero etiam ejusdem participes facerent: ignorantiæ quoque & cæcitatis crimen non in se modo, sed in cunctos etiam suos majores conjicerent, inter quos multi habuere sanctitatis opinionem: tantaque ecclesiæ Romanæ inusta macula putarent se præclarum facinus fecisse: gravissimum vero illud esse, quod ita nescirent, an essent fundendæ preces pro suis majoribus, ut recte de fide sentientibus, & justa illis persolvenda; an vero deberent illos ut hæreticos, mendaciumque per totam vitam amplexos desperata eorum salute contemnere, & cognationis jura illis negare. Si enim, inquiunt, crederemus solum, ex Filio etiam procedere Spiritum sanctum, non accessisset autem & vocis confessio, tolerabile esset relicta una sententia sequi aliam. Potest enim utraque pars aliam quoque non rectam post schisma secuta sententiam, nunc ab ea discedere, dum mutuas sibi operas tradunt, nulla mutationem ignominia consequente, quod neutra pars statuerit illam tueri veluti quid fixum & necessarium ad salutem: cujus indicium est quod inter alia quæ hujusmodi sunt, non fuerit positum in fidei confessione. Cum autem relatum a nobis sit in numerum immobilium fidei dogmatum, & sine ulla hæsitatione per tam longa tempora prædicetur, ut ne illud quidem certo scire propemodum valeamus, quinam addiderint, aut qua permoti causa id fecerint, sed alii alia narrent; quis hoc dimoveri patiatur, ni prius velit extremam ferre ignominiam, & risui omnibus esse? nulla enim fuerit ignominia major, quam si nobis ipsi simus testes erroris, & diuturnæ professionis mendacii; idque cum doctrina & exacta differendi facultate aliis magistri veritatis esse possimus. & hæc quidem audio a Latinis dici. Græcos vero arbitror & ipsos sapientiæ laudem sibi tribuentes, valde illud cavere, ne videantur altercationem affectasse; & existimare turpe esse, videri se tanto tempore nugatos, & verissimam opinionem insectatos, fratrumque communionem aversatos; ex quo multa illos mala perpeti contigerit, nimirum ut soli contra ingruentem infidelitatis eluvionem absque sociis bella gerere cogerentur.

A εἶτα τὴν πίστιν ἀπὸ καρδίας ἐπὶ τὰ χείλη προάγοντας, διὰ τούτων ἐπὶ σωτηρίᾳ ταύτην ὁμολογεῖν, καὶ οὕτως ὑπὸ μίαν καθολικὴν ἐκκλησίαν πάντας τελεῖν, ἣ τὴν τῆς ἀληθοῦς ὁμολογίας καὶ δόξης δηλοῦν ἑνότητα βούλεται. ταύτην ἐγὼ τὴν ἀληθινὴν ἕνωσιν ὑπάρχειν ὁρίζομαι, εἰσηγησάμην μὲν πρῴην αὐτός, ἔπεισα δ' ὑμᾶς οὐκ ἂν εἴποιμι, καὶ πάλαι πεπεισμένοις ὑφ' ἑαυτῶν, μᾶλλον δ' ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦτ' εἶναι τὸ καλόν τε καὶ δίκαιον διδαχθέντας. ἀλλὰ ταύτην τοὺς πολλοὺς ἡ τῆς μεταβολῆς αἰσχύνη δυσχεραίνειν ποιεῖ. καὶ τῶν μὲν Λατίνων ἀκούω λεγόντων, ὡς δεινὸν ἂν εἴη τῆς δόξης ταύτης τοσούτοις ἔτεσιν ἐχο-
B μένους, καὶ πιστεύοντας μὲν αὐτούς, κἀν τῷ τῆς πίστεως ὁμολογοῦντας συμβόλῳ, διδάσκοντας δὲ τοὺς ἄλλους μετὰ σπουδῆς, κἀν τοῖς συγγράμμασιν ὥς τι τῶν πρὸς τὴν σωτηρίαν ἀναγκαιοτάτων ταύτην κυροῦντας καὶ λόγοις ἀποδεικνύοντας, νῦν ὥσπερ τινὰς παῖδας τὴν ἀλήθειαν ὑπ' ἄλλων δεδιδαγμένους αὐτῶν καταγνῶναι· καὶ παθεῖν μὲν πρώτους αὐτοὺς τὸ δεινόν, μεταδοῦναι δὲ τῆς αἰσχύνης τοῖς μετὰ ταῦτα, τῶν δὲ τῆς ἀγνοίας καὶ τυφλώσεως ἐγκλημάτων καὶ τοὺς πρὸ ἡμῶν πάντας ποιήσασθαι κοινωνούς, ἐν οἷς πολλοὶ τοῦ τῆς ἁγιωσύνης ὀνόματος ἔτυχον· καὶ τοσαύτην ἀδοξίαν τῆς Ῥωμαϊκῆς καταχέαν-
C τας ἐκκλησίας οἴεσθαί τι κατωρθωκέναι· καὶ τὸ δὴ χείριστον ἁπάντων, ἄδηλον εἶναι, πότερον ὡς ὑπὲρ ὀρθοδόξων εὔχεσθαι δεῖ τῶν ἡμετέρων προγόνων, καὶ τὰς ὀφειλομένας αὐτοῖς ἀφοσιοῦσθαι τιμάς, ἢ ὡς αἱρετικῶν καὶ τῷ ψεύδει συμβεβιωκότων καταφρονεῖν, τὴν αὐτῶν σωτηρίαν ἀπογινώσκοντας, καὶ τὴν αὐτῶν ἐκείνοις σχέσιν ἀρνεῖσθαι. εἰ μὲν γὰρ ἐπιστεύομεν μόνον καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ προϊέναι τὸ πνεῦμα, μὴ προσῆν δὲ καὶ ἡ τῆς γλώττης ὁμολογία, ἀνεκτὸν ἂν ἦν δόξαν δόξης ἀντιλαβεῖν· ἐνδέχεται γὰρ καὶ ἄλλο τι τῶν οὐ καλῶν μετὰ τὸ σχίσμα δοξάσαντας ἑκατέρους, νῦν ἀποθέσθαι τοῦτο
D παρ' ἀλλήλων ὠφεληθέντας, καὶ τὴν αἰσχύνην μὴ προσεῖναι τῇ μεταθέσει, ἅτε μηδετέρων ὡς ἀκίνητόν τι καὶ πρὸς τὴν σωτηρίαν ἀναγκαῖον ἐγνωκότων διαφυλάττειν· οὗ σημεῖον τὸ μηδ' ἐν τῇ τῆς πίστεως ὁμολογίᾳ τοῖς οὕτως ἔχουσιν αὐτὸ συνομολογεῖν. ἐπεὶ δὲ τὴν τῶν ἀκινήτων δογμάτων τῆς πίστεως παρ' ἡμῶν ἀπείληφε τάξιν, καὶ πάσης ἄνευ ἀμφιβολίας τοσούτοις ἤδη χρόνοις κηρύττεται, ὡς μηδ' εἰδέναι δύνασθαι σχεδὸν ἀκριβῶς μήτε τοὺς προσθέντας, μήθ' ὑφ' ὧν πρὸς ταῦτα ἐκινήθησαν, ἀλλ' ἄλλους ἄλλο τι διηγεῖσθαι, τίς ἂν ἀνάσχοιτο τοῦτο κινεῖν, μὴ πρότερον ἀδοξίαν ἐσχάτην καὶ τὸ γέλως ἅπασιν εἶναι καταδεξάμενος;
E οὐδεμία γὰρ ἂν αἰσχύνη γένοιτο μείζων τοῦ μαρτυρεῖν ἡμῖν αὐτοῖς τὴν ἀπάτην, καὶ τὴν μακρὰν τοῦ ψεύδους ὁμολογίαν· καὶ ταῦτα σοφίᾳ καὶ λόγων δεινότητι διδασκάλους ἄλλοις τῆς ἀληθείας γίνεσθαι δυναμένους. Λατίνοις μὲν ταυτὶ πυνθάνομαι λέγειν· τοὺς δὲ Γραικοὺς οἶμαι σφόδρα τὴν τῆς φιλονεικίας δόξαν φυλάττεσθαι, καὶ αὐτοὺς ἐπὶ σοφίᾳ φρονοῦντας· καὶ νομίζειν αἰσχρόν, ἂν φανῶσι τοσοῦτον χρόνον ληροῦντες, καὶ τὴν ἀληθεστάτην δόξαν ἐλαύνοντες, καὶ τὴν τῶν ἀδελφῶν παραιτούμενοι κοινωνίαν. ἐξ οὗ δὴ καὶ πολλῶν δεινῶν πειραθῆναι σφίσι συνέβη, πρὸς τὸν τῆς ἀπιστίας κατακλυσμὸν ἄνευ συμμάχων πολεμεῖν ἀναγκαζομένοις.

κοινῇ

κοινῇ δ' ἀμφοτέροις ἡγοῦμαι τὴν ἀπὸ τῆς ἥττης αἰσχύνην ἐκτρέπεσθαι, ἣν τῷ τε μαθεῖν τὴν ἀλήθειαν καὶ τῷ τὸ ψεῦδος ἀπομαθεῖν νομίζουσι συνεζεῦχθαι· ἑκάτεροι γὰρ, ὥς ἐστιν ὁρᾶν, ἐπὶ ταῖς τοῦ διδάξαι μᾶλλον τοὺς ἄλλους καὶ σφίσι δεῖξαι συμφώνους ἦλθον ἐλπίσιν. ἐγὼ δὲ τὴν μὲν φαινομένην αἰσχύνην ἥκιστα ἂν φαίην Γραικοὺς ὑπολογίζεσθαι δεῖν ἐπὶ τὸ μὴ παραδέχεσθαι δόξαν ἤδη πρῶτον εἰσαγομένην, κἂν ἀληθὴς ἔτυχεν οὖσα, καὶ πρὸς ταύτην φιλονεικεῖν· τὸ γὰρ πιστεύειν τὸ ψεῦδός ἐστιν αἰσχρότερον, καὶ φιλονεικία ψευδοῦς ὁμολογίας ἔλαττον εἰς ἁμαρτήματος λόγον. καὶ Γραικοῖς μὲν ἐστιν εἰς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ συμβόλου καταφυγεῖν, καὶ τὴν κοινὴν ὁμολογίαν ἑαυτῶν προβάλλεσθαι· ἣν, εἰ μηδὲν ἄλλο, βουλομένους σφᾶς αἰδεῖσθαι καὶ σώζειν φαῖεν ἂν μέχρι τοῦ φιλονεικεῖν. τοῖς δὲ Λατίνοις τὸ τῆς καινοτομίας ὕπεστιν ἔγκλημα· καὶ τὸ μόνους ἅψασθαι τῶν κοινῶν ἐφ' ἑαυτοῖς θαρρήσαντας, τὴν πλάνην σφίσι χείρω ποιεῖ. καὶ πολλοῖς ἄλλοις τρόποις ἔλαττον τὸ τῆς αἰσχύνης δέος τῇ τῶν Γραικῶν ὑπάρχειν ἡγοῦμαι μεταβολῇ, ὡς μηδ' αἰσχύνην ὅλως ἐξεῖναι ταύτην καλεῖν. ποῦ γὰρ αἰσχρὸν τὸ τῆς ἀληθείας ἀκριβῶς περιέχεσθαι, καὶ τοῖς κοινῇ δεδογμένοις ἐμμένοντας τὴν περὶ τῶν ἰδίᾳ τισὶν ἀρεσάντων ψῆφον συνόδῳ κοινῇ πάντων ἀνατιθέναι; καὶ μήθ' ἑαυτοῖς μόνοις μήτ' ἄλλοις ἄνευ αὐτῶν τὰ τοιαῦτα θέλειν πιστεύειν; τί δὲ καὶ δεινὸν ἐρεῖ τις, τὸ [illegible] δέος ἔχοντα δεδιέναι; ἐδεδίεσαν γὰρ καὶ αὐτοὶ φωνὴν οὔπω πᾶσιν ἀρέσκουσαν ἐπαινεῖν, καὶ πρὸ τοῦ δοκιμάσαι ταύτην κηρύττειν, τοῦτο δὲ τὸ δέος λόγον ἔχον ἐστίν· ἐπεὶ μετ' ἀσφαλείας ἐπὶ τὰς περὶ Θεοῦ δόξας πρέπει χωρεῖν, ἅτε πολλῶν κινδύνων, καὶ μεγίστου τοῦ τὴν σωτηρίαν καθάπαξ ἀποβαλεῖν, ἑπομένων τῇ προπετείᾳ. εἰ γὰρ μὴ τοῦτ' ἦν, ἀλλὰ τῆς δόξης παντάπασι κατεγίνωσκον, οὐδενὸς ἂν αὐτοῖς πρὸς ὑμᾶς ἐδέησε λόγου. ὥσπερ οὐδὲ τοῖς ἄλλο τι τῶν ἀνηκέστων φρονοῦσιν ἀνάσχοιντ' ἂν ὑπὲρ αὐτοῦ συζητεῖν. ἀλλὰ μὴν οὐδ' αἰσχρόν ἐστιν οὐδετέροις, ἀγνοοῦντας μαθεῖν, εἰ μὴ καὶ πᾶσαν ἀτιμάζειν μέλλοιμεν ἐπιστήμην ἣν οὐκ ἔστι λαβεῖν μὴ πρότερον τὴν ἀντικειμένην ἀποβάλλοντας ἄγνοιαν· καὶ τῶν ὁπουοῦν ἐπισταμένων κατηγορεῖν, ὅτι μὴ τῆς ἀγνοίας ἔχεσθαι μέχρι παντὸς ἠβουλήθησαν, τὴν ἐκ τοῦ δόξαι μανθάνειν δεδιότες αἰσχύνην. τοὐναντίον γὰρ μᾶλλον αἰσχρὸν, ἅπαντ' εἰδέναι νομίζοντας, μηδὲ βουλομένους χάριν τινὶ τῆς ὠφελείας ὁμολογεῖν, μετ' ἀγνοίας ἀπαλλάττειν τοῦ βίου· πρὸς δὲ τούτοις ὑπὲρ ἀληθείας ὄντων ἡμῖν τῶν ἀγώνων, ἡδὺ μὲν δήπου μετὰ ταύτης νικᾶν· τὸ δὲ ταύτῃ ὑπείκοντας ἡττᾶσθαι δοκεῖν, πάσης αἰσχύνης ἀπήλλακται. τοὺς γὰρ τοῖς τῆς ἀληθείας ὅπλοις ἐνδιδόντας ἑτοίμως, καὶ φανείσῃ μόνον ὑπείκοντας οὐδεὶς ἂν εἴποι νικᾶσθαι παρ' οὐδενὸς τῶν ἀνθρώπων, ὧν αἰσχρόν ἐστι καὶ χείρους ὀφθῆναι, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀληθείας αὐτῆς, ὑφ' ἧς εὐχὴ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐστὶ τὸ νικᾶσθαι. νικᾶν δὲ ψεῦδος αὐτοὺς καὶ μάλα δικαίως εἴποι τις ἂν, ἅτε μετὰ τῆς ἀληθείας ἐπιόντας τῷ ψεύδει, ᾧ τὸν πρόσθεν χρόνον ἐδούλευσαν. καὶ μὴν οὐδὲ τῷ δόξαν δόξης νουνεχόντως ἀλλάξασθαι, καὶ ὅλως πρὸς τἀγαθὸν ἐκ τοῦ χείρονος μεταβαλεῖν, αἰσχύνη τις πρόσεστιν· οὐ γὰρ ἡ τοῦ κακοῦ μετάθεσις, ἀλλ' ἡ τοῦ κακοῦ τήρησις τὸ αἰσχρὸν, ὥς εἶπέ τις, ἔχει.

A Utrosque autem pariter existimo declinare ignominiam, si devincantur; quam putant cum eo conjunctam, quod est veritatem addiscere, & dediscere mendacium. Convenerunt enim utrique, ut videre licet, ea spe, ut alios doceant potius; atque ad suam traducant sententiam. Ego vero dixerim, Græcos non debere esse solicitos de hac apparente ignominia, quod non sit ab illis recepta opinio, dum primum induceretur, licet vera esset, sed oppugnata; turpius enim est credere falsum, & minus erratur contendendo, quam falsam confessionem proferendo. Et Græci quidem possunt ad symbolum tuto confugere, communemque pro B se objicere confessionem; quam si nihil aliud suppeteret, velle se dixerint observare & colere vel concertando. Latini vero sunt in crimine innovationis, & quod soli tractaverint communia sibi confidentes, gravior illis error efficitur. & multis aliis modis puto minus esse timendam Græcis mutationis ignominiam, ut ne ignominiam quidem hanc vocare penitus liceat. Quæ est enim ignominia, veritati perfecte adhærere; & persistendo in iis, quæ communi omnium decreto definita sunt, generali concilio permittere de iis judicium, quæ privatim aliquibus placuere? nec sibi ipsis tantum, nec aliis velle fidem C habere in rebus hujuscemodi suo non accedente consensu? Quid vero mali est, dixerit quispiam, timere timenda? timebant enim & ipsi vocem nondum omnibus probatam probare; & antequam esset recepta, prædicare: timor autem iste non est a ratione alienus. Oportet enim ad ea quæ de Deo sentimus, accedere tuta cum cautione; cum temeritatem multa sequantur pericula, maximum vero illud, salutis omnino amittendæ. Si enim id ita non esset, sed plane sententiam reprobassent, non opus esset ut vobiscum agerent: quemadmodum cum hominibus alia quadam incurabili opinionis pravitate laborantibus ne disputationem quidem habere paterentur D de ea. Nec vero turpe est utrisque, si ignorant, addiscere; nisi velimus scientiam prorsus rejicere, quæ nonnisi abjecta opposita ignorantia potest haberi; & cujusvis scientiæ peritos damnare, quod ignorantiam perpetuo non coluerint metu dedecoris quod sequitur, dum addiscere videntur. E contrario namque turpe potius est, dum nos scire omnia putamus, nullique ob perceptam utilitatem habere gratiam volumus; ex hac vita cum ignorantia decedere. Præterea cum pro veritate sint a nobis suscepta certamina, jucundum sane est cum ea victoriam consequi; E sed nullo modo turpe est videri, ea comperta se dedere. Qui enim prompto animo cedunt armis veritatis, eique vel apparenti tantum colla submittunt, non dicendi sunt a quoquam hominum vinci, quibus etiam turpe est videri inferiores, sed a veritate ipsa, a qua se vinci optant omnes homines: vinci autem ab illis mendacium jure optimo dicat quispiam, si veritatis ope illud impetant, cui fuerant antea famulati. Nec etiam illud turpe est, sententiam prudenter mutare, & omnino de malo in bonum transire: turpitudo enim in eo sita est, dixit quidam, non si a malo recedatur, sed si in malo perseveretur.

Græcos igitur propter hæc dico debere opinari, nullam in sese ignominiam cadere, si credant Latinis, dum vera illi dicant, idque modis omnibus palam faciant; nec velle propter eam respuere veram sententiam, quam fatentes & credentes, eique se per ambo hæc conjungentes necesse est concordiæ veritatisque mercedem a Deo indubitanter expectent. Latinos vero (quamquam video rationes eorum enervatas per nonnulla a me jam dicta; nec immerito plane ignominiam ab eis timeri, cum propter hæc ipsi plusquam alii jure turbentur) illud etiam æquum est considerare; nullam se majoribus suis injuriam illaturos, si veritatem ipsi amplectantur; imo potius utilitatem allaturos, dum fortasse puram & illibatam opinionem tenentes ipsi orabunt pro hominibus falsitate deceptis, & humani aliquid passis; mercedis loco a Deo petentes ob certamina pro veritate suscepta, misericordiam eis tribui. quin etiam probra illorum paulatim obtegere poterunt; quæ augerent potius, si acceptum ab illis sequerentur errorem, & malum sibi ipsis foverent. Quod si non aviditate gloriæ, voluntateque primas tenendi inter fratres, præfiniendique omnibus quæ vera & justa sunt, sed necessitate quadam quæ a ratione non abhorreret, & cogitationibus victi, quas despicere non poterant, induxere hanc opinionem, par est, nobis etiam tacentibus, illos esse misericordiam consecutos, expertosque Deum propitium; qui se vel gravissimis criminibus judicem præbet humanum, si non e simili voluntate proficiscantur; id quod potius viris illis contigisse mihi ipse persuadeo. Neque enim viros sanctimonia vitæ præstantes, quique Deum dilexerunt super omnia, visus ipse esset affecisse præmiis, quibus sibi caros donat, atque in cœtum beatorum asciviſſe, ni prius illis condonasset pœnas ob errorem luendas, quæ falsitate captos in perpetuum a beatorum sorte secernunt. Quod vero Deus multorum, & dum viverent, & ubi vita functi essent, testatam voluerit sanctitatem, ostendit & Latinorum ecclesia, cultum illis & honorem adhibendo, & Græci ipsi non contradixerint, nec errore id fieri quisquam dixerit, quasi vos frustra illis sanctitatis gloriam tribuatis, nihil in ipsis agnoscendo ex iis, quæ requiruntur ad sanctitatem. Quare spes est omnino certa, nihil illis nociturum ad salutem, factum in symbolo additamentum; cum permoti tantum fuerint necessitate quadam, & rationibus periculo illud vacare probantibus; nec vestris orationibus fore illis opus; ac multo magis si ad illorum errorem vester non accedat, & veritate agnita faciatis, ut illi solum ex mendacio damnum contraxerint: erit enim ab illis pro se tantum, non pro vestris etiam animabus reddenda ratio; quam par est ab illis non exigi, si in pauciores pravæ opinionis labem diffuderint. Quod si non perfectam pœnæ liberationem, at certe refrigerium quoddam & consolationem emendatio posterorum illis attulerit, solicitis plane de vobis, & orantibus, ut saltem vos pœnas sibi irrogatas effugiatis. Neque igitur illis, ut dixi, nec multo magis posteris vestram emendationem ducemus ignominiæ materiā.

Hæc & similia dixit auctor ante factam unionem.

A τοὺς μὲν οὖν Γραικοὺς διὰ ταῦτά φημι δεῖν ἐκ τοῦ πεισθῆναι Λατίνοις, ἂν ἀληθῆ λέγωσι, καὶ τοῦτο πᾶσι τρόποις ἐργάζεσθαι φανερὸν, μηδεμίαν ὑποψίαν ἔχειν αἰσχύνης. μηδ' ἕνεκα τούτου τὴν ἀληθῆ περιΐεσθαι δόξαν· ἣν ὁμολογοῦντάς τε καὶ πιστεύοντας, καὶ ταύτῃ δι' ἀμφοτέρων τούτων συναπτομένους, ἀνάγκη τούς τε τῆς ὁμονοίας καὶ τῆς ἀληθείας μισθοὺς βεβαίως ἄνωθεν προσδοκᾷν. Λατίνοις δὲ, εἰ καί τινα τῶν εἰρημένων ὁρᾷ σαθροὺς ἐκείνων δεῖξαι τοὺς λογισμοὺς, καὶ τὸ τῆς αἰσχύνης δέος οὐ παντάπασιν ἄλογον, καί τι πλέον τῶν ἄλλων αὐτοῖς εἰκότως ὑπὸ τούτων ταραττομένοις, κἀκεῖνα προσενθυμεῖσθαι δίκαιον, ὅτι τοὺς μὲν προγόνους οὐδὲν ἐκ τοῦ τὴν ἀλήθειαν φρονεῖν αὐτοὶ παρα- B βλάψουσιν, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον ὠφελήσουσιν, ἴσως ὑπὲρ ἀνθρώπων ἑαλωκότων τῷ ψεύδει, καί τι παθόντων ἀνθρώπινον, αὐτοὶ μὲν καθαρᾶς καὶ ἀκιβδήλου δόξης εὐχόμενοι, καὶ τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀγώνων μισθὸν αἰτοῦντες παρὰ Θεοῦ τὴν εἰς ἐκείνους φιλανθρωπίαν. καὶ τὰ ἐκείνων δὲ συγκαλύψαι κατὰ μικρὸν ὀνείδη δυνήσονται, ἅπερ ἔμελλον αὔξειν, ἧς ἐκληρονόμησαν ἐχόμενοι πλάνης, καὶ τὸ δεινὸν ἐν σφίσι διαφυλάττοντες. εἰ δὲ μὴ δόξης ἐπιθυμίᾳ καὶ τῷ βούλεσθαι πρωτεύειν τῶν ἀδελφῶν, καὶ τἀληθῆ καὶ δίκαια πᾶσιν ὁρίζειν, ἀλλ' ἔκ τινος ἐχούσης λόγον ἀνάγκης καὶ λογισμῶν ἡττηθέντες, ὧν οὐκ εἶχον ὑπερορᾷν, τὴν δόξαν ταύτην εἰσήνεγκαν, εἰκός ἐστι καὶ σιγών- C των ἡμῶν αὐτοὺς φιλανθρωπίαν εὑρέσθαι καὶ Θεοῦ τυχεῖν ἵλεω, ὃς καὶ τῶν χειρίστων ἁμαρτημάτων, ἂν οὐκ ἐξ ὁμοίας ἁμαρτάνηται γνώμης, φιλάνθρωπος γίνεται δικαστής· ὃ καὶ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἔγωγε πείθομαι. οὐ γὰρ ἂν τοὺς ὀρθότητι βίου τῶν ἄλλων διενεγκόντας καὶ πρὸ πάντων αὐτὸν ἀγαπήσαντας ἔδοξε ταῖς τῶν γνησίων ἀμειψάμενος δωρεαῖς καὶ τῷ τῶν μακαρίων καταλέξας χορῷ, μὴ πρότερον αὐτοῖς τὰς ἐκ τῆς πλάνης ὀφειλομένας δίκας ἀφεὶς, αἳ διηνεκῶς τοὺς ἑαλωκότας τῆς τῶν μακαρίων εἴργουσι λήξεως. ὅτι δὲ πολλοῖς τὴν ἁγιωσύνην καὶ ζῶσι καὶ τελευτήσασι με- D μαρτύρηκεν ὁ Θεὸς δι' ὧν εἴωθεν αὐτὴν μαρτυρεῖν, ἥτε τῶν Λατίνων ἐκκλησία τιμῶσα τούτους καὶ σέβουσα δείκνυσι, καὶ Γραικοὶ πάντως ἂν συγχωρήσαιεν· οὐδὲ πλάνην φαῖεν εἶναι τὸ πρᾶγμα, καὶ μάτην ὑμᾶς ἐκείνοις τὴν τῆς ἁγιωσύνης δόξαν περιάπτειν, τῶν εἰς ταύτην ζητουμένων οὐδοποσοῦν αὐτοῖς συνειδότας. ὥστ' ἐλπίς ἐστι καὶ πάνυ βεβαία, μηδὲν αὐτοῖς πρὸς τὴν σωτηρίαν τὴν ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκην λυμανεῖσθαι, ὑπ' ἀνάγκης μόνον τινὸς καὶ λόγων δεικνύντων ταύτην ἀκίνδυνον προαχθεῖσι, μηδὲ τῶν ὑμετέρων εὐχῶν δεήσειν αὐτοῖς· καὶ πολλῷ μᾶλλον ἂν μὴ καὶ τὸ ὑμέτερον αὐτοῖς προστεθῇ, ἀλλὰ τὴν ἀ- E λήθειαν ὑμῶν ἐπιγνόντων, μέχρις αὐτῶν μόνον τὸ παρὰ τοῦ ψεύδους βλάβος ἐκτείνηται· τὸν ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν ὑμετέρων ψυχῶν ὀφλήσουσι λόγον· ὃν εἰκός ἐστιν αὐτοῖς ἀφεθῆναι, εἰς ἐλάττους τὴν τῆς κακοδοξίας λύμην ἐκχέασιν· ἀλλ' εἰ καὶ μὴ παντελῆ τῆς δίκης ἀπαλλαγὴν ἀνάψυξιν γοῦν τινα καὶ παραμυθίαν αὐτοῖς ἡ τῶν ἐκγόνων οἴσει διόρθωσις, φροντίζουσι δήπου περὶ ὑμῶν, καὶ ὑμᾶς γοῦν εὐχομένοις ἔξω τῶν αὐτοῖς ἐπενεχθέντων ἑστάναι. οὔτε τοίνυν ἐκείνοις ὅπερ εἶπον, οὔτε πολλῷ μᾶλλον τοῖς μετὰ ταῦτα τὴν ὑμετέραν διόρθωσιν αἰσχύνης ὑπόθεσιν ποιησόμεθα.

πῶς

A πῶς γὰρ αἰσχυνθήσονται δι' ἡμᾶς, οἳ μεθ' ὑμῶν κἀκείνους τῆς ἐκ τοῦ ψεύδους αἰσχρότητος ἀπαλλάξομεν, καὶ οἷς εὐγνώμονες ὄντες ἀθάνατον τῆς ὠφελείας εἰδέναι χάριν βουλήσονται; οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ μὲν χαιρήσουσι τοῦ ψεύδους ἀπηλλαγμένοι, τοὺς δὲ τοῦτο διαπραξαμένους σφίσι μισήσουσι, καὶ τὰς τῶν ἀδίκων καὶ πονηρῶν εἰσπράξονται δίκας. καὶ μὴν οὐδ' ὀνειδιεῖ τις αὐτοῖς τὴν ὑμετέραν ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολὴν καὶ τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν, ἕως ἂν μηδ' αὐτοὺς ὡς πλανωμένους ἐλαύνῃ ἢ πονηρός τις ἢ καὶ ἀνόητος, τὰ στεφάνων ἄξια ψέγων, καὶ νοῦν ἔχειν τοὺς μετὰ τῆς ἀληθείας καὶ τὴν σφῶν σωτηρίαν περιϊεμένους ἀλαζονείας χάριν οἰόμενος· πολὺ δὲ μᾶλλον αὐτοὺς B τῶν ὑμετέρων κληρονομήσειν ἐγκωμίων ἡγοῦμαι, καὶ τοῖς ὑμετέροις ἐγκαυχήσεσθαι πόνοις, οὓς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ὑφίστασθε. ὅλως δὲ τὸ μὲν τὴν αἰσχύνην τοῖς μετέπειτα παραπέμψειν ὑμᾶς οὐδὲ λόγον ἔχειν ἡγοῦμαι, τούς γε μὴ πρῶτον αὐτοὺς ἀξίους ὄντας αἰσχύνεσθαι· οὔτε δὲ τὸ μανθάνειν αἰσχρὸν, καὶ τῆς ἀληθείας ἡ κτῆσις εὐπρεπεστέρους μᾶλλον ἀποτελεῖν καὶ λάμποντας εἴωθεν. οὐ μὴν ἀλλ' εἰ καὶ τοῖς ἐφ' ἑκατέροις τῶν χρόνων ἐμέλλομεν ἀδοξίαν τινὰ καὶ ὀνείδη, ἔκ γε τοῦ γνῶναι τὴν ἀλήθειαν αὐτοὶ προξενεῖν, μήτ' ἐκείνοις αἴτιοι γεγονότες τοῦ ψεύδους, καὶ τούτοις δυνάμενοι τῆς ὑγιαινούσης δόξης εἶναι καθηγηταὶ, οὐκ ἐχρῆν ἡμᾶς τῆς τῶν ἄλλων προνοοῦντας τιμῆς, C τῆς οἰκείας ὑπερορᾷν καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀληθείας δόξαν περιΐεσθαι. εἰ δὲ καθ' ἡμῶν αὐτῶν ᾔδειμεν ἅπαν μέμψεως ἐφεθησόμενον βέλος, ὁμόσε πᾶσιν ἔδει χωρεῖν, οὐδὲν τοῦ μετὰ τῆς ἀληθείας ἀτιμάζεσθαί τε καὶ θνήσκειν εἰ δέοι, νομίζοντας αἱρετώτερον· καὶ λογιζομένους μὲν τὴν ἐν οὐρανοῖς παῤῥησίαν καὶ δόξαν, ἣν ἕνεκα τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καμάτων ἀφειλομένην ἡμῖν, αἱ τῶν ἀνθρώπων μέμψεις ἔμελλον αὔξειν· ἐνθυμουμένους δὲ τὸ, ὅπως ἡμεῖς βίῳ καὶ πίστει διορθωθέντες σωζώμεθά τε καὶ δοξαζώμεθα, πᾶν ἀδοξίας εἶδος D ἐφ' ἑαυτοὺς προσηκάμενοι. ὅλως δὲ οὐχ ὁρῶ τοὺς ὑμῖν ὀνειδιοῦντας οἵτινες ἔσονται, καὶ ὧν αἰδεῖσθε σφόδρα τὰς μέμψεις. τοὺς μὲν γὰρ μεθ' ὑμᾶς καὶ φρίττειν τὰς ὑμετέρας ψήφους ἀνάγκη, τὴν ἀξίαν εὐλαβουμένους, ἣν τοῖς τε ἄλλοις καὶ τῷ τῆς ἀληθείας ὡς ἔδει πεφροντικέναι περικείμενοι δείξετε· καὶ τηλικαύτῃ συνόδῳ προπετὲς ἡγουμένους καὶ κινδύνου γέμον διακυρίττεσθαι· ἐμμένοντας δὲ τοῖς ὑφ' ὑμῶν ἐγνωσμένοις, καὶ τιμᾶν εἰκὸς ταῦτα καὶ τοῦ παντὸς ἄξια κρίνειν, καὶ χάριν ὑμῖν ὑπὲρ τούτων ὁμολογεῖν, καὶ ταῖς τῶν μακαρίων ὑμᾶς ἀγάλλειν τιμαῖς, ὧν ἀξιοῦσι τοὺς τοῖς ὁμοίοις ἀγῶσιν ἐνδιαπρέψαντας. εἰ δέ E τινες παῤῥησίᾳ ταῦτα τιμῶντες, ὑμῖν ὡς τῆς ἐκ τοῦ νικᾶσθαι καταφρονήσασιν ἀτιμίας μέμφεσθαι βούλοιντο, ἀλλ' ὑμῖν ἡ παρὰ τῶν ἔργων δόξα, καὶ τὸ σώζεσθαι μὲν αὐτοὶ, σώζειν δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἑκόντας τῇ γνώσει τῆς ἀληθείας ἀρκέσει, ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν νῦν ὄντων οὐδεὶς ὑμᾶς αἰτιάσεται· οὔτε γὰρ οἱ Γραικοὶ, οἷς καὶ πολλῶν ἐγκωμίων ἄξιοι δόξετε, καὶ παρ' οἷς ἀθανάτου τεύξεσθε μνήμης, ἅτε καὶ χρήμασι καὶ σώμασι καὶ σοφίᾳ καὶ τὸ τελευταῖον ταπεινοφροσύνῃ, καὶ λογισμοῖς τισι θειοτέροις τὸ τῆς εἰρήνης χρῆμα μόνοι σχεδὸν ἁπάν-

Quam enim accipiant propter nos ignominiam, qui una vobiscum illos a mendacii turpitudine liberabimus? quibus, si grati esse velint, immortales libenter habebunt gratias ob acceptum beneficium? neque enim se quidem liberatos a mendacio gaudebunt, auctores vero beneficii odio habebunt, & iniquorum pravorumque hominum pœnam subibunt. Nec erit qui illis exprobret vestram in meliora mutationem, veritatisque agnitionem, nisi qui & illos insectetur quasi errori addictos, improbus quispiam aut mente captus, dum quæ sunt coronis digna reprehendit, & mentis esse compotes putat eos; qui superbia elati propriam salutem cum veritate projiciunt: multo vero magis arbitror illos fore vestrorum heredes encomiorum, & jactaturos sese de vestris laboribus, quos suscipitis pro veritate. Omnino autem de ignominia in posteros a vobis transfundenda nec curandum arbitror, dum primi vos ipsi digni non sitis, qui merito erubescatis: nam & discere turpe non est, & veritas ornatiores potius reddere solet atque illustres eos, a quibus ipsa possidetur. Quod si etiam futurum esset, ut probra & dedecus utriusq; temporis hominibus imprimeremus, eo quod ipsi veritatem agnosceremus; cum nec illis credendi mendacii auctores fuerimus, & his possimus sanæ opinionis esse magistri; non oporteret nos aliorum honori cõsulentes nostrum contemnere, & aspernari gloriam ex veritate provenientem. Et si contra nos ipsos omne reprehensionis telum sciremus conjiciendum, eundum cominus esset ad excipienda omnia, nihil optabilius existimantibus; quam pati contumelias cum veritate, & si opus sit, emori; ac præ oculis quidem habentibus amplitudinem & gloriam cælestem, quam nobis ob labores pro veritate debitam oblocutiones hominum cumularent; illam autem cogitationem volvẽtibus, quo pacto per vitæ ac fidei emendationem consequamur salutem & gloriam, admisso in nos ipsos omni contumeliæ genere. Omnino autem non video, quinam erũt a quibus probra vobis objiciantur, & quorum querimonias valde revereamini. Nam posteri perhorrescant etiam necesse est vestras sententias, ducti vestræ dignitatis observantia, quam præ vobis feretis, tum per alia, tum si feriam curam ad veritatem contuleritis: temeritatis enim se putabunt tantam synodum cornu petere; imo vero anplectentur vestra decreta, honorantes ea, & plurimi facientes; vobisque propterea gratias agent, & honoribus quos tribuere solent beatis; qui splendore consimilium certaminũ emicuere, ornabunt. Quod si qui fuerint, qui ea quidem aperte probent, vos autem reprehẽdere velint, quod victi ab aliis dedecus hoc susceperitis; at vobis certe satis erit ex rebus gestis nancisci gloriam; quodq; tum vestræ, tum aliorum sponte vos sequentium saluti per veritatis agnitionem consulueritis Sed nec eorum, qui nunc vitam degunt, vos quisquam culpaverit: non Græci, quibus videbimini maximam laudem mereri, & penes quos immortali vivetis memoria, quod & sumptibus, & corporibus, & scientia, animi deniq; moderatione ac divinis quibusdam cogitationibus pacem soli fere ex omnibus

A bus confeceritis: neque vosmetipsos ipsi, nec alius ex iis qui vestras partes sequuntur. Omnes enim sententiam vestram tamquam divinitus latam arripient; tum quia congregatio est universalis ecclesiæ, quam errare impossibile est: tum quia illa pacis erit causa, quam omnes optant, quod per eam expectent liberatum se iri ab omnibus teterrimis malis, quorum origo extitit utrisque schisma. Ceterum si fiat ut non ab omnibus laudemini, nec omnibus arrideat vestra sententia: sed sit aliquis, cui potius concertando placeretis, & evertendo omnia, ne ignorasse præterito tempore quod credi oportebat; B videamini non debetis propterea paucorum laudes, easque vitiosas commutare cum fastidio plurimorum, & optimorum, & optimæ rei causa concepto: cum licet cuncti simul prave sentiant, & moleste hoc ferant, vos tamen nihil curare, sed tantum de honesto & vero solicitos esse oporteat; illud scientes, omnem querelam & oppositionem frivolam fore, si modo rata sint, quæ fient a vobis. Nam si verum est a me dicendum, omni ne quem offendam suspicione remota; vos tantum opus est ut inanem gloriam despiciatis, & omnia bene se habebunt: & si illud pro certo animis vestris proposueritis, fore ut nunquam vos vestri pudeat, aut ob sententiæ mutatio- C nem turbemini, nihil est quod de aliis timeatis. At vos nec justum, nec consentaneum est aliquid aliud veritati præferre, & propter turpe repugnandi studium & humanum affectum, nolle amplecti concordiam, quæ sola corporibus & animis potest afferre salutem; cum tantum non illam manu teneatis, & reliquum sit solum illam prehendere. non est enim hoc patribus, doctoribus, scientia præditis, omni virtutum genere excultis, non Dei procuratoribus, apostolorum successoribus, non demum hominibus pro veritate congregatis, & præterea tam numeroso cœtu dignum. Neq; dici poterit, prodi ab utra- D vis parte spes illas bonas, quas secuti convenistis: Vbi enim pro vestra utrique sententia pugnaveritis, & spei periculum feceritis, & pugnæ exitus erit manifestus; tunc ad illud, quod vestro consilio reliquum est, accedetis; ac de pace, quomodo facienda sit, deliberabitis; utq; mendacium prorsus a veritate devincatur, curabitis. Haud enim hac mente omnino utrique venistis, ut vincatis alteros, hoc enim est velle mendacio quoque dare victoriam, cum de rebus controversis non habeatur determinata veritas; dum autem veritas adhuc ignota est, necesse est suspicioni quoque mendacii apud utrosque locum esse. E Sed venistis primum quidem pro vestra utrique sententia propugnaturi, & in hoc primum certamen descensuri; deinde inter verum & falsum arbitri futuri, & veritati palmam daturi, & illam omnes amplexuri, ex qua & conciliatio, & rerum speratarum capita satis superque vobis emicabunt. Nemo igitur vos in crimen vocaverit, quod ea, quorum gratia convenistis, effeceritis, & hanc certe victoriam, quæ satis erit, adepti fueritis. Præter hæc omnia non est ratio, plus debere persuasos persuadentibus quam persuadentes persuasis; ut illud quis vereatur dedecus, in quod incurritur, si quid videatur

των καταπραξάμενοι· οὐδ' ὑμεῖς ἑαυτοὺς, οὔτε τις τῶν ὑμῖν προσκειμένων. πάντες γὰρ ὡς ἠκούσας ἀπὸ Θεοῦ τὰς ὑμετέρας ψήφους ἁρπάσουσι, τοῦτο μὲν ἅτε τῆς ἐκκλησίας ἁπάσης οὔσης ὁμοῦ, ἣν οὐκ ἔνεστι πλανηθῆναι, τοῦτο δὲ καὶ ὡς εἰρήνης αἰτίας· ἣν ἐπιθυμοῦσι πάντες ἰδεῖν· ταύτῃ τῶν ἀνηκέστων, ὧν παρ' ἑκατέροις ἦρξε τὸ σχίσμα, προσδοκῶντες πάντων ἀπαλλαγήσεσθαι. εἰ δὲ καὶ μὴ πάντας ἐπαινοῦντας ἕξετε καὶ ταῖς ὑμετέραις χαίροντας ψήφοις, ἀλλ' ἔσται τις, ᾧ φιλονεικοῦντες μᾶλλον ἠρέσατε ἂν καὶ πάντ' ἀνατρέποντες, ὥστε μὴ δόξαι τὸν ἔμπροσθεν χρόνον ἠγνοηκέναι τὸ δέον, ἀλλ' οὐ δεῖ τοὺς παρὰ τῶν ὀλίγων καὶ ταῦτ' ἐπὶ κακῷ γινομένους ἐπαίνους, τῆς παρὰ τῶν πλείστων τε καὶ βελτίστων καὶ τοῦ βελτίστου χάριν ἀηδίας ἀλλάξασθαι· ὅπου γε καὶ πάντων ἅμα διεφθορότων καὶ δεινὸν ποιουμένων τὸ πρᾶγμα, οὐδένα λόγον ἔχειν, τοῦ δὲ καλοῦ καὶ τῆς ἀληθείας φροντίζειν μόνον ἐχρῆν· εἰδότας ὡς ἅπασα μέμψις καὶ πᾶν ἐναντίωμα σαθρόν ἐστιν, ἂν τὰ ὑμέτερα μόνον κρατῇ. εἰ γὰρ δεῖ με τἀληθῆ λέγειν μηδὲν ὑπολογιζόμενον, ὑμᾶς δεῖ μόνον κενῆς δόξης καταφρονῆσαι, καὶ πάνθ' ἕξει καλῶς· κἂν ὑμεῖς βεβαίως ὑποθήσησθε, μηδέποτ' ἂν ἑαυτοὺς αἰσχυνθῆναι, μηδὲ θόρυβόν τινα παθεῖν ἐπὶ τῇ μεταθέσει τῆς δόξης, τὸ περὶ τῶν ἄλλων δέος οὐδέν ἐστιν. ὑμᾶς τοίνυν οὔτε δίκαιον οὔτε πρέπον ἐστὶ τῆς ἀληθείας ἄλλο τι προτιμῆσαι, καὶ τὴν μόνην σώματα καὶ ψυχὰς δυναμένην σώζειν ὁμόνοιαν, ἐπειδὰν μόνον οὐκ ἐν χερσὶν ὑμῖν ᾖ, καὶ τὸ λαβέσθαι λείπηται μόνον, φιλονεικίας αἰσχρᾶς ἕνεκα καὶ πάθους ἀνθρωπίνου προέσθαι, οὐ γὰρ πατέρων, οὐ διδασκάλων, οὐ σοφίᾳ κεκοσμημένων, οὐ πᾶσαν ἀρετὴν μετιόντων, οὐκ ἐπιτρόπων Θεοῦ, οὐ διαδόχων τῶν ἀποστόλων, οὐ τὸ τελευταῖον ὑπὲρ τῆς ἀληθείας συνηθροισμένων, καὶ πρὸς τούτοις τοσούτων, ἄξια ταῦτα. ἀλλὰ μὴν οὐδ' εἴποι τις ἂν οὐδετέροις ὑμῶν τὰς ἀγαθὰς ἐλπίδας προδοῦναι, ἃς ἔχοντες ἥκετε. τῆς γὰρ δόξης προπολεμήσαντες ἑκάτεροι τῆς ἑαυτῶν, καὶ τῶν ἐλπίδων πεῖραν λαβόντες, ἐπειδὰν φανερὸν τὸ τοῦ πολέμου γένηται πέρας, ἐπὶ τὸ λεῖπον τῆς προθέσεως βαδιεῖσθε, καὶ τὴν εἰρήνην ὅπως ἔσται προβλέψεσθε, καὶ τὴν ἀλήθειαν ὅπως πάντῃ τὸ ψεῦδος καταγωνίσηται φροντιεῖτε. οὐδὲ γὰρ ἐξ ἅπαντος ἑκάτεροι τοὺς ἑτέρους νικήσοντες ἥκετε· τοῦτο γάρ ἐστι καὶ τὸ ψεῦδος θέλειν νικᾶν, ἐπεὶ περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων οὐ διώρισται τἀληθές, καὶ τῆς ἀληθείας ἐν ἀδήλῳ δήπου κειμένης, ἀνάγκη καὶ τῇ τοῦ ψεύδους ὑποψίᾳ παρ' ἑκατέροις εἶναι χώραν τινά. ἀλλ' ἥκετε πρῶτα μὲν ὑπὲρ ὧν πεφρονήκατε πρὸς ἀλλήλους ἀγωνιούμενοι, καὶ τοῦτον πρῶτον ἐκτελέσοντες ἆθλον· εἶτα ψεύδει καὶ ἀληθείᾳ δικάσοντες, καὶ ταύτην στεφανώσοντες καὶ περιπλεξόμενοι πάντες· ἐξ ἧς καὶ αἱ διαλλαγαὶ καὶ τὰ τῶν ἐλπίδων κεφάλαια μεθ' ὑπερβολῆς ὑμῖν ἀναλάμψουσιν. οὐδεὶς τοίνυν ὑμῖν ἐγκαλέσει δικαίως, ὧν χάριν συνήλθετε καταπράξασι, καὶ ταύτην ἀρκοῦσαν νίκην ἀνῃρημένοις. ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις οὐδ' εἰκός ἐστι τοὺς μεταβαλόντας πλείω χάριν ὀφείλειν τοῖς πεπεικόσιν, ἢ τοὺς ἐπὶ τῆς προτέρας μείναντας δόξης τοῖς πεπεισμένοις· ἵνα τις καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ δοκεῖν ὠφελῆσθαί τε καὶ μαθεῖν

μαθεῖν ὁπωοῦν, αἰσχύνην φυλάττοιτο. ἑκάτεροι γὰρ ἐπίσης ὑπ' ἀλλήλων ὠφεληθήσεσθέ τε καὶ τιμηθήσεσθε· πρῶτον μὲν τῆς ἐκ τοῦ νικᾶν ἡδονῆς γενόμενοι κοινωνοί· ἐπεὶ τῆς παρὰ πάντων σπουδῆς καὶ τῶν κοινῶν ἀγώνων καὶ διαλέξεων ἔσται τέλος ἡ τῆς ἀληθείας ἀνάδειξίς τε καὶ νίκη· καὶ τῆς ἑτέρας μοίρας, ὁποτέραν ἂν εἴποι τις, μὴ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ζήτησιν συμπραττούσης, καὶ δειχθῆναι ταύτην καὶ τοῦ ψεύδους περιγενέσθαι, τῶν ἀμηχάνων πέφυκεν ὄν. ἔπειτα καὶ τὸ τῆς δόξης βεβαίως ἔχεσθαι τῆς αὐτῶν, παρὰ τῶν πεπεισμένων τοῖς πεπεικόσιν ὅλως ὑπάρξει· ὧν ἀντιλεγόντων, κἀκεῖνοι πάντως ἔμελλον ἀμφιβάλλειν, ὃ καὶ πρότερον ἔπαθον. ὅτι μὲν οὖν οὐδετέροις ὑμῶν ἡ φανερὰ τῆς δόξης μετάθεσις αἰσχύνην ἔχει τινά, οὔτ' εἴ τις ἐστίν, ἁρμόττει ταύτης φροντίσαι· ἀλλὰ δεῖ τὴν φαινομένην ἀλήθειαν ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως ἐπίσης πάντας ὁμολογεῖν, οὔτε προστιθέναι τὸ πᾶσιν ἀρέσκον ὀκνοῦντας, οὔτε τὸ προσιστάμενόν που διαγράφειν αἰσχυνομένους, καὶ οὕτω τὴν ἀληθῆ καὶ βεβαίαν εἰρήνην πᾶσι κηρύξαντας μεθ' ἡδονῆς ἐπανήκειν, ἱκανῶς τῶν εἰρημένων ἡγοῦμαι δῆλον ὑπάρχειν· καὶ ὅτι τοῖς ἄλλο τι θορυβοῦσιν οὐδὲ προσέχειν ἄξιον, οὐθ' ὑμᾶς αὐτοὺς ὑπ' ἐκείνων ἐνοχλεῖσθαι τῶν λογισμῶν· ἤδη δὲ καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν κωλυμάτων ἰτέον. φήσουσι τοίνυν ἑκατέρωθεν οἶδ' ὅτι καὶ μάλα πολλοί, ὡς οὐ μόνον ἡμῖν τοῖς ἐνταῦθα συνειλεγμένοις δεῖ τὸν τῆς εἰρήνης τρόπον ἀρέσκειν, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν, ὁπόσα τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν ἀμφοτέρων νόμοις ὑπείκουσιν ἔθνη· καὶ μὴ μόνον ὅπως ἡμεῖς συνθώμεθα πρὸς ἀλλήλους, σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ ὅπως κἀκεῖνοι ταῖς ἡμετέραις ψήφοις πεισθήσονται· εἰ δὲ μή, λήσομεν ἀντὶ εἰρήνης μάχην ἐγείραντες, καὶ τῷ συνάπτεσθαι τοῖς πόρρω κακῶς τῶν οἰκειοτάτων ἀπορρηγνύμενοι· ὃ πλείω τοῦ προτέρου δεινοῦ τὴν ἀνίαν τε καὶ τὸν θόρυβον ἐμποιήσει τοῖς πεπονθόσιν. ἴσμεν δ' αὐτῶν πλὴν ὀλίγων τοὺς πάντας δυσχερῶς περὶ τὴν μετάθεσιν ἔχοντας, καὶ τὸ δόξαι τι καινοτομεῖν ἀσεβείας ὑπερβολὴν ἡγουμένους. ἔνιοι δ' αὐτῶν καὶ μέχρι μόνου τοῦ διδάσκαλοι γενέσθαι τοῖς ἄλλοις τῆς ἀληθείας, συνόδου τε οἰκουμενικῆς καὶ τῶν ταύτης ἔργων ἐφίενται· οὐδ' ἐγχωρεῖν φασιν ὧν αὐτοὶ πιστεύουσιν, ἄλλο τι βέλτιον οὐδ' αὐτῷ δοκεῖν τῷ Θεῷ. πῶς οὖν οὕτως ἔχοντες γνώμης, ἀφαιρουμένων ἡμῶν ἢ προστιθέντων ὅλως ἀνέξονται; ἢ ποῦ δίκαιον τοὺς ἡμετέρους συμμάχους καταλιπεῖν, οἷς τὴν πρὸς ἀλλήλους ἔχθραν συνδιεφέρομεν, καὶ τοὺς τῶν δυσχερῶν ἡμῖν πρότερον συμμετέχοντας μὴ καὶ τῶν ἀμεινόνων ποιεῖσθαι βούλεσθαι κοινωνούς; μηδ' ὡς ἂν αὐτοὶ συνθοῖντο καὶ κατανεύσειαν, οὕτω τὴν εἰρήνην πράττειν ἐπιχειρεῖν; τίς οὖν ἔσται καὶ πρὸς τούτους ἀπολογία, μᾶλλον δὲ τί ποτε καὶ περὶ τουτωνὶ τῶν λόγων ἔχω συμβουλεύειν ὑμῖν προσέχοιτ' ἂν ἤδη λέγειν ἐθέλοντι. τοὺς πόρρω καὶ τοὺς ἐγγύς, ὦ πατέρες ἐπιεικέστατοι, οὐ γῆς διαστήμασι δίκαιόν ἐστι κρίνειν, ἀλλὰ τρόπων καὶ ἠθῶν ὁμοιότητι, καὶ τοὐναντίον, καὶ γλώττης ἐφ' ὧν ἐστι δυνατόν· καὶ ὃ μέγιστον ἁπάντων εὐνοίᾳ, καὶ κοινωνίᾳ καὶ τῷ συμπράττειν ἀλλήλοις ἐν οἷς ἂν δέοι καὶ συνεργεῖν. τούτῳ τοίνυν τῷ κανόνι χρωμένους ὑμᾶς, παντάπασιν ἐναντίως οἷς ἀξιοῦσιν ἐκεῖνοι, περὶ τῶν προκειμένων ἐστὶ βουλεύσασθαι.

A accepisse beneficium, aut quidvis didicisse. Nam utraque pars in alteram æque beneficium conferet & honorem; tum quia voluptas ob victoriam partam erit communis: quandoquidem finis, ad quem tendunt omnium studia, communesque labores ac disputationes, erit declaratio ac victoria veritatis; fieri vero nullo modo poterit, ut ea declaretur, & victoriam a mendacio reportet, si pars altera, quamcumque dixeris, suam non det operam ad inquirendam veritatem: tum quia persuadentibus illud præstabunt persuasi, ut sua in sententia absque hæsitatione perseverent, nam istis contradicentibus illi quoque dubitarent, sicut & antea. B Quod igitur ex aperta mutatione sententiæ neutri partium ulla inuratur ignominia; nec si qua inuratur, curandum de illa sit; sed oporteat perspicuam veritatem omnes pariter fateri in symbolo fidei, nec paventes addere quod placet omnibus, nec recusantes ob verecundiam expungere quod alicubi offendit; atque ita prædicata omnibus vera & certa pace cum lætitia reverti; satis per ea quæ dicta sunt, puto esse perspectum: quodque indignum sit eos audire, qui contrarios spargunt rumores, & vos hujusmodi cogitationibus turbari. Transeundum jam est ad cetera quoque impedimenta. C Dicent itaque quamplures plane ex utraque parte, debere non modo nobis hic congregatis pacis modum placere, sed reliquis etiam gentibus, quæcumque utriusque ecclesiæ ritibus subjacent: nec tantum esse considerandum, quomodo nos conveniamus, sed etiam qua ratione illi decreta nostra suscipiant: alioquin loco pacis pugnam inconsiderate ciebimus; dumque cum longe dissitis male conjungimur, a conjunctissimis disjungemur: quod passuris majorem afferet mœrorem, animique perturbationem, quam prius malum. D Scimus autem omnes præter paucos mutationem ægre ferre, summamque impietatem arbitrari, si quam videantur innovationem admittere. Quidam vero ex ipsis ad hoc tantum optant synodum œcumenicam, & quæ per illam fiunt, ut evadant aliis magistri veritatis; nec fieri posse aiunt, fide sua quidquam præstantius ne ipsi quidem Deo videri. Cum igitur illi hoc animo sint, quomodo patientur a nobis quidquam omnino addi vel detrahi? An vero æquum erit, nostros in gerendis inimicitiis socios rerumq; arduarum ac difficilium participes deserere, nec velle illos in meliore fortuna consortes habere? nec ita pacem componere, quemadmodum ipsi libenter E annuerint? Ad hæc ergo quid ipse respondeam, quidve potius consilii vobis dem propter hujusmodi rationes, volentem dicere attente audietis. Qui sint longe dissiti, quive secus, patres æquissimi, non terræ spatiis judicandum est, sed morum institutorumque similitudine, aut contra; nec non linguæ, si fieri possit, & quod omnium est maximum, benevolentia & societate, mutuaque opera præbenda, cum opus est. Hanc igitur vos adhibendo regulam, contrarium omnino ac illi volunt de rebus propositis capietis consiliū.

Quis enim ignorat, notissimis Latinorum nationibus cum Græcis, ut primum de his sermo fiat, eorum plane omnium quæ dixi, perfectissimam intercedere affinitatem? & tamen eorum aliquæ plurimis terræ spatiis a nobis distant. Quis nescit etiam, multos ex iis qui interim nobiscum in fide sentiunt, esse quidem nobis vicinos, moribus autem & institutis differre quantum vix dici queat? & calamitates, quibus affligimur quotidie, non curare? Scimus etiam nonnullos ex iis insidiari nobis, ac invidere: qui vero se nobis amicos præbere volunt, perinde valent atque ii qui nolunt, similibus & ipsi atque etiam gravioribus oppressi miseriis, ut ne sibi quidem ipsis opem ferre queant. Prætereo quod exceptis Gallis & Hispanis, reliquæ Latinorum nationes minus distant loco a nobis, quam aliqui eorum (nomine enim eos appellare nolo) quibus vehementer sumus addicti. Quin etiam ut vicinos eosdem habemus, coloniis quibusdam insulisque illis subditis maxime conjuncti; & cum nonnullis ita nostra omnia communicavimus, ut veluti consanguineos civesque adhibeamus. Ad hæc lata nobis opportune auxilia, vicemque a nobis redditam; nec non ut moribus utriq; alterorum potius quam propriis oblectemur; & communia sint nobis eruditio, disciplinæ, & exacta dogmatum sciētia, ceteraque vincula quibus copulamur, percensere singula difficillimum arbitror. Itaque si & nostram cum Latinis pacem sequi omnes voluerint, felicitatis hic erit cumulus, & veritatis contra mendacium illustris victoria, & late diffusa pax, atque omnia complectens. Sed si periculum est, ne alteri adhærentes parti amittamus alteram, hominum erit prudenter agentium, maxime vicinos præferre aliis; eos videlicet, quibus præpositis & veritatem fatebimur, & pacem stabilem conficiemus. Scitis enim plures eorum hoc etiam tempore nullius parere imperio, & nullam habere nobiscum communionem, neque ecclesiam nostram audire; sed nullum hinc nobis dispendium oritur: neque igitur omnino a nobis divulsi poterunt invehere ullum incommodum. Sed si possent etiam dare aliquod damnum, perfecta certe cum Latinis conjunctio adeo numerosis satis superque poterit molestiam demere inde provenientem; ut jam ne ipsam quidem prius conjunctorum amissionem sentiamus. Nec vero aliqua nobis fiet illis injuria, Deo judice hominibusque qui sapiunt: contra enim potius ab illis ecclesiæ Dei, sibique ipsis fiet injuria; Siquidem deinceps non tantum nobis contraria sentient, quos & antea catholicæ ecclesiæ partem agnoscebant; sed pugna illis erit cum tota prorsus ecclesia, eruntque ab universa separati. Nam ubi Constantinopolitana ecclesia una cũ tribus aliis conjuncta erit cũ Romana, nulla catholicæ ecclesiæ pars extra manet; a qua seipsos sejungendo, & decreta ejus non recipiendo, non video quid a quoquam alio possint hoc malo deterius pati. Neque debere nos dixerit quispiam ita illis obsecundare, ut & veritatem contemnamus, & pacis bonum respuamus, nobisque ipsis damna creemus; quod vel dominis concedere valde est absurdum.

A τίς γὰρ οὐκ οἶδε τὰ τῶν Λατίνων γνωριμώτατα γένη, ὡς ἂν πρὸς Γραικοὺς ὁ λόγος γίγνοιτο πρῶτον, ἐν πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς προειρημένοις ἀκριβεστάτην τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐγγύτητα σώζοντα; καίτοι τούτων ἔνια πλεῖστον ἡμῶν ἀπέχει τῇ γῇ. τίς δ' ἀγνοεῖ πολλοὺς τῶν ἡμῖν τέως ὁμοδοξούντων, ἐγγὺς μὲν συνῳκισμένους ἡμῶν, ἤθεσι καὶ τρόποις οὐδ' ὅσον εἰπεῖν ἐστι διαφέροντας, καὶ τῶν ἡμῖν ἑκάστοτε συμπιπτόντων οὐδ' ἐπιστρεφομένους; ἐνίους δ' αὐτῶν ἴσμεν ἐπιβουλεύοντας καὶ φθονοῦντας. οἱ δὲ καὶ τὰ τῶν εὔνων πράττειν ἐθέλοντες, ἐν ἴσῳ τοῖς μὴ βουλομένοις εἰσίν, ὅμοια δυσπραγοῦντες ἡμῖν καὶ χεῖρον, καὶ B μηδὲ σφίσιν αὐτοῖς ἀμύνειν δυνάμενοι. ἐῶ γὰρ ὅτι πλὴν Γαλλῶν τε καὶ Ἱσπανῶν, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν Λατίνων ἔθνη καὶ τόπῳ διέστηκεν ἡμῶν ἔλαττον ἢ τούτων τινὲς, οὐ γὰρ βούλομαι τοὔνομα λέγειν, ὧν σφόδρα περιεχόμεθα. τοῖς δὲ αὐτοῖς καὶ καθάπερ γείτοσι χρώμεθα, ἀποικίαις τισὶ καὶ νήσοις ὑπ' αὐτῶν ἀρχομέναις μάλιστα συναπτόμενοι· ἐνίοις δὲ καὶ τῶν παρ' ἡμῖν μεταδεδωκότες ἁπάντων, ὁπόσα γνησίοις καὶ πολίταις αὐτίκα προσφερόμεθα. τὰς δ' ἐπὶ καιροῦ βοηθείας αὐτῶν καὶ τὰς παρ' ἡμῶν ἀμοιβὰς, πρὸς δὲ καὶ τὸ τοῖς ἀλλήλων ἤθεσι χαίρειν περὶ τῶν οἰκείων, μαθήματά τε καὶ λόγους καὶ δογμάτων ἐπιστήμην σὺν ἀκριβείᾳ, καὶ C τἄλλα δι' ὧν συναπτόμεθα καταλέγειν ἕκαστα, τῶν δυσχερεστάτων εἶναι νομίζω. εἰ μὲν οὖν τῆς πρὸς Λατίνους εἰρήνης καὶ πάντες ἡμῖν βουλήσονται κοινωνεῖν, εὔδαιμον ἂν εἴη τοῦτό γε, καὶ λαμπρὰ τῆς ἀληθείας νίκη κατὰ τοῦ ψεύδους, καὶ εἰρήνη πλατεῖα καὶ πάντα διαλαμβάνουσα. εἰ δὲ καὶ κινδυνεύομεν ἑτέρων περιεχόμενοι τοὺς ἑτέρους ἀποβαλεῖν, σωφρόνων ἂν εἴη τοὺς μάλιστα πλησιάζοντας τῶν ἄλλων προελέσθαι· καὶ οἷς προτιμήσουσι, τό, τε τὴν ἀλήθειαν ὁμολογεῖν, καὶ τὸ τὴν εἰρήνην ὡς ἂν μάλιστα διαρκοίη, πράττειν προστέσαι. ἴστε γὰρ ὅτι καὶ νῦν αὐτόνομοι τούτων οἱ πλείους, καὶ οὔτε τῶν ἄλλων ἡμῖν ἐν οὐδενὶ κοινωνοῦσιν, οὔτε τῆς ἐκκλησίας D ἡμῶν ἐπακούουσιν, ἀλλ' οὐδὲν ἡμῖν ἐντεῦθεν γίνεται βλάβος· οὐδὲ τοίνυν παντάπασιν ἀπερρωγότες ἡμῶν, ἕξουσιν οὗ χάριν λυπήσουσιν. εἰ δέ τι καὶ ζημιοῦν ἡμᾶς ἔχοιεν, ἀλλ' ἡ τῶν Λατίνων ἀκριβὴς κοινωνία τοσούτων ὄντων μετὰ πολλῆς τῆς περιουσίας τὴν ἐκεῖθεν ἀηδίαν λύειν ἀρκέσει, ὡς μηδ' αἰσθάνεσθαι λοιπὸν, εἴ τινος τῶν πρώην ᾠκειωμένων κατέστημεν ἔρημοι. ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἀδικήσομεν ὅλως αὐτοὺς, Θεῷ δικαστῇ καὶ τοῖς νοῦν ἔχουσι τῶν ἀνθρώπων· τοὐναντίον γὰρ μᾶλλον, αὐτοὶ καὶ τὴν ἐκκλησίαν Θεοῦ καὶ σφᾶς αὐτοὺς ἀδικήσουσιν. οὐ γὰρ ἡμῖν μόνοις λοιπὸν ἀντεροῦσιν, οὓς καὶ πρότε-E ρον τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας μοῖραν ᾔδεσαν ὄντας, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν ὁμοῦ τὴν ἐκκλησίαν φιλονεικήσουσι, καὶ πάσης ἀπορραγήσονται. τῆς γὰρ κατὰ Κωνσταντινούπολιν ἐκκλησίας μετὰ τῶν ἄλλων τριῶν τῇ Ῥώμης συναπτομένης, οὐδὲν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἔξω καταλείπεται· ἧς ἀποσχίζοντες ἑαυτοὺς, καὶ τὰς αὐτῆς ἀπαναινόμενοι ψήφους, οὐκ οἶδ' εἴ τινος ὑπ' ἄλλου, τοῦ του πάσχειν δύναιντο χεῖρον. οὐδ' ἡμᾶς ὀφείλειν εἴποι τις ἂν ἄχρι καὶ τοῦ τῆς ἀληθείας καταφρονεῖν, καὶ τὸ τῆς εἰρήνης παραιτεῖσθαι καλὸν, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς ζημιοῦν, τὰ σφῶν θεραπεύειν, ὃ καὶ δεσπόταις λίαν ἄτοπόν ἐστι συγχωρεῖν.

Ἀλλ'

A Ἀλλ' οὐδ' ἀηθές τι καὶ νῦν πρῶτον συμβαῖνον ἡ πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον καὶ τὰς ψήφους αὐτῆς ἐνίων ἀπείθεια, ἵνα τις καὶ τῆς ἡμῶν οἰκονομίας ἔχῃ κατηγορεῖν, οὐ δυνηθέντων πάντας ἔχειν ὑπείκοντας. πολλὰ γὰρ ἔθνη καὶ πόλεις ὅλαι τῶν προτέρων συνόδων γνώμαις ἀντέλεγον, ἀνθρώπινόν τι παθεῖν ἐκείνας ἡγούμενοι. καὶ τὸ δόξαν αὐταῖς τοῦτ' εἶναι τἀληθὲς ἀποφηναμένας· ἕως ἡ τῆς ἀληθείας ἰσχὺς τὰς ἁπάντων εἰσδῦσα ψυχὰς, πάντας ἔδειξε πειθομένους, καὶ ὡς Θεοῦ φωναῖς ταῖς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων προσέχοντας. καὶ τοῦτ' ᾔδεσαν ἀκριβῶς οἱ τῆς ἀληθείας ἐξετασταί· ἀλλ' οὐ δήπου τοῦτ' εὐλαβούμενοι, καὶ τήν τινων B εἴτ' ἀναίδειαν εἴτ' ἀπιστίαν δεῖν ἡγούμενοι θεραπεύειν, τὰς τῶν εὐγνωμόνων ψυχὰς ἀφῆκαν σαλεύεσθαι, καὶ τὴν ἀλήθειαν περιεῖδον ὑπὸ τοῦ ψεύδους πολεμουμένην, καὶ τὴν ἐκκλησίαν Θεοῦ τὰ χείριστα πάσχουσαν, καὶ σφᾶς αὐτοὺς ἁπάντων τούτων αἰτίους εἶναι δοκοῦντας· ἀλλὰ τούτων μάλιστα καὶ προὔργου πεφροντικότες, αὐτίκα μὲν τῶν ἄλλων ἠμέλουν, εἶτα κἀκείνους εὐχαῖς τε καὶ ταῖς ἄλλαις ἐπιμελείαις ἰῶντο, καὶ πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ καὶ δικαίου γνῶσιν ἀπέστρεφον. οὐ τοίνυν οὐδ' ἡμᾶς νῦν τοῦ δεῖνος καὶ τοῦ δεῖνος πρέπει φροντίσαι, ὅπως μὴ γένηται πονηρὸς ἀμείνων εἶναι δυνάμενος, ἀλλὰ τὸ δέον αὐτοὺς διαπραξαμένους, τοῖς νοῦν C ἔχουσι καταλείπειν αἱρεῖσθαι τοῦτο καὶ στέργειν· οὓς εἰκὸς εἶναι τοὺς πιστούς τε καὶ δοκιμωτάτους τῶν ἡμετέρων· τοῖς δ' ἀντιβαίνειν ἴσως βουλησομένοις τὸν μετὰ ταῦτα καιρὸν ἀφορίζειν εἰς ἰατρείαν, καὶ μηδὲ τὴν ἐκείνων ἐπιστροφὴν παντελῶς ἀνέλπιστον οἴεσθαι. εἰσὶ γάρ εἰσι πολλοὶ παρ' ἡμῖν, οἳ παύσουσι φιλονεικοῦντας τἀληθῆ καὶ δίκαια λέγοντες. οὐ γὰρ τῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησίᾳ μόνον οἱ ἄνθρωποι πολεμῆσαι τούτοις ἐρῶσιν, ἀλλὰ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ἀτιμάζειν ὡς ἔοικε βούλεσθαι· ὃ καὶ τῆς ἀληθείας ἐστὶ καταφρονεῖν, καὶ τὴν πρὸς Θεὸν αἰδῶ παραιτεῖσθαι, ἐφ' ἧς ἡμῖν αἱ τῆς D σωτηρίας ἐλπίδες. πᾶσα γὰρ νῦν ἡ τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησία, τὴν αὐτὴν περὶ τῶν πρώην ἀμφισβητουμένων γνώμην προείλετο. καὶ πλὴν ὑμῶν ἅπαντες τὰς τῆς οἰκουμενικῆς ταυτησὶ συνόδου ψήφους τιμῶσιν, ἀδύνατον πλανηθῆναι ταύτην ἡγούμενοι· εἰ δὲ καὶ τοῦτ' ἦν δυνατὸν, ἄμεινον ἡγούμενοι μετὰ πάντων ὁμοῦ κινδυνεύειν, ἱκανὴν τοῦ ψεύδους παραίτησιν τὴν πειθὼ καὶ τὴν πρὸς ἅπαντας ἔχοντες ὁμογνωμοσύνην, ἢ μόνοι τῶν ἄλλων δῆθεν ἀσφαλεστέρας δόξης ἐχόμενοι, ἐκ τοῦ θαῤῥεῖν ἑαυτοῖς καὶ σοφώτεροι πάντων εἶναι νομίζειν. ἂν συμβῇ τι σφαλῆναι, καὶ τὰς τῆς γνώμης ἐλπίδας E προσαφῃρῆσθαι, καὶ πάσης ἀπολογίας ἐκβαλεῖν ἑαυτούς. οὐ γὰρ δήπου τοῦ τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον κατασχεθῆναι τῷ ψεύδει, καὶ μηδὲν ἐκείνῃ πιστεύειν, παραγγελίας τινὰς προβαλοῦνται καὶ φήμας ἐξ οὐρανῶν αὐτοῖς ἀφιγμένας, αἳ πρὸ πάντων ἔπρεπε τίθεσθαι. οὐ μὴν ἀλλ' εἰ μὲν ἁπλῶς οὑτωσὶ πᾶσι προείλεσθε φρονεῖν ἐναντία, καὶ τῆς καθολικῆς συνόδου καταφρονεῖν, μήτ' ἀληθείας μήτ' ἐπαίνων μήτε τῆς μετὰ ταῦτ' ἀσφαλείας μήτε τῶν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης πόνων, ὧν καὶ ὑμεῖς ἐν τῷ μέρει μετέχετε, λόγον ποιούμενοι, ἀργεῖ μὲν ἅπασα συμβουλὴ, εὐχῶν δὲ δεῖσθε μόνον, αἳ ὑπὲρ τὸ κοινὸν τῆς

Porro autem novum non est, aut nunc primum usu venit, esse qui synodum œcumenicam ejusque decreta non admittant; ut si non poterimus ad nostram omnes perducere sententiam, possit quispiam consilia nostra damnare: multæ enim gentes, & civitates integræ priorum conciliorum decreta oppugnabant, humani aliquid passa illa opinatæ; & quod sibi visum esset, illud tamquam verum pronuntiasse; donec vi sua veritas in omnium animos sese insinuans effecit, ut omnes acquiescerent, & hominum illorum vocibus tamquam divinis auscultarent. Et perspectum sane hoc habebant judices illi veritatis; non tamen aut veriti hoc sunt, aut piorum animos fluctuare sunt passi, quod putarent, impudentiæ seu perfidiæ quorumdam esse interveniendum; aut neglexerunt a mendacio veritatem oppugnatam, ecclesiamque Dei gravissimis laborantem malis; aut sustinuerunt se horum omnium auctores videri: sed omnes suas curas in his defigentes parvipendebant quidem alia sine cunctatione; deinde illos etiam, preces ad Deum effundendo, aliisque medelis curabant, atque ad honesti & justi agnitionem convertebant. Nec vos igitur curare decet, ne hic aut ille malus fiat, cum possit esse vir bonus; sed ubi quod fieri oportet peregeritis, sapientibus eligendum & amplectendum illud relinquetis; quos fore eos, qui fideles sunt & inter nostros probatissimi, consentaneum est; iis vero qui forte contradicturi sunt; tempus insequens tribuetis ad curationem, nec eorum conversionem omnino desperatam habebitis: sunt enim apud nos, sunt multi, qui persuadebunt contentiones deponere, vera illis & justa dicentes; quod scilicet ii non modo cum Constantinopolitana pugnent ecclesia, sed velint etiam, ut videre est, universam ecclesiam parvidendere; quod & veritatem spernere est, & reverentiam quæ Deo debetur projicere, qua spes nostræ salutis innititur. Omnis enim nunc, dicent, Christianorum ecclesia de rebus antea controversis consentit; & præter vos œcumenicæ hujus synodi decreta omnes honorant, existimantes impossibile illam errasse: quod si hoc etiam fieri posset, satius esse illi ducunt una cum omnibus periculum suscipere, satis, quod a mendacio abhorreant, declarantes per odedientiam, & cum omnibus consensionem; quam se omnium solos, quasi tutiori hærentes sententiæ, dum sibi confidunt, & doctiores omnibus sese putant, si contingat errare, spe etiam, quæ opinione illa fundabatur, excidere, & omni se defensione nudare. Neque enim cælestibus se dicent oraculis, quæ omnibus præferenda essent, admonitos de generali synodo, ut decepta fuerit, & non sit illi credendum. Quod si vobis ita temere lubet sentire contra quam omnes sentiunt, & œcumenicam synodum aspernari, nulla ratione habita aut veritatis, aut laudum, aut futuræ securitatis, aut laborum pro pace susceptorum, quorum vos etiam aliqua ex parte fuistis participes; nullum plane est adhibendum consilium; precibus tantum opus est vobis, quas utique universalis

ecclesia fundere non dubitabit, vestram quidem salutem avide optans, videns autem tali vos in periculo cõstitutos, ut illam non assequamini, & propterea dolens; ac præterea quod nulla sit spes adduci vos posse sermonibus aut consiliis. Si vero in antiqua omnino vultis perseverare confessione, in tuto vos esse existimantes, sed non valentes ipsi per vos perspicere, an additamentum a synodo factum sit verum atque ad salutem necessarium; nec aliis multum in hoc confiditis; sed fieri posse putantes, ut omnes hallucinati fuerint, illud recipere non audetis; scitote vos illa timere, quæ timenda non sunt. Vt enim ea tantum, quæ possunt vos hoc timore liberare, dicamus, omissis in præsentia multis & non minoris momenti demonstrationibus: partem quidem ecclesiæ Dei aliquam fortasse mendacio famulari, nec omnino absonum, nec tale est, ut crebro non contigerit. Dum enim homines ea sunt natura, qua formati sunt; & agunt quidem voluntarie, opinantur autem electione; fieri non potest, quin multi etiam agendo pariter & opinando peccent, falsa credentes opinionibus, actionibus reprehendenda patrantes; ipsa certe rerum natura ita ferente, & Deo permittente, qui damnum ex hoc proveniens cælesti medicina scit posse curari: utitur enim ecclesiæ parte nullo laborante morbo ad emendationem laborantis, & multa quidem hujusmodi passam qui inveniet ecclesiam, per quæ illa non modo nihil damni fecit, præciso fere antequam oriretur mendacio, sedatisque nascentibus ex eo turbis, sed illustrior etiam omnino apparuit, adepta per illata tunc sibi bella consecutam postea tranquillitatem. Vniversam vero simul errare ecclesiam, & veritatis lumine defici, impossibile est. Vt enim alia taceam, quis credat, omnes æque Christianos aut velle amplecti mendacium, aut ignorare veritatem; cum tam multi sint, qui ad illam se duces offerant, & tantam curam in eam contulerint? Vos enim tantum reliqui estis, qui nobis pro ea qua sumus in vos benevolentia, pars valde magna videbimini; sed ordine ac numero dici non potest, quantula sitis universi pars. Quæ vero in posterum esset spes agnoscendæ veritatis, si relictus esset nemo, qui se ducem aliis ad eam præberet? neque enim uni vos hoc efficere poteritis; nec licet ipsi sapiatis, aliis ut sapiant persuadebitis: perinde ac si quis cum unguis sit, vellet totum corpus regere, & movere, & medicinam illi adhibere, & consiliis suis ostendere, quæ bonam afferant valetudinem. Illud porro etiam considerate vos oportet, ecclesiam ita esse a domino in tuto ædificatam, ut portæ inferi nunquam sint adversus eam prævalituræ; hæreses inquam contra veritatem insurgentes, & sectatores suos in barathrum inferorum deturbantes: hoc enim illi velut eximium largitus est donum, sine quo magna res non esset dispensationis mysterium; si futurum erat, ut illo etiam peracto, morbo laboraret insanabili, & oppressa mendacio vel jaceret penitus neglecta, vel pharmacis indigeret potentioribus. Et a falsitate quidem agitari illam permittit, ut vero succumbat fallaciæ,

A ἐκκλησίας οὐκ ὀκνήσει ποιεῖσθαι· τῆς μὲν ὑμετέρας σωτηρίας σφόδρα ἐφιέμενον, ἐκπίπτειν δὲ αὐτῆς κινδυνεύοντας βλέπον, καὶ τούτου χάριν ἀλγοῦν, τοῦ δὲ λόγοις πείθειν καὶ συμβουλαῖς καθάπαξ ἀπεγνωκός. εἰ δὲ τῆς μὲν παλαιᾶς ὁμολογίας ἔχεσθε πάντως, νομίζοντες ἐπ' ἀσφαλοῦς τινος βεβηκέναι, τὴν δὲ τῆς συνόδου προσθήκην οὐκ ἔχοντες αὐτοὶ συνιδεῖν εἰ τῶν ἀληθῶν καὶ πρὸς σωτηρίαν ἀναγκαίων ἐστὶν, οὔτ' ἄλλοις περὶ ταύτης σφόδρα θαῤῥοῦντες, ἀλλὰ τὸ πάντας ἐξηπατῆσθαι τῶν ἐνδεχομένων εἶναι νομίζοντες, ὁμολογεῖν αὐτὴν κατοκνεῖτε, ἴστε τὰ μηδένα φόβον ἔχοντα δεδιότες. B ἵνα γὰρ τὰ μόνον ὑμᾶς τοῦ παρόντος δέους ἀπαλλάττειν δυνάμενα λέγωμεν, τῶν πολλῶν καὶ οὐδὲν ἧττον ἀναγκαίων ἀποδείξεων τέως ὑπεριδόντες· τὸ μὲν μοῖράν τινα τῆς ἐκκλησίας Θεοῦ λαθεῖν τῷ ψεύδει δουλεύσασαν, οὔτ' ἀπεικὸς, καὶ τῶν πολλάκις γινομένων ἐστίν. ἕως γὰρ ἐν τῇ σφῶν φύσει διαμένωσιν ἄνθρωποι, καὶ πράττωσι μὲν ἑκόντες, δοξάζωσι δὲ αἱρούμενοι, ἀδύνατον μὴ καὶ πολλοὺς ἔν τε ταῖς πράξεσι καὶ ταῖς δόξαις ὁμοίως τοῦ τε πρέποντος ἀποτυγχάνοντας εἶναι, καὶ δοξάζοντας μὲν τὰ ψευδῆ, τὰ δὲ ψόγων ἄξια πράττοντας· καὶ τοῦτ' ἀπαιτεῖ μὲν ἡ τῶν πραγμάτων δήπουθεν φύσις, C συγχωρεῖ δὲ καὶ Θεὸς, ἄνωθεν ἰάσιμον τὴν ἀπὸ τούτου βλάβην εἰδώς. τῷ γὰρ ὑγιαίνοντι τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὴν τοῦ νενοσηκότος χρῆται διόρθωσιν. καὶ πολλὰ τοιαῦτα τὴν ἐκκλησίαν Θεοῦ παθοῦσαν εὕροι τις ἄν· ἐξ ὧν οὐχ ὅπως ἔλαβέ τι δεινὸν, αὐτίκα καὶ πρὶν φῦναι σχεδὸν τὸ ψεῦδος ἐκκόψασα, καὶ τῶν ἀπ' αὐτοῦ θορύβων ἀπηλλαγμένη, ἀλλὰ καὶ λαμπροτέρα δέδεικται πάντως· καὶ τοὺς τότε πολέμους μέγα πρὸς τὴν μετὰ ταῦτα γαλήνην ἔσχεν ἐφόδιον. πᾶσαν δ' ὁμοῦ πλανηθῆναι τὴν ἐκκλησίαν, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἐκ μέσου γενέσθαι ταύτης, ἀδύνατον. καὶ χωρὶς γὰρ τῶν ἄλλων, τίς ἂν πιστεύσειε πάντας ὁμοῦ D Χριστιανοὺς ἢ τὸ ψεῦδος ἑκόντας ἑλέσθαι, ἢ τὴν ἀλήθειαν ἀγνοεῖν, τοσούτων ὄντων τῶν πρὸς ἐκείνην χειραγωγούντων, καὶ τοσαύτην ὑπὲρ αὐτῆς φροντίδα πεποιημένων; τὸ γὰρ ὑμέτερον λείπεται μόνον· ὃ πρὸς μὲν εὐνοίας λόγον ἡμῖν καὶ πάνυ μέγα δοκεῖ, τάξει δὲ καὶ ποσότητι οὐδ' εἰπεῖν ἐστιν ὁπόσον τι τοῦ παντὸς ἐστί. τίς δ' ἂν εἴη λοιπὸν ἐλπὶς τῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπανόδου, μηδενὸς τοῦ πρὸς ταύτην ἡγησομένου τοῖς ἄλλοις ὑπολειφθέντος; οὐ γὰρ ὑμεῖς γε τοῦτο δυνήσεσθε μόνοι, κἂν νοῦν ἔχοντες αὐτοὶ, τοὺς ἄλλους πείσετε σωφρονεῖν· ὥσπερ εἴ τις ὄνυξ ὢν τοῦ παντὸς ἄρχειν βούλοιτο E σώματος, καὶ κινεῖν αὐτὸ, καὶ ἰατρεύειν, καὶ τὰ πρὸς ὑγίειαν φέροντα συμβουλεύειν. οὐ μὴν ἀλλ' ἐκεῖνο προσήκει σκοπεῖν ὑμᾶς, ὅτι τὴν ἐκκλησίαν, οὕτως ἐπ' ἀσφαλοῦς ὁ δεσπότης ἡμῶν ᾠκοδόμησεν, ὡς μηδέποτε πύλας ᾅδου κατισχύσειν αὐτῆς, τὰς ἐπανισταμένας δηλονότι τῇ ἀληθείᾳ πρὸς ᾅδου βάραθρον τοὺς πειθομένους κατασπώσας αἱρέσεις. καὶ καθάπερ τι δῶρον ἐξαίρετον αὐτῇ τοῦτο δέδωκεν, οὗ χωρὶς οὐδ' ἂν ἦν μέγα τὸ τῆς οἰκονομίας, εἴπερ ἤμελλε καὶ μετ' αὐτὴν ἀνιάτως νοσήσασα καὶ τῷ ψεύδει καταχεθεῖσα ἢ παρεῶφθαι παντάπασιν, ἢ φαρμάκων δεῖσθαι δραστικωτέρων. καὶ ὑπὸ μὲν τοῦ ψεύδους ταύτην ἐνοχληθήσεσθαι συγχωρεῖ, ὅπως δὲ καὶ καθάπαξ ἁλῷ,

καὶ

καὶ δουλῇ γένηται τῆς ἀπάτης, οὔ φησιν ἐπιτρέψειν. ἐκκλησίαν δέ γε Θεοῦ τοὺς πέντε τῶν πατριαρχῶν εἶναι θρόνους καὶ τοὺς αὐτοῖς ὑπακούοντας, οἵ τε τῶν συνόδων κανόνες, καὶ τὸ μακρὸν αὐτῆς ἔθος, καὶ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις ὑπαγορεύουσιν. εἰ γάρ τινες τῆς ὁπουδήποτε γῆς ἀρχόντων ἀλογίᾳ καὶ τυραννίδι τὴν τούτων ὁμοῦ πάντων τῶν θρόνων ποιμαντικὴν ἀπηνήναντο, καὶ χαίρουσιν ὑφ' αὑτῶν ποιμαινόμενοι, καὶ νόμος ὄντες σφίσιν αὐτοῖς, οὐκ ἐπαινούσης τοῦτο τῆς ἐκκλησίας καὶ βουλομένης ἐξεῖναι πᾶσιν οὕτω ποιεῖν, ἀλλὰ συγκαταβαινούσης τῇ τόλμῃ καὶ τι μεῖζον εὐλαβουμένης, ἐκράτησεν. οὓς εἴποι τις ἂν καὶ νῦν ἀντιλέγειν ἐθέλοντας, οὐ λογισμῷ τινι καὶ καιρὸν ἔχοντι φόβῳ προῆχθαι, ἀλλὰ πάλαι μεμαθηκότας ἀναισχυντεῖν, μηδὲ νῦν ἀφιέναι τὸ ἦθος. τούτων τοίνυν οὕτως ἀναμφιβόλως ἐχόντων, καὶ τῆς μὲν ἐκκλησίας Χριστοῦ ταύτην, ἥν ποτε καὶ εἵλετο, δόξαν στεργούσης, καὶ μέχρι παντὸς ἀποδεξομένης, ἐκείνου δὲ μηδέποτε τὸ ψεῦδος κατακρατήσειν αὐτῆς ἐπαγγειλαμένου, οὐκ ἔστιν ὅπως, εἰ ταῖς ὑποσχέσεσι, μᾶλλον δὲ ταῖς εὐεργεσίαις τὴν τῆς ἀληθείας δόξαν μὴ διαφυλάξετε, ἡγούμενοι τῆς ἀληθείας κατισχῦσαι τὸ ψεῦδος, ἢ μενουσῶν ἐκείνων κυρίων, τοῦτ' αὐτοὶ νομίζοντες, οὐ μάταιόν τι δόξετε λέγειν. ἢ γὰρ ἀνάγκη τὸν τῆς ἀληθείας λόγον διαπεσεῖν, τῆς ἐκκλησίας ὑπαχθείσης τῷ ψεύδει, ἢ παρελθεῖν ἐκεῖνον οὐ δυνατὸν ὄν, καὶ ταύτην τῆς τῶν χειρόνων ὑποψίας παντελῶς ἀπηλλάχθαι. εἰ τοίνυν ἐκεῖνο βλασφημία, μᾶλλον δὲ μανία σαφής, τοῦτ' ἂν αἱρετὸν εἴη καὶ πισταῖς ἀκοαῖς καὶ γνώμαις εὐπρόσδεκτον. καίτοι τῶν θείων ἄνευ χρησμῶν καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν ἀσφαλείας, οὐδ' ὅλως ἐχρῆν ἀμφιβάλλειν ἀπλανῆ μέχρι παντὸς τὴν ἐκκλησίαν Θεοῦ τηρηθήσεσθαι, καὶ τὸ τῆς ἀπάτης δεινὸν ἅπασαν μηδέποτ' ἂν αὐτὴν ὑποστῆναι. οὔτε γὰρ ἀληθείας χωρὶς εἶναί τι καὶ συστῆναι καθόλου, οὔτε μάτην τὴν τῶν ἀνθρώπων γένεσιν εἶναι τῶν εὐλόγων ἐστί, μηδενὸς ἐρήμου τῆς ἀληθείας σώζεσθαι δυναμένου, καὶ πρὸς τὰς ἐν οὐρανοῖς ἀφικνεῖσθαι διατριβάς, ἃς τέλος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἴσμεν. εἰ δ' ὑμεῖς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας σφᾶς αὐτοὺς ἀποσχίσαντες, μόνοι καὶ τἀληθῆ φρονεῖν καὶ τὴν σωτηρίαν ἀσφαλῶς ἐλπίζειν νομίζετε, ὃ καὶ τῷ τὴν ἀλήθειαν σώζεσθαι καὶ τῷ τὴν φύσιν μὴ διαμαρτάνειν τοῦ τέλους εἴποιτ' ἂν ἐξαρκεῖν, οὐκ ἐπαινοῦμεν τοὺς λογισμούς. χωρὶς γὰρ τοῦ μηδ' εἶναί τι σχεδὸν τὸ ὑμέτερον, μηδ' ἐν μόνοις ὑμῖν τήν τ' ἀλήθειαν χαίρειν φυλαττομένην, τήν τε φύσιν τῶν εἰκότων τυγχάνουσαν, οὐδ' ὑμεῖς μέχρι τέλους τῆς εὐτυχίας ἀπολαύσεσθε ταύτης, μόνοι τὸν πρὸς τὸ ψεῦδος ὑφιστάμενοι πόλεμον, καὶ πολλάκις ἐνδώσοντες ἐρημίᾳ τε συμμάχων καὶ ὅπλων ἀδυναμίᾳ. εἰ γὰρ ἡ καθολικὴ τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησία, καί τοι τοσαύτην ἐπαγομένη πανταχόθεν ἰσχύν, οὐκ ἴσχυσεν ὥς ἂν φαίητε περιγενέσθαι τοῦ ψεύδους, πῶς ὑμᾶς μηδὲ πολλοστοὺς αὐτοῖς ὅλοις τυγχάνοντας, εἰκός ἐστιν ἀντιστῆναι, κἀκείνη μὲν ἕν τι τοῦτο σφαλεῖσα, περὶ τῶν μετὰ ταῦτα βέλτιον ἴσως βουλεύσεται· ὑμεῖς δὲ καθάπερ ἐν σκότῳ διάξετε, μηδ' εἰδότες ὅπως χρήσεσθε τοῖς συμπίπτουσιν· οὐ γὰρ γεγόνατέ ποτε τῶν τοιούτων ἐξετασταὶ καὶ κριταί,

A errorque illi dominetur, negat se permissurum. Esse vero Dei ecclesiam quinque sedes patriarcharum, & eos qui illis subjacent, tum synodorum canones, tum longa ejus consuetudo, & ipsa rerum natura declarat. Nam sicubi quidam principes nulla ratione ducti, sed tyrannice cunctarum simul harum sedium pastorali nolunt subesse regimini, juvatque illos a se ipsis pasci, & sibi loco legis esse; certe non approbante hoc ecclesia, aut volente communiter id esse licitum, sed condonante illud audaciæ, ne quid pejus admittatur, obtinuit: quos etiam nunc contradicere volentes dixerit quispiam, non ratione aliqua sive opportu-
B no timore duci; sed antiqua impudenter agendi consuetudine suum quoq; nunc non deseruisse morem. Cum hæc ita procul dubio se habeant, & Christi quidem ecclesia sententiam hanc utramlibet dicas, sequatur, & secutura semper sit; ille vero promiserit fore, ut ipsa nunquam superetur a mendacio; fieri non potest, quin inania loqui videamini, si vel promissis, imo vero collatis beneficiis veritatis vim opinione vestra denegetis, expugnatam a mendacio veritatem existimantes, aut ratis illis manentibus hoc jam evenisse putetis. Necesse est enim aut falsus extiterit veritatis sermo,
C ecclesia per mendacium seducta; aut si fieri non potest ut is evanescat, illa quoque libera omnino sit ab omni malorum suspicione. Si ergo illud blasphemia, seu potius aperta est insania; restat hoc approbandum, piisque auribus atque animis suscipiendum. Quamquam omissis etiam divinis oraculis, & proveniente ex illis certitudine, nulla ratione dubitandum esset, quin Dei ecclesia sit in perpetuum sine ullo errore servanda, & deceptionis labe tota nunquam inficienda: neque enim esse aut constare omnino potest aliquid sine veritate; neque consentaneum est frustra natos esse homines; cum nemo veritate orbatus salu-
D tem consequi possit, atque hinc commigrare, ut vitam in cælis degat, quam naturæ humanæ scimus esse finem. Si vero ipsi a catholica vos ecclesia segregantes, uni & verum sentire, & salutem tuto sperare existimatis: id quod satis esse dixeritis, ut simul & veritas salva sit, & suo fine natura non fraudetur; nobis certe cogitationes istæ non probantur. Nam præter quam quod vos nullo fere numero estis, & veritati non placet in vobis tantum conservari, aut naturæ suum in vobis assequi finem; nec vos felicitate ista usque ad finem perfruemini, soli contra mendacium sumentes bellum, & sæpe terga daturi, quod & sociorum auxilio
E careatis, & invalidis armis pugnetis. Si enim universa Christianorum ecclesia tanto undique collecto robore, mendacium, ut ipsi dixeritis, superare non valuit; quomodo vos resistere posse credamini, qui ad eam universam plurimis partibus estis pauciores? Et illa quidem hoc uno errore seducta de futuris melius fortasse consilium capiet; vos autem veluti in tenebris versabimini, ne illud quidem scientes, quid sit agendum in rebus quæ sors obtulerit: nunquam enim fuistis hujusmodi rerum disceptatores & judices;

ſed bono conſilio illos ſequebamini, qui norunt & poſſunt hæc judicare: evenient autem quamplura; quod tempus futurum ut veritatis inimico adoriendi vos omni præſidio deſtitutos: Atque ita præſens hic, ut opinamini, tutus ſtatus fiet periculorum occaſio. Neque enim de vobis curæ erit iis, qui modo contempti ſunt; neque vobis ſatis erit virium ad omnia. Quod ſi vix tandem tunc reſipueritis, & ad catholicam eccleſiam confugeritis, & polliciti eritis omnia vos veneraturos & recepturos quæcumque illa præceperit, refractarios olim & contumaces ſenſus valde execrati; illa quidem certe vos ſuſcipiet, ſed vobis pœnitentia non ſine pudore erit; quem fugientes ſatius eſt ab initio nolle contendere. Nolite ergo fratrum averſari communionem, & mœrore quidem illos afficere, caritatis autem ſpiritum contriſtare: & falſa quidem in catholicam eccleſiam, quæ aberrare non poteſt a veritate, veſtro certe damno probra jacere; vobis autem vitam in poſterum multis replere perplexitatibus. His uſi ad eos verbis perſuadebunt, ſat ſcio, ut nihil contradicant: & licet per ſe ipſos non hæc perſpiciant, audientes quæ hic erunt definita, libenter admittent: quamvis enim non multum ſcientia polleant, tamen perſuaſum mihi ſatis eſt fore, ut ea pro ſinceris & juſtis habeant. Græcos igitur propter hæc dixerim non debere moveri, ſi qui forte ſint contradicturi; aut illorum cauſa ſe ipſos privare confeſſione veritatis, & pace cum Latinis; cum & ſe ipſos juvare, & illos, ſi quid dixerint, poſſint de ſententia dimovere. At vero Latinorum eccleſiæ ſuſpiciones ejuſmodi ne ſimulare quidem licet. Primo enim nullum eſt Latinorum genus, quod mandatis ejus non pareat; quin potius nullum eſt, quod ſe in ea colenda & obſervanda patiatur vinci ab aliis. Adeo multus honor ei defertur ab omnibus, tantumque abeſt ut incidat illi ſuſpicio, ne qua ſibi adverſus ea, quæ præcipere voluerit, repugnantia ſeu contentio alicunde ſuboriatur. Nam præter abſolutam ſpiritalis domini poteſtatem, per quam benigna manſuetudine temperat ſeveritatem, nec ſinit contra ſua juſſa ſubditorum aliquem ſeſe extollere, aut petulans quidpiam contra dominam & matrem cogitare; Latini etiam omnes ſponte ſua cogente nemine, ſuo ad eam obſervandam nutu feruntur, doctrina & prudentia pluſquam alii, præſtantes; & aſſiduis præconum concionibus edocti, quanta illi debeatur veneratio. Itaque reverentiam, qua illam proſequuntur, & fide ducti multis quoque bonis donarunt ejus præſules, quæ cum piam eorum, qui illa dedere, mentem declarent, ſæpe probrorum & ſcandalorum origo iis fiunt, qui datis bene uti neſciunt. Proinde novum etiam aliquod edente decretum, omnes illud ſine ulla curioſitate recipient: & nunc haud minorem præſtabunt reverentiam, cum ſibi, ſi quando alias, obedientiam exiſtimant profuturam, & ſi repugnent, aſperiores ſolito ſe pœnas daturos. Quod ſi vellent etiam contendere, nulla eſſet illis occaſio: non enim nova aliqua induceretur opinio, ſed addita tolleretur,

A ἀλλὰ καλῶς ποιοῦντες ἕπεσθε τοῖς ταῦτα κρίνειν εἰδόσι καὶ δυναμένοις· συμπεσοῦνται δὲ καὶ μάλα πολλά, ἅτε τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ καιρὸν ἔχοντος ὑμῖν ἐπιφύεσθαι, βοηθείας ἁπάσης ἔξω καθεστηκόσι· καὶ οὕτως ὑμῖν ἡ πρὸς τὸ παρὸν ἀσφάλεια δῆθεν ἀφορμὴ κινδύνων γενήσεται. οὔτε γὰρ φροντιοῦσιν ὑμῶν οἱ νῦν καταφρονηθέντες, οὔθ' ὑμεῖς πρὸς πάντα ἀρκέσετε. ἂν δὲ τότε μόλις νοῦν εἰληφότες, τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ζητήσητε, καὶ πᾶν ὅ, τι ἂν ἐπιτάξειεν αὐτὴ τιμᾶν ὑπόσχησθε καὶ φρονεῖν, πολλὰ τῆς προτέρας ἐνστάσεως καὶ τῶν ὑπερηφάνων καταρώμενοι λογισμῶν, ἐκείνη μὲν ἀντιλήψεται πάντως, ἀλλ' ὑμῖν οὐκ ἄνευ αἰ-
B σχύνης ὁ μεταμέλος ἔσται, ἣν φεύγοντας, βέλτιόν ἐστι μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐθέλειν φιλονεικεῖν. παύσασθε τοίνυν τὴν τῶν ἀδελφῶν παραιτούμενοι κοινωνίαν, καὶ λυποῦντες μὲν αὐτούς, τὸ δὲ τῆς ἀγάπης παροξύνοντες πνεῦμα· καὶ καταψευδόμενοι μὲν ἐφ' ὑμετέρῳ πάντως κακῷ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἣν ἀμήχανον τῆς ἀληθείας διαμαρτεῖν, πολλῶν δ' ἀπορειῶν γέμειν ὑμῖν τὸν μετὰ ταῦτα βίον ποιοῦντες. τοιαῦτα λέγοντες πρὸς αὐτοὺς πείσουσιν οἶμαι μηδὲν ἀντιλέγειν, καὶ εἰ μὴ καὶ οἴκοθεν ταυτὶ συνορῶντες, τὴν περὶ τῶν ἐνταῦθα διωρι-
C σμένων φήμην ἄσμενοι δέξονται, ἃ μηδὲ σφόδρα σοφοὺς ὄντας, ὡς ἁπλᾶ τε καὶ δίκαια λογιεῖσθαι καὶ λίαν ἔγωγε πείθομαι. τοὺς μὲν οὖν Γραικοὺς διὰ ταῦτα τὸ τῶν ἀντιστησομένων τυχὸν ἐν αὐτοῖς εἴποιμ' ἂν οὐχ ὑπολογίζεσθαι δεῖν, μηδ' ἐκείνοις δῆθεν χαριζομένους τῆς τ' ἀληθοῦς ὁμολογίας καὶ τῆς πρὸς Λατίνους εἰρήνης στερεῖν ἑαυτούς· ἐξὸν καὶ σφᾶς ὠφελεῖν, κἀκείνους ἄν τι λέγωσι μεταπείθειν, τῇ δὲ Λατίνων ἐκκλησίᾳ τὰς τοιαύτας ὑποψίας οὐδὲ προσποιεῖσθαι γοῦν ἔξεστι. πρῶτον μὲν γὰρ οὐδέν ἐστι γένος Λατίνων, ὃ μὴ τοῖς αὐτῆς ὑπείκῃ προστάγμασι· μᾶλλον δ' οὐδέν ἐστιν, ὃ τῆς πρὸς ταύτην αἰδοῦς παραχωρεῖν ἂν ἀνάσχοιτο τῶν
D πρωτείων. οὕτω πολλῆς παρὰ πάντων ἀπολαύει τιμῆς, καὶ τοσούτου ἀπέχει, περὶ ὧν ἂν βούλοιτο τάττειν, ἔνστασίν τινα καὶ φιλονεικίαν ὁθενοῦν ὑποπτεύειν, αὐτὴ γὰρ τῆς περὶ τὴν πνευματικὴν ἀρχὴν ἀκριβείας, δι' ἣν τῷ ἠπίῳ καὶ θεραπευτικῷ τὸ στερρὸν κεράσασα, οὐδένα τῶν ὑπ' αὐτῇ τεταγμένων ἐᾷ κατὰ τῶν αὐτῇ δοκούντων στρατεύεσθαι, καὶ προπετές τι κατὰ τῆς δεσποίνης καὶ μητρὸς ἐνθυμεῖσθαι· καὶ Λατῖνοι πάντες καὶ ἑκόντες μηδενὸς ἀναγκάζοντος πρὸς τὴν αὐτῆς εὐλάβειαν ὥρμηνται, σοφίᾳ καὶ φρονήσει πλέον τῶν ἄλλων κεκοσμημένοι, κἂν ταῖς συνεχέσι τῶν διδασκάλων δημηγορίαις ὁπόσον τι ταύτῃ σέβας ὀφείλεται διδασκόμενοι. ὥστε
E τῇ πρὸς αὐτὴν αἰδοῖ καὶ τῇ πίστει πολλὰ καὶ τοῖς αὐτῆς προστάταις συγκεχωρήκασιν· ἃ τῆς τῶν δεδωκότων εὐγνωμοσύνης ἀπόδειξις ὄντα, τοῖς οὐκ εἰδόσι χρῆσθαι καλῶς ὀνειδῶν ἀρχὴ καὶ σκανδάλων εἴωθε γίνεσθαι. οὐκοῦν καὶ νεώτερόν τι νομοθετούσῃ μηδὲν πολυπραγμονοῦντες πάντες προσέξουσι· καὶ νῦν οὐχ ἧττον ἐπιδείξονται τὴν αἰδῶ, ὅτε καὶ πειθομένοις εἴπερ ποτὲ λυσιτελήσειν ἡγοῦνται, καὶ ἀντιλέγοντες δριμυτέρας τῶν συνήθων δώσειν εὐθύνας. ἔπειτα καὶ βουληθέντες φιλονεικεῖν οὐδεμίαν ἕξουσι πρόφασιν, οὐ γὰρ ἂν νεωτέρα τις εἰσάγοιτο δόξα, ἀλλ' ἀφαιροῖτο προστεθειμένη·

ὃ ταυτὸν

ὃ ταυτόν ἐστι καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐπανιέναι καὶ πάσης ὑποψίας ἀπηλλαγμένην ὁμολογίαν. ἄτοπον οὖν ἂν εἴη καινοτομούσῃ μὲν πρότερον πείθεσθαι, ἐχομένης δὲ τῶν ἀρχαίων καὶ ταῦτα βεβαιούσης ἀφίστασθαι· καὶ μόνης μὲν τὰ τοιαῦτα πραττούσης μηδὲν ὑποπτεύειν, μετὰ δὲ τῶν ἀδελφῶν ἀνευρισκούσης τὸ δέον, ἀμφιγνοεῖν· καὶ τιμᾶν μὲν αὐτοὺς ὑπὸ τῶν ἄλλων πολεμουμένην, τοῖς δὲ πρότερον δυσμενέσι νῦν συμμάχοις χρωμένην, καταφρονεῖν. εἰ γὰρ ἔμελλόν ποτε τὴν εὐλάβειαν ἀπορρίψαντες, αὐθαδές τι καὶ προπετὲς ἐγχειρεῖν, τῇ πίστει προστιθείσης αὐτῆς τῶν ἀδελφῶν καὶ τοσοῦτόν τι θαρρούσης, εὔλογον ἦν. ἐπεὶ δὲ τότε πάντες ὑπεῖξαν, παντὸς λογισμοῦ τὴν εἰς αὐτὸν προθέντες εὐλάβειαν, οὐδὲ νῦν εἰκός ἐστιν αὐτοὺς ἀντιλέγειν. εἰ δὲ καί τινες παντὸς δικαίου καὶ λόγου πρὸς δὲ καὶ τῆς ὑμετέρας ὑπεριδόντες ὀργῆς, τοῖς ὑφ᾽ ἡμῶν ὁρισθησομένοις μὴ προσέχειν τὸν νοῦν, ἀλλὰ τοῖς ἐξ ἀρχῆς ἐμμένειν βουλήσονται, ἃ τοῖς Γραικοῖς περὶ τῶν ἀντερούντων αὐτοῖς ἔφθην εἰπών, ταῦτα καὶ ὑμῖν πρὸς τοὺς τοιούτους ἀρκέσειν ἡγοῦμαι. καὶ καθάπερ τὴν τῶν Γραικῶν ἐκκλησίαν, οὕτω δεῖ καὶ τὴν ὑμετέραν μὴ παύσασθαι τοῖς σωφρονοῦσι κτωμένην τἀγαθά, φόβῳ τῆς τῶν ἀνοήτων ἐνστάσεως· ἣν ἐλπὶς μὲν δήπου καὶ μὴ συμβήσεσθαι· γινομένην δέ, ἢ λυθῆναι καλῶς, ἢ κολασθῆναι δικαίως ἀνάγκη. παρίημι δ᾽ ὅτι καὶ ῥᾷον ὑμεῖς τοὺς ἐν ὑμῖν φιλονεικήσοντας πείσετε, σοφοὺς ὄντας καὶ τῆς ὑμετέρας φωνῆς ἐπαΐοντας. καὶ τοῖς ἀναντιρρήτοις τῶν λόγων πείθεσθαι δυναμένους, ἢ Γραικοὶ τοὺς ἀλλοθρόους τούτους καὶ ἀπαιδεύτους, καὶ οἷς πρὸς λόγων καὶ νοημάτων ὕψος καὶ μέγεθος πάντα ἁπλῶς ἀποπέφυκεν, οὐδὲν ἧττον ἢ πρὸς τὴν δι᾽ ἀέρος πτῆσιν ἡ τῶν σωμάτων κατασκευή· καὶ ὅτι Γραικοὶ μὲν ἓν ἢ δύο τῶν τοιούτων ἐθνῶν οὐκ ἂν ἀδακρυτὶ προοῖντο, καὶ χωρὶς τοῦ δοκεῖν ἠτυχηκέναι τὰ μέγιστα, ὀλίγων ὄντων τῶν ὑπολοίπων καὶ οἷς τῆς εἰρήνης συναπολαύσονται· ὑμεῖς δ᾽ ὁπόταν τι καὶ καθάπαξ ἀπορραγῇ τῶν ὑμετέρων ἐθνῶν, καὶ δόξῃ νενοσηκὸς ἀθεράπευτα, δυσχερῶς μὲν οἴσετε τὴν ἔκπτωσιν αὐτῶν καὶ τὴν πλάνην· ἣν οὐδένα τινὰ παθεῖν τῶν ἁπάντων εὐχῆς ἔργον τίθεσθε· τὴν δὲ τῶν φίλων τε καὶ γνησίων ἐρημίαν οὐδαμῶς ὑπολογιεῖσθε, πολλῶν ἐσομένων ὑμῖν καὶ παντὸς ἀριθμοῦ κρειττόνων, οἳ τὴν εὐπείθειαν, καθάπερ ἄλλοι τὴν παρακοήν, ἐπιδείξονται, καὶ οἷς τῆς πρὸς Γραικοὺς εἰρήνης χρήσεσθε κοινωνοῖς. οὐ γὰρ δὴ πάντας ἢ τοὺς πλείους κατὰ τῆς σφῶν ὁπλίσεσθαι κεφαλῆς, καὶ καθ᾽ ἑαυτῶν ὠθήσειν τὸ ξίφος ἐστὶν εἰπεῖν. οὕτω καὶ τοῦτο τὸ δέος, καίτοι τῶν οὐ τυχόντων καὶ εἶναι δοκοῦν, φαῦλόν τι καὶ μὴ δυνάμενον ἀπάγειν τῶν προκειμένων καλῶς τοὺς αὐτοῦ τῇ φύσει προσέχοντας, ὅ, τε λόγος ἔδειξεν ἤδη, καὶ ὑμεῖς ἄμεινον ὄψεσθε, τὸν λογισμὸν αὐτοῦ καλῶς ἐπιστήσαντες. παυσάσθων τοίνυν οἱ τὴν ἐνίων ἀποστασίαν ἡμῖν ἐπισείοντες, καὶ τὴν τῶν πονηρῶν ἀλαζονείαν καὶ τόλμαν προσθεραπεύοντες, τοὺς εὐγνώμονάς τε καὶ τῶν καλῶν ἐραστὰς μάτην εὐξαμένους αὐτὰ περιϊδεῖν ἀξιοῦντες, καὶ ἡμᾶς οὐκ οἶδα τίνος οὐκ ἀργοτέρους καὶ κουφοτέρους ἐπανελθεῖν, ἵνα μηδὲν λέγω τῶν ἄλλων ὀνειδῶν, οἷς δικαίως ἐνέξεσθε. τούτοις γὰρ ἔδει πρότερον ὑποβάλλειν τοὺς λογισμούς, μᾶλλον δὲ τοῖς μορμολυκείοις ταύτοις δεδίττεσθαι,

A quod idem esset atque ad antiquam & omni suspicione liberam redire confessionem. Inconveniens ergo esset, novitatem quidem invehenti obedire; ab ea vero fidem antiquam retinente & comprobante recedere: & sola quidem ea res hujusmodi agente nihil habere suspectum, cum fratribus autem comperiente quod tenendum est, animo fluctuare: & eam quidem oppugnatam ab aliis colere; nunc vero, qui prius hostes erant, socios habentem aspernari. Nam si quando abjecta reverentia audendum quid erat illis petulantius, consentaneum erat id contingere, cum sine fratribus posuit additamentum, tanta in re sibi confidens: at cum
B omnes tunc obtemperaverint quavis cogitatione postposita reverentiæ, quam adversus illam adhibebant, par est eos nunc etiam nolle contradicere. Quod si qui omni æquitate & ratione, nec non iracundia vestra contempta vestris sententiis noluerint acquiescere, sed persistere in prioribus maluerint, quæ de contradicturis jam dixi ad Græcos, eadem & vobis fore satis puto ad hujusmodi homines: & quemadmodum Græcorum ecclesiam, ita decet & vestram non desistere bona comparare sapientibus metu contentionis insipientium, quam certe
C spes est non futuram, quod si fuerit, aut rite tollatur, aut juste puniatur necesse est. Prætereo quod vos vestris facilius persuadebitis, si contradicant, cum & non indocti sint, & eadem lingua utantur, & possint efficacissimis traduci rationibus, quam Græci hominibus hisce peregrinæ linguæ ac rudibus ad percipiendam rationum & sensuum profunditatem atque magnitudinem plane ineptissimis; non minus certe, quam sit ad volandum structura corporum. Ad hæc Græci quidem unam aut duas ex hisce nationibus non sine lacrymis, & magnæ infelicitatis opinione dimiserunt, quod paucæ remaneant, quibuscum una pace fruantur: Vos autem, si
D qua vestrarum gentium divellatur omnino a vobis, & morbo opprimi videatur insanabili, ægre quidem feretis amissionem & errorem illorum, a quo neminem capi vobis est in optatis, sed nullam vos pati censebitis amicorum & affinium orbitatem, cum futuri sint vobis multi, & quovis numero frequentiores, qui promptos ad obediendum exhibeant animos, sicut alii refractarios, quibusque sociis utamini pacis conciliatæ cum Græcis. Neque enim dici potest fore, ut omnes seu plures in suum caput arma capiant, & sese transfodiant gladio. Ita hanc quoque suspicionem, quæ non contemnenda videbatur, nullius esse momenti, nec
E posse naturam ejus accurate considerantes abducere a recto proposito, & oratio jam ostendit, & vos melius perspicietis, animum attente ad illam adjicientes. Desinant ergo qui nobis quasi terriculũ, defectionem quorumdam objiciũt, & pravorum insuper insolentiam audaciamq; fovent; frustra hæc pios & rerum honestarum studiosos optasse affirmantes, nosque nescio quo non inertiores ac leviores rediturus; ne alia probra dicã, quibus jure obnoxii eritis. Prius enim oportebat cogitationes istas explicare, vel terriculamenta potius ad incutiendum timorem objicere, ut suis

A ut suis utrique vellent manere in finibus, nec modum pacis aggrederentur, tamquam propter hæc ipsa inutilem, ac talem ut fieri nulla ratione possit: non modis omnibus tunc ad pacem adhortari, quid non dicendo, quid non agendo, quod movere posset ad pacem? & quo non illam faciliorem asserendo? vel ipso uno congressu futuram asseverando: nunc vero difficultates commemorare, & timores injicere: in his enim etsi licebat initio, at nunc certe non licet curas defigi ab iis, qui in ipsa devenerunt agendi tempora. Cum vero ne tunc quidem habitura locum essent hujusmodi impedimenta penes homines, qui bonis uti norunt consiliis, quis det B esse hujus temporis agere de hisce rebus? Qua porro ratione fiat, ut qui nunc talia dicunt, necessario sese præ pudore non contegant; & qui in eam adducentur sententiam, quod Deus avertat, postea præ rubore non se cooperiant? neque enim est culpæ ejusdem aut consilii auctoribus, aut illi assentientibus, dum de tantis rebus adhuc deliberarent, metu rationis experte perculsos non perspicere quid honeste & utiliter esset agendum; & studium, ubi rem sunt aggressi, restinguere: illud enim habet opinionem socordiæ, hoc vero dementiæ quoque crimen non effugit: & illi quidem nullum est adjunctum periculum, per hoc autem necesse est summa C quoque rei periclitetur. Cum ergo demonstratum sit per ea quæ diximus, utrumque hoc impedimentum, quæ pondus aliquod habere videntur, nihil obstare; reliqua ne consideratione quidem ulla sunt digna, quæ frivola esse deprehendere poterit e longinquo quicumque voluerit. In primis enim quis ignorat, decantata illa decreta, quod nihil in symbolo aut addere, aut demere liceat, juxta sensum eorum qui illa objiciunt esse plane calumnias, ad obtegendam contentionis ignominiam adinventas? Nam si quid est, quod persuadeat Græcis, ut respuant sententiam Latinorum, prohibeatque illam symbolo addere, alia res est; & D nemo decretum illud synodi sane intelligentes culpaverit; Latum quippe est a principio in eos, qui detractionibus atque additamentis quibusdam fidem depravant, & adulterinam invehunt theologiam: cujus reverentia nec sibi tale quidpiam audendum, nec si qui ausint, admittendos esse ad communionem, omnes affirmaverint. Quod si potius e contrario persuadeatur illis, sententiam illam esse verissimam, & cum fundamentis fidei valde congruentem, & sanctis probatam; inane est ad illa refugium: ni- E hil enim dicunt perverse intelligendo decretum patrum, cum hoc illi ediderint, ut mendacio viam præcluderent, non ut veras sententias eliminarent, minas enim in eos jactant, qui aliam fidem conscribunt; & iis tollunt facultatem, qui adjiciendo quid contrarium, & subdole auferendo quodlibet ex confessis evertere voluerint. Quare si decretum intelligatur ita ut oportet, neque Latini culpandi sunt, si adjecerunt quod verum est, neque Græcos errare dicendum, si consenserint: alioquin restat, ut aliud dicentes calumnias certe struant. Deinde si Latinis solis, aut Græcis absque Latinis non licet addere quidlibet;

καὶ πείθειν ἑκατέροις ἐφ' ὧν εἶχον μένοντας, ὡς ἀσυμφόρῳ διὰ ταῦτα καὶ ἀδυνάτῳ τῷ τῆς εἰρήνης τρόπῳ μὴ ἐγχειρεῖν· οὐ τότε πᾶσι τρόποις ἐπὶ τὴν εἰρήνην παρακαλοῦντας, καὶ τί μὲν οὐ λέγοντας, τί δ' οὐ ποιοῦντας τῶν δυναμένων κινεῖν; τίνος δ' οὐ ῥᾴστην αὐτὴν ἀποφαινομένους, καὶ τῷ συνελθεῖν μόνον ἀλλήλοις ἀκολουθήσουσαν, νῦν δυσχερῶν τινων μεμνῆσθαι καὶ φόβους ἐπανατείνεσθαι. τούτων γὰρ εἰ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐξῆν, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ παρόντι φροντίζειν ἔξεστι τοὺς ἐν τοῖς τοῦ πράττειν ἀφιγμένους καιροῖς. ὅπου δὲ οὐδὲ τότε χώραν ἔμελλεν ἔχειν τὰ τοιαῦτα τῶν κωλυμάτων παρά γε τοῖς καλῶς εἰδόσι βουλεύεσθαι, πῶς ἂν δοίη τις τῷ παρόντι καιρῷ τὴν περὶ τούτων σκέψιν ἁρμόττειν; ἢ πῶς οὐκ ἐμφράττεσθαι μὲν τοὺς λέγοντας νῦν, ἐγκαλύψεσθαι δὲ τούς, ὃ μὴ γένοιτο, πεισθησομένους πᾶσα ἀνάγκη; οὐδὲ γὰρ τὴν ἴσην ἔχει κατηγορίαν οὔτε τοῖς βουλεύσασιν οὔτε τοῖς πεπεισμένοις τό, τε περὶ τηλικούτων ἔτι βουλευομένους, ἀλόγῳ δέει τοῦ καλοῦ καὶ συμφέροντος ὑπεριδεῖν, καὶ τοῦ πράττειν ἀρξαμένους ἐπισχεθῆναι. τῷ μὲν γὰρ ἡ τῆς ῥαθυμίας ὕπεστι δόξα, τὸ δὲ οὐδὲ τῶν τῆς ἀνοίας ἐγκλημάτων ἀπήλλακται· κἀκείνῳ μὲν οὐδεὶς συνέζευκται κίνδυνος, τούτου δ' εἵνεκα καὶ περὶ τῶν ὑπαρχόντων κινδυνεύειν ἀνάγκη. τούτων τοίνυν ἀμφοτέρων τῶν κωλυμάτων σαφῶς ἐξελεγχθέντων ὑπὸ τοῦ λόγου δοκεῖ, τοῖς ἄλλοις οὐδὲ προσέχειν δίκαιον ὅλως· ὧν τὴν σαθρότητα πόῤῥωθεν ἔξεστι τοῖς βουλομένοις πᾶσι φωρᾶν. αὐτίκα τίς οὐκ οἶδε τοὺς θρυλλουμένους περὶ τοῦ μὴ δεῖν μήτε προστιθέναι μήτ' ἀφαιρεῖν τοῦ συμβόλου διορισμούς, ἐπήρειαν ἄλλως ὄντας ὡς οἱ λέγοντες αὐτοὺς ἐκλαμβάνουσι, καὶ χάριν τοῦ συγκαλύπτειν τὴν ἐκ τῆς φιλονεικίας αἰσχύνην ἐξευρημένους; εἰ μὲν γὰρ ἐστί τι πεῖθον Γραικοὺς τὴν τῶν Λατίνων ἀπαναίνεσθαι δόξαν, καὶ προστιθέναι τῷ συμβόλῳ ταύτην ἀπαξιοῦν, ἄλλος ἂν εἴη λόγος· καὶ τὴν τῆς συνόδου ψῆφον ἐκείνην ὑγιῶς νοοῦντας οὐδεὶς αἰτιάσεται. κατὰ γὰρ τῶν ὑφαιρέσεσί τισι καὶ προσθήκαις τὴν πίστιν λυμαινομένων, καὶ νόθον εἰσαγόντων θεολογίαν, ἐξενήνεκται τὴν ἀρχήν· ἣν αἰδουμένους, αὐτούς τε μηδὲ τοιοῦτον τολμᾶν, καὶ τοῖς τετολμηκόσι μὴ κοινωνεῖν φαῖεν ἂν ἅπαντες. εἰ δὲ τοὐναντίον μᾶλλον ἀληθεστάτην καὶ τοῖς τῆς πίστεως θεμελίοις σφόδρα συμβαίνουσαν, καὶ τοῖς ἁγίοις δοκοῦσαν τὴν δόξαν ταύτην εἶναι πεισθῶσι, μάταιος ἡ πρὸς ἐκεῖνα καταφυγή· οὐ γὰρ λέγουσι τὴν τῶν πατέρων διαστρέφοντες ψῆφον, ἕως ἂν ἐκεῖνοι τὸ ψεῦδος προαναιροῦντες, οὐ τὰς ἀληθεῖς ἐκβάλλοντες δόξας, ταύτην ἐξενηνόχασι. τοῖς γὰρ ἄλλην πίστιν συγγράφουσιν ἀπειλοῦσι, καὶ τοὺς ὁπουοῦν τῶν ὡμολογημένων προσθήκαις τισὶν ἐναντίαις καὶ ὑφαιρέσεσι δολεραῖς ἀνατρέπειν βουλησομένους ἀνείργουσιν. ὥστε καθὰ προσήκει νοουμένης τῆς ψήφου, οὔτε Λατῖνοι τἀληθὲς προστιθέντες ἐγκαλοῖντ' ἂν δικαίως, καὶ Γραικοὺς συμφωνοῦντας μὲν οὐδὲν ἁμαρτάνειν, ἄλλο δέ τι λέγοντας ἐπηρεάζειν ἄντικρυς λείπεται. ἔπειτα εἰ καὶ Λατίνοις μόνοις ἢ Γραικοῖς Λατίνων χωρὶς οὐκ ἔξεστι καὶ ὁπουοῦν προστιθέναι,

ἀλλά

ἀλλά γε τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον οὐδεὶς τουτὶ τὸ γέρας ἀφελέσθαι δυνήσεται· ἐπεὶ καὶ τὰς ἄλλας συνόδους προσθήκαις τισὶ τὴν ἀληθινὴν ἀναδειξάσας εἴδαμεν πίστιν· καὶ ὁ τῆς προσθήκης καταψηφιζόμενος ὅρος, ἣν ἄν τις εἷς ὢν καὶ δόξαν ἰδίαν δημοσιεύων ποιήσαιτο, οὐχ ἣν ἂν σύνοδος ὅλη βουληθείη προσθεῖναι, ταύτην ἐλαύνει· οὐδαμοῦ γὰρ ἐκεῖ συνόδου γίνεται μνήμη, ἀλλὰ μηδενί φησιν ἐξεῖναι. καὶ μὴν ἃ κωλύει πιστεύειν, ταῦτα καὶ προστιθέναι τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως οὐκ ἐᾷ· ταῦτα δέ ἐστιν ὁπόσα τοῖς ἀληθέσιν ἐναντιοῦται, καὶ τοῖς μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας κεκρατηκόσιν οὐ συμφωνεῖ. ἃ δὲ πιστεύειν ἔξεστι, ταῦτα καὶ ὁμολογεῖν συγκεχώρηται, τὴν γὰρ τοῦ συμβόλου δήπουθεν ὁμολογίαν, τὸ μὴ δεῖν λανθάνειν ἐνίους περὶ τὴν πίστιν διεφθαρμένους, ἀναγκαίαν πεποίηκεν· ἣν ἐφόσον τοῖς ἀκινδύνως πιστευομένοις συμφωνοῦσαν ποιῆταί τις, οὐκ ἂν δικαίως νομίζοιτο παραβλάπτειν. ἄλλως δὲ καὶ καταψευσόμεθα τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, καὶ μάτην ἀναγνωσόμεθα τοῦτο, τῆς ἐξ αὐτοῦ γινομένης ἀσφαλείας ἤδη πεπατημένης. οὔτε γὰρ σύμβολον ἔσται λοιπὸν μὴ πᾶσαν τὴν ἐν τῇ ψυχῇ πεπηγυῖαν περὶ τῶν τῆς πίστεως ἄρθρων δόξαν ἀνακαλύπτον, οὔτε τῶν ἀδυνάτων ἐστὶ καὶ ψευδῆ τινας πεφρονηκότας λανθάνειν· καὶ τῇ μὲν ὁμολογίᾳ μεθ' ἡμῶν ἵστασθαι, τῇ δὲ πίστει διακεκλεῖσθαι, ἅπαξ τούτου συγχωρηθέντος. ποῦ δὲ καὶ τὴν τῆς πίστεως ἀκρίβειαν περισώσομεν, ἣν ἐν τῷ ταύτην ὁμολογεῖν παρειλήφαμεν συνεστάναι, αὐτοὶ τῇ καὶ γλώττῃ κηρύττειν ταύτην φειδόμενοι; ἢ τίς ἡμῖν ἐκ τῶν ἀναγκαίως πιστευομένων ἔσται σωτηρίας ἐλπὶς, εἴπερ εἵνεκα μὲν σωτηρίας ὁμολογεῖσθαι τὴν πίστιν ἀκούομεν, αὐτοὶ δ' ὥσπερ αἰσχύνην τὸ τὴν ἀλήθειαν καὶ χείλεσιν ὁμολογεῖν νομιοῦμεν; ὥσπερ γὰρ οὐδὲ πιστεύειν χρὴ τὴν ἀρχὴν ὁπόσα τῶν τῆς ἀληθείας κανόνων ἔξω χωρεῖ, οὕτω τοῖς καλῶς πιστευομένοις καὶ τὴν ἔξωθεν ὁμολογίαν ἀνάγκη πᾶσα προσεῖναι. ἢ τοίνυν τὴν τῶν Λατίνων δόξαν δεικτέον τῆς ἀληθείας πόῤῥω που βάλλουσαν, ἢ τοῦτο μὴ δυναμένους, ὡς ἀληθῆ τιμητέον, καὶ φρονητέον οὕτω, καὶ τῷ συμβόλῳ τὴν πίστιν φανερωτέον. Λατῖνοι μὲν γὰρ ἀποδεχομένοις τὴν δόξαν ἡμῖν, καὶ κυρίαν εἶναι ψηφιζομένοις, περὶ τῆς ὁμολογίας τυχὸν οὐ σφόδρα διοίσονται· ἀρκεῖ γὰρ αὐτοῖς τὸ δεῖξαι σφᾶς τὰ ὄντα πεφρονηκότας, καὶ ἡμᾶς παῦσαι φιλονεικοῦντας, καὶ τἀληθὲς ὡς ψεῦδος διώκοντας. ἀλλ' ἡμῖν μόνη τῆς καρδίας ἡ πίστις οὐκ ἀρκέσει πρὸς σωτηρίαν, μὴ καὶ τῆς ἔξωθεν ὁμολογίας συνεζευγμένης. καὶ οὓς τινες δεδίασιν ὅρους, ὑπὲρ ὑμῶν μᾶλλον καὶ τῆς καλῆς προσθήκης ὑποληπτέον, καὶ νοητέον αὐτούς, ὡς ἂν αὐτοὶ βουληθεῖεν ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ τῶν ἄλλων οἱ θέμενοι. οὔτε γὰρ ἑαυτοὺς οὔτε τοὺς ἴσον περικειμένους ἀξίωμα, τῆς περὶ ταῦτ' ἐξουσίας καὶ τοῦ τὰ περὶ τὴν πίστιν ὁρίζειν ἤθελον ἀποκλείειν. ἄλλως δὲ καὶ τοὺς ὅρους τούτους σαθρόν τι χρῆμα δεικνῦντες καὶ παραβαίνεσθαι δυναμένους ἔλαθον ἄν· καὶ οὗτοι γὰρ προσθήκη τίς εἰσι, καὶ γνώμη τῶν τῆς πίστεως τότε πρῶτον ἐξενεχθεῖσα, καὶ μηδεμιᾷ τῶν πρὸ αὐτῆς συνόδων ἀρέσασα· πᾶσαι γὰρ, ὡς δῆλον πέφυκε, προσετίθουν. ἀλλὰ μὴν καὶ Λατῖνοι εἰ μὲν οὔτ' οἰκουμενικὴν, οὔθ' ἁπλῶς ἀπαραίτητον τὴν σύνοδον ἐκείνην, ἧς γέγονεν ἡ προσθήκη, νομίζουσιν οὐδ' ἂν εὐλαβηθεῖεν τοὺς ὅρους, τῆς προσθήκης κατεγνωκότες καὶ ταύτην θέλοντες ἀφαιρεῖν·

A at œcumenicæ ſynodo honorem hunc nemo poterit negare: nam & alias ſynodos adjectionibus quibuſdam ſcimus veram declaraſſe fidem, & decretum, quo reprobatur additamentum, ita hoc excludit, ſi ab uno quopiam fiat propriam divulgante ſententiam, non ſi tota ſynodus voluerit addere, nulla enim in eo fit ſynodi mentio, ſed nemini, inquit, liceat. Præterea quæ prohibet credi, ea quoque non permittit addi ſymbolo fidei; ea vero ſunt, quæ veritati adverſantur, & non conſonant iis, quæ poſt multos labores recepta ſunt. Quæ porro licet credere, fateri quoque permiſſum eſt. Symboli B enim confeſſionem illud fecit neceſſariam, quod non oporteat latere aliquos in fide corruptos, quam nemo lædere jure cenſendus eſt, dum illam præſtat iis conſentientem, quæ ſine periculo creduntur. Alioquin fidei ſymbolum falſo appellabimus nomine, & fruſtra illud recitabimus proculcata jam illa, quæ ex eo provenit, hæſitationis liberatione. Neque enim erit amplius ſymbolum, ſi totam non detegat infixam animæ de fidei articulis ſententiam: nec impoſſibile eſt aliquos falſa ſentientes latere, qui nobiſcum quidem confeſſione ſtent, fide vero ſejungantur, ſi hoc omnino concedatur. C Plenam vero fidei rationem quomodo integram exhibebimus, quam in confeſſione ſui conſiſtere accepimus, nobis prædicationem ejus per ipſam præterea linguam refugientibus? aut quæ nobis erit ſalutis ſpes per ea quæ neceſſario creduntur, ſi cum audiamus, fateri illam oportere propter ſalutem, ipſi ignominiam habere putemus: ſi ore etiam fateamur veritatem? Sicut enim nullo modo credenda ſunt, quæ deficiunt a regula veritatis; ita ad recte credita neceſſe eſt exterior qnoque accedat confeſſio. Aut igitur demonſtranda eſt Latinorum ſententia a veritate prorſus aliena, aut ſi hoc non poteſtis, ut vera illa honoranda & ſuſcipienda D eſt, & fides in ſymbolo declaranda. Latini enim nobiſcum ſententiam recipientibus, & ratam eſſe judicantibus, fortaſſe de confeſſione non magnopere pugnabunt, ſatis enim eſt illis oſtendere, ſe recte ſenſiſſe, & efficere ne ulterius contendamus, veritatemque ut mendacium perſequamur: at nobis ſola fides cordis non erit ſatis, non adjuncta etiam exteriori confeſſione. Decreta vero, quæ aliqui reformidant, pro nobis potius egregioque additamento ſtare putanda ſunt, atque eo modo intelligenda, quo pro ſe & aliis vellent intelligi qui ea condidere. Neque enim ſe ipſos, aut alios E pari dignitate præditos facultate hujuſmodi privare volebant, ut plane definire non poſſint quæ ſpectant ad fidem: alioquin decreta hæc nullius eſſe momenti inconſiderate oſtendiſſent, & quæ poſſint non obſervari: nam & illa additamentum quoddam ſunt, & ſententia de fide tunc primum lata, & a nulla ſuperiorum approbata ſynodorum; omnes enim, ut patet, addebant. Sed neque Latini, ſi nec œcumenicam exiſtimant, nec omnino talem, cujus mandata non liceat tranſgredi, ſynodum illam, quæ poſuit additamentum, pertimeſcent decreta, improbantes additamentum, & volentes illud expungere.

Quæ enim non valde certa sunt ratione definita, possunt ab illis immutari, qui majorem habent facultatem. Si vero illam arbitrantur œcumenicam, & decreta ejus rata esse debere in perpetuum, æque ut aliarum generalium statuta synodorum; non dubium est quin & ipsi decreta sint omnino prolaturi, & quæ Græcis est difficultas ad inferendum, eam sibi esse demere volentibus sint dicturi. Ego vero utrum ea synodus œcumenica sit habenda, nec ne, Latinis ipsis considerandum relinquo: sed consilium eis dederim primum quidem, ut potius a se decreta observari existiment, si priorum illorum sequantur conciliorum sententiam, quam si illis omnibus posthabitis uni omnium postremo adhæreant: Deinde ut nullam de illa synodo cum Græcis habeant controversiam, sed missam faciant hanc materiam. Ego enim scio, Græcos nullo modo passuros eam synodum œcumenicis annumerari, sed contra hoc potius quam quidvis aliud repugnaturos: sciunt enim, si velint hæc admittere, fore ut necessario damnum usquequaque faciant, deteriorisque habeantur conditionis. Propter hæc nihil de illa synodo agendum; qualemcumque eam velint utrique videri: Sed Latinis etiam, sicubi malum afferre videtur, dubitandum non erit ejicere causam schismatis, additamentum: nec si æquum esse arbitrantur, Græcos omnes parere huic synodo additamentum apponenti, ipsi se injuriam pati arbitrentur obedientes auferenti: æque enim utrumque & licitum est, quibus licet, & prohibitum pariter. Neque igitur timore decretorum illorum, quæ potius ad quidvis aliud quam ad rem nostram faciunt, projicienda est sola vera & solida pax, neque ob anticipatam hanc vel illam opinionem consentaneum est mutationem ægre ferre. Audio quippe has esse quorumdam cogitationes, indignum esse opinantium, receptam tanto tempore mutare sententiam. Non sunt enim hæc judicanda more spectaculorum, nec decursu temporis credenda, quod facit ut deteriora etiam videantur apte excogitata, nec erubescit ferre opem mendacio contra veritatem, quod fecit, ut præclare sæpe res oppugnarentur a rebus vituperatione dignis, sæpe etiam deteriora recepta jam & credita bello acriori a potioribus peterentur. Nihil ergo absonum, nunc etiam tanto tempore latuisse errorem, aut imagine veritatis assumpta a mendacio, & sub ea prædicato, aut eodem sui imaginem veritati adaptante, atque ita ut exturbet illam contendente. In universum res, quas præ manibus habemus, cum sint longe maximæ, & antequam ventum esset ad tantum schisma, visæ fere omnibus, qui conscii multarum erant difficultatum, incredibiles, par est multo etiam plura, quam dictum est, oblatura se nunc vobis esse impedimenta, & sæpe vos ad egregium hoc opus perficiendum maxime vicinos, per ea turbatos detentum iri. Nam si verum dici oportet, nulla fuit res aut erit pluribus & majoribus implicata difficultatibus, quam usquequaque honestissima & utilissima hæc pax. Ego vero tale vobis dederim consilium, irascatur autem nemo. Satius plane esset, omnino rem non aggredi,

A τὰ γὰρ οὐ πάνυ βεβαίως διωρισμένα ἔξεστι μεταποιεῖν τοῖς μείζω δύναμιν ἔχουσιν. εἰ δ' οἰκουμενικὴν ἐκείνην ἡγοῦνται, καὶ ἅπερ ἔγνωκε κρατεῖν ὀφείλοντα μέχρι παντὸς οὐδὲν ἧττον ἢ τὰ ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις διωρισμένα, εὔδηλον ὅτι προβαλοῦνται καὶ οὗτοι πάντως τοὺς ὅρους· καὶ τὴν ἴσην Γραικοῖς τε προστιθέναι, καὶ αὐτοῖς ἀφαιρεῖν βουλομένοις ἐροῦσιν εἶναι δυσχέρειαν. ἐγὼ δὲ τὸ μὲν πότερον οἰκουμενικὴν ἢ μὴ τοιαύτην τὴν σύνοδον ἐκείνην οἴεσθαι χρή, αὐτοῖς ἀφίημι Λατίνοις σκοπεῖν· συμβουλεύσαιμι δ' ἂν αὐτοῖς πρῶτον μὲν μᾶλλον νομίζειν τοὺς ὅρους διαφυλάτ-
B τειν τῷ μετὰ τῶν προτέρων ἐκείνων συνόδων ἑστάναι τῇ γνώμῃ, ἢ τῷ παριδεῖν μὲν ἐκείνας ἁπάσας, μιᾷ δέγε τῇ πασῶν ἐσχάτῃ προσέχειν· ἔπειτα μηδὲ πρὸς Γραικοὺς περὶ τῆς συνόδου διαφερομένοις ἐκείνης, τῶν προκειμένων ἐθέλειν ἀφίστασθαι· ἐγὼ γὰρ οἶδα Γραικοὺς οὐδέποτε ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις συντάττειν ἐκείνην ἀνεξομένους, καὶ πρὸς τοῦτο μᾶλλον ἤπερ ἄλλο τι τῶν ἁπάντων ἐνστησομένους εἰδότας ὡς ἀνάγκη πανταχόθεν αὐτοὺς ζημιοῦσθαι, καὶ νομίζεσθαι χείρους εἰ ταῦτα βούλοιντο συγχωρεῖν. διὰ δὴ ταῦτα τὴν μὲν σύνοδον ἐατέον ἐκείνην, ὅπως ποτὲ βουληθεῖεν
C ἑκάτεροι τοιαύτην εἶναι δοκεῖν· τὴν δὲ τοῦ σχίσματος αἰτίαν προσθήκην, ἂν φαίνηταί που λυμαίνεσθαι. μηδὲ Λατίνοις ὀκνητέον ἐκβάλλειν· μηδ' εἰ προστεθείσῃ τῇ παρούσῃ συνόδῳ δίκαιον ἡγοῦνται Γραικοὺς ἅπαντας πείθεσθαι, αὐτοὶ νομιζέτωσαν ἀδικεῖσθαι ἀφαιρούσης οὐ παρακούοντες· ἐπίσης γὰρ ἄμφω καὶ ἔξεστιν οἷς ἂν ἐξῇ, καὶ κεκώλυται. οὔτε τοὺς τοίνυν ὅρους ἐκείνους εὐλαβουμένους, παντὶ μᾶλλον ἢ τῇ παρούσῃ χρείᾳ συμβαίνοντας, τὴν μόνην ἀληθῆ καὶ βεβαίαν εἰρήνην πρέπει προΐεσθαι· οὔτε τῷ φθάσαντας ἐκείνης ἢ ταύτης ἐπειλῆφθαι τῆς δόξης, εὔλογόν ἐστι δυσχεραίνειν πρὸς
D τὴν μετάθεσιν. αἰσθάνομαι γὰρ ἐνίων καὶ ταῦτα λογιζομένων, καὶ δεινὸν ἡγουμένων, δόξαν τοσούτοις χρόνοις κεκρατηκυῖαν ἀμεῖψαι. οὐ γὰρ καθάπερ θέαν ταῦτα κρίνεσθαι δεῖ· οὐδὲ τῷ χρόνῳ τὰ τοιαῦτα πιστεύειν, ὃς καὶ τῶν φαυλοτέρων εὑρετής ἐστι δεξιός· οὐδὲ αἰδεῖται τῷ ψεύδει κατὰ τῆς ἀληθείας συμπράττων· καὶ πολλάκις μὲν τοῖς σπουδαίοις ἐπανέστησε τὰ μέμψεως ἄξια, πολλάκις δὲ τοῖς χείροσι κρατήσασιν ἤδη καὶ πιστευθεῖσι σφοδροτέραν τὴν παρὰ τῶν ἀμεινόνων μάχην ἐπήγαγε. καὶ νῦν οὖν οὐδὲν ἀπεικός ἐστιν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον τὴν πλάνην * ἐλθεῖν, ἢ τοῦ ψεύδους ἀληθείας φαντασίαν λαβόντος καὶ μετὰ ταύτης κρυπτομένου, ἢ τὴν αὐτοῦ φαντασίαν
E ταύτῃ περιθέντος, καὶ φιλονεικοῦντος οὕτως ἐκβάλλειν. ὅμως δὲ τῶν μὲν ἡμῖν προκειμένων μεγίστων ὄντων, καὶ πρὶν ἐς τόδε σχίσματος ἥκειν σχεδὸν ὑφ' ἁπάντων ἀπιστουμένων, οἱ τὰς πολλὰς δυσχερείας συνῄδεσαν, εἰκός ἐστι καὶ πολλῷ πλείω τῶν εἰρημένων νῦν ὑμῖν φανεῖσθαι κωλύματα· καὶ πολλάκις ἐγγυτάτω τοῦ καλοῦ γινομένους, ὑπὸ τούτων ἐνοχλουμένους ἀποστήσεσθαι πάλιν. οὐ γὰρ γέγονεν, εἰ δεῖ τἀληθῆ λέγειν, οὐδ' ἔσται πρᾶγμα πλείους καὶ μείζους ἔχον τὰς δυσκολίας τῆς πάντα καλλίστης καὶ χρησιμωτάτης ταύτης εἰρήνης. ἐγὼ δὲ παραινέσαιμ' ἂν ὑμῖν, καί μοι μηδεὶς ὑμῶν ὀργισθῇ, μᾶλλον ἂν ἑλέσθαι μηδὲ ὑμῶν ἀρχὴν ἐπιχειρῆσαι τῷ πράγματι, ἀλλ'

* ἴσ. λαθ[εῖν]

A ἀλλ' ὥσπερ καθ' ἱστορίαν συνεληλυθότας ἐνταῦθα, οὕτως ὁμιλήσαντας καὶ γνωρισθέντας ἀλλήλοις ἐπανελθεῖν, ἢ μετὰ προθυμίας ἀψαμένους ἐνδοῦναι, καὶ μικρᾶς τινος ἢ μείζονος δυσχερείας ἥττους ὀφθῆναι. εἰ γὰρ ἐλάττους ἦτε τὸν ἀριθμὸν, ἢ τῆς χρείας ἐνδεέστερον παρεσκευασμένοι, ἢ σύνοδος ἐπαρχικὴ καὶ μὴ πᾶσαν τὴν ἐκκλησίαν Θεοῦ παριστάνουσα, ἢ δι' ἄλλο τι παρέργου συνειλεγμένοι, ἔπειτα καὶ περὶ τῆς εἰρήνης σκοπεῖν παρέργως ἐμέλλετε, τό γε τοῖς μεγίστοις ἐπιχειρήσαντας ἀπογνῶναι καὶ δόξαν φρονήματος ὑμῖν ἤνεγκεν ἄν. ἐπεὶ δὲ καὶ πλήθει, καὶ ἀρετῇ, καὶ σοφίᾳ, καὶ πάσῃ παρασκευῇ, εἴπερ τις τῶν πώποτε γενομένων οἰκουμενικῶν συνόδων, ἐξήρτυσθε, αἳ τῶν ἴσων δυσχερειῶν μετὰ τῆς B ὁμοίας ἰσχύος τότε περιεγένοντο, πρόσεστι δὲ καὶ ἡ σφοδρὰ τῆς εἰρήνης ἐπιθυμία, καὶ τὸ μηδενὸς ἄλλου χάριν ἐλθεῖν ἀγωνιουμένους, αἰσχρόν ἐστιν, ὦ σεβάσμιοι πατέρες, αἰσχρὸν τὴν τοῦ σχήματος καὶ τῆς ἐπωνυμίας τάξιν λιπεῖν, καὶ τῶν ἄλλοτε κατωρθωκότων ἐν τοῖς ὁμοίοις ἀγῶσι χείρω λαβόντας δόξαν ἀπαλλαγῆναι. οὐδεὶς γὰρ ὑμῖν τὰ κωλύματα καὶ τὰς δυσχερείας ἀπολογίαν προτείνουσι προσέχειν ἐθελήσει τὸν νοῦν, τὴν ὑμετέραν εἰδὼς διὰ πάντων παρασκευὴν πασῶν οὖσαν ἰσχυροτέραν, ῥᾳθυμίᾳ δὲ μόνῃ προδεδομένην. πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲ τοῖς ἄλλοις ὀνείδεσιν ἔσθ' ὅπως οὐχ C ὑποκείσεσθε, ἃ τῶν τῆς εἰρήνης ἔχεται κωλυμάτων· τῷ μὲν γὰρ αὐτῶν τὸ τῆς ὑπερηφανίας ὕπεστιν ἔγκλημα, τῷ δ' ἡ τῆς δειλίας ἤρτηται μέμψις, τῷ δὲ τὸ τῆς φιλονεικίας συνέζευκται, καὶ ἄλλοις ἄλλα σύνεστιν αἴσχη· οἷς ὅπως οὐκ ἐνέξεσθε δικαίως, ἑκάστῳ τε ὑμῶν καὶ πᾶσιν ἅμα πρέπει φροντίσαι· πάντα γὰρ ὁμοίως τῆς ὑμετέρας ἀρετῆς καὶ τῶν ἐφ' ὑμῖν ἐλπίδων πλεῖστον ἀπέχει. ἁπάντων δὲ τῶν εἰρημένων ἐστὶ κεφάλαιον· οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἄνθρωποι, τῶν ὁμολογουμένων τούτων καὶ πᾶσι προδήλων ἐκ τῆς εἰρήνης ἀγαθῶν ἀπολαύσονται, ὧν ἡ γνῶσις τῆς ἀληθείας καὶ ἡ τῶν ψυχῶν αὐτοῖς σωτηρία, τὸ κάλλιστον ἔσται· ὑμεῖς δὲ πρῶτοι τῶν ἀγαθῶν ἀπο- D νάμενοι, καὶ τῷ τοῖς πᾶσι γενέσθαι τούτων αἴτιοι κοσμηθέντες, καὶ τῆς τῶν ἄλλων ὠφελείας ἀφέξετε τοὺς μισθούς. πρὸς δὲ τούτοις καὶ Θεὸς πάρεστιν ἤδη τῶν ὑμετέρων ἐνθυμημάτων ἐπόπτης καὶ δικαστής· ὃν οὐκ ἔστιν οὐδένα λαθεῖν ἢ ῥᾳθυμοῦντα καὶ βλακευόμενον, ἢ σωματικούς τινας λογισμοὺς καὶ προσκαίρους αὐτοῖς τοῖς ἔργοις ἀναμιγνύντα. τοῦτόν τε τοίνυν πρὸ ὀφθαλμῶν ἀεὶ καὶ τὴν ἐκ τοῦ κατορθοῦν ὠφέλειάν τε καὶ δόξαν ἅπαντες ἔχοντες, σαθρὸν μὲν δείξετε πᾶν ἐναντίωμα, τὴν δὲ ποθουμένην εἰρήνην ὅτι τάχιστα καὶ λυσιτελεστάτην ψηφιεῖσθε.

E

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ,
ἐν ᾧ τίθεται τὰ ποιήσοντα τὴν τοιαύτην εἰρήνην.

ΑΜΕΝ τοίνυν νενόμικα τῶν τῆς εἰρήνης ταυτησὶ κωλυμάτων μέγιστα καὶ δυσχερέστατα δόξειν, καὶ ἃ σκοπουμένους αὖθις ὑμᾶς περὶ οὐδενὸς ἂν ἐκεῖνα λόγου ποιήσεσθαι, ἀλλ' ἀμφοτέραις, ὃ λέγεται, καὶ γενναίως ἀντιλήψεσθαι ταύτης τῶν εἰς δύναμιν ἡκόντων οὐδοτιοῦν παριέντας, ταῦτα ἐστί·

A sed tamquam studio visendorum locorum profectos convenisse huc, collatisque sermonibus, habitaque mutua vestri notitia regredi, quamalacriter exorsos despondere animum, & sive parvæ, sive magnæ difficultati succumbere. Nam si minori esse numero, aut minus quam res exigit parati, aut synodus provincialis, & non totam Dei repræsentans ecclesiam, aut alterius rei gratia non inutilis collecti, sed obiter etiam postea pacis negotium tractaturi, quod res maximas exorsi, desperaretis, id vobis etiam magni animi virorum pareret nomen: at quia & multitudine, & virtute, & scientia, omnique apparatu, si qua unquam alia su- B periorum generalium synodorum, instructi estis, quæ pares difficultates simili robore tunc vicerunt; inest autem & vehemens pacis desiderium, & nullam aliam ob rem profecti estis ad decertandum, turpe est, venerabiles patres, turpe, personæ quam geritis, atque appellationis ordini non respondere, & abscedere minorem consecutos gloriam, quam alii qui proposita sibi similia certamina ad felicem exitum perduxerunt. Nemo enim vos audiet, si excusationis causa protuleritis impedimenta & difficultates, cum sciat quam pleno veneritis apparatu, quavis quidem alia re validiori, per C solam autem ignaviam projecto. Ad hæc fieri non potest, quin aliis quoque probris vexemini, quæ secum affert pax impedita: hoc enim superbiæ crimen infert, illud timiditatis reprehensionem, aliud contentionis vitium; atque ita aliud alii conjunctum est dedecus, quibus ne merito fiatis obnoxii, curandum vobis est & singulis & universis: æque enim omnia plurimum distant à vestra virtute & spe, quæ sita in vobis est. Omnium porro, quæ dicta sunt, caput hoc est: Reliqui certe omnes homines manifestis hisce ac perspicuis, quæ ex pace proficiscuntur, bonis fruentur, quorum erit pulcerrimum, veritatis cognitio, & suarum salus D animarum: Vos autem primi utilitatem ex hisce bonis percipientes, eoque titulo insigniti, quod per vos auctores illa in omnes fluxerint, mercedem etiam utilitatis perceptæ ab aliis accipietis. Præter hæc adest quoque Deus vestrorum animi motuum spectator & judex, quem nemo latere potest aut segniter agens, aut mollitie fluens, aut carnales & caducas cogitationes operibus ejus immiscens. Hunc igitur omnes præ oculis semper habentes; & eam quæ sequetur, si rem præclare gesseritis, utilitatem & gloriam, omnẽ quidem quod adversatur, frivolum & inane ostendetis; exoptatam vero pacem quamcitissime ac utilissimam vestro decreto sancietis.

EIUSDEM ORATIO III.
in qua exponuntur ea, per quæ pax hujusmodi confici possit.

HÆC sunt, quæ maxima & difficillima pacis hujus impedimenta visum iri existimavi; quæ vos tamen considerantes nihili puto facietis, sed ambabus, ut aiunt, manibus strenueq; pacem amplectemini, nihil prætermittentes, quod per vos fieri possit:

multis aliis impedimentis per hæc tria vel quatuor simul e medio sublatis. Satis vero mihi videor eorum describenti naturam dixisse, expositis iis, quæ contra res tanti momenti dicere potui relictis plurimis, ut ea dicant, qui singula volunt perpendere. Ad ipsum vero jam sermonum meorum caput accedam, declaraturus vobis Dei favente auxilio, per quæ pax hæc confici possit, ad memoriam vos, ut ita dicam, revocans, atque ea tantum attingens. Solvendum enim hoc restat promissum, quod etiam plus habet ponderis. Cum porro mihi sit agendum cum viris doctis, & spiritu plenis, resque suas cum prudentia moderantibus, non erunt opus, arbitror, in singulis longi sermones, & ipse si pluribus quam res postulet, verbis usus fuero, merito etiam molestus esse existimabor.

Ego enim, venerandi patres, mecum cogitans reperio, disjunctionem nostram jam olim exortam ad hæc usque nostra tempora & damni non exigui, & non minoris utilitatis causam esse: & illo quidem affectos esse majores nostros, utilitate vero nos primos, si modo velimus, perfruituros. Quod enim tanto jam tempore bella inter nos seclusa conciliatione gesserimus, & pars utraque doctrinæ opinionem habeat, omnique dignitate præfulgeat, & velit propterea pluribus rationibus victoriam sibi arrogare, numerari non possunt quæcumque per singula tempora utrique conscripserimus, alteri alteros malis gravissimis onerare non dubitantes, & ostendere inter omnes homines morbo pessimo oppressos. Hæc porro omnia calumniæ quædam sunt, quas pugnæ necessitas peperit, & verborum excessus, ut assolet in omni contentione, quibus profecto simpliciores persuasi, inimicitias usque ad exteriora hæc & apparentia protraxerunt, ritus quosdam & ceremonias, quæ illis antea sine ulla disquisitione valde placebant, proscindentes, odioque habentes. Verum hoc idem & rei, quæ agitur, conducit maxime, & ad conficiendam pacem magno est adjumento: totam enim scripturam perscrutati, studioque ad considerationem adhibito, quæ suæ possent favere sententiæ, sive ratiocinationibus, sive locis in rem utrique suam e scriptura depromptis adinvenerunt, ut nihil omnino supersit posteris ad excogitandum, per quæ vos poteritis minori cum labore acres fieri judices veritatis: nec opus erit libros evolvere, atque inde sumere quæ ad rem faciunt, aut per vos doctum aliquod & cum scriptis congruens argumentum comminisci ad examinandam utramque opinionem, sed satis erit adhibere quæ sunt ab aliis inventa, & singula ponderare ad veram justamque ferendam sententiam. Puto autem & Deum ipsum, quod videret judicium de re proposita fore difficile, tum iis qui primi dubitare cœperunt, tum & multo magis iis qui subsecuti sunt, quorum aliquos turbabant voces oppositæ, aliquos vero rationes, quibus illæ probantur, & quas illi semper plures & fortiores inveniebant, pacem usque ad vos prorogasse, quorum præcipue illa opus extiterit.

A τῶν μὲν πολλῶν κωλυμάτων τρισὶν ἢ τέταρσι τούτοις συνεξαιρεθέντων· ἃ δὲ καὶ τούτων τοσούτων ὄντων ἐξῆν εἰπεῖν, τῶν πλείστων τοῖς ἕκαστα βουλομένοις ἐπισκέπτεσθαι παρειμένων, * ἐμοὶ γὰρ τὴν ἐκείνων ὑπογράφοντι φύσιν, καὶ ταῦτ᾽ ἔδοξεν ἀποχρῆν. ἐπ᾽ αὐτὸ δὲ λοιπὸν τὸ τῶν λόγων βαδιοῦμαι κεφάλαιον· καὶ τὰ ποιήσοντα τὴν εἰρήνην ταύτην ὑμῖν, μετὰ τῆς ἄνωθεν βοηθείας, ὑπομνήσων ὡς οὕτως εἰπεῖν καὶ μόνον ἁπτόμενος, ἔρχομαι δείξων. τῶν μὲν γὰρ ὑποσχέσεων αὕτη λοιπή, καὶ μείζω δύναμιν ἔχουσα. ἐπεὶ δὲ ἡγοῦμαι σοφοῖς ἀνδράσι καὶ πνεύματος γέμουσι καὶ φρονήσει διοικουμένοις μακροτέρων ὑπὲρ ἑκάστου B λόγων δεήσειν, οὔτ᾽ αὐτὸς τῆς χρείας περιττοτέροις χρώμενος λόγοις οὐκ ἂν καὶ προσενοχλεῖν ἂν ὑπειλῆφθαι.

* ἴσ. ἐμ

Ἐγὼ γάρ, ὦ πατέρες σεβάσμιοι, θεωρῶν εὑρίσκω, πόρρωθεν τὴν ἡμετέραν διάστασιν ἀρξαμένην ἄχρι τοῦδε παρ᾽ ἡμῖν καὶ βλάβους πολλοῦ καὶ ὠφελείας οὐχ ἥττονος αἰτίαν οὖσαν, καὶ τοῦ μὲν ἄλλου μεταχόντας τοὺς πρὸ ἡμῶν, τῆς δὲ ὠφελείας πρώτους ἡμᾶς, ἂν μόνον θελήσωμεν, ἀπολαύσοντας. ἐν γὰρ τῷ τοσοῦτον ἤδη χρόνον ἀλλήλοις πολεμεῖν ἀδιάλλακτα, προτεῖναι δὲ ἑκατέροις δόξαν ἐπὶ σοφίᾳ καὶ τὸ διὰ πάντων ἀξίωμα, καὶ διὰ ταῦτα βούλεσθαι νικᾶν ἐκ περιουσίας, οὐδὲ ἀριθμεῖν ἔξω ὁπόσα κατ᾽ ἀλλήλων συγ- C γεγραφότες ἐπὶ καιρῶν οὐκ ὠκνήσαμεν ἀλλήλοις τοῖς ἀνηκέστοις περιβαλεῖν, καὶ δεῖξαι πάντων ἀνθρώπων χεῖρον νοσήσαντας. ταῦτα δὲ πάντα συκοφαντίαι τινές εἰσιν ἐκ τῆς περὶ τὴν μάχην ἀνάγκης, καὶ λόγων ὑπερβολαί, καθάπερ ἐπὶ πάσης συμβαίνειν εἴωθεν ἔριδος· ὑφ᾽ ὧν δήπου τοὺς ἁπλουστέρους ἀναπεισθέντας μέχρι καὶ τῶν ἔξω τούτων καὶ φαινομένων ἐκτεῖναι τὴν ἔχθραν, ἔθη τινὰ καὶ τὰ περὶ τὴν θρησκείαν ἔχοντα διασύροντάς τε καὶ μισοῦντας, οἷς ἀνεξετάστως πρότερον ἔχαιρον. τὸ δὲ αὐτὸ τοῦτο καὶ πρὸς τὴν παροῦσαν χρείαν λυσιτελέστατον ἔτυχεν ὄν, καὶ πρὸς τὴν εἰρήνην μέγα βοήθημα. πᾶσαν γὰρ γραφὴν διερευνησάμενοι, καὶ D τὸν νοῦν ἐπιβαλόντες τῇ σκέψει, τὰ δυνάμενα τῇ σφῶν δόξῃ συνηγορεῖν, ὅσα τε εἰς λογισμοὺς ἥκει, καὶ ὅσα πρὸς τὴν ἐκ τῶν γραφῶν συμμαχίαν ἐξεῦρον, ὡς μηδόλως ὑπολείπεσθαι τοῖς μετὰ ταῦτα προσεπινοῆσαί τι καὶ προσεξευρεῖν· ἐξ ὧν ὑμεῖς δυνηθείητ᾽ ἂν σὺν ἐλάττονι πόνῳ γενέσθαι τῆς ἀληθείας εὔστοχοι δικασταί· οὐδὲ δεήσει βίβλους ἀναλεγομένοις κἀκεῖθεν τὰ πρόσφορα προσλαμβάνουσιν, ἢ παρ᾽ ἑαυτῶν σοφόν τι πορίζομένοις καὶ τοῖς γεγραμμένοις ἑπόμενον, τὰς δόξας ἄμφω γυμνάζειν· ἀλλ᾽ ἀρκεῖ τοῖς ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐξευρημένοις χρωμένοις, καὶ ταῦθ᾽ ἕκαστα σκοπουμένοις, τὴν E ἀληθῆ καὶ δικαίαν ψῆφον ἐκφέρειν. οἶμαι δὲ καὶ Θεὸν αὐτὸν συνειδότα δυσχερῆ τὴν περὶ τῶν προκειμένων κρίσιν ὑπάρξουσαν, τοῖς τε πρώτοις εὐθὺς ἀρξαμένοις περὶ τούτων ἀμφισβητεῖν, καὶ πολλῷ μᾶλλον τοῖς ἐκδεξαμένοις τὴν ἀμφισβήτησιν, ὧν οἱ μὲν ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων φωνῶν, οἱ δὲ ὑπὸ τῶν ταύταις συνηγορούντων λόγων ἐθορυβοῦντο, οὓς πλείους ἀεὶ καὶ σφοδροτέρους ἀνεύρισκον, μέχρις ὑμῶν τὴν εἰρήνην ἀναβαλέσθαι, ὧν μάλιστ᾽ ἂν ἔργον αὕτη γένοιτο. οὔτε γὰρ ἡ τῶν ἀγώνων φιλοτιμία τοὺς εἰρηνικοὺς ὑμῶν λογισμοὺς ἀφελεῖται·

οὐθ᾽

οὐδ' ὑπὸ τῆς φαινομένης διαφορᾶς ταραττόμενοι, καὶ τὰς ἑκατέρωθεν ὑποπτεύοντες δυσχερείας καὶ τοὺς κινδύνους, προπετές τι περὶ τούτων ἀποφαίνεσθαι νομιεῖτε. ὥστ' ἔκ γε τῶν τοιούτων ἀπὸ τοῦ χρόνου βοηθημάτων τό, τε τῶν δικαζόντων ἀκραιφνῶς ὑμῖν περιγίνεται σχῆμα, ἄλλων τοῖς ἀγῶσιν ἐμφιλοτιμησαμένων, καὶ μόνην ὡς εἰπεῖν τὴν ὑμετέραν ψῆφον ἀναμενόντων, καὶ τὸ γνώμην ἀποφαίνεσθαι πόνον ὑμῖν οὐ μέγαν παρέξει. δεῖ τοίνυν ὕβρεων καὶ λοιδοριῶν καὶ τῶν εἰς ἄτοπα ἀπαγωγῶν, καὶ ὧν ἡ μακρὰ διάστασις πεποίηκε πάντων, αὐτούς τε ἀπεχομένους, καὶ τοῖς εὑροῦσι πρώτοις ἐπιτιμήσαντας, μᾶλλον δὲ συνεγνωκότας ὑπὸ φιλανθρωπίας, μόνῳ τῷ παρὰ τοῦ χρόνου χρήσασθαι βοηθήματι, καὶ ὑπὲρ τούτου μόνου χάριν εἰδέναι τοῖς ἀνδράσιν ἐκείνοις, ὅσοι παρ' ἑκατέροις τὸν ἀγῶνα τοῦτον ὑπέστησαν· μηδὲ πλέον τι νέμειν αὐτοῖς ἀξιώματος, ἢ ὅσον δικαζομένοις ἁρμόττει. οὐ γὰρ τῆς ἀληθείας ἐξετασταὶ καὶ κριταὶ τῷ κοινῷ τῶν ἀνθρώπων ὑπῆρξαν, τοῦτο δὴ τὸ ὑμέτερον. ὥστε καὶ δεῖν αὐτοῖς τὴν μεγίστην ἀποδιδόναι τιμήν, καὶ νομίζειν, ἅ φασι κύρια· ἀλλὰ τῆς οἰκείας ἕκαστοι προὔστησαν μοίρας, καὶ ταύτῃ τὸν δυνατὸν συνηγωνίσαντο τρόπον, τοῖς τὰ τοιαῦτα δικάσουσι τὴν ὑπὲρ ὧν εἶπον ψῆφον καταλιπόντες. τῶν μὲν δὴ καλῶς εἰρημένων, καὶ ὅσα πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας εὕρεσιν ὑμῖν μέλλει λυσιτελεῖν, ἰστέον τε χάριν αὐτοῖς καὶ θαρρούντως σφίσι χρηστέον· ἐφ' ἃ δ' ὑπὸ φιλονεικίας προήχθησαν, καὶ ἃ σιγᾶσθαι βέλτιον ἦν, τούτων καθάπαξ ἀποστατέον· μᾶλλον δὲ καὶ παντάπασιν οἶμαι τὰ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων πάρελκον εἶναι μεταχειρίζειν ἡμᾶς, ἅτε μηδὲν πρὸς τὴν παροῦσαν σκέψιν ἐξ αὐτῶν ὠφελησομένους. οὐδὲ γὰρ τὸν τῆς εἰρήνης τρόπον ὑμῖν ὑφηγοῦνται, ἢ ὡς ἂν ἀμφοῖν συνενέγκαι μάλιστα· ἀλλ' ἢ παρῆκαν πάντῃ τοῦτο τὸ μέρος, ἢ τὰ χαλεπώτατα ἀξιοῦσιν, ὅπως περιέσονται τῶν ἑτέρων πανταχόθεν μόνον φροντίζοντες· ὑμεῖς δὲ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν τῆς ἀληθείας γνῶσιν προὔργου ζητεῖτε. ἐπεὶ τοίνυν τὴν τοῦ ζητουμένου φύσιν ἐξ ὧν ἄλλοι τε ἠγωνίσαντο καὶ αὐτοὶ δύνασθε συνορᾶν, καὶ οἴκοθεν ἥκετε κατειληφότες ἤδη, οὐ μόνον τὰ ἑαυτῶν εἰδότες, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἑκάτεροι, τῶν μὲν ἀγωνισμάτων τούτων καθάπαξ ὑπεριδεῖν, δι' ὧν δὲ μόνον ἔνεστιν εἰρήνης τυχεῖν, τούτων εὐθὺς ἅπτεσθαι δεῖ. τὰ δ' ἐστὶν ὡς ἐμοὶ δοκεῖ σκοπουμένῳ· πρῶτον μὲν πρὸς τοὺς θεμελίους ἀναδραμόντας τῆς πίστεως, καὶ τὰς τῆς ἀληθοῦς θεολογίας ἀρχάς, τούτοις ἑκατέραν δόξαν προσάγειν, καὶ ἥ τις ἂν ἐκείνοις συμβαίνοι μάλιστα θεωρεῖν· ἔτι γε μὴν οἱ τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλοι πῶς ἐξειλήφασι τὰ τῆς γραφῆς ἀξιώματα, ἃ πρὸς ταύτην τὴν ὕλην τείνειν δοκεῖ· πρὸς δὲ τούτοις, τί περὶ τοῦ ζητήματος ἐθεολόγησαν ἕκαστοι. ὧν ἐκ μὲν τοῦ πρώτου ῥηθέντος πολλὴν ἡγοῦμαι δυσχέρειαν ἀνακύπτειν· περὶ γὰρ τὰς τῆς πίστεως ἀρχὰς εἰκὸς εἶναι πλείους διαφοράς, ἐξ ὧν τῶν συμπερασμάτων ἐναντιότης συνάγεται· ἃς οὔτ' ἀναιρεῖν εὐπρεπές, λησόμεθα γὰρ πολλαπλασιάσαντες τὸ δεινὸν καὶ πολλοῖς τισιν αἰτίοις ἀπορραγέντες ἀλλήλων, ἐν οἷς ἔσται τις καὶ χαλεπωτέρα τῆς παρούσης διαφορᾶς· οὔτ' εἰκός ἐστι συγχωρεῖν οὔτε τοῖς ἑτέροις

A Neque enim vestras de pace cogitationes tollet certandi studium, neque apparens discrepantia vos turbabit, ut earum quæ utrimque sunt suspicione difficultatum & periculorum, temerarium esse de his aliquid pronuntiare existimetis. Quare ex hoc temporis beneficio fit vobis, ut perfectum judicantium obtineatis statum, cum labores alii studiose susceperint, & vestram solam, ut ita dicam, expectent sententiam, quam ferre vobis non erit valde laboriosum. Oportet igitur vos quidem continere a probris & contumeliis, & argumentis ad absurda deducentibus, & ceteris omnibus, quæ diuturna tulit discor- B dia, primos autem eorum inventuros arguere, imo vero benigne illis veniam dare, & solo temporis uti beneficio, & propter hoc unum illis hominibus agere gratias, quicumque apud utrosque laborem hunc subierunt, nec plus illis tribuere auctoritatis, quam congruit litigantibus: neque enim veritatis arbitri & judices fuere illi hominum generi, ut estis vos, propter quod sit illis tribuendus honor maximus, & rata habenda quæ dicunt: sed suam quisque partem tutatus est, & pro viribus illam defendit, quam bene vero dixerint, judicandum reliquerunt sententiam de rebus hisce laturis. Et pro iis quidem, quæ bene sunt ab illis dicta, & quæ vobis commodiorem viam facient ad reperien- C dam veritatem, & habendæ illis gratiæ, & dicta illa confidenter usurpanda: quæ vero prolata sunt contentionis studio, & præstabat silentio præteriri, ea penitus rejicienda. Quinimo illorum hominum scripta supervacuum prorsus arbitror legi a vobis, quippe quæ ad præsens negotium nullam possunt afferre utilitatem: neque enim pacis modum vobis ostendunt, aut quomodo maxime utrisque conducat, sed vel omnino partem hanc omiserunt, vel difficillima postulant, de illo tantum usquequaque soliciti, quomodo victoriam ab altera parte reportent: at D vobis propositum est pacem quærere & cognitionem veritatis. Quoniam igitur rei naturam, de qua quæritur, tum ex oppositis aliorum lucubrationibus cognitam habere potestis, tum per vos ipsi jam perspexistis, non modo vestra scientes, sed & aliorum utrique altercationes quidem istas omnino missas facere, ad ea vero statim oportet incumbere, per quæ sola licet consequi pacem. Consideranti porro mihi videntur hæc esse; Primo quidem recurrere ad fundamenta fidei, veræque theologiæ principia, atque ad hæc utramque opinionem examinare, & dispicere utra cum illis maxime con- E gruat: deinde inquirere, quomodo accepta fuerint ab ecclesiæ doctoribus pronuntiata scripturæ, quæ videntur spectare ad hanc materiam: ad hæc quid singuli de quæsito hoc philosophati fuerint. Et quidem ex eo quod primum dixi, arbitror multam emergere difficultatem. Nam * circa principia fidei par esse multas discrepantias, ex quibus contrariæ conclusiones inferuntur. Ea porro nec destruere decet, ita enim fiet, ut aliud agendo multiplicemus malum, simulque multis de causis disjuncti, de quibus aliqua erit gravior quam præsens differentia, neque par est aut alteram partem

* Id est, circa principia fidei varie intellecta.

alteri concedere, hoc enim idem esset atque se victos fateri; aut utramque alteri; hac enim ratione nunquam conveniemus, deducentes quæ videntur opposita ex oppositis principiis, & alterius partis sententiam utrique in nos ipsos transferentes. Operæ precium ergo est seligere principia maxime utrisque probata, & inde argumenta ducere: quod si fieri poterit de aliis etiam omnibus consentire, id postea considerandum relinquere, nisi quis superfluum putet, ab illis qui potuere in unam de conclusione convenire sententiam, examinari principia, ex quibus prior pugna conserebatur. Reliqua vero duo nullam dico habere difficultatem, nam & doctorum expositiones facile posse perspici opinor a rerum hujusmodi peritis, quæcumque scripturæ locis tributæ ab illis sunt: Si qui vero sunt inter vos, qui & hos aliter intelligant, sapientioribus & pluribus victoria danda est: hoc enim æquum & consentaneum est: & sanctorum de re proposita sententias conciliare, & ad unam omnes redigere, licet in aliquo dissentire videantur, conveniens arbitror. & facile esse. Neque enim audiendus erit, si quis velit reprobare quempiam ex iis, quos universa honorat ecclesia; aut ejus testimonia non admittat, quod putet ejus theologiam a suis corruptam: nisi quid sit perspicue depravatum, idque utrique affirmetis, & probent utriusque partis libri tali corruptela liberi, germanamque lectionem in se conservantes. Omnino igitur tribus hisce ducemini ad cognoscendam veritatem; videlicet scripturæ auctoritatibus, earum explanationibus, & propriis doctorum sententiis, quas illi suis in sermonibus sparsim protulere, cum opus esset mentionem facere de Spiritus processione. Vt vero hæc optime facillimeque præstetis, tollendæ sunt anticipatæ animo opiniones, & contentiosæ reluctationes, atque infirma effugia, quæ facile redargui possunt; & ubique plana ingenuitate utendum: neque enim nunc magis alteri alteris judices controversiæ sedemus, quam divinæ scripturæ ejusque interpretum ac doctorum, quorum est necessario adinvenienda consensio, conciliatores & patroni. Quare si propositum negotium non recte tractaverimus, multorum ac diversorum rei criminum erimus. Cum igitur contentio nos possit ulterius in mala gravissima devehere, abjicienda omnino illa est, & assumenda sunt nobis subsidio tum mutua inter nos benevolentia, tum voluntas enitendi ut omnia cum veritate proferantur. Et primo quidem non decet velle omnia disertis verbis e scriptura desumere; nam & multos hæreticos scimus prætextu hoc usos: sed si quid verbis ita prolatis sit consequens, adæque erit honorandum: similiter quod veris & confessis visum repugnans & contrarium, nullo modo erit admittendum. Deinde eorum quæ obscurius dicta sunt, sumendæ sunt e scriptura ipsa veluti magistra explicationes per ea quæ uspiam clarius illa disserit. Ad hæc si qua videtur esse discrepantia,

A τοῖς ἄλλοις, τοῦτο γὰρ ταυτὸν ἔσται καὶ τὴν ἧτταν ὁμολογεῖν, οὔτ' ἀλλήλοις· καὶ ταύτῃ γὰρ ἀσύμβατοι μέχρι παντὸς ἐσόμεθα, τὰ ἀντικεῖσθαι δοκοῦντα συμπεραίνοντες ἐξ ἀντικειμένων ἀρχῶν, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς τὴν τῶν ἑτέρων δόξαν ἀντιμεθιστάντες ἑκάτεροι. συμφέρει δὴ τὰς μάλιστα ἀρεσκούσας ἀλλήλοις ἐκλεξαμένους ἀρχὰς, ἐκ τούτων ἐπιχειρεῖν· εἰ δ' οἷόν τε καὶ περὶ πάσας τὰς ἄλλας δείκνυσθαι συμφωνοῦντας, σκέψασθαι μετὰ ταῦτα· εἰ μή τις οἴοιτο περιττὸν εἶναι τοῖς περὶ τὸ συμπέρασμα συμφωνεῖν δυνηθεῖσι τὰς ἀρχὰς ἐξετάζειν, ἐξ ὧν ἡ προτέρα μάχη συνήπτετο. περὶ δὲ τὰ λοιπὰ δύο μηδεμίαν εἴποιμ' ἂν εἶναι δυσχέρειαν· τάς τε γὰρ ἐξη-

B γήσεις τῶν διδασκάλων ῥᾴδιον οἶμαι χρῆμα τοῖς γε τὰ τοιαῦτα μάλιστα δεινοτέροις ἀκριβῶς συνιδεῖν, ὁπόσας τοῖς τῆς γραφῆς χωρίοις ἀπέδωκαν· εἰ δέ τινες ἐν ὑμῖν διαφόρως καὶ ταύτας νοοῖεν, τοῖς σοφωτέροις καὶ πλείοσι τὴν νίκην ἀφορίζεσθαι δεῖ, τοῦτο γὰρ καὶ δίκαιον καὶ προσῆκον ἂν εἴη· τάς τε τῶν ἁγίων περὶ τῶν προκειμένων δόξας ἐφαρμόττειν ἀλλήλαις, καὶ πρὸς μίαν ἁπάσας γνώμην συνάγειν, κἂν ἔστιν οὗ δοκῶσι διενηνέχθαι, καὶ προσῆκον οἶμαι καὶ ῥᾴδιον. οὐ γὰρ δεῖ γε προσέχειν, εἴ τις καταψηφίζεσθαί τινος βούλοιτο τῶν ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς ἐκκλησίας τετιμημένων,

C ἢ διεφθάρθαι τὴν ἐκείνου θεολογίαν ὑπὸ τῶν οἰκείων τιθεὶς, τὰς παρ' αὐτοῦ μὴ προσίοιτο μαρτυρίας· πλὴν ἂν μή τι που φανερῶς διεφθορὸς ᾖ, καὶ συγχωρῆτε μὲν ἑκάτεροι, μαρτυρῇ δὲ καὶ τὰ παρ' ἑκατέροις βιβλία τῆς λύμης ταύτης ἀπηλλαγμένα, καὶ τὸ γνήσιον ἐν ἑαυτοῖς περισώζοντα. καθόλου μὲν οὖν ἐπὶ τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας τρισὶ τούτοις ὁδηγηθήσεσθε· τοῖς τῆς γραφῆς ἀξιώμασι, δηλονότι ταῖς αὐτῶν ἀναπτύξεσι, καὶ ταῖς ἰδίαις τῶν διδασκάλων γνώμαις ἃς ὁπουδήποτε τῶν οἰκείων λόγων τοῖς ἄλλοις κατέμιξαν, μνησθῆναι τῆς τοῦ πνεύματος προόδου δεῆσαν. ὡς δὲ ταῦτα πάντα διαθῆσθε κάλλιστά τε καὶ προχειρότατα, τάς τε προλήψεις

D καὶ φιλονείκους ἐνστάσεις ἐξαιρετέον, καὶ τὰς σαθρὰς καὶ ῥᾳδίως ἐξελέγχεσθαι δυναμένας ἀποφυγὰς, καὶ πανταχοῦ μετὰ τῆς ἰσότητος χωρητέον· οὐ γὰρ μᾶλλον νῦν ἀλλήλοις καθήμεθα δικασταὶ περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων, ἢ τῇ τε θείᾳ γραφῇ καὶ τοῖς ταύτης ἐξηγηταῖς τε καὶ διδασκάλοις τῆς ἀναγκαίας συμφωνίας ἐφευρεταὶ καὶ συνήγοροι. ὅθεν οὐκ ὀρθῶς κεχρημένοι τοῖς προκειμένοις, πολλοῖς καὶ ποικίλοις ἀδικήμασιν ἐνεξόμεθα. οὐκοῦν ὡς τῆς φιλονεικίας ἐπὶ πλεῖον τῶν ἀνηκέστων ἡμᾶς δυναμένης ἐκφέρειν, ἀπέχειν μὲν αὐτῆς παντελῶς, συμμάχους δὲ ἐπὶ τοῦτο τήν τε πρὸς ἀλλήλους εὔνοιαν, καὶ τὸ μετὰ τῆς ἀληθείας ἅπαντα λέ-

E γειν πειρᾶσθαι, πρέπει καλεῖν. καὶ πρῶτα μὲν μὴ πάντα βούλεσθαι διαρρήδην λαμβάνειν ἐκ τῆς γραφῆς, τούτῳ γὰρ καὶ πολλοὺς τῶν αἱρετικῶν ἴσμεν χρησαμένους τῷ προκαλύμματι, ἀλλ' ἄν τι τοῖς οὕτω λεγομένοις ἀκόλουθον ᾖ, καὶ τοῦτο τῆς ἴσης τιμῆς ἀξιοῦν· ὡσαύτως εἴ τι τοῖς ἀληθέσι καὶ ἀναντιρρήτοις ἐναντιούμενον φαίνοιτο, τοῦτο μηδένα παραδέχεσθαι τρόπον· ἔπειτα τῶν μὴ σαφῶς εἰρημένων αὐτὴν τὴν γραφὴν λαμβάνειν διδάσκαλον, ἐξ ὧν ἄλλοθί που σαφέστερον πραγματεύεται· πρὸς δὲ τούτοις τὴν δοκοῦσαν διαφωνίαν ἐξηγουμένους λύειν πειρᾶσθαι,

καιρού

καιρούς τε καὶ χρείας καὶ διαφόρους ἐννοίας καὶ τὰ τοιαῦτα παραλαμβάνοντας. οὐ γὰρ πιστεύειν ὅλως εἰκὸς ἀσυμφωνίας τι καὶ σαθρότητος τῇ τοῦ πνεύματος διδασκαλίᾳ προσεῖναι· καὶ ὅλως πῶς δεῖ τὰ τοιαῦτα τέμνειν ἡμᾶς, οὐ μόνον τῷ κατὰ κοινοὺς ἡμῶν διδασκάλους παραδείγματι καὶ οἷς ἐπὶ τῆς ἴσης εἵλοντο χρείας, ἀλλὰ καὶ οἷς εἶπον περὶ τούτων ἐπίτηδες, οὐδὲ τοῦτο τὸ μέρος ἀβοηθήτους ἐῶντες, συμβάλλειν τε καὶ εἰδέναι δυνάμεθα. ἵνα γὰρ Κύριλλον καὶ Χρυσόστομον καὶ Αὐγουστῖνον, καὶ τοὺς ἄλλους τῶν θεολόγων παρῶ, μακρὸν γὰρ ἂν εἴη τὰ πάντων ἐξαριθμεῖν, οἷς εἴπερ ἄλλου τοῦ καὶ τῆς τῶν γραφῶν ἐμέλησε συμφωνίας, οὕτω κἀκείναις τὴν παρὰ πάντων αἰδῶ τηρῆσαι δικαίως, καὶ σφᾶς εὐγνώμονας καὶ σοφοὺς ἐκείνων ὁμιλητὰς δείξειν ὑπειληφώς, τῶν τοῦ μακαρίου Νύσσης ὑμᾶς ἀναμνῆσαι βούλομαι· ὃ τὸν μακάριον Στέφανον ἐγκωμιάσαι προθέμενος, ἐπεὶ καὶ τὴν ὀπτασίαν ἐκείνου τοῦ λόγου μέρος ἔργῳ ποιήσασθαι, κατὰ τῶν αἱρετιζόντων εὐφυῶς ἀποπέμπει, πρόφασιν εἰκαιολογίας καὶ ψεύδους ἐκείνην πεποιημένων. ἐκθήσομαι δὲ αὐτὰ σχεδὸν ἐκείνου τὰ ῥήματα. ἐπειδὴ γὰρ ἐκ τῆς θεωρίας ἐκείνης οἱ λυσσῶντες κατὰ τοῦ πνεύματος ᾤοντο βοηθεῖσθαι, λέγοντες· εἰ μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ δεῖ πάντως ἀριθμεῖσθαι τὸ πνεῦμα, πῶς οὐκ εἶδε Στέφανος ἐν τῇ ὀπτασίᾳ μετὰ τοῦ υἱοῦ καὶ τὸ πνεῦμα; ἐξ αὐτῶν τῶν τῆς θεωρίας ῥημάτων αὐτοὺς ἀνατρέπει, τὰ ἑπόμενα τοῖς ἡγουμένοις συνάπτων· καὶ δείκνυσιν ἀριθμούμενον μὲν ἐκεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, αὐτοὺς δ᾽ ἅτε τυφλώττοντας ὑπὸ τῆς πονηρίας παριέντας αὐτό. εἰ γὰρ τῷ ὁμοίῳ, φησί, καθορᾶται τὰ ὅμοια, καὶ οὐκ ἔστι τὸ φῶς ὀφθῆναι μὴ ἐν τῷ φωτὶ καθορώμενον, εὔδηλον ὅτι καὶ Στέφανος προκαταυγασθεὶς τῇ δόξῃ τοῦ πνεύματος, ἐν περινοίᾳ τῆς τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ δόξης ἐγένετο. Στέφανος γάρ, φησί, πλήρης ὢν πνεύματος ἁγίου εἶδε τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ. ὃ γὰρ σεσίγηκεν ἡ γραφὴ ἐν τῇ τῶν φανέντων ἀπαριθμήσει, τοῦτο τέθεικε πρότερον· τῆς τοῦ πνεύματος χάριτος ἔργον εἶναι τὴν ὕψωσιν καὶ τὴν θεωρίαν ἐκείνην τοῦ μάρτυρος ἀποφηναμένη, καὶ δυνάμεως εἶναι θείας, οὐκ ἀνθρωπίνης μηχανῆς τὸ κατόρθωμα. ὥστε πανταχόθεν συλλέγειν δεῖ τἀληθὲς καθάπερ τὰς φιλοπόνους μελίττας· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐρευνᾶν τὰς γραφὰς προστεταττόμεθα, ὡς οὐ προχείρου τῆς ἀληθείας ἐν ταύταις κειμένης, ἀλλὰ σπουδῇ καὶ πόνοις ἀνευρίσκεσθαι δυναμένης. ἀλλ᾽ οἱ Πνευματομάχοι μέρει τῶν λεγομένων προσέχοντες, τὰ λοιπὰ δι᾽ ὧν πρὸς τὴν γνῶσιν ἔμελλον ἀφικέσθαι τοῦ ζητουμένου, κακουργοῦντες παρέλιπον. ὁ δὲ μακάριος Νύσσης, οὐ μόνον αὐτὰ τὰ μέρη τῆς θεωρίας ἀλλήλοις συνάπτει καλῶς, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἄλλαις γραφαῖς αὐτὰ συμβαίνοντα δείκνυσιν, ἔνθεν μὲν τῷ τοῦ εὐαγγελίου· Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· ἐκεῖθεν δὲ τῷ τοῦ ἀποστόλου· οὔτε τις εἶδεν ἀνθρώπων Θεόν, οὔτ᾽ ἰδεῖν δύναται. εἰ γὰρ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ δυνάμει, φησίν, ἡ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ δόξα χωρητὴ καθέστη, ψευδῆ πάντως ἑκάτερα. ἀλλὰ μὴν οὔτ᾽ ἐκεῖνα ψεύδεσθαι, καὶ τὴν ἱστορίαν ἀληθεύειν ἐπάναγκες.

A tollenda est adhibita expositione, si tempora, usus ac necessitas, sensuumque diversitas, & hujusmodi alia perpendantur. Neque enim est omnino credendum, in doctrina Spiritus inesse quidquam dissensionis, aut minus solidæ veritatis. Sed quomodo nos plane loca hujusmodi distinguere debeamus, non solum exemplo communium nobis doctorum, & imitatione eorum, quæ ab illis adhibita sunt, dum pari necessitate premerentur; sed certis quoque de hoc eorum admonitionibus, cum vellent nos hac etiam in parte non esse auxilio destitutos, dignoscere ac percipere valemus. Ut
B enim Cyrillum & Chrysostomum & Augustinum, & reliquos prætereaam theologos; nam longum esset exempla omnium enumerare; quibus illud curæ fuit, si quidquam aliud, scripturas inter se consonas demonstrare, beati patris Nysseni dicta vestram in memoriam redigam; ita enim puto fore, ut & scripturis ea merito habeatur reverentia, quæ ab omnibus debetur; & sanctos patres ostendam fuisse pios & doctos scripturarum auditores. Propositum ergo illi est B. Stephanum laudibus celebrare; at inter alia recenset illud, quod se vidisse Stephanus ait: qua tum occasione scite admodum in hæreticos invehitur, quod illi visionem
C Stephani ansam sibi facerent futilis argumenti, atque mendacii, exponam vero ipsa propemodum illius verba. Nam quia visionem illam rabiosi Spiritus oppugnatores existimabant esse in rem suam, ita dicentes: Si Patri & Filio annumerandus omnino est Spiritus, cur a Stephano non est visus una cum Filio? ex ipsismet verbis, quibus enarratur visio, refellit eos, consequentia cum antecedentibus connectens, ostenditque ibi annumerari Spiritum sanctum, sed eos tamquam pravitate obcæcatos illum præterire. Si enim per simile, inquit, videntur similia; &
D non nisi in lumine potest lumen videri; perspicuum sane est, & ipsum Stephanum gloria Spiritus ante illustratum conspexisse gloriam Patris & Filii: *Stephanus enim*, inquit, *cum esset plenus Spiritu sancto, vidit gloriam Dei, ejusque unigenitum.* Act. 7. Nam quod scriptura tacuit, enumerans quæ fuere visa, jam antea posuerat, dum asseruit, a gratia Spiritus profectam esse elevationem ac visionem illam martyris; & rem adeo præclaram extitisse non humanæ opus solertiæ, sed divinæ virtutis. Est igitur verum undecumque colligendum apum exemplo sedularum: idcirco enim & scrutari jubemur scripturas,
E quod veritas in illis non ita facile se det obviam, sed studio ac labore possit inveniri. At Spiritus oppugnatores non integrum considerantes locum, malitiose prætermittebant reliqua, per quæ poterant assequi quod quærebant. Verum beatus pater Nyssenus non modo partes visionis hujus inter se apte conjungit, sed cum aliis etiam scripturæ locis convenire illas ostendit, tum euangelico: *Deum nemo vidit unquam*, tum & Ioan. 1. illo apostolico: *Deum nullus hominum vidit, sed nec videre potest.* 1. Tim. 6. Nam si Patris, inquit, & Filii gloria capi potuit viribus naturæ humanæ, falsum prorsus erit horum utrumque: Verum & ista falsa non esse, & historiam non mentiri necesse est.

Illud

Illud ergo, per quod unum fit ut videatur Deus, & ipſum plane Deus erit. Similiter Arianis ex eadem viſione, quod Filius dicatur aſtare Patris gloriæ, perverſe inferentibus, Vnigenitum eſſe minorem, reſpondet pari ſcientia dicendique lepore, profertque apoſtolum cum Dauide hoc decidentem, quod nimirum ad Patris dexteram ſedere, honoris æqualitatem ſignificet. Deinde ait: Aut ergo circumducant magnifica teſtimonia, quæ ſummum dignitatis faſtigium deſignant, aut hoc etiam pie excipiant, ab uno enim magiſtro profecta ſunt ſingula hæc dicta, nempe a Spiritus gratia. Quod ſi unus, inquit, eſt magiſter, Spiritus veritatis, quo aguntur homines divino numine afflati, quis ullam inter dogmata ſuſpicetur diſcrepantiam? Itaque ſedendi ſtandique diverſitas juxta vulgarem ſenſum corporibus reſervanda eſt: cum vero natura incorporea nihil prorſus admittat eorum, ex quibus deſumitur horum nominum differentia, reliquum eſt, per utramque vocem eſſe pie intelligendum, fixum atque immutabilem in bono ſtatum. Nam & qui Deum ſtare, & qui ſedere illum ait, nulla inter ſe ob diverſitatem vocum ſenſus differentia pugnant; ille Dei firmam in bono ſtabilitatem, iſte immutabilem collocationem dogmatizantes. Ecquis commodius intelligendorum ſcripturæ locorum, aut tollendarum, quæ in eis videntur eſſe, diſcrepantiarum explicet rationem? Imo vero quænam aptior fuerit demonſtratio, qua probetur, improborum, & perverſitatis hæreticorum eſſe ſcripturas diſtrahere, atque inter ſe pugnantes velle; Deo vero gratum & plurimi faciendum, eas in concordiam reducere? Cum igitur vel unus hic nobis ſufficeret, planiſſimis verbis hac de re pronuntians, & dignitate inter doctores eccleſiæ nulli jure poſthabendus; quis quæſo, ſpretis etiam cum iſto ceteris omnibus idem atque iſte ſentientibus, dum vult ſcripturæ dicta alio quodam modo excipere, videri poſſit rem facere cordato homine dignam? Nec vero ſolum ſanctorum quiſque ita ſe geſſit erga ſcripturam, tum ipſe per ſe adinveniens quod opus eſſet, tum exempla majorum ſequenda ducens, ſed univerſi etiam ſententiam hanc ſequebantur, ſi quando illos occaſio ſuſcipiendi pro veritate certamina unum in locum congregaret. Sic patres, qui primum convenere Nicæam, cum periculum eſſet, ne Dei Patris atque unigeniti exploderetur æqualitas, pro ea ipſa propugnarunt. Cenſebant enim, audiendos non eſſe ſimpliciter eos, qui ad probandum mendacium, ſcripturæ ſententiis vim afferebant; ſed cum opinionem opinioni viderent contrariam, pugnam vero hanc ad ſcripturam quoque pervenire, quæ oppoſitis favere videbatur opinionibus, putarunt quidem impoſſibile ſolam veritatis magiſtram ſibi non conſtare, nequaquam vero aliquibus ejus partibus alias præferre voluerunt, ſed congruentem cum univerſa ſcriptura ſententiam compererunt, nempe Filium eſſe Patri æqualem, verumque Deum. Sublata enim æqualitate divinarum perſonarum, viderentur

A ὥστε δι' οὗ τὸ θεῖον ὁρᾶν περιγίνεται μόνου, καὶ αὐτὸ Θεός ἐστιν ἄντικρυς. τὰ δ' αὐτὰ καὶ τῶν Ἀρειανῶν κακουργούντων ἐκ τῆς αὐτῆς θεωρίας, καὶ τὸ παρεστάναι λέγεσθαι τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν, τῆς τοῦ μονογενοῦς ἐλαττώσεως ἀπόδειξιν ποιουμένων, μετὰ τῆς ἴσης ἀποκρίνεται σοφίας καὶ χάριτος· καὶ τὸν ἀπόστολον μετὰ τοῦ Δαβὶδ ἀφορίζοντα τοῦτο παράγει, τὴν ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς καθέδραν, ἣ τῆς ὁμοτιμίας ἐστὶ σημεῖον. εἶτα φησίν· ἢ τοίνυν παραγραφέσθωσαν τὰς μεγαλοπρεπεῖς μαρτυρίας, δι' ὧν τὸ ὑψηλὸν τῆς ἀξίας διασημαίνεται, ἢ καὶ ταύτην εὐσεβῶς ἐκδεξάσθωσαν· εἷς γὰρ ἐφ' ἑκάστου τῶν εἰρημένων διδάσκαλος, ἡ τοῦ πνεύματος χάρις. ἀλλ' εἴπερ εἷς, φησὶν, ὁ διδάσκαλος τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ἐστὶ, τὸ ἐν τοῖς θεοφορουμένοις γινόμενον, πῶς ἄν τις διαφωνίαν τινὰ τῶν δογμάτων καθυποπτεύσειεν; ἐκοινοῦν τὴν μὲν ἑτερότητα τῆς καθέδρας τε καὶ τῆς στάσεως κατὰ τὸ προχείρως νοούμενον τοῖς σώμασι φυλακτέον· τῆς δ' ἀσωμάτου φύσεως οὐδὲν ὅλως προσιεμένης, ἐξ ὧν ἡ τῶν ὀνομάτων τούτων εἰσάγεται διαφορὰ, λείπεται δ' ἑκατέρας φωνῆς τὸ ἐν τῷ ἀγαθῷ στάσιμόν τε καὶ ἀμετάθετον ἐννοεῖν εὐσεβῶς. ὅ, τε γὰρ ἑστάναι καὶ ὁ καθῆσθαι τὸ
C θεῖον λέγων, οὐδὲν πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ τῶν ῥημάτων ἑτερότητι περὶ τὸν νοῦν διαφέρονται· ὁ μὲν βεβηκέναι παγίως, ὁ δὲ καθιδρῦσθαι ἀμεταθέτως τὸ θεῖον ἐν τῷ ἀγαθῷ δογματίζοντες. πῶς οὖν ἄν τις ἄμεινον ὑφηγήσαιτο τὰ τῆς γραφῆς ὃν τινα χρὴ τρόπον νοεῖσθαι, καὶ τὰς ἐν αὐτῇ φαινομένας λύειν διαφωνίας; μᾶλλον δὲ τίς ἂν ἐγένετο βελτίων ἀπόδειξις τοῦ φαῦλον μὲν χρῆμα καὶ τῆς τῶν αἱρετικῶν κακουργίας τὴν τῶν γραφῶν διαίρεσιν καὶ τὸν συγκρουσμὸν, τὴν δὲ τούτων συνεισαγωγὴν θεοφιλὲς εἶναι καὶ τοῦ παντὸς ἄξιον; εἰ δὲ καὶ μόνος ἂν ἤρκεσεν ἡμῖν οὗτος, οὕτω μὲν σαφέστατα περὶ τούτων ἀποφαινόμενος, ἀξιώματι δὲ μη-
D δενὸς τῶν τῆς ἐκκλησίας διδασκάλων ἡττᾶσθαι δίκαιος ὤν, τίς ἂν μετὰ τούτου καὶ τοὺς ἄλλους πάντας περιϊδὼν τὴν ἴσην ἔχοντας γνώμην, καὶ τὰ τῆς γραφῆς ἄλλον τινὰ τρόπον αὐτὸς θέλων ἐκδέχεσθαι, ὑγιές τι καὶ νοῦ μετέχον πράττειν δόξειεν ἄν; οὐ μόνον δὲ τῶν ἁγίων ἕκαστος οὕτω τῇ γραφῇ προσηνέχθη, αὐτός τε οἴκοθεν τὸ δέον εὑρίσκων, καὶ τοὺς φθάσαντας ζηλοῦν ἀξιῶν, ἀλλὰ καὶ πάντες ὁμοῦ ταυτησὶ τῆς γνώμης ἐγίνοντο, ὁπότε τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀγώνων αὐτοῖς ἡ χρεία συνῆγεν. αὐτίκα γὰρ οἱ τὸ πρῶτον συνελθόν-
E τες ἐν Νικαίᾳ πατέρες, τῆς πρὸς τὸν πατέρα τοῦ μονογενοῦς ἰσοτιμίας κινδυνευούσης ἐκβάλλεσθαι, τοῦτον τὸν τρόπον προέστησαν· οὐ γὰρ ἠξίουν προσέχειν ἁπλῶς τοῖς εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ψεύδους βιαζομένοις τὰ τῆς γραφῆς ἀξιώματα· ἀλλὰ δόξῃ μὲν δόξαν μαχομένην ὁρῶντες, τὸν δὲ πόλεμον τοῦτον καὶ πρὸς τὴν γραφὴν διαβαίνοντα, ἣ ταῖς ἐναντίαις δόξαις ἐδόκει συνηγορεῖν, τὴν μὲν μόνην τῆς ἀληθείας διδάσκαλον ἀδύνατον ἐνόμισαν εἶναι περιπίπτειν αὑτῇ· οὔτ' ἠξίωσαν, ἀλλὰ μᾶλλον ἄλλων τιμᾶν αὐτῆς μέρη· τὴν δ' ἁπάσῃ τῇ γραφῇ συμφωνοῦσαν δόξαν ἀνεῦρον, ἥτις ἦν ἡ τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν ἴσον εἶναι τιθεῖσα, καὶ Θεὸν ἀληθῆ. τῆς γὰρ τῶν θείων προσώπων ἰσοτιμίας ἀναιρουμένης, ἔδοξε μὲν

μὲν αὖ ἴσως τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ ταπεινότερόν τε καὶ ἀνθρωπικώτερον λεγόμενα σώζεσθαι, τοῖς δὲ τὴν θεότητα μαρτυροῦσι μάτην ἀνῃρῆσθαι περιεγεγόνει. ἐκείνης δ' ἀκινήτου μενούσης, καὶ ἀμφοτέροις τούτοις ὑπῆρχε κρατεῖν. ταύτην οὖν τῆς τὸν πόλεμον ἀνεγειρούσης προὐτίμησαν, οὐδ' ἀπέστησαν ἕως ταύτῃ μὲν τὸ νικᾶν, τῇ δὲ γραφῇ τὸ γινόμενον δι' αὐτῆς καὶ τὴν συμφωνίαν ἀπέδοσαν. τούτων ἄλλοι τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας καὶ τὴν προθυμίαν ἐκδεξάμενοι, πρῶτοι καὶ τῆς περὶ ταῦτα μεθόδου κατέστησαν ζηλωταί· τοῖς γὰρ τότε ζητηθεῖσι καὶ οὗτοι μετὰ τῆς αὐτῆς ἀκριβείας καὶ τοῦ πανταχόθεν τὴν γραφὴν φυλάττειν ἀσάλευτον, τὴν κρίσιν ἀπέδωκαν. καὶ πᾶσα σύνοδος ἐφεξῆς μετὰ τῆς αὐτῆς διανοίας περὶ τῶν ἄλλοτε ἄλλως ζητουμένων ἐσκέψατο, ὡς διὰ πασῶν μίαν τινὰ χρυσῆν ὡς ἀληθῶς ἀποτελεσθῆναι σειρὰν, ἴσην ἅπασι τοῖς καλοῖς, πρὸς δὲ καὶ τῇ περὶ τῶν γραφῶν γνώμῃ συμβεβηκυῖαν ἄριστα καὶ συνηρμοσμένην. εἰ γὰρ καὶ μὴ παρ' ἑαυτῶν ἕκαστοι τὸ καλὸν καὶ δίκαιον εἶχον εὑρίσκειν, ἀλλ' ἦν ἐκ τῶν προτέρων τοῖς ὑστέροις τὰ παραδείγματα. εἰ δὲ καὶ τούτων ἠπόρουν, ἀλλ' οἴκοθεν αὐτοὶ κατορθοῦν ἠδύναντο τῷ πνεύματι βοηθούμενοι, ὥστ' οὐ μόνον ἕκαστοι τῶν ἁγίων χωρὶς, ἀλλὰ καὶ πάντες ὁμοῦ μετὰ τῆς τῶν γραφῶν συμφωνίας πάντα ἐποίησαν· καὶ μὴ μόνον καθ' ἕνα, ἀλλὰ καὶ κατὰ πλείους τὴν αὐτὴν περὶ τῶν αὐτῶν προείλοντο γνώμην· οὐδ' ἡγήσαντο τοὺς μὲν οἰκείους διδάσκοντες τῆς τῶν γραφῶν συμφωνίας στοχάζεσθαι πανταχοῦ, τοὺς δὲ πρὸς τοὺς ἐναντίους ἀγῶνας ἄλλον τινὰ διατίθεσθαι τρόπον· τοὐναντίον γὰρ μᾶλλον καὶ τῶν προτέρων αὐτοῖς τῶν ὑστέρων χάριν ἐδέησε. καὶ ὥστε μηδένα τῷ φαινομένῳ μόνον προσέχοντα, τὸν δ' ἐγκείμενον οὐκ ἀνορύττοντα θησαυρὸν, πλάνης αἴτιον αὐτῷ γενέσθαι, καὶ οἴεσθαι τῷ φωτὶ χρῆσθαι πρὸς τοὺς κρημνοὺς ὁδηγῷ, καὶ ἀνοδίας τὰς δοκούσας διαφωνίας ἐξῄρουν, καὶ τὸν αὐτὸν διὰ πάντων σώζεσθαι νοῦν ἀπεδείκνυον. οὕτω καθάπερ ἀπὸ συνθήματος καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ καὶ πανταχοῦ καὶ πρὸς πᾶσαν χρείαν τούτου μάλιστα πάντων ἐφρόντισαν, ὡς τοῦτο κεφάλαιον ὂν αὐτοῖς τῆς σπουδῆς. τὸν γὰρ αὐτὸν ὑπέρ τε τούτου καὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς αὐτῶν σωτηρίας ᾔδεσαν ὄντα σφίσιν ἀγῶνα· καὶ μετ' αὐτοῦ μὲν τὰ λοιπὰ κατορθώσειν, ἓν δὲ τοῦτο παριδόντες, καὶ τῶν λοιπῶν ἐκπεσεῖσθαι πάντως ἐνόμιζον. τούτων τοίνυν οὕτω κειμένων, καὶ μηδενὸς ἄλλως ταῦτ' ἔχειν εἰπόντος ἂν, κἂν σφόδρα φιλόνεικος ᾖ, καὶ ὑμᾶς τὴν αὐτὴν ἑλέσθαι πρὸς τὰ παρόντα γνώμην ἐπάναγκες, καὶ τοῦ ταῖς γραφαῖς γινόμενον διασώσασθαι πάντα ἄγειν ἐλάττω. εἴτε γὰρ πρὸς ἕκαστον τῶν μακαρίων ἐκείνων χρὴ ἀπιδεῖν, ὑμεῖς ὄντες τοσοῦτοι δικαιότερον ἂν καὶ βουληθείητε ταῦτα, καὶ καταπράξαισθε· εἴτε πάντας ὁμοῦ λογιεῖταί τις, * τὸ μετ' ἐκείνους εἰς τὴν αὐτὴν χρείαν ὑμᾶς, καὶ ζηλοῦν, βούλεσθαι λυσιτελές· καὶ τὴν ἐναντίαν ἰοῦσι, ψόγων αἴτιον ἔσται. καί τοι τοῖς μὲν, εἰ καὶ μὴ πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς γε προτέροις αἱ γραφαὶ μόνον προὔκειντο, ἃς δυσχερὲς μὲν ἦν, ὅμως δ' ἴσχυσαν συμβιβάσαι· ὑμῖν δ' οὐ μικρὰ βοηθείας προσθήκη, ἀλλὰ σχεδὸν αὐτὴ τὸ πᾶν οὖσα, αἵ τε τῶν διδασκάλων

A quidem fortasse quæ humilius de Christi humanitate dicuntur consistere, at vero pro iis quæ dant divinitati testimonium, frustra esset sublata: Immota vero illa manente, utraque salva esse poterant. Hanc igitur illi, quæ bellum excitabat, proposuerunt, nec prius destiterunt, quam huic victoriam tribuerunt. & scripturæ, quod per sententiam illam fit, convenientiam consensumque reddiderunt. Horum studium, ac certamina pro pietate suscepta consecuti alii, primi quoque fuere modi hujus adhibendi æmulatores. De rebus enim tunc in controversiam deductis illi etiam exacta peræque diligentia, caventes ne
B qua ex parte scriptura labefactaretur, tulere sententiam, & deinceps unaquæque synodus eadem mente quæstionum alias aliter agitatarum tractationem suscepit, ut ex omnibus una vere aurea catena connexa sit, omni pariter pulcritudine ornata, eademque in declarando scripturæ sensu optime conserta & coaptata. Quamvis enim singuli non possent per se ipsos adinvenire quod rectum & æquum esset, suppetebant tamen posterioribus priorum exempla: quod si etiam his caruissent, certe Spiritus auxilio poterant ipsi per se totum hoc egregie præstare. Itaque non modo sanctorum quisque separatim, sed congregati etiam omnes omnia, servata concordia scripturarum, egerunt: neque tan-
C tum singulatim, sed complures quoque simul eamdem de iisdem habuere sententiam. Neque docendo suos putarunt habendam esse præ oculis usquequaque convenientiam scripturarum, pugnando vero cum adversariis alium esse modum adhibendum, sed contra, priora illis fuere opus propter posteriora. Atque ut nemo apparentia tantum attendens, latentem vero non effodiens thesaurum sibi fieret causa erroris, putaretque duce ad præcipitia lumine uti, illas etiam viarum asperitates, hoc est loca, quæ videntur asse-
D rere pugnantia, complanabant, eumdemque in omnibus sensum consistere demonstrabant. Ita veluti communi consilio tum publice tum privatim, quovis loco, & quando res ita ferebat, hoc ante omnia curarunt, ut sui studii caput. idem quippe certamen pro hoc ipso, pro veritate, proque sua ipsorum salute propositum sibi sciebant: & cum ipso quidem, recte se alia peracturos, hoc autem uno posthabito, reliqua etiam se amissuros plane censebant. His igitur ita se habentibus, quæ aliter se habere nemo unquam dixerit, vel nimium contentiosus, necesse est vos etiam eodem erga materiam propositam animo sitis, & postponatis omnia concordiæ
E scripturarum. Sive enim oportet inspicere, quid sanctus quisque egerit; vos, qui tanto estis numero, justius hoc idem & velle debetis & perficere: sive quis etiam eos consideret universos, operæ precium est vos eadem post illos necessitate adactos, illorum velle sequi vestigia; opposita vero incedentes via reprehésionem non effugietis. Quamquam illis quidem, etsi non omnibus, at certe primis, solæ scripturæ erant ob oculos, quas difficile quidem, potuere tamen in unam revocare convenientiam: at vobis non parva adjumenti accessio est, imo vero ipsa totum fere valet, quod doctorum expositiones

expositiones in scripturas ; & certamina eorum habetis proposita, quæ illi tum ad veritatis hostes redarguendos, tum ad suos confirmandos, dictis scilicet eorum audientes, suscepere. Quorum, cum adeo multi, sibique invicem testes sint, consensionem facile pariter ac justum est sumere veluti ducem certissimum ad veritatem indagandam. Ac de doctorum quidem consensu postea : prius autem agendum est de convenientia sententiarum scripturæ, etenim res ita se habet : Spiritum sanctum ex Patre procedere, testatur manifeste scriptura, & communiter omnes fatemur, nec magis Græcis, quam Latinis id favet, nec solvitur per hoc dubitatio. Hoc enim posito neque necessarium, neque impossibile est, etiam ex Filio procedere Spiritum, cum hæc affirmatio nec ponat, nec tollat alteram affirmationem, sed possibile sit ex vi hujus propositionis procedere, aut non procedere ex Filio; ut qui dicit hominem esse animal, nec rationis participem illum necessario asserit, neque id negat. Quamquam si modum processionis divinarum personarum spectemus, ordinemque illis assignatum a sanctis patribus, multo magis affirmatio ponit affirmationem : nam ea quæ Pater habet, sint etiam Filio communia necesse est, nisi aliquid obstet : & quod ex aliquo per aliquid essentialiter prodit, causam habet illud etiam per quod prodit, ut si quis calorem e sole dicat oriri, illum e radio quoque oriri neque ait, neque negat, quod attinet ad ipsam propositionem, quamquam affirmat magis, si quis modum productionis consideret, & ordinem quem habet ad utrumque res intermedia; tunc enim plane non negabit ex ipso etiam radio ut proxima causa oriri, quod per illum emanat naturaliter : interim id solum considerantes, quod pronuntiatum est, neutrum exprimimus necessario. Itane ergo philosophandum est de proposita quoque materia ? minime. Procedere quippe illum a Filio, rursusque non procedere, omnino est impossibile. restat igitur, ut alterum illorum sit verum. At neutrum licet e scriptura planis verbis desumere ; Colligendum ergo est ex quibusdam aliis, quæ scriptura dicat aperte. Ea igitur consideranda : Et si quidem omnia scripturæ loca Latinorum affirmationi favent, amplectenda illa est: si vero negationi Græcorum, rejicienda affirmatio. Veluti si mitti a Patre & Filio: si quia dicitur Spiritus utriusque, non solius videlicet Patris; sed modo quidem veritatis, modo vero Christi & Filii; si quod omnia quæ Pater habet, sint etiam Filii; si accipere a Filio, & annuntiare; si dari discipulis Spiritum insufflatione corporea; si quod Filius mittat illum a Patre, sicut Pater mittit eumdem in nomine Filii; si quia missus a Filio glorificet illum, quemadmodum Filius a Patre missus glorificat eum a quo missus est : si hæc omnia sunt affirmationi consona, habenda est illa pro vera & certa. Rursus si qua sunt perspicua scripturæ dicta, quæ faveant propositioni asserenti Spiritum non procedere ex Filio,

A ἐπὶ ταῖς γραφαῖς ἐξηγήσεις, καὶ ἄλλοι τούτων ἀγῶνες, οὓς ἐπὶ ἐλέγχῳ μὲν τῶν ἀνθισταμένων τῇ ἀληθείᾳ, βεβαιώσει δὲ τῶν οἰκείων καὶ πειθομένων αὐτοῖς ἐνεστήσαντο· ὧν τοσούτων ὄντων καὶ μαρτυρούντων ἀλλήλοις τὴν συμφωνίαν, ὥσπερ ὁδηγόν τινα ἀπλανῆ τῆς ζητουμένης ἀληθείας λαβεῖν πρόχειρόν ἐστιν οὐδὲν ἧττον ἢ δίκαιον. ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ τῶν διδασκάλων, αὐτίκα· τὰ δὲ τῶν γραφῶν ἀξιώματα δεῖ συναπτέσθαι πρῶτον. ἔχει γὰρ οὕτω· τὸ μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, κεῖται μὲν διαρρήδην ἐν τῇ γραφῇ, ὁμολογεῖται δὲ παρὰ πάντων ἡμῶν, καὶ οὐ μᾶλλον πρὸς Γραικῶν ἢ
B Λατίνων ἕστηκε τοῦτο, οὐδ᾽ ἔστιν ἐκ τούτου λύειν τὴν ἀμφισβήτησιν· οὔτε γὰρ ἀνάγκη καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ προϊέναι τὸ πνεῦμα τούτου κειμένου, οὔτ᾽ ἀδύνατον καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. ἡ γὰρ κατάφασις αὕτη τὴν ἑτέραν κατάφασιν οὔτε τίθησιν οὔτ᾽ ἀναιρεῖ· ἀλλ᾽ ἐνδέχεται μὲν ἐκ τοῦ υἱοῦ προϊέναι, ἐνδέχεται δὲ καὶ μὴ προϊέναι ὅσον ἔκ γε τοῦ λόγου· ὥσπερ εἴ τις λέγοι τὸν ἄνθρωπον εἶναι ζῶον, οὔτε λογικὸν εἶναι τίθησιν ἐξ ἀνάγκης, οὔτε τοῦτ᾽ ἀναιρεῖ· καί τοι πρὸς τὸν τῆς προόδου τῶν θείων προσώπων τρόπον ἀφορῶσιν ἡμῖν καὶ ἣν οἱ θεῖοι πατέρες τούτοις ἀπέδωκαν τάξιν, τίθησι καὶ πολὺ μᾶλλον ἡ κατάφασις τὴν κατάφασιν.
C τῶν γὰρ τῷ πατρὶ προσόντων καὶ τὸν υἱὸν δεῖ κοινωνεῖν, ἂν μή τι κωλύῃ· καὶ τὸ διά τινος ἔκ τινος οὐσιωδῶς προϊὸν, αἰτίαν ἔχει καὶ τὸ δι᾽ οὗ πρόεισι· καθάπερ εἴ τις τὴν θέρμην ἐκ τοῦ ἡλίου προέρχεσθαι λέγοι, τὸ καὶ ἐκ τῆς ἀκτῖνος προϊέναι αὐτὴν οὔτε τίθησιν οὔτ᾽ ἀναιρεῖται· οὐκοῦν ἔκ γε τοῦ λόγου· καίτοι τίθησι μᾶλλον, ἄν τις τὸν τῆς προόδου τρόπον λογίζοιτο, καὶ τὸ μεσιτεῦον ἣν τινα τάξιν πρὸς ἑκάτερον ἔχει· τότε γὰρ τὸ διὰ τῆς ἀκτῖνος φυσικῶς προϊὸν, καὶ ἐξ αὐτῆς ὡς ἐκ προσεχοῦς αἰτίας προέρχεσθαι πάντως ἐρεῖ· τέως δὲ τὸν λόγον μόνον σκοποῦντες, οὐδέτερον ἐξ ἀνάγκης ἀποφαινόμεθα. ἆρ᾽ οὖν οὕτω κἀ-
D πὶ τοῦ πράγματος ἔχει; οὐμενοῦν· ἐκπορεύεσθαι γὰρ αὐτὸ παρὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ πάλιν οὐκ ἐκπορεύεσθαι, καθάπαξ ἀδύνατον. λείπεται τοίνυν θάτερον τούτων ἀληθὲς εἶναι· ἀλλ᾽ οὐδέτερον τούτων ἐκ τῆς γραφῆς διαρρήδην ἐστὶ λαβεῖν. οὐκοῦν ἔκ τινων ἄλλων τοῦτο συνάγεσθαι δεῖ φανερῶς ἐκεῖ λεγομένων. ταῦτα τοίνυν δίκαιόν ἐστι θεωρεῖν· καὶ εἰ μὲν πάντα τὰ τῆς γραφῆς τῇ τῶν Λατίνων βοηθεῖ καταφάσει, ταύτην ἑλέσθαι· εἰ δὲ τῇ τῶν Γραικῶν ἀποφάσει, τὴν κατάφασιν ἀτιμάζειν. οἷον εἰ τὸ πέμπεσθαι παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ· εἰ τὸ καὶ ἀμφοτέρων λέγεσθαι πνεῦμα, οὐ μόνον δηλονότι πατρὸς, ἀλλ᾽ ἔνθα μὲν ἀληθείας, ἔνθα δὲ Χριστοῦ καὶ υἱοῦ· εἰ
E τὸ πάντα τὰ τοῦ πατρὸς ἔχειν καὶ τὸν υἱόν· εἰ τὸ παρὰ τοῦ υἱοῦ λαμβάνειν καὶ ἀναγγέλλειν· εἰ τὸ τοῖς μαθηταῖς ἐμφυσήματι σωματικῷ τὸ πνεῦμα δίδοσθαι· εἰ τὸ πέμπειν αὐτὸ τὸν υἱὸν παρὰ τοῦ πατρὸς, ὥσπερ ὁ πατὴρ αὐτὸ πέμπει ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ υἱοῦ· εἰ τὸ πεμπόμενον ἐκ τοῦ υἱοῦ δοξάζει αὐτὸν, ὥσπερ ὁ υἱὸς ἀποσταλεὶς ἐκ τοῦ πατρὸς δοξάζει τὸν ἀποστείλαντα· εἰ τὰ τοιαῦτα πάντα τῇ καταφάσει συνᾴδει, ἀληθῆ καὶ κυρίαν αὐτὴν πρέπει νομίζειν. καὶ πάλιν, εἰ τῷ μὴ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ υἱοῦ, διαρρήδην ἐν τῇ γραφῇ τινα κείμενα συνηγορεῖ,

τῇ

τῇ ἀποφάσει προσίθεσθαι. εἰ δὲ καὶ πάντα πρὶν ἑνός τινος, * δεξαμένοις ἄλλοθεν ἠρτημένου τυχὸν, ἢ διὰ πολλῶν ἄλλων φανερουμένου, καὶ τούτῳ βεβαιοῦντας τὴν δόξαν ὁποτέραν ἂν εἴποι τις, τῶν ἄλλων ὑπεροφῶν, ἃ τῇ μὲν ἀντικειμένῃ δόξῃ βοηθεῖν ἔχει, τὸ δὲ δοκοῦν ἀνθίστασθαι φίλον καὶ σύμμαχον * ἐπάγεται, μὴ συκοφαντοῦντας, ἀλλὰ μᾶλλον ἅπανθ᾽ ὡς ἂν ἀλλήλοις συνάπτοιντο, καὶ συνᾴδοιεν ἐξηγησαμένους, καὶ τοῖς πλείοσι καὶ φανερωτέροις τὰ ἐλάττω καὶ ἀσαφέστερα κρίναντας, ἐκεῖθεν καὶ περὶ τῶν δοξῶν ἀσφαλῶς ἀποφαίνεσθαι· καὶ τὴν μὲν αἰτίαν γινομένην τοῦ διὰ πάντων ἑαυτῇ τὴν γραφὴν συμφωνεῖν, ταύτην αἱρεῖσθαι, τὴν δ᾽ ὡς ἑτέρως ἔχουσαν ἀποπέμπεσθαι, καὶ ταῖς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγαῖς ἐπὶ τούτου μάλιστα χρῆσθαι· ἓν ἄτοπον διὰ πάντων φυλαττομένους, τὸ τὰ τῆς γραφῆς συγκρούειν πρὸς ἄλληλα, καὶ δόξαν τιμᾶν πολέμου καὶ μάχης τούτοις αἰτίαν· ἐπεὶ τά γε ἄλλα σαθρὰς ἡγοῦμαι τὰς τοιαύτας μεθόδους ἐπὶ τῶν προκειμένων, καὶ τὸ πᾶν εἰπεῖν ἐπιβούλους· καὶ ῥᾴδιον μὲν ἀπαγαγεῖν ἀλλήλους ἐπὶ τὰ χείριστα, τὸ δὲ πάντα ἐκκλίνειν, μείζονος δυσκολίας· καί τοι καὶ μηδενὸς ἐκ τούτων ἑπομένου κινδύνου, οὐκ ἂν εὐλόγως ταύτας προσίεσθαι. περὶ μὲν γὰρ ὧν οὐκ ἔστι λαβεῖν ἐκ τῆς γραφῆς ἀξιώματα, ἀλλὰ δεῖ τοῦ εἰκότος στοχαζομένους ἡμᾶς ἀποφαίνεσθαι, πρὸς ταῦτα καὶ ταῖς εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγαῖς ἀνέγκλητόν ἐστι χρῆσθαι, καὶ πάσαις ἄλλαις μεθόδοις, αἳ πρὸς τὴν τοῦ δοκοῦντος ἀληθεστέρου κατάληψιν ἡμᾶς μέλλουσιν ὁδηγεῖν· τοσούτων δὲ νῦν ὄντων ἀξιωμάτων· ὧν τὰ μὲν αὐτὰ καὶ μόνον ἀρκεῖ, τείνοντα πρὸς τὸ προκείμενον ἄντικρυς, ἐκ δὲ τῶν ἔξεστι τὴν ἀλήθειαν ἡμῖν συμπεραίνεσθαι, περιττόν τι χρῆμα καὶ μάταιον ἡ τῶν μεθόδων τούτων καθέστηκε χρῆσις, καὶ φιλοτιμία μόνον κενή. οἶδα δὲ καὶ ὑμᾶς, ὦ Γραικοὶ, οὐδὲ ταῖς ἀποδείξεσιν ἔν γε τοῖς τοιούτοις θαρροῦντας, ἀλλ᾽ οἰομένους αὐτὰς ὕποπτόν τι χρῆμα καὶ σφαλερόν· πολλῷ μᾶλλον τοίνυν τοῖς δι᾽ ἀδυνάτου συλλογισμοῖς αὐτοί τε εὐλαβηθήσεσθε χρῆσθαι, καὶ χρωμένων ἄλλων φυλάξεσθε. εἶεν· οὐ τοίνυν τὰ μὲν τῆς γραφῆς ἀξιώματα συνάπτειν ἀλλήλοις καὶ συμβιβάζειν, ὡς ἂν μάλιστα συνάπτοιντο, δεῖ, τοὺς δὲ τούτων ἐξηγητὰς ἐν οἷς ταῦτά τε διασαφηνίζοντες, καὶ ἄλλως περὶ τῶν τοιούτων ἀγωνιζόμενοι λέγουσι, διαιρεῖν ἀξιώσομεν· ἀλλὰ καὶ τούτοις μετὰ τῆς ἴσης εὐνοίας χρήσασθαι δεῖ, καὶ μηδένα τῆς ὀφειλομένης πᾶσιν ἀποκλείειν αἰδοῦς. εἰ γὰρ τοὺς μὲν στέργειν καὶ τιμᾶν ψηφιούμεθα, τοῖς δὲ δεῖν ἡγησόμεθα μὴ προσέχειν, νομίζοντες αὐτοὺς διαφέρεσθαι, πρῶτον μὲν οὐδὲ τῆς περὶ τὰς γραφὰς εὐλαβείας ἀπολαύειν τι δυνησόμεθα, τῆς ἐξ ἐκείνων περιγινομένης εἰρήνης ἐκ τῆς φαινομένης τῶν διδασκάλων διαφωνίας πάλιν συγχεομένης, καὶ τῶν ἐκεῖθεν μισθῶν ἡμῖν διὰ τὴν κατὰ τῶν ἁγίων συκοφαντίαν ἀπολλυμένων, οὓς εἰκός ἐστι τὴν τῆς ἀληθείας εἶναι φανέρωσιν. ἔπειτα καὶ τὸ δεινὸν διπλοῦν ἡμῖν ἀπαντᾷ· ἢ γὰρ ἐνίους αὐτῶν τῆς ἐν ἁγιότητι στερήσομεν δόξης, ἵνα καὶ τῷ ψεύδει συγχωρήσῃ τις αὐτοὺς ὑποκεῖσθαι,

A negationi adhærendum. Si vero omnia uno quopiam excepto; non decet illud arripere, forte aliunde pendens, quodve possit explanari per multa alia; atque per hoc utramvis confirmare sententiam, contemptis aliis, quæ possunt oppositam firmare opinionem, quod vero videtur contrarium, & placet, facitque nobiscum, minime inferunt: hæc igitur calumniari non oportet, sed ita interpretantes omnia, ut cohæreant conveniantque inter se; dijudicanteſque pauciora & obscuriora per ea quæ plura sunt & clariora, tum demum de sententiis tutissime pronuntiare; & eam quidem amplecti, quæ facit, ut scriptura B nulla ex parte secum pugnet; quæ vero aliter se habet, rejicere; atque ad hoc potissimum adhibere rationes ad absurda deducentes; illud unum omnino absurdum caventes, ne scripturæ loca collidamus, & opinionem sequamur, quæ bellum inter scripturæ sententias excitet. Nam alioquin hujusmodi deductiones ad impossibile in ea de qua agimus materia, invalidas arbitror, atque ut uno verbo dicam, insidiosas (nec vero difficile est, ad incommoda quæque nos invicem deducere, sed facilius est omnia declinare.) Quamquam licet nullum ex his sequeretur periculum, C merito non decet illas admittere. De quibus enim e scriptura non licet accipere pronuntiata, sed oportet nos conjecturis uti ad ferendam sententiam, ad ea nullum crimen est afferre etiam deductiones ad impossibile, & quamvis aliam argumentationem, quæ nos ducat ad assequendum id, quod esse verius videtur. Nunc vero cum tot pronuntiata nobis suppetant; quorum aliqua satis esse nobis possunt, cum recta tendant ad id, quod quæritur; ex aliquibus autem licet inferre veritatem; inane quiddam est & supervacuum hujusmodi argumentationum usus; nec est aliud, D quam vana gloriolæ cupiditas. Scio vero etiam vos, Græci, ne demonstrationibus quidem in hujuscemodi rebus confidere, sed habere illas suspectas & periculi plenas; multo ergo magis ipsi a syllogismis deducentibus ad impossibile refugietis, ab aliisque illos adhibentibus cavebitis. Et hæc quidem sic se habent. Non erunt porro scripturæ quidem pronuntiata concilianda inter se, ut maxime oportet; eorum vero interpretes, aut ubi ea dilucidant, aut etiam ubi de illis disputant, in oppositas sententias distrahendi; sed par in illos quoque navanda benevolentia, nullique dene- E ganda illa observantia, quæ omnibus debetur. Nam si hos quidem recipiendos, atque in honore habendos, alios vero censebimus rejiciendos, putantes inter se illos pugnare; primum quidem nihil frui nobis licebit reverentia, qua scripturas honoramus, interturbata rursus pace scripturarum, quam nobis illi peperere, per apparentem pugnam doctorum; & pereunte nobis mercede illi debita, quam par est esse veritatis manifestationem, ob calumniam sanctis illatam. Deinde malum nobis duplo majus fiet: aut enim quosdam ex illis sanctitatis gloria privabimus, ut possint illis mendacia tribui,

(A) & jure debeant contemni ; aut rursus discrepantiæ crimen ab eis ad scripturas vel inviti transferemus, & Spiritui sancto ascribemus, a quo scripturæ manarunt : & illos quidẽ arbitrabimur examinasse omnia recte atque prudenter, scripturam vero illis dedisse causas pugnæ. Ad hæc sapientiores nos, sanctioresque illis ostendemus, si veritatem scripturarum nos quidem assequi possumus, & cum aliis doctoribus concordare ; ipsi vero neutrum sunt assecuti, & opinati sunt quæ non oportebat, & bellum cum fratribus perpetuum susceperunt. An vero nec quisquam nobis hæc tribuenda putaverit, nec nos ea de nobis cogitare debemus ; sed ostende- (B) mus revera ineptos nos esse illorum auditores, & quidvis potius attendere, quam dicta præceptorum ; cum illi nobis egregia documenta dederint, quales nos conveniat præstare ad ea, quæ a Spiritu dictata sunt, & idoneis exemplis doctrinam firmarint ; nos vero contrario modo uti velimus. Nec vero etiam æquum omnino est, ipsos quidem, dum se præberent aliorum interpretes, tamquam eximium quiddam illis concordiam tribuisse ; nos autem rursus scripta eorum interpretantes, tantam quodammodo illis invidere fortunam, & negare ipsis bona illa, quibus ipsi alios cumularunt. Quod si nullam aliam ob causam nobis succense- (C) bunt, at certe molestissime ferent, falso a nobis accusari scientiam ac virtutem suam, idque cum ab illis affecti simus beneficiis maximis, ob quæ illis omnia gratiam referre debemus. Neque enim esse aut sancti aut docti videbuntur, qui senserint & scripserint quæ sunt a veritate aliena ; imo etiam digni videbuntur, qui pœnas luant graves propter eos qui decepti sunt. Præterea nec doctores illi, quibus honorem deferimus, habebunt potius gratias, quam merito de nobis conquerentur, tum quia fratrum injuria communis etiam est ipsis ; & inhonoratis illis censebunt nul- (D) lum sibi quoque fieri honorem, licet multum honorari videantur : tum si versati esse in errore ipsi videbuntur, quod quasi doctores celebraverint homines, qui errori subservierunt : Ignorat enim nemo, quam miris laudibus alter alterius mentionem faciendo, sese invicem ornaverint tum publice, tum privatim. Has igitur ob causas, & plures alias consimiles, (neque enim percensendo singula obstrependum arbitror vestris auribus) oportere aio omnes ecclesiæ doctores honorari a vobis, & nullum eorum haberi tamquam in errorem lapsum, nec ullum inter illos (E) pugnæ vestigium suspicione attingi ; sed jure illud opinantibus, exoptatam vobis concordiam fuisse illis cordi magis, re melius considerata, primo quidem illud pro certo esse ponendum, eadem illos sibique congruentia sensisse ; deinde quod placet illis omnibus, ut vestram itidem sententiam confidenter amplectendum. Quod quamvis arduum penitus esset, ipsorum arbitror doctorum studio & opera fieret, ut vobis id facile futurum esset. Verum & facillimum est, & nullo labore, sed alacri tantum voluntate indiget.

καὶ δικαίοις παρεωρᾶσθαι· ἢ τὸ τῆς διαφωνίας ἔγκλημα καὶ ἄκοντες ἀπ' αὐτῶν ἐπὶ τὰς γραφὰς μεταστήσομεν πάλιν, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὗ τυγχάνουσιν αἱ γραφαί· κἀκείνοις μὲν καλῶς ἐπιστῆσαι πᾶσι καὶ νουνεχόντως, τὴν δὲ γραφὴν τὰς τῆς διαφορᾶς αἰτίας σφίσι προβάλλεσθαι νομιοῦμεν. πρὸς δὲ τούτοις, σοφωτέρους ἡμᾶς καὶ ἁγιωτέρους ἐκείνων δείξομεν ὄντας, εἴπερ ἡμεῖς μὲν καὶ τῇ παρὰ τῶν γραφῶν ἀληθείᾳ καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν διδασκάλων δυνάμεθα συμφωνεῖν, αὐτοὶ δὲ καὶ τούτων ἀμφοτέρων διήμαρτον· καὶ νενομίκασι μὲν ἅπερ οὐκ ἔδει, ἀθάνατον δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἐνεστήσαντο πόλεμον. μᾶλλον δὲ ταῦτα μὲν οὔτε τις ὑπὲρ ἡμῶν ἀξιώσει, οὔθ' ἡμᾶς ὑπὲρ ἑαυτῶν λογίζεσθαι χρή· ἀλλὰ δείξομεν ἀληθῶς ἀφυεῖς ὄντες αὐτῶν μαθηταὶ, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ τοῖς τῶν διδασκάλων λόγοις προσέχοντες, εἴπερ ἐκείνων ὅπως ἁρμόττει τοῖς ὑπὸ τοῦ πνεύματος λεγομένοις προσφέρεσθαι, καλῶς ἡμῖν ὑφηγησαμένων, καὶ παραδείγμασιν ἱκανοῖς τὴν διδασκαλίαν βεβαιωσάντων, αὐτοὶ παντάπασιν ἐναντίως χρῆσθαι βουλόμεθα. καὶ μὴν οὐδὲ δίκαιον ὅλως, ἐκείνοις μὲν ἐξηγητὰς ἄλλων καθισταμένοις, ὡς μέγιστόν τι τῶν ἀγαθῶν αὐτοῖς ἀπονεῖμαι τὴν συμφωνίαν, ἡμᾶς δὲ τἀκείνων αὖθις ἐξηγουμένους, τῆς τηλικαύτης ὥσπερ φθονῆσαι φορᾶς· καὶ ὧν αὐτοὶ τοῖς ἄλλοις μετέδωκαν, τούτων ὑφ' ἡμῶν στερηθῆναι. ἀλλ' εἰ καὶ μηδενὸς ἄλλου χάριν χαλεπῶς ἡμῖν ἕξουσι, τόγε καταψεύδεσθαι τῆς αὐτῶν σοφίας καὶ ἀρετῆς, καὶ ταῦθ' ὑπ' αὐτῶν ὠφελημένους τὰ μέγιστα, καὶ πάντων αὐτοῖς δικαίαν χάριν ὀφείλοντας, δεινὸν οὐ φαῦλον ποιήσονται. οὔτε γὰρ ἁγίοις οὔτε σοφοῖς δοκεῖν αὐτοῖς περιέσται, τἀναντία τοῖς ἀληθέσι φρονοῦσί τε καὶ συγγράφουσι· πρὸς δὲ τούτοις, καὶ πολλὰς ὑπὲρ τῶν ἠπατημένων δίκας ὀφείλειν. ἀλλὰ δὲ τούτων οὐδ' οἱ παρ' ἡμῶν τιμῆς ἀξιούμενοι χάριν εἴσονται μᾶλλον ἡμῖν, ἢ δικαίως ὀνειδιοῦσι καὶ μέμψονται, τοῦτο μὲν καὶ αὐτοὶ κοινωνοῦντες τῆς τῶν ἀδελφῶν ἀτιμίας, καὶ νομίζοντες ἐκείνων ἀμελουμένων, μηδ' αὐτοὶ τῶν εἰκότων τυγχάνειν κἂν σφόδρα δοκῶσι, τοῦτο δὲ εἰ δόξουσιν ἠπατῆσθαι, καὶ ταῖς τῶν διδασκάλων τιμαῖς τοὺς τῇ πλάνῃ καταχεθέντας ἀποσεμνῦναι· ἀγνοεῖ γὰρ οὐδεὶς ὁπόσα μεμνημένοι μετ' εὐφημίας ἀλλήλους ἰδίᾳ τε καὶ κοινῇ τετιμήκασι. τούτων τε τοίνυν εἵνεκα καὶ πολλῶν ἄλλων ὁμοίων, οὐ γὰρ οἶμαι δεῖν ἀποκναίειν τὰς ὑμῶν ἀκοὰς ἕκαστα καταλέγων, δεῖν φημι πάντας τοὺς τῆς ἐκκλησίας διδασκάλους τιμᾶν ὑμᾶς, καὶ μηδένα τούτων πεπλανῆσθαι νομίζειν., μηδ' ἴχνος τι μάχης ἐν τούτοις ὑπονοεῖν· ἀλλὰ τὴν ὑμῖν ποθουμένην ὁμόνοιαν πολλῷ μᾶλλον ἐκείνοις καὶ σπουδασθῆναι καὶ κατορθῶσθαι δικαίως ὑπειληφότας, πρῶτα μὲν ἐκείνοις ἀδελφὰ φρονοῦντας καὶ ἀλλήλοις συμβαίνοντας ὑποθέσθαι, ἔπειτα τὸ πᾶσιν ἐκείνοις ἀρέσκον καὶ ὑμετέραν γνώμην θαῤῥούντως ποιήσασθαι. τοῦτο δὲ εἰ καὶ παντάπασι δυσχερὲς ἐτύγχανεν ὂν, αὐτοὺς οἶμαι τοὺς διδασκάλους συνεφαψαμένους ὑμῖν ῥᾴδιον ἀποδείξειν. ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν εὐκολωτάτων ἐστὶ, καὶ πόνου μὲν οὐδενὸς, προθυμίας δὲ μόνης δεόμενον.

εἰ μὲν

εἰ μὲν γὰρ ἀντιφάσκειν ἀλλήλοις ἐδόκουν οἱ ἅγιοι, καὶ λόγοις γοῦν ἀντικειμένοις περὶ τῶν προκειμένων ἐχρῶντο, οὐδ᾿ οὕτω μὲν χαλεπὸν ἂν ἦν συνάπτειν αὐτούς, καὶ τὴν περὶ τοὺς λόγους ἀντίθεσιν τῇ τῶν φρονημάτων ἀναιρεῖν συμφωνίᾳ. οὐ γὰρ ἂν ἐνέλιπον ἡμῖν ὁδοί τινες ἐπὶ τοῦτο καὶ μηχαναί, ἃς ἡμῖν ἡ τῆς φιλοσοφίας εὐπορία παρέχει, τὰς φαινομένας ἐναντιότητας λύειν μετὰ τῆς ἀληθείας ἐθέλουσιν· ἀπώκνησε δ᾿ ἄν τις ὅμως πρὸς τοῦτο, πολλῆς πραγματείας ἔργον καὶ πόνων εἰδώς. νῦν δ᾿ οὐχ οὕτω τὰ τῶν ἁγίων ὁρῶμεν ἅπαντες ἔχοντα, ἀλλὰ πολλῆς γέμει γαλήνης, καὶ πόῤῥωθεν ἡμῖν ἐφιᾶσι τὰς τῆς ὁμονοίας ἀκτῖνας. εἰ δέ τι καὶ παραλλάττον αὐτοῖς ἀναμέμικται, ἐπιπόλαιόν ἐστι καὶ μέχρι τοῦ φαινομένου· ἢ γὰρ διάφορα περὶ τῶν αὐτῶν ἀξιοῦσιν οἱ πλείους, ὃ τοῖς μὲν σοφωτέροις οὐδένα παρέχειν δύναται θόρυβον, ταράξειε δ᾿ ἂν τοὺς ἁπλουστέρους εὐθύς, ἢ λόγῳ καὶ σιωπῇ τὰ τούτων διῄρηται, οὕτω δὲ συμβαίνειν ἀλλήλοις οὐδέν ἐστι χαλεπόν· καί ἡμεῖς γὰρ καθ᾿ ἑκάστην διάφορα περὶ τῶν αὐτῶν φρονοῦντες καὶ λέγοντες, οὐδὲν ἧττον μένομεν ἡνωμένοι· καὶ περὶ τούτων οὐδεὶς ἡμῖν συῤῥήγνυται πόλεμος, καὶ εἰκότως· πολλῶν γὰρ ἐφ᾿ ἑκάστου θεωρουμένων, καὶ ἀλλοτρόπως ἄλλου προσιόντος αὐτῷ, καὶ διαφόροις ἀνάγκη ταῦτα λόγοις σημαίνεσθαι· ἢ τοῖς αὐτοῖς μέν, διαφόρως δὲ δήπου λαμβανομένοις, ἕως ἂν τῇ τῶν πραγμάτων ὑπάρξει τοὺς περὶ τούτων λόγους συνάδειν βουλώμεθα· ὃ ταυτόν ἐστι καὶ ἀληθεῖς εἶναι θέλειν αὐτούς, ἐφόσον τὴν τῶν λόγων ἀλήθειαν τῷ εἶναι τῶν πραγμάτων ἴσμεν ἀκολουθεῖν. εἰ δ᾿ ἐκ τοῦ διάφορα λέγειν περὶ τῶν αὐτῶν, ἐμαχόμεθα, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν ἠναντιούμεθα ἄν· ἣ τὰς τῶν ὄντων ὑπάρξεις ἐκ πολλῶν τινων καὶ διαφόρως ἐνυπαρχόντων αὐτοῖς συνίστασθαι βούλεται. οὔτε τοίνυν ἐπὶ τούτοις διαφερόμεθα, οὔτε λόγος καὶ σιωπὴ πεφύκασιν ἡμᾶς συῤῥηγνύειν· τοὐναντίον γὰρ μᾶλλον καὶ διαλλάττειν δοκοῦσιν, εἴπερ ἐν ἴσῳ τῇ συγκαταθέσει τὸ τῆς σιγῆς καὶ ὑπὸ τῶν πολιτικῶν λαμβάνεται νόμων· πρὸς δὲ τὸν συναινοῦντα πόλεμος οὐδεὶς οὐδὲ μάχη τῷ γε νοῦν ἔχοντι. εἰ μὲν οὖν ἄλλον τινὰ τρόπον ἐκ τῶν τῆς ἐκκλησίας διδασκάλων εἴχομεν εἰληφότες, ᾧ τὰς ἐξ ἐκείνων ἡμῖν ἀποτικτομένας ἀμφισβητήσεις λύεσθαι δεῖ, καὶ ᾧ δυνησόμεθα συνάπτειν ἐκείνους ἐν οἷς ἂν διαφερόμενοι φαίνοιντο, τῶν ἡμῖν ἐγνωσμένων τούτων ἠμελημένων, καὶ οἷς χρῆσθαι πρὸς ἀλλήλους εἰώθαμεν, ἐκείνῳ δὴ καὶ χρηστέον. εἰ δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἔστιν εὑρεῖν, οὐ γὰρ ἠδύναντο ἀνθρώποις τε διαλεγόμενοι καὶ αὐτοὶ τὴν ἡμετέραν ἔχοντες φύσιν, οἷς δ᾿ ἐπὶ τῶν γραφῶν αὐτοὶ τοῖς εἰωθόσι τούτοις τῶν διαλλαγῶν ἐχρήσαντο τρόποις, καὶ ἡμῖν ἐοίκασι συμβουλεύειν μηδ᾿ ἐπ᾿ αὐτῶν βελτίους ἄλλους ζητεῖν, ἡνίκα ἂν δέῃ συμφωνοῦντας ἀλλήλοις δείκνυσθαι, οὔτε παραιτεῖσθαι δεῖ τὴν ἐκείνων εἰρήνην, ἧς ἤρτηται τὰ τῆς ἡμῶν ὁμονοίας, οὔτε δυσχερές ἐστιν οἷς ἐφ᾿ ἡμῶν ἐχρησάμεθ᾿ ἂν τῆς ὁμονοίας σημείοις, διὰ τούτων τὴν σύμπνοιαν καὶ τὸ φρονεῖν ἀδελφὰ κἀκείνοις ψηφίζεσθαι. οὔτε κίνδυνόν τινα προσεῖναι τῷ πράγματι πιστεύειν ὅλως εἰκός. ἔμοι γε γὰρ τοὐναντίον μᾶλλον δοκεῖ, μηδὲν ἂν ἀσφαλέστερον τούτου γίνεσθαι τοῖς εὐθύνας βίου τε καὶ δόξης ὁμοίως δώσειν ὑπειληφόσιν.

A Nam si viderentur sancti digladiari inter se, aut certe sermonibus oppositis de rebus propositis uterentur; ne sic quidem esset difficile eos inter se conciliare, verborumque pugnam tollere per convenientiam sensus: non enim deessent nobis ad hoc viæ quædam & præclara inventa, quæ subministrat ubertas philosophica, si vellemus apparentes oppositiones diluere cum adminiculo veritatis: sed tamen refugeret hoc quispiam, sciens multi hoc esse opus negotii ac laboris. Nunc autem non ita se habere sanctorum scripta omnes videmus; sed multa in illis tranquillitas est, & emittunt nobis eminus concordiæ radios. Quod si quid etiam in illis discrepantiæ mixtum est, superficie tenus illud est atque in speciem. B Aut enim diversa de iisdem plures loquuntur; quod eruditos homines turbare minime potest, turbaverit autem primo aspectu simpliciores: aut dicendo & tacendo inter se differunt; quod illis contingere est consentaneum. Nam & nos ipsi per dies singulos diversa de iisdem sentientes ac enuntiantes, nihilo minus conjuncti sumus, nec propterea inter nos decertamus; & jure quidem optimo: Cum enim in unaquaque re multa considerentur, & alius aliter illam concipiat animo, C variis quoque sermonibus exprimantur ea necesse est, aut iisdem sane, sed varie acceptis, dum rerum naturæ congruere velimus ipsos sermones, hoc est esse veros; quandoquidem ipsum esse rei sequitur orationis veritas, ut norunt omnes. Quod si dicendo de iisdem diversa, pugnaremus, contraria quoque ipsi veritati assereremus, quæ rerum naturas ex multis diversoque modo inexistentibus constare vult. Neque igitur in his dissentimus, neque rem exprimere, aut silentio præterire, talia sunt, ut manus propterea conseramus; imo vero contra, pacem conciliare videntur, quando silentium civiles quoque leges sumunt pro assensu; cum D assentiente vero confligit nemo, si sapiat. Si quis igitur est alius modus a doctoribus ecclesiæ nobis traditus, quo dirimendæ sint controversiæ, quæ per illos oriuntur, & quo possimus conciliare illos inter se, ubi dissentire videntur; posthabitis hisce quos novimus, & quibus uti inter nos solemus, age illum adhibeamus. Sed si talem reperire modum non licet; neque enim poterant, cum sermo illis esset ad homines nostram & ipsis naturam habentibus; & per consuetos hosce conciliationum modos, quibus ipsi usi sunt ad componenda scripturæ loca, nobis id consilii dare videntur, E ut nullos quæramus meliores, per quos oporteat, cum opus fuerit, probare ipsorum quoque doctorum convenientiam; profecto nec pacem illorum debemus missam facere, ex qua pendet nostra concordia; nec difficile est, per quæ nos signa nostram significaremus concordiam, per hæc eadem illorum convenientiam & consensionem declarare. Neque ullum omnino hac in re periculum subesse censendum est; mihi enim videtur potius contrarium, nihil posse tutius contingere hominibus, qui se existimant redditūros rationem vitæ pariter ac opinionis.

Quamvis enim ita futurum esset, ut a veritate aberraremus; idonea tamen nobis esset apud Deum excusatio, quod pacem habere voluerimus post longa dissidia, depositisque controversiis, in unam omnes ire sententiam: cum vero nobis ipsi non confideremus, ad scripturas accurrerimus & doctores: Apparente vero in iis etiam discrepantia quadam, consideraverimus nullum esse posse vestigium pugnæ & erroris in illis, qui sunt Spiritus afflatu edocti; volentesque omnibus æque conservare opinionem sanctitatis, conciliatores potius quam judices ipsorum sederimus; & illi quidem a nobis quoad ejus fieri potuit in unam reducti concordiam, postea vero & nos uniti fuerimus, delectaque a nobis hæc pacis via uti tutior, aliis multa & manifesta habentibus conjuncta pericula. Hæc plane arbitror clementissimum judicem æqui bonique facturum, veniamque abunde daturam hominibus, qui rerum quidem maximarum affecti fuerint desiderio, proque illis aliquod etiam periculum subire voluerint; ex periculis autem cognoverint adierintque levissimum. Quibus enim, ubi omnia recte atque ordine disposuissent, non successit exoptatæ veritatis assecutio, haud pravæ illorum voluntati debet ascribi exitus infelix, sed arduæ veritatis indagationi. Quod igitur intelligendum sit, theologos qui non conveniunt cum pluribus, nequaquam illis adversari, sed velle quiddam aliud necessarium significare, eadem vero sentire quæ illi de rebus per eos explicatis, colligi potest ex multis aliis similibus. Quis enim ignorat, sanctos omnes passim causæ & causati voces usurpare, & præ omnibus Nyssenum? Attamen Cyrillus utendum iis esse negat. Anne ergo dissentiendo ab aliis id asserit, eodemque sibi scopo proposito contrariam habuit sententiam; ut oporteat ab aliis præter ipsum, aut ab ipso uno stare veritatem? Et qua ratione fieri possit, aut alios adeo multos non perspexisse quod opus est, aut hunc in tantum esse lapsum errorem, idque posteriorem multis qui usi sunt illis vocibus? Imo vero & illi simul omnes, & iste nihilo minus propter sanctitatis opinionem effugiunt suspicionem mendacii. Non ergo contraria dicunt, & verum utrique dicunt: par enim est, respicientes ad diversas vocum istarum significationes, illos quidem usurpasse, hunc autem refugisse. Nam alii quidem certe respexerunt ad processiones, hic vero ad artem Aristotelicam. Vt si quis commutata causa, cur hi usurpaverint, ille tacuerit, ex iis quæreret, futurum esset, ut caverent qui usurparunt, non dubitaret usurpare qui cavit. Quid præterea, magis pium, aut passim in theologia usitatum, quam divinarum ordo personarum? Quidam tamen sanctorum in hanc etiam invehuntur vocem: Verum neutri mentiuntur; licet enim in divinis aliquem ordinem necessario ponere, & alium rursus inde repellere, ut naturæ creatæ convenientem. Solius Patris imaginem esse solum Filium, Augustinus asserit, & occidentalium patrum caterva; nomenque imaginis dicunt esse proprium hypostasis Filii:

Lib. 2. ad Hermiam.

A εἰ γὰρ καὶ τῆς ἀληθείας ἐμέλλομεν ταύτῃ διαμαρτάνειν, ἱκανὴ πρὸς Θεὸν ἡμῖν ἂν εἴη παραίτησις, τὸ βουληθῆναι μὲν εἰρήνην ἄγειν μετὰ πολέμους μακρούς, καὶ τὴν αὐτὴν περὶ τῶν πρὶν ἀμφισβητουμένων γνώμην λαβεῖν, ἑαυτοῖς δὲ θαρρεῖν οὐκ ἔχοντας ἐπὶ τὰς γραφὰς ἀπιδεῖν καὶ τοὺς διδασκάλους· φαινομένης δέ τινος κἂν τούτοις διαφορᾶς, ἐνθυμηθέντας ὡς ἀδύνατον τοῖς ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐνηχουμένοις ἐναντιότητός τι καὶ πλάνης ἴχνος προσεῖναι, καὶ βουληθέντας πᾶσιν ὁμοίως τὴν τῆς ἁγιωσύνης δόξαν τηρεῖν, διαλλακτὰς μᾶλλον ἢ δικαστὰς αὐτῶν γεγονέναι· καὶ συνάψαι μὲν ἀλλήλοις ἐκείνους ὡς ἐνεχώρει, B συναφθῆναι δ᾽ ἔπειτα καὶ αὐτοί, καὶ ταύτην ὡς ἀσφαλεστέραν ἑλέσθαι τῆς εἰρήνης ὁδόν, ταῖς ἄλλαις πολλῶν τε καὶ προφανῶν κινδύνων συνεζευγμένων, τούτοις ἡγοῦμαι καὶ πάνυ τὸν φιλάνθρωπον δυσωπηθήσεσθαι δικαστήν, καὶ συγγνώμης ἀξιώσειν πολλῆς τοὺς ἐπιθυμήσαντας μὲν τῶν μεγίστων, ἑλομένους δέ τι καὶ παρακινδυνεύειν ὑπὲρ αὐτῶν, τῶν δὲ κινδύνων συνιδόντας τε καὶ στέρξαντας τὸν κουφότερον. οἷς γὰρ ἅπαντα θεμένοις καλῶς οὐκ ἐξεγένετο τῆς ποθουμένης ἀληθείας τυχεῖν, τούτων οὐ πονηρίᾳ γνώμης ἀλλὰ τῇ δυσχερείᾳ τῆς ἀληθείας ἐπιγράφεσθαι δεῖ τὸ ἀτύχημα. ὅτι μὲν τοίνυν τοὺς μὴ τὰ αὐτὰ τοῖς πλείοσι φάσκοντας θεολόγους, οὐχ ὡς ἐκείνοις ἀντιλέγοντας, C ἀλλ᾽ ὡς ἄλλο τι βουλομένους τῶν ἀναγκαίων ἐπισημαίνεσθαι, περὶ δ᾽ ὧν εἶπον ἐκεῖνοι τὴν ἴσην ἔχοντας γνώμην, πρέπει νοεῖν, ἐκ πολλῶν ἄλλων ὁμοίων συνάγεσθαι δυνατόν. τίς γὰρ οὐκ οἶδε πάντας ἁγίους αἴτιον καὶ αἰτιατὸν ἄνω καὶ κάτω στρέφοντας, καὶ πρό γε πάντων τὸν Νύσσης; ἀλλ᾽ ὅ γε Κύριλλος χρῆσθαι τούτοις ἀπαγορεύει. ἆρ᾽ οὖν ἀντιλέγων τοῖς ἄλλοις ταῦτά φησι, καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀποβλέπων τῆς ἀντικειμένης γέγονε γνώμης, ὥστε καὶ δεῖν ἢ μετὰ τῶν ἄλλων πλὴν αὐτοῦ, ἢ μετ᾽ αὐτοῦ μόνου τὴν ἀλήθειαν εἶναι; D καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον ἢ τοὺς ἄλλους τοσούτους ὄντας τὸ δέον μὴ συνιδεῖν, ἢ τοῦτον πλανηθῆναι τοσοῦτον, καὶ ταῦτα μετὰ πολλοὺς ἐλθόντα, χρησαμένους τοῖς ὀνόματι τούτοις; μᾶλλον δὲ τῆς τοῦ ψεύδους ὑποψίας ἐκεῖνοί τε πάντες ὁμοῦ καὶ οὗτος οὐδὲν ἧττον διὰ τὴν τῆς ἁγιωσύνης δόξαν ἀπήλλακται. οὐκοῦν οὔτ᾽ ἀντιλέγουσι, καὶ ἀληθῆ λέγουσιν ἄμφω· εἰκὸς γάρ ἐστι πρὸς διαφόρους τῶν ὀνομάτων τούτων ἀπιδόντας ἐννοίας, τοὺς μὲν χρήσασθαι, τὸν δὲ φυλάξασθαι. οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι δήπου πρὸς τὰς προόδους ἀπέβλεψαν, ὁ δὲ πρὸς τὴν Ἀριστοτελικὴν τεχνολογίαν ἀπεῖδεν· ὥστε τοὺς μὲν εἰπόντας φυλάξασθαι ἄν, τὸν δὲ διευλαβηθέντα θαρρῆσαι, εἴ τις E αὐτοῖν ἐπαλλάττων τὰς τοῦ λόγου καὶ τῆς σιωπῆς αἰτίας ἐπύθετο. τί δὲ καὶ τῆς ἐν τοῖς θείοις προσώποις τάξεως εὐσεβέστερον, ἢ τῇ θεολογίᾳ πανταχοῦ συνηθέστερον; ἀλλ᾽ ἔνιοι τῶν ἁγίων καὶ κατὰ τοῦ τῆς τάξεως ὀνόματος φέρονται· ἀλλ᾽ οὐδέτεροι ψεύδονται. ἔστι γὰρ καὶ φρονεῖν τινα τάξιν ἐξ ἀνάγκης ἐπὶ Θεοῦ, καὶ πάλιν ἄλλην ἐλαύνειν ἐκεῖθεν, ὡς τῇ κτιστῇ φύσει προσήκουσαν. ἀλλὰ μὴν εἰκόνα μόνου τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν εἶναι μόνον φασὶν Αὐγουστῖνός τε καὶ ἡ λοιπὴ τῶν δυτικῶν ἑταιρεία, καὶ τὸ τῆς εἰκόνος ὄνομα λέγουσιν ἴδιον εἶναι τῆς ὑποστάσεως τοῦ υἱοῦ· οἱ δὲ

οἱ δὲ τῆς ἑῴας διδάσκαλοι καὶ τὸ πνεῦμα εἰκόνα τοῦ υἱοῦ καὶ μὴν καὶ τοῦ πατρὸς τεθαρρηκότως πάντες καλοῦσιν. ἀλλ' οὗτοι μὲν πρὸς τὴν κατ' οὐσίαν ταυτότητα βλέποντες, ταῦτ' ἀξιοῦσι, καὶ τῷ τῆς εἰκόνος ὀνόματι ἀντὶ τῆς τελείας ὁμοιότητος χρῶνται· ἐκεῖνοι δὲ τὴν κατὰ τὸ εἶδος ἐσκόπουν δήπουθεν ὁμοιότητα, ἥ τις ἐν τῷ τοῦ υἱοῦ περιέχεται λόγῳ, τῇ γὰρ προόδῳ τοῦ λόγου ἡ τοῦ εἴδους ὁμοιότης πρὸς τὸ ἀφ' οὗ πρόεισιν ἰδίως ἀφώρισται. ὁ δὲ Βασίλειος καὶ γέννημα τὸν τοῦ Θεοῦ λέγειν οὐ συγχωρεῖ, καί τοι τῶν ἄλλων ἀδεῶς οὕτω καλούντων· ἆρ' οὖν διαφωνεῖν ἐροῦμεν ἐκείνοις αὐτὸν, ἢ μᾶλλον καὶ τοῦτον τοῖς ἄλλοις πᾶσι συνάψομεν; ἐροῦμεν γὰρ τοὺς μὲν ὑπὸ τῆς τοῦ γεννήματος ἐννοίας ὀρθῶς ἐπὶ τοῦ υἱοῦ λεγομένης προαγομένους χρήσασθαι τῇ φωνῇ, τὸν δὲ πρὸς τὴν χρῆσιν ἀπιδόντα τῆς λέξεως, ἐπὶ κακοῦ γὰρ ἐξέλαβεν αὐτὴν ἡ γραφὴ, γεννήματα ἐχιδνῶν τοὺς Ἰουδαίους ἀποκαλοῦσα, καὶ τοῖς ἀτελέσι ταύτην ἀπέδωκεν· αὐτόν τε φυλάξασθαι, καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσι συμβουλεύειν· τὸ δὲ δὴ μεῖζον, ὅτι τοῦτ' αὐτὸ καὶ πρὸς ἑαυτοὺς παθόντας τοὺς διδασκάλους ἴδοι τις ἄν· ὥστ' εἴ τις ἁπλῶς τἀκείνων ἐπίοι, καὶ τοῖς φαινομένοις μόνοις προσέχοι, παίζειν αὐτοὺς μᾶλλον ἐρεῖ. οὕτω τοῖς ἐναντίοις πολλαχοῦ καὶ πολλάκις λόγοις ἐχρήσαντο πρὸς διαφόρους ἀπιδόντες ἐννοίας. καὶ τί θαυμαστὸν, ὅπου καὶ τοῖς λογίοις τοῦτο συμβέβηκε; ποῦ μὲν μείζω τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα λέγουσιν ἐναργῶς, ποῦ δὲ τὴν ἐν σφίσιν ἰσότητα φανερῶς ἀποφαινομένοις; καὶ ταῦτ' οὐ μόνον περὶ τῆς διπλῆς ἐν τῷ Χριστῷ νοοῦσι φύσεως οἱ διδάσκαλοι, ἀλλ' ἔνιοι τούτων καὶ περὶ τὴν θείαν φύσιν αὐτοῦ συγχωροῦσιν ἀμφότερα· καὶ μείζω μέν φασι τῷ αἰτίῳ, οὐ μείζω δὲ πάλιν τῇ φύσει· καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος τὰ ἀντικείμενα λέγουσι, πρὸς ἄλλο μέν τοι καὶ ἄλλο τούτων ἑκάτερον. καὶ τίς ἂν καταλέγοι τὰς ἐν τοῖς θείοις λογίοις δοκούσας διαφωνίας, ἄλλων δι' ἄλλο τι καὶ πάντων ἀληθῶς λεγομένων; καὶ τῶν μὲν οἰκείως καὶ καταλλήλως τῇ τοῦ σωτῆρος θεότητι, τῶν δὲ ταπεινότερόν τε καὶ ἀνθρωπικώτερον νοουμένων; ἆρ' οὖν ἀλλήλοις πάντα συγχεοῦμεν; καὶ ἢ πιστεύσομεν τοῖς ἀντικειμένοις, ἢ τὰ δοκοῦντα τούτων ἑλόμενοι, καὶ τούτοις ἀποδεδωκότες τὴν πίστιν, τῶν λοιπῶν, ὡς οὐχ ἡμῖν ἀρεσκόντων, καταφρονήσομεν; ἀλλὰ δέδια μὴ μᾶλλον δίκας ὀφλήσωμεν τῆς * καταφρονήσεως, ἢ χάριτας λάβωμεν τῆς εὐλαβείας, μᾶλλον δ' ὑπὲρ ἀμφοτέρων δίκας ἐκτίσωμεν, ἅτε κακῶς καὶ ἄμφω ποιοῦντες· οὐ γὰρ ἡμῖν γε δικασταῖς εἶναι τούτων ἁρμόττει, οὐ μᾶλλον ἢ διδασκάλοις. οὐκοῦν πάντα μὲν ἐπίσης νομίσαντας ἀληθῆ, ἑκάστου δ' αὐτῶν ἀποδιδόντας αἰτίαν· καί τοι καὶ τούτου χωρὶς ἁπλῶς οὑτωσὶ καὶ ἀνεξετάστως ἔπρεπε πείθεσθαι, ἀλλ' ὅμως οὐκ ἔστιν ἐφ' ὅπου τῶν λεγομένων ζητοῦντες αἰτίαν οὐκ ἐντευξόμεθα· καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς τοῦ πολεμεῖν ἀλλήλοις, κἀκείνους τῆς ἀδυνάτου διαφωνίας ἀπαλλάξασθαι προσήκει. ἀλλὰ μὴν καὶ ὅτι τοὺς εἰπόντας τι περὶ τῶν προκειμένων τοῖς σεσιγηκόσι συνάπτειν οὐ χαλεπὸν, οὐδὲ λόγου δεῖν ἡγοῦμαι δεικνύναι. ἵνα γὰρ παρῶ λόγον καὶ σιωπὴν ἐξετάζειν, καὶ τίς ἑκατέρου τούτων

…τα-σως, (margin note at "καταφρονήσεως")

A Doctores autem orientales Spiritum quoque Filii, nec non Patris imaginem sine ulla hæsitatione vocant omnes. Sed hi quidem ita loquuntur respicientes ad essentiæ idemtitatem, & utuntur nomine imaginis loco perfectæ similitudinis; Illi vero formalem habebant sine dubio præ oculis similitudinem, quam ratio Filii continet; productioni enim Verbi proprie tributa est similitudo formalis ad id a quo procedit. Basilius quoque genimen vocari Dei Filium non permittit, cum alii utantur intrepide hoc vocabulo: Dicemus ergo propter hoc dissentire hunc ab illis, an potius & ipsum conjungemus cum B ceteris omnibus? Dicemus enim, illos quidem geniminis significatione adductos, quæ rite Filio aptatur, usos esse hac voce; hunc vero considerata vocis usurpatione; nam in deteriorem partem accepit eam scriptura, vocans Iudæos viperarum genimina, & imperfectis illam assignavit; devitasse ipsam, aliisque consilium dare, ut eam fugiant. Imo quod gravius est, secum quoque pugnare doctores videbit quispiam: ut si quis illorum scripta percurrat leviter, & quæ apparent sola perpendat, dicat illos potius ludere. Adeo variis in locis sæpe usi sunt contrariis sermonibus, C moti sensuum diversitate. Et quid mirum, quando sacris eloquiis hoc idem contigit? Siquidem illa Patrem modo asserunt aperte majorem Filio, modo vero æqualitatem eorum manifeste significant; idque doctores non solum intelligunt de duplici natura Christi, sed quidam etiam utrumque de divina ejus natura concedunt; & majorem quidem aiunt, causa; non majorem rursus, natura: & contraria de eadem re affirmant, verum ad aliud & aliud horum utrumque. Et quis enumeret, quæ in scripturæ verbis pugnare videntur? cum alio alia spectent, & omnia vera sint? & hæc quidem salvatoris divinitati aptissime congruant, illa vero humilius huma- D nitusque intelligantur? Num igitur omnia inter se opposita constituemus; & vel credemus contrariis, vel seligentes ea quæ placent, fidem illis habebimus, reliqua vero ut minime grata rejiciemus? Sed vereor ne potius damnemur, quod hæc contempserimus, quam referatur nobis gratia, quod adversus illa reverentiam adhibuerimus; imo vero pœnas luamus, quod utrumque male fecerimus: non enim convenit harum rerum nos esse judices, non magis certe quam magistros. Itaque habentes omnia pariter pro veris, & cau- E sam singulis assignantes: quamvis citra hoc etiam oporteret simpliciter ac sine ullo examine fidem illis tribuere; cum tamen nullum sit de quo, si quæratur, afferri non possit causa: & nos ipsos mutuis conflictionibus, & illos liberare oportet dissensione, quæ nulla ratione admittenda est. Quod vero difficile non sit concordes ostendere eos, qui de hac materia locuti sunt, atque illos qui tacuerunt, ne ratione quidem arbitror opus esse ut probetur. Vt enim omittam de dicendi ac tacendi vi philosophari, quæque sit utriusque natura explicare;

Lib. 2. contra Eunomium. (margin note)

explicare; primum quidem nemo contenderit, ut qui tacuerunt, ideo ſint uſi ſilentio, quod hoc dogma damnarent. Si enim eos, qui de re aliqua ſimpliciter pronuntiant, non continuo probare exiſtimamus quæ dicunt, niſi ſint ex numero probatiſſimorum hominum, & quorum ſermones neceſſe eſt cum dogmatibus convenire; quis facile conceſſerit, ea quæ tacentur, improbari? Sive enim ea tacuerunt, de quibus nemo locutus eſt; ſequitur ut multa quoque alia vera damnemus: ſicque de his opinantes, doctorum ſermonibus veritatem omnem circumſcriberemus, nihilque dicemus ſupereſſe vel ipſi Deo, quod revelando hominibus addere poſſit ad fidei veritatem: Sive tacuerunt quæ ab aliis fuere tractata; ſi quidem cum neſcirent quid aliis videretur; honorem igitur illis tribuebant, non virtutis ergo, atque ut præmium ſanæ opinionis, ſed benevolentiæ cauſa, atque omnino ad ſuum arbitrium; & leges, ut videre eſt, hujuſmodi rerum perfringebant, non examinantes ante præmia quid quiſque geſſerit, & ante coronas quantum certaverit. Si vero cum ſcirent, ut profecto ſciebant; non oportebat ab iis publice laudari eos qui diſſeruerant, & honorificam eorum mentionem fieri, & ampliſſimum dari teſtimonium, quod primas illi tulerint virtutis & doctrinæ, minaſque non auſcultantibus proponi, quæ jactari ſolent in eos, qui ſacras paginas non venerantur. Neque enim aut dogma exiguum eſt, dignumque quod contemnatur; aut putandi ſunt illi, quod fratres colerent obſervarentque, voluiſſe parvipendere ſententiam, quæ ſibi tantopere diſpliceret, & corrumpendorum poſterorum omnium auctores ipſi videri. Quod ſi per ſolum ſilentium ſperarunt ſe victoriam reportaturos ab iis, qui verba fecerunt, & perſuaſuros omnibus, ut ab illorum ſententia abhorrerent; nec eruditione præſtantium, nec doctorum id foret: expectaſſent enim impoſſibilia, quæ etiam non evenerunt: nam maxima & potiſſima orbis terrarum pars eos ſequitur, qui de hoc dogmate ſunt locuti. Eſſe autem doctorum dixerim, non quæ recta ſunt effari, & prava tantum ſupprimere; ſed hæc etiam in medium proferre, atque omnes hortari, ut ea fugiant; & eo magis tunc, cum hæc ipſa laudantur ab aliis, & plurimi fiunt viris & ipſis doctis, atque ad perſuadendum idoneis. Aut ſi omnino per ſilentium id ſe effecturos exiſtimabant, at certe a præconiis abſtinere debebant, & a ſummo honoris temperare cumulo, dum eos ornarent laudibus, qui de hoc dogmate diſputarunt; ſcientes ſermonem honorarium ſilentio nihil atteſtante plus valiturum. Oportebat enim nihil omnino dicere, & eo contentos eſſe, ſi eorum qui dogmatis mentionem fecerunt dicta ſacræ ſcripturæ verbis erant contraria; aut ſi per illa fiebat, ut aliquid ex confeſſis everti manifeſte contingeret: Nunc autem cum nihil tale ſit, ſuffragari nulla res poteſt eorum ſilentio, quod ſane aſſenſus potius opinionem præ ſe fert, quam fugæ & negationis. Sed eſto, nihil illi dixerint, improbantes quidem ſententiam, ſed fratrum honori conſulentes, liteſque & pugnas excitare nolentes rem obvolverint ſilentio, atque in profundo cordis diſſenſionem occultarint.

A ἡ φύσις· πρῶτον μὲν οὐδεὶς ἂν ἰσχυρίσαιτο κατεγνωκότας τοῦ δόγματος σιγῇ παρελθεῖν αὐτό. ὅπου γὰρ οὐδὲ τοὺς λέγοντας ἁπλῶς ἃ λέγουσι νομίζομεν ἐπαινεῖν, ἂν μὴ τῶν βελτίστων ὦσί τινες, καὶ ὧν ἀνάγκη τοῖς δόγμασι τοὺς λόγους συνᾴδειν, σχολῇ γ' ἄν τις δοίη τῷ σιγᾶν ἕπεσθαι τὸ κατεγνωκέναι; εἴτε γὰρ περὶ ὧν οὐδεὶς εἶπεν ἐσίγων, καὶ πολλῶν ἄλλων ἀληθῶν καταψηφιούμεθα· οὕτω ταῦτά γε κρίναντες * ἢ τοῖς διδασκάλων λόγοις πᾶσαν ὁριούμεθα τὴν ἀλήθειαν, καὶ μηδὲν εἶναι φήσομεν πλέον οὐδ' αὐτῷ τῷ Θεῷ, ὃ τοῖς ἀνθρώποις ἀποκαλύπτων προσθήσει τῇ τῆς πίστεως ἀληθείᾳ. εἴτε περὶ ὧν εἰρήκασιν ἕτεροι, εἰ μὲν οὐκ
B εἰδότες ἃ τοῖς ἄλλοις ἐδόκει, οὐκ ἀρετῆς ἄρα καὶ τῆς περὶ τὰς δόξας ὀρθότητος ἆθλον, ἀλλ' εὐνοίας ἀμοιβὴν, καὶ ὅλως πρὸς τὴν σφῶν αὐτῶν βούλησιν τὰς τιμὰς αὐτοῖς συνεχώρουν· καὶ ὡς ἔοικε τοὺς περὶ ταῦτα παρεξήεσαν νόμους, εἰ μὴ πρὸ τῶν γερῶν τὰς ἑκάστου πράξεις, καὶ τοὺς ἀγῶνας πρὸ τῶν στεφάνων ἐξήταζον. εἰ δὲ εἰδότες ὥσπερ ἄρα καὶ ᾔδεσαν, οὐκ ἔδει δημοσίᾳ τοὺς εἰπόντας ἀνακηρύττειν, καὶ σὺν εὐφημίᾳ τούτων μεμνῆσθαι, καὶ τῶν ἐπ' ἀρετῇ καὶ σοφίᾳ πρωτείων αὐτοὺς ἀπαραγράπτους μάρτυρας γίνεσθαι, καὶ τοῖς μὴ πείθεσθαι βουλομένοις ἃ καὶ τοῖς τὰς ἱερὰς γραφὰς ἀτιμάζουσιν ἀπειλεῖν. οὔτε γὰρ μικρόν τι τὸ δόγμα καὶ
C οἷον ἂν καταφρονηθῆναι, οὔτε τῇ περὶ τοὺς ἀδελφοὺς εὐλαβείᾳ δόξης οὕτως αὐτοῖς ἀπαρεσκούσης ὀλιγωρεῖν ἂν ἠβουλήθησαν, καὶ τῆς τῶν μετὰ ταῦτα πάντων φθορᾶς αὐτοὶ δοκεῖν αἴτιοι. ἀλλὰ μὴν εἰ τῷ σιγῆσαι μόνον ἤλπισαν περιέσεσθαι τῶν εἰπόντων, καὶ πεῖσαι πάντας τῆς ἐκείνων δόξης ἀφίστασθαι, οὔτε πρὸς σοφῶν οὔτε πρὸς διδασκάλων τοῦτό γ' ἂν ἦν· τά τε γὰρ ἀδύνατα γίνεσθαι προσεδόκων· οὔκουν οὐδὲ γεγόνασιν, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον νῦν τῆς οἰκουμένης καὶ κάλλιστον μετὰ τῶν εἰρηκότων ἐστί· καὶ διδασκάλων εἴποιμ' ἂν οὐ τὸ τὰ μὲν ἀγαθὰ λέγειν, τὰ δὲ φαῦλα μόνον σιγᾶν, ἀλλὰ καὶ ταῦτα παράγειν εἰς μέσον, καὶ φεύγειν ἅπασι παραινεῖν· καὶ πολλῷ μᾶλλον ὁπόταν
D ὑπό τινων ἄλλων ἐπαινῆται ταῦτα, καὶ τοῦ παντὸς ἄξια κρίνηται, κἀκείνων σοφῶν καὶ πείθειν ὄντων ἀξίων. εἰ δὲ καὶ τὴν σιγὴν ὅλως ἐνόμιζον τοῦτ' αὐτὸ καταπράξασθαι, ἔδει φείδεσθαι τῶν ἀνακηρύξεων, καὶ μὴ τοῖς κατὰ τῶν εἰπόντων ἐπαίνοις πᾶσαν ὑπερβολὴν τιμῆς παρελθεῖν, εἰδότας ὡς λόγος μετὰ τιμῆς σιωπῆς ἀμαρτύρου βελτίων ἔσται· ἔδει γὰρ ἀγαπῆσαι μόνον σιγῶντας, εἰ τὰ τῶν εἰπόντων τοῖς ἱεροῖς λογίοις ἀνθίστατο, ἢ εἴ τι τῶν ὁμολογουμένων ἐξ αὐτῶν φανερῶς συνέβαινεν ἀναιρεῖσθαι· νῦν δὲ μηδενὸς ὄντος τοιούτου, ἀβοήθητος αὐτοῖς ἡ σιωπὴ κατελείπετο, καὶ συγκαταθέσεως μᾶλλον ἢ φυγῆς καὶ ἀρνήσεως φέρουσα δόξαν. κείσθω δὲ καὶ κατεγνωκότας μὲν οὐκ εἰπεῖν, φει-
E δοῖ δὲ τῆς τῶν ἀδελφῶν ἀτιμίας καὶ τῷ μὴ βούλεσθαι πόλεμον ἐγείρειν καὶ μάχην, ἐπὶ τὴν σιγὴν ἀπιδεῖν καὶ τὴν ἐν τῷ βάθει κρύψαι διάστασιν.

*ἴσ. καὶ

ἀλλὰ

A ἀλλὰ τοῦτο δειλίας ὁμοῦ καὶ πονηρίας ἔχον ὑπόνοιαν οὐ μᾶλλον ἔμελλεν αὐτοῖς προσάξεσθαι πάντας, ἢ περιφανῶς ἀποστήσειν. καὶ γὰρ περὶ τῆς ἀληθείας οὐδενὸς φροντίζειν ἐχρῆν, καὶ τῶν ἀγώνων οὐδὲν ἂν ἥδιον ἦν, ἐξ ὧν αὐτοί τε καὶ πάντες ἂν ὠφελοῦντο· οἱ ἀναδυόμενοι μέχρι παντὸς, οὔτε θαρροῦντες σφίσιν αὐτοῖς, οὔθ' ὑπὲρ τῆς τῶν ὅλων σωτηρίας πονεῖν ἀνεχόμενοι πάντως ἔδειξαν ἄν. ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἁπάντων τοῖς μακαρίοις ἐκείνοις προσάπτειν εὐσεβές ἐστιν ὅλως καὶ δίκαιον· τοὐναντίον γὰρ καὶ προνοίᾳ καὶ σοφίᾳ καὶ τῇ τῆς ἀληθείας σπουδῇ μέχρι τοῦ γινομένου παντὸς ἀφιγμένοις δικαιότατ' ἂν ταῖς τῶν πατέρων καὶ διδασκάλων τιμαῖς αὐτοὺς περιέποιμεν· B καὶ πάντων ὁμοίως ὧν τε εἶπον ὧν τε σιγῆσαι προείλοντο, δικαίαν αὐτοῖς εἰδείημεν χάριν, ὡς ὑπὲρ ἡμῶν προελομένοις ἀμφότερα, καὶ πάνυ σοφῶς. οὐκ ἄρα κατεγνωκότες ἐξ ἀνάγκης ἐσίγησαν, οὐδ' ἔχει τι πρὸς ἀνάγκης λόγον ἡ σιωπὴ τοῖς γε κατὰ τοῦ λόγου ταύτῃ χρωμένοις. εἰ δὲ λέγοι τις, μηδὲ τοὐναντίον δεῖν ἰσχυρίζεσθαι, ὡς ἄρα τῇ σιωπῇ τὴν δόξαν κρατύνουσι, καὶ δηλοῦσι ταύτην ἀποδεχόμενοι· μάλιστα μὲν καὶ τοῦτ' ἔστιν εἰπεῖν, ὡς εἰ καὶ μὴ παντάπασιν ἀκριβῶς ἀποδεχομένων ἦν τὸ σιγᾶν, ἀλλά γε μᾶλλον τοῦ συναινεῖν, ἢ τοῦ μισεῖν καὶ καταφρονεῖν ἀπόδειξιν ἔχει· ἐγὼ δὲ νομίζω, μήτε καθάπαξ ἀτιμαζόντων, μήτε σφόδρα θαρρούντων εἶναι τῇ δόξῃ. C παραιτοῦμαι δ' ὑμᾶς ὦ Γραικοὶ περὶ ὧν μέλλω λέγειν· οὐ γὰρ ἀποφαινόμενος οὐδὲ κρατεῖν βουλόμενος ταῦτα, οὐδὲ περὶ τουτωνὶ τῶν προκειμένων μᾶλλον ὑμῖν ἢ περὶ παντὸς ἐκείνοις σεσιγημένου τὴν ἐμὴν προτίθημι γνώμην. ὁρᾶτε γάρ με κἀν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένοις τὸ δόξαν προσκρούειν ὑμῖν ἕως ἐξῆν φυλαξάμενον· καί τοι τοῖς τῆς ἀληθείας ἐξετασταῖς οὔτε λέγουσιν οὔτ' ἀκούουσιν ἁρμόττει τούτου φροντίζειν. ἐγὼ τοίνυν, ὅπερ εἶπον, τοὺς ἁγίους ἡγοῦμαι μηδὲν ἀποφαινομένους περὶ ὧν ἕτεροι λέγουσι φανερῶς, οὔτε σφόδρα συνηγοροῦντας, εἰ δεῖ λέγειν οὕτως, οὔτ' ἐναντιουμένους καθάπαξ τοῦτο ποιεῖν· D τὸ μὲν γὰρ πόῤῥω τῆς ἐκείνων ἀρετῆς καὶ σοφίας ἐστὶ, τὸ δ' εἶχεν ἂν λόγον οὐδένα πάντας ὁμοῦ καθάπερ συνθεμένους ἑλέσθαι, καὶ δόγματι παρὰ πολλῶν ὁμολογουμένῳ συνηγορίαν οὕτω νεκρὰν εἰσενέγκασθαι. ἀλλ' οἶμαι τούτους ἢ τὴν δόξαν ἀμφιγνοοῦντας ὡς ἀκινδύνῳ χρήσασθαι τῇ σιγῇ, ἢ τῇ μὲν γνώμῃ μετὰ τῶν εἰπόντων ἑστάναι, τοῦ δὲ δημοσιεύειν αὐτὴν ἀποσχέσθαι, ἕτερόν τι προνοουμένους· καὶ τούτων ἑκάτερον εὐλαβείας τε καὶ προνοίας προσηκούσης ἁγίοις ἐστὶν ἀπόδειξις. εἴτε γὰρ ὃ μὴ παντάπασιν ἐθάῤῥουν εἰπεῖν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἀπηχέστων ᾔδεσαν ὂν, τοῦτο σιγῇ παρελθεῖν, καὶ τὰς ἔκ τε τοῦ μαρτυρεῖν ἔκ τε τοῦ διώκειν ὑποψίας φυγεῖν ἐβουλεύσαντο, θαυμαστοὶ τῆς εὐλαβείας εἰσὶ, E δι' ἣν καὶ τοῖς ὑπ' αὐτῶν εἰρημένοις ἀναμφισβητήτως προσκεῖσθαι δίκαιον ἅπαντας· εἴτε ἐκ τοῦ φανερὰν ποιεῖσθαι τὴν δόξαν, συνεωρακότες τι τῶν οὐκ ἀμεινόνων ἑψόμενον, κατέχειν αὐτὴν ἐν σφίσιν ἐνόμισαν, ἐπαινετοὶ τῆς προνοίας.

A Verum ex hoc, cum formidinis & pravitatis suspicione non careat; futurum erat, ut non magis ceteri omnes cum iis conjungerentur, quam aperte disjungerentur. Nam ante omnia de veritate solicitos esse illos oportebat; nec fuisset quidquam jucundius certaminibus, quæ illis ipsis atque omnibus utilitatem attulissent: Ceterum ipsi ea penitus refugientes, ostendissent se plane nec propriis confidere viribus, nec velle pro communi omnium salute labores perferre. Atqui horum omnium nihil prorsus beatis illis viris ascribere pium & justum est: contra vero æquissime debitum patribus ac doctoribus honorem illis tribuerimus, ut qui providen- B tia, scientia, virtutisque studio pervenerint, quo pervenire homines possunt; & jure illis gratiam habuerimus propter omnia, tum quæ reticere voluerunt, quod causa nostra utrumque fecerint, & quidem sapienter admodum. Non tacuere igitur, quia necessario damnarent; nec infert silentium necessitatis rationem iis, qui silentium afferunt ad damnandos eos, qui non tacuerunt. Si quis vero dicat, neque contrarium esse pugnaciter inferendum, nempe ab illis per silentium opinionem roborari; eoque indicio significari, receptam hanc esse ab illis: responderi quidem optime potest; Etsi tacendo innuebant, non omnino illam sibi probari; po- C tius tamen significasse assensum; quam odium & contemptum: Ego vero arbitror, silentium hoc fuisse hominum nec omnino reprobantium opinionem, nec rursus velut omnino tutam illam recipientium. Quæso autem a vobis Græci, ut quæ dicturus sum, ita a me dici existimetis, non quasi velim certam ipse pronuntiare sententiam, & rata esse quæ profero; neque enim ego nunc magis de proposita materia quid sentiam profero, quam de alia quavis re quam illi tacuerint. Et videtis ipsi, quanta per totum sermonem diligentia illud caverim, ne quoad ejus fieri posset vestras offenderem aures: quamquam iis, qui veritatem inquirunt, curare id minime convenit, sive dicant ipsi, D sive audiant. Ego igitur, quod dixi, sanctos arbitror nihil esse locutos de eo, quod alii dicunt aperte, propterea quod illi nec multum faverent, si ita dicendum est, nec illud omnino rejicerent: hoc enim a virtute eorum & scientia procul abest; illud autem nulla ratione niteretur; quasi omnes communicatis consiliis id facere, & dogma confessum a multis adeo frigida ratione fulcire voluerint. Sed puto illos aut de re quæ sibi erat ambigua tacuisse, tutius hoc ducentes; aut idem sensisse quidem quod alii, qui rem aperte dixerunt; sed abstinuisse a sententiæ divulgatione quiddam aliud prospicientes; Quorum utrumque cautelam & providentiam eos adhibuisse, quæ sanctos decet, E certum indicium est. Si enim præterire silentio id voluerunt, quod omnino dicere non audebant, nec tamen pro execrando habebant dogmate; suspicionesque evitandas putarunt, quæ subortæ essent, sive illi dogma probassent, sive improbassent; admirabili sane cautione sunt usi, ob quam omnes dicta eorum sequi sine ulla hæsitatione debeant. Si vero infausti aliquid prospexere consecuturum ex promulgatione hujus sententiæ; & proinde retinendam illi apud se judicarunt: laudanda profecto est hæc providentia.

Cum enim sermonibus eorum finis esset propositus, utilitas hominum sibi subditorum, nempe ut patribus ac doctoribus; proferenda non erant ab illis, quæ obesse poterant; idque etiam exemplo veri communisque omnium magistri, qui multa scitu digna non aperuit sciens ea nondum suos ferre posse apostolos. Quid enim prodest sublimior veritas iis, qui adhuc in humilioribus nutant? Quod autem utrumque horum solida ratione nitatur, multoque magis sit rationi consentaneum, quam asserere, doctores inter se pugnare; ut nulla queat inter hæc esse comparatio: quodque, utrumlibet verum dicatur, nullo negotio possint illi inter se conciliari; per se ipsum arbitror esse omnibus manifestum. Nam si bona res & multis digna præconiis videtur omnibus cautio in hujusmodi negotiis, cur optimis hominibus illa non tribuatur? Sin vero aliter, & omnes omnia dicunt non pari doctrina cælestique gratia, sed est inter eos uti sanctitatis, laborumque pro pietate susceptorum, ita quoque scientiæ facundiæque ac divinæ gratiæ, per quam hæc omnia dantur & confirmantur, ordo quidam & gradus; quid incommodi fuerit, si quæ alius quidam multa usus fiducia dixit, hæc alium veritum tacuisse dicamus? Ego enim sane, ut paululum hac in re immorer, sanctorum hominum res ita se habere puto. Non omnibus hominibus dat omnia Deus? sed hunc quidem hoc ornat munere, alium vero alio decorat; & huic quidem largitus est unum, illi autem plura etiam addit; & sicuti dona ipsa inter se differunt, ita unumquodque plus minusve perfectionis ac pietatis habere dignoscitur. Causa vero, cur illa differant, aut plura sint, est quidem gratia donantis secundum prædefinitionem & præcognitionem quamdam ineffabilem; est vero etiam accipientium cujusque ad hæc dispositio; ut neque bonorum quidquam, juxta Pauli sententiam, tanquam a nobis provenisse putantes mentiamur; & nostrarum actionum his quidem pœnæ, illis vero præmia reddantur. Quo porro modo bonorum largitor eos tractet, qui in accepta dona ingrati sunt, alterius fuerit negotii considerare. Illis autem qui dono bene utuntur, idque unum a seipsis conferre volunt, non modo benefactor, sed & custos fit rei datæ: atque ad scopum uniuscujusque ducem se præbet, difficultatesque tollit, efficitque ut progressus in eo faciant, & secunda donat gratia, cum id etiam libitum fuerit; & felicitatem postremo adjicit præmium non tam eorum quæ ipsi gesserunt, quam quibus ipse, ut per eos gererentur, auctor fuit: Ut sit velle quidem a nobis, inde autem perficere; & currere quidem nostrum, assequi vero quod optamus, solius divinæ clementiæ: imo vero aberrare quidem ab honesto, sit nostri tantum consilii; prope vero bonum accedere, & illi quodam modo adhærescere, a divina proveniat gratia. Et quoniam non est par in omnibus boni voluntas & studium, neque omnibus uno modo natura opitulatur;

A εἰ γὰρ τὴν λόγων αὐτοῖς ἅτε διδασκάλων καὶ πατέρων ἔχουσι τάξιν, ἡ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ὠφέλεια τέλος ἔμελλεν εἶναι, οὐκ ἔδει τὰ βλάψοντα προτεθῆναι· καὶ τὸν ἀληθῆ καὶ κοινὸν κἀνταῦθα διδάσκαλον προεστήσαντο, ὃς πολλὰ τῶν ἀξιολόγων κατεῖχε, μήπω δυναμένοις ἐκεῖνα βαστάζειν τοῖς ἀποστόλοις εἰδώς· τί γὰρ ὄφελος ἀληθείας ὑψηλοτέρας τοῖς ἐπὶ τῶν ταπεινοτέρων ἀβεβαίοις ἔτι καὶ κλονουμένοις; ὅτι δ' ἑκάτερον τούτων πολὺ τὸ εὔλογον ἔχει, καὶ πολὺ μᾶλλον ἢ τὸ τἀναντία δοξάζειν τοῖς διδασκάλοις, οὔκουν ὥστε καὶ παραβάλλειν ἐξεῖναι, καὶ ὅτι συνάπτειν ὡς
B εἴρηται τούτοις οὐδέν ἐστι χαλεπὸν, ὁπότερον αὖ τούτων μέλλοι κρατεῖν, αὐτόθεν οἶμαι δῆλον ἅπασι καθεστάναι. εἰ μὲν γὰρ ἀγαθόν τι χρῆμα καὶ πολλῆς ἄξιον εὐφημίας ἡ περὶ ταῦτ' εὐλάβεια πᾶσι δοκεῖ, πῶς οὐ δεῖ ταύτην τοῖς ἀρίστοις προσάπτεσθαι τῶν ἀνθρώπων; εἰ δὲ καὶ μὴ, καὶ πάντες ἅπαντα λέγουσιν οὐχὶ μετὰ τῆς ἴσης σοφίας καὶ τῆς ἄνωθεν χάριτος, ἀλλ' ἔστι τις ἐν αὐτοῖς καθάπερ ἁγιωσύνης καὶ τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγώνων, οὕτω καὶ σοφίας καὶ λόγων καὶ τῆς ταῦτα διδούσης καὶ βεβαιούσης χάριτος ἐκ Θεοῦ, τάξις τις καὶ βαθμὸς, τί δεινὸν αὖ ἅ τις ἄλλος
C πλείονι τῷ τεθαῤῥηκότι χρώμενος εἶπε, ταῦθ' ἕτερον εὐλαβηθέντα σιωπᾶν ἀξιώσωμεν; ἐγὼ γὰρ, ἵνα τι καὶ μικρὸν προσδιατρίψω τῷ λόγῳ, τὰ κατὰ τοὺς οὕτως ἔχειν ἡγοῦμαι. οὐ πᾶσιν ἀνθρώποις πάντα δίδωσιν ὁ Θεὸς, ἀλλὰ κοσμεῖ μὲν τοῦτον ἐκείνῳ, τιμᾷ δὲ ἄλλον ἄλλῳ τῶν ἀγαθῶν· καὶ τὸν μὲν ἑνὶ δωρησάμενος ἔστη, τῷ δὲ καὶ πλείω προστίθησι. καὶ καθάπερ ἄλλου πρὸς ἄλλο τῶν χαρισμάτων ἐστὶ διαφορὰ, οὕτω καὶ κατ' αὐτὸ τῷ τελειοτέρῳ τε καὶ εὐσεβεστέρῳ διενήνοχεν ἕκαστον. τῆς δὲ διαφορᾶς αὐτῶν καὶ τοῦ πλήθους ἐστὶ μὲν ἡ τοῦ διδόντος χάρις αἰτία
D κατά τινα προορισμὸν καὶ πρόγνωσιν ἄῤῥητον, ἐστὶ δὲ δήπου καὶ ἡ τῶν λαμβανόντων ἑκάστου πρὸς ταῦτα παρασκευή· ἵνα μήτε τι τῶν ἀγαθῶν κατὰ Παῦλον εἰπεῖν, ὡς ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν ψευδώμεθα λογιζόμενοι, καὶ τῶν ἡμετέρων πράξεων ταῖς μὲν συμβαίνωσιν αἱ ποιναὶ, αἱ δὲ τυγχάνωσιν ἄθλων. τοῖς μὲν οὖν ἀχαρίστοις ὀφθεῖσι περὶ τὴν δωρεὰν ὅν τινα χρῆται τρόπον ὁ δεδωκὼς, ἄλλης αὖ εἴη μελέτης σκοπεῖν· τοῖς δὲ καλῶς αὐτῇ χρησαμένοις, καὶ τοῦτο μόνον παρ' ἑαυτῶν εἰσφέρειν θελήσασιν, οὐ μόνον εὐεργέτης ἀλλὰ καὶ φύλαξ γίνεται τοῦ δοθέντος, καὶ πρὸς τὸν ἑκάστου σκοπὸν αὐτὸς ὁδηγεῖ, καὶ λύει τὰς δυσχερείας, καὶ ὅπως
E ἐν αὐτῷ προκόπτωσι πράττει, καὶ χάριτος ἀξιοῖ δευτέρας ὁπόταν καὶ τοῦτο δοκῇ· καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἐπὶ πᾶσιν, οὐχ ὧν αὐτοὶ κατεπράξαντο μᾶλλον ἢ σφίσιν ἐκεῖνος γέγονεν αἴτιος, ἆθλον προστίθησιν· ὥστ' εἶναι τὸ μὲν βούλεσθαι παρ' ἡμῶν, τὸ δ' ἀνύειν ἐκεῖθεν· καὶ τρέχειν μὲν ἡμῶν, τὸ δ' ἐφικνεῖσθαι τοῦ ποθουμένου τῆς ἐκείνου μόνης εἶναι φιλανθρωπίας· μᾶλλον δὲ τὸ μὲν διαμαρτεῖν τοῦ καλοῦ μόνης εἶναι τῆς ἡμετέρας βουλῆς, τὸ δ' ἐγγίσαι τῷ ἀγαθῷ καὶ προσφῦναί πως ἐκ τῆς θείας χάριτος ἥκειν. ἐπεὶ δ' οὔτε πᾶσιν ἴση τῶν καλῶν ἡ βούλησις, οὔθ' ἡ περὶ ταῦτα σπουδὴ, οὔτε πᾶσιν ἡ φύσις τὸν ἴσον τρόπον συναγωνίζεται, ἀλλὰ

ἀλλὰ δὴ καὶ ἡ παρὰ τῶν καιρῶν οὐχ ὁμοία πᾶσι ῥοπὴ, καὶ τοῦ τέλους ἡ κτῆσις ἄλλοις ἄλλον περιγίνεται τρόπον, ἀπείρου τῆς τ' ἀληθείας τοῦ τε καλοῦ τὴν φύσιν τυγχάνοντος, ὧν τῆς μὲν ἐν τῷ θεωρεῖν, τοῦ δὲ ἐν ταῖς πράξεσι στοχαζόμεθα· κἀντεῦθεν αἱ διαφοραὶ τῶν μονῶν, καὶ τῆς ἐσχάτης εὐδαιμονίας ἡ ποικίλη τε καὶ πολυειδὴς περιῆλθεν ἀπόλαυσις· καὶ τῆς ἐκκλησίας οὖν οἱ διδάσκαλοι τῷ τῆς σοφίας καὶ τῶν λόγων κοσμηθέντες χαρίσματι, ἐπὶ τούτῳ συνῆψαν ἀρετήν· καὶ ταύτῃ πρῶτον ἔδειξαν ἄξιοι γεγονότες τοῦ δώρου, καὶ τοῦ τυχεῖν τῆς ἀληθείας ἀπέλαυον, ἣ μόνη σοφίας καὶ τῶν ὑπὲρ αὐτῆς σπουδασμάτων τέλος γένοιτ' ἂν ἄξιον· καὶ Θεὸς ἦν ὁ ταῦτα διδοὺς, καὶ ταύτῃ προσάγων. ἀλλ' οὔτε πρὸς τὴν σοφίαν τὴν αὐτὴν εἰσενέγκαντο πάντες παρασκευὴν, οὔτ' ἀπὸ τῆς ἴσης σοφίας τὰ τῆς ἀληθείας ἐξήτασαν. διὸ σοφοὶ μὲν ἅπαντες ἦσαν, διενηνόχει δ' ἄλλος ἄλλου τῷ μέτρῳ· καὶ πάντες μὲν τῆς ἀληθείας ἐπέτυχον, οὐ τοσοῦτον μέντοι ταύτης οὗτος κατείληφεν ὅσον ἐκεῖνος· ἀλλ' ἐν οἷς μὲν ἐθάρρησεν ἕκαστος, ἀρκούντως εἶπε καὶ προσφυῶς, ἄλλος δ' ἄλλο τι πλέον ἐτόλμησε· καὶ τὸ μὲν θαρρῆσαι τῆς ἑκάστου σοφίας ἐτύγχανε, τὸ δὲ μὴ πλανηθῆναι τῆς ἀληθείας, τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἦν, τήν τε γνώμην μεθ' ἧς ἐζήτουν ἀσπαζομένου, καὶ τὴν προθυμίαν καὶ τὸν πόνον οἰκτείροντος· καὶ τοῖς μὲν εὐλαβεστέροις οὐ μεμφομένου, τοῖς δὲ θαρροῦσι καλῶς παρέχοντος τὴν ἀσφάλειαν. ἐχρῆν οὖν καὶ ἡμᾶς τῶν μὲν δὴ τὴν εὐλάβειαν ἐπαινεῖν, τῶν δὲ θαυμάζειν τὴν παρρησίαν· καὶ νομίζειν μὲν ἀληθῆ τὰ κοινῇ παρὰ πάντων ἠξιωμένα, ἐφ' ἃ δὲ προεληλύθασιν ἔνιοι, σοφίᾳ τε μείζονι καὶ τῇ παρὰ τοῦ πνεύματος συμμαχίᾳ θαρροῦντες, μηδὲ τούτων καταφρονεῖν· μηδ' ἢ προπετεῖς οἴεσθαι τοὺς εἰπόντας, ἢ νομίζειν ἐλαττοῦσθαί τι τοὺς σιγήσαντας ἐκ τῆς εἰς ἑτέρους τιμῆς, ἢ τὴν ἐν ἁγιότητι δόξαν αὐτῶν ἀφαιρεῖσθαι, ἂν καὶ ἄλλο τι νομίζωμεν ἀληθὲς, ὧν αὐτοὶ θαρροῦσιν ἐπέκεινα. εἰ γὰρ μηδὲ τῆς ἐν ἁγιότητι δόξης καὶ τῶν δι' ἐκείνην στεφάνων ἐπίσης πάντες μετέχον, καί τοι πάντες ᾠκειωμένοι τῷ Θεῷ, καὶ γνήσιοι φανέντες ἐκείνου θεραπευταὶ, οὔτε βαθμοῖς τισι διαφέροντες ἀδικεῖσθαι νομίζουσιν, ἢ φθονοῦσι τοῖς ὑψηλοτέροις οἱ ταπεινότεροι, σχολῇ γε τῆς ἁγιότητος εἵνεκα καὶ τὴν τῆς ἀληθείας γνῶσιν ἐπίσης συμμεριοῦνται, ἢ χαλεπῶς οἴσουσιν ἄν τις καὶ τῇ τῆς ἀληθείας γνώσει τὴν διαφορὰν αὐτοῖς ἀφορίζοιτο. εἰ δὲ καὶ τὴν μέλλουσαν εὐδαιμονίαν τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἀποφαίνονται πάντες, ὅ ἐστιν ἡ πρώτη καὶ καθαρωτάτη πάντως ἀλήθεια, τῆς δὲ διαφοραὶ πολλαὶ καὶ βαθμοὶ, εἴπερ καὶ τῆς εὐδαιμονίας εἶναι πιστεύονται, πῶς οὐ κἀνταῦθα τῆς ἀληθείας τὸ φῶς διαφόρως σφίσιν ἐπέλαμψεν, ὃ τοῦ φωτὸς ἐκείνου πρόδρομον καὶ σύμβολον ἦν; ἢ πῶς οὐχ ἡμῖν, ἂν ἄλλο τι λέγωμεν, ὡς καταψευδομένοις αὐτῶν ὀργιοῦνται; προφάσει τῆς εἰς ἐνίους αἰδοῦς ὁριζομένοις μέν που τὴν περὶ τῶν θείων ἀλήθειαν, ἣν οὐδ' ἐν τῷ μέλλοντι βίῳ περιλαβεῖν δυνατὸν τοὺς ταύτης ἐπόπτας· ἀτιμάζουσι δὲ τὴν τῶν ἄλλων ἁγίων σπουδὴν καὶ τὴν χάριν, καὶ ἣν ἐντεῦθεν ἀλήθειαν ἐπορίσαντο;

A quin & momenta temporum non æque omnibus sese offerunt; hinc fit, ut adeptio quoque finis aliter aliis respondeat. Veritatis enim & boni natura nullis terminis circumscribitur; quorum illa quidem nobis contemplantibus, hoc autem agentibus propositum est. Hinc mansionum oriuntur differentiæ, & varia ac multiplex ultimæ felicitatis possessio. Ita ergo etiam ecclesiæ doctores sciendidicendique munere ornati, virtutem illi conjunxerunt; atque ita primum sese ostenderunt eo dono non indignos; tum veritatis notitia fruebantur, quæ una scientiæ, sudorumque ad acquirendam eam insumendorum dignus finis extiterit: Deus porro B erat, qui hæc suppeditabat, atque ad illam attrahebat: sed non omnes eodem apparatu ad scientiam accesserunt, neque pari scientia veritatem examinarunt. Idcirco docti quidem omnes erant, sed doctrinæ modo inter se differebant: & veritatem quidem omnes attigerunt, sed iste non tantum veritatis apprehendit, quantum ille. In quibuscumque autem loqui se tuto quisque putavit, apte congruenterque locutus est; alius autem alio plus quiddam est ausus: & audere quidem loqui, scientiæ erat, qua quisque pollebat; non aberrasse autem a veritate, Dei munus, voluntatem eorum qua quærebant, acceptam habentis, studiumque ac laborem commiserantis; & cautelam quidem adhi- C bentes non objurgantis, recte autem confidentia utentibus securitatem largientis. Et nos igitur oportet in his quidem laudare cautionem, in illis vero loquendi libertatem admirari: & vera quidem existimare, quæ ab omnibus æque sunt pronuntiata; si qua vero prolata sunt a quibusdam ultra progredientibus, tum abundantiori doctrina fretis, tum auxilio Spiritus, nequaquam parvipendere; neque eos qui protulere, temerarios ducere; aut eos qui tacuerunt, mirentur existimare quod honorentur alteri, sanctitatisve opinione privatos putare, si quid nos pro vero habeamus ultra quam ipsi proferre D sunt ausi. Si enim sanctitatis opinio, & corona quam adepti propterea sunt, non fuit omnibus æqualis; cum tamen omnes Deo cari fuerint, & germani ipsius cultores; & nullam sibi putant fieri injuriam, quod gradibus quibusdam differant; neque invident inferiores sublimioribus: minus certe propter sanctitatem pro æqua certabunt veritatis cognitione, aut moleste ferent, si quis cognitæ veritatis differentiam inter illos constituat. Iam vero si visionem Dei esse beatitudinem futuram omnes affirmant, qui prima & purissima sine dubio veritas est; hujus autem visionis multæ differentiæ gradusque esse creduntur, quemadmodum & E beatitudinis; qua ratione fiat, ut illis hic etiam veritatis lumen diversis modis non illuxerit, quod luminis prænuntium ac symbolum erat? Nobis vero, si aliter dicamus, quomodo illi non succenseant, tamquam de illis falsa affirmantibus? qui dum reverentes aliquorum videri volumus, rerum divinarum veritati terminum statuimus; quam ne in futuro quidem sæculo capere poterunt ejus spectatores: nec non aliorum sanctorum studia, collatamque in eos gratiam, & quam illi per hæc assecuti sunt veritatem inhonoramus?

A Nam si suspecta volumus habere omnia, quæ non fuerint communiter, & quasi uno ore pronuntiata ab omnibus, alia id erit res: quamquam hasce quidem difficultates fortasse bene diluemus, & molestiis liberi erimus; sed aliquos plane damnabimus, & a doctorum cœtu excludemus, quibus tamen omnia patrum concilia locum vel coryphæorum assignarunt. Quæ enim illi addidere ad aliorum dicta, hæc fere sunt, quæ dixi. Adeo ingenii acumine ac Spiritus gratia progressi sunt ad penitus intima. Esse igitur videbuntur nugæ illa omnia; At nugas vere effutient, qui hæc dicere audent. Quod si nobis admirationi sunt illa omnia, B cur hæc sola improbemus? Aut enim sententia hæc de similibus omnibus, aut de nullo rata esse debet. Quod igitur silentium par sit esse hominum nequaquam repugnantium, sed cautela utentium, nec multum sibi hac in parte confidentium, constare arbitror ex iis quæ dicta sunt. Id ita esse testantur etiam scripta sanctorum; in quibus alii aliis confidentius loqui videntur, ut quisque scientia aut collata gratia pollebat: nec magis Latini a Græcis, quam Græci inter se hac ratione differunt. Sed neque impossibile, aut statui eorum videtur minus congruens, si quis asserat, illos quidem absque ulla hæsitatione eadem sensisse quæ alii; veritos autem esse, C ne aperta rei confessio periculosa foret simplicioribus. Qui enim, ne quisquam per ea quæ dicebantur, ullum contraheret damnum, palam contradicentes ea dicentibus restitere; nec non ea credi proferrique prohibuere, quæ aliis erant vel ipso respirandi usu magis familiaria; cum tamen ipsis potissimum constaret vera illa esse; cur censendi non sint hanc ipsam ob causam libentius tacuisse? mitius enim plane erat tacuisse, quam videri contradixisse. Fortasse vero iis, qui Spiritum ex Filio procedere audiebant, nec dictum valde capiebant, multa etiam alia in mentem absurda D veniebant, & hæc ipsa, in quæ Latinos deducunt, qui contra illos edidere longa volumina; & quæ necessario dicunt ex dogmate sequi: ut puta, opinari duo principia, & inferiorem esse Spiritum aliis divinis personis, & reliqua hujusmodi. Nam si Latini ad hæc respondentes, & neque se ita sentire, neque absurda illa necessario sequi ostendentes, nondum hoc persuadere Græcis potuere; sed putant illi quidvis potius, quam Latinorum sententiam his incommodis carere: Adeo longe aliter de additamento sentiunt, quam velint E qui illud afferunt: quid facturos homines existimamus, sanctis omnibus ex Filio Spiritum affirmantibus, & simpliciter, ut moris est illis, dogma hoc proferentibus, & nihil addentibus ex iis, quæ nunc a Latinis adinventa sunt causa defendendi dogmatis, & evadendi hæc incommoda? Ego enim arbitror futurum fuisse, ut hæc quidem illi sequi absurda opinarentur; contradicente vero nemine, nec cavenda illa esse admonente, & sententiam amplecterentur, tamquam nulla sui ex parte ipsa inferentem, & incommodis hisce tamquam veris facile assentirentur. Quæ sane omnia par est doctores prævidisse,

A ἄλλως· εἰ μὲν πάντα μέλλομεν ὑποπτεύειν, ἃ μὴ κοινῇ καὶ καθάπερ ἀφ' ἑνὸς στόματος πάντες ἠξίουν, ἄλλος ἂν εἴη λόγος· καίτοι τὰ μὲν παρόντα λύσομεν ἴσως καλῶς, καὶ πόνων ἡμᾶς αὐτοὺς ἀπαλλάξομεν, καταψηφιούμεθα δέ τινων παντελῶς, καὶ τοῦ χοροῦ τῶν διδασκάλων αὐτοὺς ἀποκλείσομεν, οἷς αἱ τῶν πατέρων σύνοδοι πᾶσαι καὶ τὴν τῶν κορυφαίων τάξιν ἀπένειμαν· ἃ γὰρ πλείω τῶν ἄλλων εἶπον ἐκεῖνοι, ταῦτα σχεδόν ἐστιν ἅπερ εἶπον· οὕτως ὀξύτητι διανοίας καὶ χάριτι πνεύματος ἐπὶ πλεῖστον προῆλθον. πάντ' οὖν ἐκεῖνα λῆρος δόξουσιν εἶναι· καὶ ἀληθῶς ληρήσουσιν οἱ ταῦτα λέγειν τολμῶντες. εἰ δ' ἐκεῖνα πάντα θαυμάζομεν, ποῦ δίκαιον B μόνα ταυτὶ μὴ προσίεσθαι; ἢ γὰρ ἐπὶ πάντων τῶν ὁμοίων δεῖ τὴν γνώμην ταύτην νικᾶν, ἢ μηδ' ἐφ' ἑνός τινος εἶναι κυρίαν. ὅτι μὲν τοίνυν τὴν σιγὴν οὐκ ἐναντιουμένων, ἀλλ' εὐλαβουμένων ὑπάρχειν εἰκός, καὶ μὴ σφόδρα θαρρούντων ἐφ' ἑαυτοῖς ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἐκ τῶν εἰρημένων οἶμαι δῆλον ὑπάρχειν. μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ καὶ τὰ τῶν ἁγίων συγγράμματα, ἐν οἷς ἄλλοι μᾶλλον ἄλλων τεθαρρηκότες ὁρῶνται, ὡς ἕκαστος ἐπιστήμης ἢ χάριτος εἶχε· καὶ οὐδὲν μᾶλλον Λατῖνοι Γραικῶν, ἢ Γραικοὶ πρὸς ἑαυτοὺς ταύτῃ φαίνονται διενηνοχότες. ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ ταυτὰ τοῖς ἄλλοις φρονοῦντας ἀναμφιβόλως, τὴν ὁμολογίαν ὡς οὐκ ἀσφαλῆ τοῖς C ἁπλουστέροις φυλάξασθαι, οὔτ' ἀδύνατον, οὔτε τῆς ἐκείνων τάξεως ἀπᾷδον εἶναι δοκεῖ. οἱ γὰρ ἕνεκα τοῦ μηδένα ἂν ἐκ τῶν λόγων βλάβος τι παθεῖν, φανερῶς τοῖς λέγουσιν ἀντειπόντες, καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν ἀπαγορεύσαντες ἃ τοῖς ἄλλοις καὶ τοῖς ἀναπνοῆς αὐτῆς συνηθέστερα, καίτοι παντὸς μᾶλλον αὐτοὶ ταῦτ' ᾔδεσαν ἀληθῆ, πῶς οὐκ αὐτοῦ δὴ τούτου χάριν προθυμότερον ἐσίγησαν ἄν; τὸ γὰρ σιγῆσαι τοῦ δοκεῖν ἀντιλέγειν δήπου πρᾳότερον. εἰκὸς γὰρ ἦν τοὺς ἀκούοντας ἐκ τοῦ υἱοῦ προϊέναι τὸ πνεῦμα, καὶ μὴ χωροῦντας πάνυ τὸν λόγον, ἄλλα γε πολλὰ τῶν ἀτόπων ἐνθυμηθῆναι, καὶ ταῦτα δὴ πρὸς D ἃ Λατίνους ἀπάγουσιν οἱ τὰ μακρὰ κατ' αὐτῶν ἐκδεδωκότες συγγράμματα, καὶ ἅ φασιν ἀκολουθεῖν ἐξ ἀνάγκης τῷ δόγματι· οἷόν ἐστι καὶ τὸ διττὰς νομίζειν ἀρχάς, καὶ τὸ τῶν ἄλλων θείων προσώπων εἶναι τὸ πνεῦμα καταδεέστερον, καὶ τἄλλα δὴ τὰ τοιαῦτα. εἰ γὰρ Λατῖνοι περὶ τούτων ἀπολογούμενοι, καὶ μήτε φρονεῖν αὐτά, μήτ' ἐξ ἀνάγκης ἕπεσθαι τῇ δόξῃ δεικνύντες, οὔπω καὶ τήμερον πεῖσαι Γραικοὺς ἠδυνήθησαν, ἀλλ' οἴονται πάντα μᾶλλον ἢ τῶν ἀτόπων ἀπηλλάχθαι τούτων τὴν δόξαν· οὕτως ἀκούουσι τῆς προσθήκης, οὐχ ὡς ἂν οἱ λέγοντες βούλοιντο· τί παθεῖν εἰκὸς ἦν τοὺς ἀνθρώπους, E τῶν ἁγίων ἁπάντων ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λεγόντων, καὶ τοῦτο δογματιζόντων ἁπλῶς ὡς ἔθος αὐτοῖς, μηδὲν δὲ προστιθέντων τῶν νῦν Λατίνοις εἰς ἀπολογίαν ἐξευρημένων τοῦ δόγματος, καὶ πρὸς τὰς τῶν ἀτόπων τούτων ἀποφυγάς; ἐγὼ γὰρ οἶμαι, τῇ μὲν δόξῃ νομίσαντας ἕπεσθαι τὰ τοιαῦτα, ἀντιλέγοντος δὲ μηδενός, ταῦτα φυλάττεσθαι παραινοῦντος, καὶ τὴν δόξαν ὡς οὐδαμόθεν τούτων αἰτίαν τιμᾶν, καὶ ὡς ἀληθέσι τοῖς ἀτόποις τούτοις ῥᾳδίως ἂν προσθέσθαι. ἃ δὴ πάντα προειδομένους εἰκός ἐστι φείσασθαι τῆς δόξης τοὺς διδασκάλους,

καὶ

καὶ σιγῆσαι τὸ μεγάλα βλάπτειν δυνάμενον. εἰ δὲ A καὶ τῆς τῶν μαθητῶν ἀσφαλείας σφόδρα φροντίζοντες, πανταχοῦ παραινοῦσιν αὐτοῖς τῶν ἐν τῇ γραφῇ λεγομένων ἔχεσθαι μόνον, καὶ μηδὲν περιεργάζεσθαι πλέον· ὥστε καὶ πολλὰ τῆς γραφῆς ἐξηγοῦνται τῇ τε πάντων δόξῃ καὶ τῇ σφῶν αὐτῶν ἐναντίως. οὐδ᾽ αἰδοῦνται τὸ δόξαι σαφεῖς τινες ὄντες καὶ ἐπιπόλαιοι τῶν τοιούτων ἐξηγηταὶ, μόνον ἵνα δυνηθῶσι πεῖσαι τοὺς ἄλλους εἴσω μένειν τῶν ὅρων, καὶ τῶν ἐκ τῆς περιττείας ἀπηλλάχθαι κινδύνων· τί θαυμαστὸν, εἰ τούτοις ἑπόμενοι τοῖς λογισμοῖς καὶ ταῦτα ἐσίγησαν, ὥσπερ εὕροι τις ἂν αὐτοὺς καὶ πολλὰ ἄλλα τῶν ἀκινδύνως ἂν εἰρημένων σεσιγηκότας; ἔδει γὰρ μὴ λόγῳ μόνον τὸ δέον ὑπαγορεύειν, B ἀλλὰ καὶ ἔργῳ φανεροῦν αὐτὸ, καὶ παράδειγμα σφᾶς αὐτοὺς διδόναι τῆς εὐλαβείας· τοῦτο γὰρ ἀληθινῶν διδασκάλων ᾔδεσαν ὄν. ἐπεὶ δὲ καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀπό γε τῶν σοφωτέρων κρύπτειν οὐκ ἔδει· ἦ γὰρ ἂν ἠδίκουν τῇ τῶν ἀσθενεστέρων φειδοῖ τοὺς ἄμεινον παρεσκευασμένους ἀτελεστέρους ἐῶντες, μηδὲ καὶ τούτοις συμμερίζειν τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον ἐθέλοντες· ἄλλον τινὰ τρόπον καὶ τούτοις τὴν ἀληθῆ προὐτίθεσαν δόξαν ἀρκοῦντα σοφοῖς· καθάπερ οὐδ᾽ αὐτοὶ παρὰ τῶν γραφῶν αὐταῖς ἐζήτουν λέξεσι τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ᾽ ὅσα τοῖς διαρρήδην λεγομένοις τὴν ἴσην δύναμιν ἔχει, καὶ ἃ C ταῖς ὁμολογουμέναις περὶ τῶν θείων ἐννοίαις συνᾴδουσι, πρὸς τὴν ταύτης θήραν σφίσιν ἐνόμισαν ἐξαρκεῖν. ταύτην καὶ οἱ λοιποὶ τῶν διδασκάλων εἵλοντο τὴν ὁδὸν ἐν οἷς ἐδογμάτισαν. μὴ γὰρ ὅτι ταύτην ἐξεῖπον τὴν δόξαν ἄλλοις σεσιγημένην σκοπείτω τις, ἀλλ᾽ ὅτι κἀκεῖνοι πολλὰ κατεῖχον παρ᾽ ἑαυτοῖς ὧν ἠδύναντο λέγειν· ἃ τοσούτῳ μείζω κίνδυνον ἴσως ἤνεγκεν ἂν καὶ οὕτω πλείοσι τῶν ἀνθρώπων, ὅσῳ καὶ βαθυτέρας τοῖς ὑπ᾽ αὐτῶν λεγομένοις δεῖ διανοίας, καὶ πολλῷ βελτίονος ἐδέησεν ἂν τοῖς σιωπωμένοις. ἑτέρᾳ δέ τινι μηχανῇ κἀκεῖνοι τοὺς παρακολουθεῖν δυναμένους ὧν ἐφρόνουν πεποίηνται κοινωνούς· καὶ τοῦτ᾽ ἔστι συνιδεῖν εἴ D τις αὐτῶν τοῖς λόγοις προσέχοι. ὃ δὲ τοὺς διδασκάλους ἑκάστους παθεῖν εἰκός ἐστι πρὸς τοὺς ὑπ᾽ αὐτῶν μυουμένους, τοῦτο πολλῷ πρότερον πρὸς πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐκκλησίαν ᾠκονομηκέναι τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας οὐδὲν ἀπεικὸς, θαυμαστῇ τινι καὶ πάντα λόγον νικώσῃ προνοίᾳ. προὐνόησε γὰρ ἑκατέρας τῶν ἀνθρώπων τῆς ἕξεως, καὶ διδασκάλους πλάσαν ταύταις συμβαίνοντας, τοῖς μὲν ἀτελεστέροις τοὺς εὐλαβείᾳ χρησαμένους ἐπέστησε, τοῖς δ᾽ ὑψηλοτέροις τὸν νοῦν τοὺς μάλιστα τεθαῤῥηκότας ἐφῆκε· καὶ διδάσκει μὲν τὴν ἀναγκαίαν ἀλήθειαν διὰ πάντων ὁμοίως, ἧς ἡ πίστις ποιεῖ τοὺς σωθησομένους. ἂν δὲ τις θεωρητικώτερος ὢν καὶ κρείττων ὑποψίας κινδύνων, E πρὸς τὰς τῶν μειζόνων ἄγῃ μυήσεις, καὶ τούτῳ τὸν πόθον παραμυθεῖται, διακόνοις οἷς ἰδίως πρὸς ταῦτα παρεσκεύακε χρώμενον. ὥστ᾽ εἰ τῶν ἁγίων τοὺς μὲν ἐπαινεσόμεθα, τοῖς δ᾽ ἐπιτιμήσομεν τῆς σιγῆς ἢ τῶν λόγων· καὶ τοὺς μὲν ἐγκρινοῦμεν, τοὺς δ᾽ ὡς ἡμῖν ἀχρήστους ἀποπεμψόμεθα, ἐξέστω καὶ κατὰ τοῦ πνεύματος ἐκεῖνα τολμᾶν, οὐ μόνον οἷς τῆς σιωπῆς καὶ τῶν λόγων ἑκάστῳ γέγονεν αἴτιον, καὶ κοινωνεῖν ἀνάγκη διὰ τοῦτο τῶν τιμῶν καὶ τῶν ὕβρεων,

ideoque abstinuisse a proferenda sententia; quodque multum lædere poterat, siluisse. Cum enim illi de securitate discipulorum valde soliciti eos ubique cohortentur, ut sola sequantur scripturæ verba, & nihil aliud curiose inquirant; quam etiam ob causam multa scripturæ loca explicant contra quam omnes, & ipsimet etiam sentirent; nec videri erubescunt hujusmodi sententiarum plani interpretes, & profunda non penetrantes, eo tantum consilio, quo valeant persuadere aliis, ut contineant se intra terminos, & temeritatis pericula evitent: quid mirum, si has cogitationes secuti, hæc ipsa quoque tacuerunt, ut multa alia, quæ ab illis poterant citra periculum enuntiari? Oportebat enim non solum verbis commonere quid fieri deceat, sed re ipsa quoque palam facere, & se ipsos exemplum adhibendæ cautionis præbere; Sciebant quippe hoc verorum esse doctorum. Quoniam vero sapientiores quoque celare veritatem non debebant: alioquin, dum consultum volebant imbecillioribus, iniqui in magis idoneos extitissent, imperfectos relinquendo, nec volendo illis etiam impendere doctrinæ sermonem, alio quodam modo & illis verā proponebant sententiam, qui sapientibus satis esset: quemadmodum & ipsi veritatem e scripturis non nudis verbis expositam requirebāt; sed ad comperiendam illam satis esse sibi putarunt, quæ perinde valent atque ipsa aperte pronuntiata, quæque congruunt cum certis & indubitatis animi conceptibus de rebus divinis. Hanc & ceteri doctores secuti sunt viam, dum exponerent dogmata. Nec illud perpendat quispiam, quod hanc sententiam protulerint, quam alii tacuerint; sed quod & illi multa penes se retinuerint, quæ potuerint effari; quæ tanto majus fortasse periculum attulissent, & eo pluribus hominibus perniciosum, quanto profundiori opus est intelligentia ad percipienda quæ illi dicunt; & multo etiam acutiori opus esset ad ea, quæ tacuerunt. Sed & illi præclara quadam alia ratione eos sui sensus fecere participes, qui hujusmodi res assequi possunt; id quod perspicere licet, si quis eorum libros legat attentius. Quod autem par est singulis contigisse doctoribus in iis quos instituebant, hoc multo antea fuisse a Spiritu veritatis provisum in universa sua ecclesia non est dissentaneum, admirabili quadam & superante omnem dicendi facultatem providentia. Consuluit enim utrique hominum ordini, congruentesq; illis formans doctores, imperfectioribus quidem præfecit cautela usos; eminentiori autem intellectu præditis dedit confidentius locutos. Et necessariam quidem per omnes æque docet veritatem, qua fides imbuit salvandos: si quis vero majori polleat ingenii acumine, nec pericula formidet, hunc ad sublimiora intelligenda evehit, & satisfacit ejus desiderio per eos, quos ad hæc peculiariter præparavit administros. Quare si sanctorum alios quidem laudabimus, alios autem reprehendemus, quod tacuerint expresserintve aliquid; & hos quidē probabimus, alios vero, quod non sint nobis usui, rejiciemus; liceat hæc eadē audere cōtra ipsum Spiritum; non solū quia is fuerit auctor, cur hi tacuerint, illi expresserint; quo fit, ut necessario & ipse participet honores & cōtumelias;

A sed etiam quod usus singulorum opera, hæc quidem ipse tacuerit, illa vero per doctores expresserit, quibus sermonem veritatis infundebat. At si unus ille est, & spiritus creditur veritatis, & beneficiis afficit homines adæque per omnia, nec res doctorum aliter se habere putandæ sunt. Sed ne multa dicendo sim vobis molestus, ad ea revertor de quibus agere cœperam. Si enim ecclesiæ doctores apertissime pugnarent inter se, atque duas in partes divisi, hi quidem negarent Spiritum ex Filio procedere, hi vero affirmarent ut nunc faciunt; oporteret, contrariorum assertionem & pugnam existimare verbo tenus esse inter eos, B & pro certo habere, magna sensus convenientia inter se congruere; tumque rationes investigare, cur verbis usi fuerint contrariis, & quorsum ita sint locuti: & adinventa quidem causa; nec enim effugere illa posset; contentiones missas facere, aut simul utrumque dicendo, & rationibus utriusque partis acquiescendo, aut unum ex omnibus deligendo, quo nos maxime conjungeremur; multis enim modis potuissent hæc effici: aberrando autem, dolere quidem, quod mentem doctorum assequi non possemus; utrosque vero utrumque simpliciter amplectendo, atque C ut moris est nostra recitando, ita demum & doctores & nos omnes in unam reduci concordiam. Nec solum doctores, sed nos ipsos etiam, si verbis contradicentia proferremus, & in fidei symbolo pars una affirmationem, altera negationem recitaremus: quod factum, omnium gravissimum, & maxima hæc differentiarum visa esset: haud tamen foret difficile vel sic differentes unum in sensum convenire, postulante hoc ipsa materia, rebusque id facillime ferentibus. Ego enim existimo; nec sit qui mihi irascatur, cum paratus sim mutata propria sententia eam amplecti D quæ vestro communi consensu pronuntiata fuerit; & hæc consilii gratia dicam, & periculum sententiæ meæ faciam, velimque potissimum ut & nos pace fruamur, & honor cunctis doctoribus servetur incolumis: Ego, inquam, existimo, propositiones istas, quæ videntur contradicentes, posse in bonum accipi sensum utramque, & neutram rursus in bonum: ut defensores utriusque, si conjuncta fugiant incommoda, possint & veritatem salvam tueri, & ipsi inter se consentire: & horum demonstrationes afferre paratus sum, cum ipsi volueritis; nec enim E præsentibus convenire arbitror sermonibus illam disputationem; & vos ipsi non ignoratis, quæ dicturus essem; cum multo melius quam ego, hujusmodi rerum habeatis notitiam. Esset igitur ita etiam nobis contentiones evitare, sensuum, ut ita dicam, convenientia dirimentibus pugnam verborum: nunc autem affirmationem quidem viri sancti ac docti, adeoque multi veluti præconis voce prædicant: tanta illam certitudine veram putabant: negationem vero dixit nemo; sed illam quidem omnes silentio prætereunt, dicunt autem qui videntur & negationi & affirmationi favere.

ἀλλὰ καὶ οἷς ἐφ' ἑκάστου χρησάμενον φαίνεται, καὶ τὰ μὲν σιγῆσαι τὰ δ' εἰρηκὸς διὰ τῶν διδασκάλων, οἷς τὸν τῆς ἀληθείας λόγον ἐνέπνει. εἰ δ' ἕν ἐστιν ἐκεῖνο, καὶ ἀληθείας πνεῦμα πιστεύεται, καὶ πᾶσιν ὁμοίως εὐεργετεῖ τοὺς ἀνθρώπους, οὐδὲ τὰ τῶν διδασκάλων ἄλλως ἔχειν οἴεσθαι χρή. ἀλλ' ἵνα μὴ πολλὰ λέγων ὑμῖν ἐνοχλῶ, ὅθεν τῶν λόγων τούτων ἠρξάμην, ἐκεῖσε πάλιν ἐπάνειμι. εἰ μὲν γὰρ φανερῶς ἀντιφάσκοντες οἱ τῆς ἐκκλησίας ἑωρῶντο διδάσκαλοι, καὶ δίχα διαιρεθέντες οἱ μὲν ἔλεγον οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ προϊέναι τὸ πνεῦμα, οἱ δὲ τοῦτο κατέφασκον ᾧ νῦν λέγουσι τρόπῳ, ἔδει τὴν μὲν ἀντίφασιν μέχρι τῶν λόγων εἶναι νομίζοντας καὶ τὴν μάχην, τοῖς δὲ νοήμασι καὶ σφόδρα συνῆφθαι τούτους ἀλλήλοις ὑποτιθεμένους, πειρᾶσθαι τῆς ἐν τοῖς ῥήμασιν ἐναντιότητος τοὺς λόγους εὑρίσκειν, καὶ τί σκοποῦντες ταῦτα προείλοντο· καὶ τυγχάνοντας μὲν, ἔδει δὲ δήπου τυγχάνειν, καὶ αὐτοὺς ἡμᾶς πεπαῦσθαι φιλονεικεῖν, ἢ λέγοντας ἑκάτερον καὶ φρονοῦντας μετὰ τῶν ἑκατέρου λόγων, ἢ τὸ μάλιστα συνάπτειν μέλλον ἡμᾶς ἐκ πάντων ἐκλεξαμένους· πολλοῖς γὰρ ἐνεχώρει τρόποις ταῦτα περαίνεσθαι· διαμαρτάνοντας δὲ, ἀλγεῖν μὲν ἅτε τῆς τῶν διδασκάλων διανοίας οὐ δυναμένους στοχάζεσθαι, ἑκάτερον δὲ φρονοῦντας ἑκατέροις ἁπλῶς, λέγοντας δὲ τὰ συνήθη, οὕτω καὶ τοῖς διδασκάλοις καὶ σφίσιν αὐτοῖς διηλλάχθαι. οὐ μόνον δὲ τοὺς διδασκάλους, ἀλλ' οὐδ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἀντιφάσκοντας ἀλλήλοις τῷ λόγῳ, κἂν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως τοὺς μὲν κατάφασιν, τοὺς δὲ τὴν ἀπόφασιν ὁμολογοῦντας· ὅπερ εἰ γεγονὸς ἔτυχε, χαλεπώτατον ἂν ἔδοξεν εἶναι, καὶ μεγίστη τῶν διαφορῶν αὕτη· οὐδ' ὅμως τοίνυν οὕτω διακειμένους δυσχερὲς ἂν ἦν τῇ διανοίᾳ συμβαίνειν, τοῦτο δυναμένης τῆς ὕλης, καὶ τῶν πραγμάτων λίαν ἐπιτρεπόντων. ἐγὼ γὰρ οἶμαι, καί μοι μηδαμῶς ὀργισθῆτε, οὐ γὰρ χαλεπῶς ἔχω τὰ κοινῇ δόξαντα πᾶσιν ὑμῖν ἰδίας γνώμης ἀλλάττεσθαι, ἀλλὰ συμβουλεύων ταῦτά φημι, καὶ τῆς ἐμῆς πειρώμενος γνώμης, καὶ βουλόμενος εἴπερ ἄλλο τι καὶ ἡμᾶς εἰρηνεύειν, καὶ τοῖς διδασκάλοις πᾶσι περισώζεσθαι τὴν τιμήν· οἶμαι τοίνυν ἐγὼ τὰς ἀντιφάσκειν δοκούσας ταύτας προτάσεις, καὶ ἄμφω καλῶς ἐνδέχεσθαι λέγεσθαι, καὶ μηδετέραν πάλιν καλῶς. ὥστε τοὺς ἑκατέρας προεστησαμένους, εἰ τὰς συνεζευγμένας φυλάττοιντο δυσχερείας, καὶ τὴν ἀλήθειαν δύνασθαι σώζειν, καὶ σφίσιν αὐτοῖς ὁμογνωμονεῖν. καὶ τούτων ἕτοιμός εἰμι τὰς ἀποδείξεις, ὁπόταν βουληθῆτε, παρέχεσθαι· οὐ γὰρ οἶμαι τοῖς παροῦσι λόγοις ἡ περὶ ἐκείνων σκέψις ἁρμόττει· ἀγνοεῖτε δὲ οὐδ' ὑμεῖς ἃ λέγειν ἤμελλον πολὺ βέλτιον ἐμοῦ τὰ τοιαῦτα ἐπεσκεμμένοι. ἣν μὴν ἂν τοίνυν καὶ οὕτω προχειρότερον ἡμῖν τῶν φιλονεικιῶν ἀπαλλάττεσθαι, τῇ τῶν νοημάτων ὡς εἰπεῖν, συμφωνίᾳ τὴν περὶ τοὺς λόγους ἐναντιότητα λύουσι. νῦν δὲ τὴν μὲν κατάφασιν ἄνδρες ἅγιοι καὶ σοφοὶ καὶ οὕτω πολλοὶ καθάπερ ὑπὸ κήρυκος λέγουσιν· οὕτως αὐτὴν ἁπάσης ἔξω ἀμφιβολίας ἐφρόνουν· τὴν δ' ἀπόφασιν εἶπεν οὐδεὶς, ἀλλὰ σιγῶσι μὲν αὐτὴν πάντες, λέγουσι δ' αὖ καὶ ταύτῃ καὶ τῇ καταφάσει δοκοῦσι συναγωνίζεσθαι.

καὶ τῆς

καὶ τῆς σιγῆς ἐστι μὲν τὴν ἕξιν αὐτῶν αἰτιάσασθαι χρήζουσαν εὐλαβείας, ἢ τὸ τῶν λόγων ἔθος, ὅπερ ἡ τῶν ἐν αὐτοῖς πρεσβυτέρων μίμησις ἐπὶ τοὺς ὑστέρους ἀεὶ διαβαίνουσα, κρατεῖν ἐν σφίσι πεποίηκε· δι' ὃ μὴ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τῶν ὁμολογουμένων σιγῶσιν, οἱ μὲν ἀρχαιότεροι τῷ μὴ διαῤῥήδην ὑπὸ τῆς γραφῆς σημαίνεσθαι ταῦτα, οἱ δὲ μετ' ἐκείνους ζηλοῦντες εὐλάβειαν. ἔστι μὲν οὖν καὶ ταῦτα νομίζειν αἴτια τῆς σιγῆς· εἰκὸς δὲ καί τινα κίνδυνον ὑφορωμένους, ᾧ τοὺς ἁπλουστέρους ἐκ τῶν λόγων ᾤοντο περιπεσεῖσθαι, τὴν τῶν ἀληθῶν διδασκαλίαν φυλάξασθαι· τὸ δὲ σιγᾷν ἐναντιουμένους τοῖς λέγουσι, καὶ τῇ δόξῃ συνειδότας τὸ ψεῦδος, οὐδένα λόγον ἔχον ἐδείχθη. εἰ δέ τις καὶ τὴν ἀπόφασιν τιθέναι δοκεῖ τῇ περὶ τούτων σιωπῇ, τῇ γραφῇ καὶ μοίρᾳ τῶν διδασκάλων μιᾷ οἷς ὡμίλησε, μᾶλλον ἔοικε μαρτυρεῖν, ἢ καθαρῶς ἀποφάσκειν· καί τοι καὶ φανερῶς ἠρνημένην χαλεπὸν οὐδὲν ἐστι τοῖς εἰρηκόσι συνάπτεσθαι, ᾗ καὶ πολλοὺς ἄλλους ἐμέλλομεν ἂν συνάπτειν συναραμένους. τούτων οὖν οὕτως ἐχόντων μάτην κοψόμεθα, τὰ συγκεκλωσμένα διϊστῶντές τε καὶ συμφύροντες τοὐναντίον ἢ λέγεται· καὶ διαλύσεις οὕτω προχείρους περιοψόμεθα, ὥσπερ τῷ πολεμεῖν ἀλλήλοις καὶ ταῦτα περὶ τοιούτων φιλοτιμούμενοι· καὶ διαστήσομεν ἀλλήλων τοὺς διδασκάλους, οὓς αὐτὰ συνάπτει καὶ πρὸ τῶν οἰκείων λόγων τὰ πράγματα. ἀλλ' ὥσπερ οὐκ ἔστι καθαρῶς ἡμᾶς εἰρηνεύειν μὴ τῶν ἀμφισβητουμένων κρίσει λυθέντων, καὶ διορισθέντος ἑνός τινος τοῦ πᾶσιν ἀρέσκοντος· οὕτως οὐδὲ τῆς ἀληθείας ἐπιτυχεῖν ἐστι μὴ τῆς τῶν ἁγίων συμπνοίας ἐπ' αὐτὴν ἡμᾶς ὁδηγούσης. ὑπὲρ τούτων δὲ ἀμφοτέρων ἡμῖν πᾶσα ἡ σπουδή. ἐπὶ τί δὲ πρὸς Θεοῦ καὶ τὴν αἰτίαν ἀνοίσετε τοῦ μὴ πάντας τοὺς διδασκάλους στέργειν ἐπίσης, ὁπόταν ὑμῶν ἐπὶ τοῦ κοινοῦ δικαστηρίου πυνθάνωνται; οὐ γὰρ οἶμαι σιγῇ τοιοῦτον ἀδίκημα παρελθεῖν ἂν τοὺς ἠμελημένους· μᾶλλον δὲ οὐδὲν ἧττον ἐκείνων, ὑπὲρ ἐκείνων καὶ οἱ τιμᾶσθαι δοκοῦντες ἀγανακτήσουσι. τὸ τῶν σιγησάντων ἀξίωμα προβαλεῖσθε; καὶ μὴν αὐτῶν ἁγιότητι μὲν οὐδὲν ἐλάττους εἰσὶ, σοφίᾳ δὲ καὶ πολὺ προέχουσιν ἔνιοι τῶν εἰπόντων. ἀλλὰ τὸ πλῆθος ἐρεῖτε; καὶ μὴν καὶ τούτῳ νικῶσιν. εἰ δὲ τὰς παρὰ τῶν συνόδων τιμὰς, παρὰ σφίσι δείξουσιν οὖσαν τὴν ὑπεροχήν. ἀλλὰ τῷ δεινὸν οἴεσθαι δόξαν μὴ παρὰ πάντων ὁμοῦ κρατυνομένην προσδέχεσθαι; ἀλλ' οὐδὲ τοῦτ' εὔλογον· ἀντιλέγοντος γὰρ οὐδενὸς, οὕτωσὶ φανερῶς, ἱκανόν ἐστιν αὐτὴν ἀπὸ δυοῖν μαρτυρεῖσθαι· αὕτη δὲ τοσούτων συνηγόρων ηὐπόρηκεν. ἢ καὶ τὸ περὶ τὸν Λάζαρον θαῦμα, καὶ τὴν τῆς Σαμαρείτιδος συντυχίαν παραδραμούμεθα, ὅτι μὴ πάντας ἔχει συμφωνοῦντας ὁ ταῦτα λέγων τοὺς εὐαγγελιστάς; εἶτα καὶ τοὺς ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἀγῶνας ἄλλον τινὰ διετίθεσθε τρόπον, οἱ ἄνθρωποι πρὸς ἡμᾶς ἐροῦσι καὶ πάνυ δικαίως· οὔτε γὰρ σιωπὴν προὐτιμήσατέ ποτε λόγου πρὸς μαρτυρίαν· μᾶλλον δὲ καὶ ταύτῃ λόγῳ συναπτομένῃ λόγου χρείαν ἐνέμετε· καὶ τρεῖς λαμβάνοντες μάρτυρας τῶν ζητουμένων, ἀξίους ὄντας πιστεύεσθαι, οὔθ' ἑαυτοῖς λοιπὸν οὔτε τοῖς παράγουσιν ἠνωχλεῖτε,

A Cur porro tacuerint potest afferri pro causa illorum ingenium, quod cautione indigebat; aut mos in dicendo servatus, quem majorum inter ipsos imitatio perpetua serie ad posteros transmissa induxerat: ex quo factum est, ut non hoc solum, sed multa etiam ex confessis tacuerint, antiquiores quidem, quod ea non haberentur explicite in scriptura; posteriores vero, quod illorum cautelæ vellent esse imitatores. Licet igitur opinari, has etiam fuisse silentii causas; forte etiam periculi cujuspiam formidine, ad quod lapsuros putabant simpliciores, si veritas palam fuisset significata, a docenda rei veritate abstinuerunt. Quod autem silentium B indicio sit eos contra sentire aliis rem exprimentibus, & haberi sententiam ab iis pro falsa, jam ostensum est nulla ratione dici posse: & si quis hæc tacendo negationem ponere videtur, scripturæ potius, & alteri doctorum parti, quorum lucubrationes legit, dare videtur testimonium, quam perspicue negare: quamquam aperte etiam negatione posita, potest affirmantibus nullo negotio conciliari; ut multi quoque alii, si negationi favissent. Cum igitur hæc ita se habeant, frustra querimonias iterabimus, quæ consuta sunt dissuentes confundentesque, contra quam adagio dicitur; & conciliationem C adeo facilem negligemus, perinde ac si mutuis bellis, idque de rebus hujusmodi, honoris causa oblectemur: & doctores a communi concordia disjungemus, quos ante sua etiam ipsorum dicta res ipsæ conjungunt. sed quemadmodum fieri non potest, ut vera pax conficiatur, ni prius per judicium controversiæ tollantur, & unum quid definiatur quod omnibus placeat; ita nec veritatem assequi possumus, ni sanctorum consensus ad eam nos ducat: omne porro nostrum studium in his duobus versatur. Quid vero per Deum, obsecro, causæ afferetis, cur non æque doctores omnes admittatis, cum id a vobis quærent in communi judi-D cio? Neque enim puto contemptos tantam injuriam silentio præterituros; imo vero non minus quam illi, pro illis graviter hoc ipsum laturos eos etiam, qui videntur honorari. Auctoritatem obtendetis eorum qui tacuerunt? At certe alii sanctitate quidem non sunt inferiores; quidam vero etiam eruditione sunt longe superiores. Producetis multitudinem ait? at illi hac etiam in parte vincunt. Si honores a conciliis delatos; ostendent illi plane majorem pro se honorum cumulum. Dicetis, durum videri vobis sententiam recipere, quæ non sit omni-E bus probata; verum id etiam non est rationi consentaneum: nam cum apertis verbis nemo contradicat, satis est duobus illam testibus fulciri; cum tamen illi tanta adsit copia patronorum. Alioquin prætereamus etiam miraculum de Lazaro, colloquiumque cum Samaritana habitum; quod qui hæc narrat non omnes habeat attestantes euangelistas. Deinde objicient nobis alii homines, & jure quidem optimo; Cur litibus apud tribunalia alium quemdam præscripsistis modum? in illis enim silentium ad dandum testimonium nunquam sermoni prætulistis; quinimo silentio, si conjunctum cum sermone sit, usum sermonis tribuistis; tribusque adhibitis idoneis testibus de rebus quæ sunt in controversia, nec vobis ipsis amplius, nec illis a quibus producti sunt negotium exhibuistis,

quærentes

quærentes vobis omnes homines proferri teſtes. Fortaſſe aliorum doctorum objicietis axiomata, e quibus contrarium quiddam colligitur eorum affirmationi, qui de hoc dogmate locuti ſunt. Sed reſpondebunt, hoc etiam nec juſtum, nec legibus eſſe conſonum, ut manifeſtis poſthabitis ambigua ſequenda ſint: contra enim, ex manifeſtiſſimis hæc etiam ſunt judicanda. Nam quæ vocatis contraria noſtrorum fratrum axiomata, non uno modo ab omnibus intellecta ſunt, a quibuſdam enim ſic accepta ſunt, quaſi negationem concludentia; quidam vero illa, ut affirmationi prorſus faventia intellexerunt; neque id ſolum, ſed multis quoque aliis doctorum auctoritatibus uſi ſunt veſtræ negationis defenſores. Quare quod ad hæc pronuntiata attinet, non magis aliorum ſilentio ſtandum eſt, quam noſtris dictis. Neque vero confugietis ad ignorantiam, qui hæc omnia probe ſcitis, & multos alios habetis ſuis obteſtationibus ea vobis proponentes; nihil enim eſt, quod impedimento eſſe poſſit, niſi una voluntas. Quod ſi aliorum quoque ſanctorum proferantur querelæ, quas miſſas facere minime volumus; quod fratres quidem juſte conquerantur, nos vero propalam haud æqua lance utamur; ſeque dicant honoris prætextu ſimul cum illis affectos eſſe injuria, ſimulque exploſos: ſi prodeuntes in medium hæc illi objiciant: neque enim ibi quoque contrarias opinor ſequentur partes, & ſententias de nobis pronuntiabunt oppoſitas: quid nobis quæſo refugii ſupererit? Et quod majus eſt, repoſcenti a nobis domino pacem, & veritatis cognitionem; quarum illa quidem ſervanda erat a nobis veluti hereditas quædam; hæc vero ex hac vita aſportanda, quod per unam illam ſit nobis ſalus; quid plane reſpondentes non videamur inſuper & petulantes eſſe, ac digni de quibus graviores pœnæ ſumantur? Nam neque ſcripturarum obſcuritatem afferemus, cujus adeo multos conſtituit nobis interpretes: neque doctores advocabimus patronos, jam olim certe damnati ab illis. Quod ſi etiam affuerint, hi quidem rurſus tacentes, illi vero aperte contraria teſtimonio ſuo dicentes, non permittent judici, ut diu de ferenda ſententia cogitet. Sed neque audebimus dicere, melius a nobis quam ab illis omnibus intelligi ſcripturas: neque illud enixe affirmabimus, pacem optaſſe quidem, ſed aſſequi non potuiſſe; qua enim fronte hoc dicamus, qui doctores etiam inter ſe committere voluerimus, quorum concordia debebat e medio tollere noſtra ſcandala? Satius plane erit tacere, cum nulla nobis futura ſit excuſatio: ſatiſque erit judici confeſſionis loco noſtrum ſilentium. Ita nobis, ſi doctores eccleſiæ diſtrahamus in contrarias ſententias, aut diffidentibus, aut non bona pace convenientibus, facit, ut nulla ex parte poſſimus accuſationem evitare; ſi vero illos in concordiam reducamus, ut jam antea dictum eſt, ad omnẽ hoc ſatis eſt fortunam. Nam licet ita etiam non fiamus compotes veritatis, multa tamen erunt, ob quæ jure veniam mereamur: & reverẽtia, quam adverſus doctores adhibebimus, cum multorũ ſecum afferat examen bonorum, illud etiã præſtabit, ut nullã futuro judici debeamus reddere rationem.

A πάντας ἀνθρώποις ζητοῦντες μάρτυρας ἥκειν. οἴμαι τὰ τῶν ἄλλων διδασκάλων ἀξιώματα προβαλεῖσθε, ἐξ ὧν ὑπεναντίον τι τῇ τῶν εἰπόντων καταφάσει συνάγεται· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτ' ἐροῦσι δίκαιον οὐδὲ νόμιμον εἶναι, τὰ διαῤῥήδην λεγόμενα παριδόντας τοῖς ἀμφιβόλοις προσίστασθαι· τοὐναντίον γὰρ μᾶλλον, ἐκ τῶν φανερωτάτων καὶ ταῦτα κρίνεσθαι δεῖ. ἃ γὰρ λέγετε * κατὰ τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν ἀξιώματα, οὐ τὸν ἴσον τρόπον πάντες ἐνόουν· ἀλλ' οἱ μὲν ὡς τὴν ἀπόφασιν συμπεραίνοντα, οἱ δ' ὡς τῇ καταφάσει συνηγοροῦντα πάντως ἐδέχοντο· οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλοῖς ἄλλοις ἐκ τῶν διδασκάλων
B οἱ τῆς ὑμετέρας προϊστάμενοι ἀποφάσεως ἐχρῶντο ῥητοῖς· ὅθεν ἔκ γε τῶν τοιούτων οὐ μᾶλλον τῇ σιωπῇ τῶν ἄλλων, ἢ τοῖς ἡμετέροις λόγοις πείθεσθαι χρή. καὶ μὴν οὔτ' ἐπὶ τὴν ἄγνοιαν καταφεύξεσθε, αὐτοί τε ταῦτα πάντα εἰδότες, καὶ πολλῶν ἄλλων ὑμῖν διαμαρτυρομένων, καὶ τοῦ μὴ βούλεσθαι μόνον εἴργειν ἔχοντος. εἰ δὲ καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ἁγίων προτεθεῖεν ὀνείδη, οἷς προσέχειν δῆθεν βουλόμεθα, καὶ δίκαια μὲν αἰτιᾶσθαι τοὺς ἀδελφούς, ἡμᾶς δὲ φανερῶς ἀδικεῖν, αὐτοὶ δ' ἐν τιμῆς προσχήματι συνηδικῆσθαι καὶ συνεκβεβλῆσθαι φήσειαν παρελθόντες· οὐ γὰρ οἴμαι στασιάσουσι πρὸς ἀλλήλους, καὶ
C τἀναντία περὶ ἡμῶν ψηφιοῦνται· τίς ἡμῖν λοιπὸν ἔσται καταφυγή; τὸ δὲ μεῖζον, ἀπαιτοῦντι τοῦ δεσπότῃ παρ' ἡμῶν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας, ὧν τὴν μὲν καθάπερ τινὰ κλῆρον ἔδει διαφυλάττειν, τὴν δὲ φέρειν ἐχρῆν ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, ὡς δι' ἐκείνης μόνης σωθησομένους, τί τῶν ἁπάντων εἰπόντες οὐχὶ καὶ προσαναισχυντεῖν δόξαιμεν ἂν καὶ χείρους δίκας ὀφείλειν; οὔτε γὰρ τὴν τῶν γραφῶν ἐροῦμεν ἀσάφειαν ἧς τοσούτους ἡμῖν ἐκάθισεν ἑρμηνεῖς, οὔτε τοὺς διδασκάλους συνηγόρους καλέσομεν, προκατεγνωκότας πάντως ἡμῶν. εἰ δὲ καὶ μέλ-
D λοιεν παρεῖναι, οἱ μὲν αὐτῶν καὶ πάλιν σιγῶντες, οἱ δὲ τἀναντία μαρτυροῦντες περιφανῶς, οὐδὲ διατρίβειν ἐάσουσι περὶ τὰς ψήφους τὸν δικαστήν. ἀλλ' οὐδ' ἄμεινον ἐκείνων ἁπάντων τὰ τῶν γραφῶν αὐτοὶ νοεῖν τολμήσομεν λέγειν· οὔτε τῆς εἰρήνης ἐπιθυμῆσαι μὲν, οὐ τυχεῖν δὲ διϊσχυριούμεθα· πῶς γὰρ οἱ καὶ τοὺς διδασκάλους ἀλλήλοις ἐκπολεμοῦν βουληθέντες, ὧν τὴν ὁμόνοιαν τῶν ἐν ἡμῖν σκανδάλων ἔδει γίνεσθαι λύσιν; ἤπου σιγᾶν μὲν ἄμεινον ἔσται μηδὲν ἔχουσιν εἰς ἀπολογίαν προβάλλεσθαι, ἀντὶ δὲ τῆς
E τῶν ἐγκλημάτων ὁμολογίας· τὰ τῆς σιωπῆς ἀποχρήσει τῷ δικαστῇ. οὕτως ἡμῖν διαιρεῖν τοὺς διδασκάλους τῆς ἐκκλησίας ταῖς γνώμαις, ἢ μαχομένοις ἀλλήλοις, ἢ κακῶς εἰρηνεύουσιν ἀπαραίτητον ἔχει πανταχόθεν τὴν μέμψιν· τὸ δὲ συνάπτειν ἐκείνους, ὡς καὶ πρότερον εἴρηται, πρὸς πᾶσαν τύχην ἀρκεῖ. εἰ γὰρ μὴ καὶ τὰ τῆς ἀληθείας ἡμῖν οὑτωσὶ περιγένοιτο, πολλὰ τὰ τὴν συγγνώμην πράξοντα δικαίως προσέσται· καὶ τῇ πρὸς τοὺς αἰδοῖ πολλῶν ἀγαθῶν ἐσμὸν συνεπαγομένῃ τὰς ἐκεῖθεν εὐθύνας ἐξωνησόμεθα. ἀλλ' οὐκ ἔστι τῶν ἐνδεχομένων τῆς ἀληθείας διαμαρτεῖν.

* ἴσ. παρ... τὸ, κ...

ἡμᾶς

ἡμᾶς ὑπὸ τῇ τῶν διδασκάλων εἰρήνῃ, οὐ μᾶλλον ἢ κἀκείνους τοῦτο παθεῖν ὑπὸ τῇ τοῦ πνεύματος ὁδηγίᾳ. ταύτην τοίνυν ἑλέσθαι δεῖ τὴν ἀληθῆ τε οὖσαν καὶ πρόχειρον, καὶ πρὸς τούτοις γέμουσαν ἀσφαλείας. εἰ δ' ἔστιν ἄλλον τινὰ συνάψαι τρόπον τοὺς διδασκάλους τοῦ νῦν ὑπομνησθέντος ἀμείνω, τοῦτ' εὐχῆς ἔργον ἐμοί· οὐδὲ γὰρ ἂν αὐτὸς φαίην, τοῦτον μόνον ἁπάντων ἄριστον εἶναι· ἀλλὰ τὸ μὲν συνάπτειν αὐτοὺς καὶ συμβαίνοντας διὰ πάντων δεικνύναι, τοῦτ' ἀναγκαῖον εἶναί φημι, καὶ τοῦτον δεῖ ὑποβεβλῆσθαι τῆς ἡμετέρας ὁμονοίας ὥσπερ θεμέλιον, ὡς τούτου χωρὶς μήτε καλῶς μήθ' ὅλως ἱδρυσομένης· ᾧ δ' ἂν ταῦτα γένοιτο τρόπῳ, ὑμέτερόν ἐστιν ἀνευρίσκειν. καὶ ἃ γὰρ τῶν εἰρημένων εἰς τοῦτο τείνειν δοκεῖ, οὐ μᾶλλον εἰσηγουμένου τὸν τρόπον ἦν, ἢ προτιθέντος ὑμῖν εἰκόνα καὶ τύπον τῆς τῶν διδασκάλων συμβάσεως. εἰ δὲ καὶ γνώμη τίς ἦν ἐμὴ καθαρῶς ἐκεῖνα, καὶ τοῦτον ἡγούμην τὸν τρόπον εἶναι λυσιτελέστερον, οὐδὲν θαυμαστόν. ἐξέστω γὰρ ἐμοί τε καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστῳ φρονεῖν ὁπηδήποτε περὶ τούτων, ἕως ἂν ὑμεῖς ἕλησθε τὰ βελτίω, καὶ ἅπερ ἀναμφιβόλως μέλλει κρατεῖν. οὐ τοῖς ἁγίοις δὲ μόνοις ἀλλὰ καὶ τοῖς τῆς γραφῆς ἀξιώμασιν, ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, τὴν ἕνωσιν ταύτην ἀποδίδοσθαι δεῖ. καὶ πολλῷ μᾶλλον, ὁπόταν ἡμῖν κἀκείνων πρὸς τὰ παρόντα γένηται χρεία. ἐγὼ γὰρ εἶπον ἂν ὡς ἐλάχιστα δεῖσθαι τῶν τῆς γραφῆς, ἀρκουμένους τῇ δόξῃ τῶν διδασκάλων, οἳ καλῶς ἐκείνην ἐξήτασαν, καὶ ὧν ἔλεγον ἐκεῖθεν εἶχον τὰς ἀφορμάς· καὶ εἴ τις αὐτοὺς ἀπῄτει τῶν λόγων τὰς ἀποδείξεις, εὐθὺς ἐπὶ τὴν γραφὴν κατέφυγον ἄν· ὃ καὶ μηδενὸς αὐτοὺς ἀπαιτοῦντος, πολλοὶ καὶ πολλάκις φαίνονται πράττοντες. εἰ δὲ δεῖ ποτε κἀκείνῃ χρήσασθαι, οὐ πρὸς τὸ συμπέρασμα βλέποντας μᾶλλον, ἢ πρὸς τὸ συνάπτειν τοὺς διδασκάλους τοῦτο ποιεῖν· τέως δὲ καὶ τῇ γραφῇ τὴν ἀπὸ τῆς συμφωνίας ἀποδοῦναι τιμὴν, ἧς ἄνευ οὔτε τιμῶσιν οὔτε χρωμένοις ἄλλως συνοίσει. καὶ ὅλως ἐξ ὧν εἰρηνεύειν μέλλομεν μόνον ἄλλως ἀπὸ φιλονεικίας ἁρμοττούσης ἀνθρώποις που τῶν ἀμφισβητήσεων οὐκ ἂν ἐξοκείλαντες τούτων, ὡς πορρωτάτω τὴν τῆς ἀντιλογίας δόξαν ἀπάγειν, καὶ ταῦτα πρῶτον τίθεσθαι συμφωνεῖν· καὶ τοῦτο πράττειν μετὰ σοφίας καὶ τοῦ γινομένου παντὸς, μὴ καὶ λάθωμεν ἀντὶ τοῦ συνάπτειν ἀλλήλοις τὰ τῆς γραφῆς καὶ τῶν διδασκάλων, διϊστάντες αὐτά τε τῆς ἀληθείας κοινῇ, καὶ ἡμᾶς ἐκείνοις συναφιστάντες. ταῦτ' ὦ πατέρες σεβάσμιοι πρὸς τὴν ζητουμένην εἰρήνην ἀντὶ πάντων ὑμῖν ἀρκέσειν ἡγοῦμαι· εἰ δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ πρὸς τούτοις ἐστὶ τῶν χρησίμων ἐνθυμηθῆναι, ἀλλὰ ταῦτα καθάπερ τις ἀρχὴ καὶ κεφάλαιον ἐκείνοις εἶναι δοκεῖ. κἀντεῦθεν μὲν ἀρξαμένοις ὑμᾶς εἰκός ἐστι καὶ δεομένους * ἀλλήλων ταῦτα προσθήσειν, καὶ τὸ ζητούμενον κατεργάζεσθαι· τούτων δ' ἄνευ οὐδὲν ἂν τῶν ἀμεινόνων συμβαίη. διὸ δὴ περὶ τούτων μόνον ὑμᾶς ὑπομνήσας, ὥστε καὶ τὰς ὑποσχέσεις ἐκτίσαι καὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ προθυμίαν ἐνδείξασθαι, καὶ λίαν ἀρκούντως ἔχειν ἡγοῦμαι·

* λλῶν

A Verum fieri non potest, ut pace inter doctores confirmata nos a veritate aberremus; sicut æque illos hallucinatos esse impossibile est, cum ducem habuerint Spiritum. Est igitur hac via utendum, quæ vera atque expedita est, nec non usquequaque tutissima. Si vero sit alius modus eo, quem dixi, præstantior, quo possint doctores conciliari; id mihi erit summopere exoptandum: neque enim ego affirmaverim, hunc unum esse omnium optimum; sed aio, necessarium quidem esse conjungere & probare illos in omnibus esse concordes; & jaciendum esse hoc veluti fundamentum nostræ unionis; nam sine hoc nec bene, sed nec om- B nino quidem illa stabilietur: qua vero hæc ratione fiant, adinvenire vestrum est. Etenim quæ spectare huc videntur ex iis quæ dixi, non ita dicta sunt a me, quasi modum ipse docerem; sed ut potius effigiem adumbrationemque proponerem conciliationis doctorum. Si vero etiam hæc eadem ex animo ipse sentirem, existimaremque hunc esse modum utiliorem; quid mirum? & mihi & aliis quibuscumque liceat de proposita materia quidvis sentire, donec a vobis eligantur potiora, & quæ indubitanter credenda sint. Non solum vero sanctis, sed ipsis etiam scripturæ dictis, C reddenda est hæc concordia; & eo magis, cum & illa nobis opus fuerint ad præsens negotium. Ego enim dixerim, minimum nos indigere scripturæ axiomatis, cum sit nobis satis doctorum sententia, qui bene illam expenderunt, & dicta sua inde sumpserunt: ut si quis ex iis quæsisset, ut dictorum suorum probationes exponerent, statim illi sane ad scripturam confugissent; quod etiam exigente nemine videntur multi frequenter præstare. Si quando vero etiam uti scriptura oportebit, faciendum hoc erit non tam spectando conclusionem, quam doctorum D convenientiam; honorando interim scripturam per expositionem suæ concordiæ: nam si honor iste illi non tribuatur, nihil aut venerantibus, aut citantibus proderit: & omnino ea tantum, per quæ pax erit, adhibendo (ita enim nequaquam per contentiones, ex his controversiis, ut assolet inter homines, ad alias devolvemur) opinio de pugna locorum propellenda est quam longissime; primumque pro certo ponendum, dicta inter se concordare: & agendum hoc cum scientia & accurata diligentia; ne loco concordiæ dictorum scripturæ atque doctorum, inconsiderate tum illa distrahamus a veritate universim, tum nos ipsos etiam pariter divellamus. E Hæc, venerandi patres, instar omnium satis fore vobis puto ad pacem propositam: nam etsi præter hæc, multa quoque alia quæ in rem faciant, venire possunt in mentem; at certe ista videntur esse velut origo quædam & caput illorum. Et hinc quidem vobis exordientibus par est & alia, si usus fuerit, additum iri, & agitatam quæstionem ad finem perduci: sine istis autem evenire nihil bene poterit. Idcirco si tantum hæc vestram in memoriam redegero, ut & promissa solvam, & ingens honesti desiderium patefaciam, satis superque mihi jam dixisse videor.

Addo tamen unum hoc, obsecroque, ut si Deus nos respexerit propitius, concesseritque veram scripturæ doctorumque consensionis notitiam; quæ nostra continuo totiusque ecclesiæ unio fuerit; velitis eam, quæcumque illa fuerit, in fidei symbolo palam exprimere; ut possitis & verbis exterioribus congruere, & esse qualibet ex parte conjuncti. Sin minus, optandum certe erit, ut sensu conveniatis: hoc enim etsi non exactam fidei confessionem, continebit tamen mutuam inter doctores convenientiam, rectumque in nobis fidei sensum. Quod si etiam aliud quidpiam symbolo addatis, quod a sanctis omnibus communiter prolatum affirmationi quidem faveat, negationem vero non inducat; illud autem hi quidem sancti videantur usurpasse pro iis quæ tacuere; illi vero, quod perinde valeat atque ea quæ expressere; modus sane hic erit unionis tertio loco numerandus: quare neque a doctorum consensu, neque a nostris de eo sermonibus erit & ille alienus. Itaque finis idem nobis quavis ratione constet, scripturæ scilicet ac doctorum consensio.

Sed quia jam tacendum mihi censeo; vereor enim, ne sermonum meorum prolixitas tædio vos afficiat; volo consilii, quod a me datum est, enumerare capita, & revocare vos ad eorum memoriam. Dedi consilium, ut apparentem illam præsenti rerum statui profuturam unitatem, quam aliqui habent in animo, ne cogitatione quidem vestris mentibus concipiatis; sed unionem veram & sententiarum conjunctionem peragatis; quam in eo dixi consistere, si de rebus controversis idem omnes senseritis, & hoc in fidei quoque symbolo expresseritis, sive addendo, sive aliquid demendo, utrumvis divina gratia dictaverit. Ad hæc ostendi, difficultates, quibus turbati nonnulli pacem hanc erant desperaturi, esse penitus infirmas, & quidvis aliud posse magis, quam esse vobis jure impedimento. Deinde per quæ pax confici debeat, non insistens, sed plurima percurrens, breviter apposui, quæ ut uno verbo dicam, nihil aliud sunt, quam sacrarum scripturarum & ecclesiæ doctorum convenientia. Ad hæc omnia sum vos adhortatus, si non cum debita reverentia, at certe tanta, quanta potest in hujusmodi sermonibus adhiberi. Hæc quidem ego; in quibus, si bene dicta sunt, fortunæ potius agnosco beneficium, quam scientiæ aut eloquentiæ nervos: si vero male, illud video, multam illa veniam mereri, quod boni honestique causa libenter hunc laborem subierim. Reliquum est, ut vos jam segniter non agatis, sed vel hæc ipsa, si quid ego dicere videor, utrumque duce proposito.

A τοῦτο μόνον ὑμῶν πρὸς τοῖς εἰρημένοις δεόμενος· εἰ Θεὸς ἵλεως ἐπιβλέψας ἡμῖν, τὴν ἀληθῆ τῆς γραφῆς καὶ τῶν διδασκάλων συνιδεῖν ἕνωσιν δοίη, ἣ καὶ ἡμῶν εὐθὺς καὶ πάσης τῆς ἐκκλησίας ἕνωσις ἔσται, ἵνα καὶ τῷ συμβόλῳ ταύτην τῆς πίστεως ὁποία ποτ᾽ ἂν εἴη φανερὰν ποιεῖν ἀξιώσητε, ἵνα καὶ τοῖς ἔξω λόγοις δύνησθε συμφωνεῖν καὶ διὰ πάντων ἑνῶσθαι· εἰ δ᾽ οὖν εὐχῆς ἔργον ἂν εἴη τῇ γε γνώμῃ συνάπτεσθαι· τοῦτο γὰρ εἰ καὶ μὴ τῆς πίστεως τὴν ἀκρίβειαν, τὴν γοῦν πρὸς ἀλλήλους τῶν διδασκάλων εἰρήνην καὶ τὸ τἀληθῆ φρονεῖν ἡμᾶς παρέξει. εἰ δὴ καὶ ἄλλο τι τῷ συμβόλῳ προσθή-
B σητε, ὃ τοῖς ἁγίοις ἅπασι κοινῶς ἀξιούμενον, τῇ μὲν καταφάσει συναγωνίζεται, τὴν δ᾽ ἀπόφασιν οὐκ εἰσάγει, καὶ τοῖς μὲν τῶν ἁγίων ἀνθ᾽ ὧν ἐσίγησαν ἦν, οἱ δ᾽ ὡς τὴν ἴσην οἷς εἶπον ἔχοντι δύναμιν φαίνονται χρώμενοι, ἑνώσεως μὲν τοῦτο σχῆμα λοιπὸν κατὰ τρίτον ὡς ἂν εἴποι τις πλοῦν· οὐκοῦν οὐδὲ τοῦτο τῆς τῶν διδασκάλων συμφωνίας καὶ τῶν ἡμετέρων περὶ ταύτης λόγων ἀπήλλακται. ὥστε πανταχόθεν ἡμῖν ταυτὸ περιείη, τῆς τε γραφῆς καὶ τῶν διδασκάλων ἡ συμφωνία.

Ἀλλ᾽ ἐπεὶ καὶ δὴ σιγᾶν ἔγνωκα μὴ τῷ μήκει τῶν λόγων ἀηδὴς ὑμῖν γένωμαι δεδιώς, τὰ τῆς ἐμῆς κεφάλαια συμβουλῆς ἐξαριθμήσασθαι, καὶ
C τούτων ὑμᾶς ἀναμνῆσαι βούλομαι. ἣν μὲν ἔνιοι σκοποῦσιν οἰκονομίαν, ταύτην μηδ᾽ ἐπὶ νοῦν λαβεῖν συνεβούλευσα, ἕνωσιν δ᾽ ἀληθῆ καὶ δοξῶν κοινωνίαν πράττειν εἴρηκα δεῖν, ἣν τὸ μίαν περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων γνώμην λαβεῖν, εἶπον εἶναι· ταύτην δὲ κἂν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως ὁμολογεῖν ἢ προστιθέντας ἢ ἀφαιροῦντας, ὁπότερον ἂν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις ὑπαγορεύσειεν. ἐπὶ δὲ τούτοις, ὑφ᾽ ὧν ἔνιοι ταραττόμενοι τὴν εἰρήνην ταύτην ἔμελλον ἀπελπίζειν, ἀσθενῆ παντάπασιν ἔδειξα, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ κωλύειν ὑ-
D μᾶς εὐλόγως δυνάμενα. εἶτα καὶ τὰ ποιήσοντα ταύτην, οὐκ ἐπιμένων ἀλλ᾽ οὑτωσὶ παρειὼν τὰ πλεῖστα προσέθηκα· ἅπερ ἡ τῶν θείων γραφῶν καὶ τῶν διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας ἕνωσις ἦν τὸ σύμπαν εἰπεῖν. ἐφ᾽ ἃ δὴ πάντα μετ᾽ εὐλαβείας ὑμᾶς παρακέκληκα, εἰ καὶ μὴ τῆς ὀφειλομένης, ἀλλ᾽ οὖν τῆς γε δυνατῆς ἐν τοῖς τοιούτοις τῶν λόγων. ταῦτα μὲν ἐγώ, τῷ μὲν κατορθοῦν τύχην ἀγαθὴν μᾶλλον ἢ δεινότητα καὶ σοφίαν, τῷ δὲ διαμαρτεῖν πολλὴν ἔχοντα συγγνώμην ἕνεκά γε τοῦ προθυμήσασθαί τι καὶ παθεῖν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ· ὑμῶν δ᾽ εἴη λοιπὸν οὐ μέλλειν, ἀλλ᾽ ἢ ταῦτα πράττειν ἂν δοκῶμεν τι λέ-
E γειν, ἢ βελτίω ζητεῖν, ἑκατέρου Θεὸν ἡγεμόνα λαβόντας.

præstetis; vel certe meliora quæratis, Deo vobis ad.

ΙΩΣΗΦ ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΕΣΤΑΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΕΘΩΝΗΣ.

Ἀπολογία εἰς τὸ γραμμάτιον κῦρ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου, ἐν ᾧ ἐκτίθεται τὴν ἑαυτοῦ δόξαν, ἣν εἶχε περὶ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ ἁγίας καὶ ἱερᾶς συνόδου.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Ὁ ΑΙΔΕΣΙΜΟΣ οὗτος ἀνὴρ τοὺς ἀπὸ Χριστοῦ κεκλημένους Χριστιανοὺς εἰς τὴν τῶν σχισματικῶν βουλόμενος ἀπῶσαι μοῖραν, κἀντεῦθεν τῆς τῶν εὐσεβῶν κοινωνίας χωρίσαι, καὶ τῆς ἱερᾶς παντελῶς ἀποστῆσαι συνόδου, ὥσπερ τινὰ τόμον τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἐξέθετο, καὶ τοῖς ἁπανταχοῦ Χριστιανοῖς ἀποστείλας νουθετεῖ, παρεγγυᾶται μὴ τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον στέργειν, ἀλλὰ μᾶλλον τοῖς αὐτοῦ λόγοις προσμένειν, ὡς ἑνὸς καὶ αὐτοῦ ὄντος τῶν διαλεχθέντων τῆς ἱερᾶς ἐκείνης συνόδου· καὶ ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι ὑποσχέσεσι λαμπραῖς καὶ τιμαῖς ὑπαχθέντες συνῄνεσαν, αὐτὸς δὲ οὐδόλως αὐτοῖς συγκατένευσε· κἀκεῖνοι μὲν δῶρα χερσὶ λαβόντες ἑνώθησαν, οὗτος δὲ οὔτε δῶρα ἔλαβεν, οὔτε χρυσῷ τὰς χεῖρας ἐμίανεν.

Ἐπεὶ οὖν καὶ πρὸς ἡμᾶς ἡ τοιαύτη αὐτοῦ παραίνεσις ἤδη ἐλήλυθεν, ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς ἐξετάσαι, εἴπερ ἀληθῆ λέγει, καὶ συμφωνεῖ τοῖς ἁγίοις τοιαῦτα λέγων. καὶ εἰ μὲν ἀληθείας ἔχεται, καὶ ἡμεῖς μετ᾽ αὐτοῦ στησόμεθα ἐγκαλοῦντες Λατίνοις, καὶ ὁμόφρονες αὐτῷ πάντα τὸν χρόνον ἐσόμεθα. εἰ δὲ πόρρω που τῆς ἀληθείας καὶ παντελῶς ἀλλότρια τῆς τῶν ἁγίων θεολογίας ἀποφαινόμενος δειχθείη, ἀποπέμψαι μὲν τοῦτον ὡς ἀπατεῶνά τε καὶ ψευδοδιδάσκαλον, ἀποσκορακίσαι δὲ τοὺς αὐτοῦ λόγους ὡς πημαντικοὺς ὄντας τῶν ἡμετέρων ψυχῶν καὶ προσῆκόν ἐστι καὶ σωτήριον ἅμα. τούτου δὲ δειχθέντος, αὐτὸν μὲν καὶ τοὺς μετ᾽ αὐτοῦ ἡμῖν πάντας τοὐναντίον φάσκοντας ἀποστραφῆναι ἡμᾶς δεῖ, ἑνωθῆναι δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ ἁγίᾳ καὶ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ. καὶ μὴ θαυμάσῃ τις, ὡς ἀνδρὸς τοιούτου σοφοῦ καὶ μεγάλου λόγους ἡμεῖς οὕτω τολμηρῶς ἀνατρέπειν ἐπιχειροῦμεν· τότε δὲ μᾶλλον θαυμάζειν δεῖ, ὅταν αὐτὸν ἐλεγχόμενον παρ᾽ ἡμῶν θεάσησθε ὄντα τοιοῦτον, καὶ δεικνύμενον ἀσθενῆ τε καὶ ψευδῆ προφέροντα ῥήματα· εἰ γὰρ ἄπειροι σοφίας ἐσμέν, ἀλλ᾽ ὀρθόδοξοι τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι. ἐκεῖνος γὰρ ὁ εἰπών· ὅταν ἀχθῆτε εἰς σοφοὺς καὶ ἡγεμόνας, μὴ δειλιάσητε, ἐγὼ γὰρ ὑμῖν δώσω δύναμιν, ᾗ οὐ δυνήσονται ἀντειπεῖν πάντες οἱ ἀντικείμενοι ὑμῖν· αὐτὸς γοῦν δύναται καὶ ἡμᾶς φωτίσαι, ὁ καὶ τοὺς ἁλιεῖς ἀγραμμάτους ὄντας θεολόγους καὶ ῥήτορας ἀναδείξας, καὶ δύναμιν ἱκανὴν δοῦναι, ὥστε τοῦτον καταστροπώσασθαι. μὴ οὖν ἀποβλέψητε πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἡμῶν χθαμαλότητα, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀμφοτέρων, καὶ τίς ἐστιν ὁ τοῖς θεολόγοις τῆς ἐκκλησίας συνᾴδων· τῷ γὰρ τὴν ἀλήθειαν λέγοντι, τούτῳ καὶ πιστευτέον ἀνάγκη. ἵν᾽ οὖν μὴ δόξωμεν περιττὰ ἐκ προοιμίων λέγειν, φέρε τὰ παρ᾽ αὐτοῦ εἰρημένα εἰς μέσον προθῶμεν, καὶ ταῦτα κατὰ λέξιν ἀκριβῶς ἐξετάσωμεν, ἵν᾽ ἡ ἀλήθεια φανερὰ τοῖς πᾶσι γένηται.

IOSEPHI DEO AMABILISSIMI METHONENSIS EPISCOPI.

Responsio ad libellum domini Marci Eugenici metropolitæ Ephesi; in quo Marcus quid de sacrosancta synodo Florentina sentiret, exponit.

PROOEMIUM AUCTORIS apologiæ.

VENERABILIS hic vir Christi nomine insignitos in schismaticorum volens detrudere partes, & proinde a piorum societate segregare, atque a sacra synodo penitus abalienare, veluti tomum quemdam sententiam suam exposuit; quam ad omnes ubique Christianos mittens, admonet, præcipit, ne œcumenicam synodum suscipiant, sed potius adhæreant ipsius dictis, quippe cum unus & ipse sit ex eorum numero, qui in sacra illa synodo disputarint: Quodque ceteri quidem amplis pellecti promissis atque honoribus assensi fuerint, ipse vero nullo modo sit assensum eorum secutus: Et illi quidem muneribus manu acceptis uniti sint, hic vero manus nec muneribus, nec auro inquinaverit.

Interprete Ioanne Matthæo Caryophilo.

Quoniam igitur ad nos etiam nuper hæc ipsius adhortatio pervenit, dignum re vera est examinare, num vera dicat, atque hæc dicens cum sanctis consentiat. Et si quidem veritati consona docet, nos quoque ab ipso stabimus, incusantes Latinos, & per omne tempus cum illo concordabimus: sin autem illum longe a veritate distare, & aliena prorsus a sanctorum theologia pronuntiare perspectum fiet; rejicere quidem ipsum tamquam impostorem & pseudomagistrum, ejus vero sermones execrari utpote animas nostras lædentes, conveniens ac salutare fuerit. Hoc porro demonstrato, aversari nos oportebit & ipsum, & omnes qui cum eo contraria nobis affirmant, cum sancta vero & catholica Dei ecclesia conjungi. Ceterum miretur nemo, si tanti viri docti & eximii sermones infringere aggredimur. Id sane potius mirandum, cum ipsum a nobis tantum virum convictum videritis imbecillitatis & falsitatis verborum, quæ profert. Nam si expertes scientiæ sumus, at certe orthodoxi, Dei beneficio. Ille enim qui dixit; *Cum ducti fueritis ad sapientes & præsides, nolite timere; ego enim dabo vobis virtutem, cui non poterunt contradicere omnes adversarii vestri*: ipse nos etiam potest illuminare, per quem & piscatores, cum essent illiterati, theologi & oratores evaserunt; viresque dare, quæ sufficiant ad hunc fugandum. Ne ergo respicite ad excellentiam viri, nostramque tenuitatem, sed uter nostrum veritati consonet, & cum theologis ecclesiæ consentiat maxime: Veritatem quippe dicenti necessario fides habenda est. Sed ne videamur exordientes polliceri eximia, age ipsius dicta in medium afferamus, & ea per verba singula diligenter expendamus, ut cunctis liquido appareat veritas.

Luc. 21.

MARCVS EPHESIVS. Ego propter mandatum & necessitatem ecclesiæ Christi suscepto pontificali munere, quod statum & vires meas tantopere superat, secutus sum œcumenicum patriarcham, & divinitus datum imperatorem ad synodum in Italia celebratam.

RESPONSIO. Omnes qui nomen Christo dedimus, propter necessitatem & mandatum ecclesiæ Christi non modo suscipere debemus interim cum reverentia munus pontificale, quod ut dixisti, & statum & vires nostras re vera superat, cum sit honoris maximi dignitas; sed & mortem oppetere, & quamvis aliam rem necessariam profundere, opes, corpus & ipsam animam pro Christi ecclesia; & sequi concessos a Deo nobis duces, patriarchas & imperatores, non solum in Italiam, quæ adhuc subest Christianorum dominatui, sed in extremas etiam orbis terrarum partes, quas incolunt infideles, ne crucis prædicatio evacuetur: & veræ fidei confessio contumacium hæreticorum impetu labefactetur: hac etiam in re imitantes veteres illos percelebres ac beatos viros, qui suum alacriter effuderunt sanguinem propter Christi Dei nostri ecclesiam. Quare si tu quoque secutus es, fecisti quod debebas: atque utinam opus etiam perfecisses, uti debebas. Sed videamus quæ sequuntur.

EPHES. Nulla morbi, quo laborabam, ratione habita; nec etiam rei de qua agebatur, cum sit momenti longe maximi difficultatibus deterritus; sed sperans Deo favente, & confidens opera communium horum patronorum fore, ut omnia nobis ex sententia succederent, & magnum aliquod opus perficeremus, & laboribus nostris spe non indignum.

RESP. Debebas ut vir doctus ac prudens corporalis tui morbi rationem habere, qui maximus erat, & multis te doloribus angebat. testantur hoc cives tui, tuarumque defensores opinionum: Vbicumque enim te morbus comitialis exagitasset, volutabaris, spumas in ore agens, & moleste agitatus. Considerare etiam debebas rei propositæ magnitudinem, ad quam magno opus esset studio & pietate, nec non scientia, intelligentia, & vera notitia: & omnino mens tibi dirigenda erat tota ad ipsum bonum & sanctum Spiritum, pro quo etiam tunc ecclesia laborabat; & ab illo uno conciliatio & pax petenda; non ad terrenas spes & gloriæ studia & similia convertenda. Etenim salvator ipse præcepit; *Quarite primum regnum Dei, & justitiam ejus, & hæc omnia adjicientur vobis: Scit enim Pater vester quid opus sit vobis, antequam petatis eum.* Tu vero terrenas cogitationes intento animo volvens, sperans que futurum, ut Latini viri docti & virtute præstantes tua opera sententiam mutarent, tuisque rationibus cederent; atque a symbolo vocem illam, Filioque, ut falsam expungerent; & occidentis principes cum suis terrestribus copiis te sequentes bellum cum impiis Turcis susciperent; (hæc enim spes erat curarum laborumque tuorum, non ut veritatem dogmatis indagares, & ecclesias conjungeres tanto jam tempore disjunctas) venisti in Italiam.

Matth. 6.

A Ἐγὼ διὰ τὴν ἐπιταγὴν καὶ τὴν χρείαν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας ἀναδεξάμενος τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης λειτούργημα, τοσοῦτον τὴν ἐμὴν ἀξίαν ἅμα καὶ τὴν δύναμιν ὑπερβαῖνον, ἐπηκολούθησα τῷ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ, καὶ τῷ ἐκ Θεοῦ αὐτοκράτορι πρὸς τὴν ἐν Ἰταλίᾳ σύνοδον. ΕΦΕ

ΑΠΟΛΟΓΙΑ. Πάντες οἱ τῷ ἀπὸ Χριστοῦ ὀνόματι κεκλημένοι διὰ τὴν ἐπιταγὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας οὐκ ὀφείλομεν μόνον ἀναδέξασθαι τέως μετ' εὐλαβείας τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης λειτούργημα· ὅπερ καὶ τὴν ἡμετέραν ἀξίαν καὶ δύναμιν, ὡς ἔφησας, ὑπερβαίνει, καὶ τοῦτό ἐστιν ἀληθὲς, τιμῆς μεγίστης ὑπάρ- B χον ἀξίωμα· ἀλλὰ καὶ θάνατον ὑπομεῖναι, καὶ εἴ τι ἄλλο τῶν ἀναγκαίων προέσθαι, βίον, σῶμα, καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας· καὶ ἀκολουθῆσαι τοῖς ἐκ Θεοῦ δοθεῖσιν ἡμῖν ἡγεμόσι, βασιλεῦσι καὶ πατριάρχαις, οὐ πρὸς τὴν Ἰταλίαν μόνον ἥτις ἄρχεται παρὰ Χριστιανῶν ἔτι καὶ κυβερνᾶται, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἔσχατα μέρη τῆς οἰκουμένης, ἔνθα αὖ ἄπιστοι κατοικῶσιν, ἵνα κενωθῇ τὸ τοῦ σταυροῦ κήρυγμα, καὶ ἡ τῆς ἀληθοῦς πίστεως ὁμολογία ταῖς βίαις διαφθαρείη τῶν ἀνηκόων αἱρετικῶν· μιμήσασθαι κἂν τούτῳ τοὺς πρεσβύτους ἐκείνους καὶ μακαρίους ἄνδρας, οἳ προθύμως ἐξέχεαν τὸ αἷμα αὐτῶν διὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν ἐκκλησίαν. ὅθεν καὶ σὺ εἰ C ἐπηκολούθησας, χρεωφειλέτης ὑπῆρχες· καὶ εἴθε ἐτελείωσας καὶ ἔργον ὡς ὤφειλες. ἀλλ' ἴδωμεν οὖν σου καὶ τὰ λοιπά.

Μήτε τὴν ἐμαυτοῦ ἀσθένειαν ὑπολογισάμενος, μήτε τὸ τοῦ προκειμένου πράγματος ἐργῶδές τε καὶ ὑπέρογκον, ἀλλ' ἐλπίσας ἐπὶ Θεῷ, καὶ τοῖς κοινοῖς τούτοις προστάταις πιστεύσας, ὡς ἅπαντα ἡμῖν ἕξει καλῶς, καί τι κατορθώσομεν μέγα καὶ τῶν ἡμετέρων πόνων καὶ τῶν ἐλπίδων ἄξιον. ΕΦΕ

Ὤφειλες ὡς σοφός τε καὶ συνετὸς ἀνὴρ ὑπολογίσασθαι τὴν τοῦ σώματός σου ἀσθένειαν, μεγίστην οὖσαν σφόδρα τε καὶ ὀδυνηράν· μαρτυροῦσι γὰρ τοῦτο οἱ πολῖταί σου καὶ ὁμόφρονες· ἔνθα γὰρ ἂν ἦν D καταλαβόν σε τὸ σεληνιακὸν πάθος, ἐκαλινδοῦ ἀφρίζων καὶ ταραττόμενος· ὑπολογίσασθαι δὲ καὶ τοῦ προκειμένου πράγματος ἔργον, ὡς μέγα καὶ μεγάλης σπουδῆς ἔτι καὶ εὐλαβείας δεόμενον, σοφίας τε καὶ συνέσεως καὶ ἀληθοῦς γνώσεως· καὶ ὅλως ὅλον τὸν νοῦν πρὸς αὐτὸ τἀγαθὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα ὑπὲρ οὗ καὶ ὁ ἀγὼν ἦν τότε τῆς ἐκκλησίας, ἐκτείνειν, καὶ παρ' ἐκείνου μόνου τὴν ἕνωσιν καὶ τὴν εἰρήνην αἰτεῖν. καὶ οὐ πρὸς ἐλπίδας ἐπιγείους καὶ δόξας καὶ ἄλλα ὅμοια τὸν νοῦν μεταστρέφειν· αὐτὸς γὰρ ὁ σωτὴρ ἐνετείλατο· Ζητεῖτε πρῶ- E τον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν· οἶδε γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὧν χρείαν ἔχετε πρὸ τοῦ ὑμᾶς αἰτεῖσθαι. σὺ δὲ πρὸς τὰ ἐπίγεια ἐπιμελῶς τὸν νοῦν ἔχων, καὶ τοὺς Λατίνους σοφούς τε καὶ γενναίους ὄντας ἄνδρας μεταπεῖσαι ἐλπίζων ὑποκύψαι τοῖς λόγοις, καὶ τὴν υἱοῦ φωνὴν ὡς ψευδῆ ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ συμβόλου, καὶ τοὺς τῆς δύσεως αὐθέντας ἀποκολουθῆσαί σοι διὰ ξηρᾶς ἐλθεῖν κατὰ τῶν ἀθέων Τούρκων· ταῦτα γὰρ ἐλπὶς τῶν κόπων σου καὶ τῶν πόνων ἦν, καὶ οὐ τὴν ἀλήθειαν ἐρευνῆσαι τοῦ δόγματος καὶ ἑνῶσαι τὰς ἐκκλησίας τοσοῦτον ἤδη χρόνον διεσχισμένας ἀλλήλων, ἦλθες εἰς Ἰταλίαν. ΑΠΟ

εἰ γὰρ

εἰ γὰρ πρὸς τοῦτό σοι ὁ σκοπὸς καὶ τῶν ἄλλων, ἐπηκολούθησεν ἂν τὰ ἑπόμενα· σοῦ δὲ καὶ τῶν μετὰ σοῦ διεστραμμένων ὄντων τὸν νοῦν, διεστραμμένως ὄντως ἐπηκολούθησεν ἅπαντα. καὶ ταῦτα πρὸς ἐκεῖνα, ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆς.

A Si enim tibi tuisque scopus hic extitisset, subsecuta quoque essent consequentia: at vero cum tu ipse tuique perversa mente fueritis, profecto omnia perverse subsecuta sunt. & hæc quidem ad illa; videamus & deinceps posita.

Ἐπεὶ δὲ ἐνταῦθα γενόμενοι τῶν Λατίνων εὐθὺς ἐπειράθημεν ἄλλως ἡμῖν προσενεχθέντων ἢ ὡς ἠλπίζομεν, εὐθὺς μὲν ἡμῖν ἀπογνῶναι τοῦ τέλους συνέπεσε· καί τις ἡμῶν εἴρηκεν ἰδὼν εἰς πλησίον ἄλλον· σχολῇ γ' ἂν οἱ ἄνδρες οὗτοι τῶν οἰκείων ἐθῶν τι καὶ δογμάτων παρακινήσαιεν, οἱ τοσαύτην ὑπεροχὴν ἡμῖν ἐνδεικνύμενοι.

Vt vero illuc profecti statim experti sumus Latinos aliter nobiscum agere, quam sperabamus; confestim quidem nobis desperatio finis obvenit: & prope quis stantem sic est affarier orsus; Haud sane homines isti mores suos & dogmata ulla ex parte patientur immutari, qui tantum nobis supercilium ostenderunt. EPHES.

Ἐπειράθης ἔργῳ, ὃ οὐχ ὑπελάμβανες ὡς ἀσύνετος. σὺ μὲν γὰρ ᾤου τοὺς Λατίνους ἀπείρους εἶναι σοφίας, καὶ οὕτω πείσειν αὐτοὺς ὡς ἀμαθεῖς ὑπακοῦσαι σοί. ἐπεὶ δὲ ἄλλως εὗρες ἢ ὡς σὺ ἤλπιζες, ἠβουλήθης ἐκεῖθεν φυγεῖν, τὸν ἀγῶνα τῆς διαλέξεως δειλιάσας. ἐβόα γὰρ παρρησίᾳ ὁ Ἰωάννης ἐκεῖνος, φέρετε ὡς ἡμᾶς τὸν Ἐφέσου· ὡς μετὰ μικρὸν ἐπιδείξομεν τοῦτο· σὺ δὲ οὐκ ἠθέλησας συνελθεῖν πτοηθεὶς τοὺς ἐλέγχους. ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ ἠδυνήθης ἀπολογήσασθαι, νῦν δὲ καθ' μόνας γενόμενος ταῦτα λέγεις πρὸς τὸ ἐξαπατῆσαι τοὺς ἁπλουστέρους τέως σπουδάζων. δόγμα δὲ ἢ ἔθος τι τῶν οἰκείων παρασαλεῦσαι αὐτοὺς πεισθέντας πρὸς σοῦ καὶ τῶν μετὰ σοῦ οὐ χρεία ἦν· ἔνθα γὰρ ἡ ἀκαπήλευτος σοφία διδάσκεται, καὶ τελείους ἐργάζεται τοὺς ἑαυτῆς ἐραστάς, οὐ θεμιτόν ἐστι παρασαλεῦσαι ἔθος ἢ δόγμα πιστόν. τὸ δὲ ἐν Ἰταλίᾳ σοφοὺς καὶ τελείους εὑρίσκεσθαι ἄνδρας, καὶ μηδὲν ἐλάττους τῶν παλαιῶν ἐκείνων καὶ μακαρίων ἀνδρῶν, πᾶς τις ἂν εἴποι, εἰ μόνον μὴ εἴη κακίας ἐμπεπλησμένος. εἰ δὲ ἐν Ἰταλίᾳ τοῦτο, πόσῳ γε μᾶλλον ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ, ἔνθα οὐδέποτε ἀπιστία ἢ αἰσχρὸν δόγμα ἔμεινεν; ὑπεροχὴν δὲ καὶ μεγαλειότητα ἐς ὑμᾶς ἐνεδείξαντο ὡς σοφοὶ καὶ γενναῖοι ἄνδρες, τὴν τιμὴν ἡγούμενοι πρὸς ἀλλήλους κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἔδει αὐτοὺς φανῆναι ἀνεπιστήμονας ἐθῶν καὶ δογμάτων ἀληθινῶν, πρὸς τὸ μαθεῖν παρ' ὑμῶν σπεύδοντας, ἀμαθεστάτων οὐκ αὐτῶν μόνων ὄντων, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον τῆς δοκούσης παρ' ὑμῖν εἶναι σοφίας. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐάσαντες ἔλθωμεν πρὸς τὰς ἐπιλήψεις, ἐν αἷς δυνησόμεθα ἀξιοτέροις εἰπεῖν λόγοις.

B Expertus es re ipsa, quod ut insipiens non putabas; existimabas enim tu Latinos esse ineruditos, atque ita futurum, ut eis persuaderes audire te velut indoctos: at ubi contra quam sperabas, comperisti, aufugere inde voluisti, pertimescens disputationis certamen: Clamabat enim palam Ioannes ille; Adducite Ephesium ad nos; quemadmodum paulo post ostendemus: tu vero detrectasti consessum, vi argumentorum deterritus, & tunc quidem respondere non valuisti; nunc vero, quando solus es, hæc dicis, studens interim decipere simpliciores. C Sed neque opus erat ipsos a te vel a tuis edoctos dogma mutare vel institutum: Vbi enim germana docetur sapientia, & perfectos illa efficit sui studiosos, non est fas, institutum aut dogma fidei commutare. Esse autem in Italia doctos perfectosque viros; nulla ex parte inferiores beatis illis, quos tulit antiquitas, nemo negaverit, dum non sit pravitate oppletus. Quod cum in Italia sit, quanto magis in Romana ecclesia, in qua nec infidelitas, nec turpe dogma unquam mansit? Excellentiam porro sublimemque animum præ se tulerunt tamquam eruditi viri ac generosi, *in honore invicem prævenientes*, juxta divinum apostolum; D sed non propterea videri ipsos oportebat institutorum & verorum inscios dogmatum, ut a vobis discere optarent; qui non solum estis indoctissimi, sed multo etiam inferiores ea, quæ apud vos esse videtur sapientia. Sed hic omissis ad incusationes transeamus, in quibus graviora quædam nobis dicenda non deerunt. RESP. Rom. 12.

Τέως δ' οὖν ἀνεμείναμεν κελευσθέντες, καὶ προθεσμίας μακρὰς ἠνεσχόμεθα πρὸς τὸ συνελθεῖν τε καὶ καταστῆναι τὴν σύνοδον.

Interea expectare jussi sumus, & longas toleravimus præfiniti temporis moras, ut plena synodus congregaretur. EPHES.

Ἔμελλες ὑπομένειν τε καὶ προσδοκᾶν τὰς προθεσμίας, ἐπειδὴ ἡ αἰτία ἦν εὔλογος. πάσας γὰρ ἔδει τὰς δυτικὰς ἀρχὰς τῇ συνόδῳ παρεῖναι, ἢ δι' αὐτῶν τῶν ἀρχόντων, ἢ διὰ τοποτηρητῶν· οἰκουμενικὴ γὰρ συνηθροίζετο, καὶ εἰκὸς ἦν τὸ πρᾶγμα πολλοὺς ἔχειν τοὺς μάρτυρας. οὐκοῦν καὶ σὺ καλῶς ἐποίησας ὑπομένειν· ἀλλ' εἴθ' ὤφειλες μέχρι τέλους πρὸς σωτηρίαν τῆς σῆς ψυχῆς τοῦτο πρᾶξαι· τὴν γὰρ καλλίστην ἀρχὴν εἰς ἀπευκτὸν κατέστησας τέλος· ἀλλ' ἴδωμέν σου καὶ τὰ λοιπά.

Tolerandum tibi erat, & expectandi præstituti dies; nam justa suberat causa, E quod cunctos occidentis principatus adesse oportebat synodo, vel per ipsos principes, vel per vicarios eorum; œcumenica enim celebrabatur, & multos rei testes esse par erat. Tu quoque expectando bene fecisti: utinam usque ad finem ad salutem animæ tuæ hoc præstitisses; Optimum quippe principium ad execrandum finem perduxisti: sed videamus quæ infers. RESP.

Ἔλαβε τέλος ἡ προθεσμία, καὶ μετὰ τοῦτο παρῆλθον ἡμέραι συχναί, καὶ μόλις συνήλθομεν ἐν ταὐτῷ Γραικοὶ καὶ Λατῖνοι.

Advenit constitutum tempus; multi etiam lapsi sunt dies, & vix unum in locum convenimus Græci atque Latini. EPHES.

RESP. A Posteaquam omnes, qui expectabantur, venerunt ad synodum, præfiniti temporis terminus erat tollendus: quod si dies etiam aliquot effluxere, idipsum quoque fieri opus erat. Neque enim statim convenire decebat synodum, antequam loca & sedes pararentur, & honor personis tribueretur ante inceptionem, ne fieret in conventu tumultus, quod tu fecisti. Cum enim sedis Hierosolymitanæ gereres vices, quæ quinta est, locum occupasti Alexandrinæ quæ tertia est: cumque Alexandrinus suo vellet sedere in loco, iratus es, & nolebas disputare. Qui ergo ordinem servare cupiunt, hæc prius habent parata, B ne sub ipsum tempus, ut diximus, oriatur confusio. Convenistis autem Græci & Latini ad tempus: Cum igitur venissent omnes, quos interesse oportebat, ut dixi; & sedes disposuissent, & disputaturos delegissent, aggressi sunt opus. Sed neque antea, ut asseris, in otio synodus erat; verum quotidie disquirebatis de igne purgatorio, de azymo, & aliis: quando & tu ipse recte se habere omnia professus es præter additamentum; quod dicebas palam expungendum a symbolo, atque in peculiari reponendum decreto: concedebas ergo & ipse.

EPHES. C De additamento, quod factum est in symbolo, primum disputaturi.

RESP. De eo, quod vobis quidem in symbolo additamentum videtur, at vero sapientioribus explicatio & declaratio, prius disputare cœpistis: hoc enim ut fortius proposuistis quæsitum. Siquidem optime novimus, quæstionem de re proposita in duo a vobis esse divisam; quorum primum erat, non esse addendum; alterum vero, nec etiam esse verum quod est additum; Vtrumque judicio prudentium invalidum ac nullius plane roboris, uti demonstrabitur; illud quidem, quia videbitur nullas hodie vires habere D Dei ecclesia, cum robore ac nervis illis careat, quos olim a principio habebat: hoc vero, quoniam ipsi etiam sancti patres & doctores videbuntur hæretici, qui de rebus divinis disserentes ita asserunt. Tuæ porro fuerit hoc etiam mentis ac petulantiæ, egregie Ephesiorum antistes.

EPHES. Itaq; demandato mihi munere inchoandi tractationem, primo quidem exordiens conatus sum dissensionis causam ipsis ascribere, & culpare ut parum justos amicitiæ cultores fastuque plenos; illis sese defendentibus, & culpam in nos conjicientibus, & se nullo esse in crimine ostendentibus, ut moris est ipsis.

RESP. E Aggressus es profecto tractationem, sed turbulente, & cum mendaciis citra omnem veritatem. Quod enim aiebas, additamentum extitisse causam dissidii & schismatis, hoc studiosorum nemo affirmaverit; nisi forte aliqui fabulis anilibus fidem habentes tecum hoc afferant, illi quidem ignorantia, tu vero pravitate ductus. Sed neque pugnabant Latini cum Græcis, neque se superbe gerebant: absit: verum & amabant illos, & cupiebant potius esse cum illis conjuncti. Siquidē initio schismatis ii semel in Græcos invecti, idque pro sui defensione dogmatis,

ΑΠΟ. A Ἐπειδὴ ἦλθον οἱ προσδοκώμενοι πάντες ἐν τῇ συνόδῳ, ἔδει λυθῆναι τὴν προθεσμίαν· εἰ δὲ παρῆλθον καὶ μετὰ ταῦτα ἡμέραι τινὲς, ἔδει καὶ γενέσθαι· οὐ γὰρ εὐθὺς εἰκὸς ἦν τὴν σύνοδον συνελθεῖν πρὸ τοῦ οἰκονομῆσαι τοὺς τόπους, καὶ τὰ καθίσματα, καὶ τὰς τιμὰς τῶν προσώπων διδόναι πρὸ τῆς ἐνάρξεως· ἵνα μὴ ἐν τῇ συνελεύσει γένοιτο θόρυβος, ὅπερ σὺ αὐτὸς ἔπραξας. τόπον γὰρ τῶν Ἱεροσολύμων ἐπέχων, ὅστις πέμπτος ὑπάρχει θρόνος, εἰς τὸν τοῦ Ἀλεξανδρείας ἐκάθισας, ὅς ἐστι τρίτος· ὁπότε δὲ ἠθέλησεν ὁ τοῦ Ἀλεξανδρείας εἰς τὸν ἑαυτοῦ θρόνον καθίσαι, ἐθυμώθης καὶ οὐκ ἤθελες διαλέγεσθαι. λοιπὸν B οἱ τῆς εὐταξίας ὀρεγόμενοι ταῦτα πρὸ τοῦ καιροῦ ἑτοιμάζουσιν, ἵνα μὴ ἐν τῷ καιρῷ, ὡς ἔφημεν, σύγχυσις γένηται. συνήλθετε δὲ Γραικοὶ καὶ Λατῖνοι, ὅτε καιρὸς ἐπέστη. πάντες οὖν ἐλθόντες, οὓς ἔδει παρεῖναι, ὡς ἔφην, καὶ τοὺς τόπους μὲν οἰκονομήσαντες, τοὺς διαλεγομένους δὲ ἑτοιμάσαντες, τοῦ ἐγχειρήματος ἤρξαντο· καὶ γὰρ οὐδὲ πρότερον, ὡς φὴς, ἡ σύνοδος ἠρεμίαν εἶχεν, ἀλλ' ἐξητάζετε καθ' ἑκάστην περί τε τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς, τοῦ ἀζύμου τε καὶ τῶν ἄλλων· ὅτε καὶ σὺ ὡμολόγησας πάντα δίκαια εἶναι πλὴν τῆς προσθήκης, ἣν ἔλεγες παρρησίᾳ ἐκβληθῆναι μὲν ἀπὸ τοῦ συμβόλου, τεθῆναι δὲ ἐν ἰδίῳ ὅρῳ· συνεχώρεις οὖν καὶ αὐτός.

ΕΦΕΣ. C Περὶ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκης πρῶτον διαλεξόμενοι.

ΑΠΟΛ. Περὶ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ δοκούσης παρ' ὑμῖν μὲν προσθήκης, παρὰ δὲ τοῖς τὰ ἀμείνω εἰδόσι σαφηνείας καὶ ἀναπτύξεως, ἤρξασθε πρότερον διαλέγεσθαι, ἐπειδὴ τοῦτο ὡς ἰσχυρότερον προὐβάλεσθε πρόβλημα. Ἴσμεν γὰρ πάνυ καλῶς, ὅτι εἰς δύο τὸ ζήτημα τῆς ὑποθέσεως ἐμερίσατε· τὸ μὲν, ὅτι οὐ δεῖ προσθεῖναι· τὸ δὲ, ὅτι οὐδὲ τὸ προστεθέν ἐστιν ἀληθές. ταῦτα δὲ ἀμφότερα, ὡς δοκεῖ τοῖς ἐχέφροσι, καὶ σαθρὰ καὶ ἀνίσχυρα παντελῶς ὑπάρχουσιν, ὡς δειχθήσεται· τὸ μὲν, ὅτι φανήσεται ἡ D ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ σήμερον ἀσθενὴς καὶ ἀνίσχυρος λίαν, μὴ τὴν αὐτὴν ἰσχύν τε καὶ δύναμιν ἔχουσα, ἣν εἶχε πάλαι καὶ κατ' ἀρχάς· τὸ δὲ, ὅτι καὶ οἱ ἅγιοι πατέρες τε καὶ διδάσκαλοι αἱρετικοὶ δειχθήσονται τοῦτο θεολογοῦντες· εἴη δ' ἂν καὶ τοῦτο τῆς σῆς ἀπονοίας καὶ γνώμης ἄξιον καλὲ Ἐφέσου.

ΕΦΕΣ. Καὶ δὴ προταχθεὶς ἐγὼ τῆς ὑποθέσεως ἄρξασθαι, πρῶτα μὲν ἐν τοῖς προοιμίοις ἐσπούδασα τὴν αἰτίαν αὐτοῖς ἀνάψαι τῆς διαιρέσεως, καὶ τὸ ἄφιλον ἐγκαλέσαι καὶ ὑπεροπτικὸν, ἐκείνων ἀπολογουμένων τε καὶ ἐγκαλούντων ἡμῖν, καὶ ἑαυτοὺς δικαιούντων, ὅπερ εἰώθασιν.

ΑΠΟΛ. Ἤρξω μὲν ἀληθῶς, ὡς ἔφης, τῆς ὑποθέσεως, E πλὴν φιλοταράχως καὶ ψευδῶς, χωρὶς τῆς οἱασοῦν ἀληθείας. τὸ γὰρ λέγειν, ὅτι ἡ προσθήκη γέγονεν αἰτία τοῦ χωρισμοῦ καὶ τοῦ σχίσματος, τοῦτο οὐδεὶς ἂν τῶν φιλομαθῶν φήσειεν, εἰ μή πού τινες γραὸς μύθοις πιστεύσαντες, μετὰ σοῦ τοῦτο φήσουσιν, ἐκεῖνοι μὲν ὑπὸ ἀμαθίας, σὺ δὲ ὑπὸ κακίας κινούμενος. ἀλλ' οὐδ' ἐμάχοντό ποτε οἱ Λατῖνοι Γραικοῖς, οὐδ' ὑπερηφανεύοντο, ἄπαγε· ἀλλ' ἐφίλουν τε αὐτοὺς, καὶ μᾶλλον ἐπεθύμουν εἶναι μετ' αὐτῶν ἡνωμένοι. καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ σχίσματος ἅπαξ εἰπόντες κατὰ Γραικῶν, καὶ ταῦτα τῷ δόγματι αὐτῶν ὑπερδικοῦντες οὐχ ὑβριστικῶς,

ἀλλὰ

ἀλλὰ λογικῶς; ἐπαύσαντο· οὗτοι δὲ ἔκτοτε καὶ μέχρι τοῦ νῦν οὐκ ἐπαύσαντο πάντα λίθον κινοῦντες κατὰ Λατίνων, καὶ ῥητὰ καὶ ἄρρητα κατ' αὐτῶν ἐμεῖν· καὶ οὔτε φόβος Θεοῦ, οὔτε πολυχρόνιος ἔνστασις, οὔτε σύνοδος οἰκουμενική, οὔτ' αὐτὴ ἡ ἀλήθεια ἠδυνήθη πεῖσαι αὐτούς. ἀπελογοῦντο δέ σοι διὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ῥόδου, δεικνῦντες ψευδῆ εἶναι ἅπερ ἔλεγες· ὡς οὐχ ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης, οὐδ' ἡ προσθήκη αἰτία τῆς διαιρέσεώς τε καὶ μάχης ἦν· διότι οὐ μόνον πρὸ σχίσματος τῶν ἐκκλησιῶν ἐν τῷ συμβόλῳ ἡ προσθήκη ἐτέθη, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, τῆς ἑβδόμης φημὶ καὶ τῆς ἕκτης, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ὁμολογητὴς Μάξιμος ἐν τῇ πρὸς Μαρῖνον τὸν πρεσβύτερον Κύπρου ἐπιστολῇ· καὶ οὐ πρὸ τούτων μόνον ὡς εἴρηται, ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τὴν δευτέραν σύνοδον ἐν τῷ καιρῷ Δαμάσου πάπα, ὡς μαρτυρεῖ Γεώργιος Ἀριστινὸς ὁ ἱστορικός. ὥστε ἐντεῦθεν ἐλεγχόμενος φαίνῃ μηδὲν ἀληθὲς λέγων· ἀλλ' οὐδ' ἡ προσθήκη γέγονεν αἰτία τοῦ διαιρεθῆναι τὰς ἐκκλησίας. εἰ μὲν γὰρ τὸ σχίσμα ἐστὶ μετὰ τὴν ἑβδόμην σύνοδον, καὶ πολλῷ πλείω ὕστερον ταύτης, ἡ δὲ προσθήκη ἀπὸ τῆς δευτέρας γέγονεν, αἱ δ' ἐκκλησίαι ἡνωμέναι ἦσαν μέχρι καὶ τῆς ἑβδόμης, καὶ οὐκ ἐνεκάλουν ἀλλήλαις ἕνεκεν τούτου, πῶς ἡ προσθήκη αἰτία γέγονε τῆς διαιρέσεως; μᾶλλον δὲ δείκνυται ἀπὸ τούτου, ὅτι ἐδέχοντο οἱ ἀνατολικοὶ τὴν σαφήνειαν ταύτην, ἐπειδὴ ὁμονόουν προστεθειμένου ἐν τῷ συμβόλῳ καὶ τοῦ, ἐκ τοῦ υἱοῦ.

Ἔπειτα κατὰ τὰς ἐφεξῆς συνελεύσεις προχειρισάμενος τὰς πράξεις τῶν ἱερῶν συνόδων ἀνέγνων ἐξ αὐτῶν τοὺς ὅρους, ἐν οἷς ἀπαγορεύουσιν οἱ θεῖοι πατέρες ἐκεῖνοι τὴν ἐναλλαγὴν τοῦ συμβόλου μέχρι λέξεώς τε καὶ συλλαβῆς, καὶ φρικώδεις ἀρὰς ἐκφωνοῦσι κατὰ τῶν ταύτην ποτὲ τολμησόντων, ὥστε τοὺς ἐπισκόπους μὲν καὶ τοὺς κληρικοὺς ἀνιέρους εἶναι τὸ ἀπὸ τοῦδε, καὶ τῆς διδομένης αὐτοῖς χάριτος ἀλλοτρίους, τοὺς δὲ λαϊκοὺς ὑποκεῖσθαι τῷ ἀναθέματι, τοῦτο δέ ἐστιν ὁ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ χωρισμός.

Ὅτι μὲν ἀνέγνως ἐκ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἐκεῖ, μαρτυροῦσιν αἱ πράξεις, ἐκεῖ γάρ εἰσι γεγραμμένα ἅπερ ἀνέγνως· ὅτι δὲ οὐδὲν ἔφησας ἀναγκαῖον, οὐδὲ κατὰ Λατίνων ἦσαν ἐκεῖνα, ὁ βουλόμενος ἀναγνώτω τὰς πράξεις, καὶ εὑρήσει με λέγοντα τὴν ἀλήθειαν. ὅτι γὰρ ἀπαγορεύουσιν οἱ θεῖοι πατέρες τὴν ἐναλλαγὴν τοῦ συμβόλου, καὶ οἱ Λατῖνοι καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν· καὶ τὰς φρικώδεις ἀρὰς, καὶ τὰ ἀναθέματα, καὶ τοὺς ἱερεῖς ἀνιέρους, καὶ τοὺς λαϊκοὺς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ κεχωρισμένους, καὶ τὰ λοιπὰ ἃ λέγεις πρὸς τὸ συγχέειν τοὺς ἁπλουστέρους, πάντα σοι συνομολογοῦσι Λατῖνοι, ἀντιλέγουσι δέ σοι ἃ σὺ σιωπᾷς, ὅτι γέγονεν ἐν τῇ ὀσφρήσει σου σίνηπι. δύνανται γὰρ Λατῖνοι καὶ ἡμεῖς οἱ τῆς συνόδου συνήγοροι πρὸς σὲ ἀντειπεῖν, ὅτι καλῶς λέγεις αἰδέσιμε Ἐφέσου, καὶ ἡμεῖς ταῦτα ὁμολογοῦμεν· ἀλλ' οὐκ ἐνηλλάξαμεν ὅμως ἡμεῖς τὸ ἱερώτατον σύμβολον, οὔτε μὴν ἐνηλλαγμένον αὐτὸ πρεσβεύομεν· τοὺς γὰρ ἐναλλάξαντας, εἴτε μὴν ἐναλλάξειν τολμήσοντας καὶ ἡμεῖς τῷ ἀναθέματι παραδίδομεν. ἁγίαν Τριάδα γὰρ ἐν αὐτῷ δογματίζομεν, καὶ Θεὸν σεσαρκωμένον ἐν αὐτῷ ὁμολογοῦμεν τὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν,

A non conviciis sed rationibus, conquieverunt: Græci vero ex eo tempore ad hanc diem non destiterunt adversus Latinos omnem movere lapidem, & dicenda tacendaque in illos evomere: Et nec Dei timor, neque diuturna contentio, nec synodus œcumenica, nec veritas ipsa persuadere illis potuit. Pro sua porro defensione respondebant tibi per archiepiscopum Rhodi, falsa esse ostendentes quæ dicebas; Quod nequaquam ecclesia Romana, nec additamentum origo fuerit divisionis & pugnæ: Neque enim solum ante B schisma ecclesiarum appositum erat symbolo, sed ante ipsas synodos œcumenicas, septimam dico & sextam, ut testatur confessor Maximus in epistola ad Marinum presbyterum Cyprium: Nec ante illas tantum, ut dictum est, sed mox a secunda synodo tempore papæ Damasi, ut asserit Georgius Aristinus historicus. Quare hinc redargueris commentitia dicere; Neque enim additamentum causam dedit sejunctionis ecclesiarum. Nam si post septimam synodum exortum est schisma, & multo etiam est illa posterius, additum vero fuerat symbolo post secundam synodum, & ecclesiæ concordabant usque C ad septimam, & altera alteram hujus rei causa non accusabat, qui fiat ut ex additamento sit ortum dissidium? Imo potius ex hoc ostenditur, orientalibus explanationem hanc fuisse acceptam, quandoquidem addita etiam symbolo voce illa, Filioque, non diffidebant.

Auctoris apologiæ [illegible]

Deinde per consequentes sessiones prolatis sacrorum conciliorum actis recitavi definitiones ipsorum, in quibus sancti illi patres interdicunt symboli mutationem usque ad dictionem & syllabam, & horrendas execrationes sanciunt in eos, qui ausi unquam fuerint quidquam immutare: ita ut episcopi quidem & clerici sacerdotio in poD sterum careant, sintque a gratia sibi data alieni; laici vero subjecti sint anathemati, quod est separatio a Deo. EPHES.

Quod tu quidem aliqua ibi protuleris ex decretis generalium conciliorum, acta testantur; scripta enim sunt illis quæ recitasti: nihil vero esse a te dictum, quod urgeret, & nihil illa contra Latinos facere, qui scire voluerit, acta legat, & verum a me dici comperiet. Interdictum quippe esse a sanctis patribus, ne ulla fiat in symbolo immutatio, & Latini & nos fatemur, & omnia quæ congeris ad turbandos simpliciores, execrationes horrendas, anathema, privationem sacerdotii, laicorum a E Deo separationem, Latini tibi concedunt, sed in eo contradicunt quod taces, quia naribus tuis sinapi est. Possunt enim Latini & nos synodi defensores ita tibi occurrere: Bene dicis, venerande præsul Ephesie, & nos hæc eadem fatemur, sed nullam tamen nos immutationem in sacratissimo symbolo moliti sumus, neque immutatum illud colimus & veneramur: Eam eos qui immutarunt vel immutare audebunt, nos etiam anathemati tradimus. Etenim sanctam in ipso Trinitatem dogmatizamus, Deumque incarnatum fatemur Dei Filium, RESP.

&

& crucifixum, & sepultum, & resurrexisse eumdem, venturumque iterum in fine sæculorum ad judicandum orbem universum: Credimus etiam aperta fide Spiritum sanctum Patri & Filio consubstantialem ejusdemque majestatis, qui locutus est per prophetas: Vnam præterea ecclesiam, & baptisma unum pie palamque dicimus, & mortuorum resurrectionem omnibus clara voce prædicamus. Quam ergo nos immutationem in eo fecimus? quæ fraus in illo? nulla profecto. Non ergo debebas vir doctus hujusmodi futilia proferre verba, pro quibus te vel infantes turpiter deriderent. An vero, quod Latini symbolo addiderint vocem illam, Filioque, explanationis causa, vocas immutationem? At nos paulo post, ubi tu quoque de re ipsa disputas, perbene declarabimus, sitne pia vox, nec ne. Et si quidem piam esse non demonstrabimus, hæc tu recte locutus eris; & oportet in Latinos maledicta cadere, ut symboli immutatores: sin hanc piam ostenderimus; tunc Latinos quidem ab execrationibus & anathemate liberos necessario demonstrabimus, in te vero tuumque caput maledictiones omnes & anathemata recidisse cordatis viris probabimus, nunc vero ulteriora perspiciamus.

EPHES. Ad hæc syllogismis indissolubilibus ostendi, vim rationum mearum necessario inferre, quod demonstrabam, nec fieri posse, ut definitiones accipi aliter queant, ac ego illas exponebam & intelligebam.

RESP. Extant in actis syllogismi tui, & vis eorum, quos tibi omnes uno verbi vir doctissimus idemque sanctissimus Iulianus sanctæ Sabinæ cardinalis tamquam araneæ telam dissolvit, & meridiana luce clarius demonstravit, in sacro symbolo dictionem, illam, Filioque, non esse additamentum, sed explanationem & declarationem; & licere semper ecclesiæ veritatem dilucidare, & addere ubicumque voluerit, dummodo quod additur sit verum. Cum enim verum quid additur, non factam appositionem, sed expositionem textus & declarationem fatentur omnes: Cum vero adjicitur oppositum, tunc factum re vera dici & prædicari potest additamentum.

EPHES. Vt comperimus autem Latinos persona in disputationibus deposita veritatis studio non agere, neque ut ipsa appareret eniti, sed ut viderentur habere quid dicerent, & suorum aures præoccuparent; illud etiam obnixe curare, ut omnino ipsi sessionum finem facerent, atque ut posteriore loco dicentes viderentur omnia diluere, quæ a nobis objiciebantur.

RESP. Videbas tu quidem Latinos argumentationes tuas apertissime dissolvere; & cum non posses contradicere, aliis disputationem tradidisti; Tumque præsul Nicænus certamen suscepit, ut cum fratre Andrea Rhodi archiepiscopo disceptaret, quando & validiora pro Græcis argumenta super additamento ipse proposuit: ad veritatem enim illis tendebat animus, non, ut asseris, ad ostentationem. Neque enim disputabant ut Latini & adversa pars, sed ut Christiani veritatem perscrutabantur,

A καὶ σταυρωθέντα, καὶ ταφέντα, καὶ ἀναστάντα, καὶ πάλιν ἐρχόμενον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων κρῖναι τὴν οἰκουμένην· καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ὁμοούσιον καὶ ὁμόθρονον τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ διαῤῥήδην πιστεύομεν, τὸ τοῖς προφήταις λαλῆσαν· καὶ μίαν ἐκκλησίαν καὶ ἓν βάπτισμα εὐσεβῶς ὁμολογοῦμεν ἀναφανδὸν, καὶ τὴν τῶν νεκρῶν ἐξανάστασιν πᾶσι μεγαλοφώνως κηρύττομεν. τίνα οὖν ἐξαλλαγὴν τούτου ἡμεῖς ἐποιήσαμεν; ποία ἀπάτη ἐν τούτῳ; ὄντως γε οὐδεμία. οὐκ ἔδει οὖν σε σοφὸν ἄνδρα ὄντα τοιαῦτα ληρώδη φθέγγεσθαι ῥήματα, ἐν οἷς καὶ νήπια ἄν σε αἰσχρῶς κατεγέλασαν. ὅτι δὲ προσέθηκαν οἱ Λατῖνοι τὴν, B ἐκ τοῦ υἱοῦ, φωνὴν, σαφηνίσαντες ἐν τῷ ἱερῷ συμβόλῳ, λέγεις ἐναλλαγὴν, ἡμεῖς μετὰ μικρὸν, ὅπου καὶ σὺ περὶ τῆς δόξης φῄσεις, σαφηνίσομεν πάνυ καλῶς, εἰ εὐσεβής ἐστιν ἡ φωνὴ, ἢ οὔ· καὶ εἰ μὲν οὐ δείξομεν αὐτὴν εὐσεβῆ, εὖ σοι εἴρηται ταῦτα, καὶ τὰς ἀρὰς δεῖ Λατίνους ἔχειν τοὺς τὸ σύμβολον ἐναλλάξαντας· εἰ δ' εὐσεβῆ ταύτην διατρανώσομεν, τότε τοὺς Λατίνους ἀθῴους μὲν τῶν ἀρῶν καὶ τοῦ ἀναθέματος ἐξ ἀνάγκης δείξομεν, πρὸς δέ σε καὶ τὴν σὴν κεφαλὴν τὰς ἀρὰς καὶ τὰ ἀναθέματα πάντα ἐπιστραφέντα τοῖς ἐχέφροσιν ἐπιδείξομεν. νῦν δὲ κατοπτεύσωμεν C περαιτέρω.

ΕΦΕΣ. Ἐπὶ τούτοις καὶ διὰ συλλογισμῶν ἀναντιῤῥήτων παρέστησα τὴν τῶν ἐμῶν λόγων ἀνάγκην, καὶ ὡς ἀδύνατον ἄλλως ἐκληφθῆναι τοὺς ὅρους, ἢ ὡς ἐγὼ τούτους ἐξηγούμην τε καὶ ἐλάμβανον.

ΑΠΟΛ. Φάσκονται οἱ συλλογισμοί σου καὶ ἡ αὐτῶν ἐν τοῖς πραγματικοῖς δύναμις· πάντας γάρ σοι ἑνὶ λόγῳ ὁ τῆς ἁγίας Σαβίνης καρδινάλις Ἰουλιανὸς ὁ σοφώτατός τε καὶ ἁγιώτατος ὡς ἱστὸν ἀράχνης διέλυσε, καὶ λαμπρότερον τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἀπέδειξεν, ὡς οὐκ ἔστι προσθήκη ἡ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, φωνὴ, ἡ ἐν τῷ ἱερῷ συμβόλῳ τεθεῖσα, ἀλλ' ἀνάπτυξις καὶ σαφήνεια· καὶ ἔξεστι τῇ ἐκκλησίᾳ διηνεκῶς τὴν ἀλή- D θειαν ἐξηγεῖσθαι, καὶ προσθεῖναι ὅπου ἂν βούλοιτο, εἰ μόνον τὸ προστεθὲν ἀληθὲς εἴη· ὅταν γὰρ ἀληθὲς τὸ προστεθὲν εἴη, οὐ προσθήκη, ἀλλ' ἐξήγησις αὐτὸ καὶ φανέρωσις τοῦ κειμένου εἶναι ὁμολογεῖται· ὅταν δὲ τοὐναντίον, τότε προσθήκη καὶ λέγοιτ' ἂν καὶ κηρύττοιτο.

ΕΦΕΣ. Ὡς δ' ἑωρῶμεν τοὺς Λατίνους σαφῶς ἤδη παραγυμνώσαντας ἐν ταῖς πρὸς ἡμᾶς διαλέξεσιν, ὡς οὐ πρὸς ἀλήθειαν αὐτοῖς ὁ σκοπὸς, οὐδὲ τὸ ταύτην εὑρεθῆναι διὰ σπουδῆς τίθενται, μόνον δέ γε τὸ δόξαι τι λέγειν, καὶ τὰς ἀκοὰς τῶν οἰκείων προκαταχεῖν· ἔργον τε ἀπαραίτητον εἶχον αὐτοὶ λύειν τὰς συνελεύσεις, ἵνα λέγοντες ὕστεροι δοκῶσιν ἅπαντα E λύειν τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα.

ΑΠΟΛ. Ἑώρας μὲν τοὺς Λατίνους σαφέστατα τοὺς σοὺς λύοντας λόγους, μὴ δυνάμενος δὲ ἀντιλέγειν, ἑτέροις τὴν διάλεξιν ἐνεχείρισας. καὶ τότε ὁ Νικαίας ἀρχιερεὺς ἀνελάβετο τὸν ἀγῶνα, ὥστε μετὰ τοῦ φρὰ Ἀνδρέου ἀρχιεπισκόπου Ῥόδου διαλέγεσθαι· ὅτε καὶ τοὺς ἰσχυροτέρους ὑπὲρ Γραικῶν περὶ τῆς προσθήκης λόγους αὐτὸς εἶπε· πρὸς ἀλήθειαν γὰρ ἦν αὐτοῖς ὁ σκοπὸς, καὶ οὐ πρὸς ἐπίδειξιν, ὡς αὐτὸς φῄς· οὐ γὰρ ὡς Λατῖνοι καὶ μέρη τὴν διάλεξιν ἐποιοῦντο, ἀλλ' ὡς Χριστιανοὶ τὴν ἀλήθειαν ἐξηρεύνων,

καὶ

καὶ μετὰ σπουδῆς ἐξεζήτουν ἀπαύστως. φαίνεται γὰρ διαῤῥήδην τοῦτο, ἔνθα ὁ μακαριώτατος πάπας τοῖς ἡμετέροις ἔλεγε· θαυμάζω πῶς ἀμελεῖτε, καὶ ἀναβάλλεσθε τὰς συνελεύσεις· καὶ γὰρ οὐ παύομαι διεγείρων ἀεὶ ὑμᾶς πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐξέτασιν, ἀλλ᾽ ὑμεῖς ῥαθυμεῖτε. καὶ ἔχομεν ἐνταῦθα ἐν τῇ συνόδῳ ἐνιαυτοὺς δύο, καὶ οὔπω εἴκοσι καὶ πέντε ἐγένοντο συνελεύσεις. ἔρχεσθε οὖν εἰς τὴν διάλεξιν, ἐκεῖ γὰρ εὑρεθήσεται ἡ ἀλήθεια· οὐ γὰρ δυνατὸν ἄλλως· ἔρχεσθε καὶ μὴ μέλλετε. ἐλυπεῖτο γὰρ ὁ μακάριος ἐκεῖνος ἀνὴρ, πῶς οἱ ἡμέτεροι ῥαθύμως εἶχον, καὶ οὐ συνήρχοντο, ἐν τῇ συνελεύσει. ἔλεγον δὲ καὶ ἀπελογοῦντο οὐκ εἰς τὸ δόξαι τι λέγειν, καὶ τὰς τῶν οἰκείων προκαταλαβεῖν ἀκοὰς, ὡς φὴς σὺ διαβάλλων πάντας· πόῤῥω γὰρ τῆς ἐκείνων διανοίας τε καὶ σοφίας τουτί· ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ὕστεροι ἔλεγον πρὸς τὸ λύειν τὰς συνελεύσεις, καὶ λυομένων αὐτῶν δοκεῖν αὐτοὺς ἅπαντα λύειν τὰ παρ᾽ ὑμῶν λεγόμενα· ἀλλ᾽ ἀπελογοῦντο ὕστεροι, ἐπειδὴ ὑμεῖς προετείνεσθε πρότερον ὡς κατήγοροι, ἐκείνοις δὲ ἦν τὸ λοιπὸν ἐξ ἀνάγκης ἀπολογίαν ποιεῖσθαι.

Σ. Εντεῦθεν ἤδη τοῦ λέγειν παυσάμενοι παρεκαλοῦμεν αὐτοὺς τί μὴ λέγοντες ἱκανὸν ἐπισπάσασθαι καὶ λιθίνας ψυχὰς, ἐπανελθεῖν πρὸς τὴν καλὴν συμφωνίαν ἐκείνην, ἣν εἴχομεν πρότερον καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, ὅτε τὸ αὐτὸ πάντες ἐλέγομεν, καὶ οὐκ ἦν ἐν ἡμῖν σχίσμα.

Α. Καλῶς οἴδαμεν καὶ ἡμεῖς, ὅτι ἐπαύσω τῆς διαλέξεως, μὴ δυνάμενος ἀντιλέγειν τῷ τῆς ἁγίας Σαβίνης καρδινάλει· ὅτε σου πάντας τοὺς λόγους οὓς ἔλεγες, ὡς οὐ δεῖ προσθεῖναι, δηλονότι τῷ ἱερῷ συμβόλῳ, καὶ τὰ ὅμοια, διέλυσεν ὡς ἱστὸν ἀράχνης, ἐναργῶς παραστήσας, ὡς δεῖ τὴν ἀλήθειαν πάντοτε προστίθεσθαι. σὺ δὴ μὴ ἔχων ἀπολογεῖσθαι, ἑτέραν ἐτράπης ὁδὸν λέγων· ἐπανέλθωμεν πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο μάθημά τε καὶ σύμβολον, ὃ παρελάβομεν· αἰδεσθῶμεν τοὺς πατέρας ἡμῶν· φυλάξωμεν τὴν παρακαταθήκην. ὁ δὲ Ἰουλιανὸς γενναίως ἀντέφη πρὸς ταῦτα λέγων· καὶ ἡμεῖς τοὺς πατέρας ἡμῶν εὐλαβούμεθα ὡς εἰκὸς, καὶ τοὺς ὅρους αὐτῶν καὶ καλῶς νοοῦμεν καὶ εὐλαβῶς φυλάττομεν· οὐ γὰρ ἄλλο μὲν σύμβολον, εἴτουν μάθημα πίστεως ἡμεῖς πρεσβεύομεν καὶ ὁμολογοῦμεν, ἀλλ᾽ ἐκεῖνο ὅπερ ἡ ἁγία δευτέρα ἐξεβόησε σύνοδος. αὐτὴν δὲ ἣν λέγεις προσθήκην, ἡμεῖς σαφήνειαν καὶ ἐξήγησιν, οὐ προσθήκην λέγομεν· προσθήκη γὰρ τὸ ἀλλότριον λέγοιτ᾽ ἂν δόγμα, ἡ δ᾽ ἀλήθεια οὐ προσθήκη ἀλλ᾽ ἀνάπτυξις, ὡς πολλάκις εἴρηται. ὅτι δὲ παραινεῖς, ἵνα λέγωμεν ὥσπερ ἐλέγομεν κατ᾽ ἀρχὰς, ὅτε οὐκ ἦν ἐν ἡμῖν σχίσμα, τούτου κατὰ πόδας ὁ ἔλεγχος· τὸ μὲν σχίσμα μετὰ τὴν ἑβδόμην σύνοδον ἑκατὸν ἔτη ἐγένετο αἰτίᾳ Μιχαὴλ βασιλέως, καὶ Φωτίου πατριάρχου, τὸ δὲ σύμβολον ἀπὸ τῆς δευτέρας συνόδου ἡ Ῥωμαϊκὴ οὕτως ἔψαλλεν ἐκκλησία, ὡς ᾄδει καὶ σήμερον, καθὼς μαρτυρεῖ Γεώργιος ὁ Ἀριστηνὸς, ὡς ἔφημεν· καὶ Μάξιμος δὲ ὁ πρὸ τῆς ἕκτης ὑπάρχων συνόδου μαρτυρεῖ τοῦτο ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ πρὸς Μαρῖνον πρεσβύτερον Κύπρου, ὡς ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ταύτην ἔχει τὴν δόξαν, λέγων ὧδε·

& eam studio nunquam intermisso perquirebant. Id certe liquido constat ex verbis beatissimi papæ, quibus ad nostros utebatur dicens: Miror quod negligenter agatis, & conventus differatis: ego non desino vos excitare ad veritatis indagationem, at vos segniores estis; Annus agitur secundus, postquam cœpta est agi synodus, nec dum quinque & viginti sunt habitæ sessiones: Convenite ergo ad disputandum; ita enim, & nullo alio modo reperietur veritas: Venite, & cunctationem abjicite. Dolebat quippe vir ille beatus de negligentia nostrorum, quod non convenirent ad sessiones. Dicebant porro & se defendebant, non ut viderentur habere quid dicerent, & suorum aures præoccuparent, ut tu calumniando omnes affirmas: procul enim a sensu & scientia illorum hoc est: sed neque posteriores differebant, ut finem sessionibus imponerent, atque ita viderentur ipsi omnia diluere, quæ a vobis objiciebantur; verum defensionis causa respondebant, quoniam priores vos proponebatis ut accusatores; reliquum ergo erat, ut illi rationem necessario redderent.

Tum vero omissa disputatione ad preces conversi sumus, quid non dicentes, quod vel lapideos animos posset allicere? ut rediretur ad præclaram illam concordiam, qua olim tum ipsi congruebamus inter nos, tum idem quod patres sentiebamus; cum omnes idem dicebamus, & non erat schisma in nobis. EPHES.

Desiisse te disputare & nos probe scimus; nimirum quia resistere cardinali sanctæ Sabinæ non poteras; quando omnes, quæ a te afferebantur rationes, quod nihil sit addendum sacro videlicet symbolo, ac similia, dissolvit ipse veluti telam araneæ, addendam esse demonstrans quovis tempore veritatem. Tu vero cum tua non posses defendere, altera progressus es via, dicens; Redeamus ad antiquum illud fidei rudimentum ac symbolum, quod accepimus: Revereamur patres nostros: servemus depositum. Ad quæ Iulianus egregie respondit; Et nos, inquit, ut par est, patres nostros reveremur, & ipsorum decreta recta intelligimus & reverenter servamus: neque enim nos aliud symbolum, seu fidei rudimentum tenemus & credimus præter illud, quod sancta synodus secunda promulgavit. Quod vero tu additamentum vocas, nos declarationem & explanationem, non additamentum dicimus: additamentum quippe dicendum est peregrinum dogma; veritas autem non additamentum, sed explicatio, ut sæpe dictum est. Quod vero hortaris ut dicamus quemadmodum initio dicebamus, quando non erat schisma inter nos; id sane e vestigio falsitatis arguitur. Siquidem schisma centum post septimam synodum annis ortum est auctoribus Michaele imperatore, & Photio patriarcha, symbolum vero post secundam synodum Romana canebat ecclesia, sicut hodie canit, teste Georgio Aristino, ut diximus. Nam & Maximus, qui fuit ante sextam synodum, testatur hoc in epistola ad Marinum presbyterum Cyprium; Romanam scilicet ecclesiam ita sentire, sic scribens: RESP.

Synodicarum sanctissimi papæ Martini, qui nunc præsidet, literarum non quot ipsi scripsistis, capita Constantinopolitani notarunt, sed duo tantum; quorum unum ad divina spectat, quod dixerit, inquiunt, Spiritum sanctum a Filio quoque procedere; & quæ sequuntur, ne singula proferam. Quare non fuit origo schismatis, quod tu vocas additamentum; sed Romana ecclesia symbolum recitabat, ut hodie recitat; & nos, scilicet Græci, recitabamus, ut nunc facimus, & schisma non erat in nobis. Possunt ergo etiam Latini iisdem ad te uti vocibus: Redeamus ad illa tempora, quibus juncti eramus; & nos symbolum eo modo proferebamus, quod nunc proferimus; & vos similiter eo modo dicebatis, quo nunc dicitis; & unanimes eramus; & neque vos de nobis conquerebamini, neque nos pariter de vobis. Miror autem, quomodo synodi œcumenicæ non reprehenderint, si nos blasphemare sciebant, ut vos nunc dicitis & accusatis; tertia, inquam, quarta, quinta, sexta, & septima: neque enim criminari cœpistis nisi post Photium. Itaque conveniamus, dicamusque quod ante schisma dicebamus; fietque ut idem utrique dicamus; & tolletur schisma, pax autem subsequetur & concordia; atque ita erimus Deo favente conjuncti.

EPHES. Hæc dicentes videbamur surdis auribus canere, aut lapidem coquere, aut semina saxis mandare, aut in aqua scribere, aut quidquid aliud adagiis significamus ad exprimenda impossibilia.

RESP. Possunt etiam Latini respondere tibi per adagia: Æthiops non dealbatur; litori loquimur, neque enim tu auscultas: fabula sine capite, imperfecta enim dicis; & alia quæcumque in contumaces usurpantur & arrogantes: Inobsequentes enim nunquam obsequentur. Ita plane & tu: Visum tibi est manere in schismate & sejunctione, seductione, & pravitate; & mansisti, permanebisque etiam post mortem in ipso. At vero qui suam expetunt salutem, non ita, neque aures aut oculos claudunt, sed audiunt & vident, & intelligere volunt quod melius & utilius est ad suam ipsorum salutem. Tu vero noluisti; sed superba de te ipso opinione deceptus, putasti universa te synodo prudentiorem esse & doctiorem; quod extremæ stultitiæ argumentum est, unum scilicet hominem antecellere universis: esto, si unum cum uno conferas, id enim credibile est; at universa ecclesia congregata unum hominem esse præstantiorem omnino est impossibile: alioquin & Arius, & Eunomius, & reliqui generalium conciliorum hostes hoc ipsum dicent: verum id fieri non potest. Quare te etiam oportebat agnita veritate multos audire, dissensionemque & pervicaciam & vanam illam, quam habebas animo anteceptam opinionem ac perversitatem deponere; & multorum, imo vero ecclesiæ sententiam sequi.

EPHES. Illi enim argumentis convicti, & in angustias redacti, nullam vero prorsus emendationem admittentes, quod, ut apparet, morbo laborent insanabili; hortabantur nos, ut ad inquisitionem dogmatis transiremus, quod esset de additamento satis jam dictum:

A τῶν τοῦ νῦν ἁγιωτάτου πάπα Μαρτίνου συνοδικῶν, οὐκ ἐν τοσούτοις ὅσοις γεγράφατε κεφαλαίοις οἱ τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων ἐπελάβοντο, δυσὶ δὲ μόνοις· ὧν τὸ μὲν ὑπάρχει περὶ θεολογίας, ὅτι τε, φησὶν, εἶπεν ἐκπορεύεσθαι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὰ λοιπὰ, ἵνα μὴ καθέκαστα λέγω. ὥστε ἣν λέγεις προσθήκην, οὐκ ἦν αἰτία τοῦ σχίσματος, ἀλλ' ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἔλεγε τὸ σύμβολον ὥσπερ λέγει καὶ σήμερον, καὶ ἡμεῖς ἐλέγομεν, οἱ Γραικοὶ δηλονότι, ὥσπερ καὶ σήμερον, καὶ σχίσμα οὐκ ἦν ἐν ἡμῖν. οὐκοῦν δύνανται τὸ αὐτὸ καὶ οἱ Λατῖνοι πρός σε εἰπεῖν· ἐπανέλ-
B θωμεν εἰς ἐκεῖνον τὸν καιρὸν, καθ' ὃν ἡνωμένοι ἦμεν, καὶ ἡμεῖς ἐλέγομεν τὸ σύμβολον ὥσπερ καὶ σήμερον, καὶ ὑμεῖς ὁμοίως ὥσπερ καὶ σήμερον λέγετε, καὶ ἦμεν ἐν ὁμονοίᾳ, καὶ οὔτε ὑμεῖς ἐνεκαλεῖτε ἡμῖν, οὔτε ἡμεῖς ὑμῖν. θαυμάζω δὲ, πῶς αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι οὐκ ἐνεκάλεσαν, εἰ ᾔδεσαν ἡμᾶς βλασφημοῦντας, ὥσπερ ὑμεῖς λέγετε νῦν καὶ ἐγκαλεῖτε ἡμῖν· λέγω δὲ ἡ τρίτη, ἡ τετάρτη, ἡ πέμπτη, ἡ ἕκτη, καὶ ἡ ἑβδόμη· οὐδ' ὑμεῖς ἐνεκαλεῖτε, ἀλλὰ μετὰ τὸν Φώτιον καὶ ἐπί. συνέλθωμεν οὖν, καὶ εἴπωμεν ὅπερ ἐλέγομεν πρὸ τοῦ σχίσματος, καὶ εὑρεθησόμεθα τὰ αὐτὰ λέγοντες ἀμφότεροι, καὶ παύσεται τὸ σχίσμα, ἐπακολουθήσει δὲ ἡ εἰρήνη τε καὶ ὁμόνοια,
C καὶ οὕτως ἐσόμεθα σὺν Θεῷ ἡνωμένοι.

ΕΦΕΣ. Ταῦτα λέγοντες κενὴν ἐῴκειμεν ψάλλειν, ἢ λίθον ἕψειν, ἢ κατὰ πετρῶν σπείρειν, ἢ καθ' ὑγρῶν γράφειν, ἢ ὅσα ἄλλα ἐπὶ τοῖς ἀδυνάτοις αἱ παροιμίαι φασίν.

ΑΠΟΛ. Καὶ Λατῖνοι δύνανται ἐκ τῶν παροιμιῶν πρὸς σὲ ἀντειπεῖν, Αἰθίοψ οὐ λευκαίνεται· αἰγιαλῷ λαλοῦμεν, ἀνήκοος γὰρ ὑπάρχεις· ἀκέφαλος μῦθος, ἀτελῆ γὰρ λέγεις· καὶ ὅσα ἄλλα ἐπὶ τῶν ἀνηκόων καὶ ἀλαζόνων αἱ παροιμίαι λέγουσιν· ἀπειθεῖς γὰρ οὐδέποτε πείσονται. οὕτω καὶ σύ· ἔδοξέ σοι μένειν ἐν τῷ σχίσματι καὶ τῷ χωρισμῷ, τῇ πλάνῃ τε καὶ κακίᾳ, καὶ οὕτως ἔμεινας, ἐν ᾧ καὶ
D μετὰ τὸν θάνατον διαμενεῖς καὶ ἔσῃ ἀεί. ἀλλ' οἱ τῆς ἑαυτῶν ὀρεγόμενοι σωτηρίας οὐχ οὕτως, οὐδὲ κλείουσι τὰς ἀκοὰς, οὐδὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς καμμύουσιν, ἀλλ' ἀκούουσι καὶ βλέπουσι καὶ συνιέναι θέλουσι τὸ κρεῖττόν τε καὶ συμφέρον τῆς σωτηρίας αὐτῶν. σὺ δὲ οὐκ ἠθέλησας, ἀλλὰ τῇ οἰήσει ἀπατηθεὶς, φρονιμώτερος καὶ σοφώτερος ᾠου τῆς συνόδου εἶναί σε πάσης, ὅπερ τῆς ἄκρας μωρίας δεῖγμα ἦν, ἕνα ἄνθρωπον βέλτιστον εἶναι πάσης τῆς οἰκουμένης· ἕνα πρὸς ἕνα ἔχει καὶ λόγον, πάσης δὲ τῆς ἐκκλησίας κοινῶς συνελθούσης ἕνα βέλτιστον εἶναι, ἀδύνατον παντελῶς· εἰ δὲ μήγε, καὶ Ἄρειος, καὶ Εὐνόμιος, καὶ οἱ ἕτεροι τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἐχθροὶ
E ταυτὸ τοῦτο φήσουσιν· ἀλλ' οὐκ ἔστιν. ὅθεν ἔδει καὶ σε τὴν ἀλήθειαν γνόντα, καὶ τῶν πολλῶν ἀκούσαντα, τὴν διχόνοιαν ἐάσαι καὶ τὸ ἐπίμονον, καὶ τὴν ματαίαν πρόληψιν καὶ κακίαν, καὶ ἑνωθῆναι τῇ τῶν πολλῶν ἀποφάσει, μᾶλλον δὲ τῇ ἀποφάσει τῆς ἐκκλησίας.

ΕΦΕΣ. Ἐκεῖνοι γὰρ τοῖς μὲν ἐλέγχοις στενοχωρούμενοι, διόρθωσιν δὲ οὐδαμῶς οὐδεμίαν παραδεχόμενοι, διὰ τὸ ἀνιάτως ἔχειν ὡς ἔοικε, παρεκάλουν ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν μεταβῆναι τοῦ δόγματος, ὡς ἱκανῶν ἤδη ῥηθέντων τῶν ἐπὶ τῇ προσθήκῃ λόγων· οἰόμενοι

οἰόμενοι δι' ἐκείνων τῶν λόγων ἐπισκιάσειν τὸ τοῦ A
συμβόλου τόλμημα, τῆς δόξης ὑγιοῦς δεικνυμένης.

ΟΛ. Οἱ τοῖς ἐλέγχοις στενοχωρηθέντες φαίνονται ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς συνόδου· ἐλέγετε γὰρ, καὶ πρῶτος ἁπάντων σύ· ὅτι διαζευχθῶμεν, διαιρεθῶμεν, ἀπέλθωμεν· οἱ Λατῖνοι σοφοὶ καὶ γενναῖοι ἄνδρες εἰσὶ, καὶ διαλεκτικοὶ ἐμπειρότατοι. εἰ οὖν ἐν τοῖς περὶ τὴν προσθήκην λόγοις ἐφάνησαν οὕτω δεινοὶ, ὥστε μηδεμίαν ἀπολογίαν ὑπολειφθῆναι ἡμῖν, τίνες ἂν γένωνται, ὅταν περὶ τῆς δόξης τὴν ἐξέτασιν ποιησώμεθα, ὅπου καὶ διδασκάλους τῆς ἐκκλησίας ἔχουσι δεῖξαι, τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ τῷ υἱῷ διδόντας; λοιπὸν συμφέρει B ἡμῖν ἀπελθεῖν, ἢ ἡττηθῆναι καὶ μετ' αἰσχύνης ἐπαναστρέψαι. ταῦτα μὲν ἐλέγετε, ἀληθῶς τοῖς ἐλέγχοις ὑμεῖς στενοχωρούμενοι· διόρθωσιν δὲ παρὰ σοῦ τὴν Ῥωμαϊκὴν δέξασθαι ἐκκλησίαν οὐκ ἔδει· ἐκείνη γὰρ πασῶν κυβερνῆτίς ἐστι, καὶ ταῖς νοσούσαις τῶν ἐκκλησιῶν ἰατρὸς ἐμπειρότατος, παρὰ τοῦ Χριστοῦ λαβοῦσα τὴν ἐξουσίαν τὰς ἄλλας ἰθύνειν καὶ κυβερνᾷν, ἐπιστηρίζειν καὶ διορθοῦν, οὐκ αὐτὴν δὲ διορθοῦσθαι παρὰ τῶν ἄλλων· καὶ σύ ποτε ἐπιστραφεὶς, φησὶν ὁ σωτὴρ πρὸς τὸν Πέτρον, στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου· οὐ γὰρ εἶπε, στηρίχθητι ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν σου, ἀλλὰ στήριξον. οὐκοῦν καί σε ἔδει στηριχθῆναι C παρ' αὐτῆς ὡς καὶ οἱ σοφώτεροί σου καὶ λογιώτεροι ἐστηρίχθησαν. ἐπὶ δὲ τὴν ἐξέτασιν μεταβῆναι τοῦ δόγματος οὐ παρεκάλουν Λατῖνοι, ἀλλ' ὅτι μῆνας εἴχετε δεκατέσσαρας διαλεγόμενοι περὶ τοῦ, οὐ δεῖ προσθεῖναι, δυοῖν μόνοιν ὄντοιν τοῖν ζητημάτοιν, ἐν οἷς ἱκανὰς ἀπολογίας παρέσχον ὑμῖν αὐτοὶ, διὰ τοῦτο ἔδει καὶ πρὸς τὸ ἕτερον μετατεθῆναι τὸν λόγον· ἵνα δειχθέντος τοῦ δόγματος ἀληθοῦς, ἀδίκως αὐτοὺς ἐπιδείξωσι παρ' ἡμῶν συκοφαντουμένους, ὡς παραχαράκτας τοῦ ἱεροῦ συμβόλου. ἔδειξαν οὖν ἡμῖν ἐμφανέστατα, ἐξουσίαν ἔχειν τὸν θεῖον θρόνον ἐκεῖνον ἐξετάζειν καὶ διορθοῦν τὰ περὶ τὴν πίστιν. διὸ D οὐκ ἐπὶ τὸ ἐπισκιάσαι τὸ τόλμημα, ὡς σὺ φῄς, τοῦ συμβόλου ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν ἐπεθύμουν μεταβῆναι τοῦ δόγματος, ἀλλ' ἵνα δείξωσιν ὑμῖν, ὡς εὐσεβής ἐστιν ἡ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, φωνὴ τεθεῖσα ἐν τῷ συμβόλῳ, καὶ δόξα τῶν διδασκάλων καὶ τῆς ἐκκλησίας, καὶ ὅτι μάτην αὐτοῖς ἐγκαλεῖτε καὶ μάχεσθε· διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἐξέτασιν τούτου ἐσπούδαζον μεταβῆναι.

ΕΣ. Ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι οὐκ ἠνείχοντο, καὶ ἀμεταθέτως εἶχον πρὸς τὴν τῆς δόξης ἐξέτασιν, εἰ μὴ διορθωθείη πρότερον ἡ προσθήκη.

ΟΛ. Ἀληθῶς οὐκ ἠνείχοντο μὲν οἱ ἡμέτεροι ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ δευτέρου προβλήματος, τὸν E ἀγῶνα δειλιῶντες καὶ τρέμοντες, μήπως τὰ αὐτὰ τῷ δευτέρῳ πάθωσιν. εἰς δύο οὖν ὑμεῖς τὸ ζήτημα διαιρήσαντες, εἰς τὸ, οὐ δεῖ προσθεῖναι τῷ συμβόλῳ μήτε λέξιν μήτε συλλαβήν· τὸ δὲ, ὡς ἡ προστεθεῖσα ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκη οὐκ ἔστιν εὐσεβὴς οὐδὲ ἀληθὴς, προετείνατε τοὺς λόγους. τῶν δὲ Λατίνων ἐπὶ μὲν τὸ πρῶτον γενναίων φανέντων, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐπιδειξάντων, καὶ ὡς οὐ προσίστανται αὐτοῖς οἱ ὅροι καὶ τὰ κωλύματα, εἰ δὲ μὴ, καὶ οἱ τῆς δευτέρας συνόδου πατέρες πάντως ὑπῆρχον ὑπὸ τῷ ἀναθέματι, ἄλλο ἐκδεδωκότες σύμβολον ἢ ὅπερ ἡ πρώτη φθάσασα παραδέδωκεν· οἱ ὑμέτεροι ἡττηθέντες ἐν τούτῳ,

his verbis existimantes obtegi, quod in symbolo sunt ausi, si opinio sana esse probaretur.

Qui fuerint per argumenta coangustati, declarant acta synodi. Dicebatis enim, & primus omnium tu; Disjungamur, dividamur, abscedamus; Latini viri docti & præstantes virtute sunt, & dialecticæ peritissimi. Quod si in disputatione de additamento visi sunt adeo acres ingenio, ut nullus apologiæ locus sit nobis relictus, qui erunt cum ipsam opinionem examinabimus, pro qua & doctores ecclesiæ proferre habent, Spiritus sancti productionem Filio quoque tribuentes? Satius igitur est abire, quam vinci & cum ignominia reverti. Hæc dicebatis ipsi profecto convicti, & in angustias per argumenta redacti. A te porro emendari Romanam ecclesiam nil opus erat: Nam illa cunctarum est gubernatrix ecclesiarum, & ægrotantibus ecclesiis peritissime medetur, cum potestatem a Christo acceperit regendi alias & gubernandi, confirmandi, & corrigendi; non ut ipsa confirmetur ab aliis: *Et tu*, inquit salvator ad Petrum, *aliquando conversus confirma fratres tuos*; non dixit, Confirmare a fratribus tuis, sed, confirma. Oportebat igitur te etiam ab illa confirmari, quemadmodum sapientiores & doctiores te confirmati sunt. Vt transiretis autem ad inquisitionem dogmatis non hortabantur Latini; verum quia menses jam erant quatuordecim, cum illud agitabatur, Nihil esse symbolo adjiciendum; & ad quæsitorum alterum, nam duo tantum erant, jam satis illi vobis responderant; propterea opus erat, ut ad alterum etiam pertractandum transiretur, quo dogmatis veritate patefacta probarent se a vobis injuria calumniis peti, quasi sacri symboli depravatores. Ostenderunt ergo nobis liquidissime, potestatem esse sanctæ illi sedi examinandi & corrigendi quæ spectant ad fidem. Quare non, ut dicis, ad obtegendum facinus, quod ausi sunt in symbolo, cupiebant devenire ad dogmatis disquisitionem; sed ut vobis demonstrarent, piam esse vocem illam, Filioque, in symbolo positam; esseque doctorum & ecclesiæ sententiam; & frustra se a vobis accusari & oppugnari: Propterea ad perscrutationem dogmatis pervenire studebant. RESP. / Luc. 22.

Verum nostri id non ferebant; & nullo modo patiebantur de dogmate quæstionem haberi, ni prius corrigeretur additamentum. EPHES.

Non ferebant sane nostri alterius problematis quæstionem agitari, certamen paventes, illudque reformidantes, ne in secundo etiam idem illis eveniret. Etenim vos divisa in duas partes quæstione; quarum altera erat, nihil esse symbolo addendum, ne dictionem quidem nec syllabam; altera vero, nec pium nec verum esse quod est additum symbolo; rationes vestras protulistis. Cum vero Latini ad primum strenuos se præstitissent, veritatemque demonstrassent, ac ostendissent definitiones & decreta prohibentia nihil sibi obstare; alioquin futurum, ut patres etiam secundæ synodi subjecti omnino essent anathemati, quod aliud symbolum ediderint ab illo diversum, quod antea prima tradiderat; nostri RESP.

nostri in hoc devicti secundum pertimescebant certamen. Si enim, aiebant, in eo quod fortius videbatur, tam validas & nervosas dedere Latini defensiones, quid dicemus, ubi sanctos patres proferent consona huic dogmati locutos? Propterea nullo modo volebant, ut ad disquisitionem veniretur, & fugam inde parabant. Attamen suum te defensorem constituerunt; tu vero, nempe ut devitares discussionem dogmatis, at certe clam assentiendo Latinorum dogmati, dixisti: Vt verum etiam examinando reperiatur dogma, nos certe vocem hanc in symbolo admittere non possumus, quoniam patres nostros veremur. Pugnabas ergo & tu contra veritatem, ut ille qui de umbra asini altercabatur: & emendationem faciendam hoc modo dicebas; Tollatur e symbolo vox illa addita, & reponatur seorsum in peculiari decreto. Quando hæc te dicente ridiculum quid passa est nostra natio. Si enim vox, Filioque, blasphema est, cur petis, ut in decreto peculiari reponatur; quemadmodum doctissimus cardinalis Iulianus tibi objecit? Cum enim dixisses; Non possumus hanc vocem in fidei symbolo recipere, quod sit blasphema, sed eam in alio separatim reponamus decreto; ut factum est ab antiquis de voce illa, semper virgo, in hymno, cujus initium, Vnigenitus Filius: cardinalis respondit; Quæratur prius, venerande pater, num vera sit, an falsa & blasphema vox: & si quidem blasphema demonstrabitur, neque in symbolo habeatur, neque alibi reponatur; blasphema enim nusquam dicenda sunt: si vero pia, cur minus in symbolo, quam alibi? Imo potius symbolo veritatem fateri oportet. His tu atque tui auditis disputationem de dogmate exhorruistis, & fugam ornastis, abire illinc exoptantes.

EPHES. Atque ii quidem ut instare cœperunt, perstitissent etiam in hac voluntate usque ad finem, & recessissent illinc bono sane consilio, ni dissuasum esset eis a quibusdam, rationem illam afferentibus; quod indecorum esset abscedere nulla habita de dogmate quæstione; ita suum præbuere assensum, tum ut a disputatione de additamento transiretur ad quæstionem dogmatis, tum ut ab urbe Ferraria Florentiam iretur.

RESP. Volebant sane imprudentes quidam in ea voluntate persistere, qua cœperant instare, & disjungi, atque inde abscedere, quorum tu caput eras; Verum qui suæ salutis erant avidi, agnoscentes quantum sit hæreseos periculum in iis, qui se ab ecclesia secernunt, noluerunt timore perculsi hujus nequitiæ morbo affici; sed magna voluntate permiserunt & quæri de dogmate, & veritatem enucleari, ut eam amplecterentur. Quare persuasis etiam aliis ut æquitati acquiescerent, admiserunt secundi problematis disquisitionem: admiserunt etiam ut Florentiam e Ferraria iretur; quoniam Eugenius beatæ memoriæ sanctissimus pontifex Romanus Ferrariæ non habebat, nec aliunde facultas ei suppetebat, unde vobis alimenta subministraret. Idcirco mutuo petiit a Florentinis quadraginta nummum aureorum millia oppignerata mitra sua.

A ἐδειλίων τὸν δεύτερον εἰσελθεῖν ἀγῶνα· εἰ ἐν αὐτῷ, ὅπερ αὐτοῖς ἰσχυρότερον εἶναι ἐδόκει, οὕτως ἰσχυρὰς καὶ γενναίας οἱ Λατῖνοι τὰς ἀπολογίας ἀπέδωκαν, τί ἂν εἴπωμεν ἔλεγον, ὅταν τοὺς ἁγίους ἡμῖν ἐπιδείξωσι συμφωνοῦντας τῷ δόγματι; διὰ τοῦτο ἀμεταθέτως εἶχον πρὸς τὴν ἐξέτασιν, καὶ ὥρμησαν ἐκεῖθεν φυγεῖν· ὅμως προυβάλοντό σε ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογήσασθαι· καὶ εἶπες, φεύγων δῆθεν τοῦ δόγματος τὴν ἐξέτασιν, συγκαταβαίνων δ' ὅμως ἐγκεκαλυμμένως τῷ τῶν Λατίνων δόγματι· ὅτι εἰ καὶ ἀληθὲς εὑρεθείη τὸ δόγμα ἐξεταζόμενον, ἀλλ' ἡμεῖς οὐ δυνάμεθα παραδέξασθαί ποτε τὴν B φωνὴν ταύτην ἐν τῷ συμβόλῳ, ἐπειδὴ τοὺς πατέρας ἡμῶν εὐλαβούμεθα. ἐμάχου οὖν τῇ ἀληθείᾳ καὶ σὺ, ὡς ἐκεῖνος ὁ ὑπὲρ τῆς ὄνου σκιᾶς· καὶ τὴν διόρθωσιν τρόπῳ τοιούτῳ γενέσθαι ἔλεγες· ὅτι ἐκβληθήτω ἀπὸ τοῦ συμβόλου ἡ προσθήκη αὕτη, καὶ τεθήτω ἐν ἰδίῳ ὅρῳ· ὅτε καὶ γελοῖόν τι προσετρίβη τῷ γένει, σοῦ ταῦτα λέγοντος. εἰ γὰρ βλάσφημός ἐστιν ἡ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, φωνὴ, διὰ τί ζητεῖς αὐτὴν ἐν ἰδίῳ ὅρῳ τεθῆναι; καθὼς Ἰουλιανὸς ὁ σοφώτατος καρδινάλις πρός σε ἔφη; εἰπόντος γὰρ σοῦ· ὅτι οὐ δυνάμεθα τὴν φωνὴν παραδέξασθαι ταύτην ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως ὡς βλάσφημον αὐτὴν οὖσαν, ἀλλὰ θήσο-C μεν ἐν ἰδίῳ ὅρῳ, ὥσπερ οἱ πάλαι τὴν τῆς ἀειπαρθένου φωνὴν ἐν τῷ, ὁ μονογενὴς υἱός· ὁ καρδινάλις ἀντέφη· ἐξετασθήτω πρότερον, πάτερ αἰδέσιμε, ἡ φωνὴ αὕτη, εἰ ἀληθής ἐστιν, ἢ ψευδής τε καὶ βλάσφημος· καὶ εἰ μὲν βλάσφημος ἀποδειχθῇ, οὔτε ἐν τῷ συμβόλῳ μενεῖ, οὔτε ἀλλαχοῦ τεθήσεται· τὰ γὰρ βλάσφημα οὐδαμοῦ χρὴ λέγεσθαι· εἰ δ' εὐσεβὴς, τί ἐν τῷ συμβόλῳ, τί ἀλλαχοῦ, μᾶλλον μὲν οὖν ἐν τῷ συμβόλῳ δεῖ ὁμολογεῖν τὴν ἀλήθειαν. ταῦτα ἀκούσαντα τρόμος ἐπελάβετό σε καὶ τοὺς μετὰ σοῦ ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν μεταβῆναι τοῦ δόγματος, καὶ ὡρμήσατε φυγεῖν, γλιχόμενοι τῆς ἐκεῖθεν ἐξελεύ-D σεως.

Κἂν ἐνέμειναν διὰ τέλους τῇ ἐνστάσει ταύτῃ, κἂν διελύθησαν ἐκεῖθεν καλῶς ποιοῦντες, εἰ μὴ παραπεισθέντες ὑπό τινων αὖθις, ὡς ἀπρεπές ἐστι μηδὲν εἰπόντας περὶ τοῦ δόγματος ἀπελθεῖν, ἐδέξαντο τὴν μετάβασιν, τοῦτο μὲν τὴν ἀπὸ τῆς προσθήκης ἐπὶ τὴν δόξαν, τοῦτο δὲ τὴν ἀπὸ Φερραρείας εἰς Φλωρεντίαν. ΕΦΕΣ.

Ἤθελον μέν τινες ἀσύνετοι διαμεῖναι τῇ ἐνστάσει, καὶ διαιρεθῆναι, καὶ διαλυθῆναι ἐκεῖθεν, ὧν σὺ πρῶτος ὑπῆρχες· οἱ δὲ τῆς σωτηρίας αὐτῶν ἐπιθυμηταὶ, καὶ τὸν κίνδυνον τῆς αἱρέσεως ὅσος ἐστὶ φοβηθέντες κατὰ τῶν διαιρουμένων ἀπὸ τῆς ἐκ-E κλησίας οὐκ ἠθέλησαν τὴν μοχθηρίαν ταύτην νοσῆσαι· ἐξετασθῆναι δὲ τὸ δόγμα, καὶ τὴν ἀλήθειαν διαφανωθῆναι, καὶ ταύτην ἀσπάσασθαι μετὰ χαρᾶς ὑπεδέξαντο. ὅθεν τῷ τοῦ δικαίου λόγῳ καὶ τοὺς ἄλλους πείσαντες, ἐδέξαντο μεταβῆναι ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ δευτέρου προβλήματος· ἐδέξαντο δὲ καὶ τὴν ἀπὸ Φερραρείας εἰς Φλωρεντίαν μετάβασιν, ἐπειδὴ ὁ τῆς ὁσίας μνήμης Εὐγένιος ὁ Ῥώμης ἀρχιερεὺς ὁ θειότατος οὐκ εἶχεν ἔτι ἐν Φερραρείᾳ, οὔτε μὴν εὕρισκε διδόναι ὑμῖν ἑκάστῳ τὸ σιτηρέσιον, καὶ τοῖς Φλωρεντίνοις μηνύσας δανεῖσαι αὐτῷ τεσσαράκοντα χιλιάδας χρυσίνων, ἀπέστειλεν αὐτοῖς τὴν μίτραν αὐτοῦ ἐνέχυρον· ΑΠΟΛ.

οἱ τὸ

εἰ τὸ ἐνέχυρον λαβόντες, τὸ αἰτηθὲν ἀνεπλήρωσαν· σὺν ἐκείνοις δὲ καὶ ἄλλας τεσσαράκοντα ὑπέσχοντο χάριτι δοῦναι, εἰ εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν μεταθήσοι τὴν σύνοδον, ἵνα δῆθεν ἡ πολιτεία αὐτῶν τὴν τοῦ ὅρου τιμὴν ἀπολάβοι. διὰ τοῦτο οὖν ἡ μετάβασις ἀπὸ Φερραρίας εἰς Φλωρεντίαν γέγονεν.

Ἔνθα γενόμενοι τῶν περὶ τῆς δόξης διαλέξεων ἀπηρξάμεθα, τῶν Λατίνων προενεγκόντων ῥητὰ, τὰ μὲν ἐξ ἀποκρύφων τινῶν καὶ ἀγνώστων βιβλίων, τὰ δὲ ἐκ νενοθευμένων τε καὶ διεφθαρμένων, ἐν οἷς ἰσχυρίζοντο τὴν ἑαυτῶν δόξαν συνίστασθαι. πάλιν οὖν αὐτοῖς ἐγὼ συμπλεκόμενος, καὶ τὸ τῆς δόξης ἄτοπον διελέγχων, καὶ νενοθευμένας εἶναι τὰς βίβλους προφανῶς παριστῶν, οὐδὲν ἤνυον εἰς πειθὼ, πλὴν ὅσον τὸν καιρὸν ἀναλίσκειν εἰκῇ καὶ μάτην.

Περὶ τῆς δόξης πρῶτος ὁ ἐν θεολογίᾳ ὑψίνους Ἰωάννης, ὁ τοῦ σχήματος τοῦ ἁγίου Δομινίκου ἔπαρχος, τὴν ἔναρξιν ἐποιήσατο· μετὰ τῆς εὐλογίας τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς τὴν ἐξέτασιν, φήσας, ποιήσομαι πρὸς ὑμᾶς περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπορεύσεως. ὅτε οὐκ ἐξ ἀποκρύφων τινῶν βιβλίων καὶ ἀγνώστων ῥητὰ προσήνεγκεν, οὐδὲ ἐκ νενοθευμένων τε καὶ διεφθαρμένων, ὡς σὺ φής· εἰ μή που ἀπόκρυφα σὺ νοεῖς τὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ Ἀθανασίου βιβλία, Ἐπιφανίου τε καὶ Κυρίλλου τοῦ ἱεροῦ, ἐξ ὧν προέφερεν ὁ Ἰωάννης ὡς ἐκ προσώπου Λατίνων ῥητὰ, δι' ὧν ἰσχυρίζετο τὴν ἀλήθειαν τοῦ δόγματος παραστῆσαι. οὐ γὰρ ἤθελον οἱ ἱεροὶ ἄνδρες ἐκεῖνοι διὰ δυτικῶν διδασκάλων τὸ δόγμα τοῦτο συστῆσαι, ἀλλ' ἐξ ἀνατολικῶν πατέρων, ἵνα μὴ ἔχητε τοὐναντίον εἰπεῖν, ὅπερ καὶ γέγονε. σὺ δὲ τὴν ἀλήθειαν μὴ δυνάμενος φέρειν, διεφθαρμένα τε καὶ νενοθευμένα τὰ τῶν διδασκάλων ἐκάλεις βιβλία· ὅτε καὶ μῶμος περιετρίβη σοι μέγας παρὰ τῆς συνόδου ἁπάσης λέγοντι οὕτως· καὶ μάλιστα οἱ τῆς ἐνδοτέρας Φραγκίας ἡγούμενοι ἀκούσαντες, ὅτι τὰ τῶν ἀνατολικῶν διδασκάλων βιβλία διεφθαρμένα ἀποκαλεῖς, μεγάλῃ φωνῇ ἐξεβόησαν· αἱρετικὸς οὗτός ἐστιν ὁ κατάρατος· αἰωνίως ἀφορισθήτω, τοὺς διδασκάλους γὰρ ἀποσείεται· καὶ εἰ τοῖς αὐτοῦ διδασκάλοις τοῖς ἀνατολικοῖς οὐ πιστεύει, τί ἂν εἴποι περὶ τῶν δυτικῶν τε καὶ ἡμετέρων; ὅθεν συγχύσεως γενομένης ἀνέστητε μηδὲν ἄλλο πράξαντες. τῇ δὲ ἐφεξῆς συνελθούσης ἐν τοῖς τοῦ μεγάλου Κυρίλλου ῥητοῖς τὸν λόγον ποιησαμένων ἐκείνων, παντελῶς ἠρνήσω τὸν ἅγιον οὕτω λέγοντα. ὁ δὲ Ἰωάννης τὸν Ἐπιφάνιον ἔφερε συνηγοροῦντα Κυρίλλῳ· καὶ αὐτὰ νενοθευμένα ἐκάλεσας. εἶτα ἀναγκασθεὶς ὁ βαθὺς ἐκεῖνος καὶ ὑψηλὸς θεολόγος, τοῦ μεγάλου Βασιλείου ῥητὸν ἀπὸ τῶν κατ' Εὐνομίου προσέφερε, συνηγοροῦν τοῖς πρότερον ἐνεχθεῖσι· σὺ δὲ καὶ τοῦτο νενοθευμένον ἐκάλεσας· καὶ πάσας τὰς προενεχθείσας βίβλους διεφθαρμένας ἀποκαλῶν, μωρία ἐνομίσθης τοῖς πᾶσιν. ὅτε καὶ τὸν ὑποτακτικὸν τοῦ Νικομηδείας ἀπεστείλατε τὸ βιβλίον κομίσαι τοῦ ἱεροῦ Βασιλείου, τὸ τὴν ῥῆσιν ἔχον τοιάνδε· τίς γὰρ ἀνάγκη, καὶ τὰ ἑξῆς. κἀκεῖνος οὖν τῇ κακίᾳ κινούμενος, ἢ καὶ παρ' ὑμῶν κινηθεὶς ἠβουλήθη τὴν ἀλήθειαν κρύψαι· καὶ λαβὼν ἀνὰ χεῖρας τὴν βίβλον, καὶ ἐλθὼν ἐπὶ τὸ θυρίδιον, ᾠκονόμησε τὸ ῥητὸν ἀποξέσαι. καὶ στήσας τὸ φύλλον ὃ τὸ ῥητὸν εἶχεν, ἀπῆλθε λαβεῖν τὸ σιδήριον τοῦ ἀπαλεῖψαι αὐτό. τὸ δὲ τῆς ἀληθείας πνεῦμα

Illi accepto pignore pecuniam numerarunt; tantumdem vero se dono etiam daturos promiserunt, si in eorum urbem transferret synodum; ut scilicet illorum respublica honore hoc augeretur, si inibi definitio fieret. Id fuit ergo causæ, cur Ferraria Florentiam se conferrent.

EPHES. Quod ubi pervenimus, disputationem de dogmate sumus aggressi; Latinis dicta proferentibus ex libris partim apocryphis & ignotis, partim depravatis & corruptis; quibus sententiam suam inniti asseverabant. Itaque rursum ego cum illis congressus, & sententiam absurdam esse aperte demonstravi, & libros depravatos perspicue probavi: nihil tamen profeci, nec persuadere quidquam potui; tantum mihi frustra tempus conterebatur.

RESP. Primus de dogmate Ioannes ille in re theologica summi vir ingenii, atque in instituto sancti Dominici præfecti dignitate ornatus disputationem instituit: Accepta, inquiens, benedictione patris beatissimi, quæstionem de Spiritus sancti processione vobiscum habebo: quando non ex apocryphis ignotisque libris protulit textus, aut corruptis & depravatis, ut ipse ais; nisi apocrypha intelligas Basilii magni & Athanasii opera, nec non Epiphanii & sancti Cyrilli; quorum dicta Ioannes proferebat Latinorum nomine, per quæ demonstrare conabatur dogmatis veritatem. Noluerunt enim sacri illi viri occidentalium auctoritate doctorum, sed orientalium probare hoc dogma; ne, quod etiam evenit, possetis contradicere. Tu vero cum ferre non posses veritatem, corruptos & depravatos vocabas doctorum libros: quando etiam magno tuo dedecore universa te synodus sugillavit ita dicentem; & præsertim ulterioris Franciæ præsules, ut audierunt, orientalium doctorum libros vocari a te corruptos, magna voce exclamarunt, Hæreticus est iste maledictus, æterna feriatur excommunicatione, doctores enim rejicit: & si suis orientis doctoribus fidem non tribuit, quid de nostris occidentalibus dixerit? Hinc commotione excitata consurgentes nihil aliud egistis. Proxima vero sessione cum illi ex magni Cyrilli verbis argumenta duxissent, tu omnino sanctum Cyrillum negasti ita dicere. Cum vero Ioannes Epiphanium eadem, quæ Cyrillus, dicentem protulisset, tu hæc ipsa etiam adulterata vocasti. Inde coactus profundæ illæ ac sublimis theologiæ vir Basilium magnum attulit in libro contra Eunomium consimilia prioribus differentem, tu vero illa quoque depravata dixisti. Ita libros omnes, qui producti sunt, corruptos vocando, stultissimus ab omnibus habitus es. Quando misistis etiam Nicomediensis præsulis ministrum, ut afferret codicem sancti Basilii, in quo dictum illud habetur; Cur enim necesse est, &c. Ille vero sive malitia sua permotus, sive etiam a vobis admonitus, voluit occulere veritatem, atque accepto codice venit ad fenestram cogitans dictum illud abradere, signatoque folio, in quo sententia habebatur, cultellum quærebat, quo illam eraderet, at vero Spiritus

veritatis non permisit id fieri, ne veritas extingueretur, excitat ergo flantem auram, per quam factum est, ut folio, in quo dictum inerat, mutato, aliud se offerret: ille festinans aliud expunxit pro alio. Deinde celeri gressu reversus ad synodum audacter ibat ad convincendos Latinos. Vt vero pater ejus librum aperuit, & integram sententiam vidit, torve in ministrum intuens, rem commonstrabat, at ille tremebundus clamavit: Ita mihi domine tua prosit benedictio, derasi illam, quomodo autem rursus integra sit, ignoro; ita cum inventa esset sententia, confusi recessistis: & jam non te pudet dicere, Latinorum dogma abs te demonstratum esse absurdum? Erubescendum tibi erat hæc proloqui: Neque enim scribebas ad rudes, vel in regiones terræ desertas, ubi non essent, qui rerum conscii in tuas literas inciderent. Siquidem acta testantur veritatem, nihil aliud a te clamitatum, quam, Prolatus liber apocryphus est. Proferebant Cyrilli dictum, vocabas corruptum: citabant Basilii sententiam; dicebas, Depravata est: & in hoc sita erat responsionis tuæ præstantia. Deinde illis dicentibus, ut verum a te proferretur, quærebas spatium eundi Constantinopolim ad inveniendum. Hæc erant egregia tua verba, & robur tui sermonis, quæ profecto recensere pudeat. Quare de hoc satis.

EPHES. Aliis enim alia dictis dicta excipientibus, & sermone sermonem pariente, ut in hisce assolet, non sinebatur veritas sua vires ostendere, multum illis atramentum præ se offundentibus, & prolixis sermonibus eam offuscantibus.

RESP. Quandoquidem Athanasii magni verba corrupta dicebas, afferenda tibi erant necessario aliorum sanctorum dicta; & allata sunt ex Epiphanio & Cyrillo. Tu vero illa etiam apocrypha, ignota & vitiata vocabas. Quapropter sermo sermonem pariens, ut semper in hujuscemodi rebus assolet, in infinitum protrahebatur. Et tu quidem unum semper & præclarum assidue repetebas, Hoc est corruptum, illud depravatum; ignotum hoc, apocryphum illud. Ex Latinis vero qui tecum disputabant, stomachabantur; & mirabundi, reverende pater Ephesine, aiebant, quoscumq; nos sanctorum vestrorum libros Græcos ostenderimus, tu vocas corruptos: Si ergo Græci codices corrupti & adulterini sunt, Latinos vero nos proferre nolumus, ut omnis absit suspicio, unde veritatem demonstrabimus, ut fidem tibi faciamus? Ostende tu reverende pater veritatem, te autem nihil aliud respondente, quam loca corrupta & adulterina esse; necesse erat Latinos per sequentia verba doctoris sensum cohærentem ostendere, & longos texere sermones ad demonstrandum & explanandum auctoris dictum. Nullum porro atramentum evomuere Latini in suis responsionibus, cum veritatem indagarent; imo vero tu, qui semper & loquendo & scribendo contumelias jacis, & labra veneno perfusa habes; ex quo etiam condemnatus es ut superstitionibus imbutus.

EPHES. Donec iterum spe & viribus destitutus, tum quia consueto affligebar morbo, tum quia inania fundi verba videbam, sermonem ad eos habui quam potui longissimum;

A οὐκ ἠθέλησε τοῦτο γενέσθαι, ἵνα μὴ σβεσθῇ ἡ ἀλήθεια, ἀλλὰ πνέει ἀέρα, ὁ δὲ ἀὴρ τρέπει τὸ φύλλον τὸ τὸ ῥητὸν ἔχον, καὶ ἕτερον ἵστησιν· ἐκεῖνος τῇ σπουδῇ ἐκκόπτει ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου. λαβὼν οὖν τὸ βιβλίον, καὶ σπουδαίως ἐν τῇ συνόδῳ ἐλθὼν, ἤρχετο μετὰ θάρσους τοὺς Λατίνους νικῆσαι. ἀνοίξας δὲ τὸ βιβλίον ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ἰδὼν ἔτι τὸ ῥητὸν ὑγιὲς ὑπάρχον, στρεβλῷ τῷ ὀφθαλμῷ τῷ ὑποτακτικῷ ἐκβλέψας, ἐδείκνυεν· ὃς μετὰ δέους ἐβόησεν· εἰς τὴν εὐχήν σου κύριε ἔκοψα αὐτὸ, πῶς δὲ καὶ πάλιν ὑγιές ἐστιν, ἀπορῶ. οὕτως οὖν τοῦ ῥητοῦ ὑγιοῦς εὑρεθέντος ἀνεχωρήσατε· καὶ νῦν οὐκ αἰσχύνῃ λέγων, ὅτι ἤλεγξας τὸ ἄτοπον τῆς τῶν Λατίνων δό-
B ξης; ἔδει οὖν σε αἰσχύνεσθαι ταῦτα λέγοντα· οὐ γὰρ πρὸς ἀμαθεῖς ἢ εἰς τὴν ἄοικον ταῦτα ἐπέστελλες, ὅπως μὴ ἐντύχωσι τοῖς εἰδόσι· τὰ πρακτικὰ γὰρ δεικνύουσι τὴν ἀλήθειαν, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐβόας, ἢ ἀπόκρυφόν ἐστι τὸ προκομισθὲν βιβλίον. ἔφερον τοῦ Κυρίλλου ῥητὸν, διεφθαρμένον ἐκάλεις· ἐκόμιζον τοῦ Βασιλείου, νενοθευμένον ὑπάρχειν ἔλεγες· καὶ τοῦτο μόνον ὑπῆρχέ σοι τὸ γενναῖον τοῦ λόγου. εἶτα εἰπόντων ἐκείνων, σὲ προκομίσαι τὸ ἀληθὲς, προθεσμίαν ἐζήτεις ἀπελθεῖν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ εὑρεῖν. τοιαῦτά σου τὰ γενναῖα ῥήματα καὶ ἡ τοῦ λόγου ἰσχὺς, ἅπερ ἐπ' ἀληθείας αἰ-
C σχύνη ἐστὶν ἀπαγγέλλειν αὐτά. διὰ τοῦτο ἅλις ἐν τούτοις.

ΕΦΕΣ. Αλλων γὰρ ἄλλα ῥητῶν ῥητὰ διαδεχομένων, καὶ λόγου λόγον γεννῶντος, ὡς ἐν τοιούτοις εἰκὸς, οὐδέν τι μᾶλλον ἡ ἀλήθεια τὴν ἑαυτῆς ἰσχὺν ἐπεδείκνυτο, πολὺ τὸ μέλαν ἐμουμένων ἐκείνων πρὸ ἑαυτῶν, καὶ ταῖς μακρολογίαις αὐτὴν ἐπισκιαζόντων.

ΑΠΟ. Επειδὴ τὰ τοῦ μεγάλου Αθανασίου ῥητὰ διεφθαρμένα ἔλεγες, ἀνάγκη ἦν ῥητὰ ἑτέρων ἁγίων προκομίσαι, καὶ προέφερον τοῦ Επιφανίου τε καὶ Κυρίλλου· καὶ αὐτὰ ἀπόκρυφα, ἄγνωστά
D τε καὶ διεφθαρμένα ἐκάλεις. ὅθεν ὁ λόγος τὸν λόγον γεννῶν, ὡς εἴωθεν ἐπὶ τούτοις ἀεὶ γίνεσθαι, ἐχώρει εἰς ἄπειρον. καὶ σοῦ μὲν ἓν καὶ γενναῖον ἦν ἀεὶ λέγοντος, ὅτι διεφθαρμένον τοῦτο, νενοθευμένον ἐκεῖνο· ἄγνωστον τοῦτο, ἀπόκρυφον τἄλλο. οἱ δὲ προσδιαλεγόμενοι τῶν Λατίνων ἠγανάκτουν, καὶ θαυμάζοντες ἔλεγον· αἰδέσιμε πάτερ Εφέσου, ἡμεῖς μὲν ὅσα τῶν ὑμετέρων ἁγίων βιβλία δείξομεν, ὅλα διεφθαρμένα λέγεις ἃ Ελληνικά εἰσιν. εἰ μὲν οὖν τὰ Ελληνικὰ διεφθαρμένα καὶ νόθα εἰσὶ, Λατινικὰ δὲ ἡμεῖς οὐ θέλομεν ἐπιδεῖξαι διὰ τὸ ἀνύποπτον, πόθεν ἐπιδείξομεν τὴν ἀλήθειαν, ἵνα σὺ πιστωθείης; δεῖξον σὺ πάτερ αἰδέσιμε τὴν ἀ-
E λήθειαν. σοῦ δὲ ἄλλο τι μὴ ἔχοντος λέγειν, ἢ ὅτι διεφθαρμένα καὶ νόθα εἰσὶν, ἀνάγκη ἦν ἐκείνοις διὰ τῶν ἑπομένων τοῦ διδασκάλου, ῥητῶν συμβιβάσαι τὸν νοῦν, καὶ μακροὺς ἀποτεῖναι λόγους εἰς ἀπόδειξιν καὶ ἐξήγησιν τοῦ ῥητοῦ. μέλαν δὲ οὐκ ἐξέμεσαν ἐν ταῖς ἑαυτῶν ἀποκρίσεσιν οἱ Λατῖνοι τὴν ἀλήθειαν ἐρευνῶντες, ἀλλ' ἢ σὺ πάντοτε μεθ' ὕβρεως λέγων καὶ γράφων, καὶ τὸν ἰὸν ἐν τοῖς χείλεσιν ἔχων, ὅθεν καὶ κατεγνώσθης ὡς δεισιδαίμων.

ΕΦΕΣ. Αχρις οὗ πάλιν ἀπαγορεύσας, ὑπό τε τῆς συνήθους ἐνοχλούμενος ἀσθενείας, καὶ τὸ τῶν λόγων ἄκαρπον καθορῶν, ἀπέτεινα λόγον διὰ μακροῦ πρὸς αὐτοὺς ὅσον ἴσχυον·

ἐν τῷ

ἐν ᾧ μαρτυρίαις πλείσταις ἀναντιῤῥήτοις παρέστησα τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἡμετέρου δόγματος, ὅτιπερ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται. A

Ἀπηγόρευσας μὲν ἀληθῶς, ἔφης, μὴ δυνάμενος τοῖς γενναίοις τοῦ φρὰ Ἰωάννου συλλογισμοῖς ἀντιλέγειν, ὅτε σοι τὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ῥητὸν μετὰ συλλογισμῶν ἀντηρώτα, τὸ λέγον· οὐ γάρ τινα λαμβάνομεν παρὰ τοῦ πνεύματος, ὥσπερ παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα. ἐν τούτῳ γὰρ τῷ ῥητῷ σε ἔδειξεν ἄπειρον θεολογίας τῆς ἱερᾶς· ὅτε καὶ ὡς ἀκροατήν σε ἐδίδασκε, πῶς δεῖ νοεῖν τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ παναγίου πνεύματος· κατόπτρου γὰρ δίκην τὰ πρακτικά εἰσι μαρτυροῦντα τὸ ἀληθές· B οὐ γὰρ ἀκαρπίαν ἑώρας ἐν τοῖς ἐκείνου λόγοις, ἀλλ' ἰσχύν τε καὶ δύναμιν. ἣν δ' εἶχες ἐξ ἔθους ἀσθένειαν, εἴπομεν μὲν καὶ πρότερον, δηλώσομεν δὲ καὶ μετὰ μικρὸν, ἵνα γνῶσι πάντες τίς ἦν. πρὸς δὲ τὴν δύναμιν καὶ ἰσχὺν τῶν τοῦ Ἰωάννου λόγων μὴ δυνάμενος ἀντιβλέψαι ἠβουλήθης ἀποδρᾶσαι, τὸν ἀγῶνα δειλιάσας τῆς διαλέξεως· καὶ ἐξέτεινας λόγον, μακρὸν μὲν, μηδένα δὲ καρπὸν ἔχοντα διαλέξεως, ἀλλὰ πάντα ἀπὸ τοῦ Καβασίλα τε καὶ Παλαμᾶ, καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς σχισματικῶν ἀναλαβὼν ἔλεγες γυμνὰ ῥητὰ τοῦ εὐαγγελίου, οἰόμενος ἐξ ἐκείνων δεῖξαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, οὐχὶ δὲ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι· C ὅπερ προέθου μὲν ὁμολογουμένως δεῖξαι, οὐκ ἔδειξας δὲ, οὐδὲ προὔργου τὰ ῥητὰ ἐκεῖνά σοι ἀπηντήκεσαν. τὸ γὰρ εἰπεῖν, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, οὐ μόνον οὐ συνηγορεῖ τῷ σῷ λόγῳ, ἀλλὰ καὶ προδήλως ἐναντιοῦται· οὐ γάρ φησιν, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς μόνου, ἢ, παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται. καὶ τὸ λέγειν, ὅταν ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν πέμψει ὁ πατὴρ, οὐδεμίαν σοι ἰσχὺν δίδωσιν· οὐ γὰρ λέγει, ὃν πέμψει ὁ πατὴρ μόνος, ἢ, ὃν ὁ υἱὸς οὐ πέμπει. καὶ τοῦ Παύλου δὲ, ὃ λέγει· ἡμεῖς οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, D οὐ συνηγορεῖ τῷ σῷ βουλήματι· οὐ γὰρ λέγει τὸ πνεῦμα μόνου τοῦ πατρὸς καὶ οὐ τοῦ υἱοῦ, ἀλλὰ τὸ πνεῦμά φησι τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, Θεὸς δὲ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός. ἐκ ποίων οὖν ῥητῶν ἔδειξας ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα ἐν τῇ συνόδῳ, ὥσπερ λέγεις ἐνταῦθα ἐγκαυχώμενος; ἐκ τῶν ἤδη ῥηθέντων; καὶ αὐτὰ οὐκ ἐκ μόνου φασὶν, ἀλλ' ἁπλῶς ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ τούτοις τοῖς λόγοις Λατῖνοι συνομολογήσουσιν. οὗτος γάρ ἐστιν ὁ νοῦς ἅπας ἐκείνου τοῦ λόγου ὅνπερ ἐξέτεινας, ἀλλ' οὐκ ἀντίκεινται φήσουσιν οἱ τῆς ἀληθείας συνήγοροι τὰ ῥητὰ ταῦτα τοῖς λέγουσι καὶ E ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. εἰ γὰρ ἔφασαν, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ· ἢ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ· ἢ ὁ πατὴρ μόνος προβάλλει τὸ πνεῦμα, οὐ μὴν δὲ καὶ ὁ υἱός· καὶ ἄλλ' ὅμοια, εἶχες ἂν σκιὰν ἐρίζειν τε καὶ φιλονεικεῖν. ἀλλ' οὐδὲ εἰ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἔλεγον, ἦν ἱκανὰ πρὸς ὃ σὺ βούλει· πάρεστι γὰρ εἰδέναι καὶ ἐξ ἄλλων εὐαγγελικῶν φωνῶν τοῦτο αὐτό. φησὶ γὰρ ὁ σωτήρ· περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι οἱ ἐν οὐρανῷ, οὐδὲ ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατήρ μου μόνος. καὶ αὖθις· ἡ ἐμὴ διδαχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με. ἐν τούτοις οὖν σαφῶς μὲν ἀπηρνήσατο, ὅτι οὐκ οἶδεν αὐτὸς ὁ υἱὸς, εἰ μὴ μόνος ὁ πατήρ· καὶ ἡ διδαχὴ

quo plurimis irrefragabilibus testimoniis aperui nostri dogmatis veritatem; quod scilicet ex solo Patre, non etiam ex Filio procedat Spiritus sanctus.

Verum est quod ais; fuisse te spe destitutum: quia contra validos fratris Ioannis syllogismos dicere non valebas; quando te per syllogismos vicissim interrogabat de illo magni Basilii dicto; Neque enim accipimus a Spiritu aliqua, sicut a Filio Spiritus. In qua te sententia ostendit sacræ theologiæ ignarum; cum te etiam velut auditorem erudiebat, quomodo intelligenda sit Spiritus sancti processio: acta enim instar speculi sunt, & verum testantur. Neque vero tu illius verba videbas inania: sed solida & nervosa. Quo porro vexari morbo soleres, supra quidem diximus, sed & paulo post dicemus; ut qui fuerit, omnibus pateat. Ceterum adversus vim & robur argumentorum Ioannis cum stare non posses, fugam parasti disputationis congressu perterritus: & longum quidem habuisti sermonem, sed qui nullum disputationis fructum haberet. Siquidem a Cabasila, & Palama, & similibus eorum schismaticis omnia mutuatus, nuda proponebas euangelii dicta, putans te per ea probaturum, quod ex solo Patre, non etiam ex Filio procedat Spiritus sanctus; Quod tu quidem certe probandum assumpsisti, at non probasti; neque tibi textus illi quidquam profuerunt. Dicere enim, *Qui a patre procedit*, non modo non facit ad tuum finem, sed etiam aperte adversatur: neque enim dicit, Qui ex solo Patre; vel, qui ex Patre, non autem ex Filio procedit. Illud autem; *Cum venerit paracletus, quem mittet Pater*; nullas tibi dat vires: non enim sic ait, Quem mittet solus Pater, aut, quem Filius non mittit. Præterea illud Pauli; *Nos non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est*; nihil tuo proposito suffragatur: neque enim dicit, Spiritum solius Patris, & non Filii; sed, *Spiritum qui ex Deo est*, Deus Pater & Filius. Quibus ergo ex locis probasti in synodo Spiritum ex solo Patre, ut hic te jactas? num ex his quæ modo allata sunt? at in iis non habetur ex solo, sed simpliciter ex Patre procedentem, quæ tibi omnia Latini concedunt: Siquidem hic unus est longi illius tui sermonis sensus. At veritatis defensores tibi negabunt, dicta illa refragari affirmantibus Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere. Nam si dicerent, qui ex Patre non ex Filio, sive ex solo Patre non etiam ex Filio: vel ita, Pater solus producit Spiritum sanctum, non vero etiam Filius; aut similia, esset umbratilis hæc tibi rixæ & contentionis occasio. Verum, ut etiam ex solo Patre dicerent, ad probandum quod vis, tibi satis non esset: Quod certe perspicere licet ex aliis euangelii dictis. Salvator inquit: *De die illa & hora nemo scit; neque angeli cælorum, neque Filius, nisi Pater meus solus.* & rursus; *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me.* In his perspicue negavit Filius se scire, sed unum scire ait Patrem: & doctrinam, inquit

Resp.
Ioan. 15.
Ioan. 14.
1. Cor. 2.
Matth. 24.
Luca 13.
Ioan. 7.

inquit suam non esse suam, sed Patris: Attamen non recte & laudabiliter credimus omnino oppositum, dicimusque notam ipsi esse diem illam & horam æque ac Patri; & doctrinā ipsius esse asseveramus. Si ergo nos eorum, quæ ille manifeste negavit * contraria credimus, & recta fide tenemus, cur hic, ubi nullam negationem apposuit, non credamus ex ipso etiam esse Spiritum sanctum, quando hoc ipsum per alia sacri euangelii verba salvator nobis declarat? Alicubi enim dicit; *Cum venerit paracletus, quem ego mittam vobis*: Hic est paracletus ille, quem Pater producit: si ergo quem Pater producit, hunc Filius mittit, quid differt inter mitti & procedere? Et rursus; *Cum venerit ille, docebit vos omnem veritatem; Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis: Omnia enim quæcumque habet Pater, mea sunt, propterea dixi quia de meo accipiet.* & alibi: *Insufflavit, & dixit discipulis, Accipite Spiritum sanctum*: Quæ omnia ostendunt, etiam ex Filio procedere Spiritum sanctum. Vnde igitur, & per quos textus probasti tu Spiritum ex solo Patre? Num ex doctoribus ecclesiæ? sed qui fiat, ut iidem & ex Patre solo, & ex Patre & Filio dicant? Si enim ita dicerent, pugnantia sane loquerentur, alias alia docentes. Oportet enim, ut vel ex solo Patre affirment, vel ex Patre & ex Filio: verum ex solo Patre, nemo dixit sanctorum, unus id affirmavit Nestorius hæreticus, productionis vero etiam ex Filio doctores omnes clarissimi præcones sunt. Principio enim magnum ecclesiæ columen, magnus revera & sacer Athanasius in suæ fidei confessione, Spiritus, inquit, sanctus a Patre & Filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens. Idem in sermone de incarnatione domini hæc habet: Nulli vero suspicio sit, ipsum non habentem accepisse; Ipse enim desuper mittebat illum ut Deus, ut homo autem infra eumdem suscipiebat: ex ipso itaque descendebat in ipsum, ex deitate ejus in ejus humanitatem.

[* quoad verba scilicet non quoad sensum contraria.]

[Ioan. 15.]

[Ioan. 16.]

[Ioan. 20.]

Basilius quoq; sanctissimus libro tertio contra Eunomium; Quæ enim, inquit, necessitas cogit, eo quod dignitate & ordine tertius est Spiritus sanctus, eumdem esse quoq; tertium natura? dignitate enim illum esse a Filio secundum, cum ab ipso sit, & ab ipso accipiat & annuntiet nobis, & omnino ab illa causa pendeat, sermo pietatis tradit.

Hujus autem frater divinus Gregorius Nyssenus in multis sane sermonibus hoc idē docet, præcipue vero tertia in orationem dominicam homilia declarat dicens: Vnigenitum Filium divina scriptura ex Patre natum vocat, & proprietas ejus in sacris literis ultra non progreditur: Spiritus vero sanctus & ex Patre esse dicitur, & insuper ex Filio esse perhibetur; *Si quis enim Spiritum Christi non habet, hic non est ejus*, inquit divinus apostolus.

[Rom. 8.]

Beatus quoque Cyrillus Alexandrinæ lumen ecclesiæ in epistola ad Nestorium, cujus initium est; Cum salvator noster aperte pronuntiet: *Qui diligit patrem, aut matrem super me, non est me dignus*: hæc habet; Etsi Spiritus propriam habet subsistentiam, per quam esse per se intelligitur ut Spiritus & nō Filius,

[Conc. Eph. part. 1. cap. 26.]

[Matth. 10.]

A αὐτοῦ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ πατρός· ἡμεῖς δὲ καλῶς καὶ ἐπαινετῶς πιστεύομεν πᾶν τοὐναντίον, καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ ὥραν εἰδέναι αὐτὸν ὥσπερ καὶ τὸν πατέρα λέγομεν, καὶ τὴν διδαχὴν αὐτοῦ εἶναι τιθέμεθα. εἰ οὖν ἐν οἷς φανερῶς ἀπηρνήσατο, ἡμεῖς τἀναντία πιστεύομεν, καὶ ὀρθοδόξως ποιοῦμεν, διὰ τί ἐνταῦθα, ἔνθα οὐδεμίαν ἄρνησιν τέθεικεν, οὐ πιστεύομεν ὅτι καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα ὑπάρχει, ὅπου γε ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις δι' ἄλλων ῥητῶν τὸ αὐτὸ ἡμῖν ὁ σωτὴρ παριστᾷ; ὅς πού φησιν· ὅταν ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν. οὗτός ἐστιν ὁ παράκλητος ἐκεῖνος, ὃν ὁ πατὴρ ἐκπορεύει· εἰ οὖν ὃν ὁ πατὴρ ἐκπορεύει, ὁ υἱὸς ἐκπέμπει, τί διαφέρει τὸ πέμπεσθαι τοῦ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι; B καὶ πάλιν· ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν· ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν· πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστι. διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει. καὶ ἀλλαχοῦ· ἐνεφύσησε καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς, λάβετε πνεῦμα ἅγιον. ἅπερ πάντα δεικνύουσιν, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται. πόθεν οὖν καὶ ἐκ ποίων ῥητῶν ἔδειξας σὺ τὸ πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ πατρός; ἐκ τῶν διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας; καὶ πῶς ἐστι δυνατὸν τοὺς αὐτοὺς ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγειν; εἰ γὰρ ἔλεγον οὕτως, ἑαυτοῖς περιέπιπτον, ἄλλα μὲν λέγοντες ἐν ἄλλοις, C καὶ ἄλλα ἐν ἄλλοις. δεῖ γὰρ ἢ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς λέγειν αὐτοὺς, ἢ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ· ἀλλὰ τὸ ἐκ μόνου οὐδεὶς τῶν ἁγίων εἴρηκεν, εἰ μὴ μόνον Νεστόριος ὁ αἱρετικὸς, τὸ δὲ ἐκ τοῦ υἱοῦ πάντες οἱ διδάσκαλοι διαῤῥήδην κηρύττουσιν. αὐτίκα γὰρ ὁ μέγας τῆς ἐκκλησίας στῦλος, ὁ μέγας τῷ ὄντι καὶ ἱερὸς Ἀθανάσιος ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς ἑαυτοῦ πίστεως φησίν· τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ οὐ ποιητὸν, οὐ κτιστὸν, οὐ γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευτόν. ὁ αὐτὸς ἐν τῷ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ κυρίου λόγῳ οὕτω φησίν· μὴ ὑπονοείτω τις, ὅτι μὴ ἔχων αὐτὸς ἐλάμβανεν· αὐτὸς γὰρ αὐτὸ ἄνωθεν ἔπεμπεν ὡς Θεὸς, καὶ αὐτὸς αὐτὸ κάτωθεν ὑπεδέχετο D ὡς ἄνθρωπος· ἐξ αὐτοῦ οὖν εἰς αὐτὸν κατῄει, ἐκ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ.

Βασίλειος δὲ ὁ θειότατος ἐν τῷ κατ' Εὐνομίου τρίτῳ φησίν· τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρχοι τὸ πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῇ φύσει; ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως τῆς αἰτίας ἐκείνης ἐξημμένον παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος.

Ὁ δὲ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος ὁ καὶ ἀδελφὸς τούτου, ἐν πολλοῖς μὲν λόγοις αὐτοῦ τοῦτό φησι, μάλιστα δὲ ἐν τῇ εἰς τὸ πάτερ ἡμῶν ὁμιλίᾳ τρίτῃ διατρανοῖ λέγων· ὁ γὰρ μονογενὴς υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς παρὰ τῆς ἁγίας γραφῆς ὀνομάζεται, E καὶ μέχρι τούτου ἵστησιν ὁ λόγος αὐτοῦ τὸ ἰδίωμα· τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται· εἴ τις γὰρ πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, φησὶν ὁ θεῖος ἀπόστολος.

Κύριλλος δὲ ὁ τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας φωστὴρ ὁ μακάριος ἐν τῇ πρὸς Νεστόριον ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή· τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐναργῶς λέγοντος, ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμέ· φησίν· εἰ καὶ ἔστι τὸ πνεῦμα ἐν ὑποστάσει ἰδικῇ, καὶ δὴ νοεῖται καθ' αὑτὸ καθὸ πνεῦμά ἐστι καὶ οὐχ υἱὸς, ἀλλ'

A ἀλλ' οὖν ἐστιν οὐκ ἀλλότριον τοῦ υἱοῦ πνεῦμα· γὰρ ἀληθείας ὠνόμασται, καὶ ἔστι Χριστὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ προχεῖται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. τὸ δὲ προχεῖται, ἀντὶ τοῦ ἐκπορεύεται ὁ διδάσκαλος τίθησιν, ὡς ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ θείου συμβόλου ὁ αὐτὸς λέγει, ἔνθα φησί· καὶ προχεῖται, ἤγουν ἐκπορεύεται.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῇ εἰς τὸν προφήτην Ἰωὴλ τῇ, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου, φησίν· ἢ μὲν γάρ ἐστι Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ υἱὸς, γεγέννηται γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός.

B Ὁ αὐτὸς ἐν τοῖς πρὸς Παλλάδιον ἀντιρρητικοῖς οὕτω λέγει· τρεπτὸν δὲ οὔτοί που πνεῦμά ἐστιν· ἢ εἴπερ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ, ἐπ' αὐτὴν ὁ μῶμος τὴν θείαν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἴπερ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ μὴν καὶ τοῦ υἱοῦ, τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἤγουν ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ προχεόμενον πνεῦμα.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ ἐννάτου ἀναθεματισμοῦ φησίν· ἴδιον ἔχων ὁ υἱὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ οὐσιωδῶς ἐμπεφυκὸς αὐτῷ πνεῦμα ἅγιον εἰργάζετο τὰς θεοσημείας.

Χρυσόστομος δὲ ὁ μακάριος ἐν τῇ ὁμιλίᾳ τῇ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ κυρίου φησίν· ἦλθεν ὁ Χριστὸς εἰς ἡμᾶς, ἔδωκεν ἡμῖν τὸ ἐξ αὐτοῦ πνεῦμα, καὶ ἀνέλαβε τὸ ἡμέτερον σῶμα. τὸ δὲ, ἐξ αὐτοῦ, τί δηλοῦν βούλεται, C ἢ ὅτι τὸ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον πνεῦμα δέδωκεν ἡμῖν;

Καὶ Σιμεὼν δὲ ὁ νέος θεολόγος, ὁ καὶ Μεταφραστὴς καλούμενος, τῇ τρίτῃ τοῦ Ὀκτωβρίου εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου οὕτω φάσκει· πέρας τὰ τῆς σωματικῆς ἐνδημίας δέχεται, τὰ δὲ τοῦ πνεύματος ἄρχεται, καὶ εἰς οὐρανοὺς ὁ ἐμὸς Χριστὸς ἀναφέρεται, πρὸς τὸν πατρικὸν ἐπάνεισι θρόνον, καὶ τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ πνεῦμα ἐπὶ τῇ τῶν ἀπίστων ἐθνῶν καταπέμπει τοῖς μαθηταῖς ὁδηγίᾳ· συνῳδὰ λέγων τῷ μεγάλῳ πατρὶ Χρυσοστόμῳ, ἤγουν τὸ ἐκπορευόμενον ἐξ αὐτοῦ.

D Ἐπιφάνιος δὲ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου ὁ μακάριος· ἀμφότερα κατοικεῖ, φησὶν, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ δικαίῳ, ὁ Χριστὸς καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ πατρὸς πιστεύεται Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἢ παρ' ἀμφοτέρων, ὥς φησιν ὁ Χριστός· ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ οὗτος ἐξ ἐμοῦ λήψεται· καὶ ἐν τῷ Ἀγκυρωτῷ· ὃν τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς, οὐδὲ τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ, οὕτω τολμῶ λέγειν, οὐδὲ τὸ πνεῦμα εἰ μὴ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, παρ' οὗ ἐκπορεύεται καὶ παρ' οὗ λαμβάνει, καὶ οὐδὲ τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ διδάσκον πάντα, τὸ δοξάζον ἀληθῶς, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐστί. καὶ κατωτέρω· τὸ πνεῦμα δὲ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ πνέει. E

Ταράσιος δὲ ὁ μακάριος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ ἐπιστολῇ πρὸς τοὺς τῆς ἀνατολῆς ἀρχιερεῖς, ἧς ἡ ἀρχή· πολλαῖς καὶ μεγάλαις προνοίαις· οὕτω φησί· καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ αὐτὸ Θεὸν εἶναι γνωριζόμενον.

Καὶ ὁ ἅγιος δὲ Ἱλάριος ἐν τῷ λόγῳ τῷ μετὰ τὴν πεντηκοστὴν οὕτω φησί· πιστεύομεν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, τουτέστι τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἕνα Θεὸν παντοδύναμον, μιᾶς

haud tamen est a Filio alienus; Vocatus enim est spiritus veritatis, veritas autem est Christus; & effunditur ab ipso, quemadmodum, & ex ipso Deo Patre. Illa porro vox, Effunditur, posita est a doctore loco hujus vocis, Procedit; ut ipsemet ait in expositione symboli his verbis; Et effunditur, hoc est procedit. Conc. Ephes. part. 3. cap. 43.

Idem commentariis in Ioel prophetam, explanans verba illa; *Effundam de Spiritu meo*; hæc habet: Nam Filii ut Deus & ex Deo naturaliter est, ex Deo namque Patre natus est; proprius ipsius, & in ipso, & ex ipso est Spiritus, eodem plane modo, quo Dei Patris esse intelligitur. *Ioel. 2.*

Idem in commentariis quibus confutat Palladium sic ait: Nulli vero mutabilitati obnoxius est Spiritus: quod si mutabilitatis malo laborat, ipsi divinæ naturæ labes hæc aspergetur; cum sit Dei Patris, atque ipsius Filii, qui essentialiter ex utroque, scilicet ex Patre per Filium effunditur Spiritus.

Idem in expositione anathematismi noni ait: Proprium habens Filius Spiritum sanctum, qui ex ipso est, & ipsi essentialiter insitus est, divina operabatur miracula. Conc. Ephes. part. 3. cap. 1.

Beatus quoque Chrysostomus homilia in incarnationem domini ait: Venit ad nos Christus, dedit nobis Spiritum, qui ex ipso est, & assumpsit corpus nostrum. Quid porro sibi vult illud, Qui ex ipso est; nisi Spiritum, qui ab ipso procedit, esse nobis datum?

Simeon præterea novus theologus, qui & Metaphrastes, quinto Nonas Octobris, ubi sancti Dionysii Areopagitæ vitam scribit, sic ait: Finem habent corporalis adventus officia, & sumunt initium spiritalia; meusque in cælum evehitur Christus; & patriam repetit sedem, mittitque Spiritum, qui ab ipso procedit, in discipulos, ut duces incredulis gentibus fierent. Ita magno patri Chrysostomo consona loquitur, dum ait, Spiritum qui ab ipso procedit.

Beatus itidem Epiphanius Cypri archiepiscopus; Ambo, inquit, in homine justo inhabitant, Christus & Spiritus ejus; quod si Christus ex Patre creditur Deus de Deo, Spiritus quoque erit a Christo, vel ab utroque; quemadmodum affirmat Christus, dum ait; *Qui a Patre procedit, atque ita ex me accipiet.* Et in Ancorato: Quemadmodum nemo novit Patrem nisi Filius, neque Filium nisi Pater; ita dicere audeo, neque Spiritum nisi Pater & Filius, a quo procedit, & a quo accipit, & nec Filium & Patrem nisi Spiritus sanctus, qui docet omnia & vere clarificat, qui est a Patre & Filio. & paulo infra; Spiritus autem ex Patre & Filio spiratur. *Ioan. 16.*

Similiter beatus Tarasius patriarcha Constantinopolitanus in epistola ad præsules orientis, quæ ita incipit; Multis & magnis providentiæ modis; hæc habet: Et in Spiritum sanctum, qui ex Patre per Filium procedit, qui & ipse Deus agnoscitur.

Et sanctus Hilarius oratione post pentecosten sic ait: Credimus in sanctam Trinitatem, hoc est Patrem & Filium & Spiritum sanctum, unum Deum omnipotentem, unius

substantiæ, unius essentiæ, unius potestatis, conditorem omnium creaturarum; ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia: Patrem ex se, non ab alio; Filium ex Patre genitum, Deum verum de Deo vero, lumen verum de lumine vero, non tamen duo lumina, sed unum lumen; Spiritum sanctum a Patre & Filio æqualiter procedentem.

Ad hæc Anastasius sancti montis Sina in sermone, cui titulus, De rectis quæ nos credimus dogmatibus veritatis; cujus tale principium est; Eorum quæ de illibata fide nostra: ita scriptum reliquit; Ex eo porro quod proprium corporis est petito exemplo, declaravimus, quomodo in divinis alterum sit in altero ex proportione & adumbratione membrorum. Hac enim ratione & spiritus oris ejus, Dei scilicet, Spiritus sanctus dicitur, cum sit os unigenitus. & rursus: Spiritus, qui ab eo procedit & mittitur, non a Patre solum, sed etiam a Filio. & post pauca; Itaque dominus, ut cum se ostenderet, a quo Spiritus sanctus existit,
Ioan. 20. insufflans in discipulos aiebat: *Accipite Spiritum sanctum.*

Sacer quoque Damascenus tertiodecimo capite rerum divinarum hæc habet; Manifestativa virtus occultæ Patris divinitatis ex Patre est per Filium procedens, ut ipsa novit. & paulo ante; Ipse igitur est mens, Verbi abyssus, Verbi genitor, perque Verbum Spiritus manifestativi productor. Illud autem, Ex Filio non dicimus Spiritum; quod octavo capite doctor idem habet, ne quis addubitet; jam solvi-
" Notanda hęc prorsus authoris verba. mus in primo definitionis capite, " dum pro quinque capitibus apologiam scriberemus.

Rursum beatus Cyrillus secundo ad Hermiam libro sic ait; Sanctum vero Spiritum vocabis, qui ex Patre per Filium effunditur naturaliter. Quod vero præpositio, per, idem valeat quod, Ex, & eamdem habeat ac illa vim paulo post id etiam tibi ostendemus. Nunc ergo quid ad hæc potes dicere? nonne qui allati sunt, sancti & ecclesiæ doctores sunt? Si omnes isti per diversas voces & dictiones suis in scriptis fatentur, ac docent Spiritum sanctum ex Patre & Filio; ex quo tu sacræ scripturæ loco habes, Spiritum sanctum ex solo Patre procedere? Profer nobis, quis inter doctores dicat, Ex solo; quis sanctorum, quæ synodus dixit hoc? Quomodo temet vanitati dedidisti, & studes etiam seducere alios, non veritus dominum, qui judicaturus est vivos & mortuos? Quomodo illum negas Patri esse consubstantialem? & communem illi denegas cum Patre majestatem, & virtutem; & initio carentem æternitatem? quodque omnia quæ sunt Patris, habeat præter unum hoc, esse Patrem? ipse etenim di-
Ioan. 16. cit: *Omnia quæcumque habet Pater, mea*
Ioan. 17. *sunt*; & rursus: *Tu Pater in me, & ego in te.* &: *Omnia mea tua sunt, & tua mea*: &
Ioan. 17. in oratione, *Da illis*, inquit, loquens de discipulis, *ut unum sint, sicut nos unum sumus.* Si ergo Filius unum est cum Patre, quomodo Spiritus ex solo Patre procedit, qui ex Patre & Filio indivise procedit? Hæc te oportebat inspicere, & non scripta Cabasilæ, & Palamæ, Phurnii, Camateri, Moschamparis,

A οὐσίας, μιᾶς ὑπάρξεως, μιᾶς ἐξουσίας, δημιουργὸν πάντων τῶν κτισμάτων· ἐξ οὗ πάντα, δι' οὗ πάντα, ἐν ᾧ πάντα· πατέρα ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἀφ' ἑτέρου· υἱὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννητὸν, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, φῶς ἀληθινὸν ἐκ φωτὸς ἀληθινοῦ, οὐ μὴν δύο φῶτα, ἀλλ' ἓν φῶς· πνεῦμα ἅγιον παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐπίσης ἐκπορευόμενον.

Καὶ Αναστάσιος δὲ ὁ τοῦ ἁγίου ὄρους Σινᾶ ἐν τῷ λόγῳ τῷ περὶ καθ' ἡμᾶς ὀρθῶν δογμάτων τῆς ἀληθείας, ἐπιγραφὴν ἔχοντι· ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ λόγου τῶν περὶ τῆς ὑγιοῦς ἡμῶν πίστεως· οὕτω φησί· τοῦ δὲ σώματος τὸ ἰδίωμα λαβόντες ὡς παράδειγμα, τὴν
B ἀλληλουχίαν τῶν θείων παρεστήσαμεν διὰ τῆς τῶν μελῶν ἀναλογίας τε καὶ εἰκασίας· ταύτῃ δὲ καὶ πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Θεοῦ, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται, στόματος ὄντος τοῦ μονογενοῦς. καὶ πνεῦμα, πάλιν, ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον καὶ ἀποστελλόμενον, οὐ μόνον παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ. καὶ μετά τινα πάλιν φησί· καὶ γοῦν ὁ κύριος ἐξ ἑαυτοῦ δεικνὺς αὐτὸ ὑπάρχειν, ἐμφυσῶν τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε· λάβετε πνεῦμα ἅγιον.

Καὶ Δαμασκηνὸς δὲ ὁ ἅγιος ἐν τῷ ιγ'. τῶν θεολογικῶν οὕτω λέγει· ἡ ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς
C θεότητος δύναμις τοῦ πατρὸς, ἐκ πατρός ἐστι δι' υἱοῦ ἐκπορευομένη, ὡς οἶδεν. καὶ μικρὸν ἀνωτέρω· αὐτὸς μὲν οὖν ἐστι νοῦς, λόγου ἄβυσσος, λόγου γεννήτωρ, καὶ διὰ λόγου προβολεὺς ἐκφαντορικοῦ πνεύματος. τὸ δὲ, ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, ὅπερ ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ ὁ αὐτὸς διδάσκαλος λέγει, ἵνα μή τις διστάσῃ, ἐλύσαμεν αὐτὸ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ ὅρου, ὑπεραπολογούμενοι τῶν πέντε κεφαλαίων.

Καὶ Κύριλλος πάλιν ὁ μακάριος ἐν τῷ πρὸς Ερμείαν δευτέρῳ λέγει οὕτως· ἅγιον δὲ πνεῦμα προσερεῖς τὸ ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ προχεόμενον φυ-
D σικῶς· ὅτι δὲ ἡ, διὰ, τῇ, ἐκ, ἰσοδυναμεῖ, καὶ τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχει, μετὰ μικρὸν, καὶ τοῦτό σοι δείξομεν. νῦν δὲ τί ἔχεις πρὸς ταῦτα εἰπεῖν; οὐκ εἰσὶν οὗτοι οἱ προλεχθέντες ἅγιοι καὶ τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλοι; εἰ οὖν οὗτοι πάντες ἐν διαφόροις λέξεσι καὶ συλλαβαῖς ἐν τοῖς αὐτῶν συγγράμμασι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ὁμολογοῦσι καὶ λέγουσι, πόθεν σοι τὸ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς πνεῦμα τὸ ἅγιον εὕρηται ἐκπορευόμενον ἐν τῇ ἱερᾷ γραφῇ; δεῖξον ἡμῖν, τίς τῶν διδασκάλων τὸ ἐκ μόνου φησί; τίς τῶν ἁγίων; ποία τῶν συνόδων τοῦτ' ἔφησε; τί ὅτι ἐματαιώθης σὺ, καὶ σπουδάζεις καὶ τοὺς ἄλλους ἐξαπατῆσαι; οὐκ ᾐδέσθης τὸν κύριον, ὃς κρινεῖ ζῶντας καὶ νεκρούς; πῶς ἠρ-
E νήσω αὐτὸν μὴ εἶναι ὁμοούσιον καὶ ὁμόθρονον καὶ ὁμοδύναμον τῷ πατρὶ καὶ συνάναρχον, καὶ πάντα ἔχοντα ὅσα καὶ ὁ πατὴρ, δίχα μόνου τοῦ εἶναι πατέρα; αὐτὸς γὰρ φησί· πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά εἰσι· καὶ αὖ σὺ πάτερ ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν σοί. καί· πάντα τὰ ἐμὰ σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά. καὶ ἐν τῇ εὐχῇ· δὸς αὐτοῖς, περὶ τῶν μαθητῶν λέγων, ἵνα ὦσιν ἓν, καθὼς ἡμεῖς ἕν ἐσμεν. εἰ οὖν ἕν ἐστι μετὰ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, πῶς τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, ὅπερ ἀχωρίστως πρόεισιν ἐκ πατρὸς, καὶ υἱοῦ; ταῦτα μὲν ἔδει σε βλέπειν, καὶ μὴ τὰ Καβασιλᾶ, Παλαμᾶ τε, καὶ τοῦ Φουρνῆ, Καματηροῦ καὶ Μοσχάμπαρος

καὶ

καὶ τῶν ἄλλων, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγω, ὧν ἐπακούσας, σχισματικὸς καὶ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας ἐγένου· καὶ ἐν τῇ συνόδῳ οὐ τὰ τῶν ἁγίων, ἀλλὰ τὰ κείνων εἰπὼν ᾐσχύνθης, ὅτε σοι τοὺς διδασκάλους τῆς ἐκκλησίας ἐκεῖνοι προήνεγκαν; καὶ μὴ δυνάμενος ἀναβλέψαι ἀπέδρας αἰσχυνθείς· καὶ νῦν οὐκ αἰσχύνῃ λέγων, ὅτι ἔδειξας ἐκεῖ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα; προέθου μὲν δεῖξαι, ὅτε σοι καὶ κρότους ποδῶν καὶ φωνῆς ἐποίησαν οἱ τῆς ἐνδοτέρας Φραγκίας ἡγούμενοι, μεγάλῃ φωνῇ αἱρετικὸν καὶ κατηραμένον ἀποκαλοῦντές σε, οὔπω δὲ ἀπέδειξας ἀλλ' ἢ μόνον ἁπλῶς ῥητὰ εἶπες· ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ τὰ ὅμοια· ἅπερ καὶ διελυσάμεθα ἤδη, καὶ οὐ δεῖ περαιτέρω λέγειν.

Παρὰ μὲν τῶν εὐαγγελικῶν ἀρξάμενος λογίων, διὰ δὲ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν διαδεξαμένων αὐτοὺς κατελθὼν ἄχρι καὶ τῆς οἰκουμενικῆς τρίτης συνόδου, κατὰ μέρος τε ἐξεργαζόμενος ἕκαστον τῶν ῥητῶν, καὶ συλλογιζόμενος ἐφ' ἑκάστῳ, καὶ συμπεραίνων ὅπερ ἀποδεικνύναι προκείμενον εἶχον, ὡς πανταχοῦ τοῦ καινοῦ τῶν Λατίνων δόγματος ἀπηγορευμένου.

Ἤρξω μὲν, ὡς καὶ πρότερον ἔφην, ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν φωνῶν εἰς σύστασιν τοῦ σοῦ φρονήματος, οὐ μὴν δὲ τῇ καταστάσει ἐπηκολούθησας τῆς διαλέξεως. ἐστήσατε γὰρ, ἵνα ἀπὸ κεφαλαίου εἰς κεφάλαιον, καὶ ἀπὸ ἐπιχειρήματος εἰς ἐπιχείρημα μεταβαίνητε, ἵνα καὶ εὐσύνοπτοι καὶ σαφεῖς αἱ ἐρωτήσεις ἅμα καὶ ἀποκρίσεις γίνωνται. ὅταν δὲ εἰς αὐτὸ ἤλθετε, καὶ ῥητὸν τὸ ῥητὸν διελέξατο, καὶ συλλογισμὸς κατόπιν ὡς ἐν συνόψει ἐπηκολούθει γενναίως παρὰ τοῦ φρὰ Ἰωάννου λεγόμενος, ἐστενοχωρήθης τῇ ἀποκρίσει, καὶ ἐξέφυγες, τὸν μακρὸν ἐκεῖνον ἀποτεινάμενος λόγον· μηδένα καρπὸν ἀληθείας ἢ ἔθος ἔχοντα διαλέξεως· ὅτε σοι ὁ προσδιαλεγόμενος Ἰωάννης ἔφη· κύριε Ἐφέσου, φαίνεται ὅτι παραβαίνεις τὴν τάξιν, ἄλλη γάρ ἐστιν ἡ ἡμετέρα συμφωνία, καὶ ἄλλως ποιεῖς· ἔτι τὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ῥητὸν οὐκ ἔλαβε τέλος, καὶ σὺ προέφερες εἰς μέσον ἄλλας ὑποθέσεις καὶ ἄλλα κεφάλαια ἔξω τοῦ προκειμένου, διδάσκων ὡς ἔοικε τοὺς ἀκροατάς. λέγε λοιπὸν μακρὸν, ὅσον αὖ αὐτὸς βούλῃ ἐπειδὴ ἐγὼ οὐκ ἔχω τιθέναι σοι νόμον, ἀλλ' ὁ γαληνότατος βασιλεύς· ὅμως ἐγὼ τηρήσω τὴν σεμνότητα καὶ τὴν τάξιν τῶν διαλέξεων, καὶ οὐδέποτε ἀποκριθήσομαι εἰς ὅσα λέγεις, ἕως αὖ ἀπολογηθῇς κατὰ τάξιν τῶν προκομισθέντων ῥητῶν, καθ' ὃν ἠρξάμεθα τρόπον τῆς διαλέξεως, ὅπως σαφηνισθέντος τοῦ ἑνὸς ἀρξώμεθα τοῦ ἑτέρου. ἀκούσας οὖν ταῦτα ἐπιληψία κατέσχε σε, καὶ ἐστενοχωρήθης ἐλθεῖν κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν τῶν ῥητῶν· καὶ εὐθὺς ὀλίγα εἰπὼν, σέκουλα σεκουλώρουμ ἐβόησας, τουτέστιν οὐ βούλομαι ἔτι λέγειν, τέλος ἐποίησα. ὅθεν καὶ ὁ μακαριώτατος πάπας ἔφησε· δίκαιόν ἐστιν, ἐπεὶ εἶπες ὅσα ἔχρῃζες, ἵν' ἀπολογηθῇς καὶ εἰς τὰ τελευταῖα Ἰωάννου τοῦ προβιντζιαλίου. μὴ θέλοντος δέ σου ἀποκριθῆναι, ἀλλ' ὀλίγους εἰπόντος λόγους, στρεβλοὺς καὶ διεφθαρμένους καὶ ἔξω τοῦ προκειμένου, ἐλύθη ἡ συνέλευσις, καὶ πλέον οὐκ ἠθέλησας συνελθεῖν, καινὸν δὲ καὶ ἀπηγορευμένον τὸ τῶν Λατίνων δόγμα οὔτε μὴν ἔδειξας οὔτε δείξεις ποτὲ, οὔτε σὺ οὔτ' ἄλλος τις ὑψηλότερός σου καὶ λογιώτερος· ὅτι οὐ καινὸν τοῦτο τὸ δόγμα ὑπάρχει,

& aliorum, ne singulos percenseam, quos tu audiens evasisti schismaticus & veritati inimicus; Cumque in synodo adhibuisses non sanctorum, sed illorum dicta, ignominiam reportasti, quando tibi ecclesiæ doctores illi protulerunt: Quare cum oculos attollere non posses, in fugam te ignominiose dedisti; & jam te dicere non pudet, Spiritum sanctum ex solo Patre ibi esse abs te demonstratum? Proposuisti tu quidem illud probandum, cum te ulterioris Franciæ antistites & pedum strepitu & vocibus exsibilarunt, clara voce hæreticum & maledictum appellantes; at nullo modo probasti; nuda tantum dicta protulisti, *Qui a Patre procedit*, & similia; ad quæ jam respondimus, nec est cur amplius dicamus. *Ioan. 16.*

Ab euangelicis quidem dictis exorsus, per apostolos vero & successores eorum progressus usque ad tertiam synodum œcumenicam; dicta singula diligenter expendens, & syllogismos ad unumquodque adhibens, atque id quod mihi propositum erat concludens; novum scilicet Latinorum dogma esse ubique damnatum. EPHES.

Exorsus quidem es, ut jam dixi, a vocibus euangelicis ad tuæ probationem opinionis; sed præscriptum disputationis ordinem non servasti. Constitueratis enim, ut a capite ad caput, & ab argumento ad argumentum progrederemini, ut dilucidæ & claræ fierent interrogationes ac responsiones. Cum vero jam disceptaretis & dictum dicto objiceretis, & syllogismus subsequeretur, compendiose & egregie a fratre Ioanne formatus; tum sane tu coarctatus, quid responderes non habebas; atque ut elabereris, longum sermonem instituisti nullo veritatis fructu, aut disputationis more. Quando Ioannes qui tecum disputabat, domine Ephesie, dixit, videris præterire ordinem; aliter enim inter nos convenit atque tu facis: nondum finem habuit Basilii magni dictum, & tu alia in medium argumenta protulisti, & alia extra rem capita ad docendos, ut videris, auditores. Sermonem ergo protrahe quantum libuerit, nam ego tibi legem ponere non possum, sed imperator serenissimus: Servabo tamen ipse modestiam & disputationis modum; neque ullum ad quæcumque dicis responsum dabo, donec satisfacias eo quo prolata sunt ordine dicta, & observata lege, qua disputationem sumus aggressi, ut explanato uno transeamus ad aliud. Quibus tu auditis stupore oppressus es, & coactus devenisti ad concisam interrogandi & respondendi rationem: Proinde paucis dictis exclamasti, Sæcula sæculorum; hoc est, nolo ultra disputare; jam feci finem. Quamobrem beatissimus papa dixit; Æquum est, ut quado tu quæ in rem tuam erant dixisti, respondeas etiam ad ea, quæ postremo dixit Ioannes provincialis. Tu vero respondere quidem noluisti, sed pauca distorta & prava nihilque ad rem facientia dixisti; & sessio dimissa est, neque amplius ad concilium venire voluisti. Esse porro novum & damnatum Latinorum dogma nec probasti, nec probabis unquam vel tu, vel quivis alius te doctior & sublimior: nam dogma hoc non est novum, RESPONSIO.

cum usque a secunda synodo sit & cantetur in Romana ecclesia: neque dogma Latinorum est, aut Græcorum; fides enim non est partium; sed Christianorum: Siquidem omnes tam Græci quam Latini doctores ita sentiunt: nisi velis usque adeo stolidus videri, ut Latinos voces sanctos etiam & doctores orientales.

EPHES. Cum ita peroraſſem, eorum congressibus vale dixi; statutum habens aut devitandum esse consessum eorum, aut certe mihi tacendum. Verum illi nostros volentes nolentes advocabant, eo quod respondere vellent ad ea quæ dicta erant. Quod cum fecissent, me non præsente causa morbi, duas insumpsere deinceps sessiones ipsi soli dicentes, nemine defensionem suscipiente.

RESP. Æqua ratio postulabat, ut posteaquam tu pro Græcis dixeras, & adeo prolixos sermones habueras, audires etiam responsiones; neq; enim justum est solum disputantem dicere, & responsa non audire. Et tu quidem cum, Sæcula sæculorum, pronuntiasses, præ pudore, quod te frater Ioannes in angustias redegisset, recessisti, nec amplius in synodum ire voluisti: Latini vero silere haudquaquam sustinebant, & tuis sermonibus nullam opponere defensionem. Quapropter canonice vos convocabant, ut conveniretis, & responsa ad sermones habitos audiretis: te vero renuente & non eunte, imperator, & patriarcha, & reliqui orientalis ecclesiæ optimates conveniendum esse judicarunt, atq; ita convenerunt. Accersitus tu quoq; fuisti per nuntium a synodo, sed recusasti, simulans te gravi morbo detineri. Cum ergo cives tui familiarem tibi morbum intellexissent, tacuerût. Latini vero soli dicebant, nemine defensionem suscipiente, quia nullam opus erat fieri a nostris apologiam; nam sermo Latinorum responsio erat ad ea quæ objeceratis.

EPHES. In priore quidem proferentes dicta suorum doctorum, quibus ostendebant Spiritum sanctum a Filio procedere, quemadmodum & ex Patre.

RESP. In hac sessione synodus misso nuntio te ad disputationem vocabat; quoniam is, qui tecum disputabat, frater Ioannes dicebat; Adducite huc Ephesium, ut responsiones audiat ad ea quæ dixit. Tu vero rationes tuas redargui cum ferre non posses, venire noluisti, sed morbum simulasti. Quocirca magister Ioannes omissa tuorum confutatione sermonum, protulit doctorum suorum sententias, dogmatis veritatem ostendens, & refellens quæ tu dixeras, scilicet Spiritum a Filio non esse. Et tu quidem dicebas, at non probabas; Ille vero dicebat, & strenue probabat cum occidentis doctoribus. An vero negare poteris, sanctos esse occidentis doctores? Si neges, hæreticus omnium turpissimus apparebis: nam quinta synodus œcumenica in sua definitione ait; Sequimur sanctos & beatos patres atque doctores, Gregorium Dialogum, Augustinum, Basilium, Hieronymum, Ambrosium, & reliquos; eorumque voces approbamus & recipimus: non potes ergo contradicere. Hos itaque, quos inter œcumenicas quinta synodus promulgavit sanctos atque doctores proferens Ioannes perspicue demonstravit, Spiritum

Collat. 1.

A ἀλλ' ἀπὸ τῆς δευτέρας συνόδου ἐστί τε καὶ ψάλλεται ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ· οὐδὲ Λατινικόν ἐστιν ἢ Γραικικὸν, οὐ γὰρ ἐν μέρει ἡ πίστις, ἀλλὰ Χριστιανικόν· πάντες γὰρ οἱ διδάσκαλοι Γραικοὶ καὶ Λατῖνοι τὸ αὐτὸ φρονοῦσιν· εἰ μὴ τοσοῦτον ἀτοπώτατος βούλει φανῆναι, ὥστε καὶ τοὺς ἀνατολικοὺς ἁγίους καὶ διδασκάλους Λατίνους ἀποκαλεῖν.

ΕΦΕΣ. Ἐπὶ τούτοις κατέλυσα τὰς πρὸς αὐτοὺς ὁμιλίας, ἢ μηκέτι συνελεύσεσθαι μετ' αὐτῶν, ἢ γοῦν αὐτὸς σιωπήσειν βεβαιωσάμενος. ἀλλ' ἐκεῖνοι προσεκαλοῦντο τοὺς ἡμετέρους ἑκόντας ἄκοντας εἰς τὴν τῶν εἰρημένων ἀντίρρησιν· καὶ τοῦτο διαπραξάμενοι μὴ B παρόντος ἐμοῦ διὰ τὴν ἀσθένειαν, δύο ἐφεξῆς συνελεύσεις ἀνήλωσαν αὐτοὶ μόνοι λέγοντες, μηδενὸς ἀπολογουμένου.

ΑΠΟΛ. Ὁ δίκαιος λόγος ἀπῄτει, ἐπειδὴ σὺ ὑπὸ μέρους τῶν Γραικῶν εἶπες, καὶ οὕτω μακροὺς κατέτεινας λόγους, ἵν' ἀκούσῃς καὶ τὰς ἀποκρίσεις. οὐ γὰρ δίκαιον, τὸν διαλεγόμενον μόνον λέγειν μὲν, οὐκ ἀκούειν δὲ καὶ τοῦ ἀποκρινομένου. καὶ σὺ μὲν τὸ, σέκουλα σεκουλώρουμ, εἰπὼν, αἰσχυνθεὶς τῇ στενοχωρήσει τοῦ φρὰ Ἰωάννου ἀνεχώρησας, καὶ οὐκέτι ἐβούλου συνελθεῖν· οἱ δὲ Λατῖνοι οὐκ ἠνείχοντο σιωπῆσαι, καὶ τοῖς σοῖς λόγοις μὴ δοῦναι ἀπολογίαν. ὅθεν ἐκάλουν κανονικῶς ὑμᾶς συνελθεῖν καὶ ἀκοῦσαι τὰς ἀποκρίσεις τῶν λόγων. καί σου μὲν μὴ βουλομένου συνελθεῖν, C ὁ βασιλεύς τε καὶ ὁ πατριάρχης καὶ οἱ ἐπίλοιποι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας λογάδες ᾠήθησαν δίκαιον εἶναι συνελθεῖν, καὶ οὕτω συνῆλθον. ἀποστείλασα οὖν ἡ σύνοδος ἐκάλει καί σε ἐλθεῖν, ἀλλ' οὐκ ἠθέλησας, ἀσθένειαν ἰσχυρὰν ὑποκρινάμενος. νοήσαντες οὖν οἱ δημόται σου τὴν φυσικὴν ἀσθένειαν, ἥνπερ εἶχες, ἐσιώπησαν. Λατῖνοι δὲ μόνοι ἔλεγον μηδενὸς ἀπολογουμένου, οὐ γὰρ χρεία ἦν ἀπολογεῖσθαι τοὺς ἡμετέρους, ὅτι ὁ τῶν Λατίνων λόγος ἀπολογία ὑπῆρχε πρὸς τὰ ὑμέτερα.

ΕΦΕΣ. Κατὰ μὲν τὴν προτέραν τὰ ῥητὰ τῶν οἰκείων διδασκάD λων προενεγκόντες, ἐν οἷς ἐδείκνυσαν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ υἱοῦ καθὰ καὶ ἐκ τοῦ πατρός.

ΑΠΟΛ. Ἐν ταύτῃ τῇ συνελεύσει ἀπέστειλεν ἡ σύνοδος ζητοῦσά σε ἐλθεῖν πρὸς τὴν διάλεξιν, ἐπειδὴ ὁ προσδιαλεγόμενος φρὰ Ἰωάννης ἔλεγεν, ἀγάγετε τὸν Ἐφέσου ὧδε, ἵνα ἀκούσῃ τὰς ἀποκρίσεις τῶν λόγων αὐτοῦ· σὺ δὲ μὴ δυνάμενος ἀκούειν τὸν ἔλεγχον τῶν παρὰ σοῦ ῥητῶν, οὐκ ἠθέλησας ἐλθεῖν, ἀλλ' ὑπεκρίνου ἀσθένειαν. διὸ καὶ ὁ διδάσκαλος Ἰωάννης τοὺς μὲν ἐλέγχους τῶν σῶν ἐάσας λόγων, τὰ τῶν οἰκείων διδασκάλων ῥητὰ προέφερε δεικνύων τοῦ δόγματος τὴν ἀλήθειαν, ἀναιρῶν, ἅπερ ἔλεγες, ὅτι οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα. ἀλλὰ σὺ μὲν ἔλεγες, E οὐκ ἐδείκνυες δέ· ἐκεῖνος δὲ ἔλεγε, καὶ γνησίως ἐδείκνυε μετὰ τῶν δυτικῶν διδασκάλων. ἆρ' ὄντως δύνασαι ἀρνήσασθαι, ὅτι οὐκ εἰσὶν οἱ δυτικοὶ διδάσκαλοι ἅγιοι; εἰ εἴποις, αἱρετικὸς πάντων αἴσχιστος δόξεις, ὅτι ἡ πέμπτη οἰκουμενικὴ σύνοδος ἐν τῷ ἑαυτῆς ὅρῳ φησίν· ἑπόμεθα τοῖς ἁγίοις καὶ μακαρίοις πατράσι καὶ διδασκάλοις, Γρηγορίῳ τῷ Διαλόγῳ, Αὐγουστίνῳ, Βασιλείῳ, Ἱερωνύμῳ, Ἀμβροσίῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς· καὶ τὰς φωνὰς αὐτῶν στέργομεν καὶ ἀποδεχόμεθα· οὐκοῦν οὐ δύνασαι ἀντειπεῖν. τούτους οὖν οὓς ἡ πέμπτη τῶν οἰκουμενικῶν σύνοδος ἁγίους καὶ διδασκάλους ἐκήρυξεν, ὁ Ἰωάννης κομίσας ἔδειξεν ἐναργῶς τὸ πνεῦμα

τὸ ἅγιον

τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἰς ἀνατροπὴν τῶν σῶν λόγων, A καὶ οὐ τῶν ἀνατολικῶν διδασκάλων, διότι κἀκεῖνοι τὰ αὐτὰ τοῖς δυτικοῖς λέγουσιν. ἵνα δὲ ἡ ἀλήθεια δηλωθείη τοῖς βουλομένοις ἰδεῖν, εἴπερ ἀληθῆ λέγεις, ἡμεῖς καὶ τὰ ῥητὰ τῶν δυτικῶν διδασκάλων ἐνταῦθα θήσομεν, οὐ πάντα, οὐδὲ πάντων, ἀλλ' ἐκ τῶν πολλῶν ὀλίγα, δεικνύντες σε πανταχοῦ διὰ τούτων ἀλαζόνα καὶ ματαιόφρονα. ἐν πρώτοις γὰρ ὁ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἀρχιερεύς, ὁ μέγας, φημὶ, Γρηγόριος ὁ Διάλογος, ὃν καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία διδάσκαλον καὶ ἅγιον ἔχει, οὕτω φησὶν ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου· ὅθεν καὶ αὐτὴ ἡ ἀλήθεια, ἵνα τοῖς μαθηταῖς πίστιν προσθῇ, εἶπεν· ἐὰν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. ἐπεὶ γάρ B ἐστι τὸν παράκλητον τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς ἀεὶ καὶ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, τίνος χάριν ἑαυτὸν ὁ υἱὸς ἀποδημήσοντα εἴρηκεν, ἵν' ἐκεῖνος ἔλθῃ, ὁ τοῦ υἱοῦ μηδέποτε ἀφιστάμενος;

Καὶ περαιτέρω εἰς τὸ ῥητὸν τό· οὔσης ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, φησίν· ὅταν ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρός· εἰ γὰρ τὸ ἀποστέλλεσθαι, τὸ σαρκοῦσθαι μόνον ὀφείλει νοεῖσθαι, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναμφιβόλως οὐδένα ἂν τρόπον ἐλέγετο ἀποστέλλεσθαι, ὅπερ οὐδέποτε ἐσαρκώθη· ἀλλ' ἡ τούτου ἀποστολὴ αὕτη ἐστὶν, ἡ αὐτοῦ πρόοδος, ἣ παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται.

Ὁ δὲ θεῖος Ἀμβρόσιος ἐν τῷ πρὸς Γρατιανὸν τὸν C βασιλέα πρώτῳ βιβλίῳ τῷ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος οὕτω φησίν· ἀλλ' οὔτε ἐπειδὰν ἐκ τοῦ πατρὸς ἐξέρχεται, ἀπὸ τόπου ἀναχωρεῖ, καὶ ὡσεὶ σῶμα χωρίζεται ἀπὸ σώματος· οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ πατρὶ ὡς δῆθεν ἐν σώματι ἅτε δὴ σῶμα ἐμπερικλείεται· καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ἡνίκα ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται, οὐ χωρίζεται τοῦ πατρὸς, οὐ χωρίζεται τοῦ υἱοῦ· τίνα γὰρ τρόπον δύναται χωρίζεσθαι τοῦ πατρὸς, πνεῦμα στόματος αὐτοῦ ὄν; ὃ πάντως καὶ τῆς ἀϊδιότητος δεῖγμά ἐστι, καὶ τῆς θεότητος ἐμφαίνει τὴν ἑνότητα.

Αὐγουστῖνος δὲ ὁ θειότατος πρὸς Ὀρόσιον ἐπιστέλλων ἐν τῷ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή· ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς D
ευσό- Χριστὸς ἐδήλωσεν ἑαυτὸν οὕτως *ἐπελευσόμενον· ἐν πολλοῖς τόποις περὶ τούτου λέγων καὶ τοῦτο φησί. διὰ τί τοίνυν μὴ πιστεύσωμεν, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπεὶ καὶ τοῦ υἱοῦ ἐστιν αὐτὸ πνεῦμα; εἰ γὰρ μὴ παρ' αὐτοῦ ἐξεπορεύετο, οὐκ ἂν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἑαυτὸν ἐμφανίζων τοῖς μαθηταῖς, ἐνεφύσησεν αὐτοῖς λέγων· λάβετε πνεῦμα ἅγιον.

Καὶ μετά τινα· τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται πρὸς τὸν υἱὸν, κἀκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται πρὸς τὸ ἁγιάζειν τὴν κτίσιν, ἀλλ' ὁμοῦ ἐξ ἀμφοτέρων ἐκπορεύεται, εἰ καὶ ὁ πατὴρ τοῦτο δέδωκε τῷ E υἱῷ, ἵν' ὥσπερ ἐξ αὐτοῦ οὕτω καὶ ἐξ ἐκείνου ἐκπορεύηται. οὐδὲ γὰρ δυνάμεθα λέγειν, μὴ εἶναι ζωὴν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπεὶ ὁ πατὴρ ζωή ἐστι καὶ ὁ υἱός· καὶ διὰ τοῦτο ὥσπερ ὁ πατὴρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ, καὶ οὕτως ἔδωκε ζωὴν ἐκπορεύεσθαι καὶ ἐξ ἐκείνου, ὥσπερ ἐκπορεύεται καὶ ἐξ αὐτοῦ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρὸς Πέτρον περὶ πίστεως κεφαλαίου ια'. βεβαιότατα πίστευε, καὶ κατὰ μηδένα τρόπον ἀμφίβαλλε, αὐτὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πατρός ἐστι πνεῦμα καὶ υἱοῦ, ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. λέγει γὰρ ὁ υἱός.

A sanctum esse etiam a Filio, refutando quæ tu dixeras, non quæ docent doctores orientales; nam & illi eadem, quæ occidentales, dicunt. Vt vero scire volentibus num vera dicas, palam fiat veritas, occidentalium quoque doctorum sententias hic apponemus, non omnes, aut omnium, sed paucas e multis; ut per eas te ostendamus usquequaque futilem & arrogantem. In primis enim senioris Romæ pontifex, magnus inquam Gregorius Dialogus, quem orientalis quoque ecclesia doctorem & sanctum agnoscit, in expositione sacri euangelii sic ait: Vnde & ipsa veritas, ut fidem discipulis augeret, dixit; *Si enim ego non abiero, paracletus non veniet ad vos.* Cum enim constet, quia paracletus Spiritus ex Patre procedat semper & a Filio, cur se Filius recessurum dicit, ut ille veniat, qui a Filio nunquam recedit? B

Et infra in illud; *Cum esset sero die illa;* Homil. 26. *Cum venerit paracletus*, inquit, *quem ego* Ioan. 20. *mittam vobis a Patre:* Si enim mitti solum- Ioan. 15. modo incarnari diceret intelligi, sanctus procul dubio Spiritus nullo modo diceretur mitti, qui nequaquam incarnatus est; sed ejus missio ipsa processio est, qua de Patre procedit & Filio.

C Sanctus quoque Ambrosius libro pri- Cap. 10. mo de Spiritu sancto ad Gratianum imperatorem hæc habet: Sed neque cum de Patre exit, de loco recedit, & quasi corpus a corpore separatur; neque cum in Patre est, quasi in corpore tamquam corpus includitur. Spiritus quoque sanctus cum procedit ex Patre & Filio, non separatur a Patre, non separatur a Filio. Quemadmodum enim separari potest a Patre, qui spiritus oris ejus est? quod utique & æternitatis indicium, & divinitatis exprimit unitatem.

Sanctissimus vero Augustinus ad Oro- Cap. 10. sium scribens in sermone, cujus initium est; D Dominus noster Iesus Christus manifestavit se ita venturum: multis in locis hac de re verba faciens hæc etiam habet: Cur igitur non credamus, Spiritum sanctum ex Filio quoque procedere, cum sit & Filii Spiritus? Si enim ab ipso non procederet, post resurrectionem suam manifestando se discipulis non insufflasset in eos dicens: *Accipite Spiritum sanctum.* Ioan. 20.

Et paulo post: Spiritus vero sanctus non de Patre procedit in Filium, & de Filio ad sanctificandam creaturam, sed simul de utroque procedit; quamvis Pater hoc Filio E dederit, ut sicut ab ipso, pariter & ab illo procedat. neque enim possumus dicere, Spiritum sanctum non esse vitam, quandoquidem vita est Pater & Filius; & propterea sicuti Pater vitam habens in se ipso, dedit & Filio ut vitam habeat in se ipso, ita dedit ut etiam ab illo vita procedat, sicut procedit & ab ipso.

Ejusdem ex libro de fide ad Petrum, capite undecimo: Firmissime tene, & nullatenus dubites, eumdem Spiritum sanctum qui Patris & Filii unus est Spiritus, de Patre & Filio procedere. Dicit enim Filius:

Ioan. 15. *Cum venerit paracletus Spiritus veritatis, qui a Patre procedit*; ubi suum esse Spiritum docuit, quia ipse est veritas. De Filio quoque procedere Spiritum sanctum prophetica atque apostolica doctrina nobis commendat. Isaias enim dicit de Filio: Isaie 11. *Percutiet terram virga oris sui, & Spiritu labiorum suorum interficiet impium*: De quo & 2. Thess. 2. apostolus ait; *Quem interficiet dominus Iesus Spiritu oris sui.*

Et quid opus est recensere omnia, quæcumque occidentalis ecclesiæ doctores aiunt? hæc enim satis esse arbitramur ad comprobandam veritatem, & persuadendum animo, qui non sit pervicacia & antecepta opinione demersus, qualis erat tuus, venerabilis Ephesie: nunquam enim voluisti verum animo comprehendere, & sequi sanctos hosce doctores; sed maluisse cum Palama, & Cabasila, & reliquis esse, qui divexati contortionibus intestinorum periere. Quod vero illos ostendisse ais per suos doctores, Spiritum sanctum ex Filio procedere, sicut ex Patre; vehementer sane admiror, cur pro tuis etiam illos non habeas, qui doctores universis Christianis propositi sunt a conciliis, qui & sibi & doctoribus orientalibus, præsertim in fidei dogmatibus, congruentia loquuntur.

EPHES. In altera vero sessione, quæ a me dicta fuerant pervertentes potius quam evertentes; & doctorum nostrorum oppositas, ut illis quidem videbatur, sententias exponentes.

RESP. In hac secunda post tuam fugam sessione iterum frater Ioannes de rebus divinis disputavit; iterumque magna voce clamavit; Adducite huc Ephesium; volo enim refellere quæ dixit: Et rursus te synodus per nuntium ad se vocavit. Qui vero missi erant, quærentes te, insanientem repererunt, & vocibus inconditis stridentem. Cumque te ad synodum invitarent, respondisti; Non possum venire; hac enim nocte venerunt cardinales sublato domicilii tecto, & membra mea virgis igneis ceciderunt: Occiderunt me cardinales, & nunc ad synodum invitant? non possum. An non videtis & ipsi plagas? & ostendebas membra tua dicens; Videtis, ut sim plane totus præ verberibus lividus? Illi autem intelligentes quo morbo laborares, redière sacro nuntiantes concilio, te advenire non posse, quod non recte valeres. Quocirca frater Ioannes rursus; Vellem, aiebat, Ephesius adesset, & nobiscum sessioni huic interesset: Verum devictus despondisse animum videtur; Itaque ad vos responsionis verba faciam. & afferens in medium dicta orientalium doctorum, quæ a nobis etiam supra exposita sunt, nec non alia plurima; nos enim protulimus pauca; egregie Sole ipso clarius demonstravit, Spiritum sanctum a Filio quoque procedere; & quæ prius a te dicta fuerant, strenue demolitus est, atque humi prostravit ut falsa & perversa, penitusque a theologia & mente sanctorum abhorrentia. Exposuit vero doctorum nostrorum sententias, iis quæ a te dicebantur contrarias,

A ὅταν ἔλθῃ ὁ παράκλητος τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται· ὅπου πνεῦμα ἑαυτοῦ εἶναι ἐδίδαξεν, ἐπεὶ αὐτός ἐστιν ἡ ἀλήθεια. ἐκ τοῦ υἱοῦ τε ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἡ προφητικὴ καὶ ἀποστολικὴ διδασκαλία ἡμῖν παραδίδωσιν. Ἡσαΐας μὲν γάρ φησι περὶ τοῦ υἱοῦ· πατάξει τὴν γῆν τῇ ῥάβδῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ τῷ πνεύματι τῶν χειλέων αὐτοῦ ἀνελεῖ τὸν ἀσεβῆ. περὶ οὗ φησι καὶ ὁ ἀπόστολος· ὃν ὁ κύριος Ἰησοῦς ἀνελεῖ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ.

Καὶ τί δεῖ πάντα καταλέγειν, ὅσα οἱ δυτικοὶ διδάσκαλοι τῆς ἐκκλησίας φασίν; ἀρκεῖν ἡγούμεθα καὶ ταῦτα εἰς παράστασιν τῆς ἀληθείας, καὶ ἱκανὰ πεῖσαι ψυ- B χὴν μὴ βεβαπτισμένην τῇ ἀπογνώσει τε καὶ προλήψει, ὥσπερ ἡ σὴ αἰδέσιμε Ἐφέσου ἐβεβάπτιστο· οὐ γὰρ ἠθέλησας ποτε συνιέναι τὸ ἀληθὲς καὶ ἑνωθῆναι τοῖς διδασκάλοις τούτοις καὶ ἁγίοις, ἀλλ' ἐξελέξω μετὰ τοῦ Παλαμᾶ καὶ Καβασιλᾶ καὶ τῶν λοιπῶν εἶναι, οἳ τὸν βίον κατέστρεψαν εἰλεῷ. ὃ δὲ φῄς, ὅτι ἐδείκνυσαν παρὰ τῶν οἰκείων διδασκάλων ἐκπορευόμενον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ υἱοῦ καθάπερ ἐκ τοῦ πατρὸς, θαυμάζω πολὺ, εἰ καὶ σοὺς οὐ νομίζεις, οὓς αἱ σύνοδοι πᾶσι τοῖς Χριστιανοῖς διδασκάλοις παρέθεσαν, οἳ συμφωνοῦσιν ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἀνατολικοῖς διδα- C σκάλοις, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς περὶ τῆς πίστεως δόγμασιν.

Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ συνελεύσει τὰ παρ' ἐμοῦ εἰρη- ΕΦΕΣ. μένα διαστρέψαντες μᾶλλον ἢ ἀνατρέψαντες, καὶ χρήσεις ἐναντίας, ὡς ἐκείνοις ἐδόκει, τῶν παρ' ἡμῖν διδασκάλων ἐκτεθεικότες.

Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ δευτέρᾳ συνελεύσει μετὰ τὴν σὴν ΑΠΟΛ. φυγὴν πάλιν ὁ φρὰ Ἰωάννης ἐθεολόγησε, καὶ πάλιν φωνῇ μεγάλῃ ἐβόησεν· ἀγάγετε τὸν Ἐφέσου ὧδε, βούλομαι γὰρ ἀνατρέψαι τὰ αὐτοῦ εἰρημένα. καὶ πάλιν ἀπέστειλεν ἡ σύνοδος, ζητοῦσά σε συνελθεῖν· οἱ δὲ ἀπεσταλμένοι ζητοῦντές σε, εὗρον μαινόμενον, καὶ βοῶντα φωνὰς ἀσήμους. καὶ καλούντων D σε συνελθεῖν τῇ συνόδῳ, σὺ ἀντέφης· οὐ δύναμαι ἐλθεῖν· τῇ γὰρ νυκτὶ ταύτῃ ἐλθόντες οἱ καρδινάλεις ἀπεστέγασαν τὸν ὄροφον τοῦ οἰκήματος, καὶ μετὰ ῥάβδων πυρίνων ἔδειράν μου τὰς σάρκας, ἀπέκτειναν με οἱ καρδινάλεις, καὶ νῦν καλοῦσί με συνελθεῖν μετ' αὐτῶν; οὐ δύναμαι. ἢ οὐχ ὁρᾶτε καὶ ὑμεῖς τὰς πληγάς; καὶ ἐδείκνυες τὰς σάρκας σου λέγων· βλέπετε, πῶς εἰμι ὅλος μεμελανωμένος τῶν ῥαβδισμῶν ἕνεκεν; ἐκεῖνοι δὲ ἐννοήσαντες τὴν ἀσθένειαν, ἀπῆλθον δηλοῦντες τῇ ἱερᾷ συνόδῳ, ὡς οὐ δύναται συνελθεῖν, ἀσθενεῖ γάρ. ὅθεν ὁ φρὰ Ἰωάννης πάλιν εἶπεν· ἐβουλόμην εἶναι τὸν Ἐφέσου ὧδε, καὶ συμπαρεῖναι ἡμῖν ἐν ταύτῃ τῇ συνελεύ- E σει· ἀλλ' ὡς ἔοικεν, ἡττηθεὶς ἀπέγνω. διὸ φέρε πρὸς ὑμᾶς ποιήσωμαι τὴν ἀπόκρισιν. καὶ προαγαγὼν τὰ τῶν ἀνατολικῶν διδασκάλων ῥητὰ, ἅπερ καὶ ἡμεῖς πρότερον ἐξεθέμεθα, καὶ ἄλλα πλεῖστα, ἡμεῖς γὰρ ὀλίγα προετείναμεν, γενναίως ἀπέδειξε καὶ λαμπρότερον τοῦ ἡλίου, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται· ἀνέτρεψέ τε ἀνδρείως τὰ παρὰ σοῦ πρότερον εἰρημένα, καὶ εἰς γῆν κατέστρεψεν ὡς ψευδῆ καὶ διεστραμμένα, καὶ παντελῶς ἀλλότρια τῆς τῶν ἁγίων θεολογίας καὶ διανοίας· καὶ ἐκτέθεικε τὰς χρήσεις τῶν ἡμετέρων διδασκάλων, τοῖς σοι μὲν ῥηθεῖσιν ἐναντίας,

τῇ δὲ

τῇ δὲ ἀληθείᾳ τῷ ὄντι συνᾳδούσας, οὐ μὴν δι' ὡς σὺ διεστραμμένως ἐξηγοῦ καὶ ἐλάμβανες, ἀλλ' ὡς ἐκεῖνοι συνέγραψαν καὶ ὡς ἡ ἐκείνων εἶχεν ὀρθὴ διάνοια, σὲ καταλιπὼν ἔνθα καὶ κατηδάφισε, πάνυ γέλωτος ἄξιον, ὅθεν ἀνακύψαι ὅλως οὐκ ἠδυνήθης.

Ἐπεὶ δέ μου σεσιωπηκότος, οὐδεὶς ἔτι τῶν ἡμετέρων πρὸς αὐτοὺς ἐθάρρησεν ἀντιτάξασθαι, τοῦτο μὲν τῶν ἀρχόντων οὕτω δέον εἶναι κρινόντων, τοῦτο δὲ καὶ ὀκνοῦντες ἅπαντες τὸν ἀγῶνα, καὶ μὴ εἰς ἔριδας καὶ ταραχὰς ἐμπέσωσι δεδιότες· ἐκεῖνοι τὴν ἡμετέραν σιωπὴν ὡς ἕρμαιον λογισάμενοι, καθάπερ τινὰς φυγάδας προεκαλοῦντο τοὺς ἡμετέρους πρὸς μάχην· καὶ μηδαμῶς ὑπακουόντων ἡμῶν, ἐπεκρότουν ὡς νικηταὶ, καὶ τὴν ἀλήθειαν μεθ' ἑαυτῶν ἔχοντες.

Ἐπεκρότουν οὐχ ὡς νικηταὶ, ἀλλ' ὡς ἀθῷοι τῆς σῆς διαβολῆς· σὺ γὰρ καὶ οἱ κατὰ σὲ τοὺς Λατίνους αἱρετικοὺς εἴχετε διὰ τὸ λέγειν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ πνεῦμα ἐκπορευόμενον, καὶ ἐνεκαλεῖτε αὐτοῖς, καὶ τολμητὰς τοῦ συμβόλου καὶ παραχαράκτας ἐκαλεῖτε· ἐκεῖνοι δὲ τοὺς ἁγίους τοὺς ἀνατολικούς τε καὶ δυτικοὺς προκομίσαντες συμφωνοῦντας τῷ ἑαυτῶν δόγματι, ἢ βέλτιον φάναι τῇ ἀληθείᾳ, ἐπεκρότουν, ὡς οὐκ εἰσὶ τολμηταὶ τοῦ συμβόλου ἢ αἱρετικοὶ, ἀλλ' ὡς τὴν ἀλήθειαν λέγοντες, ἤδη τῆς ἀληθείας φανείσης διὰ τῶν διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας. προεκαλοῦντο δὲ τοὺς ἡμετέρους, εἰ βούλονται ἀντειπεῖν τοῖς τῶν διδασκάλων ῥητοῖς. οἱ ἡμέτεροι οὖν ἀντιλέγειν οὕτω πρὸς τὰ φανώτατα οὐκ ἐθάρρησαν, οὐδὲ ἁπλῶς ἀντιτάξασθαι ἤθελον, οὐχ ὡς ὀκνοῦντες, ἢ δεδιότες, ὡς σὺ φὴς, ἀλλ' ὡς μωρίαν ἡγούμενοι ἀντιλέγειν τῇ ἀληθείᾳ, οὕτω φανερῶς δεικνυμένῃ διὰ τῶν ἀνατολικῶν τε καὶ δυτικῶν διδασκάλων. σὺ δὲ ἐσιώπησας τεχνιέντως, οὐχ ὡς βουλόμενος σιωπᾶν, ἀλλ' ὡς μὴ δυνάμενος ἀντιλέγειν· τίς γὰρ διαλεγόμενος ἐν σταδίῳ σιωπᾷ ἑκουσίως; ἡ γὰρ σιωπὴ νίκην εὐθὺς δείκνυσι· δεῖ οὖν τὸν διαλεγόμενον ἀεὶ λέγειν, ἕως ἂν νικήσῃ, ἢ νικηθῇ. σὺ δὲ μὴ δυνάμενος ἔτι λέγειν, σιωπὴν ἀκούσιον ἤσκησας, τὴν ἀσθένειαν ὑποκρινάμενος· καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τοῦ ἀγῶνος ἐξέκλινας, δῆλον μετὰ τιμῆς, ὡς οὐκ ἐνικήθης ἐν τῇ συνόδῳ· τὴν γὰρ αἰσχύνην πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων οὐκ ἠβουλήθης συνελθεῖν.

Τοῦτο δὲ καὶ ἀεὶ ποιεῖν ἔμελλον, οὕτω καθάπαξ παρεσκευασμένοι πρὸς πᾶν τὸ λεγόμενον ἀντιλέγειν, καὶ ἑαυτοῖς τὴν νίκην ἐπιφημίζειν.

Παρεσκευασμένοι εἰσὶ πάντοτε οἱ τὴν ἀλήθειαν μεθ' ἑαυτῶν ἔχοντες ἀντιλέγειν τῷ ψεύδει. καὶ ἡμεῖς νῦν ἕτοιμοι καὶ παρεσκευασμένοι ἐσμὲν τοῖς ἐχθροῖς τῆς ἑνώσεως ἀντιτάσσεσθαι. καὶ οἱ Λατῖνοι οὖν καὶ τότε καὶ νῦν καὶ ἀεὶ παρεσκευασμένοι εἰσὶ καὶ ἔσονται οὐ πρὸς τὸ καλῶς λεγόμενον ἀντιλέγειν, ἀλλὰ πρὸς τὸ κακῶς καὶ ψευδῶς λεγόμενον γενναίως ἀντίστασθαι καὶ ἀποσκορακίζειν, οὐχ ὡς ἐπιφημίζοντες ἑαυτοῖς τὴν νίκην, ἀλλ' ὡς ἐκπληροῦντες τὸ χρέος, τουτέστιν ἀποδιώκειν τὸ ψεῦδος ἀπὸ τῆς ἀληθείας, ἵνα μὴ αὐτὴν ἀμαυρώσῃ. καὶ σοῦ μὲν ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα λέγοντος, οὐκ ἔκ τινος δι' ὅμως τῶν διδασκάλων λαβόντος, ἀλλ' ἐκ τῆς σῆς κοιλίας τοῦτο φρονοῦντες, οὐκ ἠδυνήθησαν αὐτοὶ σιωπῆσαι,

A veritati autem omnino consonas; non eo sensu, quo tu perverse intelligendo exponebas; sed quo illas ii scripserunt, & recta mente pronuntiarunt; te relinquens ubi constravit, deridendo lapsu jacentem, unde te erigere penitus non valuisti.

EPHES. Quoniam vero, ubi tacuissem ego, ex nostris nemo ausus est amplius sese illis opponere, tum quia optimates ita fieri oportere censebant, tum quia omnes certamen detrectabant, timentes ne se litibus ac turbis implicarent; illi taciturnitatem nostram veluti lucrum inopinato sibi oblatum rati, nostros veluti in fugam versos provocabant ad pugnam: nobis autem renuentibus, B applaudebant illi quasi victores, & veritatem à se stantem habentes.

RESP. Applaudebant non ut victores, sed ut culpa vacantes, quam in illos per calumniam conjiciebas. tu enim & qui tecum sentiunt, Latinos hæreticos habebatis, quod dicant, etiam ex Filio procedere Spiritum; & incusabatis eos, symbolique temeratores ac depravatores appellabatis. Illi vero prolatis doctoribus & orientalibus & occidentalibus, qui eorum dogmati seu potius veritati suffragantur, applaudebant, quod nequaquam sint temerarii symboli corruptores, vel hæretici, sed veritatis assertores, C cum per doctores ecclesiæ veritas jam eluxisset. Nostros porro evocabant, si quid vellent dicere contra sententias doctorum; at illi non sunt ausi adversus lucidissima proloqui, neque omnino se opponere voluerunt, non, ut ais, quod refugerent, aut timerent, sed quia stultum esse opinarentur contra veritatem disputare tam aperte demonstratam ex orientis & occidentis doctoribus. Ceterum tu callide siluisti; neque enim silere volebas, sed contradicere non valebas: quis enim in stadio disputans sua sponte conticescit? Silentio quippe victoria statim ostenditur: Oportet ergo disputantem D perpetuo dicere quoad vincat, aut vincatur. Tibi vero, cum ultra dicere non posses, minime spontaneum silentium fuit, morbum simulanti, atque ita congressum devitanti, ut scilicet honoris tui causa non succumberes coram synodo; namque ignominiam præ oculis habens ad synodum accedere noluisti.

EPHES. Quod ipsi sane nunquam non erant facturi; cum eo sint prorsus ingenio, ut parati sint contra omne quod asseritur, dicere, & victoriæ famam sibi tribuere.

RESP. Parati semper sunt illi, a quibus est veritas, contra mendacium dicere: Nos quoque prompti paratique nunc sumus ad E repugnandum pacis initæ inimicis. Ergo Latini etiam & illo tempore, & nunc, & in perpetuum sunt eruntque parati non contra id quod bene asseritur dicere, sed quod perperam & falso dicitur, constanter refellere, idque velut execrandum profligare; non quasi victoriæ nomen sibi tribuentes, verum id quod debent præstantes, hoc est mendacium a veritate depellentes, ne illam obscuret. Te igitur Spiritum ex solo Patre affirmante, idque ex nullo doctore sumente, sed tuo ex ventre ita sentiente, tacere illi non poterant; sed

A ſed tamdiu locuti ſunt, quoad veritas clariſſime enituit, quod etiam ex Filio: ſicque mendacium a veritate depulerunt.

EPHES. Hinc primum cœptæ ſunt audiri voces illæ œconomiæ & condeſcenſionis; & quidam ex noſtris aggreſſus eſt dicere, Bonum eſt pacem amplecti, ſanctoſque inter ſe conſentientes demonſtrare, ne videantur occidentales contraria loqui orientalibus.

RESP. Hinc cœpta eſt veritas ſacrorum illorum patrum animis inſeri, diſſenſionem abjicientibus, vanamque illam anticipationem; & cœpta eſt ab iis ipſa inſpici veritas, divinum oculum, quem nihil latet, præ oculis ſtatuentibus; ne incaute fierent veræ unitatis exortes, & rurſus Chriſti populum ab eccleſia ſcinderent, quem ſuo ſanguine Chriſtus ipſe redemit, paſtoribuſque tamquam oves tradidit, & eos præeſſe illis veluti paſtores conſtituit. Qui porro dixit; Bonum eſſe pacem amplecti, & quæ ſequuntur, Iſidorus fuit Ruſſiæ præſul; cujus ſententiam vir doctus Scholarius confirmavit; qui tres etiam orationes de unitate eccleſiaſtica edidit, quibus ſanctos orientales conſentire cum occidentalibus præclare admodum demonſtravit. Chriſtianiſſima vero atque ſanctiſſima vox illa fuit, Pacem eſſe amplectendam; quod & ſalvator præcepit in evangelio, ubi, *Pacem*, inquit, *meam do vobis*. Neque enim juſtum aut pium eſt averſari fratres una fide nobiſcum conjunctos & Chriſtianos, pro quibus Chriſtus ſuum profudit ſanguinem; & in eos odio flagrare, & perſequi, atque ut alienigenas habere.

Ioan. 14.

EPHES. Tum vero etiam de præpoſitione, Per, cœpit quidam philoſophari, quod apud noſtros doctores reperiatur idem valere quod, Ex; præpoſitio; & cauſam Spiritus Filio tribuat.

RESP. Nicænus hic præſul erat, qui multis validiſque rationibus de præpoſitionibus Per, & Ex, philoſophatus eſt; & orationem ſatis longam edidit, quæ dogmatica, ſive de unione inſcripta eſt; in qua de præpoſitione, Per, & Spiritus ſancti proceſſione a Filio clariſſime pulcerrimeque diſſeruit, & ſcientia theologica diſputavit. Si vero tu negas idem valere, Per, quod Ex, nos te hic multis exemplis convincemus. Cedo, negare quis poterit præpoſitione, Per, ſignificari cauſam; idemque eam valere quod, Ex, ubi euangeliſta ait; *Omnia per ipſum facta ſunt*, per Filium ſcilicet? Poſſumuſne dicere, Per, non ſignificare cauſam; & non æquipollere particulæ, Ex; Filiumque non eſſe omnium auctorem? Porro, Ex, perinde valere atque, Per, volunt Baſilius & Chryſoſtomus, explanantes illud, quod habetur in Geneſi dictum ab Adamo; *Poſſedi hominem per Deum*; ut profecto idem ſit ac ſi diceret, Ex Deo. Quapropter Baſilius in libro, quem per capita ſcripſit ad Amphilochium, ſic ait: Sæpe etiam, Ex, &, Per, ita altera alterius ſignificationem ſubit, ut altera ſumatur pro altera; quemadmodum in illo dicto; *Poſſedi hominem per Deum*;

Ioan. 1.
Cap. 4.
Cap. 5.

A ἀλλ' ἔλεγον, ἕως αὖ ἀπεδείχθη σαφέστατα, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ· καὶ οὕτως ἐδίωξαν ἀπὸ τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦδος.

Ἐντεῦθεν ἀρχὴν λαμβάνει τὰ τῆς οἰκονομίας καὶ συγκαταβάσεως ῥήματα, καί τις τῶν ἡμετέρων ἐπεχείρησε λέγειν, ὡς καλόν ἐστι τὴν εἰρήνην ἀσπάσασθαι, καὶ τοὺς ἁγίους συμφώνους ἀποδεῖξαι πρὸς ἑαυτούς, ἵνα μὴ δοκῶσιν οἱ δυτικοὶ τοῖς ἀνατολικοῖς ἀντιφθέγγεσθαι. ΕΦΕΣ.

Ἐντεῦθεν ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ ἀλήθεια ἐμφυτευθῆναι ταῖς τῶν ἱερῶν πατέρων ἐκείνων ψυχαῖς, τὴν διχόνοιαν ἀποβαλλομέναις καὶ τὴν ματαίαν πρόληψιν, καὶ ἰδεῖν πρὸς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν· τὸν ἀλάθητον ὀφθαλμὸν τοῦ κυρίου πρὸ ὀφθαλμῶν θέντων, ἵνα μὴ λάθωσι φυγεῖν τὴν ἀληθῆ ἕνωσιν, καὶ σχίσωσι πάλιν τὸν τοῦ Χριστοῦ λαὸν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, ὃν αὐτὸς ὁ Χριστὸς τῷ ἰδίῳ ἐξηγόρασεν αἵματι, καὶ τοῖς ποιμέσιν ὡς πρόβατα ἐνεχείρισε, καὶ αὐτοὺς ἡγεῖσθαι αὐτῶν ὡς ποιμένας κατέστησεν. ὁ δ' εἰπών, ὡς καλόν ἐστι τὴν εἰρήνην ἀσπάσασθαι, καὶ τὰ λοιπά, ὁ Ῥωσίας Ἰσίδωρος ἦν· συνηγόρησε δ' αὐτῷ καὶ Σχολάριος ὁ σοφός, ὃς καὶ λόγους τρεῖς ἐξέθετο περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, καὶ τοὺς ἁγίους ἀνατολικούς τε καὶ δυτικοὺς ἐν αὐτοῖς τοῖς λόγοις μάλα γενναίως συμφωνοῦντας ἀλλήλοις ἀπέδειξεν. Χριστιανικώτατα δὲ εἶπε καὶ ἁγιώτατα, τὴν εἰρήνην λέγων ἀσπάσασθαι. τοῦτο καὶ ὁ σωτὴρ ἐνετείλατο ἐν εὐαγγελίοις, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, λέγων, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν. οὐ γὰρ δίκαιον, οὔτε μὴν ὅσιον ἀποβάλλεσθαι ἀδελφοὺς ὁμοπίστους τε καὶ Χριστιανούς, ὑπὲρ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ ἴδιον αἷμα ἐξέχεε, μισεῖν τε αὐτοὺς καὶ διώκειν, καὶ ὡς ἀλλοφύλους ἡγεῖσθαι. ΑΠΟΛ.

Ἤδη δέ τις καὶ περὶ τῆς, διά, φιλοσοφεῖν ἤρξατο, παρὰ τοῖς ἡμετέροις διδασκάλοις εὑρισκομένης, ὡς ταυτὸν τῇ, ἐκ, δυναμένης, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ πνεύματος τῷ υἱῷ διδούσης. ΕΦΕΣ.

D Οὗτος ἦν ὁ Νικαίας ἀρχιερεύς, ὁ περὶ τῆς, διά, καὶ τῆς, ἐκ, πολλοὺς καὶ καλοὺς φιλοσοφήσας λόγους, καὶ λόγον ἱκανὸν ἐκθείς, δογματικὸν ἢ περὶ ἑνώσεως ἐπιγραφὴν ἔχοντα· ἐν ᾧ καὶ περὶ τῆς, διά, καὶ τῆς τοῦ πνεύματος ἐκπορεύσεως τῆς παρὰ τοῦ υἱοῦ σαφέστατα καὶ κάλλιστα εἶπέ τε καὶ ἐθεολόγησεν. εἰ δὲ ἀρνῇ σὺ τὴν, διά, μὴ ταυτὸν τῇ, ἐκ, δύνασθαι, ἐνταῦθά σοι ἡμεῖς ἀποδείξομεν διὰ πολλῶν τῶν παραδειγμάτων. αὐτίκα γὰρ τίς δυνηθείη ἀρνήσασθαι τὴν, διά, μὴ σημαίνειν αἰτίαν· καὶ ταυτὸν τῇ, ἐκ, δύνασθαι; ἔνθα ὁ εὐαγγελιστὴς φησί· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, τοῦ υἱοῦ δηλονότι; ἆρα δυνάμεθα ἀρνήσασθαι μὴ τὴν, διά, αἰτίαν σημαίνειν, καὶ ταυτὸν τῇ, ἐκ, δύνασθαι, καὶ τὸν υἱὸν αἰτίαν εἶναι τῶν πάντων; ὅτι δὲ ταυτὸν ἡ, διά, τῇ, ἐκ, βούλεται, Βασίλειος καὶ Χρυσόστομος τοῦτο βούλονται, ἐξηγούμενοι τὸ ἐν τῇ γενέσει εἰρημένον παρὰ τοῦ Ἀδάμ· ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ· ὡς ταυτὸν δηλονότι ἐστὶν εἰπεῖν τῷ, ἐκ τοῦ Θεοῦ. ὅθεν ὁ μὲν ἐν τῷ πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαιώδει λόγῳ οὕτω διασαφεῖ καί φησιν· ἤδη δὲ καὶ πρὸς τὰ ὑπ' ἀλλήλων σημαινόμενα πολλάκις ἀντιμεθίσταται ἡ, διά, τῇ, ἐκ, ὅταν ἡ ἑτέρα τὴν τῆς ἑτέρας σημασίαν ἀντιλαμβάνῃ· οἷον, ἐκτησάμην ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ, ἴσον ΑΠΟΛ.

ἴσον λέγων τῷ, ἐκ τοῦ Θεοῦ. ὁ δὲ ἐν τῇ τῆς κατὰ Ματθαῖον ὁμιλίᾳ νγʹ. φησίν· οἶδε γὰρ τὸ δι' οὗ τὸ ὑφ' οὗ λέγειν ἡ γραφὴ, ὡς ὅταν λέγῃ· ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ· οὐ τὸ δεύτερον αἴτιον, ἀλλὰ τὸ πρῶτον μᾶλλον τιθεῖσα. καὶ πάλιν· οὐχὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἡ διασάφησις αὐτῶν ἐστί; καὶ Κύριλλος δὲ ὁ μακάριος ἐν τῇ πρὸς Νεστόριον ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή· καταφλυαροῦσιν, ὡς μανθάνω, τινές· φησίν· ἀναγκαῖον ὁμολογεῖν, ὅτι καὶ γεγέννηται κατὰ σάρκα διὰ γυναικός. καὶ μετ' ὀλίγα· γεγέννηται καθ' ἡμᾶς ἐκ γυναικός. καὶ πολλάκις ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ ὑπαλλαττομέναις εὕροι τις ἂν αὐτὸν ταῖς προθέσεσι ταύταις, ὅτε μὲν τῇ, διὰ, ὅτε δὲ τῇ, ἐκ, ὡς ἰσοδυναμούσαις ἀδιαφόρως χρώμενον. καὶ Παῦλος δὲ πρὸς Γαλάτας φησίν· ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός. ὁ δὲ Δαμασκηνὸς ὁ μακάριος ποτὲ μὲν λέγει ᾄδων πρὸς τὴν θεοτόκον· Θεὸν ἐκ σοῦ σαρκωθέντα ἔγνωμεν· καὶ αὖ ὁ αὐτός· ἐκ σοῦ τῆς ἁγνῆς προῆλθεν ἀφράστως σαρκωθείς. ποτὲ δέ· διὰ σοῦ παρθένε Θεὸς ἀνθρώποις ὡμίλησε· καὶ, ὁ λυτρωτὴς διὰ σοῦ παρθένε ἐπεδήμησεν. ὅτι δὲ ἀληθὲς ὑπάρχει, ὅτι ἰσοδυναμεῖ ἡ, διὰ, τῇ, ἐκ, καὶ μίαν ἰσχὺν ἔχουσιν, ἐντεῦθεν δῆλον. Θεοδώρητος ὁ Κύρου ἐπίσκοπος ἐπιλαμβάνεται τῶν μεγάλου Κυρίλλου ἐν πολλοῖς τῶν ιβʹ. κεφαλαίων, ἃ φθάσας ὁ ἅγιος ἐξέθετο κατὰ τοῦ Νεστορίου· καὶ ἐν τῷ θʹ. ἀναθεματισμῷ, ἐν ᾧ ὁ Κύριλλος φησίν· ἴδιον ἔχων ὁ υἱὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ οὐσιωδῶς ἐμπεφυκὸς αὐτῷ πνεῦμα ἅγιον, εἰργάζετο τὰς θεοσημείας· ὁ Θεοδώρητος φησίν· εἰ μὲν ὡς ὁμοφυὲς ἔφη Κύριλλος καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἴδε συνομολογήσομεν· καὶ ὡς εὐσεβῆ δεξόμεθα τὴν φωνήν. εἰ δ' ὡς ἐξ υἱοῦ, ἢ δι' υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, ὡς βλάσφημον καὶ δυσσεβὲς ἀπορρίψομεν. ἰδοὺ φανερῶς ἐδειλίασεν ὁ Θεοδώρητος εἰπεῖν καὶ τὴν, διὰ, μετὰ τῆς, ἐκ, ἐν τῇ προόδῳ τοῦ πνεύματος τῇ ἀπὸ τοῦ υἱοῦ. ἐκεῖνος γὰρ ἀρνούμενος παντελῶς τὸ πνεῦμα ἀπὸ τοῦ υἱοῦ εἶναι, καθὼς καὶ ὑμεῖς, οὔτε ἐκ τοῦ υἱοῦ, οὔτε διὰ τοῦ υἱοῦ κατεδέξατο· ὑμεῖς δὲ τὸ μὲν δι' υἱοῦ, ὁμολογεῖτε· τὸ δὲ ἐξ υἱοῦ, οὐδ' ἀκοῦσαι ἀνέχεσθε· ἀλλ' ὦ φίλος, τὸ αὐτὸ σημαίνει κατὰ τὸν Θεοδώρητον. ὅτι δὲ τὸ δι' υἱοῦ ὁμολογεῖτε, Δαμασκηνὸς ἐν τῷ ηʹ, καὶ ιγʹ. διαρρήδην βοᾷ, ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ· καὶ ὑμεῖς μεγάλῃ τῇ φωνῇ ᾄδετε· πνεῦμα μεταδοτικὸν ἀγαθότητος, ἐκ πατρὸς διά σου Χριστὲ προερχόμενον. καὶ ἐν τῷ κανόνι τῆς πεντηκοστῆς· σὺ γὰρ ποταμὸς θεότητος, ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ προερχόμενον. ἀλλ' εἰ καὶ ᾄδετε μὲν, ὅμως οὐ γινώσκετε, ὅτι ταυτὸν ἡ, διὰ, τῇ, ἐκ, βούλεται· καὶ γὰρ μεῖζον ἢ ὑμεῖς Θεοδώρητος οἶδεν, ὅτι ἡ, διὰ, τῇ, ἐκ, ἰσοδυναμεῖ, διὰ τοῦτο ἀμφοτέρας τὰς προθέσεις ταύτας ἀρνεῖται. ἐπεὶ οὖν κατὰ τὰ εἰρημένα συμφωνοῦσιν αἱ προθέσεις αὗται, καλῶς καὶ ὁ Νικαίας ἀρχιερεὺς Βησσαρίων ὁ μέγας φιλοσοφεῖ τοῦτο, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ πνεύματος διὰ τῆς, διὰ, τῷ υἱῷ δίδωσι· καὶ μάτην αὐτοῖς διασύρεις, τόν τε τὴν εἰρήνην εἰρηκότα δεῖν ἀσπάσασθαι, καὶ τὸν τὴν διὰ, τῇ, ἐκ, ταυτὸ δύνασθαι φιλοσοφοῦντα.

A quod perinde est ac si diceret, Ex Deo. Chrysostomus autem homilia quinquagesima tertia in Matthæum; Novit enim scriptura, inquit, loco hujus vocis, Ex aliquo, uti hac voce, Per aliquem: ut cum dicit: *Possedi hominem per Deum*; significans non causam secundariam, sed potius primariam. (Gen. 4.) & rursus; *Numquid non per Deum est interpretatio eorum*? (Ibid.) Beatus quoque Cyrillus in epistola ad Nestorium; cujus initium est; Audio quosdam existimationi meæ detrahere; hæc habet: (Conc. Eph. part. 1. cap. 8.) Necesse est fateri, quod natus sit etiam secundum carnem per mulierem. Et paulo post; Natus est perinde atque nos ex muliere. & frequenter in eadem epistola reperias ipsum B promiscue uti, Per, &, Ex, præpositionum alterna mutatione, ut idem significantium. Paulus quoque in epistola ad Galatas ait; *Misit Deus Filium suum natum ex muliere.* (Cap. 4.) Beatus quoque Damascenus in suis ad Virginem hymnis, modo ait; Deum ex te incarnatum novimus: idemque alibi; Ex te immaculata prodiit ineffabiliter incarnatus: modo cantat: Per te, Virgo, Deus cum hominibus versatus est: &, Per te, Virgo, salvator advenit. Esse porro id verum, præpositiones scilicet Ex, & Per, idem valere, & eamdem vim obtinere, ex eo patet: Nam Theodoretus Cyri episcopus C multa reprehendit in duodecim magni Cyrilli capitibus, quæ antea sanctus ille contra Nestorium exposuerat. Et cum in nono anathematismo Cyrillus dicat; Suum habens Filius Spiritum sanctum, qui ex ipso est, & ipsi substantialiter insitus est, divina edebat miracula: Theodoretus ita objicit; Si ut de connaturali Cyrillus loquitur, & procedente a Patre, libenter concedemus, & dictum recipiemus ut pium: Si vero ita loquitur, quod Spiritus ex Filio, sive per Filium existat; projiciemus ut blasphemum & impium. Ecce tibi manifeste reformidavit Theodoretus dicere & Per, & Ex, in processione Spiritus a Filio. Cum D enim ille negaret omnino Spiritum esse a Filio, sicuti negatis & vos; neque ex Filio, neque per Filium admisit. Vos autem fatemini quidem per Filium; ex Filio vero, ne auribus quidem accipere patimini: Sed heus tu, juxta Theodoretum idem significat. Quod vero per Filium fateamini, Damascenus capite octavo & tertiodecimo perspicue clamat, Ex Patre per Filium: (Lib. 1. de orth. fide.) & vos magna voce cantatis; Spiritum bonitatis largitorem, ex Parte per te o Christe procedentem. Et in hymnorum officio, quod die pentecoste canitur, habetis: Tu enim E deitatis fluvius, Spiritus ex Patre per Filium prodiens: Verum etsi canitis, non percipitis tamen idem valere Per atque Ex; at vero Theodoretus melius id norat quam vos, & propterea utramque præpositionem negavit. Quando igitur juxta ea quæ dicta sunt, hæ duæ præpositiones conveniunt, recte magnus ille Bessario Nicænus præsul de hoc philosophatur, & causam Spiritus per hanc præpositionem, Per, Filio tribuit: & frustra obtrectas tam ei, qui pacem amplectendam asseruit, quam ei qui de Per, & Ex, quod idem valeant, disputavit.

EPHES. Ita paulatim Latinismus erupit, cœperuntque deinceps de modo conciliandæ pacis agere, & dicta quædam, per quæ pax fieret curiose perquirere, ancipitem habentia sensum, & quæ possent in utramque trahi sententiam instar cothurni. Id enim consilio suo multum conducere visum est; quod ita & nostri per ea facilius pertraherentur; & speraretur fore, ut eadem ab adversariis nullo adhibito examine admitterentur.

RESP. Ita paulatim Christianismus clarescebat; prius enim malo schismatis obscurabatur: & deinceps de restituendo antiquo pacis vinculo agebant Christi hierarchæ, divino zelo flagrantes; ne rursus totum ecclesiæ corpus divisum maneret, & immaculata sponsa Christi ecclesia suorum dissidia filiorum acerbe defleret; sed lætaretur, ut par est, videns filios mutua caritate conjunctos. Propterea quoque dicta sanctorum consona sibi invicem ostendere studebant, non curiose, ut ais, sed pie & sincere illa explicantes. Cum igitur ea vidissent, & perspexissent eumdem in illis sensum, quem docent doctores occidentales, prompto alacrique animo ecclesiæ Christi unitatem amplexi sunt, non per medium quiddam: apage rem adeo absurdam; nullo modo illi cogitarunt de sanctorum dictis medium illi habentibus sensum, & quæ possent in utramque sententiam distrahi: nunquam venit illis hoc in mentem, ut per ambigua dicta fieret unitas; quæ etiam Latini nullo adhibito examine reciperent; atque ita ficta quædam sequeretur conciliatio: procul erat hoc a sensu eorum. Quid enim fuerit medium inter verum & falsum? quæ vero communicatio luci ad tenebras? Aut enim verum est, quod ex solo Patre, & falsum quod ex Filio: aut verum, quod ex Filio, & falsum quod ex Patre solo; cum hæc sine ullo medio contraria sint; impossibile enim simul utraque consistere. Quale ergo medium reperiri possit in iis dictis, sive quod tu vocas cothurnum? Tu plane cothurnus eras, & cothurni sensum habebas, cum nec frigidus nec calidus esses; propter quod juxta Ioannem in apocalypsi Deus odio te habuit & evomuit, ambidextrum enim calceamentum, quod est cothurnus utrique pedi inutile est: Tu quoque cum sis voci huic quam usurpasti, & rei quam exprimere voluisti, non absimilis, visus es judicio prudentum utrique parti inutilis. At vero sacri illi ac divini viri dicta sedulo perscrutati, in quibus dilucide asseritur, Spiritum esse ex Filio, ex solo vero Patre omnino rejicitur; sanctos & voces eorum ut germanas admiserunt: ac deinceps jure de concilianda pace pie ac religiose agebant.

Cap. 3.

EPHES. Itaque libellum conscribunt, dicta hujusmodi continentem, illorum tamen sententiam plane exponentem; & mittunt ad eos, quasi per illum conjungendi. Verum illi nullo modo volebant libellum admittere, ni prius examinaretur; sed eos vel ut se defenderent, provocabant, & solverent quæ dubia erant in libello; vel suum, quem ipsi jam miserant, ab iis suscipi jubebant:

A ΕΦΕΣ. Οὕτως κατὰ μικρὸν ὁ Λατινισμὸς ἐξερράγη· καὶ περὶ τοῦ τρόπου λοιπὸν τῆς ἑνώσεως ἤρξαντο πραγματεύεσθαι, καί τινα ῥητὰ περιεργάζεσθαι, δι' ὧν ἑνωθήσονται, μέσην ἐπέχοντα χώραν, καὶ δυνάμενα κατ' ἀμφοτέρας τὰς δόξας λαμβάνεσθαι, καθάπερ τις κόθορνος. τοῦτο γὰρ αὐτοῖς πρὸς τὴν ἐπίνοιαν ἔδοξε σφόδρα συμβάλλεσθαι, τῶν τε ἡμετέρων δι' αὐτῶν ῥᾷον προσαγομένων, καὶ τῶν ἐναντίων ἐλπιζομένων ἀνεξετάστως αὐτὰ παραδέξασθαι.

ΑΠΟΚ. Οὕτω κατὰ μικρὸν ὁ Χριστιανισμὸς ἐλαμπρύνετο, πρότερον γὰρ ἠμαυροῦτο τῷ πάθει τοῦ σχίσματος, καὶ τὸν ἀρχαῖον σύνδεσμον λοιπὸν τῆς εἰρήνης B ἐπραγματεύοντο ἀνακτήσασθαι οἱ Χριστοῦ ἱεράρχαι θείῳ πυρούμενοι ζήλῳ, ἵνα μὴ διῃρημένον καὶ πάλιν τὸ τῆς ἐκκλησίας πλήρωμα μείνῃ, καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας ἡ ἄσπιλος νύμφη τὴν τῶν οἰκείων τέκνων διαίρεσιν ὀδύροιτο πικρῶς, ἀλλ' εὐφραίνοιτο ὡς εἰκὸς, ὁρῶσα τὰ ἑαυτῆς τέκνα ἡνωμένα πρὸς ἄλληλα. διὰ τοῦτο καὶ τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων συμφωνοῦντα ἀλλήλοις ἐσπούδαζον δεῖξαι, οὐ περιέργως ὡς σὺ φῂς, ἀλλ' εὐσεβῶς τε καὶ καθαρῶς αὐτὰ ἐξηγεῖσθαι. ἰδόντες τοίνυν καὶ καλῶς ἐννοήσαντες τὰ ῥητὰ, τὰ αὐτὰ τοῖς δυτικοῖς λέγοντα διδασκάλοις, προθύμως ἡνώθησαν C τῇ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίᾳ, οὐ διὰ μεσότητός τινος· ἄπαγε ταύτης τῆς ἀτοπίας· οὐδὲ τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων μέσην ἐπέχοντα χώραν πρὸς ἀμφοτέρας τὰς δόξας ἡγήσαντο παντελῶς, οὐδὲ ἐπίνοιαν ἐκεῖνοι τοιαύτην ἔσχον, ὡς διὰ μεσότητος ῥητῶν τινων ἑνωθῆναι, ὥστε ἀνεξετάστως αὐτὰ παραδέξασθαι τοὺς Λατίνους, καὶ δι' αὐτῶν πεπλασμένην τινὰ συστῆναι τὴν ἕνωσιν· πόῤῥω τοῦτο τῆς ἐκείνων διανοίας ὑπῆρχε. ποία γὰρ μεσότης ἔσται μέσον ἀληθείας καὶ ψεύδους; ποία δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; ἢ γὰρ τὸ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἀληθές ἐστι, καὶ ψευδὲς τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ· ἢ τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἀληθὲς, καὶ D ψευδὲς τὸ ἐκ μόνου, ὡς ἄμεσα ἐναντία· ἀμφότερα γὰρ οὐ θεμιτὸν ἵστασθαι. ποίαν ἄρα μεσότητα τὰ ῥητὰ δύνανται δοῦναι, ἢ ὅπερ σὺ φῂς κόθορνοι; κόθορνος γὰρ σὺ καὶ κοθόρνου ἐπίνοιαν εἶχες, οὔτε ψυχρὸς ὢν, οὔτε θερμός· καὶ διὰ τοῦτο ἐμίσησέ σε Θεὸς κατὰ τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ ἀποκαλύψει, καὶ ἐξέμεσέ σε· τὸ γὰρ ἀμφοτεροδέξιον ὑπόδημα, ὅπερ ἐστὶν ὁ κόθορνος, ἑκατέρῳ ποδὶ ἀχρεῖον ἐστί. καὶ σὺ τοίνυν παρόμοιος τῇ λέξει καὶ τῇ ἐπινοίᾳ σου ταύτῃ ὑπάρχων, ἀχρεῖος ἔδοξας τοῖς ἐχέφροσιν ἐν ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσιν. οἱ δὲ ἱεροὶ ἐκεῖνοι καὶ θεῖοι ἄνδρες τὰ ῥητὰ καλῶς ἐρευνήσαντες, ἐκ τοῦ υἱοῦ προφανῶς λέγοντα; τὸ δὲ ἐκ E μόνου τοῦ πατρὸς παντελῶς ἀπηγορευμένον, ἐδέξαντο τοὺς ἁγίους καὶ τὰς αὐτῶν φωνὰς, καὶ τὴν ἕνωσιν λοιπὸν εἰκότως ἐπραγματεύοντο εὐσεβῶς τε καὶ εὐλαβῶς.

ΕΦΕΣ. Καὶ δή τι συνθέντες γραμμάτιον τοιαῦτά τινα περιέχον, τὴν ἐκείνων δὲ δόξαν ὅμως καθαρῶς ἐκτιθέμενον, ἐξαπέστειλαν αὐτοῖς, ὡς διὰ τούτου τὴν ἕνωσιν ποιησόμενοι. τίς δὲ οὐκ ἀνεκτὸν ἐδόκει τὸ γραμμάτιον δέξασθαι χωρὶς ἐξετάσεως, ἀλλ' ἢ πρὸς ἀπολογίαν αὐτοὺς προυκαλοῦντο, καὶ λύσεις τῶν ἀμφισβητουμένων φωνῶν ἐν τῷ γράμματι, ἢ τὸ οἰκεῖον δέξασθαι παρηγγύων, ὅπερ αὐτοὶ φθάσαντες ἐξαπέστειλαν·

ἦν δὲ

ἦν δὲ ἐκεῖνο συμφώνησις παντελὴς περὶ τὸ δόγμα Λατίνων τε καὶ Γραικῶν, καὶ ὁμολογία τοῦ, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι.

A. Γραμμάτιον ἀπέδωκαν οἱ ἡμέτεροι τὰ τῶν ἁγίων ῥητὰ συμβιβάζοντες κατὰ τὴν τοῦ Μαξίμου φωνὴν, ὅπερ ἀπέστειλαν πρὸς τὸν ἄκρον ἀρχιερέα, πρότερον τοῦτο ζητήσαντες παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἐγγράφως, τίνι τρόπῳ γενήσεται ὁ ὅρος, καὶ πῶς τὸ δόγμα ἐν αὐτῷ ἐγγραφήσεται· ὅπερ ποιήσασα ἀπέστειλε τοῖς Γραικοῖς· οἱ λαβόντες ἔγνων αὐτὸ φανερῶς λέγον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. εἶτ' ἔγραψαν καὶ αὐτοὶ λέγοντες· εἰ καὶ ἔστι τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ ταυτὸν τῷ διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ τὸ διὰ τοῦ υἱοῦ ταυτὸν τῷ ἐκ τοῦ υἱοῦ, καθὼς ὑμεῖς ἀπεδώκατε, ὅμως ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ ἀϊδίως ἐστίν. ἡ Ῥωμαϊκὴ οὖν ἐκκλησία οὐκ ἠθέλησε τὸ γραμμάτιον δέξασθαι χωρὶς ἐξετάσεως, ἀλλ' ἔλεγεν· ἡμεῖς οὐ βουλόμεθα ἕνωσιν πεπλασμένην ποιήσασθαι, οὐδὲ τοὺς Γραικοὺς θέλομεν μεθ' ἡμῶν ἑνωθῆναι μετὰ αἱρέσεως καὶ ἀπάτης· ἀλλ' εἰδέναι βουλόμεθα τὴν ἐξήγησιν τοῦ γραμματίου τούτου, πῶς καὶ τίνι τρόπῳ τὴν, διὰ, ἐννοοῦσιν. οὐδὲ γὰρ δώσομεν τοῦτό ποτε, τὴν, διὰ, ἐννοεῖσθαι αἰτίαν ὀργανικὴν, ἢ ὑπουργικήν. ἡ, διὰ, γὰρ ἴσμεν ὅτι τριχῶς νοεῖται, ὀργανικὴ, ὑπουργικὴ, καὶ φυσική. εἰ μὲν οὖν φυσικῶς νοοῦσι, διὰ τί οὐ χρῶνται καὶ τῇ, ἐκ, ταυτὸν τῇ, διὰ, δυναμένῃ; εἰ δὲ ὀργανικῶς, ἢ ὑπηρετικῶς, ἡμεῖς τούτοις οὐ βουλόμεθα κοινωνῆσαι. διὰ τοῦτο, αἰδέσιμε, ἐζήτουν ἐξήγησιν τοῦ γραμματίου, οὐ γὰρ ἐβούλοντο χωρὶς ἐξετάσεως ἕνωσιν οὐδεμίαν ποιήσασθαι· καὶ δικαίως· εἰ γὰρ νῦν μετὰ τοσαύτης ἐξετάσεως ἐγένετο, σπουδῆς τε καὶ ἀγρυπνίας, καὶ οἱ ἡμέτεροι αὐτῇ μάχονται ἀναιδῶς, τί ἂν ἔλεγον, εἰ χωρὶς ἐξετάσεως ἐγεγόνει; διὰ τοῦτο ἐζήτουν αὐτοὺς ἐξήγησιν εἰς τὸ γραμμάτιον. εἰ δ' οὐ βούλονται ἐξηγηθῆναι τὸ γραμμάτιον, δεξάσθωσαν, ἔλεγον, τὸ ἡμέτερον, ὅπερ διελάμβανε τὴν ἀληθῆ τῶν διδασκάλων ἔννοιαν, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται. ὅτι δὲ τοῦτ' ἀληθὲς, ἐδείξαμεν πρότερον διὰ τῶν ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν ἁγίων, καὶ οὐ χρὴ περὶ τούτου παλιλλογεῖν.

Σ. Τρίβεται πολὺς ἐπὶ τούτοις χρόνος, καὶ οἱ ἡμέτεροι τὴν ἀναβολὴν ἐδυσχέραινον, καὶ τὴν πενίαν ὠδύροντο, καὶ πρὸς τὸν λιμὸν ἠγανάκτουν. καὶ γὰρ δὴ καὶ τοῦτ' αὐτοῖς ἐπενοήθη, μηδενὶ μηδὲν διδόναι τῶν συγκειμένων ἀναλωμάτων, ἵνα ἀναγκασθέντες ἐκ τούτου, κατὰ μικρὸν αὐτοῖς ὑποκύψωσιν.

A. Ἐν τούτοις σε παραστήσω τοῖς ἀκούουσι ψεύστην καὶ παντελῶς ἀσύνετον, ὡς τοιαῦτα λέγοντα. ἄνθρωπε οὐκ ᾐδέσθης οὔτε Θεὸν οὔτ' ἀνθρώπους, λέγων τοιοῦτον φανερώτατον ψεῦδος; τίς ἐστερήθη τῶν τεταγμένων χρυσίνων; τίς ἀφ' ἡμῶν ἐλυπήθη; ἢ ἠγανάκτησεν; πῶς γὰρ ὤφειλε τοῦτο γενέσθαι παρόντος βασιλέως, καὶ πατριάρχου, καὶ ἀρχιερέων τε καὶ ἀρχόντων, καὶ τῶν λοιπῶν; οὐκ ἔχει λόγον γενέσθαι τοιοῦτόν τι ποτέ. εἰ γὰρ ἦν τοῦτο ὃ σὺ λέγεις νῦν, ὁ βασιλεύς τε καὶ ὁ πατριάρχης οὐκ ἐσιώπησαν, ἀλλὰ παῤῥησίᾳ εἶπον ἄν,

erat porro in illo perfecta Latinorum atque Græcorum de dogmate consensio & confessio, quod etiam ex Filio procedat Spiritus sanctus.

Libellum nostri dederunt, sanctorum dicta juxta Maximi vocem inter se conciliantes, quem summo pontifici miserunt; cum a Romana ecclesia quæsissent in scripto, quomodo esset conficienda definitio, quave ratione dogma esset in ea ponendum: Illa cum de modo scripsisset, misit ad Græcos: acceptum illi scriptum legerunt, & cognoverunt ibi aperte dictum, Spiritum sanctum esse etiam ex Filio. Deinde scripsere & ipsi hoc pacto: Quamvis idem sit ex Filio quod per Filium, & per Filium idem quod ex Filio, quemadmodum vos explicastis; nos tamen fatemur, Spiritum sanctum esse a Patre per Filium æternaliter. Romana ergo ecclesia libellum hunc noluit admittere citra discussionem; sed ajebat: Nos simulatam unionem fieri nolumus; neque volumus Græcos nobiscum conjungi per fraudem & hæresin; sed scire libelli hujus expositionem, quo plane modo, & quo sensu intelligant illud, Per. Neque enim concedemus unquam, per illam particulam, Per, significari causam instrumentariam, sive ministerialem. Siquidem scimus per hanc vocem, Per, tria significari, instrumentum, ministerium, & causam naturalem. Si ergo ad significandam naturalem causam assumunt, Per; cur etiam, Ex, non utuntur, quæ idem valet ac, Per? Si vero ad significandum instrumentum, sive ministerium, nos communionem istorum non suscipimus. Propterea, vir reverende, quærebant libelli expositionem; nolebant enim citra disquisitionem conficere quamlibet unionem; & jure quidem optimo. Nam si tanta nunc adhibita inquisitione, studio, ac vigilantia nostri factam unitatem impudenter oppugnant; quid dicerent, si nulla esset adhibita inquisitio? hanc igitur ob causam quærebant sibi explanari libellum. Quod si, Romana dicebat ecclesia, nolunt explanari libellum, nostrum recipiant, in quo germanus doctorum sensus habetur, quod etiam ex Filio procedat Spiritus sanctus: Quod verum esse jam demonstravimus orientalium & occidentalium auctoritate doctorum; nec opus est de hoc eosdem iterare sermones. RESP.

Multum post hæc conteritur tempus; nostrique dilationem ægre ferebant, & inopiam deplorabant, deque fame conquerebantur: nam hoc etiam illis excogitatum erat, nulli quidquam sumptuum condictorum suppeditare, ut propterea coacti paulatim illis succumberent. EPHES.

Hic te ostendam auditoribus mendacem & penitus desipientem, qui talia dicas. Heus tu, nec Deum es veritus, nec homines, ut tam illustre mendacium proferres? quis constituta nummum aureorum erogatione fraudatus est? quis nostrum contristatus aut conquestus est? qui vero id fieri poterat præsente imperatore & patriarcha & ecclesiarum præsulibus & optimatibus & reliquis? nullam res hæc habet probabilitatem. Si enim, ita ut tu nunc dicis, factum esset; imperator & patriarcha non tacuissent, sed libere palamque dixissent; RESP.

Vultis per vim synodum ad finem perducere: contra jus fasque hoc est. Deinde quis esurivit? quem afflixit inopia? quis de fame conquestus est? non enim ad alimenta solum impendebatur eis pecunia, sed multo etiam copiosior, ut suppeteret ad conficienda indumenta, & zonas, & vasa argentea; atque inde illi in patriam locupletati redirent. Quomodo ergo dicis tu illos deplorasse & conquestos esse, nec habuisse, unde sibi alimenta coemerent? Cui vero illi vim attulerunt ut subscriberet, & uniretur? Per illos quisque sui juris fuit. Porro mora & procrastinatio non est Latinis adscribenda; Nam in actis palam videre licet vestram ignominiam, quod summus pontifex assidue vos excitaret, ut conveniretis ad disputandum, & crebro disceptaretis, quo veritas emergeret: Dicebat enim, fieri non posse ut verum reperiatur, nisi disputando. At vos probra timentes (quæ quidem prætereo, nationis honori consultum volens, quod sim & ipse gentis & ritus ejusdem) nolebatis disputare; & nunc synodo & paci ecclesiæ invidentes hujusmodi verba eructatis.

EPHES. Quid plura? non destiterunt salutis & & religionis suæ proditores omnem movere lapidem, donec synodo congregata effecerunt, ut Latinismus palam erumperet, præsidentibus imperatore & patriarcha, & despota illis assidente. Cum enim protulissent in medium dicta, quæ Latinis favere videntur, tum ex illorum ipsorum doctoribus, tum de magno Cyrillo; pugna mecum prius conserta; eodemque tempore subinde insultationibus mihi per sophismata procaciter factis; ita synodum interrogabant, quidnam sentirent de dictis illis; & si Filium Spiritus causam faterentur.

RESP. Synodus hæc facta est privatim & secreto, convenientibus tantum nostris orientalibus; præsidentibus, ut ais, imperatore & patriarcha: & summatim coactis omnibus orientis præsulibus. Hanc porro convocavit celeberrimus ille imperator in patriarchæ domicilium, quod is ægrotaret; non ut erumperet Latinismum, hoc est, ut tu quidem putas, impietatem; sed ut vocaret pietatem in lucem; neque enim Latini impii sunt, sed pii. in qua imperator ad vos omnes habuit concionem, exprobrans scilicet socordiam, quod divinum opus conficiendæ pacis negligeretis, tempusque oscitanter in peregrinatione consumeretis; his verbis usus:

Domini præsules, quid tamdiu moramur in Italia, & non properamus videre finem hujus negotii? Videte, & animum attentius adjicite, ne nos latenter hoc bonum effugiat. Mihi, cum Dei beneficio, qui me unxit, imperator sim, non est tanta Deo reddenda ratio, quanta vobis. Imperator sane debet pro decreto synodi propugnare; at vos estis pastores ecclesiæ. In vos Christianorum omnium conjecti sunt oculi, utpote animarum suarum ductores. Vos Deo pro animabus eorum rationem estis daturi.

ὅτι βίᾳ θέλετε συμπερανθῆναι τὴν σύνοδον· τοῦτο οὐ νόμιμον. εἶτα τίς ἐπείνασε; τίς διὰ τὴν πενίαν ἐλυπήθη; τίς διὰ τὸν λιμὸν ἠγανάκτησεν; οὐ γὰρ μόνον τὰ πρὸς τροφὰς ἐλάμβανον χρήματα, ἀλλὰ πολλῷ πλείω, ὥστ' ἔχειν ποιεῖν καὶ ἐνδύματα, καὶ ζώνας, καὶ σκεύη ἀργυρᾶ, κἀκεῖθεν εἰς τὴν πατρίδα ἐπανέστρεψαν πλούσιοι. πῶς σὺ λέγεις, ὅτι ἠγανάκτουν, καὶ ὠδύροντο, καὶ οὐκ εἶχον ἀγοράσαι βρώματα; εἶτα τίνα ἐβίασαν ὑπογράψαι, ἢ ἑνωθῆναι; πάντας ἀφῆκαν κυρίους τοῦ ἑαυτῶν θελήματος. εἰ δὲ τριβὴ τοῦ καιροῦ καὶ ἀναβολὴ γέγονεν, οὐκ ἀπὸ τῶν Λατίνων ἐγένετο· φαίνεται γὰρ ἐν τοῖς πρακτικοῖς ἡ αἰσχύνη ὑμῶν, ὅτι ἀεὶ διήγειρεν ὑμᾶς ὁ ἄκρος ἀρχιερεὺς ἔρχεσθαι εἰς τὰς διαλέξεις, καὶ συνεχῶς τὰς διαλέξεις ποιεῖν, ὅπως εὑρεθῇ ἡ ἀλήθεια· καὶ γὰρ, ἔλεγεν· οὐ δυνατόν ἐστιν εὑρεθῆναί ποτε τὴν ἀλήθειαν, εἰ μὴ ἐν τῇ διαλέξει. ἀλλ' ὑμεῖς φοβούμενοι τὴν αἰσχύνην, ἣν οὐ λέγω διὰ τὴν τοῦ γένους τιμὴν, ὅτι τοῦ αὐτοῦ γένους καὶ ἔθους κἀγὼ ὑπάρχω, οὐκ ἐβούλεσθε διαλέγεσθαι· καὶ νῦν φθονοῦντες τῇ συνόδῳ καὶ τῇ εἰρήνῃ τῆς ἐκκλησίας τοιαῦτα ἐρεύγεσθε.

ΕΦΕΣ. Τί δεῖ πολλὰ λέγειν; οὐκ ἐπαύσαντο πάντα λίθον κινοῦντες οἱ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας καὶ εὐσεβείας προδόται, μέχρι διεπράξαντο συναγαγόντες τὴν σύνοδον ἐκρῆξαι τὸν Λατινισμὸν εἰς τὸ φανερὸν, βασιλέως τε καὶ πατριάρχου προκαθημένων, καὶ τοῦ δεσπότου τούτοις συνεδριάζοντος. τὰ γὰρ δοκοῦντα συνηγορεῖν τοῖς Λατίνοις ῥητὰ προαγαγόντες εἰς μέσον ἔκ τε τῶν διδασκάλων αὐτῶν ἐκείνων, καὶ τοῦ μεγάλου Κυρίλλου, πρότερον ἐμοὶ διαμαχεσάμενοι, καὶ κατὰ ταυτὸν ἐκ διαδοχῆς ἀλλήλων ἐπιπηδήσαντες ἰταμῶς τοῖς σοφίσμασιν, οὕτως ἠρώτων τὴν σύνοδον, ἥν τινα γνώμην ἔχουσι περὶ τῶν ῥητῶν ἐκείνων, καὶ εἰ τὸν υἱὸν αἴτιον ποιοῦσι τοῦ πνεύματος.

ΑΠΟΛ. Αὕτη ἡ σύνοδος γέγονε μὲν ἰδίᾳ καὶ μυστικῶς, συνηγμένων τῶν ἀνατολικῶν τε καὶ ἡμετέρων μόνον, προκαθημένων, ὡς φῄς, τοῦ τε βασιλέως καὶ πατριάρχου, καὶ ἁπλῶς πάντων τῶν ἀνατολικῶν ἀρχιερέων. συνῆξε δὲ ταύτην ὁ ἀοίδιμος βασιλεὺς ἐκεῖνος εἰς τὸ τοῦ πατριάρχου ταμεῖον, διὰ τὸ ἀσθενεῖν ἐκεῖνον, οὐκ εἰς τὸ ἐκρῆξαι ὡς ἀσέβειαν, καθὸ σὺ ἡγῇ, τὸν Λατινισμὸν, ἀλλ' εἰς τὸ ἀποδεῖξαι τὴν εὐσέβειαν εἰς τὸ φανερόν· εὐσεβεῖς μὲν γὰρ οἱ Λατῖνοι, οὐχὶ δὲ ἀσεβεῖς· ἐν ᾗ ἐδημηγόρησεν ὁ βασιλεὺς πρὸς ὑμᾶς πάντας, ὀνειδίζων δῆθεν ὡς ἀμελοῦντας τοῦ θείου τῆς ἑνώσεως ἔργου, καὶ ῥαθύμως ἐν ἀλλοδαπῇ τὸν καιρὸν διατρίβοντας, εἰπών·

Δεσπόται ἀρχιερεῖς, τί ποιοῦμεν εἰς τὴν Ἰταλίαν τοσοῦτον καιρὸν, καὶ οὐ σπουδάζομεν ἰδεῖν τὸ τέλος ταύτης τῆς ὑποθέσεως; ὁρᾶτε καὶ προσέχετε, μήποτε λάθωμεν καὶ ἀποτύχωμεν τούτου τοῦ ἀγαθοῦ. ἐγὼ βασιλεὺς ὢν τῇ χάριτι τοῦ χρίσαντός με Θεοῦ οὐκ ὀφείλω δοῦναι τῷ Θεῷ λόγον, ὅσον ὑμεῖς· τὸ γὰρ χρέος τοῦ βασιλέως ἐστὶν ὑπερασπίζειν τῆς ἀποφάσεως τῆς συνόδου. ὑμεῖς ἐστε ποιμένες τῆς ἐκκλησίας· πρὸς ὑμᾶς οἱ Χριστιανοὶ πάντες ἀφορῶσιν, ὡς ἡγήτορας τῶν ψυχῶν αὐτῶν· ὑμεῖς ὀφείλετε ἀποδοῦναι λόγον τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῶν ψυχῶν αὐτῶν.

οὐκοῦν

ἐκουῶ βλέψατε καλῶς· σκέψασθε τὸ δίκαιον A καὶ τὸ τῷ Θεῷ ἀρέσκον. ἐνταῦθά εἰσι δύο τρόποι μεγάλοι καὶ ὄλεθροι ἐπικίνδυνοι, ἑνώσεώς τε καὶ διαστάσεως. ἔστι μὲν ὁ κίνδυνος, ἐὰν ἡ ἕνωσις ᾖ καλὴ καὶ ὀρθόδοξος, καὶ ἡμεῖς πλανηθῶμεν μὴ δέξασθαι αὐτήν· ἔστι δὲ κίνδυνος διαιρέσεως, ἐὰν μὴ διαιρεθῶμεν δικαίως. διὰ τοῦτο σκέψασθε τὸ κρεῖττον καὶ συμφέρον. δότε γνώμας μὴ βλαπτούσας τὰς ὑμετέρας ψυχάς. ἡ γὰρ ἕνωσις τῶν ἐκκλησιῶν ἁγία ἐστὶν, εἰ μόνον ἐπ' εὐσεβείας. ἡ διαίρεσις πάλιν φρικτή τε ἐστι καὶ λέγεται· ὥστε ἐὰν μὴ ἑνωθῶμεν εὐσεβῶς, βλάψομεν τὰς ἡμετέρας ψυχάς· ἐὰν δὲ διαιρεθῶμεν ἀδίκως, πάλιν ταυτὸ πεισόμεθα. λοιπὸν βλέπετε, τί μέλ- B λει γενήσεσθαι. ἴστε γὰρ, ὅσον κακὸν τὸ σχίσμα ἐκκλησιῶν ἐποίησεν· ἀφ' οὗ γὰρ ἐγένετο ἕως τοῦ νῦν, οἱ Γραικοὶ τοὺς Λατίνους κύνας ἡγοῦνται, καὶ οἱ Λατῖνοι ὁμοίως τοὺς Γραικούς. οἶμαι γοῦν, ὅστις δι' ἀνθρωπαρέσκειαν ἐμποδίζει τὴν εὐσεβῆ τῆς ἐκκλησίας ἕνωσιν, χείρω τόπον ἕξει τοῦ Ἰούδα. ἀλλ' ὑμεῖς πατέρες αἰδέσιμοι σκέψασθε τὸ δίκαιον τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες. μὴ θελήσητε διὰ πρόσκαιρον δόξαν ἢ τοῦ ἑνὸς μέρους ἢ τοῦ ἄλλου βλάψαι τὰς ὑμετέρας ψυχὰς καὶ τὸ αἷμα τῶν ἐπιλοίπων Χριστιανῶν, τῶν εἰς ὑμᾶς βλεπόντων ὡς ποιμένας καὶ ἡγουμένους αὐτῶν. ταῦτα ἀκούσαντες οἱ ἀρχιερεῖς, μιᾷ φωνῇ πάν- C τες εἶπον· ὅστις ἐμποδίσῃ τὴν εὐσεβῆ τῶν Χριστιανῶν ἕνωσιν, ἔστω ὑπὸ ἀνάθεμα. καὶ οὕτως ἔδωκαν γνώμας ἕκαστος αὐτῶν ἀπὸ στόματος, ὁ μὲν οὕτως, ὁ δὲ οὕτως, ἀρξάμενοι ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ πατριάρχου. ὅθεν εἷς ἐκ τῆς συνόδου ἁγιωσύνῃ κεκοσμημένος καὶ ἀρετῇ, ἔφη· δίκαιόν ἐστι συμβιβάσαι τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων ἡμῶν, ἐπεὶ σύμφωνά εἰσι, τὸ γὰρ αὐτὸ πνεῦμα ἐλάλησεν ἐν αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἔστι διαφωνία, καὶ ἑνωθῆναι ἡμᾶς τῇ τῶν Ῥωμαίων ἐκκλησίᾳ. ἔνθ' ἀπεκρίθης καὶ σὺ λέγων, ὅτι οἱ Λατῖνοι οὐ μόνον εἰσὶ σχισματικοὶ, ἀλλὰ καὶ αἱρετικοί· διὸ οὐδὲ πρέπει ὅλως ἑνωθῆναι αὐτοῖς, εἰ μὴ ἐκβάλωσι τὴν D προσθήκην ἀπὸ τοῦ συμβόλου, καὶ ὁμολογήσωσι τὸ σύμβολον ὡς καὶ ἡμεῖς. τοῦτο ἀκούσας ὁ Νικαίας ἀρχιερεὺς ἀντέφη σοί· καὶ λοιπὸν οἱ λέγοντες τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, αἱρετικοί εἰσι; καὶ εὐθὺς σὺ ἀπεκρίθης, ναί· κἀκεῖνος· ἵλεώς μοι Θεέ· καὶ οἱ ἅγιοι οἱ λέγοντες τοῦτο αἱρετικοί εἰσιν; ἄλαλα γενηθήτω τὰ χείλη τὰ λαλοῦντα κατὰ τῶν ἁγίων. καὶ οὕτως προσήνεγκε τὰ ῥητὰ τῶν ἀνατολικῶν διδασκάλων, καὶ ἀνέγνω πάσῃ τῇ συνόδῳ· ἃ σὺ οὐδέποτε ἔγνως ἢ οἶδας, ἀλλ' ἢ τὰ τοῦ Καβασιλᾶ τε καὶ Παλαμᾶ. ἰδόντες δὲ οἱ E πατέρες τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων τῶν ἀνατολικῶν, καὶ ἀναγνώσαντες καὶ ἐκ τῶν δυτικῶν διδασκάλων, καὶ εὑρόντες αὐτὰ συμφωνοῦντα ἐκείνοις, ἐπείσθησαν ἅπαντες τῇ ἀληθείᾳ ἀναφανείσῃ· οὐ γὰρ δίκαιον τοῦ φωτὸς δειχθέντος καμμύειν τὰ ὄμματα. καὶ οὕτως ἔδωκαν γνώμας ὁμοφωνοῦντες τοῖς τῶν ἁγίων ῥητοῖς, καὶ τὸν υἱὸν ἔδωκαν εἶναι κατὰ μὲν τοὺς Γραικοὺς αἰτίαν, κατὰ δὲ τοὺς Λατίνους ἀρχὴν τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπορεύσεως ὥσπερ καὶ τὸν πατέρα.

Περὶ μὲν τῶν ῥητῶν οὐκ ἀμφιβάλλειν ἔφασαν, εἰ γνήσια τῶν διδασκάλων εἰσὶ, παρὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ θείου Μαξίμου τοῦτο πιστούμενοι· τὴν αἰτίαν

A Evigilate ergo; exquirite quod justum est & Deo placitum. Duæ nobis propositæ sunt viæ, duoque periculosa præcipitia, conjunctionis & dissidii. Si conjunctio bona est & orthodoxa, periculum est, ne decepti nos illam rejiciamus: imminet etiam periculum in dissidio, si jure non disjungamur. Quapropter expendendum vobis est quid præstet, quidve conducat. Dicite sententias, quæ vestras animas non lædant: nam ecclesiarum unitas sancta est, dum fiat cum pietate; disjunctio rursus & est & dicitur horrenda res: ut si pie non conjungamur, simus animas nostras læsuri; si vero injuria disjungamur, rursus in idem recidamus. Consi- B derate igitur, quid agendum. Nostis, schisma ecclesiarum quantum attulerit malum: ex eo enim tempore, quo ortum est, Latini a Græcis, & Græci pariter a Latinis habentur ut canes. Itaque existimo, si quis ad aucupandam hominum gratiam obstiterit piæ unitati ecclesiæ, deteriore loco hunc fore, quam sit ipse Iudas. At vos venerabiles patres, quod justum est perpendite, Dei timorem habentes præ oculis. Nolite ob temporaneam alterutrius partis gloriam damno afficere animas vestras, & reliquorum Christianorum sanguinem, qui in vos ut pastores & duces suos intuentur. His auditis præsules omnes una voce dixerunt: Quisquis C impedimento fuerit, quominus pia Christianorum unitas fiat, esto anathemati subjectus. Atque ita suam unusquisque dixit sententiam, prout cuique visum est, sacro primum exordiente patriarcha. Vnus autem ex iis, qui synodo aderant, sanctimonia præditus & virtute: Æquum est, inquit, sanctorum nostrorum dicta inter sese conciliare, nam ea concordant; quandoquidem in ipsis idem locutus est Spiritus, nec est discrepantia: nosque cum ecclesia Romana conjungi. Quando & tu respondisti, Latinos non solum esse schismaticos, sed etiam hæreticos; proinde conjunctionem cum illis D nullo modo esse admittendam, nisi e symbolo additamentum ejiciant, & symbolum eodem quo nos modo fateantur. Quod ubi Nicænus præsul audivit, his verbis tibi occurrit; Ergo qui Spiritum sanctum etiam ex Filio asserunt, hæretici sunt? tu vero confestim respondisti, Etiam: & ille; Deus propitius mihi sis: Sancti etiam qui hoc dicunt, hæretici sunt? muta fiant labia, quæ loquuntur adversus sanctos. Tumque sententias protulit orientalium doctorum, & legit universæ synodo, nunquam a te visas vel cogni- E tas; sola quippe tibi nota erant, quæ scripsit Cabasilas & Palamas. Patres autem inspectis orientalium doctorum sententiis, lectisque etiam occidentalium dictis, ut hæc illis consentanea esse comperetunt, omnes perspectæ jam veritati se dediderunt; Iniquum quippe est ostensa luce oculos claudere. Itaque tulerunt sententias, sanctorum dicta secuti; & confessi sunt Filium juxta Græcos quidem esse causam, juxta Latinos autem principium productionis sancti Spiritus æque ut Patrem.

Illi vero de dictis nihil se dubitare respōderunt, quin germana doctorū sint, cum de hoc fidem iis faceret epistola S. Maximi: causam EPHES.

vero Spiritus Filio tribuere, major certe A pars nullo modo volebant, quod ita statueret & ipse sapiens Maximus.

RESP. De dictis non dubitabant amplius, quod illa inter se consentire jam certum esset, utpote germana doctorum; quodque perspectum haberent, jam olim in ecclesia Romana vigere hanc sententiam. Nam S. Maximus, qui fuit ante sextam synodum œcumenicam, testatur ecclesiam Romanam per id tempus ita cantare; & consona dicentes profert Romanos patres, & præterea Cyrillum Alexandrinum. Quod vero ut validissimum objicis, est quod ait Maximus; patres illos demonstrasse, non esse a se affirmatum, Filium esse causam; sed illud denotatum, quod B per ipsum procedat: hoc enim tu ais & istos nunc reformidantes, dicta quidem approbasse & ipsos exemplo Maximi, causam vero Filio tribuere nullo modo voluisse majorem partem. Nos vero ad hæc etiam respondebimus paucis: S. Maximi dictum ita intelligitur: Non putat ipse Filium esse causam Spiritus principalem & primordialem, aut principium sine principio, sive causam absque causa; hoc enim soli inest Patri, haudquaquam Filio; siquidem quod habet Filius, acceptum habet a Patre, a quo etiam est. Quare ut Filius quoque dicatur causa & principium Spiritus sancti, hoc a Patre acce- C pit: Possumus quippe nos etiam exemplo

Orat. in nativit. domini. magni Gregorii theologi dicere, Causa de causa, lumen de lumine, Deus de Deo; sicut ille dicit, Principium de principio. Etsi ergo Filius vocatur causa, non tamen a se originaliter; verum ex Patre quidem principialiter, per Filium vero & ex Filio, utpote per Filium. & hoc est, quod ait Maximus; Ostensum esse ab illis, se non asserere Filium causam Spiritus principalem; sed significare voluisse, quod per ipsum procedat. Ita igitur & isti hoc sensu tribuentes Filio causam non primordialem, recte & pie fecerunt. Nam neq; nos dicimus Filium principialem D seu primordialem Spiritus causam, sed ex Patre, utpote primo principio a nullo principio, & principali; Ex Filio autem & per Filium, ut per ipsum ex Patre. Ita credimus, & intrepide prædicamus.

EPHES. Verum qui ad impietatem audaces erant, quiq; illos a principio secuti sunt, amplis pollicitationibus & muneribus pellecti, nuda fronte Filium Spiritus causam pronuntiarunt; quod ne in ipsis quidem Latinorum dictis ita disertis verbis reperitur expressum.

RESP. Non audaces ad impietatem, sed religiosi ad retinendam pietatem erant illi, quos tu calumniaris: noluerunt enim deinceps in E schismate & perversitate persistere, secernendo se a fratribus, & ab ecclesia; nec adeo stolidi erant, ut veritatem, quæ Christus est, coram hominibus negarent: & propterea nuda fronte palam pronuntiarunt, a tenebris pessimæ illius, quam præsumptam animo habebant, opinionis se recolligentes, & ad veritatis lucem revocati te, miserabiliter humi jacere relicto, ut socios haberes omnes, qui jam usq; ab initio fuere schismatici. Nec vero, ut ais, pellecti sunt illi promissis ac muneribus; sed timore permoti illius oculi, quem latere nihil potest, confessi sunt,

μέντοι τοῦ πνεύματος τῷ υἱῷ διδόναι παντελῶς ἀπηγόρευσαν οἱ γε πλείονες· οὕτως γὰρ καὶ τὸν σοφὸν διορίζεσθαι Μάξιμον.

ΑΓ… Περὶ τῶν ῥητῶν ἔτι οὐκ ἀμφιβάλλοντες ἦσαν, ἐπειδὴ ἔγνωσαν αὐτὰ συμφωνοῦντα ἀλλήλοις, ὡς γνήσια ὄντα τῶν διδασκάλων· καὶ ὅτι ἔγνωσαν, ταύτην τὴν δόξαν εἶναι ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ πρόπαλαι. ὁ γὰρ ἅγιος Μάξιμος πρὸ τῆς ἕκτης ὢν οἰκουμενικῆς συνόδου, μαρτυρεῖ τῇ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ τοῦτο ᾀδούσῃ, καὶ συμφώνους ἐν τούτῳ προκομίζει Ῥωμαίους πατέρας, ἔτι γε μὴν καὶ Κύριλλον τὸν Ἀλεξανδρείας. τὸ δὲ ἰσχυρότερόν σου τῶν λόγων ἐστὶν, ὡς οὐκ αἰτίαν ποιοῦντας τὸν υἱὸν, ἔφη Μάξιμος, σφᾶς αὐτοὺς οἱ πατέρες ἐκεῖνοι ἀπέδειξαν, ἀλλ᾽ ἵνα τὸ δι᾽ αὐτοῦ προϊέναι δηλώσωσι· τοῦτο γὰρ καὶ οὗτοι νῦν, ὡς φῂς, δειλιάσαντες τοῖς μὲν ῥητοῖς συνεφώνησαν καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν Μάξιμον, τὴν δὲ αἰτίαν τῷ υἱῷ διδόναι παντελῶς ἀπηγόρευσαν οἱ γε πλείονες αὐτῶν. ἡμεῖς δὲ καὶ πρὸς ταῦτα ὀλίγα ἐροῦμεν· ὅτι τὸ τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου οὕτω νοεῖται, ὡς οὐκ ἀρχοειδῶς οὐδὲ προκαταρκτικῶς αἰτίαν τὸν υἱὸν εἶναι νομίζει τοῦ πνεύματος, οὐδ᾽ ἀρχὴν ἄναρχον, οὐδ᾽ αἰτίαν ἀναίτιον, τοῦτο γὰρ τῷ πατρὶ μόνῳ πρόσεστι, τῷ δὲ υἱῷ οὐχ οὕτως, ἀλλ᾽ ὃ ἔχει ὁ υἱὸς, παρὰ τοῦ πατρὸς λαβὼν ἔχει καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι. ὅθεν εἰ λέγοιτο καὶ ὁ υἱὸς αἰτία καὶ ἀρχὴ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦτ᾽ ἔλαβε· δυνάμεθα γὰρ καὶ ἡμεῖς εἰπεῖν κατὰ τὸν ἐν θεολογίᾳ μέγαν Γρηγόριον, ἡ ἐκ τῆς αἰτίας αἰτία, τὸ ἐκ τοῦ φωτὸς φῶς, ὁ ἐκ Θεοῦ Θεὸς, ὥσπερ ἐκεῖνός φησιν, ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή. ὥστε εἰ καὶ ὁ υἱὸς αἰτία λέγεται, ἀλλ᾽ οὐκ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ἀρχοειδῶς, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ πατρὸς μὲν ἀρχοειδῶς, διὰ τοῦ υἱοῦ δὲ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ὡς διὰ τοῦ υἱοῦ. καὶ τοῦτό ἐστιν ὅ φησι Μάξιμος· οὐκ αἰτίαν ἀρχοειδῆ τὸν υἱὸν ποιοῦντας τοῦ πνεύματος σφᾶς αὐτοὺς ἀπέδειξαν, ἀλλ᾽ ἵνα τὸ δι᾽ αὐτοῦ προϊέναι δηλώσωσι. καὶ οὗτοι οὖν οὕτω νοήσαντες δοῦναι τῷ υἱῷ τὴν μὴ προκαταρκτικὴν αἰτίαν, καλῶς καὶ εὐσεβῶς ἐποίησαν. καὶ γὰρ οὐδ᾽ ἡμεῖς λέγομεν ἀρχοειδῆ ἢ προκαταρκτικὴν τὸν υἱὸν αἰτίαν τοῦ πνεύματος, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ πατρὸς ὡς πρώτης ἀρχῆς ἀνάρχου καὶ ἀρχοειδοῦς, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ ὡς δι᾽ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρός. καὶ οὕτω πιστεύομεν, καὶ γενναίως κηρύττομεν.

ΕΦΕ… Ἀλλ᾽ οἱ τολμηροὶ τὴν δυσσέβειαν, καὶ ὅσοι τούτοις παρὰ τὴν ἀρχὴν ἠκολούθησαν, ἐπαγγελίαις λαμπραῖς ὑπαχθέντες καὶ δόμασιν, γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τὸν υἱὸν ἀπεφήναντο τοῦ πνεύματος αἴτιον· ὃ μηδ᾽ ἐν τοῖς τῶν Λατίνων ῥητοῖς εὕρηταί που φανερῶς κείμενον.

ΑΠΟ… Οὐ τολμηροὶ τὴν δυσσέβειαν, ἀλλ᾽ εὐλαβεῖς τὴν εὐσέβειαν ἦσαν ἐκεῖνοι, οὓς σὺ συκοφαντεῖς. οὐ γὰρ ἐβουλήθησαν διαμεῖναι καὶ ἔτι τῷ σχίσματι καὶ τῇ κακίᾳ διαιρούμενοι τῶν ἀδελφῶν καὶ τῆς ἐκκλησίας, οὐδ᾽ ἦσαν οὕτω μωροὶ ἀρνήσασθαι τὴν ἀλήθειαν, ὅς ἐστιν ὁ Χριστὸς, ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων. διὸ καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ ἀνεκήρυξαν, ἐκ τοῦ σκότους τῆς κακίστης προλήψεως ἀνανήψαντες, καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἀνεκλήθησαν, σὲ κάτω κείμενον ἐλεεινῶς καταλιπόντες μετὰ τῶν ἀπ᾽ αἰῶνος ἁπάντων σχισματικῶν εἶναι σέ. οὐχ ὑπαχθέντες δὲ δώροις τε καὶ ἐπαγγελίαις, ὡς σὺ φῂς, ἀλλὰ φοβηθέντες τὸν ἀλάθητον ὀφθαλμὸν, ὃ ἔγνωσαν

ὃ ἔγνωσαν δίκαιον, ὡμολόγησαν. ὅτι δὲ οὐχ εὕρηται ὁ υἱὸς αἴτιος τοῦ πνεύματος ἐν τοῖς τῶν Λατίνων ῥητοῖς φανερῶς κείμενον, ἐδείξαμεν πρότερον, τὰ ῥητὰ θέντες τῶν δυτικῶν διδασκάλων. οὐκ οἶδα δὲ, εἰ καὶ ἄλλως σὺ νοεῖς τὸ εἶναι αἴτιον τοῦ πνεύματος, ἄλλως τὸ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον. ἐγὼ δὲ ὅταν ἀκούσω, παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ εἶναι ἔχει, καὶ παρ' αὐτοῦ ἐκπορεύεται, τὸ αὐτοῦ αἴτιον ἐννοῶ· εἰ δὲ ἄλλο ἐστὶ τὸ εἶναι ἔχειν παρ' αὐτοῦ, ἄλλο δὲ τὸ εἶναι αἴτιον, δεῖξον σὺ τοῦτο, καὶ ἡμεῖς σιγήσομεν· ἀλλ' οὐ δυνήσῃ τοῦτο δεῖξαί ποτε, ἀλλὰ μάτην πτερυγίζεις πολλὰ κάμνων.

ΕΣ. Τούτοις δὲ καὶ ὁ πατριάρχης ἐπεψηφίσατο, πρὸ διεφθαρμένος ἤδη καὶ αὐτὸς ὁ τάλας, καὶ ἅμα διψῶν τὴν ἐκεῖθεν ἀπαλλαγὴν, εἰ καὶ τὸ χρεὼν αὐτὸν συνήλαυνε πρὸς τὸν θάνατον.

ΟΛ. Ο ἱερὸς πατριάρχης ἐψηφίσατο πρῶτος, ὅτι οἱ ἀνατολικοὶ ἅγιοι τοῖς δυτικοῖς συμφωνοῦσι· καὶ μετὰ τοῦτον οἱ λοιποὶ συνῄνεσαν θεῖοι ἄνδρες· ὃς εἴπερ ἔζη, οὐκ ἂν σὺ τοιαῦτ' ἔλεγες, οὔτε μὴν ἔπραττες· ἀλλὰ οὐδὲ τολμῆσαι εἶχες εἰπεῖν προδιεφθαρμένον αὐτὸν, ἂν τὴν σκιὰν αὐτοῦ μόνον ἔβλεπες. ὃς οὐ διὰ φόβον τινὰ, οὐδὲ διὰ δόξαν, οὐδὲ διψῶν τὴν ἐκεῖθεν ἀπαλλαγὴν, τὴν ἱερὰν ἐγλίχετο ἕνωσιν· ἀλλ' ὅτι εἶδεν ἀκριβῶς, ὃ πολλοὶ πρὸ αὐτοῦ πατριάρχαι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν καὶ οὐκ εἶδον· εἶδε γὰρ τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας, τὰ μέλη τοῦ δεσποτικοῦ σώματος ἡνωμένα, ἠγαλλιάσατο τῷ πνεύματι, καὶ ὑπέγραψεν εὐλαβῶς, ὁμολογήσας τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, τὴν κάθαρσιν τῶν ψυχῶν, τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα κεφαλὴν πάντων τῶν ἱερέων· καὶ οὕτω θεὶς τὰ γόνατα προσηύξατο, καὶ ἄρας τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν εὐχαρίστησε τῷ Θεῷ, καὶ οὕτως ἀπέδωκε τὴν ἁγίαν αὐτοῦ ψυχήν. σὺ δὲ ὁ ἀναιδῶς συκοφαντῶν αὐτὸν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὁμοῦ σὺν τῇ κόπρῳ τοῦ ἀφεδρῶνος ἐξέπνευσας· μαρτυρεῖ τοῦτο πᾶσα ἡ πόλις. οὕτως οἶδεν ἡ θεία δίκη ταλαντεύειν ἕκαστον κατὰ τὴν ἑαυτοῦ πίστιν, ὡς πάλαι τὸν τῆς μανίας ἐπώνυμον Ἄρειον, ὃς κάτω τὰ ἔγκατα ἔπεμψεν, σὺ δὲ ἄνω τὴν κόπρον.

ΦΕΣ. Ἐγὼ δὲ τὴν ἐμαυτοῦ γνώμην ἅμα καὶ ὁμολογίαν τῆς πίστεως συγγεγραμμένην ἔχων· οὕτω γάρ που διείρητο πρότερον, ἐγγράφως ἐπιδοῦναι τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἕκαστον· ὡς εἶδον αὐτοὺς ἐκθύμως ἤδη πρὸς τὴν ἕνωσιν ὡρμημένους, καὶ τοὺς ἐμοὶ συνεστῶτας πρότερον, ἄρτι συμπεπτωκότας ἐκείνοις, ἐγγράφων δὲ οὐδὲ μεμνημένους, ἐπέσχον καὶ αὐτὸς τὴν γραφὴν, ἵνα μὴ πρὸς ὀργὴν αὐτοὺς ἐρεθίσας, εἰς πρόὔπτον ἤδη τὸν κίνδυνον ἐμαυτὸν ἐμβάλω.

ΦΕΣ. Εἴρητο μὲν πρότερον, ἕκαστον τὴν ἑαυτοῦ δοῦναι ὁμολογίαν, ἐγγράφως δηλονότι, πρὸ τοῦ ἰδεῖν τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων· ἰδόντες δ' αὐτὰ καὶ συμφωνήσαντες πρὸς ἐκεῖνα, οὐκ ἦν ἀνάγκη ἐγγράφους διδόναι ὁμολογίας, τῶν ἁγίων διὰ τῶν ῥητῶν δῆλα τὰ πάντα ποιούντων. διὰ τοῦτο οὐδεὶς ἔδωκε γνώμην ἐγγράφως ἐκεῖ, ἀλλ' ἀπὸ στόματος ὀλίγοι τινὲς, ἀρχομένου τοῦ βασιλέως καὶ τῶν πρώτων τεσσάρων ἢ πέντε, οἱ δ' ἄλλοι ἄπειροι ὄντες γραμμάτων ἐγνωμοδότησαν μόνον εἰς τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων. καὶ σὺ μὲν τὴν ὁμολογίαν σου ἔχων ἐγγεγραμμένην, πλήρη αἱρέσεων καὶ ἀδολεσχίας, ἐδειλίασας δοῦναι, ἵνα μὴ

A quod æquum esse cognoverunt. Quod vero ais, non reperiri in Latinorum dictis aperte expressum, Filium esse causam Spiritus, jam ostensum a nobis est, ubi occidentalium doctorum sententias exposuimus. Nescio porro, an penes te differat, Esse causam Spiritus, & ab eo procedere. Ego certe cum audio locutiones illas, Habet esse a Filio, & ab eo procedit; causam ipsius intelligo. Si vero aliud est, Ab illo existere, & aliud causam esse, proba tu hoc, & nos tacebimus: at nunquam id poteris ostendere, sed conaris tantum frustra volare multum laborans.

B Quorum sententiam ipse quoque patriarcha secutus est, quod esset jampridem & ipse miser corruptus, simul vero discessionem inde sitiret; quamvis eum ad mortem debitum fatale compelleret. EPHES.

Sacer patriarcha primus dixit sententiam, sanctos orientales congruere cum occidentalibus; hunc deinde secuti sunt reliqui præstantissimi viri: qui si esset in vita, tu nec diceres nec ageres talia; sed nec auderes ipsum vocare jampridem corruptum, si vel ipsam nudam ejus umbram conspiceres. Is enim non metu, vel studio gloriæ, nec discessum inde sitiens sacram optabat ecclesiæ unitatem; sed quia re ipsa peractum vidit, quod C multi ante illum patriarchæ videre cupierunt, & non viderunt. Vidit enim pacem ecclesiæ, membra dominici corporis conjuncta; exultavit spiritu, & cum devotione subscripsit, confessus Spiritum sanctum etiam ex Filio, purgationem animarum, Romanum pontificem omnium sacerdotum caput: atq; ita positis genibus oravit, sublatisque in cælum manibus Deo gratias egit; sicq; sanctam suam animam reddidit. Tu vero, qui impudenter illum & qui cum illo fuere, calumniaris, non ita, sed una cum ani stercore animam efflasti: testatur hoc universa Constantinopolis. Ita Dei novit justitia expendere unum-D quemque ex fide quam habet sicut olim Arium; qui nomen a furore traxit; nam ille viscera deorsum, tu stercus per os egessisti. RESP.

Ego vero cum scriptam haberem sententiam, fideiq; pariter meæ confessionem: namque ita prius constitutum erat, ut suam unusquisque sententiam scriptam traderet: ut vidi illos magna jam propensione animi ferri ad conciliandam pacem; & eos qui mecum antea stabant, modo cum illis corruisse; nullam vero prorsus fieri scriptorum mentionem; meam & ipse scripturam tenui; ne si illos irritassem, certum in periculum me committerem. EPHES.

E Constitutum sane prius erat, ut suam unusquisque confessionem traderet scriptam, antequam visa essent dicta sanctorum: verum iis cognitis ad ea se conformaverunt, nec opus erat amplius confessiones dare scriptas, cum sancti per sua dicta plana omnia facerent. Propterea nemo scriptam dedit ibi sententiam, sed pauci quidam pronuntiarunt exordiente imperatore, & primis quatuor aut quinque, reliqui cum rudes essent literarum de sanctorum dictis tantum tulere sententiam. Tu porro scriptam habens tuam confessionem, hæreseon & garrulitatis plenam, illam non obtulisti, timens ne RESP.

honoris

honoris loco risum moveres: & vidisti eos, qui tecum antea jacebant in profundo inferorum, viriliter sese erigere, & resipiscentes schisma deponere, pieque pervenire ad vinculum pacis, & studiose properare ad sacram ecclesiæ unitatem: nec ferre poteras, illos quidem fieri vocarique patres & magistros ecclesiæ, te vero esse alienum, & hostem eorum.

EPHES. Ceterum verbis libere exposui quid sentirem; dicta videlicet occidentalium & orientalium patrum cohærere aliter non posse, quam juxta expositionem epistolæ venerabilis Maximi; nimirum dicendo, Filium non esse causam Spiritus: annotans præterea illud de additamento, quod propter allatas causas nec rite factum, nec justa sit ratione appositum. Post hæc illi res suas egerunt, atque ad conscribendam definitionem, & reliqua ad unitatem spectantia se contulerunt.

RESP. Verbis tu quidem hæreses & blasphemias evomuisti coram imperatore & patriarcha, & universo orientali conventu, cum Latinos vocasti schismaticos & hæreticos: quando his auditis omnes te deriserunt. Quæ enim synodus Latinos vocavit unquam hæreticos? quomodo non es ausus id asserere coram Latinis? nempe quia demonstrare non poteras. Vt vero & Spiritum ex solo Patre impudenter exclamasti, patres audientes contorquebantur, & se invicem intuentes continuerunt aures suas; allatisque libris & dictis sanctorum veritatem ostendebant: quæ cum vidisses, caligo tuis oculis offusa est. Cum vero etiam stulte pronuntiasti, nolle te admittere communionem Latinorum, ni prius e symbolo expungant quod addiderunt; quoniam hæretici sunt qui affirmant etiam ex Filio Spiritum esse, audisti; Muta fiant labia, quæ in sanctos maledicta conjiciunt, sancti enim ecclesiæ hoc asserunt: tu vero confusus tacuisti. At patres reliqui dicta orientalium & occidentalium patrum secuti juxta sensum venerabilis Maximi, primum quidem sanctis sese adjunxerunt, deinde omnes in eamdem ivere sententiam: Postremo ad scriptionem definitionis, ut par erat, se converterunt; & reliqua quæ pacis erant, egerunt, ut divinum hoc & sanctum opus concordiæ & unitatis Christianorum finem haberet.

EPHES. Ego vero ex eo tempore segregatus ab illis, & mihi ipsi vacans, ut sanctis meis patribus ac doctoribus perpetuo adhæream; per hanc meam scripturam omnibus notam facio sententiam meam; ut liceat volenti cuilibet expendere, num recta defendens an perversa dogmata, factam unionem amplexus non fuerim.

RESP. Et tu quidem segregatus a patribus sacræ synodi, ab ovili etiam Christi es segregatus: segregatus vero a grege Christi, extra salutarem versaris arcam: Illum porro qui extra navem est, agitari oportet pravæ hæreseos fluctibus. Omnis enim qui a synodo secernitur œcumenica, hostem ei se præbet: hostibus autem synodorum œcumenicarum illud unum inditur nomen, ut appellentur hæretici.

A ὀφλήσῃς ἀντὶ τιμῆς γέλωτα· εἶδες δὲ καὶ τοὺς πρότερον μετὰ σοῦ ἐλεεινῶς κατακειμένους εἰς τὸ τοῦ ᾅδου βάραθρον, γενναίως ἀναστάντας, καὶ ἀνανήψαντας ἐκ τοῦ σχίσματος, καὶ ἐλθόντας εὐλαβῶς εἰς τὸν σύνδεσμον τῆς εἰρήνης, καὶ μετὰ σπουδῆς ὡρμημένους πρὸς τὴν ἱερὰν ἕνωσιν· καὶ οὐκ ἔφερες βλέπειν γινέσθαι μὲν αὐτοὺς καὶ ὀνομασθῆναι πατέρας καὶ διδασκάλους τῆς ἐκκλησίας, σὲ δὲ αὐτῶν ἀλλότριον καὶ ἐχθρόν.

ΕΦΕ Διὰ στόματος μέντοι τὴν ἐμαυτοῦ γνώμην ἐδήλωσα παῤῥησίᾳ, μὴ ἂν ἄλλως δύνασθαι τὰ ῥητὰ τῶν δυτικῶν καὶ ἀνατολικῶν συμφωνῆσαι πατέρων, εἰ μὴ κατὰ τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου, τὸν υἱὸν μὴ φάμενος αἴτιον εἶναι τοῦ πνεύματος· προσεπισημηνάμενος ἅμα καὶ περὶ τῆς προσθήκης, ὡς οὐδὲ ταύτην συγχωρῶ τοῖς Λατίνοις, ἅτε μὴ καλῶς μηδ᾽ εὐλόγως κατὰ τοὺς εἰρημένους λόγους γεγενημένην. ἐντεῦθεν οἱ μὲν τὰ ἑαυτῶν ἔπραξαν, καὶ πρὸς τὴν συνθήκην τοῦ ὅρου καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ἑνώσεως ἔβλεψαν.

ΑΠΟ Διὰ στόματος μὲν σὺ ἐξέμεσας αἱρέσεις καὶ βλασφημίας ἔμπροσθεν βασιλέως καὶ πατριάρχου καὶ ἁπάσης τῆς ἀνατολικῆς συνάξεως, εἰπὼν τοὺς Λατίνους σχισματικοὺς καὶ αἱρετικούς· ἔνθα κατεγέλασάν σε ἅπαντες, ἀκούσαντες τοὺς τοιούτους λόγους. ποία γὰρ σύνοδος ἔφη ποτὲ τοὺς Λατίνους αἱρετικούς; πῶς οὐκ ἐτόλμησας εἰπεῖν τοῦτο ἔμπροσθεν τῶν Λατίνων; διότι οὐκ ἴσχυες ἀποδεῖξαι. ὅτε δὲ καὶ πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἀναιδῶς ἐξεβόησας, οἱ πατέρες ἀκούσαντες συνετρίβοντο, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐμβλέψαντες συνέχον τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ τὰς βίβλους καὶ τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων κομίσαντες ἐδείκνυον τὴν ἀλήθειαν· ἅπερ ἰδὼν ἀβλεψίᾳ κατεσχέθης. ὅτε δὲ καὶ μωρῶς ἐφθέγξω, ὅτι οὐ συγκοινωνήσεις Λατίνοις ποτὲ, ἐὰν μὴ τὴν προσθήκην ἐκβάλωσιν ἀπὸ τοῦ συμβόλου, ὅτι αἱρετικοί εἰσιν οἱ λέγοντες καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ἤκουσας· ἄλαλα γενηθήτω τὰ χείλη τὰ λαλοῦντα κατὰ τῶν ἁγίων, οἱ ἅγιοι γὰρ τῆς ἐκκλησίας λέγουσι τοῦτο· καὶ ᾐσχύνθης, καὶ ἐσιώπησας. οἱ δὲ λοιποὶ πατέρες συμφωνήσαντες τοῖς ῥητοῖς τῶν ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν πατέρων κατὰ τὸν νοῦν τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου, ἡνώθησαν πρῶτον μὲν τοῖς ἁγίοις, εἶτα καὶ πρὸς ἀλλήλους· ἔπειτα δὲ καὶ πρὸς τὴν τὴν συνθήκην τοῦ ὅρου ἔβλεψαν ὡς εἰκὸς, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς εἰρήνης ἔπραξαν, ἵνα λάβῃ τέλος τὸ θεῖον ἔργον τοῦτο καὶ ἅγιον τῆς τῶν Χριστιανῶν ὁμονοίας τε καὶ ἑνώσεως.

ΕΦΕΣ Ἐγὼ δὲ χωρισθεὶς αὐτῶν ἔκτοτε ἐμαυτῷ σχολάσας, ἵνα τοῖς ἁγίοις μου πατράσι καὶ διδασκάλοις διατελῶ συνημμένος, πᾶσι καταφανῆ ποιῶ τὴν ἐμαυτοῦ γνώμην διὰ τῆσδέ μου τῆς γραφῆς· ὡς ἂν ἐξῇ δοκιμάζειν τῷ βουλομένῳ, πότερον ὑγιέσι δόγμασι χαίρων, ἢ διεστραμμένοις τισὶ, τὴν γεγενημένην ἕνωσιν οὐ παρεδεξάμην.

ΑΠΟ Καὶ σὺ μὲν χωρισθεὶς ἀπὸ τῶν πατέρων τῆς ἱερᾶς συνόδου, κεχωρισμένος εἶ καὶ τῆς ἱερᾶς τοῦ Χριστοῦ ποίμνης· κεχωρισμένος οὖν τῆς τοῦ Χριστοῦ μάνδρας, ἔξω εἶ τῆς σωστικῆς κιβωτοῦ· τὸν δὲ ἔξω τῆς νηὸς ὄντα ἀνάγκη βασανίζεσθαι ὑπὸ τῶν κυμάτων τῆς μοχθηρᾶς αἱρέσεως. πᾶς γὰρ ὁ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου χωρισθεὶς, ἐχθρὸς ἀποδείκνυται ταύτης· οἱ δὲ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἐχθροὶ οὐκ ἄλλο λαμβάνουσιν ὄνομα, ἢ αἱρετικοὶ ὀνομάζονται.

ὑμεῖς

ἡμεῖς δὲ ἵνα μὴ τὴν ἀνίατον ταύτην νοσήσωμεν, καὶ αἱρετικοὶ καὶ ἐχθροὶ διὰ ταύτης γενώμεθα τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας, τῇ ἱερᾷ ταύτῃ καὶ ἁγίᾳ συνόδῳ ὑποτασσόμεθα, καὶ ἐν ἑνώσει ἐσμέν. καὶ σὺ μὲν σχολάσας μωρίαις, καὶ δοξοφανίαις, καὶ τιμαῖς τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, καὶ ταύταις ἐντρυφῶν καθ' ἑκάστην, βλασφήμοις ἀπερρίπτες λόγοις κατὰ τῆς ἱερᾶς καὶ ἁγίας συνόδου· ἡμεῖς δὲ σχολάσαντες τοῖς τῶν ἁγίων ῥητοῖς τιμῶμεν αὐτὴν, καὶ αὐτῆς ὑπερασπίζομεν καθ' ἑκάστην. ὅπως οὖν καὶ τὸ ἀναιδές σου στόμα, τὸ λαλῆσαν ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος καὶ βλασφημίαν, ἐπληρώθη αἰσχύνης ἐν τῷ καιρῷ τῆς σῆς πικρᾶς ἀναλύσεως, ἴσασιν οἱ τἀληθῆ λέγειν μεμαθηκότες. καὶ σὺ μὲν συνήφθης, ὡς φὴς, τοῖς ἁγίοις σου πατράσι καὶ διδασκάλοις, Φωτίῳ τῷ πρώτῳ σχισματικῷ, μᾶλλον δὲ αὐτουργῷ καὶ δημιουργῷ τοῦ σχίσματος καὶ τῆς διαιρέσεως, Καβάσιλᾳ, Παλαμᾷ, Καματηρῷ, Φουρνῇ, Ψελλῷ, Μοσχάμπαρι, Βουλγαρίᾳ, Νικολάῳ Μεθώνης, Παναρέτῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς, τοῖς μετὰ τὸ σχίσμα καὶ τὴν πολλὴν ἔριν κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας εἰποῦσι, καὶ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα ἀμαθῶς τε καὶ ἀναιδῶς φλυαρήσασι, Νεστορίῳ τῷ φρενοβλαβεῖ κατὰ πάντα ὁμονοοῦσιν, εἰπόντι κἀκείνῳ ἐκ μόνου τοῦ πατρός· χωρισθεὶς πρῶτον πάντων τῶν θείων καὶ ἁγίων πατέρων τῶν ἐν ταῖς οἰκουμενικαῖς διαπρεψάντων συνόδοις, εἶτα πάντων τῶν συγγράμματα θεῖα καταλιπόντων, δι' ὧν ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι πνεῦμα διαῤῥήδην ἐμφαίνεται· καὶ δι' υἱοῦ, καὶ ἐξ υἱοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοτέρων, καὶ τὰ λοιπὰ θεολογούντων ἀναφανδόν· οἵ τινές εἰσιν, Ἰλάριος, Ἀθανάσιος, Αὐγουστῖνος, Βασίλειος, Ἱερώνυμος, Ἀμβρόσιος, Γρηγόριος ὁ Διάλογος, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ μέγας Χρυσόστομος, Ἐπιφάνιος, Κύριλλος, Λέων ὁ μέγας, Μάξιμος, Ἀναστάσιος, Ταράσιος, Δαμασκηνὸς, καὶ ἕτεροι. ἡμεῖς δὲ, ὧν μὲν σὺ συνήφθης, παντελῶς χωριζόμεθα, καὶ οὐδεμίαν κοινωνίαν βουλόμεθα ἢ θέλομεν μετ' αὐτῶν ἔχειν· ὧν δὲ σὺ ἐχωρίσθης, ἡμεῖς εὐλαβῶς συναπτόμεθα· καὶ σὺ μὲν μετὰ τῶν ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς εἰπόντων τὸ πνεῦμα ἐν τῇ δευτέρᾳ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ εὑρεθείης συντεταγμένος, ἡμεῖς δὲ μετὰ τῶν θεολογησάντων αὐτὸ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι εὑρεθείημεν συνημμένοι. καὶ σὺ μὲν ὧδε ἐχθρὸς τῆς συνόδου καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ὑπάρχων, κἀκεῖ εὑρεθήσῃ ἐχθρὸς αὐτῆς· ἡμεῖς δὲ ὧδε φίλοι καὶ ὑποτακτικοὶ τῆς καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας καὶ τῆς οἰκουμενικῆς ὄντες συνόδου, κἀκεῖ εὐχόμεθα ἵν' εὑρεθῶμεν οὕτως. τὴν δὲ σαυτοῦ γνώμην ταύτην, ἣν καταφανῆ πᾶσι ποιεῖς, ἡμεῖς ἤδη τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι ἀνετρέψαμεν, πῇ μὲν τὸ ἄτοπον ταύτης ἐλέγχοντες, πῇ δὲ τοὺς λόγους ψευδεῖς δεικνύντες διὰ μαρτυριῶν τῶν τῆς ἐκκλησίας διδασκάλων· ὅπως ἐξῇ δοκιμάζειν ἕκαστον, πότερον ἀλήθειαν φὴς ἢ ψεῦδος· καὶ ἵνα γνῶσι πάντες, ὅτι τοῖς διεστραμμένοις τῶν προειρημένων σου διδασκάλων δόγμασιν ἐξακολουθήσας, τὴν ὀρθόδοξον, καὶ ἀμώμητον, καὶ ἀληθῆ, καὶ ἀδόλωτον, καὶ ἁγίαν ἕνωσιν ὑποδέξασθαι οὐκ ἠθέλησας, ἣν ἡμεῖς τιμῶμεν,

A Nos vero ne incurabili hoc morbo laboremus, ac per ipsum hostes ecclesiæ Christi & hæretici evadamus; sacrosanctæ huic synodo nosmetipsos subjicimus, & amplectimur unitatem. Et tu quidem cum fatuis cogitationibus vacares, & inanem aucupareris gloriolam, auramque popularem, quibus assidue effuseque oblectabaris, in sacrosanctam synodum blasphema effundebas verba: Nos autem cum sanctorum dictis vacaverimus, eam honoramus, proque ipsa quotidie propugnamus. Ut vero impudens tuum os, quod iniquitatem & blasphemiam in excelso locutum est, tempore amaræ tuæ ex hac vita migrationis oppletum sit sordibus, norunt qui verum fa-
B teri didicerunt. Et tu quidem, ut ais, sanctis tuis patribus ac doctoribus te adjunxisti, Photio schismaticorum principi, imo vero auctori & opifici schismatis & dissidii, Cabasilæ, Palamæ, Camatero, Phurnio, Psello, Moschampari, Bulgariæ, Nicolao Methonensi, Panareto, & ceteris, qui post schisma & multam contentionem in Romanam invecti sunt ecclesiam, & Spiritum ex solo Patre ignorantiæ ac impudentiæ nugis affirmarunt: eadem plane sentientes, quæ desipiens Nestorius, nam & ille soli Patri productionem Spiritus tribuebat. Ita vero sejunctus es primo qui-
C dem ab omnibus sanctis ac divinis patribus, qui in generalibus emicuere conciliis; deinde ab omnibus qui sacra scriptorum monumenta relinquentes perspicue docuerunt, Spiritum sanctum ex Patre & Filio procedere; ac per Filium, & ex Filio, & ab utroque, & reliqua, dum de rebus divinis agerent, manifeste tradiderunt: ii vero sunt, Hilarius, Athanasius, Augustinus, Basilius, Hieronymus, Ambrosius, Gregorius Dialogus, Gregorius Theologus, magnus Chrysostomus, Epiphanius, Leo magnus, Maximus, Anastasius, Tarasius, Damascenus, & alii. Nos autem ab
D iis, quibus tu adhæsisti, omnino sejungimur, nec ullam esse volumus inter nos & illos communionem: cum iis vero reverenter conjungimur, a quibus ipsemet disjunxisti. Et tu quidem in secundo Christi adventu inter illos numereris, qui Spiritum ex solo Patre dixerunt: nobis vero contingat ejus tunc esse ordinis, in quo sunt qui divina tractantes Spiritum ex Patre fatentur & Filio. Et tu quidem hic synodo & Romanæ ecclesiæ cum sis inimicus, ibi pariter habeberis ejus inimicus: nos ve-
E ro cum hic amici & obsequentes catholicæ Christi ecclesiæ & generali concilio simus, precamur, ut ibi etiam tales reperiamur. Hanc porro tuam sententiam; quam notam omnibus facis, nos Deo favente jam confutavimus; partim quæ in ea sunt; absurda redarguentes; partim ea quæ dicis, falsa probantes doctorum ecclesiæ testimoniis: ut cuivis liceat perpendere, verane an falsa dicas; utque fiat omnibus cognitum, te doctorum tuorum, quos diximus, perversa dogmata sequentem noluisse recipere orthodoxam, irreprehensibilem, veram, inturbidam, & sanctam unitatem; quam nos veneramur, & cum reverentia laudamus, ut

ut quæ vera dogmata sanxit, & quæ promulgavit, ut recta & pia non, ut ipse effutis, perversa, suscipimus & approbamus: confitemurque sanctam Trinitatem, Patrem & Filium & Spiritum sanctum, unum esse principatum, regnum unum, potentiam unam, deitatem unam, unam voluntatem operationem: Patrem a nullo, ingenitum, initio carentem, omnipotentem: Filium ex Patre solo genitum, Patri coæternum & coomnipotentem: Spiritum sanctum pariter cointemporaneum, consempiternum, consubstantialem, & coomnipotentem, Patris & Filii Spiritum, æqualiter ab utroque procedentem æternaliter tamquam ab uno principio & ab uno productore. Ita credimus, ita prædicamus, ita confitemur, atque ita nobis est in votis usque ad extremum vitæ spiritum sentire ex hac vita decedentibus; & in tremendo salvatoris adventu, cum venerit ad judicandum orbem, cum hac ei confessione in nubibus occurrere venienti. Quoniam ipsum decet gloria in sæcula sæculorum. Amen.

A καὶ εὐλαβῶς ἐπαινοῦμεν ὡς ἀληθῆ δογματίσασαν, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ δὲ κηρυχθέντα, οὐ διεστραμμένα, ὡς σὺ φλυαρεῖς, ἀλλ' ὡς ὀρθὰ καὶ ὑγιῆ στέργομεν καὶ ἀποδεχόμεθα· πατέρα καὶ υἱὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον, τὴν ἁγίαν Τριάδα ὁμολογοῦντες μίαν ἀρχὴν, μίαν βασιλείαν, μίαν δύναμιν, μίαν θεότητα, μίαν θέλησιν καὶ ἐνέργειαν· πατέρα ἀπ' οὐδενὸς ἀγέννητον, ἄναρχον, παντοδύναμον· υἱὸν ἐκ τοῦ πατρὸς μόνου γεννητὸν, συνάναρχον, ὁμοδύναμον· πνεῦμα ἅγιον συνάναρχον, συναΐδιον, ὁμοούσιον, ὁμοδύναμον, πατρὸς καὶ υἱοῦ πνεῦμα, ἐξ ἀμφοτέρων ἀϊδίως ἐπίσης ἐκπορευόμενον ὡς ἐκ μιᾶς ἀρχῆς καὶ ἑνὸς προβολέως. οὕτω πιστεύομεν, οὕ- B τω κηρύττομεν, οὕτως ὁμολογοῦμεν, καὶ οὕτως εὐχόμεθα διαμεῖναι ἡμᾶς μέχρι καὶ τῆς τελευταίας ἀναπνοῆς ἐξερχομένοις τοῦ παρόντος βίου· ἐν δὲ τῇ φρικτῇ τοῦ σωτῆρος παρουσίᾳ, ὅταν ἔλθῃ κρῖναι τὴν οἰκουμένην, μετὰ ταύτης τῆς ὁμολογίας τῷ ἐρχομένῳ ἐν νεφέλαις ἀπαντῆσαι. ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

GREGORII HIEROMONACHI, magni protosyncelli, & a confessionibus, qui postmodum creatus est patriarcha, & Romæ sepultus coruscavit miraculis, responsio ex variis sanctorum sententiis ad epistolam Marci Ephesii.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ τοῦ μεγάλου πρωτοσυγκέλλου καὶ πνευματικοῦ, τοῦ ὕστερον χρηματίσαντος πατριάρχου, καὶ ἐν Ῥώ- C μῃ ταφέντος, καὶ θαυματουργοῦντος, εἰς τὴν τοῦ Ἐφέσου ἐπιστολὴν ἐκ διαφόρων ἁγίων.

EPHESIVS. Interprete Ioan. Matthæo Caryophilo.

OMNIBVS ubique terrarum degentibus Christianus, & insulas habitantibus, Marcus Ephesiorum metropolita, salutem in domino.

GREGOR. Exordium, quo venerabilis Ephesius utitur, omnes ubique terrarum homines, & insularum incolas excitat ad ejus sermones audiendos: Nos contra, hæc dicimus cunctis terrarum orbis habitatoribus; suas ut aures prius dent ejus dictis, nostra deinde audiant. Namque hac de causa verba ejus præponimus, & nostras responsiones subjicimus, ut veritas omnibus patefiat. Sicut enim Sol, qui sensu percipitur, exoriens, mundumque sua luce complens, & seipsum ponit ob oculos, & inferiora facit ut conspici possint: quoniam exorto Sole non opus est qui nobis lucem indicet, ipso radio Solis præsentiam ostendente; nec est, qui dicat alteri, Intuere Solem: ita verus quoque divinorum dogmatum sermo e sanctorum patrum linguarum Solis instar effulgens, veritatem aperit hominibus, qui mente non cæcutiant; certamque fidem facit de divinorum sinceritate dogmatum, deque integritate & puritate fidei; & invitat omnes, ut ad veritatis castra transfugiant. Vt enim tenebras, cum nihil sint, luminis præsentia fugat: nam quod nihil est, rei quæ natura sua constat, non valet obsistere: ita divini Spiritus illustratio per sacra deiferorum patrum eloquia & veritatem ipsam declarat; & ea usurpantes, mentemque doctorum sequentes scribentesque illuminat, & audientibus salutarem desuper illuminationem largitur. Itaque ad communem hanc omnium utilitatem,

ΕΦΕΣ. ΤΟΙΣ ἁπανταχοῦ τῆς γῆς καὶ τῶν νήσων εὑρισκομένοις Χριστιανοῖς, Μάρκος ἐπίσκοπος τῆς Ἐφεσίων μητροπόλεως ἐν κυρίῳ χαίρειν.

ΓΡΗΓ. Τὸ μὲν προοίμιον τοῦ αἰδεσίμου Ἐφέσου τοὺς ἁπανταχοῦ γῆς καὶ τῶν νήσων πρὸς ἀκρόασιν τῶν αὐτοῦ διεγείρει· ἡμεῖς δὲ πάλιν πρὸς τοὺς κατοικοῦντας πάντα τῆς γῆς τὰ πέρατά φαμεν, ἀκροᾶσθαι τῶν αὐτοῦ λογίων πρότερον, εἶτα τῶν ἡμετέρων. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ προτίθεμεν τὰ αὐτοῦ πρότερον, εἶτα τὰς ἡμετέρας ἐπάγομεν ἀ- D πολογίας, ἵνα ἡ ἀλήθεια φανερὰ τοῖς πᾶσι γένηται. ὥσπερ γὰρ ὁ αἰσθητὸς ἥλιος ἀνατέλλων καὶ τὸν κόσμον φωτίζων δείκνυσί τε ἑαυτὸν, καὶ τὰ ὑπ' αὐτὸν γινόμενα πράγματα φανερὰ καθίστησι· καὶ γὰρ ἡλίου φανέντος οὐ δεόμεθα τῶν διδασκόντων καὶ δεικνυόντων ἡμῖν τὸ φῶς, αὐτῆς τῆς ἀκτῖνος δήλην ποιούσης τὴν τοῦ ἡλίου φανέρωσιν· οὐδ' ἔστιν ὁ λέγων τῷ πλησίον, βλέπε τὸν ἥλιον· οὕτω καὶ ὁ τῶν θείων δογμάτων ἀληθὴς λόγος διὰ τῆς τῶν ἱερῶν πατέρων γλώττης ἐμφαινόμενος, ἡλίου δίκην λάμπων, τὴν ἀλήθειάν τε ἐμφαίνει τοῖς μὴ τὴν διάνοιαν τυφλώττουσι, καὶ πληροφορίαν παρέχει τῆς E τε εἰλικρινείας τῶν θείων δογμάτων, καὶ τοῦ καθαροῦ καὶ ἀδόλου τῆς πίστεως, καὶ πάντας αὐτομολεῖν ποιεῖ πρὸς τὴν ἀλήθειαν. καὶ γὰρ ὥσπερ ἡ παρουσία τοῦ φωτὸς τὸ ἀνούσιον σκότος ἀπελαύνει· οὐδὲ γὰρ δύναται τὸ ἀνούσιον πρὸς τὸ ἐνούσιον ἀντιβαίνειν· οὕτω καὶ ἡ τοῦ θείου πνεύματος ἔλλαμψις διὰ τῆς τῶν θεοφόρων πατέρων θεολογίας τήν τε ἀλήθειαν ἐμφαίνει, τούς τε λέγοντας καὶ ἐχομένους τῆς τούτων διανοίας ἢ συγγράφοντας φωτίζει, καὶ τοῖς ἀκούουσι τὸν ἄνωθεν σωτήριον φωτισμὸν ἐπιβραβεύει. ἕνεκεν οὖν τῆς κοινῆς ταύτης ὠφελείας,

καὶ

A καὶ τῆς ἀληθείας ἀνευρέσεως, ἥτις ὀφείλει ζητεῖσθαι οὐ μόνον ἐπὶ τῶν θείων δογμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ παντὸς ἄλλου πράγματος, καθώς φησιν ὁ κύριος· ζητεῖτε καὶ εὑρήσετε· ταύτην καὶ ἡμεῖς ἐκζητήσωμεν ἐκ τῆς τῶν διδασκάλων θεολογίας, καὶ τὴν αὐτοαλήθειαν Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν ἱκετεύσωμεν, ὅπως τὸν φωτισμὸν καὶ τὴν ἄνωθεν χάριν καταπέμψας καταυγάσῃ τὸ τῆς διανοίας ἡμῶν ὄμμα, εἰς τὸ μὴ κατόπιν τῆς ἀληθείας ἐλθεῖν· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ εἰπών· χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν· καί· πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει. αὐτοαλήθεια γὰρ ὢν ἀληθείας ἐκζητεῖ, καθὼς καὶ θεῖος Δαβὶδ φησίν· ἀληθείας ἐκζητεῖ κύριος· καί· ἀλήθειαν μελετήσει ὁ λάρυγξ μου. B Ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ αἰδέσιμος οὗτος τοῖς ἁπανταχοῦ γῆς ἐπιστέλλει καὶ τῶν νήσων εὑρισκομένοις Χριστιανοῖς, ὡς ἂν ἐκ τῶν ἤδη πρὸς αὐτοὺς ἐπεσταλμένων τὴν τῆς πίστεως ἀλήθειαν λάβωσι, καὶ τοὺς τὴν Λατίνων ἕνωσιν τηροῦντας ἀποστραφῶσιν, φέρε καὶ ἡμεῖς ταῦτα δὴ τὰ ἐπεσταλμένα ἐξετάσωμεν· καὶ εἰ μὲν ὁ τίμιος οὗτος τῆς ἀληθείας ἔχεται, καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτοῦ στησόμεθα ταύτην ἀνακηρύττοντες, καὶ αὐτὸν μεγαλύνοντες, ὡς τῆς ἀληθείας ἐχόμενον· εἰ δὲ πόρρω που τῆς ἀληθείας λέγει, τὰ τῶν ἁγίων πατέρων προθέντες, δι' αὐτῶν τὴν ἀπολογίαν τοῖς ἐντυγχάνουσι κατάδηλον ποιήσομεν· ὅπως γνῶσιν, ὁπότερον μέρος τὸ ἀληθῆ λέγει, C καὶ τὸ λευκότερον μεθ' ἑαυτοῦ ἔχει, τίς δὲ ὁ παρασυλλογιζόμενος καὶ τὰ ψευδῆ λέγων καὶ ἀμαυρά. ἀλλ' ἐπεὶ καὶ ἄμφω τὰ μέρη αὐτός τε δηλοῖ, καὶ ἡμεῖς τὸ κρεῖττον καὶ ἀληθὲς κατέχειν νομίζομεν, ἐπειδὴ πάντως ἀνάγκη ταῖς τῶν θεοφόρων πατέρων μαρτυρίαις ὥσπερ φωτί· ἵνα δύο χρωμάτων ὄντων, ἐρυθροῦ τε καὶ μέλανος, ἑκάστου λέγοντος τὸ ἐρυθρὸν κατέχειν καὶ βασιλικὸν καὶ χρήσιμον, διὰ τὸ ὑπὸ τοῦ φωτὸς μὴ ἐλέγχεσθαι τὸ ἑκάστου, τοῦ μὲν ἡ πλάνη, τοῦ δὲ φανερωθῇ ἡ ἀλήθεια· οὐκ ἄλλοθεν δὲ τὸ φῶς, ὡς εἴρηται, εἰ μὴ ὑπὸ τῶν θεοφόρων καὶ ἁγίων πατέρων· οἵτινες ὑπὸ τοῦ θείου πνεύματος ἐλλαμφθέντες τοῖς τῆς ἀληθείας δόγμασι, D δίκην ἡλίου φωτίζουσι τοὺς ἐκζητοῦντας ὁλοχερῶς καὶ τὸν νοῦν αὐτῶν ἐρευνῶντας. ποθήσαντες γὰρ ἐξεζήτησαν, καὶ ἐκζητήσαντες εὗρον, ὥς φησιν ἡ σοφία· οἱ ζητοῦντές με γὰρ εὑρήσουσι με· καὶ ἡμᾶς εἰς τοῦτο προτρέπουσιν, ἵνα μὴ ψιλῷ τῷ γράμματι τῆς ἀληθείας ἐκπέσωμεν ὡς οἱ Ἰουδαῖοι. τοῦτο οὖν τοῖς ἄλλοις πᾶσι καὶ Βασίλειος ὁ μέγας ἐν τῷ κατ' Εὐνομίου πρώτῳ λόγῳ φησίν. ὡς εἴ τις ἀβασανίστως κατὰ τὴν προχείρων ἐκδοχὴν ψιλῷ παρίστασθαι φιλονεικοίη τῷ πράγματι, πρὸς Ἰουδαϊκοὺς καὶ γραώδεις μύθους ἀναρραπεὶς, πτωχὸς παντελῶς τῶν ἀξίων περὶ Θεοῦ νοημάτων καταγηράσει. E κατὰ γοῦν τὴν ἐπαγγελίαν ἡμῶν πρότερον τὰ τοῦ αἰδεσίμου Ἐφέσου προθέντες κατὰ μέρος, ἑπομένως καὶ τὰς ἡμετέρας ἀπολογίας ἐπιθήσομεν μετὰ καὶ τῆς τῶν θεοφόρων πατέρων καὶ ἁγίων μαρτυρίας, ἵν' ἐξ αὐτῶν ἡ ἀλήθεια φανερὰ γένηται· ὁ γὰρ ἐξ ἐνδόξων λόγος βεβαιούμενος ἀναντίρρητον ἔχει τὴν ἀπόδειξιν.

Σ. Οἱ τὴν κακίστην ἡμᾶς αἰχμαλωσίαν αἰχμαλωτεύσαντες, καὶ πρὸς τὴν Βαβυλῶνα τῶν Λατινικῶν ἐθῶν καὶ δογμάτων θελήσαντες κατασῦραι, τοῦτο μὲν οὐκ ἠδυνήθησαν ἀγαγεῖν εἰς πέρας αὐτόθεν τε ἀπεμφαῖνον ὁρῶντες,

A & veritatis adinventionem (quæ non solum in divinis dogmatibus, sed etiam quavis alia in re quæri debet juxta dictum domini: *Quærite & invenietis*) illam & nos perquiramus ex doctorum sententiis; *Matth. 7.* fusisque ad Christum Deum nostrum, qui ipsa veritas est, precibus petamus, ut missa nos luce suæ gratiæ, mentis nostræ oculum illustret, ne quæsita veritas nos effugiat: Ipse enim est qui dixit; *Sine me nihil potestis facere*: & : *Ioan. 15.* *Omnis qui petit, accipit.* *Matth. 7.* Cum sit enim ipsa veritas, vera requirit, ut testatur & sanctus Dauid: *Veritatem requirit dominus*: & : *Psal. 30.* *Veritatem meditabitur guttur meum.* *Prov. 8.* Quoniam ergo venerabilis hic vir scribit ad omnes ubi- B que terrarum insularumque incolas Christianos, ut, quemadmodum prioribus suis jam significaverat literis, fidei veritatem accipiant, & aversentur eos, qui pactam cum Latinis unionem tuentur; Age nos quoque examinemus hæc ipsa quæ scribit: Et si quidem egregius vir a veritate non abhorret; nos etiam cum ipso stabimus eam deprædicantes, ipsumque laudibus extollentes, utpote veritatis amicum: Sin autem longe aberrat a veritate; prolatis sanctorum dictis, palam legentibus faciemus, quid ad ejus scripta respondeamus; ut intelligant, utra pars verum dicat, & secum veritatis candorem C habeat; quæ contra vitiosis utatur syllogismis, & obscuritate mendacii tenebrosis. Sed quoniam ipse profert quæ sunt utriusq; partis, & nos sentire melius, & veritatem a nobis esse arbitramur; est plane necessarium sanctorum patrum sequi testimonia quasi facem prælucentem, ut veluti duobus propositis coloribus, rubro & nigro, si unusquisque dicat se rubrum & regium & preciosum habere, non præsente lumine, per quod discerni possit quid quisque habeat, perspiciatur luce, quis falsum, quis verum asserat. Porro lumen hoc non aliunde, quam a Deo plenis sanctis patribus haberi potest, ut diximus: D qui a sancto Spiritu illustrati per veritatis dogmata, Solis instar illuminant eos, qui tota mente exquirunt, & sensum illorum scrutantur. Nam illi desiderio incensi exquisierunt, & exquirentes invenerunt, ut ait Sapientia: *Qui quærunt me, invenient me*; & *Sap. 6.* nos ad hoc idem faciendum hortantur, ne literam sequentes nudam, ut Iudæi, ad veritatem ipsam non perveniamus. Hoc sane tum reliqui patres, tum Basilius magnus primo contra Eunomium libro docet: Si quis enim, inquit, nulla disquisitione adhibita rem ita intelligendam esse contendat, ut sese primo offert aspectu, is ad Iudaicas & seniles fabulas devolutus, inops omnino a sensibus Deo dignis consenescet. Itaque quod E promisimus, venerabilis Ephesii dicta prius singula exponentes, tum nostras etiam responsiones apponemus fultas deiferorum sanctorumque patrum testimoniis, ut fiat per ea manifesta veritas. Nam sermo fide dignorum auctoritate firmatus evidentem habet sui demonstrationem.

Qui dira nos captivitate captivarunt, EPHES. atque in Latinorum rituum dogmatumque Babylonem abstrahere voluerunt, id quidem perducere ad exitum nequaquam potuerunt, natura absonum esse perspicientes,

& præterea impossibile, sed in media quadam itineris parte subsistentes tum ipsi, tum sectatores eorum, neque jam sunt amplius quod erant, neque illud evasere, ad quod tendebant: nam relicta quidem est ab iis Hierosolyma, quæ vere est pacis visio; & Sion mons, hoc est firma & inconcussa fides: verum fieri & dici unquam Babylonii nec volunt, nec possunt; hanc sane ob causam vocandi merito Græcolatini; usitato autem nomine vulgo appellati Lattnizantes.

RESPONSIO. Cum epistolæ suæ vir eximius titulum prænotaverit: Ad omnes ubique locorum & insularum, & salutem illis impertiverit; statim exorditur ab historia captivitatis, quæ facta est quondam ab Hierusalem in Babylonem, sermonem volens suavitate quadam perfundere, & auditores attentos reddere ad audienda quæ dicentur: Nam allegorici sermonis proprium est, ut ad voluntatem dicentis & rem exprimentis dicta accommodet; idcirco attulit hanc historiam, ut schemate allegorico pro sua voluntate uteretur. Licet ergo nobis etiam nihil a veritate discedentibus dicere: Nos Hierosolymam potius tenere, & eam incolere, quam interpretantur pacem, quam dominus etiam præcepit servandam, cum diceret: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* (*Ioan. 14.*) Hanc igitur tenentes domini vocem, qua id jubetur, veluti Sion montem, eos qui scindunt Christi ecclesiam, Babylonios vocamus: nos vero nec fuimus unquam Babylonii, ut qui confusionem & schisma vitemus; nec voluntas unquam erit ut fiamus; cum vere illius discipuli simus, qui mandatum dedit, ut pacem sequamur. Subsannando porro nos vocat Græcolatinos, adinvento, ut putavit, novo quodam & congruente nomine: at nos illud nequaquam pro subsannatione habemus, sed verum esse fatemur. Cum enim Constantinus magnus Roma profectus nobilissimos ab urbe Romanos optimates incolas duxerit eam in urbem, quæ nuper tum condita ejus nomine est insignita, quæque nova Roma nuncupata est; eorum posteri, Græce loquentes, sed oriundi ab illis, jure sunt vocandi Græcolatini; Hellenas enim Græcos vocant Latini. Atque ita quod nobis præstantissimus vir objicit ut probrum, nos verum opinamur, atque fatemur. Prætereo nunc illud, quod imperatores nostri Romani sunt, & originem inde trahunt. Verum Græcolatini vox dicta est joci causa: Nos enim Christi beneficio veritatem quavis ratione quæri a nobis ostendentes, quicumque illam habent, omnes ad communionem admittimus, sive Græci, sive Latini sint, sive barbari, sive Scythæ. Nam illud unum & scimus & dicimus, eos qui sententiæ generalis concilii non acquiescunt, nec eam sequuntur, aliud quoque nomen sortiri, ut Ariani, quod non synodi sententiam, sed Arium secuti sint, Ariani dicti; & qui Eunomium, Eunomiani; & qui Nestorium, Nestoriani, eos vero qui œcumenicam amplectuntur sententiam, nequaquam mutare nomen; œcumenicam porro fuisse Florentinam synodum, nemo negaverit.

καὶ ἄλλως ἀδύνατον, ἐν μέσῳ δέ που τῆς ὁδοῦ καταμείναντες αὐτοί τε καὶ ὅσοι τούτοις ἐπηκολούθησαν, οὔτ᾽ ἐκεῖνο λοιπὸν μεμενήκασιν, οὔτε τοῦτο γεγόνασιν· Ἱεροσόλυμα μὲν ἀπολιπόντες, τὴν ὡς ἀληθῶς ὅρασιν τῆς εἰρήνης, καὶ τὸ Σιὼν ὄρος, τὴν βεβαίαν πίστιν καὶ ἄσειστον· καὶ Βαβυλώνιοι δὲ γενέσθαι ποτὲ καὶ κληθῆναι μήτε βουλόμενοι μήτε δυνάμενοι, καὶ διὰ τοῦτ᾽ ἂν δικαίως κληθέντες Γραικολατῖνοι, καλούμενοι δ᾽ οὖν ὑπὸ τῶν πολλῶν Λατινόφρονες.

ΑΠ[ΟΛΟ]ΓΙΑ. Τοῖς ἁπανταχοῦ γῆς καὶ τῶν νήσων ἐπιστείλας ὁ τίμιος οὗτος ἀνὴρ, καὶ χαίρειν προστιθεὶς, εὐθὺς ἀπὸ ἱστορίας ἄρχεται τῆς πάλαι ποτὲ γενομένης αἰχμαλωσίας ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Βαβυλῶνα, τὸν λόγον ἡδύτερον κατασκευάσαι βουλόμενος, καὶ τοὺς ἀκροατὰς διεγεῖραι πρὸς τὴν τῶν ῥηθησομένων ἀκρόασιν. ὁ γὰρ ἀλληγορικὸς λόγος πρὸς τὴν θέλησιν τίθεται κυρίως τοῦ γράφοντος τὸν λόγον ἢ τὸ πρᾶγμα, καθ᾽ ὃ λέγεται· διὸ καὶ τὴν ἱστορίαν προὔθηκε ταύτην, ἵνα τῷ ἀλληγορικῷ σχήματι χρήσηται καθὼς βούλεται. ἔξεστιν οὖν καὶ ἡμῖν ἀληθεύουσιν εἰπεῖν, ὡς τὴν Ἱερουσαλὴμ μᾶλλον κατέχομεν, καὶ ἐν ταύτῃ ἐσμὲν, ἥτις ἑρμηνεύεται εἰρήνη, ἣν καὶ ὁ κύριος ἡμῖν ἐνετείλατο λέγων· εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν. ταύτην οὖν τὴν τοῦ κυρίου φωνὴν τὴν τοῦτο κελεύουσαν ὥσπερ τὸ Σιὼν ὄρος κατέχοντες, τοὺς σχίζοντας τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν Βαβυλωνίους καλοῦμεν· Βαβυλώνιοι δὲ ἡμεῖς οὔτε γεγόναμεν, ὡς τὴν σύγχυσιν καὶ τὸ σχίσμα ἀποστρεφόμενοι, οὔτε ποτὲ θελήσομεν γενέσθαι, μαθηταὶ ὄντες κατ᾽ ἀλήθειαν τοῦ κελεύοντος· εἰρήνην διώκετε. Γραικολατίνους δὲ ἡμᾶς διασύρων ὀνομάζει, καινότερόν τι ὄνομα καὶ πρέπον ἐνόμισεν εὑρών· ὅπερ ἡμεῖς οὐ διασυρμὸν τοῦτο λογιζόμεθα, ἀλλ᾽ ἀληθὲς εἶναι ὁμολογοῦμεν. τοῦ γὰρ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐκεῖθεν ὁρμωμένου, καὶ τοὺς λίαν εὐγενεστάτους μεγιστᾶνας Ῥωμαίων ἐκ Ῥώμης μετοικισαμένου εἰς τὴν ἐπ᾽ ὀνόματι αὐτοῦ ἀνεγερθεῖσαν πόλιν, τὴν καὶ νέαν Ῥώμην ὀνομασθεῖσαν, οἱ ἐξ ἐκείνων φύντες τὴν μὲν τῶν Ἑλλήνων ἐξασκήσαντες γλῶτταν, καὶ διὰ ταύτης φθεγγόμενοι, τὸ δὲ γένος ἐκεῖθεν ἕλκοντες, εἰκότως καὶ Γραικολατῖνοι ὀφείλουσι λέγεσθαι, διότι οἱ Λατῖνοι τοὺς Ἕλληνας Γραικοὺς ὀνομάζουσι· καὶ ὅπερ αὐτὸς ὁ τίμιος ἀνὴρ καθ᾽ ἡμῶν προφέρει, ἡμεῖς ἀληθές τε εἶναι ἡγούμεθα καὶ ὁμολογοῦμεν. ἐῶμεν νῦν λέγειν, ὅτι καὶ οἱ βασιλεύοντες ἡμῶν Ῥωμαῖοί εἰσιν ἐκεῖθεν ἕλκοντες τὸ γένος. ἀλλὰ τὸ περὶ Γραικολατίνων παιδιᾶς χάριν εἴρηται· διὰ γὰρ τῆς τοῦ Χριστοῦ χάριτος ἐκ παντὸς τρόπου δεικνῦντες ὡς τἀληθὲς ζητοῦμεν, καὶ τοὺς μὴ ταύτης ἐστερημένους εἰς κοινωνίαν δεχόμεθα, εἴτε Γραικοί εἰσιν, εἴτε Λατῖνοι, εἴτε βάρβαροι, εἴτε Σκύθαι. ἓν γὰρ μόνον οἴδαμέν τε καὶ λέγομεν, ὅτι οἱ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου τῇ ἀποφάσει μὴ στέργοντες καὶ ἐξακολουθοῦντες, ἐκεῖνοι καὶ ἕτερον ὄνομα λαμβάνουσιν, ὡς Ἀρειανοὶ μὴ στέργοντες τῇ τῆς συνόδου ἀποφάσει, ἀλλὰ τῷ Ἀρείῳ, Ἀρειανοὶ ἐκλήθησαν· καὶ οἱ τῷ Εὐνομίῳ, Εὐνομιανοί· καὶ οἱ τῷ Νεστορίῳ, Νεστοριανοί· οὐ μὴν δὲ καὶ οἱ τῇ οἰκουμενικῇ ἀποφάσει στέργοντες ἕτερον ὄνομα λαμβάνουσιν. ὅτι δὲ καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ, οὐδεὶς ἂν ἀρνήσαιτο.

ἀλλ᾽

A ἀλλ' ὁ λόγος ἐπὶ τὸ πρόσω χωρῶν ἐν τῷ προσήκοντι τόπῳ περὶ τούτου τὴν ἀπόδειξιν ποιήσει. οὕτως οὖν ἀρξάμενος, καὶ οὕτω τὸν λόγον κατασκευάσας, ὧδέ πως πάλιν ἄρχεται.

Οὗτοι τοίνυν οἱ μιξόθηρες ἄνθρωποι κατὰ τοὺς ἐν μύθοις ἱπποκενταύρους, μετὰ τῶν Λατίνων μὲν ὁμολογοῦσι τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, καὶ τὸν υἱὸν αἴτιον ἔχειν τῆς ἑαυτοῦ ὑπάρξεως· οὕτω γὰρ καὶ ὁ αὐτῶν ὅρος διαλαμβάνει· μεθ' ἡμῶν δὲ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγουσιν.

Πάλιν ἀπὸ ἱστορίας ἄρχεται Ἑλληνικῆς, τῆς μὴ οὔσης μὲν, ἀναπλασθείσης δὲ ὑπὸ τῶν κενεμβατούντων τὸν λογισμὸν καὶ τὴν διάνοιαν· ἔδει B γὰρ αὐτὸν ἐκ τῶν ὄντων ὑπόδειγμα λαβεῖν, ἵνα τούτῳ καὶ προσηκόντως ἐφαρμόσῃ. πᾶς γὰρ λογογράφος ἐκ τῶν ἀληθῶς ὄντων προφέρει τὰς ὁμοιώσεις καὶ τὰ παραδείγματα, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων. ἀλλ' ὁ αἰδέσιμος οὗτος τὸ μὴ ὂν ὡς ὂν προθεὶς, καὶ ὥσπερ πράγματος ὑποκειμένου ἐξομοιώσας, μιξόθηρας ἡμᾶς ὀνομάζει, ὑπὸ θυμοῦ κινούμενος, ἵν' οἰκειότερον εἴπωμεν· δῆλον γὰρ ὡς πάντη ἀπεοικὸς τὸ παράδειγμα· ἐκ γὰρ τοῦ μηδαμῇ μηδαμῶς ὄντος ἐξομοιοῖ, πῶς οὖν ἐφαρμόσει τοῦτο μετὰ τοῦ ὄντος καὶ ὑφεστηκότος; ἀλλ' ἵνα μὴ πρὸς οὐδὲν C ἐλέγχοντες δόξωμεν, ἀφέντες τὸν προκείμενον σκοπόν· οὐ γὰρ ἐλέγχειν τοῦτον βουλόμεθα θυμούμενόν τε καὶ ὀργιζόμενον, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν ἐρευνᾷν, καὶ ταύτην φανεροῦν· φέρε καθ' εἱρμὸν τὰ παρ' αὐτοῦ εἰρημένα ἐξετάσωμεν. φησὶ γὰρ οὕτως· μετὰ τῶν Λατίνων μὲν ὁμολογοῦσι τὸ, ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ τὰ λοιπά· μεθ' ἡμῶν δὲ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγουσι· ταῦτα δὲ λέγων ἀγνοεῖν προσποιεῖται, ὅτι καὶ Λατῖνοι ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι μεθ' ἡμῶν ὁμολογοῦσι· τὸ δὲ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, μετὰ Λατίνων μὲν ὁμολογοῦμεν, παρὰ δὲ τῶν ἁγίων τοῦτο μαθόντες λέγομεν. ὅτι δὲ οὕτως ἔχει, αὐτοὺς τοὺς διδασκάλους τε καὶ θεολόγους τοὺς τοῦ- D το λέγοντας εἰς μέσον προθῶμεν, οὐ πάντας οὐδὲ πάντα τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐν ταύτῃ τῇ ὑποθέσει εἰρημένα, ἀλλά τινας, καὶ ἐξ αὐτῶν ὀλίγα εἰς μετρίαν τινὰ πληροφορίαν, ὅτι ἐκ τῶν ἁγίων λαβόντες λέγομεν.

Καὶ δή φαμεν, ὡς ὁ θεῖος Κύριλλος ἐν τῷ πρὸς βασιλέα Θεοδόσιον λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή· τῆς μὲν ἐν ἀνθρώποις εὐκλείας τῆς ἀνωτάτω· φησί· βαπτίζειν ἔφη τὸν Ἰησοῦν ἐν πυρὶ καὶ ἁγίῳ πνεύματι, οὐ τὸ ἀλλότριον τοῖς βαπτιζομένοις ἐνιέντα πνεῦμα δουλοπρεπῶς καὶ ὑπηρετικῶς, ἀλλ' ὡς Θεὸν κατὰ φύσιν μετ' ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτω τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ. καὶ ἐν τῷ πρὸς Νεστόριον λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή· E τοῦ σωτῆρος ἡμῶν λέγοντος ἐναργῶς· φησίν· εἰ καὶ ἔστιν ἐν ὑποστάσει τὸ πνεῦμα ἰδικῇ, καὶ δὴ καὶ νοεῖται καθ' ἑαυτὸ καθὸ πνεῦμά ἐστι καὶ οὐχ υἱὸς, ἀλλ' οὖν ἐστιν οὐκ ἀλλότριον αὐτοῦ· πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασται, καὶ ἔστι Χριστὸς ἡ ἀλήθεια· καὶ προχεῖται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. ὅτι δὲ τὸ προχεῖται, ἀντὶ τοῦ ἐκπορεύεται ὁ ἅγιος λέγει, πείσησι τοῦτο ὁ αὐτὸς ἐν τῇ τοῦ συμβόλου ἐξηγήσει· φησὶ γάρ· καὶ προχεῖται, ἤγουν ἐκπορεύεται, ὡς ἀπὸ πηγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. ἀλλὰ τὸ, προχεῖται παρ' αὐτοῦ καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς, τί ἂν νοήσοι τις;

A Ceterum ubi ad ulteriora progressi erimus, hac de re suo loco demonstrationem afferemus. Ita igitur exorsus, atque in hunc modum composito sermonis principio, rursus hoc pacto orditur.

Isti ergo homines, juxta fabulosos hippocentauros semiferi, cum Latinis quidem fatentur Spiritum sanctum ex Filio procedere, & habere Filium subsistentiæ suæ causam; hæc enim sunt definitionis ipsorum verba: nobiscum autem dicunt illum ex Patre procedere. Ephes.

A profana rursus orditur historia rei quæ nunquam fuit, sed conficta est inanibus futilium ingeniorum commentis. Resp. B Oportebat vero ipsum e rebus quæ sunt, exemplum petere, quod posset etiam congruenter adaptare. Omnis enim serius scriptor similitudines adhibet, & exempla non fictitia, præsertim in rebus ecclesiasticis. At reverendus iste posito quod nullum est, ac si esset, allatoque simili quasi rei natura constantis, vocat nos semifera animalia, ira profecto incensus, ut congruentius dicamus; liquet enim exemplum esse penitus absonum; quandoquidem exemplum sumit e re prorsus commentitia; quomodo ergo quadraverit in naturam C existentem & reapse consistentem? Sed ne videamur ad id quod nihil est respondere, omisso illo quod nobis est propositum (nolumus enim redarguere hominem ira inflammatum, sed veritatem perquirere, & eam patefacere) age, dicta ejus ordine singula expendamus. Ait igitur; Cum Latinis quidem fatentur illud, Ex Filio, &c. nobiscum autem dicunt, ex Patre procedere. Hæc dicens nescire se simulat, Latinos quoque nobiscum fateri, Spiritum sanctum ex Patre procedere; ex Filio vero etiam nos quidem fatemur cum Latinis; verum hoc ipsum a sanctis edocti asserimus. Id ita esse, doctores ipsos ac theologos testes proferamus, D non omnes, aut omnia, quæ de hac materia scripserunt; sed quosdam, & pauca illorum dicta, ut aliquatenus probemus nos hoc asserere desumptum a sanctis.

Itaque sanctus Cyrillus in sermone ad Theodosium imperatorem, qui ita incipit: Supremum humanæ gloriæ culmen; sic ait: Baptizaturum inquit Iesum in igne & Spiritu sancto; non quod Spiritum baptizatis deberet infundere alienum quasi servus & minister, sed cum suprema potestate ut natura Deus illum, qui ex ipso est, & ejus proprius est. In epistola quoque ad Nestorium, cujus initium est; Cum salvator noster diserte pronuntiet. Quamvis, inquit, Spiritus suam habeat peculiarem subsistentiam, qua intelligitur per sese existens Spiritus, non Filius; est tamen haud alienus a Filio: dictus quippe est Spiritus veritatis, veritas autem est Christus: & effunditur ab illo non secus atque ab ipso Deo Patre. Quod vero sanctus Pater per vocem, Effunditur, intelligat processionem, ipsemet declarat in expositione symboli; Ait enim: Et effunditur, hoc est procedit, tamquam ex fonte a Deo Patre. Hic illud, Effunditur ab illo non secus atque ab ipso Patre; quomodo intelligendum? Si

Conc. Eph. part. 1. c. 3.
E Conc. Eph. part. 1. c. 26.
Conc. Eph. part. 3. c. 43.

A Si enim dixisset solum, Effunditur, alius quoque sensus locum haberet: sed cum addat, Non secus atque ab ipso Patre; omnem detorquere sensum volentibus præcidit occasionem. Et magnus Basilius in opusculis contra Eunomium, in capite, cujus inscriptio est; Quod ut se habet Filius ad Patrem, ita Spiritus se habeat ad Filium: Idcirco, ait, Filius quidem est Dei verbum, verbum autem Filii Spiritus: *Portans enim,* inquit, *omnia verbo virtutis suæ;* & quia verbum Filii, propterea gladium inquit Spiritus, quod est verbum Dei: vivum porro & efficax est Dei verbum & sermo. Sanctus autem Ambrosius (ad quem scribens divinus Basilius: Age, inquit, vir Dei, quando Christi euangelium non ab hominibus accepisti, aut didicisti, sed ipse te dominus transtulit de judicibus terræ ad apostolicam dignitatem) libro primo de Spiritu sancto ad Gratianum imperatorem cap. x. Sed neque, inquit, cum de Patre exit, de loco recedit, & quasi corpus a corpore separatur; neque cum in Patre est, quasi in corpore tamquam corpus includitur. Spiritus quoque sanctus cum procedit ex Patre & Filio, non separatur a Patre, non separatur a Filio: Quemadmodum enim separari potest a Patre, qui spiritus oris ejus est? quod utique & æternitatis indicium, & divinitatis exprimit unitatem. Sanctus Agatho in sua epistola, quam misit subscriptionibus centum & viginti episcoporum munitam ad sanctam synodum sextam, de beato Augustino hæc habet: Beatus Augustinus præstantissimus doctor. Et rursus: Veritatis prudentissimus prædicator beatus Augustinus. Hic igitur beatus Augustinus ad Orosium scribens: Spiritus, inquit, sanctus non procedit ex Patre ad Filium, & a Filio ad sanctificandam creaturam; sed ab utroque simul procedit. Rursus idem libro tertio contra Maximinum: Quæris a me, si de substantia Patris est Filius, de substantia Patris est etiam Spiritus sanctus, cur unus Filius sit, & alius non sit Filius? Ecce respondeo, sive capias, sive non capias: De Patre est Filius, de Patre est Spiritus sanctus: sed ille genitus est, iste procedens: ideo ille Filius est Patris, de quo est genitus; iste autem Spiritus utriusque, quoniam ab utroque procedit. Sed ideo cum de illo Filius loqueretur, ait: *De Patre procedit*, quoniam Pater processionis ejus est auctor, qui talem Filium genuit, & gignendo ei dedit ut etiam de ipso procederet Spiritus sanctus. Nam nisi procederet & de ipso, non diceret discipulis: *Accipite Spiritum sanctum;* cumque insufflando daret, ut a se quoque procedere significans, aperte ostenderet flando, quod spirando dabat occulte. Quia ergo si nasceretur, non tantum de Patre, nec tantum de Filio, sed de ambobus utique nasceretur, sine dubio filius diceretur amborum. Ac per hoc, quia filius amborum nullo modo est, non oportuit nasci eum de ambobus. Amborum est ergo Spiritus sanctus procedendo de ambobus, & infra in eodem capite; Satis sit ergo nobis, quia non est a seipso Filius,

Heb. 1.

Conc. 6. act. 4.

Joan. 15.

Joan. 20.

εἰ γὰρ τὸ προχεῖται ἁπλῶς ἔλεγεν, εἶχε χώραν ἄλλα τι νοεῖν· εἰ δὲ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς, οὐδὲ μίαν πρόφασιν κατέλιπε τοῖς ἐθέλουσι λέγειν. καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ κατ' Εὐνομίου, ἐν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφή· ὅτι ὡς ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα ἔχει, οὕτω τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱόν· φησί· διὰ τοῦτο καὶ Θεοῦ μὲν λόγος ὁ υἱὸς, ῥῆμα δὲ υἱοῦ τὸ πνεῦμα· φέρων γὰρ, φησὶ, τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. καὶ ἐπειδὴ ῥῆμα τοῦ υἱοῦ, διὰ τοῦτο τὴν μάχαιράν φησι τοῦ πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ· λόγος δὲ Θεοῦ καὶ ῥῆμα ζῶν καὶ ἐνεργόν. ὁ δὲ ἅγιος Ἀμβρόσιος, ᾧ ὁ θεῖος Βασίλειος ἐπιστέλλων ἔλεγεν· B ἄγε δὴ ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ οὐ παρ' ἀνθρώπων παρέλαβες ἢ ἐδιδάχθης τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' αὐτός σε ὁ κύριος ἀπὸ τῶν κριτῶν τῆς γῆς ἐπὶ τὴν προεδρίαν τῶν ἀποστόλων μετέθηκεν· οὗτος δὴ πρὸς Γρατιανὸν τὸν βασιλέα ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τῷ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, κεφαλαίῳ δεκάτῳ, φησίν· ἀλλ' οὔτε ἐπειδὰν ἐκ τοῦ πατρὸς ἐξέρχεται, ἀπὸ τόπου ἀναχωρεῖ, καὶ ὡσεὶ σῶμα χωρίζεται ἀπὸ σώματος· οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ πατρὶ ὡς δῆθεν ἐν σώματι ἅτε δὴ σῶμα ἐμπερικλείεται. καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ἡνίκα ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται, οὐ χωρίζεται τοῦ πατρὸς, οὐ χωρίζεται τοῦ υἱοῦ, τίνα γὰρ τρόπον δύναται χωρίζεσθαι τοῦ C πατρὸς, πνεῦμα στόματος αὐτοῦ ὄν; ὃ πάντως καὶ τῆς ἀϊδιότητος δεῖγμά ἐστι, καὶ τῆς θεότητος ἐμφαίνει τὴν ἑνότητα. ὁ ἅγιος Ἀγάθων ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ, ἣν πρὸς τὴν ἁγίαν ἕκτην σύνοδον ἔπεμψε, παρὰ ἑκατὸν εἴκοσιν ἐπισκόπων βεβαιουμένην, περὶ τοῦ μακαρίου Αὐγουστίνου τοιάδε φάσκει· ὁ μακάριος Αὐγουστῖνος ὁ ἐξοχώτατος διδάσκαλος· καὶ πάλιν· ὁ σοφώτατος τῆς ἀληθείας κήρυξ ὁ μακάριος Αὐγουστῖνος. οὗτος οὖν ὁ μακάριος Αὐγουστῖνος πρὸς Ὀρόσιον γράφων, οὕτω φησί· τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ τοῦ πατρὸς εἰς τὸν υἱὸν ἐκπορεύεται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται ἐπὶ τῷ ἁγιάσαι τὴν κτίσιν, ἀλλ' ἅμα ἐξ ἀμφοτέρων ἐκπορεύεται. καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν τῷ κατὰ Μα- D ξιμίνου * γ΄. βιβλίῳ φησί· ζητεῖς παρ' ἐμοῦ, εἰ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός ἐστιν ὁ υἱὸς, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός ἐστι καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τί ὁ μὲν εἷς ἐστιν υἱὸς, τὸ δὲ ἕτερον οὐκ ἔστιν υἱός; ἰδοὺ ἀποκρίνομαι, κἄν τε λάβῃς, κἄν τε μὴ λάβῃς· ἐκ τοῦ πατρός ἐστιν ὁ υἱὸς, ἐκ τοῦ πατρός ἐστι καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' ἐκεῖνος γεννητὸς, τοῦτο ἐκπορευόμενον. διὸ ἐκεῖνος μὲν υἱός ἐστι τοῦ πατρὸς, ἀφ' οὗ ἐγεννήθη· τοῦτο δὲ τὸ πνεῦμα ἑκατέρου, ὅτι ἐξ ἀμφοτέρων ἐκπορεύεται. ἀλλὰ διὰ τοῦτο περὶ ἐκείνου λέγων ὁ υἱὸς, ἔφη· ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται· ὅτι ὁ πατὴρ τῆς ἐκπορεύσεως αὐτοῦ ἐστιν ἀρχηγός· ὃς τοιοῦτον υἱὸν ἐγέννησε, καὶ ἐν τῷ γεννᾷν δέδωκεν αὐτῷ, ἵνα καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύηται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ E γὰρ εἰ μὴ ἐξεπορεύετο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐξ αὐτοῦ, οὐκ ἂν εἶπε τοῖς μαθηταῖς· λάβετε πνεῦμα ἅγιον· καὶ τοῦτο ἐδίδου ἐμφυσῶν, ἵνα καὶ παρ' αὐτοῦ ἐκπορεύεσθαι παραδηλῶν, ἀποκεκαλυμμένως ἐμφυσῶν ἀποδείξῃ, ὅπερ πνέων κεκαλυμμένως ἐδίδου. ἐπειδήπερ οὖν εἰ ἐγεννᾶτο, οὐ μόνον ἐκ τοῦ πατρὸς, οὔτε μόνον ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἀλλ' ἐξ ἀμφοῖν δήπουθεν ἂν ἐγεννᾶτο, ἀναντιρρήτως υἱὸς ἀμφοῖν ἂν ἐλέγετο, καὶ διὰ τοῦτο, υἱὸς γὰρ ἀμφοῖν οὐδαμῶς εἶναι δύναται, οὐκ ἔδει γεννηθῆναι αὐτὸ ἐξ ἀμφοῖν. ἀμφοῖν ἄρα πνεῦμά ἐστιν, ἐκπορευόμενον ἐξ ἀμφοῖν. καὶ κατωτέρω ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ· ἀρκείτω τοίνυν ἡμῖν, ὅτι ὁ υἱὸς οὐκ ἔστιν ἐξ ἑαυτοῦ, ἀλλ'

* ἴσ. τῷ β΄.

ἀλλ' ἐξ οὗ ἐγεννήθη· οὐκ ἔστιν ἐξ ἑαυτοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἐξ οὗ ἐκπορεύεται· καὶ ἐπεὶ παρ' ἀμφοτέρων ἐκπορεύεται, ὡς ἤδη ἀπεδείξαμεν, ὅθεν πνεῦμα πατρὸς εἴρηται· καὶ τὰ λοιπά. ὁ δὲ ἅγιος Ἀναστάσιος, περὶ οὗ ἡ ἁγία ἕκτη σύνοδος λέγει· ἀποδεχόμεθα τὸν ἅγιον Ἀναστάσιον· καὶ Θεόδωρος ὁ Μελιτινῆς ἀπεκρίθη· ἅγιον ἀποκαλεῖ πᾶσα ἡ ἀνατολὴ τοῦτον τὸν τῆς ὁσίας μνήμης Ἀναστάσιον, τὸν γενόμενον ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας· καὶ τὸν μὴ δεχόμενον αὐτὸν ὁ Θεὸς ἀναθεματίσῃ, καὶ πάντες ὁμοφώνως εἶπον τὸ ἀμήν. οὗτος οὖν ὁ ἅγιος ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ μὲν ἐπιγραφή, περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ὀρθῶν δογμάτων τῆς ἀληθείας· ἡ δὲ ἀρχή, τῶν περὶ τῆς ὑγιοῦς ἡμῶν πίστεως· οὕτω φησί· τοῦ δὲ σώματος τὸ ἰδίωμα λαβόντες ὡς παράδειγμα, τὴν ἀλληλουχίαν τῶν θείων παρεστήσαμεν διὰ τῆς τῶν μελῶν ἀναλογίας τε καὶ εἰκασίας. ταύτῃ γὰρ καὶ πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, δῆλον τοῦ Θεοῦ, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται, στόματος ὄντος τοῦ μονογενοῦς. καὶ· πνεῦμα πάλιν ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον καὶ ἀποστελλόμενον, οὐ μόνον παρὰ τοῦ πατρός, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ υἱοῦ· καὶ μετὰ τινά· καὶ μὴν ὁ κύριος ἐξ αὐτοῦ δεικνὺς αὐτὸ ὑπάρχειν, ἐμφυσῶν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἔλεγε· λάβετε πνεῦμα ἅγιον. ὅτι δὲ τοῦδε ὁ λόγος, μαρτυρήσει καὶ ἡ σύνοδος ἡ κατὰ Ἀκινδύνου, μαρτυρίας ἐκ τούτου προκομίζουσα· καὶ κῦρ Νεῖλος ὁ Καβασίλας.

Ὁ δὲ ἅγιος Ἐπιφάνιος, περὶ οὗ ὁ ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἐν τῷ τέλει τοῦ β'. αὐτοῦ βιβλίου τοῦ κατὰ Εἰκονομάχων λέγει· Ἐπιφάνιον ἴσμεν καὶ ἅγιον καὶ μέγιστον ἐν θαυματουργίαις. καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Ναύκρατον ἐπιστολῇ αὐτοῦ, ἧς ἡ ἀρχή· πάλιν ἑτέρα σοι φυλακὴ τέκνον ἠγαπημένον· φησίν· ἃ δὲ ἐπεζήτησας ἀποκριθῆναί με περί τε τῶν αἱρέσεων καὶ βαπτισμάτων κατ' ἔπος, ἐπιστολῆς ὑπερβαίνει μέτρον. καὶ πάλιν· περιττολογεῖν ἐστι τὰ αὐτὰ ἀφηγεῖσθαι, ἃ ὁ θεοφόρος Ἐπιφάνιος ἐξεῦρε καὶ διέγραψεν, ὡς οὐδεὶς τῶν πατέρων· ἔντυχε οὖν τῇ περὶ αὐτῶν ἱερᾷ αὐτοῦ βίβλῳ, κἀκεῖσε διαγνώσῃ, ἃ μαθεῖν ἐφίεσαι. ἡ δὲ ἁγία οἰκουμενικὴ ἕκτη σύνοδος ἐν τόμῳ τετάρτῳ, πράξει δεκάτῃ, περὶ τοῦδε τοῦ ἁγίου τάδε λέγει· ἀνεγνώσθησαν καὶ ἄλλων πολλῶν μαρτυρίαι, ἔτι καὶ χρήσεις τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου ἐκ τῶν Παναρίων, ἀπὸ λόγου ξθ'. καὶ πάλιν ἡ αὐτὴ λέγει· καὶ πειθέτω ἡμᾶς ὁ περιφανὴς πατὴρ ἡμῶν Ἐπιφάνιος ἐν τῷ κατὰ Ἀρειομανιτῶν λόγῳ. Καὶ ἡ ἁγία οἰκουμενικὴ ζ'. σύνοδος ἐν τῇ ἕκτῃ πράξει αὐτῆς οὕτω λέγει· αἱ βίβλοι τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν Ἐπιφανίου, ἥ τε λεγομένη Ἀγκυρωτὸς, καὶ αἱ λοιπαὶ εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διαβεβόηνται, καὶ ὁ φθόγγος αὐτῶν ἐξήχηται, καὶ παρὰ μικρὸν κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν διεσπαρμέναι εἰσίν. οὗτος οὖν ὁ ἅγιος ἐν τοῖς εἰρημένοις βιβλίοις, ἐν μὲν τοῖς Παναρίοις ἐκ τοῦ κατὰ Ἡμιαρείων λόγου φησίν· ὁμολογοῦσι μίαν θεότητα καὶ βασιλείαν καὶ ἀρχήν, ὁμοίως τὰ πρόσωπα ἐν ταῖς ἰδιότησι τῶν ὑποστάσεων εὐσεβῶς γνωρίζουσι· τὸν πατέρα ἐν τῇ πατρικῇ αὐθεντίᾳ ὑφεστῶτα νοοῦντες· καὶ τὸν υἱὸν οὐ μέρος ὄντα τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ καθαρῶς τέλειον

A sed ab illo, de quo natus est: non est a seipso Spiritus sanctus, sed ab illo de quo procedit; & quia de utroque procedit, sicut jam ostendimus, unde & Spiritus Patris dictus est, &c. Sanctus autem Anastasius, (de quo sancta synodus sexta; Suscipimus, inquit, sanctum Anastasium: & Theodorus Melitenæ episcopus respondit; Sanctum vocat universus oriens hunc beatæ memoriæ Anastasium, Antiochenum olim episcopum; & qui hunc non recipit, illum Deus anathematizet. Et responderunt omnes una voce, Amen.) Hic ergo sanctus in sermone, qui inscriptus est, De rectis B quæ nos credimus dogmatibus veritatis: cujus tale est initium; Eorum quæ de recta fide nostra; sic ait: Ex eo porro, quod proprium corporis est, petito exemplo, declaravimus, quomodo in divinis alterum sit in altero ex proportione & similitudine membrorum. Hac enim ratione & spiritus oris ejus, Dei videlicet, Spiritus sanctus dicitur, cum os sit Unigenitus. Et rursus; Spiritus, qui ab eo procedit & mittitur, non a Patre solum, sed etiam a Filio. & quibusdam interpositis: Itaque, inquit, dominus ostendens eum se esse, a quo existit Spiritus, insufflans in discipulos aiebat: *Accipite Spiritum sanctum.* Esse porro C sermonem illum hujus auctoris, testabitur Constantinopolitanorum synodus contra Acindynum celebrata; profert enim inde testimonia. testis erit etiam Nilus Cabasilas.

Act. 10.

Ioan. 20.

Ad hæc Epiphanius, de quo sanctus Theodorus Studita ad finem secundi sui libri contra Iconomachos ait: Epiphanium scimus & sanctum & miraculorum virtute maximum. Rursus idem in sua ad Naucratum epistola, quæ sic incipit: Altera tibi iterum cautela fili dilecte: Ea vero, inquit, quæ a me quæsisti de hæreseon & baptismatum differentia singulatim, plura sunt quam modus epistolæ ferre possit; & D rursus: Superfluum est ea percensere, quæ a deifero Epiphanio inventa sunt & descripta diligentius, quam ab alio quovis patre. Sacrum ergo de hæresibus librum ejus evolve, & quæ scire cupis, pernosces omnia. Sancta quoque sexta synodus tomo quarto, actione decima, de sancto hoc ita loquitur: Lecta sunt & multorum aliorum testimonia, nec non auctoritates sancti Epiphanii ex Panariis, sermone sexagesimonono. Rursus eadem synodus hæc habet; Et persuadet hoc nobis eximius pater noster Epiphanius tractatu contra Arianos. Sancta insuper generalis septima synodus actione sexta: Libri, inquit, E sancti patris nostri Epiphanii, Ancoratus, & reliqui notissimi sunt per totum orbem, & sonus eorum longe lateque vagatur, & fere per omnes ecclesias disseminati sunt. Itaque hic sanctus in dictis libris, tractatu adversus Semiarianos in Panariis; Fatentur, inquit, deitatem unam & principatum & dominium; personas pariter in proprietatibus hypostaticis pie agnoscunt; Patrem in majestate paterna subsistentem intelligentes, Filium quoque non partem aliquam Patris, sed plane perfectum

ex

ex perfecto natum & subsistentem asserentes; & Spiritum sanctum quem sacra scriptura paracletum nominat, ex Patre per Filium subsistere existimantes. & in Ancorato; Spiritus sanctus, spiritus veritatis est, lumen tertium, ex Patre & Filio. & post pauca: Sicut enim *nemo novit Patrem*
Matth. 11. *nisi Filius, nec Filium nisi Pater*; ita pariter dicere audeo, nec Spiritum, nisi Pater & Filius, a quo procedit & a quo accipit: nec Filium & Patrem, nisi Spiritus sanctus qui vere glorificat, qui docet omnia, qui est a Patre & Filio. & rursus: Semper igitur erat Pater, semper erat Filius, & Spiritus ex Patre & Filio spiratus. Itaque perspicuum est & plane manifestum, & a nobis & a Latinis vocem illam, Etiam ex Filio, desumptam esse a doctoribus & theologis; ex quibus sanctæ synodi œcumenicæ, dum quæstio theologica tractaretur, adhibebant testimonia, ut explicatum est.

EPHES. Et cum illis quidem licite ac rationabiliter fuisse appositum symbolo additamentum aiunt; nobiscum vero illud exprimere neutiquam volunt: quamquam quod licite ac rationabiliter factum est, quis recuset exprimere?

RESP. Definitionis verba illa, Licite ac rationabiliter, ponit; antecedentia vero tacet: & quænam hæc, verborum scilicet illorum, Filioque, explicationem veritatis declarandæ gratia, & imminente tunc necessitate, licite ac rationabiliter symbolo fuisse appositam. Quid igitur? necesse est omnem explicationem & declarationem textui semper adjici, nec legi potest sine illa textus sacræ scripturæ? An quia recitamus symbolum sine adjectione explicationis, dicemus explanationem & declarationem textui appositam nec licite, nec rationabiliter factam? Et quis hoc dicat mentis suæ compos? Scimus decem euangelii Ioannis capita fuisse a magno Basilio commentariis illustrata; & idem integrum sacrum euangelium a Ioanne Chrysostomo declaratum, nec non a præstantissimo doctore Cyrillo, & aliis: non semper tamen illud in ecclesia legitur cum enarratione. Quare si diceremus additum esse quod deerat, & supplemento perfectum quod non erat integrum, deinde caneremus symbolum absque addito supplemento, esset cur merito ab illo reprehenderemur: At quando factam audit explicationem declarationemque, ea vero non semper cum textu legitur, nullo sane merito nos accusat. Hoc unum est necessarium, ut sanctorum testimoniis probatum sit omne quod explanatione declaratur. Nam quicquid statuerit synodus, per ea quæ infert addendo, non aliam definitionem condit, sed ipsam primam definitionem explicat, & explicatione dilatat. Quod autem hoc verum sit, audi sanctum Maximum ita testimonium tribuentem. Is enim in compendiosa sua pro synodo Calchedonensi apologia; cujus initium est: Quoniam nimis generoso animo, vel ut aptius dicam, ignavo; Si enim, inquit, licet verum pro veritate proloqui,

A ἐκ τελείου γεγεννημένον καὶ ὑφεστῶτα ὁμολογοῦντες· καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, ὃ ἡ θεία γραφὴ παράκλητον ὀνομάζει, ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ὑφεστῶτα γνωρίζοντες. ἐν δὲ τῷ Ἀγκυρωτῷ· πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα ἀληθείας ἐστὶ, φῶς τρίτον, παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ. καὶ μετ' ὀλίγα· ὃν γὰρ τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς, οὐδὲ τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ, οὕτω τολμῶ λέγειν, ὅτι οὐδὲ τὸ πνεῦμα, εἰ μὴ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, παρ' οὗ ἐκπορεύεται, καὶ παρ' οὗ λαμβάνει· καὶ οὐδὲ τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ δοξάζον ἀληθῶς, τὸ διδάσκον τὰ πάντα, ὃ B παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ. καὶ μετά τινα· τοίνυν πατὴρ ἦν ἀεὶ, καὶ υἱὸς ἦν ἀεὶ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ πνέει. πρόδηλον οὖν ἐστι καὶ φανερὸν, ὅτι καὶ ἡμεῖς τε καὶ οἱ Λατῖνοι παρὰ τῶν διδασκάλων καὶ θεολόγων τῆς ἐκκλησίας, τὸ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, παρελάβομεν· ἐξ ὧν καὶ αἱ ἅγιαι οἰκουμενικαὶ σύνοδοι μαρτυρίας ἐπὶ ζητήσει θεολογικοῦ πράγματος προεκόμιζον, ὡς προδεδήλωται.

Καὶ μετ' ἐκείνων μὲν θεμιτῶς καὶ εὐλόγως τὴν προσθήκην ἐν τῷ συμβόλῳ γεγονέναι φασὶ, μεθ' ἡμῶν δὲ λέγειν ταύτην οὐ καταδέχονται· καίτοι γε τὸ θεμιτῶς καὶ εὐλόγως γινόμενον τίς ἂν παραιτήσαιτο λέγειν; ΕΦ[ΕΣ.]

C Τὸ μὲν οὖν θεμιτῶς καὶ εὐλόγως λέγει, τὸ δὲ περὶ τούτου παρασιωπᾷ· ποῖον δὴ τοῦτο; τὸ τὴν τῶν ῥημάτων ἐκείνων ἀνάπτυξιν τὴν, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, χάριν τοῦ τὴν ἀλήθειαν σαφηνισθῆναι, ἀνάγκης τότε ἐπικειμένης, θεμιτῶς καὶ εὐλόγως ἐν τῷ συμβόλῳ προστεθῆναι· τί οὖν; πᾶσαν ἀνάπτυξιν καὶ σαφήνειαν ἀνάγκη ἀεὶ προσκεῖσθαι τῷ κειμένῳ, καὶ χωρὶς ταύτης μὴ ἀναγινώσκεσθαι τὸ κείμενον τῆς θείας γραφῆς; ἢ διὰ τὸ μὴ ἀναγινώσκεσθαι οὕτω συνημμένως, οὐ θεμιτῶς καὶ εὐλόγως ἐροῦμεν τὴν ἀνάπτυξιν γεγονέναι καὶ τὴν σαφήνειαν τὴν μετὰ τοῦ κειμένου ἡνωμένην; D καὶ τίς ἂν τοῦτο ἐρεῖ νοῦ καὶ φρενῶν κύριος; ἡμεῖς γὰρ ἔγνωμεν τὴν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ δεκάλογον παρὰ Βασιλείου τοῦ μεγάλου σαφηνισθεῖσαν· καὶ τὸ αὐτὸ ἅπαν ἱερὸν εὐαγγέλιον παρὰ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου τὴν σαφήνειαν δεξάμενον, καὶ παρὰ τοῦ θεσπεσίου Κυρίλλου καὶ ἄλλων· ἀλλ' οὐ μετὰ τῆς ἐξηγήσεως καὶ σαφηνείας ἀεὶ ἐπ' ἐκκλησίαν ἀναγινώσκεται. διὸ εἰ μὲν τὸ ἐλλεῖπον ἢ τὸ παραλελειμμένον ἐλέγομεν προστεθῆναι ἢ ἀναπληρωθῆναι, εἶτα οὐ μετὰ τοῦ προστεθέντος εἰς ἀναπλήρωσιν ἐψάλλομεν, καλῶς ἂν εἶχεν ἐγκαλεῖν ἡμῖν· ἐπεὶ δὲ ἀνάπτυξιν ἀκούει καὶ σαφήνειαν, ἡ δὲ ἀνάπτυξις οὐκ ἀεὶ μετὰ τοῦ κειμένου ἀναγινώσκεται, οὐ δικαίως ἐγκαλεῖ E ἡμῖν. τοῦτο μόνον ἐστὶν ἀνάγκη, ὅτι πᾶν τὸ ἐξαπλούμενον ἢ σαφηνιζόμενον ἐκ τῶν ἁγίων δεῖ ἔχειν τὴν μαρτυρίαν· καὶ, ὅτι ἂν ποιήσῃ σύνοδος, οὐκ ἄλλον ὅρον ποιεῖ διὰ τῆς ἐπεισαγωγῆς τῶν προστεθέντων, ἀλλ' αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν πρῶτον ὅρον ἐξαπλοῖ καὶ ἐπεξεργάζεται· καὶ ὅτι τοῦθ' οὕτως ἔχει, ἄκουσον καὶ τοῦ ἱεροῦ Μαξίμου οὕτω βεβαιοῦντος· φησὶ γὰρ ἐν τῇ συντόμῳ ἀπολογίᾳ αὐτοῦ, ἣν ποιεῖται ὑπὲρ τῆς ἐν Καλχηδόνι συνόδου, ἧς ἡ ἀρχή· ἐπειδὴ λίαν γενναίως ἢ ἀγεννῶς εἰπεῖν οἰκειότερον· εἰ γάρ ἐστι τἀληθῆ ὑπὲρ ἀληθείας εἰπεῖν,

πάντες

πάντες οἱ μετὰ τὴν Νικαέων θεόκλειτοι πατέρες, καὶ πᾶσα σύνοδος ὀρθοδόξων καὶ ἁγίων ἀνδρῶν, οὐκ ἄλλον πίστεως ὅρον διὰ τῆς ἐπεισαγωγῆς τῶν οἰκείων ῥημάτων παντελῶς ἐπεισήγαγον, ὡς ὑμεῖς ἀποφαίνεσθε, πλεῖστον παραληροῦντες, καὶ τὸ ὅλον καινόμενοι· ἀλλ' αὐτὸν εἰς πρῶτον καὶ μόνον τὸν ἐκ τῶν τιη'. πατέρων νομοθετηθέντα βεβαίως ἐκύρωσαν, τρανοῦντες αὐτὸν καὶ οἷον ἐπεξηγούμενοί τε καὶ ἐπεξεργαζόμενοι διὰ τοὺς ἐκεῖνον καὶ τὰ ἐκείνου δόγματα πρὸς τὴν οἰκείαν κακῶς ἐκλαμβάνοντας καὶ παρεξηγουμένους δυσσέβειαν.

ΕΣ. Καὶ μετ' ἐκείνων μὲν τὸ ἄζυμον σῶμα τοῦ Χριστοῦ λέγουσι, μεθ' ἡμῶν δὲ αὐτοῦ μεταλαμβάνειν οὐκ ἂν τολμήσαιεν.

ΟΛ. Ὅτι μὲν οὖν ἐγκαλεῖ ἡμῖν, καὶ διασύρει ἕνεκεν τῶν ἀζύμων, οἶδεν· ὅτι δὲ ὁ κύριος δι' ἀζύμου τὴν μυστικὴν ἐτέλεσε θυσίαν τότε, οὐκ οἶδεν, οὐδὲ ἀδιάφορον ἡγεῖται τὸ δι' ἐνζύμου ἢ δι' ἀζύμου τὴν θυσίαν τελεῖσθαι. ἀλλ' ὡς οἴεται, πάντα, ἥτε ἱερωσύνη, καὶ τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἡ φωνὴ ἣν προήκατο ὁ κύριος· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, καὶ τὰ θεῖα ῥήματα, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, καὶ πᾶσα τελετὴ, ἀργά εἰσι διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὑποκειμένου, ἢ ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης ὀξώδη μικρὰν ζύμην. ὅτι δὲ ὁ κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς νομικὸν πάσχα ἐτέλεσεν, εἶτα τὰ μυστήρια δέδωκε τοῖς μαθηταῖς, ἄκουσον τοῦ θείου Χρυσοστόμου ἐν ὁμιλίᾳ, πα'. λέγοντος· τίνος δὴ ἕνεκεν τὸ πάσχα ἐτέλει; διὰ πάντων δεικνὺς μέχρι τῆς ἐσχάτης ἡμέρας, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐναντίος τῷ νόμῳ. ὅρα τί φησίν· ἵνα μὴ ἐναντίος γένηται τῷ νόμῳ, τὸ πάσχα ἐπετέλει. τί οὖν; ἐναντίον τοῦ νόμου ἐποίει φυλάττων τὸν ἔνζυμον ἄρτον; ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν ἑπτὰ ἡμέραις κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἡ ζύμη οὐχ εὑρίσκετο, μαρτυρήσει τοῦτο πάλιν ὁ θεῖος Χρυσόστομος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ ἐπιστολῇ· πρότερον εἴπωμεν, διὰ τί ἐκ τῶν ὁρίων πάντων ἀπελαύνεται ἡ ζύμη· τί οὖν ἐστι τὸ αἴνιγμα, πάσης πονηρίας ἀπηλλάχθαι δεῖ τὸν πιστόν. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἀπόλλυται, ὅπου ἂν εὑρεθῇ παλαιὰ ζύμη, οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν ἔνθα ἂν εὑρεθῇ πονηρία· οὐ γὰρ δήπου ἐπὶ μὲν τῆς σκιᾶς πολλὴ ἡ κόλασις, ἐπὶ δὲ ἡμῶν οὐ πολλῷ μείζων· εἰ γὰρ τὰς οἰκίας οὕτω καθαίρουσιν, ὡς καὶ μυῶν ὀπὰς περιεργάζεσθαι, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς τὴν ψυχὴν διερευνᾶσθαι δεῖ. Ἐπεὶ οὖν μυῶν ὀπὰς περιειργάζοντο, ὁ δὲ ἅγιος λέγει, ὅτι μέχρι τῆς ἐσχάτης ἡμέρας, ἵνα μὴ ἐναντίος γένηται τῷ νόμῳ, τὸ πάσχα ἐπετέλει, μᾶλλον ἂν ἐναντίος ἦν τὸ πάσχα τελῶν καὶ τὸ ἔνζυμον φυλάττων· ὅτι δὲ ὁ νόμος ἀπαγορεύει τοῦτο, ἄκουσον οὕτω προστάττοντος· φησὶ γάρ· ἑπτὰ ἡμέρας ἄζυμα ἔδεσθε· ἀπὸ δὲ τῆς ἡμέρας τῆς πρώτης ἀφανιεῖτε ζύμην ἐκ τῶν οἰκιῶν ὑμῶν. πᾶς ὃς ἂν φάγῃ ζύμην, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐξ Ἰσραήλ. καὶ μετά τινα· ἐναρχόμενοι τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς τοῦ πρώτου, ἀφ' ἑσπέρας ἔδεσθε ἄζυμα ἕως ἡμέρας μιᾶς καὶ εἰκάδος τοῦ μηνὸς ἕως ἑσπέρας. ἑπτὰ ἡμέρας ζύμη οὐχ εὑρεθήσεται ἐν ταῖς οἰκίαις ὑμῶν. πᾶς ὃς ἂν φάγῃ ζυμωτὸν, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ συναγωγῆς Ἰσραήλ.

A omnes post Nicænam synodum a Deo selecti patres, omneque orthodoxorum sanctorumque omnium concilium, nullo modo aliam induxere fidei definitionem suis ipsis verbis utendo, ut vos dicitis plurimum delirantes, & penitus insanientes; sed ipsam uti primam & unicam, quæ a sanctis trecentis decem & octo patribus sancita est, firmam & ratam esse voluerunt, dilucidantes eam, & veluti apertius enucleantes, propter eos qui illam illiusque dogmata pravis interpretationibus ad suam ipsorum detorquent impietatem.

B Et cum illis quidem azymum Christi corpus esse dicunt, nobiscum vero illud ad communionem sumere non ausint. Erhs.

Objurgare quidem, & detrahere nobis propter azyma novit, ignorat autem per azymum a domino fuisse olim peractum mysticum sacrificium; nec putat indifferens, sive per azymum, sive per fermentatum conficere; sed omnia frustra esse arbitratur, sacerdotium, altare, dominicam vocem: *Hoc facite in meam commemorationem*; & divina verba: *Hoc est corpus meum*; & *Hic est sanguis meus*, & reliquos ritus qui observantur, si non adsit ejusdem massæ, seu ejusdem materiæ modicum acidumque fermentum. Quod vero dominus ac Deus noster legale pascha prius celebrarit, deinde mysteria discipulis tradiderit, audi sanctum patrem Chrysostomum homilia octuagesimaprima sic dicentem: Sed quam ob causam pascha celebrabat? Ostendens per omnia usque ad ultimum diem, se non esse legi contrarium. Attende quid dicat; Ne legi esset contrarius, pascha celebrabat. Num ergo perfregit legem, asservans fermentatum panem? Quod vero etiam per septem dies illo tempore fermentum non extaret, testis erit idem sacer Chrysostomus in priorem ad Corinthios epistolam: Dicamus, inquit, prius, D cur de cunctis finibus pellatur fermentum; quid ergo sibi vult hoc ænigma? Omni nequitia liberum oportet esse fidelem. Sicut enim ibi peribat is, apud quem repertum esset vetus fermentum; ita e nobis ille, apud quem erit nequitia. Neque enim sub legis umbra, pœnæ graves constitutæ, nobis autem haud multo graviores. Si enim domos ita repurgant, ut murium quoque cavernas rimentur, multo magis decet nos perscrutari secreta animi. Cum igitur cavernas murium rimarentur; & sanctus pater affirmet, Christum ad ultimum usque diem non fuisse legi contrarium, & ideo pascha celebrasse; certe contrarius fuisset, si pascha celebrasset, & fermentatum servasset. Esse porro id lege vetitum, audi verba ejus præcipientis: *Septem diebus azyma comedetis: die primo non erit fermentum in domibus vestris. Quicumque comederit fermentum, peribit anima illa de Israel.* & paulo post: *Primo mense, quartadecima die mensis ad vesperam comedetis azyma usque ad diem vigesimamprimam ejusdem mensis ad vesperam: Septem diebus fermentum non invenietur in domibus vestris: qui comederit fermentatum, peribit anima ejus de cœtu Israel.*

Resp.

1. Cor. 11. Luc. 22. Marc. 14.

Exod. 12.

C E

Quod vero Christus servato legis præscripto pascha celebrarit, Iudæi vero nequaquam illud servarint, sed diem transgressi fuerint, audi oris aurei patrem homilia octuagesimaquarta in Ioannem, dum verba
Ioan. 18. illa exponit; *Adducunt Iesum a Caipha in prætorium:* Cur enim, illuc eum duxerunt, ubi omnes congregati erant? ut res fieret communi omnium pontificum consensu; erat enim ille tunc pontifex, & omnes illum præstolabantur. Ita pernoctabant, vigilabantque hujus rei causa: Non enim, inquit, comederunt pascha tunc, sed propterea vigilabant. Nam post illa verba:
Ibid. *Erat autem mane;* Ioannes intulit; *& ipsi non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha.* Quid ergo ad hæc dicemus? illud sane, quod altera die comederunt, & a lege discesserunt cædis hujus faciendæ desiderio. Neque enim Christus tempus paschæ non observavit, sed illi, qui nihil non audebant, & leges innumeras perrumpebant. Cum hæc ita se habeant, qua ratione erunt a nobis reprehendendi, qui azymo sacrificant? De nobis autem ipsis dicimus, ita nos accepisse, & nostram consuetudinem ratam habere; & apostoli domi panem frangentes sacrificium factitabant; neque usquam apparet, quæsitum esse ab illis panem azymum ad sacrificandum. Rursus cum dies essent azymorum, & fermentatus panis non esset Hierosolymis, nusquam similiter apparet, quæsito fermentato illos consecrasse; quod scirent materiam esse eamdem nempe farinam triticeam. Neque enim quod modicum non adsit fermentum, invalida jam erunt omnia quæ ad sacrificium spectant, præsertim domini verba, quæ panem & vinum cum aqua transmutant in corpus ejus & sanguinem? Quod autem verba hæc materiam illam transmutent in ea quæ diximus, audi ex divino Chrysostomo in oratione, quæ inscribitur; In Iudæ proditionem, & mysticam salvatoris cœnam, & contra Iudæos. Orationis autem initium hoc est: Volebam sane, dilectissimi, rursus patriarchæ argumentum, &c. Adest nunc etiam Christus ipse mensam hanc ornans: qui enim tunc mensam illam ornavit, idem nunc & hanc ipsam condecorat. Neque enim homo est, qui facit ut proposita fiant corpus & sanguis Christi, sed qui pro nobis crucifixus est, ipse Christus. Figuram tantum gerens stat sacerdos, & preces offert, dum verba illa enuntiat; verum gratia & efficacia Dei est, quæ operatur omnia. *Hoc est*, inquit, *corpus meum;* verba hæc propositam transmutant materiam. Et
Gen. 1. quemadmodum vox illa; *Crescite & multiplicamini & replete terram;* prolata quidem est semel, sed perpetuis temporibus fit opus, naturam nostram ad procreationem corroborans: ita & hæc vox semel missa ab illa divina lingua; *Hoc est corpus meum*, in singulis altaribus per ecclesias virtute sua efficit, ut ad hanc diem, & usque ad futurum ejus adventum sacrificium integrum peragatur. Si ergo verba hæc transmutant materiam propositam in corpus & sanguinem Christi, efficiuntque ut sint tremenda mysteria;

A ὅτι δὲ κατὰ νόμον ὁ Χριστὸς τὸ πάσχα ἐτέλεσεν, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι παρανόμως ἐποίησαν παραβιβάσαντες τὸ πάσχα, ἄκουσον τοῦ Χρυσοστόμου πατρὸς ἐν τῇ πδʹ. ὁμιλίᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην, εἰς τό· ἄγουσι τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ Καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον· διὰ τί ἐκεῖ ἀπήγαγον αὐτὸν, ἔνθα ἅπαντες ἦσαν συνηγμένοι; ἵνα μετὰ γνώμης πάντων ποιήσωσι τῶν ἀρχιερέων. ἐκεῖνος γὰρ ἦν τότε ἀρχιερεὺς, καὶ πάντες ἦσαν αὐτὸν ἀναμένοντες. οὕτω διενυκτέρευον καὶ ἠγρύπνουν ἐπὶ τούτῳ· οὐδὲ γὰρ ἔφαγον τότε τὸ πάσχα, φησὶν, ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἠγρύπνουν· εἰπὼν γὰρ, ὅτι πρωΐα ἦν, ὁ
B Ἰωάννης ἐπήγαγεν· οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ᾽ ἵνα φάγωσι τὸ πάσχα. τί οὖν ἐστιν εἰπεῖν; ὅτι ἐν ἑτέρᾳ ἔφαγον, καὶ τὸν νόμον ἔλυσαν διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τὴν περὶ τὴν σφαγὴν ταύτην. οὐδὲ γὰρ ὁ Χριστὸς παρέβη τὸν καιρὸν τοῦ πάσχα, ἀλλ᾽ ἐκεῖνοι οἱ πάντα τολμῶντες, καὶ μυρίους καταπατοῦντες νόμους. τούτων οὕτως ἐχόντων πῶς κατηγορήσομεν τοὺς μετὰ ἀζύμων τὴν θυσίαν τελοῦντας; περὶ δὲ ἡμῶν αὐτῶν οὕτω λέγομεν, ὅτι οὕτω παρελάβομεν, καὶ οὕτω στέργομεν, ὡς οἱ ἀπόστολοι κατ᾽ οἶκον κλῶντες ἄρτον τὴν θυσίαν ἐπετέλουν· καὶ οὐδαμοῦ
C φαίνεται ὡς ἄζυμον ζητοῦντες τὴν θυσίαν ἐπετέλουν. καὶ πάλιν ἐν ταῖς τῶν ἀζύμων ἡμέραις μηδαμοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐνζύμου διευρισκομένου, οὐδαμοῦ πάλιν φαίνεται, ὅτι ἔνζυμον αἰτοῦντες, οὕτως ἐποίουν. ᾔδεισαν γὰρ, ὅτι τὸ αὐτό ἐστιν ὑποκείμενον, ὁ ἐκ τοῦ σίτου ἄλευρος. οὐ γὰρ διὰ τὸ μὴ ἔχειν μικρὰν ζύμην, ἤδη πάντα τὰ τελούμενα ἀργὰ, καὶ μάλιστα τὰ τοῦ κυρίου ῥήματα, ἅτινα καὶ μεταποιοῦσι τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον σὺν τῷ ὕδατι εἰς σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ. ὅτι δὲ αὐτὰ τὰ ῥήματα μεταρρυθμίζουσι τὴν ὕλην ταύτην εἰς τὰ εἰρημένα, ἄκουσον τοῦ θείου Χρυσοστόμου ἐν τῷ λόγῳ, οὗ ἡ
D ἐπιγραφή· εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, καὶ εἰς τὸ μυστικὸν δεῖπνον τοῦ σωτῆρος, καὶ κατὰ Ἰουδαίων· ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ λόγου· ἐβουλόμην ἀγαπητοὶ τῆς κατὰ τὸν πατριάρχην πάλιν ὑποθέσεως· πάρεστι καὶ νῦν ὁ Χριστὸς ἐκεῖνος τὴν τράπεζαν ταύτην κοσμῶν· ὁ γὰρ τὴν τράπεζαν ἐκείνην κοσμήσας τότε, οὗτος καὶ ταύτην διακοσμεῖ νῦν. οὐ γὰρ ἄνθρωπός ἐστιν ὁ ποιῶν τὰ προκείμενα γενέσθαι σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ἀλλ᾽ αὐτὸς ὁ σταυρωθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν Χριστός. σχῆμα πληρῶν ὁ ἱερεὺς μόνον ἕστηκε, καὶ προσφέρει τὴν δέησιν τὰ ῥήματα φθεγγόμενος ἐκεῖνα, ἡ δὲ χάρις καὶ ἡ δύναμίς ἐστι τοῦ Θεοῦ ἡ πάντα ἐργαζομένη· τοῦτό μού ἐστι τὸ σῶμα, φησὶ, τοῦ-
E το τὸ ῥῆμα τὰ προκείμενα μεταρρυθμίζει. καὶ καθάπερ ἐκείνη ἡ φωνὴ ἡ λέγουσα· αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, ἐρρέθη μὲν ἅπαξ, διὰ παντὸς δὲ τοῦ χρόνου γίνεται ἔργον, δυναμοῦσα τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν πρὸς παιδοποιΐαν, οὕτω καὶ αὕτη ἡ φωνὴ ἅπαξ λεχθεῖσα παρὰ τῆς θείας γλώττης ἐκείνης, τό· τοῦτό μού ἐστι τὸ σῶμα, καθ᾽ ἑκάστην τράπεζαν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἐκείνου τοῦ ῥήματος ἡ δύναμις μέχρι τῆς σήμερον, καὶ ἄχρι τῆς αὐτοῦ παρουσίας τὴν θυσίαν ἀπηρτισμένην ἐργάζεται. εἰ οὖν τοῦτο τὸ ῥῆμα εἰς σῶμα Χριστοῦ καὶ αἷμα τὰ προκείμενα μεταποιεῖ, καὶ φρικτὰ μυστήρια ἀπεργάζεται,

ἀδυνατεῖ

ἀδυνατεῖ δὲ ταῦτα εἶναι τέλεια διὰ τὸ μὴ ἔχειν μικρὰν ζύμην, θαῦμα ἂν εἴη· καὶ ταῦτα ἐν ταύτῃ τῇ ὕλῃ τοῦ Χριστοῦ τελέσαντος, ὡς προαποδέδεικται.

ΕΣ. Ἆρ᾽ οὐχ ἱκανὰ ταῦτα τὴν γνώμην αὐτῶν διαδεῖξαι, καὶ ὅτι οὐκ ἀληθείας ἔρευναν ποιούμενοι τοῖς Λατίνοις συνῆλθον, ἣν ἐν χερσὶν ἔχοντες προδεδώκασιν, ἀλλὰ χρυσοχοῆσαι βουλόμενοι, καὶ πεπλασμένην οὐκ ἀληθῆ συστήσασθαι ἕνωσιν;

ΙΟΛ. Ὅτι μὲν οὖν ἀληθείας ἔρευναν ποιούμενοι μᾶλλον, διὰ ταύτης Λατίνοις ἡνώθημεν, πρόδηλον καὶ φανερὸν τοῖς μὴ φιλονεικεῖν ἐθέλουσι· διὰ γὰρ τῆς τῶν ἁγίων θεολογίας ἡ ἔρευνα γέγονε, καὶ οὐχ ὡς αὐτός φησιν, ὅτι προδεδώκαμεν καὶ ἣν εἴχομεν· τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ πάσης οἰκουμενικῆς συνόδου ἐλέγετο ἄν, ὅτι τὴν προτέραν πίστιν ἐάσαντες, ἑτέραν ἔχον· ἀλλ᾽ οὐδαμοῦ τοῦτο γέγραπται, ὅτι διὰ τῆς ἐξαπλώσεως ἑτέραν πίστιν ἔχον. μαρτυρήσει τοῦτο καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Μάξιμος ἐν τῷ προμνημονευθέντι λόγῳ αὐτοῦ· φησὶ γάρ· τίνι λόγῳ καὶ πῶς τὴν ἐν Καλχηδόνι ἁγίαν σύνοδον, καί τοι πατρικαῖς προδήλως ἀποχρησαμένην φωναῖς, αἰτιᾶσθε, καὶ ὡς ἄλλον πίστεως ὅρον εἰσάγουσαν, τῇ δὲ κἀκεῖσε καὶ ἐγγράφως καὶ ἀγράφως διαλοιδορεῖτε καὶ διασκώπτετε; μὴ κατ᾽ ὄψιν κρίνητε διὰ τὸν εἰπόντα Θεὸν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε. τίς ἡ ἐπὶ τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς ὑποθέσεως τῶν ἐν Καλχηδόνι πατέρων ἔγκλησις ὑμῶν, καὶ τίς ἡ τῶν προλαβόντων ἀνάῤῥυσις; εἰ γάρ ἐστι κατὰ τῆς Καλχηδονέων ἄλλον αἰτιᾶσθαι πίστεως ὅρον διὰ τὰς οὐκ ἐγκειμένας τῷ ὅρῳ τῆς Νικαέων φωνὰς, τοῦτό γε πάντως ἕψεται λέγειν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν καὶ κατὰ Κυρίλλου καὶ κατὰ τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα· εἰ δὲ κατ᾽ αὐτῶν οὐκ ἔστι, πῶς κατ᾽ ἐκείνης, συνιδεῖν οὐκ ἔχω. ὅτι οὖν πατρικαῖς ἑπόμενοι φωναῖς, διὰ τούτων τὴν ἕνωσιν πεποιήκαμεν ἀποδέδεικται· διὸ οὐδὲ δικαίως ἐγκαλεῖ, ὅτι ἣν εἴχομεν προδεδώκαμεν· ἀλλ᾽ οὐδὲ χρυσοχοῆσαι βουλόμενοι τὴν ἕνωσιν πεποιήκαμεν· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁμοίως ἡμῖν τὸ τεταγμένον ἐλάμβανε, καὶ τῶν χρυσίνων στατήρων οὐκ ἀμέτοχος ἦν· ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν σταλέντων ἐνταῦθα δι᾽ ἐφόδια τοῦ πλοῦ, καὶ ἐν τῇ Βενετίᾳ, καὶ τὸ κατὰ μῆνα διδόμενον ἐκεῖσε, ὁμοίως ἐλάμβανεν. οὐκ οἴδαμεν δὲ, εἰ διότι τὸν ἅγιον Εὐγένιον ἱστόρησεν, ἵνα δώσῃ τῷ πάπᾳ, καὶ ὅτι προσφωνητικὸν ἔγραψε πρὸς ἐκεῖνον, γράφων καὶ τοῦτο· πάτερ Ἀβραὰμ ἔπαρον τὰς χεῖράς σου, καὶ εὐλόγησον τὰ τέκνα σου ἥκοντα ἐξ ἑώας· καὶ μὴ λαβὼν ἀντιμισθίαν τούτων, μηδὲ χρυσοχοήσας, τὰ τοιαῦτα ἐρεύγεται.

mirum profecto fuerit, si perfecta illa esse non possint, quod non adsit modicum fermentum; idque cum in tali materia Christus ipse confecerit, ut probavimus.

An non satis hæc sunt ad declarandum animum eorum; quod non indagandæ veritatis studio, quam in manibus habentes prodidere, in unum cum Latinis convenere locum; sed voluntate expiscandi aurum, & fictam, non veram unionem conciliandi? EPHESI

Quod nos veritatem indagantes potius, per eam conjuncti fuerimus cum Latinis, constat plane omnibus, qui contentiones non amant: Nam veritatis inquisitio per sanctorum theologiam habita est, non ut ipse ait, quod & ipsam quam habebamus, veritatem prodiderimus. Alioquin hoc idem de quavis œcumenica synodo dici posset; relicta videlicet prima fide, aliam esse ab iis editam: Verum hoc nusquam scriptum est, quod explanando novam fidem conderent. Hujus rei testis erit & sanctus Maximus in illo tractatu, cujus antea mentionem fecimus. Qua enim, inquit, ratione, & quo pacto sanctam Calchedonensem synodum, cum illa patrum vocibus aperte usa sit, criminamini? & quasi novam fidei definitionem condiderit, passim conviciis illam tum scriptis, tum dictis proscinditis? *Nolite*, inquit dominus, *judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate.* Cur in una eademque materia de patribus synodi Calchedonensis conquerimini, & antiquiores hoc ipso crimine liberatis? Nam si licet accusare patres Calchedonensis concilii, ut aliam fidei definitionem promulgantes, eo quod voces adhibuerint, quæ non habentur in definitione patrum Nicænorum; sequitur omnino, ut hoc idem ob eamdem causam dici possit, & contra Cyrillum, & contra centum quinquaginta patres: sed si de illis hoc dici non licet, non video cur liceat de hac synodo. Quod igitur paternas secuti voces, per eas unionem perfecerimus, jam demonstratum est: Idcirco nec jure nos insimulat, quod veritatem, quæ a nobis erat, prodiderimus. Sed neque auro inhiantes unionem confecimus; nam & ipse æque ac nos constituta salaria sumebat, & nummum aureorum expers non erat: quin etiam de pecunia, quæ huc missa erat ad commeatum navigationis, nec non Venetiis, & menstrua quæ dabantur ibi, similiter & ipse accipiebat. Nescio porro, an quia sancti Eugenii depinxerit imaginem, ut eam papæ offerret; & sermonem ad eum scripserit, in quo præter alia dicebat: Pater Abraham eleva manus tuas, & benedic filiis tuis, qui tibi ab oriente veniunt; & nihil ex eo mercedis habuerit, nec aurum expiscatus fuerit; hujusmodi verba eructet. RESP. Ioan. 7.

ΕΣ. Τίνα δὲ καὶ τρόπον αὐτοῖς ἡνώθησαν, ἐπισκεπτέον. πᾶν γὰρ τὸ ἑτέρῳ ἑνούμενον, δι᾽ ἑνός τινος μέσου πάντως ἑνοῦται. τῇ μὲν οὖν δόξῃ τῇ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἔδοξαν ἑνωθῆναι σὺν αὐτοῖς, ἀποφαινόμενοι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τοῦτο ἔχειν τὴν ὕπαρξιν· τὰ δ᾽ ἄλλα πάντα διάφορα, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ἕν, οὐδὲ μέσον, οὐδὲ κοινόν.

Sed quemadmodum cum illis conjuncti fuerint, considerandum. Nam omne quod cum alio conjungitur, per aliquod certe medium unitur. Quod igitur ad sententiam de Spiritu sancto attinet, visi sunt illis conjungi, sancientes illum a Filio etiam suam subsistentiam habere; at cetera omnia differunt, nec est inter eos quidquam unum aut medium, aut commune. EPHES.

RESP. Nos medio ad unionem uſi ſumus theologia ſanctorum, non relicto eo, quod antea tenebamus, ut jam ſatis bene perſpicueque demonſtratum eſt. Nam juxta ſupra citatas ſententias patrum Deo plenorum, omne quod explanatur & latius explicatur non evertit, non immutat, non obſcurat, non tollit denique quod prius eſt, ſed confirmat potius & declarat, dilucidiuſque conſtituit. Eſſe porro veram de Spiritu ſancto ſententiam, quod a Filio quoque procedat, jam probatum eſt evidenter, eo quod ſcilicet hæc vox a ſanctis patribus deſumpta ſit. Medium vero nullum venit nobis in mentem præter veritatem: quo etiam Gregorius Theologus illam nomine vocat: Medium, inquit, cum dico, veritatem dico. Et rurſus alibi; Nos vero, inquit, media regiaque via incedentes, in qua etiam ſummitas virtutum conſiſtit. Hoc unum perpetuo nobis quoque medium probatur, quod proprie tale eſt, ſcimus enim medium eſſe rem natura conſtantem, extrema vero malum, quod nihil eſt. Itaque Spiritum ſanctum neque ex ſolo Patre, neque ex ſolo Filio procedere dicimus, ſed mediam tenentes ſanctorum viam, fatemur & ex Patre, & ex Filio, ſive per Filium.

Orat. de theol. I.

Orat. Apologet.

EPHES. Sed duo diverſa ſymbola nunc quoque recitantur; ſicut & antea; duo quoque ſunt differentia ſacrificiorum genera, alterum quod pane fermentato conficitur, alterum quod azymo.

RESP. Duo certe ſymbola non ſunt, nec diverſa: Nam fidei ſymbolum, quod nos & Latini canimus, unum eſt; neque enim ob declarationem, quam illi appoſuerunt, aliud propterea ſymbolum eſt. Quod ſi etiam duo eſſent, ne tunc quidem vocarentur duo: Siquidem aliud patrum Nicænorum, aliud apoſtolornm ſymbolum eſt; hæc tamen quia ſenſu non differunt, nequaquam diverſa vocantur. Duo quoque ſacrificiorum genera nec ſunt, nec dicuntur, quoniam ſcopus unus eſt, ut ſcilicet ſacerdos fiat miniſter hujus ſacrificii: & hoc eſt omni ſacerdoti ſacris operaturo fundamentum, dominica vox quam protulit dominus: *Hoc facite in meam commemorationem*, per triticeum panem & vinum cum aqua; ut per hæc, & ritus omnes, & ſacratiſſima domini verba, & altare, perficiatur myſterium, fiatque corpus & ſanguis Chriſti ſalvatoris, ipſomet tranſmutante omnipotentis vi deitatis. Nam & ipſe venerabilis Epheſius fatebitur, divinum ſacrificium celebrari ſolitum etiam ante tempora ſanctorum Baſilii & Chryſoſtomi, non tamen eo ritu, quem ipſi expoſuerunt: quinam, cum poſteriores illi fuerint? Et poſtquam illi modum celebrandi miſſam expoſuere, nemo probare poterit, occidentalem eccleſiam eo modo fuiſſe uſam: nec tamen duo ſacrificandi genera dicta unquam ſunt, eo quod una ſit vocum divinarum virtus, & intentio, & materia, & ſacerdotis miniſterio fungentis facultas, & cæleſtis gratia quæ operatur. Nam, ut ſupra dictum eſt, intentio eſt conficiendi quod dixit dominus: *Hoc facite in meam commemorationem*; materia farina, ſive panis triticeus, & vinum cum aqua, ſuper quæ dominus dixit:

Luc. 22. 1. Cor. 11.

A Ἡμεῖς διὰ μέσου ἡνώθημεν τῆς τῶν ἁγίων θεολογίας, οὐ καταλιπόντες ἣν εἴχομεν πρότερον, ὡς προαποδέδεικται μάλα καλῶς καὶ περιφανῶς· κατὰ γὰρ τὰ ἄνωθεν εἰρημένα παρὰ τῶν θεοφόρων πατέρων, πᾶν τὸ ἐξαπλούμενον καὶ ἐπεξεργαζόμενον οὐκ ἀνατρέπει τὸ πρῶτον, οὐκ ἀλλοιοῖ, ἀλλ' οὐδ' ἀμαυροῖ, οὐδ' ἀφανίζει, ἀλλὰ μᾶλλον συνίστησι καὶ διασαφεῖ, καὶ φανερώτερον καθίστησιν· ὅτι δὲ ἀληθὴς ἡ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος δόξα ἡ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, προαποδέδεικται, ὅτι τῶν μακαρίων πατέρων ἐστὶν ἡ φωνὴ αὕτη. μεσότητα δὲ οὐδ' ὅλως ἐνοήσαμεν ἄλλην, εἰ μὴ τὴν ἀλήθειαν, ἣν καὶ Γρη- B γόριος ὁ Θεολόγος φησί· μεσότητα δὲ ὅταν εἴπω, τὴν ἀλήθειαν λέγω· καὶ ἀλλαχοῦ· ἡμεῖς δὲ τὴν μέσην ὁδὸν καὶ βασιλικὴν βαδίζοντες, ἐν ᾗ καὶ τὸ τῶν ἀρετῶν ἔστηκεν ἀκρότατον. ταύτην μόνην τὴν μεσότητα καὶ ἡμεῖς ἀεὶ στέργομεν κυρίως, εἰδότες ὅτι τὸ μέσον ἐστὶ καὶ ἐνούσιον, τὰ δὲ παρ' ἑκάτερα τοῦ μέσου κακία ἀνούσιος· καὶ οὔτε ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, οὔτε μὴν ἐκ μόνου τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι λέγομεν, ἀλλὰ τὴν μέσην ὁδὸν τῶν ἁγίων καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ ἐξ υἱοῦ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ. AΓ.

C Ἀλλὰ δύο μὲν σύμβολα καὶ παρηλλαγμένα λέγεται πάλιν ὥσπερ καὶ πρότερον· διτταὶ δὲ καὶ διάφοροι λειτουργίαι τελοῦνται, ἡ μὲν δι' ἐνζύμου θυσίας, ἡ δὲ δι' ἀζύμου. ΕΦΕ.

Δύο μὲν σύμβολα οὔκ εἰσιν, οὐδὲ παρηλλαγμένα· ἓν γάρ ἐστι τὸ τῆς πίστεως σύμβολον, ὃ ψάλλομεν ἡμεῖς τε καὶ Λατῖνοι· οὐ γὰρ διὰ τὴν σαφήνειαν, ἣν ἐδέξατο παρ' ἐκείνων, ἤδη ἄλλο σύμβολον ἐστίν. εἰ δὲ καὶ δύο ἦσαν, οὐδ' οὕτως ἂν ἐκαλοῦντο δύο· καὶ γὰρ καὶ τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολόν ἐστιν ἄλλο, καὶ τὸ τῶν ἀποστόλων ἕτερον, ἀλλὰ κατὰ τὸν νοῦν οὐ διαφέρουσι, διὰ τοῦτο οὐδὲ πα- D ρηλλαγμένα. διτταὶ δὲ λειτουργίαι οὔτε εἰσὶν, οὔτε λέγονται, διότι εἷς ἐστιν ὁ σκοπὸς τοῦ τὸν ἱερέα ὑπηρέτην γενέσθαι τῆς τοιαύτης θυσίας· καὶ ταύτην ἔχει θεμέλιον πᾶς ἱερεὺς ἀρχόμενος τῆς θείας μυσταγωγίας, τὴν κυριακὴν φωνὴν, ἣν ὁ κύριος προήκατο· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· διὰ τοῦ ἐκ τοῦ σίτου ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ὕδατος, ὥστε διὰ τούτων, καὶ διὰ πάσης τελετῆς, καὶ τῶν κυριακῶν θείων ῥημάτων, καὶ τοῦ θυσιαστηρίου τελεῖσθαι τὸ μυστήριον, καὶ γίνεσθαι σῶμα καὶ αἷμα τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ, αὐτοῦ μεταποιοῦντος τῇ παντοδυνάμῳ θεότητι. καὶ αὐτὸς δὲ ὁ τίμιος ἀνὴρ ὁμολογήσει, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ ἱεροῦ Βασιλείου, καὶ τοῦ θείου E Χρυσοστόμου ἡ τελετὴ τῆς θείας λειτουργίας οὐ διέλειπεν, ἀλλ' οὐ διὰ τῶν ἐκθέσεων τῶν εἰρημένων ἁγίων ἐτελεῖτο· πῶς γὰρ, μήπω γεγονότων; καὶ πάλιν γενομένων, οὐδεὶς ἂν ἔχοι δεῖξαι, ἐν τοῖς ἑσπερίοις διὰ τῶν ἐκθέσεων τῶν εἰρημένων ἁγίων ἐτελεῖτο ἡ μυστικὴ αὕτη θυσία· ἀλλ' οὐδέποτε διτταὶ λειτουργίαι ἐρρέθησαν, διότι μία ἡ διὰ τῶν θείων ῥημάτων, καὶ τοῦ σκοποῦ, καὶ τῆς ὕλης, καὶ τοῦ ἱερέως ὑπηρέτου τάξιν ἔχοντες, καὶ τῆς ἄνωθεν θείας χάριτος τελουμένη. καὶ γὰρ, ὡς προείρηται, ὁ σκοπός ἐστιν, ὅτι ὁ κύριος εἶπε· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· ὕλη ὁ ἐκ τοῦ σίτου ἄλευρος ἤτοι ἄρτος, καὶ ὁ οἶνος, καὶ τὸ ὕδωρ, ἐφ' οἷς ὁ κύριος εἶπε·

τοῦτό AΠΟΛ.

τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου· καὶ ἀεὶ εἰς σῶμα αὐτοῦ ἡ ὕλη γίνεται τῇ τοῦ μεταποιοῦντος αὐτὰ δυνάμει. μία οὖν ἐστιν ἡ θυσία αὕτη, εἰ μόνον κατὰ τὸν παραδοθέντα ἡμῖν ὑπὸ τοῦ κυρίου ὅρον τε καὶ λόγον τελεῖται, καθὼς ἐδηλώσαμεν. περὶ δὲ δι' ἐνζύμου ἢ δι' ἀζύμου, προαπεδείχθη· καὶ γὰρ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος ἐν τῇ ν'. ὁμιλίᾳ τῇ κατὰ Ματθαῖον φησί· πιστεύσατε τοίνυν, ἐκεῖνο καὶ νῦν τὸ δεῖπνόν ἐστιν, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς ἀνέκειτο· οὐδὲν γὰρ ἐκείνου τοῦτο διενήνοχεν· οὐδὲ γὰρ τοῦτο μὲν ἄνθρωπος ἐργάζεται, ἐκεῖνο δὲ αὐτός. ἀλλὰ τὸ περὶ μυστηρίου ἀρκούντως ἐδείχθη. ἐν τοῖς συναξαρίοις δὲ ἡμῶν περὶ τοῦ μακαρίου Γρηγορίου ἐν τῷ Μαρτίῳ μηνὶ καὶ τοῦτο περιέχεται· ὁ Γρηγόριος ἐκ μέσου μὲν τοῦ βίου, ἐν μέσῳ δὲ τοῦ χοροῦ τῶν ἀγγέλων γενόμενος· καί· ὁ ὅσιος Γρηγόριος πάσης σοφίας καὶ γραφῆς ἔμπειρος πολλὰ συγγράμματα καταλέλοιπε. καὶ μετ' ὀλίγα· οὐ δι' ἀνθρωπίνων συλλογισμῶν καὶ τῆς ἐν λόγοις σοφίας μόνον συντεθέντα, ἀλλὰ διὰ πνεύματος ἁγίου, ὡς μετὰ τὴν αὐτοῦ ἐκ τοῦ βίου ἀνάλυσιν Πέτρος ὁ ἀρχιδιάκονος αὐτοῦ ἐξηγήσατο, ἰδεῖν λέγων περιστερὰν λευκὴν ἐν τῷ γράφειν αὐτὸν τῷ αὐτοῦ προσπελάζουσαν στόματι, καὶ οἷον ἐξηγουμένην καὶ προσορμῶσαν πρὸς τοῖς γεγραμμένοις. καὶ μετὰ βραχέα· φασὶ δὲ, ὅτι ἐπιτελεῖσθαι λειτουργίαν τελείαν παρὰ Ῥωμαίοις ἐν ταῖς νηστίμοις ἡμέραις οὗτός ἐστιν ὁ νομοθετήσας, ὅπερ κρατεῖται μέχρι τῆς σήμερον παρ' αὐτοῖς. ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἐσχίσθημεν, οὐδὲ διττὰς λειτουργίας ὠνόμασαν οἱ τότε ὄντες· ἀλλ' οὐδ' ἡμεῖς ποτε ἐκείνοις ἐνεκαλέσαμεν, ἀλλ' οὐδ' ἡμᾶς ἠνάγκασαν οὕτω ποιεῖν. ταῦτα γὰρ τὴν τῆς πίστεως ἀλήθειαν οὐ παραβλάπτουσιν.

Σ. Διττὰ δὲ βαπτίσματα, τὸ μὲν διὰ τριττῆς καταδύσεως τελειοῦν, τὸ δὲ δι' ἐπιχύσεως ὕδατος ἐκ κορυφῆς ἄνωθεν· καὶ τὸ μὲν τῷ μύρῳ προσχρώμενον, τὸ δ' οὐδ' ὁπουοῦν αὐτοῦ χρείαν ἔχον.

ΟΛ. Βαπτίσματα δὲ διττὰ οὐδέποτε ἐρρέθησαν. ἓν γάρ ἐστι τὸ θεῖον βάπτισμα εἰς τὸ ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος· καὶ ὁ οὕτω βαπτιζόμενος τέλειός ἐστι Χριστιανός. δηλοῖ δὲ διὰ μὲν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὰς τρεῖς θεαρχικὰς ὑποστάσεις· διὰ δὲ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος, τὸ ἓν τῆς οὐσίας καὶ ταυτὸν, καὶ τὸ ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν ἴσον τε καὶ ἀχώριστον καὶ ὁμοδύναμον. καὶ ὅστις οὕτω βαπτίζεται, οὐκ ἀναβαπτίζεται· εἰ δὲ μετὰ προσθήκης ἢ ἐλλείψεως βαπτίζεται, τοῦτο οὐ βάπτισμα λέγεται οὔτε ἐστί. τὸ γὰρ βάπτισμα κυρίως μὲν ἐκ Θεοῦ· οὕτω γὰρ καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον ἐν τῇ πεντηκοστῇ ὁμιλίᾳ φησίν· ὑπηρέτης γάρ ἐστιν ὁ ἱερεύς· ὥσπερ γὰρ ὅταν βαπτίζῃ, οὐκ αὐτός σε βαπτίζει, ἀλλ' ὁ Θεός ἐστιν ὁ κατέχων σου τὴν κεφαλὴν ἀοράτῳ δυνάμει, καὶ οὔτε ἄγγελος, οὔτε ἀρχάγγελος, οὔτε ἄλλος τις δύναται προσελθεῖν καὶ ἅψασθαι, οὕτω καὶ νῦν· ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς ἀναγεννᾷ, αὐτοῦ μόνου ἐστὶν ἡ δωρεά. ἐπεὶ οὖν αὐτός ἐστιν ὁ βαπτίζων Θεὸς καὶ κατέχων τὴν κεφαλὴν τοῦ βαπτιζομένου, ὥς φησιν ὁ ἅγιος, πῶς αὐτὸς φάσκει, ὅτι δύο βαπτίσματά εἰσι; πόθεν τοῦτο λαβὼν ἔχει, τοὺς εἰς ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος βαπτιζομένους μὴ εἶναι τελείους Χριστιανούς;

A *Hoc est corpus meum, & hic est sanguis meus*; fitque materia hæc semper corpus ipsius, virtute ejus qui hæc transmutat. Vnum est igitur hoc sacrificium, dum fiat juxta normam & præscriptum nobis a domino traditum, ut explicatum est. De azymo vero & fermentato jam allata demonstratio est: nam sanctus pater Chrysostomus homilia quinquagesima in Matthæum: Credite, inquit, illa nunc etiam cœna fit, in qua & ipse accumbebat: nihil enim hæc differt ab illa, cum non homo hic, ipse vero illic sit operatus. Verum satis probatum est, quid sit de hoc mysterio sentiendum. In nostri porro B officii lectionibus, de beato Gregorio mense Martio & hoc habemus: Gregorius e medio vitæ sublatus, & in medium angelorum cœtum evocatus. &: Sanctus Gregorius in omni scientiarum genere & in scripturis versatus multos a se compositos libros reliquit. & paucis interjectis: Non humanis, inquit, ratiocinationibus & studiosa tantum eruditione conscriptos, sed per Spiritum sanctum, quemadmodum eo vita functo Petrus archidiaconus ejus narravit: Visam enim a se aiebat albam columbam, dum ille scriberet, ad os ejus advolantem, & veluti suggerentem & dictantem quæ scribebantur. C & non multo post: Aiunt autem ex hujus institutione factum, ut quadragesimali tempore apud Romanos missæ sacrificium integrum peragatur, quod apud illos hodieque servatur. Sed non propterea disjuncti fuimus, neque illius ævi homines duo missarum genera dixerunt; & neque illos ipsi unquam culpavimus, neque illi nos coegerunt ad hujusmodi consuetudinem; quoniam hæc veritati fidei nihil officiunt.

Bina quoque baptismata; unum quod trina immersione confertur, alterum quod aquæ infusione a summo vertice: & unum quidem, quod chrisma etiam adhibet; alte- EPHES.
D rum vero quod adhibere illud nihil prorsus necesse habet.

Bina certe baptismata nemo unquam dixit; Vnum quippe est sacrum baptisma, quod fit in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti; & qui ita baptizatur, perfectus est Christianus. Significantur autem per Patrem & Filium, & Spiritum sanctum tres divinæ hypostases; per commune vero nomen unitas & identitas essentiæ, nec non æqualitas & inseparabilitas & indistinctio potentiæ trium personarum. Et quisquis ita baptizatur, ita baptismus non iteratur: quod si addito aliquo vel ablato baptizetur, tunc nec dicitur, nec est baptismus. E Baptismus enim ex Deo proprie est; quemadmodum divinus pater Chrysostomus quinquagesima in Matthæum homilia docet: Nam minister, inquit, est sacerdos: sicut enim cum baptizat, non te ille baptizat; sed Deus est, qui tuum caput invisibili potentia tenet; & nec angelus, nec archangelus, neque quisquam alius potest accedere & tangere, ita & nunc. Quando enim Deus regenerat, ipse est donum solius. Cùm igitur, ut sanctus pater docet, ipse Deus sit qui baptizat, tenetque baptizandi hominis caput; quomodo iste asserit duos esse baptismos? Vnde vero sumit, perfectos non esse Christianos, qui in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti baptizati sunt?

† Loquitur de necessitate quadam consuetudinis, non autem absoluta.

Vide Greg. libr.1. ep.1.

A Esse porro † necessariam trinam immersionem, patet; nam & a sanctis hoc traditum est, nempe ad significandam triduanam domini sepulturam: Ita sane traditum est; & ritualia Latinorum ita observandum docent. Quod igitur necessarium est & nulla ratione omittendum, abrenuntiatio est satanæ, & pomparum & cultus & operum ejus; nec non promissio, quæ Christo fit, & fidei professio, oleique cum oratione unctio: quæ a Latinis etiam inviolabiliter observantur. Sed & nos haudquaquam immergimus infantes usque ad summum verticem; nec enim possumus illis præcipere, ut respirationem & expirationem per nares cohibeant; ne etiam per aures sacra permeet aqua; sed neque os infantis obturare possumus. Verum eos in sacrum immittimus fontem, ut ne quid valde necessarium ex traditione prætermittamus, quasi uteri imaginem referente lavacro, & regenerationem per hoc indicante. Et ne caput, in quo est sedes omnium sensuum & vehiculum animæ, sacri baptismatis fiat expers, cava manu aquam e sacro fonte haurientes, illud perfundimus, divinum invocantes nomen, & proprietatem singularum hypostaseon. Nam & sancto Apollonio, cum objectum illi esset a tyranno ut probrum, quod baptismo non ablutus, proinde non esset Christianus; fusis ab eo precibus satisfecit Deus, deprecationem ejus benigne audiens; demissa enim nube caput ejus rore perfudit. Si igitur baptismus non perficitur perfusione capitis, non ita, sed alio modo res gesta esset. Quid multa? Vnum & ipse vir egregius novit baptisma nostrum & Latinorum, non duo. Cum enim alumnus ecclesiæ sit, nunquam vidit Latinos iterum baptizari a nobis: verum hæc ille profert iratior; quæ autem ex averso animo proficiscuntur, non sunt curiosius examinanda. Ceterum Latini etiam baptizatos inungunt chrismate; & æquæ ac nos credunt unctionem chrismatis esse unum de septem ecclesiæ sacramentis. Adhibent vero illud, cum provectiori ætate sunt homines; quando; juxta eximium theologiæ doctorem Gregorium, & mysticum quid audire & respondere per ætatem licet.

Orat. in baptism.

EPHES. Instituta quoque ac mores in omnibus diversa omnino sunt, jejunia, & ritus ecclesiastici, & similia. Quæ ergo hic unio, ubi nullum patens ac manifestum apparet signum? & quomodo uniti sunt, qui sua retinere volunt? hac enim lege suum ad unionem præbuere assensum, quamvis a patrum traditionibus desciverint.

RESP. Nescit ergo, ut plane videtur, eximius hic vir, varios in hac etiam magna urbe Constantinopolitana servari mores, jejuniorumque ac rituum ecclesiasticorum esse diversitates. Namque ante Christi natalem sunt qui ordiũtur jejunium ex die quintodecimo Novembris; alii ex die sexto Decembris; alii ex vicesimo: Ad honorem quoque ascensionis Christi quidam jejunare incipiunt ex Kalendis Maii; & alia ab aliis jejunia observantur. Nam & ipso sanctæ ac magnæ quadragesimæ tempore diebus sabbati ec dominicæ multi vescuntur piscibus,

A Ὅτι μὲν † ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ τὸ διὰ τριῶν καταδύσεων, φανερόν· οὕτω γὰρ ὑπὸ τῶν ἁγίων παρεδόθη, ὡς τὴν τριήμερον τοῦ κυρίου ταφὴν εἰκονίζον· καὶ οὕτως ἐστὶ παραδεδομένον, καὶ τὰ τακτικὰ τῶν Λατίνων οὕτω λέγουσι· τὸ ἀναγκαῖον οὖν καὶ ἀπαραίτητόν ἐστιν ἡ ἀποταγὴ τοῦ σατανᾶ καὶ τῆς πομπῆς αὐτοῦ καὶ τῆς λατρείας καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ, καὶ συνταγὴ εἰς τὸν Χριστὸν, καὶ ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως, καὶ ἡ μετ' εὐχῆς τοῦ ἐλαίου χρίσις, ἅπερ καὶ Λατῖνοι ποιοῦσιν ἀπαραιτήτως. ἀλλ' οὐδ' ἡμεῖς καταδύομεν τὰ νήπια μέχρις ὅλης κορυφῆς, διότι οὐ δυνάμεθα παραγγέλλειν αὐτοῖς φυλάττειν τὴν εἰσπνοὴν καὶ ἐκπνοὴν τῆς ῥινὸς, B ἵνα ταύτης φυλαττομένης καὶ ἡ δι' ὤτων τοῦ ἱεροῦ ὕδατος εἴσοδος φυλάττηται· ἀλλ' οὐδὲ τὸ στόμα τοῦ νηπίου κλείειν δυνάμεθα. ἀλλ' ἐμβάλλομεν αὐτὰ εἰς τὴν κολυμβήθραν, ὡς πάνυ ἀναγκαῖον καὶ παραδεδομένον οἱονεὶ τῆς κολυμβήθρας μήτραν εἰκονιζούσης, καὶ τὴν ἀναγέννησιν διὰ τούτου δηλούσης. καὶ ἵνα μὴ ἡ κεφαλὴ, ἔνθα ἡ τῶν αἰσθήσεων ξυνωρὶς καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ὄχημα, ἄμοιρος γένηται τοῦ θείου βαπτίσματος, ὑποκοιλαίνοντες τὴν χεῖρα, καὶ ταύτην ἐκ τοῦ ἁγίου ὕδατος ἐμπλήσαντες, ἐπιχέομεν ἐπάνω αὐτῆς, τὸ θεῖον ἐκφωνοῦντες ὄνομα, καὶ ἑκάστης ὑποστάσεως ἰδίωμα. Καὶ ὁ ἅγιος δὲ Ἀπολλώνιος ὀνειδισθεὶς παρὰ C τοῦ τυράννου, ὡς ἀβάπτιστος εἴη καὶ οὐκ ἔστι Χριστιανός· στὰς εἰς προσευχὴν, ὁ Θεὸς θέλων πληροφορῆσαι αὐτὸν, τὴν δέησιν αὐτοῦ οὐ παρεῖδεν, ἀλλὰ νεφέλην πέμψας δρόσον κατέχεεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· εἰ οὖν τὸ χεόμενον ἐπὶ κεφαλῆς οὐ βάπτισμα, οὐκ ἂν οὕτως γέγονεν, ἀλλ' ἑτέρῳ τρόπῳ. Ἀλλὰ τί χρὴ λέγειν πολλὰ περὶ τούτου; καὶ αὐτὸς ὁ τίμιος ἀνὴρ ἓν οἶδε τὸ βάπτισμα τό, τε ἡμέτερον καὶ τὸ τῶν Λατίνων, καὶ οὐ δύο· καὶ γὰρ θρέψιμος ὢν τῆς ἐκκλησίας οὐδέποτε εἶδε παρ' ἡμῶν τοὺς Λατίνους ἀναβαπτιζομένους· ὅμως D ὑπὸ ἀηδίας κινούμενος ταῦτα λέγει, καὶ οὐ χρὴ τὰ ὑπὸ ἀηδίας λεγόμενα πολυπραγμονεῖν. ἀλλὰ καὶ τῷ μύρῳ τοὺς βαπτιζομένους οἱ Λατῖνοι χρίουσι, καὶ ὡς ἡμεῖς ἓν τῶν ἑπτὰ μυστηρίων τῆς ἐκκλησίας τὴν τελετὴν τοῦ μύρου λέγουσι. χρίουσι δὲ τοῦτο, ὅταν τελείας ἡλικίας ἐπιλάβωνται οἱ ἄνθρωποι, ἡνίκα καὶ ἀκοῦσαί τι μυστικὸν καὶ ἀποκρίνασθαι δυνατὸν κατὰ τὸν μέγαν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριον.

Διττὰ δὲ τὰ ἔθη πάντα καὶ πᾶσι παρηλλαγμένα νηστεῖαί τε καὶ ἐκκλησιαστικαὶ τάξεις, καὶ εἴ τι τοιοῦτον. τίς οὖν ἡ ἕνωσις, ὅταν μὴ φανερὸν καὶ ἐπίδηλον σημεῖον ἔχῃ, καὶ πῶς ἡνώθησαν οἱ τὰ οἰκεῖα στέργειν E βουλόμενοι; τοῦτο γάρ που καὶ συνεφώνησαν καὶ μὴ τοῖς ἐκ τῶν πατέρων παραδεδομένοις ἀκολουθοῦντες. ΕΦΕΣ

Οὐκ οἶδεν οὖν, ὡς ἔοικεν, ὁ τίμιος οὗτος, ὅτι καὶ ἐν ταύτῃ τῇ μεγαλοπόλει διάφορα ἔθη εἰσὶ, νηστεῖαί τε καὶ ἐκκλησιαστικαὶ τάξεις παρηλλαγμέναι. καὶ γὰρ οἱ μὲν ἀπὸ τῆς * ιδ'. τοῦ Νοεμβρίου ἄρχονται νηστεύειν τὸ τεσσαρακονθήμερον· οἱ δὲ ἀπὸ τῆς ἕκτης τοῦ Δεκεμβρίου· οἱ δὲ ἀπὸ τῆς κ'. καὶ ἕτεροι δὲ ἀπ' ἀρχῆς τοῦ Μαΐου διὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Χριστοῦ ἀναλήψεως· καὶ ἄλλοι ἄλλας νηστείας. καὶ οἱ μὲν τὰ σάββατα καὶ τὰς κυριακὰς τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης τεσσαρακοστῆς ἰχθύας ἐσθίουσιν, ἕτεροι δὲ καὶ ἄλλας ἡμέρας, ἄλλοι ΑΠΟΛ

† A… ποῖ… τὸ ἐκ… κλη… καθ' ἐστιν χρεία…

ἄλλοι δὲ τούτων ἀπέχονται· τί οὖν, ἀσυμφώνους καὶ περὶ δὲ τὴν πίστιν ἐροῦμεν; ὁμοίως καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς τάξεσι διαφορὰν ἔστιν εὑρεῖν· καὶ γὰρ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία ἐν ταῖς ψαλμῳδίαις ἄλλην τάξιν ἔχει, καὶ ἄλλην αἱ μεγάλαι μοναὶ, καὶ ἄλλην τὰ ἡσυχαστήρια, καὶ ἄλλην αἱ κοσμικαὶ ἐκκλησίαι. καὶ οἱ Ταβεννησιῶται δὲ ἐν τῇ αὐτῇ καὶ μιᾷ μονῇ διαφόρους νηστείας καὶ διαφόρους ψαλμῳδίας ἐπετέλουν· καὶ οἱ μὲν αὐτῶν διὰ δύο ἡμερῶν ἐνήστευον, οἱ δὲ δι' ἑβδομάδος. καὶ οἱ μὲν ἀφ' ἑσπέρας, οἱ δὲ ἀπὸ μέσης νυκτὸς τὴν ὑμνῳδίαν ἐπετέλουν· ὁμοίως καὶ ἐν τῇ τῶν Ακοιμήτων μονῇ. καὶ ὁ ἅγιος δὲ Σιμεὼν ὁ Στυλίτης τεσσαράκοντα ἡμερῶν νηστείαν ἐπετέλεσε μηδοτιοῦν γευσάμενος, ὁμοίως καὶ Δανιὴλ ὁ ὅσιος, ἀλλ' οὐδεὶς ταῦτα ἐνεκάλεσέ ποτε μέχρι καὶ τήμερον. καὶ τοῦ κανόνος δὲ λέγοντος, τὰς παρασκευὰς πάσας νηστεύειν, ἡμεῖς καταλύομεν· ὅσας δῆτα καταλύομεν, Λατῖνοι δὲ πάσας νηστεύουσιν, εἰ μὴ τῶν Χριστουγέννων ἡμέρα τύχῃ· καὶ πάλιν τοῦ κανόνος λέγοντος, τὰ σάββατα μὴ νηστεύειν, Σωκράτης δὲ πρὸ τῆς τρίτης συνόδου ὢν, φησίν· ἐν τοῖς ἑσπερίοις τὰ σάββατα νηστεύουσιν· ἀλλ' οἱ τῶν τότε ὄντες τοῦτο οὐκ ἐνεκάλεσαν· ᾔδεισαν γὰρ, ὅτι τὸ διάφορον τῶν νηστειῶν καὶ τῶν ἐθῶν διαφορὰν πίστεως οὐκ εἰσάγει. θαυμάσειε δ' ἄν τις τοῦτον, πῶς καὶ τὸ διάφορον τῆς γλώττης καὶ τὸ τῶν ἐνδυμάτων οὐκ ἐνεκάλεσεν· ἢ πῶς ἐκεῖνοι τὸ γόνυ κλίνοντες προσκυνοῦσι καὶ προσεύχονται κατὰ τὴν ἀρχαίαν τάξιν, ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλ' οἶμαι τὸ, καὶ εἴ τι τοιοῦτον, οὕτω δηλοῦν τὸ ἐστιν; ὃ καὶ παράδοξον εἶναι δοκεῖ.

Ἀλλὰ τίς ὁ σοφὸς αὐτῶν λόγος· οὐδέποτε, φησίν, ἡ τῶν Γραικῶν ἐκκλησία τὸ, ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, ἔλεγεν, ἀλλ' ἁπλῶς, ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι· τοῦτο δὲ τὸν υἱὸν ἐκβάλλει τῆς ἐκπορεύσεως· ὥστε κατὰ τοῦτο καὶ πρότερον ἦμεν καὶ νῦν ἐσμὲν ἡνωμένοι. φεῦ τῆς ἀνοίας; φεῦ τῆς τυφλώσεως; εἰ δὲ ἀεὶ ἡ τῶν Γραικῶν ἐκκλησία τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι ἔλεγεν, ἐξ αὐτοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἐν ταῖς συνόδοις πατέρων παραλαβοῦσα. τὸ δὲ ἐκ τοῦ υἱοῦ οὐδέποτε ἔλεγεν, οὐδὲ γὰρ παρέλαβε τοῦτο παρ' οὐδενὸς, τίγε ἄλλο, ἢ τὸ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι ἔλεγεν; εἰ γὰρ οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ, δῆλον ὡς ἐκ μόνου τοῦ πατρός.

[A.] Ὅτι δὲ ἡ τῶν Γραικῶν ἐκκλησία τὸ ἐκ μόνου οὐκ ἐκήρυττεν, οὐδὲ κηρύττει, φανερόν ἐστι, διότι τὸ ἐκ μόνου τὸ δι' υἱοῦ ἀναιρεῖ. ταῖς πατρικαῖς οὖν παραδόσεσιν ἑπομένη, καὶ τῶν ἁγίων ἀκροωμένη λεγόντων, δι' υἱοῦ καὶ ἐξ υἱοῦ τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι πνεῦμα, καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν ἀσπαζομένη, πῶς ἂν τὸ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐφρόνει; τὸ γὰρ ἐκ τοῦ πατρὸς οὐ τὸ μόνον δηλοῖ, διότι ὁ πατέρα λέγων καὶ υἱὸν συννοεῖ. φησὶ γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος εἰς τὰ ἀντιλεγόμενα περὶ τοῦ υἱοῦ ἐν τῇ καινῇ καὶ παλαιᾷ διαθήκῃ, ἐν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφή· εἰ φύσει Θεὸς ὁ υἱός· πατέρα δὲ εἰπεῖν ἀδύνατον μὴ ὄντος υἱοῦ· καὶ ὁ εἰπὼν πατέρα, οὐχ ἁπλῶς λέγει πατέρα, ἀλλὰ τινός· καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν τοῖς πρὸς Ἀμφιλόχιον φησί· παρασιωπήσας τοίνυν ὡς ὁμολογούμενον τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον ὁ κύριος, εἰδέναι τὸν πατέρα μόνον φησὶ τὴν τοῦ πατρὸς γνῶσιν κατὰ τὸ σιωπώμενον καὶ ἑαυτοῦ εἶναι λέγων.

aliis quoque alii diebus; sunt etiam qui iis omnino se abstinent. quid ergo? dicemus ne illos fide etiam inter se dissidere? In ritibus quoque ecclesiasticis consuetudo est varia; Nam Constantinopolitana major ecclesia in celebrandis officiis alio more utitur, alio vero majora monasteria, alio minora ad quietem accommodata, denique alio sacerdotum sæcularium ecclesiæ: Quin & Tabennesiotæ in uno eodemque cœnobio varios jejunandi psallendique modos habebant, aliis per biduum jejunantibus, aliis per hebdomadam; & his quidem ad vesperam, illis vero de media nocte sacros hymnos canentibus: quod fiebat etiam in monasterio † Acœmetorum. S. Simeon Stylita quadraginta dierum jejunium nihil omnino degustans complevit; idem B. quoque Daniel præstitit; hæc tamen nemo ad hanc diem in crimen vocavit. Iubet canon, omnibus sextis feriis esse jejunandum: nos quibusdam non jejunamus; Latini vero, nunquam ejus diei solvunt jejunium, nisi natalis domini dies contingat. Rursus præcipiente canone, non esse jejunandum sabbato, Socrates, qui fuit ante synodum tertiam; In occiduis, inquit, partibus jejunant diebus sabbati: nec tamen qui illis fuere temporibus crimini hoc dederunt; quod scirent, varios jejuniorum & rituum mores non inferre differentiam fidei. Mirum porro fuerit, cur iste vir & linguæ diversitatem, & varium indumentorum genus vitio non verterit; aut quod illi flectant genua cum adorant & orant, servantes morem antiquitatis; nos minime: Verum vox illa, quam subdit, Et similia, hoc sibi velle videtur; quod sane quis summopere demiretur.

† Acœmeti, id est, perpetuis vigiliis Deo vacantes.

Can. apost. 69. juxta Græcos.

Can. apost. 66. lib. 5. cap. 21.

At quam illi preclarã obtendunt rationem? Nunquam, inquiunt, Græcorum ecclesia dixit, Spiritũ ex solo Patre procedere; sed simpliciter, ex Patre procedere; hoc autem Filium non excludit a productione: Ita ut hac ratione fuerimus & antea, & nunc quoque simus uniti. pro hominum dementiam! pro excœcationem! Si Græcorum ecclesia ex Patre procedere semper dixit, a Christo ipso, & sanctis apostolis, patribusque synodorum edocta; ex Filio vero nunquam dixit; hoc enim a nullo traditum accepit; quid aliud, quæso, asserebat, quam ex solo Patre procedere. Si enim non ex Filio, certum est ex Patre solo.

EPHES.

Ecclesiam Græcorum non affirmasse, nec affirmare Spiritum ex solo Patre, constat ex eo, quod vox, Ex solo, tollit omnino vocem, Per Filium. Illa ergo paternas secuta traditiones, audiensq; sanctos dicentes, Spiritum sanctum procedere per Filium & ex Filio, & rectam fidem amplectens, qua ratione sentire potuit, Spiritum sanctum ex solo Patre procedere? Modus enim dicẽdi, Ex Patre, non significat, Ex solo: Nam qui Patrem dicit, simul quoque Filium intelligit. Ait quippe magnus Basilius refellens ea quæ objiciuntur Filio ex novo & antiquo testamento; capite quod inscribitur, An Filius sit natura Deus: Patrem vero dici non existente filio est impossibile. Et qui patrem dixit, non absolute, sed alicujus patrem dixit. Idem rursus in libro ad Amphilochiũ: Nulla ergo, inquit, facta de se mentione dominus, in confesso enim erat, solum ait scire Patrem; cognitionem Patris suam quoque esse affirmans; id enim non expressum intelligitur.

RESP.

Cap. 1.

Epistola ad Amphiloc. num. 43.

Et

Et ſanctus Athanaſius in ſermone, cui præfixus eſt titulus: Quod Nicæna ſynodus cognita Euſebii calliditate, *&c.* Initium vero tale; Recte feciſti: Et Patris, inquit, nomen pronuntiantes, ex hoc nomine Verbum quoque quod in Patre eſt agnoſcimus. Non ergo verum aſſerunt, qui dicunt, Patris nomine excludi Filium, cum potius per illud ipſe etiam ſignificetur. Quod vero dicendo, Per Filium, tollatur illud, Ex ſolo, audi ſanctos patres clara id voce docentes. Magnus quippe Athanaſius in tractatu, quem inſcripſit; Refutationem ſimulationis Meletii & Euſebii: Incipit autem hoc modo; Homo ad ſimilitudinem Dei factus eſt: Atqui impoſſibile, inquit, eſſet in Trinitatis gloria Spiritum conglorificari, niſi eſſet ex Deo per Filium modo proceſſionis, non factus vi creationis, ut ipſi aiunt. Præterea idem Athanaſius in dialogo, quem ſcribit inducens orthodoxum & Macedonianum: Si ergo, inquit, oſtendatur, eamdem habere naturam deitatemque, quam Pater & Filius, Spiritum qui ex ipſo Patre per Filium effuſus eſt; demonſtratum quoq; erit, ipſum eſſe adorandum & latriæ cultu proſequendum. Et magnus Baſilius in capite, quod inſcriptum eſt; Quod niſi quis dicat ex Deo eſſe Spiritum, nec Verbum dicet ex Deo eſſe: Quomodo ergo, inquit, ſeparentur inſeparabilia, Verbum Dei, & Spiritus ex Deo per Filium? Ioannes quoque Damaſcenus capite decimotertio: Spiritus vero, inquit, ſanctus occultæ Patris deitatis manifeſtativa vis, procedens eſt ex Patre per Filium, ut ipſe novit. At quid opus eſt ſingulos enumerare ſanctos, qui id apertiſſime pronuntiant, cum ipſa ſancta œcumenica ſynodus ſeptima hoc dicat? Nam illa per Taraſium patriarcham ſic ait: Credo etiam in Spiritum ſanctum, qui ex Patre per Filium procedit, qui & ipſe eſt & agnoſcitur Deus. Si qui vero quod ſancti dicunt, Per Filium, idem eſſe volunt ac, ſimul cum Filio procedere Spiritum, non bene hoc intelligunt. Nam S. Athanaſius in epiſtola ad Serapionem, quæ incipit: Literæ tuæ pietatis; In Chriſto, inquit, erat Spiritus, ſicut Filius in Patre. Rurſus ibidem; Sancta & beata Trinitas indiviſa & unita in ſe eſt; & ſi quis dicat Patrem, in eo eſt ejus Verbum, & qui eſt in Filio Spiritus. In alia quoque epiſtola ad eumdem; quæ incipit: Fortaſſe miraberis; Non enim eſt, inquit, extra Verbum Spiritus; ſed cum in Verbo ſit, per ipſum in Deo eſt, Ex quibus oſtenditur, eos qui dicunt, Spiritum procedere per Filium, hoc eſt cum Filio, diſſentire ab his qui prolati ſunt, & ceteris qui ſimilia dicunt; quos, ne nimium ſit, omiſimus. Certe enim modus iſte ad unionem potius quam ad diſtinctionem ſpectat. Idcirco doctores eccleſiæ non ita loquuntur, neque ita hoc intelligunt, ſed dictam diſtinctionem tradiderunt, imo vero præpoſitionum, Per & Ex, concordiam ſtatuunt; &, Per, ſignificare cauſam omnino exiſtimant. Ita divinus Chryſoſtomus homilia quinquageſimanona in Matthæum: Novit enim ſcriptura, inquit, loco hujus vocis, Ex aliquo, uti hac voce, Per aliquem, ut cum dicit: *Poſſedi hominem per Deum*, non ſecundariam, ſed primariam intelligens cauſam & rurſus: *Numquid non per Deum eſt interpretatio eorum*? & : *Fidelis Deus*,

De fide orthod.

Act. 3. in literis Taraſii.

Gen. 4.
Gen. 40.
1. Cor. 1.

καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ἐν τῷ λόγῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή· ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἑωρακυῖα τὴν πανουργίαν. ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ λόγου· καλῶς ἐποίησας. οὕτω φησί· καὶ τὸ τοῦ πατρὸς ὄνομα λέγοντες, ἐπιγινώσκομεν ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου καὶ τὸν ἐν πατρὶ λόγον. ἄρα οὐκ ἀληθῶς λέγουσιν, ὅτι τὸ τοῦ πατρὸς ὄνομα ἐκβάλλει τὸν υἱὸν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ συνεισάγει. ὅτι δὲ τὸ δι' υἱοῦ ἀναιρεῖ τὸ ἐκ μόνου, ἄκουσον τῶν ἱερῶν πατέρων τοῦτο κηρυττόντων. φησὶ γὰρ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ λόγῳ, ὃς ἐπιγέγραπται, ἔλεγχος ὑποκρίσεως τῶν περὶ Μελέτιον καὶ Εὐσέβιον· οὗ ἡ ἀρχή· ἄνθρωπος καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γέγονεν· ἦν δὲ ἀδύνατον ἐν τῇ τῆς Τριάδος δόξῃ τὸ πνεῦμα δοξάζεσθαι, μὴ προοδικῶς ὂν ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ, ἀλλὰ ποιητικῶς ἐκ Θεοῦ γεγονὸς, ὡς λέγουσιν· ἔτι ὁ αὐτὸς ἐν ᾗ ἐκτίθεται διαλέξει ὀρθοδόξου καὶ Μακεδονιανοῦ· ἐὰν οὖν δειχθῇ τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως καὶ θεότητος τῷ υἱῷ καὶ τῷ πατρὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκχυθὲν, καὶ προσκυνητὸν καὶ λατρευτὸν ἀποδειχθήσεται. καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ κεφαλαίῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή· εἰ μὴ τὸ πνεῦμα ἐκ Θεοῦ λέγοι τις, οὐδὲ τὸν λόγον· φησί· πῶς ἂν οὖν χωρίζοιτο τὰ ἀχώριστα, λόγος Θεοῦ καὶ πνεῦμα ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ; καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἐν τῷ ιγʹ. κεφαλαίῳ φησί· τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡ ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ πατρὸς, ἐκ πατρὸς ἐστὶ δι' υἱοῦ ἐκπορευομένη ὡς οἶδε. καὶ τί δεῖ τοὺς κατὰ μέρος ἁγίους τοῦτο κηρύττοντας ἀπαριθμεῖν, αὐτῆς τῆς ἁγίας οἰκουμενικῆς ἑβδόμης συνόδου τοῦτο λεγούσης; καὶ γὰρ αὕτη διὰ Ταρασίου τοῦ πατριάρχου φησί· πιστεύω καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ αὐτὸ Θεὸν ὄντα καὶ γνωριζόμενον. εἰ δέ τινες τὸ δι' υἱοῦ τὸ μετὰ τοῦ υἱοῦ ἢ σὺν τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι λέγουσιν, οὐ καλῶς τοῦτο ἐννοοῦσι. φησὶ γὰρ ὁ θεῖος Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή· τὰ γράμματα τῆς σῆς ἱερᾶς διαθέσεως· ἐν τῷ Χριστῷ ἦν τὸ πνεῦμα, ὥσπερ ὁ υἱός ἐν τῷ πατρί. καὶ πάλιν ἐν τῇ αὐτῇ· ἡ ἁγία καὶ μακαρία Τριὰς ἀδιαίρετος καὶ ἡνωμένη πρὸς ἑαυτήν ἐστι, καὶ λεγομένου τοῦ πατρὸς πρόσεστι καὶ ὁ τούτου λόγος καὶ τὸ ἐν τῷ υἱῷ πνεῦμα· καὶ πάλιν ἐν ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν αὐτὸν, ἧς ἡ ἀρχή· ἴσως θαυμάσεις· φησίν· οὐ γὰρ ἐκτός ἐστι τοῦ λόγου τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἐν τῷ λόγῳ ὂν, ἐν τῷ Θεῷ δι' αὐτοῦ ἐστίν. ὅθεν δείκνυται, ὅτι τὸ μετὰ τοῦ υἱοῦ ἢ σὺν τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι, οὐ συμφωνεῖ μετὰ τῶν προειρημένων, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ὡσαύτως λεγόντων, ἃ διὰ τὸ πλῆθος παρήκαμεν. καὶ ἄλλως ὁ τρόπος οὗτος ἑνώσεως μᾶλλόν ἐστι καὶ οὐ διακρίσεως· διὰ τοῦτο οἱ θεολόγοι τῆς ἐκκλησίας οὐ λέγουσιν οὐδὲ νοοῦσι τοῦτο οὕτως, ἀλλὰ τὴν προειρημένην διάκρισιν ἀποδιδόασι, μάλιστα τὴν, διὰ, μετὰ τῆς, ἐκ, οἴδασι συμφωνεῖν, καὶ αἰτίαν ταύτην νομίζειν ἐξ ἅπαντος, ὥς φησιν ὁ θεῖος Χρυσόστομος ἐν τῇ κατὰ Ματθαῖον ἐν νθʹ. ὁμιλίᾳ· οἶδε γὰρ τὸ δι' υἱοῦ τὸ ὑφ' οὗ λέγειν ἡ γραφή· ὡς ὅταν λέγῃ· ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ· οὐ τὸ δεύτερον αἴτιον, ἀλλὰ τὸ πρῶτον τεθεῖσα. καὶ πάλιν· οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ διασάφησις αὐτῶν ἐστι; καὶ πιστὸς ὁ Θεὸς, δι'

δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς διακονίαν. ὁρᾷς τὸ, δι' υἱοῦ, πῶς αἰτίαν σημαίνει προφανῶς καὶ ἀναντιῤῥήτως; ἀλλ' ἵνα καὶ ἔτι βεβαιότερον δειχθῇ, ὅτι ἀντιμεθίσταται ἡ, διὰ, τῇ, ἐκ, καὶ αἰτίαν σημαίνει, τῶν λοιπῶν ἁγίων ἀκούσωμεν. φησὶ γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ συντόμως ἐπιγραφομένῳ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος κεφαλαιώδει λόγῳ κεφ. ε'. οὗ ἡ ἀρχή· τὰ μὲν δὴ ἐκείνων τοιαῦτα, ἡμεῖς δὲ δείξομεν ὃ προεθέμεθα. ἤδη δὲ πρὸς τὰ ὑπ' ἀλλήλων σημαινόμενα πολλάκις ἀντιμεθίστανται ἡ, διὰ, καὶ ἡ, ἐκ, ὅταν ἑτέρα τῆς ἑτέρας σημασίαν ἀντιλαμβάνῃ· οἷον· ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ. καὶ ἑτέρωθι· ὅσα ἐνετείλατο Μωϋσῆς τῷ Ἰσραὴλ διὰ προστάγματος κυρίου. καὶ πάλιν· οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ ἡ διασάφησις αὐτῶν ἐστίν; ἀντὶ τοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰπεῖν, διὰ τοῦ Θεοῦ εἴρηκεν. ὁ δὲ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ πρὸς Νεστόριον ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή· καταφλυαροῦσι μὲν, ὡς μανθάνω, τινὲς τῆς ἐμῆς ὑπολήψεως· φησίν· ἐπειδὴ σάρκα λαβὼν κεχρημάτικε καὶ υἱὸς ἀνθρώπου, ἀναγκαῖον ὁμολογεῖν, ὅτι γεγέννηται κατὰ σάρκα διὰ γυναικός. καὶ μετὰ βραχέα· ὁ ἐκ Θεοῦ πατρὸς λόγος ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου ἐστί. καὶ παρακατιών· γεγέννηται καθ' ἡμᾶς ἐκ γυναικός. καὶ μετ' ὀλίγα· ὁ ἐκ Θεοῦ πατρὸς λόγος ἐν μορφῇ τοῦ γεγεννηκότος ὑπάρχων κατῴκησεν ἐν ἀνθρώπῳ γεννηθέντι διὰ γυναικός. Ἐπεὶ οὖν ἀντιμεθίσταται ἡ, διὰ, τῇ, ἐκ, λέγουσι δὲ οἱ δυτικοὶ πατέρες καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, οἱ δὲ ἀνατολικοὶ διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, οὐ δίκαιόν ἐστι τούτοις παριδόντας, τὴν, διὰ, ἀντὶ τῆς, μετὰ, καὶ ἀντὶ τῆς, σὺν, ἐννοεῖν· τὸ γὰρ, σὺν τῷ υἱῷ ἐκπορευόμενον, ἢ μετὰ τοῦ υἱοῦ ἐκπορευόμενον, οὐδεὶς τῶν ἁγίων εἴρηκε· διότι, ὡς καὶ προείρηται, ὁ τρόπος οὗτος ἑνώσεως μᾶλλόν ἐστι καὶ οὐ διακρίσεως. διὰ τοῦτο καὶ τὴν διάκρισιν ταύτην εἰδότες οἱ καλῶς ἐπιστάμενοι τὰ τοῦ πνεύματος λέγειν, οὐ μετὰ τοῦ υἱοῦ ἢ σὺν τῷ υἱῷ τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι ἔφησαν· εἰ γὰρ τοῦτο ἔγνωσαν, οὐκ ἂν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἡ πηγὴ τῆς θεολογίας ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν τετάρτῳ λόγῳ ἔλεγεν· οὐ τὸ πνεῦμα συνάπτει τὸν λόγον τῷ πατρὶ, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ λόγου τοῦτο λαμβάνει. καὶ ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα· ἐν Χριστῷ ἦν τὸ πνεῦμα, ὥσπερ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί. καί· τοιαύτην φύσιν καὶ τάξιν ἔχει τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν υἱὸν, οἵαν ἔχει ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα. καὶ Βασίλειος δὲ ὁ μέγας ὁ τῆς θεολογίας βυθὸς ἐν ιζ'. τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον οὕτω φάσκει· ὡς τοίνυν ἔχει ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα, οὕτω καὶ πρὸς τὸν υἱὸν τὸ πνεῦμα κατὰ τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι παραδιδομένην τοῦ λόγου σύνταξιν· εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τῷ υἱῷ συντέτακται, ὁ δὲ υἱὸς τῷ πατρὶ, καὶ τὸ πνεῦμα τῷ πατρὶ δῆλον. καὶ ἔτι Ἀθανάσιος ἐν τῷ λόγῳ τῷ κατὰ πασῶν τῶν αἱρέσεων, οὗ ἡ ἀρχή· τὸ προκείμενον ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου· φησίν· ὁμοίως καὶ ὁ μέγας Παῦλος, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κρᾶζον, ἀββᾶ ὁ πατήρ· καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ λέγει διὰ τοῦ μεγάλου προφήτου· ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσι· καὶ αὐτὸς ὁ κύριος ἐλθὼν σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων, αὐθεντικῇ φωνῇ εἶπεν· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· καί· ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια· καί· ἐὰν ἀπέλθω πρὸς τὸν πατέρα μου, οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς,

per quem vocati estis in societatem Filii ejus. Vides, vocem hanc, Per Filium, aperte denotare causam, ut contradicere nemo possit? Verum ut probetur efficacius, Per & Ex, ita alteram in alterius significationem migrare, ut causam significent, alios quoque sanctos audiamus. Itaque Basilius magnus in capitulari tractatu, quem de Spiritu sancto inscripsit, cap. 5. cujus initium: Hæc sunt, quæ ab illis dicuntur, nos autem quod proposuimus, ostendemus: Iam vero, ait, Per & Ex, altera in alterius sæpe locum succedit, cum altera alterius subit significatum; Vt, *Possedi hominem per Deum,* quod perinde est, ac diceret, Ex Deo; & alibi: *Quæcumque præceperat Moyses Israel per mandatum domini.* & rursus: *Numquid non per Deum est interpretatio eorum?* Per Deum enim dixit, cum dicere vellet, Ex Deo. Sanctus etiam Cyrillus in epistola ad Nestorium, quæ incipit; Intelligo quosdam falso detrahere meæ existimationi: Quoniam, inquit, assumpta carne filius quoque hominis extitit, necessario fatendum est, secundum carnem natum esse per mulierem. & paulo post: Dei Patris Verbum de sancta virgine est. & infra; Natus est æque ac nos de muliere. & non multo post: Dei Patris Verbum in forma sui genitoris existens habitavit in homine nato per mulierem. Cum igitur, Per & Ex, ita se habeant, ut alterius altera vice fungatur, & patres occidentales asserant, etiam ex Filio, orientales autem per Filium & ex Filio, non est æquum illis posthabitis sumere, Per, quasi idem significantem atque, Cum: Procedentem enim cũ Filio, nemo dixit sanctorum, quandoquidem modus iste, ut antea dictum est, unionis potius est quam distinctionis. Idcirco distinctionem hanc scientes, qui bene norunt philosophari de Spiritu, numquam dixerunt, Spiritum procedere cum Filio: Nam si hoc scissent, certe magnus Athanasius, fons ille facultatis theologicæ, non dixisset quarto contra Arianos libro: Non coaptat Spiritus Verbum Patri, sed Spiritus potius a Verbo hoc accipit. & in epistola ad Serapionem: In Christo erat Spiritus, sicut Filius in Patre. &: Talem naturæ ordinem habet Spiritus ad Filium, qualem Filius ad Patrem. & Basilius magnus, theologiæ profundum, capite ad Amphilochium decimoseptimo: Itaque sicut, inquit, Filius se habet ad Patrem, ita & Spiritus ad Filium, juxta seriem in baptismi formula traditam: & si Filio Spiritus coordinatus est, Filius vero Patri, Spiritum quoque Patri coordinatum esse perspicuum est. Rursus hæc habet Athanasius in sermone contra omnes hæreses; cujus initium: Propositum nobis est ex euangelio. Similiter & magnus Paulus: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem, Abba Pater.* Et Pater ipse per magnum prophetam ait: *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem; & prophetabunt.* & ipse dominus cum ad ferendam humano generi salutem venisset, voce usus, quæ majestatem domini decebat: *Ego,* inquit, *in Patre, & Pater in me est.* &: *Ego sum veritas;* &: *Si abiero ad Patrem meum, non relinquam vos orphanos,*

Gen. 4.
Gen. 40.
Conc. Eph. part. 1. cap. 8.
Similia habentur in prosphon. Cyril. ad Theodos. Conc. Eph. part. 2. c. 3.
Galat. 4.
Ioel. 2.
Ioan. 14.
Ioan. 16.

ſed mittam vobis Paracletum Spiritum veritatis. Ecce in veritate Spiritus: & veritas in Patre: Ecce Trinitas individua. Qui ergo dicunt præpoſitionem, Per, ſumi loco præpoſitionis, Cum, nonne manifeſte adverſantur theologiæ ſanctorum?

EPHES. Hoc ipſum generationis exemplo ſcies: Ex Patre, inquit, natum ante omnia ſæcula: Numquid addit quiſpiam, Ex ſolo? nihilo tamen ſecius hoc intelligimus, &, ſi quando opus fuerit, exprimimus: Nam Filium a nullo alio generari didicimus.

RESP. Fatetur & ipſe vir præſtantiſſimus, Filium ex Patre ſolo, licet in ſymbolo non ſit expreſſum. ita enim ſe ait intelligere, & cum B opus fuerit, proferre. Ita plane & nos, licet in ſymbolo non ſit expreſſum, Et ex Filio, tamen intelligimus & exprimimus, quando eſt opus; &, Per Filium, ſimiliter: Cur ita? Quia ſicut ſancti Filium ex ſolo Patre aſſerunt, licet in ſymbolo non dicatur, & nos ita prædicamus; ad eumdem modum illis affirmantibus, Spiritum ſanctum non ex ſolo Patre procedere, ſed ex Patre & Filio, & ex Patre per Filium, quamvis in ſymbolo non recitetur, hoc idem intelligimus & dicimus. Quod vero ſanctorum patrum theologia non doceat, ex ſolo Patre Spiritum ſanctum procedere; Filium contra, ex ſolo Pa- C tre generari, audi. Baſilius magnus in confutationibus, capite, cui titulus; Quod Filius non ſit creatura: Vnigenitus, inquit, eſt Filius, quia ſolus de ſolo generatur. Sanctus Ioannes Damaſcenus rerum theologicarum capite decimotertio: Pater, inquit, ſolius eſt Filii. & capite de Trinitate, quod incipit: Credimus igitur; Vnigenitus vero, inquit, quia ſolus de ſolo Patre ſingulariter genitus eſt. Gregorius theologus oratione in Heronem; Filium, ait, vere Filium: ſolus enim de ſolo ſingulariter & ſolummodo, neque enim eſt etiam Pater; totuſque Filius, & totius, & ab initio. Idem præterea ora- D tione ſecunda de Filio: Vnigenitus autem, inquit, non modo quia ſolus de ſolo & ſolummodo, ſed etiam quia ſingulariter non more corporeo. Hoc etiam Maximus in dialogo cum Anomœo dicit: Quandoquidem ſolus ex ſolo. Et Gregorius Nyſſenus dum narrat, quæ revelata fuerant ſancto Gregorio Thaumaturgo: Vnus, inquit, Deus & Pater Verbi viventis, ſapientiæ & virtutis ſubſiſtentis, figuræ ab omni æternitate exiſtentis, perfecti perfectus, Filii genitor unigeniti; & unus dominus ab uno unus. Et multos alios ſanctos reperias hoc aſſerentes. Quod ſi illi Spiritum quoque ex ſolo Patre procedentem crediſſent, E utique non tacuiſſent; & nos licet in ſymbolo non expreſſum, prædicaremus, quemadmodum ex ſolo Patre Filium agnoſcimus, dicimuſque edocti ab illis. Verum neque in ſymbolo, neque in ſcriptis ſanctorum patrum id ſcriptum eſt: imo cum de ſanctis hæretici quærerent, nunquam illi, E ſolo, dixerunt. Nam Baſilius magnus in opuſculis contra Eunomium, capite quod inſcriptum eſt; Cur non filius Filii Spiritus ſanctus: Non, inquit, quod non ſit ex Deo per Filium; ſed ne Trinitas multitudo infinita cenſeatur, injecta ſuſpicione, ibi quoque filiorum eſſe filios

A ἀλλὰ ἀποστέλλω ὑμῖν τὸν παράκλητον τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας· ἰδοὺ τὸ πνεῦμα ἐν τῇ ἀληθείᾳ, ἡ ἀλήθεια ἐν τῷ πατρί· ἰδοὺ ἡ Τριὰς ἀδιαίρετος. οἱ οὖν λέγοντες τὴν, διὰ, ἀντὶ τῆς, μετὰ, καὶ τῆς, σὺν, οὐ προδήλως ἐναντίως λέγουσι ταῖς τῶν πατέρων θεολογίαις;

Ὅρα δὲ καὶ ἐπὶ τῆς γεννήσεως, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς, φησὶ, γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων· μή τις ἐνταῦθα τὸ ἐκ μόνου προσέθηκεν; ἀλλ' οὐδὲν ἧττον νοοῦμεν τοῦτο, καὶ λέγομεν ἡνίκα δέησῃ· παρ' οὐδενὸς γὰρ ἄλλου γεννᾶσθαι τὸν υἱὸν μεμαθήκαμεν. ΕΦ

Ὅτι μὲν ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν εἶναι καὶ ΑΠ
B μὴ προσκειμένου ἐν τῷ συμβόλῳ, καὶ αὐτὸς ὁ τίμιος ἀνὴρ ὁμολογεῖ· νοεῖ γὰρ οὕτω καὶ λέγει, φησὶν, ἡνίκα δέησῃ. καὶ ἡμεῖς μὴ προσκειμένου ἐν τῷ συμβόλῳ, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, νοοῦμεν τοῦτο καὶ λέγομεν ἡνίκα δέησῃ· ὡσαύτως καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ. διὰ τί; ὥσπερ γὰρ οἱ ἅγιοι ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν λέγουσι, κἂν ἐν τῷ συμβόλῳ οὐ προσκέηται, καὶ ἡμεῖς οὕτω κηρύττομεν, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λεγόντων, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ μὴ προσκειμένου ἐν τῷ συμβόλῳ, νοοῦμεν καὶ λέγομεν. ὅτι δὲ τὸ ἐκ μό-
C νου τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι οὐ θεολογοῦσιν οἱ ἅγιοι, τὸ δὲ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν γεννᾶσθαι λέγουσιν, ἄκουσον· φησὶ γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς ἀντιρρητικοῖς, ἐν κεφαλαίῳ οὗ ἡ ἐπιγραφή· ὅτι οὐ κτίσμα ὁ υἱός· μονογενὴς ὁ υἱὸς διὰ τὸ μόνως ἐκ μόνου γεννᾶσθαι. καὶ ὁ θεῖος Ἰωάννης ὁ ἐκ Δαμασκοῦ ἐν τῷ ιγ'. τῶν θεολογικῶν φησί· πατὴρ δὲ μόνου υἱοῦ. καὶ ἐν τῷ περὶ Τριάδος τοῦ αὐτοῦ θείου Δαμασκηνοῦ, οὗ ἡ ἀρχή· πιστεύομεν τοιγαροῦν· φησί· μονογενὴς δὲ, ὅτι μόνος ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς μόνως ἐγεννήθη· Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν τῷ εἰς τὸν Ἥρωνα φη-
D σίν· ἀληθῶς υἱὸν τὸν υἱὸν, ὅτι μόνος καὶ μόνου καὶ μόνως καὶ μόνον, οὐ γὰρ καὶ πατὴρ, καὶ ὅλον υἱὸς καὶ ὅλου καὶ ἀπ' ἀρχῆς. καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ υἱοῦ β'. λόγῳ φησί· μονογενὴς δὲ, οὐχ ὅτι μόνος ἐκ μόνου καὶ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ μονοτρόπως οὐχ ὡς τὰ σώματα. τοῦτο καὶ Μάξιμος μετὰ Ἀνομοίου διαλεγόμενος φησίν· ἐπειδὴ μόνος ἐκ μόνου. καὶ ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ φησίν· εἷς Θεὸς καὶ πατὴρ λόγου ζῶντος, σοφίας ὑφεστώσης καὶ δυνάμεως καὶ χαρακτῆρος ἀϊδίου, τέλειος τελείου, γεννήτωρ υἱοῦ μονογενοῦς· καὶ εἷς κύριος μόνος ἐκ μόνου. καὶ πολλοὺς ἄλλους τῶν ἁγίων εὑρήσεις τοῦτο λέγοντας. εἰ οὖν ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς
E καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευόμενον ᾔδεισαν, ἔλεγον ἄν, καὶ ἡμεῖς καὶ μὴ προσκειμένου ἐν τῷ συμβόλῳ ἐκηρύττομεν, ὥσπερ καὶ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν ἔγνωμεν, καὶ λέγομεν παρ' αὐτῶν διδαχθέντες· ἀλλ' οὔτε ἐν τῷ συμβόλῳ, οὔτε ἐν τοῖς τῶν ἱερῶν πατέρων συγγράμμασι γέγραπται. ἀλλὰ καὶ ἐρωτώμενοι παρὰ τῶν αἱρετικῶν οἱ ἅγιοι, οὐκ εἶπον ἐκ μόνου. φησὶ γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς κατ' Εὐνομίου, ἐν ἑνὶ τῶν κεφαλαίων οὗ ἡ ἐπιγραφή. διὰ τί μὴ υἱὸς τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι' υἱοῦ, ἀλλ' ἵνα ἡ Τριὰς μὴ νομισθῇ πλῆθος ἄπειρον, υἱοὺς ἐξ υἱῶν

ὡς

A ὡς καὶ ἀνθρώποις ἔχειν ὑποπτεύθεῖσαν. ἀλλὰ λέγεις, εἰ Θεοῦ μὲν εἰκὼν ὁ υἱὸς, υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα· καὶ εἰ Θεοῦ μὲν λόγος ὁ υἱὸς, ῥῆμα δὲ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, διὰ τί μὴ υἱὸς τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα εἴρηται; τούτῳ γὰρ ἰσχυροτάτῳ πρὸς τὴν ἀσέβειαν ἐχρήσω· ἢ γὰρ υἱὸν, ἢ κτίσμα κελεύεις νοεῖν. ταῦτα καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος παρὰ τῶν αἱρετικῶν ἐρωτώμενος, ὡς αὐτός φησιν ἐν τῷ περὶ τοῦ πνεύματος λόγῳ, οὐδ᾽ αὐτὸς εἶπεν, ἐκ μόνου πατρός· εἰ γὰρ οἶδεν ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἔλεγεν ἂν, καὶ λόγων ἀπηλλάγη πολλῶν. καὶ Ἀθανάσιος ὁ πολὺς τὰ θεῖα ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχή· B ἐνέτυχον καὶ τῇ νῦν γραφείσῃ· ἐπάγει ὡς ἀπὸ τῶν αἱρετικῶν ταῦτα. εἶτα ἐπιλέγουσιν, ὡς γράφεις, εἰ ἐκ τοῦ υἱοῦ λήψεται τὸ πνεῦμα, καὶ παρ᾽ αὐτοῦ δίδοται· οὕτω γὰρ γέγραπται· εὐθὺς ἐπάγουσιν, οὐκοῦν πάππος ὁ πατὴρ, καὶ ἔκγονον αὐτοῦ ἐστι τὸ πνεῦμα· εἰ οὖν ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ᾔδεισαν τὸ πνεῦμα εἶναι οἱ ἅγιοι, ἔλεγον ἂν, ὥσπερ καὶ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν ἐθεολόγησαν· ἀλλ᾽ οὐδαμοῦ τοῦτο εἶπον, καίτοι γε παρὰ τῶν κακοδόξων πολλὰ ἀναγκασθέντες. πόθεν οὖν ὁ τίμιος οὗτος τὸ ἐκ μόνου ἔλαβε καὶ λέγει, οὐ συνορῶμεν· ἔδει γὰρ καὶ τοὺς τοῦτο θεολογοῦντας λέγειν, καὶ μὴ παρασιωπᾶν· πρὸ γὰρ τοῦ σχίσματος οὐδεὶς τῶν ἁγίων τοῦτο εἴρηκεν. διὸ ἀρ- C κεῖν ἡγούμεθα λέγειν καὶ μόνον, ὅτι τὸ μὲν οἱ ἅγιοι λέγουσι, τὸ δὲ οὐ λέγουσι· καὶ ὃ μὲν λέγουσι, καὶ μὴ προσκείμενον ἐν τῷ συμβόλῳ, λέγομεν καὶ πιστεύομεν· ὃ δὲ οὐ λέγουσιν, οὔτε φρονοῦμεν, οὔτε κηρύττομεν.

Σ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἐκ προσώπου τῆς ἐκκλησίας ἁπάσης καὶ τῶν Χριστιανῶν ἁπάντων, ἐκ τοῦ υἱοῦ, φησὶ, τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν. εἰ δὲ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, δῆλον ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς μόνου λέγομεν. διὸ καὶ μικρὸν ἀνωτέρω τὸν υἱὸν, φησὶν, οὐ λέγομεν αἴτιον. καὶ ἐν τῷ ἐφεξῆς κεφαλαίῳ, μόνος αἴτιος ὁ πατήρ.

ΟΛ. D Εἰ μὲν οὖν ὁ θεῖος Δαμασκηνὸς, ἔνθα τίθησι τὸ, οὐ λέγομεν, τὸ οὐκ ἔστιν ἐδήλου, καλῶς ἂν εἴχομεν καὶ ἐνταῦθα νοεῖν· εἰ δὲ καὶ ἀλλαχοῦ τίθησι τὸ, οὐ λέγομεν, οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ λέγεσθαι διὰ τοὺς αἱρετικοὺς, πῶς ἐνταῦθα τὸ, οὐ λέγομεν, διὰ τὸ μὴ εἶναι φρονήσομεν; ὅτι δὲ οὕτως ἔχει, ἄκουσον αὐτοῦ οὕτω δηλοῦντος· φησὶ γὰρ ἐν τῷ οζʹ. κεφαλαίῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή· ὅτι θεοτόκος ἡ ἁγία παρθένος· Χριστοτόκον οὐ λέγομεν τὴν ἁγίαν παρθένον. καὶ ἑτέρῳ λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ ἐπιγραφή· ἔπος ἀκριβέστατον κατὰ τῆς θεοστυγοῦς αἱρέσεως τῶν Νεστοριανῶν· ἡ ἀρχή· πρὸς τοὺς Νεστορίου ὁμόφρονας· E φησὶ περὶ τὸ τέλος τοῦ λόγου· διὸ καὶ θεοτόκον τὴν ἁγίαν παρθένον κηρύττομεν, ὡς Θεὸν κυρίως καὶ ἀληθῶς ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντα γεννήσασαν· χριστοτόκον δὲ αὐτὴν ἴσμεν, Χριστὸν γὰρ ἐγέννησεν, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ἐπ᾽ ἀναιρέσει τῆς θεοτόκου φωνῆς ὁ θεώλης Νεστόριος ταύτῃ κατεχρήσατο, οὐ χριστοτόκον, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ κρείττονος ταύτην θεοτόκον κατονομάζομεν. ὁρᾷς ὅπως χριστοτόκον οἶδε μὲν τὴν ἁγίαν παρθένον, οὐ λέγει δὲ, οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι χριστοτόκον, ἀλλὰ διὰ τὸ λέγεσθαι. οἶδε γὰρ καὶ Γρηγόριον τὸν Θεολόγον ἐν τῷ περὶ τοῦ πνεύματος λόγῳ φάσκοντα· τῶν πραγμάτων τὰ μὲν οὐκ ἔστι, λέγεται δέ· τὰ δὲ ὄντα οὐ λέγεται;

ut in hominibus. Objicis, si Dei quidem imago est Filius, Filii autem Spiritus; & Filius quidem Dei Verbum, Filii vero Spiritus, cur Filii filius non est dictus Spiritus sanctus? hoc enim usus es fortissimo ad impietatem argumento; Siquidem aut filium, aut creaturam statuis intelligi Spiritum. Cum hoc idem quærerent hæretici a Gregorio Nazianzeno, ut scribit ipsemet in oratione de Spiritu sancto, Ex solo tamen Patre nec ipse respondit. Quod si hanc habuisset sententiam, nempe Spiritum ex solo Patre procedere, dixisset hoc, & multa se verborum molestia liberasset. Et rerum divinarum peritissimus Athanasius in epistola ad Serapionem, quæ incipit; Legi & nunc a tua pietate scriptam epistolam; infert quæ ab hæreticis objiciebantur hoc modo: Deinde, ut scribis, addunt; Si ex Filio accipiet Spiritus, & ab ipso datur; sic enim scriptum est; protinus inferunt, Ergo avus Pater, & Spiritus ejus nepos. *Ioan. 16.* Certe si sancti patres ex solo Patre Spiritum esse credidissent utique, sicuti & Filium ex Patre solo affirmarunt; at nusquam dixerunt hoc, cum tamen illos vehementer urgerent hæretici. Unde ergo vir egregius sumpserit vocem, Ex solo, nescimus; oportebat enim auctores afferre, qui ita philosophati sint, & non silentio præterire; Cum ante schisma nullus sanctorum hoc dixerit. Idcirco satis esse arbitramur, si tantum dicamus, hoc quidem esse dictum a sanctis; illud autem minime: & nos dicere & credere quod illi dicunt, licet in symbolo nō sit expressum; quod vero illi non dicunt, nos itidē nec sentire, nec prædicare.

Quocirca Ioannes Damascenus ex persona totius ecclesiæ, & omnium Christianorum, Ex Filio, inquit, non dicimus Spiritum. Si ergo etiam ex Filio non dicimus Spiritum, profecto ex Patre solo dicimus. Propterea paulo ante dixerat; Filium non dicimus causam: & sequenti capite; Pater, inquit, solus est causa. Fides. De fide orthod. c. 8. Cap. 13.

Resp. Si sanctus pater Damascenus ubicumq; voces illas adhibet, Non dicimus, intelligeret, Non esse; possemus hic etiam recte hunc sensum admittere: sed si alio quoque loco utitur hoc modo loquendi, Non dicimus; non quasi res non sit, sed quia propter hæreticos non profertur; cur hic illud, Non dicimus, quasi res non sit, intelligamus? Id ita esse, ipsum audi his verbis explanantem: Nam cap. 77. cujus titulus est; Quod sancta Virgo sit Dei mater; Christiparam, inquit, non dicimus sanctam Virginem. Et in alio suo tractatu, qui inscribitur; Sermo exactissimus contra Deo invisam hæresim Nestorianorum: incipit autem sic; Ad Nestorii sequaces; hæc habet ad finem sermonis: Idcirco sanctam Virginem deiparam prædicamus, ut quæ Deum ex seipsa incarnatum vere & proprie peperit; Christiparam vero illam scimus quidem, nam Christum genuit, verum quia perditissimus Nestorius ea voce abusus est ad negandam deiparæ vocem, non Christiparam, sed a potiori deiparam nuncupamus. Vides, agnosci quidem ab eo nomen Christiparæ, sed non usurpari, nō quia Virgo Christipara non sit, sed quod ita non vocetur: non enim latebat eum, quod ait Greg. Nazianz. in oratione de Spiritu sancto: Rerum quasdam non esse, sed dici; alias esse, sed non dici; rursus

rursus aliquas nec esse, nec dici; aliquas vero utrumque, & esse & dici. Sicut enim hic apertissime declaravit, non dici Christiparam propter Nestorium & sectatores ejus, non quod ea non sit; ita propter Eunomium asserentem ex solo Filio esse Spiritum, Ex Filio, inquit, Spiritum non dicimus. Si enim sentiret illum a Filio non esse, ita locutus esset de hoc, sicut ait de Filio; Filium vero nec Spiritus esse dicimus, neque de Spiritu; quemadmodum & Gregorius Nyssenus, ait: Filius autem cum ex Deo sit, nec est, nec dicitur Filius Spiritus; nec relativa hæc consequentia convertitur. Notandum quoque illud: Quando enim Damascenus inquit, Ex Filio non dicimus, non sistit illic sermonem, sed continuo infert, Per Filium: nam rerum divinarum cap. 13. Spiritus, inquit, sanctus spiritus est ex Patre procedens, nulla enim motio sine spiritu; Filii quoque est spiritus, non ut ex ipso, sed ut per ipsum ex Patre procedens. Perspectum quippe erat sancto patri, quippe ut perito Græcanici idiomatis, Ex, præpositionem, ubicumque apponitur, nihil significare anterius; sed indicare illud, unde prima origo; ibique sistere mẽtem auditoris: Per, vero, ubi ponitur, denotare omnino principium aliud originale & primarium. Hac de causa negat esse dicendum, Ex Filio; Per Filium vero sane quam comprobat. Ex Filio, inquit, non dicimus; Non dicit, Et ex Filio non dicimus, addita copulativa conjunctione Et, sed, Ex Filio non dicimus: nam conjunctio, Et, sicuti &, Per, quiddam etiam aliud quærit; conjunctionemque aliam, Et, præintelligi indicat. Et vide, ut exemplo antiquiorum doctorum & ipse dicat, Per Filium: Ait enim; Spiritus sanctus manifestativa vis occultæ Patris divinitatis, procedens est ex Patre per Filium, ut novit ipse. Rursus; Ipse igitur, nempe Pater, est mens, Verbi abyssus, Verbi genitor, perque Verbũ Spiritus manifestativi productor. Itaque qui dicunt præpositionem, Per, sumi loco præpositionis, Cum, intelligant & fateantur hoc loco etiam, mentem, Verbi abyssum, Verbi genitorem una cum Verbo producere Spiritum: Verum ut puto, non fatebuntur. Atque hinc falsæ expositionis inventum redarguetur. Non enim frustra sanctus, ubi negasset præpositionem, Ex, intulit, Per; sed ob prædictam causam, ad refellendum scilicet Eunomium & sequaces, qui Spiritum ex solo Filio affirmabant: Novit enim ipse Spiritum sanctum procedentem ex Patre per Filium; atque ita de eo differit, ut patet ex locis jam citatis, & ex hymnis, quos ipse domino canit: Propitium, inquit, largire nobis Spiritum, a quo bonitas emanat, ex Patre per te procedentem. Ita plane nos quoque fatemur, ut Spiritus ex Filio nequaquam principialiter, sed etiam ex ipso dicatur: Fatendum quippe est, paternam hypostasim esse principium & causam Filii & Spiritus; Filium vero primordiale principium haudquaquam fatebimur; nec dicemus Spiritum sanctum esse ex Filio, sed etiam ex Filio post Patrem, apposita, Et, conjunctione copulativa. Nam qui Spiritum ex Filio dicit, suspicionem dat, Filium a se intelligi primarium principium. Idcirco sanctus Ioannes,

A τὰ δὲ οὔτε ἐστὶ, οὔτε λέγεται· τὰ δὲ ἄμφω, καὶ ἐστι καὶ λέγεται· ὥσπερ γὰρ ἐνταῦθα σαφέστατα ἐδήλωσε, διὰ τὸν Νεστόριον καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν χριστοτόκον οὐ λέγομεν, οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι· οὕτω καὶ διὰ τὸν Εὐνόμιον λέγοντα, ἐκ μόνου τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ υἱοῦ, φησὶ, τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν. εἰ γὰρ ᾔδει, ὅτι οὐκ ἔστιν, ἔλεγεν ἂν καὶ περὶ τούτου, ὥσπερ λέγει καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ, τὸν δὲ υἱὸν οὔτε τοῦ πνεύματος λέγομεν, οὔτε μὴν ἐκ τοῦ πνεύματος. ὡς καὶ ὁ Νύσσης Γρηγόριος φησίν· ὁ δὲ υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ ὢν, οὐκ ἔστι καὶ τοῦ πνεύματος οὔτε ἐστὶν οὔτε λέγεται, οὐδὲ ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ ἀκολουθία αὕτη. σημειώσαι καὶ ἄλλως· ὅταν γάρ φησιν, ἐκ τοῦ υἱοῦ
B οὐ λέγομεν, οὐ μέχρι τούτου ἵσταται, ἀλλ' εὐθὺς συνημμένως ἐπιφέρει, διὰ τοῦ υἱοῦ· φησὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ ιγ'. τῶν θεολογικῶν· τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, οὐδεμία γὰρ ὁρμὴ ἄνευ πνεύματος· καὶ υἱοῦ δὲ πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον. οἶδε γὰρ ὁ ἅγιος ἀκριβῶς, ὡς ἐπιστήμων τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας, ὡς ὅπου ἂν τίθεται ἡ, ἐκ, πρόθεσις, ἀνώτερόν τι οὐ ζητεῖ, ἀλλ' ἐκεῖθεν ἔχει τὴν πρώτην ἀρχὴν, κἀκεῖσε ἵστησι τὸν ἀκροατήν· ἡ δὲ, διὰ, πρόθεσις ὅπου ἂν τίθεται, ἐξ ἅπαντος ἑτέραν ἐπιζητεῖ τὴν ἀρχοειδῆ καὶ προκαταρκτικήν. τούτου οὖν χάριν τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ
C ἀπαρνεῖται, τὸ δὲ δι' υἱοῦ καὶ πάνυ τίθεται· ἐκ τοῦ υἱοῦ οὐ λέγομεν, φησίν· οὐ γὰρ λέγει, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ οὐ λέγομεν μετὰ τοῦ, καὶ, συμπλεκτικοῦ συνδέσμου, ἀλλ' ἐκ τοῦ υἱοῦ, φησὶν, οὐ λέγομεν. ὁ γὰρ, καὶ, σύνδεσμος καὶ ἄλλο τι ζητεῖ, ὥσπερ καὶ ἡ, διὰ, πρόθεσις, καὶ προεπινοούμενον ἔχει, τὸν, καὶ, σύνδεσμον. ὅρα δὲ τὸ, διὰ τοῦ υἱοῦ, ὅπως ἑπόμενος τοῖς λοιποῖς περὶ αὐτοῦ ἁγίοις λέγει· φησὶ γάρ· τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡ ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ πατρὸς, ἐκ πατρός ἐστι δι' υἱοῦ ἐκπορευομένη, ὡς οἶδε. καὶ πάλιν· αὐτὸς μέν ἐστι νοῦς, ὁ πατὴρ δηλονότι, λόγου ἄβυσσος, λόγου γεννήτωρ, καὶ διὰ λόγου προβολεὺς ἐκφαντορικοῦ πνεύματος. οἱ γοῦν λέγοντες, ὅτι ἡ, διὰ, πρόθεσις
D ἀντὶ τῆς, μετὰ, προθέσεως λαμβάνεται, καὶ τῆς, σὺν, νοείτωσαν καὶ λεγέτωσαν καὶ ἐνταῦθα, ὅτι ὁ νοῦς ὁ λόγου ὢν ἄβυσσος, ὁ λόγου γεννήτωρ μετὰ τοῦ λόγου προβάλλει τὸ πνεῦμα, ἢ σὺν τῷ λόγῳ προβάλλει· ἀλλ' οὐ θελήσουσιν, ὡς οἶμαι· καὶ ἐντεῦθεν ἡ μηχανὴ τῆς παρεξηγήσεως ἐλεγχθήσεται. οὐ γὰρ μάτην ὁ ἅγιος, ὅταν τὴν, ἐκ, πρόθεσιν ἀρνῆται, ἑπομένως τὴν, διὰ, ἐπιφέρει, ἀλλὰ διὰ τὴν προειρημένην αἰτίαν καὶ τὸν Εὐνόμιον καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν ἀποσοβῶν, ἐκ μόνου τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λέγοντας· οἶδε γὰρ αὐτὸς ἐκ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐκπορευόμενον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὕτω θεολογεῖ, δῆλον γὰρ ἐκ τῶν προειρημένων, καὶ ἐν οἷς πρὸς κύριον ἐν ὕμνοις ψάλλει· ἵλεων νέμοις ἡμῖν πνεῦμα μεταδοτικὸν
E ἀγαθότητος, ἐκ πατρὸς διὰ σοῦ προερχόμενον. οὕτω καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν, ὡς οὐκ ἂν ἐκ τοῦ υἱοῦ προηγουμένως λεχθείη τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ· χρεὼν γὰρ ὁμολογεῖσθαι τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν υἱοῦ καὶ πνεύματος· τὸν δὲ υἱὸν οὐκ ἂν ἀρχικὸν αἴτιον ὁμολογήσαιμεν, οὐδὲ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐροῦμεν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ μετὰ τὸν πατέρα, μετὰ τοῦ, καὶ, συμπλεκτικοῦ συνδέσμου. ὁ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λέγων, ὑποψίαν παρέχει τὸν υἱὸν ἀρχικὸν αἴτιον νοεῖν. διὰ τοῦτο καὶ ὁ θεῖος Ἰωάννης φησὶν,

ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν. ὁ δὲ λέγων, τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ, ἢ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, προδήλως ὁμολογεῖ τὸν πατέρα μόνον ἀρχικὸν αἴτιον τῆς τοῦ πνεύματος ἐκπορεύσεως· πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ υἱὸς, ἔχει λαβὼν ταῦτα παρὰ τοῦ πατρὸς, οὐσιωδῶς δηλαδὴ καὶ φυσικῶς, ὡς κυρίως υἱὸς ἐκ κυρίως πατρός· μᾶλλον δὲ πάντα ἔχει μετὰ τοῦ πατρὸς, ὡς αὐτὸς ὁ κύριός φησι, καὶ ὡς ὁ Κύριλλος ἐξηγεῖται· φησὶ γὰρ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ τῇ πρὸς Θεοδώρητον τοῦ θ'. κεφαλαίου, ἧς ἡ ἀρχή· φθάσας ἔφην, ὅτι τοῖς Νεστορίου βατταρισμοῖς ἤγουν δυσφημίαις· ἐκπορεύεται μὲν γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὴν τοῦ σωτῆρος φωνὴν, ἀλλ' οὐκ ἀλλότριόν ἐστι τοῦ υἱοῦ, πάντα γὰρ ἔχει κατὰ τοῦ πατρός· καὶ τοῦτο αὐτὸς ἐδίδαξεν εἰπὼν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστί· διὰ τοῦτο εἶπον, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. καὶ οὕτω νοοῦμεν τὸν ἅγιον Ἰωάννην συμφωνεῖν μετὰ τῶν λοιπῶν ἁγίων τῶν λεγόντων, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοῖν· εἰ δὲ οὐχ ὡς ἀρχικὸν αἴτιον νοοῖμεν τὸν ἅγιον φρονεῖν καὶ λέγειν; ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ οὐ λέγομεν, ἀλλ' ἁπλῶς καὶ ἀπολελυμένως, οὔτε πρὸς ἑαυτὸν τὸν ἅγιον συμφωνήσομεν; οὔτε μετὰ τῶν λοιπῶν ἁγίων· τὸ γὰρ, διὰ λόγου προβολεὺς ἐκφαντορικοῦ πνεύματος· καὶ, δεῖ τὸν λόγον καὶ πνεῦμα ἔχειν, ὡς ἐν τῷ ζ'. τῶν θεολογικῶν φησιν, οὐ συγχωρεῖ, ὅλως μὴ εἶναι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἢ διὰ τοῦ υἱοῦ. τοῦτο δὲ καὶ Κύριλλος ὁ θεῖος πιστοῦσιν εἰς τό· ὅταν ἔλθῃ ὁ παράκλητος· φησὶ γάρ· ὥσπερ γάρ ἐστιν ἴδιον τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ φυσικῶς, ἐν αὐτῷ τε ἐνυπάρχον, καὶ δι' αὐτοῦ προϊὸν, οὕτω καὶ τοῦ πατρός· οἷς δὲ τὸ πνεῦμα κοινόν, τούτοις εἴη δήπου πάντως ἂν καὶ τὰ τῆς οὐσίας οὐ διῃρημένα. τὸ δέ· μόνος αἴτιος ὁ πατὴρ, ἐν τοῖς παλαιοτάτοις τῶν βιβλίων οὐχ εὑρίσκεται· ἀλλ' ἡμεῖς καὶ τοῦτο δεχόμεθα, καὶ καλῶς ἔχειν λέγομεν· καὶ γὰρ πάντα ὅσα ἔχει ὁ υἱὸς, πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὸν πατέρα ἀνάγονται, καθὼς καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ πρὸς Ἀμφιλόχιον, περὶ τοῦ μὴ ἀγνοεῖν τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους τὸν κύριον, οὕτω φησίν· οὕτω καὶ οὐδεὶς οἶδε τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους, εἰ μὴ ὁ πατὴρ μόνος, τὴν πρώτην εἴδησιν τῶν τε ὄντων τῶν τε ἐσομένων ἐπὶ τὸν πατέρα ἀνάγοντος τοῦ υἱοῦ, καὶ διὰ πάντων τὴν πρώτην αἰτίαν τοῖς ἀνθρώποις ὑποδεικνύοντος, εἰρῆσθαι νομίζομεν. καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν τῇ τῆς εὐαγγελικῆς περικοπῆς ἐξηγήσει οὕτω φησίν· ὥσπερ τῶν ἄλλων ἕκαστον, οὕτω δὴ καὶ ἡ γνῶσις τῶν μεγίστων ἐπὶ τὴν αἰτίαν ἀναφερέσθω τιμῇ τοῦ γεννήτορος. δοκεῖ δέ μοί τις μὴ δ' ἂν ἐκείνως ἀναγνοὺς, ὡς τῶν καθ' ἡμᾶς φιλολόγων τις, μικρὸν ἐννοῆσαι, ὅτι οὐδὲ ὁ υἱὸς ἄλλως οἶδε τὴν ἡμέραν ἢ τὴν ὥραν, ἢ ὡς ὁ πατήρ· τὸ γὰρ συναγόμενον ὁποῖον; ἐπειδὴ ὁ πατὴρ γινώσκει, διὰ τοῦτο καὶ ὁ υἱός· ὡς δῆλον, ὅτι μηδενὶ γνωστὸν τοῦτο, μηδὲ ληπτὸν, πλὴν τῆς πρώτης φύσεως. ἀλλὰ καὶ τῶν δημιουργημάτων ὁ μέγας Βασίλειος τὴν αἰτίαν, ὧν καὶ ὁ υἱὸς δημιουργός τε καὶ αἴτιος ὑπάρχει, ἐπὶ τὸν πατέρα ἀναφέρει· φησὶ γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πατέρα ὁ κύριος, καθώς φησι Βασίλειος ὁ μέγας ἐν τῷ η'. τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον·

Spiritum; inquit, ex Filio non dicimus. Qui vero dicit, Spiritum ex Patre & ex Filium, sive ex Patre & ex Filio, aperte fatetur solum Patrem esse primordiale principium productionis sancti Spiritus. Nam omnia quæ habet Filius, accepta refert Patri, essentialiter nimirum & naturaliter, ut proprie Filius proprie dicti Patris: imo vero cum Patre habet omnia, ut ipse dominus ait, & Cyrillus exponit. Is enim in responsione ad Theodoretum pro nono capite; quæ incipit: Iam dixi, contra Nestorii nugas, hoc est blasphemias: Procedit quidem, inquit, Spiritus sanctus ex Deo Patre juxta vocem salvatoris; sed non est alienus a Filio, nam omnia cum Patre habet; & hoc ipse docuit, de Spiritu sancto dicens: *Omnia quæcumque habet Pater; mea sunt; propterea dixi, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.* Atque ita intelligimus sanctum Ioannem convenire cum ceteris sanctis dicentibus, Et ex Filio, Per Filium, & Ab utroque. Quod si intelligamus, non eo sensu dictum esse a sancto, Ex Filio vero non dicimus; ut primarium negaret principium, sed simpliciter & absolute: neque sibi constantem, neque cum reliquis sanctis consentientem patrem hunc statuemus. Illud enim; Per Verbum Spiritus manifestativi, productor; &, Oportet Verbo non deesse Spiritum; ut septimo rerum divinarum capite ait: nullo modo permittunt, ut Spiritus non sit etiam ex Filio, vel per Filium. Hoc idem sanctus Cyrillus ostendit, explanans illud: *Cum venerit paracletus;* Ait enim; Nam quemadmodum proprius Filii est Spiritus naturaliter, cum in ipso sit, & per ipsum procedat, ita & Patris: Quibus autem communis est Spiritus, illorum certe substantia non potest esse distincta. Ceterum enuntiatum illud; Solus Pater est causa; in vetustissimis libris non habetur: nos vero hoc etiam admittimus, atque ut recte dictum approbamus. Nam omnia, quæ habet Filius, ad primam causam, hoc est ad Patrem referuntur; quemadmodum testatur & magnus Basilius in epistola ad Amphilochium, Quod non sit ignota domino ultima dies; per hæc verba: Ita & nemo diem novissimum novit, nisi solus Pater; dictum putamus, quia Filius tribuit Patri primam rerum præsentium futurarumque cognitionem, & primam causam hominibus per omnia patefacit. Gregorius quoque Theologus exponens locum euangelicum, sic ait: Ut singula quidem alia, sic etiam rerum potissimarum notitia referatur ad causam, & Genitori honos habeatur. Videtur porro mihi, si quis ita legat, ut quidam e nostris studiosus, haudquaquam contemnendus sensus: Filio scilicet non aliter esse notum illum diem & horam, ac illa sint nota Patri. Nam quid colligitur? Quoniam Pater novit, idcirco & Filius; cum certum sit, hoc a nullo alio sciri & capi posse, quam a natura divina. Creaturarum quoque causalitatem, cum sit illarum Filius etiam conditor & opifex, Basilius magnus ad Patrem refert. Nam octavo capite libri ad Amphilochium hæc habet:

[Conc. Eph. part. 3. cap. 3.]
[Ioan. 15.]
[Ioan. 16.]
[Lib. 1. de fide orth.]
[Ioan. 15.]
[Orat. 2. in Filium.]

Ait enim ad Deum & Patrem dominus: A
Ioan. 17. *Omnia mea tua sunt*, quod illi accepta referatur causalitas creaturarum; *& tua mea*,
1. Cor. 1. quod inde illi proveniat vis & facultas creandi: quorum autem virtus æqualis est,
Ioan. 1. erit plane etiam operatio æqualis: Christus enim Dei virtus & Dei sapientia; Atque ita omnia per ipsum facta sunt. Idem prætera Basilius in opusculis, quibus confutat Eunomium, egregie admodum ostendit, arguens quod ille soli unigenito tribuerit causam, Patrique illam denegaret,
Orat. 2. contra Eunom. & creaturam Filii diceret Spiritum. Itaque sanctus non soli Filio, sed Patri quoque tribuendam causalitatem astruens; Illud vero, B inquit, quis plane ignorat, nullam Filii operationem esse a Patre sejunctam? nec esse omnino quidquam, quod Filius habeat, alie-
Ioan. 17. num a Patre? *Omnia enim*, inquit, *mea tua sunt, & tua mea.* Quomodo igitur soli Vnigenito ascribit causalitatem Spiritus, atque ad deprimendam eius naturam creaturis illum annumerat? Si igitur hæc dicit ad constituenda duo principia sibi invicem opposita, cum Manichæo & Marcione pessum ibit: Sed si res omnes ab una causa pendere vult, quod factum a Filio dicitur, ad primam causam refertur. Vt licet omnia producta credamus per Deum Verbum, Deo tamen universorum integrum illud C reservemus, ut ipse sit rerum omnium causa. Atque ita intelligimus credimusque a sancto quoque Maximo causalitatem reduci ad Patrem.

EPHES. Quid præterea? Latinos, inquit, nunquam habuimus ut hæreticos, sed tantum schismaticos. Sumpserunt autem hoc ab iis ipsis Latinis; nam illi nos vocant schismaticos, nihil habentes, cur nos de nostra accusent sententia; sed quoniam a debita illis, ut putant, descivimus obedientia. An vero sit æquum, a nobis etiam idem illis præstari, & accusandi non sint de sententia ipsi sua, considerandum.

RESP. Ita est; illi nos vicissim vocabant schi- D smaticos. Quid enim culparent in nobis † orthodoxi orthodoxis? Si enim vere in fide illi errarent, non schismaticos, sed hæreticos nos vocassent: Nam omnes hæretici orthodoxos non schismaticos, sed hæreticos vocare consueverunt. Nos quoque illos nec hæreticos habemus, nec vocitamus: nam si hæreticos haberemus, certe nostra ecclesia eorum pontificem beatissimi, summique pontificis titulis non insigniret: prave enim in fide sentientes post tantum temporis decursum orthodoxi his nominibus non insigniunt.

† Orthodoxos vocat Græcos illos, qui E quod a Latinis duo poni crederent principia, suspectam habebant unionem illorum non quod Filium excluderent a principio Spiritus sancti, ut videre licet in definitione concilii Florentini, quodque parati essent ab ecclesia corrigi.

EPHES. Causam certe schismatis illi dederunt, additamento palam apposito, quod antea clam mussitabant. Ipsi vero nos ab iis priores sejunximus; imo vero illos segregavimus ac præcidimus a communi ecclesiæ corpore.

A τὰ ἐμὰ πάντα σά ἐστιν ὡς ἐπ᾽ αὐτὸν τῆς ἀρχῆς τῶν δημιουργημάτων ἀναγομένης· καὶ τὰ σὰ ἐμά, ὡς ἐκεῖθεν αὐτῷ τῆς αἰτίας τοῦ δημιουργεῖν καθηκούσης. ὧν δὲ ἡ δύναμις ἴση, ἴση που πάντως καὶ ἡ ἐνέργεια· Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία· καὶ οὕτω πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο. ὁ αὐτὸς δὲ Βασίλειος μάλα καλῶς παρίστησιν ἐν τοῖς κατ᾽ Εὐνομίου ἀντιρρητικοῖς, ἐλέγχων ἐκεῖνος, ὅπως τὴν αἰτίαν μόνον τῷ μονογενεῖ ἐτίθει, ἀφαιρῶν ταύτην ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ ποίημα τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λέγων· ὁ ἅγιος πιστούμενος, ὡς καὶ ὁ πατήρ ἐστιν αἴτιος, καὶ οὐ μόνος ὁ υἱὸς, φησίν· ἐκεῖνο B δὲ τίνι τῶν ἁπάντων ἄδηλον, ὅτι οὐδεμία ἐνέργεια τοῦ υἱοῦ ἀποτετμημένη ἐστὶ τοῦ πατρὸς, οὐδ᾽ ἔστι τι ἐν τοῖς οὖσι τῷ υἱῷ ὑπάρχον, ὃ τοῦ πατρὸς ἠλλοτρίωται; πάντα γὰρ, φησὶ, τὰ ἐμὰ σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά. πῶς οὖν τοῦ πνεύματος τὴν αἰτίαν τῷ μονογενεῖ μόνῳ προστίθησι, καὶ κατηγόρημα τῆς φύσεως αὐτοῦ τὴν τούτου λαμβάνει δημιουργίαν; εἰ μὲν οὖν δύο ἀρχὰς ἀντιπαρεξάγων ἀλλήλαις ταῦτά φησι, μετὰ Μανιχαίου καὶ Μαρκίωνος συντριβήσεται· εἰ δὲ μιᾶς ἐξάπτει τὰ ὄντα, τὸ παρὰ τοῦ υἱοῦ γεγενῆσθαι λεγόμενον πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει. ὥστε κἂν πάντα εἰς τὸ εἶναι παρῆχθαι διὰ τοῦ Θεοῦ λόγου πιστεύωμεν, C ἀλλὰ τὸ πάντων αἴτιον εἶναι τὸν Θεὸν τῶν ὅλων οὐκ ἀφαιρούμεθα. καὶ οὕτω νοοῦμεν καὶ πιστεύομεν καὶ τὸν ἱερὸν Μάξιμον πρὸς τὸν πατέρα ἀναφέρειν τὴν αἰτίαν.

Τί ἔτι; οὐδέποτε, φησὶ, τοὺς Λατίνους ὡς αἱρετικοὺς εἴχομεν, ἀλλὰ μόνον σχισματικούς. τοῦτο μὲν οὖν παρ᾽ αὐτῶν ἐκείνων εἰλήφασι· σχισματικοὺς γὰρ ἡμᾶς ἐκεῖνοι καλοῦσιν, οὐδὲν ἡμῖν ἐγκαλεῖν ἔχοντες περὶ τὴν ἡμετέραν δόξαν, ἀλλ᾽ ὅτι τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν ἀπεσχίσθημεν, ἣν ὀφείλομεν, ὡς ἐκεῖνοι νομίζουσιν. εἰ δὲ καὶ ἡμᾶς τοῦτο δίκαιον ἐκείνοις ἀντιχαρίζεσθαι, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ἐγκαλοῦμεν περὶ τὴν δόξαν, σκεπτέον. ΕΦΕ.

D Ὅτι μὲν οὖν κἀκεῖνοι σχισματικοὺς ἡμᾶς ἔλεγον, ἀληθές· τί γὰρ ἂν καὶ εἶχον ἡμῖν ἐγκαλεῖν ὀρθοδόξοις οὖσι, κἀκεῖνοι † ὀρθόδοξοι ὄντες; εἰ γὰρ κυρίως κακόδοξοι ὑπῆρχον, οὐ σχισματικοὺς ἡμᾶς ἐκάλουν ἀλλ᾽ αἱρετικοὺς, διότι πάντες οἱ αἱρετικοὶ τοὺς ὀρθοδόξους αἱρετικοὺς ἀποκαλοῦσι καὶ οὐ σχισματικούς· καὶ ἡμεῖς δὲ αἱρετικοὺς ἐκείνους οὔτε νομίζομεν, οὔτε λέγομεν· εἰ γὰρ αἱρετικοὺς εἴχομεν, οὐκ ἂν ὁ αὐτῶν πάπας μακαριώτατος καὶ ἁγιώτατος καὶ ἄκρος ἀρχιερεὺς παρὰ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας ἐπιγεγραφεῖτο· τοὺς γὰρ κακοδόξους μετὰ τὴν τοσούτου καιροῦ παρέλευσιν οὐχ οὕτω γράφουσιν οἱ ὀρθόδοξοι. ΑΠΟ.

† Ὀρθοδόξους ἐκείνους λέγει τοὺς Γραικοὺς, οἷς E οὐχὶ τῷ ἀποκλείειν τὸν υἱὸν τῆς προβλητικῆς δυνάμεως, ἀλλὰ διὰ τὸ νομίζειν δύο ἀρχὰς ὑπὸ τῶν Λατίνων δογματίζεσθαι, ὕποπτος ἦν ἡ πρὸς ἐκείνους ἕνωσις· ὡς ἐστιν ἰδεῖν ἐν τῷ ὅρῳ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου καὶ οἵτινες ἑτοίμως εἶχον ὑπὸ οἰκουμενικῆς διορθωθῆναι συνόδου.

Τὴν μὲν αἰτίαν τοῦ σχίσματος ἐκεῖνοι δεδώκασι, τὴν προσθήκην ἐξενεγκόντες ἀναφανδὸν, ἣν ὑπ᾽ ὀδόντα πρότερον ἔλεγον. ἡμεῖς δὲ αὐτῶν ἐσχίσθημεν πρότερον, μᾶλλον δὲ ἐσχίσαμεν αὐτοὺς καὶ ἀπεκόψαμεν τοῦ κοινοῦ τῆς ἐκκλησίας σώματος. ΕΦΕΣ.

Ὅτι

ΟΑ. Ὅτι μὲν τὴν αἰτίαν τοῦ σχίσματος ἐκεῖνοι δεδώκασι διὰ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ † προσθήκης, δῆλον· οὐχ ὅτι ταύτην ὑπ' ὀδόντα ἔλεγον· μαρτυρήσει γὰρ καὶ αὐτὸς τὴν φωνὴν ταύτην προϊόντος τοῦ λόγου τὴν, ἐκ τοῦ υἱοῦ, ὅτι οἱ τῆς ἑσπέρας ἅγιοι ἔλεγον. τὸν γὰρ νοῦν ἴσως καὶ αὐτὸς ἀρνήσεται, καὶ ἄλλως νοήσει, ὥσπερ δὴ καὶ νοεῖ, τὴν δὲ λέξιν αὐτὴν τὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, οὐ δυνηθείη ἀρνήσασθαι· ἐπεὶ καὶ τὸν ἅγιον Μάξιμον εἰσάγει μάρτυρα διὰ τὸν σκοπὸν, ὃν βούλεται συστῆσαι, καὶ μέρος τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ τίθησιν, εἰ καὶ τὸ, διὰ τοῦ υἱοῦ, παρατρέχει. πῶς οὖν ὑπ' ὀδόντα ἔλεγον, ἣν παρὰ τῶν ἁγίων παρέλαβον; ἀλλ' ὅτι μόνοι τὰ κοινὰ βουλόμενοι ποιεῖν, αἱ λοιπαὶ ἐκκλησίαι οὐ κατεδέξαντο. διὸ καὶ τοὺς τὰ κοινὰ βουλομένους ποιεῖν καὶ μόνους κατελίπομεν· καὶ μέχρι παντὸς ἂν μόνους κατελίπομεν, εἰ μὴ κατεδέξαντο ὑπὸ οἰκουμενικῆς συνόδου κατὰ τὴν ἀρχαίαν τάξιν τὰ κοινὰ ἐξετάζεσθαι καὶ κανονίζεσθαι, ὅπερ καὶ νῦν γέγονε.

† Ἡ ἐν τῷ συμβόλῳ καλουμένη προσθήκη παρὰ Λατίνων ἐλέγετο καθ' ὃν ἦν χρόνον ὁ Φώτιος, ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος μαρτυρεῖ ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ αὐτοῦ ἐπιστολῇ καὶ ἐν ἄλλοις, ὅπου κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας γράφει. δῆλον οὖν ὡς οὐ γένοιεν ἡ προσθήκη αἰτία τοῦ σχίσματος, εἴπερ λεγομένης τῆς προσθήκης οἱ μετὰ τὸν Φώτιον οὐκ ἐσχίζοντο. δῆλον δὲ κἀκεῖνο, ὡς καὶ ἐν ἄλλαις πρὸ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδοις οἰκουμενικαῖς σπουδὴ γέγονε περὶ ἑνώσεως, ὑφ' ὧν καὶ τὸ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως δόγμα λαμπρῶς ἐξητάσθη.

Σ. Διὰ τί εἰπέ μοι; πότερον ὡς ὀρθὴν ἔχοντας δόξαν, ἢ ὀρθῶς τὴν προσθήκην ἐξενεγκόντας; καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι, μὴ σφόδρα τὸν ἐγκέφαλον διασεσεισμένος; ἀλλ' ὡς ἄτοπα καὶ δυσσεβῆ φρονοῦντας, καὶ παραλόγως τὴν προσθήκην ποιήσαντας. οὐκοῦν ὡς αἱρετικοὺς αὐτοὺς ἀπεστράφημεν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτῶν ἐχωρίσθημεν· διὰ τί γὰρ ἄλλο; φασὶ γὰρ οἱ φιλευσεβεῖς νόμοι· αἱρετικός ἐστι, καὶ τοῖς κατὰ τῶν αἱρετικῶν νόμοις ὑπόκειται, ὁ καὶ μικρὸν γοῦν τι παρεκκλίνων τῆς ὀρθῆς πίστεως.

Α. Διὰ τὴν προειρημένην αἰτίαν καὶ μόνην, καθ' ἣν οἱ κατ' αὐτῶν συγγράφοντες ἔλεγον τὰ ἀπὸ τῆς προσθήκης ὑπονοούμενα ἄτοπα ἐγκαλοῦντες, καὶ τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ ὁμολογοῦντες μὲν εἶναι τῶν πατέρων φωνὴν, τὴν δὲ ἔννοιαν ἀρνούμενοι, καὶ ὡς εἰς δύο ἀρχὰς, ἢ συναλοιφὴν τὴν φωνὴν ἀνάγοντες. καίτοιγε εἰ τοῦτο ἦν, οὐ πρὸς αὐτοὺς τὸ ἔγκλημα, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἁγίους πατέρας τοὺς ταύτην τὴν φωνὴν πρώτως εἰπόντας· αὐτοὶ δὲ ἐκ τῆς φωνῆς ταύτης ὑπονοούμενα ἄτοπα τῷ ἀναθέματι καθυποβάλλουσι. διὸ οὐδὲ διασεσεισμένοι ὅλως τὸν ἐγκέφαλον, ὡς αὐτὸς ἡμᾶς διαλοιδορεῖ· ἀλλ' οὐδ' ὡς ἄτοπα καὶ δυσσεβῆ κηρύττοντας αὐτοὺς ἀπεστράφημεν· εἰ γὰρ ἄτοπα καὶ δυσσεβῆ ἐκήρυττον, οὐκ ἂν ἡ καθ' ἡμᾶς ἐκκλησία τε καὶ βασιλεία συνεχεῖς πρεσβείας ἐποίουν, σύνοδον αἰτοῦντες γενέσθαι· τοὺς γὰρ αἱρετικοὺς ἅπαξ τοῦ τῆς ἐκκλησίας πληρώματος ἀποτεμόντες οἱ ὀρθόδοξοι, οὐδαμῶς ἀξιοῦσι λόγου· ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι οἱ κατὰ σοφίαν καὶ ἀρετὴν θαυμάσιοι, Νικομηδείας τε Μακάριος, καὶ Εὐθύμιος ὁ ὕστερον ἐπὶ τὴν προεδρίαν τῆς

A Certum est, illos dedisse causam schismatis per † additamentum in symbolo, non quod illud antea mussitarent; Nam & ipsemet testis erit infra, vocem, Ex Filio, sanctis occidentalibus fuisse in usu: sensum enim fortasse negabit, & aliter vocem intelliget, quemadmodum plane intelligit; at vocem ipsam, Et ex Filio, negare non poterit; Cum & sanctum Maximum testem proferat ad probandum quod sibi propositum est, partemque epistolæ ejus citet, quamvis illud, Per Filium, suppresserit. Quomodo ergo mussitabant, quod a sanctis traditum habebant? Verum quia soli B volebant efficere quæ communia sunt, ceteræ ecclesiæ non sunt hoc passæ. Idcirco solos reliquimus, quod negotia vellent communia gerere; & solos certe illos in perpetuum reliquissemus, ni voluissent pro vetere instituto per generalem synodum communia examinari & regulari, quod & factum modo est. Resp.

† Additamentum, quod Græci vocant in symbolo, tempore Photii recitabatur a Latinis, ut Photius ipse testatur in sua encyclica, & aliis opusculis, quæ adversus Romanam ecclesiam scripsit. Constat ergo causam schismatis non fuisse additamentum; C nam Græci post Photium adhuc uniti erant. Constat præterea, etiam ante Florentinum in aliis generalibus conciliis tractatum esse negotium unionis; in quibus dogma de sancti Spiritus processione satis superque agitatum est.

Qua de causa obsecro? num ut recte sentientes, aut ob additamentum rite appositum? & quis hoc dicat, nisi sit prorsus mente permotus? ergo ut absurda & impia sentientes, & temerarios additamenti auctores. Ut hæreticos igitur sumus aversati; & hanc ob causam sumus ab illis dissociati. D Quid enim aliud causæ fuerit? Aiunt vero piæ leges; Hæreticus est, & hæreticorum legibus subjacet, qui vel minimum a recta fide declinat. Ephes.

Non alia de causa, quam prædicta; qua permoti argumentabantur, qui contra illos scripta edebant, absurda quæ videbantur ex additamento sequi, objicientes; & fatentes quidem illud, Ex Filio, vocem esse sanctorum patrum, sensum vero negantes; atque ex ea vel duo principia, vel personarum confusionem inferentes. Quamquam si ita esset, non Latini, sed sancti patres essent in crimine, qui E primi vocem hanc emisere: Ceterum illi, quæ sequi aliquibus videntur ex hac voce absurda, subjiciunt anathemati; idcirco nullo modo sumus mente permoti, quo nos ipse convicio lacerat. Nec vero Latinos aversati sumus, ut absurda & impia prædicantes: nam si absurda & impia prædicarent, ecclesia nostra & imperatores nostri non misissent assiduas legationes ad flagitandam synodum. Hæreticos enim ab ecclesiæ corpore semel abscissos catholici nullo loco habent: At vero e nostris, qui sapientia & virtute plurimum excelluerunt, Macarius Nicomediensis, & Euthymius, qui ad sedem postea Resp.

Constantino-

Constantinopolitanam evectus est, & Ioasaph Ephesius, & Macarius abbas monasterii titulo Pantocratoris, illuc profecti benedictionem papæ accipiebant: quin imo & qui hæc ipsa scribit, fecit quod & alii. Non ergo aversati sumus eos ut hæreticos. Verum quia legem profert, Latini quoque legem citabunt; Neminem videlicet damnari absentem; lex enim ita præcipit: Quod si reus citatus non se sistat, pœna tantum tenetur, quod judicium declinaverit, donec in jus adducatur; Idcirco & e diptychis expunctum fuit nomen papæ. Esse porro hæreticum, qui de recta fide deflexerit, non opus est legibus probare; nam persuasum habent hoc omnes Christiani, & prædicatur ab omnibus tam ante legem, quam post legem. Verum hoc ipse, cum ibi præsens esset & disputaret, non demonstravit; imo disputationis tempore disputationem detrectavit: Nam si hoc demonstrasset, nullus omnino Christianus unionem cum Latinis admisisset, præsertim ecclesiæ præsules, & clerici qui subscripserunt: Nemo enim sive minor, sive major Christi beneficio voluisset suscipere unionem Latinorum, si demonstrasset ipse non recte illos sentire. Sed quemadmodum in hac epistola vocem, Ex solo, pronuntiat; ita quoque ibi cum hoc idem, Ex solo, inferret, Latini patrum testimonio protulere; ipse vero disputare amplius noluit, nec omnino ad synodum accedere voluit; cum tamen is qui cum eo disputabat, præsente imperatore, & optimatibus, & præsulibus, & universo populo clamaret; Accedat volo dominus reverendus Ephesius, ut responsiones audiat ad ea quæ dixit, reddatque rationem de iis; At ipse noluit accedere multis sane omnium cohortationibus sollicitatus. Quomodo ergo nunc ea dicit, quæ nec ab aliis dicta sunt, nec ab ipso demonstrari potuerunt? Ibi lucta erat, ibi disputationes & responsiones, & noluit accedere; nunc dicit quæcumque vult; Itaque non opus est longa responsione.

EPHES. Si igitur Latini a recta fide nihil deflectunt, nequicquam illos plane præcidimus: sed si certe deflectunt, idque circa divinitatem Spiritus, in quem blasphemare periculum est omnium exitiosissimum, hæretici ergo sunt, atque ut hæreticos a fidelium cœtu abscidimus.

RESP. An illi deflectant, nec ne, jam demonstratum est. Blasphemare autem circa divinitatem Spiritus, quo sensu fuerit Iudæis a domino dictum, cur nesciat, ignoro. Nos enim periculum esse dicimus exitiosissimum, in quamcumque quis blasphemet divinam personam; nam eas & æternitate & potentia & divinitate fatemur æquales: ut quicumque in divinam aliquam hypostasin blasphemaverit, hoc ei neque in hoc sæculo neque in futuro remittatur.. Ita sentit magnus Athanasius exponens illud euangelicum, *Omnia mihi tradita sunt*. Qui enim, inquit, in unam divinarum hypostaseon blasphemaverit, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro. & Gregorius Theologus, Quidquid, inquit, ex tribus de gradu dejeceris, totum profecto deturbaveris,

Math. 12.
Ser. in hoc dictum.
Matth. 11.
Matth. 12.
Orat. in S. baptism.

A Κωνσταντινουπόλεως προβιβασθεὶς, καὶ Ἰωάσαφ ὁ Ἐφέσου, καὶ Μακάριος ὁ τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος προεϊστάμενος ἐκεῖσε παραγινόμενοι εὐλογίαν παρὰ τοῦ πάπα ἐλάμβανον· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ταῦτα γράφων ὁμοίως τοῖς ἄλλοις πεποίηκεν. οὐκοῦν οὐχ ὡς αἱρετικοὺς αὐτοὺς ἀπεστράφημεν. ἐπεὶ δὲ καὶ νόμον προβάλλεται, καὶ Λατῖνοι νόμον ἐροῦσιν· ὡς ἀπὼν οὐδεὶς καταδικάζεται· οὕτω γάρ φησιν ὁ νόμος. ἐὰν δὲ κληθεὶς ὁ κατηγορούμενος οὐκ ἀπαντήσει, τῷ τῆς φυγοδικίας καὶ μόνον ὑπόκειται ἐπιτιμίῳ, ἕως οὗ ἀπαντήσῃ εἰς τὸ κριτήριον. διὰ τοῦτο καὶ τῶν διπτύχων τὸ τοῦ πάπα B ὄνομα ἐξεβλήθη· ὅτι δὲ ὁ ἐκκλίνων τῆς ὀρθοδόξου πίστεως αἱρετικός ἐστιν, οὐ χρεία νόμου· πάντες γὰρ οἱ Χριστιανοὶ τοῦτο πιστεύουσι καὶ κηρύττουσι καὶ πρὸ τοῦ νόμου καὶ μετὰ τὸν νόμον· ἀλλ' οὐκ ἀπέδειξε τοῦτο ἐκεῖσε παρὼν καὶ διαλεγόμενος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν τῷ καιρῷ τῆς διαλέξεως ἀπείπατο τὴν διάλεξιν· εἰ γὰρ τοῦτο ἀπεδείκνυεν, οὐδεὶς ἂν ἐν Χριστιανοῖς συνέθετο καταδέξασθαι τὴν τῶν Λατίνων ἕνωσιν, καὶ μάλιστα οἱ τῆς ἐκκλησίας προστάται καὶ κληρικοὶ ὑπογράψαντες· οὐδεὶς γὰρ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, οὐ μικρὸς, οὐ μέγας ἠθέλησε καταδέξασθαι τὴν τῶν Λατίνων ἕνωσιν, εἰ αὐτὸς ἀπεδείκνυεν αὐτοὺς κα- C κοδόξους. ἀλλ' ὥσπερ ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιστολῇ τὸ ἐκ μόνου λέγει, οὕτω κἀκεῖσε τὸ ἐκ μόνου συμπεραίνων, οἱ Λατῖνοι τὰς τῶν πατέρων μαρτυρίας προκομίσαντες, αὐτὸς ἀπηνήνατο τὴν διάλεξιν, μηδόλως ἐθελήσας ἀπαντῆσαι· καίτοι γε τοῦ προσδιαλεγομένου βοῶντος ἐνώπιον βασιλέως, καὶ ἀρχόντων, καὶ ἀρχιερέων, καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ, τὸν κύριον τὸν αἰδέσιμον τὸν Ἐφέσου ἐθέλω ἐλθεῖν, ἵνα ἀκούσῃ τὰς ἀπολογίας εἰς ἃ ἐκεῖνος εἶπε, καὶ λόγον ἀποδοῦναι· ἀλλ' οὐκ ἠθέλησεν ἀπαντῆσαι, πολλὰ παρὰ πάντων ἀναγκασθείς. πῶς οὖν ταῦτα λέγει νῦν, ἃ μήτ' ἄλλοι εἶπον, μήτ' αὐτὸς ἐδυνήθη D ἀποδεῖξαι; ἐκεῖσε οὖν ὑπῆρχεν ἡ πάλη, καὶ οἱ λόγοι, καὶ αἱ ἀπολογίαι, καὶ οὐκ ἠθέλησεν ἀπαντῆσαι, καὶ νῦν λέγει ὅσα καὶ βούλεται· διὸ οὐδὲ χρεία πολλῆς ἀπολογίας.

Εἰ μὲν οὖν οὐδέν τι παρεκκλίνουσιν οἱ Λατῖνοι ΕΦΕΣ. τῆς ὀρθῆς πίστεως, μάτην αὐτοὺς ὡς ἔοικεν ἀπεκόψαμεν· εἰ δὲ παρεκκλίνουσιν ὅλως, καὶ ταῦτα περὶ τὴν θεολογίαν τοῦ πνεύματος, εἰς ὃ βλασφημῆσαι κινδύνων ὁ χαλεπώτατος, αἱρετικοί εἰσιν ἄρα, καὶ ὡς αἱρετικοὺς αὐτοὺς ἀπεκόψαμεν.

Εἴτε παρεκκλίνουσιν εἴτε μὴ, προαποδέδεικται. ΑΠΟΛ. τὸ δὲ βλασφημῆσαι περὶ τὴν θεολογίαν τοῦ πνεύματος, ὅπως ὁ κύριος τότε τοῖς Ἰουδαίοις εἴρηκεν, οὐκ E οἶδα πῶς ἀγνοεῖ· ἡμεῖς γὰρ εἰς ὁποτέραν τῶν θείων ὑποστάσεων βλασφημήσει τις, κινδύνων, λέγομεν, ἐστὶν ὁ χαλεπώτατος· ἐπίσης γὰρ τὰ θεῖα πρόσωπα ὁμολογοῦμεν ἔν τε ἀϊδιότητι καὶ δυνάμει καὶ θεότητι· καὶ ὃς εἰς πρόσωπον τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων βλασφημήσει, οὐχ ἕξει ἄφεσιν οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. τοῦτο καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ, πάντα μοι παρεδόθη, διαβεβαιοῖ· ὁ γὰρ εἰς ὁποτέραν φησὶ τῶν θείων ὑποστάσεων βλασφημῶν οὐχ ἕξει ἄφεσιν οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος. οὕτω φησίν· ὡς ὅ, τι ἂν τῶν τριῶν κάτω βάλῃς, τὸ πᾶν ἔσῃ καθῃρηκὼς, καὶ σεαυτῷ

καὶ σεαυτοῦ τὴν τελείωσιν. καὶ οἱ Λατῖνοι οὖν ἐκ τῶν τριῶν οὐδὲν κάτω βάλλουσιν, ἴσης γὰρ τὰ θεῖα πρόσωπα ὁμολογοῦσιν ἔν τε δυνάμει καὶ κυριότητι καὶ θεότητι, καὶ ἀϊδιότητι· πῶς οὖν λέγει, ὅτι εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημοῦσι; πόθεν τοῦτο μαθὼν λέγει; ὅτι δὲ λέγει, αἱρετικοί εἰσι, καὶ ὡς αἱρετικοὺς αὐτοὺς ἀπεκόψαμεν; ἀναμνησθήτω πρότερον Ἰωάννου τοῦ Ἀντιοχείας καὶ Κυρίλλου· ἀμφότεροι γὰρ τῆς ὀρθῆς πίστεως εἴχοντο, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ προσμεῖναι τὸν Κύριλλον, ἀλλὰ ἀποφήνασθαι κατὰ Νεστορίου πρὸ τῆς παραγενέσεως τὸν Ἰωάννην, κατὰ Κυρίλλου τοῦ θείου οἱ περὶ τὸν Ἰωάννην Ἀντιοχείας ἔγραφον, καὶ τοῦτο μαρτυρήσουσι τὰ τῆς τρίτης συνόδου πρακτικά. εἰ δὲ ὡς αἱρετικοὺς ἀπεκόψαμεν, ὡς αὐτός φησιν, ἐμφανισάτω τὴν κατ' αὐτῶν ἀπόφασιν τῆς συνόδου, ὅπως καὶ πότε κατεδικάσθησαν· καὶ εἰ ἐμμένουσι τῇ κριθείσῃ κακοδοξίᾳ, δι' ἣν κατεδικάσθησαν· ἵνα καὶ ἡμεῖς τὴν κρίσιν γνόντες καὶ τὴν ἀπόφασιν στέρξωμεν ἀσμενέστατα. ἀλλ' οὐκ ἔχει ταῦτα δεῖξαι· ποῦ γὰρ ἔχει δεῖξαι, ὅτι αἵρεσιν κηρύττουσιν οἱ Λατῖνοι; εἰ μή, ὅτι ἕπεται. οἱ δὲ Λατῖνοί φασιν, εἰ καὶ ἕπεται, ὑμεῖς λέγετε· ἀλλ' οὖν ἡμεῖς, οὐχ ἕπεται, ὁμολογοῦμεν· πρῶτον μὲν ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν οἱ ἅγιοι ταύτην λέγουσι τὴν φωνήν· δεύτερον, ὅτι οὐχ οὕτω νοοῦμεν, ὡς ἀπὸ ταύτης τῆς φωνῆς ἢ παρασαλεύεται ἡ προσωπικὴ διάκρισις, ἢ ἑνοῦται οὕτως ὡς συναλείφεσθαι, ὡς ὑμεῖς διϊσχυρίζεσθε· ἀλλὰ καὶ τὴν ἕνωσιν νοοῦμεν πάνυ καλῶς, καὶ τὴν διάκρισιν μάλα θαυμασίως, καὶ ἐντεῦθεν οὔτε δύο ἀρχαί εἰσιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἁγίου πνεύματος, οὔτε ἓν πρόσωπόν ἐστιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἐν τῇ προβολῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἢ γὰρ αὖ καὶ δύο ἦσαν οἱ πέμποντες, ἐπεὶ πέμπει ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός· ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔχει· τὸ μὲν γάρ, ἐκ μόνου, οὔτε ἐστίν, οὔτε ἐρρέθη παρά του τῶν ἁγίων· πῶς γάρ; αὐτῶν λεγόντων ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοῖν οὐσιωδῶς. ταῦτα γὰρ πρὸς τό, ἐκ μόνου, ἀντίφασίς ἐστιν. ὡς γὰρ ἡλίου ὄντος ὑπὲρ γῆν ἡμέρα ἐστί, νὺξ οὐκ ἔστι· καὶ πάλιν, ἡλίου ὑπὸ γῆν ὄντος νύξ ἐστιν, ἡμέρα οὐκ ἔστιν· οὕτως οὐδ' ἐκ μόνου, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ ἐξ ἀμφοῖν οὐσιωδῶς, συμφωνήσει ποτέ· ταῦτα γὰρ λέγεται παρὰ τῶν διδασκάλων καὶ θεολόγων τῆς ἐκκλησίας, οὓς αἱ ἅγιαι οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἁγίους ἀνεκήρυξαν, καὶ τὰ αὐτῶν ἐνστερνίζονται· τὸ δέ, ἐκ μόνου, μετὰ τὸ σχίσμα καὶ τὴν φιλονεικίαν. καὶ γὰρ ἐὰν ἀπὸ τοῦ, ἕπεται, κρίνειν βουλώμεθα τὰ τῆς θεολογίας, εἰς πολλὰ ἄτοπα ἐμπεσεῖν ἔχομεν· καὶ Θεὸν ἐκ Θεοῦ λέγοντες, ἄρα δύο Θεοί, καὶ οὐχ εἷς ὁ παρ' ἡμῖν πιστευόμενος Θεός· καὶ γεννηθέντα λέγοντες, χρόνον ἐννοήσωμεν· καὶ κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, τόπῳ περιγράψωμεν. καὶ τί δεῖ περαιτέρω χωρεῖν, ὅσα ἀπὸ τοῦ, ἕπεται, νομισθήσεται; πάντα γὰρ τὰ προκείμενα ἐρεῖ τις τῶν κακοδόξων ἀπὸ τοῦ, ἕπεται. ἀλλ' ἡμεῖς ἄνθρωποι ὄντες ἐκ πηλοῦ καὶ χώματος οὐ δυνάμεθα λόγους εὑρεῖν ἁρμόζοντας τῷ Θεῷ· διὸ καὶ πάντα τὰ περὶ τὸν Θεὸν ἀνθρωποπρεπῶς λέγομεν, καὶ οὐ δεῖ κατακρίνειν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ἕπεσθαι, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ὁμολογεῖν· καὶ ἀληθῶς μετὰ τοῦ Θεοῦ τὰ τοῦ Θεοῦ κρίνομεν.

A & perfectionis sacramentum tibi deperdideris. Ita ergo Latini nullam e tribus personis de gradu dignitatis dimovent, cum fateantur illas esse æquales potentia, principatu, deitate, & æternitate: Quomodo ergo dicit, eos in Spiritum sanctum blasphemare? Vnde vero sumptum hoc asserit? Quod porro ait, hæreticos esse, atque ut hæreticos fuisse a nobis præcisos; redeat prius in memoriam Ioannis Antiocheni & Cyrilli: nam recte fidem uterque defendebat; quia tamen Cyrillus non expectaverat, sed ante Ioannis adventum tulerat contra Nestorium sententiam, Ioannes Antiochenus scriptis sanctum Cyrillum exagitavit: testabuntur hoc acta tertiæ synodi. B Si autem illos ut hæreticos resecuimus, quod ipse affirmat, ostendat sententiam synodi, quæ illos damnaverit, quove modo & quando hoc illa fecerit; & an illi damnatas sequantur opiniones, ob quas lata fuerit in eos sententia; ut agnito judicio nos quoque libentissime pronuntiatam amplectamur sententiam. At nunquam hæc ostenderit; Vnde enim probaverit, hæresin a Latinis defendi? Dicet, id colligi per sequelam; At vero Latini respondent, id sequi, sed apud vos; nam talem sequelam ipsi negamus; primo quidem, quod vocem hanc docent sancti patres nostri: deinde quia non ita intelligimus, ut C ex hac voce aut personalis distinctio tollatur, aut ita personæ uniantur ut sequatur confusio, quod vos sequi enixe asseveratis: nam & unitatem perbene intelligimus, & distinctionem egregie declaramus; ut neque duo sint principia Spiritus sancti Pater & Filius, neque in productione ejusdem una sint persona Pater & Filius; ita enim duo quoque essent mittentes, cum & Pater mittat & Filius: at res non ita se habet; Siquidem vox illa, Ex solo, apud nullum sanctum est, a nullo dicta reperitur: qui nam? Cum ipsi his utantur vocibus, Ex Patre & Filio; & per Filium; & ex utroque substantialiter. inter has enim voces & illam, Ex solo, contradictionis est oppositio. Nam sicut istæ D propositiones; Dum sol super terram est, dies est, & nox non est; & rursus, Dum ille subter terram est, nox est, dies non est; ita etiam hæc duo nunquam convenient, Ex solo, & ex Filio & per Filium & ex ambobus substantialiter: & hæc quidem pronuntiata sunt a doctoribus & ecclesiæ theologis, quos sanctæ generales synodi pro sanctis habendos promulgarunt, quorumque scripta complectuntur: vox autem, Ex solo, post schisma & contentiones audita est. Quod si res theologicas ex consequentiis judicare voluerimus, in multa sane absurda delabemur: Ita enim, quia Deum de Deo dicimus, duo ergo sint dii, & non unus quem credimus: & quia natum dicimus, tempus intelligamus; & quia descendit de cælis, loco circumscribamus. E & quid opus est plura congerere, quæ inferri videntur per consequentias? nam qui prave sentit, ea quæ dicta sunt per sequelas omnia concludet. At nos cum simus homines ficti ex argilla & luto, non possumus de Deo congruentibus uti sermonibus: Quapropter humano more res omnes divinas explicamus; nec oportet ea consequentiis, sed ex confessione nos redarguere: Vere enim cum Deo de rebus Dei judicamus.

Ephes. Cur vero eos, qui ab illis ad nos tranſeunt, chriſmate inungimus? an non liquet, ut hæreticos? Ait enim ſeptimus œcumenicæ ſynodi ſecundæ canon: Eos qui ab hæreticis accedunt ad rectam fidem, & partem conſequentium ſalutem, recipimus ordine & conſuetudine, quam ſubjiciemus. Arianos quidem, & Macedonianos, & Sabbatianos, & Novatianos qui ſe Catharos & Ariſteros vocant, & Quartodecimanos, & Apollinariſtas recipimus libellum dantes, & anathematizantes omnem hereſin, quæ non ſentit ut ſancta Dei catholica & apoſtolica eccleſia; nec non conſignatos ſive unctos primum ſacro chriſmate in fronte, oculis, naribus, ore, & auribus: Et conſignantes eos dicimus; Signaculum doni Spiritus ſancti. Vides, quibus annumeremus eos, qui a Latinis ad nos perfugiunt? Si ergo hi omnes hæretici ſunt, illi quoque inter hæreticos numerandi. Quid porro de his Theodorus Balſamon doctiſſimus patriarcha Antiochenus, reſpondens ad quæſita Marci ſanctiſſimi patriarchæ Alexandrini, ſcriptum reliquit?

Interrogatio Marci.

Captivi Latini & alii ad noſtras catholicas eccleſias accedentes petunt divinæ ſanctificationis communionem. An ſit concedendum hoc, ſcire cupimus.

Reſponſio Theodori.

Luc. 11. *Qui non eſt mecum, contra me eſt; & qui non colligit mecum, diſpergit.* Quoniam igitur ante multos annos eccleſiæ occidentalis, Romanæ inquam, celebris illa portio divulſa eſt a conſortio reliquorum ſanctiſſimorum quatuor patriarcharum, per mores & dogmata a catholica eccleſia, & orthodoxis aliena; Nam propterea & in divinis ſacrificiis papa non inſeritur communi nominum patriarchalium commemorationi; idcirco non debet homo Latinus ſacerdotali manu per divina & immaculata myſteria ſanctificari, ni prius Latinorum dogmata moreſque velit ejurare; & canonice catechiſmo initietur, & in numerum orthodoxorum referatur. Audis? divulſi ſunt non modo per mores, ſed etiam dogmata quæ non agnoſcit eccleſia: quæ vero non agnoſcunt orthodoxi, hæretica certe ſunt. Audis etiam, initiandum eſſe canonice, atque in numerum orthodoxorum referendum? Quod ſi initiandus eſt, chriſmate etiam profecto ungendus. Vnde ergo nobis repente orthodoxi apparuerunt, qui per tot tempora, & per tot patres & doctores hæretici judicati ſunt?

Resp. Cum protuliſſet canonem præcipientem, quinam ſint conſignandi, ubi nulla mentio de Latinis, & ſubjeciſſet reſponſionem unius Balſamonis ad Alexandrinum; intulit, Qui per tot patres hæretici judicati ſunt. Liquet ergo a Balſamone tantum, non a multis patribus tales eſſe judicatos, idque poſt ſchiſma & concertationem. Certe ſi Alexandrinus poſt tot exacta tempora, (jam enim anni trecenti abierant) ignorabat quomodo recipiendi eſſent Latini, perſpicuum eſt, illos non fuiſſe hæreticos a multis patribus judicatos;

Διὰ τί δὲ καὶ χρίομεν τῷ μύρῳ τοὺς ἐξ αὐτῶν ἡμῖν προσιόντας; οὐκ εὔδηλον ὡς αἱρετικοὺς ὄντας; λέγει γὰρ ὁ τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου κανὼν ἕβδομος· τοὺς προστιθεμένους τῇ ὀρθοδοξίᾳ καὶ τῇ μερίδι τῶν σωζομένων ἀπὸ αἱρετικῶν δεχόμεθα κατὰ τὴν ὑποτεταγμένην ἀκολουθίαν καὶ συνήθειαν· Ἀρειανοὺς μὲν, καὶ Μακεδονιανοὺς, καὶ Σαββατιανοὺς, καὶ Ναυατιανοὺς τοὺς λέγοντας ἑαυτοὺς Καθαροὺς καὶ Ἀριστεροὺς, καὶ Τεσσαρεσκαιδεκατίτας ἤγουν Τετραδίτας, καὶ Ἀπολιναριστὰς δεχόμεθα διδόντας λιβέλλους, καὶ ἀναθεματίζοντας πᾶσαν αἵρεσιν μὴ φρονοῦσαν ὡς φρονεῖ ἡ ἁγία τοῦ Θεοῦ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία, καὶ σφραγιζομένους ἤτοι χριομένους πρῶτον τῷ ἁγίῳ μύρῳ τό, τε μέτωπον, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ τὰς ῥῖνας, καὶ τὸ στόμα, καὶ τὰ ὦτα· καὶ σφραγίζοντες αὐτοὺς λέγομεν· καὶ σφραγὶς δωρεᾶς πνεύματος ἁγίου. ὁρᾷς τίσι συντάττομεν τοὺς ἐκ Λατίνων ἡμῖν προσιόντας; εἰ οὖν οὗτοι πάντες αἱρετικοὶ, δῆλον κἀκεῖνοι. τί δὲ ὁ σοφώτατος πατριάρχης Ἀντιοχείας Θεόδωρος ὁ Βαλσαμὼν ἐν ταῖς πρὸς Μάρκον τὸν ἁγιώτατον πατριάρχην Ἀλεξανδρείας ἀποκρίσεσι περὶ τούτων γράφει; ΕΦ.

Ἐρώτησις Μάρκου.

Αἰχμάλωτοι Λατῖνοι καὶ ἕτεροι παρουσιάζοντες εἰς τὰς καθολικὰς ἐκκλησίας ἡμῶν ζητοῦσι μεταλαμβάνειν τῶν θείων ἁγιασμάτων. εἰ οὖν ἐγχωρητέον τοῦτό ἐστι, ζητοῦμεν μαθεῖν.

Ἀπόκρισις Θεοδώρου.

Ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστί· καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ, σκορπίζει. ἐπεὶ οὖν πρὸ χρόνων πολλῶν ἀπεσχίσθη τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, τῆς Ῥώμης φαμὲν, τὸ περιώνυμον ἄθροισμα ἐκ τῆς τῶν ἑτέρων τεσσάρων ἁγιωτάτων πατριαρχῶν κοινωνίας, ἀποσχοινισθὲν εἰς ἔθη καὶ δόγματα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, καὶ τῶν ὀρθοδόξων ἀλλότρια· διὰ γὰρ τοῦτο οὔτε ἐν ταῖς θείαις ἱεροτελεστίαις κοινῆς τῶν πατριαρχικῶν ὀνομάτων ἀναφορᾶς ὁ πάπας ἠξίωται· οὐκ ὀφείλει γένος Λατινικὸν ἐκ χειρὸς ἱερατικῆς διὰ τῶν θείων καὶ ἀχράντων μυστηρίων ἁγιάζεσθαι, εἰ μὴ καταθῆται πρότερον ἀποχέσθαι τῶν Λατινικῶν δογμάτων τε καὶ συνηθειῶν, καὶ κατὰ κανόνας κατηχηθῇ, καὶ τοῖς ὀρθοδόξοις ἐξισωθῇ. ἀκούεις; ἀπεσχίσθησαν οὐ μόνον εἰς ἔθη, ἀλλὰ καὶ δόγματα τῆς ἐκκλησίας ἀλλότρια· τὰ δὲ τῶν ὀρθοδόξων ἀλλότρια, πάντως αἱρετικά· καὶ ὅτι κατὰ κανόνας κατηχηθῆναι ὀφείλει, καὶ τοῖς ὀρθοδόξοις ἐξισωθῆναι; εἰ δὲ κατηχηθῆναι, δηλονότι καὶ τῷ μύρῳ χρισθῆναι. πόθεν οὖν ἡμῖν ἀνεφάνησαν ἐξαίφνης ὄντες ὀρθόδοξοι οἱ διὰ τοσούτων χρόνων καὶ ὑπὸ τοσούτων πατέρων καὶ διδασκάλων κριθέντες αἱρετικοί;

Τὸν κανόνα προκομίσας τὸν νομοθετοῦντα τίνας δεῖ χρίειν, μηδὲν περὶ τῶν Λατίνων λέγοντα, καὶ ἐπισυνάψας καὶ τὴν τοῦ Βαλσαμὼν πρὸς τὸν Ἀλεξανδρείας ἀπόκρισιν καὶ μόνην, ἐπιφέρει· οἱ διὰ τοσούτων πατέρων κριθέντες αἱρετικοὶ, πρόδηλον οὖν, ὡς οὐχ ὑπὸ πολλῶν πατέρων ἐκρίθησαν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Βαλσαμὼν καὶ μόνου, καὶ ταῦτα μετὰ τὸ σχίσμα καὶ τὴν φιλονεικίαν. εἰ οὖν ὁ Ἀλεξανδρείας μετὰ τοσούτων χρόνων παρέλευσιν, τριακόσιοι γὰρ χρόνοι παρῆλθον, οὐκ οἶδε περὶ τοῦ ὅπως δεῖ τοὺς ἀπὸ Λατίνων προσερχομένους προσδέχεσθαι, πρόδηλον ὡς οὐχ αἱρετικοὶ ὑπὸ πολλῶν πατέρων ἐκρίθησαν· ΑΠΟΛ.

πάντως

πάντως γὰρ καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας καὶ αἱ λοιπαὶ ἐκκλησίαι ἐγίνωσκον ἂν τὴν κατὰ Λατίνων κρίσιν τε καὶ καταδίκην. ἀλλὰ καὶ Λατῖνοι τοὺς ἡμετέρους † ἔχριον καὶ χρισμαρισμένους ὠνόμαζον. ὅτι δὲ οὐ κατὰ δίκαιον λόγον ταῦτα ἐγίνοντο, δῆλον, ὅτι ἐν τῇ ἑνώσει ἡμῶν οὐδένα λόγον εἶχον εἰπεῖν καθ' ἡμῶν, ἀλλ' ὀρθόδοξοι ὄντες παρὰ τῶν ὀρθοδόξων ὀρθόδοξοι ἐκρίθημεν.

† Ἔχρισαν ἐνίοτε οἱ Λατῖνοι τοὺς Γραικοὺς μετὰ προσδιορισμοῦ καὶ διαστολῆς, ἐπειδήπερ οἱ πρεσβύτεροι οὐκ εἰσὶν οἰκεῖοι τοῦ μυστηρίου τούτου ὑπηρέται.

A nota enim fuissent procul dubio Alexandrino & reliquis ecclesiis judicium & sententia, qua damnati essent Latini; verum Latini etiam nostros † consignabant, & chrismatos appellabant. Sed hæc non fuisse in æquo & bono facta constat ex eo, quod in nostra unione nihil habuerunt quod nobis objicerent; sed cum essemus orthodoxi, habiti sumus ab orthodoxis orthodoxi.

† Episcopi Latini Græcos aliquando sub conditione consignabant, vel quia ministri hujus sacramenti excommunicati fuerant & pro laicis habiti, quales erant in Bulgaria sacerdotes Photii, vel quia presbyteri, qui apud Græcos sacramentum hoc passim conferunt, non sunt ordinarii confirmationis ministri.

Σ. Τίς αὐτοὺς οὕτω ῥᾳδίως ὀρθοδόξους πεποίηκεν; B ὁ χρυσὸς, εἰ βούλοιο τ' ἀληθῆ λέγειν, καὶ κέρδη τὰ σά· μᾶλλον μὲν οὖν ἐκείνους οὐ πεποίηκεν ὀρθοδόξους, σὲ δὲ ποιήσας ἐκείνοις ὅμοιον, εἰς τὴν αἱρετικὴν ἀπεώσατο μοῖραν.

Α. † Ῥᾳδίως αὐτοὺς ὀρθοδόξους πεποίηκεν ἡ θέλησις αὐτῶν τοῦ κριθῆναι ὑπὸ οἰκουμενικὴν σύνοδον τὸ παρ' αὐτῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἰσαγόμενον, ὅπερ πρότερον οὐ κατεδέχοντο· ἔτι δὲ καὶ τὰ ἐμφανισθέντα τῶν θείων πατέρων ῥητὰ, τὰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ λέγοντα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ἡ ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς μαρτυρία τοῦ θείου Μαξίμου, δηλοῦσα ὅτι γνήσιά εἰσι ταῦτα· καὶ τῶν πατέρων αἱ φωναὶ, οὓς καὶ ἡμεῖς δοξάζομεν ἁγίους καὶ διδασκάλους τῆς ἐκκλησίας· C ἀλλὰ καὶ ὁ ἐνώπιον πάντων ἀναθεματισμὸς τῆς διαρχίας, καὶ τῆς συναλοιφῆς, δι' ἃ ἐνεκαλοῦντο, ὡς καὶ αὐτὸς ὁμολογήσει παρὼν ἐκεῖσε καὶ ἀκούων. χρυσοῦ δὲ πάλιν μέμνηται ἢ χρυσὸν φιλῶν, ἢ χρυσοῦ ἐστερημένος τοῦ παρ' αὐτοῦ φιλουμένου.

† Δόξα τοῦ συγγραφέως· πάλαι γὰρ ἐξήτασο ἐν ἄλλαις συνόδοις τὸ δόγμα τοῦτο.

Quis illos tam facile orthodoxos fecit? EPHES. aurum, si quod verum est, fateri velis, & lucra tua: imo vero aurum non illos fecit orthodoxos, sed te reddens illis assimilem in hæreticorum partem detrusit.

† Facile illos orthodoxos fecit voluntas, RESP. qua dogma in ecclesiam ab eis inductum passi sunt examinari per synodum œcumenicam, quod antea non patiebantur; & præterea sanctorum patrum allatæ sententiæ, quæ Spiritum sanctum etiam ex Filio asserunt; & prolatum ex epistola sancti Maximi testimonium, quo probatur sententias illas esse germanas; & patrum dicta, quos & ipsi pro sanctis habemus & ecclesiæ doctoribus: Quin & publicus anathematismus duorum principiorum, & confusionis personarum, de quibus accusabantur; ut plane fatebitur & ipse, qui ibidem aderat & audiebat. Auri vero rursus mentionem facit, vel aurum amans, vel carens auro, quod ipse expetit.

† Auctoris sententia; Nam dogma hoc, ut dictum est, in aliis conciliis jam antea discussum erat.

Σ. Ἀλλ' εἰ μεσότητά τινα, φησὶν, ἐπινοήσαιμεν τῶν δογμάτων, ἐκείνοις τε συναφθησόμεθα δι' αὐτῆς, καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καλῶς ἕξομεν, οὐδὲν ἀναγκαζόμενοι λέγειν παρὰ τὰ εἰωθότα καὶ παραδεδομένα. τοῦτ' ἔστιν ἐκεῖνο, τὸ τοὺς πολλοὺς ἐξ ἀρχῆς ἀπατῆσαν, καὶ πεῖσαν ἀκολουθεῖν τοῖς εἰς τὸν κρημνὸν τῆς δυσσεβείας ἀπάγουσι. πιστεύσαντες γὰρ εἶναί τι μέσον D ἀμφοῖν τῶν δοξῶν, ὅπερ ἐπί τινων ἐναντίων συμβαίνει, πρὸς τὸ δεινὸν ηὐτομόλησαν. ἀλλὰ λέξιν μὲν ἐνδέχεται μέσην δύο δοξῶν εὑρεθῆναι, τὴν ἀμφοτέρας σημαίνουσαν ὁμωνύμως, δόξαν δὲ μέσην ἐναντίων δοξῶν περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, ἀδύνατον· εἰ δὲ μὴ καὶ ἀληθείας καὶ ψεύδους ἔσται τι μέσον, καὶ καταφάσεως καὶ ἀποφάσεως· ἀλλ' οὐκ ἔστιν· ἐπὶ παντὸς γὰρ ἡ κατάφασις, ἢ ἡ ἀπόφασις. εἰ μὲν οὖν τὸ Λατινικὸν ἀληθὲς δόγμα, τὸ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, ψευδὲς τὸ ἡμέτερον, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς μόνου, διὰ τοῦτο γὰρ ἐχωρίσθημεν· εἰ δὲ τὸ ἡμέτερον ἀληθὲς, ψευδὲς ἂν εἴη δήπου τὸ ἐκείνων. τί οὖν ἂν εἴη μέσον τούτων; οὐδέν· πλὴν εἰ μὴ λέξις πρὸς ἄμφω τὰς δόξας ὁρῶσα, καθάπερ τις κόθορνος. E αὕτη οὖν ἡμᾶς ἑνωθῆναι ποιήσει; καὶ τί δράσομεν, ὅταν ἀλλήλους ἐξετάσομεν περὶ τῶν νοημάτων καὶ τῶν δοξῶν; ἔτι καὶ ἀμφοτέροις ἡμᾶς προσειπεῖν ὀρθοδόξους τοὺς τἀναντία φρονοῦντας; ἐγὼ μὲν οὐκ οἶμαι, σὺ δ' ἂν εἰδείης ὁ πάντα φύρων, καὶ πάντα ῥᾳδίως ἐπονομάζων.

Sed si medium, inquit, aliquod inter dogmata excogitemus, per illud & cum iis conjungemur, & res nostras optime componemus; cum nihil fateri cogamur præter ea, quæ nobis consueta sunt & a patribus tradita. EPHES. Hoc illud est quod ab initio multos decepit, persuasitque sequi homines, qui eos ad prærupta impietatis abduxerunt: Nam esse quid medium inter utramq; sententiam rati, ut contingit in quibusdam contrariis, ultro in perniciem incurrerunt. Verum dictio quidem reperiri poterit media inter duas opiniones, æquivoce utramque significans, sed contrariis sententiis interjectam esse mediam sententiam de re eadem, est impossibile; Alioquin erit etiam quid medium inter verum & falsum, affirmationemque & negationem; atqui non est; etenim de omni re aut affirmatio, aut negatio. Si ergo Latinorum dogma verum est, quod ex Filio procedat; nostrum, quod ex Patre solo, erit falsum, propter quod & dissidium secutum est: Si contra, nostrum verum est, dogma illorum erit falsum. Inter hæc igitur quidnam erit medium? profecto nihil; nisi dictio aliqua ad utramque sententiam accommodata instar cothurni. Hæc ergo pacem conciliare poterit? & quid agemus, quando nostros invicem sensus & opiniones examinabimus? fierine poterit, ut contraria sentientes utrique orthodoxi vocemur? Ego certe non crediderim; tuum erit hoc scire, qui omnia misces, & rebus omnibus facile nomina adaptas.

Resp. Nos a principio, & a primis patribus accepimus, atque a Gregorio theologo, medium in fide tenere; nam veritas consistit in medio; quæ vero extrema sunt, excessus vocantur & defectus, ut necessario sint etiam nihil. Itaque cum Gregorio Nazianzeno recte dicimus; Medium vero cum dico, veritatem dico, ad quam unam respicere sine vitio possumus, nec prave contrahentes, nec absurdius dividentes. & rursus; Nos media regiaque via incedentes, in qua etiam situm est virtutum fastigium. Hoc ergo & nos medium fatemur; Vocem autem inter duas sententias mediam, quam ipse inducit, unde habeat, & a quo sumptam proferat, nescimus. Quare quod & nobis ignotum est, & dictum ab aliis nunquam audivimus, ad hoc quomodo respondeamus? Inducit enim ipse quæ non sunt dicta a sanctis; & ex suo sensu statuit affirmationem & negationem; cum sancti nunquam, Ex solo, dixerint, sed, per Filium, &, ex utroque; ut jam antea ostensum est. Quapropter ecclesia nunquam sensit, quæ non accepit a sanctis; sed ea recipimus & observamus quæ dicta a sanctis habemus, & nunquam ab illis recedemus; aliud medium non agnoscentes præter illud, quod sancti nobis tradiderunt; licet ipse suo arbitratu novum confingat medium.

Orat. de theolog. 2.

Ephes. Visne ex Gregorio Nazianzeno scire, quæ ipse de mediis scribat? Imago, inquit, quoquoversum in omnes prætereuntes intuens, communis utriusque pedis cothurnus, ventilatio ad omnem ventum, arrepta facultate per scriptam calliditatem, & versutiam adversus veritatem. Nam similitudinis nomen juxta scripturas prætextus pietatis erat, quo hamus impietatis obtegebatur. & hæc quidem de medio tunc excogitato. De synodo vero, quæ talis medii fuit inventrix, rursus hæc ait; Sive Chalannæ turrim, quæ linguas rite divisit; (utinam divisisset & istas, in malo quippe fuit consensio) sive concilium Caiphæ, in quo Christus condemnatur; sive alio non absimili nomine vocemus eam synodum, quæ omnia evertit & miscuit, dogma pium & antiquum demolita, quod Trinitati suffragabatur: vallo enim sepsit, & machinis fidem consubstantialitatis labefactavit; impietati vero fores aperuit, mediorum scriptione & usurpatione vocabulorum: Etenim ingeniosi fuere ad malefaciendum, quid vero sit recte facere, ignorarunt. Hæc nobis de medio sufficiant; satis enim ostendimus nullum plane medium dari; nec non impium esse, & a sensu ecclesiæ alienum, hujusmodi media quærere.

Orat. in Athan.

Gen. 10.

Resp. Dum hæc dicit egregius vir, nescire se simulat, aliud significari per homœusion, & aliud per homousion. Nam quod homœusion est, non habet eamdem essentiam, si quis vocem more grammaticorum explicet, aut etiam secundum veram sanctorum patrum expositionem. Quia vox, homousion, significat essentiæ nulla cum varietate identitatem; homœusion vero rem assimulatione non dissimilem, quale est illud; *Simile est regnum calorum grano sinapis:*

Math. 13.

A Ἡμεῖς ἄνωθέν τε, καὶ ἐκ πρώτων παρελάβομεν, καὶ παρὰ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου τὴν μεσότητα ἐν τῇ πίστει φυλάττειν, ἐπεὶ ἡ μεσότης ἐστὶ καὶ ἀλήθεια, τὰ δὲ παρ᾽ ἑκάτερα τοῦ μέσου ὑπερβολαὶ λέγονται καὶ ἐλλείψεις, καὶ ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ ἀνούσιον ἔχουσαι. καλῶς οὖν μετὰ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ταῦτα λέγομεν· μεσότητα δὲ ὅταν εἴπω, φησὶ, τὴν ἀλήθειαν λέγω, πρὸς ἣν βλέπειν καλῶς ἔχομεν καὶ μόνον, καὶ τὴν φαύλην συναίρεσιν παραιτούμενοι, καὶ τὴν ἀτοπωτέραν διαίρεσιν. καὶ πάλιν· ἡμεῖς τὴν μέσην ὁδὸν βαδίζοντες καὶ βασιλικὴν, ἐν ᾗ καὶ τὸ τῶν ἀρετῶν ἕστηκεν ἀκρότατον. B ταύτην καὶ ἡμεῖς λέγομεν· ἣν δὲ αὐτὸς λέξιν μέσην δύο δοξῶν εἰσάγει, οὐκ οἴδαμεν πόθεν καὶ παρὰ τοῦ λαβὼν φάσκει· διὸ ὃ οὔτε ἡμεῖς οἴδαμεν λέγειν, οὔτ᾽ ἄλλους ἠκούσαμεν λέγοντας, πῶς ἀπολογίαν δῶμεν; αὐτὸς γὰρ εἰσάγει τὰ μὴ παρὰ τῶν ἁγίων εἰρημένα, καὶ κατὰ τὴν θέσιν αὐτοῦ κατάφασιν ποιεῖ καὶ ἀπόφασιν. τὸ γὰρ, ἐκ μόνου οἱ ἅγιοι οὐ λέγουσιν, ἀλλὰ, διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ, ἐξ ἀμφοῖν, ὡς προαπεδείχθη. διὸ καὶ τὰ μὴ εἰρημένα παρὰ τῶν ἁγίων ἡ ἐκκλησία οὐκ ἐφρόνει ποτέ· ἡμεῖς δὲ τὰ παρὰ τῶν ἁγίων εἰρημένα στέργομέν τε καὶ φυλάττομεν, καὶ φυλάξομεν, μηδὲν περὶ μεσότη- C τος ἄλλης λέγοντες, πλὴν τῆς παραδεδομένης παρὰ τῶν ἁγίων, κἂν αὐτὸς ταύτην ἀναπλάττῃ, ὡς βούλεται.

ΕΦΕ. Βούλει παρὰ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου μαθεῖν, οἷα περὶ τῆς μεσότητος γράφει; ἡ πρὸς πάντας ὁρῶσα τοὺς παριόντας εἰκὼν, ὁ κοινὸς ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν κόθορνος, ἡ κατὰ πάντα ἄνεμον λίκμησις, ἐξουσίας λαβοῦσα, τὴν ἔγγραφον κακουργίαν καὶ τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπίνοιαν· τὸ γὰρ ὅμοιον κατὰ τὰς γραφὰς τῆς εὐσεβείας πρόσχημα ἦν τῷ χαλκῷ τῆς ἀσεβείας περικείμενον. ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῆς ἐπινοηθείσης τότε μεσότητος. D περὶ δὲ τῆς αὐτὴν ἐξευρούσης συνόδου τοιάδε πάλιν φησίν· εἴτε τὸν Χαλάννης πύργον, ὃς καλῶς τὰς γλώσσας ἐμέρισεν, ὡς ὄφελόν γε καὶ ταύτας, ἐπὶ κακῷ γὰρ ἡ συμφωνία· εἴτε τὸ Καϊάφα συνέδριον, ᾧ Χριστὸς καταχρίνεται· εἴτε τι ἄλλο τοιοῦτον τὴν σύνοδον ἐκείνην ὀνομαστέον, ἣ πάντα ἀνέτρεψε καὶ συνέχεεν, τὸ μὲν εὐσεβὲς δόγμα καὶ παλαιὸν καὶ τῆς Τριάδος συνήγορον καταλύσασα τῷ βαλεῖν χάρακα, καὶ μηχανήμασι κατασείσασα τὸ ὁμοούσιον, τῇ δὲ ἀσεβείᾳ θύραν ἀνοίξασα διὰ τῆς τῶν γεγραμμένων καὶ λεγομένων μεσότητος· σοφοὶ γὰρ ἐγένοντο τοῦ κακοποιῆσαι, τὸ δὲ καλοποιῆσαι οὐκ ἔγνωσαν. τοσαῦτα μὲν E ἡμῖν ἀρκεῖ περὶ τῆς μεσότητος. ὅτι τε οὐδ᾽ ἔστιν ὅλως μεσότης ἱκανῶς ἀποδεδείχασι, καὶ ὅτι τὰ τοιαῦτα ζητεῖν ἀσεβὲς καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀλλότριον.

ΑΠΟΛ. Ταῦτα δὲ λέγων ὁ τίμιος οὗτος προσποιεῖται ἄγνοιαν, ὅπως ἄλλως νοεῖται τὸ ὁμοιούσιον, καὶ ἄλλως τὸ ὁμοούσιον· τὸ γὰρ ὁμοιούσιον οὐ ταυτὸν τῇ οὐσίᾳ κατὰ τὴν τεχνίτην εἰπεῖν, οὐδὲ κατὰ τὴν τῶν ἁγίων πατέρων ἀληθῆ ἐξήγησιν. τὸ μὲν γὰρ, ἤγουν τὸ ὁμοούσιον, τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας δηλοῖ· τὸ δὲ ὁμοιούσιον, τὸ ὁμοιώσει ὅμοιον· ὡς τό· ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κόκκῳ σινάπεως·

καί·

κεί· ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα· οὐ τῇ οὐσίᾳ δηλοῖ. ἐπὶ δὲ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὁμοούσιον ἔγνωμεν, αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἀκούοντες λέγοντος· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· διὰ τοῦ, ἕν, τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας ἐμφαίνων καὶ ἀπαράλλακτον· διὰ δὲ τοῦ, ἐσμὲν, τὰς δύο ὑποστάσεις δηλῶν. ὅθεν οἱ περὶ τὸν Ἄρειον μὴ φρονοῦντες τὸν υἱὸν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τῆς αὐτῆς οὐσίας κατὰ πάντα ἀπαράλλακτον, καὶ ἴσον τῷ πατρὶ πλὴν τοῦ γεννᾶν, ἀμείβοντες τὸ ὁμοούσιον, τὸ ὁμοιούσιον ἐτίθεσαν, καὶ μεσότητα ὠνόμαζον ἀπατῶντες τοὺς ἀφελεστέρους. πῶς ἐφαρμόζει τοῦτο ἐφ' ἡμῶν τε καὶ Λατίνων, οἵτινες κοινῶς ὁμολογοῦμεν τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἕνα Θεόν· καὶ πάντα ὅσα ὁ πατὴρ, ταῦτα καὶ ὁ υἱός· καὶ ὅσα ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, ταῦτα καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔν τε δυνάμει καὶ κυριότητι καὶ ἐξουσίᾳ καὶ θεότητι, τηρουμένων τῶν ἰδιοτήτων ἀκινήτων;

2. Ἀλλὰ τί, φησὶ, δράσομεν πρὸς τοὺς μέσους τούτους Γραικολατίνους, οἳ τὴν μεσότητα περιέποντες, τὰ μὲν ἐπαινοῦσι τῶν Λατινικῶν ἐθῶν καὶ δογμάτων ἀναφανδόν· τὰ δ' ἐπαινοῦσι μὲν, ἀλλ' οὐκ ἂν ἕλοιντο· τὰ δ' οὐδ' ἐπαινοῦσιν ὅλως; φευκτέον αὐτοὺς, ὡς φεύγει τις ἀπὸ ὄφεως· ὡς αὐτοὺς ἐκείνους, ἢ κἀκείνων πολλῷ δήπου χείρονας τοὺς Χριστοκαπήλους καὶ Χριστεμπόρους. οὗτοι γάρ εἰσι, κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον, οἱ πορισμὸν ἡγούμενοι τὴν εὐσέβειαν· περὶ ὧν ἐπάγει λέγων· ἀφίστασο ἀπὸ τῶν τοιούτων· οὐ γὰρ ἵνα μάθωσιν, ἀλλ' ἵνα λάβωσι πρὸς ἐκείνους αὐτομολοῦσι. ποία δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; ἢ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ; ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου;

Ἐνταῦθα οὐδεμία ἀπολογίας χρεία, ὕβρεις γὰρ καθ' ἡμῶν προσφέρει θυμούμενος μᾶλλον καὶ ὀργιζόμενος. εἴτε οὖν καλῶς λέγει, εἴτε μὴ, αἱ προαναγεγραμμέναι ἀπολογίαι δηλοῦσι, καὶ ἔτι αἱ ὁδῷ προβαίνουσαι· καὶ ὁ νοῶν νοήσει.

Ἡμεῖς μὲν γὰρ μετὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ, καὶ τῶν πατέρων ἁπάντων, ἐκ τοῦ υἱοῦ δὲ πνεῦμα οὐ λέγομεν· οὗτοι δὲ μετὰ τῶν Λατίνων ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λέγουσι.

Καὶ ἡμεῖς μετὰ τοῦ ἁγίου Δαμασκηνοῦ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν, ἀλλὰ, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ· διότι ὁ συμπλεκτικὸς σύνδεσμος παρίστησι μάλα καλῶς καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ· τὸ δ' ἐκ τοῦ υἱοῦ ἀπολελυμένως λέγειν, προκαταρκτικὸν αἴτιον τὸν υἱὸν τίθησιν, ὅπερ ὁ Εὐνόμιος καὶ οἱ κατὰ τὸν Εὐνόμιον ἐφρόνουν. ἡμεῖς δὲ μετὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τῶν πατέρων ἁπάντων καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦ λέγομεν· τὸ μὲν γάρ ἐστιν Εὐνομίου, ἐκ μόνου τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα λέγοντος, καὶ βαθμοὺς θεοτήτων εἰσάγοντος· τὸ δὲ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, τῶν πατέρων ἐστὶ φωνή. ἀλλὰ καὶ ἐξηγητὴν τῶν ἑαυτοῦ λόγων τὸν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην διασαφοῦντα τὰ ἑαυτοῦ προσκομισάμεθα, καὶ καλῶς τὴν διασάφησιν τὴν περὶ τούτου πεποιήκαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

Καὶ ἡμεῖς μὲν μετὰ τοῦ θείου Διονυσίου μόνην πηγὴν τῆς ὑπερουσίου θεότητος τὸν πατέρα λέγομεν, οὗτοι δὲ μετὰ τῶν Λατίνων καὶ τὸν υἱὸν πηγὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος λέγουσιν, ἐκβάλλοντες αὐτὸ δηλαδὴ τῆς θεότητος.

A & illud; *Cum Christus apparuerit, similes ei erimus*: hæc enim non indicant similitudinem essentialem. At vero in Dei Filio salvatore nostro non ita, sed consubstantialem ipsum novimus, Christum ipsum audientes dicentem: *Ego & Pater unum sumus*: ubi per illud, *Unum*, identitatem essentiæ cum invariabilitate declaravit; per illud autem, *sumus*, duas expressit hypostases. Ceterum Ariani, quia non credebant Dei veri & Patris Filium, eamdem, quam & Pater, habere substantiam remota prorsus omni variatione, esseque illi æqualem, si generationem excipias; mutarunt homousion in homœusion; idque medium nominabant, & simplicioribus imponebant. Hoc in nos & Latinos quomodo quadrabit, qui Patrem & Filium & Spiritum sanctum unum Deum pariter fatemur; & quidquid est Pater & Filius, hoc esse Spiritum sanctum, sive virtutem, sive principatum dicas, sive potestatem & deitatem, proprietatibus immotis manentibus? *Ioan. 3.* *Ioan. 10.*

Quid ergo futurum est mediis hisce Græcolatinis, qui medium amplectentes, ex Latinorum institutis & dogmatibus quædam aperte approbant; aliqua vero probant quidem, sed ipsi nequaquam amplectenda duxerint, alia vero ne probant quidem? Devitandi sunt non secus atque colubri; non secus atque illi, cum sint etiam deteriores, qui Christum cauponantur, habentque illum quæstui. *Hi enim sunt*, ut inquit apostolus, *qui existimant quæstum esse pietatem*; de quibus ipse subjungit: *hujusmodi homines devita*: non enim ut addiscant, sed ut sibi aliquid adsciscant, ad illos transfugiunt. Quæ vero societas luci ad tenebras? aut quæ conventio Christi ad Belial? & quæ pars fideli cum infideli? EPHES. *1. Timot. 6.*

Ad hæc nulla responsione est opus; contumelias enim in nos jacit ira percitus ac inflammatus. Bene ergo dicat, nec ne, responsiones quas dedimus, & daturi sumus, ostendunt, & patebit hoc cordatis hominibus. RESP.

Siquidem nos cum Damasceno & cunctis patribus, ex Filio vero Spiritum non dicimus: isti autem cum Latinis ex Filio Spiritum dicunt. EPHES.

Nos quoque cum sancto Damasceno Spiritum non dicimus ex Filio, sed, etiam ex Filio; nam conjunctio copulativa optime indicat Spiritum & ex Patre & ex Filio. Dicere autem absolute Spiritum ex Filio, denotat Filium esse causam originariam, quæ erat Eunomii & sequacium ejus sententia. Nos vero cum Damasceno & universis patribus dicimus & ex Filio & per Filium. Illud enim asserebat Eunomius, nimirum ex solo Filio; qui gradus etiam deitatum inducebat: Vox autem, Et ex Filio, accepta est a patribus. Certe nos Ioannem Damascenum protulimus verba sua exponentem, suique ipsius interpretem; & satis hoc in antecedentibus declaravimus. RESPONSIO.

Et nos quidem cum sancto Dionysio solum superessentialis deitatis fontem dicimus Patrem; isti vero cum Latinis Filium quoque fontem Spiritus sancti affirmant excludentes nimirum a deitate Spiritum. EPHES. Cap. 2. de divinis nominibus.

A Et nos pariter cum sancto Dionysio & sanctis omnibus solum fontem & principium deitatis novimus Patrem, & nullum alium illi præintelligi; Verum ex fonte hoc, nempe Patre, Filium scimus fontem sancti Spiritus. Ait enim rerum divinarum peritissimus Athanasius magnus in oratione de Dei Verbi in carne apparitione; quæ incipit; Qui divinas scripturas malitiose volunt intelligere: Novit enim apud Deum Patrem Filium esse fontem sancti Spiritus. & Basilius magnus: Fons, inquit, vitæ est Filius;
Psal. 35. Dicit enim David ad Patrem; *Quoniam apud te est fons vitæ:* & rursus alius prophe-
Ierem. 2. ta de Iudæis; *Me dereliquerunt fontem aquæ*
B *vivæ;* aqua vero viva nominatur sanctus Spi-
Ioan. 4. ritus, de quo dominus in euangelio; *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ;* hoc autem di-
Ioan. 7. cebat de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Per quæ manifeste docet, Filium esse fontem aquæ vivæ, videlicet Spiritus. Aurei quoque oris pater sermone in sacramentum baptismi; cujus initium: Rursus nobis beati Dauid spiritalis cithara: Propterea, inquit, salvator ostendit se fontem vitæ, & viventem aquam esse Spiritum sanctum. Similiter & S. Ambrosius libro primo ad Gratianum imperatorem, capite decimooctavo. Itaque, inquit, sicut verbum vitæ
C vita est, ita & vitæ spiritus, vita est. Accipe nunc, quia sicut Pater fons vitæ est, ita etiam Filium plerique fontem vitæ memorarunt significatum, eo quod apud te, inquit, Deus omnipotens, Filius tuus fons vitæ sit, hoc est, fons Spiritus sancti; quia Spiritus
Ioan. 6. vita est, sicut dominus ait; *Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt:* quia ubi spiritus, & vita; & ubi vita, etiam Spiritus sanctus. plerique tamen hoc loco Patrem volunt tantummodo fontem significatum, quamquam videatur quod scriptura
Psal. 35. memoraverit; *Apud te,* inquit, *fons vitæ;* hoc
D est apud Patrem Filius; quoniam Verbum apud Deum, quod erat in principio, & erat apud Deum, Sed sive Patrem quis hoc loco, sive Filium intelligat fontem, fontem utique intelligimus non aquæ istius quæ creatura est, sed divinæ illius gratiæ, hoc est Spiritus sancti; ipse est enim aqua viva. Et Gregorius theologus oratione in Spiritum, quæ incipit; Et hæc quidem de Filio dicta sint; Oculum, inquit, & fontem & fluvium mente apprehendi; nam hoc idem & aliis in mentem venit. Si ergo quia dicimus, Filium esse Spiritus sancti fontem de fonte, hoc est ipso Patre, secundum hosce divinos sanctosque
E patres; ideo Spiritum, ut contendit ipse, a deitate excludimus; certe ipse quoque Filium a deitate excludet; eo quod solus Pater sit Filii & Spiritus sancti fons. Sed quemadmodum ipse hoc ut absurdum negaverit, ita multo aptius veriusque idem de nobis intelligat: Credimus enim in Trinitatem ejusdem essentiæ, potentiæ, & deitatis; quamquam injuria sicut in aliis, hac etiam in re nobis obtrectat.

EPHES. Et nos quidem cum † Gregorio Nazianzeno Filium a Patre causalitate distinguimus; isti vero cum Latinis causalitate illos conjungunt,

ΑΠΟΓΙΑ. Ὡσαύτως καὶ ἡμεῖς μετὰ τοῦ θείου Διονυσίου καὶ πάντων τῶν ἁγίων μόνην πηγὴν καὶ ἀρχὴν τῆς θεότητος τὸν πατέρα ἔγνωμεν, οὐδὲ προεπινοεῖται ταύτης ἄλλη· ἀλλὰ μὴν ἐκ ταύτης τῆς πηγῆς τοῦ πατρὸς πηγὴν τὸν υἱὸν γινώσκομεν τοῦ ἁγίου πνεύματος. φησὶ γὰρ ὁ πολὺς τὰ θεῖα, ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ περὶ ἐνσάρκου ἐπιφανείας λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή· οἱ κακοτέχνως τὰς θείας γραφὰς βουλόμενοι νοεῖν· οἶδε γὰρ παρὰ τῷ Θεῷ πατρὶ ὄντα τὸν υἱὸν πηγὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος. καὶ ὁ μέγας Βασίλειος· πηγὴ ζωῆς ὁ υἱός· φησὶ γὰρ ὁ Δαβὶδ πρὸς τὸν πατέρα, ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς. καὶ πάλιν ἕτερος προφήτης λέγει περὶ τῶν Ἰουδαίων· ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, ὕδωρ δὲ ζῶν ὀνομάζεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· περὶ οὗ ὁ κύριος εἴρηκεν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις· ὃς δ᾽ ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ποταμοὶ, ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν, ὕδατος ζῶντος· τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ πνεύματος, ὃ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν· δι᾽ ὧν δείκνυσι σαφῶς, πηγὴν τοῦ ζῶντος ὕδατος ἤτοι τοῦ πνεύματος ὄντα τὸν υἱόν. καὶ ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν ἐν τῷ λόγῳ τῷ εἰς τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος, οὗ ἡ ἀρχή· πάλιν ἡμῖν ἡ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ πνευματικὴ κιθάρα· φησί· διὰ τοῦτο ὁ σωτὴρ δείκνυσιν ἑαυτὸν πηγὴν ζωῆς, καὶ ὕδωρ ζῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· συμφώνως καὶ ὁ ἅγιος Ἀμβρόσιος ἐν τῷ πρὸς Γρατιανὸν βασιλέα πρώτῳ βιβλίῳ ἐν ιη΄. κεφαλαίῳ· τοίνυν ὥσπερ τὸ ῥῆμα τῆς ζωῆς ζωή ἐστιν, οὕτω καὶ τῆς ζωῆς τὸ πνεῦμα ζωή ἐστι. δέχου δὴ, ὅτι καθάπερ ὁ πατὴρ πηγὴ ζωῆς ἐστιν, οὕτω καὶ τὸν υἱὸν ὅτι πλεῖστοι πηγὴν ζωῆς ἐμνημόνευσαν σημαινόμενον, ὅτι παρὰ σοὶ, φησὶ, θεὲ παντοδύναμε, ὁ υἱός σου πηγὴ ζωῆς ἐστι, τουτέστι πηγὴ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὅτι πνεῦμα ζωή ἐστι, καθὼς ὁ κύριος φησί· τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ ἐλάλησα ὑμῖν, πνεῦμά εἰσι καὶ ζωή. καὶ γὰρ ὅπου τὸ πνεῦμα, καὶ ζωή· καὶ ὅπου ζωὴ, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστί· πολλοὶ μέντοι ἐν τῷδε τῷ χωρίῳ τὸν πατέρα βούλονται μόνον πηγὴν σημαίνεσθαι, καίπερ ὁρῶντες τί ὑπέμνησεν ἡ γραφή· παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς ἐστί· τουτέστι παρὰ τῷ πατρὶ ὁ υἱὸς, ὅτι ὁ λόγος πρὸς τὸν Θεὸν, ὃς ἦν ἐν ἀρχῇ, καὶ ἦν πρὸς τὸν Θεόν· ἀλλ᾽ εἴτε τὸν πατέρα ἐν τῷδέ τις τῷ χωρίῳ, εἴτε τὸν υἱὸν νοοίη πηγὴν, πηγὴν πάντως νοοῦμεν οὐ τούτου τοῦ ὕδατος, ὅπερ κτίσις ἐστὶν, ἀλλὰ τῆς θείας ἐκείνης χάριτος, δηλαδὴ τοῦ ἁγίου πνεύματος· αὐτὸ γάρ ἐστι τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν. καὶ Γρηγόριος δὲ ὁ Θεολόγος ἐν τῷ περὶ πνεύματος λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή· ὁ μὲν δὴ περὶ τοῦ υἱοῦ λόγος τοιοῦτος· φησίν· ὀφθαλμόν τινα καὶ πηγὴν καὶ ποταμὸν ἐνενόησα, καὶ γὰρ καὶ ἄλλοι. εἰ οὖν διότι λέγομεν, ὅτι πηγὴ ὁ υἱὸς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκ πηγῆς τοῦ πατρὸς κατὰ τοὺς ἱεροὺς καὶ θείους τούτους πατέρας, ἐκβάλλομεν αὐτὸ τῆς θεότητος, ὡς αὐτὸς διϊσχυρίζεται, πάντως ἂν καὶ αὐτὸς ἐκβάλλοι τὸν υἱὸν τῆς θεότητος διὰ τὸ τὸν πατέρα μόνον εἶναι πηγὴν τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἀλλ᾽ ὅπερ ἂν αὐτὸς ὡς ἄτοπον ἐκφεύγοι, τοῦτο μᾶλλον καλῶς καὶ ἀληθῶς καὶ περὶ ἡμῶν νοείτω· εἰς Τριάδα γὰρ πιστεύομεν ὁμοούσιον καὶ ὁμοδύναμον καὶ Θεὸν ἕνα, εἰ καὶ ἀδίκως ἡμᾶς καὶ ἐν τούτῳ ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις διασύρει.

ΕΦΕΣ. Καὶ ἡμεῖς μὲν μετὰ τοῦ † Θεολόγου Γρηγορίου τῇ αἰτίᾳ διακρίνομεν τοῦ υἱοῦ τὸν πατέρα· οὗτοι δὲ μετὰ τῶν Λατίνων τῇ αἰτίᾳ τούτους συνάπτουσιν.

Συνάπτομεν

Λ. Συνάπτομεν τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν τῇ φύσει καὶ A θεότητι ὡς πατέρα καὶ υἱὸν, οὐ τῇ αἰτίᾳ· εἰ δ᾽ ὡς αὐτὸς λέγει, συνάψει καὶ αὐτὸς τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα, διὰ τὸ ἄμφω αἰτιατὰ εἶναι καὶ λέγεσθαι. ἓν μόνον ὁρῶμεν, ὅτι βούλεται διασύρειν, καὶ πολλὰς ἐννοεῖ αἰτίας ὅσας καὶ βούλεται· μᾶλλον δὲ ὅσας ἀναπλάττει· διὸ οὐδὲ πολλῶν ἀποδείξεων δεόμεθα εἰς τὰ μὴ ἀναγκαῖα.

† Αὐτὸς οὗτος Γρηγόριος ὁ Πρωτοσύγκελλος ἐν τῇ ἀπολογίᾳ πρὸς τὴν τοῦ Ἐφέσου ὁμολογίαν, ἀποκρινόμενος πρὸς τοῦτο φησίν· ὁ δὲ Θεολόγος εἰπών· πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, τοῦ υἱοῦ, πλὴν τῆς αἰτίας· ἐπιφέρει· πάντα δὲ ὅσα τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ πνεύματος, πλὴν τῆς υἱότητος· αἰτίαν λέ- B γων ἐνταῦθα τὴν κατὰ τὸ γεννᾷν, καθὼς αὐτὸς διασαφεῖ ἐν τῷ λόγῳ περὶ δόγματος καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων· φησὶ γάρ· ὁ δὲ υἱὸς, ἐὰν μὲν ὡς αἴτιον τὸν πατέρα λαμβάνῃς, οὐκ ἄναρχος· ἀρχὴ γὰρ ὁ πατὴρ υἱοῦ, ὡς αἴτιος· οὐδὲν ἄρα συμπεραίνει ὁ Ἐφέσου, ὁμωνυμίᾳ χρησάμενος.

Σ. Καὶ ἡμεῖς μετὰ τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου καὶ τῶν τότε Ῥωμαίων καὶ τῶν δυτικῶν πατέρων οὐ ποιοῦμεν τὸν υἱὸν αἰτίαν τοῦ πνεύματος· οὗτοι δὲ κατὰ μὲν τοὺς Γραικοὺς αἰτίαν, κατὰ δὲ τοὺς Λατίνους ἀρχὴν τοῦ πνεύματος τὸν υἱὸν ἐν τῷ ὅρῳ αὐτῶν ἀποφαίνον- C ται· τιμᾶν γὰρ αὐτὸν οὕτω δίκαιον γράφοντας, ἐπεὶ καὶ ὀρρωδοῦντες αὐτοὶ τούτῳ συνέθεντο.

ΟΛ. Ἔδει γὰρ τὸν τίμιον ἄνδρα τοῦτον ὅλον ἐκθεῖναι τὸ μέρος τῆς ἐπιστολῆς τὸ περὶ τούτου φάσκον, καὶ μὴ τὸ μὲν διὰ τοῦ υἱοῦ παραδραμεῖν, τὸ δέ· οὐκ αἰτίαν ποιοῦντας τὸν υἱὸν σφᾶς αὐτοὺς ἀπέδειξαν· καὶ μόνον προκομίζειν. ἀλλ᾽ ἡμεῖς τὸ χωρίον ὅλον ἐκθήσωμεν, ἵνα καὶ σαφεστέρα γένηται ἡ δήλωσις, ὡσαύτως καὶ ἡ ἀπάντησις. φησὶ γάρ· τῶν τοῦ νῦν ἁγιωτάτου πάπα συνοδικῶν οὐκ ἐν τοσούτοις ὅσοις γεγράφατε κεφαλαίοις οἱ τῆς βασιλίδος ἐπελάβοντο, δυσὶ δὲ μόνοις· ὧν τὸ μὲν ὑπάρχει περὶ θεολογίας, D ὅτι τε, φησὶν, εἶπεν, ἐκπορεύεσθαι κἀκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὸ δ᾽ ἄλλο περὶ τῆς θείας σαρκώσεως. καὶ μετὰ πάνυ βραχέα· καὶ τῷ μὲν πρώτῳ συμφώνους παρήγαγον χρήσεις Ῥωμαίων πατέρων, ἔτι γε μὴν καὶ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας ἐκ τῆς πονηθείσης αὐτῷ εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην ἱερᾶς πραγματείας· ἐξ ὧν οὐ τὸν υἱὸν αἰτίαν ποιοῦντας τοῦ πνεύματος σφᾶς αὐτοὺς ἀπέδειξαν. μίαν γὰρ ἴσασιν υἱοῦ καὶ πνεύματος τὸν πατέρα αἰτίαν, τοῦ μὲν κατὰ γέννησιν, τοῦ δὲ κατ᾽ ἐκπόρευσιν· ἀλλ᾽ ἵνα τὸ δι᾽ αὐτοῦ προϊέναι δηλώσωσι, καὶ ταύτῃ τὸ συναφὲς τῆς οὐσίας καὶ ἀπαράλλακτον παραστήσωσιν. οὐκ ἔδει οὖν τὸν αἰδέσιμον ἄνδρα τοῦτον λέγειν τὸ ἐκ μόνου· ἰδοὺ γὰρ προφανῶς καὶ ἀριδήλως ὁ ἅγιος Μάξιμος μαρτυρεῖ, ὡς οἱ E ἅγιοι πατέρες οἱ τῆς ἑσπέρας μετὰ καὶ τοῦ θείου Κυρίλλου καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ ἅγιον πνεῦμα θεολογοῦσιν. εἰ οὖν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, δῆλον ὡς οὐκ ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, ὡς αὐτὸς πολλάκις εἴρηκε. περὶ δὲ τοῦ, οὐκ αἰτίαν τὸν υἱὸν ποιοῦντας, τουτέστιν οἵαν ὁ Εὐνόμιος ἔλεγεν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδηλώσαμεν· καὶ γὰρ αἰτίαν κυρίως οἱ ἅγιοι τὴν ἀρχέγονον καὶ προκαταρκτικὴν εἰώθασι λέγειν, καθὼς καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος δηλοῖ ἐν τῷ εἰς τὸν κατάπλουν τῶν ἀπ᾽ Αἰγύπτου,

A Conjungimus Patrem & Filium natura RESP. & deitate, ut Patrem Filium, non causalitate. Alioquin ex verbis suis ipse quoque conjunget Filium & Spiritum sanctum, cum sit & dicatur uterque causatus. Unum est; obloqui vult; & causas rimatur quascumque vult, imo vero quascumque fingit. Quare ad minus necessaria multis demonstrationibus non indigemus.

† Idem iste auctor Gregorius protosyncellus in responsione ad confessionem Marci Ephesii, eidem Marco hæc eadem objicienti sic respondet: Nazianzenus vero ubi dixit; Omnia quæ Pater habet, sunt Filii præter causam; intulit: Omnia vero, B quæ Filius habet, sunt Spiritus, præter filiationem: causam dicens ratione generationis; ut ipsemet explicat oratione prima de theologia. Filius enim, inquit, siquidem ut causam accipias Patrem, non est sine principio; nam Pater est principium, utpote causa. Itaque argumentum Ephesii æquivocatione laborat.

Et nos quidem cum venerabili Maxi- EPHES. mo, & illorum temporum Romanis, & cum patribus occidentalibus Filium non statuimus causam Spiritus sancti. Isti vero Filium secundum Græcos causam, secundum Latinos principium Spiritus in de- C finitione, seu potius deformatione sua pronuntiant: honoranda quippe est a nobis hoc nomine, cum & formidinis pleni subscriptioni ejus assensum præbuerint.

Debebat sane vir præstantissimus integram RESP. epistolæ partem exponere, quæ huc spectat; & non illud: Per Filium, præterire silentio; illas vero tantum voces afferre; Ostenderunt a se Filium non statui causam Spiritus sancti. Ergo nos locum integrum exponemus, ut res clarius intelligatur, & objectioni dilucidius respondeatur. Ait igitur: In synodicis sanctissimi papæ, qui nunc præest, literis non tot capita, ut scripsistis, regiæ urbis incolæ D notarunt, sed duo tantum; quorum alterum ad divina spectat; quod Spiritum sanctum aiunt etiam ex Filio procedere dixerit: alterum vero ad incarnationem. Ex paucis admodum interjectis; Et in primum quidem consonas Romanorum patrum attulere sententias, nec non Cyrilli Alexandrini ex sacris ejus in Ioannem commentariis; per quas evidenter ostenderunt, sese non statuere Filium Spiritus sancti causam, unam quippe norunt causam Filii & Spiritus Patrem, illius per generationem, hujus per processionem, sed voluisse significare Spiritum produci per Filium; & hac ratione probare essentiæ nulla cum varietate communionem. Non ergo debebat egregius hic vir usurpare vocem, Ex E solo; En quippe sanctus Maximus aperte palamque testatur, sanctos patres occidentales una cum sancto Cyrillo asserere Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere. Quod si etiam ex Filio, constat, non ex Patre solo, quod sæpe dictum ab ipso est. Porro autem voces illæ; sese Filium non statuere causam, intelligendæ sunt de causa qualem ponebat Eunomius, quemadmodum declaravimus: Causam enim proprie primordialem sancti patres nuncupare solent, ut Gregorius Nazianzenus docet oratione ad eos qui ex Ægypto adnavigarunt, his

his verbis : Deus in tribus hisce maximis subsistit, causa, creatore, & perfectore, Patre, inquam, & Filio, & Spiritu sancto. Anne igitur Filius non erit auctor creationis mundi? Quomodo ergo in fidei confessione dicimus, Per quem omnia facta sunt? Verum Nazianzenus & Basilius causæ nomen soli Patri tribuunt. Nec vero frustra divinus Maximus infert verba illa, Per ipsum produci; cum impossibile sit per Filium procedere, quin sit & ipse Filius causa processionis Spiritus. Hoc idem egregie admodum confirmat etiam Gregorius Nyssenus prima sua oratione inter eas, quibus confutat Eunomium, per hæc verba : Nam si spatium temporis ante personam unigeniti statueret, qui Patrem Filio præintelligit sola causæ prioritate, jure profecto nobis Filii æternitas periclitaretur. & paulo post; Quemadmodum enim conjunctus est Patri Filius, nec est illo posterior, quod ab ipso sit; ita & Spiritus sanctus unigenitum sequitur, sola mentis consideratione antecedente Filio hypostasin Spiritus ratione causalitatis. & Basilius in libro ad Amphilochium, capite decimosexto; cui titulus; Quod inseparabilis sit Spiritus sanctus a Patre & Filio in quovis rerum conceptu. Comprehende, inquit, animo Patrem, rerum quæ fiunt primordialem causam, creatricem Filium, perfectricem Spiritum sanctum. Hi omnes causalitatem referunt ad Patrem, cum Filius etiam horum omnium causa sit: Aut certe negent, in his dictis Filio tribui causam, & corrigant errorem errore. Sed clariora sunt dicta illa sanctorum, quibus ex Filio etiam dicitur esse Spiritus sanctus, quæ sanctus Maximus agnoscit, asserentia Filium esse causam non aliam a Patre : nam quidquid habet Filius, naturaliter a Patre habet. Ita sanctus Cyrillus in illud Ioannis, *Et ego rogabo Patrem* : Bona, inquit, naturalia Dei Patris cum essentialiter communia sibi Filius habeat, habet etiam Spiritum ea ratione, qua Pater illum habere intelligitur, non ascititium, aut extrinsecus advenientem; stulti enim, aut potius insani fuerit ita sentire, sed quemadmodum unusquisque nostrum suum in seipso continet spiritum, & ex intimis visceribus foras emittit : nam propterea etiam corporaliter insufflavit Christus, ut ostenderet, ita ex divina essentia divino modo effundi, quod ex ipsa est, quemadmodum ex ore humano spiritus corporeus exhalatur. Cum igitur Spiritus sit Dei Patris & Filii, cur non eadem sit illis potestas, sive conjunctim, sive separatim intelligantur? Pater enim est Pater, non Filius, & Filius non Pater, sed Filius; Attamen Pater in Filio, & Filius in Patre. Idem sanctus Cyrillus exponens illud Ioelis prophetæ, *Effundam de Spiritu meo*; Nam qua, inquit, Filius Deus est, & ex Deo naturaliter; natus enim est de Deo Patre; proprius ipsius, & in ipso, & ex ipso est Spiritus, non secus ac de ipso Deo Patre intelligitur. & beatus Leo papa primo in pentecosten sermone, qui incipit; Hodiernam solennitatem dilectissimi : hæc habet. Cum Spiritus sanctus Patris Filiique sit Spiritus,

Ioan. 14.

Ioel. 2.

A φάσκων οὕτως· Θεὸς ἐν τρισὶν ἵσταται τοῖς μεγίστοις, αἰτίῳ, καὶ δημιουργῷ, καὶ τελειοποιῷ, τῷ πατρὶ λέγω καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι. τί οὖν, οὐκ αἴτιος ὁ υἱὸς τῆς τοῦ κόσμου δημιουργίας; πῶς οὖν φαμὲν ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο; ἀλλ' ὁ Θεολόγος καὶ ὁ Βασίλειος τὸ, αἴτιος, ἐπὶ μόνου τοῦ πατρὸς ἔφησαν. ἀλλ' οὐδὲ μάτην ὁ θεῖος Μάξιμος τὸ δι' αὐτοῦ προϊέναι ἐπιφέρει· ἐπεὶ ἀδύνατον διὰ τοῦ υἱοῦ προϊέναι, καὶ μὴ καὶ τὸν υἱὸν αἴτιον ὑπάρχειν τῆς τοῦ πνεύματος ἐκπορεύσεως. τοῦτο καὶ Γρηγόριος ὁ Νύσσης μάλα καλῶς βεβαιοῖ ἐν τῷ κατ' Εὐνομίου ἀντιρρητικῷ αὐ-
B τοῦ λόγῳ πρώτῳ, λέγων οὕτως· εἰ μὲν οὖν χρονικὴν ἔμφασιν ὑπεριτίθη τῆς τοῦ μονογενοῦς ὑποστάσεως ὁ τὸν πατέρα τοῦ υἱοῦ μόνῳ τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ προθεωρῶν, εἰκότως ἂν ὁ τῆς ἀϊδιότητος ἡμῖν περὶ τοῦ υἱοῦ λόγος ἐκινδυνεύετο. καὶ μετὰ τινά· ὡς γὰρ συνάπτεται τῷ πατρὶ ὁ υἱὸς, καὶ τῷ ἐξ αὐτοῦ εἶναι οὐχ ὑστερίζει κατὰ τὴν ὕπαρξιν· οὕτω πάλιν τοῦ μονογενοῦς ἔχεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπινοίᾳ μόνῃ κατὰ τὸν αἰτίας λόγον προθεωρουμένου τῆς τοῦ πνεύματος ὑποστάσεως. καὶ Βασίλειος ἐν τῷ πρὸς Ἀμφιλόχιον ἐν τῷ ιϛ'. κεφαλαίῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή· ὅτι ἀχώριστον ἐπὶ πάσης ἐννοίας πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, φησίν· ἐννόησόν μοι τὴν προκαταρ-
C κτικὴν αἰτίαν τῶν γινομένων τὸν πατέρα, τὴν δημιουργικὴν τὸν υἱὸν, τὴν τελειωτικὴν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. οὗτοι γὰρ πάντες τὴν αἰτίαν ἐπὶ τὸν πατέρα ἀναφέρουσιν, ἀλλὰ καὶ ὁ υἱὸς αἴτιος τούτων ἁπάντων ἐστίν· ἢ ἀρνείσθωσαν καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων τὴν αἰτίαν, καὶ κακῷ τὸ κακὸν διορθούτωσαν. καὶ ἔτι δηλοῦσι μάλιστα σαφέστερον τὰ τῶν ἁγίων ῥητὰ τὰ παριστῶντα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἃ καὶ Μάξιμος ὁ θεῖος διαβεβαιοῖ, οὐκ ἰδίαν αἰτίαν λέγοντα τὸν υἱὸν παρὰ τὸν πατέρα· καὶ γὰρ πάντα ὅσα ἔχει ὁ υἱὸς φυσικῶς, ἐκ τοῦ πατρὸς λαβὼν ἔχει. φησὶ γὰρ ὁ θεῖος Κύριλλος ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην, εἰς τὸ ῥητὸν τό· κἀγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα· τῶν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς φυσικῶν ἀγαθῶν οὐ-
D σιωδῶς ὑπάρχων κοινωνὸς ὁ υἱὸς, ἔχει καὶ τὸ πνεῦμα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, καθ' ὅνπερ ἂν νοοῖτο καὶ ὁ πατὴρ οὐκ ἐπακτὸν, οὐδὲ ἔξωθεν· εὔηθες γὰρ, μᾶλλον δὲ μανικὸν τὸ οὕτω φρονεῖν· ἀλλ' ὥσπερ ἡμῶν ἕκαστος τὸ ἴδιον ἐν ἑαυτῷ πνεῦμα συνέχει, καὶ ἐκ τῶν ἐνδοτάτων σπλάγχνων εἰς τὸ ἔξω προχέει· διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ σωματικῶς ἐνεφύσησεν ὁ Χριστὸς, δεικνὺς ὅτι καθάπερ ἐκ στόματος τοῦ ἀνθρωπίνου πρόεισι τὸ πνεῦμα σωματικῶς, οὕτω καὶ ἐκ τῆς θείας οὐσίας θεοπρεπῶς προχεῖται τὸ ἐξ αὐτῆς. ὅτε τοίνυν αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ τε Θεοῦ καὶ πατρός ἐστι καὶ τοῦ υἱοῦ, πῶς οὐχὶ πάντως μίαν ἕξουσι τὴν ἐξουσίαν διῃρημένως τε ἅμα καὶ συνημμέ-
E νως; πατὴρ γὰρ ὁ πατὴρ καὶ οὐχ υἱὸς, καὶ υἱὸς ὁ υἱὸς καὶ οὐχὶ πατήρ· πλὴν ὁ πατὴρ ἐν υἱῷ, καὶ ὁ υἱὸς ἐν πατρί. ὁ αὐτὸς θεῖος Κύριλλος ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ εἰς τὸν προφήτην Ἰωὴλ τοῦ· ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου, οὕτω φησίν· ᾗ μὲν γάρ ἐστι Θεὸς, καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ υἱὸς, γεγέννηται γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ πατρὸς, ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ πνεῦμά ἐστι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός· καὶ ὁ μακάριος Λέων ὁ πάπας ἐν τῷ εἰς τὴν πεντηκοστὴν πρώτῳ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή. τὴν σήμερον πανήγυριν ἀδελφοὶ ποθεινότατοι· οὕτω φησί· τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον πατρὸς καὶ υἱοῦ πνεῦμα ὂν,

οὐχ

οὐχ ὡς τι τῶν κτισμάτων, ἅπερ πατρός εἰσι, καὶ A υἱοῦ, ἀλλ᾽ ὡς μετ᾽ ἀμφοτέρων ζῶν καὶ δυνάμενον, καὶ ἀϊδίως ἐκ τούτου ὅπερ ἐστὶν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ὑφιστάμενον.

Καὶ ὁ ἅγιος Ἱλάριος ἐν τῷ λόγῳ τῷ μετὰ τὴν πεντηκοστὴν ἀναγινωσκομένῳ ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς ἁγίας Τριάδος, οὕτω φησί· πιστεύομεν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, τουτέστι τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἕνα Θεὸν παντοδύναμον, μιᾶς οὐσίας, μιᾶς ὑπάρξεως, μιᾶς ἐξουσίας, δημιουργὸν πάντων τῶν κτισμάτων· ἐξ οὗ πάντα, δι᾽ οὗ πάντα, ἐν ᾧ πάντα· πατέρα ἀφ᾽ ἑαυτοῦ, ἀλλ᾽ οὐκ ἀφ᾽ ἑτέρου· υἱὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννητὸν, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ B ἀληθινοῦ, φῶς ἀληθινὸν ἐκ φωτὸς ἀληθινοῦ, οὐ μὴν δύο φῶτα, ἀλλ᾽ ἓν φῶς· πνεῦμα ἅγιον παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐπίσης ἐκπορευόμενον. Καὶ ὁ μακάριος Αὐγουστῖνος ἐν τῷ πέμπτῳ περὶ Τριάδος τοιάδε φησίν· εἰ τοίνυν καὶ ὃ δίδοται ἀρχὴν ἔχει τοῦτον, ἀφ᾽ οὗ δίδοται, καὶ γὰρ οὐκ ἄλλοθεν ἔλαβεν ὃ παρ᾽ αὐτοῦ ἐκπορεύεται, ὁμολογητέον ἐστὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ἀρχὴν εἶναι τοῦ ἁγίου πνεύματος, οὐ δύο ἀρχάς· ἀλλὰ καθάπερ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς εἷς Θεὸς, καὶ πρὸς τὴν κτίσιν ἀναφορικῶς εἷς κτίστης καὶ εἷς κύριος, οὕτως ἀναφορικῶς πρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον μίαν ἀρχὴν, καθάπερ πρὸς τὴν κτίσιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ C τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀρχὴ μία εἰσὶν, ὥσπερ εἷς δημιουργὸς καὶ εἷς κύριος.

Δέδεικται σαφῶς, ὅτι αἱ χρήσεις, αἷς μαρτυρεῖ ὁ θεῖος Μάξιμος, καὶ τὸν υἱὸν αἴτιον τῆς τοῦ πνεύματος ὑπάρξεως μαρτυροῦσιν. ὅτι δὲ διὰ τῶν δύο ρρ΄. λέγει τιμᾶν τὸν ὅρρον· οὕτω γάρ, φησὶ, τιμᾶν αὐτὸν δίκαιον· καὶ τὰ ἑξῆς· πρῶτον μὲν θαυμάζω τὴν τοῦ ἀνδρὸς εὐλάβειαν, καὶ ὅτι οὐκ οἶδεν, ὅσον τιμῆς ἄξιον τὸ θεῖον ὄνομα. εἰ γὰρ τὰ ὑπὸ τοῦ Δαθὰν καὶ Ἀβειρὼν κατασκευασθέντα εἰς ὑπουργίαν καὶ λατρείαν Θεοῦ ὁ θεόπτης Μωϋσῆς οὐκ ἠθέλησε κοινὰ εἶναι, διὰ τὸ ἅπαξ εἰς ὑπουργίαν Θεοῦ καὶ λα- D τρείαν ὀνομασθῆναι· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Θεὸς τῷ θεράποντι αὐτοῦ ἐνετείλατο· αὐτὸς ἐν τῷ ὅρῳ τὸ τοῦ Θεοῦ φρικτὸν ὄνομα περιέχοντι πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος πολλαχοῦ μὴ δι᾽ ὅλως εὐλαβηθεὶς τοιαῦτα ἐρεύγεται; ἀλλ᾽ ἡμεῖς πανταχόθεν τὸ σεμνὸν περιποιούμενοι ἐν ταῖς ἀπολογίαις, ἀναπολόγητον τοῦτο ἐῶμεν, ὥσπερ καὶ τ᾽ ἄλλα, ἅπερ ἀπὸ θυμοῦ καὶ ὀργῆς, ὡς ἔοικε, κινούμενος λέγει, μὴ δι᾽ ὅλως διὰ τῶν ἐλέγχων ἀπαιτεῖν βουλόμενοι· μόνην γὰρ τὴν ἀλήθειαν φανερῶσαι ἐθέλοντες, τ᾽ ἄλλα παρορῶμεν, ἅπερ οὐ πρὸς αὐτὴν φέρουσιν, ἀλλὰ πρὸς μόνην ἐπίδειξιν.

ΕΣ. Καὶ ἡμεῖς μὲν μετὰ τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἰουστίνου, ὡς ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς, οὕτω καὶ E τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς λέγομεν· οὗτοι δὲ μετὰ τῶν Λατίνων τὸν μὲν υἱὸν ἀμέσως, τὸ δὲ πνεῦμα ἐμμέσως ἐκ τοῦ πατρὸς λέγουσι. καὶ ἡμεῖς μὲν μετὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τῶν πατέρων ἁπάντων τὴν διαφορὰν τῆς γεννήσεως καὶ ἐκπορεύσεως ἀγνοεῖν ὁμολογοῦμεν, οὗτοι δὲ μετὰ τοῦ Θωμᾶ καὶ τῶν Λατίνων τῷ ἐμμέσῳ καὶ ἀμέσῳ διαφέρειν φασὶ τὰς προόδους.

ΟΛ. Καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς λέγομεν τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα, πλὴν τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως, ὡς αὐτὸς πάλιν ὁ ἅγιος, κἂν αὐτὸς τοῦτο παρέδραμεν.

A non ſicut quæcumque creatura, quæ & Patris & Filii eſt; ſed ſicut cum utroque vivens & potens, & ſempiternus, & ex eo quod eſt Pater Filiuſque, ſubſiſtens.

Et ſanctus Hilarius in ſermone, qui legitur poſt pentecoſten, die feſto ſanctæ Trinitatis: ita loquitur: Credimus in ſanctam Trinitatem, hoc eſt Patrem, & Filium & Spiritum ſanctum unum Deum omnipotentem, unius eſſentiæ, unius naturæ, unius poteſtatis, opificem creaturarum omnium; ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia; Patrem a ſe ipſo non ab alio; Filium ex Patre ge- B nitum, Deum verum de Deo vero, lumen verum de lumine vero, non duo lumina, ſed unum lumen Spiritum ſanctum a Patre & Filio æqualiter procedentem. Et beatus Auguſtinus quinto de Trinitate ſic ait: Si ergo & quod datur, in principium habet eum, a quo datur: quia non aliunde accepit illud, quod ab ipſo procedit; fatendum eſt, Patrem & Filium principium eſſe Spiritus ſancti, non duo principia. Sed ſicut Pater & Filius unus Deus, & ad creaturam relative unus creator, & unus dominus; ſic relative ad Spiritum ſanctum unum principium: ad creatu- C ram vero Pater & Filius & Spiritus ſanctus unum principium, ſicut unus creator & unus dominus.

Perſpicue oſtenſum eſt, dicta ſanctorum, quibus ſanctus Maximus dat teſtimonium, etiam Filio tribuere cauſalitatem ſubſiſtentiæ Spiritus. Quod vero definitionem quæ ὅρος Græce dicitur, honorandam eſſe ait per duplex, ρρ, ſcribendo ὅρρον, hoc eſt extremam caudam (ita enim, inquit, illam honorari æquum eſt, &c.) primum quidem miror pietatem hominis; quodque ignoret, Dei nomen quanto ſit in honore habendum. Nam ſi vaſa a Dathan & Abiron conflata ad miniſte- D rium & cultum Dei, Moſes ille divino aſpectu dignatus noluit eſſe communia, quod ſemel fuerint Dei miniſterio & cultui dicata; ita enim Deus ipſe famulo ſuo mandaverat; quomodo vir iſte in definitionem, quæ continet & ſæpe repetit formidabile Dei nomen, Patris & Filii, & Spiritus ſancti, nihil veritus talia eructat? Verum nos reſpondendo, ubique modeſtiam ſectantes, nihil ad hoc dicimus, ut ad alia quoque ab ipſo per bilem plane & iracundiam prolata, quæ redarguere non eſt in animo: Solam quippe veritatem denudare volentes, cetera parvipendimus quæ non eo tendunt, ſed oſtentationem præ ſe ferunt. Num. 16.

Et nos quidem cum Iuſtino philoſopho EPHES. E & martyre dicimus; Quemadmodum ex Patre Filius, ita etiam ex Patre Spiritus; iſti vero cum Latinis Filium quidem immediate, Spiritum vero ex Patre mediate aſſerunt. Et nos quidem cum Damaſceno & cunctis patribus differentiam generationis & proceſſionis ignorare fatemur; iſti vero cum Thoma & Latinis, mediatione & immediatione differre aiunt productiones.

Nos quoq; Filium & Spiritum ex Patre dicimus, diverſo tamen ſubſiſtēdi modo, ut ipſemet ſanctus exprimit, licet iſte hoc trāſilierit, RESP. In expoſitione fidei

A etsi enim Pater est causa utriusque, tamen illius per generationem, hujus vero est per processionem: & illius quidem ut genitor, hujus vero ut productor: & illius quidem proxime & immediate, scilicet Filii; hujus vero per illum qui proxime ex Patre est, hoc est, mediate, & per Filium, sancti videlicet Spiritus. Et hæc ipsi non a Latinis didicimus, ut iste ait, sed utrumque ab ecclesiæ doctoribus. Nam Gregorius Nazianzenus; Diversus, inquit, productionis modus diversam quoque appellationem fecit. &

Orat. de Spiritu sancto.

Gregorius Nyssenus in tractatu ab Ablabium; Ille enim est, inquit, proxime a primo; hic vero per illum qui proxime est a B primo: ut certa maneat & Filio ratio unigeniti, & Spiritus ex Patre sine dubio sit: nam quia Filius medius est, & sibi rationem unigeniti integram servat, & Spiritui naturalem cum Patre conjunctionem non adimit. Cyrillus quoque in Thesauris; Generat, inquit, Filium Pater nullo existente intermedio. Idem rursus in illud, *Omnia per ipsum facta sunt*; Intelligimus, inquit, Patrem, simul cum Filio existere propter invariationem essentiæ, summamque inter illos absque ullo medio habitudinem. Magnus præterea Athanasius sermone contra Arianos, cujus initium tale est: Ariani, ut videre est, cum semel statuerint; Non, inquit, Spiritus conjungit Patri Verbum, sed potius a Verbo Spiritus hoc accipit. Et sanctus Basilius sermone secundo contra Eunomium; Vt enim, ait, stulta esset interrogatio, si quis, an sit aliquid ingenito principioque carente Patre anterius, quæreret; ita hic etiam si quis de eo quærat, qui coæternus Patri est, inter quem & genitorem nihil intervenit medium. Hos igitur secuti doctores utrumque affirmamus; Et si reprehendere nos vult, reprehendat adhuc. Certe digniores & ipse & alii testes habebunt, quos ipsi proferimus, quam dicta sua & ipse & alii. Propterea voces illas, Mediate & immediate, apte admodum vereque usurpamus, sequentes doctrinam sanctorum, quamvis ipsi non probentur.

Ioan. 1.

Serm. 4.

EPHES. Et nos quidem increatæ & divinæ naturæ increatam dicimus & voluntatem & operationem, ut patres docent: Isti vero cum Latinis & Thoma voluntatem quidem idem esse dicunt atque essentiam; sed divinam operationem creatam asserunt, sive illa nuncupetur deitas, sive divinum & immateriale lumen, sive Spiritus sanctus, sive quiddam aliud ejusmodi. Atque ita deitatem creatam, & creatum lumen divinum, & creatum Spiritum sanctum colunt improbæ creaturæ.

Insignis Ephesii calumnia.

RESP. Nos & Latini ex sanctorum patrũ & Gregorii Nazianzeni doctrina (quem fidei stabilimentum vocant; & jure quidem optimo, propter eminentem scientiam dogmatumq; altitudinem) profitemur cum ipso, quæ profert in oratione, quam discedens Constantinopoli habuit his verbis: Creatura igitur Dei vocetur, nam hoc etiam nobis magna res est; Deus autem minime: Aut certe tunc admittam rem creatam esse Deum, cum & ipse fuero proprie Deus. Res enim ita se habet.

εἰ γὰρ καὶ ἀμφοτέρων ὁ πατὴρ αἴτιός ἐστιν, ἀλλὰ τοῦ μὲν ἐστι κατὰ γέννησιν, τοῦ δὲ κατ' ἐκπόρευσιν· καὶ τοῦ μὲν ὡς γεννήτωρ, τοῦ δὲ ὡς προβολεύς· καὶ τοῦ μὲν προσεχῶς καὶ ἀμέσως, δηλαδὴ τοῦ υἱοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς, τοῦ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πατρὸς, τουτέστιν ἐμμέσως καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ, τουτέστι τοῦ πνεύματος. καὶ ταῦτα μαθόντες οὐ παρὰ Λατίνων, ὡς αὐτός φησιν, ἀλλὰ ἀμφότερα ἀπὸ τῶν τῆς ἐκκλησίας διδασκάλων. καὶ ὁ μὲν Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, τὸ τῆς ἐκφάνσεως διάφορον, φησὶ, διάφορον καὶ τὴν κλῆσιν πεποίηκεν. ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῷ πρὸς Ἀβλάβιον λόγῳ φησί· τὸ μὲν γάρ ἐστι προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου· ὥστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῦ υἱοῦ μένειν, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν, τῆς τοῦ υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἑαυτῷ τὸ μονογενὲς φυλαττούσης, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειργούσης. ὁ δὲ Κύριλλος ἐν τοῖς Θησαυροῖς φησί· γεννᾷ ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν ἀμεσιτεύτως. καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς εἰς τὸ ῥητὸν τό· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· φησί· συνεῖναι τῷ υἱῷ τὸν πατέρα νοοῦμεν διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας, καὶ τὸ ἄκρον προσεχές τε καὶ ἄμεσον αὐτοῦ. καὶ Ἀθανάσιος ὁ μέγας ἐν τῷ κατὰ Ἀρειομανιτῶν, οὗ ἡ ἀρχή· οἱ Ἀρειομανῖται, ὡς ἔοικε, κρίναντες· C φησίν· οὐ τὸ πνεῦμα συνάπτει τὸν λόγον τῷ πατρὶ, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ λόγου τοῦτο λαμβάνει. καὶ ὁ θεῖος Βασίλειος ἐν τοῖς κατ' Εὐνομίου φησίν· ὡς γὰρ ἐκεῖνο ἀνόητον τὸ ἐρώτημα, ἐπὶ τοῦ ἀνάρχου καὶ ἀγεννήτου ζητεῖν τὸ ἀνώτερον, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ ἀϊδίως τῷ πατρὶ συνόντος, καὶ οὐδὲν ἔχοντος μέσον ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ γεννήσαντος. τούτους οὖν ἡμεῖς ἔχοντες διδασκάλους ἀμφότερα ταῦτα λέγομεν· καὶ εἰ θέλει ἐγκαλεῖν ἡμῖν, ἔτι ἐγκαλείτω. ἀξιοπιστοτέρους γὰρ νομίσει καὶ αὐτὸς καὶ πάντες οὓς ἔχομεν μάρτυρας, ἢ τὰ αὐτοῦ αὐτός τε καὶ πάντες. διὰ τοῦτο τὸ ἐμμέσως καὶ ἀμέσως λίαν καλῶς λέγομεν καὶ ἀ- D ληθῶς, καὶ ὡς θεολογοῦσιν οἱ ἅγιοι, κἂν αὐτὸς ἀπαρέσκηται.

Καὶ ἡμεῖς μὲν τῆς ἀκτίστου καὶ θείας φύσεως ἄκτιστον καὶ τὴν θέλησιν καὶ τὴν ἐνέργειαν εἶναί φαμεν κατὰ τοὺς πατέρας· οὗτοι δὲ μετὰ Λατίνων καὶ τοῦ Θωμᾶ τὴν μὲν θέλησιν ταυτὸν τῇ οὐσίᾳ· τὴν δὲ θείαν ἐνέργειαν κτιστὴν εἶναι λέγουσι, κἄν τε θεότης ὀνομάζοιτο, κἄν τε θεῖον καὶ ἄϋλον φῶς, κἄν τε πνεῦμα ἅγιον, κἄν τέ τι τοιοῦτον ἕτερον· καὶ οὕτω κτιστὴν θεότητα, καὶ κτιστὸν θεῖον φῶς, καὶ κτιστὸν πνεῦμα ἅγιον τὰ πονηρὰ πρεσβεύουσι κτίσματα. ΕΦΕΣ.

Ταῦτα … κοφαντί… ὑπερβολή…

E Ἡμεῖς καὶ Λατῖνοι τοῖς θείοις πατράσιν ἀκολουθοῦντες καὶ Γρηγορίῳ τῷ Θεολόγῳ, ὃν καὶ συστατικὸν τῆς πίστεως ὀνομάζουσι· καὶ γὰρ οὕτως ἔχει διὰ τὸ πλεῖον τῆς σοφίας, καὶ τὸ τῶν δογμάτων ὕψος· σὺν αὐτῷ ὁμολογοῦμεν, ὡς ἐν τῷ συντακτηρίῳ ἀποφαίνεται· κτίσμα δὲ Θεοῦ μὲν λεγέσθω, μέγα γὰρ ἡμῖν καὶ τοῦτο, Θεὸς δὲ μηδαμῶς· ἢ τότε δέξομαι κτίσμα εἶναι Θεὸν, ὅταν κἀγὼ γένωμαι κυρίως Θεός. ἔχει γὰρ οὕτως· εἰ μὲν Θεὸς, οὐ κτίσμα, μεθ' ἡμῶν γὰρ τὸ κτίσμα τῶν οὐ Θεῶν· εἰ κτίσμα δὲ, οὐ Θεὸς, ἤρξατο γὰρ χρονικῶς· ὃ δὲ ἤρξατο, ἦν ὅτε οὐκ ἦν· ΑΠΟ…

Si Deus est, creatura non est; nostri enim ordinis est creatura, qui dii non sumus: si vero creatura, Deus non est, habuit enim initium tẽporis, quod autem habuit initium temporis, aliquo tempore non erat:

οὗ δὲ

οὗ δὲ πρεσβύτερον τὸ οὐκ ἦν, τοῦτο οὐ κυρίως ὄν· τὸ δὲ μὴ κυρίως ὄν, πῶς Θεός; οὔτε οὖν κτίσμα τῶν τριῶν οὐδέν· οὔτε, ὃ τούτου χεῖρον, δι' ἐμὲ γενόμενον, ἵνα μὴ κτίσμα ᾖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν ἀτιμότερον. πῶς οὖν ἡμεῖς τὸ μὴ ἀρξάμενον χρονικῶς ἐν τῇ μακαρίᾳ Τριάδι ἐννοήσομεν κτιστόν; καὶ ὁ θεῖος Βασίλειος ἐν τοῖς ἀντιρρητικοῖς, ἐν κεφαλαίῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή· περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, φησίν· ὅτι τὰ κοινὰ τῆς κτίσεως ἀκοινώνητα τῷ ἁγίῳ πνεύματι, καὶ τὰ ἴδια τοῦ πνεύματος ἀκοινώνητα τῇ κτίσει, ἐξ ὧν συνάγεται μὴ εἶναι κτίσμα τὸ πνεῦμα· ὅτι τὰ κοινὰ τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ, ταῦτα κοινὰ καὶ τῷ πνεύματι· ὅτι ἐν οἷς χαρακτηρίζεται Θεὸς ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἐν τῇ γραφῇ, ἐν αὐτοῖς χαρακτηρίζεται καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐξ ὧν συνάγεται τῆς αὐτῆς θεότητος τὸ πνεῦμα τῷ πατρὶ, ὅτι τὰ μόνῳ προσόντα τῷ πατρὶ ὡς Θεῷ καὶ οὐχ ὡς πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ ὡς Θεῷ, ταῦτα μόνῳ πρόσεστι καὶ τῷ πνεύματι, οὐκ ἔτι δὲ καὶ τῇ κτίσει, ὡς τὰ ἀκοινώνητα ὀνόματα καὶ πράγματα τῇ κτίσει, μόνῃ κοινὰ τῇ Τριάδι, ἐξ ὧν συνάγεται ὁμοούσιος ἡ Τριάς.

A Quod vero tale est, ut non esse sit illo antiquius, hoc non est proprie dictum ens; Quod autem non est proprie dictum ens, quomodo fuerit Deus? Nulla igitur ex tribus personis creatura est; neque, quod pejus est; facta propter me; ne non solum creatura, sed nobis etiam inhonoratior sit. Quomodo igitur nos, quod nullum habuit initium temporis, in sancta Trinitate creatum opinemur? Et sanctus Basilius in opusculis contra Eunomium, capite cui titulus, De Spiritu sancto; Communia, inquit, creaturæ non sunt communicabilia sancto Spiritui; & quæ sunt Spiritus sancti propria, non sunt creaturæ communicabilia; ex quibus colli- Serm. 5.
B gitur, Spiritum non esse creaturam. Quod ea, quæ sunt Patri & Filio communia, sunt ipsi quoque Spiritui communia. Quod notis, per quas Pater & Filius Deus in scriptura designatur, iisdem quoque describitur Spiritus sanctus; Unde concluditur, eamdem esse Patri & Spiritui deitatem, quod ea quæ soli Patri insunt ut Deo non ut Patri, quæque Filio ut Deo, soli quoque insunt Spiritui, non autem creaturæ; qualia sunt nomina & res creaturæ incommunicabiles, uni Trinitati communes; ex quibus Trinitatis consubstantialitas probatur.

Οὕτω δοξαζόντων ἡμῶν, πῶς τοιαῦτα φθέγγεται; τίς οὖν ἐστιν ὁ δοξάζων, ὥς αὐτός φησι, κτίσμα τὸ πνεῦμα, δι' οὗ θεούμεθα; τοσοῦτον οἴεται ἀμαθαίνειν ἡμᾶς περὶ τὴν εὐσέβειαν, ὡς κτίσμα λατρεύειν; ὁ κτίσμα λατρεύων μὴ ἴδῃ ἑωσφόρον ἀνατέλλοντα, ὥς φησιν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος. οὐδὲν γὰρ κτιστὸν ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ μακαρίᾳ Τριάδι τῇ ἀπαραλλάκτῳ καὶ ἀμερίστῳ οὐσίᾳ καὶ ἐνεργείᾳ ἐννοοῦμεν· τοῦτο γὰρ ἀλλότριον τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας.

C Cum nos ita sentiamus, cur iste talia loquitur? Quis vero opinatur, ut ipse ait, Spiritum, per quem deificamur, esse creaturam? An tanta nos censet ignorantia religionis laborare, ut creaturæ latriam offeramus? Qui latriam creaturæ offert, non videat Luciferum orientem, ut verbis utar Gregorii Nazianzeni: Etenim in sancta beataque Trinitate, quæ sine ulla varietate una indivisa est essentia & operatio, nihil plane creatum intelligimus; alienum quippe id est ab ecclesia Christi. Orat. de Spiritu sancto.

Σ. Καὶ ἡμεῖς μὲν οὔτε τοὺς ἁγίους ἀπολαβεῖν τὴν ἡτοιμασμένην αὐτοῖς βασιλείαν καὶ τὰ ἀπόρρητα ἀγαθά, οὔτε τοὺς ἁμαρτωλοὺς εἰς τὴν γέενναν ἐμπεσεῖν ἤδη φαμέν· ἀλλ' ἐκδέχεσθαι τὸν ἴδιον ἑκατέρους κλῆρον, καὶ εἶναι τοῦτο καιροῦ τοῦ μέλλοντος μετὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν κρίσιν. οὗτοι δὲ μετὰ τῶν Λατίνων τοὺς μὲν αὐτίκα μετὰ θάνατον ἀπολαβεῖν ἤδη τὰ κατ' ἀξίαν ἐθέλουσι, τοῖς δὲ μέσοις εἴτουν τοῖς ἐν μετανοίᾳ τετελευτηκόσι πῦρ αὐτοὶ καθάρσιον ἕτερόν τι τῆς γεέννης ὑπάρχον ἀναπλάσαντες ἀποδιδοῦσιν, ἵνα δι' αὐτοῦ, φησὶ, καθαιρόμενοι τὰς ψυχὰς μετὰ θάνατον ἐπὶ τὴν βασιλείαν καὶ αὐτοὶ μετὰ τῶν δικαίων ἀποκαταστῶσι· τοῦτο δὲ καὶ ὁ ὅρος αὐτῶν περιέχει.

Et nos quidem nec sanctos dicimus paratum sibi regnum obtinuisse & arcana illa bona, nec peccatores jam esse in gehennam contrusos; sed utrosque esse in expectatione sortis, quæ illos manet; idque pertinere ad futurum tempus post resurrectionem & ju- Ephes.
D dicium. Isti vero cum Latinis hos quidem statim post mortem pro meritis volunt aut præmio, aut pœna jam esse affectos: mediis vero, hoc est illis qui non sine pœnitentia decesserunt, ignem ipsi purgatorium confingentes diversum a flammis gehennæ assignant; ut per illum, ut aiunt, purgatis animabus post mortem, ii quoque cum justis cælesti regno fruantur; Hæc enim continet definitio ipsorum.

Λ. Ἐνταῦθα καὶ ἑαυτῷ ὁ αἰδέσιμος οὗτος ἐν προοιμίοις ἀντιλέγει, καὶ οὐ μόνον ἑαυτῷ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ᾀδομένοις ἐπ' ἐκκλησίας, καὶ πᾶσι τοῖς ἁγίοις. διὸ χρεὼν ἐστι πρότερον τὰ αὐτοῦ προθεῖναι, μετὰ δὲ ταῦτα καὶ ὀλίγα τινὰ ἐκ τῶν ἁγίων. οἱ ἐν τῇ περιωνύμῳ νήσῳ Κρήτῃ ἠξίωσαν αὐτὸν τὸν αἰδέσιμον Ἐφέσου λόγον ποιῆσαι, ἵνα ἀναγινώσκωσιν ἐν τῇ ἐτησίῳ μνήμῃ τοῦ ἁγίου Ἠλίου. ὁ δὲ δεξάμενος τὴν οὐκ ἄμισθον παράκλησιν, τὴν μὲν ἀπὸ τοῦ ἁγίου, τὴν δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ οἴνου μετὰ οὐτωσίπως ὀνομαζομένου βαρελίου, λόγον ἐποίησεν, οὗ ἡ ἀρχή· ἔδει μὲν ἀληθῶς ἡμῖν οὐρανοδρόμου τοῦ λόγου, συνεπαρθῆναι δι' αὐτοῦ τῷ θεόπτῃ προθυμουμένοις· ἐν τούτῳ φησίν·

Hic non modo secum venerabilis hic vir principio pugnat, sed etiam cum omnibus quæ in ecclesia canuntur, & universis plane sanctis. Quapropter ejus verba prius afferenda sunt; postea e sanctis citanda pauca. Incolæ celeberrimæ insulæ Cretæ rogave- Resp.
E rant hunc ipsum venerabilem Ephesi præsulem, ut sermonem scriberet, quem annua sancti Eliæ celebritate in officio legerent. Annuit ille, petitionique eorum satisfaciens non absque mercede, tum a sancto ipso exigenda, tum exacta per vinum in vaso, quod vulgo barile vocant; scripsit sermonem, cujus principium tale est; Opus profecto esset nobis sermo granditate verborum turgidus atque in cælestia pervolans, dum cupimus per eum una cum sancto Dei aspectu dignato sublimia petere. In hoc ipso igitur verba hæc habet: Ego

Ego vero licere quidem ipsi, sicut & animabus sanctorum, quocumque voluerit, per tempus sese conferre, sibique dicata templa invisere, atque ad eos accedere, qui ejus opem implorant, necessarium arbitror & verum esse; non tamen propterea dixerim abesse illum a cælis, & micantibus illic splendoribus, aut cum angelis & ipsum non assistere domino; ita enim fieret, ut ceteris sanctis minus haberet, qui fere omnibus anteit, si quia carnem gestat, orbatus esset eorum consortio, & clara Dei visione non frueretur, cujus præcipue fruitione non caruit per totum vitæ curriculum. Testimonio mihi est illud etiam, quod in eum his verbis canit ecclesia: Propheta Christi præco tu nunquam a sede majestatis abjungeris, & singulis ægrotantibus semper ades, in excelsis fundens pro omnibus preces, orbi terrarum beneficia tribuis, & laudibus ubique celebraris. En vir eximius palam aperteque asseverat, sanctos frui clara Dei visione; & sanctum Eliam vel cum ipso corpore hujusmodi visione non defici. Doceat ergo nos, an paratum regnum & arcana illa bona diversum quid sint a clara Dei visione, ita enim fruitio illa erit visione Dei quid majus. At nemo sanctorum ad hanc diem dixit, esse quidpiam, quod una visione Dei plus conferat ad fruitionem: Sicut etiam nemo dixit, quod ipse asserit, in hujus scilicet vitæ curriculo ejusmodi visionem concedi. Quod vero sancti Deum clare nunc videant, congruenter vereque affirmat, habet enim hujus rei testes & alios, nempe sanctos, inter quos patrem doctoremque Ioannem Chrysostomum, qui in illo sermone, cujus inscriptio est; Quod peccatores deplorandi sint, quodque dormientibus magnam afferant utilitatem sacrificia pro illis oblata: Initium vero sermonis tale; Mors, fratres, res est indifferens: Gaudeamus, inquit, propter justos non solum superstites, sed etiam vita functos. Illi dum adhuc hanc lucem aspiciunt, miserandi omnibus sunt, quoniam offendunt, hi vero ubi etiam illuc migraverint, beati sunt, quoniam evolarunt ad Christum. Peccatores ubicumque fuerint, procul a rege sunt, & propterea deflendi; justi autem sive hic, sive ibi vitam agant, cum rege sunt, atque ibi propius conjunctiusque, non per speculum, non per fidem, sed coram ipsum intuentes. & Gregorius Nazianzenus ad finem sermonis in sanctum Cyprianum; Et radiantem, inquit, fulgorem sanctæ Trinitatis, cui nunc astas. Idem fusius de hac ipsa re in funebri oratione in sororem. At quid opus est afferre multa testimonia? Nam in tractatu, quem de hac materia edidimus, copiosius explicatiusque disseruimus, apologiam " pro quarto definitionis capite scribentes, quam qui legerit, inveniet aliorum quoque testimoniorum congeriem. Itaque si sanctæ Trinitati assistunt sancti, & coram præsentes Dei faciem intuentur, nec tamen perfecta fruuntur beatitudine, sed alia in re consistit beatitas ostendat ipse, & nos silebimus: Verum nihil poterit ostendere visione Dei sublimius.

" Notanda hæc quoque authoris verba.

A ἐγὼ δ᾽ ὅτι μὲν ἔξεστιν αὐτῷ, καθάπερ καὶ ταῖς τῶν ἁγίων ψυχαῖς, ὅποι ποτὲ βούλεται κατὰ καιρὸν ἐπιχωριάζειν, ναοῖς τε οἰκείοις ἐμφιλοχωρεῖν, καὶ τοῖς ἑκάστοτε δεομένοις ἐπιφοιτᾷν, ἀναγκαῖόν τε ἡγοῦμαι καὶ ἀληθὲς εἶναι· οὐ μὴν διὰ ταῦτα φαίην ἂν αὐτὸν τῶν οὐρανῶν ἀπολείπεσθαι, καὶ τῆς ἐκεῖσε λαμπροφορείας, καὶ μετὰ τῶν ἀγγέλων δεσποτικῆς παραστάσεως· ἢ γὰρ ἂν ἔλαττον εἶχε τῶν ἄλλων ἁγίων ὁ ὑπὲρ πάντας σχεδὸν, εἴγε διὰ τὸ τὴν σάρκα φορεῖν ἀφειστήκει τῆς μετ᾽ αὐτῶν κοινωνίας καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς πρόσωπον θεωρίας, ἧς καὶ παρὰ πάντα τὸν βίον ἐξαιρέτως ἀπήλαυσε. μαρτυρεῖ μοι τῷ λόγῳ καὶ τὸ εἰς αὐτὸν παρὰ τῆς ἐκκλησίας ᾀδόμενον οὕτως ἔχον· B προφῆτα κήρυξ Χριστοῦ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης οὐδέποτε χωρίζῃ, καὶ ἑκάστῳ ἀσθενοῦντι ἀεὶ παρίστασαι, ἐν τοῖς ὑψίστοις λειτουργῶν τὴν οἰκουμένην εὐλογεῖς πανταχοῦ δοξαζόμενος. ἰδοὺ λαμπρῶς καὶ προφανῶς ὁ τίμιος οὗτος τῆς πρὸς πρόσωπον θεωρίας τοῦ Θεοῦ τοὺς ἁγίους ἀπολαύειν διϊσχυρίζεται, καὶ τὸν ἅγιον Ἡλίαν καὶ μετὰ τοῦ σώματος τῆς τοιαύτης ἀξιοῦσθαι θεωρίας φάσκει. εἰ οὖν ἄλλο τί ἐστιν ἡ ἡτοιμασμένη βασιλεία καὶ τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ εἰ μὴ ἡ τοῦ Θεοῦ θεωρία ἡ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, ἐμφανισάτω ἡμῖν· ἔσται γὰρ ἐκείνη μείζων τῆς θεωρίας αὐτῆς τοῦ Θεοῦ C ἡ ἀπόλαυσις· ἀλλ᾽ οὐδεὶς τῶν ἁγίων μέχρι καὶ τήμερον τοῦτ᾽ εἴρηκεν, ὅτι ἐστί τι μεῖζον εἰς ἀπόλαυσιν, εἰ μὴ μόνη ἡ τοῦ Θεοῦ θεωρία. ἀλλὰ καὶ τὸ παρὰ τοῦτον τὸν βίον τοιαύτης ἀξιοῦσθαι θεωρίας, ὡς αὐτός φησιν, οὐδεὶς εἴρηκε· τὸ δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ὁρᾶν τοὺς ἁγίους νῦν τὸν Θεὸν, καλῶς καὶ ἀληθῶς λέγει· ἔχει γὰρ καὶ ἄλλους τῶν ἁγίων λέγοντας τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸν πατέρα καὶ διδάσκαλον Ἰωάννην τὸν χρυσοῦν τὴν γλῶτταν· φησὶ γὰρ ἐν τῷ λόγῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή· ὅτι τοὺς ἁμαρτωλοὺς δεῖ θρηνεῖν, καὶ ὅτι μεγάλως ὠφελοῦσι τοὺς κεκοιμημένους αἱ ὑπὲρ αὐτῶν λειτουργίαι. D ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ λόγου· θάνατος, ἀδελφοὶ, τῶν ἀδιαφόρων ἐστί· χαίρωμεν δὲ ἐπὶ τοῖς δικαίοις μὴ ζῶσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τετελευτηκόσιν. ἐκεῖνοι καὶ ἐνταῦθα ὄντες ἐλεεινοὶ πᾶσίν εἰσιν, ἐπειδὴ προσκρούουσιν· οὗτοι καὶ ἐκεῖ μεταστάντες μακάριοι, ὅτι πρὸς Χριστὸν ἀπῆλθον. οἱ ἁμαρτωλοὶ ὅπου ἂν ὦσι πόρρω τοῦ βασιλέως εἰσὶ, διὰ τοῦτο καὶ δακρύων ἄξιοι· οἱ δὲ δίκαιοι ἄν τε ἐνταῦθα, ἄν τε ἐκεῖ, μετὰ τοῦ βασιλέως εἰσὶ, κἀκεῖ μᾶλλον καὶ ἐγγύτερον, οὐ δι᾽ ἐσόπτρου, οὐ διὰ πίστεως, ἀλλὰ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. καὶ Γρηγόριος δὲ ὁ Θεολόγος ἐν τῷ τέλει τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὸν ἅγιον Κυπριανὸν φησί· καὶ τὴν E τῆς ἁγίας Τριάδος ἔλλαμψιν, ἧς νῦν παραστάτης *. ἔτι πλατύτερον ὁ αὐτὸς περὶ τούτου ἐν τῷ εἰς τὴν ἀδελφὴν ἐπιταφίῳ. καὶ τί δεῖ πολλὰς εἰσάγειν μαρτυρίας; ἐν γὰρ τῇ περὶ τούτου πραγματείᾳ πλατύτερον εἴπομεν καὶ σαφέστερον, ὑπεραπολογούμενοι τοῦ ἐν τῷ ὅρῳ τετάρτου κεφαλαίου. καὶ ὁ ἐντυχὼν ἐκείνοις καὶ τὰς λοιπὰς εὑρήσει μαρτυρίας. εἰ οὖν οἱ ἅγιοι παρίστανται τῇ ἁγίᾳ Τριάδι, καὶ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ὁρῶντες τὸν Θεὸν οὐκ ἀπολαμβάνουσι τελείως, ἀλλὰ ἄλλο τί ἐστιν ἡ ἀπόλαυσις, ἐμφανισάτω αὐτὸς, καὶ ἡμεῖς σιγήσομεν· ἀλλ᾽ οὐκ ἔχει τι πλέον δεῖξαι. εἰ μὴ τὴν θεωρίαν ταύτην·

* deest παρχεις quid sim

ἐν

ἓν μόνον ἐστὶν, ᾧ οἱ πολλοὶ ὡς διαφωνοῦντας τοὺς ἁγίους νομίζουσιν, ὅτι ποτὲ μὲν τελείως λέγουσιν ἀπολαμβάνειν τοὺς ἁγίους, ποτὲ δὲ οὐ τελείως. ὅταν γὰρ περὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν ἐννοοῦσι καὶ λέγουσιν, ἀπολαμβάνειν τελείως φασίν· ὅταν δὲ περὶ τοῦ ὅλου ἀνθρώπου, οὐ τελείως· πῶς γὰρ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως μὴ ἐλθούσης τὸ συναμφότερον ἀπολαμβάνοι; διὸ καθὸ μὲν ψυχαὶ τελείως ἀπολαμβάνουσιν οἱ ἅγιοι, καθὸ δὲ οὐ μόνον ψυχαὶ ἦσαν, ἀλλὰ σώματα ἐνεδέδυντο, οὐ τελείως ἀπολαμβάνουσιν. ὡς γὰρ εἶδός ἐν τῷ σώματι ἡ ψυχή· καὶ ἡ μὲν ὕλη, ὅπερ ἐστὶ τὸ σῶμα, οὔπω ἀνέστη, οὐδ᾽ ἀπέλαβεν· ἡ δὲ ψυχὴ τελείως ἀπολαμβάνει. ὅτι δὲ τὸ συναμφότερον ὁ ἄνθρωπος, καὶ τὸ συναμφότερον ἠγωνίσατο, οὔπω τελείως λέγομεν ἀπολαμβάνειν. ὅταν δὲ ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν λογιζόμεθα καὶ τοῦ τιμιωτέρου, τελείως λέγομεν ἀπολαμβάνειν τοὺς ἁγίους. μαρτυρήσει τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Γρηγόριος ὁ Διάλογος ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῶν διαλόγων· ἐπεὶ πῶς ἄλλως ἔχομεν ἐννοεῖν, ὅτι εἰ μὴ τέλειον ἀπέλαβον τὸν στέφανον ἐν οὐρανοῖς, ἵνα πρεσβεύωσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν; εἰ γοῦν οὐκ ἀπέλαβον τὸ τέλειον, οὐδὲ πρεσβεύουσιν, ἀλλ᾽ οὐδὲ πρεσβεύσουσιν, ἐν γὰρ τῷ μέλλοντι πρεσβεία οὐκ ἔσται. ἀλλ᾽ ὅτι καὶ ἐν πυρὶ κολάζονται πρὸ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως οἱ μὴ ἐνταῦθα ἱκανοποιήσαντες, ἀπὸ διηγήσεως τῶν πατέρων καὶ περὶ τούτου ἐμφανέστερον ποιήσομεν. ἐν τῷ ἐπ᾽ ἐκκλησίας ἀναγινωσκομένῳ λόγῳ, τῷ ἐπιγραφὴν ἔχοντι, Ἰωάννου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου τοῦ Δαμασκηνοῦ, μετὰ τῶν ἄλλων τῶν ὁμοίων τούτῳ καὶ τοῦτο περιέχεται· ὅτι τις τῶν θεοφόρων πατέρων μαθητὴν ἔχων ἐν ἀμελείᾳ βιοῦντα, καὶ τοῦτον πρὸς τὸ τοῦ βίου πέρας ῥαθύμως ἐπιφθάσαντα, ὁ πανοικτίρμων καὶ φιλόψυχος κύριος μετὰ δακρύων αἰτησαμένου τοῦ γέροντος, ὡς κατὰ τὸν Λάζαρον πλούσιον, ἐν τῇ φλογὶ καυσούμενον μέχρι τοῦ τραχήλου ὑπέδειξεν· ὡς ἐντεῦθεν πολλὰ τοῦ ἁγίου πονήσαντος, καὶ σὺν δάκρυσι τὸν Θεὸν ἐκλιπαρήσαντος, παντελεύθερον καὶ τοῦ πυρὸς λελυτρωμένον ἐν ὀπτασίᾳ τῷ γέροντι δεδεῖχθαι· διὰ γὰρ τῆς ἀμελείας τὴν κόλασιν ὑπέμεινε, διὰ τοῦτο καὶ εὐίλατος ἡ τοιαύτη ἁμαρτία. εἰ οὖν τοῦτο ψεῦδος, καὶ τὸ παρὰ Λατίνοις πουργατόριον ψεῦδός ἐστιν· εἰ δὲ τοῦτο ἀληθὲς, ἐπεὶ καὶ τὸ πλήρωμα τοῦ εὐαγγελίου ἐκ τῶν βίων τῶν ἁγίων πατέρων πιστεύομεν, πάντως ἀληθῆ εἰσι καὶ ἃ σὺν Λατίνοις λέγομεν, κἂν αὐτὸς ἀπαρέσκηται. καὶ Μαλαχίας δὲ ὁ προφήτης φησίν· ὡς πῦρ ἐν χωνευτηρίῳ, καὶ ὡς ποιὰ πλυνόντων πλυνεῖ καὶ καθαρεῖ ὁ Θεὸς τινάς. τὸ πῦρ οὖν ἐκεῖνο τὸ αἰώνιον οὐ καθαρεῖ τινας, οὐδὲ πλυνεῖ. εἰ οὖν οἱ ἁμαρτάνοντες ἀπὸ μόνης ἐξομολογήσεως ἐν τῷ τέλει τοῦ βίου συγχωροῦνται, περισσὰ πάντα ὅσα μετὰ θάνατον ἢ καὶ ζῶντος τοῦ ἐξομολογουμένου ἡ ἐκκλησία νενομοθέτηκε ποιεῖν ὑπὲρ τῶν ζώντων τε καὶ τεθνεώτων. ἀλλὰ καὶ οἱ ἀμετανοήτως ἀποθνήσκοντες ἁμαρτωλοὶ εἰς κόλασιν ἀπέρχονται. φησὶ γὰρ ὁ θεῖος Μάξιμος πρὸς Κουβικουλάριον γράφων· τίς γὰρ, ἀγαπητὲ, τῶν κατ᾽ ἐμὲ ῥύποις ἁμαρτημάτων κατεστιγμένος οὐ φοβεῖται τὴν τῶν ἁγίων

A Vnum est, in quo sanctos multi dissentire existimant, quod ii modo perfectam dicant a sanctis acquiri beatitudinem, modo vero non perfectam. Nam cum sermo est illis de animabus sanctorum, perfectam aiunt haberi beatitudinem; cum vero de toto homine, nondum perfectam; Qui enim frui possit utraque hominis conjuncta pars antè communem resurrectionem? Idcirco sancti, quod attinet ad animas, perfecte beati sunt; quod vero ad corpora, quibus induti erant, cum non essent nudæ animæ, non sunt perfecte beati. Est enim in corpore anima ut forma, & materia quidem, scilicet corpus, nondum surrexit, nec præ-
B miis affectum est; anima vero perfectum beatitudinis statum assequitur. Et quoniam homo ex utroque constat, & pars utraque labores sustinuit, ideo nondum perfectam esse dicimus beatitudinem. Cum vero totum a nobiliori intelligimus, completam dicimus a sanctis possideri beatitudinem. Hujus rei testis erit beatus Gregorius papa in libro dialogorum. Alioquin qua Lib. 4. c. 41.
ratione concipiamus animo, sanctos intercedere pro animabus nostris, si illa perfecta beatitudinis corona non sunt redimiti? Si ergo plenam beatitudinem nondum adepti sunt, nec intercedunt, nec intercedent;
C in futuro enim sæculo nulla erit intercessio. Ceterum eos etiam, qui in hac vita non satisfecerunt, ignis cruciatum ante communem resurrectionem pati, probabimus ex narratione patrum. Legitur in ecclesia sermo hac inscriptione, Ioannis monachi & presbyteri Damasceni; in quo cum multa alia consimilia narrentur, habetur hoc etiam: fuisse patrem quemdam sanctitate conspicuum, qui discipulum haberet vitam negligentius traducentem, hunc igitur ubi eadem negligétia e vita cessisset, clementissimus animarumque amator Deus ad preces & lacrymas senis, ut alterú euangelicum epulonem,
D ostendit usque ad cervicem flammis immersum: ut propterea vir sanctus post multum sudorem & lacrymas ad Deum cum precibus fusas, liberum omnino illum, & e flammarum pœnis ereptum per visum conspexerit: namque ob negligentiam pœnis fuerat addictus, idcirco veniam hujusmodi peccatum impetravit. Si falsum est hoc, purgatorium quoque, quod Latini asserunt, est falsum: Si verum (nam & ipsi euangelicæ historiæ fidem habemus per ea, quæ legimus in actis sanctorum patrum) vera profecto erunt, quæ nos cum Latinis dicimus, licet ipsi non probentur. Propheta quoque Malachias; *Quasi ignis*, inquit, *conflans, & quasi herba ful-* Cap. 3.
E *lonum purgabit Deus & emundabit quosdam.* Atqui ignis ille æternus neminem purgabit, nullius maculas absterget. Quod si peccatoribus ad finem vitæ per solam confessionem pœna omnis remittitur, superflua certe erút, quæcumq; seu manente in vita, seu defuncto pœnitente observanda statuit ecclesia pro vivis atque defunctis. Illud præterea certum est, peccatores sine pœnitentia decedentes ad æterna migrare supplicia: nam sanctus Maximus Cubiculario scribens sic ait: Quis mei similium, dilectissime, peccatorum sordibus pollutus non paveat sanctorum

angelorum præsentiam, a quibus ex hac vita jussu Dei discessurus, vi & iracunde e corpore vel invitus extruditur? Quis sibi conscius scelerum non reformidet ferocissimum & inhumanum impiorum dæmonum occursum, cum eorum unusquisque per aeris spatium miseram animam post egressum ad se se tenacissime pertrahat, & illa manifestis convicta criminibus spem omnem acquirendæ beatitudinis miserabiliter abjiciat? Ita post habitam in aere per spiritualia nequitiæ quæstionem, rationisque supputationem, sequitur præcipitatio ad inferos & incolatus: ubi densissimæ tenebræ & altissimum silentium; ubi damnatorum animæ pro alimento habent acerbissimos gemitus, & amarissimas lacrymas, & mœrorem in perditissimo statu; omni tempore nihil aliud præstolantes, quam æquo judicio ferendam de meritis suis sententiam. Hanc illis perpetuam tristitiam ac dolorem facit resurrectionis spes, terribilis Christi adventus dies, horroris plenissimus ad tribunal accessus, totius vitæ reddenda ratio; per quam qui ad Christi dexteram stabunt, promissa ineffabilium bonorum præmia consequentur, qui vero ad sinistram, ignem habebunt æternum, & tenebras exteriores, & vermem perpetuo rodentem, & stridorem dentium, & jugiter manentem lacrymam, & semper duraturam ignominiam.

Lib.4.c.28. Et beatus Gregorius papa libro dialogorum citato ait.

Petrus. Inquisitioni meæ sufficienter jam video satisfactum: Sed hoc est adhuc, quod quæstione animum pulsat; quia cum superius dictum sit, esse jam sanctorum animas in cælo, restat procul dubio, ut iniquorum quoque animæ esse non nisi in inferno credantur: & quid hac de re veritas habeat, ignoro. Nam humana æstimatio non habet, peccatorum animas ante judicium posse cruciari.

Gregorius. Si esse sanctorum animas in cælo sacri eloquii satisfactione credidisti, oportet ut per omnia esse credas & iniquorum animas in inferno. Quia ex retributione æternæ justitiæ, ex qua justi jam gloriantur, necesse est per omnia ut & injusti crucientur. Nam sicut electos beatitudo lætificat, ita credi necesse est, quod a die exitus sui ignis reprobos exurat.

En perspicue ostensum est, eos qui sine pœnitentia diem suum obeunt, migrare ad pœnas luendas, expectantes interim suorum assumptionem corporum, ut pars utraque supplicia ferat; quando re vera perfecta est & dicitur futura sine fine pœnarum exactio. Quare non opus est probare hoc pluribus, cum sint satis quæ attulimus: quibus si fidem habere noluerit, nec etiam habebit aliis, quantumvis multa congeramus.

Ephes. Et nos quidem Iudaicum azymum aversamur, obtemperantes apostolorum canonibus; Isti vero in sua definitione, quod Latini sacrificant, Christi corpus esse affirmant.

A ἀγγέλων ἐπιστασίαν, ὑφ' ὧν κατὰ τὴν θείαν ψῆφον τῆς παρούσης ζωῆς τὸ πέρας δεχόμενος βίᾳ τοῦ σώματος μετ' ὀργῆς ἐξωθεῖται καὶ μὴ βουλόμενος; τίς κεκηλιδωμένην ἑαυτῷ συνεπιστάμενος τὴν συνείδησιν, οὐ δέδοικε τὴν ὠμοτάτην τῶν πονηρῶν δαιμόνων καὶ βαρβαρώδη ὑπάντησιν, ἑκάστου τούτων κατὰ τὸν ἀέρα μετὰ τὴν ἔξοδον πρὸς ἑαυτὸν ἀφειδῶς τὴν ἀθλίαν ψυχὴν ἕλκοντος; καὶ τῷ ἐλέγχῳ τῶν αὐτῇ πεπραγμένων τῆς ἐπὶ τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς ἐλπίδος ἐλεεινὴν ἀπόγνωσιν; μετὰ δὲ τὴν γινομένην κατὰ τὸν ἀέρα πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας διάγνωσίν τε καὶ λογοθέτησιν, ἡ πρὸς τὸν ᾅδην κατάπτωσις διαδέχεται καὶ παροίκησις· B ἐν ᾧ σκότος βαθὺ καὶ βαθυτάτη σιγή· τροφὴν ἔχουσαι αἱ ἐκεῖσε καταδεδικασμέναι ψυχαὶ τοὺς δριμυτάτους στεναγμοὺς, καὶ τὰ πικρότατα δάκρυα, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς δεινοῖς κατήφειαν· ἐκδεχόμεναι διὰ παντὸς οὐδὲν ἄλλο, ἢ μόνην τὴν ἐπὶ τῇ δικαίᾳ ψήφῳ δικαίαν ἀνταπόδοσιν. ταύτην οὖν συνίστησιν αὐτοῖς τὴν ἄπαυστον λύπην καὶ ὀδύνην ἡ τῆς ἀναστάσεως ἐλπὶς, ἡ τῆς φοβερᾶς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἡμέρα, ἡ φρικωδεστάτη παράστασις, ἡ περὶ τῶν βεβιωμένων πάντων ἀπολογία· καθ' ἣν οἱ μὲν ἐκ δεξιῶν τοῦ Χριστοῦ στάντες λήψονται τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν τὰς ἐπαγγελίας, οἱ δὲ τὴν ἀριστερὰν στάσιν λαC χόντες τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ τὸ ἐξώτερον σκότος, καὶ τὸν ἀκοίμητον σκώληκα, τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, καὶ τὸ διηνεκὲς δάκρυον, καὶ τὴν ἀπέραντον αἰσχύνην. Καὶ ὁ μακάριος Γρηγόριος ὁ Διάλογος ἐν τῷ προμνημονευθέντι λόγῳ τῶν διαλόγων φησίν.

Πέτρος διάκονος. συντίθεμαι· τοῦτο δὲ ἀκμὴν ἀπορῶ, εἰ καθὼς τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι ἀπεδείχθη, οὕτω καὶ τὰς τῶν ἁμαρτωλῶν ἐν τῷ ᾅδῃ εἶναι πιστευτέον. τί δὲ περὶ τούτου τοῦ ζητήματος ἡ ἀλήθεια ἔχει ἀγνοῶ· ἡ γὰρ τῶν πολλῶν ὑπόληψις οὐκ ἔχει τὰς τῶν ἁμαρτωλῶν ψυχὰς πρὸ τῆς κρίσεως δύνασθαι τιμω-D ρεῖσθαι.

Γρηγόριος. ἐὰν τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι ἐπίστευσας, δέον ἐστὶν ἵνα καὶ τὰς τῶν ἀδίκων ψυχὰς ἐν τῷ ᾅδῃ εἶναι ἐκ παντὸς πιστεύσῃς. ἐκ γὰρ τῆς ἀνταποδόσεως τῆς ἀϊδίου δικαιοσύνης, ἐξ ἧς οἱ δίκαιοι δοξάζονται, ἀναγκαῖον καὶ ἀκόλουθόν ἐστιν, ἵνα καὶ οἱ ἄδικοι πάντως κολάζωνται. καθάπερ γὰρ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἡ μακαριότης εὐφραίνει, οὕτω πιστεύειν χρὴ ὅτι καὶ τοὺς ἀδίκους ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐξόδου αὐτῶν τὸ πῦρ καταφλέγει.

E Ἰδοὺ δέδεικται σαφῶς, ὅτι καὶ οἱ ἀμετανοήτως ἀποθνήσκοντες εἰς κόλασιν ἀπέρχονται, ἐκδεχόμενοι καὶ τὴν ἐπένδυσιν τῶν σωμάτων, ἵνα τὸ συναμφότερον κολάζηται, ὅτε καὶ τελεία λέγεται κυρίως καὶ ἔστιν ἡ ἀπέραντος κόλασις. οὐ χρεία οὖν τοῦ λοιποῦ ἐπιδεικνύειν περὶ τούτου, ἀρκούντων τῶν εἰρημένων· εἰ δὲ καὶ τούτοις οὐ πεισθήσεται, οὐδ' ὅσα ἄν τις εἴπῃ, πεισθήσεται.

Καὶ ἡμεῖς μὲν ἀποστρεφόμεθα τὸ Ἰουδαϊκὸν ἄζυμον, τοῖς ἀποστόλοις κανονίζουσιν ὑπακούοντες· οὗτοι δὲ ἐν τῷ αὐτῶν ὅρῳ σῶμα Χριστοῦ τὸ παρὰ τῶν Λατίνων ἱερουργουμένων ἀποφαίνονται. ΕΦΕΣ.

Ως

A Ὡς ἔοικεν οὖν ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος οὗτος ἀγνοεῖ, ὅσον τὸ διάφορον τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πάσχα καὶ τῶν ἀζύμων, καὶ τῆς μυστικῆς ἱερουργίας. ὁ γὰρ ἀποστολικὸς κανὼν τοὺς μετὰ Ἰουδαίων τὸ πάσχα τελοῦντας ὅπερ ἐστὶν ὁ ἀμνὸς καὶ τὰ ἄζυμα, κωλύει· ὅπερ καὶ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος διὰ πολλῆς σπουδῆς εἶχε τοῦτο κατορθῶσαι· ὅπερ καὶ κατορθώσασα τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ γράφει· εὐαγγελιζόμεθα ὑμῖν καὶ περὶ τῆς συμφωνίας τοῦ ἁγιωτάτου πάσχα, ὅτι ταῖς ὑμετέραις εὐχαῖς κατωρθώθη καὶ τοῦτο τὸ μέρος· ὥστε πάντας τοὺς τῆς ἑῴας ἀδελφούς, τοὺς μετὰ Ἰουδαίων τὸ πρότερον ποιοῦντας, σύμφωνα Ῥωμαίοις καὶ ὑμῖν καὶ πᾶσι τοῖς ἐξ B ἀρχῆς μεθ' ἡμῶν φυλάσσουσι, τὸ πάσχα ἐκ τοῦ δεῦρο μεθ' ἡμῶν ἄγειν. τελείας οὖν ἀναστάσεως γινομένης ἀτελῶς τινες ἑορτάζοντες ταύτην οὐκ ἐρυθριῶσιν. αὐτὸς δὲ οὐκ οἶδ' ὅπως εἰπεῖν, προσποιούμενος μὴ εἰδέναι ὅσα τε λέγουσιν οἱ ἅγιοι, καὶ μάλιστα ὅτι ὁ Χριστὸς τὸ νομικὸν πάσχα τελέσας, μετὰ δὲ ταῦτα τὴν μυστικὴν ἐκείνην θυσίαν τετέλεκε, καὶ μετέδωκεν αὐτὸς τὴν μυστικὴν καὶ φρικτὴν ἱερουργίαν, καὶ τὰ θεῖα ῥήματα τά· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου· καί· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου· πάντα τὰ τελούμενα κατὰ τὸν δοθέντα παρὰ τῆς ἐκκλησίας Χριστοῦ ὅρον τε καὶ κανόνα, εἰς C τὴν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πάσχα τελετὴν ἀναφέρει, καὶ τὸν κανόνα προβάλλεται. οὐκ οἶδεν οὖν ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος ὡς ἔοικε· κρεῖττον γὰρ τοῦτο λέγειν ἡμᾶς· ἢ οἶδε μέν, ἑκουσίως δὲ ταῦτα λέγει, ἐξαπατῶν τοὺς ἀφελεστέρους. ἡμεῖς δὲ φαμέν, ὅτι τέσσαρα περιεῖχεν ὁ παλαιὸς νόμος· κριτικά· μυστικὰ ἢ τυπικά, ἀμφότερα γὰρ ἓν δηλοῦσιν· ἠθικά, καὶ σκιώδη. καὶ τὰ μὲν κριτικὰ ἡμέρωσεν ὁ κύριος· τὴν γὰρ ἐπὶ μοιχείᾳ κατειλημμένην τοῦ νόμου κελεύοντος λιθοβολεῖν, ὁ κύριος εἴρηκεν· ὅστις οὐχ ἥμαρτε, βαλλέτω λίθον ἐπ' αὐτήν· καὶ πάλιν· ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος· καὶ τό· D ὅστις σε ῥαπίσει. καὶ τί δεῖ λέγειν κατὰ μέρος, πάντων ταῦτα εἰδότων ἀκριβῶς; τὰ ἠθικὰ ηὔξησε διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας· ὅπερ θεμέλιον ἔχοντες οἵ τε ἀπόστολοι καὶ οἱ διδάσκαλοι πολλὰ περὶ ἀρετῆς εἶπον, καὶ τὴν κακίαν ἐστηλίτευσαν καὶ ἀπεδίωξαν, τὴν δὲ σεμνότητα ἐξύψωσαν, καὶ ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ἐνεφύτευσαν. τὰ δὲ τυπικὰ ἃ καὶ μυστικὰ καλοῦσιν ἀπέκοψε. τὴν περιτομήν, καὶ τὸ σάββατον, καὶ τὰς ζωοθυσίας, καὶ τὸ πάσχα, καὶ τὸν ἀμνόν. διὰ τοῦτο καὶ ταῦτα ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκέλευσε καὶ μόνον τελεῖσθαι, ἵνα καὶ ῥᾳδίως ἡ κατάλυσις αὐτῶν γένηται· τοῦ ναοῦ E καὶ τῆς πόλεως κατασκαφέντων, ἄλλοθεν δὲ μὴ δυναμένων ταῦτα τελεῖν παύσωνται. τὰ δὲ σκιώδη ἀνεμόρφωσεν, ἀντὶ σκιᾶς τὴν ἀλήθειαν μορφώσας. αὐτὸς δὲ τὴν ἀναίμακτον καὶ φρικτὴν θυσίαν, τὴν τελειουμένην παρὰ τοῦ πνεύματος καὶ αὐτοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ πατρός, ὡς ἀδιαιρέτων ὄντων τῶν ἔργων τῆς ἁγίας Τριάδος, εἰ καὶ αὕτη ἡ φωνὴ τοῦ σωτῆρός ἐστιν, ἡ κελεύουσα· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου. καί· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου· ἡ τὸν ἄρτον, καὶ τὸν οἶνον καὶ τὸ ὕδωρ εἰς σῶμα Χριστοῦ μεταρρυθμίζουσα καὶ αἷμα, ὥς φησιν ὁ θεῖος Χρυσόστομος· εἰς τὴν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πάσχα τελετὴν ἀνάγει, καὶ τὸν κανόνα παρεξηγεῖται.

Nescit profecto bonus iste vir quantum differat inter Iudaicum pascha & azyma, & mysticum sacrificium. Nam apostolicus canon prohibet celebrari pascha cum Iudæis, hoc est agnum & azyma comedi; ad quod etiam Nicæna synodus magnum adhibuit studium; & re feliciter transacta, scripsit Alexandrinæ ecclesiæ his verbis: Nuntium vobis nuntiamus iucundum de consensione in celebrando sacratissimo die festo paschæ: nam vestris precibus effectum est, ut fratres quoque omnes orientales, qui antea cum Iudæis pascha celebrabant, nunc cum Romanis, vobisque, & omnibus qui ab initio hunc morem tenuimus, solennitatem paschæ deinceps agant. Perfecta enim resurrectione facta, quidam imperfecte illam celebrantes non erubescunt. Sed nescio quomodo vir iste simulans se ignorare quæ dicuntur a sanctis, & præsertim ut Christus, ubi iuxta legis mandatum pascha peregisset, mysticum illud sacrificium fecerit, tradideritque ipse tremendum rei sacræ mysterium, & divina illa verba; *Hoc est corpus meum*; & : *Hic est sanguis meus*: omnia quæ fiunt ex institutione & decreto ecclesiæ Christi deflectit ad Iudaici paschatis celebrationem, & objicit canonem. Versatur ergo plane vir bonus in ignoratione rerum? satius enim est ita dicere; aut certe non ignorans, sed sciens prudensque ita loquitur ad circumveniendos simpliciores. Nos autem dicimus, in lege fuisse rerum genera quatuor, judicialia, mystica seu figuralia, (idem namque per utrumque significatur) moralia, & umbras: & judicialia quidem a domino mitiora reddita: Nam mulierem in adulterio deprehensam, cum lex juberet lapidibus obrui, dominus per illa verba dimisit; *Qui sine peccato est, primus in illam lapidem mittat.* & rursus: *Dentem pro dente.* & : *Si quis te percusserit*; Et quid attinet referre singula, cum sint omnibus notissima? Moralia per euangelicam aucta prædicationem; quo fundamento innixi apostoli & doctores multa de virtute disseruerunt, & invecti sunt in vitia, illa expellentes, morumque integritatem explicantes, atque in animis hominum inserentes. Figuralia vero seu mystica abrogata, circumcisionem, sabbatum, immolationes animalium, pascha & agnum. Quapropter Hierosolymis tantum observari illa voluerat, ut facilis esset eorum abrogatio, templo & urbe funditus eversis: Cum enim alibi non esset fas illa servare, certe finem habitura erant. Vmbras demum in lucem veritatis fuisse mutatas. Iste autem incruentum tremendumque sacrificium, quod virtute Spiritus & ipsius Christi Patrisque perficitur: indivisa enim sunt opera sanctæ Trinitatis, licet vox illa efficax sit salvatoris; *Hoc est corpus meum*; &; *Hic est sanguis meus*; qua panis & vinum cum aqua transmutantur in corpus & sanguinem Christi, ut inquit Chrysostomus; ad Iudaici paschatis observationem refert, & canonem perverse interpretatur.

[Margin: Resp. — Luc. 22. Marc. 14. — Ioan. 8. — Matth. 5. — Luc. 22. Marc. 14.]

At nos

A At nos myſticas omnes Iudæorum ceremonias pro impuris & profanis habemus, ut Chryſoſtomus etiam in ſermonibus contra Iudæos habitis apertius probat; inter quas & paſcha numeratur: Cum extra templum Hieroſolymitanum contra divinum præceptum fiant. De hac materia myſtici ſacrificii jam antea diximus, nec opus eſt repetere eadem: quamquam ab ipſo coacti hoc loco diſputavimus, haud ſane libentes, ipſe enim cauſam dedit.

EPHES. Et nos quidem contra leges juſſa, & decreta patrum dicimus appoſitum eſſe ſymbolo additamentum; iſti vero licite & rationabiliter factum illud aſſerunt: Adeo B norunt veritati & ſibi ipſis congruentia dicere.

RESP. Nos omnem explicationem & declarationem non contrariam ſententiæ ſanctorum, ſed per ipſos potius firmatam, a ſynodo quovis in loco appoſitam recipimus. In hac ſententia eſt etiam ſanctus Maximus, ut conſtat ex ejus dialogo cum Eunomiano. Interrogat enim ibi Macedonius Maximum; &, Subſcribiſne, inquit, expoſitioni Luciani? Maximus. Quid enim eſt cauſæ, cur improbata expoſitione ſanctorum patrum trecentorum decem & octo Nicææ in Bithynia congregatorum, inquiras aliam? C Macedonius. Tu vero qua de cauſa improbas Luciani expoſitionem? Orthodoxus. Improbo quod addidiſtis contrarium fidei patrum. Macedonius. Quaſi vos non addideritis ad fidem Nicænam. Orthodoxus. Addidimus, ſed non contraria. Macedonius. Omnino addidiſtis. Orthodoxus. Quæ tunc in diſquiſitionem non venerant, patres poſtea pie expoſuerunt. Idcirco nos etiam hujus & aliorum patrum teſtimonio fulti aſſerentium, expoſitionem ſacræ ſcripturæ congruentem non eſſe vetitam, ſuffragati ſumus veritati. An negare ipſe poterit, univerſam ſacram ſcripturam admittere explanationem? Quare id quod additum D eſt ſymbolo urgente neceſſitate, viſum eſt jure optimo appoſitum. Hoc idem probatur ex florilegio collectaneorum e libro cujuſvis generis Eulogii patriarchæ Alexandrini; Sic enim ait: Rurſus hæreticorum amentia de quartæ ſynodi definitione conqueritur, aſſeverans primam ſynodum Epheſinam hoc penitus fieri prohibuiſſe. Quod ſi, ut illi nugantur, ſynodus vetuit quidvis aliud omnino proferri, certe in ſeipſam prior illa tulit ſententiam. Ipſa enim definit quæ nulla prior definiverat ſynodus: ſiquidem ipſius auctoritate recepta eſt vox illa, Hypoſtatica unio; de qua E ſynodi antiquiores nil ſanxerant. Quin & Conſtantinopolitanum centum quinquaginta ſanctorum patrum concilium pro ſuis nugis rejiciunt; a quo profligata hæreſis oppugnantium Spiritum, & additis Nicæno ſymbolo verbis de ſancti Spiritus divinitate, fides congruenter explicata eſt. Si enim priores ſynodi addendo reprehenſionem fugiunt, non debent poſteriores in ſimilibus diſſimiliter vituperationem ſubire. Ita deſipientium mens confundit omnia pervertitque. Nam Epheſina ſynodus fidem diverſam, cujus dogmata fidei

A ἀλλ' ἡμεῖς πάντα τῶν Ἰουδαίων τὰ μυστικὰ ἀκάθαρτα, ὡς καὶ ὁ Χρυσόστομος ἐν τοῖς κατὰ Ἰουδαίων λόγοις τρανότερον παρίστησιν, ὧν ἕν ἐστι καὶ τὸ πάσχα, ὡς ἔξω τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις παρὰ τὴν τοῦ θείου νόμου κέλευσιν τελούμενα. προείπομεν δὲ περὶ τῆς μυστικῆς ταύτης θυσίας, καὶ οὐ χρὴ περὶ τούτου παλιλλογεῖν· εἰ δὲ ἐνταῦθα ὑπ' αὐτοῦ ἀναγκαζόμενοι λέγομεν, ὅσα δῆτα δὲ λέγομεν καὶ μὴ βουλόμενοι, αὐτὸς γὰρ ὁ αἴτιος.

Καὶ ἡμεῖς μὲν ἀθεμίτως, καὶ παρανόμως, ΕΦΕ
καὶ τοῖς πατράσιν ἐξ ἐναντίου τὴν ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκην γεγενῆσθαι φαμέν· οὗτοι δὲ αὐτὴν θεμιτῶς καὶ εὐλόγως διορίζονται γεγενῆσθαι· B τοσοῦτον οἴδασι τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἑαυτοῖς συμφωνεῖν.

Καὶ ἡμεῖς πᾶσαν ἀνάπτυξιν καὶ σαφήνειαν μὴ ΑΠΟ
ἐναντίαν οὖσαν τῇ δόξῃ τῶν ἁγίων, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν μᾶλλον βεβαιουμένην, παρὰ συνόδου προστεθεῖσαν, ὅπου ἂν προστεθῇ, δεχόμεθα. τοῦτο καὶ Μάξιμος ὁ θεῖος βεβαιοῖ ἐν τῇ διαλέξει αὐτοῦ τῇ πρὸς τὸν τὰ Εὐνομίου φρονοῦντα. φησὶ Μακεδόνιος πρὸς τὸν Μάξιμον· ὑπογράφεις οὖν τῇ ἐκθέσει Λουκιανοῦ; Μάξιμος. τί κατέγνως τῆς ὑπὸ τῶν τιη' πατέρων ἁγίων τῶν ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας ἐκτεθείσης, ἵνα καὶ ἄλλην περιβλέψῃς; C Μακεδόνιος. σὺ τί κατέγνως τῆς τοῦ Λουκιανοῦ; ὁ ὀρθόδοξος. κατέγνων τῆς προσθήκης, ἧς προστεθήκατε ἐναντία αὐτῆς. Μακεδόνιος. ὑμεῖς γὰρ οὐ προστεθήκατε τῇ ἐν Νικαίᾳ; ὁ ὀρθόδοξος. ἀλλ' οὐκ ἐναντία αὐτῇ. Μακεδόνιος. ὅλως προστεθήκατε. Ὀρθόδοξος. τὰ τότε μὴ ζητηθέντα νῦν ἡρμήνευσαν οἱ πατέρες εὐσεβῶς. διὸ καὶ ἡμεῖς τὴν τούτου μαρτυρίαν ἔχοντες καὶ τῶν λοιπῶν πατέρων τῶν λεγόντων, ὅτι ἀνάπτυξις οὐ κωλύεται συμφωνοῦσα τῇ ἱερᾷ γραφῇ, τῇ ἀληθείᾳ συνηγορήσαμεν. οὐ γὰρ δύναται αὐτὸς ἀντειπεῖν, ὅτι πᾶσα ἡ θεία γραφὴ ἀνάπτυξιν δεχομένη οὐ κωλύεται· διὸ καὶ τὸ D προστεθὲν ἀνάγκης γενομένης ἐν τῷ συμβόλῳ, δίκαιον ἔδοξε προσκεῖσθαι. καὶ ἔτι ἐκ τῆς βιβλιοπανσυλλέκτου ἀνθολογίας Εὐλογίου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, φησὶ γάρ· ἀλλὰ γὰρ τῆς αἱρέσεως πάλιν ἡ ἀπόνοια τὴν τετάρτην μέμφεται σύνοδον, ὡς ὅρον ἐκθεμένην, διατεινομένη τὴν τοιαύτην ἐπιχείρησιν ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν Ἔφεσον πρώτης συνόδου παντελῶς ἀποκεκωλῦσθαι. καί τοιγε εἰ κατὰ τὸν λῆρον αὐτῶν ἀπεῖργεν ἡ σύνοδος ἕτερον μηδ' ὅλως προάγειν, αὐτὴ καθ' ἑαυτῆς πρὸ τῶν ἄλλων τὴν καταδικάζουσαν ἐξήνεγκε ψῆφον· ὁρίζει γὰρ αὐτὸ τοῦτο τυποῦσα, ἃ μηδετέρα τῶν πρὸ αὐτῆς διωρίσατο. ἀλλὰ καὶ ἡ καθ' ὑπόστα- E σιν ἕνωσις, αὐτῆς ἐστιν ὅρος, ὃ ταῖς πρεσβυτέραις τῶν συνόδων οὐ διώρισται. ναὶ δὴ καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν ρν'. ἁγίων πατέρων ἐξ ὧν αὐτοὶ ληροῦσι παραγράφονται, ἥ τις τῶν Πνευματομάχων τὴν αἵρεσιν καθελοῦσα, τῷ κατὰ τὴν Νίκαιαν ἐκφωνηθέντι ὅρῳ τὴν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος θεολογίαν προσθεῖσα συνήρμοσεν. εἰ γὰρ αἱ προλαβοῦσαι προστιθεῖσαι τὸν μῶμον ἐκφεύγουσιν, οὐδ' αἱ μετ' αὐτὰς ἐν τοῖς ὁμοίοις ἀνομοίως ἕξουσι τὴν κατάγνωσιν. οὕτω τὸ ἀσύνετον πάντα φύρει καὶ διαστρέφει. καὶ γὰρ ἡ ἐν Ἐφέσῳ σύνοδος πίστιν μὲν ἑτέραν, ἧς ἐναντία τὰ δόγματα πρὸς τὴν ἐν Νικαίᾳ

Νικαίᾳ καθεστήκει σύνοδον, παντελῶς ἐκτίθεσθαι διεκώλυσεν· ἀκεραίων δὲ τῶν ἐν αὐτῇ σωζομένων, ἅπερ ὁ καιρὸς ἀπαιτεῖ προστιθέναι αὐτῆς τε γέγονεν ἔργον, καὶ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις διδάσκαλος, καὶ τῆς ἐκκλησίας ὁρᾶται τοῦτο στέργουσα διὰ παντὸς ἡ παράδοσις. διὸ καὶ κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, οὔπω τῆς οἰκουμενικῆς συγκροτηθείσης συνόδου, τοὺς ἐν αὐτῇ τῶν ἱερέων λογάδας ὁ θεσπέσιος ἀθροισάμενος Κύριλλος, καὶ πίστιν διαθέμενος ἔγγραφον, τῷ Νεστορίῳ διεπέμψατο. καὶ μετά τινα ἐν τῇ αὐτῇ βίβλῳ Ἐφραιμίου τοῦ μεγάλου καὶ ταῦτα εὑρήσεις· πάλιν δὲ ἐπηρεάζουσιν οἱ αἱρετικοὶ τὴν τετάρτην σύνοδον, λέγοντες, ὡς ἐδεδογμάτιστο μηδενὶ ἐξεῖναι προφέρειν, ἢ συγγράφειν, ἢ συντιθέναι, ἢ φρονεῖν πίστιν ἑτέραν, παρ᾽ ἣν ἐξέθετο αὐτή· καίτοι οὐ τοῦτο ἡ σύνοδος διωρίσατο, κἂν ἀναισχύντως οὗτοι καταψεύδωνται· ἀλλὰ τὴν πίστιν, ἣν οἱ τριακόσιοι δέκα καὶ ὀκτὼ ἅγιοι πατέρες ἐξέθεντο, τιμῶσά τε καὶ θειάζουσα, παρὰ ταύτην ἔφησε μηδενὶ ἐξεῖναι προφέρειν ἑτέραν πίστιν, καὶ τὰ ὑπόλοιπα. δῆλον δέ ἐστιν ἐξ αὐτῶν μάλιστα τῶν συνοδικῶν φωνῶν, ὧν καὶ μόνων ἀναγινωσκομένων οὐδεμιᾶς ἄλλης δεῖται κατασκευῆς ἢ συστάσεως ἐπιδειχθεῖσα ἡ ἀλήθεια. καὶ οὐχ ὥρισε μόνον τοῦτο, ἔπραξε δὲ ἄλλως· ἀλλ᾽ ὡς ὥρισεν, οὕτω πανταχοῦ διαπραττομένη γνωρίζεται. καὶ γὰρ τοὺς τῇ εὐσεβείᾳ προσιόντας οὐκ ἄλλο σύμβολον ἀλλὰ τῶν τιη´. ἁγίων ἐκδιδάσκει καὶ παραδίδωσι. γέλωτα δὲ μᾶλλον καθ᾽ ἑαυτῶν, ἢ διαβολὴν τῆς συνόδου καταχέουσιν ἐν οἷς φασιν, αὐτὴν ὑπὸ πολλῶν διασύρεσθαι· πόσαι γὰρ τῆς πρώτης καὶ οἰκουμενικῆς ἁγίας συνόδου κατεῖπον σύνοδοι καί τοι ἀρχιερέων οὖσαι πλήρωμα; τὴν δὲ τῶν ρν´. οὐδ᾽ εἰ γέγονε τινὲς τῶν Αἰγυπτίων εἰδέναι ἠθέλησαν. ἀλλ᾽ ἐάσωμεν τὸ ἀλόγιστον· τῶν γὰρ ἁγίων πατέρων οὕτω διασαφούντων, καὶ λήροις ἀναισχύντοις καὶ ἀλογίστοις ταῦτα ἀποφαινομένων, τοῖς τὰ τοιαῦτα φθεγγομένοις· τί ἂν καὶ ἐροῦμεν ἡμεῖς; ἀντιφθεγξώμεθα τούτοις, ἢ στέρξωμεν τὰ παρ᾽ αὐτῶν λεγόμενα; οὐκ ἔγωγε οἶμαι, ἐρεῖ πᾶς νοῦ καὶ φρενῶν κύριος.

Ε. Καὶ ἡμεῖς μὲν τὸν πάπαν ὡς ἕνα τῶν πατριαρχῶν λογιζόμεθα, καὶ τοῦτό γε ἂν ὀρθόδοξος ᾖ· οὗτοι δὲ αὐτὸν βικάριον τοῦ Χριστοῦ, καὶ πατέρα, καὶ διδάσκαλον τῶν Χριστιανῶν ἁπάντων μάλα σεμνῶς ἀποφαίνονται.

Α. Ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἡμεῖς ὡς δύο καὶ τρεῖς αὐτὸν λέγομεν, ἀλλ᾽ ὡς ἕνα τῶν πατριαρχῶν· ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὁμοταγέσιν ἐστί τις πρωτεύων. Φησὶ γὰρ ὁ θεῖος Χρυσόστομος ἐν τῇ ἑπτακαιδεκάτῃ ὁμιλίᾳ τῶν πράξεων· ὅρα πῶς καὶ ἐν τοῖς ἑπτὰ ἦν τις προέκριτος καὶ τὰ πρωτεῖα εἶχεν· εἰ γὰρ ἡ χειροτονία κοινὴ ἦν, ἀλλ᾽ ὅμως ἐπεσπάσατο χάριν πλείονα. πάντα δὲ ἀρχιερέα διάδοχον Χριστοῦ λέγομεν, καὶ ἐπὶ τῆς καθέδρας καθήμενον τοῦ Ἰησοῦ μου καὶ Θεοῦ· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ λέγων· ὁ δεχόμενος ὑμᾶς, ἐμὲ δέχεται· καὶ ὁ ἀκούων ὑμῶν, ἐμοῦ ἀκούει. καὶ ταῦτα μὲν κοινῶς πρὸς πάντας, ἐπίσης γὰρ ἡ ἱερωσύνη πρὸς τὸ ὑπουργῆσαι τὸ θεῖον λουτρὸν, καὶ τὴν ἱερὰν μυσταγωγίαν τελέσαι, καὶ συγχώρησιν ἁμαρτιῶν δοῦναι τοῖς ἐξομολογουμένοις, καὶ ἱερὸν χρίσμα τελέσαι, καὶ μοναχὸν ἀποκεῖραι,

A Nicænæ adversentur, omnino prohibuit: Dum tamen illibata illa servetur, addi poterunt quæ occasio tulerit, sicut ipsamet addidit: hoc & magistra rerum natura docet, & ecclesiæ usus juxta perpetuam traditionem confirmat. Propterea vir admirabilis Cyrillus, œcumenica synodo nondum celebrata, congregatis provinciæ suæ episcopis, Alexandrinæ fidei scripsit expositionem, quam Nestorio misit. & infra in eodem libro verba hæc magni Ephræmii reperies: Rursus hæretici quartam synodum calumniantur dicentes, decretum fuisse ante illam, ne cui liceret proferre, aut scribere, aut B componere, aut tenere aliam fidem, præter eam, quæ erat exposita: Quamquam synodus non hoc decreverat, licet impudenter ipsi mentiantur; sed fidem a trecentis decem & octo patribus expositam summo in honore habens præceperat, ne cui fas esset aliam proferre fidem: & quæ sequuntur. Id certe ex ipsis synodi vocibus maxime constat; patebit enim ipsa per se veritas nulla probatione indigens, si solum eæ legantur. Nec ita quidem decrevit, aliud vero fecit; sed illud ubique servavit, quod ab ea decretum fuit: nam ad veram accedentes religionem non alio symbolo, quam a trecentis decem & octo C patribus edito instituit. Risum vero potius in se movent, quam petunt calumniis synodum, dum aiunt, multos illi obtrectare. Nam de prima sancta & œcumenica synodo quot synodi detraxerunt, cum & ipsæ cœtus essent episcoporum? Quid dicam de synodo centum quinquaginta patrum, de qua Ægyptii quidam, ne si facta quidem fuerit, scire voluerunt? Sed missa faciamus deliramenta: Nam sanctis patribus ita exponentibus, & nugas hæc esse impudentes, verbaque futilia affirmantibus, quid nos ad proferentes ea dicamus? Refellamusne illos, an vero dicta probemus? Vtrumque negaverit, quicumque suæ D mentis est compos.

Et nos quidem papam ut unum de patriarchis habemus, idque si recte de fide sentiat; Isti vero illum Christi vicarium, patrem & doctorem omnium Christianorum magna gravitate pronuntiant. EPHES.

Nec ipsi duos aut tres esse dicimus papam, sed unum patriarcharum: est tamen etiam inter ejusdem ordinis plures unus primarius. Ait enim sanctus pater Chrysostomus homilia decimaseptima in acta apostolorum: Vide, ut etiam inter illos septem u- E nus fuerit præpositus, & primas tenens: nam etsi communis erat ordinatio, majorem tamen ille assecutus est gratiam. Ceterum omnem episcopum dicimus Christi esse successorem, & in cathedra Iesu Dei mei sedentem: Ipse enim dicit: *Qui recipit vos, me recipit*; & : *Qui vos audit, me audit*. Et hæc quidem communia sunt, æqualiter enim est in omnibus sacerdotium, quod attinet ad conferendum baptismum, & faciendum sacrificium, & peccata confitentibus dandam absolutionem, & sacrum chrisma conficiendum, & monachum tondendum, RESP. Matth. 10. Luc. 10.

& oleum benedicendum ungendumque ad maculas peccatorum delendas, & sacerdotem per gradus promovendum: Eamdem enim vim & easdem vires habet unusquisque ad functiones rerum ecclesiasticarum obeundas: & hoc pro certo habemus, quippe ut acceptum a patribus. Sed etiam quod de papa dicimus, non ex nobis dicimus. Nam Theodorus Studita scribens ad Michaelem imperatorem nomine omnium hegumenorum, in epistola, quæ sic incipit; Nos omnes in unum congregati jussu vestri a Deo coronati imperii, humillimi episcopi & hegumeni: si quid vero, inquit, dubitat, aut minus solutum credit sacra tuæ mentis excellentia a religioso præsule; jubeat magna sua & a Deo confirmata potentia, ut quæ ad universorum utilitatem zelo rerum divinarum flagrat, a seniore Roma mitti sibi hujus rei declarationem, ut per antiquam traditionem ab initio servatum est. Hæc est, imitator Christi imperator, supremus apex Dei ecclesiarum, cui primus præsedit Petrus, ad quem dominus: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam; & portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* Idem Theodorus in alia epistola ad Naucratium; cujus initium est; Non complebuntur aures meæ vocibus auditionum: Deum, inquit, hominesque in præsenti contestor; sejunxerunt se a corpore Christi, a coryphæa sede, in qua Christus posuit fidei claves; adversus quam non prævaluerunt per omne sæculum, nec prævalebunt usque ad finem sæculi inferi portæ, ora videlicet hæreticorum, sicut promisit ille qui non mentitur. Et in tertia sancta synodo Arcadius episcopus dixit; Præcipiat vestra beatitudo literas sancti & omni cum veneratione nominandi papæ Cælestini, sedis apostolicæ episcopi, vobis allatas recitari, ex quibus vestra beatitudo perspicere poterit, quali omnes ecclesias cura ille complectatur. Projectus quoque iisdem est usus verbis. Et paucis interpositis; Cyrillus, inquit, Alexandrinus dixit; Suscepta sanctissimi & per omnia sacratissimi Cælestini episcopi sanctæ apostolicæ ecclesiæ Romanæ epistola cum honore condecente recitetur. Similiter in sancto concilio quarto, in sacris Valentiniani ad Theodosium literis, hæc scripta leguntur; Vt beatissimus Romanæ urbis episcopus, cui principatum sacerdotii super omnes antiquitas contulit, locum & facultatem habeat de fide & sacerdotibus judicandi. Cum igitur facultas illi sit exercendi judicium de fide & sacerdotibus, jure Christianorum omnium doctor in definitione inscribitur.

Matth. 16.

Conc. Calched. part. 1. epist. 25.

EPHES. Fiant patre feliciores, cetera similes: Nam & ille adversa utitur fortuna antipapam habens, satis molestiarum illi exhibentem; & istis patrem & doctorem suum imitari non patitur animus.

RESP. Vtinam nobis tot essent concionatores in ecclesia diebus festis ac dominicis populum docentes, quot summa felicitate visuntur in Latina ecclesia, quotque monachi extremam amplexi paupertatem.

καὶ ἔλαιον ἁγιάσαι καὶ χρῖσαι πρὸς ἀπόνιψιν ἁμαρτιῶν, καὶ ἱερέα κατὰ βαθμὸν χειροθετῆσαι· καὶ εἰς πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ τὴν αὐτὴν ἰσχὺν καὶ ἴσην ἕκαστον οἴδαμεν ἔχειν. καὶ οὕτως ἐγνώκαμεν ἀκριβῶς παρὰ τῶν πατέρων ταῦτα λαβόντες. καὶ ὃ δὲ λέγομεν, οὐκ ἐξ ἡμῶν τοῦτο λέγομεν· φησὶ γὰρ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης γράφων πρὸς Μιχαὴλ τὸν βασιλέα ἐκ προσώπου πάντων τῶν ἡγουμένων, ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἧς ἡ ἀρχή· ἡμεῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνεληλυθότες κατὰ κέλευσιν τῆς θεοστέπτου ὑμῶν βασιλείας, ἐλάχιστοι ἐπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι· εἰ δέ τι ἀμφιβαλλόμενον, ἢ ἀπιστούμενον τῇ θείᾳ ὑμῶν μεγαλονοίᾳ διαλύεσθαι παρὰ τοῦ ἀρχιερέως εὐσεβῶς, ἡ μεγάλη καὶ θεοστήρικτος αὐτῆς χείρ, ὡς ζηλοτυποῦσα τὰ θεῖα ἐπ᾽ ὠφελείᾳ τοῦ παντός, κελευσάτω παρὰ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης δέξασθαι τὴν διασάφησιν, ὡς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς πατροπαραδότως ἐξεδόθη. αὕτη, Χριστομίμητε βασιλεῦ, ἡ κορυφαιοτάτη τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, ἧς Πέτρος πρωτόθρονος, πρὸς ὃν ὁ κύριος φησί· σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ πρὸς Ναυκράτιον, ἧς ἡ ἀρχή· οὐ πλησθήσεται τὸ οὖς μου ἀπὸ φωνῶν ἀκροάσεων, φησί· μαρτύρομαι ἄρτι κατενώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἑαυτοὺς ἀπέρρηξαν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τοῦ κορυφαίου θρόνου, ἐν ᾧ Χριστὸς ἔθετο τὰς κλεῖς τῆς πίστεως, ἧς οὐ κατίσχυσαν ἀπ᾽ αἰῶνος οὐδ᾽ αὖ κατισχύσωσι μέχρι συντελείας αἱ πύλαι τοῦ ᾅδου, τὰ τῶν αἱρετικῶν δηλαδὴ στόματα, ὡς ἡ τοῦ ἀψευδοῦς ὑπόσχεσις. ἐν δὲ τῇ ἁγίᾳ τρίτῃ συνόδῳ Ἀρκάδιος ἐπίσκοπος εἶπε· κελευσάτω ἡ ὑμετέρα μακαριότης τὰ προσενεχθέντα ὑμῖν γράμματα τοῦ ἁγίου καὶ μετὰ πάσης προσκυνήσεως ὀνομαζομένου πάπα Καιλεστίνου τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας ἐπισκόπου ἀναγνωσθῆναι· ἐξ ὧν γνῶναι δυνήσεται ἡ ὑμετέρα μακαριότης, ὁποίαν ἔχει φροντίδα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. τὰ αὐτὰ καὶ Πρόϊεκτος. καὶ μετὰ πάνυ βραχέα φησί. Κύριλλος Ἀλεξανδρείας εἶπεν· ὑποδεχθὲν τὸ γράμμα τοῦ ἁγιωτάτου καὶ κατὰ πάντα ὁσιωτάτου τῆς ἁγίας ἀποστολικῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπου τῆς Ῥωμαίων Καιλεστίνου, μετὰ τῆς προσφόρου τιμῆς ἀναγινωσκέσθω. ἐν δὲ τῇ ἁγίᾳ τετάρτῃ συνόδῳ ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ γράμματι, ὃ καὶ θεῖον γράμμα ἐπιγράφει, τοιάδε φησίν· ἵνα ὁ μακαριώτατος ἐπίσκοπος τῆς Ῥωμαίων πόλεως, ᾧ τὴν ἱερωσύνην κατὰ πάντων ἡ ἀρχαιότης παρέσχε, χώραν καὶ εὐπορίαν ἔχῃ περὶ πίστεως καὶ ἱερέων ἀνακρίνειν. ἐπεὶ οὖν περὶ πίστεως καὶ ἱερέων εὐπορίαν ἔχει τοῦ ἀνακρῖναι, δικαίως καὶ διδάσκαλος τῶν Χριστιανῶν ἁπάντων ἐν τῷ ὅρῳ γράφεται.

ΕΦΕ Γένοιντο πατρὸς εὐτυχέστεροι, τὰ δ᾽ ἄλλα ὅμοιοι· καὶ γὰρ δὴ κἀκεῖνος οὐκ εὐτυχεῖ, τὸν ἀντιπάπαν ἔχων ἐπιεικῶς ἐνοχλοῦντα· καὶ οὗτοι τὸν πατέρα μιμεῖσθαι καὶ τὸν διδάσκαλον οὐκ ἀνέχονται.

ΑΠΟ Καὶ ἡμεῖς εὐχόμεθα τοσούτοις διδασκάλοις πλουτήσειν ἐπ᾽ ἐκκλησίας διδάσκοντας ἐν ταῖς ἑορτασίμοις ἡμέραις καὶ ἐν ταῖς κυριακαῖς ὅσοις καὶ ἡ τῶν Λατίνων ἐκκλησία πλουτεῖ, καὶ περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ εὐτυχεῖ, καὶ τοσούτοις μοναχοὺς ἀκτήμονας ἔχει.

λέληθε

λέληθε δὲ αὐτὸν, ὅτι ἀντιπάπας ἐβούλετο μὲν γενέσθαι, ὑπὸ δὲ τῶν καλῶς φρονούντων, καὶ καλῶς διαθετούντων τὰ κοινὰ, καὶ τὴν τιμὴν ἑαυτῶν περιποιουμένων *. καὶ διὰ ταῦτα καὶ τὸ μὴ εἶναι σχίσμα ἐν ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ, ὅπερ ἐστὶ χεῖρον πάντων τῶν κακῶν, ἀντιπάπας οὐκ ἐγένετο. ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Βασιλείᾳ σύνοδος διελύθη, καὶ τὰ πάντα ἐν γαλήνῃ καὶ ἡσυχίᾳ. οὐκ ἔδει οὖν αὐτὸν ἄνθρωπον τοιοῦτον τῆς ἐκκλησίας κατεύχεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον ὑπερεύχεσθαι τὰ κρείττω καὶ βελτίω.

λείπε- ...νται ...ιῦ-

Σ. Φεύγετε οὖν αὐτοὺς, ἀδελφοὶ, καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς κοινωνίαν· οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ· καὶ οὐ θαυμαστόν· αὐτὸς γὰρ ὁ σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός· οὐ θαῦμα οὖν, εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης, ὧν τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ περὶ τῶν αὐτῶν ὁ αὐτὸς ἀπόστολος· οἱ τοιοῦτοι τῷ κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ, καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων· ὁ μέντοι στερρὸς θεμέλιος τῆς πίστεως ἕστηκεν ἔχων τὴν σφραγῖδα ταύτην. καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν· εἴ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, κἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ, ἀνάθεμα ἔστω. βλέπετε προφητικῶς τὸ, κἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ, ἵνα μή τις τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πάπα προβάλληται. καὶ ὁ ἠγαπημένος μαθητής· εἴ τις ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς, καὶ ταύτην τὴν διδαχὴν οὐ φέρει, εἰς οἰκίαν αὐτὸν μὴ λαμβάνετε, καὶ χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγετε· ὁ γὰρ λέγων αὐτῷ χαίρειν, κοινωνεῖ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ τοῖς πονηροῖς.

Τούτων ὑμῖν ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διωρισμένων, στήκετε κρατοῦντες τὰς παραδόσεις, ἃς παρελάβετε τάς τε ἐγγράφους καὶ ἀγράφους· ἵνα μὴ τῇ τῶν ἀθέσμων πλάνῃ συναπαχθέντες ἐκπέσητε τοῦ ἰδίου στηριγμοῦ. Θεὸς δὲ ὁ πάντα δυνάμενος ἐκείνους τε ἐπιγνῶναι τὴν οἰκείαν πλάνην παρασκευάσῃ, καὶ ἡμᾶς αὐτῶν ἀπαλλάξας ὡς πονηρῶν ζιζανίων οἷα καθαρὸν καὶ εὔχρηστον σῖτον εἰς τὰς ἑαυτοῦ ἀποθήκας συνάξειεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις.

ΑΠΟΛ. Ἔδει μὲν ἡμᾶς μηδεμίαν ἀπολογίαν δοῦναι, ἐν οἷς ἐνταῦθα προφέρει· συνήθως γὰρ ποιεῖ προφέρων ὕβρεις καθ' ἡμῶν. ὅμως ἐροῦμεν ὀλίγα· καὶ γὰρ τὸ, ὁμοούσιον, καὶ τὸ, θεοτόκος, καὶ ὅσα οἱ ἅγιοι διετράνωσαν, αὐταῖς λέξεσιν οἱ ἀπόστολοι οὐκ εὐηγγελίσαντο· ἀλλ' ἡμεῖς ὅσα τε οἱ πατέρες ἡμῶν ἐθεολόγησαν καὶ ἐξήπλωσαν, ὡς ἀποστολικὰς παραδόσεις καὶ ταῦτα στέργομεν. εἰ οὖν ὑπὸ τὸ ἐπιτίμιον τοῦ ἀποστόλου οἱ ταῦτα ἐκθέμενοι, καὶ ἡμεῖς ἐσμέν. ὅσα δὲ ἐκ τῶν ἀποστολικῶν ἐπιστολῶν καθ' ἡμῶν προφέρει, οὐ συμβάλλουσι πρὸς ἡμᾶς. τὰς γὰρ παραδόσεις τῶν ἀποστόλων, τάς τε ἐγγράφους καὶ ἀγράφους, ταῖς εὐχαῖς αὐτῶν στηριζόμενοι βεβαίως κατέχομεν, εἰς Τριάδα πιστεύοντες ὁμοούσιον, καὶ Θεὸν σεσαρκωμένον ἐκ τῆς ἀειπαρθένου θεοτόκου γεννηθέντα. ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἴρηται οὐ κατὰ φιλόνεικον ἀπόδειξιν· οὐδὲ γὰρ βουλόμεθα ἐρίζειν τε καὶ φιλονεικεῖν, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν ἐρευνᾶν διὰ τῆς ὁδηγούσης ἡμῖν παρὰ Θεοῦ γνώσεως καὶ τῆς τῶν ἁγίων διδασκαλίας, οἵτινες τὰ θεῖα δόγματα διετράνωσαν·

A Ignorat vero ipse de antipapa, voluisse quidem illum dignitatem arripere, sed a prudentioribus, & rempublicam recte administrantibus, honoremque suum tutantibus fuisse rejectum. Ex quo factum est, ut antipapa non sit, ne etiam in ecclesia Dei schisma esset, quod est malorum omnium gravissimum. Basileensis quoque synodus dissoluta est, omniaque in pace sunt, & summa tranquillitate. Quare non oportebat, talem virum imprecationes in ecclesiam jacere, sed precari potius, ut ei fauste prospereque eveniant omnia.

Fugite ergo fratres, illos & communionem eorum; sunt enim pseudapostoli, subdoli operarii, transfigurantes se in apostolos Christi: & non mirum; Ipse enim satanas transfigurat se in angelum lucis. Non est ergo magnum, si ministri ejus transfigurentur velut ministri justitiæ; quorum finis erit secundum opera ipsorum. Rursus idem apostolus de iisdem alio in loco; *Hujuscemodi*, inquit, *domino nostro Iesu Christo non serviunt, sed suo ventri; & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium: sed firmum fundamentum fidei stat, habens signaculum hoc.* & alibi rursus; *Si quis vobis euangelizaverit præter id quod accepistis, licet angelus de cælo, anathema sit.* Videtis prophetice dictum illud, *licet angelus de cælo*, ne quis eminentiam papæ obtendat. Et dilectus discipulus; *Si quis*, inquit, *venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec, Ave, ei dixeritis: qui enim dicit illi, Ave, communicat operibus ejus malignis.* — B: E P H E S. — 2. Cor. 11. — C: Galat. 1. — 10. epist. 2.

Cum hæc vobis sint a sanctis apostolis præscripta, state in traditionibus quas accepistis, sive scriptas, sive non scriptas; ne improborum errore traducti a propria excidatis firmitate. Deus autem qui omnia potest, & illis, ut suum agnoscant errorem, D præstet, & nos veluti purum selectumque frumentum ab illis tamquam pravis zizaniis secernens, in horreo suo reponendos colligat in Christo Iesu domino nostro, quem decet omnis gloria, honor, & adoratio.

R E S P. Ad hæc sane, quæ hic profert, nulla esset danda responsio; nam suo more jacit in nos contumelias: tamen dicemus pauca. Vox, Consubstantialis, &, Deipara, & quæcumque sancti explanarunt, non sunt ab apostolis explicite tradita: Nos tamen omnia, quæ patres nostri de rebus divinis locuti latius explicarunt, tamquam apostolicas recipimus traditiones. Itaque si sancti illi pœnis per E apostolum constitutis tenentur, & nos tenemur. Quæ porro in nos profert ex epistolis apostolorum, non faciunt ad rem. Traditiones enim apostolicas tam scriptas quam non scriptas orationibus illorum fulti constanter tenemus, credentes in Trinitatem consubstantialem, Deumque incarnatum, ex semper virgine Dei genitrice natum. Sed hæc dicta sint non contentiosæ ostentationis ergo; neque enim rixari & contendere volumus, sed veritatem scrutari duce nobis divinitus tradita scientia & doctrina sanctorum, a quibus sacra dogmata explicata sunt;

non alia via persuadere volentes hominibus, quam ea, quæ nobis per lumina ecclesiæ patet. Testis cogitationum dominus, qui rationem ab omni mendacium proferente reposcet. Nos enim inimici pacis esse nec habuimus, nec habebimus unquam in animo: nam si pacem amittamus, hostes illorum erimus, quibus a Christo

Luc. 24. *Ioan. 10.* dictum est, *Pax vobis*, sed hanc tenere volumus & optamus. Potens autem est Deus pacem donare & confirmare per universam ecclesiam suam; ut omnes unanimiter idem sentientes & profitentes, Christo Deo, cui sic placitum est, gloriam tribuamus: quoniam ipsum decet gloria in sæcula. Amen.

A οὐκ ἄλλως βουλόμενοι πείθειν ἀνθρώπους, ἢ ὡς οἱ τῆς ἐκκλησίας φωστῆρες διδάσκουσι. μάρτυς ὁ τῶν ἐννοιῶν δεσπότης, ὃς ἀπαιτήσει λόγον πάντα τὸν λαλοῦντα τὸ ψεῦδος. καὶ γὰρ ἐχθροὶ εἰρήνης οὔτε ἠθελήσαμεν, οὔτε ποτὲ θελήσομεν γενέσθαι· ἐὰν γὰρ τὴν εἰρήνην ἀπολέσωμεν, ἐχθροί ἐσμεν ἐκείνων τῶν ἀκουσάντων παρὰ Χριστοῦ· εἰρήνη ὑμῖν· ἀλλὰ ταύτην θέλομεν καὶ ποθοῦμεν κατέχειν. δυνατὸς δὲ ὁ Θεὸς εἰρήνην δοῦναι καὶ πῆξαι καὶ βεβαιῶσαι ἐν τῷ πληρώματι τῆς αὐτοῦ ἐκκλησίας, ἵνα πάντες ὁμοθυμαδὸν τὸ ἓν φρονοῦντες καὶ λέγοντες, τῷ οὕτως εὐδοκήσαντι Χριστῷ τῷ Θεῷ δόξαν ἀναπέμψωμεν· ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

ACTA

ACTA SACRI OECVMENICI CONCILII

AB HORATIO IVSTINIANO BIBLIOTHECÆ VATICANÆ CVSTODE PRIMARIO collecta, disposita, & notis illustrata.

PRÆFATIO HORATII IVSTINIANI in collectionem actorum concilii Florentini.

Concilium Basileense, ex decreto Constantiensis concilii, a Martino V. summo pontifice indictum, & Eugenii IV. successoris ejus auctoritate inchoatum, non diu in apostolicæ sedis obedientia permansit; sed inconcessa tentans, & Petri judicium usurpans, imo supra Petrum, & supra papam se constituens, incredibile dictu est, quot & quanta sit ausum, & ad infelicem exitum deduxerit. Nam & abominationem desolationis in templo Dei statuit, & antipapam sibi elegit, asperrimo tunc perstrictum scommate, Basilea peperit Basiliscum. Ea omnia exarata leguntur, non sine piorum offensa, in actis impressis ejusdem concilii.

Quid vero Eugenius summus pontifex adversus hujusmodi facinora egerit, quomodo & quibus constitutionibus ac rationibus Basileense concilium Ferrariam transtulerit, abrogaverit; in eodem contumaciter perseverantes censuris & pœnis perstrinxerit; assertasque ab eis veritates, verius falsitates, de potestate concilii supra papam, damnaverit, non æque in manibus omnium extant, cum tamen omnia in hoc generali concilio, Ferrariæ primum, deinde Florentiæ, quo idem concilium ejusdem pontificis auctoritate fuerat translatum, acta fuerint.

Florentiæ etiam in hoc eodem concilio unionem ecclesiæ Græcæ cum apostolica Romana perfecit Eugenius: & quia hæc unio fuit præcipuum & primo intentum convocationis hujus concilii opus, unde & merito Florentinum concilium nuncupatur, ejus rei gestæ historiam breviter hic indicasse visum est, ut hinc quoque hujus nostræ collectionis actorum publica necessitas dignoscatur. Igitur S. Ignatio patriarcha e sede Constantinopolitana expulso, illam invasit Photius, qui Nicolai I. judicio de vi damnatus [a], ira odioque in judicem exæstuans, ab ejus obedientia recessit, & schismaticorum factus antesignanus, Romanæ sedis negavit primatum: atque ut eam argueret, quod male symbolo addidisset, Filioque [b], negavit Spiritum sanctum a Filio procedere, multaque alia falsorum dogmatum zizania inimicus homo superseminans in orientali ecclesia, non sibi soli & suis æternæ vitæ dispendium intulit, sed in successores propagans, perpetui jecit semina schismatis, quod altis radicibus fixum, haud facile esset in posterum evellendum.

Laboravit in eo extirpando, legatis Constantinopolim missis, Leo [c] IX. sed frustra. Evocavit Græcos ad Barense concilium Vrbanus II. S. Anselmo [d] Cantuariensi archiepiscopo disceptatore usus, sed nullo fructu. Gregorio X. pontifice in Lugdunensi concilio Michael Palæologus imperator, Græcique antistites Romanæ ecclesiæ unionem amplexi sunt, ejusque fidem professi; sed a fide & promissione cito recesserunt.

Tandem Ioannes Palæologus imperator Græcorum, & Iosephus patriarcha Constantinopolitanus, cum reliquis orientalibus episcopis ad hoc concilium, ab Eugenio IV. summo pontifice indictum, Ferrariam primum, deinde Florentiam, quo ejusdem pontificis auctoritate idem concilium fuerat translatum, se contulerunt, atque post multas disputationes & tractatus; tandem Spiritu sancto cooperante, in quinque capita convenere. Primo, de processione Spiritus sancti ex Patre & Filio. Secundo, de licita additione, Filioque, facta symbolo. Tertio, de materia eucharistiæ azymi, sive fermentati panis triticei. Quarto, de purgatorio & visione beatifica. Quinto, de primatu papæ. Decreto super his firmato, imperator & Græci in patriam sunt reversi.

Verum tot Romanorum pontificum laboribus & impensis exculta Græcia nullum fructum attulit; quinimo, Marco Ephesino archiepiscopo, novo Photio, impulsore, ad vetus schisma atque hæresim rediit: ut mirum minime videri debeat, si infructuosæ instar ficulneæ, quam

Anno Christi 1438.

[a] ... synodo generali.
[b] In sua epist. encyclica.
[c] Vuibertus in ejus vita lib. 2. cap. 9. Leo Ostiens. lib. 2. cap. 89.
[d] Baron. to. 11. an. 1097. num. 146.

ANNO CHRISTI 1438.

quam in euangelio legimus, jaceat excisa.

Observatione autem dignum, quod plures historici memorant[a], in diebus festis pentecostes, quibus Spiritus sancti missio & illapsus in apostolos & ecclesiam recolitur, Constantinopolim a Turcis fuisse captam; justissima Dei ultione, una cum regia urbe imperatorem, imperium, libertatemque amittentibus Græcis inter ipsa solennia sancti Spiritus, cujus ipsi a Patre & Filio processionem negant.

a Apud Mercatorem in sua chronolog. ann. 1452. " Hoc falsum ut alias non semel monuimus: fuit capta feria tertia post dominicam Trinitatis.

Ceterum præfatum unionis decretum in hoc concilio conditum & firmatum, refertur ab omnibus tam Græcis, quam Latinis, ejusdemque extant originalia, de quibus suo loco dicemus.

At vero disputationes publicæ Græcos inter & Latinos habitæ, quales fuerint, quidve ab utraque parte dictum allatumve sit, altum apud omnes silentium, spatio centum fere annorum, a tempore scilicet Eugenii ad tempus Clementis VII. cum tamen certum sit, non ab uno tantum Græco aut Latino, sed a pluribus tam Græcis quam Latinis scriptoribus, & concilii secretariis seu notariis fuisse exceptas. sic enim ait Fantinus de Valereso archiepiscopus Cretensis, qui eidem concilio interfuit, & decreto subscripsit, in ejus explicatione, quæ in bibliotheca Vaticana extat manuscripta. *Multa disputationes solenniter factæ fuerunt super diversis articulis, positis sex pro parte disputatoribus, qui in medio totius concilii considebant, sex videlicet ex una parte, & sex ex alia, sibi adinvicem facies conspicientes. Interpres autem stabat in medio omnium referendo cuncta in Latino & Græco sermone, quæ ab utraque parte dicebantur: tres vero notarii erant constituti pro qualibet parte, qui omnia gesta in Latino & Græco fideliter conscribebant.* Hæc ille. Latinis igitur exemplaribus in archivis & bibliothecis delitescentibus, ex Græcis unum sine scriptoris, seu notarii nomine anno millesimo quingentesimo vigesimosexto sedente Clemente VII. typis Romæ excusum lucem aspexit, a Bartholomæo Abramo Cretensi Latine redditum, qui Florentino concilio non in operis tantum vestibulo, sed inter ipsa etiam acta octavæ synodi nomen indidit: *Ioannes*, inquit, *Palæologus imperator ad celebrandam octavam synodum triremibus invectus est:* ut si antiquiores codices ejusdem concilii manu exaratos non haberemus, autographo hæc verba necessario essent adscribenda, quæ merito Baronius [b] temeritatis, vel imperitiæ arguit, eum titulum & ordinem vindicante sibi œcumenica octava synodo, contra Photium schismaticorum antesignanum celebrata, quam propterea ejusdem factionis Græci non recipiunt, nec agnoscunt. Hoc igitur detracto titulo & nomine, aliam ejusdem Græci codicis translationem in Latinum sermonem elaboravit Ioannes Matthæus [c] Caryophilus, idem Cretensis, quæ in conciliis generalibus sub Paulo V. Romæ editis est impressa.

b Tom. 10. anno 869. num. 64.

c In catalogo conciliorum generalium Romæ editorum initio tomi 4.

Verum expetebant plurimi, & quidem merito, ut exemplar etiam earumdem disputationum ab aliquo scriptore Latino exaratum quæreretur, & ad publicam utilitatem ederetur in lucem. Eodem ego desiderio cum tenerer, atque bibliothecæ Vaticanæ volumina revolverem, reperi vetustum codicem manuscriptum continentem eas disputationes, ab Andrea de sancta Cruce patricio Romano & apostolici consistorii advocato descriptas, qui & inter advocatos, qui

A concilio interfuerunt, recensetur in actis[d], & ea quæ hinc inde dicebantur excipiebat: quod ipse profitetur[e] his verbis: *Calamum sumpsi, onusque ad scribendum prolata suscipiens, id prosecutus sum: referam, nulla mutata substantia, Græcorum dicta ex interpretis organo, Latinorum ex ipsorum exponentium originali emissione verborum.* Et infra[f]. *Quæ quidem, etsi facundius referri potuissent, retuli, prout fuere, verbisque propriis eorum qui ea protulere, ne verborum ornamento a gestorum veritate divertere judicarer.*

Quod autem id Andreas & alii scriptores præstare potuerint, fidem faciunt verba interpretis[g], sic disceptatores alloquentis: *Placeat plane*

B *dicere, ut scriptores possint scribere.* imo & post disceptationes conveniebant scriptores, ut unus suppleret ex alio, si quæ non excepisset: sic enim Græcis dixit aliquando Iulianus cardinalis Cæsarinus[h]: *Si scriptores non bene omnia recollegerunt, nostri scriptores & vestri conveniant.* & alibi[i]: *Relata per notarios scripta auscultentur.* & rursus[k] alibi: *Conveniant qui scripserunt, & de scriptis conveniant.*

d Pa[...] num. e Col[...] ne 1. f Col[...] ne 22. [...] ne. g Col[...] ne 21. h Vb[...] pra. i Coll[...] ne 4. [...] ne. k Coll[...] ne 8.

In hoc eodem concilio (dum adhuc Florentiæ post discessum Græcorum celebraretur) ecclesias Armenorum & Iacobitarum ad apostolicæ sedis obedientiam reduxit Eugenius, decretis pro earum unione cum Romana ecclesia conditis, in quibus fere omnia Christianæ fidei dogmata, & sacramentorum mysteria continentur;

C quæ, quamvis legantur in Bullario Romano & in codicibus Vaticanis, extentque originalia, de quibus suo loco dicemus, tamen non solum inter acta concilii non sunt edita, sed nec ullibi prorsus publice apparent, qua tandem occasione, quibus tunc missis legationibus, quibus oratorum instantiis & acceptationibus fuerint condita.

Transtulit etiam hoc concilium Eugenius Florentia Romam in Laterano, atque in eo oratores regis Æthiopum audivit: Syros, Chaldæos, & Maronitas ad sedis apostolicæ obedientiam reduxit, eisque decreta de fide catholica, approbante concilio, tradidit.

D Hæc omnia in Vaticanis codicibus & regestis inclusa detinebantur: & hæc sunt, quæ in hoc opere continentur, & nunc primum in lucem prodeunt: ad quorum pleniorem notitiam plura etiam inserui ex historicorum manuscriptis codicibus & monumentis, quæ in præfata extant bibliotheca.

Ea igitur quæ reperi, non secus ac vivas aquas in Vaticani collis visceribus, Vaticanæ scilicet bibliothecæ manuscriptis voluminibus reconditas, typis, quasi canalibus, in ecclesiæ campum derivandas curavi; obscuriora & difficiliora, notis tam in margine, quam in fine constitu-

E tionum & collationum appositis, pro viribus illustravi; sanctorum patrum & conciliorum testimonia quibus ex locis desumpta sint, indicavi; cuncta juxta temporis ordinem, brevi, ubi opus fuit, narratione & argumento, historica methodo connexui, ac in tres partes distributa disposui. Quarum prima ante adventum Græcorum, secunda post eorum adventum, tertia post eorumdem discessum, acta continet.

Quocirca neminem non manifeste percipere existimo, quam graves nos causæ ad hanc novam collectionem adoriendam, illustrandam ac divulgandam impulerint, ut vera tandem & integra sacrosanctæ synodi acta fideliter in suas partes

partes digesta, publice in omnium manibus A matris ecclesiæ utilitatem pro virium nostrarum modulo promoveremus. extarent: in quibus edendis una hæc nobis & suprema ratio fuit*, ut Dei laudem & sanctæ

PARS PRIMA
ACTORUM SACRI OECUMENICI.
CONCILII FLORENTINI
ANTE ADVENTUM GRÆCORUM AD IDEM CONCILIUM.

DIVISIONEM *orientalis ecclesiæ ab apostolica sede ægre ferens ac molestissime Eugenius IV. summus pontifex, in Constantiensi concilio primum; demum apud Martinum papam V.* B *prædecessorem suum, adhuc in minoribus constitutus, plurimum laboraverat*[a] *ut sublato pariete de medio, utriusque ecclesiæ unio proveniret. Ad apostolatus autem apicem assumptus, pio desiderio, pastoralis curæ debito accedente, eam rem ardenti animo aggressus, per ejus studium ac diligentiam Ioannes Palæologus imperator Constantinopolitanus, & Iosephus patriarcha oratores ad apostolicam sedem destinarunt. Nec moratus Eugenius nuntios apostolicos Constantinopolim transmisit, quorum industria ad conventiones & capitula tractandæ rei deventum est. Interim existentes in Basileensi concilio, quod a Martino V. summo pontifice fuerat indictum, & ejusdem Eugenii assensu perseverabat, privatas causas, zeli & reformationis prætextu, exercentes, jamque adversus Eugenium intumescentes, ut ex adventu Græcorum majorem sibi existimationem compararent, per oratores & literas Græcos solicitabant, ut ad idem concilium accederent, quod & pacto firmarunt. Nam oratores imperatoris & patriarchæ ad idem concilium transmissi, eum nondum ad eorum notitiam pervenissent tractatus & capitula Constantinopoli per nuntios apostolicos firmata, convenerunt cum Basileensibus inter alia, de transferendo dicto concilio ad locum Græcis magis accommodum, his verbis*[b]: Loca nominata sunt Calabria, Ancona, vel alia terra maritima; Bononia, Mediolanum, vel alia civitas in Italia: extra Italiam Buda in Hungaria, Vienna in Austria; & ad ultimum Sabaudia. Datum in sessione publica 7. Idus Septembris 1434.

Displicuit quidem summo pontifici quod parum sibi deferri videretur, cum de re tam gravi & ardua, tot mensibus agitata, nihil antea sibi per ipsum concilium fuisset nuntiatum: avidus tamen unionis præfatæ, & veritus, ne, si dissensio aliqua intercederet, eadem impediretur, licet deliberationem aliam multo expeditiorem, ut probavit eventus, Constantinopoli in dies expectaret, audito nihilominus oratore concilii, conclusioni ipsius concilii præbuit assensum. Subsecutos postmodum Græcorum oratores pro confirmatione Constantinopoli gestorum exhortatus est, ne conclusionum varietatem ægre ferrent, neve diffiderent, auspice Deo, pro votis omnia successura: sibi gratam esse omnem viam, per quam unio sequeretur: suam proinde opem & operam ullo tempore non defuturam; quod & præstitit. Nam apostolicæ sedis legatos Nicolaum titulo sanctæ crucis, & Ioannem titulo sancti Petri ad vincula, presbyteros cardinales, cum facultate ea omnia faciendi, quæ præfatæ unioni profutura viderentur, Basileam ad concilium transmisit.

Cum vero expectaretur, prædicta ad debitum finem perduci, nonnulli in præfato concilio existentes, pro eodem concilio transferendo ad locum Græcis magis accommodum, nominarunt & elegerunt civitatem Avenionensem in Gallia, in priori decreto non nominatam, nec comprehensam: quod decretum legitur in sessione 25. ejusdem concilii his verbis. Sacrosancta generalis synodus Basileensis. *& infra.* invocata Spiritus sancti gratia post missarum solennia conclusum fuit & conventum, quod apud imperatorem, patriarcham, & alios Græcos prædictos, diligens & debita fieret instantia cum allegationibus & expositio- C nibus plurimorum rationibus, quæ ad id allegari & adduci possent, ut ex diversis bonis respectibus civitatem Basileensem acceptarent pro dicto œcumenico concilio ibidem celebrando: quam si eos omnino recusare contingeret, extunc civitas Avenionensis locus esset ipsius œcumenici concilii ibidem celebrandi, si tamen illud in eadem celebrari non posset, extunc in Sabaudia concilium celebraretur antedictum. Ut igitur prætermissa omnia & singula debitum & votivum sortiantur effectum, cum omni solennitate alias in hoc sacro Basileensi concilio in rebus arduis expediendis adhiberi solita, patribus in majori ecclesia Basileensi post missarum D solennia considentibus, hæc sancta synodus decernit, vult, statuit, ordinat & declarat, futurum œcumenicum concilium in Basileensi, aut, illa recusata, in Avenionensi, civitatibus; alioquin in Sabaudia juxta conclusionem supradictam, debitis & conventis temporibus debere celebrari. Quodque imperator & patriarcha, & alii Græci præfati, juxta capitulata & decreta hujusmodi, nec non omnes & singuli alii cujuscumque gradus, status, dignitatis vel præeminentiæ existant, qui generalibus conciliis de jure vel consuetudine interesse debent, etiamsi pontificali dignitate præfulgeant, ad illud debeant & teneantur, maxime pro consummatione tam salutaris operis, accedere & convenire. E Et hanc præmissam nominationem & electionem vult, statuit & decernit hæc sancta synodus, ut sit firma, inconcussa & inviolabilis, quacumque alia modificatione, ordinatione, dispositione; nominatione, seu electione per ipsum sacrum concilium, seu alium, vel alios quacumque auctoritate, etiam papali fungentes, in contrarium facta, seu factis, minime valitura, seu valituris. Datum Basileæ in sessione publica hujus sanctæ synodi in ecclesia majori Basileensi solenniter celebrata Nonis Maii, anno a nativitate domini 1437.

Decretum concilii Basileensis, electionis Avenionensis civitatis pro transferendo eodem concilio.

Contra

ANNO CHRISTI 1438.

Contra quod decretum reclamarunt, & expresse de nullitate protestati sunt oratores imperatoris & patriarchæ Græcorum: quorum protestationem inserit Eugenius papa in sua constitutione [a] *infra recensenda.*

a Num. 4.

Sanior vero pars ejusdem concilii in executionem primi decreti nominavit & elegit Florentiam, aut Vtinum in patria Fori Iulii, seu aliam civitatem in Italia, ut sæpe affirmat Eugenius in sequentibus constitutionibus. Ipsum vero decretum hactenus desideratum, ex Vaticano codice [b], *ex quo & pleraque constitutiones Eugenii* [c] *infra recensendæ sunt desumptæ, hic subjicitur.*

b 4118.

c Has Eugenii constitutiones & acta concilii vidi etiam in bibliothecis eminentissimi cardinalis Bisciæ, & collegii Capranicensis de Vrbe.

DECRETUM CONCILII BASILEENSIS electionis Florentiæ, &c. pro transferendo eodem concilio.

Sacrosancta generalis synodus Basileensis in Spiritu sancto legitime congregata, universalem ecclesiam repræsentans, ad perpetuam rei memoriam.

Num. II. Hæc sacrosancta synodus inter suæ congregationis exordia, ut ea, pro quibus generalium conciliorum celebratio dignoscitur instituta, Spiritus sancti assistente gratia, opere complerentur, summam diligentiam ad continuandam inter populos occidentales & orientales unionem adhibuit, ut sicut ex longo dissidio Dei ecclesia innumeras perpessa est calamitates, ita ex fraterna unione maximum assequeretur profectum, proinde Constantinopolim ad hoc sanctum promovendum opus oratores transmisit, quibus una cum solennibus ambasiatoribus serenissimi imperatoris Romæorum & venerabilis patriarchæ Constantinopolitani huc redeuntibus, habitis super hoc multis tractatibus, maturaque deliberatione, tandem certa capitula inter hoc sacrum concilium & ipsos ambasiatores concordata, & per decretum & publica sessione firmata extiterunt. In quibus eadem sancta synodus ex tam sancto negotio ad destinandum Constantinopolim oratores suos cum quibusdam pecuniarum summis, & duabus galeis grossis, duabusque subtilibus, & trecentis balistariis, infra certum tempus, ac per eosdem, unum de locis in decreto comprehensis pro œcumenico concilio nominandum, in quo imperator & patriarcha cum septingentis personis, pro hac sancta unione complenda, nobiscum convenirent, obligare se voluit.

Cum autem tempus ista exequendi in foribus instet, cupiens hæc sancta synodus suis penitus pollicitationibus satisfacere, & tam pium negotium, quo hoc tempore salubrius excogitari nequit, totis viribus ad optatum finem perducere, ad hanc in suis disputationibus, & deinde in generali congregatione conclusionem devenit, ut videlicet civitas Florentina, aut Vtinum in patria Fori Iulii ponenda in manu concilii, seu quicumque alius locus tutus in decreto comprehensus, summo pontifici & Græcis accommodus, pro œcumenico concilio eligatur; ille videlicet de prædictis, qui citius paraverit & expedierit galeas, pecunias & alia necessaria, datis etiam securitatibus necessariis. Portus autem sit Venetiæ, Ravenna, aut Ariminum; ille videlicet ex iis, quem imperator & patriarcha Constantinopolitanus maluerint. Item ne clerus gravaretur incassum, decima nec decretaretur, nec exigeretur, usquequo Græci ad

A unum de prædictis applicuerint portum. Quodque per totum tempus in decreto comprehensum in hac civitate sacrum remaneat concilium, & ut legati ac præsidentes apostolicæ sedis, vocatis patribus, de quibus eis visum esset, oratores ad conducendum Græcos & præmissa exequenda eligant, qui omnem instantiam pro hac civitate Basileensi facere debeant.

Vt igitur semper, divina gratia assistente, præmissa omnia & singula debitum sortiantur effectum, in hac publica & solenni sessione hæc sancta synodus præfatam conclusionem vult, statuit, declarat esse firmam atque validam, tenendamque & exequendam; cassans, irritans & annullans, cassumque, irritum & nullum B esse decernens quidquid a quoquam, & etiam quibuscumque factum vel actum sit, vel in futurum fieret, vel attentaretur adversus prædicta, seu dependentia ab eis, vel quod eorum executionem posset quomolibet impedire: volens, ut ad prædictorum executionem prædicti apostolici legati ac præsidentes quascumque literas oportunas sub bulla concilii in forma debita conficiant, & alia quæcumque huic sancto negotio necessaria vel accommoda expediant.

Datum Basileæ in nostra solenni sessione in ecclesia majori celebrata Nonis Maii, anno a C nativitate domini millesimo quadringentesimo trigesimo septimo.

Ego Oddus de Varris apostolicæ sedis protonotarius præmissis decretationi & decreti publicationi, omnibusque aliis & singulis, dum sic, ut præmittitur, in publica sessione in majori ecclesia Basileensi solenniter celebrata fierent & agerentur, præsens interfui, & ea omnia fieri vidi & audivi, & in fidem omnium & singulorum præmissorum rogatus & requisitus, me in hoc publico decreto subscripsi, ipsumque signo & nomine meo solitis & consuetis signavi.

Ego Ludovicus de Roma apostolicæ sedis D protonotarius præmissis decretationi & decreti publicationi, omnibusque aliis & singulis, dum sic, ut præmittitur, in publica sessione in ecclesia majori Basileæ solenniter celebrata fierent, præsens fui, & ea omnia ita fieri vidi & audivi. In fidem autem præmissorum rogatus, in hoc publico decreto me subscripsi, illudque præsenti subscriptione ac solito signo signavi.

Et ego Georgius Frey de Vilshouers clericus Pataviensis diœcesis, publicus imperiali auctoritate, nec non dictæ sacrosanctæ generalis Basileensis synodi notarius, qui in omnibus & in singulis præmissis, dum sic, ut præmittitur, in dicta publica sessione agerentur & fie- E rent, una cum reverendis patribus dominis protonotariis sanctæ apostolicæ sedis suprascriptis interfui; ideo me huic præsenti decreto subscripsi manu propria, una cum signeti mei appositione, in testimonium hujusmodi publicationis rogatus & requisitus.

Et ego Giselbertus Bonnere, alias Karoum clericus Tornacensis diœcesis, publicus apostolica & imperiali auctoritate, dictæque sacrosanctæ generalis Basileensis synodi in ejus sacra deputatione reformatorii notarius, prædictis decretationi & decreti publicationi, omnibusque aliis & singulis præmissis, dum sic, ut præmittitur in dicta sessione publica in majori ecclesia

clesia Basileensi prædicta solenniter celebrata fierent & agerentur, una cum dominis sedis apostolicæ protonotariis & notariis præscriptis præsens fui, eaque sic fieri vidi & audivi; & idcirco huic decreto signum meum solitum apposui, meque huic subscripsi rogatus & requisitus in fidem & testimonium omnium præmissorum.

III. *Mirum sane, quomodo hæc duo decreta adeo discrepantia sint data in eodem concilio, eodem anno, & die, & sessione: utrumque enim datum legitur Nonis Maii 1437. in publica sessione, ut omnino error videri possit in Datis. Sed rem gestam narrat Augustinus Patricius Senensis in summario actorum concilii Basileensis ab eo composito jussu Francisci cardinalis Picolominei, anno 1480. quod manuscriptum extat in bibliotheca Vaticana. Ex quo etiam intelligitur, cur Græci recusarint adire Sabaudiam, ad ultimum in primo Basileensi decreto nominatam: sic enim ait sessione 25. & 26.*

[Quo]modo [de]creta [va]ria in con[cili]o Basi[leensi] eo[dem di]e sint. Magna per hoc tempus inter patres concilii dissensio orta est, ingensque & periculosa seditio. Nominaverat siquidem major pars patrum pro loco œcumenici concilii cum Græcis celebrandi Avenionem, Basileam & Sabaudiam, præsidentibus concilii & legatis apostolicis frustra reclamantibus. Advenerunt & legati Græcorum, qui acriter conquerebantur, conventa non servari, quando Avenio & Basilea in decreto concordiæ nominata non essent. dure autem nimis agi secum, si Sabaudiam Græcos petere velint, quoniam sit in decreto, cum Græci ad ultimum dixerint Sabaudiam. quasi aliis deficientibus: & cum etiam intelligerent pro Sabaudia aliquem locum Italiæ duci Sabaudiæ subjectum, Græcorum imperatorem & patriarcham, plerosque alios prælatos & proceres esse annis & valetudine graves, neque illos posse Alpes superare, ut Sabaudiam petant, neque etiam ob longum iter eis esse facile aut tutum petere Avenionem, Turcis eorum urbem assidue infestantibus.

Tandem bonorum opera, dissidentes his legibus in concordiam tunc venere publico consensu, si Avenionenses intra dies xxx. promissum mutuum septuaginta millium aureorum numerata pecunia non solverint, & intra alios XII. dies se id integre perfecisse patres legitime non docuerint, concilium posse & teneri procedere ad electionem alterius loci. Appetente hujus termini fine, Avenionenses paratam pecuniam habere se affirmant: sed, antequam mutuum faciant, petunt ut publico concilii decreto firma electio de Avenione fiat; portus vicinus nominetur, decimæ statuantur, quarum pecuniæ simul cum his quæ ex indulgentiis provenient, occasione mutui sibi obligentur. Negabantur hæc, quod præter conventa essent.

Tandem elapso termino triginta, & duodecim deinde dierum, præsidentes concilii & legati apostolici convocant patres ad novam loci electionem, quando Avenionensis nominatio esset expirata. Secedit maxima pars patrum, quæ pontifici erat infensa, & concilium in Italiam nullo pacto volebant. Hæc factio ex vili plebe magna ex parte constabat, quamvis ducem haberet cardinalem Arelatensem, & nonnullos alios prælatos. In alia parte, sanctæ Sabinæ, qui & sancti Angeli dicitur, & sancti Petri ad vincula, cardinales erant, & plerique alii digni prælati, numero tamen longe superabantur. Præsidentes per illos qui conventa servare, & ad novam electionem procedere volebant, cum alii vocati non venirent, primo in deputationibus, tum in generali congregatione legitime concludunt, Florentiam & Vtinum in Foro Iulii ponendam in manu concilii, seu quemcumque alium locum tutum in decreto conventionis contentum, summo pontifici & Græcis accommodum esse eligendum pro concilio, illum videlicet qui citius paraverit & expediverit pecunias, triremes, & alia opportuna: asserunt hoc sibi licere, etiam majore parte concilii contradicente. Quod cum ipsa major pars non velit convenire ad electionem, ut ex communi decreto teneretur, & terminus sit jam elapsus, urgeatque necessitas locum eligendi, cum jam finis mensis Aprilis instet, & per totum sequentem mensem Maii oporteat secundum conventionem & fidem Græcis datam, naves Constantinopolim appulisse; omne jus concilii restet in eos qui decretum concilii exequi, & reipublicæ consulere velint: si sicut in electione episcopi intra tempus legimum major pars collegii eligere non vellet, minor potest eligere, & tota capituli potestas in volentibus eligere permanet.

At pars adversa asserens nihil decerni posse sine consensu majoris partis, acrius irritata, præsidente cardinale Arelatensi, concludit Avenionensium postulata esse admittenda: neque iis contenta, publicam sessionem indicit, ut decretum firmet. Legati vero apostolici, & qui pontificis dignitatem tuebantur, concordiam quærentes, hortantur patres, ut suæ sententiæ, quæ reipublicæ utilissima esset, vellent acquiescere: sin minus, communi decreto Avenio, sive Sabaudia pro concilio eligeretur, hac conditione, ut si, adhibita omni diligentia per patres, Græci non vellent ea loca acceptare, ut protestati erant, tunc alius locus eligeretur Græcis & pontifici accommodus: &, si hoc etiam non placeret, mitterentur legati ex concilio Constantinopolim, qui Græcos ad quamcumque Latinorum terram possent, si non, ad quam vellent, omnino deducerent; ita ut non tam locorum utilitas, quam Græcorum salus quæri videretur, neve ob aliquorum passiones Latini ecclesiæ fides manca redargueretur. His tamen omnibus neglectis atque spretis, adversæ factionis capita clericos undique cogunt: veniunt turmatim ex vicinis oppidis & civitatibus sacerdotes, & qui etiam in urbe patribus serviebant, plerique & in ecclesia togati convenientes, jussa præstabant suffragia.

Celebratur igitur XXVI. sessio magna frequentia, majorique dissensione, Nonis Maii anni salutis 1437. in qua sedentibus seorsum factionibus, a præsidentibus concilii & legatis apostolicis Florentia & Vtinum decernuntur, ut supra conclusum fuerat. Portus autem nominantur Venetiæ, Arimini, Ravennæ, quem malint Græci. Decimas non ante esse imponendas statuitur, quam Græci portum Italiæ appulerint, unum de nominatis; ne si forte aliquo fato impediti non venerint, illusum sibi clerus conqueratur: Cōcilium interim Basileæ perseverare oportere; legatos Constantinopolim mittendos, qui hæc Græcis nuntient, denique operam si possent *Electio Florentiæ.*

ANNO CHRISTI 1438.

possent omni studio, ut Græcos Basileam perducant.

Electio Avenionis. Altera factio, quæ multitudine & numero se tuebatur, eodem die & eodem loco decernit, Avenionensium postulata esse admittenda; Avenionem & Sabaudiam pro futuro concilio statuit: portum illis viciniorem nominat; decimas & indulgentias decernit Avenionensibus concedendas. Duobus igitur decretis omnino contrariis in eadem sessione editis, crescit in dies seditio: & cum Basileenses (sic enim factionem pontifici adversam appello) non permitterent, ut concilii signo decretum adversæ factionis signaretur, præsidentes facto novo decreto statuerunt, bullam concilii cardinalis sancti Petri ad vincula archiepiscopo Panormitano & episcopo Burgensi esse credendam, qui literas decretorum ab ipsis factorum signarent, & debitæ executioni mandarent: quorum postea opera & bulla munitæ sunt literæ, & arca, in qua bulla servabatur, ad sacrarium sancti Leonardi est translata: unde major & periculosior tumultus postea exortus est, & tandem arca ipsa multitudinis violentia ad pristinum locum reducta. Eugenius autem pontifex, qui tum Bononiæ erat, instantibus Græcorum legatis, nominationem Florentiæ & Vtini pro œcumenico concilio approbavit & confirmavit ad quartum Kalendas Iunii ejusdem anni.

Hæc Patricius. Eadem brevius narrat Æneas Silvius cardinalis Picolomineus, postea Pius II. oculatus & ipse testis, opusculo de conditione Germaniæ ad Martinum Meyr, loquens de patribus concilii Basileensis, his verbis: Cum de trahendis ad unionem catholicam Græcis tractare cœpissent, essetque illorum causa concilium transferendum, divisi inter se patres, alii apud Gallias Avenionem urbem pro loco futuri conventus elegerunt, alii apud Italiam civitatem Florentinam, Græcis qui vocabantur, procul dubio magis accommodam, vel alium in Italia locum, in quo haberi possent quæ ad rem Græcorum necessaria putabantur. Hi quamvis essent pauciores, plus tamen æquitatis præ se ferebant, iisque pontifex maximus Eugenius consensit. *Hæc ille.*

CONFIRMATIO DECRETI CONCILII Basileensis electionis Florentiæ, &c. pro translatione ejusdem concilii.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Num. IV. SALVATORIS & Dei nostri, in glorioso cujus ortu angelorum chorus gloriam in altissimis Deo, & in terra pacem hominibus bonæ voluntatis nuntiavit, & qui e mundo transiturus ad Patrem, tamquam in ultimis testamentum conderet, discipulis suis, quos in finem dilexit, bonum hereditarium unionem reliquit & pacem, vices, quamquam meritis insufficientibus, gerentes in terris, pro debito oneris imbecillibus nostris humeris impositi, unitatem in universo Christianorum populo summis desideriis affectamus, ad illamque, ubi est, conservandam; ubi vero aliqua ex parte desit, ponendam nutriendamque anhelamus.

Sane dudum adhuc in minoribus constituti attendentes quot & quanta, sive bona neglecta etiam perdita sunt, sive mala in ecclesia Dei & populo Christiano provenerunt ex divisione orientalis & occidentalis ecclesiæ; & intelligentes, nihil esse inter alia omnia pluris faciendum, rem existimavimus dignam, cui omnes adhiberemus conatus: hinc in concilio Constantiensi primo, deinde apud felicis recordationis Martinum V. prædecessorem nostrum pro optata hujusmodi ecclesiarum Dei unione plurimum laboravimus.

Quamprimum vero ad apostolatus apicem assumpti fuimus, honesto illi pioque desiderio nostro debitum accessisse cernentes ex injuncto nobis desuper curæ pastoralis officio, eam rem suscepimus ardenti animo; factumque est, ut oratores carissimi filii nostri in Christo Ioannis imperatoris Græcorum illustris, & venerabilis fratris Iosephi patriarchæ Constantinopolitani, se Romam ad nos contulerint, & deinde missis per nos Constantinopolim nuntiis, communi consensu tractatum fuerit, quod pro celeriori firmiorique ipsius rei consecutione, legatus de latere cum prælatis, magistris & doctoribus tantæ rei tractandæ necessariis, a nobis Constantinopolim mitterentur, quem tractatum imperator Trapezuntiarum facile postea approbavisset. Prius vero quam tractatus hujusmodi ad nos capitula portarentur, alius in Basileensi concilio unionis modus per decretum firmatus est; posteaque missus ad nos prædicti concilii orator nostrum requisivit assensum.

Nos vero avidi prædictæ unionis, & veriti, ne si aliqua dissensio intercederet, tantæ tamque nobis optatæ rei ruptura sequeretur, licet de re tam gravi & tot mensibus agitata quidquam e prædicto concilio ad nos * prolatum non fuisset, non obstante etiam quod interea regressus oratoris nostri, & novus Græcorum adventus pro approbatione alterius conclusionis esset nuntiatus, antedictæ conclusioni in concilio habitæ consensimus. * f. latum

Venientesque ad nos prædicti imperatoris & patriarchæ oratores pro confirmatione eorum quæ in Constantinopoli conclusa fuerant, eam facere omisimus, ne propter varietatem tractatuum tam sanctum opus destrui posset, aut quomodolibet impediri. Sed illos ad prædictum concilium remisimus, exhortantes eos, ut de hujusmodi varietate non desperarent, quoniam nobis erat grata omnis via, per quam sancta hæc res effectum erat optatum quomodolibet habitura.

Postea vero missi sunt a prædicto concilio ad imperatorem & patriarcham prædictos alii oratores pro decreti ipsius certificatione: & secutum est, ut habita a nostris oratoribus, qui hac de causa erant Constantinopoli, certissima informatione de nostro ad rem ipsam consensu præstito, imperator & patriarcha prædicti ratificaverunt.

Qua ratificatione facta, nos, ut semper antea istius sanctæ unionis conclusionem affectantes de venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium consilio & assensu, dilectos filios nostros Nicolaum tituli sanctæ crucis, & Ioannem tituli sancti Petri ad vincula, presbyteros sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales, nostros & apostolicæ sedis legatos misimus Basileam ad prædictum concilium. Eis autem facultatem inter alia dedimus plenariam illa faciendi omnia, quæ unioni prædictæ

prædictæ viderentur quomodolibet profutura: qui pro loci nobis & Græcis accommodi electione procuranda, ut ab optatam unionem perveniri posset, opportune institerunt.

Cum vero expectaretur, prædicta ad debitum finem perduci, nonnulli in prædicto Basileensi concilio existentes ad quamdam nominationem processerunt civitatis Avenionensis, non nominatæ, comprehensæ in decreto, & ab ipsis Græcis semper alias repudiatæ. Vnde factum est, ut dilectus filius nobilis vir Ioannes Bissipatus ambasiator imperatoris, & nuntius etiam patriarchæ, in forma subscripta fuerit protestatus.

In nomine domini. Amen. Tenore præsentis publici instrumenti cunctis pateat evidenter, & sit notum, quod anno a nativitate ejusdem 1437. indictione xv. die vero Veneris xv. mensis Februarii, pontificatus sanctissimi in Christo patris & domini nostri, domini Eugenii divina providentia papæ IV. anno VII. reverendisque in Christo patribus ac dominis, domino Iuliano tituli sanctæ Sabinæ in Germania apostolicæ sedis legato, Ioanne tituli sancti Petri ad vincula, Ludovico tituli sanctæ Cæciliæ Arelatensi, sanctæ Romanæ ecclesiæ presbyteris cardinalibus vulgariter nuncupatis, Ioanne Antiocheno, Ludovico Aquileiensi, patriarchis, Amedeo archiepiscopo Lugdunensi, Petro Dignensi, Alphonso Buracensi, Ioanne Luvicensi, Matthæo Albiganensi, Berengario Petragoricensi, Antonio Sudensi, episcopis, ac aliis reverendissimis patribus & dominis episcopis, & abbatibus, ceteris dominis & doctoribus & magistris in magna multitudine & numero copioso, sacrum generale concilium repræsentantibus & celebrantibus in generali congregatione, videlicet, in majori ecclesia Basileensi de mane, more solito, præsente reverendissimo domino cardinali legato præsidente in eodem, in nostrorum notariorum publicorum & testium infra scriptorum præsentia personaliter constitutus spectabilis & egregius miles dominus Ioannes Bissipatus ambasiator & nuntius serenissimi domini imperatoris Romæorum, ac reverendissimi domini patriarchæ Constantinopolitani, certam protestationis cedulam, sive requestam sancto concilio præsentavit & obtulit, ipsamque legi petiit. Quæ quidem cedula per me Petrum Bruneti alterum notarium sacri concilii de mandato ejusdem lecta extitit in hæc verba.

[margin:] ...tatio ...is im... ...ris ...anti... ...tani ...niis e... ...nem ...ionen... ...itatis, ...n in ...io Ba... ...si.

Reverendissimi patres & domini, serenissimus dominus imperator, & reverendissimus dominus patriarcha, & Græci orientales miserunt me ad sanctum concilium ex multis respectibus, & specialiter propter quatuor. Primo, ut significarem vobis, qualiter omnes de orientali ecclesia sunt parati venire in tempore constituto juxta formam decreti, a quo non intendunt aliquo quoquo modo recedere. Et ut sciatis & sitis certi, quod ex parte ecclesiæ orientalis nullus defectus erit, quin omnia in tempore convento exequantur.

Secundo ut debeam cum omni diligentia sollicitare paternitates vestras, & instare, & hortari, quod omnia in decreto comprehensa adimpleantur in tempore constituto: quod si aliquis defectus esset, ex uno defectu, etiam parvo, multa inconvenientia & plura mala sequi possent.

Tertio, ut viderem, an locus qui eligetur, sit ex nominatis in decreto, & habilis nobis Græcis & domino nostro papæ; quia præsentia sua, prout semper diximus & dicimus, supra modum est huic negotio necessaria, & sine eo non credimus; quod aliquid boni fieri possit. quin si nostri sciant, quod ex parte vestra remaneret, quod papa non esset præsens, a veniendo possent se retrahere: quia cum veniant pro unione, nollent uniri in vanum, & esse causa divisionis ecclesiæ vestræ. suspicarentur etiam quod non haberetis illum perfectum animum, qui ad istam unionem requiritur.

Quarto, in electo loco, prout dixi, accommodo & habili nobis & domino nostro papæ, ego deberem videre galeas, super quibus venire debemus, an sint fortes & bene aptæ ad portandum personas nostras, & eas accipere, cum trecentis ballistariis, secundum quod in decreto continetur, & aliis necessariis; deinde reverti in Constantinopolim in tempore constituto: & si contrarium fieret, ego debeo protestari, prout protestor, quod vos in causa estis, quod tantum bonum impediatur: & quod per nos non remanet, neque remanebit, quin omnia per vos promissa in isto negotio adimpleantur; sed vos estis in culpa. Ego, ut videtis, huc veni cum magnis laboribus & periculis, & invenio, quod aliqui ex vobis volunt eligere locum, imo (quod pejus est) elegerunt locum non nominatum in decreto, ad quem papa nunquam veniet, neque mittet legatos suos: & volunt, quod veniamus extra gulfum per viam nobis valde periculosam, & multo magis longinquam & incommodam; de quo valde miror, quia per istam viam isti tales nolunt unionem nostram, imo mortem, quia per illud mare sic latum, ultra alia pericula, vix potest inveniri portus, & in eo sunt multi piratæ nobis & omnibus Christianis inimici.

Miror etiam, quod cum videatis nostros prælatos antiquos venire de Cypro Ierusalem, Alexandria & Antiochia, & aliis remotissimis partibus orientis, ac de Russia & ultimis partibus septemtrionis per multa millia milliarium, & per terras infidelium usque Constantinopolim, & de Constantinopoli tam prædicti prælati, quam imperator & patriarcha Constantinopolitanus, qui est antiquissimus, debeant similiter per multa millia milliaria, & per mare, & etiam per dominia Turcarum, usque ad terras Latinorum accedere; quod vos non velitis pro octo aut decem diætis in terra vestra tuta & pacifica ambulare. Et cum videatis imperatorem nostrum, & principales ex Græcis dimittere domum propriam, uxores & filios in manibus Turcarum, multi ex vobis pro tanto bono nolunt se elongare a patria propria per modicum spatium.

Quare si non providebitis in tempore de alio loco, & alia via nobis & papæ accommoda, ego nomine domini imperatoris & totius ecclesiæ orientalis protestor coram Deo & angelis suis, & toto mundo, quod per ecclesiam orientalem non remaneat, quin ea quæ sunt capitulata in decreto inter vos & nos, adimpleantur in tempore suo. De qua re per totum mundum semper habebitis confusionem, & in extremo

ANNO CHRISTI 1438.

in extremo Dei judicio reddetis rationem de tanto damno, cujus eritis causa. Quia re vera talis est dispositio ex parte nostra, quod si fiet istud concilium œcumenicum, omnino sequetur unio ecclesiæ utriusque: & si remanebit, erit notum toti orbi, quod ex parte vestra deficiet, non ex nostra. Et si aliquas expensas facietis, significo vobis, & vos certos facio, quod illas omnes perdetis, quia per istam viam electam per aliquos ex vobis, nunquam aliquem nostrum habere poteritis; imo habebimus causam repetendi a vobis omnes expensas quas fecimus propter hoc: & eamdem protestationem intendimus facere apud dominum nostrum, qui pro consensu est colligatus ad dictum decretum, & apud omnes principes mundi.

Rogo omnes notarios qui hic sunt, quod de ista mea requisitione faciant mihi instrumenta necessaria, ut possim de hoc facere fidem domino imperatori, & toti mundo.

Qua quidem protestatione, cedula, sive requesta, ut præfertur, lecta, super præmissis omnibus & singulis præfatus dominus Ioannes petiit a nobis notariis & dicti sacri concilii scribis infra scriptis sibi fieri atque tradi unum atque plura, publicum instrumentum & publica instrumenta. Data fuerunt hæc in dicta generali congregatione Basileæ sub anno, indictione, mense, die & pontificatu, quibus supra. Præsentibus ibidem venerabilibus & circumspectis viris dominis & magistris Ioanne Pulcrapatria, Ioanne de Segobia in sacra pagina, Ioanne Leonis, Ioanne de Bachestri archidiacono Zagabrensi, decretorum doctoribus, & Guido de Vercellis magistro in artibus Parisius, testibus ad præmissa adstantibus.

Cumque per temporis spatium non modicum de hujus loci electione dissensio fuisset in dicto concilio, tandem pacto convento firmatum & ordinatum extitit, ut si infra certum terminum Avenionenses omnia & singula per concilium requisita non adimplerent, concilium ad alterius loci electionem procedere posset, & teneretur.

Quo termino per plures dies elapso, cum Avenionenses requisita non adimplevissent, præfatum sacrum concilium juxta ordinationem præfatam ad loci electionem processit. Nam pro œcumenico & catholico concilio celebrando elegit Florentiam [a], aut Vtinum in patria Fori Iulii ponenda in manu concilii, seu quemcumque alium locum tutum nominatum in decreto, & accommodum nobis & Grecis, unum videlicet de prædictis, qui citius paraverit galeas, pecunias & alia necessaria, prout in decreto superinde confecto latius continetur.

[a] Eadem replicat Eugenius in alia sua cōstitutione incipiente, *Doctoris gētium*, infra num. 13.

Novissime autem venientes Bononiam dilecti filii Ioannes Bissipatus magnus Adriacus, & Emmanuel Tracagnoti Vulotis, oratores supradicti, petierunt audiri in consistorio generali, quibus pro rerum magnitudine libenter annuimus. Quare cum die XXIV. Maii præsentis in dicto consistorio eos audire statuissemus, eorum orationem exposuerunt: ex cujus expositionis tenore imperatoris & patriarchæ prædictorum ad sanctissimam ecclesiæ occidentalis & orientalis unionem pia desideria non solum confirmari, verum etiam in dies augeri facile intelleximus.

Quodque magis est & plurimi faciendum, materiam ejus unionis consequendæ eo loci perductam esse conspicimus, ut jam hujusmodi operis sanctissimi omnino conficiendi, juvante domino, spem maximam teneamus. Nam cum gesta in concilio præfato narrassent, & protestationem subscriptam per se factam contra nominationem civitatis Avenionensis allegassent, ac postmodum de verbo ad verbum legi fecissent, pro conclusione sua nos humilibus & supplicibus verbis exoraverunt, requisieruntque, ut nominationem electionemque factam de Florentia vel Vtino, aut de alio loco, prout in decreto superinde confecto plenius continetur, qui citius necessaria paraverit, acceptare atque confirmare velimus, ut œcumenicum & catholicum concilium, & per consequentem effectum sanctissima ecclesiarum occidentalis orientalisque unio fiat; protestantesque nobis, prout Basileensi concilio protestati sunt, quod per eos non stat, neque aliqualiter stabit, quin prædictum œcumenicum & catholicum concilium fiat: memorantesque damna, scandala, ignominiam, & animarum pericula quæ incumbent, si eorum justæ, & omni ex parte laudabili, & summe necessariæ postulationi consentire recusabimus.

Quare cupientes, quod tam sanctum unionis opus nullo modo pereat, cum ad id * prævenienduṁ nullam nobis pro nunc aliam cernamus viam superesse, rerum gestarum ordinem, protestationum & requisitionum suarum instantiam attentius considerantes, & tanti operis boni periculum formidantes, si vel parum ab eorum præsenti requisitione aliqualiter declinaremus, quod penitus impium & contra nostræ mentis institutum esset, qui, ut supra diximus, semper rem istam desideravimus, quæsivimusque pro Dei laude, nominis Christiani celebritate ac amplitudine, ac hujusmodi sanctissimæ unionis incomparabili bono, de consilio & assensu venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium, pluribus etiam venerabilibus fratribus archiepiscopis, episcopis, & dilectis filiis electis, aliisque prælatis in nostra curia residentibus in numero copioso id laudantibus, dictorum oratorum petitionibus annuentes, eas grate libenterque suscipimus, atque electionem Florentiæ vel Vtini, aut alterius loci pro celebratione præfati œcumenici catholici concilii, ut in decreto continetur, acceptamus, ac etiam confirmamus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ susceptionis, acceptationis & confirmationis infringere, vel ei ausu temerario contraire: si quis autem, &c. Datum Bononiæ IV. Kalendas Iunii anno [b] septimo.

* f. perveniendum

Confirmat electionis Florentiæ &c.

[b] Scilicet pontificatus, qui fuit annus domini 1438.

Quid vero post hujusmodi confirmationem a summo pontifice factam loci a saniori parte concilii electi, sit actum, narrat Patricius in præfato summario actorum concilii Basileensis sessione 30. his verbis.

Num. V.

Cum pars concilii, quæ præsidentes & legatos apostolicos sequebatur in seditione, ut diximus, Florentiam & Vtinum pro concilio œcumenico statuisset, & approbantibus petentibusque legatis Græcorum, Eugenius id confirmasset; decreti sunt ab ea parte legati concilii nomine ad Græcos principes, Diniensis & Portugallensis

tugallensis episcopi, qui mense Iulii [a] Bononiam petentes, ubi Romanus pontifex erat, postquam omnia per pontificem parata intellexerunt ad Græcos in Italiam conducendos, una cum episcopo Ceronensi pontificis oratore Venetias profecti sunt, ubi conscensa triremi, Cretam primo circa Idus Augusti appulerunt; ibi conscriptis trecentis ballistariis, quos ad præsidium urbis Constantinopolitanæ absente imperatore conduxerant, tertio nonas Septembris Constantinopolim adnavigarunt; qui ab imperatore & patriarcha suscepti & auditi, eis persuaserunt, ut se ad navigationem pararent, ad concilium in Italia celebrandum. Ornabantur igitur Constantinopoli triremes tres, una major, duæ minores: & archiepiscopus Tarantasiensis, ac Nicolaus de Cusa natione Germanus, qui postea fuit cardinalis sancti Petri ad vincula, ex Creta alias triremes tres majores paulo post adduxerunt, quibus pontificis nomine Græci erant traducendi.

Dum Græci se ad transfretationem accingunt, ecce quinto nonas Octobris Avenionensium triremes appellunt, præfectis [a] Vassensi & Lausanensi episcopis: quorum adventus eo Græcis visus est ineptior, quo aperte per legatos Basileæ protestati fuerant se Avenionem nullo pacto venturos. Sed ubi data est copia fandi, concilii Basileensis ac multorum principium literas imperatori primum reddiderunt, tum concilii nomine, cujus se legatos esse profitebantur, in vim præstiti juramenti expostulant Græcos, ut Basileam, Sabaudiam, sive Avenionem ad concilium se quamprimum conferant. Ostendunt monitorium in Eugenium pontificem editum, asseruntque, si in ejus triremibus navigare pergant, prius Eugenium a concilio pontificali dignitate dejectum iri, quam ad eum perveniant: atque eo pacto frustra illos ituros, cum exauctoratus Eugenius concilium dare non poterit: Diniensis & Portugallensis præsules non esse concilii veros legatos, [b] sed adulterinos, & præter patrum decreta missos; quod & literis concilii approbabant: nisi ad unum de nominatis locis se conferrent, principes omnes, quorum literas attulerant, simul cum Basileensi concilio eis futuros hostes, daturosque operam, ut aliud concilium celebrari non possit. Sin autem secum navigarent, concilium & principes futuros eis auxilio contra Turcas, decreturosque generalem expeditionem, & cruciatam in hostes. eadem & patriarchæ Constantinopolitano retulerunt, qui ubi criminationes Eugenii ex monitorio audire cœpit, Avenionenses silere jussit, & ab se dimisit.

Sed cum legati papæ Diniensis & Portugallensis objecta omnia & difficultates Avenionensium dissolvissent, imperator & patriarcha se cum eis in Italiam navigaturos promiserunt, multisque verbis hortati sunt Avenionenses, ut depositis odiis & dissensionibus simul Venetias vellent petere, ubi de loco concilii commodiori esset disputandum. Illi vero indignati, minarum pleni, solutis ancoris Peram petunt, & post quindecim dies quarto Nonas Novembris in patriam revertuntur: Græci vero cum imperatore, patriarcha, & aliis patribus ad septimum Kalendas Decembris cum novem triremibus iter ingressi sunt, Venetiasque tandem appulerunt ad sextum Idus Februarias.

ANNO CHRISTI 1438.

Quod cum Basileæ renuntiatum esset, illos e Græcia solvisse cum legatis papæ, variæ inter patres sententiæ multæq; contentiones agitabatur. At Iulianus cardinalis legatus apostolicus convocatis patribus, longa & ardenti oratione primum hortatur patres, ut dimissis odiis atque contentionibus, Græcis jam jam Latinas terras appetentibus obviam irent, & quos tantopere absentes optaverant, nunc præsentes non spernerent, mitterent legatos suos, qui eos, si possent, Basileam, Avenionem, Sabaudiam ut perducerentur, curarent: quod si non persuaderent, agerent cum eis de loco concilii; ita ut non Græcos propter locum, sed locum propter Græcos amare videantur, Eugenio pontifici reconciliarentur, ne venientibus Græcis ludibrio essent, ut qui aliorum concordiam quærerent, inter se divisi reperirentur: placere Eugenio, ut Sigismundi Cæsaris arbitrio cuncta componantur; nefas esse patribus talem arbitrum recusare, cum Cæsar præcipuus semper auctor fautorque concilii fuerit: tollatur a patribus monitorium, tollet & Eugenius translationem concilii, promittetque decretorum concilii observationem, si talia fiant, quæ & reformationi & honori sedis apostolicæ consulant. Sed obstinatis animis frustra narrabatur fabula: perstant in sententia Basileenses, & nisi in loco a se delecto non videntur passuri concilium celebrari. *Hæc Patricius.*

Iulianus cardinalis hortatur Basileenses ad concordiam, sed frustra.

Verum ad quem finem tenderent conatus Basileensium Avenionem eligentium, & oratores præfatos Constantinopolim transmittentium, magis explicat eorum temporum scriptor fide dignissimus Rodericus episcopus Calagurritanus in suo opusculo, cujus titulus est: De remediis afflictæ militantis ecclesiæ, ad cardinalem Bessarionem: quod manuscriptum extat in bibliotheca eminentissimi cardinalis B.sciæ, pagina 118. cujus hæc sunt verba.

Octava consideratio ostendit, congregationem synodalem non modo non fore necessariam, sed nec pro his temporibus expedientem ad extirpandas hæreses, & alia scandala a Dei ecclesia submovenda: & sumitur ex infelicibus operibus & funesto exitu congregationis Basileensis, quorum memoriam recentissimam habemus, quod sic deducitur. Vt enim sapientes volunt, ex proximis præteritis plerumque arguere libet ad præsentia & futura: imo per præterita providemus præsentibus & futuris. unde Gregorius ad Maximum episcopum: Ex transacta in te vita didicimus quid de sequenti conversatione præsumamus. Sed & Cassiodorus: Instructus redditur animus ad futura, quando præteritorum commonemur exemplis. & Cicero in Tusculanis: Præteritorum meditatio maiorum futuris providet.

Concilii Basileensis funestus exitus.

Si igitur ejusdem perfidæ congregationis gesta recensemus, demum gloriosa opera recolimus apostolicæ sedis, ac sanctissimæ memoriæ domini Eugenii papæ quarti, tunc in cathedra Petri sedentis, facile cognoscemus, unde hæreses & schismata prodierunt, unde excessus, rebelliones & deformitates ortum habuerunt. Quibus attentis, apertis oculis attingemus, an pro his temporibus expediat ad aliam congregationem aspirare: quia, ut supra diximus, non est prudentis viri eam viam repetere, in qua incommoda sustinuit.

ANNO CHRISTI 1438.

Vt igitur paucis multa comprehendamus, A præfati perditissimi homines, qui Basileæ sub concilii nomine remanserunt, ut inibi unum tribunal contra sedem apostolicam perpetuarent, quiescente ecclesia in pace & unitate, hæreses & schismata, quo ad se fuit, non parva attulerunt, concitantes universum populum Christianum ad rebellandum apostolicæ sedi. Nam eamdem sanctam matrem ecclesiam quam unitam invenerunt, ut pestilentes iniquitatis filii infeliciter scindentes, unitatem quam acquirere nescierunt, facile perdiderunt.

Rursus apponentes iniquitatem super iniquitatem eorum, scissuram scissuræ (quoad se fuit) addiderunt. nam Græcorum populorum unio- B nem a multis optatam sæculis miris modis impediverunt. Longe aliter certe egit apostolica sedes, & beatissimus Eugenius prædictus. Sciens enim meliorem tantorum populorum acquisitionem omni negotiatione auri & argenti, ad prosequendam eamdem sanctam unionem totis insudavit viribus. In qua re nullum paganorum principem, nullum infidelium populum, nullum denique hostem tam sævum sensit inimicum, quam eorumdem Basileensium cœtum perfidissimum, qui summo studio innumeras artes, fraudes & machinamenta adinvenerunt, ut illud sanctissimum opus cum magna fidei jactura & occidentalis ecclesiæ ignomi- C nia impedirent. Adeo enim in ea re eorum impietas invaluit, ut cum dolenter conspicerent sanctam apostolicam sedem, & prædictum dominum Eugenium, sacrumque cardinalium collegium, nedum pecunias, ecclesiæque thesauros, sed & proprium sanguinem & sudorem pro tanto ecclesiæ bono intrepide effudisse, illi impietatis filii tantæ gloriæ invidentes, eamdem unionem auro & precio nummario tentarunt obrumpere. Et veluti idem dominus Eugenius pro tutamento civitatis Constantinopolitanæ contra Turcas classem paravit, expensas & alia præsidia ministravit, ut ad nos Græci securiores venirent: sic Basileenses, diverso tamen calle, D alia parata classe ne venirent instabant [a]; ne Romanæ ecclesiæ unirentur, suadebant, non parvas pecunias offerebant. Mira hominum crudelitas, & execranda negotiatio. Nam qui pro augmento fidei se proficisci jactabant, facti sunt salutis publicæ nundinatores, quos ab his impiis conatibus catholici principes nullis monitionibus avertere potuerunt. quare dolebant acerbissime, quod sancta mater ecclesia eodem tempore & Græcos conspiceret non unitos, Latinos vero divisos. Dicebant ergo ad eosdem perditissimos homines illud prophetæ Ieremiæ: *Confusa est mater vestra a vobis.* Et iterum illud E Oseæ; *Iudicate jam matrem vestram.* Mirabatur certe ipsa docta parensque omnium artium Græcia, quæ reductionem ipsam summopere exoptabat, dolebatque acerbissime, quod tam gravia * impia a catholicis impedimenta objicerentur, eratque res non tam dolenda, quam miranda, ut Græcis ipsis avidissime appropinquantibus Latini discederent. Quæ res efficiebat, ut etsi Græci ipsi unionem ipsam totis præcordiis exoptassent, tamen non parum ea de re tardiores ad id redderentur: fuissetque desiderata ipsa unio discrimini aut periclitationi proxima, nisi adfuisset vestra reverendissima paternitas, quæ interno dolore angebatur, & nunc Latinos consolabatur, illos ad spem unionis,

Basileenses removebant Græcos ab unione cum Romana ecclesia.

a Eadem dicit Andreas de sancta cruce infra par. 2. collat. 1.

Ierem. 50.

Osea 2.

f & impia

istos ad patientiam laboris. Græcos rursus boni animi esse commonebat, quippe eas divisiones felicia fore futuræ unionis auspicia, pro eo quod hostis humani generis unionem certam atque in manibus fore dolebat: addens illud rursus Augustini de doctrina Christiana: Cum difficultate quæsita longe fore gratiora: quia & dulcius accipitur quod inter pericula acquiritur. Sed & philosophus in Topicis: Magis amamus quod difficulter obtinemus. Ad Latinos denique dicebat, ne ab inceptis desisterent, majorem inquiens esse gloriam, quanto gravior semper est pugna.

Tandem sapientissimi ipsi Græci assiduis consiliis & commonitionibus vestræ reverendissimæ paternitatis confortati, videntes, quia bona est negotiatio, quæ pro unitate facit, sanctius decreverunt apostolicam sedem amplecti, quam Basileensium rebellium multitudini assistendo, in perpetuo schismate manere. Quare eorumdem Basileensium tentamenta & versutias sancte & juste spreverunt: in qua re se veros Græcos, summosque sapientes ostendebant, scientes illud sui sapientissimi Cyrilli Alexandrini patriarchæ: Vnumquemque catholicum secure eam partem tenere, aut detestari, quam apostolicam sedem detestari viderit, aut tenere. Et rursus, neminem decipi posse, nisi ab ea recedentem, in qua, ut ait Hieronymus, servata semper fuit catholica religio. Itaque digito altissimi, cujus res agebatur, ac eorumdem orientalium populorum devotione ingenti, ejusdemque beatissimi pontificis cura, ac vestræ reverendissimæ paternitatis industria & solicitudine, eadem orientalis ecclesia per multa a nobis sæcula divisa, ad eamdem fidei, religionis & ritus unitatem felicissime devenit. Taceo plerasque alias difficultates, perturbationes ac impedimenta in ea re multipliciter ingesta, quæ omnia non parum animum vestræ reverendæ paternitatis affligebant.

Cernebat enim primo & ab illis perditissimis hominibus unionis rupturam illata diffidia: cernebat etiam & in re ipsa, videlicet in articulis ipsis disputabilibus fidem concernentibus, non parvas perplexitates. Nam cum in rebus ipsis acerrima foret opinionum diversitas, ac disputantium maxima varietas, prout plerumque etiam in re exploratissima apud sapientes fieri solet: pro vestra tamen indicibili sapientia ac virtute, disputandique ut expedit acrimonia, gravitate, modestia, ac suadendi quodam singulari divinoque vigore, sæpe res ipsas, quæ omnium judicio dispersæ videbantur, ad unam tantum veritatis & fidei consonantiam felicissime deduxit, ut impleretur quod per prophetam scriptum est: *Omnes populi convenerunt cum Deo Abraham.* & iterum: *Simul congregati sunt.* & illud prophetæ: *In domo domini ambulavimus cum consensu.* Et juxta apostolum: *Idipsum sentientes, unanimes,* veritatem fidei amplectentes. Et rursus illud Ezechielis vaticinium: *Lætata est Ephraim in exitu negotiationum suarum, de mari hostes sibilarunt, planctu amarissimo dolentes,* quia complexa est negotiatio unionis, & glorificata est Ephraim, Romana scilicet ecclesia, de filiorum reductione.

Psalm.

Psal.

Philip.

Ezech.

Hæc igitur latius quam putavi ideo commemorata sunt, ut non satis mentis compos videatur quisquis tales fructus, tales rerum exitus

exitus ex præterita proxima congregatione A prodire conspexerit. Et iterum alium in eadem natione synodalem conventum erigere conatur, præsertim cum illorum hominum vestigia supersint. Si enim, quisquis ille est, passione non tenetur, facile judicabit, quid sibi velit alterius multitudinis congregandæ optatus; quæ rebus sic stantibus ad nihil aliud peti videtur, nisi ad hujus sanctæ Romanæ sedis minuendam auctoritatem, & deinde augendum hæreses & schismata in populo Christiano; ut quod non valent per unam viam, per aliam semitam consequantur; ut verum sit quod beatus Cyprianus quasi pro eodem casu clamabat: Sæpe (inquit) in ecclesia præteritis temporibus accidit, ut hæretici videntes pravitates eorum derelictas, excogitarent novas fraudes, ut sub ipso pietatis titulo fallant incautos. *Hæc Rodericus.*

Ceterum Eugenius post confirmationem decreti electionis Florentiæ vel Vtini, seu alterius loci in Italia pro celebrando concilio cum Græcis, ad idem opus se accingens, apostolicas literas hoc eodem anno 1437. pontificatus sui septimo, pluribus direxit: & quidem Ianuenses hortatus est, ut salvum conductum Græcis concederent; nec non Sigismundum imperatorem, regesque alios, ut ea omnia facerent, quæ Græcorum in Italiam adventui & unioni cum Romana ecclesia profutura judicassent. Capitaneum pontificiæ classis, ad eosdem Græcos in Italiam conducendos, constituit: salvum conductum eisdem Græcis, formamque procedendi in causis civilibus & criminalibus concessit: oratores in concilio electos pro conducendis Græcis confirmavit, ac duos alios apostolicæ sedis nuntios ad eosdem Græcos transmisit: expensas pro ducendis & reducendis Græcis promisit, ut ex ejusdem Eugenii sequentibus apostolis literis, earumque regesto Vaticano apparet.

VI. EVGENIVS HORTATVR IANVENSES VT SALVVMCONDVCTVM Græcis concedant.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Dilecto filio nobili viro Thomæ de Campo Fregoso duci Ianuensi salutem, &c.

VIDEBIT tua nobilitas ex introclusa literarum apostolicarum hesterna die datarum copia deliberationem factam, quod oecumenicum concilium Florentiæ aut Vtini pro unione ecclesiarum occidentalis & orientalis celebretur. Quare cum velint Græci prædicti pro eorum tutela & securitate salvumconductum habere a te, & illa communitate tua, eamdem tuam nobilitatem in domino requirimus & hortamur, ut fieri facias, & nobis mittas prædictum salvum conductum in forma copiæ, quam mittimus introclusam. Datum, &c. pridie Kalendas Iunii, &c.

VII. EVGENIVS HORTATVR SIGISMVNDVM IMPERATOREM ALIOSQVE Christianos principes, ut omnia faciant, quæ Græcorum in Italiam adventui & unioni cum Romana ecclesia expedire judicaverint.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Carissimo in Christo filio Sigismundo Romanorum imperatori, & Hungariæ ac Bohemiæ regi illustri salutem, &c.

CVM proximis diebus venissent Bononiam ad nos dilecti filii Ioannes Bissipatus & Emmanuel [a] Tracagnoti Vulotis oratores carissimi in Christo filii imperatoris Græcorum, & venerabilis fratris patriarchæ Constantinopolitani, qui dudum fuerant in concilio Basileensi, petiverunt audiri in consistorio generali: quod nos illis faciliter concessimus, attenta magnitudine rerum quas tractare advenerant. B Cumque eos in dicto consistorio audiremus, fecerunt expositionem suam, cui postea respondimus in simili, prout contineri videbis in literis apostolicis, quas tuæ celsitudini mittimus. Prædicti etiam oratores audita nostra concessione & approbatione eorum quæ petierant, ejusmodi approbationem nostram habuerunt ratam, prout ex instrumento advocati fiscalis patet, quod etiam mittimus alligatum. Per eosdem etiam dies accidit, quod venerabilis frater episcopus Dignensis, & dilectus filius Nicolaus de Cusa, oratores a concilio Basileensi hac de causa missi ad nos venerint, & eis apud nos existentibus, a dilectis filiis communitate Florentiæ responsionem & certitudinem C habuerimus, quod omnia quæ juxta formam decreti ad hoc negotium necessaria erant, cumulatissime paraverant: hincque constituimus, quod prædicti oratores Græcorum & concilii Basileensis simul cum nostris nuntiis propediem in Græciam navigent.

Quare, domino concedente, omnia nobis optime disposita & parata videntur, quæ pro unione occidentalis & orientalis ecclesiæ videbantur necessaria. Itaque velit tua sublimitas omnia facere, dicere, disponere & ordinare, quæ hujusmodi Græcorum reductioni, & eorum ecclesiæ cum nostra unioni judicabis & intelliges posse conducere, ut diebus nostris & D tuis præcipuum hoc augmentum suscipiat catholica fides Christiana: quamquam sperari posse videmus, plurima bona multi facienda unionem prædictam, cum facta erit, concedente domino, secutura.

Ceterum summa cum displicentia audivimus, quosdam hæreticos in regno tuo Hungariæ per hæc tempora pullulasse [b], & sacerdotes regni ipsius nullo modo absterreri aut induci posse a dilectis filiis fratribus ordinis beati Francisci in observantia regulari degentibus, qui in illo verbum Dei prædicant, ut concubinas, quas publice tenent, dimittant, & aliter honeste vivant: quæ res maxime facit populos regni illius a bene vivendo se retra- E here, & a fratrum prædictorum monitionibus retrogrados esse: necessariumque judicatur fore, ut aliquis prælatus in eo regno deputetur cum nostra auctoritate & favoribus tuis, qui & hæreses extirpet, & clericos sacerdotesque honeste curet vivere. Quod ut consentire velit tua celsitudo, hortamur, suademus, ac etiam stricte requirimus. Datum Iunii, &c.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Carissimo

[a] Nomen officii, id est sigillator. Tracagnoti, alias Tatcagnoti. Bissipatus, alias Dissipatus, id est, bis consul, vel secundo consul, in sessione 24. concilii Basileensis in bulla aurea imperatoris legitur Ioannes Lascaris Dissipatus. Scribendū videtur Dishypatus a Græco δὶς ὕπατος.

[b] Hæc admonitio contra concubinarios non ponitur in literis ad alios principes directis, ut infra.

ANNO CHRISTI 1438.

Carissimo in Christo filio Carolo Francorum regi illustri salutem & apostolicam benedictionem.

CUM proximis diebus venissent Bononiam, *&c. ut supra, usque*, Ceterum summa cum displicentia, &c.

Regibus Angliæ & Portugalliæ, ut supra, usque, Ceterum summa cum displicentia, &c.

Num. VIII. DEPUTATIO CAPITANEI PONTIFICIARUM GALEARUM ad Græcos in Italiam conducendos.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Dilecto filio nobili viro Antonio Condulmario galearum nostrarum Constantinopolim mittendarum capitaneo salutem.

STRENUÆ probitatis tuæ ac circumspectæ prudentiæ conspicua merita, quibus personam tuam dominus insignivit, fidelisque promptitudinis voluntatem, quam ad nostrum & Romanæ ecclesiæ honorem & statum te gerere novimus, & singularem navigandi peritiam, cujus magnam laudem in patriam diu reportasti, diligenter attendentes, spem indubitatam gerimus, quæ tuo exercitio committentur, disponentur utiliter, & salubriter tuo ministerio dirigentur. Sane cum pro ducendis in Italiam carissimo in Christo filio nostro Romæorum imperatore, & venerabili fratre Iosepho patriarcha Constantinopolitano, cum aliis prælatis Græcis ad œcumenicum concilium pro unione occidentalis & orientalis ecclesiæ * celebranda, quatuor galeas apud civitatem Venetiarum parari & expediri fecerimus, super quibus hac de causa Constantinopolim mittendis, in earum reversione prædicti imperator, patriarcha & Græci in Italiam navigare debebunt, in ipsisque gubernandis, & in accessu redituque suo feliciter, dante domino, dirigendis, præcipue requiratur sufficiens dux & caput, tuæ personæ imaginatio occurrit, fidelitatis & devotionis ardorem eximium, quo nostram & eamdem ecclesiam colere dignosceris, repræsentans oculis mentis nostræ.

* celebrandum,

Tenentes igitur indubie, quod ex tuis actibus virtuosis galeæ prædictæ in accessu ejusmodi & reditu, juvante domino, secure perducentur, & alia quæ cupimus, & tibi mandata sunt, feliciter implebuntur, te galearum quatuor prædictarum, ac patronorum & aliorum officialium hujusmodi armatarum, remigumque in illis deputatorum ac deputandorum generalem capitaneum facimus, creamus, constituimus, & tenore præsentium deputamus. Tibi galeas, patronos, homines & remiges hujusmodi in accessu & reditu prædictis dirigendi & gubernandi, nec non supradictos imperatorem, patriarcham & Græcos, juxta voluntatem & mandatum venerabilium fratrum nostrorum Marci archiepiscopi Tarentasiensis, & Christophori episcopi Coronensis, quos ad id nuntios apostolicos mittimus, ac juxta consilium & directionem venerabilium fratrum nostrorum Petri Dignensis, Antonii Portugallensis, episcoporum, & Nicolai de Cusa præpositi " Confluensis, Basileensis concilii oratorum, etiam hac de causa Constantinopolim missorum, in Italiam conducendi, universosque officiales armatos, & remiges inobedientes, seu quomodolibet delinquentes, aut aliqualiter excedentes secundum justitiam & tuæ voluntatis arbitrium puniendi & corrigendi, ac in eos merum & mixtum imperium exercendi, & omnia & singula faciendi, quæ ad plenissimum capitaneatus officium dignoscuntur de jure vel consuetudine pertinere, juxta formam & consuetudinem commissionum, quæ a dilectis filiis dominii Venetorum similibus armatarum capitaneis in Romaniam mitti consuetis dari consueverunt, concedentes plenam & liberam potestatem: districte quoque mandantes patronis, officialibus, hominibus armatis, & remigibus supradictis, quatenus tibi tamquam eorum capitaneo plene pareant & intendant. Curet itaque devotio tua traditum tibi officium hujusmodi sic attente, diligenter & solicite exercere, quod tua probitas virtuosa votivum & speratum in hac parte fructum pariat, quodque præter divinum præmium, quod exinde merebis, amplam tibi nostram & apostolicæ sedis gratiam merearis. Datum, &c. 6. Iulii.

" Confluentinensis,

EUGENII SUMMI PONTIFICIS SALVUSCONDUCTUS PRO GRÆCIS in Italiam accedentibus, ac forma procedendi in causis criminalibus & civilibus inter Latinos & Græcos. Num. I[X.]

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Carissimo in Christo filio Ioanni Palæologo imperatori Romæorum illustri, & venerabili fratri Iosepho patriarchæ Constantinopolitano salutem, &c.

QUIA annuente domino in Italia fiet universalis & catholica synodus, in qua juxta concordata in synodo Basileensi, & in Constantinopoli postmodum confirmata, occidentalis & orientalis ecclesia conveniet: cupientesque, ut omnibus nostræ mentis caritas appareat, & omnis suscipio, quæ circa facultatem & libertatem venientium exhiberi possit, de medio tollatur, tenore præsentium damus, concedimus vobis imperatori & patriarchæ prædictis, aliisque venerabilibus fratribus, Alexandrino, Antiocheno, Hierosolymitano, patriarchis, omnibusque vobiscum & cum ipsis usque ad numerum septingentarum personarum cujuscumque status, gradus, ordinis vel dignitatis, tam spiritalis, quam temporalis existant, ad universalem & catholicam synodum prædictam accedentibus, vel venientibus, plenum & liberum salvumconductum, omnesque prædictos & eorum quemlibet cum personis & rebus suis, in omnibus regnis, provinciis, dominiis, civitatibus, arcibus, castris, villis ac locis subjectis obedientiæ Romanæ, per quæ ire, stare, redire & recedere, vel transire contigerit, ad nostram liberam & firmam custodiam recipimus: per præsentes promittentes omnibus, & eorum singulis, tenore præsentium, securam & liberam facultatem eundi & redeundi ad Italiam prædictam, & illic standi, morandi, conversandi, & cum omnibus securitatibus, libertatibus & facultatibus, cum iis qui obedientiæ sanctæ Romanæ ecclesiæ deditii & subjecti sunt,

ANNO CHRISTI 1438.

sunt, disputandi, syllogizandi, justa & rationabilia proponendi, omniaque alia libere & sine impedimento aliquo faciendi & exponendi, quæ ad unionem ecclesiarum Christi illis conferre videbuntur; insimul & divisim cum bonis propriis, rebus & substantiis suis, recedendi quoque, eundi & redeundi secure & libere sine læsione, omni impedimento reali & personali cessante, & penitus remoto.

Item si hæc unio (quod Deus avertat) non sequeretur, nec ad optatum finem procederet, prædicti imperator & patriarcha, & alii superius nominati, nostris sumptibus & galeis, sine longitudine temporis, ac omni impedimento cessante, cum honore suo, bona voluntate nostra, quemadmodum ad prædictam catholicam futuram synodum venerunt, ita Constantinopolim redeant, sive unio in dicta synodo secuta fuerit, sive non. Non obstantibus in prędictis, & quomodolibet prædictorum aliquibus differentiis, discordiis & divisionibus tam præteritis, quam quæ præsentia ipsorum elucescerent, & in futurum oriri & adaugeri possent in ecclesiis prædictis occidentali & orientali, sive inter præfatam Romanam ecclesiam, ac illius subditos & subjectos, & imperatorem ac patriarcham & Græcos alios antedictos, aliisque non expressis conclusionibus, decretationibus, sententiis, terminationibus, quomodo vel qualiter aliquid esse vel fieri debeat. Nec obstantibus aliquibus pignoribus & obligationibus publicis vel privatis, neque accusationibus, excessibus, criminibus aut delictis, si qua prædictos, aut aliquem prædictorum, quoquo & quocumque modo acta & commissa fuerint, & universaliter non obstantibus aliquibus aliis, etiam si talia essent, quibus in præsenti de illis opportunum esset specialem facere mentionem.

Si autem accideret, aliquem ex ipsis Græcis alicui occidentali & Romanæ ecclesiæ subjecto injuriam vel læsionem aliquam inferre in persona, honore & rebus, vel alio modo, spectet ejus delicti cognitio, usque ad debitam, justam & decentem refectionem & reintegrationem damni illati, ad imperatorem & patriarcham præfatos.

Econtra vero, si aliquem ex nostris, & nobis & Romanæ ecclesiæ subjectis, contingat alicui subjecto ecclesiæ orientali aliqualiter injuriari, vel aliquam læsionem facere in persona, honore & rebus, vel alio modo, ipsa cognitio ad nos spectet, qui passis integre satisfieri curare debeamus.

In aliis vero accusationibus, excessibus, criminibus, & aliis quæcumque fuerint, unaquæque pars cognoscat, & suos judicet.

Mandamus itaque omnibus & singulis prælatis, regibus, ducibus, principibus, locatenentibus, communitatibus, & aliis particularibus quibuscumque personis, cujuscumque gradus vel præeminentiæ existant, quæ Romanæ & occidentali ecclesiæ sunt subjectæ, quatenus prædicta, & eorum quælibet inviolabiliter observent, &, quantum in eis sit, faciant observari, præfatosque imperatorem, patriarcham, & alios omnes, & quemlibet eorum, ad præfatam synodum venientes, ac inde redeuntes simul & divisim favorabiliter tractent atque suscipiant, celeremque & securum illis transitum præbeant. Volumus autem præsentem salvumconductum in sua vi & robore manere, quousque præfati imperator, patriarcha & Græci omnes superius nominati, cum suis familiaribus, & suis, usque ad numerum præscriptum septingentarum personarum, Constantinopolim redeant. Datum Bononiæ pridie Nonas Iulii.

EVGENIVS PAPA ORATORES IN CONCILIO ELECTOS AD GRÆCOS in Italiam conducendos confirmat, quibus etiam alios ipse adjungit.

Num. X.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Carissimo in Christo filio Ioanni Palæologo Romæorum imperatori illustri, & venerabili fratri Iosepho Constantinopolitano patriarchæ salutem, &c.

CVM pridem sancta Basileensis synodus pro futuro œcumenico concilio in Italia celebrando ad sanctissimam unionem occidentalis & orientalis ecclesiæ, Deo propitio, consequendam, locum elegerit, & dilectis filiis Ioanni tituli sancti Petri ad vincula, ac Iuliano tituli sanctæ Sabinæ, sanctæ Romanæ ecclesiæ presbyteris cardinalibus, & venerabili fratri Ioanni archiepiscopo Tarentino, in ea synodo apostolicæ sedis legatis & præsidentibus, eligendi oratores ad vos cum galeis ex parte præfatæ synodi instituendis, ac eis omnia & singula committendi, quæ ad executionem incumbentium negotiorum fuerint necessaria, plenam dederit potestatem, velut in decreto superinde confecto plenius continetur; præfati legati & præsidentes ex hujusmodi sibi potestate concessa venerabiles fratres Petrum Dignensem, Antonium Portugallensem, episcopos, carissimorum in Christo filiorum Franciæ & Portugalliæ regum illustrium in dicta synodo oratores, ac dilectum filium Nicolaum de Cusa, præpositum monasterii [a] .... decretorum doctorem ex parte dictæ synodi, ad devotiones vestras transmittendos elegerunt, quibus etiam dilectum filium Ioannem de Ragusio, ordinis prędicatorum, sacræ theologiæ professorem, nunc apud nos oratorem adjunxerunt, cum plena potestate prędmissa omnia faciendi, ut in literis & instructionibus super hoc eis traditis seriosius continetur: nobis deinde instantius supplicantes, ut electionem & commissionem hujusmodi approbare, & oratores ipsos cum literis nostris cum dictis galeis ad vos ulterius transmittere dignaremur. Nos autem omnia & singula supradicta rata & grata habentes, ipsorum oratorum profectioni, ut petitum est, libenter annuimus.

[a] Vuotobergensis ex Penno- to lib. 2. c. 39. §. 2. histor. tripart.

Quare caritatem vestram exhortamur in domino, quatenus oratores præscriptos latores præsentium ad vos pro tanto pietatis opere venientes placeat benigne suscipere, ipsosque simul cum venerabilibus fratribus Marco Tarantasiensi archiepiscopo, & Christophoro Coronensi episcopo, specialibus oratoribus nostris super dicto concilio, ut præmittitur, in Italia celebrando, libenti animo exaudiatis, eis una cum prædictis oratoribus nostris in omnibus ad rem hujusmodi petentibus fidem plenariam adhibendo. Datum Idibus Iulii.

ANNO CHRISTI 1438.

Num. XI. APOSTOLICÆ LITERÆ EUGENII DIRECTÆ IN SPECIE PRÆFATIS Tarantasiensi & Coronensi episcopis, Constantinopolim oratoribus destinatis.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Venerabilibus fratribus Marco archiepiscopo Tarantasiensi, & Christophoro episcopo Coronensi, nuntiis & oratoribus apostolicis, salutem, &c.

GRANDIA virtutum merita, quibus personam vestram dotavit altissimus, vestræque fidei promptitudo, & comprobata in laboribus assiduis, quos pro nostris & apostolicæ sedis obsequiis studio indefesso subiistis, animi vestri constantia, nos inducunt, ut illa vobis audenter committamus, per quæ ardua & necessaria sedis apostolicæ ac Romanæ ecclesiæ negotia prudenter, solicite & diligenter executioni mandentur, & vestra virtus in eo negotiorum exercitio a nobis deputata, sese reddat omnibus clariorem.

Sane cum pro unione occidentalis & orientalis ecclesiæ, maximo a nobis studio dudum quæsita, carissimum in Christo filium nostrum Ioannem Romæorum imperatorem, & venerabilem fratrem Iosephum patriarcham Constantinopolitanum, aliosque prælatos & nobiles Græcos in certo numero ad partes Italiæ perduci oporteat super galeis mittentium impensa expediendis, prout in decreto superinde confecto a nobis postea comprobato latius continetur. Nosque ad tollendas quorumdam differentias de missione dictarum galearum inter se contendentium, ipsas propriis sumptibus parari fecerimus, & unam ex eis præmiserimus, volentes id quod restat perficere, & prædictos imperatorem, patriarchamque, & Græcos alios, duce Deo, in Italiam conduci facere.

Vobis, quos hac de causa sedis apostolicæ nuntios & oratores de venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium consilio & assensu creavimus, prout tenore præsentium facimus & creamus, ut ad civitatem Venetiam vos conferatis, & super ipsis galeis ad hoc paratis in Constantinopolim navigetis, prædictosque exinde imperatorem, patriarcham, prælatos, nobiles, aliosque Græcos, quos illi secum ducere velint ad partes Italiæ, quanta cum eorum majori commoditate & honorificentia poteritis, perduci curetis, committimus & mandamus; omnia & singula faciendi, gerendi & administrandi, quæ prædictorum imperatoris & patriarchæ, & aliorum Græcorum in Italiam adventui necessaria duxeritis, vel quomodolibet opportuna, licentiam vobis, potestatem, & plenariam concedentes tenore præsentium facultatem. Mandantesque dilectis filiis nobilibus viris capitaneo & patronis galearum prædictarum, quatenus in cunctis quæ ad directionem prædictorum imperatoris, patriarchæ & Græcorum spectabunt, vobis pareant & intendant. Datum, &c. Idibus Iulii.

Num. XII. *Hac omnia cum expedisset Eugenius summus pontifex, ne aliqua difficultas circa Græcorum adventum oriretur, vel ratione diversorum decretorum in concilio Basileensi editorum, de quibus* A *supra dictum est, vel ratione expensarum itineris, commorationis & reditus Græcorum Constantinopolim; imo pro tutela etiam & custodia ipsius Constantinopolis, visum est, ut orator imperatoris & patriarchæ denuo consentiret decreto electionis, & idem pontifex expensas repromitteret: de quibus expensis actum fuerat in sessione 19. concilii Basileensis, his verbis:* Sicut pia mater. *Et infra.*

Item quod mittatur unus, vel plures ambasiatores ex parte sacri concilii cum octo millibus ducatorum, pro facienda congregatione prælatorum ecclesiæ orientalis Constantinopolim, quæ octo millia expendentur ab ipsis B ambasiatoribus sacri concilii, prout ipsi domino imperatori, & ipsis ambasiatoribus sacri concilii videbitur. Ita tamen, quod si dicti prælati nollent Constantinopolim venire, vel postquam Constantinopolim venerint, nollent ad synodum prædictam accedere, tunc teneatur dictus imperator reddere dictis ambasiatoribus sacri concilii quidquid pro ea re expenderint.

Item quod ecclesia occidentalis solvat expensas quatuor galearum grossarum, quarum duæ sint de Constantinopoli, & duæ aliunde, pro conducendo, dum tempus erit, ad portum nostrum, & reducendo Constantinopolim do- C minum imperatorem & patriarcham, & prælatos ecclesiæ orientalis cum suis usque ad numerum septingentarum personarum, quibus ipsa occidentalis ecclesia impensas faciet hoc modo. Quia pro expensis ipsius imperatoris & ipsarum septingentarum personarum a Constantinopoli usque ad portum nostrum ultimum, dabit ipsi imperatori quindecim millia ducatorum. A dicto autem ultimo portu usque ad locum dictæ synodi, & deinde quamdiu manebunt in synodo, & usque ad reversionem ipsorum ad Constantinopolim, faciet dicto imperatori cum dictis septingentis personis impensas honestas.

D Item quod infra decem menses incipiendos a mense Novembris proxime sequenti, teneatur sacrum concilium mittere duas galeas grossas, & duas subtiles versus Constantinopolim cum trecentis ballistariis, super quibus galeis erunt ambasiatores sacri concilii, & dominus Demetrius protovestiarius Palæologus, primus de ipsis ambasiatoribus domini imperatoris. Qui quidem ambasiatores sacri concilii habebunt secum quindecim millia ducatorum danda domino imperatori pro expensis suis, & patriarcharum, & prælatorum, ac aliorum venientium usque ad numerum septingentarum personarum, faciendis a Constantinopoli usque E ad portum ultimum, ad quem debebunt applicare, ut supra.

Item prædicti ambasiatores sacri concilii ituri cum prædictis galeis ordinabunt, quod decem millia ducatorum erunt parata ad exponendum, si necessarium fuerit, pro custodia civitatis Constantinopolitanæ, propter periculum quod posset intervenire a Turcis civitati tempore absentiæ dicti domini imperatoris, quæ pecuniæ exponentur per aliquem a dictis ambasiatoribus sacri concilii deputandum, prout necessitas fuerit.

Item ordinabunt prædicti ambasiatores sacri concilii de expensis duarum galearum subtilium, & trecentorum ballistariorum pro custodia civitatis

civitatis Constantinopolitanæ tempore absentiæ domini imperatoris, & quod gentes dictarum galearum, & ipsi ballistarii jurabunt in manibus imperatoris, fideliter se habere; & capitanei eorum sint, quos imperator instituerit.

Item quod prædicti ambasiatores habeant expensas duarum galearum tot quot expendi consueverunt in armando tales galeas.

Item quod hujusmodi ambasiatores sacri concilii ituri cum prædictis galeis Constantinopolim, nominabunt domino imperatori portum ad quem ultimo debebit applicare, & locum unum de prænominatis, in quo esse debeat dicta universalis synodus. *Hæc ibi.*

Prævia igitur acceptatione oratoris imperatoris & patriarchæ electionis & confirmationis decreti sanioris partis concilii Basileensis Florentiæ, vel alterius loci in Italia pro celebrando concilio, summus pontifex promisit expensas juxta promissa in eodem Basileensi concilio, ut sequitur.

In Christi nomine. Amen. Anno ab ejusdem nativitate 1437. die XVII. mensis Iulii, tempore pontificatus sanctissimi in Christo patris & domini nostri, domini Eugenii IV. divina providentia summi pontificis, constitutus coram præfato sanctissimo domino nostro & sacro collegio reverendissimorum dominorum cardinalium spectabilis miles dominus Ioannes Bissipatus magnus Adriacus serenissimi domini Ioannis Palæologi Romæorum imperatoris, & reverendissimi patris & domini Iosephi patriarchæ Constantinopolitani orator, considerans affectionem maximam tam ipsius domini nostri, & sacri collegii, quam dominorum imperatoris & patriarchæ præfatorum ad sanctissimam unionem orientalis cum occidentali ecclesia, ita ut Deo propitio indubie speretur, mediantibus ipsis unionem prædictam ad magnam Dei gloriam, & catholicæ fidei exaltationem, optatum finem habituram; attendensque per nonnullos, qui videntur asserere, se facere concilium generale, & aliquos alios eorum nomine, quædam facere attentata, quæ potius ad divisionem quam unionem manifeste conspiciantur tendere: ac timens ne inimico homine superseminante zizania, ex iis in futurum aliquid dubietatis vel difficultatis suboriri possit, quod contra mentem ipsius sanctissimi domini nostri papæ, & sacri collegii, ac prædictorum dominorum imperatoris & patriarchæ, ejus sanctissimæ unionis effectum haberet aliquatenus perturbare.

Idcirco ad omnia talia submovenda, ac ad confirmandos animos omnium quærentium pacem & unitatem ecclesiæ Dei, omnia & singula per eum & collegam suum spectabilem virum dominum Emmanuelem Tarcagnoti Vulotis communiter & divisim nomine prædictorum dominorum imperatoris & patriarchæ in præteritum facta, ad robur infra scriptorum competentium quomodolibet confirmando ex facultatibus sibi concessis per prædictos dominos imperatorem & patriarcham, quæ infra subjiciuntur, dixit & asseruit, ac publice recognovit & firmavit, prout in quadam cedula tunc exhibita & lecta, cujus tenor de verbo ad verbum nunc sequitur, & est talis, videlicet:

Ego Ioannes Bissipatus orator serenissimi domini imperatoris Romæorum, & reverendissimi domini patriarchæ Constantinopolitani, fateor præsenti litera propria manu subscripta, reverendissimos dominos sancti Petri ad vincula & sanctæ Sabinæ presbyteros sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales, aliosque pro sanctissimo domino nostro papa & sede apostolica in Basileensi concilio præsidentes, cum præsentibus eis adhærentibus, qui ultimum decretum per sanctissimum dominum nostrum papam ad meam & collegæ mei requisitionem confirmatum ediderunt, [a] & qui reverendum patrem dominum Petrum Dignensem, dominum A. Portugallensem, episcopos, & dominum Nicolaum de Cusa decretorum doctorem, oratores Constantinopolim miserunt concilium Basileense facere, cui serenissimus dominus meus imperator Romæorum, & reverendissimus dominus meus patriarcha Constantinopolitanus obligantur, postquam patres ipsi de concilio præfati, aut sanctissius dominus noster papa caput concilii præfati, adimpleverint promissa in primo decreto conventionali, [b] prout in eodem decreto conventionali de ipso domino imperatore Romæorum & patriarcha scripta reperiuntur, & quemadmodum etiam ipse imperator per auream suam bullam, & patriarcha per plumbeam ibidem scripta approbarunt & ratificarunt.

Et ad hoc ut omnis tollatur ambiguitas, dico quod in casu quo alii patres qui Avenionem elegerunt, & se concilium Basileense facere putant, ad Constantinopolim cum galeis & pecuniis accesserint, & præfatos meos dominos imperatorem & patriarcham nomine concilii Basileensis per bullas auream & plumbeam inquisiverint, quatenus finaliter Sabaudiam veniant, qui locus nominatus est in primo decreto, & protestati fuerint concilium Basileense ad alium locum non consentire, vel transferri velle, & alia fecerint, quæ quomodolibet etiam movere possent imperatorem & patriarcham, aut ad veniendum cum ipsis, aut penitus non veniendum hoc tempore ad terras Latinorum, attento quod in casu quo etiam illa pars concilium faceret, jamdum in promissionibus defecit quo ad electionem loci & lapsum temporis in quo galeæ mitti, & alia fieri debebant. Ita quod imperator & patriarcha absoluti sunt ab omni promissione illis facta. Quod tunc illis requisitionibus [c] & protestationibus non obstantibus, ipse imperator & patriarcha ad requisitionem ambasiatorum domini [d] nostri & concilii Basileensis prænominatorum, secundum vim, formam & continentiam primi decreti, & aureæ bullæ imperatoris, & plumbeæ patriarchæ, omnino venient: & in casu quo præfati domini præsidentes una cum patribus eis adhærentibus, concilium Basileense non facerent, adhuc pro bono negotii, & ad finem, ut sanctissima & desideratissima unio non pereat, per mihi traditam potestatem serenissimum dominum meum imperatorem & reverendissimum dominum patriarcham, & alios patres ecclesiæ orientalis per præsentem paginam obligo, & obligatos esse ostendo ad veniendum ad requisitionem ambasiatorum sanctissimi domini nostri papæ & concilii prænominatorum: ita tamen, quod ipsi ambasiatores iter arripiant versus Constantinopolim infra quintum diem Augusti immediate sequentis, & secum omnia promissa in primo decreto deferant. Quod si hoc fecerint, impe-

ANNO CHRISTI 1438.

a Electionis scilicet Florentiæ vel Utini, quod supra retulimus.

b De quo in 19. sessione ejusdem Basileensis concilii, ex quo ea quæ pertinent ad expensas supra retulimus.

Pars concilii Basileensis quæ elegit Avenionem, defecit a promissis.

c Patris scilicet qui Avenionem elegerat.

d Summi pontificis, & partis concilii, quæ Florentiam, vel alium locum in Italia elegerat, vide constitutionem Eugenii supra relatam quæ inquit *Salvatoris*, & quæ ante eam ex Patricio retulimus.

Orator imperatoris & patriarchæ adhæret parti concilii eligenti Florentiam.

ANNO CHRISTI 1438.

imperatorem & patriarcham cum aliis patribus ecclesiæ orientalis, ad intrandum galeas causa veniendi ad unum ex tribus portubus in secundo decreto nominatis infra trigesimum diem, a die quo Constantinopolim applicaverint, obligo, & obligatos esse ostendo per præsentes literas manu mea subscriptas.

Qua cedula, ut præmittitur, lecta, sanctissimus dominus noster, & reverendissimi domini cardinales prædicti acceptaverunt, approbaverunt & grata habuerunt omnia in eadem contenta, & ipsius domini Ioannis nomine quo supra factas promissiones, petentes, mandantes & rogantes, ut de præmissis unum & plura conficerem instrumenta. Similiterque statim petiit idem dominus Ioannes, ut de cedula, ut præfertur, lecta de promissionibus per eum factis, & de petitione illorum facta per sanctissimum dominum nostrum, & reverendissimos dominos cardinales, unum & plura conficerem instrumenta.

Tenores vero mandatorum, de quibus supra fit, sequuntur, & sunt tales.

Mandatum imperatoris factum oratoribus suis ad conciliũ & papam.

Imperium nostrum commisit vobis familiaribus suis Ioanni Bissipato, & Emmanueli Tarcagnoti Vulotis abeuntibus ad sacram synodum Basileensem circa materiam futuri concilii pro unione ecclesiarum Christi, quod si reperiatis dictam sacram synodum non valentem facere & adimplere suum decretum, de loco & tempore & expensis, & aliis, quemadmodum continetur in decreto, & sicut vobis commissum est, debeatis ire ad beatissimum papam: & si ille velit suscipere tale opus in se, & facere ut fiat concilium œcumenicum, canonicum, inviolatum, liberum, dando omnes expensas & omnia necessaria, secundum formam decreti dictæ synodi, & quemadmodum diffuse ibi continetur, etiam facere nobis salvumconductum & salvosconductos juxta formam similiter illorum quæ nobis per dictam synodum facta [a] sunt, si ista omnia prompte velit facere, & effectualiter adimplere beatissimus papa, quod & vos habeatis potestatem assentiri & suscipere ex parte nostra, & promittere, quod istis effectis, & nos cum omni orientali ecclesia accedemus (justa tuendo) ad locum unum ex locis Italiæ, qui in decreto nominati sunt, omnino & sine ulla dilatione, sicut & dictæ synodo promisimus, & ista conclusione facta in scriptis, & juramento confirmata per beatissimum papam & reverendissimos cardinales illic existentes ex una parte, & per vos ex altera, quod venire hic debeat orator beatissimi papæ cum talibus literis, tuque Vulotis cum illo venire debeas, Bissipatus autem remaneat ibi, ut veniat cum effectu eorum: & ad manifestationem istorum & robur, factum est potens imperii mei prostagma anno 1436.

[a] Sessione 24. ejusdem concilii, ad quorum instar concessit salvumconductum Eugenius, de quo supra.

Sequitur mandatum patriarchæ.

Mandatum patriarchæ factum oratoribus suis ad conciliũ & papam.

Humilitas nostra committit vobis potentissimi & sancti mei imperatoris in Spiritu sancto dilectis filiis suis, videlicet Megalo & Hierarcho, Ioanni Bissipato, & Emmanueli Tarcagnoti Vulotis abeuntibus (Deo auctore) ad sanctam synodum Basileensem, circa materiam futuri concilii pro unione ecclesiarum Christi, quod si reperientes dictam sacram synodum non potentem facere & adimplere suum decretum de loco & tempore & expensis, & aliis, prout continetur in decreto, & quemadmodum vobis

A commissum est, ire debeatis ad beatissimum papam: & si ille velit suscipere opus in se, & facere, ut fiat concilium œcumenicum canonicum, inviolatum, liberum, dando omnes expensas & omnia necessaria secundum formam decreti dictæ synodi, & sicut ibidem diffuse declaratur, etiam facere vobis salvumconductum, & salvaconducta juxta formam illorum quæ nobis facta sunt per dictam synodum. Si hæc omnia prompte velit facere & effectualiter adimplere beatissimus papa, quod & vos habeatis potestatem assentiri ex parte nostra, & promittere, quod istis effectis, & nos cum omni sancta orientali ecclesia veniemus illuc in statuendo loco uno ex locis Italiæ, qui nominati sunt in decreto, omnino & sine aliqua dilatione, quemadmodum dictæ synodo promisimus, & ista conclusione facta in scriptis & juramentis roborata per beatissimum papam & reverendissimos cardinales omnes, qui ibidem existunt ex una parte, & per vos ex altera parte, quod veniat hic orator beatissimi papæ cum talibus literis, & tu Vulotis cum ipso; Bissipatus autem remaneat ibi, ut veniat cum fine & complemento rerum: & ad manifestationem istorum & confirmationem, facta est præsens commissio nostræ humilitatis 1436. die xx. Novembris.

B

Acta fuerunt hæc Bononiæ in palatio sanctissimi domini nostri papæ in logia inferiori prope hortum, die, mense, anno & pontificatu supradictis, præsentibus reverendissimis in Christo patribus & dominis, dominis Bartholomæo de Corneto protonotario apostolico, C. episcopo Ariminensi, Ludovico episcopo Traguriensi, Nicolao de Cusa decretorum doctore, & nobili milite, domino Paulo Barbo honorabili cive Venetiarum, testibus ad præmissa habitis, vocatis & rogatis, & me Blondo Antonii Blondi Foroliviensi publico imperiali auctoritate notario, & nunc supradicti sanctissimi domini nostri papæ secretario, qui prædicta rogatus notavi, & in hanc publicam formam aliena manu propter occupationes redigi feci, nomine meo & signo consueto ad fidem & robur præmissorum manu propria apposito.

C

D

EVGENIVS PAPA ACCEPTAT OBLIGATIONEM ET INSTRVMENTVM præfatum oratoris & patriarchæ Græcorum, & vice versa se obligat pro expensis, aliisque promissis in concilio Basileensi.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

OPTATAM summisque hactenus a nobis quæsitam laboribus ecclesiarum Christi occidentalis & orientalis unionem perfici, & ad debitum finem perduci intentissimis desideriis affectantes, & possibilibus diligentia, sollicitudine & vigilantia satagentes, omnia facere, præcavere & prævidere intendimus, quæ ipsam prædictæ unionis conclusionem confirmationemque quomodolibet concernere videantur. Sane cum dilectus filius Ioannes Bissipatus miles Constantinopolitanus magnus Adriacus carissimi in Christo filii nostri Ioannis imperatoris Romæorum illustris, & venerabilis fratris Iosephi patriarchæ Constantinopolitani orator, nuntius & procurator coram nobis & venerabilibus fratribus nostris sanctæ Romanæ

E

Romanæ ecclesiæ cardinalibus infra scriptis comparens, exhibitis mandatorum suorum quæ habet in plena forma, instrumentis, vice & nomine prædictorum imperatoris & patriarchæ certam per instrumentum publicum manu propria subscriptum obligationem fecerit, cujus tenor sequitur, & est talis.

In Christi nomine. Amen. Anno &c. (*Omittitur tenor, quia habetur supra hic immediate*) nos cupientes in hac re sinceram intentionem nostram omnibus, & præsertim præfatis imperatori & patriarchæ, aliisque Græcis notam & manifestam esse, de venerabilium fratrum nostrorum sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium consilio, & assensu, tenore præsentium ex certa scientia promittimus, & una cum prædictis venerabilibus fratribus ac eorum singulis, coram Deo & sanctis ejus attestamur, & nos obligamus omnia contenta in prædicto conventionali decreto Basileæ celebrato observare, & firmiter adimplere, & in nullo deficere, contrafacere, vel venire: cujus rei causa omnia nostra bona præsentia ac futura, ac cameram apostolicam obligamus. Et insuper si casu cui universa caro subjacet singulis momentis, noster obitus interim accideret priusquam tanta tamque laudabilis res perfici potuisset, de prædictorum venerabilium fratrum nostrorum consilio & assensu nostram mentem fore declaramus, & præsentium tenore disponimus, volumus & ordinamus, quod quæcumque ex contentis in prædicto decreto, casu prædicto adveniente, perfici & adimpleri forte restarent, adimpleant atque perficiant prædicti venerabiles fratres nostri sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales. Nulli ergo hominum liceat hanc paginam nostræ promissionis, attestationis, obligationis, declarationis, dispositionis, voluntatis & ordinationis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Bononiæ XIII. Kalendas Augusti anno VII. *Hæc Eugenius.*

Ceterum Basileenses in deterius prolabentes, monitorium de quo supra Patricius, quodque legitur in 26. sessione ejusdem concilii, conviciis, contumeliis, & injuriis plenum adversus Eugenium summum pontificem præcipitanter conflarunt.

Obstupuit sane Sigismundus Romanorum imperator, præcipitesque animos ab apostolica sede rebellantium vehementer exhorruit, & Petrum Augustensem episcopum oratorem ad præfatum concilium destinavit, admonens, ut a præfatis novitatibus & scandalis abstinerent, ut refert ipse Eugenius in constitutione statim recensenda: sed & Augustinus Patricius in compendio sessionis trigesimæ primæ de temerariis gestis Basileensium adversus Eugenium papam hæc ait: Rex Anglorum acerbissimis literis patres increpavit, quod auderent Romanum pontificem judicare, asserens Antichristi tempora eos introducere, & exhortans, ut a processibus cessarent: & in literarum superscriptione, Basileensem congregationem, non autem concilium appellavit. *Hæc Patricius. Regnabat eo tempore in Anglia Henricus VI. qui in odium decreti Basileensium sessione vigesima prima contra annatas, voluit continuari per suos solutionem annatarum apostolicæ sedi, & denarii S. Petri, ut testatur Antonius Massa in tractatu de annatis numero vigesimo quinto. Optimis tamen*

A *monitis Basileensibus non acquiescentibus. Eugenius summus ponifex ex debito pastoralis officii ad propulsanda pericula & scandala coactus fuit præfatum concilium Basilea transferre Ferrariam, ac prævia supradictorum narratione, sequentes promulgari jussit constitutiones.* ANNO CHRISTI 1436.

TRANSLATIO CONC. BASILEENSIS, & indictio concilii Ferrariensis. Num. X. II.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad futuram rei memoriam.

DOCTORIS gentium admoniti saluberrima suavissimaque doctrina, hortantis, ut
B solliciti simus servare unitatem spiritus in vinculo pacis, ad ea maxime convertimus aciem mentis nostræ, & indefessa solicitudine, cura & cogitatione conatus omnes intendimus, per quæ in corpore mystico, sancta videlicet ecclesia, perpetua caritas & pax inviolata perduret; ac si qua membra dissentiant, ea commode corpori reinserantur suo: ut dum per sancti Spiritus gratiam, qui est Patris & Filii amor atque connexio, membra omnia sub Christo capite unum in ecclesia corpus efficimur, unica etiam per Spiritum unitate in Christo societas simus, & pax quæ est perfectum unitatis vinculum, sincera caritate & concordi animorum conjunctio-
C ne servetur, omnisque discordiæ & scissuræ fomes extinguatur.

Sane dudum in minoribus constituti, divisionem orientalis & occidentalis ecclesiæ, quippe ex qua mala innumera & Christianæ religioni detrimenta provenire videbamus, ferentes ægerrime semper ac molestissime, agentesque pro virili nostra, ut tolleretur, institimus multum, in Constantiensi concilio primum, tum etiam apud felicis recordationis Martinum papam V. prædecessorem nostrum, satisque laboravimus, ut sublato pariete de medio, utriusque ecclesiæ unio proveniret.

Ubi vero ad apostolatus apicem assumpti, ho-
D nesto huic & pio desiderio nostro debitum ex injuncto nobis desuper curæ pastoralis officio accessisse conspeximus, eam rem ardenti animo & tota alacritate suscepimus. Ac primum quidem adierunt nos per nostrum studium & diligentiam oratores carissimi in Christo filii Ioannis Græcorum imperatoris, & venerabilis fratris Iosephi Constantinopolitani patriarchæ.

Tum vero missis e vestigio Constantinopolim nuntiis nostris, habitoque tractatu diligenti, id tandem communicato sensu omnium placuit, ut ex antiquo instituto, pro celeriori ac faciliori executione tantæ rei, legatus de latere cum prælatis etiam & theologis ac doctoribus tam dignæ materiæ tractandæ necessariis Constanti-
E nopolim a nobis mitterentur. In eam conclusionem imperator Trapezuntius, & Armenius patriarcha, & alii quamplures pari voto venerunt: necdum ad nos hujusmodi deliberationis conclusiones pervenerant, cum alium longe diversum unionis modum in Basileensi concilio jam decreto firmatum missus ab ipso concilio orator, ut approbaretur, requisivit a nobis.

Displicuit quidem jam tunc, quod sedi apostolicæ parum deferri videretur, & de re tam gravi & ardua, tot mensibus agitata, contra honestæ & antiquæ consuetudinis normas, nihil antea nobis per ipsum concilium fuisset nun-

ANNO CHRISTI 1438.

tiatum: avidi tamen prædictæ unionis, simulque veriti, ne si dissensio ulla intercederet, optatissimæ nobis rei ruptura sequeretur, licet deliberationem aliam longe diversam & multo expeditiorem ex Constantinopoli in dies adfuturam verisimiliter expectaremus, sicuti & factum est postea, conclusioni ipsius concilii præbuimus assensum.

Subsecuti Græcorum oratores cum instantissime postularent ea capitula a nobis confirmari, in quibus imperator & patriarcha præfati cum oratore nostro convenerant, exhortati a nobis sunt, & attentius admoniti, ne conclusionum varietatem ægre ferrent, neve diffiderent, auspice Deo, prospere & pro votis successura omnia: nobis gratam esse viam omnem, per quam ea res tam sancta, tam necessaria optatum effectum esset habitura, neque opem & operam nostram ullo tempore unquam defuturam. Missi postmodum ab ipso concilio nuntii ad ipsos imperatorem & patriarcham, ut decretum illud ratificarent, postularunt. Comperto autem ex oratore nostro, nos decreto illi consensisse, & ipsi consensum præbuerunt, alias, ut profitebantur, id nulla ratione facturi.

Iis ita peractis, ejusdem unionis desiderio nos magis incensi, de venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium consilio & assensu dilectos filios nostros Nicolaum tituli sanctæ crucis in Ierusalem, & Ioannem tituli sancti Petri ad vincula, presbyteros cardinales nostros & apostolicæ sedis legatos, Basileam misimus, eis inter cetera facultatem dantes, ea omnia tractandi & agendi, quæ dictæ unioni quomodolibet profutura viderentur.

Instituerunt illi, ut locus eligeretur nobis & Græcis accommodus, quo ad optatum unionis finem mature possit perveniri. Ac licet ob plurimas difficultates quas gignebant inordinati quorumdam motus & compugnantiæ voluntatum, parum spei de conficiendo dictæ unionis negotio tribuerent nobis: expectavimus tamen, neque a spe & intentione nostra decidimus, quousque nonnullos ex ipso concilio ad eam nominationem loci processisse cognovimus, quam justis & rationabilibus causis gratam habere nec potuimus, neque ullis rationibus possumus. Civitatem enim nostram Avenionensem in decreto non nominatam, nec comprehensam, & a Græcis ipsis expresse & sæpenumero repudiatam, nobis etiam irrequisitis, quantum in se fuit elegerunt, non satis advertentes quantum ea res importet mali, quantumve prædictæ unioni afferat detrimenti, contra concilii decretum, contra Græcorum instantiam, contra denique pium nostrum desiderium, tanta facilitate præsumpta. Est quippe locus ille nobis parum commodus, & provinciis multis ac regnis, regibusque & principibus non modo ingratus, verum & situ suo ipso non satis tutus. Quibus ex rebus illa loci nominatio nullo pacto fuit admittenda, cui nisi, auctore domino, obviavissemus, ut ex certis auctoribus & gravibus de ipso etiam concilio viris certiores facti sumus, actum esset de ecclesiastica pace, & optatissima illa unione.

Denique ex Græcorum oratoribus, quorum alter ad nos, alter ad Basileense concilium profectus est, mandatis pariter in scriptis utrobique traditis, cunctis palam fuit, ipsos imperatorem & patriarcham perstare in sententia, locum scilicet esse eligendum, qui nobis & illis esset accommodus, aperte protestantibus, nisi nos in loco adessemus, imperatorem ipsum & patriarcham nequaquam accessuros. Questus est graviter orator ipse, quod ad eum revocaretur locum qui esset remotissimus, & præter navigationis longinquæ pericula, mare ipsum piratis quoque esset infestum, ac per id ceteris suspectum, in primis illis esset suspectissimum: protestatus (nisi conditiones in decreto appositæ servarentur, locusque, ut prefertur, idoneus eligeretur) ecclesiæ Latinorum (si optata, tantoque studio & labore quæsita unio non sequeretur) imputandum fore.

Iis omnibus intenta meditatione & diligenti deliberatione pensatis, providendum omnino visum est, ne Græci a proposito jure desisterent. Ea fuit ferme omnium sententia, non modo unionem istam, ni aliter provideretur, non secuturam, verum in ipsa quoque occidentali ecclesia novitates noxias & scandala plura emersura necessario.

Nos itaque tanto constricti articulo, tam variis casibus, tam multis omni ex parte se aperientibus periculis pro viribus occurrere cupientes, de prædictorum venerabilium fratrum consilio & assensu, venerabili fratre Ioanne archiepiscopo Tarentino ad ipsum Basileense concilium destinato, dilectis filiis Ioanni tituli sancti Petri ad vincula, & Iuliano tituli sanctæ Sabinæ, presbyteris cardinalibus apostolicæ sedis legatis, & ipsi archiepiscopo per literas nostras commisimus atque mandavimus, ut per passionem Iesu Christi ad evitandas omnes dissensionum materias, exhortarentur venerabiles fratres & dilectos filios in ipso concilio existentes, vellent ad laudem & reverentiam Dei ac salvatoris nostri Iesu Christi, & per aspersionem sui sacratissimi sanguinis, ut pro pace & felici tantarum rerum consummatione locus eligeretur pro hujusmodi transferendo concilio, qui gratus esset nobis, & Græcis aptus atque accessu facilis, disceptationibus ac dissensionibus omnibus subductis de medio, ambulantes in rectitudine & simplicitate cordis, jactarent in Deum cogitatus suos, ac de Deo confidentes, in suis consiliis caritatis legibus obsequerentur, quæ juxta apostolum, non irritatur, non cogitat malum, non quærit quæ sua sunt, non gaudet super iniquitate, sed econtra patiens & benigna est: debere eos qui ecclesiæ Dei negotiis tractandis insisterent, superiores esse mundo, non quæ sua sunt quærere, sed quæ Iesu Christi: nullam cujusvis loci electionem debere esse impedimento, quo minus tam salutaris rei consequatur effectus. Ista nos & similia pro affectione nostra ipsis in concilio existentibus tranquille proponenda mandavimus.

Injunximus preterea legatis ipsis & presidentibus nostris, ut nihil omitterent ex iis quæ ad hunc finem conducere posse viderentur; requirerent, hortarentur, rogarent omnes & singulos regum & principum, prælatorumque oratores, procuratores ibi præsentes, vicinosque itidem prelatos & principes, sibi ut socii accederent, secumque hortarentur omnes ad locum ipsum aptum concorditer eligendum, tentarentque omnia, per quæ ad optatum tantæ rei finem possetpacifice perveniri.

Nec

Nec tunc quidem tam pia, tam sancta adeoque A salutaria tam modeste postulantes auditi sunt, quin potius spretis adhortationibus nostris, Avenionis civitatis electionem ipso jure nullam decretare tentarunt, legatis & præsidentibus nostris & aliis plurimis & gravibus religiosisque personis renitentibus, atque ad novam loci electionem alterius procedendũ esse decernentibus. Tum vero sedandi tumultus causa, ad id tandem deventum est, approbantibus cunctis, ut secundæ induciæ darentur ea conditione, ut nisi infra præscriptum & propositum diem Avenionenses promissas pecunias numeratas persolvissent, integrum jam esset & liberum, debitum concilio locum alium eligere. Cum vero intra B condictum terminum pecunias illi nequaquam exolvissent, legati, ac præsidentes prædicti, aliique ex prælatis plurimi, & omnes ferme regum principumque oratores, procuratores prælatorum, theologique ac doctores habendam rationem honoris ac dignitatis occidentalis ecclesiæ, ea studiose servando quæ Græcis fuerant promissa, censentes, ecclesiasticæque pacis ac unitatis cupientissimi, & sanioreni ipsius concilii partem facientes, ad quos etiam jus eligendi devolutum, cum partem aliam nihilo minus ante sæpe requisissent, ut ad alterius loci electionem intenderet: alioquin protestantes se ista amplius sine gravi offensa Dei & ipsius ecclesiæ insigni nota dissimulare non posse: postquam minime exauditi erant, ad ele- C ctionem loci, Florentiæ scilicet, aut Utini, sive alterius cujuslibet in decreto comprehensi, qui galeas & necessaria alia maturius parasset, canonice legitimeque processerunt, prout in decreto inde confecto clarius constat.

Eam electionem memorati imperatoris & patriarchæ oratores, ut consequendæ unioni summe necessariam, gratissime amplexi sunt; profectique inde ad nos, ut electionem prædictam confirmare vellemus, precibus humilibus petiverunt: similiter nos impensius orantes atque requirentes, ne rem hanc sanctissimam desertam esse pateremur, protestati publice in consistorio generali, quod per eos nequaquam staret, si D sancta ista unio non sequeretur.

Nos auem hæc omnia attentius considerantes, conspicientesque rem eo devenisse, ut prædictos oratores necessario exaudire cogeremur, nec superesse modum alium prosequendi operis tam pii, & servandi Latinæ ecclesiæ honoris, de prædictorum venerabilium fratrum nostrorum consilio & assensu, ipsorum petitis annuimus, nominationemque factam de Florentia aut Utino, vel alio ex locis in decreto comprehensis, in alio generali consistorio admisimus & confirmavimus, ac demum cum ipsis oratoribus mandatum ad hoc habentibus, nonnullis prius E tractatis, conclusis atque firmatis, quæ de memoratorum imperatoris & patriarchæ adventu ad has partes nobis spem indubiam pollicentur, multisque cum laboribus, ingentique sumptu operam dedimus, ut galeæ quatuor, & alia mitterentur pro ipsorum adventu necessaria: sicque Deo largiente factum est.

Hæc ubi didicere, qui Avenionem prætulerant, semper pro inordinatis, quibus agitabantur, affectibus turbati, quia juxta beatæ memoriæ prædecessoris nostri Leonis I. sententiam, dum privatæ causæ religionis exercentur obtentu, committitur impietate paucorum, quod universalem ecclesiam vulneret, multa ad perturbanda prædicta machinati sunt. Nam primum quidem in venerabilem fratrem nostrum Ioannem archiepiscopum supra nominatum, qui decretum in ea forma mittebat ad nos, qua fuerat in publica sessione promulgatum, nonnulla confingentes irruerunt, omnique prætermisso juris ordine, ipsum, posteaquam primo, secundo ac tertio ea pro sua justitia petierat, quæ jure nulli deberent denegari, primum in domo sua sub cautione jurisjurandi detinere conati sunt; deinde deputationem & congregationem generalem per judices datos suspectissimos illi interdicere tentarunt; ac postremo contra gravamen utrumque se tueri de jure fatagentem, suamque justitiam asserentem, sub excommunicationis, privationis & inhabilitationis pœnis in domo propria tumultuario multitudinis impetu detinere, & quodammodo carcerare moliti sunt. Gravamen præterea gravamini adjicientes, dilectum filium Arnoldum de Reclenchusen dicti archiepiscopi procuratorem, pro justitia illius in congregatione generali & majori ecclesia loqui volentem, manibus injectis percusserunt, ac per capillos ad carcerem trahere conati sunt adeo violenter ac inhoneste, ut cardinalis sanctæ Sabinæ legatus antedictus de violentia illata, & de sublata libertate concilii necessario sit publice protestatus. Per hanc itaque illatam violentiam justo metu constrictus archiepiscopus ipse in defensionem sui quosdam nobiles armatos domi habere compulsus est. Tandem justissima quadam petitione in generali congregatione porrecta, cui adjecta erat protestatio, quod nisi in sua justitia audiretur, & a gravaminibus & oppressionibus, quæ in dies augebantur, cessaretur, & ipse ob justum metum inde decedere cogeretur, cum non modo non fuisset admissa ipsa petitio, verum contra exhibitorem potius, ut ad carcerem traheretur, esset acclamatum; coactus est & injunctum sibi oratoris ac præsidentis officium deserere, & adjunctis sibi, seque ducentibus dilectis filiis nobilibus viris Vuilhelmo marchione de Roithingh, & Rodulpho de Ravistein, & aliis plerisque illorum nobilibus, a prædicto loco omnino discedere. Omittimus alia plura gravamina, ut cursores nostros primum, tum dilectum filium priorem Furnensem ordinis Præmonstratensis ad nos specialiter missum, in itinere, interceptis literis nostris, pecuniisque & bonis aliis nudaverint, ut ex nostris sit nemo, qui sine justo metu vel illuc ire, vel inde redire possit.

Quantum generali concilio ista conveniant, cunctis ratione utentibus liquet. In secunda Ephesina synodo, perniciosissima illa quidem, apostolicæ sedis legatos violatos legimus, quod acquiescere subscriptioni nefariæ noluerunt. Verum hæc inferiora non sunt: sed omittimus ista, referre quidem piget ob ecclesiæ matris injuriam atque jacturam; sed dicendum tamen est. Illi ipsi qui pro tractandis ecclesiæ negotiis, pro pace & unitate in ecclesia catholica servanda, pro reformatione utili & honesta inducenda se convenisse profitentur, quique sextum jam annum in hujusmodi tractatibus minimo cum fructu exegerunt; cum universus Christianus orbis esset prædictæ illius sanctissimæ unionis jam modo imminentis expectatione suspensus, ex qua dici non potest, quantũ lætioris spei humanis rebus & Christianæ religioni accederet, eos ad

ANNO CHRISTI 1438.

ad eversionem potius tam pii operis, confusionemque nominis Christiani, & universalis ecclesiæ scissuram, & totius religionis excidium moliri manifeste deprehenditur.

Et quid mirum si in oratores nostros sæviant, qui in nos quoque adeo effrenate feruntur? Prætensum quippe quoddam a monitorium, sive (ut ipsi appellant) citatorium, convictis, contumeliis atque injuriis plenum adversus nos, & in gravamen venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium conflare ausi sunt, novo plane exemplo, & quod priora omnia sæcula ignoraverunt, & quod uti ne fieret, cum Ioannes & Iulianus cardinales prædicti sedis apostolicæ legati variis modis obsisterent, B & validissimis, & gravissimis, verissimisque rationibus improbitatem facti coarguerent, demonstrarentque apertis documentis, id caritati, bono publico, paci ecclesiæ, justitiæ, sacrisque canonibus ita adversari, ut ipsi abhorrerent illic adesse, ubi de tali tractaretur monitorio, auditi non sunt. Et cum instanter orarent, & expresse postularent, ut a re tam monstruosa desisterent, conscientiasque exonerando suas, excusarent coram Deo & hominibus innocentiam suam, quod monitorium illud pro viribus & supra vires impugnarent, plurima quæ ex illo sequi poterant scandala & mala memorantes, maximaque instantia utentes, veluti ex protestationibus suis publice & solenniter factis apertissime constat; tantis tamen, tam piis, tam justis postulationibus furor ille non cessit. C

a Hoc monitorium habetur sessione 26. concilii Basileensis.

Cum vero memorati Ioannes & Iulianus legati octo primum, deinde trium dierum inducias peterent, infra quos rationes in scriptis redigerent, quibus cum nullo modo ad dictum prætensum monitorium, seu citatorium esset procedendum, evidentissime demonstrarent; non solum auditi non sunt, verum contra ipsius ordinationes concilii, ea die & generalis congregatio & sessio repente & præcipitanter est habita, quod nunquam antea vel in minimis privatisque negotiis fuerat factum. D

In ea sane prætensa præcipitique sessione etsi prælatos sub pœna præstiti juramenti cogere, & pene violenter attrahere conarentur, legati tamen ipsi, & plures ex oratoribus regum & principum, prælatique plurimi justitiæ potius & veritati deferentes, quam illorum cedentes comminationibus, nulla ratione huic tam inhonestæ ac monstruosæ rei interesse passi sunt, sed magis ac magis institerunt, ut a dicto monitorio abstinerent; nihil innovari debere ibidem aperte protestantes: iis profecto nostrorum legatorum rationibus, justissimisque petitionibus ac protestationibus necessariis acquievissent, nisi pauci ex primoribus, quos sequitur inferiorum turba, partim ambitionis corrupti peste, partim E potentium quorumdam sæcularium seu furori obsequentes, seu deliniti obsequiis, seu minis ac terroribus adacti, sub specioso reformationis nomine sese duces atque auctores harum novitatum præbuissent, inque tempus imminentis jam concilii œcumenici, si quid adversus nos conceperant animo, distulissent.

Ea vero cum comperisset carissimus filius noster Sigismundus Romanorum imperator, obstupuit, præcipitemque sententiam schismatis metu quod sublatum temporibus proximis isti inferre tentarent, vehementer exhorruit, ac protinus per venerabilem fratrem Petrum Au- A gustensem episcopum oratorem suum ad præfatum concilium destinatum, ut abstinerent ab hujusmodi novitatibus & scandalis, omni instantia requisivit, & si quid adversum nos promulgassent, revocarent. Quod quidem, ut ex certissimis nuntiis accepimus, facere omnino neglexerunt.

Et quid mirum, si illi minus obtemperent honesta postulanti, contra sanctorum canonum statuta, qui excusso de sub jugo divini timoris collo, tam libere, tam licenter eunt in pastorem pontificem suum? Quorum conatibus nisi opportunius provideatur, rem hanc sanctæ unionis orientalis & occidentalis ecclesiæ, ex qua diebus nostris propagari Christianitatis terminos speramus, & sub hujus specie & expectatione Christianorum multitudo ab infidelibus oppressa respirat, intercipi & destitui, ecclesiæque reformationem & pacem Christiani populi, quam jam annis sex mundus præstolatur, in deformationem potius intestinumque bellum converti, quis adeo rationis & judicii ignarus est, quin videat & intelligat? Suborientur, ut timendum est, insuper alia incommoda, & mala necessario, scandalaque & divisiones, non modo in re ecclesiastica, verum in regnis quoque, principatibus, dominiisque temporalibus pullulabunt ex infausto hoc germine: quæ sine maxima Dei offensa nos amplius dissimulare non posse, nemo sanæ mentis ignorat.

Cum igitur ad hujusmodi pericula, scandalaque & detrimenta ab universali ecclesia & a populo Christiano, sicuti ex debito adstringimur pastoralis officii, propulsanda, & longius arcenda, nihil æque expediens occurrat, quam si in unum conveniamus omnes, caritatis, pacis & concordiæ vinculo astricti, & semotis privatis affectionibus, ad memoratæ unionis ecclesiæ utriusque, sanctorumque reliquorum operum prosecutionem, quorum gratia concilium Basileense ab initio fuerat institutum, studia & vota nostra convertamus. Omnibus itaque & singulis, quæ supra digesta sunt, & aliis justis & rationabilibus causis ad hoc animum nostrum moventibus, atque eo in primis, quia quod factum est sine consideratione justitiæ, & contra omnem canonum disciplinam, ratum haberi nulla permittit ratio; & quod dissensionis scandalum non auferret Basileensis synodus, sed ii qui in illa se duces & principes novarum rerum faciunt, potius augerent: iis, inquam, omnibus accuratissima meditatione pensatis, quorum gratia neque nobis, neque nostris tutum aut liberum sit in eo concilio, quod sub ditione est & quasi tyrannide quadam æmulorum nostrorum redactum, quidquam proponere aut tractare: habitaque super iis omnibus & singulis cum præfatis venerabilibus fratribus nostris matura deliberatione, de ipsorum omnium communi consilio & assensu, plurimis etiam adhibitis venerabilibus fratribus nostris archiepiscopis, episcopis, & dilectis filiis electis, abbatibus, aliisque prælatis in curia nostra existentibus, id idem consulentibus atque laudantibus, volentes tam perniciosis & imminentibus turbationum, scandalorum & confusionum periculis in Dei ecclesia, ut præmittitur, obviare, si, & in quantum supradicti in ipso concilio Basileensi existentes in obstinato proposito suo perseveraverint, vigore & occasione dicti prætensi monitorii, seu citatorii, in aliquo procedendo,

dendo, aut aliquam aliam novitatem contra nos, aut venerabiles fratres nostros sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales, vel præsidentes & oratores nostros, qui in dicto concilio fuerunt, vel aliquem ex eis in posterum inferendo, vel etiam a die præfati asserti monitorii forsitan factam continuando, vel quovis modo servando, tenore præsentium auctoritate apostolica, & ex certa scientia, & ex plenitudine potestatis, civitatem Ferrariensem, quam & pro futuro œcumenico concilio ex nunc assumimus, exnunc prout extunc, & extunc prout exnunc pro loco dicti concilii transferendi nominamus, assignamus, & etiam deputamus; locum quidem gratum Græcis, rebus gerendis utilem, idoneum ac commodum omnibus regibus & mundi principibus, & prælatis tutum & liberum, in decreto Græcorum comprehensum[a], & pro quo omnia Græcis promissa expedita & parata sunt, ad eumque locum præfatum Basileense concilium ad omnes & singulos effectus inchoatos & inchoandos, & pro eisdem causis, pro quibus fuerat Basileæ congregatum, consilio, assensu, auctoritate & potestate similibus, exnunc prout extunc, & extunc prout exnunc transferimus, & translatum fuisse & esse declaramus.

Causa Bohemorum quoad articulum communionis sub utraque specie, quem solum articulum volumus in dicta civitate Basileensi a data præsentium infra triginta dies continuari posse, dumtaxat excepta: quos etiam Bohemos, si pro dicta causa ad dictam civitatem Ferrariensem, & concilium sic translatum eis magis venire placuerit, in eum casum benigne suscipiemus, tractabimusque cum omni humanitate & caritate possibili, & ab aliis tractari faciemus.

Hanc autem translationem, in quantum prædicti Basileæ existentes non resipuerint, ut præmittitur, locum habere intelligimus & declaramus ante ipsorum Græcorum adventum: ipsis autem Græcis venientibus in dicto loco Ferrariæ pro œcumenico concilio celebrando, ut certi reddimur, consentientibus, exnunc prout extunc, & extunc prout exnunc ipsum Basileense concilium ad præfatam civitatem Ferrariensem pure, libere & simpliciter transferimus, & decernimus inchoandum.

In quo etiam sic translato talia, auctore Deo, proponere & agere intendimus, ex quibus nostram innocentiam orbis totus agnoscere poterit, & quæ sunt adversum nos quorumdam malevolentia & malignitate conficta, falsa, & omni veritatis fundamento destituta intelligere, ad nostram bonam voluntatem ad ea, pro quibus dictum Basileense concilium, ut præmittitur, fuerat congregatum, evidentius poterit intueri.

Decernentes, ac etiam declarantes omnem aliam nominationem, declarationem, electionem, vel translationem quavis auctoritate, aut quocumque prætextu factam, vel etiam in posterum faciendam, præterquam auctoritate nostra, de qua constet per authenticas literas nostras super hoc conficiendas, nullius esse, prout est, roboris vel momenti.

Mandantes insuper, & præcipientes venerabilibus fratribus & dilectis filiis sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus, patriarchis, archiepiscopis, episcopis, electis, abbatibus, & aliis, qui de jure & antiqua consuetudine generalibus conciliis interesse tenentur, quatenus ad præfa-

A tum concilium, ut præmittitur, translatum se transferant, ad ea tractanda & peragenda, quæ ad laudem Dei & gloriam, sanctorumque operum profectum, pro quibus ipsum Basileense concilium fuerat congregatum, necessaria & utilia videbuntur. Et signanter si quid in materia Bohemorum in eo fortassis restaret peragendum, & specialiter ad materiam unionis orientalis & occidentalis ecclesiæ, ut supra dictum est, quam quanta possumus industria & diligentia ad felicem usque exitum prosequi intendimus.

Quos omnes & singulos ad omnia & singula præmissa exnũc citamus, requirimus & admonemus, securitatem quoque & salvumconductum B omnibus & singulis, prout in aliis nostris literis inde confectis latius continetur, damus & concedimus etiam per præsentes.

Insuper auctoritate, potestate, consilio & assensu prædictis, sub excommunicationis, privationis dignitatum, beneficiorum & officiorum, ac inhabilitationis pœnis, quas contrafacientes incurrere volumus ipso facto, adversus quas pœnas restitui, vel rehabilitari præterquam a nobis non possint, sed nec ab excommunicatione absolvi, nisi in articulo mortis constituti, districtius inhibemus, ne in præfata Basileensi civitate, aut alibi, quam in civitate Ferrariensi supradicta, deinceps, ut præmittitur, concilium, aut C aliquis conciliaris actus teneatur, seu aliquod officium ad ea subordinatum de cetero exerceatur, neque etiam aliquis in dicta civitate Basileensi remanere, præterquam ad articulum Bohemorum, ut dictum est, & ad alium locum quam Ferrariæ, sub nomine aut prætextu concilii, audeat accedere.

Decernentes etiam exnunc irritum & inane, ac nullius auctoritatis vel momenti, si secus quavis auctoritate, etiam sub nomine & auctoritate concilii, præterquam nostra, de qua per literas nostras, ut supra præmittitur, super hoc conficiendas constet, a quibus communiter vel divisim, cujuscumque status, gradus, præeminentiæ D & conditionis existant, etiamsi cardinalatus, patriarchali, archiepiscopali & episcopali dignitate præfulgeant, scienter, vel ignoranter forsitan contigerit attentari. Ordinationibus, statutis, constitutionibus, decretis, declarationibus quavis auctoritate, etiam sub nomine generalis concilii factis, & aliis in contrarium facientibus, etiam si talia forent, de quibus esset habenda etiam de verbo ad verbum mentio specialis; quibus omnibus auctoritate, potestatis plenitudine, consilio & assensu similibus, & præmissis necessariis, & urgentibus causis supradictis derogamus, & derogatum esse apostolica auctoritate, tenore præsentium declaramus, ceterisE que in contrarium quomodolibet facientibus, non obstantibus quibuscumque.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ assumptionis, nominationis, assignationis, deputationis, translationis, declarationis, voluntatis, constitutionis, mandati, præcepti, citationis, requisitionis, monitionis, dationis, concessionis, inhibitionis & derogationis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus, se noverit incursurum.

Datum Bononiæ anno incarnationis domi-

ANNO CHRISTI 1438. nicæ millesimo quadringentesimo tricesimo septimo Kalendas Octobris, pontificatus nostri anno septimo.

SVBSCRIPTIONES.

Ego Eugenius catholicæ ecclesiæ episcopus subscripsi.

Adjutor & protector meus es tu domine, ne derelinquas me Deus meus.

Ego Branda episcopus Portuensis subscripsi.
Ego Iordanus episcopus Sabinensis subscripsi.
* Angelottus Ego* Angelus tituli S. Marci presbyter cardinalis subscripsi.
Ego Franciscus tituli S. Clementis presbyter cardinalis subscripsi.
Ego Antonius tituli S. Marcelli presbyter cardinalis subscripsi.
Ego Nicolaus tituli sanctæ Crucis presbyter cardinalis subscripsi.
Ego Prosper S. Georgii ad Velum aureum diaconus cardinalis subscripsi.
Ego Dominicus sanctæ Mariæ in Via lata diaconus cardinalis subscripsi.

Numer. XVI. DECLARATIO TRANSLATIONIS CONCILII BASILEENSIS, ET INDICTIO concilii Ferrariensis.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

PRIDEM ex justis & rationabilibus ac urgentissimis causis ad multa inconvenientia in Dei ecclesia imminentia pericula submovenda, præsertim scissuræ & divisionis gravissimæ, nec non impedimenti futuræ sanctæ unionis occidentalis & orientalis ecclesiæ, animum nostrum digne moventibus, quartodecimo Kalendas Octobris proxime præteriti de venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium consilio & assensu, plurimis etiam adhibitis venerabilibus fratribus & dilectis filiis archiepiscopis, episcopis, electis, abbatibus, aliisque prælatis in nostra curia existentibus, idem consulentibus atque laudantibus, civitatem Ferrariensem pro celebrando concilio etiam œcumenico ex tunc assumpsimus, nominavimus, & etiam deputavimus, ad eamque civitatem Basileense concilium, ad omnes & singulos effectus, pro quibus Basileæ fuerat congregatum, & ex tunc transtulimus, & translatum esse declaravimus. Si & in quantum in dicto Basileensi concilio existentes perseverarent in suo obstinato proposito, vigore cujusdam prætensi monitorii, seu citatorii procedendo, aut aliam novitatem contra nos & venerabiles fratres nostros sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales præfatos, vel præsidentes, aut oratores nostros, qui in dicto concilio fuerunt, faciendo, vel a die dicti citatorii factam continuando, vel servando, prout in nostris literis super idem confectis plenius continetur. Sperantes ex hac nostra conditionali provisione, veluti in eorum Basileæ existentium mera libertate reposita, ipsos a tam periculosis novitatibus faciliter abstinere debere.

Verum illi ipsi avertentes se, ne paci ecclesiæ & unitati consulerent, neve jam paratæ unioni occidentalis & orientalis ecclesiæ, pro qua carissimum in Christo filio Romæorum imperatorem, & venerabilem fratrem Constantinopolitanum patriarcham dietim expectamus, & jam plurimi ex eorum domesticis cum una ex galeis nostris in portum Venetiarum applicuerunt, prospicerent, ut debebant, quin potius turbationem super turbationem apponere satagentes, accusationem contumaciæ contra nos admittere præsumpserunt, nosque contumaces fore decernentes; postea quarto Idus prædicti mensis Octobris per quoddam assertum decretum† contra nos & venerabiles fratres nostros multa gravia, & scissuræ in ecclesia Dei jam proximæ cumularunt, aliaque plurima ab omni caritate & pace penitus aliena servare ausi sunt, parati etiam, quantum in eis est, licet sub quodam reformationis fuco, omne suum opus ad irreparabilis deformationis, ut jam aperte cognoscitur, extrema perducere, nisi miserante Deo, opportuno & celeri remedio obvietur. † Sess. concil. Basileen.

Nos igitur tam imminentibus malorum periculis volentes, ut ex debito nostri pastoralis officii tenemur, opportune consulere, de prædictorum venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium consilio & assensu, conditiones in dictis nostris literis contentas, fuisse & esse purificatas, dictumque Basileense concilium ad præfatam civitatem Ferrariensem fuisse & esse translatum declaramus, illudque auctoritate & assensu ac consilio prædictis, in dicta civitate Ferrariensi celebrandum, ac die octava proximi mensis Ianuarii inchoandum ac continuandum decernimus; auctoritate apostolica per præsentes mandantes omnibus & singulis, qui ad generalia concilia de jure venire tenentur, ut consueverunt, ad ipsum concilium sic translatum, vigore juramenti per eos præstiti, quantocius se transferre procurent. Declaratio translationis concilii Basileensis Ferrariam.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ declarationis, constitutionis & mandati infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus, se noverit incursurum.

Datum Bononiæ anno incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo tricesimo septimo, Kalendis Ianuarii, pontificatus nostri anno septimo.

SVBSCRIPTIONES.

Ego Eugenius catholicæ ecclesiæ episcopus subscripsi.
Ego Branda episcopus Portuensis subscripsi.
Ego Iordanus episcopus Sabinensis subscripsi.
Ego Antonius tituli S. Marcelli presbyter cardinalis subscripsi.
Ego Nicolaus tituli sanctæ Crucis presbyter cardinalis subscripsi.
Ego Franciscus tituli S. Clementis presbyter cardinalis subscripsi.
Ego Prosper S. Georgii ad Velum aureum diaconus cardinalis subscripsi.
Ego Dominicus sanctæ Mariæ in Via lata diaconus cardinalis subscripsi.

Vltra vero præfatarum constitutionum promulgationem, pluribus etiam monasteriorum abbatibus & episcopis particulares apostolicas literas direxit Eugenius, & in specie sub data 18. Octobris. Num. X

Monasteriorum

Monasteriorum abbatibus, sanctæ Mariæ in Organo Veronensis, sancti Eustachii de Navisia Francisco, sanctæ Euphemiæ prope Civitellam, sanctæ Bonæ de Vidorio, sanctæ Mariæ de la Silvia Ioanne, sanctæ Mariæ Sextrusi, sanctæ Mariæ de Magaziano, sancti Benedicti de Levo, sancti Petri in Monte, sancti Nicolai in Verano Brixiensis diœcesis, sancti Sepulcri de Astino Pergamensis diœcesis, de Sinuago Hieronymo de Piro.

Similiter & episcopis sub data 23. die Octobris. Aretino, Narniensi, Interamnensi, Spoletano, Ianuensi, Amerinensi, Esculanensi, Senogalliensi, Faventino, Foroliviensi, Bertonoriensi, Sarsinatensi, Feretrano.

Sed & universitatibus studiorum, & in specie Parisiensi, & aliis, tenoris ut sequitur.

Dilectis filiis rectoribus & universitati studii Parisiensis salutem.

Cum Basileense concilium ad civitatem Ferrariensem pro œcumenico concilio inibi celebrando, tam propter occidentalis & orientalis ecclesiarum unitatem, quam reformationem ecclesiæ, & pacem Christiani populi, & aliis rationabilibus causis, totis viribus, auctore domino, procurandas, duxerimus transferendum, prout vestra devotio videre poterit per copiam literarum præsentibus inclusam, eidem devotioni vestræ in virtute sanctæ obedientiæ injungimus & mandamus, quatenus cum per Dei gratiam speremus, imo certi reddamur, quod carissimus in Christo filius noster Ioannes Græcorum imperator illustris, ac venerabilis frater noster patriarcha Constantinopolitanus, cum eorum prælatis & clericis, pro quibus jamdudum cum galeis & aliis necessariis & conventis misimus, circa Kalendas Novembris proxime futuras accedent ad concilium memoratum, quantocius poteritis aliquos de universitate vestra insignes doctores, vel magistros Deum timentes, qui hujusmodi concilio intersint, ad ipsum concilium destinare curetis, ut in eo altissimi cooperante misericordia, per ipsorum doctorum & magistrorum, ac aliorum prudentiam & virtutem, ea tractentur & agantur, quæ cedant ad laudem Dei, pacem Christianorum, ac statum & exaltationem ecclesiæ suæ sanctæ.

Datum Bononiæ IX. Kalendas Octobris anno septimo.

Similiter scribit universitatibus in Francia, Aurelianensi, Andegavensi, Tolosanæ, Aquensi, Bajocensis diœcesis, Montis Pessulani, Avenionensi.

In Hispania, Salamantinæ, Vallisoleti.

In Alemannia, Viennensi, Liptziensi, Erfordiensi, Heidelbergensi, Coloniensi.

In Brabantia, Lovaniensi, Leodiensis diœcesis.

In Polonia, Cracoviensi.

In Italia, Perusinæ, Papiensi, Paduanæ.

In Anglia, Oxoniensi, Cantabrigensi.

In Scotia, sancti Andreæ.

Generalibus etiam ordinum in hanc formam rescripsit.

Dilecto filio, &c. generali magistro ordinis prædicatorum salutem.

Cum Basileense concilium ad civitatem Ferrariensem (*reliqua ut in proximo usque ad verbum*, concilium memoratum) quantocius poteris te conferas, atque una tecum duodecim magistros tui ordinis perducas, de quibus devotioni tuæ per alias nostras literas intimavimus, ut in ipso concilio, altissimi cooperante misericordia, per tuam, illorum & aliorum prudentiam & virtutem tractentur & agantur ea quæ cedant ad laudem Dei, pacem Christianorum, ac statum & exaltationem ecclesiæ suæ sanctæ. Datum Bononiæ anno &c. IX. Kalendas Octobris, anno septimo.

ANNO CHRISTI 1438.

Similiter scribitur generali ministro ordinis Minorum.

Similiter scribitur sequentibus, dimissa clausula, ut ducant duodecim magistros, sed ut ducant aliquos insignes viros Deum timentes, Eremitarum, Carmelitarum, Humiliatorum, Servorum, Camaldulensium generalibus magistris.

Similiter subscriptis, ut mittant oratores ad concilium. Rhodi scilicet sancti Ioannis Hierosolymitani, Prutenorum, scilicet beatæ Mariæ Teutonicorum, sancti Iacobi de Spatha, de Alcantara, de Calatrava, di Viseo, generalibus magistris militiarum.

Subscriptis abbatibus, ut veniant, Cisterciensium, Cluniacensium, sancti Antonii Viennensis, Cælestinorum, Præmonstratensium.

Præceptori sancti Spiritus in Saxia.

Iam vero Græcis adventantibus, & concilii tempore adveniente, pro securitate omnium, hunc salvumconductum publicari jussit.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, universis & singulis ad quos præsentes nostræ literæ pervenerint, salutem & apostolicam benedictionem. Num. XVI.

CUM speremus, quod per operam altissimi, cujus causa agitur, concilium Basileense transferetur de proximo ad civitatem Ferrariensem, pro tractanda in eo occidentalis, & orientalis ecclesiarum unitate, pro reformatione universalis ecclesiæ, Christianæ fidei augmento, & pace fidelium, vel ante si contigerit transferri. Nos summis desideriis cupientes, ut ad hujusmodi transferendum concilium prælatorum & principum & aliorum multitudo copiosa conveniat, prout tantarum rerum pondus & magnitudo requirit, & etiam ne aliqui ex quavis causa a veniendo ad illud retrahantur, universitati vestræ notum facimus per præsentes, quod nos de consilio & assensu venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium, omnibus & singulis clericis & laicis, tam Græcis, quam Latinis cujuscumque status, ordinis, dignitatis, vel gradus extiterint, etiamsi imperiali, regali, cardinalatus, patriarchali, archiepiscopali, vel alia quavis ecclesiastica aut mundana dignitate præfulgeant, ceterisque ecclesiarum & monasteriorum quorumvis prælatis, generalibus quoque, ac magistris & doctoribus, ac aliis in qualibet dignitate vel gradu constitutis, & ordinum quorumcumque reliquis omnibus, cujuscumque conditionis & qualitatis extiterint, & quocumque nomine seu titulo nuncupentur, conjunctim & divisim, veniendi & accedendi ad ipsam civitatem Ferrariensem, etiam per civitates, castra, terras, loca quælibet nobis & Romanæ ecclesiæ subdita, & alia quælibet, quantum fuerit in nobis, & in eadem moram trahendi, ac ibidem libere consulendi, tractandi & agendi omnia, quæ in eis secundum Deum & eorum conscien-

ANNO CHRISTI 1438.

tiam visa fuerint pro bono statu & pace universalis ecclesiæ expedire; & inde recedendi pro libito voluntatis, toties quoties eis, vel cuilibet eorum placuerit, libere, tute ac secure, sine quovis impedimento, vel alio nocumento personali aut reali, qualitercumque, & ex quacumque causa civili vel criminali inferendo, cum omni eorum comitiva, familiaque, ac servitoribus laicis & clericis, cum omnibus & quibuscumque eorum rebus ac bonis, in victualibus, libris, auro, argento, equis, pannis, vel alia materia consistentibus, per terram & aquam, die noctuque, liberum & plenum salvumconductum, securitatem ac libertatem, bona fide damus & concedimus per præsentes, volentes in hoc nostro salvoconductu, securitate & libertate, omnes clausulas necessarias & opportunas, & quæ in talibus de jure vel consuetudine apponi consueverint, intelligi, & pro expressis haberi: ita ut omnes & singuli prædicti sine aliqua cavillatione, seu contradictione, aut quocumque quæsito colore, omni securitate ac libertate in rebus & personis efficaciter ac plenarie gaudeant; non obstantibus quibuscumque legibus vel statutis municipalibus, aut aliis quibuscumque, per quæ huic nostro salvoconductui in aliquo quoquo modo derogari aut præjudicari possit, etiam si talia essent, de quibus specialis mentio & expressio foret habenda.

Quem salvumconductum, securitatem ac libertatem toto tempore ipsius concilii universalis, & per quatuor menses ante ipsius inchoationem, & totidem eo finito, firmiter & inviolabiliter in omnibus suprascriptis clausulis durare volumus.

Promittimus etiam, & bona fide pollicemur, omnes & singulos benigne & caritative tractare; mandantes ex nunc omnibus & singulis ipsius ecclesiæ vicariis, gubernatoribus & officialibus, ac subditis & vassallis, nec non gentium armorum nostrorum capitaneis, conductoribus & stipendiariis quibuslibet, ad nostra stipendia militantibus; ceteros vero quoscumque requirentes, & in domino exhortantes, quatenus omnes & singulos supra nominatos ad hujusmodi civitatem & concilium accedere volentes, per civitates, terras, passus, portus, pontes, & loca quælibet, tam nostra, quam ipsorum, & tam per aquam, quam per terram, quoties eis placuerit transire, morari, ac recedere cum rebus & bonis prædictis, sine aliqua solutione datii, pedagii vel gabellæ, aut alterius oneris exactione, pro nostra & apostolicæ sedis reverentia, libere permittant, nec eis, aut eorum alicui in personis, rebus vel bonis hujusmodi aliquam molestiam vel offensam inferant, nec ab aliis permittant inferri.

Præsentibus per quatuor menses ante tempus ipsius concilii inchoandos, totoque concilii tempore, ac etiam per menses quatuor post finitum ipsum concilium, duraturis.

Datum Bononiæ anno incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo tricesimo septimo, xv. Kalendas Octobris, pontificatus nostri anno septimo.

Obsequendo etiam summo pontifici, similem salvumconductum concessit Nicolaus Estensis marchio Ferrariæ.

Nicolaus Estensis marchio Ferrariæ, universis & singulis, ad quos præsentes literæ pervenerint, pium desiderium & sinceram in domino caritatem.

CUM per altissimi operam, cujus res agitur, speremus Basileense concilium per sanctissimum dominum nostrum, dominum Eugenium divina providentia papam quartum, pro eisdem causis, pro quibus fuerat in civitate Basileæ ab initio congregatum, & specialiter pro tractanda, & Deo propitio consequenda unione occidentalis & orientalis ecclesiæ, ad civitatem Ferrariæ de proximo transferendum, ubi prælatorum, principum, & aliorum fidelium, prout tantarum rerum pondus & magnitudo requirit, multitudo conveniat; idcirco nos Nicolaus marchio Estensis, desiderantes ut tam sanctum opus, quantum in nobis est, optatum consequatur effectum: In primis præfato sanctissimo domino nostro (quamquam omnino superfluum videatur, humilem ac devotum filium & vassallum patri & domino suo, totiusque ecclesiæ sanctæ pontifici, nisi forsan pro quadam recognitione devotionis ac fidei, ista præstari possint) reverendissimis in Christo patribus & dominis sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus, patriarchis, archiepiscopis, episcopis, abbatibus, ceterisque prælatis; nec non etiam serenissimo principi & domino, domino Sigismundo Romanorum imperatori semper Augusto, si ipsum ad præfatum concilium venire contigerit; ac etiam serenissimo domino, domino Ioanni Constantinopolitano & Græcorum imperatori, principibus, & principum oratoribus, & reliquis, & singulis tam Græcis, quam Latinis, cujuscumque status, gradus vel præeminentiæ, dignitatis & conditionis existant, clericis vel laicis, quocumque nomine seu titulo nuncupentur, conjunctim vel divisim, veniendi & accedendi ad prædictam civitatem Ferrariæ, & locum concilii, etiam per civitates, terras, castra & loca quælibet nostro regimini, ditioni & gubernationi subjecta, & alia quælibet, quantum in nobis est; ac in prædictis civitate & concilio standi, moram trahendi, consulendi, tractandi & agendi omnia & singula, quæ ipsis & eorum cuilibet visum fuerit, libere, tute & secure, sine aliquo impedimento, vel alio nocumento & molestia reali vel personali, qualitercumque, vel ex quacumque causa civili vel criminali, quæ inferri posset, cum eorum comitiva & familia, servitoribus, clericis & laicis, cum omnibus & singulis eorum rebus ac bonis in auro & argento, jocalibus, equis, pannis, victualibus, in quacumque materia consistentibus, per terram & aquam, die noctuque plenum & liberum salvumconductum, securitatem ac libertatem bona fide damus & concedimus per præsentes. Volentes in hoc nostro salvoconductu, securitate & libertate omnes clausulas necessarias & opportunas, & quæ in talibus de jure vel consuetudine apponi consueverunt, intelligi & pro expressis haberi; ita ut omnes & singuli prædicti sine aliqua contradictione, aut quocumque quæsito colore, omni securitate ac libertate in rebus & personis efficaciter & plenarie gaudeant & potiantur.

Non obstantibus quibuscumque legibus & statutis municipalibus, aut aliis quibuscumque,

A que, per quæ huic nostro salvoconducto in aliquo quoquo modo derogari aut præjudicari posset, & si talia essent, de quibus specialis & expressa mentio foret habenda.

Quem salvumconductum, securitatem & libertatem toto tempore ipsius universalis concilii, a die dationis præsentium, & per quatuor menses post ipsum finitum concilium, inviolabiliter in omnibus supradictis durare volumus.

Promittimus etiam, & bona fide pollicemur, omnes & singulos benigne & caritative tractare, & tractari facere. Mandantes exnunc omnibus & singulis officialibus & subditis ac vassallis nostris, ceterisque nostro nomine B militantibus, aut quodvis aliud facientibus; ceteros vero tam ecclesiasticos, quam sæculares requirentes & exhostantes in domino, quatenus omnes & singulos supradictos ad hujusmodi civitatem & concilium accedere volentes, per civitates, terras, passus, portus, pontes, & loca quælibet tam nostra, quam ipsorum, & tam per aquam, quam per terram, quoties eis placuerit, transire, morari, & recedere cum rebus & bonis prædictis absque aliqua solutione datii & pedagii, vel gabellæ, aut alterius cujusvis oneris, ob Dei & tantorum patrum reverentiam, bonorumque omnium in ipso C concilio (ut speramus) promovendorum intuitu, & etiam nostra contemplatione libere permittant, nec eis, aut eorum alicui in personis, rebus vel bonis hujusmodi molestiam aliquam vel offensam inferant, nec ab aliis inferri permittant; prædictis omnibus etiam per quatuor menses post dictum finitum concilium duraturis.

Circa autem pensiones domorum, forum, seu precium victualium, ac omnia alia ad usum dicti concilii & in eo existentium necessaria, seu quomodolibet opportuna, abundanter, & alias, prout sanctissimo domino nostro visum fuerit, provideri faciemus.

In quorum robur & testimonium has literas D fieri & registrari volumus, & jussimus nostri sigilli soliti appensione muniri.

Datum in palatio curiæ nostræ anno nativitatis domini nostri Iesu Christi millesimo quadringentesimo tricesimo septimo, indictione quartadecima, die vero quartodecimo mensis Novembris.

Ego Nicolaus marchio Estensis me subscripsi manu propria.

Ejusdem Nicolai Estensis conventiones & pacta cum cardinale sancti Clementis apostolicæ sedis camerario, de obsequiis & servitiis præstandis tempore concilii in civitate Ferrariensi. E

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESU Christi. Amen. Capitula tractata & conclusa inter reverendissimum in Christo patrem & dominum dominum Franciscum tituli sancti Clementis presbyterum cardinalem Venetiarum, domini papæ camerarium, vice & nomine sanctissimi domini nostri papæ Eugenii IV. & illustrem dominum Nicolaum marchionem Estensem Ferrariæ, &c. sive virum egregium Augustinum de Villa ipsius domini marchionis cancellarium, ad hoc nuntium specialem.

PRIMO, quod dictus dominus marchio, filii, & Ferrarienses, tenebunt & tractabunt sanctissimum dominum nostrum papam Eugenium IV. pro vero & unico papa ac summo pontifice, ipsumque defensabunt in sua libertate, ut decet subditos & fideles. Itaque semper licebit ei, & dominis cardinalibus, & curiæ, stare in civitate & locis dicti domini marchionis, & ab eis recedere sine impedimento quocumque, etiamsi mandatum cujuscumque prætendentis se superiorem de jure vel de facto, quacumque dignitate & auctoritate fulciti, de quo etiam fieri deberet mentio specialis, in contrarium interveniret.

Item, quod dictus dominus marchio, filii & civitas provideant, & provideri faciant dicto domino nostro papæ, & ejus familiæ, serenissimis dominis imperatoribus venientibus, & reverendissimis dominis cardinalibus, camerario & thesaurario apostolicis, ac eorum loca tenentibus, de domibus necessariis & decentibus, gratis sine aliqua solutione.

Item, quod præfati dominus noster papa, reverendissimi domini cardinales, camerarius domini nostri papæ, seu ejus locum tenens, & thesaurarius, ab omnibus & singulis gabellis ordinariis & extraordinariis, antiquis & modernis, pro victualibus & vestibilibus, & rebus quibuscumque, pro eorum domibus & familiaribus, tam in eadem domo, quam extra existentibus, tam in grosso, quam minuto emendis, tam extra, quam intus civitatem, sint penitus & omnino exempti.

Item, quod præfati dominus marchio, filii & cives observent salvosconductus sanctissimi domini papæ, aut ejus camerarii: dum tamen illi, quibus conceduntur hujusmodi salviconductus, non sint rebelles & banniti in ære vel personis, ac etiam debitores dicti domini marchionis, vel contra eum aliquid machinentur; in quo casu sanctissimus dominus noster eum adjuvabit: aut sint debitores civium Venetorum & Mantuanorum, ratione debiti commissi contra illos: & declarentur dicti rebelles sanctissimo domino nostro papæ infra decem dies.

Item, licet de consuetudine supradictus dominus noster papa deberet deputare pedites pro custodia palatii habitationis suæ in civitate Ferrariæ, tamen cum sanctitas sua maximam habeat fidem in devotione supradicti domini marchionis, vult & contentatur, quod ipse dominus marchio deputet ipsos pedites, prout sibi videbitur: cum ea conditione tamen, quod tales pedites & custodes deputandi & nunc deputatis præstent juramentum fidelitatis in manibus reverendissimi domini camerarii supradicti.

Acta fuerunt hæc inter patres supradictas in civitate Bononiæ, in domo habitationis reverendissimi in Christo patris & domini, domini Antonii tituli sancti Marcelli presbyteri cardinalis 1438. die XVI. Ianuarii. Et voluerunt supradictæ partes, prædicta capitula sigillorum contrahentium munimine roborari; & quod de ipsis unum vel plura conficerem instrumenta, sive hujus capitula. Præsentibus venerabilibus viris dominis Nicolao de Valle, cameræ apostolicæ clerico, & Christophoro de Reate literarum apostolicarum scriptore, testibus ad præmissa habitis, vocatis & rogatis.

ANNO CHRISTI 1438.

Et me Blondo Antonii Blondi Foroliviensi, sanctissimi domini nostri Eugenii papæ IV. & ipsius reverendissimi domini camerarii secretario, ac cameræ apostolicæ notario, qui prædicta, dum sic agerentur inter partes, rogatus notavi, & in hanc publicam formam, aliena manu, propter occupationes, redigi feci, signo consueto & nomine meo ad fidem præmissorum manu propria appositis.

*His omnibus ordinatis, Eugenius pontifex adhuc Bononiæ existens, antequam Ferrariam ad præsidendum concilio accederet, ad idem concilium inchoandum legatum de latere destinavit Nicolaum Albergatum presbyterum cardinalem tituli sanctæ crucis in Ierusalem, cum sequentibus facultatibus, ut ex Vaticano codice *.*

* 4128.

Num. XIX. *Eugenius episcopus servus servorum Dei, dilecto filio Nicolao tituli sanctæ crucis in Ierusalem presbytero cardinali, apostolicæ sedis legato, salutem & apostolicam benedictionem.*

DUM onus universalis gregis dominici superna dispositione nobis injunctum diligenter attendimus, & nostrum perspicimus imperfectum, videntes quod nequimus circa singula per nosmetipsos exolvere debitum apostolicæ servitutis, nonnunquam viros excellentes atque insignes, dignitatis splendore praeditos, & virtute conspicuos, & illustres, de quorum spectata fide, sapientia, altitudine consilii, & scientiæ claritate, firmam spem, plenamque fiduciam obtinemus, in partem negotiorum & rerum agendarum, statum & ecclesiam concernentium, assumimus; ut per ipsos vices nostras supplentes, & ipsorum comparatione salubri, nos pro tempore alleviantes, nostri oneris gravitatem & ministerium nobis commissum, favente divina gratia, facilius & efficacius exequi valeamus.

Cum itaque nos nuper Basileense concilium ex certis causis urgentissimis, ac paci ecclesiæ necessariis, ad civitatem Ferrariensem, de venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium consilio & assensu duxerimus auctoritate apostolica transferendum, ac postmodum ipsum concilium, in quo quamprimum intendimus & volumus personaliter interesse, certo tempore tunc expresso inchoandum statuerimus, ac etiam celebrandum: Nos considerantes præcipua virtutum dona, quibus personam tuam altissimus insignivit, quodque sapientia tua in magnis & arduis nostris & ecclesiæ negotiis summa cum prudentia, integritate versata, ingentem laudem tuis operibus comparavit; ac ideo in domino confidentes, quod solitam prudentiam, fidem & integritatem præstabis similiter in reliquis negotiis tuæ circumspectioni de cetero committendis, te, de eorumdem fratrum consilio, sedis apostolicæ legatum, cum plena potestate legati de latere, nec non nostrum, & ipsius sedis in præfato concilio Ferrariæ celebrando præsidentem, & eadem auctoritate tenore præsentium facimus, constituimus, & etiam deputamus.

Circumspectioni tuæ concilium hujusmodi in eadem civitate inchoandi, continuandi & prosequendi, ac donec nos personaliter accesserimus, nostro & ipsius sedis nomine præsidendi, & cum ipsius concilii consilio & approbatione, A auctoritate prædicta, ordinandi, decernendi & statuendi omnia & singula, quæ ad pacem, exaltationem & reformationem ecclesiæ universalis, & pro illius unitate conservanda; nec non occidentalis & orientalis ecclesiarum unione, paceque & tranquillitate populi Christiani, ac extirpatione hæresum, utilia seu necessaria videbuntur; nec non omnium & singulorum plenaria executione, propter quæ concilium Basileæ fuit ab initio constitutum, & etiam alium vel alios, de quibus & prout tibi videbitur, de præmissis exequendis, loco tui substituendi; contradictores vero quoslibet & rebelles, cujuscumque status, gradus, dignitatis, ordinis, vel conditionis fuerint, & qua- B cumque ecclesiastica vel mundana præfulgeant dignitate, auctoritate nostra, per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, ac etiam cum invocatione brachii sæcularis, compescendi, omniaque alia & singula tractandi, statuendi, agendi, mandandi, ordinandi, concludendi & exequendi, quæ in præmissis pro statu prædictæ sedis ac Romanæ ecclesiæ, nec non occidentalis & orientalis ecclesiæ unitate, reformatione morum, statuque pacifico reipublicæ Christianæ noveris profutura, auctoritate prædicta concedimus plenariam potestatem, ratum & gratum habituri quidquid per te, aut a te substituendos in ipso concilio, nostro nomine fuerit statutum & decretum: C idque faciemus, auctore domino, firmiter observari.

Quocirca circumspectioni tuæ injungimus & mandamus per præsentes, quatenus injunctum tuis humeris onus laboris hujusmodi, pro divina, nostraque & ipsius sedis reverentia, sic in virtute domini, juxta tibi a Deo datam prudentiam pro universalis ecclesiæ augmento fidei ac populi Christiani, fidelium pace & tranquillitate, coneris laudabiliter exequi, ut ex tuis bonis operibus fructus desiderati proveniant, atque illam, quæ recte sentientibus recteque agentibus pro possibili a Deo est, propositam mercedem æternæ gloriæ consequaris.

Datum Bononiæ anno incarnationis domi- D nicæ millesimo quadringentesimo trigesimo septimo, [a] IV. Nonas Ianuarii, pontificatus nostri anno septimo.

Octava igitur Ianuarii anni a nativitate domini 1438. idem Nicolaus cardinalis legatus legitimum universale concilium feliciter inchoavit. Quomodo autem id egerit, sequenti publici notarii testimonio constat.

In nomine sanctæ & individuæ Trinitatis, Patris & Filii & Spiritus sancti. Amen.

E NOVERINT universi & singuli, acta & actitata infra scripta inspecturi, visuri & audituri, quod anno a nativitate domini nostri Iesu Christi millesimo quadringentesimo tricesimo octavo, indictione prima, die vero Mercurii octava mensis Ianuarii, pontificatus sanctissimi in Christo patris & domini nostri, domini Eugenii divina providentia papæ IV. anno septimo, in ecclesia majori Ferrariensi pro sacrosancta synodo generali, alias per præfatum dominum nostrum papam de civitate Basileensi ad civitatem Ferrariensem translata, continuanda & celebranda, specialiter deputata, de mane, hora Primarum, vel quasi, reverendissimo in Christo

Num. XX.

[a] Cance... ria Ro... na inci... annum incarna... ne 25. M... tii, non tem a ... Ianuarii quod pr... concord... dis dati... bullarum cum dat... decretor... ac instru... mentoru... quæ in h... opere in... runtur, ... in quibu... annus inc... pit a me... Ianuario, observan... dum est.

Christo patre & domino, domino Nicolao tituli sanctæ crucis in Ierusalem sanctæ Romanæ ecclesiæ presbytero cardinali, apostolicæ sedis legato in dicta sacrosancta generali Ferrariensi synodo pro præfato domino nostro papa præsidente; comparuerunt ibidem reverendissimi reverendique in Christo patres & domini, Dei & apostolicæ sedis gratia, Thomas Ravennates, Ioannes Tarentinus, Fantinus Cretensis, Bartholomæus Spalatensis, Matthias Sipontinus, archiepiscopi; Iacobus Adriensis, Petrus olim Ferrariensis, Petrus Padoanus, Matthæus Mantuanus, Lucas Agrensis, Angelus Tricaricensis, Marinus [a] Tigestinus, Ioannes Ferrariensis, Valentinus Ortanus, Ioannes Anconitanus, Iacobus Aprutinus, frater Benedictus Adriensis, Scipio Mutinensis, Ioannes Tervisinus, Bernardinus [a] Comodensis, frater Aloysius Foroliviensis, Andreas Conversanus, Onuphrius Melfiensis, episcopi; Ioannes ad Legionensem, Garsias ad Tudensem, frater Gundisalvus ad Granatensem, & Emericus ad Bellicensem, ecclesias electi; nec non venerabiles & religiosi viri fratres Ambrosius generalis Camaldulensis, Martinus Rogas Vallis bonæ, Bartolus beatæ Mariæ civitatis Castelli, Ioannes Nonantulensis, Franciscus sancti Stephani Bononiensis, Antonius Pratalienss, Timotheus sancti Andreæ Mantuanus, Bartholomæus beatæ Mariæ Montis armati, Laurentius de Cultos, Ioannes beatæ Mariæ de Opleta & sancti Stephani Bononiensis simul unitorum, Franciscus beatæ Mariæ de Levato, monasteriorum abbates; Gerardus de Arimino ordinis sancti Augustini, Nicolaus de Perusio fratrum beatæ Mariæ Servorum generales; Ioannes de Monte nigro provincialis fratrum sancti Dominici, & Iacobus de Tolentino fratrum ordinis Minorum procurator generalis, sacræ theologiæ professores, pro hujusmodi sacrosancta synodo generali inchoanda, in Spiritu sancto congregati, universalem ecclesiam repræsentantes, per ipsosque prælatos & dominos ipsius sancti Spiritus invocato auxilio, nec non per dominum Thomam Ravennatensem archiepiscopum præfatum, a reverendissimo domino Nicolao legato & præsidente ad hoc deputatum, solenni primitus per ipsos patres & dominos cum pluvialibus & mitris albis processione præmissa, missa de Spiritu sancto, infra cujus solennia per prælibatum fratrem Martinum Rogas abbatem Vallis bonæ facto sermone, nonnullis canonicis, presbyteris, clericis & beneficiatis dictæ majoris ecclesiæ sibi assistentibus, solenniter decantata, alisque adhibitis solennitatibus debitis & consuetis, idem dominus cardinalis & legatus ad hujusmodi synodi inchoationem ac continuationem, in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti, amen: dominis prælatis, magistris, doctoribus, & aliis personis prædictis ibidem sic, ut præmittitur, præsentibus, & in Spiritu sancto congregatis, præcedens quoddam decretum [b] electionis loci pro concilio transferendo, in olim concilio Basileensi factum; nec non quatuor literas apostolicas, unam [c] videlicet translationis concilii de Basilea ad civitatem Ferrariensem, aliam [d] vero dictæ translationis declarationis, cum filis sericeis, & propriis manibus dicti sanctissimi domini papæ, reverendissimorum dominorum cardinalium tunc in curia præsentium, signatam; tertiam [e] salviconductus prælibati domini nostri papæ, & quartam [f] facultatis dicti domini legati, cum cordula cannabis, veris bullis plumbeis ipsius domini nostri papæ more Romanæ curiæ impendente bullatas; ac literam [g] salviconductus nobilis & potentis viri domini marchionis Estensis, pro libertate & securitate suppositorum dicti concilii, manu sua propria, ut apparebat, subscriptam, ac suo sigillo impendente sigillatam, quatum tenores de verbo ad verbum [h] inferius sunt inserti, per organum venerabilis viri domini Christophori de Rogeriis de Roma canonici beatæ Mariæ majoris de Urbe, publice, alta & intelligibili voce, de ipsius domini cardinalis legati & præsidentis mandato, legit, & publicavit illas, & in eis contenta ad omnium & singulorum dominorum præfatorum notitiam, quantum in eo fuit, deducendo.

Hujusmodi siquidem literis & instrumentis sic, ut præmittitur, lectis & publicatis, idem dominus Nicolaus cardinalis legatus, se pro prelibato domino nostro papa in hujusmodi sacrosancta Ferrariensi synodo generali præsidente, ipsamque synodum a dicta civitate Basileensi ad præfatam civitatem Ferrariensem fuisse & esse translatam, ac in dicta civitate Ferrariæ ad omnia & singula, ad quæ dicta olim Basileensis synodus fuerat instituta: nec non unionem occidentalis & orientalis ecclesiæ pertractandam, & auctore domino perficiendam fore, & continuandam, & continuari debere pronuntiavit, decrevit & declaravit, prout & quemadmodum in quadam pronuntiatione papyri cedula, quam ipse dominus legatus in suis tenebat manibus, quamque de verbo ad verbum publice, alta & intelligibili voce perlegit; cujus etiam tenor inferius est insertus, pleniusque continetur & habetur.

Super quibus omnibus & singulis præfatus dominus Christophorus Rogerii, de ipsius reverendissimi domini legati mandato sibi desuper legitime facto, ab omnibus & singulis apostolicæ sedis protonotariis, nobisque Arnoldo Rudolphi de Beneriviide, ac Iacobo Derhayes Rothomagensi, publicis apostolica & imperiali auctoritatibus notariis, nec non ad conscribendam omnia & singula præmissa a dicto domino legato & præsidente, & aliis prælatis & dominis specialiter deputatis alisque notariis, & personis publicis ibidem præsentibus, unum vel plura, publicum seu publica, instrumentum seu instrumenta nomine ipsius generalis synodi Ferrariensis fieri petiit, illius cantici, Te Deum laudamus, solenni decantatione subsecuta. Præsentibus ibidem venerabilibus & circumspectis viris..........

Tenores literarum, quas indicat notarius; juxta temporis ordinem, quo publicatæ fuerunt; apposuimus supra: tenorem vero cedulæ, quam legatus apostolicus publicari fecit, hic subjicimus cum reliquis actis subsequentibus ejusdem concilii a notariis descriptis.

Nos Nicolaus apostolicæ sedis legatus, pronuntiamus pro sanctissimo domino nostro papa Eugenio IV. in hac sacra synodo de Basilea ad civitatem Ferrariensem translata, jamque legitime congregata, præsidere, & hodie, videlicet octava die mensis Ianuarii continuationem ipsius translatæ synodi factam esse, a dictaque die inantea continuandam esse, & continuare debere

ANNO CHRISTI 1438

e Relatam supra num. XVI.
f Relatam supra num. XIX.
g Relatam supra num. XVII.
h Ordine temporis servato, supra iisdem locis cit.

[b] ...tum ...um.
[c] ...atam ...um.
[d] ...atam ...um.

ANNO CHRISTI 1438.

debere ad omnia, ad quæ Basileensis synodus congregata fuerat, etiam pro œcumenico concilio, in quo de unione occidentalis & orientalis ecclesiæ agatur, & auctore domino perficiatur.

Die Iovis nona mensis Ianuarii supradicti, de mane hora Tertiarum, vel quasi, in aula habitationis reverendissimi domini legati, omnibus & singulis patribus & dominis hujus sacri concilii, eorum ad hoc vocatione præcedente, legitime congregatis, idem reverendissimus dominus legatus certa avisamenta per modum articulorum, de & super stabilitate dicti sacri concilii concepta, coram patribus & dominis publicanda per dominum Christophorum promotorem præfatum, eidem promotori, quorum tenor est inferius insertus, obtulit, atque dedit. Quibus quidem avisamentis per eumdem Christophorum promotorem ibidem lectis & publicatis, ipsisque per patres & dominos prædictos mature discussis, ac postmodum matura præmissa deliberatione, tamquam reipublicæ utilibus & opportunis, nemine discrepante, per verbum, placet, admissis, iidem patres & domini nonnullos ex patribus prædictis, videlicet reverendissimos reverendosque patres ac venerabiles dominos, dominos Thomam Ravennatensem, Ioannem Tarentinum, Fantinum Cretensem, Bartholomæum Spalatensem, archiepiscopos; Paduanum, Aprutinum, Anconitanum, Tervisinum, Ferrariensem, Forolivienscm, Sistaricensem, Mutinensem, episcopos; Legionensem, Tudensem, electos; abbates, Vallis bonæ, sancti Augustini & beatæ Mariæ Servorum generales; Ioannem de Monte nigro provincialem fratrum prædicatorum per Lombardiam, & Iacobum de Tolentino procuratorem ordinis fratrum Minorum, ad formandum & conficiendum unum vel plura decreta, desuper avisamentis, sive articulis hujusmodi, die crastina, Deo concedente, in sessione publica publicanda & auctorizanda deputarunt. Deputatos vero prædictos propter multa incumbentia, ut asserunt, pericula, hodie, hora vigesima secunda in aula prædicta, ac ad concordandum de forma concepta, aut tunc concipienda, convenire debere ordinantes. Quibus ita peractis, dominus legatus & præsidens præfatus in dictorum patrum & dominorum præsentia supradictum dominum Christophorum de Rogeriis in hujus sacri concilii promotorem, nec non nos Petrum de Noseto, Arnoldum Rodulphi de Benvemard, & Iacobum Derhayes in dicti concilii notarios, de ipsorum patrum communi consensu, recepit & deputavit; præstitis per ipsum promotorem & nos notarios præfatos fidelitatis corporalibus juramentis. Præsentibus, &c.

Tenor vero avisamentorum, unde supra fit mentio, sequitur, & est talis.

Num. XXI. AVISAMENTA REVERENDISSIMI DOMINI LEGATI SUPER STABILIMENTO hujus sacri concilii Ferrariensis.

QUONIAM pro stabilitate hujus sacri concilii necessarium est comprobare & auctorizare per solenne decretum translationem factam per sanctissimum dominum nostrum papam de Basileensi concilio ad hanc civitatem Ferrariensem, ex ea re præfatus dominus legatus patres exhortatur hujus sacri concilii, ut aliquos doctos & expertos patres velint deputare ad formandum unum vel plura decreta super articulis infra scriptis. Ita quod crastina die, Deo dante, possit solennis sessio fieri, propter temporis instantem necessitatem.

Articuli vero videntur hi esse.

Et primo, quod sancta synodus decernat & declaret, translationem prædictam fuisse ex justis & necessariis causis legitime & canonice factam per præfatum sanctissimum dominum nostrum, cum declaratione subsecuta: & quod in hac civitate Ferrariæ sit concilium fundatum & stabilitum ad continuandum & prosequendum ea, pro quibus Basileense concilium fuerat institutum, & etiam pro œcumenico concilio pro unione Græcorum.

Item quod omnia quæcumque acta fuerunt post translationem prædictam per nonnullos in Basilea existentes, declarentur nulla, irrita & inania esse, & extitisse, &c.

Item declarare, decretum undecimæ sessionis prædicti Basileensis concilii, quod apponit pœnas, &c. papæ in translatione generalis concilii, non se extendere ad casum hujusmodi translationis.

Item assecurare curtesanos contra quoddam prætensum decretum factum ultimo loco in Basilea, apponendo pœnas, cum aliis securitatibus necessariis & opportunis.

Item relaxare provisiones & juramenta præstita super incorporatione Basileensis concilii per existentes aut venientes ad hoc sacrum concilium, ut liberius & sine vexatione possint honorem atque profectum hujus sacri concilii prosequi & procurare.

Adveniente vero hora vigesima secunda, vel quasi, dominis deputatis supradictis in loco supradicto constitutis, reverendissimus dominus Bartholomæus episcopus Spalatensis, unus deputatorum hujusmodi, quamdam decreti formam, de & super avisamentis prædictis conceptam & formatam, in certis foliis papyri conscriptam, in ipsorum patrum & dominorum præsentia publice alta & intelligibili voce perlegit & publicavit.

Qua per patres & dominos ipsos de verbo ad verbum audita, & maturius intellecta, iidem patres & domini, post plurimas per eos habitas deliberationes & consilia, mutatis mutandis, additisque addendis, formam prædictam reipublicæ ac honestati, nec non stabilimento hujus sacri concilii convenientem, & consonam rationi, unanimiter, nemine discrepante, admiserunt, illam in die crastina in sessione publica decretandam & auctorizandam fore decernentes. Quo facto, dominus legatus præfatus omnes & singulos hujus sacri concilii patres & dominos ad sessionem die crastina celebrandam, tam per cedularum in valvis majoris ecclesiæ affixionem, quam per cursores convocari voluit & ordinavit.

Die Veneris decima mensis Ianuarii supradicti, in majori ecclesia Ferrariensi, de mane ante missarum solennia, reverendissimo domino legato inibi præsidente, patribus & dominis hujus sacri concilii prædictis, ac ultra illos reverendis ac venerabilibus patribus & dominis, Mitrio Sistaricensi, Curseto Insilensi, episcopis, Thoma de Cersana, fratribus

Iacobo

Iacobo Testorio, Augustino de Ferraria, Angelo de Perusio ordinis Minorum, Iacobo de Venetiis generali ordinis Prædicatorum, Nicolao de Trivisio, & Paulo de Ferraria beatæ Mariæ Servorum, sacræ theologiæ professoribus, eorum ad hoc præcedente vocatione pro sessione publica celebranda, in Spiritu sancto legitime congregatis, universalem ecclesiam repræsentantibus, dominus Christophorus præfatus de mandato ipsius sanctæ synodi sibi super hoc ibidem facto, formam decretandam hesterna die per patres & dominos deputatos prædictos sic, ut præmittitur, conceptam & concordatam ibidem publice, alta & intelligibili voce de verbo ad verbum legit & publicavit, & ad omnium & singulorum patrum & dominorum plenam & indubitatam notitiam, quantum in eo fuit, deduxit.

Qua quidem forma sic, ut præmittitur, lecta, ac per ipsos patres & dominos maturius intellecta, nos Arnoldus & Iacobus notarii præfati, nobis super hoc facto speciali mandato, omnium & singulorum patrum & dominorum præfatorum, an forma prædicta eis placeret, aut non, & cujuslibet de per se recollegimus vota, formamque ipsam patribus & dominis omnibus & singulis prædictis placere, ac ab eis per verbum, placet, concorditer, nemine discrepante, reperimus approbatam.

Hujusmodi siquidem approbationis per partes ipsas sic, ut præmittitur, factæ ipsi domino legato præsidenti per nos notarios suprascriptos facta relatione, idem dominus legatus & præsidens, de ipsorum patrum & dominorum omnium unanimi consensu, decretum prædictum sic, ut præmittitur, concordatum & approbatum in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti duxit concludendum, atque conclusit, illudque habuit & habere voluit pro concluso. Super quibus omnibus & singulis prædictus dominus Christophorus petiit, &c. instrumenta. Præsentibus venerabilibus & circumspectis viris magistro Iacobo Textoris, & Thoma de Cersana, sacræ theologiæ professoribus, Petro Lahardiere baccalaureo in theologia, cum pluribus aliis dominis magistris nobilibus in copioso numero existentibus, ad hoc vocatis & rogatis.

Post solennia missæ per reverendum patrem dominum Ioannem episcopum Ferrariensem de Spiritu sancto celebratæ, & plurimarum collectarum, nec non litaniarum decantationem solenniter factam, reverendus dominus Aloysius Forolivienſis episcopus etiam pluviali indutus, mitraque alba capiti suo imposita, auctoritate & mandato ipsius sacræ synodi sibi ibidem desuper publice facto, in ambonem, locum videlicet eminentem, ascendens, decretum sic, ut præmittitur, concordatum & conclusum, sancti Spiritus prius per eum invocato auxilio, publice alta & intelligibili voce, ac de verbo ad verbum pronuntiavit, legit & publicavit, aliaque dixit, fecit, prout & quemadmodum in eodem decreto, cujus tenor inferius est insertus, plenius continetur & habetur. Super quibus, &c. Præsente reverendissimo patre domino I. protonotario de Cypro, aliisque supra nominatis.

Decreti vero per præfatum reverendum dominum Aloysium pronuntiati tenor, de quo supra fit mentio, sequitur, & est talis.

ANNO CHRISTI 1438.

Ad laudem omnipotentis Dei, exaltationem catholicæ fidei, pacemque & tranquillitatem, & unitatem totius populi Christiani; sancta universalis synodus per ipsius Dei gratiam, auctorizante beatissimo domino Eugenio papa IV. in hac civitate Ferrariæ in Spiritu sancto legitime congregata, universalem ecclesiam repræsentans, præsidente vice & nomine ipsius sanctissimi domini Eugenii reverendissimo in Christo patre & domino, domino Nicolao tituli sanctæ Crucis in Ierusalem sanctæ Romanæ ecclesiæ presbytero cardinali, apostolicæ sedis legato, illius inhærens firmissimo fundamento, qui apostolorum principi dixit: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam*: (Matth. 16.) solicita servare unitatem spiritus in vinculo pacis, ut simus unum corpus & unus spiritus, sicut vocati sumus in una spe vocationis nostræ: attendensque multa superiori tempore acta, tam apud olim Basileense concilium, & post illius translationem per aliquos nulla ibidem auctoritate perseverantes, quam per præfatum beatissimum papam dominum Eugenium, præsertim circa negotium sanctissimæ unionis occidentalis & orientalis ecclesiæ, videlicet decretum decimænonæ sessionis olim dicti Basileensis concilii, quod incipit, *Sicut pia mater*, cui sanctissimus ipse dominus Eugenius assensum per suas literas præbuit. [a] Item quamdam cedulam conventionalem super electione loci pro concilii Basileensis translatione facienda inter patres, communi omnium assensu, firmatam & concordatam, cujus vigore ad decretum vigesimæ quintæ sessionis olim dicti concilii processum est, quod ita exorditur: *Hæc sancta synodus inter suæ congregationis exordia*, [b] &c. Et quod constanter a Græcorum oratoribus requisitus sanctissimus ipse pontifex per suas literas in generali consistorio Bononiæ [c] datas, oratoribus præsentibus, publicatas confirmavit pariter & recepit. Item [d] literas ejusdem beatissimi Eugenii sub die decimoquarto Kalendas Octobris proxime præteriti in generali consistorio Bononiæ publicatas, in exordioque hujus continuatæ synodi solenniter lectas, quibus Basileense concilium de consilio & assensu reverendissimorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium, prælatis etiam tunc in curia existentibus & laudantibus, ad hanc civitatem Ferrariensem transtulit. Item [e] literas declarationis ejusdem tertio Kalendas Ianuarii translationem prædictam proxime subsecutas, quæ omnia hæc sancta synodus in actis ejusdem ad perpetuam rei memoriam de verbo ad verbum registrari mandavit, prout in eisdem actibus continetur. Quibus omnibus, & aliis plurimis debita meditatione pensatis, ac per diversos tractatus mature discussis, declarat translationem & declarationem prædictas fuisse & esse legitimas, justas & rationabiles, ac urgentissima necessitate ad tollendum impedimentum sanctissimæ unionis occidentalis & orientalis ecclesiæ, atque etiam ad evitandum scissuram in Dei ecclesia jam imminentem, pro evidentique utilitate totius reipublicæ Christianæ, fuisse & esse factas; & consequenter hanc ipsam sanctam synodum ad ea omnia, pro quibus dictum olim Basileense concilium ab initio fuerat institutum, præsertim pro futuro œcumenico concilio pro ipsa

a Vt supra num. XII.

b Habetur supra num. II.

c Supra num. IV.

d Supra num. XIII.

e Supra num. XIV.

ANNO CHRISTI 1438.

ipsa sanctissima unione prædicta in præsenti civitate Ferrariæ in Spiritu sancto esse legitime congregatam & stabilitam, continuationemque deinceps ac prosecutionem ad prædicta omnia debere habere, translationem ipsam cum declaratione, ut præmittitur, subsecuta, laudat, suscipit & approbat, exhortans in domino, & requirens omnia & singula ejus sanctæ synodi supposita præsentia & futura, quatenus circa prædicta pervigili cura ac solicito studio intendant. Ex quibus, ipso largiente qui cœpit in nobis opus bonum, ad ejus gloriam & salutem totius populi Christiani cuncta dirigantur & fiant.

Declarat insuper hæc sancta synodus, quod cum notoria necessitas, & evidens utilitas supradictarum causarum ipsum sanctissimum dominum Eugenium ad translationem ipsam exegerit & impulerit, sub decreto octavæ & undecimæ, vel cujuscumque alterius sessionis dicti olim Basileensis concilii, ullatenus non includi, decernensque congregationem illam Basileæ, & omnem aliam, quæ ibi vel alibi sub nomine generalis concilii forsitan convenerit, illegitimam potius & reprobam cumulationem & conventiculum esse censendam, & censeri debere, nullaque auctoritate generalis concilii posse consistere.

Omnia insuper & singula, quæ ab ipso translationis tempore in ipsa Basileensi civitate sub nomine generalis concilii acta sunt, aut ibi, vel alibi sub nomine generalis concilii, ut præmittitur, in futurum forsitan attentari contigerit, cassat, irritat & annullat, irritaque, cassa & nulla, nulliusque roboris vel momenti esse decernit.

Si quid tamen in materia Bohemorum post translationem prædictam per dictos Basileæ congregatos utiliter actum fuisse cognoverit, id etiam cum suppletione defectuum approbare intendit.

Vt autem omnia & singula ipsius sanctæ synodi supposita ab omni gravamine tuta serventur, omnique timoris, molestiæ & injuriæ suspicione semota, in bonis ejus operibus Deo secure deserviant, omnesque & singulos, qui quocumque nomine vel causa olim Basileensi synodo super obligationibus aut vinculis quibuscumque se adstrinxerint juramentis, quibus plena & libera facultas huic sanctæ synodo obediendi, & ejus honorem & commodum prosequendi, impediretur, vel scrupulus illis quocumque modo induceretur, ab illis absolvit, liberat atque relaxat, absolutosque ac liberos esse, ac juramenta relaxata declarat.

Statuit etiam hæc sancta synodus, ordinat & decernit, quod nemo cujuscumque status aut dignitatis existat, ordinaria quavis, vel delegata, nisi a sede apostolica, jurisdictione, ex quacumque causa vel occasione eos omnes, vel eorum singulos, tam sæculares, quam religiosos etiam ordinum mendicantium, qui nunc in præsenti synodo existunt, vel erunt in posterum, aut qui Romanam sequuntur curiam, cum in proximo ex sanctissimi domini Eugenii cum curia sua ad civitatem istam translatione indicta per affixionem cedularum secundum ipsius curiæ antiquam consuetudinem, in ipsa synodo futuri sint, in eorum dignitatibus, officiis, administrationibus, privilegiis, honoribus, beneficiis, bonisque aliis inquietare, molestare, aut perturbare præsumat. Si qui vero quocumque etiam quæsito colore, directe, vel indirecte prædictorum aliquem vel aliquos in dictis eorum dignitatibus, officiis, administrationibus, honoribus, privilegiis, beneficiis, bonisque aliis turbare præsumpserint, aut ne jurisdictione, fructibus, & eorum emolumentis, ut antea fecerunt, libere uti valeant, impediendo, aut dignitates, officia, administrationes, honores & beneficia ipsa etiam, cujuscumque privationis causa vel colore quæsitis, aliis conferendo: omnes & eorum singulos, etiamsi cardinali, patriarchali, archiepiscopali, vel episcopali, vel quavis alia dignitate præfulgeant, aut capitula, collegia, conventus, vel universitates fuerint, nulla alia monitione præmissa, excommunicationis, suspensionis & interdicti sententias ipso facto intendit incurrere: quorum absolutionem, nisi in mortis articulo, soli Romano pontifici reservat, decernens nihilo minus, quod si infra tres dies collationem, vel collationes ipsas, vel impedimenta prædicta proxime sequentes non resipuerint, (illos, quorum dignitates, officia, administrationes, honores & beneficia contulerint, vel quibus alias impedimenta, ut supra, præstiterint, plenarie, ut prius fuerant, reintegrando,) suis ecclesiis & beneficiis quibuscumque, sive illas aut illa in titulum, commendam, seu administrationem habuerint; eos insuper omnes & singulos, qui dignitatum, officiorum, administrationum, honorum & beneficiorum prædictorum collationes, etiam motu proprio factas, acceptare, aut possessionem per se, vel per alios intrare, aut ratas habere præsumpserint, jure etiam, si quod in illis antea sibi competiisset, omnibusque aliis suis beneficiis, quæ in titulum, commendam vel administrationem tenuerint, ipso facto privatos, ad illa, omniaque alia perpetuo inhabiles fore, & per solum Romanum pontificem restitui & habilitari posse.

Monet insuper & requirit hæc sancta synodus omnes & singulos, qui in generalibus conciliis de jure & consuetudine interesse tenentur, quatenus ad ipsam præsentem Ferrariensem synodum, ut præmittitur, continuandam, pro iis, de quibus supra dictum est, exequendis quamprimum se conferre procurent.

Datum Ferrariæ in solenni sessione in majori ecclesia celebrata, anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo trigesimo octavo, quarto Idus Ianuarii, pontificatus sanctissimi domini Eugenii papæ quarti anno septimo.

Numer. XXIII. Die Veneris vigesima quarta prædicti mensis Ianuarii sanctissimus dominus noster dominus Eugenius papa IV. de civitate Bononiensi versus civitatem Ferrariensem veniendo, reverendissimorum dominorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium, archiepiscoporum, episcoporum, electorum, & aliorum prælatorum in multitudine copiosa solenniter associatus, monasterium sancti Antonii extra muros applicuit, illudque feliciter intravit.

Die Lunæ vigesimaseptima præfati mensis, hora vigesimaprima, vel quasi, prælibatus dominus noster papa per patres & dominos hujus sacri concilii, equitando in cappis, nec non clerum civitatis Ferrariensis processionaliter cum

Eugenius papa accedit Ferrariam.

cum reliquis honorifice receptus, magnificis viris dominis Antonio de Pace decretorum doctore & milite sereniſſimi domini Ioannis Caſtellæ & Legionis regis a dextris, ac Nicolao marchione Ferrarienſi a ſiniſtris, pedes equi ipſius domini noſtri ducentibus, civitatem prædictam feliciter intravit, ac uſque ad eccleſiam majorem dictæ civitatis incluſive aſſociatus fuit. Facta quoque per ipſum dominum noſtrum ante altare in medio ipſius eccleſiæ paratum oratione, & dicta collecta, ipſe in quadam cathedra ibidem ſolenniter parata ſe repoſuit: & demum per reverendum patrem epiſcopum Foroliivienſem..... ſermonem brevem, inſinuans pro themate...... fecit atque complevit. Quo completo, ipſe dominus noſter, data per eum primitus benedictione, abinde diſcedens, palatium ſuum intravit.

Anno, indictione & pontificatu quibus ſupra, die vero ſabbati octava menſis Februarii de mane in capella palatii apoſtolici, ſanctiſſimo domino noſtro Eugenio papa IV. in hoc ſacro Ferrarienſi concilio præſidente, reverendiſſimis reverendiſque patribus & dominis ſanctæ Romanæ eccleſiæ cardinalibus, archiepiſcopis, epiſcopis, electis, confirmatis, abbatibus, ſacræ theologiæ magiſtris, ceteriſque juris canonici & civilis doctoribus, pro ſolenni congregatione tenenda, eorum ad hoc generali vocatione præmiſſa, legitime congregatis, ſolenni quoque miſſa per reverendiſſimum dominum Ioannem archiepiſcopum Tarentinum, quamplurimis miniſtris & cantoribus ſibi aſſiſtentibus, decantata, idem ſanctiſſimus dominus noſter papa ibidem publice exponendo propoſuit, quomodo illa quæ temporibus retroactis in olim Baſileenſi concilio acta eſſent, patribus & dominis præfatis notiſſima forent, & quod ſuæ ſanctitatis intentio ſemper fuit & erat, pacem & concordiam in populo Chriſtiano ponendi & procurandi, ac univerſalem eccleſiam in capite & in membris reformandi, etiam curiam ſuam Romanam, & cum etiam cum ipſis Baſileæ exiſtentibus omnibus viis & modis poſſibilibus pacem & concordiam quæſiviſſet, illam nihilo minus modo aliquo minime conſequi valebat, imo ipſi non ſolum contra ipſius ſanctitatis oratores & nuntios inſurgere, illoſque inhumaniter tractare, ſed etiam ſanctitatem ſuam ſcandalizare, ac ſanctiſſimam unionem occidentalis & orientalis eccleſiæ, propter quam olim Baſileenſe concilium inter alia congregatum fuerat, quamque etiam ipſe poſtquam ad annos diſcretionis pervenerat, ardenti animo videre, ac totis viribus promovere & procurare cupiebat, turbare & impedire conati ſunt, aliaque plura in illum de facto fecerunt & attentaverunt, prout per venerabilem virum Iuſtinum de Plaxca ſacri conſiſtorii advocatum, ad ipſorum patrum & dominorum plenam & indubitatam notitiam deduci voluit & ordinavit: & quia ſuper iis ſua providentia opportune ſit adſtricta, hortabatur omnes & ſingulos patres & dominos præfatos, ut ipſi præmiſſa diligentius animadvertentes, de modo, aut alio remedio inſolentiis & exceſſibus prædictis obviandi, & ne ipſi Baſileæ exiſtentes in eorum malitiis diutius valeant continuare, cogitare, & taliter vellent providere, ut ipſius ſcilicet domini noſtri juſtitia & innocentia, ipſorumque Baſileæ perſeverantium malitia cunctis clarius poſſit apparere. Et nihilo minus ſi ipſe etiam & ſui de domo ſua hactenus aliqua feciſſent, quæ non bene facta modo aliquo judicarentur, extunc, ipſe ſcilicet & ſui prædicti, ſe emendare intendunt; ipſos etiam patres & dominos ſerioſius exhortando, ut ipſi ſe taliter habere velint & emendare, quod eorum bona opera aliis cedant in exemplum, ſe & ſuos prædictos correctioni & determinationi patrum & dominorum eorumdem liberaliter ſubmittendo.

ANNO CHRISTI 1438.

Nota humilitatem ſummi pontificis.

Quibus omnibus & ſingulis per ſanctiſſimum dominum noſtrum ſic, ut præmittitur, propoſitis, & de ipſius mandato per reverendiſſimum patrem dominum Ioannem archiepiſcopum Tarentinum ibidem publice, altaque voce & intelligibili recitatis & repetitis, reverendiſſimus in Chriſto pater & dominus dominus Iordanus epiſcopus Sabinenſis ſanctæ Romanæ eccleſiæ cardinalis, tamquam inter alios reverendiſſimos dominos cardinales ibidem præſentes major, ſive primus, tam ſuo proprio, quam etiam aliorum dominorum cardinalium prædictorum nominibus, de ſua voluntate bona humiliter regratiando, ſe & omnes præfatos cardinales de aſſiſtendo ſibi in reformatione eccleſiæ univerſalis ac juſtitiæ ipſius domini noſtri defenſione, ac aliis, in quibus providendum fuerit, promptos obtulit & paratos; prout etiam reverendiſſimus dominus Thomas archiepiſcopus Ravennatenſis, tamquam inter alios dominos prælatos ibidem præſentes major, ſuo & aliorum dominorum archiepiſcoporum, epiſcoporum, electorum, abbatum, aliorumque patrum & dominorum ibidem præſentium nominibus, eidem domino noſtro, ut ſupra, regratiatus fuit, ac ſimilem oblationem emiſit, atque fecit.

Quibus ita peractis, præfatus dominus Iuſtinus advocatus, de ipſius domini noſtri mandato ſic ſuperius ſibi facto, publice alta & intelligibili voce expoſuit dicens; quod nonnulli pacis æmuli Baſileæ exiſtentes (dum alias ad loci electionem pro œcumenico concilio celebrando in dicto olim Baſileenſi concilio procederetur, ac per illos, ad quos loci electio fuerat devoluta, ad electionem Florentiæ vel Utini, aut alterius loci in quodam decreto [a] in dicto olim concilio facto comprehenſi) civitatem Avenionenſem pro hujuſmodi concilio celebrando (per ſanctiſſimum dominum noſtrum, ac etiam per imperatorem Græcorum, & patriarcham Conſtantinopolitanum, & oratores qui tunc Baſileæ erant, ſæpenumero repudiatam [b]) ſanctiſſimam unionem occidentalis & orientalis eccleſiæ, pacem & tranquillitatem univerſalis eccleſiæ turbando, [c] elegerunt: & deinde videntes præfati, ſanctiſſimum dominum noſtrum galeas & alia neceſſaria pro ipſorum Græcorum adventu diſpoſuiſſe, quoddam prætenſum [d] monitorium multis injuriis & contumeliis prætenſis refertum, contra ipſum dominum noſtrum in Dei offenſam ac ſcandalum & ſciſſuram unionis prædictæ, conflare auſi ſunt; & talia præſumpſerunt, quod præfatus dominus noſter tunc concilium prædictum de Baſilea ad civitatem Ferrarienſem, de reverendiſſimorum dominorum cardinalium conſilio & aſſenſu, id etiam quampluribus archiepiſcopis, epiſcopis, electis & abbatibus, tunc in Romana curia præſentibus, conſulentibus, laudantibus & approbantibus, propter

a ſupra relato nu. 18.

b ut ſupra num. IV.

c ſeſſione 25. concilii Baſileenſis.

d ſeſſione 26. concilii Baſileenſis.

ANNO CHRISTI 1438. propter divisa præcavenda pericula, transferre fuit & erat constrictus. Hujusmodi siquidem facta translatione, [a] ut præfertur, & ipsius declaratione [b] subsecuta, ipsi nihilo minus Basileæ nulla auctoritate perseverantes, sanctissimam unionem prædictam magis atque magis impediendo, nec non scissuram & scandalum in Dei ecclesia, quantum in eis erat, suscitando, dum ipsum imperatorem & patriarcham præfatos portum, sive litus Italiæ cognoverunt appropinquare, dictum sanctissimum dominum nostrum ab omni administratione papali suspendere, nec non curiales, ut infra certum tunc expressum terminum a curia Romana civitateque Ferrariensi sub pœnis gravissimis requirere & monere, ipsumque dominum nostrum ab omni beneficiorum collatione alienum facere, ac causas in dicta Romana curia pendentes avocare, licet nulliter, & de facto, præsumpserunt. [c] Et nisi per eamdem sanctitatem præmissis opportune obvietur, alia scandala majora habentur verisimiliter secutura. Eapropter dictus dominus Iustinus advocatus pro parte ecclesiæ universalis sanctitati suæ humiliter supplicavit, ut sanctitas sua paci & tranquillitati ecclesiæ prædictæ pie succurrendo, una cum patribus & dominis prædictis taliter velit providere & ordinare, ut pax & tranquillitas populo Christiano provenire, ipsorumque æmulorum malitia, ac ipsius sanctitatis innocentia cunctis valeat apparere.

a supra num. XIII.
b supra num. XIV.
c Sessione 28. concilii Basileensis.

Extunc vero sanctissimus dominus noster præfatus, propositis per eum, ut præfertur, intellectis, quod sanctitas sua, prout sibi incumbit, una cum patribus & dominis prædictis super iis maturius, auctore Deo, deliberabit; quod etiam in congregatione publica super illa dabuntur avisamenta per patres & dominos antedictos examinanda, & taliter una cum ipsis patribus, Deo duce, sperat providere, quod æmulorum prædictorum malitia, suæque sanctitatis innocentia orbi toti plenius apparebit, ac prout populo Christiano, ecclesiæque universali necessarium videbitur & opportunum, ipsi domino Iustino dixit respondendo. Quam quidem ipsius domini nostri papæ responsionem patribus & dominis præfatis dictis dominus Ioannes archiepiscopus Tarentinus, dicto domino nostro hoc mandante, publice alta & intelligibili voce repetiit atque recitavit. Et sic dominus noster papa, ac patres & domini præfati, nil plus faciendo, abinde recesserunt.

Nu. XXV. Die Lunæ decima mensis Februarii supradicti, Ferrariæ de mane, in capella palatii, reverendissimo patre & domino, domino Iordano episcopo Sabinensi sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinale de Ursinis nuncupato, præfato, in hoc sacro concilio de mandato sanctissimi domini nostri papæ sibi super hoc vivæ vocis oraculo legitime facto, præsidente, reverendissimis, reverendisque ac venerabilibus patribus & dominis, dominis sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus, archiepiscopis, episcopis, electis, abbatibus, & sacræ theologiæ magistris & doctoribus, juxta intimationem ipsis hesterna die in valvis dicti palatii, majoris ecclesiæ ac monasteriorum factam, pro congregatione tenenda legitime congregatis, post missarum solennia, venerabilis vir magister Ioannes de Prato decretorum doctor, hujus sacri concilii per ipsum dominum nostrum papam, ut asseruit, promotor deputatus, quædam avisamenta de modo sedendi in hoc sacro concilio sibi ex parte dominorum deputatorum, ut dixit, assignata, ibidem publice alta & intelligibili voce, ac de verbo ad verbum perlegit ac publicavit, illaque & in eis contenta ad ipsorum reverendorum patrum & dominorum plenam & indubitatam notitiam, quantum in eo fuit, deduxit, exhortans patres & dominos prædictos, ut super avisamentis hujusmodi, quid super illis eis videbitur agendum, cogitare & deliberare vellent, ac in proxima futura celebranda & tenenda congregatione, prout inter eos fuerit deliberatum, dare vota sua.

Tenor vero avisamentorum de modo consedendi in hoc sacro concilio, unde supra fit mentio, sequitur, & est talis.

AVISAMENTA DOMINORUM DEPUTATORUM DE MODO CONSEDENDI in hoc sacro concilio Ferrariensi.

Ne occasione præcedendi vel subsequendi, seu ante vel post sedendi in hoc sacro concilio, quod ad pacem totius populi Christiani est congregatum, aliqua in posterum oriatur contentio inter patres ratione concilii congregatos; propterea avisarunt domini deputati, habito inter eos prius maturo consilio, quod reverendissimi domini cardinales, patriarchæ, archiepiscopi, episcopique sedeant secundum dignitates suas & secundum tempora ordinationis ipsorum; itaque in pari dignitate is alium in sedendo antecedat, qui prior fuerit ordinatus, seu consecratus, quatuor patriarchalibus sedibus tantum exceptis, quæ juxta juris dispositiones suum habeant locum, prout in antiquis & modernis conciliis habere consueverunt: abbates vero generales, qui sub se habent alios abbates, sedeant immediate post episcopos & electos confirmatos, secundum tempus suæ benedictionis vel promotionis; ceteri vero abbates non generales sedem habeant juxta tempus suæ benedictionis vel ordinationis: prælati vero majores, & majores oratores regum & principum in eodem gradu & loco sedendi præcedant ceteros prælatos non ambasiatores, dominis patriarchis dumtaxat exceptis, secundum prærogativam tamen dignitatis eorum regum & principum, quos in concilio repræsentant: oratores autem non prælati, sed inferiores episcopis, & laici etiam ordinis cujuscumque sedere debeant in navi inferioris ecclesiæ in medio ante gradus thalami vel tribunalis a dextris & a sinistris, secundum quod in aliis conciliis sunt soliti sedere: protonotarii autem, auditor contradictarum, & corrector, locum habeant quemadmodum in conciliis aliis habuerunt, videlicet in primis superioribus gradibus thalami vel tribunalis, aut paulo altius, prout in nonnullis conciliis observatum extitit. Si vero in loco concilii, vel forte alibi prætenderint se debere præcedere archiepiscopos, episcopos, cum per ipsos archiepiscopos & episcopos, & plerumque alios contrarium asseratur, ne ex hac contentione aliqua suboriatur in concilio discordia, sanctissimus dominus noster auditis quæ partes ambæ voluerint allegare, qui unico contextu omnia eorum jura producant,

una

[...]NO [...]1438. una cum sacro collegio dominorum cardinalium, quod justum & rationabile fuerit, decernet. Generales vero ordinum mendicantium, oratores universitatis studiorum, subdiaconi, auditores palatii, & auditor cameræ, clerici cameræ apostolicæ, advocati consistoriales, procuratores episcoporum & prælatorum absentium, procuratores capitulorum, doctores & licentiati locum habeant prout in Constantiensi & Basileensi conciliis habuerunt & tenuerunt. Et nihilo minus per sanctissimum dominum nostrum sacro approbante concilio fiat decretum vel ordinatio, quod per antelationem vel postpositionem nulli ecclesiæ vel prælato, regi aut principi, seu communitati aliquod jus acquiratur, vel etiam præjudicium generetur.

[XX]XVI. DE PROMOTORIBVS ET NOTARIIS CONCILII.

Et quia non sufficit unicus promotor in sacro concilio, avisarunt domini deputati necesse fore unum alium promotorem eligi debere per sanctissimum dominum nostrum, qui sit persona repræsentationis & doctor, aut licentiatus in altero jurium, & in generalibus conciliis versatus. Item quod deputentur duo notarii bonæ famæ, digni & experti in actibus conciliaribus, qui una cum aliis duobus jam per dominum sanctæ crucis deputatis, scribant acta seu gesta concilii, sintque rogati de his quæ in hoc sacro concilio conciliariter fient & agentur, & non debeant extra aliquid manifestare, nisi prius fuerit visum & visitatum per deputandos ad hoc exercitium, ne de eadem re contingat varia & diversa instrumenta dari vel fieri.

XXVII. DE MATRICVLA CONCILII.

Vt autem evitetur omnis confusio, & sciantur patres, qui ratione hujus sacri concilii ad hunc se locum transtulerunt, avisarunt prædicti domini utile fore & expediens, quod omnes patres hic jam congregati, & ceteri venturi, in uno libro per aliquem vel aliquos deputandos matriculentur & describantur.

[...]mer. [XX]VIII. DE NOVA PRÆLATORVM VOCATIONE.

Licet autem in translatione Basileensis concilii ad hunc locum Ferrariæ generaliter omnes prælati, & ii qui de jure vel de antiqua consuetudine in generalibus conciliis interesse tenentur, fuerint evocati; nihilo minus ut numerus patrum eo in hoc loco sit major, quo quæ tractanda veniunt, ardua sunt & præcipua, avisarunt domini prædicti utile fore & necessarium, ut fiat vocatio prælatorum, in specie scribendo per provincias singulas archiepiscopis, ut una cum eorum suffraganeis juxta certum tempus præfigendum debeant in hoc sacro concilio convenisse. Et nihilo minus addere in hac requisitione, quod non obstante hac termini pendentia, sanctissimus dominus noster una cum sacro concilio non desistet a prosecutione eorum quæ jam inchoata sunt, & potissime circa reductionem, juxta exigentiam rerum occurrentium pro utilitate universalis ecclesiæ & totius populi Christiani. Similiter, quod vocentur reverendissimi domini cardinales,

ANNO CHRISTI 1438. Nu. XXIX.

Die Martis undecima mensis Februarii, supradicto reverendissimo domino Iordano episcopo Sabinensi sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinali pro solenni congregatione in capella supradicta tenenda præsidente, de mane juxta intimationem die hesterna in valvis, sive portis palatii apostolici, ac majoris ecclesiæ Ferrariensis, nec non monasteriorum civitatis Ferrariensis generaliter factam, comparuerunt reverendissimi, reverendi ac venerabiles patres & domini Franciscus tituli S. Clementis, Angelottus tituli S. Marci presbyteri, Prosper S. Georgii ad Velum aureum de Columna, Dominicus sanctæ Mariæ in Via lata Firmanus, vulgariter nuncupati, diaconi sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales; Petrus Brulusius illustris principis domini principis Tarenti ambasiator, Thomas Ravennates, Bartholomæus Spalatensis, Matthias Sipontinus, Ludovicus Florentinus, archiepiscopi; Petrus olim Ferrariensis, Iacobus Adriensis, Angelus Tricaricensis, Iacobus Narniensis, Petrus Imolensis, Petrus Paduanus, Franciscus Brixiensis, Antonius Sudensis, Pasquinus Elusiensis, Innocentius Exinus, Angelus Parentinus, Iacobus Aprutinus, Christophorus Ariminensis, Ioannes Ferrariensis, Lucas Agiensis, Sabas Marullianus, Ioannes Morinensis, Thomas Faventinus, Valentinus Ortanus, Gabriel Sinforiensis, Benedictus Balneoregiensis, Robertus Aretinus, Arnoldus Betelenutensis, Bartholomæus Cavallicensis, Scipio Mutinensis, Mitrius Sistaricensis, Onuphrius Franciscus Melfiensis, Andreas Conversanus, episcopi; Ioannes Elemogensis, Crosetus Insulensis, Christophorus Fulginatensis, Alanus Avimociensis, Alexius Clusinus, & Petrus Astensis, electi: Martinus de Vrsinis, Ludovicus de Cyprio, apostolicæ sedis protonotarii; Elias Petragoricensis, Gundisalvus electus Granatensis, Aimericus electus Bellicensis, Placidus generalis abbas Vallis umbrosæ, Ioannes de Pepulis decretorum doctor Nonantulanus, Antonius Pritaliensis, Antonius Pueri de Florentia beatæ Mariæ de Monte plano ordinis Vallis umbrosæ, Ioannes S. Iuliani de Bononia Vallis umbrosæ, ac procurator, ut dixit, dicti ordinis; Laurentius de Landonis de Curles, Hector de Martinengo S. Petri in Monte, Federicus de Claramonte de Iosaphat, & Antonius de Malaspinis S. Caprasii de Mulia, monasteriorum abbates: Ioannes de Versellis, Ioannes Sancii, Iacobus de Valentia, Guillermus de Britannia, sacræ theologiæ professores, domini nostri papæ minores pœnitentiarii; Gerardus de Arimino sacræ theologiæ professor generalis ordinis S. Augustini, Geminianus de Prato, Petrus de Caveis rubeis, Baptista de Roma, sacri apostolici palatii causarum auditores; Bartholomæus de Bonitis decretorum doctor, curiæ causarum cameræ apostolicæ auditor generalis, Sanctes de Vivianis, Antonius de Caffarellis, Andreas de sancta cruce, Orlandus de Florentia, advocati; fratres Iacobus de Arimino prædicatorum, Iacobus de Tolentino minorum, Bardinus Sampsonis carmelitarum, ordinum procuratores; Iacobus Textoris ordinis minorum, Guillermus de Fosato, sacræ theologiæ professores; Ioannes Coquel, Humbertus de Cassiaco, Sabaudiæ ducum procuratores, ut dixerunt; Andreas de [a] foro Sempronio, utriusque juris, Ioannes de Diravano decretorum, Angelus de Perusio artium

[a] Foro-Sempronii.

ANNO CHRISTI 1438.

tium & theologiæ, doctores; Dominicus de Racaneto, Antonius de Marganis de Roma, legum doctores; Leonardus de Piscia, Baptista de Padua, Galeatius de Mantua, Robertus Rogerii, cameræ apostolicæ clerici, ac quamplures alii magistri & doctores in numero copioso. Quibus ibidem sic comparentibus, & missa solenniter decantata, dominus Ioannes de Prato promotor præfatus certa avisamenta ex parte dominorum præfatorum deputatorum ibidem præsentium, quorum tenor inferius de verbo ad verbum est insertus, publice alta & intelligibili voce perlegit & publicavit, aliaque in eis contenta ad omnium patrum & dominorum prædictorum ibidem præsentium, quantum in eo fuit, notitiam deduxit, exhortans eosdem, ut tam super illis, quam hesterna die publicatis avisamentis cogitare & deliberare, ac præhabita matura deliberatione, quid super iis agendum, vellent eorum dare vota. Iisque per ipsum dominum promotorem sic, ut præmittitur, publicatis & propositis, domini cardinales, archiepiscopi, episcopi, electi, abbates, protonotarii, ceterique magistri & doctores præfati, habita prius per eos deliberatione matura, ad dicti promotoris interrogationem, avisamenta prædicta successive (sic, ut præmittitur publicata) tamquam universali ecclesiæ necessaria, pro uno aut pluribus super eis conficiendis decretis quoad pœnas in bulla translationis contentas, quas ipsi in avisamentis contenti incurrant, nisi infra triginta dies a die decreti computandos resipuerint, unanimiter per verbum, placet, admiserunt, limitationibus, additionibus & correctionibus nihilo minus salvis, infra scriptis videlicet, domini Ravennatis, quod primates & rectores civitatis Basileensis, nisi obedierint, ultra interdictum excommunicentur. Sipontini archiepiscopi, quod pœnæ in decreto conficiendo exprimantur, & etiam arresto ponendo in pecuniis collectis apponantur. Iacobi Adriensis, quod dominus noster pœnas in decreto apponendas, prout sibi videbitur, mitigare possit. Moricensis, Ludovicus protonotarius de Cypro, auditores, & certi alii, quod habeatur recursus ad aliquem dominum ecclesiasticum vel temporalem potentem, civitatis Basileensis vicinum, qui suo nomine privato, viis & modis possibilibus tractare habeat cum illis Basileæ existentibus, pro concordia inter dominum nostrum & ipsos, ut clerus non cogatur mendicare ab aliis quod habet a seipso, vel per se facere possit, maxime propter decretum de annatis, collationibus beneficiorum, & avocatione causarum, & illis tractandum, quæ laicis favorabilia fore videntur. Legionensis, quod graviores pœnæ, quæ in corpore juris reperiuntur, ponantur; attento quod insolentia illorum de Basilea maxima sit: & si ipsi Basileenses recordare voluerint, veniant ad fontem, videlicet ad sanctissimum dominum nostrum, qui misericors est, & semper pacem quæsivit. Petragoricensis, quod patres sacri concilii dare debeant eorum vota in scriptis, cum negotium arduum sit, & propter fastidium non valerent exprimere omnia ore, quæ exprimerent, si in scriptis vota sua darent. Quodque etiam dominorum cardinalium determinatione semper salva, procederetur: ipsi Basileenses viis planis & bonis ac pie reducerentur, ne principes eis faventes scandalizarentur, & magis contra dominum nostrum & patres hujus sacri concilii indignarentur. Granatensis viva voce proposuit dicens, quod pœnas pene graviores etiam terminis læsæ majestatis dicti rebelles incidisse deberent declarari; quodque etiam deberent mitti ad provincias singulas homines valentes & experti ad prædicandum populo, cum populus multoties inducat principes ad faciendum ea quæ non facerent, si populus ad illa non instaret. Archiepiscopus Spalatensis, quia post plura vota supervenit, quod majori parti votantium adhæret, & specialiter dominorum cardinalium, tamquam saniori parti, nihilque contra Basileenses emitteretur, & quod interim fierent tractatus pacis, quodque etiam fieret bona guerra, ut bona pax sequi posset. Clerici cameræ, quod domini cardinales in confectione decretorum intelligantur ipso jure electi, qui debent convocare unum de quolibet * esse Romanæ curiæ, juxta ipsorum arbitrium. Iacobus ordinis prædicatorum, Iacobus ordinis minorum, procuratores, quod in fine decreti dominus noster, non obstante pœna, offerat se facturum gratiam. * Bardinus procurator ordinis Carmelitarum, quod pœna laicis sit * præcipitata. Iacobus Textoris sacræ theologiæ professor, quod dirigerentur epistolæ solennes communitatibus principalioribus Germaniæ & Italiæ nationum, in quibus ostendatur, quod fundamenta quibus Basileenses nituntur, non fuerunt, neque sunt sufficientia ad conferendum eis tantam auctoritatem, quantam usurparunt. Guillelmus de Fosato, clausulam domini Moricensis de pace tractanda. Dominicus de Racaneto, Barnabas de Vrsinis, Andreas de Palasago, Paulus, doctores, quod si Basileenses infra triginta dies a die decreti aliquid procedendo attentarint, hoc irritum sit & inane, & quod processus hujus sacri concilii intelligatur esse prior. Et Humbertus de Cassiaco procurator domini ducis Sabaudiæ, quod die sabbati præterita dominus Morinensis, ipse Humbertus & custos Lugdunensis receperunt literas dicti domini ducis, in quibus dixit, se pro divisionibus & discordiis inter dominum nostrum & Basileenses exortis sedandis, mittere velle ad dictum dominum nostrum notabilem & solennem ambasiatam, quæ dicto domino nostro ipsius domini ducis mentem & intentionem latius explicabit, prout ipsi domini Morinensis, custos & Humbertus ipsi domino nostro latius verbo exposuerunt (ut dixerunt) expresse subjunxerunt & declaraverunt. Præmissis itaque omnibus & singulis per ipsum dominum cardinalem de Vrsinis præsidentem mature intellectis, consideransque vota pro decretis super avisamenta hujusmodi conficiendis conformia, reverendissimos patres & dominos, dominos S. Marci & Firmanum cardinales, Ravennatensem archiepiscopum, Paduanum, Ariminensem, Morinensem, Aretinum, Avenionensem & Legionensem in formando decreto, super avisamentis prædictis per diversos patres & dominos ibidem præsentes, nominatos deputando, avisamenta hujusmodi de ipsorum patrum & dominorum unanimi consensu duxit concludendum, atque conclusit, eaque habuit & habere voluit pro conclusis. Super, &c. præsentibus dominis protonotariis, cameræ apostolicæ clericis præfatis, Henrico Maschensi, & pluribus aliis.

* id est
* alias Bardinus
* id est facta.

Tenor

Tenor avisamentorum sic, ut præmittitur, concordatorum & admissorum sequitur, & est talis.

Quoniam nonnulli pacis & unitatis æmuli, qui post translationem concilii Basileensis ad hanc civitatem Ferrariensem, remanserunt Basileæ, ibidem convenire præsumentes, ac si concilium ibi vigeret, & translatio facta non fuisset, & per viam quorumdam prætensorum decretorum novissime per eos publicatorum, sanctissimum dominum nostrum, licet nulliter, & de facto declararunt ab omni administratione papatus fuisse suspensum, & ad eos administrationem devolutam, causas a Romana curia, quantum in eis est, avocaverunt, expectativas abrogaverunt, Romanum pontificem collationis beneficiorum exemptorem fecerunt. Idcirco domini deputati obviando scandalis hujusmodi, & majoribus etiam quæ futura timentur, nisi occurratur, avisarunt, quod per ejus sacri concilii solenne decretum declaretur, eos qui ita agere præsumpserunt, nulliter & de facto processisse, & incidisse pœnas non solum in bullis translationis sanctissimi domini nostri contentas, sed quas sacri canones contra schismaticos infligunt; inhibendo omnibus principibus tam ecclesiasticis, quam sæcularibus, nec non prælatis omnibus sub gravissimis pœnis & censuris, etiam usque ad interdictum inclusive, ne illis talia in Dei contemptum & scandalum populi Christiani procurantibus dent publice vel occulte, per se vel per aliam publicam interpositam personam consilium, auxilium vel favorem: & qui talia attentarint, dignitatibus, honoribus, beneficiis, officiis & administrationibus privati declarentur, & integrum liberumque illis sit, ad quos de jure vel consuetudine talium dignitatum collatio, sive provisio pertinet, illas libere posse & debere conferre. Item quod nisi civitas Basileensis infra mensem a die publicationis hujus decreti, eos qui talia attentare præsumpserunt, realiter & cum effectu ejecerit, & a se omnino licentiaverit, extunc supposita sit & censeatur ecclesiastico interdicto, quod per solum Romanum pontificem possit relaxari: & quod eamdem pœnam incurrant omnes aliæ civitates & loca quæ illis favent, aut eos, sive eis servientes receptarent, Basileam vel merces, vel victualia portarent; & si quid contra prohibitionem seu decretum hujusmodi ad dictam civitatem Basileensem apportetur per aliquem, illud omnino fiat occupantium: inhibendo etiam mercatoribus conditionis cujuscumque, quatenus sub excommunicationis pœna, quam incurrant ipso facto, de civitate Basileensi infra mensem a die decreti præsentis publicationis, debeant de civitate prædicta Basileensi recedere, prout hoc & alia in decreto formando juxta declarationem sacri concilii poterunt apponi.

Avisarunt insuper domini prædicti necesse fore & valde expediens, mittere ad reges confestim, & ad principes, aliquos de reverendissimis dominis cardinalibus, si fieri potest, cum hic agatur de periculo schismatis vitando, vel saltem magnos prælatos, doctos & literatos & practicos, bene sociatos cum doctoribus & magistris, informatos de iis quæ in concilio Basileensi gesta sunt hactenus, ad informandum reges & principes de bona justitia sanctissimi domini nostri papæ & sedis apostolicæ, & apertam faciendum bonam & sinceram voluntatem sanctitatis suæ, ad reformationem ecclesiæ, & ad universalem pacem populi Christiani, extirpationem quoque hæresis & errorum, etiam potissime ad Græcorum reductionem; & ad eosdem principes cautos reddendum de injustitia & temerario proposito eorum, qui in scandalum universalis ecclesiæ Basileæ remanserunt, & de eorum male gestis; & ad exhortandum principes, ut & suos oratores huc mittant, & prælatos, ut se personaliter ad concilium conferant; nec non ad exequendum pœnas & censuras contra tales scindere unitatem satagentes promulgatas, & ad hoc consilium & auxilium, nec non sæculare brachium implorandum. Dignenturque domini de concilio ita super iis consulere & deliberare, quoniam, nisi cito occurratur, timentur longe majora scandala posse suboriri.

Et quoniam nonnullæ pecuniarum summæ occasione reductionis Græcorum in diversis mundi partibus pia largitione fidelium depositæ fuerunt jamdiu, ne pecuniæ hujusmodi ad alium usum convertantur, quam ad illum, cujus gratia fuerunt exbursatæ, sanctissimus dominus noster papa illas per suas literas nuper mandavit arrestari: sed cum Græci Venetiis applicuerint, utile videtur, easdem pecunias per sanctissimum dominum nostrum, sacro approbante concilio, iterum arrestari mandari, ne ad manus illorum perveniant, qui non Græcorum unionem, sed potius scissuram & divisionem procurant. Quare & super hoc placeat dominis de concilio consulere & deliberare.

Eodem vero die Martis, undecima Februarii dominus Ioannes de Prato promotor præfatus, pro majori corroboratione votorum patrum & dominorum prædictorum, una cum magistro Arnoldo notario præfato, domos habitationum reverendissimorum dominorum Brandæ episcopi Portuensis, & Antonii S. Marcelli, sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium, qui propter eorum infirmitatem congregationi hodie congregatæ interesse non poterant, accedens, illos de avisamentis successive publicatis, & votis desuper datis plenius informavit, exhortans eosdẽ, ut etiam super iis velint dare vota sua. Qui quidem domini cardinales, habita per eos successive deliberatione matura, avisamenta prædicta per verbum, Placet, in omnibus & per omnia, prout superius reperiuntur, concorditer admiserunt: adjiciens ipse dominus cardinalis Placentinus, quod in decreto formando commemoratio fiat, quomodo ipsi Basileæ existentes, scientes dominum nostrum papam galeas & alia necessaria pro Græcorum adventu misisse, ut adventum ipsum impedirent, quoddam monitorium contra ipsum dominum nostrum decreverunt, & nihilo minus eorum facta continuando, dum sentiebant Græcos prædictos portum appropinquare, ut eo amplius adventum prædictum turbarent, ad ulteriora processerunt, &c. Subsequenter vero idem dominus Ioannes promotor etiam votum domini Garsiæ electi Tudensis, etiam a dicta congregatione absentis, qui avisamenta, ut supra, per Placet, dummodo pœnæ in eis contentæ ad illos qui contra illos de Basilea & eorum processus protestati sunt, & illis non consenserunt, se non extendant, admisit, recollegit. Idem dominus Antonius de Rosellis advocatus similiter illa recepit & admisit.

Die

ANNO CHRISTI 1438.

Die Veneris quartadecima dicti mensis Februarii de mane, in capella majori palatii apostolici, reverendissimo patre domino episcopo Sabinensi cardinale pro congregatione tenenda præsidente, aliisque reverendissimis reverendisque ac venerabilibus patribus & dominis supradictis, nec non ultra illos, domino Nicolao Capuano, & Marco Tarantasiensi, archiepiscopis; Ioanne Vallino dicti palatii causarum auditore, Guillermo de Prato, & Iaconio de Racaneto cameræ apostolicæ clerico, Iustino de Planca, Ioanne de Baroncellis, Genesio de la Porta, Antonio de Rosellis, Angelo de Boncianis, Bruno de Bononia, advocatis consistorialibus; Ioanne decretorum doctore, domini nostri papæ acolyto, Alphonso Gundisalvi scholastico Abulensi, decretorum doctore, & Francisco de Padua dicti domini nostri cubiculariis, aliisque quampluribus doctoribus & magistris ibidem legitime congregatis, dominus Ioannes de Prato promotor præfatus quamdam formam decreti per dominos deputatos alias nominatos, de & super avisamentis alias in congregatione publica lectis & publicatis, ac postmodum per patres & dominos hujus sacri concilii admissis, ut asseruit, conceptam & concordatam, ibidem publice alta & intelligibili voce, ac de verbo ad verbum legit & publicavit, ac ad ipsorum patrum & dominorum plenam & indubitatam notitiam, quantum in eo erat, deduxit. Qua quidem forma per dominos & patres prædictos intellecta, ut dicebant, habita per eos matura deliberatione, formam prædictam in sessione publica publicandam & auctorizandam patres & domini præfati unanimiter & concorditer, nemine discrepante, per verbum, Placet, admittendam duxerunt, & admiserunt. Extunc vero dominus cardinalis & præsidens præfatus, auctoritate sanctissimi domini nostri formam sic, ut præmittitur, admissam, de prædictorum patrum & dominorum voluntate & consensu, die crastina in publica sessione publicandam & auctorizandam duxit concludendam, atque conclusit, illamque habuit & habere voluit pro conclusa. Super &c. Præsentibus dominis apostolicæ sedis protonotariis, clericis cameræ, cubiculariis, & aliis in præsenti congregatione, & etiam aliis immediate præcedentibus descriptis testibus, &c. Quo facto, dominus, Ioannes de Prato promotor præfatus ex parte sanctissimi domini nostri papæ intimavit omnibus & singulis patribus & dominis præsentibus ibidem, quod die crastina, videlicet Sabbati quintadecima Februarii, erit sessio publica pro hujusmodi formæ concordatæ & admissæ publicatione, ubi prædictus sanctissimus dominus noster papa personaliter intendit interesse. Quare exhortabatur patres & dominos patres & dominos ipsos, ut ad illam celebrandam crastina die prædicta mane hora quartadecima vellent convenire.

Die Sabbati quintadecima mensis Februarii supradicti de mane in ecclesia majori Ferrariensi, sanctissimo domino nostro papa inibi præsidente, reverendissimisque ac reverendis patribus & dominis sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus, archiepiscopis (Tarantasiensi absente) episcopis, electis, abbatibus, generalibus, magistris & doctoribus in duabus ultimis sessionibus nominatis, ac ultra illos Leonardo archiepiscopo" Patensi de Arimino minori, An- "f. Patrensi

A drea Megarensi, Ventura Bretonomensi, Ioanne Pesauriensi, Aloysio Foroliviensi, Carolo olim Mutinensi, Ioanne Bracarensi, episcopis, septuaginta duobus numero, inter mitratos & electos confirmatos, pluvialibus dumtaxat indutis, ibidem pro sessione publica celebranda in Spiritu sancto legitime congregatis, universalem ecclesiam repræsentantibus, reverendissimus pater dominus Angelottus tituli S. Marci presbyter cardinalis missam de Spiritu sancto solenniter, nonnullis sibi assistentibus patribus & ministris, decantavit. Qua finita, sanctissimus dominus noster ac patres & domini præfati ad sessionem celebrandam procedentes hoc modo ordinarunt, videlicet, ipse dominus noster pa-
B pa in medio chori ante altare in cathedra solenni sibi ibidem parata, vestibus pontificalibus indutus, ac mitram planam habens in capite, se reposuit. Protonotarii vero, subdiaconi, sacri palatii apostolici auditores, acolyti, cubicularii ad pedes ipsius domini nostri; domini autem sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales in parte dextra in superioribus gradibus in navi ecclesiæ, in secundis vero gradibus, tam a dextris, quam a sinistris, ordinum diversorum procuratores, provinciales, magistri & doctores ordine suo fuerunt. Ipsisque dominis & patribus sic, ut præmittitur, ordine supradicto sedentibus & existentibus, per prædictum dominum
C nostrum papam nonnullis orationibus, ac per cantores antiphona, *Exaudi*, & deinde litaniis & aliis consuetis dictis & decantatis, nec non ipsius sacræ synodi per ipsum dominum nostrum papam trina facta benedictione, aliisque solennitatibus præmissis debitis & consuetis, reverendus pater dominus Aloysius episcopus Foroliviensis auctoritate & mandato domini nostri papæ ac ejusdem sacræ synodi, ambonem ascendens, decretum ultimo per patres & dominos hujus sacri concilii hesterna die admissum & approbatum publice alta & intelligibili voce, ac de verbo ad verbum, cujus tenor inferius est insertus, pronuntiavit, publicavit,
D & ad omnium & singulorum ibidem præsentium & adstantium, quantum in eo fuit, plenam & indubitatam notitiam deduxit, hoc laudantibus & approbantibus omnibus & singulis patribus & dominis supradictis, præsentibus reverendissimis, nec non venerabilibus ac nobilibus viris, dominisque L. de Calvis de Roma, B. de Sala de Ferraria, M. de Ursinis, M. de..... de Portugallia, N. Barbato de Venetiis, Gabriele de Cornario de Venetiis, Ludovico de Cypro, P. Barbo de Venetiis, D. Michael de Venetiis, & B. de Corneto, apostolicæ sedis protonotariis.

E *Tenor vero decreti per dominum episcopum Foroliviensem publicati, unde supra fit mentio, sequitur, & est talis.*

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Exposcit debitum pastoralis officii, cui divina favente clementia, licet insufficientibus meritis, præsidemus, ut nefarios malignorum excessus, illorum præsertim, qui tranquillum ecclesiæ statum in varias periculosasque, nisi obvietur, procellas & perturbationes impellere satagunt, & Petri naviculam fluctibus mergere moliuntur, opportunis remediis opprimamus, ac

Eugenius papa irr[ita] omnia B[asi]leensium [de]creta, & [de]clarat eo[s] incidisse censuras [&] pœnas.

ac ne in sua malitia gloriantes, aliis occasionem A malignandi præbeant, pro excessibus per eos commissis debitæ ultionis pœnam infligamus. nam ut canonicæ continent sanctiones, in culpis quæ multorum trahunt jacturam, culpa est relaxare vindictam. Sane cum in sacro Basileensi concilio de loci electione pro futuro œcumenico concilio ageretur, & per eos, ad quos potestas eligendi locum erat devoluta, factum esset [a] decretum, ipsumque ambasiatores carissimi filii Ioannis imperatoris Græcorum, & venerabilis fratris Iosephi patriarchæ Constantinopolitani ibidem existentes acceptassent; aliis [b] vero Avenionem vel alium locum nominantibus, ad quem præfati oratores nullo modo ire velle [c] protestabatur, asserentes pro certo præfatos imperatorem & patriarcham ad dictum concilium, B nisi personaliter interessemus, nullatenus accessuros; prædicti qui Avenionem petebant, veriti Græcos ipsos ad eos nequaquam ituros, quoddam decretum, sive libellum famosum, quod monitorium [d] appellant, adversus nos, licet nulliter, & de facto in grave scandalum & scissuram ecclesiæ, in tamque sancti operis, unionis videlicet Græcorum, perturbationem, conflare temere ausi sunt. Nos pro unitate ecclesiæ conservanda, & dicta unione consequenda, prædictum Basileense concilium ex justis, rationabilibus, necessariis ac urgentibus causis, de consilio & assensu venerabilium fratrum nostrorum C sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium, quamplurimis venerabilibus fratribus & dilectis filiis archiepiscopis, episcopis, electis & abbatibus apud sanctam sedem apostolicam existentibus, id laudantibus & consulentibus, ad civitatem Ferrariensem & Græcis & nobis accommodam transtulimus, prout in literis [e] superinde confectis latius continetur. Ipsi vero omnem viam juris spernentes, & in suo obstinato proposito perseverantes, literasque dictæ translationis, ac omnia in eis contenta parvipendentes, ac mala malis cumulantes, non solum rationabilem translationem nostram ex prædictis justissimis & urgentissimis causis, ut præmittitur, D factam, non acceptarunt, sed ut infra certum tempus, & sub suspensionis pœna prædictam translationem revocaremus, monere iterato temerarie sunt ausi. Quod quidem nil aliud erat, quam ut tanti sancti operis tantum Christianis omnibus optabilis prosecutionem deserere cogeremur. Iis vero non sine displicentia animi nostri intellectis, cum ea omnia non solum in destructionem tam sancti operis, sed in manifestam ecclesiæ scissuram, ut præmittitur, tendere videremus, translationem per nos tam necessario factam, & conditiones in illa purificatas fuisse, ac ipsum Ferrariense concilium inchoari, & legitimam prosecutionem habe- E re debere, prout in aliis [f] literis nostris plenius continetur, declaravimus; ad illudque inchoandum dilectum filium nostrum Nicolaum tituli sanctæ Crucis in Ierusalem sanctæ Romanæ ecclesiæ presbyterum cardinalem, nostrum ac sedis apostolicę legatum destinavimus [g]. Quod quidem non parvo prælatorum numero legitime congregatum, in publica sessione translationem & declarationem prædictas legitimas, justas & rationabiles, ac urgente necessitate, ad tollendum impedimentum præfatæ sanctissimæ unionis occidentalis & orientalis ecclesiæ, etiam ad evitandum scissuram in Dei ecclesia nunc imminentem, pro evidentique utilitate totius reipublicæ Christianæ fuisse & esse factas, solenniter declaravit, prout ex serie decreti superinde confecti liquide constat.

Interea certiores facti, prædictos imperatorem & patriarcham, & Græcos litoribus Italiæ appropinquare ad ipsum Ferrariense concilium, Deo duce, ea intentione & firmo proposito venimus, ut non solum hoc sanctæ unionis opus, sed illa etiam, propter quæ concilium Basileæ fuerat congregatum, realiter & cum effectu, adjuvante domino, prosequeremur. Atque etiam advertens dilectus filius noster Iulianus tituli sanctæ Sabinæ presbyter cardinalis apostolicæ sedis legatus, cum prædictos, ut a tam manifestis scandalis abstinerent, plurimis validissimis rationibus hortaretur, & pro ipsorum obstinata mente nullatenus exaudiretur, sed eos magis ad ipsa scandala in Dei ecclesia perpetranda paratos inspiceret, ne illorum impietatibus assistere videretur, inde discessit.

Illi vero neque id considerantes, & nescientes in semitis pacis & justitiæ dirigere gressus suos, jamque certiores effecti, Græcos ad eos nullatenus accedere velle, ac litoribus Italiæ appropinquasse, in sua cordis duritia perseverantes, cum dictam Græcorum unionem, pro qua nobiscum totis viribus, ingenio & industria laborare, & nobis assistere debuissent, aliter impedire & disturbare nequirent, pejora pejoribus adjicientes, ad tantũ temeritatis & audaciæ sunt progressi, ut nos a papali administratione suspensos esse, plurimis regum & principum oratoribus, qui Basileæ erant, tam nefandum scelus execrantibus, & in contrarium protestantibus, ausu sacrilego declarare, & ad alia plura, licet nulliter & de facto, procedere præsumpserint *.

Nos igitur attendentes excessus eorum adeo notorios, ut non possint aliqua tergiversatione celari, quodque error cui non resistitur, approbari videtur, & latum pandit delinquentibus iter is, qui eorum conatibus non resistit, ac nequeamus absque gravi offensa domini Iesu Christi, & suæ sanctæ ecclesiæ, tot & tantos excessus, qui præsertim sanctam & optatissimam unionem Græcorum impedire, turbare & penitus tollere videntur, ulterius tolerare, adversus præfatos in Basilea existentes, hoc sacro approbante concilio, in virtute altissimi decernimus, justitia mediante, quantum oporteat procedendum. Quapropter matura deliberatione prædictos convenientes, & tam scandalosa & nefaria præsumentes, etiamsi cardinalatus, patriarchali, archiepiscopali, episcopali, abbatiali, aut alia quavis auctoritate ecclesiastica vel sæculari præfulgeant, pœnas excommunicationis, privationis dignitatum, beneficiorum, officiorum, ac inhabilitationis ad futura in dictis nostris literis translationis contentas, hoc sancto approbante concilio, incidisse decernimus & declaramus. Decernentes, atque etiam insuper declarantes irritum & inane, & nullius roboris vel momenti, quidquid per eos tam circa prædicta, quam curiam nostram sequentes, vel in sacro concilio existentes a die translationis per nos factæ, sub nomine concilii, vel alias attentatum fuerit, vel in posterum quomolibet contigerit attentari.

Mandantes præterea, ipso etiam approbante concilio, sub dictis pœnis & censuris, ac præsti-

* Sessione 28. concilii Basileensis.

Eugenius papa declarat incidisse in censuras & pœnas contumaciter perseverantes in Basileensi concilio.

ANNO CHRISTI 1438.

ti juramenti, quo sanctæ sedi apostolicæ tenentur adstricti, violatione, omnibus & singulis cardinalibus, patriarchis, archiepiscopis, episcopis, electis, abbatibus, & ceteris cujuscumque conditionis & status existant, in dicta civitate Basileensi sub prætextu præfati concilii convenientibus, quatenus infra triginta dies a die dati hujus decreti debeant realiter & cum effectu a dicta civitate recessisse; præcipientesque magistro civium, consulibus, scabinis civitatem Basileensem regentibus & gubernantibus, ceterisque officialibus, quocumque nomine censeantur, quatenus infra dictum triginta dierum terminum prædictos non recedentes a prædicta civitate expellant, & a se realiter & cum effectu B ejiciant. Quod si prædicta infra dictum terminum facere omiserint, omnes & singulos regentes & officiales prædictos excommunicationis, populum vero & civitatem præfatam ecclesiastici interdicti sententias decernimus ipso facto incurrisse: quorum absolutionem, nisi in mortis articulo, interdicti vero relaxationem nobis specialiter reservamus.

Omnibus insuper & singulis, ad quorum notitiam hæc pervenerint, in virtute sanctæ obedientiæ, & sub excommunicationis pœna præcipimus & mandamus, ut si prædicti in Basilea existentes, civesq; ipsi non obedientes fuerint contumaces, nullus post dictum terminum ad di- C ctam civitatem Basilensem accedat, sed ipsis denegent mercimonia, & cuncta ad usum hominum necessaria. Mercatores quoque, qui causa dicti olim Basileensis concilii ibi convenerunt, cujuscumque conditionis existant, sub eadem

Contumacibus existentibus in Basileensi concilio mandat summus pontifex denegari mercimonia, ita ut contra facientes possint impune spoliari.

excommunicationis pœna inde omnino discedant. Si qui autem hæc nostra mandata contempserint, elapso dicto termino Basileensibus in contumacia existentibus, aliqua potestate forsitan præsumentes, cum scriptum sit: Iusti tulerunt spolia impiorum: possint tales hujusmodi bonis a quibuscumque Christi fidelibus impune spoliari, bonaque ipsa prius capientium dominio cedant. Verumtamen quia redeuntibus gremium suum nunquam claudit ecclesia, si prædicti in Basilea convenientes, vel ipsorum aliqui infra prædictum terminum triginta dierum a die datæ præsentium, ut præmittitur, ad cor redierint, & a dicta civitate recesserint, prædictas pœnas, quoad obedientes, sacro approbante concilio remittimus & relaxamus, easque pro infectis ab eorum data, & quæcumque inde secuta haberi volumus, decernimus & mandamus; supplentes, præfato approbante concilio, omnes defectus, si qui forsan ex solennitate jurium in præmissis, vel ex omissione aliqua intervenissent.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ constitutionis, declarationis, mandati, remissionis & relaxationis, voluntatis, suppletionis & decreti synodalis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei & beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum.

Datum Ferrariæ in generali sessione synodi solenniter celebrata, anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi millesimo quadringentesimo trigesimoseptimo, quintodecimo Kalendas Martii, pontificatus nostri anno septimo.

PARS SECUNDA
ACTORUM SACRI OECUMENICI
CONCILII FLORENTINI
POST ADVENTUM GRÆCORUM AD IDEM CONCILIUM.

HAC secunda parte continentur adventus Græcorum ad concilium, & subsecuta unio cum Romana ecclesia, ac praviæ disputationes cum Latinis, quæ referuntur ab Andrea de sancta Cruce patricio Romano, & apostolici consistorii advocato, qui non solum inter advocatos qui consilio interfuerunt, recensetur supra parte prima num. 29. sed etiam ea quæ hinc inde dicebantur, excipiebat, ut supra in præfatione hujus operis diximus. Cumque in dicendo eadem sæpe verba repetantur, nonnulla etiam actione ipsa explicentur, hinc factum est, ut scripta obscuriora sint, præsertim illa, quæ interpres ex tempore de Græco in Latinum interpretabatur, quæ si E *conferantur cum disputationibus a Græco scriptore relatis, & inter generalia concilia editis, ut in eadem præfatione operis diximus, manifeste apparet ipsum postmodum ea adaptasse & concinnasse, ex quo in notis aliqua Andreæ dicta explicavi; in quibus vero discrepant, suis locis admonui. Et quia disceptatores tam Latini, quam Græci adducebant sanctorum patrum & conciliorum dicta, nec innuebant locum unde desumpserant (nam ex fonte & ipso codice legebant) laborandum fuit in his locis conquirendis, & in margi-* D *ne apponendis, cum præsertim translationes ex Græco non conveniant in verbis cum translationibus hodie impressis, quarum varietatem pariter indicavi. Obscuriora & difficiliora adjectis notis tam in margine, quam post collationes, pro viribus explicavi, & summaria initio collationum apposui.*

Ceterum quemadmodum Græcus scriptor recensendo disputationes, plura postmodum, quæ inter disputandum agebantur, aliasque circumstantias loci, temporis & personarum, ad attexendam historiam narratione continua prosecutus est: ita & Andreas in his exprimendis colloquentem sibi facit in modum dialogi Ludovicum Pontanum, ut ejus interrogationibus obsecundans, legentium ingenio plenius satisfaceret. Erat autem Ludovicus protonotarius apostolicus, patria Romanus, de quo in actis consilii Basileensis relatis supra parte 1. num. 2. atque de eo honorificam sane mentionem facit Pius II. in epistola sua retractationis his verbis: Advenerunt per id temporis duo viri ex Italia ad Basileense concilium, Nicolaus Panormitanus archiepiscopus, & Ludovicus Pontanus apostolicæ sedis notarius, Alphonsi Magni regis oratores, qui velut duo orbis

orbis sidera, ceu pontificii juris & totius civilis sapientiæ duo præcipua lumina & clarissima censebantur.

Disputationibus Andreas nomen collationis imposuit, quod idem fecit Græcus scriptor. Quamvis enim Latinus interpres titulum συνέλευσις *a Græco scriptore disputationibus impositum, sessionem verterit, proprie tamen congregationem, seu collationem significat: & merito quidem disceptationes ita appellantur. nam sessio illa proprie dicitur, in qua patres judicio decernunt. Sciendum autem, quod scriptor Græcus plura de publice, Andreas vero de privatim dictis omittunt: nonnulla etiam dum proferebantur excepta, non sunt postmodum ab omnibus scriptoribus suis locis aptata & distributa: convenire enim ad hunc finem scriptores fuisse solitos, asserit Iulianus cardinalis coll. 4. in fine his verbis:* Relata, per notarios scripta auscultentur. *& coll. 8.* Conveniant qui scripserunt, & de scriptis conveniāt. *Hac ille. Propterea visum est hic innuere, quibus Andreæ collationibus correspondeant sessiones Græci scriptoris.*

Itaque primæ & secundæ collationi Andreæ correspondent ea, quæ Græcus scriptor narrat usque ad tertiam sessionem inclusive: tertiæ collationi correspondet sessio quarta; quartæ quinta & sexta; sextæ septima & octava; octavæ nona; nonæ decima; decimæ & undecimæ undecima & duodecima; duodecimæ decimatertia & decimaquarta; decimætertiæ & decimæquartæ decimaquinta, decimasexta & decimaseptima; decimæquintæ decimaoctava; decimæsextæ decimanona; decimæseptimæ vigesima; decimæoctavæ vigesimaprima; decimanonæ vigesimasecunda; vigesimæ vigesimatertia; vigesimæprimæ vigesimaquarta; vigesimæsecundæ vigesimaquinta. Quæ autem de unico principio Spiritus sanctus ponit Græcus in sessione 22. habet Andreas aptiori loco in collatione 20. circa finem, & 22. circa medium.

DISPUTATIONES SEU COLLATIONES INTER LATINOS ET GRÆCOS IN GENERALI CONCILIO Florentino habitæ, & ab Andrea de sancta Cruce patricio Romano & apostolici consistorii advocato conscriptæ in modum dialogi cum Ludovico Pontano.

COLLATIO PRIMA.

COLLATIO PRIMA.

De adventu imperatoris & patriarchæ Græcorum Venetias & Ferrariam, & quomodo excepti fuerint, ac de publica sessione Ferrariæ habita, deque summi pontificis decreto declaratorio, concilium generale ibidem esse legitime congregatum.

ANDREAS. Cum res memoratu dignas, quæ nostro tempore evenere (dum forensibus ex negotiis quid superextaret otii) scripto mandarem, [a] ephemeridum librum cutialem conficiens, & Græcorum adventus, eorumque conventus causas inter communia meditarer adscribere, conspexi non convenire mixturam re, modo, & personis a communibus differentem. Materia namque fidei, modus conventionis in unam œcumenicam synodum hominum diversorum climatum ac sectarum; personæ vero summi pontificis maximi Eugenii, sacratissimiq; cardinalium senatus, cœtusq; generalis synodi; illustrissimi Iosephi Constantinopolitani patriarchæ, quibus & re, & modo, & personarum dignitate, nil excellentius datur; eo motus, ut particulari tractatu hæc modo ipse commemorem, mente concepi: sed eo nunc promptius in actum deducam, quo tua interrogatione allicitus sum, ut necessariam proficuamque translationis concilii causam fuisse cognoscas, & cum his omnibus absfueris, eaque tam mature, religioseve meditaberis processisse, non ambigo, execrandos censebis, qui huic tam sancto operi impedimento fuerint. Ad rem igitur ipsam Dei cum protectione deveniens, quid ex me scire pridie appetebas, referre non tædeat.

LUDOVICUS. Multa pristino sermone vicissim contulimus, quibus te Basileensium gesta oppugnando, me autem, quæ in illorum diminutionem gesta fuere, rationabiliter detestando, diem consumpsimus, finemque verborum dedimus, pari voto concludentes, ut hoc maxime inficiari nequeamus, summa laude præconiove extollendum, quod in vestra Ferrariensi Florentinave synodo cum Græcis diligentissime decertastis: & cum tam graviter, tamque religiose, Latinos Græcosque convenisse, tamque curiosissime disceptasse relatum est, summo desiderio a te, qui his conventibus adfuisti, sentiam, quæ ibidem gesta sunt.

ANDREAS. Referam non minus perlibenter, quod appetis. Fuerunt namque conventus admirabiles, ut separatis vicibus usque ad noctis tenebras pari verborum vicissitudine, summo pontifice, omnibusque Latinorum Græcorumque patribus præsentibus, duodecim, sex Latinorum ex parte, totidemque ex Græcis, uno sub interprete colluctantibus, de fide concertarent.

LUD. Referas, oro, ab exordio, quo imperator, Græcorumque patres ad portus venere, quidve vobiscum publice egere. Rogoque, ut ex relatu dignis nil referendum omittas; sed antequam ad modum adventus devenias, causa adventus extitit, prout arbitramur, ut se converterent?

AND. Nescio quis intrinsecus partium fuerit motus, sed communi opinione creditur, quod adventus causa extiterit, ut religionis unicum ovile fieret, ac pastor unus, prout inter præcipua nostræ religionis præcepta constitutum est, arbitror, ut in fide una esset conventio, causa fuerit adventus. In pluribus namque a Romana sancta ecclesia divertebant usque ad ipsius deitatis notitiam: & quia ex adscribendis innotescent differentiarum causæ, hic non adscribimus.

LUD. Quem rei huic causam dedisse arbitraris?

AND. Quis, ut convenissent, causam dederit, modo curæ non est inquirere. Sunt qui arbitrantur,

COLLATIO PRIMA.

trantur, patres qui Basileæ pro universali synodo convenerant, dedisse causam: quidam vero summum pontificem Eugenium, qui & cum in minoribus fuerat, hoc summo anhelavit desiderio: & si asseras mutuo concursu utrosque classem, gentes, pecuniasve ad Græcos vehendos solenniter destinasse; fido tamen relatu percepi, quod etsi triremes miserint qui Basileæ fuerant, non ut Græcos ducerent, sed ut eos a veniendo averterent, id fecerunt. quod certo argumento percipitur, cum nec ballistarios Constantinopoli dimittendos, nec pecunias secum duxerint: quinimo eos maxime institisse fertur, ut Græcis ad pontificem maximum incedentibus infidelium potentatus obsisterent. Quæ quidem etsi minime crederem per fidelium mentes excogitari potuisse, ex his tamen qui cunctis ibidem gestis interfuere, fido relatu percepi: sed si concursus hic fidei fervore advenisset, uterque memoria dignus esset.

LVD. Cur magis pontificis, quam Basileensium triremibus advenere?

AND. Percepi, quia & venire promiserant, ac agendorum finem considerantes eo, quo tenderent, ut uno sub pastore Deum cognoscerent, & ideo Romani pontificis classibus, in quo universalis ecclesiæ potestas principaliter residet, transfretare ad partes nostras decrevere spretis Basileensium navibus; nequibant duobus de individuo contendentibus assentiri.

LVD. Referas adventus modum.

AND. Id perlibenter faciam; indeve principium sumam, quo Venetias advenere, nec rem longius protraham. Hesterno namque sermone cum in Basileenses graviter inveherer, retulimus quæ in navium destinatione summus pontifex Basileensesve egerunt; quidve per utriusque legatos, & utriusque legationis classes peractum est Constantinopolitana in urbe. Nona Februarii die, anno 1438. magno cum campanarum pulsu Græci Venetiis recepti sunt, duce, Venetorumve civibus dominio præsidentibus, in navi, quam Bucentaurum nominant, obviam euntibus: in quam imperatore recepto, ad palatium sibi dispositum conduxere. Veniebant namque, ut asserebatur, omni dimissa credulitatis pertinacia, ut veritatem cognoscerent; meritoque plaudendum fuerat.

LVD. Fuitne quis ex nostris, qui eos reciperet?

AND. Si occidentalium honorem conspicimus, nonne magnifice recepti sunt, si tantæ urbis populum conspexere eorum plaudentem adventui?

LVD. Sed summus pontifex, iique qui Ferrariæ pro concilio se habebant, nonne aliquos destinarunt?

AND. Eugenius summus pontifex reverendissimum cardinalem sanctæ Crucis, ac marchionem Ferrariensem ad Græcos recipiendos Venetias misit, audito Græcorum adventu: sed & reverendissimus dominus cardinalis sanctæ Sabinæ, S. Angeli cognominatus, qui Basileensi concilio præfuerat, qui ad hoc potissime conventionem illam protexisse asseruerat, ut Græcorum unioni causam daret, cum Græcos pontificis navibus advehi conspexit, ex Basilea Venetias venit paulo post præfatorum cardinalis & marchionis adventum.

LVD. Græci cum naves egressi sunt, quid egere?

AND. imperator & patriarcha Græcorum, primo eorum ingressu ex Venetiis ad summum pontificem oratores destinarunt, sæculares tres, abbates duos, qui vigesima Februarii pontificem adierunt. Data eis licentia publice disserendi, sæculares convenienter summi pontificis in accessu genuflexi sunt: clerici vero curvato capite, aliam reverentiam non exhibuerunt. Exposuerunt, imperatorem & patriarcham ad nutum suæ sanctitatis venisse, illicoque pausa ex longo itinere sumpta, adventuros.

LVD. Quid demum?

AND. Dimissis Græcis Venetiis, reverendissimus dominus cardinalis sanctæ Crucis & marchio Ferrariam redierunt, sanctæ Sabinæ Mantuam reversus est.

LVD. Prosequere, oro, quid demum secutum est.

AND. Quarto Martii Græcorum imperator Ferrariam magno cum equitum apparatu ingressus est. Occurrerunt ei cardinales obviam omnes, qui tunc Ferrariæ erant, extra civitatem, cum magno prælatorum comitatu: sub pallio aureo ductus est ad palatium apostolicum, & equester usque ad papæ cameram, via ad hoc in palatio Ferrariensi per marchiones antiquitus constructa, exhibitaque Romano pontifici reverentia debita, ad palatium, paradisus cognominatum, pro sui residentia dispositum, simili pompa associatus est.

LVD. Nonne & patriarcha imperatorem prosecutus est?

AND. Remanserat patriarcha, per aquam veniens, antiquitate gravior.

LVD. An post diutius moram traxit?

AND. Octavo ejusdem applicuit cum suorum clericorum consortio, per Padum in navi veniens: civitatique appropinquans, & cum magnus archiepiscoporum & episcoporum cœtus, & curialium ceterorum extra civitatem, ut eum reciperent, fuisset egressus, eumque diutius expectassent, marchione Ferrariensi & filio ad eum accedentibus ad navim in qua venerat, compertum est voluisse, ut sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales eidem occurrerent. Die illo his vigentibus, ex navi qua venerat, non descendit, ibidemque pernoctavit nocte illa.

LVD. In navi?

AND. In navi: erat namque undique tabulis tapetisve circumdata, quam Bucentaurum vocant, pro similibus casibus ordinata.

LVD. Quo demum ordine in terram venit?

AND. In diluculo diei sequentis, requisitis curialibus speciali nuntio, ad portum, quo naves Ferrariam applicant, curialium quisque equester accessit, duo cardinales juniores diaconi, Prosper de Columna tituli sancti Georgii ad Velum aureum, & Firmanus sanctæ Mariæ in Via lata, pariter accesserunt pontificis jussu. Equitantibus patriarcha & Græcis aliis, cardinales ei occurrerunt obviam, nullaque adinvicem alia inclinatione facta, nec alter alteri pileum flectens, dominus de Columna, qui ex eis duobus ætate minor, dignitatis tamen adeptione major collega, patriarchæ sic inquit: Reverendissime pater, dominus noster papa misit nos, ut associaremus paternitatem vestram. Eoque in medio sumpto, ad palatium apostolicum conduxere.

LVD. Quomodo per summum pontificem receptus est?

AND.

AND. Papa eidem non occurrit in publico, A quinimo ultra consuetum morem, in privata camera secreti cubiculi mansit, ut arbitror, prænarratæ difficultatis respectu. Ingressusque est patriarcha sex sociatus tantum, papave ut totidem secum haberet, si vellet, ultra cardinales convento. Sedit summus pontifex usque ad patriarchæ adventum in secreta camera, cardinalibus ad dexteram papæ constitutis; in scabello ad sinistram disposito receptus est: eoque paululum summum pontificem allocuto, ad palatium sibi pro habitatione assignatum associarunt omnes qui secum ex navi venerant, cardinalibus demptis.

LUD. Quid demum secutum est?

AND. Quia personæ antiquitas, & cere- B moniarum diversitas facilem non faciebat ad summum pontificem patriarchæ accessum, deputati sunt ex cardinalibus duo, dominus sanctæ Sabinæ, sancti Angeli cognominatus, qui ex Mantua ad summum pontificem his diebus venerat, deposito legationis officio, cui præfuerat; & dominus Firmanus, de quo supra verbum fecimus: quibus injunctum est, ut modum, formamve agendorum cum patriarcha disponerent. Ac multis hinc inde tractatibus habitis, convenere, ut in ecclesia cathedrali Ferrariensi convenientibus Latinis & Græcis declararetur, per summum pontificem concilium œcumeni- C cum, Græcis annuentibus, ibidem esse legitime congregatum.

LUD. Quo ordine hoc factum est?

AND. Octavo Aprilis ordo in majori ecclesia datus est. Fuerant pro generali concilio sedilia in medio Ferrariensis ecclesiæ primitus ordinata. Dextera pars ecclesiæ, ubi summi pontificis erat sedes, Latinis, sinistra Græcis, dispositæ sunt. Inter papæ tribunal & sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales sedes erat pro Romanorum imperatore, etsi absente, præordinata: sequebatur reverendissimus dominus cardinalium sanctæ Romanæ ecclesiæ senatus, reverendissimus dominus cardinalis de Ursinis primo episcopus Sabinensis, Iordanus nomine, D dominus Antonius episcopus Ostiensis, Branda Portuensis, Petrus tituli sancti Marcelli, Nicolaus tituli sanctæ Crucis, Franciscus tituli sancti Clementis, Angelottus sancti Marci, presbyteri cardinales; Prosper tituli sancti Georgii ad Velum aureum, Dominicus sanctæ Mariæ in Via lata, diaconi sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales. Inter primum & secundum cardinales episcopos, Hierosolymitanus patriarcha, quem sancta Romana ecclesia pro patriarcha tenebat: post reverendissimorum cardinalium ordinem sequebatur reverendissimus patriarcha Gradensis, demum archiepiscopi, prout primum quis dignitatem habuerat: post archiepiscopos E episcopi, post episcopos abbates pari ordine sequebantur.

LUD. Quot fuerunt ex patribus Latinorum mitra consedentium?

AND. Centum & sexaginta.

LUD. Quis prædictorum omnium ornatus fuerat?

AND. Summus pontifex aderat mitra gemmata, ac sacris indutus vestibus; similiterve cardinalibus episcopis & presbyteris stantibus mitra dempta, quibus absque ornamento albæ erant, cardinalibusve diaconibus, diaconorum vestibus, albaque mitra, ceteris patriarchis, archiepiscopis & episcopis, ornamento cardinalium, episcoporum more consedentibus; protonotariis, correctore in scabello per transversum de dextera ad sinistram ecclesiæ partem disposito ordinatis, nobisve advocatis nostro ordine ad eorum pedes in graduum summitate locatis, auditoribus, clericis cameræ ad pontificis pedes prope terram manentibus. Hic fuit Latinorum modus, ordo, formave in prædicto conventu: ac in Græcorum absentia fuit Spiritus sancti missa solenniter celebrata, servatisque quæ sunt solita servari in sessionibus publicis, summo pontifice, Latinorumque patribus ad dexteram ecclesiæ partem stantibus, advenerunt Græci, & sinistra ecclesiæ parte pro eis ordinata recepti sunt.

COLLATIO PRIMA.

LUD. Quis locus fuerat Græcorum imperatoris?

AND. In sinistra parte de directo cathedræ imperatoris Romanorum pariformiter constituta sedes est: ad ejus dexteram scabello quodam posito erat Demetrius ejusdem imperatoris germanus, despotus Moreæ.

LUD. Prosequere clericorum ordinem.

AND. In oppositum primi cardinalis sedes patriarchæ fuerat constituta, qui infirmitate detentus non adfuit illo die; & speciale misit mandatum, quod publice lectum extitit, ut inferius de verbo ad verbum interseram. In quatuor scabellis post patriarcham dispositis sequebantur archiepiscopus Heracleensis, Alexandrini patriarchæ legitimum mandatum habens, ejusque locum tenens; archiepiscopus Ephesinus patriarchæ Antiocheni legatus, archiepiscopus * Menesiensis Hierosolymitani patriarchæ personam repræsentans, & metropolita Iberius regis Iberiæ apocrisarius, archiepiscopus Trapezuntæ, archiepiscopus * Risicu, archiepiscopus Nicænus, archiepiscopus Lacedæmoniensis, archiepiscopus Nicomediensis, archiepiscopus * Trivoniensis, Amasiensis, Mitylenensis, Toloson, Stauropol, Tustricensis, Garinensis, Mellentenensis, Achiliensis, Muldulanus, archiepiscopi. Post quorum consessum erant sex presbyterorum habitum gerentes, * metropolitæ ecclesiæ Constantinopolitanæ, cruciferi appellati ex eo, quod crucem supra pileum, ultra communem presbyterorum habitum, gestabant; & monachorum venerabilis comitiva suo ordine sequebatur.

* *alias*, Monembasiensis

* *alias*, Zizien,

* *alias*, Tornobensis,

* metropolitanæ.

LUD. Quis habitus patriarchæ, aliorumve archiepiscoporum fuerat?

AND. Patriarchæ, archiepiscoporum & episcoporum habitum ibidem vidimus nigrum, tegmen capiti appositum monachorum more, cappa cælestini coloris, rigis albis purpureisve per transversum a summo usque deorsum variata; sacrarium quoddam, crucis venerabilis signum, certasque sanctorum reliquias continens, in pectore gerentium.

LUD. Religiosorum quis fuit ornatus?

AND. Abbates & monachi cappas camelorum pilis, seu grisea lana confectas, capitis tegmine ab eorum patriarcha episcopisve minime differentes.

LUD. Sæcularium vero?

AND. Sæculares presbyteri erant bireto quodam caudato usque ad vestis summitatem collum tegente, pileo nigro a lateribus circumflexo, supravestis talaris nigra, manicis angustis, manus extremitate longioribus.

COLLATIO PRIMA.

LVD. Sed imperatoris quis erat habitus?

AND. Imperatoris, ejusve germani habitus erat similis, purpurea vestis, & pileus ab anteriori parte oblongus cuspidem faciens, rotundus in ceteris, pretioso lapide supra pileum imperatoris tantummodo differens.

LVD. Sed imperatori non aderant aliqui ex sæcularibus?

AND. Sæculares quidam Græcorum prope imperatoris tribunal in scamno quodam prope terram consederant, in oppositum assistentium summo pontifici: primus despotus Serviæ, & nobilis quidam imperatoris Trapezuntæ mandatum habens; quidamve regis Iberiæ orator, habitu ab aliis differens, bireto rotundo lapidibus pluribus exornato, aurove contexto, ac duo apocrisarii principis Valachiæ.

LVD. Sed quis erat sæcularium apparatus?

AND. Communis nobilium sæcularium apparatus fuerat, diplois quædam usque ad pedes longa, sericea materia, fascia quadam staminis a pectore ad ventrem circumcincti; supravestis talaris strictissima, manicis angustis, quam cappæ more in humeris gerebant, collari ad caput eminente: in capite rotundus pileus cubitalis altitudinis, in summitate rotundior, in latitudinem effundens, abextra griseis pellibus, seu serico rubeo contextus. His igitur sic consedentibus ordine & modo quibus expressum est, silentium undique factum est: & aderant Latinorum in sacra theologia doctorum peritissimorum, atque jurium spiritualium & temporalium numerus copiosus, ut vix unquam uno in conventu spectatissimorum virorum coronam talem conspexerim; dico eorum, qui dignitatibus officiisve carebant. Omnibus his expectantibus, presbyter quidam Græcus assurgens, patriarchæ absentiam excusavit, ejusve mandatum in publica forma exhibuit, ac primo in Græco, & deinde in Latino legit: cujus mandati hæc verba fuere.

MANDATUM PATRIARCHÆ CONSTANTINOPOLI ANNO DOMINI 1438. die Mercurii IX. mensis Aprilis.

Ioseph miseratione Dei archiepiscopus Constantinopolitanæ novæ Romæ.

CUM gratia & beneplacito ejus qui omnia in melius disponit Dei, desiderium divinitus veniens nostras mentes communi intentione possideat, astantibus occidentalibus & orientalibus ecclesiæ pontificibus, ut omni possibili verbo atque rationabili modo sacris scripturis ac divinis eloquiis pridem edocti, sine ulla lite atque contentione de proposita quæstione cum Dei timore scrutari possimus, atque alterutri convenientes secundum unam Dei voluntatem, superante veritate, uniamur, jam res in hanc negotii summam accessit, ut nos orientalis ecclesiæ, veritatis manifestationem omnibus nostris periculis præferentes, huc Deo volente accesserimus, decet nunc rebus principium dare, cujus illud principium est, ut synodus pronuntietur, cui etiam me cum ceteris sanctis & fratribus meis pontificibus [5] interesse decebat, cum non esset conveniens, neque justum me absente vel pontifices illuc accedere, vel synodum pronuntiare. Sed cum ægritudo corporis prohibeat, nec sinat ut

A ego adesse possim, jam per hanc adhortatoriam literam, concedo reverendissimis patribus locum tenentibus sanctissimorum patriarcharum fratrum meorum, & omnibus in Spiritu sancto dilectis fratribus meis & coadministratoribus metropolitis, & ceteris prælatis ecclesiæ adire impræsentiarum, & perficere œcumenicæ synodi pronuntiationem. Hujus gratia & præsens exhortatoria litera nostræ humilitatis absoluta est omnibus vobis, ad prædictorum omnium manifestationem & certitudinem.

Habebat exemplar, *sacer patriarcha:* [6] manuscriptum, *mense Aprilis.*

LVD. Quid demum factum est?

AND. Summus pontifex reverendo in Christo
B patri domino episcopo Portugallensi annuit, ut pulpitum ascenderet, legeretque quod ei fuerat injunctum. Qui de loco suo recedens, locum ascendit, quamdamque bullam hujus continentiæ legit.

EUGENIUS PAPA DECLARAT FERRARIÆ ESSE SYNODUM universalem.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

MAGNAS omnipotenti Deo gratias referre nos convenit, qui antiquæ miserationis suæ non immemor, ecclesiam suam fe-
C condioribus semper accumulat incrementis: & licet hanc jactari interdum tentationum & pressurarum fluctibus sinat, nunquam tamen patitur mergi, sed inter undarum moles inviolabilem servat, facitque ineffabili clementia sua, ut inter angustias varias robustior illa semper assurgat. Ecce enim orientales & occidentales populi diu abinvicem separati, unum concordiæ & unitatis fœdus inire festinant: & qui longo a seipsis dissidio avulsos, ut æquum erat, moleste ferebant, post multa tandem sæcula, ipso utique auctore, a quo omne datum optimum provenit, sanctæ unionis desiderio corporaliter in hoc loco convenerunt. Nostrum autem & totius ecclesiæ munus est, & esse
D intelligimus, viribus omnibus eniti, ut hæc felicia cœpta jugi solicitudine felicem progressum exitumque consequantur, ut cooperatores Dei & esse & dici mereamur. Denique carissimus filius Ioannes Palæologus Romæorum imperator, una cum venerabili fratre Iosepho Constantinopolitano patriarcha, & aliarum patriarchalium sedium apocrisariis, magnaque cum archiepiscoporum & ecclesiasticorum nobiliumque multitudine, octava Februarii mensis proxime præteriti, Venetias, ad ultimum scilicet applicuit portum; ubi, sicut antea sæ-
E pius fecerat, Basileam justis de causis, ratione œcumenici seu universalis concilii celebrandi, se ire non posse patenter expressit; idque Basileæ congregatis per literas intimavit, exhortans atque requirens omnes, uti Ferrariam ad hujusmodi concilium celebrandum electam pro agendo tam sanctissimo hujus unionis opere sese transferrent. Nos itaque, quibus hæc sacratissima unio semper semper cordi fuit, quique hanc summo studio perfici cupimus, decretum [a] Basileensis concilii cum Græcis ipsis conventum, electionemque loci pro œcumenico celebrando concilio in eadem Basileensi synodo factam, ac per nos postea Bononiæ, instantibus

A... CH... 1.

Extat ... ce & L... hoc t... pag. 2... alteriu... transla... nis.

a supr... relat. pa... 1. num. ... pag. 831

instantibus ipsorum imperatoris & patriarchæ A nuntiis, [a] confirmatam, & quæque alia ad ipsum sanctæ unionis opus spectantia, ut est officii & debiti nostri, exequi diligenter intendimus. Omni igitur modo & forma, quibus melius possumus, decernimus & declaramus; [7] accedente consensu dictorum imperatoris & patriarchæ, omniumque in præsenti existentium synodo, sacram esse universalem seu œcumenicam synodum in hac Ferrariensi civitate omnibus liberam & securam, sicque dictam synodum ab omnibus reputari debere, in qua sine ulla rixosa detentione & pertinacia, atque cum omni caritate sacrum hoc unionis negotium tractandum, & Deo propitio, ut speramus, felici B fine claudendum est, una cum sanctis operibus reliquis, ad quæ peragenda synodus ista noscitur instituta.

Datum Ferrariæ in generali sessione synodali solenniter in ecclesia majori Ferrariensi celebrata, anno incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo trigesimooctavo, quinto Idus Aprilis, pontificatus nostri anno octavo.

Quibus peractis, lætissime ex conventu assurrexerunt omnes.

LUD. Hæc quidem auditu gratissima sunt, sed gratius suscipiam, cum dixeris disputationis modum.

AND. Publice conventio siluit usque ad C octavam Octobris.

LUD. Res quidem auditu horrenda est, quod tantus hominum numerus, tantusve elegantiæ fulgor in unum convenerit, nihilque tanto tempore gesserint.

AND. Græci huic rei causam dederunt: mos quidem gerendus erat eisdem, qui ad fidei unionem fuerant convitati ad hoc spirituale convivium. Sed & datus est modus, ut & si publice convenire nequirent, privatis conventibus certi ex Latinis Græcisque deputarentur, qui præludia publicarum disceptationum in medium ducerent. Deputati sunt ex Latinis sexdecim viri de regularium ac sæcularium numero, viri gra- D ves & docti, qui certis diebus tenerentur in ecclesia Minorum certas disputationes particulares facere; pariterque idem Græci fecere: quæ quidem quia publica acta non sunt, non visum est in scriptis publice referendum [b]. Discussum est pluribus diebus, & cum quatuor principaliores viderentur fuisse differentiarum causæ: Prima de processu Spiritus sancti a Filio; secunda de purgatorio, an sit, & an animæ ante diem judicii puniantur, vel Deum videant: tertia de potestate Romanæ ecclesiæ; & ultimo de sacramento, an in fermento, vel azymis fieri debeat: sumpta est purgatorii materia in discussionem, & disputationes plurimæ factæ sunt, an purga- E torium sit, quove loco animæ residean't usque ad diem, quo judicaturus vivos & mortuos Deus noster redemptor advenerit. Et posito, quod purgatorium foret, an pœna ignis ibidem sit, anne igne materiali ibidem animæ puniantur: plurimaque alia, quæ locis privatis discussa sunt, & suis loco & tempore in publicum [c] deducentur, omittam. Hoc modo deventum est cum Græcis usque ad octavam mensis Octobris.

Antequam reliqua Andreæ prosequamur, opportune hic temporis ordine exigente, ex Vaticano codice inserendas duximus literas Eugenii papæ de indulgentiis & subsidio pro Græcis.

Eugenius, &c. universis & singulis, ad quos præsentes nostræ literæ pervenerint, salutem & apostolicam benedictionem. COLLATIO PRIMA. Num. II.

AD salutem animarum Christi fidelium, quarum nobis tamquam unico Christi vicario, & totius dominici gregis pastori in terris principaliter cura commissa esse dignoscitur, diligenti solicitudine, prout onus ipsius pastoralis requirit officii, intendentes, ea diligenter quærere & exequi peroptamus, per quæ & fidei catholicæ exaltatio desiderata proveniat, & ipsi fideles ex piis eorum suffragiis spirituales fructus uberius consequantur. Sane ut multa omittamus; quæ superiori tempore pro unione orientalis ecclesiæ Græcorum multo labore & studio operati sumus; ante annum per oratores carissimi in Christo filii Ioannis Palæologi Græcorum imperatoris, & venerabilis fratris Iosephi Constantinopolitani patriarchæ, ac alios multos timoratos zelo fidei catholicæ accensos, & magnæ auctoritatis viros, ad prosecutionem præfatæ unionis, quæ eo in tempore ab aliis deserta videbatur, instantius requisiti, ad id etiam urgente nos conscientia, ne tam sanctum opus in magnam confusionem fidei catholicæ, ac perpetuam infamiam occidentalis ecclesiæ deseri pateremur, totum ejus sancti operis onus suscepimus, in Dei miseratione & fidelium suffragiis confidentes. In qua re tantam tamque solicitam operam adhibuimus, ut præfati imperator & patriarcha una cum metropolitis, episcopis, abbatibus, prælatis, nobilibus, & aliis clericis & laicis in multitudine copiosa ad nos venerint, cum quibus, præstante domino, œcumenicum concilium Ferrariense fundavimus, illud cum eis per disputationes & opportunos tractatus usque in diem præsentem solicite prosequentes. Verum cum ob dictorum apparatum ad iter arripiendum & navigationem, ac custodiam Constantinopolitanæ civitatis, prout conventum fuerat, graves expensas subierimus, & multo majores quam suppetant facultates, ac de cetero usque ad reditum eorum in patriam, juxta eis promissa, nos subire oporteat, rei hujus necessitate compellente, cogimur devotorum Christi fidelium suffragia & caritativa implorare subsidia.

Ut igitur ipsi Christi fideles ad opportuna tam sancti operis auxilia facilius & ferventius animentur, quo spiritualibus muneribus se senserint in benedictionibus præveniri: Nos attendentes, quod beato Petro apostolorum principi, & æterni regni clavigero ac pastori ecclesiæ, & successoribus suis infinitum illum thesaurum, qui in Christi sanguine fidelibus datur, plena sit dispensandi attributa potestas, de omnipotentis Dei & Christi misericordia, cujus vices, licet immeriti, in terris gerimus, ac beatorum apostolorum Petri & Pauli auctoritate confisi, omnibus & singulis Christi fidelibus, qui pro supportandis oneribus ad tam sanctum opus nobis incumbentibus ad certam summam (ut accepimus) hactenus contribuerunt, aut juxta eorum facultates contribuent in futurum, eligendi in confessorem sacerdotem idoneum sæcularem vel regularem, qui in omnibus casibus, etiam de quibus apostolica sedes esset merito consulenda, semel in vita, quamprimum opportunitas aderit, absolvere

Facultas absolvendi a casibus reservatis.

COLLATIO PRIMA. *Indulgentia subsidium tribuentibus.*

absolvere valeat, injuncta eis pœnitentia salutari: deinde etiam similem eligendi confessorem, qui in mortis articulo omnium peccatorum, de quibus vere corde contriti & ore confessi fuerint, ipsis in sinceritate fidei, unitate sanctæ Romanæ ecclesiæ, ac obedientia & devotione nostra & successorum nostrorum Romanorum pontificum canonice intrantium persistentibus, plenariam remissionem & indulgentiam concedere possit, tenore præsentium plenam & liberam concedimus facultatem. Quibus & confessoribus sic, ut præfertur, eligendis ab excommunicationis, suspensionis & interdicti sententiis ab homine vel a jure generaliter vel specialiter & nominatim latis in foro B pœnitentiali tantum, debita satisfactione juxta formam juris injuncta, absolutionis beneficium omnibus & singulis, de quibus supra, impendendi in forma ecclesiæ consueta: nec non super votis peregrinationis vel abstinentiæ, vel similibus, etiamsi de ultramarinis partibus, aut sancti Iacobi in Compostella, vel apostolorum Petri & Pauli liminibus visitandis, emissa fuerint, & non adimpleta, dispensandi, & in alia pietatis opera commutandi. Insuper etiam quoscumque usurarios, aut alias turpes quæstores, super usuris & bonis dumtaxat de quibus incertum est, quibus personis fieri debeat restitutio; ac etiam illos qui arma, vel alia prohibita infidelibus vel hæreticis detulerint, absolvendi facultatem similiter impartimur. Ita tamen C quod votis obligati expensas itineris, & oblationes quas facturi erant: usurarii vero, & ex turpi, vel alias indebito lucro ad restitutionem obligati, ubi pro quibus erat restitutio facienda, nesciuntur, & delatores prohibitorum, ut supra præmittitur, lucra, quæ ex talibus quæsierint, ad subsidium ejusdem operis exponant, & alias prædicti omnes satisfaciant, ut tenentur. Et ne (quod absit) per hujusmodi reddantur procliviores ad illicita in posterum committenda, volumus, quod si ex confidentia remissionis hujusmodi aliqua forte committerent, quoad illa dicta remissio nullatenus suffragetur. Quam quidem facultatem D circa voventes, usurarios, indebiti lucri quæstores, & prohibitorum delatores, ut præfertur, ad eas etiam personas, quæ pro subsidio hujusmodi hactenus juxta modos præmissos satisfecerunt, dum tamen sic soluta in dictum subsidium realiter assignentur, extendi volumus per præsentes. Mandantes & injungentes omnibus & singulis ecclesiarum prælatis, capitulis, conventibus, & aliis quibusvis ecclesiasticis personis, quatenus indulgentias & concessiones hujusmodi in locis eis subjectis per idoneos prædicatores populis suis solenniter publicari & exponi faciant. Quibus quidem prædicatoribus, & omnibus qui eos devote au- E dierint, & in tam pio opere assistentiam & favorem præbuerint, auctoritate prædicta duos annos & totidem quadragenas de injunctis sibi pœnitentiis in forma ecclesiæ relaxamus. Pecunias autem, & alia, quæ pia fidelium largitione, aut aliis quibuscumque erogationibus in subsidium hujus sancti operis obvenerint, ordinarii loci & illorum, quos cum literis concessionum hujusmodi per nos vel habentes ad hoc a nobis speciale mandatum destinari contigerit, duorumque bonorum virorum loci judicio reponi & conservari, & his quos ad ipsas

Facultas absolvendi a censuris.

Vota commutandi.

Indulgentiæ & concessiones sunt publicandæ.

A pecunias recipiendum deputaverimus, consignari volumus. Ordinationibus alias forsan quavis auctoritate in contrarium factis non obstantibus quibuscumque. Nulli ergo, &c. Datum Ferrariæ octavo Kalendas Octobris, pontificatus octavo.

Aliæ literæ ejusdem Eugenii de decimis pro eodem subsidio.

Eugenius, &c. Dilecto filio Baptistæ de Legname legum doctori, clerico cameræ apostolicæ, & capellano nostro, salutem.

DUDUM Basileense concilium pro unione Græcorum cum ecclesia Latina renovanda carissimo filio Ioanni Palæologo Romæorum imperatori, ac venerabili fratri Iosepho patriarchæ Constantinopolitano, expensas pro ipsis cum septingentis personis in veniendo ad locum œcumenici concilii, & ibidem stando, indeque redeundo ad civitatem Constantinopolitanam, proque duabus galeis & trecentis ballistariis in dicta civitate, quamdiu imperator causa concilii inde abesset, ad ipsius urbis custodiam mansuris, synodali decreto [a] spopondit: & cum ad hoc ingens perficiendum opus immensa pecuniarum quantitas necessaria videretur, ii qui in ipso tunc residebant concilio, considerantes simul summæ magnitudinem, necessarium & opportunum esse judicarunt, pro tanto Dei honore & totius ecclesiæ profectu, ipsam ecclesiam de bonis sibi a Deo collatis subvenire debere. Mature igitur inter se universalem omnium fructuum ecclesiasticorum decimam..... atque imposuerunt. [b] Ne autem clerum frustra gravari contingeret, ibidem decretum extitit, ut usquequo ipse imperator & patriarcha cum aliis Græcis ad ultimum applicuissent portum, ipsa decima nullatenus exigeretur. Verum cum in ipso olim Basileensi concilio de loci electione tractaretur, ubi œcumenica celebranda esset synodus, tandem Florentia aut Vtinum, seu locus alius, qui prius necessaria pro hac re præparasset, electus [c] extitit. Nos autem, qui etiam dum in minoribus constituti essemus, summopere hanc sanctam unionem Græcorum desideravimus & perquisivimus, habito cum fratribus nostris sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus, pluribusque aliis in magno numero, qui in curia Romana residebant, prælatis, maturo consilio, judicavimus, hanc civitatem Ferrariensem ad hujus œcumenici concilii celebrationem esse opportunam atque accommodam, & pro hac quoque necessaria præparare decrevimus. Ad honorem igitur omnipotentis Dei & sanctæ matris ecclesiæ, profectum quoque & amplitudinem fidei orthodoxæ, nostris impensis galeas & ballistarios, aliaque omnia in ipso synodali decreto promissa Constantinopolim transmisimus, & tandem, Deo propitio, ipsos imperatorem & patriarcham cum multis metropolitis, aliisque ecclesiasticis & sæcularibus viris nobilibus in magna multitudine, ad ultimum portum, civitatem videlicet Venetiarum, & deinde huc Ferrariam adduci fecimus. In qua quidem civitate Ferrariensi die 9. Aprilis, consentientibus ipsis Græcis, esse œcumenicum concilium legitime congregatum, in sessione publica solenniter [d] declaravimus. Cum

Nu[...]

a Se[...] 19. c[...] Basil[...]

b Se[...] 25. co[...] Basile[...]

c Ho[...] cretur[...] betur[...] num.

Consen[...] tibus G[...] in civi[...] Ferrari[...] concilium est legi[...] congreg[...]

d Vt [...] hac ea[...] collatio[...]

COLLATIO PRIMA.

Cum autem uſque ad hunc diem pro hoc ſanctiſſimo opere ſummam circiter octuaginta millium ducatorum expoſuerimus, omnique menſe, uſque ad confirmationem, tam pro expenſis eorum qui ſunt in concilio, quam pro dictis duabus galeis & tercentum balliſtariis civitatem Conſtantinopolitanam cuſtodientibus, quinque millia ducatorum exponere neceſſarium ſit, ne eccleſiam quæ nullo modo aliunde ſupplere poteſt, in præmiſſis deficere, tantumque bonum negligi defectu pecuniarum contingat, prædictam decimam per ipſum quondam Baſileenſe concilium impoſitam, conditione prædicta per Dei gratiam purificata, hoc ſancto approbante concilio exigendam jam fore declaravimus. Quocirca diſcretioni tuæ per apoſtolica ſcripta committimus, & mandamus tenore præſentium, quatenus procures & ſtudeas diligenter, quod perſonæ eccleſiæ, & quæcumque alia pia loca provinciarum, civitatum, diœceſum, ſub regnis cariſſimi in Chriſto filii noſtri Eduardi Portugalliæ & Algarbii regis illuſtris conſtituta, tam exempta, quam non exempta, cujuſcumque religionis & ordinis exiſtant, etiamſi ſint ſanctæ Romanæ eccleſiæ cardinales, quibus cardinalibus & religioſis nulla privilegia & exemptiones in hac parte volumus ſuffragari, ſine difficultate aut dilatione faciant illud idem, atque perſolvant. Volumus autem quod hujuſmodi decima per te, quem in prædictis provinciis, civitatibus & diœceſibus collectorem tenore præſentium deputamus, ac tuos ſubcollectores, clericos dumtaxat, quos ad id deputabis, a perſonis eccleſiaſticis ſæcularibus & regularibus, exemptis & non exemptis, in eiſdem civitatibus & diœceſibus, fructus, redditus & proventus hujuſmodi habentibus, & infra annum habituris, de ipſis dumtaxat fructibus, redditibus & proventibus colligatur, & etiam exigatur: utque juxta conſtitutionem editam in concilio Viennenſi ſuper decimis exigendis, calices, libri, & alia ornamenta eccleſiaſtica divinis officiis deputata, ex cauſa pignoris, vel alias, occaſione prædicta nullatenus capiantur, diſtrahantur, vel alias occupentur. Volentes quod tam tu, quam ſubcollectores a te, ut præfertur, deputandi, dictam decimam a ſingulis perſonis eccleſiaſticis hujuſmodi, auctoritate noſtra per cenſuram eccleſiaſticam ac ſequeſtrationem eorum redditum & proventuum eccleſiaſticorum, per te ac per ipſos, aut alium vel alios, ad ſolvendum compellas, ſeu compellant, invocato ad hoc, ſi opus fuerit, auxilio brachii ſæcularis, tam fecilis recordationis Bonifacii papæ VIII. prædeceſſoris noſtri de una, ac duabus diætis in concilio generali, quam aliis conſtitutionibus apoſtolicis contrariis non obſtantibus quibuſcumque, ſeu ſi eiſdem perſonis a ſede apoſtolica ſit indultum, quod ad ſolutionem hujuſmodi decimæ minime teneantur, & ad id compelli, aut quod interdici, ſuſpendi, excommunicari, aut extra vel ultra certa loca ad judicium evocari non poſſint, per literas apoſtolicas non facientes plenam & expreſſam de verbo ad verbum, eorumque propriis ordinum, locorum & perſonarum nominibus & cognominibus mentionem, & quibuſcumque privilegiis & indultis, exemptionibus & literis apoſtolicis quibuſcumque ordinibus & dignitatibus, & ſpecialiter ſanctorum Benedicti & Auguſtini, Ciſtercienſium, Cluniacenſium, Præmonſtratenſium, Grandimontenſium, Carthuſienſium, Camaldulenſium, Valliſumbroſæ, Cruciferorum & Humiliatorum, ac Hoſpitalium ſancti Ioannis Hieroſolymitani, & beatæ Mariæ Teutonicorum, ſancti Iacobi de Spata, Calatravenſis & de Alcantara militiis, & ipſorum univerſitatibus generaliter vel ſpecialiter ſub quacumque forma vel expreſſione verborum a memorata ſede conceſſis, de quibus, quorumque totis tenoribus de verbo ad verbum in noſtris literis plena & expreſſa mentio ſit habenda; quibus omnibus hac vice dumtaxat ex certa ſcientia volumus derogari. Et inſuper volumus, tibique per apoſtolica ſcripta committimus, quod tu & a te deputandi illos ex perſonis eccleſiaſticis ſupradictis, provinciarum, civitatum & diœceſum prædictarum, quos ex defectu non factæ ſolutionis hujuſmodi excommunicationis ſententiam incurrere contigerit, ab eiſdem ſententiis poſt ſatisfactionem debitam abſolvere, & cum eis ſuper irregularitate, ſi qua forte ſint ligati celebrando divina, aut immiſcendo ſe illis, non tamen in contemptum clavium, contraxerint, auctoritate noſtra valeas & valeant diſpenſare. Perſonas etiam ad taxationem hujuſmodi de terris idoneas eligendas & deputandas plenam tibi tenore earumdem literarum facultatem concedentes. Datum Ferrariæ anno incarnationis dominicæ milleſimo quadringenteſimo trigeſimo octavo, ſexto Nonas Octobris, pontificatus noſtri anno octavo.

NOTÆ HORATII IVSTINIANI

AD PRIMAM COLLATIONEM.

1 *Retulimus.*] Hoc opus Andreæ de ſancta Cruce, de quo iterum mentionem facit infra collatione 11. & 22. num. 9. adhuc deſideratur: ſed ex actis quæ in prima hujus operis parte retulimus ex bibliotheca Vaticana, ſufficiens habetur rerum geſtarum notitia.

2 *Curvato*] Nec mirum. nam quod magis, & alio etiam titulo, deberent Græci neoterici, non genuflectunt orantes vel adorantes, nec in eccleſia

Mirum certe etiam in hoc eos degeneraſſe a ſanctis patribus. Nam Daniel. cap. 6. *Tribus temporibus in die flectebat genua.* Salomon 3. Reg. 8. *Utrumque genu orans in terra fixerat.* Et de pluſquam Salomone legitur Lucæ 22 *Quod poſitis genibus orabat. Flecto genua mea* (dixit Paulus Epheſ 3) *ad Deum pro vobis.* Vide plura apud Baronium tom. 1. anno 58. numer. 106. Sane canone 20. primi concili Nicæni prohibetur genuflexio in diebus dominicis & pentecoſtes. Idem ſtatuitur in canone 20. concilii Conſtantinopolitani, & 91. concilii Trullani; quæ exceptio, ut canoniſtæ dicunt, firmat regulam in contrarium, nimirum extra ea tempora, quibus reſurrectio domini commemoratur, genuflectendum eſſe: quod præſupponunt ſanctus Germanus Conſtantinopolitanus patriarcha in theoria rerum eccleſiaſticarum, & ſanctus Baſilius homilia 13 de baptiſmo hæc ait: *Quid expectas beneficio febris baptizari, quando nec poteris manus in cælum tollere, nec in pedes erigi, nec genua adorando flectere?* Et ad Amphilochium libro de Spiritu ſancto docet, in diebus dominicis & tempore pentecoſtes non genua flectendum in memoriam reſurrectionis dominicæ. De reliquis vero diebus anni hæc ſubdit: *Quoties genua flectimus, & rurſus erigimur, ipſo facto oſtendimus, quod ob peccatum in terram delapſi ſumus, & per humanationem ejus qui creavit nos, in cælum revocati ſumus.* Sed & Balſamon alioquin ſchiſmaticus in commentariis ſupradictorum canonum, & in Nomocanone Photii titulo 14. idem præſupponit: deque eadem genuflexione mentionem facit Cabaſilas in expoſitione liturgiæ capite 24. Certe ſanctus Damaſcenus libro de hæreſibus explicans nomen cujuſdam ſectæ hæreticorum, ſic ait: *Agonyclitæ ſunt, qui quoties orant, genuflectere provolvique nolunt, ſed ſemper ſtantes precantur.*

COLLATIO PRIMA.

3 *Simili pompa.*] Extant in valvis æneis jussu Eugenii papæ IV. in majori porta basilicæ sancti Petri collocatis insculpta nobiliora ejusdem pontificis monumenta, inter quæ visitur & imperator una cum despota ejus fratre Constantinopoli Venetias, & inde Ferrariam ad concilium navigans. Cernitur & ejusdem ad summum pontificem accessus, quem genu flexo veneratur, ut hic in gratiam lectoris, & majorem declarationem eorum quæ dicit hic Andreas, & statim infra dicet de habitu imperatoris & aliorum Græcorum, [a] imprimi curavimus. Extant in iisdem valvis hi versus inscripti.

[a] consule editiones Romanam & Luparensem: neque enim his spectaculis oculos legentium detinemus.

Sunt hæc Eugenii monumenta illustria quarti:
Excelsa hæc animi sunt monumenta sui.
Ut Græci, Armeni, Æthiopes, hic aspice ut ipsam
Romanam amplexa est gens Iacobina fidem.

4 *Sabinensis.*] Iordanus Sabinensis præcedit Antonium Ostiensem: antiquior enim episcopus cardinalis, sive is sit Sabinensis, sive Albanensis, sive Ostiensis, sive alius ex sex episcopis cardinalibus, decanatus dignitatem obtinet, quod Paulus IV. in sua constitutione, *Cum venerabiles*, voluit habere locum in episcopis cardinalibus præsentibus in curia, vel ex publica causa absentibus, & extra curiam per Romanum pontificem destinatis. Vide Panvinium de episcopis & titulis cardinalium paragr. *Sicut autem.*

5 *Interesse.*] In hujus enim synodi, in qua de unione Græcorum agebatur, & ad quam vocatus accesserat, Ferrariæque jam aderat, conveniens & justum erat, ut sessioni etiam interesset, ne unio quasi eo spreto vel invito fieri videretur. Vide hic infra notam sextam.

6 *Manuscriptum.*] Erat, scilicet exemplum subscriptum: *Ioseph sacer patriarcha manu propria, mense Aprilis,* die scilicet nona, qua erat sessio anno 1438.

Hoc mandatum patriarchæ non refertur a Græco scriptore, sed longe aliud paulo post initium sub titulo προτροπή, quod exhortationem, seu commonitorium Latine dixeris, his verbis.

In nomine sanctæ, vitæque principii Trinitatis, Patris & Filii & Spiritus sancti, duæ Christianorum partes, Italorum scilicet & Græcorum, hodie communi consensu convenerunt ad indicendam sacrosanctam œcumenicam synodum. Et ex una quidem parte sancti patres orientalis ecclesiæ, videlicet serenissimus imperator Ioannes Palæologus, & patriarcha dominus Ioseph, & archiepiscopi, & cruce signati, & primarii orientalis ecclesiæ sacerdotes, diaconi, ejusque universus clerus.

Ex altera vero similiter Italorum parte tota sancta occidentalis Romana ecclesia, scilicet beatissimus papa cum universo suo sacerdotali ordine. Consentimus, & contenti hoc sumus, ut sancta & œcumenica hæc synodus celebretur in hac urbe Ferraria in templo sancti magnique martyris Georgii, quod situm est in hac media urbe: & indicimus, & spatium damus, quod ab hoc tempore, anno scilicet 1438. die nona mensis Aprilis indictionis primæ sumatur ad menses quatuor, & in omnibus locis & regnis Christianorum notum sit omnibus, atque omnes conveniant, reliqui etiam Basileensis concilii, quique Romæ sunt, & omnis Christianus, quique advenire voluerit, veniat ad tempus constitutum

Quod si quis despexerit, aut aspernatus fuerit hanc sanctam synodum, neque advenerit usque ad præfinitum tempus, ut excommunicationi subjaceat, nisi amplexus fuerit quæcumque ab legitima synodo fuerint decreta. Et si quispiam eminenti sit statu, aut doctor, aut ecclesiastico fungatur officio, dicimus, mittendam esse ab eo suam confessionem, aut vicarium, si nequeat ipse venire; utque approbet atque recipiat quæcumque sancta synodus decernit.

Quod si rejecerit, ut diximus, sit excommunicationis censura perculsus. Idem de magnis principibus & ducibus, aliisve locorum dominis dicimus, ipsos etiam debere convenire, mandato papæ & imperatoris & synodi obedientes, vel certe & ipsos eadem similiter scribere.

Si vero iidem reges & principes alibi voluerint synodum celebrari, ut de eo quod potius sit, deliberent, atque id sit in synodi potestate usque ad tempus præstitutum.

Hoc lecto, jusserunt etiam beatissimi papæ decretum pro ambone recitari Hæc ille.

Subdit deinde summi pontificis decretum, ut hic etiam Andreas, nonnullis tamen additis & mutatis, ut statim dicam.

Sistendum est enim hic paulisper, & diligenter considerandum, quod omnino videtur necessarium fuisse lectum mandatum, quod ponit Andreas, ut tam proprio, quam ipsius patriarchæ absentis nomine, reliqui episcopi orientales decreto papæ consentirent, ut hic nota 4. & 6. dicimus.

Quod vero hæc exhortatio, seu commonitorium, quod ponit Græcus scriptor, omisso mandato ab Andrea relato fuerit lectum, nullo modo credibile apparet.

A In primis enim ipsa synodus hujusmodi commonitorium non permisisset legi & publicari nomine patriarchæ, etiam synodo approbante, sed ipsa universalis synodus idipsum suo proprio nomine edixisset, decrevisset & mandasset, ut moris est, & apparet in decretis omnium generalium synodorum.

Secundo, nec summus pontifex id permisisset non solum patriarchæ, sed nec ipsi generali synodo. Ut enim sapienter & eruditissime observat Turrecremata de potestate papæ ad primum articulum, & in decreto hujus concilii Florentini: *In conciliis generalibus, in quibus pontifex maximus personaliter præsidet, sive diffinitiones fiant in materia fidei, sive schismatis, sive reformationis, soli summi pontifices in signum auctoritatis & potestatis, auctoritate propria statuisse & diffinisse leguntur eodem approbante concilio, ut ipsorum conciliorum gesta in decretalibus, Clementinis & Extravagantibus clarissima luce demonstrant: quod etiam observatum fuisse apparet in concilio Constantiensi, in quo ante electionem Martini papæ V. factam in eodem concilio, omnes*
B *diffinitiones factæ leguntur nomine concilii: summi autem pontificis electione secuta, ipsoque præsidente, omnes subsequentes diffinitiones a sessione 42. factæ leguntur nomine ipsius papæ, approbante concilio.* Hæc Turrecremata. Idipsum legitur in hoc eodem concilio in decreto papæ, quod statim subdunt Andreas & Græcus, & in diffinitionibus pro Græcis, Armenis, Iacobinis, & aliis nationibus infra recensendis: quod tamen Basileenses non observarunt. Nam etiam post electionem pseudo papæ Felicis in eorum concilio præsidentis, omnia decreta facta leguntur nomine concilii; & merito. nec enim ille papa, nec ipsum concilium, nec decreta ullius sunt roboris.

Tertio, nec etiam coram Græcis patribus hujusmodi commonitorium lectum fuisse verisimile est. Ipsi enim spreta Basileensi synodo summi pontificis auctoritate freti, translationem Basilea, & indictionem Ferrariæ promulgatam legitimam, ut par erat, existimantes, Ferrariam accesserunt: multoque minus hæc eadem Iosephum
C patriarcham alioqui religiosissimum meditatum fuisse credendum est, cujus morientis, ipso Græco scriptore testante sessione 25. hæc fuit postrema sententia, mentisque testatio: *Quoniam ad finem vitæ meæ perveni soluturus jam commune debitum, Dei gratia, scribo & subscribo sententiam meam universitati meorum filiorum. Omnia igitur quæ sentit & quæ dogmatizat catholica & apostolica ecclesia domini nostri Iesu Christi senioris Romæ, ipse quoque sentio, & iis me acquiescentem do & dico. Profiteor quoque beatissimum patrem patrum maximum pontificem, & vicarium domini nostri Iesu Christi antiquæ Romæ papam, ad certam omnium fidem.* Hæc patriarcha.

Quarto, si summi pontificis decretum, quo declarabatur, synodum esse Ferrariæ legitime congregatam, (consentientibus qui jam advenerant Græcis patribus) in ea sessione illico promulgandum erat, quid opus erat promulgatione antecedentis alterius etiam decreti patriarchæ de eadem re, in eadem sessione? Nam si hoc decretum patriarchæ erat idem cum illo pontificis, apparuisset su-
D perfluum: si vero contrarium, apparuisset nullum. Quod si supplebat quæ deerant, illud pontificis apparuisset deficiens & impræmeditatum.

Quinto, discrepare etiam videtur a decreto papæ, quod in eadem sessione illico promulgatum est. Nam pontifex ipse præsens decernit & declarat, consentientibus reliquis, ut diximus, synodum universalem esse in Ferrariensi civitate, legitime scilicet congregatam, utpote a se prius Basilea translatam, & Ferrariæ indictam, imo etiam ante adventum ipsius papæ a Nicolao tituli sanctæ Crucis presbytero cardinali, apostolicæ sedis legato, ejusdem sedis auctoritate canonice sessionibus publicis inchoatam & celebratam, atque iterum ab eodem summo pontifice ante adventum Græcorum in ea præsidente confirmatam, ut in prima parte hujus concilii apparet: cui indictioni, inchoationi & confirmationi in suo præsenti de-
E creto insistit Eugenius, accedente novo consensu patrum Græcorum: *Decernimus*, inquit, *& declaramus, accedente consensu imperatoris, & patriarchæ, omniumque in præsenti synodo existentium, sacram esse universam œcumenicam synodum in hac Ferrariensi civitate:* legitime scilicet congregatam. ut enim hic ait Andreas, *hinc inde tractatibus habitis convenere, ut in ecclesia cathedrali convenientibus Latinis & Græcis declararetur, per summum pontificem concilium œcumenicum ibidem esse legitime congregatum.* Hæc Andreas.

Quamvis usque ad mensem Octobris non sint publice disputationes habitæ, sed privatis conventibus præludia in medium sint deducta, ut idem ait: quod etiam magis expressit Eugenius papa in literis apostolicis incipientibus, *Dudum Basileensis*, infra hac eadem collatione num. 3. recensendis his verbis: *In qua quidem civitate Ferrariensi die IX. Aprilis consentientibus ipsis Græcis esse*

œcumenicum

œcumenicum concilium legitime congregatum, in sessione publica solenniter declaravimus. Hæc Eugenius. Patriarcha vero in hoc suo commonitorio post spatium quatuor mensium indicit, edicit, promulgat, synodum (hæc enim omnia significat verbum Græcum ἀνακηρύξαι; initio commonitorii positum) quasi translatio de Basilea & indictio Ferrariæ, imo & inchoatio prius legati, & postea ipsius papæ, ac posteriores confirmationes sufficientes non fuerint, id ipsum est quod aperte subditur in commonitorio illis verbis: *Si vero reges & principes alibi voluerint synodum celebrari, de eo quod potius est deliberent, idque sit in synodi potestate.* Verum hoc illud est, quod & Basileenses pontificis auctoritati oblatrantes, adversus Eugenium exaggerasse constat, conquerentes, ut videre est in actis ejusdem concilii, & testatur Augustinus Patritius, ut in fine tertiæ partis hujus operis: *Eugenium papam propria auctoritate ad enervationem auctoritatis concilii, ut ostenderet se summum imperium habere supra concilium, illud de loco in locum pro suo arbitratu transtulisse.* Hæc Patricius.

Sexto, magnam etiam & inverisimilem habet rerum & verborum hoc patriarchæ commonitorium redundantiam. Nam ultra ea quæ diximus, plura etiam poterit sapiens lector animadvertere, quorum aliqua satis erit indicasse. Si enim papa, & cum eo Romana curia præsentes aderant, quid opus erat, eos etiam qui Romæ erant, in specie convocare tamquam absentes?

Septimo convocantur etiam in hoc commonitorio *doctores vel sapientes, & illi qui sunt in aliquo officio ecclesiastico. Quod si nequeant accedere ad generale concilium, mittant suam confessionem, vel vicarium.* Hæc autem ultra personalem hujusmodi hominum industriam ad disputandum & consulendum; præ se ferunt etiam jus ad decidendum: *In quo magna est cum cautela procedendum, ne* (ut ait Turrecremata de ecclesia lib. 3. cap. 14.) *ex consuetudine pratendant jus habere in diffinitionibus universalis concilii, ex quo plura inconvenientia sequi possent.*

Primum est, quia frequenter contingeret, ut judicium universalis ecclesiæ ad vota inferiorum revolveretur. & subdit: *Intelleximus, cum in Basileensi concilio fuimus, quosdam novellos magistros ad hoc summa violentia intendere, cognoscentes, quod admissis novellis doctrinis eorum, de auctoritate conciliorum & admissione inferiorum ad voces diffinitivas, major pars ecclesiæ esset semper apud eos, quotiescumque celebrarentur universalia concilia: a quo periculo dignetur ecclesiam suam sanctam dominus custodire.*

Secundum inconveniens quod sequeretur, si alii quam episcopi admitterentur in multitudine ad voces diffinitivas, est, quia esset in potestate unius principis, in cujus terra celebratur concilium, diffinire quidquid vellet in concilio, sive adversus papam, cum mittere posset tot doctores, magistros & abbates & presbyteros curatos, qui supergrederentur multitudinem episcoporum. practicam hanc sacrilegam dolenter oculis nostris aspeximus in Basileensi concilio. Hæc Turrecremata, qui utrique concilio, Basileensi scilicet & Florentino interfuit: cujus dicta comprobantur ex tumultu ecclesiasticorum in Basileensi concilio supra relato ex Augustino Patritio in prima parte hujus operis paulo post initium.

Octavo, quibusnam aliquando in actibus generalium synodorum lectum est, ante decretorum & canonum confectionem & promulgationem, latam esse excommunicationem latæ sententiæ contra inobedientes & non recipientes futura decreta, ut fit in hoc commonitorio?

Nono, quamvis hac in sessione qua lecta sunt decreta, narretur in Græco codice, patriarcham edito in solio sedisse, non ita multo post subjicitur, eumdem cum ægrotaret in synodum non venisse: quod & Andreas testatur. Si ergo præsens non aderat, qua tandem ratione hoc in edicto, veluti coram extans, recensetur, atque una simul cum pontifice, quique aderant ceteris, indicit synodum? Et hic etiam ad insinuandam præsentiam patriarchæ fit alia mutatio in Græco codice verborum decreti Eugenii. nam apud Andream sic legitur: *Decernimus & declaramus, accedente consensu dictorum imperatoris & patriarchæ, omniumque in præsenti existentium synodo.* At vero in Græco codice: *Decernimus & declaramus, consentientibus dictis imperatore & patriarcha, qui præsentes hic sunt, & omnibus qui ad hanc synodum convenere.*

Ex quibus apparet hujusmodi exhortationem, seu commonitorium patriarchæ, omisso ejusdem legitimo mandato ab Andrea relato, ad instar decreti summi pontificis, in non concupitam gratiam ullius sanæ mentis patriarchæ a quopiam meditatum.

Observandum autem, quod præfata constitutio Eugenii e Græco in Latinum translata sic se habet: *Decernimus & declaramus.* & infra, *Sacram œcumenicam synodum esse in hac urbe Ferraria libero tutoque loco celebrandam.* At vero in textu non solum Andreæ, sed etiam Græci scriptoris non adest hoc futurum, *celebrandam*, quod æquivocum est ad celebrationem inchoativam, vel continuativam: sed sic apud utrumque legitur: *Decernimus & declaramus;* & infra, *sacram œcumenicam synodum esse in hac urbe Ferraria:* vel ut habet Andreas, *in hac Ferrariensi civitate.* mens enim & sensus constitutionis est, non solum in futurum sacram synodum celebrandam fore, sed jam esse, scilicet legitime congregatam, inchoatam & celebratam synodum, ut supra evidenter probatum est. Quapropter futurum illud, *celebrandam*, expungendum esset e translatione Latina e regione textus Græci posita. Moderna autem textus Græci in Latinum Ioannis Matthæi Caryophili translatio secuta est in hac parte antiquiorem Abrami Cretensis, ex quo hanc constitutionem desumpsit, ut patet legenti, Laertius Cherubinus, & inseruit in suo bullario Romano sub Eugenio IV. bulla XI. de quibus translationibus Caryophili & Abrami Cretensis satis diximus in præfatione operis.

7 *Accedente.*] Memineris lector id factum de more omnium conciliorum, ut patrum requiratur consensus, qua de re Græcos inter & Latinos tractatum fuerat, ut paulo supra dixit Andreas.

COLLATIO SECUNDA.

COLLATIO SECVNDA, DIE IX. OCTOBRIS.

Eliguntur disputatores pro Latinis & Græcis: Orant in concilio Nicænus & Colossensis: Ephesinus proponit, non potuisse addi symbolo verbum, Filioque.

AND. NONA die Octobris, ut publicæ disputationes fierent, est conventum, & simili ritu & ordine, quo in cathedrali ecclesia retuli. Ordinatis sedibus in majori capella palatii apostolici, convenerunt summus pontifex una cum venerabili Latinorum caterva, ac imperator & patriarcha cum Græcorum comitiva.

LVD. Rem quidem dictu auditu ve mirabilem audio, causam fidei in contentionem deduci, quæ quidem nec omnium qui huic conventui præsentes fuerant, communi consensu poterat mutationem suscipere. Sed de his alias verbum faciam, an jure factum sit, ut ad fidei parem disceptationem admissum sit Græcos venire, cum solum ut dogmata nostra susciperent, instructionesve fideles, quas docet & tenet universalis Romana ecclesia, quæ nullius hæresis contagione unquam aspersa est, nec labefactari permittitur, & Dei verbo, qui pro ea semper indefesse [a] orare professus, tantummodo forte fuerant convivandi. sed de his nunc verbum non fiat. Dic rogo, quorum organis res tam grandes in medium prolatæ sunt. Scio oportuisse, certos fuisse dispositos (prout ex tuis verbis factum fuisse percepi) qui onus hinc inde disputationis susciperent. In hoc namque est intellectualium rerum præstantia, quod corporalibus certaminibus omnium corpora adjumento sunt. Intellectualibus vero paucitas, præstantium tamen animi vigore, ac elegantia virorum venerabilium.

[a] Christus Deus & homo dixit in quantum homo Petro, *Rogavi pro te, ut non deficiat fides tua.* Lucæ 22.

AND. Dixi [1] sex hinc inde fuisse dispositos.

LVD. Ex nostris qui?

AND. Reverendissimus dominus cardinalis sanctæ Sabinæ, sancti Angeli cognominatus; dominus archiepiscopus [2] Colossensis ordinis Prædicatorum, dominus [3] Foroliviensis ordinis Minorum, dominus [4] provincialis Lombardiæ ordinis Prædicatorum, dominus Petrus Perquerii magister in sacra pagina ordinis Minorum, & dominus Ioannes de sancto Thoma ordinis Eremitarum.

LVD. Ex Græcis vero?

Collatio secunda.

And. Dominus Marcus archiepiscopus Ephesinus, dominus metropolita Russiæ, dominus archiepiscopus Nicænus ætate juvenis, sed doctrina & gravitate venerabilis; quidam sæcularis, & duo cruiciferi sanctæ Sophiæ, quos cardinales vocant.

Lvd. De metropolita Russiæ nunc primum audio, cur hactenus de eo verbum habitum non est?

And. Nequivi quidem in patriarchæ adventu, cum secum non venerit: sed cum magno equitum apparatu ex Poloniæ partibus magnis cum sumptibus per terram venit, de mense Augusti Ferrariam ingressus est: sicque nequivimus pertinenter hactenus de eo facere verbum.

Lvd. O fidei sanctitas, ac inexolubile unitatis vinculum, quæ tanta terrarum diversitate distantes in unum congregat & ligat! Sed eo mirari non desino, quod cum Græcorum gentes Turcarum incursibus sint oppressæ, valeant tantis satisfecisse sumptibus.

And. Mirari desinas, cum summus pontifex ex proprio Romanæ ecclesiæ sumptu, introiribusve eos conduxerit, sumptusve quamdiu his in rebus cum caritate manserint, facere pollicitus, id facto executus sit.

Lvd. Quo ordine hæc colluctatio cœpta est?

And. Duobus sedilibus in capellæ medio versus altare, nostris sex in oppositum, sex Græcis suo ordine assidentibus, unus ex Græcis Nicænus Græco sermone, demumve per interpretem in Latinum translatis his verbis exoratus est.

SERMO DOMINI ARCHIEPISCOPI NICÆNI.

Extat Græce & Latine hoc t. XIII. concil. pag. 3. alterius translationis.

Non modo fines maximarum rerum, cum ad vota processerint, eos solent oblectare, qui pro ipsis elaborarunt, verum etiam nihilo minus ipsa principia quando adsunt. Principium enim & in omnibus aliis plurimum valere necesse est, cum sapientum communi sententia, totius dimidium appelletur. Est enim longe facilius principio dato ad finem proficisci, quam illud aliqualiter tangere, si otiosi [a] volumus esse. Maxime autem in divino præsenti opere plurimum posse sperandum est: & quod ad bonum id tendat finem, nos censere oportet, tum confisos divinæ promissioni, qua datur sperare, in medio nostri Deum nos habituros, quo præsente, nil omnino est desperandum: tum etiam id quod jam factum, magnum existimantes argumentum & conjecturam rerum futurarum. Tantum enim jam temporis membra ecclesiæ inter se fuerunt divisa, ut nedum convenire non paterentur, verum & ipso auditu id permoleste ferebant. Nunc autem tantum utrisque promptitudinis impensum fuit, ut cum multa impedientia fuerint, omnibus tamen superatis, adventum sit, unde per rectum ad unionem tenditur. Hoc quisnam divinæ non adscribat potestati, & consequenter faustum de omnibus ponat omen? Dies enim hodiernus, dies lætitiæ est, & licet nos exultare spiritu gaudentes. Præclara sane sunt exordia præclarissimarum conclusionum, magnæque primitiæ maximorum fructuum. Machinationes inimici, & quem adversus nos contexuit dolum, cum ut

[a] Græcus scriptor: sic Facilius est pervenire ad finem ordiendo, quam ordiri prorsus socordiæ indulgendo.

A adinvicem pugnaremus provocavit nos amicos & fratres, imo ejusdem capitis membra & partes, & unius pastoris ovile, defluere jam incipiunt, evanescereque ac dissolvi, ita quod ad unionem eamdem properent quæ distabant, & ad conjunctionem quæ dissidebant, cum utrique sub eodem angulo contineri quam maxime velint & optent. Convenerunt equidem ambo cum pari intentione atque eodem proposito, quod nullatenus permittatur, ut vincere, seu vinci omnino quæratur. Non enim esset hoc discipulorum Christi, nec moderatorum virorum, at quorumdam contentiosorum, & illorum, qui omnia vellent B arrogare sibi, ac propriis voluntatibus: at qui veritatem dumtaxat cupiunt invenire, cum qua vinci etiam paterentur, & absque qua vincere quidem expellendum putarent. Quamobrem veritatem clarescere necesse est, ac illis prorsus sedatis, quæ fuere impedimento, omnibus dominari: falsum vero longe debet explodi, quod cum filiis mendacii collatum, illis etiam dominetur, qui patrem mendacii plurimi ducunt, & illo duce omnia & agunt & dicunt. Quidnam diceret quis huic rei condignum? quid denique præconiis poneret simile? Omnes igitur gaudeamus spiritu, cunctis sit curæ de salvatoris laudibus, gratias agentibus ei de rebus jam effectis, ut finem videre C possimus, qui sit hujusmodi principiis congruus. Præterea offerat unusquisque nostrum omnia quæ sibi sunt possibilia, & quæ deducent ad finem & sacram unionem Christianorum. Omnia sunt nobis agenda, cuncta tentanda, in nullo deficientibus vel studii, vel promptitudinis, vel certaminum, vel laboris. Simus memores, quod non solum orare oportet, sed etiam nosipsos obsequi Deo. Non enim omnia sunt speranda a summa potentia, dum ipsi nihil agamus. Esset hoc profecto contrarium illis, de quibus oramus, si auxiliatorem precamur habere Deum, dum ipsi nihil facultatis nostræ adhibeamus, quod sit operæ precium, & quo Deus nobis opituletur. Tali nam- D que modo eumdem habebimus nobis suffragantem, atque facilius & magis prospere ad finem proficiscemur. Quod quidem utinam fiat, o Deus salvator, ut illo die astantes tibi cum plausu decantemus hymnum victoriosum atque gaudiosum, ab uno & eodem impulsi spiritu, & eamdem modulationem reddentes, necnon eadem connexi serie, sub te & uno & eodem capite valeamus vivere, moveri & spirare; idem sentientes, idem profitentes, & adinvicem idem existentes. O Christe rex, unum te super nos & eumdem regem & volumus & optamus, cujus precioso sanguine redempti sumus, qui pro nobis venditus sub peccato, pro nostra redemptione teipsum tradidisti. Fac igi- E tur ut nos ambo unum tibi simus ovile; nec patiare tuos esse divisos, nec permittas illos adinvicem decertare. Quinimo noli alteros relinquere, alteris vero opitulari: pro utrisque namque teipsum tradidisti, preciosi sanguinis tui effusio ambobus lavacrum effecta est. Commune igitur & nunc tuum auxilium dona nobis, ac utrisque teipsum adhibe. Ad te denique nosipsos utrosque alliciens, unum & eumdem finem teipsum statuens, ut alterno connexu & mutua affectione jungamur: nec permittas incisos nos esse, & abinvicem diffidentes, ut

ANNO CHRISTI 1438.

ut proinde necessario alteri a fine proposito decidant. Spiritus sancte, qui es gratiarum fons, spiritus sapientiæ, spiritus intellectus, spiritus timoris Dei, pro quo & cum quo hoc propositum certamen ecclesiis est, expellas a nobis omnem cogitationem superbam, timorem autem Dei nostris omnino inseras animabus, intellectum & sapientiam nobis largire; & una nobiscum certamen istud peragens, quod pro te agitur, declares omnibus veritatem, cum non solum spiritus veritatis sis & voceris, verum etiam quod omnem veritatem nos doceamur, opus tuum sit, juxta vocem illam veritatis veram & irrecusabilem. O Deus Trinitas, quæ omnia produxisti rationibus ineffabilibus, & quæ cuncta contines & provides & regis, tuum opus est homo, post forsan omnia alia, super omnia tamen visibilia constitutus. Habuit etenim principium hoc, &, ut opinor, regium, ut præparatis jam bonis ad vitam ingrederetur: de quibus rebus, corporalibus scilicet & præsenti conducentibus vitæ, pluries, imo semper illi providus es. Nec vero minus de illis, quæ ad statum & ad perfectionem respiciunt animæ, cujus proprium bonum veritas est, & ut non erret circa opportuna, cum hoc sit omnibus quæ habemus & habituri sumus, melius & magis divinum: hoc quidem impræsentiarum largiare nobis & tribuas, ut ipsa veritas nobiscum sit, & illam comparentem nos amplectamur, data nobis venia, si quid in eadem inviti erremus, & præsertim in rationibus quæ de te sunt; cum non modo tu ipse ininvestigabilis & inscrutabilis sis, verum etiam multa de tuis creaturis, quamvis tenues sint, tuæ divinæ imaginis resonantiæ & quasi umbræ atque simulacra. Annuas igitur deprecantibus nobis, & viam illam, te duce, sequentibus, quæ ad te solum verum Deum perducit; quemadmodum denique tu, cum trinus sis in personis, unam tamen & eamdem salvas substantiam & naturam, nihil huic identitati personarum obstante numero: sic etiam nos, licet simus plures & diversarum nationum, insuper vero inimico seminatore, heu mihi, diversæ opinionis & fidei, unum tamen & idem futuros in fide ostendas, & in opinione quæ est de te, hac differentia prorsus sublata, non obstantibus nec nationum varietate, nec corporum numero, neque multitudine. At hæc ita sint perorata. Vos vero quid dicitis, qui sacrum hoc concilium constituitis, ac rerum existitis auctores? Qui multum elaborastis, multum insuper ac sæpissime orastis, hunc posse diem videre, qui & rerum principium, & futurarum prænuntius sit excellentissimus. Quisnam condigne poterit vos honorare? Quis denique condecenter laudare, cum inspiciatis vestrorum laborum fructus florescere? Beatissime pater, nunc vero es perbeatus, & adhuc eris amplius, cum, Deo duce, ad finem applicabimus, quo ille nos diriget. Multa tibi parabuntur a Deo præmia, si sanctam ecclesiam univeris suam: maximum perficies opus, si proposueris usque ad finem perseverare, atque cuncta e medio tollere scandala, illorum denique loco pacem inducere & concordiam. Multum adhibuisti zeli, multum solicitudinis, plurimum vigilantiæ atque curæ, quo filii Christi undique congregarentur, & ad discutiendum simul, & fraternaliter & spiritualiter ad idem conveniendum, veritate victrice. Nemo secus dicet, omnes scient hæc. Ego ac omnes

Joan. 16.

COLLATIO SECUNDA.

A sumus tibi testes: at oportet te finem speculari, & ad id ordinare, providere denique, ut illa lætitia, qua in principiis afficimur, pedetentim aucta & promota circa finem multiplicetur, & ad extremum terminum proficiscatur. Equidem cum hæc principia sint præclara, & hujusmodi primordia, cogita exinde qualis futurus sit finis talibus conveniens principiis. Quantum ille consequetur gloriæ atque laudis, quantum bonæ famæ, quantum coronarum, qui tot jam causas disposuit rerum, totque ulterius est positurus. Habes ad hoc cooperatorem & sequentem filium tuum imperatorem piissimum, serenissimum, & Christi amatorem, qui cum multa sint B ea quibus semetipsum ornavit, præcipuum illud habet, zelum pro Deo, & pro bono ac pietate ferventiam: qui coætaneum habens sibi satrum hujus sanctæ ecclesiarum unionis desiderium, nunquam defecit, quin diligenter perscrutaretur tempora quæ ad hoc conducerent: quibus tandem sapientia cognitis & inventis, ac peropportune raptis, ad hoc promovit rem, ut videtur. Is cum ad unum hoc bonum niteretur, hoc denique desiderio totus afficeretur, contempsit pericula, despexit delicias & quietem, vilipendit tantum mare & fluctus tanquam montes tumescentes, parvi duxit præterea corpus & vitam & patriam, ut efficeretur Christi cooperator, & pacem ecclesiæ largiretur, cu- C jus non modo esse alumnus, sed & protector & studet & pollicetur. Non deficiet præterea & pari promptitudine sacer is & venerabilis patriarcha, qui licet senectutem videatur habere profundam, & fessus sit ratione corporis, locupletatur tamen anima omnibus bonis juvenescente, ac spiritu fervente, qui permultum appetit, nimiumque peroptat dignus judicari ad hujusce operis ministerium. Quamobrem gaudet præsentibus rebus, & corporis amplectitur vitam, ut finem imponat bonum huic divino operi, sine quo profecto molestaretur ex corpore jamdiu fesso. Omnes tecum operabuntur in hac intentione. In hoc præsenti certamine D nullus est, qui aliud quidpiam cupiat potius hoc peroptato fine. Ad hoc omnes intuemur, hujus vehemens amor omnium inflammat animos: propter hoc ex longinquo in aliena terra commoramur, homines quorum partim e medio ipsius Græciæ, partim ex septemtrionalibus ac orientalibus orbis terrarum partibus ad ipsam Italiam navigamus. Non igitur tantam diligentiam superet inimicus noster, o Deus salvator, non evanescat tanta nostra, cum tot simus, ita diuturna, ita multis laboribus & studio perpetrata congregatio, Noc hoc virorum est sapientum rationes scientium ponderare judicio: aliis irruat inimicus, super aliis gaudeat & vincat. E Nos autem nec attingat: armis spiritualibus armemur, nosipsi hostem expugnaturi, suscipiamus loricam justitiæ & galeam spiritus, & verbo Dei auctore invadamus hostes: requiescamus denique quo ipsum nos ducet. Omnem altitudinem deponamus, quæ adversus gloriam extollitur Dei, omnemque cogitationem superbam & vanagloriosam eradicemus, humilitate usi, & Dei timore suffragante nobis in hoc certamine: illum ante oculos ponamus, & ad illum applicare conemur. Velimus etiam nonnunquam potius bene vinci, quam male in omnibus vincere; cum non solum ratio boni salvetur in superando, licet secum etiam habeat veritatem;

COLLATIO SECUNDA.

a Id est, bene vinci est etiam status bonus, & indicans victoriam

ritatem: verum etiam possumus & bene vinci, in eodem statu [a] bono manente, ac pariter victoriam indicante. Imo posset quispiam dicere, majus esse bonum hoc extremum, quam primum cum conducibilius sit unicuique bonum potius pati, quam aliis facere; & magis audire, quam dicere; ac errore liberari, quam liberare. Excellentissime imperator, & tu sanctissime patriarcha, ad ipsum punctum res devenere, & quod jamdiu desiderabatis, ecce adest. Date jam gloriam Deo, reddite laudem ipsi; illius hoc opus: ille namque vobis in animo hoc posuit, ille tantum amoris indidit, illo denique auctore ad id ventum est. Siquidem vere gratias dignas de præteritis ipsi agemus, pro futuris autem toto supplicabimus corde; debitum persolvemus nostrum, & proposito operi propterea magis propitium habebimus Deum, si nos ostendemus dignos supplicationum nostrarum, & de præteritis non ingrati fuerimus, nosipsos & totum negotium ad ipsum referamus, omnem spem cogitationemque nostram in ipso collocantes; cum ipse sit qui nos alet cibo divino atque cælesti, sine quo homo non vivit. Sicuti denique omnia peregimus hucusque tum in supplicando Deo, & ipsius auxilium implorando, tum etiam ea faciendo quæ erant facienda: ita deinceps etiam, multoque magis quanto propinquamus ad finem, nobisipsis promptiores efficiamur, Deum advocantes diu, noctuque minime cessantes, quousque ad bonum deveniamus finem, & nostrarum solicitudinum quietem inveniamus. Ea quæ violenter aliquo ducuntur, quæque instinctum motus extrinsecus habent, lentius moventur, cum veniunt prope finem: at quæ natura intrinsecus moventur, velocius, cum ad finem propinquant. Vos vero cum intrinsecus & quasi ex natura moveamini ad bona, quorum summa præsens negotium est, cavete, ne primum patiamini, sed cum mox consequi cupiatis proprium finem. Bonus etenim finis proprius est viris optimis in optimis rebus. Ideoque vosipsos, nosque omnes promptiores facite, tum exhortando, tum etiam jubendo omnibus: beatissimum vero patrem, si quando senectute fessus ætati vel infirmitati cesserit, compatimini & exsuscitate, cum verbis exhortatoriis, tum operibus ipsis; vosque ipsos omnibus efficaces exhibete. Verebitur certe imperatorem exhortantem, & rebus accuratius tractandis una nobiscum ac reverendissimis sanctæ Romanæ ecclesiæ prælatis, omnibusque aliis, bonum, Deo duce, imponet finem. Quod quidem utinam fiat, ut hoc omnium oculis viso, cunctisque perfectiori lætitia fretis, ac spirituali gaudio sincerius repletis, ad beatissimi patris, tuique sancti imperii laudem provocemur; & cum plausu denique exultantes, huic sanctissimo patriarchæ, & huic sacrosancto universo cœtui, post debitum Deo hymnum, communem vobis laudis construamus coronam. Utinam dederitis mihi hoc extremum certamen: utinam communem vobis laudem explicem, utinam honoraretis me per hunc modum: utinam elaborem in hoc novissimo certamine: & dum sub uno & eodem Dei verbo & domino fuerimus, uno & eodem etiam sermone vos conjunctim laudem, & retribuam vobis ex quibus teneor, illud quod potero in Christo Deo, cui decet gloria in sæcula sæculorum. Amen.

AND. His expositis, illico reverendissimus dominus Colossensis impræmeditatus his verbis exorsus est: [b] Voluissem pontifex maxime, eo animo nunc me coram sanctitate tua venisse, ut iis quæ reverendissimus pater metropolita Nicænus in hac sua ornatissima atque gravissima oratione attigit, verbis accommodatis responderem. Non quod aliquid ipse omiserit, quod ego suffectus venirem, sed quæ ipse de dignitate atque de utilitate unionis acutissime peroravit, aliis verbis etiam ipse probarem: cum tanta sit unionis & pacis excellentia, & præsertim in ea parte quæ ad religionem pertinet, ut nullum sit acumen ingenii, nulla orationis copia, quæ hujus virtutis dignitatem satis describere possit. Sed cum de aliis rebus disputaturus accesserim, quæ hoc genus argumentandi non patiuntur, ideo impræsentiarum de illis disputare non statuo; præsertim cum in hac angustia temporis satis apte utrumque fieri non possit. Illud tamen, pater sanctissime, silere minime possum. Nam cum in ceteris officiis quæ ad pontificem optimum maximum attinent, gloriosissimum nomen assecutus sis, in hos piissimo opere te etiam superasti. Nemo superiorum pontificum est, qui in hoc tam sacro negotio habeat tecum conferri. Illi enim vel singulis provinciis prima rudimenta religionis dederant, vel literis multos populos nationesque docebant. Tu lectissimos quosque orientalium nationum, Græcos, Ruthenos, Iberos, Valachos, & alios qui Pontum & Asiam incolunt, tua eximia sapientia, religione, cura, sumptibus, triremibusque tuis ad tuam præsentiam conduxisti. Egisti hac tua præstantissima sapientia, ut œcumenicam synodum in Italia convocares, ad quam hic serenissimus imperator & ille reverendissimus pater patriarcha Constantinopolitanus libentissime accesserunt. Hi enim cum de clarissima fama tuæ sanctitatis, atque divinis tuis operibus ad tuam venerationem pridem fuissent inflammati, voluerunt, quem prius summa observatione coluerant, coram quoque videre. Quod quanto desiderio fecerint, ex his manifeste intelligi potest, ut hic gloriosissimus princeps, dimisso imperio inter falces (ut sic dixerim) infidelium, spretisque voluptatibus regiis, ceterisque deliciis, quibus summi principes oblectari solent, hanc longam peregrinationem cum vitæ & fortunæ suæ periculo ingressus est. Illum etiam venerandissimum præsulem nec grandis ætas, nec corpus ægritudine longa defessum detrahere potuerunt, quo minus per tot discrimina rerum ad tuam præsentiam festinasset. Hi etiam utriusque ordinis clarissimi patres, omnibus suis, etiam percarissimis, longe posthabitis, ad te solum & unum venerandum recesserunt. Dubitare enim non poterant, quo minus tantus fervor, tanta cura, tantum denique studium pro hac sanctissima unione conficienda, tanta denique impensarum largitio ad optatum utriusque gentis desiderium non deducerent. Habet hæc nostra ætas inauditum quoddam admirabileque negotium, ut qui tot annorum curriculis nomen Latinum atque religionem abhorrebant, jam ad conciliationem unionemque festinent: nec hujus admirabilis operis, post Deum, alium auctorem quam tuam sanctitatem esse intelligunt. Te magnificentissimum benefactorem, te pastorem piissimum, te vere successorem Petri existimant. In te omnia ornamenta virtutum, quæ ad pontificem maximum

ANN. CHR. 14[..]

b Hic [...]pit ser[...] sessio [...] Græcu[...] scripto[...] [a] supra [...] 46. D[...]

mum attinent, uno ore fatentur. Perge igitur, pater sanctissime, ut cœpisti, & rem tam sacram in finem usque perducito. Hoc enim modo ovile Christi, quod tot jam currentibus annis dispersum fuerat, reficies, & oves domini errantes ad pastorem reduces. Cumque ultimus ille venerit dies, tot gentium ac nationum meritis ampliatus, illi tot humanos spiritus salvos offeres, cujus in terris officio functus, tam admirabile opus facere studuisti. Et hæc quidem, pater beatissime, ex impræparato utcumque dicta suscipere digneris. Ego autem benedictione tua suscepta, ad illum reverendissimum patrem jam faciem verto, auditurus de eo, quod ipse additionem nominat, quid dicere velit.

AND. Quibus expositis, optio data est Græcis, proponentium, seu respondentium partes vellent suscipere. Proponentium electis partibus, Ephesinus, ex sex deputatis sic inquit. Cum intentionis.

LUD. Parumper, oro, ut audias. Quo pacto hæc in Latinum scribis? anne Latinis verbis proposita sunt?

AND. Audias rem auditu mirabilem. Nam uni cuidam Nicolao natione Græco onus injunctum est, qui res tam grandes Græco sermone per Græcorum patres expositas, verbis Latinis, & quidem gravibus & facundia plenis illico proferebat, a sensu & sententia in nullo divertens: quod difficillimum in traductione ab omnibus judicabatur: pariterque Latina lingua per nostros exposita, in Græcum convenientissime referebat. Aderant ex Latinis plurimi, qui Græcis literis eruditi, de fida translatione judicium dabant: omnium tamen judicio impossibilitati fuisset adscriptum, tam facilem esse traductionis modum de rebus maxime tam profundis; cum & Hieronymus se magna verborum extollat copia de translationibus propriis: quidamque nostris temporibus famam apud Latinos maximam vendicarunt, in certis Græcorum opusculis Latinam in linguam traductis: sed tam facili visa animi præstantia, animique vigorositate in comprehensione expositorum, multo omnibus, de quibus memoria est, videbatur hic præferendus in traducendis Græcis literis in Latinas, & Latinis in Græcas. Interfui tamen die quodam, cum per duos ex reverendissimis dominis cardinalibus sancti Marci & sancti Angeli multipliciter collaudatus vir hic respondit: Rem hanc facilis traductionis adscribo Spiritus sancti gratiæ, cujus res agitur. Responsum quidem veritati, omnium judicio, consonum visum est. Erat igitur vir hic scabello quodam inter concertantes disposito sedens, Latina in Græcum, & Græca in Latinum illico cuncta exponens. Græca ex Græce expositis requirant, qui Græca appetunt: nostra autem ex Latine prolatis. cuncta namque in Græcum & Latinum prolata sunt interpretis organo.

LUD. Sed quonam modo cuncta seriatim explicare disponis?

AND. Res grandes cum conspexissem, calamum sumpsi, onusque ad scribendum prolata suscipiens, id prosecutus sum. Referam, nulla mutata substantia, Græcorum dicta ex interpretis organo; Latinorum, ex ipsorum exponentium originali emissione verborum.

LUD. Incipias Dei cum adjutorio, carissime frater.

AND. Faciam, tuo voto satisfaciens. Audias ex Græcis primum Ephesinum archiepiscopum.

COLLATIO PRIMA.

EPHES.[a] Cum intentionis nostræ motus caritas sit, ut in ecclesiis Dei unio consistat, eadem caritate procedendum est. Quare si quid asperum prolatum verbum emitti contingat, non voluntati, sed rei accommodetur. Nos inchoabimus in Dei nomine. Reverendissimi patres quærimus, cur Romana ecclesia in symbolo quidquam addidit, contra prohibitiones patrum? Nec loquor de rei additæ differentia, sed de syllabarum adjunctione facta symbolo, patrum auctoritate terminato, sensu & literis. Hæc est nostræ disputationis intentio; hunc morem exposcimus in futurum servari, ut quolibet disputationis exordio quæstio disputanda primitus in medium deducatur. Si tempus patitur, rem inchoemus propositam: si non, differamus ad diem alium.

[a] Hic incipit tertia sessio penes Græcum scriptum. [a] supra pag. 46. E.

AND. In præludiis ac exhortationibus multum tempus effluxerat.

COLOSS. Nos & ipsi rogamus, quod jam propositum est, ut rerum difficultatibus, non voluntati, verborum si quæ appareret asperitas, adscribatur. Hoc tamen a vobis petimus, ut clara, pura, & non dubia adinvicem responsa sint: & ad propositum dubium videretur, ut clarior esset responsio, ut daretis in scriptis.

EPHES. Postquam tempus pati arbitramini, circa circa rem propositam audite. Dominus & salvator noster Iesus Christus in suæ sanctissimæ passionis ingressu hoc speciale discipulis præceptum tradidit: *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis.* Ioan. 14. Hoc proprium suis discipulis donum extitit, unum ab eisdem requirens, ut adinvicem caritatem servarent. Pluribus salvatoris nostri verbis de caritate mentionem facientibus, hoc donum pacis insinuatur caritatem habentibus, & non aliis, quasi conditionale donum, atque sub conditione relictum, cujus esse ab altero pendet: & alterius[b] violatione violatur, & alterum. Et cum hoc scit, nescimus quo pacto Romana ecclesia caritatem violans, in symbolo communi quidquam addiderit sine orientalium scitu; quod nec a patribus, nec a sanctis doctoribus œcumenicisve conciliis ausum fuerit attentari. Demum necessario facta est pacis violatio, ac perniciosissimum schisma, quod inter ecclesias Dei tantas calamitates detulit. Nunc vero ipsa Romana ecclesia caritatem appetens, voluit ab ipsis incipere causis, quibus expulsis, dabitur omnium infirmitatum curatio. Convocavit nos orientalis ecclesiæ patres, ut causas disputaremus schismatis: occurrimus & libenter, ut caritate reperta, detur & pax adinvicem. Peto igitur primo, ut nosmet ad sensum & opinionem reducamus pari caritate & intentione, ad indubitatas & communes formas communiter approbatas. Diffinitiones antiquorum conciliorum & formæ legantur, ut imitatores sanctissimorum patrum conspiciamur. Hoc namque & in septimo concilio factum est, ut non prius œcumenicum approbaretur concilium, nisi forma diffinitionibusque præcedentium conciliorum perlectis, ex quibus sanctis patribus similes intentione videbimur, & intercessione eorum poterimus assequi optatum finem. Forma hac præmissa, procedemus ad alia.

[b] Pax est relicta sub conditione caritatis. violata caritate amittitur pax.

COLOSS. Ex sapientissime per vos expositis reverendissimi

COLLATIO PRIMA.

verendissimi patres, quinque collegimus, quibus, quia fidei fundamentum concernunt, non arbitramur illico respondendum. Sed ne tanta conventio vacua hinc recedat, responsionem aliquam ex me proferam. Amplectimur oblatam caritatem: & cum objectum caritatis bonum sit, & Deus qui bonus est, primo nos dilexerit, quam concesserit caritatem; miror cur in sermonibus vestris mentio facta non sit de Dei caritate, quæ pacem [5] præcedit. Quod secundo dicitis, Romanam ecclesiam violasse caritatem; nobis non absque admiratione est, cum tot hæresum incursionibus in orientalibus regionibus pullulatis, Romana sancta ecclesia legatis insignibus, dogmatibus sanctis, illico remedium attulerit; Silvestro papa teste tempore Arii, Cælestino Nestorii tempore: ad quorum, ceterorumque Romanorum pontificum auctoritatem spectat, potestate Romanæ ecclesiæ concilia congregare. Nec dicere quisquis audeat, quod illa Romana ecclesia hoc fecerit ante differentiam symboli, quia post diversos misit oratores, ut nollent Græci ab eorum capite deviare (& retenta protestatione, ut patiamur adinvicem verba, etsi gravia videantur.) Vbi est caritas vestra, qui sæpius vocati, vestram contempsistis matrem? Approbo quod & dixisti, Romanam ecclesiam nunc etiam repetere caritatem, quod & semper fecit. Testis sit mihi ille summus pontifex, qui præest pontificio Romanæ ecclesiæ, qui summis laboribus, sumptibus & periculis ad imperatorem & patriarcham viros graves repetitis vicibus destinavit. Accedat & Gregorius in concilio Lugdunensi, qui & pro imperatore & patriarcha propriis sumptibus destinavit. Mansit igitur, & manet apud Romanam ecclesiam caritas ipsa. De legendis constitutionibus non videtur expediens ad hypothesim, sive problema propositum, cum id ex [a] euangelio discutiendum sit: fiet tamen, papa mandante, ad nutum vestrum.

EPHES. Etsi Romana ecclesia caritatem servaverit, non satisfaciunt hæc quæsito.[b] Et quod legantur constitutiones, videtur esse formæ necessitas.

COLOSS. Declarabimus rem in symbolo explicatam, rem ipsam ac veritatem habere: & sic apparebit, non debere nos invicem differre.

EPHES. Veritatis declaratio adjuncti dogmatis differentiam tollere nequit, cum non possimus additionem hanc, etsi veram, admittere contra patrum decreta.

COLOSS. Si verum est, quare non creditis nobis?

EPHES. Quia a patribus prohibitum est.

COLOSS. Dico, id nobis licuisse explicare, cum nil additum sit. Secundo, etsi quid additum dici posset, hoc licite factum est.

AND. His dissoluta extitit conventio diei illius.

a Scilicet prius quærendum est, utrum juxta euangelium verum sit, Spiritum a Filio procedere: deinde, an licuerit addere, ut statim clarius subdit.

b Quamvis scilic. miserit legationes & subsidia, nihilo minus causam dissidii de quo quæritur, non auferebat, nempe additionem in symbolo.

NOTÆ HORATII IVSTINIANI
AD SECVNDAM COLLATIONEM.

1 *Dixi.*] Non dicit in his collationibus, sed alias dixerat Ludovico, ut ipse Ludovicus immediate ante innuit. Sex autem fuisse dispositos, etiam ex Fantino de Valeresso in præfatione operis diximus, quorum nomina hic subdit Andreas.

2 *Colossensis.*] Græcus scriptor Andream Rhodiensem nominat sessione 1. & 3. Rhodios enim Latini Colossenses etiam appellant, ex Apollinis colosso in ea erecto. Est etiam alia urbs Colossæ dicta in Phrygia, unde Colossenses, ad quos scribit Paulus apostolus. Vide Ortelium. Extat dialogus inter hunc Andream Colossensem & Marcum Ephesium in bibliotheca Vaticana inter manuscriptos codices Heidelberga advectos, eumque sanctus Antoninus titulo 22. cap. 1. utriusque idiomatis peritissimum fuisse dicit: nomen autem ejus non exprimit, quamvis Bzovius tom. 16. annalium anno 1439. num. 37. recensendo dicta S. Antonini, errando dixerit, vocatum fuisse Bartholomæum.

3 *Foroliviensis.*] Hunc Græcus scriptor Ioannem episcopum Foroliviensem nominat sessione 1. & sessione 10. Et quia inter interessentes in actis hujus concilii part. 1. num. 20. sub die 8. Ianuarii hujus anni 1438. & num. 29. sub die 15. Februarii ejusdem anni, describitur Aloysius Foroliviensis episcopus, sciendum ex actis consistorialibus, Ioannem episcopum Foroliviensem translatum fuisse de Foroliviensi ecclesia ad Anconitanã die 6. Martii 1437. & fratrem Ludovicum ordinis Minorum (est autem Ludovicus idem quod Aloysius) translatum fuisse de ecclesia Sanguinensi ad Foroliviensem die 14. Iunii 1437. Hinc orta æquivocatio, ut nomen Ioannis quondam Foroliviensis sit attributum a Græco scriptore Aloysio tunc Foroliviensi episcopo.

4. *Provincialis.*] Græcus scriptor Ioannem nominat, quem de Monte nigro fuisse ait sanctus Antonius ubi supra.

5. *Præcedit.*] Intentio Ephesii erat, quod Romana ecclesia non servaverit caritatem erga Græcos, sine ipsis symbolo addendo, Filioque. Respondit Colossensis, servasse caritatem, cujus primum objectum est Deus; nec destitisse eam servare erga Græcos, toties eos requirendo & vocando ad rectæ fidei professionem.

COLLATIO TERTIA.
DIE XIII. OCTOBRIS.

Agitur de modo procedendi in disputationibus, & causa remittitur ad deputatos.

ANDREAS. ORDINE & modo locove supra expositis, Colossensis[1] his verbis exorsus est.

COLOSS. Tuæ sanctitatis benedictione prævia, & cum beneplacito imperatoris & patriarchæ, quæ pridie fuere proposita, breviter explicabo.

EPHES. Pridie non proposuimus, nisi per modum exordii: non est conveniens nos audire responsum, nisi primo quæ volumus exprimamus.

COLOSS. Petiistis, quare est additum; audiatis rationem.

EPHES. Nil dixi pridie de his quæ dicenda sunt, propter temporis angustiam.

COLOSS. Imo quæsitum perfecte fecistis, & petiistis responsum, morem gerendo, audiatis.

CARD. Placet ut breviter verba fiant; sed ut pacta serventur, quibus non servatis, nil fieri posset. Pridie recessimus cum hoc ut Colossensis responsum daret: eum audiatis, & habebitis & diem integrum ad dicendum quod volueritis. Diffinitiones legere non expedit. Confitemur & symbolum apostolorum, & Nicænum concilium, & aliorum conciliorum diffinitiones.

COLOSS. Quia pridie tria tacta sunt, ego ostendam Romanam ecclesiam causam schismati non dedisse.

EPHES. Data est nobis electio arguendi, vel respondendi. Elegimus proponentium partes: quomodo potestis dare responsiones propositionibus, nisi auditis rationibus nostris, quibus dicimus addere non licuisse?

COLOSS. Nonne me interrogastis, si vellem respondere? signum est, quod amplius nolebatis arguere.

EPHES. Salva reverentia vestra, non est sic.

COLOSS. Si responsa vultis audire, audiatis.

NICÆN.

NICÆN. Nolumus audire, nisi audiantur rationes nostræ: & peto, si licet nobis adducere rationes nostras, vel non; & si vultis nos condemnare tacentes.

COLOSS. Audiatis ad quæsitum per vos, & postea loquimini, ut vultis.

NICÆN. Licet petierimus tunc, ut responderes, non privavimus nos ab inductionibus nostri quæsiti.

AND. Tunc, hac stante difficultate, unus ex sex deputatis Latinis, Ioannes de Monte nigro provincialis Lombardiæ sic inquit.

PROVINC. Multa patres reverendi proposuistis de caritate, & sanctus Augustinus de civitate Dei 10. lib. dicit, caritatem esse, ut quilibet servet ordinem suum: qui si non servetur, nec B ipsa caritas. Duplex est procedendi modus. Primus per modum argumentationis: & in hoc casu proponens propositiones, & rationes habet adducere. Alius est inquisitionis: & hoc modo quærens non probat. Viam hanc elegistis, & si sic non servetur hic ordo, non servatur ergo nec caritas ipsa, cum qua procedendum esse dixistis.

NICÆN. Laudo caritatem servari, sed modum elegimus arguendi, & sic debemus audiri.

AND. Discussionibus his vigentibus, cardinalis ex deputatorum loco assurgens, ad papæ tribunal accessit; demumve rediens, sic inquit.

CARD. Iubet dominus noster, ut loquar serenissimo principi & reverendissimo patriarchæ. Putabat dominus noster, Colossensem debere audiri, ex quo ab eo fuit quæsitum, ut responderet: & si permittatur ista varietas, data hac occasione, & in futurum fiet. Vnde cum nos credamus, Colossensem audiendum, vos contrarium, & hora tarda sit; videtur, ut sex deputati hinc inde conveniant cras, & conveniant de modo procedendi, ut hæc demum differentia non succedat.

IMPER. Placet, ut surgamus propter tarditatem horæ: de conveniendis sex, deliberabimus.

AND. Et omnes pariter surrexerunt.

COLLATIO QVARTA.

DIE XVI. OCTOBRIS.

Deputati pro bono pacis morem gerunt Græcis, ut prius agatur, an licuerit addere symbolo verbum, Filioque: deinde, ut veritas additionis demonstretur.

AND. CVNCTIS modo quo supra convenientibus, post missæ celebrationem, quæ hora communis erat conventionis, Ephesinus his verbis exorsus est.

LVD. Antequam Ephesinum loquentem in medium adducas, dic quæso, quomodo hoc factum est, quod pristinæ disceptationi Latini Græcis cesserint uti convicti?

AND. Res ipsa judicium dat; quis majori fuerat ratione fretus: sed visum est, ut convivatis conviva cederet: sic humanitati cedendum, ut principia rupturam non caperent. Me tamen excusare apud te nolo: fueram semper in sententia, ut his principiis eisdem audacia non daretur, utve nullatenus dicendi daretur locus. Arbitrabar rem hanc in medium per eos deductam, causam fidei non concernere: sicque merito non audiendos, A ut non concludentes quod vellent. In medium deducta magis corporalium voluntatum differentiam, [1] restitutoriave remedia concernere videbantur, quam veritatem ipsam, quæ fides est: & cum rerum spiritualium possessio nulla sit, dato jure; ridiculosum arbitrabar, in fide quæsitum hoc cadere. Quod scilicet, etsi vera esset expressio dogmatis, adhuc discutiendum esset, an exprimi liceret, de Deo maxime, cum potius contra fidem esset tacere quæ vera sunt de Dei cognitione: summa, qua valui, persuasione institi, ut tamquam petitionem ineptam ad rem de qua agebatur deducentes, & non fidei, sed controversiarum positivum jus concernentem; ab omni fidei termino deviam, non esse audiendos: piis tamen unionem sectantibus, summo pontifici ac reverendissimo domino cardinali S. Angeli visum est, ut audirentur, etsi impertinentia quæque deducerent. Cœpit igitur Ephesinus, data dicendi licentia, hoc modo.

EPHES. Quoniam nobis fuit concessum, ut diffinitiones legerentur antiquorum conciliorum; volumus illas legere, ut primis patribus conformemur.

CARD. Si volumus pervenire ad optatum nobis finem, servare necesse est promissa: & licet dominus Colossensis veniret hodie audiendus, convenimus heri, ut vos deduceretis ad vestrarum opinionum deductionem quid placuerit, C & legeretis hoc ordine, & legatis quidquid vultis; cum quid communiter legendum erit, conveniemus, & de illis nos etiam faciemus similiter legi quod volumus pro nostra parte. Quod ita convenerimus, ego propria manu heri adscripsi, quod scriptis exhibeo.

IMPER. Placet, ut quilibet per se legat, quid vult.

CARD. Legatis.

EPHES. Legimus non omnes nunc, sed prout expedierit. Rogamus paternitatem vestram, ut cum omni patientia velitis nos audire exponentes diffinitiones illorum patrum, & approbantes nos nostram propositionem: cum intendamus D probare, quod non licuerit recedere a diffinitionibus patrum, nec addere fidei, & his quæ a patribus composita sunt.

AND. Per monachum quemdam libro sumpto, lectum est Nicænum symbolum Græco sermone, in Latinum per interpretem promulgatum.

EPHES. Lecta hac diffinitione in tertia synodo, * fuit hoc lectum symbolum: postea sequitur prohibitio [a] hoc modo. His lectis, prohibet sancta synodus, aliam fidem conscribere, aut componere, præter determinatam a patribus Nicænis. Eos vero qui ausi fuerint componere aliam fidem, seu producere ad inquisitionem veritatis, vel docere, vel tradere aliud symbolum volenti- E bus converti ex gentilitate aut Iudaismo, aut ex quacumque fide, etiamsi essent episcopi, priventur episcopatu: si clerici, clericatu: si monachi, vel laici, excommunicentur. Cum autem ad ista venerimus, duo videntur esse inquirenda. Primo, quo pacto & ratione isti sancti patres tantam custodiam in [b] expositis habuerunt, quantam non habuerunt qui fuerant in prima & secunda synodo. Secundo, cur noluerunt facere mentionem de symbolo secundi [c] concilii, sed solum de prima synodo, cum sit differentia in verbis & syllabis. Dicimus factum, ut ex re natura demonstrat. Si enim, qui primo symbolum fecerunt, prohibuissent quid addi, viderentur

* id est, & hoc lecto symbolo.
a Concilii Ephesini part. 2. actione 6.
b id est, diffinitis.
c Scilicet Constantinopolitani primi, in quo fuit auctum symbolum concilii Nicæni.

COLLATIO QVARTA.

viderentur quid voluiſſe ſibi arrogare. Sed patres tertii concilii videntes recte facta, voluerunt firmare, prohibendo, ne quid addi liceret. Hoc etiam factum eſt in novo teſtamento, quando [a] euangeliſtæ noluerunt ſibi hoc arrogare, nec in eorum euangelio ponere, quod nemini liceret quid addere, &c. Sed poſtea ſancti patres prohibitionem fecerunt. Aliam rationem afferimus ex contingentibus, quoniam poſt primam expoſitionem [b] ſymboli fidei, cum multum temporis tranſiverit inter primum & ſecundum, multæ expoſitiones factæ ſunt ultra triginta numero: & quia ita privatim & particulatim factæ erant, afferebant dubitationem, & maxime de conſubſtantialitate, quod multis non erat ita acceptabile auditu. Vnde ſecundum concilium habens auctoritatem œcumenici concilii, voluit extendere & declarare aliquos articulos de Spiritu ſancto: ſimiliter quædam verba de incarnatione, quæ non erant in primo ſymbolo, videlicet: Et incarnatus eſt de Spiritu ſancto ex Maria virgine. Et hoc fecit, quia ſibi licuit, & noluit inhibere, ne videretur abrogare his quæ addiderat. ſed talis licentia & declaratio fuit cauſa damni in eccleſia Dei. Nam ex hoc accepta occaſione, illi qui ſapiebant opinionem Neſtorii, fecerunt privatim unam aliam expoſitionem, & baptizabant in illo ſymbolo: & ex illo Neſtorii multa alia facta fuere. Ideo in tertio œcumenico concilio voluerunt patres approbare ſymbolum primi concilii, & diffinierunt, quod nec ipſiſmet liceret aliquid addere vel auferre illi ſymbolo: & opere approbarunt. nam vocem illam de [c] genitrice Dei, quæ fuit per tertiam ſynodum promulgata, cum eſſet neceſſaria, noluerunt [d] in ſymbolo addere, ſed in alia diffinitione appoſuerunt. Nunc venio redditurus rationem ad ſecundum, quare patres tertii concilii noluerunt mentionem facere ſymboli ſecundi [e] concilii, quia ſcilicet in tertio concilio fuit admiſſum, ſymbolum ſecundi concilii eſſe idem cum ſymbolo primi. Hoc ex ipſis rebus probatur. Nam manifeſtum eſt, illos non ignoraſſe ſecundæ ſynodi ſymbolum, nec etiam contempſiſſe. quonam modo hoc feciſſent, cum illud fuerit approbatum, & viſum & tentum per Chriſtianos? Ideo ſolum de primo dixere propter auctoritatem, cum ibidem fuerint plures patres: & illud fuit fundamentum ſecundi concilii, & quia Chriſtiani maxime utebantur primo, & in illo baptizabantur. Item quia virtualiter ſecundum continebatur in primo. Item quia tractantes, ne quid liceret addere, cum in ſecundo fuerit quid additum, ne viderentur diverſificare, non fecerunt mentionem ſecundi, ſcientes virtute in primo contineri: & ideo declararunt, non ſolum ſenſu, ſed nec voce quid addi poſſe: & ſi quid neceſſe eſſet addi vel declarari, mandarunt poni in aliis diffinitionibus. Et multæ ſunt auctoritates Cyrilli, qui illi tertio concilio præfuit, & Cæleſtini papæ locum tenuit, in [f] epiſtola quæ incipit, Lætentur cæli; ubi ait: Nullo modo patimur aliquid addi expoſitis in Nicæa.

a Reſtringit ſe ad euangelia. nam apoc. ult. prohibetur additio, vel diminutio.
b In Nicæno ſcilicet concilio.
c ſcilicet θεοτόκος, Dei genitrix, de qua late infra.
d Subintelligendum, nihilo minus.
e Epheſius conatur reſpondere tacitæ objectioni, cur patres tertii concilii, ſcilicet Epheſini, fecerint prohibitionem de non addendo aliquid ſymbolo Nicæno; & non fecerint mentionem de ſymbolo Conſtant. ſecundi concilii, in quo plura ſunt addita ipſi Nicæno.
f in actis concilii Epheſini parte 3. cap. 34.

AND. Aſſurrexit & monachus ille ex libro in Græco legens Cyrilli epiſtolam, & Cæleſtini papæ. quibus lectis, proſecutus eſt Epheſinus his verbis.

EPHES. Audiſtis, reverendiſſimi patres, prohibitionem papæ: quæ prohibitio in quarto concilio lecta fuit, & approbata.

AND. Annuit & ſcribæ illi qui librum tene- A bat, qui Græco ſermone quarti concilii approbationem [g] legit. Quibus lectis, mandavit prohibitiones quarti concilii in medium [h] deduci. Quibus lectis, & epiſtolis lectis, & eis expoſitis, legerunt geſta ſexti magni concilii, & aliam Agathonis papæ Romæ tempore ſexti concilii ad concilium, & aliam ad imperatorem: demum diffinitiones ſeptimi concilii, quod in Nicæa ſecundo fuit.

LVD. Anne ſymbolum cujuſlibet concilii lectum eſt?

AND. Lecta ſunt, & convenire videbantur: ſed cum ſeptimæ ſynodi legeretur ſymbolum, cardinalis librum Latinum exhibuit antiquiſſimum, ubi in ſymbolo illius concilii [2] erat, Filio- B que: & adjunxit, quod ex chronica Martiniana habetur in illo concilio dogma illud fuiſſe explicatum: & lectis [3] ſubſcriptionibus, inventum eſt, Petrus Romanæ ſedis preſbyter locum tenens Hadriani papæ Romæ, & Petrus abbas ſanctorum Andreæ & Sabæ, Taraſius patriarcha Conſtantinopolitanus. His lectis, Epheſinus exorſus eſt ſic.

EPHES. Audiſtis, reverendiſſimi patres, ſententias patrum? Nos videntes ſententias patrum, & intuentes eorum auctoritates, & timentes eorum maledictiones, nullo modo admittere poſſumus illam additionem, quam vos feciſtis. Iam reſtat, niſi hora impediat, ut nos audiamus re- C ſponſiones & rationes paternitatum veſtrarum: & auditis veſtris paternitatibus, adducemus auctoritates multorum patrum, quæ tamen ad hæc tendunt. Scitis, nos non eſſe arithmeticos nec [i] artificioſos, ut ex politica dicta in medium adducamus: ſed quod cum veritate dicitur, admittimus: quod autem repugnat, rejicimus.

CARD. Beatiſſime pater, deferatur imperatori, qui optat finem imponi. Sed quia ſymbolum ſeptimi concilii per eos lectum non habet dogma, Filioque; & nos habemus cum illo verbo; videtur ut ex noſtro more legatur, prout habemus.

AND. Annuit papa, ut legeretur: & per ſcri- D bam noſtrum cum dicto dogmate lectum eſt. quo lecto, cardinalis ſic inquit.

CARD. Quia placet, ut breviter reſpondeatur & diſtincte, ut vobis morem geramus, videtur, ut relata per notarios ſcripta auſcultentur.

IMPER. Placet, ut cras XV. hora conveniant.

AND. Quibus expoſitis aſſurreximus cuncti, hora jam vigeſimaprima.

NOTÆ HORATII IVSTINIANI AD QVARTAM COLLATIONEM.

1 *Reſtitutoriave.*] Voluiſſet Andreas prius diſputari quæſtionem, an eſſet verum, quod Spiritus ſanctus a Filio procederet. nam quæſtionem, utrum fuerit licitum addere ſymbolo, aiebat pertinere ad jus poſitivum voluntatis humanæ, & ad remedium reſtitutorium in priſtinum, auferendo illud a ſymbolo, quod non vi- E debatur neceſſarium, ſi dogma eſſet catholicum. Idem voluiſſet & Beſſarion, ut ipſe teſtatur in opuſculo de ſucceſſu ſynodi & proceſſu Spiritus ſancti, cap. 2. in fine hujus operis exhibito.

2 *Concilii.*] Actione 7. ſeptimæ ſynodi, legitur in ſymbolo additum, Filioque, tum in Græco, tum in verſione Anaſtaſii: quod Iulianus cardinalis hic comprobat ex chronico Martini Poloni in Hadriano papa, dum agit de Conſtantino & Irene imperatoribus; ubi dicit dogma, Filioque, fuiſſe in ea ſynodo diffinitum. Vide etiam Baronium tom. 9. an. 787. num. 38. id ipſum comprobantem. Sed & tom. 8. anno 680. num. 32. ait Emmanuelem Calecam Græcũ adverſus errores Græcorum idipſum ante concilium Florentinum teſtatum fuiſſe. Habetur Emmanuel tom. 14. bibliothecæ veterum patrum ex verſione

sione Ambrosii Camald. ubi circa initium primi libri affirmat, in septima synodo fuisse diffinitum, & etiam actione 3. fuisse approbatam epistolam Tarasii patriarchæ, in qua asserebat Spiritum sanctum procedere a Patre per Filium. Quæ verba ad eamdem intelligentiam tendere, ac illa, ex Patre Filioque, habetur in diffinitione hujus concilii Florentini; & probat Bessarion in oratione de unione, & in opusculo ad Alexium, in fine hujus operis exhibitis.

3 *Subscriptionibus.*] Subscriptionibus scilicet, quæ habentur in septima synodo actione 7. nimirum, ut appareret ex subscriptionibus conformitas ad alios textus ejusdem septimæ synodi.

COLLATIO QVINTA ET SEXTA.

DIE XX. ET XXV. OCTOBRIS.

Dicta in his duabus collationibus formiter non fuerunt recollecta, & eadem fere replicantur in collatione VIII.

AND. Ad hanc quartam colluctationem cum pariter venissemus, cunctisve expectantibus, Colossensis summo pontifici direxit hæc verba.

COLOSS. Adsit benedictio tua, pater beatissime.

AND. Demum verba ad interpretem protulit.

COLOSS. Referam verba in Latino, ut formam servem: tu autem in Græcum patribus his traduces. Si tamen quid Græce explicare voluero, non adimo mihi facultatem.

INTERPR. In traductione per tuam paternitatem pridie reprehensus extiti, etsi, ut arbitror minus debite: nolo traducere, nisi Græce prolata, [a] in Latinum; cum ad id Græci fiduciam sumant.

AND. Iussit tamen imperator ut exequeretur utrumque opus. Cujus jussu, in scabello sedens, paratum se ad utrumque extunc exhibuit. Cœpit igitur hoc modo hæc collatio. Has tamen duas collationes domini Colossensis non curavi adscribere, quia formiter collectæ non fuere, & quia in octava collatione ipse eadem omnia repetiit: ideo non fuere hic adscripta, sed ibidem ejus dicta videas, ubi declaravit quæ hic [b] expresserat.

COLLATIO SEPTIMA.

KALENDIS NOVEMBRIS.

Vtrum additio, Filioque, sit desumpta ab intrinsecis ipsi symbolo, vel ab extrinsecis.

AND. NOVEMBRIARVM Kalendarum die solita post missam convenientibus cunctis, dicendi per mutuum silentium concessa licentia, Nicænus ex Græcis sex tertius verba hæc in medium protulit.

NICÆN. Auditis patienter per vos, reverendi patres, expositis, rationem illis reddituri venimus, sperantes pari vos patientia audituros. Mutua patientia inter nos caritatem ostendat, cum ab uno principio inchoamus, ad unum tendimus, videlicet ecclesiæ unionem. Morem geramus ecclesiæ, non privatis affectibus. Responsionem vestram quadripartitam [c] fecistis, ex quatuor, ut asseruistis, per nos relatis; & cuilibet responsum dedisse arbitramini, & pro nostrorum deductorum evitatione, quatuor dicere conati estis. Primo, Spiritum sanctum a Patre & Filio procedere, non esse additionem, sed declarationem. Secundo, quod in symbolo liceat primo tradita declarare. Tertio, quod hoc dogma est consonum rationi & patribus ecclesiæ. Vltimo, veritatem cum contineat, quod quilibet Christianus debet amplecti. Duo ex his tetigistis in prima vestra collatione: & in secunda collatione cum restaret de duobus aliis dicere, ut nobis mos geratur, dixistis velle omittere, etsi necessaria forent: vobis potius quam nobis gessistis morem. Ex his, ex quibus nobis morem gessistis, agimus gratias, & cum caritate probabimus, ad nostram propositionem duo illa non pertinere. Sed cum de quarto aliqua differentes deducere conati estis, veritatem esse ab omnibus amplectendam, hæc non abnuimus; cum qui habet sensum & objectum recipit veritatis, & hoc intendat, ad quod nosipsi sumus simul tractaturi. Tertiæ partis, de qua & certa dixistis, reservabimus, cum de dogmatis veritate tractabimus: quo tempore (Dei gratia, afferemus rationes equidem plurimas. Capiam igitur ex expositis per vos, quæ dubium per nos positum tangunt; (quid enim expedit de dogmatis veritate discuti, si etsi verum adscribere symbolo non licuerit?) Dicimus dogma illud, etsi verum, in symbolo stare non posse. nam & multa necessaria, etsi vera sint, symbolo non fuerunt apposita. Dabimus in cunctis ad brevitatem operam: sed longæ propositioni non potest perfecta brevis esse responsio. Dicam igitur de expositis circa primum, quatenus nostri quæsiti propositum tangunt. In deductione, quod dogma non sit additio, usi estis syllogismo quodam, cujus syllogismi majorem capiam, quæ ad propositum facit: deducta vero ad probationem minoris omittam. In probatione hujus majoris usi estis syllogismo quodam alio. Demum approbare conati estis per actus & diffinitiones præteritorum sacrorum conciliorum, & demum a voce & dictis domini Ephesini: cujus syllogismi forma hæc est. Omne additamentum est extrinsecus, declaratio non est extrinsecus: ergo declaratio non est additamentum. Recipimus istius syllogismi majorem, quod additamentum sit extrinsecus, licet ad rem, de qua agitur, possemus negare: minorem vero non admittimus, quæ dicit, declarationem non esse extrinsecus, sed de re ipsa. Nam & nos concedemus, declarationem esse positorum, sed non de positis: id est, declaratio est illorum quæ posita sunt, sed non de illis. Omnis enim declaratio, præsertim ista de qua loquimur, ad rationem vel verbum refertur, quæ extra sunt: ad quod verbum vel rationem ita se habet, ut minor propositio ad majorem, ita declaratio ad rem declaratam. Dicimus Spiritum a Patre procedere: cum vultis inferre, & a Filio, capitis extra, auctoritatem hanc: Quod omnia quæ Patris sunt, sunt Filii. Hæc probatio sumitur ab eo quod extra est. Ratio ergo quæ affirmat minorem, extra sumitur: ergo non sequitur, quod declaratio non sit extrinsecus, sed aliquando sumitur extra, & aliquando non, imo ut plurimum extra sumitur. Deinde habet dictiones,* quæ saltem extra sumuntur: unde sequitur contrarium ejus quod dicitis, quod omnis declaratio non extra sit. Vnde videtur concludi, dicendo, * quod Spiritum procedere ex Filio, etsi declaratio foret, quod extra sumitur. Sed & vos dixistis: Additamentum sit extra, secundum philosophum, & non potest esse idem cum re cui addi-

Ioan. 16.

* nempe, Filioque.

* necesse est dicere,

tur.

COLLATIO SEPTIMA.

tur. Nam & ipsa nutritio cum sit extrinsecus secundum philosophum, etsi similis rei cui additur, nunquam additur, nisi similitudinem capiat; & simile non est idem secundum philosophum. Quare cum additamentum duo faciat, primo ut capiat rei cui additur, [1] similitudinem; hæc dictio, Filioque, etsi sit similis rei additæ, habet dissimilitudinem saltem dictionum, habet & similitudinem: ex quibus negari non potest, etsi per modum declarationis veniret, quin sit additio, quæ prohibita videtur, & prohibitum hoc verbum apponi. Cum vero induxistis acta patrum, quibus videntur aliqua declarari, dubium nostrum non tangit. Nam quod aliquid apponatur fidei, hoc nunquam licuit, neque licebit. Exponere vero quæ implicite in sacra scriptura continentur, hoc illis patribus licebat, & etiam in symbolo ponere, non autem sacræ scripturæ quidquam adjungere: postea vero pars istius licentiæ fuit prohibita, ut addatur in symbolo. Scripturæ sacræ declarationes afferre suis in scriptis, cuilibet est permissum, nec hactenus prohibitum: & hæc ex necessitate facta sunt. Nam cum liceret ad libitum usque ad tempus secundi œcumenici concilii uti tali licentia, quia nonnulli usi sunt tali licentia in proprio malo, præsupposito patres tertii concilii, quod talis licentia nil boni operabatur fidelibus, sigillarunt & approbarunt, ut de cetero nulli liceat quidquam addere. Tenere namque quod primi sancti patres credidere, errorem afferre non potest. Quis enim illos de fide non perfecta arguere auderet? Sed per additionem multa possent scandala exoriri fidelibus, etiam per syllabarum immutationem: quod primi patres tertii concilii prohibuerunt.

a Concilii Ephesini parte 2. act. 6.

b Conc. Ephes. parte 3. num. 35.

[a] Accedebat beati Cyrilli epistola [b] quam ad Acacium misit, in qua dicit: Sancta & œcumenica synodus quæ Ephesi convenit, providit necessario non debere alteram fidei expositionem ad Dei ecclesiam inferri, præter eam quæ jam extabat, quam patres nostri, qui in Spiritu sancto loquebantur, terminarunt. Ex quibus tria principalia sunt notanda. Primo, quod ipsa tertia synodus prima * prohibuerit additiones, hanc vim importat illud verbum Græcum προωρίσατο. Secundo, quod necessario hoc factum est. Tertio, quod non prohibetur [2] alterius fidei expositio, sed ipsius fidei alia expositio. nam quod contraria dogmata & opiniones non fierent, jam ab initio erat prohibitum. Ad quid hæc tertia synodus prohibitionem tulit, nisi ut dictionum syllabarumve variationem, quod hactenus licuit, prohiberet? Sed & non prohibuerunt, quo minus cuilibet liceret, privatis codicibus declarare. Nam quod curat ecclesia de verbis, quibus privatim quisque Deum cognoscat, dummodo unus sit finis. Cura adhibita est symbolo communis fidei, in quo omnes baptizabantur, ut stet immutabile: & semel prohibuerunt patres etiam verbis, verbum θεοτόκος, videlicet Dei genitricem, nolentes in symbolo addere, etsi necessarium videretur. Et licet non fuisset nisi declaratio expressorum, cum verba hæc, videlicet, Filium descendisse de cælis, consubstantialem Patri, & incarnatum esse ex virgine, hanc declarationem exposcerent [c]. Et si diceretis ex eo non fuisse additum; quia manifeste continebatur in symbolo multa alia quæ non ita aperte continebantur, nullatenus fuere apposita, ut vox &

* scilicet inter synodos.

Id est providet, ex epistola Cyrilli citata.

c Nimirum esse Dei genitricem.

A ipsa unio in persona Filii Dei ad nostram naturam, de qua patres tertiæ synodi. Et Filium Dei, & Verbum post unionem duas sortitum esse naturas, de quibus patres quarti concilii. Et quod duas in se servaverit operationes & voluntates naturales, de quibus considerationes patrum sextæ synodi. Hæc in symbolo minime adjecta sunt: sive adjicienda clara forent, sive obscura, patres abstinuerunt ab adjectione in symbolo. Hoc apertissime demonstrant omnia sancta concilia, quæ tertium concilium secuta sunt, nil addi voluisse. Et si quid dictis de varietate librorum, alio loco deducetur; septimum sacrum concilium præcedentia

B secutum. Et cum dictis Paulum apostolum ante tertium concilium prohibuisse aliam edi fidem, fateor; sed hoc non facit patribus præjudicium. Nam Paulus de alia fide mentionem facit: aliam fidem patres non exposuerunt, nec eis ullatenus licuisset. Et cum beatus Gregorius theologus [d] dicat, idem tenere, quod patres Nicææ, licet declararet quæ per illos non tam clare promulgata fuerant; dico hoc factum ante prohibitionem. Quare nil ad ea quæ postea facta sunt. Sed si post prohibitionem quid factum est, ostendite: si omnino quid fuerit additum, & nos sequemur. Et hoc nullatenus factum est, clamant patrum ope-

C ra, sole clarius consonant operibus rationes. Communis est Christianorum possessio symbolum. Et licet Gregorius [e] theologus dicat, diversitatem syllabarum, eodem dato sensu, non afferre novitatem, loquitur de significantibus rem eamdem, & quæ de uno & eodem prædicentur subjecto, ut quatuor, bis duo, aut rectum dicere, non obliquum, sed in re nostra diversum est. nam ad varias dictiones sunt varii sensus. Alia namque est persona Patris, alia Filii. Secundo cum dictis, Græcos diversis syllabis ac Latinos proferre symbolum: dicimus in nostra difficultate non solum varias voces & dictiones, imo varium sensum & differentem sententiam uniuscujus-

D que verbi esse. Nam dicere, quod Spiritus sanctus a Patre procedat, oratio una est: quod vero a Patre & Filio, duæ sunt quæ copulantur in una. quare habent duas rationes oppositas: una earum est falsa, videlicet: Spiritus non procedit a Patre; alia, non procedit a Filio: & hanc veram nos esse dicimus, vos contra. Non sunt solum verba variis vocibus idem significantia. Clarum est in Latino idem esse, bonus dies, & καλὴ ἡμέρα in Græco: unde vocum varietas in hoc non inducit diversitatem; & in hoc fuerat inter nos concordia, ut quilibet suo idiomate fidem proferret. Res addita non idem sonans differentiam facit, & non tantum a nobis Latinos, sed & inter nos, si quis

E ex nostris id Græce proferret. Et cum pro tertio dixistis, principia ac dignitates cujuslibet artis potentes habere omnia quæ sequuntur, adjicientes quod progredientes ab ipsis principiis, facillime ostenderetis esse necessarium dicere, Spiritum etiam a Filio procedere: & sequeretur hoc ex principiis communibus nobis & vobis. Cum hæc probabitis, regratiabimur vobis: sed nos non apponemus hæc ipsis principiis. nam hoc universaliter impossibile est in omnibus principiis universalium rerum maxime fidei, de qua nunc sermo est. Nam principia, & quæ post, in multis discreta sunt, & forte in

AN. CH. 14

Galat.

d Init. pist. 2 Cledo quæ e inter tiones ne cor edition Parisie.

e Orat in sanc lumina est, de phania, est 39. tionis P siensis.

in omnibus: Nam principium, universale; quæ sequuntur, particularia: & principium est quod demonstrat, quæ sequuntur sunt quæ demonstrantur: principium est propositionis, quæ sequuntur sunt conclusiones. Quonam modo universalia particularia fiant, & demonstrantia, quæ demonstrata sunt. unde quod principia contineant quæ sequuntur, necessarium est: sed quod addatur principiis, non est necessarium: & tunc longe difficilius, si qua prohibitio esset, quæ hoc inhiberet, ut in casu nostro, maxime cum multa alia quæ vera sunt, & insunt principiis, attamen addita non sunt. Nam omnia dogmata fidei Christianæ in principiis scripturæ insunt: nihilo minus non voluerunt, ut quid fuerit adjectum.

Cum dicitis, quod cum Dei ecclesia una sit, oportet unam semper habere potestatem. Dicimus, quod etiamsi una sit ecclesiæ potestas, habet tamen servare immutabilia, quæ per præcedentes fuere tradita: & hac data immutabilitate in rebus uniformiter determinabilibus, firmatur, unam esse semper ecclesiæ auctoritatem. Alio namque modo ecclesia seipsam everteret. Datus est modus, ut occurrentibus obvietur privatis literis. sic factum est per Tarasium & Agathonem. Vltimo, decem particulas tetigistis, quæ id continent quod expressum est, licet quædam clarius habebant. Admirabamini in primo, quod Nicæni concilii symbolum attulerimus. Dicimus, necessitate quadam hoc factum, ut, illo lecto, videretur facta prohibitio in tertia synodo.

AND. Quæsitum est a Nicæno loquente, si symbolum secundæ synodi [4] lectum fuit in tertia: qui respondit.

NICÆN. Primum tantummodo lectum extitit: ambo autem asseruimus lecta virtualiter, primi lectione. Secundo dixistis, patrum prohibitiones referri ad alterius fidei expositionem, non ad declarationem prohibitam: hæc tamen satis operationibus patrum comprobatur, etiam declarationem prohibitam. Tertio arguistis ab ipsis principiis & dignitatibus; ultra jam relata, dicimus: non necessario sequitur quod vultis a principiis introducere. Nam nullum principium alicujus disciplinæ seu artis potest recipere conclusionem in ipso principio: potest bene esse causa conclusionis. Nam multæ declarationes necesse fuere theologiæ; tamen non fuerunt adjectæ principiis: ergo non semper addenda principiis declaratio. Ergo cum additio non fiat principiis sacræ scripturæ, nec symbolo; [a] & removeatur vestra additio, cum pariter concurrant sacra scriptura & symbolum. Admittimus quod dicitis, omnia sequentia tertium concilium referri ad ipsum concilium: non tamen tertium concilium potest esse expositio ceterorum, cum sequentia præcedentium sint declarativa ut plurimum. Stemus igitur expositoribus Cyrillo & Agathoni, qui tertium declararunt concilium. Cum ergo tertio concilio necessitas immineret, ipsi sancti patres illam prohibitionem exposuerunt, ut Cyrillus expresse declarat. Clarum est, quod & aliis conciliis tale fuit propositum, quod opere demonstrarunt. Dimittemus alia ad futurum conventum, ut similiter nobis concertantibus, unus alteri occurrat. Sic ex patribus vestris qui se obtulit mecum specialiter concertare, præparet se in secundo conventu.

AND. His dictis, pariter assurreximus omnes hora XXI. diei.

NOTÆ HORATII IUSTINIANI AD SEPTIMAM COLLATIONEM.

1 *Similitudinem.*] Clarius ex Græco scriptore sessione octava sic: ***Alimentum cum sit extrinsecus, est tamen etiam ex similibus. factum enim simile additur: nec addi aliter potest, nisi fiat simile. Cum ergo additamentum hæc duo habeat, ut sit extrinsecus & ex similibus, videntur secundum utrumque convenire ea quæ adduntur, & id de quo agimus, nempe quod dicitur, Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere. Habet enim hoc simile quidem per vos, quatenus in eumdem coincidit sensum: dissimile vero, quatenus saltem voces inferunt quid extrinsecus.*** Hæc ille.

2 *Alterius.*] Id est, non prohibentur expositiones aliorum dogmatum fidei, sed expositio ipsius fidei & symboli inserta in ipso symbolo hoc prohibetur: & statim occurrit tacitæ objectioni, quod prohibetur inseri dogma contrarium, non explicatio ejus quod inest. Respondit, quod contraria dogmata jam erant prohibita: ergo nova prohibitio refertur etiam ad expositionem ejusdem symboli, etiam per additionem verbi ad majorem explicationem.

3 *Septimum.*] Supra enim collatione tertia Iulianus cardinalis adduxerat septimum concilium, in quo erat additum in symbolo, Filioque.

4 *Lectum.*] Plura enim fuerunt addita a secundo concilio in symbolo Nicæno, & tamen tertium concilium prohibitionem fecit, ne adderetur Nicæno. ergo intelligit de additione sensus contrarii, non explicationis. Vide in collatione sequenti.

COLLATIO OCTAVA.

DIE IV. NOVEMBRIS.

Discutiuntur prohibitiones patrum & conciliorum, de non addendo aliquid symbolo & diffinitionibus fidei; & quod additio, Filioque, sit declaratio.

AND. Cum sacrum consistorium post exhibitas preces missarumve solennia convenisset, facto silentio, Nicænus qui pridie sermonem fecerat, his verbis prosecutus est.

NICÆN. Cum nos optima responsa reddiderimus ad plura per paternitates vestras exposita, quædam nos propter horæ brevitatem omisimus, quæ tamen virtute & potentia in dictis continentur. Sunt autem ex [b] vestris, quæ responsa requirunt. Etenim dixistis, [c] movere fidem per symbolum aliud esse quam declarare; & quod Agatho extendit & auxit in expositione quam fecit de fide, [d] & quod vox ipsa θεοτόκος, videlicet Dei genitrix, non necessario debebat apponi; [e] & quod sancta Romana ecclesia hæc fecerat, mota auctoritate patrum & sanctorum ecclesiæ, necessitate coacta & sua auctoritate, quam in hujusmodi rebus habet. Ad primum dicimus, verbum, *movere*, non habere sensum illum quem creditis. Nam sequitur post, [f] non esse licitum addere nec verbum, nec dictionem, nec syllabam: & opere comprobantur. nam urgentibus necessitatibus ut declarationes fierent, nullas declarationes fecere. Quod autem beatus Agatho [g] dicat, quod verbis & sensu debeat servari integritas fidei, nos non intelligimus ut vos; sed intelligimus, universaliter prohiberi universam mutationem. Hoc clare colligitur ex his quæ supponit Agatho: nec etiam minuit, nec auxit, nec immutavit quæ sunt fidei. subsequenter & recte ponit, eamdem fidem verbo & sensu debere servari. Quoniam

a ...tel-...ebet ...rgo ...a-

COLLATIO OCTAVA.

b Scilicet, dictis.
c Id est, addere declarationem in symbolo non est movere seu contrariari fidei in symbolo.
d In sua ep. relata in 6. synodo actione 4. quam infra ponderat Colossen.
e In symbolo scilicet: & ideo quamvis diffinita in 3. synodo, non tamen addita fuit symbolo prout necessitate cogente fuit additum, Filioque.
f In verbis scilicet prohibitionis factæ in 3. synodo part. 2. actione 6.
g In sua epistola relata in 6. synodo actione 4.

COLLATIO OCTAVA.

Quoniam vero auctioni, vel minutioni, vel immutationi verborum & dictionum prohibitionem imponit, videtur ipse esse sententiæ ut nos: & quod ipse aliquam sui expositionem addit, non facit ad nostram quæstionem, cum nunquam prohibitum est, nec erit, privatam & particularem fidei expositionem particularibus & diversis fieri verbis; at disciplinam ipsam fidei & symbolum in omnibus immutabile permanere debere, ut ipse Agatho expresse insinuat. Cum dixistis verbum θεοτόκος, id est Dei genitrix, non omnino fuisse necessarium poni: nescimus quo pacto hoc factum sit. si non erat necessarium, non debebat usquequaque diffiniri; & frustra tot patres solenniter de eo dubitassent, & superflue alibi fuisset additum [a]. Si vero necessarium extitit, militat nostra sententia. Quod dicitis, necessitate factam additionem per Romanam sanctam ecclesiam, & auctoritate sanctorum, utrum sancta Romana ecclesia auctoritate sanctorum mota fuerit, in aliis videbitur disputationibus, & in sequentibus erit cogitatio. Si vero auctoritate propria, aut necessitate mota fuerit: dicimus, quod necessitas nullo modo [b] est impedimento diffinitionibus patrum, cum nulla videatur excepta; & suo tempore cum caritate petemus, qualis fuit illa [c] necessitas. Verum de auctoritate Romanæ ecclesiæ multa haberemus dicere, nisi aliud esset propositum nostrum. Nam scimus & cognoscimus quousque se talis extendat: primitus autem volumus vos scire, quod talem licentiam, ut in symbolo quid addatur, excipimus, & ab œcumenica synodo, & ab universali ecclesia, nedum a Romana, & cum ab universali ecclesia excipimus. Ergo nec Romana potest, nec hoc nos facimus, sed patres fecere in diffinitionibus eorumdem. Hoc diximus ad vestra proposita, non his solis inniti volentes, sed aliis suis loco & tempore deducendis. Dicimus igitur, diffinitiones patrum ad quamcumque declarationem extendi: & cum audimus patres dicentes: Nulli licet addere, vel minuere: intelligimus ad syllabam dictionemque. Ad ista facimus testimonia sanctorum patrum operasse. Quærimus, si diffinitiones & prohibitiones in illis contentæ referant se ad symbolum, vel non.

a Scilicet in diffinitione extra symbolum.

b Id est, nullo modo necessitas impedit, quin observetur diffinitio de non addendo aliquid in symbolo, cum nulla necessitate excepta fuerit diffinitum, ut non addatur.

c Propter quam scilicet non solum diffinivit, sed etiam in symbolo apposuit.

AND. His expositis, silentium factum est: intuentibusque nostris sex, ab eisdem quæsitum, pariter allocuti sunt. Convocatisque cardinalibus, qui suo loco sedebant, pariter & cardinales & deputati sex ad summum pontificem ad tribunal ejusdem accesserunt, cunctique pariter allocuti sunt. Omnes rem quidem in fidei esse facto, professi sunt: tam mature graviterque cuncta fecere.

LUD. Quid demum secutum est?

AND. Reversi sunt sex deputati ad constitutum locum. Demum cardinalis, qui inter eos primus fuerat, sic inquit,

CARD. De mandato sanctissimi domini nostri aliqua referam. Sacer hic cœtus, quæ & hodie & pridie retulistis, audivit. Conveneramus, ut dicenda scripto ederentur. Quare ut forma servetur, conveniant qui scripserunt, & de scriptis conveniant: & demum convenientes plenum & pertinens recipietis responsum; & nunc etiam quæsito vestro responsum damus hoc modo. Ex verbis vestris, expositis gestis tertii concilii, patres legerunt Nicænum symbolum, epistolam Cyrilli ad Nestorium, bla-

A spemias Nestorii, symbolum Nestorii, Tarasii, auctoritates ceterorum sanctorum, cum aliquibus fidei diffinitionibus. postea sequitur: [d] Nulli liceat aliam fidem proferre vel exponere, &c. quam illa, quæ a patribus in Nicæa convenientis exposita.

[1] Dicimus prohibitionem referri ad omnia quæ fuere in Nicæa exposita, & quod non magis ad symbolum, quam ad alias diffinitiones respicit. Vos tamen, patres, aliqua patienter audiatis dicenda per dominum Colossensem.

AND. Antequam Colossensis verba faceret, cardinalis petiit a Græcis, ut acta Calchedo-
B nensis synodi exhiberent. Qui Græci responderunt, non habere integram synodum. Tunc cardinalis dixit, libros debere portari. Papa demum annuente, Colossensis his verbis allocutus est.

COLOSS. Quædam diebus his per vos repetita sunt, quæ judicio meo & collegarum non videntur stare eo ordine quo dicta sunt. Præterea cum quædam firmissima sententia confirmassem & ostendissem, vos alio sensu declarastis, & plane quædam negastis. Verum cum omnia talia maxime conducant ad præsens nostrum certamen, patiamini, obsecro, patres optimi, ut ipsa paululum repetam, & meam sententiam dicam, vestramque repellam. Illud in primis
C proferam, illam vestram exhortationem sanctam, cum unus & idem sit ambobus finis, oportere patientia uti & modestia; memoriæ sit, idve & vos faciatis: illud addens, ut quæ simplici animo & recto corde dicuntur, non sinistra intelligentia assumantur, quia & nos & idem fecimus, & quædam, etsi sono asperrima visa sunt, æquo toleravimus animo, & in futurum faciemus. hoc facto caritas inviolata manebit, & finis quæsitus assequitur. Voluistis, patres, repetere a me dicta: non tamen repetistis eodem ordine nec sententia; cum vestrum problema fuisset, quomodo sancta Romana ecclesia fecerit rem prohibitam, & quomodo illi licuit. Dixi ad
D hoc, quod non fuerit additio, quod non fuerit prohibitum, quod fuerit verum, quod impellente maxima necessitate, quod esset manifesta veritas in ecclesia Dei, & quod oportebat id fieri per Romanum pontificem, ad cujus officium specialiter ista spectare noscuntur: ex quibus conclusi, fuisse omnino licitum Romanæ ecclesiæ illam declarationem facere. Repetitio vestra nec ipsum ordinem servavit, nec sententiam. Quare oportet in præsenti de hoc facere specialem mentionem. In secundo passu dixistis, [e] tertiam particulam nos sponte nostra omisisse, cum fuerimus auditi [f] ad nutum. Nonne expositum patet? Nonne dominus Nicænus dixit, quod quæ dicebantur, non [2] tangebant quæsitum, &
E quod eis non intendebatis dare responsum? Quid restabat, nisi de ea re tacere? Quid effundere verba vobis non audientibus? Et inviti venimus ad silentium partis illius, & certe satis mœsti. Ex illius enim partis probatione facile erat probare, fuisse licitum Romanæ ecclesiæ facere declarationes. Hæc volui repetere, ut constet omnibus, cujus causa pars illa fuit omissa. Et cum voluistis cuidam nostro syllogismo dare responsum, aliter adduxistis. Nos hac argumentatione usi sumus: Nulla expositio vel declaratio alicujus dictionis est additio: sed dicere Spiritum sanctum procedere a Filio, est

d ... E... pl... ac...

e Qui licet mani... verit... ecclesi... Dei.

f Ad... trium... cet &... lunta... nostra...

explicatio

explicatio contentorum in primo: ergo non eſt additio. Vos replicando [a] dixiſtis: Omnis additio fit ab extrinſeco: ergo expoſitio non eſt additio.

AND. His expoſitis, Nicænus hæc dixit.

NICÆN. [b] Dico, quod omnia per vos dicta habent reſponſionem congruam. De hoc ſyllogiſmo miramur, cum omnia ſcripta ſint quæ diximus: non prætermiſimus ſyllogiſmum de quo verbum facitis, ſed venimus occurrentes ſyllogiſmo, quo uſi eſtis primum ſyllogiſmum probare.

COLOSS. Ego illo ſyllogiſmo non uſus ſum, quod dicitis: verum eſt, quod ad confirmationem majoris propoſitæ præmiſi hoc, quod omnis additio fit ab extrinſeco: nec uſus ſum ſyllogiſmo, ſed ſimilitudine, philoſophorum doctrina dicentium debere eſſe ſimilitudines breves, quia ſimilitudo habet cōvenientiam & diſconvenientiam. Hoc habeo ex doctrina veſtræ Græciæ.

NICÆN. Dicat paternitas veſtra, ut placet, & poteſtis dicere. Sed quæ diximus, ſcripta ſunt, & auſcultavimus cuncta, & ex illis reſponſionem cepimus.

COLOSS. Veniamus ad alia. Ego dicebam, quod dogma, Filioque, comprehenditur in verbo, Patre. Paternitas veſtra reſpondit, quod medium, quo illud probabatur, capiebatur extrinſecus, videlicet aſſumptione hujus, quod quæcumque habet Pater, habet Filius: aſſerentes hoc extrinſecus eſſe. Sed ſciendum quid in diſciplina dicatur extrinſecus & ſecundum philoſophos, & maxime Ariſtotelem. Illud in diſciplina extrinſecus dicitur, quod non ſubjicitur ſubjecto ejuſdem ſcientiæ, nec partem eamdem, nec proprietatem, nec paſſionem habet: ſicut ſi diceremus, arithmeticam diſtare a philoſophia naturali, & aſtrologiam a morali, in quibus ſubjecta diſtinguuntur. Alio modo dicitur extrinſecus, quod non eſt in eadem voce: ut procedere Spiritum a Filio, eſt vocis alterius dictionis & ſenſus. Ignoro quomodo capiatur extrinſecus per vos. Si extrinſecus capitis, ut dicatur non eſſe unum ſubjectum in uno, & alio problematum; videatis, an ſane ſit dictum, ſequeretur maximum inconveniens contra fidem. nam ſequeretur aliam eſſe fidem euangeliorum a ſymbolo. Secundo, quod propoſitio illa: Quæcumque habet Pater, &c. non ſequeretur ex [c] ſymboli diſciplina. In diſciplinis cunctis, eſſe, quod eſt unius diſciplinæ ſubjectum, non poteſt probare aliam proprietatem alicujus ſubjecti alterius diſciplinæ. Si ergo vox hæc, ſalvatoris, eſſet alterius objecti, nihil concluderetur per expoſita in ſymbolo. Hoc quam alienum ſit a fide Chriſtiana, paternitates veſtræ vident. Et certe quod eſt præcipuum in fide, vel immediate a primis principiis, non poteſt dici extraneum, vel alienū. Nonne ſumitur a doctrina euangelii? ergo euangelium eſt principium ad ea quæ ſunt in ſymbolo: ergo eſt proprium principium, non alienum, & non extrinſecus. Hoc clarum eſt, euangelium eſſe ſymboli principium, quia apoſtoli exequi volentes Dei præceptum, ut omni creaturæ euangelium prædicarent, ut pariter in euangelizando convenirent, ex euangelio fecerunt ſymbolum, quod dicitur apoſtolorum. Sequitur, quod verba euangelii non poſſunt dici extrinſecus a ſymbolo, intelligendo extrinſecum a ſenſu. Neceſſe eſt ergo quod extrinſecus intellexeritis ſecundo modo, videlicet quod non eſt ex voce propria, prout in ſymbolo ponitur. Sed ex hoc ſequitur inconveniens aliud, quod ſymbolum factum ex fide [d] Chriſti, factum ſit per additionem: quod vos negatis. Nil etiam eſt ſymbolo poſitum per concilia, quod * immediate reperiatur in ſymbolo apoſtolorum. Nicænum concilium declaravit conſubſtantialem, quod non inveniebatur in ſymbolo quoad verba, nec ſequebatur immediate ex aliquo poſito in ſymbolo. Nam ſi ex aliquo ſequeretur, ex illo ſumeretur, a Patre genitum: ſed ex hoc non ſequitur abſolute, quia Arius dicebat: Dato quod Pater Filium genuerit, non ſequitur, ergo conſubſtantialis. Nam ſol hominem generat, non tamen ſubſtantiam cum homine communicat: non ſequitur, genitus a Patre; ergo conſubſtantialis. Oportet doctrinam euangelii capere, illam videlicet: *Ego & Pater unum ſumus.* ex qua concluditur conſubſtantialitas. Sed talis modus dicendi, ſecundum vos, extrinſecus venit: ergo eſt additio. Hoc idem in Conſtantinopolitano ſymbolo. Nam dicere Spiritum ſanctum dominum & vivificantem, cum non fuerat vox talis in ſymbolo, nec ex aliquo immediato ſequitur, cum non inferatur, Spiritus, ergo dominus. Tamen patres illi concluſerunt dominum & vivificantem eſſe, ex euangelio rem ipſam ſumentes, aut ex principiis primis: & tamen ſecundum vos ſequeretur eſſe per additamentum. Et quia quod ſequitur per additamentum, eſt aliud quam principium, quomodo ſalvabimus Epheſini dictum, qui interrogatus a nobis, cur de Conſtantinopolitano ſymbolo mentio facta non extitit, dixit, quia idem erat. quæ quidem veritas ſtare non poſſet, ſi dicatur extrinſecus illud, quo mediante, aliquid inducitur declarationis in ſymbolo. Advertite quæſo inconveniens, quod in tota philoſophia daretur ex hoc, cum in omni ſcientia contingit fieri demonſtrationes, quæ fiunt per quod eſt eſſe rei, demonſtrando proprietatem de proprio ſubjecto: & cum tale quod quid eſt eſſe rei, nec in voce convenit cum ſubjecto, nec in prædicato, nec in conceptu, ut Ariſtoteles 7. metaphyſicorum probat, ſequitur hoc inconveniens in philoſophia, quod proprietas alicujus ſubjecti fiet per extrinſecum, & ineſſe ſubjecto per extrinſecum: quod tamen falſum eſt, & arbitror vos non negare doctrinam ſanctorum, & eorum maxime, qui approbati ſunt per concilia: cum de fide & religione Chriſtiana quid docent, nil docent quod ſit extrinſecum a fide. Nam cum doctrina Chriſtianorum theologiæ ſubſit, cum allegatur quis doctor, pertinentiſſime allegatur: & nullatenus alienus a doctorum illorum numero eſt beatus Baſilius, qui ſcribens ad fratrem Gregorium Nyſſenum [e] dicit: Quicumque intelligit Spiritum, intelligit & ſimiliter comprehendit illum ex quo eſt: intellecto Spiritu, intelligitur & ille cujus Spiritus eſt, & quia Chriſti eſt Spiritus [f]: & cum intelligitur Spiritus in ſymbolo, intelligitur Filius [g]. Ex hoc datur intelligi, quod auctoritas illa ſalvatoris, *Quæcumque habet Pater*, &c. non dicitur quid extrinſecus continere: alias ſequeretur, quod omnia illa quibus uſi ſunt patres in declaratione ſymboli, eſſent additiones: & cum illæ additiones non prohibuerint, [u] quod non dicatur unum & idem ſymbolum, cur in caſu noſtro non dicimus, dicere Spiritum procedere a Filio, intelligi illico ex quo procedit a Patre [h]? Nec eſt neceſſarium, cum dicitur quod aliquid includitur in alio, quod debeat eſſe idem penitus:

COLLATIO OCTAVA.

[d] ſcilicet, ex fide tradita per Chriſtum in euangelio.

* id eſt, explicite

Ioan. 10.

[e] Epiſt. 43. circa medium.

[f] Et quia Chriſti eſt Spiritus hucuſque verba Baſilii.

[g] a quo ſcilicet procedit. Ioan. 16.

[h] Quia procedendo a Patre, habet omnia quæ habet Pater: ſed Pater habet quod procedat ab eo Spiritus, ergo hoc idem habet & Filius.

[u] quo minus dicatur

COLLATIO OCTAVA.

penitus: imo ſæpe contingit, quod conveniunt in uno, & diſconveniunt in alio, ut genus cum ſpecie: & licet explicans ſpecies, aliam vocem habet, nemo philoſophus diceret, additiones eſſe genus & ſpecies correlativas, & econtra, ſi ſe habent, quo uno poſito, aliud intelligatur, & nihilo minus illa diſtinguuntur numero, ſpecie, vocabulis. Cum ergo in caſu noſtro res unius ſubſtantiæ ſint omnino eædem, præterquam proprietates conſtitutivæ: non eſt dicere habere quid extrinſecus, ſi inferatur unum ex altero. Dico igitur ex his, propoſitionem declarantem Spiritum ſanctum procedere a Filio, nullatenus extrinſecum poſſe dici, ſi ex verbis Chriſti illud ſuſcipitur. Et cum admirationem ſuſcipitis, quia diximus ex theologiæ principiis ſequi, Spiritum ſanctum a Filio procedere, minime mirandum eſt: ſed nos ipſos admirari convenit, ſi admirationem ſuſcipitis. Nam hoc ſolo brevi diſcurſu luce clarius patet; quæcumque habet Pater, habet Filius: ſed procedere Spiritum habet Pater; habet ergo & Filius. Syllogiſmus hic eſt in prima figura & tertio modo: antecedens & major conceſſa eſt, & eſt Ioannis 16.

NICÆN. Auctoritatem Ioannis admittimus, ſed quod reducatur ad ſenſum quem dicitis, dicimus vos dicere.

COLOSS. Si ſyllogiſmus admittitur, conſequentia negari non poteſt.

NICÆN. Dicite quid placet, quia ad ea non reſpondebimus, quæ ad concluſionem præſentem non faciunt: ſed profitemur hoc, hoc modo nunquam ad concluſionem venturos. Nos quidem patienter audiemus expoſita, quouſque ad propoſitum veniatis.

COLLOSS. Nonne quæ retuli, ſalvatoris verba ſunt, & minor per euangelicum textum comprobatur? Ergo argumentum concludit per fidem. Niſi vos hujuſmodi principia negare velitis, luculenter oſtendam, quæ dicta ſunt, rem de qua agitur, pertinenter concernere.

NICÆN. Dicite prout placet: ſed rogamus, verbis honeſtis, nec aſſeratis nos fidei principium negare.

COLLOSS. Cum vos audierim dixiſſe, gratias nobis[a] acturos, ſi a principiis fidei Spiritum a Filio procedere demonſtrarem; deſideravi id agere, ut condignas rependeretis grates.

a Paulo ante hac ipſa collatione.

NICÆN. Id diximus; ſed ſuo tempore id petivimus reſervari; rationi conſonum eſt ut ſervetur.

COLOSS. Dicam quæ veſtro judicio pertinentia ſunt, & liberum eſt reſpondere quod veritatem detegit. Dicit & ipſe ſalvator a ſe procedere. Nam nil eſt aliud euangelicum illud, *Ex meo accipiet*, niſi Spiritum ex eo procedere, beato Epiphanio teſte, cujus verba ſunt hæc.

Ioan. 16.

Hic deſunt breves quædam auctoritates ſancti Epiphanii [b].

b Clariſſime id probat ſanctus Epiphanius adv. hæreſ. lib. 3. hær. 54. alias 74. a num. 7. ad 10. unde videntur deſumptæ fuiſſe auctoritates, quæ hic deſunt.

Et cum aſſeruiſtis, quod ſicut concluſiones non adduntur principiis, ſic nec hæc additio fiet ſymbolo: dicimus quod abſolute verum non eſt, quod principiis concluſiones non addantur, quoniam in una diſciplina veniunt multiplicia principia, aliqua quæ non probantur in illa, vel quia per ſe nota ſunt, ut in metaphyſica; vel quia in alia doctrina probantur. Sunt alia quæ poſſunt demonſtrari, & hæc poſſunt eſſe principia & concluſiones, ut in morali philoſophia.

A AND. His expoſitis, ſilentium factum eſt, & dominus cardinalis ſic inquit.

CARD. Hora jam ſurgendi eſt, ac nocti patendi: veſtro quæſito reſponſum dedimus. Dominus Coloſſenſis non ut expoſitis reſponderet, hæc retulit quæ audiſtis: ſed quia videbatur eidem aliter vos ſumpſiſſe quæ dixerat, quam videretur expediens; viſum eſt, ut ipſe ſe declararet. Reſtat, ut ſcriptores conveniant ad diem Sabbati pro reſponſione noſtra recipienda.

NICÆN. Dicimus, & dicemus veſtræ paternitati, quod quæſtio noſtra in duobus conſiſtit. Primo, ſi veſtrum dogma verum ſit, vel non; &
B veritate inventa, an ſymbolo addi licuerit. Omnibus quidem notum eſt, ultimum præcedere primum. nam & dato dogmate vero, dicimus addere non licuiſſe. Modus diſcuſſionis habitus longus eſt: videtur omiſſa diſcuſſione veritatis dogmatis, ut ad rem propoſitam veniamus; hoc videtur expediens iſti rei. Nam ad ea quæ dicta ſunt, non videtur ſatisfactum, nec interrogationi noſtræ reſponſum.

CARD. Non pertinenter & bene quæſito dedi reſponſum?

NICÆN. Non expectavimus veſtræ paternitatis reſponſionem [c], ſatisfactionem quæſiti, & illa audita, quæ intendimus comprobare, ſi
C verba domini Coloſſenſis impedimento non fuiſſent.

CARD. Duabus diebus cum orationem feceritis, quod ad interrogationem unam perturbaretur dicendi modus [b], vel alterarętur data dicendi forma, juſtum non eſt; die Sabbati reſpondebitur per vos expoſitis, demumvę paritate ſervata, ad brevia quæſita brevia reſponſa dentur.

AND. Hora jam 22. his expoſitis aſſurreximus cuncti.

NOTÆ HORATII IVSTINIANI AD OCTAVAM COLLATIONEM.

D 1 *Dicimus.*] Vides lector, quod cardinalis immediate & directe reſpondet quæſito Nicæni clare & breviter; noluit autem reſponſionem ſuam dilatare in hac collatione, quia prius voluit Coloſſenſem reſpondere ad dicta a Græcis in prioribus collationibus, dicens hic, ut iterum replicat in fine hujus collationis, ſuam reſponſionem ad quæſitum Nicæni dilatandam fore & probandam, ut re vera præſtitit Forolivienſis in ſequenti collatione, & ipſe cardinalis collatione decima & duodecima, ubi incipit; *Notetis:* & 13. ubi incipit; *Ego allego:* demonſtrando quod additio prohibita refertur ad omnes diffinitiones, quia prohibetur ſolum dogma contrarium fidei, non autem declaratio: quia tunc non eſt additio, ſed major extenſio. At vero Græcus ſcriptor, vel ejus ſcriptorum corruptor, ſeſſione nona, quæ huic collationi correſpondet, poſt conſultationem deputatorum cum ſummo pontifice, non refert reſponſionem cardinalis quæſito Nicæni, neque promiſſionem ejuſdem de eadem reſponſione comprobanda in ſequentibus: ſed dicit, *nullam datam reſponſio-*
E *nem quæſito Nicæni, & Coloſſenſem evagatum extra propoſitum: quia,* inquit, *non ſuppetebant illi apta reſponſiones,* Sic ſcriptor mutilus, vel ejus ſcriptorum corruptor, & judex non conſtitutus.

Hanc cardinalis reſponſionem, ut optimam, inſeruit poſtea Beſſarion in opuſculo ad Laſcarim cap. 3. in fine hujus operis exhibito.

Hinc apparet non eſſe plenam fidem adhibendam eidem ſcriptori, vel ejus ſcriptorum corruptori, dum ſeſſione ſexta perbrevem & inſufficientem ejuſdem cardinalis Cæſarini refert reſponſionem ad dicta Epheſina improbantis octavam œcumenicam ſynodum, in qua Photius ſchiſmaticus ejus anteſignanus fuerat condemnatus, quam ampliorem & fortiorem optaſſet Baronius tom. 10. anno 869. num. 61. Quamvis alio etiam ex capite excuſari poſſit cardinalis, ut idem ipſe ibidem innuit. non enim tempus erat, vel opportunitas diſputandi de octava ſynodo, ſed de additione, Filioque, in ſymbolo.

2 *Tangebant.*]

2 *Tangebant.*] Græci enim, ut supra, institerunt, ut prius ageretur, utrum fuerit licitum addere symbolo, quam utrum sit vera propositio, ex Patre Filioque: & resistebant, ut de hoc ageretur.

COLLATIO NONA.

DIE VIII. NOVEMBRIS.

Additionem, Filioque, non esse vere & proprie additionem, neque esse prohibitam.

AND. CONVENERAT cœtus sacer, cunctisque expectantibus, quæ exponere episcopus Foroliviensis ex Latinis deputatus tertius, his verbis exorsus est.

FOROLIV. Ad ea quæ dicta sunt per nos, reverendissimi patres orientales, primo per modum præambuli tria per vos proposita commemorabo. Audivimus ab initio vestræ collocutionis dicentes, non debere nos huic rei insistere, aut studere ut vincat una pars alteram, ut nos invicem superare contendamus; sed tantummodo menti esse nobis, ut puram & sinceram fidei veritatem clare & aperte in medium deducamus. Quod utique approbavimus & nosipsi, & cum omni studio & cura sequi volumus: quia sicut in epistola [a] divus Hieronymus dicit, nunquam errat dubitatio quæ sequitur veritatem. Imo etiam ipsa veritas, & præsertim divina veritas sanctæ fidei, homines valde distantes regione, moribus & lingua, imo & separatos congregat & colligit in unum, si magnus ille Areopagita manifestat in libro de divinis nominibus [b], dicens: Fides est unicum credentium fundamentum, eos colligans in veritate. Ipsa enim est scientia adjuvatrix cognoscentium & cognitorum. Igitur si optamus, si intendimus, si studemus ad hanc sanctam unionem, mentem realem & constantem procurare oportet, ut animorum sensu convenientes, in ipsa veritate uniamur. Secundo, per vos prædictum est, quod quidquid per nos tractandum & ratione discutiendum, cum patientia & mansuetudine & tranquillitate tractetur. Et hoc utique magnam in corde meo induxit lætitiam, adeo ut cum propheta dicere possem, cum hoc a te, domine Nicæne, intellexi: *Dedisti lætitiam in corde meo.* quia sicut scribit Paulus 2. ad Timoth. epist. *Servum domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docilem, patientem cum modestia,* &c. Tertio dixistis, quod servare intendo & delectat, bonum & rationabile esse, ut allegationes, responsiones & rationes nostræ sint breves, cum brevitas ipsa & facilius apprehendatur ad intellectum, & memoriæ commendetur facilius. Quod utique placet, si ita breves non sunt, quod sint obscuræ, & imperceptibilitas evitetur: quia dicitur, obscurus fium, cum brevis esse laboro. Precor, reverendissimi patres, ut non exigatis a me duo impossibilia, scilicet ut sim brevis, & ut respondeam ad omnia per vos dicta. [1] Respondebo igitur ad principalia, & sequar ordinem vestrum in respondendo. Primo [c] proposuistis duabus præcedentibus collationibus, [d] in hac responsione (quia sic rationabile nobis videtur) aliqua concedemus per vos dicta, nonnulla negabimus, & rationabiliter & juste rationem in medio deducentes, aliqua declarabimus, ad quædam vero non dabimus extensam responsionem, sed brevem, & sub quodam involucro [d]. Nec dubito quod vos peroptime sic judicabitis faciendum, [e] sequens in nomine domini. Ad hæc sex dicta principalia respondeo. Ipsa vestra propositio incipit sic: Cum vos audiebimus, &c. Quantum ad hanc partem, dicimus, quod bene servastis rationem exordiorum. Sequitur initium vestræ controversiæ hanc particulam, Filioque, esse additionem extrinsecus factam, & per consequens prohibitam dicitis sic ad literam. Hoc licet esset verum & rectum, non licet addere, cum & multa, quæ & vera & necessaria sunt & declarata, tamen non fuerunt addita, nec in symbolo posita; cum hoc non liceat: & postea per interjectionem multorum sermonum, quos ego summatim explicabo, concluditis. Quare cum sit demonstratum, additionem esse prohibitam, & probatum etiam, hoc esse additionem: ergo hoc prohibetur. Huic omnino volumus respondere: & ne videamur dicta vestra negligere, dico, quod in hac sermonum interjectione vos primo commemoratis dicta per reverendum dominum archiepiscopum Colossensem: & dicitis velle respondere ad ea quæ faciunt ad propositum, alia ad aliud tempus reservare. Et dicitis velle respondere, & repetitis dicentes, quod ipse usus est quodam syllogismo, & est verum, & quod vultis facere additionem de minori, & respondere ad ea quæ deduxit per continuationem illius, & formasse sic syllogismum: Omne additamentum extrinsecus fit, declaratio autem non est extrinsecus: ergo declaratio non est additamentum. Hanc partem dimittamus. Ipse reverendus dominus archiepiscopus eximius doctor & profundus theologus est, & optime arguebat. Ad ipsum initium controversiæ, cum dicitis, hanc particulam, Filioque, esse additionem, & esse prohibitam, manifeste contradicimus, negando ipsam esse proprie additionem, & negantes insuper eam esse prohibitam. & hoc volumus declarare per dicta sanctorum, & rationabiles declarationes. Quod non sit pure & simpliciter additio, declaratur ex habitudine continentiæ virtualis testamenti novi & veteris, & ex ordinato successu in expressione articulorum fidei. Et primo sic, beatus Augustinus [f] contra Faustum expresse dicit: Christus non venit solvere legem, sed adimplere: non ut legi adderentur quæ aberant, sed ut fierent quæ scripta erant, quod ejus verba testantur. Non enim ait, Iota unum, vel unus apex non præteribit a lege, nisi addantur quæ desunt: sed ait, Donec omnia fiant. Item de catechizandis [h]: In veteri testamento est occultatio novi; in novo testamento est manifestatio veteris. Item in quæstionibus [i] novi & veteris testamenti, cum dicitur in euangelio [k], *Audistis quæ dicta sunt,* &c. *Ego autem dico vobis, non resistere malo:* non aliud voluit, quam quod lex id sensu habuerit. Et super illud Ezechielis: [l] *Sicut rota in medio rotæ,* Gregorius [m] ad literam: Rota in rota, novum testamentum in veteri. Item glossa ordinaria super Matthæum capite quinto, in illis verbis; *Non veni solvere legem;* ait: Euangelium est recapitulatio veteris legis. Constat, quod recapitulatio non est additio. Si igitur secundum Augustinum, tanta mysteriorum copia novi testamenti, quia includebatur implicite in veteri, non dicitur additio secundum sensum,

Ooo non

a ...m. 1. ad ...tium 14.
b cap. 7.
...b. 4. 2.
1 ...xposui-...., & re-...ndistis. ...jus igi-...respon-...is ve-...summa-... vide ...am 1. ...us col-...onis.

COLLATIO NONA.
e Sequens igitur ordinem responsionum vestrarum.
f Lib. 17. & 18.
h Lib. de catechizandis rudibus.
i Quæst. 69.
k Matth. 5. Oculum pro oculo, dentem pro dente.
l Ezech. cap. 5.
m Lib. 1. in Ezech. hom. 6.

COLLATIO NONA.

non mirum, si illius articuli expressio non dicatur proprie additio secundum sensum, sed potius impliciti explicatio. Dico hoc idem ex ordinato successu articulorum fidei. Nam sicut dicit Augustinus [a], tempora sunt mutata, non fides: eadem enim patrum præcedentium & sequentium fides. Nam & qui præibant, & qui sequebantur, clamabant: *Benedictus qui venit*, &c. Sed tamen in articulis facta est impliciti explicatio, & indeterminati determinatio. unde circa reparationem nostræ fidei & salutis magis quam veteris licuerunt. Abrahæ facta est implicite explicatio Genesis vigesimo secundo, cum ei dictum: *In semine tuo benedicentur omnes gentes.* Adhuc Isaiæ septimo major explicatio facta est in illis verbis: *Ecce virgo concipiet, & pariet filium.* & tandem major explicatio facta est per angelum ipsi virgini quærenti modum, cui sic expressum est: *Spiritus sanctus superveniet in te.* Et ita fuit circa articulum de Spiritu sancto, quod primo tantum confitebatur ecclesia tempore apostolorum: Credo in Spiritum sanctum. Et cum postea ecclesia dixit in symbolo, Ex Patre procedentem, non fuit novi additio, sed ejusdem expressa explicatio. Et sic cum postea expressum est, & ex Filio, non fuit novi articuli appositio, sed ejusdem articuli magis determinata explicatio. Negamus omnino hujusmodi additionem esse prohibitam. nam ut optime distinguit dominus Bonaventura [b] optimus theologus, triplex in scriptura invenitur additio. Una, in qua additum est contrarium: alia, in qua additum est diversum: alia, in qua additum est consonum. Illa prima, scilicet cum additum est contrarium, est error & hæreticum: ut si quis diceret in divinis Patrem genitum, aut Patrem natum, aut Filium ingenitum, aut Spiritum sanctum a nullo procedentem, seu creatum. Secunda additio est, cum quod additum, est valde diversum: & hæc additio est præsumptuosa & temeraria, quia temeritatis & præsumptionis est, in veritatibus fidei & sacræ scripturæ aliquid diversum dicere: ut si quis in divinis diceret, Patrem geometram, Filium arithmeticum, Spiritum astrologum: licet sic dicendo non multum recederet a veritate, cum quælibet persona divina sit omnipotens & omnia sciens: tamen quia modus dicendi est diversus a modo dicendi & sanctorum & scripturæ, propterea tales diversas locutiones præsumptioni adscribimus. Tertio vero additio, ut si dicam in divinis, Patrem omnipotentem, Filium consubstantialem, Spiritum sanctum procedentem: & hæc est piorum & catholicorum. est enim fidelis instructionis: quia quod implicite inest, explicat. Illæ autem præadductæ duæ additiones, scilicet ubi additum est contrarium aut diversum, omnino prohibentur sub gravissimarum comminatione pœnarum. Unde Apocalypsis ultimo capite dicitur: Si quis apposuerit ad hoc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto. Illa vero additio, in qua additum est consonum & conveniens, non prohibetur in scripturis [2], imo laudatur & remuneratur a salvatore nostro dicente: *Quodcumque supererogaveris, ego reddam tibi.* Et in ecclesiastico: *Qui elucidant me, vitam æternam habebunt.* Nunc ad propositum dico, quod in hac verbali additione nec est additum contrarium,

a In psal. 50.
Matth. 21.
Luc. 1.
b In expositione prologi lib. 1. sententiarum, dub. 2. vocat eum dominum, quia nondum erat canonizatus.
Luc. 10.
Eccli. 24.

A nec diversum; & non est ex suo genere prohibita: imo additum est consonum & conveniens. Unde apostoli, dicentes in symbolo, Credo in Spiritum sanctum, patet, quod non fecerunt expressionem de processione ejus, nec ex Patre, nec ex Filio. Postea sancti patres, ut occurrerent & obviarent erroribus pravisve dogmatibus hæreticorum, expresserunt ex Patre, veluti consonum fidei apostolorum; & in eorum [c] symbolo apposuerunt: & sic consequenter posteriores patres processionem ejus ex Filio, ut consonam symbolo fidei, expresserunt. Hic non me extendo ad declarandum, quod hujusmodi expressio, Filioque, sit consona & conveniens fidei, & professioni & symbolo patrum, ne dicere possitis, quod ego exeam propositum: sed cum volueritis, sum paratus, & jam hic seorsum notavi: & si volueritis, antequam exeamus hinc, explicabo. Sic igitur patet cuicumque rationabiliter videre volenti veritatem, expressionem illam, Filioque, non esse proprie simpliciter additionem, nec ullo pacto esse prohibitam. & hoc pro nunc sufficiat ad responsionem vestræ principalis controversiæ. Intremus nunc profundius illius controversiæ radicale fundamentum, quia contrariatis nobis omnino, sentientes quod nullo modo licuerit addere nec clausulam, nec dictionem, nec syllabam; ubi quatuor circa fundamentum ponitis. Primo motivum patrum: C secundo unam rationem: tertio unam auctoritatem beati Cyrilli: [d] quarto de verisimili. Primo dicitis ad tam solennem prohibitionem fuisse commotos patres tertii concilii, ut removerent a fidelibus licentiam non utilem, imo damnosam. Sed circa hujusmodi licentiam dicitis unum, quod mihi non videtur verisimile, salva reverentia. Dicitis enim quod licebat a principio religionis & fidei solum declarare, exponere & extendere quæ implicite erant contenta in sacra scriptura [e]. Hoc solum illis veteribus patribus licebat facere, & ut volebant illas declarationes ponere in symbolo, & ubicumque, præter in textu sacræ scripturæ: & D postea hæc licentia partim fuit prohibita [f], partim autem relicta, scilicet declarare & extendere illa quæ continentur in sacra scriptura [g]. hoc enim nunquam fuit prohibitum, nec in futurum prohibebitur. Et dico, quod non videtur mihi verisimile, quod illis patribus liceret uti declarationibus, ut volebant, & ponere in symbolo fidei, nisi essent congregati in concilio generali: quia dicit sanctus Thomas [h] de Aquino, quod nunquam fuit facta nova editio symboli fidei, nisi in concilio generali: & loquitur de quocumque symbolo, quod fuit commune ecclesiæ symbolum. hoc præmisso, sequar illa quatuor. Primum est istud, quod cum usque ad secundum œcumenicum concilium liceret patribus uti tali licentia ad libitum, post illud concilium, quia nonnulli usi sunt tali licentia in malum proprium, qui fabricabant symbola, in quibus seminabant contraria fidei dogmata: cum patres tertii concilii vidissent, quod talis licentia nil lucri operabatur fidelibus, sed detrimentum magnum, cum liceret cuilibet addere, eam licentiam abstulerunt. Certe hoc non videtur verisimile, nisi intelligatur de licentia usurpata, quam hæretici & præsumptuosi sibi usurpant, de qua valde congrue potest intelligi illud dictum: Deteriores omnes sumus licentia.

Et in

ANNO CHR. 143[9]
c A se posito concil. Constantinopoli[ta]no.
d Græ[c.] sess. 10. Quarti argum[en]tum ex [con]jectura [du]cebatis.
e & add[e] in sym[bo]lo.
f adder[e] scilicet symbolo
g extr[a] symbolu[m]
h 2. 2. q[u.] art. 10.

NO
STI
li

Et in hoc valet motivum vestrum, cum dicitis, A patres propterea sigillasse & diffinisse, quod de cetero liceret aliquid in symbolo addere. Sequitur secunda vestra ratio, quia non licendo addere symbolo, nullum potest inferri detrimentum fidelibus, cum profiteantur fidem illam quam tenebant primi illi patres, quos nemo, nisi insanus, de fide non perfecta inculpare posset. Sed data licentia addendi in symbolo prout quisque vellet, poterit multum detrimenti fidelibus inferri; cum per transmutationem syllabarum posset error in ecclesiam induci. Hanc rationem cum benigna supportatione dicimus aliquantulum claudicare: quod vere [a] statim ostendemus. Sequitur auctoritas Cyrilli, & argumentum: sed quia omnia ista facilius solventur everso fundamento, venio ad hoc ipsum. Vnde hoc expresse asserimus, quod cum magis respiciendum sit ad medullam, quam ad corticem; & ad intentionem principalem legislatoris, quam ad superficiem verborum & literarum, & illa prohibitio sit lex ecclesiæ; dico quod debet intelligi secundum intentionem eorum qui hujusmodi legem ediderunt & confirmarunt. Ipsi autem patres intendunt prohibere principaliter professionem & fidem contrariam & dissonam & diversam a fide patrum: & propterea sicut dicit dominus Bonaventura [b], secundum veritatem ex vi mutationis, sententia quæ ponitur in prohibitione patrum, non se extendit nisi ad contraria dicentes, & ad illos qui intentione confundendi & diversificandi, & pollutam faciendi puram & sanctam fidem patrum, audent immutare, addere, vel subtrahere clausulam, additionem vel syllabam: sed hac prohibitione non prohibetur ulla ætate, etiam in fine sæculorum, imo nec prohiberi potest, quin semper liceat ecclesiæ universali, in generali & legitimo concilio auctoritate debita congregato, & capiti & principi ecclesiæ habenti in se universalem plenitudinem potestatis totius ecclesiæ, pro legitimis causis, ad obviandum erroribus & hæresibus emergentibus, novam declarationem alicujus partis symboli facere, consonam fidei patrum, & in symbolo apponere. Et quis sanæ mentis habet dubitare, si immineret necessitas, quod magna Christianorum multitudo laberetur in hæresim circa sacramentum altaris, quod sicut in symbolo fuit appositum per patres; Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum; quin posset ecclesia apponere: Confiteor eucharistiæ sacramentum ad salutem animarum: & similiter dictionem illam θεοτόκος, id est Dei genitrix, si necessarium videretur, dicendo: Et incarnatus est ex Maria virgine, quæ vere est Dei genitrix, & homo factus est. Verum illud E confitemur, quod nulli privatæ personæ, aut privatæ congregationi, aut privatæ ecclesiæ id liceret. Et hæc duo dicimus, illam prohibitionem referri debere ad privatos homines, & ad illos qui prava intentione id facere attentarent. Vnde sicut dicit dominus Bonaventura [c], non fuit illorum patrum qui hanc prohibitionem fecerunt, intentio præcludendi viam aliis patribus ecclesiæ sequentibus, ad explanationem fidei faciendam majorem, si Deus illos illuminaret, ut viderent esse necessarium. Imo plus dicit dominus Bonaventura, quod si hac intentione dixissent, constat quod non

a in-
c ca-
olla-

b I.
t.art.
st. I.

c o fu-
it. hac
n col-
ne, qui
anoni-
post
nium
to IV.
vocat
inum.

bene moti fuissent, & eorum sententia merito esset abolenda. Sed quod patres illi habuerint in illa prohibitione illam sanam & rectam intentionem quam prædiximus, hoc ipsum volumus ostendere ex his quæ habemus in actis sanctorum conciliorum, maxime tertiæ synodi, & exemplis patrum qui illo tempore fuerunt. Convenientibus namque episcopis in Epheso [d]; & vocato Nestorio contumace, dixerunt quod secundum morem legatur fides patrum Nicææ, quatenus huic expositioni collatis de fide sermonibus, consonantes quidem confirmentur, discrepantes ejiciantur. Vnde patet, quod intentio synodi est, quod illa fides probetur, quæ vera; & quæ discrepat, rejiciatur. B Et per hoc patet quid significent illa verba: Nulli liceat aliam fidem proferre ab ea quæ necessario diffinita est; id est, discrepantem & contrariam. & deinde lectum fuit symbolum synodi Nicænæ: Credo in Deum. Postea fuit lecta epistola Cyrilli ad Nestorium, in qua recitat aliqua symboli Nicæni, & exponit, & declarat Christum Deum & hominem non in duabus, sed una persona natum ex Maria virgine. & probat eam Dei genitricem, adducens testimonia sacræ scripturæ: & contestatur Nestorium, ut & ipse sapiat quæ in hac epistola dicit. Lecta prædicta epistola, quæ incipit, Obloquuntur C quidam de me, Cyrillus dicit: Hæc scripsi Nestorio, defendens rectam fidem. Certus autem sum, quod in nullo egressus invenior a recta fidei ratione, aut prætermisi expositum a synodo Nicæna symbolum: & peto ut dicatis, an recte & irreprehensibiliter, & consonanter dixerim illi synodo. Dixit synodus: Nullam innovationem seu novitatem intulit Cyrillus, & quæcumque in Nicæa dicta sunt, epistola Cyrilli latius exposuit, & apertius, & manifestius. Et quod hæc epistola multam lucem præbet ad comprehensionem intelligentiæ dictorum in ipsa Nicæna synodo, confitenturque eadem sapere dictam epistolam Cyrilli cum symbolo Nicæno. Lecta fuit deinde epistola Nesto- D rii ad Cyrillum, in qua dicit beatam Mariam non esse Dei genitricem, & inducit quædam dicta sacræ scripturæ. Ad hæc Cyrillus interrogat patres, an litera Nestorii sit consona fidei Nicææ. Responderunt patres: Non est consona, sed aliena ab orthodoxa fide, & repugnans omnino fidei expositæ in Nicæa, & dissentiens a fide Nicæna & ab epistola Cyrilli, & adversa non solum fidei Nicææ & Cyrilli epistolæ, sed nec sibiipsi conveniens. Item quod extranea a veritate, & contraria a fide Nicææ, & a recta fide. Exclamavit synodus: Recta fides anathematizat Nestorium, & exclamat impiam fidem & dogma & sectam Nestorii. Ex hoc aperte patet, quæ sit intentio synodi, quæ postea fert sententiam prohibitivam, quod nulli liceat proferre aliam fidem quam in Nicæa; videlicet, quod nulli liceat proferre fidem contrariam & dissonantem, seu alienam vel extraneam a veritate & a vera fide. Vnde hoc verbum, *aliam*, secundum intentionem synodi significat contrarietatem & dissonantiam, non aliam expositionem ejusdem fidei consonantem veritati & rectæ fidei, quia Cyrillus latius & apertius declaravit & exposuit fidem Nicænam: & quia veritati & fidei consonantia dixit, judicatus est eadem sapere cum fide & symbolo Nicæno. Idem patet expressius in epistola quam

COLLATIO NONA.

d Concilii Ephesii act. 6.

COLLATIO NONA.

a Habetur post actione 6. concilii Ephesini inter epistolas catholicorũ, & dirigitur Theodosio & Valentiniano imperatoribus.

b In actis concilii Ephesini par.1. c.18.

quam synodus postea scripsit ad imperatorem[a], A referendo quæ gesta in synodo; & dicit: Epistolas Cyrilli invenimus consonantes dogmatibus & intellectibus, in nullo aliena ejus dicta ab expositione fidei, quæ ab apostolis & patribus Nicææ tradita sunt. Dogmata vero Nestorii invenimus repugnantia sanctis patribus, & penitus contraria catholicæ fidei. Postea fuit lecta epistola Cælestini papæ [b] ad Nestorium, quæ incipit: Aliquantis diebus. & inter alia dicit: Quis unquam non dignus est anathemate judicatus, vel adjiciens, vel detrahens veræ fidei? Etenim ipsa fides tradita nobis ab apostolis nec augmentum, nec diminutionem recipit. Legimus in libris nostris, non addi oportere, nec detrahi. magna quidem & addentem & detrahentem pœna constringit. Vbi notandum est, quod ante concilium Ephesinum [c] erat prohibitum & pœnale, addere & detrahere fidei apostolicæ, etiam in symbolo apostolorum: & clare exponit ipse Cælestinus. Sed hac prohitione non obstante, symbolo apostolorum aliqua addita sunt & detracta per symbolum Nicænum & Constantinopolitanum; ut illud: Descendit ad inferos: & tamen hoc non reprehenditur. Et tamen Cælestinus reprehendit Nestorium, quem dicit aliquid de symbolo apostolico detraxisse, videlicet θεοτόκος, id est, Dei genitrix: quod tamen non explicite, sed implicite continetur in symbolo apostolico. Hujus autem ratio est, quia Nicæna & Constantinopolitana, & aliæ synodi nil fidei apostolicæ addiderunt vel detraxerunt contra sanum intellectum & contra veritatem: sed Nestorius sic. Ex hoc apparet, quod addere vel detrahere quis prohibetur, quando contra verum intellectum, vel contra fidem rectam aliquid addit vel detrahit. Et ex hoc solvitur omnis difficultas, quam vos patres orientales contra Latinos dicitis, qui addiderunt, (Filioque.) Non enim addiderunt contra verum intellectum symboli Constantinopolitani, nec contra veritatem, aut contra rectam fidem: maxime cum publice dixeritis, quod symbolum Constantinopolitanum & Nicænum idem sunt; & lecto uno, intelligitur & aliud: quia licet in verbis differant, non differunt in sensu & veritate. Et sic dicimus, quod symbolum Romanum est unum cum Constantinopolitano & Nicæno symbolo, & lectis illis intelligitur & hoc lectum; & licet addere verbum verum, & non licet addere verbum quod discrepat a vero sensu & a recta fide. Et cum dicitis quod fuit prohibitum addere, respondetur: cum vos fateamini esse unum & idem id, quod convenit in sensu, quamvis differat in verbis: sequitur, quod proprie non est additio, sed unum & idem, seu identitatis expressio. Sequitur in epistola Cælestini: Inter multa quæ impie prædicata universalis recusat ecclesia, symbolo ab apostolis tradito plangimus hæc verba fuisse sublata [d], quæ nobis totius spem vitæ salutisque promittunt: videlicet, quod beata Maria sit Dei genitrix: quod tamen virtualiter tantum inerat symbolo apostolorum. Ex hoc etiam patet, quod symbolo apostolorum non licet detrahere: & tamen per patres Nicææ detractum [e] est, videlicet: Descendit ad inferos. & qui detraxerunt, non negabant illam veritatem, nec illam impugnabant, sicut Nestorius impugnabat, quod Maria

c Cælestinus enim non loquitur de prohitione cõcilii Ephesini quod ejus tẽpore celebrabatur, sed de anteriori. imo & hæc ejus epistola data est ante celebrationem Ephesini, ut dicit Iul. card. infra collat. xi.

d a Nestorio scilicet, qui negando esse Dei genitricẽ, detrahebat a symbolo quod implicite in eo continebatur.

e Id est, ea verba non inseruerunt in symbolo ab eis composito

esset mater Dei. Postea monet Nestorium Cælestinus, ut nisi intra decem dies revocet errorem suum, & prædicet de Christo quod universalis ecclesia tenet, noverit se ab ecclesiæ unione deletum. Alia plura ex actis conciliorum dicere possem, sed ad [f] ulteriora nostra festinat oratio. Redeamus ad id, unde paululum digressi sumus, quantum ad processum vestræ orationis: non tamen recessimus a proposito, ut manifeste patet. Dicebamus, quod circa principale fundamentum, ubi fundatis contradictionem, adducendo motiva patrum, opponitis illam rationem, quam diximus nos ostensuros aliquantulum claudicare. Et re vera B ita est, arguitis sic: si liceret addere symbolo, multum detrimentum posset inferri. Dico hoc esse falsum, imo id sequeretur, si non liceret universali ecclesiæ, aut principi ecclesiæ, in quo est plenitudo potestatis & auctoritatis totius ecclesiæ. Si enim non licuisset patribus ecclesiæ addere symbolo apostolorum per Christum generatorum, magnum ecclesia fuisset passa detrimentum: & sic, si non licuisset aliis conciliis. Et cum additis in argumento, quod data licentia, quod quisque posset addere in symbolo, possent fidelibus detrimenta inferri, cum per mutationem syllabarum posset error in ecclesiam induci; & videmini multum timere C istas syllabas: dicimus, quod receditis de medio, & saltatis de extremo ad extremum, ac si esset necessarium alterum duorum, aut quod negetur hæc licentia omnibus, etiam universalibus synodis; aut quod unicuique privato hæc licentia passim concedatur. Dicitis ad literam sic, videlicet, data licentia quod quisque posset addere in symbolo, sequeretur inconveniens. Dicimus, quod hoc non oportet, neque unquam fuit licitum, sed hoc laudabile & honestum medium, videlicet, ut non detur hæc licentia particularibus personis, & tamen quod ab universalis ecclesiæ principe minime auferatur. Tertio arguitis auctoritate Cyrilli [g] ad Acacium, ubi D dicit: Sancta & œcumenica synodus quæ Ephesi convenit, necessario providit, non debere aliam fidei expositionem in ecclesiam Dei inferri præter existentem, quam venerabiles patres nostri, qui Spiritu sancto loquebantur, de fide terminarunt. Et vos notatis prohibitoria. Primo, quod tertia synodus prohibuit addere: tamen non dicit sic textus, sed dicit non debere aliam fidei expositionem in Dei ecclesiam inferri. Secundo notatis verbum, necessario providit; id est, salutis necessitatem, qua piissima mater ecclesia contra imminentia pericula & insurgentes hæreses providit, ut potuit, remedio opportuno. Domine Nicæne notatis & dicitis, quod E non prohibetur alterius fidei expositio, sed ipsius fidei altera expositio: ubi dicimus, quod primam partem dicti vestri simpliciter negamus, scilicet, quod non sit prohibita alterius fidei, scilicet a fide patrum expositio: imo semper fuit prohibita, & semper erit. Secundam vero partem, quæ sequitur literam Cyrilli, qua prohibetur ipsius fidei altera expositio, fatemur de illa quæ est diversa, discors & discrepans ab expositione patrum.

CAR. Patres nos habemus unum dubium, quia vos dicitis certa verba in epistola Cyrilli, ubi nos non ita habemus, vellemus videre: legatur textus.

AND. Assurgens quidam e Latinis epistolam legit,

A... CH... 14...

f Qu... sequ... usque... nem collat... & ab seque... usque medii... nimii usque dicta ni car... lis, d... rátur Græcũ ptorer... sione II. qu... collati... corres... dent, ... fine e... fessior... notatu...

g In act. concilii Ephesin... part.3.c...

legit his verbis. [a] Cyrillus in domino gaudere. Res quidem dulcis salutatio fratris, operæpretium, & omni ratione dignum, &c.

NICÆN. Nos non habemus istam, sed credimus quod non sit contraria aliis. Nos habemus hic tres epistolas ad Acacium. Una tractat de sacrificio, quod apud veteres vocatur [b] apombeanum, & incipit: Tuæ epistolæ.

AND. Continuavit dominus Forolivienfis.

FOROLIV. Denique circa tertium principale fundamentum, cum nos contradictionis arguistis, quia ex quo dicimus, ab initio ecclesiæ prohibitum fuisse contraria dogmata inferri: ergo aliquid aliud synodus prohibet, scilicet mutationem dictionum & syllabarum. Sed non sunt ita timendæ syllabæ: hoc solutum est in eversione fundamenti vestri.

NICÆN. Nos timemus ubi timendum est.

FOROLIV. Quod ibi dictum est, quod prohibetur additio syllabarum & dictionum, intelligitur de his qui animo evertendi fidem hæc facerent. Præterea non est inconveniens eamdem prohibitionem diversis temporibus innovari; imo plus beatus Paulus apostolus ad Galat. I. dicit eamdem prohibitionem, & repetit, dicens: *Licet nos, aut angelus de cælo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit.* & ibi sequitur: *Sicut prædixi, & nunc iterum dico: Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit.* Sequitur vestra principalis corroboratio quædam de illa voce θεοτόκος id est Dei genitrix, de duabus naturis & operationibus in Christo. Ad quam veritatem ostendendam dixistis convenisse patres concilii sexti: & licet in symbolo contineantur, non tamen ita clare: tamen noluerunt in symbolo ponere. Et propterea infertis, hinc sequi, nihil debere addi in symbolo, nec quæ aperte & clare in ipso symbolo sunt, nec quæ non ita clare sunt. Et confirmatis sic, quod omnia illa concilia quæ post tertium sunt secuta, ita servarunt, quartum videlicet, quintum & sextum & septimum. Hic respondemus, quod utique hoc infertur, quod non debet ex facili causa, & sine magna necessitate aliquid novi exprimi in symbolo communi fidei; sed quod non possit ab universali ecclesia pro necessariis causis, & a principe ipsius ecclesiæ habente in se potestatem totius ecclesiæ, ut supra dictum est, non sequitur; & quia vultis inferre, quod non in symbolo communi fidei, sed alibi debuissemus ponere illam particulam, & licitum fuisset: & propterea quamdam licentiam videmini concedere, eo quod omnes patres bene attribuerunt locum declarationibus & expositionibus, scilicet, ut scribantur in codicibus privatis, non tamen quod in symbolo apponantur. Hinc vobis respondemus, in magna parte fundantes nos in concessis a vobis. Dicitis in una parte vestræ propositionis, quod ipsum symbolum propterea in magna observatione habendum est, quia in eo omnes fidei professores baptizabantur; & ex hoc infertis, quod nos in privatis codicibus debuissemus ponere. Ubi nos oppositum inferimus, & juste: quia quæ in privatis codicibus apponuntur, non sic de facili veniunt ad notitiam simplicium qui baptizantur, sicut quæ sunt in symbolo: imo simplices potuissent credere, quod non esset verum, ex quo non ita publice in communi symbolo cantaretur de processu Spiritus sancti ex Filio, sicut de processu ex Patre. Sequitur quintum principale, ubi dicitis: Cla-

A mant patrum dicta sole clarius, & consonant eorum operationes. Nam cum multæ fuerunt necessitates, adhibuerunt remedium de declarationibus in privatis declarationibus, non tamen posuerunt in symbolo. Dicimus ut supra, quod ex hoc bene infertur, quod non ex facili causa, nisi imminente & urgente gravi necessitate, non debet nova expressio fieri in symbolo: sed quod non posset fieri concurrentibus opportunis requisitis, istud negatur simpliciter, & sæpe negatum est. Illam vero excusationem quam facitis, auctoritatem magni Gregorii non facere ad nostrum propositum, bene ostendemus contrarium: & non turbemini, quia cum bona caritate dicam.

B Sextum principale verbum est quoddam objectum contra argumentum domini mei Colossensis, ubi sic objicitis. Cum argueret ex dissimilitudine vocis & idiomatis in prolatione symboli apud Græcos & Latinos, respondetis, & postea objicitis, vel saltem nitimini: dicitis sic: In ipsa nostra difficultate dicimus non solum esse varias voces & dictiones, imo res differentes sensu. [c] nam cujuscumque verbi, & sensus quidem. Nam dicere quod Spiritus sanctus procedat a Patre atque quod procedat a Patre & Filio, sunt duæ diversæ propositiones: unde videmini arguere logicaliter, & subtiliter, & inferre, quod istæ sunt duæ propositiones alterius sensus, scilicet;

C quod Spiritus sanctus procedat a Patre, & quod procedat a Patre & Filio, sunt duæ, quæ una copula copulantur, & fit una propositio, licet alio termino utamini, sic fit una ratio tantum. Volo uti propriis terminis logicalibus, non curans de rhetorica, quod sit una propositio; & cum vultis inferre, quod sint diversæ propositiones, quia habent diversa contradictoria: quia huic, Spiritus procedit a Patre, contradicit propositio categorica, scilicet, Spiritus non procedit a Patre. Et licet in textu vestro non ponatis hanc particulam, oportet eam subintelligere, ut ratio una sit apud logicos clara: & postea vultis quod illi propositioni copulativæ, scilicet, Spiritus sanctus procedit a Patre & Filio, duæ sunt

D contradictoriæ [d], quarum una est falsa secundum nos ambos, scilicet quod Spiritus sanctus non procedat a Patre: altera est vera secundum vos, scilicet, quod Spiritus sanctus non procedit a Filio. Ego non intendo vobis facere convicium, sed cum scriptum sit ambobus existentibus amicis, sanctam amare veritatem, & in ore philosophorum, amicus Socrates, amicus Plato, magis amica veritas. Dico ad rationem vestram primo, quia utimini logica: dico cum reverentia, quod non utimini vera logica: falsum assumitis, & contra regulas logicales dicitis hanc affirmativam, Spiritum procedere a Patre & a Filio, habere unam negativam [e], scilicet, Spiritum non procedere a Patre, nec a Filio. cum reverentia

E vestra non est ita. Contradictorium unius copulativæ affirmativæ non est una copulativa facta ex partibus contradicentibus, imo est una disjunctiva facta ex partibus cõtradicentibus. Et verbi gratia, nisi ita esset, tunc duo contradictoria adinvicẽ contradicentia essent simul falsa: quod non est verum; in * ulla scientia hoc potest cadere. Probo assumptum, & sumo propositionem, Hic homo est lapis, & est animal: si sua contradictoria esset una copulativa facta ex partibus contradicentibus partibus affirmativæ, scilicet, hic homo non est lapis, nec animal: constat, quod utraque [f] non falsa, scilicet homo est lapis, & homo est

[c] Nam unũ quodq; verbum habet suum sensum & significatum.

[d] Sub unâ scilicet copulativa, ut subdit.

[e] Sub unâ scilicet copulativa.

* *f* nulla

[f] Pars scilicet copulativæ.

COLLATIO NONA.

a Subintellige tātum
b Scilicet, homo est lapis.

est animal: quia altera [a] pars copulativæ est falsa [b]. Et similiter alia copulativa, Homo non est lapis, nec est animal, est falsa, quia habet alteram partem falsam, scilicet, Homo non est animal. Sed clarius. Volo accipere exemplum in divinis. Accipio hanc copulativam, quæ falsa est, scilicet, Filius procedit a Patre & a Spiritu sancto: si hæc negativa est illi contradicens, Filius non procedit a Patre, nec a Spiritu sancto; etiam hæc falsa est, quia alteram partem habet falsam, scilicet illam, quod Filius non procedat a Patre. Et tunc contra vos infertur ex dictis vestris, quod debetis negare duo contradictoria ad invicem contradicentia, ut duo falsa. Probatur. Nam vos negatis istam, Spiritus sanctus procedit a Patre & a Filio. Et similiter habetis negare istam, Spiritus non procedit a Patre & a Filio. Ergo si ratio vestra est bona, videatur quid sequitur.

AND. Hoc verbo dicto, arrisit: demum prosecutus est sermonem suum.

FOROLIV. Audistis, reverendissimi domini & patres. Ego non intrassem materiam logicalem, nisi vos intravissetis; sed oportuit intrare. Nunc volo rationem vestræ theologiæ solvere, & volo salvare honorem reverendi patris domini Colossensis in veritate, quia in illa parte optime dicebat. Quando vos, patres reverendi, dicitis, quod ista est alia propositio, & habet alium sensum, scilicet, Spiritus sanctus procedit a Patre & Filio, ab ista, Spiritus procedit a Patre, quia alio modo verificatur una quam alia: hoc concedimus, & verissimum est, & non est contra nos. Sed si sic intelligitis alia, quod sit alia & omnino impertinens, & quod non possit apud bene intelligentes immediate deduci una ex altera, hoc utique negamus, nec valet argumentum ex eo, quod alia propositio sit cōtradicens uni, & alia sit contradicens alteri. Verbi gratia a simili, primo in symbolo apostolorum circa articulum de Filio dicebatur: Et in Iesum Christum filium ejus unicum dominum nostrum. Sed ad obviandum hæresi Arianorum, patres Nicæni addiderunt, genitum, non factum, consubstantialem Patri. Hæ duæ propositiones alio modo verificantur, & alia habent contradictoria. Nam Arius negasset contradictorium primæ, videlicet, Et in Iesum Christum unicum dominum nostrum; & concessisset contradictorium secundæ; quia negabat consubstantialem Patri. Secundo in articulo de Spiritu sancto in symbolo apostolorum non plus dicebatur, nisi, Credo in Spiritum sanctum: sed postea per patres Constantinopoli congregatos fuit additum, dominum & vivificantem, ex Patre procedentem: & tamen constat, quod aliter verificatur una, & aliter alia. Et alia est propositio contradicens uni, & alia alteri. Quibus non obstantibus, quia viderunt patres unam ex alia sequi, expresserunt istas, scilicet; Genitum, non factum, consubstantialem, &c. Et dominum, & vivificantem, ex Patre procedentem: & posuerunt in symbolo. & ita concorditer sentiendum est de ista: Ex Patre Filioque procedit: ubi maxime salvatur dictum domini archiepiscopi Colossensis, cum inducebat de principiis & conclusionibus. Et non dubito vos scire, quod conclusiones & veritates sequentes ex principiis, sunt in duplici differentia. Quædam veritates sunt valde remotæ a principiis, nisi per multa media: sed quædam sunt veritates, quæ sunt ipsis principiis valde propinquæ, adeo quod videantur per se notoriæ, & facile deduci ex per se notis, ut videantur inferri

A syllogismo imperceptibili. ut, verbi gratia: Omne quod continet tantum quantum pars, & amplius, est majus sua parte: omne totum est hujusmodi: ergo. Vnde dicit Aristoteles in princ....... quod tentare demonstrare naturam esse, ridiculum est. Vbi dicunt expositores & doctores, quod Aristoteles notanter non dicit, naturam esse demonstrare, ridiculum est. Et ratio est, quia illa deductio demonstrationis, naturam esse, ita de facili fit, quodammodo syllogismo imperceptibili, ut conari ad illud, ut ad imperceptibile, cum notum sit, ridiculum sit. Nunc bene dicebat dominus Colossensis, quod ista veritas, quod Spiritus procedit a Patre, & quod procedit a Filio, non est de numero illarum veritatum quæ sunt
B remotissimæ a suis principiis, & quæ non possunt inferri, nisi per multa media; sed ex his quæ sunt propinquissimæ suis principiis, & facillima deductione ex principiis dedecuntur. Et ideo patres in Nicæa, quia viderunt hanc veritatem, videlicet, Filium consubstantialem, non factum, sed ab æterno, facile deduci posse ex articulo de Filio posito in symbolo apostolorum; ideo sine aliquo timore offendendi symbolum apostolorum, jucundissime & cum omni fiducia cantaverunt consubstantialem, &c. Et ita fecerunt in hoc articulo de Spiritu sancto patres in Constantinopoli, quia viderunt faciliter deduci posse, Spiritum procedere a Patre, non timuerunt symbolum apostolorum, in quo dicitur tantum, Cre-
C do in Spiritum sanctum: sed cum fiducia addiderunt, dominum vivificantem, & ex Patre procedentem. Et similiter Latini videntes facillima deductione, Spiritum a Filio procedere, deduci posse ex eo quod dixerant apostoli & patres Nicæni, addiderunt symbolo. Et cum licentia domini nostri, ego alia die complebo responsum.

AND. His expositis, quisque intuebatur alterum, ex his quæ facundissime gravi sermone a viro antiquo verbis convenientissimis lætisve audierant.

D NICÆN. Et quæ vestra paternitas dixit, nos cum caritate audivimus, prout protulistis, & ad nullum perturbati fuimus. Gratias agimus paternitati vestræ & pro his quæ dixistis, & per quem modum, quoniam omnia fuerunt auditu nobis gratissima: sed & gratiora, prout arbitramur, recipietis responsa in diem alterum.

AND. His expositis, quisque surrexit pontificibus assurgentibus.

NOTÆ HORATII IUSTINIANI AD NONAM COLLATIONEM.

1 *Respondebo.*] Verba inter loquendum ab Andrea confuse excepta Græcus scriptor sic adaptavit sessione 10. *Respondebo igitur ad graviora, & sequar ordinem vestrum. Vos vestros sermones exposuistis 1. & 4. die Novembris: re-*
E *sponsionis autem vestræ (cum videatur rationi congrua) quadam suscipimus, quadam negamus. Cur ergo negemus, justas & congruas causas afferentes, aliqua declarabimus; ad quadam vero haud prolixa utemur oratione, sed de omnibus summatim dicemus: nec dubito, quin vos etiam sitis hoc probaturi, & justa ratione faciendum. Sequentes igitur ordinem sermonum vestrorum, in nomine domini respondebo ad sex quadam generalia capita: & quidem proœmium spectat ad vos, quod omnibus cum caritate auditis, &c. Quod ad hoc attinet, nihil videtur nobis respondendum: rite enim & optime servastis ordinem proœmiorum. Sequitur secundum caput controversiæ, particulam hanc, ex Filio, esse additamentum extrinsecus.* Hæc ille.

2 *Scripturis.*] Id est, non prohibetur in euangelio expressio articulorum fidei. ceterum ipsi sacræ scripturæ cur non possit fieri additio, vide infra collatione 14. num. 1. circa finem.

3 *Intentione.*]

3 *Intentione.*] Sed hoc est impossibile, quia legitima concilia hujusmodi non possunt errare, ut notatur in margine operum S. Bonaventuræ Romæ impressorum. Potest etiam explicari, quod si hoc voluissent, eorum sententia non fuisset a sede apostolica approbata, sed abolita.

COLLATIO DECIMA.

DIE XI. NOVEMBRIS.

Additionem, Filioque, esse declarationem: Et prohibitionem de non addendo, intelligendam esse de non addendo contraria, non autem declaratoria.

ANDREAS. CELEBRATIS sacris die II. Novembris in conventu, cum quilibet arrectis staret auribus, Forolivienfis, qui pristina in conventione sermonem fecerat, continuavit his verbis.

FOROLIV. Dei gratia, & cum benedictione domini nostri, ero hodie brevissimus & clarissimus. Die sabbati, reverendi patres, terminavimus sermones in illa parte vestri sermonis, ubi opponebatis, dicendo, quod in hac propositione, Spiritus sanctus procedit a Patre, & in ista, procedit a Patre & a Filio, non solum sunt variæ voces & dictiones, imo & res differentes sensu, &c. ubi quod dixerimus audistis, & plures scripserunt. Procedamus ad ulteriora. Sequuntur in vestra propositione hæc sex quæ vos dicitis de principiis. Dicitis sic: Principium, & quæ post principium sunt, in plurimis discreta sunt, & forte in omnibus. & adducitis probationem, ponendo tres differentias inter principium & ea quæ sequũtur. Nam principium universale est; quæ post, particularia. Item principium est quod demonstrat; quæ post, quæ demonstrantur. Tertio principium est propositio, quæ sequuntur sunt conclusiones. Vnde arguitis sic. Quonam pacto fieret, ut particularia fierent universalia, & conclusiones propositiones? Secundum principale quod dicitis, sequitur hoc modo. Quod principia habeant quæ sequuntur ex eis, est necessarium: sed quod, quæ sequuntur, addantur principiis, non est necessarium. Tertium his verbis deducitis. Si aliqua prohibitio esset ne hoc fieret, ut in præsenti nostra difficultate, tunc longe difficilius hoc posset fieri, cum multa quæ vera non sunt, adjecta sint principiis. Quarto illationem sic facitis: nam dogmata fidei capimus ex dogmatibus scripturarum, quæ dogmata sunt principia. Et quinto infertis, quod cum nihil sit adjectum principiis sacræ scripturæ, nec nos addemus stante prohibitione. Vltimo corollarium infertis sic: Vnde necessario sequitur, quod dato quod symbolum fidei servet, & habeat locum principii in ecclesia Dei, quæ post ipsum sequuntur, in ipso symbolo nullatenus addenda sunt. Explicavi, reverendi patres, propositionem vestram fideliter, licet ipsam per numerum partium ordinate distinxerim, ut possim ordinate respondere. Vbi dicimus primum, quod sicut prædiximus die sabbati, ad dicta respondendo, quæ vera sunt acceptabimus; quæ non videbuntur vera, negabimus aperte & cum ratione: quæ vero ambigua & obscura, aperire & declarare studebimus. Cum primo dicitis loquendo de principiis doctrinæ, quod principiũ & quæ post, sunt in plurimis discreta, & forte in omnibus; credimus sine dubio quod in plurimis distinguãtur: sed illud, & forte in omnibus, simpliciter negamus. Domine Nicæne attendatis bene. Nam illud adverbium, forte, secundum grammaticos est adverbium dubitandi: & quod non debeatis dubitare, sed esse certi; scilicet, quod principium & quæ sequuntur, non sunt discreta in omnibus, nec in omnibus disconveniunt, adverte. nam conveniunt saltem in tribus, scilicet in veritate, in genere doctrinæ, & in habitudine ordinis & illationis. Nam quæ sequuntur ex principiis vera sunt, & demonstrantur vera ex veritate principiorum. Vnde illud primo posteriorum, necesse est demonstrativam scientiam ex veris esse principiis per declarationem. Verum igitur oportet esse quod scitur, quoniam non est scire quod non est, ut diametrum esse symmetrum, quia non est simile. Vnde de necessitate principium doctrinæ & quæ sequuntur, conveniunt in veritate. Nam ex vero realiter non sequitur non verum. Et ideo optime David propheta, ut ostenderet in omnibus verbis Dei veritatem, dicit ad literam: *Principium verborum tuorum veritas.* (*Psal.* 118.) Secundo conveniunt in genere doctrinæ. Nam ex principio geometrico sequuntur conclusiones geometricales, ex physico physicales, &c. Tertio conveniunt in habitudine ordinis & illationis: licet enim venire in notitiam eorum quæ sequuntur ex notitia principii; & hic processus ex principio est a priori: & aliquando e contra, & hic est processus a posteriori. Et propterea scriptum est Ethicorum primo: Non lateat autem vos, quoniam differunt a principiis rationes, & quoad principia bene & Plato dubitavit, & quæsivit, utrum a principiis, vel ad principia esset via, quemadmodum in stadiis ad terminum, vel econtra. Illis vero tribus differentiis positis inter principia & quæ post principia sunt, pro nunc non curamus contradicere, licet possemus ponere aliquas difficultates. Sed in secundo dicto principali, ubi dicitis, quod principia habeant in se quæ sequũtur ex eis, hoc est necessarium; sed quod addantur, non est necessarium: ex hoc infertur sic: Omnis conditio necessaria prior est quam non necessaria: sed per vos, quod principia habeant in se quæ sequuntur, est necessarium; & sic est necessarium conclusionem veritatis contineri in principiis: quod vero addantur, non est necessarium: ergo illa quæ sequũtur ex principiis, prius sunt vera quam sint addita vel addenda: ordine quippe naturæ prius est propositio vera quam licita, vel illicita. Vnde euangelium prius erat in se verum, quam prædicandum vel legendum. Et sic hæc propositio, Spiritus sanctus procedit a Patre & Filio, prius est vera quam addita. Quod enim convenit alicui necessario & per se, & absque habitudine ad aliquod extrinsecum, prius sibi convenit, quam id quod convenit ei pro habitudine, aut aliquid extrinsecum. Vos contrarium dicitis, a principio collationis in hoc conventu factæ quærentes, quare nos fecimus additionem illam, Filioque; & an licuerit facere: & tamen ordine naturæ prius videndum erat, an sit verum, quam an sit licitum, vel prohibitum. nam secundum omnes veros theologos, quæ Deo insunt ad intra, priora sunt illis quæ insunt Deo habitudine ad extra. Vnde prius est, Spiritum sanctum esse cum Filio & a Filio, quam sit licitum, vel prohibitum addere. Prætereo tertium propter brevitatem, & venio ad quartum, ubi dicitis sic. Dogmata fidei sumuntur ex fonte scripturarum, quæ sunt principia fidei. Ex hoc dicto inferimus nos, quod declaratio, expressio & explicatio quæ fit circa articulum fidei vel symboli per scripturas euange-

COLLATIO DECIMA.

lii, epistolas Pauli, & veteris & novi testamenti, nullo modo est extrinseca reputanda, aut alterius generis doctrinæ, cum sit doctrina Dei & ecclesiæ: quia tunc tantum dicitur probatio extrinseca, quando fit non per principia propria illius doctrinæ, sed per principia alterius generis scientiæ: ut si conclusionem physicam probarem per principium geometricum. Sed secundum vos, scripturæ veteris & novi testamenti sunt principia fidei: ergo probatio & declaratio quæ fit per hujusmodi scripturas, fit notorie per principia propria fidei, & intrinseca doctrinæ nostræ. Quare nullo modo debent censeri extrinseca. Cujus contrarium, cum reverentia, dixistis, respondendo cuidam articulo domini Colossensis, dicebatis sic, quod ratio quæ sumitur ad probandum illud, Spiritus procedit a Filio, sumitur ab extra, quia accipitur major extra. Cum dicitur, Omnia quæ sunt Patris, sunt Filii, dicitis quod accipimus quamdam auctoritatem unde sumimus hanc majorem, & hoc ab extra. Unde hic aperte respondemus & dicimus, quod si per extra intelligitur, quod sumatur extra minorem propositionem, extra hoc est, quia in quacumque deductione quantumcumq; intrinseca & propria, si complete formetur syllogismus, semper major antecedit minorem, & est extra ipsam, aut situ, si fit in scriptis; aut probationis successione, si est in voce. Si autem intelligatur de habitudine prædicati ad subjectum, non est extra. Igitur sumendo talem majorem, Omnia quæ sunt Patris, sunt & Filii; & probando ipsam per dictum euangelii, aut epistolarum Pauli, aut alicujus partis sacræ scripturæ, talis probatio aut declaratio nullo modo debet dici extra doctrinam fidei, nec extra doctrinam divinitus revelatam; nec debet dici extrinseca: imo cum fiat ex propriis principiis doctrinæ fidei (cum vos concedatis esse principia ipsas scripturas) bene sequitur quod nullo pacto hæc probatio, declaratio, vel explicatio debeat dici extrinseca. Unde, sicut pridie dicebamus, cum in articulo de Patre non contineretur expresse, quod esset factor visibilium & invisibilium; & in articulo de Filio non contineretur ex forma verborum illud, genitum, non factum, consubstantialem, &c. sed tantum dicebatur in symbolo apostolorum ibi: Et in Iesum Christum unicum dominum nostrum: ad obviandum errori Manichæorum in articulo de Patre, & errori Arianorum in articulo de Filio; expresserunt, & symbolo apostolorum apposuerunt, dicentes [a], quæ addita sunt in symbolo; quia viderũt hæc omnia & posse evidenter ex principiis fidei, scilicet sacris scripturis, hujusmodi extensionem & declarationem facere, & in symbolo ponere: nec putaverunt extra, nec dici extrinsecam. Similiter postea alii patres alterius synodi, ut obviarent hæresi Macedonianorum, & omnium illorum qui dicebant, Spiritum esse creaturam, in articulo de Spiritu sancto hanc explicationem & extensionem & declarationem fecerunt, & symbolo apposuerunt, scilicet, In Spiritum sanctum vivificantem, & ex Patre procedentem; quia viderunt ex euangelio Ioannis & epistola Ioannis deduci. Unde non crediderunt hujusmodi explicationem esse extra, nec esse extrinsecam. Ad propositum, domine Nicæne, & dicam curialiter. Dicimus nos Latini, quod si hanc declarationem & explicationem ejusdem articuli de Spiritu sancto, scilicet, quod non solum ex Patre, sed ex Filio procedat, possumus deducere ex euangelio & epistolis

[a] Patres Nicæni dixerunt ea quæ addiderunt symbolo apostolorũ, & postea patres Cõstantinopolitani ut statim subdit.

A Pauli bene intellectis & declaratis, vel alia sacræ scripturæ parte, non debet dici hujusmodi extensio seu explicatio extrinseca. Imo nec proprie additio dici debet, illo dato, scilicet quod ex propriis principiis fidei, scilicet, ex sacris scripturis evidenter deducatur. Hoc autem, Dei gratia, speramus clare deducere, cum placuerit Deo, & sanctissimo domino nostro. Sed pro nunc, ut vobis morem geramus, illam profunditatem non intramus. Et cum rationem ponitis dicentes: Nihil fuit adjectum principiis sacræ scripturæ, nec nos addemus: respondendo ad dicta vestra, rationem reddidit bonam & optimam reverendissimus dominus meus dominus archiepiscopus Colossensis: ad octavum vestrum principale sic dicebat, & non videtur mihi posse solvi: ita fuit efficax. Hæc fuit ratio in forma domini Colossensis. Cum ecclesia Dei una & eadem sit, necesse est ut unam & eamdem semper habeat auctoritatem. Huic rationi vos respondendo ita dicitis: Ad hoc ut ecclesia habeat hujusmodi auctoritatem, necesse est ut ipsa ecclesia servet & custodiat immutata omnia quæ per præcedentes patres tradita fuerunt. Nos dicimus confidenter absque titubatione, quod nemo fidelis dubitare debet de plenitudine auctoritatis ecclesiæ, quam expressit salvator Matth. 18. cap. *Si autem ecclesiam non audierit, sit tibi ethnicus & publicanus.* Et iterum: *Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit.* Et est etiam articulus fidei expressæ tam in symbolo apostolorum, quam Nicæno. Imo convenienter post articulum de Spiritu sancto statim ponitur articulus de ecclesia, dicendo in symbolo apostolorum: Credo in Spiritum sanctum, sanctam ecclesiam catholicam. Et in secundo similiter symbolo [b] patrum post articulum de Spiritu sancto immediate sequitur: Et unam sanctam ecclesiam. Et si quæratur in hoc articulo, ubi fit mentio de ipsius ecclesiæ auctoritate; dicitur quod ibi, dum expressit, Unam sanctam catholicam & apostolicam ecclesiam. Dicimus ad propositum, quod ecclesia quæ his temporibus concurrit, custodivit semper immutatam fidem antiquorum patrum. Nam ut dicit Augustinus, tempora sunt mutata, non tamen fides: & immutatum servavit symbolum, & immutatum divinum sacrarum scripturarum codicem. Nam patres in Nicæa cum expresserunt, Visibilium & invisibilium, & genitum, non factum, consubstantialem Patri, &c. nullo modo dicendi sunt corrupisse aut immutasse symbolum apostolorum, & aliam fidem a fide apostolorum professos fuisse. Et similiter patres qui expresserunt postea in symbolo in articulo de Spiritu sancto, dominum & vivificantem, ex Patre procedentem; nullo pacto dicendi sunt immutasse nec fidem præcedentium patrum, nec symbolum ipsorum; licet majorem explicationem fecerint ex evidenti & rationabili causa, & urgente necessitate, scilicet ad obviandum erroribus & hæresibus tunc seminatis contra veritatem & majestatem Spiritus sancti. Et ut breviter me expediam, sic etiam ecclesia Latinorum nullo modo dicenda est fidem patrum aut fidei symbolum variasse aut immutasse, sed ex evidenti & rationabili necessitate illam ulteriorem expressionem fecit, Filioque. Et ideo sicut non valuisset illud argumentum vestrum, si quis illis temporibus illud fecisset contra patres Nicænos & Constantinopolitanos, dicendo, aut ipsæ conclusiones ponantur in sacra scriptura, aut vestra additio de symbolo removeatur: ita similiter inferendo

[b] Sc[ilicet] Con[stanti]nopo[litano]

ferendo contra nos, non valet. Vltimo die Martis dominus Nicænus pro complemento addidit duas conclusiones principales. Objiciebat enim nobis sic: Dicitis quod ecclesia Romana auctoritate & necessitate mota fuit. Dicimus, quod necessitas nullo modo est [a] impedimentum diffinitionibus sanctorum patrum, dummodò in illis non contineatur clausula, excepta necessitate. Hic dicimus, quod nonnullæ clausulæ sunt ita infixæ constitutionibus & opportune subintellectæ, ut etiamsi non exprimantur, semper intelligantur secundum veram epiikiam. Hæc autem est una de illis, scilicet, excepta necessitate, quæ nulla clauditur lege, sane intelligendo. Et cum de auctoritate Romanæ ecclesiæ superficialiter tangitis, profundiorem de ipsa tractatum volentes facere, subinfertis ibidem, quod talem licentiam, ut in symbolo fidei addatur, vos excipitis etiam ab œcumenicis conciliis, & ab universali ecclesia, nedum a Romana. Hic respondemus & dicimus, quod hujusmodi libertas & auctoritas nec ab œcumenicis conciliis, nec ab universali ecclesia, nec a Romana ecclesia auferri potest, nec a nobis, nec a præcedentibus patribus. Nam jure divino hanc habet. Vnde morem vobis gerendo, non profunde, nec principali proposito intrando hanc materiam, dicimus, quod hæc auctoritas Romanæ ecclesiæ evidenter colligitur ex euangelio Ioannis, cum salvator noster curam commisit Petro universi gregis Christiani; *Si diligis me, pasce oves meas & agnos meos.* Et hæc auctoritas manifeste patet per patres qui convenerunt in Constantinopolitano concilio, & aliis antiquis conciliis: & patet per Athanasium & per Agathonem, & illa epistola [b], quæ fuit ab universa synodo confirmata, in qua expresse dicit, quod fides Romanæ ecclesiæ debet ab omnibus œcumenicis conciliis & ab universali ecclesia observari. Patet etiam per sanctum Hieronymum optimum discipulum vestri theologi Gregorii. Nam in professione fidei quam facit ad Damasum papam, dicit: Hæc est fides ipsa beatissima, quam in catholica ecclesia didicimus, quam semper tenuimus, in qua si minus parum caute forte quid positum est; emendari cupimus a te, qui Petri & fidem & sedem tenes: si autem hæc nostra confessio apostolatus tui judicio fuerit approbata, quicumque me culpare voluerit, se imperitum, malevolum, vel non catholicum, sed hæreticum comprobabit. Nec mirandum, patres doctissimi, quod judicium de fide ad principem fidelium, primum in statu [c] mortalium, deferendum decernatur. Nam cum una & eadem esse debeat totius ecclesiæ fides, sicut vult apostolus 1. ad Corinthios dicens: *Obsecro vos, fratres, per nomen domini nostri Iesu Christi, ut idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata; sitis autem perfecti in eodem sensu & eadem scientia.* Et propterea oportet, ut ab uno & eodem ecclesiæ principe determinetur, quod ab omnibus certum & diffinitum de fide teneatur. Nunc igitur quia nonnulli moleste ferunt, quod apud vos Græcos patres, doctores nostros Latinos allegem, dico, quod juste facio & rationabiliter, quia non loquor solum vobis Græcis, sed apud Latinos, principaliter quia doctissimi fuerunt & illuminatissimi in divinis scripturis, & allegantur in synodis œcumenicis: unde quæ ipsi astruunt, non ita jejune & exiliter ponunt dicta, ut non faciant credibilia credenda. nam probant ea ipsa auctoritatibus sacræ scripturæ optime ac commodis rationibus. Hæc sint dicta cum patientia audientis, & dicentis venia & pietate, dicatis quidquid vultis.

AND. Tam læte, jucundeve, verbisque convenientibus dicta fuerant, ut quisque patrem prædictum summe collaudaret. Deinde paululum facto silentio, cardinalis hæc inquit.

CARD. Quia ex utraq; parte fuerūt dicta multa subtiliter & eleganter, quæ forte magis intelliguntur a theologis, & ab iis qui sunt periti in sacra scriptura, quam a laicis & qui non sunt ita periti; ego haberem quædam valde rudia dicere in hac materia, quæ intelligerentur non solum a peritis, sed a laicis: & ni fallor, puto quod solverit totam quæstionem hanc. Verumtamen quia hodie est conventum, ut fiant colluctationes de verbis prohibitionum, sit electioni Græcorum patrum, si volunt audire vel facere disputationes.

IMPER. Dicat dominatio vestra quidquid placet.

CARD. Tangam radicem istius dubitationis. Quæstio de verbis prohibitionis [d] concilii Ephesini, videlicet, nulli liceat aliam fidem docere, exponere aut sapere. Nos dicimus, quod hæc verba intelliguntur, quod nulli liceat proferre fidem contrariam fidei Nicænæ. Ipsi dicunt, quod non solum intelligitur tam de alia fide, sed & de expositione quantumcumque vera: & quod per illam prohibitionem comprehenditur omnis additio & declaratio in symbolo. Isti qui student in legibus, dicunt, quod non potest de lege terminari, nisi tota lege perspecta. Vnde necessarium est ut videamus quędam alia, quæ præcedunt hanc legem. Antequam patres venissent ad illam prohibitionem, quidam Charisius [e] retulit, quod Anastasius & Photius discipuli Nestorii miserunt quemdam Iacobum ad prædicandum symbolum Nestorii; & iste Iacobus alios seduxit, & dedit illis aliud symbolum fidei: imo sicut dicit Charisius, dedit symbolum perfidiæ: & inter alia dixit Charisius, quod ille Iacobus & alii accusabant eum, quod non teneret veram fidem. Vnde iste Charisius dixit in synodo, legam meam fidem, & postea Nestorianam. Primo recitavit symbolum suæ fidei, quod tamen non est symbolum nec Nicænum, nec Constantinopolitanum.

NICÆN. Imo illud idem.

CARD. Hæc verba in symbolo Charisii sunt; [f] Et Spiritum veritatis, &c. Hæc non sunt in symbolo Niceno.

EPHES. Tunc non fuit lectum nisi symbolum illud Nestorii.

CARD. Charisius legit professionem fidei suæ, & postea Nestorianæ. Hęc quęstio est in facto, postea poterunt videri.

EPHES. Charisius legit suam fidem, sed non per modum symboli.

CARD. In forma symboli lectum est.

EPHES. Charisius recitavit professionem fidei suæ.

CARD. Legite librum.

ANDREAS. Lectum extitit ibi per reverendum dominum ...... his verbis. Me vero ut hæreticum amoverunt, qui pietatis dogmata retineo, sicut jam apparebit. [g] Credo in unum Deum

Margin notes (right): COLLATIO DECIMA. — d Part. 2. 6. — e Concilii Ephesini part. 2. act. 6. — f Et in Spiritum veritatis paracletum. hæc verba sunt addita a Charisio, & alia omissa, ut in act. concilii Ephesini parte 2. act. 6. — g Verba symboli Charisii, ubi supra.

Margin notes (left, partly cut off): ...NO ...ISTI ...38. — ...t, ne- ...s non ...dit nec ...git ...gis & ...bitio- ...nisi in ...ge sit ...ala, ...ta ne- ...te. — ...21. — ...Con- ...inum ...tato- ...in qua ...n con- ...ur in- ...tio le- ...tum in ...syno- ...4. c — ...mili- ...scili- ...cclesia.

COLLATIO DECIMA.

Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilium factorem, &c. Ejusdem cum Patre substantiæ, &c. Natum ex Maria virgine, &c. Et in Spiritum veritatis, consubstantialem Patri & Filio, &c. Quibus lectis, cardinalis sic inquit.

CARD. Notetis, quod amovet aliqua Nicæni concilii, quia non ponit verbum illud: Erat aliquando quando non erat: [a] & ponit, Consubstantialem Patri & Filio: quod non est, nec in Constantinopolitano, nec in Nicæno. Deinde legit symbolum Nestorianum, symbolum dicens perfidiæ. Postea synodus dixit, quod nulli liceat tenere aliam fidem, quam illam quæ in Nicæa: & postea reprobat illos qui credunt in expositione symboli transformati Nestorianorum, nec reprobat fidem Charisii. Unde si intentio synodi fuisset inhibere professionem fidei, & non voluisset; si fuisset dictum aliud symbolum præterquam Nicænum, certe reprobasset professionem fidei Charisii. Sed quia Charisius profitebatur veritatem, non improbavit quid de dictis ejus: imo reprobando symbolum Nestorianum, sequitur, quod illa verba, Aliam fidem, significant aliam fidem a Nicæna falsam: & hoc videtur validum argumentum ad probationem istorum verborum. Secundo in synodo prohibetur non tantum, ut quis non proferat, sed nec ut sapiat aliter quam continetur in symbolo Nicæno. Si quærerem a vobis, si sapitis, si Deus est æternus: sum certus quod diceretis, quod sic. Sed secundum hæc, quis posset dicere vos anathematizatos, quia hoc verbum non est in symbolo Nicæno, & vos aliud sapitis quam in symbolo Nicæno. Ad id quod dicitis, quod privatis personis licet aliud credere quam sit in symbolo; si verum est, sed publice non licet aliud symbolum profiteri. Ego dico, quod hoc est expresse contra verba diffinitionis, quæ dicit: Nulli liceat, &c. Et subdit, si est episcopus, privetur episcopatu: si clericus, clericatu: si laicus, excommunicetur. Ex hoc sequitur, quod quidquid dicant sive publice, sive privatim, incidunt in pœnam. Et ex hoc quod nominant laicos, apparet intentio, quod quicumque laicus hoc teneret, esset excommunicatus: & laici non solent cantare symbolum in ecclesia, sed clerici. Unde intentio fuit prohibere omnes, & in ecclesia, & extra. Unde ex hoc apparet, quod cum privatim prohibeantur aliam fidem tenere, omnes essent excommunicati, si vellemus intelligere aliam fidem; id est, aliam expositionem & explicationem fidei. Item ut magis hoc aperiam, professio fidei quam fecit Agatho, missa concilio [b], non fuit solum privata Agathonis, sed fuit totius occidentalis ecclesiæ: quia in illa epistola dicitur, Cum omnibus synodis occidentalibus subjectis concilio apostolicæ sedis, & illam epistolam episcopi subscripserunt. Item pridie dominus Nicænus cum responderet domino Colossensi, dixit, quod verbum necessitatis non [c] exprimitur: & idem [d] respondeo vobis, quod hoc vel in communi, vel in privato non exprimitur in prohibitione: ergo generaliter intelligenda est prohibitio sive in publico, sive in privato. Item volo dicere aliud. In concilio Ephesino nunquam est facta mentio symboli concilii Constantinopolitani. Aut igitur fuerunt obliti, & voluerunt non cantari nisi Nicænum: & tunc sequentes patres non potuissent cantare symbolum Con-

A stantinopolitanum, & male faceremus cantando illud, aut fuerunt recordati: & tunc diceremus, quod esset contrarium, & non liceret. Aut putaverunt unum & idem, & nihilo minus differt in multis verbis a symbolo Nicæno: sed quia continet eamdem fidem, reputatur unum & idem. Et isti patres pridie dixerunt, quod virtualiter continetur in symbolo Nicæno; & quia continet eamdem fidem, reputatur unum & idem: & lecto uno, videtur & aliud lectum: ergo ubicumque unum symbolum non discordat in veritate fidei, est reputandum unum & idem: ergo non prohibetur per istam legem, quia lex prohibet aliam fidem, unde oportet necessario intelligere de fide contraria a veritate.

B Unum aliud dico ad expressionem hujus rei, quod quæ diffiniuntur in conciliis, videntur diffinita per Spiritum sanctum: & ille Spiritus qui in uno est, est in alio: sed in sexta [e] synodo, ubi fuit repetita hæc lex prohibitiva, dicitur sic: Nulli liceat proferre aliam fidem, nec aliud sapere in eversionem eorum quæ diffinita sunt. Unde Spiritus sanctus qui inerat patribus sextæ synodi, exponit hæc verba, aliam fidem, id est, evertendo, non autem ad declarationem, vel majorem expressionem veritatis. Item cum dubitatur de verbis alicujus legis, est recurrendum ad intentionem legislatoris: & hæc intentio comprehenditur ex præfatione legis, seu ex processu.

C Sed in prœmio istius actionis [f] Ephesini dixerunt, quod convenerunt patres, & voluerunt quod legeretur symbolum Nicænum, & quod conferrentur sermones & symbolum: & quod sermones qui sunt consonantes, confirmarentur, discrepantes rejicerentur. Unde intentio legislatoris fuit, tollere additionem quæ tolleret fidem vel veritatem: nec fuit intentio sanctissimorum patrum, ut solum inspiceremus verba, sed verum intellectum sacræ scripturæ. Hoc patet ex epistola Cyrilli, qui recitato symbolo Nicæno subdit [g]: Nos sequentes diffinitiones sanctorum patrum, sectamur intentionem ipsorum, & exponimus rectam fidem. Item apparet ex

D septima synodo [h], ubi dicitur: Cum omni diligentia intentionem veritatis sectantes. Et dicunt, quod sectantes intentionem veritatis nil tollimus ex iis quæ per patres Nicææ, & aliorum conciliorum patres dicta fuere: & tamen fecerunt alias diffinitiones quam alii fecerunt, scilicet diffinitiones de imaginibus. Unde apparet, quod intentio patrum est, quod veritas manifestetur, & non taceatur. In ultimo servavi unum, & videtur casus qui nunc currit: & antequam ad illud veniam, dicam unum, quod pertinet ad dilucidandam rem hanc. Concilium Calchedonense [i] dicit, quod erant aliqui, qui obloquebantur de Leone papa, & dicebant, quod fecerat peregrinam expositionem fidei, & quod fecerat ultra quam

E liceret juxta patres Nicænos. Unde dicit, ne quis accuset Leonem, quasi peregrinam expositionem attulerit, quia non licuerit cuiquam exponere fidem præter patres qui in Nicæa convenerunt. Concilium statim dicit adversus eos qui veritati resistunt, & excusat Leonem, & dicit, quod Leo non fecit contra prohibitionem, exponendo fidem & declarando: quia quando insurgunt errores, varia remedia debent adhiberi. Et licet sufficeret fides exposita per sanctos patres, quia tamen sunt qui moliuntur pervertere eorum rectum sensum, oportet

a Verba symboli Nicæni cõtra Arianos asserentes, aliquando non fuisse filium Dei.

b In act. 6. synod. act. 4.

c Id est, in prohibitione non exprimitur clausula, excepta necessitate, ut supra dictum est.

d Ita scilicet, & ego a simili dico quod, &c.

e Act. 18.

f Acti

g Epist. ad Nestorium, incipit, Salvatore, actis concilii Eph. part. 1. 26.

h Act. diffinit.

i In allo[cutione] ad imp[eratorem] part. 3.

oportet occurrere, & declarare & exponere fidem. Nam si omnes essent contenti fide constituta, & non vellent inducere innovationem, non esset necesse aliud remedium cogitare, quam quod est declaratum in fide: sed quia multi ex recta linea per anfractus exorbitant, euntes per viam mendacii & falsitatis, necesse est nobis aperire viam veritatis. & multa [a] dicit, quod declarare est necessarium. Nunc venio quod ultimo volebam dicere. Vos carissimi patres scitis, quod Flavianus condemnaverat Eutychem in concilio [b] Constantinopolitano. Postea fuit celebrata synodus secunda Ephesina, quæ fuit improbata, & ibi Dioscorus tyrannice regebat: in qua synodo Eutyches volebat excusare, quod non errabat: & recitabat fidem suam, videlicet symbolum Nicænum de verbo ad verbum: & postea dixit [c], quod hæc fides patrum est, in ista volo vivere & mori; & quod fides Nicæna fuit confirmata per concilium Ephesinum primum, quod prohibuerat proferri aliam, & quod prohibuerat quod nihil adderetur. Vnde dixit: Ego teneo rectam fidem, & Flavianus non, quia dixit, quod Christus est in duabus naturis: hoc ipse addidit symbolo Nicæno, quod Christus sit in duabus naturis. Et Eutyches intelligebat prohibitionem de additione verbali. Quibus Eusebius episcopus Dorylæi audiens hæc, clamavit: Mentitus est Eutyches, non est diffinitio talis, non est regula hoc præcipiens. Dioscorus dixit: Quomodo non est hæc regula? Nos habemus hic quinque codices, in quibus dicitur, quod non licet addere aliquid. Fuerunt hæc recitata in Calchedonensi synodo: & synodus nihil dixit contra episcopum Dorylæi, imo approbavit, ut subdam. In hac igitur synodo Dioscorus tulit sententiam contra Flavianum, & in verbis sententiæ dixit, quod ideo deponit, quia fecerat contra prohibitionem Ephesini concilii, ubi dicitur, quod non liceat addere, quia in Ephesino concilio dicitur: Si quis addat ad symbolum Nicænum, si est episcopus, privetur. & propterea privavit episcopatu Flavianum & Eusebium Dorylæi, tamquam transgressores legis. Et omnes episcopi qui fuerunt in illo [d] concilio Ephesino secundo, secuti sunt sententiam Dioscori: & omnes isti episcopi fundabant se in hac prohibitione concilii [e] Ephesini: unde dicunt, quod sese alienos monstrarunt gradu sacerdotii Flavianus & Eusebius, quia conati sunt addere, vel minuere aliquid de sancta fide quæ in Nicæa a sancto concilio exposita est. Confirmavit sententiam synodus in civitate Ephesina, quod justum est eos qui audent quid addere fidei, aut minuere, alienos esse a sacerdotio: & ita alii episcopi sequentes dixerunt. Quando hæc acta secundæ synodi Ephesinæ referebantur in synodo Calchedonensi, omnes dixerunt: Anathema Dioscoro, hac hora damnetur Dioscorus qui male judicavit. & sic revocavit [f] quod fecerat contra Flavianum [g], & judicavit, quod Flavianus non fecerat contra Nicænum nec [h] Ephesinum concilia: quia licet illa professio, quod Christus sit in duabus naturis, non contineretur in symbolo Nicæno verbis expressis, tamen non est contra veritatem, sed virtualiter sumitur in symbolo Nicæno. Ex hoc apparet manifeste, quod non est arguendus qui quid addit declarando, dummodo dicat veritatem consonantem fidei catholicæ. Et videtur mihi, quod non possit allegari melius in mundo exemplum, quam exemplum Flaviani. Concludo, quod verba illa prohibitionis, quod non liceat proferre aliam fidem, nec addere, nec minuere, intelliguntur de illis qui sapiunt fidem contra veritatem, & immutando verum intellectum sacræ scripturæ, & in symbolo Nicæno [i]. Hoc secundum meum rude judicium videtur mihi manifeste solvere hanc quæstionem. Si autem non ita sit, cupio reformari. Vnde cum ecclesia Latina dicat, se nil addidisse contra veritatem; nec cōtra verum sensum symboli Nicæni & Constantinopolitani, dimittenda hæc est quæstio; utrum licuerit; & est procedendum, an hoc sit verum, quod Spiritus procedat a Filio: & si possunt probare quod non procedat, tunc ego dicam expresse, quod ecclesiæ Romanæ non licuit, quia tunc sapuisset contrariam fidem. Si vero ipsi non possunt probare, quod hoc sit falsum, sed ostendetur ex sacra scriptura & sanctis doctoribus, quod verum sit; necesse erit confiteri quod licuerit. Hoc volui dixisse cum correctione sanctissimi domini nostri, & imperatoris, & aliorum.

COLLATIO DECIMA.

i addendo scilicet contraria.

NICÆN. Reverende domine mi, sane omnes rationes & sermones utriusq; dicti fuerunt optime & sapientissime dictæ, præsertim rationes postremæ, per paternitatem vestram, & potissime ad propositum faciunt. Tetigistis ea quæ pertinebant ad rem a nobis propositam, & nil dimisistis: tamen cum caritate respondebimus, & iterum pari cum caritate audiemus ea quæ voletis dicere. Nos itaque putamus, quod plura quæ per vos dicta sunt, pro nobis faciant: tamen non judicamus esse tempus propter duas causas. Primo propter horæ angustiam, quia tempus est surgendi: secundo, quia etiamsi fuerunt bona dicta, non minus multa; ideo volumus hæc in scriptis habere & cogitare, & tempore suo responsionem debitam dare. Nunc in nomine domini surgamus, & accipiemus dicta in scriptis, & maxime quæ ultimo dicta sunt.

AND. Surrexit Colossensis contra Græcos invehens, & summo pontifici hæc in sacro conventu exposuit.

COLOSS. Sanctissime pater, quia pridie convenimus, quod ex his quæ dicuntur conferantur scripturæ; & quia pridie Græci noluerunt venire, videntur promissorum transgressores: & ideo protestamur, ut nil fiat in transgressione fidei.

EPHES. Pridie erat pluvia, & quia dicebamus, quod non erant dicta ad propositum, ideo volebamus videre ea quæ dixistis: tamen ut caritas servaretur, eramus contenti, ut darentur notariis.

COLOSS. Peto instrumentum quod dicant noluisse recipere, & quod non faciunt ad propositum, cum hoc quod non dixerim ad propositum, est injuria non mihi, sed toti ecclesiæ Romanæ, quod audeant isti præsumere dare judicium, si dicta sunt ad propositum, vel non.

AND. Quibus expositis, finis diei illius concertationi datus est.

COLLATIO VNDECIMA.

COLLATIO VNDECIMA.

DIE XVIII. NOVEMBRIS.

Professiones fidei Charisii & aliorum fuisse admissas in concilio Ephesino, quamvis plura continerent quæ non erant in symbolo, sive illæ fuerint professiones publicæ, sive privatæ.

AND. CONGREGATIS in unum patribus loco & horis solitis, Ephesinus ex Græcis primus sic inquit.

EPHES. Nos, amati patres, adsumus, non studio contradicendi adinvicem (nam hoc magis pertinet ad ostentationem quam ad viam veritatis) sed ut communiter debeamus examinare & inquirere & pacificari, & cum diligentia perscrutari quæstiones & difficultates quæ in nostris disputationibus oriuntur: & quod sic communiter debeamus conferre res, & inquirentes progrediamur quousque veniamus ad finem, qui est inventio veritatis. Quamobrem ea quæ particulariter reverendissimus dominus archiepiscopus Colossensis in pluribus vicibus dixit, & quæ reverendissimus episcopus & magister Foroliviensis, nos etiam particulariter prosequentes, Deo adjuvante, & hora permittente, perscrutabimur, & ad unumquodque eorum quæ dicta sunt ab istis patribus, curabimus cum opportunitate, non respicientes ad aliquam ostentationem sermonis, respondere: & nos dicemus quæ apparebunt vera ex concessione vestrarum reverendissimarum paternitatum. Verum in hoc principio, si ita placet, prosequemur ad respondendum illis quæ dicta sunt per reverendissimum dominum cardinalem ibi sedentem, particulatim & divisim unumquodque examinantes. Ipsa namque quæ per eumdem reverendissimum dominum cardinalem dicta fuerunt, magis ad rem faciunt, & ipsam difficultatem tangunt, & cum ordine sua reverenda paternitas exposuit: propterea nos istam gratiam retribuemus ad talem ordinatum sermonem, ut nullum ex dictis debeamus relinquere. Dico autem me responsurum ad ea quæ extempore [a] dicta sunt per reverendam paternitatem suam, non ad ea quæ fuerunt polita & pulcriori forma posita. Obsecro itaque reverendam paternitatem vestram, ut quoties continget vestram dominationem interrogare, placeat aut concedere, aut negare mea dicta. Nam ego intendo inquirere & perscrutari sermones & rationes cum tua paternitate, cum ego cognoscam tuam reverendam paternitatem potius gaudere inventione veritatis, quam tuitione suorum sermonum. Vnde etsi contigerit aliqua de tuis rationibus a me refelli, tu reverende pater, ut sapientissimus, potius me diliges. Nam sapiens [b] cum arguitur, diligit arguentem secundum rationem. Liceat tuam dominationem interrogare, ut placebit tempore & loco opportuno. nam libentissime patiar & ego ipse, cum tua dominatio corriget sermones meos, & aliquid interrogabit & rationem quæret, & adjuvante Deo, respondebo: redarguat tua dominatio quod videbitur a me non bene dictum. Sciat tua dominatio, quod in quibus per me dictis tua dominatio non contradicet, nec inquisitionem faciet, remanebunt approbata, nec poterunt recipere aliam discussionem: quæ observanda sunt apud illos qui

[a] Græcus scriptor sessione 12. quæ huic collationi correspondet, sic: Ea dico quæ summatim dicta sunt prius, non quæ sunt postea particulatim enarrata: hæc enim rursus in immensitatem producta discussionem effugiunt.

[b] Prov. 9.

A post me suscipient sermones. Primum argumentum a tua dominatione tactum tale est, videlicet, quod in tertio œcumenico Ephesino concilio Charisius quidam porrexit ad concilium aliquos libellos fidei, quos composuerat contra sapientes doctrinam Nestorii: & cum ipse Charisius expositionem suæ fidei fecerit alio modo se habentem quam expositio Nicæni, tamen ab ipso concilio non fuit in ullo reprehensus. Et quod ex his manifeste videtur inferri, non prohiberi simpliciter aliam fidei expositionem, sed contrariam & dissonam fidem: interrogo, an ita se habeat argumentum vestrum?

AND. Collegarum accivit consilium cardinalis prædictus: demum sic inquit.

B CARD. Cum gratia & beneplacito sanctissimi domini nostri, & patientia & correctione istorum patrum, audivi gratanter ea quæ vestra paternitas dixit: & quantū pertinet ad prœmium, nil dicam: quantum ad interrogationem erga personam meam, ego juxta sancti Petri doctrinam ero paratus reddere rationem de his quæ sciam. Sed ego maluissem, quod tua paternitas interrogasset alium de istis patribus, quia quilibet melius sciret quam ego: nihilo minus postquam me elegistis, faciam libenter. Sed quia sumus hic causa declarandæ veritatis, non verecundabor corrigi, si quid male dixero, & a paternitate tua, & ab istis patribus; quia potius debemus diligere honorem

C Dei, qui est veritas, quam proprium. Sed cum hoc pacto respondeo, quod si respondendo non esset mea responsio sufficiens, quod non præjudicet veritati vel aliis; & accepto tuam oblationem: & cum ego te interrogavero, respondeatur. Nunc venio ad quæsitum, & non erat opus ut interrogaretis, quia dedi in scriptis, & satis palam dixi, & ibi est expressum. Si vultis quod plus dicam, geram tibi morem: si vultis quod repetam, dicam: alias apparet in scriptis quod dixi. vultis ut dicam?

EPHES. Reverendissimi patres, non quæro a vobis aliud, nisi quod ibi est scriptum; nisi

D si argumentum vestrum est, ut ego exposui: propterea non est opus, nisi ut dicatis, aut sic, aut non.

IMPER. Isti patres nolunt imponere onus vestræ reverendæ paternitati. Sed si placet vestræ reverendæ paternitati respondere, respondeat: si non, respondeat alius.

EPHES. Nos quantum potuimus capere ex verbis vestris, ita collegimus sententiam: si est, dicatis quod sic: alias dicatis ut vultis. Quærimus & interrogationem vestram, & expositionem vestri dicti breviter fecimus: breviter respondeatis.

E CAR. Ego respondebo: sed de cetero non interrogetis, sed legatis quæ dixi, & interrogetis, si ultra scriptum quid vultis: hæc est summa argumenti. Charisius dedit symbolum fidei suæ, & fuit catholica: & postea recitavit symbolum transformatum [c] Arianum. Synodus reprobavit expositionem symboli Nestoriani, & non Charisii. Si non licuisset facere istam professionem, reprehendisset eum. Dixi etiam quod symbolum Charisii est ut symbolum Nicænum, nisi in duabus vel tribus dictionibus, quæ tamen sunt veræ & catholicæ. Dicatis quidquid vobis placet.

[c] Nestorianum ut [...] tim, sequitur.

EPHES. Convenistis mecum in omnibus reverendissimi domini, talem esse sententiam, quam

quam per vestram dominationem dictam esse dixi, præter unum, videlicet; quod illa professio fidei Charisii sit vera & catholica. nam catholica erat solum intellectu dictorum, sed non dictionibus. Nam liquido permutatam habebat compositionem dictionum ab expositis per Nicænos. Nec etiam ipsa professio fidei exposita fuit per Charisium, ut professio catholicæ fidei, sed ut sequens catholicam fidem, & suam propriam expositionem. Estne ita?

CARD. Placet quod professio fidei Charisii sequitur in omnibus veram fidem in sensu, sed non in dictionibus. Et quando catholicam, intelligo veram. Sed quæro, cum ipse fatearis, quod professio illa est vera, & quod in sensu & intellectu convenit cum Nicæna, numquid hæc professio fuit improbata per synodum, vel non?

EPHES. Concilium admisit illam Charisii professionem, ut Charisii, non ut catholicæ fidei, sed ut consonam catholicæ fidei. Et, reverendissimi patres, satis intelleximus interrogata, & veraciter respondentes dicimus, quod Charisius ille non simpliciter accusabat Nestorianos, ut aliam fidem tradentes, sed propter hæc tria. Primo, quod istam eorum perversam & fallacem professionem fidei tradebant illis qui convertebantur ad cognitionem fidei, ut universalem fidem, & ut traditam a Nicænis patribus. Hoc igitur refertur ad manifestam injuriam illius venerabilis concilii, quod hanc expositionem veræ fidei fecerat. Secundo, accusabat illos, quia falsa & perversa dogmata seminabant contraria veræ & catholicæ fidei: propterea potius ille Charisius appellat professionem illorum perfidiam, quam fidem. Tertio, quia ipsi Nestoriani impellebant & molesti erant Charisio, quia nolebat admittere professionem fidei; & putabant eum hæreticum. Propterea igitur ipse Charisius coactus est exponere suæ fidei professionem prout volebat, & quibus verbis, ut ostenderet seipsum consonantem patribus Nicææ, & illa sapere; & ut ostenderet seipsum merito expelli ab hæreticis, quia non sapiebat illa quæ illi sapiebant. Hoc autem nunquam ab ecclesia prohibitum fuit, ut quisque fidem possit exponere prout vult, ad privatam doctrinam solum & demonstrationem suæ veræ fidei, non ad constitutionem symboli: & multo magis tunc licebat, quia nondum diffinitio prohibitionis fuerat prolata: & manifeste habetur ex nonnullis patribus qui præsidebant per illa tempora ecclesiæ, & aliis conciliis, quia licuit patribus professionem fidei exponere prout volebant, & quibus verbis volebant. Nam & beatus Agatho, ut vestra dominatio dixit, suæ fidei expositionem & professionem conscripsit una cum ipsis qui cum ipso erant, & illam conscriptam prout voluit, destinavit ad sextum concilium, &c. Et etiam beatus Sophronius patriarcha Hierosolymitanus restitutus suæ ecclesiæ conscripsit fidem prout voluit, & Constantinopolitano patriarchæ destinavit. Quæ professio recitata est in [a] concilio. Et ideo omnes episcopi, imo archiepiscopi & patriarchæ adinvicem scribebant & profitebantur fidei expositionem. Quæ quidem literæ illorum nil aliud continebant, nisi professionem suæ veræ fidei & opinionis: quod hucusque observatur apud patriarchas orientales. Nam ceteri patriarchæ qui sunt post Constantinopolitanum, [b] in constitutione dignitatis statim exponunt expositionem fidei, & mittunt

A ad patriarcham Constantinopolitanum. & omnino antiquitus solebat fieri, & nunc servatur. Propterea non est mirandum si etiam Charisius per suam professionem fidei fidem catholicam exponit, non sub tali intentione, ut omnes uterentur sua, sicut utuntur symbolo Nicæno, sed solum ad demonstrationem suæ propriæ fidei, ut dictum est. Si autem vos habetis aliquid dicere circa professionem fidei Charisii, dicatis, & audiemus. Interrogamus, utrum professio fidei Charisii tradita fuit concilio ad demonstrationem suæ fidei, vel ut omnes illa uterentur, ut symbolo Nicæno. Nam propriæ expositiones nunquam fuerunt prohibitæ, ut diximus. Si quid

B habetis, dicatis.

CARD. Exposuistis triplicem causam, propter quam Charisius dixit suam fidem, & reprobavit symbolum Nestorianum. Primo, quia illi Nestoriani credebant symbolum eorum esse, ut Nicænum symbolum. Secundo, quia illud symbolum continebat falsitatem. Tertio, quia reprehendebant Charisium ut hæreticum & ut non bene sapientem. Quoad primum illi Nestoriani tradiderunt mere symboli professionem: & non dicit meus liber quod traderent ut symbolum Nicænum. Secundo etiam ad hæc dico, quod apparet ex textu, quod illi spernebant fidem Nicænam, & tradiderunt symbolum alte-

C rius fidei, imo perfidiæ. Hæc formaliter verba sunt synodi [c]: Nam cum Philadelphiam venissent, &c. Unde dico quod hæc non fuit causa, quare synodus fuit mota ad reprobandam fidem Nestorianorum: sed causa est, ut dicit diffinitio, quia perversa continebat. Ratio est, quia si illud symbolum Nestorianum continuisset veritatem, ut symbolum Charisii, synodus admisisset, non reprobasset. Ad secundam causam dico, quod est vera, quod fuit reprobatum, propterea quod falsitatem continebat. Ad tertiam dico, quod non est sufficiens, & non fuit mota synodus ex eo: & ratio, quia synodus non habuit curam, an Charisius esset reprehensus, vel non; sed an ve-

D re, vel non. Unde sublatis & prima & tertia causis, dico, quod secunda fuit causa fidelis synodi ad faciendam illam diffinitionem. Deinde tua paternitas dixit, quod synodus non prohibuit privatam personam facere expositionem sibi prout vellet, dummodo esset vera. Postea allegatis exemplum de Agathone & Sophronio, qui fecerunt eorum expositiones fidei, & non fuerunt in sexta synodo improbati. Sed in hoc occurrit petere, utrum Charisius, Agatho & Sophronius fecerunt contra constitutionem, vel non: & tunc respondebo ad tuam.

EPHES. Nullo modo Agatho & Sophronius prætericrunt prohibitionem illam, quia non addiderunt, nec detraxerunt symbolo communi,

E sed privatim fecerunt. unde non comprehenduntur pœnis & prohibitionibus. Dictum est, quod non est prohibitum hoc: sed quod loco symboli professio detur, hoc expresse prohibetur.

CARD. Placet, quod Agatho & Sophronius non fecerint contra prohibitionem, & respondeo ad quæsitum tuum. Dico quod Charisius dabat suam professionem ut veram & consonantem rectæ fidei & symbolo Nicæno: non autem tradebat, ut dans legem ecclesiæ, ut illo tota ecclesia uteretur: quia non erat in potestate sua præcipere populis. Unde satis est mihi, quod non fecerit contra prohibitionem. Postea

COLLATIO UNDECIMA.

c Concilii Ephesini par. 2. act. 6. Nam cum Philadelphiam venissent, quosdam seduxerunt, & posthabito Nicæno tradebant alterum perversarum opinionum symbolum.

[a] sy- act.

[b] sci- nsti- pa- æ.

COLLATIO VNDECIMA.

Postea si ecclesia universalis, vel qui tenet locum ecclesiæ, vult docere populos, satis mihi est, quod non faciat contra prohibitionem. Dicatis demum quid placet.

EPHES. Hæc nos habuimus a responsione vestræ dominationis, videlicet, quod merito Charisius a concilio non est reprehensus, quia non fecerat contra prohibitionem: non tamen sequitur, quod ex hoc illi patres concilii videantur dare licentiam transformandi symbolum Nicænum: & sic repellitur primum vestrum argumentum. Verum si aliqua ecclesia habeat auctoritatem & licentiam dare symbolum commune, in verbis vel syllabis differens, alio tempore dicemus. Et ideo quæro a dominatione vestra: numquid Charisius ille poterat, vel licebat illi tradere expositionem fidei illis qui sequebantur fidem Nestorianam, secundum professionem quam postea in symbolo fecit? Nam vestra dominatio de hoc aliquid tetigit, & ideo declaret: licebatne illis Nestorianis, spreto Nicæno, loco illius aliud componere symbolum, & illud tradere baptizantibus, si illud contineret veritatem? nunc dominatio vestra dixit, talem licentiam habere universalem ecclesiam. Quæro, an Nestoriani haberent, si verum protulissent symbolum.

CARD. Fecistis duo quæsita, sed non dixistis unum, quod non est prætermittendum. Dixistis, quod inhibitio non vult, quod quilibet non habeat licentiam faciendi symbolum suum. Ad istud dico, quod satis est ad elucidationem nostræ quæstionis, quod synodus non prohibet quemlibet tradere expositionem suæ fidei, vel symbolum secundum veritatem.

NICÆN. Addo, quod ecclesia universalis non prohibet, quod quilibet possit exprimere, dummodo sit vera expositio.

CARD. Hæc diffinitio, secundum vos, non prohibet, quod quilibet exponat & profiteatur symbolum prout vult, dummodo verum. Volo ostendere, (intelligo verbum, aliud, & diversum verbis, etsi verum, prout vultis interpretari) quod contradicitis textui. Dicit textus: Nulli liceat proferre aliam fidem. Intelligitis aliam fidem etiam aliis verbis, licet consonantem rectæ fidei. Si hoc est, advertat paternitas vestra, quod contradicitis textui dicenti: Nec clerici, nec episcopi, nec laici. & in fine loquitur in singulari, & de episcopo, clerico, vel laico. Vnde si illa verba, Aliam fidem, habent sensum prout dicitis, sequitur contrarium ejus quod dixistis, quia conceditis, quod persona particularis possit sibi facere symbolum: & tamen textus contrariatur, intelligendo prohibitionem, Aliam fidem, id est, aliis verbis. Et hoc sufficiat ad intellectum quem datis, quod sit contra dicta vestra. Quantum pertinet ad intellectum horum, satis dixi in scriptis, & dico, quod textus non dicit, quod nulli liceat proferre aliam fidem universaliter, sed dicit contrariam fidei Nicænæ. Et textus non dicit, quod non liceat in publico, vel in privato: sed dicit, Aliam fidem. Et quod illud verbum, Aliam fidem, debeat intelligi de contraria, apparet ex his quæ sunt facta in principio illius actionis; quia convenientibus episcopis fuit dictum, legatur symbolum, conferantur sermones Cyrilli & Nestorii: & illi qui reperientur consonantes fidei Nicænæ, confirmentur: qui dissoni, repellantur. Modo synodus faciens diffinitiones, facit secundum intel-

A lectum principii: & sic intelliguntur illa verba, Aliam fidem. Possem allegare alias rationes ad has quas dedi in scriptis, & ne turbem modum arguendi, hoc sit satis. Nunc respondeo ad duo quæsita, & antequam respondeam, dico, quod dixistis, quod ante tertiam synodum non erat facta prohibitio. Et dico ad hoc, quod ego sum paratus ostendere per acta tertii concilii & sexti, quod hæc prohibitio fuerat ante facta: & si placebit audire, nunc dicam. nihilo minus, ne fugiam quæsitum, respondeo ad primum. Petitis, licet Charisius posset facere sibi symbolum, an posset symbolum, in quo omnes [a] converterentur.

[a] C... ciliis fiter...

B EPHES. Nos quærimus, an Nestoriani habeant potestatem universalis ecclesiæ.

CARD. Hoc fuit secundum.

EPHES. Ad primum fuit mihi responsum, & dixistis, quod non: & ideo quæsivi, an Nestorianis licuisset, si habuissent veritatem. nam hac ratione sustulistis meum argumentum istis verbis, videlicet. Cum dicerem, quod non licebat Nestorianis facere symbolum, in quo alii baptizarentur, dixit dominatio vestra, quod symbolum fuit reprobatum Nestorii, quia habet falsitatem: & addidistis, quod si continuisset veritatem, fuisset approbatum.

CARD. Et nunc dico, quod si habuisset veritatem, transisset, ut Agathonis & Sophronii C symbola transiverunt. & fundo me in textu qui dicit, quod causa reprobationis est, quia continet perversa dogmata Nestorii. Deinde dico, quod Nestoriani si veram fidei expositionem dixissent, non fuissent improbati; sed non potuissent mandare universali ecclesiæ, quod id universaliter profiteretur, quia non habebant potestatem universalis ecclesiæ.

EPHES. Illud symbolum Nestorianum erat dissimile a symbolo Agathonis & Charisii, & aliorum, etiamsi fuisset verum, quia illud symbolum Nestorianum tradebatur [b] convertentibus loco symboli Nicæni. Illa autem alia Charisii & aliorum symbola non sunt tradita ut communis disciplina & ut commune symbo-D lum, in quo deberent baptizari: & sic non est simile de illo Nestorianorum, etiamsi fuisset verum cum aliis: & illud merito fuisset reprobatum, etiamsi fuisset verum. Alia non fuerunt reprobata, quia non tradebantur ut commune symbolum. Et cum dominatio vestra videtur dedisse licentiam Nestorianis, hoc non liceret. nam Charisius & ceteri non tetigerunt symbolum.

[b] Id... fidem... versis...

CARD. Contra, Charisius tetigit symbolum Nicænum, quia addit, Spiritum sanctum consubstantialem; & certa alia verba quæ non erant in Nicæno. Et ad id quod dixistis, ne quid prætercam, quia implicatis multa argumenta, vellem ut particulatim faceretis, ut sin-E gulis respondere possem. Dico, quod nulla est differentia inter symbolum Nestorianorum, Charisii & Sophronii, si continuisset veritatem. Et tua paternitas non debet capere alium sensum ex textu legis, quoniam lex declarat, lex dicit, quod ideo reprobatur, quia continebat dogma falsum: ergo in hoc debetis vos fundare, & non in alio. Nam tradi symbolum per privatos, quo omnes utantur, hoc non prohibetur hac lege, sed solum hac lege prohibetur professio malæ fidei. Vtrum autem privata persona possit hoc dare, dico quod non, non ex hac lege,

sed ex

sed ex alia qua cavetur, quod nullus potest mandare, nisi illis in quibus habet potestatem. Et volo dare aliam rationem, quia quæ publicum concernunt, omnes inferiores debent sequi ritum superiorum ecclesiarum.

EPHES. Rursus dominatio vestra venit ad ea quæ primo dicebatis, quod universali ecclesiæ liceat tradere symbolum illis qui sub ea sunt. Ad id argumentum quod feci, non clare respondistis, videlicet, si illi Nestoriani habuissent potestatem faciendi symbolum, si fuisset verum.

CARD. Quid vultis ex hoc inferre? ego respondeo ex textu, & clare.

EPHES. Concedit dominatio vestra, quod Nestorianis licuerit baptizandis per eos symbolum ipsorum edere, & secundum illud baptizare, si esset verum, videlicet, ut expositio Charisii.

CARD. Id quod est privatum, tradere ut commune non potuissent, & esset dicere falsum. Nestoriani si fecissent symbolum verum, potuissent, illud sapere & proferre, & docere. Sed si dixissent quod esset symbolum Nicænum in sensu & verbo, non dixissent verum, sed proferre ut symbolum verum bene potuissent. Sed dicere quod privatum est, esse commune, esset falsum.

EPHES. Clarum est, illos Nestorianos fuisse usos ut communi eorum symbolo, quia in illo baptizabant: numquid habebant potestatem id facere, si fuisset verum?

CARD. Dico, quod potuissent proferre, sed tradere ut commune non potuissent.

EPHES. Ego dixi, & bene, quod accusabantur Nestoriani, quod tradebant ut commune, symbolum transformatum, & sub illo baptizabant. Si autem illi Nestoriani habuissent licentiam hoc faciendi, prout videtur dominationi vestræ dicere, quod non erat lex prohibitionis prolata: ergo ista causa quæ movit concilium ad proferendum illam prohibitionem, non provideret, prout erat intentionis patrum; cum propter istam licentiam transformandi symbolum, illi potuissent perversa dogmata ponere. Ideo providens concilium, ne talia de cetero fieri possent, necessario fecit diffinitionem prohibitivam, quæ generaliter diffinit & terminat, nemini licere tradere, vel proferre, vel componere aliam fidem, præter illam Nicæni concilii. Hæc autem ipsum concilium decrevit, quia cognovit fuisse causam, ut falsa insererentur veritati. Vnde ex hac licentia qua utebantur in transformando symbolo, videntur patres tertii concilii moti ad faciendum prohibitionem. Hoc autem a vestris verbis, ut aliquid sumptum, colligimus.

CARD. Cui vultis ut magis credatur, diffinitioni concilii Ephesini, an vobis?

EPHES. Nos credimus & ipsi diffinitioni, & illis qui exposuerunt & interpretati sunt: & si qua difficultas est, credendum est interpretatoribus, qui fuerunt principales ibidem cum diffinitio extitit promulgata, quam nobis exponit beatus Cyrillus, & in epistola quam scripserat ad Ioannem Antiochenum & Acacium Melitenensem. Videamus interpretationem illius, & ipsam sequemur. nam nemo esset, qui magis posset diffinitionem exponere. Nunc si dominatio vestra vult quid dicere, dicat.

CARD. Synodus assignat hanc causam prohibitionis symboli Nestorii, quia sapiebat falsitatem.

COLLATIO VNDECIMA.

EPHES. Synodus non adducit hanc solam causam.

CARD. Diffinitio dicit, quod mandat, quod excommunicationi subjaceant qui sapiunt symbolum [a]: ergo videtur, quod perversum dogma Nestorii erat ipsum symbolum. Deinde patet per verba Charisii, qui dicit, quod spreta fide Nicæna ediderunt aliud symbolum, id est, perversum. Tertio, quia quod continetur in symbolo Nestorianorum, fuerat lectum ex epistola Nestorii, quia eadem perfidia continebatur in epistola, prout in symbolo ejusdem. Cyrillus interrogavit synodum, si contenta in epistola erant vera. Dixit synodus quod erant falsa: unde ea de causa synodus tulit sententiam [b]. Ad id quod dicitis, quod est credendum Cyrillo, fateor quod est credendum: & epistola Cyrilli scripta ad Ioannem [c] non obstat, imo probat hunc sensum. Et si bene consideraritis verba epistolæ, intelligit illa verba, Aliam fidem, videlicet non quoad verba, sed quoad sensum: quia certum est, quod in epistola Cyrilli, & in responsiva Ioannis sunt multa in expositione fidei, quæ non sunt in symbolo Nicæno. Et nihilo minus quia illa sunt vera, dicit, nil addentes vel diminuentes: & tamen in verbis multa addit, licet non in sensu. Vnde per illam epistolam apparet, quod non dicitur alia fides, quæ differt in verbis, si non differt in sensu. Item epistola ad Acacium [d] non obstat, magis est pro nobis, quia ad illa verba concilii, Aliam fidem, subdit [e], qui declarat aliter quam sit fides: non ergo contrariatur mihi. hæc sunt: [f] Qui semel nescio quo modo, &c. Et sequitur: Qui autem hoc agere vult, id est declarare, innovat quidem nihil, sed nec fidei expositionem noscitur innovare, sed manifestam magis constituit. Quid possumus habere clarius?

EPHES. Quomodo incipit epistola?

CARD. Pridie dixeram, me hanc non habere: & fuit, quia non erat rubrica. Postea quærens reperi in certis instructionibus, quæ dicebantur secreta Nestorii, & incipit: [g] Causa quidem dulcis & digna. & post illa verba, aliam expositionem, declarat se, aliam, id est contrariam.

EPHES. Nos non habemus.

CARD. Declarat, quod nil videatur addere & innovare qui declarat. Et in synodo quærens, an protulisset [h] fidem convenientem symbolo Nicæno, omnes responderunt, quod Cyrillus dixerat consonanter symbolo Nicæno: & licet apertius & manifestius dixerit ea quæ continentur in symbolo Nicæno, non videtur quid novi induxisse, sed quod magis sapiat cum concilio Nicæno. Vnde si illa verba, Aliam fidem, significarent de verbis diversis, certe Cyrillus incidisset in prohibitionem. Deinde volo allegare dictum Cyrilli in expositione symboli: & ex hoc videbitis, quis sit sensus prohibitionis, & quid synodus voluerit prohibere. Incipit epistola: [i] Amor doctrinæ & amor laboris. ubi hæc verba sunt, videlicet: Iam sancta synodus quæ in Epheso congregata est, tulit sententiam contra Nestorii malam opinionem, & vanitatem illorum qui cum eo erant, vel ante ipsum fuerunt, æqualia sapientes, & docere vel conscribere audentes damnavit, & æqualem illis imposuit causam, id est pœnam. Vnde ex hac epistola apparet, synodum

[a] Scilicet Nestorianum.

[b] Actione 6.

[c] Concilii Ephesini part. 3. cap. 34.

[d] Concilii Ephesini part. 3. c. 25.

[e] Scilicet Cyrillus, intelligit de eo.

[f] Verba ep. Cyrilli in actis concilii Ephesini par. 3. c. 35. Qui semel nescio quo modo dissentire visi, & quod non recte sentirent. Ex quibus verbis probatur, quod additio erat contraria & dissona.

[g] *Alias*, Res sane dulcis. In act. Ephes. loco citato.

[h] par. 2. act. 1.

[i] *Alias*, Studium ac diligentiam. Concilii Ephesini par. 3 cap. 43.

COLLATIO UNDECIMA.

synodum damnasse dogmata mala Nestorii: & sic apparet verbum, Aliam fidem, intelligi de contraria, quæ est Nestoriana, vel ei similis. Item apparet, quod symbolum Nestorianum reprobavit, quia sapiebat similia Nestorio. Etiam Cyrillusmet compositor diffinitionis dicit, quod damnat Nestorium & eos qui sapiunt sibi æqualia. Unde patet, quod symbolum Nestorianum fuit improbatum, & qui sapiebat dogma æquale Nestorio, quod est contra id quod vestra paternitas ante dicebat, assignando aliam causam. Unde cum paternitas vestra cognoscat hanc rem facillimam, & non habere dubietatem, cum facile sit ut omnes intelligant, & estis doctissimus homo, rogo paternitatem vestram, nolit tenere tantum auditorium ad rem, quam pueri possent solvere. Sed ne perdamus tempus, intremus rem principalem, & dimittamus ista quæ non habent difficultatem. Nihilo minus sum paratus respondere & hodie & semper. Sed hæc quæstio non est utilis, nec habet exitum veritatis.

EPHES. Nos istos sermones de quibus agimus & dicimus, non putamus ita ut facillime possint repelli a pueris, ut dominatio vestra dixit. Sed nos putamus ipsos necessarios, & alias utiles, cum nos faciamus sermones de vocibus & auctoritatibus sanctorum patrum: hoc primo supponentes, quod si etiam dogma vestrum esset verum & rectum, tamen non esset in symbolo addendum, nec in symbolo cantandum. Melius est nos circa talia laborare, & dimittere theologicas rationes stare immutabiles & inconcussas. Nam hoc magis adhæret difficultatibus rerum, de quibus discutiendum est. Notificamus vestræ reverendæ paternitati hanc nostram esse intentionem, nullo modo a discussione istius difficultatis desistere, nisi applicemus prius ad aliquam veram conclusionem. Nos & dicimus & sapimus, & faciliter ostendere possumus, quod si inventum fuerit dogma, de quo difficultas est, esse verum, illud poterit apponi sub privata diffinitione, prout in multis conciliis œcumenicis actum est. Verum ab ipso symbolo nil debet submoveri, nec detrahi, nec addi, ut unio Christianorum possit servari a scandalis.

CARD. Quia tempus est carior res quam homines possunt habere, ideo vellem quod fieret, quod dixit imperator, ut tempus non duceretur in annum. Satis super hac quæstione disputatum est & per scripta & dicta hinc inde. Ego puto quod dominatio vestra cognoscat veritatem, & quod docti sapientes viri judicent in mentibus suis, quod hæc quæstio non habet difficultatem. Sed non reprehendo vos qui introduxistis eam, quia facitis ut sapientes, qui volentes ingredi magna, incipiunt a levioribus. Ita vos intraturi materiam Spiritus sancti, voluistis hanc ut faciliorem præmittere. Sed postquam tanto tempore hoc discussum est, & bene est aperta veritas quam non ignorabatis prius, arbitror vos fecisse ad tentandum, quomodo nos Latini scimus respondere. Rogo ut veniamus ad difficultatem majorem: & sicut dixi pridie, si probatis Spiritum sanctum non procedere a Filio, profiteor plane, quod ecclesiæ Romanæ non licuit. Si vero non poteritis probare, & ostendetur contrarium, tunc sum certus, quod non facietis difficultatem, an potuit illa declaratio poni. Tamen pro me non remaneat: ego sum paratus respondere ad omnia objecta. Sed forte

A melius esset, quod illis tribus diebus ordinariis disputationis fieret discussio materiæ præsentis, & in aliis prosequeremur hoc. Interrogetis me, & ego sum paratus. Domine Ephesine, ego dicam unum verbum, & loquar ut cum patre, quia a vobis possum informari. Habuistis dicere, quod hæc prohibitio non fuit ante tertium concilium Ephesinum. Ego possum ostendere contrarium, & est bonum ut patres audiant, quia licet dixerim in scriptis, hic non dixi: fortior ratio quæ assignetur, quod non possit apponi syllaba in symbolo, est ex epistola [a] Cyrilli: tamen si bene advertit paternitas vestra, in illa epistola dicitur: Nihil prætereatur, vel mutetur. non dicitur, additur: sed posito quod dixisset, non facit contra

B nos, ut non ideo prohibitio fuerit prius facta. Cyrillus fundat se in auctoritate sacræ scripturæ, & dicit: Meminimus enim dicentis: *Noli transferre terminos æternos, quos patres tui posuerunt:* non illi loquebantur, sed Spiritus Dei. Unde Cyrillus fundat se in hac auctoritate, quæ est prohibitiva addere vel detrahere; & dicit sanctos patres & Spiritum sanctum per eos fecisse. Certum est illos sanctos patres fuisse ante concilium, quia fuit dictum Salomonis, qui diu fuit ante tertium concilium & Nicænum, imo & ante fidem Christi expressam in novo testamento. Idem dicit Cælestinus [b] his verbis: Quis non dignus est anathemate, qui addit fidei apostolicæ, quæ non recipit nec augmentum, nec dimi-

C nutionem, & magna pœna constringit & addentem & detrahentem. & sequitur: Legimus in libris nostris, nil esse addendum vel minuendum. Hæc epistola fuit ante inchoationem concilii Ephesini, & tamen Cælestinus profitetur ante fuisse inhibitum addi fidei apostolorum. Habeo duos testes: volo tertium habere, ut in ore duorum vel trium stet omne verbum: & allego septimam synodum [c], quæ dicit: Quæ enim tradita sunt in catholica ecclesia, nec augmentum, nec diminutionem admittunt. Maxima & addentes & diminuentes pœna constringit maledictionis, ut scriptura asserit contra eum qui transfert terminos patrum suorum, nec habuerit propositum ad cognoscendum veritatem. Ergo septima sy-

D nodus fundat se in hac auctoritate sacræ scripturæ, & hoc dicit quod contingit illis qui non habent propositum cognoscendi veritatem. Unde patet quod ille dicitur addere vel detrahere, qui transgreditur terminos patrum, veritatem mutando: sed qui declarat veritatem, non transgreditur terminos patrum. Et ratio est, quia prout dicit Cyrillus, hæc prohibitio facta est per Spiritum sanctum loquentem per sanctos patres: cum Spiritus sit spiritus veritatis, qui dicit veritatem, est intra spiritum, nec addit, nec detrahit. Qui autem dicit falsitatem, ille est qui exit ter-

E minos Spiritus sancti: & ille debet judicari transgredi, vel addere ad terminos patrum. Et hic textus declarat quod ille est qui addit vel diminuit, qui non habet animum cognoscendi veritatem. Cum ergo hæc prohibitio præcesserit concilium Nicænum, dicemusne, quod concilium Nicænum transgressum sit terminos patrum suorum? Alias si intelligeremus de transgressione verborum, concilium Nicænum fuisset transgressum terminos patrum, quia aliqua detraxit de symbolo apostolorum. Et idem de concilio Constantinopolitano, quod concilium addidit multa symbolo Nicæno: & quia dixit veritatem, non reputatur addidisse.

Et ideo,

a C... tat... con... phe... 3. ca...

Pro...

b Ep... ad N... riū i... conc... phesi... 1. ca...

c VI... verbi... V. in...

Et ideo, quod sæpius dictum est, quod ecclesia post tertium concilium non possit addere, & quod ante licuerit, non est verum. Deinde dico, quod nos habemus [1] librum Græcum, ubi est symbolum Constantinopolitanum, ubi non est verbum, De cælis: dicit tamen verbum, Descendit. nec hoc, videlicet, Secundum scripturas. Nos habemus hic duo volumina concilii Calchedonensis, & sunt valde antiqua. Est unum ultra quingentorum annorum, ut apparet: & hic ter ponitur symbolum Constantinopolitanum, & nunquam ponuntur ibidem, De cælis; &, Secundum scripturas. Item habeo aliud de litera Longobarda antiquissimum, & sunt canones omnium conciliorum, & est symbolum Constantinopolitanum, & sine verbis illis, De cælis; &, Secundum scripturas. Et sic ex his tribus libris apparet quod symbolum Constantinopolitanum non habebat illa verba, De cælis; &, Secundum scripturas. Ille liber quem ostendistis de quarto concilio, non sunt forte decem anni, quod fuit scriptus, ut apparet: nostri sunt antiquissimi quingentorum annorum. Item est liber similiter in Græco antiquus portatus de Constantinopoli. Item & nos ponimus in symbolo nostro verba ultra symbolum Constantinopolitanum, & non ex eo arguimur. Ponimus Deum de Deo. Illud [2] non est in Constantinopolitano: & tamen nunquam aliqui reprehenderunt nos propter illa verba, sicut de illo, Filioque.

EPHES. Illud fuit in Nicæno, Deum de Deo; & in aliis convenimus: ergo de istis non quæramus.

CARD. Non erat in Constantinopolitano: & dico quod cum conveniamus, quod ultra Nicænum. & Constantinopolitanum cantetur verbum, [3] De cælis, &c. sequitur, quod [a] non est differentia inter nos & vos de syllabis, sed de veritate.

EPHES. Ad illa quæ primo dicta sunt, cum longa fuerint, non est tempus respondendi, licet dominatio vestra quæsierit a nobis, & volueritis informari, hoc est supra nostram dignitatem: tamen nos haberemus ad ipsa respondere, & convenientet sensui veritatis. Similiter ad ultima verba quæ facta sunt de his libris, quæ dominatio vestra produxit, non habemus nunc respondere, quia tempus non patitur: referentur ad tempus oportunum, quo tempore convenienter inquirentur. Cum autem inter vestros sermones dominatio vestra fecerit mentionem in superioribus congregationibus, videlicet, quod liceat universali ecclesiæ immutare symbola, & primo illi qui præest universali ecclesiæ, cum habeatur manifeste quod dominatio vestra respicit ad ecclesiam Romanam, & præposito Romæ habueritis respectum, hoc prætermittere sine discussione non patimur: volumus circa hanc rationem sermonem facere in sequenti congregatione, si placet. Nam habemus multa & præclara dicere circa hoc rationibus efficacioribus: sed suspicamur ne forte verba quæ dicenda sunt circa hoc, inducant scandala. Ideo dixi velle dicere, si placet: sit electio circa vestram dominationem, & si vobis videtur, fiet, nam ad hoc parati sumus.

CARD. Sunt inter alios articulos differentiarum vestrarum a nobis de potestate Romani pontificis: & cum sumus in discussione hujus articuli de Spiritu sancto, non videtur conveniens admiscere de potestate summi pontificis. Et ideo in scriptura [4] dixi, de auctoritate Romanæ ecclesiæ non dico nunc, sed alio tempore reservabo: & quando erimus in discussione illius, libere poteritis dicere ut licebit: & debetis credere, quod non offendetis sanctissimum dominum papam, quia ipse non est hic, nisi ut veritas declaretur. Et per Dei gratiam hæc veritas apostolicæ sedis & ecclesiæ Romanæ est ita manifesta per sacra universalia concilia, quod si hæc quæstio in qua sumus, habet modicam difficultatem, illa habet multo minorem. Sed certe, ut dixi, quia est articulus distinctus, non esset bonum immiscere cum articulo de Spiritu sancto. Vnde iterum atque iterum oro & obsecro, ut velitis incipere materiam processus Spiritus sancti, quia erit utilior quam hæc in qua sumus, Et vere si essemus concordes in isto articulo, credo quod nulla difficultas restaret in aliis: & spero, quod in aliis articulis erimus bene concordes.

COLLATIO UNDECIMA.

AND. His dictis, volvit sermonem ad papam, qui summa cum admiratione omnium hora jam 23. frigore imminente maximo, audiverat cuncta patientissime.

CARD. Beatissime pater, videtur quod sanctitas vestra una cum domino imperatore ordinaretis, ut procederetur ad negotium principale. Tamen vobis dico, patres reverendi Græci, nos parati sumus quæsitis vestris omnibus respondere.

AND. His expositis, facto silentio, summus pontifex assurrexit, ejusque erectione cunctis assurgendi licentiam dedit.

NOTÆ HORATII IUSTINIANI AD UNDECIMAM COLLATIONEM.

1 *Librum.*] Ex hoc vel simili libro est translatio Latina concilii Calchedonensis actione 2. in editione Coloniensi anni 1551. ex qua desumpsit Baronius tomo 4. anno 381. num. 29. in qua actione refertur a patribus concilii symbolum Constantinopolitanum sine illis verbis, De cælis; &, Secundum scripturas. quæ tamen in aliis editionibus leguntur, & canunt Græci, ut dicit idem cardinalis infra collatione 14. in fine primi numeri.

2 *Non est.*] In symbolo Nicæno sic legitur: Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero: & sic canit ecclesia Latina. At vero in symbolo Constantinopolitano omittitur, Deum de Deo: & tantum dicitur, Lumen de lumine, Deum verum de Deo vero: & sic canit ecclesia Græca. Hæc verba cardinalis sic refert Græcus scriptor sess. 12. versus finem. *Has voces, Deum de Deo, non habetis, & nos habemus.*

3 *De cælis.*] Id est, cum vos Græci non faciatis vim super verbis, Deum de Deo, De cælis, &, Secundum scripturas: sic non deberetis vim facere super verbum, Filioque, disputando, ut nos cogitis, de pura additione verbali. nimirum cardinalis & Latini properabant ad disputationem veritatis propositionis, Filioque.

4 *Scriptura.*] Græcus scriptor sessione 12. sic: *Ex articulis de quibus inter Latinos & Græcos est controversia, unus est de Romanæ ecclesiæ auctoritate. Nunc quia versamur in alia difficultate & articulo de Spiritu sancto, non videtur conveniens ut articulus hic cum articulo de catholica ecclesia confundatur.*

COLLATIO DUODECIMA.

DIE IV. NOVEMBRIS.

[a] Secundo, tertio & quarto diebus.

Abbas generalis Cistercensium orat nomine ducis Burgundiæ. Professiones fidei Charisii & aliorum fuisse admissas in concilio, quia non continebant contraria symbolo.

AND. Die quarta Decembris in conventione cunctis astantibus, locus Græcorum

a Nimirum orationem ducis Burgundiæ oratoris, & duas disputationes tribus diebus habitas, unica collatione perstrinxit Andreas. Quas brevissime tantum innuit Græcus scriptor in 13. & 14. sessionibus.

COLLATIO DUODECIMA.

ANNO CHRISTI 1438.

Græcorum deputatorum vacans erat. Intuebatur quisque, cur hoc evenisset? & quia inter collučtationem præcedentem & hanc, solennes ducis Burgundiæ legati advenerant, ac summo pontifici Græcisve præsentibus, concilio œcumenico solennem orationem fecerant, & imperatori Græcorum nil dixerant in publico: nunc Cabilonensis episcopus ex oratoribus qui ex duce venerant, primus assurgens, hæc inquit imperatori.

CABILON. Illustrissimus princeps dux Burgundiæ toto desiderio inflammatus ad unionem Græcorum, has literas tuæ serenitati mittit cum salute. Et quia continent credentiam, nos sumus parati eas vobis explicare in palatio serenitatis vestræ.

AND. Imperator illis receptis, misit suum interpretem ad respondendum secrete ambasiatoribus: qui demum reversus ad imperatorem, iterum rediit ad ambasiatores.

LUD. Dic, oro, quid illi exposuerunt?

AND. Quæ per concilium gesta sunt alibi, [a] cuncta adscripsimus: hoc in conventu disposuimus nil aliud extra proferre, nisi quæ fidei discussionem concernunt. Sed quia exhortatio hæc principaliter extitit ad hanc fidei unionem, referam quæ graviter exposita fuerunt per religiosum virum ætate & doctrina venerabilem, generalem abbatem Cisterciensem, qui quartus inter oratores fuerat. Primus namque in ordine fuerat episcopus Morinensis, qui in curia degens honore adjunctus fuerat: sicque nihil dixit. Secundus episcopus Cabilonensis, qui primus in referendo fuit. Sed quia omnia in expositis per venerabilem patrem hunc contenta sunt, hujus relatione dictorum illa videbuntur exposita. Tertius fuit episcopus Nivernensis, qui ut primus silentium servavit. Quartus extitit abbas præfatus.

a Dixi in prima nota ad 1. collationem, hoc opus Andreæ adhuc desiderari.

LUD. Dicas præfati patris exposita.

AND. His verbis concilio peroratus est.

Sequitur oratio.

Si fiscellam junco texerem, aut, ut beati Hieronymi verbis utar, si palmarum complicans folia, in sudore vultus mei ventris solicitamenta tractarem, me nemo reprehenderet, neque detractorum Deo odibilium morsibus exponerer corrodendus. Nunc autem cum ego imperitus scientia & sermone, altiora me contra sapientis documentum quærere videar, & opus arduissimum, quod meo siquidem maturius eloquium decuisset, in insipientia mea nitar aggredi, declarare videlicet desiderandos a quolibet catholico fines, puta perfectam orientalis ecclesiæ cum Latina unionem, patrum quoque tam reverendissimorum dominorum cardinalium, quam ceterorum dominorum & ecclesiasticorum Basileæ congregatorum, cum sanctitate vestra, beatissime pater, concordiam & pacem: quos fines indefessis laboribus, continuisque suspiriis prosequitur & intendit devotissimus sanctæ matris ecclesiæ filius dominus Philippus, Dei gratia dux Burgundiæ, qui nos hic astantes suæ celsitudinis ducalis oratores & nuntios ad eamdem sanctitatem vestram præsensque sacrum concilium destinavit: si quo minus, beatissime pater, sacraque synodus, vobis ingenita benignitas meum ceu nimis mox detegendum supportaverit imperfectum, quænam adesse mihi poterit subventionis occasio, ut adversum me in derisum non loquantur qui sedent in porta? Itaque ex propriis loqui non contendam, sed ea solum disserere mihi animus est, quæ ipse sapientissimus princeps posuit in ore meo. Magnam proinde concepi fiduciam, quod etsi non meis meritis, contemplatione tamen & reverentia tanti tamque catholici principis, vestræ miserationes meam patienter sufferant ignorantiam; quodque pater misericordiarum, qui linguas etiam infantium facit disertas, sermones meos rectos & bene sonantes faciet in auribus vestris. Et hac spe fretus, in hac quoque protestatione specialiter confidens, quod omnia per me dicenda omnimodæ correctioni & determinationi vestræ sanctitatis, beatissime pater, præsentisque sacri concilii submitto, relictam mihi per reverendissimum in Christo patrem dominum episcopum Cabilonensem expositionis per nos oratores coram hoc præcellenti auditorio fiendæ secundam particulam, prout ab alto mihi concedetur, conabor festinanter absolvere. Præsuppositis igitur veritatibus notissimis, siquidem longe magis facto quam verbo clarescentibus, quibus oratio tam fecunda quam facunda ipsius reverendissimi in Christo patris domini episcopi Cabilonensis illustrissimum principem dominum ducem Burgundiæ, vestræ sanctitatis, beatissime pater, filium obedientissimum, super extollendis virtutibus & amplissimis dignitatum titulis fore multipliciter insignitum, declaravit eleganter & abunde pro aliquali mediorum declaratione, quibus ipse potentissimus princeps sua sanctissima desideria de procurando & ponendo in ecclesia Dei unionem & pacem confidit & desiderat efficaciter posse perfici, pro quorumque practica & ferventi prosecutione hos tot. tantosque reverendos nuntios, nobiles & insignes viros per tanta tamque periculosa itinerum spatia ad eamdem sanctitatem vestram præsensque sacrum concilium destinat, verba præmittere non confundor. Pridem in epistola missæ recitata, quæ beatus apostolus dudum Philippenses exhortans ad perficiendum opus quod cœperant, in primo capite epistolæ ad Philippenses ipsos direxisse legitur, cum diceret: *Oro ut caritas vestra magis ac magis abundet.* Quorum verborum intelligentia ex causa dicendi faciliter accipitur, si considerationis acies paululum circa deductionem figatur apostoli, qui postquam Philippenses de felici operis per ipsos inchoati consummatione securos reddidisset, dicens: *Confido quia qui cœpit in vobis bonum opus, perficiet usque in diem Iesu Christi.* Rursus plane demonstrans se velle hujusmodi operis cooperatorem & coadjutorem esse, continuo subjunxit hoc: *Oro ut caritas vestra magis ac magis abundet.* Quoniam enim ad inchoandum perficiendumque quodcumque opus bonum virtus caritatis, quam theologi virtutum matrem & formam appellant, fit necessaria, idem apostolus in prima epistola ad Corinthios pulcre profundeque pertractans, linguis loqui angelorum, omnia noscere mysteria, fidem ad transferendos montes habere, cibare pauperes, in prophetiis seu aliis quibuscumque perfectionibus abundare, ubi caritatem abesse contigerit, nihil prorsus valere, tandem veraciter concludit & determinat. Et ubi caritas non est, inquit magnus Gregorius, quid

Philip. 1

quid est, quod possit prodesse? Ubi vero caritas est, quid est, quod possit obesse? Caritatis siquidem proprium est, ut idem Gregorius testatur, nutrire concordiam, servare composita, conjungere dissonantia, dirigere prava, & virtutes ceteras perfectas suo munimine solidare. Cum igitur homines extra caritatem qua Deus & proximus diliguntur, constituti, contentionibus & litibus, quæ servos Dei, secundum apostolum, non decent, insistentes, schismatibus & discordiis, quibus, juxta Sallustium, magnæ res dilabuntur, involuti, in pace in idipsum nunquam dormientes aut quiescentes, sed semper adversa sentientes & dicentes, prorsus nihil sint, nisi forte quoddam æs sonans, & cymbalum tinniens: quid mirum si doctor gentium Paulus fidelitatem & veræ dilectionis affectum, quibus Philippenses amplectebatur, manifestare volens, ipsos nedum ad habendum caritatem, quæ discordias terminat & rancores tollit, sed etiam ipsos ferventer solicitat & hortatur, ut eorum caritas magis ac magis semper abundet? Sane inter varios & multiplices effectus, quibus fidelitas & perfecta dilectio unius ad alterum comprobatur, nullum qui de his tractant suis in scriptis eo inveniuntur evidentiorem reliquisse, quam quo contentionum & divisionum declinatio consulitur, reconciliationis & concordiæ modus inducitur, & pax, si fieri possit, cum omnibus hominibus quærenda suadetur & habenda: hinc piissimus salvator mundi, cujus omnis actio nostra est instructio, nihil tantum sicut concordiam & pacem suis invenitur discipulis commendasse. 13. *In hoc*, inquit, *cognoscent omnes, quod mei estis discipuli, si dilectionem & concordiam habueritis adinvicem.* Imo ipse dulcissimus Iesus, qui est pax faciens utraque unum, cum esset ex hoc mundo transiturus ad Patrem, pro quo specialius, quam pro unitate & concordia sui corporis mystici, quod est ecclesia, legitur exorasse? 17. *Pater*, inquit, *rogo ut sint unum, sicut nos unum sumus.* In epistolis autem Pauli, in Ioannis & Petri, ceterorumque apostolorum canonicis, quorum vos, patres optimi, esse gloriamini successores, quid aliud præcipitur, quid aliud docetur aut annuntiatur, nisi pax & concordia fidelium, quodque multitudinis credentium sit cor unum & anima una? Quid autem sibi vult, quod sponsus ecclesiæ toties in canticis sponsam suam vocat unam, dicens: 6. *Una columba mea, una electa mea, una perfecta mea?* quatenus fideles intelligant, unitatem tam frequenti vocum ingeminatione commendatam ad ecclesiam Dei sic pertinere, ut jam illi non sint de ecclesia, extra quam non est salus, qui damnabiliter dividunt ecclesiam, seu ipsam divisam reducere ad unitatem negligunt & contemnunt. Hinc sponsus ipse patienter demonstrando quantum sibi displiceat, quantumque sit periculosa in corpore suo, quod est ecclesia, quæcumque suscitata divisio, cum ad turbas in figuris loqueretur, nonaginta novem oves in deserto relinquendas pro eundo ad illam quæ perierat, ipsamque propriis humeris reportando ad ovile, salubriter docuit & fecit: imo reprehensus a Iudæis, quia cum publicanis & peccatoribus manducaret, se non esse missum nisi ad oves quæ perierant domus Israel, & quod non est opus valentibus medico, sed male habentibus, constanter legitur respondisse. Per hæc, ni fallor, futuris ecclesiæ pastoribus luculenter insinuans, quanta ipsis incumbat necessitas, juxta modum loquendi apostoli, opportune & importune, per gloriam & ignominiam, & per infamiam & famam bonam jugiter providere & attendere, ut in grege domini, in quo posuit eos Spiritus sanctus regere ecclesiam Dei, nulla omnino schismatis macula, nulla cicatrix insurgat vel maneat, neque vox illa nimium lugubris & detestanda resonet: *Ego sum Cephæ, ego sum Apollo.* 1. Cor. 1. Parva siquidem scintilla si diutius fervescere sinatur, silvam magnam frequenter incendit. Quemadmodum, dicente Gregorio, peccatum quod per pœnitentiam mox non diluitur, suo pondere ad aliud trahit. Quid enim horrendissimo schismati in Constantia nuper terminato tantam dedit durationem, ex qua omnis in orbe deformitas surrexit, nisi defectus ex negligentia extinguendi commune incendium, quod cito flammas emisit, quod in sui initio absque jactura vel dedecore partium postea condemnatarum, tam faciliter quam feliciter fuisset extinctum? Ut igitur voraces flammæ ignis schismatici his infaustis diebus undique sicut scintillæ in arundineto discurrentes, tandem non inveniantur oves & ovile Christi miserabiliter devorasse, quid utilius, quid decentius, quid denique insignius vero Dei vicario, ipsarum ovium summo pastori suaderi potest aut consuli, quam ut pro obstando tam propinquo tamque periculoso incendio, cujus principiis remedium sero adhibitum nihil forte proficeret; pro conservando integritatem tunicæ inconsutilis, quam neque crudeles milites Christum occidentes dividere præsumpserunt; pro danda sibi & ecclesiæ Dei sponsæ suæ quiete & pace, Græcis & barbaris, sapientibus & insipientibus longe lateque per orbem dispersis, quibus, ut loquitur apostolus, debitor est, tantam exhibeat humanitatem, tantam clementiam demonstret, sicque ipsorum infirmitatibus paterno condescendat affectu, quod generosi animi, qui facilius ducuntur quam trahantur, affabilitate, benevolentia & mansuetudine potius quam rigore vel timore victi, rejectis quibuslibet schismatum seminariis & fomentis, ad fratres & coætaneos suos glorientur festinanter occurrere, laboraturi, sicut omnino fieri necesse est, quod ex omnibus Christi ovibus fiat unum ovile & unus pastor. Ignoscere quippe, sicut ex sapientibus quidam testatur, summum & nobile vincendi genus est: & Africanum Scipionem, Iulium Cæsarem, ceterosque conquisitores orbis plures, tandemque fideliores ex populis sibi rebellantibus subditos & amicos comparasse ignoscendo, miserando, largiendo, quam gladiis utendo vel vinculis, veteres paganorum historiæ commemorant. Cum enim dicente morali Seneca, turpius nihil sit homini, quam cum eo bellum gerere, cum quo semper amice vixerit. Cum rursus animalia silvestria & bruta pacem & concordiam, sicut cetera entia, naturaliter sic appetant, ut si ea dividi abinvicem contigerit, vagis insistere discursibus, mugire, ululare, variosque fremitus & boatus emittere non cessent, donec rursus unumquodque cum sibi simili conjunctum extiterit: quo pacto Christianis beatissimæ Trinitatis imagine decoratis non convenit,

COLLATIO DUCULESIA NA.

COLLATIO DVODECIMA.

ut in eis rigor cujuslibet divisionis sic lentescat, quod juxta præceptum apostoli, sol non occidat super iracundiam ipsorum, & relicto munere quod offerunt ante altare, si forte unus adversus alium aliquid habuerit, confestim & prius non vadat reconciliari fratri suo? Quis enim illos existimaret pro fratrum animabus seipsos cum apostolo velle impendere, qui propter quascumque injurias, seu temporales utilitates, vel honores, reconciliationem & concordiam cum fratribus diligenter quærere & procurare denegarent, vel ipsas oblatas renuerent? An non, euangelio testante, & experientia nimis docente, omne regnum in se divisum desolabitur, & omnes, sicut loquitur apostolus, qui se invicem mordent aut comedunt, tandem abinvicem consumentur? Quid enim Assyriis, quid Medis & Persis, quid Græcis & Romanis, quid denique nostris temporibus regnis & populis bella civilia & schismata reliquerunt, nisi lamentabilem patriarum desolationem, gloriosæ famæ attenuationem, corruptionem morum, & ad impune cuncta pertractanda facinora libertatem & licentiam? Quid ergo superest, si Græci (quod absit) non unirentur cum Latinis, si Latini diutius inter se divisi permanerent? Quid, inquam, superest, nisi quod terribilis Deus se demonstrans pœnitere quia fecit hominem, quemadmodum terrena regna de gente transfert in gentes propter injustitias & iniquitates & diversos dolos: ita quoque gloriam regalis sacerdotii, tam Græci quam Latini, propter eorum nimis continuatas discordias, miserabili servituti ac regimini (sicut jam in parte factum cernitur) subjiciat & tradat illorum, qui gladium in vindictam malorum portant; tandemque oporteat, sicut beatus Bernardus deplorat amare, dominam gentium ancillari, & ancillam dominari? Si enim causantibus discordiis inter Christianos, iis temporibus pestiferis (proh dolor) vigentibus, quibus similes ab incarnatione Verbi Dei nemo vidit unquam, discessionem ab ecclesia Romana fieri contigerit, quemadmodum hæretici Hussitæ, & eorum sequaces id desiderare, dietimque procurare non desinunt: cum beatus apostolus in 2 ad Thessalonicenses palam innuere videatur, tunc finem mundi & diem novissimum instare, adventumque illius filii perditionis, qui dicitur antichristus, esse propinquum, quando hujusmodi fiet discessio. Quis sapiens merito non formidet se visurum in valde proximo superventuras universo orbi, præsertim ecclesiæ, tribulationes & angustias, quales mundus, ex quo gentes forte cœperunt, non habuit, si quo minus ipsi ecclesiastici Latini & Græci, saltem ex vexatione capientes intellectum, mox sibi invicem dexteras dederint, seque, rejectis ulterioribus diffugiis, ad osculum receperint, non fictæ sed veræ pacis: an non, ut cetera prætermittam, horum periculorum testimonia, lamentabilis plurium ecclesiarum, præsertim cathedralium desolatio utique proveniens ex pugnis & concertationibus duorum altarium in templo domini erectorum, quorum unum solvit quod aliud ligat, unum destruit quod aliud ædificat. Cum autem videritis hæc fieri, inquit salvator, qui sunt in Iudæa fugiant in montem, & qui supra tectum, non descendant, ut quid capiant in domo. Væ prægnantibus & nutrientibus in diebus illis. Has plane longe magis quam repentinum fulgur formidandas

ANNO CHRISTI 14

A tribulationes & angustias piissimus atque devotissimus princeps dominus dux Burgundiæ, vestræ sanctitatis, beatissime pater, filius obedientissimus, suis in præcordiis solerti meditatione revolvens, ipsisque more suo catholico viribus mentis & corporis satagens occurrere, præ oculis quoque sapienter & salubriter habens, quod ex unione sanctæ matris ecclesiæ, pace & concordia fidelium, earumdem tribulationum cessatio, vestræque sublimis personæ, beatissime pater, salus & quies, ac in æternum apud Deum & homines duratura commendatio, singulariter dependent, ut fidelitatem filialem, ferventissimum ac devotissimum sinceræ dilectionis affe-B ctum, quibus vestram sanctitatem amplectitur & colit, opere & veritate palam demonstret, per nos hic præsentes suæ celsitudinis ducalis oratores & nuntios, in caritatis perfectæ visceribus, in totius humilitatis & reverentiæ spiritu, eidem suæ sanctitati supplicat, quatenus vestræ pietatis oculos benigne dirigentes ad horrendissima scandala per universas Christianitatis regiones exemplo disseminanda, si (quod absit) in agro dominico vestræ curæ specialiter commisso, lethifera schismatum superseminarentur zizania, si Latini magis ac magis dividerentur, seu diutius sic divisi permanerent, quod propter eorum contétiones ac discordias orientalis ecclesia se vel C ad horam differret unire cum Latina, festinanter & efficaciter providere dignemini, quod ecclesiam Dei sponsam vestram nulla schismatis labes contaminet. Quodque illa duo opera sanctissima, quæ vestra sanctitas ex caritate perpetuis efferenda laudibus strenue inchoavit, unio videlicet Græcorum cum Latinis, patrum quoque tam reverendissimorum dominorum cardinalium, quam ceterorum dominorum & ecclesiasticorum Basileæ congregatorum, cum vestra sanctitate reconciliatio & concordia festinam & toti mundo summe necessariam accipiant consummationem. Horum siquidem operum sanctissimorum, quorum felix consummatio & ju-D gis permanentia haud dubium sunt media convenientissima & maxime necessaria ad procurandum & ponendum perfectam in ecclesia catholica unionem & pacem, ipse potentissimus princeps cooperator & coadjutor fieri quousque desiderat, ut pro ipsorum felici adeptione personam suam inclytam, patrias, subditos, cunctaque amplissima simul & opulentissima suæ magnificentiæ subjecta dominia, vestræ sanctitati sacroque concilio fideli cordialissimoque præsentat affectu: nobisque suis ambasiatoribus specialiter injunxit, ut in ipsorum ferventi prosecutione, simul & ceteris quibuscumque materiis prosperitatem & honorem sanctæ matris eccle-E siæ, vestræque sanctitatis ac præsentis sacri concilii concernentibus, nos exhibeamus sicut Dei ministros, singula tantis rebus, quæ per sanctitatem vestram & ipsum sacrum concilium nobis mandata fuerint, prout id facere jugiter habuimus & retinemus in votis, corde & animo diligenter adimplere. O ducem vere catholicum! O legitimum sanctæ matris ecclesiæ filium! Siquidem nomine principis pacis justissime honorandum, cujus instantia quotidiana cum apostolo est solicitudo omnium ecclesiarum, rogare quæ ad pacem sunt Ierusalem, euangelizare concordiam gentibus, his qui prope & longe sunt reconciliationem impetrare, & per omne quod in ipso est, omnia tollere scandala de regno Dei.

O magnanimi

O magnanimi cordatique principis justissima A & omni exauditione digna petitio, quæ propriorum inscia commodorum, solum instat pro sublatione schismatum, pro desideranda Latinorum & Græcorum unione, pro exaltatione fidei catholicæ, pro Christianitatis communi bono, pro conservatione & incremento reipublicæ servorum Dei: quæ profecto a vestra sanctitate, beatissime pater, præsentive sacro concilio nil magis efflagitat vel quærit, quam juxta modum loquendi apostoli, qui cœpit in vobis opus bonum, illud perficiat: sicque caritas Dei per Spiritum sanctum diffusa in cordibus vestris, circa prædictorum operum continuationem semper magis ac magis abundet: quoniam propter ipsorum imperfectionem vel neglectum, viam tran- B seuntes in sugillationem honoris & nominis apostolici, occasionem non habeant movendi capita sua, & dicendi: *Ecce homo, qui cœpit ædificare, & non potuit consummare.* Et quis est, qui vobis noceat, inquit Petri canonica, si boni æmulatores fueritis? Cum enim labor improbus omnia vincat, & juxta Senecam, nihil est quod vigilans & pertinax cura non expugnet. Cum rursus secundum parabolam euangelicam, homo jacens in cubili, propter improbitatem pulsantis ad ostium, de lecto surgere, & amico quotquot habet panes necessarios tradere compellatur: quis ambigit, beatissime pater, si vestra benignitas nimiis ecclesiæ compatiens languoribus prædicta C opera sanctissima tam laudabiliter incepta, opportune & importune, sicut loquitur apostolus, continuare dignetur, quin mox illam debeant desideratam accipere consummationem, pro qua tantæ auctoritatis, * excellentiæ princeps tam instanter, in tantaque humilitate & reverentia supplicat, pro cujus solicitatione & felici adeptione tot sublimes & religiosos viros tantas fecit regiones peragrare? Si vero gratiam hanc singularissimam, nulli certe ex vestris prædecessoribus summis pontificibus collatam, vestra sanctitas, beatissime pater, in oculis Dei pietatis invenerit, ut vestris in diebus, vestrisque precibus sanctis & divinis directionibus Latini pariter & D Græci sub umbra ecclesiæ Romanæ in magna domo Dei simul in unum congregentur & conveniant, cui, quæso, comparabitur gloria nullis delenda sæculis, ex hoc triumpho gloriosissimo per vos reportanda? Quo rursus præmio, præterquam illis debito qui per fidem vicerunt regna, meritum apud mortales insolitum, ex his tamen operibus perseveranter continuatis indubie acquirendum, digne poterit compensare? Quis postremo, etiamsi linguis loquatur angelorum, sufficienter exprimeret fructus gloriosissimos ex hac jucunda orientalis & occidentalis ecclesiarum unione in una fide, in uno baptismate, in E uno domino, vestris maxime laboribus & expensis adepta, toti mundo tandem perventuros? Hi sunt gloriosissimi labores vestri, beatissime pater, si cœptum opus desiderandæ unionis Latinorum & Græcorum perfecerint, cælis dabunt gloriam, inferno solitudinem, pacem mundo, fidem gentibus, finem vitiis, & moribus refundent disciplinam; tuncque, & ni (fallor) vix alias optatæ perfectionis culmen accipient illa tua opera sanctissima, propter quæ præsens sacrum concilium esse dignoscitur convocatum, extirpatio hæresum, pacificatio Christianorum, ac toties petita ac promissa Christianitatis reformatio, sine qua utique vanum erit vobis ante lucem surrexisse: vix tandem multum profecisse invenientur, qui absque ea manum ad fortia posuerunt, dicente propheta Ieremia: *Percussisti eos, & non doluerunt: attrivisti eos, & renuerunt accipere disciplinam: induraverunt facies suas supra petram, & noluerunt reverti. Idcirco percussit eos leo de silva, lupus ad vesperum devoravit eos.* Si autem Græci cum Latinis sint unanimes, idipsum sentientes & dicentes, quis de festiva perfectaque prædictorum operum consummatione deinceps ambigere præsumeret? Siquidem hac felici & summe desideranda unione facta, cum juxta promissum euangelicum, Christus semper adsit omnibus in nomine suo congregatis, & ipsis cum Spiritu sancto gemitibus inenarrabilibus orantibus cuncta subjiciantur & obediant, confestim expulsis ab ecclesia Dei quibuslibet erroribus, pace inter Christianitatis principes & populos reposita, legibusque renovatis, vel noviter editis, secundum quas Christianos vivere condecet, temporibus sanctissimi domini nostri Eugenii papæ IV. videbit & gaudebit omnis caro, sæcula redire aurea, olim temporibus Octaviani, cum Christus nasceretur, florentia, quibus durantibus unusquisque sub vite sua secure sedens, pulcritudine pacis gaudebat, convertebanturque gladii in vomeres, & lanceæ in falces. Sed & demum quis a longe prospiciens & alta cognoscens, aperte non videt, si Latini & Græci, qui per tanta, heu! tempora lamentabiliter divisi fuerunt, quia forte non fuit, qui, sicut facit de præsenti sanctissimus dominus noster, pedes eorum in viam pacis dirigeret, hac vice cor unum & anima una esse meruerint? Si istæ duæ gentes ad bella doctissimæ ad passagium transmarinum accingantur, ad quod, domino largiente, per sanctissimum dominum nostrum solicite invitabuntur, & reddentur efficaciter animati, quemadmodum plerique summi pontifices inveniuntur dudum omnis orbis nobiles & ignobiles ferventer excitasse ad collapsos reædificandum muros Ierusalem, terramque sanctam eruendum de manibus inimicorum Christi. Si, inquam, iste populus Dei ex Græcis & Latinis constitutus istud secundum iter arripiat, & sicut olim victoriosi Israelitæ procedebant ad bella, uno mentis & corporis agmine adversus Turcarum & Tartarorum, ceterorumque infidelium proficiscatur phalanges: quis hæsitare præsumeret, inclytas Græcorum regiones viris illustribus sapientia, eloquentia, gravitate morum, mirisque virtutibus & gratiis fulgentibus adornatas, de manibus omnium inimicorum suorum in valde proximo non esse feliciter liberandas, pristinamque ad gloriam olim nulli de mundo secundam reducendas? O si felix illa dies gloriæ Christianorum advenerit, quanta putabitur illa potentia, quam potentissimus princeps & dux Burgundiæ pro tanti adeptione bravii construet, quamque tunc se habere terra marique cum jucunditate maxima mundo declarabit. Quis autem eo usque pusillanimis, vel abjectæ poterit esse conditionis, ut ad hoc gloriosissimum certamen conquisitionis terræ sanctæ invitatus, mox relictis omnibus Christum non sequatur, seque glorianter non exponat ad recuperationem sanctæ civitatis Ierusalem, ceterarumque insignium urbium & patriarum pretioso Christi sanguine & præsentia consecratarum, totiesque & novissime (quod ad verecundiam modernorum Christianorum loquor) per catholicos

Margin notes: Collatio duodecima. — Ierem. 5. — 4. — * ex- ...tiæ

COLLATIO DVODECIMA.

licos principes & populos Christianitatis subjectorum imperio, quos moderni Christiani ob caritatis & concordiæ carentiam mutuis cædibus & stragibus sese damnabiliter lacessentes, per Machometi ceterorumque cultores idolorum possideri conculcarique conspiciunt, & non est qui adjuvet. O ineffabilis & incomparabilis mater caritas! o inæstimabile donum Dei concordia! quibus super cunctas virtutes hanc divina miseratio prærogativam largiri dignatur, ut earum medio & auxilio ecclesia Dei unionem & pacem, terra sancta de manibus inimicorum Christi liberationem, Græci & Latini de suis inimicis victoriam & triumphum, infernus & dæmones interitum & confutationem; angeli sancti lætam suarum sedium restaurationem, & beata denique Trinitas perennes gloriam & laudes possint reportare. Vivat igitur & in piissimo corde vestro, beatissime pater, quemadmodum una cum illustrissimo & potentissimo principe nostro domino duce Burgundiæ nos hic humiles sui oratores & nuntii devotissime supplicamus, magis ac magis semper abundet hæc felix & superextollenda mater caritas, quæ filios suos tantæ consolationis lactat uberibus, & omnia possidens, nunquam quæ sua sunt, semper autem quæ sunt Christi Iesu præponit & quærit: vivat & super vos gloriosissimos principes populorum, sacerdotes & ministros domini in hac sacra synodo cum Deo Abraham congregatos. Et sicut nos oratores tanti principis rursus vestris reverendissimis paternitatibus humillime supplicamus, caritas vestra sic semper magis ac magis abundet, quod vestris continuis laboribus & studiis, vestrisque salutaribus consiliis (inter sanctum dominum nostrum, patresque tam reverendissimos dominos cardinales, quam ceteros dominos & ecclesiasticos Basileæ congregatos, pax, concordia & perfecta reconciliatio, quemadmodum id fieri pro conservatione Christianitatis catholicus princeps noster arbitratur summe necessarium) festinanter & efficaciter valde dilatum accipiant complementum. De cetero super vos & ipsos semper vivat, dominetur & regnet pulcra ut Luna, electa ut Sol, filia caritatis concordia, quam Spiritus sanctus Patris & Filii caritas, nexus & amor, omnibus pro pace & concordia Chrstianorum, tam Latinorum quam Grecorum, laborantibus & orantibus præstare dignetur in sæcula sæculorum. Amen.

AND. Hic fuit religiosissimi viri sermo, non minus gravitate quam affectu & caritate prolatus. Fuerunt igitur hæc in conventu præcedentis diei dicta, in hujus diei conventione imperatori dicta fuerunt verba proposita. [a] Illico interpres nostris sex deputatis suo loco consedentibus inquit.

a Initium hujus collationis.

INTERPR. Si placet vobis, ut nostri deputati veniant, ut aliquid dicant, domino imperatori placet.

CARD. Placet.

AND. Sex ex Græcis præpositi ad locum nunc primo venerunt, & Ephesinus archiepiscopus hæc verba in medium dixit.

EPHES. Nunc, Deo duce, sermonem nostrum prosequemur, & Deo juvante, incipiemus ad respondendum his quæ dicta fuere per dominum cardinalem. Ita inquiremus intentionem & veram sententiam prohibitionis, de qua nunc agitur inter nos. Quam inquisitionem debemus facere ex his quæ posita sunt in diffinitione & lege, & ejus verbis, & ex his etiam quæ scripta sunt in epistolis datis in diversis locis secundum prohibitionem. Verum rogamus vos, patres reverendi, placeat breviter reddere responsa, quoties opus fuerit interrogare; & respondeatis aut per assensum, vel per negativam: tali namque modo disputatio nostra prosequetur, & facilius poterimus invenire veritatem quam quærimus. Si autem cum nos interrogamus, vos autem respondeatis per prolixos sermones, & implicatas & varias responsiones, erit opportunum per nos fieri prolixiores tractatus: & hoc modo cum difficultate veniemus ad conclusionem. Sit responsio vestra, est, aut non, secundum legem dominicam. Et certe si dominatio vestra aliquid latius velit opportune dicere, & rem clarius ostendere, post responsiones quas daturi sumus ad responsionem vestrorum argumentorum, quidquid habebitis dicere ad confutationem nostrorum, poteritis confidenter dicere; & libenter audiemus. Quæ omnia breviter & per decisiones debent inter nos tractari, ut posita conclusione, ad ulteriora possimus procedere. Profecto eumdem ordinem & nos observaturi sumus, cum fuerimus de re aliqua interrogati. Satis in exordiorum sermone. Iam denique ingrediamur ipsum propositum. Charisius ille [b] nihil donatus est ad confirmationem vestræ rationis. Nam concessum in pluribus & a vobis est, illam professionem illius, vel fidei suæ expositionem, particularem & privatam fuisse, nec debere æstimari pro communi. Hoc autem nec per illa tempora, nec post prohibitionem fuit inhibitum. Quamobrem merito ille Charisius non fuit reprehensus, cum nil egerit reprehensione dignum, cum commune non tradiderit symbolum, sed privatam fidem. Denique velle patres illos voluisse intelligere aliam fidem, id est contrariam fidem, est contrarium eorum intentioni & legi. Quod hoc sit repugnans vi & sententiæ legis, manifestatur ex hoc, cum aliud diversum sit, quam contrarium. Omne namque contrarium, diversum, non econtra. Nam albo colori nigrum contrarium, fuscum non, sed omnino diversum. Etiam albo musicum non est omnino contrarium, sed diversum. Nolle autem in universali negativa particularem intelligere, non convenit. Nam quod simpliciter negatur, universaliter debet intelligi: & si quis diceret lapidem non esse animal, non solum negaret non esse animal, sed quodcumque animal non esse lapidem. Itaque illi patres qui prohibuerunt aliam fidem, non solum prohibuerunt contrariam, sed omnem aliam quæ in dictionibus aut aliqua litera esset variata. An videtur vobis omne diversum esse contrarium? interrogamus a vestra paternitate, an differat diversum a contrario.

b Id est nihil deo... seu con... lit, ut p... infra.

CARD. Reverenda paternitas vestra exhortata est me ad brevitatem. Finis istius sacri concilii non est brevitas, sed repertio seu declaratio veritatis. Vnde quidquid est ad inveniendum veritatem, non debemus refutare, quia est finis noster. Ego rogo paternitatem vestram, non imponat mihi legem, prout non impono vobis: quia necessarium est ut hæc materia bene discutiatur. Sed ego volo dare aliud remedium, quod ego non gravabo vos, si essem longus; nec me, si essetis longi. Non faciamus tam longa intervalla dierum, sed quod hodie non fit, fiat cras, & in paucis diebus finiemus, & in duobus diebus faciemus plus quam uno mense, prout nunc, & veniemus

niemus ad finem: tamen volo esse brevis. Sed volo primo aliqua dicere ad finalem declarationem, & postea verbo post verbum respondebo. Deus posuit in ore tuo illud verbum, ut dixisti, verbum Christi, ut dicamus, est est, non non: & hoc proderit ad declarationem materiæ nostræ. Quæro, an cum aliqui petierunt a sanctis patribus, ut quid declaretur, & non responderunt, est est, sed longius; an transgressi sunt præceptum Christi? Certe si volumus intelligere verbum ad corticem, omnes qui fecerunt longos tractatus, essent transgressi mandatum Christi: sed verba Christi sunt intelligenda non secundum corticem, sed secundum intentionem, ut respondeatur veritas, & non addatur quod non est, prout dixit: quod amplius est, a malo est. Et istud habeo a beato Agathone, qui dicit in epistola[a] synodali, quod fides non capit augmentum, nec diminutionem: sed sicut dicit[b] scriptura, debet esse, est est, & quod amplius est, a malo est. Et beatus Agatho intelligit, quod nil fidei est addendum, quod malum sapiat, sed exponenda est veritas: non autem intelligitur, quod non fiat responsio nisi per verbum, est est, non non: quia ipse fuisset transgressus, qui multa dixit.

EPHES. Volo respondere.

CARD. Omittas me finire, ego volo allegare duas epistolas synodales, quæ declarant quomodo sumenda sunt illa verba, & facient ad quæsitum vestrum. Et prima epistola est concilii Ephesini ad Theodosium imperatorem, & ut breviter expediam.

IMPER. Dominus Ephesinus non perfecit.

CARD. [1] Audias patienter. Epistola dicit, quod synodus congregata erat ad confirmandam fidem, & ad deponendum ab omnibus dignitatibus eos qui sapiunt corrupta. Vnde hæc epistola declarat, quod verba illa, Aliam fidem, intelligantur de sapientibus corruptam fidem: quia illi sunt qui deponuntur, qui corruptam fidem sapiunt. Secundo ex altera epistola probo sensum illius legis. Est alia epistola quæ incipit, Circa pietatem; & dirigitur imperatori: quæ dicit, quod episcopi qui venerunt ad synodum ex parte Cælestini papæ, aperiunt sensum pietatis & rectæ fidei, & quod consonanter diffinierunt caritatem & fidem una cum patribus Ephesinis: & qui aliud saperent, deponerentur ab omni dignitate. Vnde prohibitio illa quæ dicit, quod prædicans aliam fidem deponatur, intelligitur de his qui extra caritatem & fidem prædicant; licet per prius data sit declaratio & verus sensus illius prohibitionis, si tamen nunc ostendam vobis per declarationem concilii generalis, declarationem illorum verborum prohibitionis, nonne merito debetis tacere? Synodus Calchedonensis loquens [c] ad Marcianum imperatorum, excusat beatum Leonem, qui exposuit fidem; & dicit, quod aliqui putaverunt, quod nulli liceret exponere fidem, nisi patribus qui in Nicæa fuere. Synodus dicit, quod per insurgentes errores permittitur aliis: & synodus incipit exponere symbolum, Credo, &c. Et dicit, quod propter insurgentes errores, in concilio Constantinopolitano fuit additum, Credo in Spiritum sanctum. Item & Basilius & Damasus coacti sunt facere alias declarationes. Postea dicit, quod propter errorem Nestorii synodus Ephesina fuit coacta exponere (rogo vos, & te imperatorem, advertas) synodus continuat, & dicit: Forte aliqui putant, quod usque ad synodum Ephesinam debeamus consistere, & non ultra procedere, quia in synodo Ephesina est prohibitum facere aliam fidem.

COLLATIO DVODECIMA.

EPHES. Quid dicitis?

CARD. Hoc modo incipit allocutio synodi ad Marcianum, & hoc profecto [d].

IMPER. Legatur textus.

CARD. Hæc sunt verba textus[e], sic & apud Ephesum, quod de genitrice domini dubitabatur, scripto firmatum est. & postea dicit, quod isti declararunt veritatem: & [2] subdit, qui hucusque consistere fidem dicit, quique esse hoc præceptum, hæreticis promulgare debebit. Nam præceptum removet homines ab impugnatione veritatis, non autem prohibet pastores ab ejusdem defensione.

EPHES. Non facit mentionem de prohibitione.

CARD. Synodus Calchedonensis dicit, quod synodus Ephesina scripto firmavit de genitrice Dei. Ergo secundum vos post Ephesinam synodum non liceret plus scripto de fide addere, quia in ea synodo fuit facta prohibitio: & tamen concilium Calchedonense, dicit quod illa prohibitio de non addendo fidei, dicitur hæreticis, non sapientibus veram fidem; & habet locum contra impugnantes veritatem. & subdit: Si quis depravat intelligentias patrum, hic habetur obnoxius pœnæ transgressionis præcepti. Itaque synodus Ephesina obligat illos qui depravant intelligentias patrum, non eos qui dicunt veritatem. Iam ergo habemus declaratum intellectum illius prohibitionis tertiæ synodi Ephesinæ: & non sum ego qui do intellectum illum, sed synodus Calchedonensis. Quid amplius laboramus, cum habeamus veritatem?

IMPER. Reverendissime domine, pars vestra plus dixit, quam voluit, & nunquam permisistis, quod dicerent nostri: quia antequam patres perficerent responsionem ad dicta, adjungitis aut eadem, aut nova. Vnde tali modo nunquam res hæc poterit bene concludi. Necesse est ut audiatis responsiones perfectas, quas facient nostri.

CARD Domine imperator, non estis propter aliud, nisi ut audiatis veritatem. Ego nō dico quid extraneum vestri faciunt argumentum, ego præmitto quæ sunt necessaria ad solutionem illius argumenti, cum in mundo non possit reperiri major declaratio quam unius synodi, quæ declarat aliam: & qui habent dubitationem, hac declaratione audita, non debent amplius habere dubitationem, quia concilium declarat, prohibitionem comprehendere illos qui depravant sententias patrum.

IMPER. Non impedimus ut veritas inquiratur; imo propter hoc veni: verum inventio veritatis debet fieri cum modo suo, & non sine modo. Nam si conceditur hoc, quod semper una pars dicat, & alia non respondeat, non poterit judicari quid sit veritas. Si disputationes irent cum ordine, & res bene iret: & cum nostri dicant pauca verba, & in responsionibus multa dicitis, & aliquando impertinentia: ergo non poterit res concludi.

CARD. Sicut non attulit impedimentum ut nos expectaremus vos per 24. dies, ita non tædeat vos expectare per horam, ut videatur veritas,

d Et hoc profecto vestrum decebat imperium, loco supra citato.

e Concilii scilicet Calchedonensis in cit ep. seu allocut. ad Marcianum.

COLLATIO DUODECIMA.

veritas, cum omnia dicta concludentia sint. Venio ad responsionem: duo dixistis. Primo quod Charisius nihil dedit nobis, quia dixit expositionem fidei privatam suam, quæ non erat prohibita. Ego dico quod Charisius multum nobis donavit, & quod per symbolum suum patet, quod prohibitio non habet sensum, prout intelligitis.

EPHES. Non credo symbolum dici, nisi publicum & commune, & quod non vocatur fides Charisii symbolum.

CARD. Ostendam vos adduxisse, quod symbolum est etiam privatorum.

EPHES. Non recordor.

CARD. Scripturæ sunt, & dico quod ostendam, quod est verum symbolum. Ego declaro etiam privatum esse symbolum per quamdam epistolam concilii Calchedonensis, quæ dicit, quod symbolum interpretatur a patribus, & est collatio, seu pactum quod homo facit cum Deo. Est epistola concilii Calchedonensis trium capitulorum. Incipit epistola trium capitulorum.

EPHES. Quis fecit?

CARD. Est in concilio Calchedonensi. Item probabo aliter. Vos innuitis quod professio fidei quam facit una persona, non dicitur symbolum. Ego probabo etiam privatum esse symbolum per epistolam Hadriani ad septimum concilium, in qua duobus locis Hadrianus dicit symbolum Tarasii. Ergo symbolum est fidei professio, licet non faciat eam universalis ecclesia, sed facit quælibet persona. Item probo per ea quæ procedunt diffinitiones in tertia synodo: quia illi qui reduxerunt illos episcopos, tradiderunt illis fidem more symboli. Ergo symbolum dicitur, licet non commune. Sed quæro, quid symbolum?

EPHES. Et si hoc sit, quod dicatur symbolum privatum, non nocet nobis.

CARD. Vocavi symbolum, quia vos semper dixistis symbolum Charisii: non debetis me arguere, si utor verbis vestris: non debetis vobis contradicere.

IMPER. Hoc non nocet.

CARD. Non debebant me hi interrumpere, & non debebant me inducere ad probandum ista. Dico quod Charisius multum donavit, quia cum præbuit symbolum suum, & synodus non reprobavit: ergo sequitur, quod non est prohibitum facere aliud symbolum, dummodo sit fidele. Ad id quod dicitis, quod privatim licet, non universaliter: dixi pridie, quod si ille textus habet intellectum quem ipsi datis, expresse dicitis contra textum. Dicit enim [a]: Nulli liceat proferre aliam fidem: ergo omnem prohibet, quia est universalis negativa. Deinde dat pœnam etiam singulari personæ, quia dicit, laicus, in singulari: ergo habet locum in particulari, & sic textus contradicit intellectui vestro. Secundo, dicitis in secundo argumento, quod hæc lex debet universaliter intelligi, quia debet comprehendere non tantum contrarium, sed diversum, ut comprehendat quidquid est aliud. Ego hoc volvo contra teipsum, quia si intelligitur prout vultis, ergo & privatim & universaliter erit prohibitum. Tertio dico, quod illud quod dicitis, repugnat rationi & naturali & civili, quia videtur irrationabile, quod prohibeatur universæ ecclesiæ; & privatæ personæ, non. Et satis est responsum ad

a Concilii Ephesini parte 2. actione 6.

A primum argumentum. Venio ad secundum. Dicitis, quod lex non debet intelligi contra suam intentionem: & dicitis, quod hæc lex simpliciter & universaliter loquens, simpliciter & universaliter est intelligenda: & cum contrarium & diversum comprehendantur in hoc verbo, aliud, & quod contrarium est aliud, quam diversum, quia album est contrarium nigro, sed musicum diversum: unde non tam debet prohibere aliam, id est contrariam, sed & diversam. Ego respondeo ad argumentum, & dico quod Hieronymus respondit Luciferianis in quadam disputatione. Beatus Hieronymus allegaverat multas auctoritates contra Luciferianos, postea allegavit determinationem concilii universalis, & dicit: Poteram cum his dictis universalis ecclesiæ (intelligens universalis concilii determinationem) desiccare omnes rivulos disputationis. & intelligebat de universalis ecclesiæ determinatione. Ego habeo determinationem concilii universalis, quod declarat illam prohibitionem. Sufficit ergo nobis, & quidquid dixeritis circa hanc materiam, elido, quod ecclesia [b] sic declarat; & hæc responsio sufficeret ad omnia: sed ne videamur nos habere penuriam responsionum, plus addo. Ego dicam responsum legale, in quo peculiariter professus sum leges intelligere, & quod magis spectat ad legistas quam ad aliam scientiam (nostra disputatio positiva tantum serpit) quod licet scriptura universaliter loquatur, tamen restringitur per antecedentia & sequentia. Et ne possim argui de prolixitate, non repetam quæ dixi pridie, ex multis antecedentibus & subsequentibus colligi, quod verbum, aliud, intelligitur de contraria, non de diversa. Item cum resultat contradictio, etiam est fienda restrictio. Cum ergo probavi, quod intelligitur de contraria: ergo non procedit quod ipsi dicitis, & non datis responsum quidquam ad mea argumenta: & probo quod non universaliter sumatur verbum, aliud; illud quod dicitis posset procedere, cum esset aliquis terminus qui esset æquivocus, & haberet sub se multa significata: ut si reperirentur plures fides, forte posset procedere quod dicitis: sed non est nisi una fides, quia dicit apostolus: *Unus Deus, & una fides.* Cum ergo dicitur alia fides, necesse est intelligere contrariam: sicut si dicitur, non adores alium Deum; illud verbum, alium, intelligitur falsum. Ita hic cum dicitur, Aliam fidem, intelligitur, falsam fidem & hæreticam. Et per ista est responsum ad argumentum. Si vultis dicere, dicatis breviter, & breviter respondebo.

COLOSS. Ex verbo Græco declaratur, quod verbum hoc, aliud, intelligitur de contrario. Nam cum dicitur apud Græcos Thoroson 3, intelligitur diversum. Ergo cum dicitur aliud, id est contrarium, secundum Græcos.

EPHES. Placet ut quid dicam?

CARD. Placet, & hodie, & cras, & post cras, dicatis usque ad noctem.

EPHES. Respondebo Colossensi. Cum vestra paternitas dixit velle probare contrarium, per dictionem Græcam, nomina decenter & accommodate dicuntur de illis rebus, quibus [c] dicuntur: paternitas vestra memoravit illud Thoroson [d], id est contrariam fidem: dico quod magis suffragatur intellectui nostro.

COLOSS. Ostendatis.

b In... git... ratio... cilii... chede... fis, ... plura...

Ephes.

c Id est, commodantur.
d Id est ἑτέραν.

EPHES. Nam illud [a] Thoroson, id est alteram, intelligitis de contraria fide. Nam una est vera, & multæ sunt fallaces & mendaces: & omnis opinio quæ esset præter veram opinionem, necesse est ut sit falsa. Ergo omnis [b] Thoroson, necesse est ut [c] habeat contrariam. hoc opitulatur rationi nostræ. Nam cum una sit vera fides tradita in Nicæno concilio, & una debeat esse & secundum sensum & verba, omnis alia fides vel circa sensum vel verba prohibita est: ergo facit pro nobis quod dixistis. Nam aliam opinionem necesse est esse contrariam quoad sensum, aliam oportet esse contrariam quoad verba.

COLOSS. Duo dixistis, ex quibus dixistis me opitulari opinioni vestræ: si hoc verum sit, ostendatis. Secundum dixistis [d] Thoroson, id est diversam, intelligi contrariam quoad sensum, vel quoad verba. Volo ostendere hanc responsionem non posse procedere nec secundum philosophos, nec secundum theologos.

EPHES. Patiamini quod clarius dicam.

COLOSS. Placet.

EPHES. Ego ita dixi, quod verbum, Aliam opinionem, necesse est semper intelligi falsam, cum una sit vera opinio: sed verbum, Aliam, veram expositionem ad symbolum, ita necesse est intelligi contrariam & diversam, quando mutatur secundum dictiones, possunt fieri multæ expositiones, prout multæ sunt opiniones, veræ opiniones, multæ expositiones, & non necessario sunt contrariæ, sed variato modo: expositiones tamen sunt adinvicem diversæ.

COLOSS. Satis est; ab initio percepi verum sensum. Iterum dico cum reverentia, quod dictum vestrum non satisfacit dicto nostro: maxime conveniunt dictis domini mei cardinalis [e], ostenditur sic. Cum dicitur [f] heteodoroton, id est diversum, intelligitur contrarium. Græce dicitur ἑτέρα fides, id est contraria: sed in diffinitione tertii concilii dicitur hetera fides: ergo intelligitur de contraria. & confirmatur hoc modo. Opinio & fides secundum theologos & philosophos, sunt habitus in mente nostra, quamquam diversi quoad objecta, secundum Aristotelem in lib. Posteriorum. Unde, sicut ἑτέρα injunctum opinioni facit diversam, ita injunctum fidei facit contrariam, & maxime, ut dicit reverenda paternitas tua, quod una est recta opinio, id est cum ponitur ἑτέρα, id est diversa, hac ratione una est fides: ergo [g] hetera fides, id est contraria. ergo in tertiæ synodi [h] prohibitione dicitur contraria.

CARD. Ego respondi argumentis vestris: & quia non respondistis meis, habeo vos pro confesso, quia ita imposuistis pridie mihi legem. Ita rogo vos scribentes, ut scribatis.

EPHES. Reverendissime domine, si dominus Colossensis tacuisset, ego vobis respondissem: quamquam & hoc non fuerit, satis justum, & ego recipere responsiones ad quæsita mea [i]: ad quæ non veniunt ad propositum quæsiti mei, non teneor respondere.

CARD. Mecum habetis legem illam.

EPHES. Ego dicam.

CARD. Habeo vos excusatum, quia non mirum si non respondetis, quia ego nescirem, si vellem.

EPHES. Responsum quod debebat fieri, sustulit temporis angustia. Nam cum unum argumentum fecissem, multas responsiones percepi: & protestatus sum primo, & nihil operata est protestatio mea.

COLLATIO DUODECIMA.

CARD. Omittamus procemia: respondeatis.

EPHES. Multa dixistis, multæ exiguntur responsiones.

CARD. Placet.

AND. Certa in Græco imperator suis protulit.

CARD. Pro Deo non perdamus tempus.

AND. His auditis surrexit Ephesinus, & ante imperatorem accessit: demum reversus est ad locum, & imperator hæc protulit.

IMPER. Ephesinus incipiet ad dicendum quod cœperat dicere, quia non videtur necesse respondere paternitati vestræ, quia fuerunt ita longæ [k], quod exiverunt de memoria sua; & sic non posset respondere, prosequetur quæ cœperat: & si tempus patietur, postea respondebit dictis vestris: & si hora non patietur, alio die respondebit.

[k] scilicet propositiones.

EPHES. Respondebam ad pauca quæ dicta sunt per paternitatem vestram. Dixistis Charisium multum donasse vobis, & expositionem symbolum appellastis. Quæro igitur, expositio Charisii, fuit tradita illis qui convertebantur, ut symbolum universale, an ut recta professio fidei fuit admissa? Nam si aliqui usi sint ut publica, hoc nil facit ad nos. nam nos illud symbolum dicimus prohiberi universaliter, quod in ecclesia dicitur, & in baptismate dicitur, & in missa: particulariter & privatim fidei expositionem facere, minime prohiberi dicimus. Quid hoc ad nostrum propositum, si expositio Charisii fuit admissa? nunquam tradidit eam ut universale symbolum, nisi ut ostenderet suam opinionem consonam Nicæno.

CARD. Charisius non tradidit iis qui debebant converti, nec ut communem. & sic respondeo ad duo: & cum quæritur, quid ad nos? Dico quod multum ad nos. nam quæritur, an liceat dicere symbolum aliis verbis: & cum non fuerit prohibitum Charisio, ergo facit ad propositum. Et cum dicitur, quod textus loquatur de symbolo quod cantatur in ecclesiis: textus non dicit in ecclesiis, vel in privato; non facit hanc differentiam: & dico, quod paternitas vestra facit contra legem, quia dicitis aliud quam contineatur in prohibitione: ergo dicitis aliud quam contineatur in lege. Ad id quod dicitur de communi, dico quod non est verum, quod prohibeatur commune symbolū, & tota ecclesia approbavit, & subscripsit se, & illud est commune: ergo non prohibitum. Et ipsa synodus [l] in fine quarti actus fecit symbolum, & communiter approbatur; nec est Nicænum, nec Constantinopolitanum, nec symbolum Tarasii: & nullus asseruit, quod male fecerit. Si dubitatis, an sit in fine quarti actus, ego ostendam: per ipsa apparet, quod non prohibetur commune.

[l] scilicet septima immediate ante subscriptiones patrum.

EPHES. Non invenitur hoc quod paternitas vestra dixit. Unde licet illa professio Tarasii fuit approbata, non ut commune symbolum; & si invenitur in fine quarti actus aliud symbolum præter illa quæ fuerunt in conciliis præcedentibus, tacebimus, verum est quod illa professio Tarasii ita fuit approbata, ut Charisii professio, non ut commune symbolum. nemo enim in ipsis symbolis de quibus facitis mentionem, quis est baptizatus, nec in ecclesia sunt cantata, sed tacita.

COLLATIO DUODECIMA.

CARD. Dicitis, ſi probo quæ dixi, vultis tacere. Probo primo. Habemus ex epiſtola Hadriani, quod profeſſio fidei Taraſii eſt ſymbolum.

EPHES. Nos non admittimus, niſi ‘ videamus: nos non cognoſcimus vocem ipſam.

CARD. Ego oſtendam. Taraſius fuit aſſumptus ad patriarchatum ex ſtatu laicali. Dicit Hadrianus (& in hoc apparet auctoritas ſummi pontificis) quod niſi vidiſſemus ſymbolum fidei in epiſtola tua, Taraſi, & niſi veſtram orthodoxam fidem in veſtris epiſtolis ſacri ſymboli ſecundum ritum conciliorum, & de imaginibus venerabilibus vidiſſemus recte ſentire, & non vidiſſemus ſcripta tua: quantum cor noſtrum triſtatum eſt de illicita veſtra ordinatione, tanto ex confeſſione fidei veſtræ anima noſtra lætata eſt. (inferius) invenimus in tua epiſtola confeſſionem ſacri ſymboli.

EPHES. Non dicitur ibi ſymbolum Taraſii: certe [a] ibi dicitur, quod continet ſymbolum.

a Id eſt, Sed tantum ibi dicitur, quod continet ſymbolum, ſcilicet commune.

CARD. Ego dico, quod in epiſtola inſeruit ſymbolum ſuæ fidei: nos habemus, quod profeſſio Taraſii eſt ſymbolum. Secundo dico, quod ſynodus ſuſcepit hanc profeſſionem: ergo illa profeſſio per omnes recepta, efficitur communis: ergo eſt ſymbolum commune.

EPHES. Fallacia eſt. Diximus, profeſſionem Taraſii fuiſſe approbatam ut privatam: & hoc eſt clarius ſole. Nam & epiſtola Cyrilli in tertia ſynodo fuit admiſſa, & Agathonis in ſexta, quæ continent profeſſiones, ſed non ut ſymbola communia.

CARD. Nemo dicit, quod Cyrillus fecit ſymbolum, & nemo nominat epiſtolam Cyrilli ſymbolum, prout alia nominantur: unde eſt ratio differentiæ: ſed magis profeſſio Cyrilli, antequam approbaretur per ſynodum, erat privatæ perſonæ: amplexata per ſynodum, facta eſt communis, & omnes aſtringuntur ad tenendum illam, ex quo eccleſia admiſit: & qui contrarium ſentiret, eſſet hæreticus. Nam privata confeſſio fit communis communi approbatione: ita privatum ſymbolum communiter approbatum fit commune. Et probatur per epiſtolam Agathonis, in qua mandat ſuam profeſſionem dari illis qui convertebantur ad fidem. Ergo apparet, quod eccleſiæ non inhibetur facere ſymbolum. Sed ſi forte movet vos, quod ſecundum hoc in eccleſia erunt plura ſymbola; dico quod hoc non eſt abſurdum, quia habet ſymbolum apoſtolorum, Nicænum & Conſtantinopolitanum: & quia non differunt niſi in verbis, reputantur unum. Quod autem in baptizando ſit opportunum dicere ſymbolum commune, dico quod non eſt de ſubſtantia, ſed ſufficit quod baptizetur in nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti; nec ſymbolum eſt neceſſarium.

EPHES. Agatho in ſua epiſtola tenet, quod debeat tradi convertentibus ad fidem fides ſua?

CARD. Ita.

EPHES. Nos habemus dictum patrum, quod dans aliud ſymbolum, quam datum per univerſalem eccleſiam, ſit anathema.

b Agatho ad Conſtantinum imperatorem, quæ fuit inſtructio legatorum ad ſextam ſynodum, in actis ejuſdem ſynodi act. 4.

CARD. Hæc ſunt verba epiſtolæ ſynodo [b]: Sed his qui converti voluerint ad veritatem, &c. & dicit, quod ſit immutabilis, & quod omnibus prædicetur, & quod volens aliam fidem, habeatur infeſtus fidei, & reus manifeſte damnatus: & qui fuerit iſta confeſſus, reputetur in communione noſtra, & concors apoſtolicæ fidei: & erunt conſacerdotes & comminiſtri fi-

A dei: & his qui converti voluerint ad veritatem fidei, hæc profeſſio noſtræ fidei cum ſimplicitate cordis proferatur. Vult ut ſit communis, & qui eam non tenent, ſint damnati. Et hoc fuit per concilium [c] confirmatum, & tamen non profitemur illam eiſdem verbis, nec incurrimus pœnas: ex quo ſumus in fide concordes, quia diverſitas verborum non conſtituit aliam fidem: imo, ut quid dicatur aliud, debet intelligi ex [d] intellectu. Probatur ex duobus actibus ſeptimæ ſynodi, quia Theodorus cum toto ſuo patriarchatu fecit unam profeſſionem, Taraſius aliam. Synodus [e] interrogatur, an ſint catholicæ. Fuit hoc nobile verbum

B dictum, quod hæ duæ profeſſiones ſunt unum & idem, & nulla in eis diverſitas, ſed perfecta identitas, & tamen verbis differunt: diverſitas verborum neceſſario non includit diverſitatem [f], quia una res pluribus vocabulis poteſt nominari. Ad id quod dicitis, quod dans aliam fidem quam ſymbolum, ſit anathema: ſequeretur, quod baptizatus ſine ſymbolo ſit anathema: quod non verum eſt, nec diceretis. Unde verbum aliud intelligitur de falſo, ut dicitur de Neſtorianis, quibus fuit datum ſymbolum perfidiæ: & intelligitur de ſymbolo corrupto & extra ſenſum pietatis & fidei, prout probavi per epiſtolas ſynodi. Item debet intelligi de ſymbolo hæretico, vel depravante diffinitiones patrum, prout probatur in ſexta ſynodo [g].

C EPHES. Quod per paternitatem veſtram dictum eſt de Agathone, non deducitur, ſed ipſe dicit: & ſi ipſe non diceret, deberemus nos dicere. Nam quæ fuerunt per ſanctos patres accepta, debemus admittere. Quicumque non admitteret tales profeſſiones, ille rationabiliter eſſet condemnatus ſuppliciis æternis, ut Agatho dicit: ſed propter hoc non debemus illas ut ſymbola recipere, nec ſymbola appellare. Nam ſecundum hoc in eccleſia erunt diverſa ſymbola: nec ipſemet Agatho de ſe dixit hoc, quod ſua profeſſio debeat tradi illis qui

D baptizantur: ſed dixit, ſuam profeſſionem debere dari omnibus ut veram & particularem, & privatam. Nemo unquam ſub illo ſymbolo fuit baptizatus, nunquam lectum in eccleſia tempore ſacræ miſſæ: ſed vos habetis oſtendere hoc, quod illa profeſſio Agathonis fuerit lecta in eccleſia. Quærimus, an ſymbolum Agathonis fuerit unquam traditum baptizatis, aut lectum in eccleſia. Perſpicuum eſt, quod omnibus qui baptizantur, legitur ſymbolum; nec hoc eſt negandum: neſcio ſi vos aliter faciatis: nunquam ſymbolum Agathonis fuit lectum pro ſymbolo communi.

CARD. Dixiſtis, quod ex epiſtola Agathonis non probaveram quæ volebam, & quod

E Agatho non appellat ſymbolum, & quod illud non fuit traditum baptizatis, nec unquam lectum in eccleſiis: & quod requiritur in baptiſmo ut legatur ſymbolum; & quod ſecundum hoc eſſent multa ſymbola. Ad primum ego deduxi ex ipſa epiſtola, quod debet dari converſis ad fidem.

EPHES. Hoc non jacet in epiſtola.

CARD. Hæc ſunt verba. His qui converti ad veritatem voluerint, proferimus noſtræ fidei ordinem cum ſimplicitate cordis & veritate verborum. Et ſubdit, quod hæc profeſſio ſit immutabilis, & prædicetur apud omnes: & cum loquitur volentibus converti ad veritatem, intelligitur

intelligitur de veritate fidei, quia de ipsa loquebatur.

EPHES. Ego ostendi, quod hoc non probasti: Agatho dicit in epistola, quod volentibus converti ad veritatem debeat sua professio ostendi: & hoc, quia illo tempore in partibus orientalium erant diversæ sectæ, quia multi non credebant in Christo fuisse duas naturas: & ideo patefecit hoc.

CARD. Simpliciter Agatho dicit, omnibus profitentibus: ergo habet locum in conversis, seu ex Iudaismo, seu ex gentilitate, seu ex alio [a]: quia dicit, quod sit immutabilis, & quod teneatur apud omnes, & quod non tenentes incurrunt damnationem. Ad id quod dicitis, quod non fuit lectum in ecclesia Dei, dico quod fuit lectum in synodo occidentali & orientali: & si non fuisset lectum, satis est mihi, quod non faciat contra prohibitionem. Nam non dicitur in prohibitione, in ecclesia, vel alibi. Vnde quæro, an si quis in platea aliud symbolum dicat, an peccet, si falsum esset?

EPHES. Ille qui cantaret in platea, non faceret contra prohibitionem.

CARD. Ibi dico falsum [b]?

EPHES. Semper prohibitum est, etiam antequam hæc prohibitio fuerit prolata.

CARD. Numquid incurreret istam pœnam ille qui crederet in se, & non cantaret?

EPHES. Incurreret, quia duplex est diffinitio pœnæ, & duæ sunt pœnæ. Primo, expresse prohibet in symbolo aliquid mutare. sic determinat sancta synodus [c]: Nemini liceat aliam fidem scribere, sapere, vel docere. sed hæc omnia respiciunt ad mutationem syllabarum & dictionum. Deinde seorsum illa diffinitio condemnat eum qui saperet contrariam fidem. nam sequitur, quod si inveniretur, qui saperet dogmata Nestorii, sit condemnatus. Ergo duplex diffinitio est, & duplicem ponit condemnationem: seorsum prohibet mutari symbolum, seorsum qui sentirent contraria. Si tempus pateretur, legeretur diffinitio.

CARD. Scio illam. Tua paternitas fatetur, quod ubicumque symbolum falsum proferatur, sive publice, sive privatim, incidit in constitutionem hanc. Ex hoc habeo, quod hæc lex intelligitur universaliter, sive locutio fiat in ecclesia, vel alibi.

EPHES. Non simpliciter ponitur, sed duplicher.

CARD. Satis est mihi, quod ubicumque dicatur, incurritur pœna.

EPHES. Prohibitiones reperiuntur separatim: legatur diffinitio, quia & nos debemus separatim intelligere.

CARD. Placet, legatur diffinitio.

AND. Fuit lecta diffinitio his verbis [d]: His igitur recitatis.

CARD. Notetis, quod non dicit, lecto symbolo: unde prohibitio respicit omnia lecta, & diffinitiones, & symbolum. Vnde respicit & diffinitiones, & omnia alia: quia si prohiberetur fieri aliud symbolum, prohiberetur fieri alia diffinitio: quod est falsum.

EPHES. Idem est symbolum & diffinitio.

CARD. Imo differentes sunt. Hoc habetur manifeste, quod concilia fecerunt diffinitiones, non symbola.

EPHES. Nonne patres secuti sunt primum symbolum, & eos qui auderent aliud symbolum, anathematizarunt, ut expresse dicit Vigilius papa Romanus ad Eutychem patriarcham Constantinopolitanum? & legatur.

CARD. Cum hæc prohibitio concernat & symbolum & diffinitiones, cur factæ sunt aliæ diffinitiones diversæ in verbis? Et si quæratis, quare sint factæ diversæ diffinitiones, & non diversa symbola: dico quod non fuit necessitas cumulandi ita in symbolis, sicut in diffinitionibus, & visum est primum symbolum sufficere: & non sequitur: Non fecerunt; ergo non potuerunt facere. Deinde probavi, quod alia symbola fuerunt facta: sicut Tarasii [e]: & dico, quod in quarta Calchedonensi & quinta non fuit factum symbolum, eo quod patres viderunt, quod mores illorum temporum potuerunt præcidi per diffinitiones. Sed ecclesia Romana videns, quod error ille processionis Spiritus sancti non poterat sedari, nisi per frequentem cantationem, ideo fecit apponi illud verbum in symbolo. Et certe verbum θεοτόκος, id est, Dei genitrix, potuisset addi per quartum concilium: alias sequeretur, quod unum concilium posset alia concilia ligare, & nos possemus ligare sequentia: quod est contra omnem rationem naturalem & politicam, quod in rebus positivis possit unum concilium alii legem imponere. Ad id quod dicitis de diffinitionibus, ego lego. Primo prohibet, ne proferatur alia fides quam in Nicæa: & sic habet locum etiam in futuris conciliis, quod non possit mutari fides. Secundo ponit, ut convertentibus ex Iudaismo & gentilitate detur.

EPHES. Legatur.

AND. Hæc verba lecta fuere. His lectis [f] terminavit sancta synodus, aliam fidem licere nemini proferre, seu conscribere vel componere, præter diffinitam in Nicæa per patres ibi conventos. Hos qui auderent aut componere fidem aliam vel volentibus converti aut ex gentilitate, aut ex Iudaismo, aut ex alio; hos, si sint episcopi ecclesiæ, privatos esse episcopatu, clericos clericatu: laici anathematizarentur. Demum legit hoc modo. Sic deprehenderentur alii, sive episcopi, clerici vel laici, aut sapientes vel docentes aliter, quam in prolata expositione per Charisium de humanitate unigeniti filii Dei, quod subjaceant sententiæ hujus sanctæ synodi, & episcopus ab episcopatu, clericus a clericatu privetur: laicum excommunicari volumus.

CARD. Ergo secundum verum intellectum prohibetur falsa fides, & privatim & publice, & privatis: sed vera non prohibetur nec in publico, nec in privato, nec in universali, nec in particulari. Addo quod hoc dicitur, volentibus converti non detur alia fides, necesse debet intelligi de contraria per tres rationes. Primo, quia ut dicit Hilarius, intellectus verborum non ex verbis, sed ex causa sumitur: propter quam causam synodus apposuit hanc prohibitionem, quia quidam Iacobus discipulus Nestorii tradidit diversam fidem, & propter hanc causam fuit adjecta prohibitio. Secunda ratio, quia sequeretur magnum inconveniens, prout vultis intelligendo, quia eadem pœna puniretur hæreticus & catholicus, si catholicus unum verbum adderet. Hoc videtur absurdum, quod similis pœna sit catholicis, ut hæreticis. Tertio, nonne concilium a Calchedonense

COLLATIO DVODECIMA.

e Symboli Tarasii patriarchæ Constantinopolitani, de quo in 7. synodo act. 2.

f Concilii Ephesini part. 2. act. 6.

COLLATIO DVODECIMA.

[a] Calchedonense dicit, illos incurrere pœnam, qui depravant sententias patrum, non qui exponunt?

EPHES. Patres cum reperirent, ab imperatoribus fidem exponi, non admittebant: imo patres clamant: Nemo faciat ullam expositionem, nec recipiatur, nisi ut patres Nicææ fecerunt. tantum reverenter se habuerunt ad fidem illam, ut nec privatam expositionem admitterent: & cum aliquis voluisset fidem mutare, dicebant: Sufficit fides patrum, plus exponere non possumus. Tandem imperatores instantes id fecerunt; verumtamen & cum reverentia exponentes: & reperitur ibi symbolum patrum ut fundamentum, ut ostenderent illud sequi in verbis & in sensu. Demum deductio & eorum dogmata. Et cum accusarentur, quod Leonis epistolam admiserant, responderunt imperatori, non admisisse fidei explicationem, sed epistolam ut declarantem [b]. Hoc non prohibetur, ut extra textum declaretur veritas, ut hæretici erubescant: qui si quieti starent, non essent opportunæ declarationes, sed sufficeret symbolum: propter hæreticorum autem audaciam expedit ut declarationes suscipiantur, quæ per sanctos patres factæ sunt. Sic tertium concilium admisit Cyrilli epistolam, non ut commune symbolum, sed ut declarationem. Hæc dicit synodus [c] clamans imperatori.

CARD. Respondeo, & voluistis totum legere, & non evacuastis dictum meum de declaratione Calchedonensis concilii, per quod declaratur, quomodo hoc verbum intelligitur: quia quæstio stat, quod prohibitio referatur ad depravantes fidem, & non ad declarantes. Cum fundatis vos in clamore eorum qui erant pro imperatore, fundetis vos in alio clamore: quia cum locum tenentes imperatoris quærerent ut fieret declaratio, dixit synodus: Addatur symbolo θεοτόκος: his verbis dicentes: Ista fides patrum est; diffinitio Deo placuit; hæc fides orthodoxorum est: fides fraudem non patitur. Sancta Maria [d] theotocos scribatur in symbolo. Tota synodus hæc dixit. Ergo non erat prohibitum fieri, quia id non fuisset petitum.

EPHES. Fuerunt Ægyptii.

CARD. Omnes, præter Romanos præsidentes papæ, & aliquos unde maxima pars [10] voluit.

EPHES. Quare non fuit additum?

CARD. Quia de eo non fuerat dubitatio. Fuerat & ante decisum, Mariam esse θεοτόκον: sed tunc dubitabatur, an Christus esset in duabus naturis: hoc volebant declarare. [e] Et si dicatur, quare non fuit quæsitum, Romæi episcopi clamabant, quod non fieret alia expositio: & tamen fuit facta, quia melius consulti assenserunt voluntati præsidentium. Factæ sunt igitur semper declarationes, & licet ecclesiæ semper facere: nec bene dictum est, quod quasi coacti fecerunt, cum ex his parum illi concilio Calchedonensi deferat, dicens, patres permisisse compelli. Et certe illud non fuisset tentum pro concilio, sicut non fuit tentum secundum [f], ubi vis & compulsio Dioscori adfuit. Item textus dicit: Iustæ persuasioni vestræ assentimus. Ad id quod dicitur, quod Cyrillus & Agatho non exposuerunt, ego habeo expresse, quod Cyrillus exposuit fidem. hæc sunt verba: Quæ compendiose fides Nicæna continet, Cyrillus latius exposuit. Et Leo exposuit. dicitur sic [g]: Beatissimi papæ Leonis dicta, quæ fidem exponunt contra errores Eutychis. Et dicit quod propter errorem licet exponere, & non tam Leoni, sed & Flaviano, cum dicitur hoc modo: Martyr Flavianus bene fidem exposuit.

AND. His dictis, finis verbis est datus, ac perlibenter assurreximus hora jam tarda.

a In allocutione ad Marcianum imperatorē in actis ejusdem cōcilii parte 3. c. 1. & act. 5. in diffin. de qua plura supra hac eadem collatione.

b Locis supra citatis. Ex quibus deducit hęc Ephesinus de Marciano imperatore & ejus locum tenentibus & & judicibus in concilio Calchedonensi.

c In allocutione citata.

d id est, Dei genitrix pro intelligentia vide acta concilii Calchedonensis supra sæpius cit. act. 4. & 5.

e Et si dicatur, quare non persti terunt in quæsito, ne fieret alia diffinitio de duabus naturis in Christo: respondetur, quod tandē itum est in sententiam pręsidentiū, juxta epistolam sancti Leonis. vide act. 5. cōcilii Calchedonensis.

f Secunda synodus Ephesina reprobata.

NOTÆ HORATII IVSTINIANI

AD DVODECIMAM COLLATIONEM.

1. *Audias.*] Vides lector, quam aptæ & quam ad rem sint responsiones cardinalis. Græcus tamen scriptor penitus eas omisit, dicens sessione 14. *Cardinalem nullum dicendi finem fecisse, & sic dimissam esse synodum.*

2 *Subdit.*] Scriptor non per extensum retulit. Nam hæc sunt verba textus loco citato: *Qui hucusque consistere debere censet eos qui fidem defendere cupiunt, maxime hoc præceptum hæreticis promulgare debebit,* &c. ut ipsi scilicet nil addant falsi: non autem sanctis patribus & conciliis, ne contra falsitates hæreticorum nil explicent, seu addant.

3 *Thoroson*] Colossensis vim facit in verbis Græcis concilii Ephesini parte secunda, actione sexta, ubi prohibet ἑτέραν πίστιν (quæ non percipiens Latinus scriptor, Latinis characteribus descripsit Thoroson) id est, alteram fidem, & sic contrariam.

4. *Symbolum.*] Confuse vel ab interprete relata vel transcripta disputantis Ephesii verba hunc habent sensum. Dixi aliam fidem necesse esse intelligi falsam, quia una tantum fides est vera: sed aliud symbolum non est necesse intelligi falsum, sed etiam verum, mutatum in dictionibus quantumvis veris. Prohibendo igitur concilium Ephesinum aliud symbolum, non solum prohibet aliud falsum, sed etiam aliud verum, & diversum in dictionibus tantum vel expositionibus in eo insertis.

5. *Fides.*] Arguit Ephesium: quia in concilio Ephesino non prohibetur aliud symbolum, sed alia fides, ut jam ante sæpius dixerat cardinalis.

6. *Videamus.*] Epistolam, scilicet Hadriani papæ I. in septima synodo actione secunda: cujus epistolæ partem Ephesius non agnoscit, quia de promotione Tarasii laici contra canones, nil de ea apud Græcos fuerat de Latino translatum, ut ait Anastasius bibliothecarius in fine procemii octavæ synodi, & in nota marginali ad camdem epistolam actione 2. septimæ synodi. Vide eumdem Anastasium in septima synodo apud Baronium analium tomo 9. anno 785. num. 28.

7. *Dupliciter.*] Id est, separatim prius prohibet mutationem verborum, secundo sensus. Sed hæc distinctio non suffragatur Ephesio, ut eum perstringit cardinalis.

8. *Prohiberetur.*] Prohiberetur etiam alia diffinitio: quod est manifeste falsum. Sicut igitur verum est, non fuisse prohibitam aliam diffinitionem: ita verum est, non fuisse prohibitum aliud symbolum.

9. *Positivis.*] Supposito enim quod dogma sit verum & catholicum, ad jus positivum pertinet quod apponatur, vel non apponatur in symbolo.

10 *Voluit.*] Probat Iulianus cardinalis, quod quamvis non fuerit additum symbolo verbum Dei genitrix (quia, ut subdit, non erat tunc necesse) tamen maxima pars patrum judicabat, quod posset addi. Ergo colligitur, quod existimabant additionem posse fieri. Vide actionem 5. concilii Calchedonensis.

COLLATIO DECIMATERTIA.

DIE VIII. DECEMBRIS.

Disputatur, utrum tantummodo novæ professiones fidei continentes contraria symbolo & fidei, rejiciendæ sint: an vero etiam non continentes contraria.

AND. DIE VIII. præsentis mensis cœpit imperator in medium hæc verba proferre.

IMPER.

IMPERAT. Reverendissime pater, quia pridie postquam recessimus, misi ad dicendum sanctissimo domino papæ, quod modus servatus non placet deputatis, & impediuntur, & non dicunt quod volunt. Nam dicunt pauca, & vos multa replicatis; & nostri non possunt dicere quæ volunt: & propterea nuntiavimus beatissimo domino papæ, ut talis modus tollatur de medio, ut fiant breves responsiones: & quod sua sanctitas dixit, quod hoc sibi placebat, & quod ita ordinaretur de cetero: nihilo minus deputatis pro parte nostra visum est, ut ipsi dicerent hodie quidquid volunt. Non videatur vobis extraneum, nec nos facere contrarium.

CARD. Quia sum servitor imperatoris, fiducialiter loquar tuæ serenitati. Tua serenitas dicit, quod impediuntur vestri. Patientes fuimus, & nunquam impedivimus, quod non dicerent: & si quod plus dictum est quam sibi videbatur expediens, dictum est ad declarandam veritatem: quia de necessitate est, quod respondens plus dicat quam qui arguit, quia plurimæ occurrunt responsiones. Et cum petieritis, ut per quæsita brevia & responsiones procederetur, & concessum sit, & adinvicem conclusum, nunc videmini variare, & illud destruere. Dicant, si placet, & forte respondebitur ita breviter propositis. Si autem dicunt continue, continue respondebimus antequam ab hinc recedamus, quia nolumus quod recedatis sine responsione.

IMPER. Semper modum illum approbavimus, quem intimavi domino nostro: tamen propter hoc nostrorum intentio est, ut hodie dicant prolixius.

CARD. Dicatis prout conclusimus, & respondebitur verbum per verbum.

IMPER. Nostri dicant continue.

CARD. Nos respondebimus: dicatis per mensuram temporis, dicatis media hora, & nos media hora.

IMPER. Dicemus quantum volumus, ut dicendi requirit negotium.

CARD. Melius esset, ut fieret verbum per verbum.

AND. Incepit Ephesinus hoc modo.

EPHES. In præcedenti congregatione, honoratissimi patres, proposuimus ostendere responsionem vestram factam prohibitioni, esse contrariam intentioni patrum. Primo itaque incipientes ab ipso vocabulo, aliud, vel, diversum, in quo præsentis quæstionis vis residet, satis approbate & evidenter ostendimus, ad plus dici contrarium quam diversum, nec esse aliquam necessitatem, ut possitis a voce divertere; & cum auditis aliam, solum intelligere contrariam tantum, ut dicitis. Deinde a rationibus & verbis adductis per reverendissimum dominum cardinalem tanquam ...... oportuit credere. Nunc, si placet, redeamus ad prætermissa; & continuando nos dicemus quæ tunc non potuimus, & prætermisimus, ne videamur ab ipso modo & vi disputationis nihil habuisse respondere. Dicimus quod & ipsa dictio symboli, cum dictionibus & vocibus quæ ibi jacent, cogit nos intelligere fidem non solum secundum intellectum & sententiam, sed & quoad literas. Nam omne symbolum collatio quædam vel compositio est, per quæ nos tradimus concepta ad alium, videlicet nomina sunt indicia seu symbola conceptorum, quæ sunt mentis: & oportet omnibus eadem nomina [a] exequi, quæ etiam intellectibus communicant. Ita apud omnes Græcos rationale animal homo dicitur: simili modo apud omnes Latinos idem animal homo dicitur. nam aliter nunquam possent communicare in conceptibus & intellectibus, nisi singulis dictionibus & indiciis uterentur. Sic denique apud omnes Christianos idem symbolum debet haberi non solum intellecta, sed in vocibus, ut in conceptibus videantur idem communicare. Item symbolum, seu sonus belli sunt voces tubæ, & in uno & eodem bello audiuntur: ergo apud omnes Christianos qui contra hæreticos susceperunt bellum, unum & idem symbolum fidei debet haberi & cantari, & debent idem symbolum habere ut signum & indicium belli suscepti contra infideles, ut symbolum idem dicatur voce & sensu. Syllogismus ita se habet: Expositio fidei symbolum est, omne symbolum unum & idem debet esse apud illos qui utuntur: ergo expositio quæ symbolum dicitur, una & eadem apud omnes Christianos esse debet. Videturne vobis aliquam nostrarum propositionum non esse sanam? Videtur conclusio esse necessaria, nisi aliquis velit repugnare veritati. Item symbolum fidei (ut per viam diffinitionis capiamus) nil aliud est, nisi expositio fidei, quæ per voces & declarationes intelligitur. Nonne placet hæc diffinitio? Ego credo quod hæc omnibus placere debet. Iterum dico, fidei symbolum est expositio fidei, quæ in verbis & vocibus consistit. Aliud symbolum quod prohibent patres, & eos qui audent aliud facere, astringunt anathemate, nihil aliud est, nisi alia expositio fidei, quæ constat aliis vocibus & vocabulis. Hanc expositionem patres prohibent, & non solum contrariam, ut dicitis. Item proferre & conscribere [b] & componere additionem ipsam symbolo, liquido refertur ad verba & literas: ergo & secundum vocabulum, constitutum est ut symbolum maneat. Hæc dicta sint de dictionibus. Quod autem patrum intentioni expositio vestra repugnet; manifestatur, si volumus speculari intentionem patrum prohibentium, non ex aliis actibus quæ primo ad alios articulos fecerant, nec ex his quæ primo dicta fuerant, nec ex epistolis. Nam in quolibet eorum propriam quamdam intentionem habebant, licet omnis intentio universæ synodi eo tenderet, ut beatus Cyrillus dicit & vos, videlicet ut destrueretur opinio Nestorii & eorum qui ea sapiebant. Quærendus est igitur intellectus prohibitionis ex his quæ acta fuere circa ipsam prohibitionem & diffinitionem. Insuper ab epistolis illis quæ postea fuere scriptæ, cum per epistolas patres voluerint declarare intentum prohibitionis, constat ex iis quæ acta sunt tunc temporis, allatum fuisse per Charisium symbolum transformatum per Nestorianos. Cum itaque patres vidissent, quod nisi prohiberent per universalem & generalem prohibitionem, & tollerent licentiam transformandi alia symbola, liceret omnibus hæreticis semper, cum haberent licentiam transformandi symbolum, inserere multas transformationes: ideo terminarunt, ut de cetero non liceret, nec posset tradi alia fides conversis ab hæresi, id est, aliud symbolum. Ita dicit Cyrillus, qui fuit hujus diffinitionis legislator, & qui in sua epistola exposuit. Aliud ergo symbolum intelligere contrarium

COLLATIO DECIMATERTIA.

a Id est, iisdem uti.

b Sunt verba prohibitionis concilii Ephesini, de qua satis supra.

COLLATIO DECIMATERTIA.

contrarium tantum, ridiculum est. Nam tali modo multa & diversa symbola fuissent exhibita, cum patres & concilia per diversa tempora declararent ex exortis erroribus circa fidem. Sed nec concilium ipsum tertium vocem ipsam, Dei genitrix, quam diffinierat, voluit symbolo inserere: sed nullo modo fuerunt molesti, quin maneret immutabile, sed in privata diffinitione exprimebant id quod diffinierant. Hæc ab ipsis verbis diffinitionis excipienda sunt. Prius enim patres instarunt ad causam illam depravationis vel transformationis symboli veræ fidei: deinde illos qui sapiebant illas pollutas opiniones, condemnarunt: dictiones denique familiares accommodatæ sunt rei. Nam expositioni symboli fidei illud accommodatur, nemini licere aliam fidem proferre, scribere, &c. Hæc namque manifeste ad expositionem symboli respiciunt, quæ per dictiones fit in dogmatibus. Similiter prohibent, ut nullo modo quis alia dogmata sapiat. Legatur ipsa diffinitio: sed satis fuit lecta in præcedenti congregatione. Videtisne ex illis quæ fuerunt lecta, quomodo patres illi primo voluerunt prohibere transformationem per dicta, postea etiam sensum privatarum opinionum, & separatim prohibetur transformatio quoad vocabula, & separatim, ne quis aliud sapiat?

CARD. In qua prohibitione prohibetur?

EPHES. In diffinitione tertii concilii.

CARD. Placet.

EPHES. Et cum ita distinctim jaceant, non debemus inserere [a] hæc, attestante epistola. Nam in epistola illa quæ scribitur ad Ioannem Antiochenum: Nullo modo patimur (dicit Cyrillus) moveri terminatam a patribus fidem, hoc est symbolum. Auditisne illud dictum, nullo modo fidem debere moveri, nec per dictiones, dicit, nec per sensum? Nam unus modus est motionis, & est mutatio dictionum. Nam movetur illud quod mutatur, non solum per sensum, sed etiam per aliquas additiones vel diminutiones: nec [a] permittimus nobisipsis, nec aliis subsequentibus. Auditisne quomodo excipit se a potestate immutandi, & aliis etiam, qui possent? Nam ex parte totius concilii ipse dicit, dum respicit ad illam diffinitionem. Possetne aliquis hic dicere, contrariam tantum fidem prohiberi? numquid & illi hæretici erant? nam dicit, nec nobisipsis. Sequitur dicens: Non permittimus nobis, nec aliis immutare, nec syllabam transgredi. Videtisne quomodo usque ad dictiones & syllabas exegit diligentiam? Hac auctoritate videtis quomodo nostris rationibus assensum dat [b]: manifestum est. Poteſtne una syllaba aliquam hæresim inducere, cum dicit, nec syllaba [c]? Et nostram opinionem attestatur per omnia, & secundum dictiones symbolum manet immutabile & inconquassatum. Nam impertinens erat sibi dicere, non permittimus nobis contrariam fidem: & esset hoc manifeste repugnans intentioni ipsorum. Item post unionem orientalium conquesti fuerunt aliqui de concilio illo, de sancto Cyrillo, qui susceperat orientales, qui admiserant aliud symbolum quam Nicænum. At ille respondit excusans se in [3] epistola ad Acacium, sic dicens.

CARD. Quomodo incipit?

EPHES. Res quidem dignæ cognitione, alias causa quidem digna: & dicit, percipio vero quod & illud dicunt.

[a] Id est, cōfundere.

[b] Cyrillus, scilicet.

[c] Admittit infra cardinalis, quod syllaba potest corrūpere sensū, nec est dubiū de hoc.

CARD. Legatis superius ibi: Nolite seminare super spinas: legatis.

ANDR. Lectum est, & deinde illa verba, percipio vero quod & illud dicunt in symboli expositione, forte quia illud antiquum dehonoravimus: *Stultus stulta loquetur, & cor ejus inania intelliget.* Illud tantum dicimus, [d] nos fidei expositionem, &c. Aut aliam suscipimus, &c. Sufficit nobis ex Deo inspirata scriptura, patrumque sobrietas, &c. Ad unum quidem recte se habens expositum fidei symbolum. Quoniam vero, &c.

EPHES. Sequitur in ipsa epistola, & declarat quare patres admiserunt expositionem fidei orientalium; sed ut privatam, non ut publicam: & ideo ista omittimus.

CARD. Et ego supplebo.

EPHES. Demum subdit Cyrillus: Nam sancta & œcumenica synodus in Epheso providit, necessario non debere ecclesiis Dei aliam fidei expositionem inferre, præter eam quam patres in Spiritu sancto loquentes terminaverant. Cetera quæ sequuntur in epistola, credimus paternitati vestræ nota. Ex his apparet, quod vehementissime reprehenderunt velle mutare symbolum præter declarata. Nam putaverunt quod tamquam symbolum professio fidei orientalium fuisset accepta, & beatus Cyrillus illos excusabat dicens, quod ut professio suæ opinionis. Iterum in una alia epistola ad Ioannem Antiochenum beatus Cyrillus scribit, & ipsius voces in propria epistola conferens talia dicit.

CARD. Quomodo incipit?

EPHES. Exultent.

CARD. Alias allegastis eamdem.

EPHES. Ista sunt 4 verba Ioannis, quæ fuerunt posita in epistola Cyrilli, & hæc ad literam sunt: De Dei genitrice quomodo sentiamus, & de modo humanitatis unigeniti Filii Dei, non necessario in additionis parte, sed in plenæ informationis specie, sicut universum a divinis scripturis & a traditione sanctorum patrum suscepimus, breviter trademus, nihil addentes fidei expositæ per sanctos patres Nicænos. Nam, ut prædiximus, ad omnem sufficit pietatis agnitionem, & universę perfidię abdicationem. Audistis, reverendissime pater, quæ de genitrice Dei dicta sunt, & de modo incarnationis Dei, dicemus non in parte additionis. Nam scribit prohibitam in symbolo additionem; propterea dicit: Nullam additionem in symbolo facimus.

CARD. Non dicit symbolum.

EPHES. Sufficit, quod dicat fidei, & subdit: Nil addentes fidei expositæ per Nicænos. Hæc ita fecerunt, quia in symbolo non addiderunt. Videtis quomodo opera verbis, & verba operibus conveniunt, & omnia attestantur nostræ intentioni. Ista intentio est diffinitionis, liquido apparet ex dictis per patres, & quæ ab eis fuerunt data, quæ diffinitio nihil aliud significat, nisi ut symbolum maneat immutabile, & quod additiones non liceant ex hoc unicuique volenti transformare symbolum, & in illo inferre opiniones hæreticas. Iusserunt & denique hanc diffinitionem debere valere & durare perpetuo, sub pœnis horribilibus. Quam diffinitionem ut regulam fidei fecerunt, cum cognovissent quod ex hoc nulli detrimentum posset inferri. Sed contra ex licentia posse addere & immutare, posse nonnunquam esse aliquam depravationem & sensus & dictionum.

Si autem

COLLATIO DECIMATERTIA.

Si autem contrariam tantum prohibuissent, ut A dicitis, superflua fuisset. nam talis res & antea prohibita erat. Illud non facit quod prohibeat, quod ante prohibitum est. Item aliter [f] immanes minime essent in eos qui contrariam exponerent fidem. Nemo unquam suam fidem ut falsam exponit, licet illa esset veræ fidei contraria: sed credens suam fidem esse veram & sanam, & sacris scripturis consonam. Vnde sibi licere mutare symbolum omnes dicerent: omnes namque veram suam fidem exprimerent, & supervacanea esset diffinitio, & fieret; & profecto esset supervacaneus & immunis, qui talia auderet dicere. Item illum qui contrariam exhiberet fidem, non solum episcopatu suo, si episcopus esset, sed etiam anathemate constringunt: quod quidem B maxime per tertium concilium patet. Nestorium namque anathematizavit, non solum episcopatu privavit. Et in diffinitione jacet, privari debere episcopum episcopatu, si comprehenderetur aliam fidem sapere: ad immutationem secundum [a] dictionem fidei solum respicit diffinitio, non ad immutationem secundum sensum.

CARD. Dicatis iterum.

AND. Etiam iterum repetierunt idem.

EPHES. Iterum velle determinare ea quæ omnibus fere videntur, non necessarium esse videtur, imo furiosum. Sed quod contraria fi- C des prohibita sit, omnibus videtur, etiamsi parum quid humanitatis sentirent. Ac beatus Cyrillus dicit necessario de hoc concilium providisse, nec justum est de his intelligi necessarium, quæ omnibus videntur, videlicet de contrariæ fidei additione, sed de additione universa simpliciter. Item cum quid fuit causa ut aliquid fieret, potest etiam dici hoc illud facere, etsi principaliter hoc illud non facit: ut, posse vera addere, potest fieri causa ut etiam falsa addantur: cumque qui fidem sapit non credit esse falsa, hoc vero est fidem movere. Ideo possumus dicere, illum qui addit, esse causam immutationis fidei, etiamsi vera addit: quoniam cum hoc sit licitum, licere D posset nonnunquam aliquibus etiam falsa inserere veris, cum illa viderentur ipsis vera. quod ab ipsis rebus possumus percipere. Multa enim ante ipsam prohibitionem habita sunt symbola, ut per ecclesiæ historias significatur. Potest ergo dici & ille fidem immutare, qui simpliciter addit, & non solum qui falsa addit, ut vos dicitis. Item beatus Ioannes theologus & euangelista videtur voluisse suam apocalypsim intactam fore usque ad immutationem dictionum, & maledicit eos qui tala auderent. *Si quis addiderit,* dicens, *in hoc libro, & si quis detraxerit, detrahat eum Deus a libro viventium.* Si autem talia quæ ita horribiles maledictiones exhiberent, de E dictionibus & syllabis intelligenda sunt, cur non eadem intelligemus in symbolo? Certe ubi Cyrillus & Agatho prohibent, [b] alter non permittit dictionem ullam immutare, vel syllabam transgredi: alter ex sensibus totum volens servari dicit. Item sacrum euangelium, beatum apostolum & universam scripturam multi sanctorum & patrum exposuerunt & declararũt, & patres primi concilii consubstantialem prædicarunt Filium Patri, occasionem habentes a sacris scripturis. Item secundum concilium Spiritum sanctum & vivificantem prædicavit; & nihilo minus nil istorum aliquid voluerunt in euangelio addere. At si liceret addere declarationes principalibus, deberet ibidem addi. Si autem nemo hoc audet Christianus, cur eadem veneratio symbolo non est adhibenda, ubi præsertim id specialiter prohibitiones patrum prohibuerunt? At ut morem geram, inseram rationi vestræ quod a scripturis sacris sumam: nec erit alienum quod dicendum est a tractatu nostro, imo pertinentissimum: rogo, accipiatur verbum toleranter. Illi qui impugnabant Spiritum sanctum tempore Gregorii theologi, quærebant ab orthodoxis; & utebantur tali divisione: Spiritus sanctus genitus est, an non genitus? Cum autem illi non dicerent genitum, nec non genitum, inferebant: ergo si Spiritus nec genitus est, nec non genitus; restat creaturam esse Spiritum sanctum. Magnus Gregorius ut huic occurreret, qui cognominatus est Theologus, ita dicebat: Vbi ponetis, quod a Patre procedit, cum exurgat in medio tuæ divisionis, & quod inducatur a meliori theologo, id est a salvatore nostro domino Iesu Christo, nisi tu abstraxeris vocem illam a sacris euangeliis, Spiritum veritatis qui a Patre procedit? & fieri videbitur tertium testamentum. Audis quomodo ille qui detrahit talem vocem euangeliis, tertium testamentum constituit. nam immutat illud testamentum. Ergo qui addiderit in hac veritate, Filioque, tertium testamentum faciet. An vos putatis detrahentem solum constituere tertium testamentum, addentem vero non? Multo magis debet dici hoc facere qui addit. nam tertium facere testamentum est ultra præsumptionem. Duo sunt testamenta secundum apostolum. Si autem aliquis non audet addere euangelio, Filioque, in symbolo addet? Nonne & ipse tertium faciet symbolum? ita. Et profecto qui Christianorum tertium audit symbolum, non admittit duo tantum symbola ut duo testamenta, unum primi concilii implicite, & aliud secundi explicitum.

CARD. Est finis per vos impositus dictis?

EPHES. Multa habemus dicere: sed quia tempus non patitur, videntur omittenda. Nam quæ habemus dicere ad responsionem aliorum argumentorum, in aliis nostris conventibus dicemus. Ideo si placet, finiemus sermonem: & si placeat paternitati vestræ respondere, eligatis duo, & ad illa respondeatis.

CARD. Audiatis me.

EPHES. Quia fessi sumus in dicendo, ita & in audiendo.

CARD. Paternitates vestræ bene habent agere nobiscum: si in scriptis, in scriptis; si ore, ore; si longe, longe; si breviter, breviter. Postquam elegistis viam de dicendo prolixe, patiamini ut longe dicam. In primis teneatis menti, quod dedi XXVII. rationes, & nulli respondistis, sed intrastis alias materias, & illis bene respondebimus & clare. Quia hic sumus ad declarationem veritatis, debemus manifeste hinc inde quidquid reperimus faciens ad veritatem, reducere: & pridie dixi unum solenne, nunc dicam aliud. Ego misi Veronam, & venit decretum Romanorum pontificum valde authenticum & verum: quærens aliud, improviso hoc inveni. Hic sunt epistolæ, quas scribit Athanasius ad papam Marcum & Liberium, &

EPHES. Numquam audivimus Marcum.

CARD. Fuit immediatus successor beati Silvestri.

EPHES.

COLLATIO DECIMA-TERTIA.

EPHES. Habemus Iulium.

CARD. Non est [a] ita. Omnes Ægyptii, quia fuerunt exspoliati ab hæreticis, & quia libri fuerunt combusti, & capitula concilii Nicæni, scripserunt beato Athanasio, principaliter scribentes beato Marco, ut mittat sibi capitula Nicæni, quia dicit Athanasius: Ego fui præsens, quando in concilio Nicæno fuerunt data illa capitula apocrisariis vestris. [a] Marcus papa dicit, quod fecit quæri in archivio Romanæ ecclesiæ, & invenit illa integra & illæsa. Sed quia fuerunt subscripta per episcopos Nicænæ synodi, non vult mittere originalia, sed authentica sumpta. Postea Athanasius petit Liberio papæ, ut præstet sibi auxilium. Inter alia Liberius [b] respondit, & hortatur ad tolerantiam & patientiam persecutionum: & dicit aliqua, quæ pertinent ad concilium Nicænum. Postea dicit quod in diffinitionibus concilii Nicæni fuit hæc diffinitio, quod nulli liceat aliam fidem proferre, quam quæ fuerat in concilio illo prolata. & hæc sunt verba. Igitur, ut legimus, prædictum sacrum concilium diffinivit, aliam fidem nulli licere proferre, aut scribere, vel proponere aut sapere, vel docere aliter, nec quidquam in fide sentire aut proferre, quod possit obviare regulis patrum. Qui autem præsumpserit componere aliam fidem, aut proferre, vel docere, aut tradere aliud symbolum ad viam veritatis converti desiderantibus de quacumque hæresi, vel Iudæis, vel paganis volentibus fieri Christianis: hos, si episcopi fuerint, alienari ab episcopatu, clericos a clero: si monachi aut laici fuerint, anathemate feriri. Ex quibus concludo, quod Liberius viderat illa capitula in archivis ecclesiæ Romanæ. Liberius fuit tertius a Silvestro: primo Marcus, secundo Iulius, tertio Liberius. Et Liberius fuit ante concilium Constantinopolitanum, quod concilium Constantinopolitanum fuit factum tempore Damasi. Post Liberium secutus est Felix, postea Damasus. Per ista apparet, quod prohibitio, ne fieret hæc immutatio, fuit facta in concilio primo, licet demum fuerit in tertio repetita. Nos sæpenumero dixistis, quod symbolum Constantinopolitanum potuit fieri, quia ante prohibitionem vestram dicitis quod ecclesia universalis post prohibitionem tertii concilii non possit quid addere etiam verum. Si hoc verum esset, episcopi Constantinopolitani essent deponendi, & laici excommunicandi, quia stante prohibitione facta tempore primi concilii, vos fatemini, & clarissimum est, patres Constantinopolitanos addidisse, vera tamen. Ergo sequitur, si addere etiam vera pœnas inferret, quod patres Constantinopolitani fuerint excommunicati. Sed hoc est nefas dicere: ergo necesse est intelligere aliam fidem, id est contrariam. Imo in prohibitione concilii Nicæni magis continetur quam in prohibitione tertii concilii, quia prohibet symbolo addi, cum in tertii concilii prohibitione prohibeatur immutari.

EPHES. Hoc, licet non sit in prohibitione tertii, est declaratum in quarto.

CARD. [a] Exuite conscientias vestras, & videatis si huic potestis respondere: dicatis breviter responsum ad hoc.

EPHES. Respondebimus postquam quæsiverimus, illam epistolam [c] apud nos esse. Illud pro præsenti dicimus, quod merito non debet judicari ex ipsa epistola intentio patrum qui in Nicæa convenerūt, sed ex actibus, ex diffinitionibus ipsorum patrum requiremus hoc: & ostendas verba ista aut in canonibus, aut in actis primi concilii. Alioquin quonam modo nos suscipiemus quæ inveniuntur scripta alibi, & non in diffinitionibus ipsorum patrum, de quorum diffinitione agitur? Nam & alio modo nullatenus videtur verisimile, patres illos de sua diffinitione hoc diffinisse: hoc [d] attestatur per opera. Nam in subsequentibus conciliis, quæ fuerunt a tempore primi concilii usque ad tempus ubi multæ expositiones factæ fuerunt, & ut arbitror, & concilium Antiochenum [e]; expositio facta fuit: quod concilium ut orthodoxum accepimus, & canones approbamus: etiam illud concilium dicit admittere diffinitionem illam ut piam & fidelem. Non ergo tot concilia transgressa fuissent illam prohibitionem.

CARD. Certe non recte capitis. Dico quod ex his verbis concluditur, quod non fuit hic sensus quem creditis, prohibitionis factæ de elucidatione veri dogmatis. Et ex his quæ dicitis, stante prohibitione prout fuit, concluditur, quod prohibitio non comprehendit veritatis expressionem, & quod huic libro credendum sit. Inspicito: liber iste est antiquus, & videatur: & si credimus uni magno doctori, quanto magis debemus credere uni summo pontifici? maxime illo tempore, quo non erat disceptatio, quia Liberius fuit ante concilium Constantinopolitanum. Ex hoc potestis colligere, quid importent verba Cælestini, qui fuit ante tertiam synodum, qui dicit: [f] Quis anathema evitat, qui quid addit? Vnde Cælestinus sentit, quod ante tertium concilium erat prohibitio; alioquin non diceret illa verba: Quis non est dignus anathemate? Item de hoc videtur sensisse concilium Calchedonense in allocutione quam facit ad Marcianum imperatorem, ubi dicit, quod aliqui asserebant arguendo Leonem, quod nulli licebat exponere fidem præter patres qui fuerunt in Nicæa. Postquam probavi satis, prohibitionem fuisse ante tertium concilium, & quod ista verba, Aliam fidem, intelligenda sunt de diversa, prout credo quod in vestris animis id teneatis, veniam ad responsionem expositorum per vos.

NICÆN. Quoniam dominatio vestra videtur fecisse mentionem, quod Marcus noluit mittere originalia, an in illa epistola continentur capitula?

CARD. In epistola dicit mittere omnes [g]: non erat opportunum facere mentionem eorum [h].

NICÆN. Rogo, alius facit mentionem de eo quod dicitis?

EPHES. Ita, fuit Liberius.

NICÆN. Quid erat expediens scribere Athanasio per Liberium, si illa capitula erant missa per suum prædecessorem?

CARD. Papa hoc fecit exprimendo pœnam: & potestis videre librum, ac cognoscetis ex præcedentibus & subsequentibus, si erat necessarium: & probavi per auctoritates alias, quod ante erat hæc prohibitio, & nondum quid respondistis. Ad primum argumentum dicitis, quod erat probatum, quod per illa verba, Aliam fidem, intelligitur de additione verborum, non de diversa fide; & quod contrarium plus continet quam diversum. Et dico sic.

Secundum

a Post Silvestrum successisse Marcum, ex libro de Romanis pōtificibus habet etiā Baron. anno 336. & alii.

b Epist. 11. cō il. tom. I. sub Liberio.

a forte leg. exuite.

c Epist. scilicet Liberii ad Athanasium.

d Id ... prob...

e Id ... eo ... facta ... expo... est ... in c... Anti... sub ... papa...

f Q... dign... anat... judi... vel a... vel ... hēs ... Cæl... in ac... cilii ... fini ... cap. ... epis... Nest... de q... iam

g S... cano...

h Ca... vel ... lorum ... re m... nem ... per e... ea tr... mitt...

Secundum vos est ponere veram fidem secundum Nicæam, diversam pro additione & malam, cum una sit fides vera, videlicet quæ exposita in Nicæa, quæ exposuit euangelium, sequitur quod omnis alia ? falsa. Hoc est clarissimum: si hæc est vera solum, ergo aliæ: & si diversæ, sunt falsæ; sicut dicimus: Tantum Deus Christianorum est verus Deus: ergo alii sunt falsi. Ad id quod dicitis, quod additio facit diversitatem, dico quod non est verum, quia in substantia conveniunt, licet differant verbis: nec desinunt esse eadem, quia una & eadem res potest nominari diversis nominibus, & non desinit esse res eadem. Hoc probatur per primum actum concilii Calchedonensis, ubi dicitur, patres in Nicæa & patres qui in Ephesο sibi adinvicem consenserunt & consonuerunt, ut nil saperent aut diffinirent diversum: & tamen in verbis est maxima differentia. Item lectis duabus diffinitionibus in septimo concilio Theodori & Tarasii, fuit dictum, quod nil ibi dissonabat a fide: & tamen verbis in multis dissonabant. Ex quibus clarissimum hoc colligitur, quod non dicitur alia fides, nec in aliquo discrepare, quæ sensu convenit, etsi verbis disconveniat: cujus contrarium per multa verba dixistis. Item allego rationem, quod symbolum Constantinopolitanum, quia in sententia convenit cum Nicæno, reputatur idem: & hoc dixistis pluries, & probavi, quod diversitas verborum non inducit diversitatem substantiæ rei. Unde ex vi vocabuli aliam fidem necesse est intelligere falsam, quia non est nisi una, & illa vera, & alia falsa. Deinde dico, quod omnis difficultas est submota, quia in concilio Calchedonensi [a] fuit declaratum hoc verbum, aliam, intelligi de contraria. Ad id quod secundo dixistis de diffinitione symboli, quod est expositio cujuscumque conceptus, & quod oportet, quod nomina participent cum vocabulis, sicut ἄνθρωπος apud Græcos, apud nos homo; & quod unum debet esse & idem apud omnes Christianos, ut ista significatio sit communis omnibus Christianis, ut omnes intelligant unum & idem: dico, quod hæc diffinitio de symbolo non est perfecta, quia sequeretur, quod omnis diffinitio fidei esset symbolum: quod tamen & ipsi negatis.

EPHES. Istam diffinitionem non dedi illi symbolo quod cantatur in ecclesia, sed particulari.

CARD. Ego probavi, quod symbolum Charisii & Tarasii, quod dicitur symbolum aliud quam commune, & tamen habent diversas voces. Ad id quod dicitis, quod debet esse unum symbolum apud omnes Christianos, ut idem significet, ut homo: dico quod ita est, & symbolum nostrum habet Constantinopolitanum & Nicænum & euangelium: & sicut ante dixi, diversitas non attenditur in verbis, sed significatu. Unde sicut Constantinopolitananum & Nicænum reputantur idem, sic nostrum etiam in nullo differre. Ad id quod dicitis, quod debet esse simile voci tubæ, & idem sonet contra hæreticos, sicut tuba in bello: dico quod licet inter armigeros sit sonus qui designet bellum, si unus tubicina magis sonaret, illo modo non diverteret a bello, sed magis incitaret. Certum est si essent centum tubæ, non omnes haberent sonum in pari gravitate, sed tamen unus reputatur, si in modo cantus conveniunt. Sicut si esset unum genus armorum ad bellandum, licet unus magis lucidaret arma sua, non videretur mutare genus armorum. Ita scribitur de beato Cyrillo, quod magis declaravit fidem Nicænam, & non videtur contrarium sensisse: & ita fecimus nos, quia magis declaravimus veritatem; & ideo non videmur quid fecisse contrarium. Unde ex quo concordamus cum Nicæno & Constantinopolitano in veritate fidei, debet reputari unum & idem, & omnes Christiani qui sciunt veritatem, audiendo symbolum nostrum, intelligunt Nicænum & Constantinopolitanum, sicut milites intelligunt sonum ad pugnam. Deinde facitis syllogismum. Dico, si vultis intelligere, quod omne symbolum debet esse idem in significatu, concedo: si vultis dicere, in verbis, nego: & probo per symbolum apostolorum, Nicænum & Constantinopolitanum. Ad secundum si vultis dicere, quod omnis expositio fidei est symbolum, nego: & ut intelligatis, differt fides a symbolo: quia aliud est fides, aliud symbolum. Sed si vultis dicere, scilicet symbolum Nicænum est fides, dico quod sic, & quod debet esse unum, confiteor in re: & tamen si vultis dicere, quod debet esse idem in verbis, nego, & allego epistolam Cyrilli, quæ incipit [b]........... Ibi dicit Cyrillus quod intellectus nostros debemus conjungere cum irreprehensibilibus sensibus sanctorum patrum. Postea certa verba de symbolo, videlicet: Et incarnatus est de Spiritu sancto ex Maria vigine. Postea dicit hæc verba: Intelligamus quid, Et incarnatus, significet. Unde Cyrillus attendebat ad significatum verborum, non ad sonum verborum: dicit verba & dogmata cogitanda, quid significent. Postea dicitis, quod illa prohibitio debet declarari per ea quæ ibi in actu facta fuere, non per ea quæ ante & post facta sunt; & quod non debet probari per epistolas sequentes. Dicatis quod hoc [c] non videtur habere rationem apud aliquem intelligentem, imo magis attendi debet causa legislatoris, quam ipsa verba legis. Ita dicit beatus Hilarius, unde ex antecedentibus actibus & epistolis probavi hunc sensum quem dixi, nihilo minus ex sequentibus epistolis postea probavi, videlicet quod omnis intentio concilii fuit ad condemnandum dogma Nestorii: & probatur per duas Cyrilli epistolas, quæ dicunt, diffinitionem illam loqui de his quæ sunt extra sensum caritatis & rectæ fidei. Unde ex his quæ facta sunt tunc & ante & post, probavi, quod ita est intelligendum, & quod aliter non potest intelligi. Postea intratis, quod ex actu concilii appareat etiam prohibitio verborum, quia moti fuerunt ad reprimendum inconvenientia quæ sequebantur per diversitatem symboli factam. Ego dico, quod ex hoc actu deducitur totum contrarium: quia si illud symbolum transformatum fuisset verum, sancta synodus fuisset contenta, quia intentio synodi non erat facere aliud, nisi ut sequeretur veritatem: & textus dicit rationem, quia continebatur perfidia [d]; & symbolum Charisii fuit approbatum, quia continebat veritatem: & sic intentio synodi erat prohibere falsitatem. Ad id quod dicitis, quod verba illa, Aliam fidem, id est aliud symbolum, hoc repugnat significationi verborum.

EPHES. Cyrillus hoc declaravit.

CARD. [e] Hoc verbum, Non patimur fidem aut symbolum: & dico, quod per prohibitionem inhibetur omnis expositio falsa, sive sit symbolum, sive aliud dogma.

EPHES. Non videtur ita.

COLLATIO DECIMATERTIA.

[a] ...aulo ...actu

[b] Studium & diligentiam. Directa Anastasio, Alexandro, &c. agitque de symbolo in actis concilii Ephes. par. 3. cap. 43.

[c] Id est, imo potius dicendum est quod hoc, &c.

[d] In illo scilic. symbolo Nestorianorũ.

[e] Id est, hoc est verbum, vel hæc sunt verba Cyrilli, Non patimur fidẽ aut symbolum, &c. in epist. supra cit.

COLLATIO DECIMATERTIA.

CARD. Non uteris civilitate qua utor tecum: forte & facis, quia te ſtringo nimis.

EPHES. Stringitis veritatem, & non miror, quia non es peritus in Græco.

CARD. Ego allego Latinum, ego probo ex ipſa ſignificatione. Certum eſt quod fides, maxime euangelica, continet plura explicite quam ſymbolum. Vnde ſymbolum eſt quædam compendioſa capitulatio ex his quæ ſunt ex ſcripturis ſanctorum patrum: unde certum eſt, quod differt recapitulatio a toto, ut explicitum ab implicito. unde aliud ſignificat ſymbolum, quam fides. & probo. Videant [a] in concilio ſexto ubi dicitur: His igitur. Et infra: Audentes autem aliam fidem docere, vel tradere aliud ſymbolum. Item in quarto concilio [b], audentes fidem aliam docere, vel tradere aliud ſymbolum. Vnde hæc concilia reputant hæc pro differentibus: hoc non negabitis. Poſtea allegaſtis epiſtolam [c] Cyrilli, ubi reſpondet ad Ioannem patriarcham Antiochenum, & dicit, quod prohibetur mutatio etiam ſyllabæ: & facitis nos attentos. Ego reſpondebo, ex quo arguitis per ſyllabas & dictiones, per eaſdem arguam [g] reſponſiones. In illa particula: Nullus poſſit certa verba mutare, fidem aut ſymbolum movere, dictiones vel etiam ſyllabas præterire: rogo ut ſtemus in dictionibus & ſyllabis. Nos non movemus ſymbolum Nicænum, nec Conſtantinopolitanum: & licet ponamus hoc verbum [d], nil movetur, ſed ponitur ad declarationem. Vnde cum non moveamus ſubſtantiam ſymboli, ſed honoremus illud, non poteſt dici, quod nos moverimus: & ſic non mutavimus dictionem. Videatur ſymbolum Conſtantinopolitanum & noſtrum: nos non movemus de Conſtantinopolitano. De præteritione ſyllabarum, dico, quod nihil præterimus, quia omnes ſyllabæ quæ ſunt in Conſtantinopolitano, ſunt in noſtro. Cum ergo nihil dicat [e] de additione, cur facitis vim de additis ſyllabis? Et hæc reſponſio ſatis ſufficeret: ſed ex ipſo textu epiſtolæ volo reſpondere. Etiamſi hoc verbum, additio, fuiſſet inhibitum, niſi conſideretis verba epiſtolæ, & præcedentia & ſequentia, nunquam poteritis bene intelligere. Videamus [f] antecedentia. Dicit Cyrillus, quod aliqui arguebant eum, quaſi diceret, quod Chriſtus carnem de cælo attulerat. Secundo accuſabatur, quod dixerat, quod in Chriſto fuerat facta commiſtio, ſeu fermentatio naturarum. Beatus Cyrillus dicit, abſit quod ita teneam. Imo ita dico, quod puto facere illos qui ita dicunt, expreſſe contra ſanctam ſcripturam & ſanctos patres: ego ſequor maximum Athanaſium per omnia, a quo timeo omnino deviare. Vnde quia iſtæ opiniones impingebantur Cyrillo, & ipſe dicit quod ſequitur per omnia ſanctos patres: ſequitur, quod illa verba, Aliam fidem, intelligantur de falſa fide. Hoc etiam patet in epiſtola, ubi dicit: Omne certamen noſtrum eſt, ut Maria dicatur Dei genitrix. Hoc autem verbum non erat in ſymbolo Nicæno explicite, & ipſe palam dicebat hoc: unde addere aliquid ultra ſymbolum Nicænum, dummodo verum contineat, non eſt reprobatum. Deinde quod Cyrillus hoc afferat, apparet ex redditione rationis, quam ſubjungit. Meminimus, inquit, dicti Salomonis: *Noli tranſgredi terminos, quos poſuerunt patres tui.* Sed ipſe quando expoſuit fidem ſuam in ſynodo, ubi facta fuit prohibitio, dixit: Certus ſum, quod ego non ſum tranſgreſſus in

a Sextum concilium act. 18. in diffinitionibus.
b Concilio Calchedonenſi, act. 5. in diffinitionibus.
c Supra relatâ in actis concil. Epheſ. par. 3. cap. 34.
d ſcilicet, Filioque.
e Cyrillus, ſcilicet.
f Probat ex contextu epiſtolæ, quod per verba, nec ſyllabam & aliam fidé, Cyrillus intelligit de falſa fide.
Proverb. 22.

A aliquo fidem ſynodi Nicænæ. & ſynodus Epheſina reſpondit: [g] Certe non es tranſgreſſus, quia ſecutus es fidem Nicænam. Ergo beatus Cyrillus demonſtrat, quod dicens rectam rationem fidei, non tranſgreditur terminos patrum. Ergo non facit contra prohibitionem: & hæc prohibitio, Noli tranſgredi terminos, &c. ita refertur ad ſymbolum, ſicut ad alias diffinitiones patrum præcedentium; quia expreſſe dicit: Sequimur per omnia ſententias patrum, & maxime Athanaſii. Vnde tranſgreſſio termini habet locum quoad omnem tranſgreſſionem ab inſtitutione a patribus: ſed nullo modo eſt prohibitum declarare doctrinas patrum: ergo nec doctrinas ſymboli Nicæni. Et ſicut dixi alias, hæc prohibitio ita reſpicit diffinitiones, ut ſymbolum: & ſicut patet, quod licet diffinitiones alias veras facere, ita & veras declarationes ſymbolo; quod pariter prohibitio reſpicit. Deinde cum beatus Cyrillus fundet ſe in auctoritate Salomonis, hæc prohibitio ita reſpiciebat ſtantes in Nicæa, ſicut ſtantes in aliis conciliis. Vnde ſi hæc prohibitio conſtringit addentes, conſtringit & [h] Conſtantinopolitanos, qui multa addiderunt. Pridie probavi per ſeptimam ſynodum, quod hæc prohibitio fuit facta per ſacram ſcripturam, cum dicit: *Maledictus*, &c. ſubdens, quod magna pœna conſtringit addentes. Vnde ſi C eccleſia Romana ſubjacet prohibitioni, multo magis ſynodus Conſtantinopolitana. Sed nec illa, nec nos ſubjicimur, ſed illi qui contrariam fidem tenent. Item intellectus verborum Cyrilli apparet ex his quæ dicebat contra Neſtorium. Cyrillus dicebat Neſtorio: [i] Non ſufficit ut dicas ſymbolum quod male interpretaris, ſed ut confiteatis hæc capitula quæ mittimus. Si autem beatus Cyrillus voluiſſet, quod verba tenerentur, non petiiſſet a Neſtorio; niſi ut verba illa profiteretur; & hoc Neſtorius volebat: ſed quia beato Cyrillo non ſufficiebant ſyllabæ & dictiones, voluit quod profiteretur; & hoc Neſtorius volebat: ſed quia beato Cyrillo non ſufD ficiebant ſyllabæ & dictiones, voluit quod profiteretur capitula ſequentia & verum ſenſum. Quod autem ſubtractio & additio non intelligatur de ſyllabis, ſed ſignificatu, apparet ex epiſtola Cæleſtini, ubi reprehendit eumdem Neſtorium, & de eo conqueritur, quod removerit, quod beata Maria ſit Dei genitrix.

EPHES. Negatur, quod faciat mentionem ſymboli.

CARD. Hæc ſunt verba [k]: Quis non dignus eſt anathemate judicatus, qui addit fidei? Plene etenim ipſa fides & manifeſte tradita ab apoſtolis, non habet diminutionem, nec augmentum, E diminutio requiritur [l]. Inter multa quæ a te impie prædicata univerſalis recuſat eccleſia, ſymbolo ab apoſtolis tradito plangimus hæc verba, Dei genitricem beatam Mariam, fuiſſe ſublata. Dico, quod Cæleſtinus dicit, quod hæc verba fuerunt a Neſtorio ſublata de ſymbolo apoſtolorum: & tamen non erant, quando quæritur, quod fuerint detracta.

EPHES. Quæ verba?

CARD. Quia dicebat Chriſtum duarum naturarum & duarum perſonarum, & quod Maria erat mater corporis animati, & non Verbi [m]. Deinde beatus Cæleſtinus non arguit Nicænum concilium, quia removerit, Deſcendit ad inferos, & certa alia verba: ergo non ſumitur additio

g Co… Epheſ. act. … ſymb…
h P… ſcilic… cilii … ſtanti… litani… Apoc…
i Epi… ad Ne… in act… cil. Ep… par. 1…
k Epi… Cæleſ… pæ in … concil. … pheſ. p… cap. 18…
l Hæc verba, … minuti… quiritu… verba … id eſt, … quiritu… quid fit … lud qu… dicit Cæ… ſtinus fi… diminu… & abla… a ſymbo… & ſubji… verba … leſtini i… multa, &
m Et ſi … ſenſu ſy… boli apo… ſtol. auf… rebat, qu… eſſet De… genitrix

A additio vel detractio, nisi cum ex eis sequitur veritatis detractio.

EPHES. Hic liber hoc non habet.

CARD. Habetis symbolum apostolorum?

EPHES. [9] Non: & si fuisset, fuisset factum[a] verbum de eo.

CARD. Non [10] sequitur, quia in Constantinopolitano nunquam fit verbum: & dico, quod si diceret [b] de symbolo Nicæno, in illo non est de genitrice Dei, & tamen Celestinus conqueritur, quod est [c]: & sic Cælestinus respicit ad sensum. Et quia negatis, quod non est apostolorum symbolum, volo vobis ostendere. Beatus Leo papa scribens ad Pulcheriam Augustam in epistola [d]: Ipsa brevis confessio fidei apostolorum totidem est signata sententiis, tamquam instructa sit munitione cælesti, ut omnis hæreticorum opinio solo ipsius posset gladio detruncari, cujus symboli plenitudinem si Eutyches puro & simplici corde recipere voluisset, in nullo a concilii Nicæni dogmate deviasset. & sic dicit a duodecim apostolis compositum. Vltra hæc dico, quod verba Cyrilli debent intelligi de additionibus quæ pervertunt verum sensum. Dico ad probandum hoc, quod verba hæc oportet intelligere secundum legem synodi, quia non est credendum Cyrillum aliud intellexisse quam synodus: sed clarum est, quod concilium Calchedonense declaravit diffinitionem, quod intelligitur de depravantibus: ergo & ita verba concilii [e]. Et audiatis expositionem istam. Volens declarare diffinitionem factam in Ephesino concilio, duo facit. Primo declarat diffinitionem Ephesini concilii, & quare fecerunt. Secundo ponit suum sensum, horum scilicet diffinitorum: postea declarat eamdem, & est Ioannis [f] Simari apud vos celeberrimi, qui sic dicit: His lectis, Nestorius infidelis non solum ipsa dogmata docebat, sed prave sapiebat, & blasphemabat hoc symbolum productum per Charisium. Damnarunt eumdem Nestorium, & determinarunt teneri quæ Nicææ facta sunt: diversam vero fidem illos tenere, qui contrarium faciunt; docere scilicet, & instituere dogmata diversa, si episcopus [g], &c.

IMPER. Quæ hæc expositio? Is liber non est approbatus.

COLOSS. Est celebris apud vos, quando in isto velletis improbare, sufficit quod vester Græcus ita declaret, & est secretarius imperatoris.

IMPER. Non est doctor.

FOROLIV. Si esset pro vobis, bene admitteretis: oportet, velitis, nolitis, audire veritatem.

CARD. Demum allegat [h] epistolam Cyrilli, & conatur deducere, quod inhibetur mutatio fidei, his verbis: Reprehenderunt similiter & nos, tamquam iis quæ dudum scripseramus, contraria sapientes. Et quod non dissonabat a novitatibus Nestorii. [11] Cyrillus dicit, quod fatuus fatua loquitur: nunquam dixi contrarium, imo sequor expositionem fidei Nicænæ, nil destruentes [i], quæ imposita sunt. Vnde subdit: Nos talia nunquam diximus: & nos non diceremus contra ea quæ Ephesina synodus fecit. Vnde cum loquitur de alia, intelligit de contraria; & subdit: Qui declarat, nec innovat, nec fidei expositionem noscitur innovare. & sæpe hoc verbum, alia, sumitur pro contraria. Hoc patet in his quæ præcedunt diffinitionem, quia intelligebant de impia fide Nestorianorum, cum loquerentur de alia.

INTERPR. Fessus sum.

AND. Erat multiplicitate concertationum miserabile, quod tot mutuas concertationes illic potuisset referre.

CARD. [k] Dicas parum, oro, quod est expresse contra eos, cum dicunt, nil addit; quia multa addit, ut apparet intuenti verba quæ sequuntur, confitemur, &c. Hominem [12] perfectum: sunt ultra triginta verba; & cum dicit [13] si ista prohibitio fuit facta in primo, ut dicimus, quod prohibitio multoties repetitur ad majorem explicationem, quia & quartum fecit, & quintum, & sextum: quia erat expediens repetere. Deinde dicitur quod illud verbum, [14] proferre, intelligitur de verbali, quia si de contraria, eo

B ipso essent [l] privati hæretici, non solum privarentur. Dico quod miror de paternitate tua, ex textu apparet responsio. Nonne episcopi & clerici sapientes dogmata Nestorii, sunt hæretici? Quid est, quod in secunda parte diffinitionis illi qui sapiunt dogmata Nestoriana, dejiciuntur ab episcopatu, & non anathematizantur? Vnde ex hoc textu apparet, quod illa pœna imponitur expresse hæreticis. Et dico, quod non erat opportunum ut anathematizarentur, quia ipso jure hæretici sunt anathematizati, quia in decretis etiam concilii anathematizatur omnis hæreticus. Hæc constitutio hanc pœnam voluit addere. Ad id quod dicitis, quod prima pars non loquitur nisi de mutantibus verba: loquimini contra epi-

C stolam Cyrilli quæ incipit [m] Amor doctrinæ; & contra epistolam [n] Vigilii. dico quod dicta synodus tulit sententiam contra malam opinionem Nestorii. Certum est, quod secunda pars diffinitionis loquitur de dogmate Nestoriano. Si prima pars non intelligeretur de dogmate hæretico, Cyrillus non diceret verum, & Vigilius. Id quod dixit [o] de prohibitione [p] Ioannis non sequitur, quo minus novis declarationibus possit quid declarari. Et dico, quod verum est, quod nihil novi addatur: [q] sed additæ sunt, & addentur usque ad finem sæculi declarationes sacræ scripturæ & evangeliorum Dei. Ad id quod dicitis de tertio testamento, dicimus, quod nos non facimus testamentum tertium, sed sicut Cyrillus declara-

D vit, ita & nos dedimus intellectum symbolo. Et cum dicitis, quod non reperiuntur nisi duo symbola, probavimus quod reperitur symbolum apostolorum, Nicænum & Constantinopolitanum. Item Tarasii secundum [15] Hadrianum, qui addit per Filium: & non fuit reputatum facere contra prohibitionem tertii concilii, & septima synodus fecit, prout apparet in fine quartæ actionis. Per ista responsum est omnibus vestris objectionibus: & nisi esset temporis angustia, multis aliis rationibus approbarem: & non dubito vos claros esse, sed velle indagari, qualiter veritatem ipsam defendimus.

AND. Erat 23. hora diei, & frigus maxi-

E mum: ac frigore fameve fatigatus quisque libenter surrexit, & dissoluta fuit diei illius conventio.

COLLATIO DECIMATERTIA.

k Alloquitur, interpretem & rogat, ut bene referat Græcis suum argumentum.

l Id est, jam haberent contra se latam sententiã, non ferendam, ut subdit.

m *Alias*, Studium; in actis concilii Ephes. part. 3. 43.

n Supra citam.

o Id est, ex eo quod dixit Ephesius de prohibitione Ioan. non sequitur, &c.

p Apocal. ult. ubi sanctus Ioãnes maledicit addentibus.

q Scilicet est addendum. cur autem in sacra scriptura nec syllaba quãtumvis vera possit addi, vide optime disserentem cardinalem collat. seq.

NOTÆ HORATII IVSTINIANI

AD DECIMATERTIAM COLLATIONEM.

1 *Actibus.*] Sensus est, quod prohibitio non addendi, applicatur illi actui concilii, in quo traditum & diffinitum fuit symbolum, non aliis actibus & sessionibus, in quibus factæ fuerant aliæ diffinitiones. Respondet Ephesius argumento Iuliani, & ponderationi quam fecerat supra antecedenti collatione illorum verborum diffinitionis, scilicet: *His igitur recitatis.* &c. Sed & huic responsioni Ephesii replicat Iulianus infra.

COLLATIO DECIMA-TERTIA.

2 *Permittimus.*] Hæc sunt verba Cyrilli in epistola ad Ioannem Antiochenum in actis concilii Ephesini part. 3. cap. 34. *Nullo modo patimur, ut ab aliquo fides illa, sive symbolum fidei concutiatur, quod a sanctis quondam patribus Nicænis editum est. Neque enim aut nobis, aut ulli omnino alteri, vel unam voculam ibi positam immutare, aut unam etiam syllabam præterire permittimus, memores ejus qui dixit: Ne transferas terminos antiquos.*

3 *Epistola.*] Cyrilli ad Acacium Melitenum, alias incipit: Res quidem dulcis & commendabilis: in actis concilii Ephesini parte 3. num. 35. cujus hæc sunt verba juxta translationem vulgatam. *Intelligo vero & hoc quoque illos nobis objicere, nempe quod fidei expositionem sive novum symbolum reciperemus, quasi vetus illud venerandumque aspernati. At stultus stulta loquetur, & cor illius vana meditabitur. Illud tantummodo dicimus, nos neque novam fidei expositionem ab ullo exegisse, neque ab aliis innovatam admisisse: sufficit enim nobis divina scriptura, sanctorumque patrum prudentia, & symbolum fidei ad omnia recta dogmata apte riteque concinnatum.*

4 *Verba*] Hæc sunt verba Cyrilli epistolæ in actis concilii Ephesini part. 3. num. 34. *De virgine autem Dei genitrice, deque unigeniti Filii Dei incarnationis modo, necessario, non quasi aliquid adjungamus, sed pro comperto habeamus, ut jam inde ab initio ex divinis scripturis sanctorumque patrum traditione accepimus, breviter dicemus; nihil omnino addentes fidei in Nicæa a sanctis patribus expositæ. Illa namque ad omnem pietatis agnitionem, omnisque hæreticæ pravitatis eversionem sufficit.*

5 *Immanes*] Id est, patres concilii non sævissent in eos, &c. cum unusquisque posset dicere se non habuisse intentionem dicendi contra fidem, ergo signum est eos prohibuisse etiam additiones veras, ad evitanda subterfugia.

6 *Marcus.*] Habetur hæc epistola tom. 1. conciliorum sub Marco, & in concilio Nicæno a Pisano collecto libro 3. Et quidquid sit de aliis in ea epistola contentis, de quibus Baronius anno 336. num. 58. certe quæ in ea dicuntur de canone Nicæno prohibente additionem, habentur etiam in epistola Liberii, quæ hic infra citatur. Nec mirum si hodie non legatur inter alios canones. Nam passos esse naufragium, & hinc inde ex sanctorum patrum fida relatione colligi debere, vide apud Baronium tom. 3. anno 325. num. 157. & tom. 5. anno 419. num. 70. & 82.

7 *Falsa.*] Id est, non omnis additio diversa secundum verba potest dici alia vel diversa fides, quia cum una sit vera fides, omnis alia & diversa est falsa.

8 *Responsiones.*] Id est, respondendo. Vis argumenti consistit in hoc: Nos non movemus vel syllabam Nicæni aut Constantinopolitani symboli, quia non dicimus hanc dictionem, Filioque, in eis fuisse; sed dicimus esse aliud symbolum hoc nostrum, sed implicite in eis contentum, & per explicationem auctum.

9 *Non.*] De symbolo apostolorum a sanctis patribus ex apostolica traditione agnito & venerato, vide plura apud Baron. tom. 1. anno 44. num. 15. Et quia Græci illud non recitant, ideo hic non agnoscit Ephesius, & temere affirmat, nec agnitum a sanctis patribus. De hoc iterum infra sequenti collatione.

10 *Sequitur.*] Id est, non sequitur non reperiri symbolum apostolorum, quia in symbolo Nicæno non fit mentio de eo. nam nec in Constantinopolitano fit mentio de Nicæno.

11 *Cyrillus*] Epistola ad Acacium in actis concilii Ephesini part. 3. cap. 35. cujus verba, quæ hic innuit cardinalis, hæc sunt. *A Nestorii vocum novitatibus non abhorrere contendunt, quin & nos quoque vituperant, quasi iis quæ scripsimus, contraria senserimus. At stultus stulta loquitur* (& infra) *sancta quippe synodus quæ Ephesi convenerat, necessario providit non oportere aliam fidei expositionem*, &c.

12 *Perfectum,*] Innuit diffinitionem concilii Calchedonensis actione 5. in qua de perfectione Christi plura adduntur aliis conciliis præcedentibus, & ipsi Ephesino, in quo erat lata prohibitio.

13 *Dicit.*] Id est, cum dicit Ephesius, quod si ista prohibitio addendi, erat jam facta in primo concilio Nicæno, ut supra diximus nos ex Liberii papæ epistola, non erat opus ut iterum fieret in Ephesino concilio & in Calchedonensi, & sequentibus.

14 *Proferre.*] Aliam scilicet fidem, intelligitur etiam in verbis. nam de contraria in sensu jam ex natura rei erat hoc prohibitum hæreticis.

15 *Hadrianum.*] Id est, tempore Hadriani papæ, in professione fidei Tarasii patriarchæ approbata in synodo. Vide quæ diximus supra in 2. nota collationis 4.

COLLATIO DECIMAQUARTA.

DIE XIII. NOVEMBRIS.

Vtrum novæ professiones fidei contrariæ symbolo rejiciendæ sint, an vero etiam non contrariæ. Concluditur, ut disputationes fiant de veritate additionis, Filioque: & ob pestem ortam Ferrariæ, summus pontifex transfert concilium Florentiam, ad quod omnes Christianos principes hortatur.

AND. HOC in conventu incepit Ephesinus hoc modo.

EPHES. Nos promisimus, reverendissime pater, respondere particulariter ad ea quæ dicta sunt pro parte vestra, quæ continentur in octo capitulis. Ista octo capitula ab aliis elegimus, quia videbantur nobis magis necessaria & pertinentia, & quod non haberent superfluitates, & quod ad rem pertinerent. Dum autem more dialecticorum nos ad ipsa capitula credebamus respondere, nos nescimus quo pacto decurrimus ad quædam alia, ita ut vix nos potuerimus primum argumentum declarare: & ostendimus manifeste & evidenter Charisium non exhibuisse symbolum ut commune, sed ut expositionem suæ fidei, per quam voluit se ostendere fidelem, & orthodoxam veritatem tenere. De privato symbolo nullam curam habemus. Sed de universali ecclesia impræsentiarum, si videtur, repetam quod & dimisimus, & discurremus subsequenter cetera capitula, prout nobis erit possibile, unumquodque examinantes. Itaque secundum dictorum articulorum erat videlicet, quod diffinitio præfata non modo prohibebat, quod aliquis posset apponere aliam fidem, imo etiam sapere: & ex hoc satis erat manifestum, quod prohibitio non tantum extendit se ad prolationem verborum, sed etiam ad conceptum animi, cum multa nos sapiamus, quæ expresse non sunt in symbolo. Si traderemus examinatori, potius inveniretur facere pro nobis, quam contra nos: hæc verba, sapere, in diffinitione 3. concilii [a] non connumerantur ceteris dictionibus. Cetera quidem non seorsum per se jacent in prohibitione, videlicet proferre, componere, seu dicere. Evidens est, ista nomina respicere ad expositionem quæ secundum dictiones. Postea sequitur: Quod si aliqui deprehenderentur sapientes quæ exposita [b] sunt per Charisium, id est scelerata Nestorii dogmata, subjacerent sententiæ sanctæ œcumenicæ synodi. Hoc ergo manifestum est, ut respiciat ad sensum & intentionem animi. Nam potest aliquis, salva & manente dictione, circa sensum & intentionem errare: quod Eutyches passus est in quarto concilio. Nam cum sibi videretur tenere symbolum Nicænum, & in eadem fide permanere & perseverare, aliena a vera & sana fide ille & sentiebat & docebat. Vnde patres illi quarti [1] concilii, postquam exposuerunt easdem dictiones, dixerunt: Symbolum maneat immutabile. subsequenter addunt: Docere autem, vel sapere aliter. cum nomina illa, videlicet proferre, conscribere, dumtaxat respiciant dictiones symboli; sapere & docere ad sensum respiciunt. Et hoc, ne aliquis, dum profiteretur dictiones symboli, ut Eutyches, aliter sentiret; videlicet, quod utatur diversa intentione, sensu & doctrina præter rectam fidem; non est mirandum, si verbum sapere aliis nominibus [c] intelligatur. nam

a Scili... Ephesin... action.

b Id e... oblata, ... denunti... obtuler... enim &... nuntiav... Charisiu... hæreses ... Nestorii

c Id est, ... versimod... ab aliis n... minibus i... telligatur ... ita ut pr... ferre refe... ratur ad ... verba, sa... pere ad i... tentionem

nam statim distinguitur ex interjectione copulæ [a], & vi conclusionis & adjectionis verbi aliter [b]. Cum autem duplex sit symbolum, hoc est secundum sensum & dictionem; una prohibitionum tendit ad intentionem, alia ad dictionem: illud proferre, ad dictionem refertur; sapere & docere, ad intentionem fidei. Inane namque esset dicere sapere symbolum: ideo apud illa nomina sapere, vel docere ponitur aliter; hoc est, alio modo, mutata sententia. Tertium argumentum accusat nos & inculpat, quia nos dicimus particularibus personis licere fidem quibus verbis voluerint exponere; universaliter, [c] omnes prohiberi. Ad hoc dicimus, quod & antea multoties dictum est, quod privatim & particulariter posset quis fidem exponere; nemo est qui prohibeat: at tamquam commune & universale, posset periculum inferre, & aliud tradere quam illud unum, & in eodem additiones facere: hoc est quod prohibetur. Et hoc post prohibitionem nemo est qui audeat, nullum concilium, nulla ecclesia, præter vos, qui istam additionem fecistis, quæ nullius boni causa fuit, sed multorum malorum. Addidistis denique argumentum quartum prius dictum, quod in concilio Ephesino nulla fuit facta mentio de symbolo Constantinopolitano. Vsi estis quadam divisione, videlicet quod patres illi aut obliti fuerunt Constantinopolitani symboli, & tantum symboli Nicæni mentionem fecere: aut si fuerunt recordati, ut contrarium illud prætererunt; aut unum & idem judicarunt esse ambo, ut & nos diximus. Et quod Constantinopolitanum symbolum contineatur in Nicæno, & nihilo minus dictionibus differat, dicitis esse manifestum: quia si invenitur symbolum esse idem & consonum omni altero quoad sensum, non refert si habent differentiam dictionum. Hæc omnia nos, & antequam vos proferretis argumentationem, in medio tulimus, & in communi nos habuimus quæstionem, ad quam solutionem attulimus; videlicet, quod expositio ista & explicatio ante [2] prohibitionē facta est, & a concilio œcumenico, & de magnis rebus maxime opportunis & necessariis quoad fidem, videlicet de processu Trinitatis: & quod eamdem rationem & locum servat symbolum Constantinopolitanum ad primum [d], quem servat novum testamentum [e]; nemo ea quæ fuerant ante prohibitionem, adducat ad testimonium eorum quæ postea facta sunt: quia tunc licebat, postea non est rationabiliter factum; & est manifestum, quod nullius boni causa fuit. Quintum vestrum argumentum fuit, quod scriptum est in diffinitione [3] sexti concilii, nullum debere invenire vel sentire alterationem vocum, quæ esset ad eversionem eorū quæ diffinitiones sunt. Et quod manifeste videtur ex hoc, ea prohiberi, quæ ad eversionem veræ fidei addita fuerint. Ad hoc itaq; dicimus, quod hæc omnia re vera tēdunt ad eamdem intentionem & sensum, prout nos diximus. Nam postquam patres concilii distinxerunt fere iisdem verbis, quæ diffinita sunt pro custodia symboli, & postquam addiderunt, nil sapere vel docere aliter, prout se habent in diffinitione sexti concilii; adjecit postea concilium, nec aliquam novitatem vocum sentire quæ respiciant eversionem. Hæc siquidem respiciunt ad symbolum: & cum prohibeat immutationem symboli, & mutationem & novitatem vocum, nostris rationibus consonum est: Nam ea prohibentur, quæ ad eversionem eorum quæ per ipsos diffinita sunt, tendunt; hoc est, ad eversionem prohibitionis. Nam ibidem definiebunt de hoc, ut nec syllaba, nec dictio in symbolo apponatur. Nam distinctorum dicit, non [4] terminatorum; ac de [5] fide terminavit concilium, non dicit distinxit: hoc illud proprie [f] distinctio est; quæ [g] ablata fuit de custodia symboli. Qui autem audet symbolum immutare, ille evertit terminata per patres: & qui [6] conaretur ad omnem sensum prohibitionis dictam dictionem trahere, nec novitatem vocum & dictionum inventionem ad symbolum imponi, dicemus simpliciter etiam diffinitiones concilii, vel in dogmatibus pietatis. Et sic hoc argumentum nil obstat, imo confirmat rationem nostram. Sextum argumentum est, perscrutata hujus sanctæ legis intentione a præcedentibus actibus ad depositionem Nestorii, in quibus lectum est symbolum Nicænum; post hoc epistolæ Cyrilli ad Nestorium, & ipsius Nestorii epistolæ, quarum epistolarum partim explosa [h]: videtur etiam intentionem diffinitivam talem esse ab illis quæ postea Cyrillus dicit [i]; videlicet: Nos sequentes professionem patrum, sequimur intentionem sensus, & exponimus rectam fidem, ac [7] septimi concilii, quod ita dicit: Sic cum diligentia perscrutati & discussi, & intentioni veritatis nihil detrahimus, nihil addimus. Ex quibus omnibus intentio diffinitionis videtur esse, non quod veritas taceatur, sed potius ut dicatur & prædicetur, & doceatur. Hæc sunt vestra. Ad ista vero nos dicimus, quod intentio diffinitionis & legis non debeat quæri ex præcedentibus, nec ex sequentibus, nisi specialiter facerent mentionem de tali diffinitione, ut antea diximus ac dicemus: ac beatus Cyrillus, & beati etiam patres istius septimi concilii sequuntur intentionem veritatis, (ut dicunt) & interpretantes rectam fidem & proprias diffiniones, sane nihil detrahunt vel addunt fidei; imo custodiunt secundum dictionem: imo hoc non solum videtur ex his quæ dixerunt, sed ex rebus custodiunt fidem; ut si [k]....... sermonum suorum, & sic ipsas divinas scripturas: ergo hæc dicta sunt pro nobis, ad nostram tendunt intentionem, & omnino nobis suffragantur. Vnde & fere ad finem isto argumento fuit subscriptum [l] a quarto concilio, in quibus ipsum quartum [m] concilium excusat, & defendit beati papæ Leonis epistolam, quod ipse nil fecerit contra prohibitionem, cum exposuerit fidem in epistola, & declaraverit latius, cum ad errores qui insurgunt, quotidie debeant variæ medicinæ afferri a sanctis patribus, & quod non sufficit symbolum fidei tantum ad eversionem illorum errorum: ac ista magis pro nobis sunt, quam contra. Nam concilium istud cum amplexum fuisset epistolam Leonis, & cum vocaverit ipsam columnam rectæ fidei, nihil ex ea epistola in symbolo addidit, prout nec sextum concilium ab epistola Agathonis, nec septimum ab epistola beati Hadriani. Tales denique declarationes & expositiones in privatis diffinitionibus cum apud concilium deservierint, & nullatenus molestum fuit [n] symbolo: cur ergo & nos non similiter illis fecimus vel facimus, sed quasi impune possemus addere vel detrahere absque aliqua diligentia, audemus? Octavum argumentum vestrum est, quod

[f] scilicet hoc, quod additū est, nempe, Filioq; pertinet solum; & additum fuit contra verba prohibitionis, distincta, scilicet proferre.

[g] Ablata fuit custodia symboli, dum fuit additum, Filioque.

[h] id est, plura in eis cō-tenta fuerunt damnata.

[i] Epist. ad Acacium in actis concilii Ephesini part. 3. cap. 35 & ep. ad Anastasium &c. in isdē actis ca 43.

[k] Deest aliquid, sed sensus est clarus, scilicet, imo custodiunt fidem, ut ex facto dignoscitur, cum nil addiderint symbolo: & si sermonū suorum attendatur sēsus, aperte colligitur, quod ipsas divinas scripturas velint intactas & illibatas custodiri.

[l] id est, huic nostræ responsioni & argumento suffragātur dicta quarti concilii.

[m] Conciliū Calchedonense act. 5. in diffinitione.

[n] Nulla tenus ex eis additio aut molestia facta fuit symbolo a concilio.

COLLATIO DECIMA-QUARTA.

a Concilium Ephesinum secundum damnatum.

quod in eodem quarto concilio deposito prius Eutyche Constantinopolitano, deinde congregato & celebrato Ephesino [a], cui præsidebat tyrannus Dioscorus, Eutyches respondebat, dicens se tenere fidem catholicam, & in eadem velle & vivere & mori, cum primum concilium Ephesinum prohibuerit proferri aliam fidem præter terminatam in Nicæno concilio. Cum hæc [8] legerentur in quarto concilio, exclamavit Eusebius episcopus Dorylæi, qui accusator fuit a principio: Eutyches mentitus est, non est diffinitio, non est canon qui hoc dicat. Dioscorus contradixit Eusebio. Deinde lectum est, quomodo Dioscorus deposuit Eusebium & Flavianum, ut transgressores legis: & omnes episcopi secuti sunt illius sententiam. Dum hæc legerentur, acclamaverunt patres: Anathema Dioscoro: Eutyches & Dioscorus deponantur. & isto modo omnia fuerunt irritata, quæ fuerunt objecta contra Flavianum & Eusebium, & deponitur Dioscorus. Quid autem sit, quod ex his colligatis, minime concerno, nisi quod Flavianus nihil fecerit contra Nicænam fidem, & propterea indebite & injuste condemnatus, & debite restitutus. Et vere injuste condemnatus fuit: & hæc favent hucusque intentioni fidei Nicænæ, quid [9] obstat, cum diceret Christum in duabus naturis, nec intentioni, nec dictionibus addit, qui condemnarunt in dictionibus, errarunt ab æquivoco. Nam ille nil addebat in symbolo; sed foris ponebat: hoc autem minime prohibetur vel in scripturis, vel in symbolo, vel in omnibus hujusmodi. Dico autem, quod non opitulatur vobis, cum addideritis symbolo. Nam aut hoc scripturæ sacræ apponatur, & hoc prohibetur: verum declarationes scripturarum exponere licitum est, & ideo nemo unquam juste condemnatus est de hoc. Quid denique opitulatur vobis, si Eusebius esse tale prohibitum [b], & quod concilium tacuit? Nam aut ignorabat hanc legem Eusebius, & hoc non est mirum. Multi namque ex episcopis qui impræsentiarum sunt, ignorant actus conciliorum. Aut cum cognoverit, ad aliam sententiam interpretabatur, & non ad sententiam Dioscori: & ideo dixit, non est canon qui dicat istud, videlicet quod Eutyches dicebat, illum qui istam fidem doceret, saperet, &c. subjacere condemnationibus [c] patrum: & illum qui immutaret fidem secundum dictionem, quod Flavianus non faciebat: imo dum servaret dictiones symboli, intelligebat & docebat aliam fidem, sed non alienam. Hoc autem non prohibetur docere extra textum alia & consona; videtur per omnia injuste depositum Flavianum: non enim diffinitiones transgressus est, nec innovavit aliud symbolum, prout vos fecistis. Et hæc pro nobis certa sunt, [d] & hoc, quod vos concedetis, nisi evidentissimis rebus contradicere velitis.

CARD. Vultis plus dicere?

EPHES. Volo præterea unum testem allegare, qui fuit princeps vestræ ecclesiæ Romanæ, qui specialiter est nostrarum rationum confirmator, Vigilium sanctissimum papam senioris Romæ, cui profecto nos obedire debemus, & vos imitari: vos [e] dico, qui successistis ejus dignitati. Sit denique iste signaculum nostrarum rationum, dicit in epistola quam ad Eutychium Constantinopolitanum patriarcham direxit: Carissimo fratri Eutychio Vigilius. Repletum est lætitia os nostrum, & lingua nostra exultatione, &c. [10] Nos semper custodivimus & custodiemus fidem, quæ ab initio tradita est a magno Deo & salvatore nostro Iesu Christo sanctis apostolis, & ab ipsis universo mundo prædicata, & a sanctis patribus declarata, & maxime a patribus qui convenerunt in sanctis quatuor conciliis, quæ per omnia accipimus, hoc est 318. patres qui in Nicæa convenerunt, qui sanctum symbolum, hoc est disciplinam fidei exposuerunt, qui & Arii furiam anathematizarunt, [f] & qui eadem saperent. Suscipimus & 150. patres qui Constantinopoli convenerunt, qui eamdem sanctam disciplinam explanarunt, & illud quod est de divinitate sancti Spiritus expresserunt, & hæresim Macedonianorum [g] pugnatorum Spiritus, & impium Apollinarem condemnarunt, & qui eam saperent. Suscipimus & sanctos ducentos patres qui in civitate Ephesina convenerunt, qui per omnia secuti sunt idem sanctum symbolum & disciplinam, & condemnarunt Nestorium & scelesta ejus dogmata, & qui similia saperent vel sentirent. Vna cum istis suscipimus [h] 560. qui in Calchedone convenerunt, qui per omnia consenserunt prædictis sanctis conciliis, & secuti sunt patrum symbolum seu disciplinam, quod a 318. patribus expositum, & a 150. patribus explanatum fuerat: & anathematizarunt eos qui aliud præter dictum symbolum auderent docere & tradere sanctis ecclesiis. Audistis, patres reverendi, hoc est symbolum, quod a patribus concilii Ephesini & Calchedonensis non dicit expositum aut declaratum, sed susceptum & confirmatum: & hos omnes patres fuisse illud symbolum secutos dicit, & eos anathematizatos qui aliud præter dictum symbolum auderent docere & tradere sanctis Dei ecclesiis, in quibus non particulare aliquod symbolum potest intelligi, cum particulare sanctis ecclesiis non tradatur: nec contrarium vos [i] dicitis, quoniam modo taliter ipse [11] dixisset, aliud præter dictum, si contrarium intellexisset. Nam non dicitur contrarium præter istud, sed dicitur contrarium tali [k]: sed aliud dicitur præter istud [l], & immutata sententia dictionum: & hoc liquido apparet omnibus qui nolunt contendere. Hoc symbolum postulamus, reverendi patres, bonum depositum sanctorum patrum qui convenerunt in regia urbe Constantinopolitana, reddite hoc nobis tale, quale a nobis suscepistis. Si quis commiserit vobis aliquid in deposito, nonne debetis reddere ut habuistis? Reddite nobis symbolum patrum ut accepistis: non suscipit additamentum aliter quam conclusum est ab illis patribus: & qui audent mutare, exploduntur; & * quos aliud præter istud vellent facere, [m] tormentis constringunt. Parumne videtur vobis, quod fuit additum symbolo, & parvipenditis rationem talis rei? Ergo & dempta nil noceret, nec parum, imo proderit maxime. nam universo populo Christiano magnum est, quod tactum est, & magna ratio est de illo. Ergo nec nos erramus, si magnam facimus rationem de isto propter aliquam particulam appositam, & sic per [12] dispensationem detrahatur: & vos complectimini fratres, quorum videtis laniatus, qui vinculum caritatis laniatis. Rogamus vos patres & dominos honorabiles propter viscera domini nostri Iesu Christi, qui dilexit nos

b Subintellige negaverit, ut intelligitur ex act. 1. concilii Calchedonensis supracit. ideo subdit, Non est canon, &c

c Verba Eutychis loco citato, sunt hæc: Illum qui præter istam fidem addiderit aliquid aut minuerit, aut docuerit, subjacere dãnationibus, &c.

d id est, & hoc est quod vos concedetis.

e alloquitur papam.

f & e[...] &c.

g id e[st] pugn[atorum] Spiri[tus] sanct[i]

h in [...] Vigili[...] tata, [...] hæc d[...] pra su[...] gitur [...] centos[...] ginta.

i id est, [...] cetis, [...] dicere [...] testis.

k Qui v[...] dicere [...] trarium [...] diceret [...] ter istu[d] [...] sed dic[...] contrari[um] huic.

l Sed al[...] significa[...] idem, q[...] præterit [...] quod ve[...] ficatur i[...] mutation[...] dictionu[m] & syllab[a]rum.

* eos q[ui] aliud

m Scilicet pœnis.

nos inutiles existentes, & qui animam suam posuit pro nobis; redeamus ad illam opportunam consectationem, quæ debet esse & inter vos & patres illos, quam habeamus prius quam adderetur, & inter nos non erat schisma. Agnoscamus adinvicem, & veneremur patres, honoremus diffinitiones, timeamus pœnas, custodiamus traditiones, & simul omnes uno ore glorificemus honorabilissimum nomen Patris, & Filii, & Spiritus sancti nunc, & semper, & in sæcula sæculorum. Amen.

CARDINAL. Cum vestræ gratiæ beneplacito.

EPHES. Dicatis plane propter notarios.

CARD. Faciam. Reverendi ac dilectissimi patres, ego intellexi quæ modo protulistis, & dimissis procemialibus, veniam ad rem ipsam. Paternitas vestra dixit, quod volebat respondere octo articulis per me factis, quia illa videbantur pertinentia magis quam alia. Ego in scriptis dedi tibi viginti, postea diversis vicibus ultra octo aut decem; quæ re vera non sunt minus pertinentia quam illa, imo magis ac magis stringunt. dimittendo ista, venio ad primum. Et dicitis primo de Charisio, quod ille nil nobis præstitit, quia ille fecit privatum symbolum, nos agimus de universali. Ad hoc respondeo, quod multum præstitit & præstat, licet inter nos & vosipsos sit quæstio de symbolo universali, nihilo minus de hoc verbo addito, & an licuerit fieri, insurgit ex intellectu dictionis tertii concilii. Vos videmini intelligere illa verba, aliam fidem, id est aliis verbis, licet veram: & quod certe intelligitur de alio symbolo, etsi vero, tamen in verbis diversis. Ego impugnabam, quod satis protulit fidem suam [a] per diversa verba, quam sit symbolum Nicænum, & non fuit reprehensus. Ergo ex hoc comprehendo, sensum prohibitum comprehendere diversitatem fidei effectu, non verbo; & sicut dixi, textus non distinguit inter symbolum universale, vel particulare, vel commune, vel privatum: imo sæpe dixi quod particularis persona prohibetur per istum textum. Nam si intellectus diffinitionis fuisset de verbis tantum, Charisius valde fuisset reprehensus. Secundo, paternitas tua dixit, quod ego dixeram, quod ea prohibitio prohibebat non tantum proferre, sed & sapere. Dicitis quod verbum, sapere, non est in prima parte textus, sed verbum proferre & docere: sed in secunda parte diffinitionum, cum reprehendatur dogma Nestorianorum, ponitur, credentes vel sapientes, & quod hoc verbum sapere fuit positum in concilio Calchedonensi propter factum Eutychis, quia bene proferebat symbolum, sed male intelligebat; & ideo concilium Calchedonense posuit illud verbum sapere. Addit ipse [b], quod verbum sapere, est secundum intentionem intus proferre, vel docere & conscribere [c] secundum verba & dictiones. Ad hoc possum dupliciter respondere: uno modo, licet hoc verbum non sit in diffinitionibus tertii concilii, sufficit quod sit in prohibitis aliorum conciliorum. [d] Nam ita ligat diffinitio octavi concilii, septimi, sexti, quinti & tertii; si prohibetur intelligentia, tunc sequuntur illa inconvenientia quæ olim dixi; quia quicumque saperet aliquam veritatem quæ non esset in symbolo, incurreret anathema, sive per quintum, sive per sextum, sive per septimum: sed hoc est absurdum, nedum dicere, sed cogitare, quod omnis homo in-

A curreret anathema. Secundo respondeo ad istud, quod licet hoc verbum non fuerit expresse positum in verbis primæ partis, oportet ita intelligere, & ita sancti doctores intelligunt. Et primo Cyrillus, & postea Vigilius, quem tantæ auctoritatis facitis, prout est. Cyrillus in [e] expositionibus symboli declarat sensum prohibitum tertii concilii, & dicit, quod illud concilium tulit sententiam contra Nestorium, & damnavit novitates vocum eorum qui cum Nestorio erant, & qui fuerunt, & qui saperent talia. Certum est, hanc diffinitionem habere duas partes: Vltima loquitur de sapientibus dogmata Nestorianorũ; ubi hæc prohibitio potest prohibere novitatem

B vocum, nisi in prima parte: certe hoc intelligit aliam fidem, id est de sapientibus aliam fidem, id est contrariam; alioquin Cyrillus non dixisset novitatem. Secundo probo per dictum Vigilii, per particulam quam volebatis præterire; dicit: Recipimus ducentos sanctos patres (& infra) & judicarunt Nestorium impium, & damnarunt iniqua dogmata: & continetur in secunda parte diffinitionum, & sequitur: Et qui similia saperent. Ergo expresse Vigilius intelligit primam partem non solum loqui de prolatione, sed de iis qui sapiunt. Et unde isti doctores declarant, quod est intelligenda prohibitio non solum de loquentibus, sed & de iis sapientibus. Tertio pro-

C bo per rationem, quod ita debet intelligi. Ridiculum esset dicere vel cogitare, illos patres voluisse ligare proferentes ore, & non qui cogitarent corde. Lex non imponitur verbis, sed rebus: & intentio synodorum est, ut doceant homines veritatem, quid debeant de Deo sentire, quia dicit apostolus: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Vnde intentio ipsorum est qui sunt ministri justitiæ, docere homines qualiter debent corde sentire. Vnde ipsi non perfecti essent ministri justitiæ, [f] nisi corde docerent. Et quia voces sunt significativæ eorum quæ quis in animo habet, & nemo præsumitur aliud ore proferre, quam mente habeat: ideo visum est sufficere patribus, prohibere ver-

D bum, proferre, comprehendens sapere. Numquid homo esset salvus, si recte proferret, & corde male sentiret? Reverendi patres hoc responsum est ad id quod allegavit de dictionibus, & ad aliud quod ipse dicit, quod sapere intelligitur de corde; & proferre, de ore. Deinde revertimini ad id quod prima parte dixistis, dicens quod privata persona potest facere privatum symbolum, universale autem non potest fieri: istud non videtur habere rationem, nec faciem rationis, quod privatæ personæ concedatur plus quam universæ ecclesiæ: imo deberet magis prohiberi singulari quam universali, quia privata persona potest errare, universalis non

E potest errare: & hoc repugnat rationi naturali & civili, & politicis, quod plus possit una persona quam communitas. Itaque per illam prohibitionem prohibetur particularis, & non universalis: & verba hoc comprehendunt loquentia in singulari [g]. Nam hoc videtur alienum a ratione, quod legislator qui intendit omnes ligare, & non se, sibi & non aliis legem imponat. Ea quæ pertinent ad rationes civiles non sunt spernenda. Leges communes, & quæ factæ fuerunt Constantinopoli per Iustinianum, dicunt, quod par in parem non habet imperium: nec habens potestatem condendi legem, potest ligare successorem, quo minus veniente necessitate possit mutare;

COLLATIO DECIMAQVARTA.

e In act. concilii Ephesini par. 3. cap. 34. & 35.

Rom. 10.

f nisi docerent, corde credenda.

g Nulli, nemini, ut in diffinitione sæpe citata.

COLLATIO DECIMA-QVARTA.

mutare: hoc esset contra rationem & finem legis. Nam hoc fit ad bonum publicum, modo si utilitas publica exigat, ut quid fiat contra illam legem: nisi posset fieri, esset contra finem illius legis. Et ut non videar uti legibus sæcularibus solum, adduco exempla sanctarum synodorum. In primo concilio Nicæno fuit conclusum, quod post ecclesiam Romanam esset Alexandrina [a]: & sicut dicit papa Liberius [b], quod fuit prohibitum, ne quid fieret contra illud sub pœna depositionis, si esset episcopus; & anathematis, si laicus; Ita Iulius papa dicit: Posuerunt [c] leges, quas sacros canones appellamus, necessarias ad statutum ecclesiæ & ad dignitatem episcoporum: non obstante illa prohibitione Nicæni concilii, fecit 14 Calchedonense, quod Constantinopolitana esset [d] prima: & sic apparet quod non tam unum concilium potest addere, sed & tollere, dummodo non sit contra fidem: & quantumcumque prohibeat, non ligat manus sequentium synodorum in illis quæ possunt dispositionem hominum variare, non de fide, quæ est invariabilis. Vnde ecclesia catholica bene prohibet fieri quid contra fidem: sed quod aliquid, quod sit secundum fidem, non possit ecclesia facere, hoc est impossibile. Ea quæ continentur in symbolo, sunt invariabilia: sed quod his verbis, vel aliis utamur, dummodo sint vera, hoc nunquam fuit inhibitum, nec potest inhiberi. Et sicut synodus Constantinopolitana potuit facere declarationem, ita in æternum poterunt per alias fieri. Imo dico plus, quod si aliqua synodus diceret, quod in symbolo non addatur etiam verbum verum, intelligeretur de privatis additionibus, non de ecclesia universali. Et si quis diceret, quod Cyrillus prohibuit sibi ipsi, loquens in persona concilii; Cyrillus intelligebat de seipso & de privatis, & non de universali ecclesia Et hoc dico per quamdam repositionem, cum supra declaravi, quod epistola Cyrilli habet significatum de sensu, non de verbis. Ad id quod dixistis, quod additio fuit causa multorũ malorũ, dicatis, quod additio non fuit causa schismatis, qui ante istud schisma ecclesia Romana cantabat symbolũ cũ hoc verbo, Filioq;. Hoc habemus per epistolas Hormisdæ papæ [e], quas scribit imperatori Constantinopolitano, videlicet Iustino, patri Iustiniani [f] imperatoris, qui fuit tempore quinti concilii. Concilia Toletana [g] sunt magnæ auctoritatis, celebrata cum præsidente Leonis: & in multis de illis conciliis ponitur illud verbum, Filioque. Si vultis quod legantur, audite.

EPHES. Nos nunquam audivimus talia concilia.

CARD. Audietis nunc.

EPHES. Quia ista non sunt authentica, ideo non curamus ista videre.

CARD. Ideo dico, quod erat illud verbum apud ecclesiam Romanam, Filioque, & non fuit schisma. Item Tarasius addens, per Filium, [h] in concilio septimo, non generavit schisma. Deinde doctrina Augustini & Ambrosii erat nota ante tempus tertii concilii. Item doctrina multorum doctorum Græcorum erat nota orientalibus, & tamen nullus fuit scandalizatus contra eos. Vnde non dicatur, quod hoc verbum, Filioque, fuerit causa schismatis, nec propter hoc secuta est divisio.

EPHES. Propter quæ ergo?

CARD. Litis præteritæ non est causa referenda. Volo uti verbis quæ sunt apta ad pacem, non ad litem. Demum ad argumentum omissionis concilii Constantinopolitani, quod de eo non fuerit facta mentio [i], cum dicitis, quod non fuit ante prohibitum; sicut dixi in scriptis, ponamus [k] quod prohibitio prohibeat aliud symbolum fieri; discutiamus de significatu istorum verborum ad symbolum. Ego non dico de prohibitione ante vel post, sed de significatu. Tu dixisti quod id quod non differt in sensu, sed in verbis, debet reputari unum & idem cum Nicæno: ita nostrum cum sit idem, non est aliud.

EPHES. Ego dixi sine diversitate, nec dixi idem, sed aliud: vos accipitis hanc significationem a me, quam non dixi, de illo Constantinopolitano [l] solum.

CARD. Illa ratione, qua fuisti motus ad dicendum de illo Constantinopolitano, ego moveor de nostro, ut dicatur idem: deinde probo per alias auctoritates. Ego dico, quod in septima synodo fuit lecta fides Tharasii & Theodori, quæ in verbis multis differebant: & tamen fuit dictum, quod erat una & eadem identitas. Item in quarto concilio dicunt, quod decreta in Ephesino & Nicæno ita concordarunt, quod nil diversum sapuerunt sive diffinierunt. Ergo diversitas & identitas non attenditur ad verba, sed ad intellectum. Ego dico, quod & ante tertium concilium fuit facta hæc prohibitio. Probavi per Cælestinum, deinde per Cyrillum, tertio per primam synodum: & paternitas tua nihil respondit. Deinde audiatis epistolam Liberii papæ.

AND. Fuit lecta in Græco, deinde in Latinum his verbis [m].

Dilecto fratri Athanasio, & universis in unum congregatis fidem rectam sentientibus, Ægyptiorum episcopis, Liberius papa salutem. Et ab initio percepimus a beato Petro apostolorum principe fiduciam, ut habeamus auctoritatem pro universali ecclesia ad rectam defendendam fidem, quatenus nulli liceat statum ecclesiæ submovere ad læsuram recte credentium, sine periculo honoris. Epistolam vestram nobis directam ante nos recitari fecimus, tribulationes quas pro recta fide patimini, intelleximus: super quibus & nos una vobiscum condolentes, & laborare pro vobis, ut pater pro filio, parati sumus. Fidem Nicæni concilii in eadem epistola recte reperimus, gratias referimus, pro qua non solum persecutiones sustinere parati sumus, sed etiam, si necesse fuerit, mori pro nomine Christi, in quantum nostra fragilitas patitur, non respuimus. Ideo prædictum concilium Nicænum diffinivit, illam fidem non licere proferre, sapere vel docere aliter, nec quidquam in fide sentire vel proferre, quod iis patrum regulis posset obviare: qui vero sapere, docere vel proferre, vel aliud symbolum tradere ad fidem veritatis converti desiderantibus, vel a Iudæis, vel paganis Christianos volentibus fieri; si episcopi vel clerici, alieni ab episcopatu, clericus a clero; monachos vel laicos anathematizari voluerunt.

CARD. Etiam ego probavi per aliam auctoritatẽ, quod similis prohibitio facta fuit ante per canones Nicæni. Vnde non tantum Liberii & Vigilii testimonium, habemus etiam Damasi papæ, & episcoporum qui fuerunt in Ariminensi [n] concilio, ubi catholici & Ariani fuerunt, &

Ariani

---

a Concil. Nicæn. can. 6.
b Epist. 13. Vide latius supra coll. 13.
c Id est, quamvis in Nicæno ille sit posita lex præcedentiæ, tamen postea prævaluit Constantinopolitana.
d scilicet ante Alexandrinam.
e Epist. 79. tom. 2. part. 1. Conciliorum edit. Colon. in qua habetur, Filioq;.
f Iustinianus erat Iustini ex sorore nepos, ut ait Marcellinus.
g Vide Baron. tom. 6. anno 447. num. 19. & tom. 10. an. 883. nu. 33.
h In 7. cõc. act. 7. in diffinit. ibi enim id legi, ex antiquo codice probaverat Iulianus cardin. supra coll. 4. tempore Hadr. papæ I. & Tarasii patriarchæ Constantinopolitani.

COLLATIO DECIMA-QVARTA.

Ariani plures nimis [a], & protulerunt perfidiam illorum, quam in Sirmio protulerant. Catholici resistebant eis, & illi Ariani volebant persuadere, quod propter duo verba non debebat turbari status ecclesiæ: tollatur hoc verbum, [b] non erat, & erit pax. Sed catholici intelligentes fallacias repulerunt eos, & insinuarunt imperatori eorum voluntatem, dicentes esse filios Nicæni concilii, pariter & heredes. Reperitur recta ipsorum fides ad Constantium scripta, cujus verba sunt hæc.

Epistola catholicorum episcoporum, qui Arianis resistunt in Arimino.

CARD. Et est advertendum, quod pauciores tenentes rectam fidem dicebant concilium repræsentare [c], & sub nomine concilii scribebant literam. Hæc fides sola in Nicæa expugnat hæresim Arianam, & non solum illam, sed alias: cui veræ fidei addere quidquam, erroneum & fallax est; & auferre, periculosum. [d] Et si quis horum alterum facit, erit facultas agendi quod volunt. Nos habemus Theodoretum, quem audiatis in Græco. Deinde sequitur epistola Damasi [e], qui invehitur contra illos qui protulerant in Arimino testimonium, his verbis. Patres trecenti qui in Nicæa convenerunt, hunc murum firmissimum contra hæreticos statuerunt, & hoc remedio sunt omnia repulsa obstacula, ut Pater & Filius ejusdem bonitatis, magnitudinis & virtutis credi debeant, [f] unius essentiæ, substantiæ, & Spiritus sanctus: aliter sapientes alienos a communione nostra judicarunt. Ergo hanc prohibitionem sciatis factam ante tertiam synodum (ut multis modis est probatum) in concilio videlicet Nicæno; qua non obstante patres in Constantinopoli [g] non prohibuerunt facere unum symbolum: ergo apparet prohibitionem referri ad contrariam fidem, non ad declarationem veritatis. Ad hoc quod ipsi dixistis, quod symbolum Constantinopolitanum habet se ad Nicænum ut novum testamentum ad vetus, & Constantinopolitanum explicat quod erat in Nicæno implicite, ut novum vetus: dico quod nostrum explicat quod erat in Nicæno. Illam vero similitudinem, per quam intelligitis duo tantum esse symbola, non accipimus: & quia pridie dixistis, quod erant duo symbola, & quod non erat symbolum apostolicum; probo contrarium, & hæc sunt verba Leonis, ubi dicit [h]: Siquidem catholici symboli brevis & perfecta confessio, quæ duodecim apostolorum totidem est signata sententiis, tam instructa est instructione cælesti, ut omnes hæreticorum opiniones solo ipsius gladio possent detruncari: cujus symboli plenitudinem si Eutyches puro ac simplici corde voluisset concipere, in nullo a decretis sanctissimi Nicæni concilii deviaret. Secundo est testimonium Ambrosii, & scribit papæ Siricio [i], & dicit sic: Sed si doctrinis non creditur sacerdotum, credatur oraculis Christi, credatur monitis angelorum dicentium, quod non est impossibile apud Deum omne verbum. Credatur symbolo apostolorum, quod intactum ecclesia Romana servat. Accedat magnus Augustinus exponens symbolum apostolorum, & ponit de verbo ad verbum illud, & dicit, quod factum est ita breviter, quod omnes possent memoria retinere; & quod euangelia & prophetiæ & apostolici actus implicite continentur; & dicit: Hæc est fides paucis verbis tenenda: in ipso symbolo novellis Christianis datur, & exponit quatuor: primo ad fideles, secundo ad hæreticos, tertio ad Iudæos, quarto ad paganos: & aperit multa mysteria Dei pulcra. Vnde invitat hæreticos, Iudæos & gentiles ad susceptionem hujus symboli, & dicit, quod tradatur novellis fidelibus, & quod sine ipso non est recta fides. Et advertendum, quod symbolum apostolorum est perfectius, id est magis completum quam Nicænum. In symbolo Nicæno non dicitur, quod Christus est conceptus de Spiritu sancto ex Maria virgine, quod est ita magnum & admirandum mysterium. Item nihil dicitur de descensu ad inferos, de sanctorum communione, carnis resurrectione, & multa alia, quæ sunt in hoc symbolo. Desinat vestra paternitas dicere, quod non sunt nisi duo symbola, [k] prohibita tot auctoritatibus generalibus. Et si quæris quando fuit traditum symbolum apostolorum, dico quod beatus Clemens post obitum Petri scripsit Iacobo [l] epistolam, & in illa epistola multas traditiones Petri apostoli commemorat, inter quas dicit hæc verba: Christo resurgente & ascendente in cælum, misso Spiritu sancto, collata apostolis scientia linguarum, adhuc in uno positi, symbolum quod nunc tenet fidelis ecclesia; quisque quod sentiret & teneret, dicendo ediderunt; quatenus discedentes abinvicem, hanc regulam apud gentes [m] prædicarent. Et secundum hanc traditionem beati Petri in die pentecostes factum fuit hoc symbolum. Nec est verisimile, quod ecclesia steterit trecentis annis a tempore ascensionis usque ad concilium Nicænum sine symbolo. Deinde respondeatis ad id quod dixi de sexta synodo [n]. Vos dicitis, quod debet intelligi, ut nil fiat in eversionem, id est ipsius symboli: & dicitis, quod loquitur de iis quæ fuerunt diffinita in sexto concilio; quasi velitis intelligere, quod non prohibet diffinita in aliis conciliis. Ego expediam me de istis, quia textus ponit verbum, eversio, post verbum, adjectionem doctrinis. Numquid per hoc non apparet, quod illa adjectio est prohibita, quæ fit ad eversionem? certe sic. Ad secundam partem cum dicit ibi, eorum quæ diffinita sunt, refert se ad omnia, & ad primum, & secundum, & tertium, & quintum, & sextum concilia, quæ omnia fuerunt exposita [o]. Et quod hæc verba, aliam fidem, ita intelligantur, beatus Gelasius papa declarat, & fuit solennissimus doctor, fuit ante Gregorium, & dicit: Si quis secundum sceleratos hæreticos quocumque modo, vel verbo, vel tempore, vel loco, terminos transmutans quos posuerunt firmiter patres ecclesiæ & sanctæ universales synodi, tentaverit temere contravenire, & fidei alterius expositiones, aut leges, & diffinitiones, vel libellos, aut epistolas, aut testimonia falsa ecclesiasticis regulis incognita, & si quid aliud quod impiissimis hæreticis solitum est agere, pro diabolica instigatione, callide, aut contra sanctas orthodoxorum sententias; si perseveraverit hoc impie agens, in sæcula sæculorum sit condemnatus, & dicat omnis populus, Fiat, fiat. Illa verba, id est, Noli [p] transgredi terminos patrum, in septimo concilio de eversione intelliguntur, scilicet interpretationes contra sententias patrum. Deinde cum respondetis ad dictum meum ex epistola Cyrilli,

k id est, desinas dicere, cum prohibeans tot auctoritatibus.

l De qua ep. vide Bar. tom. 2. anno 102. num. 6. Turrianum adversus Magdeburg. lib. 2. Possevin. in Appar. sacro, verb. Clemens Romanus.

m prædicarent. Husque verba Clementis.

n Actione 18.

o Supra.

p Act. 7. & in 6. synodo act. 18 in diffinit. non quod ibi sint hæc verba sacræ scripturæ, sed quia ibi prohibetur interpretatio & additio ad eversionem dogmatum.

COLLATIO DECIMA-QVARTA.

rilli, dicit [a], quod hoc præcessit diffinitiones. Ego dico, quod hæc responsio nihil valet, quia intelligentia verborum sumitur ex causa dicendi. Unde cum beatus Cyrillus dicat, sequi intentionem sanctorum patrum, non debet intelligi nisi de ipsa intelligentia, non de verbis: alioquin videretur sibi contrarius, aliter in epistolis, & aliter in diffinitionibus sapiens. Item tota synodus dixit, quod ipse sapit idem cum fide Nicæna. Unde ipsa synodus quæ fecit prohibitionem, intelligit esse idem, quod sensu consonat. Postea respondistis ad dictum meum de [b] septima, ubi dixi, intentiones veritatis sectantes: & dicitis, quod ille intellectus facit pro vobis, quia infra dicit: Nihil addentes vel minuentes. Dico, quod non potestis negare, quod debemus sectari veritatem, non verba. Et illud quod putatis esse pro vobis, quia dicit, nil addentes, videas quod est contra te, quia ibi exponit fidem Nicænam & aliorum conciliorum, & loquitur de omnibus.

EPHES. Inferiora quomodo intelliguntur?

CARD. Inferiora intelliguntur per superiora. Certum est, quod in aliis conciliis non fuit diffinitum de imaginibus, & ibi fit; & tamen dicit synodus, quod nihil addit.

EPHES. Erat traditio ecclesiæ.

CARD. Ista diffinitio non erat facta in aliquo concilio, præterquam septimo. Addit ergo, & tamen dicit quod nil addit. Unde oportet intelligere, quod nil addit contra veritatem, sed quod erat in sacra scriptura magis explicat. Demum respondistis ad dictum de beato Leone, & dicitis, quod Leo non fecit aliud symbolum. Ego respondeo, quod per verba prohibitiva, secundum sensum vestrum, ita est prohibitum facere diffinitiones, ut symbolum; & nihilo minus Leo cum synodo Calchedonensi fecit aliam diffinitionem. Per hoc datur intelligi, quod prohibitio comprehendit contrarium symbolum & contrariam diffinitionem, quia cum prohibitio utrumque comprehendat, nonne utrumque erit prohibitum, vel utrumque permissum? Ad hoc quod dicitis, quod ecclesia Romana non fecit cum diligentia hanc additionem, dico contrarium, quia mature fecit sequens veritatem & sacras scripturas, doctores Græcos & Latinos. Et quia pridie dixistis, quod in hoc dogmate quod apposuit, fecit tertium testamentum: dico, quod qui tollit hæc verba, tollit novum testamentum, imo & vetus: quia cum vetus sit figura novi, si impugnatur novum, impugnatur & vetus, quia unum continetur in alio. Demum respondistis de Flaviano & episcopo Dorylæi, & dixistis, quod illud nihil prodest nobis, quia Flavianus non fecit symbolum, & [c] illi intelligebant, quod non licebat facere diffinitiones: & ideo male intelligebant, & ideo fuit revocata eorum sententia. Ego dico, quod fuit causa revocationis, quia condemnata fuerat [d] veritas: deinde quia ipsi non bene intelligebant illam diffinitionem, quia intelligebant nec in symbolo, nec extra licere addere. Concilium hunc sensum improbat, intelligens quod licet, dummodo non addatur contra veritatem. Et hoc declarat Diogenes [e] episcopus qui ibidem erat, qui respondit his verbis: Dolose proponunt fidem Nicænam: illa enim additamenta recepit propter errores Macedonii. Unde ille intelligebat, quod symbolum recipit additamentum, si est consonum veritati; & symbolum privatum & commune, dummodo fiat ad veritatem, non quod est contra veritatem, quia illud [f] nec ab ecclesia, nec ab alio potest fieri. Subdidistis deinde, quod sicut euangelio, ita & symbolo non debet addi: & in hoc vos multum fundastis. Attendas bene, rogo, quia spero tollere omnem dubitationem. Verum est, quod in textu euangelii nullus fuit ausus addere aliud verbum, nec in scripturis aliorum sanctorum. Nam si quis diceret: Christus dixit tale verbum: si non dixit, diceret mendacium. Et ita est de epistolis Cyrilli & cujuslibet doctoris, intelligendo de nuda voce verborum. Sed si Christus appareret & diceret: Tale etiam verbum dixi, & apponatur in euangelio: numquid posset apponi? certe nullus dubitaret, quod sic. Et si Ioannes in Apocalypsi reviviscendo apud nos voluisset addere, numquid non potuisset? Sic de beato Augustino, qui multa addidit ad librum de civitate Dei, cum revidit. Modo symbolum factum in Nicæa, & per apostolos factum, per ecclesiam, & auctoritate ecclesiæ. [g] Nam illa ecclesia quæ fuit tunc, est nunc, & usque ad finem mundi: & sic semper ipsa potest addere, quia ista additio non fit ab extraneis, sed ab ipsamet. Et quod dixi de ecclesia, idem est dicendum de habente potestatem universalis ecclesiæ, ut summus pontifex. Et quod summus pontifex habeat potestatem universalis ecclesiæ, clare probatur, & per euangelia, & per concilia, & ex sanctis doctoribus Græcis & Latinis: & audistis in epistola [h] beati Liberii, qui dicit a domino habere hanc auctoritatem pro universali ecclesia decernendi veritatem. Et quia est alius articulus, nolo illum intrare, sed cum erimus in illo, clare ostendemus hoc.

IMPER. De hac materia multoties dixistis, & non permisistis, quod nostri quid dicerent. Nam nos uno respectu volebamus præterire: sed alio respectu, quia tangit nos, producemus jura nostra, si vos permiseritis nobis. nam in his non habemus inopiam.

CARD. Si tua serenitas intellexisset totum, non dixisset hoc. Dixi, quod nunc nolo intrare materiam hanc, sed erit tempus ad hoc: & dixi solum unum verbum, æquiparando ecclesiam summo pontifici. Et cum vos, domine Ephesine, allegavistis Vigilium, quod ibi sunt duo quæ faciunt contra nos, quod in Constantinopolitano fuit declaratum, & postea fuit susceptum [i]: dico quod hoc modicum prodest, quia habemus alibi, quod in hac synodo fuit declaratum hoc, videlicet in actione tertiæ synodi, ubi dicitur, quod Cyrillus magnam lucem præbuit symbolo, quod Nestorius male intelligebat, fuit necesse ut Cyrillus & synodus melius declararent: nec fuit susceptum solum symbolum, sed declaratum, cum non sit admissus Nestorius secundum mera verba symboli Nicæni loquens, nisi illa duodecim capitula approbaret. Et in quinto concilio dicitur, quod Vigilius anathematizat eos qui aliud quam symbolum sapiunt. Hæc verba, aliud symbolum, si intelligerentur aliud, id est verbum, esset malus sensus, quia semper quod quis diceret verbum, incurret pœnas. Ergo quicumque diceret aliud verbum, esset anathema. Si intelligatur aliud, id est symbolum, dico quod intelligitur aliud, id est malum vel corruptum, vel extra sensum pietatis: & hoc

a Ephesinus scilicet.

b Diffinitione 7. synodi act. 7. cujus hæc sunt verba: intentionē veritatis sectantes nihil addimus, nihil adimimus, sed omnia quæ catholicæ sūt ecclesiæ, immutilata servamus, & sequētes sancta sex universalia cōcilia, &c.

c scilicet contrarii Flaviano.

d a contrariis Flaviano.

e In concilio Calchedonensi act. 1. sub tit. Libellus confessionis Eutychis. §. Et cum legerentur: in edit. Coloniensi.

f scilicet diffinitiones.

g Supple intelligitur factum.

h Quæ sup. 13. sup.

i In concilio scilicet Calchedonensi; h sequitur card. replicare quæ supra dixerat, propterea videnda & superius notata.

hoc modo bene ſtat. Ad id quod ultimo petiiſtis depoſitum, dico, quod ſymbolum noſtrum eſt unum & idem, & quod patres ſanctæ Nicænæ ſynodi curarunt de veritate, & non de ſyllabis verbalibus; quia dicitur in tertia ſynodo, quod Nicæna ſynodus venit ad declarandam fidem; eccleſia noſtra dogma illud declarans, fidem declaravit Nicænæ ſynodi, & euangelicam, & apoſtolicam: ſi pax optatur, membra ſuo conveniant capiti, & Iulii papæ [a] verbis inhærentes, qui his verbis utitur: Indignum eſt quemquam vel pontificum, vel alium, illam regulam refutare, quam vidit ſedem beati Petri docere & tenere. Multum convenit, ut totum eccleſiæ corpus in eadem obſervatione concordet, cum ſede apoſtolica, ubi Chriſtus totius eccleſiæ poſuit principatum. Nonne clare conſpicitis, quod totum veſtræ contentionis fundamentum reſidet, quia aſſeritis, prohibitionem in tertia ſynodo factam, cum primo etiam faſſi eſtis ante fuiſſe declaratum ſymbolum; & ego luce clarius oſtendi ante fuiſſe prohibitionem factam, & ſic neceſſario prohibitionem ſe extendere ad falſam fidem: niſi vellemus aſſerere, Conſtantinopolitani concilii patres affectos anathemate: quod nullus noſtrum admitteret. Nonne videtis, vos tantum duo aſſeruiſſe ſymbola, & nos tertium apoſtolorum clariſſime demonſtraſſe, & clare oſtendi Conſtantinopolitano ſymbolo verbum, De cælis, deficere, cum quo verbo vos & nos cantamus ſymbolum? Liquet luce clarius prohibitionem non ſe ad verba & ſyllabas extendere, ſed ad diverſitatem ſenſus & contrarietatem fidei, ſine eo, quod etſi verbalis eſſet prohibita additio, cum hæc poſitivæ prohibitionis conſtitutio foret, ſole clarius oſtendi, eamdemmet eccleſiam, & ejuſdem eccleſiæ poteſtatem habentem ſummum pontificem, hac prohibitione aſtringi non poſſe; de quibus etſi aliqua corrigeremus, [b] nonne eccleſiæ poteſtatem auctoritatemve commiſceremus? Volui hoc proceſſu vobis ſatisfacere, & luce clarius oſtendere, patrum intentionem ſe non extendere niſi ad verba & ſyllabas fidem mutantia, non ad declarantia veritatem, Et quia ſpero, Spiritus ſancti gratia cito vincturos vos omnes eodem vinculo caritatis, aliis verbis exaſperare vos nolo; ſed tantum rogo ut habeamus reſpectum ad veritatem, & removeamus de animis noſtris quæ poſſent tollere cognitionem veritatis, & eam totis ſenſibus amplectamur.

AND. Hora jam 23. pulſaverat, ingreſſa 24. cunctis frigore, inedia, attentione agitatis, finis extitit collocutionis diei illius.

Et impoſitus eſt quæſtioni propoſitæ verbalis additionis finis: & ut ad proceſſionis dubium converterentur patres, ordinatum extitit. Sed quia fuerat peſtis ſuſpicio, ne increbreſcentibus caloribus æſtatis proximæ inficeretur ſacer cœtus, concluſione facta de concilio Florentiam transferendo, ad Florentinum concilium proceſſionis materia eſt dilata: ſicque in cathedrali Ferrarienſi eccleſia ordine, modove, quo in œcumenici concilii declaratione convenerant, ſummo pontifice, Latinis Græcorumve patribus cum eorum imperatore præſentibus, infirmitate patriarcha abſente, legitimo tamen deſtinato mandato, decretum eſt, concilium de Ferrarienſi civitate ad civitatem Florentinam, Græcis annuentibus, eſſe tranſlatum. Decreti autem tranſlationis verba per dominum Antonium Portugallenſem epiſcopum in generali ſeſſione lecta, fuerunt hæc.

TRANSLATIO CONCILII FERRARIA FLORENTIAM.

Eugenius epiſcopus ſervus ſervorum Dei; ad perpetuam rei memoriam.

DECET œcumenici concilii locum, ad quem viri electi ex toto Chriſtiano orbe conveniunt, in quo inter alia hominibus neceſſaria hoc potiſſimum ſit, aeris ſalubritas, ne ob infecti aeris contagionem peſtiferam, quam cuncti naturaliter timent, fugiunt & metuunt, hi qui in concilio præſentes ſunt, abire inde, re infecta, compellantur, abſentes vero illuc accedere recuſent. Expedit profecto eos qui ad res arduas in ſynodis pertractandas confluunt, omni alia cura, omnique timore vacuos eſſe, ut rebus publicis quietius liberiuſve intendant. Optaviſſemus idem ipſum univerſale concilium, quod in hac inchoavimus civitate, apud eamdem continuare, & in ea perfectam occidentalium & orientalium eccleſiarum unionem conſummare feliciter, & ibi finem optatum imponere, ubi initium dedimus. Et quamquam cum peſtis autumno proximo hanc urbem affligeret, a pleriſque inſtantia fieret, ut ſynodus ipſa ad locum transferretur non infectum: quia tamen, ſicut aſſolet, adveniente hieme, illa prorſus ſperabatur ceſſare, uſque ad hunc diem dilatum extitit. Cum vero illa in dies perſeveret, timeaturque veriſimiliter proximo vere atque æſtate vehementius invaleſcere, omnes judicant conſuluntque non modo utile, ſed neceſſarium fore, ut ad alium hoc morbo liberum confeſtim migrandum ſit locum.

Quocirca ex hac & nonnullis aliis rationabilibus cauſis, conſentientibus cariſſimo filio noſtro Ioanne Palæologo Romæorum imperatore, & venerabili fratre noſtro Ioſepho patriarcha Conſtantinopolitano, ſacro approbante concilio, ipſam œcumenicam ſeu univerſalem ſynodum ab hac civitate Ferrarienſi ad civitatem Florentinam, omnibus manifeſte liberam, ſecuram, pacificam & quietam, aeriſque ſalubritate lætantem, & ad quam inter Tyrrhenum Hadriaticumque mare optime ſitam, ab orientalibus & occidentalibus commode accedi poteſt, harum ſerie, in nomine ſanctæ Trinitatis Patris & Filii & Spiritus ſancti, exnunc transferimus, & tranſlatam eſſe decernimus, cum his plenis ſecuritatibus & ſalvis conductibus, quos initio hujus ſacri concilii præbuimus.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam noſtræ tranſlationis & conſtitutionis infringere, vel ei auſu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præſumpſerit, indignationem omnipotentis Dei & beatorum apoſtolorum eius Petri & Pauli ſe noverit incurſurum.

Datum Ferrariæ in ſeſſione publica in eccleſia majori ſolenniter celebrata, anno incarnationis dominicæ 1438. quarto Idus Ianuarii, pontificatus noſtri anno 8.

AND. Hac igitur in tranſlatione noſtram diei hujus hiſtoriam, nova id ſuadente mate-

Collatio decimaquarta.

ria, terminabimus, ad diem alium redituri, quo Florentiæ catholicis disputationibus declarata commemorabimus. Vale.

Lud. Et tu vale: in crastinum, oro, hoc in loco juxta promissa convenias.

And. Fiet: iterum vale.

Lud. Felix i carissime frater.

Antequam reliqua ex Andrea prosequamur, opportune hic juxta temporis ordinem epistolas Eugenii, quibus principes hortabatur ad concilium, inserendas duximus.

Eugenius, &c. Carissimo in Christo filio Henrico regi Daciæ illustri salutem.

Num. III. CUM variæ nobis multiplicesque semper hactenus incubuerint solicitudines ad commissum desuper officium pastoralis curæ gregis dominici debite exequendum, magna & omni ex parte laudabilis solicitudo est visa circa rem unionis orientalis ecclesiæ cum ecclesia occidentali, quæ pro Dei miseratione nostris temporibus est oblata: ad quam tractandam, ut dudum jam feliciter cœpimus, unionem, ac ipso domino & Deo nostro propitio obtinendam, totis animi & corporis viribus properamus. Et licet multos hactenus in ea re perpessi fuerimus labores, pluribus tamen anteactis mensibus immixta laboribus ipsis multa ob supervenientem in civitate Ferrariensi pestem subivimus etiam mortis pericula, quam ingentem ac continuo invalescentem, multis ac pene omnibus in eo loco pro œcumenico concilio existentibus, locum alium propter hoc desiderantibus, ea ratione inclinare supersedimus, ut si forte per hiemis adventum, ut verisimile erat, ea cessaret pestis, inchoatam hujusmodi unionem orientalis ecclesiæ in loco, ubi cœpta fuerat, ad optatum finem perduceremus.

Cum vero ea pestis per ipsam hiemem, ut antea, perseveraret, nullique amodo dubium videretur, quin per & æstatem continuo invalesceret; ne tantum & diebus nostris incomparabile bonum ex hujusmodi morbo pestis intercipi, aut aliquo morbo turbari posset, & liberum esset omnibus pro Dei gloria in hoc œcumenico concilio in vinea domini sabaoth collaborandi nobiscum, utriusque occidentalis & orientalis ecclesiæ accedente consensu, inde sacrum œcumenicum concilium (prout ex copia translationis, quam hic mittimus interclusam, videre poteris) transtulimus ad civitatem Florentinam, locum quidem ad id idoneum, & semper alias; quoties de ipso futuro concilio tractatum fuit, nominatum, tamquam omnibus nationibus & populis, ut audiebamus, valde gratum.

Ea autem translatione facta, & cedulis de nostro & Romanæ curiæ discessu, ex more, publico in loco affixis, iter ingressi, tamdem duce domino ipsam Florentinam civitatem præsenti die applicuimus, ubi magna cum cleri & populi alacritate suscepti fuimus. Quod tuæ celsitudini ad gaudium facimus notum, eamdem in domino exhortantes, ut postquam cœptum pridem pro dicta unione orientalis ecclesiæ, aliisque maximis in Dei ecclesia bonis operibus, concilium œcumenicum, auctore Deo, est in loco salubri, tuto, libero, & omnibus populis nationibusque grato, tuos oratores ad id mittere, ac prælatos in tuis dominiis constitutos, ut veniant, hortari velis, ne per tuam excellentiam aliqualiter desit, quin utriusque ecclesiæ unio cum ceteris sanctis operibus inchoatis feliciter perficiatur. Datum Florentiæ anno incarnationis dominicæ 1438. &c.

Similiter scriptum est regi Scotiæ; Ludovico comiti Palatino Rheni & duci [a] Bavariæ; marchioni Brandeburgensi, duci Saxoniæ, Moguntinensi, Coloniensi, Trevirensi, archiepiscopis.

De ingressu Græcorum in civitatem Florentiæ.

And. Quamvis ad constitutum locum festinus advenerim, tua me solicitudo prævenit.

Lud. Quæ pridie audivimus, ut præambula notionis Spiritus, magis sensum concitarunt quam foverunt. Erant meo sensu fidei non multum opportuna, [b] data notione processus Spiritus sancti, ut plurimum concitatus ex pristinæ diei sermonibus, ut sequentia audirem, ad locum constitutum avide redii, ut fastidium additionis, non divinum sed positivum jus (ut tuo utar vocabulo) continens in gaudium convertamus, referas, oro, pollicitæ rei progressum.

And. Florentiæ cum summus pontifex maximus, imperator & patriarcha, Latinorum Græcorumve patres advenissent, disputationum constituerunt progressum.

Lud. Oro, ante disputationum certamina, ut referas quo ordine recepti sunt Græci. Scio Florentinos cives in his receptionibus, ut appareant, curiosos.

And. Patriarcha, duobus ex cardinalibus, domino de Columna & domino Firmano, alias sanctæ Mariæ in Via lata, diaconibus cardinalibus obviam extra portam euntibus, cum prælatorum multorum comitiva in civitate ductus, domum sociatus est. Prævenit in veniendo imperatorem. Florentinos hoc speciale eo die fecisse conspectum est, quod pro tunc officiales, quos dominos vocant, ad sedile quoddam ante eorum palatium descenderunt, expectaruntque quousque patriarcha transiens ad eos advenerit: quo adveniente surgentibus, interprete Leonardo Aretino dominii eorum cancellario, in Græco plurima dixere: quo abeunte, palatium ingressi sunt. Nulla adfuerunt spectacula, cum festus dies non fuerit. nam scitis gentes illas festo in die jucundissimas, diebus vero aliis exercitio indefesso vacare. Sed quia imperator die festo advenerat, ac Dominico carnisprivii civitatem ingressus est, magnum apparatum fecerant, & hominum ac mulierum concursus per stratas singulas. Potissime namque civitatis illius exhibitio, est ornatarum dominarum & virorum, ut me melius noscis: pluvia tamen spectaculi pompam abstulit. Venit namque ex insperato, quam primum limina civitatis imperator ingressus est, pluvia tam grandis, ut receptui se quælibet pompa dederit: quinimo viarum constitutus ordo, nimborum turbine, servatus non extitit, sed breviori celeriorive calle domum perductus est. Et quod mirandum magis extitit, quam primum limina domus ingressus est, cessavit pluvia. Advenerunt & cardinales omnes ad portam civitatis, qui eum cum turbine illo plurimum madefacti domum associarunt. Domini

Domini civitatis ad portam civitatis pedites advenere, eidemque per eorum cancellarium Leonardum Aretinum multa dixere, quibus gratissimum ejus adventum recipere commemorarunt: pluvia hac impediente, nullum habitum est ex novitate spectaculum.

Ordinatum est, ut disputationes progressum acciperent: Græcis tamen volentibus particularem quamdam conventionem, facta est, antequam in publicum prodirent: de qua & mentionem non facerem, cum publica tantum gesta adscribere disposuerim. Sed quia præambulum extitit publicarum referendarum disputationum, de ea verba faciam. Petiti sunt 40. ex nostris, & ex Græcis totidem, ut ad certum venirent colloquium: convenientibusque cunctis in palatio apostolico secreto in conventu, summo pontifice, imperatore, octuaginta aliis, dominus sanctæ Sabinæ, sancti Angeli cognominatus, hæc in medium protulit.

CARD. [a] Viri fratres, hactenus multa dicta sunt: videtur admodum supervacuum in his insistere, sed veniendum ad processionis Spiritus declarandam doctrinam. Imperator vero respondit, quod arbitratur aliquod medium esse inventum, sed per deventum ad disputationem processionis Spiritus sancti, non intendit a prima recedere. Cui per reverendissimum dominum responsum est, quod omni tempore, si de qua re in ea dubitaverint, eisdem plenissime satisfiet: conveneruntque ut 2. Martii fieret conventio publica.

NOTÆ HORATII IUSTINIANI

AD DECIMAMQUARTAM COLLATIONEM.

1 *Concilii.*] Concilii Calchedonensis actione 5. alias 6. his verbis: *Diffinit sancta synodus, alteram fidem nulli licere proferre, aut conscribere vel componere, aut sentire, aut alias docere: eos autem qui audent componere fidem alteram, aut proferre, aut docere, aut tradere alterum symbolum*, &c. Eadem sunt verba sextæ synodi actione 18. quæ & magis ponderat hic Ephesius, quæ sic se habent: *Diffinimus aliam fidem nulli licere proferre aut conscribere, componere aut sapere, vel etiam aliter docere.*

2 *Prohibitionem*] Nimirum symbolum Constantinopolitanum factum fuerat ante concilium Ephesinum, & sic ante prohibitionem. Quæ responsio non solvit argumentum. Etenim ultra ea quæ dixit cardinalis, cum concilium Ephesinum prohibeat omne aliud symbolum præter Nicænum, si prohibitio tendit etiam ad verba addita, quamvis vera, sequeretur quod prohiberet etiam Constantinopolitanum.

3 *Sexti concilii.*] Actione 18. Qui vero præsumpserit fidem alteram componere, vel proferre, vel docere, vel tradere aliud symbolum volentibus converti; aut qui novitatem vocis vel sermonis adinventionem, ad subversionem eorum quæ nunc a nobis determinata sunt, introducere, &c.

4 *Terminatorum.*] Id est, intelligitur prohibitio, & respicit non solum ipsam terminationem fidei, sed etiam omnes terminos in ea prohibitione distinctos; nempe immutare, innovare voces, syllabas, &c. ut in præfatis conciliis & epistola sancti Cyrilli supra sæpe citatis.

5 *Fide.*] Id est, diffinitionem fecit eorum quæ sunt fidei, sed non distinxit in lege prohibitionis: quod ille solum transgredi intelligeretur, qui mutaret sensum, non autem verba.

6 *Conaretur.*] Deest aliquid, sed sensus est: Qui conaretur non obstante quocumque termino prohibitionis dictam additionem, seu dictionem, Filioque, trahere & accommodare, posset etiam dicere, quod liceret immutare ipsam diffinitionem in dogmatibus fidei ex vi ipsius prohibitionis, quæ æqualiter fertur ad syllabas & substantiam fidei.

7 *Septimi.*] Septima synodus actione 7. in diffinitione, cujus hæc sunt verba hic confuse relata: *Igitur cum diligentia perscrutantes & discutientes, & intentionem veritatis sectantes, nihil detrahimus, nihil addimus.*

8 *Legerentur*] Argumentum Latinorum obscure replicat hic Ephesinus: sed sensus clare colligitur ex 1. actione concilii Calchedonensis IV. in ordine, in qua narratur, quod Eutyches hæreticus recitata fide & symbolo Nicæno, quia in eo non damnabatur expresse ejus hæresis, dicebat se adhærere prohibitioni concilii Ephesini, & nolle aliquid credere ultra fidem Nicænam, sed in ea velle vivere & mori. Contra Eutychem exclamavit Eusebius Dorylæi, mentitum esse affirmans, quia non extabat hic canon Ephesini concilii de non addendo fidei Nicænæ, si opus esset, ad hæresum damnationem. Dioscorus defensor Eutychetis contradixit Eusebio, eumque una cum Flaviano deposuit, tamquam transgressores concilii Ephesini. Dum hæc legerentur in generali concilio Calchedonensi, damnati fuere Dioscorus & Eutyches, & laudati Eusebius & Flavianus. Hinc optime Latini in hoc Florentino concilio inferebant, posse addi symbolo urgente necessitate, nec ideo fieri contra prohibitionem Ephesini concilii. Hoc est argumentum quod refert Ephesius, & cui nil apte respondit.

9 *Obstat.*] Nil obstat dictum Flaviani asserentis Christum habuisse duas naturas secundum rectam fidem. Nam nec intentioni, nec dictionibus symboli Nicæni addidit: & qui eum condemnarunt, tamquam addidisset, errarunt ab æquivoco. nam ipse non addidit symbolo, sed extra symbolum explicabat fidem catholicam.

10 *Non semper.*] Non sunt verba Vigilii, sed Eutychii in sua professione fidei quam misit Vigilio, & quam ipse Vigilius in epistola sua refert & approbat: propterea ut verba Vigilii afferuntur ab Ephesio. Extat autem hæc epistola in actis quintæ synodi, collatione 1. in fine.

11 *Dixisset.*] Id est, Quomodo Vigilius in epistola citata dixisset, non aliud symbolum præter istud, si voluisset dicere contrarium? Latius enim patent verba, præter istud, quam contrarium. Etenim mutans syllabas in symbolo, dicitur facere præter istud symbolum, quamvis non faciat contrarium in sensu.

12 *Dispensationem.*] Sic apud Græcum scriptorem sess. 15. *Prudenti dispensatione additum est, eadem pariter tollatur, ut recipiatis fratres dolore excruciatos, & caritatem tanti facientes.*

13 *Sapientibus.*] Legendum non solum de sapientibus, sed & de loquentibus. Nimirum invehitur in Græcos contendentes, verba diffinitionis extendi non solum ad mutationem sensus, sed & verborum.

14 *Calchedonense.*] Actione 15. canone 28. qui est apocryphus, ut probat Baronius annalium tom. 6. anno Christi 451. num. 136. sed argumentum Iuliani cardinalis habet robur ad hominem, nimirum contra Græcos, qui canonem illum recipiunt: & tandem prævaluit in ecclesia præcedentia sedis Constantinopolitanæ, ut infra dicetur nota 21. collationis 22.

COLLATIO DECIMAQUINTA.

COLLATIO DECIMAQUINTA,

QUÆ EST PRIMA FLORENTIÆ habita die 2. mensis Martii.

Auctoritatibus sanctorum patrum Epiphanii & Basilii probatur, Spiritum sanctum procedere a Patre & Filio.

AND. PRIMO [b] in conventu Florentiæ convenientibus cunctis ordine & modo, quo Ferrariæ relatum est, in quo nec imperator, nec patriarcha interfuit, incepit provincialis Lombardiæ hoc modo.

[b] Hanc Græcus scriptor facit secundam sessionem Florentiæ habitam, quæ apud eum est sess. 18. in ordine.

PROVINC. Cum benedictione sanctissimi domini nostri, injunctum satisfaciendi & disputandi officium de ea quæ in nobis est fide processionis Spiritus sancti suscipiens, ubi juxta sententiam beati Augustini in primo de Trinitate, cum modestia & timore agendum est, & attentissimis auribus & devotis audiendum. In primis si aliquid minus perite & parum caute a me dictum vel expositum fuerit, emendari cupio ab eadem sanctitate, quæ Petri & fidem & sedem tenet, & etiam a reverendissimis patribus & dominis meis assistentibus. Consequenter vero cum inter nos divina tractari cœperint, nec debeat verborum esse litigium, sed exquisita verborum veritas, spem in illum concipiendam censemus, qui mentem illuminat & inducit in

COLLATIO DECIMA-QUINTA.

in omnem, sicut Dei Filius promisit, veritatem. Sic enim speramus in Dei benignitate, quoniam qui voluit hujusmodi causam de processione Spiritus sancti in præsenti sacra & œcumenica synodo moveri, per eumdem Spiritum concedere habet, ut cum omni mansuetudine & modestia ipsius veritas clareat, & instruantur omnes sine schismate & contentione veritatis, ut tandem uno ore, uno corde idipsum juxta sententiam apostoli omnes dicamus, & sicut unus est Christus & una fides, ita simus in una fide, idem in Christo corpus. Nunc, his præmissis, ad rem ipsam venio; & in primis tria notificanda sunt. Primum, cum serenissimus imperator primum in una congregatione coram omnibus deputatis dixerit, quod si veniebamus ad istum articulum processionis, non tamen habeat primam materiam additionis pro derelicta, cum adhuc aliqua haberent producenda in illa materia. Nos, quemadmodum reverendissimus dominus sanctæ Sabinæ dixit, & nunc secundo dicimus, quod semper sumus parati ad audiendum in eadem materia quæ voluerint allegare, sperantes in domino ita eis satisfacere, prout in aliis satisfactum est; & sic de hujusmodi oblatione & nunc & semper protestamur. Verum quia pro faciliori expeditione, tam sanctissimo domino nostro, quam & suæ serenitati placuit, ut illa omissa, transiremus ad hanc: notificamus secundum, videlicet quod quia serenissimus imperator sæpius Ferrariæ in hujusmodi collationibus dixit, quod sibi videbatur pro faciliori expeditione, ut non faceremus prolixos sermones, sed de argumento in argumentum, de testimonio in testimonium, seu de capitulo in capitulum procederemus, quemadmodum & vos, reverendi patres, quandoque idem dixistis: volens sanctissimus dominus noster morem gerere suæ serenitati & istis patribus, etiam considerans quod materiæ per hunc modum facilius expediuntur, contentatur ut in sequentibus & in præsenti disputatione hunc teneamus modum. Tertio videtur inter nos hoc esse firmandum, ut habeamus in præsentibus discussionibus testimonia scripturarum & sanctorum patrum, qui ab ecclesia admittuntur, post rationes quæ adjiciuntur, ut terminos nostræ disputationis, quos non liceat præterire, nec arguenti, nec respondenti. Et hoc edocemur a sanctis patribus, maxime a beatissimo Agathone papa in epistola ad Constantinum imperatorem in sexta œcumenica synodo [a], in qua de suis apocrisariis loquens, sic dixit: Quibus apocrisariis & testimonia aliquorum sanctorum patrum, quos apostolica sedes suscipit, cum eorum libris tradidimus, ut facultatem suggerendi a Christianissimo imperio tuo consecuti, ex his dumtaxat satisfacere studeant. Idem aiunt sancti patres concilii Calchedonensis in allocutione habita ad Marcianum [b], quæ incipit: Et hoc profecto vestrum decebat imperium: ubi de epistola Leonis ad Flavianum sic loquuntur: Non igitur admirandi Romanæ urbis præsulis epistolam velut innovationis offendiculum criminentur, sed si non est divinis scripturis coaptata, redarguant; si non præcedentium patrum sententiis combinata. & infra: Atque ut nulla his qui apostolicum virum lacerant, in civitate relinquatur occasio, consonantia epistolæ ejus sanctorum patrum testimonia ad certiorem notitiam vestræ pietatis ex multis pauca mittimus. His præmissis ad rem propriam

a Actione 4.

b Par. 3. initio.

A descendens, cum in qualibet [a] disputat: quid semper præponatur, cum de processione Spiritus sancti sermo inter nos esse debeat. Inquirimus primo a vobis, quid per nomen processionis intelligatur aut in humanis, aut in divinis. Et causa inquisitionis est hæc, quia juxta sententiam beati Dionysii in libro de divinis nominibus [c], ex creaturis Deum ipsum nominamus: & in scriptura sacra hoc nomen, processio, nedum Spiritui sancto, sed & Filio tribuitur. Dicitur Ioannis 8. *Ego ex Deo processi, & veni.* & de Spiritu sancto dicitur, quod ex Patre procedit. Et hoc pro tanto dictum est, quod credimus, quod inter omnes alias materias hanc primam, videlicet, potissimam habere debeatis. Dicatis, si quid B vultis.

ANDREAS. Collocuti sunt parum adinvicem Græci, demum unus illorum locutus est.

EPHES. Reverendi patres & domini, ad prima quidem quæ dicta sunt per reverendum patrem, cum extra materiam rei propositæ sint, & etiam utrisque nobis eadem videantur, per hoc non est opportunum respondere ad omnia impræsentiarum particulariter. Verum ad inquisitionem illam nobis propositam per vos, respondemus hoc, quod nomen processionis diverse & in humanis & in divinis dicitur. Nam convenit C hoc in divinis duabus processionibus divinarum personarum, maxime autem & proprie secundum theologiæ rationem, de processione Spiritus sancti a Patre dicitur, & in sacra scriptura & apud omnes sanctos ecclesiæ etiam hoc nomine distinguitur & discernitur processus essentialis Spiritus sancti a Patre a processu Filii a Patre. Nam quidem alia harum processionum dicitur nativitas, alia processio. Multa denique istorum nominum & proprie & communiter de aliquibus prædicantur, propterea non est mirandum, si hoc verbum processionis aliquando, sed raro, de processu Filii a Patre dicitur. Deinde vox [d] illa, *Exivi a Patre*, aliud quidem significat quam, D Ego processi de Patre: nihilo minus modus processionis Spiritus a Patre ineffabilis & incomprehensibilis apud theologos nuncupatur, cum modus nativitatis apud nos notissimus sit. Propterea de processu hoc Damascenus dicit: Alius modus existentiæ hic incomprehensibilis, alius quam nativitas Filii. Hæc sunt, quæ volui respondere.

d Ioan. *Exivi a Deo, & veni.* Ioan. 8. *ego ex Deo processi.*

PROVINC. Intelleximus processum in divinis ex responso, ex qua responsione tria eliciuntur. Primum, quod nomen processionis in divinis est commune Filio & Spiritui sancto. Secundum, quod magis proprium est Spiritus sancti quam Filii. Et causa est, quia processio per modum verbi est magis nota nobis, quam ex parte E voluntatis: ideo nomen processionis tribuitur Spiritui sancto. Tertium est, quod processio dicitur essentialis. Modo quæro de isto tertio, cum in personis divinis non reperiatur nisi essentia & proprietas, seu relatio: quid est hoc dictu, quod processio est essentialis in persona divina? Estne accipere essentiam, esse, seu substantiam ab alia? Quia processio videtur esse egressus. Si autem est processus essentialis, tunc Spiritus capit essentiam a Patre: & cum esse sit idem quod essentia, idem igitur sunt penitus altero sumpto. Quæro, si sic intelligitis illam processionem essentialem, dicatis, ut concludamus.

EPHES,

A EPHES. Talem intelligo processionem Spiritus a Patre, per quam Spiritus accipit esse a Patre, & omne quod est, proprie dicitur Spiritus sanctus.

PROVINC. Placet, habemus hanc conclusionem, quod accipere Spiritum sanctum procedere a Patre, est esse reale. Tunc dico sic. A quo Spiritus sanctus in divinis accipit esse, ab illo dicitur procedere: sed dicitur, quod Spiritus sanctus accipit esse a Filio: ergo Spiritus sanctus procedit a Filio in propria significatione processionis, ut dixistis. Quod autem Spiritus accipiat esse a Filio, hoc potest ostendi multis testimoniis. Dicatis.

B EPHES. Nos primum jam concedimus, sed ultimum negamus: & ideo petimus ut ostendatis, quod Spiritus sanctus accipit esse a Filio.

PROV. Placet quod dictum est, quia jam concludemus, quod Spiritus sanctus accipiat esse a Filio. Primo ostenditur ex auctoritate sancti Epiphanii, qui in quodam opere vocato Anchorato, quam auctoritatem transcripsit generalis Camaldulensis ex libro Græco. Primo dicit [a] sic: Pater Filium vocat eum qui ex ipso est, Spiritum vero sanctum, qui solus ab utroque est: modo si Spiritus est ab utroque, ergo accipit esse. Item in eo opere hoc dicit: Quemadmodum nemo novit Patrem nisi Filius, nec Filium nisi Pater; sic [b] audeo dicere: nec Spiritum sanctum quis novit nisi Pater, & Filius a quo recipit, & a quo procedit: nec Filium, nec Patrem, nisi Spiritus sanctus, qui glorificat veraciter, qui docet omnia, qui a Patre & Filio est. Ex hac auctoritate sanctus Epiphanius pro eodem accipit procedere a Patre, procedere a Filio, & esse ab utroque. Ergo ex hoc testimonio habeo, quod Spiritus capit esse a Filio. Dicatis ad hanc auctoritatem.

C EPHES. Cum pollicitus fueris probare Spiritum accipere esse a Filio, nullatenus facere potuisti, nec produxisti aliquid jacens apud aliquem doctorem ecclesiæ; nec ab aliquo colligitur. Nam si Spiritus sanctus est a Filio, non propter hoc procedit a Filio. Nam esse multipliciter dicitur, nec est necessarium, quod omne quod est ab aliquo, ab ipso habeat esse, ut concludis. D Quod dixisti, auctoritas ultima beati Epiphanii nedum non opitulatur, sed facit contra vos. Non enim sanctus Epiphanius dixit Spiritum accipere esse a Filio, sed accipere a Filio. Hoc autem ipse dixit, habita occasione euangelii, in quo dominus dixit: *A me recipit, & annuntiat vobis.* Vnde manifestum videtur, sanctum Epiphanium non habuisse intentionem ut dicitis. Nam si ille habuisset intentionem vestram, dixisset sic, quod nemo noscit Patrem & Filium, nisi Spiritus sanctus, a quibus procedit & accipit. E hoc modo monstrasset esse idem, accipere & esse. Cum autem distinguit per pronomen, & inducit, videlicet a quo procedit, & a quo accipit; significat diversum esse, procedere & accipere; & quod procedere significat subsistentiam sibi a Patre, accipere autem consonantiam & æqualitatem & conglorificationem ad Patrem & Filium, secundum quam ipse Spiritus annuntiat discipulis quæ sunt enuntianda, habita occasione a Filio. Ergo nihil facit hæc auctoritas ad propositum, a neutro horum concluditur Spiritum accipere esse a Patre & Filio. Hoc contestantur mihi beatus Cyrillus & Chrysostomus, quorum beatus Ioannes Chrysostomus [c] exponens auctoritatem euangelicam, Spiritum accipere a Filio dicit: *Accipiet a me*; hoc est, a quibus ego dixi, id est a mea scientia; videlicet, consona ei dicet. Beatus autem Cyrillus in Thesauris [d] eamdem annotationem exponens, dicit: Non enim naturæ significabat differentiam sui & Spiritus, dicens Filius, quod a me accipiet, & annuntiabit vobis: sed quod uteretur verbis illius propter substantiæ identitatem, & omnino ejusdem naturæ æqualitatem, & ejusdem honoris. Cum autem patres [e] intellexerint, quod de verbis dicitur, Spiritum accipere a Filio, & annuntiare apostolis; non utique ab hac voce possumus capere, Spiritum accipere esse a Filio.

c Homil. 78. in Ioan.
d Cap. 14.
e Ita intellexerint illa verba.

PROV. Audivimus quæ dixisti, volens tollere sensum illius sancti viri Epiphanii. Sed nunc volo instare, quod illa sit intentio Epiphanii, quam dixit: unam rem esse ab alia, non alio modo potest intelligi, nisi ut capit esse suum, quod est ab illa. Nos dicimus, & beatus Dionysius in capite 2. de divinis nominibus, quod creaturæ sunt a Deo. Modo quæro a vobis, si per hoc quod creaturæ sunt a Deo, intelligitur quod capiant esse a Deo.

EPHES. Hoc ita sese habere dicitur: sed propter hoc non sequitur, quod omne quod est ab alio, ergo accipit esse ab illo.

PROV. Confitemini, creatura est a Deo, ergo accipit esse a Deo?

EPHES. Confitemur de creaturis, quia per eum modum dicuntur esse, quo modo capiunt esse.

PROV. Datis rationem in creaturis, nunc in dicto Epiphanii, cum dicit, Spiritus est a Filio, verbum istud, est, importat esse; aut importat illud esse quod accipit a Filio, aut aliud: non est dicendum, quod importat esse extraneum a Patre. Ergo necesse videtur concludendum, quod accipiat illud esse, quod habet Pater, quia unum esse est in divinis nominibus; & istud esse capitur, cum dicitur, est a Filio. Secundo Epiphanius in hoc dicto præmittit duo dicta euangelii.

EPHES. Discutiamus hanc primam auctoritatem.

PROV. Volo hanc auctoritatem dicere, quia dictum est in eodem contextu.

EPHES. Legatur auctoritas.

PROV. Eam dixi ad literam.

EPHES. Legatur, quia ille liber apud nos habetur suspectus.

PROV. Volo instare, quod ubicumque reperitur, est Spiritus, sequitur, ergo capit esse a Filio.

EPHES. Legatur.

PROV. Præsupponatis, quod ita sit, & liber veniet [f]. & vos concessistis, quod est a Filio, sed non capit esse. Nos mittimus pro libro: medio tempore præsupponamus hanc auctoritatem. Nemo novit Spiritum, nisi Pater & Filius, a quo procedit & a quo accipit. Sic ergo modo continuando dicit sic: Nec Filium, nec Patrem quis novit, nisi Spiritus, qui veraciter glorificat, qui docet omnia, qui a Patre & Filio est; etiam quod primo dixerat, accipit, nunc dicit est: & cum in divinis sit unum esse, & hoc verbum, est, designet esse: ergo id capit a Filio, [g] & necesse oporteret dicere; si hoc non esset, quod esset a Filio, prout creaturæ a Deo, quod

f Prout allatus fuit, ut infra hac eadem collatione.
g Id est, & necesse est ita dicere: alias esset sensus, quod esset a Filio, ut creatura.

COLLATIO DECIMA-QVINTA.

quod hæc sit sententia Epiphanii, quod per verbum, est, intelligat accipere essentiam; ita dicit in eodem Anchorato parum supra. Spiritus sanctus semper non natus, non factus, non confrater, non avus, sed de substantia est Patris & Filii: ergo per verbum, est, non potest intelligi, nisi quod accipit esse.

A

EPHES. Dicitis, reverende pater, quod quia Spiritus sanctus dicitur esse a Patre & Filio, ergo habet esse a Patre & Filio: intelligitisne per hunc modum, ut quando dicitur Spiritum esse a Patre, intelligatur a persona Patris: quando a Filio, a persona Filii: quando ab utroque, a persona utriusque?

PROV. Dico, quod cum dicimus esse a Patre, intelligo, ut a persona Patris: idem cum dicitur a Filio, & a persona Filii, quando dicitur ab utroque, in quantum sunt unum principium, quia principium Patris communicatur a Patre in Filium, & est unum & idem.

B

EPHES. Dum intelligitis, Spiritum esse a Patre, id est a persona Patris; & cum a Filio, & a persona Filii; cum dicitis Spiritum ab utroque, quid potest intelligi, nisi a duabus personis? Maneat hoc pro nunc. Cum audivimus Spiritum a Patre, & habeat essentiam ab eodem, hoc inquirendum est in persona Filii, cum confiteamini pari modo Spiritum procedere a Filio & a Patre, numquid audiendo Spiritum esse a Filio, intelligitis quod capiat esse?

C

PROV. Nos cum intelligimus, quod est a Patre, intelligimus, capit esse a Patre. Et cum dicimus simili modo, quod est a Filio, capit esse a Filio, qui habet unam substantiam cum Patre: & bonum est, ut non recedamus a primo argumento, videlicet quod accipere esse, sit habere esse, ne recedamus a materia spirationis.

EPHES. Nunc nos non inquirimus de auctoritate, an Spiritus accipiat a Patre vel a Filio, sed de eo quod dicitis, quod procedit de utroque.

PROV. Videamus, cum dicitur, est ab utroque, utrum per hoc debeamus dicere, quod accipiat esse; seu dicatur a Patre vel Filio, vel ab utroque: quod est clavis intelligentiæ.

D

EPHES. De hoc inquirendo nos ante petivimus, & concessistis, quod cum dicitur, Spiritus est a Patre, capit esse a persona Patris. Videamus quid sequitur ab hac concessione. Magnus Basilius in sermonibus quos fecit contra Eunomium [a], cum haberet rationem loquendi de processione, hæc dicit: Generat Deus, non ut homo, sed veraciter generat; & id quod generatur ab eodem, est verbum non humanum; & emittit Spiritum per os, non ut est humanum, cum nec os corporaliter sit apud Deum: ab eodem autem Spiritus, non aliunde. Si autem cum audivimus ab ipso esse Spiritum, necessario intelligimus esse ab eadem persona, jam clare Basilius declaravit, a persona Patris tantum esse, non a Filio.

a Contra Eunomium lib. 5. §. Nec enim.

E

PROV. Quod dicitis, non videtur ex illis verbis inferri: imo dicit sic Basilius in 3. libro contra Eunomium [b], quod Spiritus sanctus accipit esse a Filio: & est hic liber antiquissimus. Præterea in eo quod nunc dixisti ex Basilio, quod generat Pater, non ut homo, & quod mittitur Spiritus a Patre, ut a Dei ore; confitemur quod Deus non habeat os, nisi per similitudinem, & metaphorice est locutus, quia in divinis scripturis Spiritus oris est idem quod procedens a verbo: & sic intelligendo, cum dicitur Spiritus oris ejus, verba hæc ad nostrum faciunt propositum. Sed id etiam quod dicit Basilius in loco allegato per me, bene facit ad propositum.

b Lib. 3. initio.

EPHES. Inquiramus primo de his quæ dicta sunt, postea procedemus ad aliam auctoritatem.

PROV. Ista est confirmatio primæ auctoritatis, & legatur, contra Eunomium [c]: Quæ necessitas est, quod Spiritus cum sit tertius in persona, sit tertius in essentia: dignitate quidem secundus est a Filio, ab ipso habens esse, & ab ipso accipiens, & annuntians nobis. Hæc auctoritas est confirmatio primæ.

EPHES. Ad hanc postea respondebimus, nunc inquirendum est de illo quod primo proposuistis. Quærimus a paternitate vestra, si beatus Basilius cum dicit, Generat Deus Filium, & ab ipso generatur verbum, & emittit Spiritum per os; quid vult significare cum dicit, quod Pater generat a se: significat, an ab essentia sua, vel a persona sua? & cum dicit, Emittit Spiritum per os ejus, significat ab essentia sua, vel a persona sua? quid signet hoc verbum a se, explana nobis.

PROV. Si responderetis ad argumentum, quod esse & est sint idem, possem vobis respondere. Respondeatis ad quæsitum, quod emanat ex auctoritate Epiphanii. Id quod dico, an impertinens est? respondete ad id quod vultis; respondeatis, quomodo intelligitis illud Basilii, capit esse a Filio?

EPHES. Si vos ostendissetis per auctoritatem Epiphanii, Spiritum habere esse a Filio, nos absolvissemus vestram propositionem, cum proposueritis hoc, & nondum ostenderitis. Non hoc dicit magnus Epiphanius, quod Spiritus habeat esse a Filio, sed quod est a Patre & Filio. Posito quod ita dicat, ad hoc quæsivimus, ut diceretis nobis, cum auditis Spiritum esse a Patre vel Filio, si intelligitis a personis: & dixistis, quod sic. nam per hoc allegastis auctoritatem Epiphanii. Cum autem nos mutavimus materiam ad auctoritatem beati Basilii, quæsivimus etiam, numquid ita intelligitis? Respondeatis ad hoc quid sentitis, ut possint omnia dilucidari: si habetis aliquam auctoritatem in contrarium, dicatis: postea de ea inquiretur. Iterum quærimus, & non deficiemus quærendo, numquid intelligitis, cum auditis, Spiritum procedere a Patre, id est, a persona, & sic a Filio, & sic ab utroque?

PROV. Clare respondi, quod intelligitur de personis: sed ad meam non respondetis.

EPHES. Secundum confessionem quam habuimus a vobis, cum Basilius dicat, quod habet a Patre, ex ipso, non aliunde; ipse satis explanavit, quod est a Patre, & non aliunde: hoc tamen est, ac si diceret, procedere a Patre tantum.

PROV. Ibidem disputat Basilius contra Eunomium, qui tenebat, quod erat Spiritus creatura; & ideo dixit, a Patre, non aliunde: aliunde designat substantiam, id est, non de alia substantia. Et propterea, ut non conculcemus materiam, dico, quod Spiritus habet esse a Patre & a Filio. An esse quod habet a Patre, est diversum ab esse quod habet a Filio? Necessario apparet, quod Spiritus sit a Patre in unitate essentiæ: ergo Spiritus est a Patre in unitate essentiæ Patris, & est

& est a Filio in unitate essentiæ Filii, ut verificetur verbum, est, positum in auctoritate Epiphanii [a], qui dicit in eodem Anchorato: Spiritus semper est, non natus, non factus, non confrater, non nepos; sed est de substantia Patris & Filii. Ergo esse a Patre & a Filio, est accipere illam essentiam, secundum testimonium Basilii qui dicit: Accipit esse a Filio, & non est diversum esse.

Ephes. Iterum ut concessum supposuistis, Spiritum accipere esse a Filio; quod nec magnus Epiphanius dicit, nec nos concedimus, nec ab eisdem verbis potuistis clare ostendere: imo econtra auctoritate magni Basilii contrarium dicitur. Iterum revertamur ad Basilium: nam visi estis dicere contrarium vobis & his quæ primo dicta fuerunt; quia cum Basilius impugnaret Eunomium dicentem creaturam Spiritum, ab ipso Patre dixit esse Spiritum, videlicet ab essentia Patris, & non sicut una de creaturis, videlicet ab alia essentia. Ita vos dixistis.

Prov. Vellem ut responderetis ad quæsitum.

Ephes. Vos videmini dicere contrarium, cum secundum sanctum Basilium dicitis; non aliunde quam a Patre: & primo dixistis, quod a Patre & Filio; & sic contrarium.

Prov. Vos introduxistis illum terminum aliunde [b], ego dixi, quod est a Patre de essentia, quæ est consubstantialis Patri & Filio, Spiritus est ab alio. Nonne expresse declarat Basilius, quod capit esse a Filio? Et ita dicit Epiphanius, de substantia Patris & Filii: ergo habet illud esse a Patre & Filio. si habet, ergo recipit: & hoc fundaverunt doctores ex auctoritate scripturæ.

Ephes. Hoc quidem diligentius posthac examinabimus: sed ut magis declaretur auctoritas Basilii, quærimus, an intelligatur in divinis idem essentia & persona, secundum doctores ecclesiæ.

Prov. Respondebo faciliter. Dicimus, quod essentia & persona sunt unum & idem secundum rem, & differunt secundum modum intelligendi nostrum; ita quod persona intelligitur constituta ex essentia & proprietate. Nam quia distinguuntur secundum rationem, ipsa essentia communicatur personis, sed proprietates nullo modo communicantur: & hoc est ex vi ipsius relationis. Hoc vos habetis per vestrum Gregorium theologum [c] in libro de mysteriis epiphaniæ: Proprietas autem unicuique incommunicabilis, alioquin non esset proprietas, si transformaretur in alterum. Ad hoc ut remaneat distinctio personarum, oportet ut proprietates constitutivæ sint incommunicabiles: & ideo dicunt doctores, quod non est nisi originis in divinis; & propter istam originis relationem faciunt separationem. Nam solum ista duo remanent distincta, Pater est Pater, Filius est Filius: omnia alia communicantur [d]. & ita vult intelligere Epiphanius. Ipse volebat intelligere de correlativis originis, quæ constituunt personam: & hæc sunt duo, quo aliquis, & quo ab alio. Cum ergo omnia communicentur præter proprietates, sequitur quod cum dicitur, quod una est ab alia, quod recipiat ab alia esse. Modo declaravi id quod dixeram: dicatis modo ad quæsitum meum, quomodo intelligitis dictum Basilii?

Ephes. Quomodo distinguantur adinvicem in divinis persona ab essentia, non est præsentis temporis considerare. Nam forte in hac parte non differimus, scilicet quod distinguatur persona ab essentia, ut differt proprium a communi, ut dicit magnus Basilius [e] scribens fratri Gregorio, quemadmodum essentia hominis communi ratione [f], & persona alicujus. Hoc videtur, quod & vobis una nobiscum videatur. Nunc venio ad primum quæsitum, quia dicit Basilius, quod generat Pater a se, & mittit Spiritum per os ejus, quid vult significare per illud, a se, a persona, vel ab alio?

Prov. Dixi, quod cum dicitur, quod Filius generatur a Patre, idem est ac si dicatur, quod Filius generatur a substantia Patris; ita quod persona est principium quod generat, & essentia communicatur, ita quod essentia non generatur. Dico, quod Pater est principium quod generat, quia Pater importat suppositum, essentia divina non est illa quæ generat, quia non significatur ut suppositum: actiones sunt suppositorum, essentia est principium quo generat. Propter quod dicimus in humanis, ille qui generat, est hic homo, & hoc suppositum, & hæc est persona quæ suscipit, & quæ est. Causa hæc est, quia actiones dicuntur esse suppositorum. In isto homine est humanitas: ista humanitas dicitur principium, quo homo generat: & propter hoc iste homo non communicatur isti filio, sed natura communicatur, quia filius generatur in eadem specie. Id quod communicatur in inferioribus, est natura: id quod agit, est suppositum, & est persona. Nunc in divinis dicimus pariformiter, dicimus quod persona Patris significatur ut suppositum: ergo persona Patris est illa quæ generat, & essentia principium quo generat. Natura divina est principium, quo iste Pater generat Filium: & ideo Pater non communicatur, sed essentia: & quia est eadem numero, propter hoc non potest dici quid commune, ut humanitas in inferioribus, sed solum habet rationem communis, in quantum est communicabilis. Hæc est causa, quare Filius dicitur generatus a Patre, ut a principio. Est autem ab essentia divina, ut a principio, stante identitate reali cum qualibet persona: & secundum omnes doctores Græcos & Latinos, sola relatio est illa quæ multiplicat personas in divinis, quæ dicitur relatio originis, ad quam duo pertinent, a quo alius est, & qui ab alio est. Modo Spiritus est ab alio, nihil aliud est, quam capit esse ab alio. Nunc sequitur, quod cum relationes originis, a quo est alius, & qui est ab alio, & nulla alia est distinctio in divinis, nisi per ista duo: ergo sequitur, quod si quæ persona est ab alio, dicatur accipere esse & essentiam ab illo. Et ista est intelligentia magni Epiphanii & Basilii, cum dicunt, quod Spiritus habet esse a Filio: modo stat ista ratio, esse ab alio in divinis, idem est quod procedere. Sed ostensum est, quod Spiritus est a Filio per auctoritates alias: ergo sequitur, quod procedat. Credo, quod hæc sit vera & clara veritas, nec auderem dicere contra.

And. Hic venit liber, & fuit lecta auctoritas Epiphanii, in Græco primo.

Ephes. Hic dicit [g], quod Spiritus procedit a Patre, & accipit a Filio: modo in eodem sermone, cum dicat a Patre & Filio, debet intelligi secundum expositionem suæ fidei, qui est a Patre, & accipit a Filio. Sequitur auctoritas: *Ipse me glorificabit, quoniam ex meo accipiet, & nuntiabit vobis omnia.* Si a Patre procedit, & a me accipiet, sicut nemo cognovit Patrem nisi Filius

COLLATIO DECIMAQUINTA.

e Epist. 43. de differentia substantiæ & hypostasis.

f Id est, communi ratione sumpta differt a persona particulari, quod statim declarat Provinc.

g Epiph. in Anchorato in fine nu. 72. & initio nu. 73. edit. Paris. de qua auctoritate supra dictum est, & latius infra collatione 18.

Ioan. 16.

COLLATIO DEC. MAQVINTA.

Filius & econtra, audeo sic dicere, quod nemo novit Spiritum nisi Pater & Filius, a quo procedit, & a quo accipit; nec Filium, nec Patrem, nisi Spiritus, qui glorificat & testificatur, qui a Patre & Filio. Videtis patres, quod verbum, est, non jacet [a], quod accipiebat pater iste, & per hoc volebat arguere, & esse, arguendo ex illo verbo: hic non adjacet illud verbum, est, sed dicit a Patre & Filio, possumus intelligere secundum theologiam [b] & doctores, ut taliter sit Spiritus a Patre & Filio, ut habeat subsistentiam a Patre, & a Filio dari, & accipi ab his qui in ipsum credunt. Et sic non nobis obstat hæc auctoritas, nec colligitur quod proposuistis.

a Vim facit Ephes. ex textu Græco, in quo ad verbum sic legitur: Qui a Patre & Filio. Græca tamen phrasi necessario subintelligitur verbũ substãtiale, ut statim infra docet Provinc.

b Græcus scriptor sic sess. 18. Possumus ergo intelligere Spiritum quidem ex Patre procedere, id est suam subsistẽtiam habere, a Filio autem dari, & a credẽtibus in ipsum accipi.

PROV. Quod hoc verbum, est, non sit, cum dicitur a Patre & Filio, necessario intelligitur verbum principale, & doctores hoc faciunt in correlativis originis, cum dicunt a quo alius, & qui ab alio: & præterea in istomet Anchorato paulo ante est hoc verbum [2], est. Dicimus Filium, qui ex ipso est; Spiritum, qui ex utroque. In secunda auctoritate dicit Spiritum, qui ex Patre & Filio. Modo probo, quod ex necessitate intelligatur [c], quia in ista propositione importat intentionem propositionis a quo; modo non est processio in respectu termini a quo, nisi in ordine ad terminum ad quem. Ita hic cum importetur hæc relatio ad terminum a quo, de necessitate oportet intelligere terminum ad quem. Modo terminus ad quem processionis Spiritus, est ipsum suppositum Spiritus, accipiens esse, quia per processum communicatur esse: ergo de necessitate intelligitur, est.

c Verbum est.

EPHES. Etiamsi consideremus, quod in istis auctoritatibus intelligatur, est, licet hoc posset aliter intelligi, ut diximus, nihilo minus audientes a Patre, vel a Patre & Filio, non de necessitate debemus intelligere de substantia Patris, vel persona Patris, sed possumus intelligere non discretionem, per quam Filius a Patre, sed unitatem potius, secundum quam ita se habet, ut ejusdem naturæ sit Filius Patri [d]; ita Spiritum se habere ad Patrem & Filium. Et hoc nos reperiemus in auctoritatibus sanctorum doctorum ecclesiæ; beati Cyrilli colligentis ab auctoritatibus scripturæ, ubi conclusit Spiritum esse ab [e] essentia Patris & Filii, pro quo certamen illud contra hæreticos suscepit, dicentes alienum esse Spiritum a substantia Patris & Filii. Sed ut revertamur ad auctoritatem propositam, ne infecta relinquatur, dicimus de auctoritate Basilii, cum nondum manifeste responderitis, quod si de persona dicit [f], & illud, aliunde, ad aliam hypostasim refertur; manifestum est illum dixisse a persona Patris sola. Si autem auctoritas ipsius sancti respicit essentiam Patris, quæ est communis ambobus, & ab ipso dicit, non aliunde, id est creatum [g]: nam procedere Spiritum a Patre manifestum erat, nec erat necesse ostendi. Ergo Epiphanius dicens a Patre & Filio, non ex necessitate vult ostendere ab eisdem personis, sed a substantia earum, ut sit eisdem consubstantialis. Ergo non in divinis sequitur ex necessitate illud, quod dicitur ab alio, quod habeat esse ab eo, a quo dicitur esse: scilicet Spiritus potest dici esse a Patre & Filio, id est a substantia utriusque, quia consubstantialis.

d Græcus sess. 18. sic: Sed potius cõjunctionem secundum quam Filius est Patri connaturalis, & Spiritus Patre & Filio.

e Græcus sess. 18. sic: Cõstat hoc ex S. Cyrillo, veluti conclusionẽ deducente, quod Spiritus sanctus sit de essentia Patris & Filii.

f Basilius contra Eunomiũ lib. 5. § Nec enim, supra relatus, cujus hæc sũt verba: Ab eodem autem Spiritus [scilicet Patre] & non aliunde.

g Non aliũde creatum, sed cõsubstantialem.

PROV. Ego habeo duo dicta ex hac responsione. Primo, quod capiendo verbum, est, in auctoritatibus, non sequitur quod licet est a Filio capiat esse: quod videtur contra illud quod dicebatis primo, cum ponebamus, est; & quod facitis magnum fundamentum in auctoritate Basilii dicentis, quod est ex persona Patris, & non aliunde: ergo non est ex alia persona. Dicimus quod non credimus, Basilium exponere illud verbum, non aliunde, id est non ex alia persona: quia Basilius contradiceret sibi in eodem libro, si dicat, non aliunde, id est non ex alia persona; & alibi dicat, habet esse a Filio: & ideo oportet quod vos ostendatis, si aliunde habet sensum quem dicitis. Hic est Basilius, quem legamus.

CARD. Hora tarda est, surgamus, & in die Mercurii conveniamus.

AND. Spirituali sermone refectus cœtus sacer, pro die illa solutus est, hora jam tarda.

NOTÆ HORATII IVSTINIANI AD DECIMAMQVINTAM COLLATIONEM.

1 *Respondere.*] Clarius ex Græco scriptore sessione 18. sic: *Reverentia tua non respondet ad propositum Epiphanii locum. Itaque responde, tuncque respondebimus & nos ad ea quæ vos proposuistis. Præterea magnus Basilius hoc idem testatur, dicens: Spiritus ex Filio habet & accipit. Quomodo intelligatis quod allatum est, dicite, tuncque ulterius procedemus.*

2 *Verbum, est.*] Græcus scriptor sessione decimaoctava prope finem in dictis Ioannis sic ait: *Non est appositum, est, cum dicitur a Patre & Filio: factum est ex usu multorum doctorum, qui nominibus positis, omittunt verbum, quod necessario intelligendum est: quemadmodum doctores de discretione & distinctione loquentes, utuntur his verbis, a quo aliquid, & ad quod aliquid. Adhuc paulo supra: Filium, inquit, voco, qui ex ipso est: Spiritum vero, qui ab utrisque. subintelligitur est. In secundo etiam dicto: Spiritus autem, inquit, ex Patre & Filio. in his duabus propositionibus continetur verbum est.* Sic Græcus.

COLLATIO DECIMASEXTA.

DIE V. MARTII.

Auctoritatibus sanctorum patrum Epiphanii & Basilii probatur, Spiritum sanctum procedere a Patre & Filio.

AND. ORDINE, modoque, prout superius dictum est, cœpit Provincialis hoc modo.

PROV. Cum benedictione sanctitatis vestræ dimisimus in præcedenti actu auctoritatem Basilii [h] adductam per vos, pater reverendissime, in qua auctoritate dixistis, Spiritum, juxta intentionem Basilii, esse ex ore Patris, & non aliunde, id est a nulla alia persona, prout exposuistis. Ego respondebam, quod ly, aliunde, sic intelligebatur, id est ex nulla alia substantia quam Dei. Ratio est, quia Basilius tenet in libro [i] contra Eunomium, quod Spiritus sanctus habet esse a Filio. Non poterat ergo dicere, quod a nulla alia persona esset sine contradictione. Et super hoc quæsivi, ut videretur originale ipsius Basilii, ut veritas innotesceret omnibus de intentione Basilii, quia tales doctores sunt nostræ fidei fundamenta. Nos vidimus totum capitulum Basilii, & cum duobus interpretibus conati sumus, ut illa verba, nullo addito vel dimisso, transferrentur fideliter. Hic habemus Basilium antiquissimum & translatum: & ideo primo Latine, propter reverentiam Latinorum, legam, & inde in Græco, vel econtra.

h Lib... contr... nomi... Nec...

i Lib... initio...

AND. Fuit lectum in Latino, deinde Græce, volens proferre, hæc retulit.

PROV. Quia auctoritas ista allegata per vos videbatur facere vim, necesse fuit, ut ex antecedentibus & sequentibus appareret intentio Basilii,

Basilii. Modo dicemus Latine secundum sententiam hujus capituli, ita dicit [a]. In isto capitulo apparet manifeste, quod beatus Basilius intelligit, non aliunde quam a substantia Patris & Filii; dicit sic modicum ante contra Eunomium: Tu similiter ut infidelis divinæ scripturæ adversarius ad blasphemiam properas: & quia processio Spiritus ex Deo, nativitas vocata non est, idcirco neque oris Dei Spiritum esse credis, sed opus manuum Dei: & exempla humana contemnens, evertis quæ ex eis constant divina dogmata, cum debueris divina verba audire cum timore, & omne quod dicitur suscipere, & non stolidissime contra pietatem argumentari. Gignit Deus, non ut homo: gignit autem vere, & ex ipso germen (advertite quia non est hic, est, cum tamen intelligatur: quare non debetis arguere defectum hujus verbi) enuntiat verbum non humanum, enuntiat verbum vere, & ex ipso emittit Spiritum per os, non humanitus, quia nec os Dei corporale est: ex ipso Spiritus, non aliunde. Modo videtis, quod arguit contra illos qui volebant dicere, quod erat opus manus Dei; & suadet, quod non est nisi de substantia Dei. Sequitur; Operatur Deus manibus non humanis, operatur non ex ipso producens creaturas, sed operando subsistere faciens; sicut quæ manibus operatur homo, non ex seipso producit. Filius est Filius, Spiritus est Spiritus, non creatura. Nec de Filio quæras, quare Spiritus non sit vocatus: nec de Spiritu, quare non sit Filius: nec creaturam Filium aut Spiritum esse blasphemes. Filius Dei, fructus sanctus ex sancto, sempiternus ex sempiterno, Spiritus sancti largitor ad subsistentiam formationemque creaturæ. Hucusque apparet, quod ly, Non aliunde, intelligitur, id est, non ex alia substantia. Secundo, quod est Filius sanctus ex sancto, sempiternus ex sempiterno, Spiritus sancti largitor: sequitur, quod si Spiritus sancti largitor, quod Spiritus sanctus accipiat ab eo esse. Dicit enim Athanasius contra Arianos in 3. libro: Ipse Spiritum dat, (de Filio loquens) & quæcumque habet Spiritus, a Verbo habet. Modo clarum est, quod Spiritus sanctus habet esse: ergo si quæcumque habet Spiritus, habet a Verbo, ergo habet esse a Filio. Et hoc concludit Athanasius solum ex hoc, quia dat Spiritum. Ergo ex isto capite Basilius vult, quod Spiritus sanctus accipiat esse a Filio. Modo Basilius in eodem capitulo dicit, quod est notabile capitulum faciens ad propositum. Sed ipsi vidistis auctoritatem Basilii, & ideo audiatis istam, quia est ad idem, in capitulo quod inscribitur: Quod [b] nisi quis ex Deo Spiritum dicat, nec Verbum quidem.

EPHES. Auctoritas ista est ex alia parte.

PROV. Placet.

EPHES. Quia colligitis diversas auctoritates, quasi essent in eodem capitulo, sic fecistis de auctoritate Epiphanii, quæ visæ sunt una, & erant quinque. Hoc non permittit intentio disputantis, sed inducit confusionem: ideo sunt inquirenda ista primo.

PROVINC. Dicatis ad istam quam vos induxistis.

EPHES. Hoc colligitur ex interpretatione auctoritatis per vos pridie productæ, & ex omnibus per vos dictis, quod cum beatus Basilius dicit Spiritum esse ex Patre, non aliunde, non debet intelligi proprie de persona ipsa Patris, ne intelligatur Spiritum non habere esse nisi a persona Patris; sed simpliciter ex Patre, videlicet ex natura Patris, ut sic intelligatur illud, aliunde, non ab extrinseco, neque ab alia natura videlicet tamquam unum de creaturis, ut Eunomius dicebat. Hanc igitur tuam expositionem & nos suscipimus, & consequenter dicimus, quod quandocumque audimus Spiritum esse a Patre, seu a Filio, non cogimur intelligere propter hoc, quod sit a persona Patris, seu Filii, aut ab utraque persona: sed possumus simpliciter intelligere audientes a Patre & Filio, quod ex substantia eorum, id est consubstantialis, & non ab alia quadam substantia, tamquam unum de creaturis: hoc enim & sancti patres in multis locis syllogizando dixerunt. Si autem cum dicitur, Spiritum sanctum a Patre & Filio, statim necesse erat intelligere a personis; non utique sancti ita syllogizassent, & ista ostendissent.

PROVINC. Ex verbis tuis duo collegi. Primum, quod si non dicatur in verbis Basilii, quod Spiritus procedat a Filio, non cogamur hoc dicere. Secundum, quod intentio Basilii fuit ista, quod Spiritus non esset alienæ naturæ, quam naturæ ipsius Patris, & quod non intelligitur ex Patre, sed essentiæ Patris & Filii consubstantialis, ita quod secundum verba vestra, essentia est illa producens Spiritum. Dicitis sic?

EPHES. Intentio magni Basilii, cum certaret contra hæreticos, qui dicebant Spiritum alienum a persona Patris & Filii, non erat ostendere unde procederet; non erat intentio Basilii ostendere unde Spiritus haberet essentiam: hoc namque & ipsi hæretici concedebant, Spiritum habere [1] causam a Deo. Nec etiam erat opus ostendere ex qua persona habet esse: nam hoc certum erat per evangelium, cum dicitur, Spiritus qui a Patre procedit. sed intentio Basilii erat, ut ostenderet, quod Spiritus sanctus est ex Deo, non ut aliæ creaturæ, sed ut productus ex substantia, ut Filius. Propterea cum dicit, Ex ipso Spiritus, intelligit ex substantia ejus, non ab extrinseco.

PROV. Dicitis, quod intentio Basilii est, ostendere, quod Spiritus sit ejusdem naturæ ut Pater & Filius, & non alterius, ut hæretici dicebant: secundum quod non intendebat Basilius tractare de causa Spiritus, an esset Pater vel Filius. Tertium est, quod intentio Basilii est, ut Spiritus esset de substantia Patris, & non de alia substantia extrinsecus. Hæc sunt quæ dixistis. Quoad primum sumus conformes, quod Basilius conatur ostendere, quod Spiritus non sit alterius naturæ a Patre & Filio, ut hæretici dicebant, & hoc concedimus. Quoad secundum quod dicitis, quod non fuit intentio Basilii dicere de causa, an scilicet Spiritus sancti causa sit Pater & Filius; ad hoc dico, quod secundum hoc sequitur contrarium ejus quod dixistis. Nam dixistis, non aliunde, id est, non ex alia persona. Modo dicere quod ista persona non est ab alia, est tractare causalitatem. Secundo, quia dicitur in textu, quod Spiritus est ex ore Dei, tunc inquiro, an intelligat ex ore Dei, id est Patris; an ex ore Dei, id est Filii. Quocumque modo respondeatis, oportet dicere, quod loquatur de causa Spiritus sancti, id est de principio. Quoad tertium concedimus, quod Spiritus sit de substantia Patris: & quia est eadem numero substantia Patris & Filii, non est possibile

COLLATIO DECIMASEXTA.

COLLATIO DECIMA-SEXTA.

aut imaginabile, quod sit de substãtia Patris, quin sit de substantia Filii: & secundum quod accipit Spiritus de substantia a Patre, ita necessarium est ut accipiat de eo quod est Filii, a Filii substantia. Dicatis ad secundam & tertiam, quia in prima convenimus.

EPHES. Cum ego non suscepissem expositionem vestram, non dixi contrarium mihi, sed ego dixi contra te, quia ita manifeste cadis, & [a] implicaris in contradictionem præsentibus istis spectabilibus viris. Nam cum pridie interrogatus fueris, an si cum audivimus Spiritum esse a Patre, necessario intelligere debeamus esse ex persona Patris: dixisti, quod sic. Ad hoc de Basilii auctoritate, cum autem ipse dicat, ex ipso Patre, non aliunde, ego coegi te juxta tuam concessionem, concedere, Spiritum esse de persona Patris nude, & non de alia: quæ autem pridie dixi, consequentia erant confessionibus tuis. Postea ingressus es expositionem alteram auctoritatis, quod illud ex ipso Patre, non cogat nos intelligere ex persona Patris, sed quod possumus intelligere, ex Patre, id est ex substantia Patris, & non aliena substantia: adducti ad suscipiendam hanc tuam expositionem, sequentes nos intentionem & sensum tuum, utrumque diximus, & ex dictis per vos colligimus quæ necesse sequuntur. Sed nos non contrarii fuimus, prout dicis hac tua expositione: sed dicimus, cum audimus Spiritum a Patre esse & a Filio, & ab utroque esse, non cogimur intelligere a personis, sed intelligimus a substantia eorum, ut consubstantialem: per quem modum possumus dicere ab utroque esse, & ab utriusque substantia propter identitatem substantiæ, sed non ab utrisque personis. Etiam apud sacram scripturam [b] dicitur de Esau ad Iacob, Frater tuus est, & ex natura tua est: manifestum est, quod frater non est de fratris persona, sed simpliciter ex natura fratris, ut ejusdem naturæ & consubstantialis. Et modo paternitati vestræ dicam ad secundum caput, prout dixit paternitas vestra.

PROV. Ea quæ dixi in alia congregatione declarando, qualiter Spiritus est ex persona & substantia personæ, totus cœtus reverendissimorum patrum satis aperte intellexit; & an potuerit inferri ex illa [c], quod Spiritus non esset ex alia persona, etiam omnibus notuit: & ideo ne consumamus tempus in superfluis, solum ad punctum principale, dico, quod forte Spiritus sanctus dabit concordiam inter nos: utrum dixerim ex verbis meis, an ex verbis Basilii, dimittamus. Nobis satis placet (quia etiam verissimum est quod dixistis) quod in isto capitulo dixit Basilius, non aliunde, id est, non de alia substantia. Et si hæc est intentio Basilii, in nullo hæc auctoritas faciebat contra dicta mea; & ideo placet ut veniatis ad tertium. Nam dando intellectum ad verbum, aliunde, dixistis, quam de substantia Patris: estne hoc?

EPHES. Ita.

PROV. Et propter hoc dico, quod secundum hoc non faciebat contra me illa auctoritas. Dicatis ad tertium, ubi dicebam, quod non potuit dici de substantia Patris, quin diceretur de substantia Filii, inferendo sic: Sicut accipit de eo quod est Patris a Patre, ita de eo quod est Filii a Filio, cum sit eadem substantia Patris & Filii.

EPHES. Dixistis, quod quia Spiritus sanctus ex substantia Patris dicitur, quod cogimur intelligere eumdem Spiritum esse ex substantia Filii, cum eadem substantia numero sit Patris & Filii: hanc dicis causam esse Spiritus.

PROV. Non bene [a] replicas.

EPHES. Quando audimus Spiritum esse ex substantia Patris & Filii, intelligere debemus Patrem & Filium habere [d] causam?

PROV. De necessitate cogimur dicere, quod habeat essentiam a Patre & Filio. Vos si utimini hoc verbo, causam, pro [e] principio, faciatis ut vultis; nostri theologi non utuntur. Quia tamen hic Basilius dicit, Ex ore Dei, quæro, an intelligimus ex ore Dei Patris, an ex ore Dei Filii: quia quocumque modo dicatis, idem sequitur. Iam dictum est quod euangelium dicit, quod Spiritus sanctus ex Patre est, accipiens esse: per prædicta modo stat argumentum. Nam sicut accipit de eo quod est Patris a Patre, ergo de eo quod est Filii, a Filio, cum sit eadem substantia Patris & Filii. Exemplum quod adducitis [f], nihil facit ad propositum: postquam dixeritis, ostendam.

EPHES. Ea quæ sunt per beatum Basilium, & jacent in euangelio, dimittenda sunt nunc: tu autem ita mihi responde clare & aperte. Cum audimus, Spiritum esse de substantia Patris & Filii, numquid intelligere debemus de necessitate, quod Spiritus habeat causam esse sui a substantia Patris & Filii?

PROV. Actiones in humanis sunt suppositorum: quæro, si hoc est verum.

EPHES. Vos debetis respondere primo, & ego respondebo. Dico quod est suppositorum.

PROV. Declaravi pridem, quod non est possibile in divinis, quod essentia generet, quia actus sunt suppositorum: ergo sequitur, quod causa esse ipsius Spiritus, est persona, non essentia. Et quia persona Patris generando Filium, communicat totam essentiam suam Filio; ista est causa, quare doctores dicunt, quod Filius est de substantia Patris, & Spiritus de substantia Patris & Filii, ad salvandam unitatem essentiæ, & distinctionem personarum, quia personæ sunt unum, ubi non est oppositio relativa: & sic habetis intellectum propositionis. Stemus in dicto Basilii. Cum dicit, quod ex ore Dei, an est ex ore Dei Patris, an ex ore Dei Filii?

EPHES. Ego non possum concludere quæ dicta sunt per vos, quia videntur invicem contraria. Nam aliquando dicitis, de substantia Patris & Filii, quæ est una numero, Spiritum habere esse: nunc autem mutatis dicta, sequimini dicta doctorum, & dicitis, quod substantia per se non generat, sed mediante persona.

PROV. Nunquam dixi mediante persona: dicas interpres, ut dico.

AND. Quia interpres non bene exponebat, Colossensis dixit in Græco: postea dixit Colossensis.

COLOSS. Propter æquivocationem vos duo non potestis convenire. In theologia communi Latinorum & Græcorum, differt dicere divinam substantiam, & substantiam Patris & Filii: nec intelligatis differentiam realem, sed solam differentiam rationis. Cum [g] itaque audimus doctores dicentes, divina substantia, intelligimus quid commune Patri & Filio & Spiritui sancto: cum dicunt substantiam primam, intelligimus personam.

EPHES. Interdum, non semper.

COLOSS.

a Verba S. Basilii, ex Patre, & nõ aliunde, exposuerat Ephes. collat. anteced. ex Patre, & nõ ex Filio: & modo aliter exponit, nec valet ejus excusatio quã subjungit, ut patet legenti.

b Videtur potius innuere verba Laban Genes. 29. *Os meum caro mea* [& subdit] *frater meus.*

c Basilii scilicet auctoritate adducta.

AN. CHR. 14[…]

d Ha[…] scilice[…] causa[…] ritus […]

e Ita […] pud G[…] sess. &[…] diffini[…] pro Gr[…] sic ex[…] tur te[…] nus, […] apud cos.

f De […] & Esa[…]

g Hanc […] Iosséfis […] Rhodie[…] sententia[…] refert et[…] Grecus s[…] ptor sess[…] & paulo […] fra idem […] replicat, […] explicat […] provinc. […] bi incipi[…] Attende.

COLOSS. Nos habemus doctores, qui dicunt, quod substantia Patris intelligitur Patris persona.

IMPER. Non videtur posse responderi duobus, maxime adinvicem differentibus.

CARD. Hi duo patres locuti sunt, ut declarentur verba: sed nulla erat differentia.

PROV. Nos dicimus, quod Isaac, ut suppositum, genuit Iacob de persona sua: modo natura Isaac non est illa quæ genuit Iacob, sed natura ipsius Isaac est principium quo produxit illum filium, & est idem quod communicatur. Modo dico, quod Iacob sit de natura Isaac, non potest nisi hoc modo intelligi de Isaac, id est, de supposito agentis, quia actiones sunt suppositorum; & de natura Isaac, tamquam de principio, quod est communicatum, modo si possibile esset, quod natura Isaac & Iacob essent idem: cum tamen sint duo numero, exemplum esset bonum. Modo quia generatio in divinis est infinitæ perfectionis, ita dicimus, quia pater quod est hypostasis & subsistentiæ, istud suppositum est quod generat, quia generare est actio notionalis, & solum competit supposito. Modo substantia Patris est principium quo Pater generat, & est id quod datur Filio, & quod communicatur Filio per generationem; & est id quod accipitur a Filio, & quod communicatur Filio, sicut in humanis natura Isaac est illa quæ accipitur a Iacob supposito generato, & communicatur eidem. Sed differentia est propter excellentiam, quia in Patre & Filio & Spiritu sancto una est numero; & sic in nullo distinguuntur, nisi quia Pater est Pater, Filius est Filius: & dicimus, quod sapientia, bonitas, & inde omnia communicantur cum hac substantia. Modo quia essentia est nomen abstractum significans essentiam, non suppositum, non potest illi competere actus generationis: & quia est una numero, si generaret, oporteret quod esset distinctio essentiæ & naturæ in divinis, quia idem non generat seipsum, sed oportet quod alium generet: ergo concluditur, quod in divinis essentia nec generat, nec generatur. Cum quæritur, quomodo est de substantia Patris & Filii, dico quod est de substantia Patris, quæ communicatur. Modo pro veritate habenda, quia nulla mihi est sententia, nisi ut veritas habeatur, dicatis ad illud verbum, Ex ore, de quo quæsivi.

EPHES. Collegi ex dictis tuis, quod essentia Patris & Filii, cum sit una numero, est principium Spiritus sancti: nam hoc [a] potius gaudere soles. Cum autem Pater & Filius producant Spiritum sanctum, per communem essentiam illum producunt. Quoniam vero cum auditis, ex Patre & Filio Spiritum, necesse intelligitis causam Spiritus esse; numquid non est verum, ut dicamus essentiam & personam causam Spiritus?

PROV. Est principium quo, & quod.

EPHES. Utcumque sit, essentiam Patris & Filii esse principium Spiritus, ut principium quo: restat igitur, ut substantia Spiritus sit principiata.

PROV. Non sequitur: nam intelligitur ex principio communicante rem unam, & idem.

AND. Fuit invicem locutio facta per deputatos hinc inde.

EPHES. Dico, si essentia Patris & Filii communis, quæ est una & eadem numero, producit Spiritum?

PROV. Non dicitis bene.

COLLATIO DECIMASEXTA.

EPHES. Dico, si essentia, quæ est communis Patri & Filio, & una, producit, quid tollit quo minus processio Spiritus sit causata?

PROV. Non sequitur, quia res producta etiam in humanis non producitur nisi ex supposito agentis. Suppositum humanum productum non dicitur, quod sit productum a natura nostra: non valet consequentia, quia humanitas est nomen abstractum secundum theologos, & in suo significatu non significat suppositum. Modo dico sic. Hoc nomen, homo, significat id quod subsistit, hoc suppositum producit aliud humanitate: ergo hoc suppositum est productum ab humanitate, non valet consequentia.

EPHES. Sequitur quod homo productus sit ab isto homine humanitate, ut principio quo; & sic in divinis.

PROV. Et sic non sequitur, quod Spiritus non sit spiratus ab essentia [b] Patris, nec spirata, nec genita. Ego dico, quod pro finali habenda veritate, resolutio patrum qui fuerunt in aliis conciliis, fuit semper ad testimonia sanctorum patrum; ita quod in omni diffinitione fidei cum voluerunt ponere terminum, adducebant testimonia sanctorum patrum, & acquiescebant: & ita ego volebam facere, & ideo induxi auctoritatem, & non rationes. Vos adduxistis auctoritatem Basilii. Satis dictum sit pro intelligentia auctoritatis per vos introductæ, quia omnes intelligunt, quod Spiritus sit ex ore Dei, & quod non est aliunde: ita dicit textus. Postquam ego gessi tibi morem ad auctoritatem tuam, veniatis ad auctoritatem Basilii secundam, quam induxi, & discutiamus testimonium: istud videtur rationabile.

[b] Ut principio, quo. Vide statim infra eumdem Provinc. ubi incipit, Attende.

EPHES. Auctoritas illa Basilii suscipiet postea inquisitionem. Videamus dicta vestra. Ergo dixisti, quod in humanis suppositum producit secundum humanitatem, sed non dicitur homo ex humanitate, sed ex hoc homine secundum communem naturam humanitatis. Numquid ita dicendum est in divinis, quod hoc suppositum non producatur ab essentia deitatis, sed ab hoc supposito? Si debet dici in divinis, ut in humanis non debet dici, quod ex communi divina essentia producatur aliqua divinarum personarum, cum divina essentia non sit in se, ut quod producere possit. Cum audimus de substantia Patris & Filii esse Spiritum, non debemus intelligere substantiam velut causam: non est de natura essentiæ generare nec in humanis.

PROV. Volo ostendere, quod hoc esse ex alio, intelligatur de persona: & hoc ostendo ex auctoritate Basilii allegata in præcedenti congregatione. Dicit sic in tertio contra Eunomium [c]: Quæ enim necessitas, si dignitate atque ordine tertius est Spiritus, tertium quoque esse natura? Namque secundum esse a Filio, ab eo esse habens, & ab eo accipiens & annuntians nobis, atque omnino ex ea causa pendentem, pietatis tradidit sermo: natura vero uti tertia, nec ex sanctis scripturis edocti sumus, nec ex his quæ dicta sunt, consequenter colligere possumus. Dicit Basilius, quod ex ipso Filio habet esse, & ut ex causa: non dicit aliud. Dicatis quid vultis modo ex prima propositione hesterna, quia procedere est habere esse ab alio, prout omnes doctores tenent. Si secundum Basilium hic Spiritus habet esse, & accipit esse a Filio, & pendet ex

[c] Vide infra collat. 17. & 18. plura de hac auctoritate.

Collatio decima-sexta.

ex illo ut ex causa, necessario sequitur, nisi negemus Basilium, quod Spiritus procedat a Filio. Quantæ auctoritatis sit Basilius in materia Spiritus sancti, omnes patres Calchedonensis concilii [a] in allocutione facta ad Marcianum ita dicunt de Basilio: Sic magnus Basilius minister gratiæ subsistentiarum evidentiam declaravit, & sancti Spiritus doctrinam diligentius tradidit, consacerdotum suorum eliciens subscriptionem. Modo si omnes patres Calchedonensis concilii dederunt Basilio tanta testimonia in materia Spiritus sancti, & ipse ita clare dicat in hoc loco, videtur necessario, quod & vestri & nostri debent sequi suam doctrinam in re fidei. Hic est textus in Græco antiquissimus: si vultis audire, potestis modo: habet quod est ex Filio, & non sit mentio de essentia.

[a] a Parte 3. ejusdem concilii.

Ephes. Inquirenda est auctoritas Basilii ex quæsitis propositis.

Prov. Dicatis, quia hæc enucleat omnem nostram disputationem.

Ephes. Reputemus dicta, quod substantiam Patris & Filii, quæ est una numero, datis principium esse & causam Spiritus, quia videtur ex hoc, essentiam Spiritus factam esse. Deinde duæ substantia in divina Trinitate colliguntur, quæ sunt sibi invicem oppositæ secundum causam & causatum: hoc autem longe est a theologia Christiana, & penitus alienum, neque ab ullo doctorum dictum. Nam dicunt: Essentia neque generat, neque producit, neque secundum essentiam Pater generat aut producit, neque Filius, ut vos dicitis, sed secundum suam substantiam, hoc est secundum suam naturalem proprietatem. Ergo communis substantia Patris & Filii non est a se causa, nec aut quo, aut quod. nam neque ipsa, neque per ipsam Spiritus generatur vel producitur, sed secundum suam personalem & susceptivam proprietatem. Hæc denique collecta sunt ex dictis tuis, neque poteris emendare quæ dicta sunt in præsenti, neque alio tempore. Nunc ingrediamur ad auctoritatem Basilii.

Prov. Dicitis, quod videtur sequi ex meis dictis, quod essentia divina sit causata: sed ego pono, quod essentia [b].

[b] Non est finita propositio, interrupta ab Ephesino, quam statim reassumit provincialis.

Ephes. Non tantum dico, quod substantia divina sit causata, sed quod sit divisa.

Prov. Attende ad interpretationem. Substantia quandoque capitur pro eo quod exprimitur per diffinitionem rei; ut dicimus: Diffinitio indicat quod est esse rei: & ista est quidditas, essentia, vel natura; & in suo significatu non connotat suppositum, sed semper significat illam formam, sive essentiam, sive naturam. Alio modo (& hoc habetis 5. metaphysicæ in capite de substantia, & nostri doctores ita distinguunt) capitur substantia pro supposito quod substat speciebus superioribus: sicut dicimus, quod in linea substantiæ, sive prædicamentali, ut ponit Porphyrius, ponitur hic homo, velut Socrates, Plato: & hæc sunt supposita, & vocantur substantia. Ista substantia quæ est suppositum, quandoque vocatur hypostasis, quandoque subsistentia, quandoque res naturæ: & in natura humana vocatur persona, qui est intellectualis naturæ incommunicabilis subsistentia. Itaque in specie intellectuali id quod in aliis speciebus vocatur suppositum, & substantia, & subsistentia, vel res naturæ, in intellectualibus vocatur persona. Hoc posito, quia doctores sancti volentes instare contra Arium & contra Macedonium (quorum primus dixit, Filium esse creaturam, & non de substantia Patris: secundus dixit, Spiritum esse creaturam) usi sunt hoc modo loquendi, quod Filius esset de essentia Patris, & quod Spiritus esset de essentia & substantia Patris & Filii. Si capiamus substantiam pro subsistentia, cum Pater sit in intellectuali natura, & cum sit persona, ita potest dici subsistentia & substantia, res naturæ, & suppositum. Si sumatur sic, idem est dicere, quod generare competat personæ Patris, ac si diceretur, quod competit huic substantiæ, quia hæc substantia, quæ est idem quod pater & paternitas, illa est quæ generat, & nullo modo communicatur, quia proprietates non sunt communicabiles. Doctores nostri Latini omnes non utuntur hoc termino, substantia, pro persona Patris, nec persona Spiritus sancti; sed retinuerunt nomen substantiæ, secundum quod in humanis exprimitur, quod dicitur essentia, vel natura. Cum dicimus secundum Latinos nostros, quod Spiritus est de substantia Patris, capimus substantiam pro essentia, quæ est in Patre. Modo ego distinxi substantiam duobus modis. Substantia quandoque sumitur pro supposito, & tunc est idem quod persona in divinis, & est idem quod subsistentia & hypostasis. Alio modo sumitur, & hoc secundum philosophos & theologos, prout dicimus, quod diffinitio indicat substantiam rei: & hæc est quidditas, vocata natura & essentia. Quando igitur doctores nostri dicunt, quod Spiritus est de substantia Patris, vel de substantia Filii, non capiunt substantiam pro subsistentia Patris, sed capiunt pro natura. Illa ergo essentia est in Patre, & idem est realiter quod Pater. Et nomen Patris dicit essentiam, & dicit relationem, secundum quam hoc suppositum distinguitur ab alio. Hæc essentia communis est in Patre. Illa est quæ communicatur Filio per generationem, & hoc est principium quo Pater generat & producit Filium. Sed hæc essentia non communicatur Filio secundum esse quod habet in Patre. Et in hoc est deceptio tua, quia non intelligis, quod cum dicimus, quod essentia Patris communicatur Filio, non dicimus secundum esse quod habet in Patre, quia sequeretur, quod generaret, quod est impossibile: ista essentia sic absolute, prout potentia generandi, illa est principium quo, & est id quod communicatur & datur a Patre ipsi Filio: modo in generatione Patris respectu Filii omnia communicantur cum essentia, excepto esse paternitatis, seu proprietatis, quia hoc non communicatur. Sed esse principium Spiritus non repugnat filiationi: ergo communicando habet, ut essentiam, ita & esse principium Spiritus sancti: quia esse principium Spiritus in Patre, non repugnat filiationi, seu proprietati Filii. Neque sic consequitur, quod aliquo modo sit causata, vel causet. Hoc modo omnes doctores Latini dant hunc intellectum, & declarant in illis disputationibus, in quibus dicitur, quod Filius est de substantia Patris, & Spiritus de substantia Patris & Filii. Sic teneatis intellectum de substantia cum distinctione, & non eritis in æquivocis.

And. Hic fuit lecta auctoritas Basilii in Græco.

Cardin. Postquam provincialis quæsito tuo respondit, respondeas auctoritati Basilii.

Ephes. Nos cum audimus patres primæ synodi

nodi dicentes in primo symbolo, in theologia quæ est de Filio, & Filium genitum ex Patre, id est de substantia Patris; nil aliud intelligimus, nisi de persona ejus, hoc est de substantia cum proprietatibus. Placetne vobis hoc, quod substantia dicatur persona, an datur vobis alia substantia?

PROV. Ego pluries dixi, non capitis? Audistis, quod nos intelligimus secundum duos modos nomen substantiæ. Secundum unum modum, cum volumus communem substantiam trium personarum ostendere. Secundum alium vero, quando substantiam cum proprietatibus quæ in ea sunt, id est personam. Quando autem in symbolo concilii primi dicitur, Genitum ex Patre, hoc est de substantia Patris, ex omni necessitate intelligere debemus, id est ex [4] persona Patris, non ex alia specie substantiæ: dico, quod in divinis doctores non utuntur nisi istis duobus modis. Sed iste secundus modus apud Latinos nunquam fuit admissus nisi sub nomine subsistentiæ, vel hypostasis, vel personæ, ne quis posset calumniari, quod poneremus tres substantias. Sed prout fuit conclusum in illo Nicæno concilio, cum fuit diffinitum, quod Filius esset ὁμοούσιος cum Patre, quod dicimus, consubstantialis, illa consubstantialitas illa est, quæ secuncundum primum modum est communis tribus personis: & de ista omnes propositiones intelligendæ sunt de substantia Patris, ut de principio quo.

EPHES. Dixistis, quod substantia secundum quam est unum Pater & Filius, eadem est, quæ est communis tribus personis.

PROV. Ita.

EPHES. Vide si verum est dicere, quod ex communi tribus personis substantia procedat personaliter Spiritus. Nam dixistis antea, quod ex communi Patris & Filii procedat Spiritus.

PROV. Vellem ut melius intelligeretur hæc propositio de proprietate & essentia. Facitis aliquam distinctionem inter proprietatem & essentiam?

EPHES. Maximam.

PROV. Quæ est? realis, vel secundum rationem?

EPHES. Secundum rationem nostram.

PROV. Proprietates istæ sunt idem cum persona, scilicet paternitas & Pater?

EPHES. Secundum rem vel suppositum idem sunt; sed distinguuntur ratione.

PROV. Modo in persona Patris est paternitas & essentia, quæ est communis tribus. Persona ergo Patris non distinguitur a paternitate & essentia, nisi secundum rationem. Est sic?

EPHES. Sic.

PROV. Bene dicitis. Cum ergo in Patre non sit nisi paternitas, quomodo Pater generat? quid est quod communicat Filio? an paternitas, vel essentia vel utraque?

EPHES. Id quod communicatur Filio, est substantia vel essentia: sed secundum proprietatem ejus paternam est principium esse Filii, non ipsa substantia, quæ est communis tribus.

PROV. Id quod communicatur Filio, est substantia, & illa quæ est communis tribus: quia in persona Patris non est nisi ista essentia & paternitas, nil plus. Si ergo non communicatur proprietas, non suppositum, non substantia secundo [a] modo, de necessitate sequitur, quod si Pater communicat quid Filio, communicet communem essentiam.

COLLATIO DECIMASEXTA.

[a] Quæ est idem quod suppositum; ut paulo supra declaravit idem Provinc.

EPHES. Ita, hoc nos diximus, quod communis tribus substantia est, quam Filio communicat; quæ cum sit una numero, dividitur.

PROV. Verbum, dividitur, non est in divinis: dicas.

EPES. Quæ cum sit una numero, dividitur secundum rationem nostram in Patre & Filio & Spiritu sancto: & proptera dicitur a nobis substantia Patris, & substantia Filii, & substantia Spiritus sancti; intelligentibus nobis per distinctionem horum nominum uniuscujusque personam. Quid est, quod vos colligitis?

PROV. Id quod ego colligo ex istis, colligo unum, quod est contrarium ejus quod dixistis: quia si ista essentia dividitur in tribus personis (quod est falsum) sequeretur, quod essentia Patris quæ communicatur Filio & Spiritui, communicaretur secundum rationem, & non secundum rem. Hoc est falsum, & contra doctores; qui dicunt, quod realiter communicatur: & si quælibet persona non habeat rem nisi per rationem, sequeretur quod essent secundum rationem distinctæ.

EPHES. Ego non dixi, quod personæ sint distinctæ secundum rationem: sed cum nos intelligimus proprietatem simul cum substantia, distinguimus unamquamque personam, & dicimus substantiam Filii ex substantia Patris, propter quæ volumus ostendere personam Filii esse ex substantia Patris: & sic constituimus divinas personas habentes proprietates suas, non quod ipsæ personæ secundum rationem adinvicem distinguantur.

PROV. Vos dicitis, quod communicatio essentiæ est secundum rationem.

EPHES. Non dixi, sed ratione distinguuntur in tribus personis. Quærimus a vobis, quomodo intelligatis, Substantia Patris, substantia Filii, & substantia Spiritus sancti. Intelligitis distinctam?

PROV Dixi, quod doctores nostri Latini sumunt in divinis substantiam pro essentia, non pro subsistentia: & ideo nunquam dicimus, quod sunt tres substantiæ, licet dicamus, quod sunt tres subsistentiæ & tres hypostases & personæ realiter distinctæ, sed in essentia est unum, & unus Deus. Personæ constituuntur ex essentia & ex proprietate: & ideo nil plus est in persona, nisi essentia & proprietas: & ista duo proprietas & essentia sunt unum secundum rem, & secundum proprietatem personæ distinguuntur realiter, quia sunt ad aliquid; & secundum essentiam sunt unum, & est unus Deus; & hæc essentia communicatur.

AND. Ad alium diem, adstrictis rerum angustia audientium sensibus, negotium est dilatum, Græcis volentibus.

NOTÆ HORATII IUSTINIANI AD DECIMAMSEXTAM COLLATIONEM.

1 *Causa.*] Græci pro principio dicunt causam, ut habetur in diffinitione hujus concilii. Vide opuscul. Bessarionis ad Alexium, in fine hujus operis cap. 1.

2. *Replicas.*] Vim faciebat Provincialis, ut Ephesius concederet, Spiritum procedere etiam a Filio, & non tantum esse consubstantialem Patri & Filio, vel procedere a Patre, cui est consubstantialis Filius, & non a Filio, ut infra.

3. *Sequitur.*] Iam dixerat non esse principiatam, quia intelligitur

C·LLATIO DECIMASEPTIMA.

intelligitur ex principio communicante unum & idem. Modo ulterius respondet, non esse principium & causam ipsam essentiam, nisi ut in supposito.

4. *Persona Patris.*] Sensus Provincialis est, quod cum dicit concilium Nicænum, *Genitum ex Patre, hoc est de substantia Patris*, intelligendum est de persona Patris ut quod, & de essentia ut quo, non autem quasi ex aliqua tertia specie substantiæ. Ideo subdit concilium ibidem, *Consubstantialem Patri*: tunc enim agebatur de hoc articulo consubstantialitatis contra Arium.

COLLATIO DECIMASEPTIMA.

DIE VIII. MARTII.

Examinatur auctoritas Basilii de processione Spiritus sancti a Filio, variis allatis codicibus tam integris, quam corruptis.

AND. DIE octava Martii in conventu Florentiæ tertio Ephesinus hoc modo colluctationi principium dedit.

EHPES. Pridie, reverendissime pater, dimisimus secundam auctoritatem Basilii per vos allatam: quare videtur, ut legatur auctoritas, si placet, ut ambo illam consideremus.

AND. Fuit lecta auctoritas in Græco, demum in [1] Latino. Quæ autem necessitas, si dignitate aut ordine tertius est Spiritus, tertium esse natura? Dignitate namque aut ordine secundum esse a Filio, cum ab ipso habeat esse, & ab eo accipiat & annuntiet nobis, & omnino ab illa [2] dependeat causa, pietatis tradit sermo: natura uti tertia, nec a sanctis scripturis edocti sumus, neque ex sanctorum dictis colligere possumus.

EPHES. Liber iste reperitur apud nos ita corruptus, ita adulteratus circa istam auctoritatem, ut per vos dicta est. Nam sunt in Constantinopoli quatuor vel quinque libri, qui ita etiam se habent. Libri enim qui sanam & incorruptam habent sententiam, sunt prope mille, vel plures, qui quidem digni sunt & propter multitudinem & antiquitatem, & qui etiam servant consequentiam secundum intentionem doctoris. Videtur, quod id quod passum est sanctum symbolum [a], manifeste hoc idem passus sit liber per manus eorum qui alias sentiunt, & suscepit additionem, quæ multam contrarietatem habet, & quæ multam incongruentiam, & inconsequenter & auctoritati & intentioni doctoris. Primo itaque aspicite librum istum antiquissimum apud nos, ubi nulla est additio: deinde inquiramus consequentiam auctoritatis ad ea quæ dicta sunt, & quæ sequuntur intentionem doctoris.

a Intelligit de addit. processf. a Filio, quam Iulianus card. supra ex vetustis codicibus probavit legi in symbolo septimæ synodi.

PROV. Audiatis, & postea legetis. Audivimus duo a vestra paternitate. Primo, quod libenter voluissetis prosequi materiam, de qua in præcedenti congregatione feceratis mentionem. Et quia propter meam requisitionem descenditis ad auctoritatem Basilii, reservantes illa ad sequentia, & super hoc multum mihi placet ut semper incipiamus a testimoniis sanctorum patrum; quia semper testimonia termini sunt, ad quos vos & nos debemus intendere: post testimonia ero paratissimus respondere ad quæsita tua. Secundum dixistis, quod liber noster fortasse patitur calumniam per additionem, ut etiam alias dicebatis de additione in symbolo. Ad hanc particulam de symbolo sic dicimus, quod ita clare per reverendissimum dominum cardinalem dictum est, ut nil lucidius dici possit. Ad primum, sicut alias dictum est in loco isto, si aliquid dubitationis apud vos remanet, expleta ista materia, semper erimus parati respondere. Ad factum libri ita dicimus, quod iste liber de anno præterito de Constantinopoli adductus est, & dominus Nicolaus de Cusa portavit: & est liber in membranis, non in papyro, & antiquissimus, ita ut secundum judicium plurimorum qui viderunt, visa antiquitate, videtur scriptus ultra 600. annos, & sic ante separationem hanc: & est ita correctus, & appuntatus, & ordinatus, ut nil deficiat. Dico igitur, quod falsitas non potest attribui huic libro de additione. Primo, quia nunquam fuit apud Latinos, nisi modo. videatis omnes vos si est posita rasura vel additio. Secundo, quia ratio istius additionis, de qua dicitis, non videtur posse attribui Latinis. Ratio est, quia usque ad horam præsentem, (ut cum venia semper dicam) ex vestrismet libris, & ex synodis antiquissimis apparet manifeste, quod vitium corrumpendi libros, & auferendi quæ quandoque faciebant contra impugnantes fidem, fuit deprehensum in partibus vestris. Legatis in epistola per Cyrillum ad Ioannem Antiochenum scripta, cujus initium est; Exultent cæli: in fine illius, quæ etiam subscripta fuit a tota Calchedonensi synodo, ita scribit [b]: Nam si quidam eorum qui recta pervertere solent, meas voces immutant ad placitum, non admiretur hoc tua sanctitas, sciens, quoniam etiam omnes hæretici de scripturis divinitus inspiratis suorum colligunt errorum occasionem, ea quæ dicta recte sunt, sua malitia corrumpentes. Et ponit exemplum, ultra suam, de Athanasii epistola, ostendens quod epistola Athanasii ad Epictetum fuit corrupta. Idem beatus Cyrillus scribens ad Acacium in epistola cujus initium est, [c] Mutua re vera locutio; in fine ita loquitur: Si autem quasi a me scripta, a quibusdam proferatur epistola, quod pœnitentiam egerim de his quæ apud Ephesum gessimus, derideatur. nam sumus per Dei gratiam in bono sensu, nec extra rationem rectam ferimur. Ex quibus verbis habetur manifeste, quod semper Cyrillus fuit illius sententiæ, qua fuerat in tertia synodo: & in illamet epistola introducit Emisenum episcopum, qui detulerat Cyrillo illam epistolam Athanasii ad Epictetum corruptam, & interrogabat Cyrillum, si erat ejusdem fidei, prout Athanasius: & beatus Cyrillus ita respondit: Si habes epistolam Athanasii ad Epictetum integram, & non corruptam, ejusdem fidei sum cum Athanasio. Viderunt hanc epistolam cum illa quam habebat apud se, & apparuit, quod erat difformis: & in toto oriente non fuit reperta epistola integra Athanasii, nisi apud Cyrillum; unde ille Emisenus correxit suam ad exemplum illius quæ erat apud Cyrillum, & misit correctam Ioanni Antiocheno. Modo non videtur irrationabile, quod stante isto dissidio nostro, illi primi, quibus magis imputandum est quam posterioribus, assumentes occasionem divisionum ex hac parte processionis Spiritus sancti a Patre & Filio, quæ semper fuerat a principio fidei nostræ usque ad illam horam clara, ad removendum hoc quod Basilius ponit, quod corruperint libros, de quibus dicis: unde verisimiliter creditur, quod Spiritus sanctus reservaverit hunc librum in urbe Constantinopolitana, ut non inveniretur ab illis. Quare ex dictis nulla sequitur ratio, quod hic sit fallacia additionis. Vlterius, quia nos & vos convenimus ad videndum veritatem, ex mutua

b In conci... Ephes. 3. cap.

c Alia sane ... In act... cil. Ep... part. ... 35. in

tua caritate in sancta intentione debemus invicem libros communicare. Et quia res hæc est magni ponderis, si aliquis apud vos habet librum Basilii antiquissimum, producantur omnes vestri, & conferantur cum isto. Secundo videantur sequentia, ut ex præcedentibus & sequentibus de necessitate concludatur, quod ita voluerit. Hæc sunt quæ pro nunc habemus.

CARD. Legatur particula, prout in libro vestro: & ostendatur liber noster: & vester est in papyro?

EPHES. Ita.

AND. Hoc medio invicem ostensi sunt libri imperatori.

EPHES. Quod liber iste similis apud nos inveniatur habens additionem, prout & vos produxistis, nos etiam professi sumus: propterea non est mirandum si liber iste de libris illis qui inveniebantur in Constantinopoli, habitus sit. Videtur itaque potius non fecisse nos talem additionem. Nam si nos fecissemus, de facili potuissemus nos delere omnes libros qui in Constantinopoli inveniebantur, cum sint pauci libri, qui hanc additionem habeant. Sed cum usi fuerimus simplicitate, nos permisimus ut starent libri, in quibus erat contraria opinio, de quibus potest dici hunc inde transductum. Verisimile etiam est librum hunc fuisse scriptum ab aliquo, qui apud illas partes fuit illius opinionis: & hoc modo non est mirandum, cum verisimile sit, etiam in istis partibus fuisse aliquos, qui fuerunt nostræ opinionis. Quod autem multoties corruptio facta fuerit in illis partibus a nonnullis hæreticis, qui novas quasdam opiniones inducebant in ecclesiam, assentimur, & habemus auctoritates quas produxistis, quæ dicunt quod dicitis. Sed apud vos bene scitis fuisse tempore papæ Zosimi producta gesta Nicæni concilii ad concilium [a] Carthaginense. Nam scripsit ille papa Zosimus illi concilio, quod Nicænum concilium in canonibus suis dedit auctoritatem apostolorum & primatum totius orbis summo pontifici Romano [b], allegatis canonibus quibusdam concilii Nicæni: quem canonem cum non cognoverint, qui erant in concilio Carthaginensi, non susceperunt ita de facili, sed dixerunt: Nos nil tale habemus in canonibus Nicænis, & propterea quæremus authentica Nicæna a pontificibus orientalibus, hoc est patriarcha Alexandrino beato Cyrillo Constantinopolitano beato [c] Sophronio. Hæc authentica Nicæna fuerunt requisita a dictis episcopis per epistolas concilii, & missa fuerunt eis, & inventa sunt nullatenus habere canonem illum, quem papa produxit: propterea scripserunt ipsi, quod non quæreret amplius auctoritatem apostolorum, cum non fuerit ei tradita per canones conciliorum. Vides quomodo papa ille adulterinum canonem produxerit, præsertim cum scripserit ad tale magnum concilium, & de tam maxima re. Non est itaque mirandum, si apud nos aliqui libros corruperint, volentes innovare dogmata, & inniti voluntatibus propriis. Et in hac auctoritate Basilii est multitudo & antiquitas librorum, quæ libro nostro victoriam dant: & hoc ipsum, quod fuerint libri pauci, & quod non fuerunt deleti, licet fuerit possibile propter paucitatem, videtur quod confisi nos veritate & aliis vocibus Basilii patris nostri, hanc additionem permisimus stare in hujusmodi libris, prout stat.

PROV. Legatis, prout habetis: legatis illa verba, ubi incipit [d], Quæ est necessitas, ad verba Eunomii, illa videlicet: Cum vero sufficiant tanta de unigenito, justum est de Paracleto dicere, neque sequentes aliorum opiniones non exquisitas, sed custodientes in omnibus sanctorum doctrinam, a quibus cum tertium ipsum dignitate & ordine didicerimus tertium, & natura credimus.

COLLATIO DECIMA-SEPTIMA.

d Incipiunt examinare antecedentia & consequentia S. Basilii lib. contra Eunomium initio, ut appareat sensus ejusdem ad cōfirmationē præcedentis auctoritatis adductæ ex eodem; & pro clariori intelligentia videndus est textus S. Basilii.

EPHES. Eunomius sic dicit.

PROV. Nos scimus.

EPHES. Eunomius sic dicit, quod cum voluerit dicere de Paracleto, non sequeretur opinionem multorum, sed custodiret sanctorum doctrinam, a quibus dicit Spiritum esse tertium in dignitate & ordine, & propter hoc tertium esse natura. Videamus quid ad hoc dicat Basilius.

AND. Surrexit legens hæc verba Basilii. Quod autem ipse non putet oportere in simplici & rudi fide multorum manere, sed artificiosis quibusdam & sophisticis sermonibus iterum ad id quod sibi videtur, decipiat veritatem, satis ex his quæ dixit, ostendit. Nam cum ipse contemnat multorum opiniones, qui sentiunt Spiritum sanctum nosci ex sanctorum doctrina, hos qui eam tradiderunt, tacet: nunc etiam illa faciens, quæ in sermonibus qui sunt de unigenito, fecisse ostenditur, dicit a sanctis didicisse tertium esse dignitate & ordine, a seipso credidisse tertium esse natura. Qui autem sint sancti, & quibus sermonibus dixerint, dicere non potest. Numquid fuit unquam homo sic audax qui divinorum dogmatum innovationes induceret? Itane se habet liber vester?

PROV. Ita: hic dicit Basilius occurrens Eunomio, quod ab his quæ dixit, manifestavit satis, quod ipse non vult perseverare in simplici & rudi fide & multorum, sed decipit veritatem, ut sibi videtur, & contemnit multorum opiniones, qui sanctificant Spiritum. Fingit se custodire doctrinam sanctorum: qui autem sunt sancti, & quibus sermonibus dixerint, tacet: ipsum inculpat ut audacem, & innovationem dogmatum producentem. Habesne quæ dicta sunt?

EPHES. Videtur ex his beatum Basilium non suscepisse, quod sanctorum hæc fuerit doctrina, tertium esse dignitate & ordine Spiritum. Imo ipse accusat Eunomium, ut audacem & fallacem. Nonne de necessitate quæ dicta sunt, inferuntur? Videamus quæ sequuntur, & addiscamus, si potius quæ sunt in vestro libro, faciant pro nobis.

PROV. Vos videmini inferre, quod nos non inferimus.

AND. Continuavit legens. Quæ ergo necessitas est, si dignitate & ordine tertius est Spiritus, tertium etiam esse natura? Nam dignitate quidem secundum esse a Filio tradit forte pietatis sermo: natura autem tertia uti, nec a sanctis doctrinis docti sumus, neque ex his quæ prædicta sunt, consequenter possibile est syllogizare vel colligere. Nam sicut Filius ordine secundus a Patre, quia ab ipso est, quia principium & causa ipsius est Pater, & quoniam per ipsum accessus est ad Deum Patrem; natura non secundus, quia deitas in utroque una est: manifestum quod Spiritus sanctus etsi succedit Filio dignitate, & ordine, non inde sequi

COLLATIO DECIMASEPTIMA.

verisimiliter, ut concedamus ipsum esse alienæ naturæ.

EPHES. In hac parte cum primo inculpaverit Eunomium Basilius, ut innovatorem & audacem, quia sanctis apponebat quæ per ipsos non sunt dicta: postea concedit per suppositionem tertium esse dignitate & ordine Spiritum sanctum, sed non ex hoc, ut ex necessitate, inferri tertium natura. Eunomium improbat dicentem se custodire doctrinam sanctorum: Contemnens, inquit, opinionem multorum, qui Spiritum sanctum glorificant, dicit se custodire doctrinam sanctorum: sed qui sunt sancti, & quibus sermonibus hoc dixerunt, nunquam ausus est ostendere audax homo, qui innovator est dogmatum divinorum. In his Basilius videtur clare nullo modo suscipere nec putare esse doctrinam sanctorum, tertium esse dignitate & ordine Spiritum. Postea cum hoc concesserit per suppositionem infert sic: Quæ necessitas, si dignitate & ordine tertius est Spiritus, tertium esse natura? Nam esse a Filio dignitate secundum, tradidit forte pietatis sermo. Ita liber noster habet, cum liber iste sit antiquissimus, ut videtur, & consona sint dictis. Qui enim omnino noluit suscipere, tertium esse ordine & dignitate Spiritum, nec putare doctrinam sanctorum, sed dedit per suppositionem, quomodo ipse poterat reddere rationem, quod propter hoc secundus est a Filio Spiritus, quia ab ipso habet esse, & accipit, & annuntiat nobis? Id quod non suscepit prius, quomodo de eo debeat reddere rationem? & impertinens est additio intentioni beati Basilii: hoc magis est conveniens, quod in nostro jacet libro, quod per suppositionem det hoc: & inferius dicit amplius, cum dixisset exempla angelorum, sic in libro nostro dicit, nescio si taliter & in vestro jacet: legantur exempla.

PROV. Scio exempla de angelis, & de sanctis, & de stellis.

EPHES. Volo quod legantur.

AND. Legit lector his verbis sic, videlicet & Spiritum sanctum, licet dignitate & ordine succedat, ut dicunt: accepimus namque tertium a Patre & Filio numerari, ipso domino in introductione salutaris baptismatis tradente ordinem, cum dicit: *Ite, baptizate in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti.* (Matth. 28.) sed ad naturam tertiam a natura Patris & Filii dejectum nusquam recepimus.

EPHES. Sic positis exemplis, cum dubitatione dicimus dedisse sermonem, quod etsi tertius est dignitate, ut dicunt, (sic in libro nostro jacet) quonam modo Basilius dixisset hoc, & dedisset pro concesso, Spiritum esse tertium, & secundum a Filio, si ex seipso penitus hoc negavit, & alienum a doctrina sanctorum putavit? Quod autem hanc opinionem nullo modo habuerit Basilius, nec senserit Spiritum a Filio procedere, & ab ipso accipere esse, testis est nobis non alius, sed ipsemet scribens in epistola quam scribit fratri Gregorio de differentia essentiæ & personæ, ut ab auctoritate quæ legenda est, manifeste cernetur intentio Basilii, & qualem opinionem habuerit de processione Spiritus. Nam dicit sic in 4 epistola: Quoniam Spiritus sanctus, a quo omnis creatorum bonorum largitio manat, a Filio pendet, cum quo indistanter consideratur, a causa autem Patris pendens, habet esse, unde & procedit: hoc notionale secundum proprietatem personæ habet, quod post Filium & cum ipso agnoscitur, & quod a Patre subsistat: Filius autem, qui Spiritum qui a Patre procedit, per se & cum se ostendit, solus unigenitus a non genito, lumen splendens, nullam secundum proprietatem notionum habet communicationem a Patre ad Spiritum, sed quod tantummodo his signis indicatur.

In hac auctoritate plane Basilius a Patre solum habere esse dicit. nam dicit sic: Spiritus sanctus a Filio quidem pendet, hoc est, post Filium ordinatus est. Postea reddens rationem, non dicit, quod ab ipso procedat, aut ab ipso habeat esse, ut auctoritas quæ a vobis producta est, dicit: sed cum ipso indistanter comprehenditur, cum a Patre procedat: & infert partiali figura dividens sermonem; A paterna causa pendens habet esse, unde & procedit. Videsne quomodo soli Patri dat causam Spiritus? quod pendens habeat esse Spiritus [a]. Nunquam in hac auctoritate contraria sibi sanctus dixisset. Nam ratio non permittit hoc Filio dari: datum est sibi notionale signum, quod cum ipso indistanter comprehendatur, & subdit: Filius, qui per se & secum notificat Spiritum. Non dicit, quod ipse producat, sed quod a Patre procedentem notificat. Deinde dicit: Non genitus ex non genito [b] Patre splendet. dixit Filium nullam habere communionem juxta proprietatem hujusmodi, a Patre aut a Spiritu. Non ergo aliquam communicationem habet in productione Spiritus, quæ personæ Patris attribuitur: sed dicit, Cum Filio agnoscitur & Spiritus sanctus, his, & non [c] aliis, solus genitus a Patre, quia per se & cum seipso notificat Spiritum. Ergo his solis ostenditur & cognoscitur, & non aliis. Quomodo communicat productioni Spiritus, quæ Patri attribuitur soli?

[a] a solo, licet [...] secun[...] Ephes[...]
[b] Patre [...] licet Fi[...]
[c] Scilicet signis.

PROV. Multa dicta sunt per reverendum patrem, quæ forte potuissent paucioribus exprimi, si volumus venire ad rei veritatem, cum veritas paucis sit contenta. Sic ergo respondeo breviter ad dicta duo quæ præmisistis ad dejiciendam auctoritatem: sic dico. Cum ipse dixisti, quod liber productus in medium potuit corrumpi per aliquem ibi existentem, qui teneret nostram opinionem: hoc sic rejicitur, quod a tempore quo liber scriptus est, ut manifeste apparet ejus inspectu, eo tempore nulla erat divisio inter Latinos & Græcos: & hæc videtur satis evidens conjectura. Secundo, quia non est dictum per me, quod patres qui sunt in præsenti tempore, vel qui paulo ante nos fuerunt, debuerunt libros corrupisse: sed dicimus de auctoribus hujus divisionis, qui cum viderunt, quod doctores Græci & Latini hanc opinionem tenerent (ut manifeste ostenderetur cum vestris libris) non invenerunt meliorem viam coloris sui, quam ad falsificandum libros quos potuerunt habere. Quoad secundum sic dico. Allegavisti Zosimum papam, & dixisti, quod misit certos canones Nicænos ad concilium Carthaginense; volens inferre, Zosimum misisse canonem corruptum, & quod Zosimus fecerit hanc falsitatem: non allegasti aliquem doctorem qui hoc dicat, aut hæreticum. Ego allegavi vobis duo magna testimonia in duabus epistolis beati Cyrilli, quarum una fuit acceptata per totum concilium Calchedonense.

chedonense. Quare qui talia vult impugnare, oportet ut non loquatur ex se, sed magni doctoris introducat auctoritatem. Debes bene recordari, quod reverendus dominus cardinalis produxit testes authenticos & antiquissimos, epistolam sancti Iulii [a] papæ, & epistolam Liberii [b] papæ; & qualiter beatus Athanasius in illa persecutione quam habuit a concilio Antiocheno, ubi fuit damnatus, scribens ad sanctum Marcum [c] & Felicem papam, ac Iulium, ac Liberium, qui omnes fuerunt suo tempore, supplicavit istis pontificibus, ut cum haberent gesta Nicæni concilii in sede Romana, quia per totum orientem ab illis Arianis fuerant corrupta [d]: ibi rescribunt illi pontifices Athanasio, qualiter habebant in patriarchio Romano integra in Græco & Latino cum sigillis & subscriptione patrum qui Nicææ fuerunt, & quod illa reservabant pro maxima veneratione, & quod nolebant mittere originalia, & quod mitterent certa capitula, eo quod ipse appellaverat a concilio illo ad sedem Romanam; & insurgebant contra eum illi Ariani, quod non poterat appellare a sententia Antiocheni concilii ad papam: & ut ipse posset ostendere canones Nicænos, quorum vigore bene & optime appellaverat, misit Liberius multos canones Athanasio, qui fuerunt vobis nuntiati in Ferraria, in epistola, inter quos est speciale, quod ad sedem Romanam est appellandum a toto mundo: & ita fuit defensus Athanasius. Et ideo sanctus Iulius papa respondens illis de Antiochia qui fecerant concilium, multum acerrime eos reprehendit de præsumptione, quia fecerunt concilium sine consensu sedis apostolicæ; ostendens ex concilio Nicæno, quod nullum ratum est aut erit unquam concilium, quod Romanæ sedis non fuerit auctoritate firmatum. Quomodo possunt dicere, quod Zosimus falsificaverit in re quæ clara est? Dico quod illi Carthaginenses, quia sciebant canones corruptos in toto oriente, & sic [e] fuerant missi. Hæc sunt testimonia sanctorum, & possumus etiam ostendere libros antiquissimos. Eadem facilitate refellitur quod dixistis, prout dixistis, stare [f] autem, quia in tali casu magis sine testimoniis est loquendum. Nunc ad aliam partem dico sic, quod ex verbis quæ protulistis exponendo dicta Basilii, non est mirum, si multa videantur inconvenientia, & cum quæ dixistis, quia fundavistis expositionem super textu corrupto: & dicitur per proverbium, quod parvus error in principio, est magnus in fine: nil mirum si multa dicta sunt inconvenientia; & ideo pro intellectu veritatis bonum est ut restringamus nos ad duo. Primo dixisti: Spiritus pendet a Filio, sed tamen Filius non est causa Spiritus, sed Pater. Secundo nisus es dicere quod Spiritus non habet talem ordinem & naturam a Filio, ut Filius a Patre: ideo hic dicam certa. Et primo inquiro a te, quid intelligas per pendere & esse, quia dicis differre, esse causam, & pendere ab eo. nam apud nos semper esse dependet a causa, sed in divinis non ponitur effectus, non principiatum. Hoc non dicimus nos Latini. Dicimus in divinis, quod Filius est principium de principio, sicut Deus de Deo, quia Pater est principium: & secundum modum loquendi S. Basilii non solum in hoc loco allegato, sed in multis aliis (ut ostendemus) ostendit, quod eo modo se habet Spiritus ad Filium, secundum quod pendet ab eo, ut Filius a Patre, declaret differentiam in divinis inter pendere & esse causam.

AND. Hic voluit respondere ad omnia, & Provincialis dixit: Dabitur facultas replicandi.

IMPER. Ephesinus vult dicere circa certa prima: nam ultimo quæsita non sunt pertinentia.

CARD. Convenimus, ut respondeatur quæsito tantum.

IMPER. Quia per hunc patrem dixistis, nos sine auctoritate dixisse, volo dare testimonium [g].

PROV. Detur testimonium.

EPHES. Nos testimonium non adduximus, non quod non potuerimus: nam tenemus illud testmonium ex libris qui apud nos sunt. Nam paucos nos portavimus, sed liber ille invenitur apud vos, & credidimus quod essent nota apud vos.

PROV. Quomodo vocatur ille liber?

EPHES. Liber canonum [h].

PROV. Nunquam reperietur, quod Zosimus fecerit fallaciam.

PAPA. Respondeatis ad quæsitum, & liber producetur in alio conventu.

EPHES. Vt intelligatis primo in quo differt esse causa alicujus, & ab eo aliquod pendens, nos ad hoc dicimus, quod beatus Basilius volens exponere, quid sibi velit illud, Dependens, dicit pendet, id est, cum ipso ordinatur, & cum ipso comprehenditur.

CARD. Dicit post, vel cum ipso?

EPHES. Ea quæ connumerantur, non possunt una voce proferri, sed est necesse quod personæ ordinentur, & una præordinetur. Spiritus post Filium ordinatur; hoc aliter se habere impossibile est: non quod ab eo habeat causam; non hoc dixit Basilius: sed pendet, scilicet ordinatur cum ipso, similiter cum ipso percipitur; hoc dicit Basilius. Vos autem ubi invenistis istam vestram expositionem, ut omne quod ab aliquo dependet, ab eo habeat esse?

PROV. In divinis.

EPHES. Ad hanc auctoritatem non egemus interprete, præter ipsum qui dixit, qui intulit causam pendentiæ hoc modo: Quia cum ipso indistanter comprehenditur.

PROV. Ergo pendere secundum Basilium, secundum tuam expositionem, nihil aliud est, quam Spiritum ordinari ad Filium. Quid est iste ordo Spiritus sancti ad Filium? Estne ordo originis, aut secundum causam & causatum? aut ordo. Dicatis, si est originis.

EPHES. Non dico, quod Spiritus ordinetur ad Filium, sed post Filium, ut in connumeratione salvo ordine, & cum necessitas sit post Patrem Filium, post Filium Spiritum.

PROV. Nil aliud est, nisi ordo secundum connumerationem vocis, ita quod secluso nomine, non est aliquis ordo Spiritus ad Filium. Est sic?

EPHES. Est quidem necessitas etiam secundum vocem vestram, ordinare personas divinas: nam nullo modo possent numerari, nisi servato ordine. Est secundum rei naturam ordo, ut dicit Basilius, quod Filius solus unigenitus ex ingenito Patre effulgens, post ipsum debet numerari, ut unigenitus a Patre: & secundum hanc rationem tertius debet dici Spiritus, ne Spiritus præordinetur Filio, & proxime referatur ad Patrem, & videatur esse alius Filius: propterea cum Filius numeretur proximus post Patrem, tertius est Spiritus

COLLATIO DECIMA-SEPTIMA.

g De his; scilicet, quæ dixerat Ephesius contra Zosimum papam.

h Intelligit de concilio Carthagini ensi sexto; de quo vide loca supra adducta.

COLLATIO DECIMA-SEPTIMA.

Spiritus connumeratus. Hic est ordo in divinis, alium ordinem a theologis non habemus.

PROV. Dicitis, quod ex intentione Basilii ille est ordo naturæ Spiritus ad Filium. Oportet ergo intelligere ordinem naturæ inter Patrem & Filium. Estne ordo alius, quam ordo naturæ inter Spiritum sanctum & Filium? Quia ordo naturæ Spiritus ad Filium secundum vos, est ordinatio, non tamen importat causam. Cum autem ordo inter Filium & Patrem non significet nisi pendentiam, cum dicendo, inter Filium & Patrem est ordo naturæ, intelligatur Filium pendere a Patre, & Patrem esse causam: ita non habendo plus ad ordinem Filii ad Spiritum, solum dicendo, quod est ordo naturæ, necesse sequitur, quod Spiritus pendeat a Filio, & sit causa [a]. Et hoc probo ex intentione ipsius sancti Basilii. Dicit enim post illa verba quæ fuerunt allegata in hoc libro [b] nostro, continuando intentionem per totum capitulum incipit dicere, assignans causam, quare Spiritus existens tertius in Trinitatis ordine & dignitate, sit secundus a Filio, & tamen habeat unam naturam cum eo: ita demonstrat assignans causam, sicut Filius ordine quidem secundus a Patre, quia ab ipso & per ipsum habemus accessum & adductionem ad Patrem & Deum; natura vero non secundus, quia deitas in utroque una: ita Spiritus quamvis dignitate & ordine secundus ordinetur a Filio, non tamen sequitur quod alienæ naturæ existat. Modo in hoc textu volens ostendere quod primo dixit, demonstrat, quod qualis est ordo Filii ad Patrem per hoc, quod Pater est ante & causa Filii, & tamen una natura; eumdem ordinem habet Spiritus ad Filium. Hæc clara sunt ex Basilio, & deducit per exempla inconvincibiliter contra Eunomium: & hæc est sententia totius capituli Basilii dicentis, quod omnes angeli sunt unius naturæ, in eadem scilicet natura intellectuali: & tamen ponit ordinem inter eos & dignitatem, allegans multos textus scripturæ, per quos ostendit gradus angelorum & dignitatum, & concludit, quod omnes angeli habent ordinem inter se: [c] non sequitur, quod aliquis angelus sit alterius naturæ [d]; quia sicut ordinantur, semper remanent in eadem natura.

a Principii scilicet Spiritus sancti.

b Loco supra citato, scilicet lib. 3. adversus Eunomium initio.

c Subintelligendum, & tamen.

d Scilicet, quam intellectualis, ut supra dixerat.

EPHES. Est quidem naturalis ordo inter Patrem & Filium, secundum quem Filius habet a Patre esse, & proxime ad ipsum refertur: & hic solus ordo tertium cogit numerare Spiritum. Propter hoc magnus Basilius in Patre & Filio illud pendere nullatenus ponit, nec dicit quod Filius sit secundus, quia ab ipso habeat esse: a Filio dicit Spiritum pendere, hoc est continuum esse & ordinatum cum ipso, ut quia comprehenditur indistanter cum ipso. Et hanc reddit causam, propter quam Spiritus pendeat a Filio, quia de necessitate Filius prius Spiritu intelligitur, quia Filius refertur continuus Patri. Verum si Basilius cognovisset ordinem inter Filium & Spiritum, ut inter Patrem & Filium, atque ita dixisset Spiritum secundum a Filio, ut Filius secundus a Patre, non sugillasset Eunomium, & non vocasset innovatorem scripturæ, eo quod diceret tertium ordine & dignitate esse Spiritum. Ex hoc constat, Basilium non recepisse, sed per suppositionem hoc ponere.

PROV. Loquimini contra textum: vos dixistis, quod inter Spiritum & Filium est ordo naturæ, & quod illa pendentia est ordo naturæ. Nos instamus sic, & super hoc cogita cum hinc recedis, quia ostendimus ex hoc libro, quod eumdem ordinem quem Filius habet ad Patrem, ita Spiritus habet ad Filium: & unum volo dicere imperatori, ut me percipiat.

AND. Voluit verba ad imperatorem, qui doctissimus, ac prudentia & solertia cunctos ex suis prævenire, notissime in pluribus ostendit; & ei hæc verba protulit.

PROV. Doctores nostri theologi semper conantur non mutare terminos a propria significatione, & ubi philosophi usi sunt terminis propria ipsorum terminatione, ita doctores theologi utuntur terminis, prout sunt firmi in eorum significatione: alias periret omnis scientia mundi, quia semper essemus in æquivoco terminorum. Modo Aristoteles in quinto libro metaphysicæ in capite quod incipit, Natura, ibi primum modum ponit, quod sit generatio nascentium, ita quod nativitas vocatur natura. Secundus modus est illud principium, ex quo sunt illa nascentia. Et hoc modo sumendo naturam, habet importare ordinem originis, prout nascentia sunt de substantia ejus ex quo nascuntur. Et hoc significatu tam doctores Græci quam Latini, ut Athanasius, & Basilius, & beatus Augustinus, nec non & sequentes dicunt, quod ordo originis unius personæ ad aliam est ordo naturæ: & ad hunc sensum loquitur Basilius & omnes, alias æquivocarent. Ita quod ordo originis nil aliud est nisi capere esse ab aliquo, & naturam ejus a quo est, sicut sumitur in illo secundo modo: & ita omnes doctores mundi tenent. Si ergo est ordo naturæ Spiritus a Filio, ergo necessario sequitur, quod Spiritus habeat esse a Filio, & accipiat eamdem naturam quam habet Filius. Hoc dicit Basilius in auctoritate adducta: hic est punctus rei nostræ.

EPHES. Antequam diligentius consideremus de ordine naturæ, inquiramus primo quid velit Basilius per hanc auctoritatem. Dicatis mihi; dicitis opinionem Basilii esse, Spiritum ordine & dignitate tertium?

PROV. Ita, & ita loquitur textus.

EPHES. Dicebatne idem & Eunomius se accepisse a sanctorum patrum doctrina?

PROV. Ita dicebat Eunomius, quod acceperat a scripturis, quod Spiritus sit tertius ordine & dignitate: imo in hoc conveniebant. Sed Basilius dicit, quod non sequitur ex hoc, quod sit tertius natura: & in hoc currit tota sententia capituli, ut demonstrabitur.

EPHES. Veritatem ergo dixisset Eunomius, Spiritum ordine & dignitate tertium, & accepisse a sanctis; & convenisset cum sanctis.

PROV. Ita, & cum Basilio.

EPHES. Videamus si magnus Basilius ita vult.

PROV. Ita.

EPHES. Similiter dicit Eunomius sanctorum custodire doctrinam.

PROV. Liber noster dicit, quod habuit a sanctis, quod Spiritus est tertius ordine & dignitate.

EPHES. Non dicit liber vester, quod simulat Eunomius habere doctrinam sanctorum?

PROV. Infert Basilius: Quæ necessitas est, si ordine & dignitate est tertius, ergo est tertius natura?

EPHES. Non dicit liber vester, simulat?

PROV.

PROV. Ita, quia simulabat illam illationem, A quod esset tertius natura.

EPHES. Basilius non dicit ex his quæ colligebat Eunomius, sed dicit, quod simulat se custodire doctrinam sanctorum, quod sancti dicant, Spiritum esse tertium dignitate & ordine.

PROV. Illa simulatio refertur ad illationem, quia sancti dicentes tertium dignitate & ordine, non faciebant illam illationem: & ideo textus pridie allegatus, post dictum Eunomii singulariter istam illationem dicebat: Sic natura uti tertia, nec ex sanctis scripturis docti sumus, neque ex iis quæ dicta sunt juxta consequentiam colligere possumus. Et sic contra hanc illationem B dicebat [6] Basilius; etsi non esset tertius dignitate & ordine, ita dixisset,[a] ut de natura: & quod hoc sit verissimum, per exempla & per deductiones evidentissime colligitur.

EPHES. Si opinio sanctorum & ipsius Basilii fuisset, Spiritum tertium ordine & dignitate, non diceret contra Eunomium, quod simulabat se custodire doctrinam sanctorum: imo dixisset, quod custodiret doctrinam sanctorum, nec aliud quid eum colligere præter posita. Illi dixerunt tertium ordine & dignitate: hic colligit, quod sit tertius natura. Nunc Basilius non attestatur, ut veritatem dicenti, sed dicit: Simulat custodire sanctorum doctrinam. Nam consequenter C infert instans contra opinionem, quod illos qui sibi tradiderunt hunc ordinem, tacet: qui autem sunt sancti, & quibus sermonibus [b]. Vides quomodo negat Basilius hanc esse opinionem sanctorum & suam. Postea dicit, quod audax est homo, divinorum dogmatum innovator. Insinuat innovatorem, & audacem appellat, quia dicebat a sanctis accepisse quæ non dixerant: nullus sanctorum dixit tertium dignitate. Et hoc modo dicit Basilius instans contra rationem Eunomii: alioquin ostendatis ex opinionibus sanctorum hæc esse. nam ostendimus, Basilium non convenisse cum ea, imo extitisse contrarium illius opinionis & doctoris. Nonne habet [c] liber? D videatur.

PROV. Hoc de libro consistit in facto. Basilius non dicit, quod habuerit a sanctis? Ego adduco testimonium singularissimum, videlicet magni Athanasii, cujus eamdem sententiam dicit Cyrillus se tenere. Iste beatissimus Athanasius in [d] dialogo disputans in concilio sic contra Arium, dicit istis verbis: Spiritus igitur ex Patris & Filii substantia est, cujus scilicet gratia Filius Dei nominat eum in sanctificato [e] symbolo tertium, ubi habet: *Euntes baptizate eos in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti*. Ex hoc Athanasius, quod Spiritus ponitur in symbolo sanctificato tertia persona, concludit, quod sit de substantia Patris & Filii, & sic quod necessario habeat sub- E stantiam a Patre & Filio. De ordine in [f] epistola ad Serapionem sic dicit, & fundat sententiam super auctoritatibus scripturæ, ita dicens: Spiritus a Filio accipit, juxta illud quod dominus dicit: *De meo accipiet, & annuntiabit vobis.* de Filio dicitur: *In nomine Patris venit.* de Spiritu sancto inquit: *Quem mittit Pater in nomine meo.* Dicit, si talem ordinem & naturam habet Spiritus ad Filium, qualem Filius ad Patrem; quomodo igitur, qui creaturam dicit, non etiam de Filio necessario dicet? Nunc invincibiliter dicitur testimonio fundato a sanctis doctoribus, quod talem ordinem & naturam habeat Spiritus ad Filium, qualem Filius ad Patrem. Modo ex istis habetur, quod est tertia persona, & quod talis est ordo: ex hac auctoritate colligitur, quod Spiritus accipit esse a Filio. Declarate quomodo esse Spiritus accipiat a Filio. Non est credendum, quod Basilius contradicat Athanasio; & in sequenti congregatione, si Deo placebit, ostendetur ex Basilio met, qui idem dicit cum beato Athanasio.

COLLATIO DECIMA-SEPTIMA.

NOTÆ HORATII IVSTINIANI
AD DECIMAMSEPTIMAM COLLATIONEM.

1 *Latino.*] Verba sancti Basilii libro tertio contra Eunomium in principio. Hanc eamdem auctoritatem refert supra Andreas collatione 15. & iisdem verbis Græcus scriptor sessione 20. initio. Ceterum hæc verba, *Cum ab ipso habeat esse, & ab ipso accipiat, & annuntiet nobis, atque omnino ab illa dependeat causa*, etiam hodie desunt in editionibus impressis, quæ tamen essent omnino addenda, ut ex vetustis exemplaribus & ipso contextu probatur hic. Vide de hac eadem auctoritate infra collation. 18. circa finem. Verba autem S. Basilii ex Græco textu, ut refert Græcus scriptor ubi supra, sunt hæc. ἀξιώματι μὲν γὰρ δεύτερον τοῦ υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ δὲ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν· καὶ ὅλως τῆς αἰτίας ἐκείνης ἐξημμένον παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος.

2 *Dependeat.*] Expositionem horum verborum sancti Basilii, nimirum, quid sit apud Græcos habere causam, & dependere, vide etiam apud Bessarionem in opusculo de successu synodi Florentinæ in fine hujus operis ex manuscripto codice Vaticano exhibito, capite primo.

3 *Non in papyro.*] Sanctus Antoninus qui concilio præsens fuit, titulo 22. cap. 13. hæc ait: *Inducta sunt auctoritates multorum doctorum, & præsertim Basilii, qui in libro ad Eunomium de Spiritu sancto expresse asserit, Spiritum sanctum procedere non solum a Patre, sed a Filio: & cum responsalis jam non haberet quid diceret, subterfugium quæsivit, negans hoc Basilium in eo libro scripsisse, sed mendose interpretatum, cum in codicibus suis Græce scriptis secum delatis hoc minime reperiretur. Adducti sunt plures codices Basilii ad Eunomium Græce exarati, quorum aliqui erant apud Græcos, alii penes Latinos nostros Græci sermonis peritos: & cum in nostris & aliquibus Græcorum de Constantinopoli adductis liquide haberetur, Spiritum sanctum ex Patre & Filio procedere, deprehensa est malitia Græcorum, quod scilicet corruperant scripta Basilii, Filium subtrahendo in ipsa processione. Et cum imperator Græcorum diceret, in partibus suis plurimos habere tales libros Basilii Græce sic continentes, & illis paucis tunc in medium adductis non standum; respondit dominus cardinalis disputationi præpositus: Domine imperator, cum decreveritis ad certamen venire, oportuit magnificentiam vestram arma vestra vobiscum adducere, non in certamine ipsa expectare. Sicque Græci confutati fuere & devicti. Huic disputationi præsens fui.* Hæc sanctus Antoninus.

Hanc responsionem cardinalis, de qua sanctus Antoninus, vide infra collatione sequenti. De hac corruptione libri sancti Basilii a Græcis facta, vide Bessarionem in opusculo de successu synodi, & processione Spiritus sancti, capite primo in fine hujus operis exhibito. Ubi adducit Bessarion ita, ut supra dictum est a Latinis, locum sancti Basilii ex Hugone Eteriano de processione Spiritus sancti, libro tertio, capite 13. Floruit autem Hugo, ut dicit Bessarion ibidem, ante sua tempora trecentis annis, nimirum ut ait etiam Possevinus in apparatu, circa annum domini 1160.

4 *Epistola.*] Epistola 43. quæ ibi sic se habet: *Quoniam igitur Spiritus, a quo omnis velut e fonte ad creaturas promanat bonorum suppeditatio, a Filio quidem dependet, quo cum una sine ulla distantia concipitur mente, causæ vero Patris insertam habet essentiam, unde & progreditur, hanc notionem, & cognoscibile signum ejus, quæ secundum hypostasim est, proprietatis, habet, quo cum Filio simul & ipse se facit internosci, ex quo & Patre subsistit: Filius vero, qui ex Patre progredientem Spiritum per seipsum & cum seipso notum facit, solus unigenitus ex ingenito lumine reluxit, nullamque prorsus notionum communicationem secundum proprietatem suam, tam cum Patre, quam cum Spiritu sancto habet, sed dictis jam signis solus cognoscitur.*

5. *Athanasio.*] Marcus papa in epistola quæ incipit, Doleo fratres, tomo primo conciliorum editionis Coloniensis, sub Marco, & in Nicæno concilio a Pisano collecto libro tertio: & quidquid sit de reliquis in ea epistola contentis, de quibus Baronius tomo tertio, annno 336. numero 58. certe non jure Ephesius cum hæreticis

COLLATIO DECIMA-OCTAVA.

calumniatur Zosimum papam, eo quod asseruerit appellationes ad sedem apostolicam ex canone Nicæno. Asserit enim hoc etiam Theodoretus libro secundo, capite quarto, ex quo Baronius tomo tertio, anno 325. num. 159. & eodem tomo, anno 347. num. 99. & de Zosimo papa tomo quinto anno 419. num. 70. & 82. Sed quamvis etiam de hujusmodi appellationibus non fieret mentio in Nicæno concilio, certe canones Sardicensis concilii, quod fuit declaratio & appendix concilii Nicæni, nomine etiam ipsius Nicæni appellatos fuisse, vide apud eumdem Baronium tomo 3. anno 347. num. 99. In canone autem 5. alias 7. concilii Sardicensis aperte statuitur de appellatione ad sedem apostolicam. Vide & Binium tom. 1. in notis concilii Nicæni, Sardicensis, & Carthaginensis sexti. Ceterum canones Nicænos passos esse naufragium, eosque colligendos esse ex auctoritatibus sanctorum patrum, quando pro data occasione eos adducunt, testatur late Baronius tom. 3. anno 325. num. 157. & tomo 5. anno 419. num. 70. & 82.

6. *Basilius.*] Basilius non negabat, Spiritum esse tertium in ordine, sed in natura. sic enim ait loco sæpe citato: *Dignitate namque secundum esse a Filio, &c. pietatis tradit sermo: natura uti tertia, nec a sanctis scripturis edocti sumus, nec ex sanctorum dictis colligere possumus.* Et certe unicuique textum ipsum legenti in fonte, etiam secundum lectionem ipsius Ephesii, nimirum non legendo illa verba, *Cum ab ipso habeat esse, & ab illa dependeat causa;* nihilo minus evidenter apparet Basilium ex doctrina sanctorum admittere, Spiritum tertium esse ordine, non tamen inde inferri, & natura, ut clarius probat collatione sequenti Provincialis. Quomodo autem Basilius intelligat Filium esse secundum, & Spiritum sanctum esse tertium ordine, optime declarat Provincialis infra, hac eadem collatione. Vide & sanctum Thomam 1. parte, quæst. 42. art. 3. & in specie de hac auctoritate Basilii Suarez de Trinitate lib. 4. cap. 15. num. 5. Vasquez in primam partem disp. 167 cap. 2.

COLLATIO DECIMAOCTAVA.

DIE X. MARTII.

Auctoritatibus sanctorum patrum disputatur de Spiritus sancti processione a Patre & Filio.

AND. Die decima Martii Florentiæ in conventu, ut supra, cœpit cardinalis hoc modo.

CARD. Domine imperator, alias fuit dictum, quod vobis indigentibus de libris nostris, nos exhiberemus, & econtra ipsi facerent. Pridie venit in disceptatione de verbis Basilii, & dicebant, quod aliter stat in libris nostris, & aliter in suis. Nos scimus, quod unus ex patribus Græcis habet Basilium: nos petimus ut illum exhibeat; & est pater dominus Mitylenensis.

IMPER. Præsentis temporis est disputare, & postea id faciemus.

Luc. 11. CARD. Dicit euangelium: Hoc fac, & illud non omittas. vadat interim.

IMPER. Deliberabimus.

COLOSS. Vidi ego.

IMPER. Mittam.

AND. Cœpit Ephesinus.

EPHES. In præcedenti congregatione, pater reverendissime, cum proposuerimus examinare auctoritatem magni Basilii, & conficere differentiam quæ erat inter libros, quæsivimus caritatem vestram, si putabatis sententiam vel opinionem fuisse magni Basilii, tertium esse Spiritum dignitate & ordine. Cum autem in hoc assenseritis, interrogavimus, si etiam sanctorum fuerit hæc doctrina & opinio, ut dicebat Eunomius. Cum autem vos summa promptitudine fuissetis confessi, produximus magnum Basilium manifeste dicentem contra, & ut in libro nostro jacet. Nam, inquit, simulat custodire sanctorum doctrinam, sed non conservat, & eos qui hanc tradiderunt doctrinam, tacet: consequenter reprehendens eum. [a] Qui fuerint sancti, & quibus sermonibus doctrinam fecerint, numquid dixit, aut fassus est audax homo, qui insinuat innovationes doctrinis sanctorum? Si ergo Filius secundus a Patre dignitate & ordine, eo quod ex ipso; Spiritum vero sanctum nullo modo suscipit Basilius dicere secundum dignitate & ordine a Filio: non igitur Spiritus est a Filio secundum causam. Ita igitur videtis contradictioné in his quæ vos dicebatis. Deinde vitiatam esse illam additionem colligitis: nam non reddidisset causam, Spiritum sanctum esse a Filio, ille qui nullo modo suscipiebat esse secundum. Hoc autem prætermisistis, sed proposuistis ostendere dictum a sanctis tertium esse dignitate Spiritum. Unde duas auctoritates proposuistis magni Athanasii, quarum una simpliciter dicit, quod tertius est ordine Spiritus: altera vero dicit talem ordinem Spiritum habere ad Filium, ut Filius ad Patrem. Ex his tertium esse etiam dignitate probavisse putastis. Ad primam quidem auctoritatem hoc dicimus, quod tertium esse secundum ordinem in divina Trinitate Spiritum, ut in traditione baptismatis salvator dixit, etiam nos similiter vobiscum confitemur. Quod autem dignitate sit tertius; admirari nos contingit, quomodo vos capitis hoc dictum, quod nunquam est dictum. Hoc vero in aliis facitis, & dum auditis Spiritum a Patre & Filio, additis, est, & habet esse: dum autem quod a Filio accipit [b], esse dicitis. Hoc autem est accipere ea de quibus quæritur, pro certis; quod est pessima species probationis. Hæc sint dicta ad primam. Ad secundam [c] autem dicimus, quod speculanda est intentio istius magni patris in his quæ dicit in hoc, & ad quos sermonem facit. Nam oporteret hunc qui divinos sermones aggreditur, sicut dicit divus Cyrillus in actis tertii concilii, & personas distinguere & tempus, & causam propter quam unumquodque dictum est, considerare. Nam isto modo uniuscujusque auctoritatis sententiam poterit cum gratia Spiritus sancti intelligere. Dicit recolendissimus Athanasius impugnans eos qui Spiritum sanctum impugnabant, qui ordinabant Patrem cum Filio, & ejusdem substantiæ & gloriæ esse profitebantur: Spiritum sanctum autem distinguentes, non dicebant connumerari, sed alienæ cujusdam & creatæ naturæ. Ad hos cum inveheretur ille generosus, & volens [d] consubstantialitatem Spiritus sancti, & æqualitatem naturæ ad Patrem & Filium, ab hoc in quo ordinabatur illis, & ejusdem voluntatis & actionis; ab his enim semper doctores identitatem vere ostendebant; talia dicit in epistola [e] ad Serapionem episcopum: Filius quidem a Patre mittitur; nam ita dicit: *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum mitteret.* Filius vero Spiritum mittit. Nam inquit: *Si ego abiero, mittam Paracletum.* Filius quidem glorificat Patrem, dicens: *Pater, ego glorificavi te.* Spiritus autem glorificat Filium: nam ille, inquit, *glorificabit me.* Filius dicit: *Ea quæ audivi a Patre, hæc loquor in mundo.* de Spiritu autem dicit: *De meo accipiet, & annuntiabit vobis.* Filius in nomine Patris venit; de Spiritu inquit Filius: *Quem mittet Pater in nomine meo.* Talem autem naturam & ordinem habens Spiritus ad Filium, qualem & Filius ad Patrem, quonam modo, qui hunc creaturam dicit, non idem etiam de Filio ex necessitate sentiet?

In his

In his vero non videtur doctor discretus voluisse ostendere unde habeat causam sui esse utraque personarum, imo potius unitatem & consubstantialitatem, ab identitate scilicet voluntatis, & proportione operationum ostendit. Denique non dicit Filium habere esse a Patre, Spiritum a Filio; neque quod Pater Filium producat, & Filius producat Spiritum. nam hoc ipse dixisset, si voluisset secundum vestram opinionem [a]. Nunc autem, his omissis, dicit, bonam voluntatem Patris quam semper Filius facit, prout & Filii rursus, quam semper facit Spiritus. Filius quidem, inquit, a Patre mittitur, Filius vero Spiritum mittit. Bonam voluntatem missionem esse dicit magnus Gregorius. Igitur bonam voluntatem Filii, puta missionem Spiritus. Filius quidem glorificat Patrem, Spiritus glorificat Filium. In his analogia operum & identitas voluntatis videtur. Quoniam enim ante Filius apparuit mundo, præcognito jam Patre, post hoc cognitus fuit Spiritus, ne viderentur anteferri, vel contrarii dii. Ideo Filius glorificat quidem Patrem, & perficit illius opus: & Spiritus glorificat Filium, & quæ dimisit ille, revelat discipulis. Filius quidem inquit: *Quæ audivi a Patre, loquor in mundo.* Spiritus vero a Filio accipit, & annuntiat. Nota pater, quos sermones accipit a Filio, annuntiat discipulis: & Filius quæ audivit a Patre, illa loquitur in mundo. Non ergo etiam esse accipit, ut dicebatis. Et Filius venit in nomine Patris: *Spiritus vero*, inquit Filius, *quem mittet Pater in nomine meo.* Per omnia identitas voluntatis & analogia operum ostenditur: ex ipsa autem & essentiæ identitas de necessitate colligitur. Nam talem ordinem Spiritus ad Filium habet, qualem & Filius habet ad Patrem. hoc est, ita coordinatus est, & ejusdem naturæ Spiritus cum Filio, ut Filius cum Patre. Et quonam modo isti dicunt creaturam Spiritum, non & de Filio idem sentient? Nam sic ordinatur Spiritus ad Filium, ut Filius ad Patrem, & ejusdem est naturæ, sicut & identitate voluntatis, & analogia operum ostenditur. Quonam modo est creatura Spiritus? Hæc est sententia sancti, & ad hanc intentionem dixit quod dixerat, volens ostendere, non discretionem, imo potius unitatem essentiæ: & sic non prodest auctoritas vobis, nec opitulatur opinioni vestræ. Quod autem magnus pater Athanasius non eamdem vobiscum habuerit opinionem de processione Spiritus, nec Filium senserit causam Spiritus, nec propter hoc hunc ordinem dixerit, manifeste colligitur ex his quæ in aliis dicit, tradens discretionem divinarum personarum, solum fontem deitatis dicens Patrem, ut solum non genitum. Hoc autem idem est ac si dixisset, solum genitorem, & solum spiratorem. Non ergo etiam Filium sensisset causam Spiritus, qui dicebat Patrem solum fontem deitatis. Habet se auctoritas sic, cujus sermonis intitulatio est, De coæterna Filii & Spiritus subsistentia: Separamur ab his qui judaizant, & ab his qui corrumpunt Christianismum, qui Deum de Deo negant, Deum unum similiter ut Judæi dicunt: non quia solus [b] non genitus, & solus fons deitatis: propterea dicunt solum Deum, sed tamquam infecundum Filii, & infructuosum viventis Verbi. Si igitur solus fons deitatis Pater, ut non genitus, hoc est solus genitor Filii, & solus spirator Spiritus: non ergo magni Athanasii opinio fuerat,

A causam esse Filium Spiritus, & a Filio Spiritum habere esse.

COLLATIO DECIMA-OCTAVA.

PROV. Iste modus investigandi veritatem, quam omnes optant intelligere, cum tam prolixis sermonibus & allegationibus, magis impedit veritatem, quam declarat: nec hæc fuit intentio a principio nostræ disputationis, sed ut de argumento in argumentum, dato responso, procederemus. Omnes hi patres reverendi fatigati audientia unius horæ solum ad respondendum auctoritatibus ultimæ allegationis, credo quod parum intellexerunt de responsione ad illas duas, hoc excepto, quod imposuistis mihi, quod solitus sim inducere auctoritatem cum verbo, est, cum desit verbum, est. Item quia se-
B cundum auctoritatem magni Athanasii, in qua dicit, quod talem ordinem & naturam habet Spiritus ad Filium, qualem habet Filius ad Patrem: non significat quod inferebam, & tamen nunquam replicastis hanc auctoritatem in propria forma: nunquam bene respondet, qui non bene replicat: sed multas auctoritates introduxistis, nec introduxistis antedictas. Secundo intravistis materiam de productione divinarum personarum, & de missione. De qua missione temporali, necessario tempore suo concludetur, quod si Spiritus sanctus mittitur temporaliter a Filio, quod æternaliter procedit ab eo: & sic non erat
C materia hæc introducenda, quia non faciebat ad propositum: tamen tempore suo respondebimus. Sed unum volo scire, si dixistis hoc modo, videlicet, quod Filius audit a Patre, & sic audiendo accipit sermones a Patre; quia audientia est respectu Verbi, & hoc est notum in euangelio. Ita dixistis quod audit Spiritus a Filio, & sic per illam audientiam accipit sermones a Filio. Modo hoc bene conceditis; sed dicitis, quod non sequitur, quod accipit esse. Estne verum, quod hoc dixistis?

EPHES. Ita dixi, quia & scriptura hoc dicit.

PROV. Ex hac audientia concludam, quod accipit esse æternum, ex multis auctoritatibus doctorum vestrorum & nostrorum. Modo respon-
D deo ad duo dicta. Primo dixistis, quod in præcedenti congregatione cum interrogavisti, an sententia Basilii esset, quod Spiritus esset tertius dignitate & ordine, quod ego respondi, hanc esse opinionem Basilii. Et hoc iterum dico, & verissima est sententia Basilii, quod Spiritus est tertius dignitate & ordine, quia liber noster hoc expresse & manifeste dicit. Secundo interrogavisti, an esset opinio sanctorum: & ego dixi, quod sic: & voluisti inducere contrarium, sicut & nunc replicasti, dicens, quod Eunomius secundum verba Basilii, contemnens opinionem multorum qui glorificabant Spiritum, simulabat se doctrinam sanctorum servare, & eos qui hoc dicebant, reticebat. Postea reassumpsistis verba ultima, ubi Ba-
E silius dicit, quod sanctos qui dixerũt dignitate & ordine tertium esse Spiritum, non potuit adducere. & concludit: Ergone tam audax homo, qui divinorum dogmatum introduceret novitates? Ex hoc volebatis inferre contra dicta mea, quia dicit Basilius, quod non potuit adducere: ex quo sequebatur secundum te, quod sancti doctores non erant hujus opinionis, cujus contrarium ego dixi. Hæc volui dicere propter verba Basilii, ut solutio melius intelligatur: & quia nos habemus Basilium, quem putamus esse verissimum; & quia hic alius qui adducetur, & qui est antiquissimus, idem dicit quod noster, ut dicitur nobis ab his qui legerunt in illo libro.

AND

COLLATIO DECIMA-OCTAVA.

AND. Hoc medio portatus est liber, qui erat archiepiscopi Mitylenensis, qui repertus est ad literam conformari nostro, & erat antiquissimus liber: quo viso, Ephesinus dixit.

EPHES. Iste liber noster est eadem manu scriptus, ut liber vester.

AND. Inspectis libris, visa est maxima differentia.

IMPER. Diximus pridie, quod in Constantinopoli non sunt ita.

CARD. Habetis hic alium Basilium Florentiæ, nisi istos duos?

EPHES. Non.

CARD. Hic in civitate hac sunt tres libri, & duo faciunt pro nobis.

IMPER. Non est mirum, quia non debemus respicere ad istos qui sunt hic.

PROV. Ista diceremus nos, quod alibi sunt: quare portastis contrarium vobis? pro nunc stetur his tribus. Item habemus translatam hanc auctoritatem tempore Alexandri tertii, qui sunt ultra trecenti anni.

IMPER. Hæc est similitudo, ut si aliquis haberet causam, & unus haberet centum testes, & contrarios tres, & causa decideretur, ubi essent illi tres?

a De auctoritate S. Basilii, & lib. adversf. Eunom. & de hac responsione card. vide quæ supra retuli collat. anteced. ex S. Antonino, qui tūc presens aderat, nota 3.

CARD. [a] Vos vocati ad causam debuistis venire cum juribus, & vos contraria portastis: sic standum est his.

IMPER. Ius meum apparebit.

EPHES. Introduxi sequentia & præcedentia.

PROVINC. Ex his me fundabo, quoad primum punctum tria volo facere. Primo, volo ostendere per aliud testimonium Basilii, quod in hoc loco contra Eunomium ipse dicit, Spiritum accipere a Filio. Secundo, volo ostendere, quod dicere prout stat in libro vestro, esset magnam maculam imponere Basilio, & quod pro honore & reverentia tanti doctoris in ecclesia Dei, qui habuit tam magnum testimonium in concilio Calchedonensi, non potest quis Christianus suscipere illum modum dicendi. Tertio, ostendam ex antecedentibus & sequentibus, quod hæc sunt vera, quæ sunt in libro nostro: & non exibo hæc tria. Non dubito, quin Spiritus sanctus mirabiliter operetur in hoc negotio, quia de ipso agitur, & quod faciet gratiam nobis & vobis: quia idem Spiritus quo repletus fuit Basilius, in hac tam grandi materia non fecit in uno loco scribere unum, & in alio aliud: quia sancti doctores non sunt contrarii in materia fidei. Cum pridem essem in domo domini sanctæ Sabinæ, & esset nobiscum frater Ambrosius, qui habet bonum donum interpretationis, quia ita de facili legit lingua Latina ex scripturis Græcis, ut si Latinæ forent; allatus fuit quidam liber Græcus valde antiquus & in membranis, ubi sunt multa opera Basilii; quem protulit quidam peritus interpres literarum Græcarum, nomine Leonardus Aretinus hujus civitatis cancellarius: dum frater Ambrosius haberet librum, & quæreremus de epistola Basilii, occurrit una homilia ejusdem de Spiritu sancto [b]. Feci illam legi, sperans quia si Basilius alicubi dixit quid de Spiritu sancto, in hac etiam dicet. Audivi eam totam, & cum fuit in hoc passu, gratias retuli Spiritui sancto. dicit enim his verbis: Vnum quidem Patrem, unum Filium, unum Spiritum sanctum juxta divinam traditionem esse, confitendum est. & subdit: Non

b Homil. 17. sanctum baptisma, in fine, de qua auctoritate iterū collatione sequenti.

A dicimus, non prædicamus nec duos Patres, nec duos Filios, quia Filius Spiritus non est, neque nominatur: neque a Spiritu aliqua accipimus, ut Spiritus a Filio [c]; sed ipsum ad nos accedentem & nos sanctificantem suscipimus, divinitatis [d] communionem, filiationisque consortium, & æternæ hæreditatis arrhabonem, id est signum primitiasque futurorum bonorum. Hæc auctoritas est ita clara, ut clarior esse non possit, quia beatus Basilius dicit, quod non accipimus aliqua a Spiritu; ut Spiritus a Filio; & postea declarat quæ sunt illa quæ accipimus a Spiritu: primo sanctificationem, divinitatis communicationem, filiationisque consortium: quia vocamur filii Dei, & accipimus æternæ

B hæreditatis pignus, & primitias futurorum bonorum. Hæc sunt quæ accipimus a Spiritu, & ista sunt illa quæ sunt creata, & creantur in nobis a Spiritu. Modo dicit Basilius, quod non secundum istum modum Spiritus accipit a Flio: necessario sequitur quod accipiat esse divinum, quia omne esse aut est divinum, aut est creatum. Hoc esse creatum accipimus a Spiritu sancto, & ipse non hoc modo accipit, nec hæc creata accipit. Ergo sequitur quod accipiat esse divinum. Et sic facta hac comparatione, ipse concludit, & confutat omnium malignantium opinionem, qui præsumerent dicere, quod acciperet illud

C esse, quod causat in creaturis. Legatur auctoritas.

AND. Lecta est auctoritas in Græco.

PROV. Nunc venio ad secundum, in quo dixi, quod si ponatur prout est in libro vestro, inculpabimus & notabimus Basilium: & ostendo in communibus libris, & refero textum & vestrum & nostrum, ut omnes nostri diligentius intelligant, & vestri clare videant. Noster sic dicit [e]: Quæ enim necessitas, si dignitate & ordine tertius est Spiritus, natura quoque tertium esse? Modo vester textus sic dicit: Quæ enim necessitas, si dignitate & ordine secundus est Spiritus, secundum quoque natura esse? quasi dicat, nulla est necessitas. Modo videatis differentiam.

D Noster dicit, Tertius est Spiritus: & vester dicit, Secundus est Spiritus.

EPHES. Non est sic. Sed dic, quæ est necessitas, si tertius est Spiritus, tertium esse natura.

PROV. Placet quod in hoc conveniamus [f]. Sequitur in nostro. Dignitate enim secundus a Filio, cum ab eo esse habeat, & ab eo accipiat, & annuntiet nobis, & omnino ex ea causa pendeat, pietatis tradidit sermo: natura uti tertia, neque a sanctis scripturis docti sumus, neque ex dictis sanctorum colligere possumus. Vester dicit sic: Dignitate namque esse secundum a Filio, fortassis veritatis tradidit sermo: ex quo apparet dubitatio Basilii. Postea dimittit quod dictum est,

E & subdit: Natura uti tertia, neque a sanctis scripturis docti sumus, neque ex dictis sanctorum colligere possumus. Nunc videamus, quia statim subdit probationem, dicens: Sicut Filius secundus a Patre [g], quia ab ipso; & dignitate, quia initium & causa essendi Pater ipsi est; & per ipsum accessus & adductio ad Deum Patrem: natura nullo modo secundus, quia deitas in utroque una est; & in hoc sumus conformes: & in hoc est redditio causæ, quia vult Basilius sic inferre: Ita liquet [h] quod & Spiritus quamvis dignitate & ordine succedat Filio, non jam merito sequitur, quod alienæ naturæ existat.

Sic

Sic quoad illa quæ dicta sunt de Filio, sumus conformes; sed sumus difformes in illo, Ita liquet, quia vester liber dicit: Ita liquet quod etsi subordinatus est Filio Spiritus, quod & nunc ita concedimus, non tamen sequitur, quod alienæ naturæ existat. Noster autem dicit, quod succedit, & removet [1] difficultatem. Noster dicit: Dignitate & ordine succedit Filio. Vester dicit: Dignitate & ordine subordinatus est Filio.

EPHES. Dicit succedit, & uterque idem dicit, quod succedat Filio dignitate & ordine.

PROV. [2] Legatis ibi, ita [3] liquet, quod sicut Filius ordine secundus a Patre, quia ab ipso; & dignitate, quia principium & causa ipsius est, & quoniam per ipsum accessus ad Deum Patrem: natura non secundus, quia deitas in utroque una: ita Spiritus sanctus licet succedat Filio ordine & dignitate, [a] ut hoc etiam concedamus, non jam merito alienæ dicitur naturæ. Venio ad primum, cum dicit, Fortassis; & dico, quod hæc particula, Fortassis, pietatis tradit sermo, magnam maculam inducit Basilio, quia id quod ab aliquo probatur, debet esse notum apud probantem, quia per ignota nullus posset quid manifestare, sed oportet per magis nota minus nota manifestare. Sapientes hoc dicunt, & ratio dictat. Modo hic intendit confutare illam consequentiam, quam Eunomius inferebat, quod si dignitate & ordine esset tertius, ut habebat a doctoribus, credebat, quod esset tertius etiam natura. In toto processu capituli vult [b] deducere ex scripturis, quod aliqui sunt [c] primi, secundi & tertii ordine & dignitate, & tamen non sequitur quod sint tertii natura: & hoc capit pro magno fundamento suo. Si dixisset, fortassis, videretur dubitare de eo quod expediebat esse certissimum ad confutandum Eunomium: quod absurdissimum est dicere de tanto doctore, quia iste doctor habuit commendationem in Calchedonensi concilio, dicentibus patribus [d] concilii, quod doctrinam sancti Spiritus [e] diligentius tradidit. Modo si dubitasset, dicens, fortassis, quomodo potuit dubitans doctrinam Spiritus [f] diligentius tradere? Ex his duobus capitibus nullo modo potest poni illa particula sine magna nota Basilii: & ideo ut corruptiva veræ sententiæ debet abradi de libris, ubi est scripta. Tertio, quia in homilia de Spiritu sancto ipse aperte dicit, quod Spiritus accipit a Filio, & hoc sine ulla dubitatione & trepidatione: imo ex multis auctoritatibus præmissis videtur apertissime, quod Spiritus accipit a Filio, non aliquod creatum, ut nos, sed divinum esse, ut dixi, quia nil aliud potest Spiritus a Filio capere in Trinitate ipsa personarum: quia quod Spiritus accipit, ab æterno accipit; quia quod Filius a Patre audit, est scientia: scientia autem in divinis idem est ac esse, juxta expositionem omnium Latinorum & Græcorum, ut ego allegabo in sequentibus. Et ita Spiritus audiens a Filio, accipit a Filio: & illa audientia est esse, & essentia divina, quæ omnia accipit a Filio. Quomodo est imaginabile hoc, quod in hac homilia de Spiritu sancto, quam fecit in die solennitatis, dixerit accipere sine dubitatione; & in alio loco ille Spiritus quo erat plenus, fecisset sibi scribere hanc maximam hæsitationem, Fortassis? Nam ratio veritatis, est ratio diffusa in scripturis sanctis quas homines pleni Spiritu exposuerunt. Et ex illis concludit contra Eunomium, modo ad particulam ultimam, ibi: Ita liquet, quamvis dignitate & ordine succedat: & contradicit primæ positioni & sibi, quia primo dicit, Fortassis; hic autem absolute dicit, quamvis dignitate & ordine, &c. quod dicunt illi [4] falsarii Basilium hoc concedere; non tamen, inquit, sequitur, quod alienæ naturæ existat. Sic ex duobus capitibus ex auctoritate allegata, cum dicit, quod accipit a Filio, & necessario dicit esse, & [5] divinam naturam: & ex alio capite, quia additio maculat famam Basilii, aperte ostenditur, quod ly accipere esse in divinis, est idem quod procedere: & ex his testimoniis Spiritus accipit esse a Filio, claret manifeste quod procedat ab eo. In hoc claro testimonio Basilii introduco præcedentia & sequentia. Inchoat Basilius capitulum: Vix saturatus blaphemiis contra Vnigenitum, ad Spiritum transit, de eo quoque suæ toti voluntati consentanea differens. Et notandum quomodo terribiliter invehitur, dicens, quod in hoc opere non dicit [g] nisi consequentia secundum suam voluntatem: postea ponit verba Eunomii, scribit autem sic: Cum sufficiat nobis tam multa scripsisse de Filio, consequens est de Paracleto dicere, nec sequi indiscussas multorum opiniones, sed sanctorum in omnibus servare doctrinam, a quibus cum tertium dignitate & ordine accepimus, tertium natura credidimus. Hæc sunt verba Eunomii. Et in fine volens incipere, Quæ ergo [6] necessitas; quia dixerat [7] contemnens opiniones multorum, quæ sunt indiscussæ, quia viri non multum literati [8] profitebantur Spiritum non multis rationibus, & iste superbus Eunomius videtur non velle sequi istorum opinionem, sed sanctorum opinionem. Modo dicit Basilius, quod hic Eunomius non exprimebat, qui erant illi sancti: nec etiam ponebat eorum libros, ex quibus ponerentur auctoritates sanctorum, qui dicerent, dignitate & ordine tertium esse Spiritum; & ex illis crederet per consequentiam, quod esset tertius natura. Modo Basilius vult dicere, quod tales auctoritates sanctorum non contingit inveniri, qui dicant, quod sit tertius dignitate & ordine, & quod ex his possit inferri, quod sit tertius natura: & ex hoc arguit eum [9] de consequentia sumpta, quia ipsemet ponit multas auctoritates scripturæ, in quibus apparet de ordine & dignitate, non tamen quod sit alterius naturæ. Et ideo concludit Basilius post auctoritatem & exempla angelorum, stellarum & mansionum quæ sunt in vita æterna; ita concludit: Ita profecto & Spiritus sanctus dignitate & ordine succedit Filio. Accepimus eum, inquit, tertium a Patre & Filio numerari, ipso domino in traditione salutaris baptismatis docete ordinem, dum dixit: *Euntes baptizate in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti.* In aliquam vero tertiam naturam nunquam didicimus [h], &c. Et probat argumento maximo: Cum duæ res dicantur deitas & creatura, dominatio & servitus, sanctificatio & qui sanctificatur. Et infra dicit sic: In quanam parte Spiritum ponimus? In iis qui sanctificantur? absit: ipse enim sanctificatio est. Nefas ergo est connumerare creaturis eum qui divinæ beatissimæque Trinitatis adscribitur numero. Ex quo apparet, quod non accipit esse, quod connumeretur creaturæ, quia dicit, quod omnis res aut est deitas, aut creatura: & cum non sit in numero creaturarum, sed in deitate, in illa dicit tertium dignitate & ordine; & dignitas,

Collatio decima-octava.

g Eunomius scilicet in hoc opere, quod impugnat Basil. cujus & subdit verba.

Matth. 28.

h Dejectum scilicet, ut in textu Basilii

COLLATIO DECIMA-OCTAVA.

ut concessum est, dicitur initium & relatio principii in origine divinarum personarum ad intra. Et hoc Basilius ostendit, dicens non in aliquam naturam tertiam ejici Spiritum, quod proprie [a] dicuntur homines, non de his qui habent rationem principii vel causæ super eis. Si est tertius [b], hoc est secundus etiam a Filio: ergo sequitur necessario ex antecedentibus & consequentibus hujus capituli, quod Filius sit initium & causa: & hoc non potest esse, nisi per communicationem divinæ naturæ; quia iste est ordo, ut alias dixi, ex quo aliquis est ab aliquo in divinis, & ab eo accipit esse, quod dicitur substantia. Modo si accipit esse, quod probatum, concessum & verissimum est: ergo de necessitate procedit. Alia testimonia sunt Basilii, ex quibus ostendetur, quod Spiritus accipit esse a Filio, & procedit ab eo: in quibus luce clarius videbitis, quod idem Spiritus sanctus, qui fecit eum loqui in aliis testimoniis, in hac veritate nullatenus eum fecit loqui cum illa falsitate adjuncta. Hæc sufficiant quoad Basilium. Cum venistis ad primam auctoritatem Athanasii, & ad illam dixistis, quod Athanasius solum intendebat tradere ordinem positum in baptismate, & non replicasti auctoritatem, quam si replicasses, melius respondisses. Dicit Athanasius sic (ut omnes intelligant responsionem, & novam confutationem quam fecistis) in illo dialogo [c] contra Arium ita dixit, prout allegavi. Si ergo Spiritus non est de substantia Patris & Filii, cur connumeravit eum Dei Filius in sanctificationis symbolo, dicens: *Euntes docete omnes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti?* Vult ergo dicere, ut clare omnes intelligant, quod Spiritus sanctus si non est de substantia Patris & Filii, nullo modo esset connumeratus in hoc sanctificationis symbolo. Novistis vos deinde Græci, quod symbolum Latine dicitur collatio, seu indicium. Et hoc dicit beatus Clemens discipulus Petri, qui post mortem Petri scribens beato Iacobo [d], quomodo apostoli in unum convenientes fecerunt symbolum, ponit hanc interpretationem. Dicit, quod collatio dicitur, quia conferentes simul fecerunt sententiam fidei. Dicitur & indicium, quia indicatur quid recte creditur, & quia per hoc cognoscitur Christianus. Ideo Athanasius vocat sanctificationis symbolum, dicens: Si Spiritus non esset de substantia Patris & Filii, non poneretur & connumeraretur in hoc symbolo. Iam sæpius dictum & declaratum est, quod esse de substantia Filii, est esse ex Filio, & habere esse ex Filio: sicut esse ex substantia Patris, est esse ex Patre, & accipere a Patre esse, quia idem est. Modo dicit, quod si Spiritus non acciperet esse a Filio, non connumeraretur: non potest accipere esse a Filio, nisi sit principium & causa ipsius [e]. Vos dicitis respondendo mihi, quod ego consuevi colligere testimonia hinc inde, & quæ non sunt ad propositum, sicut pridie feci, quia ego adduxi aliqua testimonia Epiphanii, in quibus posui, Est, & non ponebatur: & ego nolo retorquere hanc confutationem, & quia in hac præclara audientia sunt peritissimi interpretes Græcarum literarum, & apud vos multi peritissimi in philosophia, & maxime dominus imperator: & omnes voco in testes, si non intelligitur [f]. Et in auctoritatibus per me allatis, ego non posui, sed frater Ambrosius transferens, qui dixit, quod de necessitate intelligitur, Est.

a Id est, dicitur de hominibus, non de his, &c.

b scilicet a Patre.

c Quem adduxerat Provinc. in fine collat. 17: & cui respondet Ephesius circa initium collat. 18. quam iterū ponderat Provincialis collat. 22.

Matth. 28.

d Epist. 1.

e Ipse scilicet Filius.

f Verbum, Est, in illis scilicet auctoritatibus.

Ita dicit auctoritas [g], Filium vocat, qui ex ipso: Spiritum autem; qui solus ab utroque, vel ex ambobus. Modo quæro, si intelligitur, Est, apud me necessario intelligitur, & ut vidi ex multis translationibus, hic videtur communis modus doctorum Græcorum; qui in propositionibus, in quibus necessario comprehenditur verbum, non ponitur: ut cum dicitur secundus a Patre, quia ab ipso necessario intelligitur, Est. Secundum testimonium fuit [h]: Neque Filium & Patrem quis novit nisi Spiritus, qui veraciter clarificat, qui docet omnia, qui a Patre & Filio. Non ponitur, Est, [i] necessario intelligitur. Ad hunc punctum precor ut deinceps utaris verbis moralibus, quia verba non faciunt testimonium validius esse: & deinceps conveniamus, ut cum tales auctoritates ponuntur, in quibus necessario intelligitur verbum, non notes me in illo [k]. Quoad secundam auctoritatem Athanasii, breviter dico, quod de necessitate ex hac auctoritate Athanasii sequitur, quod Spiritus sit secundus a Filio dignitate & ordine. Et nota bene verba Athanasii, ut ponderes. Dicit expresse, quod talem ordinem & naturam Spiritus habet ad Filium, qualem habet Filius ad Patrem. Modo dicit, quod si quis dicat Spiritum esse creaturam, habebit necessario dicere de Filio propter ordinis conformitatem. Modo, ut alias allegavi, ordo naturæ est quo pullulans pullulat, & importat esse unius personæ ab alia. Et iste est communis modus philosophorum & theologorum sumendi ordinem naturæ, ut ego alias declaravi: nec est in potestate tua violentare terminos, sed debemus uti, ut doctores utuntur. Modo si ordo naturæ est ordo originis, quo una persona capit ab alia, quia natura est principium quo, sicut etiam vester doctor Damascenus ponit, sequitur, quod generatio est ordo naturæ, non sicut generantis, sed sicut ejus quo generans generat: & illud principium est quod communicatur, modo ex hac auctoritate [l].

EPHES. Non dicit Athanasius ordinem naturæ, sed ordinem a natura.

PROVINC. Ego dico, quod quandocumque vultis, ostendam, quod non potest habere aliam intelligentiam. Et dico, quod si est ordo secundum naturam, quod est ordo naturæ: modo talis ordo præsupponit a principio, hoc est a persona, a qua est alia, relatione principii: & sic si habet relationem principii, communicat sibi hanc naturam, quia istæ productiones sunt naturales: & sic ordine & dignitate sequitur quod Spiritus est secundus a Filio, & quod capiat esse, & sic quod procedat. Ad auctoritatem de missione Spiritus ego respondebo suo tempore.

IMPERAT. Scitis quod convenimus, quod disputantes responderent ad quæsita brevibus verbis. Hic dicta sunt tot verba, quod nescimus unde incipiamus, & dies non sufficeret, & videtur ut in alia sequamur brevius.

PROVINC. Sum longus, quia longa propositio.

ANDR. His datus est finis concertationi illius diei.

A n. Chr. 143[…]

g S. E[…] in A[…] rato, 71 & […] qua si[…] collat[…]

h Ej[…] Epiph[…] ubi su[…]

i Sup[…] sed.

k Si v[…] cet ex[…] mam[…] tacite[…] cessari[…] est.

l Inter[…] ptus se[…] ab Eph[…] no.

NOTÆ.

NOTÆ HORATII IVSTINIANI

AD DECIMAMOCTAVAM COLLATIONEM.

1 *Difficultatem.*] Scilicet non adſunt illa verba, *quod & nunc ita concedamus.* nam, ut ſupra, prætendit Epheſinus Baſilium hæc dicere ex ſuppoſitione.

2 *Legatis.*] Scilicet Provincialis non fecit vim in verbis, ſuccedit, vel ſubordinatus; ſed in locutione per ſuppoſitionem. Ideo voluit ponderari illa verba S. Baſilii, ita videlicet.

3 *Liquet.*] Dixit quod legeretur ibi, ita liquet: & ſtatim ipſe legit, paulo ante incipiendo, juxta textum Epheſini, in cujus lectione deſunt illa verba, *cum ab ipſo habeat eſſe, & omnino ab illa dependeat cauſa*: & ſunt addita adverbium *fortaſſis*, & illa, *ut hoc etiam concedamus.*

4 *Falſarii.*] Id eſt falſarii addiderunt illa verba, *ut hoc etiam concedamus*, de quibus ſupra & infra iterum. Hinc corrigenda tranſlatio Latina in editione Pariſienſi, anno 1618. in qua legitur particula *fortaſſis*, & conditionalis, *ut hoc etiam concedamus*: quæ tamen non legitur in editione Pariſienſi anno 1547. ſine quibus additionibus probat etiam legendum hunc locum ſancti Baſilii Beſſarion in opuſculo ad Laſcarim in fine hujus operis exhibito cap. 1.

5 *Divinam.*] Græcus ſcriptor ſeſſione vigeſimaprima ſic refert: *Non aliud profecto, quam ſuum eſſe, & originem divinamque naturam.*

6 *Neceſſitas.*] Indicat verba Baſilii, ubi concludit non ſequi ex eo quod ſit tertius ordine, eſſe etiam tertium natura: & ſtatim reſumit propoſitiones pravas Eunomii.

7 *Contemnens.*] Eunomius ſcilicet, ut paulo ante verba, *quæ ergo neceſſitas*, dicit Baſilius loco ſæpius citato, ſcilicet libri tertii adverſus Eunomium initio.

8 *Profitebantur.*] Contemnebat indiſcuſſas opiniones ſanctorum, qui profitebantur Spiritum eſſe Deum, nullis rationibus fundati.

9 *Conſequentia.*] Si enim Eunomius produxiſſet auctoritates ſanctorum dicentium tertium eſſe Spiritum dignitate & ordine, ex illis recte conſideratis appareret, non poſſe inferri, tertium eſſe natura: arguitque eum de conſequentia quam ipſe infert, non quæ per ſe inferatur. Pro intelligentia videndus textus Baſilii loco ſupra citato.

COLLATIO DECIMANONA.

DIE XIV. MARTII.

Sanctorum patrum, & præſertim Baſilii auctoritatibus, diſputatur de Spiritus ſancti proceſſione a Patre & Filio.

AND. QVARTADECIMA Martii in conventu Florentino, ordine & modo ſolitis, hora qua ſolet conventus fieri, diſputationi principium Epheſini verbo Græci dedere.

EPHES. Si vellemus ad omnia quæ per vos dicta ſunt, pro continuatione ſermonis proferre reſponſa, ſermo noſter progrederetur, ut nobis non ſufficeret omne tempus diſputationis. Quoniam autem longiorum ſermonum uſus malus multoties finem non aperuit peroptatum, nobis capitulariter collectis, ex dictis quæ memoria potuit continere, breviter quæ poterimus adducemus reſponſa, interrogando & reſponſa accipiendo, & reſpondendo, ſi placuerit. Auctoritatem Athanaſii primo per vos allegatam, patres reverendiſſimi, nos non intellexiſſe dixiſtis, quia eam allatam non expoſui.

PROV. Vt ordo ſervetur, primo diximus auctoritatem Baſilii; auctoritas Athanaſii fuit poſtea introducta. Itaque primo introducatis auctoritatem Baſilii.

EPHES. In præcedenti congregatione noſtra primo fuit inquiſita auctoritas Athanaſii: & ideo inquiramus eamdem, ut habeamus & accipiamus declarationem ſuper his quæ dixiſtis: poſtea veniemus ad auctoritatem Baſilii.

A PROV. Si non eſt ordo, ſequitur confuſio, primum quod in alia congregatione dixiſtis: interrogaſtis, ſi ſanctus Baſilius dicat, quod ſancti doctores tenent, Spiritum ſanctum eſſe tertium dignitate & ordine. Conſequenter tranſiiſtis ad infra ſcriptas auctoritates Athanaſii, quas ego in medium duxeram: & cum vellem cuilibet reſpondere ſecundum ordinem, initium feci ab auctoritate Baſilii, ordinem veſtrum ſequens, & ideo adduxi primo auctoritatem ex homilia. Secundo dixi, quod ſi ſtaret alia expoſitio veſtra, Baſilius dubitaret de eo, de quo deberet eſſe certus. Tertio oſtendi, quod ex antecedentibus & ſequentibus non poterat ſtare

B veſtra additio. Quarto veni ad auctoritatem Athanaſii, ordine veſtro ductus. Bonum eſt ut hic ordo ſervetur, alias confunderemus nos, maxime quia imperator requiſivit, quod de argumento in argumentum replicetur; & papa & nos acceptavimus. Sequimini ergo ordinem illũ.

EPHES. Ego volebam ſecundum ordinem a me productum in præcedenti congregatione eodem modo hodie ſermonem facere; primo quidem commentari auctoritatem Athanaſii, quam primo vos produxiſtis.

PROV. Illud fuit ſecundum, ego non reſpondebo, niſi ſervetis ordinem.

EPHES. Volebam oſtendere auctoritatem

C illam potius facere ad ſenſum meum, quam ad veſtrum.

PROV. Hoc facietis poſtea.

EPHES. Quoniam inducitis nos, ut ſequamur ordinem per vos conſtitutum, implebimus voluntatem veſtram, & inquiremus dicta veſtra circa auctoritatem Baſilii. Dicimus itaque quod tria propoſuiſtis, commendationem libri veſtri ſani & incorrupti, quem librum corruptum eſſe, pluribus rationibus oſtenſum eſt, adjicientibus vobis, quod Baſilius in quadam alia homilia facta de Spiritu ſancto videtur hanc opinionem habere, quod Spiritus ſanctus recipiat eſſe a Filio. Secundo dixiſtis, quod dubitatio

D quæ emanat ex noſtro libro, eſt propter verbum, fortaſſis, quod videtur indignum intelligentiæ magni Baſilii, & maculam inferat doctori illi mirabili, quod de divinis dogmatibus dubitaret, & non conſtanter aſſereret. Tertio ex præcedentibus & ſequentibus auctoritatem ipſam ad veſtrum ſenſum & literam, Baſilii ſententiam eſſe, oſtendere conati eſtis. Ad hæc (lecta auctoritate in libro) ea quæ nobis videntur, dicemus.

AND. Surrexit quidam Græcus, & legit homiliam[a] his verbis: Vnum igitur Patrem, unum Filium, unum autem Spiritum ſanctum ſecundum divinam traditionem confitendum, & neque duos Patres, neque duos Filios: propter quod

E Spiritus non eſt nominatus Filius. Neque enim a Spiritu aliqua accipimus, ſicut a Filio Spiritum, ſed ipſum accedentem nobis & ſanctificantem ſuſcipimus,[b] deitatis communionem, & filiationis participationem, & ſempiternæ hereditatis arrham, & futurorum bonorum primitias.

EPHES. In hac nullo modo jacet, Spiritum eſſe a Filio, [c] neque Filius atque Spiritus ſanctus accipienda neceſſario, ex eo quod accipit: & ſubdit, quod non aliqua a Spiritu accipimus, ſicut Spiritum a Filio. Hanc quidem ſententiam conſonam eſſe eorum quæ dicta ſunt, & opinionis anterioris, nos oſtendemus. Nam

ANNO CHRISTI 1439.

a Homilia 17. in ſanctum baptiſma, in fine.

b Divinitatiſque cum illo communionem, & filiationis, &c. ſic in textu Baſilii loco ſup. cit. vide primam notam hujus collat.

c Id eſt, neque in hac auctoritate Filius & Spiritus ſanctus neceſſario accipiendi ſunt, quaſi unus accipiat, & procedat ab alio; ſed ſubdit quod non aliqua, &c.

COLLATIO DECIMANONA.

Nam hi qui impugnabant Spiritum-sanctum, tali utebantur divisione: Siquidem a Patre natus est Spiritus, ecce duo Filii, hoc est Filius & Spiritus. Si vero a Filio natus est, duo sunt Patres, videlicet Pater & Filius. Contra hos occurrit Basilius: unum Patrem imperat confitendum, & unum Filium & Spiritum sanctum, secundum divinam traditionem. Nam Spiritus licet a Patre procedat, non tamen ut Filius, neque ex ipso natus: & propter hoc duos Filios non dicimus. Nam Spiritus, inquit, neque Filius est, neque nominatur; & liquet quod a Filio Spiritum sanctum accipimus, hoc est adoptionis Spiritum. nam proprium est a Filio qui secundum naturam est, adoptionem suscipere nos, per Spiritum sanctum. Hæc cum voluit ostendere beatus apostolus in epistola ad Galatas talia dicit: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem, Abba pater.* Si igitur a Filio accipientes adoptionis Spiritum, adoptamur Patri per eumdem Spiritum, non alia quædam accipimus præter Spiritum, sicut a Filio [1] Spiritum, qui alius est quam ipse Filius. Non ergo Spiritus Filius est, sicut attestatur scriptura. Ad hanc intentionem dicit scriptura Basilii, quod Spiritus non est Filius, neque nominatur, quoniam non accipimus aliqua a Spiritu sancto, alia videlicet, quam sit ipse Spiritus, & quæ per se consistant, sicut accipimus a Filio Spiritum, qui est alius secundum propriam personam: sed ipsum Spiritum mittit accedentem ad nos, & sanctificationem suscipimus; & operantem in nobis sua bonitate, ut dicit apostolus, quod omnia operatur unus & idem Spiritus. Tu autem unde accepisti, quod Spiritus accipiat esse a Filio? hoc nullo modo est, præterquam a Patre.

Galat. 4.

PROV. Et fecistis longam orationem exponendo auctoritatem, & punctum principalem non tetigistis, nisi nunc ultimo quærendo: & respondeo ex eadem auctoritate, ubi dicitur, unum Spiritum confitendum, unum Patrem, unum Filium, neque esse duos Patres, neque duos Filios, & quod Spiritus sanctus non est Filius; & dicit: Non enim Spiritu aliqua suscipimus, sicut a Filio Spiritus.

EPHES. Nos dicimus Spiritum, quia Spiritus apud Græcos [2] neutri generis est; & sicut potest esse πνεῦμα in accusativo, sic in nominativo.

PROV. Cum dicat, quemadmodum, non potest esse accusativi casus verbum πνεῦμα, non comparat acceptionem nostram cum acceptione quam Spiritus facit a Filio, sicut si diceremus: Non enim accipio aliqua ab imperatore, quemadmodum accipit unus prælatus a summo pontifice: impossibile est, quod prælatus esset accusativi casus: ergo necessario sequitur, quod Spiritus est casus nominativi.

EPHES. Hoc ita esset, si ibidem adduceret, quod Spiritus accipiat a Filio.

PROV. Hoc de necessitate intelligitur.

EPHES. Cum hoc non sit in textu, non videtur conveniens comparatio, & inconsequens est velle comparare acceptionem quam a Filio facimus, acceptioni Spiritus a Filio.

PROV. Et ideo negatur, [a] & dicitur quod differentia est.

a Scilicet, & ideo negatur similitudo receptionis in ipso textu.

EPHES. Ostendam hoc esse extra sententiam Basilii: nam intendit ibidem ostenere Basilius, quod Filius non est Spiritus, dicens quod propter hoc Spiritus non est nominatus Filius, quia accipimus eumdem a Filio, ab ipso Spiritu non accipimus aliqua, quam sit ipse Spiritus.

PROV. Hoc hæreticum est.

EPHES. Non accipimus alia quam Spiritus, sed ipsum Spiritum accedentem ad nos, & operantem in nos sua bona, videlicet adoptionem. Istud est consequens secundum intentionem doctorum, & secundum sequelam eorum quæ præcedunt.

PROV. Dicitis quod non accipimus aliqua, quam sit Spiritus sanctus: quæro, an dona Spiritus sancti sint ipse Spiritus. Respondeas ad quæsitum, cum plurima dicta sint hic contra totam sacram scripturam, & falsa.

EPHES. Non sunt alia hoc modo, sicut Spiritus est alius quam Filius, videlicet quod non alia bona, quæ per se consistant.

PROV. Ego non quæro hoc: sed dico, an dona Spiritus sancti quæ dantur nobis, sint idem quod Spiritus [b] sanctus. Ad hoc formaliter respondeas, & non plus.

b Hi... mag... decla... ipse vinc.

EPHES. Dico alia esse dona quam Spiritum sanctum, non tamen quod per se consistant.

PROV. Alia sunt quam Spiritus sanctus, & primo dicebatis contrarium, dicens a Spiritu nil accipi, nisi ipsum Spiritum.

EPHES. Ita per illum modum accipimus a Spiritu: licet accipiamus dona, non sunt per se consistentia, sed alia sunt quam Spiritus.

PROVINC. Quæro, anne dona a Spiritu sancto dentur cum Spiritu sancto? nunc concludo.

AND. Verbis his expositis imperator inquit.

IMPER. Quia ista sunt extra propositum, nolo quod his respondeant nostri.

PROV. Imo sunt in proposito, ut statim ostendam.

IMPER. Dicimus extra propositam auctoritatem.

PROV. Nos debemus dare in auctoritate sensum eidem.

CARD. Ex his quæ dicta sunt, Provincialis ostendere vult, quod πνεῦμα sit nominativi casus: & sic sunt ad propositum necessaria.

PROVINC. Hæc dona quæ nos accipimus a Spiritu, non sunt Spiritus, & sunt creata in nobis.

AND. Imposuit imperator silentium interpreti, meo judicio, [c] timens conclusionem; vocavitque suos ad disputandum propositos, illisque aliquantum allocutus, demum ad locum dicendi reversis hæc inquit.

c Fate... hoc ip... Græcus scripto... ut in 4... nota hu... collat. ... citur.

IMPER. Difficultas nostra non solum stat in hac auctoritate, habemus & alias plures.

PROV. Non permittimus quo minus hæc discutiatur auctoritas.

IMPER. Necesse est ut de una materia discutiatur, non de pluribus?

CARD. Nos nolumus intrare aliam materiam; sed cum ad probationem unius adducitur alia auctoritas, & Ephesinus dicat uno modo intelligi, Provincialis alio, necesse est ut verus elucescat sensus. Confiteatur Ephesius auctoritatem ad sensum Provincialis, & causam dimittemus.

IMPER. Bene intelligimus quo tendunt verba Provincialis.

PROV. Si hic, dona non sunt persona Spiritus.

EPHES.

EPHES. Auctoritas ista prohibet examinationem[a] quoniam allegatio aliter intelligitur apud nos, aliter apud vos; & secundum nos nullum necessario sequitur ex ea ad propositum; omissa impræsentiarū hac auctoritate, veniemus ad alia.

PROV. Beatus Cyrillus in epistola, Salvator noster, dat nobis doctrinam, quod non solum debemus respicere auctoritates, sed intentiones quæ in eis sunt, si nos debemus producere testimonium, & non investigare testimoniorum sensum, faceremus contra regulam beati Cyrilli. Modo sequendo illam regulam dico sic, quod hæc auctoritas nullam habet apud nos dubitationem, & ex se habet claritudinem: sed volendo dare sensum extortum, posset habere dubitationem. Vos dedistis sensum extortum totaliter contra literam dicendo: Non aliqua accipimus a Spiritu, prout nos accipimus Spiritum a Filio. Hæc expositio implicat contradictionem, quia eodem modo accipimus aliqua a Spiritu, ut accipimus aliqua a Filio: quia accipiendo Spiritum a Filio, accipimus dona Spiritus sancti una cum Spiritu; & accipiendo Spiritum, accipimus Spiritum cum donis; & hoc dicit apostolus: *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Si ergo accipimus Spiritum a Filio, accipimus dona una cum Spiritu, sive dona a Spiritu. Nos accipimus Spiritum cum donis. Modo Basilius dicit: Non enim aliqua a Spiritu accipimus, ut Spiritus a Filio. Et ponit diversitatem: ergo implicat, secundum expositionem vestram: Ergo oportet quod πνεῦμα sit nominativi casus. Stat ergo expositio primo dicta clara, ubi dicit: Non enim aliqua a Spiritu accipimus, quemadmodum Spiritus a Filio, quia hæc dona sunt distincta a Spiritu per concessum per vos, & id quod accipit Spiritus a Filio, est quid divinum, & idem quod Spiritus, scilicet, quid increatum: dona autem in nobis sunt creata. Et hæc est vera sententia auctoritatis illius, ad quam responde, quia non eximus textum.

EPHES. Nos dicimus, quod possemus salvare vestram expositionem, & etiam prima verba quæ dixistis de donis: quia dicimus, quod ea non sine eodem Spiritu accipimus, cum totus Spiritus in unoquoque suo dono accipiatur. Dicimus autem, quod his positis potest nostra expositio salvari, quoniam non accipimus aliqua a Spiritu, quæ per se subsistant, sicut a Filio Spiritum. Et ad hanc expositionem concordat, quod Spiritus non sit Filius, & quod ipsum Spiritum accipimus. Et illa verba non sunt, quod Spiritus accipiat esse a Filio, ut vos adjecistis: nos autem a Spiritu accipimus[b] creaturas. Hæc nec ex consequentia veniunt, neque omnino de necessitate colliguntur: & circa hanc partem est inter nos controversia. Ostende unde habes ab auctoritate collectum, quod Spiritus accipiat esse a Filio, nos autem a 3 Spiritu.

IMPER. Ad quæsitum vestrum voluit respondere, sed non respondebit[c] magis.

PROV. Hæc non est responsio.

IMPER. Nos non venimus, ut multa audiamus, sed ut unum discutiamus.

PROV. Ego non recedo ab auctoritate, sed dico, quod Spiritus non potest esse accusativi casus, quia cū dicimus quod accipimus Spiritum a Filio, nil aliud est dicere, quam accipere Spiritum cum donis. Et hoc apparet per apostolum, qui dicit: *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis*; scilicet a Filio. Ergo recipiendo Spiritum a Filio, nil aliud est quam accipere Spiritum cum donis, cum recipimus dona a Spiritu, quæ numerantur in hacmet auctoritate, scilicet communicatio divinitatis, participatio filiationis, & æternitatis arrhabo: & hæc sunt dona. Ista accipimus a Spiritu, ut Basilius dicit: ergo quæ accipimus a Filio, sunt quæ accipimus per Spiritum, seu quod habemus per Spiritum a Filio. Modo auctoritas dicit contrarium[d]; sic enim ait: Non enim aliqua accipimus a Filio, ut Spiritum a Filio. Si esset accusativi casus, essent eadem: ergo oportet quod sit distinctio inter id quod accipit Spiritus a Filio, ab eo quod nos accipimus a Filio, vel a Spiritu. Modo cum hoc sit unum principium notissimum, ut beatus Basilius ponit in auctoritate, dicens: Duæ res cum dicantur, divinitas & creatura: & dicens omnem rem esse aut creatam, aut creatorem, hæc dona accepta a Spiritu sunt dona creata & distincta a Spiritu, qui est creator: ergo si non accipimus aliqua a Spiritu, ut Spiritus a Filio, oportet necessario, quod id quod accipit Spiritus a Filio, sit quid divinum: & hic est clarissimus sensus Basilii, & sic nullo modo potest stare tua 4 expositio.

IMPER. De expositione istius auctoritatis non est necessarium, quod nostri sentiant id quod vos exponitis, vel vos quod ipsi.

PROV. Ego reputo te imperatorem doctum virum & sapientem, & credo quod intelligatis optime hanc auctoritatem: & si inquiratis cum omnibus philosophis & doctoribus vestris, videbitis manifeste, quod non est possibile, hanc auctoritatem habere alium sensum. Si placet acquiescere huic auctoritati, transeamus ad alia; quia si transimus sic cum testimoniis, nunquam habebimus veritatem ad partem. Hæc est via veritatis, quia nos non intendimus vincere, nec vos, sed volumus quod veritas habeat locum, & ei assentiatur.

IMPER. Propositum nostrum & nostrorum non est, ut utamur contentionibus, sed cum diligenti inquisitione videatur veritas: & propterea non in præsentia volunt permittere[e] responsiones; sed quia hæc auctoritas videtur ambigua, non videtur instandum.

PROV. Auditores audiunt; si est ambigua, vel non.

IMPER. Nostri audiverunt si est clara.

CARD. Dominus Provincialis multum bene declaravit sensum hujus auctoritatis, & omnes bene intelligunt: unde si non vultis plus respondere, sumus contenti quod procedatur ad alia, & habeatur pro declarata.

IMPER. Non habemus pro declarata.

CARD. Respondeatis.

IMPER. Respondebitur tempore suo.

CARD. Nunc est tempus.

AND. Imperator misit unum suum ad papam secrete loquentem, qui demum reversus est ad imperatorem, & secrete locutus. Demum imperator rogavit cardinalem sancti Angeli, ut ad eum accederet; qui de loco surgens ad eum accessit: demum secum aliquantulum allocutus, rediit ad papam, & secum locutus est secrete. Et stante domino sancti Angeli apud dominum nostrum, archiepiscopus Russiæ ad imperatorem accessit, & plures alii ex Græcis, & collocutionem fecerunt maximam adinvicem. His stantibus, cardinalis, dixit ad Provincialem: Continuetis.

COLLATIO DECIMANONA.

d Scilicet secundum lectionem Ephesini.

e id est, ut respondeatur ab Ephesino. Græcus scriptor sic habet sess. 22. propterea suo loco examinabitur.

COLLATIO DECIMA-NONA.

PROV. Satis dictum est ad hanc auctoritatem, & ideo postquam papæ & imperatori placet, procedatis ad aliam auctoritatem Basilii.

EPHES. Hæc auctoritas est dubia, transeamus ad alia.

PROV. Quoniam est clara & clarissima, & ideo procedamus ad alia.

EPHES. Secundum quod dixistis, est ad commendationem magni Basilii, qui sic habet, ut in libro nostro jacet ejus [a] auctoritas, quod erat indignum menti magni Basilii dubitationem ponere in suis dictis, & dicere, Fortassis; & rursus, Vt id concedamus. Ad hoc dicimus nos.

[a] Id est, auctoritas se habet, ut in lib. nostro: vos autem dicitis, quod liber noster est corruptus, & habet addita illa verba, Forsassis, &, Vt hoc etiam cōcedamus. Vide supradicta circa hanc auctoritatem Basilii.

PROV. Habes menti rationem quam feci?

EPHES. Quam?

PROV. Meam.

EPHES. In responsione videbitis, non esse quidem opinionem sanctorum, sicut dicebat Eunomius, tertium esse ordine & dignitate Spiritum; videtur omnino beatus Basilius non admittere. nam dicit: Simulat se custodire doctrinam sanctorum, deinde consequenter, qui fuerint sancti, dicere non potuit. Fuitne unquam tam audax homo, qui innovationes dogmatum introducat? Et profecto non habebat dicere Eunomius aliquem sanctorum hoc dixisse: nam si quos haberet, illum Athanasium non putabat sanctum: nec aliquis qui ante ipsum fuerat, dixerat quod opinio sanctorum sit, nec Eunomius dicere habebat, nec magnus Basilius admisit. Quoniam autem verisimile est, Eunomium dixisse, hoc esse apud divinam scripturam, salvatore nostro in traditione salutaris baptismatis dicente: *Euntes baptizate eos in nomine Patris & Filii, & Spiritus sancti.* Ex his videtur, [b] quod colligamus Spiritum tertium dignitate & ordine. Cum hoc admittat permissive [c] Basilius, dicit, dignitate secundum esse Spiritum a Filio, forte tradidit pietatis sermo: pietatis sermonem dicens: quæ traduntur per sancta euangelia. Dicit sic, quod forsitan quispiam diceret sermonem pietatis tradidisse, hoc est divinam scripturam & traditionem ex ipsa, esse tertium dignitate Spiritum; fortasse aliquis diceret hoc, si acciperet connumerationem loco dignitatis, quod quia tertius fuit nominatus Spiritus, tertius esset etiam dignitate: sed etsi hoc concederetur, non necessario apparet natura tertius. Et ita rationem dubitationis ponit, quia non de necessitate sequitur a traditione divinæ scripturæ, Spiritum esse tertium dignitate. Hoc etiam postremo innuit, postquam posuit exempla angelorum & stellarum, ut apud librum qui recte se habet, jacet, talem; se habet Spiritus..... quia testimonia sanctorum non habebant, ut dicit Basilius, ab ista auctoritate verisimile est istos commendasse suam sententiam: & ideo adjecit, Fortasse, respiciens ad illorum sensum, & sentit quod non de necessitate tertius est natura propter hanc dubitationem. Respiciens itaque ad illorum sensum, ponit illud, Fortasse; & illud, Vt ita concedamus: & sic nullam maculam imponit magno Basilio addere dubitationem hanc, quia per suppositionem dicta sunt ab illo, & per ista defendimus opinionem Basilii & libros nostros.

Matth. 28.

[b] id est, quod colligi possit.

[c] id est, ex supposit. sic enim habet Græcus sess. 22. concedēs hoc Basil. ex suppositione, dignitate, inquit, &c.

PROV. Vt veritas librorum vestrorum & libri nostri magis eluceret, & ut appareret manifeste, quod veritas se habet ut est in nostris libris, & nullo modo ut in libris vestris, ego volui habere copiam de verbo ad verbum, prout est in libro nostro, & ut Ambrosius interpretatus est? consideravi in quibus convenimus, & in quibus differimus. Demum differentia est, quia ubi noster dicit: Dignitate namque secundus a Filio, ab eo esse habens, & ab eo accipiens, & annuntians nobis, ac omnino ex ea causa pendens, pietatis tradidit sermo: postea sequitur: Natura uti tertia, &c. Modo vester liber totum hoc abstulit, & facit istum saltum, & dicit sic: Dignitate secundum esse a Filio, fortasse pietatis tradidit sermo. & postea transit dicens: Natura autem uti tertia, &c. Nunc apparet, quot verba abstulistis. Secundo volens probare Basilius, ut est in Filio respectu Patris, applicando similitudinem de Spiritu sancto, similitudo currit, quod ut Filius est dignitate & ordine a Patre secundus, natura non secundus; ita & Spiritus sanctus dignitate & ordine secundus a Filio: quod sine ulla dubitatione ponit noster liber, ostendens consequentiam necessariam ex similitudine Filii ad Patrem & Spiritus ad Filium. Vester liber ponit responsum dubitationis, dicens: Si etiam omnino hoc concederemus, ita quod arguit ex supposito dubio. Tertia differentia est in fine, ubi positis exemplis angelorum, & stellarum, & mansionum in cælo, Basilius ex antecedenti absoluto & vero infert consequens absolutum & verum absque aliqua dubitatione, ita dicens in nostro libro: Ita profecto Spiritum dignitate & ordine tertium suscepimus, &c. Et probat hoc per sermonem pietatis, ubi format hunc ordinem, assignans causam: Accepimus tertium a Patre numerari, ipso domino in traditione baptismatis dicente: *Baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti.* Et hic est sermo pietatis, in quo Basilius fundat, quod dignitate & ordine tertius est Spiritus, secundum libros nostros: & hoc valde bene convenit, quia antecedentia de angelis erant absolute posita, dicens sic: Quemadmodum se habet in angelis, quod aliqui existentes secundi vel tertii dignitate & ordine, non tamen sunt extra naturam angelicam: (hoc est argumentum) ut se habet in illis, ita se habet in divinis personis respectu naturæ: sed ita est ponendo omnia exempla angelorum, quod in angelis absolute sine conditione, qui sunt secundi vel tertii ordine vel dignitate, non sunt extra naturam angelicam; ita est in personis divinis: & sicut unum est absolute dictum, ita & aliud. Modo liber vester in hac illatione ita dicit: Ita Spiritus sanctus si dignitate & ordine succedit, ut dicunt. Postea in redditione causæ liber vester dicit: Accepimus enim tertium ordine & dignitate: & sic non est differentia inter vos & nos alia. Credo bene me replicasse librum vestrum & nostrum: modo cum in nullis aliis viderim differentiam, patienter ferendum est, si instamus pro intelligentia hujus capituli, quod est principium tertii libri contra Eunomium. Nam si hæc fundamenta essent dubia, liber vester parum probaret in toto libro. Modo quæro, utrum ex hoc textumet, & ex principio libri credatur, quod Basilius tenuerit, quod sancti patres qui præcesserunt, hoc tenuerunt. Hæc sunt a me quæsita; quæro ab eo.

AN. CHR. 14..

Matth.

EPHES. Dico beatum Basilium hanc opinionem non habuisse, nec a sanctis accepisse, [d] neque Eunomium hoc dixisse, quod acceperit a sanctis: & hoc apparet ex verbis Basilii.

[d] id est, ... que Eun... mium v... dixisse, quod ac... perita s... ctis:

PROV.

PROV. Bonum est, quod sacrum auditorium etiam intelligat præcedentia ad hæc verba: Quæ enim necessitas, &c. Quia tetigit duo puncta, & multa dimisit, præcedentia videamus, & intelligentur sequentia. B. Basilius sic inchoat librum: Vix saturatus blasphemiis contra unigenitũ, transiens ad Filium, suæ voluntati consequentia differens &c. Dicit, Eunomium nihil dixisse nisi ex sua voluntate: postea ponit verba Eunomii sic dicentis: Cum sufficiat nobis hæc dixisse de Filio, consequens est etiam de Paracleto dicere, nec sequi indiscussas opiniones multorum, sed sanctorum in omnibus servare doctrinam, a quibus tertium ordine & dignitate cum didicerimus Spiritum, tertium quoque natura esse credidimus. Hæc sunt verba Eunomii, non plus, in quibus tria tangit. Primo non vult sequi indiscussas opiniones multorum. Secundo dicit, quod vult servare in omnibus sanctorum doctrinam. Tertio, quod cum didicerit ab eis, tertium esse ordine & dignitate, didicit tertium esse natura. Ad hoc secundum respondet Basilius ita dicens, quod non arbitratur [a] simplici ac rudi [b] fidei multorum oportere inhærere: sed artificiosis & sophisticis sermonibus veritatem, prout sibi videtur, invertit; quod & in sermonibus de unigenito fecisse monstratum est. Modo quod dixit Eunomius, indiscussas opiniones multorum se non velle sequi, replicans Basilius dicit: Non arbitratur simplici opinioni multorũ debere inhærere, eorũ contemnens opiniones. Patres sanctos intelligit Basilius, cum dicit, multorum contemnens opinionem; quia subdit, qui glorificant Spiritum sanctum: & quod ipse Eunomius sciens quæ erat opinio quæ glorificabat Spiritum, illam opinionem contemnens, simulat se servare sanctorum doctrinam, & eos qui hanc tradiderunt, reticet: nunc quoque & ipsa faciens, quæ fecit in aliis sermonibus de unigenito, dicit se didicisse a sanctis, tertium ipsum dignitate & ordine existere; a se autem credidisse, natura quoque tertium esse: qui autem sancti sint qui hanc doctrinam fecerunt, edicere non potest. Fuitne unquam homo sic audax, qui divinorum dogmatum introduxerit novitatem? & sequitur: Quæ enim necessitas, &c. Quæro, cum Basilius dicit: Contemnens opinionem multorum qui glorificant Spiritum: utrum Basilius sciret illam opinionem multorum, qui glorificabant Spiritum. Dicendum est, quod sic: alias non posuisset. Secundo inquit in præcedentibus, simplici ac rudi fidei multorum oportere inhærere, non artificiosis, &c. Qui erant illi sermones artificiosi & sophistici, & si ipse poterat intelligere, qui erant artificiosi sermones, satis intelligere poterat, qui erant sancti qui tenebant hanc opinionem: dicat ad hæc duo.

EPHES. Opinionem multorum qui glorificabant Spiritum, dico opinionem Christianorum: quia Spiritus ordinatus est Patri & Filio in traditione salutaris baptismatis: & de necessitate, sicut Spiritus ejusdem est gloriæ, ita & ejusdem naturæ est cum Filio.

PROV. Quæro, si sanctus Basilius cognoscat hanc multitudinem.

EPHES. Novit multos qui glorificabant.

PROV. Et divus Athanasius intelligitur in illis qui pro tunc erant?

EPHES. Ille etiam glorificat.

PROV. Qui sunt artificiosi sermones?

EPHES. Artificiosi sermones & sophistici erant ipsius Eunomii, quia ipse contemnebat opinionem multorum. Secundo cum simularet servare sanctorum doctrinam, & non erat qui hoc diceret, supponit tertium esse dignitate, & ordine Spiritum: & sic artificiose & sophistice colligit, quod cum tertius sit Spiritus dignitate & ordine, tertius natura esset. Hoc cum vellet Basilius repellere, supponit in his quæ sequuntur, quod etiamsi concederemus tertium esse dignitate & ordine prout colligebat Eunomius, quod non sequitur, quod tertius esset natura. Hi erant artificiosi sermones, quoniam simulabat habere a sanctis quæ non habebat.

PROV. Eunomius inferebat se accepisse a sanctis, Spiritum tertium & ordine & dignitate: & hoc dicebat absolute, & a se credere, ipsum esse tertium natura: oportebat eum habere sophisticam argumentationem & multum artificiosam ad probandum hoc quod ponit pro manifesto, quia hæc est conclusio sua, quia accepit a sanctis [c]; ideo sic colligit faciendo artificiosam: oportebat ut poneret aliquid manifestum, & inde artificiose inferret. Modo Basilius dicit, quod simulabat se servare doctrinam sanctorum, sed non ponit illud artificiosum & sophisticum. Satis sit nobis, quod Eunomius ex aliquo antecedenti absoluto & sine conditione inferebat illud: cum adverteritis, videbitis hanc conclusionem sic esse. Modo isti sancti qui habebant opinionem qua glorificabatur Spiritus, erant illi quos Basilius sequebatur: & ex illa opinione qua glorificabant Spiritum, non poterat [d] facere Eunomius antecedens, & inferre subsequens quod credebat: & isti erant sancti manifeste. Et quia eorum opinio non poterat ei suffragari, non nominabat eos, nec in duobus præcedentibus libris, neque in isto, quia non poterant reperiri doctores qui dicerent, dignitate & ordine Spiritum esse tertium; ita ut sequeretur, tertium esse natura: & si quos posuisset, fuissent magis contra eum: alias sancti qui dicebant tertium dignitate & ordine, erant manifesti. Et non dicit Basilius, quod ipse non poterit reperire sanctos: & ex hac radice sumpsistis errorem ex verbis; quinam sint sancti, & ubi hanc doctrinam fecerint, non potest dicere. Ex hoc credidistis, quod quia Basilius dicit, quod Eunomius non poterat dicere, quod nec ipse Basilius haberet certitudinem sanctorum qui hoc dixerunt: & hoc est falsum.

EPHES. Non dico, quod Basilius non fuerit certus.

PROV. Dico quod verum est, quod Eunomius non poterat dicere.

EPHES. Eunomius non poterat dicere?

PROV. Quia non reperiebantur sancti qui tenerent processum in divinis ad extra, & Ariani tenebant, & Eunomius. Modo dico ad rationem (volui autem dicere textum, ut omnes illum intelligant) Basilius capit aliqua ad impugnandum Eunomium, arguens sic: Quicumque procedit [e], sicut se habet Filius ad Patrem, ita Spiritus ad Filium. Et post exempla posita concludit illam propositionem absolute, prout præmiserat, quia illud est verum & absolutum, quod procedit ex veris ad vera & absoluta: quia regula est, quod nunquam ex vero sequitur falsum, vel dubium, quia si præmissæ sunt veræ & absolutæ, semper sequuntur vera & absoluta, sive sint præmissæ per auctoritates, sive per rationes, quia auctoritates sunt loco rationum. Modo ex libro

COLLATIO DECIMA NONA.

[c] Tertium esse ordine: & hinc artificiose colligebat, tertium esse natura.

[d] Quia ex illa doctrina sanctorum, quod Spiritus esset tertius ordine, non poterat clare inferre quod esset tertius natura: ideo non adducebat auctoritates eorum sanctorum hoc dicentium, sed supponebat in genere dictum a sanctis.

[e] Solent disputatores inter argumentãdum incipere positionem aliquam, & statim mutato conceptu, vel mutatis verbis reassumere aliam, vel eamdem.

COLLATIO DECIMANONA.

a Exemplis, scilicet, angelorum & stellarum, de quibus in eo textu Basilius.

b Vt, utrum esset tertius ordine, de quo late supra.

c Scilicet, contra Basil.

d Si quid videlicet accipiatur, ut datum & non concessum. ita Græcus scriptor sess. 23.

libro vestro sequeretur ex præmissis a veris & absolutis dubia conclusio. Secundo procederetur ex antecedenti dubio b ad probandum consequens verum & necessarium. Illud est consequens, quod non sit tertius natura; & est necessarium, & antecedens esset dubium. Videatis qualis confusio & nota c sequeretur. Et ex istis duobus arguebam, quod non potest stare textus libri vestri. Respondeatis ad has duas rationes.

EPHES. Non necessario colligitis, dum dicis, quod necessario ab eo quod est absolutum, verum & simplex, sequitur verum & absolutū. Nam potest esse aliquid ex se absolutum & verum, & id per quod ostenditur, non sit simpliciter verum, sed per suppositionem d. Propter hæc magnus Basilius in exemplo angelorum, & stellarum, & mansionum, dicit simpliciter verum, & ostendit quod non necessario natura secundi & tertii sunt, quia dignitate & ordine secundi & tertii sunt. Ad conclusionem propter quam exempla accipit, non ostendit id quod simpliciter & absolutum est, sed quod per suppositionem concessit, scilicet, quod etiamsi daretur, Spiritum esse tertium dignitate & ordine, sicut dicunt, & sicut auctoritatem euangelii accipiunt, sed non sequitur de necessitate, natura tertium esse Spiritum: ergo non est necessarium quod dicebatis, quod omne quod simpliciter & absolute est verum, & per quod illud ostenditur, ita se habere.

PROV. Pono, si homo currit, ergo homo movetur. Hæc propositio non dicit, quod homo currit, nec quod homo moveatur, sed conditionaliter, quia solum est necessitas consequentiæ.

EPHES. Hæc est suppositio propter verbum, si.

PROV. Nonne est bona consequentia? certe sic, & tamen nil ponitur, neque in antecedenti, neque in consequenti. Sed si dico, Homo currit, ergo movetur: quia pono in esse, homo currit, ergo sequitur quod homo moveatur; & hæc est necessitas ex consequenti: ita fecit Basilius hic, quod quemadmodum se habet res ista in angelis, & in stellis, & mansionibus, ita in personis. Hoc ipse præsupponit, sed ita est in angelis, non ponens aliquam conditionem: ergo oportet necessario sequi sine ulla conditione e, alias videretur imperitissimus in illo processu.

e In personis scilicet divinis.

EPHES. In his quæ per suppositionem assumuntur, si inferatur, assumptio affirmat suppositionem. Dicimus, si homo currit, ergo movetur; si secundum suppositionem inferimus. Sed homo currit, concessa fuit suppositio, & id quod ex ipsa colligitur, necessario colligitur: si nullatenus inferatur assumptio, non necessario suppositio conceditur, sed potest stare in ambiguo. Dubium est, si homo currit; dubia & illatio, ergo movetur. Sic in auctoritate Basilii dicit, Spiritus tertius est dignitate & ordine: ergo tertius est natura, non necessario sequitur.

PROV. Hæc est conclusio.

EPHES. Hoc ab exemplo angelorum ostenditur, in hoc assumptionem non includit: non enim addit, sed tertius est dignitate & ordine; sed in dubio ponit: sed etsi proposuisset, certe non necessario hoc fuisset secutum, prout in angelis, quia per suppositionem sunt hæc concessa.

PROV. Nihil respondetis, quia sequitur de necessitate, si homo currit, ergo movetur. Ad positionem inferiorum sequuntur superiora; nam fit motus in cursu: ergo si homo currit, necesse est ut moveatur: & tamen non habetur, quod currat vel moveatur, nisi faciam propositionem in esse, in minori: videlicet, homo currit, & ideo sequitur, & homo movetur: & ideo Basilius dicit, quod sic se habet in angelis.

EPHES. Vos nominatis exemplum pro suppositione.

PROV. Ipse ponit exemplum absolute.

EPHES. Beatus Basilius exempla sumit ad probationem suppositionis, nec ponit opinionem sanctorum, sed per suppositionem dat hoc.

PROV. Ista exempla sunt absoluta. Ita profecto cum arguimus a creaturis ad creatorem, numquid non assumuntur creaturæ absolute, ut antecedens, & ex illo inferimus de Deo? Cum Aristoteles voluit probare primam causam immobilem, incipit sic: Quod movetur ab aliquo movetur. Nec ponit per suppositionem, sed absolute. Si posuisset per conditionem, non probasset primam causam immobilem, nisi per conditionem & per illationem consequentiæ: & sic nullam veritatem haberemus de prima causa. Ita Basilius ex angelis, & id quod dicitur de creaturis in sacra scriptura, ponit absolute, volens ex his creaturis venire ad cognitionem veritatis deitatis, dicens: Licet sit tertius dignitate, non sequitur, ergo tertius natura. Si conditionaliter posuisset hoc antecedens, non plus probasset, nisi quod, si homo currit, ergo movetur. Et neque in angelis, neque in Deo quid intulisset: & sic, si cum Eunomio non disputasset, nisi de illatione conditionali, quid valuisset hæc disputatio? Vnde necessario est, ut habeatur sensus noster. Facias ut velis bene videre, & servare honorem beati Basilii.

AND. Et sic finis pro illa die.

NOTÆ HORATII IVSTINIANI

AD DECIMAMNONAM COLLATIONEM.

1 *Spiritum.*] Sic ad verbum Græcus scriptor sessione 22 in ea parte, ubi incipit Ephesius: Ego sane. Itaque illa verba, *Sicut a Filio Spiritum*, sunt verba textus Basilii, quæ inter loquendum ponderat Ephesinus & explicat, *quod a Filio accipimus Spiritum, qui est alius quam ipse Filius, & a Spiritu* (ut ipse ait ibidem) *non alia quadam accipimus præter ipsum Spiritum.* Verba textus Basilii in oratione 17. in sanctum baptisma in fine sunt hæc, ut in editione Parisiensi anno 1618. ἕνα μὲν οὖν πατέρα, ἕνα δὲ υἱόν, ἓν δὲ πνεῦμα κατὰ τὴν θείαν παράδοσιν ὁμολογητέον, καὶ οὔτε δύο πατέρας, οὔτε δύο υἱούς· διόπερ τὸ πνεῦμα υἱὸς οὐκ ἔστιν, οὐδὲ ὀνομάζεται. οὐ γὰρ παρὰ τοῦ πνεύματός τινα λαμβάνομεν, ὥσπερ παρὰ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ τὸ προσιὸν ἡμῖν καὶ ἁγιάζον ὑποδεχόμεθα, θεότητος κοινωνίαν, καὶ υἱότητος μετουσίαν, καὶ αἰωνίου κληρονομίας ἀρραβῶνα, καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀπαρχήν. Quæ in Latinum translata sic se habent: *Vnum itaque Patrem, unum Filium, unum & Spiritum secundum divinam traditionem confiteri oportet, & non duos patres, non duos filios, quandoquidem Spiritus non est Filius, neque nominatur. Non enim a Spiritu aliqua accipimus, quemadmodum a Filio Spiritus, sed ipsum ad nos accedentem & sanctificantem suscipimus, divinitatis communionem, & filiationis participationem, sempiternaque hereditatis arrhabonem, ac futurorum bonorum primitias.* Tota difficultas inter Provincialem & Ephesium est in verbo πνεῦμα, quod cum in Græco sit neutri generis, potest esse casus nominativi & accusativi; sed ex contextu & vi rationis probat Provincialis esse nominativi, ut etiam in secunda nota dicimus. Quo vero ad illa verba sequentia, nimirum: *Sed ipsum Spiritum ad nos accedentem*, &c. sensus illorum est, quod non accipimus a Spiritu, sicut accipit a Filio Spiritus, ipsam, scilicet, divinam essentiam, ita ut simus

mus ab illo procedentes, & illi consubstantiales, sed accipimus ipsum Spiritum ad nos accedentem, ejus gratiam, dona, &c. Quomodo autem non solum dona Spiritus, ejusque gratiam sanctificantem, sed ipsam etiam personam, imo & personas divinas speciali modo amantis in amante recipiamus, vide sanctum Thomam 1. part. quæst. 43. art. 3. arg. 1. quem fuse explicat Suarez de Trinitate lib. 12. cap. 5. num. 8. Sicut enim ad esse nostrum naturale per creationem consequitur ut sit Deus in nobis per essentiam, præsentiam & potentiam, ut docet sanctus Thomas 1. part. quæst. 8. art. 3. ita & ad esse gratuitum per gratiam sanctificantem consequitur, ut personæ divinæ sint in nobis speciali modo amantis in amante, & dirigentis in directa ad ultimum finem & beatitudinem æternam, juxta salvatoris sententiam Ioan. 14. *Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* Et quia infusio gratiæ & donorum attribuitur tertiæ personæ & Spiritui sancto, qui est primum donum; ideo de eo dicit apostolus Rom. 5. *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Et hoc est quod docet sanctus Basilius in præfata auctoritate, nimirum nos recipere Spiritum sanctum sanctificantem nos per gratiam & dona quæ nobis largitur, ut late infra hac eadem collatione Provincialis.

2 *Neutri.* Cum Spiritus in Græco sit neutri generis, & sit idem in nominativo ac in accusativo, ad ineptum sensum detorquet verba Basilii, *quod*, scilicet, *non accipimus aliqua a Filio, sicut Spiritum a Filio*; & subintelligebat, *accipimus*: hunc sensum excludit Provincialis. Hinc corrigenda translatio Latina in editione Parisiensi, ubi legitur, *Spiritum.*

3 *Spiritu.*] Scilicet res creatas, nempe gratiam & dona Spiritus sancti. Sic enim habet Græcus sessione 22. *Quod vero Spiritus sanctus accipiat suum esse a Filio, ut ipse addidisti, nos autem a Spiritu accipiamus res creatas, hoc neque ex dictorum serie sequi videtur, neque omnino colligitur necessario. Ostende igitur ipse unde sumas, Spiritum quidem accipere suum esse a Filio, nos vero accipere a Spiritu creaturas.* Hæc ille.

4 *Expositio.*] Græcus scriptor sessione 22. referens hæc dicta Provincialis, hæc ait: *Ephesius autem non habens quid responderet, diu tacebat: & imperator veritus ne in aliquod dogma sermo dilaberetur,* Et paulo infra: *At vero Ephesius tacebat, atque ad hæc non respondebat.*

5 *Se habet.*] Deest aliquid, quod supplendum est ex Græco scriptore 22. his verbis: *Vt in nostro incorrupto codice legitur, dicit, & si ordine & dignitate Spiritus posterior est (ut asserunt.)* Hæc ille. Vides tertiam additionem, & textus Basilii corruptionem: prima est fortasse pietatis, &c. secunda, ut hoc etiam concedamus; tertia, ut asserunt. Quas hic immediate enumerat Provincialis. Primas duas corruptiones habet editio Parisiensis anno 1618. tertiam non habet.

6 *Ad extra.*] Id est non reperiebantur sancti, qui tenerent processionem Filii esse ad extra. Græcus sic habet sessione 22. *Ceterum Eunomius sanctos proferre non poterat: sancti enim nostri qui ante illum fuere, dicebant hoc, intelligentes processionem ad intra: Eunomius autem, quippe ut Ariana opinione imbutus, juxta Arianos intelligendo ad extra, hæc nequaquam recipiebat. Nunc ad illud venio, quod præcedente sessione dixi, ad quod etiam tu respondisti: hoc posito tantum volui transcurrere textum,* &c.

COLLATIO VIGESIMA.

DIE XVII. MARTII.

Plures auctoritates adducit Ephesinus ad probandum, Spiritum sanctum non procedere a Filio, quibus respondet Provincialis.

AND. Die decimaseptima Martii inchoata est disputatio.

EPHES. Fides nostra non ex hominibus, aut per homines commendationem habuit, sed per ipsum dominum nostrum Iesum Christum, qui personaliter locutus est discipulis: propterea omissis ambiguis auctoritatibus, licet & ipsæ auctoritates legitime perspectæ potius videantur pro nobis fecisse, quam contra nos, recurram ad illud quod debemus de fide tractare. Non enim magnus Basilius unquam tractasset, vel insinuasset aliquid contra traditionem dominicam, vel apostolicam, vel eorum qui suc-

A cesserunt eis, vel contraria ipsis, ut per alias auctoritates ostensum est, & amplius ostendetur, concedente nobis sermonem Deo in aperitione oris. [a] Age igitur honoremus discipulum a magistro, & servum a domino, ostendamusque consonum sibi ipsi, & eorum quæ tractavit in omnibus. Primum igitur ipse Deus verbum, & theologiæ præceptor in novissima sua allocutione cum discipulis dixit: *Cum venerit paracletus, quem ego mittam a Patre Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.* In his conspiciuntur tres divinæ personæ, & ipse dominus unicuique accommodat proprium: B de Spiritu autem solo dicit: *Cum venerit*; de seipso cum Patre dicit, *Quem mittam vobis a Patre*: rursum de Patre solo, *Qui de Patre procedit.* Videas ergo diligentiam theologiæ. Nam per illud, *Cum venerit*, libertatem & dominationem ostendit: per illud autem, *Quem mittam vobis a Patre*, suam & Patris voluntatem fuisse ostendit missionem & apparitionem Spiritus: per illud denique, *Qui a Patre procedit*, causam ostendit Spiritus unde habebat esse. De primis quidem duobus testis est theologus Gregorius in sermone quem edidit in festo pentecostes, de Spiritu dicens: C Veniens quidem utpote liber, mittitur autem ut non contrarius Deus. Nam quia præcognito Patre, deinde cognito Filio, posterius apparuit mundo Spiritus sanctus, ne videretur contrarius esse & cujusdam alterius naturæ aut voluntatis, propterea mitti a Patre & Filio dicitur, bonam voluntatem eorum (quod jam diximus) insinuante verbo [b]. Iterum in sermone de Spiritu sancto dicit ipse theologus; Mittitur quidem dispensative, venit autem ex propria sua potestate. Dicens, dispensative, per hoc apparitionem Spiritus in mundo propter hominum utilitatem significat, quemadmodum verbum missionis Patri & Filio attribuitur, adventus soli Spiritui: D nam solus Spiritus venit, & nullam simul intelligere personam necesse est earum quæ [1] mittunt. Ita in processionis verbo, a Patre solo necesse est intelligere Spiritum procedere, & nullo modo a Filio. Nam cum sui mentionem egerit diligenter dominus, & cum attribuerit sibi & Patri missionem Spiritus, non etiam de processione dicit, A nobis, aut qui a me & a Patre procedit; nam hoc certe dixisset, si cognovisset processionem suam esse. Quod autem, Qui a Patre procedit, proprium sit Spiritus, & propter hoc nullo modo sequatur necessario, intelligere & a Fi- E lio, testis est nobis theologus Gregorius [c] tradens proprietatem divinarum personarum, in quibus dicit: Propterea stantes nos intra terminos nostros, ingenitum introducimus & genitum, & qui a Patre procedit, sicut dicit Deus verbum [d]. Sic ergo est proprium Spiritus sancti, Qui a Patre procedit [e]; & non simpliciter, qui procedit: quod autem est proprium, necesse est convertatur ad id cujus est proprium, neque superabundare, neque deficere potest. Necesse est ergo intelligere & dicere, si quis est Spiritus sanctus, hic est qui a Patre procedit: & si quid est quod a Patre procedit, necesse est quod sit Spiritus sanctus: si autem ab aliquo alio procedit, non est Spiritus sanctus. nam necesse est hoc intelligere secundum consequentiam rationis, & conversionem. Non est necessarium, neque omnino possumus intellige-re,

COLLATIO VIGESIMA.

a Ad omnes auctoritates, quas hic pro se adducit Ephesius, vide responsiones Provincial. infra hac eadem collatione & coll. 22. num. 1. Ioan. 15.

b Dum scilicet dixit, *mittam vobis a Patre.*

c Orat. 1 de Filio.

d Ioan. 15. *Spiritū veritatis, qui a Patre procedit.* Vide responsiones Provincialis ad hæc omnia infra coll. 22.

e Id est, proprium est Spiritus sancti a Patre procedere, & non simpliciter procedere, ita ut possit intelligi ab utroque.

COLLATIO VIGESIMA.

re, cum audimus, Spiritum a Patre procedere, quod etiam a Filio procedat. Et hæc quidem salvator noster & Deus, & theologiæ magister; sed & discipulus ejusdem & secretorum præceptor cælestis homo Paulus vas electionis, videamus qualia & ipse de hoc dicat ad Corinthios scribens. De Spiritu sancto & de substantia ejus, & unde eam habeat, ostendere volens, hæc scribit: *Nos non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui est a Deo.* Et ne aliquis diceret: Potest etiam Filius intelligi, ut ab eo etiam procedat: istam speculationem explicans beatus Ioannes theologus & euangelista, quando revelavit magno & miraculoso [a] Gregorio secreta theologiæ, mediante sancta Dei genitrice Maria, talia dicit, (ut magnus Gregorius episcopus Nyssenus, qui vitam ejus scripsit, refert) Vnus Spiritus sanctus qui a Deo subsistentiam habet, & quidem per Filium apparuit hominibus. In his manifestum est, nos nullo modo posse intelligere, qui a Deo habet subsistentiam, a Filio esse: non enim subjunxisset postea; Et qui per Filium apparuit hominibus. Nam impossibile est & inconsequens a Deo & a Filio intelligere Spiritum habere subsistentiam, deinde inferre: Et per ipsum apparuit hominibus: sed ad diversas figuras producens sermonem, ostendit illud solum Patri attinere, quod ex ipso subsistentiam habeat Spiritus: hoc autem ad Filium, quod per ipsum apparuit hominibus. Ergo non est necesse similia intelligere, cum audimus Spiritum a Deo, quod & a Filio sit: neque omnino possibile est, ut ostendimus, si quidem aliud significat, per Filium apparuisse; & aliud, a Deo habere subsistentiam: quorum unum attribuitur Filio, aliud Patri. Hoc quidem de divinis scripturis diximus. Post vero divinum apostolum Paulum, discipulus ejus & communicator divinorum secretorum Dionysius compareat, qui nobis eadem contestatur. Nam ipse in capite [a] de unica & discreta theologia, tradens nobis divinarum personarum & omnimodæ distinctionis rationem, talia scribit: Est autem & distinctio in supernaturalibus theologiis, non ea tantum quam dixi, quod & secundum ipsam unionem inconfundibiliter & immixte collocatur unaquæque divinarum personarum, sed quod etiam supernaturalis divinæ fecunditatis non est conversio adinvicem, solus quidem fons supernaturalis divinæ fecunditatis est Pater. Si ergo solus fons divinæ fecunditatis est Pater, & per hoc a Filio & a Spiritu distinguitur; (nam de omnimoda distinctione personarum intentio erat sermonis) neque Filio commune est cum Patre, neque Spiritui sancto, esse fontem: etenim tali modo confusio esset circa divinas personas, & distinctio tolleretur. Neque enim ea quæ sunt unita dividere, ut ipsemet dicit, fas est, neque quæ distincta sunt confundere: & propter hoc fontis ratio & nomen nullo modo ad Filium pervenit. Cum autem Filius non sit fons deitatis, manifestum est, quod Spiritus causa non est Filius. Nam deitas supernaturalis, quæ originatur, est Spiritus sanctus: & sic cum Pater existat solus fons deitatis, & per hoc a Filio & Spiritu distinguatur, solus erit productor & spirator ut est solus Pater. Et hæc nostra est opinio; nec colligitur a doctoribus vestra, sed nostra, sicut expresse & aperte dictum est. Eadem dicit magnus Athanasius in sermone, cujus titulus est: De æterna subsistentia Filii & Spiritus. Nam dicit: Separamur ab iis qui judaizant, & ab iis qui depravant Christianismum, qui Deum qui est de Deo, negantes, unum Deum ut Iudæi dicunt, non solum quia solus est non genitus & solus fons deitatis Pater, propter hoc dicentes solum Deum, sed tamquam infecundum Filii, & infructuosum verbi viventis. Hic etiam magnus doctor solum non genitum, & solum fontem deitatis Patrem dicit: & quemadmodum esse non genitum non potest fieri commune utrique duarum aliarum personarum, sic fons deitatis nequaquam communicari potest cum Filio: ergo Filius non est fons deitatis, & propter hoc neque Spiritus sancti causa. Videtisne omnia consonantia veritati, & sanctorum adinvicem concordiam? Denique afferimus sententias œcumenicorum conciliorum per episcopum Cæsariensem Leontium, qui talia [3] dixit ad quemdam philosophum Phædonem dubitantem: Accipe unam deitatem Patris qui genuit Filium ineffabiliter, & Filii qui natus est ex ipso, & Spiritus sancti ex eodem Patre procedentis, qui & proprius est Filii, sicut dicit divinus apostolus: *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Considerandа est hæc intentio sanctorum patrum, qui dum tractarent de Spiritu, unde procedat & causam habeat, cum dixerint, deitatem Spiritus sancti qui ab ipso procedit, addiderunt statim, Patre, ne quis putaret ad Filium referri processionem, quia de proximo de illo egerant memoriam. Insuper [b].

CARD. Transgreditur formam datam, in qua fecimus, ut de auctoritate in auctoritatem procederemus.

EPHES. Magister iste respondens ad unam auctoritatem per nos adductam, tantum sumpsit tempus, ut totum tempus ceperit; quod & in præcedentibus fecit. Ideo nos videntes hæc, putavimus ita faciendum esse, ut unam & similes omnes rationes nostras adduceremus, ut saltem coactus ad unumquodque respondeat. Insuper infirmitate impediti non possumus singulis respondere.

PROV. In præcedenti nostra disputatione ex mutua conventione inter dominum nostrum & imperatorem conventum est & conclusum, quod de capitulo in capitulum, & de argumento in argumentum procederemus: & ideo primo inchoavimus ab auctoritate Basilii posita in festo pentecostes: & quamquam dicta sint circa illam auctoritatem, pro investigatione intelligentiæ Basilii, multa, numquam exivimus propositam auctoritatem. Expedita illa, venimus ad aliam auctoritatem Basilii. In hac ergo aliquantulum fui prolixus in expositione ipsiusmet textus, non exeundo textum, quia si volebam facere rationem ex ipso textu, oportebat ut sacer cœtus haberet notitiam textus: nunquam introduxi aliam auctoritatem, nisi verba textus. Et quia argumenta sumebantur ex antecedentibus & sequentibus, oportuit illa dicere; & facta declaratione textus, formavi duas rationes ad probandum de necessitate, quod textus non poterat stare cum illo verbo dubitativo; ita quod quantum natura rei requirebat, non poteram esse brevior. Modo ad rationes quæ fuerunt ultimæ in nostro recessu, si voluisset servare optimum ordinem, debebat respondere. Vnum ex duobus sequitur ex his,

1. Cor. 2.

a De divin. nom. c. 2.

Rom.

b Serm... terrup... cardi...

his, aut quod vidit rationes meas concludere, & quod non potest respondere; & hoc nobis placet, si fateatur: aut quia voluit fugere, intravit aliam materiam. Sed etiam pace ejus dixerim, si volebat evitare argumenta quæ concludunt, debebat transire ad auctoritates Athanasii, quæ secundo fuerunt productæ, quæ ita necessario concludunt, ut auctoritas Basilii. Modo vero non respondet argumentis, nec tenet ordinem: de auctoritatibus Athanasii transit ad auctoritates euangelii, ac si primæ auctoritates non fundarentur in textu euangelico. Numquid auctoritas Basilii non fundatur in verbis euangelii, *De meo accipiet, & annuntiabit?* Nonne verba pietatis & baptismi fundantur in verbo Dei, cum dicit: *Baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti?* modo verbum Christi quid dicit: Qui a Patre procedit? ille idem in medio capite 16. euangelii Ioannis declarans quomodo debeat intelligi, Qui a Patre procedit, dicit: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt:* ideo dixi, Quia de meo accipiet. Ex quo ergo auctoritas divinæ scripturæ Iesu Christi, est primo posita in medio per sanctos doctores, & ducta in vim argmentationis, valde absurdum est & indecens in tanto auditorio, quod dimissa hac magna auctoritate indiscussa, nulla facta responsione rationibus, quæ convincunt, transeamus ad alias. Modo dico sic, dicat prolixe, quia non habeo sibi imponere legem, sed imperator: ego servabo honestatem & ordinem disputationis, nec unquam respondebo sibi ad quæcumque dixerit, donec responderit per ordinem, prout inchoavimus disputationem. Modo videatis si vultis consumere tempus in vanum: requiro eum ex debito honestatis & disputationis, ut respondeat nostris rationibus, quia ex illis habebimus clare intentionem Basilii, nisi sanctissimus dominus noster aliud mihi mandet. Dixi alias, & dico, quod in tertia synodo hoc firmatum est, ut dicit Cyrillus [a]; & hoc debet esse regula tibi & mihi, dicens: Sequentes sanctorum patrum confessiones quas fecerunt, loquentes in eis Spiritu sancto, & intelligentias investigantes, veritatem dicimus, &c. ita debent adduci testimonia, ut investigemus intentiones sanctorum.

AND. Collocuti sunt Græci adinvicem.

EPHES. Nos modum disputationis, sicut adinvicem convenimus, nullo modo reliquimus, sed cognoscit paternitas vestra, quod proponentibus vobis duas aut tres auctoritates, consumpsimus super his omnes antecedentes disputationes. Ideo ne hoc semper fieret, visum est nobis probationes & omnes nostras rationes adducere, non de aliquibus libris latentibus & non omnibus cognitis, neque ex dubiis & corruptis, sed ex ipsis scripturis sacris, & ab iis sententiis quæ ab omnibus patribus profitentur. Nam si semper circa eamdem auctoritatem consumemus tempus, dum vos quærendo per argumentationes & rationes, nos respondere velimus, esset ad infinitum processus. Propterea quia responsum dedimus aperte & manifeste de additione illa dubitationis quæ invenitur apud nostros libros, visum fuit, illa auctoritate omissa, ne semper in infinitum progrediamur, nostras rationes adducere; deinde voces Basilii, quæ omnibus his sunt consonæ; ut ex omnibus his appareat librum vestrum esse corruptum: postea poteritis assumere unam-

COLLATIO VIGESIMA.

A quamque auctoritatem, &, ut volueritis, disputative inquirere, si Deus concesserit, & tempus patiatur.

IMPER. Intentio nostra non est, ut ordo disputationis mutetur, & si voluissetis expectare usque ad finem sermonum, ipse venisset ad propositum dimissæ auctoritatis, quia intentio nostra & nostrorum non est, ut divertamus a disputationis modo, & quod vobis respondeatur. Ego hoc ordinavi, quia vos dicebatis, & nostri pauca respondebant, & non poteramus dicere quæ volebamus: ideo visum est prætermittere has auctoritates, ut ad conclusionem B veniremus auctoritatis propositæ. Propterea si placet, permittatis dominum Ephesinum dicere, quia pauca supersunt.

PROV. Hic modus non est utilis, quia si habet redire ad propositum & multa dicere, quibus non debet fieri responsio, ista videntur superflua ad dicendum, quia si vult habere responsionem illis, melius est ut deducantur de auctoritate in auctoritatem, quam quod omnia simul adducantur, quia homines obliviscuntur, & non potest fieri bona responsio. Ipse deberet primo respondere propositis per me, & postea ego dicerem.

AND. Cardinalis ivit ad papam, & postea re- C diit.

CARD. Licet urbanius esset & justius, ut modus inceptus servaretur de auctoritate in auctoritatem: tamen postquam Ephesinus vult multas auctoritates cumulare, placet domino nostro cum hoc, ut nostris quæsitis respondeatur.

IMPER. Placet.

EPHES. 4 Redeamus ad consequentiam eorum quæ dicebamus, quod sanctum primum concilium œcumenicum respondit ad philosophum dubitantem per episcopum Leontium, hæc [b]: Suscipe unam deitatem Patris qui genuit Filium ineffabiliter, & Filii qui natus est D ab ipso, & Spiritus sancti qui procedit ex ipso Patre, proprii autem existentis Filii, sicut dicit apostolus: *Si quis Spiritum Christi non habet, non est ejus.* Ita quidem se habet auctoritas: sed considerandum, quod timentes isti beati patres, quod ne dum quis audiret de Spiritu qui procedit ex ipso, putaret ipsos dicere Filium, quia de proximo erat Filii memoria facta, adjecerunt, Ex ipso Patre; quod est dicere, non ex Filio, sed ex Patre: statim iterum proprii existentis Filii, quasi dicant: Etsi non procedit ex Filio, non tamen est alienus a Filio, proprius autem substantiæ ejus, & con- E substantialis ei. Et ad hanc intentionem inquit apostolus: *Si quis Spiritum Christi non habet, ipse non est ejus.* Hoc sentit Cyrillus [c] dicens: Etsi procedit Spiritus ex Deo Patre, sed non alienus est a Filio. Hoc ipse inquit, cum responderet ad Theodoretum, (sicut diligentius [d] dicemus, si tempus permiserit) qui eum criminabatur dicentem, Spiritum procedere etiam a Filio. His patribus magnus Basilius consona inquit (dico autem patribus primi concilii) qui post ipsos statim fuit. Nam dicit in 18. cap. ad Amphilochium: Spiritus Christi dicitur, tamquam accommodatus secundum naturam ejus, hoc est, ut consubstantialis. Si autem scivisset ipsum accipere esse a Filio, sicut in libro vestro corrupto jacet, non dixisset, tamquam accommodatus sibi secundum naturam, sed ut ab ipso procedens

b Gelasius Cyzicen. in actis Nicæni lib. 2. paulo ante fuit relata hæc eadem auctoritas ab eodem Ephes. de qua in 3. nota hujus collationis. *Rom. 8.*

Ibidem.

c Epist. ad Ioan. Antiochenum in actis concil. Ephes. part. 3. c. 34. in fine.

d Vide paulo infra.

COLLATIO VICESIMA.

& esse accipiens; modo fuisset consequens,[a] cum non dixit; ergo liber vester non bene stat. Dicit ipse in sermone contra Sabellium[b] & Arium talia: Ego cum Patre quidem novi Spiritum, sed non Patrem Spiritum.

a id est, Cũ autem non sic dixerit.

b Hom. 28. in editione Paris. 1547. sic legitur: Ego vero agnosco illum cũ Patre, Patrem vero esse, non ita.

PROV. Habetis librum?

EPHES. Non hic.

PROV. Oportet adducere.

EPHES. Ego cum[c] Patre quidem scio Spiritum, non Patrem Spiritum; & cum Filio accepi non Filium nominari, & familiaritatem[d] quæ est ad Patrem, intelligo, quia ex Patre procedit. Ad Filium autem, quia audio: *Si quis Spiritum Christi non habet, non est ejus.* Videtis etiam hic consona sibi ipsi & patribus illis? non eamdem proprietatem familiaritatis dicit Spiritus ad Patrem & ad Filium, sed ad Patrem, quia ab ipso procedit; ad Filium autem, quoniam apostoli dicit auctoritas, quod si quis Spiritum Christi non habet, non est ejus: videlicet quia ita simpliciter est sibi familiaris Spiritus secundum naturam, sicut in præallegata auctoritate dicitur; non quod ab ipso procedat. His quidnam clarius de intentione hujus sancti patris? Eratne verisimile ipsum hoc scripsisse, si sciret Spiritum a Filio procedere? Iudicate vos, patres, ut veritate utamur, hæc sunt primi concilii dicta, quibus ostensus est consonus magnus Basilius. Ipsa denique prima synodus in symbolo sic Spiritum sanctum ordinavit cum Patre & Filio secundum traditionem illam baptismatis traditam per dominum, & post[e] homologiam Patris & Filii intulit: Et in Spiritum sanctum. Secundum autem concilium quod post ipsum factum est, volens hanc vocem explicare, & quomodo coordinetur cum Patre & Filio Spiritus, clarius ostendere ad eversionem illorum qui contra Spiritum pugnabant, talia dicit in symbolo: Credimus in Spiritum sanctum dominum vivificantem, qui ex Patre procedit, qui cum Patre & Filio simul adoratur & conglorificatur. Hic speculanda est intentio divinorum patrum, quia propositum fuit illis theologiam explicare, & modum unionis Spiritus ad Patrem & Filium. Concilium hoc clare voluit exhibere: & videte quomodo differenter & ipsum exhibet familiaritatem Spiritus ad Patrem & ad Filium. Nam dicit, quod coordinatus est Spiritus sanctus cum Patre & Filio, ut ex Patre procedens, simul vero cum Patre & Filio adoratur & glorificatur, hoc est, est ejusdem honoris & consubstantialitatis. Verum si ab utroque scivisset procedere, cujus gratia dum memoriam fecit de utraque, illud non prius dixit, Qui ex Patre Filioque procedit; & postea non intulit, Qui cum illis simul coadoratur & conglorificatur? Hoc consequens fuisset, si talem habuisset sensum: & hoc facere solemus, quando aliquid ad duo referimus, & maxime cum illud dicimus causam ab illis ipsis habere, prius exponentes ambas causas, tunc & postremo commune inferimus, utputa, qui simul conglorificatur & adoratur. At vero patres prætermiserunt in primo memoriam Filii, cum voluerunt addere causam Spiritus[f], in secundo autem intulerunt consubstantialitatem, & honoris identitatem exhibere voluerunt. Non ergo Spiritum a Filio procedentem cognoverunt: nam hoc non prætermisissent, maxime quando faciebant expositionem: quod expositio sit perfecta, & non

c Verba Basilii homilia citata.

d Alias, cognationem: quod & in sequentibus ubi replicatur, observa.

Ibid.

e confessionem.

f Dicentes ex Patre procedentem.

A defectuosa, ut dicitis, nec causarum alteram tacuerint, manifestum est, quia nullam post concilium illud alia concilia aliam expositionem ab illa fecerunt, nec addiderunt a Filio procedere: imo omnia concilia prohibuerunt hoc, & evitarunt per suas diffinitiones, ut præsciverint profecto quod per vos[n] facturum erat. Hujus concilii propugnator & dux, & hujus symboli conscriptor, ut dicitur, magnus Gregorius fuit, cujus agnomen proprie attribuitur a theologia. Dicit ipse scribens consona sibi & ceteris patribus in sermone, cujus est intitulatio, De navigatione episcoporum de Ægypto[g]: Omnia quæ sunt Patris, sunt etiam Filii, excepta causa. Inspiciendum est hoc,
B quod & ipse Filium a Patre distinguit; & sicut magnus Dionysius fontem, sic ipse causam distinguit. Si ergo Filius causalitate distinguitur a Patre, & nullo modo est causa, liquet ipsum nec Patrem esse, nec productorem, & propter hoc nec causam Spiritus; nam hoc aperte doctor edidit. His omnibus consona & tertium concilium dixit. Nam cum primum advenit symbolum Nestorii productum per quemdam presbyterum Charisium, in quo continebatur, quod Spiritus sanctus neque Filius est, neque per Filium subsistentiam habet, ita hujusmodi theologiam laudat tamquam familiarem patribus, & consonam scripturæ, ut non
C eum accusaverit, neque magnum, neque parvum, neque coarguens est Nestorium de his sermonibus in theologia[h]; imo approbans tale symbolum, in suo symbolo talia dicit: Si deprehenderentur aliqui, aut scientes, aut docentes ea quæ continentur in expositione adducta per Charisium de humanitate unigeniti Filii Dei, hoc est, scelerata dogmata Nestorii, subjaceant sententiæ hujus sacri & sancti œcumenici concilii. Videtisne, patres, quæ dicit scelerata dogmata Nestorii, ea quæ sunt de humanitate unigeniti Filii? Liquidum est ergo, quod ea quæ de Deo erant, verissima erant & sancta, nec aliquam occasionem tradentia querelæ: un-
D de nec de illis conquesti sunt. Hoc autem non est parum quid ad probationem, quod communis sensus ecclesiæ est, nullo modo Spiritum a Filio procedere: nam liquet, quod patres acceperint & habuerint, & ut propriam eam opinionem agnoverint. Itaque etiam a tertio œcumenico concilio hoc approbatum est. Sed quoniam beatus Cyrillus opponens se Nestorio de processione Spiritus, occasionem quamdam dedit, ut putaretur, hunc etiam a Filio subsistentiam habere, reprehendit ipsam Theodoretus, ut ex persona orientalium, ita dicens[i]: Si proprium Filii Spiritum sanctum, siquidem ut ejusdem naturæ, & a Patre proceden-
E tem dixit, confitebimur, & ita suscipiemus vocem: si vero tamquam a Filio aut per Filium subsistentiam habentem, ut blasphemum excutiemus. credimus enim domino dicenti: *Spiritus veritatis qui a Patre procedit*: & apostolo: *Nos vero non Spiritum hujus mundi accepimus, sed qui est a Deo.* Ad hanc querelam dicit Cyrillus[k] in his quæ scripsit ad quemdam Euoptium episcopum, calumniari & accusari a Theodoreto, qui contra ipsum invehebatur propter inimicitiam cum ipso, & amicitiam Nestorii. dicit autem sic scribens ad Euoptium: Accepi ad certificationem tuæ pietatis erga me tomum illum quem misisti, quem dicunt cõposuisse Theodoretum

A[...] CH[...] 1.

n fac.

g Or[...] num. editio[...] Paris[...]

h De[...] moni[...] scilice[...] quoad[...] cessio[...] Spirit[...] quos a[...] bat, u[...] Ephes[...] quoad[...] manit[...] tãtum[...] dit co[...] damna[...] nem N[...] storii[...] ipse ai[...]

i In act[...] cil. Ep[...] part. [...] 3. cont[...] anathem[...] tismum[...]

Ioan. 15.

1. Cor. [...]

k In a[...] concil. [...] phes. p[...] 3. cap. [...] princ. & in defen[...] ne 9. an[...] themati[...] smi.

doretum Cyrensem: nam ita dicunt vocari oppidum. Cum autem vidissem ea quæ inerant, reddidi Deo gratulationis cantus, nec defeci illud dicens: *Domine eripe animam meam a labiis iniquis, & a lingua dolosa.* Nam invenio me ubique calumniari, & in quolibet capitulorũ hæc tolero. Si igitur in quolibet capitulorum dicit calumniari, liquet etiam in illo ipsum calumniari, cum blasphemum illum & illius impiam opinionem Theodoretus dixit. Ergo tenebat illam secundum quod Theodoretus profitebatur [a], & cum ipso illam suscipiebat vocem, hoc est, proprius illi Spiritus sanctus, ut ejusdem naturæ cum eo, tamen a Patre procedens. Hoc idem etiam in defensionem querelæ ille adjecit: nam dicit sic: [b] Etsi ex Patre procedit Spiritus, tamen non alienus a Filio: nam omnia habet cum Patre. Videsne quomodo in illa parte concordat, in qua dicebat Theodoretus suam suscipere vocem; Post hoc facta unione cũ orientalibus, scribit ad Ioannem [c] Antiochenum episcopum beatus Cyrillus eadem causa, dico de processione Spiritus sancti, simul & ut symbolum immutatum maneat, sic dicens: Nullo modo moveri toleramus fidem eam quæ terminata est a patribus, hoc est fidei symbolum: neque permittimus nobisipsis, vel aliis, aut dictionem mutare eorum quæ posita sunt, vel unam syllabam, memores dicentis: *Noli transgredi terminos æternos, quos patres tui posuerunt.* Non enim erant ipsi qui loquebantur, sed Spiritus Patris qui procedit ex ipso; non autem alienus est a Filio secundum rationem essentiæ. Videtisne etiam hic in qua parte divisionis Theodoreti beatus Cyrillus consentiat? Nam dicit (proferens sermonem per figuram divisivam) Procedit quidem ex Deo Patre, non alienus a Filio, hoc est secundum rationem essentiæ, ut consubstantialis. Hoc autem & ipse Theodoretus sic dicebat, quod si tamquam consubstantialem & a Patre procedentem dixit, suscipimus vocem ut piam. Hanc epistolam cum accepisset Theodoretus cum aliis orientalibus, & invenisset theologiam sibi & scripturæ consonam, talia dicit etiam ipse in epistola ad Ioannem Antiochenum [d]: Ea quæ missa sunt a Cyrillo, euangelica nobilitate adornantur. Nam in eis prædicatur Deus perfectus & homo perfectus dominus noster Iesus Christus, Spiritus autem sanctus non ex Filio, seu per Filium subsistentiam habens, sed a Patre; proprius autem Filii, ut consubstantialis, vocatur & nominatur. Hanc rectitudinem cum cognoverimus, laudavimus Deum linguas sanantem, & absonam resonantiam in rectum sonum transmutantem. Videtisne in quibus Theodoretus cum aliis orientalibus convenerit cum Cyrillo? quod Spiritus sanctus non habet subsistentiam a Filio, neque per Filium, sed a Patre procedit: Spiritus autem Filii ut consubstantialis nominatur. Quod autem super his convenerint, & unio illa facta fuerit, testis est beatus Cyrillus sic scribens ad Ioannem Antiochenum episcopum [e]: Has vestras cum inspexerimus sacras voces, sic etiam invenientes vos sentientes nobiscum (unus enim dominus, una fides, unum baptisma) glorificavimus salvatorem Deum, invicem gaudentes, quod scripturis a Deo inspiratis & traditioni sanctorum patrum convenientem habeant fidem nostræ & vestræ ecclesiæ. His consona etiam in expositione euangelii secundum Lucam [f] beatus Cyrillus dicit: Vt digitus pendet a manu, qui non est alienus ab

A ipsa, sed naturaliter in ipsa: sic Spiritus consubstantialis ratione nectitur ad unionem cum Filio, licet a Deo Patre procedat. Hoc autem idem est ac dicere: Licet ab ipso non procedat; conjunctus enim illi, dicit, est secundum consubstantialitatem; licet ex ipso subsistentiam [g] non habeat, sed a Deo Patre. Per hæc omnia nosmet ostendimus consona divinis scripturis sentire, & divinis nostris patribus & doctoribus, & nullum de divinis dogmatibus quæ tradita sunt nobis a principio, mutare vel adulterare, nihil addere, nihil detrahere, nihil innovare. Obsecramus vestram caritatem & reverentiam, velitis concordare nobiscum & cum sanctis patribus docto-
B ribus, & nil in ecclesiis dicere [h], & contentos his tantum esse, dicentes & sentientes eadem, ut uno ore glorificemus Patrem & Filium & Spiritum sanctum, cui debetur omnis gloria in sæcula sæculorum.

CARD. Restat post sermonem longum factum, ut respondeat argumentis, juxta promissa.

EPHES. Quoniam nos putamus ostendisse satis additionem libri nostri illam merito a magno Basilio adjectam [i], & ita pro nobis omnes præsentes sentire, tamquam satis ostenderimus, quia nullam impingit maculam magno Basilio illa adjectio, ut nos assignavimus interpretantes
C auctoritatem, nullo modo vacabimus rationibus dictis per vestram paternitatem ad commendationem libri vestri, cum multæ fuerint, & cum videantur extra propositum facere: & respondendo procederemus in infinitum. Propterea illis omissis, & nulla super his cogitatione habita [k], hoc tantum habemus dicere: quod liber noster verus sit, attestamur, & a multitudine antiquitatis librorum, & a consequentia eorum quæ dicta sunt; & plura his de illa auctoritate dicere nec habemus, nec volumus.

PROV. Quia dominus Ephesinus in fine dicit, quod non habet memoriæ rationes ulti-
D mo dictas, ego reducam sibi de parte in partem ad memoriam, ut ipse possit satisfacere voluntati imperatoris, qui dixit, quod debet respondere.

EPHES. Dicatis breviter.

PROV. Omnibus dictis per eum de capitulo in capitulum satisfaciam, & si promittit acquiescere veritati, cum majori alacritate accedam ad ea quæ dixit. Ipse dixit in principio, quod cum reperimus varietatem in libris, debemus illos libros dimittere, & procedere ad argumenta solidiora. Hic esset malus & perversus modus, quia si cum reperimus varietates in libris, debemus dimittere libros, hoc non fit per sapientes viros,
E sed quærunt ex antecedentibus & subsequentibus veritatem: ita est hic faciendum. Ego feci tibi istam rationem, quod si illa conditio dubitativa poneretur, ubi applicatur exemplum, duo inconvenientia sequerentur. Primo, quod ex antecedentibus veris & necessariis, faciente necessitatem scriptura, sequeretur consequens dubium: quod est falsum. Ita arguebat Basilius: Si ita est in angelis, quod qui secundus ordine & dignitate, non tamen est tertius natura; ita profecto est in personis divinis, scilicet in Spiritu, quo loquebatur: sed ita est in angelis, prout probat manifeste; ergo consequens debet esse sine dubitatione. Dedi exemplum de consequentia: Si homo currit, ergo movetur: & do exemplum in

COLLATIO VIGESIMA.

g Hanc negativam infert ipse Ephesinus.

h novi scilicet.

i De additionibus dubitativis Fortassis, & Vt cõcedamus, scilicet per suppositionem, de quibus satis sup.

k Græcus scriptor sic: Cum nihil etiam ad ea simus meditati, sess. 23.

COLLATIO VIGESIMA.

in materia propoſita per Auguſtinum; dicit in 15. de Trinitate: Si enim quidquid habet Filius, de Patre habet; de Patre utique habet, quod de ipſo quoque procedat Spiritus. Hæc eſt una conditionalis, quæ non ponit in eſſe, nec conſequens, nec antecedens, niſi fiat una minor, prout ipſe intelligit ex ſcriptura ſacra: & cum ſit argumentum conditionale, major eſt conditionalis, minor propoſitio ponit priorem partem antecedentis conditionalis: ideo ſequitur conſequens neceſſarium. Dicit Auguſtinus: Si quidquid habet Filius, de Patre habet; ergo de Patre habet, quod ex ipſo procedat Spiritus. Minor eſt: Sed omnia quæ habet Pater, habet Filius, ex ſacra ſcriptura euangelii, cum dicit: *Omnia quæ habet Pater, mea ſunt.* Ergo ſequitur neceſſario, quod Filius habeat a Patre, ut ab ipſo procedat Spiritus ſanctus ſine ulla conditione. Ita quoque dicit Baſilius: Si in angelis [a] ita eſt, ita profecto eſt in perſonis divinis. Modo minor eſt abſoluta: ſed in angelis ita eſt, igitur ſequitur abſolute concluſio. Num dubitatur, an eſſet ignarus Baſilius? reſpondeatis.

Ioan. 16.

[a] Quod nimirum ſecũdi & tertii dignitate & ordine nõ ſint tertii, id eſt alienæ naturæ ab intellectuali, ut ſæpius ſupra dictum eſt.

EPHES. Quod libri a nobis producti ambigui & varii ſint, non ut quid certum eſt dictum a me, nec opinio mea talis eſt, ſed per conceſſionem dictum eſt, quia volebamus tranſgredi ad alia, & non ſemper illis inſiſtere: nam ego exploratiſſimam certificationem habeo.

PROV. Reſpondeatis ad argumenta.

EPHES. Præſertim de hoc certus ſum, cum ſint etiam in civitate Conſtantinopolitana ultra mille conformes noſtris.

PROV. Si unus eſt falſus, & centum millia ſunt falſi.

EPHES. Ex multitudine & antiquitate approbantur in conciliis.

PROV. Noſtri ſunt duo, & veſter unus: dicatis ad argumentum, ibi eſt veritas.

EPHES. Ad argumentum ita dico. Non eſt mirandum ſi conditionaliter quid magnus Baſilius voluit concedere ex his quæ erant confeſſa: nam & nos ea quæ per conceſſionem confeſſa ſunt, præſupponimus. Idem fecimus circa quæſtionem diſcuſſam in civitate Ferrarienſi, quia concedentibus nobis per ſuppoſitionem, veram eſſe opinionem veſtram de proceſſione Spiritus ſancti, ſuper hoc omnes ſermones contulimus. Quod ſi etiam eſſet vera opinio & certa, non debebatis in ſymbolo addere. Magnus Baſilius cum ſuppoſuerit verum eſſe, quod Spiritus ſit tertius dignitate, quod nequaquam prius ſuſcepit, imo reſtitit per multa, ut oſtendimus, intulit probationes ex hoc quod per conceſſionem datum erat, quod etſi verum eſſet, tertium eſſe dignitate Spiritum (color & figura ita dicendi apud rhetores [b] oppoſitio acceptionis dicitur) non neceſſario ſequebatur tertium natura eſſe. Nam etiam angeli cum differant ordine & dignitate, non propterea alterius ſunt naturæ: ac ſtella differt a ſtella claritate, non tamen differens eſt ſtellarum natura; & multæ ſunt manſiones apud Patrem, ſed non natura diverſæ: ſic Spiritus, etiamſi daremus tertium dignitate (quod conceſſimus per ſuppoſitionem) non eſt neceſſe tertium natura: Quid autem facit ad hoc id quod vos dicitis, quod ex certis infertur ambiguum? Non affirmat dubium, ſed id quod per ſuppoſitionẽm conceſſum eſt; facta ſuppoſitione, neceſſe eſt conſequens ſe habere, ut prædictum eſt ſe habere; niſi hoc latet veſtram paternitatem, quod ea quæ ſemel conditionaliter conceſſa ſunt, ut certa approbamus [c], imo de neceſſitate per eadem oſtendimus [d]: ergo non eſt mirandum, ſi per ea quæ dicta ſunt, oſtendimus.

[b] ἀντιπαράστασις apud Græcum ſcriptorẽ, ſeſſ. 23.

PROV. Vos præſupponitis unum quod eſt contra rationem, videlicet, quod unum ſit conditionale, & non conditionale. De natura conditionalis propoſitæ ſecundum omnes, ut teneo, & ſecundum rationem naturalem, ex modo dicendi nunquam ponit in eſſe nec antecedens, nec conſequens: ut ſi dicam, Si Ioannes eſt homo, Ioannes eſt animal; ex hoc modo loquendi nullo modo poſſum intelligere, quod Ioannes ſit homo vel animal: ita in aliis non eſt poſſibile ſecundum intellectum. Quod ſi antecedens, Si homo currit, ponatur in eſſe, ſic bene ſequitur in conſequentia, quod conſequens ponatur in eſſe per antecedens, quod ſcilicet moveatur: & contrarium dicere eſt ignorare proprias naturas conditionalis. Quia allegaſtis etiam conditionale factum Ferrariæ, hoc non eſt ſolvere, ſed allegare inconveniens, quia noſtri inſtiterunt, ut primo videretur veritas proceſſionis, qua habita, ſequebatur aliud, ſcilicet, quod nos & Romana eccleſia poterat facere explicationem. Conſequentia, quod ſi daretur, quod non procederet a Filio, quod factum eſt Ferrariæ, nil valeret: eſt id apud vos, qui non concedebatis proceſſum niſi ſub conditione; ſed apud nos qui habemus hanc claram veritatem declaratam per omnes doctores Græcos & Latinos, hoc, quod factum eſt Ferrariæ, eſt probatio [e] neceſſitatis: unde allegare inconveniens, non eſt ſolvere. Dico ergo, quod poſtpoſita conditionali, Baſilius ponit antecedens ſine ulla conditionali abſolute, ſcilicet in materia de angelis, manſionum & ſtellarum. Ergo ſi non fuit ignorans Baſilius, qui fuit lumen orbis, oportet neceſſario ſecundum ſuum modum procedendi, quod quicumque liber habet illam conditionem appoſitam, ſit contra mentem Baſilii, & denigret famam ſuam, & quod tota probatio ſua de Spiritu omnino judicetur invalida.

EPHES. Id quod a nobis dictum eſt, quod id quod conditionaliter dicitur, non neceſſario capi debet, ita debet haberi. Nam ut prius in præcedenti congregatione dixi, aſſumptio [f] eſt quæ affirmat conditionem: ſed manifeſtum eſt, quod data conditionali conſequentia neceſſario ſequitur, & ſi id quod per conditionem datum eſt, non eſt neceſſarium ad id quod ſequitur, illud ex ordine neceſſitatis habet ſe. Nam ſi homo currit, neceſſe eſt moveri, licet non ſit manifeſtum an homo currat: ſic hic per conditionem conceſſit Baſilius, tertium eſſe dignitate.

PROV. Addas in argumento, cum dicis, Si homo currit, ergo movetur; & ſubjungas, Sed homo currit. Ita facit Baſilius, quia ponit illam ſecundam certam.

EPHES. Dico, quod neque in exemplo neceſſarium eſt. Nam non eſt neceſſarium hominem currere, ſed contingenter ſibi ineſt currere: ergo ſi datur hominem currere, neceſſitate datur illum moveri. Redeo ad propoſitum, quod ſi per conditionem daretur tertium dignitate, non eſt nec eſſe tertium natura.

PROV. Ad quid poſita ſunt exempla?

EPHES.

EPHES. Ideo data sunt exempla per conditionem, quod licet differrent dignitate & ordine, non tamen differunt natura. Est autem in exemplis assumptum per conditionem datum.

PROV. Consequens debet sequi absolute ex absolutis exemplis.

EPHES. Conditionaliter datum est, tertium esse dignitate: scilicet si hoc daretur, non necessario sequitur, quod sit tertius natura. Ego credo hæc liquida esse omnibus.

PROV. Non respondetur objectis per verbum credo. Secundo facit argumentum Basilius inconvincibile, quod tollitur, si apponitur conditio. Volens probare Spiritum secundum a Filio dignitate & ordine, facit similiter Filii ad B Patrem ibi, ubi incipit [a], Quemadmodum; dicens quod sicut est in Filio respectu Patris, ita in Spiritu respectu Filii: & ponit causas ibidem, quæ quidem erant notæ & manifestæ ex duobus libris præcedentibus, in quibus ostendit contra Eunomium, quod si Filius est secundus ordine & dignitate a Patre, non tamen est secundus natura, ut dicebat Eunomius & Ariani. Modo volens hoc de Spiritu probare ex argumento a simili, ponit hoc quod probatum est de Filio. Modo regula est universalis, cum fit argumentum a simili (& vocatur maxima) quod de similibus idem est judicium: & in hac propositione dicit, quod sicut Filius se habet ad C Patrem: & ponitur absolute sine conditione, quod Filius est secundus ordine & dignitate. Ergo si debet esse bonum argumentum a simili, oportet ut consequens sine conditione ponatur, alias non argueretur a simili. Item ergo miror de eo, quod beatus Basilius in [6] antirrhesis dicit, quod ut Filius se habet ad Patrem, ita Spiritus ad Filium: & probat, quod ut Filius est Verbum Patris, ita quod Pater est causa Filii, ita Spiritus est verbum Filii; ita quod pro manifesto dicat, Filium esse causam Spiritus sancti, fundans ex illa auctoritate: *Portans omnia verbo virtutis suæ.* Ergo apparet, ut habeat se ad Filium, ut causam a Filio: nec propter hoc sequitur, quod Spiritus D sanctus sit a Patre & Filio, ut a duabus causis vel duobus principiis; quia forte videtur mihi, quod timeas confiteri veritatem, prout est in libro antiquo isto: quia si dicatur, quod Filius est causa Spiritus, sequatur ex isto, Spiritum habere duas causas: non oportet quod dubites in isto, quia nec Basilius hoc intendit, nec aliquis doctor Latinorum: imo ecclesia Romana quæ semper immaculata permansit a talibus erroribus, domino operante, & beato Petro, profitetur, quod Spiritus æternaliter est a Patre & Filio, & procedit a Patre & Filio, non ut ex duobus principiis, sed ex uno; non ex duabus causis, sed ex una: imo anathematizat quoscumque dicentes E duas causas, quia hoc esset impossibile; & hæc est ratio evidentissima. Nam Pater est principium Filii & Spiritus sancti, secundum essentiam divinam quæ est in Patre, uti communicabilis Filio & Spiritui sancto. At communicando essentiam Filio, Filius accipit essentiam, non ut communicabilem, sed ut acceptam, sed bene ut communicabilem Spiritui, quia non repugnat filiationi esse principium quo producitur Spiritus, & quia est unum numero principium, sicut est una essentia; & ab hoc principio provenit, ut Spiritus producatur, & hoc scriptura testante. nam dicit: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt. Propterea dixi, quia de meo accipiet.* Hoc unum

A principium numero facit non posse esse duo. Contradicens igitur Eunomio & Arianis qui sequebantur duo principia, vult unum esse principium in duabus personis, & anathematizat contrarium dicentes. Et hoc ponit Basilius, dicens [b]: Ut se habet Filius ad Patrem ordine & dignitate, nec sequitur quod sic sit secundus natura, quia natura eadem est in utroque, nec Pater est causa Spiritus, nisi ratione essentiæ; nec Filius, nisi ratione essentiæ quæ est communicabilis, & illa est una numero, quod nullo modo sint duo principia. & hoc volui dicere incidenter, ut confidentius confitearis veritatem libri nostri. Beatus Gregorius Dialogus [c] dicit B qualiter nos debemus habere, cum est diversitas in libris. Quidam Narses patricius Constantinopolitanus erat devotus Gregorii, & cum fuisset ipse ibi legatus longo tempore, scripsit sibi sic: Quod in tertia synodo invenerat certos damnatos, & rogat, ut quid de eis sentiat, respondeat. Beatus Gregorius respexit ad synodum quæ erat Romæ, & non reperit illa, & [7] dicit sic: Dubito, quod factum sit in hac tertia synodo, prout factum fuit in quarta synodo, quia post illam quidam Timotheus & Acacius reversi sunt ad opinionem cum hæreticis contra concilium Calchedonense, & quod prius fecerant, raserunt de Calchedonensi synodo, quod erat contra eos, C & facta est dissentio usque ad [d]....... papam, quo tempore fuit reperta corruptio. Sequitur autem sanctus Gregorius: Consideret caritas vestra vetustos codices tertiæ synodi, & videatis, si quid tale reperitur: & si quid inveneritis, transmittatis, quia mox transmittam: novis codicibus passim non credatis. Modo in hac controversia etiamsi essent mille volumina falsa, & essent aliqua pauca antiquissima, ut nostri libri sunt, debemus dare fidem huic antiquitati.

CARD. Quantum ad librum, si est corruptus, vel non, auditum est. Tres libri sunt, duo antiquissimi pro nobis, & unus pro vobis. Satis pro nunc, quia dominus Ephesinus fuit longus D in responsione.

AND. His finis extitit hujus [8] concertationis.

COLLATIO VIGESIMA.

b Adversus Eunom. lib. 3. initio.

c Nominat eum, ut solent Græci, qui S. Gregorii Dialogum appellant, eo quod dialogos composuerit.

d Vigilium papam. via de Baron. tom. 7. anno 553. a num. 211.

NOTÆ HORATII IUSTINIANI

AD VIGESIMAM COLLATIONEM.

1 *Mittunt.*] Refert hanc eamdem propositionem Ephesii Græcus scriptor sessione 23. quæ non subsistit. Nam Pater quamvis non mittatur, dicitur tamen venire, juxta illud Ioannis 14. *Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* Vide Suarez de Trinitate lib. 12. cap. 2.

2 *Gregorio.*] Narrat sanctus Gregorius Nyssenus sanctum Gregorium cognomento Thaumaturgum, id est miraculorum patratorem, jussu Dei genitricis a Ioanne euangelista accepisse professionem, in qua hæc sunt verba; *Unus Spiritus sanctus ex Deo ortum & existentiam habens,* E *qui per Filium apparuit hominibus.* Vide Baronium tom. 2. anno 333. num. 17.

3 *Dixit.*] In actis concilii Nicæni per Gelasium Cyzicenum lib. 2. cap. 20." tom. 1. conciliorum, par. 2. in fine. quod idem habetur in actis ejusdem Nicæni ab Alphonso Pisano societatis Iesu coll. lib. 2. eodem tom. 1. conciliorum par. 1. acta enim a Pisano translata sunt; quæ Gelasius Græce scripserat, ut observat Possevinus in App. ver. Gelasius. Vide responsionem Provincialis infra collatione 22. num. 1. ultra medium.

" Vide pag. 203. & seq. nostri II. Tomi: præcipue 207. B.

4 *Redeamus.*] Ad has auctoritates ab Ephesio adductas, vide, ut dixi, responsiones Provincialis infra collatione 22. num. 2.

5 *A Deo.*] Græcus scriptor sessione 23. hanc auctoritatem sancti Pauli sic refert tamquam ex Theodoreto; *Sed qui ex Deo & Patre est;* quæ additio, *ex Patre,* habetur etiam in margine textus Græci Theodoreti in actis concilii Ephesini par. 3. cap. 3. contra 9. anathematismum:

COLLATIO VIGESIMA PRIMA.

quæ marginalis additio ad textum Græcum non recte fuit in textu tranſlationis Latinæ, ibi e regione poſita. Ceterum vulgata bibliorum editio habet, *Sed Spiritus qui ex Deo eſt.*

6 *Antirrheſis.*] Sic vocat Græco vocabulo reſponſiones ſancti Baſilii ad auctoritates quas Eunomiani adducebant contra divinitatem Filii, eſtque adverſus Eunomium lib. 5. capite quod incipit: *Nos igitur*: in cujus fine dicitur: *Quoniam nec ſine Filio Pater operatur, nec Filius ſine Spiritu, unius deitatis teſtimonium eſt.* & ſequitur in cap. ſequenti: *Propterea & Dei quidem verbum Filius eſt, Filii autem verbum Spiritus. Portans enim, inquit, omnia verbo virtutis ſuæ.* Hebr. 1.

7 *Dicit ſic.*] Sanctus Gregorius lib. 5. epiſtolarum. Indict. 14. epiſtola 13. Narſi comiti, in editione Romana, cujus hæc ſunt verba: *Epheſinam autem ſynodum perſcrutatus, de Adelphio & Sava & ceteris aliis qui illic dicuntur eſſe damnati, omnino nihil invenimus, & exiſtimamus, quia ſicut Calchedonenſis ſynodus in uno loco ab eccleſia Conſtan-* B *tinopolitana falſata eſt, ſic aliquid in Epheſina ſynodo factum eſt. Caritas ergo veſtra vetuſtos omnino codices ejuſdem ſynodi requirat, & illic videat, ſi quid tale invenitur, mihique eumdem codicem quem invenerit, tranſmittat, quem mox ut legero, retranſmittam: novis enim codicibus paſſim non credat, ex qua re dubius factus ſum, & nihil aliud volui de hac cauſa prædicto fratri meo Ioanni epiſcopo reſcribere. Romani autem codices multo veriores ſunt quam Græci, quia noſtri ſicut non acumina, ita nec impoſturas habent.* Hæc Gregorius.

8 *Concertationis.*] Græcus ſcriptor in fine ſeſſionis 13. quæ correſpondet huic collationi, ait, Græcos inter ſe conveniſſe, & attuliſſe quamdam auctoritatem epiſtolæ S. Maximi de proceſſione Spiritus ſancti, de cujus epiſtolæ auctoritate & intelligentia videndus Beſſarion in oratione habita Florentiæ ad ipſos Græcos cap. 6. circa medium, quæ poſita eſt in fine hujus operis.

COLLATIO VIGESIMAPRIMA.

C

DIE XXI. MARTII.

Auctoritatibus ſacræ ſcripturæ & ſanctorum patrum Latinorum probatur, Spiritum ſanctum procedere a Patre & Filio.

AND. DIE vigeſimaprima Martii cœpta eſt diſputatio, qua reſpondendum eſt dictis Græcorum: incepit imperator.

IMPER. Nos & noſtri non ſumus parati, & dominus Epheſinus ex ſuo caſu non potuit [1] venire; nec potui loco illius deputare, quia non dictum fuit mihi. Feci ut venirent alii omnes, ne viderer fugere reſponſiones. Quidquid placuerit D dicere, dicatis, quia noſtri non ſunt parati, & non reſpondebitur hodie.

CARD. Dominus Provincialis proſequetur.

IMPER. Placet.

INTERPR. Placeat plane dicere, ut ſcriptores poſſint ſcribere.

PROV. Optaſſem ſupra modum iſto die, ut dominus Epheſinus eſſet præſens, ut ſatisfaceret duabus auctoritatibus ſibi propoſitis, & ut audiret reſponſa propoſitis per eum, ſicut ſerenitas domini imperatoris promiſit; & ipſe ſequendo ordinem inter me & ipſum inchoatum, quia intraveram inducere teſtimonia ad probandum hanc veritatem, ita proceſſiſſem per om- E nia teſtimonia uſque ad finem: & quia intercepit viam meam, inducendo quæ habebat, placuit dominis meis, ut ego ſequerer primum ordinem, & poſtea venirem ad ſolutionem, ut primo inducantur teſtimonia ſingularia pro parte noſtra pro hac veritate, quibus ut veris fundamentis accederem ad confutationem dictorum per eum: & hic eſt debitus ordo proceſſus in hac materia. Primo ſecundum quod inchoavit, inchoabimus a fundamentis ſacræ ſcripturæ. Secundo inducentur quædam teſtimonia certorum noſtrorum Latinorum doctorum,

A qui fuerunt cum magna veneratione recepti in antiquis ſynodis. Tertio inducemus teſtimonia magnorum doctorum Græcorum, quorum auctoritas item fuit recepta in ſynodis. Quarto reſpondebo ad objecta, quæ per eum deducta ſunt. Quoad primum reperimus in ſacris ſcripturis, quod Spiritus dicitur Spiritus Filii, juxta illud: *Miſit Deus Spiritum Filii ſui in corda* Gal. *veſtra*: & alibi: *Si quis Spiritum Chriſti non habet,* Rom. *hic non eſt ejus.* & in actibus apoſtolorum: *Ten-* Act. *taverunt ire Bithyniam, & non permiſit Spiritus Ieſu.* & multa alia conſimilia in ſcripturis. Ex his arguitur ſic. Spiritus ſanctus dicitur Spiritus Filii Dei: hoc importat habitudinem & quemdam reſpectum; nec poteſt dici, quod ſit Spiritus B Filii ſecundum humanitatem tantum, ſed prout Chriſtus eſt divina perſona. Ratio, quia ſi diceretur ſecundum humanitatem Spiritus Chriſti, non haberet in ſe Spiritum, niſi ut alii homines ſancti. Hoc autem falſum eſt, quia non ſolum fuit plenus Spiritu ſecundum humanitatem, imo ut dominus dedit Spiritum aliis. Et hoc apparet ex ſcripturis ſacris juxta illud Ioannis: [a] *De ſpiritu ſuo dedit nobis.* Modo nullus unquam ſanctorum reperitur, qui dederit Spiritum ſanctum: ſed dicitur, quod illi imponebant manus, & alii accipiebant Spiritum. Dare igitur oportet, ut importet habitudinem & reſpectum ad perſonam divinam: non ergo potuit dare Spiritum, niſi ut Deus. Cum ergo dici- C tur Spiritus Filii, aut hic reſpectus eſt originis, aut dicitur abſolute Spiritus Filii ſine iſta habitudine. Iſtud ſecundum non poteſt dici, quia nihil dicitur eſſe alterius abſolute, niſi ut ejus poſſeſſio, quia ſcilicet habet dominium ſuper illam rem; ſicut dicitur de ſervo abſolute, quod eſt domini ſui. Secundum quid bene poteſt dici aliquid eſſe alterius, abſque hoc, quod ille habeat auctoritatem ſuper eum; ſicut dicimus: Iſte eſt amicus meus, iſte eſt frater meus. Sed quod dicatur abſolute, Iſte eſt meus, non dicitur, niſi de his quæ habentur ut poſſeſſa. Hoc autem non poteſt intelligi in divinis, quia nulla perſona eſt ſerva alterius, nec altera habet D dominium ſuper alteram. Ergo ſi habitudo eſt originis, ita ut dicatur Spiritus Filii, quia eſt ſecundus a Filio ordine & dignitate: ergo Filius eſt principium, & ſecundus Spiritus. Et hæc eſt prima ratio ex ſcriptura, ſupra quam fundantur teſtimonia omnium ſanctorum doctorum tam Latinorum quam Græcorum, ut apparebit in teſtimoniis allegandis. Secunda ratio hæc eſt. Reperimus in ſacris ſcripturis, maxime in euangelio Ioannis, quod Spiritus mittitur a Patre, juxta illud: *Paracletus, quem mittet Pater in no-* Ioan. *mine meo.* Invenitur etiam quod mittitur a Filio, ibi: *Cum venerit paracletus, quem mittam vobis.* Ioan. E Ex his fundatur hæc ratio: Nullus poteſt mitti ab alio, niſi mittens habeat auctoritatem ſuper illum: diſcurrendo per omnia exempla, quia ſi dominus mittit unum famulum, apparet quod dominus habeat poteſtatem ſuper famulum. Item conſiliatores mittunt ad prælium dominum, & in hoc apparet auctoritas majoris ſapientiæ & majoris notitiæ, quia de conſilio illorum dirigitur. Invenimus arbores quæ emittunt flores & fructus, & in hoc apparet origo, quia arbor emittendo producit ſibi ſimile, quia ex illis ſeminibus generantur ſimiles arbores. Primi duo modi nullo modo reperiuntur in divinis, quia una perſona non eſt potentior alia, nec

a Ioan. cap. 4. ... Ioan. lib. 2. ... Act.

nec sapientior altera; sed bene una persona originatur ab altera. Cum ergo dicatur, quod persona Spiritus mittitur, oportet quod hæc temporalis missio de necessitate præsupponat originem ab illa persona, a qua mittitur. Et hæc est secunda ratio fundata in hoc textu scripturæ, & super hac ratione multa testimonia sanctorum doctorum ponuntur Græcorum & Latinorum. Tertia ratio scripturæ est: nos reperimus, quod per Spiritum configuramur ipsi Filio Dei: ista configuratio habetur in verbis apostoli in secunda epistola ad Corinthios: *Unxit nos & signavit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris:* hoc est, secundum quod facit nos Spiritus filios adoptivos. Modo ex hac auctoritate sumitur talis ratio. Illud per quod aliquid alteri figuratur, oportet ut habeat esse ab eo cui figurat aliud. Et de hoc est exemplum in naturalibus, ut melius capiatis. Nos dicimus sic, quod semen animalis est id per quod generatum configuratur & efficitur simile ipsi generanti. Modo illud semen de necessitate est, ut sit decisum ab illo cui assimilatur res producta: & propter hoc semen hominis non producit leonem, sed solum hominem, a quo est decisum. Hæc sunt exempla, non tamen omnino similia, sed solum ut intelligamus, quod id per quod assimilatur, est decisum ab eo cui assimilatur. Cum ergo Spiritus habeat hoc, quod per ipsum figuramur Filio, necesse est dicere, quod Spiritus habeat esse a Filio. Et super hac ratione multum fundantur quidam doctores Græci, videlicet Basilius & Athanasius, dicentes, quod sicut Filius est imago Patris, ut existens naturaliter a suo exemplari, ita Spiritus dicitur imago Filii. Et hoc apparet in [2] antirrhesis ex Basilio clare, & ex Athanasio in prima epistola ad Serapionem. Quarta ratio quæ sumitur ex scriptura, est ibi, cum dicit: *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet.* Nam si Spiritus accipit a Filio, necesse est ut procedat ab eo. Non potest dici, quod Spiritus accipiat aliquid, quod prius non habuerit, quia esset indigentis & mutabilis naturæ, quod omnino absurdissimum est dicere. Oportet ergo, ut quidquid Spiritus acceperit a Filio, ab æterno acceperit. Quod si ab æterno Spiritus accepit a Filio, tunc sequitur, quod ab æterno processit ab eo. Rationem hujus dicti assignat Christus, dicens: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt. Propterea dixi, de meo accipiet.* Ex hoc dicto habemus, quod ominia quæ Filius habet, accepit ab æterno a Patre: ergo naturam divinam & virtutem spirativam, secundum quam spiratur Spiritus. Quia enim hæc virtus spirativa nullo modo repugnat filiationi, sicut una est natura Patris & Filii, ita necesse est omnino dicere, quod virtus spirativa sit de natura & substantia Filii; nec est intelligibile oppositum, quia dicit: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt:* id est omnia quæ non repugnant proprietati suæ, quia relationes solum multiplicant in divinis, & non aliter. Ex hoc verbo habetur, quod prima radix hujus processus est Pater, & quod Filius non habet ex se, ut producat Spiritum, sed a Patre. Propter hoc doctores dicunt, quod principaliter procedit a Patre, quia Filius ex se non habet, nisi a Patre: & hoc beatus Augustinus declarat in 4. de Trinitate cap. 20. *Cum venerit paracletus, quem ego mittam vobis a Patre.* Dicit Augustinus, quare dicit a Patre, & tamen supra dixit, *Paracletus quem mittet Pater in nomine meo.* Non dixit, a me; & dat Augustinus hanc causam,

A quia Pater est principium & fons totius deitatis, & propter hoc illa persona quæ procedit a Patre & Filio, quandoque refertur ad Patrem, a quo est Filius, nulla facta mentione de Filio, quia ex hoc satis intelligitur, quod procedit a Filio: & cum Pater sit primum principium & origo totius divinitatis, non habet ab alio, quod producat personam in divinis, sed ex se habet, quia a nullo est: Filius autem ex se non habet, quia est persona quæ ab alio. Modo Pater in quantum est Pater, non dicitur principium Spiritus, sed in quantum inest in eo natura divina & virtus spirativa: & ideo communicando naturam divinam & virtutem spirativam Filio, non communicat paternitatem, secundum quam distin-

B guitur a Filio; sed omnia illa secundum quæ est principium Spiritus, communicantur Filio: sed non potest communicari Filio, ut sit prima radix divinitatis, quia repugnat proprietati Filii. Et sic est clarum, qualiter Spiritus dicatur principaliter a Patre, non quod sit plenius aut perfectius a Patre quam a Filio, quia Filius habet eamdem naturam divinam & virtutem spirativam, secundum quam Pater & Filius sunt unum principium. Nec alio modo intelligi posse, ut sint unum principium, patet ex his, quia Spiritus accipit a Filio, ex hoc quod Filius accipit a Patre, quia unum & idem est numero, quod habet Pater & Filius, hoc uno excepto, quod Pater a nullo habet, & Filius a

C Patre, quod unum & idem principium sit Spiritus: & tamen cum dicitur per Basilium [a], quod Filius est secundus ordine & dignitate a Patre, & Spiritus secundus ordine & dignitate a Filio, non debetis intelligere, ut sint duæ causæ aut duo principia, quia illamet dignitas qua Pater producit Spiritum sanctum, est, qua Filius producit eumdem Spiritum. Et hoc sufficit quoad hanc quartam rationem. Quinta ratio ex scriptura est hæc. Invenimus quod Filius operatur per Spiritum, juxta illud epistolæ ad Hebræos: *Per Spiritum semetipsum obtulit.* & ita invenietis in testimoniis adducendis, quod per Spiritum operatur Filius. Modo formatur hæc ratio ex auctoritate. Quandocumque aliquis per aliquem

D dicitur operari, oportet quod operans det virtutem operativam ei per quod operatur. Verbi gratia, rex operatur per balivum: clarum est, quod rex dat virtutem operativam balivo: vel econtra, quando dicitur, Balivus operatur per regem: demonstratur enim, quod id per quod balivus operatur, dat virtutem ipsi operanti, scilicet balivo: & hæc est una maxima in philosophia naturali. Modo ex quo scriptura dicit, quod Filius operatur per Spiritum, quia multa miracula in virtute Spiritus faciebat Filius, oportet dicere, quod aut Spiritus dat virtutem operativam

E Filio, vel e contra: & cum virtus operativa non sit aliud quam essentia divina, prout omnes doctores volunt, ratio hæc necessario concludit, idem esse dicere, dare virtutem operativam, & essentiam: nullus autem doctorum dicit, quod Filius accipit essentiam a Spiritu, sed econtra. Sic ergo ex hac ratione, prout Christus est persona divina, necesse est dicere, quod si operatur per Spiritum, quod det virtutem operativam & essentiam divinam Spiritui: accipere autem essentiam & virtutem, est idem quod procedere. Ex hoc sequitur ultima ratio, quod quando doctores sancti & vestri Græci dicunt, quod Spiritus est a Patre per Filium, vel

COLLATIO VICESIMA PRIMA.

a Lib. 3. ad Eunom. in princ.

Hebr. 9.

COLLATIO VIGESIMA PRIMA.

vel quod Pater ſpirat Spiritum per Filium, neceſſe eſt dicere, quod Spiritus accipiat eſſe a Filio. Ratio hæc eſt, quia ſemper id per quod operatur quis, eſt principium illius operationis: ut ſi rex per balivum operatur, balivus eſt principium & origo illius operationis, licet habeat virtutem operandi a rege. Et ſic idem erit dicere, quod Spiritus ſit a Patre per Filium, & quod ſit a Filio. Et ſi quis vellet dicere, quod Filius accipit a Patre, quod ſit principium Spiritus, & Pater accipit, ideoque non velit concedere, quod Spiritus ſit a Filio, ſed a Patre tantum, nihilo minus leviter movetur, quia ſi ego moveo lapidem per baculum medium, nullus dicet, quin lignum vel baculus moveat lapidem, licet baculus moveatur a manu: nec quis dicet, quod Iacob non venit ac ſit ab Iſaac, quia Iſaac venit ab Abraham. Si hæc ſunt in humanis, quanto magis in divinis, ubi eſt una & eadem natura, & virtus numero, ſecundum quam Pater & Filius producunt Spiritum? Sicut ergo veriſſime dicitur, quod creaturæ ſunt a Filio, non obſtante, quod Filius ſit a Patre, ita & Spiritus veriſſime & certiſſime a ſanctis doctoribus & ſancta ſcriptura dicitur accipere & procedere a Filio, non obſtante, quod Filius ſit a Patre: & dicentes eſſe a Patre per Filium, & negantes non eſſe a Filio, videntur negare propriam vocem. Hæ ſunt paucæ rationes pro nunc, quæ fundantur in ſacra ſcriptura, in quibus doctores Latini & Græci ſe fundant, ut apparebit in teſtimoniis, [a] ut dicit beatus Thomas in quæſtionibus de potentia Dei, volens declarare opiniones ſanctorum, ipſe format rationes fundatas in ſcripturis. Veniamus ad ſecundam partem, ad teſtimonia patrum: inchoabimus a doctoribus noſtris Latinis primo, quia alias inchoavimus a Græcis, & ideo a beatiſſimo Leone papa ratione quarti concilii Calchedonenſis; & ut omnes intelligant ejus auctoritatem, advertite. Omnes patres Calchedonenſis concilii [b], in illa allocutione habita ad Marcianum imperatorem, quæ incipit, Et hoc profecto veſtrum decebat imperium, ita dicunt de Leone: Deus nobis invulnerabilem errore propugnatorem providit, Romanæ eccleſiæ præſulem, & ad victoriam præparavit, doctrinis eum per omnia veritatis accingens, ut quemadmodum & Petrus affectu fervens, & is affectu ferventiore decertans, omnem ad Deum ſenſum intelligentiamque perducat. Et ſextum concilium [c] hoc dicit de Leone in ſermone ad Conſtantinum imperatorem: Leonis, inquit, tuba, ut rugitus leonis viriliter ex Roma rugiens, archimandritam beſtiam terruit, & a monaſtico grege dejecit, omnemque opinionem ſuam reprobavit. Hic ſanctus doctor epiſtolam fecit, quæ columna fidei eſt, contra omnes errores adverſus ſcripturas ſanctas, diſtinctam per 23. capitula. Quid dicat de proceſſu Spiritus, audite ejus textum antiquiſſimum ex originali.

a Id eſt, hoc ordine procedit beatus Thomas, qui ante opiniones ſanctorũ producit rationes fundatas in ſcripturis.

b Part. 3. initio.

c Act. 18. in fine.

ANDR. Lectum eſt.

Leo epiſcopus Turribio Aſturicenſi [c] epiſcopo Hiſpano. Demonſtratur quam impie ſentiant de Trinitate divina, qui Patris & Filii & Spiritus ſancti unam atque eamdem aſſerunt eſſe perſonam, tamquam idem Deus nunc Pater, nunc Filius, nunc Spiritus nominetur, neque alius ſit qui genuit, alius qui genitus eſt, alius qui ab utroque procedit: quod blaſphemiæ genus de Sabellii opinione ſumpſerunt.

d Epiſt. 93. cap. 1.

A PROV. Hic dicit Leo, quod impie ſentiunt de Trinitate divina, qui dicunt, tamquam nec alius ſit qui genuit, & alius qui genitus eſt, & alius qui ab utroque procedit. Idem Leo papa in ſermone de pentecoſte hæc ait [d]: Siquidem cum & de Patre ſit Filius unigenitus, & Spiritus ſanctus Patris Filiique ſit Spiritus, non ſicut quæcumque creatura, quæ & Patris & Filii eſt, ſed ſicut cum utroque vivens, & potens, & ſempiternus, & ex eo quod eſt Pater Filiuſque, ſubſiſtens. Ex hoc teſtimonio valde unum notandum eſt propter ſequentia, quia declarat manifeſte, quomodo debeant accipi auctoritates ſcripturæ, cum dicit, quod Spiritus eſt B Spiritus Filii & Spiritus Patris, quia ponit ſimilitudinem, quia cum Filius ſit unigenitus, & Patris & Filii ſit Spiritus, non debet intelligi ut creatura a Deo, ſed ſicut cum utroque potens, & vivens, & ſempiternus, ex eo quod eſt Patris Filiique ſubſiſtens. Eſſe ergo Patris & Filii eſt, [e] ex eo quod eſt Pater Filiuſque ſubſiſtens, & hoc in divinis eſt natura divina: quaſi dicat, quod Spiritus ſanctus ſubſiſtit ex Patre Filioque. Secundum teſtimonium quod volumus adducere, ut ab antiquioribus inchoemus, eſt Damaſus papa, de quo ſic dicitur in Calchedonenſi concilio.

GRÆCI. Nos admittimus; non commendetis.

C PROV. Ego dico propter hunc librum Damaſi, qui literis ad Paulinum datis, hoc ſacramentum patefecit. Nos habemus illum librum, in quo Damaſus papa confeſſionem ſuæ fidei, & anathematis omnium hæreſum quæ præceſſerunt, ponit: audiatis ex originali antiquiſſimo.

Confeſſio fidei catholicæ, quam papa [3] Damaſus miſit ad Paulinum Antiochenum epiſcopum.

Credimus in unum Deum Patrem, Filium & Spiritum ſanctum, viſibilium & inviſibilium factorem, per quem creata ſunt omnia in cælo & in terra: hunc benedictum, & hanc eſſe unam divini nominis Trinitatem: Patrem non Filium, ſed habere Filium qui Pater non D ſit: Filium non eſſe Patrem, ſed Filium de Patris natura: Spiritum paracletum qui nec Pater ſit ipſe, nec Filius, ſed a Patre procedat & Filio. Eſt ergo ingenitus Pater, genitus Filius, non genitus paracletus, ſed a Patre procedens & Filio. Item beatus Hilarius qui fuit tempore Athanaſii veſtri, & magnus propugnator pro fide una cum Athanaſio, qui paſſus eſt multa exilia ab Arianis, hic fecit librum de Trinitate tempore Athanaſii diſtinctum in libros: quid dicat in octavo libro, audite. Neque in hoc, inquit, calumnior libertati intelligentiæ, utrum ex Patre, an ex Filio Spiritum paracletum putent eſſe: non enim in incerto dominus E reliquit. Nam iiſdem dictis ita locutus eſt: *Adhuc multa habeo vobis dicere, ſed modo non poteſtis portare. Cum venerit Spiritus veritatis, diriget vos in omni veritate: non enim loquetur a ſemetipſo, ſed quæcumque audiet, loquetur, & futura annuntiabit. Ille me honorificabit, quia de meo accipiet, & enuntiabit vobis. Omnia quæ habet Pater, mea ſunt: propterea dixi, De meo accipiet & annuntiabit vobis.* Et interrogo, an idem ſit a Filio accipere, quod a Patre procedere. Certe idipſum atque unum eſſe exiſtimabitur a Filio accipere, quod ſit a Patre procedere. Ipſe enim dominus ait; *Quod de meo accipiet.* Hoc quod accipit, ſive

Ioan.

sive potestas, sive virtus, sive doctrina sit, Filius a se accipiendum esse dixit. Et rursus hoc ipsum significat accipiendum esse a Patre. Non habet hæc unitas diversitatem, nec differt a quo acceptum sit, ut datum a Patre, datum referatur a Filio. In secundo libro dicit de Spiritu. Nec tacere oportet, neque loqui necesse est, qui a Patre & Filio auctoribus confitendus est, & quod spiratur a Patre & Filio, & ab utroque procedit. Et in fine libri orat [a]: Conserva hanc, oro, fidei meæ incontaminatam religionem, & usque ad excessum spiritus mei dona mihi hanc conscientiæ meæ vocem, ut quod in regenerationis meæ symbolo baptizatus in Patre & Filio & Spiritu sancto professus sum, semper obtineam, Patrem scilicet te nostrum, Filium una tecum adorem, sanctum Spiritum tuum, qui ex te per unigenitum tuum est, promerear, quia mihi idoneus ad fidem testis est, dicens: *Pater, omnia mea tua sunt, & tua mea.* Item beatus Hieronymus qui fuit eo tempore, in tribus epistolis ostendit, Spiritum procedere a Patre & Filio, in 1. epistola ad Damasum: Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, & unum dominum nostrum Iesum Filium Dei, & in Spiritum sanctum Deum: non tres Deos, sed Patrem, Filium & Spiritum sanctum Deum colimus & confitemur, non ut unum solitarium, non eumdem qui sibi Pater sit, ipse & Filius, sed Patrem qui genuit, & Filium qui genitus est; Spiritum vero non genitum, non creatum, non factum, sed de Patre Filioque procedentem. Item Hieronymus scribens ad Augustinum & Alypium episcopos in expositione fidei ponit, quod procedit a Patre & Filio. Credamus, inquit, in Spiritum sanctum Deum verum ex Patre Filioque procedentem, æqualem per omnia Patri & Filio voluntate, æternitate, substantia. In expositione Nicæni symboli sic dicit Hieronymus. Primo ponit symbolum, postea cum dicitur de Spiritu, exponit & dicit: Et in Spiritum sanctum qui de Patre & Filio procedit, qui est Deus verus, sicut & Filius. Hic Hieronymus fuit discipulus Gregorii Nazianzeni vestri, & ab eo habuit hanc doctrinam. Consequenter succedat Ambrosius archiepiscopus Mediolanensis qui fuit tempore Basilii, temporibus scilicet Valentis & Valentiniani & Gratiani imperatorum. Hic pater magnus doctor ad Gratianum tres libros scripsit. Primum contra Arianos de Trinitate. Secundum de Spiritu sancto contra Macedonianos. Tertium de quæstionibus Spiritus ad eumdem Gratianum imperatorem. Hic quantæ reputationis fuit in tertia synodo [b], gesta sunt amplissima; & cum Theodosius reversus est de Italia ad Constantinopolim, dixit Nazaceno [c]: Præter Ambrosium non novi episcopum. Quid dicat in libro de Spiritu, audite [d]: Non ergo quasi ex loco mittitur Spiritus, aut quasi ex loco procedit, cum procedit ex Filio, sicut ipse Filius, cum dicit; *A Patre processi, & veni.* [e] & infra. [f] Spiritus quoque sanctus cum procedit a Patre & a Filio, non separatur a Patre, non separatur a Filio. Quomodo enim separari potest a Patre, qui Spiritus oris ejus est? Hoc est testimonium satis clarum, & accipit fundamentum ex scriptura, cum dicit: *Spiritu oris sui*: sicut & Basilius, & alii sancti ex hac auctoritate scripturæ: *Spiritu oris sui omnis virtus eorum*: & aliis auctoritatibus concludunt, quod procedit a Filio. Item secundo libro ad Gratianum de Spiritu. Quid est ergo? Non enim a se loquetur, hoc est, non sine me loquitur, qui loquitur veritatem, sapientiam spirat: non sine Patre loquitur, qui Dei Spiritus est: non a se audit, quia ex Deo omnia: omnia accepit a Patre Filius, quia ipse dixit: *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo.* Omnia Patris habet Filius, quia dicit: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt.* Et quæ accepit ipse per unitatem naturæ, ex ipso Filio per eamdem unitatem naturæ accipit Spiritus sanctus, sicut dominus Iesus declarat de Spiritu suo dicens: *Propterea dixi, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.* Hic advertite, quia dicit, Non a se audit, quia ab eo omnia accipit; ponit ordinem a Patre in Filium: & quæ Filius accepit per unitatem naturæ, per eamdem unitatem accepit & Spiritus; & sicut Filius se habet ordine & dignitate, quia accepit, ita dicit hic magnus doctor, quod Spiritus accipit a Filio. Item dicit lib. 1. ad Gratianum de Spiritu sancto: Accipe nunc, quia sicut Pater fons vitæ est, ita Filius fons vitæ est, eo quod apud te, inquit, Deus omnipotens, Filius tuus fons vitæ est, hoc est fons Spiritus sancti. Item hic clarus doctor in secundo opere de Spiritu sancto, & in primo libro etiam ostendit sic dicens: Quoniam de interioribus Dei progreditur, non Dei creatura, sed Dei probatur esse substantia. Legatis verba. Cur interrogas, quomodo sit socius & æqualis regi, quem regii constat esse honoris & generis? Ergo, quia Spiritus ex utroque procedit, ideo dicit: Qui autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Ex hac auctoritate unum debetis accipere, quia assignando causam, quare ab utroque procedit, hoc solum dicit, quia scriptum est: *Si quis Spiritum Christi non habet.* Et hæc habitudo Spiritus, quia dicitur Spiritus Filii, dicit ex hoc, quia ab utroque procedit. Et hæc dixeram in prima ratione. Item eodem libro, ultimo capite: Quid est autem, quod ex Deo Filius nasci dicitur, & Spiritus procedere significatur? Si quæras quid inter nascentem & procedentem differat, evidenter hoc interest, quia iste ex uno nascitur, ille ex utroque progreditur. Et in eodem capite, mitti a Patre & Filio dicitur, ut de ipsorum substantia procedere, & unum cum eis opus agere dignoscatur. Ex his duobus est advertendum primo, quod volens ponere differentiam geniture Filii & processionis Spiritus sancti, assignat hoc pro ratione, quia Filius ab uno nascitur, & Spiritus ab utroque. In secundo dat nobis unū nobile documentum, quod omnis missio temporalis præsupponit processionem æternam a persona quæ mittit. Unde cum dicitur mitti a Patre & Filio, dicitur, ut de ipsorum substantia procedere, & unum opus cum eis agere dignoscatur. Sequitur Augustinus regeneratus in Christo ab Ambrosio: quid dicat attendite. & primo ad Petrum [g] de fide sic ait: Æternum quippe & sine initio est, quod Filius de Patris natura existat, extitit, ac sine initio est, quod Spiritus de Patris natura Filiique procedat. Et in eodem capite, unus est Deus Pater, qui solus essentialiter de seipso unum Filium genuit, & unus Spiritus, qui solus essentialiter de Patre Filioq; procedit. & infra: Neque enim in illa Trinitate proprium esset solius Patris, quia non est generatus ipse, sed unum Filium genuit: neque proprium solius Filii, quia non genuit ipse, sed solus de Patris essentia natus est: neque proprium Spiritus sancti, quia nec natus est ipse, nec genuit, sed solus de Patre Filioque procedit.

Collatio vigesima prima.
Ioan. 16.
Ibidem.
Cap. 19.
Psalm. 35.
Rom. 8.
g Cap 1 inter opera S. Augustini tom. 3. quē tractatum tribuunt S. Fulgentio Lovanienses in edit. Parisiens. & Possevin. in apparat.
Cap. 2.

Collatio vigesima prima.

a Undecima.

Item eodem libro, regula [a]: De fide firmiter tene, & nullatenus dubites, eumdem Spiritum, qui Patris & Filii unus Spiritus est, de Patre Filioque procedere. Dicit enim Filius: *Cum venerit Spiritus veritatis, qui a Patre procedit:* ubi suum esse Spiritum docuit, quia ipse est veritas. De Filio quoque procedere Spiritum sanctum, prophetia & apostolica doctrina commendat. Isaias dicit de Filio: *Percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum interficiet impium.* De quo apostolus: *Quem interficiet dominus Iesus spiritu oris sui.* (2. Thess. 2.) quem etiam Dei Filius Spiritum oris sui esse significans, post resurrectionem insufflans, ait: *Accipite Spiritum sanctum.* (Ioan. 20.) De ore vero ipsius domini Iesu ait Ioannes in apocalypsi, *Quia gladius utraque parte acutus procedebat.* (Apocal. 1.) Ipse ergo Spiritus oris ejus, ipse est gladius qui de ore ejus procedit. Idem Augustinus [b] libro contra Maximinum hæreticum sic ait: Quæris si de substantia Patris est Filius, & de substantia Patris est etiam Spiritus sanctus, cur unus Filius sit, & alius non sit Filius. Ecce respondeo, sive capias, sive non. De Patre est Filius, & de Patre est Spiritus sanctus: sed ille genitus, iste procedens. Ideo ille Filius Patris est, de quo est genitus: iste Spiritus utriusque, quoniam de utroque procedit. Sed ideo cum de illo Filius loqueretur, dixit: *De Patre procedit:* (Ioan. 15.) quoniam Pater processionis ejus est auctor, & genuit, & gignendo dedit ut etiam ex ipso procedat Spiritus sanctus: & nisi procederet & de ipso, non diceret discipulis, *Accipite Spiritum sanctum,* (Ioan. 20.) eumque insufflando daret, ut a se quoque procedere significans. Et infra: Satis est nobis, quod non est a se Filius, sed ab illo a quo natus est: non est a se Spiritus, sed ab illo a quo procedit, & quia de utroque procedit, sicut jam ostendimus; unde & Spiritus Patris & Filii est dictus. Item idem in libro super Ioannem [c], super illa verba, *Non enim loquetur a semetipso,* quærit hoc modo: Hic forte aliquis quæret, utrum & a Filio procedat Spiritus sanctus. Filius enim solius Patris est Filius, & Pater solius Filii est Pater, Spiritus sanctus non est unius eorum Spiritus, sed amborum. Habes ipsum dominum dicentem: *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris qui loquitur in vobis.* (Matth. 10.) Habes & apostolum: *Misit Deus,* inquit, *Spiritum Filii sui in corda nostra.* (Galat. 4.) Cum ergo sicut unus Pater & unus Filius, ita sit & unus Spiritus sanctus, profecto amborum est, sicut ipse dominus Iesus dixit: *Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis.* & apostolus dicit: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra.* (Ibidem.) Cur non credamus, quod etiam de Filio procedat Spiritus sanctus, cum Filii quoque ipse sit Spiritus? Si enim non ab eo procederet, non post resurrectionem se repræsentans discipulis insufflasset, dicens: *Accipite Spiritum sanctum.* (Ioan. 20.) Quid illa insufflatio significat, nisi quod procedat Spiritus de ipso? Ad hoc etiam illud pertinet, quod de muliere quæ fluxum patiebatur, ait, *Tetigit me aliquis. Ego sensi virtutem ex me exiisse.* (Luc. 8.) Nam virtutis nomine appellari etiam Spiritum sanctum, ex eo clarum est, ubi angelus dicenti Mariæ, *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* respondit: *Spiritus sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi.* (Luc. 1.) (& infra.) Si ergo de Patre & Filio procedit Spiritus, cur Filius dicit, A Patre procedit? Cur putas, nisi quemadmodum solet ad eum referre etiam quod ipsius est, de quo & ipse est? Unde & illud est, quod ait: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me.* (Ioan.) Si ergo intelligitur ejus doctrina, quam dicit non suam, sed Patris, quanto magis intelligendus est & de ipso procedere Spiritus sanctus, ubi ait, De Patre procedit, [d] ut non diceret, De me non procedit? A quo autem habet Filius ut sit Deus, ab illo habet utique ut etiam de illo procedat Spiritus sanctus: & per hoc Spiritus, ut etiam de Filio procedat, sicut procedit a Patre, ab ipso habet Patre. Item idem Augustinus de Trinitate [e]: Sicut enim natum esse, est Filio a Patre esse; ita mitti est Filio cognosci, quod ab illo est: & sicut Spiritui sancto donum Dei esse a Patre procedere, ita mitti est cognosci quod ab illo procedat. Nec possumus dicere, quod Spiritus a Filio non procedat: neque enim frustra idem Spiritus, Patris & Filii Spiritus dicitur: nec video, quod aliud significare voluerit, cum insufflans ait: *Accipite Spiritum sanctum.* (Ioan.) Neque flatus ille corporeus cum sensu corporali tangendi procedens ex corpore Christi, substantia Spiritus sancti, sed demonstratio per congruas significationes, non tantum a Patre, sed a Filio procedere Spiritum sanctum. (& infra) Quod ergo ait dominus, *Quem mittam vobis a Patre,* (Ioan.) ostendit Spiritum & Patris & Filii: quia etiam cum dixisset, *Quem mittet Pater,* addit, *In nomine meo.* Non dixit, quem mittet Pater a me, quemadmodum dixit, *Quem ego mittam a Patre:* videlicet ostendens, quod totius divinitatis, vel si melius dicitur, deitatis principium Pater est. Qui ergo ex Patre procedit & Filio, ad eum refertur, a quo natus est Filius. Item idem Augustinus de Trinitate libro 15. (Cap. 2...) Demum in illa summa divinitate quæ Deus est, intervalla temporum nulla sunt, per quæ possit ostendi, aut saltem requiri, utrum prius de Patre natus sit Filius, & postea de ambobus processerit Spiritus sanctus; quoniam scriptura dicit sanctum Spiritum amborum. Ipse est enim de quo dicit apostolus: *Quoniam autem estis Filii Dei, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra.* (Galat.) Et in alio loco: *Quem mittet Pater in nomine meo,* De utroque autem procedere sic docetur, quia ipse Filius ait, De Patre procedit. Et cum resurrexisset a mortuis, & apparuisset discipulis suis, insufflavit, & ait: *Accipite Spiritum sanctum:* (Ioan.) ut eum etiam de se procedere ostenderet. & infra. Quapropter qui potest intelligere sine tempore generationem Filii de Patre, intelligat & processionem Spiritus de utroque. (& infra) Sicut habet Pater in semetipso, ut de illo procedat Spiritus sanctus; sic dedit Filio, ut de illo procedat idem Spiritus sanctus, & utrumque sine tempore: atque ita dictum est Spiritum sanctum de Patre procedere, ut intelligatur, quod etiam [f] procedit de Filio, de Patre esse & Filio. Si enim quidquid habet, de Patre habet Filius, de Patre habet utique ut de illo procedat Spiritus sanctus. Post beatum Augustinum ante tempora Gregorii Dialogi fuit Hormisda papa, qui fuit tempore Iustini imperatoris, qui præcessit magnum Iustinianum. Illo tempore erat turbata ecclesia Constantinopolitana propter Acacium patriarcham hæreticum, & nonnullos sequaces Eutychis post concilium Calchedonense: unde succedens Ioannes Constantinopolitanus dans operam concordiæ illius ecclesiæ cum ecclesia Romana, fecit tractatus magnos, quos habemus: & convenit Iustinus cum Ioanne, ut tota

b Lib. 3. cap. 14.

c Cap. 16. tract. 99.

d Id... non de...

e Lib. ... cap. ...

f procede... re.

ut tota illa ecclesia acciperet fidem quam Hormisda mitteret, ut ex conventione fidei fieret conventio obedientiæ. Fecit Hormisda tomum fidei, mittens, Ioanni & Iustino; & in epistola [a] ad Iustinum imperatorem hæc verba sunt: Magnum est incomprehensibile mysterium Trinitatis, Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus, Trinitas indivisa: & tamen notum est, quia proprium est Patris, ut generet Filium; proprium Filii Dei, ut ex Patre Patri nasceretur æqualis; proprium est Spiritus sancti, ut de Patre Filioque procederet sub una substantia deitatis. Nunc sequuntur auctoritates Gregorii Dialogi, qui fuit post quintam synodum tempore Mauritii imperatoris; quid dicat [b] in symbolo, audite: Credo in Deum unum, oro Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum, tres personas, unam substantiam, Patrem ingenitum, Filium genitum, Spiritum sanctum nec genitum, nec ingenitum, sed coæternum, de Patre & Filio procedentem. Item in libro dialogorum [c]: Ipsa veritas ut fidem augeret discipulis dixit, *Si non abiero, paracletus non veniet ad vos.* Cum enim constet paracletum ex Patre & Filio procedere, cur se Filius recessurum dicit, ut ille veniat, qui a Filio nunquam recedit? Item lib. 1. Moralium: Paratisque conviviis, holocaustum Iob pro filiis exhibuit, qua pro apostolis de prædicatione redeuntibus redemptor oravit. Bene autem mittendo sanctificare dicitur, quia dum Spiritum qui ex se procedit, discipulorum cordibus tribuit, quidquid culpæ inesse potuit, emundavit. Item idem secundo Moralium libro: In cunctis fidelibus Spiritus venit, sed in solo mediatore semper singulariter permanet: illum in humanitate non deseruit, ex cujus divinitate procedit. Item tertio libro Moralium: Venit hora cum jam in proverbiis non loquar, sed palam de Patre nuntiabo. Palam de Patre annuntiare asserit, quia per Patrem patefaciet tunc suæ majestatis speciem, a quo gignente ipse non impar oriatur: & quomodo ab utroque Spiritus utrique coæternus procedat, ostendit. Temporibus Iustini imperatoris floruit quidam doctor Boetius, qui scripsit librum in theologia de Trinitate contra Arium, alium de duabus naturis in Christo, contra Nestorium & Eutychen, & unum de fide catholica, & multa alia in philosophia & theologia; dicit sic in libro de fide & Trinitate: Hæc autem religio una, quæ vocatur Christiana & catholica, his fundamentis nititur, asserens ab æterno, id est, ante mundi constitutionem, ante esse, videlicet quod temporis potest retinere vocabulum, divinam Patris ac Filii & Spiritus sancti extitisse substantiam, ut Deum dicat Patrem & Filium & Spiritum sanctum, non tamen tres Deos, sed unum: Patrem habere Filium ex sua substantia genitum, nota sibi ratione coæternum. (& infra) Spiritum sanctum neque Patrem, neque Filium, ac ideo in illa natura neque genitum, neque generantem, sed a Patre & Filio procedentem. Item in libro de Trinitate in fine. Ac si meminimus omnium in prioribus de Deo sententiarum, ita cogitemus processisse quidem ex Deo Patre Filium, & ex utroque Spiritum. Etiam de tempore beati Gregorii Dialogi floruit Isidorus nomine in Hispania: unum ejus testimonium dicam. Fecit librum etymologiarum divisum in 22. libros, in 12. lib. cap. 3. sic ait: Hoc autem interest inter nascentem Filium & procedentem Spiritum, quia Filius ab uno nascitur, & Spiritus ab utroque procedit. ideo dicitur: *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Ex hoc dicto & omnibus præmissis testimoniis potestis concludere, quod omnia quæ dicunt Spiritum procedere a Filio, faciunt fundamentum in auctoritatibus scripturæ dicentis, quod est Filii, intelligentes per illud, est, processionem Spiritus. Et quia post istum doctorem tota patria Hispanorum cum rege Reccaredo [d], qui fuerat Arianus cum prædecessoribus suis; confutata hæresi Arianorum, & ea anathematizata, receperunt fidem, & fuit necesse plura concilia in suo loco fieri, ut illa gens ex frequenti celebratione conciliorum imbueretur in fide: & hæc concilia fuerunt magnæ auctoritatis, in quibus aliqua de fide dicta sunt contra hæreticos: & ecclesia universa Græca & Latina cum magna veneratione receperunt illa concilia, & ibi fuit facta regula fidei hoc modo. ¶ Regula fidei [a] catholicæ, quam episcopi Tarraconenses, Carthaginenses, & Lusitani, & Bætici fecerunt, & cum præcepto papæ Leonis urbis Romæ ad Balconium episcopum Gallæciæ miserunt. Credimus in unum verum Deum Patrem omnipotentem, & Filium, & Spiritum sanctum, visibilium & invisibilium factorem, per quem creata sunt omnia in cælo & in terra: Patrem autem non esse Filium, sed habere Filium qui Pater non sit; Filium non esse Patrem, sed Filium de Patre natum: Spiritum, qui nec Pater sit, nec Filius, sed a Patre Filioque procedens. Item in tertio concilio [e] sic dicitur: Spiritus sanctus confitendus est a Patre & Filio procedere, & cum Patre & Filio unius esse substantiæ. Item in alio concilio ubi anathematizantur hæretici, dicunt: Quicumque Spiritum non credit a Patre & Filio procedere, cumque non dixerit unum esse Patri & Filio, & consubstantialem, anathematizetur. Item in alia synodo: Credimus Spiritum sanctum vivificatorem ex Patre Filioque procedentem, & consubstantialiter unum, qui ab utroque procedit: Patrem a nullo factum, Filium a Patre nõ factum, sed genitum: Spiritum nec creatum, nec genitum, sed procedentem ex Patre Filioque profitemur. Item in sequenti synodo: Spiritum sanctum neque genitum, neque creatum, sed a Patre Filioque procedentem. In alia synodo: Credimus Spiritum sanctum vivificatorem, a Patre & Filio procedentem, cum Patre & Filio adorandum & glorificandum. Item in duodecima synodo Toletana: Fons est Pater totius divinitatis: ipse quoque Pater; qui ineffabili substantia sua Filium ineffabiliter genuit, nec aliud quam ipse est, genuit: Spiritum quoque sanctum qui est tertia in Trinitate persona, non tamen genitus vel creatus, sed ab utroque procedens. Item in decimatertia synodo: Credimus Spiritum sanctum vivificatorem, a Patre & Filio procedentem, cum Patre & Filio conglorificandum. Omnes istæ synodi ante sextam synodum fuerunt cum magna veneratione susceptæ, & si ecclesia in his quæ fidei sunt, dat auctoritatem doctoribus particularibus, ut apparet in multis collocutionibus quartæ synodi, a fortiori dedit talibus synodis auctoritate sedis apostolicæ congregatis, & per eamdem sedem firmatis, in quibus magni doctores fuerunt. Multi sunt in ecclesia nostra doctores, qui clare hanc materiam declararunt, quos pro nunc omittimus, ut omnes conveniamus in illis notoriis tam Græcis quam Latinis, qui fuerunt ante septimam synodum. Sic secunda part

COLLATIO VIGESIMAPRIMA.

Rom. 8.

d Alias Tôrismundo: Vide Bar. tom. 6. anno 447. num. 17.

a Hæc præcedût Reccaredi tempora sub quo Gothi desierunt esse Ariani.

e Scilicet, Toletano.

COLLATIO VIGESIMA-PRIMA.

pars est expedita, in qua dixeram, quod aliqua testimonia Latinorum doctorum adducerem pro veritate. Dixeram in tertio loco intrare doctores Græcos, etiam eorum qui sunt in magna veneratione, qui ut fulmina hanc veritatem declarant; & ideo intrabimus hanc tertiam.

NOTÆ HORATII IVSTINIANI AD XXI. COLLATIONEM.

1. *Venire.*] Græcus scriptor in fine sessionis 23. sic ait: *Convenimus rursus ad locum consuetum, domino Marco Ephesio & domino Antonio Heracleensi absentibus. Præceperat enim imperator, ne convenirent: namque modum unionis reperire volebat ad abeundum, non sermones contentiosos.*

2. *Antirrhesis.*] Sic vocat Græco vocabulo responsiones sancti Basilii contra Eunomium. Estque lib.5. adversus Eunomium in capite cujus titulus est, *Quod participant de creatore*, &c.

3 *Damasus.*] In epistola Damasi ad Paulinum Antiochenum, quam refert Baronius tom. 4. anno. 373. num. 10. inter alia fidei dogmata hæc non leguntur, sed nec hodie extant alia fidei dogmata, & damnationes hæresum ab eodem Damaso factæ, de quibus Iustinianus imperator in epistola ad Ioannem papam mentionem facit, de qua Baronius ubi supra num. 13. In altera igitur harum epistolarum Damasi olim extitisse hanc regulam fidei, quam refert hic Provincialis, dicendum est, ex qua desumpsisse videtur Leo papa, ex cujus præscripto in concilio Toletano I. ejus tempore celebrato, ut tom. 3. conciliorum, hæc eadem regula fidei fere ad verbum statuitur. Vide Baron. tom. 6. anno 447. num. 18. & sequentibus. Quam regulam fidei ex prædicto concilio Toletano iterum infra hac eadem collatione refert Provincialis.

4 *Regula.*] Habetur in concilio Toletano I. tom. 3. conciliorum. Vide Baronium tom. 6. annal. anno 447. num. 18. & sequentibus. Hanc eamdem regulam tamquam ex Damaso attulit supra Provincialis, de qua in antecedenti nota diximus.

COLLATIO VIGESIMASECVNDA. DIE XXIV. MARTII.

Probatur auctoritatibus sanctorum patrum Græcorum, Spiritum sanctum procedere a Patre & Filio: & respondetur in contrarium allatis.

Num. I. AND. Die vigesimaquarta Martii facta est conventio alia publica, inchoavit Provincialis.

PROV. Sequentes ordinem primo institutum, transimus ad auctoritates sanctorum Græcorum, ut ex illis testimoniis innotescat concordia sanctorum Latinorum & Græcorum. Post auctoritates allegatas magni Basilii sunt & aliæ ejusdem magni Basilii, quibus ostendit, quod idem est ordo Spiritus ad Filium, qui est Filii ad Patrem. nam in libro dicto de [1] antirrhesis: Quod participant de creatore, dicit, quod imago Dei est Filius, & quod imago Filii est Spiritus, & qui participes illius sunt, Filii conformes fiunt, juxta illud apostoli: *Quos prædestinavit fieri conformes imaginis Filii Dei.* Ex hoc habetur, quod sicut Filius dicitur imago Patris, ita Spiritus Filii. Imago autem juxta doctrinam omnium sanctorum patrum, importat processionem in similitudinem alterius. Et hoc constat ex textu divinæ scripturæ, ubi sapientia, vel scriptura loquens de sapientia divina, ita dicit: *Emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei, & imago bonitatis illius.* Emanatio importat processionem: ergo impossibile est aliquid esse ad imaginem, quin procedat ad ejus similitudinem. Id a quo procedit imago, vocatur exemplar. Non potest esse Filii imago in divinis nisi naturalis: ergo accipit per hoc naturam a Patre: ergo quia accipit naturam, dicitur imago ejus. Cum ergo Spiritus etiam naturaliter procedat, quia natura divina sibi communicatur & datur, & dicitur imago Filii: ergo oportet, quod accipiat naturam & esse a Filio. Et cum Basilius hic nullam ponat conditionem, sequitur manifeste, quod nec in primo libro debuit poni [2] conditio. Item Basilius in iisdem antirrhesis sic dicit [a]. Sed legatur in Græco auctoritas primo.

Rom. 8.

Sap. 7.

AND. Lecta fuit in Græco.

PROV. Capitulum est, de quo proxime [b] dicebam, quod ut Filius se habet ad Patrem, ita Spiritus ad Filium: idcirco sequitur statim, & Filius dicitur verbum Patris, & Spiritus verbum Filii, juxta illud apostoli: *Portans omnia verbo virtutis suæ.* Cum autem verbum Patris procedat ab ipso, & accipiat esse ab eo, ut a causa & principio suo: eodem modo verbum Filii ab ipso Filio, scilicet Spiritus, qui est verbum Filii, ut ipse probat, nec ponit hic aliquam suppositionem. Si hoc [3] concedamus, ergo concedit, quod Spiritus sanctus a Filio procedat, & quod Filius sit causa.

AND. Fuit lecta auctoritas hæc in Græco.

PROV. Multa alia essent testimonia Basilii magni, sed quia alii multi sunt, sufficiant hæc de Basilio. Et quia in principio nos fecimus mentionem de illo sancto patre Epiphanio, & duo adduximus testimonia, restat ut adducamus duo alia ejusdem testimonia in opere anchorato, quod alias allegavimus. Post illa testimonia hæc infert: Itaque & Pater erat semper, & Filius erat semper, & Spiritus sanctus ex Patre & Filio spiratus. Modo cum spiratio Spiritus in divinis nō sit aliud quam processio Spiritus, imo est actus notionalis respectu Spiritus, & hic dicat, quod spiratur a Patre & Filio, sequitur, quod procedat ex Patre & Filio.

AND. Fuit lecta in Græco hæc auctoritas.

PROV. Item iste pater Epiphanius in quodam libro qui intitulatur contra hæreticos [c], ita inquit: Si autem Christus ex Patre creditur Deus ex Deo, & Spiritus ex Christo, sive ab utroque, quia Christus ait: *De meo accipiet*: ex hoc apparet clara similitudo ad dicta Basilii sine ulla cōditione penitus, ut nil clarius esse possit. dicit: Quod sicut Christus dicitur ex Patre Deus ex Deo, ita dicit: Oportet ut credamus Spiritum ex ipso, ita ut Deus ex Deo sive ab utroque, quia idem est dicere apud eum, quod Spiritus sit ex ipso Filio, Deus ex Deo, & quod sit ab utroque. Et quod hoc sit, probat duabus auctoritatibus sacræ scripturæ. Prima, quod sit ex Patre Deus ex Deo, ex per illud, *Qui ex Patre procedit.* Secundo quod sit Spiritus ex ipso Christo Deus ex Deo, probat illo, *De meo accipiet*; & ponit sine conditione. Et hic sanctus pater bene debuisset vidisse magnum Basilium, aut si præcessit Basilium, Basilius debuit eũ vidisse. Ergo de necessitate oportet dicere, quod illa cōditio nō potest stare in libro illo.

AND. Fuit lecta in Græco.

PROV. Vt nos procedamus secundum ordinem temporum, cum multæ aliæ possent adduci auctoritates ex sancto Epiphanio, credimus hæc sufficere de eo, & transeamus ad alios. Habemus apud Latinos translatum per beatum Hieronymum librum magni Didymi de Spiritu sancto. Hic Didymus fuit præceptor Hieronymi, & ipsemet Hieronymus de se dicit in epistola [d], quod jam canis ejus spargebatur caput, & magistrum magis decebat esse, quam discipulum; tamen

a Lib... Euno... cap. ... incip... Propt...

b Ant... denti...

Hebr...

c Adv... heres... t. hær... alias 7... num. 7... 9. & 1...

d Epist. ad Pac... mium & Oceanu...

tamen perrexit Alexandriam, ut Didymum audiret: & vestri historici, videlicet Theodoretus & Socrates immensam laudem de scientia sua dicunt. Iste sic dicit: Spiritus quoque sanctus cum sit Spiritus veritatis, Spiritusque sapientiæ, non potest Filio loquente audire quæ nescit, cum hoc sit quod profertur a Filio. & modicum infra dicit ita: Neque aliud quid est Filius, exceptis his quæ ei dantur a Patre: neque alia substantia est Spiritus sanctus, præter id quod ei datur a Filio. Ex hac auctoritate primo apparet, quod talis est habitudo Spiritus ad Filium, qualis Filii ad Patrem, quia dicit, quod Filius nil aliud, exceptis his quæ dantur sibi a Patre: nil modo datur Filio a Patre, nisi æternum; quia alias daretur ex tempore, & esset mutabile. Et hoc habetur in sancto Ioanne euangelista, declarans quid est, quod datur Filio, a Patre, dicit in capite 10. *Oves meæ vocem meam audiunt, & sequuntur me, & ego vitam æternam do eis, & non rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi, majus omnibus est, & nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego & Pater unum sumus.* Id autem quod majus omnibus, ratione cujus nullus potest rapere oves suas, neque a se, neque a Patre, & secundum quod unum sunt Pater & Filius, non est aliud quam substantia & essentia divina, ut omnes sancti doctores exponunt. Dicit hic Didymus, quod Filius non est aliud quam quod datur sibi a Patre, & Spiritus non est alia substantia præter id quod datur sibi a Filio. Hic ergo nulla est conditio; & credendum est Basilium etiam vidisse hoc opus de Spiritu sancto: ergo non debuit poni illa conditio dubitativa [a]. In prima auctoritate dicit, quod non potest audire Filio loquente quæ nescit, cum ex hoc subsistat Spiritus, quod profertur a Filio. Ex quo apparet quod audientia Spiritus abintra nil aliud est, quam acceptio scientiæ: & cum scientia in Deo & essentia sint unum, hæc audientia & essentia erunt unum. Et ideo Christus dicebat in euangelio: *Non enim loquetur a se*: quia scilicet non est a se. Ergo oportet, ut capiat esse ab illo, a quo audit: ab illo audit, a quo procedit, secundum Augustinum qui dicit: Audire illius est scire, & scire idem est quod esse. Ex quo sequitur, quod ab illo, a quo audit, ab illo habeat esse: sed a Filio audit, ut concessum fuit per vos: ergo a Filio accipit esse. Quia tempore Didymi floruit Athanasius, ideo veniam ad testimonia magni & beatissimi Athanasii. Dicit in 3. libro contra Arianos [b] de Filio loquens: Ipse, ut dictum est, Spiritum dat, & quæcumque habet Spiritus, hoc a Verbo habet. Et cum non habeat nisi æternum, & istud habet Spiritus a Filio: ergo sequitur necessario, quod procedit a Filio.

AND. Fuit lecta auctoritas Athanasii.

PROV. Hic doctor Athanasius in 2. libro contra Arianos ita dicit: Nam alia quidem omnia Spiritus participantia sunt, ipse autem Filius, secundum vos, cujus erit particeps? (loquitur Arianis) Spiritusne? Sed Spiritus a Filio potius accipit, & irrationabile est dicere, hunc ab illo sanctificari. Hæc Athanasius. Ergo apparet, quod Spiritus a Filio, & quod nullo modo Filius potest sanctificari a Spiritu, quia ipse Filius est Deus, & producit Spiritum sanctum: & quidquid Spiritus sanctus operatur, operatur ut productus a Filio: & hoc est quod dicit. Legatis.

COLLATIO VIGESIMA-SECVNDA.

AND. Fuit lecta hæc auctoritas in Græco.

PROV. Item hic doctor Athanasius in quadam epistola [c], in qua exponit illa verba: Quicumque dixerit verbum contra Spiritum sanctum, ita dicit: Docuit enim, quod omnia quæ habet Pater, Filii sunt, & quod non Spiritus daret Filium, sed Filius Spiritum discipulis præberet. Ex hac auctoritate colligitur, quomodo debet intelligi, Ex Filio accipiet. Legatis.

c Ad Serapionem to. 3. in edit. Parisiens. anno 1572.

AND. Fuit in Græco lectum.

PROV. Item iste doctor in epistola ad Serapionem, cujus initium est [d], Versatus sum, ita dicit: Filii est Spiritus, & a Filio accipit omnia, ut ipse ait; & insufflans dedit eum discipulis. Dicit primo, quod est Spiritus Filii, & ex illa habitudine dicit, quod accipit omnia a Filio per processionem æternam, quia alio modo nil potest accipere. Secundo dicit, quod temporaliter dat eum discipulis: ergo omnis processio temporalis præsupponit processionem æternam. Legatis.

d Ead. edit. tom. 4.

AND. Lecta fuit in Græco.

PROV. Item in epistola ad Serapionem circa principium, cujus initium est: Miraberis fortasse: ita dicit: *Quia*, ut dicit dominus, *non loquetur a se paracletus, sed quæcumque audierit loquetur, quia de meo accipiet & annuntiabit vobis.* & insufflans dedit eum discipulis. Sic illum effudit Pater super omnem carnem juxta scripturam: & idcirco igitur prius de ipso Filio Dei merito mihi tum dictum, tum scriptum est, ut ex cognitione Filii agnitionem quoque ipsius Spiritus recte habere possimus. In hoc videtis qualiter Basilius imitatur formam Athanasii, quia Athanasius dicit his verbis, quod prius tractandum erat de Filio propter causas dictas, ut ex veritate eorum quæ de Filio essent dicta, clarescerent quæ dicenda essent de Spiritu. Ita fecit Basilius contra Eunomium, & ponit comparationem valde nobilem. Quantam enim novimus habitudinem Filii ad Patrem, hanc habere Spiritum ad Filium inveniemus. Et declarat quomodo debent intelligi hæ habitudines, dicens: Quemadmodum Filius dicit, *Omnia quæ habet Pater, mea sunt*: ita inveniemus hæc omnia esse per Filium. Ecce comparationem acceptionis, ostendens, Filium omnia capere a Patre, quia secundus est ordine & dignitate. Hæc omnia non possunt esse in Spiritu, nisi per Filium, quia apud eum ex Filio vel per Filium accipere idem est, licet sit varius modus loquendi. Ponit aliam comparationem, sicut Pater ostendit Filium, dicens: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* Ita Spiritus Filii est, ut ait apostolus: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem, Abba Pater.* Vnde omnes doctores Latini, ut audistis, dicunt, quod ex quo dicitur Spiritus Filii, habetur habitudo Spiritus naturalis, sicut per hoc quod dicitur Filius Patris, importatur habitudo originis naturalis a Patre; & hoc idem dicit hic Athanasius.

Ioel. 5.

Ioan. 16.

Matth. 3.

Galat. 4.

AND. Lecta est in Græco auctoritas.

PROV. Hic beatus Athanasius in alia epistola ad Serapionem, cujus initium est; [e] Literæ sacræ dilectionis tuæ; ita dicit: Spiritus autem a Filio accipit. ait enim; *De meo accipiet*: & Filius in nomine Patris venit. De Spiritu vero sancto inquit: *Quem mittet Pater in nomine meo.* In his

e *Alias*, Literæ tui sanctissimi affectus, *ead. edit. tom.* 3.

Ioan. 16.

Ioan. 14.

COLLATIO VIGESIMA-SECVNDA.

his auctoritatibus fundat ordinem sequentem, A & subdit ibi tria. Primum est, quod accipit Spiritus a Filio: postea dicit, quod Filius non venit in nomine suo. Hoc est verum, quia Filius dicit in scriptura, *Non enim a me ipso veni.* Deinde dicit: Spiritus Dei in nomine Filii mittitur. Hæc est modo similitudo in hoc, venire, quia sicut Filius venit in nomine Patris, ita Spiritus in nomine Filii: & sicut Filius veniendo in nomine Patris accipit a Patre, ita Spiritus veniendo in nomine Filii accipit a Filio. Modo ex hoc ordine scripturæ infert Athanasius, & dicit: Cum igitur talem ordinem & naturam habeat Filius ad Patrem, qualem Spiritus ad Filium, quomodo qui hunc creaturam dicat, B non idem de Filio necessario sentiat? Ergo tota ratio ordinis & naturæ pendet ex illis auctoritatibus scripturæ, & ita debent intelligi, & non aliter, cum dicitur, talem ordinem habet & naturam, quia Spiritus venit in nomine Filii, & accipit a Filio, qualem habet Filius ad Patrem, qui etiam Filius venit in nomine Patris, & accipit a Patre. Modo unam personam accipere ab illa nil aliud est, quam unam personam habere ordinem originis naturalis ab alia, quia per hoc quod originatur ab alia, datur sibi natura divina, & communicatur, & illa accipit: nec possumus dicere aliter in divinis, quia ponendo originem secundum relationes, habemus dicere his terminis, dare & recipere; quia Christus in euangelio dedit nobis C formam, quia non communicatur, vel datur, nisi eadem natura: ideo oportet ut accipiatur & detur. Ergo ex hoc videtur, quod talis est ordo Spiritus ad Filium, qualis Filii ad Patrem. Legatis.

AND. Fuit lecta in Græco.

PROV. Athanasius paulo ante hanc auctoritatem in eadem epistola dicit: Vnus enim cum sit Filius vivens verbum, unam esse oportet perfectam & plenam sanctificativam illuminativamque vitam, quæ est operatio ipsius & donum quod etiam procedere a Patre dicitur, quoniam a Verbo, quod ex Patre fatemur, fulget, mittitur & datur. Ecce ex hac auctoritate dicit D nobis aperte, quod ex Filio est ipsa operatio & donum; ex hoc capite & ratione, quia effulget & mittitur ab illo Verbo quod habet esse a Patre. Ergo apparet, quod non potest esse a Patre, nisi a Verbo. Legatis.

AND. Fuit lecta auctoritas in Græco.

PROV. Item Athanasius in eadem epistola sic ait: Cum dicit Paulus, *Testificor coram Deo in Christo Iesu*, sentiebat, non esse divisum a Filio Spiritum, sed in Christo erat ipse, ut Filius in Patre. sic Athanasius. Modo Filius est in Patre ut in principio & causa sui: ergo Spiritus est in Christo, ut in principio & causa sui. Legatis. E

1. Timot. 4.

AND. Lecta fuit in Græco.

PROV. Item iste doctor in libro de incarnatione [a] Verbi ita dicit: Idcirco David psallens canebat: *Quoniam apud te fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.* Sciebat apud Patrem esse Filium Spiritus sancti fontem. Itaque vult Athanasius, quod sicut fluvius procedit a fonte, ita Spiritus sanctus a Filio. Legatur primo auctoritas in Græco.

a De incarnatione, seu humana natura Christi, in edit. Paris. 1572. tom. 3. initio.

Psal. 35.

AND. Lecta fuit in Græco.

PROV. Item dicit in dialogo habito in Nicæa contra 4 Arium: Si enim non est de substantia Patris & Filii Spiritus, cujus gratia connumeravit eum Filius in symbolo sanctificationis, dicens: *Euntes baptizate in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti?* Ergo ex hac auctoritate habetur manifeste, & ex his quæ diffuse sequuntur, quod Spiritus est de substantia Patris & Filii. Et pridem dominus Ephesinus ita respondebat [b], Est de substantia Patris & Filii, id est unius substantiæ cum Patre & Filio: & sic volebat excludere ordinem originis naturalis, & solum in verbis ponere ordinem. Hæc expositio nullo modo potest stare, quia si dicimus quod Spiritus sanctus est de substantia Patris & Filii, quia est unus in substantia, pariformiter possemus dicere, quod Filius est de substantia Spiritus sancti, quia est unius substantiæ cum Spiritu. Modo hoc esset absurdissimum, & omnes doctores abhorrerent, nec unquam fuit repertum, quod quis diceret, Patrem esse de substantia Spiritus, aut Filium. Hæc propositio, de, importat principium & consubstantialitatem, & tantum est dicere de substantia Filii, quantum est de Filio substantialiter, vel quod Filius substantialiter producit eum. Legatis auctoritatem.

AN. CHR. 14.. Matth.

b Supe lat. 18 longe initio

AND. Fuit in Græco lecta.

PROV. Multa alia testimonia possent induci de beato Athanasio, & ex his libris antiquissimis & vetustis. Sed ut alii doctores locum habeant, succedat beatus Cyrillus, qui, meo judicio, fuit valde elevatus in Græco: & inchoemus a sua epistola, quam fecit in synodo Alexandrina, & postea in synodo Ephesina fuit approbata. Ita etiam in Calchedonensi fuit recepta, cujus initium est [c]: Cum salvator noster. Hæc epistola tota est contra Nestorium, qui in duobus maxime peccabat. Primo circa incarnationem Filii, quia non dicebat unam personam divinam in duabus naturis. Secundo in Spiritum peccabat, quia, ut apparet in symbolo transformato, dicebat, quod Spiritus non esset Filii, nec acciperet essentiam a Filio: & cogebatur ad sic dicendum, quia id per quod apparet in mundo, quod Christus esset Deus, fuerunt magna miracula supra omnem potentiam naturalem: & ideo isti Nestoriani, qui dicebant purum hominem, dicebant, quod faciebat aliena virtute, & per consequens, quod Spiritus non caperet essentiam a Filio, quia si cepisset essentiã a Filio, tunc Filius non fuisset operatus per virtutem alienam, sed per suammet, quæ ex ipso procedebat, juxta quod dicit euangelium: *Virtus ex illo exibat, & sanabat omnes.* Hic Cyrillus nedum fecit unum capitulum ex illis duodecim contra opinionem Nestorii de Spiritu, ut apparebit in solutionibus ultimæ rationis Ephesini: sed in epistola, Cum salvator noster, multum fortiter arguit contra Nestorium, & inchoat de Spiritu, & dicit, quod recte intelligentes non debemus intelligere glorificatum a Spiritu, ut aliena virtute, quia nec Spiritus potior Filio est, nec ultra quam erat essentia sua. Postea declarat, quomodo debeat intelligi, confutans opinionem Nestorii, dicens, quod ad demonstrationem suæ divinitatis utebatur suo Spiritu in magnis, ut si quis nostrũ de sua fortitudine, aut cujusvis rei scientia dicat: Mea me virtus, aut scientia glorificabit. Ita debemus intelligere, quod Spiritus erat virtus insita naturaliter ipsi Filio, & ab eo naturaliter exiens, secundum quam glorificabatur Christus faciendo miracula: &

c In ac cil. Ep part. 26.nu

Luc. 6

& dicit, quod quamvis in sua subsistentia sit Spiritus, & intelligatur prout Spiritus, non Filius; non tamen est alienus ab eo. Et notandum est, quod in alia epistola quam scripsit Ioanni Antiocheno, cujus initium est, Exultent cæli, ita dicit [a]: Est a Filio non alienus secundum unius essentiæ rationem. Modo beatus Cyrillus non intendit solum hoc dicere, quod non sit alienus, per hoc quod est unius essentiæ cum eo, prout Ephesinus visus est exponere, sed annectit statim, quo modo est principium Spiritus, assignans causam quare non est alienus ab eo, dicens ex apostolo Paulo, Spiritum sanctum esse Spiritum Christi. Et clarius in epistola [b] ad Nestorium dicit, quod Spiritus sanctus Spiritus veritatis nominatur, & Christus est veritas, & quod ex hoc dicitur non alienus, quia dicitur Spiritus veritatis; & intelligit habitudinem genitivi casus pro origine naturali a Patre, & statim subdit: Et profluit ab eo, prout ex Deo Patre, quia non alia causa est Spiritus veritatis, nisi quia ab eo profluit ut a Patre. Et hoc est ita clarum testimonium, sicut posset esse in mundo, quia profluit a Christo, ut a Patre. Et sic quemadmodum procedit a Patre naturaliter, imo mittitur temporaliter: ita a Filio mittitur temporaliter, & illo modo necessario procedit ab eo Spiritus æternaliter. Et si quis dicat, quod [c] profluere non est idem quod procedere, non debetis ulli magis credere quam Cyrillo, quia ipsemet declarat, quod profluere idem est quod procedere. Et hoc ipse ostendit in quodam [d] opere super symbolo concilii Nicæni, ubi in verbo, Et in Spiritum, sic dicit: Peracto de Christo sermone, beatissimi patres de Spiritu meminerunt, credere in ipsum dixerunt, ut in Patrem & in Filium: consubstantialis est enim, & profluit quidem [e], videlicet procedit veluti ex fonte Deo & Patre. Declarat ergo procedere & profluere idem esse. Et cum dicat in hac epistola, Cum salvator noster, profluere a Filio, necessario oportet dicere, secundum ejus opinionem (quæ fuit in tertia synodo recepta, & in Calchedonensi) quod Spiritus ita procedat a Filio, sicut a Patre. Legatis.

AND. Fuit lecta in Græco.

PROV. Modo facio hanc conclusionem. Patres ita concluserunt contra hæresim Nestorii, qui dicebat, quod Spiritus non capiebat essentiam a Filio. Modo in Calchedonensi concilio [f] habetis testimonium patrum illorum, quod magnus Leo papa per omnia fuit instructus doctrinis veritatis, & in illa columna fidei contra Priscillianistas dicit: Alius qui genuit, alius qui generatus, alius qui ab utroque procedit: & totum concilium Calchedonense approbavit doctrinam Leonis; approbavit & hanc epistolam Cyrilli, Cum salvator noster, &c. contra errorem Nestorii. Ergo possumus concludere, ut verum, per duas synodos œcumenicas fuisse stabilitum & firmatum, quod Spiritus accipiat essentiam a Filio, & quod procedat ab utroque, quia idem est procedere & capere essentiam a Filio, ut dixi sæpius. Item Cyrillus in opere ad Hermiam [g], ubi ostendit processionem divinarum personarum adintra, sic dicit: Supremam denique radicem, ultra quam nemo, Patrem intelligas: eum vero qui ex suprema radice procedit, Filium accipies, qui in omnibus pari mensura præpolleat, præter gignere: solum enim hoc est proprium & particulare ipsius Dei Patris. Spiritum sanctum dices eum qui ex Patre per Filium naturaliter profluit, ac velut in figura spirationis ex ore, propriam subsistentiam nobis insinuat. Legatis.

COLLATIO VICESIMA SECUNDA.

AND. Lectum est in Græco.

PROV. Modo in hac nobili auctoritate cum ponit productionem Filii, dicit, quod in omnibus quibuscumque pari mensura præpolleat, præter gignere solummodo: in Patre vero sunt duo. Est spiratio quæ spirat Spiritum, & est generatio. Modo dicit Cyrillus, quod in omnibus est æqualis Patri, & in eadem mensura respectu cujuscumque, excepto hoc, quod est generare. Cum ergo sit aliud relatio processus & generationis, ergo necessario tenet, quod spiratio communicatur Filio, & quod sit omnino æqualis Patri in spiratione Spiritus. Item secundo dicit, quod hic Spiritus sanctus profluit naturaliter a Patre per Filium, & jam dudum monstratum est, quod impossibile sit procedere per Filium, quin procedat ex Filio. Imo omnes nostri doctores rarissime, vel nunquam dicunt per Filium, sed semper ex Filio: & est ratio, quia licet sit idem in significatione, est differentia in modo significandi, & ne aliquis unquam posset ex hoc credere, quod Filius est organum, per quod Pater produceret Spiritum, ut Ariani dicebant. Ideo cavent doctores, ne occurrat aliqua declarationis necessitas, ut tunc temporis contra Arianos erat necesse. Modo profluxus hic est naturalis, sed secundum viam omnium sapientum & theologorum, id quod procedit naturaliter ab aliquo, procedit in similitudinem naturæ ab eo, & accipit ab eo naturam: & sic hic terminus, Profluit, sumitur pro æterna processione, secundum quam Spiritus accipit naturam a Filio & a Patre. Et Cyrillus ad Hermiam [h] volens ostendere, quod opera divinitatis ad extra sunt indivisa, & quod opera Spiritus in creatura operantur & Filius & Pater, inducens auctoritatem: *Omne datum optimum*: & aliam Christi, cum dixit discipulis: *Sanate infirmos, mortuos resuscitate*: ita inquit: Confessus est Ioannes: *De plenitudine ejus nos omnes accepimus*. Subdit interrogans Hermiam: Datum optimum, & donum perfectum erit aliud quidquam, juxta quod tibi videtur, quam participatio Spiritus? Respondit Hermias: Nequaquam. Cyrillus subdit: Inspice amice Filium ex plenitudine sua producentem proprium ipsius, & immobiliter insitum Spiritum sanctum, per quem omne datum optimum. Legatis.

h Lib. 3. circa med.

Iacob. 1.

Matth. 10.

Ioan. 1.

AND. Lecta est in Græco per generalem Camaldulensem, qui has omnes auctoritates hoc die in Græco legit.

PROV. Modo si producit Filius Spiritum, nescio quæ auctoritas possit esse magis, quod Spiritus procedat ab eo. Item Cyrillus in thesauris suis per multa testimonia approbat hanc rem, ex quibus pauca dicam propter temporis brevitatem. Dicit quodam loco [i] sic: Dixit Spiritus sanctus: *Segregate mihi Paulum & Barnabam ad opus, ad quod assumpsi eos*. Si ergo a Spiritu sancto ad apostolatum vocatus, a Iesu Christo vocatus dicitur, hic aperte docetur, Spiritum non esse alienum a substantia Filii, sed esse in ipso Filio, & ex ipso, sicut operatio quædam naturalis in propria hypostasi, omnia implere valens quæ ipse vult, sicut & Filius. Ex hac auctoritate habetis unum singulare

i Thes. lib. 3. cap. 2. in fine.

Act. 13.

COLLATIO VIGESIMA-SECUNDA.

gulare contra expositionem domini Ephesini, A quia Cyrillus dicit: Spiritus non est alienus a substantia Filii. & infert, quod Filius est principium, cum dicit: Et in ipso, & ex ipso manifestum est ipsum esse. Et sic cum Cyrillus ponit, quod Spiritus non est alienus a Filio in substantia, semper intelligit sic, quia est ex ipso Filio substantialiter: & hoc dictum est in multis supra, & hoc apparet. Legatis.

AND. Legit in Græco.

a Lib. 13. c. 1. in fine. PROV. Idem sanctus dicit in eodem opere in thesauris [a]: Quoniam igitur vita secundum naturam est Filius & Spiritus etiam sanctus, quam ipse largitur, vivificat, necesse est fateri ipsum de substantia Patris & Filii esse, ac omnem ipsius virtutem & operationem habere, sicut cum ex B aqua vapor ascendit. Legatis.

AND. Fuit lecta in Græco.

PROV. Ex hac auctoritate duo sunt singulariter notanda, quod per hoc, quod Spiritus largitur a Filio, necesse est fateri, ipsum esse de substantia Filii, eo modo, quo declaratum est supra: & ponit unum notabile exemplum, quod in scriptura ponitur. Nam divina scriptura volens ostēdere processionem æternam sapientiæ divinæ æternaliter a Patre, utitur hoc verbo, *vapor*, dicens: Sap. 7. *Vapor est enim virtutis Dei, & emanatio quædam claritatis.* Dicit quod est vapor, ad ostendendum esse naturaliter, quia vapor qui ascendit, est ejusdem naturæ aquæ, a qua procedit: & ideo C hic magnus doctor notabiliter facit hanc comparationem, quod ut Filius est vapor virtutis Dei, ita sit Spiritus vapor Filii, & ex ipso procedat. b Lib 13. c. 3. circa med. Item idem doctor in eisdem thesauris [b] volens ostendere, quod genitivus Filii importat habitudinem originis naturalis, ita dicit: Bene in euangelio salvator dicit de se: Ioan. 14. *Ego sum veritas.* Deinde docens, ex Patris & ex Filii substantia Spiritum esse, Ioan. 15. *Spiritum*, inquit, *veritatis, qui a Patre procedit.* 1. Ioan. 5. In epistola vero Ioannes ait: *Spiritus ipse est veritas.* Itaque dicit Spiritum esse de substantia Patris, & quia Charistus dicit Spiritum veritatis, colligit Spiritum de substantia Filii. Legatis.

AND. Lecta est in Græco.

c Lib. 14 ca. 1. PROV. In eisdem thesauris dicit sic [c]: Quod Spiritus sanctus Deus sit, ostendit apostolus dicens: Rom. 7. *Lex spiritus vitæ:* & quod hæc vita non est nisi Christus, qui ait: Ioan. 14. *Ego sum veritas & vita.* Christo igitur legem ponente, Spiritus ipsius, ut in ipso, & ex ipso naturaliter existens, legem ponit. Legatis.

AND. Lecta est in Græco.

PROV. Hæc auctoritas est multum clara de illa habitudine, quia ex eo quod dicitur Spiritus vitæ & Spiritus veritatis, concludit necessario habitudinem originis naturalis. Ideo subdit; Spiritus ipsius ut in ipso & ex ipso. Et hoc est verissimum, quod id quod est naturaliter ab aliquo, necessario accipit naturam & esse ab illo. Item d Lib. 13. ca. 2. in thesauris [d] dicit sic: Filium quidem Dei ex ipso & in ipso Patre naturaliter esse intelligimus, ex Filio autem naturaliter Spiritum sanctum, sicut ex Patre, prodire credimus per quem Filius omnia sanctificat. Legatis.

AND. Lecta est in Græco.

PROV. Modo quod prodire sit idem quod procedere, probatur ex divina scriptura de sapientia æterna quæ præcedit a Patre, & dicit: Eccles. 24. *Ego ex ore altissimi prodivi primogenita.* e Lib. 14. c. 3. Ultimo dicit Cyrillus in iis thesauris [e]: Quoniam igitur renovare Spiritus dicitur, dicitur juxta illud quod in psalmis tangitur: Psal. *Emitte Spiritum tuum & creabuntur, & renovabis faciem terræ.* Necesse est fateri, ipsum esse de substantia Filii, & ex ipso naturaliter existere, & quod ab ipso ad creaturam missus, renovationem operatur, complementum sanctæ Trinitatis existens. Legatis.

AND. Legit in Græco.

PROV. Ex hac auctoritate sunt aliquā multum notanda. Primo quod cum dicit, quod Spiritus mittitur ad renovationem creaturæ, infert necesse esse fateri, ipsum esse de substantia Filii: quasi velit dicere, quod non mitteretur ad renovationem creaturæ, nisi haberet procedere. Et hoc declarat de processione a Filio, quia mittitur, ait, ex ipso naturaliter existens. & subdit: Oportet intelligere, quod naturaliter existat a Filio missione temporali, quia mittitur ad renovationem a Filio: & in hoc existere naturaliter a Filio, dicit quod est complementum sanctæ Trinitatis. Ergo apparet, quod subsistentiam habet a Filio. Expletis testimoniis Latinis & Græcis, & omissis multis rationibus, quæ possent necessario induci, concludentibus hoc quod sancti patres dixere, veniam ad solutionem domini Ephesini [f]. Tria dixit. Nam primo videbatur dubitare ex propositione, Qui a Patre procedit; & dicebat se habere a beato Gregorio theologo in sermone de pentecoste, quod hæc processio erat sibi propria, quod nullo modo poterat competere nisi Patri: & si fuisset communis Filio, non tacuisset. Ad id quod dicit, Filius non fecit mentionem de se, ita respondemus, quod propter unitatem naturæ in tribus personis juxta regulam omnium theologorum, quidquid de una persona dicitur, necessario habet intelligi de alia, ubi non obviat oppositio relativi, quia nostri & vestri doctores dicunt, quod substantia continet unitatem, & relatio multiplicat, etiamsi ponatur ad unam personam dictio exclusiva, ut apparet in scri-D ptura, ubi dicitur: Matth. *Nemo novit Patrem, nisi Filius:* sequitur quod Spiritus non noscat Patrem, nec Pater seipsum? certe non. Et cum dicit, *Nemo novit Filium, nisi Pater*, numquid Spiritus non novit Filium, aut Filius non novit se? certe novit. Ita de Spiritu sancto in prima ad Corinthios, capite 2. cum dicitur: *Nemo novit quæ sunt Dei, nisi Spiritus Dei.* Et patet quod loquitur de Spiritu sancto, ut statim dicit, Spiritus qui ex Deo est. Ergo concludit, quod nemo novit nisi Spiritus? Volumus dicere, quod Pater & Filius non cognoscant quæ Dei sunt? Ita cum dicit, *A Patre procedit*, & non ponitur dictio exclusiva (quod est magis) non po-E test inferri: Igitur non procedit a Filio. & multa alia exempla sunt. Dicit Christus Patri suo: Ioan. *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum.* Numquid Filius & Spiritus non est verus Deus? certe sic. Hæc est regula, quod propter unitatem substantiæ, quidquid dicitur de una persona etiam cum dictione exclusiva, oportet quod non exclusæ videantur aliæ personæ, nisi sit oppositio relativa: sicut dicimus, quod Pater generat, hoc non potest communicari Filio, quia solus generans Pater est, & Filius generatus. Modo activa spiratio nullo modo repugnat Filio, quia Pater & Filius sunt unum principium. Sic non sequitur, quod hæc spiratio

tio non communicetur Filio, ut textus declarat, cum dicit: *Cum venerit paracletus, quem mittam vobis a Patre Spiritum veritatis, qui a Patre procedit*: dixit se principium, cum dixit Spiritum veritatis [a]: & cum dixit, *mittam*, expressit processionem a Patre, ut etiam ostenderet se habere a Patre esse principium Spiritus sancti. Dicit, *quem mittam vobis a Patre*, sicut semper consuevit Patri referre omnia, quia omnia habet a Patre, ut ibi: *Doctrina mea non est mea*: ut dicit ibi Augustinus. Si ergo in his verbis, licet dicat doctrinam non suam, sua intelligitur, quanto magis per illa verba, *procedit a Patre*, intelligetur procedere a Filio, cum non dicat, Non procedit a Filio? Ad id quod dicebat de proprietate, nescio ubi ipse invenerit in sermone Gregorii, quia semper facit consequentiam quandocumque reperit, *procedit a Patre*; ipse infert: Ergo non procedit a Filio. Quantum valeat ista consequentia, quilibet patrum potest judicare: quinimo nullus nec Græcus, nec Latinus ausus est dicere, quod non a Filio, & tamen Ephesinus semper intulit: Ergo non a Filio. Cum beatus Gregorius tradit notitiam proprietatum, ita dicit in dicto sermone pentecostes: Omnia quæcumque Pater habet, sunt Filii: omnia quæcumque Filii, Spiritus sancti sunt, si generationem exceperis. Nonne videtis quomodo bene ordinat has proprietates? Si Spiritus non haberet ordinem ad Filium, postquam dixit; Omnia quæ Pater est, hoc est Filius; statim dixisset: Omnia quæ Pater est, hoc est Spiritus tamquam accipiens a Patre, & non a Filio. Modo quia abhorruit hunc ordinem, posuit ordinem conformem aliis doctoribus, & eo modo comparavit Spiritum ad Filium, ut Filium ad Patrem, sine ulla ambiguitate. Modo de proprietate nunquam dixit, quod esset ita proprium Spiritus sancti, quod non procederet nisi a Patre: imo apparet quod proprium est Spiritus procedere a Patre & Filio, & hoc proprium proprie est Spiritus sancti, quod procedat a Patre & Filio: sed illa proprietas quæ est in Patre & Filio respectu Spiritus, quæ dicitur spiratio, vel virtus spirativa, illa non est ita proprie proprium Patris, quin conveniat Filio: & si bene studuisset in theologia, dixisset sic, quod est [b] differentia inter proprietates personales, & proprietates personarum, quia proprietates personales sunt quibus constituuntur personæ; non est autem proprietas qua constituatur Pater, vis spirativa: tamen dicitur proprium largo modo, & hoc oportet ponere in divinis, quia omnes doctores dicunt, quod esse ab alio competit Filio & Spiritui sancto, & nullo modo competit Patri. Ita dicimus quod vis spirativa competit Patri & Filio, & non Spiritui sancto, & est proprietas quædam. Introducit secundo Ephesinus aliam auctoritatem, ubi adducit, quod Spiritus dicitur ex Deo, juxta Paulum, & quod nullo modo est a Filio, cum dicit: *Nos accepimus Spiritum, non qui ex mundo, sed qui ex Deo est.* Et ad probandum hoc induxit auctoritatem Dionysii & Athanasii, quod Pater est fons deitatis. Sed si bene considerasset intentionem auctoritatis apostoli, invenisset solutionem. Nam primo dicit apostolus, quod est Spiritus Dei: & volens hoc ostendere, dixit, quod ex Deo est. Ita omnes doctores per hoc, quod dicitur Spiritus Filii, semper concludunt secundum modum apostoli, quod est ex Filio. Certe non sequitur, quod non sit a Filio, per rationes jam dictas, nec secundum Athanasium & Gregorium tenendo Patrem fontem deitatis, sequitur quod dicit Ephesinus. Et quidem prima radix, nempe Pater, non est ab alio, & est principium, sed non producit Spiritum in quantum est Pater, sed in quantum habet vim spirativam, & hanc communicat Filio: & secundum hoc ita est fons Spiritus sancti Filius, sicut Pater: nec sunt duo fontes, sed unus, quia fons secundum quod est fons Spiritus sancti, communicatur Filio: & hoc dicit Athanasius, quod Filius est fons Spiritus, sed ideo dicitur prima radix Pater, quia hoc, quod Filius sit fons Spiritus, habet a Patre. Postea intravit materiam concilii Nicæni, & dicit, quod ibi fuit quidam episcopus, qui respondit cuidam philosopho, quod Spiritus procedit a Patre, & est proprius Filii. Quid sequitur ex isto? Concedimus, quod procedit a Patre, & est proprius Filii: & omnes doctores concludunt, quod procedat a Filio, quia est Spiritus Filii: & si produxissent librum originalem, diffusius fuisset responsum. Quidquid sit in facto, ego relinquo, quia non vidi originalia. Legatis in Græco.

AND. Legit in Græco.

PROV. Deinde adducit auctoritatem Cyrilli in epistola quæ incipit, [c] Exultent; ad ostendendum, quod non sit ex Filio, cum dicit, Meminimus dicentis: *Noli transgredi terminos*, &c. Postea dicit, quod illi patres, scilicet Nicæni, loquebantur de Spiritu sancto qui ex Patre procedit, & non est alienus a Filio secundum unius essentiæ rationem. Et per hoc volebat dicere, quod Cyrillus intendebat hoc, quod esset solum unius essentiæ cum Filio, & quod nullo modo esset ab eo. Sed patenter supra ostendi, quod ubicumque dicitur, Non est alienus secundum unius essentiæ rationem, semper subdit, quod Filius est principium Spiritus sancti: & patet, quia subdit duas auctoritates Pauli apostoli [d]. Postea adducit Ephesinus auctoritatem Basilii dicentis, Spiritum accommodatum Filio secundum naturam. De hac accommodatione non potui reperire [e], quia idem est dicere, esse accommodatum, quod datum Filio, quia Pater producendo naturaliter Filium, dedit ei ut ex eo procederet Spiritus sanctus. Postea adducit auctoritatem Basilii contra Sabellianos, ubi dicebat, Proprietatem familiaritatis Spiritus ad Patrem intelligo, cum ait, *Ex Patre procedit*. proprietatem Spiritus ad Filium, cum audio, *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Hæc auctoritas de qua fecit festũ, clarissimum est fundamentum opinionis nostræ. Hæc enim est proprietas una, per quam Filius est secundus a Patre: & quoniam voluit intelligere proprietatem Spiritus ad Filium, secundum quam originatur, fundavit se in isto, in quo omnes sancti doctores fundant, quia dicitur Spiritus Christi. Ita dicunt omnes doctores vestri, ita quod hæc auctoritas facit pro nobis: & do illi gratias, quia ex ore suo protulit veritatem hujus rei. Postea introducit concilium Constantinopolitanum, dicens ibi dictum [f], quod ex Patre procedit, & quod Gregorius sanctus Theologus ibi fuit, & quod dixerunt processionem a Patre, & non a Filio: & non adducit aliquam probationem, & ea facilitate qua dixit, eadem facilitate contemnitur,

COLLATIO VIGESIMA-SECUNDA.

c *Alias*, Lætentur cæli, & exultet terra. in act. concil. Ephes. parte 3. cap. 34. in fine.

d Vocantis Spiritum sanctũ Spiritum Iesu, & Spiritum Christi. Sed auctoritaté aliam evidentem sancti Cyrilli de processione a Filio. vide supra ex ejusdem epist. Cum salvator noster: hac eadem collat.

e Quid scilicet voluerit ut evidens inferre Ephesinus, qui hãc auctoritatem supra collatione 20. retulerat.

f In symbolo concilii.

COLLATIO VIGESIMA SECVNDA.

a Scilicet, dicitur esse a Patre, ergo non est a Filio.
b Conc. Ephes. part. 2. act. 6.
c Scilicet Charisius exposuerat, & denũtiaverat synodo hæreses Nestorii, eumque accusaverat.
d pro id est.
e In actis ejusdem concil. Ephes. part. 2. act. 6. in symbolo depravato.
f Supra hac eadem collat. Cyrilli scilicet, in actis conc. Ephes part. 1. cap. 26.
g Quæ scilicet sunt in eadem Cyrilli epist.

contemnitur, quia non valet consequentia [a], ut probavi multis auctoritatibus. Adducit demum tertium concilium, & dicit, quod patres hujus concilii postquam fecerunt diffinitionem, nulli alii licere aliam fidem proferre, & dixerunt etiam in fine [b] symboli hoc modo: Si qui deprehensi fuerint aut episcopi, aut clerici, aut laici credentes, vel dicentes quæ scripta sunt in expositione quam protulit Charisius [c] presbyter de incarnatione filii Dei, [d] sive scelerata & perversa Nestorii dogmata quæ subscripta sunt, sententiæ hujus sanctæ synodi subjaceat. Modo ipse fecit mirabilem intelligentiam, & dixit, quod hic non fit mentio nisi de iis quæ ibi scripta sunt in symbolo transformato de incarnatione Filii Dei, & non fit mentio de illa particula quæ erat in eodem symbolo, quæ dicit [e], quod Spiritus non est Filius, neque a Filio essentiam habens. Inde intulit, quod propter hoc illi patres non reprobaverunt illam particulam. Si bene legisset epistolam illam, Cum salvator noster, quam ego allegavi [f], bene intellexisset, quomodo illa particula fuit reprobata. Item si intellexisset nonum capitulum de duodecim [g], quod est contra illam particulam, cum dixit: Si quis autem Christum, quasi ex aliena virtute glorificatum a Spiritu, & ab ipso accipere, posse operari contra immundos spiritus, & adimplere in homines miracula, & non magis proprium ejus Spiritum dicit, per quem operatus est, anathema sit. Hoc dicebat Cyrillus contra illud symboli Nestoriani, quod Spiritus sanctus non habebat essentiam a Filio; quia dicebat, quod aliena virtute operabatur: & hoc ponitur in decimatertia blasphemia & decimasexta, & propter hoc sic apertissime damnatur talis opinio. Et hoc declarat ipsemet Cyrillus in apologia contra Theodoretum & contra orientales, qui impugnabant sua capitula; & in ipsamet synodo Ephesina, ubi fuit dictum, ut declaret quomodo intelligebat, ita dixit [h], in brevi exponens nonum caput: Homo factus unigenitus Dei Filius permansit & Deus. & subdit: Omnia existens quæ & Pater, præter solum Patrem esse, & proprium habens Spiritum qui ex ipso est, & substantialiter sibi innatus operabatur divina miracula. Declaratque omnia quæ Patris sunt, in Filio esse, & quod habet proprium Spiritum qui ex ipso est, & substantialiter sibi innatus. & subdit: Qui autem dicunt illum tamquam unum hominem Spiritus operatione clarificatum, eaque non ut divina & propria, sed tamquam aliena utentem, nec non quasi Spiritus gratia in cælum esse assumptum, anathemati subjaceant. Legatis.

h In actis conc. Ephes. part. 3. cap. 1. anathematismo 9. in ejus declaratione.

AND. Fuit lecta auctoritas in Græco.

PROV. Modo quia hic pater Ephesinus allegavit, quod sanctus Cyrillus fecerat quamdam revocationem, allegans epistolam Theodoreti: dico, quod magis debemus credere Cyrillo, qui dicit, quod hoc illi opponebatur, in epistola quam scribit ad Acacium [i] in fine, ubi sic ait: Si qua vero epistola a quibusdam circumferatur, tamquam a me de iis quæ Ephesi acta sunt, jam dolente & pœnitentiam agente perscripta, id quoque contemnatur: nam per gratiam salvatoris nostri sana mente sumus, neque usu rationis excidimus. Et sic remansit pura veritas Cyrilli prout ipse exposuerat, & prout illa sancta œcumenica synodus [x] approbaverat. Modo nil plus pridie produxit Ephesinus, & sic non habeo aliis

i In act. cōc. Ephes. part. 3. cap. 35.
x In supra citata de-

A satisfacere, ex quo satis aperte & manifeste ex testimoniis scripturæ primo, deinde ex testimoniis tantorum patrum Latinorum & Græcorum qui fuerunt eodem tempore, & uno & eodem Spiritu illuminati; & quod mirandum est in hoc negotio, quod illamet fundamenta quæ habuerunt doctores Latini, illamet patres Græci acceperunt, ad probandum quod Spiritus esset a Filio, ut a Patre, & quod sunt unum principium: alias poneretur distinctio in natura inter Patrem & Filium, ut Ariani volebant. Et quia quantum Spiritus sanctus concessit, & ut ab hominibus quales sumus, apertissime declarata sunt omnia, in quibus Ephesinus dubitabat, non restat aliud, nisi
B quod dixit Marcianus imperator in Calchedonensi concilio, ubi visa & declarata veritate per Leonem papam & totum concilium Calchedonense, quod eam susceperat, ita dixit: [l] Extremæ dementiæ est, in medio & perspicuo die commentitium lumen quærere. Quisquis post veritatem repertam aliquid ulterius discutit, mendacium quærit. Nobis videtur, quod hæc testimonia rem claram faciant, & si vellemus cum facibus diem clarificare, esset ridiculosum. Ita videtur, ultra hanc tantam lucem & tam clarum sensum doctorum allegatorum, nil aliud sit quam mendacium quærere. Quidquid tamen fit, pro mea satisfactione functus officio meo in
C hac responsione, si quid restat apud aliquem ex vobis, quod sit dubitativum, & velitis declarari, offero me & omnes patres meos paratos ad satisfaciendum de ea veritate quam tenemus.

ANNO CHRISTI 1439.
claration in act. co. Ephes. pa 3. cap. 1. nathema 9.

l In suó e cto ad fav rem ejus conc. in ac conc. pa 3. cap. 3.

AND. His expositis, silentium maximum perceptum est locutione finita: fuerat namque, loquente magistro, ad ejus verba quisque intentus. Deinde his verbis expositis, metropolitanus Russiæ hæc inquit.

RVSS. Quoniam reverendus pater in his duabus congregationibus multa dixit & diversa, & a diversis patribus orientalibus Græcis & Latinis, ac amplificando potius: nam vestra
D paternitas vere locuta est in iis congregationibus per octo horas, & plus, ex quibus omnibus partim erant auctoritates sanctorum, quæ pro nobis faciebant, partim occidentalium communium: quoniam anima nostra accipit per sensus, præsertim ea quæ dicuntur, per auditum; ea autem quæ prolixe dicuntur, adducunt satietatem ad aures, quia infesta est auribus satietas verborum, quia sensus auditus læditur, nec potest omnia transmittere ad animum, quæ prolixe dicuntur. Propterea volumus, quæ per vestram paternitatem dicta sunt, ut in scriptis etiam detis nobis eas auctoritates allegatas in iis libris qui fuerunt Latinorum, ut partim nos possimus confer-
E re cum auctoritatibus quæ apud nos reperiuntur, partim ut legamus in iis libris, ut melius intelligamus. Postea circa ista omnia diligenter considerabimus.

CARD. 6 Non currit solus in stadio, tamquam velit currere sine disputante: imo desideravissemus, ut Ephesinus principaliter adfuisset, & nescimus qua de causa abfuerit. Iustum fuisset, sicut Provincialis eum audivit, ita ipse audisset: & licet dominus Ephesinus non fuerit, fuerunt alii socii, & dominus Provincialis dixit se paratum satisfacere, & rogavit imperatorem, ut venire faceret Ephesinum. Quantum ad exhibitionem scripturarum, vestri scriptores scripserunt,

scripserunt, & nostri: cum dominus Ephesinus A dixit, Provincialis non distulit responsionem propter habendas copias. Ita rogamus, ut responsio non differatur: & si scriptores non plene recollegerunt omnia quæ nolumus occultare, sed dicere super tecta, sumus contenti, ut nostri scriptores & vestri conveniant in S. Francisco, & portabimus libros, & faciemus fieri copiam de libris nostris: & rogamus ut ipsi veniant, & die Iovis vos expectamus.

Omissis disputationibus, exhortante summo pontifice, dogma processionis Spiritus sancti a Patre & Filio describitur in cedula. Interim patriarcha Græcorum moritur. Et cum sint potius tractatus de modo terminandi & perficiendi unionem, quam disputationes publicæ, ideo non amplius in collationes dividuntur.

ANDREAS. His dissoluta est diei illius conventio. Supervenerunt festa paschalia, visumque est sancto illo tempore disciplinis solennitatibusve vacandum. In octavis paschalibus cum per Latinos fieret instantia, ut ad proposita responderent, instatum est per Græcos, ut media tractarentur concordiæ: si hoc responsionum defectu actum sit, cogitet qui intelligit. Cœpit imperator singulis quasi diebus cum papa & certis aliis convenire; multaque adinvicem C tractata sunt, quæ quia publice gesta non fuerunt, non aliter 7 referenda duxi. Audio ab his qui interfuere, multa quæsisse media, ut absque eorum rubore componeretur conclusio processus Spiritus sancti, ut non viderentur a veritate absque colore alieni fuisse. Sic per totum Aprilis & Maii mensem decursum est. Spe igitur concludendæ rei diffidentibus Latinis patribus, summus pontifex ut Latinorum honori consuleret, ut cunctis innotesceret, Græcorum causa a veritatis cognitione discessum, separatim ab imperatore, metropolitas aliosve Græcorum patres convocavit prima Iulii, patribusve Latinis & Græcis præsentibus, his verbis allocutus est. D

PAPA. Venerabiles fratres, & dilecti filii, tot animi corporisve angustiis, terræ marisve per vestrum quemlibet laboribus superatis, non consideratis sumptibus, pro veritatis indagine, dimissa civitate nostra Bononiensi, ad Ferrariense concilium personaliter me contuli, ne quid deficeret; solennibusque ibidem disputationibus habitis, necessitate suadente, transalpinas ad has Tusciæ partes media hieme, ut sanctum hoc unionis opus complementum susciperet, venimus, ætatis, temporis, intemperiei, 8 viarum discrimini minime parcentes, hoc demum in loco de processione Spiritus sancti gravibus piisve disputationibus auditis, miramur, quod res hæc E conclusionem non capiat. Adducta est statera de scripturis sanctis, ut justo libramine, privatis seclusis affectibus, veritatem indagaremus, & sanctis auctoritatibus auditis, nulla per vos orientales patres respondebantur; nec veritatem Sole clarius apparentem profitemini? Oro per misericordiam Dei nostri, ut veritatem amplectamini, & si facere desistitis, ut causas detis, quare hoc non intenditis facere. Requiro vos præsentibus & specialiter requisitis notariis nostris, offerentes nos, ut si quid responsionum offertis, illas benignissime audire, & eisdem clarissima per nos dare responsa.

AND. Aderant specialiter accersiti die illa protonotariorum plurimi, tantaque verbis iis Græcorum astantium mentibus reverentia allata extitit, ut ad lacrymas plurimos devotione venisse conspectum sit: Russiæque metropolita respondit vice orientalium patrum hoc modo. COLLAT. VIGESIMA-SECVNDA.

RVSS. Beatissime pater, audivimus quæ sanctitas vestra protulit: cogitabimus, ut veritati locus sit, & sanctitati vestræ responsum dabimus.

ANDR. De proximo irrepsit fama, quod plurimi ex Græcorum patribus, qui hactenus nil expresserant, ad imperatorem Græcorum B & patriarcham accesserunt, asserentes quod postquam Deus veritatem eisdem patefecerat, illam sequi intendebant, & quod patriarcha gratantissime eisdem hoc optasse professus est. Erat namque pater venerabilis ad hanc sanctam unionem summe intentus. Dietim in publicum prodibant patrum sententiæ, sicque imperatore id pariter asserente, omnium orientalium consensu (Ephesino quodam, quem disputantem adduximus, excepto) accersitis Latinorum patribus in hanc cedulam pariter convenere.

QVONIAM in hoc sacro œcumenico concilio, omnipotentis Dei gratia, nos Latini Græcique convenimus pro sancta unione inter nos assumenda, & studiose invicem curavimus, ut articulus ille de processione Spiritus sancti magna cum diligentia & assidua inquisitione discuteretur; prolatis vero testimoniis de divinis scripturis, plurimisque auctoritatibus sanctorum doctorum orientalium & occidentalium, aliquibus quidem ex Patre & Filio, quibusdam vero ex Patre per Filium procedere dicentibus Spiritum sanctum, & eamdem intelligentiam aspicientibus omnibus sub vocabulis variis: Nos Græci affirmavimus, hoc quod dicimus, Spiritum sanctum ex Patre procedere, non hac mente dicere, ut excludamus Filium; sed quoniam opinati sumus Latinos dicere Spiritum sanctum ex Patre & Filio, tamquam a duobus principiis & duabus spirationibus, abstinuimus a dicendo, quod Spiritus sanctus procedat ex Patre & Filio. Nos autem Latini asserimus, quod id quod dicimus, Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere, non hac mente dicimus, ut excludamus Patrem, ut non sit principium totius deitatis, Filii scilicet, & Spiritus sancti; aut quod id quod Spiritus sanctus procedit a Filio, Filius a Patre non habeat; sive quod duo asseramus esse principia, sive duas spirationes, sed quod unum tantum asserimus esse principium, unicamque spirationem Spiritus sancti, prout hactenus asseruimus.

IN nomine igitur sanctæ Trinitatis Patris & Filii & Spiritus sancti, in hac demum sancta ac Deo cara unione eodem sensu, eadem anima, eademque mente nos Latini & Græci consentimus & concordamus, ut ab omnibus Christianis hæc fidei veritas credatur & suscipiatur: & ita profitemur, quod Spiritus sanctus ex Patre & Filio æternaliter est, & ex utroque æternaliter tanquam ab uno principio & unica spiratione procedit. Declarantes, quod id quod sacri doctores & patres dicunt, ex Patre per Filium procedere Spiritum sanctum, ad hanc intelligentiam tendit,

COLLATIO VIGESIMA-SECVNDA.

tendit, ut per hoc significetur, Filium quoque esse secundum Græcos quidem causam, secundum Latinos vero principium subsistentiæ Spiritus sancti, sicut & Patrem; & quoniam omnia quæ patris sunt, Pater ipse unigenito Filio suo gignendo dedit, præter esse patrem: hoc ipsum quod Spiritus sanctus procedit ex Filio, ipse Filius a Patre æternaliter habet, a quo etiam æternaliter genitus est. Lætatæ sunt illico omnium mentes, rem jam desperatam & naufragam ad salutarem veritatis portum deductam, de miraculo pervenisse prædicantes. Et vere non hominis opus extitit, sed veritatis ipsius. Anhelabat pater ille antiquus aspectu venerabilis, infirmitate gravatus, Constantinopolitanus patriarcha, ut sessio fieret; sed aderant ex nostris plures, qui asserebant, & primatus papæ, & consecrationis, & purgatorii dogmata esse primitus profitenda per orientales patres, antequam ad ecclesiæ Romanæ unionem accederent. Sicque hac difficultate stante, decima Iunii post Solis occasum dolor maximus [9] patriarcham invasit, quo demum ea nocte decessit: sed ante obitum cedulæ præmissæ processionis Spiritus sancti propria manu subscripsit, ac regulæ sanctæ matris ecclesiæ se humiliter submittens, interiit. Tot tantaque visa sunt totalis reductionis signa, quod summus pontifex, sacro Latinorum approbante cœtu, ad ecclesiæ communionem admissum injunxerit, magnoque cum prælatorum comitatu, astantibus singulis reverendissimis cardinalibus, Græcis eorum more sacris indutis vestibus funeralibus, decantantibus in ecclesia sanctæ Mariæ Novellæ, ubi palatium apostolicum est, sepultura conditus est, ubi & hi versus tumulo adscripti sunt.

Ecclesiæ antistes fueram qui magnus Eoæ,
Hic jaceo magnus religione Ioseph.
Hoc unum optaram, miro inflammatus amore,
Vnus ut Europæ cultus & una fides.
Italiam petii, fœdus percussimus unum;
Iunctaque Romanæ est me duce Graia fides.
Nec mora; decubui, nunc me Florentia servat,
Qua nunc concilium floruit urbe sacrum.
Felix, qui tanto donarer munere vivens,
Qui morerer voti compos & ipse mei.

Dogma de purgatorio, quod etiam auctoritatibus sanctorum patrum comprobatur, describitur in cedula.

Num. III. Mors hæc rem longius protulit, volentibus Latinis patribus dubia cuncta discuti: utque purgatorii doctrinam reciperent, [10] repetierunt eisdem cedulam quamdam Ferrariæ eisdem deductam, purgatorii normas continentem:

LVD. Quis erat tenor cedulæ?

AND. Continebat sanctorum dicta, quibus purgatorium esse probabatur. Cedulæ continentia hæc extitit.

a In hanc cedulam, ut dicit Andreas, convenerant Ferrariæ, postmodũ fuit firmata Florentiæ, ut statim hic subdit, & tandem inserta difinitioni, ut suo loco.

Deputatorum cedula de purgatorio.

QVIA circa purgatorii veritatem Romanæ ecclesiæ fidem exprimi postulastis, in his scriptis breviter respondemus, quod si vere pœnitentes [a] in caritate decesserint antequam dignis pœnitentiæ fructibus de commissis satisfecerint & omissis, eorum animæ post mortem purgantur, & ad pœnas hujusmodi relevandas prosunt eis fidelium vivorum suffragia, missarum scilicet sacrificia, orationes, eleemosynæ, & alia pietatis officia. Illorum autem animæ, quæ post sacrum baptisma susceptum nullam omnino peccati maculam incurrerunt; illæ etiam quæ post contractam peccati maculam, vel in suis manentes corporibus, vel eisdem exutæ, prout superius dictum est, sunt purgatæ, in cælum mox recipiuntur. Illorum autem animæ, qui in mortali actuali peccato, vel cum solo originali decedunt, mox in infernum descendunt, pœnis tamen dispari bus puniendæ: & nihilo minus in die judicii omnes homines ante tribunal Christi cum suis corporibus comparebunt reddituri de factis propriis rationem.

DICENTIBVS autem illis nobis hoc non esse dogma orientalis ecclesiæ, & audire cupientibus, quibus auctoritatibus sacræ scripturæ ac sanctorum patrum, quave ratione hoc esset fundatum: nos deputati [b] juxta doctrinam beati Petri, parati reddere rationem omni petenti de ea quæ in nobis est fide, vestræ postulationi quæ principaliter de purgatorio esse videtur, hac satisfactionis responsione pro nunc satisfaciendum duximus: si autem de reliquis per nos modo dictis rationem poposceritis, illis etiam, Spiritu sancto nos instruente, cum caritate fraterna satisfacere curabimus. Declaratur primo ex veteri testamento in libro Machabæorum, ubi dicitur: *Sancta & salubris est cogitatio pro defunctis, exorare, ut a peccatis solvantur.* Sed pro defunctis qui sunt in paradiso, non opus est orare, quia nullo indigent; nec pro illis qui sunt in inferno, quia a peccatis solvi aut purgari non possunt. Sunt igitur aliqui, qui post hanc vitam mundanam a peccatis solvi aut purgari possunt. Declaratur per id quod in novo testamento salvator inquit Marci tertio: Si quis blasphemaverit in Spiritum sanctum, non remittetur ei nec in hoc sæculo, neque in futuro. Et per apostolum Paulum in prima epistola ad Corinthios capite 3. ubi tractat de ædificante supra fundamentum, quod est Christus, aurum & argentum, lapides preciosos, lignum, fenum, stipulam; & tunc subdit: *Dies enim domini declarabit, quia in igne revelabitur; & uniuscujusque opus quale fuerit, ignis probabit. Si cujus opus manserit, quod superædificavit, mercedem accipiet. Si cujus opus arserit, detrimentum patietur; ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem.* Hæc verba de igne purgante in futuro sæculo intelligi, seipsa declarant. Nam verbum illud, *salvus erit, sic tamen quasi per ignem*, de damnatis intelligi non potest, quia salvi non erunt, sed in æternum peribunt. Neque de illis intelligitur, qui sine peccato decedunt, quia de his proxime dixerat, *Si cujus opus manserit:* qui autem sine peccato moriuntur, nihil est, propter quod eos igne purgari oporteat. Restat, ut de aliis purgandis in alia vita, qui tamen salvabuntur, intelligatur. Declaratur etiam consuetudine universalis ecclesiæ, tam Latinæ quam Græcæ, quæ pro defunctis orat, & orare semper consuevit: cujus oratio profecto inutilis est, si purgatorium post mortem non ponatur: frustra enim oraret pro his qui jam sunt in gloria cælesti, vel in inferno. Auctoritate [c] sacræ Romanæ ecclesiæ doctæ & instructæ a beatis apostolis Petro & Paulo,

b collat And fuiss tator deci Lati alios Græ de h gma disp In q igitu vene tunc defer in ce mod cens drea
2. M c. 12.
1. Co
c Scil declara auctor te.

Paulo, & ab aliis sanctis pontificibus, qui innumeris fulserunt miraculis, quosque tam Græci quam Latini ut sanctos venerantur: ipsa sic semper tenuit, sic semper prædicavit, etiam tempore unionis, & continue ante præsens exortum dissidium. Declaratur hujus fidei nostræ veritas auctoritate sanctorum patrum Græcorum & Latinorum, & præsertim illorum, quos tam Latini quam Græci in universali concilio [a] receperunt, cujus verba sunt hæc: Sequimur per omnia sanctos patres & doctores ecclesiæ Athanasium, Hilarium, Basilium, Gregorium Nyssenum; Ambrosium, Augustinum, Theophilum, Ioannem Constantinopolitanum, Cyrillum, Leonem, Proculum; & suscipimus quæ de recta fide & condemnatione hæreticorum exposuerunt. Ex aliquibus ipsorum doctorum, & quibusdam aliis pauca quidem brevitatis causa referemus. In primis beatus Augustinus in homilia de igne purgatorio exponens verba illa apostoli; *Fundamentum nemo aliud potest ponere, quam id quod positum est, quod est Christus Iesus;* ita ait: Multi sunt, qui lectionem istam male intelligentes, falsa securitate se decipiunt, dum credunt, quod etsi super fundamentum Christi crimina capitalia ædificant, peccata ipsa per ignem transitorium possint purgari, & ipsi postea ad perpetuam gloriam pervenire. Intellectus iste, fratres carissimi, corrigendus est, quia ipsi se seducunt, qui sic de talibus blandiuntur. Illo enim transitorio igne, de quo dicit apostolus; *Ipse autem salvus erit; sic tamen quasi per ignem;* non capitalia, sed minuta peccata purgantur. Idem Augustinus in vigesimoprimo libro de civitate Dei, capite decimotertio: Temporarias pœnas alii in hac vita tantum, alii post mortem, alii & nunc, & tunc, verumtamen ante judicium illud severissimum novissimumque patiuntur. Et in vigesimo capite inquit: Non enim de quibusdam veraciter diceretur, quod non eis remittetur neque in hoc sæculo, neque in futuro, nisi essent, quibus etsi non in isto, tamen remittetur in futuro. Idem Augustinus in libro de cura pro mortuis gerenda: In Machabæorum libris legimus oblatum pro mortuis sacrificium: sed etsi nusquam in scripturis veteribus omnino legeretur, non parva est universæ ecclesiæ, quæ in hac consuetudine claret, auctoritas, ubi in precibus sacerdotum, quæ domino Deo ad ejus altare funduntur, locum suum habet commendatio mortuorum. Idem Augustinus in eodem libro: Non sunt prætermittendæ supplicationes pro spiritibus mortuorum, quas faciendas pro omnibus in Christiana & catholica societate defunctis, etiam tacitis nominibus eorum sub generali commemoratione suscepit ecclesia: ut quibus ad ista desunt parentes aut filii, aut quicumque cognati vel amici, ab una his exhibeantur pia matre communi. Idem Augustinus in libro de pœnitentia dicit: Purgandus est igne purgatorio ille, qui in aliud sæculum distulit fructum conversionis: his autem ignis etsi æternus non sit, miro tamen modo est gravis. Idem Augustinus in quodam sermone de mortuis, qui incipit, Omnium Christianorum spes: Itaque, inquit, orationibus ecclesiæ, & sacrificio salutari, & eleemosynis quæ pro eorum spiritibus erogantur, non est dubitandum mortuos adjuvari, ut cum eis misericorditer agatur a domino. Hoc enim a patribus traditum universa observat ecclesia, ut pro eis

A qui in corporis & sanguinis Christi communione defuncti sunt, cum ad ipsum sacrificium loco suo commemorantur, oretur. (Et infra) Non enim ambigendum est ista prodesse defunctis, qui ita vixerint ante mortem, ut possint hæc eis esse utilia post mortem. Sanctus quoque Ambrosius exponens verbum illud, *Ipse autem erit salvus:* per hoc enim dicit illum salvum futurum, sed pœnas ignis passurum, ut per ignem purgatus fiat salvus. Beatus Gregorius summus pontifex in quatto libro dialogi sui plurima exempla ac revelationes adducit, probans esse purgatorium, & inter alia inquit: Qualis hic quisque egreditur, talis in judicio præsentatur; sed

B tamen de quibusdam culpis esse ante judicium purgationis ignem, credendum est, pro eo quod veritas dicit: *Quia si quis in Spiritum sanctum blasphemias dixerit, neque in hoc sæculo, neque in futuro remittetur ei.* In qua sententia datur intelligi, quasdam culpas in futuro posse relaxari. Quod enim de uno negatur, continenter intellectu patet, quia de quibusdam conceditur. Magnus etiam sanctus Basilius in orationibus, quæ in vigilia pentecostes genu flexo dici solent, in una earum, cujus principium est, Æternaliter fluens, &c. sic pro mortuis orat: Exaudi nos deprecantes, & da requiem animabus servorum tuorum prædormientium patrum nostrorum ac fratrum, ceterorumque cognato-

C rum, omniumque in fide nobis conjunctorum. In sequenti vero oratione, cujus principium illud est, Domine omnipotens Deus pater misericordiæ, sic ait: Exaudi nos humiles supplicantes, & supplices tuos deprecantes, & da requiem animabus servorum tuorum prædormientium in loco lucido, in loco viventi, in loco refectionis, unde dolor, gemitus & mœstitia longe depulsa sunt, & statue spiritus eorum in tabernaculis justorum pacis atque remissionis. In exequiis vero mortuorum [b] sic vice defuncti salvatorem alloquitur: Imago sum tuæ ineffabilis gloriæ, quamvis feram stigmata peccatorum figmenti tui,

D domine miserere, & pietate tua me purga, patriamque desideratam largire, & iterum paradisi curiæ restitue. Gregorius Nyssenus in dialogo [c] de consolatione & statu animarum post mortem, introducit loquentem & dicentem Macrinam sororem B. Basilii & suam, post ipsius Basilii mortem. Neque enim odio aut vindictæ studio dolores infert Deus his qui male vivendo peccaverunt. (& infra) Et quemadmodum immixtam auro materiam expurgantes per ignem, non solum quod adulterinum est, igne liquefaciunt, sed purum quoque aurum necessario una cum mixto liquatur, & remanet quod purum est, adulterino consumpto: ita cum vitiositas purgatorio igne assumitur, necesse est ut anima quæ cum vitiositate est unita, in igne sit, donec

E insita omnis adulterina materia atque commixtio auferatur igne consumpta. Idem Gregorius in libro quem de his qui dormiunt, scripsit, sic inquit: [11] Donec igitur potestas manet in natura, ut evitetur malum, hoc adinvenit divina sapientia concilium, ut hominem sineret in his quæ vellet, ut gustatis quæ concupierat malis, expertusque ex quibus commutasset, sponte ad priorem beatitudinem ac desideranter accurreret, vitiosum atque omne irrationabile veluti grave pondus excutiens, sive in vita præsenti summa intentione ac sapientia expurgatus, sive post hujus vitæ per ignis purgatorii expiationem.

Hujus

COLLATIO VICESIMA-SECUNDA.

1. Cor. cap. 3.

Matth. 12.

b Habetur in Euchol.

c Alias, de anima & resurrectione, ultra medium.

COLLATIO VIGESIMASECVNDA.

Hujus etiam purgatorii, de quo nunc nobis est sermo, testis est etiam beatus Dionysius in capite 7. ecclesiasticæ hierarchiæ, ubi de oratione loquens, quam hierarcha super eo qui dormit, facit, ita dicit: Postea procedens divinus hierarcha orationem sanctam facit super eo qui dormit. (& infra) Oratione quidem precatur hierarcha divinam bonitatem, ut dimittat ei qui dormit, omnia quæ per humanam fragilitatem peccavit, & deducat ipsum in lucem & regionem viventium, in sinus Abrahæ, Isaac & Iacob, unde aufugit dolor, tristitia & gemitus. Accedat & sanctus Epiphanius. Contra "Arium blasphemantem [a], ac inter cetera dicentem, non prodesse defunctis viventium preces, ita inquit: Denique quod defunctorum recitamus nomina, quid eo utilius potuit fieri, quid eo opportunius & mirabilius, quam si credamus, qui hic stamus, eos qui hinc defuncti sunt, vivere, neque eorum interiisse substantiam, sed esse eos & apud dominum vivere, ut religiosum dogma prædicetur, quo qui pro fratribus precantur, bene de illis sperare constat, quasi peregre profectis. Nam & justorum memoriam facimus, & peccatorum: peccatorum quidem, ut iis a domino misericordiam imploremus. Consonat prædictis Damascenus in quodam sermone de suffragiis mortuorum dicens: Mysteriorum conscii discipuli salvatoris & sacri apostoli, in tremendis & vivificis mysteriis memoriam fieri eorum qui fideliter dormierunt, sanxerunt. Quem refert beatus Thomas in 4. sentent. distinct. 45. [b] in primo art. septimo declaratur præfata veritas ratione divinæ justitiæ, quæ nihil inordinate factum impunitum relinquit, & quæ juxta mensuram delicti, ut inquit scriptura, [c] constituit plagarum modum. Cum ergo pro quolibet peccato homo certam mereatur pœnam, si hanc in isto sæculo non solvit, exigit divinæ justitiæ ordo, ut in futuro satisfaciat; alioquin impunitus remaneret: sed si quis contritus decedat, hujusmodi pœnam non satisfaciet in inferno, juxta illud [d]: *Peccator in quacumque hora ingemuerit, vita vivet, & non morietur.* quod de vita æternali intelligere oportet. In cælo autem pœnam peccatorum non solvet, quia repugnat munditiæ cælesti: domus enim est gaudii, non luctus. Restat igitur, ut præter paradisum & infernum aliquis alius assignetur locus, in quo hujusmodi exerceatur purgatio: qua facta cum desinit esse pollutus & inquinatus, mundusque efficiatur, ad Deum videndum & fruendum confestim evolat.

" Aerium scribi debuit.
a Adversus hæres. 57. alias 77. num. 7.
b Quæst. 2.
c *Deut.* 25.
d *Ezech.* 33. Sic a doctoribus passim citatur hic locus & intelligitur de gemitu contritionis. Ceterum juxta vulgatam & LXX legitur, *In quacumque die conversus fuerit ab impietate sua.*

AND. Hæc fuere quæ de purgatorio prodita sunt, diebus certis adinvicem discussa, & Græci cum Latinis patribus in hanc cedulam convenere.

Si vere pœnitentes in Dei caritate decesserint, antequam dignis pœnitentiæ fructibus de commissis satisfecerint & de omissis, eorum animas pœnis purgatoriis post mortem purgari, & ad pœnas hujusmodi relevandas prodesse eis fidelium vivorum suffragia, missarum scilicet sacrificia, orationes & eleemosynas, & alia pietatis officia, quæ a fidelibus fieri consueverunt, secundum ecclesiæ instituta; illorumque animas, qui post sacrum baptisma susceptum nullam omnino peccati maculam incurrerunt, illas etiam quæ post contractam peccati maculam, vel in suis corporibus, vel eisdem exutæ, prout superius dictum est, sunt purgatæ, in cælum mox recipi, & intueri clare ipsum Deum trinum & unum, sicuti est, licet alius alio perfectius: illorum autem animas, qui in mortali actuali peccato, vel solo originali decedunt, mox in infernum descendere; pœnis tamen disparibus puniendas.

Describitur in cedulis, licitam fuisse additionem, Filioque; & corpus Christi sive in azymo, sive in fermentato pane triticeo veraciter confici. Item summum pontificem esse totius ecclesiæ caput, & de ordine patriarcharum.

AND. Et quia circa primatum & consecrationem sanctissimi corporis domini nostri Iesu Christi supererant dubia; & quia quæstio, an licuerit Romanæ ecclesiæ addere symbolo, in suspenso remanserat, Latini patres cedulas has Græcis exhibuere. Prima hujus continentiæ fuerat.

Diffinimus insuper, explanationem verborum illorum, Filioque, veritatis declarandæ gratia, imminente tunc temporis necessitate, licite & rationabiliter symbolo fuisse appositam. Alia vero hoc modo erat.

Item in azymo, sive fermentato pane triticeo corpus domini veraciter confici; sacerdotes quoque in altero ipsum domini corpus conficere debere, juxta suæ Latinæ vel orientalis ecclesiæ consuetudinem.

Item diffinimus, sanctam apostolicam sedem, & Romanum pontificem successorem esse beati Petri verticis apostolorum, & verum Christi vicarium, & totius ecclesiæ caput, & omnium Christianorum patrem & doctorem existere, & in universum orbem tenere primatum, & ipsi in beato Petro pascendi, regendi & gubernandi universalem ecclesiam a domino nostro Iesu Christo plenam potestatem traditam esse, quemadmodum etiam in gestis œcumenicorum conciliorum, & in sacris canonibus continetur.

Renovando insuper etiam ordinem traditum a canonibus ceterorum venerabilium patriarcharum [e], ut patriarcha Constantinopolitanus secundus sit post summum papam Romanum; tertius vero Alexandrinus, quartus vero Antiochenus, & quintus Hierosolymitanus, salvis videlicet privilegiis & juribus eorum.

e Hæc alia omnia continentur cedula probantur infra.

Quibus exhibitis, quia Græci nondum aliqua super his ultimis conclusionibus a nostris senserant, petiere, ut aliqua super his audirent: deputataque exitit dies, quo die summo pontifice, imperatore Græcorum, ceterisque orientalis occidentalisve ecclesiæ patribus præsentibus, deputati fuere duo, qui super his Romanæ ecclesiæ præcepta brevi sermone differerent, Provincialis videlicet, & dominus de Turrecremata, ambo prædicatores fratres.

ANDREAS. Venit Provincialis, & dominus de Turrecremata; & incepit Provincialis hoc modo.

PROV. De mandato sanctitatis vestræ, pater beatissime, & benedictione, quia jubet sanctitas vestra circa materiam articuli primatus ut dicam aliqua propter terminos & verba propoposita in cedula nostra, ut veritas domino imperatori pateat, & alii patres ecclesiæ orientalis manifeste intelligant, quod omnia illa verba sunt bene

bene fundata in sanctis doctoribus ab ecclesia approbatis, secundum ordinem illorum verborum, brevibus pertransibo. Sic in fine cedulæ dicebatur: Item similiter diffinimus sanctam sedem apostolicam, & Romanum pontificem successorem Petri. Ista est prima conditio quæ attribuitur Romano pontifici, quia est successor Petri: & quod sibi succedat eadem auctoritate & potestate, sic ostendimus. Nam in septima synodo œcumenica, prout recitatur in secunda actione illius synodi, sanctissimus [11] Hadrianus papa scribens Constantino & Irenæ, & toti concilio [a], in ea decretali epistola, ubi inducit plures auctoritates pro veneratione imaginum, inter cetera de beato Petro sic ait: Nam ipse princeps apostolorum beatus Petrus, qui primitus apostolicæ sedi præsedit, sui apostolatus principatum, ac pastoralis curæ, successoribus suis qui in sua sanctissima sede perenniter sessuri sunt, dereliquit, quibus auctoritatis potestatem, quemadmodum a salvatore nostro domino Deo ei concessa est, ipse quoque contulit, ac tradidit divino jussu successoribus suis. Ex quibus verbis evidentissime constat Romanum pontificem in eadem potestate Petro succedere, quam & Petrus a salvatore nostro habuit: & quia multæ alienæ auctoritates circa hoc possent adduci, & in probandis reliquis particulis adducentur, venio ad aliam partem. Sequitur in cedula, Et vicarium Iesu Christi. Hæc particula in se non habet difficultatem, quia clarum est, quod ille dicitur vicarius, qui super aliqua recipit vices ejus. Quod Petrus remanserit vice Christi in terris, patet ex euangeliis. Nam Christus fundavit ecclesiam super Petrum, quæ super se fundata erat, eique contulit claves universaliter & generaliter, cum dixit: *Tibi dabo claves regni cælorum*: neminem excepit de toto mundo. Ex quo sequitur, quod ipse potest omnes ligare, & a nemine ligari. Cum ergo vices Christi habeat in terris, sequitur quod est vicarius. & cum Romanus pontifex succedat in eadem potestate, ut probatum est, sequitur quod est vicarius Christi. Ideo dicunt sancti doctores, quod Christus Petrum principem apostolorum constituit, ut ecclesia ipsa unum principalem Christi haberet vicarium, ad quem universa membra recurrerent, si forte inter se dissentirent. Quod si diversa capita essent, unitatis vinculum rumperetur. Sequitur in cedula, totius ecclesiæ caput, omnium Christianorum patrem & magistrum existere. Quod sit caput, ita ostenditur, & primo ex ipsa VII. synodo, [b] ubi dicitur in epistola Hadriani ad ipsum Tarasium, quod ipse omnium ecclesiarum caput existit. Et probatur ex quarta synodo Calchedonensi in principio synodi, cum Paschasius [c] & Lucentius aperirent mandatum eorum, dixerunt: Leo episcopus omnium ecclesiarum. Item in epistola orbiculari, quam totum concilium Calchedonense misit ad papam Leonem, in qua petebant confirmationem eorum quæ facta fuerant in concilio Calchedonensi, inter cetera de beato Leone ita [d] dicunt: Dominicam agnitionem, quam nobis dominus salvator contulit ad salutem, ut catenam auream venientem usque ad nos conservasti, vocis beati Petri omnibus interpres constitutus, quibus tu ut caput membris præpositus præeras, per eos qui tuam continebant vicem, rectum [12] consilium demonstrans. Item circa finem ipsius epistolæ ita dicunt: Rogamus igitur, & tuis decretis honora nostrum judicium, & ut nos consensum bonum capiti contulimus, ita & caput filiis, quod decet, adimpleat. Multæ sunt aliæ auctoritates & plura testimonia sanctorum, quibus hoc idem probari potest: sed brevitatis causa, cum hæc probatio concludat, ad alia venio: ex qua auctoritate etiam probatum constat manifeste, quod universalis ecclesia quomodocumque consideretur, sive sit congregata, vel non, habet rationem membrorum respectu Romani pontificis, & semper Romanus pontifex præponitur ut caput membris. Quod sit omnium Christianorum pater, patet ex Calchedonensi concilio. Nam circa finem quinti actus, cum debebat diffinitio concludi, cum magnificentissimi judices instarent pro parte Marciani imperatoris, ut additio [e] fieret secundum sententiam Leonis papæ, omnes episcopi synodi clamarunt, acceptare quod dixerant judices [f], & quod juxta omnium nostrum patris Leonis sententiam terminatam hoc tenemus, & credimus, quod patris omnium Leonis confessio habet. Et sic habetur, quod si erat pater omnium existentium in Calchedonensi concilio, quod sit pater omnium, quia ibidem omnes Christiani repræsentabantur. Sequitur in cedula, Atque eidem [g].

COLLATIO VIGESIMA-SECUNDA.

AND. Interposuit cardinalis sancti Angeli, quod Chrysostomus super Ioannem vigesimonono capite, super verbo, *Sequere me*, dicit sic: Si autem quis dicat, quomodo Iacobus accepit solus Hierosolymam, dicam quod istum Petrum orbis ordinavit doctorem. Et in epistola Agathonis synodica recitata in sexto concilio [h] dicitur, quod præcepto Dei habet papa imbuere & instruere populum Christianum: & in eadem auctoritate Ioannis Chrysostomi sequitur, quod magna prædixit dominus, & orbem Petro commisit, & martyrium prædixit.

PROV. Quod ipse sit doctor totius fidei Christianæ, ostenditur ex epistola beatissimi Athanasii synodica, quam scripsit beatissimo Felici papæ, dicens sic inter cetera: Tu profanarum hæresum atque omnium imperitorum depositor, ut princeps & doctor & caput omnis orthodoxæ doctrinæ & immaculatæ fidei existis. Cum omnes Christiani in fide conveniant & convenire debeant, ipse ponitur doctor immaculatæ fidei propter privilegium concessum Petro. Sequitur in cedula: Atque ipsi in beato Petro principe apostolorum.

CARD. Omisistis, in orbemque omnem tenere primatum.

PROV. Verum est, & hoc ostenditur. Nam in epistola Hadriani ad Tarasium patriarcham Constantinopolitanum inter cetera, ut patet in septimæ synodi actione secunda, sic dicitur: Sedes beati Petri in omnem terrarum orbem primatum tenens refulget, & caput omnium ecclesiarum Christi existit. Item sanctus Anacletus papa ordinatus presbyter a sancto Petro, in tertia sua decretali epistola, quam omnibus episcopis scripsit, inter cetera sic dicit: Sacrosancta Romana ecclesia non ab apostolis, sed ab ipso domino salvatore nostro primatum obtinuit, sicut ipse Petro dixit: *Tu es Petrus, & super hanc petram*, &c. Matth. 16.
Ex quo patet, quod sedes Petri & Romana ecclesia dicitur habere primatum ratione Petri, quia

[e] Duas scilicet naturas esse in Christo inconfuse & inseparabiliter.

[f] Iudicum verba hæc fuere: Ergo addite diffinitioni secundum judicium patris nostri Leonis.

[g] Provinc. transibat ad probationē verborum cedulæ & ipsi in beato Petro pascendi, &c. & omittebat probationem verborum Christianorum dominorum, &c. Ideo cardin. supplet.

[h] Act. 4.

COLLATIO VIGESIMA-SECVNDA.

quia per hoc quod dixit, *Tu es Petrus*, &c. omnis A potestas derivatur in sedem apostolicam per successionem sedentium in ea. Hoc idem sanctus Iulius papa scribens omnibus orientalibus episcopis, ita inter cetera dicit [a]: Dudum a sanctis apostolis successoribusque eorum in antiquis decretis statutum est, & sancta apostolica ecclesia tenet (& loquitur de synodo Nicæna, cum ipse fuerit secundus a Silvestro [b] papa) non deberi concilia celebrari absque sententia Romani pontificis, neque episcopos damnari, quoniam sanctam Romanam ecclesiam omnium ecclesiarum primatum habere voluerunt, ut dominus ait: unde omnibus ecclesiis prælata est. Multæ aliæ sunt auctoritates, sed causa brevitatis hæ sufficiant. Sequitur in cedula (atque eidem sedi, B & Romano pontifici in beato principe apostolorum, pascendi, regendi & gubernandi universalem ecclesiam, plenariam traditam esse potestatem.) Et quia primus punctus est, pascendi, hoc probatur verbis euangelii ita clare, ut non egeat probatione. Nam cum actus pascendi sit actus pastoris, cum Petro fuit dictum, *Pasce oves meas*, absolute factus est pastor omnium ovium: & non distinguens has oves & alias, intelligitur universas ei esse commissas. Cum ergo & apostoli sint oves Christi, nullus est, qui insignitus nomine Christiano possit dicere, quod non sit constitutus sub prælatura Romani pontificis: & ut sequamur formam, volo probare duobus testimoniis. Beatus Hadrianus C in epistola [c] ad Tarasium sic ait: Vnde & idem beatus Petrus voce domini pascens ecclesiam, nil dissolutum reliquit, sed tenuit semper & retinet principatum. Cum dicat, Nil dissolutum [d] reliquit, sequitur, quod sub ejus cura omnes includere voluit. Item in sexta synodo in epistola Agathonis papæ, quam Constantinopolim destinavit [e], in qua tomum fidei scripsit contra errorem eorum qui dicebant unam voluntatem & operationem in Christo, in ea ponit multa dicta sanctorum, quæ extensis manibus a tota synodo cum multa veneratione suscepta est; inter cetera sic dicit: Adnitente præsidio beati Petri apostoli, qui D spirituales oves ecclesiæ ab ipso redemptore omnium æterna dispositione pascendas suscepit, hæc apostolica ejus ecclesia nunquam ad aliquam erroris partem deviavit, cujus auctoritatis sanctionem, utpote apostolorum omnium principis, semper catholica Christi ecclesia & omnes universales synodi amplexæ sunt, omnesque venerabiles patres apostolicam ejus doctrinam amplexi. (& infra.) Hæc est spiritualis mater vestri imperii apostolica ecclesia, quæ per Dei omnipotentis gratiam a tramite apostolicæ veritatis nunquam errabunda succubuit, sed ut a principio Christianæ fidei percepit ab E apostolorum Christi principibus, illibata fine tenus manet, secundum ipsius salvatoris pollicitationem, quam suorum apostolorum principi in sacris euangeliis fassus est, dicens: *Petre, Petre, ecce satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum: ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua; & tu conversus confirma fratres tuos.* Consideret tua clementia, quod ipse dominus, cujus fides est, qui fidem Petri non defecturam promisit, confirmare eum fratres suos admonuit: quod apostolicos pontifices meæ exiguitatis prædecessores confidenter fecisse semper, cunctis est cognitum. Et in hac auctoritate tria manifeste asseruntur. Primo, quod pascere omnes oves sit commissum Petro & successoribus suis. Secundo, quod sedes apostolica nunquam in aliqua erroris parte depressa est, sed semper mansit immaculata in fide. Tertio, quod tanta est ejus auctoritas, quod universalis ecclesia & universæ synodi semper fideliter secutæ sunt, & patres catholici semper susceperunt ejus apostolicam doctrinam, & quod illa verba (ut non deficiat fides tua) intelliguntur de sede apostolica, & quod sit immunis ab hæresi, atque confirmationem omnium fratrum titubantium in fide ad ipsam sedem & Romanum pontificem pertinere. Sequitur in particula, pascendi, [14] convocandi. Quod actus hic spectet ad Romanum pontificem, probatur etiam ex illa epistola orbiculari, quam patres Calchedonensis [f] concilii scripserunt ad Leonem papam, in qua sic dicunt, loquentes de Dioscoro & de malis per eum factis: Super hæc omnia, & furorem suum contra eum qui custodiam vineæ suscepit, dicimus de sanctitate vestra, excommunicationem excogitavit, qui corpus ecclesiæ adunare festinavit. Si ergo Leo, qui erat successor Petri, habebat adunare corpus ecclesiæ, ergo convenienter ponitur convocandi. Sequitur verbum, regendi. Ista particula satis constat ex dictis, quia si est princeps, si est caput, si est rector; ergo habet regere, quia ad pastorem spectat regere oves. Et brevitatis causa unum testimonium deduco Anacleti papæ, qui [g] in epistola sic dicit: apostolica sedes caput ecclesiæ, ut præfatum est, a domino & non ab alio instituta: & sicut cardine ostium regitur, sic hujus sanctæ sedis apostolicæ auctoritate omnes ecclesiæ, domino disponente, reguntur. Et Leo papa in sermone suæ consecrationis [h] sic dicit de hoc regimine: De toto mundo unus Petrus eligitur, qui & universarum gentium vocationi, & omnibus apostolis, cunctisque ecclesiæ patribus præponatur, ut quamvis in Christi ecclesia multi sacerdotes sint, multique pastores, omnes tamen Petrus regat, quos principaliter regit Christus. Magnum & mirabile, dilectissimi, huic viro consortium potentiæ suæ tribuit divina dignatio, & si quid cum eo commune ceteris voluit esse principibus, nunquam nisi per ipsum dedit, quidquid aliis non negavit. Sequitur particula, gubernandi. Quod hoc spectet ad Romanum pontificem, probo testimonio Leonis in alio sermone [i], ubi sic dicit: Soliditas illius fidei quæ in apostolorum principe est laudata, perpetua est: & sicut permanet quod in Christo Petrus credidit, ita manet quod in Petro Christus instituit. Et infra. Manet ergo dispositio veritatis, & beatus Petrus in accepta fortitudine perseverans, suscepta ecclesiæ gubernacula non reliquit. Et sic accepto gubernaculo per Petrum, & Romano pontifici ejus successori actus gubernationis verissime competit. Sequitur (plenam potestatem traditam) quod hoc sit, apparet verbo salvatoris Matth. 16. quoad omnes casus indiffinite & universaliter, cum dixit: *Tibi dabo claves; & quodcumque ligaveris.* Quod etiam sit plena quoad territoria & omnia supposita, apparet ex illo: *Pasce oves meas.* Ex quo nullum suppositum excipitur, & uno testimonio deduco. Nam beatissimus Leo in sermone allegato ita sequitur [k]: Sic enim præ ceteris Petrus ordinatus est, ut dum petra dicitur, dum fundamentum pronuntiatur,

a Epist. 1. tom I. concil. Colonens. impress. in Iulio, quam iterum refert infra Provinc.

b Cujus tēpore celebrata fuit synod. Nic. & sic Iulius habebat plenam notitiam canonum synod. Nic. de quibus supra diximus.

Ioan. 21.

c Paulo supra citata.

d Id est nullam ovem liberam abire permisit, sed omnes sub ejus cura inclusit.

e Sexta synodus act. 4. Cōstant. Heracl. & Tiberio Augustis incipit, Consideranti.

Luc. 22.

AN. CHR. 14

f In cōcil. ched. 3. cap. hoc in infra

g Epi

h Serm

i Serm

Ioan.

k Serm

nunciatur, dum regni cælorum janitor constituitur, dum ligandorum solvendorumque arbiter, mansura etiam in cælis judiciorum suorum definitione præficitur, qualis ipsi cum Christo esset societas per ipsa appellationum ejus mysteria nosceremus, qui nunc plenius & potentius ea quæ sibi commissa sunt, peragit, & omnes partes officiorum atque curarum in ipso, per quem est glorificatus, exequitur. Si quid ergo a nobis recte agitur recteque discernitur, illius est operum atque meritorum, cujus in sede sua vivit potestas, & excellit auctoritas. Si ergo in sede apostolica sedet potestas, apparet quod est super omnes ecclesias. Et hæc sufficiant quoad declarationem verborum.

B CARD. Lectis epistolis Hadriani, legati sedis apostolicæ in synodo [a] dixerunt: Dicat synodus, si admittit epistolas patris senioris Romani pontificis. Responderunt: Sequimur, & admittimus literas. Deinde nominati 330. episcopi, qui in synodo erant, approbant dictas epistolas Hadriani papæ, quæ non fuerunt solum Hadriani, sed synodicæ orientalium, quoniam in illis est diffinitio universalis concilii: & ita de epistolis Agathonis, quæ fuerunt approbatæ in sexta synodo.

PAPA. Dicatis.

AND. Incepit dominus de Turrecremata, qui secundus erat dispositus ad loquendum, hoc modo.

Ioannes de Turrecremata demonstrat confici eucharistiæ sacramentum, sive in azymo, sive in fermentato; affirmans verius esse, Christum dominum consecrasse in azymo. Item verbis salvatoris tanquam forma, & non aliis fieri transsubstantiationem.

TVRRECR. IVSSU & ordinatione sanctitatis vestræ, pater beatissime, dicam aliqua cum benedictione sanctitatis vestræ. De duabus particulis locuturus, quæ respiciunt sacramentum sacratissimæ eucharistiæ; paucissimis agam, quia omnia quæ dicturus sum, ita puto clarissima omnibus catholicis Christianis, ut non expediat abundare sermone. Prima particula est, quod in azymo conficitur sacramentum, & in fermentato. In eucharistia duo sunt consideranda. Primum est materia, secundum est forma consecrationis: & de istis duobus duæ sunt particulæ situatæ in præsenti cedula. Prima particula respicit materiam, cum dicit in azymo pane, sive in fermentato. In hac particula duo sunt consideranda. Primum id quod est necessarium. Secundum quod est conveniens, sive rationabile: quoniam est necessarium in materia hujus sacramenti, quod panis sit de frumento. Quod autem sit azymus vel fermentatus, non est de necessitate sacramenti, sed in utroque potest consecrari: & ideo dicitur in cedula, Sive in azymo, sive in fermentato. Ideo beatus Gregorius loquitur in regesto, quod Romana ecclesia effert azymos, quia corpus sumpsit purissimum ex virgine: aliquæ autem ecclesiæ offerunt fermentatum, quia verbum carne indutum sicut fermentum unitur farinæ. Et circa primum considerandum, quodde necessitate sacramenti non est, quod sit in azymo, vel in fermentato. Secundo consideranda est convenientia, sive rationabilitas: & secundum hoc dicimus, quod ma-

A jori convenientia, sive rationabilitate conficitur in azymo, quam in fermentato: & ideo hanc consuetudinem tenuit & observavit sancta Romana ecclesia. Hæc convenientia colligitur ex tribus. Primo ex institutione vel practica Christi, quia Christus legitur in azymo confecisse: quod ex quatuor ostendam. Ista quatuor sunt quatuor auctoritates sacri euangelii. Prima est, quam habet Matthæus 16. capite, ubi dicitur: *Prima die azymorum accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Vbi vis paremus tibi pascha?* Sed in die azymorum non fiebat fermentum in domibus Hebræorum. Ita habet lex Exodi 12. capite, ubi dicitur, quod in die azymorum non sit fermentum in domibus. Secunda auctoritas est Marci euangelistæ capite 14. ubi dicitur sic: *Prima autem die azymorum, cum Iudæi pascha immolabant, dicunt discipuli ad Iesum: Vbi vis paremus tibi, ut manduces pascha?* Ex hac infertur prout ex prima. Tertia auctoritas est Lucæ 22. ubi pariter loquitur: *Venit autem dies azymorum, in quo necesse erat occidi pascha: & misit duos, scilicet Petrum & Ioannem, dicens: Euntes parate, ut manducemus pascha.* Sed dies in qua erat necesse occidi pascha, erat luna 14. in qua cum azymis panibus agnus erat manducandus. Ergo manifeste sequitur, quod Christus in sua cœna pane azymo usus est, & in eodem confecit quem comedit. Ergo sequitur, quod C in pane azymo confecit hoc sanctissimum sacramentum. Quarta auctoritas est Matthæi 5. *Non veni solvere legem, sed adimplere.* Sed lex singularissima veteris legis fuit, quod agnus paschalis comederetur cum pane azymo, ut clare apparet capite 12. libri Exodi. Ergo sequitur, quod Christus qui legem implevit usque ad mortem, in azymis confecerit. Nec dicendum, nec a quocumque fideli credendum, quod beatus euangelista Ioannes sit [15] contrarius tribus euangelistis: absit hoc ab omni corde Christiano, quod in sacra scriptura ponatur falsum: & inconvenientissimum esset dicere, quod discipuli Christi, quibus ait; *Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus sanctus qui loquitur in vobis*; inveniantur Matth. 10.
D contraria dixisse in materia salvatoris. Est ergo dicendum, quod in eodem sensu & sententia euangelistæ loquuntur, & solum ad aliquam vocis differentiam referendum sit, si aliqua videatur differentia, quæ tamen nulla est, cum ex intelligentia dicentis sumenda sit virtus sermonis. Est ergo sciendum pro concordia euangelistarum, quod dies festus, quem beatus Ioannes dixit, erat luna 15. & est notandum, quod consuetudo erat legis antiquæ, quod in solennitatibus computabatur a vespera ad vesperas diei festi. Igitur vespera decimæquartæ lunæ, in qua Christus comedit agnum & confecit sacramentum, computabatur cum die festo. Quando ergo dicit, *Ante diem festum*, hoc modo intelligenda E est intelligentia Ioannis cum aliis; quod beatus Ioannes vesperam, in qua fiebat cœna, dixit quod erat ante diem festum, propter distinctionem dierum naturalium. Alii vero euangelistæ eamdem vesperam vocant primam diem azymorum, propter ritum Iudaicæ solennitatis, qui diem festum a vesperis sumunt: & ita patet, quod nulla est diversitas, nulla contrarietas inter hos doctores ecclesiæ & organa Spiritus sancti. Hæc videntur mihi sufficere, nisi quis aliqua diceret contraria, quibus paratus sum respondere: ego enim, ut dixi, paucis contentus sum.

COLLATIO VIGESIMA SECUNDA.

COLLATIO VIGESIMA-SECVNDA.

Consequenter venio ad particulam, ubi tangitur forma consecrationis, ubi dicitur sic in cedula, quod verba salvatoris in confectione ✝ prolata, &c. Pauca dicam, quia neminem credo virum sapientem, qui non debeat suscipere hæc verba plena fide. Tangam auctoritatem ad probandum, quod per sola verba salvatoris conficiatur corpus Christi. Prima auctoritas est beatissimi Chrysostomi in sermone de proditione, post multa verba sic dicit [a]: Non est homo, qui proposita munera facit corpus, sed qui pro nobis crucifixus est Christus, figuram adimplens: adstat sacerdos verba proferens, sed virtus & gratia est Christus. *Hoc est corpus meum*, inquit. Hoc verbum proposita munera transmutat: & sicut vox illa quæ dixit, *Crescite & multiplicamini, & replete terram*, &c. semel quidem dicta per omne tempus fit, opere nostram naturam corroborans ad procreationem filiorum: ita & vox, *Hoc est corpus meum*: gratia vero & potentia Dei est, quæ omnia operatur. Secunda est auctoritas Damasceni Græci sapientis viri, qui in quarto sententiarum suarum dicit, quod sola operatione Spiritus sancti ex pane fit caro Christi. Si ergo sola operatione Spiritus formæ sacramentales sunt operativæ, ergo solius Dei verbum potest hoc facere. Item ad hoc videtur facere, quod Dionysius Græcus ponit in fine ecclesiasticæ hierarchiæ, qui dicit, in consummativis formis sacramentorum virtutes operativas esse ex Deo. Quarta est auctoritas beatissimi Ambrosii in utraque ecclesia clarissimi, qui in libro de sacramentis [b] ita loquitur: Panis in altari usitatus est ante verba sacramentorum; ubi accedit consecratio, ex pane fit caro Christi. Et infra quærens cujus verbis & sermonibus fit consecratio, respondet, quod domini nostri Iesu Christi. Nam, inquit, per reliqua verba quæ dicuntur, laus Deo offertur. Oratione petitur pro populo, pro regibus, pro ceteris: ubi autem sacramentum conficitur, non sermonibus suis utitur sacerdos, sed sermonibus Iesu Christi. Hæc Ambrosius. Item beatissimus Augustinus in libro de Trinitate sic inquit: Non omnis panis, sed qui accipit benedictionem Christi, corpus Christi efficitur. Nunc venio ad aliquas rationes, quæ videntur dare convenientiam cedulæ nostræ. Illius verbis sacramentum conficitur, cujus virtute panis transubstantiatur in corpus Christi. Ista propositio est manifesta verbis beatissimi Dionysii, qui, ut supra jam tetigi, dicit quod in verbis sacramentorum sunt virtutes operativæ: sed impossibile est, quod virtute cujuscumque creaturæ fiat transubstantiatio de pane in corpus Christi: igitur impossibile est, quod ex aliis verbis quam salvatoris fiat transubstantiatio. Secundo arguo sic. Christus instituit hoc sacramentum aut perfectum, aut imperfectum: non est autem dicendum, quod imperfectum fecerit, Deuteronomii 32. *Dei perfecta sunt opera*: perfectio autem consistit in materia & forma: ergo Christus conficiendo sacramentum dedit perfectam materiam & perfectam formam. Ulterius forma verborum perficit sacramentum, sicut dicimus in naturalibus, quod forma perficit materiam; ita forma sacramentalis cadens super debita materia, perficit sacramentum. Unde beatus Augustinus dicit, quod forma verborum accedit ad elementum, & perficitur sacramentum: sed verba nullius sancti

a Homil. de proditione Iudæ, quem locum vide etiam apud Arcudiũ in concordia ecclesiæ orientalis & occidẽtalis lib 3. cap. 31.
Luc. 22.
Gen. 1.

b Lib. 4. de sacram. cap. 4. Tom. IV

A possunt hoc facere, sed Christi solum: ergo sequitur de necessitate, quod in solius verbis salvatoris perficiatur sacramentum. Quarto ita arguo. Christus & apostoli qua forma usi sunt in hoc sacramento? Clarum est quod non verbis in orationibus Basilii, sed verbis Christi, qui hanc imitationem & exemplum reliquit. Ergo solius salvatoris verbis nos debemus uti. Item quinto sic arguo. Unitas ecclesiæ necessario fundatur in unitate fidei & unitate sacramentorum, in iis quæ sunt de substantia sacramenti. Hanc non potest mutare ecclesia, nec totus mundus, nisi dominus mandaret: ergo necesse est, ut omnes fideles conveniant in hoc sacramento, quod est consummativum omnium B sacramentorum, ut dicit Dionysius. Ergo necessarium est, quod eadem verba substantialia sint apud omnes, quoniam addens aliqua ad verba Christi tamquam de substantia consecrationis, jam mutat speciem formæ ecclesiæ: & sicut unitas addita numero mutat speciem numeri, ita quælibet additio, si dicatur quod est de substantia formæ, facit mutationem formæ; & sic non erit unitas in sacramento. Notanter dico de substantia, quia varietas in aliquibus verbis, quæ non creduntur de substantia, non diceretur scindere unitatem sacramentorum. Sic est de forma baptismi inter nos & vos, quia quidquid est de substantia baptismi, vos & nos habemus. Ita necesse est, ut in nostra cedula, si C debeat dari doctrina omnibus fidelibus, & maxime simplicibus qui possent dubitare, an alia verba sanctorum quæ apponuntur, sint verba de substantia consecrationis, vel non, quod ponatur hoc, quod verbis salvatoris fit consecratio. nec aliquis debet moveri per hoc, quod quis dicit, quod missale est scriptum manu magni sancti. Aliud est dicere, hoc missale est unius sancti; & aliud, quod sanctus dicit, quod omnibus contentis in hoc missali conficiatur corpus Christi. Non est credendum beatum Basilium, nec alium doctorem dixisse, quod aliis verbis quam Christi conficiatur corpus, quantumcumque sunt multæ orationes & preces ibi. Hoc pro nunc sufficiat.

D AND. His dictis, papa his verbis usus est.

Summus pontifex hortatur Græcos ad unionem.

PAPA. AUDIVISTIS quæ dicta sunt ad complacentiam vestram, vobis morem gerendo, non autem ut credamus, vos omnes non ea tenere, ut nos, specialiter in consecratione corporis domini nostri Iesu Christi, quod perficitur verbis Christi. Nec est credendum, quod aliquis doctor possit dare formam ex verbis suis confectioni corporis Christi. Viri sanctissimi [c] non aliter crediderunt quam E alii, qui omnes tenuerunt, quod solis verbis domini conficeretur: nec propter hoc ponitur in illa cedula, ut credamus, id vos non credere, sed propter rusticos. Materiam azymorum audistis, sicut dictum est: non negamus etiam in fermentato posse confici; & quamvis multi orientales faciant in fermentato, & aliqui in azymis, ecclesia Romana facit in azymis: nec dubitamus, quod dominus noster Iesus Christus sicut nos concordavit in materia processionis, quod convenimus etiam in ista. Ad perfectionem igitur hujus operis videtur necessarium, ut super illis quatuor articulis fiat diffinitio, scilicet

An. Chr. 143[…]

Num. V[…]

c Qui s[…] cet com[…] fuerũt o[…] tiones p[…] cedentes subseque[…] tes conse[…] crationis verba.

scilicet de processione Spiritus sancti, de azymo & fermentato, de primatu Romani pontificis, de materia purgatorii: & quia inducta est materia additionis, licet suffecisset solum discuti veritatem, & diu in Ferraria de hoc disputatum est, an illa verba, Filioque, essent [a] addita, & si licuerit. In omnibus disputationibus introduxistis excõmunicationem super ecclesiã Romanam propter additionem: & licet multa fuerunt clare responsa, & ultimo per cardinalem sanctæ Sabinæ; visum est, quod illa verba fuerint per viam declarationis adjecta, & justum propter hoc ad perfectionem sanctæ unionis videtur, ut fiat diffinitio, quod licite fuerit factum, & servatur honor per hoc Romanæ ecclesiæ, & servatur honor vester. Et ideo rogamus caritates vestras, ut hanc cedulam cum omni caritate factam placeat acceptare, quia in his non debet attendi nisi honor Christi; & causabit gratiam & concordiam & salutem omnium animarum Christianorum, & speramus per ista, quod dominus noster Iesus Christus dabit voluntatem Christianis, ut relevent illos Christianos qui diu ab infidelibus fuerunt oppressi. Ex hac cedula fiet sessio, & postea cum Dei gratia possumus suam excellentiam [b] expedire. Dedimus cedulam Russiæ, Nicæno & Mitylenensi, qui eam retinuerunt: si est publicata omnibus, placet: si non, faciemus omnibus publicari: & ea visa, speramus quod omnes erunt contentissimi & in eadem opinione nobiscum; & intendimus in omnibus conservare honorem vestrum, sicut nostrum.

AND. Imperator annuit prælatis & nobilibus, ut ad eum accederent, & adinvicem collocuti sunt diu: deinde imperator.

IMPER. Beatissime pater, audivimus quæ dicta sunt ab illis patribus, quæ ipsi nimis prolixe dixerunt, quibus respondere necessarium non videtur, nec in præsenti, nec in futurum.

PAPA. Nec fuit dictum, ut responderetur.

IMPER. Quia si vellemus particulariter respondere, egeremus tanto tempore, sicut in præterito: & tempus non permittit mihi stare hic, quia statui recedere cum istis galeis, quia videtur tempus meæ absentiæ satis sufficiens, etiam cum credam, quod Deus dederit mihi gratiam fecisse id propter quod veni. Ideo patres sciunt, quomodo reverendissimus dominus cardinalis una cum certis ad me venerunt, satisque convenienter respondi: nihilo minus hoc quod requisitum est a sanctitate vestra, potero cùm meis consulere; licet non videatur aliter posse deliberari, quam quod dixerim. Hæc pro nunc videntur sufficere; considerabimus deinde cum nostris. Quod autem tradatur illa cedula mihi, non videtur mihi necesse tradi aliam cedulam, quia sum bene de illa informatus, de quibus contentis in illa cedula locuti sumus cum cardinalibus, & habuimus informationem a nostris metropolitanis.

PAPA. Illa dicta sunt, non ut fiat responsio, & placet mihi ut non respondeatur. Quod festinetis ad recessum cum galeis, etiam placet mihi, expedita materia unionis ecclesiæ: & ipse [c] bene dicit, quod multum stetit, imo nimis. Et sciatis, & omnes sciunt, quod ita voluistis. Ante recessum galearum est mensis cum dimidio, & sunt tresdecim menses, quod potuissent se expedivisse ut nunc; & nos desideramus ut revertatur cum pace & gloria: & placet ut consideret

A cum suis super illa cedula, & si quid voluerint dicere, respondebitur, & compatior sibi & aliis antiquis [d].

IMPER. Video quædam mutata a dictis nunc, & per reverendissimos dominos cardinales: & miror, quod credatis nos velle suscipere illam cedulam sine discussione: & quoniam sanctitas vestra dixit, quod usque ad recessum galearum est terminus unius mensis cum dimidio, si videtur quod fieret aliqua provisio mei recessus ad Venetias, satis esset; sed si non fiat hæc provisio, omnino videtur aliter providendum.

PAPA. Etiam non facta unione, misi nobilem de domo mea ad parandas galeas: & dixit B metropolitis, sperans omnia parata, & cum gloria & honore posse redire. Potestis dare operam ad cedulam, exinde nil deficiet.

IMPER. Tempus est nimium breve, cum provisio facta per sanctitatem vestram non videatur sufficiens, quia forte ille nobilis non ivit plene munitus: tamen hæc sufficiant.

Provincialis primatum & potestatem papæ doctissime demonstrat: agitur de convocandis conciliis, & de privilegio Constantinopolitanæ ecclesiæ post Romanam.

C AND. Die vigesima Iunii facta est præcedenti more conventio, ubi cunctis conventis, imperatore dempto, cœpit dominus cardinalis. Num. VII.

CARD. Sanctissimus dominus noster dixit, ut exponerem causam hujus congregationis. Pridie, reverendissimi domini mei, dominus Firmanus & Venetiarum, & alii patres fuerunt ad dominum imperatorem, & inter alia sua serenitas dixit, & per se, & verbo domini Nicæni, quod volebat informari de quibusdam facientibus ad potestatem Romani pontificis: quia hora erat tarda, & oportebat habere consilium sanctissimi domini nostri; ideo respondebimus, quod oportebat papæ referri. D Sanctissimus dominus noster habito consilio cardinalium & concilii, deliberavit, ut hoc mane imperator & alii audirent; & ideo Provincialis incipiet dicere.

PROV. Multum carum haberet sanctissimus dominus noster, ut imperator adesset: ex quo non est, rogamus ut patienter audiatis, & audita referatis eidem, quia re vera omnia dicuntur cum magna caritate & ad optimum finem. De mandato & benedictione sanctissimi domini nostri, quia pridem cum reverendissimi domini cardinales & alii deputati coram domino imperatore essent, super terminis positis in materia primatus sedis apostolicæ, petiit serenitas sua habe- E re declarationem: & ut declaratio possit esse amplior, commisit domino Nicæno, ut quædam moveret in contrarium, quibus responderemus. Et quia more disputantium res hæc est introducta, juxta propositionem, respondebo ad motiva paternitatis suæ, ex quibus apparebit declaratio eorum quæ imperator petebat: & post mea verba paternitas sua quid voluerit replicare, semper nostra ecclesia & ego paratus ero declarare. Sed antequam incipiam responsionem primi motivi, oportet in paternitatem suam & me unum firmare fundamentum, ex quo patebit solutio ad unum suum quæsitum: & quia hoc est principaliter ponendum, ideo primo pono. Pridie de-

COLLATIO VIGESIMA-SECUNDA.

d id est, senioribus.

COLLATIO VIGESIMA-SECUNDA.

a Scilicet cedulæ, de quibus epistolis etiam paulo ante dictum est.

b Scilicet a Græcis.

clarando particulas positas in illo capitulo [a], ego adduxi testimonia ex certis epistolis quæ fuerunt directæ a sede apostolica, & fuerunt susceptæ cum magna veneratione ab illis œcumenicis conciliis inter quas tres singulariter epistolæ fuerunt adductæ, epistola Calchedonensis synodi ad papam Leonem, & epistola Hadriani papæ directa illis imperatoribus, quæ fuit recitata in concilio; & alia beatissimi Agathonis papæ: & quoad has epistolas ita dicebatur [b], quod illa quæ nos inducebamus ex his epistolis, videbantur verba per modum honoris posita, & videbantur, ut non facerent auctoritatem quam voluissent; sed voluissent videre canones aut capitula conciliorum, ex quibus ea possunt colligi quæ ponuntur in cedula & capitulo primatus. Ad hanc objectionem sic respondeo, quod epistolæ illæ decretales, cum omnes essent epistolæ synodicæ, non minorem habent auctoritatem quam ipsi canones: imo videntur habere majorem auctoritatem, quia bene novit paternitas tua, quod in omnibus œcumenicis synodis, in quibus factæ sunt diffinitiones fidei, antequam diffinitiones promulgarentur, oportebat adducere testimonia & epistolas sanctorum, ex quibus patres conciliorum promulgabant diffinitiones & canones; ita quod id diffinitionum sumebatur ex virtute testimoniorum. Et scitis, quod in tertia synodo pro soliditate diffinitionis, in epistolis Cyrilli, & illorum duodecim capitulorum, inter alios sanctos ibi adductos, adducitur epistola beati Iulii papæ missa orientalibus, & Felicis papæ epistola: & si non fuissent auctoritatis ut canones, non fuissent adductæ: & cum essent epistolæ synodicæ [c], erant majoris auctoritatis quam canones qui fiebant in synodis, quia Spiritus sanctus operatur in ecclesia Romana, ut in aliis conciliis. Epistola Agathonis papæ fuit magnæ auctoritatis, & fuit necesse, ut ipse declararet auctoritate sedis apostolicæ, ut daret auctoritatem confirmationis fidei quam fecerant: imo tantæ fuit auctoritatis, quod synodus sexta œcumenica non fuit ausa addere ad diffinitionem factam in synodo Romana. Et hoc apparet ex epistola [d], quam vos Ferrariæ sæpius allegastis, ubi dans potestatem suis apocrisiariis dicit: Licentiam dedimus & auctoritatem apud tranquillissimum vestrum imperium, dum jusserit tua clementia, simpliciter satisfaciendi in quantum dumtaxat eis injunctum est, ut nil præsumant augere, mutare, vel minuere; sed traditionem apostolicæ sedis, ut a prædecessoribus pontificibus instituta est, simpliciter enarrare. Modo hanc commissionem dedit: ergo apparet, quod diffinitio facta in sexta synodo fuit primo diffinita in synodo Romana, ut habetis in epistola Agathonis, quæ nomine suo & totius synodi scribebatur. Apparet etiam quod Martinus papa [e] in sua synodo præcedenti, quam integram " habemus, primo damnaverat, qui tenerent unam voluntatem in Christo. Cum ergo hæc epistola sit tantæ auctoritatis, quod habeat diffinitionem contentam, nullo modo dicendum est, quod sit minoris auctoritatis quam canones: imo ex hac epistola multa colliguntur testimonia. Dicit tota synodus Constantinopolitana [f]: Summus concertabat nobiscum apostolorum princeps; ipsius enim imitatorem & sedis successorem habuimus fautorem, &

c Scilicet Romanæ synodi, ut statim infra.

d Relata in 6. synodo act. 4.

e Conc. Lateran. sub Martino I. conciliorũ tom. 2. part. 2. editione Colonien. " Græcum habes supra.

f Sexta synodo act. 18. in sermone reclamatorio ad Constantin. imper. post mediũ.

A divini sacramenti mysterium per literas illustrantem. Confessionem tibi a Deo scriptam illa antiqua Romana civitas obtulit, & dogmatum diem a " vespertinis partibus extulit: charta & atramentum videbatur: & per Agathonem Petrus loquebatur. Ergo dicendum est, quod decretales epistolæ hæ quæ in tantis negotiis fidei missæ sunt, veritatem contineant, & quod n[illegible] contineant falsitatis, & sint magnæ auctoritatis. Et ut finem faciam, quia paternitas tua est mecum concors, ut quæ dicimus ex testimonio sanctorum magnorum patrum confirmemus, duo testimonia magna adduco ad ostendendum quod decretales epistolæ B quæ a summis pontificibus diversis temporibus scriptæ sunt, venerabiliter susceptæ sunt, & quod a principio nascentis ecclesiæ usque ad Nicænum concilium, & Clementis & Anacleti, & usque ad illa tempora fuerunt, quorum auctoritas tanta est, ut cujuslibet sancti doctoris; & ideo Augustinus in libro de doctrina Christiana [g] sic dicit: In canonicis scripturis, catholicarum ecclesiarum quamplurimum divinarum scripturarum solertissimus indagator auctoritatem sequatur, inter quas sane illæ epistolæ sunt, quas sedes apostolica habere, & ab ea alii meruerunt accipere. Ita quod hæ epistolæ secundum Augustinum inter catholicas ponun- C tur scripturas. Imo plus dicitur, quod contra auctoritatem harum epistolarum nec Augustinus, nec Ambrosius, nec alius doctor suam sententiam defendunt. Hæc volui dicere ut fundamenta dicendorum, ut cognoscatis, quod ecclesia Romana fundata in Petro per Christum, magna cum gravitate semper processit, & ex solidis fundamentis suas declarationes firmavit. Hoc quoad illud objectum. Modo in tuo primo motivo sic respondeo. Cum dicis quod sedes apostolica, & Romanus pontifex dicitur successor Petri, & vicarius Christi, & pater, & doctor, & magister Christianorum, prout deductum est in præcedenti disputatione, quod hæc verba re- D periuntur in epistolis, & non expedit amplius declarare, sed solum vim vocabulorum dicere, dicebat imperator verbo " Nicæni: Dicitis quod est pater & doctor, & magister Christianorum; vellemus intelligere, an per hæc verba denotetur quædam reverentia, quia sit primus inter omnes patriarchas, ut nos uni magno domino exhibeamus honorem: vel inducatur aliqua potestas ultra reverentiam, quia dicitur in cedula, Caput ecclesiæ. Respondeo cum correctione sanctissimi domini nostri & aliorum, quod hæc præeminentia non solum denotat reverentiam, sed potestatem quamdam cujusdam obedientiæ: & demonstratur per scripturam divinam, & per textus vestros. Qui- E cumque enim præficitur alicui multitudini, sive vocetur caput, sive magister, sive doctor, dummodo prælatus multitudini fiat, semper datur potestas quædam: & quod Petrus fuerit positus super omnes apostolos, clarum est. Primo auctoritate ipsius gloriosissimi viri [h], qui exponens auctoritatem Ioannis; *Pasce oves meas* (& habemus originale Græcum) ita dicit: Præteriens alios, Petro de talibus loquebatur: eximius enim apostolorum erat Petrus, & os discipulorum, & vertex collegii: & negatione delata, committit ei prælationem fratrum, dicens: *Pasce oves meas*. Si ergo committit prælationem apostolorum, & facit eum præsidentem

" occ[identalibus]

g Lib[.] 8. rel[...] canon[...] distin[...]

" Bes[...] nis a[...] piscop[...]

h B. Ch[ry]sostom[...] intellig[...]

Ioan. 21

sidentem omnium; ex hoc fundamento sequitur ut sit obedientia ad eum, ut ad prælatum. Item quantæ auctoritatis sit beatissimus Leo papa & apud ecclesiam orientalem & occidentalem, satis constat, de quo dicit concilium Calchedonense [a]: Nobis enim impenetrabilem omnis erroris propugnatorem Deus providit Romanæ ecclesiæ præsulem, & ad victoriam præparavit doctrinis veritatis, ei per omnia assistens. Hic in primo sermone ascensionis [b], cujus initium est. Post beatam resurrectionem, dicit: Dies qui inter resurrectionem ascensionemque fluxerunt, non otioso transiere decursu, sed magna in eis confirmata sunt sacramenta: in his omnibus apostolis per insufflationem domini infunditur Spiritus sanctus, & beato Petro apostolo super ceteros, post regni claves, ovilis dominici cura mandatur. Ecce quomodo Petrus factus est prælatus omnium apostolorum, & super omnes, in illis verbis, *Tibi dabo claves:* & illis, *Pasce oves meas.* Ita dicunt hi doctores. Et quod per hoc quod dicitur caput, denotet superioritatem respectu aliorum membrorum, volo deducere ex vestris libris. Reperio in sexta synodo, quod beatus Agatho papa in suggestione sua [c] postquam adduxit testimonia multorum patrum, ultimum testimonium est Iustiniani imperatoris, qui multas leges edidit in favorem fidei, & illas leges posuit in voluminibus suis, & fecit aliquos titulos de ecclesia & contra hæreticos & Manichæos, qui sunt positi in libris suis. Ex illis habetis, quod Iustinianus intelligebat pontificem Romanum caput omnium ecclesiarum. Nam in libro de summa Trinitate [d] sic ait: Omnes sacerdotes universi orientalis tractus subjicere & unire sedi vestræ sanctitatis properavimus, & subdit: Vestræ sanctitati, quæ caput est omnium ecclesiarum. Si ergo Iustinianus ita dicit; ergo hac ratione quia dicitur caput, denotatur prælatio in eo, & obedientia in aliis. Ideo in eodem titulo scribit Ioannes Iustiniano, dicens [e]: Inter claras sapientiæ mansuetudinis vestræ laudes, clariore luce tamquam aliquod sidus irradiat, quod amore fidei, quod caritatis studio, edocti ecclesiasticis disciplinis, Romanæ sedis reverentiam conservatis, & ei cuncta subjicitis, & ad ejus deducitis unitatem, ad cujus auctorem, hoc est, apostolorum primum, domino loquente, præceptum est, *Pasce oves meas:* quem esse omnium ecclesiarum caput, & patrum regulæ & principum statuta declarant, & vestræ pietatis beatissimi testantur affatus. Diffinitum est itaque, quod est caput. Qualis autem sit hæc potestas, Paulus dicit: *Obedite præpositis vestris, & subjacete illis: ipsi enim pervigilant, tamquam rationem reddituri pro animabus vestris.* Vnde hæc potestas quæ est in Petro & successoribus, vocatur potestas spiritualis jurisdictionis, quæ est ordinata in salutem animarum omnium Christianorum. Et circa hanc potestatem & clerici & laici sunt subjecti: laici in his quæ concernunt salutem animæ, puta, si peccaverint, ad pastorem spiritualem maxime spectat eos corrigere & retrahere, ut patet. Et sic si facerent contra fidem, & sicut aliqui imperatores fuerunt, qui persecuti sunt metropolitas, & oportuit habere recursum ad apostolicam sedem; & in similibus casibus; cum finis apostolicæ sedis sit pax ecclesiastici status, ut per hanc pacem perveniatur ad supernam gloriam. Propter hoc dicit Christus: *Tibi dabo claves:* & eum pastorem fecit, ut ducat oves ad pascua supernæ vitæ. Et hujusmodi exemplis omnes synodi sunt plenæ. Scitis quantas persecutiones habuit Athanasius cum suis a Constantio imperatore, qui fuit Arianus: habuit recursum ad sanctum Felicem & Iulium papam, qui cum omni caritate & solicitudine, ut capita ecclesiæ, defenderunt eum. Item Ioannes Chrysostomus persecutionem habuit, & semper protectus fuit a sede apostolica. Flavianus in secunda synodo Ephesina [17] appellavit. Et sic apparet, quod hoc non præjudicat potestati imperatoris, quia illa est in civilibus & temporalibus, hæc est ecclesiastica & spiritualis: & propter hoc jura imperatoris vocantur civilia, & ecclesiasticorum canonica: & hæ sunt duæ potestates, quarum una juvat aliam, & ideo Leo ita dicit: Tutæ res esse non possunt, nisi ea quæ ad divinam cognitionem pertinent, & regia & sacerdotalis defendat auctoritas: & ideo dicitur, quod Deus fecit duo luminaria magna, & quia potestas spiritualis est nobilior propter finem cæli: ideo hæc potestas assimilatur Soli, alia Lunæ, propter finem terrenum. Hæc pro nunc sufficiant, quod propter illa verba, Pater, caput & doctor, intelligimus non tantum reverentiam, sed & potestatem: & sic dicitur, Pascendi & regendi, propter hanc potestatem. Alia difficultas quam tangebat imperator, hæc erat: An ad hanc potestatem spectet convocare ecclesiam, vel ne. Et quia putabam hanc partem indubitabilem, ideo pauca circa hanc dixi. Solum deduxi testimonium patrum Calchedonensis concilii, scribentium epistolam [f] orbicularem, cui omnes subscripserunt: & narrantes Leoni papæ quæ Dioscorus gesserat, dixerunt, quod inter alia mala ad excommunicationem processit contra eum qui corpus ecclesiæ adunare festinat. Si ergo dicunt, Leonem coadunasse, videtur hoc sufficere. Sed duco aliud irrefutabile testimonium, & postea declarabo quid sit coadunare. Beatus Iulius papa, cujus auctoritas allegatur in tertia synodo œcumenica, scribens omnibus orientalibus [g] ita dicit: Ipsi primæ sedi ecclesiæ convocandarum generalium synodorum jura & judicia episcoporum singulari privilegio euangelicis, apostolicis & canonicis concessa sunt institutis, & subdit: Ipsa prælata est omnibus ecclesiis, quæ non solum canonum & sanctorum patrum decretis, sed domini nostri salvatoris voce singularem obtinuit principatum: *Tu es*, inquit, *Petrus, & super hanc petram*, &c. hæc Iulius. Certe si sedes apostolica, & Romanus pontifex est pastor, & debet pascere universalem ecclesiam, oportet quod habeat potestatem convocandi, si expediat. Numquid pastor materialis si vult oves ducere, nonne convocat in unum, & dirigit eas? Sic esse pastorem spiritualem non posset competere summo pontifici, nisi posset, occurrente necessitate, de omnibus mundi partibus convocare: & hæ convocationes non fiunt nisi in maximis necessitatibus totius ecclesiæ, puta quando magnæ hæreses emergunt: cum ad papam spectet, qui habet auctoritatem super terram & super ecclesiam, & alii patriarchæ, nonnisi super certa parte. Hinc est quod expedit, ut suo assensu hæ convocationes fiant: & istud est pascere & confirmare fratres, ne deficiant in fide. Igitur habet jus convocandi. Duo sunt objecta, primum de

Left margin (cut off at the edge of the scan): a. — 3. — 2. — 16. — Sy- t. 4. — pist. ni -pa- Nos tes, sum. — nes Ir- ras, sum. — 21. — 13.

COLLATIO VIGESIMA-SECUNDA.

Matth. 16.

f Supra citatâ num. 4 huius collat. ex actis Conc. Calched par. 3. cap. 2.

g Epist. 1. ad orient. Con. tom. 1. in Iulio, cujus meminerunt Sozomenus, Socrates, Nicephorus, quos citat Bellarm. de Concil. lib. 1. cap. 2. penes quem plura de hac materia. Vide & Canonē 3. Hadriani papæ I. cū notis Antonii Augustini tom. 18. Conciliorum reg. pag. 171.

Matth. 10.

COLLATIO VIGESIMA-SECUNDA.

de imperatoribus, & aliud de aliis patriarchis: putantes, ecclesiam constitutam in quinque patriarchis. Ad primum respondeo, quod etsi imperatores congregarent concilia, cum haberent monarchiam mundi, hoc dicimus factum; sed exequentes, consentiente & mandante papa. Hoc probo auctoritate Leonis papæ. Nam ipse instituit, ut congregaretur Calchedonensis synodus, & multas epistolas scripsit imperatori Theodosio, quod ecclesia erat vulnerata in secunda synodo Ephesina quam [a] improbavit, & fecit diffinitionem, quæ fuit obtenta in Calchedonensi synodo: & eo mortuo, & facti imperatores Valentinianus & Marcianus, statim scripserunt Leoni, [b] si erat de voluntate sua, & dicunt: Sanctitatem tuam principatum in episcopatu divinæ fidei possidentem, justum credimus in principio sacris literis alloquendam, invitantes atque rogantes, ut pro firmitate nostri imperii æternam divinitatem tua sanctitas deprecetur, ut tale propositum & desiderium habeamus, quatenus omni impio errore depulso, per celebrandam synodum, te auctore, maxima pax inter episcopos ecclesiæ fiat, ab omni scelere pura & intemerata consistens. Sed & Leo papa post celebrationem concilii respondens [c] epistolæ, qua petebatur, ut confirmaret gesta concilii, dicit [d]: Universitas fraterna & omnium fidelium corda cognoscant, me non solum per præsidentes qui vices meas executi sunt, sed etiam per approbationem gestorum synodalium propriam vobiscum habuisse sententiam, in sola videlicet fidei [18] causa (quod sæpe dicendum est) propter quam solum generale concilium ex præcepto Christianorum principum, & ex consensu apostolicæ sedis placuit congregari. Hæc sanctus Leo. Itaque prima causa agens provenit a sede apostolica, sed pro executione requiritur brachium sæculare: & sic ille imperator præcepit, petente Leone, & principalis causa convocationis in materia ecclesiastica attribuitur auctoritati sedis apostolicæ. Et eodem modo nunc facit sedes apostolica, & servat, quia facta convocatione, scribit regibus & principibus, ut illi mandent, seu hortentur, & veniant episcopi: & ipsi sunt executores mandatorum sedis apostolicæ, & sic dicuntur executores potestatis ecclesiasticæ: & super hoc habet multum superintendere sedes apostolica, ne [19] temporalis potestas quomodolibet se immisceat in spiritualibus. Quoad alios patriarchas nunquam legi nec in scriptis, nec in conciliis, quod regimen sit super tribus vel quinque patriarchis: hæc potestas non esset bene ordinata, quia Christus bene ordinavit ecclesiam, & quia regimen monarchicum est melius: ex quo unum præfecit apostolis, non quatuor vel quinque, voluit ut per unum exerceretur. Et adduco testimonium beatissimi Anacleti [e] papæ, qui fuit ordinatus sacerdos a sancto Petro, qui fuit Græcus natione & successor Clementis, scripsit sic de ordinatione Christi, postquam dixit, ut pridie dixi, quod hæc ecclesia Romana non ab apostolis, sed a Christo habuit primatum, dicit: Inter beatissimos apostolos quædam fuit potestatis discretio, licet omnes essent apostoli, Petro tamen fuit a domino concessum, ut omnibus præesset apostolis, & Cephas, id est, caput & principium teneret apostolatus: qui & eamdem formam suis successoribus, & reliqui apostoli episcopis tenendam tradiderunt. Et sic dicit, quod ratione potestatis con-

a Ipse scilicet papa. Vide acta conciliabuli Ephesini.

b In actis concil. Calched. part. 1. c. 33. & apud. Bar. tom. 6. an. 450. nu. 21. Vide & initium notarum Binii ad idem conc.

c In actis ejusdem concil. parte 3 cap. 2.

d Ibid. cap. 16.

e Epist. 3. to. 1. concil. in Anacl. pag. 156.

A cessæ Petro, Romana ecclesia est cardo & caput omnium ecclesiarum, & dicit ibi etiam: Secunda ecclesia est Alexandrina, quæ fuit a Petro instituta, quia discipulum suum Marcum misit, qui Petri auctoritate illam fundavit. Ergo illa est prima filia ecclesiæ Romanæ, quia Petrus illam instituit. Et subdit: Tertia est Antiochena, solum propter Petri reverentiam, quia certo tempore ibi præsedit; postea instinctu Spiritus sancti motus recessit, & constituit ibi sanctum Ignatium [20] episcopum. Istæ sunt filiæ ecclesiæ Romanæ, & Petrus est tutor, caput & defensor illarum ecclesiarum. In processu temporis facta est patriarchalis Hierosolymitana & Constanti- B nopolitana, quia a principio hæ duæ non fuerunt, & in quarta synodo inceperunt tractare ut esset secunda, & abstulerunt potestatem ab Alexandrina, quæ erat secunda: & allegabant, quod hæc materia fuerat mota in secunda synodo; & tamen multa tempora fluxerunt, quia Damasus papa numquam voluit confirmare, nec successores, quia nolebant turbare canones Nicænos, quibus dicebatur, ut observarentur privilegia ecclesiarum: nec potuit dici patriarchalis, quia papa non consentiebat, nec postea [21] Leo consensit: & Iustinianus imperator fecit [22] legem, quod Constantinopolitana esset se- C cunda. Ergo secundum jura antiqua etiam illa ecclesia est filia ecclesiæ Romanæ, & honorata multis privilegiis: nec ecclesia Romana vult turbare ejus privilegia, imo & sibi & aliis ecclesiis vult servare privilegia. Unde idem Iustinianus dicit [f]: Legum originem antiqua Roma sortita est, & summi pontificatus apicem, & sacerdotii fontem apud eam esse nemo dubitat. Si ergo est fons sacerdotii, ergo sicut ex fonte derivantur rivuli, ita aliæ ecclesiæ ut filiæ vocantur in partem solicitudinis ad conservandam ecclesiæ unitatem, & ex ea habuerunt suam originem. Dicebatur deinde per dominum Nicænum: Hæc potestas quæ datur capiti, estne talis, ut ea quæ datur uni metropolitano in sua metropoli, & uni patriarchæ in suo patriarchatu? Respon- D deo, quod non est talis, quia potestates metropolitarum & patriarcharum sunt limitatæ in certis partibus, ita quod unus patriarcha non habet potestatem in territorio alterius patriarchæ, nec e contra; sed successor Petri habet immediatam potestatem superioris in omnes: sed ita habet, ut cum ordine hæc omnia fiant, & majores causæ & difficiliores, quæ non fiunt per metropolitas, & quomodocumque subjecti gravantur ultra rationem, est E facta ordinatio secundum divinam institutionem, ut semper possit haberi recursus ad sedem apostolicam, & capere doctrinam & declarationem & judicium, quia ordo potestatis habet respectum ad unum primum: & sic regulantur potestates, & quia per se non potest supplere omnibus, disposuit potestates ordinatas. Et sic erat in veteri lege, quia Moyses erat super omnes Iudæos: quia tamen non poterat omnibus supplere, constituit certos alios. Unde dicitur in quadam epistola, quam scribit Leo papa Thessalonicensi episcopo: Vices nostras ita credimus tibi, ut in partem solicitudinis, non in plenitudinem potestatis. Anacletus etiam ait [g], quod per sanctum Petrum sedes patriarchales & metropolitanæ & episcopales fuerunt institutæ, & in illis civitatibus ubi erant primi flamines, voluit esse patriarchas: & ubi erant archiflamines

f Coll... quæ i... pit, V... origi...

g Epist.

chiflamines minores, voluit Petrus ut ibi essent metropolitæ; postea in singulis civitatibus voluit esse episcopos. Cum ergo Petrus ordinaverit has dignitates, bene merito spectat ad solum papam, non ad alios patriarchas. Si habent aliquos textus sanctorum & conciliorum, qui aliquid dicant de sedibus patriarchalibus, adducant in medium, & respondebitur, quia omnes doctores nostri sancti hoc voluerunt, & per aliquam potestatem non potest minui auctoritas sedis apostolicæ, sed illa quæ in Petro fuit, illam semper habebit & tenebit, secundum sententiam sanctorum doctorum, usque ad finem sæculi: & ideo sextus canon Nicæni concilii dicit, quod semper ecclesia Romana tenuit principatum. Hæc sufficiant.

INTERPR. Et mihi sufficiunt.

CARD. Pro intellectu, an verba illa dent jurisdictionem, vel reverentiam, audiatis beatum Chrysostomum.

AND. Fuit lectum in Græco.

ARATHEN. Nullus nostrum negat, quod sine potestate Romani pontificis non potest convocari concilium; sed econtra papa sine patriarchis.

CARD. Quid si contradicant alii in 25 canone illorum, an jussu papæ congregabitur?

ARATHEN. Propter hoc non desistet quo minus sit concilium.

CARD. Et sine papa non erit concilium.

PROV. Illi canones non sunnt nisi apocryphi.

ARATHEN. Nos considerabimus hæc, & referemus imperatori.

CARD. Non habetis privilegium Constantini, quod fecit Silvestro?

ARATHEN. Ita.

CARD. Legatis.

AND. Legit archiepiscopus Colossensis privilegium in Græco, cujus privilegii hæc verba in Latinum fuerunt [a]...... His expositis cœpit dominus Ioannes de Turrecremata hoc modo.

Turrecremata doctissime demonstrat veritatem formæ transubstantiationis.

TVRRECR. De mandato sanctissimi domini nostri sermonem brevem facturus, paucissimis utar, & rescindendo multa, breviter tangam quæ ad propositum faciunt. Imperator respondens ad proposita per reverendissimum dominum cardinalem, dixit inter alia, quod illa particula, quod sacramentum conficiebatur ex solis verbis salvatoris, non poterat ibi in cedula poni. Quæ responsio relata sanctissimo domino nostro & patribus sacræ synodi, tam beatitudo sua, quam patres non parum admirati sunt, quod hoc dictum reputaretur impossibile, cum hæc additio contineat conditiones, quas sancti patres constituerunt in rebus diffiniendis per synodum, quæ sunt, primo veritas, secundo necessitas, tertio utilitas, quarto caritas: quia sine offensa cujuscumque, quod hæc additio contineat veritatem, pridie ostensum est auctoritatibus multis sanctorum Græcorum, beatissimi Chrysostomi, Dionysii & Damasceni, & inducta est auctoritas Ambrosii, qui manifeste illud ponit, quia post multa ita dicit: Quod dum conficitur sacramentum, non suis utitur sacerdos, sed sermonibus Christi, dicens: *Hoc est corpus meum, & sanguis meus*: concludens his verbis confici sacramentum multis auctoritatibus. Et in libro de sacramento dicit, quod sermo Christi mutat creaturam in altari. Eusebius Emissenus dicit [b]: Invisibilis sacerdos visibiles creaturas mutat. Item Augustinus in multis locis, in libro de verbis domini capite 28. sic ait: Ante verba consecrationis panis est; post Christi verba, non panis, sed corpus Christi est. Item in sermone de corpore Christi sic dicit: Intra catholicam ecclesiam nil majus a bono sacerdote, nil minus a malo sacerdote conficitur: quia non in merito consecrantis, sed in verbo conficitur salvatoris. Supersedeo ab aliis auctoritatibus. Ecce, quod isti clarissimi & sanctissimi doctores de isto sacramento tractantes, in solis verbis salvatoris dicunt confici sacramentum, & una ratio vulgaris ponitur a sancto Thoma [c]: Quia idem canon missæ non est idem apud omnes, nec secundum omnia tempora, sed diversa sunt a diversis apposita. Vnde missa nostra dicitur habuisse principium a beato Petro, qui solum in canone dicitur posuisse brevissimam orationem: postea per sanctos doctores factæ sunt additiones orationum. Ex quibus manifeste arguitur, quod consecratio hujus dignissimi sacramenti non conficitur verbis sanctorum, quæ varietatem receperunt, sed verbis Christi, quæ semper uniformiter manserunt. Aliæ rationes pridie dictæ sunt, & non repeto, sed solum respondeo aliquibus motivis contra factis, & sunt tria. Primum, auctoritas Dionysii, alia Damasceni, tertia vero Basilii. Per hoc quod in primis dicitur, quod Dionysius dicit, quod sacerdos sacrificaturus excusat se a dignitate mysterii, quod non est dignus, dicens: Domine tu jussisti: *Hoc facite in meam commemorationem*. Arguitur quod ex illis verbis, *Hoc facite*, sequitur, quod alii sacerdotes hoc facere possint. Dicitur quod hæc consequentia non valet, alium ordinem tenent hæc verba, *Quotiescumque*, &c. in 24 euangeliis, quam verba sacerdotis in excusando se: & sic patet quod ex verbis, *Hoc facite*, non sequitur, quod alii sacerdotes hoc facere possint. Hæc consequentia non valet: nam alium ordinem & finem tenent hæc verba, nimirum, *Hoc facite, quotiescumque feceritis, in meam commemorationem*. Vnde ex verbis Dionysii nulla sequitur consequentia, quod aliis verbis quam Christi confici possit. Nec dictum Damasceni procedit, quod per invocationem virtutis Spiritus sancti conficiatur, quoniam per invocationem non intelligit Damascenus aliam orationem quæ sequatur verba Christi in confectione, sed invocationem intelligit secundum sententiam Dionysii formam sacramenti, quæ consistit in verbis Christi. Vnde ultimo capite de ecclesiastica hierarchia, formam sacramentorum vocat verba Christi, quæ conficiunt sacramentum: & hanc putant formam invocationis. Volo ostendere, quod verba Basilii non possunt esse forma consecrationis; nec aliquis debet moveri ex illis verbis ad credendum aliter. Primo sic, licet Basilius fecerit illam orationem, numquam asseruit quod illis verbis fieret consecratio: nec est credendum tam sanctum virum credidisse, quod verbis suis fieret tam mirandum & incredibile sacramentum. Secundo arguitur ex ordine verborum. Verba Basilii

COLLATIO VIGESIMASECVNDA. Matth. 26.

[b] Refertur cap. Quia corpus, de consecr. dist. 2.

[c] 3 part. qu. 78 art. 1. ad quartum.

Luc. 22.

COLLATIO VIGESIMA-SECUNDA.

Basilii sequuntur verba [a] Christi : verba autem Christi sunt verba completiva, vel non? Non est dicendum, quod non sint perfecta, cum verbum Christi sit perfectissimum, nec egeat additione verbi humani : imo tota ratio beati Damasceni in tractatu de sacramentis, ad probandum, quod sermo domini vivificax est, & sicut dixit : *Fiat lux ; & facta est lux* : ita cum dicit, *Hoc est corpus meum*, factum est sacramentum. Tertio ostendo ex forma verborum. Hæc sunt verba [b] Basilii : Rogamus & precamur te, & supplicamus, mitte Spiritum sanctum super nos, & hæc apposita munera, &c. Hæc verba sunt supplicatoria, quod Deus quid faciat supernaturale. Clarum est, quod in illis verbis supplicationis non sit forma factionis : & ut melius intelligatur, suscipite exemplum ex scriptura. Mulier Cananæa supplicando ut filia sua liberaretur, dixit : *Miserere mei fili David.* Christus respondit : *Fiat sicut tu vis.* Peto, quibus verbis facta est sanitas? Clarum est, quod verbis illis, *Fiat*, &c. Peto absolutionem, pater : respondetur, Absolvo te. non liberor verbis supplicatoriis. Oratio Basilii est deprecatoria, ut Deus mittat Spiritum sanctum super nos & hæc apposita munera, & faciat panem venerabile corpus suum. Quis diceret, quod his verbis fiat confectio, maxime cum beatus Dionysius dicat, quod verba consecrationis habeant virtutes activas? verba autem deprecationis non possunt habere [25] operationes activas: nemo potest dicere, quod verbis Basilii conficiatur, sed verbis Christi. Restat ut sciamus, quis fuit sensus Basilii. Oratio illa non est, ut conficiatur quod confectum est, sed ut consequamur [26] effectum sacramenti, scilicet uniri cum Christo, & incorporari, & dicamus cum apostolo : *Vivo ego jam non ego, vivit vero in me Christus.* Dicit Basilius: Rogamus & supplicamus, mitte Spiritum sanctum super nos & hæc apposita munera, ut nobis sint salutaria, & faciatis panem hunc, id est cœtum fidelium. Istum panem intelligimus corpus mysticum ecclesiæ (sic coram imperatore dixit dominus cardinalis) Panis capitur duobus modis, panis verus materialis, & panis mysticus. De hoc mystico dicit apostolus : *unum corpus sumus omnes, qui de uno pane participamus.* & ut dicit Augustinus : Unum corpus & unus panis dicitur ecclesia : quia sicut unus panis multis granis, & corpus multis membris; ita caritate operante componitur ecclesia ex multis fidelibus. Et sciatis quod hic est intellectus, Facito istum panem, id est fideles Christianos figuratos hoc pane incorporari corpori sancto tuo, & uniri, & ut tuo spiritu vivificentur : quia nullus vivit spiritu Christi, nisi sit corpus Christi. Et sequitur, quod [27] fiat communicantibus ex ipsis; & refertur ad hoc, quod fideles communicantes vero corpori Christi & sanguini ejus, consequamur remissionem peccatorum, & hereditatem regni cælorum.

a In suamet liturgia.

Gen. 1.

b In sua liturgia.

Matth. 15.

Galat. 2.

1. Cor. 10.

ARATHEN. Videamus verba, ut videamus si sequitur bene ista expositio ad verba, cum dicit, Et facito panem hunc, scilicet mysticum corpus Christi tui.

CARD. Esse venerabile corpus tuum [c].

TURRECR. Panem ipsum corpus Christi mysticum intellectum per istum materialem.

NICÆN. Dicitis, [28] Facito panem istum, id est,

c Per unionem, scilicet, & incorporationem, quæ fit mãducando corpus Christi.

A corpus ecclesiæ tuæ incorporari vero corpori tuo per dignitatem gratiæ?

TURRECR. Ita.

ARAT. Quomodo aptamus sequentia, ubi dicit, ut fiat sumentibus; declara verba, ubi dicit, ut fiat sumentibus, & quomodo fit replicatio ejusdem.

TURRECR. Hæc est oratio. Facito, ut corpus tuum mysticum, participatione corporis veri tui, consequatur remissionem peccatorum, gratiam Spiritus sancti, & æternam beatitudinem. Hæc est sententia verborum Basilii & Chrysostomi, & hoc sensu nulla est differentia inter vos & nos. Prosequor secundam partem, quod de necessitate illa particula sit po-
B nenda [d], & est conditio, quod est necessitas quæ arguitur ex duobus. Primo quia venit in controversiam in tanto cœtu, & est necesse, ut nullus possit portare scrupulum, ut hæc concordia synodalis sit clarificativa & unitiva inter nos. Secundo ex his quæ concurrunt ad perfectionem sacramenti, & hæc sunt quatuor. Primo materia, scilicet panis azymus, vel fermentatus. Secundo forma, scilicet verba. Tertio minister, scilicet sacerdos. Quarto recta intentio, ut intendat conficere. Cum ergo ponantur in cedula tria, est opportunum ut quartum [e] ponatur, ne videatur defectiva provisio, & minus sapientium, maxime cum forma teneat principatum inter quatuor. Tertia est utilitas, quæ est eru-
C ditio omnium fidelium, & maxime simplicium sacerdotum utriusque ecclesiæ, ut omnes sciant, quod hoc adorandum sacramentum verbis salvatoris conficiatur. Ultimo caritas, quia hæc diffinitio neminem offendit, nec unam ecclesiam, nec aliam.

PAPA. Quia hora tarda est, ista quæ dicta sunt, sunt dicta propter ea quæ imperator pridie dixit. Et quantum ad primatum sedis apostolicæ, credo quod plene intellexeritis per auctoritates antiquissimas synodales. Quantum ad secundam partem, quam secundus doctor dixit, non puto quod aliquis sit ita parum intelligens, quod credat, quod possit confici
D corpus Christi aliter quam verbis salvatoris nostri, non dico rationibus Ambrosii, & Hieronymi : videant consequentiam. nam alias ante istos doctores [f] non fuisset confectum corpus Christi, & hoc nullus diceret. Nos credimus quod sitis docti, & habetis reddere rationem animarum. Hortor caritates vestras ut cogitetis, & videatis has rationes, & velitis conferre cum imperatore, & dare conclusionem huic sanctæ unioni, ut gaudium commune plenum fiat, ut possimus vacare ad expeditionem imperatoris & rerum quæ sequuntur : & quanto citius fiet, pariet bonum toti Christianitati.

E AND. Dominus archiepiscopus Russiæ dixit.

RUSS. Rogo dominationes vestras, ut detur locus dicendi.

PAPA. Placet.

RUSS. Si putarem aliquam contrarietatem inter ea quæ dicta sunt per magistrum [g], facerem longum sermonem. Nam necesse est in contradictionibus aut confirmare, aut confutare: sed quoniam puto, adjutorio Dei esse concordes, per tria quæ dicam, breviter me expedio. Et primo dico ex tempore. Hoc missale quo utimur, est traditum a Basilio & beato Chrysostomo: utebamur autem ante tempus schismatis, nec aliqua

AN... CHR... 14...

d Scili... in ced... in diffi... concil...

e In ... ad jam... sita in... dulis, ... secund... in ord... ad præ... tem en... ration...

f Nēpe ... filium ... Chryso... quorū ... illa ver... quibus ... qui Gra... contend... bant fie... consecra... tionem.

g Scilicet Turrecr.

aliqua facta est mutatio: tamen occidentalis ecclesia nunquam de hoc verbum fecit, videlicet cum fuerimus concordes, & ad eumdem finem tendentes, secundum rem dicimus idem, & dico quod credimus id quod conficit mysterium, esse sermonem domini: & credimus dominicam vocem esse effectricem divinorum munerum, & illa vox semper replicatur a sacerdote, & suscipit [a] sacerdos, quod vox illa replicata aptetur, & sit eadem vox cum voce domini: & ut ita aptetur, invocatur Spiritus sanctus, & supplicat sacerdos, ut per virtutem Spiritus sancti concedatur gratia, ut vox repetita efficiatur ita effectiva, ut verbum Dei fuit: & ita credimus consummativam [b] fieri per illam orationem sacerdotis: & probo, quod dominicæ voces habent operationem, ut semina, quia sine semine non potest effici fructus; ita in hac dominica voce: tamen ubi cadit semen, eget aliis instrumentis, ut sacerdotis, altaris & orationum: unde credimus per hoc vobiscum esse concordes. Quod autem addatur in diffinitione, dixit paternitas vestra, quod est necesse propter discordiam: & dico, quod esset, si hæc difficultas esset contraria, sed non est mota, ut fuerint disputationes; & ideo cum non fuerit controversia, non debet deduci in dubium. De alia particula, in quibus considerantur quatuor ad confectionem sacramenti, nos idem sentimus quod vos, quod requiritur panis tritici, & vinum de vite, & sacerdos, & principaliter per verba dominica. [c] Et quoniam in omnibus his sumus concordes, vos dicitis, quod debet poni propter declarationem rudium. Rudes ita clare tenuerunt, & ita tenebunt, unde non est necessarium hoc poni in diffinitione. Nam multæ quæstiones sunt etiam de baptismate: si de omnibus vellemus providere, tempus non sufficeret. Cum autem hæc dixerim ex me, supplico sanctissimum dominum nostrum & reverendos patres, ut non exigant aliam diffinitionem.

TURRECR. Ego cum magno gaudio audivi sapientiam tanti patris, quia audivi paternitatem suam confitentem, quod verbis salvatoris conficitur sacramentum, & formam verborum salvatoris esse factricem & operatricem sacramenti. Secundo videbatur dicere, quod verba Basilii faciunt per modum virtutis activæ. Orat, inquit, sacerdos, ut sermo ille prolatus per me habeat virtutem illam transubstantiandi panem in corpus Christi; & ut hoc sacramentum consummetur, dicuntur operari verba Basilii. Posuit exemplum de seminibus, quæ licet habeant virtutem activam, tamen egent aliis operationibus, sicut orationis & altaris. Ista quæ paternitas sua dixit, non habent locum propter duo. Primo ratio dicta est ex me, quæ accipiebatur ex ordine verborum Basilii, quia rem perfectam non supplico ut quis perficiat; etiam nos petimus: sed postquam prolata sunt verba Christi, non sequuntur verba deprecatoria, ut fiat consecratio, sed sequitur deprecatio in canone nostro, ut corpus Christi consecratum fiat nobis in vitam æternam. Cum ergo verba Basilii sequantur consecrationem, non possunt habere verba deprecationis vim, ut fiat quod factum est. Secunda ratio est, quare argumentum non facit ad propositum, quia verba Christi non habent virtutem incompletam, ut semina, sed est sermo vivus; & ideo illud argumentum non videtur favere intentioni tuæ: & salva pace tuæ paternitatis, videtur necessarium, quia ut dictum est, inductum est in medium, & contradictum, ut non ponatur, cum tamen hoc sit de principalioribus sacramentis nostræ fidei, & de professione hujus fidei sit orta tanta contentio, videtur necesse ut addantur illa quatuor quæ dixi, quod sunt necessaria, minister, materia, verba, & intentio. Sed sine altari & sine vestibus sacris fit sacramentum, licet peccaret, qui sic consecraret: sed non potest esse perfecta confectio, nisi hæc quatuor concurrant.

AND. Hora jam tarda, assurgente pontifice, assurreximus cuncti, ac cunctis Græcis surgentibus, papa hortatus est omnes, quod cum effectu convenirent.

Deputantur sex pro qualibet parte, ut tractent dogmatum diffiniendorum expressionem: brevi postmodum narratione omnia refert patribus Iulianus cardinalis, & quoad formam transubstantiationis Græci protestantur, nunquam dissensisse ab ecclesia Romana ecclesiam orientalem.

COLLATIO VIGESIMA-SECUNDA.

AND. Die vigesimasexta Iunii reverendissimis dominis cardinalibus & prælatis conventis in unum locum palatii, & domino imperatore & Græcis in alia aula ejusdem palatii, inter nostros cœpit dominus cardinalis Placentinus hoc modo. Num. IX.

CARD. PLACENT. Visum est domino nostro & imperatori, ad hoc ut negotium unionis Græcorum facilius expediatur, sint ex qualibet parte sex, qui una cum domino nostro & imperatore tractent rerum harum conclusionem, & si quæ insurgerent difficultates, ut publice paternitatibus vestris referrentur, ut omnium sententia deleantur. Quare videtur, ut deputati sex sint, dominus sanctæ Sabinæ, dominus Morinensis, dominus Legionensis, dominus Provincialis Lombardiæ, dominus Ioannes de Turrecremata, & dominus Ioannes de Ferraria.

AND. Quibus verbis expositis, surrexerunt sex illi, & ad papam accesserunt; & dictum est aliis, ut expectarent cum caritate: missusque est quidam, ut imperatori referret, ut suos mitteret: qui illico sex suos destinavit, videlicet dominum Heracleensem, dominum archiepiscopum Russiæ, dominum......... dominum Nicænum, & duos presbyteros, qui & cameram papæ ad nostros ibidem deputatos ingressi sunt, expectatumque diu extitit: demum reversis Græcis & nostris, cœpit dominus sanctæ Sabinæ sic.

CARDIN. Reverendi patres, relatio longa est, videtur quia hora jam decima septima est, ut cras de mane conveniamus, & fiat relatio conclusorum.

ANDREAS. Æstus & calor erat maximus ultra meridiem, quare libentissime quisque abiit: quinimo quia quilibet debilitatus quasi deficiebat caloribus magnis, & hora jam 18. deputatus est ibidem Latinis & Græcis potus & collatio refectiva spiritus pro volentibus. Die igitur 27. cunctis convenientibus in palatio apostolico in capella majori, summo pontifice præsente, & nostris omnibus, summus pontifex accersito domino sanctæ Sabinæ inquit, ut se

se ad exponendum cuncta disponeret. Demum A prædictus dominus noster papa dixit.

PAPA. Sicut scitis, diu & multum laboratum est, ut veniremus ad finem hujus sanctæ unionis cum istis orientalibus, & jam sunt XV. menses: tandem multis disputationibus habitis, & tractatibus, & laboribus susceptis per eos qui interfuerunt, misericordia Dei res ad bonum finem deducta est, & non visum est hactenus in omnibus omnes occupare: nunc, materia conclusa, deliberavimus, ut dominus sanctæ Sabinæ referat, ut videatis quantum dominus noster Iesus Christus operatus sit: postea deliberabimus, quid agendum.

AND. Cœpit cardinalis sanctæ Sabinæ hoc B modo.

CARD. Beatissime pater, de mandato sanctitatis vestræ prout potero absolvam, prout sanctitas vestra mandavit, licet cuperem ut alteri injunctum esset, qui copiosius referret. Sanctitas vestra & reverendi patres sciunt, quod jam sunt quingenti anni, quod magnæ differentiæ fuere inter sanctam Romanam ecclesiam & orientalem. Primum de processione Spiritus sancti: utrum Spiritus sanctus procederet a Patre & Filio. Secundo de additione, an potuerint addi verba illa in symbolo, etsi vera. Tertia differentia, an corpus domini potuerit confici in pane azymo. Quarta de purgatorio, & hoc habet multas partes. Quinta differentia de primatu sedis apostolicæ & Romani C pontificis. Et super his facti sunt innumeri tractatus, tam per Latinos contra Græcos, quam per Græcos contra Latinos: &, ut scitis, fuerunt acerrima odia inter occidentales & orientales ecclesias, & una hæreticabat aliam, & multæ censuræ factæ sunt per sanctam Romanam ecclesiam contra eosdem Græcos & orientales a Romana ecclesia eorum omnium matre dissidentes. Græcis venientibus ad hoc sacrum concilium fuit disputata materia purgatorii, & ut constat his qui interfuere, multæ fuere differentiæ. Primo dicentium, quod non erat locus purgatorii, sed essent animæ in certis locis expectantes diem judicii, & dicentes, D quod nec animæ beatorum videbant Deum, nec animæ damnatorum ibant ad infernum ante judicii diem: & ex his ortæ sunt multæ disputationes: imo dicebant, quod nec angeli viderent Deum. Postea fuit disputata materia additionis, & quia hæc publica fuit, non refero. Tertio de processione Spiritus sancti; & illa publice, ut audistis. Sed demum visum fuit domino imperatori & Græcis, ut cessaretur a disputatione, & veniretur ad tractatus certos, sperantes ex eo dare finem; & volebant, quod pauci essent, & ut obtemperaretur voluntati suæ, non potuerunt omnes paternitates ve- E stræ requiri, sed certi deputati sunt: & quia materia processionis erat gravior, inceperunt plures tractatus, sperantes ut illa conclusa, non multum remaneret differentiæ: & fuerunt auditæ multæ difficultates & multi modi. Primo dicebant Græci, ut diffiniretur, quod Spiritus sanctus procederet a Patre per Filium. Per deputatos fuit rejecta illa via propter multas rationes. Fuit proposita alia, quod illi confiterentur bene tenere, & nos, & quod ipsi bene tenerent secundum suum intellectum. Ista via fuit rejecta per nos, quia veritas non capit divisionem. Deinde data est alia, quod declaretur, quod Spiritus sanctus profluit a Patre & Filio; abhorrentibus Græcis verbum, procedere: & per nos fuit rejecta hæc via, quia verba hæc haberent dubitationem, & ideo non essent ponenda in diffinitione. Deinde dicebatur, quod differentia non erat, an Spiritus sanctus emanaret vel non emanaret, aut proflueret, sed an procederet, & ideo non diffiniretur per hoc contentio quæ erat. Deinde fuit propositum, ut diffiniretur, quod procedit a Patre & a Filio, & a Patre per Filium: & hæc via non visa est bona, quia posset fieri mala interpretatio, ut verbum, &, exponeretur in, per. Dicebatur quod hac via declararetur, quod Filius esset causa, & quod non erat bonus modus pronuntiandi, quia esset dubia sententia, quæ debet esse certa. Deputati sanctissimi domini papæ semper steterunt constantes, ut diffiniretur difficultas secundum dogma sanctæ Romanæ ecclesiæ: & post multos labores aliquando fuimus propinquiores desperationi quam conclusioni: sed quia Deus vult cognosci, quod a se cuncta procedunt, cum magis eramus discordes, isti domini Græci assenserunt cedulæ nostræ. Et licet in concilio Lugdunensi [a] fuerit conclusum, quod procedit Spiritus sanctus æternaliter ex Patre & Filio, hinc tamen dicitur in cedula nostra, quod æternaliter est a Patre & Filio: & plura verba, prout continetur in ea, quæ plures difficultates tollunt. [b] Deinde sopita hac materia, ventum est ad aliud, quia ex quo materia de additione fuerat mota, videbatur, ut synodaliter diffiniretur, quod additio fuit licita: & in hoc fuit magna difficultas, quam narrare vix quatuor horæ sufficerent. Demum conclusum est, ut confiteantur, quod illa additio, seu declaratio juste, seu bene facta est. Quantum ad materiam de purgatorio, non fuit publice disputata, sed inter aliquos deputatos, & bene solenniter: & quia multæ visæ sunt difficultates, ego quasi desperavi. Tandem Deo operante, Græci jam confitentur veritatem, videlicet, quod hi qui decedunt in caritate, & satisfecerunt pœnitentiis injunctis, seu in aliquo peccato veniali, quod vadunt ad purgatorium: sed si in peccato mortali statim ad infernum vadunt: si sine peccato, & post susceptum baptisma, incontinenti migrant ad cælum. Sed Græci tenebant, quod non viderent ipsum Deum, sed certos fulgores: & in hoc fuit magna difficultas, & tanta, quod quasi turbavit totum negotium. Demum cognoverunt rationibus, quod animæ beatorum videbant Deum trinum & unum, sicuti est, & voluerunt in cedula apponi, quod aliquæ minus perfecte viderent, & aliæ magis: & hoc visum fuit admitti, quia in domo patris nostri mansiones multæ sunt. Alia differentia fuit de azymo, quia etiam apud Græcos aliqui volebant, quod non conficeretur in azymo, dicentes, Christum usum pane fermentato: & tandem conclusum est, ut in pane & azymo & fermentato conficeretur: & rationibus auditis, assenserunt, prout plene in disputatione de hoc constat. Et ut publice constent omnia, fuit exorta alia difficultas, quæ quasi perturbavit totum opus, nec unquam hæc quæstio fuit mota. Nam nuntiato domino nostro, quod Græci in confectione sacramenti certis aliis orationibus uterentur, visum est sanctitati suæ, ut sciretur eorum intentio,

a Relat[...] cap. un[...] de sum[...] Trinita[...] & fide [...] thol, in[...]

b Subd[...] enim e[...] quod a[...] troque [...] cedit. [...] diffiniti[...] nem[...]

tio, an tenerent illas orationes esse de substantia consecrationis: & confessi sunt, auditis rationibus nostris, quod semper tenuerunt, quod solis verbis dominicis conficeretur, & quod putarent anathema, qui aliud crederet. Fuit institutum, ut hoc poneretur in diffinitione. Dixerunt, quod hoc non erat necessarium: imo si poneretur, ecclesia ipsorum reciperet ignominiam, ac si hactenus tenuissent aliud. Vnde cum semper fuerimus concordes, in hoc diffinitio non debet fieri, nisi de dubiis. Tandem sanctissimus dominus noster dedit heri certos deputatos, & post multos tractatus dixerunt Græci: Ad hoc ut sitis certi de credulitate nostra, videatis Ioannem Chrysostomum, qui hoc clare ponit; & sumus parati publice confiteri, quod nos tenemus sicut vos, quod in verbis solis dominicis conficitur. Vnde sanctissimus dominus noster hoc audito obtemperavit, ut non deduceretur in dubium quod nunquam fuit, maxime quia alii pontifices tentantes reductionem Græcorum, nil aliud ab eis petierunt, nisi ut confiterentur, quod in azymo conficeretur. Vltima differentia fuit de primatu, & hæc visa est quoad humanitatem[a] difficilior, quia libenter subditi a capite deviant: & in rei veritate usque nunc non bene senserunt de potestate Romani pontificis, dicentes, quod erat caput quoad unum totum, ut decanus. Et auditis sacris scripturis & sacris conciliis, visa est veritas, quod sedes apostolica, & Romanus pontifex est successor Petri: deinde, disponente divina pietate, factum est, ut assenserint Græci secundum cedulam datam per Latinos. Dixerunt deinde, quod aliquid deliberaremus de sedibus patriarchalibus, videlicet quod Constantinopolitana esset secunda, prout in constitutionibus est decisum, & in concilio Lateranensi, ubi præfuit Innocentius III. renovata sunt privilegia sedium patriarchalium. Hæc omnia retulimus sanctissimo domino nostro, sine cujus licētia nil attentatum est. Sanctissimus dominus noster nil vult deliberare in tam arduo negotio sine scitu paternitatum vestrarum; & propter hoc fecit congregare paternitates vestras. Ego legam notulas cedularum, postea sua sanctitas & paternitates vestræ deliberabunt. Ibi Græci multum instant pro recessu, & quia transeunt prope Turcas, est opportunum tute accedere: & licet sanctissimus dominus noster det galeas, tamen ut tutius vadant, videtur eisdem eundum cum galeis Venetorum, & ut imperator vadat ad ædificandum populum cito, cum si fama iret in populum ignarum, non auditis rationibus, periculosum foret: unde videtur annuendum suæ voluntati. Legam cedulam, quæ non est in forma decreti, quia fiet in persona sanctissimi domini nostri; postea decretum.

AND. His dictis, cardinalis legit primam cedulam: Quoniam in hoc sacro[b] concilio, &c. prout superius est descripta. Hac lecta, secuta est secunda cedula: Diffinimus[c], &c. Hac lecta, sequitur alia hoc modo: Item[d] in azymo, &c.

CARD. Antequam fiat sessio, venient in hunc locum Græci, & confitebuntur, quod solis verbis dominicis conficitur.

ANDREAS. His dictis, aliam legit hoc modo.

CARD. Item[e] si vere pœnitentes, &c.

AND. Hac lecta, alia lecta fuit hoc modo: Diffinimus[f], &c. Quas omnes supra annotatas adscripsimus; sicque non expedit iterum occupare membranas.

CARD. Sanctissime patet & reverendissimi patres, hæc facta sunt per deputatos: nunc sanctitas vestra decernat, prout videbitur sanctitati vestræ cum consilio horum patrum: & potest sanctitas vestra summas Deo gratias reddere, quod vestro tempore factum sit, quod a tempore apostolorum citra vix tale factum est: & reduxit aut totidem, aut plures quam nos Latini sumus, ad fidem Romanæ ecclesiæ.

PAPA. Venerabiles fratres & filii, audistis quæ filius noster cardinalis sanctæ Sabinæ dixit, & tractatus, & labores, & conclusa, & qualiter hortatur, ut debeamus gratias agere domino nostro, quia vidimus quod prædecessores nostri voluissent videre, & non viderunt: post multos labores desperantes, quasi omnia venerunt ad votum ecclesiæ Romanæ, Deo solum operante, qui ubi vult, & quando vult, operatur. Græci accelerant expeditionem, & nos debemus & volumus id facere. Credo omnes vos pro prudentia vestra debere concurrere nobiscum, & gratias agere Deo: & videtur ut de omni statu aliqui deputentur, qui conficiant decretum, ut fiat sessio in die apostolorum Petri & Pauli. Si est aliquis qui velit quid dicere, dicat; & regratiandum est his qui laboraverunt. Hora 20. omnes conveniant.

AND. Promotor ita intimavit.

LVD. Quid hoc verbum, status, insinuat?

AND. Ego, quæ in concilio gesta sunt, separatim tractatu alio[19] annotavi, ex quo concilii formam, sicque quid hoc verbum velit, perciperes plenius. Sed ut breviter scias, in principio quo concilium Ferrariæ conventum est, disceptantibus patribus in deliberandis negotiis, an per nationes, seu per deputationes procedendum esset, cum singulis in unum convenientibus nunquam conclusa fuissent tractanda; fuit visum, ut concilium in tres status congregaretur, in cardinales, archiepiscopos & episcopos; & alius esset abbatum, & aliorum regularium; tertius clericorum doctorum, & dignitates in cathedralibus ecclesiis habentium, & graduatorum in theologia, jure canonico & civili. Conclusumve extitit, ut[g] sensus status diceretur adesse, si ex tribus duæ partes convenirent cujuslibet status: sicque ut concludi potuisset, necesse fuerat, ut constituta forma auctoritatem præberet.

Hora 20. quilibet in suo statu convenit, ac quilibet quatuor deputavit, qui cedularum sententias in unam bullam redigerent. Quibus electis, dissolutæ sunt pro die illo conventiones statuum.

LVD. Cur non servatum est, ut tanta non fieret interpositio temporis ad quartam Iulii, cum hæc conclusa primitus fuerint?

AND. Mens omnium fuerat, ut sine difficultate cuncta transirent: sed intercesserunt dies octo, singulis diebus nostris Græcisve deputatis bis convenientibus. Erant namque in verborum compositione differentiæ, sicque lapsi sunt tot dies. Demum convenerunt patres, præsente summo pontifice, & 4. Iulii facta extitit generalis congregatio in palatio apostolico, ubi assistentibus cunctis, reverendissimus cardinalis sanctæ Sabinæ his verbis cœpit patres alloqui.

COLLATIO VICESIMA SECVNDA.

f Et supra num. 4.

g Quæ personæ in conciliis general. vel de jure divino vel de jure positivo votum habeant decisivum, quæ vero cōsultivum tantum. Vide Turrecr. de ecclesia lib. 3. c. 12. 13. 14. & 15. Bellarm. de concil. lib. 1. c. 15 Azor. part. 2. lib. 5. cap. 11.

COLLATIO VIGESIMA-SECUNDA.

CARD. Parvam orationem facere oportet, patres reverendi: A die qua omnes convenistis, hodie est octavus dies, quo fuerunt deputati quatuor pro quolibet statu, qui deberent esse cum deputatis Græcorum pro formando decreto. Patres singulis diebus convenerunt de mane & de sero. Tandem hoc mane fuit lectum decretum in sancto Francisco in Græco & in Latino, & omnes deputati remanserunt contenti.

PAPA. Legatis.

AND. Per dominum Thomam subdiaconum lectum extitit decretum, prout infra ponitur: quo lecto, cœpit summus pontifex hoc modo.

PAPA. Audistis lectum decretum, & regratiandum est de tanta gratia summo Deo nostro, quod tot millia populorum veritatem recognoscant, a qua per 437. annos & ultra diverterunt: nunc Deo gratias referamus. Videtis labores deputatorum, & debent per vos omnes remunerari laudibus. Ego nescissem plura a Græcis petere, quia quæ quæsivimus & petivimus, habuimus. Post hanc materiam fidei alia veniunt agenda, & sperandum est, quod in aliis Deus prosperabit, & unitos nos faciet, prout & in hac re nos omnes fecit. Die Lunæ, quæ erit octava apostolorum beatissimorum Petri & Pauli, in cathedrali ecclesia, ubi nos celebrabimus, sessionem faciemus.

AND. Quibus expositis, cunctis licentia data est ad recessum. Die sequenti quinta Iulii hora jam tarda, Græci speciali mandato requisiti advenere in palatio apostolico, ubi summo pontifice præsente, Nicænus metropolita his verbis est allocutus.

NICÆN. Beatissime & sanctissime pater, & vos reverendissimi cardinales, & omnes alii præsentes reverendissimi domini & patres, quoniam in præcedentibus congregationibus nostris, inter alias discussiones de differentiis inter nos, orta est dubitatio de consecratione divini sacramenti eucharistiæ, & aliqui suspicati sunt, nos & ecclesiam nostram non credere illud sacramentum preciosissimum confici per verba domini nostri, propter hanc causam, beatissime pater, nos adsumus coram vestra sanctitate, istis omnibus patribus adstantibus, qui pro parte sanctæ Romanæ ecclesiæ sunt. Major pars omnium nostrum personaliter adest coram sanctitate vestra, alii absunt propter infirmitatem corporis & angustiam horæ. En jam, sanctissime pater, adsumus ad certificandum primo sanctitatem vestram, deinde alios reverendissimos patres, de hac dubitatione, de qua ita breviter dicimus. Notissimum est, sancte pater, beatitudini vestræ, & aliis reverendissimis dominis, in discussione & inquisitione differentiarum habitarum, nos usos auctoritatibus sanctæ scripturæ & sanctorum patrum ecclesiæ. Nam cognoscentes nos, & animadvertentes fragilitatem humanam, potius voluimus credere auctoritatibus sanctorum patrum, quam rationibus humanis: ea regula qua in aliis usi sumus, & in hac hæsitatione utimur. Et quoniam ab omnibus sanctis doctoribus, maxime ab illo beato Ioanne Chrysostomo [a], nos audivimus, verba dominica esse quæ mutant & transubstantiant panem illum in corpus Christi, & vinum in sanguinem; & quod divina verba illa salvatoris omnem virtutem transubstantiationis habent; de necessitate ipsum doctorem & eamdem suam sententiam sequimur. Præterea, pater beatissime, nec nos ignoramus quatuor requiri in consecratione preciosissimi & venerabilis sacramenti. Primo materiam, quæ debet esse panis triticeus, aut fermentatus, aut azymus; quia in utroque conficitur veraciter. Item quod minister sit sacerdos, qui habeat sacerdotium ab ecclesia secundum canones. Item tertio formam, quæ est ista, verba salvatoris secundum sententiam sancti Ioannis præfati. Quarto, beatissime pater, intentio sacerdotis, ut habeat intentionem consecrandi panem sibi propositum & vinum. Hæc breviter, pater beatissime, de hac quæstione & sufficienter ad certificationem sanctitatis vestræ & aliorum patrum diximus, & quod semper, pater sancte, fuerimus, & simus, & futuri simus in hac sententia, sanctitatem vestram certissimam reddimus.

[a] Homil. 82. in Matthæum, & homil. 2. in 2. ad Tim. & hom. 60. ad populum Antioch. & alibi. Vide Arcud. in concord. lib. 3. c. 32.

PAPA. Intelleximus, quæ per venerabilem fratrem nostrum Nicænum dicta sunt, & quamvis in mente nostra non esset aliud, tamen gratum fuit audisse, quæ ore relata sunt, quia ista est doctrina & sancti Ioannis Chrysostomi, & aliorum sanctorum qui præcesserunt & qui secuti sunt: & hanc doctrinam secuta est & semper sequetur cum gratia Dei sacra Romana ecclesia, & gratum fuit audire, ut qui aliud existimassent, sint certi de vestra bona opinione.

AND. Placentinus, his dictis, qui ex cardinalibus tunc primus erat, dixit.

PLACEN. Omnes tenuimus & tenemus hoc cum gratia Dei, & sicut in hoc sumus concordes, erimus & in aliis cunctis.

AND. Quibus dictis, Nicænus hæc verba protulit.

NICÆN. Per beatitudinem vestram, & solicitudinem sanctitatis vestræ, omnia feliciter processerunt, & procedent cuncta in melius, & vestra beatitudine præsidente cuncta feliciter procedere sperandum est, prout Spiritus sancti gratia in hoc sancto opere visum est.

AND. Quibus expositis, assurreximus cuncti hora XXIV.

Unionis decretum seu diffinitio solenni in sessione legitur.

AND. Die sexta Iulii in cathedrali ecclesia sessio facta est, Latinis Græcisque præsentibus ordine modove quo supra in concilii œcumenici pronuntiatione & declaratione [b] expositum est, licet civitatis nobilitate celebrior pompa fuerit, & populi magnitudine, & dominorum præsentia. Erat namque ecclesia illa magnitudine non inter mediocres Italiæ, sed de majoribus, tanta multitudine populi plena, ut extra ecclesiam maximum stare numerum oporteret, quorum ecclesia capax non fuerat; patrum vero caterva venerabilis, prout in subscriptione conspicies.

[b] Du... licet fe... tiæ cel... brata ... prima ... sio, ut ... pra.

LUD. Extititne aliquid novi ea in celebritate, aut memorabile, ultra decretum?

AND. Ultra novitatem, novorumve capitulorum fidei professionem in decreto contentorum, nil novi conspexi, nisi quod prout alii Latini patres ad summum pontificem accedunt, eidem osculando fimbrias, reverentiam exhibendo, id pariter & Græci fecere, ac hymnum, Veni creator Spiritus, in Græco suavissimo cecinerunt cantu, ac missam cunctasque ecclesiæ Latinæ ceremonias religiosissime ac reverenter perceperunt,

COLLATIO VIGESIMA SECUNDA.

perunt, adoraveruntque. Missa Romanæ ecclesiæ more, summo pontifice celebrante, finita, ac demum solitis orationibus ac ceremoniis, quæ fieri assolent in sessionibus publicis, ad altare summi pontificis sede posita, prout moris est, ac cunctis præsentibus, imperatore Græcorum, ceterisve Græcorum patribus, reverendissimus dominus cardinalis sanctæ Sabinæ in Latino primo, deinde Nicænus archiepiscopus in Græco, decretum legere, cujus decreti verba hæc fuere.

DECRETUM SEU DIFFINITIO.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Consentiente ad infra scripta carissimo in Christo filio nostro Ioanne Palæologo Romæorum imperatore illustri, & locatenentibus venerabilium fratrum nostrorum patriarcharum, & ceteris orientalem ecclesiam repræsentantibus.

LÆTENTUR cæli, & exultet terra: sublatus est enim de medio paries, qui occidentalem orientalemque dividebat ecclesiam: & pax atque concordia rediit, illo angulari lapide Christo, qui fecit utraque unum, vinculo fortissimo caritatis & pacis utrumque jungente parietem, & perpetuæ unitatis fœdere copulante ac continente: postque longam mœroris nebulam, & dissidii diuturni atram ingentemque caliginem, serenum omnibus unionis optatæ jubar illuxit. Gaudeat & mater ecclesia, quæ filios suos hactenus invicem dissidentes, jam videt in unitatem pacemque rediisse: & quæ antea in eorum separatione amarissime flebat, ex ipsorum modo mira concordia cum ineffabili gaudio omnipotenti Deo gratias referat. Cuncti gratulentur fideles ubique per orbem, & qui Christiano censentur nomine, matri catholicæ ecclesiæ collætentur. Ecce enim occidentales orientalesque patres post longissimum dissensionis atque discordiæ tempus, se maris & terræ periculis exponentes, omnibusque superatis laboribus, ad hoc sacrum œcumenicum concilium, desiderio sacratissimæ unionis, & antiquæ caritatis reintegrandæ gratia, læti alacresque convenerunt, & intentione sua nequaquam frustrati sunt. Post longam enim laboriosamque indaginem, tandem Spiritus sancti clementia ipsam optatissimam sanctissimamq; unionem consecuti sunt. Quis igitur dignas omnipotentis Dei beneficiis gratias referre sufficiat? Quis tantæ divinæ miserationis divitias non obstupescat? Cujus vel ferreum pectus tanta supernæ pietatis magnitudo non molliat? Sunt ista prorsus divina opera, non humanæ fragilitatis inventa, atque ideo eximia cum veneratione suscipienda, & divinis laudibus prosequenda. Tibi laus, tibi gloria, tibi gratiarum actio Christe fons misericordiarum, qui tantum boni sponsę tuæ catholicę ecclesiæ contulisti, atque in generatione nostra tuæ pietatis miracula demonstrasti, ut enarrent omnes mirabilia tua. Magnum siquidem divinumque munus nobis Deus largitus est: oculis videmus, quod ante nos multi cum valde cupierint, aspicere nequiverunt.

Convenientes enim Latini & Græci in hac sacrosancta œcumenica synodo, magno studio invicem usi sunt, ut inter alia etiam articulus ille de divina Spiritus sancti processione summa cum diligentia & assidua inquisitione discuteretur. Prolatis vero testimoniis ex divinis scripturis, plurimisque auctoritatibus sanctorum doctorum orientalium & occidentalium; aliquibus quidem ex Patre & Filio, quibusdam vero ex Patre per Filium procedere dicentibus Spiritum sanctum, & ad eamdem intelligentiam aspicientibus omnibus sub diversis vocabulis; Græci quidem asseruerunt, quod id quod dicunt Spiritum sanctum ex Patre procedere, non hac mente proferunt ut excludant Filium, sed quia eis videbatur, ut aiunt, Latinos asserere Spiritum sanctum ex Patre & Filio procedere tanquam ex duobus principiis & duabus spirationibus, ideo abstinuerunt a dicendo, quod Spiritus sanctus ex Patre procedat & Filio. Latini vero asseruerunt, non se hac mente dicere Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere, ut excludant Patrem, quin sit fons & principium totius deitatis, Filii scilicet & Spiritus sancti; aut id, quod Spiritus sanctus procedit ex Filio, Filius a Patre non habeat, sive quod duo ponant esse principia, seu duas spirationes, sed unum tantum asserant esse principium, unicamque spirationem Spiritus sancti, prout hactenus asseruerunt. Et cum ex his omnibus unus & idem eliciatur veritatis sensus, tandem in infra scriptam sanctam & Deo amabilem, eodem sensu, eademque mente unionem unanimiter concordarunt & consenserunt.

In nomine igitur sanctæ Trinitatis Patris & Filii & Spiritus sancti, hoc sacro 30 approbante universali Florentino concilio diffinimus, ut hęc fidei veritas ab omnibus Christianis credatur & suscipiatur, sicque omnes profiteantur.

Quod Spiritus sanctus ex Patre & Filio æternaliter est, & essentiam suam suumque esse subsistens habet ex Patre, simul & Filio, & ex utroque æternaliter tamquam ab uno principio & unica spiratione procedit. Declarantes, quod id quod sancti doctores & patres dicunt, ex Patre per Filium procedere Spiritum sanctum, ad hanc intelligentiam tendit, ut per hoc significetur, Filium quoque esse secundum Grecos quidem causam, secundum

Latinos

COLLATIO VIGESIMA-SECUNDA.

Latinos vero principium subsistentiæ Spiritus sancti, sicut & Patrem; & quoniam omnia quæ Patris sunt, Pater ipse unigenito Filio suo gignendo dedit, præter esse Patrem: hoc ipsum, quod Spiritus sanctus procedit ex Filio, ipse Filius a Patre æternaliter habet, a quo etiam æternaliter genitus est.

Diffinimus insuper, explicationem verborum illorum, Filioque, veritatis declarandæ gratia, & imminente tunc necessitate, licite & rationabiliter symbolo fuisse appositam.

Item in azymo, sive fermentato pane triticeo corpus Christi veraciter confici, sacerdotesque in altero ipsum domini corpus conficere debere, unumquemque scilicet juxta suæ ecclesiæ, sive occidentalis, sive orientalis, consuetudinem.

Item si vere pœnitentes in Dei caritate decesserint, antequam dignis pœnitentiæ fructibus de commissis satisfecerint, & omissis, eorum animas pœnis purgatoriis post mortem purgari; & ut a pœnis hujusmodi releventur, prodesse eis fidelium vivorum suffragia, missarum scilicet sacrificia, orationes & eleemosynas, ac alia pietatis officia, quæ a fidelibus pro aliis fidelibus fieri consueverunt secundum ecclesiæ instituta. Illorumque animas, qui post baptisma susceptum nullam omnino peccati maculam incurrerunt, illas etiam quæ post contractam peccati maculam in suis corporibus, vel eisdem exutæ corporibus (prout superius dictum est) sunt purgatæ, in cælum mox recipi, & intueri clare ipsum Deum trinum & unum, sicuti est, pro meritorum tamen diversitate alium alio perfectius. Illorum autem animas, qui in actuali mortali peccato, vel solo originali decedunt, mox in infernum descendere, pœnis tamen disparibus puniendas.

Item diffinimus, sanctam apostolicam sedem & Romanum pontificem in universum orbem tenere primatum, & ipsum pontificem Romanum successorem esse B. Petri principis apostolorum, & verum Christi vicarium, totiusque ecclesiæ caput, & omnium Christianorum patrem & doctorem existere, & ipsi in beato Petro pascendi, regendi & gubernandi universalem ecclesiam a domino nostro Iesu Christo plenam potestatem traditam esse, quemadmodum etiam in gestis œcumenicorum conciliorum, & in sacris canonibus continetur.

Renovantes insuper ordinem traditum in canonibus, ceterorum venerabilium patriarcharum, ut patriarcha Constantinopolitanus [a] secundus sit post sanctissimum Romanum pontificem, tertius vero Alexandrinus, quartus autem Antiochenus, & quintus Hierosolymitanus, salvis videlicet [31] privilegiis omnibus & juribus eorum.

a Vide quæ diximus nota 21. collat. 22.

Datum Florentiæ in sessione publica synodali, in ecclesia majori solenniter celebrata, anno incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo trigesimo nono, pridie Nonas Iulii, pontificatus nostri anno nono.

SUBSCRIPTIONES.

Eugenius catholicæ ecclesiæ episcopus ita diffiniens subscripsi.

Ego Antonius episcopus Ostiensis cardinalis Bononiensis, supradictas diffinitiones veras & catholicas esse affirmo, & illis me subscripsi.

Ego * Branda episcopus Portuensis subscripsi.

Ego Nicolaus cardinalis sanctæ Crucis subsc.

Ego Franciscus tituli sancti Clementis presbyter cardinalis subscripsi.

Ego Angelottus tituli sancti Marci presbyter cardinalis subscripsi.

Ego Iulianus tituli sanctæ Sabinæ presbyter cardinalis subscripsi.

Ego Prosper sancti Georgii in Velabro diaconus cardinalis * subscripsi.

Ego Dominicus sanctæ Mariæ in Via lata diaconus cardinalis subscripsi.

Ego * Blasius patriarcha Hierosolymitanus subscripsi.

Ego Marcus patriarcha Gradensis subscripsi.

Ego Ioannes episcopus Morinensis, illustrissimi principis domini ducis Burgundiæ & Brabantiæ orator, subscripsi.

Ego Ioannes episcopus * Nivernienfis, ejusdem dicti domini ducis orator, signavi & interfui.

Ego Bartholomæus archiepiscopus Spalatensis subscripsi.

Ego Fantinus archiepiscopus Cretensis subscripsi.

Ego Iulianus archiepiscopus Pisanus subscripsi.

Ego Andreas archiepiscopus Colossensis subscripsi.

Ego Nicolaus archiepiscopus Capuanus subscripsi.

Ego Ludovicus archiepiscopus Florentinus subscripsi.

Ego Latinus de Ursinis archiepiscopus * Tranensis subscripsi.

Ego * Raimundus archiepiscopus * Consanus subscripsi.

Ego Iacobus episcopus Adriensis subscripsi.

Ego Petrus episcopus Paduanus subscripsi.

Ego Daniel episcopus Concordiensis subscripsi.

Ego Antonius episcopus Portugallensis subscripsi.

Ego Bartholomæus episcopus Valvensis subscripsi.

Ego Thomas episcopus * Fanensis subscripsi.

Ego Christophorus episcopus Ariminensis subscripsi.

Ego Amicus episcopus Aquilensis subscripsi.

Ego Petrus Dignensis episcopus subscripsi.

Ego Ioannes Ferrariensis episcopus subscripsi.

Ego Valentinus episcopus Ortanus & Castellanus subscripsi.

Ego Ioannes episcopus Arbensis subscripsi.

Ego

ANNO CHRISTI 143[...]

Variæ lectiones harum subscriptionum hic in margine [...]rum de[...]pta est regesto Eugenii IV. sumpti [...] alias V[...]canis [...]cibus.

* Alias Branda.

* de Columna.

* Basil[...]

* Nivernensis.

* Tare[...]nus, al. Troian[...]

* Alias [...]nedictus

* Alias Compsanus.

* Alias [...]rensis.

Ego * Bornocius episcopus * Fesulanus subscri- A psi.
Ego Carolus episcopus Senensis subscripsi.
Ego Andreas Hispanus Portugallensis episcopus Megarensis subscripsi.
Ego Carolus episcopus olim Mutinensis subscripsi.
Ego Nicolaus episcopus Tiburtinus subscripsi.
Ego Antonius episcopus * Grossensis subscripsi.
Ego Laurentius * Archarensis subscripsi.
Ego Zanonus episcopus Bajocensis subscripsi.
Ego Ludovicus episcopus * Trevisinus subscr.
Ego Ioannes de Mella * confirmatus Legionensis subscripsi.
Ego Gulielmus electus confirmatus Andegavensis subscripsi.
Ego Angelus episcopus * Parentinus subscripsi.
Ego Damianus * Assisinensis subscripsi.
Ego Petrus episcopus Ansarensis subscripsi.
Ego Matthæus episcopus Zapathensis subscripsi.
Ego Angelus de Grassis episcopus * Arianus subscripsi.
Ego Petrus episcopus * Messanus subscripsi.
Ego Bartholomæus episcopus Cavallicensis subscripsi.
Ego Robertus de * Florentia episcopus Vulterranus subscripsi.
Ego Antonius episcopus Cæsenæ subscripsi.
Ego Donatus episcopus Pistoriensis subscripsi.
Ego Scipio episcopus Mutinensis subscripsi,
Ego Christophorus episcopus * Coronensis subscripsi.
Ego Andreas episcopus * Conversanus subscr.
Ego Alexius episcopus Clusinus subscripsi.
Ego Garzias episcopus Tudensis subscripsi.
Ego G. episcopus Granatensis subscripsi.
Ego Aimericus episcopus Montis regalis subscripsi.
Ego Baptista electus * Theanus subscripsi.
Ego Nicolaus episcopus Tricaricensis subscripsi.
Ego Ioannes electus * Aganensis subscripsi.
Ego Ioannes electus Osiliensis subscripsi.
Ego Gulielmus electus Leonensis subscripsi.
Ego Andreas episcopus * Rossumensis subscripsi.
Ego Matthæus episcopus * Tortonensis subscr.
Ego Iulianus electus * Citaridensis subscripsi.
Ego Ioannes episcopus * Canapensis subscripsi.
Ego Thaddæus * Acesuatensis subscripsi.
Ego Petrus Clerici archidiaconus Trecensis, ambasiator domini ducis Burgundiæ & Brabantiæ, subscripsi.
Ego Ambrosius generalis ordinis Camaldulensis subscripsi.
Ego Gomesius abbas Florentinus subscripsi.
Ego Ioannes de Vrsinis * Farfensis subscripsi.
Ego Antonius abbas sancti Caprasii subscripsi.
Ego Franciscus abbas sancti Leonardi subscripsi.
Ego Federicus abbas * de Berto subscripsi.
Ego Georgius abbas * de Ferentillis subscripsi.
Ego Antonius abbas de Alfiolo subscripsi.
Ego Bartholomæus abbas de Campofulonis subscripsi.
Ego Sepulcrus abbas de * Vrano subscripsi.
Ego Angelus abbas de Sexto subscripsi.
Ego Paschasius abbas sancti Sepulcri subscripsi.
Ego Benedictus abbas de * Ceneo subscripsi.
Ego Iacobus abbas sancti * Salini subscripsi.
Ego Aloysius abbas sancti Pauli ad Ripam Arni Pisani subscripsi.
Ego Ioannes abbas de Thiro subscripsi.
Ego Daniel abbas de Saviliano subscripsi.

Ego Benedictus abbas sancti Pancratii subscripsi.
Ego Franciscus abbas * de Pancriano subscripsi.
Ego Ioannes * Granant. abbas de Ripolis subscr.
Ego Angelus abbas sancti * Michaelis de Pistorio subscripsi.
Ego Nicolaus abbas monasterii sancti Modesti * subscripsi.
Ego Iacobus abbas sancti * Salvatoris de Fenzoe subscripsi.
Ego A. abbas Montis pian. Pistoriensis diœcesis subscripsi.
Ego Petrus abbas * S. Petri de Floren. subscripsi.
Ego M. abbas sanctæ Mariæ de Diciano subscr.
Ego * Santellemen. abbas de Bibona subscripsi.
B Ego Laurentius Dal abbas de * Culvos subscr.
Ego Federicus abbas monasterii sancti Pantaleonis de Luca subscripsi.
Ego Lucas abbas * Stuant. in Alpibus subscripsi.
Ego Iacobus abbas S. Petri de Massa subscripsi.
Ego frater Ioannes abbas sanctorum martyrum Cordubensium subscripsi.
Ego Gulielmus abbas sancti Salvatoris Burdigalensis subscripsi.
Ego Tonus Lucas abbas Petrariat. subscripsi.
Ego Georgius abbas sancti Petri de Eugubio subscripsi.
Ego Antonius abbas sancti Salvatoris & Vigilii de * Sen' subscripsi.
C Ego abbas sanctæ Mariæ de * Morone subscripsi.
Ego abbas * sanctæ Gaudæ subscripsi.
Ego Gabriel abbas S. Iacobi de Pontida subscr.
Ego Dionysius abbas sanctæ Mariæ de * Sardin' Sagiensis subscripsi.
Ego Timotheus abbas sancti Andreæ de Mantua subscripsi.
Ego frater Gulielmus generalis Minorum subsc.
Ego frater Gerardus generalis Augustinensium subscripsi.
Ego Placidus generalis Vallis umbrosæ subscr.

Blondus.

Subscriptiones Græcorum.

D Ioannes Palæologus in Christo Deo fidelis rex & imperator Romæorum.
Antonius humilis archiepiscopus Heracleensis, præsidens Edessenorum, & primas totius Macedoniæ, & locumtenens apostolicæ sedis sanctissimi Philothei patriarchæ Alexandrini, subscripsi.
Gregorius sacer monachus, magnus protosyncellus, & [a] spiritualis, ac vicarius apostolicæ sedis domini nostri Philothei patriarchæ Alexandrini, subscripsi.
Isidorus archiepiscopus Kioviensis, ac totius Russiæ, ac locumtenens apostolicæ sedis sanctissimi patriarchæ Antiocheni domini Dorothei, affirmans & satisfaciens, subscripsi.
E Dositheus archiepiscopus Monembasiensis locumtenens apostolicæ sedis sanctissimi patriarchæ Hierosolymitani Ioachimi, sequendo subscripsi.
Dorotheus archiepiscopus Trapezuntius sequendo subscripsi.
Metrophanes archiepiscopus Cyzici subscripsi.
Bessarion miseratione divina archiepiscopus Nicænus sequendo subscripsi.
Macarius archiepiscopus Nicomediæ subscripsi.
Methodius humilis archiepiscopus Lacedæmoniensis subscripsi.
Ignatius archiepiscopus Tornovi sequendo subscripsi.

COLLATIO VICESIMA-SECVNDA.
* *Alias* sanctæ Mariæ, Primano.
* *Alias* Grovannis abbas Daripoli.
* *Alias* sanctæ Mariæ.
* Beneventan.
* *Alias* Salvatii de Frazie.
* *Alias* sancti Felicis.
* *Alias* Bartholomeus.
* *Alias* Culres.
* *Alias* Druytis.

* Stum
* *Alias* de Mozone.
* *Alias* sanctę Gonzæ.
* *Alias* Sandinsagiẽsis.

* Græce πνευματικός, quo nomine appellatur qui est a cõfessionibus: erat autem Gregorius a confessionibus imperatoris, ut ait Georgius Franza in chronico lib. 2. cap. 17.

COLLATIO VIGESIMA-SECVNDA.

Dorotheus archiepiscopus Mitylenensis, locumtenens archiepiscopi Sidensis, sequendo subscripsi.

Damianus archiepiscopus Moldoblachiæ, & locumtenens Sebastiensis archiepiscopi, subscripsi.

Ioasaph humilis archiepiscopus Amasiensis subscripsi.

* Alias Nathanael.

* Batκanoel archiepiscopus Rhodi & Cycladum insularum, subscripsi.

Callistus archiepiscopus Dristæ sequendo subscripsi.

Matthæus archiepiscopus Mellenici sequendo subscripsi.

Gennadius archiepiscopus Savi sequendo subscripsi.

Dositheus archiepiscopus Dramæ sequendo subscripsi.

Bessarion archiepiscopus Nicænus per mandatum scriptum & subscriptum a Manuele magno sacellario " Chrisococo diacono, ejus depositionem hic subdesignando, ipsum hic demonstro eadem nobiscum sapere & consentire, ac omnes qui hic sunt, sequi.

" Chrysococco.

" Xanthopulus.

Theodoricus magnus sceuophylax " Xanthinopolus diaconus subscripsi.

Michael Balsamon magnus chartophylax archidiaconus subscripsi.

" An Silvester ille, qui dicitur Sgoropulus ?

Silvester " Siopolus magnus ecclesiarchus & dicæophylax, subscripsi.

* protecdicus.

Georgius Cappadocius * protodicus diaconus subscripsi.

Hic debent esse episcopi Russiæ.

Constantinus primus presbyter, & vicarius Moldoblachiæ, subscripsi.

Moyses sacer monachus, ecclesiarchus venerabilis ac sacri regalis sancti Montis magnæ Lauræ, & ipsius locumtenens, subscripsi.

Dorotheus sacer monachus, vicarius venerabilis & sacri Montis sancti magni monasterii Vatepedi, subscripsi.

Gerontius sacer monachus, olim prior venerabilis sacri regalis monasterii Christi omnipotentis, subscripsi.

Athanasius abbas monasterii Circumspecti subscripsi.

Germanus olim abbas sancti Basilii subscripsi.

Pachomius sacer monachus & abbas sancti Pauli, subscripsi.

Lecto decreto solenniter, & subscripto, Græci ad patriam reversuri discedunt Florentia.

Num. XI. AND. HIS omnibus expeditis, die XXVI. Augusti solenniter per totum sacrum cardinalium collegium sociati imperator, Græcive, ex Florentia ad patriam [a] redeuntes exiverunt, associantibus eumdem demum per territorium Florentinum cardinalibus tribus, ac multis aliis: hisque sanctissimæ unionis optatus finis impositus est. Capies hæc, frater optime, quæ quidem etsi facundius, non tamen recte proprieve referri potuissent: & retuli prout fuere, verbisve propriis eorum qui ea protulere, ne verborum ornamento a gestorum veritate divertere judicarer. Plurima quæ in secreto sunt gesta, aliis referenda dimisi, qui his interfuere: hæc, quæ publice gesta sunt, continent, nulla a re ipsa mutata sententia. Vale.

[a] Venetiis ingressi galeas, ut supra dixit imperator hac eadem collatione nu. 6. & testatur Græcus scriptor in fine sessionum.

LVDOV. Et tu vale.

In supradictorum confirmationem opportune hac subjicimus ex manuscripto codice bibliothecæ Heidelberga Romam in Vaticanum advectæ fol. 272. tenoris ut sequitur.

Anno domini 1439. die Lunæ sexta mensis Iulii facta fuit sessio solennis in majori ecclesia Florentina, in qua Græci fuerunt reducti ad fidem nostram & obedientiam Romanæ ecclesiæ. Imperator, nobiles Græci, legati domini imperatoris Trapezuntii, legati regis Iberorum, Rutheni archiepiscopi, & episcopi ipsorum, nec non omnes alii, qui erant in numero quingenti, genibus flexis ad papam accesserunt, & osculati sunt sibi manus, prout moris est. Latini cantarunt hymnum, Veni creator Spiritus, &, Te Deum laudamus. Deinde Græci more suo cum maxima devotione in Græco similia cantarunt, & fuit celebrata missa solennis per papam. Post missam fuit lecta bulla decreti per cardinalem sancti Angeli in Latino: in Græco autem fuit lecta bulla per unum archiepiscopum Græcum, & bulla fuit scripta in Latino & in Græco, in una charta. In medio chartæ, videlicet per longitudinem chartæ, erat una linea, sicut fit in quinternis, in quibus scribuntur jura: ab una parte fuit scripta bulla in Latino, & subscripta per papam, cardinales, & alios prælatos: ab alia vero parte fuit scripta in Græco pulcherrime simili modo sicut Latina, & subscripta per imperatorem cum incausto rubeo. Per quadragintasex vero, patriarchas & archiepiscopos Græcos, Trapezuntios, Iberos & Ruthenos, fuit subscripta cum incausto nigro in simili forma in litera Græca, sicut nostra bulla Latina. *Hæc ibi.*

Supradictum decretum pro Græcis extat etiam in bullario Romano sub Eugenio, & unum ex originalibus in pergameno Latine & Græce scriptum, manu Eugenii papæ & cardinalium nigris, nec non imperatoris Græcorum rubris characteribus subscriptum, vidi in archivo basilicæ sancti Petri, quod iterum refertur infra in decreto pro Iacobinis transumpto ex alio originali, ut ibi dicemus.

Legi in quodam veteri manuscripto penes illustrissimum dominum Carolum Strozzium, Iulianum Cæsarinum cardinalem donasse reipublicæ Florentinorum originalia unionis Græcorum, Armenorum & Iacobinorum, cum ecclesia Romana, in quadam capsula argentea, quam capsulam & in ea servata originalia, in thesauro reliquiarum existenti in sacello sancti Bernardi in veteri palatio magni ducis Etruriæ, retulit mihi se vidisse eruditissimus dominus Ferdinandus Vghellus abbas sanctorum Vincentii & Anastasii ad Aquas Salvias ordinis Cisterciensis.

Extant in valvis æneis jussu Eugenii papæ IV. in majori porta basilicæ sancti Petri collocatis, insculpta nobiliora ejusdem pontificis monumenta, inter quæ apparet publica sessio præsentibus papa, imperatore, ejusque fratre despoto, ac patrum senatu, Florentiæ habita, in qua a cardinali sanctæ Sabinæ & archiepiscopo Nicæno legitur decretum fidei. Subinde insculptus etiam cernitur discessus imperatoris Venetias versus, ubi triremim ingreditur Constantinopolim rediturus, ut hic in gratiam lectoris imprimi " curavimus.

" inquit Iustinianus.

ANNO CHRISTI 1439.

Hoc

[ANNO CHRISTI 1439.]

Hoc decreto fidei per orbem transmisso, & in specie ad patriarcham Alexandrinum, sic illum rescripsisse habetur in Vaticano codice.

A

Literæ patriarchæ Alexandrini ad sanctissimum dominum Eugenium papam IV.

Philotheus miseratione divina [a] papa & patriarcha magnæ civitatis Alexandriæ ac totius Ægypti.

PATER sanctissime, pater beatissime, religiosissime, justissime, terrestris angele, & cælestis homo, qui cum gratia Dei indutus, cum sacra veste ornatus, boni gregis optime pastor, qui doctrina tua irruentes lupos ab ovibus universalis ovilis depellis, Christi nostri benefactoris patrocinio, deinde principis apostolorum Petri, petra fidei, caput omnium Christianarum ecclesiarum, qui ex Christo Iesu domino nostro sacram potestatem accipiens, papa magnæ urbis Romanorum, & protector ceterorum patriarcharum factus es, comminister & frater in Spiritu sancto, domine sancte papa Eugeni, sit tibi gratia, magnificentia simul & gloria a Deo Patre omnipotente, & domino nostro Iesu Christo, qui tribuens suis discipulis pacem in sancta Sion, *Pacem*, inquit, *meam do vobis, pacem relinquo vobis.* Non sicut ad ceteras gentes, sed per igneas linguas illis advenit [b], aperiensque corda eorum, adimplens eos quantum quisque capere poterat, ac sic institutos in universum orbem ipsos dimisit: quantum naturalis ac gentilis philosophiæ indocti fuerant, tanto veræ scientiæ & justitiæ rudimenta susceperunt. Hanc igitur gratiam, pacem ac benedictionem in maxima tua beatitudine primo, deinde in sanctis fratribus meæ moderationis, pontificibus, sacerdotibus, omnibusque Christiano nomine appellatis, idem spiritus multiplicare dignetur, intercedentibus ad hoc munus perfectissima regina ac Dei genitrice Maria, beato Marco apostolo & euangelista, ac demum omnibus sanctis Dei. Amen.

B

C

[c] Mea humilitas, pater beatissime, audiens quæ tuæ magnæ sanctitati a filio meo in Spiritu sancto fratre Alberto monacho ordinis Minorum misso in Ægyptum, refero, ut scilicet huc ad nos veniens, detulerit sanctissimas literas tuæ sanctitatis, quas diligentissime legi jussimus, & contenta in illis [d] mandata de sacra & œcumenica synodo, cum omnibus patribus, locatenentibus sanctorum patriarcharum, & potentissimo imperatore nostro Ioanne Palæologo, ac omnibus pontificibus ac doctoribus orientalibus ac occidentalibus sanctis, intelleximus cognovimusque, quo pacto unio & pax in tota catholica ecclesia celebrata est, caritate perfecta, anima una, fide una ac symbolo, abjectoque schismate & inimicitia, in latriam communem ac justitiam, Dei omnipotentis amor & pax invocata sunt per gratiam, miserationem, pietatemque domini nostri Iesu Christi, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

D

Lectis igitur sanctissimis literis tuis, perfectissime pater, omnes adorationis gratias egimus domino nostro Iesu Christo de tam excellentissimo dono ecclesiæ suæ catholicæ elargito: huic nostræ alacritati aliud * quodque lætitiæ genus additum est. Siquidem eodem pene momento quo dominus frater Albertus huc accesserat, redditæ sunt mihi literæ ex magna urbe Constantinopoli serenissimi domini imperatoris, & locum nostrum tenentium patrum, quorumdamque nobilium, perlatæ manibus persacratissimi fratris meæ moderationis metropolitæ Rhodi domini Anathermetis: legimusque utrasque, Græcas scilicet & Latinas, contulimusque eas, orationem orationi, versum quoque versui; & similes omnino illas reperimus, stipulatas subscriptionibus sanctorum patrum ac fratrum, archiepiscoporum & magistrorum orientalium & occidentalium, obsignatas sigillis tuæ magnæ sanctitatis, & potentissimi principis domini imperatoris. Vnde cum nostris Ægyptiis pontificibus & ceteris clericis nostris statuimus, ut ubique in omnibus Christi ecclesiis inter missarum solennia præ ceteris patriarchis memoriam tuæ beatitudinis faciamus, sicut in sacris canonibus cautum est. Ego vero, pater beatissime, decretum sacræ synodi summa veneratione suscipiens, in pectore meo æterna inspectione infixi, sequi instituens tuæ sanctitatis vestigia sacra, & synodos, & apostolicos canones. Agimus præterea gratias Deo piissimo cum iis populis Christianis, quod nos tanto dono dignos efficere voluerit, constitueritque nos omnes, ut sub auctoritate & potentia tuæ sanctitatis regamur, atque sub umbra alarum tuæ pietatis doceamur. Te autem, pater beatissime, felicem, summæque beatitudinis dignum esse omnes gentes existimabunt. Nam fons vitæ in euangelio beatos dixit ac filios Dei, qui pacem hominibus comparant. Et certe beatus es, pater sanctissime. Multi enim sanctorum pontificum ac regum cupierunt videre hoc unionis munus, & non potuerunt. Tu vero non solum hoc præ ceteris assequi meruisti, sed & summam mercedem habebis, coronaque veritatis cum omnibus justis coronaberis. Amen.

COLLATIO VIGESIMA-SECVNDA.

Scripsit mea humilitas literas ad potentissimum principem dominum imperatorem, & ad quosdam pontifices Constantinopolim, significans, ut si quis ea quæ in sacra synodo decreta ac diffinita sunt, non recipit, tamquam tyrannus & hæreticus habeatur, decidatque a communione sanctæ catholicæ ecclesiæ. Inclino meipsum, pater beatissime, sub scabello pedum sanctitatis tuæ, cum qua sit gratia, beatitudo & pax cum omnibus utriusque ordinis viris sub tua potestate constitutis, & benedictio tuæ beatitudinis sit cum omnibus nobis. Amen.

Inferius literis magnis scriptum sic erat.

E

Philotheus miseratione divina papa & patriarcha magnæ civitatis Alexandriæ & totius Ægypti.

NOTÆ HORATII IVSTINIANI AD VIGESIMAMSECVNDAM COLLATIONEM.

1 *Antirrhesis.*] Sic Græco vocabulo vocat responsiones ad auctoritates adductas ab Eunomio, qui est lib. 5. adversus eumdem, capite cujus titulus est, *Quod participant de creatore, quæ ad imaginem ejus facta sunt*, in fine.

2 *Conditio.*] Scilicet adversus Eunomium in illa auctoritate, quod Filius sit secundus a Patre, & Spiritus secundus a Filio, de qua satis supra dictum est.

3 *Concedamus.*] Verba scilicet, *etsi hoc concedamus*, per suppositionem dicta in aliis auctoritatibus Basilii, ut addebat Ephesinus, de quibus satis supra collationibus præcedentibus.

4 *Arium.*]

4 *Arium.*] Cujus titulus est, *De incarnatione Christi, vel de humana natura Christi*, in editione Parisiensi anno 1572. tomo tertio. In editione vero Commeliniana Græco-Latina anno 1600. tom. 1. in quarum editionum textu Latino non legitur, *& Filii*, cum tamen in textu Græco ibidem e regione posito legatur, videlicet: *Si enim non est substantia Patris & Filii Spiritus sanctus:* in qua etiam lectione deest illa præpositio, de videlicet, *de substantia Patris & Filii*, ut legit ex Græco hic Provincialis, ac etiam refert Græcus scriptor sessione 20.

5 *Cyrilli.*] Præsertim ex ejus epistola ad Theodoretum, quæ incipit, *Cum Salvator noster*, & in declaratione noni anathematismi, de quibus supra: unde etiam apparet in quo sensu dicat Cyrillus, se calumniam passum, de quo supra Ephesius. nam Cyrillus semper perstitit in sententia processionis a Filio.

6 *Cardinalis.*] Hæc responsio cardinalis necessario præsupponit dixisse etiam Russ. quod ponit Græcus scriptor sessione 25. videlicet, *Qui solus certat in stadio, victoriam adeptus videtur.*

7 *Referenda.*] Græcus scriptor sessione 25. ante medium, quæ correspondet huic collationi, ait, Bessarionem habuisse orationem dogmaticam seorsum ad Græcos de unione. Hanc ipsemet Bessarion ex Græca Latinam fecit, imo & auxit: ideo in editione actorum concilii Græce & Latine editorum posita e regione textus Græci, in aliquibus sibi invicem non correspondent. Eam ex Vaticano codice manuscripto Latino in fine hujus operis exhibemus.

8 *Viarum.*[Sanctus Antoninus, qui concilio præsens interfuit, in sua historia tit. 22. cap. 13. hæc ait: *Cum Eugenius Florentiam tenderet, insidiæ ei in via paratæ sunt ad capiendum eum: sed detectis eis, declinavit a via recta, alteram insuetam assumens, & periculum evadens.*

9 *Patriarcham.*] Cujus, ut Græcus scriptor refert sessione 25. hæc fuit postrema sententia, mentisque testatio: *Ioseph miseratione divina archiepiscopus Constantinopolis novæ Romæ, & œcumenicus patriarcha.*

Quoniam ad finem vitæ meæ perveni, soluturus jam commune debitum, Dei gratia scribo & subscribo sententiam meam aperte, universitati meorum filiorum. Omnia igitur quæ sentit & quæ dogmatizat catholica & apostolica ecclesia domini nostri Iesu Christi senioris Romæ, ipse quoque sentio, & iis me acquiescentem do ac dico. Profiteor quoque beatissimum patrem patrum, & maximum pontificem & vicarium domini nostri Iesu Christi, antiquæ Romæ papam, nec non purgatorium animarum: in horum quippe fidem subscriptum est die mensis Iunii nono, 1439. indictione secunda.

Vtinam hic subscriptio religiosissimi viri legeretur: nō enim in ea cerneretur ab apostolicæ sedi obsequentissimo usurpatum nomen œcumenici in titulo hujus sententiæ a scriptore quopiam appositum, ut observat etiam Arcudius in notis ad epistolam generalem Bessarionis, una cum aliis ejusdem Bessarionis opusculis editam. Sed quamvis etiam daremus, hoc titulo se subscripsisse patriarcham, non ideo infertur, quod nonnulli exaggerant, toleratum fuisse hunc titulum patriarchæ ab Eugenio papa in concilio Florentino. Quid enim commune habet papa & concilium cum subscriptione privatim in cubiculo facta, quæ nec publice lecta dignoscitur? Hunc titulum œcumenici, id est universalis, sanctus Gregorius papa adversus Ioannem patriarcham, qui primus hunc sibi titulum temere assumpsit, ita est interpretatus, ut sibi ipsi etiam denegaverit. Interpretatus est enim privative quoad omnes alios, ita ut qui se inscriberet œcumenicum, id est universalem, omnes alios patriarchas & episcopos censeret esse privatos, & se solum pastorem crederet habitabilis terræ. Sic enim ait epistola 38 libri 4. quam refert etiam Baronius tomi 8. anno 595. num. 31. *Nullus sibi hoc temerarium nomen arripuit, ne cum sibi in pontificatus gradu gloriam singularitatis arriperet, hanc omnibus fratribus denegasse videretur.* & epistola 32. *Nullus unquam hoc singularitatis vocabulum assumpsit, ne dum privatum aliquid datur uni, honore debito sacerdotes privarentur universi.* Ceterum Innocentius III. papa aliam etiam intelligentiam tribuit huic titulo œcumenici, secundum quam respondendo Ioanni patriarchæ Constantinopolitano, docet convenire soli Romano pontifici. Sic enim ait epistola 198. libri 2. quam refert idem Baronius tom. 9. anno 787. num. 8. *Dicitur universalis ecclesia illa una, quæ ex universis constat ecclesiis, quæ Græco vocabulo catholica nominatur: & secundum hanc acceptionem vocabuli, ecclesia Romana non est universalis ecclesia, sed pars universalis ecclesiæ, prima videlicet & præcipua, veluti caput in corpore, quoniam in ea plenitudo potestatis existit: ad ceteras autem pars aliqua plenitudinis derivatur. Dicitur etiam universalis ecclesia illa una, quæ sub se continet universas ecclesias: & secundum hanc nominis rationem Romana tantum ecclesia universalis nuncupatur, quoniam ipsa sola singularis privilegio dignitatis ceteris est prælata. Sed & Deus universalis dominus appellatur, non quasi divisus in species, aut specialissimas, aut subalternas, sed quoniam universa sub ejus dominio continentur.* Hæc Innocentius papa. Atque hoc secundo significatu tituli universalis Romanam ecclesiam universalem appellavit Sixtus papa primus tomo 1. conciliorum, epistola 2. *Sixtus*, inquit, *universalis apostolicæ ecclesiæ episcopus, omnibus episcopis in domino salutem.* Qui titulus idem est ac ille Zephyrini papæ in edicto, quod carpit Tertullianus libro de pudicitia, capite primo, de quo plura Baronius tomo secundo anno 216. num. 4. *Zephyrinus pontifex maximus episcopus episcoporum.* Eodemque significatu nemini ab universali concilio reperitur attributus titulus universalis, nisi soli pontifici Romano Leoni magno a concilio Calchedonensi, non solum in epistolis eidem pontifici ab Alexandrinis directis, & in concilio publice lectis, ut in prima parte ejusdem concilii: verum etiam in titulo epistolæ ab ipso concilio pro confirmatione gestorum eidem pontifici transmissæ, ut in tertia parte concilii numero secundo. Et quamvis hodie in ea epistola hic titulus alicujus dolo librarii non legatur, ut observat Baronius tomo 6. anno 451. num. 150. in ejus tamen inscriptione, vel alibi, hunc titulum fuisse a sacro concilio Leoni attributum, omni certitudine affirmandum est: sic enim ait sanctus Gregorius libro quarto, epistola 36. ad Eulogium: *Vestra sanctitas novit, quod uni per sanctam Calchedonensem synodum pontifici sedis apostolicæ (cui Deo disponente deservio) hoc universitatis nomen oblatum est.* Quod vero subdit: *sed nullus unquam decessorum meorum hoc tam profano vocabulo uti consensit:* observat Baronius ubi supra, intelligendum ita, ut nemo Romanorum pontificum eo titulo ex solenni ritu semper & in omnibus inscriptionibus vel subscriptionibus usus sit: atque in eumdem sensum locutus videtur Leo IX. epistola ad Michaelem patriarcham, quam refert etiam Baronius tomo undecimo anno 1054. numero 12. cujus hæc sunt verba: *Qualis vero & quam detestabilis atque lamentabilis est illa sacrilega usurpatio, qua te universalem patriarcham jactas ubique & scripto & verbo, cum omnis Dei amicus hujusmodi hactenus horruerit honorari vocabulo? Et quis post Christum convenientius posset insigniri hoc vocabulo, quam cui dicitur divina voce:* Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam? *Verumtamen, quia ille non invenitur universalis apostolus dictus, quamvis princeps apostolorum sit constitutus, nullus successor ejus tam prodigioso prænomine consensit appellari, licet magno Leoni prædecessori nostro & successoribus ejus hoc sancta decrevit Calchedonensis synodus.* Et infra: *Ecce ille Ioannes vester, cujus vesanæ adinventionis adhuc heredes permanetis* (de Ioanne patriarcha loquitur, qui primus sibi œcumenici prænomen indidit,) *qui secundum psalmistam per vos adhuc vocat nomina sua in terris suis, cum interiit, non sumpsit omnia, neque descendit cum eo gloria ejus in infernum: ipse a beatissimis pontificibus Pelagio & Gregorio successoribusque eorum pro hac insolentia anathematizatus, in sua pertinacia irrevocabilis periit, jamque per quadraginta & quadringentos annos sua contumacia sequaces præcipitare non cessat.* Hæc Leo IX. Sed & Hadrianus papa in epistola ad Constantinum & Irenem Augustos, quæ extat in actis septimæ synodi actione 2. hæc ait: *Valde mirati sumus, quod in vestris imperialibus jussis pro patriarcha regiæ urbis* (scilicet Tarasio, directis) *universalem ibidem eum reperimus exaratum; sed utrum per imperitiam vel hæresim iniquorum scriptum est, ignoramus: sed deinceps suademus vestræ clementissimæ imperialique potentiæ, ut minime in suarum exarationum serie universalis describatur, quia contra sanctorum canonum instituta, seu sanctorum patrum traditionum decreta esse videtur. In secundo enim ordine nonnisi per sanctæ nostræ catholicæ & apostolicæ ecclesiæ auctoritatem valuit nomen habere; quod nimirum si universalis super prælatam sibi sanctam Romanam ecclesiam, quæ est caput omnium Dei ecclesiarum, describatur, tamquam sanctarum synodorum rebellem atque hæreticum manifestare se, certum est. Quod si universalis est, etiam ecclesia nostra sedis primatum habere dignoscitur, quod ridiculum omnibus fidelibus Christianis apparet, quia in toto orbe terrarum ab ipso redemptore mundi beato Petro apostolo principatus & potestas data est, & per eumdem apostolum, cujus vel immeriti vices gerimus, sancta catholica & apostolica Romana ecclesia hactenus & in ævum tenet principatum ac potestatis auctoritatem, quatenus (quod non credimus) si quispiam eum universalem nuncupaverit, vel assensum tribuerit, sciat se orthodoxæ fidei esse alienum, & nostræ catholicæ & apostolicæ ecclesiæ rebellem.* Hæc Hadrianus. Certe ipse sanctus Tarasius, quem etiam Romana ecclesia inter

sanctos

sanctos relatum veneratur in martyrologio die 25. Februarii, nusquam hunc titulum reperitur usurpasse: nec mirum si in actis præfatæ septimæ synodi, præsertim actione secunda, ab aliquibus inter dicendum inveniatur ei attributus, etiam coram præsidentibus legatis apostolicis: nec enim singulorum vota poterant prævideri, nec ad vitanda scandala de singulis erat agendum, incumbentibus legatis apostolicis definitioni de sacrarum imaginum veneratione, propter quam fuerat synodus convocata. Ideo forte Baronius tom. 9. anno 787. num. 8. in fine, dicit hunc titulum patriarchæ Constantinopolitano, *licet numquam approbatum, toleratum tamen a Latinis fuisse.* Indulgentius loquitur, & quidem nimis Azorius tom. 2. lib. 4. cap. 4. in fine, dum ait, *post Photium patriarcham Romanis pontificibus annuentibus hunc titulum usurpari a Græcis cœptum esse.* Ceterum Anastasius bibliothecarius in præfatione septimæ synodi alloquens Ioannem VIII. summum pontificem, sic ait: *In eo sane, quod frequenter universalem in hac synodo Græci patriarcham suum appellant, apostolatus vester Græcorum adulationi veniam det, prælatis suis non sine reprehensione placere studentium. Verum cum apud Constantinopolim positus frequenter Græcos super hoc vocabulo reprehenderem, & fastus arrogantiam redarguerem, asserebant quod non ideo œcumenicum dicerent patriarcham, quod universi orbis teneat præsulatũ, sed quod cuidam parti præsit orbis, qui a Christianis inhabitatur.* Hæc Anastasius, *frigide admodum*, ut recte ait Baronius tom. 9. anno 787. num. 7. *excusantes Græci errorem, atque absurde nimis. Etenim hac ratione, quia œcumenicum dici posse suum ipsorum patriarcham professi sunt, quod etsi non orbi, loco tamen & habitationi ejusdem præesset, ceteri omnes episcopi œcumenici pariter dici possent, quod quilibet eorum habitabili orbis loco præsit. Ceterum si ex divinis scripturis ejus nominis petatur interpretatio, quod apud septuaginta, qui Græce eloquia divina scripsere, οἰκουμένη sæpe habetur, Latini interpretes, ut est videre frequenter in psalmis, orbem terræ, sive orbem terrarum transtulere, ex ejus vocis proprietate, quam Græci secundum Græcos interpretes quotidie psallentes ignorasse minime potuerunt, qui tam inepte redargutionem Anastasii eluserunt.* Hæc Baronius.

10 *Repetierunt.*] Id est, replicaverunt cedulam Ferrariæ deductam. In ea enim civitate privatas disputationes nonnulli deputati hinc inde egerunt de purgatorio, ut supra dixit Andreas prima collatione: & primo, An purgatorium sit: secundo, An pœna ignis corporei ibidem sit. Et quidem quod purgatorium sit, convenerunt Græci. De pœna autem ignis corporei nil in infra scripta cedula dicitur, neque in diffinitione concilii. Quapropter hic articulus de igne corporeo in loco purgatorii quamvis verissimus sit, ut communis opinio affirmat, adhuc tamen non est de fide, ut observant Bellarminus de purgatorio lib. 2. cap. 11. Suarez in 3. parte, tomo 4. disput. 46. sect. 2.

11 *Donec.*] Moderna translatio sic habet: *Quamobrem ut simul & humanæ naturæ relinqueretur dignitas liberæ voluntatis, & ipsum auferretur malum, hanc divina sapientia rationem excogitavit, ut in his hominem esse sineret, quæ sibi ipse elegisset, quo gustatis malis quæ concupierat, experiendoque discens, quæ quibus commutasset, rursus incenderetur, ut vitiorum onere deposito, vel post obitum expurgantis ignis fornace expiatus, ad pristinam vellet redire felicitatem.*

12 *Hadrianus.*] Habetur hæc epistola actione secunda septimæ synodi ex versione Anastasii, & apud Baronium tomo 9. anno 785. numero dicimoquarto. Post dicta Provincialis subsumit cardinalis, epistolam Hadriani fuisse receptam in concilio, eadem scilicet actione secunda.

13 *Consilium.*] Inter varias lectiones in margine illius epistolæ adnotatas posset etiam hæc apponi. Nam ibi loco horum verborum, *rectum consilium demonstrans*, hæc leguntur, *benevolentiam præferens:* quæ nullum sensum ad rem continent.

14 *Convocandi.*] Id est, sequitur in particula *pascendi* contineri etiam potestatem *convocandi*, ut ipse Provincialis magis explicat infra hac eadem collatione num. 7. Nam verbum *convocandi* explicite non legitur neque in cedula, neque in diffinitione.

15 *Contrarius.*] Cum dicit cap. 13. *ante diem festum paschæ*, quasi inde colligatur, quod cum esset ante festum paschæ, non erat necesse comedere in azymo.

16 *Prolata.*] Scilicet, *Hoc est enim corpus meum;* &, *Hic est enim calix*, &c. sint forma essentialis sacramenti eucharistiæ. Hinc apparet, quod alia etiam cedula circumferebatur propter hæresim neotericorum Græcorum Cabasilæ & Marci Ephesii, contendentium verba illa liturgiæ Græcæ, *Fac panem hunc preciosum corpus Christi tui; quod autem in poculo, preciosum sanguinem Christi tui transmutans Spiritu sancto tuo;* esse de essentia formæ, de quibus vide Arcudium in concordia lib. 3. cap. 27. Cur autem hic error non sit damnatus in diffinitione, infra eadem collatione num. 8. & 9.

COLLATIO VIGESIMA-SECUNDA.

17 *Appellavit.*] Ad sedem scilicet apostolicam ab injustitia secundæ synodi Ephesinæ damnatæ, in qua & fuit occisus. Vide apud Binium in notis ejusdem synodi, seu conciliabuli, tomo 1. conc. parte 2. editionis Coloniensis.

18 *Fidei.*] Nam quæ statuerant de primatu sedis Constantinopolitanæ post Romanam, & supra Alexandrinam, noluit approbare, imo expresse reprobavit Leo. Vide Baronium tomo 6. an. 452. num. 9. & 453. num. 5. & tom. 12. anno 1191. num. 52.

19 *Temporalis.*] Quod si tyrannice & de facto facta sit aliqua convocatio concilii sine auctoritate sedis apostolicæ, semper ut conciliabulum fuit reputatum, donec assensus & confirmatio ejusdem apostolicæ sedis accesserit. Vide Baronium tom. 7. anno 553. num. 223. & seq. & anno 554. num. 4. & 555. num. 11. & 556. num. 2. & 557. num. 2.

20 *Episcopum.*] Petro successit Evodius, Evodio Ignatius. Vide Baronium tom. 1. anno 39. num. 18. & anno 71. num. 13.

21 *Leo.*] Canonem Calchedonensem de primatu Constantinopolitanæ ecclesiæ post Romanam a sancto Leone papa fuisse reprobatum expresse, vide apud Baronium tom. 6. anno 452. num. 9. & 453. num. 5. & tom. 12. anno 1191. num. 52. Imo nec Nicolaus papa I. illum canonem agnoscit in epistola ad Michaelem imperatorem, quæ incipit, Proposueramus: sed patriarchæ Constantinopolitani imperatorum freti potentia, secundum post Romanum locum sibi usurpabant, qui tandem a Romanis pontificibus tranquillitatis causa fuit permissus, & primo ab Innocentio III. in concilio Lateranensi approbatus, relato in cap. Antiqua. de privileg. Vide etiam Binium in notis concilii Constantinopolitani 1. canone 5. alias 3. verbo Constantinopolit. & Bellarm. de Roman. pontif. lib. 1. cap. 24.

22 *Legem.*] Novell. 131. in qua postquam dixisset de conciliis Nicæno, Ephesino, Constantinopolitano & Calchedonensi, in quibus præsupponebat insertum & approbatum canonem de archiepiscopo Constantinopolitano, subdit hæc verba: *Ideoque sancimus secundum earum diffinitionem, sanctissimum senioris Romæ papam primum esse omnium sacerdotum, reverendissimum autem archiepiscopum Constantinopoleos novæ Romæ secundum habere locum post sanctissimam apostolicam senioris Romæ sedem.* Hæc ipse: *Qui quod sciret non esse imperatoriæ auctoritatis ordinem præscribere sedibus, earumdem synodorum diffinitionibus inhærendo, id se sancire dixit, & perperam. Etenim cum tam ex concilio Constantinopolitano, quam Calchedonensi, id sibi vindicare conati fuerint episcopi Constantinopolitani, adversatus est Leo papa, ut superius dictum est* Vide Baronium tom. 7. anno 541. num. 21. Has autem leges sæculares adducit Provincialis, argumento, ut aiunt, ad hominem, & ut saltem tamquam ex historia & facto ipso Græcos convinceret.

23 *Canone.*] Obvolutas sententias sic explico. Arathensis dixit: *Nullus nostrum negat, quod sine potestate Romani pontificis non potest convocari concilium: sed contra papa sine patriarchis, potest scilicet convocare, id est non requisito eorum consensu.* Quod hic sit sensus Arathensis, patet ex immediate sequenti interrogatione. Nam ideo statim cardinalis quæsivit, quid sentiret Arathensis in casu, quo patriarchæ prætextu alicujus canonis contradicerent convocationi papæ, num foret tunc legitimum concilium. Et respondit Arathensis, quod supposita convocatione papæ, *propter contradictionem aliorum non desistet, quo minus sit concilium legitimum.* Tunc concludens subdidit cardinalis: *Igitur sine papa non erit concilium:* cum tamen scilicet possit esse sine patriarchis, ut dictum est. Et quia cardinalis interrogaverat, quid si prætextu alicujus canonis cõvocationi papæ resisterent; subsumpsit Provincialis, magis id declarando, quod ille canon non potuisset esse nisi apocryphus: subjunxitque cardinalis ad confirmationem dictorum privilegium Constantini, quod legi voluit, non illud approbando, sed ad homines Græcos magis convincendos ex ipsis eorum juribus, licet invalidis. In eo enim privilegio, quod refertur a Gratiano distinctione 96. cap. Constantinus, & latius a Theodoro Balsamone in Nomocanone titulo 8. cap. 1. Constantinus imperator voluit, ut *Romanus pontifex supra quam imperatoria majestas haberetur & coleretur, essetque caput soliorum patriarchalium, & omnium ecclesiarum:* addens, quod *si quid ad cultum Dei & Christianam fidem stabiliendam pertineat, ab ipso dijudicetur & disponatur.* Hac igitur voluit auctoritate Græcos convincere cardinalis, quam ipsi admittebant. Verum

Collatio vigesima-secunda.

cum in eo subjungantur privilegia ecclesiæ Constantinopolitanæ, aperte colligitur confictum esse a Græcis, ut etiam privilegia ecclesiæ Romanæ, quæ sunt a Deo, tamquam ab homine derivarent. Vide Baronium timentem Danaos & dona ferentes, tomo 3. anno 324. num. 117. & tomo 12. anno 1191. num. 52. Ceterum canon ille de consensu patriarcharum in convocatione generalis concilii, quem Provincialis supra dixit non potuisse esse nisi apocryphum videtur esse qui ex quibusdam synodicis scriptis enuntiatur lectus in septimo synodo ex versione Anastasii ante 1. actionem, sub titulo, *Conscriptio brevis indicans quæ sunt ante synodum*, his verbis: *Lectis quibusdam synodicis scriptis, quæ perhibent, non oportere aliquando synodum universalem fieri præter consensum ceterorum sanctissimorum patriarcharum.* Qui canon cum non sit synodicus alicujus legitimæ œcumenicæ synodi, sine dubio est apocryphus, ut optime dixit Provincialis: & propterea etiam dixit cardinalis, *in canone illorum*, id est in aliquo prætenso canone, quatenus exhiberetur. Nisi malit quis dicere, Græcos in illis synodicis scriptis usos esse vocabulo generalis, vel œcumenici, ut legitur ibi in textu Græco, in significatu & sensu improprio, respectu convocationis faciendæ a patriarcha Constantinopolitano, de quo ibi agebatur, nimirum non œcumenici totius orbis, sed œcumenici nationis & gentis vel ritus. Sicut enim in præfatione ipsius septimæ synodi ad Ioannem VIII. dicit idem Anastasius quod Græci dicebant se appellare patriarcham suum Constantinopolitanum œcumenicum, non quod universi orbis teneret præsulatum, sed quod cuidam parti orbis præesset, ut in 9. nota hujus collationis diximus: ita idem vocabulum œcumenici & generalis poterant applicare concilio non universali totius orbis, sed partis & nationis orbis.

24 *Euangeliis.*] Scilicet in euangeliis habent ordinem & finem, ut hoc sacrificium incruentum fiat in commemorationem passionis & cruenti sacrificii domini nostri Iesu Christi. Dionysius autem utitur etiam illis verbis, ut sacerdos excuset propriam indignitatem.

25 *Operationes.*] Loquitur ad hominem de verbis eucharistiæ institutis a sanctis doctoribus, Basilio, vel Chrysostomo. Ceterum forma extremæ unctionis est deprecatoria ex Christi institutione. Vide sanctum Thomam in 4. dist. 23. & Suarez in 3. par. disp. 40. sect. 3.

26 *Effectum.*] Hanc expositionem datam a Græcis, quæ & communior est apud omnes, refert etiam Græcus scriptor sess. 25. Vide etiam Arcud. in sua concordia lib. 3. cap. 31.

27 *Fiat.*] Ponderat non solum verba liturgiæ Basilii, sed etiam Chrysostomi, ut dicit statim infra Hæc autem sunt Chrysostomi. Verum in liturgia Basilii intolerabilis est modernorum schismaticorum audacia, dum sine, non dicam recto sensu, sed etiam sine ulla prorsus connexione & syntaxi verborum, addiderunt in novissimis euchologiis impressis Venetiis imperativum illud ποίησον, fac panem hunc, &c. quod imperativum nemo dubitat existere in liturgia Chrysostomi, in qua tamen suam habet cum reliquis verbis connexionem & optimam explicationem ex subsequentibus in eadem liturgia verbis: sed in liturgia Basilii nullo modo coaptari potest, ut patet legenti. Hæc enim sunt verba antecedentia: *Obsecramus & postulamus, ut veniat Spiritus sanctus tuus* (vel ad verbum ex Græco) *venire Spiritum sanctum tuum super nos & super proposita munera ista, & ea benedicere & sanctificare, & ostendere panem quidem hunc*, &c. in quibus verbis in primis notandum, quod verbum ostendere, ἀναδεῖξω, Bessarion in opusc. de eucharistia interpretatur facere; sic in conjunctivo legens, ut veniat Spiritus sanctus tuus super nos & super proposita munera ista, eaque benedicat, sanctificet, & efficiat panem quidem hunc ipsum preciosum corpus, &c. quæ Bessarionis interpretatio verissima est & ad sensum Basilii. Ostendere enim, sicut & dicere Dei, est facere. His verbis antecedentibus in liturgia Basilii sine ullo sensu vel connexione addiderunt novissimi schismatici imperativum ποίησον, fac: quod sic ineptissime annectunt in novissimis & corruptissimis euchologiis: *Obsecramus & postulamus, venire Spiritum sanctum tuum super nos & super proposita munera ista, eaque benedicere & sanctificare, & ostendere: & fac panem quidē hunc*, &c. Sed quia post illa priora verba Basilii *benedicere, sanctificare, & ostendere*, interposita est in euchologio rubrica de aliquibus ceremoniis cum aliis verbis & orationibus, ideo subsequendo postmodum illud imperativum, *fac*, non tam facile apparet ineptitudo connexionis: ex quo tamen imperativo modernissimi schismatici argumenta desumunt. Non enim tam facilem ad sensum catholicum habet interpretationem istud imperativum *fac* in liturgia Basilii, quam habet in liturgia Chrysostomi. Quod imperativum *fac* in præfata liturgia Basilii non legit Bessarion opusc. de eucharistia, sed etiam ipse Marcus Ephesinus in opusc. ubi contendit probare suam hæresim, quod his verbis Chrysostomi & Basilii perficiatur consecratio, adducens verba liturgiæ tam Chrysostomi, quam Basilii, in verbis Basilii non refert imperativum *fac*. Verum quia non est hic locus de his fuse agendi, cum præsertim esset actum agere: optime enim hæc explicat Arcudius in sua concordia lib. 3. cap. 27. solum hic in confirmationem supradictorum, & eorum quæ dicit Arcudius necesse existimavi addere, quod præfatum imperativum ποίησον, fac, in liturgia Basilii, non legitur in vetustissimis euchologiis, quæ extant in bibliotheca Vaticana sub numeris 1215. 1554. 1811. 1872. & 1875. Imo nec legitur in impressis Venetiis anno 1526. in eadem bibliotheca num. 1225. nec in impressis anno 1616. num. 5961. nec in impresso anno 1570. quod est penes me, nec in liturgia Basilii impressa ex vetustis codicibus a Claudio de Sainctes.

An. Chr. 14[...]

28 *Facit.*] Hanc expositionem prosecutus est postea Bessarion in suo opusculo de eucharistiæ sacramento, quem etiam refert Arcudius in sua concordia lib. 3. cap. 33.

29 *Annotavi.*] Quod opus Andreæ hucusque desideratur, formam tamen & acta concilii aliunde recollecta hoc opere congessimus. Meminit hujus sui operis idem Andreas supra collatione 1.

30 *Approbante.*] Vide quæ diximus in 5. nota circa medium ad primam collationem, de hoc modo loquendi & diffiniendi in conciliis, in quibus ipse summus pontifex personaliter præsidet, in signum auctoritatis & potestatis.

31 *Privilegiis*] In concilio Lateranensi sub Innocentio III. cap. 5. relato in cap. Antiqua, de privilegiis hæc leguntur: *Antiqua patriarchalium sedium privilegia renovantes, sacra universali synodo approbante sancimus, ut post Romanam ecclesiam, quæ disponente domino super omnes alias ordinariæ potestatis obtinet principatum, utpote mater universorum Christi fidelium & magistra, Constantinopolitana primum, Alexandrina secundum, Antiochena tertium, Hierosolymitana quartum locum obtineat, servata cuilibet propria dignitate, ita quod postquam eorum antistites a Romano pontifice receperint pallium, quod est plenitudinis officii pontificalis insigne, præstito sibi fidelitatis & obedientiæ juramento, licenter & ipsi suis suffraganeis pallium largiantur, recipientes pro se professionem canonicam, & pro Romana ecclesia sponsionem obedientiæ ab eisdem. Dominica vero crucis vexillum ante se faciant ubique deferri, nisi in urbe Romana, & ubicumque summus pontifex præsens extiterit, vel ejus legatus utens insigniis apostolicæ dignitatis. In omnibus autem provinciis eorum jurisdictioni subjectis, ad eos, cum necesse fuerit, salvis appellationibus ad sedem apostolicam interpositis, quibus est ab omnibus humiliter deferendum.* Hæc ibi. Interfuere autem in hoc concilio Lateranensi patriarchæ Constantinopolitanus & Hierosolymitanus personaliter, & per vicarios Alexandrinus & Antiochenus, & plures metropolitæ.

Post diffinitionem publicatam, Græcus scriptor refert quasdam interrogationes Latinorum, & responsiones Græcorum, atque inter alias, cur post verba consecrationis adderent, Et fac panem hunc preciosum corpus Christi tui: & similiter post verba consecrationis sanguinis. Mirum est certe & incredibile, post diffinitionem hoc interrogasse Latinos. Nam ipso Græco scriptore teste sess. 25. ante diffinitionem coram papa ea de re fuit disputatum, optimeque responsum a Græcis: imo Græci, ut testatur Andreas collat. 21. expresse dogma fidei fuerant professi, nimirum solis verbis Christi domini fieri consecrationem corporis & sanguinis.

Responsio etiam quam ipse refert dedisse Græcos aliquos præsules privatim, & non tamquam de omnium consensu, nempe se dirimere matrimonia justis causis, non subsistit. Nam eam idem Eugenius in decreto pro Armenis, & postea Tridentinum sess. 7. damnant & anathematizant.

Similiter inter ceteras Latinorum interrogationes quæsisse illos refert a Græcis, cur sacerdotes eorum inungerent sacro chrismate, & non potius episcopi: additque Mitylenensem omnia canonice dissolvisse. Certe Mitylenensis non aliud potuit respondisse canonice, nisi quod in præfato decreto pro Armenis, & postea in Tridentino sessione 7. diffinitur, ordinarium scilicet ministrum confirmationis esse episcopum, & aliquando per apostolicæ sedis dispensationem ex rationabili & admodum urgenti causa simplicem sacerdotem chrismate per episcopum confecto hoc sacramentum administrasse.

Sed nec canonice potuit excusasse Mitylenensis episcopos & sacerdotes Græcos peccati reos, sacramentalem confessionem non præmittentes celebrationi sacrificii, de qua idem auctor asserit a Latinis pariter interrogatos fuisse Græcos, dicente apostolo 1. Corint. 11. *Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat & de calice bibat. Qui enim manducat & bibit indigne, judicium sibi manducat & bibit, non dijudicans corpus domini* Quæ

verba

ANNO CHRISTI 1439.

verba adducentes patres concilii Tridentini, hæc subdunt sess. 13 cap. 7. *Ecclesiastica autem consuetudo declarat, eam probationem esse necessariam, ut nullus sibi conscius peccati mortalis, quamvis sibi contritus esse videatur, absque præmissa sacramentali confessione ad sacram eucharistiam accedere debeat: quod a Christianis omnibus, etiam ab iis sacerdotibus, quibus ex officio incubuerit celebrare, hæc sancta synodus perpetuo servandum esse decrevit, modo non desit illis copia confessoris.* Hæc patres concilii, imo subdunt præceptum positivum his verbis: *Quod si necessitate urgente sacerdos absque prævia confessione celebraverit, quamprimum confiteatur.* Hæc ibi.

Verum episcopi & sacerdotes Græci non præmittunt confessionem, imo fere nunquam confitentur duplici ex causa. Prima, quia canones pœnam suspensionis imponunt clericis fornicantibus, vel alia peccata committentibus. Cum igitur sacerdotes qui peccant, se habeant pro suspensis, nec putent confessarium posse illos exercitio sui ordinis restituere, aliunde vero celebrare velint B vel debeant, omittunt confessionem, ita ut hoc sacramento fere sint privati.

Canon autem est 24. in constitutionibus apostolicis, nimirum: *Episcopus, vel presbyter, vel diaconus in fornicatione, vel perjurio, vel furto deprehensus deponatur.* Item Basilii can. 3. *Diaconus post diaconatum fornicatus, a diaconatu rejiciatur.* & can. 32. *Qui peccatum ad mortem peccant clerici a gradu deponantur.* & similes, quos congerit Arcudius in concordia lib. 4. cap. 2. Qui canones vel sunt sententiæ ferendæ, non autem latæ; vel loquuntur de publicis & de foro externo, ut patet ex illo verbo, *deprehensus.* Sed quamvis etiam daremus & canones esse validos, & non ferendæ, sed latæ sententiæ etiam in foro interno, potius deberent Græci sibi de remedio absolutionis & dispensationis providere, quam toto vitæ tempore prætextu juris ecclesiastici humani jus ipsum A divinum pessumdare, & sacramento pœnitentiæ privari, ac secunda tabula post naufragium deperdita necessario demergi.

Secunda causa est etiam, quia presbyteri Græci sæculares cum sint uxorati, & ipsi cum sua familia implicati negotiis, ut reliqui de populo, non de facili facultatem audiendi confessiones impetrant, aut curant, suntque curati cum dimidiata potestate, ac fere omnes confessarii Græci sunt monachi, quorum cum non ubique sit copia, ideo Græci paulatim notitiam sacramenti pœnitentiæ perdidere. Sic abyssus abyssum invocat.

Caute etiam legendus idem Græcus scriptor ibidem, dum ait, Eugenium IV. summum pontificem exhibuisse Græcis præsulibus, si ipsi in locum defuncti alium patriarcham Constantinopolitanum ritus Græci Florentiæ eligerent, se remoturum patriarcham ejusdem civitatis ritus Latini. Hanc exhibitionem non est facile credendum fecisse Eugenium prudentissimum pontificem: notum est enim quantam semper Romani pontifices diligentiam adhibuerint pro conservatione ritus Latini in partibus orientis. Nam Innocentius III in præfata civitate Constantinopolitana instituit primum patriarcham Latini ritus Thomam Maurocenum, ut fideles ritus Latini sub imperatore Balduino Flandro proprium sui ritus patriarcham haberent, ut constat ex ejus epistolis, præsertim 18. lib. 1. regest. 13. & alia adducta in notis ibidem per Bosquetum Narbonensem editione Tolosana anni 1635. Vivebat autem tunc temporis Michael patriarcha ritus Græci, ut observat Genebrardus in chronico anno 1215. Docet enim experientia, nullum esse medium efficacius ad affectum & devotionem erga Romanam sedem atque ab ea dependentiam in illis partibus conservandam, & schismata præcavenda, quam Latinum ritum, præsertim in regnantibus, & ejusdem ritus præsules fovere & conservare.

PARS TERTIA
ACTORUM SACRI OECUMENICI
CONCILII FLORENTINI
POST DISCESSUM GRÆCORUM.

POST *Græcorum discessum quæ Eugenius papa Christianis principibus, imperatori, regibus, communitatibus ac universitatibus rescripserit, hic subjicimus ex manuscripto codice bibliothecæ Heidelbergæ Romam in Vaticanum advectæ fol. 273.*

Eugenius episcopus servus servorum Dei N. N. salutem & apostolicam benedictionem.

I. GLORIA in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Iuvat, carissime fili, in vocem exultationis erumpere, & gestiente animo cum angelis miscere lætitiam: quandoquidem ineffabile gaudium, quod erit omni Christiano populo, nuntiamus. Quanto quippe mens nostra tanto divinæ consolationis D rore perfunditur, ita exhilaratur cor nostrum, ut quod sentimus explicare nequidquam valeamus, solaque in gratiarum actione & voce laudis requiescit affectus noster.

Ecce enim quod ardentissimo studio & indefessa pietate olim & longe, antequam ad pontificatus apicem assumeremur, optavimus, orientalis & occidentalis ecclesiæ diuturnum perniciosumque dissidium post quadringentos quinquaginta annos divina tandem miseratione sublatum est: qua in re licet omnem pro viribus diligentiam adhibuerimus, quantum ille donare dignatus est, totum tamen infinitæ illius bonitati attribuimus, sine cujus ope C totum est inane quod geritur.

Namque ab ipsis nostri apostolatus initiis omni studio elaboravimus, ut utriusque ecclesiæ unio felicissime sequeretur: & post multas hinc inde missas legationes, advenerunt ad nos anno præterito adducti, & hactenus sustentati sumptibus nostris carissimus in Christo filius noster Ioannes Palæologus Romæorum imperator illustris, & bonæ memoriæ venerabilis frater noster Ioseph patriarcha Constantinopolitanus, & locatenentes Alexandrini, Antiocheni & Hierosolymitani patriarcharum, legatique Trapezuntii imperatoris, Iberorum, Ruthenorum & Valachorum, cum metropolitis & clericis ac nobilibus plurimis, & multitudine copiosa.

Avidi quippe hujus sacratissimæ unionis, laboribus plurimis marisque periculis sese exponere nequaquam cunctati sunt, sacro œcumenico concilio, quod intra Italiam, & ubi nos commode interesse possemus, fieri magna cum instantia postularunt, adesse cupientes: advenerunt autem ad disputandum, sine contentionis tamen vitio, aut pertinaciæ studio.

Nos itaque divini humanique juris professores omni ex parte congregare curavimus, qui cupientibus veritatem aperirent: Deoque largiente, postquam eis tam ex scripturis divinis, quam ex sanctis patribus Latinis pariter & Græcis veritas per omnia est patefacta, libentissime consenserunt inventæ veritati, spiritumque

ANNO CHRISTI 1439.

ritumque sanctum ex Patre simul & Filio procedere professi sunt, summamque Romanæ ecclesiæ & sanctæ sedis apostolicæ auctoritatem, quam improbe nimium quidam opprimere nituntur, grate recognoverunt, atque in reliquis consenserunt, prout ex decreto inde confecto, quod his inclusum mittimus, tua celsitudo apertius discet.

Audemus sane in domino gloriari, atque confidentissime dicere, id nostra ætate patratum esse, quo nil majus, nihilque dignius ab ipso apostolicæ prædicationis tempore catholica vidit ecclesia. Neque vero hic erit finis divinorum mirabilium, sed divinæ miserationis latior campus aperitur, ut sol ille justitiæ, qui in oriente jam ortus est, ad ipsas quoque infidelium tenebras radios suæ lucis extendat, fiatque salus domini usque ad extremum terræ, omnesque uno ore & uno spiritu glorificent Deum & Patrem domini nostri Iesu Christi.

Expectantur enim in dies cum nostris nuntiis ad id missis, & jam fere præ foribus adesse nuntiantur Armeni, gens magna & celebris, parati se per omnia Romanæ ecclesiæ & sanctæ sedi apostolicæ subdere, ejusque mandatis & doctrinis incunctanter obedire. Merito itaque, carissime fili, cum in re jam tam multa, in spe etiam plura teneamus, omnipotenti Deo hostiam obtulimus jubilationis & laudis, tibique ista insinuanda putamus, ut nostrorum in domino gaudiorum particeps factus, divinæ pietati nobiscum gratias referas: hortamurque in Christianæ devotionis affectu per tuum regnum litanias, processiones orationesque publicas fieri jubeas, partim referendo gratias pro acceptis a Deo muneribus, partim orando, ut complere dignetur omnipotens suum opus, & barbaras nationes in sua feritate gloriantes sub sanctissimæ Christianæ fidei jugum mittere.

Et quoniam spes adeo læta sese undique aperit, pio monemus affectu, ut ad eripiendos ab infidelibus, a quibus indignissime opprimuntur, illarum partium Christianos nobiscum animum intendas. Iam enim, Deo inspirante, classem terrestresque copias proximo vere parare intendimus, sperantes, quod qui cœpit in nobis opus bonum, ipse perficiat, ac per hujusmodi studia nostra a jugo miserabilis servitutis catholicum gregem propitius ac benignus eripiat. Confidimus autem negotium facillime felicissimeque successurum, per tuam maxime reliquorumque Christianorum principum opem atque operam. Accingimini itaque, fili carissime, ardentique animo concurrite ad hæc studia pietatis, ex quibus & in hoc sæculo gloriam consequeris, & in futuro cum piis fidelibusque principibus, qui ab initio Deo placuerunt, conscribi mereberis. Nos enim te per alias nostras literas & nuntios requiremus, non ambigentes nihil te a tuis majorumque tuorum pietate & nobilitate degeneraturum.

Datum Florentiæ Nonis Iulii, pontificatus nostri anno nono.

Numer. II. *Quæ vero hoc eodem tempore contra Basileense conciliabulum in hoc sacro Florentino concilio egerit Eugenius summus pontifex, sic narrat Augustinus Patricius canonicus Senensis in compendio concilii Basileensis sessione 36. jussu (ut ipse ait) Francisci cardinalis Picolominei composito anno* A *salutis 1480. quod manuscriptum extat in bibliotheca Vaticana.*

Eugenius summus pontifex Basileensium in se gesta cognoscens, re cum patribus communicata, sessionem publicam Florentiæ celebrat, in qua [a] veritates fidei a Basileensibus declaratas reprobat atque damnat, easque asserit præter mentem Constantiensis synodi esse interpretatos Basileenses: tum affirmat totius orbis dæmonia ad latrocinium Basileense confluxisse, ut ad complendam iniquitatem, abominationem desolationis in Dei ecclesia ponant: decretum [b] contra illos Ferrariæ XV. Kalen- B das Martii editum innovat, declaratque, concilio Florentino approbante, omnes cujuscumque sint dignitatis, etiamsi cardinales, patriarchæ, archiepiscopi, episcopi, aut cujusvis ordinis inferioris, qui Basileæ post revocatum concilium remanserint, interfuerintque actionibus conciliaribus, excommunicatos esse & privatos omni dignitate, honore ac beneficio, atque cum Core, Dathan & Abiron, ut schismaticos & rebelles, æterno judicio esse perdendos.

Et eorum omnia acta, gesta, statuta & decreta, maxime in duabus ultimis sessionibus circa veritatum suarum approbationem & te- C merariam depositionem, cassat, revocat & annullat, ut perniciosa & a nullam habentibus potestatem temere condita; illosque omnes hæreticos censendos esse atque schismaticos, puniendos ultra statutas pœnas cum omnibus suis fautoribus & sectatoribus æterno judicio, ut qui confusionem atque scissuram in ecclesia Dei & principatu ecclesiastici ordinis ponere conarentur.

Hæc ubi Basileæ nuntiata sunt, magna patres molestia affecere, videntes Eugenium, quem suis edictis perterritum putabant, tam acriter contra se insurgere: unde adhibitis doctioribus viris apologiam contra (ut ap- D pellabant) invectivam componunt, conanturque multis argumentis affirmare, veritates a se professas veras esse. Sed cum a multis deinde peterentur, ut Eugenii decretum quod, Moyses, incipiebat, ut libellus hæreticus publico consensu damnaretur, magnæ sunt habitæ contentiones. Ioannes Segobius vir acer & doctus multis argumentis affirmabat, rem esse maximi discriminis, si scriptura illa hæretica censeretur; maximam esse multitudinem eorum qui Eugenium ut pontificem colerent, neque assentirent ejus depositioni; tum in congregatione illa Florentina adfuisse cardinales omnes, magnamque prælatorum multitudinem, cum fuit editum decretum. Om- E nes igitur damnari, atque hæreticos censeri oportere, si ejus sessionis decreta hæretica censeantur; periculosumque esse nimis, si duæ futuræ obedientiæ, Eugenii scilicet & novi pontificis, hæresim sibi invicem objiciant. Tandem, quamvis Arelatensi aliter videretur, res in aliud tempus dilata est.

Hæc Patricius in summario sessionis 36. qui in summario sess. 38. subdit Basileenses tandem in deterius prolapsos damnasse libellum Eugenii, qui incipit, Moyses, ejusque doctrinam.

Quod re vera præstitisse Basileenses apparet inter acta ejusque concilii sessione 38. ab eodem Patricio citata, in qua dum plurima Basileenses adversus

versus Christi vicarium effutiunt, constitutionis ejusdem summi pontificis, quæ incipit, Moyses, breve compendium memoriæ prodiderunt his verbis.

Veritatis fortitudinem dum impugnare conatur Gabriel quondam dictus Eugenius papa IV: justo judicio a papatu depositus, seipsum magis dejicit & prosternit, qui nuper apud Florentiam libellum quemdam qui incipit, Moyses, promulgavit, in quo prætensam translationem hujus sacri concilii Ferrariam majori semper cum pertinacia defendere & approbare conatur, adjiciens, quod a recta linea per anfractus erroris exorbitavimus, quodque concilium Constantiense in malignum sensum B & a sana doctrina penitus alienum pertraximus in hoc, quod declaravimus per sessionem nostram 17. Kalendas Iunii proxime præteriti celebratam, tres veritates, quarum tenor sequitur.

Veritas de potestate concilii generalis, universalem ecclesiam repræsentantis, super papam & quemlibet alium, declarata per Constantiense & hoc Basileense generalia concilia est veritas fidei catholicæ.

Veritas hæc, quod papa concilium generale universalem ecclesiam repræsentans, actu legitime congregatum, super declaratis in præfata veritate, aut aliquo eorum, sine ejus consensu nullatenus auctoritative potest dissolvere, aut aliquid tempus prorogare, aut de loco ad locum C transferre, est veritas fidei catholicæ.

Veritatibus duabus prædictis pertinaciter repugnans, est censendus hæreticus.

Conatur quoque ipse Gabriel post prædicta per eum sic asserta, sub obscuritatibus verborum mundum involvere, dicens se damnare & reprobare veritates prædictas; ad sensum Basileensium. (*& infra*) Verum in hac reprobatione dictarum veritatum, quam idem Gabriel facit in præfato suo libello, intelligere possunt omnes fideles, quomodo jam id verificatur. (*& infra*) Et postquam per ecclesiam D hæreticus judicatus est, veros catholicos doctrinam ipsius ecclesiæ invariabiliter tenentes, hæreticos appellare præsumit. *Et in responsione synodali quæ incipit, B. Hieronymus, eadem replicant his verbis.*

Enervare quidem conatur veritatem in Constantiensi concilio declaratam, dicens eam declarationem ab una tantum obedientia Ioannis XXIII. fuisse factam. (*& infra*) Quomodo audet hæreticos vocare existentes in hac sacra synodo, qui in eadem veritate, in eadem doctrina ecclesiæ auctoritate conciliorum generalium fideliter & constanter perseverant?

Sequuntur ibi sua deliramenta Basileenses. Hæc autem retulisse visum est, ut non solum ex Augustino Patricio, sed ex ipsis Basileensibus, summaria & sufficiens habeatur notitia constitutionis Eugenii incipientis, Moyses, *in qua damnantur propositiones eorumdem Basileensium de potestate concilii supra papam. Quam constitutionem refert etiam Ioannes Cochlæus in historia Hussitarum libro nono, omissis tamen duobus in locis aliquibus verbis cum illa clausula (& infra) in jure canonico usitata; & ex Cochlæo desumptam eam inseruit in suis annalibus Bzovius tomo decimosexto, anno 1439. numero trigesimoquinto. Eamdem igitur constitutionem, supradicta* E *omnia, sanamque & catholicam doctrinam con-* A *tinentem, sacro approbante Florentino concilio promulgatam, integram & extensam ex Vaticano codice hic subjicimus.*

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

MOYSES vir Dei, populi sibi commissi salutem zelans, timensque ne ob seditiosorum schisma Core, Dathan, & Abiron, ira Dei in ipsum populum, si illos consequeretur, insurgeret, jussu domini dixit ad plebem universam: *Recedite a tabernaculis impiorum hominum, & nolite tangere quæ ad eos pertinent, ne involvamini in peccatis eorum.* Senserat enim ipso domino inspirante, seditiosos & schismaticos illos ultionem gravissimam excepturos, sicut postmodum rei monstravit eventus, dum nec ipsa terra eos potuit sustinere, sed justo Dei judicio illos absorbuit, ut descenderent in infernum viventes. Sic & nos, quibus licet immeritis dominus Iesus Christus populum suum committere dignatus est, audientes illud execrabile scelus, quod quidam perditi homines Basileæ commorantes ad scindendam sanctæ ecclesiæ unitatem proximis diebus machinati sunt, metuentesque ne quos incautos seducant fraudibus & venenis inficiant, ad ipsum domini nostri Iesu Christi populum nobis creditum clamare pari voce compellimur: Recedite a tabernaculis hominum impiorum, cum longe amplior sit plebs Christiana quam illa tunc Iudæorum: ecclesia sanctior quam synagoga; & Christi vicarius ipso Moyse auctoritate & dignitate superior.

Num. 16.

Quam Basileensem impietatem dudum prævidere cœpimus, quandoquidem illud tunc Basileense concilium intuebamur jam in tyrannidem prolabi, dum multi etiam inferioris gradus ad illud veniendum, standumque pro libitu factionis auctorum cogerentur, dum nonnullorum vota & judicia diversis artibus extorquerentur, dum conspirationibus, conjurationibus, monopoliis & conventiculis pene omnia cederent, & pro ambitione papatus diuturna protractio ipsius concilii quærebatur. Vbi denique innumeræ novitates, inordinationes, deformitates, & quasi infinita patrabantur mala, ad quod etiam laici & clerici infra sacros ordines constituti, ignorantes, inexperti, vagi, dyscoli, profugi, apostatæ, de criminibus condemnati, & de carceribus fugientes, nobis & suis superioribus rebelles, & reliqua istiusmodi hominum monstra concurrerent, qui & ab ipsis scelerum magistris in omnem corruptionis labem facile trahebantur.

Advertimus etiam ad illud sanctissimum opus unionis orientalis ecclesiæ, quod per quorumdam factiosorum Basileensium fraudes omnino periclitari videbamus; & idcirco tantis malis, quantum in nobis erat, providere cupientes ex prædictis & aliis rationabilibus & necessariis causis, de quibus in decreto translationis plenius continetur, præfatum tunc Basileense concilium, de venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium consilio, plurimis venerabilibus fratribus & dilectis filiis archiepiscopis, episcopis, electis, abbatibus & aliis ecclesiarum prælatis & magistris ac doctoribus id laudantibus, ad civitatem Ferrariensem transtulimus, ubi etiam cum

ANNO CHRISTI 1439.

cum occidentali & orientali ecclesia concilium oecumenicum, domino disponente, fundavimus: deinde morbo pestis superveniente & continuante, ad hanc civitatem Florentinam, ejus gratia annuente, eodem approbante concilio transtulimus, in qua ipse piissimus & clementissimus Deus ostendit mirabilia sua, ut scilicet schisma illud perniciosissimum, quod in Dei ecclesia per quingentos fere annos cum maximo totius Christianitatis detrimento duraverat, & ad illud extirpandum plurimi sancti Romani pontifices praedecessores nostri, multique reges & principes & alii Christiani magnis olim laboribus & expensis diutissime insudarant, post multas tandem in utroque loco disputationes publicas & privatas, diversos tractatus ac labores multiplices, sublatum fuerit, & sanctissima Latinorum & Graecorum unio feliciter consummata, prout in decreto superinde confecto & solenniter promulgato plenius continetur.

Ex qua re ipsi aeterno Deo inexhaustas gratias referentes, omnique fideli populo congratulantes, obtulimus illi hostiam jubilationis & laudis. Vidimus enim non gentem unam, velut Hebraeorum populum ad terram repromissionis revocari, sed multarum gentium populos, nationes & linguas ad unum divinae veritatis eloquium meritumque concurrere, per quod etiam jam magna spes redditur, ut ipse sol justitiae in oriente oriens ad aliarum multarum gentium etiam infidelium tenebras radios suae lucis extendat, fiatque salus domini usque ad extremum terrae.

Cujus quidem rei jam optimas arrhas, Deo disponente, tenemus, dum ipse omnipotens Deus per operam nostram Armenorum oratores ex longissimis orientis partibus ad nos & sanctam apostolicam sedem, & sacrum hoc concilium iis in diebus cum pleno mandato pervenire concessis, qui nos non aliter quam beatum Petrum apostolorum principem intuentes ac venerantes, ipsamque sanctam sedem veluti matrem omnium fidelium & magistram recognoscentes, ad eam & praefatum concilium pro spirituali cibo & sanae doctrinae veritate se venisse professi sunt: ob quam rem ipsi Deo nostro iterum gratias multas retulimus. Sed quas in praefato divino opere molestias, quas impugnationes, quas denique persecutiones, non quidem a Turcis & Sarracenis, sed a vocatis Christianis hucusque passi fuerimus, horret animus commemorare. Refert beatus Hieronymus, quod ab Hadriani temporibus usque ad imperium Constantini, in loco resurrectionis dominicae simulacrum Iovis, & in crucis rupe statua Veneris ex marmore a gentibus posita colebantur, existimantibus persecutionis auctoribus tollere nobis fidem resurrectionis & crucis, si sancta loca per idola polluissent.

Non dissimile a Basileensibus illis hominibus perditissimis nobis & ecclesiae Dei his diebus fieri contigit, nisi quod illud a paganis & verum Deum igorantibus factum est, hoc ab his qui cognoverunt & oderunt. Et idcirco superbia eorum, juxta prophetam, ascendit semper, eo periculosius, quo sub reformationis specie, quam in se semper horruerunt, venena diffundunt. Primum quidem postquam hi qui omnis scandali patratores Basileae fuerunt, Graecis in promissione defecerant, cum per ipsorum Graecorum & ecclesiae orientalis oratores plane intelligerent, carissimum in Christo filium nostrum Ioannem Palaeologum Romaeorum imperatorem illustrem, & bonae memoriae Iosephum patriarcham Constantinopolitanum, reliquosque tam praelatos, quam alios orientalis ecclesiae, ad locum illum pro oecumenico concilio celebrando per nostros legatos & praesidentes, aliosque ex praestantioribus ibidem existentibus, ad quos jus eligendi locum, juxta conventionem communi omnium ejusdem concilii consensu firmatam, post graves suppositorum ejus dissensiones devolutum erat, legitime accedere velle; cumque etiam nos hanc ipsam loci electionem, ad supplicationem & instantiam maximam dictorum oratorum, in generali consistorio Bononiae confirmasse, & galeas & alia necessaria pro executione ipsius decreti conventionalis, & hujus sanctissimae unionis opere, multis laboribus & impensis versus Constantinopolim destinare percepissent, quoddam detestabile monitorium, seu citatorium, quo sanctum hoc opus interciperent, contra nos & praefatos cardinales decernere ausi sunt, illudque ad praefatos imperatorem & patriarcham Constantinopolitanum mittere, ut ipsos & omnes alios omnino a veniendo diverterent. Sciebant enim illos ad alium locum quam electum, ut praemittitur, nullo pacto venturos. Deinde cum praedictos imperatorem & patriarcham, ac reliquos pro ipso sanctissimae unionis opere ad nos jam venire percepissent, alium impietatis laqueum huic tam divinae rei injicere sunt conati, dum quamdam sacrilegam suspensionis ab administratione papatus assertam sententiam contra nos protulerunt.

Postremo memorati scandalorum duces, numero quidem paucissimi, quorum plerique conditionis infimae & nominis, verae pacis odiosissimi, iniquitatem super iniquitatem apponentes, ut non intrarent in justitiam domini, dum Spiritus sancti gratiam ipsorum Graecorum unione jam in nobis operari conspicerent, a recta linea per anfractus erroris exorbitantes, praetensam quamdam XVII. Kalendas Iunii proxime praeteriti sessionem fecerunt, [a] in qua quibusdam decretis, licet per [1] unam tantum ex tribus obedientiis post recessum Ioannis XXIII. sic in eadem obedientia nuncupati, Constantiae schismate tunc vigente editis, inhaerere se dicentes, tres propositiones, quas fidei veritates vocant, quasi nos & omnes principes & praelatos, & alios fideles & devotos apostolicae sedis haereticos facerent, protulerunt: quarum tenor sequitur in haec verba.

[a] Conc. Basil. sess. 33.

Veritas de potestate concilii generalis universalem ecclesiam repraesentantis supra papam, & quemlibet alterum, declarata per Constantiense & hoc Basileense generalia concilia, est veritas fidei catholicae.

Veritas haec, quod papa concilium generale universalem ecclesiam repraesentans, actu legitime congregatum, super declaratis in praefata veritate, aut aliquo eorum, sine ejus consensu nullatenus auctoritative potest dissolvere, aut ad aliud tempus prorogare, aut de loco ad locum transferre, est veritas fidei catholicae.

Veritatibus

Veritatibus duabus prædictis pertinaciter repugnans, est censendus hæreticus.

In hoc perniciosissimi dum suam malignitatem sub veritatis fidei fuco colorant, Constantiense concilium in [2] malum ac reprobum sensum, & a sana doctrina penitus alienum pertrahunt, ceterorum schismaticorum & hæreticorum falsam doctrinam sequentes, qui confictos errores & impia dogmata ex divinis scripturis & sanctis patribus perverse intellectis semper sibi adstruere moliuntur. Deinde avertentes penitus sensum suum, & declinantes oculos suos, ne viderent cælum, neque recordarentur judiciorum justorum, more Dioscori & damnatæ Ephesinæ [a] synodi ad quamdam venenatam execrabilemque assertæ declarationis seu privationis sententiam a dignitate & officio summi apostolatus inexpiabili quodam scelere processerunt [b], cujus tenorem omni piæ menti horribilem habere hic volumus pro sufficienter expresso: nihil omittentes, quantum in eis fuit, quin hoc incomparabile unionis bonum in totum everterent. O miseros & degeneres filios! O pravam & adulteram generationem! Quid hac impietate ac iniquitate crudelius, quid detestabilius, horribilius atque insanius excogitari poterat? Dixerant olim, nihil melius, gloriosius atque fructuosius hac sanctissima unione ab exordio nascentis ecclesiæ in populo Christiano visum vel auditum fuisse, neque expedire in re illa de loco contendendum fore, sed pro ea consequenda nedum hujus mundi substantiam, sed & corpus atque animam exponi debere, pro hac toto orbe clamantes, & ad id commoventes populum Christianum, veluti in suis decretis & epistolis plene continetur. Nunc vero tam furiose, tam impie, quantum in eis est, id idem persequuntur, ut ad illud Basileense latrocinium totius orbis dæmonia confluxisse videantur. Et licet illorum iniquitatem, sibi semper mentitam, omnipotens Deus hucusque prævalere non permiserit, cum tamen ad eam complendam usque ad abominationem desolationis in Dei ecclesia viribus omnibus studeant, nos qui sine gravissima Dei offensa ac imminenti periculo confusionis & abominationis in Dei ecclesia talia dissimulare nullo modo valemus, juxta pastoralis officii nostri debitum, multis etiam zelo Dei succensis nos ad hoc ipsum impellentibus, tantis malis obviare volentes, ac quantum in nobis est, optime & salubriter providere, execrabilemque impietatem ac pestem perniciosissimam a Dei ecclesia eliminare, prædecessorum nostrorum sequentes vestigia, qui, ut scribit sanctæ memoriæ Nicolaus papa, soliti sunt concilia etiam [c] universorum pontificum nequiter celebrata cassare, sicut in universali contigit synodo Ephesina secunda, quam beatissimus Leo papa submovit, & Calchedonensem instituit, solenne & salubre declarationis decretum contra sacrilegos ipsos auctoritate apostolica in sacro Ferrariense [d] generali concilio xv. Kalendas Martii per nos editum, hoc sacro approbante concilio, innovamus. Per quod quidem inter alia omnes & singulos Basileæ sub prætensi concilii nomine, quod verius conventiculum esse diximus, contra translationem & declarationem nostras contravenientes, & illa scandalosa & nefaria præsumentes, etiamsi cardinalatus, patriarchali, archiepiscopali, episcopali, abbatiali, aut alia quavis dignitate ecclesiastica vel sæculari præfulgerent, excommunicationis, privationis dignitatum, beneficiorum & officiorum, ac inhabilitationis ad futura, pœnas in dictis nostris literis translationis contentas, ipso sacro Ferrariensi approbante concilio, incidisse declaravimus.

Decernentes etiam nunc & declarantes, quæcumque per dictos impios homines Basileæ existentes facta & attentata, de quibus in præfato nostro Ferrariensi decreto fit mentio, similiter omnia & singula per prædictos est post facta, gesta & attentata specialiter in duabus prætensis sessionibus, seu verius conspirationibus ultimo nominatis, ac quidquid ex eis, vel ex ea forsitan secutum sit, & in futurum sequi posset, tamquam ab impiis hominibus & nullam potestatem habentibus, sed a Deo abjectis & reprobatis, fuisse & esse nulla, cassa & irrita, & de facto præsumpta, ac nullius penitus effectus, roboris vel momenti.

Dãnat propositiones de potestate cõcilii supra papam.

Ipsasque propositiones superius descriptas, juxta pravum ipsorum Basileensium intellectum, quem facta demonstrant, veluti sacrosanctæ scripturæ & sanctorum patrum, & ipsius Constantiensis concilii sensui contrarium, nec non præfatam assertam declarationis seu privationis sententiam, cum omnibus inde secutis, & quæ in futurum sequi possent, tamquam impias & scandalosas, nec non in manifestam ecclesiæ Dei scissuram, ac omnis ecclesiastici ordinis & Christiani principatus confusionem tendentes, ipso sacro approbante concilio damnamus & reprobamus, ac damnatas & reprobatas nuntiamus.

Decernimus etiam & declaramus, omnes & singulos prædictos fuisse & esse schismaticos & hæreticos, & una pœnas in præfato Ferrariensi concilio declaratas, tamquam tales cum omnibus eorum fautoribus & defensoribus, cujuscumque status, conditionis & gradus ecclesiastici vel sæcularis extiterint, etiamsi cardinalatus, patriarchali, archiepiscopali, episcopali, abbatiali, aut alia quavis dignitate præfulgeant, ut cum prædictis Core, Dathan & Abiron meritam accipiant portionem, pœnis condignis omnino puniendos.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ innovationis, declarationis, damnationis & reprobationis, nuntiationis, constitutionis & dispositionis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei & beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum.

Datum Florentiæ in sessione publica synodali solenniter in ecclesia sanctæ Mariæ Novellæ celebrata, anno incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo trigesimonono, pridie Nonas Septembris, pontificatus nostri anno nono.

NOTÆ HORATII IUSTINIANI

AD CONSTITUTIONEM EUGENII IV.

quæ incipit, Moyses, approbante concilio Florentino editam, in qua damnantur propositiones Basileensium de potestate concilii supra papam.

1 *Per unam.*] Existentes in Basileensi concilio prætendebant, ut sess. 2. & 33. legitur, quod concilium esset supra papam.

Hujus prætensionis fundamentum erat decretum concilii Constantien. sess. 4. & 5. cujus hæc sunt verba.

ANNO CHRISTI 1439.

Hæc sancta synodus generale concilium faciens, pro extirpatione præsentis schismatis, & unione & reformatione ecclesiæ Dei in capite & in membris, ordinat, diffinit, decernit & declarat, ut sequitur.

Et primo declarat, quod ipsa potestatem a Christo habet immediate, cui quilibet cujuscumque status vel dignitatis, etiam papalis existat, obedire tenetur in his quæ pertinent ad fidem & extirpationem dicti schismatis, & reformationem dictæ ecclesiæ in capite & in membris.

Item declarat, quod quicumque cujuscumque status & dignitatis, etiamsi papalis, qui mandatis, statutis, ordinationibus aut præceptis hujus sanctæ synodi & cujuscumque alterius concilii generalis legitime congregati super præmissis, seu ad ea pertinentibus, factis vel faciendis obedire contumaciter contempserit, nisi resipuerit, condigna pœnitentiæ subjiciatur, & debite puniatur, etiam ad alia juris subsidia, si opus fuerit, recurrendo. Hæc ibi.

B In hac autem constitutione Eugenius papa dicit I. hoc decretum concilii Constantiensis de potestate concilii supra papam fuisse conditum a sola obedientia Ioannis XXIII. post ejus recessum a concilio.

Secundo docet, in malum ac reprobum sensum a Basileensibus pertrahi.

Quæ duo clarissima sunt, & ex actis concilii Constantiensis apparent, ac testatur hic ipse Eugenius, qui in minoribus constitutus Constantiæ in concilio præsens aderat, ut in suis constitutionibus supra relatis part. I. num. 4. & 13. & qui pariter eidem concilio interfuit Turrecr. de ecclesia lib. 20. cap. 99.

Quoad primum enim sciendum est, quod concilium Constantiense in teterrimo illo trium pontificum schismate, videlicet Ioannis XXIII. Gregorii XII. & Benedicti XIII. tria tempora habuit. Primum fuit, in quo sola obedientia Ioannis XXIII. Constantiæ convenit, & tredecim priores sessiones ejusdem concilii habuit. C Secundum, in quo Gregorius XII. cum sua & ipse obedientia eidem concilio se adjunxit: sed non quasi a Ioanne XXIII. prius, sed tamquam a se noviter convocato, ut in sess. 14. & ejus Bulla initio sessionis posita apparet. Tertium tempus fuit, quando obedientia Benedicti XIII. eidem concilio etiam ipsa se adjunxit, ut in sess. 20. 22. & 35. apparet, relicto obstinato Benedicto, contra quem post concilium tulit sententiam sess. 37.

Igitur decretum præfatum de potestate concilii supra papam conditum fuit a sola obedientia Ioannis XXIII. nimirum in sess. 4. & 5. quando, ut dictum est, Gregorius XII. & reliquæ obedientiæ non adhuc se junxerant concilio, imo nec ipse Ioannes XXIII. aderat: jam enim Constantia aufugerat, ut ex ipsis actis & sessionibus apparet, ac testatur Turrecremata, & dicit hic Eugenius. Vnde doctissime concludit idem Turrecremata ubi supra his verbis: *Decreta de potestate concilii supra papam, quæ inducuntur, nullius sunt roboris vel momenti, quoniam in illorum determinatione non modo non intervenit universalis* D *ecclesia, sed una obedientia tantum Ioannis XXIII sed etiam nec integre tota illa obedientia, quoniam plures patres doctissimi illius obedientiæ illis non præstiterunt consensum, imo nec ipse Ioannes XXIII.* Turrecremata, qui subdit, Ioannem aufugisse Constantia, & tempore conditi decreti commoratum fuisse Schafhusæ: ex quibus infert, temerarium esse & scandalosum dicere, quod concilium solius obedientiæ Ioannis XXIII. esset generale: cujus dictum eo vel maxime verum est, quia potiora jura papatus (ut notum est) erant penes Gregorium XII. qui eidem concilio adhuc non consenserat, ut dictum est. Eadem dicit Rodericus de Azevalo, alias Calaguritanus, in dial. de schismate, qui manuscriptus extat in bibliotheca Vaticana num. 4002. fol. 33. Eamdem doctrinam optimis rationibus confirmat Andreas Duvallius doctor Sorbonicus super 2. 2. sancti Thomæ tract. de comparat. papæ & concilii, quæst. 7. ubi pio zelo commotus E suos hortatur Gallos, *Ne diffinitionem hanc concilii Constantiensis, tamquam vere & proprie œcumenici, adeo pugnaciter urgeant.*

Statim vero occurrit prima objectio facta huic constitutioni Eugenii a Basileensibus in quadam eorum responsione synodali, quæ incipit, *Beatus Hieronymus*, quia damnationes hæresum Ioannis Vvicleff factæ fuerunt sess. 8. a sola obedientia Ioannis XXIII. sed & contra ipsum Ioannem XXIII. ab ejus sola obedientia lata fuit sententia privationis sess. 12. Vnde si verum est quod diximus, sequeretur quod nec ista sententia privationis, nec damnationis hæresum essent ullius roboris.

Respondetur, quod Ioannes XXIII. sub juramento promiserat concilio Constantiensi a se convocato sess. 2. se renuntiaturum papatui pro pace ecclesiæ ad tollendum schisma, si etiam alii renuntiarent: cui promissioni declaravit ipsa ejus obedientia sess. 5. eum non stetisse aufugiendo, & alia faciendo, quæ huic renuntiationi & evidenti ecclesiæ utilitati erant impedimento: deinde ut

A habetur sess. 11. ipse Ioannes XXIII. promisit se velle stare sententiæ concilii ab eo congregati, quam postmodum latam sess. 12. acceptavit, & suæ privationi acquievit & consensit, eamque tandem tres obedientiæ simul junctæ in concilio facto ipso approbarunt, ad novam electionem Martini V. deveniendo, qui propterea sess. 42. eamdem depositionem Ioannis XXIII. canonice factam dixit.

Quo vero ad damnationes hæresum Ioannis Vvicleff, respondetur, quod robur fidei accipiunt a confirmatione summi pontificis Martini V. facta eodem sacro approbante concilio, ut in bulla, seu literis apostolicis quæ extant inter acta ultimæ sess. ejusdem concilii Constantiensis, in quibus literis omnes hæreses hæreticorum, ut jam fuerant in sessionibus concilii recensitæ, denuo recensentur & damnantur eodem approbante concilio.

Secunda objectio eorumdem Basileensium ibidem est, B quia Martinus papa V. in præfatis literis apostolicis inter fidei interrogatoria & propositiones credendas ponit, ut credatur, *quod condemnationes errorum & hæresum Ioannis Vvicleff, & Ioannis Hus, & Hieronymi de Praga, facta de personis & libris eorum per sacrum generale Constantiense concilium, fuerint juste & rite facta.* Ergo summus pontifex agnoscit illud concilium ut generale etiam in una sola obedientia Ioannis XXIII. nimirum in illa sess. 8. in qua fuerunt damnati errores Ioannes Vvicleff, antequam concilio consentirent Gregorius XII. & Benedictus XIII. Item in alio interrogatorio ibidem dicit Martinus V. *Credendum esse & approbandum, quod in favorem fidei & salutem animarum, concilium Constantiense universalem ecclesiam repræsentans approbavit & approbat, condemnavit & condemnat*: ergo infertur iterum idem quod supra.

C Respondetur ex Caietano opusculo de potestate papæ & concilii cap. 8. *quod congregatio Constantiensis inchoavit primo in obedientia Ioannis XIII. & deinde iterum in conjunctione obedientiæ Gregorii XII. & tertio in conjunctione obedientiæ Benedicti XIII. consummata est, & post electionem Martini V. in eodem concilio præsidentis auctorizata: & ab hoc nobiliori & certiori statu nuncupative in qualibet statu concilium generale vocatur a papa nominibus utendo ut plures absque veritatis offensa: imo ut insinuaret pontifex, quod ab hoc ultimo statu concilium appellabat generale, præfato interrogatorio fidei præterito conjunxit præsens, dicens, quod concilium approbavit & approbat, condemnavit & condemnat.*

Tertia objectio eorumdem Basileensium, ubi supra, & in eorum epistola synodali quæ incipit, Grande periculum, est, quia in iisdem literis approbationis Martinus V. dicit, *esse credendum, quod generale concilium Constantiense approbavit & approbat in favorem fidei & salutem animarum, & condemnandum quod condemnavit &* D *condemnat, ut fidei & bonis moribus contrarium.* Loquens etiam (inquiunt Basileenses) *de illis quæ circa principium ipsius concilii Constantiensis diffinita & approbata sunt, sicut præfatæ literæ indicant, quæ expressam mentionem faciunt de declaratione facta circa principum ipsius concilii super communione sub utraque specie, & de condemnatione errorum & personarum eorumdem Ioannis Vvicleffi & Hus.* Hæc Basileenses.

Respondetur, quod approbatio pontificia refertur quidem ad ea quæ etiam initio concilii a sola obedientia Ioannis XXIII. gesta sunt, sed respectu hæreticorum & hæresum Ioannis Vvicleffi & aliorum, nimirum post session. 4. & 5. quibus continetur decretum potestatis concilii de quo agimus, & incipiendo a sess. 8. in qua primo fuerunt damnati articuli Ioannis Vvicleffi, & de communione sub utraque specie sess. 13. & reliqui deinceps.

E Confirmatur primo hæc responsio ex verbis Martini V. in præfatis literis prope initium, scilicet: *Proinde synodus præfata ad Dei gloriam, ipsiusque catholicæ fidei ac Christianæ religionis conservationem, & animarum salutem & præservationem, eosdem Ioannem Vvicleff, & Ioannem Hus, & Hieronymum de Praga, qui inter cetera de sacro eucharistiæ sacramento aliter quam sancta Romana ecclesia credit & prædicat*, &c. Et paulo infra, nec non postea in interrogatoriis fidei, semper se restringit ad hæreses & hæreticos damnatos in concilio, quorum articulos eodem prorsus modo quo fuerant inserti & damnati in sessionibus concilii, inserit & damnat.

Confirmatur secundo ex eo, quod illis interrogatoriis dicit pontifex esse interrogandos eos qui erant suspecti de professione articulorum & hæresum præfatorum hæreticorum: ergo ad illos articulos refertur ejusdem pontificis approbatio vel damnatio.

Confirmatur tertio, quia in præfatis literis apostolicis Martinus V. nullam approbationem, nec mentionem facit de præfato decreto potestatis concilii supra papam,

imo

imo potius decretum penitus contrarium firmatum est A eodem approbante concilio ab eodem pontifice. Etenim inter alia interrogatoria fidei hæc ibi leguntur: *Quod beatus Petrus fuerit vicarius Christi, habens potestatem ligandi & solvendi super terram.* Item, *quod papa canonice electus qui pro tempore fuerit, ejus nomine proprio expresso, sit successor beati Petri, habens supremam potestatem in ecclesia Dei.* Hæc ibi. Certissimum est autem, ut optime infert Turrecremata ubi supra, *quod hi duo articuli de potestate papæ non possunt simul stare cum illo decreto de superioritate concilii, quoniam ut habetur c. Inferior dist. 21. non potest quisquam, qui inferioris auctoritatis est, eum qui majoris est, propriis subjicere diffinitionibus.*

Quarta objectio eorumdem Basileensium in præfata responsione synodali & in alia epistola synodali, quæ incipit, *Grande periculum*, his verbis ab eis concipitur: *Martinus papa V. approbante concilio Constantiensi, universis episcopis & inquisitoribus mandavit per literas suas continentes, quod est de necessitate salutis credere generale concilium habere supremam auctoritatem in ecclesia.* Ergo inferunt ipsi Basileenses, concilium est supra papam.

Respondetur, quod hæc verba formalia quæ adducunt Basileenses, non leguntur in præfatis literis apostolicis Martini V. in fine concilii Constantiensis, sed articulus 41. Ioannis Vvicleffi sic ibi legitur: *Non est de necessitate salutis, credere Romanam ecclesiam esse supremam inter alias ecclesias.* Hanc propositionem & articulum his verbis damnavit concilium Constantiense sess. 8. insertis in præfatis literis apostolicis: *Error, si per Romanam ecclesiam intelligat universalem ecclesiam, aut concilium generale, aut pro quanto negaret primatum summi pontificis super alias ecclesias particulares.* Hæc ibi. In quibus verbis non accipitur ecclesia universalis, aut generale concilium seorsim a papa, ut interpretantur Basileenses. Quomodo enim posset intelligi nomine Romanæ ecclesiæ, si ejus capiti non jungeretur? Et secundum hunc sensum, nulla potestas concilii supra papam, sed corporis subjectio ad caput demonstratur. Et hic est verus & germanus sensus concilii Constantiensis, nimirum contra dictum articulum & errorem Ioannis Vvicleffi & Ioannis Hus ibidem, negantium caput visibile in ecclesia Dei: & sic uterque eorum constituebat ecclesiam acephalā. Quod si Basileenses contendant comparationem esse inter generale concilium & ecclesiam Romanam secluso capite Romano pontifice, nihil ex ea comparatione concluditur contra papæ potestatem.

Ceterum ipsum concilium Constantiense in præfatis verbis subinfert primatum papæ super omnes alias ecclesias particulares, quod *dictum concilii* approbavit quidem Martinus V. ibidem. Sed cum sit sermo affirmativus de primatu super particulares ecclesias, & non negativus de primatu super universalem ecclesiam, ideo hunc sensum non excludit, ut inquit Cajetanus: imo eum explicans & amplians summus pontifex, sacro eodem approbante concilio, ibidem in interrogatoriis declaravit. *Quod beatus Petrus fuit vicarius Christi, habens potestatem ligandi & solvendi super terram, & quod papa canonice electus qui pro tempore fuerit, ejus proprio nomine expresso, sit successor beati Petri, habens supremam potestatem in ecclesia Dei.* Quæ declarationes & interrogatoria tendunt in destructionem prædictorum articulorum & hæresum, ac etiam alterius articuli septimi Ioannis Hus negantis, Petrum esse vel fuisse caput ecclesiæ catholicæ. Itaque verbum, *primatus*, appositum ubi supra a concilio, explicavit & ampliavit papa, eodem approbante concilio, per verbum *potestatem*: & verba, *super alias ecclesias particulares*, explicavit & ampliavit per verba, *super ecclesiam Dei.* Concilium enim expresserat solum de ecclesiis particularibus, ut per eadem verba damnaret hæresim & articulum undecimum Ioannis Hus dicentis, non oportere credere, *quod Romanus pontifex sit caput cujuscumque particularis ecclesiæ.* Vide Cajetanum in cit. opusc. cap. 9. & Gravinam de catholic. præscript. tom. 4. part. 2. disput. 1. art. ultimo, dub. 1. ad argumenta tertiæ classis fol. mihi 293.

Quinta objectio nullibi fit a Basileensibus, sed eam faciunt catholici, ut nil intactum relinquant, atque optime dissolvunt, ut dicemus. Objiciunt itaque, quod Martinus V. sess. 45. & ultima, omnia & singula determinata, conclusa & decreta in materiis fidei, conciliariter per concilium Constantiense approbavit. Ergo intelligitur etiam approbatum decretum de potestate concilii supra papam; præsertim quia in sess. 5. ante lectionem & publicationem dicti decreti hæc leguntur: *Capitula per modum constitutionum synodalium, prius per singulas quatuor nationes conclusa & deliberata.* Hæc ibi.

Ut igitur respondeamus, observanda est occasio, qua Martinus V. protulit illam approbationem generalem. Itaque in præfata sess. 45. & ultima, hæc leguntur: *Ambassiatores serenissimi principis Vladislai Poloniæ regis, & illustrissimi principis domini Alexandrini, alias Vvitoldi magni ducis Lituaniæ, petierunt nomine dictorum dominorum quemdam libellum cujusdam fratris Ioannis Falkemberg, notorie crudelissimos errores & hæreses, ut dixerunt, continentem, rite damnatum tamquam hæreticum per deputatos in causa fidei, ac etiam per omnes nationes concilii, ac per collegium cardinalium, prout dixerunt constare publicis instrumentis in sessione publica per sacrum concilium damnari seu publice damnatum pronuntiari, antequam præsens concilium dissolveretur, sanctissimo domino nostro papæ humiliter supplicarunt: alioquin nomine quo supra protestabantur de gravamine & de appellando ad futurum concilium: quibus sic factis, sanctissimus dominus noster papa dixit respondendo ad prædicta: Quod omnia & singula determinata, conclusa & decreta in materiis fidei per præsens concilium* B *conciliariter, tenere & inviolabiliter observare volebat, & nunquam contraire quoquo modo, ipsaque sic conciliariter facta approbat & ratificat, & non aliter, nec alio modo.* Hæc ibi. Ex quibus apparet, ut etiam colligitur ex his quæ refert Ioannes le Iau de pontificis auctoritate libro tertio, folio mihi 411. pontificem noluisse approbare vel damnare approbata vel damnata privatim per nationes concilii, sed ea tantum quæ conciliariter in publicis sessionibus fuerant approbata vel damnata. Itaque responsio summi pontificis, quamvis generalis (ut in alio sensu observat Cajetanus citato opusculo de potestate papæ & concilii cap. 8.) referenda & restringenda est ad interrogationem & protestationem ambassiatorum, nimirum ad approbationem vel damnationem in materiis fidei contra hæreses tunc insurgentes & damnatas in concilio conciliariter, & non ad alias materias: & propterea subsecutæ sunt illæ literæ apostolicæ de damnatione articulorum & hæresum Ioannis Vvicleffi, Ioannis Hus & Hieronymi de Praga, de quibus supra diximus, ut notat Cajetanus ubi supra. C

Confirmatur primo hæc responsio, quia in actis concilii Constantiensis prima mentio de materiis fidei & deputationes commissariorum contra hæreses fit in sess. sexta: & in sess. octava damnantur hæreses Ioannis Vvicleffi: unde ab his sessionibus sumendum est initium decretorum fidei, quæ in hac generali approbatione approbavit Martinus V. & sic post decretum illud potestatis concilii supra papam factum in sessionibus 4. & 5.

Confirmatur secundo, quia ideo Martinus papa (ut observant Cajetanus ubi supra, Bellarm. de concil. lib. 2. cap. 19. & alii fere omnes infra citandi) addit in approbatione verba illa, *conciliariter, & non aliter, nec alio modo*: nimirum quia ea tantum voluit approbare, quæ in concilio conciliariter, prævio scilicet diligenti examine & inquisitione more conciliorum, fuerant approbata vel damnata, nimirum a sess. D 8. & deinceps, ut dictum est.

Confirmatur tertio, quia ut observat Turrecremata de ecclesia lib. 2. cap. 99. ipsum concilium Constantiense post unionem trium obedientiarum, nempe in sess. 40. ab eo decreto recessisse, vel certe nec in mente illud habuisse existimandum est. Etenim in dicta sess. 40. decernit, quod futurus pontifex cum hoc sacro concilio, vel deputandis ab eo, debeat reformare ecclesiam in capite & in membris: ex quibus apparet, quod non sibi hæc munia arrogabat concilium per illud decretum quintæ sessionis de potestate concilii supra papam.

Confirmatur quarto, quia nec ipsi Basileenses in ulla sessione, seu responsione vel epistola synodali, fecerunt unquam mentionem aut vim in ista generali approbatione Martini V. nimirum quia notissimum erat, illam responsionem factam ambassiatoribus, referri & restringi ad instantiam eorum de damnationibus hæreticorum & hæresum in eodem concilio, ut dictum. E

Confirmatur quinto, quia tantum abest ut hoc decretum confirmaverit Martinus quintus, ut potius in fine concilii & eodem approbante concilio in præfatis literis apostolicis infirmaverit & reprobaverit illis interrogatoriis fidei: *Quod beatus Petrus fuerit Christi vicarius, habens potestatem ligandi & solvendi super terram.* Item: *quod papa canonice electus, qui pro tempore fuerit, ejus etiam proprio nomine expresso, sit successor beati Petri, habens supremam potestatem in ecclesia Dei*: de quibus supra diximus.

2. *Malum.*] Secundum quod docet in hac constitutione Eugenius, est, quod dato & non concesso, quod illud decretum Constantiense & ab initio fuerit legitime conditum, & postea a Martino V. approbatum, adhuc tamen in malum ac reprobum sensum a Basileensibus

ANNO CHRISTI 1439.

sibus pertrahitur. Etenim decretum illud in sess. 4. & 5. concilii Constantiensis supra relatum facit quidem pro Constantiensi & quocumque alio concilio generali legitime congregato, sed limitative & restrictive nam dicit: *In his quæ pertinent ad fidem & extirpationem schismatis*, & iterum replicat illa verba, *Super præmissis, seu ad ea pertinentibus.* Propterea illa etiam verba de reformatione ecclesiæ in capite & in membris, ut optime ait Gravina ubi supra fol. mihi 280. non intelliguntur de reformatione quacumque universali & indefinita, sed de restrictiva tantum ad casus illos contingentes ex hæresis vel schismatis occasione. *Concilium enim congregatum in casu schismatis non habet immediate potestatem a Christo ad ordinandam universalem ecclesiam, sed ad providendum illi casui tunc occurrenti*, ut ait Cajetanus citato opusc. cap. 16. Itaque secundum subjectam materiam ejus temporis & occasionis loquitur & decernit concilium Constantiense. *Quando*, ut ait Turrecremata ubi supra, *non est in ecclesia unus pastor totius ecclesiæ indubitatus*, cap. *Si duo*, dist. 79. Et Cajetanus opusc. cit. cap. 8. sic ait: *Qui nescitur legitime electus papa, tamquam non papa obedire tenetur.* Et cap. 16. hæc repetit: *Quando papa unus vel plures incerta electione laborant, ut contigisse dicitur in magno schismate Urbani VI. & aliorum, tunc ne perplexa sit ecclesia, illa membra ecclesiæ quæ inveniuntur, potestatem habent judicandi verum, si potest sciri; & si sciri nequit, providendi, quod electores in unum eorum vel alium conveniant: & si certi electores nescirentur, cum electio ad ecclesiam devoluta sit ex ipso electorum defectu, concilium sic imperfectum eliget, ut in concilio Constantiensi factum videtur in electione Martini V.* Hæc Cajetanus. Bellarminus etiam de concilio libro secundo capite 19. hæc habet: *Dubius papa habetur pro non papa, & proinde habere super illum potestatem, non est habere potestatem in papam.* Eadem habet Andreas Duvallius doctor Sorbonicus in 2. 2. sancti Thomæ sub titulo de comparatione summi pontificis & concilii, quæstione 7. his verbis: *concilium certum incerto & dubio pontifice est superius, eumque potest & debet deponere, si de alterius jure magis constet; aut saltem aliquem de novo eligere, ut in concilio Constantiensi factum est.* (& infra) *Concilium Constantiense diffinit, concilium esse superius pontifice dubio & incerto, quod accidit quando schismate laborat & vexatur ecclesia, & jura contendentium omni ex parte sunt dubia: tunc enim nemo dubitat, quod in ecclesia sit potestas ad dubios illos pontifices, vel alterum eorum deponendum, aut aliquem in eorum locum sufficiendum.* Hæc Duvallius. Verba igitur decreti limitativa & restrictiva in his quæ pertinent ad extirpationem schismatis, sunt clara.

Et eodem modo sunt intelligenda eadem verba circa particulam illam, *In his quæ pertinent ad fidem.* Ad fidem enim reducitur declarare in schismate plurium pontificum, quis eorum sit papa, & utrum hic vel alius, seu alii deponere & abdicare debeant vel teneantur. Etenim ad fidem pertinet, ut legitur in interrogatoriis fidei in præfatis literis apostolicis Martini papæ V. *Quod papa canonice electus, ejus etiam proprio nomine expresso, sit successor beati Petri, & habeat potestatem supremam in ecclesia* Dei. Propterea in præfato decreto Constantiensi dicitur. *Quod obedire tenetur in his quæ pertinent ad fidem & extirpationem schismatis.* Non dicitur *credere*, sed *obedire*. Quamvis enim hæc duo verba ad fidem pertineant, tamen verbum *obedire* magis explicat sensum concilii, in casu scilicet schismatis, quod obedire teneatur in causa fidei, nimirum utrum ipse, vel alius, vel de novo electus sit legitimus papa.

Aliam etiam expositionem verborum illorum, *In his quæ pertinent ad fidem*, secutus est Gravina ubi supra fol. mihi 280. quam dederunt ipsi Basileenses in eorum responsione synodali quæ incipit, *Cogitanti*, his verbis: *Probat hoc etiam diffinitio universalis ecclesiæ quæ non potest errare, ita diffinientis in concilio Constantiensi, quod peccata pontificum circa fidem & schismata*, &c. Hæc ibi Basileenses, quæ sano modo intelligenda sunt, de papa scilicet ut privata persona: quamvis hunc etiam casum nunquam contigisse saniores & pii, ex quibus Baronius in suis annalibus, & de posterioribus temporibus Bellarminus de Roman. pontif. lib. 4. cap. 6. & seqq. & alii defendunt.

Ceterum de convocatione concilii in his casibus, quodque concilii potestas in casu hæresis vel schismatis sit ministerialis & declarativa, depositio autem ab ipso Christo, sicut & electio est ab hominibus, sed jurisdictio papalis a Christo, quia non est hic locus de his agendi, vide Cajetanum cit. opusc. cap. 16. & 21. Suarez de fide disp. 10. sect. 6. Gravinam ubi supra fol. mihi 297.

Igitur Basileenses sentientes sibi contrarium Eugenium summum pontificem, in malum ac reprobum sensum, ut hic ait idem Eugenius, pertrahentes verba decreti Constantiensis, prætendebant auctoritatem suam supra Romanum pontificem, quamvis certum & indubitatum, extendere, eumque sibi subjicere vigore decreti Constantiensis limitati & restricti ad casus schismatis; & de tempore schismatis & incertorum pontificum, trahere sensum decreti ad tempus unius certi & indubitati universalis ecclesiæ pastoris, quem, ut dicit Martinus quintus, eodem concilio Constantiensi approbante, in præfatis literis apostolicis, *Credere & venerari unusquisque Christianus tenetur, ejus etiam proprio nomine expresso, ut verum successorem beati Petri, & habentem supremam potestatem in ecclesia Dei.*

Imo non solum Basileenses in malum ac reprobum sensum pertraxerunt verba decreti, sed etiam superimposuerunt illum speciosum titulum: Veritas fidei catholicæ: ut patet sessione trigesimatertia concilii Basileensis; & addiderunt, quod papa non possit concilium generale dissolvere, prorogare, aut transferre, quæ & de pontifice certo, unico & indubitato intelligebant: agebant enim contra dissolutionem & translationem eorum concilii factam ab Eugenio. Propterea dicit Eugenius in hac constitutione, eos pertrahere verba decreti Constantiensis in pravum sensum, quem facta demonstrant. Tertio denique addiderunt damnationem, declarando hæreticos contrarium sentientes: unde merito contra eosdem hanc constitutionem sacro Florentino approbante concilio edidit Eugenius, damnans eos & ab eis assertas veritates, verius falsitates.

Nec est quod Basileenses sessione 38. & in præfata eorum responsione synodali, quæ incipit. *Beatus Hieronymus*, mirentur & conquerantur, cur in hac sua constitutione Eugenius non explicaverit, in quem malum ac reprobum sensum ipsi pertraherent verba decreti Constantiensis: manifeste enim id apparebat tam ex fine & causa conditi decreti Constantiensis, quam ex verbis limitatis & restrictivis ejusdem decreti, ut supra diximus, in casu scilicet schismatis; ac etiam ex additionibus ab ipsis Basileensibus factis, ut dictum est. Propterea Eugenio satis fuit hæc innuere supradictis verbis, nimirum *juxta pravum ipsorum Basileensium sensum, quem facta demonstrant*: dum scilicet rebellantes ab obedientia summi pontificis, judicant & damnant primam sedem a nemine judicandam, ac certum & indubitatum pontificem, prætextu decreti Constantiensis concilii, quod apertis verbis solum loquitur in casu dubii & incerti pontificis, quando scilicet plurium inter se pontificum schismate laborat ecclesia Dei, ut supra dictum est.

Verum nec erat summi pontificis officium commentaria edere, sed legem pœnalem contra rebelles & inobedientes condere, ac sententiam ferre.

Alias etiam explicationes ejusdem decreti Constantiensis, & responsiones ad objectiones præfatas, optimas illas quidem videre est apud præfatos auctores, & quos ipsi adducunt.

Et juxta præfatas interpretationes Pius II. in sua epistola retractationis ad scholam Coloniensem, vocat concilium Constantiense generale concilium, ab ultimo scilicet ejus statu, ut supra diximus; atque in ea pluribus sacræ scripturæ locis & rationibus adductis ad probandam supremam papæ potestatem in ecclesia Dei, ejusque auctoritatem congregandi & dissolvendi generalia concilia: demum circa potestatem concilii subdit limitationem & restrictionem, de quibus supra, dicens: *Quod stante Romano indubitato præsule, ex quo tamquam ex capite omnis defluit in membra potestas, pro nullo habendum sit concilium, quod absque illius auctoritate convenerit.* Sed de his satis pro instituto.

Hoc solum addendum hic censeo, quod quamvis supradicta de potestate papæ sint verissima, & quamvis in concilio Lateranensi sub Leone X. sessione undecima, declaratum sit solum Romanum pontificem pro tempore existentem, tamquam super omnia concilia auctoritatem habentem, conciliorum indicendorum, transferendorum & dissolvendorum plenum jus & potestatem habere: nihilo minus quia nonnulli aiunt, vel non diffiniri, ut de fide tenendum, vel tantum agi de potestate indicendi, transferendi & dissolvendi, ideo his & aliis rationibus propositionem hanc, quod concilium sit supra papam, non ut hæreticam, sed solum ut temerariam damnandam dixerunt, inter alios Bellarminus de concil. libro secundo, capite decimo septimo, Bannes 2. 2. quæstione prima, articulo 10. dub. 2. & Duvallius doctor Sorbonicus ubi supra de comparatione pontificis & concilii, ait: *Non*

Non esse temerariam in ratione opinionis, a temeritate tamen inobedientiæ vix posse salvari, quia fovet inobedientiam, & dissidia multa magnosque tumultus in ecclesia semper excitavit. Hæc Duvallius vir doctissimus, qui pro Christiana erga patriam pietate ibidem quæstione 8. & 11. constantissime testatur, & orbem certiorem reddit doctor ipse Sorbonicus, falso divulgari, quod pro sententia potestatis concilii supra papam, Sorbona Parisiensis schola juramentum exigat a suis: ubi etiam demonstrat non id inferri ex juramento ejusdem scholæ in articulis contra Lutherum tempore Francisci primi Galliæ regis editis, & ibidem in tractatu de suprema pontificis potestate part. 1. in anteloquio quæst. 3. palam facit, male nonnullos hac nostra ætate sibi aliisque persuadere, *Quod Gallia quasi Palladium veneretur Basileense concilium, cum illud potius quasi Trojanum equum aut Sejanum habeat.* Vbi & de pragmatica sanctione Caroli VII. Francorum regis, deque conciliabulo Bituricensi optime disserit.

Iam vero quam censuram mereatur opinio illa potestatis concilii supra papam, attenta constitutione Eugenii, approbante concilio Florentino condita, quam præfati doctores non adducunt, patet in ea.

III. HOC *eodem anno 1439. quo perfecta fuit unio Græcorum cum apostolica sede in hoc Florentino concilio, ac etiam in eodem condita præfata constitutio de potestate papæ, subsecuta est unio Armenorum cum eadem Romana ecclesia, de qua hæc ait Græcus scriptor in fine sessionum.*

Post aliquot dies venerunt ex Armenia apocrisarii patriarchæ Armeniorum virtute præstantes viri, quærentes & ipsi unionem fideique rectitudinem: qui etiam beatissimum papam venerati, viserunt imperatorem, consiliumque suum & animum de conficienda cum ecclesia catholica unione exposuerunt, petentes, ut ferret auxilium, & prudentia sua juvaret. Imperator autem respondit, multum sibi placere eorum studium, & gratum fore, si accesserint ad orthodoxam fidem & catholicam ecclesiam; & precari Deum pro dirigenda eorum unione, quæ si fieret, se quoque promisit ad negotium quodlibet, & quidquid illis opus fuerit, adjutorem. His dictis, recesserunt Armenii; nos vero Florentia exeuntes, Venetias petivimus, & inde rursus domum rediimus.

De hac eadem unione hæc narrat Patricius in præfato compendio sessionis trigesimæ septimæ.

Advenientibus Armenorum legatis, & illorum intellectis erroribus circa fidei nostræ puritatem, per multos dies eorum sententias discuti, & per viros sacræ doctrinæ peritissimos confutari, aperirique veras & catholicas jussit Eugenius pontifex: inde publica sessione celebrata 10. Kalendas Decembris solenni more, quod ab eis profitendum esset, præscripsit.

Quid autem præscripserit, & quale fuerit Eugenii decretum, approbante synodo Armenis traditum, una cum eorumdem literis, sic describit Andreas de sancta Cruce in fine collationum, de quibus supra.

Mandatum oratorum Armeniæ, ac decreti formam huic operi Græcorum subjungere volui, ut liquide cunctis innotescant fructus hujus concilii. Ex quo enim præmissa cum Græcis terminata fuerunt usque ad octavam Novembris, non minus religiose acuteve quam cum Græcis relatum est, cum Armenis etiam de fidei sacramentis certatum est: quales autem fuerint, ex decreti continentia quisque qui sapit, clare percipit. Eorum igitur potestas, qui legationis Armenorum fungebantur officio, hujus formæ extitit.

Potestas [a] Armenorum oratorum ab eorum patriarcha deputatorum.

CONSTANTINUS servus servorum domini nostri Iesu Christi, cum gratia Dei constitutus patriarcha [b] Vagarsabath, scribo literam hanc magnificæ civitati Caffæ. Mitto meam benedictionem omni populo habitanti Caffæ. Filii mei fideles, quasi glorians scribo vobis, scilicet filio meo [c] Vertebet [d] Sarchis, qui sedet in sede personæ meæ in Caffa, & archiepiscopo filio meo primogenito, & omnibus sacerdotibus sanctis, Stephano, Moysi, & omnibus aliis, & nobilibus civibus Caffæ, scilicet Amurbeth, Cevalcal Chici, Arnurbert Olbei, Aroniton Andreæ, & omnibus aliis burgensibus cum virtute Spiritus sancti, scribo literam hanc, dans vobis benedictionem & salutationem. Benedictio sanctæ crucis & sancti Gregorii sit super vos a sede sanctitatis nostræ. Deus, per suam misericordiam liberet vos ab omnibus tentationibus diaboli, tam in spiritualibus & temporalibus, Deus augeat filios & filias & bona vestra.

Sciatis vos, filii mei carissimi, scilicet filius meus Sarchis Vertebet, & vos sacerdotes & burgenses noveritis, quod episcopus Emanesius venit ad nos, & portavit literas vestras de Caffa, & etiam vicarii summi pontificis, & etiam literam domini consulis legimus & lætati sumus, quia scripseratis de unione ecclesiæ Romanæ, postquam audivi, regratiatus fui Deo; ex gratia Spiritus sancti est, quod istud opus est inchoatum, convenit Christianis habere unitatem & concordiam: ego cum plenaria potestate dedi auctoritatem Sarchis Vertebet, qui est loco personæ meæ, & Marco Vertebet, & Thomæ Vertebet, & Ioachim episcopo Pere, ut eant ad synodum, & Spiritus sanctus illustret eos, & per virtutem Spiritus sancti, sicut sanctus Silvester & sanctus [e] Gregorius fuerunt concordes, ita Deus concordet nos in pace & amore & unione; & sicut Constantinus imperator, & [f] Tartach imperator noster inter se habuerunt concordiam & pacta, ita & vos etiam confirmate acta eorum ad unitatem, & ad facta istorum imperatorum nos inclinamus; modo etiam quidquid Spiritus sanctus illustraverit sanctam synodum, prompti sumus ei obedire.

Scripta 25. mensis Iulii, anno domini 1438.

Literæ Pauli [g] Imperialis consulis & regentis civitatis Caffæ & totius maris Majoris, imperii Gazariæ, ad summum pontificem.

ETSI hæc gentis Armenæ reductio multis ante temporibus tentata esset, sanctissime & beatissime pater, verebar attamen tantam rem & tam arduam aggredi, in qua vires ingenii mei vix sufficere posse arbitrabar: statueramque potius subsistere, quam per vias incognitas ambulare: sed tua sanctitate confisus, cujus merita exposcunt, ut sub ejus vexillo singulare & perspicuum sidus eluceat,

gaudeatque

ANNO CHRISTI 1439.

Num. IV.

[a] De Armenorum natione, regionibus & ritu, vide Thom. Carmelit. de procur. sal. omn. gent. lib. 7. cap. 19.

[b] Id est civitatis hujus nominis Armeno vocabulo, in qua residet patriarcha

[c] Doctori, quod & in sequentibus observa.

[d] Sergio.

[e] Gregorius, quem Armeni illuminatorẽ vocãt, ut in historia unionis Tyridatis regis Armenorũ, ac in hist. ejusdẽ S. Greg. archiep. illuminatoris Armeniæ in mſ. cod. Vat. de quo etiã fit mẽtio in martyrol. Rom. die 30. Septemb floruit, ut ibi Baron. in notis tẽpore Constantini magni imp. & S. Silvestri papæ.

[f] Tyridates, qui ad fidem conversus, Cõstantinum imp. de sua conversione lætatum adiit. Niceph. lib. 8. cap. 35. in fine.

Num. V.

[g] Nobilis familia Ianuẽsis reip. pro qua consulatu & regimine fungebatur Paulus Imperialis in Caffa, olim Theodosia, & in Gazariæ imperio, olim Taurica Chersoneso. Erant sub ejusdem reipublicæ dominio aliæ etiam regiones & orientis insulæ, inter quas & Chios, quam a præfata repub. primum, demum ab imperatoribus, Iustiniana nobilis Ianuensis familia, pleno ac perpetuo jure obtinuit, in qua & ego ejusdem familiæ natus sum. Iam vero occulto Dei judicio Turcæ subjacent.

ANNO CHRISTI 1439.

gaudeatque sancta mater ecclesia, ut in hoc tuo A tempore unionis & sanctitatis novis fulgoribus illustretur: suscepi vires & animum, adhortatus meipsum, & rem ipsam amplecti institui maxima cum solicitudine & opera, in qua diabolico instinctu & variis tentationibus praecedentibus multiplices stimulos perpessi sumus; ita ut cuncta quasi nostro voto adversantia fuerint, & de tentata opera plerumque desperavimus: tamen cooperante illo summo rerum opifice, ac tuam sanctitatem propitius respiciente, sub qua datum est unitatem fidei sigillari, bonum & perfectum exitum sortiti sumus, & cum sudore ac maximis vigiliis hoc tantum opus per cuncta saecula ex hominum B memoria non delendum tuae sanctitati dedicavimus.

Gaudeo, pater beatissime, hanc unitatem temporibus tuae sanctitatis suscitatam, quae tuorum praedecessorum tempore obdormierat. Quid enim potuit beatius accidere, ac Deo & toti populo Christiano acceptius, quam haec singularis reductio Armenorum? Sed advertendum est, propter tuam sanctimoniam summis laboribus & incommodis, quibus circumventus fuisti, esse concessum, ut videant qui ecclesiam persequuntur, non esse humana ista opera tua, sed divina magis, atque ex Deo manantia. Ego enim dum summum rerum auctorem ad C te oculos direxisse cognovi, teque in reservatam beatitudinem & gloriam constituisse, ausus sum tuorum servitiorum cupere fieri particeps, & tuae sanctitatis fiducia confisus, apud eamdem non dubito illam tuam Romanam senatoriam dignitatem impetrare, quam impraesentiarum humiliter posco & requiro, non tantum pro meritis meis, pro quibus & majoribus summo Deo & sanctitati tuae, quae vices ejus in terris gerit, obnoxius sum; sed ut aperte intueantur qui cultum verae religionis colunt, praemia bonos & Christicolas fideles manere, & tali ac simili spe ceteri provocentur ad sanctae Romanae ecclesiae augmentum ac favorem. Ac- D cipe igitur, sanctissime pater, Armenorum, quos ad pedes tuae sanctitatis mittimus cum amplo sui patriarchae & universalis eorumdem nationis mandato ac bailia, ita ut majorem concedi nullo pacto posse intelligamus: quam regratiari fecimus, & tuae sanctitati transmittere opportunum esse arbitrati sumus. Hos enim conducit vicarius frater Iacobus, qui sicut hujus tanti luminis & reductionis fuit principalis coadjutor, opportunum fuit, ut sit & ipse conductor. Nam corda ipsorum Armenorum ita in manibus habet, quod nusquam absque ipso accedere possent. Hic enim vir devotus explicabit cetera latius sanctitati tuae, quae ego, in inepta E oratione sanctissimas aures tuas offenderem, praetermittam.

In reliquis episcopatum hujus civitatis tangentibus, quae sanctitas tua literis mandavit, executioni tradidi; & si praedictus vicarius tuus & ego in aliquibus subsistere decrevimus, bona causa moti id egimus, expectantes deinceps in ipso negotio, quod tua sanctitas jusserit faciendum. Valeat tua sanctitas felix, ad cujus pedes humillime me commendo.

Ex Caffa die 1. Decembris, anno domini 1438.

Ejusdem sanctitatis ad genua provolutus Paulus Imperialis consul Caffae, & totius maris Majoris imperii Gazariae.

Quid vero Paulus Imperialis in gratiam religiosi obsequii & reductionis Armenorum, ea reductione peracta, ab apostolica sede obtinuerit, habetur in sequentibus literis Eugenii ad eumdem Paulum.

Eugenius, &c. Dilecto filio nobili viro Paulo Imperiali civi Ianuensi scutifero nostro honoris & comiti palatino salutem, &c.

Laudata nobis a fide dignis virtus tua, & exhibitae tum alias, tum proximis temporibus in maximo Christianae fidei negotio, & unionis Graecorum & Armenorum faciendae atque conservandae, operationes tuae nos inducunt, ut te ac per te descendentes ac posteros tuos specialibus gratiis & favoribus prosequamur. Volentes itaque te, qui praeter supradicta devotionis & magnae pietatis opera, etiam majora in dies exhibere dispositus es & paratus, favore prosequi gratiae specialis, ut & ardentiori fidelitate & devotione erga nos & Romanam ecclesiam animeris, quo te majorum honorum praerogativa sublatum esse cognoveris, te nostrum honoris scutiferum *, & te pariter ac natos tuos masculos dumtaxat ex tuo corpore legitime natos & nascituros, comites palatinos auctoritate apostolica tenore praesentium facimus & creamus, & sic deinceps perpetuo & omnibus censeri pariter & nominari volumus, ac gaudere posse & debere omnibus & singulis emolumentis, commodis, honoribus, immunitatibus, privilegiis & exemptionibus, quae Lateranensibus palatinis comitibus a sede apostolica concedi consueverunt. Volumus autem, quod tuo & natorum tuorum nominibus, in manibus venerabilis fratris nostri Angeli episcopi Traguriensis in officio camerariatus nostri locumtenentis, solitum fidelitatis debitae praestes in forma consueta juramentum. Datum Florentiae anno, &c. 1440. 17. Kal. Septembris, pontificatus nostri anno 10.

a De leg. scuti hono comi palat mem Leo const manu tifex.

Mandato itaque patriarchae Armenorum & literis Pauli Imperialis regentis Caffae exhibitis, Armenorum unio secuta est, & decretum conditum: sic enim ait Andreas de sancta Cruce.

Literis exhibitis sacrae synodo, reverendissimis cardinalibus Ostiensi, sanctae Crucis & sanctae Sabinae, ac doctoribus pluribus per summum pontificem, sacra approbante synodo, deputatis, & incessanter quasi diebus singulis in apostolico palatio cum Armenis praefatis convenientibus, institutis sacrae Romanae ecclesiae adeo instructi sunt oratores praedicti, quod infra scripti decreti fidem recognoscentes religiosissime suscepere, quod in cathedrali ecclesia 22. Novembris publica in sessione synodica firmatum extitit: cujus decreti per episcopi Paduani organum promulgati forma haec est. Num.

Prosequitur Andreas hoc decretum pro Armenis, verum symbolum Constantinopolitanum & symbolum sancti Athanasii in eo contenta integra non refert, sed tantum prima verba innuit: similiter nec refert acceptationem decreti coram synodo factam per oratores Armenorum, quae omnia, sicut & ipsum decretum una cum decreto pro Graecis, inseruntur integre in decreto pro Iacobinis infra recensendo: ideo hoc etiam decretum pro Armenis ibi tamquam in proprio loco reliquimus, ibique apposuimus quae in eo duximus adnotanda.

Iam igitur res gestas in hoc sancto concilio pro Iacobinis ex Vaticano codice, ipsumque decretum pro Iacobinis cum insertione decretorum pro Graecis & Armenis hic subjicimus.

Literae

INO RISTI 140. , VII. Iaco- rū, sive bitarū ne, re- ibus, & vide nam nelitā ocur. eom- gen- lib. 7. 4.

Literæ Ioannis patriarchæ Iacobinorum ad Eugenium IV. summum pontificem.

Ioannes humilis servus servorum Christi, minister sedis sancti Marci, magnæ scilicet Alexandriæ & totius Ægypti, Libyæ, Æthiopiæ, Pentapoleos occidentalis, Africæ, totiusque prædicationis apostoli Marci; humilis dico in suis peccatis, petita prius venia & absolutione ab ipso domino, usque ad terræ pavimentum coram te, justissime ac sanctissime pater, inclino, perfectio sacerdotii, pastor optime, honestatis ac sanctitatis princeps, piissime ductor eorum qui in via hujus peregrinationis incedunt, qui studio ac sanctitate ceteris viam salutis ostendis, domine Eugeni papa magnæ urbis Romæ, omnium ecclesiarum Christianarum apostolice pastor, principum Christi sedium unice, venerande, patrum ac sacerdotum princeps [b], & medice languentium animarum.

udit ad- saiæ 3. e con- re me ipem, non medi- ignifi- ventu- hristū num ipem li, & cum ien- quo m in- t men- n his is, & in fitione tis An- sequē- m. 8.

CVSTODIAT Deus omne suum ovile tua oratione ac ministerio, dirigatque illud lumine tuæ similitudinis, quemadmodum & quondam magos stella direxit, nec recedat a disciplina tua, imo servet tua præcepta omnia qui doctrinam tuam auditurus est. Confirmet præterea Deus sedem tuam, multiplicetque honores sacerdotum, optime pater. Post hæc refero tuæ magnæ sanctitati, sacratissimam ac honoratissimam scripturam tuam per benedictum filium tuum & honoratum sacerdotem fratrem [c] Albertum ad manus meas pervenisse. Erant autem literæ illæ veneratione dignissimæ in iis quæ continebant. Attulit quoque sua lectio nobis causam cogitandi de rebus optimis atque maximis. Quanta autem earum sanctitas fuerit, ex hoc facile percipi potest. Nam & apertæ mox mirum in modum suavissimum odorem effuderunt, ostenderuntque profecto manum illam fuisse benedictam, cujus digiti tam venerandas figuras descripserant. Versas igitur per quosdam spectatissimos Venetos tuas, quantum fieri poterat, ex Latino in linguam Syrorum, ego & reliqui fratres mei coepiscopi, cum benedictis filiis ac fidelibus sacerdotibus, honoratisque diaconibus in ecclesia Dei genitricis Mariæ, vico cognominato Zoile, ac stante toto populo legi mandavimus, nec facile, decus omnium sacerdotum & pater, tuæ sanctitati significare possumus, quanta ex lectione literarum lætitia animis omnium illorum accesserit: maximam autem illam fuisse, laudantium & exultantium populorum voces ostenderunt. Fuit ille dies nobis permaximus, & is certe, de quo propheta prædixerat: *Hæc dies, quam fecit dominus: exultemus & lætemur in ea.* Nec illud certe efficere potuimus, quod illic lætitiæ lacrymæ quoque mixtæ non fuerint, precantibus omnibus, ut Deus propitiatus mentes nostras & cogitationes emundet, educatque de tenebris in illud clarissimum ac indeficiens lumen.

Post itaque glorificationem divinam, quam sacerdotes Christi ac totus ille Christianorum cœtus omnipotenti Deo reddiderant, accesserunt ad laudes tuæ sanctitatis & gratiarum actiones, effudimusque preces ad dominum, ut te sanctissimum patrem ac communem omnium Christianorum salutem integram servet, quos sic tuis sanctissimis eruditionibus ipse Deus

A instituit, ut sint certissimæ fidei venerantes, fiantque parati ad unionem & pacem, & tandem ipse filius virginis nos omnes curiæ cælesti adscribat, aggregetque numero beatorum. Huic etiam alacritati atque devotioni accessit aliud quoque gratiæ & benedictionis genus. Idem enim benedictus filius venerabilis Albertus reddidit mihi duas imagines & [d] ciambulottum nomine tuæ sanctitatis, quæ non aliter quam e cælo missa divina benedictione me suscepisse putavi. Ceterum quædam eidem patri commisimus, quæ literis mandare non possumus. Sufficiet itaque ipse quidquid iis literis deest; cui referenti tua beatitudo plenam fidem dare B dignetur.

Extremo, quoniam ego humilis & pauper gressu corporis ad tuam sanctitatem accedere minime possum, mitto venerabilem fratrem Andream abbatem sancti Antonii, & religione & moribus non mediocriter institutum. In ea conditione a me discessit, ut privatim ac publice plurima habeat tuæ sanctitati referre. Ambobus igitur iis benedictis filiis nuntiantibus indubitatam fidem in omnibus tua beatitudo dare dignetur, quam ad tempora diuturna pro utilitate ac aggregatione Christianorum conservare dignetur Deus omnipotens. Datum Chayren: duodecima Septembris, sexto millenario nongentesimo quadragesimo secundum Græcos, C secundum vero Iacobitas, millesimo centesimo quinquagesimoseptimo a tempore martyrum [e]; a computatione incarnationis domini 1440. *Hæc patriarcha.*

Die Iovis 31. & ultima mensis Augusti de mane hora 12. vel quasi, qua hora, quæ pro generali congregatione adscripta fuerat, sanctissimo domino nostro Eugenio præsidente, ac reverendissimis reverendisque venerabilibus patribus & dominis sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus, doctoribus & magistris, tam sæcularibus quam regularibus, hoc sacrum concilium repræsentantibus congregatis, comparuit præfatus D dominus abbas Andreas: ac præmissis solennitatibus, in idiomate Syrorum proposuit in hac verborum forma, prout postmodum in sermone Latino per venerabilem virum dominum Blondum præfati domini nostri papæ secretarium interpretatum fuerat de idiomate Italico in [f] Latinum, ut sequitur.

Cogitanti altam majestatem tuam & meam humilitatem, pater beatissime, tantus suboritur pavor, ut si aliqua erravero in dicendis paucis, primum id mihi indulgeas deprecor: nil enim aliud quam tremor apprehendere potest hominem me; pulvis sum & cinis coram te Deo in terris verba faciens. Es namque Deus in terris, & E Christus, & ejus vicarius: es Petri successor, & pater, caput & doctor ecclesiæ universalis, cui datæ sunt claves claudendi, & paradisum cuicumque volueris reserandi. Tu princeps regum, & maximus es magistrorum. Quæ omnia, & similia considerans, expavesco tuam alloqui sanctitatem, cum maxime ante oculos mente proponam non solum potestatem tuam, sed sapientiam Latinorum, qui in studio sapientiæ divinarum rerum & disciplinæ Iesu Christi, quod a principio salutis fidelium imbiberunt, continuo in hæc tempora exercitati, ea nunc tenent & sentiunt, quæ beatissimi apostolorum principes Petrus & Paulus illis a principio tradiderunt.

ANNO CHRISTI 1440.

d Latina desinentia exprimit, quod vulgo dicitur ciābelotto, Latine capripiliū, forte illud nobilius, quod ex textura varia vulgo a onde, Latine undulatum dicitur, & in Europa tantū texitur, atque ad vestes tam profanas, quam sacras aptissimū, ac præsertim coloratum.

Num. VIII.

e Peculiaris hæc est & antiqua Alexādrinorum fideliū & totius Ægypti chronologia, ut a sanctis martyribus numerent annos: etenim horrescentes nomen Diocletiani imperat. Christianorum hostis in annorum numeratione quā ille ab exordio sui imperii faciendā præscripserat, recēsere, ipsi ab ejusdem imp. anno primo itidē numerū deducentes, loco nominis persecutoris ecclesiæ Diocletiani, sāctos martyres posuerunt. Vide Baron. tom. 6 in fine, ubi de legatione Alexandrinorū nu. 12.

f Itaque de idiomate Syro in Italicū per aliquem ejus idiomatis peritum, & de Italico in Latinū per Blondum.

ANNO CHRISTI 1441.

Quæ autem ecclesiæ hujusmodi sapientia & disciplina aliquando privatæ prima non tenuerunt fundamenta, & a Romana ecclesia matre & magistra separatæ fuerunt, eas permisit Deus gentibus in opprobrium, & infidelibus in rapinam, prout evidenter cernere datur in Græcis & Armenis, & pariter in nobis Æthiopibus Iacobitis, postquam anno nongentesimo a vobis fuimus separati. Consolamur vero, & mœstitiæ nostræ spem ea ratione amplam assumimus, quod qui tibi concessit Græcos & Armenos in catholicæ fidei unionem latius unire, quique tibi inspiravit, ut nos per dilectum filium tuum Albertum ordinis Minorum ad unionem quærendam invitares, idem piissimus Deus noster suam nobis elargietur benedictionem, ut eadem tecum in catholica Dei ecclesia sentiamus: quod quidem perficietur. Ego, & ut tu vides, ætate jam gravis, e domo sum profectus ad tuæ sanctitatis pedes præsentiamque, superatis terræ & maris periculis, perventurus, reverendissimi mei patriarchæ orator ac indignissimus locumtenens, quemadmodum constare videbis in mandatis [a], quæ tibi ab eodem patriarcha exhibeo, quemadmodum poterit enarrare idem frater Albertus, qui multa mecum pericula, multos subiit labores pro hac dignissima unione fidei Christianæ.

a Literis scilicet patriarchæ, de quibus supra.

Hujus legationis occasione Eugenius pontifex in publica sessione constitutionem edidit, de qua occasione diffiniendorum dogmatum facta est mentio inter patres concilii Tridentini, ut legitur tom. 1. actorum ejusdem concilii sub Paulo III. quæ in arce sancti Angeli asservantur, his verbis.

XXVI. Februarii 1547. cum episcopus Clodiensis in congregatione generali excitasset difficultatem de bulla unionis Iacobitarum, quasi ea non pertineret ad concilium Florentinum, & probaret hoc ipsum ex data bullæ 1441. cum concilium terminatum sit anno millesimo quadringentesimo trigesimonono, quo anno consignata est bulla unionis Græcorum.

Cardinalis a Monte dixit, hallucinari eos qui putant finem concilii Florentini fuisse unionem Græcorum, cum longe post, per tres scilicet fere annos perduraverit, usque videlicet ad annum domini 1442. quo anno VI. Kalendas Maii celebrata sessione, Romam translatum fuit. Patere id ex diversis constitutionibus medio illo tempore editis, quæ in actis concilii habentur, & annotantur [b] in summario concilii Basileensis per Augustinum Patricium canonicum Senensem, bullam Iacobitarum manu Eugenii & cardinalium subscriptam se propriis oculis vidisse, una cum aliis actis ejusdem concilii, quæ in arce sancti Angeli asservantur. Concilium Florentinum, quod habetur 2. tomo conciliorum, translatum fuisse ex Græco; Græcos autem, cum facta unione e Florentia discessissent, scriptum non retulisse, nisi quod ad illud usque tempus gestum fuerat. At Eugenium mansisse Florentiæ, & cum videret patres ægre ibi diutius commorari, transtulisse Romam concilium decimaquinta die post ejus reditum prosequendum in ecclesia Lateranensi.

a Quod manuscriptum extare in bibliotheca Vaticana supra diximus.
b Et nos quoque idē habemus ex bibliotheca regia.

XXIII. Martii cum eamdam difficultatem attigisset episcopus Castelli maris, eadem dixit cardinalis sanctæ Crucis, & addidit, bullam Iacobitarum fuisse editam in publica sessione, præsentibus in particulari cardinalibus Bessarione & Rutheno. Hæc ibi.

A *Extat in eadem arce sancti Angeli copia ejusdem bullæ cum secretarii concilii Tridentini subscriptione, his verbis.*

Hoc præsens transumptum collationatum est fideliter, & concordat cum originali libello, seu bulla plumbata Eugenii papæ IV. cum signo & subscriptionibus supradictis. Quæ bulla originalis est apud reverendissimos & illustrissimos dominos legatos sacrosancti œcumenici concilii Tridentini. Ideo ego Angelus Massarellus de sancto Severino agri Piceni, ipsius sacri concilii secretarius, hic manu propria subscripsi in fidem & testimonium præmissorum.

B Ita est: Angelus Massarellus sacri concilii secretarius.

Ceterum hæc bulla, seu decretum pro Iacobinis, cum insertione decretorum pro Græcis & Armenis hic subjicitur ex manuscriptis codicibus Vaticanis, bullario Romano, & ex supradicta copia, ac etiam ex copia transmissa ex conventu fratrum ordinis Minorum sancti Francisci Fesularum prope Florentiam, transumpta ex originali bulla, quæ cum subscriptionibus manu Eugenii papæ & cardinalium ibi asservatur. Extat & in codice Vaticano copia ejusdem bullæ pro Iacobinis, transumpta de mandato & auctoritate apostolica Leonis papæ X.

C

DECRETUM PRO IACOBINIS.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

CANTATE domino, quoniam magnifice fecit: annuntiate hæc in universa terra. Num. I. Exulta & lauda habitatio Sion, quoniam magnus in medio tui sanctus Israel. Cantare profecto & exultare in domino decet ecclesiam Dei pro hac grandi magnificentia & gloria nominis sui, quam hodierna die clementissimus Deus operari dignatus est. Toto siquidem corde laudare & benedicere salvatorem nostrum nos convenit, qui sanctam ecclesiam suam novis D quotidie accumulat incrementis. Quamquam autem in populum Christianum sua beneficia omni tempore multa & magna sint, quæ luce clarius erga nos suam immensam caritatem ostendunt; si tamen accurate inspicimus, quæ & quanta his diebus novissimis divina clementia facere dignata est, judicare certe poterimus, hoc nostro tempore plura ac majora quam a multis retroactis temporibus suæ caritatis munera extitisse. Ecce enim nondum exacto triennio in hac sancta œcumenica synodo saluberrimam trium magnarum nationum unionem dominus noster Iesus Christus pro sua infatigabili pietate ad commune perenneque totius Christianitatis gaudium tam copiose effecit; unde E actum est, ut totus fere oriens, qui gloriosum Christi nomen adorat, ac non parva septemtrionis portio post longa dissidia cum sancta Romana ecclesia in eodem fidei & caritatis vinculo jam convenerint. Primo etenim Græci, & ii qui subsunt quatuor patriarchalibus sedibus multas gentes nationesque & idiomata continentibus; deinde Armeni multorum populorum gens; hodie vero Iacobini magni etiam per Ægyptum populi, sanctæ sedi apostolicæ uniti sunt.

Et

Et cum nihil salvatori nostro domino nostro Iesu Christo gratius sit, quam mutua inter homines caritas, nihilque nomini suo gloriosius atque ecclesiæ utilius esse possit, quam ut Christiani, omni inter se sublato dissidio, in eadem simul fidei puritate conveniant, merito nos omnes & cantare præ gaudio, & jubilare in domino debemus, quos, ut tantam Christianæ fidei magnificentiam diebus nostris videremus, divina miseratio dignos effecit. Summa igitur cum alacritate annuntiamus magnalia hæc in universa Christianorum terra, ut sicut nos pro gloria Dei & exaltatione ecclesiæ gaudio inenarrabili repleti sumus, ita & alios tantæ lætitiæ participes faciamus, ut omnes uno ore magnificemus & glorificemus Deum, & suæ majestati, prout dignum est, magnas quotidianasque gratias agamus pro tot tantisque mirabilibus beneficiis hac ætate ecclesiæ suæ sanctæ collatis.

Et quoniam qui opus Dei diligenter exercet, non modo meritum ac retributionem in cælis expectat, sed & apud homines amplam gloriam laudemque meretur; venerabilem fratrem nostrum Ioannem Iacobinorum patriarcham, hujus sanctæ unionis cupidissimum, a nobis & tota ecclesia merito laudandum & extollendum, ac communi omnium Christianorum favore cum tota sua gente dignum judicamus. Is enim a nobis per nostrum oratorem ac literas excitatus, ut ad nos & hanc sanctam synodum legationem mitteret, & se ac suam gentem in eadem cum ecclesia Romana fide uniret; dilectum filium Andream natione Ægyptium abbatem monasterii sancti Antonii apud Ægyptum, in quo & habitasse, & mortuus esse sanctus ipse Antonius perhibetur, religione & moribus non mediocriter institutum, ad nos & ipsam synodum destinavit, cui devotionis zelo accensus imposuit atque commisit, ut fidei doctrinam, quam sancta Romana ecclesia tenet & prædicat, nomine ipsius patriarchæ & suorum Iacobinorum reverenter susciperet, deferendam postea per eum ad ipsum patriarcham & Iacobinos, ut & ipsi eamdem agnoscerent, ratamque haberent, & in suis regionibus prædicarent.

Nos igitur, quibus vice domini commissum est pascere oves Christi, ipsum Andream abbatem per nonnullos hujus tam sacri concilii insignes viros, super articulis fidei & sacramentis ecclesiæ, & quibusque ad salutem spectantibus, diligenter examinari fecimus; & tandem, quantum visum est fore necessarium, exposita eidem abbati sanctæ Romanæ ecclesiæ fide catholica, & per ipsum humiliter acceptata, hanc quæ sequitur, veram necessariamque doctrinam hodie in hac solenni sessione, sacro approbante [a] œcumenico concilio Florentino, in nomine domini tradidimus.

[a] ...e hoc ...o loco ...i, vide ...dixi- ...rin 5. circa ...um, ad ...ā col- ...ar. 2.

In primis igitur sacrosancta Romana ecclesia, domini & salvatoris nostri voce fundata, firmiter credit, profitetur & prædicat, unum verum Deum omnipotentem, incommutabilem & æternum, Patrem & Filium & Spiritum sanctum, unum in essentia, trinum in personis. Patrem ingenitum, Filium ex Patre genitum, Spiritum sanctum ex Patre & Filio procedentem. Patrem non esse Filium, aut Spiritum sanctum; Filium non esse Patrem, aut Spiritum sanctum; Spiritum sanctum non esse Patrem, aut Filium: sed Pater tantum Pater est, Filius tantum Filius est, Spiritus sanctus tantum Spiritus sanctus est.

A Solus Pater de substantia sua genuit Filium, solus Filius de solo Patre est genitus, solus Spiritus sanctus simul de Patre procedit & Filio. Hæ tres personæ sunt unus Deus, & non tres Dii, quia trium est una substantia, una essentia, una natura, una divinitas, una immensitas, una æternitas, omniaque sunt unum, ubi non obviat relationis oppositio. Propter hanc unitatem Pater est totus in Filio, totus in Spiritu sancto: Filius totus est in Patre, totus in Spiritu sancto: Spiritus sanctus totus est in Patre, totus in Filio. Nullus alium aut præcedit æternitate, aut excedit magnitudine, aut superat potestate. Æternum quippe & sine initio est, quod Filius de Pa-
B tre exstitit; & æternum ac sine initio est, quod Spiritus sanctus de Patre Filioque procedit. Pater quidquid est aut habet, non habet ab alio, sed ex se, & est principium sine principio. Filius quidquid est aut habet, habet a Patre, & est principium de principio. Spiritus sanctus quidquid est aut habet, habet a Patre, simul & Filio. Sed Pater & Filius non duo principia Spiritus sancti, sed unum principium, sicut Pater & Filius & Spiritus sanctus non tria principia creaturæ, sed unum principium.

Quoscumque ergo adversa & contraria sentientes damnat, reprobat & anathematizat, & a Christi corpore, quod est ecclesia, alienos
C esse denuntiat. Hinc damnat Sabellium personas confundentem, & ipsarum distinctionem realem penitus auferentem. Damnat Arianos, Eunomianos, Macedonianos, solum Patrem Deum verum esse dicentes, Filium autem & Spiritum sanctum in creaturarum ordine collocantes. Damnat & quoscumque alios, gradus seu inæqualitatem in Trinitate facientes.

Firmissime credit, profitetur & prædicat, unum verum Deum Patrem & Filium & Spiritum sanctum esse omnium visibilium & invisibilium creatorem, qui quando voluit, bonitate sua universas tam spirituales quam corporales
D condidit creaturas, bonas quidem, quia a summo bono factæ sunt, sed mutabiles, quia de nihilo factæ sunt; nullamque mali asserit esse naturam; quia omnis natura, in quantum natura est, bona est. Vnum atque eumdem Deum veteris & novi testamenti, hoc est legis & prophetarum atque euangelii profitetur auctorem, quoniam eodem Spiritu sancto inspirante, utriusque testamenti sancti locuti sunt, quorum libros suscipit & veneratur, qui titulis sequentibus continentur. Quinque Moysis, id est, Genesi, Exodo, Levitico, Numeris, Deuteronomio, Iosue, Iudicum, Ruth, quatuor Regum, duobus Paralipomenon, Esdra, Nehemia, Tobia, Iudith, Hester, Iob, Psalmis David, Parabolis, Ecclesia-
E ste, Canticis canticorum, Sapientia, Ecclesiastico, Isaia, Ieremia, Baruch, Ezechiele, Daniele; duodecim prophetis minoribus, id est, Osea, Ioele, Amos, Abdia, Iona, Michæa, Nahum, Habacuc, Sophonia, Aggæo, Zacharia, Malachia; duobus Machabæorum; quatuor euangeliis, Matthæi, Marci, Lucæ, Ioannis; quatuordecim epistolis Pauli, ad Romanos, duabus ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses, duabus ad Thessalonicenses, duabus ad Timotheum, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebræos; Petri duabus, tribus Ioannis, una Iacobi, una Iudæ, actibus apostolorum, & apocalypsi Ioannis.

ANNO CHRISTI 1441.

Præterea Manichæorum anathematizat insaniam, qui duo prima principia posuerunt, unum visibilium, aliud invisibilium; & alium novi testamenti Deum, alium veteris esse Deum dixerunt.

Firmiter credit, profitetur & prædicat, unam ex Trinitate personam, verum Deum, Dei Filium ex Patre genitum, Patri consubstantialem & coæternum in plenitudine temporis, quam divini consilii inscrutabilis altitudo disposuit, propter salutem humani generis, veram hominis integramque naturam ex immaculato utero Mariæ virginis assumpsisse, & sibi in unitatem personæ copulasse tanta unitate, ut quidquid ibi Dei est, non sit ab homine separatum; & quidquid est hominis, non sit a deitate divisum; sitque unus & idem indivisus, utraque natura in suis proprietatibus permanente, Deus & homo, Dei filius & hominis filius, æqualis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem. Immortalis & æternus ex natura divinitatis, passibilis & temporalis ex conditione assumptæ humanitatis.

Firmiter credit, profitetur & prædicat, Dei Filium in assumpta humanitate ex virgine vere natum, vere passum, vere mortuum & sepultum, vere ex mortuis resurrexisse, in cælum ascendisse, sedereque ad dexteram Patris, & venturum in fine sæculorum ad vivos mortuosque judicandos.

Anathematizat autem, execratur & damnat omnem hæresim contraria sapientem. Et primo damnat Ebionem, Cerinthum, Marcionem, Paulum Samosatenum, Photinum, omnesque similiter blasphemantes, qui percipere non valentes unionem personalem humanitatis ad Verbum, Iesum Christum dominum nostrum verum Deum esse negaverunt, ipsum purum hominem confitentes, qui divinæ gratiæ participatione majori, quam sanctioris vitæ merito suscepisset, divinus homo diceretur. Anathematizat etiam Manichæum cum sectatoribus suis, qui Dei Filium non verum corpus, sed phantasticum sumpsisse somniantes, humanitatis in Christo veritatem penitus sustulerunt. Nec non Valentinum asserentem, Dei filium nihil de virgine matre cepisse, sed corpus cæleste sumpsisse, atque ita transisse per uterum virginis, sicut per aquæductum defluens aqua transcurrit. Arium etiam, qui asserens, corpus ex virgine assumptum anima caruisse, voluit loco animæ fuisse deitatem. Apollinarem quoque, qui intelligens, si anima corpus informans negetur in Christo, humanitatem veram ibidem non fuisse, solam posuit animam sensitivam, sed deitatem Verbi vicem rationalis animæ tenuisse. Anathematizat etiam Theodorum Mopsuestenum atque Nestorium asserentes, humanitatem Dei Filio unitam esse per gratiam, & ob id duas esse in Christo personas, sicut duas fatentur esse naturas, cum intelligere non valerent, unionem humanitatis ad Verbum hypostaticam extitisse, & propterea negarent Verbi subsistentiam accepisse. Nam secundum hanc blasphemiam, non Verbum caro factum est, sed Verbum per gratiam habitavit in carne: hoc est, non Dei filius homo factus est, sed magis Dei filius habitavit in homine. Anathematizat etiam, execratur & damnat Eutychem archimandritam, qui cum intelligeret juxta Nestorii blasphemiam, veritatem incarnationis excludi, & propterea oportere, quod ita Dei Verbo unita esset humanitas, ut deitatis & humanitatis una esset eademque persona, ac etiam capere non posset, stante pluralitate naturarum, unitatem personæ, sicut deitatis & humanitatis in Christo unam posuit esse personam, ita unam asseruit esse naturam, volens ante unionem dualitatem fuisse naturarum, sed in unam naturam in assumptione transiisse, maxima blasphemia & impietate concedens, aut humanitatem in deitatem, aut deitatem in humanitatem esse conversam. Anathematizat etiam, execratur & damnat Macarium Antiochenum, omnesque similia sapientes, qui licet vere de naturarum dualitate & personæ unitate sentiret, tamen circa Christi operationes enormiter oberravit, dicens in Christo utriusque naturæ unam fuisse operationem, unamque voluntatem. Hos omnes cum hæresibus suis anathematizat sacrosancta Romana ecclesia, affirmans in Christo duas esse voluntates, duasque operationes.

Firmiter credit, profitetur & docet, neminem unquam ex viro feminaque conceptum, a diaboli dominatione fuisse liberatum, nisi per [a] meritum mediatoris Dei & hominum Iesu Christi domini nostri, qui sine peccato conceptus, natus & mortuus, humani generis hostem, peccata nostra delendo, solus sua morte prostravit, & regni cælestis introitum, quem primus homo peccato proprio cum omni successione perdiderat, reseravit: quem aliquando venturum omnia veteris testamenti sacra, sacrificia, sacramenta, ceremoniæ præsignarunt.

Firmiter credit, profitetur & docet, legalia veteris testamenti, seu Mosaicæ legis, quæ dividuntur in ceremonias, sacra, sacrificia, sacramenta, quia significandi alicujus futuri gratia fuerant instituta, licet divino cultui illa ætate congruerent, significato per illa domino nostro Iesu Christo adveniente cessasse, & novi testamenti sacramenta cœpisse. Quemcumque etiam post passionem in legalibus spem ponentem, & illis velut ad salutem necessariis se subdentem, quasi Christi fides sine illis salvare non posset, peccasse mortaliter. Non tamen negat, a Christi passione usque ad promulgatum euangelium illa potuisse servari, dum tamen minime ad salutem necessaria crederentur, sed post promulgatum euangelium, sine interitu salutis æternæ, asserit non posse servari.

Omnes ergo post illud tempus circumcisionis & sabbati, reliquorumque legalium observatores, alienos a Christi fide denuntiat, & salutis æternæ minime posse esse participes, nisi aliquando ab iis erroribus resipiscant. Omnibus igitur, qui Christiano nomine gloriantur, præcipit omnino, quocumque tempore, vel ante, vel post baptismum, a circumcisione cessandum; quoniam sive quis in ea spem ponat, sive non, sine interitu salutis æternæ observari omnino non potest. Circa pueros vero propter periculum mortis, quod potest sæpe contingere, cum ipsis non possit alio remedio subveniri, nisi per sacramentum baptismi, per quod eripiuntur a diaboli dominatu, & in Dei filios adoptantur, admonet non esse per quadraginta aut octuaginta dies, seu aliud tempus juxta quorumdam observantiam, sacrum baptisma differendum,

sed

[a] Co[...] dat c[...] Trid. [...] de pec[...] origin[...] verbis [...] quis A[...] peccat[...] quod [...] ne uni[...] & pro[...] tione [...] imitat[...] trásfu[...] omnib[...] inest [...] cuique [...] prium [...] per hu[...] næ na[...] vires, [...] per a[...] remed[...] asserit [...] li, qu[...] merit[...] unius [...] diator[...] mini [...] Iesu C[...] sti, an[...] ma fit [...] corda[...] trásfu[...] hujus [...] stit. [...] Rom.

sed quamprimum commode fieri potest, debere conferri, ita tamen, quod mortis imminente periculo mox sine ulla dilatione baptizentur, etiam per laicum, vel mulierem, in forma ecclesiæ, si desit sacerdos, quemadmodum in decreto Armenorum plenius continetur.

Firmiter credit, profitetur & prædicat omnem creaturam Dei bonam, nihilque rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur; quia juxta verbum domini, non quod intrat in os, coinquinat hominem: illamque Mosaicæ legis ciborum mundorum & immundorum differentiam ad ceremonialia asserit pertinere, quæ surgente euangelio transierunt, & efficacia esse desierunt. Illam etiam apostolorum prohibitionem ab immolatis simulacrorum, & sanguine, & suffocato, dicit illi tempori congruisse, quo ex Iudæis atque gentilibus, qui antea diversis ceremoniis moribusque vivebant, una surgebat ecclesia, ut cum Iudæis etiam gentiles aliquid communiter observarent, & in unum Dei cultum fidemque conveniendi præberetur occasio, & dissensionis materia tolleretur, cum Iudæis propter antiquam consuetudinem sanguis & suffocatum abominabilia viderentur, & esu immolatitii poterant arbitrari gentiles ad idololatriam redituros: ubi autem eo usque propagata est Christiana religio, ut nullus in ea Iudæus carnalis appareat, sed omnes ad ecclesiam transeuntes, in eosdem ritus euangelii ceremoniasque conveniant, credentes omnia munda mundis, illius apostolicæ prohibitionis causa cessante, etiam cessavit effectus. Nullam itaque cibi naturam condemnandam esse denuntiat, quam societas admittit humana, nec inter animalia discernendum per quemcumque, sive virum, sive mulierem, & quocumque genere mortis intereant; quamvis pro salute corporis, pro virtutis exercitio, pro regulari & ecclesiastica disciplina possint & debeant multa non negata dimitti, quia juxta apostolum, omnia licent, sed non omnia expediunt.

Firmiter credit, profitetur & prædicat, nullos intra catholicam ecclesiam non existentes, non solum paganos, sed nec Iudæos aut hæreticos atque schismaticos, æternæ vitæ fieri posse participes, sed in ignem æternum ituros, qui paratus est diabolo & angelis ejus, nisi ante finem vitæ eidem fuerint aggregati: tantumque valere ecclesiastici corporis unitatem, ut solum in ea manentibus ad salutem ecclesiastica sacramenta proficiant, & jejunia, eleemosynæ ac cetera pietatis officia & exercitia militiæ Christianæ præmia æterna parturiant. Neminemque, quantascumque eleemosynas fecerit, etsi pro Christi nomine sanguinem effuderit, posse salvari, nisi in catholicæ ecclesiæ gremio & unitate permanserit.

Amplectitur autem, approbat & suscipit sanctam Nicænam synodum trecentorum decem & octo patrum, temporibus beatissimi Silvestri prædecessoris nostri & magni Constantini piissimi principis congregatam, in qua impia hæresis Ariana cum suo auctore damnata est, & diffinitum est, Filium Dei Patri esse consubstantialem & coæternum.

Amplectitur etiam, approbat & suscipit sanctam Constantinopolitanam synodum quinquaginta patrum, beatissimi Damasi prædecessoris nostri & Theodosii senioris tempore convocatam, quæ ipsum Macedonii anathematizavit errorem, qui Spiritum sanctum non Deum, sed creaturam asserebat. Quod damnant, damnat; quod approbant, approbat, & per omnia vult ibidem diffinita, illæsa & inviolata subsistere.

Amplectitur etiam, approbat & suscipit sanctam primam Ephesinam synodum ducentorum patrum, quæ tertia est in ordine universalium synodorum, sub beatissimo Cælestino prædecessore nostro & Theodosio juniore convocatam, in qua impii Nestorii est damnata blaphemia, diffinitumque est, domini nostri Iesu Christi veri Dei & veri hominis unam esse personam; & beatam Mariam semper virginem non solum Χριστοτόκον, sed etiam Θεοτόκον; hoc est, non tantum hominis, sed Dei genitricem ab omni ecclesia prædicandam.

Damnat autem, anathematizat & respuit impiam secundam Ephesinam synodum sub beatissimo Leone prædecessore nostro & præfato principe congregatam, in qua Dioscorus Alexandrinus antistes, Eutychis hæresiarchæ defensor, & sancti Flaviani Constantinopolitani pontificis impius persecutor, execrandam illam synodum ad approbationem Eutychianæ impietatis arte & minis attraxit.

Amplectitur etiam, approbat, & suscipit sanctam Calchedonensem synodum, quartam in ordine universalium synodorum, sexcentorum & triginta patrum, temporibus præfati beatissimi Leonis predecessoris nostri & Marciani principis celebratam, in qua hæresis Eutychiana cum suo auctore Eutyche & Dioscoro defensore damnata est, & diffinitum est, dominum nostrum Iesum Christum esse verum Deum & verum hominem, & in una eademque persona divinam humanamque naturas integras, inviolatas, incorruptas, inconfusas distinctasque mansisse, humanitate agente quæ hominis sunt, & deitate quæ Dei: quos damnat, damnatos habet; quos approbat, approbatos.

Amplectitur etiam, approbat & suscipit sanctam quintam synodum secundam Constantinopolitanam, tempore beatissimi Vigilii prædecessoris nostri & Iustiniani principis celebratam, in qua sacri Calchedonensis concilii diffinitio de duabus naturis & una persona Christi renovata est, multique Origenis errores, suorumque sequacium, præsertim de dæmonum aliorumque damnatorum pœnitentia & liberatione, reprobati atque damnati sunt.

Amplectitur etiam, approbat & suscipit sanctam tertiam Constantinopolitanam synodum, centum & quinquaginta patrum, quæ sexta est in ordine universalium synodorum, temporibus beatissimi Agathonis prædecessoris nostri, & Constantini IV. hujus nominis principis congregatam, in qua Macarii Antiocheni & sectatorum hæresis condemnata est, & diffinitum est, in domino nostro Iesu Christo duas esse perfectas integrasque naturas & duas operationes, duas etiam voluntates, licet esset una eademque persona, cui utriusque naturæ competerent actiones, deitate agente quæ Dei sunt, & humanitate quæ hominis sunt.

Amplectitur etiam, veneratur & suscipit omnes alias universales synodos auctoritate Romani pontificis legitime congregatas ac celebra-

ANNO CHRISTI 1441.

tas & confirmatas, & præsertim hanc sanctam Florentinam, in qua inter alia Græcorum & Armenorum sanctissima unio consummata est, & multæ circa utramque unionem saluberrimæ diffinitiones editæ sunt, prout in decretis desuper promulgatis plenius continetur, quorum tenor in hunc modum sequitur.

DECRETVM PRO GRÆCIS.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

[a] Hoc decretum pro Græcis supra G. L. p. 509. E. & in fin. 2. par. relatum est. p. 1165. B.

Consentiente[a] *ad infra scripta carissimo in Christo filio nostro Ioanne Palæologo Romæorum imperatore illustri, & locatenentibus venerabilium fratrum nostrorum patriarcharum, & ceteris orientalem ecclesiam repræsentantibus.*

LÆTENTVR cæli, & exultet terra: sublatus est enim de medio paries, &c.

DECRETVM PRO ARMENIS.

[a] *Extat hoc eodem tomo pag. 529. A.*

[a] *Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.*

EXVLTATE Deo salutari nostro, jubilate Deo Iacob, &c.

Verum quia in suprascripto decreto Armenorum non est explicata forma verborum, quibus in consecratione corporis & sanguinis domini sacrosancta Romana ecclesia, apostolorum doctrina & auctoritate firmata, semper uti consueverat, illam præsentibus duximus inserendam. In consecratione corporis hac utitur forma verborum: *Hoc est enim corpus meum.* Sanguinis vero: *Hic est enim calix sanguinis mei, novi & æterni testamenti*, mysterium fidei, *qui pro vobis & pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Panis vero triticeus, in quo sacramentum conficitur, an eo die, an antea coctus sit, nihil omnino refert: dummodo enim panis substantia maneat, nullatenus dubitandum est, quin post præfata verba consecrationis corporis a sacerdote cum intentione conficiendi prolata, mox in verum Christi corpus transubstantietur.

Matth. 26.

Quoniam nonnullos asseritur quartas nuptias tamquam condemnatas respuere, ne peccatum, ubi non est, esse putetur, cum secundum apostolum, mortuo viro mulier sit ab ejus lege soluta, & nubendi cui vult in domino habeat facultatem; nec distinguat, mortuo primo, vel secundo, vel tertio: declaramus non solum secundas, sed tertias & quartas, atque ulteriores, si aliquod canonicum impedimentum non obstat, licite contrahi posse. Commendatiores tamen dicimus, si ulterius a conjugio abstinentes in castitate permanserint: quia sicut viduitati virginitatem, ita nuptiis castam viduitatem laude ac merito præferendam esse censemus.

His omnibus explicatis, prædictus Andreas abbas nomine dicti patriarchæ, ac proprio, & omnium Iacobinorum, saluberrimum synodale decretum cum omnibus suis capitulis, declarationibus, diffinitionibus, traditionibus, præceptis & statutis, omnemque doctrinam in ipso descriptam, nec non quidquid tenet & docet sancta sedes apostolica & Romana ecclesia, cum omni devotione & reverentia suscipit & acceptat. Illos quoque doctores & sanctos patres, quos ecclesia Romana approbat, ipse reverenter suscipit: quascumque vero personas, A & quidquid Romana ecclesia reprobat & damnat, ipse pro reprobatis & damnatis habet, profitens tamquam verus obedientiæ filius, nomine quo supra, sedis apostolicæ ordinationibus & jussionibus fideliter semper obtemperare.

Lecto solenniter in præsenti synodo hoc decreto Latino sermone, mox in Arabico, præfatus Andreas abbas ipsum Iacobinorum decretum publice ibidem perlegit, atque infra scripta verba in scriptis Arabice subjunxit, quæ in continenti Latine recitata sunt: Beatissime pater domine Eugeni, sanctæ Romanæ & universalis ecclesiæ summe pontifex, vereque Christi vicarie ac beati Petri successor, B & sanctissima universalis Florentina synode, totum hoc sanctum decretum cum insertis, etiam sanctis decretis unionis Græcorum & Armenorum, quod nunc in vestra præsentia publice lectum est, ego Andreas humilis abbas sancti Antonii, orator reverendi patris domini Ioannis patriarchæ Iacobinorum, habens ipsius decreti per plures dies plenam notitiam & instructionem, cognosco confiteorque omnia in ipso decreto contenta divinæ ac catholicæ veritati consona existere. Nomine igitur præfati domini patriarchæ, omniumque Iacobinorum, ac meo, quemadmodum vestra C sanctitas attestatur, præfatum saluberrimum synodale decretum cum dictis insertis decretis, omnibusque suis capitulis, declarationibus, diffinitionibus, traditionibus, præceptis & statutis, omnemque doctrinam in ipso descriptam, nec non quidquid tenet & docet sancta sedes apostolica & Romana ecclesia, cum omni devotione & reverentia suscipio & accepto. Illos quoque doctores & sanctos patres quos ecclesia Romana approbat, reverenter suscipio. Quascumque vero personas, & quidquid ipsa Romana ecclesia reprobat & damnat, pro reprobatis & damnatis habeo, pollicens nomine quo supra, ipsum patriar- D cham, Iacobinosque, & meipsum, tamquam veræ obedientiæ filios, vestris ac sedis apostolicæ ordinationibus & jussionibus fideliter & semper obtemperaturos.

Datum Florentiæ in publica sessione synodali solenniter in ecclesia domus sanctæ Mariæ Novellæ, apud quam nunc residemus, celebrata, anno incarnationis dominicæ 1441. pridie Nonas Februarii, pontificatus nostri anno undecimo [a].

[a] Hoc decretum pro Iacobinis cum insertione decretorum pro Græcis & Armenis impressum est etiam Venetiis apud Lucam Antonium de Giunta anno domini 1514.

SVBSCRIPTIONES.

Ego Eugenius catholicæ ecclesiæ episcopus.

E *Adjutor meus & protector meus es tu domine. Ne derelinquas me Deus meus.*

Ego Antonius Ostiensis episcopus, cardinalis Bononiensis, me propria manu subscripsi.

Ego Branda episcopus Portuensis, nominatus cardinalis Placentinus.

Ego Nicolaus tituli sanctæ Crucis presbyter cardinalis manu propria me subscripsi.

Ego Dominicus tituli SS. Ioannis & Pauli presbyter cardinalis manu propria me subscripsi.

Ego Franciscus tituli sancti Clementis cardinalis & presbyter, sanctæ Romanæ ecclesiæ vicecancellarius.

Ego

Ego Angelottus tituli S. Marci presbyter cardinalis manu propria me subscripsi.

Ego Ioannes tituli SS. Nerei & Achillei presbyter cardinalis me subscripsi.

Ego Nicolaus tituli S. Marcelli presbyter cardinalis me subscripsi.

Ego G. tituli sanctæ Anastasiæ presbyter cardinalis subscripsi.

Ego B. tituli SS. duodecim apostolorum presbyter cardinalis subscripsi.

Ego Ioannes tituli sanctæ Praxedis presbyter cardinalis manu propria subscripsi.

Ego G. tituli S. Martini in montibus presbyter cardinalis subscripsi.

Quid autem hoc anno rescripsetit Eugenius Constantino Palæologo despoto, ex regesto Vaticano exhibemus.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, dilecto filio & excellenti Constantino despoto Palæologo salutem, &c.

QUANTO desiderio & animi fervore ob Dei reverentiam, zeloque catholicæ fidei cupiat devotio tua, ut sancta hæc occidentalis & orientalis ecclesiæ unio, domini & salvatoris nostri Iesu Christi gratia, nuper tam solenniter, rite & concorditer celebrata, debitum isthic in Constantinopoli & in ceteris Græciæ partibus sortiatur complementum, literæ venerabilis fratris Christophori episcopi Coronensis oratoris nostri, & plurimorum orthodoxorum virorum relationis nobis & apostolicæ sedi nuntiaverunt. Nam in ea causa licet per carissimum in Christo filium nostrum Palæologum Romæorum imperatorem hactenus satis tenue & tepide sit processum, tua tamen celsitudo rem ipsam locum & perfectionem suam, quantum in se fieri potest, habere vult & intendit. Idcirco in manus præfati episcopi oratoris, nostro & apostolicæ sedis nomine recipientis, supra pectus tuum pollicitus es, teipsum in futurum omnem operam daturum, quo prædicta unio sic, ut præfertur, & omnia quæ illius perfectionem postulant, impleantur, completaque in sui robore & firmitate permaneant. Quorum omnium gratia, dilecte fili, nos & apostolica sedes primum bonitati divinæ, quæ illa pectori tuo insinuavit; tum filiali tuæ devotioni, quæ insinuata retinuit & retinet, plurimum congratulamur, simulque cupimus quasque res devotioni tuæ gratas efficere & operari. Volumusque propterea impræsentiarum aliquas facere saltem tibi pro gratitudinis memoria.

Igitur favente Deo, cujus causam in hac sanctissima re prosequeris, & prosequi, ut præfertur, intendis, si te in futurum quandoque in Romæorum imperio hujusmodi succedere, aut quovis modo præsidere, & in imperatorem creari contigerit, & stabilimento præfatæ unionis cum publicatione & lectione decreti dederis debitum, ut præfertur, complementum [a], devotioni tuæ per præsentes nostro & apostolicæ sedis nomine pollicemur auxilia illa, subventiones & subsidia, quæ carissimo in Christo filio imperatori præfato pro tuitione & defensione civitatis Constantinopolis polliciti sumus, quæque illius culpa & tepiditate impleri non potuerunt, in teipsum & personam tuam tunc in prædicto imperio præsidentem, & ut prædiximus, unionem hujusmodi jam prius per te perfectam, & illic in sua firmitate manutenere, ac debitis provisionibus adimplere. Illud etiam addentes, ut nunquam Romanam ecclesiam & apostolicam sedem tibi defuturam esse dubites, eidem debitam & devotam reverentiam exhibendo, dum etiam per semitam justitiæ incesseris, atque unionis hujusmodi sacrosanctæ necessarium complementum tam fideliter, quam potenter adhibueris.

[a] efuncto ... pæ suc- ... itin im- ... io hic ... ustanti- ... ,qui ta- ... nona- ... r quam ... ter fuit ... gligens ... exequé-

Datum Florentiæ anno incarnationis, &c. 1441. XI. Kalendas Maji, pontificatus nostri anno XI.

Hoc eodem anno Nicodemus abbas Æthiopum Hierosolymis degentium ad Eugenium summum pontificem oratorem misit cum literis, quarum fragmentum refert Iacobus Navarchus, & ex eo Sanderus de visibili monarchia ecclesiæ libro septimo sub Eugenio IV. quas integras ex Vaticano codice hic subjicimus.

ANNO CHRISTI 1441. do decreto, mortis Nicolai papæ V. semper excusationes & dilationes prætexens, donec justa Dei ultione, quod in oriente Constantinus magnus filius Helenæ fundaverat imperium, hic alter Constantinus filius alterius Helenæ, ut initium fini concordaret, occisus ipse a Turcis amisit.

Expositio oratoris reverendi patris domini Nicodemi abbatis pro serenissimo & potentissimo Æthiopum imperatore, super Æthiopibus Hierosolymis constitutis. Quæ quidem expositio facta fuit in publica congregatione œcumenici concilii Florentini die sabbati 2. Septembris 1441.

OMNES homines ad tuam præsentiam pervenientes, pater beatissime, multas tenentur Deo gratias agere, qui eos fecerit dignos videre in te Christum etiam in terris inter peccatores homines conversantem. Sed nos in Æthiopia nati, multis magnisque cogimur rationibus nulli alteri nationi communibus laudare & benedicere dominum, qui nobis dedit sacram fidem tuam in præsenti tempore intueri. Primum, quod neminem credimus remotiorem ab orbis parte huc se conferre quam nos, qui non ad extremam modo omnibus partem, sed pene extra ipsum orbem positam incolimus Æthiopiæ regionem. Num. XI.

Secundum quia, salva ceterarum pace, non credimus gentem esse aliam, quæ majori fide & devotione Romanum pontificem veneretur. Quod quidem ab experientia apud nos notorium esse dignoscitur, ut reversuri in patriam, applausus exultationesque nostrorum hominum & populi obviam processuri timere cogamur, quia semper hactenus observatum est, ut venientium a Romani pontificis conspectu plebs & omnis sexus, ætatis multitudo conferta pedes osculari, & vestis partem pro reliquiis servandam lacerare contendat: unde intelligi potest, quanta sit nostris hominibus Romani pontificis opinio sanctitatis.

Tertio loco, majori excipiendum lætitia & jubilo gaudium nostrum, quod majus imperium nostrum quam aliud esse opinamur. Siquidem reges centum nostro imperio etiam præsenti tempore sunt subjecti: & præter hoc gloriæ nostræ pars non est minima, regina Saba, quæ excitata fama sapientiæ Salomonis, ita se contulit in Ierusalem, quemadmodum nos, qui licet multo minores simus regina Saba, ad te venimus, qui es etiam plus quam Salomon. Ex gente item nostra fuerunt Candacis regina & eunuchus, quos Philippus domini nostri apostolus baptizavit. Quarum rerum certe magnarum gratia, tu qui maximus es magnatum, nos, licet parvulos, des libenter, prout confidimus, te intueri.

Postrema vero & rationum præstantissima, quibus

ANNO CHRISTI 1441.

quibus advenisse lætamur, ea est, quæ ab ipsis effectibus innotuit, & mundo palam est factum, omnes qui a te & a Romana ecclesia discesserunt, penitus corruisse. Nostra tamen inter ceteras ecclesias, quæ a prædicta Romana videntur ecclesia recessisse, fortis etiam & potens ac libera existit. Cujus quidem rei nullam aliam dicent sapientes causam existere, quam quia aliarum ecclesiarum secessio atque rebellio fuit voluntaria, hincque eorum populi in servitutem exterminiumque sunt dati: nostra autem intermissio & elongatio a sede tua, nequaquam a perfidia aut levitate alia, sed potius processit a provinciarum distantia, & a periculis quæ subeunt commeantes, atque etiam a prædecessorum tuorum Romanorum pontificum negligentia, cum nulla apud nostros homines sit memoria visitationis aut curæ tot Christi ovium, quam pastorum quispiam ante te voluerit suscipere. Nam fert opinio nostra, octingentos effluxisse annos, ex quo nullus ante pontifex Romanus nos vel levi aut unico verbo curaverit salutare. In hoc itaque summa laus tua & nostri gaudii multitudo consistit, quod tu solus ac primus imperatorem nostrum ac nostram gentem catholicæ fidei & tibi ipsi studeas unire per vestræ congregationis, & operam nostri abbatis Nicodemi servi tui, in Hierosolyma constituti, qui nos ad te mittit, quemadmodum in præsentibus literis continetur. Commendat autem abbas ipse tum seipsum, tum & filios suos sanctitati tuæ, ad cujus mandata labores quoscumque suscipere est paratus pro habenda concludendaque sanctissima unione. Te autem in primis certum reddit, imperatorem Æthiopum nihil in rebus humanis ducere majus, nihil affectuosius cupere, quam uniri Romanæ ecclesiæ, & tuis sanctissimis subjici pedibus. Tantæ magnitudinis apud eum sunt Romanum nomen & Latinorum fides, quam tecum Christus augere & conservare dignetur in sæcula sæculorum. Amen.

Num. XII. *Hæ sunt literæ Hierosolymitanæ, quas scribit sancto & magno patri, papæ urbis Romæ, sedenti super sedem apostolorum Petri & Pauli* [a], *abbas Hierosolymitanus super Æthiopibus Hierosolymis commorantibus.*

[a] Paulo infra dicit: In magna sede es Petri apostoli cōstitutus: hic autem nominat etiā Paulū, ejus fidem & zelum indicans transfusum in Romanum pontificem.

IN nomine sanctæ Trinitatis. Hæ literæ mittuntur ab Hierosolymis per Nicodemum abbatem super nationem Æthiopum, quæ dentur magno patri urbis Romæ, Eugenio capiti omnium sedium. Pax tibi & omni sedi, & pax magnitudini tuæ, qui sedes in sede apostolorum Petri & Pauli, cujus splendor illuminat mundum. Ego vero ubicumque terrarum sim, prosternor coram te: non autem ego solus, sed omnes patriarchæ atque episcopi, reges atque imperatores inclinantur ante te.

Cum ad nos devenerunt nuntii tui ob causam fidei, magnam ex eis consolationem accepimus, quam hactenus valde cupiebamus, ut tandem omnes unum simus, sicut Paulus dicit: *Unus Deus, una fides, unum baptisma.* (Ephes. 4.) Hæc vero res cum ad regem nostrum pervenerit, maximæ illi lætitiæ futura est. Nam idem admodum cupit, ut omnes in unam fidem pariter uniantur. Ego autem ipse pro re ista ad te venissem, nisi me metus Sarracenorum perterruisset, ne forte res ista infidelibus palam fiat. Propterea mitto ad te filios meos præsentium literarum latores, qui die Octobris 14. a me recedentes, opto eos ad me redire celeriter, ut ad regem nostrum Æthiopiæ se citius conferant, cui referant cuncta quæ jusseris, quæ velis deinde perficere & quæ cœpisti: quoniam ideo Deus Pater te omnibus præposuit patriarchis, & in magna sede es Petri apostoli constitutus, quæ caput est omnium sedium, ut omnes posses pascere oves Christi. Hæc autem cogitatio tua a Deo est, & tu vere beatus es, qui ad apostolorum similitudinem pro fide Christi talia tentasti, nec tanta fecerunt prædecessores tui. Utinam cuncta ad finem usque perducas. Etenim contaminatio infidelium in unum coacta est, Judæi Christi crucifixores pariter idem consentiunt: Christiani vero, relicta apostolorum sapientia, unusquisque in viam sui sensus, ut libuit, abierunt, & quilibet dicit, Mea fides verior est: quæ distinctio nequaquam est a Deo, sed procedit a diabolo. Tu igitur cura, ut possint ad unam venire dispersi, ut sit omnium fides una: & sicut sub patribus trecentis decem & octo in Nicæna synodo facta est, sic & tu robora fidem, ut illi fecerunt, ut congregemur in unum: quoniam cum in unam fidem pariter convenerimus, Christus ex terra promissionis nostros hostes abjiciet, & fient ut stipula ante faciem venti, non nostra, sed Christi nostri potentia faciente.

Post hæc, o pater magne, ut de unione inter nos facienda aliquid tibi respondeam, eam quidem de certo & nos & rex noster vehementissime cupimus, verumtamen sine ipso rege nostro illam concludere non vellemus. Offerimus nos omnes sanctitati tuæ omnes vires, curam & diligentiam nostram, ut nostro labore ac studio unio sancta tecum apud regem nostrum veraciter, ut jusseris, compleatur. Quoniam qui aditus vel accessus ad patriam nostram terra marique Latinis hominibus pene mortalis & impossibilis est, a nobis Æthiopibus, quamvis inter ingentes labores, in dies sæpius frequentatur, verentibus Sarracenis ob metum regis Æthiopum in aliquo nos offendere, quos infideles rex ipse noster parva opera penitus posset destruere. De nostro vero ad tuam sanctitatem adventu patriarcha Iacobitarum penitus nihil novit, sed clam illo & Sarracenis ignorantibus ad te venimus; ne forte, sicut ex varia ratione ambitionis atque perfidiæ utrique facere solent, negotium unionis præpediretur. Præsentes autem filii mei ad te veniunt, non tecum de fidei veritate disputaturi, sed tuam sententiam audientes recepturi, veritatique fidei quam statueris, consensuri. Quoniam tu Sol magnus & verus splendor creaturarum es, nec lux ulla valet a quoquam facile in sæculo reperiri, quæ Soli sit præferenda. Quis igitur tecum nisi stultus atque ignarus, valeat aut debeat disputare, cum sit tam ingens ac vetusta sapientia Latinorum nota jam orbi terrarum, ne sit juxta euangelicam veritatem discipulus supra magistrum, aut servus supra dominum suum?

Postremo, beatissime pater, quidquid a nobis velis, mitte ad regem Æthiopiæ nostrum, qui cum ea quæ cupias, audierit a nobis, iis in nullo penitus refragabitur, sed quæcumque velis libentissime audiet atque assentiet, accepturus ingens de tua voluntate solatium, cum sit fidei

fidei Christianæ benevolus & obediens, & quæ A ad favorem religionis pertinent, avidissime complectatur. Rogamus post hæc beatitudinem tuam, ut ii filii mei abs te cito expediantur, quatenus se in Æthiopiam transferentes, regi nostro dicere valeant omne quod jusseris. Dominus Deus longos faciat dies tuos, & repleat te omni bono; ac compleat omne desiderium tuum, ficlemque tuam confirmet ac roboret in sæcula sæculorum. Amen.

Datum Hierosolymis die 14. Octobris Amet anno, a Amohereth.

Hoc quid significet, beatissime pater, nullo interpretante scire possumus. Ipsi enim Æthiopes, ut aiunt, annos per jubileos computare B consueverunt, quorum terminos, etiam ipsis conantibus, nequivimus intelligere.

Quamvis autem inter Eugenium & præfatum Nicodemum abbatem Hierosolymis degentem actum fuerit de unione regis Æthiopum cum ecclesia Romana, nihilo minus de hac eadem unione & obedientia, alia etiam via quam Hierosolymitana, eumdem regem Æthiopum egisse cum Eugenio papa; eodemque tempore oratores ad Eugenium transmisisse, apparet ex sequentibus literis apostolicis ejusdem Eugenii.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, universis & singulis Christi fidelibus salutem, &c.

Cum dilectus filius nobilis vir Angelus Maurocenus miles Sciensis, nonnullarum galearum & fustium, quas proprio sumptu tenet, gubernator & dominus, proximis temporibus gratam nobis & plurimum acceptam, & nomini Christiano gloriosissimam dederit operam, perductis ad nostram præsentiam ex partibus insulæ Rhodi, magni Æthiopum regis Constantini, sive (ut dicitur) presbyteri Ioannis oratoribus, unionem dicti regis & subjectorum sibi populorum pene infinitorum cum occidentali ecclesia quærentibus.

Nos eumdem Angelum, qui cum ipsis galeis & D fustibus, aut earum parte ad orientis partes redire intendit, cupientes plena ubique inter Christianos securitate atque immunitate, & favorabili tractatione gaudere, universitatem vestram in domino requirimus & hortamur, nostris & Romanæ ecclesiæ subditis dantes strictius in mandatis, quatenus eumdem Angelum cum præfatis galeis & fustibus simul & separatim navigantem, cum quibus neminem extraneum lædere promisit, in nostris portibus & locis, aliterque ubicumque fuerit obvius, benigne & placide tamquam hominem nobis carum & Romanæ ecclesiæ fidelem excipientes, ac in dantis receptu & victualibus favorabiliterque tractantes, ire, E redire & morari permittatis, prout fuerit necessarium, & ipse a vobis duxerit requirendum. Nos enim favores & alia commoda eidem Angelo & suis fustibus & comitivæ exhibita, grata habebimus & accepta, ac sedis apostolicæ gratiam consequemini.

Datum Florentiæ 4. Nonas Octobris, anno XI.

Num. XIV. *Eugenius episcopus servus servorum Dei, dilectis filiis canonicis & capitulo basilicæ principis apostolorum de Urbe salutem, &c.*

Cum dilectos filios Andream abbatem sancti Antonii de Ægypto, & Petrum diaconum, oratores magni principis Constantini imperatoris Æthiopum, sive (ut dicitur) presbyteri Ioannis, qui devotionis causa ad almam Urbem præsentialiter se conferunt, cupiamus pro majori eorum ædificatione, atque ut prædictum imperatorem, aliosque sibi subjectos reges & principes ac populos pene innumeros, ad unionem cum ecclesia occidentali, quam apud nos quærere advenerunt, facilius adducere & inclinare possint, sanctam Dei & salvatoris nostri imaginem, sive (ut dicunt) sanctam Veronicam videre. Et vos constitutionibus, ac aliis ordinibus illius ecclesiæ juramento firmatis, id extra debita & constituta tempora facere prohibeamini.

Devotioni vestræ, ut ipsam sanctam imaginem nunc, quando non sunt tempora instituta, prædictis oratoribus cum debito & solito modo reverenter ostendatis, prohibitionibus supradictis, juramento, a quo auctoritate apostolica, tenore præsentium, vos hac vice tantum reddimus absolutos, & aliis in contrarium facientibus, non obstantibus quibuscumque, similibus tenore & auctoritate præcipimus & mandamus.

Datum Florentiæ 4. Nonas Octobris anno XI.

Interim Eugenius reditum ad urbem cogitans, ut conciliabulo obsisteret Basileensi, generale concilium Romam ad Lateranum transtulit, ut testantur Platina, Ciaconius & Massonus in Eugenio, & omni exceptione major Augustinus Patricius in præfato compendio, sessione 43. sic ait.

Florentiæ inter hæc Eugenius sessionem celebrat 6. Kalendas Maii anni salutis 1442. in qua asserens legatos Zaræ Iacob magni regis Æthiopiæ, quem presbyterum Ioannem vocant, ad concilium œcumenicum orthodoxæ fidei suscipiendæ gratia properare, concilium ipsum, ut majorem auctoritatem etiam susciperet, Romam approbante ipso concilio transtulit, prosequendum in basilica Lateranensi, propria & prima sede summi pontificis, decimoquinto die post ejus ad urbem reditum. Huic translationi addidit & plures causas, loci reverentiam & commoditatem, rerum omnium copiam, tum occasione componendarum provinciarum ecclesiæ, & pacis ac quietis Italiæ ceterarumque regionum procurandæ. *Hæc ille. Id autem cum effectu præstitisse Eugenium apparet ex publicis sessionibus Romæ in Laterano habitis, editisque de fide constitutionibus pro Syris, Chaldæis & Maronitis, quas ex Vaticanis codicibus infra subjiciemus.* Num. XV.

Non mirandum autem, quod in præfatis literis Eugenii rex Æthiopiæ nominetur Constantinus, & ab Augustino Patricio Zara Iacob: nomen enim ejus proprium erat Constantinus, ut habetur in historia regum Æthiopiæ reverendi patris Paez societatis Iesu, quæ manuscripta extat penes reverendum patrem Nugnium ejusdem societatis. Zara autem Iacob erat cognomen: etenim significat filium, seu semen Iacob, quod erat cognomen zeli & fidei: præfati etenim reges ex Iacob per Salomonem & reginam Saba gloriantur originem ducere. Unde in catalogo dictorum regum, qui extat in secundo tomo Hispaniæ illustratæ, dicitur, Zara Iacob rectæ fidei homo ab Æthiopibus cognominatus. Et in literis David regis Æthiopiæ ad Clementem VII. quas refert Damianus a Goes habetur, Eugenium pontificem transmisisse legatos Theodorum, Petrum, Didymum & Georgium ad regem ex semine Iacob: quod idem est ac si diceret, ad Zara Iacob. Est igitur Zara Iacob cognomen laudis, Constantinus

ANNO CHRISTI 1444.

Constantinus autem nomen proprium: quo etiam nomine in præfato catalogo alter rex nominatus legitur.

Ceterum unionis Æthiopum cum ecclesia Romana, aliarumque nationum, meminit idem Eugenius in sequentibus apostolicis literis, universis & singulis Christianis principibus & præsulibus pro temporali auxilio implorando directis.

Num. XVI. *Eugenius episcopus servus servorum Dei, universis & singulis carissimis in Christo filiis quorumcumque regnorum regibus, venerabilibus quoque fratribus archiepiscopis, episcopis, ac dilectis filiis electis, abbatibus, prioribus, præpositis, decanis, archidiaconis, plebanis, archipresbyteris, & aliis ecclesiarum prælatis, eorumque vicesgerentibus, ac capitulis & conventibus, & aliis personis ecclesiasticis Cisterciensis, Cluniacensis, Præmonstratensis, sanctorum Benedicti & Augustini, ac aliorum quorumcumque ordinum, nec non magistris & præceptoribus ac fratribus beatæ Mariæ Teutonicorum & Calatravensium, nec non marchionibus, comitibus & baronibus, ac aliis nobilibus potentibus, insuper capitaneis, rectoribus, consulibus, antianis, consiliis, populis, communitatibus & universitatibus civitatum, castrorum & aliorum locorum, ac universis & singulis, ad quos præsentes literæ pervenerint, salutem, &c.*

POST graves expensas diutinosque labores a nobis perpessos, in Græcorum unione primum, & postea in Armenorum, Iacobitarum, Maronitarum, Æthiopum, Bosnensium, & aliorum diversæ nationis populorum reductione ad sincerum fidei catholicæ cultum, non parva nobis impensa opus fuit, ut legatum apostolicæ sedis anno nunc tertio mitteremus ad inducias in regno Hungariæ constituendas, quarum occasione factum est, ut carissimus in Christo filius noster Hungariæ & Poloniæ rex, post multas victorias de Turcis Christi hostibus habitas, illos jam, ut speramus, ex Europæ partibus expulerit. Quod quidem nulla ratione idem rex potuisset efficere, nisi classis nostra, quam magna cum impensa nostra duxit ad strictum Gallipolis dilectus filius cardinalis Venetiarum nepos noster, prohibuisset alios Turcas opem illis ex Asia allaturos. Nunc vero alia premimur expensa nostros humeros superante, mittendi aliam classem ad defensionem Rhodi, aliorumque locorum a Christianis possessorum in mediterraneo mari, in perfidos Sarracenos, qui post binum insultum in Rhodienses factum, novam parant classem; cum qua minantur non solum Rhodi loca, sed omnes alios Christianos usque in Italiam invasuros: quamquam classis nostra, quam prædicta ratione paramus, non solum Sarracenos a Rhodo & aliis Christianorum locis repellere, sed uno eodemque in negotio posset terræ sanctæ ab illorum perfidia liberandæ principium modumque exhibere: cujus liberationis, dante domino, obtinendæ talem tantamque spem habemus, quæ vos omnes honoris Dei nostri & propagationis fidei & Christianæ avidos, deberet lætos facere. Cupientes itaque quod vestrum omnium devotio tanti meriti particeps efficiatur, committimus aliqua dilectis filiis fratribus Bartholomæo de Fulginio commissario dilecti filii fratris Ioannis de Capestrano, Seraphino de Sicilia, & Laurentio de Panormo ordinis Minorum, qui dicuntur pauperes, sive de observantia regulari, per seipsos aut alios vobis referenda, quibus velit unusquisque vestrum fidem in dicendis per se aut nuntios plenariam præstare, & favores pro facultatum opumque & potentiæ qualitate liberaliter exhibere. Inhibentes expresse sub excommunicationis latæ sententiæ pœna omnibus & singulis prælatis, ad quorum diœcesim, sive præsentiam prædictos fratres Bartholomæum, Seraphinum & Laurentium, seu ab eis substituendos, contigerit declinare, ne ipsis aliqualiter contradicant, aut aliter sint molesti. Datum Romæ apud S. Petrum anno, &c. 1444. VIII. Kalendas Februarii, pontificatus nostri anno 14.

Extat etiam mentio de unione Æthiopum in versibus insculptis in valvis æneis basilicæ sancti Petri tempore ejusdem Eugenii, nimirum:

Sunt hæc Eugenii monumenta illustria quarti,
Excelsa hæc animi sunt monumenta sui.
Ut Græci, Armeni, Æthiopes, hic aspice, ut ipsam
Romanam amplexa est gens Iacobina fidem.

Blondus etiam, qui fuit ejusdem papæ Eugenii secretarius, in primo libro Romæ instauratæ numero 58. hæc ait, alloquens Eugenium, qui portas ligneas æneas fecerat. Tu æneas basilicæ dedisti, tantisque insculptis historiis, unionis Græcorum, Armenorum, Æthiopum, Iacobinorum, & aliarum nationum, tua opera, tuaque impensa ecclesiæ conciliatarum. *Sed & in ejusdem Eugenii IV. sepulcro marmoreo in eadem basilica sancti Petri hi versus leguntur, quos refert Panvinius de elogiis & imaginibus pontificum.*

Eugenius jacet hic quartus, cor nobile cujus
Testantur vitæ splendida facta suæ.
Istius ante sacros se præbuit alter ab ortu,
Alter ab occasu [a] Cæsar uterque pedes.
Alter, ut accipiat fidei documenta Latinæ;
Alter, ut aurato cingat honore caput.
Quo duce & Armeni Græcorum exempla secuti,
Romanam agnorunt Æthiopesque fidem.
Inde Syri ac Arabes, mundique e finibus Indi:
Magna, sed hæc animo cuncta minora suo.
Nam valida rursum Teucros jam classe petebat:
Dum petit, ast illum sustulit atra dies.
Qui semper vanos tumuli contempsit honores,
Atque hac impressa condite, dixit, humo.
Sed non quem rubro decoravit ille galero,
Non hoc Franciscus stirps sua clara tulit:
Susceptique memor meriti, tam nobile quod nunc
Cernis, tam præstans surgere jussit opus.

[a] Sigismundū Romanorum imperatorem Romæ coronavit, prout cernitur insculptum in præfatis valvis æneis basilicæ sancti Petri.

Decretum autem fidei, quod Eugenius tradidit Æthiopibus, non aliud fuisse existimandum est, quam illud Iacobinorum, quorum implicantur erroribus.

Quomodo autem præfati imperatoris Æthiopum oratores Romam venerint, sic narrat Ciaconius in vita Eugenii papæ: Anno 1441. die 10. Octobris abbas sancti Antonii in Ægypto vir insignis apud imperatorem Æthiopiæ, vulgo presbyterum Ioannem vocatum, duodecim ferme monachis comitatus Romam venit, & ad portam obviam illi factis gubernatore, senatore, regionariis urbis, præfecto arcis sancti Angeli, & conservatoribus, multisque aliis civibus, deductus est in basilicam sancti Petri, ubi illi vultus sanctus ostensus. Hospitatus est ad sanctum Laurentium in Damaso: & postea capita apostolorum, & ceteræ urbis reliquiæ monstratæ fuerunt.

Extant in valvis æneis tempore Eugenii papæ IV. in

IV. in majori porta basilicæ sancti Petri, ut diximus, collocatis, nobiliora ejusdem pontificis monumenta, inter quæ visitur eorumdem oratorum in Urbem ingressus: subinde insculptum etiam cernitur, quando Eugenius papa decretum fidei eisdem oratoribus tradidit in basilica sancti Ioannis in Laterano, ut hic" imprimi curavimus.

Idem etiam Eugenius, antequam Florentia Romam accessisset, dum Senis esset, in itinere Ioanni Palæologo imperatori Græcorum, qui oratorem ad eumdem summum pontificem pro auxilio contra Turcas obtinendo transmiserat, hæc rescripsit.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, carissimo in Christo filio Ioanni Palæologo imperatori Romæorum illustri, salutem & apostolicam benedictionem.

XVII. ACCESSIT ad præsentiam nostram dilectus filius noster orator celsitudinis tuæ, quem hilari vultu & libenti animo accepimus. Id autem ex iis quæ nobis retulit, præcipue gratum habuimus, quod pro tua solita corporis qualitate bene valere asseveravit. Quantum autem ad apparatum classis pro expeditione adversus Turcas pertinet, de quo nos idem orator tui ex parte requisivit, diligentem ei rei operam dedimus, continuoque damus, prout orator ipse plene informatus a nobis, tuæ celsitudini latius reserabit. Hodicque a nobis hinc recessit dilectus filius noster Franciscus tituli sancti Clementis presbyter cardinalis sanctæ Romanæ ecclesiæ vicecancellarius, quem ob hanc dumtaxat causam ad partes Græciæ legatum nostrum & apostolicæ sedis transmittimus, a quo, cum eamdem serenitatem ipsum convenire continget, eris de occurrentibus singulis plenissime informatus. Reliquum est, ut Iesum Christum dominum nostrum sincero corde exoremus, ut opus istud pro sui sanctissimi nominis honore inceptum, prospero eventu secundare dignetur. Quove vota nostra magis æquis & propitiis auribus exaudiat omnipotens Deus, curare omni ope & diligentia velit eadem excellentia tua, quod negotium unionis, quam tantis laboribus & expensis partam fuisse nosti, felicioribus in dies successibus amplietur.

Datum Senis, &c. 3. Idus Iunii, anno XIII.

Græcis autem nonnullis Romanam ecclesiam calumniantibus de processione Spiritus sancti, non obstante diffinitione jam facta in concilio, hæc eorum præsulibus, ut populum docerent, Romam cum accessisset rescripsit Eugenius.

Eugenius episcopus servus servorum Dei venerabilibus patriarchis, archiepiscopis, abbatibus, doctoribus, magistris per orientem constitutis salutem & apostolicam benedictionem.

XVIII. ETSI Christus salvator noster continuo immensa suæ benignitatis & clementiæ dona erga populum Christianum ostenderit, in hac tamen sacrosancta œcumenica & Deo amabili synodo Florentina præcipuæ pietatis & caritatis dudum lumen refulsit. Inter occidentalem enim & orientalem ecclesiam miro & ineffabili ipsius salvatoris nostri munere unionem secutam fuisse conspeximus. In qua synodo nobis, auctore domino, præsidentibus, cum sæpius ex utraque parte doctissimorum & gravissimorum tam venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium, quam aliorum prælatorum ac magistrorum adesset multitudo copiosa adinvicem disputantium, omnis tandem opinionum differentia, omnisque dissensio præcipue & singulariter de processione Spiritus sancti, quæ quadringentos circa annos, collucta tore generis humani procurante, permanserat, ipso Spiritu sancto illuminatore sublata atque sopita extitit, prout in synodali decreto superinde confecto clarissime continetur. Et quamquam fides, quam Romana ecclesia de processione Spiritus sancti semper tenuit; ex eis quæ in prædicta synodo diffinita sunt, luce meridiana clarior splendeat; tamen quia adhuc nonnullos esse in oriente intelleximus, qui ex hoc quod Romana ecclesia ex Patre Filioque procedere Spiritum sanctum profitetur, eam tenere & credere opinantur, Patrem & Filium duo esse principia Spiritus sancti. Quorum vanam & impiam opinionem tanto vehementius admirati sumus, quanto lucidius, omnis Christi ecclesia cognoscit, a præfata Romana ecclesia illud alienum semper fuisse; & tamquam erroneum ac impium, extitisse semper damnatum. Hanc pravam & impiam opinionem extinguere cupientes, universos vos exhortamur atque requirimus, ut veram ecclesiæ Romanæ doctrinam illis aperire & prædicare velitis.

Præfata namque Romana ecclesia omnium fidelium mater atque magistra, tam ex veritatis sententia & auctoritatibus sanctorum doctorum, quam ex canonibus per ipsam editis, tam in œcumenico Florentino, quam Lugdunensi aliisque pluribus conciliis promulgatis, fideli ac devota confessione semper prædicavit & docuit, docet & prædicat, quod Spiritus sanctus æternaliter ex Patre & Filio, non tamquam ex duobus principiis, sed tamquam ex uno principio; non duabus spirationibus, sed unica spiratione procedit. Hæc est, venerabiles fratres, pura, simplex & catholica fides, quam prædicta sacrosancta Romana ecclesia, quæ semper beatissimis apostolis Petro & Paulo protectoribus immaculata permansit, continuo prædicavit & docuit. Contrarium hujus veritatis & fidei tenentes & asserentes damnavit, & nos de venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium consilio & assensu, de novo apostolica auctoritate damnamus, reprobamus, excommunicamus & anathematizamus, ac pro damnatis, reprobatis, excommunicatis & anathematizatis habemus, tenemus & reputamus, ab omnibus teneri, haberi & reputari decernimus & declaramus, ac eos cum execrabilis memoriæ Ario, Manichæo & Marcione, ceterisque aliis divinam veritatem pervertere conantibus annumeramus.

Datum Romæ apud sanctum Petrum, &c. anno 1443. quarto Nonas Martii, pontificatus nostri anno 13.

Prosequendo vero idem Eugenius pontifex œcumenicum concilium Romæ in Laterano sequentia dogmata sacro approbante concilio decrevit pro Syris.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

MULTA & admirabilia diebus nostris, & longe majora, quam aut Christianos expetere, aut cogitare possemus, ineffabilis divinæ mi- Nu. XIV.

ANNO CHRISTI 1444.

ſerationis clementia eccleſiæ ſuæ ſanctæ dona largitur. Unde & fidem orthodoxam dilatatã, & novos in dies ad obedientiam ſedis apoſtolicę populos redire, ac nobis & omnibus Chriſti fidelibus lætitiæ & exultationis cauſas quotidie renovare ſentimus; ita ut merito cum propheta, in jubilatione, fidelibus populis ſæpenumero dicere provocemur: Venite & exultemus domino, jubilemus Deo ſalutari noſtro: quoniam magnus dominus & laudabilis nimis, in civitate Dei noſtri, in monte ſancto ejus. Verum cum in eccleſia catholica, quæ eſt Dei civitas, in monte ſancto apoſtolicæ ſedis & Petri auctoritate fundata, ſemper magna & inſcrutabilia operatus ſit Deus, cujus omnipotentiæ & ſapientiæ non eſt numerus: hoc tamen ſingulare & præcipuum illi præſtitit ineffabilis prudentia conditoris, ut orthodoxa fides, quæ humanum genus ſola vivificat, ſola ſanctificat, in monte illo ſancto, in una & immutabili ſemper maneat confeſſione veritatis, & diſſenſiones quæ adverſus eccleſiam de terrenarum opinionum varietate naſcuntur, & a petræ illius ſoliditate disjungunt ad montem illum redeuntes, exterminentur & eradicentur: quo fit, ut ad ejus gremium confluentes populi atque nationes, in unam cum ipſo conveniant fidei veritatem.

Hæc autem Dei munera tam magna, tam excelſa, tam inſolita, non meritis noſtris profecto conſpicere, ipſius bonitatis immenſitas, ſed ſua ſola benignitate & dignatione conceſſit, ut poſt unionem Græcorum in ſacro œcumenico concilio Florentino, qui cum Romana eccleſia in quibuſdam articulis diſcrepare videbantur, ac poſt reductionem Armenorum & Iacobitarum, qui variis opinionibus involuti, omni tandem diſſenſione relicta, in unam rectam veritatis ſemitam convenerunt. Ecce nunc iterum, ipſo cooperante domino, aliæ nationes de longinquis convenerunt, inter Tigrim & Euphratem Meſopotamiam habitantes, quæ de proceſſione Spiritus ſancti & aliis quibuſdam articulis non recte ſentiebant. Multa igitur nobis & omnibus Chriſti fidelibus eſt cauſa lætandi, quia jam annuente domino, Romanæ eccleſiæ ſplendidiſſima de fidei veritate aſſertio, quæ munda ſemper fuit ab omni macula falſitatis, etiam apud orientem ultra Euphratis terminos, novis coruſcationibus micat, adeo ut venerabilem fratrem noſtrum Abdalam archiepiſcopum Edeſſæ, venerabilis fratris noſtri Ignatii patriarchæ Syrorum, atque totius nationis ſuæ legatum ad hanc uſque almam urbem, ad præſentiam noſtram & ſacrum hoc Lateranenſe concilium traxerit & vocarit, humiliter & devote poſtulantem, ut eam fidei regulam, quam ſacroſancta Romana profitetur eccleſia, eiſdem traderemus.

Nos autem, qui inter cunctas ſanctæ ſedis apoſtolicæ ſolicitudines hanc primam & præcipuam curam gerimus, prout ſemper geſſimus, euangelii ſcilicet defendere veritatem, & orthodoxam fidem, exterminatis hæreſibus longe lateque diffundere & propagare, quoſdam ex venerabilibus fratribus noſtris ſanctæ Romanæ eccleſiæ cardinalibus delegimus, qui accerſitis ex hoc ſacro concilio aliquibus in ſacra pagina magiſtris, cum prædicto archiepiſcopo de difficultatibus, dubiis & erroribus illius nationis conferrent, illumque ipſum examinarent, ac ei catholicæ veritatis diſciplinam aperirent, & tandem de integritate fidei eccleſiæ Romanæ plene illum inſtruerent & docerent. Quem cum per omnia de fide & moribus recte ſentientem inveniſſent, tribus dumtaxat exceptis articulis, de proceſſione ſcilicet Spiritus ſancti, de duabus in Chriſto Ieſu ſalvatore noſtro naturis, ac totidem in illo voluntatibus & operationibus, veritatem illi fidei orthodoxæ patefecerunt, aperuerunt ſacrarum literarum intellectus, attulerunt ſanctorum doctorum teſtimonia, & quæ materiæ congruebant, rationes veriſſimas induxerunt. Quorum intellecta doctrina, archiepiſcopus ipſe dubitationibus ſuis omnibus plene ſatisfactum eſſe conteſtans, tam de Spiritus ſancti proceſſione, quam de duabus naturis & duabus voluntatibus & operationibus in Chriſto Ieſu domino noſtro talia ſentire profeſſus eſt, ut veritatem fidei plene intelligere videretur, profiteretur que ſe nomine præfati patriarchæ, totiuſque nationis & ſuo, omnem fidem omnemque doctrinam ſuſcepturum, quam eidem hoc ſacro approbante concilio traderemus.

Propter quæ omni in Chriſto exultatione perfuſi, gratias immenſas Deo noſtro effudimus, quia votum noſtrum in ſalutem nationis illius videmus adimpletum. Diligenti itaque cum fratribus noſtris & ſancto concilio tractatu præhabito, fidem, & doctrinam, quam ſacroſancta Romana tenet mater eccleſia, eodem ſacro approbante concilio, eidem archiepiſcopo præfatis nominibus recipienti tradere & aſſignare decrevimus.

Hæc eſt igitur fides, quam ſemper ſacroſancta Romana tenuit, prædicavit & docuit mater eccleſia, quamque ad præſens tenet, prædicat, profitetur & docet. Hanc dictum Abdalam archiepiſcopum vice & nomine præfati patriarchæ Syrorum totius nationis illius, atque ſuo, in iis tribus articulis ſuſcipere, & perpetuis in futurum temporibus cuſtodire & obſervare decernimus.

In primis, quod Spiritus ſanctus ex Patre & Filio æternaliter eſt, & eſſentiam ſuam ſuumque eſſe ſubſiſtens habet ex Patre ſimul & Filio, & ex utroque æternaliter, tamquam ab uno principio & unica ſpiratione procedit. Tenet inſuper, profitetur & docet, unum eumdemque Dei & hominis filium dominum noſtrum Ieſum Chriſtum eſſe perfectum in deitate & perfectum in humanitate, Deum verum & hominem verum ex anima rationali & corpore, conſubſtantialem Patri ſecundum deitatem. In noviſſimis autem diebus eumdem propter nos & propter ſalutem noſtram ex Maria virgine Dei genitrice ſecundum humanitatem natum, unum eumdemque Chriſtum verum Dei Filium unigenitum, in duabus naturis inconfuſe, incommutabiliter, indiviſe, inſeparabiliter agnoſcendum, nuſquam ſublata differentia naturarum propter unitionem, magiſque ſalva proprietate utriuſque naturæ, & in unam perſonam atque ſubſiſtentiam concurrente, non in duas perſonas partitum, ſive diviſum, ſed unum & eumdem Dei & hominis Filium dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

Credit inſuper, profitetur & docet in uno domino Ieſu Chriſto duas naturales operationes indiviſe, inconvertibiliter, inſeparabiliter, inconfuſe, ſecundum ſanctorum patrum doctrinam: duas etiam naturales voluntates, unam divinam, alteram humanam; non contrarias, ſed

sed humanam ejus voluntatem subjectam ejus divinæ atque omnipotenti voluntati. Et quemadmodum ejus caro animata sanctissima deificata est, non perempta, sed in proprio sui statu & ratione permansit; ita humana ejus voluntas deificata est, non perempta, sed salvata magis est atque perfecta. Hanc fidem eumdem Abdalam archiepiscopum nominibus quibus supra suscipere, corde tenere, & ore profiteri debere decernimus.

Ordinamus insuper atque decernimus, ut eisdem nominibus recipere & amplecti debeat quæcumque per sacrosanctam Romanam ecclesiam diffinita & sancita diversis temporibus sunt, præsertimque decreta Græcorum, Armenorum atque Iacobitarum in sacro concilio œcumenico Florentino edita, quæ cum in Arabico traducta ipse Abdala archiepiscopus accurate legisset ac laudasset, ad uberiorem & pleniorem omnium eruditionem sibi nominibus quibus supra recipienti consignari fecimus: quoscumque etiam doctores & sanctos patres sacrosancta approbat & suscipit Romana ecclesia, nominibus quibus supra approbare & suscipere debeat; & quascumque personas, seu quidquid aliud ipsa damnat & reprobat, pro damnatis & reprobatis, nominibus quibus supra, habere debeat. Promittens tamquam verus filius obedientiæ, nominibus quibus supra ipsius apostolicæ sedis ordinationibus & jussionibus, medio juramento, devote semper & fideliter obedire.

Nulli ergo, &c. nostræ constitutionis & ordinationis infringere, &c. Si quis autem, &c.

Datum Laterani in publica sessione synodali anno incarnationis dominicæ 1444. pridie Kalendas Octobris, pontificatus nostri anno decimoquarto.

Sequitur constitutio pro Chaldæis & Maronitis, eodem sacro Lateranensi approbante concilio.

Eugenius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

XX. Benedictus sit Deus & Pater domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum & Deus totius consolationis, qui vota & pia desideria nostra, quibus pro debito nostri pastoralis officii salutem & unitatem Christiani populi anhelamus, & continuis, quantum ex alto nobis permittitur, operibus confovemus, multis magnisque favoribus in dies prosequitur, & ultra quam mereamur, felicibus comitatur effectibus. Sane post celebratam in œcumenico concilio Florentino orientalis ecclesiæ cum occidentali unionem, post Armenorum, Iacobitarum & Mesopotamiæ populorum reductionem, venerabilem fratrem nostrum Andream archiepiscopum Colossensem ad partes orientis & Cypri insulam destinavimus, ut & Græcos & Armenos & Iacobitas ibidem degentes prædicationibus suis, & decretorum pro eorum unione & reductione editorum expositionibus & declarationibus, in suscepta fide confirmaret, & quos ex aliis sectis a vera doctrina alienos, tam Nestorii, quam Macarii sectatores inveniret, monitionibus & exhortationibus ad fidei veritatem reducere conaretur: quod pro sua sapientia, aliisque virtutibus, quibus eum largitor gratiarum dominus insignivit, diligentissime prosecutus, post diversas multiplicesque disputationes, post varios tractatus, eliminata tandem ex eorum cordibus primum omni Nestorii impietate, qui purum hominem Christum esse, & beatissimam virginem non Dei, sed Christi genitricem asseverabat: deinde Macarii Antiocheni impiissimi, qui quamquam Christum verum Deum & hominem esse profitebatur, divinam tamen solum in eo voluntatem & operationem, humanitati ejus parum tribuens, esse afferebat: venerabiles fratres nostros Timotheum metropolitam Chaldæorum, quos ad hæc usque tempora Nestorianos, eo quod Nestorium sequebantur, in Cypro vocaverunt; & Eliam episcopum Maronitarum, qui cum sua natione Macarii dogmatibus in eodem regno infectus, cum omni multitudine populorum & clericorum in insula Cypri ei subjecta, ad veritatem fidei orthodoxæ, divino sibi assistente numine, converti, fidemque & doctrinam, quam semper sacrosancta coluit & observavit ecclesia, eisdem præsulibus & omnibus ibidem eis subjectis tradidit, quamque præfati præsules in publica & magna congregatione diversarum nationum in eodem regno existentium in metropolitana ecclesia sanctæ Sophiæ habita, summa cum veneratione susceperunt. Quo facto, Chaldæi quidem præfatum Timotheum suum metropolitam, Elias vero Maronitarum episcopus nuntium, de fide Romanæ ecclesiæ, quæ domino providente, & beato Petro apostolo opem ferente, semper immaculata permansit, solennem professionem emissuros ad nos usque miserunt, & coram nobis in hac sacra œcumenici Lateranensis concilii generali congregatione fidem ipsam atque doctrinam Timotheus ipse metropolita primum in lingua sua Chaldæa Græce interpretatam, & de Græco in Latinum traductam reverenter & devote, ut sequitur professus est.

Ego Timotheus archiepiscopus Tarsensis, Chaldæorum qui in Cypro sunt metropolita, pro me meisque omnibus in Cypro existentibus populis profiteor, voveo atque promitto immortali Deo Patri & Filio & Spiritui sancto, demum tibi sanctissimo ac beatissimo patri Eugenio papæ IV. & huic sacrosanctæ apostolicæ sedi, & sanctæ huic & venerabili congregationi, quod de cetero semper manebo sub obedientia tua & successorum tuorum, ac sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ, tamquam sub unica matre & capite omnium aliarum. Item, quod de cetero semper tenebo & profitebor, Spiritum sanctum procedere ex Patre & Filio, sicut docet & tenet sancta Romana ecclesia. Item, quod de cetero semper tenebo & approbabo duas naturas, duas voluntates, unam hypostasim, & duas operationes in Christo. Item quod de cetero semper confitebor & approbabo omnia septem sacramenta ecclesiæ Romanæ, prout ipsa tenet, docet & prædicat. Item, quod de cetero numquam in sacra eucharistia oleum apponam. Item, quod de cetero semper tenebo, confitebor, prædicabo & docebo quidquid tenet, confitetur, docet & prædicat sacrosancta Romana ecclesia, & quidquid ipsa reprobat, anathematizat & damnat, reprobo, anathematizo & damno, & in futurum semper reprobabo, anathematizabo & damnabo, specialiter impietates & blasphemias nequissimi heresiarchæ Nestorii, & omnem aliam hæresim extollentem se adversus hanc sanctam catholicam & apostolicam ecclesiam.

Hæc est fides, pater sancte, quam tenere & observare, ac teneri & observari facere ab omnibus suppositis meis voveo atque promitto, & unumquemque illam respuentem, & contra eam sese erigentem privare omnibus bonis & beneficiis suis, eumdemque excommunicare, & hæreticum & damnatum denuntiare; & si pertinax fuerit, degradatum curiæ tradere sæculari spondeo, polliceor atque promitto.

Deinde similem per omnia professionem dilectus in Christo filius Isaac nuntius venerabilis fratris nostri Eliæ episcopi Maronitarum, ipsius vice & nomine, reprobando Macarii de unica voluntate in Christo hæresim, cum multa veneratione emisit.

Pro quarum quidem professionum religione, & tantarum animarum salute, Deo & domino nostro Iesu Christo, qui temporibus nostris tanta fidei incrementa largitur, tot Christianis populis beneficia donat, gratias immensas agentes, easdem professiones recipimus & approbamus, ac eosdem metropolitam & episcopum in Cypro, & subjectos, ad gremium sanctæ matris ecclesiæ suscipimus, ac ipsis manentibus in præfata fide, obedientia & devotione, his gratiis & privilegiis insignimus.

In primis, quod nemo prædictos Chaldæorum metropolitam & Maronitarum episcopum, eorumdemque clericos & populos, neque ex populo & clero quempiam de cetero audeat hæreticos appellare, aut Chaldæos de cetero Nestorianos nominare præsumat. Quod si quispiam mandati hujus contemptor extiterit, jubemus ab ejus ordinario excommunicari tam diu, quam diu distulerit condigne satisfacere, aut ordinarii arbitrio aliqua alia temporali pœna mulctari.

Item, quod præfati metropolita & episcopus, eorumque successores in omnibus & quibuscumque honoribus, episcopis a communione sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ separatis continuo præferantur.

Item, quod possint de cetero censuras in suos subditos exercere, & quos de cetero rite excommunicaverint, pro excommunicatis; & quos absolverint, pro absolutis ab omnibus habeantur.

Item, quod præfati præsules & sacerdotes, & clerici eorum, libere possint in ecclesiis catholicorum divina celebrare, & catholici in ecclesiis eorumdem.

Item, quod de cetero præfati præsules & clerici, & laici eorum utriusque sexus, qui unionem & fidem hanc susceperint, possint in ecclesiis catholicorum sepulturas eligere, & cum catholicis matrimonia more Latinorum catholicorum contrahere, & omnibus beneficiis, immunitatibus & libertatibus gaudere & frui, quibus ceteri homines catholici tam laici, quam clerici in dicto regno potiuntur & gaudent.

Nulli ergo, &c. nostræ receptionis, approbationis, susceptionis, insignitionis & jussionis infringere, &c. Si quis, &c.

Datum Romæ apud sanctum Petrum anno, &c. 1445. VII. Nonas Augusti, pontificatus nostri anno 15.

Num. XXI. Hæc omnia Basileenses in pejorem partem sumentes, *inquit Augustinus Patricius in præfato compendio sessionis 42.* prædicabant, Eugenium concilium Romam transtulisse, ne compelleretur ad aliud concilium in Germania pro voluntate principum celebrandum, quoniam nullo pacto vellet concilium extra Italiam: tum etiam, ut ostenderet se summum imperium habere supra concilium, quod de loco ad locum pro suo arbitrio transferret, ut fecerat ex Basilea Ferrariam, ex Ferraria Florentiam, & inde demum Romam: quæ omnia tenderent ad enervationem auctoritatis ecclesiæ & conciliorum. *Hæc Patricius de Basileensibus.*

At vero Eugenius summus pontifex universali concilio præsidens, nationes & regna ad apostolicæ sedis obedientiam reduxit; atque ad ipsum in vertice montium, & episcopum episcoporum constitutum, juxta prophetæ vaticinium, fluebant omnes gentes; tabescentibus interim Basileensis conciliabuli sub prætextu reformationis schismaticis, ut juxta ejusdem prophetæ oraculum viderent & confunderentur zelantes populi.

OBSERVATIO HORATII IUSTINIANI AD LECTOREM.

Quia sæpe in notis ad concilium Florentinum plura adduximus testimonia ex opusculis Bessarionis, & præsertim ex epistola ad Alexium Lascarim de successu ejusdem Florentini concilii, & processione Spiritus sancti, & ex oratione de unione ad suos Græcos Florentiæ habita, eaque hic in fine operis edere promisimus, bona fide exhibemus, cum Vaticanis manuscriptis codicibus collationata & emendata: in quibus habetur, fuisse non solum a Bessarione Græce conscripta, sed & ab eodem Latinitate donata, imo & aucta. Vale.

BESSARION

SANCTÆ ROMANÆ ECCLESIÆ cardinalis magno & clementissimo viro Alexio Lascari Philanthropino.

CAPUT I.

De successu synodi Florentiæ, & de processione Spiritus sancti.

Tu quidem non humanis solum rebus, verum etiam divinis summopere studens, meditationeque scripturarum teipsum oblectans, non cessas & ipse per te fidei veritatem inquirere, & nos adhortari, ut pro posse opem tibi feramus ad eam investigandam atque inveniendam. Ego vero cum pigritia quadam, tum vel maxime quia libenter similes labores deposui, propterea quod sæpius de hac re sermonem habui cum nostris hominibus, qui pluris suam superstitionem & ignorantiam faciunt, quam veritatem, invitus hoc rursus subeo certamen, quamquam ad te scripturus, qui sapientia & humilitate ornatus, non magis tentandi, quam veri investigandi gratia, hæc a me petis. Ipsam item auctoritatem sacri concilii simpliciter satis esse puto ad persuadendum quemquam, & inducendum ad ejus conclusionem humili corde capessendam atque credendam sine quacumque contradictione vel ambiguitate: cum tot hominum conventum, qui sapientia, scientia & omni virtute præditi fuerunt, quorum in medio adfuisse Spiritum sanctum ut credamus necesse est, veritatem latuisse minime credendum sit. Præterea memini longam ad te alias dedisse epistolam, omniaque satis tetigisse quæ nunc quæris. Et ipsam etenim quæstionem per seipsam probavi, quod scilicet Spiritus sanctus a Patre

Patre Filioque procedit; & quæ videbantur sequi inconvenientia solui, & de aliis omnibus quæ tunc etiam petiisti, reddidi rationem: ita ut non sit opus pluribus verbis, præsertim tibi, qui tantam in hujuscemodi habes experientiam, ut parvis etiam principiis habitis, multa magnaque possis ex teipso percipere. Cum vero aliquid plus a nobis expostules, non propter teipsum fortassis, cum ipse idem nobiscum sapias, sed propter contentiosos & veritatis adversarios, nos, tum quia parati ad satisfactionem esse debemus omni poscenti nos rationem de ea quæ in nobis est fide, secundum apostolum; tum ut amicitiæ nostræ satisfaciamus, spe etiam ducti aliquorum utilitatis, qui hæc legent, morem tibi gerere proposuimus. In primis itaque auctoritates sanctorum patrum & doctorum occidentalium tibi mittimus, quibus apertissime ex Patre & Filio Spiritum sanctum procedere affirmant, & ambos unum ejus esse principium: quæ cum plurimæ sint, & cunctis eorum in libris sparsæ, paucas nos tibi modo mittimus, quibus tamen similes alias etiam omnes esse scias. Deinde quemdam nostrum sermonem, cui dogmaticum, aut de unione titulum imposuimus, tibi mittendum judicavimus, quem paulo ante sacram unionem, tamquam ultimam meæ opinionis atque sententiæ declarationem edidimus, quemque mitissimo nostro imperatori & patriarchæ reverendissimo omnibus nostris præsentibus legendum dedi, cum inter nos ultimatim consideraremus quid fiendum esset, & sententias aliorum de re unionis scrutaremur. In quo ex ipsismet orientalibus patribus & doctoribus nostris, omissis omnino occidentalibus, pro posse quæstionem propositam declaravi atque probavi: quem tamquam & tibi potissimum, & si quis alius sine contentione audiet & perleget, maxime profuturum tuæ nobilitati mitto, clementissime ac splendidissime vir. Cum vero in iis nihil laboris ad præsens adhibuerimus (jam enim erant edita) tuo autem amore nunc quoque aliquid lucubrationis proposuerimus suscipere, ultra hæc etiam aliquid plus tui gratia tibi scribemus. Quare quam breviter omnem sacri concilii processum unionisque sacræ modum tibi narrabo, ac aliquas rationes, quibus dogma propositum probabitur, afferam, & sic finem imponam. Sed antequam de iis dicam, parvum quiddam, non tamen parvi, imo vero maximi existimandum iis prooemiis addam; supplebo quod prædicto sermoni dogmatico deest, verborum multitudinem futura utilitate compensans. In illo itaque dogmatico sermone ex orientalibus dumtaxat doctoribus volens hujus quæstionis veritatem probare, unam quamdam auctoritatem beati Basilii, quæ sola omnibus aliis, quoad propositum ostendendum, antecellit, omisi, propterea quod ab aliquibus dubitabatur, an esset beati Basilii: non quia ego quoque aliquid dubii de ea habuerim, (minime) sed quia apud alios dubitabatur, nolui dubio uti. Hæc autem est, qua in tertio contra Eunomium suorum librorum beatus ille usus est. Cur enim necesse est (inquit) si ordine ac dignitate tertius est Spiritus, natura quoque ipsum tertium esse? Dignitate namque ipsum secundum esse a Filio, cum ab ipso esse habeat, & ab ipso accipiat, & annuntiet nobis, & omnino ab illa causa dependeat, pietatis ratio tradit.

Capitur causa pro principio, causatum vero pro eo quod a principio est, & non ut causa & causatum limitationem important, prout Latini accipiunt, cum talia removent a divinis, veluti imperfectionem sonantia. Dependere quoque sumitur pro accipiendo esse, & non ut notat essentialem distinctionem, prout Latini accipiunt, cum aiunt nullam in Deo dependentiam ponendam propter divinæ essentiæ unitatem summam.

Hoc igitur omisimus in dogmatico nostro sermone ponere. Ita vero ego certe teneo, sancti Basilii hanc esse auctoritatem, quemadmodum & alios ejus contra Eunomium libros: quibus autem rationibus, tu quoque audias. Cum in hac synodo nostra sex inter nos volumina hujus operis contra Eunomium haberemus, quatuor in membranis antiquissima, quorum tria quidem Mitylenensis archiepiscopi erant, quartum Latinorum: duo vero in papyro, quorum unum serenissimi erat imperatoris, aliud reverendissimi patriarchæ, quod a monasterio Xanthopulorum *commodo accipiens, secum portaverat. Quorum, inquam, sex voluminum quinque ita habebant hanc auctoritatem, uti ego nunc allegavi: Videlicet, qui ab ipso, hoc est, filio habeat esse Spiritus, & ab eo tamquam a causa dependeat. Unum vero dumtaxat, quod videlicet apud patriarcham erat, hac auctoritate carebat, in quibusdam partibus ejus diminutum, in quibusdam superabundans, prout corruptoris, quicumque ille fuerit, mens & manus voluit. Demum post celebratum sacrum concilium, & nostrum ad urbem Constantinopolitanam reditum, cum proposuissemus omnes illorum sacrorum locorum bibliothecas, tum hujus libri sancti Basilii, tum aliorum gratia inquirere, quæcumque nova volumina reperi post hanc contentionem scripta, omnia manca prædicta auctoritate reperi. Quæcumque vero antiquiora erant, & antequam hoc bellum oriretur scripta, hæc vero sana & integra cum auctoritate prædicta manent, quæ non pauciora sunt quam illa quæ passa fuerant corruptionem. In quibus etiam aliquid reperi, quod & plangendum simul & mirandum est. Mirandum quidem, si quis volens adhæret falso, ipse illud fingens, & præsertim veritatem celando, cum intellectus naturaliter veritatem habeat pro objecto: plangendum vero, quod aliqui sint ita fidei veritatem parvi facientes, sine qua est impossibile hominem salvum fieri, ut non solum ejus investigationem contemnant, verum etiam cum clare appareat, eam celare, opprimere atque pervertere conentur. Hoc autem tale quid erat. Una cum aliis duos etiam quosdam libros sancti Basilii offendi apud monasterium Christi salvatoris Pantepopti, unum in pergameno antiquissimum, ut videbatur; quanti vero temporis, ignoro; non enim erat annus inscriptus: aliud in papyro ante trecentos annos scriptum: erat enim in fine tempus notatum, ex quo certe habetur tantum temporis præteriisse ab ejus initio: & libri adhuc extant, nisi postquam eos publicaverim, e medio sublati fuerunt ab illis, qui omnia contra suam ipsorum salutem machinantur. Hæc ambo, uti nos allegavimus, habebant sancti doctoris auctoritatem inscriptam. Quidam autem animi audacis, audacioris etiam manus, a membranis quidem ferro veritatem delevit: quamquam nihil ei temeritas profuit, cum & locus vacuus manens, & syllabarum medietates adhuc existentes, & illius audaciam accusent, & veritatem nihilo

*commodato.

nihilominus ostendant. In papyreo vero volumine atramento perfuso totam illam partem operuit, qua dicitur ab eo tamquam a causa dependere. At post aliquot annos, cum hic liber in manus incidisset illius sapientissimi viri Demetrii Cydonii, auctoritas prædicta reintegrata est. Ille enim eam propria manu in margine illius libri adscripsit, audaciam corruptoris digne reprehendit: in tantam insaniam, tenebras & ignorantiam nostros homines pepulit eorum contentio. Deinde dicere audent, quod Latini, nostrorumque Veccus, & alii qui Latinos secuti fuerunt, libros corruperint, præsertim cum auctoritas hæc tantum ornatum, tantam gratiam & eloquentiam Atticam præ se ferat, ut non modo Latinos aliquid simile cum tanta gratia in lingua peregrina & Græca non posse componere, sed neque Græcos quidem præter ipsum Basilium. Latinis etenim lingua propria, generaque dicendi a nostris diversa impedimento sunt, ne aliquid ita ornate in nostra lingua conscribant. Quemadmodum etiam nostris impossibile est aliquid æquali gratia & ornatu atque Latini in lingua Latina scribere, quantumcumque vel Græci in Latina, vel Latini in Græca lingua profecerint. Cujus rei tum ego, tum alii de nostris digni sumus testes, qui Latinam utcumque mediocriter intelligimus linguam, nil tamen quod ornatum, Latineque compositum sit, scribere possum. Clare itaque patet, qui modos dicendi, stylum, eloquentiam, & alia judicare sciunt ipsius Basilii & ejus limatæ linguæ, hanc auctoritatem, & nullius alterius esse. Præterea cum Veccus paucis ante annis fuerit, libri vero multo eo antiquiores sint, falsam hanc accusationem & vanum refugium probant. Item hoc idem aliunde probatur. Vir quidam apud Latinos maximæ reputationis Hugon nomine, antiquus, & longe ante tempora nostra (præteriti sunt namque fere CCC. anni, ex quo fuit) cum de processione Spiritus sancti scriberet, hanc etiam auctoritatem sancti Basilii ad hanc conclusionem probandam inducit. Hoc autem non Latine scriptum videns dico, verum Græce apud Constantinopolim in quodam libro Græco, non ipsius Hugonis, sed cujusdam Nicetæ archiepiscopi Thessalonicensis, qui ipsi Hugoni contradicit, quamquam ipse Thessalonicensis idem cum Latinis sapiebat. Quod enim Spiritus sanctus ex Patre Filioque procederet, credebat: contendebat vero, ut vulgo dicitur, de umbra asini, neque ipsum verum asserens, licere symbolo addi, rem magnæ profecto devotionis & sapientiæ, ac si diceret, non oportere veritatem publice prædicare. Hæc autem longius narravi, volens probare, fuisse quidem corruptionem in libris, verum non a Latinis & illorum sequacibus, sed econtra a contendentibus cum Latinis; corruptionemque non per additionem solum, sed interdum per minutionem factam fuisse. Ita ut nullus amplius possit Veccum & similes causare, cum libri multo ante quam fuerit Veccus, veritatem clare probarent. Et hæc quidem a tempore ita indubia & vera sunt signa: ab ipso etiam genere dicendi suavissimo & ornatissimo stylo patet, nullius alterius quam Basilii debere credi istam auctoritatem esse. Attamen ab ipsa etiam sententia, & sequentium ad precedentia connexu id ipsum clare patebit, si quis attente consideret. Cum Eunomius ex eo, quod Spiritus sanctus tertius ordine dignitateque diceretur a

A quibusdam doctoribus, tertium etiam eum natura colligeret, sanctus Basilius conclusionem hanc ægre ferens, media tamen non negat, quod scilicet Spiritus sanctus tertius esset dignitate & ordine. Nam etsi contra Eunomium clamans, ait: Qui vero ii sancti fuerint, & in quibus eorum sermonibus hoc docuerint, dicere non audet: non ideo hoc dicit, quia negat Spiritum sanctum tertium ordine esse, vel dici a sanctis, quemadmodum nostri non recte putant. Sic enim sibi ipsi etiam & veritati contraria diceret: sed illius temeritatem ægre ferens, & conclusionem hanc repellens, quod scilicet Spiritus sanctus tertius etiam esset natura, exclamavit dicens: Qui vero ii sancti fuerint, & in quibus eorum sermonibus hoc docuerint, dicere non audet. Non quia non fuerint qui hoc dixerunt, sed quia si eorum auctoritatem expresse allegasset, manifeste apparuisset, non potuisse hanc absurdam sequi conclusionem ex dictis eorum. Scimus etenim quod ex uno etiam vocabulo, vel dictione ablata, superaddita, vel postposita, tota intentio atque sententia scriptoris mutatur: & e converso cum fideliter allegatur, clare mens ejus probatur, ita ut non liceat malignantibus conclusionem inferre, quæ precedentibus non conveniat. Quare si Eunomius etiam allegasset auctoritatem sanctorum, non licuisset ei concludere quod concluserat. Nam etsi tertium esse Spiritum sanctum doctores concedunt, tertium tamen eum esse natura negant expresse. Quare malignitatem ejus detestans, infert: Fuitne unquam ita temerarius aliquis, qui divina dogmata perverteret, atque innovaret? Et patet, quod novitatem hic nominat, tertium esse natura Spiritum sanctum, non autem ordine & dignitate: nempe enim seipsum appellasset novarum rerum auctorem, & sibi ipsi contraria diceret. Ipse enim est, qui præcipue nobis credere tradidit, Spiritum sanctum tertium esse ordine & dignitate, & hanc auream catenam ordinis nos docuit. In iis enim contra Eunomium sermonibus suis, dignitate namque, ait, secundum esse a Filio, videlicet Spiritum sanctum, cum ab ipso esse habeat, & ab ipso accipiat, & annuntiet nobis, & omnino ab illa causa dependeat, pietatis ratio tradit. Hujus enim auctoritatis, etsi non totam, partem tamen admittunt nostri, cetera abscindentes, ac ita eam allegantes: Dignitate etenim secundum esse a Filio tradit fortasse ratio pietatis: addentes, fortassis, ut orationem dubiam reddant; quæ dubietas omnino aliena a mente sancti Basilii per nos probabitur. Hæc enim non per impossibile sanctus ille doctor infert, quemadmodum aliquibus ignoranter visum est, scilicet ut veram sanctæ scripturæ, suamque opinionem exponens, consideraт quod sequens est, tertium ordine clare ponens Spiritum esse, tertium vero natura tamquam impium repellens: Audi etenim quæ ad ejusdem probationem dicit. Quemadmodum enim, inquit, Filius ordine quidem a Patre secundus est, quoniam ab illo; & dignitate, quoniam origo & causa essendi ei, cum ejus Pater sit; natura vero nullo modo secundus, quoniam in utroque una est deitas: ita videlicet etsi dignitate & ordine secundus a Filio est, non tamen alienæ ipsum naturæ esse inde consequetur. His etiam verbis aliqui addiderunt, quamquam concedendum non sit: quo nihil magis contrarium est intentioni beati Basilii, qui in

in epistola ad canonicas clarissime, Spiritus sanctus, inquit, Patri quidem & Filio connumeratur, cum supra omnem creaturam sit: ordine vero tertius est, ut euangelia nos docent, domino dicente: *Euntes in universum mundum,*
8. *baptizate in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti.* Qui autem eum præponit Filio, aut superiorem Patre dicit, hic contradicit Dei traditioni: alienus vero a sana fide est, quam accepit, laudationis formam non servans. Et post pauca: Quare si quis hunc ordinem pervertit, ipsam personarum existentiam totamque fidem negat. Si igitur hæc verba hæsitantis & dubitantis circa ordinem sint, & ejus qui suam sententiam sub dubiis, & cum fortassis, & quamquam concedendum non sit, proferat, tuum sit judicium, & aliorum qui recti judices sunt, & aliquatenus intelligunt vim rationum & dogmatum veritatem. Deinde non pudet eos tantæ contrarietatis sanctum doctorem accusare, imo vero ignorantiæ, si modo quidem tertium; ut non liceret absque crimine impietatis & totius fidei perversione hunc ordinem mutare; modo fortassis eum esse secundum a Filio dicat, & alia hujuscemodi. Ego vero, teste Deo, vicem eorum qui hæc autumant doleo, & pro eis me pudet. Si vero ipsi non sentiunt, mirum est profecto. Quod autem omnem eorum impudentiam enervat, hoc est, quod in his contra Eunomium rationibus suis post multa concludentes hic doctor infert: Ita & Spiritus sanctus dignitate quidem & ordine secundus post Filium est: accepimus enim eum tertium a Patre & Filio numeratum, ipso domino in traditione baptismatis salutaris hunc ordinem docente, cum dixit: *Euntes baptizate*, &c. Animadverte igitur quod omnibus argumentis in epistola ad canonicas ordinem in Trinitate probat, salutaris scilicet baptismatis traditione, eisdem etiam hic eumdem ordinem demonstrat. At in epistola ad canonicas tanta cum certitudine hunc asserit ordinem, ut eum qui aliter diceret, impium assereret. Quo igitur modo hic, ubi eisdem argumentis utitur, cum hæsitatione & dubitatione loqueretur? Verum hæc pravorum hominum & impiorum, non illius sanctissimi viri sunt. Nulli itaque dubitandum est, sancti patris nostri Basilii hanc esse auctoritatem, Spiritum scilicet sanctum ordine & dignitate secundum a Filio esse, ipsumque esse habere ab eo, & ab eo tamquam a causa dependere. Quod cum ita sit, quis amplius aliquid aliud quærit? Nonne solus Basilius sufficiens est omnem nos docere veritatem? Nonne tantum & humanæ & divinæ sapientiæ participavit, ut etiam solus sufficiens sit toti causæ doctor ac magister? Et quamquam hæc veritas, quod Spiritus sanctus videlicet etiam ex Filio procedit, ex iis etiam nudis hujus doctoris verbis manifeste appareat; non tamen ab re esse judicavi, ipsius ejus verbis præsuppositis syllogismum quemdam ad eam veritatem probandam inferre. Dicit igitur Filium secundum a Patre ordine & dignitate; hoc autem nostri etiam concedunt: sed animadverte quonam modo secundus a Patre sit Filius ordine & dignitate: idem enim infert, propterea quod ab eo est, & quia principium & causa ejus est Pater. Quare quod in divinis personis secundum ordinẽ & dignitate ab aliquo est, ideo secundum ab illo est, quia est ab illo. Hoc

A vero in naturalibus etiam rebus manifestum est. Omne enim quod ab aliquo natura secundum est, etiam ab eo est. Si quis dicat calorem produci a radio, quamquam sit natura secundus post radium: Respondetur, in creaturis quidem quod natura secundum alteri est, ab eo esse, vel tamquam a causa effectiva, vel tamquam a causa sine qua non, ut in exemplo producto. In Deo cum non prius tempore procedat a Patre Filius, quam Spiritus; si Spiritus est natura secundus Filio, oportet quod ab eo sit tamquam a causa effectiva. Sumimus autem hic, & in toto hoc opere, causam pro producente more doctorum Græcorum. At Spiritum quoque sanctum ordine & dignitate secundum a Filio
B idem ait: quod autem non quasi dubitans, ut quidam somniant, imo vero certo teners in epistola ad canonicas clare videtur. Ex iis igitur tale fit argumentum: Omne quod in divinis personis alio secundum est, ab eo est: Spiritus vero sanctus secundus a Filio est; igitur a Filio est. Quod si volueris magis generaliter argumentari, in hunc modum tibi dicendum est: Omne quod a natura secundum ab aliquo est, ab eo est: Spiritus vero natura secundus est a Filio dignitate & ordine; igitur Spiritus ex Filio est. Quod autem Spiritus natura est ordine secundus a Filio, patet; nihil
C enim est in sancta Trinitate præter naturam, neque per accidens. Et cave ne te scandalizet hæc dictio, natura, cum Spiritum natura secundum a Filio audias. Non enim secundum naturam secundum illum dicimus, ut alterius naturæ illum esse ostendamus, provt Eunomius faciebat: sed natura dicimus, excludentes accidens & quod præter naturam est. Hoc autem sanctus quoque Athanasius testatur, qualem ordinem & naturam habet Filius ad Patrem, talem ordinem & naturam Spiritum quoque sanctum ad Filium habere docens. Duo enim hæc per hanc auctoritatem probantur, & quod tertius a Patre Spiritus sanctus est ordi-
D ne, & secundus a Filio, quodque natura est hic ordo. Sed hæc quidem ex auctoritatibus sancti Basilii luce clarius probata sunt, quæ longo sermone data opera exposui; cum non parva nos inde sequatur utilitas, imo vero totum hæc sola verba possint. Siquidem solus Basilius sufficiens est ad docendum nos fidei veritatem. Iam vero ad promissa me transferam, & omnem tibi processum sacri concilii breviter narrabo; deinde aliquas demonstrationes hujus veritatis in medium afferam, & sic finem faciam.

CAPVT II.

Narratio eorum quæ in concilio facta fuerunt.

E ILLA igitur, de quibus Ferrariæ, ut notum vobis est, primo appulimus, ante inchoationem concilii privatim disputavimus, tamquam non necessaria omittam, cum etiam nobis illa terendi temporis gratia potius, & illos expectandi qui venturi erant ad concilium, proposita fuerint, quam quod necessaria essent. Tempore vero adveniente visum est nostris in duas partes propositam quæstionem dividere. Vnam, quod nec etiam veritatem liceret addere symbolo patrum: alteram, quod nec sit verum, Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere. Et cum hoc placuisset, demum

quærebatur, a quonam incipiendum esset; & communi aliorum sententia visum fuit inde incipere: Quod nihil sit addendum symbolo patrum: quamquam ipse manifeste contradicebam. Aiebam enim aut probabilius hoc altero esse, aut econtra: & siquidem minus probabile esset, non decere a debilioribus incipere, ita ut victos & profugatos nos in primo certamine deterritos, deinde secundum subire, ne fortassis isthæc profligatio etiam, ut secundam partem perderemus, causa fieret. Quod si probabiliorem illam partem putaremus, oportere eam posteriorem servare. Si enim in prima quæstione vinceremus, etiam secundam fortiori animo aggrederemur: quod si primam perderemus, illam videlicet, quæ Spiritum sanctum etiam a Filio procedere ponit, tunc saltem in secunda vinceremus, neque ipsam veritatem licere addere ostendentes. Præterea cum in natura etiam, quod fieri per pauciora potest, non fiat per plura; frustra enim esset: frustra vero nec Deus, nec natura facit: illud proponendum dicebam, & de illo primum disputandum, post quod alteri non relinquitur locus. Si igitur ipsum dogma falsum esse probaremus, illud addere non licere, manifestum esset, nec probandum esset, non licere illud addere. Quare uno certamine totum perficiemus, aiebam, si incipiemus a dogmate, & illud falsum esse probare poterimus. Quod autem nec ipsam veritatem liceret addere, probato, restabit adhuc ipsum dogma, verumne, an falsum sit, probare. Hæc autem cum dicens persuadere nostris non potuissem, scilicet de illo primo vellent omnino disputare, propterea quod putabant hanc probabiliorem partem, volens eos dehortari, dixi in contrarium quatuor rationes dumtaxat, præsente sapientissimo imperatore nostro, quas Latini etiam postea adduxerunt, quasque inter rationes per Latinos inductas audies; quibus probabam & hujus rei falsitatem, & quod ridiculum sit putare veritatem non licere addere: quas etsi nullus præsentium solvere potuerit, quod tamen volebant, hoc statuerunt, & ego sequebar dicere quidem quæ expedirent nationi & honori ejus: putans me debere Deo & ipsi nationi, deinde vero majorem partem sequi, & una cum eis certamen subire. Sequebatur etiam serenissimus imperator, licet eis non placeret hoc consilium, veritus tamen ne quis ignorantium eum putaret vim aliquam eis inferre. Incepimus igitur cum Latinis disputare, probare volentes, nihil, nec ipsam veritatem, licere symbolo patrum addere. Tota vero vis nostra in decretis sanctorum & œcumenicorum conciliorum consistebat, in quibus circa finem aiunt, non licere præter hæc aliam fidem conscribere, aut sapere, aut docere, & cetera hujuscemodi. Quando ridiculosum quid, & magni vituperii dignum passa fuisset tota natio & nos omnes per * prudentiam boni Ephesini, nisi ego sentiens impedivissem. Vna enim cum decretis patrum illud quoque apostoli ad Galatas allegare volebat, dicentis: *Si quis vobis aliud, præterquam id quod tradidi vobis, evangelizaverit, anathema sit.* Item sancti Dionysii Areopagitæ de divinis nominibus auctoritatem, dicentis: Omnino itaque nihil est audendum vel dicere, vel cogitare, præter illa quæ divinitus & sacris oraculis nobis tradita sunt. Volebat itaque per ista

* imprudentiam: *nisi forte per ironiam.*

Galat.1.

A etiam probare, non licere nec ipsam etiam veritatem addere symbolo. Hoc autem quantam nobis derisionem fecisset, & quod in ipso ingressu convicti & profligati fuissemus, hinc senties. Tota ratio nostra, qua credebamus hanc rem posse probari, in dictis tertii œcumenici concilii Ephesini consistebat; cum asseveraremus, illam primam in fine sui decreti hanc inhibitionem, de quacumque videlicet additione, edidisse. Nam etsi non sit verum talem inhibitionem illud concilium fecisse, qui tamen contendere volunt, possunt aliquid adjumenti hinc habere propter æquivocationem & ambiguitatem verborum. Causa vero, cur tertium conci-

B lium primum hanc inhibitionem fecisse dicimus, est primo, quod acta primi concilii nusquam reperiuntur. Secundo, cum sciremus secundum œcumenicum concilium symbolum Nicænum in plurimis mutasse, partim auferendo, partim addendo, non licebat dicere ante secundum concilium hanc inhibitionem factam fuisse: ipsos etenim sanctos patres secundi concilii anathematis reos fecissemus, qui partim addiderunt, partim diminuerunt Nicæno symbolo. His igitur ita declaratis, considera quæ ex iis quæ Ephesinus propositurus erat, inconvenientia sequebantur. Cum enim sanctus Apostolus, beatus quoque Dionysius, multo ante non solum secundam, sed etiam

C primam synodum fuerint; si eæ auctoritates ipsam etiam veritatem inhibent, ne quis eam vel doceat, vel addat symbolo, sub anathemate; & secundi concilii patres essent, qui tot additionibus & minutionibus Nicæni concilii symbolum alterarunt; & ipsi Nicæni concilii patres, qui quo ante eos ecclesia utebatur, symbolum plerisque in partibus ejus mutarunt. Si autem hæc opinio nec cogitanda quidem tamquam impia sit, patet, quod illa inhibuit & apostolus & Dionysius docere, sapere, euangelizare & cogitare, quæ falsa, fideique catholicæ contraria sunt. Quod si falsa inhibent, nos autem eorum auctoritates tamquam æquivalentes decretis conciliorum producebamus, pa-

D tet, quod etiam decreta patrum falsa inhibent ne symbolo addantur, non autem quæ vera sunt. Itaque in ipso primo congressu, & primo die convicti & profligati fuissemus. Cum autem hæc ego sensissem rationibus prædictis, vix ei persuasi, ut illas auctoritates non proponeret. Ex iis itaque licet illius hominibus & ingenii ejus subtilitatem judicare, & quale ei judicium in sublimioribus sit, si hæc res cum tam manifesta latebat. Hæc autem dico non ejus reprehendendi causa; longe enim ab hoc absum; sed ut auditores admoneam, ut sibi ab ejus sermonibus caveant. Discutientes

E igitur hanc quæstionem, & de ea publice cum Latinis disputantes, dum in principiis & circa proœmia essemus, nos videbamur superare; nondum enim aliquid dignum, quod ad propositam rem faceret, dictum a Latinis fuit. Quando (etsi absque arrogantia dictum) potiores ad hanc rem ex parte nostra productæ rationes, a me & inventæ & dictæ fuerunt, testes sunt qui adfuerunt. Cum autem successerit in sermone optimus ille vir Iulianus sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalis sancti Angeli dignissimus, multa & quidem potissima in medium adduxit, quibus propositam quæstionem ita clare & sufficienter probavit, demonstrando licere veritatem semper

semper addere fidei symbolo, præsertim cum A necessitas cogat, & auctoritas summi pontificis accedat, ut nihil nos, quamquam diu multumque cogitaverimus, contradicere potuerimus. Quæ cum multa fuerint, illa tamen quæ memoria teneo, hic exponam, ut etiam hujus rei veritatem intelligas. Sed ante hæc summam nostrarum rationum & potissimam audi. In fine decretorum cujuslibet sacri œcumenici concilii, a tertio inchoando, de verbo ad verbum sic habetur: His lectis determinat sancta synodus, nulli licere aliam fidem proferre, aut componere, aut sapere, aut docere aliter: qui vero hoc audeant facere, clerici priventur, laici anathematizentur. Hujus sententiæ & horum fere verborum omnes aliæ inhibitiones sunt. His nos auctoritatibus tamquam irrefragabilibus nitebamur, dicentes nec ipsam veritatem licere addere; cum B ex dictis sanctorum prædictis inhibitum sit, ne liceat. Contra nostram positionem inter multas rationes ex parte Latinorum introductas, hæ quoque fuerunt.

CAPUT III.

Rationes Latinorum, quibus probatur, quod liceat veritatem addere symbolo.

QUODLIBET concilium non solum proferre aliam fidem inhibet, sed & componere. Si igitur per hoc, quod dicit, aliam fidem, intelligit aliis verbis, eidem tamen sententiæ compositam fidem, seu symbolum, accidet quod omnes qui idem symbolum diversis quidem verbis, sententia tamen eadem composuerunt (quod quasi omnes doctores sancti cum fidem catholicam profitentur, fecerunt) sub anathemate erunt. At hoc non solum falsum, sed etiam blasphemia est dicere. Igitur non prohibetur aliis verbis consonis veritati eamdem exponere fidem, sed contrariam & diversam componere, hoc prohibitum est. Item quartum concilium ipsum etiam sapere & docere aliter anathemati subjicit. Si igitur sapere vel docere, vocabulis quidem diversis, consonis D tamen veritati, prohibet, sub anathemate sunt omnes, qui fidem orthodoxam, quibus potuit unusquisque verbis, docuerunt. Unusquisque enim sanctorum diversis vocabulis eam fidem prædicavit. At cum hoc inconveniens sit dicere, non diversitatem vocabulorum, sed sententiarum contrarietatem prohibet: præsertim cum ipsum sapere ad sententias, non ad vocabula referatur.

Præterea sextum concilium eadem ipsa quæ & quartum dicit, & insuper inhibet, ne quam vocem inanem, aut vanam alicujus dictionis inventionem quis introducat ad pervertendum quæ a se determinata sunt. Ex quibus E manifeste apparet illa vocabula inhibita esse, quæ ad pervertendum dogmata patrum introducuntur, non quæ ad corroborandum. Amplius tertium concilium statuit, nec licere aliam fidem proferre, præter eam quæ in Nicæno concilio edita fuit, & eos qui hoc auderent, anathemati subjecit. De symbolo vero per secundum concilium edito, quo tota ecclesia utitur, nullam facit mentionem. Si igitur ideo non fecerant de eo mentionem, quia aliud & diversum a fide Nicæni concilii illud putarunt; peccamus nos, & quidem mortaliter, qui omisso totaliter symbolo Nicæno, præter quod nullam aliam fidem proferre statuerunt patres; secundi concilii utimur symbolo, illud legentes, illud docentes, illud & privatim & publice proferentes: & hac ratione sub anathemate sumus. Quod si ideo silentio illud præterierunt, quoniam idem est per omnia symbolo Nicæni concilii, eademque fides in utroque continetur, nisi quod manifeste apparet verbis non esse idem: his enim maxime differt, plures additiones, plures etiam diminutiones habens. Est igitur idem sententiis: qua de causa & primi & secundi concilii symbolum, tamquam unum putarunt tertii concilii patres. Quare omne etiam symbolum quibuscumque compositum verbis, eamdem sententiam quam & Nicænum continens, idem est illi: nihilque contra hoc facit, cum dicitur, non audere tradere aliud symbolum: aliud enim intelligendum est, quod contrariam veritatis sententiam continet. Siquidem secundi concilii symbolum tantum a Niceno differens quoad verba, idem tamen cum primo, non aliud judicatum est a patribus.

Item unumquodque concilium post lectionem totius sui decreti, non symboli solius, sed totius decreti, ait: His lectis determinavit sancta synodus, nulli licere aliam fidem proferre. Patet autem, quod cum dicat, his lectis, totum decretum intelligit. Igitur & quod sequitur, aliam fidem non licere proferre, ad totum decretum C ipsum quoque refertur, videlicet non licere proferre aliam fidem præter eam quæ in toto decreto, non solum in symbolo continetur. At quoad verba quartum concilium aliud quam tertium, quintum aliud quam quartum, & ita cetera conscripserunt. De tota igitur fide & sententiis, non verbis, hic ratio est.

Item septimum concilium non omnino facit aliquam symboli vel primi vel secundi mentionem, sed simpliciter decreto ejus edito, in fine addit: His nihil est addendum, nihil ab eis auferendum. Quod si quis vel addat, vel auferat quidquid ab hac fide, anathema sit. Manifestum igitur est, quod de fide contraria & falsa inhibet: non enim prohibet, ne ecclesia decreta, cum res exigit, edere possit.

Præterea quæ corde credimus ad justitiam, eadem ore quoque confiteri ad salutem debemus: aliter imperfecta nobis fides esset. Confitenda enim est coram hominibus fides, si desideramus promissa præmia. At verum necesse est sapere: igitur & confiteri idem necesse est.

Amplius in actis quarti concilii in prima sessione primo quidem legit Eutyches Nicænum symbolum, deinde idem hæreticus infert, quod de hac fide Nicæna videlicet decrevit Ephesina synodus, eum qui præter hanc quidquam addat, cogitet, aut doceat, reum esse pœnis quæ ibidem continentur. At Eusebius episcopus Dorylensis, qui se zelo fidei accusatorem hujus hæretici constituerat, cum hæc audisset, exclamavit dicens: Non est tale decretum, non est canon qui hoc jubeat; mentitus est. Patres vero concilii sexcenti & triginta numero, his auditis, Eutychen condemnarunt, nolentem sapere atque credere aliqua alia, quæ in Nicæno symbolo non contineantur explicite. Alia vero dico numero, non ut contradictoria, vel contraria: quo fit, ut illas additiones putaverint inhibendas esse, quæ contrariæ & oppositæ veritati sunt, non illas quæ sunt consentaneæ. Quod enim Christus ex duabus & in duabus naturis

naturis abſque confuſione permanſerit poſt carnis aſſumptionem, quod Eutyches negabat, quamquam aliud eſſet a Nicæno ſymbolo, aliud vero non ſententia, ſed verbis; tamen cogebant Eutychen, ut hoc crederet. Igitur manifeſte apparet, non ſimpliciter aliud, ſed contrarium inhibuiſſe ſanctos doctores. Animadverte namque, quod ipſamet verba tertii concilii, quæ nos proferimus, nulli videlicet licere aliam fidem proferre, hæc eadem Eutyches pro ſe producebat: epiſcopus vero Dorylenſis & totum concilium, Non eſt talis canon, exclamarunt, qui hoc jubeat: & illum condemnarunt tamquam non recte intelligentem hunc canonem. Exponebat enim eum, quemadmodum & noſtri, omne aliud ſimpliciter, etiamſi eſſet differentia verbalis, putans inhibitum eſſe. Quam expoſitionem ſynodus refellit, non negans hæc verba in canone Epheſino contineri: aliam tamen fidem putans, quæ contraria veritati, non quæ verbis differens, ſententiis concors & conſentanea ſit.

Item in libro canonum conciliorum, quos noſter Zonaras exponit, in eo, inquam libro eſt hæc inhibitio tertii concilii: His videlicet lectis determinavit ſancta ſynodus; & eſt inter ejuſdem concilii canones ſeptimus numero: ante hunc eſt alius ejuſdem concilii canon numero ſextus, qui communione privat eos, qui auderent aliquid eorum permutare, quæ a ſynodo acta ſunt. In ſeptimo autem canone videlicet inhibitionis, anathematizantur qui tranſgrediuntur canonem, & aliam prædicant fidem. Quærit igitur Zonaras, quare ſancti patres in ſexto canone communione dumtaxat privant tranſgreſſores, in ſeptimo vero anathemati eos ſubjiciunt: hanc vero quæſtionem his verbis ſolvit. Multum intereſt, inquit, inter contradicere & dubitare de aliqua re. Ideo qui dubitat de his quæ jam recte a patribus ſtatuta ſunt, excommunicatione innodatur, & communione priuatur: qui vero eis contradicit, tamquam contraria ſapiens, anathematizatur. Quare iſte etiam commentator aliam fidem hic contradictoriam contrariamque apertiſſime & manifeſte nominat.

Item concilium in Trullo celebratum in primo ſuo canone dicit: Statuimus immutabilem abſque aliqua novitate ſervare traditam nobis ab ipſis miniſtris Verbi, qui eum oculis viderunt, apoſtolis videlicet ſanctis, & CCCXVIII. ſanctis patribus in Nicæa congregatis. Et conſequenter enumerat omnia concilia, & jubet fidem ab omnibus illis traditam immutabilem ſervari. Deinde infert: Quod ſi quis prædicta pietatis dogmata non teneat, & eis acquieſcat, & ita ſapiat, & prædicet, ſed eis contraire conetur, anathema ſit ſecundum canones a prædictis ſanctis patribus jam editos, & a Chriſtiano conſortio tamquam alienus pellatur & projiciatur. Nos enim nec addere, neque auferre quidquam omnino vel cogitamus, vel poſſumus, canones prædictos ſequentes. Hic canon manifeſte declarat tertii concilii decretum, & aliorum, quæ inhibent, ne quis aliam præferat fidem, cum dicat: Quod ſi quis contraire patrum dogmatibus conetur, anathema ſit ſecundum canones jam ab eis editos, hos videlicet, qui inhibent aliam fidem. Hæc igitur decreta contrariam fidem prohibent; & quod inferunt: Nos enim nec addimus, nec auferimus

A aliquid: in fide videlicet intelligunt, non in ſymbolo. Symbolum enim hæc ſynodus non inſeruit in ſuo decreto, ſed fidem exponens & dogmata ſanctorum patrum & omnium conciliorum, infert, nec addere, nec auferre quidquam cogitamus; & ratio, quia canones prædictos ſequimur; ita ut clare pateat, cum dicat, nec addere, nec auferre licere, non verbales additiones & ablationes, ſed contrarium ſententiarum & falſi ſenſus inhibere. Per hunc igitur unum canonem ſolum, quem non ratio noſtra inducit, non aliquis privatus homo commentatur ſimpliciter, ſed quem una ſynodus tot patrum conventus compoſuit, & aliorum ſimi-
B lium patrum mentem exponunt. Apertiſſime & manifeſtiſſime ſolvitur quæſtio non contendere volentibus. Voluiſſem liceret longius evagari, vidiſſes profecto multas ſimiles rationes, & quidem potiſſimas. Cum vero & quæ dicta ſunt, ita clare hanc quæſtionem decidant, ut illi quidem qui veritatem diligat, & abſque contentione quæ dicta ſunt audiat, ſatis ſuperque ſint; contendere vero volenti nec multo plures ſatisfaciant: uno dumtaxat argumento Latinorum adhuc addito, ceſſabo de hac re plura dicere. Eſt autem hoc potiſſimum, & quod ſolum ſufficiat ad redarguendum errorem noſtrorum. Nos aſſerimus, quod primum tertium concilium hanc inhibitionem decrevit, ut paulo ante dixi, quando etiam cauſam, quare hoc
C diximus, manifeſtavi, quæ eſt, quod cum ſecunda ſynodus plura addiderit, pluraque abſtulerit a ſymbolo Nicæno, ſi aſſereremus ante ſecundum concilium hanc inhibitionem fuiſſe, ex duobus unum ſequeretur, neceſſe eſſet; aut tranſgreſſionis canonum ſanctos ſecundi concilii patres accuſare, & ſub anathemate fuiſſe; aut cum hoc non ſolum abſurdum, ſed etiam blaſphemia ſit dicere, non omnem verbalem additionem, ſed ſententias falſas atque contrarias, ne addantur, inhibuiſſe. Quare cogimur dicere poſt ſecundam ſynodum hanc inhibitionem factam fuiſſe, non antea. Igitur ſi quis e converſo oſtendat, quod ante ſecundam ſynodum
D hæc inhibitio fuerit; & iiſdem fere verbis, quibus tertium concilium uſum eſt, colligetur duorum ſupradictorum alterum, & cum ſecundi concilii patres tranſgreſſores canonum dicere blaſphemia ſit, reſtat ut ſecundum ſit verum, videlicet non id intelligere illam inhibitionem, quod noſtri putant, ſed contrariam fidem inhibere. Hoc igitur nobis oſtenderunt Latini. Probatum eſt etenim ab eis, primam Nicænam ſynodum hanc inhibitionem feciſſe, iiſdem ipſis verbis, quibus & tertium & alia concilia ſcripſerunt. Probarunt autem hoc modo: ita ſtudioſi & diligentes in omnibus actibus ſuis ſunt
E Latini, prout & tua nobilitas ſcit experta in multis eorum ſapientiæ, ut non ſolum in divinis, verum etiam in humanis & civilibus rebus nihil eos de priſcis geſtis vel ſcriptis latet. Quare in unaquaque etiam civitate reperies in eorum archivis multa * antiquiſſimis geſtis eorum *f. de tiquiſ.
conſcripta. Hoc etiam in catholica eccleſia, aliiſque piis locis ſervatur. Multa enim acta pontificum, multæque conciliorum epiſtolæ & canones extant. Produxerunt igitur nobis in antiquiſſimo libro membraneo epiſtolam Liberii papæ ad beatum Athanaſium Alexandrinum patriarcham, quæ incipit: Iam a principio tantam accepimus a beatiſſimo Petro principe apoſtolorum,

apostolorum? in qua post pauca dicit, accepisse epistolam sancti Athanasii, & eam legisse. Deinde addit: Cum autem fidem Nicæni concilii in ea rectam reperissemus, magnas gratias vobis retulimus, pro qua non solum compati vobiscum, & persecutionem pati parati sumus, sed cum necessitas exigat, etiam mori pro nomine Christi non postponemus, quantumcumque sumus imbecilles. Prædicta namque, ut legimus, sancta decrevit Nicæna synodus, aliam fidem nulli licere proferre, aut conscribere, aut componere, aut sapere, aut aliter docere, nec aliquid in fide vel intelligere, vel proferre, quod horum patrum decretis contrarium sit. Qui vero audeat aliam fidem proferre, aut docere, aut aliud symbolum tradere illis qui ad viam veritatis ex quacumque hæresi desiderant converti, aut ex Iudaismo, aut ex gentilitate, si episcopus vel clericus sit, privetur episcopus episcopali dignitate, & clericus clero. Si vero monachus aut laicus, anathematizetur. Hæc nunc quidem actis primi concilii deperditis ignota nobis sunt; tunc vero cum adhuc extarent, sciebant & papa Liberius, & sanctus Athanasius. Hæc autem similia sunt omnino tertii concilii verbis. Quid igitur de secunda synodo & beato Gregorio Nazianzeno dicemus, qui cum huic concilio præsideret tamquam alios sapientia excellens, hoc symbolum, quo nunc tota ecclesia utitur, conscripsisse dicitur, in plurimis Nicænum mutans, si hæc inhibitio illam mentem quam nostri dicunt, habet pro sanctis patribus & doctoribus, heu seductores & deceptores facti sunt & secundi concilii patres, & beatus Gregorius Nazianzenus, cui per excellentiam Theologus cognomen fuit. Sed absit hanc blasphemiam etiam cogitare. Non igitur nec prima, nec tertia, nec aliqua alia synodus hoc intelligit, cum hanc inhibitionem decernit, sed manifeste contrariam fidem inhibet.

CAPUT IV.

Conclusio, quod urgente necessitate, & judicio ecclesiæ, & auctoritate summi pontificis accedente, licet & necessarium est addere verbum symbolo.

Per hæc itaque omnia, clementissime, luce clarius probatum est, non esse prohibitum veritatem addere fidei symbolo, imo vero declarare. Nullum enim veritatis dogma est, quod vel explicite non contineatur symbolo & simplici apostolorum traditioni. Declarare autem & replicare, ac symbolo addere, non semper videlicet, nec omnem volentem, sed magna necessitate cogente, & cum ecclesiæ judicium & auctoritas summi pontificis accesserit, non modo non esse prohibitum, sed etiam necessarium esse.

CAPUT V.

Continuatio narrationis eorum quæ in concilio facta fuerunt.

His igitur, aliisque similibus per Latinos dictis, clementissime vir, nos cum nihil ad hæc respondere haberemus, (quid namque poterat aliquis contra talem veritatem impudenter dicere?) tacebamus. Latini vero probato, quod licet addere symbolo veritatem, consequenter pollicebantur se probaturos, etiam

A dogma symbolo additum verum esse, videlicet, quod Spiritus sanctus ex Patre Filioque procedit. At nostri in primo convicti formidabant secundum certamen subire, illudque eis evenit, quod ego jam a principio prævidebam futurum, cum impediebam, ne ab hac quæstione inciperemus. Timebant igitur, & nullo modo volebant amplius permanere: sed quisque desiderabat discedere & reverti ad propria, nihilque aliud, nisi redeundum ad patriam, clamabant: & cum causam, curnam ita vellent, interrogarentur, reddere non valebant. Quid igitur dicemus Latinis interrogati, qua ratione in medio certamine, imo vero adhuc in principio: quæ enim hucusque de non licere addere dicta

B sunt, nihil ad rem sunt. Qua igitur ratione nondum facto initio redeundum esset, dicere non habebant. Verum absque ulla ratione vociferabantur, Redeamus, redeamus. Dicebant autem etiam inter se, quod ad eorum aures pervenisset, Latinos posse in medium afferre plurimas multorum sanctorum occidentalium auctoritates, quibus palam probatur Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere. Quid igitur ad has respondebimus? discedamus, redeamus, abeamus. Audisne patrum & doctorum sententiam? Quoniam, inquiunt, multas auctoritates sanctorum Latini afferre habent, ad quas nos respondere non habemus, discedamus ab eis. Vix tamen sentientes absurditatem senten-

C tiæ suæ, & a serenissimo imperatore persuasi cesserunt, & manere decreverunt. Interim res ipsæ de Ferraria in Florentiam accessum summi pontificis coegerunt, & inde illuc translationem concilii. Abierunt igitur Latini, recessimus etiam nos: & cum omnes jam appulissemus Florentiam, decreta fuit dies, in qua incipiendum atque continuandum erat concilium: & termino adveniente, rursus nos accusare Latinos incepimus. Quemadmodum enim in illa quæstione, an liceat addere quidquam, nos accusatorum, Latini vero respondentium tenuerunt locum, & ita responderunt, ut nil nos ad illa replicare potuerimus: ita etiam in ipso do-

D gmate nos quidem tamquam accusantes proposuimus, illi vero respondebant. In omnibus enim ad libitum nostrum, & prout volebamus, ita facere nobis licebat: & tamen non pudet aliquos dicere, vim nobis illatam fuisse, quod nunquam fuit, teste veritate, qui Deus est. Proposuimus igitur ab ipsis apostolis & sacris synodis incipientes, eorumque atque omnium orientalium doctorum auctoritatibus usi, quibus probatur Spiritum sanctum non quidem non procedere ex Filio: talem namque nullam auctoritatem habemus, prout tu etiam scis, præter illam Ioannis Damasceni, qui dicit, Spiritum Filii dicimus, ex Filio vero non dicimus.

E Aliæ vero auctoritates omnes hoc probant, dumtaxat quod Spiritus sanctus ex Patre procedit. Has igitur nos afferentes in medium, putabamus probasse, falsum esse, quod ex Filio etiam procedat Spiritus sanctus. Latini vero ad has quidem omnes auctoritates unam hanc responsionem communem dederunt, quod omnes videlicet veræ sunt, & ita etiam eis videri: sed etiam hoc idem credere, Spiritum sanctum scilicet ex Patre procedere: hoc tamen non ut contrarium, nec ut contradictorium appositioni auctoritatibus dicentibus eum etiam ex Filio procedere. Si enim altero illorum modorum illis

opponeretur, tunc uno posito, alterum perimeretur omnino: nunc vero nil prohibet utrumque verum esse; videlicet quod ex Patre procedat, & quod ex Filio. Quemadmodum si dicamus Spiritum sanctum mitti ex Patre, alius vero dicat eum ex Patre & Filio mitti: utrumque verum dicetur, alterum non repugnat alteri. Si igitur sancti patres dicerent, vel quod Spiritus sanctus ex solo Patre procedit, vel quod ex Filio non procedit, tunc falsa nostra esset fides. Cum autem neutrum horum nondum aliquis sanctus dixerit, istud quod dicunt, ex Patre eum procedere, non perimit quod nos dicimus, ex Filio etiam eum procedere. Et hæc quidem ad nostras responderunt auctoritates. Ad illam vero Ioannis Damasceni auctoritatem nihil responderunt, cum nec nos eam proposuerimus. In fine tamen hujus operis, illius quoque solutionem tua gratia his apponam; deinde Latini tamquam a principio incipientes, plura ac varia pluribus in sessionibus argumenta dixerunt a sancta scriptura & ecclesiæ doctoribus, minores ut plurimum propositiones habentes, quibus probarunt, Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere. Et tandem auctoritates patrum attulerunt, quibus clare & palam hujus dogmatis veritas apparet. Attulerunt vero non solum occidentalium patrum testimonia, quorum aliqua quæ mihi visa fuerunt magis ad nostrum propositum facere, tibi cum his ad præsens mitto, ut intelligas quid de hac re ipsi etiam occidentales doctores sapiunt. Ad quæ nos nihil respondere habebamus, nisi quod corrupta sint, & a Latinis corrupta fuerunt. Produxerunt nostrum Epiphanium, multis in locis ex Patre & Filio clare dicentem esse Spiritum sanctum: corruptum fuisse dicebamus. Allegarunt Cyrilli nonnulla, & aliorum: idem aiebamus. Adduxerunt occidentalium doctorum auctoritates: omnis nostra responsio eadem, & nulla alia erat. Cum igitur multis diebus inter nosipsos consideraremus, quidnam ad hæc respondendum esset, nullam aliam reperiebamus responsionem, præter prædictam: illam vero tamquam levem & a cunctis deridendam in medium afferre non videbatur. Primo, quia ex antecedentibus & sequentibus hæc opinio videbatur de mente esse sanctorum. Deinde plurimis libris & antiquissimis idem habentibus, non erat facile ea calumniari; præsertim cum nullum nos librum alium haberemus, non Latine, non Græce scriptum, qui aliter auctoritates prædictas scriptas haberet, quam Latini dicebant. Præterea nos alios doctores contrarium dicentes producere non habebamus; eosdem occidentales aliter alibi dicentes probare minime poteramus: naturalibus rationibus eos ostendere falsa dicere, minime erat possibile. Cum igitur nullam nobis responsionem, quæ digna esset, relictam videremus, tacuimus, per multosque dies non convenimus cum Latinis. Verum fuerunt qui subtilitate ingenii aliam invenerunt responsionem; non esse mirum scilicet, si in aliquo sancti tamquam homines errassent: & ideo occidentales etiam doctores in hoc articulo de processione Spiritus sancti errasse, mentitosque fuisse. Hoc autem quod totam fidem nostram evertat, clare patet. Si enim fides nostra a dictis doctrinæ sanctorum pendet, ii vero circa veritatem errant, tota nostra fides evertitur. Propter hæc omnia merito secuta est unio, & omnes absque quacumque

A violentia, sponte & voluntarie huic rei concesserunt. Qui vero concedere noluerunt (fuerunt autem duo, & non plures) cum omni libertate sine aliqua oppressione in suo arbitrio relicti, cum honore & caritate sumptibus ecclesiæ Romanæ, ad propria remearunt. Si vero juste & recte secuta fuerit unio, cum videris & perlegeris auctoritates sanctorum, quas tibi nunc mitto, ipse judicabis. Quis namque Christiano insignitus nomine non sequeretur eos, & dictis eorum, tamquam a Spiritu sancto editis, non crederet? Dico tam occidentalium, quam orientalium patrum, quos consona dicere, eamdemque veritatem exprimere verbis differentibus firmiter tenendum est, prout in dogmatico satis B probavi. Ipsæ igitur auctoritates solæ per seipsas satis tibi & aliis erunt, clementissime vir, ad omnem ambiguitatem tollendam, & omne dubium auferendum a quacumque anima non contentiosa. Etenim me etiam non syllogismi, nec demonstrationum necessitas, non argumentationum vis, sed ipsæ nudæ auctoritates doctorum ad credendam hanc veritatem induxerunt. Cum enim vidissem & audivissem eas, subito omni contentione & contradictione postposita, acquievi auctoritati dicentium. Iudicavi namque sanctos patres Spiritu sancto loquentes non potuisse a veritate discessisse. Quare non solum acquievi, verum etiam gratias egi salvatori nostro, qui mihi donavit & audivisse & intelle- C xisse, quæ nunquam ante audivi. Nullus enim nostrorum unquam credidit, tot auctoritatibus doctorum propositam quæstionem posse probari. Et tibi igitur, cui cor humile & anima veri appetens est, aliis quoque Christianis tibi similibus, hæ solæ auctoritates, ut paulo ante dixi, satis erunt. Cum vero etiam aliquas rationes & probationes a me petieris, tua gratia hæc quoque quoad potero breviter faciam, a sacra scriptura & doctorum auctoritatibus arguens, quod etsi in sermone quem de unione edidimus, factum sit, satis tamen hic etiam idem faciam, aliquasque rationes in medium afferam. Sed antequam ad eas descendam, necesse esse puto aliqua præsupponere, ut ea quæ sequentur, D clarius intelligantur.

CAPUT VI.

Præsupposita ad argumenta probantia, Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere. Et primo, quid sit paternæ personæ constitutivum.

Cum unicuique enti sit quædam forma communis, sit item alia propria qua constituimur, & est hoc aliquid: quemadmodum hujus hominis, utpota Petri, una cum forma communi, quæ est humanitas, secundum quam E dicitur homo, est etiam alia propria forma, per quam dicitur hic homo, Petrus videlicet, vel Paulus, quod & incommunicabile alteri est (propter varias opiniones de principiis individuationis, etiam hic varia ponuntur; & cum dicimus, aut corpus esse propriam alicujus formam, hoc non intelligimus simpliciter, sed solum secundum quamdam similitudinem.) Hæc autem est anima ejus, vel corpus, aut aliquid aliud, quod est ei principium individuationis. Quemadmodum est etiam de Deo & Patre, quænam sit propria ejus forma personam ejus constituens: est enim ei communis ad Filium & Spiritum

Spiritum divina ac essentialis forma, quæ una A & eadem numero in eis est, deitas videlicet, secundum quam unus est cum eis Deus: habet nihilo minus aliam etiam propriam formam aliis personis incommunicabilem, secundum quam hoc aliquid, & persona in sancta Trinitate est. Quodnam igitur sit, quærendum est. Et primo, an sit ipsum ingenitum esse: at non videtur. hoc enim est negatio: nihil autem existentium secundum negationem hoc aliquid est: sed est ejus proprietas, quæ sequitur jam constitutam ejus personam. Secundo, an sit hoc, quod dicitur causa, sive principium: nec tamen hoc verum est. Nam si hæc esset constitutiva ejus forma, causa sive principium potius quam Pater B diceretur. At ab omnibus doctoribus communiter Pater nominatur. Item cum causa, sive principium universale quiddam sit, hoc dictum est secundum illos philosophos, qui tenent universalitatem fieri per intellectum. Si tamen diceretur universalia nullo modo ab intellectu dependere, adhuc non esset dicendum, quod illud commune principium esset alicujus personæ formaliter constitutivum, cum communicabile nulli det formaliter esse incommunicabile, quod facit erga personam formale ipsius constitutivum & tam de Patre, quam de spirante prædicetur, intentio quædam est; non res: quod autem est tale, est non ens: non ens autem C non est constitutivum ejus qui super omne ens. Restat igitur aut paternitatem solam, aut spirationem solam, aut ambas constitutivas esse personæ paternæ: at ambas impossibile est esse iis rationibus. Si enim ambæ constituerent Patris personam, aut ita ambæ simul; & si quidem utraque per se constitueret, duas formas Pater haberet, & consequenter duæ personæ essent. Hoc quod diximus patet. Cum enim illæ sint rationes distinctæ, si quælibet earum esset personæ constitutiva, cum constitutivæ formaliter diversæ sint respectu diversorum constitutorum, sequitur id quod diximus, tamquam duas personales formas habens, quemadmo- D dum si quis homo duas haberet animas; quod absurdum est. Quod si non utraque per se, sed ambæ simul; neque qui diceret Patrem solum, significaret personam paternam, neque qui diceret spirantem; hujus tamen totum contrarium est in usu: omnes enim doctores & omnis scriptura cum dicunt Patrem, divinam ejus personam significant: nostri etiam cum dicunt spirantem, ipsum Patrem solum putant significare. Igitur nec ita ambæ simul sunt constitutivæ personæ, ut utraque nullo modo, sed ambæ simul constituant; nec ut utraque per se constituat. Sed necessario alterum quidem solum constituit personam, alterum vero sequitur jam constitutam personam. Restat igitur aut paternitatem E esse constitutivam & propriam Patris formam, spirationem vero sequi eum jam constitutum; aut e converso spirationem esse constitutivam personæ paternæ, paternitatem sequi personam jam constitutam. At si spirare quidem constituit, paternitas vero & ipsum generare sequitur, absurdum quid, & quod præter omnium doctorum traditionem est, sequitur: quod tale quidem est. Prima & immediata cujusque operatio ab ejus constitutiva forma prodit, omnes autem aliæ operationes per hanc primam videlicet operationem; ut puta ex anima, quæ est constitutiva Petri forma, prima & immediata operatio ejus prodit, quod est vivere: deinde per eam, scilicet tamquam per causam sine qua non, omnes aliæ operationes prodeunt, speculari videlicet, docere, texere, &c. Per vivere namque, quæ est prima & immediata ejus operatio, omnes aliæ efficiuntur. Si igitur & personæ paternæ ipsum spirare esset constitutiva forma, esset spiratio quidem prima ejus & immediata operatio: per hanc autem generaretur Filius, quo fieret ut non Spiritus per Filium procederet, ut theologi asserunt, sed Filius per Spiritum generaretur. Quæ cuncta veritati contraria, & patrum traditionibus, & communi eorum usui sunt. Et cum hæc absurda sint, restat paternitatem constituere personam paternam, & hanc ejus esse incommunicabilem formam; spirationem sequi jam constitutam ejus personam. Non quidem ut accidens quod realiter ab eo cui accidit, distinguitur ut accidens, cum nihil in Trinitate sit accidens. Verum secundum naturam & essentialiter; id est necessario & per se, tamquam quoddam sui naturam & essentiam in eo necessario consequens, & ipsum quidem generare primam & immediatam operationem personæ paternæ esse, ipsum vero spirare fieri per generare, non tamquam per principium, sed per aliquid necessarium, quod præexigitur. Et hæc quidem prædicta sint, tamquam ad quæ sequuntur necessaria.

Item hæc etiam tamquam communia præsupponantur. Eorum quæ in Deo dicuntur, quædam sunt communia omnibus personis, ut bonus, sapiens, & omnia absoluta: similiter omnes negationes quæ per excellentiam respectu ad creaturam de eo dicuntur, ut invisibile, incomprehensibile, & hujuscemodi; item quæcumque relationem ad creaturam significant, ut creator, judex, & similia. Hæc itaque communia sunt omnibus personis: quædam vero sunt propria, & horum quædam sunt propria duabus personis comparatione ad reliquam, quemadmodum Filio & Spiritui a principio esse, Patri & Filio mittere Spiritum: hic capitur mittere, ut importat relationem originis inter mittentem & missum, & per consequens distinctionem realem: aut quod Spiritus dicatur Patris & Filii. Quædam propria unius personæ, & horum rursus quædam ita propria personalia sunt, ut etiam constitutivæ sint, ut paternitas, filiatio, spiratio passiva. Quædam etsi uni soli insunt, non tamen constitutiva personarum sunt, sed quædam notiones; quemadmodum Patri notionale ingenitum esse: ingenitum capitur hic pro improducto. Hæc igitur trium personarum communia personalia sunt, nec illa, quæ duabus comparatione ad tertiam propria sunt; nec illa, quæ uni quidem propria sunt, sed ita propria, ut notionalia, & sequentia: illa vero sola sunt personarum constitutiva propria, paternitas scilicet, filiatio, & passiva spiratio: quæ vero duabus propria comparatione ad tertiam sunt, hæc notionalia sunt duarum personarum. His præsuppositis probabimus, Spiritum sanctum ex Patre per Filium, ipso juvante, & ex Patre Filioque procedere.

CAPUT

CAPUT VII.

Argumenta probantia, Spiritum sanctum ex Patre per Filium, & ex Patre Filioque procedere.

PER primam & immediatam uniuscujusque operationem omnes aliæ operationes ejus fiunt, prima vero & immediata Patris operatio est generare: per generare igitur spirandi actio fit, & ex Patre per Filium Spiritus sanctus procedit. Quod autem velit hoc, quod dicimus per Filium, & quod ipsum per causam, sive principium medians significet, ex hoc non intelligimus, quod Filius sit principium medians quantum ad spirare, ita quod Pater non immediate spiret Spiritum sanctum, sed spiret eum mediante Filio, tamquam causa secundaria, sicut Deus movet cælum intelligentia mediante. Tenemus enim cum Augustino, quod Spiritus immediate ab utroque procedit: sed intelligimus quod Filius, qui est Spiritus principium, est medians quantum ad esse inter Patrem & Spiritum sanctum, cum prius naturaliter intelligatur a Patre productus, quam Spiritus sanctus ab utroque, ut sufficienter in sermone de unione probavimus.

Item Spiritus sanctus aut ex solo Patre procedit, aut non ex solo Patre: inter contradictoria namque nihil est medium. At non potest dici quod ex solo Patre procedat: igitur non ex solo Patre. Quod si non ex solo Patre, igitur etiam ex Filio. Quod autem non ex solo Patre procedat, probatur. Primo quidem nusquam reperitur hoc dictum, neque apud scripturam canonicam, neque apud doctores. Quod vero non fuit ab aliquo istorum dictum, non est audendum dicere. Deinde cum spirare non prima, nec immediata sit essentialis actio Patris; fit per primam, ut dictum est. Accipitur hic (per) prout importat habitudinem causæ sine qua non: quia spirare necessario præsupponit generare, non prout importat habitudinem principii; quia generatio non est principium spirationis, cum spiratio Filio conveniat, cui non convenit activa generatio, quæ est ipsum generare & generatio: quare necesse est, ut Filius etiam hac operatione participet, & per eum Spiritus sanctus procedat. Cum enim omnia sint communia Patri & Filio præter constitutivas personarum proprietates, communis ei erit vis etiam spirandi, quæ naturalis quidem Patri, non tamen constitutiva personæ ejus est, ut dictum est. Quare Spiritus ex Patre & Filio, vel ex Patre per Filium procedit. In theologia namque, per, ab, ex, nihil differunt. Quod si quis dicat, communem ergo licet Spiritui etiam sancto hanc vim spirandi esse; vim spirandi, id est activam spirationem, sive divinam naturam conjunctam activæ spirationi tamquam essentialem & naturalem: omnia enim essentialia ipsi quoque communia sunt. Discat is, hoc impossibile esse, eo quod opponitur ejus proprietati: non enim potest idem sui ipsius esse principium. Unaquæque enim divinarum personarum manens in eodem quod est, & suam proprietatem personalem servans, communia etiam invicem habet omnia essentialia. Manens enim Filius in eo quod Filius est, ut beatus Basilius ait, habet omnia quæcumque & Pater. Igitur Spiritus etiam manens in eo quod Spiritus est, habet omnia quæcumque & Pater &

A Filius. Proprietati itaque ejus oppugnat sui ipsius principium esse; & ideo spirationem activam habere non potest. Sed dicet aliquis fortasse, quod si non sit ei communis spirandi vis, erit ei saltem communis generativa potentia, quemadmodum Filio spirativa. At non lateat eum hoc etiam impossibile esse: primo quod cum generandi potentia, id est actualis generatio constitutiva sit personæ paternæ, & incommunicabilis alteri, ut probatum est, impossibile est alteri personæ eam esse communem, quemadmodum est Filio spirativa. Deinde quia implicat contradictionem. Si enim idem generaret Filium, & procederet ex eo, esset ad idem & principium, & quod est a principio; quod est
B contradictio. At ideo, dicet quispiam, hoc inconveniens sequetur, quia præsupponitur Filium spirare Spiritum. Quod si non præsupponeretur, licet solum quod Spiritus cum Patre generet Filium, non relinquetur huic inconvenienti locus. Cur enim non potius Spiritus cum Patre generet Filium, quam Filius cum Patre spiret Spiritum? Si quis hæc dicit, primo quidem se sciat quærere, quæ nemo unquam nec cogitare quidem ausus est. Deinde potentia, id est actualis generatio quidem generativa præcedit spirandi potentiam tamquam prima & immediata patris operatio, ut probatum est; & ideo non potest esse communis Spiritui: spirandi vero potentia
C cum sequatur Filii generationem, & per ejus generationem, ut probatum est, fiat, non impossibile, imo necessarium est, ut sit ei communis cum Patre. Quod si quis rursus propter hæc dicat: Igitur minor est Spiritus sanctus & Patre & Filio, si quidem Pater generat Filium, & spirat Spiritum: Filius & ipse cum Patre spirat Spiritum, Spiritus vero nec Filium generat, nec seipsum, nec alium Spiritum spirat. Vana ratio ejus est, & contra seipsum, qui hæc dicit, concludit. Si enim nullius personæ principium esse, imperfectionis & minutionis signum in Trinitate putandum esset, pauciorum quoque personarum causam esse, imperfectionis esset. Filius
D igitur cum unius personæ dumtaxat, videlicet Spiritus principium sit, minor esset hac ratione Patre, qui ambarum personarum est principium. At hoc inconveniens est etiam solum cogitare. Igitur illud quoque similiter absurdum est. Principium enim prout est actui conjunctum, vel a principio esse, cum de personalibus proprietatibus sit, neque majus, neque minus alterum altero vel esse, vel dici facit.

Item si vis, id est actualis generatio generandi atque spirandi, id est actualis spiratio ita esset propria personæ paternæ, ut utraque per se constitueret ejus personam, uniuscujusque vero operationis principium est forma; duæ formæ (per
E formas intelligimus principia harum duarum operationum) essent principia. Sed unaquæque forma, id est unumquodque principium operationis constitutivæ cum illa operatione aliquam personam constituit, sicut essentia, quæ est principium generationis activæ cum ipsa generatione Patrem cōstituit, & sic Pater essent duæ personæ. Hoc autem inconveniens est. Vis igitur spirandi, id est activa spiratio non constituit personam Patris. Quod si non constituit, communis igitur est etiam vel aliis personis, vel alicui earum: non utrisque simul, neque Spiritui soli, cum ipse seipsum spirare non possit. Est igitur communis Filio. Spiritus igitur ex Patre Filioque procedit.

Item

Item communiter omnes doctores fatentur, A Spiritum sanctum prodire ex Filio: hoc autem naturaliter intelligendum est; nihil enim in Deo est præter naturam, neque per accidens. Si igitur naturaliter & secundum naturam Spiritus ex Filio prodit, in divinis vero dupliciter potest aliquid secundum naturam prodire, aut per generationem, aut per spirationem: per generationem vero non prodit ex eo; esset enim Spiritus filius Filii: prodit igitur per spirationem, & ex eo procedit.

Quod si quis dicat: Dicere eum prodire a Filio, gratiam & operationem ejus in nos significat: vanum hoc refugium est. Nam etsi gratia quadam nos participamus, & non substantia Spi- B ritus (substantia namque Dei imparticipabilis est) non tamen prodit ex Filio non subsistens gratia, sed ipsa divina Spiritus persona. Quod patet ex aliis clarioribus & apertioribus doctorum verbis, cum eum dicunt emanare, oriri, scaturire, elucescere a Filio. Quæ cuicumque non excæcato ipsam subsistentiam Spiritus, non participationem, nec temporalem dumtaxat emissionem significant. Talis igitur personalis Spiritus ex Filio progressus, aut naturalis, aut servilis est; & cum non sit servilis, necessario naturalis est. Naturalis vero ex Filio subsistentiæ Spiritus sancti progressus quidnam aliud sit præter ejus processionem, neque fingere facile est. C

Item Spiritum sanctum ex substantia Patris & Filii esse, & ex substantia eorum esse, communiter omnes orientales occidentalesque patres clamant. At in sancta Trinitate quod ex substantia alicujus est, ex persona quoque ejus sit necesse est. Igitur Spiritus cum ex substantia Filii esse dicatur ab omnibus doctoribus, ex ejus quoque persona est: quod autem id quod est in Trinitate ex alicujus substantia, sit etiam ex ejus hypostasi sive persona, hinc patet. Substantia vel essentia, & hypostasis, sive persona, in unaquaque divinarum personarum unum sunt realiter, & ita unum, ut ratione tantum distinguantur. Si enim realiter substantia & personæ distingue- D rentur, essent profecto sicuti tres personæ realiter, ita tres essentiæ vel substantiæ; vel poneretur in Trinitate quaternitas rerum, tres videlicet personæ realiter distinctæ, & tres ideo res, & essentia, quæ quarta res esset a personis realiter distincta. Horum autem utrumque contra fidem est. Quare distinctio quidem hypostasis & essentiæ, rationis est. Vnitas vero realis, contra quam in nobis hominibus est: etenim in nobis unitas quidem naturæ, sive humanitatis cum uniuscujusque persona, rationis est. Distinctio vero realis est. Alia namque res est humanitas ipsa, alia hujus personæ individuatio. Quare quemadmodum sumus multæ personæ, ita etiam multi homines. Quo fit, ut quod sit ex na- E tura alicujus hominum, non necessario etiam sit ex ejus persona: in sancta vero Trinitate e converso est, ut dictum est. Vnitas essentiæ & personæ est realis, distinctio vero rationis. Quare quod ex essentia alicujus personarum est, ex persona quoque ejus necesse est esse. Si igitur Spiritus ex natura & essentia Filii est, ut in plerisque locis tum alii doctores, tum vel maxime Cyrillus probat, ex persona quoque ejus est. At nostri aiunt, ideo hæc dicuntur a doctoribus, ut consubstantialitas eorum comprobetur, & ut ostendatur Spiritus ejusdem esse substantiæ cum Filio. Hoc autem quanto verius est, tanto magis pro Latinis facit. Tunc enim magis ejusdem substantiæ Spiritus cum Patre & Filio est, cum ex eorum substantia personisque eorum prodeat, hoc est, procedat. Dicatur enim clarius propter eos qui vim verborum ignorant. Nam si hoc solum consubstantialitatem significaret, ut nostri homines putant, diceretur etiam pater ex substantia Filii & Spiritus sancti, vel Filius ex substantia Spiritus. Sed hoc nec ausus est, nec audebit aliquis dicere.

Præterea cum essentia nec generet, nec spiret secundum theologos, item etiam secundum philosophos: & ipsi enim ubique dicunt operationes individuorum esse, non universalium & generum. Me enim non homo simpliciter, sed quidam homo genuit. Si igitur operationes individuorum, non universalium sunt, nec substantiæ simpliciter, quid aliud intelligendum est, cum essentiam Filii audimus, & ex ea Spiritum prodire, nisi divinam ejus personam?

Amplius nec hoc nos lateat, quod qui hæc dicebant sancti doctores, contra Arianos & Eunomianos se opponentes hæc dicebant. Qui Filium ex Patre, Spiritum ex Patre & Filio esse dicentes, ex substantia tamen eorum esse negabant; cum dicerent Filium etsi ex Patre, non tamen ex ejus essentia, sive natura, sed voluntate natum fuisse: Spiritum vero ipsum etiam ex Filio, non tamen essentialiter, sive naturaliter, sed voluntarie. Quare Filium minorem Patre & alterius substantiæ, Spiritum minorem Filio & alterius essentiæ asserebant, tresque in divinitate ponebant essentias. Patres igitur & sancti doctores opinionem eorum tamquam falsam refellentes, non ex Filio solum, sed etiam ex ejus substantia conabantur Spiritum sanctum esse probare. Similiter Filium non ex Patre solum, verum etiam ex ejus essentia. Considera ergo quomodo ad hoc, quod hæretici dicebant, ex voluntate, non essentia Filii Spiritum esse, se opponebant doctores, ex essentia Filii illum esse asseverantes: ad hoc autem, quod illi dicebant ex Filio esse, nullus contradixit, nec dixit non esse illum ex Filio, tamquam & ipsi hoc idem sentientes, & dicentes esse ex essentia Filii: idem & ipsi intelligentes, ac si dicerent ex essentia & persona ejus; & nos hoc idem dicentes. Item beatus quidem Basilius in primo contra Eunomium, Filium ait ordinem habere naturalem ad Patrem; & qualem illud habet ad ignem, quod ex eo est, & causatum ad causam. Idem etiam Spiritum similem ordinem ad Filium habere asseverat. Magnus vero Athanasius & apertius ait, qualem ordinem & naturam habet Filius ad Patrem, talem ordinem & naturam habet Spiritus ad Filium. Ex his talis fit syllogismus: Talem ordinem & naturam habet Spiritus ad Filium, qualem Filius ad Patrem: sed Filius ad Patrem naturalem ordinem habet, qualem causatum ad causam: igitur & Spiritus sanctus naturalem ordinem habet ad Filium, qualem causatum ad causam. Igitur Filius etiam causa, sive principium est personæ Spiritus sancti.

Item cum in naturalibus rebus omnis causa præcedat causatum tempore, causatum vero posterius sit sua causa; ideo quidam audientes causam & causatum in Trinitate, & præsertim Ariani & Eunomiani, ex humanis & naturalibus exemplis arguebant contra coæternitatem Trinitatis,

Trinitatis, Filium posteriorem Patre tamquam A causatum ab eo, & Spiritum Filio posteriorem tamquam causatum ab eo, probare volentes. Gregorius Nyssenus eis contradicens, & coæternitatem trium personarum probare proponens, in primo suorum contra Eunomium librorum proportionem quamdam Filii ad Patrem, & Spiritus ad Filium facit; Patrem quidem dicens causalitatis ratione solum præintelligi ante Filium, non autem tempore; & ideo non posse sequi, quod non sint coæterni: Filium autem & ipsum præintelligi ante Spiritum ratione causalitatis, & non aliter. Ita ut clare pateat per hunc sanctum doctorem, Filium causam esse Spiritus. Quemadmodum enim, in- B quit, conjungitur Patri Filius, ita & Spiritus conjungitur Filio: & rursus, quemadmodum Pater præintelligitur ante Filium, non aliqua temporali distantia, nec realiter, sed intentione, ratione causalitatis; ita & Filius præintelligitur ante Spiritum similiter intentione, ratione causalitatis.

Item etsi in rebus humanis sensibilibus non omne exemplar alicujus causa etiam ejus est (in artificiatis enim exempla eorum non sunt etiam effective causa eorum) attamen quod naturaliter est alicujus exemplar etiam in ipsis rebus humanis, causa est imaginis cujus exemplar est: multo igitur magis in divinis, ubi & omnia C alia, & ipsum exemplar naturaliter accipitur (nihil enim ibi præter naturam est) hæc propositio verificatur, videlicet, quod in divinis personis alicujus exemplar est, & causa ejus est, cujus est exemplar: at ille magnus Gregorius miraculorum auctor, & inde nominatus, Filium exemplar Spiritus dicit. Patet igitur quod etiam causam ejus eum putabat. Hoc idem a simili etiam probari potest. Magnus enim Basilius exemplar Filii Patrem ponit in quarto contra Eunomium, Gregorius vero prædictus in oratione quæ incipit, Hostes & alieni a catholica fide sunt, qui Filium ex non ente dicunt; Filium exemplar Spiritus docet: at Basilius Patrem tamquam causam D Filii, ejus exemplar ponit: igitur Gregorius etiam Filium tamquam causam Spiritus, ejus exemplar asseverat.

Item sanctus Basilius, & plurimi alii doctores Filium imaginem Patris, Spiritum imaginem Filii dicunt: Filium item operationem Patris, Spiritum operationem Filii: Filium verbum Patris, Spiritum verbum Filii: Filium flagrantiam Patris, Spiritum flagrantiam Filii: sed secundum illa omnia dicitur Filius esse Patris tamquam ex Patre: igitur & Spiritus sanctus secundum eadem dicitur esse Filii, tamquam ex Filio.

Item si Spiritus non esset ex Filio, non di- E stingueretur ab eo personaliter: quod cum falsum & absurdum sit, restat ut ex Filio sit. Quod autem non distingueretur ab eo personaliter, si non esset ex eo, hinc patet. Unaquæque causa, vel principium alicujus rei dupliciter dicitur principium ejus & causa. Uno modo ut quod, alio ut quo: puta forma quæ est in anima facientis, qua similem facit effectum id quod facit. Quare omne agens simile sibi agit secundum formam qua agit. Verbi gratia, hujus imaginis causa est & ipse pictor, tamquam quod, & forma in anima pictoris, tamquam quo, cui similem pictor facit imaginem. Simili modo etiam in divinis personis Pater quidem, hoc est ejus divina persona, est causa tamquam quod; divina vero ejus essentia tamquam quo: hæc enim est forma, cui similia sunt quæ ex eo prodeunt. Quare Filius quoque & Spiritus sanctus consubstantiales ei sunt, eo quod omne quidem producens simile producit formæ qua producit. Deus vero & Pater producit Filium & Spiritum divina essentia; & ideo consubstantialia sibi producit. Si igitur Pater solus produceret Spiritum secundum eos qui ita asserunt, tunc nulla distinctio esset Filii a Spiritu sancto, cum nulla sit differentia nec in producente (idem enim est Pater) nec in forma qua producit (est enim eadem divina essentia) nec in ipsis productis: sunt enim ejusdem formæ, unius videlicet & communis divinitatis; præsertim cum illic materia sit, ex qua distinctio fieret. Ex quibus sequeretur, nullam esse eorum distinctionem adinvicem. Restat igitur aut Spiritum esse Filii causam, aut Filium Spiritus, ad hoc ut sit distinctio. At primum non est: igitur secundum est verum.

Item mitti in divinis a causa esse significat: cujus testis est beatus Ioannes Chrysostomus ad Arianos quærentes, quomodo ejusdem esset essentiæ qui mittit & qui mittitur, in trigesimanona homilia super Ioannem hoc modo respondens: Rursus ad res humanas sermones tuos adaptas, nec consideras, quod hæc ideo dicta sunt, ut & causam sciamus, & non incidamus in Sabellii hæresim: sed Spiritus mittitur ex Filio; igitur ex eo est.

Item ista mittendi potentia cum sit & in Patre & in Filio, secundum quam ambo mittunt Spiritum sanctum, quam etiam nostri concedunt, aut eadem est in Patre & Filio, aut alia & alia; sed si alia & alia, erit & major & minor, & consequenter missiones diversæ: quare nec una potentia, nec una eorum operatio erit. Et cum quorum potentiæ diversæ, essentiæ quoque eorum diversæ sint, alterius & alterius essentiæ erunt Pater & Filius. Sed hæc omnia absurda, & contra catholicam fidem sunt: non igitur est alia & alia; igitur eadem: sed in Patre potentia mittendi Spiritum sanctum est eadem cum potentia spirandi illum: semper enim spirat Pater Spiritum sanctum, & spirans illum mittit. Igitur etiam Filius simul cum potentia spirandi, & spirans illum mittit: ergo & Filius sancti Spiritus est productivus. Illa vero, quam quidam aiunt secundam & temporalem missionem, tum nihil est, tum etiam per prædictam solvitur rationem. Quamquam etenim nusquam hæc duplicitas processionum reperiatur, tamen dato etiam, quod sit aliqua secunda missio quæ communis sit Patri & Filio, secundum Patrem eam & similem ei habebit: nihil enim eorum quæ communia sunt Patri & Filio, dissimile in altero eorum est. Sed Pater mittendi potentiam habet una cum potentia spirandi: igitur & Filius cum spirandi potentia habebit potentiam mittendi.

Item quod natura alicujus est, etiam ex eo est secundum quod dicitur esse illius: Spiritus vero sanctus est Filii, & patet quod natura: non enim præter naturam, nec ut servus. Est igitur Spiritus sanctus, ut Spiritus sanctus, videlicet ut divina persona in Trinitate, ex Filio.

Item Spiritus sanctus est nomen relativum. Dicitur enim spiritus Patris, spiritus Filii. si enim esset absolutum, non diceretur alicujus. Nullum enim

enim absolutum, secundum quod significatur a nomine, dicitur alterius, sed secundum aliquem alium respectum: quemadmodum homo, cum sit absolutum, non dicitur alicujus homo secundum quod homo, sed servus, vel filius: sed Spiritus, secundum significatum hujus nominis Spiritus, dicitur Spiritus Filii, quemadmodum & Patris. Est igitur relativum, & consequenter refertur ad spirantem. Est igitur Spiritus Patris & Filii tamquam a spirantibus & producentibus illum. Quod si quis dicat; Ideo dicitur Spiritus Filii, quia ex eo mittitur; falsa ratio est: e converso namque quia ejus est, mittitur ex eo: priora enim sunt causa posteriorum. Prius autem est quod Spiritus sit Spiritus Filii, posterius vero quod mittatur ab eo. Sive enim istam temporaneam missionem dicas, posterior est absque dubio quam quod sit ejus Spiritus; siquidem hoc æternum est. Sive æternam missionem intelligas, hoc etiam modo mente præintelligitur, quod Spiritus sit Spiritus Filii: quia esse quidem Spiritum Filii Spiritum, intelligitur ut habere; mittere vero ut dare: habere autem præintelligitur prius quam dare. Quare pro nobis hæc ratio facit. Quia enim natura est ejus Spiritus, natura illum mittit: processio vero naturalis in divinis cum aut per generationem, aut per spirationem fit, hæc autem non fit per generationem, relinquitur quod est per spirationem. Missio igitur ex Filio Spiritus, est ejus ab eo spiratio.

Item Spiritus sanctus accipit a Filio: *Ille enim*, ait, *ex meo accipiet*. Quod autem accipit, est ejus essentia: nec enim est aliud ipse, aliud ejus essentia; esset enim compositum. Cum igitur summe simplex sit, essentiam suam & esse accipit ex Filio. Hoc enim quod dicit, *Ex meo accipiet*, non quemadmodum aliqui putant, ex meo Patre intelligendum est. Primo, quia hæc locutio neque Græca, neque Latina est. Nam si cum dicitur, *ex meo*, subintelligendum esset, Patre; hoc, *meo*, esset pronomen generis masculini: nullus autem vel in Græca vel in Latina lingua edoctus aut masculini aut feminini generis pronomen profert, nisi cum additione, meus frater, vel meus amicus, aut mea civitas, vel domus, dicens. Meus etenim simpliciter absque additione non magis patrem quam hostem significat. Deinde ab ipsa intentione salvatoris hæc ratio vana probatur. *Omnia enim*, inquit, *quæcumque habet Pater, mea sunt. Ideo dixi, ex meo accipiet, & annuntiabit vobis.* Ita ut tale ex iis fiat argumentum: Spiritus accipit ex iis quæ Patris sunt: sed omnia Patris mea sunt: igitur Spiritus accipit ex meis, vel ex meo. Et cum ipse & sua unum & idem sint propter summam simplicitatem, accipiendo de suis, accipiet ex eo. Hujus autem sententiæ sanctus quoque Athanasius est; ait etenim: Non enim verbum a Spiritu accipit, sed Spiritus a Verbo. Quid igitur accipiat a Filio, considerandum est. Patet quod sapientiam & scientiam: *Ex meo enim*, inquit, *accipiet & annuntiabit vobis.* Annuntiare enim nihil aliud est, nisi docere & illuminare apostolos: hoc autem est sapientiæ opus: igitur sapientiam a Filio accipit Spiritus. Quid igitur? absque sapientia spiratus fuit a Patre, & ideo oportuit eum a Filio accipere sapientiam? aut aliud est ejus esse, aliud sapientia? At hæc absurda sunt. Idem enim est sapientia & esse ejus; & a quo accipit esse, ab eodem etiam accipit sapientiam: & cum spiratur, & accipit esse & subsistere, etiam accipit sapientiam. Cum igitur sapientiam a Filio quoque accipit, ipsum esse & subsistere simul ab eo accipit. Igitur Filius etiam est ei causa essendi, quemadmodum & Pater.

Item si Spiritus accipit a Filio; ergo Filius dat ei: sed ipsum dare in divinis personis significat idem quod producere. Chrysostomus etenim illud euangelicum exponens, *Omne judicium dedit Filio*, ait, & ut discas, quod dedit idem esse, atque generavit. Audi alias auctoritates, ex quibus hoc significatur. Quemadmodum enim Pater habet vitam in semetipso, ita dedit Filio vitam habere in semetipso. Quid igitur, primo genuit eum, & deinde dedit ei vitam? ergo absque vita genitus est. Sed hoc nec dæmones quidem dicerent: una enim cum impietate magna etiam ignorantia esset hoc dicere. Quemadmodum igitur dedit ei vitam, pro eo quod genuerit eum vitam, intelligendum est: ita & illud, Dedit ei judicium, pro eo quod judicem eum genuit, capiendum est. Similiter igitur cum Filius det Spiritui sapientiam, producit illum sapientiam, esse scilicet & subsistentiam ei dans, quam accipit cum spiratur ab eo. Igitur spirationis Spiritus etiam Filius causa, sive principium est.

Item Filius de se quidem ipso dicit: *Quæ audivi a Patre meo, annuntiavi vobis.* de Spiritu vero: *Non enim loquetur a semetipso, sed quæcumque audiet loquetur.* Quod igitur significat de Filio hoc, quod audit a Patre, idem & de Spiritu significat ipsum audire: sed de Filio ipsum audire significat esse a causa, & ipsum generari. Audire enim nihil aliud est, nisi sapientiam & scientiam accipere: Filius autem non primo natus, deinde postea accepit scientiam, vel sapientiam, sed natus est sapientia, in ipso generari accipiens scientiam & sapientiam, & cetera omnia, quæ idem sunt cum ejus essentia. Hanc igitur accipit a Patre cum audit ab eo, & audire ejus generari est. Igitur & audire Spiritus sancti non significat, nisi quod a causa est, & spirationem ejus. Quare a quo audit, ab eo etiam procedit: sed non solum a Patre audit, sed etiam ex Filio, quod ex ipsis verbis salvatoris apparet, ubi dicit: *Ex meo accipiet, & annuntiabit vobis.* Annuntiandi namque causa est ipsum audire: at ejusdem annuntiandi quoque hoc causa est, quod ex Filio accipit. Quare ex Filio accipere, vel audire, unius ejusdemque rei, videlicet annuntiandi, causa est. Igitur in divinis idem est audire & accipere; & cum accipiat ex Filio, igitur audit etiam ex eo. Ejusdem sententiæ sanctus etiam Basilius est in regula monastica, de Spiritu sancto dicens: Qui docet & suggerit omnia quæcumque audit a Filio. Cum igitur audit a Filio, etiam procedit ex eo; quod ejus audire idem est quod procedere, ut dictum est.

Item esse Patrem, aut generare, non continet in se rationem spirandi; esset etenim Spiritus Filius: sed Filius omnia simpliciter habet quæ & Pater, præterquam quod generet, vel quod sit Pater. Dicit enim sanctus Cyrillus in secundo ad Hermiam: Coæternum credimus Filium Patri, & omnia quæcumque æquali mensura habentem, præter ipsum generare: hoc namque soli Deo & Patri tribuitur. Idem in sermone de Trinitate, in Filio unigenito per omnia simili &

Margin notes: Ioan. 16. — Ibidem. — Ioan. 16.

& æquali Patri, præter paternitatem. Habet A igitur ſpirandi potentiam Filius, cum hoc præter rationem paternitatis ſit: omnia vero Patris præter paternitatem, vel præter vim generandi, ipſe quoque habet, ut Cyrillo placet.

Item Spiritus ſanctus dicitur donum ut Patris, ita & Filii: ergo eſt ex utroque. Antecedens omnibus doctoribus placet, conſequens probatur. Donum etenim eſt dantis: aliquid vero alicujus eſt aut ſecundum identitatem, aut ut poſſeſſio ejus vel ſervus, aut ſecundum originem: & cum nullus modorum priorum conveniat, cum dicimus Spiritum ſanctum donum eſſe Filii, reſtat ut ſecundum tertium modum, originis videlicet, dicatur Spiritus ſanctus Filii donum: ergo Filius B eſt ejus origo & cauſa.

Item Gregorius Nyſſenus in homilia ſuper, Pater noſter, quæ incipit: Quando Moyſes populum Iſraeliticum ad montem diſcendi cauſa adducebat: diſtinctionem divinæ Trinitatis tradens. Patrem quidem a Filio & Spiritu ſancto diſtinguit, eo quod ipſe quidem abſque cauſa eſt, ille vero a cauſa: Filium vero & Spiritum ſanctum, quibus commune eſt quod a cauſa ſint, diſtinguit abinvicem, eo quod ille quidem ex Patre eſt, hic vero ex Patre & Filio. Ita enim in antiquioribus codicibus ſcribitur. Quare manifeſte etiam ſecundum iſtum doctorem Spiritus eſt ex Filio. Quod ſi qui ſecundum moderniores libros Spiritum Filii dicant eſſe ſcriptum, non ex C Filio, nec hoc modo tamen aliquid plus habebunt. Idem enim concludetur etiam ex hoc. Patet namque quod cum Filio & Spiritui ſancto commune ſit principiata, ſive cauſata eſſe (diximus pluries quomodo capiunt ſancti doctores Græci cauſatum & principiatum in divinis, videlicet pro eo quod eſt a principio) quærit quomodo diſtinguerentur abinvicem, & aſſerit, quod quamquam commune habeant hoc, quod ambo ſint cauſata, ſive principiata, tamen Filius ex Patre dicitur, & ultra non procedit ejus proprietas: Spiritus vero & ex Patre dicitur, & una cum hoc etiam Filii eum eſſe teſtantur ſcripturæ. Quare Spiritus Chriſti quoque ſpiritus eſt, Filius vero nec eſt Spiritus, nec dicitur. Et hoc D putat hic ſanctus doctor ſatis eſſe ad diſtinguendum, quod Spiritus dicatur ſpiritus Filii, Filius vero non dicatur Filius Spiritus. Si igitur quod Spiritus dicatur ſpiritus Filii, diſtinguit illum a Filio; ſecundum autem noſtros nil aliud illum a Filio diſtinguit, niſi diverſus proceſſionis modus, ipſum videlicet ſpirari: idem ergo eſt Spiritum eſſe Filii ſpiritum, atque ex Filio procedere. Cujus ergo dicitur Spiritus, ex eo etiam procedit: dicitur autem etiam Filii Spiritus, tamquam & Patris: igitur etiam ex Filio quemadmodum ex Patre procedit. Et notandum, quod vana eſt quorumdam expoſitio dicentium, propter conſubſtantialitatem dici Spiritum Filii ſpiritum; cum hic ſanctus doctor E tamquam diſtinctivum hoc accipiat, quæ vero propter conſubſtantialitatem dicuntur, uniant, non diſtinguant. Si igitur non propter conſubſtantialitatem dicitur Spiritus Filii, omnes demonſtrationes Latinorum potiſſimæ, & abſque aliqua contradictione remanent, quibus ex eo quod Spiritus dicatur ſpiritus Filii, etiam ex Filio eum procedere probant. Per hanc enim falſam expoſitionem aliqui eas evertere conantur propter conſubſtantialitatem, putantes dici ſpiritum Filii. Hanc autem ſententiam Gregorius Nyſſenus ut falſam manifeſte reprobat, accipiens illud tamquam diſtinctivum. Sed cum ad oſtendendam quidem hujus concluſionis veritatem, Spiritumque ſanctum ex Patre & Filio procedere probandum, multa argumenta, multæ auctoritates, multæ rationes ſint, ſatis tamen ex prædictis tibi puto feciſſe.

CAPUT VIII.

Solutiones inconvenientium, quæ a Græcis opponuntur Latinis & ceteris recte ſentientibus.

CUM vero quædam inconvenientia nobis, qui veritatem confitemur, ab illis inferuntur, qui nec quid dicant ſciunt, nec de quibus aſſerunt; illa quidem, quæ contra argumenta probantia veritatem opponuntur, in ipſiſmet argumentis breviter ſolvimus, ut vidiſti. Eorum vero, quæ contra ipſammet concluſionem inferuntur, eligens potiora & quæ magis veriſimilia videntur, ſolutiones pro poſſe paucis & ſufficienter hic inſeram, ut tibi oratio iſta quam fieri poteſt completa ſit, & ad omnia ſufficiens. Quamquam hæc inconvenientia non contra nos inferuntur, nec nos tenemur reddere rationem: ſed contra ſanctos doctores, qui nobis hujus dogmatis, hujuſque concluſionis principes & auctores fuerunt: & non ſolum contra occidentales, qui apertiſſime hanc docent concluſionem, ſed non minus contra orientales. Ab ipſis igitur etiam ſolutiones quærendæ ſunt, non a nobis: quod & fecerunt, Spiritu ſancto prævidentes omnes inſurrecturas hæreſes. Attamen nos etiam ab illis illuminati, & ab aliis viris beatis, qui ampliſſima de hac re opera ſua nobis reliquerunt, ad ea noſmetipſos opponemus. Putant igitur Patrem & Filium aut in unam confundi perſonam, ſi quis ex utroque procedere Spiritum ſanctum dicat; aut duas cauſas, duoque principia neceſſe eſſe ponere: utrumque vero horum abſurdiſſimum eſt. Nos vero ad confuſionem quidem perſonarum hæc dicimus: quod ſi operationem ſpirandi conſtitutivam perſonæ paternæ poneremus, tunc ſequeretur hoc inconveniens, & Filius eſſet una eademque perſona cum Patre. Cum vero conſtitutiva quidem paternalis perſonæ proprietas, paternitas, & ipſum generare probatum fuerit, ſpirare vero proprietas quædam ſequens ejus perſonam jam conſtitutam; cur ille, cui communis eſt cum Patre non conſtitutiva proprietas, una eademque perſona cum ipſo eſſet? Quemadmodum enim commune habens Filius cum Patre, quod Spiritus dicatur Spiritus ejus, prout Patris; item quod ab eo mittatur prout a Patre; tamen non eſt eadem perſona cum Patre, eo quod non eſt conſtitutivum, nec quod Spiritus dicatur Spiritus Patris, nec quod a Patre mittatur. Ita etſi communem habeat cum Patre ſpirandi potentiam, non ideo in eamdem cum eo confunditur perſonam, cum ſpirare non ſit paternalis perſonæ conſtitutivum. Quare donec non probetur ſpirandi potentiam paternalis perſonæ conſtitutivam eſſe, nec confuſio perſonarum inde probari poterit. Sed ſpirandi potentiam conſtitutivam eſſe, probari non poteſt: cum quia ſequeretur quod Pater haberet duas perſonas & duas hypoſtaſes, ut in principio probatum eſt; hoc autem inconveniens eſt; tum quia hæc petitio principii eſſet.

Ponere

Ponere namque potentiam spirandi constitutivam esse personæ Patris, & ex Patre solo Spiritum procedere, unum & idem est. Quare qui hoc dicit, petit principium. Cum autem hoc non probetur, nec confusio personarum sequitur, quamquam sint qui credant. Dictum est autem in superioribus quænam eorum quæ de Deo dicuntur, communia sunt, quæ propria; & propriorum quænam duabus personis propria, quæ vero uni soli: eorum quæ uni soli, quænam ita propria sunt, ut & personalia, sive hypostatica sint: quæ vero ita propria ut notiones, non ut hypostatica: quale ipsum quoque spirare dictum est esse. Igitur ex iis quæ nunc dicta sunt, & ex iis quæ in superioribus præsupposita fuerunt, hujus inconvenientis solutio patet. Nec habet quisquam amplius accusare Latinos, quod confusionem introducant personarum. De duabus vero causis, sive duobus principiis, quæ in theologia Latinos introducere quidam autumant, hocque inconveniens magis eos sequi quam umbram corpora putant, quid dicemus? Nempe hoc in primis dicendum est, quod ipsa sola auctoritas sanctorum sufficiat fidelibus, necesse est; qui utrumque dixerunt, & quod Spiritus a Patre procedit & Filio, & quod tamquam ab uno principio. Non enim duo principia Spiritus sunt Pater & Filius, inquit Augustinus, sed unum ejus principium sunt; quemadmodum creaturæ non tria principia, sed unum sunt Pater & Filius & Spiritus sanctus, ipsa Trinitas Deus. Quam igitur aliquis hac apertiorem quærat solutionem, quam Spiritus sanctus per hujus sanctissimi patris os & doctoris locutus est? Non enim lateat nos, quod idem inconveniens, multorum videlicet principiorum, & multorum deorum in productione etiam creaturæ sequeretur, si quis non pie consideraret, quod a fide Christiana est alienum, & conveniens gentilibus. Hoc enim est de quo maxime nos gentiles accusamus, quod multos videlicet introducant deos, multosque creatores. Cum igitur nos etiam tres divinas personas creaturæ causam & principium credamus, nos etiam hoc inconveniens sequeretur, & multa videremur ponere principia, multasque divinitates, si quis non recte intelligat. Sed audi quomodo sancti doctores sapientissime hoc solvunt. Nam etsi Patrem & Filium & Spiritum sanctum creaturæ causam esse credamus; quoniam tamen ad Patrem omnia referuntur, & quia ab eo habent & Filius & Spiritus sanctus & ipsum esse & creandi potentiam. Si enim Pater non esset, Filius & Spiritus sanctus nec creandi potentiam haberent, nec omnino essent.

Item quoniam una & eadem numero potentia erat cum Patre Filius & Spiritus sanctus, ex una & eadem numero & communi divinitate, sive divina essentia prodeunte; ideo merito unus Deus & unus creator sunt. Hoc idem igitur de processione Spiritus ex Patre & Filio sufficiens sit illis, qui de hoc quærunt. Quoniam etenim una & eadem spirandi potentia ex una & eadem essentia prodeunte Pater & Filius Spiritum sanctum spirant: & quoniam a Patre hanc spirandi potentiam Filius habet, ideo unus spirator, una causa & unum principium processionis Spiritus ambo sunt. Hæc igitur, ut dictum est, sufficerent non contendentibus propter doctorū auctoritates: idem tamen ratione quoque probatur. Cum enim duo sint, ad quæ omne productum refertur, forma videlicet, secundum quam producitur, & suppositum aut persona ex qua: si Pater & Filius quemadmodū duo sunt secundū personas, ita & forma, secundum quam producunt, duo essent, tunc necessario duo essent principia Spiritus: cū vero etsi personis duos eos esse fateamur, forma tamen qua producunt, cum unum numero sint, & omnino indistincti (est enim ipsa divina essentia una & eadem numero communis ambobus, secundum quam ambo Spiritum producunt) non est necesse, imo impossibile est duo principia dicere. Est etenim una numero essentialis activa spiratio, quæ cum eis propria sit, non potest esse communis Spiritui sancto, eo quod, ut sæpius dictum est, opponitur ejus proprietati. Omnia enim essentialia communia Filio & Spiritui sancto cum Patre sunt; salvis tamen eorum proprietatibus. Omnia enim est Filius quæcumque & Pater, Basilius & ceteri doctores aiunt, manens in eo quod est Filius, videlicet in ejus proprietate. Quamquam etenim æqualis & similis sit Patri, generare tamen seipsum non potest, cum sit ejus proprietati oppugnans. Eodem modo Spiritus quoque etsi omnia communia habet cum Patre & Filio, servet tamen suam proprietatem necesse est; quia spirare seipsum non potest, cum hoc oppugnet ejus proprietati. Ex his igitur clarissime patet falso Latinos accusari, quod duo ponant in divinitate principia. Item aut perfecta est, aiunt, ex Patre processio, & superfluit illa quæ ex Filio est: aut si hæc necessaria est, imperfecte ex Patre procedit. Hoc vero inconveniens est, imperfectam operationem dicere Patris, & ad suam perfectionem Filio indigere. Ad quæ respondemus, illos qui hæc dicunt, ideo errare, quia omnino duos esse putant Patrem & Filium, & eorum operationes, humanis exemplis inhærentes: quia vident duorum hominum duas esse operationes numero, etsi ad unum effectum tendant, & distinctas abinvicem, putant idem contingere etiam in Deo: quod absurdissimum est. Namque Pater & Filius personis solummodo distincti, in ceteris unum & idem sunt: quo fit, ut etiam spirandi potentiam unam & eamdem numero habeant, & simul, non seorsum: nec hic prius, alter posterius; nec hic alia, alter alia spiratione spiret Spiritum, ut ii qui corporales in omnibus sunt, putant; sed simul & absque tempore una eademque numero spiratione perfecte ambo & supra omnem perfectionem eum spirent. Necesse enim est, eadem toties ad eos dici, quoties audientes non intelligunt. Aut quid isti dicent, si quis eos econtra interroget, si perfectam credunt mundi ex Patre creationem, an non? Si enim perfectam, quare Filium quoque & Spiritum creatores nominant? Si vero imperfectam, & ideo Filium & Spiritum Patri associant, considerent quid dicant. At perfecta quidem ex Patre mundi creatio, una vero eademque numero Filii & Spiritus operatio ad ejus creationem est, & non alia Patris, alia horum: tunc enim haberent locum hæc puerilia dubia. Ita igitur & in proposito perfecta quidem & super omnem perfectionem est Spiritus ex Patre processio: eadem vero & una numero ex Filio quoque ejusdem Spiritus spiratio est, non alia & alia, nec aliter & aliter, nec prior & posterior, sed simul & eadem, & similiter, cum una & eadem numero spirandi potentia Spiritum ambo spirent. Et nullus rursus blasphemiæ hanc rationem accuset, audiens nos ex creatura arguentes: & ideo putet

putet Latinos Spiritum sanctum inter creaturas A ponere. Fuerunt etenim & sunt, qui in hanc etiam proterviam & insaniam devenerunt, ut hoc quoque Latinis imputare auderent. Hæc enim aut stultorum, aut jocari volentium sunt; aut illorum qui ignorant sanctos patres & doctores sæpius a creatura & sensibilibus exemplis manuducentes nos ad credendum res intellectuales & & invisibiles atque divinas, ab eis quæ & exile vestigium divinæ similitudinis habent, illa probantes pro posse. Trinitatem etenim personarum orientales quidem intellectu, verbo & spiritu; item oculo, fonte & fluvio; rursus * soli, radio & luci: occidentales vero aliis similibus B ostendere conantur. Quamvis unumquodque eorum exemplorum, etsi ratione tria sint, una tamen hypostasis, sive substantia realiter est. Patres tamen non putarunt propterea propositam veritatem offendere, sed quantum intentioni eorum conveniebat, ex iis exemplis accipientes, reliquum tamquam alienum a veritate repellebant. Et nemo eos nec accusavit, nec accusabit, donec mentis compos est, quod talibus usi fuerint exemplis. Quomodo igitur Latinos recte quis accusabit, si ad ostendendum unam eamdemque numero esse spirativam in Patre & Filio potentiam, utantur exemplo ab omnibus concesso, una eademque numero a Trinitate entium creatione? aut quomodo propterea calumniari eos C aliquis audebit, quod Spiritum sanctum cum creaturis connumerent? præsertim cum nullus eorum qui nunc vivunt Latini, nec qui post divisionem & infaustum infelixque illud schisma fuerunt, hoc primo dixerit; sed illi prisci sancti, illi antiqui doctores, illa luminaria magna, quorum sonus in omnem terram exivit, & verba in fines orbis terræ, quique a nobis & nostris ut præcipui doctores & sancti merito celebrantur, hæc exempla & invenerint & dixerint. Augustinus etenim, qui profunditate scientiæ omnes antecellit, sanctitate & fervore caritatis in Deum nulli cedit: Augustinus est, inquam, qui hæc eisdem verbis dicit, Patrem & Filium scilicet unum principium esse Spiritus sancti, quemad- D modum Patrem & Filium & Spiritum sanctum unum principium creaturæ credendum est. Accusent ii qui facile cuncta audent, & B. Athanasium, qui in dialogo orthodoxi cum Ariano dissimilem Filium Patri, & Spiritum Filio & Patri ponente, ita dicit: Dei natura tum Filii & Spiritus sancti causa est, tum omnis creaturæ: & simili audacia aut Filium & Spiritum cum creatura ponant, aut creaturam cum Filio & Spiritu sancto ut Deum colant, cum eamdem eorum causam esse, Dei videlicet naturam, sanctus doctor docuerit. Sed hæc impudentium & ignorantium hominum sunt. Et cum inconvenientia, quæ quidam contra veram nostram conclusionem suis E rationibus inferre solent, hæc potissimum sint, & ad hæc si qua alia sunt, referantur: patet, quod illis, Deo favente, sufficienter solutis, cetera & simul corruunt, & quæ ad hæc dicta sunt, ad omnia etiam illa sufficiunt.

* f. Sole, radio & luce:

CAPUT IX.

Expositio auctoritatum doctorum quorumdam, quæ Latinis contrariæ esse videntur.

Ceterum restat considerare quæ a quibusdam auctoritatibus doctorum oppositis, ut arbitrantur, Latinis & hujus dogmatis veritati arguunt, putantes contradictionem ex eis concludere: quarum una quidem est illa, quam in theologicis suis beatus Ioannes Damascenus ait: Spiritum Filii dicimus, ex Filio vero non dicimus. Altera vero sanctissimi Dionysii Areopagitæ in libro de divinis nominibus dicentis: Solus fons divinitatis, qui supra omnem substantiam est, Pater est. Nam & si aliquæ reperiantur, ejusdem tamen sententiæ sunt, & ad hæc tamquam potissima, & quæ videntur expresse Latinis esse contraria, referuntur. De his ergo duabus dumtaxat considerandum est. Ad illud ergo, quod Ioannes Damascenus ait, audi quam simpliciter, quam juste, quamque sufficienter ad persuadendum pro Latinis, & eorum opinione confirmanda respondebimus. Nullum dicimus nomen ita sufficiens esse, ut unum solum possit præcise significare, quod in divinis exprimere volumus: quo fit, ut multis & diversis, altero unam, altero aliam rem, nec tunc complete, significemus. Cum enim hæc nomina & verba a nobis inventa sint, & qui natura regimur, & qui naturalibus rebus ea significandis imponimus, nec inventoris, nec eorum quibus imponuntur, naturam excedere possunt: ideoque divinas res complete significare minime possunt. Quare imperfectionem nominum non attribuendam esse rebus divinis, omnis qui recte sapit, affirmat. Sed cum aliis nominibus divinas res exprimere non possimus, utendum quidem his consuetis nominibus est. Vtendum tamen in quantum rebus significatis conveniunt, imperfectionem eorum, & si quid inconvenientiæ secum portant, refellendo, & per aliud nomen defectum alterius supplendo. In quæstione itaque proposita, videlicet in processione Spiritus ex Patre & Filio, duo hæc necessario exiguntur. Vnum, quod Pater & Filius æqualiter atque similiter Spiritum sanctum spirent, non unus perfecte, alter imperfecte: hoc enim contrarium est fidei veritati. Alterum, quuod Filius ut in aliis, ita etiam in spirando relationem & ordinem habeat ad Patrem. Vtrumque enim horum insunt Patri & Filio. Summa etenim est in eis & potentiæ æqualitas, imo idemtitas, & summus ordo. Quæcumque enim Filius habet, ipsum etiam spirare Spiritum habet a Patre. Si igitur unum nomen esset sufficiens & summam potentiæ eorum idemtitatem, & summum adinvicem ordinem simul significare, illo profecto, omnibus aliis postpositis, utendum esset. Nec vero non solum impossibile est, unum tale reperire nomen: & ideo necessario uno nomine alterum horum, altero vero alterum exprimendum est. Verum etiam hæc diversa nomina ad hoc quod utrumque per se unum tantum significatorum prædictorum significant, etiam imperfecte illud unum significant. Quare nos recte quidem & pie quid. rei significandæ conveniat, recipientes, reliquum, & quod imperfectionis est, repellimus. Tales sunt ex præpositiones, ex, videlicet, & per. Præpositio namque, ex, æqualitatem quidem, cum de aliquibus duobus vel pluribus accipitur, significat: ordinem vero unius ad alterum, minime. Si quid enim ex duobus fieri dicimus, puta si quod pondus ex duobus trahitur, similiter quidem & æqualiter ex utroque trahi, quo ad vim præpositionis, significamus. Ordo vero unius ad alterum non inde apparet. At præpositio, per, e converso ordinem

ordinem quidem ſignificat, æqualitatem vero minime. Si quid enim ex aliquo per aliquem eſſe aut fieri dicatur, manifeſte apparebit illum dequo dicitur, per, ordinem quemdam ad illum de quo præpoſitio, ex, prædicatur, habere, & hunc ab eo accepiſſe id quod per eum fit. Æqualitas vero horum adinvicem minime ſignificatur. Minoris namque potentiæ ſemper & auctoritas eſt ille, de quo præpoſitio, per, prædicatur. Vnde ſancti patres & doctores, cum orientales tum occidentales, cum ad potentiæ æqualitatem, imo idemtitatem Patris & Filii reſpiciunt, ex Patre & Filio dicunt Spiritum ſanctum procedere, & eſſe. Cum vero ordinem eorum adinvicem oſtendere volunt, ex Patre per Filium eum procedere, & ex Patre per Filium, ſive ex Deo per Filium, eum eſſe docent. Sunt tamen nonnulli ſanctorum, quorum aliqui majoris fecerunt ordinem, ut major pars orientalium: aliqui æqualitatem, ſive idemtitatem, ut plurimi occidentalium. Et quemadmodum occidentales pluris facientes æqualitatem ſæpius utuntur, ex: ita orientales, qui ordinem majoris æſtimant, cum quibus & beatus Ioannes Damaſcenus connumeratur, per, ut plurimum utuntur, raro admittentes præpoſitionem, ex: non ſibi invicem contradicentes, ſed diverſa ſignificata diverſis nominibus exprimentes. Quare de mundi creatione, etſi abſque ulla ambiguitate ex Filio etiam omnia producta ſint, prout ex Patre rariſſime tamen reperies apud doctores, præſertim orientales, quod mundus ſit productus ex Filio, ſed ſemper per Filium, ob illud Ioannis: *Omnia per ipſum facta ſunt.* Ita magis ordini adhæſerunt patres orientales, & ideo utuntur, per, quæ ſola ordinem ſignificat. Præterea lingua Græca per hanc præpoſitionem, ex, principalem ſignificat cauſam: qualem Filium eſſe, vel Spiritus, vel mundi, nullus omnino concedet. Quare fugiunt doctores de Filio ipſa, ex, uti, ne quis eum principalem cauſam putaret: & non ſolum ipſa, ex, verum etiam nomen cauſæ fugiunt de Filio dicere reſpectu ad creaturam: quamquam & Filius & Spiritus paſſim ab omnibus fidelibus cauſa mundi eſſe credantur, & una cum Patre cauſa: timentes ne quis propterea principalem cauſam eum eſſe putet, a quo ut falſo ſibi cavent. Vnam enim principalem & deitatis & creaturæ cauſam ſciunt, Patrem videlicet ſolum. Si igitur Latini cum ſanctis occidentalibus, & aliquibus orientalibus, ex Patre & Filio Spiritum ſanctum dicentes, non principalem cauſam Filium ponunt, ſed eorum potentiæ idemtitatem & æqualitatem per hoc profitentur: Damaſcenus vero principalem cauſam negans, quæ per, ex, ſignificari ſolet, habuit reſpectum ad ordinem, & ideo utitur, per, ex Patre per Filium procedere Spiritum aſſerens, per quem Filii ad Patrem ordo manifeſtatur, æqualitatem, ſive idemtitatem eorum potentiæ nec ipſe negans, quo modo magis invicem conſona dicantur. Ipſe enim eſt [a], qui de Patre inquit: Ipſe quidem eſt intellectus Verbi abyſſus, Verbi genitor, & per Verbum ſpirator declarativi Spiritus. Et rurſus: Spiritus vero ſanctus declarativa abſconſæ divinitatis potentia Patris, ex Patre per Filium eſt procedens. Quod autem per hanc præpoſitionem, per, tum per hunc, tum per alios doctores, Filius quoque cum Patre cauſa ſubſiſtentiæ Spiritus oſtenditur, ſatis in oratione de unione a nobis probatum eſt, præſertim cum addatur hoc verbum, procedere, quod etiam ſecundum noſtros nihil aliud quam ipſum eſſe perſonale Spiritus ſancti ſignificat. Et ad auctoritatem quidem Damaſceni hæc ſufficiant.

Ad illa vero ſancti Dionyſii, ſolum fontem divinitatis Patrem dicentis, ut clarius appareat, auctoritatem illam non habere illum intellectum quem noſtri putant, audiendum eſt primo illos doctores, qui etiam Filium dicunt fontem Spiritus ſancti, non dico gratiarum Spiritus non ſubſiſtentium (hac enim abutuntur ad omnia hujuſcemodi reſponſione) ſed ipſius perſonæ Spiritus ſancti. Primo itaque Athanaſius in ſua contra Arianos oratione illud pſalmi; *Quoniam apud te eſt fons vitæ*, exponens, ſciebat etenim, inquit, Patrem videlicet apud ſe habere Filium fontem Spiritus ſancti. Patet igitur, quod ipſam perſonam Spiritus hic dicit, non gratiam non ſubſiſtentem: habemus enim a ſancto Baſilio traditam regulam, quod cum audimus Spiritum cum additione ſanctum, nil aliud quam perſonam Spiritus intelligere debeamus. Cum igitur hic Filius fons Spiritus cum additione ſancti dictus ſit, patet, quod perſonæ ejus fons dictus eſt. Deinde quoque ipſe magnus Baſilius, qui hanc nobis tradidit regulam, fontem Spiritus ſancti Filium nominat, dicens, Fons vitæ Filius. ait enim David ad Patrem: *Quoniam apud te eſt fons vitæ.* Et rurſus alius propheta dicit de Iudæis: *Me dereliquerunt fontem aquæ viventis.* Aqua vero vivens dicitur Spiritus ſanctus. Et notandum, quod Spiritum ſanctum dicit, ſignificans ipſam ejus perſonam: perſona vero Spiritus ſancti Deus eſt. Filius igitur cum ſit fons Spiritus ſancti, fons eſt divinitatis manifeſtiſſime. Quare cum ſancti Dionyſii illa auctoritas, ſolum fontem divinitatis Patrem inquientis, prædictis ſanctorum auctoritatibus non contradicat, (nefas eſt enim etiam cogitare, quod ſancti doctores invicem contradicant) aliud quam vulgus putat, intelligit: nec ideo dicit hæc ille doctor, quaſi negans Filium eſſe fontem Spiritus ſancti, ſed ipſe quoque una cum prædictis doctoribus eum fontem eſſe Spiritus ſancti dicit, hoc eſt, ejus perſonæ. His igitur declaratis reſpondemus, quod non omnimodam divinarum perſonarum diſtinctionem abinvicem hic, ut noſtri falſo arbitrantur, ſanctus doctor tradere propoſuit; & patet, quia nullam Filii diſtinctionem & Spiritus ſancti tradidit. Non igitur omnium trium perſonarum abinvicem diſtinctionem, ſed Patris dumtaxat ad reliquas tradit. Patrem igitur in parte ad Filium comparans, & eorum abinvicem diſtinctionem tradens, ſolum fontem Patrem ait, ac ſi diceret, Patrem quidem fontem Filii eſſe, Filium vero fontem Patris minime eſſe. Et quod de Patre & Filio dumtaxat hic ſpeculetur, a ſequentibus manifeſtatur. Ea etenim, inquit, quæ ſunt generationis divinæ, quæ ſuper omnem ſubſtantiam eſt, non convertuntur adinvicem. Hoc enim nomen generationis divinæ Patrem & Filium dumtaxat reſpicit, cum ille generet, hic generetur. Hoc autem manifeſtius apparet, cum ſubjungit: Cum Pater non ſit Filius, nec Filius Pater. Patet igitur, quod generare, & ipſam paternitatem ſoli Patri tribuens,

Pſalm. 35.

Ierem. 2.

buens, solum fontem eum ait divinitatis; ac si A diceret: Solus Pater, solus generans est, nec ipse generatus, nec Filius generans cum ea quæ sunt generationis divinæ, non convertantur adinvicem. Et hæc quidem vera ejus auctoritatis expositio simul & solutio est. Quod si quis etiam diceret Patrem solum fontem generationis divinæ, quæ supra omnem substantiam est, tamquam solum Filii simul & Spiritus principium, non ab re diceret: solus enim ille amborum principium est, & solus fons, non ex fonte. Filius vero est quidem fons, doctoribus ita docentibus, sed fons ex fonte. Hujus autem sententiæ & beatus Augustinus in quarto de Trinitate est; ait etenim, & quod B dicit dominus, *Quem ego mittam vobis a Patre*, probat Spiritum sanctum & Patris esse & Filii. Etenim cum dixisset, *Quem mittet Pater*, addidit, *in nomine meo*: non tamen dixit, quem mittet Pater a me, quemadmodum dixit, *Quem ego mittam vobis a Patre*: ostendens videlicet, quod totius divinitatis, vel ut melius dicatur, deitatis, Pater est principium. Hoc beatissimo doctore quem digniorem quæremus mentis Dionysii expositorem? Quis hoc melius intellexit? In quo, ut in illo, Spiritus sanctus locutus est? Quod enim ille dixit solum fontem divinitatis, quæ super omnem substantiam est, hic totius deitatis C principium inquit: cum Pater scilicet a nullo principio sit, sed ipse sit Filii & Spiritus sancti principium; Filius vero principium habens Patrem, ipse etiam principium sit Spiritus sancti. Sed ne te offendat rursus nomen totius deitatis, nec opponas toti partem, tamquam si Filius partis esset principium: deitas enim non est partibilis. Hic vero defectus imbecillitatis nominum est, quem qui ad res significatas transfert, non recte, nec pie agit. Ad exponendam igitur auctoritatem prædictam, & oppositionem inde sumptam solvendam, etsi multi alii modi essent, tamen quæ dicta sunt, ita manifesta & clarissima sunt, ut sola suffi- D ciant. Probato enim quod Filius sit etiam fons deitatis, (siquidem fons Spiritus sancti est ex sanctorum patrum sententia, Spiritus vero sanctus Deus est; quibus beatum Dionysium contradicere nullus fidelium dicet) restat ut hoc quod dicit Dionysius, solum fontem deitatis Patrem esse, secundum prædictos modos, aut alterum illorum, & non aliter dixerit.

Ioan. 15.

CAPUT X.

Brevis epilogus omnium quæ dicta sunt in hoc opere.

Ego quidem tua gratia, clementissime vir, E quod petiisti pro posse complevi. Quæ enim acta in concilio fuerunt, ex parte narravi: utriusque quæstionis rationes breviter reddidi. Quæ inferuntur inconvenientia contra veritatem conclusionis, sive ex rationibus adversariorum, sive ex auctoritatibus doctorum, solui, & quidem, ut puto, sufficienter. Ex quibus, ni fallor, fidei nostræ veritas clarissime probata est. Tuum vero erit, & aliorum, quorum in manus hoc opus legendum pervenerit, attente absque passione & sæpius eadem legere & relegere, & bene quæ in eo dicta sunt comtemplari: fortassis etenim non inutilis, neque labori nostro inconveniens vos fructus sequetur, sed qualis maximi æstimandus est. Siquidem veri, nec inquirendi fructuosior labor est, nec inventi preciosior fructus. Sed ante omnia sanctorum patrum & doctorum occidentalium auctoritates, quas cum his simul ad te mitto, legentes attente, ex his colligetis problematis hujus clarissimam veritatem. Si qui vero non veritatis, sed contentionis amici, aut meis rationibus, aut dogmati Latinorum instantias inferant; eos deridentes, & per patrum auctoritates facillime arguentes: omnis etenim ratio his contradicens reprobanda est, tamquam veritati contraria, siquidem patres veritatem locuti sunt. Tu vero una cum occidentalium patrum testimoniis etiam aliquas orientalium auctoritates a nobis accipe, ut etiam istos eadem illis dicentes intelligas, & non solum sententia, verum etiam ipsis verbis eos plerumque esse concordes.

BESSARIONIS ARCHIEPISCOPI Nicæni oratio dogmatica de unione, Florentiæ habita ad Græcos.

Sacram ecclesiarum Dei pacem atque concordiam nemo est, viri præstantissimi, qui non maximi æstimet, & loco summæ felicitatis esse ducat: *Vide Græce & Latine reliqua, sessione 25. concilii Florentini, pagina hujus tomi XIII.* 391. C.

BESSARIONIS ARCHIEPISCOPI Nicæni declaratio aliquorum vocabulorum, quæ in oratione sua dogmatica de unione ad Græcos Florentiæ habita continentur, & quæ non in eodem sensu apud Latinos sunt in usu, sicut apud Græcos.

Notandum primo, quod sancti doctores orientales etiam in divinis utuntur nomine causæ & causati largo modo. *Vide reliqua in fine vigesimaquintæ sessionis concilii Florentini pagina hujusce tomi XIII.* 455. B.

IN [a] CONCILIUM [b] FLORENTINUM [c] OECUMENICUM [d] DECIMUMSEXTUM [e] approbatum, [f] centum quadraginta & unius episcoporum, [g] contra errores Græcorum, sub Eugenio papa IV. anno domini MCCCCXXXVIII. & MCCCCXXXIX. celebratum.

Notæ Severini Binii.

a *Concilium.*] Hæc sacrosancta synodus ab Eugenio quarto papa ejus nominis indicta, rogatu orientalis imperatoris celebrata fuit. Qua occasione autem illud acciderit, Laonicus Chalcocondylas rerum Turcicarum libro primo his verbis enarrat: *Romani & eorum pontifex maximus, nullam prorsus occasionem omittentes, legatos miserunt ad Græcos, ut convenientes in unum, conciliumque celebrantes, concordiam, quantum ad Christianam religionem attinet, inter sese conglutinarent. At Græci cum plurimis annis adversus Romanos contentiones movissent, noluerunt patrium religionis suæ cultum perturbari. Tandem Ioannes Palæologus Græcorum rex assumptis Byzantii episcopis & Græcorum doctis, ad colloquium venit cum pontifice Romano Eugenio quarto. Tandem Græci pariter & Romani in religionis negotio consenserunt.* Eadem scribit infra libro sexto his verbis: *Græcorum rex legatos ire jubet ad Romanum pontificem Eugenium nomine, petentes ut concilium celebraretur, quo inter utrosque religionis contentionem decenter componerent. Tentabat eo modo occidentalium animos, num plurimi facerent concordiam constabiliri cum Græcis in religionis controversia.*

Hæc dus a genie cta. Caus occas dictæ nodi

versa Legati in Germaniam venere. Et tempestate Germani Basileæ erant congregati, dissidentes sententiis contra Eugenium pontificem, quem reprobantes, crearunt pontificem nomine Felicem, virum inter ipsos in primis spectatæ probitatis. Hæc de occasione & causa congregandi concilii Chalcocondylas.

Ne vero Græcos ipsos non domestica conscientia, sed sociorum cohortatione ad hanc cum Romana ecclesia concordiam ineundam tractos putaremus, perpendendum est, quod Iosephus patriarcha Constantinopolitanus cum esset solus, ac horam mortis suæ, quæ etiam subitanea erat, præsentiret, id quod habetur hoc tomo sessione 15. hujus concilii Florentini, pag. 494. E. scriptum reliquit: *Quoniam ad finem vitæ meæ perveni*, &c.

Eugenius Græcorum petitioni merito magnoque cum gaudio acquiescens, dissoluto Basileensi concilio, quo privilegia Romanæ ecclesiæ divino jure concessa impugnabantur, synodum indixit, locumque conveniendi aptissimum, oris maritimis vicinum designavit, Ferrariam nimirum, quo loco omnes præfixo tempore convenirent. Quomodo adventantes Græcos pontifex Ferrariæ exceperit, prædicto libro sexto Chalcocondylas ita describit: *Ambo igitur pontifices* (Eugenius nimirum, & contra eum electus antipapa schismaticus Felix V.) *triremes instruunt, & Ioannem Byzantii regem accersebant. Uterque enim sub se concilium agitari, & religionis controversiam, quæ cum Græcis intercesserat, finiri volebat. Cum ab utroque venissent triremes, rex quidem benignis verbis & placide concilii Basileensis legationem dimittebat, dicens, se cum Romanis & Venetis, & cum reliqua Italia jam ante collocutum, qui omnes se Romam proficisci jubeant. Assumens itaque Byzantii sacerdotes, & Græcorum sapientissimos & doctissimos, navigabat in Italiam. Cum venisset ad Venetos, inde solvens ferebatur Ferrariam, ubi morari pontificem Eugenium acceperat.*

Quid vero in ipso concilio Florentino, post finem illius inter Eugenium papam, Græcorum imperatorem, aliosve Latinorum & Græcorum episcopos, actum fuerit, idem Laonicus Chalcocondylas prædicto libro sexto pergit recensere his verbis: *Huc cum pervenissent Græci, multa diu egere cum pontifice in religionis negotio, volentes id ad optimum deducere finem. Postremo eo ventum est, ut inter se consentirent & concordiam inter se conglutinarent. Itaque in hanc sententiam euntes, decreverunt in posterum nihil in religionis negotio innovare. Et ut ista rata manerent, scriptis & sanctorum obtestatione sanxerunt, se deinceps unanimes in religionis negotio fore. Hinc Romanus pontifex allegit in cardinalium ordinem (qui primus apud pontificem est) viros duos Græcorum nobilissimos, eosque sibi familiaritate junxit. Vocantur enim cardinales, quasi religionis duces & antistites. Hos enim honore sibi proximos triginta eligit pontifex, iisque sociis & consiliariis utitur. Suppeditat his reditus sufficientes, assignans eisdem regiones, unde opes sufficientes accipiant. Hi quidem minores, alius majores acquirit opes, secundum regiones quas singuli sortiuntur.*

In horum igitur album retulit pontifex viros duos Græcorum, Bessarionem Trapezuntium Nicææ episcopum, & Isidorum [n] *Samariæ (quæ & Russia) episcopum. Nam horum opera plurimum adjutus est in concordia cum Græcis ineunda. De Bessarione quæ accepi, diligenter annotabo. Bessarion tanto erat instructus a natura intellectu, ut præstantissimos Græcorum non dico æquaret, verum superaret. Iudicio in re qualibet plurimum pollebat. Græcarum Latinarumque literarum tanta peritia huic viro inerat, ut facile eruditionis palmam inter omnes caperet. Nicolaus qui Eugenio successit, virum hunc coluit plurimum. Quapropter Bononiæ urbi opulentæ eum præfecit, ut eam tutaretur.*

Ad eamdem hanc sacrosanctam synodum Armeni, inquit Nauclerus in chronico. *ex India miserunt oratores suos, postulantes & supplicantes instrui & erudiri in his quæ sunt fidei, a Romana ecclesia, & uniri cum ea in caritate Christi: qui examinati, in paucis reperti sunt dissentire a catholica fide, & in illis subjecerunt se correctioni apostolicæ sedis, quæ de consilio prælatorum decrevit, eos ritibus suis qui non sunt contra veritatem fidei, permittendos, ut & Græcis, licet dissimiles sint a moribus Latinæ ecclesiæ. Quibus vero a fide vera discrepabant, his prohiberi debere, ut quod sacramentum confirmationis non habebant in usu conferendi illi nationi, declarato iis, quod illud sicut cetera sacramenta debeant accipere, credere & conferre: & aliqua alia, quibus acquieverunt.* Hæc Nauclerus.

Quid vero inter ipsos & Romanam ecclesiam transactum fuerit, invenies supra in bulla Eugenii papæ.

a *Florentinum.* Hæc sacrosancta synodus cœpta est celebrari Ferrariæ. Inde post habitas sexdecim sessiones, ob pestem quotidie gravius ingravescentem, translata est Florentiam, ibique novem sessionibus celebratis, finita & absoluta fuit anno millesimo quadringentesimo trigesimonono, pridie Nonas Iulii, cum anno uno & tribus fere mensibus durasset.

A

Hadrianus Romanus in suo parvo theatro urbium, Ferrariam describens, ait: *Ferraria sita est ad Padum, estque una ex famatissimis civitatibus Italiæ, ornata pulcerrimis palatiis, nobilitate ditissima. Academia hic est, quam concurrentiæ causa cum Bononiensibus constituit Fridericus II. Paucis annis elapsis multos passa est terræmotus.* — Ferrariæ descriptio.

Idem de Florentina urbe agens, scribit ista: *Florentia nomen quibusdam habere creditur a flore, quod videlicet in medio Etruriæ instar floris campi sedeat. Sicuti etiam longo tempore pro insignibus utitur lilio. Vel dicitur Fluentia, cum sita sit ad fluvium Arnum. Aliqui existimant olim dictam Arminam. Sita est sub cæli plaga benigna, cum aere perfectissimo. Antiquitus colonia fuit Iani, aucta postea ruinis Fesularum, sicuti Roma ex ruinis Albæ longæ. Hanc civitatem e tyrannide Longobardorum eripuit Carolus Magnus: postea semper fuit libera usque ad tempora Caroli quinti, qui eam victam in gratiam Clementis septimi dedit ejus cognato Alexandro Medices, hactenusque civitas Medicæis ducibus* B *Etruriæ paruit. Civitas hodie est Etruriæ totius metropolis, amœnissimo loco sita: Ab oriente & septentrione collibus amœnissimis, & undique fructiferis arboribus vestitis cincta medii theatri instar. Occidentali latere mediam in planitiem incedit, videturque fere umbilicum Italiæ tenere. Nobilissimis ædificiis tum divino cultui, tum civium usui paratis nitet.* De eadem Chalcocondylas libro 6. ait: *Florentia Italiæ urbs opulentissima est, civesque ad agriculturam & mercaturam extrudit. Hi intelligentia reliquos excellere videntur: optimeque efficitur quidquid viri isti fuerint aggressi. Respublica hoc modo administratur. Est in ea consilium quingentorum virorum, qui de civitatis rebus consultant, de bello, de pace, de legatis sententiam ferentes. Habent viros duos * peregrinos, quos accersentes plurimum venerantur. Unum criminum capitalium judicem constituunt, alterum reliquas urbis controversias*, &c. — Florentiæ descriptio. — * eos prætores sive potestates vocant.

Quo loco sessiones Ferrariæ habitæ fuerint, apud acta concilii initio sessionis primæ dictum invenies.

C c *Oecumenicum.*) Nulli dubium esse potest œcumenicam & universalem esse synodum, cui Iulianus sedis apostolicæ legatus præsedit, cuique non tantum Iosephus Constantinopolitanus, verum etiam alii orientales tres patriarchæ per suos vicarios interfuerunt & subscripserunt. — Oecumenicum concilium fuisse probatur.

d *Decimum sextum.*) Quamquam Laurentius Surius in præfatiuncula quadam ad lectorem, quam infra subjungam, falsam illam octavæ synodi inscriptionem a Bartholomæo Abrahamo Cretensi actis synodalibus præfixam, metu nescio cujus temeritatis auferre & abolere noluerit; ego tamen aliorum virorum, quos supra in notis ad concilium œcumenicum octavum allegavi, hortatu animatus, non tantum ex titulo, verum etiam ex ipsis actis synodalibus pro voce, *octava*, decimam sextam substituendam esse putavi. — Quotum fuerit concilium œcumenicum.

Et quamquam Ferrariæ decem priores sessiones habitæ fuerint, tamen Florentinum potius quam Ferrariense D inscribendum esse judicavi, propterea in primis, quod sub hoc titulo communiter a scriptoribus citetur & nominetur. — Cur Florentinum inscribatur.

Ne quis præfationes quas Bartholomæus Abrahamus Cretensis & Laurentius Surius huic concilio præposuerunt, desiderare possit, volui eas hoc loco cusas lectori exhiberi. Abrahami Cretensis præfatio ista est.

Benedictio de [n] *Accolitis Ravennati archiepiscopo, Bartholomæus Abrahamus Cretensis, præsul Ariensis, salutem dicit.* — [n] Accoltis.

COGITANTI mihi, præsul humanissime, quonam pacto tibi sacrarum literarum studiosissimo, ac omni virtute prædito, pro tuis in me maximis meritis aliqua ex parte gratias referre possem, tu sane longe aliud molienti quasi obviam prodiisti, utque generalis octavi concilii E jampridem Florentię habiti acta e Græco in Latinem sermonem verterem, mandasti: quæ quidem nescio qua de causa Latinitate donata non extent, cum memoriæ proditum sit, duos scribas Gręcos, totidemque Latinos, qui eidem interfuere concilio, ea ipsa Græcis Latinisque literis diligentissime conscripsisse. Sed id alii viderint, mihi autem Græco homini, literisque Latinis non satis erudito, onus tantum subiisse, non mediocris negotii visum fuit, præsertim non inscio, multa scientiarum genera in ipsis actis disseminata esse, quæ nisi quis mediocriter saltem callueri, acta — VIII. Synodus rectius dicitur habita Constantinopoli, quæ restitutus est sedi suæ Ignatius.

facta ipsa nequaquam intelligere, nedum Latinis bene tradere possit. Quis enim summam in ipsis theologiam desiderabit? Vbi primo subtilissime disputatur, an purgatorium sit, & quidnam sit: &, an animæ sanctorum felicitatem suam absque corporibus suis assecutæ sint: deinde, an posteriores œcumenicæ synodi priorum actis quidquam addere, vel ab eis auferre possint: &, an Romanæ ecclesiæ absque generali synodo particulam illam, Ex Filioque, symbolo licuerit addere. Quod quidem & ipsi facere licuisse, nec non ad Romanum pontificem rite pertinere, ambigua in fide abstrusaque declarare, ac œcumenicam synodum injussu ejusdem Romani pontificis celebrari non posse: Romanam denique ecclesiam caput & principem ceterarum ecclesiarum existere, probatum ac susceptum ab ipsa synodo est. Vbi præterea perquam subtilissime disputatur, an sanctus Spiritus ex Patre, nulla facta de Filio mentione, ut Græci, vel ex Patre Filioque (ut ecclesia Romana asseverabat) procedat. Postremo, an Græcis liceat pane fermentato sacrificare. Præterea, quis vel naturalem philosophiam, vel metaphysicam in eisdem actis desiderabit, in quibus de Dei Filii generatione, de divinarum personarum distinctione, ac ipsarum relatione subsistentiaque acutissime pertractatur? Quis denique sine dialectices ac rhetorices arte luculentissimas illas rationes bene percipere posset, quas & Iulianus ille cardinalis amplissimus, ex nobilissima Cæsarinorum familia ortus, pro Romana ecclesia, & Bessarion tunc Nicænus archiepiscopus, quem deinde ob divinum ejus ingenium multiplicemque doctrinam Eugenius quartus pontifex maximus amplissimorum sanctæ Romanę ecclesiæ cardinalium collegio consensu omnium cooptavit, in eodem ipso concilio habuere? Tantam ergo provinciam aggredi meus animus mirum in modum extimescebat. Verum quid facerem, cum nisi tibi saltem obsequio satisfecissem, acerbam mihi vitam vivere viderer? Hinc factum est, antistes humanissime, ut jussa tua, quibus apud me nil est validius, animum meum impulerint, ut audacia quadam rem tantam meis viribus imparem sim aggressus: quæ tamen in re summo studio, vel potius Spiritus sancti (de quo agebatur) benignitate mihi videor effecisse, ut quamvis elegans stylus ab elegantissimo ingenio tuo desiderari possit, quæ tamen literis non minus barbare quam confuse relicta fuerant, ita ut vix intelligi possent, ea fideliter explicaverim, ac dilucide literis Latinis (quantum Græco homini licuit) mandaverim, ut quisque vel mediocriter bonis literis eruditus acta ipsa sine ulla difficultate intelligere possit.

Multa quoque supervacanea, & nihil ad hanc divinam rem facientia, volens prudensque præterii, ne lectoribus fastidio essent. Nam Græci scribæ ludos singulos & honores quibus Constantinopolitanum imperatorem primo magnificentissimi Veneti, deinde Ferrariæ prudentissimus ille marchio, postremo nobilissimi Florentini prosecuti fuerint, testatos literis reliquerunt, & actibus divini concilii ineptissime inseruerunt. His igitur, atque nonnullis privatis ipsorum Græcorum inter se disceptationibus & controversiis ad rem neutiquam pertinentibus (ut prædictum est, prætermissis, publicas tantum eorum cum Latinis disputationes & controversias fideliter ac vere de verbo (ut tute utriusque linguæ studiosissimus, æquus judex poteris esse) e Græco in Latinum sermonem converti. Nec non tertium magni Basilii in Eunomium de Spiritus sancti processione sermonem, olim a Gregorio Trapezuntio Cretensi conversum, quo synodus ipsa vehementer innixa fuit, & quamdam ipsius Bessarionis orationem, ab eodem dogmaticam nuncupatam, ac ejusdem nominis epistolam, quas ipsemet post multos annos in Latinum traduxerat, ut ipsa eadem acta clarissima redderentur, huic operi addidi. In quo quidem, doctissime pontifex, & tuum erga sacras literas studium summopere laudabitur, quod divinum hoc opus oblivioni jam traditum, te auctore in lucem prodierit; & summa mea in te observantia ceteris quoque mortalibus innotescet, quod te jubente oneris tantum subierim, ac te efflagitante ad metam usque pervenerim. Rogo igitur te, ut meas hujusmodi lucubrationes, qualescumque sint, tuis auspiciis inceptas atque confectas, ac tuo nomini consecratas, suscipere, amplecti, fovereque non dedigneris. Vale.

Præfatiuncula quam reverendus pater Laurentius Surius hisce synodalibus præfixerat, ista est quæ sequitur.

Lectori candido frater Laurentius Surius.

QVID *Græcis in mentem venerit, ut hanc synodum Florentinam octavam nuncuparent, docti viri admirantur. Poterat aboleri numerus ille, sed ne id temeritati tribueretur, relinquere illum maluimus, contenti admonuisse lectorem, non recte dici octavam, quam aliquot aliæ insignes synodi generales post alteram Nicææ habitam, quæ septima numeratur, antecesserint. Vale.*

e *Approbatum.*] Auctoritate nimirum Eugenii papæ aliorumque pontificum, ut videre est in bullis duabus Eugenii, quæ actis synodalibus insertæ leguntur. Appro- tũm fu-

f *Centum quadraginta & unius episcoporum.* Horum nomina infra subscripta reperiuntur. Huic concilio ipse pontifex Eugenius præsto fuit, cum vix unum orientalium conciliorum dari possit, cui pontifex in persona propria interfuerit. Patrum consessus idem hic qui in primis œcumenicis observatus est: in medio constitutus fuit codex euangeliorum, quem intuentes, Christum, juxta datam promissionem, sibi præsentem esse meminissent. Nume- episco- rum.

g *Contra errores Græcorum.*] Quod nimirum de processione Spiritus sancti, de purgatorio, de beatorum felicitate, de primatu Romanæ ecclesiæ, aliisve nonnullis fidei dogmatibus, ritibus ac ceremoniis hactenus docuerant. Quæ disputationes de purgatorio & de Spiritus sancti processione, de additione vocis, Filioque, ad symbolum facta, inter eos habitæ, quove fructu absolutæ fuerint, indicabit subsequens sessionum synodaliũ compendiosa descriptio, quam hoc loco subjunctã & expressam habes. Qui q- ve Gra- rum e- res.

Anno millesimo quadringentesimo trigesimo octavo, 4. Martii, Ioannes Palæologus, Iosephus patriarcha Ferrariam appulerunt: quos dum pontifex una cum cardinalibus debito honore excepisset, consilio Græcorum pontifex omnes episcopos & principes ad synodum invitavit. De ordine & consessu post modicam disceptatiunculam convenit inter eos, ut idem ordo qui in reliquis conciliis œcumenicis servatus est, hic etiam observaretur. Sedibus ergo eo ordine collocatis, & sacro codice euangeliorum in medio consessus posito, Ferrariæ in templo sancti Georgii 9. Aprilis convenerunt, ibique de celebranda synodo in primis patriarchæ Constantinopolitani, & postea Romani pontificis decretum recitari mandarunt. Quibus absolutis, omniumque consensu approbatis, urserunt occidentales ad lucrum temporis faciendum utile videri, si medio tempore quod citatis absentibus præfixum erat, privatim de Spiritus sancti processione communicarent. Quod cum Græci propter Basileensium absentiam facere recusarent, hoc tandem utrimque placuit, ut interea temporis de purgatorio privata collatio haberetur. Deputatis utrimque collatoribus & duobus notariis, qualibet hebdomade bis in templo sancti Francisci convenerunt. Prima collatio habita est 4. Iunii. In hac Latini testimonio sancti Pauli 1. ad Cor. cap. 3. asserebant, dari locum quendam, quo animæ fidelium cum reatu levioris peccati, vel etiam pœnæ, decedentes per ignem purgantur & salvantur. Cumque Græci de igne æterno locum apostoli exponerent sic: *Ipse damnatus per ignem salvabitur, sive in igne semper salvus erit, & non consumetur*: replicarunt Latini, id nulla ratione affirmari posse, quoniam Paulus utitur verbo (salvabitur) quod Session- primę- Am det- purgato- rium.

ut

ut ex scriptura demonstrarunt, nunquam aliter quam in bonam partem accipi consuevit. Cumque in sanctorum beatitudine convenissent omnes, ingruente peste accelerate sunt sessiones, convenitque ut sequente sessione ageretur, an vox ista, Filioque, licite & pie symbolo superaddita fuerit. Propter podagricum morbum pontificis, convenerunt in palatio ejusdem pontificis, sedibusque ordine quo supra locatis, utrimque sex designati sunt, qui quæstiones supra designatas impugnent & defendant. Cumque primæ sessionis, quæ habita fuit die Mercurii octavo mensis Octobris anni 1438. initium factum esset, e Græcis Bessarion primus orationem habuit, qua sacrosanctam Trinitatem totamque synodum laudavit.

[...] 2. [...]onis. Secunda sessione, quæ habita est Ferrariæ 11. Octobris, Andreas Colossensis archiepiscopus, & Latinorum disputator constitutus, habuit ejusdem plane argumenti orationem: qua absoluta, conventum est, ut Græci disputationem exordirentur, dialectice argumenta proponerent, de ea in primis quæstione, an symbolo quidquam addere liceat.

[...] 3. [...]onis. Tertia sessione celebrata 14. Octobris, Marcus Ephesius captata & impetrata patrum benevolentia, ostendit, Christum pacem ecclesiæ reliquisse velut hereditatem, eamque a Romana ecclesia esse contemptam. Orientales rogatu occidentalium ad pacem reconciliandam accessisse, pacem non nisi schismate sublato, componi posse, adeoque necessarium videri, ut decreta septem conciliorum œcumenicorum (cur octavæ synodi nulla mentio fiat, supra dixi) in hoc patrum consessu publice recitentur. Quibus cum Andreas Colossensis iterum respondisset, dixissetque Romanæ ecclesiæ nihil pace & concordia gratius extitisse, eamque nullum unquam subsidium ad hæreses profligandas Græcis denegasse, conciliis orientalibus omnibus Romanos pontifices per se vel per legatos suos interfuisse, pacem & concordiam non tantum per literas, sed etiam per legatos expetivisse: Marcus Ephesius ea quæ dixerat Andreas, vera quidem, sed impertinentia esse concessit; cum pontifices causam schismaticis, factam nimirum additionem ad symbolum auferre noluerint, quam si sustulissent, statim pax & concordia subsecuta fuisset. Quæ cum Andreas iterum redarguisset, dixissetque antiquam illam esse Constantinopolitanorum accusationem, dicentium errasse Romanam ecclesiam, quod vocem, Filioque, propria auctoritate addidisset ad symbolum, cui nihil præter ea quæ a patribus antiquis olim constituta sunt, adjici deberet: denique circa finem concludendo allegasset, nullam additionem ab ecclesia factam esse, eamque, si quæ facta foret, necessario fieri debuisse; finita est sessio tertia.

[...]onis 4. [...]ptio. Quarta sessio inchoata est 15. Octobris, qua cum utrimque diu agitatum fuisset, utra pars suam prius assertionem confirmaret; placuit omnium consensu, ut finita sessione quarta privatim conveniatur, & de re proposita disputetur. Post multas igitur disceptationes, Græcorum & Latinorum privatim institutas, unanimi consensu decretum est, ut nihil amplius agatur deinceps, nisi prius sanctorum patrum decreta & divinum symbolum recitata fuerint.

[...]onis 5. [...]ptio. Quinta sessione 16. Octobris celebrata, recitatum est symbolum Nicænum, subjuncta est lectio symboli Ephesini, quo prohibetur, ne quis aliam fidem a Nicæno concilio scribat aut profiteatur: idque ea intentione factum est ab illis, ut ostenderent illicitam esse & sacro Ephesino concilio contrariam additionem, qua Latini ad symbolum vocem, *Filioque*, addiderunt. In quem finem etiam quædam testimonia Cyrilli, & quarti Calchedonensis concilii symbolum recitari mandarunt, in cujus fine ista habentur: *Sancta generalis synodus definit atque determinat, ut aliam fidem conscribere aut componere aut docere liceat nemini. Qui vero quidpiam tale commiserint, aut aliud commentitium symbolum ex gentilibus vel Iudæis aut hæreticis ad nostram religionem venientibus tradere ausi fuerint, si clerici, priventur: laici vero anathemate notentur.*

Ad ejusdem assertionis confirmationem, ex quinto concilio partem sermonis Ioannis Constantinopolitani episcopi, & literas Vigilii papæ; ex sexto concilio decretum cum quadam epistola Agathonis, ex septima œcumenica synodo Nicæna definitionem fidei ibidem promulgatam adduxerunt. Cumque Latini quemdam vetustissimum codicem, in quo scriptum erat, *sanctum Spiritum ex Patre Filioque procedere*, magna cum admiratione in medium attulissent, lectaque ejusdem fidei definitione codicem authenticum esse ostendissent, Marcus Ephesius ex recitatis supradictorum conciliorum, pontificum & episcoporum de fide sententiis conclusit, nullam additionem ad symbolum appositam recipiendam esse; concessa interim Latinis ad hæc respondendi facultate.

[...]onis 6. [...]ptio. Sexta sessione cum octavi œcumenici concilii volumen Iulianus a Græcis, prout privatim promiserant, sibi commodato dari petivisset, eoque dumtaxat fine impetrasset, ut exinde aliorum conciliorum definitiones recitaret; nihil vero ex octava synodo, quam Græci schismatici reprobabant, adduceret, atque paulo post quam codice prædicto usus fuisset, eumdem redderet; Andreas Colossensis episcopus Marci Ephesii assertionem supra recensitam impugnaturus, quatuor assertiones ponit, quarum duas hac, reliquas sequente sessione demonstravit.

Prior ejusdem Andreæ assertio hæc est: *Accessio vocis, Filioque, quam Græci additionem appellant, expositio est nominanda*: eamque hoc syllogismo dialectico breviter confirmat more: *Nulla expositio vel dilucidatio alicujus artis aut scientiæ debet additio appellari; sed accessio vocis,* Filioque, *est expositio vocis*, ex Patre: *ergo accessio vocis:* Filioque, *non debet appellari additio*. Majorem probat hac ratione: *Omnis additio fit per extranea, quia expositiones ex intrinsecis rei principiis deducuntur & inferuntur: ergo nulla expositio est vel nominari potest additio.* Eamdem majorem confirmat absurdorum quorumdam illatione, quod si nulla inter expositionem & additionem differentia constituatur, necessum sit fateri omnia posteriora concilia illegitima esse: quia ipsius Gregorii theologi testimonio, ipsaque rei evidentia constet, plura contineri in symbolis & fidei definitionibus posteriorum conciliorum, quæ in Nicæno concilio nequaquam scripta inveniuntur. Imo ejusdem Marci Ephesii confessione probat, quod non omnis expositio sit additio censenda, cum ipse libere profiteatur, Nicænum & Constantinopolitanum unum esse symbolum, quia unum eumdemque symboli sensum servarunt, etiamsi verbis discrepent. Minorem primi syllogismi hoc argumento confirmat. Spiritus sanctus procedit ex Patre, ut conceditis: ergo etiam ex Filio; quia auctoritate scripturæ & sanctorum patrum testimonio, omnia bona essentialia Patris sunt bona Filii, juxta illud Ioan. 17. *Mea omnia tua, & tua mea sunt.* I. assertio Colossens.

Secunda assertio quam hac eadem sessione contra Græcos demonstravit idem Andreas Colossensis episcopus, ista est: *Additiones ejusmodi per quas exponitur fides, non sunt interdictæ.* Probat eam, quia hujusmodi additiones per Nicænum apostolico, per Ephesinum & Calchedonense Nicæno accessere. Cum itaque dictu absurdum videatur, sanctissimos illos patres omnes anathematis sententiam incurrisse, absurdissimum quoque fuerit, novissimi temporis ecclesiam iis limitibus circumscribere, ut ad fidem magis perspicue explicandam, & novas hæreses impugnandas, ne unum iota symbolo fidei adjicere liceat. Addit auctoritate sancti apostoli 2. ad Corinth. cap. 3. literam occidere, spiritum, vivificare: ideoque exemplo Gregorii Nazianzeni scriptoris Græci, non tam literæ quam sensui literali standum videri. Præterea non est illicitum, inquit, Græcis Græce, Latinis Latine unum idemque symbolum recitare: ergo neque illicitum est diversis verbis idem exponere, modo nihil fidei contrarium addatur. Assertio 2. Colossens. episcopi.

Tertio, sicut non est illicitum ex principio philosophico latentes in eo conclusiones alias atque alias deducere; ita non potest videri alienum a fide, si quis ex principio theologico contentam obscurius in eo conclusionem evidenter eliciat.

Quarto, quod licuit pastoribus ecclesiæ primitivæ, apostolis nimirum, idem non est inconcessum nostri & posteriorum seculorum ordinariis pastoribus, quia Christus promisit, se omni tempore usque ad mundi consummationem ecclesiæ affuturum: licuisse autem apostolo ex generalibus fidei principiis alia dogmata inferre & exponere, probat ejusdem testimonio ad Ephes. cap. 4. ubi cum dixisset: *Vnus dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus & pater omnium*: intulit alibi: *Ergo & una ecclesia.*

Quinto & ultimo ait: Si non liceret per expositionem aliquid ad dogmata fidei superaddere, nulla ratione hæreses impugnari & extirpari possent. Quare cum hac de causa Constantinopolitanum Nicæno, & posteriora concilia prioribus fidei formulis aliquid per expositionem adjecerint, concludit contra Græcos, nulla ratione interdictas esse hujusmodi additiones syllabarum aut vocum, per quas fides non destruitur, sed contra hæreses defenditur, & acrius propugnatur; nulloque modo probari posse Latinam ecclesiam hac de causa anathematis sententiam incurrisse.

Septima sessio celebrata est 25. Octobris. Hac reliqua duo capita, ista, congruam fuisse illam vocis, *Filioque*, additionem, eamque ab omnibus fidelibus recipiendam esse, libenter quidem initio statim prosecutus fuisset; sed impediverant Græci, qui privatim non satis apte effutiverant, nihil ista ad suæ assertionis refutationem pertinere. Quare postpositis duorum istorum capitum probationibus, hac sessione Græcorum rationes superiori sessione al- Sessio VII.

latas in primis refutavit, Nicæni concilii recitationem nihil obstare dixit, utpote quod in eo de processione Spiritus sancti ex Filio nihil explicite contineatur, implicite vero non tantum Arii, verum etiam Macedonii & Nestorii hæresim impugnet. Ad auctoritatem concilii Ephesini, sicut etiam epistolam Cyrilli, respondit, per ea nihil aliud prohiberi, quam ut diversa fides nova non componatur, scribatur aut proferatur. Cum itaque unius religionis sit, credere Spiritum sanctum procedere ex Filio, quem ex Patre procedere profitemur, per hoc nihil dogmatis novi ad fidem additur, sed tantum obscurior articulus fidei explicatur. Similiter respondit ad verba definitionis fidei in concilio Calchedonensi promulgatæ, videlicet interdictam esse immutationem sensus, non verborum quibus dogmata implicita magis exponuntur: eamque suam responsionem hoc simili illustravit: sacrosanctum evangelium perfectissimam doctrinam fidei nostræ continet, & tamen Græcis & Latinis patribus & doctoribus illud exponere licuit: imo cum Arius ex illo scripturæ, *Pater major me est*, concluderet Dei Filium creaturam esse; non tantum licitum, sed & necessarium erat, ut patres concilii declararent, qua ratione Pater major Filio, quave eidem æqualis esset. Eadem est necessitas, quoties nova exoritur hæresis.

Responderi rationibus & argumentis ab Ephesio allatis.

Ad id, quod dicebat Ephesius, symbolum perfectum esse, adeoque nihil illi addi debuisse: respondit illud fuisse perfectum quoad veritatem & fidem, non autem quoad notionẽ. Omnia dogmata fidei in symbolo explicite vel implicite continentur: ut vero ea quæ implicite continentur, omnibus fidelibus innotescant, opus est dilucida expositione & explanatione. Similiter responsum est ad verba quinti concilii & epistolam Vigilii. Responsuris ad sexti concilii definitionem, orta est quædam controversia de varietate lectionis. Nam sexti cõcilii acta, quę proferebantur a Latinis, habebant, *Deum de Deo*, &, *de cælis*: quæ apud acta concilii Constantiensis, Ephesini & Calchedonensis, non reperiuntur. Unde Latini Gręcos confutarunt, non esse alienum a ratione, ut post Ephesinum & Calchedonense concilium Constantinopolitano symbolo aliqua vox, quæ fidei non adversatur, addita fuerit. Postquam ergo Andreas & Iulius cardinalis ostendissent, definitionem sexti concilii multo minus quam literas Agathonis papæ huic expositioni Latinorum obstare, formulam fidei in Nicæno concilio secundo recitatam pro se allegarunt, utpote cum in ea apertis verbis contineatur, Spiritum sanctum a *Patre Filioque* procedere. Ad id vero, cur in Calchedonensi concilio patres prohibuerint verbum *Deiparam* ad symbolum apponi, respondet id factum esse ideo, quia non erat necessaria additio ejus vocis, quę pluribus aliis symboli verbis aperte cõtinebatur, vel saltem satis expresse intelligebatur. His peractis conclusit Andreas, nihil aliud a Græcis probatum esse, quam quod divino symbolo novam fidem addere non liceat.

Post hæc transit ad probationem quarti capitis supradicti, quod nimirum Romanæ ecclesiæ camdem particulam explicite ad symbolum addere licuerit, ideo quod Spiritum sanctum ex *Patre Filioque* procedere cum sancto Augustino, Gregorio, Hilario, Basilio, Gregorio Nazianzeno, Athanasio, omnes fere patres doceant, idemque plures historici scribant & aperte profiteantur.

Hac de causa cum imperator dubitaret, num in synodo historiis standum esset: Andreas respondit, ecclesiasticis historiis jure meritoque fidem haberi. Quo dicto pergit probare quod cœperat, nimirum licite & convenienter a Romana ecclesia particulam, Ex *Filioque*, declarationis causa symbolo additam fuisse, etiamsi eadem sine Græcis, quod illi omissum accusabant, hujus rei causa concilium congregasset. Nam sicut nullum concilium, Græcis auctoribus attestantibus, ratum est & approbatum, quod citra consensum sedis apostolicæ celebratum est, maxime si œcumenicum fuerit: ita econtra firmum & stabile ait esse synodale decretum, quod auctoritate apostolica congregatum est & approbatum; sive orientales & occidentales simul, sive etiam alterutri tantum episcopi, plures aut pauciores interfuissent. Pontificis enim auctoritas absentium supplet potestatem, ut constat testimonio Stephani doctoris Græci, ubi eos qui injussu pontificis, aut ejus vicarii, concilium celebrare volebant, vehementer increpat. Inde cum intulisset Andreas Romanam ecclesiam minime argui posse, quod Græcis inconsultis symbolum sic declararit; idque sancti Maximi auctoritate, asserentis Romanam ecclesiam immerito ab orientalibus accusari, comprobaret: Nicolaus Græcorum interpres asserebat, dictum illud apud sanctum Maximum suppositum esse: Andreas vero illo posito, non concesso, respondit optime demonstratum esse, quod nequaquam Græcis ignorantibus Romana ecclesia controversam particulam *Filioque* synodo apposuerit, utpote cujus non tantum in sexta œcumenica, verum etiam in septima Nicæna synodo expressa mentio inveniatur.

Romana ecclesia licite addidit ad symbolum vocem Filioque

Addit Tarasium Constantinopolitanum patriarcham actione 3. in concilio Nicæno secundo professum fuisse Spiritum sanctum ex Patre per Filium, id est, ex Filio procedere. Quod si a Tarasio recte factum asseratur, cur non idem Romanæ ecclesiæ licuerit? Repetit deinde quod supra dixerat; apud acta concilii Nicæni secundi expresse legi, quod Spiritus sanctus ex *Patre Filioque* procedat.

Post hæc certissimo ait argumento indicare & ostendere innocentiam Romanæ ecclesiæ illud, quod Photius ejusdem ecclesiæ acerrimus inimicus nullam de additione ad symbolum facta mentionem habens, Nicolao & Hadriano nihil aliud objecerit, quam quod prævaricatores essent anathemate condemnati, quodque tempore Iustiniani imperatoris Ioannes Constantinopolitanus episcopus eam epistolam Hormisdæ suscepisset, qua ille Spiritum sanctum a *Patre Filioque* procedentem confitetur. Octavam œcumenicam synodum, quod Ephesius aiebat, subsequente concilio œcumenico aliquo legitimo reprobatam, atque in eodem Ioannem Romanum pontificem abdicatum, hancque partem a symbolo relegatam fuisse negat, eo fretus argumento, quod cum summis pontificibus & Romanæ ecclesiæ illi decreto nequaquam obtemperantibus hucusque communicaverint. His dictis conclusit, quod hactenus probaverat, explanationem illam symboli a Romana ecclesia licite & necessario peractam esse. Iulianus ad confirmandum ea quæ Colossensis de potestate Romani pontificis circa fidei declarationem produxerat, literas Agathonis papæ legi mandavit, quibus expressis verbis indicatur, quod Romani pontificis sit ambigua fidei dogmata explicare, atque explicata tueri ac defendere.

Octava sessione quæ habita est Kalendis Novembris, Bessarion Nicænus orator facundissimus partes Græcorum defensurus, ea quæ præcedentibus sessionibus duabus copiose disseruerat, repetit, & postquam ad singula capita quatuor generatim negando & inficiando respondisset, redit ad primum; resumptoque toto syllogismo illo, quem supra enarravi, respondet majorem, concessa minore, negando: nimirum quod nulla expositio ab extraneis principiis desumi possit. Imo, inquit, hæc expositio de qua controvertitur, ab extraneis desumpta est. Cum illa enuntiatio: Omnia bona essentialia Patris sunt Filii, huic conclusioni. Ergo Spiritus sanctus ex Filio procedit, sit plane extrinseca; maxime ideo, quod vox *Filioque* non tantum extranea, verum etiam Patri re significata similis, voce autem dissimilis sit. Quisquis igitur ea ratione per appositionem vocis *Filioque* symbolum declarat, ille eidem symbolo contra prohibitionem Ephesini concilii additionem apponit. Ad reliquas probationes quatuor, quibus Colossensis confirmabat licitum & necessarium esse, ut symbolo declarationis quædam apponantur, respondit declarationes fidei semper concessas fuisse, atque etiamnum concedi, imo vero etiam patribus Nicæni & Constantinopolitani concilii licuisse, ut fidem declaratam symbolo adjicerent: sed cum eorum exemplo posteriores abuterentur, variæque fidei formulæ conscriberentur, sacrosancta synodus Ephesina definivit, licere quidem controversos fidei articulos explicare & interpretari: factam vero explicationem nequaquam symbolo superaddere licere. Hanc suam ille responsionem confirmabat duplici ratione, quarum prior est. Ephesina synodus additionem prohibuit diversam ab illa, quæ interdicta fuerat duabus anterioribus. Quare cum illæ mandaverint, ne quid contra fidem a se traditam & expositam adderetur, haud dubio tertia synodo Ephesina interdictum erat, ne simpliciter ulla vocum mutatio vel additio ad symbolum adjiceretur.

Sessioni descript... qua Be... rion ad... gument... Andreæ Colosse... respon...

Posterior ratio est. Ephesina synodus vocem, Deiparam, quantumvis pro fidei dogmate contra Nestorium explicando necessaria esset, plurimisque verbis symboli implicita contineretur, superaddere recusavit. Præterea ea quæ de duabus naturis in Christi persona inconfuse existentibus, duarumque voluntatum operationibus contra Nestorium, Eutycheten & Monothelitas, Ephesino, Calchedonensi & sexto œcumenico concilio fidei expositiones sunt, quæ in ipso symbolo implicite continentur: & tamen nihil horum ad publicam fidei professionem Nicænam superadditum fuit.

Ad auctoritatem Gregorii aliorumque patrum respondet, eos fidem declarasse, nequaquam vero suo additamento auxisse. Si qui tamen id ante prohibitionem Ephesinæ synodi fecerunt, nullum per hoc suæ assertioni præjudicium generari.

His dictis submittens sese in controversiæ decisionem ait, quod si Latini probaverint, post Ephesinum concilium aliquam dictionem vel syllabam symbolo superadditam fuisse, parati sint ipsi in Latinorum sententiam descendere. Ad Gregorium cognomento Theologum, syllabarum dictionumque rationem non esse habendam asserentem,

rentem, respondit, illum locutum esse de vocibus synonymis, quales sunt persona & hypostasis, vestis & indumentum, hic vero controverti de vocibus *Patre & Filio*, diversum plane significantibus.

Ad id quod allegabat Andreas, unum idemque symbolum licite Græco & Latino idiomate afferri & cantari, adeoque non illicite Latinos profiteri Spiritum sanctum *ex Patre Filioque* procedentem, utpote quæ voces duæ sunt unum, Spiritus sancti principium significantes: respondit verum esse antecedens, quia voces illæ sint signa ejusdem rei: consequens autem suo judicio falsum esse, quia Pater & Filius voces diversæ sunt, resq; plane diversas significant. Addit, etiamsi rem unam significarent, nequaquam propter prohibitionem synodo inserendas fuisse.

Ad id quod de principiis eorumve consequentiis e principio deductis allegatum est, respondit in primis gratum fore, si probetur, controversam conclusionem ex prædicto principio vere & recte inferri posse. Et quamquam id probatum foret, tamen eam doctrinam symbolo non magis esse adscribendam contendit, quam demonstrativa conclusio est addenda ejusdem demonstrativi syllogismi principiis. Addit, sicut nequaquam ex sacra scriptura deductas fidei consequentias ipsi scripturæ inserere licet; ita symbolo, quod est unum ex theologicis principiis, nequaquam addere licere eam expositionē, quæ ex ejusdem verbis est illata. Ecclesiam, quod supra dicebatur, unam & eamdem, parique potestate præditam semper fuisse fatetur, cum ea tamen limitatione, quod anteriorum conciliorum decreta observare & non evertere debeat: nam si aliter ageret, seipsam destrueret. Addit, quia de exponendis fidei articulis ab ecclesia nulla facta esset prohibitio non minus cuilibet fidelium, quam Agathoni, Cyrillo aut Sophronio sacræ scripturæ interpretationem esse concessam. Ad extremum contra responsiones Andreæ Colossensis ad argumenta Marci Ephesii sessione superiori factas replicavit: In primis Nicænæ synodi symbolum fuisse recitatum, quia unum idemque censetur cum Constantinopolitano, cui ne deinceps aliquid apponeretur in Ephesino concilio interdictum fuit. Secundo ait, vocum & syllabarum rationem non esse admodum curandam, si post factam prohibitionem ad symbolum non addantur.

IX. Sessio nona celebrata est Ferrariæ 4. Novembris, in qua Bessarion ad sex puncta ab Andrea superiore sessione allata respondit. Ad primum respōdens dicebat falsum esse illud Cyrilli, quod fidē evitare & fidem declarare diversa significent. Ad secundum dixit, etiamsi interdictū post decreta promulgatū fuisset, nihilo minus ipsum tenere, cum patres tertiæ synodi de singulis symboli partibus disseruerint.

Ad tertium & quartum ait, Agathonem pontificem dictiones eas tantum prohibuisse, quæ res a fide diversas significant, eumdemque virum sanctissimum ad fidem suam exponendam symbolo quædam addidisse, quædam detraxisse negat; sed potius quodvis additionis genus prohibens decreta in nullo immutari, augeri vel minui; omniaque in verbis & intelligentia eadem relinqui voluisse: exponere tamen symboli partes haud vetuisse, ne doctoribus materia laborandi deesset; sed communem tradi doctrinam vel traditæ syllabam aliquam mutari prohibuisse; ac propterea studiose verbo *Mutatur* usum esse.

Ad quintum respondit, vocem *Deipara*, ad symbolum declarandum necessariam fuisse, quia actis synodi inserta habetur. Cumque eadem, etiamsi ad declarandam fidem necessaria foret, auctoritate concilii symbolo addita non fuerit, argumentum suum verum esse & bene contra additionem illicite factam procedere concludit.

Ad sextum respondet, falsum esse quod Romana ecclesia sanctorum patrum vocibus mota, aut necessitate coacta, eam additionem jure suo fecerit: imo nulla necessitate cogente eam id facere potuisse urgebat, cum decreta synodi nullo casu necessitatis id fieri posse concedant, etiamsi sedis Romanæ prærogativæ nihil adimatur.

Quibus absolutis prædictus Bessarion quæsivit, quomodo sanctorum patrum interdictum intelligerent, an ad symbolum vel aliud referrent. Ad quod præsul Colossensis volens respondere, longam de processione Spiritus sancti orationem habuit. Quam ad propositum spectare

X. negantes, neque calamum neque aures eidem præbuere.

Sessio X. celebrata est Ferrariæ die sabbati 8. Novembris. In hac repetitis iis quæ supra gesta fuerant, Ioannes provincialis Latinorum disputator ostendit, additionem illam particularum, *ex Filioque*, nulla ratione prohibitam, sed potius licitam esse declarationem: tum quod euangelium legis veteris sit declaratio, etiamsi potestate a vetere contineatur; tum etiam quod ecclesia omni tempore controversias circa fidem exortas hactenus definiverit, & obscura exposuerit.

Vt ostendat hujusmodi additionem vetitam non esse, additionis tria genera distinguit: quorum primum est,

A cum additamentum rei additæ opponitur; ut si Deum Patrem quis dixerit esse genitum: alterum, quod a re cui opponitur tantum diversum est; ut si Deum Patrem quis dixerit geometram: tertium, cum utrumque est congruum: ut si Filius dicatur Patri consubstantialis. *tium licitū esse probat.*

Primum genus additionis hæreticum; secundum ineptum, tertium pium & religioni declarandæ utilissimum esse ait. Cum igitur illa particula, *Ex Patre*, in apostolorum symbolo potestate prius contenta, ad retundendos hæreticos a patribus Constantinopolitani primi concilii addita, adhuc quodammodo ambigua videretur, particulam, *Ex Filioque*, posterioris sæculi patres symbolo apposuerunt, ut totum illum articulum clarissime explicarent.

Quod vero aiebat Bessarion primitivæ ecclesiæ patres scripturæ declarandæ, symbolique augendi habuisse potestatem, quæ posterioris sæculi ecclesiæ propter abusum adempta fuit, Ioannes omnino negavit: quoniam interdicto conciliorum Ephesini & Calchedonensis illi dumtaxat

B contineantur & includantur, qui addendo vel mutando ecclesiam evertere student: addidit ecclesiæ legitime convocatæ nunquam addendi facultatem præreptam esse, ubi hæreseos periculum & necessitas ipsa eamdem requirunt.

Concludit igitur, Romanam ecclesiam particulam, *Ex Filioque*, non addidisse, ut symbolum Constantinopolitanum fidemque ipsam everteret; sed ut Nicænum & Constantinopolitanum idem esse idemque significare declararet.

Sessio XI. habita Ferrariæ undecimo Novembris. In ea Iulianus cardinalis pro parte Romanæ ecclesiæ in gratiam simplicium superiora clarius explicat & repetit, primosque interdicti auctores Anastasium & Photium Nestorianos hæreticos fuisse dicit, qui aliud symbolum fidei proferentes, & Iacobum quemdam ad hæresin disseminandam emittentes, plurimos deceperunt. Econtra vero Charisium, ut se orthodoxum probaret, in primis *Sessionis XI. descriptio.*

C symbolum suum, quod neque Nicænum neque Constantinopolitanum esse constabat, cum Spiritum Patri & Filio consubstantialem posuisset, in publica synodo recitasse ostendit; ac tum demum synodali decreto sanxisse, ne cui aliam fide proferre aut docere liceret; simulque confictum illud Nestorianorum symbolum, nulla prorsus Charisii mentione facta condemnasse.

Vnde, si mens concilii fuisset, quamcumque aliam a Nicæna fidei professionem interdicere, Charisii quoque symbolum & expositio hic damnata fuisset. Synodus enim contraria scriptis vel verbis proferre vetuit; expositionem nequaquam interdixit, cum & alias Deum æternum, infinitaque alia credere, anathema foret: quæ sub symbolo non continentur: omnesque fere Christiani anathemate notarentur, si synodus quodvis expositionis genus prohibuisset.

Dehinc literas Agathonis ad synodum missas non ab ipso solo, sed ab occidentali ecclesia, synodo 125. occidentalium præsulum convocata, scriptas fuisse censet.

D Bessarioni respondens ait, quod si nullo casu necessitatis liceret symbolum exponere, patres concilii Constantinopolitani primi, & sexti œcumenici graviter deliquissent, quod illi ad Nicænum concilium plurima addidissent, hi vero suas quas ediderant constitutiones tantum everti prohibuissent. Contra vero, ut probet additionem declarationis causa factam non esse illicitam, duplici usus est exemplo; altero Leonis papæ: altero autem Flaviani Constantinopolitani episcopi. *Non omnem additionem ad symbolum factam illicitam esse firmissimo argumento probatur.*

Qui cum in concilio Chalchedonensi accusati fuissent, quasi contra prohibitionem synodi Ephesinæ egissent, eo ipso quod nova fidei dogmata explicatius docerent, & contra hæresiarchas defenderent, auctoritate ejusdem concilii Calchedonensis juste meritoque absoluti fuerunt, utpote qui suo additamento non tam symbolum evertissent, quam distinctius contra hæreses proposuissent. Quare si talem declarationem symbolo alicui novo addentes Leo & Flavianus auctoritate Calchedo-

E nensis concilii non sunt condemnati, evidentissimo argumento concluditur quod Ephesina synodus non omnem additionem quæ fit exponendo & declarando; sed eam dumtaxat quæ fidei dogmata evertit, sua constitutione prohibuerit.

Sessione XII. Veneris 15. Novembris celebrata, Marcus Ephesius tres ob causas Nestorianos in synodo damnatos & a Charisio accusatos asserit. Quarum prima est, quod suum symbolum adinstar Nicæni docuerint: secunda, quod in eo dogmata falsa multa extiterint: tertia, quod Nestoriani Charisium gravissimo odio persequentes, quia ab illorum hæresi defecisset, illi necessitatem imposuerint ut fidem suam exponeret, seque Nicæno concilio assentiri declararet. Quod factum Charisii non modo non fuit illicitum, sed etiam plurimorum patrum exemplo comprobatum. *Sessionis XII. descriptio.*

Ad hæc Iulianus respondens, secundam causam concedit, primam & tertiam inficiatur; acceptatque quod de Sophronii & Agathonis papæ expositionibus fidei tempore sexti concilii licite factis ingerit. Quæsitus deinde Marcus, utrum Agatho, Sophronius & Charisius, qui pro fide explananda scripserunt, interdicto subjacerent? Respondit, quod in ipsum interdictum nihil commiserint. Unde Iulianus inferens dicebat: Si Charisius hac in re nihil contra interdictum fecit, nequaquam Romano pontifici universalis ecclesiæ curam gerenti illicitum erit aliquid superaddere, quod ad fidem explanandam pertinet, addiditque si Nestorianum symbolum catholicum fuisset, instar illius quod Charisius & Agatho conscripserant, suscipiendum fuisse.

Quærentique iterum Marco an Nestoriani suum symbolum ita tradere potuerint, ut baptizandi illud profiteri deberent, Iulianus respondit, nemini hominum licere sic proprium symbolum proferre, ut omnis ecclesia ad id celebrandum teneatur, conceditque Nestorianos potuisse verum symbolum exponere, eo uti, idemque proferre ac sapere; quatenus verum fuisset: at communiter eodem in conciliis uti nequaquam licuisse. Cumque Marcus Ephesius illud suo instituto favere dixisset, nimirum ideo damnatos esse Nestorianos, quod suum symbolum velut Nicænum obtrusissent, ideoque omnis deinceps augendi, immutandi, vel etiam explanandi licentia adempta esset, idque auctoritate Cyrilli probare conatus fuisset, Iulianus illi contradicens aiebat Cyrillum pro sua sententia stare, si quidem per aliam fidem intelligat dumtaxat fidem contrariam, expositiones fidei admittat, contrarias additiones expresse prohibeat. In cujus rei confirmationem jussu cardinalis Iuliani recitata est expositio fidei a Cyrillo conscripta, quæ de Nestorianis illud aperte profitetur, eos non alia de causa, quam quod fidem Nicæno symbolo contrariam docuissent, condemnatos esse.

His peractis, iisque quæ de additione vel explanatione facienda vel omittenda superioribus sessionibus dicta fuerunt breviter repetitis, institit Iulianus, ut his deinceps omissis ad principalem quæstionem de Spiritus sancti processione transeatur, an nimirum Spiritus sanctus a Patre tantum, vel a Patre simul & Filio procedat. Nam illa controversia composita facile futurum promittebat, ut de potestate addendi conveniretur.

Sessio XIII. Sessio XIII. habita est 27. Novembris, in qua cum oratores ducis Burgundiæ, in synodalem consessum intromissi, pontificem dumtaxat debito more salutassent, offensus hac de causa imperator Ferraria discessisset, si non proxima sessione iidem oratores imperatorem debito honore & cultu prosecuti fuissent.

Sessio XIV. Sessione XIV. quarto die mensis Decembris celebrata, oratores ad synodum intromissi imperatorem salutarunt. Ephesius allegans Charisii exemplum impertinenter adductum esse, petiit ut omissis prolixioribus sermonibus simpliciter res proponatur, & ad quæstionem per affirmationem aut negationem simpliciter respondeatur. Iulianus tam prolixa oratione contradixit, ut fere dies potius quam oratio dicentem deficeret.

Sessione XV. de processione Spiritus sancti ex Filio cœptũ est agi. Sessione XV. quæ habita est 8. Decembris, orationem de nulla additione ad symbolum facienda prolixiorem ab Ephesio recitatam, magna omnium admiratione Iulianus resumpsit, & in 28. partes distributam refutavit. Cumque Ephesius Iuliani, Iulianus vicissim Ephesii orationem ad tædium usque resumpsisset & refellisset, ne synodus sine fructu dissolveretur, egit Iulianus, ut ostenderent Græci impium esse dogma Latinorum de processione Spiritus sancti: quod si facerent, futurum aiebat, ut non tantum e symbolo vox *Filioque*, verum etiam undequaque eximeretur. Cumque Ephesius prius vocem *Filioque* a symbolo relegandam institisset, imperator interlocutus obtinuit, ut controversia de additione vocis *Filioque* omissa, de processione Spiritus sãcti agatur, idque teneatur, quod duodecim præsidibus utrimque hanc ad rem deputatis, hac de causa privato colloquio acturis visum fuerit.

Sessione XVI. Synodus ob pestẽ transfertur Florentiam. Sessione XVI. decretum de sacrosancta synodo ob pestem ingravescentem Ferraria Florentiã transferenda, recitatum est & approbatum sub illa conditione, ut pontifex orientalibus de alimentis & vitæ necessariis interim provideat. Quod cum ille futurum in se recepisset, pontificem una cum cardinalibus & Latinis præsulibus præeuntem imperator cum patriarcha aliisve orientalibus subsecutus est, magnoque honore ab iisdem exceptus fuit.

Sess. XVII. Sessio XVII. habita est Florentiæ anno domini 1439. vigesimo sexto Februarii, qua post diuturnum dialogismũ Iuliani cardinalis & imperatoris conclusum est, ut Græci inter se privatim conferant de modo ineundæ concordiæ & unionis, eumque proxima sessione in medium afferant: cumque imperator vellet privatos deligi disputatores, qui de processione Spiritus sãcti cum Latinis disputarent, idque pontifici displiceret, indicta est sessio XVIII.

Sessio XVIII. quæ secundo Martii habita est Florentiæ anno 1439. In hac Ioannes Latinorum orator prælocutus dixit, principio sacram scripturam in eo sensu accipiendã esse, quo sancti patres eam semper acceperunt. Quod cum dixisset, ipsumque nomen *processionis* æquivocum esset, pluraque in scriptura significaret, petivit qua acceptione Græci illam vocem in divinis accipiendam esse sentirent. Respondit Ephesius illam vocari in divinis processionem soli Spiritui sancto appropriatam, qua Spiritus sanctus accipit esse ex Patre. Quo responso habito, Ioannes sic contra Ephesiũ est ratiocinatus: Ex quo Spiritus sanctus accipit esse, ab eodem secundum tuam responsionem procedit: ex Filio Spiritus sanctus accipit esse: ergo ex Filio Spiritus sanctus procedit. Minorem ab Ephesio negatam probavit in primis auctoritate sancti Epiphanii, qui in sermone Ancorato profitetur, Spiritum sanctum ex utroque esse, & consequenter ab utroque procedere. Paulo post idem confirmat testimonio Basilii. Addit eumdem ex utroque tamquam ex uno principio procedere. Cumque Ephesius hæc non tam solveret, quam contra argumentando declinaret, objiceretque illud Basilii: *Ex ipso* (nimirum Patre) *autem Spiritus, & non aliunde*: respondit Ioannes, Basilium ista contra Eunomium profitentẽ Spiritum sanctum creaturam esse, protulisse, sensumque verborum hunc esse: Non aliunde, id est, non est alterius substantiæ vel naturæ. His dictis ursit responsionem ad auctoritatem Epiphanii & Basilii: quærentique Ephesio, an divina substantia & persona idem sint; & an Patris persona, vel potius ejus substantia generet: respondit ad primam quæstionem, personam & substantiam non re, sed ratione distingui. Ad secundam dixit, personam esse principium quod generat, quia actiones juxta philosophorum sententiam suppositorum esse dicuntur: naturam vero sive substantiam esse principium quo Pater generat Filium. Cumque his dictis iterum ursisset responsionem ad auctoritatem Epiphanii, & Ephesius respondisset, verbum *est* apud Epiphanium non inveniri: ille contra evidenter demonstravit, necessario subintelligi debere. Idque Ephesius paulo post confessus, exegit meliorem testimonii illius quod ex Basilio produxerat, interpretationem. Urgebat enim particulam hanc *non aliunde* exponendam esse de persona Filii. Nam si de natura & substantia explicari deberet, etiam præcedens dictio *ex Patre*, non de persona, sed de natura Patris explicanda esset. Quo posito, addit non recte inferri ex Epiphanio; Spiritus sanctus procedit ab utroque, id est utriusque natura, aut etiam ex utriusque persona: sed potius ideo dicitur ex utroque procedere, quia utrique est consubstantialis. His dictis & a Ioanne repetitis, finita est sessio 18.

Ses. X... Proce... quid. Ioann... proba... ritum... ctum... lio p... dere. Contr... vertin... loco B...

Sessio XIX. celebrata est Florentiæ quinta Martii, anno 1439. in qua Ioannes expositionem Basilii ab Ephesio allatam inconvenientem esse probavit eo argumento, quod idem Basilius adversus Eunomium scribens dicat; Spiritum sanctum ex Filio esse habere; adeoque secundum ea quæ supra dicta sunt, ex Filio procedere; & consequenter (quod credi non potest) duo contraria scripsisse, si particula, *non aliunde*, de persona Filii accipienda foret. Cumque hac de causa Basilium recitari mandasset, Ephesius tria dixit. Primo Basilium contra hæreticos demonstrare sanctum Spiritum Patri Filioque consubstantialem esse. Secundo non fuisse illi necessarium, an Pater vel Filius sit causa Spiritus sancti. Tertio eumdem ostendisse, Spiritum sanctum ex Patris, & non ex alia substantia esse. Ad hæc respondens Ioannes primam partem concedit, reliqua probari petit. Cumque ille ex concessis a parte adversa suam sententiam probare frustra conaretur, quæsivit tandem, an bona sit ista illatio: Spiritus sanctus est ex substantia Patris & Filii; ergo ex utriusque persona procedit. Respondit Ioannes quod supra dixerat, actiones esse suppositorum. Cum ergo Pater non aliter quam generando communicet substantiam suam Filio, spirando autem communicet eamdem substantiam Spiritui sancto, Patrem & Filium unum esse principium spirationis: quia inter Patrem & Filium, quatenus spirant Spiritum sanctum, nulla est relativa oppositio. Ad exemplum Iacobi Iosephum generantis, respondit illud longe diversum esse, quia natura per generationem humanam communicata, non est eadem numero in generante & genito: in divinis vero eadem numero natura communicatur a Patre per generationem Filio, a Patre & Filio per spirationem Spiritui sancto. Cumque hinc Ephesius quæsivisset, an & qua ratione Pater & Filius causa Spiritus sancti dici possent, & Ioannes alia testimonia patrũ pro sua sentẽtia confirmanda afferre voluisset, petivit qua ratione dixerit, Spiritum sanctum a communi natura Patris & Filii

Filii procedere, cum fateatur in humanis falsum esse, filium a natura abstracte sumpta produci. Ista occasione Ioannes respondens dixit, nomen substantiæ dupliciter accipi: uno modo pro natura, altero modo pro hypostasi, subsistentia & personalitate. Hac distinctione præmissa subtilissime & doctissime ostendit, qua ratione Spiritus sanctus ex substantia Patris & Filii dicatur procedere.

XX. Sessio XX. habita est 7. Martii. Iussu Ephesii locus Basilii, ubi agit de ordine inter Patrem, Filium & Spiritum sanctum, lectus est: quem ipse ab aliquo Latinorum sententiam tuente corruptum aiebat, idque collatione librorum ostendere paratus erat. Ioannes contra corruptelam negavit, idque ex collatione anteriorum & subsequentium verborum, aliorumque codicum demonstrari optabat: Græcisque peculiare esse probabat, quod ad hæreses suas confirmandas codices corrupissent. Contra Marcus Ephesius dicebat id a Latinis corruptum esse, quod Ioannes paulo post negavit; cum tempore illo, quo scriptus erat iste codex, nulla inter Græcos & Latinos controversia fuerit. Verius igitur esse inquit, quod cum Græci schismatici errorem suum defendere non possent, nisi Basilium multis in locis corrupissent, hujus corruptelæ auctores extitissent.

Secundo dicebat Marcus Zosimum pontificem ad Carthaginense concilium scripsisse, & per quoddam Nicænæ synodi decretum demonstrasse, Romanum pontificem œcumenicum appellandum esse: factaque inquisitione, nihil tale apud acta concilii Nicæni inventum esse. Ioannes optime respondit Ephesio, acta Nicæni concilii in oriente ab hæreticis corrupta, depravata & mutilata extitisse, prout ex literis Athanasii ad Iulium, Liberium, aliosve pontifices scriptis constare ait; adeoque mirum non esse, quod orientales canones quosdam Nicæni concilii a pontificibus allegatos ignoraverint.

Post hæc transierunt ad explicationem hujus apud Basilium loci: *Filio Spiritus adaptatur*: quem a Marco de ordine tantum male expositum esse, Ioannes doctissime demonstravit. Circa finem ostendit, quod negaverat Ephesius, Basilium credidisse, Spiritum sanctum ordine ac dignitate tertium esse.

XXI. Sessione XXI. Ephesius prolixiore oratione quam inter ipsos convenerat, primo Ioannem sessione præcedenti de Basilii doctrina differentem reprehendit, quod ad testimonium quoddam pro explicatione Basilii allatum, verbum, est, addidisset. Deinde testimonium illud Athanasii, *talem ordinem & naturam Spiritus habet ad Filium, qualem Filius ad Patrem*, male, ut Ioannes ostendit, explicavit. Tertio de temporali personarum processione sive missione agens, concessit Spiritum sanctum etiam a Filio temporaliter missum. Inde cum Ioannes conclusisset, Spiritum sanctum etiam æternaliter a Filio procedere, tria deinceps demonstravit. Primum, auctoritate Basilii Spiritum sanctum a Filio esse accipere. Secundo magno vitio verti ipsi Basilio, si supra allatum testimonium legatur & exponatur, sicut habebat codex Græcorum. Tertio eumdem Basilium de Spiritu sancto non aliter sensisse, quam in codice Latinorum scriptum erat.

XXII. Sessione XXII. Florentiæ celebrata, sabbati 14. Martii, Ephesius explicationem auctoritatis ex sancto Basilio petitæ refutat. Ioannes enim provincialis verba Basilii hæc, *Non enim a Spiritu accepimus aliqua, quemadmodum a Filio Spiritus*, sic explicaverat: Spiritus divinitatem a Filio & consequenter esse accipit, quale nos non accipimus. Negat eam explicationem Ephesius ea de causa, quod grammaticis præceptis repugnet.

Pater & ...us sint ...um principium Spi...is san... Hac deinceps controversia omissa Ephesius intulit: Si Spiritus procedit ex Patre & Filio, ergo Pater & Filius sunt duo diversa principia & causæ Spiritus sancti. quod dictu absurdum est. Respondet Ioannes consequentiam negando, cum Spiritus sanctus referatur ad Patrem, non quatenus Pater est; neque ad Filium, quatenus est Filius; sed ad utrumque, quatenus sunt spiratores. Quare cum unica potentia spirandi spirent & producant Spiritum sanctum, necessum esse fateri, Patrem & Filium spirationis unicum principium constituere.

XXIII. Post hæc confirmavit id quod præcedente sessione attigerat, Græcorum codicem corruptum esse, quia non conveniret credere Basilium circa sancti Spiritus processionem dubitasse, ac verbo *forsan* in hoc dicto, *Forsan pietatis ratio tradit*, usum fuisse. Cumque illud duplici argumento confirmasset, ad distinctius enarrandum, quid Basilius de natura Spiritus sancti senserit, & quare contra Eunomium hæreticum scribens Basilius dixerit de eo, *sanctorum simulat conservare doctrinam*, maximam partem libri tertii exponit.

Sessione XXIII. quæ celebrata fuit 17. Martii, anno 1439. Ephesius replicavit, Basilium nequaquam de Spiritus sancti processione illud quod Latini profitentur, sensisse: cum si ita credidisset, contra sacræ scripturæ testimonium, sanctorumque patrum doctrinam & conciliorum generalium constitutionem & definitiones scripsisset; quod nullam omnino fidem meretur. Nam scriptura Ioannis 15. aperte profitetur Spiritum sanctum a Patre procedere. Gregorius cognomento Theologus exponens illud Pauli: *Nos non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est*: inquit: *Unus Spiritus sanctus ex Deo essentiam habens, ac per Filium manifestatur hominibus.* Ex quibus infert Spiritum sanctum a Patre dumtaxat, & non a Filio procedere. Confirmat eam expositionem auctoritate Dionysii & Athanasii, qui solum Patrem fontem supersubstantialis deitatis appellant. Ergo, inquit, Filius non potest esse fons deitatis. Denique idem ex Nicæni concilii epistola pro Leontio Cæsareensi episcopo scripta confirmat. Cumque interloquendo dixisset Ioannes, Marcum prolixitate sua conditiones supra positas excedere, idque Marcus plane negasset, permissum est Ephesio suam quam cœperat, prosequi probationem. Allatis igitur pro sua sententia Nicæni, Constantinopolitani I. & Ephesini concilii auctoritatibus, iisque auctoritate Basilii, Gregorii Nazianzeni, Cyrilli & Theodoreti apparenter confirmatis, conclusit Spiritum sanctum ex Patre dumtaxat procedere. Iussus respondere ad argumenta Ioannis, suam, quam de non corruptis Græcorum codicibus supra aliquoties attulerat sententiam, ad nauseam usque repetivit. Cumque idem argumenta alia memoria sibi excidisse allegaret, a Ioanne, quæ præcedente sessione prolixius disseruerat, breviter repetita fuerunt. 1. Cor. 2.

His absolutis, imperator impensis & periculis, quibus se suumque imperium pacis gratia ad synodum accedens exposuerat, commemoratis, patres concilii serio admonuit, ut postpositis disputationibus de modo ineundæ pacis & concordiæ utrimque cogitetur. Græci ea conditione imperatori obtemperare parati erant, si epistolam Maximi ad Marinum presbyterum scriptam Latini susciperent. Summus pontifex eadem de causa interpellatus respondit, non prius de pace & concordia transigendum, quam Græci post habitam prolixiorem orationem, ut promiserant, Latinorum responsionem audivissent. Qua de causa imperator sequentem sessionem vigesimamquartam 21. Martii celebrandam indixit.

Qua prædicto tempore Florentiæ instituta, Ioannes ad probationes Ephesii quem præsentem exoptabat, responsurus, prætermisso primo argumento illius ex cap. 15. Ioannis desumpto, & ad quod sessione præcedente responderat, eumdem locum in Græcos detorquens, ostendit Spiritum sanctum ex Filio procedere, tum quod Spiritus sanctus a Filio mitteretur, tum etiam quod omnes fere patres apertis verbis testarentur, Spiritum sanctum ex Patre per Filium, vel ex utroque procedere: ipsamque particulam, per, idem significare, quod, ex, præpositio denotat. Sess. XXIV

Sessione XXV. & ultima, quæ habita est 24. Martii, anno Christi 1439. Ioannes alio testimonio Basilii, Epiphanii, Athanasii, Didymi, & Cyrilli, doctrinam Latinorum de processione Spiritus sancti iterum confirmavit. Quæ cum dixisset, Græcique instituta hac de re privata collatione, ea omnia veritati consona esse cognovissent, Græcis omnibus privatim in templo sancti Francisci convenientibus, unico Ephesio excepto, visum est, cum Romanis ineundam esse pacem, unionem & concordiam: ideo inprimis, quod tot sancti patres doctrinam de processione Spiritus sancti ex Filio procedentis profiterentur. Cumque Ephesius objiceret, omnes forsasse codices hac in re corruptos esse, dixissetque contra eumdem Bessarion Nicænus, ista ratione futurum, ut sublatis, quæ ut ille putabat, mendis, sola papyrus relinqueretur, unanimi consensu missis ad pontificem internuntiis, pacem & concordiam contrahi, modumque ineundæ unionis a Romanis pontificibus præscribi petierunt. Sess. XXV — Græci convicti petūt uniri cum Latinis. — Modus unionis a pontifice præscriptus.

Qui dum iis optionem dedisset, ut vel testimoniis patrum pro nostra sententia allatis acquiescerent, vel ipsi his refutatis alios afferrent, vel de sui dogmatis pietate majore contendentes, illud habitis desuper sessionibus probarent: vel id quod singuli prævio juramento dixissent, ratum ac definitum haberent. Additis hisce conditionibus, Græci fere omnes suæ causæ diffidentes concluserant, Latinorum sententiæ accedendum esse. Renuntiatum est per imperatorem pontifici, displicere omnibus suis disputationes & contentiones, optari a singulis ut de modo conjunctionis agatur, eumque in finem utrimque certæ personæ designentur: alioqui se jamjam ad abeundum paratos esse. Græci recusant disputationē.

Respondit pontifex mittendos esse cardinales, qui in privato conventu coram imperatore responsum referant. Interea dum hæc utrimque fierent, jamque conventus congregatus

Bessarionis oratio pro unione habita quando.

congregatus esset, Bessarion habuit illam orationem de pace ineunda, quæ ob sui prolixitatem actis postposita invenitur. Qua absoluta, Iulianus pro summo pontifice responsurus dixit, culpa Græcorum leges & pacta conventionum non servantium, pauculas habitas fuisse disputationes. Sentire igitur pontificem, ut quia res commode aliter quam per disputationem finiri non posset, neque suis testimoniis hactenus responsum esset, disputationes & sessiones renoventur. Cumque imperator disputationes cessari, Iulianus easdem renovari, iterum atque iterum repetivissent: placuit tandem quod suggesserat imperator, ut utrimque decem collatores instituerentur, qui si octies congressi non convenirent, singuli dissoluto concilio abirent. Primo conventu Latini exposuerunt, quid de processione Spiritus sancti ex Filio sentirent & crederent, illudque argumentis supra positis breviter confirmarunt. Secundo Græci auctoritate Tarasii confirmantes Spiritum ex Patre per Filium procedere, dixerunt *Per* & *Ex* diversum significare. Latini vero illud nequaquam admiserunt, utpote quod ista ratione sequeretur absurdum hoc, duas esse in divinis operationes.

Privata collatione prima quid actum.

Tertium congressum Græci, cum nihil haberent quod responderent, subterfugerunt: coacti tandem a Latinis convenerunt ea lege, ut Latini scripto declararent, quid de Spiritus sancti processione, ejusve processionis principio sentirent. Quod cum illi duabus formulis hac de re conscriptis præstitissent, petiverunt idem a Græcis fieri. Obtemperarunt petitioni eorum Græci, scripserunt formulam qua profitebantur, Spiritum a Filio *scaturire, hauriri,* "*prodi, emitti* ac *profundi*. Acceptam fidei formulam Latini declarari petiverunt, quia de temporali missione prædicta verba accipi poterant, quamquam alii patres de æterna Spiritus sancti processione eadem accepissent. Græci recusarunt: imperator Latinis satisfactum putans, pontificem adiit, & Latinorum socordiam accusavit. Pontifex respondit justum esse, ut suam quam scripserant fidei formulam explicarent, cum particula *Per* quatuor significata habeat, & *scaturire*, ac *hauriri* de temporali missione & æterna processione Spiritus accipi possint. Cumque hac de re diu inter pontificem & imperatorem actum esset, dixissetque imperator suos gravate a sententia antecessorum suorum discedere posse, neque se conventum suum tyrannice cogere velle: jussit pontifex totum Græcorum conventum ad se venire, quo præsente orationem recitavit paulo longiorem, qua res Ferrariæ & Florentiæ gestas, sumptus huic rei a se impensos, affectumque pro pace ineunda semper exhibitum pluribus commemoravit: ac tandem perorans rogavit, ut omni pertinacia seposita, ad pacem, unionem & concordiam promptiores efficiantur, suamque quam ediderant fidei professionem, ad evitandas ambiguitates & tollendas obscuritates, declararent. Quæ cum Græci suo patriarchæ Iosepho retulissent, ille imperatori nuntiavit, se pacem & concordiam desiderare, & cum Romana ecclesia conjungi velle, etiamsi imperator contradiceret: ideoque rogare ut optatam sibi totique Græcorum conventui concordiam ipse promoveat.

Latini & Græci scripto declarant fidem suam.

" prodire.

Græci suam formulam declarare recusant.

Pontificis oratio ad Græcos habita.

Iosephus patriarcha, imperator & omnes Græci optant unionem.

Hoc nuntio imperator plurimum perterritus & consternatus, oratione ad episcopos habita persuasit concordiam ineundam esse, tum quia concordia utilis, discordia vero incommoda simul & inhonesta foret. Quæ cum imperator dixisset, Græcorum episcopi omnes una cum patriarcha, præter unum Marcum Ephesium, alii voce publice professi sunt, Latinorum sententiam veram esse, sanctorum patrum doctrinam esse, adeoque Christianum non esse, dignumque anathemate videri, qui contrarium sentiret vel crederet. Cumque hæc pontifici nuntiata essent, egissetque ut de processione Spiritus sancti nobiscum gratia Dei convenientes, quid de purgatorio, animabus beatorum, primatu pontificis, de azymo & fermentato pane, deque divina panis transmutatione sentirent, scripto aut voce profiterentur; eaque occasione episcopi dixissent se purgatorium admittere, animas sanctorum perfectam aureolam in cælis jam consecutas esse, pontificis Romani potestatem universalem super omnes ecclesias agnoscere; de panis vero transubstantiatione suorum sententiæ inhæsissent, eademque occasione Iosephus patriarcha subitanea morte defunctus, paulo ante obitum scripsisset, se omnia credere quæ Romana ecclesia credit ac docet, Romanumque pontificem Christi vicarium agnoscere, purgatorium non inficiari: institit Romanus pontifex & impetravit, ut prævia consultatione, scripturarum & sanctorum patrum inquisitione, etiam in reliquis fidei controversiis Latinorum sententiæ accederent: nimirum quod crederent & profiterentur Romanam ecclesiam de processione Spiritus sancti non tantum pie sentire, verum etiam licite & conve-

Iosephi patriarchæ sententia qualis.

Quos errores Græci emendaverint.

A nientissime particulam illam *Filioque* ad symbolum addidisse; Romanum pontificem in ecclesia primatum tenere, verumque Petri successorem esse; purgatorium existere, parumque referre sive in azymo, sive in fermentato pane sacramentum eucharistiæ consecraretur.

His ita peractis a duodecim viris utrimque deputatis, quæ extant unionis literæ Græce simul & Latine conscriptæ, omniumque eorum qui concilio interfuerant, subscriptionibus approbatæ fuerunt. Peracto solenniter per summum pontificem sacro, eædem literæ per Iulianum cardinalem primum Latine, deinde vero per Bessarionem Græce in ecclesia magno omnium gaudio lectæ & promulgatæ fuerunt. Postquam ergo Græci genu dextramque pontificis exosculati fuissent, quæsivit pontifex, cur matrimonia separarent, aliisque ritibus quam Romana ecclesia in consecratione uterentur: item cur non etiam patriarcham Romæ eligerent: ipsique respondissent, se priora illa non sine causa docere ac facere, patriarcham alibi quam Constantinopoli non eligere, quia id sit præter consuetudinem & privilegia Constantinopolitanæ ecclesiæ, dimissi sunt.

Quid Græci de matrimonio.

B

Dumque hæc agerentur, Armenorum patriarchæ legati ad synodum venerunt, præviaque pontificis veneratione & imperatoris debita salutatione, dixerunt, se suamque ecclesiam cum catholica conjungi, atque ipsum synodi decretum pie servare velle. Quod cum magno omnium gaudio acceptum esset, legati iidem magno honore affecti una cum Græcis Florentia discesserunt anno domini 1439. circa diem mensis Iulii vigesimum secundum vel tertium. Post subscriptiones circa finem extat epistola quædam Eugenii papæ de unione Armenorum & Græcorum cum Latinis inita, quaque hoc eodem anno mense Novembri in quadam publica sessione synodali Florentiæ data & scripta habetur.

Armenorum unio qualis & quando facta.

C Unde necessario colligitur Græcos & Armenos hucusque Florentiæ permansisse; vel quod probabilius est, eamdem synodum post abitum Græcorum & Armenorum aliquot sessionibus, quarum acta nulla extant, continuatam: vel saltem aliam quamdam ab hac œcumenica synodo diversam, eodem anno 1439. decimo Kalendas Decembris, quo die scripta habetur prædicta Eugenii synodica epistola, celebratam fuisse. Hæc quæ ex præcedentibus sessionibus excerpta summatim recensui, ex Antonino, qui concilio præsens interfuit, hic adscribenda esse putavi, idque lectori gratum fore judicavi. Verba illius hæc sunt: *Cum Eugenius Bononiæ in curia resideret, Græci, patriarcha scilicet & imperator eorum cum proceribus imperii ipsius tractare cœperunt per oratores cum eo de concordia & unione facienda eorum cum Latinis, ut unum esset ovile & unus pastor. Ad quod efficiendum postulabat concilium generale celebrari, in quo præsente Romano pontifice, & patriarcha Constantinopolitano, ac imperatore suo, per doctores utriusque partis disceptaretur rationibus, quid tenendum respuendumve foret de veritate* D *Christianæ religionis. Quibus annuit summus antistes.*

Quando hæc synodus absoluta.

Unde ex Constantinopoli præfati patriarcha & imperator cum fratre suo & magno comitatu, numero fere quingentorum, se moventes Venetias applicuere. Ibi percipientes concilium generale Basileæ congregatum dissentire ab Eugenio, aliquamdiu subsederunt animo suspensi de loco accessus sui. Nec enim congregati Basileæ post dissolutionem & irritationem factam concilii per Eugenium desistebant a prosecutione incœpti, sed soliciti invitabant Græcos Basileam ad concilium id accedere. Prævaluit tamen auctoritas Eugenii cum suasionibus plurimorum, ut ad præsentiam suam se conferrent.

Et ut satisfaceret petitioni eorum, concilium generale indictum est & publicatum Ferrariæ celebrandum, quo ipse Eugenius cum sua curia e Bononia profectus est: & venientibus Græcis episcopis, & aliis prælatis qui haberi poterant, in brevi vocatis, cœpit materia agitari de E *processione Spiritus sancti, quem a Patre & Filio procedere Latina fatetur ecclesia, Græca negabat. Verum quia pestis Ferrariam cœpit invadere, translatum esset concilium assentientibus cunctis Florentiam. Et cum Eugenius eo tendere statuisset, insidiæ ei in via paratæ sunt ad capiendum eum. Sed detectis eis declinavit a via recta, alteram insuetam assumens, & periculum evadens. Florentiam ingressus summo cum honore & gaudio suscipitur, locatus in ecclesia Prædicatorum. Paulo post secutus est eum patriarcha & imperator Constantinopolitani cum doctoribus suis & proceribus, cum magna solennitate in urbem ingressi, & honorabiliter collocati in diversis mansionibus. Patriarcha vero Constantinopolitanus plenus dierum, paulo post in fide Romanæ ecclesiæ migravit e sæculo, sepultus in ecclesia sanctæ Mariæ Novellæ.*

Concilium Ferrariense.

Transfertur Florentiam.

Convenientibus igitur Latinis & Græcis die statuta, in loco determinato residentia papæ in conventu Prædicatorum,

publico

publico consistorio, loca unicuique decentia omnes sortiti sunt. Et pontifex summus in throno eminentiori ornato resedit, facie versa ad orientem; juxta quem reverendissimi domini cardinales a dextris & sinistris distincti paulo inferius. Imperatori vero Græcorum sedes parata est decora e-contra pontificem in aliquali distantia, vultu converso ad occidentem.

Doctores Latini disputantes in latere per transversum, sedes acceperunt versi ad meridiem. Græci vero magistri considebant versi ad Aquilonem: ceteri circumdantes plur.mi aliqui steterunt, aliqui in domini terra substratis tapetis se locaverunt. Et ex Latinis quidem assumpti sunt quatuor: duo episcopi, unus Colossensis ordinis Prædicatorum in theologia doctor egregius, & utriusque idiomatis peritissimus; alter ordinis minorum doctissimus: & duo alii, abbas generalis Camaldulensis utriusque linguæ peritus dominus Ambrosius, & magister Ioannes de Monte nigro, profundus theologus, ordinis Prædicatorum provincialis Longobardiæ.

Et in capite eorum residebat dominus Iulianus cardinalis sancti Angeli, qui nuper venerat ex Basilea, dimisso conciliabulo. Ex Græcis episcopus Nicænus, & episcopus Ephesinus, & quidam alii. Arguens autem in ea disputatione fuit magister Ioannes de Monte nigro præfatus solus, & responsalis Ephesinus solus. Ut autem omnes intelligerent eum, arguens idiomate Latino utebatur, & responsalis Græco: medius autem constitutus est utriusque linguæ peritissimus quidam, qui promptissime, fidelissime & eloquenter verba Latina arguentis referret in Græco responsali, & verba Græca ejus interpretaretur in Latino.

Post aliquas propheticas & subtiles rationes, & responsiones inductas, placuit partibus procedere per locum ab auctoritate, qui est potissimus in theologica facultate. Inducta sunt auctoritates multorum doctorum Græce scribentium, ut Anastasii, Cyrilli, Didymi, Chrysostomi, & maxime magni Basilii, qui habetur apud eos in magna veneratione sanctitatis & doctrinæ, qui in libro ad Eunomium de Spiritu sancto expresse asserit Spiritum sanctum procedere non solum a Patre, sed a Filio. Et cum responsalis jam non haberet quid diceret, subterfugium quæsivit, negans hoc Basilium in eo libro scripsisse, sed mendose interpretatum, cum in codicibus suis Græce scriptis secum delatis hoc minime reperiretur.

Adducti sunt plures codices Basilii ad Eunomium Græce exarati, quorum aliqui erant apud Græcos, alii penes Latinos nostros Græci sermonis peritos. Et cum in nostris & aliquibus Græcorum de Constantinopoli adductis liquide haberetur, Spiritum sanctum a Patre & Filio procedere: deprehensa est malitia Græcorum, quod scilicet corruperant scripta Basilii, Filium subtrahendo in ipsa processione.

Et cum imperator Græcorum diceret in partibus suis plurimos haberi tales libros Basilii Græce sic continentes, & illis paucis tunc in medium adductis non standum: respondit dominus cardinalis disputationi præpositus: Domine imperator, cum decreveritis ad certamen venire, oportuit magnificentiam vestram arma vobiscum adducere, non in certamine ipsa expectare. Sicque Græci confutati fuere & devicti. Huic disputationi præsens fui. Sed & aliis diebus convenientes in disputatione, demum convicti, errorem suum confessi sunt, & ad emendationem parati, & ad unionem ac incorporationem cum Romana ecclesia dispositi, apostolicæ sedi se subjicientes.

Ille tamen Ephesinus acerrimus disputator permanens in perfidia sua, cum aliis ad veritatem fidei reverti noluit. Verum ad patriam rediens, cum cardinalis Venetus destinatus legatus in regionem illam, Constantinopoli moram traheret, & in ejus societate esset venerabilis episcopus Coronensis, dominus Bartholomæus de Florentia sacræ theologiæ professor egregius & Græci idiomatis non ignarus, placuit eidem imperatori Græcorum & proceribus ejus, ut fieret publica contertatio inter episcopum Ephesinum præfatum & Coronensem episcopum jam fama ibi celebrem. Quo facto, Ephesinus præfatus iterum ab eo superatus & confusus est, & tanta ex eo absorptus tristitia, ut intra paucos dies expiraverit cum sua perfidia.

Item paragrapho sequenti hæc: *Ex eo scilicet 1439. in die dominica mensis Iulii celebrata est solennis missa in ecclesia majori Florentiæ, & præsentibus Eugenio papa cum cardinalibus, & aliis multis episcopis & abbatibus, ac etiam imperatore Græcorum cum aliis Græcis, & dominis prioribus Florentinorum cum vexillifero, & maximo populo ibi congregato cum ingenti gaudio, facta est dicta reconciliatio Constantinopolitanæ cum ecclesia Romana, & confessio fidei secundum symbolum quod cantatur in ecclesiis Latinis per Græcos, & super his facta declaratio fidei tenendæ ab omnibus fidelibus Latinis & Græcis, quæ sic incipit. Extat supra.*

Et post recitatam epistolam Eugenii hæc subdit: *Errabant Græci in tribus communiter. Primo, quod Spiritus sanctus procederet a Patre, sed non a Filio. Secundo, quod non erat purgatorium post hanc vitam. Tertio, quod ecclesia orientalis & Constantinopolitana non esset sub ecclesia Romana, nec patriarcha Constantinopolitanus esset inferior Romano pontifice. Horum quodlibet est hæreticum. In aliis ritibus suis qui non important hæresim (licet rationabiliores sint ritus ecclesiæ occidentalis seu Romanæ) fuerunt permissi manere: sicut, quod celebrent in fermentato, quod baptizent in alia forma quam nos, videlicet: Baptizetur servus Dei nostri in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti. Amen. Item quod ordinati in sacris utantur matrimonio contracto ante susceptionem ipsorum ordinum sacrorum. Item quod nutriant barbam. Item quia dent sacramentum eucharistiæ sub utraque specie omnibus, etiam parvulis: & multa alia.* iū duos sequuntur protestantes, tertiū minime;

Insuper & Armeni, & aliqui ex India miserunt oratores suos Florentiam ad dominum Eugenium, postulantes & supplicantes instrui & erudiri in eis quæ sunt fidei a Romana ecclesia, & uniri cum ea in caritate Christi. Qui examinati, in paucis reperti sunt dissentire a catholica fide, & in illis subjecerant se correctioni apostolicæ sedis. Quæ de consilio prælatorum decrevit in ritibus suis, qui non sunt contra veritatem fidei, permitti, sicut & Græci, licet dissimiles sint a moribus Lati.æ ecclesiæ: in aliquibus vero, quæ a fide vera discrepabant, prohiberi: ut quod sacramentum confirmationis non habebant in usu conferendi illi nationi, declarato eis, quod illi sicut & cetera sacraria deberent accipere, credere & conferre; & aliqua alia, quæ nunc non occurrunt menti. Quibus determinationibus acquieverunt.* Armeni cum Romana ecclesia consentiunt, vide concilium. * sacramenta.

Quibus honoribus Eugenius papa post finem concilii Bessarionem affecerit, ex Chalcocondyla recitavi supra, verbo *concilium*.

h *Anno domini.*] Quo tempore concilium habitum & inchoatum fuerit, & quamdiu duraverit, ex iis quæ supra summatim dixi, evidenter constat.

OBSERVATIO PHILIPPI LABBE, S. I.

De editione concilii Florentini, auctore, ut volunt, Silvestro Sguropulo, interprete Roberto Creigtono, schismatico utroque atque hæretico.

Dum synopsis nostra historica conciliorum generalium, nationalium, provincialium atque diœcesanorum an. 1661. formis exprimenda typothetæ traderetur, venit in manus meas recens ex Hollandia advectum volumen Hagæ comitis in folio impressum, hoc titulo: *Vera historia unionis non veræ inter Græcos & Latinos: sive concilii Florentini exactissima narratio, Græce scripta per Sylvestrum Sguropulum magnum ecclesiarcham, atque unum e quinque crucigeris & intimis consiliariis patriarchæ Constantinopolitani, qui concilio interfuit: transtulit in sermonem Latinum, notasque ad calcem libri adjecit serenissimi, sacratissimi, invictissimique Caroli II. magnæ Britanniæ & Hiberniæ regis, &c. sacellanus domesticus seu ordinarius Robertus Creigthon, &c.* Sed quæ fides huic inscriptioni habenda sit, quamque titulus hic magnifice mentiatur, cum alia multa declarant, tum illius operis auctor atque interpres. Quis enim ille sit vere *Sylvester* ac barbarus *Sguropulus*, si temporum testem historiam, si coætaneos posterioresque scriptores interroges, homo nihili, ignotus, ignobilis, qui unus sibi testimonium dixit, illudque mendacissimum, neglectus hactenus ab eruditis, schismaticus, hæreticus, ac nationis suæ, quæ catholicam fidem cum imperatore, patriarcha, episcopis, ac principibus doctissimisque viris susceperat, hostis infensissimus illico deprehendetur. Neque alia ejusdem debet esse apud cordatos homines ratio, quam Arii, aut Philostorgii de Nicæno, Nestorii de Ephesino, Eutychetis aut Dioscori de Calchedonensi, Hieronymi Pragensis de Constantiensi, Albigensium de Lateranensibus conciliis differentium. Quis enim ignorare potest quid in judices, quid in adversarios, quin in ipsos quoque interdum patronos advocatosque suos deblaterent, quæ crimina objiciant, quas calumnias texant, qui causa ceciderunt rei? Tales plerique Græculi, qui Marco Ephesino

Ephesino antistiti ac similis farinæ contumacibus A schismaticis, quam apertissimæ veritati ac catholicæ fidei adhærere maluerunt: sed de his alias conquerendi commodior occurret occasio. Ad interpretem Creyghtonum venio, cujus effrænis in ecclesiam catholicam (ex qua cum majoribus suis desertor profugit) atque efferata rabies ex hoc ipso titulo libri, quem falso dicit e veritatem amantium manibus nunquam deponendum, ex dedicatione, præfatione, ac notis manifestissime elucescit, quas spurcissimis in Romanos pontifices, cardinales, episcopos, ceterosque clericos ac laicos, qui interfuerunt, quique secuti sunt, calumniis usque ad nauseam tædiumque lectorum refersit. Quodque mirere magis ipsam quoque versionem ab hac hæretica lue in papam B effervescente noluit esse immunem. Consule pag. 6. ἐν τοῖς μεγίστοις ἐτίθεντο, ὅτι νῦν τὸν τῆς νέας Ῥώμης ἀρχιεπίσκοπον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως ὀνομάζει ὁ πάπας· καὶ ἀδελφὸν καλεῖ τοῦτον, κἀντεῦθεν ἐτεκμαίροντο ἐρίεσθαι τὸν πάπαν τῆς ἑνώσεως, καίτοιγε οὐ Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ πατριάρχην τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν αὐτὸν ἔγραψεν, ὥσπερ τοίνυν καὶ μέχρι τοῦ νῦν γράφει. ac fidem versionis examina prudens lector. *At nunc pro magnifico duxerunt, quod in Eudæmonis epistolis novæ Romæ archiepiscopum patriarcham Constantinopolitanum disertis verbis papa nuncupet, & (in simili secum sphæra dignitatis atque eminentiæ) fratrem.* An quoties papa subjectos sibi archiepiscopos episcoposque fratres compellat, eos in simili secum C sphæra dignitatis atque eminentiæ constituit? nec in Græco textu hæc reperiuntur. *Et inde conjiciebant papam vehementi concitatione flagrare pacis inter ecclesias resarciendæ: quamquam inerat ambiguum, & terminus diminuens, si quis papæ verba pensiculatius ad trutinam revocaret: nam non patriarcham Constantinopolitanum, sed Constantinopolitanorum scripsit.* Omisit reddere, ὥσπερ τοίνυν καὶ μέχρι τοῦ νῦν γράφει, ac de suo interpretationem præcedentium verborum, quæ nemini cordato in mentem venire poterat, adjecit: *Civium non civitatis, quasi ad successorem Petri jus & cura loci pertineret, ad patriarcham tantum regimen popularium.* Scripsit sanctus Gregorius ad Augu- D stinum episcopum Anglorum: quis inde nisi demens colligat jus & curam Angliæ ad papam, regimen tantum Anglorum ad Augustinum pertinuisse? καὶ ταῦτα μὲν τοι ταῦτα ὡς ἐν τύπῳ καὶ ἁπλῶς.

Plura subministrabunt catholicæ veritatis amatoribus celebertimæ adversus ejusdem Roberti Creygtoni prolegomena exercitationes Romæ anno superiore excusæ in 4. opera V. C. Leonis Allatii omnium quotquot vivunt Græcorum eruditissimi: a quo etiam & reliqua expectamus, quibus Sguropuli insanæ atque adversus Latinos omnes, iisque adhærescentes conterraneos suos succo lolliginis refertissimæ narrationes refellantur.

OBSERVATIO ALTERA PHILIPPI LABBE, S.I. E

In eadem synopsi historica monuimus illlustrissimum Spondanum nonnulla collegisse de *Moguntino* conventu mense Martio an. 1439. & de altera quoq; in eadem Basileensium causa celebrato, necnon de Nurembergensibus an. 1438. habitis. Addidimus quoq; *Bituricensem* alterum conventum, Caroli regis VII. qui in illa urbe frequens aderat, jussu fuisse coactum, in quo post varias altercationes auditæ sunt Eugenii papæ IV. & Basileensium legationes, responsumque a rege die 4. Nonas Septembris an. 1440. statuisse se perseverare in obedientia Eugenii pontificis, nec alium recognoscere Romanum pontificem, quam Eugenium &c. Quædam in miscellaneis nostris historicis jam ab an. 1651. ediderā decerpta ex historia Augustini Patricii Senensis, quam manu exaratam atque ex bibliotheca Christianissimi regis descriptam penes me habeo. Satius vero fuerit integram oculis legentium subjicere, quam varia hinc inde segmenta ac particulas proponere. Ex illius msf. exemplari, quod extat Romæ in Vaticana bibliotheca, plurima sane delibavit Horatius Iustinianus. Nos suis omnibus muneris absolutum illud opus, sive summarium actorum concilii Basileensis (multa quoque ad Florentinam synodum spectantia identidem inseruntur) jussu Francisci cardinalis Picolominei an. 1480. conscriptum exhibebimus in appendice hujus XIII. voluminis.

** *Constitutio ven. patris domini Henrici Chichley Cantur. archiep. pro augmentatione exilium vicariarum, facta in convocatione prælatorum & cleri provinciæ Cantuar. incœpta 1. die mensis Novembris anno domini* MCCCCXXXIX.

CUM propter nimiam prorogationem litium, quæ ex subtili ordinis judiciarii observantia nonnunquam proveniens solet esse litigantibus maxime pauperibus onerosa; jure communi statutum sit, quod in quibusdam casibus simpliciter & de plano, ac sine strepitu & figura judicii procedi valeat: Ac in nostra *Cantuariensi* provincia multæ sint ecclesiarum in fructibus satis abundantium exiles vicariæ, quarum fructus propter tepescentem modo plusquam solito populi devotionem earumdem vicariis, etiam ut tenuem vitam ducant non sufficiunt; contra quos insuper si augmentationem suæ portionis, coram locorum ordinariis agant, per rectores, proprietariosve ecclesiarum hujusmodi, tot difficultates per exceptionem, dilationumque dispendia opponuntur, quod a præpositis eorum justis querelis propter inopiam & obtinendum in causa desperationem ab initio penitus desistere compelluntur; præsentis concilii provida deliberatione statuimus, quod de cetero causa augmentationis vicariarū exilium quæ quibusdam casibus prædictis non multum absimilis est, similiter & eodem modo, si hoc petat pars actrix, videlicet summarie & de plano, ac sine strepitu, & figura judicii procedatur: Adjicientes, quod ordinarii locorum vicarios affirmātes se eisdem proprio juramento, paupertatis onere nimium prægravatos, causam augmentationis hujusmodi vicariarum suarum prosequentes, in forma pauperum admittant, suum officium in hac parte gratis & liberaliter eis impendentes; necnon ab advocatis, procuratoribus, ceterisque officialibus & actorum scribis curiarum & consistoriorum suorum patrocinia, factaque, gratis impendi faciant & liberaliter impartiri: Talesque portiones hujusmodi vicariis assignare curent, quales pro fructibus & proventibus ecclesiæ rationabiliter suppetere, & ad onera quæ ad vicarios pertinere debent viderint cōvenire: Et quod non minor portio assignetur alicui vicario, quam summa duodecim marcarum, si ad tantam summam totius ecclesiæ cujus est vicaria augmentanda fructus integri se extendant.

Et ne locorum ordinarii prætextu difficultatis citandi proprietarios & rectores hujusmodi, qui nonnunquam moram trahunt extra diœceses, in quibus consistunt vicariæ, de quarum augmentanda

Ex MS. i[n re]gistro [prin]cipali [ar]chiep[iscopi] Cantu[ar.] [nunc] ... to Ch... vol. 2. 112. b

tanda portione quæstio vertatur, sint ab executione suorum officiorũ quomodolibet impediti; ejusdem concilii auctoritate statuimus; quod in causis augmentationum prædictarum per citationes in ecclesiis, quarum rectores aut proprietarii extra diœcesim ordinarii demandantis citationem hujusmodi demorantur, aliquo die dominico vel festivo, cum major in eisdem affuerit populi multitudo publice & solenniter factas; in quibus citationibus ad comparendum ipsis citatis, ad minus dentur triginta dies, prædicti rectores & proprietarii perinde artentur ad comparendum, ac si essent citatione hujusmodi personaliter apprehensi.

ANNO CHRISTI 1440.

CONCILIUM FRISINGENSE

IN CAUSA ECCLESIASTICARUM constitutionum tempore Nicodemi de Scala episcopi celebratum anno domini MCCCCXL. sub Eugenio papa IV.

TITULI CAPITULORUM.

PRÆFATIO.

Ad laudem & gloriam Dei omnipotentis, salutem quoque gregis nobis crediti. Nos Nicodemus ejusdem gratia episcopus Frisingensis, una cum venerabilibus fratribus nostris sincere dilectis, Nicolao præposito, Henrico decano, totoque capitulo ecclesiæ nostræ Frisingensis, nec non venerabilibus patribus, honorabilibusque nobis Christo dilectis abbatibus, præpositis, archidiaconis, decanis, ac universo clero nostræ diœcesis, nobis in hac sacra synodo assistentibus, ad coercitionem excessuum, reformationemque morum, diligenti ac matura deliberatione præhabita, infra scriptas con- A stitutiones & statuta ex causis rationabilibus solenniter & communiter edidimus, & præsentibus promulgamus, sub pœnis quoque in eis contentis præcipimus inviolabiliter observari, & ut infra continetur, in anno bis publicari.

ANNO CHRISTI 1440.

CAPITULA.

I.

Quia pastorali solicitudini incumbit, subditis providere, ne ab ignotis seducantur, quos nonnunquam percepimus retroactis temporibus abjectos, & quod detestabilius est, facinorosos, inhabiles circa divina, se ingessisse in animarum pericula & scandala plurimorum, B districte sub excommunicationis pœna præcipimus & mandamus universis nostræ diœcesis prælatis, decanis, ecclesiarum rectoribus, plebanis & vice-plebanis, ne de cetero aliquem alienæ diœcesis, seu ignotum etiam peregrinum se pro presbytero, seu in sacris constituto gerentem, ad ipsorum consortium sacramentorum & sacramentalium administrationem, vel alias ad regimen quoquo modo admittant, nisi desuper literis nostris aut vicarii nostri patentibus, aut aliis legitimis documentis fuerint certificati.

II.

Ne quisquam laicus vexetur per inanem citationem laboribus & expensis, statuimus, & C præcipimus omnibus judicibus ecclesiasticis nostræ diœcesis, ne laicos quoslibet ad audiendum sui citent vel evocent, nisi causam citationis exprimant nominatim & expresse, quæ ad forum pertineat ecclesiasticum de jure vel consuetudine, nec citatum super aliis causis quam in citatorio expressis respondere compellant. Quoniam frustra forent judiciorum strepitus & diffinitiones, si non fierent earumdem executiones. Statuimus & sub excommunicationis pœna mandamus omnibus & singulis nostris subditis, quod tam nostra quam aliorum nostrorum judicum jussa, præcepta, mandata, sententias & processus cujuscumque continentiæ aut tenoris D firmiter sibi destinata devote recipiant, & fideliter exequantur, nuntios eorumdem benevole acceptent, ad vindictam vel offensionem nullatenus prodeant, per proprium sigillum, si habuerint, in signum executionis celebratæ literas ipsas una cum subscriptione muniant & consignent. Si quis autem contemptor vel neglector fuerit in aliquo præmissorum, ad præfatam pœnam, & nihilo minus parti læsæ teneatur ad resarciendum expensas & damna pariter & interesse, præmissa nostra taxatione vel judicum eorumdem, a quibus prædicta emanarunt, & & hoc quantum in litem fuerit juratum.

III.

E Quia privilegium fori ecclesiæ est immediate a jure divino, quandoquidem nec consensus, nec tolerantia excusare potest, animarum periculis providere volentes, statuimus, & universis Christi fidelibus nostræ diœcesis districte præcipiendo inhibemus, ne quemquam clericum, aut personam ecclesiasticam, capitulum aut collegium quodcumque ad judicium forense trahant: judicibus quoque forensibus, ne quemquam eorumdem coram se experiri cogant. Alioquin tam actor quam judex sententiam excommunicationis ipso facto incurrant. In qua ipsos & ipsorum plebanos, dum in scriptis legitime requisiti fuerint, similiter sub eadem

eadem excommunicationis pœna volumus illico excommunicatos publice denuntiari, nunquam ad absolutionis beneficium admittendos, donec parti læsæ super injuriis & expensis taliter irrogatis caveant vel satisfaciant competenter secundum æstimationem & declarationem legitimas, coram nobis vel judice ecclesiæ nostræ rite faciendas. Salva nihilo minus exactione pœnarum in constitutionibus aliis super hoc per sedem apostolicam & in concilio provinciali promulgatarum.

Inhibemus, & sub pœna excommunicationis interdicimus omnibus Christi fidelibus, clericis & laicis nostræ diœcesis, ut nullus ipsorum contra dictum salvatoris & sacros canones sine jussu nostro aut vicarii nostri speciali, præter judices capituli nostri archidiaconi in Raettnbuch per archidiaconatum ibidem, de causis matrimonialibus diffiniat aut agnoscere præsumat.

Licet illorum qui occulte Dei judicio afferunt, lepræ morbo percussi separatio a communione hominum majoribus gradibus ecclesiæ dumtaxat secundum expertorum medicorum examen sit credita, frequenti tamen querelarum assertione percepimus, plures innocenter separatos, alios separandos toleratos, præsenti statuto sub excommunicationis pœna inhibemus, quod nullus deinceps nostræ diœcesis clericus vel laicus quocumque modo vel forma quemquam sua temeritate audeat judicare leprosum, vel ab hominum separare communione. Sed universis & singulis sub nostra diœcesi degentibus districte præcipimus, quod suborta fama contra quemquam, quod lepræ morbo percussus sit, talem nostræ aut vicarii nostri transmittat audientiæ, tamquam ad sacerdotem Leuiticum per nos aut vicarium nostrum amplius examini medicorum subjiciendum pro experimento, an rumori veritas suffragetur: hoc tamen, nisi casus adeo sit indubitatus, quod tergiversatione nequeat occultari; puta, cum infirmus aperte profitetur, quod manus domini tetigerit eum.

IV.

Quia clericorum est, in seipsis implere voluntatem domini, & lucere per honestam conversationem, qualiter alios oportet in domo domini conversari, sacra synodo approbante statuimus, volumus & mandamus, universos clericos nostræ diœcesis, præpositum, beneficiatos & in sacris constitutos honeste, clericaliter & devote se exhibere, a crapula & ebrietate abstinere, mitras caudatas penitus dimittere, cingulos & monilia auro, argento, vel alio metallo excessive ad modum laicorum splendentia abjicere omnino & vitare, vestes non rubei nec viridis coloris deferre desuper clausas, sic quod superior aliis supereminеat, ut inferior nequeat maxime in summitate apparenter videri, birretum capiti superpositum cum caputio humeris imposito portare ipsis in publico deambulantibus. Contrafacientes vero, ultra pœnam juris communis, per suspensionem a perceptione fructuum beneficiorum fabricæ applicandorum, secundum quod protervia meruit & excessus, arctius debere per nos aut vicarium nostrum puniri.

Item inhibemus omnibus clericis supradictis, ne in publico vel alibi præsentibus laicis tabernas intrent, nisi in itinere constituti, vel alia ex causa rationabili, nec ludos inhonestos, maxime taxillorum exerceant, nec talibus intersint. Contrafacientes vero pœna juris communis & ad arbitrium nostrum aut vicarii nostri puniri volumus & mandamus.

Item statuimus, & in virtute sanctæ obedientiæ districte præcipiendo mandamus, ut nullus clericorum, maxime beneficiatorum cauponem vel tabernarium hospitem sibi constituat continuum in domo habitationis suæ, aut potum venalem negotiationis causa exponat publice, aut vendat: permittimus tamen domos prælatis & monasteriis pro hospitalitate rationabiliter introducta, & secundum permissum regulæ & juris communis. Contrafacientes arbitrio nostro, aut vicarii nostri, arctius puniri volentes.

Ne redemptoris domini nostri Iesu Christi patrimonium inutiliter consumatur, aut in usus temporales exquisitis diabolicis suggestionibus expendatur, de quo potius pauperum necessitatibus est subveniendum: statuimus ne clerici, maxime beneficiati, quacumque dignitate præfulgeant, mimis, joculatoribus, histrionibus, buffonibus, galliardis, seu hominibus artis ludicræ, prætextu nuptiarum, militiæ, vel alterius similis causæ, quidquam largiantur.

V.

Volumus concubinatum evitari sub pœnis decreti sacri generalis concilii Basileensis, quas pœnas una cum pœnis juris communis contra inobedientes exequi præcipimus & mandamus. Tenor autem prædicti decreti sequitur per omnia in hæc verba:

Sacrosancta generalis synodus Basileensis in Spiritu sancto legitime congregata universalem ecclesiam repræsentans, ad perpetuam rei memoriam.

QUICUMQUE clericus cujuscumque status, conditionis, religionis, dignitatis, etiamsi pontificalis vel alterius præeminentiæ existat, qui post publicationem ejusdem in ecclesiis cathedralibus, quam ipsi diœcesani omnino facere teneantur, postquam eadem constitutio ad eorum notitiam pervenerit, fuerit publicus concubinarius, a perceptione fructuum omnium suorum beneficiorum trium mensium spatio sit ipso facto suspensus, quos suus superior in fabricam vel aliam evidentem ecclesiarum utilitatem, ex quibus hi fructus percipiuntur, convertet. Nec non & hujusmodi publicum concubinarium, ut primum talem esse innotuerit, mox suus superior admonere teneatur, ut infra brevissimum terminum concubinam dimittat. Quod si non dimiserit, vel dimissam aut aliam publice resumpserit; jubet hæc sancta synodus, ut ipsum omnibus suis beneficiis omnino privet: & nihilo minus hi publici concubinarii, usquequo cum eis per suos superiores post ipsarum concubinarum dimissionem, manifestamque vitæ emendationem, fuerit dispensatum, ad susceptionem quorumque honorum, dignitatum, beneficiorum vel officiorum sint inhabiles. Qui si post dispensationem recidivo vomitu ad hujusmodi concubinatum redierint, sine spe alicujus dispensationis ad prædicta prorsus inhabiles existant. Quod si hi ad quos talium coercitio pertinet, eos, ut prædictum est, punire neglexerint, eorum

eorum superiores tam in ipsos de neglectu, quam in illos pro concubinatu modis omnibus digna privatione animadvertant. In conciliis enim provincialibus & synodalibus adversus tales punire negligentes, vel de hoc crimine diffamatos, etiam per suspensionem a collatione beneficiorum vel alia condigna pœna severiter procedant. Et si hi, quorum destitutio spectat ad summum pontificem, per concilia provincialia aut suos superiores propter publicum concubinatum comperiantur privatione digni, statim cum processu inquisitionis ipsi summo pontifici deferantur. Eadem diligentia & inquisitio in quibuscumque capitulis generalibus & provincialibus quo ad suos servetur, pœnis aliis contra prædictos & alios non publicos concubinarios statutis in suo robore permansuris. Publici autem intelligendi sunt non solum hi, quorum concubinatus per sententiam aut confessionem in jure factam, seu per rei evidentiam, quæ nulla possit tergiversatione celari, notorius existit, sed & qui mulierem de incontinentia suspectam vel infamatam tenet, & per suum superiorem admonitus ipsam cum effectu non dimittit. Quia vero in quibusdam regionibus nonnulli jurisdictionem habentes, pecuniarios quæstus a concubinariis percipere non erubescunt, patiendo eos in tali fœditate sordescere, sub pœna maledictionis æternæ præcipit, ne deinceps sub pacto omnino compositionis aut spe alicujus quæstus talia quovis modo tolerent aut dissimulent: alioquin ultro præmissam negligentiæ pœnam duplum ejus quod propterea acceperint, restituere ad pios usus omnino teneantur & compellantur. Ipsas autem concubinas seu mulieres suspectas prælati modis omnibus curent a suis subditis etiam per brachii sæcularis auxilium, si opus fuerit, penitus arcere. Qui etiam ex tali concubinatu procreatos filios apud patres suos cohabitare non permittant. Jubet insuper hæc sancta synodus, ut etiam in prædictis synodis & capitulis hæc constitutio publicetur, & quilibet suos subditos ad ipsarum concubinarum dimissionem moneat diligenter. Injungit præterea omnibus sæcularibus viris, etiamsi regali præfulgeant dignitate, ne ullum qualecumque inferant impedimentum quocumque quæsito colore prælatis, qui ratione officii sui adversus suos subditos pro hujusmodi concubinatu procedunt. Et cum omne fornicationis crimen lege divina prohibitum sit, & sub peccati mortalis pœna necessario evitandum, monet omnes laicos tam uxoratos quam solutos, ut similiter a concubinatu abstineant. nimis enim reprehensibilis est, qui uxorem habet, & ad aliam mulierē accedit. Qui vero solutus est, si continere nolit, juxta apostoli consilium uxorem ducat. Pro hujus autem divini observatione præcepti, hi ad quos pertinet, tam salutaribus monitis, quam aliis tantis remediis cum studio laborent.

VI.

Periculis animarum, quæ cunctis operibus præferuntur, desiderantes occurrere, statuimus, volumus, & sub pœna privationis beneficii mandamus, ut omnes habentes ecclesias, quibus animarum cura est annexa, personaliter in eisdem resideant, aut infra hinc & festum sancti Michaelis proxime futurum nos aut vicarium nostrum legitime doceant, quare in eisdem personaliter residere non debeant nec teneantur. Quia beneficium datur propter officium, statuimus quod quicumq; canonicus ecclesiæ nostræ cathedralis, vel alterius collegiatæ nostræ diœcesis, per se vel alium officinm suum, quod exhibere debet in ordine quocumque secundum consuetudinem ecclesiasticam hactenus observatam, per unam septimanam continuam neglexerit quacumque de causa vel occasione, decem libras denariorum usualis monetæ ad fabricam ejusdem ecclesiæ solvere teneatur. Si vero minus quam per unam septimanam neglexerit, eamdem pœnam proportionabiliter secundum ratam temporis persolvere teneatur. Si quis vero per secundam septimanam, ut prædicitur, neglexerit, a perceptione fructuum & redditaum præbendæ quam obtinet in ecclesia, penitus sit suspensus, donec pœnam solverit integraliter superius expressam. Qui autem per tertiam neglexerit septimanam, ad nullum actum capitularem, nec ad aliquod stipendium præbendale admittatur, donec de pœna satisfecerit memorata, nec non ad arbitrium nostrum, sicut alias sibi duxerimus adjungendum, puniatur.

VII.

Quia in tantum quorumdam processit ambitio, ut non duo vel tria, sed plura perhibeantur habere beneficia: de concilio venerabilium fratrum & patrum nostrorum hoc emendari cupientes, statuimus, & sub pœna privationis beneficiorum mandamus, ut omnes & singuli clerici nostræ diœcesis incompatibilia de jure beneficia retinentes, nobis aut vicario nostro infra hinc & festum sancti Michaelis dispensationes super hoc obtentas indicent & ostendant. Inhibemus quoque sub eadem pœna, ne quisquam clericorum plures quam unum teneat vicarium, nisi evidentis necessitatis causa aliud sibi a nobis vel vicario nostro fuerit indultum.

VIII.

Ne per receptionem canonicorum præbendis non vacantibus alienæ mortis votum turpiter ingeratur, statuimus, ut de cetero nullus recipiatur in canonicum ecclesiæ nostræ cathedralis, nec alicujus alterius collegiatæ nostræ diœcesis, nisi vacaverit præbenda, quæ illi qui assumitur in canonicum, assignetur: alioquin receptio in contrarium facta nulla sit ipso facto, nisi facta fuerit de licentia nostra speciali.

IX.

Quia non omnibus liquent canones contra alienationes rerum monasteriorum & ecclesiarum, jurium prohibitiones publicando, omnino inhibemus omnibus abbatibus, prioribus, præpositis & aliis prælatis ac clericis universis, tam sæcularibus quam regularibus, sub pœna privationis administrationum ipsorum, ne de rebus ecclesiarum vel monasteriorum suorum alienationes sine licentia legitima faciant perpetuas quocumque titulo, gratuito vel oneroso: nec etiam res temporales insignes aut notabiles præter juris formam & licentiam secundum eamdem obtentam * quocumque alienare præsumant, statuimus, & irrefragabiliter diffinimus, quod in qualibet parochia plebanus, assumptis sibi duobus honestioribus subditis suis, quorum quilibet habeat clavem unam, & ipse tertiam, omnia quæ devotione fidelium ad fabricam ecclesiæ, luminaria, vel ad alias utilitates fuerint deputata, diligenter colligat & conservet, & his usibus impendat, ad quos sunt deputata. Volumus

*f. quomodocumque.

ANNO CHRISTI 1440.

Volumus etiam, quod nec tales sibi adjuncti, A nec alii procuratores ecclesiarum qualescumque de rebus ecclesiæ præter scitum plebani quidquam disponant, ut res ipsa suspicione careat, & non detur occasio subtrahendi res ecclesiarum. Volumus, & sub excommunicationis pœna præcipimus, quod plebani & assumpti sibi ad hoc officium seu ministerium exequendum, loci decano semel in anno quolibet plenam teneantur reddere rationem. Quem rationes hujusmodi sub eadem pœna, tam solicite quam attente, sub bonis testimoniis exigere volumus & recipere, atque auctoritate nostra sub memorata pœna inhibere plebanis & ecclesiarum procuratoribus, ne res ecclesiarum nomine B Vaccarum vulgariter *Immer Küe*, vel alias quovis quæsito colore sub specie usuræ mutuent, aut quomodolibet locent.

Statuimus, ut nullus ecclesiasticus vel sæcularis, cujuscumque status & conditionis fuerit, ecclesiarum vacantium aut clericorum decedentium bona rapiat, dissipet aut invadat quocumque quæsito colore. Contrafaciens decedens ecclesiastica careat sepultura: vivens autem cum tota familia sua ab ingressu ecclesiæ arceatur, donec ablata restituerit universa.

Item simili pœna carentiæ sepulturæ decedentium & ingressus ecclesiæ vivorum prohibemus laicis, ne de sepulturis dandis se intromittant, nec campanas vel ad divinum cultum C deputata contra voluntatem plebanorum quocumque modo, præsertim ad profana & religioni ecclesiasticæ adversa contrectent, aut per mansionarios ecclesiarum pertractari mandent auctoriabiliter contra sacros canones, nec in ecclesiis & rebus earumdem quidquam statuant, vel quomodocumque ordinare præsumant.

X.

Insuper præsenti constitutione duximus inhibendum universis clericis nostræ diœcesis, ne suspensos patibulo, decollatos, vel alios qualitercumque per sententiam morti traditos, D in torneamentis, ludis, publicis spectaculis, aut alias occisos, vel subito defunctos, qui non eodem anno confessi, vel alias in mortalibus peccatis morte præventi fuerint, vel non receperint eucharistiæ sacramentum, nisi de consilio sacerdotis duxerint abstinendum, tradere præsumant ecclesiasticæ sepulturæ absque licentia nostra aut vicarii nostri super hoc petita diligentius & obtenta, nihilque pro concessione hujusmodi exigatur, neque recipiatur, nisi voluntarie offerant; sed dumtaxat sibi salarium competens solvatur.

XI.

Multi sæcularium interdum in detestationem cleri temeritate propria decimas quas omnium E dominus solvi præcepit, servitio suo mancipatis subtrahere non verentur in animarum suarum grande periculum. Ideoque cunctis prædicatoribus & confessoribus, religiosis & sæcularibus præcipimus, & in virtute sanctæ obedientiæ mandamus, quatenus in prædicationibus & confessionibus subditos suos studiosius moneant & inducant, quod memores salutis animarum decimas ipsas omnium terræ nascentium sine diminutione integre; personales vero secundum laudabilem consuetudinem persolvant, si pœnas damnationis æternæ voluerint evitare.

XII.

Quia religiosos, qui per religionem sponte assumptam Deo dicati sunt, purioris decet honestatis & vitæ nitore clarere, ut Deo possint salubrius famulari. Quapropter præsenti constitutione irrefragabiliter duximus statuendum, ut universi abbates, præpositi, priores, decani, ceterique monasteriorum professi nostræ diœcesis, monastica & regulari vigeant disciplina, regulamque eis a sanctis patribus institutam, secundum quod sacrorum statuta canonum edocent, præsertim tria ordinis substantialia, videlicet abdicationem proprietatis, obedientiam & continentiam, ceremonialiaque religionis secundum sanctam regulam & diffinitiones sanctorum patrum diligentius studeant in omnibus observare. Si quis autem prædictorum suæ salutis immemor promissorum extiterit violator seu neglector, secundum eamdem regulam & diffinitiones patrum pœna condigna puniatur.

Quoniam nedum in viris, sed etiam in mulieribus Deo devotis vigere debet religio sancta & vita monastica secundum regulam suæ professionis & patrum sanctorum diffinitiones, imo tanto cautius tenentur prælati & alii eis præfecti vigilare, quanto fragiliores noscuntur: statuimus, volumus & mandamus, quod omnes prælati quorumcumque ordinum mendicantium & non mendicantium, & alii quicumque monachi & non monachi nostræ diœcesis, quibus etiam a Deo devotarum mulierum cura est commissa, easdem paterne, pie & solerter secundum suam regulam & patrum diffinitiones ad observantiam regulæ & monasticæ vitæ inducant, informent & compellant juxta officii debitum: diligenter etiam vigilent, ne in receptione alicujus ipsarum quidquam per simoniam exigatur: negligentes vero & non reformantes, cujuscumque religionis fuerint, maxime de ordine sancti Francisci, qui triplicem regulam sive modum sancte vivendi declaravit, districta animadversione judicii punire non tardabimus. Insuper constitutionem Bonifacii papæ octavi super clausura monialium editam, quæ incipit, Periculoso, cum effectu executioni demandari volumus & mandamus.

Quia nonnunquam sub specie religionis surgunt sectæ, nec non conventiones pestiferæ juribus inimicæ: præcipimus & mandamus cunctis ecclesiarum rectoribus nostræ diœcesis, quod omnes viros & mulieres infra terminos suarum parochiarum degentes, sub specie religionum non approbatarum & communium in vita accepta, in communi vita popularium discrepantes requirant, quod infra mensem a sua requisitione ipsos informent, cujus religionis sint, & suæ vitæ ac status approbationem. Quod si non fecerint, ipsos teneant in omni obedientia parochiali, sic ut alios parochianos; & nobis aut cario nostro eosdem nihilo minus denuntiare non omittant.

XIII.

Quamvis patroni & advocati sint in subsidium ecclesiarum admissi, sæpe tamen hoc tendit ad noxam & oppressionem, ut inde sentiant detrimentum, quod a defensione nascitur institutum: & infra constitutione præsenti sancimus & volumus, quod tam patroni quam advocati ecclesiarum, cujuscumque præeminentiæ aut status fuerint, gratia permissa, & antiquis juribus ipsis & eorum progenitoribus in institutione prima, seu

ſeu cum ipſi ad advocatus a principio per eos ad quos pertinuit, ſuſcipiebantur, deputatis, penitus & omnino ſtent contenti, & pro poſſe ſuo ſtatum, honorem & res eccleſiarum requiſiti fideliter tueantur & defendant. Item ſi patronatus plures filios aut heredes dereliquerit, omnes illi ſuccedant in ſtirpem & in locum defuncti, ac nihil plus exigant, extorqueant vel recipiant, quam ei debebatur, in cujus locum & jus ſucceſſerunt. Et nihilo minus ſicut defunctus eccleſiam defendere, teneantur. Si quis vero in extorſione aut receptione juris advocatiæ modum exceſſerit memoratum, aut patronatus occaſione, jure ſuo privetur, & nihilo minus ſicut raptor & ſpoliator eccleſiæ puniatur.

XIV.

Quamvis res eccleſiaſticæ non ad alium quam pium uſum in quem ordinatæ ſunt, expendi debeant, ſalva ſedis apoſtolicæ auctoritate, quidam tamen prælati & alii clerici plus timentes terrenam quam divinam offendere majeſtatem, non verentur laicis eccleſias quantum in eis eſt facere tributarias. Et infra: Sub excommunicationis pœna inhibemus univerſis prælatis & clericis noſtræ diœceſis, ne novam* ſteuram, aut quamvis aliam exactionem, laicis ſolvere præſumant, non habita ſuper hoc ſuperioris ſui licentia ſpeciali & expreſſa.

Item inhibemus omnibus clericis noſtræ diœceſis ſub pœna jam dicta, ne aliquis eorum decano aut archidiacono ſine noſtro aut vicarii noſtri mandato collectam vel exactionem ſolvere præſumat.

XV.

Cupientes affectum devotionis augmentari, mandamus in virtute ſanctæ obedientiæ, & volumus omnes ſacerdotes, qui parochiis præſunt, ſingulis diebus dominicis aquam & ſal benedicere, ac eoſdem una cum toto clero ad ipſas eccleſias ſpectante horis conſuetis ante miſſarum ſolennia proceſſionaliter circumire. Ut autem populus ad hujuſmodi proceſſiones invitetur, omnibus vere pœnitentibus confeſſis & contritis ipſam proceſſionem devote ſequentibus, ac illis qui hujuſmodi proceſſionibus libenter intereſſent, ſed quo minus interſint cuſtodia bonorum ſuorum, infirmitate aut alio legitimo impedimento detinentur, ſub fiducia divinæ pietatis de theſauro eccleſiæ quadraginta dies indulgentiarum de injunctis ſibi pœnitentiis miſericorditer relaxamus, & eaſdem indulgentias per rectores ſupradictos volumus exhinc publicari.

XVI.

Volumus, & in virtute ſanctæ obedientiæ mandamus, ut nullus divina miſſarum ſolennia ſine luminibus celebrare præſumat, nec hoſtiam ante conſecrationem in altum quoquo modo elevare, ne adorando hoſtiam non conſecratam populum idololatriam committere contingat.

Item ſtatutum concilii provincialis Saltzburgenſis præſentibus noſtris ſtatutis inſerendum duximus, cujus tenor ſequitur in hæc verba: Item ſtatuimus, ut ſi quis clericus vel laicus utriuſque ſexus, cujuſcumque dignitatis, religionis, vel ſtatus exiſtat, auſus ſit præſumptione damnabili publice prædicare, aut occulte docere, credere vel tenere, quod ſacerdos in mortali peccato exiſtens non poſſit conficere corpus Chriſti, ſeu ſic ligatus non poſſit abſolvere vel ligare ſuos ſubditos a peccatis, pro hæretico & incredulo habeatur. Quem errorem hujus ſacri concilii approbatione damnamus, anathematizamus, & penitus reprobamus, cum ſacræ ſcripturæ dicat auctoritas, quod ſive bonus ſive malus fuerit miniſter, per utrumque Deus effectum gratiæ confert: non enim quæ ſancta ſunt coinquinari poſſunt, nec ipſa ſacramenta per hominum malitiam profanari. Unde ſacerdos, quantumcumque pollutus exiſtat, divina non poteſt polluere ſacramenta, quæ purgatoria cunctorum contagiorum exiſtunt. Licite ergo a quocumque ſacerdote ab eccleſia tolerato divina miniſteria audiantur, & alia recipiantur eccleſiaſtica ſacramenta. Damnatione ſimili reprobamus quorumdam opinionem erroneam, aſſerentem, epiſcopum, preſbyterum, ſeu ſacerdotem curatum non poſſe ſolvere preſbyteros fornicarios a fornicationis reatu propter votum caſtitatis: inhibentes ne quiſquam de cetero prædictam opinionem ſub pœnis prædictis docere, tenere, aut dogmatizare quoquo modo præſumat publice vel occulte. Adjicimus quoque, ut nullus in diœceſi noſtra ad prædicandum ſive annuntiandum verbum Dei admittatur, niſi miſſus ſit, & de miſſione ſua conſtiterit ſufficienter.

Cupientes ac volentes indulgentias de corpore Chriſti per dominum noſtrum ſanctiſſimum, dominum Eugenium papam quartum conceſſas publicari, tenorem earumdem præſentibus inſeri mandamus, qui ſequitur, & eſt talis.

Eugenius epiſcopus ſervus ſervorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

EXCELLENTISSIMUM corporis & ſanguinis domini noſtri Ieſu Chriſti ſacramentum, quod appropinquante paſſionis ejus hora dominus ipſe ſigno præcipui, quo nos dilexit, amoris ſalubriter inſtituit, ejuſdem commemorationem ſanctiſſimam jugi mentis exultatione contemplantes, ad hoc inter ſingulos hujuſmodi mercatos ſanguine ſpiritualia diſpenſare munera votis expoſcimus, ut illi condignis aſſurgentes laudibus, ſua frequentia ad ipſius venerationem ſacramenti corda dirigant, & eo quo corporalis habetur præſentia ſalvatoris viatico fructus vitæ complectentes æternæ, cæleſtia conſcendant, ipſum qui nobis ſe in edulium tribuit, perpetuo conſpecturi. Sane dudum piæ memoriæ Urbanus papa IV. prædeceſſor noſter, ad orthodoxæ corroborationem & exaltationem fidei digne & laudabiliter ſtatuens, ut de tanto ſacramento præter illam quæ dietim in eccleſia fieret, annuatim memoria ſolennior & ſpecialior haberetur, & ad celebrandum ejus tam excelſum tamque glorioſum feſtum quintam poſt octavas pentecoſtes feriam deſignans, ac Chriſti fideles quoſlibet ad colendum illud donis ſpiritualibus animare volens, omnibus vere pœnitentibus & confeſſis, qui matutinali officio feſti ejuſdem in eccleſia, in qua etiam illud celebraretur, intereſſent, centum: qui vero miſſæ, totidem; & qui in primis ipſius feſti matutinalibus veſperis, ſimiliter centum; qui autem in ſecundis, totidem; illis vero qui primæ, tertiæ, ſextæ, nonæ & completorii horarum officiis, pro qualibet ipſarum quadraginta: iis autem qui per octavas ipſius feſti matutinalibus veſperis, miſſæ ac prædictarum horarum

ANNO CHRISTI 1440.

horarum officiis interessent, singulis octavarum A ipsarum diebus similiter centum. Et subsequenter felicis recordationis Martinus papa V. etiam prædecessor noster, fideles eosdem ad impertiendum pro veneratione sacramenti hujusmodi potiora reverentiæ & devotionis exercitia firmare cupiens, singulis ex eis vere pœnitentibus & confessis, qui & quoties in ipsius sacramenti profesto jejunium, vel loco ipsius aliud pium juxta consilia suorum confessorum opus fecerint, etiam centum: & qui præmissis in ecclesiis, in quibus illa celebrari continngeret, officiis interessent, nec non episcopis & aliis prælatis superioribus, qui dictis officiis libenter interessent, sed quo minus eis in ipsis B ecclesiis interesse possent, pro conservandis suarum dignitatum juribus, & aliis tunc legitime impedimentis, pro matutinali ducentos, & pro missæ officiis totidem, ac pro qualibet vesperarū etiam ducentos; reliquarum vero, videlicet primæ, tertiæ, sextæ, nonæ & completorii festi octuaginta: rursus autem in quibuslibet octavarum diebus pro singulis matutinalium missarū & vesperarum, similiter centum; nec non reliquarum horarū officiorum hujusmodi, quadraginta. Illis præterea, qui processiones in quibus ipsum vivificum sacramentum dicto festo juxta præfatarum ritus ecclesiarum deferretur, continuo secuti forent, ac quibuslibet in festo ac octavarum diebus hujusmodi pro pace & tranquillitate ecclesiæ missas devote celebrantibus, pro singulis C ipsarum, nec non aliis in eodem festo eucharistiæ sacramentum devote sumentibus, etiam centum singulis annis profesto vice qualibet eis, qui dum corpus dominicum communicandis deferetur infirmis, illud cum incenso luminari præcedendo vel sequendo venerarentur, similiter: & qui tunc illud alias devoti secuti forent, etiam quinquaginta dies de injunctis eis pœnitentiis misericorditer relaxamus. Ac etiam ipse Martinus prædecessor noster, quod in festo & diebus octavarum hujusmodi in terris & locis ecclesiasticis, quavis auctoritate suppositis interdicto, pulsatis campanis, januis apertis, & alta voce excommuni- D catis prorsus exclusis, sed interdictis, ut ocius reconciliari studerent, admissis, & illis qui causam vel occasionem hujusmodi interdicto dedissent, altari tunc nullatenus appropinquantibus, missæ & officia præmissa licite celebrari possent, auctoritate apostolica duxit concedendum. Nos vero, quos interim ad summi apostolatus apicem divina clementia provexit, etiam pro frequentiori hujusmodi veneratione sacramenti summis gestientes affectibus nostri partes ministerii salubriter impertiri, nec non relaxationes & concessiones prædictas apostolici robore munimenis ipsorum notioni fidelium committentes, præmissis per eumdem Marti- E num prædecessorem, ut præfertur, relaxatis diebus alios totidem dies pariformiter ab ipsis fidelibus consequendos addicimus per præsentes, & insuper universos patriarchas, archiepiscopos, episcopos & aliarum ecclesiarum prælatos monemus & hortamur in domino, & eis per apostolica scripta in virtute sanctæ obedientiæ districte præcipiendo mandamus, & in remissionem peccaminum injungimus, ut per se vel vel alios eorum subditos per singulas suarum civitatum & diœcesis ecclesias in dominicam feriam & festum * pdēm proxime præcedente salutaribus ad venerationem potissime sacramenti hujus monitis & exhortatione præsentium, quorum etiam tenor inter matutinales festi, nec non dierum octavarum hujusmodi lectiones recitentur, literarum continentiam & effectum publicare & insinuare procurent, ut ejusdem sacramenti suffragante mysterio, subditi & fideles ipsi spiritualium gratiarum uberiori fulciantur augmento, & ab illo qui se pro ipsis immolavit hostiam, post hujus vitæ cursum ad gloriam perducantur æternam. Verum quia difficile foret hujusmodi literas singulis exhiberi, volumus, & eadem auctoritate decernimus, quod ipsarum transumpto manu publica & sigillo alicujus episcopalis vel superioris ecclesiasticæ curiæ munito, tamquam præfatis, si originaliter exhiberent literas, plena fides exhibeatur, & perinde stetur, ac si originales literę forent exhibitæ vel ostensæ.

Datæ Romæ apud sanctum Petrum anno incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo tricesimotertio, VII. Kalendas Iunii, pontificatus nostri anno tertio.

XVII.

Baptismus cum summa reverentia celebretur, maxime in distinctione & prolatione verborum, in quibus sacramenti virtus existit, his scilicet verbis; *Ego baptizo te in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti.* Doceant igitur sacerdotes tam mares quam feminas, in necessitate debere parvulos baptizare eadem forma in suo idiomate; & quod patres & matres proprios infantes, si summa necessitas exigit, poterunt baptizare: & si sacerdotes super hoc diligenter inquirentes debitam formam in baptismo invenerint, quod factum est, approbent, supplentes circa baptizatum, quo ad unctionem olei in pectore & in scapulis, & chrismatis in vertice, quod a laicis est omissum. Si autem in baptizato debitam formam non invenerint observatam, non differant pueros baptizare.

XVIII.

Item præcipiendo mandamus, ut secundum constitutionem Lateranensis concilii eucharistia, chrisma & oleum sanctum sub fideli custodia & reverentia debita clavibus adhibitis conserventur, ne possit ad illa temeraria manus extendi, ad aliqua horribilia & nefanda exercenda. Si vero is ad quem spectat custodia, ea incaute reliquerit, ultra juris communis pœnas in libra ceræ eidem ecclesiæ solvenda & applicanda puniatur. Et si per ejus pigritiam aliquod nefandum inde contigerit, ejusmodi subjaceat ultioni juxta nostram aut vicarii nostri ordinationem & delicti quantitatem. Sacramentum etiam eucharistiæ singulis mensibus ad minus semel renovari præcipimus, aut pluries secundum locorum exigentiam & opportunitatem.

In plerisque etiam ecclesiis mappæ, pallæ, corporalia, & alia vestimenta divino cultui deputata tam inculta & immunda relinquunt, quod interdum quibusdam sunt horrori, contra statutum concilii generalis, universis custodibus, sacristis, & ecclesiarum rectoribus districte præcipimus, quatenus omnia vestimenta, ornamenta ac vasa supra dicta per ipsos munda & nitida conserventur; corporaliaque pluries infra annum juxta casus exigentiam per clericos mundentur. Si quis vero in transgressione hujusmodi statuti culpabilis fuerit, usque ad condignam satisfactionem ab officio suspendatur.

XIX.

XIX.

Statuimus & præcipimus universis Christi fidelibus nostræ diœcesis, utriusque sexus, ne quisquam eorum clandestinis desponsationibus aut occultis matrimoniis intersit. Præcipimus insuper in virtute sanctæ obedientiæ universis ecclesiarum plebanis, quod postquam ipsis constiterit, pro certo, vel probabili fama, aliquos clandestine contraxisse, ipsos statim ad publicandum in facie ecclesiæ aut jura sua prosequendum coram ecclesiastico judice per subtractionem sacramentorum, extra tamen necessitatis articulum cogere non postponant.

XX.

Districte præcipiendo interdicimus, ne quisquam sacerdotum pro reconciliatione pœnitentium, aut pro administratione alicujus sacramenti, vel aliquorum sacramentalium, paciscatur de sibi danda pecunia, nec aliquo alio æquivalenti pro eodem. Sed volumus dispositis absque dilatione pro tempore & loco congruis administrari & exhiberi secundum ritum ecclesiæ verum, quod rationis & juris explorati existit, quod socii passionum sint pariter, & socii consolationum, permittimus expost exigi etiam cum imploratione officii judicis quantitatem in talibus consuetudine debitam, ad quam laicos hortamur, & quantum de jure est astringimus & compelli volumus.

Item inhibemus sub pœna privationis officii, ne aliquis sacerdotum quemquam notorie delinquentem accepta pecunia vel alio commodo temporali pœna condigna corrigere prætermittat.

Item interdicimus & districte inhibemus, ne quisquam clericorum, cujuscumque status fuerit, censum de aliquo beneficio, aut pecuniam vel emolumentum aliud, ex pacto quocumque nomine anticipandæ pensionis, vel alio quocumque quæsito colore, augeat, vel quemquam augere compellat. Contra facientes, tam dantes quam recipientes, duplum quam dederint vel receperint nobis remissibiliter solvere teneantur, nihilo minus juxta arbitrium nostrum aut vicarii nostri arctius punientur.

Item volumus statutum concilii generalis Constantiensis & constitutionem de simonia editam publicari, ut in fine: quoniam contra transgressores ejusdem districtius, Deo dante, procedemus. Cujus statuti tenor sequitur per omnia in hæc verba:

Martinus, &c.

MULTÆ contra simoniacam pravitatem ab olim factæ sunt constitutiones, quibus morbus ille non potuit extirpari. Nos volentes de cetero, ut possumus, attentius providere, sacro approbante concilio, decernimus quod ordinati simoniace ab executione suorum ordinum sint eo ipso suspensi: electiones autem, postulationes, confirmationes, & quævis provisiones simoniacæ ecclesiarum, monasteriorum, dignitatum, personatuum, officiorum & beneficiorum ecclesiasticorum quorumcumque deinceps factæ, nullæ sint ipso jure, nullumque per illos jus cuiquam acquiratur, nec promoti, confirmati aut provisi faciant fructus suos; sed ad illorum restitutionem, tamquam inique ablatorum percipientes, teneantur. Statuimus insuper quod dantes & recipientes ipso facto sententiam excommunicationis incurrant, etiamsi pontificali aut cardinalatus præfulgeant dignitate.

XXI.

Quamvis Iudæi, qui sanguinis Christi vindictam in se receperunt, ubi servire Christianis, aut se laboribus nutrire parati sunt, benignitate ecclesiæ misericorditer tolerentur; ipsi tamen gratia sancta & tolerantia non contenti, orthodoxorum religionis Christianæ facultates usuris exhauriunt, laqueos offensionis ingerunt, & petram scandali; in qua defensione & adjutorio aliquorum culpabilium laicorum detestabilius foventur.

Hinc statuimus districte præcipiendo, quod Iudæi in nostra diœcesi non permittantur fenerari, nec uti famulis Christianis. Nullus quoque Christianus domos ad habitandum eisdem ad exercendum fenus locet, nec permittatur eis communio maxime ad frequentem visitationem Christianorum, præterquam in casibus præmissis, ne eorumdem peccatis revolvantur. In die pentecostes fenestræ & ostia clausa teneantur toto die. In diebus autem lamentationis & dominicæ passionis in publicum minime prodeant: cum salutaris hostia ad infirmos deportatur, caveant omni diligentia, ne contra Christianam fidem, beatam virginem, vel sanctos alios, contumeliosa verba proferant, nec permittantur cum simplicibus disputare de fide; ne callidis sermonibus corda percutiant simplicium. Nullus cum eis edere præsumat, aut balneari, aut medicinas ab eis capere. Si quis vero Iudæorum in his culpabilis repertus fuerit, eidem communio Christianorum denegetur. Quod si quis Iudæorum mulierem cognoverit Christianam, pro tanto facinore viginti libras denariorum usualis monetæ domino loci; in quo scelus hoc perpetratum fuerit, irremissibiliter solvere teneatur. Ad hoc per captionem rerum & personæ, nec non aliis opportunis remediis compellendus. Idem, si Christianus, quod detestabilius est, propter periculum partus, cognoverit Iudæam. Et si Iudæus satisfacere pœna pecuniaria nequierit, carcerali custodiæ mancipetur afficiendus, donec scandalum sopiatur. Christianus quoque ad Iudæum accedens * ultimam dictam mulctam, excommunicationis pœnam, absolutionis beneficium a nobis vel vicario nostro meruerit obtinere.

XXII.

Usurarum voraginem detestantes, inhibemus omnibus Christi fidelibus nostræ diœcesis, tam clericis quam laicis, ne pecunias ad usuras mutuent, aut in impignorationibus ultra sortem aliquid ex pacto recipiant, nec emptiones detestabiles faciant, aut alios quoslibet actus usurarios exerceant. Quod si quis contra fecerit, ultra pœnas juris communis & concilii provincialis Saltzburgensis, subjaceat solutioni decem libras denariorum usualium irremissibiliter solvendarum ad fabricam ecclesiæ, aut in usus pauperum, juxta nostrum aut judicantis nostri nomine arbitrium, convertendos. Inhibemus insuper sub excommunicationis pœna universis prælatis, decanis, plebanis, & ceteris quibuscumque religiosis & sæcularibus, ne aliquem dictis criminibus manifeste

manifeste reum, satisfactione non præmissa, ad quam tamen eosdem induci volumus, modis possibilibus ecclesiasticæ tradant sepulturæ.

XXIII.

Volumus & mandamus statutum divæ memoriæ Guidonis legati de latere per nostram diœcesim promulgari & publicari: quo cavetur, quod quicumque personam ecclesiasticam vulneraverit enormiter, captivaverit vel occiderit, ipso facto ea quæ ab ecclesia, nomine feudi, jure censuali, vel in emphyteusin, aut alias quocumque nomine tenuit, perdat penitus & amittat, in utilitatem ecclesiæ convertenda. Adjicimus quoque, quod in illa parochia, in qua canonicum ecclesiæ cathedralis capi contigerit vel detineri, vel alium in dignitate vel personatu seu clericatu constitutum, donec liberetur & absolvatur, cessetur generaliter a divinis, salva satisfactione eidem debita impendenda.

XXIV.

Quia nonnulli sacerdotes sæculares vel religiosi in pœnitentia frena laxare, & extra terminos sibi positos auctoritatem in casibus superioribus reservatis præsumere ausu temerario referuntur, sub excommunicationis pœna inhibemus, ne quisquam sacerdotum, regularis vel sæcularis, nostræ diœcesis quemcumque sibi confitentem in casibus sedis apostolicæ de jure vel consuetudine reservatis absolvere præsumat, nisi habito desuper ejusdem sedis indulto & mandato speciali, nec etiam in casibus similiter de jure aut consuetudine episcopo reservatis aliquem absolvere attentet, præsertim excommunicationis majoris vinculo innodatum, hæreticum, Iudæum, fautorem alterius eorumdem, laicum prædicatorem aut auditorem ejus, spoliatorem alicujus dotis ecclesiasticæ, aut * sacerdotes, maxime in agone laborantes, aut temerarium occupatorem bonorum ecclesiæ, depopulatorem agrorum, vinearum & hortorum, incestuosum, fornicatorem cum sacra moniali, homicidam, etiam casualem, publicantem confessionem sibi factam, peccantem contra naturam aut cum brutis, sacrilegum, incantatorem seu incantatricem, præcipue cum sacramentis, sacramentalibus, vel ossibus mortuorum, prolis oppressorem, etiam a casu incendiarium, commercia habentem cum Iudæis, maxime in usuris, propinantem, ementem aut vendentem venenum, præsertim in machinationem mortis proximi, dæmonem invocantem, cudentem falsam monetam, utentem scienter auro vel argento falso, cogentem Christianum dare ad usuram, blasphemum nominis Christi vel sanctorum, falsum testem, coeuntem cum Iudæa, obligatum ad vagas restitutiones, nec quemquam alium enormibus criminibus irretitum, non habita a nobis desuper commissione speciali & expressa.

Item volumus, sub eadem pœna, omnes confessores absolvendo uti ad minus istis verbis? Ego absolvo te a peccatis tuis, & restituo te sacramentis ecclesiæ. In nomine Patris & Filii & Spiritus sancti.

Inhibemus insuper sub excommunicationis pœna, districte præcipiendo, ne quisquam sacerdotum, religiosus vel sæcularis, nostræ diœcesis, non habita desuper sedis apostolicæ aut nostra seu vicarii nostri speciali licentia, se intromittat de distributione rerum male acquisitarum, incertarum & vagarum.

A Quia ex pastorali solicitudine incumbit prælatis suorum subditorum vultum intrinsecus agnoscere secundum talentum sibi creditum, statuimus propterea, volumus, & in virtute sanctæ obedientiæ mandamus, ut omnes abbates, præpositi, decani, archidiaconi nostræ diœcesis, specialiter non exempti, nobis aut vicario, omnes vero sacerdotes inferiores suis decanis, monachi suis abbatibus vel præpositis, qui per præpositos soliti sunt gubernari, sua peccata confiteantur, nisi alicui ipsorum a superiore nostro, aut nobis, seu vicario nostro, de spirituali indulto aliud sit concessum.

Abusionibus quæstorum viam præcludere B cupientes, statuimus, volumus, & mandamus, quod hi qui præsunt ecclesiis nullum quarumcumque occasione literarum petere vel colligere eleemosynam permittant, nisi literis eorumdem prius diligenter perspectis, & nostris aut vicarii nostri, quibus appareat quod suæ literæ sint veræ, ac eorumdem auctoritas adhuc duret, seu non expiraverit. Quo comperto, nulla portione recepta, exacta vel requisita ab eodem pro eleemosyna petenda, admittatur. Quod si qui contra fecerint, triplum restituere teneantur ad usus quibus eleemosynæ sunt deputatæ, remissione colligentium minime profutura. Nec tunc, præter id quod in literis continetur exhibitis, aliquid proponere populo C permittatur. Hortamur præterea universos & singulos nostræ diœcesis laicos, ne quæstores & collectores hujusmodi in eleemosynis colligendis quoquo modo perturbent aut impedire præsumant.

Præcipimus insuper & mandamus omnibus prælatis, rectoribus & vicariis ecclesiarum, sub excommunicationis pœna, quod omnes falsos quæstores, qui non exhibebunt per omnia sanas literas, detineant captivos, ipsosque nobis aut vicario nostro transmittant vel denuntient quantocius poterunt, pro demeritis puniendos, taliter quod exemplis eorum ceteri similia facere pertimescant.

D XXV.

Præcipimus, & in virtute sanctæ obedientiæ inhibemus omnibus nostræ diœcesis jurisdictioni præsidentibus, ne quemquam clericum vel laicum pro culpa vel contumacia excommunicent, sine scriptis & monitione canonica non præmissa.

Quoniam juris apices non omnibus innotescunt, ad uberiorem sacerdotum instructionem & salubrem informationem, qualiter sacerdotes interdicti tempore se gerere debeant & habere, præsenti declaramus statuto, quod interdicti tempore tam ab homine quam a jure prolati, tam sani quam infirmi sunt ad remedium paterne admittendi, nisi fuerint inter- E dicti vel excommunicati, vel quorum dolo, culpa, consilio, favore aut auxilio latum extitit interdictum. Quibus tantum viaticum & baptisma parvulorum conceduntur; nullus inungatur, vel tradatur ecclesiasticæ sepulturæ; præter clericos qui servaverunt interdictum; nisi tales sint qui nominatim excommunicati, interdicti vel suspensi fuerint. Qui vero clerici non fuerint hujusmodi sententiis innodati, sine pulsatione campanarum constantibus quibuscumque solennitatibus cum silentio tumulentur. Insuper sacerdotes populum habentes, sine scrupulo conscientiæ, semel in hebdomada viros

&

& mulieres possunt ad ecclesiam convocare, nec non ipsis exponere verbum Dei: Mulieres post partum non inthronizentur cum solennitate psalmi & orationum: nuptiæ sic non benedicantur: nec aqua benedicta populus solenniter aspergatur. Singulis diebus missæ in ecclesiis celebrentur, & alia quævis divina officia, sicut prius, submissa tamen voce, januis clausis omnino quibuslibet excommunicatis & interdictis, ac omnibus aliis, nisi super hoc privilegium exhibeant speciale, exclusis, ministris altaris dumtaxat exceptis, campanis non pulsatis, bini vel insimul tres horas canonicas simul legere possunt, ita quod foris seu extra ecclesiam nullatenus audiantur. In festivitatibus vero natalis domini, paschæ, pentecostes, ac assumptionis beatæ virginis gloriosæ, a vesperis vigiliarum earumdem usque ad vesperas earumdem festivitatum inclusive, campanæ pulsentur, januis apertis alta voce divina officia solenniter celebrentur, excommunicatis prorsus exclusis, sed interdictis admissis; sic tamen quod illi, propter quorum excessum interdictum hujusmodi est prolatum, altari nullatenus appropinquent, nec in illis festivitatibus sepeliantur corpora mortuorum, neque vivis & sanis illis diebus sacramentum eucharistiæ ministretur. Præterea inhibemus ne in ecclesia non consecrata, vel a jure vel ab homine interdicta, vel execrata per humanum injuriosum sanguinem, vel semine humano & uxorio polluta, nullatenus divina celebrentur.

Item decreta sacri generalis concilii Basileensis de excommunicatis certo modo non vitandis, de interdictis non leviter ponendis decretata, & per nationem Germanicam acceptata, per diœcesim nostram cupientes publicari, tenores eorumdem præsentibus nostris statutis & constitutionibus duximus inserendos, qui sequuntur per omnia in hunc modum:

Ad vitandum scandala ac multa pericula, subveniendumque conscientiis timoratis, statuit hæc sancta synodus, quod nemo deinceps a communione alicujus in sacramentorum ministratione vel receptione, aut aliis quibuscumque divinis, vel extra, prætextu cujuscumque sententiæ aut censuræ ecclesiasticæ, seu suspensionis, aut prohibitionis, ab homine vel a jure generaliter promulgatæ, teneatur abstinere, vel aliquem vitare, aut interdictum ecclesiasticum observare, nisi sententia, prohibitio, suspensio vel censura hujusmodi fuerit in vel contra personam, collegium, universitatem, ecclesiam, vel locum certum, a judice publicata vel denuntiata specialiter & expresse: aut si aliquem ita notorie sententiam excommunicationis constiterit incidisse, quod nulla possit tergiversatione celari, aut aliquo juris suffragio excusari: nam a communione illius abstineri vult, juxta canonicas sanctiones. Per hoc tamen hujusmodi excommunicatos, suspensos, interdictos, seu prohibitos, non intendit in aliquo relevare, nec eis quomodolibet suffragari. Quoniam ex indiscreta interdictorum promulgatione scandala multa consueverunt evenire, statuit hæc sancta synodus, quod nulla civitas, opidum, castrum, villa aut locus, ecclesiastico supponi possit interdicto, nisi ex causa seu culpa ipsorum locorum aut dominii, seu rectoris vel officialium. Propter culpam autem seu causam alterius cujuscumque privatæ personæ hujusmodi loca interdici nequaquam possunt auctoritate quacumque ordinaria vel delegata, nisi talis persona prius fuerit excommunicata ac denuntiata, seu in ecclesia publicata; ac domini seu rectores vel officiales ipsorum, locorum auctoritate judicis requisiti, hujusmodi personam excommunicatam infra biduum inde cum effectu non ejecerint, aut ad satisfactionem compulerint: qua etiam post biduum ejecta recedente vel satisfaciente, mox divina resumi possint: quod etiam in pendentibus locum habeat.

Pridem reverendissimus pater & dominus noster dominus Ioannes sanctæ sedis Saltzburgensis archiepiscopus nobis intimare curavit, quod nuper in diæta Moguntinensi indicta per illustrissimum principem & serenissimum dominum nostrum dominum Albertum, Romanorum, Bohemiæ, Hungariæ, &c. regem; oratores ejusdem domini regis, nec non aliqui sacri imperii principes electores propriis in personis, alii vero ac etiam totius Germanicæ nationis metropolitani per suos oratores convenientes, inter diversos tractatus ibidem præ manibus habitos, decreta edita in sacra Basileensi synodo, cum certis tamen restrictionibus, modificationibusque, temporum qualitatibus, ac dictæ Germanicæ nationi accommodis, concorditer acceptarunt. Quapropter nos hortando requisivit, quatenus dicta decreta per diœcesim nostram reverenter publicare, exequi, & observari mandaremus, sicut præfertur restricta & modificata. Nos vero mandatis superioris obedire, veluti tenemur, volentes dicta decreta, sicut & præmittitur, acceptata, cum quorumdam ex eis qualificationibus & modificationibus, præsentibus nostris statutis duximus quoad ipsorum initia adjungenda, mandantes quatenus omnes & singuli utriusque status homines nostræ diœcesis, quorum interest, ea fideliter observent sub pœnis in eisdem contentis. Et primo decretum per sacrum Constantiense concilium factum, & per sacrum Basileense concilium renovatum, de auctoritate & potestate sacrorum generalium conciliorum, temporibus & modis eadem convocandi & celebrandi, quod est primæ sessionis, & incipit: Frequens generalium conciliorum celebratio agri dominici præcipua cultura est, &c. Iterum decretum de electionibus duodecimæ sessionis, quod incipit: Sicut in construenda domo præcipue est architectoris cura. Sed quia lex sic clare non tendi potest, quin aliquam possit recipere dubitationem, petitum est quatenus sacrum concilium declarare dignetur quod electiones pontificum & abbatum fiant servata forma in hoc decreto tradita; quodque in ceteris inferioribus dignitatibus electivis quibuscumque sufficiat modus & forma juramenti in eodem decreto expressi. Ceterum statuere dignetur sacrum concilium, quod promovendus per papam secundum quamdam clausulam hujus decreti, quæ incipit, Nisi ex magna, &c. remittatur consecrandus aut benedicendus ad suum superiorem immediatum; si forsitan talis promovendus fuerit præsens in Romana curia: quo tamen nihilo minus remittatur, ut hujusmodi suo immediato superiori præstet debitum juramentum; quodque etiam confirmatio electionum fiet per immediatum superiorem, ad quem spectat jus cōfirmandi;

& si ipse sine causa rationabili confirmare distulerit, seu recusaverit, mediatus superior adiri poterit. Insuper quod etiamsi contingat provisionem per sacrum concilium domino papæ non fieri, nihilo minus electiones secundum formam hujus decreti & supra declaratam valeant fieri, & robur obtineant, neque, propterea quod sibi per sacrum concilium provisum non fuerit, quovis modo valeant impediri. Item decretum decimæquintæ sessionis, de conciliis synodalibus & provincialibus observandis, quod incipit, Pridem hæc sancta synodus quoddam, &c. Item decretum decimænonæ sessionis, de Iudæis & neophytis, quod incipit: Salvatoris nostri Iesu Christi sequens vestigia, &c. Item omnia saluberrima decreta vicesimæ sessionis, quorum primum disponit de publicis concubinariis, & incipit: Quicumque clericus, cujuscumque, &c. Secundum, de modo communicandi his qui dicuntur excommunicati, suspensi vel interdicti, & incipit: Ad vitandum scandala, &c. Tertium, de modo & forma ponendi interdictum in loco, & divina resumendi, & incipit: Vt lites citius terminentur, &c. Similiter omnia decreta vicesimæprimæ sessionis, quorum primum tollit annatas. Circa hoc tamen dignetur sacrum concilium declarare, quod non intendit per hoc decretum prohibere, quando licite exigatur & solvatur, si quid tempore receptionis beneficiati solitum sit solvi fabricæ vel pro ornamentis ecclesiæ, vel simili casu, ad usum tamen divini cultus, & non ad privatum commodum personarum convertendum. Secundum decretum vicesimæprimæ sessionis disponit de pacificis possessoribus non molestandis, & incipit: Quicumque non violentus. Tertium docet quomodo divinum officium sit in ecclesia celebrandum, & incipit: Si quis principem sæculi. Quartum ostendit quo tempore debet quis esse in choro, & incipit: Qui in matutinis. Quintum, qualiter extra chorum horæ canonicæ sunt dicendæ, & incipit: Quoscumque etiam, &c. Sextum, de his qui tempore divinorum vagantur per ecclesiam, & incipit: Quicumque in ecclesia. Septimum, quod tabula pendeat in choro, & incipit: Vt cuncta in domo Dei ordinate, &c. Octavum, quod in missa impleatur Credo, & quod non basse legatur missa, & incipit: Abusum aliquarum ecclesiarum. Nonum, de pignorantibus cultum divinum, & incipit: Abusum etiam illum cultui divino, &c. Decimum, de capitulis tempore missæ non tenendis, & incipit: Prohibet hæc sancta synodus. Vndecimum, de spectaculis non faciendis in ecclesia, & incipit: Turpem etiam illum, &c. Similiter decretum de numero & qualitate cardinalium, de quo in vicesimatertia sessione, & incipit: Cum summo pontifici, &c. Item decretum ejusdem vicesimætertiæ sessionis, de electione cassanda, (ex qua turbari posset ecclesia) & incipit: Licet dudum hæc sancta synodus, &c. Item decretum ejusdem sessionis, per quod reservationes tolluntur, & incipit: Et quia multiplices. Circa hæc tamen dignetur sacrum concilium jus commune renovare, quod propter hujusmodi beneficia in dicto decreto sibi reservata conferat infra spatium unius mensis, alioquin ordinarii conferre valeant, quodque provisi a papa infra quatuor menses ordinariis suam provisionem, sub pœna amissionis juris, insinuare debeant. Item decretum sessionis ejusdem tollens Clementinam Literis. de probat. & incipit: Licet in apostolicis, &c. Insuper decreta tricesimæ sessionis de communione sacramenti eucharistiæ, & incipit, Vt lucidius videatur, &c. Item decretum de collationibus beneficiorum tricesimæprimæ sessionis, & incipit: Placuit divinæ pietati, &c. cum aliis decretis. de qualificationibus in ordine promovendorum loquentibus. Supplicatur cum sacro concilio ut declarare dignetur, quod vigore horum decretorum non intendit tollere inferioribus ordinariis tempus Lateranensis concilii, quodque ante ipsius lapsum non habeat locum præventio.

XXVI.

Quo hæc statuta non tradantur oblivioni, & ne quisquam ignorantiam valeat allegare, sed ut subditi possint in eis frequentius meditari, sub excommunicationis pœna præcipimus & injungimus omnibus abbatibus, præpositis, prælatis, & decanis, ut transcriptionem prædictorum & copiam totalem ac plenam habeant, & ea bis in anno de verbo ad verbum abbates & præpositi, convocatis omnibus monachis & canonicis regularibus, & præpositi seu decani cathedralis & collegiatarum ecclesiarum, canonicis in unum collectis; decani vero singuli in conventu, collegio seu capitulo, suis confratribus omnibus, etiam non curatis, accersitis publicent, & perlegant, aut publicari & perlegi faciant. In contrarium, contra hujus statuti neglectores seu contemptores inquisitionem habebimus diligentem, pœnas exactissime persecuturi.

Acta conclusa & approbata sunt hæc a sacra synodo nostra episcopali, in ea nobis tunc personaliter præsidentibus, in aula nostra episcopali Frisingensi, die Veneris, secundo mensis Septembris, anno domini millesimo quadringentesimo quadragesimo. In quorum & rei sic gestæ robur & testimonium, sigillum vicariatus nostri præsentibus est impressum.

Forma juramenti soliti per testem synodalem præstari.

Ego N. juro, quod amodo & antea quidquam novi aut audivi, aut postmodum inquisiturus sum, quod contra voluntatem Dei & totam Christianitatem in ista parochia, vel in isto meo decanatu, (si decanus jurat) factum sit aut futurum erit, si in diebus meis evenerit, cum ad meam cognitionem quocumque modo perveniat, si scio, aut indicatum mihi fuerit synodalem esse causam, & ad ministerium episcopi pertinere, quod ego nec propter amorem, nec propter timorem, nec propter precium, nec propter parentelam, nullatenus celem episcopo meo aut ejus misso, cui hoc inquirere jusserit, quandocumque me ex hoc interrogaverit. Sic me Deus adjuvet, & hæc sancta Dei euangelia; (si presbyter est.) Alias sic: Et illorum sanctorum reliquiæ.

ANNO CHRISTI 1445.

ANNO CHRISTI 1445.

*** ROTHOMAGENSE CONCILIUM provinciale anno MCCCCXLV. indictione nona celebratum in manerii archiepiscopalis capella die 15. Decembris sub Radulpho Roussello archiepiscopo.

Ex codice Gothicis characteribus excuso absque loco, & anno impressionis & nomine typographi, cui titulus est : Institutorum synodalium diœcesis Rothomagensis in synodo observandorum opusculum ab insignibus auctoritate viris compluribus ad eorum informationem exaratum.

Radulphus miseratione divina Rothomagensis archiepiscopus, universis & singulis Christi fidelibus per totam nostram provinciam constitutis præsentes inspecturis, visuris, lecturis & audituris, salutem & curam in domino Iesu Christo.

CUM ad laudem & gloriam omnipotentis semperque viventis Dei hoc in tempore in unum pro provinciali synodo celebranda convenissemus, primum ad ea merito conversi sumus quo totius spiritualis nostri ædificii suum fundamentum conspiciunt fidem, sine qua impossibile est placere Deo. Est enim lumen nostræ peregrinationis; quam qui deserunt per tenebras plurimorum errorum vagantur incerti, salutis obliti, & æternæ promissionis immemores, a quibus longe aliena mens omnium Christianorum esse debet, ut intelligat in ea se quisque vivere, qui ad perennem vitam cupit pervenire. Ab hac quosdam invenimus per ignorantiam alienos, alios per diversorum errorum anfractus, plurimos per diversarum superstitionum & apostasiarum varia genera, & diabolicas inventiones, plurimos etiam per corruptos mores, & innumera vitia, quibus (proh dolor!) totus ferme mundus implicatur. Quo fit ut religio sancta & immaculata parum sit cultui & honori, ita ut miseri homines deducantur in interitum indeficientibus inferni pœnis cruciandi. Hinc est quod nos velut nostri pastoralis officii exigit ratio talibus morbis curam adhibere cupientes, quos decet toto mentis intuitu solutos fore, ne quid in ipsius nostræ fidei vergat detrimentum, conformiter ad patrum nostrorum sacros canones hoc sacro approbante provinciali concilio ordinamus, & præcipimus ab omnibus observari quæ sequuntur.

I.

Et primo præcipit & mandat hæc sancta synodus quod unusquisque fidelis fidem rectam quam sancta confitetur ecclesia inconcusse teneat.

II.

Item damnat omnem sententiam extollentem se adversus simplicitatem & dignitatem fidei, &c.

III.

Præterea damnat omnes libellos, seu quosdam tractatus artium magicarum & divinaticarum. Et super hoc deinceps solliciti sint ordinarii per suas diœceses inquirere si qui sint tales libri, & ad se evocare.

IV.

Item statuit quod si quis contra Deum vel aliquem sanctorum suorum, & maxime beatam virginem linguam in blasphemiam abnegando præsumpserit relaxare, per episcopum suum pœna mulctetur annotata in capitulo, statuimus. Rubricæ, de maledicis.

A V.

Item prohibet hæc sancta synodus, ne quis per corpus, caput, sanguinem, aut membra Christi, seu virtutes aut similia jurare præsumat. Quod si quis in hoc suo creatore fuerit abusus puniatur pœna arbitraria secundum qualitatem delicti & assuefactionem delinquentis.

VI.

Item quod si qui inventi fuerint invocatores dæmonum, & de hoc legitime convicti, quemadmodum fieri solitum est, publice prædicentur cum mitra in signum perpetuæ infamiæ. Qui si abjuraverint hujusmodi errorem, post peractam pœnitentiam ad arbitrium diœcesani misericorditer poterunt relaxari. Si vero contumaciter in suo errore perseveraverint: si sint clerici degradati prius perpetuis mancipentur carceribus: Si vero laici, relinquantur curiæ sæculari puniendi. De aliis autem sortilegiis, & aliis superstitiosis puta carminatoribus, & brevia ad collum hominum, & equorum, seu alibi suspendentibus, ordinat hæc sancta synodus quod pœna jejunii & carceris unius mensis puniantur pro prima vice. Si vero perseveraverint, pœna graviori ad arbitrium episcopi compescantur.

VII.

Item damnat modos illos, qui videntur introduci gratia quæstus denominando imagines, utpote; *Nostre-Dame de Recouvrance, Nostre-Dame de Pitié, de Consolation & de Grace,* &c. Nam talia sunt occasio superstitionis in multis, quasi sit plus in una imagine, quam in alia. Abusores pœna arbitraria compescantur.

VIII.

Item ordinat quod de cetero non admittantur aliqui ad sacros ordines, nisi sint instructi expresse in articulis fidei, præceptis decalogi, sacramentis ecclesiæ, & quod sciant distinguere inter peccata & peccata; & opera misericordiæ, corporalia & spiritualia, & alia prout convenit tanto ordini, præsertim sæculares beneficiorum curatorum capaces.

IX.

D Item in grande obsequium fidei præcepit de cetero non admitti ad prædicandum verbum Dei ad populum regulares vel sæculares, nisi prius districte examinati, & sufficientes reperti per episcopos, aut eorum vicarios.

X.

Item præcipit ipsa synodus quod unusquisque parochianis habeat semel in anno omnia peccata sua confiteri proprio sacerdoti; & ad minus in pascha eucharistiæ sacramentum reverenter suscipere. Iuxta decretum, Omnis utriusque sexus, & sub pœnis in ea contentis.

XI.

Item &, ut honeste ac sancte creatori nostro serviatur, prohibet hæc sancta synodus ludos, qui fatuorum vulgariter nuncupantur, cum larvatis faciebus, & alias inhoneste fieri in ecclesiis, aut cœmiteriis; cum tales ludi honestatem ecclesiasticam deturpent, omnes & singulos qui secus habere præsumerent excommunicationis sententiæ subjiciens, ac statuens, quod si dicti præsumptores distributiones aliquas in eisdem ecclesiis percipere sint soliti, illas per tres menses sequentes perdant, quæ inter alios honestos choriales dividantur.

XII.

Item quod pro sacris ordinibus ministrandis, & literis inde conficiendis, pro sacramento confirmationis,

ANNO CHRISTI 1445.

firmationis, & benedictionibus vestimentorum, & vasorum ecclesiasticorum nihil recipiatur. Et pro delatione corporis Christi indigentibus nihil exigat lator seu minister, sed piæ & laudabiles patriæ consuetudines observentur.

XIII.

Item quod collatores scholarum scholas ipsas personis ætate, scientia & moribus probatis committant, & liberaliter ac sine exactione concedantur.

XIV.

Item quod beneficia ecclesiastica personis idoneis, & bene meritis tam ex parte patronorum ecclesiasticorum & laicorum, quam collatorum & ordinariorum liberaliter, & absque ulla illicita pactione conferantur, & ad illa præsententur.

XV.

Item quod promovendi ad sacros ordines ordinario, aut ab eo deputandis examinatoribus tali tempore se præsentent, quod ab illis bene & mature possint examinari: nec recipiantur aliqui ad ordines ipsos, nisi per examinationem sufficientem & debite factam reperiantur ætatis, & qualitatum aliarum quas sacri definiunt canones.

XVI.

Item quod ipsi sic promovendi habeant beneficium seu patrimonium, vel titulum verum & non fictum a suis parentibus & propinquis sine fraude: in quo si qui suos datores aut promotores circumvenerint, suorum sint ordinum executione suspensi.

XVII.

Item inhibet ipsa synodus quibuscumque sacerdotibus ne pro missis per eos celebrandis turpes aliquas pactiones faciant.

XVIII.

Item ordinat ipsa synodus, quod omnes clerici in suis beneficiis juxta eorum fundationem habitibus decentibus resideant. Et præcipit ecclesiarum parochialium rectoribus, quod saltem dominicis diebus, & aliis solennibus parochianos suos in fide & moribus instruant.

XIX.

Item monet eadem synodus archidiaconos suos archidiaconatus personaliter visitare: volentes quod in ecclesiis quas visitabunt præsenti cum populo verbum Dei explicent, saltem in parochiis solennibus & magis populatis, ac cetera quæ suo incumbunt officio absque dolo & fraude exequantur. Et si forte de licentia sedis apostolicæ per procuratorem visitare possint, pro suis visitationibus faciendis tales deputent personas, quæ in omnibus, & per omnia ipsorum archidiaconorum vices debite suppleant, ut in canon. Ad hæc de officio archidiac. specialius declaratur.

XX.

Item cum ebrietas sit fomentum multorum malorum & potissime incentivũ libidinis, quod omnes, & præsertim ecclesiastici a crapula & ebrietate mutuaque consuetudine bibendi ad potus æquales abstineant sub pœna per suos ordinarios arbitranda, & quod tabernas publicas, & alia loca inhonesta non frequentent, nec in domibus propriis tabernas similes faciant.

XXI.

Item ordinat ipsa synodus quod si quis clericus beneficiatus per mensem post publicationem præsentis ordinationis publicus concubinarius repertus fuerit rigorose per suum ordinarium corripiatur: etsi post alium terminum, qui sibi pro ea abjicienda statuetur, non repulerit, ipso facto fructus beneficiorum suorum perdat per tres menses, qui ad utilitatem ipsorum beneficiorum applicabuntur. Quam si abunde retinuerit, omnibus suis beneficiis privetur, & alias canonice puniatur. Ceteri autem tam clerici, quam laici fornicatores, & adulteri moneantur ut deinceps contineant: alioquin contra ipsos procedatur, prout ipsorum exegerit culpa.

XXII.

Item inhibet ipsa synodus omnibus in sacris ordinibus constitutis, ne mulieres aliquas, nisi de illis sint in quibus naturale fœdus nihil permittit sævi criminis suspicari, secum teneant. Et quod ipsi suos filios aut filias illegitimos in domo sua non habeant, nec eis per eosdem filios in ecclesia serviatur.

XXIII.

Item statuit eadem synodus quod locorum ordinarii moneant suos officiarios ne nimium faciles sint in conveniendis personis super excessibus eis impositis, & ne eis in pecuniarum exactione ultra condignum gravent.

XXIV.

Item quod nullus citetur ex officio, nisi prius aliqualis præcesserit informatio, quæ officiali loci ostensa fuerit, nec excommunicetur aliquis propter contumaciam, nisi in scriptis, aut alias legitime constiterit quod fuerit citatus: Et literæ excommunicatoriæ rectoribus ecclesiarum infra mensem ad tardius præsententur.

XXV.

Item quia sine periculo animæ, cum excommunicatis communicari non potest, prohibet ipsa synodus omnibus suis subditis, ne cum excommunicatis quoquo modo participent in cibo, potu, colloquio, aut aliis commerciis. Et in ecclesiis parochialibus rectores in principio missarum injungant publice quod si ibi sint excommunicati recedant.

XXVI.

Item prohibet ipsa synodus quibuscumque personis catholicis ne crimine usurarum sub quacumque palliatione, aut colore sub pœnis in jure contentis exerceant, aut committant. Ac singulis personis ecclesiasticis, etiam religiosis, ne mercanciis aut negotiis sæcularibus se implicent: & ne firmarum aut dominiorum temporalium sint receptores, nisi aliqua justa causa per suos ordinarios cum eis dispensetur. Et ulterius ecclesiarum parochialium rectoribus, qui in suis ecclesiis residere, ac de earum fructibus sustentari possunt, ne alias ecclesias aut decimas ad firmam recipiant.

XXVII.

Item inhibet omnibus presbyteris & clericis, ne suos contractus in mere personalibus coram tabellione aut sæculari judice passent, seu passari procurent: & ne sua corpora potestati sæculari submittant.

XXVIII.

Item statuit synodus quod omnes voluntarii homicidæ, mutilatores, latrones, publici agricolarum & peregrinorum spoliatores, viarum insidiatores, violatores, & incendiarii ecclesiarum ipso facto excommunicationem incurrant. Qui si absque pœnitentia & emenda debita, si potuerint, decesserint, ecclesiastica careant sepultura.

pultura. Præcipiens omnibus curatis, & eorum A capellanis quod denuntient in suis ecclesiis hujusmodi decretum prima dominica cujuslibet mensis, & aliis diebus solennibus.

XXIX.

Item cum in ecclesiis cathedralibus & collegiatis, ac aliis piis locis sæpe & sæpius nonnulli pro suis negotiis, & causis prophanis tractandis, consulendis & decidendis: & alias otiose, inutiliter & vagabunde conveniant & discurrant propter quod servitium divinum, & sermones qui inibi fieri soliti sunt in salutem animarum, ad detrimentum quam plurimum impediuntur; hortatur, monet & præcipit ipsa synodus omnibus, & singulis quatenus de cetero a talibus abstineant: alias contra ipsos procedetur, prout juris fuerit B & rationis.

XXX.

Item cum in sacratissima nocte nativitatis domini nostri Iesu Christi, qui pro nobis miseris peccatoribus venit in mundum ut nos proprio sanguine redimeret, maxime deceat viros Christianos salutaribus insistere, ac devotos esse, & ab his abstinere quæ minus abducunt a reverentia creatoris. Hortatur & monet hæc sancta synodus omnes & singulos quatenus ob reverentiam nostri salvatoris a ludis taxillorum, & aliis inhonestis abstineant sub pœna arbitraria.

XXXI.

Item præcipit ipsa synodus omnibus ecclesiarum rectoribus, eorum vicariis & aliis quorum interfuerit, quatenus dum religiosi ad suas ecclesias cum literis ordinariorum causa prædicandi accesserint, eos diebus a jure statutis requirant, ut tam in suis prædicationibus, quam confessionibus de licentia prædicta audiendis, exhortentur populum ad decimas, & alia jura ecclesiastica fideliter persolvenda. Et similiter ipsis religiosis, ut ita faciant sub pœnis ab ipso jure statutis.

XXXII.

Item inhibet ne clerici præsertim in sacris ordinibus constituti longas & amplas cornetas in suis caputiis deferant, sed breves & decentes nec fimbrias foderaturæ habeant superius & inferius in suis tunicis, quæ nimia longitudine aut brevitate notari possint.

XXXIII.

Item ordinat ipsa synodus quod expleto servitio divino ponantur reliquiæ in locis honestis, & firmentur ecclesiæ. Insuper jubetur quod cœmeteria a terra prophana distinguantur.

XXXIV.

Item in universorum ordinum, quos devota Augustini & Benedicti ac aliorum sanctorum adinvenit consideratio, & quos humanæ salutis æmulus in plures vulneravit partes, salutaris reparetur institutio, singulique illorum professores, qui sub paupertatis, castitatis & obedientiæ votis, aliisq; salutaribus institutis se domino famulaturos perpetuo ultronee devoverunt, illorũ æternorum fructuum, quos jugis eorum consequetur obedientia, dulcedine recreantur, ac per devotas ipsorum preces, quæ profecto plurimum ex auditione non carent, subveniatur indigentibus. Præcipit & ordinat eadem synodus quod in omnibus, & singulis hujus provinciæ tam virorum quam mulierum conventualibus locis, in aliquo loco ad hoc idoneo sit una tabula in qua vulgariter, & ad longum annotetur regula quæ per professores ipsorum conventuum profiteri consuevit.

XXXV.

Item ultra capitula quotidiana in ipsis conventualibus locis fieri & celebrari solita, singulis diebus Mercurinis quatuor temporum abbates, priores, aut superiores ipsorum locorum omnes suos fratres absentes in hac tam degentes provincia convocent, quam & aliis in locis, ipsis tunc præsentibus per aliquem ex provectioribus illius legatur dicta regula; & si opus sit declaretur & exponatur extensius.

XXXVI.

Item quod abbates & priores, aut alii superiores hujusmodi omnes suos subditos & religiosos ad omnia, & singula in sua regula contenta observanda per bonas, & sanctas exhortationes inducant, rebelles autem per debitas correctiones emendent.

XXXVII.

Item quod ipsi regulares omnia sua concilia & capitula juxta eorum regulam studeant firmiter tenere, celebrare & observare.

XXXVIII.

Item quod visitatores & reformatores locorum prædictorum in suarum visitationum discursu super statu & regimine monasteriorum & locorum quæ visitabunt, ac religiosorum in illis degentium moribus & vita, suæque regulæ debita C observantia curiose, prudenter, & fideliter inquirant, ac illos quos suæ regulæ contemptores esse repererint per ordinatas in eorum statutis pœnas, aut graviores, si eorum exegerit contumacia, puniant.

XXXIX.

Item quod ubi abbates, priores, superiores, seu reformatores hujusmodi in præmissis forent negligentes, aut a sua regulari forsan observantia deviarent, statuit, præcipit & ordinat eadem synodus quod per locorum ordinariorum providentiam atque sollicitudinem provideatur.

XL.

Postremo cum occasione guerrarum, quæ D diutius viguerunt in hac Rothomagensi provincia inter ceteras maxime passa fuerit & attrita, pro quarum sedatione nunc inter principes tractatur sedulius. Hortatur igitur ipsa synodus in domino cunctos Christi fideles, ut pro complemento pacis & fœderis inter reges & principes pacem ipsam tractantes, ac etiam prospero statu universalis ecclesiæ domini nostri regis totiusque populi Christiani, tam per processiones, quam alias juges & devotas apud Deum velint preces effundere.

Actũ & datum in sessione publica in capella manerii nostri archiepiscopalis Rothomagensis suf- E fragantibus nostris, & capitulis nostræ, & ecclesiarum suarum per procuratores ibidem cum pluribus archidiaconis, abbatibus & prioribus, in magno numero congregatis, anno domini millesimo quadringentesimo quadragesimoquinto, indictione nona mensis vero Decembris die decimaquinta, pontificatus sanctissimi in Christo patris & domini nostri domini Eugenii divina providentia papæ IV. anno decimoquinto.

ANNO CHRISTI 1446.

" * * *Literæ apostolicæ Henrico sexto Anglorum regi missæ, pro jejunio Quadragesimali.*

Ex codice ms. in registro principali domini archiepisc. Cant. [scil. *Stafford*] fol. 47. a.
" Editio Anglicana hic scatet mendis.

EVGENIVS episcopus servus servnorum Dei, carissimo in Christo filio Henrico regi Angliæ illustri salutem & apostolicam benedictionem. Solennissimarum quæ a Romano pontifice celebrantur cerimoniarum, altiores aliquando sunt rationes, quæque nedum a vulgo, sed nec a peritis passim intelliguntur. Honestaturi atque celsitudinem tuam munere celebri aliqua de illo præfati duximus non indignū. Inter multa quæ jejunii Quadragesimalis temporibus mystice facit ecclesia, lætitiam a populo Israelitico habitam, quando primum illi potestas facta est a servitute in libertatem, atque in patriam redeundi, & simul fidelibus futuræ beatitudinis annunciationem per contemplationem præsentem aliqualiter ante oculos proponere volens, ea dominica die, quam septimā a Septuagesima numeramus, primum omnia in divinis officiis gaudii & lætitiæ plena ponit, quod faciliter advertere poteris, si verba epistolæ illius diei & sumptum inde missarum introitum *Lætare Ierusalem*, & inde *Gaudete in lætitia, qui in tristitia fuistis, &c., satiemini ab uberibus consolationis vestræ*, ne cetera percurramus considerabis. Et quia omnes fatis verba orationesque attendunt, ut tam vulgo quam peritis, spirituque ad cælos erectis, ea communis gratiorque fieret lætitia, diem ipsam sapientissimi patres prædecessores nostri elegerunt: tum quia is septimus dominicæ dies, septimam in qua salus data est significaret ætatem; tum etiam ut fidelis populi Quadragesimalis jejunii asperitas jam ad medium perducta, tempus aliquali solatio levaretur; quia in die dominica Romanus pontifex celebraturus, ad ecclesiam pergens & rediens ab eadem, auream manu sub aspectu populi defert rosam; eam vero rosam magno inspectantis educentisque populi comitatu atque applausu, in palatium apostolicum relatam, consuevit pontifex principi viro, qui tunc in curia, nobilitate, potentatu & meritis habet digniorem locum, dono dare; qui princeps tanto ornatus munere & magno etiam cardinaliū prælatorumque comitatu stipatus, urbis plateas vicosque perlustrat, ne sexus, debilitasve, aut alia occupatio prohibere possit quominus ea lætitia omnibus sit communis. Hanc autem lætitiæ, libertatisque recuperatę significationem palam populo factam, Romanos pontifices ad lætitiæ, libertatis & pacis, aut conservandæ, aut cum ablata esset recuperandæ, dignissimo simul prudentissimoque consilio usos constat, cum ornatos tanto munere, & tanto cum trophæo principes ad rei ecclesiasticæ aut fidei Christianæ, tutelam, conservationemque aut instaurationem provocare voluerunt. Hinc nos quatuor nostri temporis, duos Romanorum, & alium Castellæ, quartum Arragonum reges, adversus infideles Christi hostes hortari atque impellere cupientes, eo rosæ donavimus munere, ut si eos verba suasionesque nostræ satis non moverent, saltem apostolici muneris quædam quasi religio incitaret. Quæ proximis temporibus considerantes, & tuæ serenitatis maximam erga nos & Romanam ecclesiam fidem atque devotionem attendentes, non decens modo sed debitum existimavimus te eodem munere decorari, quandoquidem anno præterito a nobis requisitus conferre adversus Turcos Christi hostes pecuniarum ex decimis tuis regni præsidia, nō

A solum id promittere facilis fuisti, sed armatorum insuper præsidia es pollicitus, quamquam eas ipsius quam ad te mittimus rosæ, speramus confidimusque partes fore, ut postquam tua sponte proclivis esse consuevisti, ad Romanæ ecclesiæ adversus barbaros, præsidia per eam rosam annueris, traharisq; ad talia contra dictos Turcos perficienda quæ perpetuam tibi gloriam comparabunt. Si enim ea, quam Dei nostri dono habes, potentia adversus Romanæ ecclesiæ, & nostros hostes viriliter, animose atq; ardenter insurges, dignus fuisse videberis dono rosæ, cujus significatio alias etiam præter supradictas habet proprietates; quia per colorem caritas ac bona voluntas efficiendi, & per saporem rei expectatæ satietas ab eo qui accipit expectantur. Nec judicet quispiam a nobis ad
B tuam persuasionem esse conficta, cum in Romanorum pontificum monumentis illud observandum fore tradatur, ut rex Romanorum, a quo Romana ecclesia debitum semper expectat præsidium, nulla alia die quam prædicta dominica: & post datam hujusmodi rosam coronetur, a cujus rosæ proprietatibus, sive illam ipse, sive alius habuerit admoneatur, præsidiis rebus ecclesiæ & populi Christiani cum caritate, jocunditate, & plenaria executione præstandi. Cum itaq; ad pręsens & mittamus ad tuum illud regnum dilectum filium magistrum Lodovvicum de Cardona cubicularium & nuncium nostrum, ut decimas anno
C præterito, supradictorum Turcorum causa impositas exigat, serenitatem tuam in domino exhortamur atque requirimus, ut favores ad id necessarios præstari facias; & tua insuper celsitudo cogitare incipiat alia præsidia, quæ nobis in tanta expeditione disponas ferre. Datæ Romæ apud sanctum Petrum, anno incarnationis 1446. octavo Kalendarum Iulii, pontificatus nostri anno 16.

REFORMATIONES CLERI diœcesis Leodiensis anno domini MCCCCXLVI. tempore Eugenii papæ IV. per reverendum patrem dominum Ioannem episcopum Leo-
D diensem factæ, & per capitulum majus Leodiense sigillatæ, ac postea per Nicolaum V. approbatæ.

Vniversis præsentia statuta visuris seu audituris Ioannes Dei gratia episcopus Leodiensis salutem in domino sinceram.

QVAMVIS bonæ memoriæ Adulphus episcopus Leodiensis, prædecessor noster, ad extirpandum officiariorum curiæ nostræ, nec non curialium venerabilium virorum, præpositi, capituli, * archiepiscoporum nostrorum Leodiensium ipsas curias sequentium, abusus & ex-
E cessus, quædam utilia statuta condiderit, quædam scilicet anno domini millesimo trecentesimo trigesimoseptimo, mensis Septembris, die vigesimaoctava; quædam autem anno eodem, sed mensis Octobris die septima; alia quædam anno a nativitate ejusdem domini millesimo trecentesimo quadragesimotertio, mensis Iulii die nona: & illa mandaverit sub certis pœnis in eisdem adjectis inviolabiliter observari. Illa tamen usquequaque observata non sunt: unde gravamina sunt addita nostris subditis graviora. Ideo eorumdem subditorum incommodis obviare volentes, illa statuta & alia synodalia per prædecessores nostros edita. ac per nos noviter cum aliquibus additionibus innovata, salvis tamen

* *legen* archidi norum

ANNO CHRISTI 1446.

tamen infra scriptis statutis, de dicti nostri capituli consilio & consensu, innovamus, & de novo confirmamus, præcipientes auctoritate nostra districtius, & in virtute sanctæ obedientiæ, & sub pœnis in illis expressis, diligentius ab omnibus observari; quædam autem consideratione venerabilium majoris & secundariarum ecclesiarum nostrarum Leodiensium, capitulorum ac cleri nostrarum civitatis & diœcesis Leodiensis, de memorati nostri capituli majoris consilio & consensu, statuentes.

In primis siquidem statuimus, quod licentia testandi alicui presbytero seu beneficiato per literas sub sigillo officialitatis curiæ Leodiensis concessa non expiret per cessum vel decessum illius episcopi, cujus tempore concessa fuit; sed perpetuo sit firma & valida.

Item si contingit sigilliferum vel officialem foraneum apponere manus ad bona mobilia alicujus presbyteri vel alterius beneficiati, ab intestato seu absque licentia testandi defuncti, conficiatur de illis bonis statim & fideliter inventarium, & quod exequiis & debitis solutis supercreverit, cedat dispositioni nostræ convertendum prout nobis visum fuerit expedire.

Item quod de cetero pro absentia infra festum sancti Ægidii petenda non recipiatur ultra quam vicesimus denarius valoris annui beneficiorum, deductis realibus oneribus. Et ut de beneficii, de quo absentia petetur, vero valore notitia, rectore petente, certius habeatur, volumus notitiam eamdem juramento rectorum & virorum fide dignorum coram illo, a quo petetur absentia, vel certo commissario in loco beneficii ad hoc dando, & nullatenus dari denegando, docere posse & debere. Proviso in hoc, quod dicto semel officiali vel sigillifero Leodiensi modo præmisso, seu archidiacono, suove vicario, non arctetur talis docens, absque legitima causa, valorem eumdem secundario deducere vel docere. Sed uterque prælatorum prædictorum sit contentus documento coram altero ipsorum fideliter facto, nisi fructus beneficii hujusmodi augmententur vel diminuantur. Quodque pro placet cujuscumque beneficii curati, quanticumque valoris, ultra unum scutum vetus: beneficii vero non curati, ultra quatuor grossos veteres, quales subscribuntur, de cetero non recipiantur quovis modo. Volumus tamen & mandamus, pro placet ipsorum beneficiorum minus recipi, secundum fructuum tenuitatem.

Item in absentia pro placet etiam conjunctim pro registrationibus tam per sigilliferum nostrum, quam archidiaconos ecclesiæ nostræ Leodiensis non recipiantur amodo ultra quam duo grossi antiqui, quorum duodecim valebunt florenum Rhenensem & unum dimidium stuferum bonum. Quales etiam grossos solvi volumus in absentia & registrationibus, & quod nihil, quoad absentes, capiatur seu recipiatur abusive.

Item, quia diaconi, seu vicedecani & capitula secundariarum ecclesiarum nostrarum Leodiensium, hactenus plus onera, vexationes & labores nobiscum, & cum venerabili capitulo nostro Leodiensi, pro libertate ecclesiastica servanda & pro resistentia injuriarum, oppressionum & gravaminum (proh dolor) clero nostro tam infra civitatem, quam extra, diversimode & pluries retroactis temporibus obvenerunt, & in dies obveniunt, subire habuerunt & habent, dum talia vel similia occurrunt: idcirco ipsis dominis decanis seu vicedecanis & capitulis secundariarum ecclesiarum nostrarum Leodiensium prætactarum, gratiose indulgentes, ordinamus & statuimus, ut inantea nullus sigillifer noster pro tempore, aut aliquis archidiaconorum, sive vicarius eorumdem, decanus seu vicedecanus Christianitatum seu conciliorum quorumcumque, aut alius prælatus quicumque nostrarum civitatis & diœcesis Leodiensis, alicui canonico præbendato nostrarum ecclesiarum secundariarum Leodiensium prætactarum, & residenti in eisdem, seu aliqua ipsarum, & extra easdem beneficium vel officium, seu beneficia vel officia nostræ diœcesis, curatum vel non curatum, aut curata vel non curata obtinenti, licentiam abessendi, fructusque ad nos vel nostram dispositionem, & ad prælatos prædictos seu aliquem ipsorum ratione absentiæ hujusmodi spectantes, levandi & habendi ac faciendi illis vel illis laudabiliter in divinis deservire deneget. Sed concedere debeat unicuique canonico residenti, ut præfertur, petenti & competentem taxam juxta articulum sive punctum prætactum, de 20. denario singulis annis infra & ante festum beati Lamberti martyris offerenti: hortantes omnes & singulos decanos seu vicedecanos, & capitula omnium & singularum ecclesiarum nostrarum collegiatarum, extra civitatem Leodiensem & infra diœcesim nostram consistentium, ut ipsi & eorum singuli se favorabiliter in præmissis cum canonicis residentes in aliqua secundariarum ecclesiarum nostrarum prætactarum se conforment. Et absentiam nulli ipsorum prælatorum & canonicorum residentium illam petenti denegent: scituri, quod si facere recusaverint, quod absit, non gaudebunt neque fruentur nostris præsentibus ordinationibus sive statutis.

Item inhibemus, ne de cetero fructus beneficiorum, in quibus rectores eorum personaliter resident, sub ficto colore, quasi ipsi sint absentes, aliquatenus arrestentur. Nec etiam eorum rectoribus qui absentes sunt cum licentia suorum prælatorum, hujusmodi licentiam dare debent, dum beneficia hujusmodi alias laudabiliter officientur, prout debent. Quodque si forsan scienter vel ignoranter secus contigerit attentari, comperta veritate, summarie judex sine aliqua difficultate arrestum tollat. Et si forsan contra talem rectorem vel ejus procuratorem, aut alium habentem causam ab eo, occasione hujusmodi arresti quomodolibet fuerit pro contumacia, vel alias processum ad excommunicationem, suspensionem vel interdictum, absolutio sine difficultate impendatur. Et pro revocatione arresti atque absolutione hujusmodi, & pro signo sive pro sigillo nihil recipiatur. Sed literæ super hujusmodi revocatione seu absolutione confectæ, gratis per notarios ad alia deputatos signentur, & per eos ad quos spectat sigillare, gratis sigillentur. Et insuper si contingat collectorem fructuum vel beneficiorum absentis vel procuratorem negotiorum curiæ propter injustum arrestum vel injustam censuram hujusmodi condemnari in expensis, præcipimus illas statim solvi, vel in judicio deponi ad opus illius, cui eædem expensæ sic adjudicatæ fuerint.

Item statuimus, ut nullus collector fructuum beneficiorum, quorum rectores sine licentia sunt absentes, admittatur ad exercendum hujusmodi officium in judicio vel extra, nisi prius juraverit

juraverit, quod non procurabit aliquos fructus aliquorum beneficiorum, in quibus rectores eorum personaliter resident, sub ficto colore prædicto aliquatenus arrestari: nisi prius illo rectore debite in propria persona vel in loco beneficii vocato, judex ad arrestationem hujusmodi ex aliqua rationabili causa, quam in hujusmodi decreto exprimi volumus, judicialiter decreverit procedendum. Et etiam nisi idem collector juraverit, quod beneficiis curatis & non curatis, quorum fructus colligere sibi commissum est, seu committetur, debite & laudabiliter faciat deserviri: & quod solvet jura eorum, & onera etiam realia supportabit: & quod si bona eorumdem propter suum defectum diminuantur, ipse damnum plenarie resarciet absque fraude.

Item statuimus, quod si licentia abessendi præcedat arrestationem antedictam, collector fructuum prædictorum pro arrestatione, seu pro literis, nihil percipiet. Si vero licentia hujusmodi arrestationem subsequatur, tunc per hoc volumus arrestum esse sublatum. Et collector, si præsens sit, vel subcollector, duos dumtaxat grossos percipiet: alioquin, si absens fuerit, ad opus ejus, sigillifero vel vicario archidiaconi, qui arrestum posuit, pro arrestatione seu pro literis nihil percipiet; dummodo tantumdem exposuit, & arrestum non fuerit præmature positum, in promptu solvi præcipimus. Sed si propter loci distantiam plus meruerit, hoc fit in arbitrio judicis.

Locus obscurus.

Item de synodo celebranda, & de excessibus synodalibus ac examinatione & institutione procuratorum fiscalium, nec non de salario & scripturis sententiariorum, articulatorum, copiatorum, notariorum, procuratorum quorumcumque, fiscalium & non fiscalium, curias nostras & aliorum prælatorum frequentantium, nec non de his qui cedere volunt bonis propter paupertatem, servetur & fiat, prout in statutis synodalibus, aut curiæ Leodiensis, nec non modificationibus tempore bonæ memoriæ domini Adulphi quondam episcopi Leodiensis factis, atque prout in pace Tungrensi & aliunde ordinatum est & provisum; salvo quod articulator non debeat contra unam personam super diversis excessibus facere diversos sive plures processus, nisi judex ex speciali causa decreverit hoc esse faciendum. Et stet contentus pro responsionibus & juramento ad articulos, si in eisdem sit unicus dumtaxat excessus, salario, prout illis provisum est in statutis & aliis prætactis. Et si fuerint plures excessus in eisdem articulis, sit contentus recipere & habere, prout judex juxta quantitatem scripturarum, & responsionum ad eosdem decreverit recipiendum vel solvendum.

Item si citatus ex officio ad curiam nostram Leodiensem, vel alicujus archidiaconorum, responsurus super excessu quocumque fuerit propter suam contumaciam excommunicatus, statuimus ut hujusmodi contumax de cetero ultra summam seu valorem sex grossorum Turonensium; si vero presbyter, 12. grossorum, pro sua contumacia non plectetur. Si vero quis ad cujuscumque instantiam per annum & amplius excommunicationis sententiam animo sustinuerit indurato, arbitrio judicis plectetur. Et eo mediante, cuilibet tali sua absolutio gratis signetur, & pro duobus grossis, prout de illis provisum est, sigilletur. Et idem volumus observari per quoscumque judices nostræ diœcesis, etiam auctoritate apostolica fungentes.

Item statuimus, quod pro sententia diffinitiva seu interlocutoria, negotio finem imponente, signanda & sigillanda, non recipiatur ultra vigesimum denarium condemnationis vel absolutionis. Pro interlocutoria autem signanda & sigillanda, quæ vim non habet diffinitivæ sententiæ, non recipiantur ultra duo grossi.

Item circa procuratores negotiorum statuimus, quod de cetero non sint in curia nostri officialis nisi quindecim procuratores negotiorum curiæ ejusdem, præter collectores; & quod in qualibet curiarum præpositi & archidiaconorum, non sit nisi unus. Et sint illi probi, discreti & fideles Latinum congrue loqui scientes, non presbyteri, tabelliones publici, notariatus officium in aliqua curiarum prædictarum exercentes, non infames, homicidæ, publici adulteri, manifesti usurarii, vel laici, & collectores fructuum beneficiorum vacantium vel absentium, sint presbyteri, aut bonæ fidei homines.

Item statuimus, quod nullus eorum sit sigillifer, archidiaconus vel notarius illius curiæ, cujus ipse est negotiorum procurator ordinatus, sed sint in singulis curiis singula officia distincta. Et sit unusquisque contentus suo officio.

Item cum in literis absentiæ ab aliquo beneficio per officialem nostrum & archidiaconos concedendæ exprimitur persona illi deservitura, cum clausula, una cum alio vel aliis beneficiis, nolumus quod talis deservitor pro licentia hujusmodi quidquam solvat, ex quo in hoc casu est ei licentia ad hoc concessa.

Item, statuimus, quod nullus de cetero citetur ad curiam Leodiensem, seu archidiaconorum, super suis excessibus responsurus, nisi cum citatorio mittantur etiam articuli continentes excessus hujusmodi, vel saltem, nisi in ipso citatorio excessus sint taliter expressi, quod citatus possit plene instrui super quibus ipse in judicio convenitur.

Item inhibemus, ne citatus aliquis auctoritate ordinaria, vel nostri conservatoris apostolici, ad civitatem Leodiensem pro sua causa agenda, vel defendenda, ac legitime prosequenda veniens, vel inde recedens, aut in ea domicilium fovens, & juri stare paratus, de cetero recipiatur, vel incarceretur, aut in carcere detineatur, nisi crimen in jure confessus, aut in crimine comprehensus fuerit seu de eo convictus. Et si contingat aliquem talem vel quemcumque alium, in crimine non deprehensum, non convictum detineri, illi dentur articuli celeriter & expedite: quod nisi factum fuerit, volumus & mandamus incontinenti sub cautione, quam judex decreverit, emitti. Et prohibemus ne aliquis in diœcesi Leodiensi beneficiatus, & in suo beneficio residens, pro quocumque crimine sibi imposito capiatur, vel etiam fructus sui beneficii arrestentur, nisi (ut præmittitur) convictus, aut saltem desuper prius debite citatus fuerit, ac comparere & juri stare non curaverit, vel de ejus fuga verisimiliter timeatur, aut crimen hujusmodi executionem in personam requireret.

Item quod de cetero executiones literarum monitoriarum, quæ impetrantur super contumacia judicato vel recognito, teneantur judici qui illas concessit modum & formam atque diem & horam suæ executionis, una cum speciali designatione personarum, in quas hujusmodi literas sunt executi, rescribere in fine earumdem literarum,

ANNO CHRISTI 1446. literarum, vel per transfixam, suamque rescriptionem sigillo proprio & noto, quo uti consueverunt, communire.

Item juri communi & prædecessorum nostrorum statutis & ordinationibus innitentes, districte prohibemus, ne pro resignatione beneficiorum admittenda, & pro institutione & admissione ad beneficia, quidquam recipiatur, etiam quocumque colore quæsito. Nihilo minus tamen pro scriptura, signo & sigillo trium proclamationum, ante institutionem seu admissionem fieri consuetorum, sex grossi: & pro institutione seu admissione, scriptura, signo & sigillo, duodecim grossi: & pro audientia unus grossus, recipi poterunt, & non ultra: Per quæ tamen non intendimus tollere jus quæsitum per antiquitatem temporis, archidiaconis & prælatis aliis, habentibus compositionem de octava parte fructuum beneficii vel officii, ad quod quis admittitur, secundum tamen verum valorem dicti beneficii vel officii tempore admissionis hujusmodi: neque infringere consuetudinem laudabilem archidiaconorum & prelatorum, minus pro premissis aut aliquo præmissorum recipere consuetorum. Quam præcipimus in suo statu irrefragabiliter observari.

Item circa visitationes, quas archidiaconi faciunt per se vel suos vicarios, statuimus quod ipsi visitatores in his taliter se habeant, quod nihil contra canonicas sanctiones, sive synodales constitutiones aliquatenus faciât, seu fieri etiam permittant: sed his dumtaxat quæ eis licita sunt sint contenti: nihil penitus curialitatis, seu procurationis nomine, a provisionibus mensæ sancti Spiritus, aut fabricæ, altacaristicis appendiciis non separatis, seu filialibus, ecclesiarum capellis, aut etiam hospitalibus recipiendo. Et quod ut melius observetur, volumus visitatores apostolica forsitan auctoritate committendos, ad hoc per eorum adstringi juramenta, in capitulo nostro Leodiensi præstanda. Et si secus in aliquo fieri contigerit, volumus hoc nobis, aut dicto capitulo nostro majori fideliter & quantocius nuntiari, ut quod reparandum fuerit debite reparetur. Et ulterius, quod deinceps visitationes per procuratores nequaquam admittantur, vel fiant etiam auctoritate apostolica, nisi mandata sive literæ apostolicæ debite obtinendæ prius per nos episcopum præfatum, & nostrum venerabile capitulum, aut saltem per ipsum nostrum capitulum, visæ, examinatæ & admissæ fuerint sufficienter & deliberate.

Item si contingat reum de excessu aliquo, propter quem fuerit ex officio vel ad instantiam partis tractus in causam, componere ante litis contestationem, vel postquam aut antequam in causa sit juratum, nullus notarius in causa hujusmodi, sive procurator, aliquid ab eodem reo suoque procuratore exigere præsumat ratione alicujus juramenti, quod nondum in ipsa causa præstitum est, videlicet ut non recipiat notarius aliquid pro juramento calumniæ vel alio juramento, quod non fuit in causa præstitum. Nec super articulatis adversus eum pœnitentiam recipere vel componere volentem ad jurandum compellat. Si tamen aliqua de articulatis adversus eum pœnitentiam petens vel compositionem negaverit, intentionis nostræ est, quod respondeat medio juramento calumniæ ante pœnitentiam injungendam, vel compositionem fiendam.

Item quia nimis indiscrete quamplures literas, quæ dicuntur statutorum, & potissime per quas mandatur cessari a divinis, percepimus a curia nostra Leodiensi emanasse, statuimus quod de cetero literæ, quæ dicuntur statutorum, & potissime per quas mandatur cessari a divinis, dictentur per aliquem, seu aliquos nostræ curiæ prædictæ, expertum, seu expertos, practicum, seu practicos, & signeto officialitatis per nostrum officialem, si rationabiles & jure vel statuto bene fundatæ sint, in ipsarum capite muniantur, priusquam sigillentur.

Item statuimus, quod si canonice intranti & pacifice possidenti per biennium, auctoritate apostolica legati vel ordinaria beneficium ecclesiasticum quodcumque litem in futurum super eodem beneficio moveri contingat, fructus ejusdem beneficii nullatenus ex eo capite, quod beneficium est litigiosum, vel quod occasione beneficii lis moveatur, illi subtrahantur vel arrestentur; sed eo casu ipse illos perciperet cum ea integritate, qua eos perciperet, si super hujusmodi beneficio vel ejus occasione lis mota non esset, nisi subtractionem vel arrestationem hujusmodi, mediante judicis competentis judiciali decreto, ex aliqua rationabili causa fieri contingat. Volumus autem quod tali possessori, cui super beneficio lis est mota, non denegetur absentia, si ex legitima causa se voluerit absentare.

Item statuimus, ut nullus de cetero fiat officialis nostri, seu alicujus archidiaconorum prædictorum officialis foraneus, nisi sit presbyter vel clericus vitæ laudabilis & honestæ conversationis, qui officium hujusmodi exerceat laudabiliter & honeste. Et in quolibet concilio non sit nisi unus officialis foraneus, & unus archidiaconus foraneus, conciliis Geldrensibus propter sui latitudinem, nec non Tungrensibus, Trajectensibus, & sancti Trudonis, propter idiomatum diversitatem dumtaxat exceptis.

Item quia cognovimus quosdam clericos, seu officiales foraneos, aliquando super matrimoniis seu sponsalibus contractis partes contra huiusmodi matrimonium seu sponsalia opponentes concordasse, & aliquando compositionem cum illis iniisse, & pecunias ea de causa recepisse: ut de cetero periculis animarum obvietur, inhibemus omnibus nostris subditis, ne super oppositionibus factis contra matrimonium seu sponsalia contractum seu contracta, concordiam aliquam faciant seu tractent, componi ve seu concordari sive tractari procurent: ne etiam aliquis hujusmodi compositionibus, concordiis, tractatibus interesse præsumat. Sed super hujusmodi matrimoniis, sponsalibus & oppositionibus expectetur sententia judicis competentis.

Item inhibemus, ne litem in aliqua curiarum prædictarum habendam in civitate Leodiensi ad causam ipsam procuratorem legitime constitutum vel substitutum aliquis citare seu citari facere præsumat ad aliquem actum, seu ad aliquos actus dictæ causæ, nisi de speciali & expresso mandato judicis ex aliqua rationabili causa hoc processerit.

Item etiam inhibemus, ne in aliqua causa notarius aliquis responsiones faciendas * ad positiones sive testes producendos audiat, recipiat, vel examinet extra curiam nostram, nisi judex causæ illi præsenti vel absenti notario hoc expresse commiserit.

* *forte* ac

Item prohibemus, quod nequaquam uni presbytero committatur deservitura duarum eccle-

siarum parochialium non condependentium, absque evidenti necessitate. Et si contingat ex tali necessitate uni presbytero deservituram talium duarum ecclesiarum parochialium committi, nolumus tamen, quod talis presbyter bis celebret in die absque nostra licentia speciali, cum id in jure prohibeatur. Habentes autem plura beneficia, & illis simul deservientes, propterea non vexentur, nec quidquam ab eis exigatur vel recipiatur, dummodo oneri ipsorum possint satisfacere, & satisfaciant cum effectu.

Item quod curato residenti in cura sua, & obtento placet coadjutoris, si medio tempore decesserit, testamento per eum condito de licentia nostra illud non expiret per mortem dicti curati: sed durabit usque ad festum beati Ioannis Baptistæ, mortem prædictam immediate subsequens.

Item similiter de curato absente, de nostra & aliorum prælatorum licentia, & testamento per eum de eadem nostra licentia condito, placet pro deservitore suo obtentum, per mortem ejusdem absentis curati non expiret, sed durabit, ut supra.

Item volumus, statuimus & ordinamus, quod nemini petenti licentiam, fructus sui altaris competentes non habenti, ponendi & convertendi in augmentum hujusmodi sui beneficii vel altaris, per nostrum officialem & sigilliferum aut archidiaconos seu vicarios suos prædictos denegetur. Proviso, quod fructus levans in augmentum convertens, ipsi altari faciat debite in divinis deserviri. Et post lapsum temporis sibi ad hoc indulti computum inde reddere teneatur. Et placet deservitoris sibi in hac parte gratis concedatur.

Item si contingat deinceps aliquem presbyterum curatum, vel alium quemcumque beneficiatum, propter executionem mandatorum ecclesiasticorum minas & metum sustinere, propter quas non audet in beneficio aut loco residere, volumus & mandamus tali presbytero licentiam abessendi ab hujusmodi suo beneficio gratis concedi, metu ipso durante. Et nihilo minus per judicem, a quo mandata emanaverunt, sibi de expensis necessariis, honestate servata, pro eodem tempore debite provideri.

Item inhibemus, ne de cetero aliquis sit judex & sigillifer noster, seu vicarius & componens in eadem curia simul & semel. Quodque nullus conjugatus sit officialis aut sigillifer noster, vicariusve alicujus archidiaconorum, aut judex alicujus curiarum prædictarum.

Item inhibemus, ne decani Christianitatum sub colore visitationis ficto, vel illius remissione, recipiant de suis quartis capellis pecunias annuas, nisi personaliter visitaverint, & cum effectu. Et tunc stent contenti quarta parte illius, quod archidiaconis pro * integræ ecclesiæ visitatione debetur. Et idem volumus observari in solutione obsonii & cathedratici ipsarum quartarum capellarum dictis decanis facienda. Et nihilo minus resideant ipsi decani quilibet in suo concilio, nisi fuerit officialis, sigillifer, aut protonotarius noster, aut locum tenens alterius eorumdem Salvisque privilegiis apostolicis, vel nisi cum eis per nos aut nostros superiores fuerit dispensatum.

* integra

Item statuimus, ut iidem decani rurales in solutione absentiarum & placet, de suis quartis capellis, ac etiam in proclamatione & admissione ad easdem, & octava parte fructuum sint contenti, & illis utantur sicut sigillifer & archidiaconi.

Item prohibemus ne sigillifer noster Leodiensis, aut aliquis alius, pro deliberatione sacri chrismatis, olei sacri, aut olei infirmorum, in civitate nostra Leodiensi decanis Christianitatum nostræ diœcesis in hebdomada pœnitentiali deliberari solitorum, neque ipsi decani pro ministratione hujusmodi sacramentorum confratribus suorum conciliorum facienda quidquam recipiant vel exigant, contra vel præter tenorem statutorum synodalium, sed absque extorsione alicujus pecuniæ, sive sub colore expensarum aut alias quomodocumque, illa expedite deliberent, cum ad hoc ex debito suorum officiorum obligentur.

Item prohibemus, ne hujusmodi sacramenta detineantur per nostrum sigilliferum, aut quemcumque aliũ, neque etiam eorum deliberatio denegetur alicui propter deportationem aut executionem quorumcumque mandatorum ecclesiasticorum absque decreto nostri officialis specialì.

Item quamquam archidiaconi & decani Christianitatum audientiam & cognitionem causarum coram eis intentarum committere valeant, tamen ut ipsi superioris jurisdictionem & auctoritatem non defraudent, inhibemus ne decisionem & diffinitivam sententiam ipsarum committere præsumant quoquo modo. Et similiter inhibemus officiali curiæ nostræ Leodiensis, ne causas per viam appellationis ad eum devolutas, aliquatenus committere præsumat. Et ne causas alias per viam simplicis querelæ coram eo intentatas, ultra semel committere præsumat decidendas.

Item in factis præsentationum ad sacros ordines statuimus & ordinamus, quod pro præsentatione ad quemlibet sacrum ordinem non recipiantur ultra, nisi sex grossi, quales præscribuntur in quarto puncto, sive articulo, ab initio computando, pro scriptura, signo & sigillo in universo.

Item statuimus, quod de cetero curatus rescribens suis temporibus decanis, seu vicedecanis alterius conciliorum nostræ diœcesis, prout moris est, debet semel dumtaxat in anno, & non amplius, rescribere nomina & cognomina beneficiorum curatorum & non curatorum, ac officiorum infra parochiam suam consistentium, una cum annuo valore beneficiorum vel officiorum hujusmodi juxta communem æstimationem, vel prout melius sciverit, ac nominibus ac cognominibus rectorum eorumdem residentium atque absentium ab eisdem, & deservitorum eorumdem, & excommunicatorum per annum & amplius. Et item sic rescribens, non debet ex officio citari super ulteriori rescriptione facienda.

Item statuimus & ordinamus, quod nullus presbyter super incontinentiis citetur, nisi mulier nominata in citatorio, cum qua dicitur incontinens, sit primo ad sanctam synodum provocata. Volumus tamen, quod in eventum, in quem synodus in loco domicilii ejusdem mulieris non fuerit celebrata, vel talis mulier per dolum, fraudem, sive timorem scabinorum synodalium sit neglecta, & in synodo non provocata, & de hoc procurator fiscalis inquirere voluerit, hoc licite facere poterit.

Item quia parum est statuta condere, nisi debitis

bitis pœnis vallentur, statuimus & ordinamus, quod omnes officiales, sigilliferi, notarii, procuratores negotiorum dictarum curiarum & clerici foranei qui nunc sunt vel erunt, hæc statuta pro posse suo & bona fide, quantum in eis erit, observent. Si quis autem officialis, sigillifer, aut notarius, aut clericus foraneus, officialis nostri vel archidiaconorum prædictorum, aut procurator quicumque scienter dicta, statuta, vel eorum aliqua præsumpserit violare, volumus & ordinamus quod talis suspendatur ab exercitio officii ad sex menses & ultra, prout suo judici in ea parte videbitur expedire: & alias arbitrio judicis ejusdem puniatur, prout hoc meruerit protervitas delinquentis.

Item præcipimus omnibus judicibus, sigilliferis, officialibus, advocatis, procuratoribus negotiorum dictarum curiarum, clericis foraneis officialis nostri & archidiaconorum, nec non decanis conciliorum prædictorum, aut eorum vicegerentibus sub pœna excommunicationis, quod quilibet ipsorum, infra mensem post præsentium publicationem, copiam statutorum ipsorum habeat, ne super illis ignorantiam aliquam valeat allegare. Et quod ipsi decani, vel eorum vicegerentes rectoribus ecclesiarum sui concilii ea publicent, & ipsi rectores eorum copiam recipiant quantocitius poterunt. Et si aliquos violatores seu transgressores eorumdem statutorum, vel aliquos falsarios vel abusores literarum apostolicarum vel delegatorum judicum, seu curiæ officialis nostri capituli, vel archidiaconorum prædictorum, vel super hoc diffamatum sciverint, invenerint, vel perceperint, illorum nomina, vel excessus officiali nostro, prout statuta synodalia præcipiunt, denuntient, vel rescribant. Verum quoniam omnia præmissa per nos ordinata & statuta sunt dumtaxat propter abusus repellendos, & in melius reformandos, non intendimus per ea jurisdictionibus nostris per nos & per nostros officiales curiæ nostræ juratos, aut archidiaconorum ecclesiæ nostræ Leodiensis & aliorum prælatorum in aliquo derogare, salvis semper ordinationibus & statutis nostris suprascriptis, in suo robore permansuris. In quorum omnium testimonium sigillum nostrum una cum sigillo dicti nostri capituli apposuimus.

Et nos capitulum Leodiense prædictum, in signum consilii & consensus nostri super & in præmissis datorum, & ut statuta & alia præmissa robur obtineant perpetuæ firmitatis, sigillum nostrum, una cum sigillo dicti reverendi patris domini episcopi Leodiensis prædicti, his literis statutis duximus apponendum. Datum anno a nativitate domini 1446. mensis Iunii die 4.

Et sunt prædictæ reformationes confirmatæ per S. D. N. Nicolaum papam V. anno incarnationis dominicæ 1451. XVII. Kalendas Novembris, pontificatus sui anno quinto.

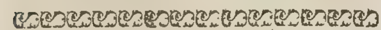

VITA NICOLAI PAPÆ V.

NICOLAUS, Thomas antea, Lucanus, patre medico natus, pridie Nonas Martii anno 1447. est electus, cum antea cardinales rogasset, ut ecclesiæ Dei maturius consulerent, Nicolai nomen, ad memoriam Nicolai cardinalis Albergati de se optime meriti, sumpsit. Eodem anno episcopus, cardinalis, pontifex creatus fuit. Incidit ejus pontificatus in maximos Italiæ tumultus, gravissimosque casus. Quapropter, Romæ supplicationibus primum decretis, quas & ipse pedes celebravit, in varias provincias legatos misit: quibus diu frustratis, tandem post diuturnas miserrimasque clades, pacem ab Alphonso rege, Venetis, Florentinis, Sfortia, aliisque, qui mutuis armis decertabant, consecutus est, exceptis Genuensibus cum Alphonso pugnantibus. Anno 1449. sex cardinales creavit. Friderici imperatoris opera Felicem antipapam ad cedendum induxit; ac post, ut ei gratiam aliquam rependeret, & cardinalem & legatum Germaniæ designavit. Anno millesimo quadringentesimo quinquagesimo incidit jubileum, quod prope infinito civium exterorumque conventu est a pontifice summa religione celebratum diligenter curante, ne quid in urbe necessarium desideraretur. Vrbem firmissimis munitionibus auxit, quod imperatorem postero anno cum uxore adfuturum intellexerat: qui veniens, accepta imperii corona, rebus pacatis, discessit. Deprehensi sunt conjurati in pontificem, eorum duce Stephano Porcario: iique omnes suspensi. Interim Nicolaus satis elaboraverat, ut Constantinopolitanos a Turcis obsessos liberaret, dum ii ad catholicam fidem, ut polliciti fuerant in concilio Florentino, reverterentur. Verum Turcarum vis atque potentia mira celeritate urbem & imperium omne oppressit, adeo ut omnia pontificis tam facta quam cogitata anteverterit: quæ audita, pontificis animum ita perculerunt, ut ad podagram, qua assidue cruciabatur, febris quoque accesserit, qua sublatus est, & in Vaticanum delatus anno domini 1455. IX. Kalendas Aprilis, cum sedisset annos octo & dies novemdecim. Vir commendatissimus præcipua laude, qua cum in omne virorum genus se beneficum ac liberalem, tum maxime in eruditos viros præstitit, quorum ingenia non acute nimium & subtilius exquisivit, sed beneficiis aliisque muneribus ultro oblatis aluit & provexit, eorumque industria per omnem Europam veterum libros qui jam interciderant, conquisivit: qua inquisitione Quintilianus, M. Cœlius Apicius, Porphyrio in Horatium scriptor egregius, qui diu obsiti tenebris delituerant, in lucem prodierunt. Tot præterea basilicas & ædificia, quot superiorum aliquis pontificum, restituit. Ingentem pecuniarum vim pauperum, maximeque nobilium eleemosynis, & calamitosis virginibus dotandis impendit. Nullum unquam aut curiale officium aut sacerdotium venale habuit: summæ ut liberalitati, ita religioni, justitiæ, clementiæ, paci operam dedit. Ad iracundiam, ut suscipiendam proclivior, ita ad deponendam fuit: nec solum iracundus, sed aliquantulum formidolosus habebatur. At leves hæ maculæ, veluti nævi quidam, decori magis & ornamento ceteris virtutibus interlucebant.

Marginalia: ANNO CHRISTI 1446. — Fulgosius, lib. 8. — Frideric. III. imperatorem coronavit. — Constantinopolis a Turcis occupatur in ipsis feriis pentecostes ann. Dom. 1453. prout Nicolaus auctore Gennadio prædixerat. — Nicolai laudes.

EPISTOLA

ANNO CHRISTI 1447. die 21. Mar. *Ex autographo D. d'Herouval edidit dominus Lucas Dacheri tomo IV. spicilegii hanc & seq.* 4.

Quatuor Regē reddit certiorem de sui electione in summū pontificem, rogatque ut in ejus regno ea de causa fiant supplicationes.

*** NICOLAI PAPÆ V. EPISTOLA I. Carolo VIII. Francorum regi.

Nicolaus episcopus servus servorum Dei carissimo in Christo filio Carolo regi Franciæ illustri, salutem & apostolicam benedictionem.

IMMENSA summi Dei bonitas & ineffabilis providentia volens mundum primi parentis prævaricatione damnatum per suam immensam caritatem ab æterna morte redimere, filium suum unigenitum nostræ mortalitatis carnem suscipere voluit, ut per ejus sacratissimam passionem depulsa priorum caligine delictorum, nos ad cælestia regna evocaret. Qui cum esset in terris prædicans regnum Dei, apostolos sibi elegit, ut suorum imitatores operum ecclesiam sanctam suam post ejus ad cælos gloriosissimam ascensionem regerent, & acceptam ab eo gratiam inter homines diffundentes, illam multiplicato fructu redderent ampliorem. Inter ipsos autem Petrum apostolorum principem & caput ecclesiæ constituit, data sibi & suis successoribus solvendi & ligandi plenaria potestate. Necesse enim fuit, cum sit unicuique finis hujus vitæ constitutus, ut Petri auctoritas, dignitas & potestas transfunderetur ad ejus in Romana ecclesia successores, ut esset usque ad consummationem sæculi qui Christum repræsentans esset caput ecclesiæ suæ, & solvendi & ligandi potestatem vicariam obtineret. Cum igitur per hanc ab ipso Petro continuatam Romanorum pontificum successionem felicis recordationis Eugenius papa IV. prædecessor noster, qui summus Romanæ ecclesiæ pontifex & verus Iesu Christi vicarius in sede Petri hactenus præfuit, in hac alma urbe diem suum claudens extremum, animam Deo reddiderit: ipsius funeris in basilica principis apostolorum exequiarum celebratione solemni de more & juxta observatam consuetudinem subsecuta; Nos una cum venerabilibus fratribus nostris sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus, de quorum numero tunc eramus, Romæ in conventu beatæ Mariæ de Minerva, loco ad id ex rationabilibus causis per ipsos fratres concorditer electo, modo & tempore congruis conclave ingressi sumus pro futuri pontificis electione; ubi tertia die, quæ fuit sexta præsentis mensis, missa in honorem sancti Spiritus de more celebrata, post diligentem tractatum (prout tantæ rei dignitas poscebat) habitum, prædicti fratres ejus qui invocatus fuerat, gratia eorum cordibus infusa, nos tunc tituli sanctæ Susannæ presbyterum cardinalem in summum pontificem elegerunt, grave onus & nostris viribus impar nostris humeris imponendo.

Nos igitur licet humilitatem nostram, & imbecillitatem ad tanti ponderis sarcinam deferendam cognosceremus, tamen confisi quod is, qui elegit humiles ut fortia confunderet, vota nostra adjuvando prosequetur, nec deseret sperantes in se, suscepimus onus impositum nobis, ea etiam spe nos hortante, quod tuæ & aliorum Christi fidelium pro nobis ad altissimum porrectæ orationes & preces, nobis auxilium ad regendum suam ecclesiam apud salvatorem nostrum uberius impetrabunt, & fortiorem reddent ad tantum regimen infirmitatem nostram. Idcirco exhortamur in domino tuam serenitatem, ut indicere velis, ut solemnes processiones cum celebratione missæ sancti Spiritus fiant in regno tuo, & simul precibus omnium fidelium altissimo supplicetur, ut nobis gratia sua assistat, & dirigat actus nostros, ut possimus condigne regere ecclesiam sanctam suam, & ea agere quæ spectent ad salutem animarum fidelium, extirpationem hæresis, pacem populi Christiani, & infidelium oppressionem. Nos quidem inter cætera intendimus in relevamen ecclesiarum omnium, cum nostræ curæ commissæ sint, reducere cameram apostolicam ad antiquos & laudabiles mores: dispositi quoque sumus omnia agere, quantum permittet Deus, quæ spectant ad honorem & statum tuum & regni, & complacentiam votorum tuorum.

Datum Romæ apud sanctum Petrum, anno incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo quadragesimo sexto * duodecimo Kalendas Aprilis pontificatus nostri anno primo.

A. De Magio.

*** NICOLAI PAPÆ V. EPISTOLA II. ad omnes fideles.

Nicolaus episcopus servus servorum Dei, ad futuram rei memoriam.

QUAM sit plena periculis & horrenda schismaticorum immanitas, qui vineam domini sabaoth, & inconsutilem Christi vestem dividere satagunt & turbare nituntur, animarum illorum perditio docet, qui non veri baptismatis fonte renati, aliaque suscipientes nulliter sacramenta, viam universæ carnis ingressi in tetrum barathrum dilabuntur. Contra quos licet per felicis recordationis Eugenium papam IV, prædecessorem nostrum, sacrasque & œcumenicas Ferrariensem, Florentinam, & Lateranensem synodos plurimi processus tam generales quam speciales habiti fuerint, diversas pœnas & sententias continentes, quas in suo robore volumus permanere, & habere præsentibus pro expressis: Ex pastoralis tamen sollicitudinis cura, quam habere erga gregem dominicum perurgemur, ad iniquitatis alumnum Amedeum olim Sabaudiæ ducem, ejusque fautores, adhærentes, complices, & sequaces (ne ipsorum invalescente malitia furor hujus tempestatis invaleat, & ad similia animos aliorum inducat, præsertim in regno Franciæ, cui vicina Sabaudia est & proxima, & a quo illius regum opera infinita bona catholicæ fidei, omnique Christiano populo, continuatis temporibus provenerunt) oculos congrua animadversione convertimus, ut hujusmodi, pravorum nequitiis, quantum cum Deo possumus, opportunis remediis occurramus.

Consideratione igitur præmissorum, diligenti cum fratribus nostris deliberatione præhabita ad ipsorum Amedei fautorum, adhærentium, complicum, & sequacium protervia extirpandam, carissimum in Christo filium nostrum Carolum Francorum regem illustrem (quem post progenitores suos Franciæ reges, qui, ut exacti temporis antiquitas fidelis insinuat, Romanam ecclesiam multipliciter extulerunt, propugnatorum præcipium & paratum semper invenit) auctoritate apostolica præsentium tenore vocamus, eique ducatum Sabaudiæ, omnemq; ipsius Amedei notorii schismatici hęretici excōmunicati & anathematizati terram; ac ejus fautorum, adhærentium, complicum, & sequacium bona diversimode hactenus confiscata

ANNO CHRISTI 1447.

confiscata donamus, firma spe fiduciaque tenentes, quod populi ducatus & terræ hujusmodi ad ovile domini ipsius, regis potentia reducentur; & per se vel per dilectum filium Ludovicum delphinum Viennensem primogenitum suum, assumpto crucis signaculo, contra præfatos Amedeum & sequaces viriliter se accinget, & triumphum obtentum de hujusmodi nefandis hostibus reportabit. Et ut tam salubre negotium in manu forti & robusta procedat, omnes Christi fideles ad hoc fidei exercitium salutare, non solum piis exhortationibus, sed etiam superabundantibus gratiis invocamus. Et ut universi & singuli eo libentius & animosius ad id currant, quo spiritualia dona, quæ temporalibus præferuntur, perceperint potiora: Nos de omnipotentis Dei misericordia, ac beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus auctoritate confisi, omnibus qui cum rege aut delphino præfato contra Amedeum & sequaces eosdem in propriis personis, propriisque expensis processerint, plenam suorum peccatorum veniam indulgemus, & in retributionem justorum vitæ æternæ pollicemur augmentum: eis autem qui non in propriis personis hoc fecerint, sed eorum expensis alios juxta facultates & qualitates suas viros idoneos destinaverint, ac iis qui alienis expensis, sed in propriis personis accesserint, plenam suorum concedimus veniam peccatorum.

Datum Romæ apud sanctum Petrum anno incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo quadragesimo septimo, pridie Idus Decembris, pontificatus nostri anno primo.

** NICOLAI PAPÆ V. EPISTOLA III. ad omnes fideles.

ANNO CHRISTI 1448. ... Ian. ... Schismatis ... sunt omnia ... ifex. ... de bul... ejus... Nicol... g 663. ... omni... super ... oba... &c.

Nicolaus episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

TANTO nos pacem & tranquillitatem cunctorum fidelium procurare & amplecti convenit, quanto desideramus fructus uberrimos inde sequi. In eo quippe cor nostrum suavissime delectatur, quod diebus nostris sanctam Dei ecclesiam in pacis & unionis pulcritudine, ac debita integritate florentem videre valeamus. Cum itaque superioribus temporibus propter divisiones subortas inter felicis recordationis Eugenium papam IV. prædecessorem nostrum, & tunc Basileense concilium, plurimum turbata, ac variis modis afflicta fuerit ecclesia Dei, jam autem divina favente ac dirigente clementia, tractatu oratorum carissimorum in Christo filiorum Francorum, Angliæ, & Renati Siciliæ regum; necnon delphini Viennensis primogeniti Francorum regis illustris, integræ pacis & unionis consequenda dispositio optima videretur, Amedeo in sua obedientia Felice V. nominato, juri quod in papatu se habere asserit cedere volente, eis qui olim Basileæ, nunc autem Lausanæ, sub nomine generalis concilii permanserunt & permanent concurrentibus in idipsum, aliasque ad pacem ecclesiæ laborantibus. Cupientes igitur, quantum omnipotens donaverit, id agere, quo universi Christi fideles ipsius pacis jucunditate fruentes, animorum conjunctione sibi invicem cohæreant, & rejectis quæ ex discordia exorta fuerant, status uniuscujusque, honor, fama, & reputatio illæsi, & integri remaneant, literas, processus, mandata & decreta quæcumque; nec non excommunicationum, suspensionum, & interdicti, anathe-

ANNO CHRISTI 1448.

A matizationumque; etiam privationum beneficiorum, officiorum ac dignitatum quorumcumque, sive patriarchalium, archiepiscopalium, abbatialium, aut aliarum quarumcumque ecclesiasticarum, vel mundanarum: inhabilitationum quoque, nec non declarationum, innovationum, damnationum, reprobationum, expositionum personarum, ac bonorum mobilium ac immobilium, juriumque & jurisdictionum, publicationum & confiscationum, privationum feudorum: ac etiam quorumcumque jurium spiritualium vel temporalium, & inhabilitationum ad illa; nec non absolutionum a fidelitatibus, & alias in eisdem literis, processibus, mandatis & decretis, quomodolibet contentas sen- B tentias, censuras & pœnas quascumque & qualitercumque statutas, inflictas, & promulgatas, expressæ, pares vel majores, aut alterius cujuscumque natura forent, per præfatum Eugenium prædecessorem nostrum, & quibuscumque suis literis, quorumcumque tenorum & sub quacumque data existant, etiamsi cum expressione, approbatione Ferrariensis, seu Florentini, aut alterius concilii generalis, sive per nos, aut per alium, seu alios, ipsius, aut nostra, seu quavis alia auctoritate contra dictum Basileense concilium, & eos qui sub nomine generalis concilii C tam in Basileensi quam Lausanensi civitatibus memoratis fuerunt & perseveraverunt, ut præfertur ac impræsentiarum perseverant: nec non contra præfatum Amedeum, Felicem V. in sua obedientia nuncupatum, ac quasvis personas ecclesiasticas, sæculares vel regulares, ac etiam laicales, eisdem conjunctum, vel divisim adhærentes, assistentes, obedientes, obsequentes, credentes, recipientes, ac quovis modo faventes, eosque sequentes, qui sunt & fuerant, cujuscumque dignitatis, præeminentiæ, status, gradus, seu conditionis existant, etiamsi pontificali, cardinalatus, regali, aut ducali dignitate præfulgeant. Contra dominia quoque, nec non communitates, universitates, etiam generales stu- D diorum, civitates etiam, præsertim Basiliensem, ac oppida, & alia loca quæcumque præmissorum, occasione emanata, facta, concessa, decreta, & promulgata. Simili quoque modo declarationes, & confirmationes, super præmissis, & eorum singulis, nostra, seu dicti prædecessoris auctoritate, quomodolibet factas: nec non processus habitos per easdem, ac quæcumque inde secuta, etiamsi ad sententiarum, censurarum, atque pœnarum declarationem, seu illarum aut alicujus earum publicationem, vel plenaria executione contra personas, dominia, communitates, universitates, civitates, oppida, & loca supradicta; communiter, vel divisim E quomodolibet sit processum: quorum omnium & singulorum tenores etiamsi de illis plena & expressa, ac de verbo ad verbum præsentibus mentio habenda foret, hic pro sufficienter expressis haberi volumus. Motu proprio, & ex certa nostra scientia, ac de sedis apostolicæ potestatis plenitudine, nec non de venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium consilio & assensu, decernimus, & declaramus nullum effectum penitus sortiri, sed perinde haberi debere, ac si nullatenus emanassent; eaque omnia & singula, cum inde secutis, in regestis ipsius Eugenii prædecessoris, & nostris, & locis aliis quibuscumque, aboleri & deleri mandantes, omnino tollimus, cassamus, irritamus & annullamus,

ANNO CHRISTI 1448.

nullamus, ac pro infectis haberi volumus. Et nihilominus si, & in quantum opus esset, ad abundantem cautelam singulas ex personis, dominia, communitates, universitates, civitates, oppida, atque loca supradictas & supradicta, ad famam, dignitates, honores, status & privilegia quatenus illis eadem occasione privatæ, & privata prætendi possent, in statum pristinum & debitum restituimus, reponimus, & reintegramus plenarie per præsentes, motu, scientia & plenitudine potestatis, ac consilio & assensu antedictis.

Et quoniam difficile foret præsentes literas ad singula, in quibus eis fides forsan facienda fuerit, loca deferre, dicta auctoritate decernimus, quod ipsarum transsumpto manu publica & sigillo alicujus episcopalis, vel superioris ecclesiasticæ curiæ munito, tamquam præfatis si originales exhiberentur literis plena fides exhibeatur, & stetur perinde ac si dictæ originales literæ forent exhibitæ vel ostensæ: juribus, constitutionibus, & ordinationibus apostolicis, ceterisque contrariis nonobstantibus quibuscumque. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ constitutionis, declarationis, mandati, cassationis, arctationis, annullationis, voluntatis, restitutionis, repositionis, & reintegrationis, infringere, vel ei ausu temerario, contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei & beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum.

Datum Romæ apud sanctum Petrum, anno incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo quadragesimo octavo, quintodecimo Kalendas Februarii, pontificatus nostri anno secundo.

** NICOLAI PAPÆ V. EPISTOLA IV. Carolo VIII. Francorum regi.

ANNO CHRISTI 1448. Die 9. Aug. Ex autographo D. d'Herouval. Gratias agit quod rex maximam curâ impenderit, ut pacem & unitatem ecclesiæ conciliaret.

Nicolaus episcopus servus servorum Dei, carissimo in Christo filio Carolo Francorum regi illustri, salutem & apostolicam benedictionem.

NON possumus, Christianissime princeps, non agere gratias omnipotenti Deo, qui temporibus nostris serenitatem tuam Christianissimo Francorum regno præsidere concessit; ita ut pietate & religione, qua maxime polles, te non tantum Gallиis, sed universæ reipublicæ Christianæ divina providentia voluerit profuturum. Non nobis ignotum erat tempore sanctæ memoriæ prædecessoris nostri Eugenii papæ IV. quantam operam præbuisses, ut ecclesia Dei unitate & pace frueretur: cum numquam nec expensis, nec laboribus pepercisses, ut sancto desiderio præfatæ unitatis & pacis Christianitas potiretur. Nobis postea divina providentia prædecessore nostro, ut credimus, ad meliora translato, in ipsius honore & onere succedentibus divina miseratione concessum est, ut serenitatis tuæ religiosissimam mentem & verbis experiremur & factis. Misit quippe ad nos celsitudo tua legationem prælatorum ac aliorum insignium & nobilium virorum omni ex parte præstantem, cum adeo insigni & præclaro comitatu, ut qui sexaginta annorum in Romana curia memoriam retinebant, nunquam meminerint tam præclaram, tam insignem, tam numerosam legationem advenisse. Retulerunt oratores tui

A in totius Romanæ curiæ auditorio publico, quæ usque in eam diem serenitatis tuæ cura atq; opera actitata essent; ex quibus nos totumque auditorium, celsitudinis tuæ ad pacis & unitatis ecclesiasticæ ardentissimum desiderium intelleximus, quantoque Christianissima anima tua flagraret incendio, quod pax ecclesiæ redderetur: ex quibus percepimus non tantum nos & præsentem militantem ecclesiam, verum etiam & usque in finem sæculi successuram, celsitudini tuæ & Christianissimæ domui Franciæ debere gratias immortales, quæ numquam fluctuantem ecclesiam & apostolicam sedem deserere consuevit.

B Audivimus oratores celsitudinis tuæ, non more communi, sed ut peculiares filios nostros sumus cum omni caritate complexi, aperientes eis arcana cordis nostri, nihil eis occultum esse patientes, cujus apud te poterunt esse optimi testes. Volumus illorum consilio dirigi, non dubitantes oratores principes tales esse, qualem mittentem principem intelligeremus. Itaque patefactis per omnia inferioribus cordis nostri, nihil illis occultum esse volumus; diximus quantum cupiamus deformitates ab ecclesia submoveri; quantum velimus ecclesiarum gravamina moderari; quantum crediti nobis populi Christiani utilitatem magis procurare quam nostram. Præterea ut serenitas tua, atque universi reges &
C principes populi Christiani intelligerent clementiam & mansuetudinem apostolicæ sedis, ipsis aperuimus quantum apud nos serenitatis tuæ posset auctoritas; tantum namque potest, ut salvo Dei honore & ecclesiæ suæ, nihil est quod celsitudini tuæ negare debeamus. Explicabunt omnia serenitati tuæ, quibus clementiam tuam creditur am minime dubitamus. Et licèt non existimemus oportere addere calcaria sponte currenti, rogamus tamen & obsecramus celsitudinem tuam, ut in sancto desiderio & opere perseveres, donec videris unitatem Dei ecclesiæ restitutam. Multa super iis cum præfatis oratoribus tuis contulimus; sed maxime cum venerabili fratre nostro archiepiscopo Remensi, viro prudentissimo
D & gravissimo, cui præ ceteris expressius aperuimus mentem nostram, & præcipue in facto celebrandi concilii generalis, cui & tempus & locum & silentii causas plene aperteque patefecimus, serenitati tuæ pariter intimandas, cui velit fidem adhibere plenariam: & apostolicam sedem, quam semper progenitores tui præ ceteris principibus venerati atque tutati sunt, undeque sibi Christianissimi principis titulum vendicarunt, ipsorum more tueri atque defendere; tam sancti operis mercedem ab ipso ecclesiæ capite Iesu Christo domino nostro, & in militante simul & triumphante ecclesia suscepturus.

Datum Romæ apud sanctum Petrum, anno
E incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo quadragesimo octavo, quinto Idus Augusti, pontificatus nostri anno secundo.

** ADVISAMENTA SEU propositiones,

Ad dirimendum schisma tempore Amedei, Felicis papæ V. nuncupati, exortum, ac pacem ecclesiæ conciliandam.

Circa annum Christi 1447. Ex auctographo D. d'Herouval.

ADVISAMENTA pro pace & unione in ecclesia dandis.

Primo,

ANNO CHRISTI 1447.

Primo, quod dominus Felix det suas literas in bona & secura forma, de renuntiando papatui in concilio Basiliensi statim habitis literis super securitatibus, & aliis infra scriptis.

Secundo, Habeantur literæ domini Nicolai, per quas omnes privationes, suspensiones, inhabilitationes, processus, sententiæ, censuræ, & pœnæ contra præfatum dominum Felicem, contra Basiliense concilium, seu illos qui sunt aut fuerunt in Basilea, ac eis adhærentes & obedientes cujuscumque dignitatis, præeminentiæ, aut status, etiam si pontificalis, ducalis, cardinalatus, aut regalis existant: nec non communitates, civitates & oppida, præsertim Basiliense, occasione hujus divisionis per olim Eugenium in suis Ferrariensi ac Florentina, aut quavis alia, sub nomine generalis concilii, congregationibus, aut alterius, vel per ipsum dominum Nicolaum, aut alium, seu alios ipsorum, vel alicujus eorum auctoritate factas aut fulminatas; decerneret effectum sortiri non debere, sed perinde haberi ac si non emanassent: fiantque absolutiones, dispensationes, habilitationes, & restitutiones hinc inde ad cautelam.

Tertio, Habeantur literæ ipsius domini Nicolai in meliori forma, per quas omnes privati & spoliati suis ecclesiis patriarchalibus metropolitanis, cathedralibus, dignitatibus, monasteriis, prioratibus, beneficiis & officiis ecclesiasticis; nec non terris, feudis, possessionibus, & rebus aliis quibuscumque, ratione & ad causam prædictæ divisionis, in pristinum & in integrum reducantur, & reponantur; & super hoc habeantur literæ in fortiori forma, velintque reges & principes dare favores & operam efficacem, ut hujusmodi literæ suum sortiantur effectum.

IV. *Item*, Quod omnes domini cardinales utriusque obedientiæ cum honoribus, prærogativis, præeminentiis, emolumentis debitis & consuetis remaneant, ut tales habeantur, reputentur, & honorentur. Quod si duo vel plures in eodem titulo concurrerint, provideatur quemadmodum in Constantiensi concilio actum extitit.

V. *Item*, Quod omnes officiarii actu in curia dictorum domini Felicis, & Basiliensis concilii residentes, in suis officiis remaneant, & ad eorum exercitium libere, & sine aliqua contradictione, admittantur. Vbi autem duo in eodem officio concurrerint, qui officium non obtinebit, habeatur recommissus.

VI. *Item*, Dabit præfatus dominus Nicolaus literas suas, per quas actualiter & irrevocabiliter ex tunc convocet, quantum in eo est, concilium generale, in aliquo loco nationis Gallicanæ, prima die septimi mensis, postquam adimplenda per Basiliense concilium & dictum dominum Felicem fuerint executioni demādata & adimpleta, inchoandum: promittetque ipse dominus Nicolaus ipsam convocationem per universas provincias publicare modo consueto, & hoc infra tres menses postquam prædicta fuerint adimpleta. Etiam statim post adimpletionem hujusmodi mittendo literas convocatorias cum omnimoda diligentia, ut consuetum est; in bullisque suis apponentur clausulæ, & cautelæ possibiles, etiam cum juramento, pollicitatione, & voto de non revocando, prorogando, mutando, vel impediendo dictam celebrationem concilii in hujusmodi termino.

VII. *Item*, Dabit literas approbatorias & confirmatorias, provisionum ecclesiarum patriarchalium, metropolitanarum, cathedralium, dispositionum, collationum, monasteriorum dignitatum in metropolitanis & cathedralibus post pontificales majorum, aut in collegiatis principalium, beneficiorum sæcularium, & regularium, commendarum, administrationum, pensionum, dispensationum, indulgentiarum, privilegiorum, incorporationum, unionum, & aliarum quarumcumque concessionum, gratiam aut justitiam quomodolibet concernentiū in locis, personis, & rebus obedientiæ præfati domini Felicis, vel Basiliensis concilii, per ipsos dominum Felicem & concilium, aut legatos eorumdem, & quoscumque alios de ipsorum auctoritate & mandato conjunctim & divisim factarum. Et hoc quoad possessores ecclesiarum, & beneficiorum, commendarum, administrationum, & pensionum prædictorum, rejectis, cassatis, & annullatis per literas hujusmodi quibuscumque possessionibus per olim Eugenium, per ipsum dominum Nicolaum, aut quoscumque alios de eorum auctoritate factis; unicuique tamen jure ante hujusmodi quæsito, semper salvo: verum si in una obedientia duo vel plures super uno, vel pluribus beneficiis litigarent, conditio possessoris non possidenti nullatenus præjudicet, sed cuilibet suum jus illæsum permaneat, per easdem etiam literas aboleantur & cassentur sententiæ in curia sui prædecessoris & sua, contra obedientes præfato domino Felici & Basiliensi concilio inauditos vel indefensos, qualitercumq; post hanc divisionem subortam latæ.

VIII. *Item*, Si aliqui possideant ecclesias aut beneficia, quarum vel quorum caput in una obedientia, & aliqua membra in altera existant, membra reducantur ad caput, sine tamen præjudicio illorum qui in ecclesiis, & beneficiis ante hujusmodi divisionem jus habebant, in quo & possessione sua conserventur.

IX. *Item*, Dabit præfatus dominus Nicolaus literas per quas promittet ratam & gratam provisionem rationabilem, honestam, & condecentem pro statu, honore, ac quiete domini Felicis, per Basiliense concilium rationabiliter ac honeste advisandam & concludendam, in alio concilio futuro approbandam & confirmandam. Quibus quidem præmissis literis in extensiori, fortiori, & meliori forma habitis, præfatus dominus Felix decernet omnes suspensiones, privationes, inhabilitationes, processus, fulminationes, sententias, censuras, pœnas nomine & auctoritate suis, vel alicujus ab ipso auctoritatem habentis, emanatas occasione hujus divisionis contra quoscumque cujuscumque dignitatis, etiamsi papalis, imperialis, regalis, cardinalatus, ducalis, pontificalis, aut alterius existant, effectum sortiri non debere; sed perinde haberi ac si non emanassent: fiantque absolutiones, dispensationes, habilitationes, & restitutiones hinc inde ad cautelam. Quantum autem ad possessores, concessiones & collationes ecclesiarum, patriarchalium, metropolitanarum, cathedralium, dignitatum, beneficiorum, sæcularium & regularium, commendarum, administrationum, pensionum quarumcumque validæ firmæque maneant, approbentur & ratificentur,

Anno Christi 1447.

tur, &c. Dummodo hujusmodi ecclesias, beneficia & administrationes, pensiones & commendas per privationem occasione istius divisionis subortæ, ipsi possessores non acquisiverint. Et super hoc habeantur literæ in meliori forma.

x. *Item*, Post prædictarum suspensionum, privationum, inhabilitationum, &c. cassationem & annullationem, ad statum ipse dominus Felix, facta prius nominatione loci pro generalis concilii in natione Gallicana celebratione, habitis literis supradictis, renunciabit actualiter & effectualiter papatui in concilio Basiliensi: quod quidem concilium, postquam ipse dominus Felix renuntiaverit, similiter decernet omnes suspensiones, privationes, inhabilitationes, processus, fulminationes, & censuras, & pœnas nomine & auctoritate suis, vel alicujus ab ipso auctoritatem habentis, emanatas occasione hujus divisionis contra quoscumque cujuscumque dignitatis, etiamsi papalis, imperialis, regalis, cardinalatus, ducalis, pontificalis aut alterius existant, ... effectum sortiri non debere, quinimo quod perinde habeantur, ac si non emanassent. Quantum autem ad possessores, concessiones, & collationes ecclesiarum patriarchalium, metropolitanarum, cathedralium, dignitatum, beneficiorum, sæcularium & regularium, commendarum, administrationum, pensionum quarumcumque, validæ firmæque maneant, approbentur & ratificentur, ...Dummodo hujusmodi ecclesias & beneficia, administrationes, pensiones & commendas per privationem occasione istius subortæ divisionis ipsi possessores nō acquisiverint: & super habeantur literæ in meliori forma.

xi. *Item*, Idem concilium Basiliense ordinabit, bonis respectibus & considerationibus latius exprimendis, & præsertim propter pacem & unionem ecclesiæ, quod præfatus dominus Nicolaus pro summo pontifice habeatur, statuendo & ordinando quod faciat & adimpleat ea, quæ summus pontifex facere tenetur: Mandabitque, eidem tanquam summo pontifici ab omnibus Christi fidelibus obediendum esse.

xii. *Item*, Post hoc, ipsum Basiliense concilium statim se dissolvet modis debitis ac juxta formam decretorum, salvis tamen infra dicendis.

xiii. *Item*, Quod cum literis præfati domini dentur literæ ex parte serenissimorum dominorum regum Franciæ & Angliæ, & aliorum, de beneplacito domini Nicolai; per quas in verbo regio, & quantum in eis est, promittent quod non poterit idem dominus Nicolaus hujusmodi suæ promissioni seu convocationi contravenire, revocando hujusmodi convocationem, prorogando, mutando, obmittendo, vel quomodolibet celebrationem concilii impediendo. Nihilominus eo casu mittēt suos ad locum hujusmodi, tempore ad hoc præfixo, tanquam ad concilium generale, aliosque suorum dominiorum & adhærentium venire inducent, adhærebuntque illi, & obedient tanquam vero concilio, dando salvos conductus consuetos, faciendo, jubendoque fieri omnia, & singula quæ pro celebratione & manutentione dicti concilii necessaria videbuntur. Quod si ista vel alia sufficiens securitas haberi non possit, in eo defectu dictum Basiliense concilium non tenebitur ordinare quod prædictus dominus Nicolaus pro summo pontifice habeatur, nec se dissolvere citius quam a prima die celebrationis universalis concilii præfati. Ordinabit tamen ipsum concilium statim habitis literis domini Nicolai, quod illa prima die inchoationis futuri concilii adveniente cessabit; & censebitur esse ipso facto dissolutum: Mandabitque ipsi domino Nicolao, ab illa prima die præfati concilii, actualiter inchoati tanquam summo pontifici per omnes fore obediendum; Statuendo etiam & ordinando quod ipse dominus Nicolaus facere tenetur: & de hoc habeantur literæ præfati concilii in meliori forma. Si autem dictus Nicolaus directe vel indirecte impediret quominus dictum concilium futurum celebraretur, eo casu renuntiatio & ordinatio supradictæ pro infectis habeantur.

*** PRO PACE ECCLESIÆ

dic 28. [...] nii. Con[...] D. d'H[...] rouval.

Propositiones ad cogendum concilium generale.

ADVISATA in facto pacis ecclesiæ in quibus revendissimus in Christo pater, & illustrissimus princeps dominus Iacobus archiepiscopus Treverensis pro se, ac illustribus principibus dominis T. archiepiscopo Coloniensi, L. Comite palatino Rheni duce Bavariæ, & Friderico duce Saxoniæ, suis coelectoribus se conformare voluit serenissimo & Christianissimo domino regi Francorum in modum qui sequitur.

Primo enim desiderant ipsa regia majestas, & præfati domini quatuor electores sui confœderati, quod bona pax & tranquillitas urgeat inter viros ecclesiasticos ubique per orbem, ex qua ceteri status melius disponentur, & magna bona universæ Christianitatis proveniant: intenduntque efficaciter laborare, quod divisiones & differentiæ modernis temporibus existentes in ecclesia Dei primitus sedentur & pacificentur: quod unum concilium generale pro bono ecclesiæ celebretur, quo magna bona, Deo concedente, procurabuntur; nec non quod conciliorum generaliū auctoritas refloreat, ab omnibus in debita reverentia & observatione habeatur.

Et quoniam hactenus magnæ & pene inextricabiles altercationes intervenerunt, inter felicis recordationis Eugenium papam IV. & concilium Basiliense, ac eos qui eidem interfuerunt; variique processus, sive censuræ, privationes & pœnæ, hinc inde occasione præmissorum emanarunt, & adhuc aliqui in Basilea, aliqui in Laterano se concilium habere dicunt, quibus altercationibus finem expedit imponere, ut citius & convenientius pax in Dei ecclesia haberi, & ad pacatam & fructuosam celebrationem unius concilii generalis perveniri possit. Considerantes rex, & præfati principes electores, quod catholica universalis ecclesia diffusa per orbem & communitas fidelium, ut plurimum hujusmodi processus, sententias, censuras, privationes, & pœnas, &c. hinc inde emanatas non recepit, nec gratas habuit, licet jam ad informationem de iis habendam magnum tempus effluxerit; Volentes inniti ipse rex, & prædicti domini principes electores auctoritati, & observatoni ipsius universalis ecclesiæ, & eam insequentes, atque efficere satagentes, quæ ejusdem ecclesiæ paci congruunt, sicuti pacem ipsam prosequi interest principum, & prælatorum, visum est disponendum & ordinandum, firmiterq; observandum, etiam quantum ad dominum ducem Sabaudiæ, & dominia sua, qui dispositioni & ordinationi regis stare promisit, atque apud omnes, ubi opus erit, prosequendum, quod sicut communior

munior ecclesiæ observatio hucusque habuit, A præfati processus, sententiæ, censuræ, privationes & pœnæ, occasione præmissorum, & omnium ex eis dependentium. Esto etiam quod in hujusmodi censuris, privationibus, &c. aliæ causæ adderentur, hinc inde emanatæ, & quæcumque mandata, ordinationes seu dicta conscripta; aut quomodolibet acta seu gesta in hujusmodi rerum prosecutione, cujuscumque vel quorumcumque adversus quemcumque vel quoscumque, omniscumque status, gradus, dignitatis vel conditionis, etiam si papalis, cardinalatus, archiepiscopalis, vel episcopalis existerent, seu quocumque nomine B etiam papæ vel concilii hæc facta sunt, pro non factis habeantur: quorum omnium tenores hic habeantur pro expressis, etiamsi talia sint de quibus mentio specialis de verbo ad verbum habenda foret. Esto etiam quod talia universalem ecclesiam & auctoritatem conciliorum universalium, aut sedis apostolicæ concernant quovis modo: omnisque dissensio, divisio, & scissura occasione horum proveniens, penitus auferatur & dimittatur; & ac si numquam prædicta facta fuissent, tractatus pacis, concordia inter præfatum papam Eugenium, & omnes & singulos qui concilio Basileensi interfuerunt, seu tanquam eidem concilio, C aut gestis ejus adhærentes, cum eo, seu ipse cum eis, aliquas differentias habuerunt, advisatus per ipsum Christianissimum dominum regem Francorum continuetur & perficiatur. Respectu sanctissimi domini nostri Nicolai papæ V. cui per eosdem qui concilio Basiliensi, aut gestis ejus quovismodo adhæserunt, faverunt, aut obediverunt, & per quoscumque alios, qui præfato Eugenio aut ipsi sanctissimo domino nostro papæ Nicolao contrariati fuerint, omnis honor, reverentia & obedientia, eisque per ipsum sanctissimum dominum papam Nicolaum omnis amor & paterna dilectio absque prædictorum recordatione exhibeatur. D Quodque deinceps ab appellatione concilii generalis, tam in Basilea, quam in Laterano, (quæ appellatio non unitati ecclesiæ de cetero proficeret, sed obesset, penitus cessetur, ut sic omni impedimento sublato ad concilium generale, sicut præmittitur, habendum, quod ab omnibus Christianis in unanimitate, & concordia reputetur; perveniri possit.

Non tamen intendunt præfati domini, quod per prædicta, decretis acceptatis cum suis modificationibus, tam in imperio, quam in regno Franciæ, aliquod intelligatur præjudicium generari.

Item, quod unicuique volenti habere lite- E ras super prædictis, expediantur in forma meliori dignum. Insuper arbitrantur regia majestas, & principes electores præfati, & ad hoc operam cum effectu impendent, quod patri domini ducis Sabaudiæ se prædictæ observationi communis universæ ecclesiæ diffusæ per orbem conformanti, & promissionem ejusdem domini ducis filii sui præfato Christianissimo regi factam, quæ ipso patre sciente, & non contradicente nec prohibente in dubio facta præsumitur, amplectenti cum effectu; atque pro tanto bono pacis ecclesiæ omnino nomen, & titulum papatus dimittenti, honor exhibeatur, ac statum, honorabilemque provisionem in ecclesia habeat: nec non etiam quod per eum promoti ad dignitates & honores ecclesiasticos, qui eos acceptarunt, & ad beneficia quæcumque, qui ipsorum beneficiorum possessionem pacificam habent, in sua obedientia eadem assequantur & obtineant. Et similiter de iis qui sub nomine generalis concilii Basiliensis promoti sunt in eorum obedientia, officiariis quoque suis omnis consolatio possibilis fiat qui, tam in Romana curia, quam sub administratione domini patris præfati ducis Sabaudiæ habebuntur recommissi: aliqua tamen super prædictis privationibus & promotionibus aliquos particulares tangentia, bonum hujus negotii concernentia, intendit rex aperire & moderare in conclusiones hujus concordiæ.

Ultra prædicta super loco & tempore futuri concilii videbatur prædictis dominis principibus electoribus, quod haberet fieri in uno quinque locorum in Alemania nominatorum; sed domino regi Franciæ propter rationes quamplures videtur, & ista instare intendit, quod locus concilii rebus gerendis accommodus determinetur in suo regno: verumtamen quantum ad tempus advisatum est inter ipsum dominum regem Francorum, & principes electores præfatos quod videtur omnibus ipsis procurandum, ut incipiat illud concilium de Kalendis Septembris proxime futuris ad annum.

Item instabit dominus rex Francorum, quod sanctissimus dominus Nicolaus papa V. concilium Constantiense, decretum sequens, & alia ejus decreta sicut cetera concilia, catholicam militantem ecclesiam repræsentantia ipsorum potestatem, honorem & eminentiam, sicut & ceteri antecessores sui, suscipiet, amplectetur & venerabitur.

Item, Quod dominus rex Francorum, & quilibet suorum confœderatorum habeat bullas super indictionem futuri concilii, & susceptione prætacta si obtenta fuerit.

Item, Si dominus Sabaudiæ vel dominus pater ejus, seu quicumque eidem adhærentes iis pacis & concordiæ mediis, de quibus in præsenti cedula continetur, repugnaverint, aut acquiescere noluerint, seu distulerint, quod non speratur, & deinceps contra eos, aut eorum aliquos per sanctissimum dominum nostrum Nicolaum papam procedatur, non confidant quod de cetero in pacificandis, quantum ad eos negotiis rex, & præfati principes electores, quomodolibet se intromittant; quin imo intendunt omnibus viis & modis justis, & rationabilibus præbere auxilium & favorem processibus, censuris & excommunicationibus contra tales fiendis, maxime postquam contenta in præsentibus advisamentis fuerint per sanctissimum dominum papam Nicolaum concordata.

Item, supradictis advisamentis supra nominatus reverendissimus in Christo pater, & illustrissimus princeps dominus Iacobus archiepiscopus Treverensis pro se, nec non venerabilis Ioannes de Linssi utriusque juris doctor, pro parte reverendissimi in Christo patris, & illustrissimi principis domini Theodorici archiepiscopi Coloniensis, & magi-

Anno Christi 1447.

ster Henricus Engellard, pro parte illustrissimi & excelsi principis Frederici ducis Saxoniæ, & sacri Romani imperii principum electorum missi ambassiatores ad præfatum Christianissimum dominum regem Francorum, pro prædictis dominis archiepiscopo Coloniensi, & duce Saxoniæ, in vim literarum credentialium per eos nuperrime exhibitarum præfato Christianissimo domino regi Francorum, se conformant & concurrunt in modum qui sequitur: Scilicet quod prædictorum advisamentorum prosecutio fiat diligenter apud dominum patrem domini ducis Sabaudiæ, & alios ubi erit opportunum, ex parte præfati serenissimi, & Christianissimi domini nostri regis Francorum, concurrentibus in hoc secum, & se eidem conformantibus præfatis domino archiepiscopo Trevirensi, & ambassiatoribus ipsorum duorum archiepiscopi Coloniensis, & ducis Saxoniæ, propter multa pericula quæ intervenire possent, si practica & expeditio præmissorum protraherentur in longum: dummodo tamen præfatis dominis archiepiscopis Trevirensi & Coloniensi provisiones necessariæ pro eorum, & omnium suorum, ut præmittitur, securitate & indemnitate, & literæ desuper opportunæ sanctissimi domini nostri papæ Nicolai submotu proprio in forma meliori, secundum appunctuata in prædictis cedulis, tradantur & deliberentur. Factum Bituricis vigesimooctavo die Iunii, anno domini millesimo quadringentesimo quadragemoseptimo.

Anno Christi 1449 d. 4. Aprilis. *Ex autographo D. d'Herouval.* Promittũt Amedeo tres bullas, queis abrogantur omnes lites, pristino gradui asseruntur omnes privati aliquo officio, & confirmantur quæ ex utraq; parte sũt acta.

"** EPISTOLA ORATORVM REGIS FRANCIÆ.

In causa Nicolai papæ V. & Amedei Felicis itidem papæ V. nuncupati.

Nos Alphonsus Segura, decanus Toletanus sanctissimi in Christo patris, & domini nostri domini Nicolai divina providentia papæ V. orator; Iacobus miseratione divina patriarcha Antiochenus & episcopus Pictavensis; Helias episcopus Electensis; Ioannes comes Dunensis, magnus camerarius Franciæ; Iacobus Cordis; Guido Bernardi magister requestarum hospitii; Ioannes le Boursier, miles & cambellanus, & Thomas de Corsellis in sacra pagina professor, consiliarii serenissimi & Christianissimi Francorum regis oratores, notum facimus universis: Quod cum nos, & deputati per dominum Amedeum, in sua obedientia Felicem nominatum, varios labores jamdiu, & diebus proximis multos tractatus habuerimus pro danda pace & unione in ecclesia sancta Dei; & tandem certi articuli nobis dati sint pro responsione pro parte domini Amedei, in sua obedientia Felicis nuncupati, ad dandam ipsam pacem & unionem, in quibus inter cetera continetur articulus, quo nos dicti oratores, per literas nostris sigillis sigillatas nos obligabimus dare, aut dari & tradi facere infra mensem Iulii proxime futurum in sufficienti forma, præfato domino Amedeo, in sua obedientia Felici nuncupato, in civitate Gebenensi vel Lausanensi, aut in manibus capituli Gebenensis tres bullas plumbatas, & debite expeditas in

A Romana curia: secundum formam minutarum hic concordatarum, quarum tenor in obligatione designabitur: unam videlicet super cassatione processuum duplicatam, ut una sit sub data ante diem renunciationis fiendæ per ipsum dominum Amedeum, in sua obedientia Felicem appellatum; alia sub data post dictam renunciationem: aliam super restitutione alias privatorum: & aliam super confirmatione gestorum.

Et quoniam veraciter scimus quod idem sanctissimus dominus noster Nicolaus papa toto cordis affectu præfatam pacem, & unionem ecclesiæ desiderans, hujus intentionis est, quod

B præmissi tres articuli videlicet de cassatione processuum, confirmatione gestorum, nec non de restitutione privatorum, in omnibus & per omnia suum sortiantur effectum, quod nobis declaratum extitit per credentiam expositam per me præfatum decanum oratorem suæ sanctitatis, virtute sui brevis. Attendentes etiam quod ipse sanctissimus dominus noster papa super dictis tribus articulis literas suas super bullatas præsentari fecit, quæ per eosdem deputatos non fuerunt sufficientes reputatæ: Propterea nos oratores prædicti volentes, quantum nobis est possibile, pro ipsa pace & unione ecclesiæ laborare, per præsentes assecuramus, affirmamus per juramentum, & promittimus supra mentionatas literas, seu bul-

C las ipsius sanctissimi domini nostri Nicolai papæ V. more Romanæ curiæ bullatas & expeditas in forma bona, & secundum minutas hic concordatas, quæ manibus nostris subscriptæ sunt. Quarum prima de cassatione sic incipit: *Tanto nos ad pacem, & tranquillitatem cunctorum fidelium procurare & complecti convenit, &c.* Et sic finit. *Ceterisque contrariis nonobstantibus quibuscumque. Nulli ergo, &c.* Secunda de confirmatione gestorum sic incipit; *Vt pacis, qua nihil desiderabilius, &c.* Et sic finit. *Si secus super his, &c. Nulli, &c.* Tertia, de restitu-

D tione privatorum, sic incipit: *A pacis auctore & omnium bonorum largitore, &c.* Et sic finit: *Auxilium sui brachii sæcularis præbeant, favoresque opportunos exhibeant. Nulli ergo, &c.* Præfato domino Amedeo in sua obedientia, Felici V. nominato, sive in capitulo Gebenensi, realiter & cum effectu infra dictum tempus datum ut supra, præsentabimus & trademus, aut præsentari & tradi faciemus sine dolo & fraude. Et ad hoc tam conjunctim, quam divisim obligamus. Et ut ista observentur & firma sint, Nos oratores præfati nomina, & sigilla nostra huic literæ securitatis, affirmationis & promissionis apposuimus.

E Datum Lausanæ die quarta Aprilis, anno domini millesimo quadringentesimo quadragesimonono. Alphonsus decanus Toletanus, & domini nostri papæ orator: Iacobus patriarcha Antiochenus, & episcopus Pictavensis: Helias episcopus Electensis: Ioannes comes Dunensis. Iacobus Cueur, G. Bernardi, I. le Boursier, Th. de Courcellis. *Horum signis munitæ, ac sigillis septem cera rubra obsignatæ erant literæ.*

"** EPISTOLA

ANNO CHRISTI 1449.

"** EPISTOLA ORATORVM Delphini Viennensis in eadem causa.

Nos Alfonsus Segura decanus Toletanus sanctissimi in Christo patris & domini nostri Nicolai divina providentia papæ V. Ioannes miseratione divina archiepiscopus & princeps Ebredunensis; & Gabriel de Bernes dominus de Targe magister hospitii, illustris principis domini Delphini Viennensis consiliarii oratores: Notum facimus universis; quod cum nos una cum ambassiatoribus domini genitoris nostri, & deputati per dominum Amedeum in sua obedientia Felicem nominatum, varios labores, &c. Vt in præfatis literis.

Nos oratores præfati nomina & sigilla nostra huic literæ securitatis, affirmationis, & promissionis apposuimus.

Datum Lausanæ die quarta Aprilis, anno quadringentesimonono A. decanus Toletanus, & domini nostri papæ orator: I. archiepiscopus & princeps Ebredunensis, Gabriel de Bernesio. *Signis ac sigillis duobus rubræ ceræ erant obsignatæ.*

"** DECRETVM SYN. LAVSANENSIS.

Sacrosancta generalis synodus Lausanensis in Spiritu sancto legitime congregata, universalem ecclesiam repræsentans, ad perpetuam rei memoriam.

Beatæ pacis aperta via domino concedente, qui tandem ecclesiam diris attritam languoribus oculo pietatis respexit, summopere ac diligenti providendum est studio, ne divisionis ullum amplius supersit vestigium, nullus mentes humanas ambiguitatis scrupulus inquietet, nullius conscientia latarum & promulgatarum sententiarum ac censurarum formidine tabescat, aut scandalum patiatur; sed populum Christianum, quem secuit divisitque nubilosa discordia, resarciat & reintegret concordiæ & communionis serenitas. Superiori sane tempore, sancta hæc Lausanensis synodus, dum Basileæ in Spiritu sancto legitime congregata perseveraret, ne assentiret tunc Eugenio papæ IV. Ferrariæ congregationem sub nomine concilii generalis erigenti; ac demum postquam erecta extitit, & aliis ab inde subortis differentiis, adversus curiam suam sequentes, omnesque & singulos eidem adhærentes & faventes generaliter promulgavit sententias, censuras & pœnas. Nunc cum per renunciationem quam sanctissimus dominus Felix papa V. facere voluit de papatu pure, & sincere, medium paratus & apertius ad consecutionem perfectæ & integræ unionis in ecclesia sancta Dei videatur: Cupiens eadem sancta synodus tam excelsi necessariique boni" contemptu, cujus gratia cum præfato sanctissimo domino Felice durissimis hactenus non pepercit laboribus, tolli de mundi medio quæ unioni, tranquillitati & paci universalis ecclesiæ repugnare aut officere quovismodo possent, omnes & singulas excommunicationis, suspensionis & interdicti, ac privationis beneficiorum, officiorum, dignitatum, etiam cardinalatus, patriarchalium, archiepiscopalium, episcopalium, abbatialium, aut aliarum quarumcumque ecclesiasticarum, vel mundanarum; nec non etiam privationis feudorum, honorum, privilegiorum; ac quorumcumque bonorum & jurium spiritualium & temporalium, inhabilitationisque ad illa, seu alias sententias, censuras & pœnas quascumque & qualescumque ab eadem sancta synodo, seu ejus auctoritate contra quascumque personas ecclesiasticas vel sæculares, ac etiam laicales; cujuscumque status, gradus, ordinis, conditionis vel præeminentiæ, etiamsi cardinalatus, patriarchalis, archiepiscopalis, episcopalis seu abbatialis, aut alterius cujuscumque dignitatis ecclesiasticæ vel mundanæ existant, contra capitula quoque & collegia quarumvis ecclesiarum, & monasteriorum, ac ordinum; necnon dominia, communitates, universitates, civitates, oppida, & alia quæcumque loca præmissarum occasione differentiarum generaliter emanatas, inflictas & promulgatas, cum omnibus inde secutis, etiamsi ad sententiarum, censurarum, privationum, atque pœnarum prædictarum declarationem, seu illarum aut alicujus earum publicationem, sive plenariam executionem contra personas, capitula, collegia, dominia; communitates, universitates, civitates, ac oppida & loca prædicta, communiter vel divisim quomodolibet processum foret, quorum omnium & singulorum tenores, etiam de illis plena & expressa, ac verbo ad verbum præsentibus mentio habenda esset, vult hic pro expressis haberi, decreti hujus tenore; & certa scientia decernit & declarat effectum sortiri non debere, sed perinde haber ac si nullatenus emanassent. Et nihilominus ad superabundantem cautelam a prædictis aliisque censuris & pœnis occasione divisionis prædictæ; Esto quod earum absolutio & remissio sanctæ synodo reservata fuerit in aliis suis decretis generaliter promulgatis, singulas personas absolvens, omnemque irregularitatis notam ac infamiæ maculam, tam juris quam facti, si quam fortassis contraxerint, removendo & penitus abolendo, habilitat, & cum eis quatenus indigent dispensat, ipsasque singulas personas, necnon collegia, dominia, communitates, universitates, oppida quoque & loca hujusmodi ad famam & honorem restituit, reintegrat, plenarieque reponit.

Datum Lausanæ sessione publica hujus sanctæ synodi in majori ecclesia Lausanensi solenniter celebrata decimosexto Kalendas Maii, anno a nativitate domini, millesimo quadringentesimo quadragesimonono.

V. Languidi.

"** ALIVD DECRETVM EIVSDEM synodi Lausanensis.

Die 16. Aprilis. *Concessum a D. d'Herouval.* Rata volût patres quæ tempore schismatis acta sunt.

Sacrosancta generalis synodus Lausanæ in Spiritu sancto legitime congregata, universalem ecclesiam repræsentans, ad perpetuam rei memoriam.

Quantum Deo pax placeat, veritas aperit scripturarum testimonium perhibentium; quod salvator noster nascens ex virgine pacis edictum præconiis angelorum proposuit promulgatum, pacem reliquit discipulis moriturus, pacem resurgens a mortuis nuntiavit; inter cuncta præcepta salutaria eis specialiter illud commendans, ut sincere inter se pacem observare curarent.

ANNO CHRISTI 1449.

curarent. Nos igitur pacem universalis ecclesiæ desiderabiliter affectantes, ad id solertius nostra apponimus studia, laborum quoque & expensarum indefessas proinde habuimus & habemus sollicitudines, ut sedatis divisionis, quibus Dei ecclesia impræsentiarum impeditur, ac Petri navicula veluti procellosa concutitur vehementia, negotium Dei & ecclesiæ suæ sanctæ ad salutarem exitum per effectum optabilis unionis & integræ pacis perducatur; ipsaque Dei sponsa ecclesia sicut columba pulcerrima soliti retineat sui splendoris candorem, & universi fideles virtuosis actibus dirigantur, paxque & unitas in tota Christianitate refloreat, prout hæc sancta synodus semper desideravit, & summopere desiderat: ad cujus tam religioni utilem Christianæ, quam etiam necessariam rei consummationem catholici principes, & carissimi ecclesiæ filii, Franciæ, & Angliæ, ac Renatus Siciliæ reges, ac dilectus ecclesiæ filius Ludovicus Delphinus Viennensis ejusdem regis Franciæ primogenitus, illustres, ut fidei mater ecclesia eorum temporibus pacata redderetur, & tranquilla permaneret, sua ad hoc ministrantes præsidia, solemnes pro pace hujusmodi tractanda, & componenda destinaverunt oratores, quibus intervenientibus atque tractantibus in hujusmodi pacis negotio: attenta etiam sanctissimi tunc papæ Felicis V. pridem de papatu pro bono pacis ejusdem liberaliter facta renuntiatione, talis habetur dispositio, quod pacem ipsam Deo auctore speramus de proximo secuturam.

Ne autem præmissarum occasione divisionum Christi fideles pace & unione hujusmodi frui cupientes litium quomodolibet agitentur dispendiis; sed pax sincera & caritas inviolabilis inter eos, nullo scrupulose timorateque illos perurgente conscientiæ stimulo, perseveret: Omnes & singulas promotiones, electiones, confirmationes, postulationum admissiones, translationes, commendas, administrationes, & provisiones quarumcumque patriarchalium, metropolitanarum, & aliarum cathedralium ecclesiarum, necnon abbatialium dignitates, & monasteriorum regimina quorumcumque exemptorum, & non exemptorum; quascumque collationes, provisiones, & dispositiones quorumcumque beneficiorum ecclesiasticorum regularium vel sæcularium, de jure patronatus etiam laicorum, cum cura vel sine cura, etiamsi ecclesiæ parochiales fuerint, aut canonicatus & præbendæ, dignitates majores post pontificales in cathedralibus, vel principales in collegiatis existant, personatus, perpetuæ administrationes, vel officia etiam curata vel electiva in quibuscumque ecclesiis: Prioratus etiam conventuales, aut alia beneficia cujuscumque conditionis, qualitatis, vel naturæ fuerint, etiam alterius generis quam expressa, paris vel majoris; etiamsi ex quavis causa tunc dispositioni apostolicæ specialiter vel generaliter reservata fuerint, vel alias affecta; vel ad nos seu ad sedem apostolicam quomodolibet devoluta, in vim seu prætextu quarum habita est possessio, & possidentur de præsenti, præterquam de ecclesiis, monasteriis, dignitatibus, beneficiis, & officiis quæ præfatæ synodo incorporati ac eidem obedientes, adhærentes atque sequentes, possidebant, & durantibus hujusmodi divisionibus, alterius quam ejusdem synodi auctoritate privati seu destituti sunt, vel contra ipsos possessores sententias, quæ in rem transiverunt judicatam apud nos, dum in Basiliensi, aut in hac Lausanensi civitatibus eramus & sumus constituti, sive in curia sanctissimi domini Felicis, tunc papæ V. partibus se defendentibus obtinuerunt, aut surrogati sunt, aliter quam titulo privationis & spolii, seu destitutionis premissorum occasione divisionis factas: admissiones etiam resignationum, quorumcumque beneficiorum, dignitatum ecclesiarum simpliciter vel ex causa permutationis, auctorizationes & institutiones: in vim etiam quarum habita est possessio; pensionum quarumcumque super quorumvis beneficiorum ecclesiasticorum fructibus reservationes & assignationes, cum processibus & fulminationibus inde secutis: nec non uniones, annexiones, incorporationes quorumcumque dignitatum, & beneficiorum ecclesiasticorum, sæcularium & regularium, quibusvis patriarchalibus, archiepiscopalibus, episcopalibus, abbatialibus, vel capitularibus, mensis, aut monasteriis, conventibus, dignitatibus, canonicatibus, & præbendis, vel beneficiis seu ad invicem sub quibusvis verborum formis: demembrationes ecclesiarum & beneficiorum quorumcumque; ecclesiarum quoque, monasteriorum, studiorumque generalium fundationes, erectiones, suppressiones & subjectiones; & quorumcumque beneficiorum creationes, exemptiones; item revocationes, pallii dationes, consecrationes, benedictiones, personarum de ordine ad ordinem translationes, infeudationes, institutiones, contractuum confirmationes, facultates testandi, concessiones, absolutiones, liberationes, quittancias super quibuscumque debitis ratione decimarum, semidecimarum, indulgentiarum, annatarum, communium & minutorum servitiorum, vel alias quomodolibet; dispensationes tam super ætatis, quam natalium, & aliarum inhabilitatum defectibus: Super incompatibilibus in quocumque numero, etiam si ad curas parochiales, matrimoniis, juramento, ordinibus, & voto etiam transmarino, & rebus aliis quibuscumque.

Nec non absolutiones a quibuscumque excommunicationis, anathematizationis, & aliis censuris ecclesiasticis, interdictorum tam generalium quam specialium relaxationes, ac illorum fulminationes, & appositiones juramentorum, etiam fidelitatum relaxationes, rehabilitationes ab omni macula, irregularitate aut alia inhabilitate undecumque processerit: Indulgentiarum ac privilegiorum; & quascumque alias concessiones; ac omnia & singula tam justitiam, quam gratiam concernentia, tam in foro conscientiæ, quam in contentioso, in personis & locis quæ tempore concessionum & aliorum præmissorum obedivérunt præfato Eugenio post ejus suspensionem ab administratione papatus atque depositionem, seu Thomæ Nicolao V. in sua obedientia, Romanis pontificibus nuncupatis, tam per ipsos successive quam alium seu alios, sua, aut alterius illorum mandato, etiam de latere legatos, delegatos, sive alios quoscumque ab eis vel eorum altero, potestatem habentibus, conjunctim vel divisim qualitercumque facta, gesta, concessa, data, indulta, disposita & ordinata; etiamsi

etiamsi majora & graviora aut alterius cujuscumque naturæ a præmissis existant, & specialem requirentia expressionem; quæ volumus & decernimus pro expressis specifice haberi, cum omnibus & singulis inde secutis, ac etiam omnia & singula per ordinarios in dictis locis facta; præter illa & sine eorum præjudicio, quæ per ipsum Nicolaum, ut præmittitur, papam quintum in sua obedientia nuncupatum, tam super restitutione nostræ congregationi incorporatorum, & nobis adhærentium, quam super confirmatione gestorum per nos & ipsum dominum Felicem, nostraque aut illius auctoritate facienda, concedenda, approbanda & confirmanda sunt, prout continetur in certis minutis per carissimorum ecclesiæ filiorum Franciæ, & Angliæ, & Renati Siciliæ regum, necnon Delphini Viennensis dicti regis Franciæ primogeniti, illustrium, solennes oratores concordatis, & manibus propriis subscriptis, quibus per hanc nostram confirmationem & approbationem nullatenus, derogari aut præjudicari intendimus, nec aliquod detrimentum afferri; quin imo decernimus illas plenam in omnibus ac in qualibet earum parte roboris firmitatem obtinere debere, perinde ac si præsentes nostræ literæ minime emanassent, pro bono pacis & unionis ecclesiæ, ex certa scientia, auctoritate universalis ecclesiæ præsentium serie approbamus, ratificamus & confirmamus, rataque & firma haberi volumus.

Necnon potiori pro cautela, de personis patriarcharum, episcoporum, & abbatum, quibuscumque ecclesiis & monasteriis, quarum & quorum assecuti sunt possessionem & possident de præsenti: necnon de dignitatibus, prioratibus, personatibus, administrationibus, officiis, canonicatibus, & præbendis, commendis, ac beneficiis quibuscumque etiam dispositioni apostolicæ specialiter vel generaliter reservatis, devolutis, vel quomodolibet affectis eorum possessionibus quibuslibet, de novo providemus; ac ipsorum omnium fructus redditus, & proventus, necnon emolumenta singula, in quibuscumque & ubicumque etiam extra diœcesim, in quibus ecclesia, monasterium, prioratus, dignitas, seu beneficium hujusmodi fuerint consistentia, ad eorum possessiones, excepto semper privationis & spolii titulo, spectare & pertinere; & quod ipsi in suarum ecclesiarum, monasteriorum, prioratuum, dignitatum & beneficiorum, prout illorum singulos concernit, possessionibus pro hujusmodi bono pacis & unionis pacifici remaneant & quieti, decernimus & etiam declaramus: nomina & cognomina, valoresque ipsorum beneficiorum & dignitatum; ac nonobstantias ipsorum possessorum pro expressis habentes; constitutionibus & ordinationibus nostris & apostolicis ceterisque contrariis nonobstantibus quibuscumque.

Fructus etiam illos quos durante hujusmodi divisione ex dictis ecclesiis, dignitatibus; beneficiis, & officiis indebite perceperunt, etiamsi nobis & cameræ nostræ debiti essent, penitus ipsis & eorum cuilibet remittimus munificentia liberali; camerario, thesaurario, clericis cameræ, collectoribus, subcollectoribus nostris quibuscumque inhibendo sub excommunicationis sententia, & aliis censuris ecclesiasticis atque pœnis, quas remissioni & inhibitioni nostris hujusmodi quomodolibet contravenientes incurrere volumus ipso facto, ne fructus præmissos, occasione præmissa, dicta durante divisione, perceptos ac per nos remissos, ut præfertur, a quoquam quomodolibet exigere seu extorquere præsumant; dictorum rursus possessorum singulis adversariis super præfatis ecclesiis, monasteriis, prioratibus, dignitatibus, officiis, & beneficiis perpetuum silentium imponentes; quascumque promotiones, impetrationes, concessiones, provisiones, declarationes & literas desuper pro ipsis adversariis & aliis quibuscumque in præjudicium ipsorum possessorum vel derogationem hujusmodi per nos confirmatorum quomodolibet, etiamsi ex certa scientia, per nos sive alium quemcumque nostra auctoritate sive alia quacumque factas, datas, concessas, & habitas, etiamsi in vim earum ipsis vel alicui eorum, jus in re, vel ad rem quæsitum foret; nec non diffinitivas, & alias etiam quæ partibus se non deffendentibus in rem transiverunt judicatam, super ecclesiis & aliis præmissis apud nos vel alios ubicumque contra dictos possessores promulgatas sententias, & quæcumque inde secuta prædictis motu & scientia ac plenitudine potestatis pro bono pacis & unionis prædictorum cassamus, irritamus & annullamus; ac cassa, irrita, infecta, nulla, & inania, ac juribus vacua declaramus & denuntiamus. Illas vero ex sententiis quæ pro dictis possessoribus super præmissis, ac etiam quascumque alias sententias quæ pro quibusvis partibus se defendentibus, illarum omnium nominibus & cognominibus pro expressis habentes & quæ in sententiam transiverunt judicatam in curiis prædictorum Eugenii & Nicolai nuncupatorum usque in hodiernum diem prolatæ sunt, validas & ratas decernentes. Nec non quascumque lites & causas desuper apud nos vel alibi contra ipsos possessores, super prædictis ecclesiis, dignitatibus, beneficiis, & officiis quomodolibet pendentes: quorum omnium etiam si una, vel duæ, seu plures diffinitivæ vel aliæ sententiæ prolatæ sunt, status præsentibus pro expressis habentes, ad nos advocamus & totaliter extinguimus.

Et pro majori omnium & singulorum securitate ac roboris validitate, quibuscumque personis tam ecclesiasticis quam sæcularibus, cujuscumque dignitatis, status, gradus, ordinis, conditionis, vel præeminentiæ existant, etiam si cardinalatus, patriarchali, archiepiscopali, aut alia quacumque præfulgeant dignitate: Necnon quarumcumque tam cathedralium, quam collegiatarum, & aliarum ecclesiarum ac monasteriorum capitulis, collegiis, & conventibus, ac singularibus personis earumdem: illique vel illis, ad quem seu ad quos dictarum ecclesiarum, beneficiorum & officiorum electio, collatio, provisio, præsentatio, seu quævis alia dispositio communiter vel divisim pertinet; ac hujusmodi possessorum adversariis, quibus per nos seu auctoritate nostra vel alia quacumque factæ sunt concessiones & provisiones, de hujusmodi ecclesiis, beneficiis, & officiis, possessis, omnibusque aliis & singulis quorum interest vel interesse

Anno Christi 1449.

intererit quomodolibet in futurum mandamus A expresse inhibentes; videlicet patriarchis, archiepiscopis & episcopis, sub suspensionis ab ingressu ecclesiæ; minoribus vero personis singularibus, sub excommunicationis; Necnon dictorum possessorum adversariis sub simili excommunicationis ac privationis omnium & singulorum beneficiorum suorum quæ obtinent, & inhabilitationis ad illa, & ad alia imposterum obtinenda perpetuæque infamiæ; collegiis vero, capitulis, & conventibus sub suspensionis a divinis, pœnis sententiis & censuris, quas contra facientes & rebelles, prout quemlibet ipsorum concernit, ex nunc prout ex tunc, & ex tunc prout ex nunc incurrere volumus ipso facto, ne ipsi seu ipsorum B alter, publice vel occulte, directe vel indirecte, quovis quæsito colore vel ingenio contra declarationes, concessiones, approbationes, ratificationes, confirmationes, & alia prædicta, vel eorum aliquod in præjudicium, damnum, & gravamen dictorum possessorum, ac derogationem præmissorum per nos confirmatorum aut alicujus eorum facere, dicere & attentare; seu ipsi prænominati, ad quos spectat hujusmodi electio, collatio, provisio, præsentatio, seu quævis alia dispositio, quemquam alium ad ecclesias, dignitates, beneficia, & officia seu alia præmissa hactenus sic possessa recipere & admittere; neque posses- C sores hujusmodi super præmissis in aliquo vexare, molestare, perturbare, seu inquietare quomodolibet præsumant aut præsumat: sed ea omnia & singula inviolabiliter, & sine contradictione quacumque, quantum in eis est, manuteneant & observent, dictosque possessores in possessione sua hujusmodi teneant & defendant. Si quæ etiam, quod absit, per quempiam quacumque, etiam auctoritate nostra, contra præmissa seu eorum aliqua aut in præjudicium prædictorum possessorum, sive alicujus ipsorum novitates factæ fuerint, illas, ac quæcumque inde secuta, ex nunc prout ex tunc habemus, & haberi volumus pro in- D fectis; & nihilominus contravenientes & rebellis hujusmodi, sive fuerint patriarchæ, archiepiscopi, aut episcopi ab ingressu ecclesiæ; minores vero personas singulares excommunicatos; nec non dictos adversarios & eis auxilium dantes, ultra excommunicationis pœnam, beneficiis & officiis suis privatos inhabiles, & infames: Capitula vero, collegia & conventus a divinis suspensos per quemlibet ordinarium loci, aut alterum in dignitate constitutum, sive canonicum alicujus ecclesiæ cathedralis, per quemcumque ex hujusmodi possessoribus eligendum & requirendum: E seu executores dandos super hujusmodi nostra voluntate in curia Romana sive extra, declarari & denunciari volumus & mandamus.

Super quibus, omnibus & singulis ipsis, & eorum cuilibet auctoritate universalis ecclesiæ damus & concedimus facultatem, rejectis in præmissis omnibus, & singulis cautelis & appellationibus quibuscumque in præjudicium præmissorum, interpositis, seu interponendis, quas tamquam frivolas & inanes cum inde secutis & secuturis ex nunc prout ex tunc, & ex tunc prout ex nunc, cassamus, irritamus, annullamus, & pro infectis haberi volumus: vicecancellario & quibusvis aliis officialibus Romanæ curiæ expresse inhibentes, ne ad cujusvis instantiam super causis prætensarum appellationum hujusmodi, aut alterius, via simplicis querelæ, seu restitutionis in integrum, aliquam commissionem signare, sive rescriptum etiam extra Romanam curiam concedere. Nec auditores causarum palatii apostolici seu ordinarii loci, aut quicumque alii, commissiones sive rescripta hujusmodi recipere, seu causas desuper & movendas audire præsumant seu attentent. Adjicientes quod si ullo unquam tempore appareret de aliqua concessione seu declaratione per nos aut nostra auctoritate quascumque clausulas etiam derogatorias, generales vel speciales, sub quacumque verborum forma in se continente (licet in ipsis dicatur non obstantibus clausulis dicentibus quod illis non derogetur, nisi de illis specialis mentio fiat, quod de verbo ad verbum, & cum toto tenore illarum inseri debeat) facta seu fienda, per quam dictos possessores seu eorum aliquem in hujusmodi suorum beneficiorum possessione, seu alterius, turbari, vexari, molestari seu inquietari, aut contra nostras hujusmodi concessiones, provisiones, & alia per nos approbata fieri atque contraveniri posset, etiam ex certa scientia & auctoritate universalis ecclesiæ emanarent, seu emanassent, tales declarationes aut concessiones pro bono pacis & unionis ecclesiæ nullatenus effectum sortiri; sed pro infectis ex nunc prout ex tunc haberi volumus. Verum si in obedientia prædicti nuncupati Nicolai V. duo vel plures super uno vel pluribus beneficiis litigarent, possessor non possidenti non afferat præjudicium; sed cuilibet jus suum conservetur, semperque salvum etiam unicuique maneat jus quod ante hujusmodi divisionem sibi quæsitum erat: Et si aliquæ fuerint ecclesiæ, seu beneficia, quarum seu quorum caput in una obedientia, & membra in altera existunt, membra reducantur ad caput, salvo tamen quod membrum obtinens in illius remaneat possessione, si jus eidem competebat ante hujusmodi divisionem. Ceterum, quia difficile foret præsentes literas ad singula, in quibus eis fides forsan facienda fuerit, loca deferre, dicta auctoritate universalis ecclesiæ decernimus, quod illarum transsumpto manu publica & sigillo alicujus episcopi, aut illius vicarii, seu curiæ aut superioris ecclesiastici signato & munito, perinde ac si originales literæ hujusmodi exhiberentur, fides plenaria adhibeatur, & stetur, irritum decernentes & inane, si secus super iis a quoquam quavis auctoritate, scienter, vel ignoranter contigerit attentari. Nulli ergo omnino hominum, &c.

Datum Lausanæ decimo sexto Kalendas Maii, anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo quadragesimonono.

***NICOLAI

Anno Christi 1449. ...ie 4. ...laii. ...x auto...apho D. ...Herou...al. Gratias ...git regi ...il impen...im in ex...pando ...hisimate ...peram.

** NICOLAI PAPÆ V. EPISTOLA V.

Carolo VII. Francorum regi.

Nicolaus episcopus servus servorum Dei, carissimo in Christo filio Carolo Francorum regi illustri salutem & apostolicam benedictionem.

MAGNO munere misericordiæ Dei, Christianissime princeps, apostolicæ sedis & totius ecclesiæ catholicæ multiplicata sunt gaudia, cum sancto & glorioso statu tuo perniciosissimum schisma deletum est. Et licet in virtute Spiritus sancti hoc factum esse minime dubitemus, tamen per ministerium serenitatis tuæ, quod etiam prædecessore nostro vivente non defuit, consummatum est. Hæc pietati tuæ, hæc Christianissimis Francorum regibus victoria congruebat, ut qui sæpenumero contra hostes fidei dimicassent, & pro Christo gloriosissime mori elegissent, & a sedis apostolicæ cervicibus imminentem tyrannicam rabiem sæpius repulissent, etiam pro catholicæ ecclesiæ unitate & pace labores, sudores, expensas, vigiliasque perferrent. Digna profecto Christianissimo principe opera, dignus labor, & quem maxime debeat creatori, a quo suscepit & tenet imperium, & redemptori, qui pro ejus salute æterna mori dignatus est. Clara hæc pugna, & insigne certamen, quo cum diabolo pro Christi corpore, quod est ecclesia, tua pietas dimicavit, quo nec gloriosior triumphus extitit ille fidelium, qui passi sunt ne idolis immolarent, imo, ut Dionysius Alexandrinus martyr auctor est, majus hoc putandum est esse martyrium, si quis pro ecclesiæ unitate & pace dura pertulerit: Ibi namque unusquisque pro sua tantum anima martyrium sustinet, in hoc vero pro tota ecclesia vita profunditur. Ineffabiliter ergo gaudemus in domino, quod labor tuus, & desiderium nostrum ad desideratum pervenit effectum: Vnde cum propheta exclamare cogimur: *Adjutorium nostrum in nomine domini, qui fecit cælum & terram.* Et, *Dextera domini fecit virtutem.* Et, *Dominus fecit hæc omnia.* Turbarat ecclesiasticam pacem tempore progenitorum tuorum pacis inimicus, ac per longa tempora divisam detinebat ecclesiam. Tandem non defuit misericordia Dei, quæ desideratam unitatem suis fidelibus restituit. Invidit confestim ecclesiasticæ paci pacis inimicus, & consuetis actibus in ecclesiam schisma molitus est: Neque enim, ut auctor est Augustinus, ipse accusator fratrum, & qui juxta evangelicum verbum ab initio homicida extitit, tanto astu quicquam machinatur, aut quærit, quam ecclesiam scindere, quod illa divisa astutiæ suæ artesque prævaleant, illa vero in unitate manente dispereant, & velut fumus a facie venti penitus evanescant. Egimus omnipotenti Deo gratias, nec agere desinemus pro tanto munere præstito temporibus nostris, ne ingrati esse videamur. Legimus enim Ezechiam regem Iuda, optimum & religiosissimum principem, in divina scriptura culpatum esse, quod juxta divina beneficia gratias non egisset.

Nos itaque, licet exiguas & impares auctori tanti operis quas possumus gratias ex toto corde nostro persolvimus, orantes misericordiam suam, ut desiderium cordis nostri suscipere pro gratiarum actione dignetur. Pietati vero tuæ pro tanti temporis laboribus & expensis, quid

A dignum quid congruens referemus? Sentit profecto animus noster multo plus se debere quam possit, & hanc grati animi esse potissimam partem, cum se intelligit benificii magnitudine superari. Hoc profitetur, hoc dicit, celsitudinem tuam in exhibendis sedi apostolicæ beneficiis Christianissimis principibus progenitoribus tuis imparem non fuisse, & propterea se pietati tuæ plurimum debere non dubitat. Suadet ipsa animi tui pietas, atque religiosum propositum, ut cum tanta feceris, ampliora petamus, ut peritorum more medicorum ægrum corpus ecclesiæ, nec plene redditum sanitati, non deseras usque in finem, donec plene integreque sanetur. Et sicut illi depulsa

B ægritudine artibus suis & consiliis sanitatem redditam conservare consueverunt, ita pietas tua assistat & consiliis & auxiliis opportunis; ne recuperata unitas in ecclesia operante pacis inimico possit aliqua ex parte turbari. Deus autem omnipotens, qui celsitudinem tuam in hæc tempora reservavit, Te & regno, & toti ecclesiæ Dei incolumem, felicem, atque gloriosum servare dignetur. Et beatissimi Petrus & Paulus, eorumque sanctissimi successores, qui in conspectu Dei semper assistunt, quique Romanam ecclesiam, & apostolicam sedem tuentur & servant, pro tuæ serenitatis incolumitate

C & incremento jugiter intercedant.

Datum Romæ apud sanctum Petrum, anno incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo quadragesimonono, quarto Nonas Maii, pontificatus nostri anno tertio.

Signatum, D. Deluca.

** EPISTOLA I. AMEDEI DVCIS SABAVDIÆ,

Felicis papæ V. nuncupati.

Felix episcopus servus servorum Dei, ad futuram rei memoriam.

Die 5. Aprilis. *Communicavit D. d'Herouval.* Licet papatui renuntiet, rata vult quæ acta sunt sui pontificatus tempore.

DISPONENTES renuntiare papatui causa dandæ pacis in ecclesia sancta Dei, quam

D carissimorum in Christo filiorum Francorum, Angliæ, & Siciliæ regum, nec non Delphini Viennensis primogeniti Francorum regis solennes oratores apud nos summa diligentia prosequuntur, ex alta nostræ mentis specula cuncta providere necesse est, per quæ semotis cujuscumque divisionis fomentis ad salutem animarum, & cujuslibet honoris, famæ, statusque conservationem, desiderata unionis consurgat & vigeat integritas. Omnes igitur & singulos quocumque nomine censeantur, qui ratione obedientiæ, adhæsionis seu favoris, tam olim Eugenio IV. quam Nicolao papæ V. in suis obedientiis sic nominatis, quomodolibet præstitorum &

E factorum, ecclesiis forsitan metropolitanis, cathedralibus, monasteriis; dignitatibus etiam majoribus post pontificales in cathedralibus, aut principalibus in collegiatis ecclesiis: nec non monasteriis, prioratibus, præposituris, personatibus, administrationibus, & officiis, necnon canonicalibus, & præbendis, ceterisque quibuslibet beneficiis ecclesiasticis, cum cura vel sine cura, sæcularibus & regularibus, quibuscumque, &c. *Vt in priori decreto Lausanæ, etsi aliis verbis.*

Datum Lausanæ Nonis Aprilis, anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo quadragesimonono, pontificatus nostri anno nono.

QQqq ** EIVSDEM

Anno Christi 1449.

EIUSDEM FELICIS V. EPISTOLA II.

Felix episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Die 5. Aprilis. *Communicavit D. d'Herouval.* Revocat & abrogat omnes censuras ratione schismatis latas.

DUM renuntiare papatui de proximo intendimus propter dandam ecclesiæ pacem, cujus contemplatu Petri sedem domino vocante conscendimus, conveniens arbitramur, primum circa serenationem conscientiarum Christi fidelium oculos dirigere, easque tam salubri pacificare remedio, quod nullis ambiguitatibus involvantur, aut metu censurarum atque pœnarum occasione diversitatis obedientiarum detineantur illatarum. Omnes igitur literas, processus, & mandata quæcumque; nec non excommunicationis, suspensionis, & interdicti, anathematizationisque; etiam privationis beneficiorum, officiorum, ac dignitatum quorumcumque, sive patriarchalium, archiepiscopalium, episcopalium, abbatialium, aut aliarum quarumcumque ecclesiasticarum, vel mundanarum; inhabilitationis quoque, nec non declarationis, innovationis, damnationis, reprobationis, expositionis personarum, ac bonorum mobilium & immobilium, juriumque & jurisdictionum publicationis & confiscationis, privationis quoque feudorum, aut etiam quorumcumque bonorum, & jurium spiritualium vel temporalium, & inhabilitationis ad illa: nec non absolutionis a fidelitatibus; & alias in eisdem literis, processibus & mandatis quomodolibet contentas sententias, censuras, & pœnas quascumque, & qualitercumque statutas, inflictas & promulgatas: etiamsi expressis pares, vel minores, aut alterius cujuscumque naturæ forent, per nos aut per alium seu alios, nostra seu quavis alia auctoritate contra Gabrielem, Eugenium IV. seu contra Thomam, Nicolaum V. in suis obedientiis nominatos, nec non contra quasvis personas ecclesiasticas sæculares, vel regulares, ac etiam laicales, quæ præfatis Eugenio & Nicolao nominatis conjunctim, vel divisim adhærentes, assistentes, obedientes, obsequentes, credentes, recipientes, & quovis modo faventes, eosque sequentes, qui sunt ac fuerunt; cujuscumque dignitatis, &c. *Quæ aliis verbis in decreto Lausanensi legere licet.*

Datum Lausanæ nonis Aprilis, anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo quadragesimonono, pontificatus nostri anno nono.

EIUSDEM FELICIS V. EPISTOLA III.

Felix episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Die 5. Aprilis. *Communicavit D. d'Herouval.* Omnes electiones, privilegia, & cætera id genus a se collata valitura decernit.

SUMMOPERE desiderantes, ut pax integra jam tempore multo ab oratoribus solemnibus carissimorum in Christo filiorum Francorum, Angliæ, Siciliæ regum, necnon Delphini Viennensis primogeniti Francorum regis illustrissimi procurata, in universali ecclesia radicetur: opportunum judicamus omnis divisionis seminarium & fomentum evellere, ne Christi fideles damnosis litibus, & discordiis in posterum contingat agitari. Omnes & singulas promotiones, electiones, confirmationes, postulationum admissiones, translationes, commendas, administrationes & provisiones quarumcumque patriarchalium, metropolitanarum, & aliarum cathedralium ecclesiarum; nec non abbatialium dignitates, & monasteriorum regimina quorumcumque exemptorum & non exemptorum, quascumque collationes, provisiones & dispositiones quorumcumque beneficiorum ecclesiasticorum, regularium vel sæcularium, de jure patronatus etiam laicorum, cum cura vel sæcularium, de jure patronatus etiam laicorum, cum cura vel sine cura, etiamsi ecclesiæ parochiales fuerint, aut canonicatus & præbendæ, dignitates majores post pontificales in cathedralibus, vel principales in collegiatis existant, personatus, perpetuæ administrationes, vel officia etiam curata, vel electiva in quibuscumque ecclesiis; prioratus etiam conventuales, aut alia beneficia cujuscumque conditionis, qualitatis, vel naturæ fuerint, etiam alterius generis quam expressæ, paris vel majoris, etiamsi ex quavis causa tunc dispositioni apostolicæ reservata fuerint, vel alias affecta, vel ad nos, seu ad sedem apostolicam quomodolibet devoluta, in vim seu prætextu quarum habita fuerit possessio, & possidentur de præsenti præterquam de ecclesiis, monasteriis, dignitatibus, beneficiis quæ non obedientes, adhærentes, atque sequentes possidebant, & durantibus hujusmodi divisionibus alias quam nostra auctoritate privati seu destituti sunt, vel contra ipsos possessores sententias, quæ in rem transierunt judicatam, in Basiliensi, aut in hac Lausanensi civitatibus, sancta generali synodo itidem permanente, sive in curia nostra partibus se defendentibus obtinuerunt, aut surrogati sunt, sive alias quam titulo privationis & spolii seu destitutionis præmissarum occasione divisionum factas; admissiones etiam resignationum quorumcumque beneficiorum, dignitatum, ecclesiarum simpliciter vel ex causa permutationis; auctorizationes & institutiones, in vim etiam quarum habita est possessio; pensionum quarumcumque super quorumvis beneficiorum ecclesiasticorum fructibus reservationes & assignationes, cum processibus & fulminationibus inde secutis; Nec non uniones, annexiones, incorporationes quarumcumque dignitatum, & beneficiorum ecclesiasticorum sæcularium & regularium quibusvis patriarchalibus, archiepiscopalibus, abbatialibus vel capitularibus mensis, & monasteriis, conventibus, dignitatibus, canonicatibus & præbendis vel beneficiis, seu advicem sub quibusvis verborum formis, dimembrationes ecclesiarum & beneficiorum quorumcumque; ecclesiarum quoque, monasteriorum, studiorumque generalium fundationes, erectiones, suppressiones, & subjectiones; & quorumcumque beneficiorum creationes, exemptiones, item revocationes, pallii dationes, consecrationes, benedictiones, personarum de ordine ad ordinem translationes, infeudationes, institutiones, contractuum confirmationes, facultates testandi, concessiones, absolutiones, liberationes, quictancias super quibuscumque debitis ratione decimarum, semidecimarum, indulgentiarum, annatarum, communium & minutorum servitiorum, vel alias quomodolibet; dispensationes tam super ætatis, quam natalium & aliarum inhabilitatum defectibus, super incompatibilibus in quocumque munere, etiamsi ad curas parochiales, matrimoniis, juramento, ordinibus, & voto etiam transmarino, & rebus aliis quibuscumque; necnon absolutiones a quibuscumque, excomunicationis, anathematizationis, & aliis, censuris ecclesiasticis; interdictorum tam generalium, quam specialium relaxationes; rehabilitationes ab omni macula irregularitate, aut alia inhabilitate, undecumque processerit; restitutiones

ANNO CHRISTI 1449.

restitutiones etiam ad famam, & honores; gratiarum, indultorum, indulgentiarum, & privilegiorum, & quascumque alias concessiones, ac omnia & singula tam justitiam quam gratiam concernentia, tam in foro conscientiæ, quam contentioso, in personis & locis quæ tempore concessionum & aliorum præmissorum obediverunt præfato Eugenio post ejus suspensionem ab administratione papatus, atque depositionem, seu Thomæ Nicolao V. in sua obedientia Romanis pontificibus sic nuncupatis, tam per ipsos successive, quam alium, seu alios, suo, aut alterius eorum mandato, etiam de latere legatos; delegatos, sive alios quoscumque ab eis vel eorum altero potestatem habentes conjunctim vel divisim qualitercumque facta, gesta, concessa, data, indulta, disposita, & ordinata, etiamsi majora & graviora, aut alterius cujuscumque a præmissis existant, & specialem requirentia expressionem, quæ volumus, & decernimus pro expressis specifice haberi, cum omnibus & singulis inde secutis, ac etiam omnia & singula per ordinarios in dictis locis facta præter illa, & sine eorum præjudicio quæ per ipsum Nicolaum, ut præmittitur, papam V. in sua obedientia nuncupatum, tam super restitutione præfatæ sanctæ synodo nostræ congregationi incorporatorum, ac illi & nobis adhærentium, quam super infirmatione gestorum per eamdem synodum & nos, nostraque aut illius auctoritate facienda, concedenda, approbanda, & confirmanda sunt, prout continetur in certis minutis per carissimorum ecclesiæ filiorum Franciæ, & Angliæ regum, necnon Delphini Viennensis dicti regis Franciæ primogeniti illustrium solennes oratores concordatis, & manibus propriis subscriptis, quibus per hanc nostram confirmationem, & approbationem nullatenus derogari, & præjudicari intendimus; nec aliquod detrimentum afferri; quinimmo decernimus illas plenam in omnibus ac in qualibet earum parte roboris firmitatem obtinere debere, perinde ac si præsentes nostræ literæ minime emanassent, pro bono pacis & unionis ecclesiæ motu proprio, ex certa scientia, & de apostolicæ potestatis plenitudine, ac consilio & assensu venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium, præsentium serie approbamus, ratificamus & confirmamus, rataque & firma habere volumus, &c. *Ut in præfato decreto Lausanæ.*

Datum, *ut supra.*

** NICOLAI PAPÆ V. EPISTOLA VI. ad omnes Christi fideles.

Nicolaus episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

TANTO nos pacem & tranquillitatem cunctorum fidelium procurare, & amplecti convenit, quanto desideramus fructus uberrimos inde sequi. In eo quippe cor nostrum suavissime delectatur, quod diebus nostris sanctam Dei ecclesiam in pacis & unionis pulchritudine, ac debita integritate florentem videre valeamus. Cum itaque superioribus temporibus propter divisiones subortas inter felicis recordationis Eugenium papam IV. prædecessorem nostrum,

A & tunc Basiliense concilium, plurimum turbata, ac variis modis afflicta fuerit ecclesia Dei: jam autem divina favente ac dirigente clementia, tractatu oratorum carissimorum in Christo filiorum, Francorum, Angliæ, & Renati Siciliæ, regum, nec non Delphini Viennensis primogeniti Francorum regis illustris, pacem ecclesiæ redditam agnoscimus, dum percipimus venerabilem & carissimum fratrem nostrum Amedeum, primum cardinalem episcopum Sabinensem, in nonnullis provinciis apostolicæ sedis legatum, vicariumque perpetuum, Felicem papam V. tunc in sua obedientia nominatum, juri, quod in papatu afferebat se habere, ad hujusmodi pacem ecclesiæ obtinendam

B cessisse. Eos vero qui Basileæ, postmodum Lausanæ, sub nomine generalis concilii hactenus permanserunt, ordinasse ac publicasse nobis tamquam unico & indubitato summo pontifici obediendum esse a cunctis fidelibus, & præfatam Lausanensem dissolvisse congregationem.

Cupientes igitur, quantum omnipotens donaverit id agere, quo universi Christi fideles ipsius pacis jocunditate fruentes, animorum conjunctione sibi invicem cohæreant, & rejectis quæ ex discordia orta fuerant, status uniuscujusque honor, fama & reputatio illæsi & integri remaneant: literas, processus, mandata, &

C decreta quæcumque; nec non excommunicationum, suspensionum & interdicti, anathematizationisque, etiam privationis beneficiorum, officiorum ac dignitatum quorumcumque, sive patriarchalium, archiepiscopalium, episcopalium, abbatialium, aut aliarum quarumcumque dignitatum ecclesiasticarum, vel mundanarum: inhabilitationum quoque, nec non declarationum, innovationum, damnationum, reprobationum, expositionum personarum, ac bonorum mobilium & immobilium, jurium ac jurisdictionum, publicationum & confiscationum, privationum feudorum, ac etiam quorumcumque jurium spiritualium vel tempo-

D ralium, & inhabilitationum ad illa: nec non absolutionum a fidelitatibus & alias in eisdem literis, processibus, mandatis & decretis quomodolibet contentas sententias, censuras & pœnas quascumque & qualitercumque statutas, inflictas, & promulgatas, etiam si expressæ, majores vel pares, aut alterius cujuscumquæ naturæ forent, per præfatum Eugenium prædecessorem nostrum in quibuscumque literis suis quorumcumque tenorum, & sub quacumque data existant, etiamsi cum expressione, approbatione Ferratiensis seu Florentini, aut alterius concilii generalis; sive per nos, aut per alium, seu alios, ipsius, aut nostra, seu quavis alia auctoritate contra dictum Basiliense concilium, & eos qui sub nomine generalis con-

E cilii tam in Basiliensi, quam in Lausanensi civitatibus memoratis fuerunt, ut præfertur; nec non contra præfatum venerabilem ac carissimum fratrem nostrum Amedeum primum cardinalem episcopum legatum, & vicarium supradictum Felicem V. in sua obedientia nuncupatum: ac quasvis personas ecclesiasticas, sæculares vel regulares, ac etiam laicales, quæ eisdem conjunctim vel divisim adhærentes, assistentes, obedientes, credentes, recipientes, ac quovismodo faventes, eosque sequentes fuerunt, cujuscumque dignitatis, præeminentiæ, status, gradus, seu conditionis existant, etiamsi pontificali,

cardinalatus, regali, aut ducali dignitate præfulgeant. Contra dominia quoque, necnon communitates, universitates etiam generalium studiorum, civitates etiam, præsertim Basiliensem, ac opida; & alia loca quæcumque præmissorum occasione emanata facta, concessa, decreta, & promulgata. Simili quoque modo declarationes & confirmationes super præmissis; & eorum singulis, nostra, seu dicti prædecessoris auctoritate, quomodolibet factas: Nec non processus habitos per easdem, quæcumque inde secutæ, etiamsi ad sententiarum, censurarum, atque pœnarum declarationem, seu illarum aut alicujus earum publicationem, seu plenariam executionem, contra personas, dominia, communitates, universitates, civitates, oppida & loca supradicta communiter vel divisim, quomodolibet sit processum; quorum omnium & singulorum tenores, etiamsi de illis plena & expressa, ac de verbo ad verbum præsentibus mentio habenda foret, hic pro sufficienter expressis haberi volumus; motu proprio & ex certa scientia nostra, ac de sedis apostolicæ potestatis plenitudine, nec non de venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium consilio & assensu decernimus & declaramus nullum effectum penitus fortiri, sed perinde haberi debere, ac si nullatenus emanassent; eaque omnia & singula, cum inde secutis, de registris ipsius Eugenii prædecessoris & nostris, & locis aliis quibuscumque aboleri & deleri mandantes, omnino tollimus, cassamus, irritamus, & annullamus, & pro infectis haberi volumus: Et nihilominus si & in quantum opus esset ad abundantem cautelam, singulas ex personis, dominia, communitates, civitates, oppida ac loca supradictas, & supradicta, ad famam, dignitates, honores, status & privilegia, quatenus illis eadem occasione privatæ & privata prætendi possent, in statum pristinum & debitum restituimus, reponimus, & reintegramus, plenariæ per præsentes, motu, scientia & plenitudine potestatis ac consilio & assensu antedictis. Et quoniam difficile foret præsentes literas ad singula, in quibus eis fides forsan facienda fuerit, loca deferre: dicta auctoritate decernimus, quod ipsarum transsumpto manu publica, & sigillo alicujus episcopalis, vel superioris ecclesiasticæ curiæ munito, tamquam præfatis, si originales exhibeantur, literis plena fides habeatur, & perinde stetur; ac si dictæ originales literæ forent exhibitæ vel ostensæ; juribus, constitutionibus, & ordinationibus apostolicis, ceterisque non obstantibus quibuscumque. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrorum voluntatis, constitutionis, declarationis, mandati, cassationis, irritationis, annullationis, restitutionis, repositionis & reintegrationis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei & beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus se noverit incursum.

Datum Spoleti, anno incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo quadragesimonono: quartodecimo Kalendas Iulii, pontificatus nostri anno tertio.

OBSERVATIO PHILIPPI LABBE, S. I.

Inter opuscula aurea theologica studio Petri Arcudii Corcyræi collecta ac G. & L. Romæ edita in 4. anno 1630. extat Nicolai hujus papæ V. epistola ad Constantinum postremum Græcorum imperatorem scripta circa ann. 1450; atque e Latino in Græcum sermonem conversa a Theodoro Gaza Thessalonicensi. Eam si lubet, consulat lector, non secus atque epistolam Georgii Trapezuntii Cretensis ad fratrem hujus Constantini ac decessorem Ioannem Palæologum scriptam anno circiter 1437. qua eum hortabatur, ut relictis Basileensium vanis pollicitationibus ad synodum œcumenicam in Italia celebrandam proficisceretur. Latine reddidit Iacobus Pontanus Germanus vir doctissimus S. I. ediditque una cum textu Græco post chronicorum Georgii Phranzæ libros tres Ingolstadii in 4. anno Christi 1604. Appendici nostræ, si sit forte locus, utramque reservamus.

[a] CONCILIUM TURONENSE, PRO REFORMANDIS MORIBUS ECCLESIÆ celebratum Andegavi in Gallia anno domini MCCCCXLVIII. tempore Nicolai papæ V.

[a] De hac synodo Possevinus in apparatu sacro hæc: *Turonense concilium provinciale anno 1448. Nicolai autem quinti anno 2. celebratum est Andegavi, Ioanne archiepiscopo Turonensi præside. Adfuere coepiscopi seu suffraganei, Petrus Sammaclovienſis, Ioannes Cenomanensis, Guillielmus Nannetensis, Robertus Rhedonensis, ceterique tam episcopi quam abbates per procuratores. Summam autem, sive compendium hujus concilii misit ad me Parisiis vir doctissimus Franciscus Feuardentius theologus, ordinis Franciscani, de quo nos plura in verbo* Franciscus Feuardentius. *Ea vero est sequens.*

I.

Quilibet sacerdos singulis diebus non solennibus dicat officium mortuorum, ad minus cum tribus lectionibus, maxime cum pro fidelibus defunctis celebrabit: quia sancta & salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur.

II.

Distributiones quotidianæ & anniversariæ in ecclesiis metropolitanis, cathedralibus & collegiatis, pro interessentibus personaliter horis & anniversariis, non dentur absentibus, ita quod qui non laborat, non manducet.

III.

Nullus canonicus, aut alia persona ecclesiastica in diversis ecclesiis pro eadem hora distributiones recipiat.

IV.

Præsentes horis canonicis silentium teneant, lectionibus diligenter intendant, orationes devote audiant; nec bini & bini in choro horas ipsas dicere præsumant.

V.

Ludos noxios & scandalosos omnibus quidem, sed clericis præsertim prohibemus.

VI.

Prædicatores cujuscumque gradus vel conditionis existant, non in erectis ad hanc rem theatris, sed locis Deo dicatis, cum omni reverentia & humilitate verbum divinum annuntient. Nec sacerdotes nisi in locis consecratis missas celebrent.

CAPUT

CAPVT VII. Deerat.

VIII.

Prohibemus ne abbates, aut priores conventuales supra se abbates non habentes, qui de privilegio vel consuetudine bona prioratuum vacantium ab eisdem dependentium ad se pertinere asserunt, totaliter utensilibus & bonis aliis mobilibus denudent.

IX.

Archidiaconi, archipresbyteri, decani, & aliæ personæ ecclesiasticæ, de jure aut consuetudine ecclesias visitantes, si non debite visitaverint, nihil percipiant: cum ferendum minime sit, ut temporalia metat, qui spiritualia non seminat, & potius quam quæ Christi sunt, sua quærat.

X.

Prohibetur ne aliquis, cujuscumque status vel conditionis existat, teneat concubinam: contrarium facientes, sui ubi superioris auctoritate canonice moniti fuerint, excommunicentur.

XI.

Prohibemus ne quis sententiam excommunicationis latam per judicem, occultam teneat; sed ipsam infra mensem a tempore quo lata fuit, faciat publicare.

XII.

Quia per clandestina matrimonia, a sanctis patribus non sine causa & merito prohibita, multa mala eveniunt: prohibemus ne quis presbyter sæcularis aut regularis de cetero talia matrimonia celebrare aut solemnizare præsumat sub pœna excommunicationis.

XIII.

Insultationes, clamores, sonos, & alios tumultus fieri solitos in secundis vel tertiis quorumdam nuptiis, quos charivarium vulgo appellant, propter multa & gravia inconvenientia quæ inde sequuntur, fieri omnino prohibemus sub excommunicationis sententia, & alia pœna arbitraria.

XIV.

Excommunicantur invasores, raptores, deprædatores, occupatores suo nomine vel alieno, personarum ecclesiasticarum, rerum suarum, seu locorum religiosorum. Item qui domibus vel locis ecclesiasticis posuerint comestores. Et quia facientes & consentientes pari pœna constringuntur, receptatores, defensores invasorum, & qui ad præmissa dederint consilium vel favorem, publice vel occulte, eisdem pœnis multentur. Et post mortem, nisi ipsi vel eorum heredes satisfecerint de præmissis, ecclesiastica careant sepultura.

XV.

Comprobatur statutum reverendissimi Simonis sanctæ Romanæ ecclesiæ tituli sanctæ Cæciliæ cardinalis in Francia legati, quo sententiam excommunicationis eos incurrere decrevit, qui quomodocumque nuntios bajulosque sententiarum aut executorum ecclesiasticorum judicum hac occasione capere, detinere, occultare, carceri mancipare, aut, quod gravius est, interficere tentaverint.

XVI.

Prohibemus ne ignota sanctorum aliquorum reliquiæ quæstus gratia per nostram provinciam deferantur. Contrarium facientes per locorum ordinarios districte compescantur.

XVII.

Statuimus ut amodo indulgentiæ per sedem apostolicam concessæ vel concedendæ, per rectorem A *aut alium providum, honestum & eruditum virum, per loci diœcesanum, seu ejus vicarium vicarium deputandum publicentur, & populo exponantur.*

** STATVTA CONC. PROVINCIALIS ANDEGAVENSIS DIE IVLII, anno domini 1448.

Integrum concilium illud a Binio ejusque breviatoribus Starovelscio, Rivesio, Coriolano, aliisque Turonense vocitatum, repræsentamus ex apographo R. P. Iacobi Sirmondi S.I. illudque contulimus cum exemplari altero statutorum ecclesiæ Turonensis, nobiscum perhumaniter communicato a V. C. Ægidio Menagio. B

IOANNES miseratione divina Turonensis archiepiscopus universis præsentes literas inspecturis salutem in domino sempiternam. Inter curas & solicitudines, quæ nostro pastorali cohærent officio illa præcipue nos afficit visceribus cordis nostri infixa profundius atque solidius radicata nostrum incessanter suarum aculeis punitionum per annum urgens præcipue nos incitat, & ecclesiæ, monasteriaque, & pia loca in provincia nostra constitutæ earumque personæ solicitæ provisionis remedio, prout nobis desuper ministratur, contra malignorum defendantur incursus, cohibeantur injuriæ, & violentiis propulsatis in C pacis plenitudine delectentur, ut hostium sublata formidine in tranquillitate serena, & serenitate tranquilla pacis auctori cujus mancipantur obsequio eo devotius & acceptius valeant famulari. Ad ipsius igitur pacis auctoris gloriam, & honorem nostri dicti pastoralis officii executionem juriumque libertatum, privilegiorum & immunitatum ecclesiarum provinciæ, cui divina disponente clementia præsidemus, stabilimentum atque tuitionem vocatis per nos legitime omnibus, & singulis venerabilibus fratribus coepiscopis & suffraganeis nostris, ac aliis qui de jure vel consuetudine ad concilia ipsius nostræ provinciæ vocari debuerunt, apud civitatem Andegavensem, D locum per nos ad præsens concilium provinciale celebrandum electum. Comparentibusque ibidem personaliter in refectorio ecclesiæ Andegavensis, venerabilibus fratribus, & coepiscopis nostris Petro Macloviensi, Ioanne Cœnomanensi, Guillelmo Nannetensi, & Roberto Redonensi. Ceteris venerabilibus fratribus coepiscopis, & suffraganeis nostris legitime excusatis, & per legatos seu procuratores suos sufficienter fundatis, se repræsentantibus, nec non ab omnibus capitulorum procuratoribus ac pluribus aliis, qui ad concilium provinciale vocari consueverint. Præfati vero quatuor suffraganei nostri supra nominati ex ordinatione nostra pro hac vice, absque E præjudicio in futurum prærogativarum sedium, & dignitatum suarum secundum tempus ordinationis seu consecrationis suæ in ipso concilio sederunt, & loca habuerunt propter contentionem quamdam inter ipsos Cœnomanensem & Redonensem, Redonensemque, & Cœnomanensem episcopos respective de prærogativa sedis exortam. Matura deliberatione cum prædictis fratribus nostris, & legatis comparentibus præhabita statuta infra scripta edidimus, nonnulla a prædecessoribus nostris edita innovando, quædamque in melius reformando, ut sequitur.

ANNO CHRISTI 1448.

I.

De rescriptis.

Dum Bonifacius papa VIII. salubriter statuit, quod quando actor & reus ejusdem civitatis vel diœcesis fuerint, quod per literas apostolicas reus infra ipsas conveniatur & non extra, nisi certis casibus in dicta constitutione expressis. Ita tamen quod reus a fine diœcesis ultra unam dietam non trahatur. Et quia nonnulli nostræ provinciæ constitutione abutuntur reum trahendo ad loca remota ultra unam diætam contra tenorem constitutionis prædictæ, & cum laboribus & expensis fatigant, volentes prædictis abusionibus obviare, edicto perpetuo prohibemus ne quæcumque persona ecclesiastica, sæcularis, regularis nec alia quacumque præfulgeat dignitate, quando actor & reus ejusdem fuerint civitatis & diœcesis, reum extra ipsas audeat trahere, nisi in casibus in ipsa constitutione comprehensis, vel alias sibi competat ex beneficio literarum, & tunc usque ad unam diætam a fine diœcesis & non ultra, & etiam in aliis casibus in dicta constitutione comprehensis in quibus permittitur, quod reum trahere valeat extra ipsas. Ita quod reus etiam ad loca non insignia non trahatur. Verum quia nonnulli in nostra provincia diætas diversimode nituntur computare: aliqui decem, alii duodecim leucas: taxamus autem pro diæta XII. leucas pro vulgari vel etiam usuali in diœcesibus Turonensi & Andegavensi: in Cœnomaniæ partibus X. leucas. Contrarium vero facientes per eum jurisdictionem sententiam incurrant excommunicationis in concilio Nannetensi per bonæ memoriæ Philippum prædecessorem nostrum immediatum, ipso facto contra præmissa faciendo latam ex causa tollentem.

II.

De temporibus ordinandorum.

Præsenti decreto statuimus quod omnes principales personæ prælati, & capita ecclesiarum collegiatarum, & omnes qui in ecclesiis cathedralibus, collegiatis, & regularibus nostræ provinciæ Turonensis obtinent dignitates, personatus, officia, sive decani, præpositi, archidiaconi, archipresbyteri, capicerii, & alii quocumque nomina censeantur, & alii qui in alia beneficia ratione obtinent, quorum de jure statuto vel consuetudine tenentur promoveri in nostra provincia infra annum a tempore provisionis sibi factæ & possessionis adeptæ pacifice impedimento legitimo cessante saltem ad subdiaconatus ordinem se faciant promoveri; alioquin dignitatibus, personatibus, officiis lapso anno absque modificatione aliqua sint privati. Item cum secundum apostolum non sit manus alicui cito imponenda, & ex hujus transgressione verbi magnus error hodie reperitur in Dei ecclesia, dum innumerosæ personæ contemptibiles vel abjectæ, scientia, & moribus insufficientes, ad sacerdotium, & quod longe damnabilius est ad curam, & regimen referuntur animarum: statuimus ut nullus a modo ad sacros ordines, & maxime sacerdotium promoveantur, nisi sint vita & moribus cōmendabiles ac literatura seu scientia sufficientes. Item exhortamur, ut de cetero prælati benedictionibus & gratiis in principio & fine mensæ secundum stilum Romanæ ecclesiæ utantur, & faciant coram se legi sacram bibliam, sive aliquid aliud de sacra scriptura dum fuerint in mensa.

III.

De vita & honestate clericorum.

Quia sancta & salubris est cogitatio exorare pro defunctis ut a peccatis solvantur, exhortamur, ut quilibet presbyter nostræ provinciæ singulis diebus non solennibus dicat officium ad minus cum tribus lectionibus, maxime cum pro ipsis defunctis celebrabit, & tunc priusquam celebret si commode fieri possit.

IV.

De clericis non residentibus.

Licet distributiones quotidianę & anniversaria in ecclesiis metropolitanis cathedralibus & collegiatis pro interessentibus personaliter horis ipsis & anniversariis sint laudabiliter ordinata. Ita quod qui non laborat non manducet, & nonnulli ecclesiarum prædictarum nostræ provinciæ canonici & alii qui de consuetudine dictas distributiones & anniversaria in ipsis ecclesiis recipiunt, recipiunt & tarde veniunt, & cito postquam intraverunt chorum recedunt sine causa. Ideoque exhortamur, ut prædicti canonici & alii qui prædictas distributiones & anniversaria in prędictis ecclesiis recipiunt, in principio horarum intrent chorum ipsis horis anniversariis & ad missam intersint, videlicet a primo psalmo usque ad finem illius horæ & anniversarii, nec non in introitu missæ a prima collecta usque ad finem totius ipsius missæ continue remansuri, nisi subsit causa legitima. Item statuimus quod nullus canonicus, aut alia quæcumque persona ecclesiastica in diversis ecclesiis pro eadem hora distributiones recipiat.

V.

De silentio in choro.

Præterea hujus sacri concilii auctoritate statuimus, ut præsentes horis canonicis silentium teneant in clero, & præsertim lectionibus dum legentur diligenter intendant, & orationes dum dicentur humiliter audiant, & devote, nec amodo in choro bini & bini horas dicere præsumant, exceptis eclesiarum prælatis.

VI.

De ludis prohibitis.

Cum vero sit asserendum illos esse noxios ludos, quorum experientia perniciosa occasio vertitur in ecclesiæ opprobrium, & animarum inducitur periculum, & in quibusdam ecclesiis & locis provinciæ Turonensis audiverimus fuisse hactenus corruptis siquidem & non honestis moribus observatum, quod in crastino paschæ clerici ecclesiarum & alii ad domos adjacentes accedant & alias cameras intrent, jacentes in lectis & nudos penitus ducant per vicos & plateas ad ipsas ecclesias, & non sine magno clamore, & alibi aquam super ipsos projiciant, ex quibus sequitur divini servitii perturbatio, corporum læsio, & membrorum quandoque mutilatio. Insuper quidam tam clerici quam laici in prima die Maii de mane ad domos aliorum accedunt & ipsos capiunt & cogunt per captionem vestium & alio-rum

rum bonorum suorum se redimere. Hujus igitur sacri concilii approbantes institutionem statuimus ut omnes de cætero a talibus abstineant, quod si contra fecerint, eosdem per illos ad quos spectant animadversione debita puniri præcipimus.

VII.

De prædicantibus.

Præsentis tenore statuti præcipimus ut illi qui prædicandi licentiam acceperint cujuscumque status, côditionis vel ordinis existant, in cathedris publicis & aliis locis solitis verbum Dei prædicent; inhibentes districte quibuscumque personis ecclesiasticis & sæcularibus, ne lignorum structuras, vulgariter chaufaria pro ipsis prædicantibus vel prædicare volentibus erigant, & ne ipsi prædicantes aut alii missas in locis non côsecratis celebrent præcipientes ut verbum Dei prædicent cum omni reverentia & humilitate, cessantibus horridis clamoribus, & impetuosis manuum elevationibus, excessivis signis, & gestibus in ecclesiis, nisi subsit causa rationalis arbitrio ordinarii relinquenda.

VIII.

De religiosis domibus.

Irrefrenabili statuto prohibemus ne illi qui de consuetudine, de jure vel fundatione in nostra provincia eleemosynarias, leprosarias, xenodochia vel domos Dei habent, committere quocumque colore sibi quæsito pecuniam, vel quicquam aliud ratione commissionis, sigilli vel literæ recipiant. Quod si quis contrarium fecerit, id quod receptum fuerit teneatur restituere, & ultra pœna triplici puniatur ad utilitatem loci superioris convertenda, super quo conscientia eorum oneratur.

Quia nonnulli abbates, & priores conventuales supra se abbates non habentes nostræ provinciæ, qui de privilegio, vel consuetudine bona prioratuum vacantium ab eisdem dependentium ad se pertinere asserunt, ipsos prioratus dum cessione aut morte priorum vacant, totaliter utensilibus & bonis aliis omnibus denudant: unde sæpe contingit quod in eisdem succedentibus cum sua familia usque ad novos fructus mendicare cogantur. Cum autem id ex cupiditate, quæ testante apostolo omnium malorum radix est, procedere videatur: ideo ipsorum prioratuum indemnitati providere cupientes, prohibemus ne abbates & priores prædicti hujusmodi prioratuum adeo dictis utensilibus, & bonis de cetero denudare præsumant; quin competentia utensilia sufficientémque provisionem ipsis successoribus, & eorum familiæ pro alimentis aliisque oneribus eis incumbentibus supportandi usque ad novos fructus in eis dimittant. Contrarium vero facientes ab officio, & beneficio auctoritate hujus sacri concilii suspendimus, & si hujusmodi suspensionis sententiam per mensem sustinuerint, ad alia juris remedia per locorum diœcesanos contra eos procedatur.

IX.

De censibus.

Quoniam ut intelleximus nonnulli prælati, archidiaconi, archipresbyteri, decani, & aliæ personæ ecclesiasticæ de jure, aut consuetudine visitationis officium in nostra provincia exercentes, plures in die plerumque visitant ecclesias, a qualibet earum absque dispensatione legitima procurationem integram etiam ultra solitum ab antiquo in pecunia numerata recipiendo, & cum hoc ab ipsarum ecclesiarum procuratoribus, seu thesaurariis pro suis clericis & apparitoribus expensas, & victualia exigunt: sic quod duplicem quodammodo contra juris dispositionem exigunt procurationem, plerumque etiam non visitatis ipsis ecclesiis dictam procurationem sibi solvi faciunt. Etsi non contenti ab eisdem procuratoribus sive thesaurariis pro suis clericis, & servitoribus pecunias exigunt, seu per dictos clericos exigi permittunt, personas easdem graviter opprimendo. Cum autem ipsis sufficere debeant, ut temporalia metant a locis personaliter visitatis pro diebus, quibus eis spiritualia subministrant, auctoritate præsentis concilii districte prohibemus, ne de cetero dispensatione legitima super hoc cessante archidiaconi, archipresbyteri, decani, aliæque personæ prædictæ ultra unam procurationem recipere una die, sive unum locum visitatum, sive plura etiam loca visitare sufficeret, ad procurationem integram persolvendam quoquomodo præsumant: nec etiam, si non debite visitabunt, quicquam percipiant. Cum ferendum minime sit, ut temporalia metat, qui spiritualia non seminat, cessetque a modo hujusmodi salubre visitationis officiû omnis illicita exactio ac sit quilibet visitans procuratione ab antiquo solvi solita contentus, ut potius quæ Iesu Christi sunt, quam sua quærere videatur. Si autê prædictorum contra præmissa quicquam agere præsumpserit, ecclesiæ a qua receptum fuerit, infra mensem reddere teneatur. Quod si non fecerit, se noverit jure ab officio & beneficio fore suspensum, quousque de duplo hujusmodi gravatis ecclesiis plenariam impenderit satisfactionem, in illa & in hac dantium remissione, liberalitate, seu gratia valitura.

Cum juris provisione statutum sit quod pro rebus propriis ecclesiarum, & personarum quas non causa negotiandi deferunt, aut deferri faciunt, pedagia vel quidagia nullatenus exigantur: & in contrarium facientes excommunicationis sententia sit promulgata. Et bonæ memoriæ Gaufridus prædecessor noster in concilio apud castrum Gonterii celebrato salubriter prohibuerit, ne a clericis vel personis ecclesiasticis pro rebus propriis, vel etiâ ecclesiarum, quas non mercimonii causa per terram vel aquam, vel per mare ducent vel duci faciunt, quicquam vel nomine alieno pedagia, quidagia, coustumas, exactiones nomine quocumque censerentur, exigeret vel de novo imponeret, contrarium facientes excommunicationis sententiam innodando, & res proprias clericorum, ecclesiarum, & ecclesiasticarum personarû una videlicet, & alia de suis rebus hereditariis, & quas in terra sua vel ecclesiæ recolligunt, & quæ de rebus recipiunt, & quæ collecta recepta, & habita causa vendendi, vel pecuniam inde habitam in usus proprios convertunt per terram, vel per aquam ducunt vel duci faciunt, intelligi debere declaravit hoc non fieri causa mercimonii. Neque negotium esse clericis & personis ecclesiasticis licitum, & honestum atque liberum a pedagiis ac coustumis, & exactionibus aliis quibuscumque. Nos vero approbante concilio dictas prohibitiones, declarationes, statuta, & pœnas in præmissis comprehensas volumus in suo robore permanere: ita quod qui a personis ecclesiasticis

ANNO CHRISTI 1448.

ecclesiasticis pro præmissis rebus quas ducunt vel duci faciunt per terrâ, vel per aquâ, per se, vel per alium a ductoribus, vel aliis, qui vehunt vel transferunt, receperit pedagia, exactiones, vel coustumas, excommunicationis sententiam incurrant ipso facto, & locus in quo pedagia, coustumæ vel exactiones recipiunt, ipso facto sit suppositus ecclesiastico interdicto.

X.

De adulterio.

Perpetuo statuto prohibemus ne aliquis cujuscumque status vel conditionis existat, sive persona ecclesiastica, sæcularisve fuerit, in nostra provincia de cetero notorie teneat concubinam. Contrarium vero faciens postquam auctoritate sui superioris canonice monitus fuerit, excommunicetur.

XI.

De sententia excommunicationis.

Prohibemus ne quis in nostra provincia sententiam excommunicationis latam per quemcumque judicem ordinarium, vel delegatum, ad ejus instantiam occultam teneat, sed ipsam infra mensem a tempore quo lata fuerit faciat publicari sub pœnâ xx. solidorum in pios usus connectendorum.

Statuimus etiam ut nullus sive sit ad instantiam officii, sive partis alterius citatus reputetur contumax, nisi die ad quam citatus est advenienre fuerit specialiter sub nomine, & cognomine suis alta voce & judicialiter vocatus. Quod si contrarium factum fuerit, & de facto contra eum sententia excommunicationis feratur, pro injusta habeatur, & sine sumptibus quatenus de facto processit de facto relaxetur sine difficultate.

Item statuimus quod nullus in nostra provincia præsumat citare ex officio, nisi per literas judicis sigillatas, exceptis promotore, & apparitoribus, vel nisi in flagrantia criminis fuerit deprehensus. Ordinarii vero & alii jurisdictionem habentes studeant contra aburentes citationibus, & mandatis suis in locis suæ jurisdictionis subditis diligenter providere.

XII.

De matrimoniis.

Quia per clandestina matrimonia a sanctis patribus non sine causa & merito prohibita frequenter côjunguntur non conjungenda, & multa mala inde veniunt, hoc sacro approbante concilio prohibemus, ne quis presbyter sæcularis, aut regularis de cetero talia matrimonia celebrare aut solennizare præsumat. Contrarium vero facientes, aliosque scienter in eis existentes, ac ea fieri procurantes excommunicationis sententiam ipso facto incurrere decrevimus. Ecclesiæ seu capellæ in quibus talia fieri contigerit ecclesiastico sint suppositæ interdicto aliis pœnis juris nihilominus in suo robore duraturis.

Cum divinis & humanis legibus omnibus, & singulis hominibus utriusque sexus, voto continentiæ non incluso, liceat nuptiis devicta castitate celebratis, in gradibus ab ecclesia concessis, matrimonialiter copulari, conjugalique nexu conjugum alterius dissoluto, superstiti liceat etiam ad secundas vel plures nuptias, toties quoties sibi placuerit, convolare; contrariumque sentire sit erroneum, & quo minus hujus divinæ dispensationis concessio suum plenum & liberum effectum sortiri valeat, quodvis impedimentum apponere, vel effectu secuto, in secundarum nuptiarum vel nubentium detestationem, circa domos ipsorum & alias, quævis ludibria, irrisiones, vel opprobria factis vel verbis irrogare vel impendere, in prædictæ divinæ dispensationis vilipendium vel contemptum dânabiliter fieri videatur: abusum illum damnabilem, qui circa hoc quasi in consuetudinem detertimâ in quamplurimis civitatibus, & locis provinciæ Turonensis est deductus, pulsatione patellarum, pelvium & campanarum, eorum oris & manus sibilatione, instrumento æruginariorum, sive fabricantium, & aliarum rerum sonorosarum, vociferationibus tumultuosis, & aliis ludibriis & irrisionibus, in illo damnabili actu (qui cariuarium, vulgariter *charivari* nuncupatur) circa domos nubentium, & in ipsorum detestationem & opprobrium post eorum secundas nuptias fieri consuetum, unde quamplurima inconvenientia & scandala sequi possunt in futurum, & frequenter ex tali prætenso actu in locis pluribus de die, & sub nocte umbraculo mutilationes & homicidia sunt secuta, multique a secundis nuptiis propter verecundiam abstinentes vitam suam in concubinatu illicito potius, quam in matrimonio ducere in suarum animarum periculum elegerunt; de cetero in nostra Turonensi provincia, & singulis suffraganeorum nostrorum civitatibus & locis, sacro approbante concilio, sub excommunicationis sententia & alia pœna arbitraria, juxta judicium ordinariorum exigenda, & in pios usus convertenda, tam clericis quam laicis, cujuscumque status, gradus, ordinis & conditionis vel præeminentiæ fuerint, etiam quacumque temporali præfulgeant auctoritate, talia de cetero fieri prohibemus, decernentes ex nunc, prout ex tunc, omnes illos & illas, qui ad hujusmodi effectum, ut prædicitur vulgariter nuncupatum charivari; sive ad quemcumque alium qui in opprobrium, ludibrium, irrisionem vel detestationem, vel convicium sic secundo nubentium verti possit, opem, vim, consilium, auxilium, consensum vel favorem dederint directe vel indirecte, per se vel alium, clam vel palam, excommunicationis hujusmodi sententiam incursuros, pœnisque arbitrariis per ipsorum locorum ordinarios exigendis & in pietatis opera convertendis.

XIII.

De immunitate ecclesiarum.

Sacro approbante concilio excommunicamus invasores, raptores, deprædatores, occupatores suo nomine vel etiam alieno personarum ecclesiasticarum & rerum suarum, vel ecclesiæ seu locorum religiosorum, & quoscumque alios qui bona prædicta indebite occupata detinuerunt, aut in religiosorum domibus vel locis ecclesiasticis posuerunt, comestores, & loca ibi bona taliter occupata, delata, recepta vel detenta scienter fuerint, supposita ecclesiastico interdicto, declaramus bona ecclesiastica esse intelligenda in hoc casu, prout in concilio apud castrum Gonterii, per bonæ memoriæ dominum Petrum prædecessorem nostrum ultimo celebrato non solum bona clericorum; verum etiam bona commodata, & ab eis conducta seu precario concessa, & quorum ecclesiasticæ personæ vel clerici habent possessionem,

ANNO CHRISTI 1448.

nem aut detentionem qualemcumque nec non personarum ecclesiasticarum occasione in ipsorum præjudicium vel contemptum etiam homines familiares, vel consanguinei vel ipsorum bona, vel qui sub temporali sua jurisdictione consistunt, indebite caperentur, vel invaderentur, hac appellatione volumus comprehendi. Et quia facientes & consentientes par pœna constringit, receptatores, defensores, invasores raptorum malefactorum hujusmodi de quibus superius fit mentio, & qui ad præmissa dederint consilium, auxilium, favorem, publice, vel occulte, eisdem pœnis quibus & ipsos maleficos, eo ipso, quo ipsos vel res de quibus superius fit mentio, scienter receptaverint, vel defenderint, eadem excommunicationis sententia volumus innodari. Et ubicumque fuerint raptores, occupatores, invasores, defensores, receptatores præmissi, cesset penitus servitium divinum ad minus donec absolutionem meruerint obtinere. Et postquam publice excommunicati fuerint nullatenus absolvantur, nisi de præmissis satisfecerint competenter, & ecclesiæ emendam fecerint competentem, nec tradentur post mortem ecclesiasticæ sepulturæ, nisi ipsi vel ipsorum heredes satisfecerint de præmissis ut superius est expressum; prædictum autem concilium dicti domini prædicti, de quo superius fit mentio, innovamus, & volumus in suo robore permanere. Et quod omnia hic comprehensa fidem faciant, ac si totum originale, & tenor ipsius esset hic omnino de verbo ad verbum comprehensus.

Præterea nonnulli domini temporales, & eorum officiarii a viris ecclesiasticis prælatis, tam sæcularibus quam regularibus, & alii qui nec feoda tenent ab eis, nec ut superiores recognoscunt, & insolita nituntur exigere & exigunt juvamenta, dictosque prælatos, & alias personas ecclesiasticas per minas, & terrores personarum, captionem bonorum, & rerum spoliationem, compellunt ad præstanda juvamenta. Ideoque sacro approbante concilio prohibemus, ne quis dominus temporalis, vel ejus officiarii per se, vel per alium a personis ecclesiasticis nova exigant juvamenta, nec ad ea præstanda compellant per minas, terrores, captionem corporum, occupationem rerum, & jurisdictionum, perturbationem, spoliationem parentum, & bonorum ecclesiæ, vel bonorum ipsorum mortem vel incarcerationem familiarium vel consanguineorum suorum. Contrarium vero facientes auctoritate præsentis concilii excommunicationis sententia innodamus, & terram eorum supponimus ecclesiastico interdicto. A qua nullatenus absolvantur, nec interdictum relaxetur, nisi primo de injuriis, damnis, & offensis tam personis quam ecclesiis satisfecerint competenter.

Verum nonnulli domini temporales, baillivi, præpositi, senescalli, capitanei servientes & allocati, procuratores, & alii ad illicita manus laxant, personas ecclesiasticas tam sæculares, quam regulares quamplurimum capiendo, sine causa incarceratas seu inprisionatas detinent, & quoque ipsas restituere contradicunt. Ideoque sacro approbante concilio prohibemus, ne quis dominus temporalis, baillivus, præpositus, senescallus, capitaneus, serviens & allocatus, procurator, vel quicumque alius quocumque nomine censeatur, clericum vel quamcumque aliam personam ecclesiasticam, regularem, vel sæcularem capiant sine causa nec tunc retineant, sed restituant suo judici cum informationibus, & bonis quæcumque reperta fuerint, ad quem spectat cognitio puniendi. Si quis vero sæcularis cujuscumque status vel conditionis fuerit, clericum, vel personas ecclesiasticas incarceratas vel inprisionatas detinuerit, & requisitus non restituerit, una cum bonis, & informationibus legitimis, excommunicationis sententiam incurrat ipso facto, & ex tunc in parochia in qua detinebitur dictus clericus, vel persona ecclesiastica, vel etiam transferetur, quamdiu ibi detinebitur, cesset penitus ad minus absque ulla monitione vel præcepto postquam curato constiterit, vel ibi qui habet gubernare parochiam, quod clericus incarceratus fuerit, requisitus, & post requisitionem legitimam infra unum diem naturalem non fuerit restitutus: quod si ille qui clericum vel personam ecclesiasticam detinebit, sive ejus ballivus, senescallus, vel præpositus non possit tute adiri, vel alias nequeat inveniri, moneatur publice in ecclesia parochiali, si ad eam tutus sit accessus, alias in cathedrali ecclesia, quod clericum vel ecclesiasticam personam restituat, una cum bonis suis & informationibus; ut superius est expressum, infra certum tempus superioris arbitrio, in cujus civitate vel diœcesi detentus fuerit incarceratus, moderandum: Quæ monitio arctet monitum, ac si alias esset legitime monitus, & personaliter apprehensus. Quod si infra prædictum tempus persona ecclesiastica, vel clericus captus, vel incarceratus, restitutus non fuerit, lapso termino auctoritate præsentis concilii pœnis subjaceat supradictis, & cesset ubi detinebitur vel transferetur, ad minus ut superius est expressum. Qui vero contra prædictam constitutionem nostram cessatione durante immiscuerit se divinis in casibus a jure non permissis, & collegium fuerit sæcularium vel regularium personarum, singulares personæ ipsius, & aliæ personæ singulares rectores ecclesiarum, & quæcumque aliæ etiamsi fuerint regulares excommunicationis sententiam incurrant ipso facto; aliis statuto prædecessorum nostrorum contra tales promulgatis in suo robore duraturis. Porro judices, capitanei, & alii sæculares in illusionem nostræ provisionis hujus plerumque clericos, & personas ecclesiasticas in suis carceribus, ut præmittitur, detentas de una diœcesi in aliam ac de loco ad locum malitiose transferunt, seu transferri procurant. Quia vero nec sic quorumdam malitia contra Dei ecclesiam conquievit adjicimus statuentes, quod dum, & quoties hoc fieri contigerit, episcopus in cujus civitate, aut diœcesi fuerit translatus clericus detentus, ad preces, & rogatum alterius juxta formam, & tenorem præinsertæ provisionis, & constitutionis contra hujusmodi detentores procedere teneatur.

Cum in jure canonico caveatur quod qui de cetero servare fecerint statuta edita, & consuetudines introductas contra ecclesiæ libertatem statutam, & scriptores statutorum ipsorum; nec non potestates, rectores, consules, & consiliarii locorum ubi hujusmodi statuta, & constitutiones de cetero edita fuerint, & servata; nec non illi qui secundum illa judicare præsumpserint,

Anno Christi 1448.

rint, vel in formam publicam ſcribere judicata, excommunicationis ſententiæ debeant ſubjacere. Nonnulli ſuæ ſalutis obliti, & ſuæ verecundiæ non parcentes juris ſententia verborum amplexa non ſine fraude circumvenire nituntur, non ſtatuta ut aſſerunt, banna tamen faciunt proclamari, præcepta & inhibitiones inducunt, quod non eſt dubium in libertatis eccleſiaſticæ præjudicium redundare. Nos itaque fraudibus malignorum quas adhibitas fuiſſe cognovimus obviare volentes ſtatuimus, ut quicumque ſuo nomine, vel etiam alieno, cujuſcumque gradus vel conditionis exiſtat, contra ipſius eccleſiæ libertatem banna, prohibitiones ſive præcepta fecerint, aut fieri procuraverint, ſeu facientibus conſilium dederint, & favorem, excommunicationis ſententia ſint ligati.

* In exemplari Menagiano hic habetur Tit. *De clericis.*

Dolentes * referimus quod in nonnullis noſtræ provinciæ partibus clerici ſæculares vel regulares, ac laici clericis, ac religioſis laborantibus in extremis beneficia poſſidentibus excubias faciunt, & ante eorum obitum eccleſias, & domos eorum invadunt, occupant, in eis ſe introducunt, & aliquoties eas cum armatis detinent obſeſſas; unde ſæpe contigit ipſorum beneficiatorum ſenſus perturbatio, & dierum abbreviatio: procurantque per ſe, & ſuos complices talia impedimenta, quo minus expectantes apoſtolici, & alii forſan auctoritate ordinaria canonice inſtituti poſſeſſionem dictorum beneficiorum nanciſci valeant. Et exinde eccleſiæ per aliqua tempora divinis fruſtrantur obſequiis, beneficiatique mortui pietatis officio relegato inhumaniter abſque miſſa, & aliis divinis ſuffragiis, quæ cedunt in ſcandalum plurimorum, & divinæ majeſtatis offenſam. Nos his quantum poſſumus obviare cupientes, etſi a jure talia ſint damnata, quia tamen multis graſſantibus opus eſt exemplo. Sacro approbante concilio prohibemus tales invaſiones, intruſiones, occupationes, detentiones armatorum, & aliorum quorumcumque congregationes, & ſacrilegia in eccleſiis, & aliis locis ſacris & religioſis, & eorum domibus fieri de cetero. Contrarium vero facientes eiſdem vim, auctoritatem, opem, juvamen præbentes, & in præmiſſis culpabiles, cujuſcumque gradus, conditionis, dignitatis, auctoritatis, & præeminentiæ exiſtant, majoris excommunicationis ſententiam ipſo facto incurrere decernimus. Et ſi forſan in dicta excommunicationis ſententia obdormierint, poſtquam monitionem auctoritate ordinaria eiſdem canonice factam a præmiſſis non deſtiterint, terram eorum, ſi quam habent, canonico ſupponimus interdicto. Si vero plebeiæ conditionis, aut alias terram non poſſidentes exiſtant, ultra dictam excommunicationis ſententiam diœceſani arbitrio puniantur; pœnis & cenſuris contra talia perpetrantes in jure comprehenſis in ſuo nihilominus robore duraturis.

Cum olim recolendæ memoriæ Simon tituli ſanctæ Cæciliæ, preſbyter cardinalis, legatus in Francia, in ſuo generali concilio tunc Biturig. celebrato ad conſervationem, & defenſionem juriſdictionis eccleſiaſticæ proinde duxerit ſtatuendum, quod ſi quis cujuſcumque dignitatis exiſtat, nuntios aut executores eccleſiaſticorum judicum eorum literas, aut acta judicialia deferentes, hac occaſione capere, detinere, occultare, carceri mãcipare, aut quod gravius eſt cen-

A ſendum interficere, literas, vel acta judicialia prædictis perſonis memoratis auferre, eas rapere, aut eas detrahere quoquomodo, vel ſic ablata celare præſumerent aut fieri procurarent, excommunicationis ſententiam incurrerent ipſo facto. Et poſtmodum Bonifacius papa VIII. in quoquomodo juriſdictionem eccleſiaſticam impedientes excommunicationis ſententiam per ſuam conſtitutionem generalem in jure redactam, & inſertam ipſo facto promulgaverit. Demum bonæ memoriæ Gaufridus prædeceſſor noſter in ſuo provinciali concilio apud Salmurum celebrato hujuſmodi eccleſiaſticæ juriſdictionis perturbatores ſimilem excommunicationis ſententiam incurrere declaravit; ac nonnulli

B comites, barones, milites, baillivi, judices, procuratores, allocati, & ſæculares homines juriſdictionem ſæcularem exercentes, conjurationes, confœderationes, colligationes, ſeu conſpirationes faciunt quæ libertatem eccleſiaſticam, & maxime dictam juriſdictionem eccleſiaſticam reſtringere, & diminuere exquiſitis fraudibus, & malitiarum aſtutiis moliuntur, utpote in foro eccleſiaſtico litigantes, ſeu litigare volentes ſuper eccleſiaſticis cauſis, ſeu quæ ad eccleſiaſticum forum de jure, ſeu de conſuetudine pertinent ad deſiſtendum compellunt, tam per ſe quam per perſonas interpoſitas, per minas & terrores ipſorum litigan-

C tium, ſeu in foro eccleſiaſtico litigare volentium, vel parentum, conſanguineorum, amicorum, familiarium, nuntiorum, vel rerum ipſorum captionem, detentionem, inhibitiones, applegiamenta, taxas, multas & emendas eis imponendo, & quouſque deſtiterint a ſuis cauſis perſequendis ipſorum procuratores, notarios, & dictarum literarum executores vel eas deferentes arreſtando, & incarcerando falces ſuas non abhorrentes ponere in meſſes alienas. Quapropter condolentes referimus plures ad forum ſuum eccleſiaſticum recurrere non audentes ſuis juſtis inſtantiis proſequendiis directe vel indirecte ceſſantes, & deſiſtere compelluntur. Vnde

D nervus ſanctæ matris eccleſiæ damnatione infringitur in ipſorum ſic compellentium, & hoc fieri procurantium enormia pericula animarum, populique ſcandalum, atque compulſorum hujuſmodi læſionem, & gravamen juriſdictionem eccleſiaſticam in præmiſſis auſibus nefariis, & damnabilibus incurrendo. Quos ſiquidem omnes, & ſingulos ut præmittitur compellentes, & etiam compelli procurantes, & ad ea ſic damnabiliter perpetranda auctoritatem, vim, conſilium, auxilium vel favorem, clam, vel palam, vel directe vel indirecte, publice vel occulte præſtantes, & in præmiſſis culpabiles, cujuſcumque gradus, conditionis, dignitatis,

E aut præeminentiæ exiſtant, hoc ſacro approbante concilio declaramus excommunicationis majoris vinculo innodatos; mandantes nihilominus & præcipientes omnibus, & ſingulis noſtræ provinciæ ſuffraganeis, quatenus hujuſmodi malefactores per civitates, & diœceſes diebus dominicis, & feſtis ſic excommunicatos prout ſunt auctoribus quibus ſupra, faciant a ſuis ſubditis palam, & publice nominari.

XIV.

De reliquiis.

Quia Chriſtianæ religioni non convenit ut ſanctorum

ANNO CHRISTI 1448.

sanctorum corpora, seu reliquiæ causa quæstus per mundum vehantur aut deferantur, nonnullique hactenus per nostram provinciam plures reliquias etiam ignotas hujusmodi quæstus causa detulerint, ad quas quamplures simplices causa venerationis accedentes variis figmentis, aut falsis documentis decipi potuerunt; sacro approbante concilio prohibemus ne de cetero hujusmodi reliquiæ per nostram deferantur provinciam; contrarium vero facientes per locorum ordinarios districte compescantur.

XV.

De indulgentiis.

Quia plerumque nonnullæ indulgentiæ a sede apostolica certis ecclesiis, & locis propriis ex causa rogati concessæ per ignotas, insufficientes & inhonestas personas prædicantur. & populo opponuntur: unde hactenus plurima in nostra provincia scandala sunt exorta, præsenti decreto statuimus, ut amodo indulgentiæ per ipsam sedem concessæ vel concedendæ, per rectorem aut alium providum & honestum, ac scientificum virum, per loci diœcesanum seu ejus vicarium publicentur, & populo distincte exponantur.

XVI.

De publicatione præsentis concilii.

Præterea ne quis super pœnis in præsenti concilio statutis prætextu ignorantiæ se valeat excusare, statuimus & etiam ordinamus, quod rectores ecclesiarum quarumlibet, ecclesiæ Turonensis, statuta in present concilio ordinata perpetuo anno quolibet prima die dominica in adventu domini; die dominica post festum epiphaniæ domini; prima die dominica in quadragesima; die dominica in passione; die dominica post pentecostem; die dominica post festum assumptionis beatæ Mariæ virginis, per se vel per alios in suis ecclesiis publicent populo congregato, & lingua materna effectualiter exponant, dum divina ibi contigerit officia celebrari. Qui vero in præmissis defecerit arbitrio ordinarii puniatur.

XVII.

De potestate absolvendi.

In omnibus autem casibus in quibus excommunicationum, suspensionum, vel interdictorum sententias duximus in præsenti concilio promulgandas cuilibet episcopo in suis civitate, & diœcesi absolvendi hujusmodi excommunicatos & suspensos, & interdictos relaxandi in forma ecclesiæ auctoritate præsentis concilii concedimus potestatem.

Acta, deliberata, lecta, & conclusa fuerunt supradicta statuta Andegavis in refectorio ecclesiæ Andeg. ad prædictum concilium provinciale celebrandum ordinato, anno domini 1448. mense Iulii die 16. cũ quindecim diebus immediate præcedentibus, indictione 11. pontificatus sanctissimi in Christo patris & domini nostri D. Nicolai divina providentia papæ V. anno 2. In quorum omnium & singulorum, fidem & testimonium præsentes literas seu præsens publicum instrumentum per notarios publicos infra scriptos per nos, & dictos suffraganeos nostros ad hoc deputatos subscribi & publicari, sigillorumque nostri ac suffraganeorum dictorum præsentium

A fecimus munimine roborari. Præsentibus venerabilibus, & circumspectis viris dominis Ioanne Bouhale scholastico utriusque juris, Ioanne Iocale archipresbytero legum, & Ioanne Mousdes, utriusque juris, canonicis ecclesiæ Andeg. Petro Hugueti utriusque juris; Ioanne de la Moussaie, legum doctoribus in universitate Andegav. actu regentibus, nec non magistris Petro Hermite, beati Martini Turon. subdecano in utroque jure; Guidone de Versailles, ecclesiæ Turon. cancellario & canonico in sacra pagina, Ioanne de Laille in utroque jure, Ioanne Barberii in legibus licentiato, cum pluribus aliis testibus ad præmissa vocatis specialiter & rogatis.

B *In codice ms. V. C. Ægidii Menagii hæc subjiciebantur.* Datum pro copia sub sigillo præfati reverendissimi in Christo patris, & domini D. archiepiscopi Turonensis, die decimaoctava mensis, anno, indictione, die & pontificatu prædictis. Sic signata hujusmodi copia, Choles prædicti concilii scriba, & notarius Gasse pro copia datum, die decimaoctava anno prædicto: Touars, dicti domini reverendissimi domini archiepiscopi secretarius sive scriba; ac præsentis concilii cum præscriptis venerabilibus notariis notarius.

C Nos vicarii generales in spiritualibus ecclesiæ Nannetensis, episcopali sede vacante sacrosanctam synodum, die data præsentium in dicta ecclesia ut est moris celebrantes, omnia & singula statuta synodalia supradicta per pontifices Nannetenses suis temporibus edita quæ non fuerunt hactenus revocata, laudamus, ratificamus approbamus, ac etiam innovamus. Data & acta fuerunt hæc in dicta Nannetensi ecclesia die Iovis proxima post festum sanctæ pentecostes domini vicesimaoctava mensis Maii, anno domini millesimo quadringentesimo octuagesimooctavo, indictione quinta pontificatus sanctissimi in Christo patris, & domini nostri domini Innocentii papæ VIII. anno quarto. Præsentibus ibidem D venerabilibus viris magistro Petro Pasqerelle de Iuchis & de Raillé, Guillelmo Blanchet de Dervalo, Ioanne l'Abbé de Bassa Goulena, & Guillelmo de Boitlesve de Veterininea respective rectoribus, cum pluribus aliis testibus ad præmissa vocatis specialiter atque rogatis. Signatum I. Aviz, notarius publicus, atque scriba de præmissis rogatus. *Verum hæc alio pertinent.*

CONCILIVM LVGDVNENSE

ANNO CHRISTI 1449.

PRO SCHISMATE INTER NICOLAVM papam & Felicem antipapam tollendo congregatum anno domini MCCCCXLIX. tempore Nicolai papæ V.

E De hac synodo ita Genebrardus libro quarto suæ chronol. Anno 1449. concilium Gallicanum Lugduni celebratum jussu Caroli regis ad tollendum schisma inter Nicolaum & Felicem, qui rogatus a concilio & Friderico III. imperatore, libere cessit pontificatu. Vnde vulgo de eo ferebatur carmen:

Lux fulsit mundo, cessit Felix Nicolao.

Atque hæc ex libro Ioannis le Maire.

OBSERVATIO PHILIPPI LABBE, S. I.

Hæc Genebrardus atque ex eo Severinus Binius deprompta ex mem. libro Gallico. Nos longe plura ad conventum hnuc Lugdunensem & synodum, ut vocant, Lausanensem spectantia exhibuimus supra, cum quibusdam epistolis Nicolai V. papæ, aliisq; a R. P. Luca Dacherio editis tom. IV. Spicilegii ex locuplete penu V. C. D. de Vyon D. d'Herouval, in suprema rationum Parisiensium curia auditoris meritissimi. Ex his vero disces, lector, qua ratione pax ecclesiæ reddita sit, Amedeo dicto Felice V. in ordinem redacto.

*** SOPHIANA PSEUDOSYNODUS

B

Constantinopoli in ecclesia S. Sophiæ, celebrata a schismaticis post mortem Ioannis Palæologi imperatoris sub fratre ejus Constantino Dracose, circa annum 1450.

Ex Leone Allatio, in addendis ad caput IV. libri III. de perpetua ecclesiæ occidentalis & orientalis consensione p. 1380. edit. Coloniensis.

HISCE fere diebus, amicorum ope, advehitur ex insula Chio exemplum Constantinopolitanæ synodi sub Ioanne Palæologo, ut tu quoque habeas, titulus ita concipiebatur.

C

Εντεῦθεν τὸ βιβλίον ἀπάρχεται τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑστάτης συνόδου ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ ἐπιτελεσθείσης μετὰ τὴν γένεσιν τοῦ ψευδοσυλλόγου Φλωρεντίνου ἑνὸς ἐνιαυτοῦ διαστήματι καὶ ἡμίσεως, καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ Κατνόφρονος Ιωάννου τοῦ Παλαιολόγου, τοῦ ἀπατηθέντος ὑπὸ τῶν Ιταλῶν ἐπὶ βοηθείᾳ, καὶ ἐπὶ τέλους τῆς συμφρονήσαντος τῷ ὀρθοδόξῳ δόγματι ἐπὶ τοῦ ὀρθοδόξου υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου, ἐξεβλήθη ἐκ τῆς τῆς βιβλιοθήκης ἰδιοχείρου Κωνσταντίνου τοῦ Λασκάρεως τοῦ ὄντος σοφωτάτου, καὶ τὴν ἀνεπτυγμένην γραμματικὴν διδάξαντος, ἐπιταγῇ τοῦ σοφωτάτου τοῦ Βυζαντίου πατριάρχου Αθανασίου Κωνσταντινουπόλεως, καὶ μετεγράφη ἀπὸ Θεοδώρου τοῦ Ζυγομαλᾶ, πρωτεκδίκου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας.

D

Hinc liber initium sumit postrema Constantinopolitanæ synodi, in S. Sophiæ templo congregatæ post exactam pseudosynodum Florentinam unius anni & dimidii intervallo, & post obitum Ioannis Palæologi, qui cum Latinis sentiebat, ab Italis sub spe auxilii delusus, ante tamen obitum orthodoxo dogmati assensum præbuerat, sub Constantino orthodoxo illius filio extracta est ex bibliotheca, propria manu scriptorum Constantini Lascaris, vere doctissimi, qui satis amplam claramque grammaticam edidit jussu sapientissimi Byzantini patriarchæ Athanasii, & transcripta a Theodoro Zygomala magnæ ecclesiæ protecdico. Synodus quatuor congressibus absolvitur.

E

I.

In primo præsentibus tribus patriarchis, Alexandrino, Antiocheno, & Hierosolymitano, per œconomum Michaelem, & magnum rhetorem Theodorum accersitus Gregorius patriarcha Constantinopolitanus tertio, (nam bis antea vocatus comparere noluerat) ut synodo intersit, somnum excutiat ferreum, neque ita negligen-

A

ter se gerat in gregis sibi commissi gubernatione. Oeconomus & magnus Rhetor accedunt, patriarcharum, & reliquorum præsulum nomine rogant, ut ad synodum veniat, de decretis in synodo Florentina sententiam laturus. Respondet patriarcha:

Ἐγὼ συνετέθην ταῖς ὑπογραφαῖς, ἡγησάμενος μηδὲν ἐκείνην τὴν σύνοδον τῶν προγεγενημένων οἰκουμενικῶν συνόδων διαφέρειν· μήτε τοὺς Ιταλοὺς τῶν Γραικῶν οὐσιωδῶς διαστέλλεσθαι κατὰ τὴν τῶν δογμάτων ἀκρίβειαν· Χριστιανοὺς γὰρ ὀρθοδόξους εἶναι ἄμφω. οἶμαι δὲ καὶ τὸν πρὸ ἐμοῦ πατριάρχην γεγονότα Ιωσὴφ εἰ μὴ ἀωρεὶ πρὸ τῶν ὑπογραφῶν ἐν δυσμαῖς ἐλύθη τοῦ βίου ὑπογράψειν· εἰ γὰρ καὶ μὴ τὴν γνώμην ἐν τῇ συνόδῳ προφανῶς ἐξήγγειλεν, ὅμως ὁ ἀρχιδιάκων ἐκείνου ἔφασκέ μοι τῇ δόξῃ τοῦ βασιλέως συνέπεσθαι.

Ego subscriptionibus consensi, existimans illam synodum ab aliis œcumenicis synodis, ante eam celebratis, nihil differre, neque Italos a Græcis, in iis quæ substantiam, & exquisitam dogmatum veritatem spectant, discrepare. Sunt enim utrique Christiani orthodoxi, &, qui ante me patriarcha erat, nisi intempestive ante subscriptiones diem suum obiisset, subscriptione propria, ut ego mihi autumo, res ibi gestas confirmasset. Licet enim ille in synodo palam sententiam suam non enunciaverat, illius nihilominus archidiaconus referebat mihi, eum opinionem imperatoris sequi.

C

Et cum intulisset Theodorus, ab archidiacono audisse, papale eum dogma approbare, licet esset insciens atque imperitus; respondit Gregorius:

Φαίνετε τὸν αὐτὸν ἐμὲ τῷ πάπᾳ τῆς δόξης σκοπὸν διώκειν, καὶ μηδὲν ἀπῳδὰ τῇ συνόδῳ ἐννοεῖν. ἥξει δ' ἀντ' ἐμοῦ ὁ φράτερ Λεονάρδος ἀπολογησόμενος.

Putate, omnia me, quæ papa dicit dicere, eademque æque studere ac velle, quæ & synodus. Vices meas geret frater Leonardus & respondebit.

D

Simul cum fratre Leonardo Gregorii omnia, Missi patriarchis reliquis & synodo retulerunt, Statimque, nullo alio examine, sententia fertur, pellendum solio Gregorium, substituendum Athanasium; qui a tribus præsulibus, Macario Nicomediensi, Neophyto Nicæno, & Metrophane Cyziceno, in patriarcham promovetur, & ad synodum deducitur. Tum a fratre Leonardo, & Theodoro, magno ecclesiæ rhetore, disceptari cœptum est de processione Spiritus sancti. Tandem, ac si succubuisset Leonardus, victoriaque esset apud Græcos, primus congressus finitur.

II.

E

Secundi primas sibi partes assumit Georgius Gemistus; deplorat que, Græcos delusos fuisse a Latinis, auxilia promissa non esse exhibita, unionem Florentinam simoniace ab imperatore & aliis transactam. Patriarchæ, Alexandrinus, Antiochenus, & Hierosolymitanus, verbis Gemisti suasi, concludunt, auxilia per Latinos Græcis proficua futura fuisse; veritatem disputationibus, non vi imperatoria examinari debuisse; neque necessariorum privatione compelli Græcos ad subscribendum. Subdit Gemistus, Latinos non permisisse sapientibus Græcorum disputare, sed ignavis atque imperitis, ideoque semet in Galliam missum, ut libros conquireret; Gennadio

ANNO CHRISTI 1442.

dio disputationem non concessisse, exarcho synodi Ephesio taciturnitatem præcepisse; Bessarionem cardinalatum sibi aucupantem, causam tanti mali Græcis & imperatori fuisse. His calculum addit Amyrutzius: namque is etiam his congressibus Gerygnem agit. Tum patriarchæ omnes, nec non & alii, fatentur se coactos ab imperatore, & spe auxilii deceptos, &, ne expensis redeundi in patriam privarentur, subscripsisse. Audiamus verba:

Πατριάρχης Αθανάσιος. ὄντως δὲ ἀποθανὼν Ἰωσὴφ πατριάρχης, καὶ πρὸ ἐμοῦ ἄρξας τῆς Βασιλίδος, πρὸ τῆς ὑπογραφῆς τὸν βίον ἀπέλιπε· τίνες δὲ ἦσαν οἱ ὑπογράψαντες; ὁ Ἐφέσου Μάρκος, οὔθ' ὁ Ἡρακλείας, οὔτε ἐγὼ εἴκειν τῇ ὑπογραφῇ δεῖν ἔγνωμεν ἀθέσμῳ οὔσῃ, καὶ μὴ δὲ ἐπιμέτρου τῇ ἱερᾷ διδασκαλίᾳ ἀντιζυγούσῃ. ὁ δὲ Ἰσίδωρος Κιαίσου, καὶ Δωσίθεος Μονεμβασίας ὑπέγραψαν. Δωσίθεος. Πλὴν τοῦ πανούργου Γρηγορίου ἄμφω βίᾳ καὶ ἐπιταγῇ τοῦ Βασιλέως ταῖς ἀθέσμοις ὑπογραφαῖς ὑπετέθημεν. ἄκουσι γὰρ καὶ ἐξ ἀνάγκης συνέπεσε τὸ πλημμέλημα, νομίσαντες διὰ τῶν ὑπογραφῶν, μὴ μόνας τὰς φερούσας πρὸς τὴν ἐπάνοδον καρπώσασθαι, ἀλλὰ καὶ ἧτταν κατὰ τῶν πολεμίων ἐκεῖθεν ποιήσασθαι. τέλος δὲ οἱ Λατῖνοι ἠπάτησαν τὸν βασιλέα μηδὲν ἀμύναντες. Οἱ πατριάρχαι. Ἐπειδὴ ἄρα πανουργίαις καὶ φενακισμοῖς καὶ ἀνάγκαις καὶ μὴ ἐξετάσει ἀληθείας τὰ τῆς ψευδοσυνόδου ἐκείνης πέρας ἔλαβε, καὶ παρὰ τὴν ἡμετέραν διάνοιαν ἄκυρον τὸ ἐπιτροπικὸν γινέσθω· ἀθετείσθω δὲ καὶ ἡ σύνοδος ἐκείνη ὡς τολμηρά, καὶ ταῖς ἁγίαις καὶ οἰκουμενικαῖς συνόδοις ἀντικαθισαμένη. ἠθέτησε γὰρ ὁ Θεὸς λοιμὸν καταπέμψαι, καὶ μὴ θάνατον. Δωσίθεος. Κἀγὼ μεταγινώσκω. Μητροφάνης. Κἀμοὶ συγγνοίη. ὄντως πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. Δωσίθεος. Κἀμοὶ συγγνοίη τῆς βιαίας καὶ τυραννικῆς ἐπιταγῆς. οὐδεὶς ἀναμάρτητος, εἰ μὴ εἷς μόνος ὁ Θεός. ἁμαρτάνει γὰρ τὸ τρεπτόν. Μακάριος Νικομηδείας. Κἀμοὶ τὴν συγγνώμην παράσχοι. ἐπέστειλε δέ μοι καὶ ὁ μητροπολίτης Κιαίσου κὺρ Δωρόθεος ἀεὶ τηρεῖν τὴν πίστιν μετὰ τῶν ὑποκειμένων, ἣν πάλαι ποτὲ ἐντεῦθεν ἐφωτίσθησαν τὴν πίστιν δηλονότι τῶν ἁγίων, καὶ οἰκουμενικῶν ἑπτὰ συνόδων, καὶ ἀποσκορακίζειν τὸν δόλον τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ συλλόγου, καὶ τὴν βίαν, καὶ προσέτι διαφυλάττειν ἀπαράτρεπτον τὴν ἐπὶ τοῦ ἁγιωτάτου Φωτίου σύνοδον ᾗ συνῄνεσεν καὶ ὁ πάπας Ἰωάννης· ἐν ᾗ διωρίζετο τὸν προσθησόμενον τῷ συμβόλῳ περὶ κρίσεως καταδικάζεσθαι. ὅτε κἂν τῷ ἁγίῳ Πέτρῳ ἐγκολαπτόμενον ἐπιταγῇ τοῦ πάπα τὸ ἱερὸν σύμβολον ἐνεφάνη. Ὁ πατριάρχης Θεοφάνης. Εἴη ἡμῖν πᾶσι συγγνώμων ὁ Θεός. Ὁ Ἐφέσου. Ἐμὲ δὲ αἱρετικὸν εἶναι ἐνόμιζον. Οἱ πατριάρχαι. Ἐπιπέσοι ὁ πόνος αὐτῶν ἐπὶ κεφαλὴν αὐτῶν. οὐ γὰρ αἱρετικὰ ἐφθέγγου, τὴν δὲ τῶν ἁγίων διδασκαλίαν ἐν ἅπασιν, εἱρμῷ τινι ἀπαραβάτῳ διεφύλαττες. εἰ γὰρ ἡ πρόσθεσις τὸ σκάνδαλον ἠτιάσατο, πάντως ἔμελλεν ἡ ἀφαίρεσις χορηγήσειν τὴν εἰρήνην, διαφερόντως τῷ Χριστῷ ἀποδιδομένην. ἐγὼ γάρ φησιν, A εἰμὶ ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ζωή, τῶν δὲ σκανδάλων αἴτιός ἐστιν ὁ διάβολος. ἐχρῆν γὰρ ἐκείνους ἀφελεῖν πρότερον, εἶτα δὲ ζητεῖν, εἰ χρὴ προσθεῖναι, ἢ ἀφελεῖν. οὐκ ἐχρῆν δὲ τὸν πάπαν κρινόμενον ὑπὸ τῶν διαλεγομένων ἀποφαίνεσθαι. οὐ γὰρ τοῖς δικαζομένοις, ἀλλὰ τοῖς δικάζουσιν αἱ ψῆφοι συνίστανται. εἰ δὲ οὐ δύναται κατὰ τὴν πίστιν ἁμαρτάνειν, πῶς κατὰ τὴν πίστιν κρίνεται;

Athanasius patriarcha: Vere fato functus Iosephus patriarcha, qui ante me reginæ urbium præfuit, ante subscriptionem vitam cum morte commutavit. At quinam subscripserunt? B *Marcus Ephesius, Heracleensis & ego, subscriptionis assensum præbere noluimus, cum illa contra canones esset, neque divinæ doctrinæ, uti par erat, responderet. Isidorus vero Ciæsi & Monembasiensis Dositheus subscripserunt. Dositheus. Præter callidum Gregorium ambo vi jussuque imperatoris iniquis subscriptionibus manus dedimus: inviti enim & nolentes deliquimus; rati, per illas subscriptiones, non impensas tantum, quæ nos ad patriam reducerent, comparaturos; sed & victoriam inde adversus hostes consecututos. Tandem Latini imperatorem deceperunt, auxilia non ferentes. Patriarchæ: Quando calliditate & fraude & vi, & non veritatis examine, pseudosynodus illa finem habuit; secundum no-* C *stram sententiam procuratorum munus vires non habeat; repudietur & synodus illa tamquam temeraria, & sanctis ac œcumenicis synodis adversa. Namque Deus rejecit, pestem immittens, non mortem. Dositheus. Pœnitet me violentæ subscriptionis. Condonet mihi Deus. Metrophanes. Mihi quoque condonet. Vere omnis homo mendax. Dositheus. Mihi quoque condonet pro violenta & tyrannica jussione. Nullus sine peccato est, nisi solus Deus. Delinquit, quod mutabile est. Macarius Nicomediensis. Mihi quoque veniam concedat. Præcepit enim mihi Ciæsi metropolita, dominus Dorotheus, semper servare* D *fidem cum infra scriptis, qui antiquitus illuminati sunt; fidem scilicet sanctorum & universalium septem synodorum, & fraudem Florentini conventus, & vim repellere; quinimo conservare immutabilem synodum sanctissimo Photio, cui consensit Ioannes papa, in qua decernitur, eum, qui aliquid symbolo addidisset, condemnandum: Cum & in sancti Petri templo, jussu pontificis, incisum sanctum symbolum apparuit. Patriarcha Theophanes. Condonet nobis omnibus Deus. Ephesius. Me vero hæreticum esse existimabant. Patriarchæ. Cadat labor eorum super capita ipsorum: neque enim hæreses enunciabas, sed sanctorum doctrinam in omnibus, continuatione perpetua & inviolabili, conservabas. Etenim si additio causa scandali fuit, prorsus ademptio pacem* E *erat conciliatura, ante omnia Christo retribuendam. Ego enim, ait, sum pax & vita; scandalorum vero causa diabolus est. Debebant siquidem illi prius demere, tum demum discutere, si addendum erat vel non addendum. Non enim operæ pretium videbatur, papam, ab interlocutoribus in judicium vocatum, decernere: namque calculi non ab iis qui judicant, ferendi sunt. Quod si non potest in iis, quæ fidei sunt, falli, quanam ratione pro rebus fidei in judicium vocatur?*

Sequitur postea disputatio inter Ephesium, Gennadium, Gemistum, Amyrutzium, & Antonium Heracleensem, de additione & falsatis per

per Latinos patribus. Tum concluditur de additione contra synodum Florentinam secundus congressus.

III.

In tertio, ab initio usque ad finem, Antonius Heracleensis, Theodorus, magnus ecclesiæ Rhetor, Amyrutzius, Gennadius, Gemistus, Ephesius, Latinorum argumenta de processione Spiritus sancti proponunt, illisque, quantum in eis est, quemadmodum & auctoritatibus patrum, respondere conantur, & difficultates effugere. Tandem concludunt patriarchæ, cum nos habeamus ex sanctis patribus & septem œcumenicis conciliis fidem sufficientem, eam immutandam non esse.

Οἱ δὲ Λατῖνοι ἀγροὺς ἰδίους εἶναι τὸν παράδεισον καὶ τὸν ᾅδην οἰόμενοι ἡγοῦνται ἐπ' αὐτοῖς εἶναι, καὶ μὴ ἐπὶ τῷ Θεῷ ἐντιθέναι τῷ ᾅδῃ, ὃν ἂν βουληθεῖεν, καὶ πάλιν ἐν παραδείσῳ, ὃν ἂν ἐθέλοιεν. καὶ διὰ τοῦτο τὸν μὴ πιστεύοντα τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ εἶναι, ὡς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς καὶ αἰτίας εἰς ᾅδην ἐμβάλλουσι, καὶ τὸν πιστεύοντα εἰς παράδεισον, μὴ συνορῶντες καὶ Διονύσιον Ἀρεοπαγίτην, καὶ Ἰουστῖνον, καὶ Γρηγόριον θαυματουργὸν, καὶ πάσας τὰς ἑπτὰ συνόδους ἀρκοῦσαν πίστιν πρὸς σωτηρίαν διδάξασθαι. κατὰ γὰρ τὸν Νύσσης ἐν τῷ εἰς τὸν θαυματουργὸν λόγῳ ὁ μακάριος ἐκεῖνος ἐδίδασκεν, ἓν πνεῦμα ἅγιον ἐκ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον· καὶ δι' υἱοῦ πεφηνὸς δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις. σκόπει καλῶς καὶ ἀκριβῶς τὸ, δηλαδή.

Latini agros proprios esse paradisum & infernum existimantes, opinantur, in sua non Dei potestate esse, quem ipsi voluerint, in infernum immittere, rursusque, quem ipsi cupiunt in paradisum. Propterea que non credentem, Spiritum ex Patre & Filio esse, tanquam ab uno principio & causa, in infernum detrudunt, & credentem in paradisum; non animadvertentes, & Dionysium Areopagitam, & Iustinum, & Gregorium Thaumaturgum, & septem synodos, sufficientem ad salutem fidem edocuisse. Namque ut Nyssenus refert oratione in Thaumaturgum, Beatus ille docebat, unum Spiritum sanctum, ex Deo existentiam habentem, & per Filium apparentem, videlicet hominibus. Nota bene accurateque illud, videlicet.

IV.

In quarto congressu iidem disputant de auctoritate papæ in orientales, & in alias ecclesias universas, quarum ipse caput & primas dicitur, de igne purgatorio, de fruitione sanctorum, de verbis consecrationis; quæ omnia schismaticorum more examinant. Multa deinde in Latinos, tanquam sanctorum canonum & ecclesiasticorum prævaricatores, congerunt & exagitant. I. Non pingere imagines archetypis similes. II. Sæculares cantus & modulos ecclesiasticis psalmodiis accommodare. III. In ecclesiis masculos & feminas simul confundi, oririque inde plurima scandala. IV. Ecclesiasticis nuptias prohibere. V. Non orare ad orientem. VI. Azymo sacrificium conficere. VII. Quidquid Deo inest, substantiam esse, asseverare, &, lumen quod in Thaborio monte apparuit, creaturam esse, suspicari. VIII. Crucem papam super pedem effigiare, quam Christus super humerum tulit. IX. Cubantem mysteriorum participem fieri, nec debita reverentia circa eam uti. X. Mercedem a meretricibus accipere. XI. Iejunare sabbato, comedereque carnes festa quarta. XII. Contra decreta septimæ synodi Deum Patrem coloribus exprimere. XIII. Dum se cruce signant, initium facere a parte sinistra. XIV. Papam sæcularem auctoritatem sibi usurpare, cum, successione a Christo, nullam ipse habeat. XV. Si exhibeantur pecuniæ, papam a jejunio Christianos absolvere. XVI. Contra sacræ scripturæ sancita concedere parentibus, primogenitum tantum heredem facere. XVII. Cultum latriæ exhibere imagini Christi & cruci, quæ soli tradi Verbo Deo & homini debetur. XVIII. Sculptilia adorare. XIX. Sacerdoti scortatori permittere ut missam celebret. XX. Gradus nuptiarum conservare. XXI. Non statim chrismate caput inungere baptizati, ut est divina traditio. XXII. Non orare stantes sabbato & dominica. XXIII. Comedere suffocata. XXIV. Pœnis temporalibus eos, qui circa fidem delinquunt, punire. XXV. Non præcipere iis, qui injuriam fecerunt, veniam petere ab eo, qui accepit, sed manere in illis odium perpetuum. Post hæc nascitur decretum patriarcharum:

Ταῦτα μικρὰ ἡγοῦνται οἱ Λατῖνοι. καὶ ὅμως ὁ θεῖος Χρυσόστομος κεφ. α'. τῆς πρὸς Γαλάτας ἐπιστολῆς, μήτε τὰ μικρὰ ἔφη, χρεὼν παρορᾶσθαι. τὸ αὐτό φησι καὶ ὁ Νύσσης ἐν τῷ πρώτῳ κατὰ τῶν Εὐνομιανῶν λόγῳ. καὶ λόγῳ ια' τῆς πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆς, τοῦ εἰς αἵρεσιν πεσεῖν, ἔφη, τὸ τὴν ἐκκλησίαν σχίσαι, μὴ ἔλαττον εἶναι κακόν. ἡμεῖς δ' οὐ καταλαλοῦντες, ἄπαγε, ἀλλὰ διορθοῦν ἐπιθυμοῦντες, ταῦτα πάντα τῶν ἁμαρτημάτων κατηριθμήσαμεν. καὶ εἴθε ταῦτα ἀδελφικῶς δέξαιντο. τί οὖν ἕπεται, εἰ μὴ τὸν Φλωρεντῖνον σύλλογον ἀπάτην εἶναι καὶ φενακισμὸν, καὶ ἐγκόσμιον, καὶ βίαιον, καὶ τῆς ἀνωτέρας ἐνεργείας ἀπολειπόμενον; ὁ μὲν γὰρ προεδότης Βησσαρίων ἄλλα μὲν κεύθων ἐν φρεσὶν, ἄλλα δ' ἐξαγγέλλων τῷ στόματι, ἐπειδὴ τοὺς πατριάρχας προτετελκύσαι τοὺς Ἰταλοὺς πρὸς τὸ ἡμέτερον δόγμα δυνάσθαι διὰ τῶν διαλέξεων. τὸν δὲ Βασιλέα διὰ τῆς ἑνώσεως τῶν Ἀγαρηνῶν περιγενήσασθαι. ἐπεὶ δὲ τήν τε Φερραρίαν καὶ Φλωρεντίαν ἐπῆλθεν ἡ ἀνατολικὴ συνάθροισις, ἐπηγγείλατο τοῖς Λατίνοις, ἐὰν αὐτὸν καρδινάλην καταστήσωσιν, πεῖσαι τοὺς Γραικοὺς τῇ ἑαυτῶν δόξῃ συνθέσθαι. τὸν δὲ Βασιλέα ἠνάγκαζεν τὴν μετὰ τῶν Ἰταλῶν ἕνωσιν ὑπτίαις ταῖς χερσὶν ἐνστερνίσασθαι, ὅπως τρόπαιον κατὰ τῶν Ἀγαρηνῶν ἄρῃ. ἠπάτων δ' Ἰταλοὶ καὶ μεγάλα ὑπισχνοῦντο μικρὰ δυνάμενοι. καὶ ταύτῃ καὶ Ἰταλοὶ ἠπάτησαν, καὶ ἠπατήθησαν. πῶς γὰρ ἡττηθέντες λόγοις ἔμελλον βίᾳ κρατήσειν. ἄκυροι ἄρ' ἔστωσαν καὶ αἱ ὑπογραφαὶ, καὶ ἡ καινὴ ἐκείνη συνέλευσις, καὶ τῶν συνόδων ἔστω ἀλλοτριουμένη, ὡς βίας καὶ ἀπάτης γέμουσα. τὰς μὲν γὰρ οἰκουμενικὰς συνόδους ἐπεκύρουν οἱ πατριάρχαι καὶ ἡ οἰκουμένη. ταύτην δὲ οἱ πατριάρχαι ὡς θεομισῆ μετὰ τῆς ἀνατολῆς ἠθέτησαν.

Minutiora

ANNO CHRISTI 1442.

Minutiora hæc esse Latini existimant; nihilominus D. Chrysostomus cap. 1. epist. ad Galatas: Parva, dicit, contemnenda non sunt. Hoc idem Nyssenus tradit, prima contra Eunomianos orat. & orat. 11. in epist. ad Ephesios, non minus esse malum, ait, ecclesiam scindere, quam in hæresim incidere. Nos porro, non detrahentes, absit, sed corrigere exoptantes, hoc omnes eorumdem errores recensuimus; & utinam hac fraterne acceperint. Non aliud ergo inde sequitur, nisi conventum Florentinum fraudem esse & deceptionem, & universalem & violentam, nulliusque superioris diligentiæ compotem. Namque proditor Bessario, alia occultans in animo, alia ore enuncians, suadebat patriarchis, posse se per disputationes, ad nostrum dogma suscipiendum, Latinos compellere, imperatori, per unionem Agarenos debellare. Cum vero Ferrariam & Florentiam orientalis congregatio pervenisset, promisit Latinis, si ipsum cardinalem creassent, persuadere Græcis, eorum opiniones sequi, imperatorem vero cogebat, cum Italis unionem amplis ulnis amplecti, ut posset de Agarenis victoriam referre. Verumtamen Itali fallacias fingebant, & ingentia promitebant, cum parva possent. Et hac ratione Itali deceperunt, deceptique sunt. Superati enim sermone, superiores erant vi evasuri. Irrita itaque sint & subscriptiones, & pravus ille congressus, extraque alias synodos ejiciatur, tamquam fraudis & violentiæ plenus. Nam alias œcumenicas synodos stabiliebant patriarchæ, & universus terrarum orbis; hanc vero patriarchæ, tamquam Deo exosam, cum universo oriente rejecerunt.

V.

Subnectuntur postea nonnulla, quæ Latini in Græcis animadvertunt; pueros nempe baptizari aquæ immersos; episcopos & sacerdotes simoniace ordinari; solvere matrimonia, & novas superinducere uxores. Singulis respondent, & factum excusant. Clauduntque statim congressum subscriptiones patriarcharum & metropolitarum, & aliorum.

Ἀθανάσιος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης ὑπέγραψα. Φιλόθεος Ἀλεξανδρείας ὑπέγραψα. Ἀνανίας πατριάρχης Φιλανθρωπίᾳ Θεοῦ Ἀντιοχείας ὑπέγραψα. Θεοφάνης Θεοῦ χορηγοῦντος πατριάρχης Ἱεροσολύμων ὑπέγραψα. Μάρκος ὁ Ἐφέσου ὑπέγραψα, καὶ ὁ ἔξαρχος τῶν πατριαρχῶν. ὁ Ἡρακλείας Ἀντώνιος ὑπέγραψα, ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ ἁγιωτάτου ἐπισκόπου Καισαρείας. Κωνσταντῖνος ἐπίσκοπος Ἀγκύρας, καὶ ὡς ἀπὸ μέρους Κωνσταντίνου ἐπισκόπου Κύπρου. Παρθένιος Κυζίκου. Νικόλαος ἐπίσκοπος Σάρδεων. Σταυράκιος ἐπίσκοπος Νικαίας. Γρηγόριος ἐπίσκοπος Νεοκαισαρείας. Θεόδωρος ἐπίσκοπος Σταυρουπόλεως. Θεοφύλακτος ἐπίσκοπος Λαοδικείας. Θεόδωρος ἐπίσκοπος Ἰκονίου. Γεώργιος Συνάδων, ἔχων καὶ τὴν γνώμην Μακαρίου ἐπισκόπου Ῥόδου, καὶ Ἀδριανουπόλεως, καὶ Μηνᾶ Μιτυλήνης. Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Νικομηδείας Μακάριος, ἔχων καὶ τὸν λόγον τοῦ Δαμιανοῦ Μολδοβλαχίας. ὁ Κάλλιστος Δίστρας. ὁ Γαΐου Γρηγόριος. ὁ Μελενίκου Ματθαῖος. ὁ Ἀγχιάλου Σωφρόνιος. ὁ μέγας σκευοφύλαξ Γρηγόριος. ὁ μέγας χαρτοφύλαξ Νικόλαος, ἔχων καὶ τὸν λόγον τοῦ πρωτοστράτου τῆς Χίου. ὁ μέγας ἐκκλησιάρχης, καὶ δικαιοφύλαξ Κοσμᾶς, καὶ πάντες οἱ λοιποὶ κληρικοί. ὁ ποτὲ ἡγούμενος τῆς Περιβλέπτου Ἀθανάσιος. ὁ ἡγούμενος τῆς ἁγίας μονῆς τοῦ Παντοκράτορος Παγκράτιος. ὁ μέγας λογοθέτης Μιχαήλ. ὁ μέγας ῥήτωρ Θεόδωρος. Ξύμπαντες συνομολογοῦμεν περιττὴν εἶναι τὴν προσθήκην ἐν τῷ συμβόλῳ, ἐπειδὴ οὐ χρήζει διορθώσεως τὸ τῶν ἑπτὰ συνόδων σύμβολον, καὶ μὴ εἶναι ἐλλειπὲς πρὸς σωτηρίαν, τὸ πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ μὴ ἐκ τοῦ υἱοῦ, καὶ εἶναι μόνην αἰτίαν τὸν πατέρα τῆς ὑπάρξεως υἱοῦ καὶ πνεύματος. τὸν πάπαν ὀρθόδοξον ὄντα μετὰ τῶν τεττάρων πατριαρχῶν συνιστᾶν σύνοδον οἰκουμενικὴν, καὶ ὑπερτερεῖν τῶν ἄλλων τῇ τάξει, καὶ μὴ τῷ ἀξιώματι, ὡς ὑποκειμένων τοῖς ἐκείνου νόμοις, μόνην δὲ τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον κανονίζειν, καὶ μὴ ὡς μονάρχην τὸν πάπαν. τοὺς ἁγίους ὁρᾶν τὸν Θεὸν, ἀλλὰ μὴ τελείως πρὸ τῆς κρίσεως. τὴν λύτρωσιν γίνεσθαι ἐν τῷ ᾅδῃ, καὶ μὴ ἐν καθαρτηρίῳ πυρὶ ἔξωθεν τοῦ ᾅδου. τὴν κατ᾽ οὐσίαν μεταβολὴν τῶν μυστηρίων γίνεσθαι ὑπό τε τῆς τριάδος, καὶ τῶν κυριακῶν λόγων, μετὰ τὰς εὐχὰς τοῦ ἱερέως, φέροντος κἀκείνου ὡς ὀργάνου πρὸς τὴν ἱερουργίαν. Συναινεῖ ταύτῃ τῇ συνόδῳ καὶ ἡ τῶν τριῶν πατριαρχῶν συνέλευσις· ἧς ἡ ἀρχή. τῶν τριῶν οἰκουμενικῶν πατριαρχῶν ὀρθοδόξων Φιλοθέου Ἀλεξανδρείας, Ἰωακεὶμ Ἱεροσολύμων, καὶ Δωροθέου Ἀντιοχείας.

Athanasius miseratione divina episcopus Constantinopolitanus nova Roma & œcumenicus patriarcha subscripsi. Philotheus Alexandrinus subscripsi. Ananias patriarcha benignitate divina Antiochenus subscripsi. Theophanes, concessione divina patriarcha Hierosolymitanus subscripsi. Marcus Ephesius subscripsi, & ut exarchus patriarcharum. Heracleensis Antonius subscripsi, de mente etiam Agapii Cæsariensis episcopi. Constantinus episcopus Ancyranus, & ex parte Constantini episcopi Cypri. Parthenius episcopus Cyzicenus. Nicolaus episcopus Sardium. Stauracius episcopus Nicanus. Gregorius episcopus Neocæsariensis. Theodorus episcopus Stauropolitanus. Theophylactus episcopus Laodicenus. Theodorus episcopus Iconiensis. Georgius Synadorum, & ex mente etiam Macarii episcopi Rhodii, Adrianopolitani, & Menæ Mitylenai. Humilis metropolita Nicomediensis Macarius, vices gerens & Damiani Moldoblachiæ. Callistus Distræ. Gani Gregorius. Melenici Matthæus. Anchiali Sophronius. Magnus scevophylax Gregorius, Magnus chartophylax Nicolaus, vices gerens & protostrati Chii. Magnus ecclesiarcha & dicæophylax Cosmas, & omnes alii clerici. Olim hegumenus Periblepti Athanasius. Hegumenus sancti monasterii Pantocratoris Pancratius. Magnus logotheta Michael. Magnus rhetor Theodorus. Omnes una confitemur supervacaneam esse additionem in symbolo, neque enim indiget correctione septem synodorum symbolum; nec deficiens esse ad salutem; Spiritum procedere ex Patre, & non ex Filio, solamque causam esse Patrem subsistentiæ Filii & Spiritus; Papam, si orthodoxus fuerit, cum aliis quatuor patriarchis synodum constituere, & præcedere alios ordine, & non dignitate, quasi illius legibus illi subjicerentur; solam

Anno Christi 1441.

solam autem synodum universalem conficere, & non papam veluti monarcham; Sanctos intueri Deum, sed non perfecte ante judicium, liberationem fieri in inferno, & non in igne purgatorio extra infernum; secundum essentiam transmutationem mysteriorum fieri a Triade & dominicis verbis post preces sacerdotis, conducentis & illius velut organi ad sacram actionem. Consentit huic synodo & trium patriarcharum congressus, cujus illud est principium: Trium œcumenicorum patriarcharum orthodoxorum, Philothei Alexandrini, Ioachimi Hierosolymitani, & Dorothei Antiocheni.

Et hæc quidem continentur in hac synodo.

Refutatio illius pseudosynodi auctore eodem V. C. Leone Allatio.

Cum vero, tanquam aliquod rarum, & monumentum non contemnendum, a nonnullis, qui multum in ea ponerent, transmissa fuisset, ut Latinos inde a Græcis superatos & plane debellatos ostenderent circa fidei dogmata, operæ pretium visum est, rem totam attentius examinare. Et ut, quod sentio, in medium proferam, edico, hanc synodum, uti modo digeritur, numqnam ab iis, qui dicuntur in illa interfuisse, celebratam, sed a nebulone quopiam, & utinam non recentissimo, ex variis Amyrutzii, Gemisti, Gennadii, contra Florentinam synodum scriptis concinnatam. Sis mecum paululum, lector, in synodis omnibus ac congressibus ecclesiasticis, dummodo pondus habeant, semper in ipso initio, vel saltem in fine, ponitur tempus, quo talis synodus coacta est. In ista, nulla est temporis notio, nulla mensis memoria, nulla indictionis designatio, & si quæ sunt temporis notæ, adeo sunt confusæ, ut nihil inde certi haurias. Dicit, hanc esse celebratam post synodum Florentinam anno uno & dimidio. At hoc non potuit esse, cum ille fuerit annus Christi CIↃCCCCXL. Nam concilium inchoatum fuit Ferrariæ anno CIↃCCCCXXXVII. Decretum unionis editum Florentiæ anno CIↃCCCCXXXIX. Si addas annum & dimidium, sive menses decem & octo, cum dicitur coacta fuisse hæc synodus, erit annus CIↃCCCCXL. synodus trium patriarcharum Syriæ absoluta fuit anno CIↃCCCCXLIII. quanam ergo ratione in fine scribit, synodum trium patriarcharum, cum hac Constantinopolitana consentire, quæ nondum facta fuerat, sed post tres annos celebrata? An quis laudare potest, quod nondum est, & rerum naturam prævertere? Titulus ipse, e quo nec tempus ipsum synodi exsculpseris. Ita incertum enim relinquit: sub quo imperatore ea acta sit, sub Ioanne, an sub Constantino. Certe in illis verbis Oedipo opus est. Si sub Constantino, ejus filio, quomodo post synodum Florentinam anni unius & dimidii intervallo? Si tantum hoc intervallum præcessit, quomodo sub Constantino? Ioannes imperator moritur anno CIↃCCCCXLIX. Intervallum anni unius & dimidii post synodum Florentinam, est annus CIↃCCCCXL. Concorda tempora, si potes. An dies complusculi sunt? Novem annorum intervallum intercedit. Si dices, illam factam esse sub Ioanne, sed sub Constantino extractam exscriptamque; auctor Græcene locutus est, an barbare? Combina tum verba, quocumque te vertas, cuncta disturbas & misces. Vocat deinde Constantinum filium Ioannis imperatoris. Quænam hoc historiæ docent: Plura conatus est in suis transformationibus Ovidius; nescio an ullum filium fecerit qui esset frater. Ioannes & Constantinus, fratres, filii fuere Manuelis imperatoris. Ioannes sine liberis vitam finit, succedit Constantinus, aliis fratribus civium diligentia & alterum favore, prælatus. Quis præterea æquo animo feret tam insigne mendacium, Ioannem in ipso suo obitu palinodiam cantasse, & de recto catholicoque dogmate, quod professus fuerat in synodo Florentina, subscripseratque cum aliis, in opiniones erroresque Græcorum abiisse? Si ex patriarcharum, quos semper orientales imperatores sibi in dogmate concordes eligunt, fide, de fide etiam imperatorum, aliquid conjectandum est, profecto Ioannes hic, Manuelis filius, non solum post concilium Florentinum unionem fovit ipse, aliosque compulit ut foverent, patriarcham instituens Metrophanem Cyzicenum, unioni addictissimum, ideoque schismaticis exosum; sed, & antequam ipse vitam obiret, anno CIↃCCCCXLV. Gregorium protosyncellum, virum vere catholicum, & ipsi patrem spiritualem sive a confessionibus, in patriarcham promovit; quo adhuc superstite, ecclesiam gubernante, & unionem machinis omnibus ac viribus prolatante, excessit e vita. Quomodo itaque fateri non erubescunt, Ioannem ante obitum, Romanæ ecclesiæ renunciantem, Græcorum erroribus adhæsisse? Omnium denique irrisione ludendum est, quod in fine tituli appingitur de Constantino Lascari; eum scilicet, jussu Byzantini patriarchæ, Grammaticæ artis præcepta edidisse. Sane omnium infantissimum dictum. Constantinus in Italia ipsa, sed Messanæ præcipue & Mediolani, Grammaticæ institutionem pro Græcis ipsis & Latinis qui ad discendas literas Græcas animum addixerant, compositam publicavit. Vbi sane nulla Byzantini patriarchæ auctoritas poterat intercedere. Sed quis erit iste patriarcha Athanasius, cum nullus hisce, & quod magis est, subsequentibus temporibus hoc nomine patriarcha, neque a Græcis, neque a Latinis recenseatur, nisi ipse fictitius in hac synodo? Sed cujus hortatu Constantinus opus exegit? Audiatur ipse si libet lib. III.

Anno Christi 1442.

Τὸ μὲν περὶ ὀνόματος ἐξέδετο ἐν Μεδιολάνῳ ἐπὶ Φραγκίσκου Σφορτίου τοῦ ἡγεμόνος, ἀξιώσει Φιλίππου Φερρουφίνου, καὶ Βαρθολομαίου τοῦ Χάλκου, καὶ Βωνίνου τοῦ Μομφρικίου, οἷς χαριζόμενος καὶ τοὺς κανόνας τῶν ῥημάτων προσέθηκα τῇ τῶν ὀκτὼ μερῶν τοῦ λόγου ἐπιτομῇ, τῇ πολλάκις ἐκτυπωθείσῃ, οἳ τῇ ὑποθέσει ταύτῃ ἥρμοζον, ἔτει ἀπὸ Θεογονίας χιλιοστῷ τετρακοσιοστῷ ἑξηκοστῷ τρίτῳ. τὸ δὲ περὶ ῥήματος ἐσχεδιάσθη μὲν ἐκεῖ, ἐξέδοτο δὲ ἐνταῦθα ἐν Μεσσήνῃ τῆς Σικελίας. ἔτι καὶ τὸ περὶ συντάξεως τῶν ῥημάτων κατὰ Λατίνους, καὶ ἄλλα τινά.

De nomine quidem editum fuit Mediolani, tempestate Francisci Sfortiæ ducis, rogatu Philippi Ferufini, & Bartholomæi Chalci, & Bonini Mombricii, quibus gratificatus & regulas verborum addidi octo partium orationis compendio sæpenumero impresso, quæ argumento huic congruebant, anno a Dei ortu CIↃCCCCLXIII. De verbo autem congestus quidem ibi, editus autem est hic Messanæ Siciliæ, etiam de constructione verborum secundum Latinos, & nonnulla alia.

Constantinus

Constantinus Lascaris dicit, rogatu Philippi Ferusini, Bartholomæi Chalci, & Bonini Mombricii grammaticas has institutiones conscripsisse; & nebulones isti, synodi collectores, asseverant jussu patriarchæ Byzantini Athanasii eas composuisse. Cui potius credendum est? Constantino ipsi Lascari, an succenturiatis hujusmodi? Iussionem illam dicent, non referri ad grammaticam, sed ad exscriptionem synodi, nempe ex autographis Constantini, jussione Athanasii patriarchæ, illam exscriptam fuisse. Non dubium: fateor. At si in compositione verba moveas collocesque ut lubet, quæ nam tum erit certa auctoris sententia? quid non ipsi, dummodo libeat, e quibuslibet verbis extorquebimus? Sane id dictu difficile fuerit, natam vix synodum, eodem tempore, dirigentis synodum jussu descriptam fuisse ex externo autographo. Annon habebat notarios & sua archiva, ex quibus sua exscriberet, absque eo quod ad exteros recurreret? An suis magis fida Constantini illa Athanasius, rerum auctor, monumenta recognoscere debuit? Sed quis nugas has nugacissimas non rideret?

In primo congressu nuncupatur patriarcha Antiochenus, Dorotheus; in subscriptionibus Ananias qui an idem sit cum Dorotheo, vel an mortuo Dorotheo Ananias successerit, quod in continuata synodo tacendum non erat, nullo in loco exprimitur. Et Dorotheum triennium post superfuisse, ex trium patriarcharum synodo, cui interfuit, palam est. Quomodo itaque Dorotheus in Ananiam abierit, dicat, qui nugamenta ista hæc simul concinnavit. Sic ordinantes Athanasium patriarcham, Nicænus episcopus nuncupatur neophytus, Cyzicenus Metrophanes; in subscriptionibus, hic Parthenius, ille Stauracius vocitatur. In tam brevi spatio temporis ex animo eorum, qui tamdiu fuerunt in ludo, plane nomina effluxisse? Tam repente, hos quidem demortuos, tum postmodum revixisse, & pristinam dignitatem recuperasse? Sic in secundo congressu, Ciæsi metropolita Isidorus Dorotheum induit, & alius alium, ne singulos commemorem. Gregorius patriarcha in eodem congressu deponitur, & eligitur Athanasius anno CIↃCCCCXL. quo hæc synodus coacta dicitur, nondum erat patriarcha Gregorius; qui post Metrophanem anno CIↃCCCCXLV. in patriarcham renunciatur. Et hic nihilominus deponitur Gregorius quinquennio antequam patriarcha renunciaretur. Quis ista tam absurda somniaret, nisi historiæ universæ infans ac imperitus? Et ego credidero, circa ea tempora scriptam esse? An tradi facile poterit, nescisse tunc temporis patriarchas vel universam synodum nomen patriarchæ, qui Constantinopoli præerat, & loco illius alium, post quinquennium futurum, quem ipsi nec divinare poterant, supposuisse? Adde, Gregorium tum depositum asserere, ante eum fuisse patriarcham Iosephum, quod aversum esse a vero, ex iis quæ diximus, de Bessarione & Metrophane certum est. Et ut magis irrideas infantiam, Athanasius patriarcha, parum rerum gestarum & sui memor, dicit, ante se Byzantii patriarcham fuisse Iosephum.

Οὕτως δὲ ἀποθανὼν Ἰωσὴφ πατριάρχης πρὸ ἐμοῦ ἄρξας τῆς βασιλίδος πρὸ τῆς ὑπογραφῆς τὸν βίον ἀπέλιπε.

Vere demortuus Iosephus patriarcha, qui ante me reginæ urbium præfuit, antequam subscriberet, vitam deposuit. Annon ante eum, post Iosephum fuit Metrophanes Cyzicenus, & Gregorius hic depositus? Dices, eos noluisse honore patriarchatus cohonestare, quod Latinis adhæserint. At hoc etiam de Iosepho multo magis asserendum est, & tamen eum inter patriarchas retulit. Alii dicent, verbis illis, *πρὸ ἐμοῦ*, *ante me*, non notari patriarcham, qui sibi proxime in patriarchatu præcessit, sed quemcumque ante eum qui præcessor dicitur. Quare nihil intererit, ut vera ipse fateatur, sive ante eum proximum, sive ante eum aliquando patriarcham qua ratione patriarcha & Iosephus & aliis superiores patriarchæ ante eum dici possunt. Non negarim. Sed in aliis quoque rebus apertissima hujus scriptoris infantia, & involutus loquendi modus, ut errorem illi objiciam, impellit. Patriarcha item hic Athanasius, recens electus, quisnam homo fuerit, neque synodus dicit, neque ex aliis temporis scriptoribus discere possumus. Quem sane, cum alios etiam catholicos diligentissime recensuerint, tantum schismatis & Græcarum sententiarum fautorem, innominatum non præteriissent. Eum ipse anxius perquisivi; semper tamen inter vivos hominem quæritavi mortuum. Vnum tamen esse se ex iis, qui in synodo Florentina fuerant, ipsemet dicit cogressu secundo, & una cum Ephesio & Heracleensi noluisse subscribere. Inter eos, qui Florentinæ synodo interfuere, nullus occurrit Athanasius, nisi ille qui fuerat hegumenus monasterii Periblepti. qui cum subscribat etiam in hac pseudosynodo post patriarcham Athanasium & alios, hegumenus Periblepti esse non potuit. Potuit esse alius. verum cum se æqualem faciat Ephesio & Heracleensi metropolitis, omnino, ut verisimile est, nomen illius acta non tacuissent.

Vin plura? Audi. Athanasius hic patriarcha consecratur a Macario Nicomediensi, neophyto Nicæno, & Metrophane Cyziceno. O Græcorum in conservandis suis ritibus falsam jactantiam! O temere interruptam, quæ probe sancteque præscripta, sanctionem! Quis nescit ab Heracleensi consecrari Constantinopolitanum antistitem, idque adeo firmum fuisse, ut aliquando de dignitate illius, qui ab Heracleensi non fuerat consecratus, fuerit dubitatum & acriter disceptatum? Et ista mihi synodus suadebit, præsente Heracleensi Antonio, ab alio quam ab illo Athanasium consecratum? Ante Constantinopolim excisam, & post eam captam a Turca, semper in electione patriarcharum, communis illa nænia inculcatur, ab Heracleensi fuisse consecratum. Et nunc præsens Heracleensis nullus est? Præterea, Metrophanes iste Cyzicenus ille idem omnino erit, qui ante Gregorium patriarchatum administravit, illique postea renunciavit. Quomodo ergo, tum demum Cyzici episcopus factus Athanasium cum aliis ordinat? Id dicet, qui nescit consuetudines Græcorum. Semel depositus, & potissimum ob hæresim, ut fuerat hic Metrophanes, nunquã in posterũ de ministeriis ecclesiasticis se immiscet. Metrophanem deposuerunt ante istam synodum patriarchæ Syriæ. Erit hic alius episcopus Cyzicenus eodem nomine Metrophanes, qui functionem peregit. Potuit esse; fateor. Quare ergo cum aliis hic commemoratis in fine synodi non subscripsit, cum easdem opiniones tutaretur & sectaretur?

ANNO CHRISTI 1440.

Si quis præterea enucleate judicium de Gregorio A conſideraverit, næ ille ridebit patriarcharum judicium, in quo nulli juridici termini, nulla expreſſa ſententia, nulla eligendi ſuffragia conſpiciuntur, ſed confuſa omnia, & nugatorie geſta in re tam gravi. An ſufficit dicere in negotio tam arduo.

Ἐκβαλλέσθω, *ejiciatur;* οἱ χειροτονήσαντες ἀρχιερεῖς τρεῖς ἔστωσαν, *ordinaturi præſules tres ſint;* καθείλομεν, *depoſuimus;* ἀντεισήγαμεν, *loco illius alium ſubſtituimus?*

In congreſſu tertio dicitur, ſynodum Florentiæ propter peſtem interruptam.

Εἰκότως ἄρα καὶ ἡμεῖς ἀπωσάμεθα ὡς B ἀπάτην καὶ βίαν τὸν ἐν Φλωρεντίᾳ σύλλογον, ὃν συναπώσατο ἡμῖν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ μεγάλου λιμοῦ, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ Κοπρωνύμου, καὶ τοῦ εἰκονομάχου Λέοντος.

Iure merito itaque & nos rejecimus, tanquam fraudem & vim, Florentinam congregationem, quam una nobiſcum Deus per ingentem peſtem rejecit, quemadmodum ſub Copronymo, & iconomacho Leone. Hoc vero falſum eſt, peſtis enim Ferraria Florentiam patres & univerſam ſynodum compulit, in qua poſtmodum peſtis non fuit.

In congreſſu quarto, tradit, diſputatum eſſe C in Florentina de verbis dominicis, an illis videlicet tranſmutetur panis & vinum in corpus & ſanguinem Chriſti, an vero neceſſario requirantur, ut id fiat, & preces patrum ſubnexæ.

Πατριάρχαι. τί δὲ συνεπεράνατε περὶ τῆς ὥρας τῆς μεταβολῆς τῆς εὐχαριστίας; Ὁ Ἐφέσου. ἡττῶνται καὶ κατὰ τοῦτο ὡς καὶ κατὰ ἄλλα οἱ Λατῖνοι. αἱ γὰρ λειτουργίαι ἐπὶ τῶν εὐχῶν μετὰ τοὺς κυριακοὺς λόγους, ποίησον φασὶ τὸν μὲν ἄρτον σῶμα Χριστοῦ, τὸν δὲ οἶνον αἷμα μεταβαλὼν τῷ πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ. ταῦτα δ' ὧδε ἐκεῖνοι ἐξηγήσαντο μεταβαλὼν ἐν χρόνῳ δευτέρου ἀορίστου. ποίησον τὸν ἄρτον τὸ σῶμα, καὶ τὸν D οἶνον τὸ αἷμα, ὥστε γενέσθαι τοῖς μεταλαμβάνουσιν εἰς ἴασιν ψυχῆς τε καὶ σώματος.

Patriarcha. Quod vero concluſiſtis de hora immutationis euchariſtiæ? Epheſius. Superati ſunt & in hoc, quemadmodum & in aliis, Latini. Namque liturgiæ in precibus poſt verba dominica; Fac, inquiunt, panem hunc corpus Chriſti, vinum vero ſanguinem, immutans Spiritu ſancto tuo. Hac illi hoc modo expoſuerunt: μεταβαλὼν, *tempore ſecundi imperfecti, poſtquam ea immutaveris; fac panem corpus, & vinum ſanguinem, ut fiat communicantibus in ſalutem corporis & animæ.* Quod etiam falſiſſimum eſt: in ſynodo ſi- E quidem Florentina Latini inter alia & hoc quoque quæſiverunt a Græcis: *Quare non contenti eſtis domini verbis; Accipite & comedite; ſed poſtea dicitis, Et fac panem quidem hunc pretioſum corpus Chriſti ſui, &, tranſmutans ea Spiritu ſancto tuo; Amen, amen, amen?*

Subdunt acta, hoc, quemadmodum & alia, canonice legitimeque fuiſſe diſſoluta per Mitylenenſem. Vnde ergo emergit tam prolixa diſputatio, quam hic Epheſius profundit? Illud quoque contemnendum non eſt, diſputationis modum in hac ſynodo longe eſſe diverſum ab eo, qui eo tempore erat in uſu: imo recentiſſimum eſſe evincunt teſtimonia auctorum ita producta, & doctrina non ex Græcis, ſed ex recentioribus hæreticis plane deprompta, & auctores ab iiſdem laudati, qui Græcis non ſunt ita familiares, cum lingua Latina ſcripſerint; & hic fere afferuntur eorum operibus congeſta, quales fuerint Auguſtinus, Tertullianus, Hieronymus, Cyprianus, Ambroſius, Leo papa, Anſelmus, Petrus Lombardus, Beda, Gratianus, Bernardus, Thomas Aquinas, Scotus, Hilarius; quorum omnium ſcripta, licet nonnulla, omnia tamen in linguam Græcam verſa non ſunt. Hinc ipſe Marcus Epheſius, ut ſupra vidimus, dicta occidentalium patrum & doctorum ſe non cognoſcere, ingenue fatetur.

ANNO CHRISTI 1452.

Καὶ γὰρ οὐδὲ μετεβλήθησαί ποτε εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶτταν.

Neque enim unquam in hanc noſtram linguam verſa ſunt. Quanam itaque ratione in hac ſynodo in tanta copia afferuntur? Si recte conſideres, Latinos ipſos ex propriis doctoribus, non Græcos, argumenta & ſententias recolligere affirmabis omnino.

Sed de hac pſeudoſynodo, ejuſque fraude, hæc nunc ſatis ſint, quam nos, ut ab aliis diſcernamus, quod in ſanctæ Sophiæ templo celebrata dicitur, *ſynodum Sophianam* nuncupavimus. *Hæc Allatius.*

OBSERVATIO PHILIPPI LABBE, S. I.

Anno 1451. celebratum fuiſſe Moguntinum concilium præſide Nicolao de Cuſa S. R. E. cardinale, & per Alemaniam de latere legato monuimus in ſynopſi. Verum illud tibi nunc repræſentare non potuimus: ſi tempori ad nos acceſſerit, illud in appendicem conjiciemus. Interim tibi exhibebimus Colonienſe eodem Cuſano card. præſide habitum comprobante Theoderico archiepiſcopo Colonienſi.

*** STATVTA IN CONC. PROVINCIALI COLONIENSI.

Per dominum Nicolaum de Cuſa cardinalem & legatum de latere per Alemaniam, comprobante archiepiſcopo Colonienſi Theoderico.

Receptio & comprobatio ſtatutorum provincialium Nicolai Cuſani cardinalis.

Theodericus Dei gratia ſancta Colonienſis eccleſiæ archiepiſcopus, ſacri Romani imperii per Italiam archicancellarius, Vveſtphaliæ & Angariæ dux, apoſtolicæ ſedis legatus, &c. Reverendo in Chriſto patri, domino Ioanni epiſcopo Leodienſi, ſalutem in domino.

QVIA reverendiſſimus in Chriſto pater ac dominus D. Nicolaus tituli S. Petri ad vincula ſacroſanctæ Romanæ eccleſiæ preſbyter cardinalis, ac per Alemaniam apoſtolicæ ſedis legatus, in provinciali concilio Colonienſi, per ſuam paternitatem reverendiſſimam ac nos indicto ac convocato, pro reformatione eccleſiaſtici ſtatus, nonnullas ordinationes & ſtatuta condiderit, ſtatuerit, & ordinaverit, quarum & quorum omnium tenores de verbo ad verbum ſequuntur, & ſunt tales:

Nicolaus miſeratione divina tituli S. Petri ad vincula, ſacroſanctæ Romanæ eccleſiæ preſbyter cardinalis, per Alemaniam & nonnulla alia regna ac provincias apoſtolicæ ſedis legatus, ad perpetuam rei memoriam.

Adſpirante

Aduspirante divinæ pietatis influxu, & vigore apostolici spiritus, qui (teste Hieronymo) Petri cathedram non deserit, se nunc ad pascendum dominicum gregem diligenter convertente, actum est, quod sanctissimus dominus noster, dominus Nicolaus papa V. oculos ad hanc magnam provinciam Coloniensem attollens, nos, licet omnium sacri collegii cardinalium minimum, transmiserit, ut videamus, qualiter vos fratres & filii sui dilecti, in via domini proficiatis: Hinc Deo gratias agamus, qui nos ad divina mysteria solicitanda collegit, ut mutuis consiliis cuncta in melius dirigantur. Et quoniam nunc adestis, vos reverendissime domine Theodorice archiepiscope Coloniensis, cum venerabili capitulo, ac vestrorum comprovincialiū vices agentibus, venerabilibusque abbatibus, præpositis, decanis, canonicis, aliisque religiosis & devotis, doctisque sacerdotibus & magistris numero copioso: tempus adesse credimus, ut nunc deliberationum communium per plures dies digeste factarum, fructuosa diffinitio subsequatur: Quæ ut clarior fiat, præmittendum arbitramur, nos non velle, per ea quæ statuemus, apostolicis aut legatorum ejus, aut nostris antea factis ordinationibus in aliquo detrahere, neque etiam comprovincialium aut synodalium diœcesium statutis, laudabilibusque consuetudinibus quibuscumque (quæ per nostra statim promulganda decreta non corriguntur aut limitantur) derogare, nec etiam auctoritati apostolicæ sedis, aut ejus legati, nec metropolitani aut suorum coepiscoporum comprovincialium, nec juribus, libertatibus, privilegiis ac exemptionibus præjudicium fieri quovis modo: sed potius jus uniuscujuslibet, quale habere dignoscitur, salvum esse volumus. Ad aliqualem autem ecclesiastici status reformationem, quousque Deus majori observantiæ commodius tempus concesserit, nos Nicolaus cardinalis, legatus, &c. Supradictus, huic sacro provinciali concilio auctoritate sanctissimi domini nostri Nicolai papæ V. præsidentes, de expresso reverendissimi in Christo patris ac domini nostri, domini Theodorici archiepiscopi præscripti, nobis concedentis, ac sui venerabilis capituli, omniumque comprovincialium consensu, universaque synodo concorditer approbante, statuimus, & ordinamus ut sequitur:

In primis, quod de cetero de triennio in triennium servetur concilium provinciale in sancta civitate Coloniensi, statim post octavas dominicæ resurrectionis, in forma, & sub pœnis juris communis, cum litaniis & solennitatibus nunc adhibitis, seu alias congruentibus, videlicet quod dicatur missa, legantur litaniæ,, & fiat sermo exhortationis.

Item quod singulis annis in diœcesibus suffraganeorum comprovincialium, serventur concilia episcopalia seu synodalia per ipsos suffraganeos, seu illos ad quos de antiqua consuetudine spectat, in quibus corrigenda corrigantur juxta canonum & statutorum continentiam.

Insuper laudamus & legi mandamus in synodis diœcesanorum libellum S. Thomæ de Aquino, de articulis fidei & sacramentis ecclesiæ: quodque præcipiatur curatis, ut partem quæ est de sacramentis, habeant & studeant diligenter.

Item volumus & mandamus, quod statuta provincialia bonæ memoriæ Engilberti seu Henrici archiepiscoporum Coloniensium, cum additionibus aliorum subsequentium, tam Romanorum, quam comprovincialium pontificum, circa tuitionem ecclesiasticæ libertatis, & non alias, innoventur, publicentur crebrius & districte serventur.

Item quod Iudæi intra decem menses, & ab eo tempore inantea per totam provinciam Coloniensem deferant signum, videlicet circulum de filis croceis, in veste extrinseca ante pectoralia: & hoc, quoad masculos: quodque feminæ deferant duas rigas blavii coloris in peplis earumdem ad instar Iudæorum in urbe Romana. Et quod nihilominus servetur decretalis, Post miserabilem, extra de usuris. Ad quæ omnino compellantur, tam per ecclesiasticam, quam sæcularem potestatem.

Item circa ingressum ad beneficia & ordines, ac permutationem beneficiorum, atque residentias curatorum, statuimus jura & statuta provincialia & episcopalia observari, ac in proxima visitatione, quam fieri mandamus, corrigenda, absque dissimulatione corrigi & emendari.

Insuper ad reformationem moris ecclesiastici status, ordinamus & statuimus, quod presbyteri, diaconi, subdiaconi, & alii in minoribus ordinibus constituti, de cetero tonsuram deferant clericalem, atque crines longos, & tamen sic detonsos, quod auribus patentibus incedant: Ita quod status & gradus cujuslibet eorumdem, discerni commode possint, & valeant. Et quod vestes deferant competenter longas, decentes & honestas, in lateribus clausas, juxta morem & consuetudinem diœcesium seu locorum.

Item ut singuli diœcesani provideant in suis diœcesibus, ne de cetero dominicis & festivis diebus ad honorem Dei indictis, mercatus rerum vendibilium, quæ ad usum quotidiani victus necessariæ non existant, quomodolibet fiat, nisi in casibus permissis a jure, & præsertim juxta determinationem S. Thomæ de Aquino supradicti.

Item abusum quæstuariorum, qui quotidie excrescit, reprimendo, mandamus, & præcipimus, ne de cetero admittantur, nisi juxta formam juris communis, & tenorem statutorum synodalium diœcesium prædictarum.

Item prohibemus, ne de cetero auctoritate quacumque erigantur, admittantur, vel confirmentur aliquæ novæ congregationes virorum aut mulierum, etiam in communi vita vivere adspirantium, nisi aliquam regulam per sedem apostolicam approbatam, expresse profiteantur, seu acceptent. Mandamus præterea talibus congregationibus jam forsan existentibus, nisi sic qualificatis, omnem favorem subtrahi, nec easdem aliquo privilegio vel indulto de cetero communiri debere, offerentes nihilominus congregationibus qualificatis supra tactis favorem & auxilium.

Item statuimus ne de cetero quacumque auctoritate admittantur aliquæ novæ fraternitates, ex quibus verisimiliter detrahi possit religioni & juribus ecclesiarum: quodque nullæ indulgentiæ talibus concedantur.

Item statuimus, quod quicumque clericus beneficiatus, vel in sacris ordinibus constitutus, qui post hujusmodi constitutionis notitiam, (quam habere præsumatur post duos menses a tempore publicationis, quæ inferius fieri mandatur) fuerit publicus concubinarius, in crimine hujusmodi perseverando, a perceptione fructuum beneficiorum suorum, trium mensium spatio sit ipso facto suspensus. Quos superior, ad quem id alias immediate spectat, ad fabricam, vel aliam evidentem

dentem ecclesiarum utilitatem, ex quibus hi fructus percipiuntur, convertat. Quodque si superior, ad quem id spectat, viderit concubinarium illum metu prædictæ suspensionis fructuum non retrahi, tunc antequam ad ulteriores juris pœnas, eidem infligendas, procedatur, eumdem tamen publicum concubinarium canonice moneat, & aviset, quod nisi intra terminum tunc sibi præfigendum cesset, ad dictas pœnas se processurum. Et nihilominus hi publici concubinarii post hujusmodi suspensionem ac monitionem & processum, usquequo cum ipsis per suos superiores post ipsarum concubinarum dimissionem, manifestamque vitæ emendationem fuerit dispensatum, ad susceptionem novi tituli, quorumcumque beneficiorum aut officiorum, honoris seu dignitatis ecclesiasticorum sint inhabiles. Quod si post dispensationem recidivo vomitu ad hujusmodi concubinatum redierint, sine spe alicujus dispensationis, ad prædicta prorsus inhabiles existant: Quod, si hi, ad quos talium correctio pertinet, ipsos (ut prædictum est) punire neglexerint, eorum superiores tam in ipsos de neglectu, quam in illos pro concubinatu, modis omnibus digna punitione animadvertat. Publici autem intelligendi sunt non solum hi, quorum concubinatus per sententiam, aut confessionem in jure factam, seu per rei evidentiam quæ nulla posset tergiversatione celari, notorius est: sed qui mulierem de incontinentia suspectam & infamatam tenet, ac per superiorem suum admonitus, ipsam cum effectu non dimittit. Clerici vero in sacris non beneficiati, ubi beneficiati caderent in suspensionem fructuum, cadent similiter in suspensionem ab ingressu ecclesiæ: & contra eos procedatur ad graviores pœnas, etiam mulctas.

Item statuimus, quod nullus officialis judex in aliquo loco interdictum ecclesiasticum ponat simpliciter vel ad tempus pro pecuniario debito, juxta constitutionem Bonifacii papæ VIII. quæ incipit, Provide, &c. Nisi pro debito ecclesiæ, vel beneficio ecclesiastico, similiter nisi in rescripto apostolico aliud expresse contineatur. In quo siquidem interdicto ecclesiastico, & cessu a divinis, volumus jus commune atque statuta tam provincialia quam synodalia servari. Nolumus tamen per hoc secludere, quin si judices sæculares aut domini temporales in subsidium fuerint requisiti, ad compellendum excommunicatos redire ad gremium sanctæ matris ecclesiæ, & propter eorum inobedientiam fuerint excommunicati, & in ea excommunicationis sententia per annum rebelliter insorduerint, quod tum adversus ipsos judices seu dominos tales procedi possit ad interdictū ecclesiasticū & cessationem a divinis.

Item pro reformatione monasteriorum & religiosarum personarum, statuimus atque districtius præcipimus, quod desuper ordinarii diligenter invigilent, ipsosque religiosos utriusque sexus, juxta tenorem juris communis & statutorum synodalium suorum, ad observantiam vitæ regularis constingant.

Item attendentes apostolicam sedem fratribus mendicantibus privilegia in ædificationem ecclesiæ concessisse, & ob hoc in Clement. Dudum, &c. fratres præsentandos episcopo, & per eum ad audientiam confessionis admittendos; vult esse idoneos & probatæ vitæ: & quia episcopi, ad quos voto solenni spectat curam gregis eorum habere, admonitos esse cōvenit, ne admittant alios, quam ut Clementina illa habet, qualificatos: ita quod eis A constet per facti evidentiam, aut testimonio bonorum hominum, eos dignos esse, quibus sibi creditas animas absolvendi claves committant: Hinc ad finem, ut fratres ipsi religionis suæ observantiam citius adaugeant seu acceptent, intentionis nostræ existit, quod quisque episcopus suffraganeus fratribus ordinis mendicantium cum omni caritate regularem observantiam persuadeat, offerendo ad hoc omnem gratiam & benevolentiā, cum comminatione, quod nisi intra competens tempus, eis per quemlibet episcopum præfigendum, per facti evidentiam regularem vitam secundum professionem ipsorum servare incœperint, & continuaverint, quod tunc post lapsum termi- B num eos tales inidoneos, minus probatæ vitæ, ad audientiam confessionū, prędicationes & petitiones, ac alios actus legitimos non admittat. Episcopi etiā non patiātur fratres in terminis lōgiores moras trahere: sed operam dent, ut petitione peracta, ad suos conventus redeant, nisi eos in audiēdis cōfessionibus & prędicatione verbi Dei, diutius morari in aliquo loco debere judicaverit.

Item statuimus & ordinamus, quod visitationes fiant, prout de jure præcipitur: & si ordinarii in visitationibus suarum diœcesium vel alias, reperiant concursum populi ad aliquas imagines, cognoverintque informatione summaria recepta, populum amplius ad dispositionem figuræ talis imaginis, quam salva fide expediat, inclinari, quod C tunc imaginem tollant, & alias omnino provideāt, ne idololatriam committant. Similiter si hostia transformetur in cruentam carnem, seu in sanguinem apparentem, occultetur penitus & omnino juxta traditionem juris, nec populo quomodolibet publicetur seu ostendatur, ne seducatur, & quæstuarius accursus populo prohibeatur.

Item ad majorem honorem sanctissimi sacramenti statuimus, quod deinceps ipsum sanctissimum sacramentum, nullatenus visibiliter in quibuscumque monstrantiis ponatur aut deferatur, nisi in sanctissimo festo corporis Christi cum suis octavis semel in anno, in qualibet civitate aut oppido, seu parochia, vel ex singulari indulto ordi- D narii, aut alias pro pace aut alia necessitate imminente, ex indispositione temp. prægravante: & tunc cum summa reverentia atque devotione: in præmissis tamen laudabilibus consuetudinibus hujus metropoliticæ & cathedralium ecclesiarum suffraganeorum ejusdem, semper salvis.

Item cum natura quotidie novas deproperat edere formas, & omnia subjacent mutationi, reservamus provinciali synodo proximæ & sequenti, liberam & absolutam potestatem superius statuta, ordinata, & per nos præcepta, emendandi, corrigendi, reformandi, & commutandi, prout juxta malitiam atque qualitatem temporis & subditorū, provinciæ Coloniensi videbitur expedire.

Ceterum expresse permittimus metropolitano E & ordinariis provinciæ & diœcesium prędictarū, ac unicuiq; ordinario, beneficium absolutionis a pœnis & censuris quibuscumque, tam in præmissis hujus sanctæ synodi, quam aliis provincialibus & synodalibus statutis contentis & comprehensis, exceptis apostolicæ sedi de jure reservatis.

Item volumus & mandamus, quod per ordinarios locorum intra mensem omnia supra scripta, per diœceses singulorum publicentur. Satuimusque insuper & declaramus, quod omnia prædicta capitula cum suis pœnis, ligent a tempore publicationis comprovincialium, intra duos menses immediate sequentes, atque per eos, ad

ad quos spectat, post publicationem in delinquentes executioni demandari.

Item in robur omnium decernimus super his opportunas literas, quas tam nostro, quam reverendissimi domini archiepiscopi, sigillo volumus communiri.

Aliarum vero literarum, de quibus supra fit mentio, tenores, de verbo ad verbum sequuntur, & sunt tales, videlicet.

Ut monasticæ personæ tam exemptæ, quam non exemptæ, regularem vitam juxta regulam ordinis quem professæ sunt, vivant: alioqui sint inhabiles, & ineligibiles, &c.

NICOLAUS miseratione divina tituli sancti Petri ad vincula, sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ presbyter cardinalis per Alemaniam, & nonnulla alia regna, & provincias apostolicas, sedis legatus, reverendissimo ac reverendis in Christo patribus dominis, Theoderico archiepiscopo Coloniensi, ac universis episcopis per provinciam Coloniensem constitutis, salutem in domino sempiternam. Quoniam sanctissimus dominus noster, dominus Nicolaus divina providentia papa V. curam habens ut universalis ecclesia sibi commissa, in suis membris per orbem diffusis salubriter gubernetur, nos ad hanc Coloniensem, quemadmodum & ad nonnullas alias Alemanicæ nationis provincias, pro communi animarum salute procuranda, transmisit, plurimas ad id opportunas nobis tribuens facultates: Nos considerantes ad honorem Dei, animarum ipsarum salutem, ac populi Christiani gratam consolationem tendere, si omni studio, & diligentia procurabimus; quod personæ religiosæ quamcumque regulam per sedem apostolicam approbatam tacite vel expresse professæ, secundum regulam hujusmodi religionis suæ vivant, & Deo altissimo reddant vota sua: considerantes etiam, quomodo ob hanc causam eisdem religiosis personis, ut in observantia regulari omnipotenti Deo eo liberius, & quietius servire possint, & debeant, ab apostolica sede plurima privilegia, & indulta multa concessa, pluresque parochiales ecclesiæ cum earum fructibus, redditibus, & proventibus illis unitæ & incorporatæ existunt: quarum quidem religiosarum personarum nonnullæ, tantis ingratæ beneficiis, salutem suam miserabiliter negligentes, dictarum religionum suarum regulas, & statuta observare non curant: quinimo temerarie contradicunt, in grave animarum suarum periculum, & scandalum religionum. Quapropter nisi mores illi pravos, & dissolutam vitam abjecerint, ac ad cor redierint, opera priorum patrum, in quorum locum successerant, devote adimplendo, privilegia ac indulta atque ecclesias prædictas juste merentur amittere, quorum si in pertinacia, seu incorrigibiles perseverare præsumpserint, nequaquam poterunt esse digni. Hinc est quod nos autoritate apostolica, qua in hac parte fungimur, omnibus, & singulis personis religiosis monasteriorum quorumcumque tam virorum quam mulierum, per civitatem, diœcesim, & provinciam Coloniensem ubilibet constitutis, exemptis, & non exemptis, sub pœna amissionis, & revocationis omnium, & singulorum privilegiorum, indultorum & unionum prædictorum, eis & eorum monasteriis quacumque etiam apostolica auctoritate concessorum & factorum, districte præcipiendo mandamus, quatenus intra unum annum a die datæ præsentium computandum, regularem vitam juxta regulas & statuta ordinis, quem (ut præmittitur) professæ sunt, effectualiter observare incipiant, & sic inceptam, fideliter continuare studeant, ut tenentur. Eadem auctoritate ordinamus, decernimus, & declaramus, omnes & singulas personas religiosas prædictas, per civitatem, diœcesim, & provinciam Coloniensem ubilibet constitutas, quæ intra dictum annum regularis vitæ observantiam animo continuandi effectualiter non inceperint, post lapsum ejusdem anni, in antea, ad quamcumque dignitatem fore inhabiles, ac ineligibiles: quodque post lapsum duorum annorum, a data præsentium numerandum, nulla talium personarum religiosarum, nisi prius saltem per annum integrum immediate præcedentem, regularem tenuerit observantiam, ad quamcumque dignitatem eligibilis existat. Mandantes insuper vobis reverendissimo, ac reverendis patribus dominis archiepiscopo, & episcopis præfatis, ac omnibus aliis & singulis ad quod de jure, consuetudine vel privilegio electionum, & personarum ac monasteriorum præfatorum confirmatio pertinet, ne contra ordinationem, decretum, ac declarationem nostras hujusmodi veniendo, ullam electionem de persona (ut præfertur) inhabili pro tempore factam, quovis modo confirmetis, seu confirmare attentetis, sive præsumatis.

Quod si secus feceritis aut fecerint, confirmationes easdem simili auctoritate apostolica ex nunc, prout ex tunc, & ex tunc, prout ex nunc decernimus irritas & inanes, nulliusque existere roboris vel momenti. Et si forsan intra ipsum primum annum a data præsentium computandum, casus vacationis alicujus dignitatis occurrerit ad quam persona eligeretur, quæ in observantia regulari sui ordinis antea non stetisset per annum, aut vitam regularem hujusmodi nondum incœpisset servare, circa illam confirmator agere poterit, prout de juris communis dispositione fuerit faciendum.

Ut igitur hæc sancta nostra ordinatio, & caritativa admonitio, ad omnium, quorum interest, intererit, vel in futurum interesse poterit, publicam deducatur notitiam, vobis reverendissimo patri domino archiepiscopo, ac etiam episcopis præfatis, firmiter præcipimus & mandamus, quatenus has nostras literas, & in eis contenta, per vestras provinciam & diœceses, & ubicumque opus esse judicaveritis, intra unius mensis spatium a tempore receptionis præsentium, insinuare ac publicare curetis, & ea, quantum ad vos spectat, observetis, ac aliis omnibus, quorum interest, faciatis inviolabiliter observari. Datum Coloniæ sub nostro sigillo, die tertia mensis Martii, anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo secundo, pontificatus sanctissimi in Christo patris, & domini nostri D. Nicolai divina providentia papæ V. anno 5.

Auctoritate apostolica præcipitur, ut per provinciam Coloniensem dominicis diebus, ad finem collectarum missæ oretur nominatim pro papa, & antistite loci.

NICOLAUS miseratione divina tituli S. Petri ad vincula ecclesiæ sacrosanctæ Romanæ, presbyter cardinalis, per Alemaniam, & nonnulla alia regna, ac provincias, apostolicæ sedis legatus, universis

ANNO CHRISTI 1442.

universis & singulis, ad quorum notitiam præsentes nostræ literæ pervenerint, salutem in domino sempiternam. Quoniam dignum esse dignoscitur, ut qui in sanctorum patrum vestigiis, quoad fidem, ambulamus, eorumdem etiam, quantum ex alto conceditur, sacras observantias imitemur. Apostolus autem Paulus, sciens subditorum salutem in Deo accepto præsule plurimum conservari, præcepit pro rectoribus, & sublimibus indesinenter preces effundi; sic etiam legimus in apostolorum actibus, ecclesiam sine intermissione pro beatissimo apostolorum principe Petro orasse: unde extat constitutum, Romani pontificis nomen inter sacra debere recitari: Hoc enim sancti patres universalis ecclesiæ unitati B perutile arbitrati sunt: verum sicut Romanus pontifex universæ ecclesiæ catholicæ curam habet, ita in solicitudinis partem singuli episcopi vocati noscuntur: quare etiam convenit, in singulorum diœcesibus pro pontificibus singulis orationes effundi: hoc quidem pro unitatis ecclesiæ universalis, & diœcesis cujuscumque conservatione judicamus convenire: idcirco sacro Coloniensi provinciali concilio, cui auctoritate sanctissimi domini nostri, domini Nicolai divina providentia papæ V. præsidemus, concorditer approbante, ordinamus quod ex nunc inantea sacerdos quilibet dictæ provinciæ, singulis diebus dominicis, dum celebraverit, ad finem collectarum, tam in principio, quam in ultimo missæ adjicere debeat orationem, quæ sequitur: Et famulos tuos N. papam, & N. antistitem nostrum, una cum universa ecclesia catholica, ab omni adversitate custodi. Per dominum nostrum, &c. C

Et ut in Coloniensi diœcesi sanctissimus dominus noster, dominus Nicolaus papa V. ac Theodericus nunc antistes, sic & ipsorum successores in præscripta oratione nominandi sunt. Ut autem omnis sacerdos ordinationem hujusmodi observans, spiritualis thesauri se gaudeat munere refectum, cuilibet sacerdoti pro qualibet die dominica qua dictam orationem collectis ipsis adjunxerit, ut præfertur, quinquaginta dies de injunctis sibi pœnitentiis, auctoritate legationis D nostræ, qua fungimur, misericorditer in domino relaxamus. Volumus etiam & præcipimus, ordinationem, & concessionem nostras hujusmodi per totam Coloniensem diœcesim, tam regularibus, quam sæcularibus, exemptis, & non exemptis presbyteris, per officialem diœcesis ejusdem diligenter publicari. Datum Coloniæ sub nostro sigillo, die tertia mensis Martii, anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo quinquagesimosecundo, pontificatus sanctissimi in Christo patris, & domini nostri Nicolai divina providentia papæ V. anno 5.

Statuta Conradi, & Sifridi, archiepiscoporum de regulari observantia, auctoritate apostolica confirmantur, declarantur, & ad exemptos quorumcumque ordinum extenduntur. E

NICOLAUS miseratione divina tituli sancti Petri ad vincula, sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ presbyter cardinalis, per Alemaniam, & nonnulla alia regna, & provincias apostolicæ sedis legatus. Quoniam religiones multum a viis prædecessorum hoc tempore adeo declinaverunt, quod in plerisque monasteriis, non solum monastica vita, sed & regularum scientia periisse dignoscitur: quæ cum in statutis provincialibus

A Conradi, & synodalibus Sifridi summarie annotentur, & præcipiantur sub excommunicationis latæ sententiæ pœna observari, religiosas personas reformari debere per ordinarios secundum juris, & statutorum synodalium formas: Hinc ut in religiosorum notitiam ordinatio conciliorum præfatorum archipræsulum deducatur, statuta illa de religiosis, apostolica auctoritate innovamus: quorum tenor ex synodalibus decretis Sifridi cap. VII. sequitur & est talis.

Statuimus ut nullus monachus aut monialis claustrum suum exeat, per civitates, villas, vel oppida discurrendo, aut in villa monasterio adjacente comedendo, nisi ex causa rationabili & urgente: & id tunc fiat cum sui prælati vel prælatæ licentia. Quam licentiam volumus ut prælatus, vel prælata non dent, nisi causa examinata, quod sit evidens, & non possit sine scandalo denegari.

Item in oratorio, refectorio, & dormitorio per monachos continuum semper silentium observetur. In claustro vero illis horis servent silentium, quibus observantia præcipit regularis. In refectorio autem omnes comedant, & non carnes nisi in infirmaria. Una sit omnibus coquina & communis cibus, nisi de licentia abbatis vel prioris, & ex causa. Speciales cameras & comestiones ibidem districtius inhibuimus. Omnes in communi dormitorio dormiant, nisi debiles fuerint vel infirmi. Divinum officium, secundum regulam beati Benedicti vel Augustini, & institutiones sanctorum patrum celebrent. Item sub pœna excommunicationis latæ sententiæ præcipimus, ut omnes religiosi & præcipue sanctimoniales, habitum, peplum, & velum secundum regulam ferant ubicumque fuerint constituti. Cappas, manicas, tunicas, phalas, indumenta, tabbardos, calceos vel caligas non ferant, nisi beati Benedicti, & beati Augustini regulæ congruentes. Quod propter abusum qui his temporibus in talibus inolevit, sub pœna excommunicationis latæ sententiæ præcipimus ab omnibus tam monachis, quam monialibus firmiter observari, Propria non habeant, nec pecuniam, nisi cui hoc committitur ratione officii, vel administrationis sibi commissæ per abbatem.

Item officia, vel administrationes habentes, contractus non ineant, locationes quarumcumque rerum mobilium vel immobilium non faciant: mutuum aliquatenus non recipiant a quocumque præter scitum abbatis & conventus. Et si contra fecerint, sciant contractum hujusmodi non tenere, & se sententiam excommunicationis in ipsos, in hoc casu a nobis latam in his scriptis, incurrisse. Et hæc eadem extendi volumus ad prælatos, & canonicos regulares ac Præmonstratenses, & alios quoslibet religiosos.

Item abbatibus & prioribus districte præcipimus, ut omnia & singula quæ ad regulam, & ordinē pertinent, faciant omnibus, & singulis inviolabiliter observari, cum appositione pœnæ quæ in regula continetur: rebelles vero, & incorrigibiles ad nos deferentes, ut ipsorum per nos rebellio compescatur.

Item statuimus, ut secundum statutum concilii generalis domini Innocentii papæ III. per abbates, priores, præpositos ordinis sancti Benedicti nostræ civitatis & diœcesis, de triennio in triennium commune capitulum observetur. Cujus concilii tenorem volumus ut singuli habeant, ut

ut sciant qualiter hujusmodi capitulum servare A teneantur. Et quia hujusmodi statutum est negligenter servatum, licet dominus Conradus prędecessor noster antedictus hoc mandaverit, nos pœnam adjicimus, & non servantes excommunicamus in his scriptis. Usque huc verba statuti.

Nos autem pro clariori intellectu ejusdem, volumus excommunicationis pœnas intelligi, in eas personas religiosas ferri, quæ aut communem vitam, aut paupertatem, modo quo supra præcipitur, aut obedientiam, aut stabilitatem in monasterio, nisi licentia interveniat, aut quæ habitum religionis non deferunt, aut administrando sua auctoritate contractus faciunt, cujuscumque etiam religionis fuerint. B Et quoniam nonnullæ reperiuntur religiones, post constitutionem dictam exortæ & exemptæ, & quæ, licet sint de provincia Coloniensi, se comprehendi non putant, & periculosam censuram parvipendunt: Hinc nos, apostolica auctoritate decernimus, statutum illud in jam dictis per nos casibus cum sua pœna ad omnes, & singulas religiones tam exemptas, quam non exemptas, etiam Cistercienses, ubilibet per provinciam constitutos extendi: ita tamen, quod non nisi anno revoluto pœna locum sibi vendicet. Præcipimus C igitur, omnibus religiosis personis, exemptis & non exemptis, per provinciam constitutis, ut quanto citius ad reformationem se adaptent, illam recipiant, & continuent. Quod si intra annum non fecerint, eo ipso in pœnam statuti prælibati, & alias juris, & regularum suarum pœnas se sciant incidisse, per hanc tamen annalem pœnæ suspensionem, non credant secum dispensatum, quominus ad votorum suorum observantiam sub pœna peccati mortalis, semper sint adstricti. Datum Coloniæ sub nostro sigillo die octavo mensis Martii, anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo quinquagesimosecundo, pontificatus sanctissimi in Christo patris & domini nostri, domini Nicolai divina providentia papæ V. anno quinto.

ANNO CHRISTI 1454.

Ex codice ... in regi... principi... domi... archie... Cant. ... nuncupa... Bour...] fol.

*** Litera pro processionibus generalibus per unum annum fiendis.*

THOMAS permissione divina Cantuariensis archiepiscopus, totius Angliæ primas & apostolicæ sedis legatus, venerabili confratri nostro Thomæ Dei gratia Londonensi episcopo, salutem, & fraternæ dilectionis continuum incrementum. Cum inter cetera humana præsidia adversus spirituales carnalesque hostes, aliaque humano generi imminentia pericula, nihil in humanis orationis instantia præ- E stantius aut efficacius existat, quæ sola Deo nos conjungit, & cum eodem colloquentes efficit, angelorumque choris associat, & ipso Deo gratuitum sacrificium præstet; Hanc idcirco in nostris necessitatibus, periculis, calamitatibus, & ruinis relevandis tamquam nobis utilissimam commodissimamque in sacrificium Deo jugiter offeramus necesse est, juxta illud paralipomenon, *cum ignoramus quid agere debeamus, hoc solum residui habemus, ut mentes, manusque nostras ad te tollamus*: Nam hujus felici præsidio populus Israeliticus olim insultantem sibi infestissimum Amalech devicit; Hujus inquam egregio munimine, Iudith vidua devotissima, salutisque populi Dei zelantissima freta de Olopherne, ac ejus ingenti pomposoque exercitu gloriose triumphavit. Sic Iosaphat rex Ierusalem, congregatam adversus se ingentem hostium suorum multitudinem, precibus & jejuniis apud altissimum per eumdem & populum suum devotissime persolutis debellavit ac interemit; ita ut nec unus ex eis superstes remansit. Cetera hujus generis exempla, quæ nos ad hanc orationis instantiam in nostris necessitatibus, & periculis tanquam turrim quamdam fortissimam fiducialius accurrere & confugere invitant, tanquam sæculo nostro notissima hic pertransire decrevimus: Verum quia nedum urgente necessitate, sed & favoris prosperitatisque secunda aura reflante, orationum felici præsidio opus esse dignoscitur, cum ei qui sibi stare videtur, tum præsertim maxima cautela opus est, ut apud se prævideat ne labatur aut cadat, cum hinc securius & confidentius ille hostis antiquus humanam imbecillitatem invadat, dum illam nudam & inermem, & de suis periculis minime solicitam conspicit. Hinc est, quod cum a diu contra & adversus nos Christiani nominis professores & alumnos, persecutor ille sævissimus ferro, & igne crudelissime desævierit, ac magnam heu! hujus Christiani orbis partem suo nefandissimo dominio injuste ac tyrannice subegerit, ac totam ipsius religionem nostram Christianam in exterminium deducere suis pro viribus sategerit; ille tamen qui contritorum gemitus ac suspiria non despicit, qui cum juste iratus fuerit minime recordatur, & malis cessantibus afflictis consolationem tribuit, sua sola gratia ex suæ misericordissimæ pietatis immensitate nobis ejusdem Christianitatis professoribus & alumnis, in his nostris calamitatibus opportune, & gratiose jam nuper subvenit, & de magna parte exercitus ipsius nefandissimi D Christiani nominis persecutoris sua gratia gloriose triumphare fecit.

Et licet insuper hoc inclitum regnum Angliæ, per nonnulla tempora in suo capite scilicet rege nostro Christianissimo, variis corporis sui ægritudinibus presso, ipsis insuper nostris intrinsecis & intestinis malis, quibus jam a diu salus reipublicæ non mediocriter periclitata fuit; graviter ac pene inconsolabiliter mœrens elanguerit; divina tamen in nos jam nuper relucente respiranteque gratia, ac ipsum regem nostrum ab ipsis quibus sic a diu detinebatur infirmitatibus misericorditer relevante magnifice relevatum recreatumque, Deo gratias immensas & immortales exigit in præsenti. Quas ob res divina gratia per eum modum, ut præmittitur, extenuatas resumat, quod Deus avertat, ne vel ille Christianissimus princeps rex noster in pristinos languores, quod longe procul & immensum absit a nobis, reincidat, nunc gratiarum actionibus immensis & immortalibus, per nos Deo gratiarum omnium largitori ex intimis persolvendis, nuncque devotissimis orationum instantiis, ne ut præmittitur, quod Deus avertat, in has calamitates prædictas relabamur, aut in illis malis intestinis periculose, prout hactenus, diutius immoremur, tanquam præstantissimis efficacissimisq; pręsidiis permaximis nobis opus est. Quocirca ut illa nostra adversus illos orthodoxæ fidei nostræ persecutores felix jam inchoata expeditio, ac ipsius Christianissimi principis domini

ANNO CHRISTI 1454.

ni nostri regis, reique publicæ hujus incliti regni sui salus & status, de die in diem, citius ad perfectum crescant, prosperentur, & invalescant; ac illa mala intrinseca feliciter ac gratiose, divina mediante inspiranteque gratia, sopiantur, quasdam solennes processiones per nostram Cantuariensem provinciam in ecclesiis cathedralibus, regularibus, collegiatis, ac aliis per unum annum fieri ac concelebrari debere decrevimus. Quocirca fraternitati vestræ, tenore præsentium, committimus & mandamus, quatinus omnibus & singulis nostris confratribus & coepiscopis nostræ Cantuariensis ecclesiæ suffraganeis, vice & auctoritate nostris, cum omni celeritate qua poteritis, vestris literis harum seriem continentibus injungatis, quod ipsorum singuli in ecclesiis suis cathedralibus, ac aliis ecclesiis conventualibus & collegiatis, tam regularibus quam sæcularibus, necnon parochialibus suarum civitatum & diœcesum, diebus dominicis & festivis, subditos suos clericos & laicos efficaciter moneant & inducant, seu moneri faciant & induci, quod tam ipsis diebus dominicis & festivis, quam singulis quartis ac sextis feriis, omni cordis humilitate, solennes processiones, pro illorum nefandissimorum orthodoxæ fidei nostræ ac professorum ejusdem adversariorum potentiis, longe & procul a finibus nostri orbis Christiani arcendis & removendis; & quod velit altissimus, prorsus extinguendis & exterminandis; necnon pro salubri votivoque statu domini nostri regis, hujusque incliti regni sui Angliæ, plenius, maturius, ac felicius restaurandis & reintegrandis, ac de die in diem ad meliora salubrioraque, favente domino, feliciter promovendis & prosperandis; proque aliis regi nostro nobis regnoque suo hujusmodi imminentibus necessitatibus & periculis, cito, celeriter, & indilate relevandis & gratiose evitandis, aliisque quibus periculose circumdamur, & vallamur ab exteris malis a nobis prorsus avertendis, auferendis, & depellendis, faciant cum omni devotionis affectu solenniter ac devote celebrari, devotasque letanias cum aliis suffragiis congruis & Deo gratis, dici, & decantari, populos sibi insuper subjectos efficaciter adhortentur, quatinus die noctuque pro hujuscemodi a nobis totaque Christianitate depellendis, avertendisque malis cum eis congruum ad id tempus vacaverit, cum omni cordis humilitate devotis orationibus jugiter insistant.

Et vos nihilominus, confrater carissime, præmissa in civitate & diœcesi vestris, per vestros, humiliter ac devote, diebus & temporibus ac locis cõsimilibus fieri faciatis. Et ut ad ea quæ præmissa sunt piæ devotionis opera frequentius atque solicitius offerenda propensius excitentur; Nos de Dei omnipotentis immensa misericordia, & beatissimæ Mariæ virginis matris suæ, ac beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus, necnon sanctorum Alphegi & Thomæ, martyrum patronorum nostrorum, omniumque sanctorum sacris meritis & precibus confidentes, universis & singulis subditis nostris de peccatis suis vere pœnitentibus confessis & contritis, qui infra prædictum annum aliquo die Mercurii, seu Veneris in processione hujusmodi de qua præfertur solenniter facienda interfuerint, & præmissis de causis Deum precibus devotis interpellaverint, aut aliquo dictorum dierum, vel aliquo die quocumque infra eumdem annum jejunaverint, missam vel septem psalmos cum letania, aut nocturnum psalterii Davidici, vel psalterium vulgariter nuncupatum beatæ Mariæ virginis dixerint, ad locum aliquem ob reverentiam vel memoriam Dei, vel alicujus sanctorum suorum ex causa peregrinationis visitari solitum adierint, aut aliquid in opus eleemosynæ erogaverint, aut de peccatis suis ut se ad præmissa sacrificia offerenda acceptiores Deo reddere valeant debite confessi fuerint, totiens quotiens aliquod præmissorum egerint & exercuerint, quadraginta dies indulgentiæ gratiose concedimus per præsentes. Et a vobis ceterisque confratribus & suffraganeis nostris, vestris ac suis subditis præmissa facientibus, indulgentias a vobis concedi solitas deposcimus elargiri. Datæ in manerio nostro de Croydon, 19. die mensis Ianuarii anno domini 1454. & nostræ translationis anno primo.

VITA CALLISTI PAPÆ III.

ANNO CHRISTI 1455.

CALLISTUS, Alphonsus Borgia antea vocatus, vir & Cæsarei & pontificii juris consultissimus, Alphonsi regis consilio & secretis adhibitus. Cum de pace inter Eugenium & Alphonsum regem ageretur, se maxime id curante, purpuræ dignitatem oblatam recusavit, nec prius accepit, quam rem inchoatam ex animi sententia perfecisset. Cardinalis tituli sanctorum quatuor Coronatorum creatus est. Denique anno domini 1455. sexto Idus Aprilis Callisti nomine pontifex renuntiatus, statim Turcis bellum indicens, quod multo antea voverat, viros per universam Europam misit, qui sacra prædicatione animos omnium ad hoc tam præclarum bellum inflammarent. Itaque sedecim triremibus fabricatis, & undique coactis auxiliis, classem duce patriarcha Aquileiensi in maritimas Asiæ oras immisit. Magna contentio Romæ exorta inter Ursinorum factionem & comitem Anguillariæ, cui favebant Columnenses, pontificis auctoritate sedata est. Beatum Vincentium Hispanum, Emundum Anglum, inter sanctos adscripsit. Palumbaram Sabellis restituit, quæ ab eisdem ad ecclesiam defecerat. Cum per aliquot dies formidabilis cometes visus esset, supplicationes decrevit ad iram Dei avertendam, & ut ictu quodam campanæ ad meridiem (qui mos adhuc servatur) fideles ad Deum conversi suos ardentibus precibus juvarent, qui cum Turcis dimicabant. Senenses armis Piccinini pene oppressos sublevavit. Novem cardinales, quorum duos nepotes, & Æneam Piccolomineum, quem deinde successorem habuit, elegit. Mortuo dehinc Alphonso, quia nullus legitimus heres supererat, regnum Neapolitanum ecclesiæ repetiit: & quidem Ferdinando repugnanti magnas attulisset difficultates, nisi mors intercessisset. Obiit octuagenario major, & sepultus est in sacrario basilicæ sancti Petri, anno domini 1457. octavo Idus Augusti, cum sedisset annos duos, menses quatuor. Ita Pius II. in epistola ad Parisiensem academiam. Onuphrius vero scribit illum an. 1458. decessisse, atque adeo tribus annis sedem apostolicam tenuisse. Hic arctissimam societatem iniit cum

Callistus III. quando pontifex factus.

Turcos bello infestavit.

ANNO CHRISTI 1455.

cum Persarum, Armenorum, Tartarorum regibus, a quibus & legationes accepit, & eos vicissim in Turcas concitavit. In pauperes liberalissimum, victu continentissimum fuisse tradunt. Facilem cuivis ad se aditum præbebat: eaque integritate, ut neque cardinalis, neque episcopus beneficium ullum in commendationem unquam acceperit, Valentina tantum ecclesia contentus. Ædem sanctæ Priscæ, Vrbis mœnia resarcivit; nec variis occupationibus circumventus divinarum & humanarum rerum studia intermisit. Officium celebritatis transfigurationis composuit, & ea ratione qua corporis domini dies celebratur, agi voluit. Alphonsum inimiciorem habuit, quod is episcopatus pro iis petebat, in quibus aliquid ad hujus muneris dignitatem desiderabatur. Non possum præterire eam vocem quam quotidie usurpabat: Nulli dubium est, quin apostolica sedes sit omnium ecclesiarum parens; a cujus nos regulis deflectere indecorū est. Hæc ex Massono.

ANNO CHRISTI 1455. 8. Aprilis.

"** CALLISTI PAPÆ III. EPISTOLA I. Carolo VII. Galliæ regi.

Callistus episcopus servus servorum Dei, carissimo in Christo filio Carolo, Francorum regi illustri, salutem & apostolicam benedictionem.

Rege redditum certiorē de sua in summum pontificem electione, hortatur ut mentem suam apponat ad depellendos Turcas a Constantinopoli. " Ex tomo III. Spicilegii cōm. L. d'Herival.

IMMENSA summi Dei bonitas, & ineffabilis providentia, volens mundum primi parentis prævaricatione damnatum per suam infinitam caritatem ab æterna morte redimere, filium unigenitum nostræ mortalitatis carnem suscipere voluit, ut per ejus sacratissimam passionem depulsa priorum caligine delictorum, nos ad regna cælestia evocaret, qui cum esset in terris prædicans regnum, apostolos sibi elegit, ut suorum imitatores operum ecclesiam sanctam suam post ad cælos gloriosissimam ascensionem regerent, & acceptam ab eo gratiam inter homines diffundentes illam multiplicato fructu redderent ampliorem; inter ipsos autem, Petrum apostolorum principem, & caput ecclesiæ constituit, data sibi & suis successoribus solvendi, & ligandi plenaria potestate. Necesse enim fuit cum unicuique huic vitæ finis constitutus, ut Petri auctoritas, dignitas, & potestas traduceretur ad ejus in Romana ecclesia successores, ut esset usque ad sæculi consummationem, qui Christum repræsentans, caput esset ecclesiæ suæ, & solvendi, & ligandi potestatem vicariam obtineret. Cum igitur per hanc ab ipso Petro continuatam Romanorum pontificum successionem felicis recordationis Nicolaus papa V. prædecessor noster, qui summus Romanæ ecclesiæ pontifex, & verus Christi Iesu vicarius in sede Petri hactenus præfuit in hac alma urbe, suum diem claudens extremum, animam Deo reddiderit, ipsius funeris in basilica principis apostolorum exequiarum celebratione solenni de more, & juxta observatam consuetudinem subsecuta: Nos una cum venerabilibus fratribus nostris, sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus, de quorum numero tunc eramus, Romæ in palatio apostolico, apud basilicam beati Petri apostolorum principis, in quo idem prædecessor dum viveret habitaverat, & cursum præsentis vitæ finierat, convenientes in unum modo & tempore congruis, conclave ingressi sumus pro summi pontificis electione, ubi facta celebratione missæ in honorem sancti Spiritus, & post diligentem tractatum, prout tantæ rei dignitas postulabat, prædicti fratres, ejus qui invocatus fuerat gratia cordibus ipsorum infusa, nos cum tituli sanctorum quatuor Coronatorum presbyterum cardinalem, & episcopum Valentinensem, in summum pontificem elegerunt, grave onus, & nostris viribus impar nostris humeris imponendo. Nos igitur licet humilitatem nostram, & imbecillitatem ad tanti ponderis sarcinam sustinendam cognosceremus, tamen confisi, quod is qui elegit humiles ut fortia confunderet, vota nostra adjuvando prosequetur, nec deseret in se sperantes; suscepimus onus impositum nobis, ea etiam spe nos hortante, quod tuæ & aliorum Christi fidelium pro nobis ad altissimum porrectæ orationes, & preces auxilium ad regendum suam ecclesiam apud salvatorem nostrum uberius impetrabunt, & fortiorem reddent ad tantum regimen infirmitatem nostram. Idcirco hortamur in domino tuam serenitatem ut indicere velis, ut solennes processiones cum celebratione missæ sancti Spiritus fiant in regnis tuis; & simul precibus omnium fidelium altissimo supplicetur, ut nobis gratia sua assistat, & dirigat actus nostros, vt possimus condigne regere ecclesiam sanctam suam, & ea agere quæ spectant ad salutem animarum fidelium, extirpationem hæresum, & pacem populi Christiani. Inter cetera autem intendimus circa oppressionem Turcorum, & aliorum infidelium omnes vires, & conatus nostros adhibere, ut illi immanissimi hostes Christiani nominis, non solum a civitate Constantinopolitana, quam nuperrime occuparunt, sed a finibus Europæ penitus expellantur; dispositi quoque sumus omnia agere quantum quantum cum Deo poterimus, quæ spectent ad honorem & statum tuum. Ceterum bullam plumbeam sine impressione nostri nominis esse præsentibus appensam tua sublimitas non miretur; sed potius gratuletur, eo maxime quia ejusdem tuæ sublimitatis desiderio occurrentes, ipsas literas ante accepta coronationis nostræ insignia duximus transmittendas, infra quod tempus perfectæ bullæ usus cum pontificis impressione nominis, de consuetudine non habetur.

Datum Romæ apud sanctum Petrum sexto idus Aprilis, millesimo quadringentesimo quinquagesimoquinto.

ANNO CHRISTI 1555.

"** CALLISTI PAPÆ III. EPISTOLA II.

Callistus episcopus servus servorum Dei, carissimo in Christo filio Carolo Francorum regi illustri, salutem & apostolicam benedictionem.

Gratias agit regi Francorum de ipsius erga sedem apostolicam cultu singulari. " Ex eodem Spicil.

ETSI satis cognitum haberemus tuam serenitatem hanc sedem apostolicam & sedentes in ea more Christianissimorum progenitorū tuorum summa fide, & sinceritate colere ac venerari, permaxime tamen lætati sumus, quod præclaram erga nos, & ipsam sedem devotionem tuam per oratores tuæ sublimitatis, tam ample, & religiose declaraveris in dando nobis obedientiam, quæ Romanis pontificibus in principio suæ assumptionis ad apostolatus apicem semper publice consuevit præstari. Nam cum tua celsitudo sit fidei nostræ singulare decus & ornamentum, atque ad eam propagandam plurimum conducat tua auctoritas & potentia, non est res parvi momenti apud ceteros principes & populos Christianos, quod ipsam apostolicam sedem devotissime venereris. Quare lætamur quidem

ANNO CHRISTI 1455.

quidem merito, & tuam serenitatem omni laude, & commendatione dignam judicamus, A commendantes plurimum sublimitatem tuam, quod tales ad nos oratores destinaveris, qui cum omni gravitate, maturitate & modestia quæ sibi commiseras, non minus eleganter, quam prudenter exposuerunt; nec dicere possemus quam libenter illos audiverimus, cum de rebus tuis apud nos agerent. Nam cum maximo studio, & amore tuam celsitudinem semper prosecuti fuerimus, gratissima nobis fuerunt omnia per illos relata, quibus annuimus, quemadmodum ex aliis literis nostris, & ex relatione dictorum oratorum latius intelliges.

Datum Romæ apud sanctum Petrum, anno B incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo quinquagesimoquinto, tertio Kalend. Martii, pontificatus nostri anno primo.

ANNO CHRISTI 1456. Die 1. Maii.

"** CALLISTI PAPÆ III. EPISTOLA III. Carolo VII. Regi Francorum.

Carissime in Christo fili, salutem & apostolicam benedictionem.

Gratias agit quod rex permiserit decimā in subsidiū exercitus contra Turcas exigi.

" Ex eodem spicil.

LICET jamdiu nec immerito serenitatem tuam omni affectione dilexerimus, tamen receptis nuper humanissimis literis tuis, quibus ipsa serenitas nobis aperte regioque animo, & liberalitate significat se pro sacro-sanctæ catholicæ fidei defensione & exhortatione paratā esse consentire, ut decima super universali ecclesia, & præ- C sertim in tuo regno levetur? Adeo ex hac tam mirifica, & catholico rege digna liberalitate animus noster gaudet, ut fatendum sit jamdiu nihil nobis accidisse jucundius. Tuæ itaque celsitudini immortales gratias agimus, quæ majorum suorum vestigia sequitur, in quibus semper firmum columen, & præsidium catholicæ fidei constitutum fuit. Nunc, carissime fili, nunc promendæ sunt omnes vires facultatesque; nunc clara voce ipsa Christiana fides auxilium vocat, ut immanissimorum hostium furor sæviens in Christi fideles reprimatur: quod facile erit, si prius quam illorum audacia & rabies invalescant, viriliter D resistatur. Deus & beatissimi apostolorum principes nobiscum erunt, & sancti Spiritus aura naviculam Petri ad optatum portum, superatis fluctibus, adducet. Nos autem magno animo sumus; & quæ ad obsistendum inimicis Christi necessaria sunt, omni cura & celeritate paramus; hortamurque ac rogamus tuam serenitatem, ut quæ liberaliter obtulit, pro rei magnitudine, & necessitate adimpleat, detque operam ut decima hujusmodi exigatur, ut pecuniæ non desint operi sanctissimo. Et ut efficacius tua celsitudo mentem nostram, & quo in statu res omnis apparatusque noster consistat, intelligere possit, remittimus ad eandem dilectum filium Ludovicum E Lescases, quem virum bonum, Deum timentem cognovimus. Ob idque voluntatem nostram serenitati tuæ per eundem significandam ordinavimus: quam precamur ut ipsi Ludovico in omnibus quæ nostro nomine narraverit, sine aliquo dubio, prout in aliis nostris literis scripsimus, plenissimam fidem adhibere velit: orantes Deum pro felici statu tuæ celsitudinis.

Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo piscatoris, die 1. Maii, 1456. pontificatus nostri anno secundo.

ANNO CHRISTI 1455.

"** *Monitio per edictum publicum ne matrimonia contrahantur, aut testamenta condantur, nisi coram duobus aut tribus testibus.*

Ex cod. MS. in Registro principali archiepisc. Cantuar. [nuncupato Bourchier] fol. 5. 2.

THOMAS permissione divina, &c. Universis & singulis rectoribus, vicariis, & curatis, ac eorum vices gerentibus per nostram civitatem, diœcesim & provinciam Cantuariensem constitutis; necnon universis & singulis pabulum verbi Dei clero & populo ad crucem S. Pauli London, ministraturis & exposituris salutem, gratiam & benedictionem. Licet sancta mater ecclesia solum de manifestis, & notoriis judicet, non de occultis, quæ divino judicio sunt relinquenda, qui solus scrutator cordium & cogitationum judex existit, ac injuriam Deo faciat, qui judicat de occultis hujusmodi: quia si singula scilicet notoria & occulta hic forent punienda, divina judicia locum non haberent, quod dicere aut sentire nefas existit. Hinc est quod pie statuit eadem sancta mater ecclesia, quod volentes condere sua testamenta sive ultimas voluntates, secum habeant testes idoneos; videlicet proprios curatos, ac eorum vices gerentes, ac alios per quos veritas testamentorum sive ultimarum voluntatum hujusmodi probari possit, si denegetur: Pari consideratione statuit eadem sancta mater ecclesia, quod contrahentes matrimonium vel fidē dantes matrimonio contrahendo, secum pari modo duos testes aut plures præsentes habeant, per quos matrimonium hujusmodi probari possit, si per aliquam partium contingat id depost denegari. Ex querela tamen multorum notorietateque facti, ac experientia negociorum ad nostrum pluries pervenit auditum, quod in nonnullis locis & partibus nostræ Cantuariensis provinciæ antedictæ, & præsertim in illa inclyta civitate London, novus usus, verius novus morbus irrepsit, quod testantes hujusmodi solum scriptorem aliquem in confectione testamentorum suorum sibi advocāt, nullis testibus in ea parte vocatis; qui quidem scriptores copias testamentorum hujusmodi secum ad domos suas privatas deferentes, in mundum redigunt, complicant & claudunt, ac ad testatores hujusmodi in articulo mortis positos, sic clausa apportant, ac in præsentia eorumdem testatorum, ac quorumdam aliorum ad id vocatorum, quid in eis contineatur penitus nescientium, ut puta qui nec factioni, lecturæ, aut recitationi testamentorum hujusmodi interfuerunt, eadem sigillari faciunt, quod ad probationem testamentorum hujusmodi nihil prorsus adminiculatur. Quodque alii nonnulli usque ad extremum vitæ suæ exitum testari renuunt. Alii insuper residuum bonorum suorum disponere negligunt, ex quo nonnunquam contingit, quod comparentes contradictores & hujusmodi testamenta negantes, testamenta hujusmodi ob defectum, ac inopiam probationum cassantur & adnihilantur; sicque testatores hujusmodi intestati decedunt, ac si nullum testamentum condidissent, residuumque bonorum suorum hujusmodi perperam & inique in usus suos prophanos, executores sive bonorum hujusmodi administratores dānabiliter convertunt. Idem in matrimonio occulte, aut clandestine contracto pluries contingit, quod etsi ob defectum & inopiam probationum contra negantem, in judicio militantis ecclesiæ subsistere nequeat; apud tamen ecclesiam triumphantem, quæ nec fallit nec fallitur, verum licet

ANNO CHRISTI 1455.

licet occultum matrimonium nihilominus existit: A qua de re multotiens ac frequenter evenit, quod una pars contrahentium, interdum utraque ad secunda convolat vota, adulterium committendo, filios spurios & adulterinos generando; sic non suis parentibus in hereditate filii illegitimi succedunt, sicque successoria edicta nequissime pervertuntur; ac etiam plura ac gravia animarum pericula ob defectum probationum contra negantes in hac parte necessarium generantur.

Quocirca vobis communiter & divisim committimus & mandamus, firmiter injungentes, quatinus omnia & singula in his literis nostris contenta, in ecclesiis vestris parochialibus & aliis B locis publicis, ac ad crucem S. Pauli London antedictam publicetis; & nihilominus auctoritate nostra moneatis quoscumque infra nostram Cantuariensem provinciam constitutos, & injungatis eisdem, prout velint & optent hujusmodi testamenta sua, necnon contractus hujusmodi matrimoniales firma, rata, & stabilia permanere, quatinus testamenta sua hujusmodi in presentia duorum aut trium testium idoneorum, ut præmittitur, in sana mente aut conficiant, aut perlegi & recitari faciant, & nihilominus viri ac mulieres in senectute saltem constituti, in sanitate corporali sanaque memoria ac integra mente sua condant testamenta, in quibus clare & aperte sua faciant describi legata; necnon cui aut quibus cuive usui, aut usibus residua bonorum suorum C hujusmodi applicari voluerint. Et quod in fine testamentorum hujusmodi inserant nomina duorum aut trium hujusmodi, quorum unus sit sacerdos parochialis, aut proprius curatus, si commode fieri poterit, qui hujusmodi testamentorum factioni aut recitationi, aut lectioni in presentia testatorum hujusmodi sanæ memoriæ existentium, ac lecturam & recitationem per alios factas diligenter advertentium, & intelligentium, aut per se idem facientium personaliter interfuerint; non autem solum ut assolet qui in sigillatione testamentorum hujus præsentes fuerint, quod ad rem non pertinet, necquicquam ad ostensionem veritatis testamentorum hujus- D modi adminiculatur. Injungatis insuper utriusque sexus viris ac mulieribus, ne mutuo fidem dent de matrimonio contrahendo, aut matrimonium quoquo modo contrahant, nisi in præsentia duorum aut trium testium idoneorum, per quos matrimonium hujusmodi, si quando, inimico homine procurante, id per aliquem contrahentium denegari contingat, luculenter probari possit. Præterea moneatis efficaciter, & inducatis in sermonibus vestris hujusmodi dictos subditos nostros, quod in singulis causis, criminibus, & negotiis forum ecclesiasticum saltem concernentibus, consimiliter duos aut plu- E res testes idoneos secum adhibeant, prout voluerint in his victoriam obtinere, & injustitiæ complementum contra & adversus hujusmodi negantes ab ecclesia, ecclesiasticoque judicio reportare. Datæ in manerio nostro de Lamehithe vigesimoquinto die mensis Maii, anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimoquinto, & nostræ translationis anno primo.

ANNO CHRISTI 1456.

** CONCILIUM SUESSIONENSE.

Statuta concilii Rhemensis provinciæ, apud Suessionem, die Veneris, undecima mensis Iulii, anno domini 1456. celebrati.

UNIVERSIS præsentes literas inspecturis, Ioannes, miseratione divina archiepiscopus Rhemensis, Ioannes Suessionensis, Antonius Laudunensis, Ioannes Ambianensis, & Ioannes Sylvanectensis, episcopi suffraganei Rhemensis provinciæ, una cum aliorum suffraganeorum ejusdem provinciæ absentium, & cathedralium ecclesiarum procuratoribus, in concilio provinciali apud Suessionem congregati, aliis omnibus, qui potuerunt, & debuerunt interesse, debite convocatis in domino salutem. Cum per longam celebrationis conciliorum provincialium intermissionem, in hac Rhemensi provincia, status ecclesiasticus gravem ruinam, & multiplicia incommoda, ac innumera detrimenta patiatur; vepribus & spinis vitiorum, per defectum culturæ agri domini undique pullulantibus, ac variis oppressionibus, & gravaminibus ultra modum adversus jura, libertates, & auctoritatem ecclesiæ excrescentibus, ex quibus divinus cultus minuitur, atque in diversis partibus prophanatur, & ipsius Christi sponsæ splendor, atque dignitas plurimum denigratur, in offensam omnipotentis Dei, ac perditionem animarum: Nos in hac synodo, favente altissimi gratia, congregati, ad restaurationem domus Dei, & salutem gregis dominici, (quantum in nobis est) intendere cupientes. Primo statuimus, ut in singulis ecclesiis cathedralibus, ac collegiatis, atque monasteriis hujus provinciæ Rhemensis, divinum servitium in cantus prolatione, habituum honestate, & aliis ad debitam venerationem divini cultus pertinentibus, decenter & reverenter celebretur: cui omnes de ecclesia debite intersint, domino servientes conformiter ad intentionem, decreti quod incipit. *Si quis principem sæculi, &c.* Deliberationem in congregatione Bituricensi, dudum super acceptatione ejusdem decreti, & aliorum celebrata, ac consuetudines laudabiles singularum ecclesiarum monentes decanos, cantores, & alios ad quos pertinet corrigere defectus chori, sub obtestatione divini judicii, ac pœnis per eorum superiores arbitrandis, perturbantes divinum officium, cum fabulationibus, risibus, aut alias in eo delinquentes; & deficientes diligenter puniant, & corrigant. Præcipimus insuper & mandamus hoc inviolabiliter observari, ut vagantes per ecclesiam deambulando, seu etiam sedentes extra chorum otiosi, adinvicem confabulando, tempore divinorum officiorum, præsertim dum matutinorum, missæ majoris, & vesperarum officia celebrari contigerit, totius diei emolumentum, tam in pane quam in distributionibus amittant: & hoc per illos, ad quos pertinet omnino, executioni demandetur. Advertantque in singulis ecclesiis canonici præfati, ut tali hora, sua capitula tenere incipiant, quod non impediantur ab interessendo majori missæ, conformiter ad ea, quæ in prædicto decreto sunt ordinata. Tenor vero decreti (de quo supra) sequitur sub his verbis. Si quis principem sæculi rogaturus, habitu honesto, gestu decenti, prolatione non præcipiti, sed distincta, attenta quoque mente, seipsum ac verba studet componere:

quanto diligentius in hoc sacro loco, omnipotentem oraturus Deum hæc omnia facere curabit? Statuit igitur hæc sancta synodus, ut cunctis cathedralibus, ac collegiatis ecclesiis, horis debitis, non cursim, ac festinanter, sed astrictim & tractim, cum pausa decenti (præsertim in medio cujuslibet versiculi psalmorum) debita, faciendo inter solenne & feriale officium differentiam, reverenter ab omnibus persolvantur: horas canonicas dicturi, cum tunica talari, ac superpelliceis mundis, ultra medias tibias longis, vel cappis, juxta temporum vel regionum diversitatem, ecclesias ingrediantur: Non capucia, sed almucias, vel bireta tenentes in capite: qui cum in choro fuerint, gravitatem servent, quam & locus & officium exigunt. Non insimul cum aliis fabulantes, seu colloquentes, aut literas seu scripturas alias legentes, & cum psallendi gratia ibidem conveniant: muta & clausa labia tenere non debent; sed omnes, (præsertim qui majori funguntur honore) in psalmis, hymnis, & canticis Deo alacriter modulentur: cum dicitur, *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto*, omnes consurgant: cum nominatur illud gloriosissimum nomen Iesus, *In quo omne genu flectitur, cælestium, terrestrium, & infernorum*, omnes caput inclinent.

Nemo ibidem, dum horæ in communi publice cantantur, legat, vel dicat privatum officium: nam non solum obsequium (cui obnoxius est) choro subtrahit, sed alios psallentes perturbat. Super his debite observandis, aliisque ad divini officii prosecutionem, ac chori disciplinam spectantibus; decanus, vel cui onus incumbit, diligenter invigilet hinc inde, ne quid inordinate fiat circumspiciens. Horum autem transgressores, illius horæ, in qua circa prædicta excesserint, vel alia majori (prout transgressionis gravitas exigit) plectantur pœna: salvis tamen laudabilibus consuetudinibus & statutis, ac observantiis spectabilibus ecclesiarum singularum regni & Delphinatus. Insuper mandat, & præcipit hoc sacrum concilium, ut turpis ille abusus, in alio decreto, per dictam congregationem acceptato prohibitus, omnino a singulis ecclesiis, a monasteriis quorumcumque religiosorum, & religiosarum hujus provinciæ extirpetur; quo larvales & theatrales joci, choreæ, mercimonia, negotiationes, & alia, ecclesiam, divinum officium, vel ejus honestatem perturbantia, fieri prohibentur. Quodque pœna contra ordinarios decanos, & rectores (qui talia fieri permittunt) in eodem decreto contenta, de suspensione a perceptione omnium proventuum ecclesiasticorum per trium mensium spatium, etiam in realem executionem demandetur: adjicientes, quod etiam mercimonia, & negociationes, intra ecclesiam fieri nullatenus de cetero permittantur. Quodque infra septa, seu clausuram monasteriorum, tam virorum, quam mulierum, choreæ, & tripudia nullo tempore exerceantur per quoscumque: nec etiam extra ipsa monasteria liceat religiosis personis in quibuscumque locis præfatas choreas, & tripudia agere. In contrarium facientes, per superiores eorum debite puniantur. Item ordinarii, & alii judices, diligenter puniant clericos aleæ, & ebrietati servientes, ac tabernas etiam frequentantes, & acrius eos qui tempore jejunii hoc faciunt. Et quoniam domini episcopi, qui ceteris exemplum honestatis esse debent, & ea quæ in divinis scripturis, & sacris canonibus, ac juribus statuuntur in seipsis maxime observare, ipsi habitus honestos, superlunaribus amictos, prout jura volunt, tam in suis diœcesibus, quam extra deferant, non nimis breves aut viles, sed nec nimis curiosos: modestiam in incessu, & verbis habeant: sintque tales in omni conversatione, quales eos apostolica regula esse jubet, & canonicæ sanctiones. Hortamur etiam dominos episcopos prædictos, quatenus in ordinibus, etiam prima tonsura, conferendis, ad servitium Dei, & honorem ecclesiæ vigilanter & discrete intendant: talesque ad ipsos sacros promoveant ordines, quos & vitæ honestas, & idoneitas personæ, tam in literarum scientia, quam ætate commendent: juxta juris dispositionem, abusus omnes circa præmissa vitantes: insuper mandamus, & districte præcipimus, decretum, per ecclesiam Gallicanam Bituris acceptatum, intitulatum, *De concubinariis*, per totam Rhemensem provinciam, ab omnibus quibuscumque, etiamsi episcopalis dignitatis, aut alterius præeminentiæ existant, inconcusse, & inviolabiliter observari: cujus quidem decreti tenor sequitur.

Quicumque clericus cujuscumque conditionis, status, religionis, dignitatis, (etiam si pontificalis vel alterius præeminentiæ existat) qui post hujus constitutionis notitiam (quam habere præsumatur, per duos menses post publicationem ejusdem) in ecclesiis cathedralibus, quam ipsi diœcesani omnino facere teneantur, postquam eadem constitutio ad eorum notitiam pervenerit, fuerit publicus concubinarius; a perceptione fructuum omnium beneficiorum suorum, trium mensium spatio, sit ipso facto suspensus, quos suus superior, in fabricam, vel aliam evidentem ecclesiarum utilitatem, ex quibus hi fructus percipiantur, convertat. Nec non & ejusmodi publicum concubinarium, ut primum esse innotuerit, mox suus superior monere teneatur, ut infra brevissimum terminum concubinam dimittat. Quod si non dimiserit, vel dimissam, aut aliam publice resumpserit; jubet hæc sancta synodus, ut ipsum suis beneficiis privet omnino, & nihilominus hi publici concubinarii (usquequo cum eis per suos superiores, post ipsarum concubinarum dimissionem, manifestamque vitæ emendationem fuerit dispensatum) ad susceptionem quorumcumque bonorum, dignitatum, beneficiorum, vel officiorum sint inhabiles. Qui si post dispensationem, reciduo vomitu, ad hujusmodi publicum concubinatum redierint, sine spe alicujus dispensationis ad prædicta prorsus inhabiles existant. Quod si hi ad quos talium correctio pertinet, eos, ut prædictum est, punire neglexerint; eorum superiores tam in ipsos de neglectu, quam in illos pro concubinatu, modis omnibus digna punitione animadvertant. In conciliis etiam provincialibus & synodalibus, adversus tales punire negligentes, vel de hoc crimine diffamatos, etiam per suspensionem a collatione beneficiorum, vel alia condigna pœna severiter procedatur, & si hi, quorum destitutio ad summum pōtificem spectat, per concilia provincialia, aut suos superiores propter publicum concubinatum reperiantur privatione digni, statim cum processu inquisitionis ipsi

ipsi summo pontifici deferantur. Eadem diligentia, & inquisitio in quibuscumque capitulis generalibus, & provincialibus (quoad suos) serventur: Pœnis aliis contra prædictos,& alios non publicos concubinarios, statutis in suo robore permansuris. Publici autem intelligendi sunt,non solum hi, quorum concubinatus, per sententiam, aut confessionem in jure factam, seu per rei evidentiam, quæ nulla posset tergiversatione celari, notorius est. Sed qui mulierem de incontinentia suspectam, & infamatam tenet, & per suum superiorem admonitus, ipsam cum effectu non dimittit. Quia vero in quibusdam regionibus,nonnulli jurisdictionem ecclesiasticam habentes, pecuniarios quæstus a concubinariis percipere non erubescunt, patiendo eos in tali fœditate sordescere; sub pœna maledictionis æternæ præcipit, ne sub pacto,compositione, aut spe alicujus quæstus, deinceps talia quovismodo tolerẽt, aut dissimulent: alioqui ultra præmissam negligentiæ pœnam,duplum ejus quod propterea acceperint, restituere ad pios usus omnino teneantur. Ipsas autem concubinas, seu mulieres suspectas,prælati modis omnibus curent a suis subditis (etiam per brachii sæcularis auxilium si opus fuerit) penitus arcere. Quod etiam, a tali concubinatu procreatos filios, apud patres suos cohabitare non permittant. Iubet insuper hæc sancta synodus,ut etiam in prædictis synodis, & capitulis hæc constitutio publicetur: & quilibet suos subditos ad ipsarum concubinarum dimissionem moneat diligẽter. Injungit præterea omnibus sæcularibus viris (etiam si regali præfulgeãt dignitate) ne ullum qualecumq; inferant impedimentum, quocumq; quæsito colore, prælatis, qui ratione officii sui, adversus subditos suos, pro hujusmodi concubinatu procedunt. Et cum omne fornicationis crimen lege divina prohibitum sit,& sub pœna peccati mortalis necessario evitandum, monet omnes laicos tam uxoratos, quam solutos, ut similiter a concubinatu abstineant: Nimis enim reprehensibilis est, qui uxorem habet,& ad alienam uxorem accedit. Qui vero solutus est, si continere nolit, juxta apostoli doctrinam, ducat uxorem. Pro hujusmodi observatione præcepti,hi,ad quos pertinet, tam salutaribus monitis, quam aliis canonicis remediis omni studio laborent.Et ut nullus,quantamcũq; præfati decreti prętendere possit ignorantiam: Iubemus hoc decretum per dominos episcopos, & tam cathedralium quam collegiatarum ecclesiarum capitula, nec non abbates, & ceteros jurisdictionem ecclesiasticam habentes,infra duos menses a fine præsentis concilii numerandos, suis subditis intimari. Et deinde, in singulis synodis diœcesanorum, nec non generalibus quarumcumque ecclesiarum capitulis,etiam evocatis ad hoc singulis suppositis earumdem, alta & intelligibili voce publicari. Moneant insuper dicti domini episcopi, capitula, abbates, nec non jurisdictionem habentes omnes & singulos suos subditos concubinarios notorios generaliter, quatenus infra trium mensium spatium concubinas suas, seu mulieres suspectas, & diffamatas abjiciant, & dimittant. Et quoniam nonnulla capitula ecclesiarum, ad subditorum suorum, de hoc crimine diffamatorum, correctionem minus diligenter hactenus comperimus processisse: unde peccata in dies magis foventur, & deterioribus adaugentur incrementis, in grave scandalum ecclesiastici status, & perditionem animarum, Præcipimus, & mandamus omnibus &

A singulis ecclesiarum cathedralium & collegiatarum capitulis, ac præsidentibus in eisdem, sub pœnis ipsorum suspensionis a divinis, & aliis per suos superiores arbitrandis,quatenus post supradictorum trium mensium, a tempore præmissæ monitionis generalis, spatium elapsum, infra quindecim dies, proxime sequentes, contra singulos subditos suos de hoc crimine diffamatos (qui prædictas concubinas suas realiter, & cum effectu non dimiserint) procedant via juris, specialiter & nominatim ad declarandum eos prædictam suspensionem fructuum spatio trium mensium incurrisse, nec non consequenter, ad ulteriores pœnas juxta tenorem decreti suprascripti, eisdem infligendas. Et si B hoc facere neglexerint, superiores eorum, ad executionem pœnarum prædictarum contra ipsos negligentes sine dissimulatione procedant: Ac etiam episcopos ac alios quoscumque ecclesiasticam jurisdictionem habentes, qui in ejusdem criminis punitione negligentes invenirentur, superiores eorum puniant, de neglectu, & in defectu ipsorum,pœnas contra concubinarios supradicto decreto positas, cum omni diligentia realiter exequantur. Injungimus universis episcopis & aliis jurisdictionem ecclesiasticam exercentibus, quatenus ad correctionem fornicatorum, & maxime adulterorum publi- C corum, intendant & invigilent, prout animarum saluti viderint expedire. Monemus omnes & singulos dominos episcopos, capitula, abbates, & alios jurisdictionem ecclesiasticam exercentes, quatenus, suos subditos ecclesiasticos, ad honeste, & cum habitu condecenti incedendum compellant, tunicas nimium breves, aut in spatulis elevatas, vel capellos, sive pilea in capitibus, seu sotulares rostratos, vel rubei, cælestis, purpurei, viridisve, aut crocei colorum caligas eos deferre, aut ad pilam maxime, usque ad camisiam exutos in theatris, vel locis publicis, ludere non permittant: sed potius ea omnia sic indecentia prohibeant. Sacerdotesque & alios quoscumque ecclesiasticos, a mer- D cantiis publicis, & negotiationibus sæcularibus exercendis præcipiant abstinere. Contra facientes, prout eorum transgressio exegerit, debite puniendo. Item: cum in multis partibus rectores ecclesiarum parochialium, adeo modicam provisionem habeant, quod non reperiuntur, qui ipsis ecclesiis deservire velint, quod cedit in grave præjudicium animarum; provideant omnes prælati, & patroni, quatenus secundum dispositionem jurium (in capitulo, *De monachis, de præbendis in antiquis, & capitulo, Suscepti regiminis*, eodem titulo, & in sexto, & Clementinis) id est, de jure patronatus,congrua portio præfatis rectoribus assignetur, ne pro E defectu administrationis, ipsarum animarum, prædicti prælati, & patroni, apud Deum & homines veniant reprehendendi.Item ad obviandum exquisitis & abusivis modis, quibus nonnulli quæstores, pecunias a pauperibus extrahere conantur, contra dispositionem jurium, utentes, seu uti facientes prædicatione verbi Dei, ad finem quæstus eorum, ipsam principaliter applicando. Prohibemus quibuscumque quæstoribus, ne in hac provincia Rhemensi, prætextu indulgentiarum, vel aliorum quorumcumque, faciendo suas quæstas prædicent verbum Dei. Sed solum negotium suum verbis planius exponant, vel etiam literas, si quas

ANNO CHRISTI 1456.

quas habeant, legant, seu legi faciant. Et si forsan aliqui doctores, vel alias qui ad prædicandum idonei cum ipsis venerint, & prædicare velint, nihil in suo sermone quæstuosum exponant, & contra eos servetur cap. *Cum ex eo.* Et Clemen. *Abusionibus, de pœniten. & remissio.* Nostramque præsentem prohibitionem ordinarii locorum faciant diligenter observari. Item quia ex inordinata multitudine religiosorum, qui ad confessiones audiendas deputantur, plurimum utriusque sexus nimia libertate utentes, pro libito suo, quibus volunt confitendi, & absolutionem obtinendi (præsertim in casibus reservatis) audaciores sunt, ad graviora peccata perpetranda: admonemus omnes episcopos hujus provinciæ, quatenus juxta formam Clementinæ, *Dudum:* & decretalis *Supra cathedram*, in eadem insertæ, personis taliter qualificatis, & in tali numero ex conventibus religiosorum mendicantium, licentiam audiendi confessiones concedant, sicut in prædicta decretali continetur. Et illis non ita indifferenter casus episcopales concedant, sicuti hactenus in multis diœcesibus fieri consuevit. Sed ubi necessitatem viderint aliquos casus particulares concedendi, cum tanta discretione hoc faciant, ut per hoc non detur subditis occasio liberius ad peccata, & crimina graviora prorumpendi. Item licet in antiquis juribus, salubriter instituta fuerint tempora, in quibus non debent matrimonia celebrari, tamen nonnulli per abusum, in hujusmodi temporibus prohibitis, contra ipsorum jurium intentionem, festa, & convivia, choreas, & tripudia, tamquam pro solennizatione ipsorum matrimoniorum exercent. Inhibemus ne de cetero in prædictis temporibus, neque etiam die trinitatis talia fiant: & interessentes talibus conviviis, & festis, per ordinarios debite corrigantur, & gravius ecclesiastici, si talibus interfuerint. Insuper præcipimus, quod aliis temporibus matrimonia non fiant in domibus, sed tantum in ecclesiis, ac hora competenti, & die clara celebrentur, advertantque domini episcopi, ne super bannis ante matrimonium fiendis sine causa rationabili dispensent. Præterea constitutiones conciliorum provincialium, tempore bonæ memoriæ dominorum Roberti de Cortenayo, apud Sylvanectum, anno domini millesimo trecentesimo quadragesimo quarto: tam super libertate, jurisdictione, & immunitate ecclesiarum, & ecclesiasticarum personarum, ac pœnis contra perturbatores earum, quam super reformatione morum editas laudamus, approbamus, & ratificamus: & quantum opus est hujus præsentis concilii decreto, renovamus, mandantes, ut deinceps in nostra provincia serventur, & executioni demandentur. Ceterum & si contra dominos sæculares, ecclesiarum jurisdictionem impedientes, excommunicationes, & aliæ pœnæ, per dicta statuta provincialia sint adjectæ, tanto magis in ecclesiasticos qui eamdem jurisdictionem ecclesiasticam non solum non impedire, sed & promovere, & exaltare tenentur, locum habere debent: Iccirco sub excommunicationis pœna, & aliis, in prætactis conciliis provincialibus, declaratis pœnis, universis & singulis prælatis, & ecclesiasticis personis, totius provinciæ Rhemensis, cujuscumque dignitatis seu præeminentiæ existant, pro-

A hibemus: ne in terris, quibus, ad eos & eorum ecclesias, monasteria, & dignitates jurisdictio temporalis pertinet, directe vel indirecte, quovis quæsito colore tacite vel expresse, per se, vel alios, prohibitiones fiant, aut per alios quoscumque judices vel officiarios temporales fieri procurent, subditis suis judicibus ecclesiasticis, vel alias quibuscumque, aut pœnas, minas, vel terrores adjiciant, quominus in terris hujusmodi in suo dominio temporali subjectis, citationes, monitiones, & mandata curiarum ecclesiasticarum etiam in personalibus actionibus, & alias libere possint executioni demandari. Et si hactenus tales prohibitiones fecerint, aut B minas, aut terrores incutiant, infra unum mensem, a die publicationis præsentis statuti, in singulis diœcesibus, quam ordinarii diligenter facere teneant, sub eadem pœna, publice revocent aut faciant revocari. Item quia nonnulli, tam clerici, quam laici, sentientes se super suis excessibus, delictis, seu debitis, coram judice ecclesiastico esse citatos, de suæ causæ justitia diffidentes, ad dominorum temporalium, seu officiariorum aut servitorum eorumdem potentiam recurrunt: literasque comminatorias, aut minas verbales impetrant, & armatos adducunt, & alia faciunt, quod timor tam judicibus quam officiariis suis, ac partibus incutitur, C unde non modicum ecclesiastica jurisdictio perturbatur & læditur; prohibemus sub pœna excommunicationis: Ne clerici vel laici, coram ecclesiastico judice tracti, armatos adducant, literas comminatorias, seu minas verbales hujusmodi, aut alia quæcumque impetrent, vel procurent, unde directe, vel indirecte ecclesiastica jurisdictio aliquatenus valeat impediri. Item, statuimus, quod in causis summam duorum Francorum monetæ loci non transcendentibus, libellus inscriptus non admittatur: & in talibus tamquam minimis, ad discretionem judicum summarie de plano procedatur. Qui tam in his, quam aliis, omnes frivolas dila- D tiones studeant resecare. Et ut religiosæ personæ Deo dicatæ, sicut præ ceteris districtius domino votis solennibus mancipantur, sic earum vita, & conversatio honeste refulgeat, & aliis bene vivendi propitium indicet exemplum; Statuimus, & ordinamus, quod omnes, & singuli abbates, abbatissæ, priores, & præpositi, quorumcumque monasteriorum, ordinum sanctorum Benedicti, & Augustini, provinciæ Rhemensis, tam in se, quam in suis religiosis, & subditis, omnem evagandi, levitatisque materiam evitent, & faciant evitari. Iejunia ab adventu usque ad festum nativitatis domini, & a septuagesima usque ad festum sancti paschæ, abstinentiamque ab esu carnium, singulis quar- E tis feriis totius anni, tam in publico quam in privato diligenter observent. Computa & rationes præsentibus religiosis reddant, in vestibus & habitibus, juxta suorum ordinum observationem, ac in gestibus & verbis honestatem & gravitatem gerant. Zonas argenteas, sotulares laqueatos, breves tunicas, & alia, quæ vanitatis pompæ indicia sunt, evitent. Religiosos, sine quæstu pro ingressu religionis recipiant, secundum canonicas sanctiones: novicios, & alios in cultu divino, & sacrarum lectione scripturarum instrui faciant, regulas suorum ordinum, juxta limitationes suæ constitutionis, felicis recordationis, domini Benedicti

papæ

ANNO CHRISTI 1456.

papæ XII. circa reformationem religiosorum eorumdem ordinum editas,& appositas teneant: Quas constitutiones singuli abbates, abbatiæ, priores, & præpositi, prout sunt editæ, in vulgari expositas juxta sui ordinis qualitatem, saltem ter in anno legere teneantur, habitusque suarum religionum non deserant, apostasiam (cui excommunicationis sententia ipso facto annectitur) prorsus evitent. Maxime vero religiosi mulierum, & religiosæ virorum frequentationem & consortia effugiant, ac alias juxta suorum ordinum laudabilia constituta,ac sanctorum patrum decreta, nec non canonicas sanctiones vivere statuant. Ita ut servitium exhibeant Deo gratum, ac ex eorum bona conversatione, ceteri valeant ad honestatis & munditiæ zelum ferventius incitari. Mandantes universis eorumdem abbatum, abbatissarum, priorum, & præpositorum superioribus; Quatenus ipsos, ad præmissorum observationem (si aliquatenus defecerint) via juris vigilanter coerceant. Et nihilominus dicti religiosi capitula suorum ordinum observent, dictis aliis statutis provincialibus, circa præmissa omnia & singula in suo robore permansuris. In quorum omnium & singulorum testimonium & munimen : Nos archiepiscopus, & episcopi præfati literis præsentibus sigilla nostra duximus apponenda. Datum Suessione anno MCCCCLVI. indictione tertia; mensis vero Iulii, die Veneris undecima : Pontificatus sanctissimi in Christo patris, & domini nostri, domini Calixti, divina providentia papæ III. anno primo. *Finis.*

OBSERVATIO PHILIPPI LABBE, S. I.

Avenionense concilium pro restitutione disciplinæ ecclesiasticæ celebratum, præside Petro de Fuxo Albanensi episcopo S. R. E. cardinale archiepiscopo Arelatensi & legato Avenionensi, dicitur extitisse in bibliotheca illustrissimi episcopi Vasionensis, ejusque fit mentio in purpura Mariana R. P. Hippolyti Maraccii clerici regularis mihi pag. 369. Quare hic §. XVI. exhibebimus donec integra illa acta nancisci licuerit.

*** PETRVS de Fuxo, senior, Gallus, ordinis Minorum, a Martino V. pontifice maximo cardinalitio honore insignitus, vir suo sæculo magnus, qui in concilio Constantiensi cum cardinalibus, & in Hispania legatus, schisma delevit, duos Hispaniæ reges confœderavit, & diversas provincias, ut pater patriæ, annis triginta duobus, summa cum laude administravit. Inter alia pietatis obsequia, quibus Deiparæ virginis amorem in corde suo ardere manifeste declaravit, anno 1457. sedis apostolicæ a latere legatus, celebravit Avenione concilium provinciale, in quo inter alias ordinationes, statutum edidit tenoris sequentis: *Decretum in concilio Basileensi factum de conceptione beatissimæ virginis Mariæ, statuimus inviolabiliter observari; districte omnibus inhibendo sub excommunicationis pœna, ne quisquam aliquid in contrarium prædicare, vel publice disputare præsumat : quod si secus aliquis fecerit, dictam sententiam eum incurrere volumus ipso facto, & in prima synodo per diœceses, per quemlibet celebranda, prædicta statuimus publicari, & curatis ecclesiarum injungi, ut hæc populo manifestent. Datum in ecclesia cathedrali Avenionensi, die VII. mensis Septembris, anno incarnationis dominicæ 1457. pontificatus domini nostri Calixti papæ III. anno tertio.* Subscripserunt huic statuto; non solum ipse Petrus, qui toti præerat concilio, sed Alanus Coetivus S. R. E. cardinalis (de quo supra) Robertus Aquensis archiepiscopus: Petrus episcopus Aptensis: Georgius Senecensis: Gaucherius Vapincensis: Nicolaus Massiliensis: Petrus Dignensis: Petrus Glandavensis: Palamedes Cavallicensis: Pontius Vasionensis: Ioannes Rhegiensis: Stephanus Tricassinensis: Michael Carpentoractensis: & Ioannes Aurasiensis. Ceterum animam cœlo reddidit Petrus hic noster anno post redemptum genus humanum 1464. die 3. Decembris.

ANNO CHRISTI 1456.

ANNO CHRISTI 1457.

VITA PII PAPÆ II.

PIVS, Æneas Piccolomineus antea vocatus, communi omnium consensu pontifex renuntiatur, Friderico III. imperante, anno domini 1457. vel secundum Onuphrium 1458. decimoquarto Kalendas Septembris. Hic, cum adolescentiorem ætatem suam politioribus literis informasset, paulo post quam e Senensis gymnasii studio prodiisset, cum dominico Capranica cardinale Basileam venit, concilioque ibidem celebrato, sacris ordinibus necdum initiatus, per errorem non tantum tenacissime adhæsit, verum etiam scriptis ad rectorem & universitatem Coloniensem dialogo & epistolis, ejusdem concilii auctoritatem approbavit. Manens Basileæ Felicem quintum antipapam tamquam verum Christi vicarium veneratus est. At cum Fridericus Romanorum rex Aquisgrani coronatus, domum repetens, Basilea transitum fecisset, rogatusque Felicem illic præsentem accedere, eidemque tamquam Romano pontifici honorem exhibere, aut publice cum eo verba miscere recusasset, a sententia sua erronea decedere incipiens, in aula imperatoris Friderici, cujus rogatu in familiam ejus transiit, atque in ea aliquot annis permansit, doctissimorum virorum imperatorem adeuntium conversatione instructus, omniumque cardinalium sese pontifici Eugenio submittentium exemplo motus, Romam venit, Basileense dogma de auctoritate concilii rejecit, & Eugenio pontifici caput submisit. Post veritatem cognitam, cum Basileæ clericali tonsura insignitus, in Austria cum minoribus ordinibus subdiaconatus & diaconatus sacros ordines recepit, in urbe ad presbyteratum, & postea per Callistum tertium ad cardinalatum promotus, eidem mortuo, cum de successore quæreretur, & cardinales ad Bessarionem cardinalem Græcum suffragarentur, eosque ab hoc eligendo Alanus cardinalis Avenionensis avertisset, quod indecorum videretur Græcum evehere, quasi Roma viris sapientissimis doctissimisque careret, in pontificatu subrogatur. Pontifex factus primum belli incendium a Piccinino in Vmbria excitatum suppressit, Assisium & Nuceram recuperavit. Mantuæ conventum regum & principum indixit, quo & ipse accedens, multis & principibus & legatis præsentibus, de bello in Turcas suscipiendo constitutum est. Pius Romam reversus, Viterbium se recepit, & ab ecclesiasticæ ditionis finibus tyrannos quosdam exterminavit. Regnum Neapolitanum Ferdinando confirmavit, & Latinum cardinalem Vrsinum eo misit, qui eumdem regem

Pius quando pontifex factus.

Pii II. virtus & doctrina qualis.

ANNO CHRISTI 1459.

regem coronaret, quem etiam in clade illa qua apud Sarnum afflictus est, adjuvit, qua ope is regnum tutatus est. Sigismundum Malatestam & censuris & armis cohibuit. Fœdus iniit cum rege Hungariæ, Burgundiæ duce, in varias regiones tendens, magnos labores tulit. Regem Bohemiæ citari jussit. Episcopum Moguntinum non recte de fide sentientem dignitate spoliavit. Sigismundum Austriæ ducem anathemate damnavit, quod cardinalem quemdam in vincula conjecisset. Ludovico Galliæ regi de ecclesiastica libertate detrahenti audacter restitit. Borsium Mutinæ ducem acriter interminatus est, quod rebus Galliæ & Sigismundi Malatestæ velut ecclesiæ hostis faveret. Affinitatem cum Ferdinando rege contraxit. Beatam Catharinam Senensem inter sanctas retulit, Romæ, Senis, & aliis plerisque locis multa eleganter magnificeque extruxit. Corsinianum civitatem appellari voluit; & de suo nomine Pientiam dixit. Obiit Anconæ febri absumptus septimo Kalendas Septembris, anno domini 1464. decimaquinta Augusti, cum sedisset annos sex, menses undecim, & dies vigintiseptem. Corpus Romam delatum, apud sanctum Petrum conditum est. Pius multa ingenii sui monumenta edidit, dialogos, epistolas, orationes diversis personis, Bohemorum historiam; commentarios de suis rebus duodecim libris complexus est: epigrammata, variaque poematum genera lepide & acute scripsit: quo studio ita delectatus est, ut poetæ nomen etiam ipse scriptionibus usurparet, ut constat ex epistola quadam ad parentem data, cui inscriptum est: Æneas Silvius poeta genitori suo Silvio salutem. Auri divitiarumque contemptor fuit: adeo ut cum oblati ei essent thesauri a Callisto relicti, videre recusans dixerit: Auferte hæc: citius enim expendemus, quam alii congesserint. Ejus virtutes a Platina immensæ propemodum enumerantur. Id vero nullatenus prætermittendum, quod generosa quadam indole ignoscebat, neque unquam in eos animadvertit, quorum in se maledicta aliqua accepisset.

Catharinā Senensem canonizavit.

ANNO CHRISTI 1459. Die 15. Octobr.

"** PII PAPÆ II. EPISTOLA I.

Carissimo in Christo filio nostro Carolo VII. Francorum regi illustri.

Carissime in Christo Fili salutem & apostolicam benedictionem.

"Ex Tomo VII. spicilegii commun. a D. de Vion.

INTELLEXIMUS dilectum filium Guillermum de Torreta votum emisisse societatem sub vocabulo Iesu nuncupatam, ad Dei honorem & infidelium oppugnationem noviter institutam ingrediendi, & in ea una cum aliis pro defensione fidei christianæ contra Turcos persistere velle. Verum cum is impræsentiarum in civitate Astensi in tuis servitiis permanere asseratur, & votum suum hujusmodi ad desiderium adimplere nequeat, nisi tuæ serenitatis licentiam obtineat, exhortamur idcirco Celsitudinem tuam ac rogamus, ut tu, qui Christianissimum nomen a proavis & prædecessoribus tuis clarissimis regibus per longissimam temporum seriem ductum amplioribus tuis virtutibus roborasti, in hac pia causa non deficias, & præfato Guillermo, quem propter suas eximias virtutes ac merita promotorem dictæ societatis deputavimus, liberam licentiam concedere placeat, ut cum bona gratia tuæ sublimitatis recedere, & ad serviendum præfatæ societati accedere valeat. In quo rem Deo imprimis acceptam, fidei utilem & necessariam, & honori tuæ regiæ amplitudinis convenientem efficies.

Datum Mantuæ sub annulo Piscatoris die decimatertia Octobris, millesimo quadringentesimo quinquagesimonono, pontificatus vero nostri anno secundo. *Marcellus.*

ANNO CHRISTI 1461.

"** PII PAPÆ II. EPISTOLA II.

Epistola missa episcopo Atrebatensi apostolicæ sedis legato.

Venerabilis frater, salutem & apostolicam benedictionem.

"Ex eod. Tomo.

VENIENS ad nos proximis diebus dilectus filius Prosper de Cumulio orator ducalis, multa nobis exposuit quæ jocunda cordi nostro fuerunt. Rediit enim proxime ex Galliis, ubi cum carissimo in Christo filio Ludovico illustri Francorum rege familiariter est conversatus. Fuit secum cum in minoribus ageret, fuit & postquam in regnum paternum successit. Minutatim de serenitate sua volumus cuncta audire, ipse libentissime omnia retulit. Memorat celsitudinem suam esse justi & honesti cultricem, devotionem plurimam ad Romanam ecclesiam gerere, de nobis quoque eum filii caritate sentire & loqui, in omnibus dictis & factis catholici principis documentum præstare. Magnum hoc duximus donum, magnum lucrum apostolicæ sedis, quæ veræ religionis cultores in tam præclaro regno posuerit, ut nota nobis hæc fierent. Misit ad nos eum Prosperum dilectus filius nobilis vir Franciscus Sforcia Mediolanensis dux, pariter & ipse ejus benevolentia gaudens. Non dubitamus, bonam mentem suam continua exhortatione augebis, implebisque veri prælati officium.

Nos ideo hæc ad te scribimus ut spem & consolationem nostram cognoscas, sciasque cæpisse nos mirum in modum suam serenitatem diligere. Quem in omnibus quæ sine offensione Dei poterimus, præ ceteris regibus amplectemur, & appositis gratiis exaltabimus; sperantes eodem erga nos animo ipsum quoque semper futurum. Quam nostram mentem volumus celsitudini suę crebro inculces. Exultavi autem his diebus literis tuis, quas de intentione sua ad tollendum pragmaticam miseras. Eidem propria manu literas dedimus, quarum exemplum credimus ad te pervenisse. Itaque hortamur ut omnium quæ diximus frequentem illi memoriam facias. Sunt enim vero corde cogitata & scripta, & in se continent quod non minus ad gloriam suam, quam ad desiderium nostrum pertineat. Audivimus cancellarios nonnullos istuc ex regno Neapolitano venisse, a turbulentis quibusdam transmissos: eorum consuetudinem nosti, mendaces sunt & dolosi, semper ad incendendos animos parati. Si aures habebunt, nitentur persuadere quamplura quæ forsitan credita non invenientur ita esse ut dicent. Ei rei diligenter intende, & regiam celsitudinem doce quales hi homines sunt, & quam a se repellendi.

Datum Romæ apud sanctum Petrum sub annulo Piscatoris die undecima Novembris, anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo primo, pontificatus nostri anno quarto.

PII

Anno Christi 1464.

PII PAPÆ II. BVLLA

RETRACTATIONVM OMNIVM,

Dudum per eum in minoribus adhuc agentem, pro concilio Basileensi, & contra Eugenium summum pontificem scriptorum.

Pius episcopus, servus servorum Dei, dilectis filiis, rectori & universitati scholæ Coloniensis, salutem & apostolicam benedictionem.

In minoribus agentes, nondum sacris ordinibus initiati, cum Basilææ inter eos versaremur, qui se generale concilium facere, & universalem ecclesiam repræsentare aiebant, dialogorum quemdam libellum ad vos scripsimus, in quo de auctoritate concilii generalis, ac de gestis Basileensium & Eugenii papæ contradictione, ea probavimus vel damnavimus, quæ probanda vel damnanda censuimus: quantum capiebamus, tantum defendimus, aut oppugnavimus: nihil mentiti sumus, nihil ad gratiam, nihil ad odium retulimus. Existimavimus bene agere, & recta incedere via: nec mentis nostræ aliud erat objectum, quam publica utilitas & amor veri. Sed quis non errat mortalis? Sapientem inquiunt philosophi nunquam errare? verum est. At quis sapiens, nisi bonus? quis bonus, nisi solus Deus? *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est usque ad unum,* inquit propheta regius. Declinavimus & nos ab utero matris, erravimus in invio, & non in via: ambulavimus in tenebris, & procul a vera luce recessimus: nec nobis tantum erravimus, alios quoque in præcipitium traximus, & cæcis ducatum præbentes cæci, cum illis in foveam recidimus. Forsitan & aliquos ex vobis scripta nostra decepere, & de via deduxerunt: quorum sanguinem si de manibus nostris requisierit dominus, non habemus quod respondere possimus, nisi nos, ut homines, peccavisse, qui arbitrantes rectum iter ostendere, obliquum monstravimus. In misericordia tantum Dei spes nostra sita est, quæ super omnia opera ejus elucet. Sed haudquaquam satis fuerit divinam misericordiam implorare & dicere: Parce domine: parce peccatis nostris: nisi pro viribus vulnera quæ inflximus, veritate curare annitamur; & sicut est in fabulis, sagitta quæ vulneravit, afferat opem: sive ut canit ecclesia, Medelam inde ferat hostis, unde læserat. Mortem quidam prius sibi consciverint, quam videri velint aliquando male sensisse: & nonnulli ne vel ad horam videantur errasse, semper errant; & dum vel minimam tolerare honoris jacturam nequeunt, totum abjiciunt, & perpetua notantur infamia, & in pessimas prolabuntur hæreses: qui ne appareant inconstantes, pertinaces efficiuntur. Superbissimi hoc agunt, qui videri dii, non homines, volunt: quales Constantiæ combusti sunt nostra ætate in magno conventu Hieronymus & Ioannes hæresiarchæ. Nos homines sumus, & ut homines erravimus: neque imus inficias, multa quæ diximus, scripsimus, egimus, damnari posse: verum non ut Arius, Eutyches, Macedonius aut Nestorius, & alia blasphemorum turba, ex animo damnatam viam elegimus: seducti peccavimus, ut Paulus, & ignoranter persecuti fuimus ecclesiam Dei, & Romanam primamque sedem. Propter quod prostrati ante oculos divinæ pietatis, supplices oramus: *Delicta juventutis meæ & ignorantias ne memineris,* &c. Pudet erroris, pœnitet male fecisse, & male dictorum scriptorumque vehementer pœnitet: plus scripto quam facto nocuimus. Sed quid agamus? scriptum & semel emissum volat irrevocabile verbum. Non sunt in potestate nostra scripta, quæ in multas inciderunt manus, & vulgo leguntur. Vtinam latuissent quæ sunt edita. Nam si futuro in sæculo manserint, & aut in malignas mentes inciderint, aut incautas, fortasse scandalum parient. Qui hæc scripsit, inquient, in beati tandem Petri cathedra sedit, & Christi salvatoris vicariatum gessit. Ita scripsit Æneas, qui postea summum pontificatum adeptus, Pius II. appellatus est, nec invenitur mutasse propositum. Qui eum elegerunt, & in summo apostolatus vertice collocarunt, ab iis scripta ejus approbata videntur. Verendum est, ne talia nostris aliquando successoribus objiciantur, & quæ fuerunt Æneæ, dicantur Pii, atque ab ea sede auctoritatem vendicent, adversus quam ignoranter latraverunt. Cogimur igitur, dilecti filii, beatum Augustinum imitari, qui, cum aliqua in suis voluminibus erronea inseruisset, retractationes edidit. Humilis & probatissimi vir ingenii, qui suas ineptias verecunde confiteri ac corrigere, quam impudenter defendere maluit. Idem & nos faciemus: confitebimur ingenue ignorantias nostras, ne per ea quæ scripsimus juvenes, error irrepat, qui possit in futurum apostolicam sanctam sedem oppugnare. Nam si quem decuit unquam Romani primique throni eminentiam & gloriam defendere ac extollere, nos illi sumus, quos sine ullis meritis pius & misericors Deus sola dispensatione sua ad beati Petri solium, & dilectissimi filii sui domini nostri Iesu Christi vicariatum evocavit. Quibus ex rebus dilectiones vestras hortamur, & in domino commonemus, ne prioribus illis scriptis inhæreatis, aut fidem ullam præstetis, quæ supremam apostolicæ sedis auctoritatem quovis pacto elidunt, aut aliquid astruunt, quod sacrosancta Romana non amplectitur ecclesia. Suadete omnibus, ut id solium præ ceteris venerentur, in quo salvator dominus suos vicarios collocavit, & quod beati apostoli Petrus & Paulus suo sanguine dicaverunt: nec putetis divinam providentiam quæ cuncta gubernat, & nihil negligit eorum quæ creavit, inordinatam reliquisse militantem ecclesiam, quæ cum sit sponsa Christi, profecto a Deo est, & ordinem habet, dicente apostolo, Quæ sunt a Deo, ordinata esse. Requirit autem ordo, ut inferiora a superioribus gubernentur, & ad unum tandem perveniatur tamquam principem & moderatorem cunctorum quæ infra se sunt. Sicut grues unam sequuntur, & in apibus unus est rex: ita & in ecclesia militanti, quæ instar triumphantis habet, unus est omnium moderator & arbiter, Iesu Christi vicarius: a quo, tamquam capite, omnis in subjecta membra potestas, & auctoritas derivatur, quæ a Christo domino Deo nostro sine medio in ipsum influit. Nec profecto in alium, tamquam sui exercitus ducem, supremam auctoritatem Christus principaliter derivasset, quam in suum vicarium, qui primus fuit Petrus, cui commissam novimus dominici gregis curam. Nec duos pluresve Petros euangelistæ commemorant, nec duos aut plures instituit dominus, qui suum locum tamquam capita tenerent æqualia: sed unum constituit, ut verticem ac ducem & pastorem universi gregis,

Marginalia: Eccle. 18. Psalm. 13. Psalm. 24. Rom. 13.

Anno Christi 1463.

gregis, Simonem Petrum, dicens: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam: & tibi dabo claves regni cælorum; & quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum & in cælo: & quodcumque solveris super terram, erit solutum & in cælo.* (Matth. 16.) Et, *Pasce oves meas.* (Joan. 21.) Quæ nulli alteri seorsum dicta leguntur, nisi Petro, ut in Petro unitas & summa contineretur auctoritas. Nec alius a petra dictus est Petrus, nisi Simon: ut intelligeremus unicum esse veræ & solidæ petræ, id est Christi (ut Paulus exponit) (1. Cor. 10.) locum tenentem, Simonem Petrum, qui solus pro domino in periculo constituto exemit gladium. Petrus igitur, & successores ejus Romani pontifices primatum in ecclesia tenuerunt; & nos hodie, quamvis indigni, sola domini voluntate digni tenemus: & quicumque Romanæ secundum canonicas sanctiones præficitur ecclesiæ, quamprimum electus est in sacro collegio, supremam a Deo potestatem sine medio consequitur, & per ordinem in omnem diffundit ecclesiam, cujus peccata divino judicio punienda relinquuntur. Si quid adversus hanc doctrinam inveneritis aut in dialogis, aut in epistolis nostris, quæ plures a nobis sunt editæ; aut in aliis opusculis nostris (multa enim scripsimus adhuc juvenes) respuite atque contemnite: sequimini quæ nunc dicimus, & seni magis quam juveni credite: nec privatum hominem pluris facite quam pontificem: Æneam rejicite, Pium recipite. Illud gentile nomen parentes indidere nascenti: hoc Christianum in apostolatu suscepimus. Dicent fortasse aliqui cum pontificatu hanc nobis opinionem advenisse, & cum dignitate mutatam esse sententiam. Haud ita est, longe aliter actum. Audite, filii, conversationem nostram: brevis narratio erit, quæ vobis, quantum ad rem attinet, veritatem aperiet, & objectioni faciet satis. Anno salutis primo & trigesimo supra millesimum quadringentesimum, cum Dominico Capranica, quem Martinus quintus in secreto consistorio cardinalem creaverat, Eugenius IV. spreverat, Basileam petivimus; ibique concilium inchoatum invenimus, verum ab Eugenio revocatum, quamvis congregati noluerant obedire, asserentes jam inceptum concilium, sine consensu patrum qui convenissent, haudquaquam potuisse dissolvi. Iulianus aderat sancti Angeli cardinalis, natione Romanus, moribus & doctrina conspicuus. Is, cum ceteris præstaret, audita Eugenii revocatione, præsidentiam dimisit, tamquam summo pontifici vellet obedire: sed cum augesceret in dies, Eugenio vel invito, concilium, & multi ex diversis regionibus episcopi & regum legati adventarent, cardinales quoque ex Romana curia profugi in dies nonnulli concurrerent, præsidentiam resumpsit, & auctoritatem concilii mirum in modum extollens, eminentiam primæ sedis supprimere cœpit. Venientes Eugenii legatos, & potestatem Romanorum præsulum magnificantes, apparenter confutavit: &, cum esset facundissimus, facile persuasit auditoribus quæ cupiebat. Cardinales ex urbe profecti, Eugenio infensi, vitam ejus moresque carpebant. Accedebant in horas catervatim novi curiales, qui (ut est omnis multitudo maledica, & inimica principi) Eugenii nomen modis omnibus lacerabant. Nos, qui ex patria juvenes, non ex Vrbe illuc migraveramus, & nova tum primum avis ex Senensi gymnasio evolaveramus, rudes & inexperti, vera esse arbitrabamur quæcumque dicebantur; nec putabamus mentiri alios, qui nesciremus ipsi mentiri, atque, ut est innatum homini, tetra & horrenda crimina odio habebamus: nec Eugenium diligere poteramus, quem tot tantique testes indignum pontificio dicerent. Aderant legati Parisiensis scholæ, cujus est fama percelebris: adfuerunt & aliquando vestri & aliorum studiorum Germanicæ nationis oratores: & uno cuncti ore concilii generalis auctoritatem ad cælum efferebant. De potestate Romani pontificis pauci erant qui loqui præsumerent: omnes qui publice loquebantur, prurientes auribus, multitudini applaudebant. Accessit & ipsius Eugenii consensus, qui dissolutionem concilii a se factam revocavit, & progressum ejus approbavit, cum reconciliata synodus Eugenio videretur, & pax ecclesiæ data. Præterita enim omnia per * suas literas concilii patres Eugenio sese remissuros, & pedes ejus tamquam beati Petri exosculaturos promiserant, si revocata dissolutione, concilio cursum permitteret, atque illi cohæreret. Novæ intercessere discordiæ, tum aliis de rebus, tum potissime super translatione concilii Græcorum causa in alium locum. Eugenius in Italia non sine ratione concilium petebat: popularitas synodalis transire montes horrebat, & in Avenione, aut in Sabaudia locum desiderabat. Adiverunt per id temporis duo viri ex Italia Basileense concilium, Nicolaus Panormitanus archiepiscopus, & Ludovicus Pontanus apostolicæ sedis notarius, Alphonsi magni regis oratores, qui velut duo orbis sidera, ceu pontificii juris & totius civilis sapientiæ duo præcipua lumina & clarissima censebantur. Hi dictis scriptisque concilii gesta probabant, Eugenii facta damnabant: nec erat qui aut vellet, aut auderet dicta eorum refellere. Quid ageremus? audire potuimus, non discere? Rude nimis ingenium est, quod per singulos dies audita & inculcata non capit. Quales magistri sunt, tales discipuli evadere solent. Paucos invenias Aristoteles, qui Platonica norint destruere dogmata. *Non est discipulus supra magistrum*, inquit dominus: (Luc. 6.) nec nos magistrum potuimus superare. Iulianus nobis, & Nicolaus, & Ludovicus, & alii complures fuere magistri, schola Basileensis conventus, in quo raro aliquis Eugenii causam defendit. Adversus concilii dignitatem mutire aliquid, crimen hæresis fuit. Vna omnium vox concilium Eugenio præferebat: de sedis apostolicæ præcellentia, aut silentium, aut contemptus. concilium, concilium cuncta sonabant. Didicimus ergo quæ audivimus, & post aliquot annos existimantes nos aliquid esse, diximus, ut est apud satyricum,

Semper ego auditor tantum? nunquãne reponam? (Iuvenalis.)

Puduit semper discipulum agere, subtraximus ferulæ manum, cœpimus loqui, & magistri personam induimus. Scripsimus epistolas & opuscula: hoc omnibus passim datur: docti & indocti scribunt: & quæ scripsit ipse, nemo contemnit, nisi editionis fervorem tempus extinxerit. Nobis placebant scripta nostra more poetarum, qui poemata sua tanquam filios amant. Nec Basileæ quemquam inveniebamus, qui ea damnaret: probant enim similia similes. Applaudebamus nobis ipsis, & in editionibus nostris gloriabamur: & quamquam postea Eugenius concilium in Italiam transtulerit, & cum Græcis Ferrariæ, ac demum Florentiæ convenerit: quamquam Iulianus sancti Angeli & Ioannes sancti Petri cardinales, quibus plurimum credebamus, ad Eugenium

* al. duas

ANNO CHRISTI 1463.

nium defecissent: quamquam paucissimi in fide Basileensi remansissent, noluimus tamen cedere, existimantes cunctos qui abibant, metu recedere, ne bona temporalia perderent: & cum nihil haberemus, quod nobis auferri posset, perseverandum putavimus, ne partem quæ verior nobis apparebat, relinquentes, detrimentum animæ faceremus. Mansimus igitur Basileæ, quoad Eugenio, ut credidimus, justo judicio deposito, Amedeus Sabaudiensis suffectus est, & Felix quintus appellatus: quem non ut idolum (quod erat) sed tamquam verum Christi vicarium veneRati fuimus, nihil ad hæc sinistri putantes intercessisse. At cum Fridericus Romanorum rex Aquisgrani coronatus, domum repetens, Basilea* transitum fecisset; rogatusque Felicem illic præsentem accedere, nullo pacto persuaderi potuisset, ut honorem ei tamquam Romano pontifici exhiberet, aut publice cum eo verba misceret: tum primum consideravimus possibile esse, quod partem erroneam sequeremur, quando rex, imperator Romanorum futurus, in tanto negotio dubius esset, & ad Eugenium inclinaret magis. Multum & sæpe inter nosipsos cogitavimus, quis esset modus inveniendi verum. Numquam enim volentes erravimus. Rogati in familiam Friderici transire, non renuimus. Erat tunc ille cum tota fere Germania neutralis. Concilium Basileæ dicebant esse Germani, & idolum ejus respuebant: Eugenium Christi vicarium appellabant, & concilium ab eo celebratum recusabant: nec Eugenio, nec Basileensibus plene obediebant. Placuit ad neutrales transire, ut verum apud eos liberius audiremus; & si recedendum esset ab uno extremorum, per aliquod medium transiremus ad alterum; & eorum judicium spectaremus, qui non essent affecti causæ. Mansimus in aula Friderici pluribus annis, illic varias audivimus opiniones. Neutralitatem idcirco Teutones induerant, ut concordia facilius inveniretur, non ex consilio Solonis, qui tumultuante civitate extorrem fecit eum qui sine parte remansit. Multa inter neutrales didicimus, quæ nos antea latebant. Eugenium falso de multis accusatum invenimus, cardinales qui Basileam venerant, ob privatas inimicitias bono & sancto viro notam inurere voluisse: qui tamen cuncti postea ad eum redierunt, & veniam errati petierunt. Forte per id tempus Iulianus sancti Angeli cardinalis, cujus supra meminimus, ex Hungaria, quæ sibi decreta contra Turcas fuerat provincia, Flavianum venit, (quæ hodie Vienna dicitur) præcipuum Austriæ columen. Sæpe cum eo sermonem pro veteri consuetudine miscuimus, sæpe de rebus Basileensibus disputavimus. Tuebamur antiquam sententiam, ille novam defendebat: extollebamus generalis concilii auctoritatem, ille apostolicæ sedis potestatem magnopere collaudabat: dicebamus concilium Basileense jure perseverasse, quamvis Eugenius præsidentes revocasset, & hoc ejus factum accusabamus: ille dissolutum seu translatum rite concilium affirmabat, & Basileensium opera multis modis detestabatur, Basileæque non synodum ecclesiæ, sed satanæ & ministrorum ejus synagogam remansisse dicebat. Diutina fuit inter nos concertatio, verum modesta & caritate plena. Ad extremum cum suis scriptis dictisque cardinalem vinceremus, premeremusque vehementer, subridens ille: Tu, inquit, Ænea, tabellis obsignatis agis mecum: & quo-

…a testi- …nium de …edeo

…er

A niam aliquando sensimus, ut dicis, idcirco & hodie idem putas debere sentire, & addictos priori sententiæ censes. Verum propterea nos sumus liberi, quia mutare sententiam usque ad mortem possumus. Cur enim non liceat omni tempore, relicto falso, verum amplecti? Fateor me dixisse & scripsisse quæ refers, verum a vero remotum errasse. At tu, qui, ut ais, me doctore Basileensibus credere adductus es; errantem olim sectatus es, cur modo non sequeris recta monentem? Præsumpsi de meipso, dum essem Basileæ; nimis; quamvis deceptus decepi, & credens prodesse, nocui, in medio ecclesiæ docens quæ non didici: cæcus erravi, & in tenebris
B ambulavi: reliqui tandem ecclesiam malignantium, & cum impiis sedere recusavi. Revelavit dominus oculos meos, & consideravi mirabilia de lege sua. Cognovi priorem errorem, & quantum a vero procul abiissent Basileenses, plane intellexi. Adii Romanam curiam, & Eugenio, *cui fuissem rebellis, submisi cervicem: a quo misericordiam consecutus, ad unionem Græcorum navavi operam: & illis Romanæ ecclesiæ reconciliatis, adversus impios Turcas legationem accepi. Castigans castigavit me dominus, & morti non tradidit me, sed humiliatum exaltavit: quia cognito in errore non perseveravi; sed mox in viam redii, & ex magistro factus dis-
D cipulus, ex magno parvus, expurgato veteri fermento, novum hominem indui, & vere matris lacte nutritus, ad fontem veri perveni, quem sancti doctores ostendunt Græci & Latini, quorum una vox est, salvari non posse qui sanctæ Romanæ ecclesiæ non tenet unitatem: omnesque illas virtutes mancas esse ei qui summo pontifici obedire recusat, quamvis in sacco & cinere jacens, dies & noctes jejunet & oret, & in ceteris videatur legem implere: quia melior est obedientia quam victimæ, & omnis anima potestatibus sublimioribus subjecta est: & Romanum præsulem in ecclesiæ vertice constitutum esse constat, a quo nullam ex ovibus Christi
D exemptam novimus. Ego ad ovile redii, qui diu erraveram extra caulas, & pastoris Eugenii vocem audivi. Tu si sapias, idem facies. Hæserunt pectori nostro verba* viri, quæ sæpe ad nos repetiit non sine caritate ardenti & amore singulari. Interea ex diversis regionibus homines doctissimi Cæsarem adierunt, quibuscum placidos de eisdem rebus miscuimus sermones, semper ad verum intenti, cujus est natura hominis avida. Multum profuit nobis Ioannes Carvaialis apostolici palatii auditor, natione Hispanus, qui Iuliano defuncto, in titulo cardinalatus ac legatione successit: quo cum sæpe de concilio Basileensium amice disputavimus. Nemo doctus ad
E imperatorem venit, quem de his rebus in colloquium non adduceremus. Cumque Cæsar ad unionem ecclesiæ procurandam in Nurimberga suæ nationis conventum instituisset, decrevissetque summum pontificem adhortari, ut Constantiæ novum concilium indiceret, legatumque mitteret, ac Basileenses pariter induceret, ut eo se transferrent, ut ibi pax ecclesiæ redderetur; primi Basileenses recusavere. Quod audiens Thomas Asselbachius ex Germania insignis theologus: Nunc, inquit, scio Basileenses Spiritum sanctum non habere ductorem, quando tam æquam imperatoris legem effugiunt. Idem multi alii dixere viri doctissimi & opinione sanctitatis illustres. Quibus consideratis, caligo

ANNO CHRISTI 1463.

* al cum

1. Reg. 15.
Rom. 13.

* vitæ;

ANNO CHRISTI 1463.

tandem ab oculis nostris cecidit, quæ velut aranearum tela verum cernere impediebat. Recognovimus errorem nostrum, venimus Romam, Basileense dogma rejecimus, Eugenio pontifici maximo caput submisimus, & reconciliati ecclesiæ Romanæ, doctrinam ejus imbuimus, & illud Hieronymi diximus: Ego nullum* præmium nisi Christum sequens, beatitudini tuæ, id est, cathedræ Petri, communione consocior. Super illam fundatam ecclesiam scio. Quicumque extra hanc domum agnum dominicum comederit, profanus est: si quis in arca Noe non fuerit, peribit regnante diluvio. Eramusque adhuc pene laici, quando ad Eugenii obedientiam redivimus. Ex Basilea clericali tantum charactere insigniti recessimus, nec unquam sacros imbuimus ordines, nisi post veritatem cognitam, Basileensi cæcitate relicta. In Austria minores ordines ac subdiaconatum & diaconatum recepimus: in Vrbe ad presbyteratum pervenimus. Hæc est conversatio nostra, per hos gradus e tenebris ad lucem migravimus. Ad quam rem non parum luminis nobis attulit Thomas † Sarazanus theologicæ sapientiæ celebratus ac acutissimus interpres, qui postea in summo collocatus apostolatu, Nicolai V. nomen accepit. His auctoribus unam ecclesiam catholicam & apostolicam esse didicimus matrem omnium fidelium, extra quam non invenitur salus, sponsam Christi immaculatam, in qua omnes qui militant, finem sibi proponunt vitam æternam. Idcirco enim in ecclesia militanti laborant homines, & cum dæmonibus tamquam hostibus pugnant, ut pacem tandem assequantur, & cum Iesu magistro ac legifero suo in cælesti Ierusalem triumphare ac regnare possint. Hic finis Christiano proponitur, huc omnes ecclesiæ militantis conatus, omnes leges, omnes regulæ tendunt. Et quoniam ecclesia quidam exercitus est Deo militans, terribilis ut castrorum acies ordinata dicitur: uni procul dubio imperatori subjecta, ad cujus nutum cuncta referuntur. Cumque pius ac maximus & optimus Deus in suo sanguine fundaverit ecclesiam, eamque voluerit ad finem usque sæculi perdurare: quis non dixerit in ea id regimen institutum esse, quod optimum censeretur? At vero inter genera gubernationum communis philosophorum sententia est, præstare monarchiam, & Romani, quorum toto micuit orbe dignitas, quamvis ejectis regibus duos annuos consules elegerunt, & modo tribunos addidere, modo alios magistratus invenere: in adversis tamen casibus, bellisque gravioribus ad unum aliquem recurrerunt, virtute & auctoritate præstantem, quem dictatorem appellaverunt, cujus dicto non liceret adversari: & quamquam dictaturam ab initio temporaneam instituerunt, in Iulio tamen & successoribus ejus perpetua effecta est. Nec unquam Romana res admirabilior aut celsior fuit, quam sub Augusto Cæsare, quando jam clausis Iani portis totus fere orbis sub unius hominis gubernatione quievit. Quo tempore natus mundi salvator monarchicum regimen ceteris prætulisse videtur gubernationibus Idem probat totius fere orbis consuetudo, cujus maximam partem gubernant reges, sive Christianos intueamur, sive barbaros. Et quamvis civitates aliquot reperiantur, quæ cum maxime serviant liberas sese vocitant, sine rege viventes: non possunt tamen effugere, quin unum præferant aliis, eique tamquam capiti pro tempore obediant. Quid plura? cælestis aula nos

* prævium

† Sarzanus legit Platina.

admonet. Quid illa pulcrius? quid ordinatius? quid majus aut durabilius? quid melius aut beatius? Quamvis in ea & angelorum diversi sint ordines, & sanctorum spirituum innumerabiles chori, unus est tamen omnium rex æternus Deus, qui condidit universa, & nihil negligit eorum quæ condidit: cujus filius unigenitus Christus Iesus, cum pro nostra salute venisset in hunc mundum, servili accepta forma, ecclesiam, de qua loquimur, in cruce patiens, suo sanguine acquisivit, & in ea usque in diem ascensionis corporaliter præsedit, & tamquam dux verus & imperator cuncta in finem suum direxit. Et cum ascendisset in cælum, eum indubitanter sui gregis pastorem reliquit, cui dixerat: *Pasce oves meas.* &, *Tibi dabo claves regni calorum.* Neque enim dixit, & non fecit, qui solus est verax. Grex Christi, ecclesia est. Pastor primus ipse Christus fuit, & pastor bonus, qui posuit animam suam pro ovibus suis. Secundus pastor Petrus extitit, ab ipso domino institutus, atque omni potestate donatus, quæ ad bene regendum commissas oves necessaria ducitur. Alioqui Christus qui sapientia Patris est, & omnino sapienter egit, ecclesiæ suæ haud sufficienter providisset: quod est nefarium asserere. Et quamvis plures per orbem ecclesiæ institutæ fuerint, & plures episcopi, id est, plures greges, & ovilia plura, & pastores plures: omnes tamen sub uno pastore & in uno grege atque ovili continebantur, sicut & hodie continentur: quia unus est Christi thalamus, una sponsa, unum ovile, & unus pastor, & omnium episcoporum unus episcopus Romanus præsul, beati Petri successor, & Iesu Christi vicarius. Petrus enim in Antiochia primum sedit, deinde Romam venit. Vnde cum persecutionem fugiens vellet abire, a domino prohibitus est, & hic glorioso martyrio vitam finivit, successore Clemente* substituto. Atque ita in hanc usque diem servatum est, ut qui Romæ sederit antistes rite institutus per legitimum electionis tramitem, tamquam Aaron vocatus a domino, hunc omnes Christianæ plebes, omnes populi, omnes reges, omnes clerici, omnes episcopi tamquam Iesu Christi vicarium, & beati Petri successorem, universalis ecclesiæ caput ac rectorem & ducem venerati sint. Inter quos plurimi pro Christi nomine * asperrimos perpessi cruciatus, & morte mulctati, coronam martyrii susceperunt. Plurimi confessores egregii, vita, moribus & doctrina fulgentes, quamvis sine sanguinis effusione, non tamen sine periculis & labore ac voluntate parata pro conservanda sacri euangelii auctoritate moriendi, ad cælestem gloriam pervenere: ut Gregorii, Damasi, Leones, Innocentii, Bonifacii, Benedicti, & alia nomina, inter quæ tertius claruit Eugenius, ex monasterio sancti Anastasii ad summum sacerdotium evocatus: ad quem divus Bernardus monachorum pater, non minus doctrinæ fulgore quam vitæ sanctimonia illustris, inter multa, hujusmodi verba conscripsit: Indagemus, inquit, adhuc diligentius quid sis, quam geras videlicet personam pro tempore in ecclesia Dei. Tu es sacerdos magnus, tu summus pontifex, tu princeps episcoporum, tu heres apostolorum, tu primatu Abel, gubernatu Noe, patriarchatu Abraham, ordine Melchisedech, dignitate Aaron, auctoritate Moyses, judicatu Samuel, potestate Petrus, unctione Christus. Tu es, cui claves traditæ, cui oves creditæ sunt. Sunt & alii

ANNO CHRISTI 1463.

Ioan. 21. Matth. 16.

* instituto.

* acerrimos.

ANNO CHRISTI 1463.

alii quidem cæli janitores & gregum pastores: sed tu tanto gloriosius, quanto & differentius utrumque præ illis nomen hereditasti. Habent illi assignatos sibi greges, singuli singulos, tibi universi crediti uni sumus. Nec modo ovium, sed & pastorum tu unus omnium pastor. Hæc Bernardus ad Eugenium tertium scribit, cui supremam & omnimodam in ecclesia potestatem concedit. Quod ille de tertio testatur Eugenio; hoc nos de quarto & omnibus aliis Romanis pontificibus profitemur, quia dignitatis est auctoritas. Liquet igitur, unum in ecclesia caput esse & unum principem: quia pax populi ex uno rectore dependet, & pluralitas principum discordiam parit. Christus ecclesiæ suæ in ultimo testamento pacem reliquit, & pacem multis verbis commendavit. Dedit ergo & regimen pacis amicum, id est, monarchicum, sub beato Petro & successoribus ejus administrari cuncta præcipiens, clavibus illi commissis, & cura gregis demandata. Hæc nos de Romani pontificis auctoritate & potestate sentimus, cui & congregare generalia concilia, & dissoluere datum est. Qui etsi filius est propter regenerationem, propter dignitatem tamen pater habetur: & * sicuti filiationis causa venerari debet ecclesiam tamquam matrem, ita & prælationis causa * præfertur ei, ut pastor gregi, princeps populo, rector familiæ. Cum his & generalis concilii auctoritatem & potestatem complectimur, quemadmodum & ævo nostro Constantiæ, dum ibi fuit synodus universalis, declaratum definitumque est. Veneramur enim Constantiense concilium, & cuncta quæ processerunt, a Romanis pontificibus nostris prædecessoribus approbata: inter quæ nullum invenimus unquam fuisse ratum, quod stante Romano indubitato præsule, absque ipsius auctoritate convenerit: quia non est corpus ecclesiæ sine capite, & omnis ex capite defluit in membra potestas: Hæc nostra sententia est, filii, hæc credimus & profitemur: hæc jam senes, & in apostolatus apice constituti, pro veritate asserimus. Si quæ vel vobis, vel aliis conscripsimus aliquando, quæ huic doctrinæ repugnent, illa tamquam erronea, & juvenilis animi parum pensata judicio, revocamus atque omnino respuimus.

Datum Romæ apud sanctum Petrum sexto Kalendas Maias, anno 1463.

[margin: ...7.24. — ...ut pro... rege... tionis ...iam. ...æest]

** * Charta regis Edvvardi quarti de libertatibus clericorum; & ne ipsi clerici per laicos arrestentur, aut in aliquo per breve, de præmunire facias, vexentur; & quod decimam de grossis arboribus libere exigere valeant.*

Stat. 2. E. 4. 2. m. 3.

EDVVARDUS Dei gratia, rex Angliæ & Franciæ & dominus Hiberniæ, universis & singulis archiepiscopis, abbatibus, prioribus, comitibus, justiciariis, baronibus, vicecomitibus, escaetoribus, coronatoribus, præpositis, ministris ac omnibus ballivis & fidelibus suis salutem. Sciatis, quod cum inter alias causas multarum & ingentium calamitatum, quibus omnipotens Deus hoc regnum nostrum Angliæ, peccatis exigentibus hactenus incessante, affligi sustinuit, ea præcipue & sane veremur, & vere credimus existere judicatum, quod prælati & ministri ecclesiæ Anglicanæ libertatibus, prærogativis ac consuetudinibus ecclesiæ universalis, quas violare absque pœna multiplicis censuræ nemo fidelis potest, non sunt pro se & rebus suis pacifice seu libere jam multis annis gaudere permissi: Ne igitur nos qui jamdudum, divina opitulante gratia, regiæ dignitatis apicem, ad nos jure hereditario pertinentem consecuti sumus, iram ipsius Dei adversum nos exasperare videamur, cupientes de cetero, non tam universalis ecclesiæ matris nostræ institutis firmiter inhærere, quam cæteris Christianis & catholicis principibus, apud quos canones & decreta sanctorum patrum debite honorantur, juste ac unanimiter consentire, ad honorem ipsius summipotentis Dei ac Christianæ fidei incrementum, & ut populus nobis subditus excommunicationum pœnas, & ecclesiæ censuras cautius in futuro evitare, ac regnum nostrum Angliæ sub justis legibus amodo prosperare valeant: Nos de gratia nostra speciali, & ex mero motu nostro dedimus & concessimus, ac pro nobis, heredibus, & successoribus nostris præsenti charta nostra confirmamus, venerabilibus patribus Thomæ cantuariensi & Vvilielmo Eborum archiepiscopis; Thomæ Londonensi; Vvillielmo Vvintoniensi; Ioanni Roffensi; Ioanni Vvigornensi; Richardo Sarum; Thomæ Bathoniensi, & Vvellensi; Vvaltero Norvvycensi; Ioanni Herefordensi; Iacobo Bangorensi; Ioanni Lincolniensi; Vvillielmo Eliensi; Georgio Exoniensi; Ioanni Lichfeildiensi & Coventriensi; Ioanni Landavensi; Ioanni Cestrensi; Roberto Menevensi; Laurentio Dunelmensi; & Ioanni Carliolensi episcopis; universisque ac singulis prælatis, abbatibus, prioribus, decanis, archidiaconis, officialibus, commissariis, rectoribus, vicariis, & eorum successoribus, presbyteris, capellanis, ac omnibus clericis in sacris ordinibus constitutis, necnon religiosis personis in quacumque religione per sanctam matrem ecclesiam approbata professis & conversis quibuscumque, præsentibus & futuris, ubicumque infra regnum nostrum Angliæ & partes Vvalliæ commorantibus, quod de cetero, nullus justiciarius, vicecomes, commissarius, escaetor, coronator, ballivus, aliusve officiarius, aut minister noster vel heredum nostrorum aut aliorum, qui curias legales ex concessione nostra aut prædecessorum nostrorum, aliave auctoritate tenent, inquirat seu inquiri faciat de excessibus, feloniis, raptibus mulierum, proditionibus aliisve quibuscumque transgressioninibus perpetratis seu perpetrandis, seu sic dicta perpetrata fuisse per aliquem vel aliquos archiepiscopum vel archiepiscopos, episcopum vel episcopos, abbatem vel abbates, priorem vel priores, decanum vel decanos, archidiaconum vel archidiaconos, officiarios, commissarios, rectores, vicarios, seu eorum successores, presbyteros, capellanos & clericos quoscumque infra sacros ordines constitutos, aut religiosas personas supradictas præsentes vel futuras.

Et si contingat aliquam duodenam, quæstamve, aliquem vel aliquos hujusmodi archiepiscopos, episcopos, prælatos, abbates, priores, decanos, archidiaconos, officiarios, commissarios, rectores, vicarios & eorum successores, presbyteros, capellanos vel aliquos clericos in sacris ordinibus constitutos de cetero indictare, præsentare, accusare vel impetere, quod tunc ipse vel ipsi, justiciarius, vicecomes, escaetor, coronator, præpositus, ballivus, minister, aliusve officiarius, statim post receptionem hujusmodi indictationis, præsentationis, accusationis, impetitionisve,

ANNO CHRISTI 1462.

ve, ipſam indictationem, accuſationem, præſentationem, vel impetitionem abſque arreſtatione, ſeu captione, incarceratione ve clerici vel clericorum hujuſmodi indictatorum, præſentatorum, accuſatorumve, impetitorum bonorum aut catallorum eorumdem, archiepiſcopis, epiſcopis ac ſingulis prælatis, abbatibus, prioribus, decanis, archidiaconis, qui in hujuſmodi indictatis ordinariam habent juriſdictionem tranſmittant. Et quod liceat ipſis ordinariis contra hujuſmodi ſic indictatos, præſentatos, accuſatos, impetitos judicialiter ſecundum jura eccleſiaſtica procedere, ipſam quoque cauſam ſeu cauſas cum omnibus eorum conſequentibus, dependentibus, emergentibus, incidentibus, & annexis finaliter decidere; licebit etiam ipſis archiepiſcopis, epiſcopis, univerſiſque ac ſingulis prælatis, abbatibus, prioribus, decanis, archidiaconis, officiariis, abſque hujuſmodi aliqua indictatione, præſentatione, accuſatione vel impetitione, ab hujuſmodi juſticiariis, vicecomitibus, eſcaetoribus, coronatoribus, præpoſitis, miniſtris, ballivis, aliiſve officiariis ſibi tranſmiſſis, indictationes, præſentationes, accuſationes, detectiones, impetitioneſve privatas hujuſmodi clericorum in ſacris ordinibus conſtitutorum, necnon religioſarum perſonarum, quarumcumque ſibi ſubditarum recipere, & ſuper hujuſmodi præſentatione, indictatione, accuſatione, detectione, vel impetitione, inquiſitiones facere, ulteriuſque ſecundum jura eccleſiaſtica uſque ad finem negotii procedere, & id finaliter terminare cum effectu, abſque aliqua moleſtatione, vexatione aut impedimento, vel pœna aliqua ex parte noſta vel heredum noſtrorum quoquo modo facienda aut imponenda.

Et ſi quis vel qui juſticiariorum, vicecomitum, eſcaetorum, coronatorum, ballivorum, miniſtrorum noſtrorum, ſeu heredum aut ſucceſſorum noſtrorum, aut aliorum fidelium & ſubditorum noſtrorum, contra præmiſſam voluntatem & conceſſionem noſtram: in toto vel in aliqua ſua parte contravenire vel facere præſumpſerint, vel præſumpſerit, archiepiſcopi, epiſcopi, & ceteri judices eccleſiaſtici in ea parte pro tempore exiſtentes, in præſumentem vel præſumentes hujuſmodi, cenſuras eccleſiaſticas contra hujuſmodi perſonas juriſdictionem eccleſiaſticam ſic impedientes aut impedire procurantes, conſentientes & agentes, in canonibus & conſtitutionibus ſanctorum patrum latas, declarare & proferre nullatenus, neque a denuntiatione ſeu executione cenſurarum hujuſmodi propter aliquam prohibitionem a cancellaria noſtra, ſive de uno banco vel alio, aut aliqua curia quacumque noſtra, heredum, aut ſucceſſorum noſtrorum impoſterum obtinendas quovis modo ſuperſedeant, ſed plene eorum judicia ſecundum ſacros canones exerceant. Et ſi quis juſticiariorum, vicecomitum, ballivorum, eſcaetorum, coronatorum, aut miniſtrorum noſtrorum ſeu aliorum quemcumque vere vel prætenſe malefactores arreſtaverint, attachiaverint, tenuerint, incarceraverint vel cuſtodierint, & ſic arreſtatus, tentus, attachiatus, incarceratus vel cuſtoditus ſe clericum dicens ad ordinarium loci mitti vel remitti petat, ſive ordinarius loci ipſum petat aut repetat, ſtatim " & indilate, & etiam ante cauſæ cognitionem ſeu examinationem de clericatu, quia de prætenſa ſpirituali ſit quæſtio,

" remittatur, *aut quid ejuſmodi deeſt.*

A ad eccleſiaſticum ſuum judicem, vocato tamen judice ſæculari aut alio ad cujus intereſſe dubitationis illius pertineat deciſio. Et ſi per judicem eccleſiaſticum clericus reperiatur, ſub juriſdictione eccleſiaſtica judicandus remaneat; alias autem ad judicem ſive curiam temporalem omnino reſtituatur.

Quod decimæ de groſſis arboribus ſolvantur.

Conceſſimus etiam & confirmamus, pro nobis, heredibus, & ſucceſſoribus noſtris, præfatis archiepiſcopis, epiſcopis, abbatibus, prioribus, decanis, archidiaconis, rectoribus, vicariis, & eorum ſucceſſoribus, clericis, & eccleſiaſticis perſonis quibuſcumque præſentibus & futuris, infra regnum noſtrum Angliæ, partes Vvalliæ, & provincias prædicti regni, quod in B curia eccleſiaſtica, de & ſuper cauſa decimarum, etiam groſſarum viginti vel viginti & unius annorum aut majoris ætatis arborum, ubi ad partis inſtantiam vel judicis officium agitur vel proceditur, ſive executio quæcumque fiat vel petatur, liceat judici eccleſiaſtico, abſque metu & pœna cujuſcumque prohibitionis aut brevis de *Præmunire facias* vel alterius, etiam nulla conſultatione ex parte noſtra heredum vel ſucceſſorum noſtrorum obtenta ſeu habita, libere & intrepide procedere, ac ſententiam ferre, & inde executionem facere quibuſcumque prohibitionibus auctoritate noſtra vel heredum noſtrorum in dictis cauſis impetratis, concedendis, vel C impetrandis: Et ſtatuto Richardi nuper regis Angliæ poſt conqueſtum ſecundi, in parliamento apud Vvyntoniam anno regni ſui ſextodecimo tento, facto; ceteriſque omnibus ſtatutis noſtrorum prædeceſſorum contra libertatem & juriſdictionem eccleſiaſticam qualitercumque editis, ſeu declarationibus occaſionibus earumdem factis non obſtantibus, quorum ſtatutorum pœnas & actiones in eiſdem contentas, præfatis archiepiſcopis, epiſcopis, abbatibus, prioribus, decanis, archidiaconis, rectoribus, vicariis, eorumque ſucceſſoribus; necnon omnibus perſonis, aliquam dictarum cauſarum in foro eccleſiaſtico proſequendis, & in iis defendendis, dictarumque partium agentium & defendentium D procuratoribus, conſiliariis, teſtibus & notariis, pro nobis & heredibus noſtris in perpetuum relaxamus & pardonamus, ac cum dictis archiepiſcopis, epiſcopis, eorumque ſucceſſoribus, ut ipſi libere & impune in omnibus præmiſſis per nos recitatis & conceſſis procedere, & partes hujuſmodi hinc inde, ut præfertur, proſequi, & in illis concludere, & ea ſecundum canones finaliter terminare, & executioni demandare valeant, licentiamus, & de gratia noſtra ſpeciali diſpenſamus, pro nobis & heredibus noſtris in perpetuum.

Mandantes omnibus ſubditis noſtris, quod nullus eorum aliquod præmiſſorum infringere E aut violare attemptet, ſeu faciet attemptari, ſecundum quod voluerint indignationem noſtræ regiæ majeſtatis evadere in futurum. Et ſi (quod abſit) aliquis juſticiariorum, vicecomitum, vel eſcaetorum, coronatorum, ballivorum, per ſe aut ſuos miniſtros præmiſſa vel aliquod præmiſſorum facere recuſaverit, aut eis contravenire aut attemptare præſumpſerit, quod extunc infra quindecim dies a tempore requiſitionis ſibi factæ per ordinarium loci aut ejus officialem, archidiaconum loci vel ejus officialem, cujus returno ſeu certificatorio ſtabitur in hac parte, omnino comperiat, perſonaliter in cancellariam

cellariam nostram sub pœna ducentarum librarum ad dicendum causam quare pro contemptu hujusmodi arbitrio nostro puniri non debeat, cujus pœnæ sic commissæ, duæ partes ad usum nostrum levari debent, & tertia pars ejusdem pœnæ ad usum clerici sic vexati levari debet, & sic fieri ac stricte observari volumus & mandamus.

Insuper concessimus de gratia nostra speciali, quod nullus ordinarius, judexve spiritualis, sive aliquis alius causam suam prosequens, in curia ecclesiastica vel spirituali, aliquo modo gravetur, inquietetur, vexetur, aut alio modo molestetur per breve de Præmunire facias, pro prosecutione seu decisione alicujus causæ in curia spirituali determinandæ, & infra regnum inchoatæ: Et quod nec judex nec pars prosequens, causam, vel pars defendens, neque earum partium consiliarii, in aliquam pœnam in statuto de Præmunire facias contentam, incidat. Proviso, semper, quod hæc nostra præsens concessio ad impetrantes beneficia vel exemptiones, aut capacitates cum portione monachali nullatenus extendatur.

Et ulterius ex uberiori gratia nostra volumus & ordinamus, quod si præsentes literæ nostræ in forma vel materia, seu ex quacumque alia causa, quoad debitum effectum & intentionem præsentis concessionis nostræ, seu exonerationis prædictæ, minus validæ, sive insufficientes existant, existereve contigerint, aut aliquis defectus vel insufficientia in eisdem literis reperitur seu reperiri contigerit, quod cancellarius noster Angliæ modernus existens, & quicumque alius de tempore in tempus futurum tam præsentes literas nostras reformet quam fieri faciat alias literas nostras in ea parte validas & sufficientes totiens quotiens ex parte cleri Cantuariensis provinciæ petatur, quousque dicti archiepiscopi, episcopi, abbates, priores, decani, archidiaconi, rectores, vicarii, & successores eorundem, debitum effectum & intentionem præsentis concessionis nostræ & exonerationis prædictæ, habuerint sibi & successoribus suis in perpetuum, absque aliqua alia prosequutione penes nos, hæredes seu successores nostros facienda, sive aliquo alio vvaranto in hac parte prosequendo: Et hoc absque feodo inde ad opus nostrum capiendo seu solvendo. Hiis testibus præclarissimis fratribus nostris Georgio Clarenciæ, & Richardo Glocestriæ, ac carissimis consanguineis nostris Ioanne Norfolciæ, & Ioanne Suffolciæ ducibus, necnon carissimis consanguineis nostris Richardo Vvarvici camerario Angliæ; Ioanne Vvigorniæ thesaurario Angliæ; Henrico Essexiæ, & Vvillielmo Cant. senescallo hospitii nostri, comitibus; ac dilectis & fidelibus nostris Ioanne Nevell de Montagu, Vvillielmo Hastinges de Hastinges camerario nostro, & Ioanne Fogge thesaurario hospitii nostri militibus & aliis. Datæ per manum nostram apud palatium nostrum Vvesmonasteriense secundo die Novembris anno regni nostri secundo.

Constitutiones Thomæ Bourchier Cantuar. Archiepiscopi, totius Angliæ primatis, & apostolicæ sedis legati, in ecclesia cathedrali S. Pauli London. editæ, prælatis & clero Cantuariensis provinciæ ad tunc & ibidem convocatis, sexto die mensis Iulii anno domini MCCCLXIII.

[...]cod. [...] in re-

QVAMVIS sacris canonibus testantibus, omnium ecclesiarum, earumque jurium personarum & rerum, simili modo bonorum piorum locorũ ad episcopos dispositio pertinere dignoscatur; decetque domum Dei sanctitudo, decet, ut cujus in pace factus est locus cultus divinus sit cum debita veneratione pacificus; decet ut nulla mentium Christianorum in ecclesia sit turbatio, aut juris secularis potestatis executio; verumtamen per nimiam audaciam imo verius temeritatem laicorum quorumdam officiariorum sæcularis potestatis in provincia Cantuariensi, suarum animarum salutis immemorum, tanta contra ecclesias inolevit abusio, quod vicecomites, subvicecomites, ballivi, satrapæ, bedelli & satellites, per se & suos deputatos his diebus plus solito, utriusque sexus personas in ecclesiis, & aliis locis Deo consecratis pacifice existentes, & in eisdem expectare & moram facere desiderantes, orationi & devotioni ibidem forsan intendentes, arrestari, vel ab ecclesiis earumque cœmeteriis, & aliis locis, ut præfertur, Deo sacratis, vi trahere, & per vim, non absque magna divini cultus turbatione, & aliquotiens pugna, & ecclesiarum pollutione, sub colore executionis officii potestatis sæcularis nullo justo medio in ecclesiis fiendo exire compellere non verentur, in magnum ecclesiarum scandalum & detrimentum, & eorum animarum periculum, aliorumque exemplum perniciosum. Nos vero Thomas permissione divina Cantuariensis archiepiscopus, cupientes tantis abusionibus legi Dei, & suæ sanctæ ecclesiæ reprobatis remedium apponere ut tenemur; & ne alias videamur approbare, præsentis concilii provincialis auctoritate ordinamus & prohibemus, sub pœna excommunicationis, quod nullus potestatis secularis officiarius quocumque nomine censeatur, aliquam personam, virum vel fœminam, in ecclesia sancti Pauli civitatis London, aut aliqua alia ecclesia seu loco consecrato in provincia Cantuariensi existente, præsertim dum divina celebrantur in eisdem, in causa civili seu pecuniaria, arrestare, aut extra ecclesiam vel hujusmodi locum sacrum aliquo modo exire compellat. Si quis autem vicecomes, subvicecomes, major, ballivus, satrapa, bedellus, satelles seu alius secularis potestatis officiarius, quocumque nomine censeatur, hujusmodi nostri statuti temerarius violator extiterit, ac hujusmodi violationi auctoritatem auxilium vel consensum præbuerit, ipsum ipso facto in majoris excommunicationis sententiam incurrere volumus, ab eadem, quousque ecclesiis & aliis personis in hac parte læsis competenter satisfecerint, nullatenus absolvendis, absolutionemque eorundem locorum diœcesanis specialiter reservamus. Ipsosque qui per violentiam in ecclesiis seu aliis locis consecratis etiam in laicum manus violentas injiciunt, ea sententia volumus esse innodatos.

[...]gistro principali domini archiepiscopi Cantuar. [nuncupato *Bourchier*] fol. 19. b.

Constitutio contra vestituras clericorum.

QVAMQVAM in hoc catholico & glorioso Angliæ regno, contra novos insolentes & deformes abusiones vestituræ cleri & populi jam pluribus annis per prædicatores verbi Dei, juxta apostoli doctrinam arguendo, increpando, & obsecrando, satis ac satis consultum & clamatum fuerit; nulli tamen, quod dolendum est, vel pauci saltem reperiuntur, qui ab hujusmodi abusionibus desistere velint: Expedit igitur, ut quos divinus amor a malo non revocat, metus pœnæ coerceat; Et si nos, qui divina permissione ad corrigendum

ANNO CHRISTI 1464.

corrigendum alios præpositi sumus, nos ipsos ac A clerum nostrum corrigere & reformare negligamus, veremur ne populus nobis subjectus, vitam & mores nostros sermonibus & prædicationibus nostris discrepantes animadvertant, ac inde occasione capta verbis nostris minus confidentes, ecclesiam Christi, quod ipse avertat, ejusque ministros ac eorum sanam doctrinam & auctoritatem contemnere excitentur. Volentes igitur, in quantum Deus nobis dederit, huic malo, ne de manibus nostris in extremo die requiratur, remedium apponere, auctoritate nostra metropolitica, de unanimi consensu & assensu venerabilium fratrum nostrorum dominorum episcoporum, ac totius cleri nostræ Cantuariensis B provinciæ, præsentis provincialis concilii decreto, statuimus, & ordinamus, ne quis sacerdos aut clericus in sacris ordinibus constitutus, vel ad beneficium ecclesiasticam promotus, togam, seu superiorem vestem nisi clausam a parte anteriori, & non per totum apertam, neque in fimbria aut circumferentia inferiori ejusdem, borduram de pellibus aut furraturis; & ne quis in aliqua universitate non graduatus, nec in aliqua dignitate ecclesiastica constitutus, presbyteris, & clericis in servitio domini regis dumtaxat exceptis, capucium penulatum, aut alias duplex, vel de se simplex cum corneto vel C liripipio brevi, more prælatorum & graduatorum, aut in zona, ense, vel sica, vel "marcipio, exterius aureum deauratumve; Et ne quis dictarum personarum, seu familiarum domesticarum archiepiscopi, episcopi, abbatis, prioris, decani, archidiaconi, seu cujusvis alterius ecclesiastici viri, ad vadia & stipendia cuiquam eorumdem serviens, & maxime ille qui spirituali officio inservit, deformes vestes, & ecclesiæ scandalosas; neque in diploide, tunica, aut toga, farcimenta, Anglice Bolsters, circa humeros; neque vestem superiorem adeo brevem, quæ pudenda non tegat & operiat; aut sotulares nimium rostratos, de cetero in publico deferat, aut quovis genere talium vestiturarum uti præsumat. Si D quis autem hujus statuti & ordinationis, post mensem a tempore publicationis ejusdem, transgressor repertus fuerit, si promotus ad beneficium ecclesiasticum, a perceptione fructuum ejusdem; non promotus, sive clericus, sive laicus, ab officio & servitio, quod obtinet, quousque se ipsum emendaverit & reformaverit penitus expellatur. Dominus autem vel magister, qui hujusmodi transgressorem non reformatum retinet, aut de novo recipit, onus & periculum coram supremo judice in se conscientiam suam & animam suscipiat. Et quoniam nos in persona nostra pro gratia quam Deus ipse nobis dabit, ad hujus constitutionis observantiam, omnem nostram diligentiam adhibere dispositi sumus, & E ita intendimus, venerabiles fratres nostros dominos episcopos in domino exhortamur, ceterasque personas ecclesiasticas inferiores, omnes & singulas nobis subditas, in virtute districtæ obedientiæ firmiter in eodem monemus, ut ad ipsius omnipotentis Dei laudem, & ecclesiæ suæ scandalum vitandum in hac parte se habeant, ut constitutionem istam gravioribus pœnis in futurum minare non cogamur.

" f. marsupio.

ANNO CHRISTI 1464.

NOTA SEVERINI BINII.

Conventum illum Mantuanum, quo auctore Pio pontifice in præsentia plurimorum regum, principum vel legatorum, actum est de bello contra Turcas suscipiendo, recentiores quidam concilium esse volunt: sed immerito; tum quod vix unus episcopus interfuisse legatur; tum etiam quod Platina & Chalcocondylas "unius temporis scriptores, non aliter quam conventum appellent. Non dubito quin Genebrardus in posteriore editione suæ chronologiæ hac de causa sustulerit concilium Mantuanum, quod in priore editione sub Pio II. collocatum invenitur.

" illius.

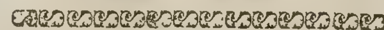

VITA PAULI PAPÆ II.

ANNO CHRISTI 1464.

Quando pontifex factus.

PAULUS nobili genere ortus, Petrus cognomento Barbus antea vocatus, ab Eugenio avunculo per varios honorum gradus ad cardinalatum evectus, Pio mortuo, pridie Kalendas Septembris pontifex creatur, Friderico III. imperante. Abbreviatores, ut vocant, a Pio in curiam adscitos officio privavit, inter quos Platina, quod cum insolentius epistola quadam factum redarguisset, in custodiam detrusus est. Paulus canonicos in basilica Lateranensi collocatos, & a Callisto ejectos, restituit. Legatos ad principes misit, eosque, licet frustra, cohortatus est ad bellum inferendum Turcis, qui universa jam Epiro in potestatem redacta, in Illyricum irruptionem faciebant. Regis Fernandi copiis adjutus, Deiphobum & Franciscum Anguillariæ oppressit, eosque tamquam ecclesiæ hostes novem castellis spoliavit. Hinc ad contentionem venit cum Fernando rege, quod is ob officium præstitum pontifici plures sibi annuos census remitti postulabat. Episcopum Conchensem Mediolanum misit, qui urbem illam erga Galeatium Francisci Sfortiæ nuper mortui filium in fide contineret. Magnum Rhodiorum militum magistrum Romam vocavit, ut ejus rem pene labantem adjuvaret. Quo Romæ mortuo, Carolum Ursinum in ejus locum subrogavit. Post diuturna bellorum dissidia, multos Italiæ principatus inter se conciliavit. Hinc ad hilaritatem declinans, veterum imitatione populo ludos & spectacula edidit, epulumque dedit. Fridericum Cæsarem, Romam ex voto venientem, apparatissime suscepit. Idem Borso præstitit, quem Ferrariæ ducem creaverat. Hungaros & Germanos in Georgium Bohemiæ regem perfidum hominem commovit, ex quo regia omnino domus deleta est. In Tolphæ dominos bellum suscepit: quo infeliciter gesto, oppidum decem & septem millibus aureorum mercatus est. Obiit apoplexiæ morbo anno domini 1471. octavo Kalendas Augusti, cum sedisset annos sex, menses decem & dies viginti-sex. Hic cardinalibus purpuratas vestes, & quidem ornatiores, dedit. Ædes ad sanctum Marcum & Vaticanas magnificentissimas ædificavit. Cardinalibus & episcopis tenuioris fortunæ, virginibus, viduis, valetudinariis opem liberaliter præstitit. Annonæ curam solicitiorem gessit: preciosissimis gemmis mirum in modum oblectatus est. Paululum difficilis in agendo habitus, graviter in flagitiosos animadvertit, suos audaces nimium & insolentes non tulit. Floruit ea tempestate Dionysius Carthusianus, tot excellentium librorum auctor, de quo illud aliquando testimonium protulit Eugenius: Lætetur mater ecclesia, quæ talem habet filium. De Platina, qui vitam Pauli secundi animo hostili & offenso magis quam historice describit, recte illud a quodam Papiensi scriptum existimamus: Platinæ quidem quis non ignoscat, si sit iratus?

Platina cur a Paulo in carceratus.

Constitutiones

NO ... ISTI ... 66.

Constitutiones Georgii Nevill archiepiscopi Eborum, in synodo provinciali, infra ecclesiam metropolitanam Eboracensem edita XXVI. *die mensis Aprilis anno domini* MCCCCLXVI.

...ex cod. in bi... otton, ... ffigie ... li A. ...60. a.

GEORGIUS permissione divina, archiepiscopus Eborum, Angliæ primas, & apostolicæ sedis legatus; universis & singulis abbatibus, prioribus, ministris, rectoribus, vicariis, & aliis ecclesiarum prælatis, ac quibuscumque clericis & laicis nostrarum Eborum diœcesis & provinciæ, salutem in domino sempiternam. Etsi nonnullæ constitutiones perquam utiles, a prædecessoribus nostris Eborum archiepiscopis in synodis provinciæ per ipsos celebratæ, ad conservationem ecclesiasticæ libertatis, fidei quoque munimen, editæ sint & legitime promulgatæ; antiquus tamen hostis admodum invidens saluti fidelium, & semper suggerens mala, ac quoad potest nova priscis adjiciens, quo plurimos secum ad "carcera trahat, miris in dies singulos artibus borare non desinit ut orthodoxam fidem avertat, quietem perturbet mortalium, libertatem quoque ecclesiasticam labefactet: Nos igitur tam hujusmodi moliminibus, insidiisque diaboli, quam maleficiis hominum obstare atque obviare volentes; ad munimen fidei & augmentum ejusdem, reformationemque morum, ac defensionem ecclesiasticæ libertatis, de consensu & assensu suffraganeorum nostrorum ac prælatorum, & cleri nostræ provinciæ, has constitutiones fieri fecimus quas promulgamus, ac aliis prius editis superaddimus, & inter alia statuta provincialia scribi & incorporari, ac ab omnibus subditis nostræ Eborum provinciæ firmiter volumus observari.

(margin: ...rtara)

Ignorantia sacerdotum "plurimum præcipitat in foveam erroris, & clericorum stultitia vel ruditas qui .... canonica filios fidelium instruere jubentur, magis aliquando ad errorem proficit quam doctrinam; quidam enim ceteris prædicantes non semper loca visitant quæ magis constant veritatis lumine indigere, testante propheta, *quia parvuli petierunt panem & non erat qui frangeret*: Et alio clamante, *quia egeni & pauperes quærunt aquas, lingua eorum siti aruit*. In quorum remedium discriminum statuendo præcipimus, ut quilibet sacerdos plebi præsidens, quater in anno; hoc est semel in quolibet quartetio anni, die una solenni vel pluribus, per se vel per alium exponat populo vulgariter, absque cujuslibet subtilitatis textura fantastica; quatuordecem fidei articulos; decem mandata decalogi; duo præcepta evangelii, scilicet geminæ caritatis; septem opera misericordiæ; septem peccata capitalia cum sua progenie; septem virtutes principales; ac septem gratiæ sacramenta: Et ne quis a prædictis per ignorantiam se excuset, cumque omnes ministri ecclesiæ scire teneantur, ea perstringimus summaria brevitate: Sciendum est igitur septem fidei articulos pertinentes ad mysterium Trinitatis: quorum quatuor pertinent ad divinitatis intrinseca, tres vero ad effectus. Primus est unitas divinæ essentiæ in trium personarum indivisibili Trinitate, juxta illud *Credo in unum Deum*. Secundus est, credere patrem ingenitum esse Deum. Tertius est credere Filium unigenitum esse Deum. Quartus est credere Spiritum sanctum nec genitum nec ingenitum esse Deum, sed a Patre & Filio pariter procedentem. Quintus est creatio cæli & terræ, hoc est, omnis

(margin: pluri-)

A visibilis & invisibilis creaturæ a tota indivisibili Trinitate. Sextus est, sanctificatio ecclesiæ per Spiritum sanctum, & gratiæ sacramenta & cetera omnia in quibus communicat ecclesia Christiana; in quo intelligitur, quod ecclesia cum suis sacramentis & legibus per Spiritum sanctum omni homini quantumcumque peccatori sufficit ad salutem; & quod extra ecclesiam non est salus. Septimus est consummatio ecclesiæ per glorian æternam in anima & corpore veraciter suscitan do: Et per oppositum intelligitur æterna damn: tio reproborum.

Item alii septem articuli pertinent ad Chi. humanitatem. Primus est incarnatio seu vera cai nis assumptio....... per Spiritum sanctum e virgine gloriosa. Secundus est" veri incarnati Dei nativitas ex virgine incorrupta. Tertius est veri Christi Dei passio & mors in cruce sub tyranno Pilato. Quartus est descensio Christi Dei ad inferos in anima, quiescente corpore in sepulcro, ad spoliationem tartari. Quintus est vera Christi resurrectio. Sextus est vera ipsius ad cælos ascensio. Septimus est ipsius venturi ad judicium certissima expectatio.

B (margin: inc.)

Item decem mandatorum veteris testamenti tria ordinantur ad Deum, quæ dicuntur mandata primæ tabulæ, septem vero ad proximum, quæ dicuntur secundæ tabulæ mandata. In primo prohibetur omnis idololatria, cum dicitur, *Non habebis dominos alienos corā me*; in quo implicite prohibentur omnia sortilegia, & omnes incantationes, cum superstitionibus characterum & hujusmodi figmentorum. In secundo cum dicitur, *Non assumes nomen Dei in vanum*, prohibetur principaliter hæresis universa, & "... arie omnis blasphemia, & irreverens Dei nominatio; præcipue in perjurio. In tertio mandato cum dicitur, *Memento ut sabbatum sanctifices*, præcipitur cultus religionis Christianæ, ad quem indifferenter clerici ac laici obligantur; ubi sciendum est, obligatio ad feriandum in sabbato legali, secundum formam veteris testamenti expiravit omnino cum ceteris in lege ceremoniis; & sufficit in novo testamento modus vacandi cultui divino diebus dominicis & ceteris diebus solennibus, ad hoc auctoritate ecclesiæ deputatis; quibus diebus modus vacandi non est sumendus a superstitione Iudaica, sed a canone institutionis. Primum secundæ tabulæ mandatum est patrem & matrem explicite, temporaliter & spiritualiter honorare, implicite autem & ..... arie omnis homo pro sui gradus merito, ex eodem mandato intelligitur honorandus: In hoc autem mandato intelliguntur non solum pater & mater carnaliter, verum etiam spiritualiter, ut pater sit prælatus ecclesiæ mediatus vel immediatus: mater autem ecclesia, cujus sunt filii catholici universi. Secundum est, *Non occides*; in quo explicite inhibetur omnis illicita alicujus personæ interemtio, consensu, verbo, opere, vel favore: Implicite vero omnis injusta personæ læsio inhibetur: Spiritualiter etiam occidunt qui non reficiunt indigentes. Similiter occidunt qui detrahunt, vel qui innocentes opprimunt & confundunt. Tertium mandatum est, *Non mœchaberis*; in quo explicite inhibetur adulterium: implicite vero fornicatio, quia explicite inhibetur in Deuteronomio XXIII capitulo; ubi dicitur *non erit meretrix de filiabus Israel, neque scortator de filiis Israelis*. Inhibetur etiam in eodem mandato omnis conjunctio

C (margin: "Summa... ric.)

D

E

junctio viri & mulieris, quoniam bona matrimonii non excusant: Omnis etiam voluntaria pollutio quocumque modo aliter studiose & voluntaria procurata. Quartum mandatum est *non facies furtum*; in quo explicite prohibetur clandestina contractatio, rei alienæ diminutio: Implicite vero omnis injuriosa, seu per fraudem, seu per usuram, seu per violentiam, seu per metum rei usurpatio alienæ. Quintum mandatum est, *non loquare contra proximum tuum falsum testimonium*; in quo explicite prohibetur falsa testificatio contra indignum ad merita promovendum: In hoc etiam mandato omne mendacium, præcipue perniciosum condemnatur. Sextum mandatum, *non concupisces domum proximi tui*..... cum ejus injuria. In quo mandato explicite inhibetur cupiditas possessionis immobilis catholici præcipue cujuscumque. Septimum mandatum est, *non desiderabis uxorem proximi tui, nec ejus servum, nec ancillam, nec asinum, nec omnia quæ illius sunt*: In quibus omnis cupiditas possessionis alienæ quantum ad res mobiles condemnatur.

His autem mandatis duo superaddidit evangelium; scilicet dilectionem Dei & proximi: Deum diligit qui prædicta mandata ex amore, non ex timore principaliter custodit; proximum autem debet quilibet diligere sicut semetipsum; ubi hoc... sicut non dicit æqualitatem sed.... ut videlicet diligas proximum tuum ad quod teipsum, hoc est ad bonum, non ad malum; & quomodo teipsum, hoc est spiritualiter non carnaliter, secundum quod carnaliter vitium dicitur. Item quantum teipsum, hoc est in prosperitate & adversitate, sanitate & infirmitate: Item teipsum respectu temporalium pro tanto ut plus diligas proximi tui animam, seu animæ salutem æternam quam, tuam vitam propriam temporalem, sicut animæ tuæ vitam debes præponere vitæ carnis tuæ: Item qualiter teipsum, ut videlicet omni homini in necessitate subvenias, sicut tibi velles in necessitate subveniri; & hæc omnia intelliguntur cum dicitur, *Diliges proximum tuum sicut teipsum.*

Sex autem opera misericordiæ ex Matthæi evangelio patefiunt; quæ sunt *pascere famelicum; potare sitibundum; hospitio percipere peregrinum; vestire nudum; visitare infirmum: consolari carceri mancipatum*; septimum vero ex Tobia colligitur, quod est *sepelire corpora mortuorum.*

Septem sunt peccata capitalia, videlicet, *Superbia; invidia; ira; acedia; avaritia; gula; & luxuria*: Et est superbia amor propriæ excellentiæ, de qua oriuntur jactantia, ostentatio, hypocrisis, schismata, & similia. Invidia est felicitatis alienæ odium, de qua oriuntur detractio, murmuratio, dissensio, perversa judicia, & similia. Ira est appetitus vindictæ & nocumenti alieni, quæ cum perseverat, in corde fit odium; de qua oriuntur persequutiones verborum, & factorum, plagæ, homicidia, & similia. Acedia est tædium boni spiritualis, ex quo homo nec in Deo nec in divinis laudibus delectat; ex qua sequuntur ignavia, pusillanimitas, desperatio, & similia. Avaritia est immoderatus amor mobilium vel immobilium affluentiæ, vel illicite acquirendo, vel illicite detinendo; ex qua oriuntur fraus, furtum, sortilegia, sacrilegia, simonia, & omne turpe lucrum. Gula est immoderatus amor delectationis secundum gustum in cibo & potu, in qua quantipliciter peccatur, scilicet in tempore,

A quando comeditur nimis mane aut nimis tarde vel nimis assidue; in qualitate, cum quæruntur cibaria delicata: item in quantitate quando nimis comeditur vel bibitur, quod est vilissimum genus gulæ, & est nimium in cibo & potu quando corpus aggravat, vel quando impedit sensum interiorem aut exteriorem, seu quando lædit corporis sanitatem: item aviditate, seu voracitate, & ultimo in curiosa & exquisita alimentorum præparatione ad gulæ delicias excitandum; quæ quamquam continentur in hoc versu, Præpropere, laute....."ardenter, studiose. Luxuria vero, non oportet notificare, cujus infamia" earumdem inficit universum. "f. nimis "orbem

B Septem vero virtutes principales sunt, fides, spes, & caritas, quæ ad Deum pertinent & idcirco theologicæ appellantur, prudentia, justitia, temperantia & fortitudo, per quas ad seipsum & proximum homo ordinatur; & est actus prudentiæ bonum eligere; actus justitiæ recte facere; actus temperantiæ, non obedire deliciis; actus fortitudinis non dimittere bonum agendum pro angustiis vel molestiis quibuscumque: Et dicuntur esse quatuor virtutes cardinales, hoc est principales, quia istis quatuor plures aliæ sunt subjectæ, de quibus quatuor simplicibus laboramus ad præsens, amplius nec tractamus.

C Septem sunt gratiæ sacramenta, quorum dispensatores ecclesiæ sunt prælati, "quorumcumque ab omnibus debent recipi Christianis; utpote baptismus, confirmatio, pœnitentia, eucharistia, suo tempore extrema-unctio, quæ tantum illis dari debet qui gravis infirmitatis indiciis videntur mortis appropinquare periculis, quibus omnino fieri potest detur, dum sint compotes mentis & rationis. Et si contingat eis phrenesi, vel quacumque alienatione mentis laborare, si ante alienationem erant de sua salute solliciti consulimus nihilominus eis hoc sacramentum fiducialiter ministretur: Credimus enim & experimento didicimus quantumcumq; phrenetico si tamen sit prædestinationis filius ipsius susceptionem vel ad habendum dilucidum intervallum, vel saltem ad spirituale gaudium sive commodum, utpote ad augmentum gratiæ, profuturum. "quorumquæque

D Sunt etiam alia duo sacramenta, ordo & matrimonium, quorum primum....... convenit, secundum vero novi testamenti tempore solum convenit in per.... tamen per ipsum ex vi sacramenti credimus largiri gratiam, si sincere animo contrahatur.

E Quamquam exsolventibus bene decimas Deus frugum omnium abundantiam & possessionum ubertatem tribuit, tamen doleter referimus quod nonnulli nostræ provinciæ, contra testamenti veteris atque novi doctrinam, de silvis suis cæduis, & lignis arborum cæduarum excisis in eis circa quæ minus quam circa fructus agrorum labores impendunt, decimas Deo & ecclesiis quibus debentur notorie per.... quod ipsas in præterito non dederunt, solvere contradicunt, quod æstimant idcirco licere quod legem moris de longa invaluisse consuetudine arbitrantur, in dubium etiam revocantes quæ silva cædua sit dicenda: Nos igitur advertentes quod si sua portione sit ecclesia defraudata diuturnum crimen propterea non minuitur sed augetur, ac fames & penuria omnisque rerum egestas opprimunt.... decimas non solventes hujusmodi, declaramus provisione cōcilii silvam cęduam illam fore, quæ cujuscumq; existēs generis arborū in hoc habeatur ut cędatur

aut est habilis ad cedendum; quæ etiam succisa rursus ex stipitibus aut radicibus renascatur, ac ex ea decimam partem utpote realem & prædialem baptismalibus seu matricibus ecclesiis persolvendam; nec non silvarum possessores hujusmodi ad præstationem decimarum ipsorum lignorum excisorum in iis sicut fœni & bladorum omni censura ecclesiastica fore canonice compellendos.

Cordis dolore concutimur, intuentes in nostra provincia, malitia excrescente pessima corruptela noviter inolevit, dum ecclesiarum prælati & beneficiati ecclesiastici, atque nonnulli laici mortis vicinæ conjecturam verisimilem obtinentes, universa bona sua, seu quotam eorum partem tam notabilem donari inter viros seu aliter alienare præsumunt; quod nedum ecclesiæ ad quarum domos, ædificia, & cancellos reparanda dum vivebant fuerant obligati, suis excluduntur remediis; sed rex & alii quibus sic alienantes efficaciter tenebantur, suis juribus, uxoresque & liberi conjugatorum suis portionibus, de consuetudine vel de jure ipsis debitis irrecuperabiliter defraudantur. Quidam etiam doli nimium experti languentibus in extremis hujusmodi alienationes facere consuluerũt, temere procurarunt, ipsosque languentes consiliis & suasionibus perversis a voluntate testandi nequiter perverterunt; ex quibus impedire testamenti liberam factionem ac ecclesias & ceteros supradictos suo jure non ambigitur malitiose privare: Unde præsentis deliberatione concilii omnes & singulos in nostra provincia donantes seu alienantes taliter bona sua, malitia sive fraude, ac hujusmodi malitiæ sive fraudis conscios, sic recipientes sic alienata, in eos & ad hoc dantes cõsilium, auxilium, vel favorem, majoris excommunicationis sententiam incurrere volumus ipso facto, donantes & sua bona in ipsa providentia taliter alienantes propter sui gravitatem excessus, nisi prius pœnituerint, & dictam donationem effectualiter, quantum in eis fuerit, revocaverint, ecclesiastica careant sepultura: ceterum ne probationis fraudis vel malitiæ in hac parte difficultas hanc provisionem præsentem reddat inutilem, statuimus, quod quotiescumque aliquis dictæ provinciæ bona sua omnia sic ut præfertur donaverit, aut alias quovis titulo alienaverit, seu in quantitate tam notabili, quod appareat de residuo ecclesiis vel creditoribus aliis de suis debitis, uxoribus & liberis de suis portionibus supradictis non posse satisfieri sicut decet, alienatio hujusmodi per malitiam sive fraudem eo ipso fieri censeatur malitiæ sive fraudis probatione..... " ulteriori minime requisita.

Accidit novitate perversa, quod cum ecclesiarum prælati deviorum disciplina peccatis & excessibus subditorum nituntur inquirere, magnates & potestantes alii sæculares, officia impedire molientes eorum, inhibent laicis ipsorum tenentibus aut nativis, ne ad ordinatorum citationes pro suorum criminum vel excessuum correctionibus canonice subeundis, quorum correctio & punitio ad ipsos ordinarios noscitur pertinere de consuetudine vel de jure, aut pro testamentorum probationibus, approbationibus, insinuationibus, aut calculis de bonis defunctorum administratis per eos, seu compotis, & aliis testamentariis juribus extra locum domicilii veniant & compareant coram eis; & ne in locis sui dominii per prælatos exerceantur præmissa impediunt & procurant....... & faciunt nequiter impediri, sibi quoque super his jurisdictionem usurpant: Alii præterea viros ecclesiasticos jurisdictionem ecclesiasticam exercentes, & suis subditis, pro eorum culpis & excessibus pœnitentias corporales seu pecuniarias imponentes, ac ipsos facere cogentes easdem sicut ipsis ordinariis licet, aut pro pœnitentiis corporalibus juxta modum excessuum suorum impositis, redemptiones pecuniarias, prout juste poterunt admittentes, de & super extorsionibus excessivis judicant; sicque judicantes attachiant & incarcerant, ac super his in foro sæculari eos sibi respondere compellunt, quibus mulctas pecuniarias ea occasione in foro prædicto sæculari imponi procurant & faciunt indebite pro libito voluntatis.

Frequenter etiam multi cum turbis & strepitu ad judicia concurrunt ecclesiastica, ac judices litigantes seu habentes ibidem alia expedire graviter sic exterrent, quod ecclesiastica confunditur jurisdictio & opprobriose officium prælatorum suspenditur & nequiter impeditur, ac in culpam de facili homines currunt dum pœna non reprimit transgressores impunitatem sibi pœnitentialem nutriũt & antiqui hostis insidiis levem aditum præparent & frequentem: Alii siquidem multos pro eo, quod causas & negotia in foro ecclesiastico de jure vel consuetudine pertractanda ibidem contra adversarios suos movent; necnon advocatos postulantes prõ eis, & procuratores alios, qui ministros & ecclesiasticos judices cognoscentes, super his judicari, attachiari, carceri quoque mancipari, & alios in foro sæculari multipliciter faciunt fatigari, & procurant, suisque tenentibus & aliis ad forum ecclesiasticum pro causis seu negotiis in ipso de consuetudine vel de jure tractandis recurrentibus, si non desistant & in foro sæculari super his litigent, imponunt sæpissime graves mulctas, ipsosque affligunt & vexant injuste multimodis laboribus & expensis. Alii vero episcopos, archidiaconos, & officiales eorum ac alios ordinarios judices jurisdictionem in civitatibus seu locis aliis eis subjectis debite exercere volentes, de & super his quæ spectant notorie ad eosdem, seu pro exercitio jurisdictionis ecclesiasticæ, mandata sua licita & canonica destinantes, executionesque eorum debite faciendas impediunt vel impediri procurant injuste, ac nuncios mandata hujusmodi deferentes & facere debite justas executiones, volẽtes, capere, verberare, male tractare injuriose præsumunt. Quidam etiam domini temporales & eorum ballivi bona decedentium ab intestato in suis districtibus ad ipsos dominos pretẽdentes fore, quamvis erronee devoluta, ne per ordinarios bona hujusmodi pro debitorum solutione sic decedentium, ac etiam in alios pios usus pro ipsorum animarum salute convertantur utiliter, prout consensu regio & magnatum regni Angliæ, tamquam pro jure, ecclesiasticaque libertate ab olim existit ordinatum, impediunt in derogationem ecclesiasticæ libertatis, jurisque jurisdictionis ecclesiasticorum impedimentum & læsionem enormem: Nos igitur præsentis deliberatione concilii, omnes & singulos in præmissis vel eorum aliquibus delinquentes, seu præmissa vel eorum aliqua in suis facta negotiis seu nominibus eorum rata vel accepta habentes, hoc sacro approbante concilio pronunciamus majoris excommunicationis sententia innodari, quorum absolutionem diœcesanis locorum episcopis, vel jurisdictionem episcopalem habentibus specialiter reservamus, delinquentes hujus-

ANNO CHRISTI 1466.

hujusmodi quater annis singulis in cunctis ecclesiis parochialis nostræ Eborum provinciæ excommunicatos, in genere præcipimus publice pronuntiari.

Dierum invalescens malitia, quia mundus in deteriora jugiter labitur, hominum mentes in apertam facit nequitiam prosilire; unde nostræ provinciæ Eborum nonnulli aliis malignari conantes, brevia regia de compoto sive transgressione, vel alia contra illos quibus nocere desiderant ad extraneos comitatus in quibus sui adversarii nunquam fuerunt, nec contraxerunt vel deliquerunt ibidem, bonave administrarunt inibi cujuscumque fraudulenter & malitiose impetrare præsumunt; & adeo contra eos ignorantes clam prosequuntur in illis quod ut * lagantur vel foris baniuntur a regno. Unde cum processus & sententiæ contra ignorantes & taliter indefensos habiti a jure merito reprobentur, nec sit malitiis hominum indulgendum; statuimus, ut quicumque clerici vel laici in nostra provincia talia surrepticie, fraudulenter vel malitiose de cetero ut præmittitur impetrantes & prosequentes, facientes, procurantes, seu ad ea impendentes scienter consensum, auxilium, consilium, vel favorem, aut ea rata habentes nomine suo facta, majoris excommunicationis incurrant sententiam ipso facto.

Licet ex statutis concilii generalis & Clementis papæ prohibitum sit expresse, ne quæstores aliqui nisi apostolicas, vel diœcesani literas exhibuerint, quomodolibet admittantur, vel permittantur aliud aut populo prædicare vel exponere, quam quod in literis continetur supradictis, literis apostolicis per diœcesanum prius diligenter examinatis: Quidam tamen quæstores hujusmodi non sine magna temeritatis audacia & deceptione multiplici animarum, indulgentias populo, motu suo concesserunt; super votis dispensarunt; a perjuriis, homicidiis, & peccatis aliis absolverunt; male ablata incerta data sibi pecuniæ quantitate remiserunt, tertiam aut quartam partem de pœnitentiis injunctis relaxarunt; animas tres vel plures parentum vel amicorum illorum qui eleemosynas eis cōtulerint de purgatorio, ut asseruerunt, mendaciter extrahebant, & ad gaudia paradisi perducebant. Benefactoribus locorum quorum questores extiterunt remissionem plenariam peccatorum indulserunt; &, ut eorum utamur verbis, a pœna & culpa absolverunt, quo Clemens papa prædictus in concilio Viennensi hujusmodi abusus de cetero attemptari omnino inhibuit, ac omnia privilegia si quæ super præmissis, vel eorum aliquo fuerint, aliquibus locis, ordinibus, vel personis quæstorum hujusmodi quomodocumque concessa, auctoritate apostolica penitus revocavit: Volens quæstores, si qui in præmissis vel aliquo præmissorum deliquerunt, seu alias etiam cum suis quibuscumque privilegiis abusi fuerint, per locorum episcopos debite puniri, nullo eis in hac parte privilegio suffragante. Quæstores tamen prædicti his diebus avaritiæ veneno inebriati ut aurum & argentum subtili & fallaci ingenio extorqueant, aliqua de abusionibus prædictis, & alias majores vel consimiles attemptare præsumunt, utputa excommunicatos a judicibus ecclesiasticis absolvunt, & pœnitentiam publicam & solemnem per locorum ordinarios pro publicis excessibus inflictam remittunt, seu saltem diebus quibus ipsos ad ecclesias causa pœnitentiæ per-

A implendæ venire contigerit differre, & mortem sibi cōsciscentes in cœmeteriis sepelire præsumunt, aliaque nonnulla enormia committere non verentur, per quæ censura ecclesiastica vilescit & clavium ecclesiæ auctoritas deducitur in contemptum: Nos ergo hujusmodi abusus plenius abolere volentes, volumus & præcipimus in nostris diœcesi & provincia, statuta conciliorum prædictorum firmiter observari, ac cum literæ hujusmodi apostolicæ per diœcesanum examinatæ fuerint, scedulam de indulgentiis hujusmodi conscribi, & literis suis annecti; nil quoque per quæstores proponi & prædicari, nisi quod in scedula prædicta continetur. Quod si quæstores aliqui, aliqua de abusionibus prædictis de cetero B attemptare præsumpserint, seu præsenti nostræ constitutioni in aliqua sui parte contravenerint, ab officio prædicto penitus expellantur, & ad dictum officium de cetero nullatenus admittantur. Si quis vero rector, vel vicarius, capellanus, vel curatus aliquem de quæstoribus hujusmodi cōtra formam conciliorum in ecclesia sive capella sua admiserint, pœnam xl. solidorum legalis monetæ Angliæ fabricæ ecclesiæ metropoliticæ Eborum applicandorum, solvere teneatur: Per hanc tamen constitutionem his qui jurisdictionem episcopalem habent nolumus in aliquo præjudicium generari.

C Cum inter nonnullos parochianos nostræ diœcesis talis inolevit protervitas, quod ad fabricam matricis ecclesiæ suæ parochialis conferre nolunt, arbitrantes se ab omnibus hujusmodi excusari posse, pro eo quod ad fabricam capellarum infra parochias suas sitarum contribuunt: Nos attendentes quod parochiani prædicti ad contribuendum matrici suæ ecclesiæ priusquam capellæ magisque tenebantur; proinde statuimus, quod licet parochiani antedicti ad rectionem & reparationem capellarum hujusmodi conferant, a contributione ad ecclesiæ matricis suæ fabricam, & reparationem ac alia onera parochialia quæcumque supportanda nullatenus excusentur, sed juxta discretionem ordinarii sui contribuere te- D neantur. Quod si hujusmodi parochiani onera prædicta post monitionem legitimam eis in hac parte factam subire recusaverint, capellæ prædictæ interdicantur, & divina in eisdem non celebrentur, quousque parochiani hujusmodi onera prædicta subeant cum effectu, seu saltem ad ea subeunda sufficientem præstiterint cautionem.

Quamquam bonæ memoriæ Ottobonus olim sedis apostolicæ in Anglia legatus, monachos seu canonicos regulares, per maneria vel ecclesias solos morari firmiter & districte prohibuit; mandans abbatibus & prioribus quibuscumque, ut si qui tales fuerint, eos sine moræ dispendio revocarent ad conventum, vel sibi unum E monachum vel canonicum sociare studerent, alioquin ipsos abbates & priores donec id impleverint decrevit fore suspensos: Nonnulli tamen abbates, priores, & præpositi religiosorum, non solum monachos, canonicos, & alios subditos suos extra septa monasterii sui morari permittunt, verū etiam licentiam per suas literas patētes ad absentandum se a monasteriis suis, ac animalia & servitia recipienda & inter seculares personas unienda eis conferunt & concedūt; ex quibus hujusmodi subditi occasionem vagandi contra canonicas sanctiones ac regulares institutiones sæpius habere dignoscuntur: Nos hujusmodi licentias seculares quoq; eorumdem tam indecentes quam animabus

ANNO CHRISTI 1466.

animabus eorumdem religiosorum periculosas esse conspicientes, firmiter injungendo mandamus, quatinus nullus abbas, prior, præpositus, minister, magister, seu alius quicumque religiosus præsidens, quocumq; censeatur nomine, subditis suis hujusmodi licentiam de cetero concedere præsumat, sub pœna xl. solidorum sterlingorum, quam, citra pœnam constitutionum legatinorum prædictorum, ipsum delinquentem incurrere volumus, fabricæ ecclesiæ nostræ metropoliticæ Eborum fideliter applicandorum, ipsumque religiosum sic vagantem tanquam apostatam haberi volumus & computari: per hanc tamen nostram constitutionem hiis quibus ad deserviendum in ecclesiis suis vel capellis per unum religiosum de subditis suis sedes apostolica indulsit, nolumus in aliquo derogare.

Cum ecclesia Dei secundum evangelicam veritatem domus orationis esse debeat, sacrique canones & leges civiles ob Dei reverentiam, & ut Christi fideles convenientius orationi insisterent in eadem, providentius statuerunt, ne quis ad eam confugiens, seu ibidem causa orationis, vel alias insistens ab eadem extrahatur, citetur, vel arrestetur in eadem. Nos volentes leges hujusmodi in quantum possumus imitari, provida deliberatione habita, statuimus, quatinus nulla ecclesiastica secularisve persona quemdam occasione alicujus actionis, seu querelæ in ecclesia aliqua tempore quo divina celebrantur in eadem, nisi propter offensam in dicta ecclesia immediate, aut paulo ante arrestationem hujusmodi factam arrestet, citet, vel extrahat, arrestarive, citari, vel extrahi faciat sub pœna excommunicationis majoris, quam in hac parte delinquentem incurrere volumus ipso facto.

Cum sacro eloquio jubente de omnibus quæ novantur per annum, & nullo tempore excluso decimæ sint cum omni integritate absque diminutione solvendæ, omnibus & singulis rectoribus, vicariis, capellanis parochialibus, & ecclesiarum parochialium curatis, per nostram provinciam constitutis, in virtute obedientiæ mandamus, firmiter injungentes, quatinus diligenter moneant & efficaciter inducant, & quilibet ipsorum in parochia sua moneat & inducat, quod dicti parochiani omnes decimas inferius annotatas suis ecclesiis persolvant, videlicet decimam lactis, seu lacticinii a primo tempore suæ innovationis, tam in mense Augusti, quam in aliis mensibus; de proventibus etiam boscorum; virgultorum; pannagiis silvarum; vivariorum; piscariarum; fluminum; stagnorum; arborum prostratarum & excisarum; pecorum; columbarum; seminum; fructuum & bestiarum; vvarennarum aucipitii; hortorum; cultilagiorum; lanæ; lini; croci; grani; terrescidiorum; & carbonum in locis ubi fabricantur & fodiuntur; cygnorum & caponum; aucarum; anatum; ovorum; agrorum; apum mellis & ceræ proventuum; molendinorum; venationum; vellerum; artificiorum; negotiationum; necnon & agnorum; vitulorum; pullorum; equorum; capriolorum; & aliorum fœtuum animalium tunc ad decimam dandorum cum se alendo in pascuis a matribus separatis commode vivere possint. De fructibus & garbis, quarreriæ calce, mineris, de nutrimentis animalium, pascuis, pasturis, tam communibus quam non communibus secundum numerum animalium & dierum, sicut expedit ecclesiæ: De fœno ubicumque crescit, aut in semitis, magnis pratis, sive parvis secundum verum valorem; & de omnibus proventibus aliarum rerum de cetero satisfaciant competenter ecclesiis quibus de jure tenentur, nullis expensis ratione præstationis decimarum deductis, seu retentis, nisi tantum de præstatione decimarum artificiorum & negotiationum. Quod si monitionibus hujusmodi parere contempserint, per suspensionem excommunicationis, & interdicti sententias per ordinarios locorum ad prestationem decimarum prædictarum compellantur consuetudine contraria nequaquam obstante; quæ peccata non minuere sed augere dignoscitur. Datæ synodo provinciali celebrata in ecclesia metropolitana Eborum 26. die mensis Aprilis, anno domini 1466.

Scrutatis insuper regristris recollendæ memoriæ Ioannis nuper ecclesiæ Romanæ tituli sanctæ Balbinæ presbyteri cardinalis, & prædecessoris nostri, meminimus constitutiones subscriptas per ipsum in ecclesia metropolitana Eborum celebratas rite & legitime editas, non tamen in libro statutorum provincialium inter alias inscriptas & incorporatas; volumus igitur ipsas inter alias constitutiones publicari, promulgari, & incorporari, ac ab omnibus nostræ provinciæ subditis firmiter observari.

Certitudinem præsentium, & memoriam futurorum sane intendentes, qualiter olim patres & prædecessores Eborum archiepiscopi cum suffraganeis eorum, ad extirpandum vitia, & mores nutriendos plures & diversas constitutiones necessarias & salubres vicissim suis ediderunt temporibus: Nos vero Ioannes archiepiscopus antedictus eorum vestigiis sequi inhærentes; volentes in vinea domini ob salutem & quietem populi nobis subjecti laborare, ut veræ retributionis recipere valeamus denarium post laborem, de suffraganeorum nostrorum ac prælatorum & cleri nostræ provinciæ in hoc concilio provinciali nobis assistentium, deliberato consilio statuimus, providemus, decernimus, & ordinamus, quod presbyteri etiam cantarias habentes, & alii sacerdotes propriis sumptibus vel animalibus sustentati, in nostris civitate, diœcesi & provincia divina celebrantes, proximo die dominico, seu festivo post admissionem suam ad celebrandum in ecclesiis, capellis, vel locis aliis divino cultui dispositis, jurabunt tactis sacrosanctis Dei euangeliis, coram rectoribus, vicariis, vel aliis locum eorum tenentibus, quod ecclesiis vel capellis eorũ vices-gerentes nullum omnino inferent prejudicium vel damnum, circa oblationes, portiones, decimas, trentalia, denarios pro requestis sive legatis mortuorum, vel alia jura quocumque nomine censeantur; imo quatinus in eis est eosdem rectores, vicarios, & eorum locum tenentes servabunt indemnes in præmissis & singulis præmissorum. Iurent etiam specialiter dicti sacerdotes, quod odia, scandala, rixas, contumelias, seu contentiones inter rectores, vicarios, ac eorum parochianos nullo modo sustentent, foveant aut sustineant quatinus in eis erit, imo concordiam nutriant & observent inter eos: Et præfati sacerdotes infra civitatem, diœcesim, & provinciam nostras divina non celebrent, sed eis expresse interdicantur, donec præmissa præstiterint juramenta, vel per eos steterit quo minus præstiterint, & celebrare si præsumpserint, præter pœnas alias quas canones inducunt contra celebrantes in locis interdictis, irregularitatem incurrant, si coram suis ordanariis super

ANNO CHRISTI 1466.

super præmissis fuerint convicti. Insuper tamen eis interdicatur divina celebratio donec fuerit cum eis super hoc legitime dispensatum.

Præterea presbyteri ipsi non audient confessiones parochianorum vel capellanorum in ecclesiis in quibus divina celebrant, nisi in casibus a jure permissis vel licentia præsidentium in ipsis ecclesiis petita & obtenta. Insuper presbyteri memorari debent, & jurent interesse in cancello ecclesiæ in qua deserviunt matutinis horis, processionibus, missis & vesperis, & aliis divinis officiis inibi psallentes, induti superpelliciis quæ sibi propriis expensis providebunt; & ad assignationem curatorum hujusmodi lectiones, epistolas & euangelia in missis solennibus legent, & cum concione mortuorum lectiones, mortuorum die una in ecclesiis hujusmodi missæ fient plures solennes, missas alias cum nota celebrent & percantent, ac tempore hujusmodi divinorum, sic in ecclesiis ipsis celebratorum etiam in navi ecclesiæ vel cœmeteriis aut campis vagari minime præsumant.

Præterea dicti sacerdotes diebus dominicis & festivis, vel si corpus alicujus defuncti, vel nuptiæ celebrandæ fuerint in ecclesiis supradictis, missas suas post lectum euangelium majoris missæ incipiant, & non prius, & eas sic compleant: nisi per prædictos rectores, vicarios, vel præsidentes ad hoc fuerint specialiter licentiati.

Item sacerdotes prædicti, & alii presbyteri curati suis vacent libris; & tabernas, spectacula, cellulas mulierum suspectarum, vel ludos noxios, seu prohibitos sub pœna suspensionis a divinis nullatenus exerceant. Rectores vero, vicarii, & eorum locum tenentes prædicti benigne debent recipere juramenta prædicta, & de hac nostra constitutione ad memoriam præsentium & futurorum copiam in suis habeant ecclesiis.

Præterea nos fida & concordi relatione informati, & rerum experientia edocti, quod nonnulli abbates, priores abbates proprios non habentes, hospitalarii & alii administratores bonorum ecclesiasticorum, in desolationes monasteriorum, prioratuum, & locorum aliorum quibus præsunt & prodesse deberent, bona hujusmodi monasteriorum, prioratuum, & aliorum locorum ecclesiasticorum, videlicet arbores silvarum cæduarum, & etiam non cæduarum, redditus, possessiones, & alia jura sua vendunt & alienant, ac pensiones, corrodia, & liberationes ad vitam vel longi temporis spatium vendunt & concedunt; necnon ecclesias sibi, & eorum monasteriis appropriatas ad firmam dimittunt, & pecunias præ manibus receptas in usus proprios exponunt & convertunt, mutuumque recipiunt, ac se & monasteria sua successoresque suos ad jura, redditus, & possessiones suas perinde obligant, & districtioni seculari submittunt; nec non & alia bona sua mobilia suis notis, & amicis in immensum donant & contribuunt, sic quod occasione præmissorum eorum monasteria ac domos, & loca eis pertinentia propter defectum reparationis collabuntur, & maximam minantur ruinam, divinus cultus in locis hujusmodi præmissorum occasione diminuitur, observantia regularis negligitur, ac bona hujusmodi monasteriorum propter abusus hujusmodi, quod dolenter referimus, devastata sunt pariter & consumpta. Nos Ioannes archiepiscopus antedictus, monasteriorum, prioratuum, hospitalium, & locorum aliorum religiosorum infra nostram provinciam Eborum existentium, indemnitatibus occurrere desiderabiliter affectantes, & super eis remedium opportunũ adhibere, de suffraganeorum nostrorum advisamento, & consilio statuimus & ordinamus, quod si salvis aliis provisionibus, statutis, constitutionibus, ordinationibus, & remediis super hujusmodi venditionibus, alienationibus & concessionibus, antiquorum patrum auctoritate editis, ut cum venditio arborum, silvarum non cæduarum, vel cæduarum, ad magnam quantitatem, vel concessio jurium, reddituum, vel possessionum aut pensionum, corrodiorum, sive liberatarum ad vitam alicujus vel longi temporis spatium fieret alienatio, tractatus duorum dierum ad minus inter abbatem & ejus conventum, aut priorem, abbatem proprium non habentem, cum suo conventu præcedere debeat diligens & maturus; & si post tractatum hujusmodi solennem præfatis abbati, & conventui, seu priori abbatem proprium non habenti, & ejus conventui visum fuerit, quod hujusmodi venditiones, alienationes, & liberatarum concessiones, vel mutuæ receptiones, eorum monasteriis, prioratibus, vel aliis locis necessariæ fuerint & utiles, seu opportunæ, tunc super alienationibus, venditionibus, & concessionibus præmissis nobiscum in nostra diœcesi & provincia nostra, & cum suffraganeis nostris in eorum diœcesibus, ac nostris & suis successoribus temporibus" profuturis tractatum habeant specialem, & post licentiam & auctoritatem a nobis seu nostris suffraganeis in diœcesibus suis præhabitis, ad præmissas venditiones, alienationes, & concessiones liberam habeant facultatem. Quod si abbates prædicti, priores vel hospitalarii contra hanc nostram ordinationem, sive provisionem venditiones, vel concessiones nulla præhabita auctoritate fecerint, hujusmodi venditiones, alienationes & concessiones, ad vitam vel in perpetuum pro nullo habeantur, & omnimoda careant firmitate: Et nihilominus præter alias pœnas in diversis ordinationibus inde provisis, prædicti abbates, priores, & hospitalarii hanc nostram constitutionem infringentes, violantes, & contemnentes, eo facto a celebratione divinorum sint suspensi, & administratione bonorum monasteriorum, ac dignitate, & officiis quibus præsunt ipso facto in perpetuum privati existant. Amen.

" porro futuris.

ANNO CHRISTI 1467.

Ex cod. ms. penes Sam. Roper de hosp. Lincolniensi arm.

** *Constitutio domini papæ Pauli secundi, de rebus ecclesiæ non alienandis.*

PAULUS episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam. Ambitiosæ cupiditati illorum, præcipue qui divinis & humanis affectati, damnatione postposita, immobilia & preciosa mobilia Deo dicata, ex quibus ecclesiæ, monasteria & pia loca reguntur illustranturque, & eorum ministri sibi alimoniam vendicant, profanis usibus applicare, aut cum maximo illorum ac divini cultus detrimento, exquisitis mediis usurpare præsumunt, occurrere cupientes, omnium rerum & bonorum ecclesiasticorum alienationem, omneque pactum, per quod ipsorum dominium, concessionem, hypothecam, locationem & conductionem ultra tuentium; necnon infeudationem vel contractum emphyteoticum, præterquam in casibus a jure permissis; ac de rebus & bonis in emphyteosim, ab antiquo concedi solitis, & tunc jam ecclesiarum evidenti utilitate;

ANNO CHRISTI 1467.

litate; ac de fructibus & bonis, quæ servando servari non possunt pro instantis temporis exigentia, hac perpetua valitura constitutione fieri omnino prohibemus, prædecessorũ nostrorum constitutionibus, prohibitionibus, & decretis aliis super hoc editis, quæ tenore præsentium innovamus, in suo nihilominus robore permansuris: Si quis autem contra hujus nostræ prohibitionis seriem, de bonis & rebus eisdem quicquam alienare præsumpserit, alienatio, hypotheca, concessio, locatio, conductio & infeudatio hujusmodi, nullius omnino sunt roboris vel momenti; & tam qui alienat, quam is qui alienatas res & bona prædicta receperit, sententiam excommunicationis incurrat: alienanti vero bona ecclesiarum, monasteriorum, locorumque ipsorum, quorumlibet, inconsulto Romano pontifice, aut contra præsentis constitutionis tenorem, si pontificali vel abbatiali præfulgeat dignitate, sit ingressu ecclesiæ penitus interdictus: Et si per sex menses immediate sequentes, sub interdicto hujusmodi, animo (quod absit) perseveraverit indurato, lapsis mensibus eisdem, a regimine, & administratione suæ ecclesiæ vel monasterii cui præsidet, in spiritualibus & temporalibus sit eo ipso suspensus.

Inferiores vero, prælati, commendatarii, & alii ecclesiarum rectores beneficiati, vel administrationem quomodolibet obtinentes, prioratibus, præposituris, præpositatibus, præbendis, aliisque ecclesiasticis, cum cura, & sine cura, sæcularibus & regularibus, beneficiis, quorum res & bona alienarunt dumtaxat, ipso facto privati existant, illaque absque declaratione aliqua vacare censeantur; possintque per locorum ordinarios, vel alios ad quos eorum collocatio pertinet, personis idoneis, illis exceptis quæ propterea privatæ fuerint, libere de jure conferri, nisi alias dispositioni apostolicæ sedis sint specialiter aut generaliter reservata; & nihilominus alienatæ res & bona hujusmodi ad ecclesias, monasteria, & loca pia ad quę ante alienationem hujusmodi pertinebant, libere revertantur. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ prohibitionis & innovationis infringere, vel ei ausu temerario contraire: Si quis hoc attemptare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus, se noverit incursurum. Data Romæ apud sanctam Mariam, anno dominicæ incarnationis millesimo quadringentesimo sexagesimoseptimo, Kalendis Martii, pontificatus nostri anno quarto.

ANNO CHRISTI 1469.

** EPISTOLA PAULI PAPÆ ad Lugdunensem archiepiscopum.

Venerabili fratri archiepiscopo Lugdunensi Paulus papa II.

[Exco]mmunica[tio] ... D. Da[...] [Bal]uzio O. [Ex] D. de Viõ Herouval [vi]r huma[ni]ssimus.

VENERABILIS frater, salutem & apostolicam benedictionem consueverunt prædecessores nostri Romani pontifices, annis singulis in die cœnæ domini sedentes pro tribunali in põtificialibus parati, assistentibus sibi venerabilibus fratribus nostris sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus, nec non archiepiscopis, episcopis, & aliis prælatis, similiter in pontificalibus constitutis, ex eminenti aliquo loco, audiente multitudine tam curialium & incolarum, quam peregrinorum ad urbem Romam eo tempore propter indulgentias & benedictionem apostolicam confluentium, ad majorem detestationem gravium quorumdam criminum, quoscumque criminibus ipsis illaqueatos solenni publicatione cum candelis accensis, & deinde extinctis, & in terram projectis, excommunicatos denunciare; quem ritum & laudabilem consuetudinem nos quoque secuti, tempore nostro observavimus, & observaturi sumus, nihilque hactenus excommunicationi consuetæ addidimus, præter justissimam & omnino necessariam condemnationem obstinatæ perditionis filii Georgii de Pogiebrat, Hussitarum hæresim ne modo pertinaciter tenentis, verum etiam illam totis conatibus defendentis. Cum autem non mirum sit nonnullos in provincia tua esse eisdem criminibus in supradictis bulla, & publicatione contentis irretitos, nemoque, quamvis excommunicatio ipsa præter hujusmodi solennem publicationem singulis annis in propatulo aliquo ad tempus aliquod affigatur, itaut quicumque voluerint illa legere, vel inde exemplum transcribere optime possint, ne quisquam verisimiliter ubivis constitutus ignorantiam prætendere valeat. Nos tamen pro debito pastoralis officii, ne ignorantia hujusmodi sub quavis excusatione prætendi possit, obviare, & quantum in nobis est etiam salubrius in ipsa provincia tua providere cupientes, literas excommunicationis, & publicationis originales cum præsentibus ad fraternitatem tuam transmittimus, eidem committentes, & in virtute sanctæ obedientiæ mandantes, ut ter saltem singulis annis tribus festivis diebus infra missarum solennia, dum populus ad divina concurrerit, non solum in metropolitana, & aliis locis civitatis, & diœcesis tuæ, sed etiam a singulis suffraganeis tuis in cathedralibus civitatum, & diœcesium suarum ecclesiis, per universam provinciam tuam palam & solenniter, alta & intelligibili voce, non tantum in Latino, sed etiam in materno & vulgari sermone, juxta idioma uniuscujusque loci, publicari facias, transmittens singulis ipsorum suffraganeorum unum transsumptum ad literam originalis ipsius nostri, manu proprii notarii coram testibus, ac tuo pendenti sigillo roboratum. Cui quidem transsumpto ex nunc, prout ex tunc, & econtra, decernimus & mandamus, ab eisdem suffraganeis tuis, & ab aliis quibuscumque, indubitatam fidem tanquam eidem originali nostro, non obstantibus in præmissis omnibus contrariis quibuscumque, omnino adhiberi. Datum Romæ apud sanctum Petrum sub annulo piscatoris, die 23. Februarii 1469. pontificatus nostri, anno quinto.

L. DATHUS.

ANNO CHRISTI 1470.

** STATUTA CURIÆ COLONIENSIS, EDITA PER REVERENDISS. D. ROBERTUM archiepiscopum Coloniensem.

ROBERTUS Dei gratia sanctæ Coloniensis ecclesiæ archiepiscopus, sacri Romani imperii princeps elector, ac per Italiam archicancellarius, Vestphaliæ, & Angariæ dux &c. Quia (ut experientia didicimus) patroni causarum, advocati, procuratores & notarii, coram officiali nostro pro tempore existentes, a juris ordine sæpius deviarunt; propter quod & partes litigantes inutilibus expensis gravari, sententias super hujusmodi nulliter servato processu, in Romana curia annullari, & cassari sæpius

pius contingit: Nos modum procedendi in causis quibuscumque coram dicto officiali pendentibus introducendum dare cupientes, habita desuper cum venerabili capitulo nostro, jurisperitis, & practicis consiliariis nostris deliberatione matura, statuimus, & ordinavimus, ac statuimus & ordinamus, ea quæ sequuntur.

In primis innovamus statuta bonæ memoriæ Theoderici archiepiscopi Coloniensis prædecessoris nostri, circa judiciarium ordinarium ordinem laudabiliter edita, præsertim circa habilitates personarum, advocatorum, procuratorum, & notariorum, & quæ causa censeatur summaria & levis, videlicet illa quæ non excedit summam duodecim florenorum auri electorum imperii: Reliquæ vero causæ super rebus dictam summam excedentibus, censeantur plenæ.

Item statuimus & ordinamus, quod causæ introductæ super rebus non excedentibus valorem octo marcarum Coloniensium, censeantur minimæ, etiamsi inter pauperrimas personas ventilarentur.

Item statuimus & ordinamus, quod in causis prophanis summariis servabuntur termini & modus procedendi, sicut in causis beneficialibus, decimarum, matrimonialibus, & usurarum, prout infra patebit.

De observatione terminorum in causis plenis mere prophanis, & termini servandi in causis prophanis super summa excedente valorem duodecim florenorum Rhenensium.

Termini substantiales servandi in prima instantia.

Primus terminus substantialis, necessarius est post citationem ad causam, seu post resolutionem monitorii, videlicet quod citetur reus ad libellandum ad secundam diem. Si tunc libellus non esset paratus, posset dari certa schedula, in qua inchoatus est libellus nondum perfectus, & obtinendi ad corrigendum ad primam diem, ut terminus servetur in primo termino præfixo, & iste terminus est communis utrique parti, ita quod licet tam actori, quam reo libellare; si vult. Libello realiter oblato, citetur pars adversa, vel præfigatur procuratori apud acta, terminus ad respondendum libello oblato, & ad litem desuper contestandam, & jurandum de calumnia. Primo ad primam diem juridicam, & iste terminus, quoad litis contestationem, & juramentum calumniæ, est communis. Secundo, ad idem, sub pœna excommunicationis ad primam diem. Tertio, ad idem, sub excommunicationis pœna; alioqui ad videndum partem adversam excommunicari, ob non responsionem libelli. Interea ostendatur libellus, & exceptiones, si datæ sint contra libellum, officiali, ut admittat libellum, vel rejiciat, & compellat ad litem contestandam ut moris est. Lite contestata, & jurato de calumnia, præfigatur parti terminus ad articulandum, qui etiam est communis utrique parti ad secundam. In quo si libellus fuerit articulatus, dispositivus & bonus, potest repeti libellus loco articulorum, vel potest fieri major specificatio in articulis, quam fuit in libello, de tempore, loco, &c. Alioqui si libellus fuerit narrativus, fiant articuli ad longum, concludendo ad primam petitionem datam in libello. Et tunc citetur adversarius ad dicendum contra articulos ad secundam. Quo termino servato, citetur adversarius, vel præfigatur terminus ad producendum omnia ad secundam, qui etiam est communis. Et in illo termino potest petere procurator admitti articulos suos ad probandum, parte præsente adversa, vel etiam ad hoc citata, si absens fuerit, & desuper producere jura & testes. Si non habet, producat jura verbo, cum protestatione ad producendum eadem jura facto, suis loco & tempore opportunis. Et citetur adversarius ad dicendum contra ad secundam diem, & in illo accusetur contumacia: vel reus excipiat, si voluerit, si non habet negata parata, vel diem per officialem. Ultimo potest ad cautelam servari terminus ad declarandum, si aliqua essent dubia, ad secundam diem. Lapsis tunc terminis probatoriis assignandis, concludatur, & feratur sententia.

Termini in secunda instantia servandi.

Similiter in secunda instantia, nisi quod articuli dati in prima instantia, repetantur in termino ad articulandum: & quod omnes termini servati in prima instantia ad secundam, serventur in secunda & tertia instantia ad primam diem.

Termini super desertione appellationis.

Ad effectum pronunciandi super desertione sententiæ, necessario servandi sunt termini ad docendum de diligentia persecutionis appellationis, primo, secundo, tertio, & quarto, ex superabundanti semper ad primam diem juridicam, & nullus alius terminus.

Termini super declaratione incursus censurarum alicujus mandati, vel canonis, seu statutorum.

Ad effectum quem declarādi incidisse in pœnas contentas in literis executorialibus vel inhibitionis, vel aliis quibuscumque, serventur necessario termini ad docendum se paruisse literis hujusmodi primo, secundo, tertio, semper ad primam diem: si tamen est prohibitio in inhibitione, ne tale quid fiat, necessarium est articulari, inhibitum post inhibitionem talia fecisse, & parte citata ad dicendum contra articulos super hujusmodi contraventione datos ad primam diem, absque litis contestatione admittantur, & probentur: & facta probatione, fiat declaratio.

Termini servandi in causis appellationum, a gravamine.

In causa gravaminis, puta in omnibus gravaminibus, etiam habentibus vim diffinitivæ, videlicet in causis appellationum interpositarum a sententia nullitatis quacumque, vel a sententia lata super desertione quacumque post dilationem producatur appellatio, si actor vult servare terminos: vel repetatur, prout est in actis: & citetur adversarius ad dicendum contra, ad primam diem: & servato illo termino, accusata contumacia, citetur adversarius ad impugnandum, & justificandum ad primam diem. Illis terminis servatis, nihil plus est agendum, nisi ferre sententiam habitis actis.

Termini servandi super nullitate processus.

Sic tamen, quod si agitur super nullitate resultante ex eisdem actis, non est opus servare terminos: si autem debet constare de nullitate non ex eisdem actis, sed aliunde extra acta, tunc necessaria est libelli oblatio, litis contestatio, & terminorum

ANNO CHRISTI 1470.

rum observantia, sicuti in mere prophanis causis, etiamsi principalis causa esset beneficialis vel sui natura summaria.

Termini in causis mere ecclesiasticis.

In causis beneficialibus, matrimonialibus, decimarum, usurarum, summariis fundata jurisdictione, servetur terminus ad libellandum, & jurandum de calumnia ad primam diem: & in illo termino detur libellus verbo sine scripto, & juretur de calumnia, & citetur adversarius ad articulandum ad secundam. In quo termino dentur pro quacumque parte (quæ voluerit) articuli, facto vel verbo, si articuli non sunt facti: & citetur adversarius ad dicendum contra articulos ad secundam diem. Et tunc accusetur contumacia nil dicentis contra articulos: quo termino servato, possunt peti articuli ad probandum admitti, & fieri probationes, si placuerit. Et si hoc fiat, sive non, nihilominus servetur terminus ad producendum omnia ad secundam: & deinde ad dicendum contra producta ad secundam diem: & tunc possunt dari articuli facto, si prius non fuerint dati, & fieri probationes per utrasque partes quæ voluerint. Si autem aliqua partium subterfugit, instet pars petens expeditionem semper pro conclusione, ut supra.

Termini in eisdem causis in 2. & 3. instantia.

Similiter fiat in secunda instantia, nisi quod omnes termini serventur ad primam diem, præterquam ad articulandum, qui servetur ad secundam diem: similiter fiat in tertia instantia, nisi quod omnes termini serventur ad primam diem.

Forma procedendi in minimis causis.

In minimis tamen causis intra duodecim florenos Rhenenses, vel circiter, vel super parvis injuriis verbalibus, nullus processus fiat. Sed dumtaxat juxta statuta deducantur in una parva schedula factum dispositive & clare per articulos, & citata parte ad dicendum contra ad primam diem. Illis admissis ad probandum, facta responsione, fiat probatio summaria: & in illis notarii non debent extendere terminos, nec registrum: sed abbreviare, quantum possunt, sicuti scribendo protocollum.

In causis confessati.

Insuper in causis confessati sive recogniti, servetur stylus hucusque servatus per viam monitorii.

In causis reddituum, & submissionum.

In causis redditurum & submissionum, incipiatur per monitorium, donec fiat resolutio.

In causis antiquorum redditnū ecclesiæ, a monitorio.

Item notarii scribant in actis nomina procuratorum in singulis terminis, qui comparuerunt, & in testium productione dicant illa verba, in N. ex adverso procuratoris præsentia &c.

Item notarii in prima citatione vel monitorio emittendo, designent speciem rem, super qua actor intendit agere, & ponant clausulam cum certificatione, sive comparuerint, sive non, nihilominus procedatur usque ad diffinitivam sententiam inclusive, vel ad excommunicationem ob non responsionem libelli, si litis contestatio necessaria fuerit: vel ad immissionem in possessionem ex primo decreto, prout de jure per citationes ad valvas ecclesiæ majoris, & portas aulæ nostræ Colo-

A niensis affigendas; ipsorum citatorum absentia vel contumacia non obstante. Et hujusmodi prima citatio decernatur per dominum officialem in causis magnis, sive prophanis, sive matrimonialibus, decimarum aut usurarum.

Item notarii nulli dabunt hujusmodi citationes vel monitoria, nisi principales ipsimet petierint, & apud acta constituerint: vel procurator curiæ nostræ legitimam cautionem fecerit de ratificatione principalis, cum constitutione ante executionem monitorii vel citationis, sub pœna decem florenorum fisco applicandorum.

Item dicant, qui est terminus solitus ad prosequendum appellationem, & non ponant in genere, cum terminis solitis.

B

Item in causis appellationum, vel ubi pendet terminus aliquis substantialis, ponant festa quæ impediant audientiam, & cursum causarum, & quæcumque impedimenta occurrentia.

Item nullus notariorum subscribat acta, nisi sigillata sigillo curiæ nostræ.

Item statuimus & ordinamus, quod procuratores secundum ordinem eorum, causas suas distincte, & clare proponant absque clamore, & multiplicatione verborum, & uno loquente, alii taceant & auscultent. Et interea nullus advocatorum, procuratorum, notariorum, seu solicitatorum, proponentem impediat verbo vel facto, aut

C confabulationes inter se faciant, sub pœna unius marcæ Coloniensis irremissibiliter per officialem, & sigilliferum pro tempore exigendæ: ac etiam suspensionis ab officio, si unus sæpius deliquerit.

Item statuimus & ordinamus, quod uno procuratore proponente, alii procuratores fixe stent in locis sibi deputatis: nec a locis recedant, sine domini officialis licentia petita & obtenta, sub similibus pœnis pecuniariis & suspensionis.

In causis fiscalibus, seu inquisitionis.

Item statuimus & ordinamus, quod in causis fisci inquisitionis super criminibus per subditos commissis hoc ordine procedatur. Videlicet,

D citatione vel monitione emissa ad respondendum personaliter super objiciendis, citatus personaliter sine scriptis coram aliquo notario curiæ nostræ jurato, per officialem sive sigilliferum deputando aut deputato, in præsentia ipsius sigilliferi respondeat singulariter singulis articulis in scriptis exhibitis medio juramento. Et si confitetur delictum, injungatur ei pœnitentia salutaris: si pro levibus, per dominum sigilliferum dumtaxat: in gravibus autem, de consilio dicti officialis. Et si negaverit, dentur articuli excessuum juridice, & citetur reus vel procurator per eum constituendus, ad dicendum contra ad secundam, deinde fiat desuper litis contestatio more solito, & præstetur juramentum calumniæ, & serventur termi-

E ni, sicuti in cæteris causis prophanis.

Item statuimus & ordinamus, quod advocati, & procuratores, & notarii præmissa, in quantum eos concernunt, non adimplentes, seu clientulos suos inutilibus expensis ex eorum negligentia gravantes, præter damna expensarum & interesse, ad quæ parti gravatæ obligantur, ad arbitrium domini officialis pro tempore existentis, arbitrarie puniantur.

Item statuimus & ordinamus, quod si libellum vel articulos ex eorum ineptitudine rejici contigerit, advocatus vel procurator qui illos fecerit, ad expensas utrique parti teneatur, & alias arbitrarie puniatur: similiter observetur, si inutiles terminos

ANNO CHRISTI 1470.

terminos observaverit, & processum inutilem fecerit, quare in principio causæ deliberent inter se de modo procedendi, & ad quem finem velint agere: ne partes inutilibus expensis vexent, & lites reddant immortales.

In robur & testimonium præmissorum, sigillum sive secretum nostrum præsentibus nostris statutis, & ordinationibus in tribus foliis cum dimidio papyri conscriptis, per singula folia demandato nostro est appensum, anno domini 1470. die quidem Iovis, penultima mensis Augusti.

OBSERVATIO PHILIPPI LABBE, S. I.

Miracula S. Catharinæ Vasthenensis ex mandato Henrici episcopi Lincopensis usque ad annum 1471. successive collecta & una cum vita Holmiæ impressa hac clausula terminantur.

"** *Et ego Benedictus Paulus, clericus Upsalensis diœcesis, publicus imperiali auctoritate notarius, quia præsentis libri præsentationi, lectioni, auditioni, examinationi pariter, & de articulo ad articulum discretioni demum, & secretorum appensioni, omnibusque aliis, & singulis in sacro concilio Arbogis Arosiensis diœcesis celebrato actis, & factis præsens personaliter interfui, eaque sic fieri prout ante dictum est vidi & audivi, idee est.*

Plura nec hinc, nec aliunde possim suggerere de hoc concilio, inquit in suis ad me literis R. P. Daniel Papebrochius S. I. Antuerpia scriptis.

ANNO CHRISTI 1471.

VITA ET DECRETA SIXTI PAPÆ IV.

Sixtus quando papa factus.

SIXTUS ex nobili gente Ruverea oriundus, & Franciscus antea nominatus, patriam relinquens, venit Patavium, ibique per vigintiquinque annos moratus, a Paulo II. Bessarionis Nicæni cardinalis rogatu ex ordinis Minorum generali ministro cardinalis factus, post obitum Pauli creatus est pontifex maximus anno domini 1471. quinto Idus Augusti, tempore Friderici III. imperatoris. Cardinales quatuor legatos delegit: quorum tres ad reges Galliæ Hungariæ & Aragoniæ misit, ut ad pacem eos cohortarentur: quartum, post fœdus cum Fernando rege & Venetis initium, maritima classe in Turcas armavit. Sed uterque conatus irritus cecidit. Dehinc ut quorumdam tyrannorum Umbriæ audaciam comprimeret, Fernandi regis auxiliaribus copiis Federicum, antea Montisfeltrii comitem, deinde a se grandiori nomine Urbini ducem appellatum, præfecit, quibus & Iulianum nepotem cardinalem præposuit. Persecutus est Laurentium & Iulianum Mediceos fratres, ex quo bellum intulit Florentinis. Inita societate cũ Venetis, & Roberto Malatesta exercitus sui duce creato, Calabriæ ducem prælio fudit. Conciliato sibi rege Neapolis, arma in Columnenses vertit. A Venetorum amicitia se subtrahens, sacris interdixit, & adversus eos cum aliis principibus societatem iniit. Liberale hospitium præbuit Palæologo Peloponnesi domino, despotæ Epiri, reginis Cypri ac Bossinæ, qui Turcarum armis profugi, patriisque bonis spoliati, sese omnes eo contulerant. Idem quoque officium exhibuit Christierno Danorum regi, qui pari honore Sixtum prosecutus est, eique in cubiculum redeunti exeuntique semper adfuit, lavantique manus pelvim præbuit. Idem quoque præstitit Fernando, ducibusque Calabriæ & Saxoniæ, qui Romam pietatis studio venerant. Censús Fernando remisit, dum tamen quotannis loco census equum egregie instructum phaleratumque persolveret. Beatum Bonaventuram in sanctorum catalogum retulit. Festis solennibus etiam diem conceptionis, præsentationis beatæ virginis, sanctæ Annæ, Iosephi & Francisci adscripsit. Annum Iubilæi ad vigesimumquintum annum redegit. Cavit edicto, ne porphyretici lapides, neve marmorei ad prophanos usus e templis tollerentur. Ut Franciscani & Dominicani pacifice viverent, decrevit de conceptione virginis quamlibet adversantium opinionum sine hæresis vitio sustineri posse. Catholici regis nomen Ferdinando & Isabellæ tribuit, officiumque inquisitionis in Hispania collocavit. Petrum affinem cardinalem sancti Sixti creavit. Hieronymo Forum Livii dedit, Antonio Ordelafo ademptum; & effecit, ut dux Insubrum Catharinam naturalem filiam & Imolam ei in dotem daret. Sed infelicem habuit exitum vitæ. Occisus quippe est domi suæ in oculis Catharinæ uxoris. Sixtus ad ornatum elegantiamque conversus, urbem pulcerrimis elegantissimisque operibus excolere cœpit, vias lateritias sternere, eaque loca reformare, quæ tenebricosa aut humida nimium, aut deformem civitatem, aut insalubrem reddebant; pontem sui nominis extruere, aquæ virginis ductum corrivare, celeberrimam Vaticani bibliothecam libris undique conquisitis erigere. Ingens ecclesiæ propugnator, generosæ indolis, liberalis, excelsi animi fuit. Primus venalia habuit curiæ officia, & nova ad lucrum excogitavit. Nonnulla conscripsit, quæ apud eruditos viros in precio sunt. Obiit septuagenarius, podagra aliisque curis vexatus, & sepultus est in Vaticano, anno domini 1484. pridie Idus Augusti, cum sedisset annos tredecim, & dies quatuor.

NOTA F. LAURENTII SURII.

Hoc loco adscribenda putavimus, quæ Sixtus IV. pontifex maximus de conceptione sacratissimæ virginis Mariæ promulgavit & sanxit, quemadmodum in extravagantibus libro tertio tit. de reliquiis & veneratione sanctorum leguntur, propterea quod synodus Tridentina Sixti hujus sententiam secuta est. Verba synodi ejus hæc sunt sessione 5. *Declarat tamen hæc ipsa sancta synodus, non esse suæ intentionis, comprehendere in hoc decreto, ubi de peccato originali agitur, beatam & immaculatam virginem Mariam Dei genitricem, sed observandas esse constitutiones felicis recordationis Sixti papæ IV. sub pœnis in ejus constitutionibus contentis, quas innovat hæc synodus.* Ipsius igitur Sixti pontificis, ne longius ea, lector, petere cogaris, verba subjicimus, & primo quidem de festi conceptionis celebratione, deinde de pœnis in eo constitutis, qui conceptionem ipsam oppugnant.

DECRETUM SIXTI IV. PONTIFICIS MAXIMI.

De festo conceptionis immaculatæ virginis Mariæ.

CUM præexcelsa meritorum insignia, quibus regina cælorum, virgo Dei genitrix gloriosa, sedibus prelata æthereis, sideribus quasi stella matutina perrutilans, devotæ considerationis indagine perscrutamur, & infra pectoris arcana revolvimus, quod ipsa, utpote via misericordiæ, mater gratiæ & pietatis amica, humani generis consolatrix, pro salute fidelium, qui delictorum onere gravantur, sedula oratrix & pervigil, ad regem quem genuit, intercedit: dignum, quin potius debitum reputamus, universos Christi fideles, ut

omnipotenti

ANNO CHRISTI 1476.

omnipotenti Deo, (cujus providentia ejusdem virginis humilitatem ab æterno respiciens, pro concilianda suo auctori humana natura, lapsu primi hominis æternæ morti obnoxia, eam sui unigeniti habitaculum sancti Spiritus præparatione constituit, ex qua carnem nostræ mortalitatis pro redemptione populi sui assumeret, & immaculata virgo nihilo minus post partum remaneret:) de ipsius immaculatæ virginis mira conceptione gratias & laudes referant, & institutas propterea in ecclesia Dei missas & alia divina officia dicant, & illis intersint, indulgentiis & peccatorum remissionibus invitare, ut exinde fiant ejusdem virginis meritis & intercessione divinæ gratiæ aptiores. Hac igitur consideratione inducti, ejusdem omnipotentis Dei ac beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus auctoritate confisi, auctoritate apostolica hac in perpetuum valitura constitutione statuimus & ordinamus, quod omnes & singuli Christi fideles utriusque sexus, qui missam & officium conceptionis ejusdem virginis gloriosæ, juxta piam, devotam & laudabilem ordinationem dilecti filii magistri Leonardi de Nogarolis clerici Veronensis, notarii nostri; & quæ desuper a nobis emanavit, missæ & officii hujusmodi institutionem, in die festivitatis conceptionis ejusdem virginis Mariæ, & per octavas ejus devote celebraverint & dixerint, aut illis horis canonicis interfuerint: quoties id fecerint, eamdem prorsus indulgentiam & peccatorum remissionem consequantur, quam juxta felicis recordationis Urbani IV. in concilio Viennensi * approbatæ, ac Martini V. & aliorum Romanorum pontificum prædecessorem nostrorum constitutiones consequuntur illi, qui missam & horas canonicas in festo corporis & sanguinis domini nostri Iesu Christi a primis vesperis, & per illius octavas juxta Romanæ ecclesiæ constitutionem celebrant, dicunt, aut missæ officio & horis hujusmodi intersunt, præsentibus perpetuis temporibus valituris. Datum Romæ apud sanctum Petrum, anno incarnationis dominicæ 1476. Kalendis Martii, pontificatus nostri anno sexto.

* f. approbatam,

ALIUD DECRETUM SIXTI IV. PONTIFICIS MAXIMI.

De eadem conceptione virginis matris.

GRAVE nimis gerimus & molestum, cum sinistra nobis de quibusdam ecclesiasticis personis referuntur. Sed in eorum qui ad euangelizandum verbum Dei sunt deputati, excessibus prædicando commissis eo gravius provocamur, quo illi periculosius remanent incorrecti: cum facile deleri nequeant, qui multorum cordibus sic publice prædicando diffusius & damnabilius imprimuntur errores. Sane cum sancta Romana ecclesia de intemeratæ semperque virginis Mariæ conceptione publice festum solenniter celebret, & speciale ac proprium super hoc officium ordinaverit, nonnulli, ut accepimus, diversorum ordinum prædicatores in suis sermonibus ad populum publice per diversas civitates & terras affirmare hactenus non erubuerunt, & quotidie prædicare non cessant, omnes illos qui tenent aut asserunt eamdem gloriosam & immaculatam Dei genitricem absque originalis peccati ma-

ANNO CHRISTI 1483.

A cula fuisse conceptam, mortaliter peccare; vel esse hæreticos: ejusdem immaculatæ conceptionis officium celebrantes, audientesque sermones illorum qui eam sine hujusmodi macula conceptam esse affirmant, peccare graviter. Sed & præfatis prædicationibus non contenti, confectos super his suis assertionibus libros in publicum ediderunt, ex quorum assertionibus & prædicationibus non levia scandala in mentibus fidelium exorta sunt, & majora merito exoriri formidantur in dies. Nos igitur hujusmodi temerariis ausibus ac perversis assertionibus ac scandalosis, quæ exinde in Dei ecclesia exoriri possunt, quantum nobis B ex alto conceditur, obviare volentes, motu proprio, non ad alicujus nobis super hoc oblatæ petitionis instantiam, sed de nostra mera deliberatione & certa scientia, hujusmodi assertiones prædicatorum eorumdem, & aliorum quorumlibet, qui affirmare præsumerent, eos qui crederent aut tenerent, eamdem Dei genitricem ab originalis peccati macula in sua conceptione præservatam fuisse, propterea alicujus hæresis labe pollutos fore, vel mortaliter peccare; aut hujusmodi officium conceptionis celebrantes, seu hujusmodi sermones audientes, alicujus peccati reatum incurrere; utpote falsas & erroneas, & a veritate peniC tus alienas, editosque desuper libros prædictos id continentes, quoad hoc, auctoritate apostolica tenore præsentium reprobamus & damnamus, ac motu, scientia & auctoritate prædictis statuimus & ordinamus, quod prædicatores verbi Dei, & quicumque alii, cujuscumque status, gradus aut ordinis ac conditionis fuerint, qui de cetero ausu temerario præsumpserint in eorum sermonibus ad populum, seu alias quomodolibet affirmare, hujusmodi sic per nos improbatas & damnatas assertiones veras esse, aut dictos libros pro veris legere, tenere vel habere, postquam de præsentibus scientiam habuerint, excommunicationis sententiam eo ipso incurrant, a qua ab alio D quam a Romano pontifice (nisi in mortis articulo) nequeant absolutionis beneficium obtinere. Item motu, scientia & auctoritate similibus, simili pœnæ ac censuræ subjicientes eos qui ausi fuerint asserere, contrariam opinionem tenentes, videlicet gloriosam virginem Mariam cum originali peccato fuisse conceptam, hæresis crimen vel peccatum incurrere mortale, cum nondum sit a Romana ecclesia & apostolica sede decisum: non obstantibus constitutionibus, & ordinationibus apostolicis contrariis quibuscumque, quibus communiter vel divisim a sede apostolica indultum existat, quod interdici, suspendi vel excommunicari non E possint per literas apostolicas non facientes plenam ac expressam, ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem. Et ne de præmissis aliquando valeant ignorantiam allegare, volumus, quod locorum ordinarii requisiti præsentes literas in ecclesiis consistentibus in eorum civitatibus, & suarum diœcesium locis insignibus, dum major ibi multitudo populi ad divina convenerit, sermonibus ad populum mandent & faciant publicari. Præterea quia difficile foret præsentes literas ad singula loca, in quibus expediens fuerit, deferre: etiam volumus, & dicta auctoritate decernimus, quod earumdem literarum transumpto manu publici notarii confecto, & authentico

ANNO CHRISTI 1483.

authentico alicujus prælati ecclesiastici sigillo munito, ubique stetur, prout staretur eisdem originalibus literis, si forent exhibitæ vel ostensæ. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ reprobationis, damnationis, statuti, ordinationis, voluntatis & decreti infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Romæ apud sanctum Petrum, anno incarnationis dominicæ 1483. pridie Nonas Septembris, pontificatus nostri anno decimotertio.

ANNO CHRISTI 1471

"** *De primis archiepisc. Scotiæ, (id est, S. Andreano, & Glascuensi) institutis a Sixto papa IV. anno domini* 1471. *qui fuit annus* 2. *Edouardi IV.*

"Pag. 709. Tom. II concil. Brit.

Ne apud Scotos male audiam, qui in referendis ipsorum antiquitatibus & rebus gestis, Anglos plerumque habent suspectos & explosos: dabo quod ex suis auctor (pluribus sat antiquus gentibus, ut nostram taceam) de hoc tradidit: & primum de archiepiscopo S. Andreæ.

Dempster appar. lib. 1. cap. 14. pag. 64.

Exciso (inquit) Pictorum imperio, deletoque in Albione gentis illius nomine, Kennethus III. Abernetho sedem episcopalem Andreopolim transtulit, circa annum domini 850. *mansitque is antistes in præcipuo honore pene* 300. *annis, dicebaturq; Maximus Scotorum episcopus. Ex eisdem annalibus [puta Scoticis] clarum. Post multa deinde sæcula, Iacobo III. rege vehementius instante, illius sedis antistes archiepiscopus & regni primas inauguratus a Sixto IV. sub annum* 1471. *Licet alii regni prælati indignarentur, fremerent, ac ingentes pecuniæ summas regi ad id impediendum offerrent.* Append. histor. Scot. pag. 390. *fuitque novi honoris primus præsul Patricius Grahimus (de quo in successione plura.) Et licet tum quidem archiepiscopus institutus, exempta tamen juri Anglicano diu antea Scotica ecclesia, scilicet anno* 1178. *ut in vita S. Gilberti Moraviensis archidiaconi extat apud Polydorum Virgilium, Hovedenum, & alios.*

Dempster appar. lib. 1. cap. 14.

Hæc ille: sed rationem qua adductus est Sixtus papa, ad novum hunc archiepiscopum instituendum non aperuit: Nos illam ex aliis recitabimus.

Hoc anno 1474. *mense Septembris Patricius Graham episcopus S. Andreæ indulgentiam promulgavit, quia, ipsomet flagitante, suam in archiepiscopatum sedem papa jam erexerat. Questus enim est apud papam; quod cum archiepiscopus Eboracensis metropolitanus esset Scotiæ, sæviretque sæpius bellum inter Anglos & Scotos, Scoti ad suum metropolitanum minime potuerunt pervenire: & hoc præsertim in appellationum causis. Papæ igitur (ut quidam scribunt) consultius visum est, episcopum S. Andreæ primatem & metropolitanum Scotiæ constituere; ordinavitque duodecim alios episcopos Scotiæ ejus subesse primatui; qui renuentes, colligendas undecim mille marcas regi obtulerunt, ut ab eorum parte contra archiepiscopum ceterosque prælatos Romam hujus negotii promovendi causa missos staret.* Histor. Scotiæ ab Anglo Anglice conscripta, pag. 282. & a nobis sic Latine reddita.

De institutione archiepiscopatus Glascuensis, sic idem Scotus ibidem inferius.

Glascuensis archiepiscopus factus est sub eodem Iacobo III. rege, pallium concedente Sixto IV. pontifice primo sui pontificatus anno, i. e. anno 1471.

ANNO CHRISTI 1471.

A *Quod ei olim nomen fuerit urbi non constat, illud modo in confesso est, S. Kentigernum sedem ibi episcopalem habere frequentius solitum: quare ab eo episcopatus nomen accepit, ait Boethius lib. IX. hist. Scot. pag.* 167. *a quo tamen fundatio facta, & census adsignati, apud me in incerto est. Academia etiam jure gloriatur, cujus auctor antistes quidam ipsius, &c.*

Sub archiepiscopo S. Andreæ, sedes (inquit) *sunt & suffraganei VIII.*

Dunkeldensis.	Dumblanensis.
Aberdonensis.	Brechinensis.
Moraviensis.	Rossensis.
Cathenensis.	Orcadiensis.

B

Sub Glascuensi archiepiscopo suffraganei III.

Candidæ Casæ, seu Gallovidiæ.
Lesmorensis, seu Argatheliæ.
Insularum Hebridum.

ANNO CHRISTI 1476.

"** *Bulla Sixti IV. pro libertate clericorum & rerum suarum; & ne ipsi clerici per laicos arestentur, aut molestentur in personis seu rebus suis, &c.*

Ex cod. MS. in biblioth. Cotton. sub effigie Cleopatræ E. 3.

C Sixtus episcopus servus servorum Dei ad perpetuam rei memoriam. Officii pastoralis cum jubente & sacrorum canonum auctoritate prævia, sicut in judiciis secularium personarum illarum jura & privilegia per ecclesiasticas personas turbari nolumus; ita eis præjudicantibus juribus ecclesiasticis, quæ violare sine indignatione divini judicii liceat nemini, debita correctione resistere cogimur, uti seculares ipsa sua sorte contenti, pro Dei honore & apostolicæ sedis reverentia alterius negotium præjudicialiter attemptare non præsumant, quod postmodum in æterna damnatione eos acrius luere conveniat. Cum itaque sicut ex venerabilium fratrum nostrorum primatum, archiepiscoporum, episco- D porum, ac dilectorum filiorum abbatum, priorum, & aliorum prælatorum, & universi cleri regni Angliæ, & dominii Walliæ, non sine gravi cordis nostri amaritudine lamentabili insinuatione percepimus, usque adeo hostis bonorum operum, & malorum seminator & discordiarum omni in regno & dominiis præfatis prævaluit astutia, quod nonnulli iniquitatis filii, sacerdotes & clericos tam religiosos quam seculares regni & dominii prædictorum in dies falsis suggestionibus, de excessibus & criminibus coram judicibus secularibus, eorumque officialibus & ministris infamant & accusant, & juxta vulgare patriæ præfatæ multipliciter perjurando indi- E ctant; ex quibus sic enormiter perpetratis, sacerdotes & cleri præfati carceribus publicis mancipantur, & pro eorum liberatione seculares, hujusmodi patrimonium Christi extorquent, eorumque beneficia, decimas & portiones, fructus, redditus, & proventus resignare atque aliis locare cogunt & compellunt; ac in beneficiis, domibus, & curis eisdem commissis, sine hujusmodi exactionibus & extorsionibus stare pacifice non permittunt, in totius fidei Christianæ & religionis opprobrium & gravamen, animarum suarum perniciem, ac sedis apostolicæ vilipendium non modicum. Nos igitur tantis malis & inconvenientiis, Deo nobis assistente propitio,

ANNO CHRISTI 1476.

propitio, ne de cetero perpetrentur, præsertim in dicto regno quod sacræ religionis tutamen & domicilium esse consuevit, quod cum Deo possumus obviare satagentes, primatum, archiepiscoporum, episcoporum, abbatum, prælatorum, ac aliorum clericorum hujusmodi in hac parte supplicationibus inclinati hac irrefragabili & perpetuo valitura constitutione sanximus, ut quicumque per calumniam odii, malitiæ, invidiæ, doli, vel lucri causa, aliquem sacerdotem religiosum vel secularem, vel aliquem quemcumque in quibuscumque gradibus, ordinibus, vel dignitatibus constitutis, coram secularibus judicibus eorumve officialibus, deputatis, sive ministris, accusare, indictare, & ad carceres sive publica opprobria vel spectacula trahi facere, bonave, pensiones, decimas vel feoda, potentia, metu vel fraude, vel aliquo alio modo eos sic, ut præfertur, vendere, vel locare, aut resignare arctaverint seu coegerint, aut fieri procuraverint, ut præmittitur, extunc excommunicationis & anathematis vinculo eo ipso alligati & irretiti existant, reos se divino judicio de perpetrata iniquitate fore scientes; a quibus sententiis & pœnis nisi per Romanum pontificem, aut loci diœcesanum, nisi in mortis articulo constituti, præmissa tamen congrua satisfactione, absolvi non possint seu valeant, non obstantibus constitutionibus & ordinationibus apostolicis; necnon bonæ memoriæ Ottonis & Octoboni olim in dicto regno apostolico sedis apostolicæ legatorum, ac in provincialibus synodis & conciliis generalibus vel specialibus editis, ceterisque contrariis quibuscumque; volumus autem quæcumque concessiones seu indulta de absolvendi eos, seu eligendi confessores in casibus reservatis, qui eos absolvant, per nos vel sedem apostolicam concessis & imposterum concedendis, talibus nullatenus suffragentur: Quodque omnes archiepiscopi, episcopi dicti regni, ac etiam dominii Vualliæ, annuatim præsentes literas vel eorum transumptum in primo die dominico quadragesimæ perpetuis futuris temporibus sub suspensionis pœna, in eorum cathedralibus & aliis ecclesiis ubi major pars populi aderit, publice per se vel alium seu alios legere & exponere ac publicare, seu exponi, legi & publicari facere teneantur, ut ignorantiam præmissæ constitutionis nullatenus prætendere, & ab hujusmodi injuriis malis, si gehennam incendii evitare voluerint, fidelius valeant abstinere. Et insuper quia difficile foret præsentes literas singulis exhibere, volumus, & eadem auctoritate decrevimus, quod ipsorum transumpto manu publica & sigillo alicujus episcopi vel superioris ecclesiæ vel curiæ munito, tanquam præfatis literis originalibus plena fides adhibeatur, & perinde stetur, ac si dictæ originales literæ forent exhibitæ vel ostensæ. Nulli ergo omnino hominum liceat, hanc paginam nostræ constitutionis, voluntatis, & decreti infringere vel ei ausu temerario contraire: Siquis autem hoc attemptare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus, se noverit incursurum. Datum Romæ apud sanctum Petrum anno incarnationis dominicæ MCCCCLXXVI. quinto decimo Kalendarum Iunii, pontificatus nostri anno quinto.

ANNO CHRISTI 1473.

[a] CONCILIUM TOLETANUM

IN OPPIDO QUODAM HISPANIÆ de [a] Aranda, ad reformandos cleri populique mores celebratum anno domini MCCCCLXXIII. tempore Sixti papæ IV.

[a] Ideoque a quibusdam dicitur *Arandense*.

TITULI CAPITULORUM.

ANNO CHRISTI 1473.

XXVI. *Quod pœna supradicta contra beneficiatos habeant locum etiam in rectoribus & dignitatibus.*

XXVII. *Quod episcopi in suis diœcesibus absolvant a censuris prædictis.*

XXVIII. *Quod hæ constitutiones infra duos menses publicentur, & deinde post quadraginta dies obligent.*

XXIX. *Quod ponantur testes synodales in qualibet diœcesi per prælatos,* &c.

CONSTITUTIONES REVERENDISSIMI in Christo patris ac domini Alphonsi Carrillo archiepiscopi Toletani, editæ in provinciali concilio per eum in oppido de Aranda cum suis suffraganeis celebrato.

PRÆFATIO.

QUONIAM a nascentis origine mundi ea ipsa humana conditio decliva ad malum fuisse dignoscitur, lex ideo prodita est, quæ mortalium devios motus sua virtute reprimeret, ipsosque suo dirigeret conditori. Sed quia adhuc ipsa novas semper conatur edere formas, quibus quæque sanctio etiam maturo digesta consilio non sufficit providere, ex quo morum subversio in clero & populo frequenter obrepit, fuisse noscitur saluberrima superiorum auctoritas, quæ novarum promulgationibus legum mortalium novis machinationibus in dies occurrat, ac providi cultoris sarculo extirpet vitia, virtutes inserat, moresque reformet. Hoc sane cælitus edocti intuentes canonum conditores, provide decreverunt, sacrosancta ipsa provincialia concilia per metropolitanos antistites cum eorum suffraganeis annis singulis celebranda. Sed, proh dolor, generis inimicus humani tot calamitatum pressuris, totque turbationibus & ærumnis universam replevit Hispaniam, ut tam pium sanctumque opus efficere, ac longissimis citra temporibus anterioribus nostris, & nobis penitus sit adempta facultas, ita ut eadem sacra concilia, illorumque auctoritates pene obducere videatur oblivio in ecclesiæ jacturam non modicam & fidelium animarum. Nunc ergo nos, quem licet immeritum in patriarchali Toletana sede, ac in universis Hispaniarum provinciis divina dignatio prætulit in primatem, amplissima ipsa solicitudinis pars humeris nostris imposita, qua nedum super suas oves, sed super illarum pastores ab ipso domino, cujus judicia imperscrutabilia sunt, nos conspicimus constitutum. Sæpenumero pulsavit cor nostrum inter hujus mundi pressuras, quibus pro tuenda justitia & republica dirigenda temporum causante malitia incessanter urgemur, id modicum otii, quo negotiorum moles nos respirare concedit, altissimo dedicare, ut in ejus vineæ cultura, præsertim circa præmissa, totum id quod sit possibile peragamus, in ipso non ab re fiduciam obtinentes, qui etiam in mediis fluctibus, quemadmodum est pollicitus, sponsam suam non deseret prædilectam; dissidiorumque vepribus ac vitiorum tribulis amputatis, fructus dulcis subscendet: quo in consortio illorum, quorum vices gerimus, fruatur in excelsis. Hæc igitur, redemptoris nostri postulato suffragio, effectui mancipantes, Nos Alphonsus Carillo miseratione divina archiepiscopus Toletanus, Hispaniarum primas, ac regnorum Castellæ major cancellarius, reverendos in Christo patres dominos episcopos comprovinciales & suffraganeos nostros, ac nostrum & eorum capitula, illorumque venerabiles procuratores ad oppidum hoc de Aranda nostræ provinciæ & Oxomensis diœcesis, per nostras patentes literas fecimus convocari, & una cum eisdem suffraganeis, ac in suorum capitulorum præsentia prædictorum, super morum reformatione, aliisque Dei cultum & salutem tangentibus animarum, & concilium provinciale deliberavimus celebrare. In eo constitutiones edidimus infra scriptas, die videlicet quinta mensis Decembris de anno domini 1473. quo die concilium præfatum extitit terminatum.

CAPITULA.

I.

CANDOR æternæ lucis Christus Iesus, qui ecclesiam suam nova semper prole fecundat, sanctorum patrum & antistitum corda splendore suæ gratiæ clementer illustravit: eosque in domo domini ideo divina potestas ceteris præferre ab alto decrevit, ut ab eis salutaria prodeant statuta, quibus velut uberrimis fontibus tota terra irrigata redemptori nostro reddat fructum suum. Quia vero sacrorum canonum institutis sancitum novimus ab antiquo, per metropolitanos antistites cum suis suffraganeis provincialia concilia annis singulis debere celebrari: nos pari ratione sacro approbante concilio statuimus, ut iidem metropolitani cum suffraganeis suis, per se vel per alios, quatenus de jure conceditur, ipsis legitime impeditis, concilium provinciale loco & tempore opportunis saltem in biennio, & episcopi nostri in suis diœcesibus synodale annuatim celebrent: & si hoc negligenter omiserint, tamdiu ab ingressu ecclesiæ sint suspensi, donec negligentiam suam archiepiscopus provincialia, & episcopi synodalia concilia celebrando purgaverint: adjicientes, quod episcopi qui vocati per metropolitanum ad eadem concilia venire neglexerint, nisi canonico, evidenti & inevitabili impedimento fuerint præpediti, eo ipso similiter ab ingressu ecclesiæ per tres menses sint suspensi: & nihilo minus sic impediti, ut præmittitur, procuratores suos sufficientes & instructos ad ea quæ in concilio expedienda erunt, & cum quibus de impedimento hujusmodi fidem & probationem indubiam faciant, mittere teneantur: alias ipso facto eamdem suspensionem & ducentorum florenorum pœnam incurrant, expensis concilii applicandam.

II.

Arma militiæ nostræ adversus spirituales nequitias maxime consistunt in fide. Hæc enim lapis angularis est, & fundamentum totius nostri operis. Ideoque volentes æternam salutem adipisci, oportet de fide & moribus esse eruditum. Quapropter universis ac singulis parochialium ecclesiarum rectoribus per nostram provinciam ubilibet constitutis sacro approbante concilio præcipimus, ut de cetero habeant in scriptis articulos fidei & præcepta decalogi, ecclesiæ sacramenta, species vitiorum & virtutum; & diebus dominicis a septuagesima usque ad dominicam in passione exclusive, solenniter

solenniter in suis ecclesiis publicent ipsa, & publicari faciant. Clerici vero contrarium facientes, duorum regalium pro qualibet dominica quam prætermiserint, pœnam incurrant, medietatem hujus pœnæ sequenti concilio, medietatem vero fabricæ illius ecclesiæ in qua publicatio debuisset fieri, irremissibiliter applicandam.

III.

Agri dominici cultura non est indignis operariis committenda, sed illi dumtaxat conducendi sunt in domo domini, qui secundum apostolum sciant quæ sit longitudo, latitudo, sublimitas & profundum, & inter lepram & non lepram discernere noverint. Ideoque sacro approbante concilio statuimus, nullum ad sacros ordines de cetero promovendum, nisi sciat Latinaliter loqui. Quia tamen plerumque contingit ob defectum, negligentiam vel dolum eorum quibus ab episcopis ordinum examinatio committitur, quod indocti & omnino ignari, tam juris dispositione, quam earumdem constitutionum tenore, aliasque indigni ut digni & idonei prædictis episcopis præsentantur, sicque per eos ad sacros ordines promoventur. Nos religionis nostræ aditum pervigili cura custodire volentes, episcopos per viscera misericordiæ domini nostri Iesu Christi hortamur, & in virtute obedientiæ monemus, quatenus si prædictorum ordinum celebrationi, & promovendorum ad sacros ordines examini personaliter non adfuerint, duos saltem viros idoneos scientia & moribus approbatos deputent, quibus officium examinationis pariter committant, injungendo eisdem sub excommunicationis pœna, ut onus hoc sibi creditum fideliter exequantur, nec quidquam dolo, prece, negligentia, munere, vel alias indebite agant. Prælati autem sacrum ordinem per seipsos contra prædictam prohibitionem * non scientes loqui Latinaliter conferentes, præter pœnas a jure statutas, a quorumcumque sacrorum ordinum, quos tali contulerint, ipsumque indigne promotum ab executione suscepti ordinis: examinatores vero in præmissis culpabiles ab officio & beneficio per annum noverint se suspensos, nisi ex causa rationabili & multum necessaria, ut in dicta constitutione continetur, cum eisdem promotis prælati viderint dispensandum.

* [n]on [...]ibus.

IV.

Vt non vituperetur ministerium nostrum, melius est in domum Dei paucos ministros idoneos adire, quam plures & indignos. Quoniam autem plerumque contingit, ut clerici aliarum diœcesium excommunicati, quidam suspensi, vel interdicti, seu alias inhabiles, propriam patriam deserentes, in nostras se transferant regiones, ibique incogniti divina officia celebrare nitantur: Nos fidelium saluti animarum, ubi majus vertitur periculum, consulere volentes, universis ac singulis archiepiscopis, vicariis, rectoribus, capellanis, clericisque curatis & non curatis per nostram provinciam ubilibet constitutis, nostro approbante concilio præcipimus, ne de cetero hujusmodi clericos ad sanctæ matris ecclesiæ sacramentorum administrationem recipiant, aut in suis ecclesiis ministrare permittant, nostra vel episcoporum, in quorum diœcesi moram traxerint, non obtenta atque * edocta commendationis licentia. Si vero secus fecerint, triginta regalium pœnam eo ipso incurrant, dimidium fabricæ suarum ecclesiarum, dimidium vero pro expensis futuri sequentis concilii applicandum.

V.

Gloriosum sacrosanctæ ecclesiæ corpus ab æterna Dei Patris providentia admirabiliter ordinatum, nullam jure in se deformitatem continere debet. Nos vero qui prælationis infula, licet immeriti, nutu divino altius evecti sumus, tanto honestatis & vitæ fama inter alios prælucere tenemur, velut sidera in firmamento cæli, quanto majora sumpsimus de manu domini, quatenus & membra per bona opera suo capiti correspondeant. Quia igitur per exteriorem habitum, qui qualisve interior prælatorum ornatus esse debeat, significatur, prædecessorum nostrorum hortamenta sectantes statuimus, sacro approbante concilio, ut archiepiscopi & episcopi veste linea superiori, vulgariter roqueto nuncupata, in publico semper utantur. Sericas vero vestes qualescumque, aut brevitate notandas, nec non sotulares albos ipsis præsentium tenore prohibemus. Contrarium vero facientes viginti florenorum aureorum pœnam qualibet vice ipso facto incurrant, dimidietatem ipsius pœnæ fabricæ ipsarum ecclesiarum; dimidietatem vero pro expensis concilii sequentis irremissibiliter applicandam. In mensa vero prælatorum omnimoda servetur honestas, & sacræ scripturæ legantur, ita videlicet, ut fauces sumant cibum, & aures esuriant verbum Dei.

VI.

Ceterum ne clerici postquam in sacris ordinibus fuerint constituti, aut beneficiati extiterint, sericum, præterquam ab interiori futura chlamydis aut capuciolorum, quæ vulgariter forratæ appellantur, nec rubeas seu claras virides vestes induere, aut caligas ejusdem coloris, seu sotulares albos, vel borsegnes albos vel rubeos, nisi cum nigris desuper sotularibus dumtaxat calciare de cetero præsentis constitutionis tenore prohibemus. Clerici autem contrarium facientes, si in metropolitana aut cathedralibus ecclesiis beneficiati fuerint, per decem dies qualibet vice eo ipso portione sua mulctentur. Alii vero clerici extra prædictas ecclesias beneficiati duorum florenorum pœnam qualibet vice irremissibilem incurrant, dimidietatem fabricæ illius ecclesiæ in qua beneficiati existunt, dimidietatem vero pro teste synodali hoc exequente applicantes. Si tamen beneficiati non fuerint, unius floreni pro teste prædicto pœna puniantur. Decani nihilo minus & alii ad quos id pertinet, si mulctationem prædictam remiserint quoquo modo, ipso facto a divinis per mensem qualibet vice noverint se suspensos.

VII.

Cælestis hierarchiæ rex, qui sua mundum ineffabili providentia plasmavit, ita quidem actus nostros in beneplacito suo direxit sanctæ majestatis, ut & laboris & requiei dies non immerito destinaret. In illis enim Dei populus in sudore vultus sui vesceretur pane suo, in his

ANNO CHRISTI 1473.

in his fatiscentia membra a servili opere detracta, Deo offerre curaret. Ea propter nos prædecessorum nostrorum vestigiis inhærentes, sacro approbante concilio, diebus dominicis & festivis ab omni servili opere fideles quiescere jubemus: nec liceat cuiquam rusticalia seu artificialia opera exercere, aut agros colere, nisi urgente necessitate, vel evidenti pietatis causa, & hoc de licentia sui sacerdotis. Infideles vero præfatis diebus officiis suis publice non utantur. Contrarium vero facientes, per judices, officiales, vel alios ad quos spectat, legitime puniantur. Qui si negligentes in hoc fuerint, graviter puniantur: si vero dolo vel precio contrarium permiserint, ipso facto sententiam excommunicationis incurrant.

VIII.

Locus obscurus.

Quamvis omnis gloria * aspira, cum ad æternam salutem abintus esse debeat, verum quia militamus illi, cum quo omnis pulcritudo agri est, vilibus vestibus uti non debemus. Absurdum ergo & reprehensibilem quorumdam clericorum abusum, qui lugubres & luctuosas vestes induunt, & flebiliores quam suæ congruit honestati, ex eo se reddunt, quia parentes consanguineique eorum & amici corruptibilem carnis nostræ molem deponentes, ad æternam patriam de præsentis exilii miseria convolarunt, penitus abolere volentes; cum & secundum sententiam ore benedicto prolatam, qui credit in Christum, etiam si mortuus fuerit, vivet: præsentis constitutionis serie, sacro approbante concilio statuimus, ut ulterius luctuosas vestes induere clerici in sacris ordinibus constituti vel beneficiati nostræ provinciæ non audeant. Contrarium vero facientes eo ipso a perceptione fructuum suorum beneficiorum per tres menses qualibet vice sint suspensi, * medietatem prædictorum fructuum pro expensis sequentis concilii, medietatem vero pro teste synodali eos accusante applicandam. Episcopi autem & alii prælati præmissa observare teneantur: & si contra fecerint, viginti florenorum pœnam pro qualibet vice eo ipso incurrant concilio sequenti applicandam.

Ioan. 11.

IX.

Tristissimo impellimur animo recensere turpis conditionis fœdissimum scelus, quo & clerici in conspectu populi contemptibiles redduntur, itamque divinæ ultionis sibi thesaurizant, & reverendissimum illud serenissimumque Christi corpus omnem mundi pulcritudinem excellens, sacerdos pollutis manibus (proh pudor) tractare non formidat, dicente domino: *Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem.* Et alibi: *Mundamini qui fertis vasa Dei.* Ideoque prædecessorum nostrorum vestigiis inhærentes, sacro approbante concilio statuimus, ut quicumque clerici in sacris ordinibus constituti, seu beneficiati, si post duos menses postquam super hoc moniti aut requisiti fuerint nominatim, concubinam seu concubinas publice tenuerint, vel dimissam seu aliam admiserint; si beneficiati existant, tertia parte fructuum beneficiorum omnium quæ pro illo tempore obtinuerint, ipso facto penitus sint privati. Si vero per alios duos menses, duos prædictos immediate sequentes, in eodem crimine continuaverint vitam fœdam, alia tertia parte fructuum noverint se privatos. Quod si forte, Dei timore contempto, per alios duos menses post quatuor partes immediate sequentes in peccato perstiterint memorato, reliqua tertia parte fructuum ipsos privamus omnimode. Antedictas vero partes fructuum, & ipsarum quamlibet in cathedralibus & collegiatis ecclesiis, quoad bona quæ de communi mensa fuerint, ad communem mensam capituli, aliæ vero pro expensis sequentis concilii: & in parochialibus ecclesiis medietatem fabricæ earum, alteram vero medietatem prædicto concilio applicandam. Quod si forte nec adhuc ad cor redierint, sed præsens nostrum contemnentes mandatum, se ostenderint tam execrandæ turpitudinis amatores, suis prælatis prædictis & ipsorum cuilibet in virtute sanctæ obedientiæ & sub animarum suarum periculo districte præcipimus & mandamus, quod infra quatuor menses a supradictis sex mensibus numerandos, transgressores prædictos qui concubinas non dimiserint, easdem ulterius non admissuri, nec aliam aliquam recepturi, omnino beneficiis suis privent, ipsosque in limo peccatorum tamdiu fixos, donec se correxerint, & postea per quinque menses inhabiles esse denuntient ad superiores ordines & ad quæcumque ecclesiastica obtinenda. Volumus etiam, quod si quis de prædictis, postquam beneficio seu beneficiis privatus fuerit modo prædicto, manus rapaces ad dictorum beneficiorum fructus, seu ad aliquam ejus partem *, incurrant excommunicationis sententiam ipso facto, a qua non possint absolvi, nisi de sic occupatis restitutione integra, & beneficiorum quibus privati fuerint, ut præmittitur, dimissione plenaria, prius factis. Verum quia peccata inulta non vult dimittere dominus ultionum, statuimus dicto approbante concilio, quod clerici non beneficiati, tam sacerdotes quam diaconi & subdiaconi, seu inferiores clerici, qui non erubescunt concubinas publice detinere, si sacerdos fuerit, capellaniam perpetuam vel temporalem tenere vel habere non possit, & usque ad unum annum, postquam se de prædicto peccato plene correxerit, ad obtinendum ecclesiasticum beneficium sit inhabilis & indignus. Diaconi & subdiaconi ac minores clerici usque ad annum post correctionem jam dictam sint ad superiores ordines inhabiles, & ad quæcumque beneficia ecclesiastica obtinendum. Si vero adhuc incorrigibiles extiterint, procedatur per alia juris remedia contra ipsos. Et quia majori culpæ justo Dei judicio major debetur & pœna, statuimus, ut quicumque in tam profundum peccatorum devenerint, quod publice concubinam seu concubinas detineant infideles, aut moniales, si beneficiati fuerint, per duos menses a die publicationis hujus constitutionis in cathedralibus ecclesiis faciendæ ipso facto privati sint beneficiis obtentis, cujuscumque conditionis beneficia ipsa existant, & reddantur inhabiles ad beneficia quæcumque obtinenda. Si vero beneficiati non fuerint, ad suscipiendos sacros ordines & ad obtinenda beneficia sint penitus inhabiles & indigni, ac tam beneficiati, quam

Psalm. 6.

quam non beneficiati, qui eas sic detinere A præsumpserint, per suos prælatos per biennium ad minus in carcere detrudantur, quibus per diœcesanos pœnæ graves aliæ prout discretioni suæ videbitur, imponantur. Si tamen hi clerici ad cor redeuntes vere pœnituerint de peccato, concedimus quod ipsorum diœcesani cum eis post biennium dumtaxat a sua correctione numerandum possint, quoad ordines & simplicia beneficia, misericorditer dispensare. Volumus insuper & mandamus, quatenus prælati omnes & singuli in suis diœcesibus per viros probos & timentes Deum diligenter inquisitionem, quotiens expedire viderint, faciant; qui, quot, quales, & ubi fuerint præmissa crimina committentes; atque ad pœnas suprapositas in ipsos exequendas insurgant viriliter, ut domus Dei strenui zelatores; & tam ipsi clerici in publico concubinatu decedentes, quam ipsæ concubinæ, ecclesiastica careant sepultura. Volumus insuper quod collatio cujuscumque beneficii facta clerico, qui tempore collationis sibi factæ, aut super duos menses ante vel post fuit, est, aut fuerit publicus concubinarius, sit nulla; & quod collatores beneficiorum in literis collationum hoc apponi faciant expresse. Si tamen (quod Deus avertat) sacri episcopi, & prælati concubinas publice tenuerint, tam diu a fructuum suarum dignitatum perceptione sint suspensi, donec eas realiter dimiserint.

X.

Cum in constitutione nostra quæ incipit, Agri dominici, contineatur, nullum ad sacros ordines promovendum, nisi Latinaliter sciat loqui, id etiam summa observantia cavendum est in collationibus parochialium ecclesiarum. Nam cum ars artium sit regimen animarum, pari ratione sacro approbante concilio statuimus, nullum de parochiali ecclesia debere provideri, nisi saltem Latinaliter sciat loqui. Attendentes etiam, quod quanto crescunt dona, tantum etiam rationes crescunt donorum, eamdem constitutionem ad canonicos tam metropolitanarum, quam cathedralium nostræ provinciæ ecclesiarum, & ad majores post canonicatus earumdem ecclesiarum dignitates extendi tenore præsentium eodem approbante concilio volumus & inhibemus, nisi ex causa multum evidenti & necessaria cum ipsis canonicis & dignitatibus prælati viderint dispensandum.

XI.

Cedit in opprobrium nostræ religionis, quod ministri ecclesiæ adeo vitam degere inhonestam non verentur, ut etiam otium amplectentes, in vilipendium sui ordinis se immisceant ludis inhonestis: ex quibus quanta perjuria, scandala, homicidia & mala sequuntur, nemo sanæ mentis ignorat. Volentes ergo paterno consilio, ubi discordiarum materiam obrepere sentimus, dispendiis obviare futuris, ludum taxillorum publice vel occulte universis clericis in sacris ordinibus constitutis, sive etiam beneficiatis nostræ provinciæ, sacro approbante concilio prohibemus. Contrarium vero facientes triginta regalium qualibet vice pœnam incurrant, medietatem fabricæ suarum ecclesiarum, medietatem vero expensis sequentis concilii applicandam.

XII.

Magna mentis amaritudine referimus, quod nonnulli nostræ provinciæ clerici in presbyteratus ordine constituti sacramentum eucharistiæ, in quo spiritualis dulcedo in fonte gustatur, post susceptum sacerdotalem ordinem, prout tenentur, in animarum suarum periculum & divini cultus detrimentum, celebrare contemnunt. Ideo sacro approbante concilio statuimus, ut clerici per nostram provinciam constituti, cujuscumque status, gradus, ordinis seu conditionis existant, postquam presbyteratus ordinem ascenderint, quater in anno missam devote per se saltem celebrent, nisi B de consilio sui prælati duxerint abstinendum. Contrarium vero facientes triginta regalium qualibet vice pœnam incurrant, concilio sequenti & synodali testi æqualiter applicandam. Hortamur præterea nostræ provinciæ prælatos ob reverentiam Iesu Christi, ut ter in anno ad minus celebrent. Si vero secus egerint, graviter in sequenti concilio arguantur.

XIII.

Prædicationis officium quod animarum pabulum est spirituale, illis dumtaxat est commendandum, qui non ambitione temporalis substantiæ, sed animarum zelo intendant & C profectui. Verum quia prælatorum (ut ita dicamus) incuria plures religiosi & clerici, ac alii nonnulli per ecclesias laxatis habenis discurrunt, & plebibus varia & ridiculosa exponunt, & gratias concedunt innumeras pro exigua quantitate, quas nec immensa divinæ largitatis clementia, nec sacra summi pontificis auctoritas consuevit erogare, in nostræ religionis vilipendium & fidelium periculum animarum: Nos hostiles calliditates & astutias in domino præcludere cupientes, sacro approbante concilio statuimus, ne de cetero quicumque prædicatores, tam religiosi quam sæculares, per nostram provinciam gratia prædicationis officium exercendi discurrere au-D deant quomodolibet, nostra & episcoporum, in quorum diœcesi moram traxerint, non obtenta & edocta licentia. Quæstores vero qui sæpe non quæ Iesu Christi, sed quæ sua sunt quærunt, etsi bullas apostolicas, aut gratiarum concessiones afferant se habere, nihilo minus teneantur eas diœcesano divulgandas præsentare; qui postquam illas examinaverit, continentiam & veritatem ipsarum bullarum seu indulgentiarum plene deductam per literas suas eisdem quæstoribus suis exhiberi curabit. Iidemque quæstores sola lectione hujusmodi literarum per rectores ecclesiarum, ubi eos declinare contigerit, contenti, nihil aliud verbo tenus vel scriptis per se vel per alios E proponere audeant, cum & prædicta instructio satis sufficiens sit ad fidelium animos pio operi inducendum. Prælati vero qui contra præsentis constitutionis tenorem prædicationis licentiam contulerint, per mensem ab ingressu ecclesiæ, & officiales seu vicarii eorumdem in præmissis delinquentes per annum ab officio ipso facto sint suspensi. Quæstores nihilo minus contrarium facientes per tres menses de mandato diœcesani in carcerem detrudantur, & sic ablata duplicata restituant, fabricæ ecclesiarum & cameræ & prælati æqualiter applicanda,

ANNO CHRISTI 1473.

applicanda. Rectores præterea ecclesiarum id observare teneantur, & hanc nostram constitutionem in tabula patenti & præcedenti in suis ecclesiis teneant, ne quisquam ignorantiæ præsidium sibi paret. Qui si secus egerint, triginta regalium pœnam, ut præmittitur, dividendam eo ipso incurrant.

XIV.

Ut qui susceptæ suæ professionis habitum dedignantur, privilegiis gaudeant sibi concessis, nec nostri juris auctoritas, nec ordo exigit rationis. Frustra namque auxilium legis invocat, qui committit in legem. Quia vero sæpe contingit, ut clerici in minoribus constituti, tam conjugati quam non conjugati, prætextu suorum clericatuum gravia & enormia committant, quæ in animarum suarum periculum & ejusdem ordinis opprobrium cedunt: Nos volentes cavere, ne favore ecclesiasticæ libertatis quidquam illicitum attentetur, quod vel divinam offendat majestatem vel scandalum inducere possit, recolendæ memoriæ Petri de Luna cardinalis & legati vestigiis inhærentes, sacro approbante concilio statuimus, ut de cetero prædicti clerici, tam conjugati quam non conjugati, tonsuram quantitatis unius regalis, & vestem superiorem non virgatam neque partitam, ad medietatem tibiæ vel fere declinantem deferant congruentem. Non autem deferentes hujusmodi habitum, si conjugati fuerint, eo ipso: si vero non conjugati, & excessivis & enormibus se ingesserint, & ea frequentaverint, privilegium omnino amittant clericale. Hortamur præterea universos episcopos in virtute sanctæ obedientiæ, nostrisque & eorum officialibus, vicariis & loca tenentibus quibuscumque per nostram provinciam ubilibet constitutis, sub excommunicationis pœna districte præter pœnas a jure statutas præcipiendo mandamus, ut prædictos clericos criminaliter, ut præfertur, delinquentes, ad curiam ecclesiasticam propter privilegium clericale per sæculares judices remissos, debita animadversione, prout qualitas exegerit, puniant & castigent; impunitos vero non relaxent, absolvant, vel abire permittant. Promotores vero & fiscales, qui ad accusandum hujusmodi clericos jura aut prælati monita præponunt, si malitiose ab accusando se subtraxerint vel negligenter fecerint, aut quidquam dolo omiserint, quo minus hujusmodi executio tolli seu impediri possit, saltem vel differri, eo ipso ab officio suo sint privati, alias arbitrio superiorum puniendi. Prælati præterea nostræ provinciæ infra tres menses a die præsentis publicationis teneantur facere coram se præsentari literas minorum ordinum hujusmodi clericorum, nihil exigente pro præsentatione ipsarum, præterquam unum marabetinum pro notario, pro cujuslibet tituli præsentatione.

XV.

Ut digne ambulemus in vocatione qua vocati sumus, non solum morum & vitæ alios præcellere debemus honestate, sed etiam & ecclesiæ libertatem tueri debemus. Absurdum nempe & nostræ religioni dispar & incongruum videtur, ut regale genus sacerdotum, A cum temporalibus dominis militariter vivendo, in eorum servitutem redigatur. Ideoque sacrorum patrum vestigiis inhærendo, nostro approbante concilio hortamur universos & singulos nostræ provinciæ episcopos, ob reverentiam & honorem suarum pontificalium dignitatum; ceterisque ecclesiæ in sacris ordinibus constitutis aut beneficiatis districte præcipimus, ne cum dominis sæcularibus, cujuscumque gradus, status, ordinis seu conditionis existant, exceptis regia majestate & regiis personis, vitam militarem ad auxilia armorum præstanda ducere audeant dissolutam, seu ab eis terras, stipendia & salaria vel pecunias quascumque, B ut armis per se vel per alios deserviant, cum equitum seu peditum gentibus, quomodolibet exigere vel levare præsumant. Qui si secus egerint, tam diu ab officio & beneficio sint suspensi, donec absque omni simulatione & fictione a prædictis realiter cessaverint; fructibus beneficiorum suorum medio tempore provenientium concilio sequenti applicandis.

XVI.

Cum secundum legitimas sanctiones non sit dubium eos in legem committere, qui verba legis amplexi, contra ejus nituntur voluntatem: & quia tempore, quo sacrorum canonum de- C cretis nuptiarum celebratio interdicitur & carnalis copula prohibetur, nonnullos laicos nubere ac carnaliter commisceri, ac proinde convivia publica, strepitus & choreas facere, parentes quoque & amicos invitare, & cum histrionibus & joculatoribus solenniter nuptias celebrare, & ad ecclesias sic * incidere plerumque contingit: Nos contendentes quod vera sacrorum canonum intentio fuit, non tam ecclesiæ solennitates & nuptiales benedictiones, quam carnales commixtiones prohibere, perniciosam consuetudinem hujusmodi divellere cupientes, sacro approbante concilio, commixtiones prædictas, strepitus, choreas, jocu- D lationes & alias solennitates ac convivia, temporibus quibus solennia ecclesiæ interdicuntur, & cessant nuptiales benedictiones, fieri de cetero prohibemus, statuentes, ut qui contra hujusmodi nostræ constitutionis tenorem nupserit, ipso facto sententiam excommunicationis incurrat; & nihilo minus clerici qui præfatis nubentibus missas dixerint, decem florenorum pœna puniantur. Hanc autem nostram constitutionem qualibet prima dominica adventus & quadragesimæ a rectoribus parochialium ecclesiarum in suis ecclesiis, dum populus ad divina convenerit, sub decem regalium pœna, qualibet dominica quam prætermiserint, publicari mandamus, prædictis E pœnis concilio & synodali testi applicandis æqualiter.

* f. incedere

XVII.

Ut jurgiorum materia & dubietatis occasio tollatur, quæ nonnunquam ex clandestinis desponsationibus solent evenire, sacrorum canonum institutis proinde noscitur institutum, sponsalia publice in facie ecclesiæ coram populo solenniter celebrari. Nos vero juxta canonicas sanctiones, sacro approbante concilio, desponsationes clandestinas hujusmodi vel occultas fieri omnino de cetero prohibemus, statuentes, ut qui sponsalia hujusmodi

modi clandestina contrahere præsumpserint, A nisi ad minus quinque testes ibidem adfuerint, per quos, dum opus fuerit, sponsalia prædicta probentur, ipso facto excommunicationis sententiam incurrant, & eisdem contrahentibus nuptiales benedictiones tamdiu denegentur, donec a sententia prædicta absolutionis beneficium assequantur. Clerici vero qui tali clandestinæ desponsationi interfuerint, præterquam si quinque testes adfuerint; aut sic desponsatis benedictiones contulerint nuptiales, eo ipso ab officio & beneficio per tres menses sint suspensi; medietate fructuum ipso tempore de beneficio seu beneficiis suis provenientium fabricis ecclesiarum, medietate vero expensis sequentis concilii applicandis. B

XVIII.

Quoniam nonnulli terrarum domini, & eorum locatenentes, nec non clerici & laici, aliique inferioris fortunæ viri, veræ salutis immemores, nedum suis contenti metis, manus suas extendere ad iniquitatem non formidant, ecclesias, Dei timore neglecto, ut possessiones beneficiorum pro tempore vacantium, seu vacare expectantium, obtineant, indebite occupant, detinent & incastellant, ipsasque possessiones more venalium rerum vendunt, & super ipsis indebite paciscuntur, ex quo plurima scandala, homicidia, & alia damna prodire sentimus, sed & divina officia & ecclesiastica sacramenta impediuntur. Nos perniciosam hanc corruptelam penitus delere volentes, sacro approbante concilio statuimus, ne de cetero prædictas ecclesias quispiam, tam laici quam clerici, cujuscumque status, gradus, ordinis seu conditionis existant, incastellare, munire, vel quovis quæsito colore per se vel per alios, directe vel indirecte occupare, aut possessiones vendere vel emere, aut super ipsis illicite componere vel pacisci, vel de manu & posse incastellantium seu occupantium recipere præsumant. Contrarium vero facientes, tam occupatores, incastellatores, venditores, illicitique compositores hujusmodi, etiam prætextu gratiarum expectativarum, & quarumlibet collationum, quam qui ipsis ad hoc auxilium, consilium vel favorem dederint, ut præmittitur, sententiam excommunicationis & quinquaginta florenorum pœnam propter injuriam ecclesiæ illatam quilibet ipsorum qualibet vice ipso facto incurrant. In ecclesiis vero sic occupatis, durante occupatione hujusmodi, clerici sub eadem excommunicationis pœna cessent a divinis. Acceptantes autem, ut præfertur, delinquentes ea vice jure, si quod habebant ad ipsa beneficia, sint ipso facto privati. Demum si consilio, auxilio, mandato vel favore dominorum temporalium quorumcumque, vel eorum loca tenentium, quocumque nomine censeantur, occupatio, incastellatio, munitio, venditio seu compositio hujusmodi fieri contingat, ultra sententias & pœnas jam dictas, terræ ipsorum tamdiu ecclesiastico supponantur interdicto, donec debita præcedente satisfactione, ab occupatione prædicta desistentes, & de pœnis prædictis aliasque satisfacientes, arbitrio prælati relaxentur: dimidietatem vero prædictorum florenorum cameræ nostræ & episcoporum, in quorum diœcesi prædicta fieri contigerit, dimidietatem vero expensis sequentis concilii applicandam.

XIX.

Ab ecclesia, ubi redemptor noster Iesus, in cujus nomine omne genu flectitur, jugiter pro nobis immolatur, turpitudo quæque merito est abolenda. Quia vero quædam tam in metropolitanis, quam in cathedralibus & aliis ecclesiis nostræ provinciæ consuetudo inolevit, ut videlicet in festis nativitatis domini Iesu Christi, & sanctorum Stephani, Ioannis & Innocentium, aliisque certis diebus festivis, etiam in solennitatibus missarum novarum, dum divina aguntur, ludi theatrales, larvæ, monstra, spectacula, nec non quamplurima inhonesta & diversa figmenta in ecclesiis introducuntur; tumultuationes quoque & turpia carmina & derisorii sermones dicuntur, adeo quod divinum officium impediunt; & populum reddunt indevotum: Nos hanc corruptelam, sacro approbante concilio, revocantes, hujusmodi larvas, ludos, monstra, spectacula, figmenta & tumultuationes fieri; carmina quoque turpia & sermones illicitos dici tam in metropolitanis quam cathedralibus, ceterisque nostræ provinciæ ecclesiis, dum divina celebrantur, præsentium serie omnino prohibemus, statuentes nihilo minus, ut C clerici qui præmissa ludibria & inhonesta figmenta officiis divinis immiscuerint, aut immisceri permiserint, si in præfatis metropolitanis seu cathedralibus ecclesiis beneficiati extiterint, eo ipso per mensem portionibus suis mulctentur: si vero in parochialibus fuerint beneficiati, triginta; & si beneficiati non fuerint, quindecim regalium pœnam incurrant, fabricis ecclesiarum & testi synodali æqualiter applicandam. Per hoc tam honestas repræsentationes & devotas, quæ populum ad devotionem movent, tam in præfatis diebus quam in aliis non intendimus prohibere.

D

XX.

Præterea, quoniam suadente pacis inimico & bellorum satore, qui vineam domini exterminare nititur, lites & contentiones inter nonnullos laicos ac etiam clericos obrepere solent, per quas ad invicem se defidiant & bella aggrediuntur, ex illisque temere hinc inde certantium homicidia sequuntur; etsi hæc ipsa duella de jure, aliasque regiæ majestatis prohibitione interdicta sint: Nos tamen animadvertentes, quod fratrum in fratres exarsio in divinæ majestatis offensam & evidens vergitur periculum animarum; sanctorum vestigiis E inhærentes, sacro approbante concilio statuimus, ut qui in pugna, certamine, torneamento hujusmodi decesserint, aut a pugna vulnerati evaserint, adeo quod postea ex eo ipso ab hac luce migrare contigerit, etiamsi ante obitum receperint pœnitentiæ sacramentum, ecclesiastica ipso facto careant sepultura, & divina officia pro ipsis non dicantur, nec oblationes admittantur. Clerici vero eos sepelientes per sex menses ab officio & beneficio sint suspensi, fructibus vero medio tempore provenientibus a beneficiis hujusmodi fabricæ ecclesiarum suarum & concilio sequenti æqualiter applicandis.

XXI.

Quoniam non sumus filii ancillæ, sed liberæ, quia mater nostra Ierusalem libera est, & ab omni servitute penitus exempta, libertatem nostram tueri tenemur. In quibusdam tamen terrarum partibus adeo quorumdam magnatum, potentum, procerum & dominorum temporalium utriusque sexus, communitatum quoque, justitiariorum & aliorum laicorum cupiditas excrevit, ut nedum quod redditus, decimæ, jura prælatis & clero debita non recuperentur, recipiantur, arrendentur, exigantur & leventur, diversimode prohibent; sed etiam bladi, annonæ, vini, olei, leguminum, armentorum, pecorum, pecudum & aliorum terræ fructuum, tam decimarum quam primitiarum tracturas, exitus, reditus, nec non transitus a loco in locum vetant & interdicunt in ecclesiasticæ libertatis derogationem, jacturam & detrimentum. Nos attendentes, quod domini est terra & plenitudo ejus, & ipse in signum & recognitionem dominii de terræ frugibus decimas & primitias sibi pro suis ministris qui habitant in domo sua, integras reservavit, & quod non licet laicos contra regis regum sanctionem decimas & primitias Christo dedicatas sibi ipsis vendicare, vel quomodolibet detinere: statuimus sacro approbante concilio, ne de cetero magistri ordinum, duces, marchiones, comites, magnates, potentes, communitates, universitates, justitiarii, castellani, officiales, rectores, laici utriusque sexus, cujuscumque status, gradus, ordinis, præeminentiæ vel conditionis existant, & quacumque præfulgeant dignitate, seu auctoritate fungantur, tractus, ductus, exitus, reditus, ingressus & regressus fructuum quorumcumque ad prædictas decimas & primitias spectantium de jure seu consuetudine, per se vel per alios, publice vel occulte, directe vel indirecte, aut quovis quæsito colore impediant, seu impediri faciant, quo minus nos prælati nostræ provinciæ, ecclesiæ, decani & capitula, & aliæ ecclesiasticæ personæ, & fructuum prædictorum arrendatores, possint & valeant de ipsis libere uti & gaudere. Contrarium vero facientes, si magistri, duces, marchiones & comites fuerint, & infra quindecim dies, postquam eamdem prohibitionem fecerint, aut fieri jusserint, non revocaverint, & libere fructus, decimas atque primitias, & alios ecclesiasticos redditus hujusmodi ab eorum dominiis & districtibus extrahi non permiserint, excommunicationis sententiam ipso facto incurrant: eademque sententia ceteri inferiores prædicti in præmissis culpabiles etiam innodentur, si infra sex dies ab eadem publicatione, ut præmittitur, numerandos, revocationem & liberam permissionem præfatis non fecerint realiter & cum effectu, terræque ipsorum dominorum & magnatum, & loca ubi hujusmodi prohibitiones fieri contigerit, tamdiu ecclesiastico subjaceant interdicto, donec a præmissis desistentes, & arbitrio prælati satisfacientes, beneficium absolutionis & interdicti relaxationem obtinere mereantur.

XXII.

Raptores, quos divinus timor a malo non revocat, temporali saltem pœna merito sunt A puniendi. Ideoque sacro approbante concilio statuimus, ut tales scelerati quamdiu ab hac luce migraverint, ecclesiastica careant sepultura. Si vero fuerint sepulti, exhumentur, etiamsi hujusmodi raptores ante obitum pœnitentiæ sacramentum receperint, & de rapinis satisfecerint: nec pro eis divina dicantur, aut oblationes admittantur. Adjicientes nihilo minus, quod famosi aut publici raptores ultra pœnas prædictas ipso jure sint intestabiles, nec ex testamento capere possint: filiique eorum sint inhabiles ad beneficia ecclesiastica obtinenda. Clerici vero hanc nostram constitutionem infringentes, quinque florenorum pœnam incurrant pro B expensis concilii, alias & superioris arbitrio puniendi.

XXIII.

Quia una & eadem est sancta mater ecclesia, statuimus sacro approbante concilio, ut si super fractione, violatione aut derogatione libertatis seu immunitatis ecclesiæ, & bonorum immobilium ecclesiarum occupatione, prælatus seu officiales vel vicarii aliquem excommunicaverint, & voluerint quod hujusmodi excommunicatio in aliis diœcesibus observetur; tunc episcopi qui per eum fuerint requisiti, receptis literis suis, illas pro plena probatione quantum ad hoc habentes, nulla partis allegatione vel exce- C ptione admissa, teneantur excommunicationem prædictam in suis diœcesibus observare, & observari facere & publicari. Si tamen decreverit ad interdictum procedere, qualecumque tale sit interdictum, & voluerit quod alii prælati illud observent, utputa quia delinquens declinat ad eorum diœceses, vel habet in eisdem terras, dominia, vel districtus, tunc prelatus vel judex seu officialis teneantur mittere ad conviciniorem episcopum vel metropolitanum processum hujusmodi, suo & duorum peritorum nominibus roboratum, qui, constito sibi de legalitate processus, simpliciter & de plano, absque citatione seu audientia partis, literas D suas testimoniales exinde impendant. Quo facto, omnes prælati super hoc requisiti teneantur interdicta hujusmodi in suis diœcesibus juxta formam processus observare & observari facere.

XXIV.

Sanctorum patrum statuta proclamant, laicis disponendi de rebus ecclesiasticis nullam esse attributam potestatem, quos obsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi. In tantum tamen laicorum audacia inolevit, quod in alienam messem falcem suam mittere non formident; taliaque præsumunt, per quæ ecclesiastica violatur libertas. Nam E ut efficax rerum mater experientia manifestat, nonnulli domini temporales, justitiarii, rectores, civitates vel communitates banniunt & expellunt de civitatibus, villis & terris suis, & in quibus curam gubernationis exercent, clericos in metropolitanis, cathedralibus & aliis ecclesiis dignitates & beneficia obtinentes, & aliis ingressum & aditum suarum ecclesiarum interdicunt in divini cultus detrimentum, & ecclesiasticæ libertatis derogationem. Ideo sacro approbante concilio statuimus, ut nullus sæcularis dominus temporalis, cujuscumque status aut dignitatis seu conditionis existat, justitiarius, rector civitatis, vel communitatis, seu curam gubernationis exercens, vel

vel quivis clericus, expellat, vel banniat clericos supradictos, vel venientibus aditum liberum deneget, quo minus in suis ecclesiis possint deservire. Si vero contra prædicta vel eorum aliquod attentatum fuerit, propter expellentium, bannientium, vel eam admittentium culpam, civitas vel villa, in qua contra factum fuerit, ipso facto sit interdicta; & tamdiu in ea interdictum servetur, donec expulsus vel bannitus fuerit restitutus, & veniens admissus, & de injuria & damnis læso plene fuerit satisfactum.

XXV.

Ordinum collatio gratiose a sanctis episcopis est concedenda, cum præcipue ordo sit sacramentum spirituale. Præcipimus igitur universis episcopis nostræ provinciæ, ut pro conferendis ordinibus quibuscumque nihil penitus ante vel post, seu cum iidem ordines celebrant, exigant seu recipiant: nec janitores, barbitonsores & alios officiales quidquam exigere, seu levare permittant, etiam pro sigillo & cera, sed gratis & liberaliter impendant. Notarii vero pro literis ordinum & reverendis decem dumtaxat marabetinos recipere debeant; & si contra fecerint, quod receperint, duplicatum restituant sequenti concilio applicandum.

XXVI.

Ad tollendas ambiguitates, sacro approbante concilio declaramus, pœnas contra beneficiatos indictas locum sibi etiam vindicare in obtinentibus parochiales ecclesias & dignitates quascumque, etiam majores post pontificales.

XXVII.

Concedimus universis episcopis nostræ provinciæ, sacro approbante concilio, ut a sententiis & censuris in præsentibus nostris constitutionibus latis, & promulgatis singuli eorum in suis diœcesibus, satisfactione debita præcedenti, possint & valeant innodatos absolvere; idque nos in nostra diœcesi modo prædicto facere valeamus.

XXVIII.

Rursus coepiscopis nostris in virtute obedientiæ districte jubemus, ut infra duos menses a die harum nostrarum constitutionum præsentis publicationis immediate numerandos, ipsas teneantur in suis diœcesibus in synodis, si eas celebraverint, alias in ecclesiis cathedralibus publicari facere. Et nihilo minus in capitibus archipresbyteratus vocatis rectoribus, verum post quadraginta dies a die hujusmodi publicationis immediate computandos, volumus & decernimus, sacro approbante concilio, ut hæ nostræ constitutiones ligent, & ad sui veram observantiam omnes & singulos, prout in eisdem continetur, arctent & obligent.

XXIX.

Sancitum novimus sanctorum patrum institutis, in provinciali concilio per singulas metropolitani & suffraganeorum diœceses synodales testes fore deputandos, qui diligenter inquirant quæ corrigenda & reformanda viderint, per eos in sequenti concilio nuntianda. Nos vero statuta eadem saluberrima reputantes, sacro approbante concilio statuimus, ut per nos & suffraganeos nostros viri providi, fideles & honesti deputentur ultra provinciales testes per nos & coepiscopos nostros in con-

A ciliis designandos, qui sine judiciali cognitione solicite inquirant per easdem diœceses, quæ viderint corrigenda & reformanda, eaque fideliter diœcesanis denuntient, qui per promotores & procuratores suos fiscales ipsa petere, prosequi & exequi teneantur, & nihilo minus illa verbo vel scriptis in forma authentica & sub virtute juramenti referant & denuntient, recipientes primitus ab eisdem testibus & promotoribus, quod in officii prædicti executione fideliter se habebunt, corporale juramentum. Si vero (quod absit) præfati testes & promotores fiscales in investiganda veritate eorum quæ

B sibi committuntur, dolo vel malitia a denuntiatione executioneque prædictis cessaverint quoquo modo, aut pœnarum prædictarum quidquam remiserint, aut super ipsis compositionem vel pactum fecerint, quominus prædictæ constitutiones debitum sortiantur effectum, ipso facto sententiam excommunicationis incurrant, alias arbitrio concilii puniendi. Nos præterea & nostræ provinciæ episcopi pœnas pecuniales superius impositas a delinquentibus exigi & levare facere, ipsasque fideli custodia sequenti concilio reservare, præter illas quæ juxta dispositionem prædictarum constitutionum fabricis seu synodalibus testibus appli-

C catæ sunt, quas ipsis ecclesiis & testibus integre, & plenarie persolvi faciemus, & facient, teneamur & teneantur. Publicatæ fuerunt hæ constitutiones in prædicto oppido de Aranda, die mense, & anno quibus supra, præsentibus ibidem reverendis dominis Ioanne Arias episcopo Segobiensi, & Didaco de Mendoza episcopo Palentinensi, necnon Didaco Gundisalvi canonico Giennensi, procuratore episcopi Giennensis, & Nunio Alvare cantore Conchensi, procuratore episcopi Conchensis, & Ioanne Gundisalvi de Avila in decretis baccalaureo, procuratore episcopi Oxomensis, & Nunio Gundisalvi capellano majori & procuratore ecclesiæ Seguntinensis; & aliis pluribus episcopis & procuratoribus, qui huic publica-

D tioni in ecclesia sancti Ioannis ejusdem oppidi voluerunt interesse.

A. archiepiscopus Toletanus.

De mandato reverendissimi domini mei archiepiscopi, Petrus de Ponte ejusdem domini secretarius.

NOTA SEVERINI BINII.

a *Concilium.*] Acta hujus & quarumdam aliarum synodorum Hispanicarum, quas supra suis locis inseruimus, ex archivo Conchensi exscripsit in Hispania Valerius Serenius Belga, anno domini 1565. addiditque, eadem in archivo Toletano haberi. Qua occasione eadem ad nostras manus devenerint, supra diversis

E in locis indicavi. Synodum hactenus, ut puto, nullibi excusam, moribusque reformandis aptissimam, nec non Hispanicæ fidei ac religionis notam & indicem, huic editioni omnino inserendam esse putavi. Tu vero, lector amice, eadem utere, fruere.

*** Hæc Binius: quibus subjungenda censui quæ ex Ioannis Marianæ S. I. historia Hispanica, inseruit annalibus suis ecclesiasticis ad huncce annum 1473. illustrissimus Spondanus. In Hispania sacerdotes (inquit Mariana) invaserat pudenda literarum inscitia; usque eo ut pauci Latine scirent, ventri gulæque servientes. Avaritia rapaces in ecclesiam Dei manus injecerat: & quod olim emere sacerdotia simonia erat, tunc

Anno Christi 1473.

industria censebatur; neque intelligebant cæci principes, cæcioresque pontifices, irato Deo fieri hoc commercii genus: quod facias, an patiaris, perinde est. Habita Madriti ad principium anni conventu episcoporum ac sacerdotum, evocatorum a Roderico cardinale vicecancellario, quem in Hispaniam missum vidimus pro negotio belli Turcici, & pace inter reges concilianda; prædicto inscitiæ malo medicinæ faciendæ ratio excogitata est, ut impetraretur a pontifice Romano, ut singulis ecclesiis cathedralibus bini canonicatus, suffragiis episcopi & collegii, theologo unus, alter jureconsulto obveniret. Cujus impetrati pontificii diplomatis præcipuam partem idem Mariana hujusmodi narrationi suæ inseruit. Pertinetque ad hanc cleri ignaviam, quod ad finem anni in oppido Arandæ ab Alfonso Carillo Toletano archiepiscopo concilio provinciæ celebrato, statutum inter cetera fuit, ne cura ecclesiarum, aut dignitates, ullis crederentur, qui Latine nescirent: ut episcopi minimum ter, minores presbyteri quater singulis annis missam celebrarent. Addito etiam salubriter, ut episcopi semper in publico linteati viserentur: & ut viris sacri ordinis nefas esset sese obsequiis procerum addicere, aut eorum stipendia facere, præterquam regis.

OBSERVATIO PHILIPPI LABBE, S.I.

Conventum in urbe Aurelianensi celebratum fuisse anno 1479. tempore Sixti IV. summi pontificis, & Ludovici XI. Christianissimi Francorum regis pro renovanda, quæ abolita fuerat, pragmatica sanctione; tum deinde re infecta concilium Lugduni indictum narrat Ioan. Maitius, atque ex eo alii: Tu consule quæ Tomi XII. supra pag. 1453. B. adduximus in eam rem ex summa conciliorum V. C. Ludovici Baillii. Neq; vero alienum fuerit hic obiter observare eodem anno 1479. errores quibus Petrus de Osma Salmanticensem academiam infecerat, tum ab Alfonso Toletano archiepiscopo, tum ab ipso papa Sixto IV. condemnatos fuisse. In Germania quoque apud Moguntiam extinctam fuisse hæresim Ioannis Ruchard de Vvesalia teste Trithemio, quem pluribus refert vir de ecclesiastica historia quam optime meritus. Odolricus Raynaldus tomo XIX. suorum annalium. Verum hæc absque conciliis facta non inficiamur, ideoque paucis tantum atque obiter fuisse a nobis perstringenda.

Anno Christi 1484.

VITA INNOCENTII PAPÆ VIII.

Innocentius quando papa electus.

INNOCENTIUS, antea Ioannes Baptista cognomento Cybo vocatus, patre Aarone equite aurato, sacri imperialis palatii comite, Neapolitano prorege & Romano senatore natus, post varios honorum gradus a Sixto IV. cardinalis creatus est, eoque defuncto subrogatus est in pontificatu anno domini 1484. IV. Kalendas Septembris, Friderico III. imperante. Ad principatum veterem illam morum facilitatem humanitatemque attulit, quam in privata vita retinuerat. Principes Christianos, sæpius iteratis nuntiis, ad concordiam, ac proinde ad expeditionem Turcicam hortatus est. Subdito sibi magistratui serio præcepit, ut justitiam omnes recte ac mature administrarent. Ad Friderici III. instantiam sanctum Leopoldum ducem Austriacum in sanctorum numerum ac canonem retulit. Fernandum regem Hispaniæ, ob non solutionem debiti census, jure regni spoliasset, nisi metu belli, quod a Florentinis & duce Mediolani Fernandi sociis imminebat, ad concordiam rediisset. Hoc pontifice Zizimus frater regis Turcarum a Rhodiis captus, Romam adductus fuit. Innocentius ad res domesticas pacandas conversus, urbanos motus civium compescuit, & Columnenses cum Vrsinis, Marganos cum gente Sanctacrucia pacavit. Sicarios & grassatores sustulit, & in eorum fautores, aliosque curiæ officia perperam administrantes graviter animadvertit. Annonam auxit, Boccalinum Auximorum tyrannum ducis Mediolanensis auxilio perdomuit. Porticus atque hortos ædis Vaticanæ, tribunal ecclesiæ Lateranensis, diaconiam sanctæ Mariæ in Via lata restituit. Eodem anno partem dominicæ crucis reperit: sacram illam cuspidem, qua Christi domini latus perfossum est, a Turcarum rege dono accepit. Procero corpore & pleno decoris erat, regiamque formam a proavis veluti hereditariam acceperat. Deerat illi quod non satis prospera valetudine uteretur. Nam biennio antequam decederet, in ecstasim ex morbo incidens, horis fere viginti sine arteriarum motu immobilis permansit. Eadem ægritudine oppressus interiit octavo Kalendas Sextilis, circiter horam quintam noctis, anno domini 1492. cum sedisset annos septem, menses decem & dies vigintiseptem, & sepultus est in Vaticano.

Anno Christi 1486.

** CONCIL. LONDONENSE, SEU

*** Decretum Ioannis Morton Cantuar. archiepiscopi, & apostolicæ sedis legati, in convocatione prælatorum & cleri Cantuar. provinciæ, habita in ecclesia S. Pauli Londinensis 13. die mensis Februarii an. dominicæ incarnationis 1486. & translationis suæ anno primo.*

Ex codice ms. in registro principali domini archiepisc. Cant. [nuncupato Morton] fol. 34. b.

QUIA sacro testante eloquio sancta & salubris est cogitatio pro defunctis exorare; & tenemur bonum facere, maxime ad domesticos, hoc sacro approbante concilio statuimus, ut de cetero cum aliquem confratrum coepiscoporum provinciæ nostræ Cantuariensis diem suum obire contigerit, ipsiusque mors episcopis superstitibus fuerit notificata, quanto commode fieri possit quilibet episcopus nostræ provinciæ sic superstes, exequias, & sex missas pro anima episcopi sic in fata decedentis, per se vel per alium infra mensem a tempore notitiæ mortis ejusdem episcopi dicere teneatur, uti pœnam canonum voluntarie transgressoribus impositam evitare velint.

OBSERVATIO PHILIPPI LABBE, S. I.

Anno 1486. celebratum fuisse dicitur in Anglia *Lambathense* concilium præside Thoma archiepiscopo Cantuariensi, & cardinale adversus errores Reginaldi Peacocki episcopi Cocisteriensis in eadem provincia, qui projectis in ignem libris episcopatu depositus, & in cœnobium detonsus fuit, ut monuimus pag. 254. Historicæ nostræ synopseos. Verum illius synodi acta, nec ab Anglis in ultima conciliorum Britannicorum collectione excusa sunt, nec ad manus meas hactenus pervenerunt.

** *Litera*

ANNO CHRISTI 1485.

*** *Literæ Innocentii papæ VIII. Henrico VII. Angliæ regi directæ, pro libertate clericorum.*

Ex ... cod. ... bibl. ... n. sub ... Cleo- ... E. 2.

CARISSIME in Christo fili, salutem & apostolicam benedictionem. Non possumus non magnopere lætari & in domino gaudere, cum ad nos fide dignorum hominum relatione affertur majestatem tuam (ut regem & principem catholicum maxime decet) pia religiosaque intentione, nihil aliud pene animo versare & cogitare; quam quomodo cultus divinus in omni regno tuo quotidie augeatur; & ut cetera omittamus, qua commendatione ac laude quod nupertime in ecclesia Eborum cum summa Dei gloria, & majestatis tuæ honore institutum est digne prosequi quispiam posse. Facis in hoc fili carissime rem dignam inclyto Angliæ regno; dignam clarissimis regibus & progenitoribus tuis; dignam postremo pristina illa devotione ac pietate erga Deum tua, quem rogamus, ut in te conservet hunc religionis & fidei Christianæ zelum, quod ut ipsius ineffabili benignitate gratiaque consequi possis, majestatem tuam, pro paterna qua ipsam prosequimur caritate monemus, & hortamur in domino, ut deinceps omnem operam, diligentiam, & auctoritatem suam interponere velit, ut quod hactenus factum est cum Dei offensa, nullo modo fieri permittat, sed omnino, ut decet, prohibeat majestas tua in regno illo inclyto & devotissimo. Non enim sine dolore cordis audire potuimus, quod sacerdotes nonnulli, non ab episcopis, aut alias jurisdictionem in eos habentibus capti, neque examinati, sed per sæculares judices contra omne fas, contra sanctorum patrum decreta, contra summorum pontificum & conciliorum generalium constitutiones partim tormentis subjecti, partim crudelissime laniati, & partim etiam furca suspensi fuerunt; qui tamen debuissent per judices ecclesiasticos prius judicari, & deinde, si peccassent, sæculari curiæ relinqui: Quodque ecclesiarum cathedralium prædia, Deo jampridem pro peccatorum & animarum redemptione dedicata in feodalitates ipsorum episcoporum, non tamen accusatorum, aut hac sancta sede judicatorum, seu condemnatorum quæsito colore prophanantur & confiscantur, atque ut hoc fieri possit, regii decreti accedit auctoritas, quam rem etiamsi bona illa feodalia essent, iniquam & Deo maxime odibilem, ut fieri non permittat, etiam atque etiam rogamus & obsecramus in domino majestatem tuam. Absit perpetuo hæc macula ab inclyto & catholico animo tuo, absit a te, ac domo & cognatione tua tam detestabile facinus; deleatur perpetuo ex omnibus annalibus tuis tam perniciosa lex, id quod majestatem tuam pro singulari prudentia, pro pia devotione, ac Dei honore omnino facturam nullo modo dubitare possumus. Quæ autem scribimus tamquam ab optimo & paterno animo profecta, suscipiat majestas tua, & ita etiam accipiat. Non possumus enim sine gravi indignatione domini ac redemptoris nostri Iesu Christi, cujus vices in terris, licet meritis insufficientibus, gerimus, verba palpantia & adulatoria loqui, & scribere majestati tuæ, cum præsertim juxta Ezechielis prophetæ verba, *Sanguinem ejus de manu tua requiram dicat dominus.* Confidimus autem in eo, quod te ita in futurum illuminabit, & gratia sua proteget, quod si quid satore zizaniæ instigante, detestandæ consuetudinis inolevit in regno tuo, tua potissimum prudentia & religione intercedente corrigetur in melius; quod si, ut certissime speramus, fecerit majestas tua, dirigentur in domino gressus tui, & superatis visibilibus, & invisibilibus hostibus tuis de virtute in virtutem ambulabis: Nos etiam omnibus honestis, & opportunis gratiis & favoribus, tam spiritualibus, quam temporalibus semper in domino majestatem tuam prosequemur. Datæ Romæ apud sanctum Petrum sub annulo Piscatoris, die septimo Maii 1485. pontificatus nostri anno primo.

ANNO CHRISTI 1492.

VITA ALEXANDRI PAPÆ VI.

ALEXANDER, Rodericus Borgia antea vocatus, Callisti papæ tertii ex sorore nepos. Hic cum Bononiæ civili & pontificio juri operam dedisset, Romam a Callisto vocatus, admodum adolescens primum episcopus Valentinus, mox cardinalis & vicecancellarius creatus fuit. Pontificatum adeptus est tempore Maximiliani imperatoris, anno domini 1492. III. Idus Augusti. Duo præclara illius ætatis lumina, Angelus Politianus, qui Senensium nomine orationem habuit, & Iason Maynus summæ existimationis jurisconsultus, statim post electionem missi sunt, ad obedientiæ & salutationis munus obeundum. Initium pontificatus a pietate desumpsit. Quosdam enim statim constituit, qui carceres assidue adirent & visitarent. Cardinalem ex sorore nepotem suum ablegavit Neapolim, ut Alphonsum II. Neapolis regem ex more coronaret. Cum Carolo VIII. Francorum rege, qui regnum Neapolitanum armis repetiturus in Italiam venerat, fœdus iniit: verebatur enim ne vis illa externa quæ tanto impetu ferebatur, aliquid sibi mali portenderet. Cumque idem Carolus post Zizimum Turcarum regis fratrem abductum, regno potitus Neapolitano esset, Alexander rupto fœdere, cum aliis regibus & principibus contra eum conspiravit. Toto pontificatu tres & quadraginta cardinales creavit, e quibus duodevigenti Hispani erant. Filium habuit Cæsarem Borgiam, quem ex episcopo cardinalem, & post ducem Valentinum creavit. Quas ille rapinas, cædes potentiorum, & eversiones urbium molitus fuerit, Iovius accurate describit. De quo hoc est memoratu dignissimum, quod cum in exitium opulentiorum cardinalium prandium instituisset, is qui pocula ministrabat, merum veneno medicatum per errorem patri filioque propinaverit, atque ita patri pontifici qui septuagesimum agebat annum, & venenum plenius hauserat, violentam mortem intulerit, anno domini millesimo quingentesimotertio XV. Kalendas Septembris, cum sedisset annos undecim & dies octo. Sepultus est in sacrario sancti Petri.

*** Supplicatio

ANNO CHRISTI 1494.

** *Supplicatio facta domino papæ, ut ossa Henrici VI. transferantur ad cœnobium Vvestmonasteriense.*

Ib. fol. 205. a.

BEATISSIME pater, postquam insignis memoriæ Henricus quondam ejus nominis rex Angliæ sextus, æmulorum crudelitate, quorum animos immensa dominandi libido occupaverat, regno patrio spoliatus ac diris cruciatibus mancipatus esset, illicque immatura morte præventus, in miseranda fata concesserat, jussu Edvvardi tunc Angliæ regis, qui nondum satis in vivum sævierat, cujus memoriam post mortem extinguere cupiebat, corpus ejusdem, derelicto majorum sepulcro, omnique honoris, pietatis, & humanitatis ordine in tanti funeris curatione prætermisso, in monasterio de Chertsey, loco certe a communi hominum concursu abdito atque remoto, & pro tanti regis sepulcro minus congruo collocatum est. Cumque, procedente tempore, dignabatur altissimus per hunc beatum virum miracula ostendere, cœpisset quoque populus ob id cum oblationibus ad ejus sepulturam catervatim confluere, Ricardus tunc regnum occupans, qui eumdem beatum virum dum in humanis agebat capitali prosequebatur odio, in quem feritas naturæ animæque malignitas, omnem pietatem atque humanitatem penitus extinxerat, ejus celebri famæ invidens, populi concursum, & ejusdem devotionem impedire cupiens, hoc sacrum corpus exhumari, & in ecclesia collegiata infra castrum de Vvyndesore situata, ubi ad præsens ejus corpus, ossa, & reliquiæ quiescunt, recondi jussit. Verum cum honorabile cœnobium Vvestmonasteriense, quod non minus honore & dignitate, quam sancta divini cultus religione & situ loci præclarum existit, locus sit majorum & sepulturæ regum, in quo sancti Edvvardi regis, necnon invictissimi principis Henrici V. qui in rei militaris peritia, ut tota testatur Gallia, nostra ætate nemini fuit secundus; reginæque Catharinæ Caroli V. Francorum regis filiæ ac serenissimi principis regis Henrici VII.* aviæ, quæ eumdem Henricum VI. peperit; aliorumque suorum majorum corpora in maxima honorificentia tumulantur; in quo etiam omnes Angliæ reges primo diademate coronantur, inunguntur, aliaque etiam insignia regalia eisdem ibidem tribuuntur; illicque sit totius regni principalius palatium regum, in quo archiepiscoporum, episcoporum, ducum, baronum, ceterorumque nobilium conciones fiunt, & totius regni subditis jura redduntur; sitque locus ille frequenti accessu, tam incolarum quam exterarum nationum celeberrimus. Quorum prætextu hujus tam egregii monasterii abbas & conventus, defuncti cadaveris ossa & reliquias jure regiæ majorum & utriusque parentis sepulturæ vindicant, illaque, de Vvyndesora ad suum monasterium, secundum sacrorum canonum & sanctissimarum legum traditiones transferri petunt: Supplicat sanctitati vestræ humilis & devotus filius vester, Henricus Angliæ modernus, cujus dictus Henricus dum in humanis agebat patruus erat, ad quem tum naturali, tum hereditario jure defuncti honores curare, & illicitas injurias propulsare convenit; quatinus vestræ sanctitatis auctoritate jussu & mandato, hoc beatum corpus, ejusque ossa & reliquiæ, qui æmulorum facto in peregrinis & extraneis sepulcris, non sine funeris injuria jam diu quieverunt, exhumari, ad dictum honorabile cœnobium transferri, & in paternis sedibus cum præclaris

*avis habet editio Anglicana ridicule & imperite.

A parentibus collocari possent; ut quo numerosior illuc hominum cœtus affluunt, eo & populi religio & beati viri merita clarius elucescant. illudq; ex vestræ sanctitatis mero motu, certa scientia, & plenitudine potestatis, cum suppletione defectuum, de benignitate apostolica & gratia speciali concedere & elargiri dignemini; privilegiis, constitutionibus, ordinationibus, statutis, & consuetudinibus juramento, confirmatione apostolica, aut quavis alia firmitate roboratis, etiam dictis decano & capitulo ejusdem collegii non vocatis, nec consentientibus, sed potius contradicentibus, ceterisque in contrarium facientibus nonobstantibus.

ANNO CHRISTI 1494.

Ex cod. MS. in registro principali domini archiepisc. Cantuar. [nuncupato *Morton* fol. 202. a

** *Ordo canonizationis sanctorum.*

B SOLUS papa habet non solum certos de sanctis præ aliis extollere, sed etiam eos canonizare multiplici ratione: Primo, quia ista est una de majoribus causis quæ inter Christianos proponi possit, & sic est ad sedem apostolicam referenda *de bapti. c. majores* Secũdo, quia miracula attribuuntur fidei; hæc igitur quæstio cum sit de fide, præcipue est ad sedem apostolicam referenda *xxiv. q... i. quotiens.* Tertio, quia ad papam spectat declarare dubia scripturarum, *qui si sint. be. per venerabilem*, multo fortius dubia sanctitatis, quia circa majora majus periculum vertitur, *Ideo, &c.* supra de electis, *ubi periculum* Quarto, ne propter multorum episcoporum simplicitatem populum decipi contingat, *supra eo ti. C. i. & ii.* Quinto, ne in infinitum contingat sanctos multiplicari, & sic devotionem refrigescere, & sanctitatem vilescere. *80. di. episcopi, secundum i. o. m. c... unico de reli. & vene. sanct. li. vi.*

C Notandum est, quod omnes sancti canonizati sunt venerandi: Canonizare autem est aliquem sanctum per papam catalogo aliorum sanctorum ascribere, & publice, solenniter, canonice, & regulariter declarare definire, & statuere, quod tanquam sanctus ab omnibus honoretur: Et fiat certum dicere officium solenne annuatim, quale pro aliis sanctis illius conditionis; si ut confessor canonizatur, officium confessorum; si ut martyr, martyrum; & sic de singulis.

D Ad hanc canonizationem pervenitur hoc ordine. Primo, expectatur, quod aliquæ personæ honestæ, & auctenticæ denũcient factum Romano põtifici, & supplicent pro canonizatione sancti faciẽda; & hoc non tantum semel, sed pluries & instanter, sicut *no. de cessione, & de pallio, extra de elect. cum post præteritam & de venum quidã cedendi*; non enim consuevit moveri statim ad committendum hanc inquisitionem Romanus pontifex, sed potius expectare quod diu pulsetur & famam attendere, & utrum miracula crebrescãt & cõtinuentur antequam inquisitionem committat; & bene, quia & quandoque per malos miracula fiunt, *1. q. 1. teneamus:* Vnde cavendũ est, ne decipiatur populus ut notat infra *c. ad finem.* Et quia majora majus

E periculum vertitur, cautius est agendum *42. di. quiescamus 41. di. M. Manna. 1. q. 1. §. Ecce cum honoris.* Dicunt autem aliqui quod sit elusio, vix possunt continuari miracula ultra quadraginta dies, de quo tamen certi non sumus.

*Hic & aliis locis Anglicana editio innumeris scatet mendis quæ eluere vix ullus possit.

Secundo, si continuentur supplicationũ instantiæ & fama & miracula, continuatio perdurare dicatur, cõsuevit hoc Romanus pontifex ponere inter fratres, & aliquibus episcopis patriæ illius, qui dicitur sanctus; vel convicinis, vel aliis personis, honestis, discretis, & incorruptibilibus cõmittere, ut

ut inquirant de fama & devotione populi, de miraculis & aliis quæ eidem sunt nuncianda in genere, non in specie; & quoad famam non quoad veritatem, & quod sibi rescribant quæ invenerint, & an eis videatur quod super veritate eorumdem, & in specie sit inquisitio committenda.

Tertio, si rescribant talia per quæ videatur quod inquisitio veritatis committi debeat, requirat iterum summus pontifex fratrum consilia, & definiat utrum sit inquisitio committenda vel non.

Quarto, si inquisitio committenda ei videatur, iterum scribat eisdem vel aliis, quod veritatem inquirant; primo de fama; secundo de vita; tertio de miraculis exacte, diligenter, fideliter, & prudenter, secundum articulos & interrogatoria quæ sub bulla sua transmittit, de quo legitur & notatur *extra de testibus c. venerabili*: quod invenerint remittant sub sigillis suis inclusis.

Quinto, remissa inquisitione, committitur examinatio in curia aliquibus capellanis, vel aliis personis auctenticis & discretis, quæ forment rubricas.

Sexto, rubricæ sic factæ examinentur cum exacta diligentia per dominum papam & fratres, & requirat papa consilia eorundem; an scilicet videantur præfata talia, propter quæ sit canonizatio non immerito facienda.

Septimo, si videatur domino papæ, quod facienda sit, definiat hoc secreto, primitus inter fratres.

Octavo, coadjunctis episcopis, qui sunt præsentes in curia, narret publice in consistorio ea quæ acta sunt & probata, secreta definitione jam facta suppressa, & requirat consilium prælatorum.

Nono, assignabitur certa dies, ut omnes conveniant ad aliquam certam ecclesiam, certa die, in qua illuminentur cerei multi, & sternetur tapetis ecclesia, & paretur; ac conveniant papa & fratres, totus clerus & populus, & faciat sermonem summus pontifex, processum recitans & probata, inducens populum ad orandum, quod Deus non permittat eos errare in hoc negotio.

Decimo, flexis genibus, fiat devota oratio, & cantetur *Veni sancte Spiritus*, vel alius hymnus sive antiphona conveniens.

Undecimo, surgat papa ab oratione, & definiat illum de quo agitur sanctum esse, & sanctorum catalogo ascribendum, & tamquam sanctum esse venerandum, & festum suum colendum tali die.

Duodecimo, cantetur officium *Te Deum laudamus*, & celebret missam idem papa solenniter in honorem ejusdem sancti.

Hic autem ordo non semper ad unguem hactenus est servatus, & maxime quando agebatur de martyrizatis pro fide; illi enim consueverunt facilius & levius expediri, secundum *Hostiens*. & nota secundum *Innoc*. quod regulariter tunc tantum fit hæc canonizatio, quando per sufficientes probationes constat de fide & excellentia vitæ, & operatione miraculorum ejus, qui petitur canonizari, *supra de teste venerabili*.

Nota, neminem canonizandum, nisi prius diligenter per depositiones testium fide dignorum constet de illius gloriosa & optima vita & miraculis; nec unum sufficeret sine alio; non enim

A sufficit vita sine miraculis, intellige, ad finem canonizationis obtinendum; non enim ad finem beatitudinis, nam ad esse sanctitatis non requiruntur necessario miracula, ut notatur in *c. 1. de reliq., & vene. san. & in c. unico e. ti. lib.* vi. sed non debet canonizari, quia ignoramus sine miraculis an ficte vitam duxerit, an fuerit dignus ira vel misericordia. *Ad hoc c. fi. & quomodo ibi no. depurgata.* Nec sufficiunt miracula sine vita gloriosa, quia sæpe fiunt ex scientia, & non ex dono Dei, ut *in glos.* 1. Sæpe ex dono Dei sine merito vitæ, & tales punientur magis, quia sanctis usi sunt non sancte: Vide textum notabilem *in c. prophetavit* 1. *q.* 1. *& in c.* dictum eadem causa: *& q. & in c. solet de consec. dist.* IV. ubi *Augustinus* infert, quod tanta potest esse miraculosa

B fides sine caritate, ut quis transferat montes de loco ad locum: Et hoc bene notandum est pro aliquibus vetulis, quæ sine merito vitæ videntur facere miracula & prædicere futura: Possunt enim habere Spiritum prophetiæ ex dono Dei, sine merito vitæ; ut in dictis juribus; licet nonnulli faciant ex deceptione diaboli *ar.* XXVI. *q. v. episcopi: & q.* IIII. *ca. Sciendum, secundum Panor, in c. venerabili de testi.*

Item nota, quod ad canonizandum sanctum, & in sanctorum catalogo, de quo habetur *xix. q. iii. qm.* conscribendum, hoc modo

C pervenitur; primo oportet inquiri de vita sua, ut ipsa prior testimonium ferat pro laboribus multis Christi nomine toleratis; pro moribus casus, & pro actibus strenuis *lxi. di. miramur*; oportet enim hoc præsenti testificatione prædicari, & bonæ famæ præconiis non taceri *xii. q. ii. Quatuor*. Et maxime quæri debet de simplicitate & humilitate ipsius canonizandi, quia superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam. Item debet inquiri, an in vita persecutionem passus fuerit *vii. q. 1. Omnis qui, &c. ibi adunati*; & de causa persecutionis, utrum scilicet, quia volebat justitiam exercere, vel propter caritatem. 1. *q.* 1. *vide quantum bonum.*

Item quærendum est de miraculis, & in vi-

D ta & post mortem ipsius factis, & quantum ad hoc quod sit miraculum quatuor requirantur.

Primum est quod a Deo & non ex arte contingat & procedat, nec a diabolo, nam miracula quandoque fiunt per malos 1. *q.* 1. *teneamus &c. prophetavit*; necesse enim est martyres a Deo impetrasse quæ mandant 1. *di. si quis præpostera.*

Secundum quod sit contra naturam, sicut de virga *Moysi* mutata in colubrum, & de asina loquente ad *Balaam, supra de Hæreticis, cum ex injuncto.*

Tertium est, quod non fit ex vi verborum, sed

E hominis merito id contingat; & hoc ideo, quia panis & vinum potestate & virtute verborum transsubstantiantur in corpus & sanguinem, *supra de cælo mis. cum Martha* §. *quæsivisti & de conse. de ii. quia corpus: & in c. in quibusdam.*

Quartum est, quod fit ad corroborationem fidei; herba enim ministerio hominis transit in vitrum, sed hoc nil ad corroborationem fidei; Et ideo ad canonizationem, nisi hæc quatuor concurrunt miracula non prodessent, secundum "*S... stas qui hoc notant supra c. ti. & moderni supra de test. c. venerabili, secundum Io. And. in c. unico lib. vi. &c. Hosti. in summa de reli. & vene.* "Canonistas.

ſan. ubi etiam dicit præmiſſa eſſe intelligenda de confeſſoribus: de martyribus autem non fit tanta examinatio, ſed ſecunda tantum de miraculis & cauſa propter quam paſſi ſunt, *de conſe. d. iiii. catechumenum &c. Bapt. vicem.*

Nota quod per canonizationem conſequitur ſanctus, quod eccleſia pro eo ſolenniter, & pro aliquibus ſolennius dicit officium, ut hic.

Item inter alios ſanctos in litaniis nominatur & vocatur: Et ſi eccleſia in canonizatione erraret, quod non eſt credendum, licet accidere poſſet, *de ſent. ex. a nobis* II. nihilominus preces in honorem talis acceptę & gratę ſunt, per fidem enim Chriſti omnia purgantur, *de colia cle. & ...... ex veſtra.*. Et eſto quod veritas canonizationis deficiat, non deficit fides *de rap. debitum de præſta. non Bap. c. ii. & iii.* dicimus enim, quod quilibet licet in ſecreto alicui defuncto, quem ſanctum " corditer preces porrigere, ut pro ipſo ad Deum intercedat, licet ſolennes preces publice emittere, vel ſolenne officium publice dicere, aut aliquem colere publice pro ſancto, etiamſi in vita feciſſet miracula, ſine auctoritate Romani pontificis nequeat, ſecundum *Inno. Hoſti. & Panor. m. c.* I. *de reli. & vene. ſanct.* & *Io. An. c. unico libro* vi.

Omnia iſta Mendoſa in editione Anglicana. " credit

Quęritur an ſit de neceſſitate miraculi quod fiat in inſtanti, pro quo vide per *Archidiac..... xxvi. q. v.* nec mirum, ubi pro deciſione ipſius quæſtionis plures elegantes rationes & auctoritates ſacræ ſcripturæ copioſe allegat verbo, Verum non fantaſtice, ubi cum omnino vide, & etiam *in c. Teneamus* I. *q.* I. ubi notat ut aliquid proprie miraculum eſſe dicatur, quatuor requiruntur; ut ſit contra naturam; & ſit a Deo; & ſit evidens; & ſit ad corroborationem fidei noſtræ: Si aliquod iſtorum defuerit non eſt miraculum, ſed potius miraculoſum vel mirum; nam ſi ſit contra naturam, & non ſit a Deo, & non ſit apparens, non eſt miraculum, ſicut quod fecerunt magi *Pharaonis*, quia fecerunt ranas & ſerpentes: Item ſi ſit contra naturam, & ſit a Deo, & non ſit apparens, non eſt miraculum; ſicut de pane, qui tranſſubſtantiatur in corpus Chriſti: Similiter ſi ſit contra naturam, & a Deo, apparens, & non ſit ad corroborationem fidei, non eſt miraculum, ſicut ſi naſcatur aliquis tripes: quidam tamen dicunt eſſe miraculum, quicquid excedit humanæ naturæ induſtriam, ſecundum Archidiaconum, ubi ſupra.

Et quomodo probetur miraculum; & qualiter teſtes debent examinari ſuper miraculis alicujus ſancti, vide *Io An. m. c.* I. *de confeſſis li.* VI. *licet doctores m. c. venerabili de teſti, & Dominicum in dict. c.* I. prius allegatum, ubi quærit an factum miraculoſum poſſit probari directa probatione, ubi dicit poſt *Io. Monachi*; quod ſive miraculum cadit in modo, ſive in facto, non poteſt probari directa probatione, nam probatio dicitur directa quæ ſit per principia, ſicut cauſatum oſtenditur per cauſam; ſed miraculum fit ſub incerto, & non habet principium in certo; ponit exemplum in miraculo facti; nam quod cæcus videat, vel quod mortuus reviviſcat, eſt ſupra facultates & vires naturæ, per quas non datur regreſſus de privatione in habitum; item ponit exemplum in modo facti, veluti in febricitante, qui ad viam naturæ per certas alterationes ſucceſſive fieri poteſt, & eſſe ſanus; ſed ſi fiat in inſtanti ad invocationem Dei, ſeu per Deum meritis alicujus ſancti invocati; hoc eſt ſupra vires naturæ, quæ quoad modum operatur ſucceſſive per alterationes diverſas; non ergo probatur hoc directe deficientibus principiis in ſubjecto in quo fit, ſed probatur indirecte, nam cum video miraculum excedens vires naturæ in facto vel in modo, & conſtat illud factum, & non ex cauſa naturali, habeo conſecutive & indirecte illud miraculum cauſatum ex cauſa ſupernaturali, ut quod meum non eſt ſcire debeo ad alium pertinere *c. vii. unde quærebatur*, Natura hoc videns mirum factum non eſſe ſuum nec ex ſuis principiis dar ... tum, licet in ſe factum habet aſcribere cauſæ majori, & ſic probatur indirecte ſed non directe, ſecundum *Io. An. Io. Mo. & Dominicum c.* I. *de confeſſis*, ſupra allegato. Præterea dicit *Bal. m. l. Solam c. de teſti*, quod in tranſcendentibus naturam ut in miraculis non credatur teſti, niſi deponat cum cauſa ſcientiæ, ut *M. c. venerabili, extra c. ti. ſupra allegato*; item miracula alicujus ſancti non probantur per teſtes ſingulares, quorum unus deponit de uno, alter de alio miraculo *ſecundum Archidiaconum m. c.* nec mirum ſuperius allegatum, quem omnino ibidem vide.

Modus canonizationis.

Ad canonizationem alicujus beati in catalogo ſanctorum adſcribendi, hoc ordine perveniri conſuevit.

Primo, quod aliquis princeps, aut alii domini vel honeſti & authentici viri denuncient Romano pontifici; & nedum ſemel, ſed pluries & inſtantiſſime ſupplicent pro canonizatione facienda.

Deinde, quod Romanus pontifex cauſam canonizationis duobus vel tribus prælatis committat, qui de moribus & vita canonizandi, ejuſque miraculis, ſe diligenter informent, & illi referant.

Poſtea, quod præſentata commiſſione prælatis, ipſi, illa recepta & admiſſa, cum edictis & citationibus opportunis procedant.

Dehinc, proceſſu recte formato, & ſuper præmiſſis totaliter expleto, illum in publicam & authenticam formam ſigillatum & clauſum, ad Romanum pontificem mittant.

Relatione habita, Romanus pontifex in conſiſtorio cum ſuis reverendiſſimis fratribus ſanctæ Romanæ eccleſiæ cardinalibus, maturo conſilio & tractatu procedentibus, decernit & mandat juxta merita canonizandi in proceſſu patentia.

Quibus peractis, ſi canonizandus ſit aliquis, in eccleſia, immo baſilica principum apoſtolorum de Vrbe conficitur apparatus infraſcriptus,

Imprimis in baſilica ſancti Petri & medio eccleſiæ fit unus parcus magnus ligneus ſupra terram, ad ſtaturam magni hominis altus; longitudine *xl.* & altitudine *xxx.* paſſuum, unicam dumtaxat portam habens cum ſcala clauſa, ne poſſit per ipſius latera aſcendi.

In dicto parco fit altare ligneum, longitudinis duorum paſſuum, ſuper quo papa debet ſolenniter celebrare.

Fiunt & in eodem undique ſcamna pro cardinalibus, epiſcopis, aſſiſtentibus, prælatis, abbatibus, protonotariis & oratoribus.

Habetur ibidē pannus de ſcarleto pro domino papa

ANNO CHRISTI 1494.

papa, ut moris est, ante ipsum tenendus, & duo tapeta in certis locis, quibus ipsum genuflectere oportet: Pro altari prædicto haberi debet frontale broccatum cum fazio de albo.

Duæ sedes juxta consuetudinem pro pontifice maximo.

Fit unum baldachinum pro papa album, cum .... chamis broccali de auro, latitudinis unius, & altitudinis duarum cannarum, habens pendalia de carmusino, in quibus sint depicta arma ecclesiæ, arma papæ, imago canonizandi, & arma illius cujus expensis fit canonizatio, & civitatis in qua canonizandus natus est, vel corpus ejus jacet, prout volunt solicitatores canonizationis.

Ab ingressu dictæ ecclesiæ usque ad finem dicti parci, undique inter columnas imponuntur intorticia cerea, ponderis librarum quatuor, vel circa, pro quolibet usque ad numerum *lxxx*.

Pro veneranda elevatione corporis Christi haberi debent XII. intorticia similis ponderis.

Cerei duo albi pro papa, quando exit cameram pro accedendo ad dictam ecclesiam processionaliter cum cardinalibus & aliis prælatis paratis, ponderis librarum duodecim vel circa.

Unicuique cardinalium dari debet cereus unus albus, ponderis librarum quatuor, pro processione.

Cuilibet prælato, oratori, ac magno nobili in tali processione pontificem comitantibus, datur cereus unus, librarum duarum, ex cera communi.

Subdiaconis papæ, auditoribus sacri palatii, clericis cameræ, acolytis, papæ cubiculariis, secretariis, cantoribus, abbreviatoribus de majori parco, & scriptoribus si intersint, cereus unus ceræ communis ponderis unius libræ pro singulo.

Servientibus armorum, cursoribus, magistris de virga, ac reliquis minoribus officialibus, cereus similis mediæ libræ pro singulo.

Ceteris curialibus qui essent sub parco cereus similis XV. unciarum, vel circa, pro singulo.

Si dominus qui facit fieri canonizationem habeat vexillum, fieri debet, & ante offertorium gestari.

Offertorium.

PRIMUS commissarius cardinalis offert duos pannos magnos auripellæ crocei, & duos auripellæ albi coloris coopertos; & super quolibet pannorum prædictorum, debet esse una mappula telæ finissimæ longitudinis octo palmarum.

Secundus commissarius cardinalis offert quatuor barillia vini, simili dumtaxat auripellæ cooperta.

Tertius commissarius cardinalis offert quatuor magnos cereos, ponderis librarum decem ceræ communis, pro quolibet.

Oratorum, procuratorum, sive solicitatorum canonizationis, primus offert unum canistrum depictum, in quo erunt aliqui columbi albi, quorum unus saltem evolare possit.

Secundus eorumdem offert alterum similem canistrum plenum vivis aviculis; & tam primus, & secundus ex prædictis oratoribus, procuratoribus vel solicitatoribus, quam alii ex eis quicumque fuerint, offerre debet cereum unum librarum sex ceræ communis, pro singulo.

Ultra cereos prædictos debent esse septem ce- A rei ponderis librarum duarum, quo quolibet, de cera alba, qui portantur super septem candelabra in processione pontificia, a camera paramenti usque in ecclesiam sancti Petri

Item cerei duo similes pro credentia vasorum sacrorum, ac cerei septem similes pro altari super quo papa celebrat.

Hac sunt consueta apparatus, & ceremoniarum prater ordinem celebranda missa.

PRÆCESSERUNT hæc omnia expensæ factæ in commissione causæ & formationis processus: ac sequuntur infrascripta, omissis expensis commissionis, causæ, & formationis pro- B cessus, cum de illis haberi non possit veritas aut certitudo. *Hac quod ad rem non faciant omissa.*

*** *Bulla super canonizatione beati Anselmi archiepiscopi.*

ALEXANDER episcopus servus servorum Dei, venerabilibus fratribus archiepiscopo Cantuariensi, & episcopo Dunelmensi salutem & apostolicam benedictionem. Romanus pontifex viros claros & electos, & qui in præsenti vita dum fuerunt, vitæ sanctimonia, ac bonis & exemplaribus moribus plurimum floruerunt, & eorum exigentibus clarissimis meritis aliorum sanctorum numero aggregari merentur, facta super C his diligenti & matura inquisitione & veritate comperta, inter sanctos prædictos debet collocare, & ut sanctos ab omnibus Christi fidelibus coli, venerari, & adorari mandare: Idcirco cum a nobis similia petuntur, ut res debitis modo & ordine procedant, cum per nosmetipsos non possimus circa singula quæque intendere, prælatos & alios viros dignos doctrina, bonitate, integritate, & rerum experientia interdum eligimus, qui super præmissis auctoritate nostra diligenter inquirant, & deinde nobis & fratribus nostris quicquid repererint significentur, ut omnibus postmodum examinatis providere possimus, prout in domino noverimus salubriter expedire. Sane per literas carissimi in Christo D filii nostri Henrici Angliæ regis illustris, ac etiam ex relatione suorum apud nos oratorum, intelleximus bonæ memoriæ Anselmum archiepiscopum Cantuariensem tanta vitæ, dum in hoc seculo fuit, sanctimonia floruisse, ut post ejus obitum in dies altissimus ejus intercedentibus meritis, quamplurima miracula fuerit operatus, quod in regno illo & aliis partibus & provinciis illi finitimis notissimum existit, ut ab omnibus Christi fidelibus, partium & regni prædictorum pro sancto habeatur; & propterea cum præfatus rex, & dicti regni Angliæ regnicolæ summopere desiderent, præfatum Anselmum aliorum sanctorum catalogo aggregari, E nobis cum instantia supplicari fecerunt, ut super meritis & miraculis ejusdem Anselmi archiepiscopi informari vellemus ad effectum, ut miraculis & meritis ejus exigentibus, aliorum sanctorum numero aggregaretur. Nos igitur deliberantes, prout tantæ rei magnitudo requirit, in hujusmodi negotio mature & gravissime procedere; ac sperantes quod ea quæ vobis in hac parte duxerimus committenda, diligenter, accurate & fidelissime exequemini; vestigiis etiam felicis recordationis Innocentii papæ diu prædecessoris nostri, qui similem fecit commissionem inhærentes, hujusmodi

Ib. fol. 220. a.

ANNO CHRISTI 1494.

ANNO CHRISTI 1503.

iusmodi supplicationibus piis, honestis, & devotis inclinati, fraternitati vestræ per apostolica scripta mandamus, quatinus conjunctim per vosmetipsos de vita & miraculis ejusdem Anselmi archiepiscopi, auctoritate nostra diligenter inquiratis, & omnia quæ repereritis de vita, meritis, & miraculis hujusmodi inscriptis, per notarios publicos redigi faciatis, & deinde processum per nos desuper confectum, vestro sigillo signatum, per proprium nuncium ad nos quantocius destinare curetis, ut processu prædicto per nos diligenter inspecto & examinato, una cum consilio fratrum nostrorum prædictorum desuper debite providere possimus; super quibus omnibus & singulis vobis harum serie plenam, liberam, & omnimodam concedimus facultatem, non obstantibus constitutionibus, & ordinationibus apostolicis, ceterisque contrariis quibuscumque. Vos autem in hujusmodi negotio, prout tantæ rei magnitudo requirit, atque accurate, diligenter, & fideliter procedere curetis, ut apud nos ad sedem prædictam non immerito possitis commendari, & apud Deum consequi merita felicitatis æternæ. Datæ Romæ apud sanctum Petrum anno incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo nonagesimo quarto Nonas Octobris, pontificatus nostri anno tertio.

ANNO CHRISTI 1503.

VITA
PII PAPÆ III.

PIUS III. antea Franciscus Piccolomineus appellatus, Pii II. ex sorore nepos, factus est pontifex x. Kalendas Octobris, anno Christi redemptoris 1503. tempore Maximiliani imperatoris. Cæsar dux Valentinus a morbo illo quem ex sumptione veneni contraxerat, liberatus, coacto duodecim millium armatorum agmine, conclave quo patres ad futuri pontificis comitia habenda congregati erant, obsederat: verum populi seditione, & Gallorum atque Hispanorum intercessione, Vrbe excessit. Cumque paulo post ad deosculandos novi pontificis pedes rediisset, Vrsini illum armis adorti sunt, postque magnam cædem utrimque commissam, Valentinus jussu pontificis vivus in arcem Æliam perducitur. Ex sævissimo ulcere, quod non sine suspicione superilliti veneni crus exederat, pontifex ætatis annum agens quartum & sexagesimum interiit xv. Kalendas Novembris, & sepultus est prope avunculum in Vaticano, cum sedisset dies tantum vigintisex.

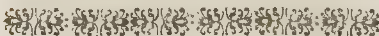

ANNO CHRISTI 1503.

VITA
IVLII PAPÆ II.

Iulius quando pontifex factus.

IVLIUS, antea Iulianus de Ruvere nominatus, Sixti IV. ex fratre nepos, episcopus Carpentoractensis, & cardinalis sancti Petri ad vincula, contra Alexandri pontificis consilium defuncto Pio III. subrogatus est tertio Kalendas Novembris, anno domini 1503. tempore Maximiliani imperatoris. Dixerat enim adhuc vivens Alexander, ab eo esse cavendum, ut olim Sylla a male præcincto puero Iulio Cæsare. Va-

A lentinum ducem, quem Pius custodiæ mancipaverat, ea conditione dimisit, ut Cæsenæ & Fori Livii castra ecclesiæ redderet. Dimissus pro suo merito in Hispania glande trajectus occubuit. Neptem ex sorore Marco Antonio Columnæ desponsavit. Cumque ad restituendum statum ecclesiasticum animum convertisset, Ioannem Bentivolum Bononiæ violentum invasorem fugavit, initoque cum principibus Christianis fœdere contra Venetos, latam in se anathematis sententiam ob Arimini & Ravennæ iniquam detentionem parum curantes, exercitum movit, eosque feliciter subegit. Ducem Ferrariæ propter occupatas Salinas excommunicatum bello profligavit. Mutinam atque Mirandulam Gallico præsidio munitam expugnavit.

ANNO CHRISTI 1503.

Iulius quæ bella gesserit.

B Cumque ea de causa schismatici quidam cardinales conciliabulum Pisanum indixissent, atque ad illud Iulium pontificem velut perjurum citari procurassent, ejusdem Iulii auctoritate congregata est Romæ in Laterano universalis & œcumenica synodus, qua actis prædicti Pisani conciliabuli annullatis & reprobatis, rex Galliæ & Florentini una cum schismaticis cardinalibus dira anathematis sententia perculsi fuerunt. In hac rerum perturbatione contra Gallos ab Hispaniæ & Angliæ regibus auxilium & subsidium imploravit & obtinuit. Venetorum & Helvetiorum copiis auxiliaribus fretus, omnem Galliarum exer-

Conciliabulum Pisanum.

C citum Italiæ finibus ejecit. Maximilianum Sfortiam ducatui Mediolanensi restituit. Bononiam a Bentivolis occupatam recuperavit. Et ut plura uno verbo dicam, libertatis ecclesiasticæ tam erat studiosus, ut frequenter diceret, indignum esse Leuitas servire, quos ceteris imperare oporteret. Veri amantissimum fuisse fatebatur inimicus illius Alexander VI. cujus metu urbis aditu abstinebat. Multis periculis, plurimisque laboribus fractus, obiit Romæ IX. Kalendas Martii, anno Christi 1513. cum sedisset annos novem, menses tres, dies viginti & unum. Diversis vicibus viginti octo cardinales creavit.

Iulius libertatis ecclesiasticæ studiosissimus.

Obitus Iulii.

ANNO CHRISTI 1508.

D *** *Statuta & ordinationes reverendi in Christo patris domini Vvillielmi Vvarham archiepiscopi Cantuar. in curia audientiæ apud Lambeth editæ & publicatæ tertio die mensis Februarii anno domini MDVIII. & ejus translationis anno quinto, de consensu omnium advocatorum & procuratorum ejusdem curiæ.*

Ex ver. exemplari in bibl. Cotton.

1. IMPRIMIS statuimus, quod nullus officium advocati seu procuratoris in curia audientiæ præsumat exercere, nisi prius fuerit in advocatum vel procuratorem in curia Cantuariensi admissus.

2. Item statuimus, quod causas pauperum judex certis advocatis & procuratoribus gratis sus-

E cipiendas assignet, & tam actorum scriba, quam ceteri de curia nostræ audientiæ officium suum dictis pauperibus impendant caritatis intuitu, quas causas judex præ ceteris, & citius si poterit expedire teneatur, nihil pro examinatione processuum aut sententiarum literis exequutoris, seu probatione sententiæ a partibus hujusmodi exigendo; & si advocatus vel procurator hujusmodi per judicem eis assignatus, in eorum causis remissior aut negligentior, quam in ceteris suis causis fuerit, seu officium suum absque exactione mercedis eis non præstiterit ab hac curia nostra perpetuo expellatur.

3. Item

ANNO CHRISTI 1508.

3. Item statuimus, quod uno electo negotio sive incepto ceteri sileant advocati & procuratores, nisi fuerint in eodem negotio saliarati, in ipso negotio ad bancum accedant, quousque inchoatum expediatur negotium ea vice; ac etiam honeste & modeste se habeant, & proponenda proponant ceteris procuratoribus ab inceptione aliarum causarum tacentibus; registri etiam ordo in causarum expeditione omnino observetur, ita ut prius illæ causæ expediantur, quæ priores in ordine registri fuerint, nisi forte instans productio testium seu partium principalium, quæ sine dispendio differri non poterit, ejus ordinem ex æquitate quandoque postulet interverti: Et si quis advocatus vel procurator hujus statuti pro celeri causarum expeditione inducti transgressor extiterit juxta arbitrium judicis punietur.

4. Item statuimus, quod nullus procurator in dicta audientia libellum, exceptionem, replicationem, seu quamcumque materiam justificatoriam, seu exclusoriam, vel directe contrariam, positiones vel articulos in curia prædicta porriget, proponat, aut ministret in quacumque causa, nisi concilium alicujus advocati dictæ curiæ, officium advocandi in eadem communiter exercentis, ad videndum hujusmodi libellum, exceptionem, replicationem, materiam justificatoriam, exclusoriam, vel directe contrariam, positiones vel articulos prius habuerit, dummodo copiam advocatorum ejusdem curiæ habere possit; & si advocatus libellum, exceptionem, replicationem, materiam justificatoriam, exclusoriam, vel directe contrariam, aut positiones, vel articulos absque salario ante sibi tradito videre, aut concilium eisdem adhibere recusaverit, tunc liceat, procuratori libellum, exceptionem, replicationem, materiam justificatoriam, exclusoriam, vel directe contrariam, positiones, & articulos in quacumque causa porrigere, proponere, & ministrare.

5. Item statuimus, quod nullus procurator post litis contestationem, in præsentia advocati ejusdem causæ aliquid petat per decretum, nisi prius per ipsum advocatum ejusdem causæ, tunc præsentem petatur; & si aliquis procuratorum hæc duo statuta pro communi litigantium utilitate inducta, seu eorum aliquod observare neglexerit, ab officio procurandi in hac curia nostra, absque spe restitutionis perpetuo expellatur.

6. Item statuimus, quod auditor causarum in curia nostra audientiæ, deinceps omnia & singula præcedentia statuta in primo die juridico cujuslibet termini, quo eum sedere contigerit pro tribunali, & antequam aliquem actum judicialem exerceat, per ejus actorum scribam publice perlegi faciat; & tam dictus auditor, quam ejus actorum scriba qui pro tempore fuerit, qui hoc facere neglexerit, tenebitur solvere nobis & successoribus nostris XX. solidos sterlingorum, pro singulis terminis totiens quotiens hujusmodi negligentia contigerit præter & ultra pœnam arbitrariam, per nos & successores nostros imponendam cuilibet eorumdem id facere negligenti, ratione suæ negligentiæ & contemptus.

7. Item statuimus, quod quando propter senectutem vel valitudinem testium, aut de consensu partium, vel alia justa causa fuerit pro examinatione testium ad loca extra curiam nostram mittendum, illud in prima vel secunda productione ante tertiam omnino fieri postuletur: Quod si usque ad tertiam productionem omiserit malitiose (quod eo-ipso præsumetur si omissum fuerit) volens ulterius ad producendum eos admitti nullatenus audiatur, nisi fecerit fidem corporali præstito juramento, quod de novo ad ipsius pervenit notitiam testium hujusmodi testimonium in causa sua vel negotio utile esse vel necessarium, aut eos senes vel valitudinarios extitisse, solennitate juris quæ in quarta productione requiritur, in suis casibus nihilominus observata: Nec tunc cum mittendum fuerit sit in voluntate partis contra quam conceditur missio, utrum actorum scriba ad id nostræ curiæ vel alius destinetur; cumque plerumque sumptus examinatorum mittendo quantum seu valorem totius litis excedant, sed judicis arbitrio committatur, utrum actorum scribam vel alium transmittat; vel consideratione habita ad personas & causas alteri personæ illarum partium provinciæ receptionem & examinationem in debita juris forma committat.

8. Item statuimus & ordinamus, quod nullus advocatus in curia nostra audientiæ de cetero causam aliquam quam suus coadvocatus incepit in se scienter assumat, nisi coadvocatum suum infirmum aut absentem fore contigerit, aut suo coadvocato in eadem causa associatus fuerit vel assistat, & qui contrarium fecerit ab officio advocandi a curia nostra audientiæ expellatur.

9. Item statuimus, ut si quando justificationem seu exceptionem aliquam directe contrariam intentioni, vel replicationem directe contrariam exceptioni, aut duplicationem replicationi, seu deinceps in curia nostra audientiæ proponi contigerit, hoc statim fiat quoad justificationem, seu exceptionem directe contrariam intentioni, statim post litis contestationem aut saltem infra tertiam sessionem judicialem prædictæ litis contestationem immediate sequentem; & quoad replicationem, ut id statim fiat post exceptionem propositam admissam, aut saltem infra tertiam sessionem judicialem post hujusmodi exceptionem admissam immediate sequentem, & simili modo quoad duplicationem, aut proponatur statim aut saltem infra tertiam sessionem judicialem post replicationem propositam & admissam immediate sequentem, & sic deinceps, ut sic probationes concurrere valeant super iisdem.

*** De rosa aurea benedicta regi Henrico octavo per Iulium II. summum pontificem missa.*

Venerabili fratri Guillelmo archiepiscopo Cantuariensi, Iulius papa II. venerabilis frater salutem & apostolicam benedictionem Ex cod. MS eodem f. 20.

CARISSIMVM in Christo filium nostrum Henricum Angliæ regem illustrem quem peculiari caritate complectimur, aliquo insigni apostolico munere in hoc regni sui primordio decorandum putantes mittimus nunc ad eum rosam auream sancto chrismate delibutam & odorifero musco aspersam, nostrisque manibus de more Romanorum pontificum benedictam, quam ei a tua fraternitate inter missarum solennia per te celebranda cum ceremoniis in notula allegata contentis, dari volumus cum nostra & apostolica benedictione. Datum Romæ apud sanctum Petrum sub annulo piscatoris die quinta Aprilis millesimo quingentesimo decimo, pontificatus nostri anno septimo.

ANNO CHRISTI 1510.

a CONCILIABVLVM TVRONENSE, CONTRA IVLIVM PONTIFICEM IN GALLIA celebratum anno domini M D X.

Causa & acta conciliabuli.

a *Conciliabulum.*] De rebus in hac synodo gestis Genebrardus libro 4. chronologiæ refert. *Concilium Gallicanum Turonense omnium episcoporum Galliæ & plurimorum doctorum tam theologiæ quam juris canonici, pro rege Franciæ contra pontificem Romanum. In quo decretum est, ut mitterentur ad pontificem legati, qui cum eo de pace agerent; vel, si ipsos nollet audiret, eum provocarent ad convocandum generale concilium.* Hæc ex chronicis Franc. Ejusdem conciliabuli mentio habetur in mandato Maximiliani imperatoris, quod recitatur infra in actis Lateranensis concilii sessione 3.

** ADDITIO LVDOVICI BALLII AD CONCILIVM TVRONENSE,

Cui præfuit Franciscus de Rohan archiepiscopus Lugdunensis tempore Iulii II. & Ludovici XII. celebratum pro resolutione quorumdam casuum conscientiæ, anno 1510.

CONCILIABVLVM vocant Severinus Binius & Coriolanus, Matthæus vero ᵃ Palmerius in chronico, Genebrardus & alii concilium, quia scilicet non invenitur reprobatum fuisse, quamvis Maximilianus imperator in procuratorio dato episcopo Gurcensi, quo suo nomine Lateranensi concilio sub Iulio secundo adesset, auctoritatem illi dedisset expresse ad annullandum & irritandum quæ per ecclesiam Gallicanam in urbe Turonensi consulta, deliberata, actave fuissent, ut patet ex sess. 3. ejusdem concilii.

ᵃ seu potius ejus ac Matthiæ continuator anonymus.

Porro concilium hoc habitum est jussu regis Ludovici XII. dicti patris patriæ, occasione bellorum Italicorum inter Iulium & Alphonsum Ferrariæ ducem, a quo ducatum amovere volebat, licet protegeretur a rege Ludovico ejusque exercitu propter affinitatem. Cum enim Iulius diris devovisset prædictum ducem, omnesque ei adhærentes & faventes, & specialiter omnes militantes in exercitu Gallico, ut suis rex prospiceret contra pontificem male erga se affectum, tum ut suos milites confirmaret, tum etiam ne e Gallia Romam pecuniæ transportarentur, quibus ipsa Gallia impugnaretur, hunc conventum ecclesiæ Gallicanæ & doctissimorum quorumcumque virorum fieri mandavit, in quo proposuit patribus octo quæstiones magni momenti per eos discutiendas & dissolvendas. Sunt autem hæ sequentes quæ ad temporis negotia difficillima spectabant.

Conclusum fuit unanimiter per concilium, Papam nec posse, nec debere. Quod forsan intelligendum de papa in propria persona, ut faciebat Iulius, dicens se uti gladio divini Pauli cum prædecessores satis usi fuissent clavibus divi Petri.

An liceat principi defendenti se, suaque, non solum propulsare armis ejusmodi injuriam, sed etiam invadere terras ecclesiæ possessas a papa notorio hoste suo: non tamen ea intentione ut illas retineat, sed tantum ut impediat, ne per eas papa ille fortior & potentior sit ad offendendum dictum principem & suos.

Conclusum est per concilium principem hoc posse sub conditionibus & qualitatibus in articulo propositis.

A

An ob tale odium notorium & aggressionem injustam, liceat tali principi se subtrahere ab obedientia hujusmodi pontificis, attento etiam quod pontifex concitavit alios quosdam principes & communitates, imo & tentavit cogere ad invadendas terras & dominia ejusdem principis, qui potius benevolentia sedis apostolicæ dignus fuit.

Conclusum per concilium, principem ab obedientia papæ se subducere ac subtrahere: non tamen in totum & indistincte, sed pro tuitione tantum ac defensione jurium suorum temporalium.

B

Tali substractione, licite facta, quid agendum sit tum principi ipsi ac subditis ejus, tum etiam prælatis & ecclesiasticis personis regni sui in rebus de quibus ad sedem apostolicam antea requiri solebat.

Conclusum est per concilium servandum esse jus commune antiquum, & pragmaticam sanctionem regni ex decretis sacro-sancti concilii Basileensis desumptam.

An liceat hujusmodi principi Christiano armis tueri ac defendere alium principem sibi confœderatum, & cujus protectionem legitime suscepit, &c.

Conclusum fuit per concilium, licere.

D

Si quod jus pontifex ad se pertinere contendat ut patrimonii sanctæ ecclesiæ Romanæ partem: contra princeps Imperii, juris sui esse dicat, & de ea controversia paratus sit & offerat stare arbitrio, vel judicio bonorum virorum per compromissum prout de jure: an eo casu liceat pontifici absque alia causæ cognitione, bellum inferre dicto principi: & si fecerit, an liceat principi armis resistere, & aliis etiam principibus in hujusmodi dissidio ei adesse, eumque defendere maxime illis qui ei cognatione vel affinitate conjuncti sunt, cum etiam per centum annos proximos ecclesia Romana in ejus juris controversi possessione non fuerit.

D

Conclusum est per concilium, licere principi hoc casu resistere de facto, & aliis ei adesse in jure suo tuendo.

Quid si papa nolit acceptare quod princeps juridice & honeste offert, sed contra non observato juris ordine, contra talem principem pronuntiat sententiam aliquam, an ei obtemperandum sit, maxime cum non est integrum ac tutum tali principi ad sedem Romanam ire, vel mittere, & jus suum via juris civilis, & rationibus defendere.

Conclusum per concilium, non teneri talem principem parere tali sententiæ.

E

Si pontifex injuste, ordine juris non servato, procedens de facto, & manu armata, pronunciet ac publicet aliquas censuras contra principes sibi resistentes eorumque subditos & confœderatos, an ei parendum sit, & quod remedium adhibendum.

Conclusum est unanimiter per concilium, talem sententiam nullam esse, nec de jure, vel alio quocumque modo ligare.

Visum est tamen concilio, ante omnia, mittendos ab ecclesia Gallicana legatos ad dominum papam Iulium, qui fraterna caritate, & secundum euangelicam correctionem, eum admoneant, ut a cœptis desistere velit, pacemque & concordiam principum amplecti. Quod si nolit legatos in hoc audire, interpelletur de convocando con-

ANNO CHRISTI 1510.

do concilio libero, juxta sacrosancti Basileensis decreta, & hoc facto responsoque ejus accepto providebitur, prout ejus erit.

His ita deliberatis ac conclusis, visum est insuper patribus congregatis mittendos ecclesiæ Gallicanæ nomine legatos ad Iulium pontificem, qui eum humiliter monerent a cœptis desistere pacemque & concordiam principum amplecti: si vero recusaret, de convocando concilio libero, ex decreto synodi Basileensis compellarent: hisque peractis, ac responso ejus accepto, quod juri consentaneum foret se facturos.

Addit Duchesnius in vita Iulii secundi, tunc concessum fuisse regi subsidium ingentis summæ pecuniarum super bonis ecclesiasticis percipiendarum ad impensas belli Italici sustinendas.

Controversia, sive conclusio, eodem auctore.

Ex his diffinitionibus concilii intelligi potest quam schisma perniciosum sit, ex quo filii sese contra patrem armandi materiam arripiunt, & quam periculosum etiam sit absque maturo concilio causisque penitus necessariis magnos principes ad iracundiam provocare, & veluti in desperationem redigere. Ex hoc enim totius principatus aut regni periclitatur religio, & salus infinitarum animarum, propter quarum salutem etiam si unica esset, omnes ecclesiæ pontifices propriæ vitæ cedere deberent, nedum aliquibus bonis temporalibus. Ergo (aiebat Vincentius Rigaldus discutiens articulos hujus concilii in opere jam præcitato in capitulo, *an sit permissum regibus christianis inferre bellum pontifici Romano*) non possum cogitare qua pœna veniunt puniendi illi, qui tollunt amicitiam inter papam & regem. Nam æque esse videtur & peccant ac si quis Solem tolleret de mundo. Qui quidem auctor multa dicit de jure belli tam ex parte summi pontificis quam ex parte regum, quę quidem non satis accurata, ac rationibus firmata existimo. Aliqua tamen hic exhibeo hinc & inde, ex illo deprompta, quamvis in ipso auctore parum cohæreant. Videmus, inquit, summum pontificem Iulium bellum terribile inferre regi Franciæ Christianissimo ecclesiæ filio. Queritur pater de filio malo: sed conqueritur filius de duro patre: filius servat fidem patri, sed non econtra. Aaron & Moyses summi sacerdotes ad bella nullomodo accedebant, sed orabant, arma enim presbyterorum & munimenta clericorum sunt lacrymæ & orationes. Ecclesia gladium non habet nisi spiritualem, qui non occidit sed vivificat. Notorium existit per universum orbem, quod ipse rex non intendit nec cogitavit terras ipsius ecclesiæ unquam occupare nec retinere sicut certus ipse papa. Sed ne certior fieret, opposuit nubē ne transiret oratio: quare offensa videtur esse facta maxima ipsi regi Franciæ, &c. Et si milites regis seu duces belli sunt in terris ecclesiæ, illud non fit jure retinendi sed conservandi, una cum terris regis per eumdem acquisitis juxta formam confœderationis inter eos factam. Opponitur caput *igitur* 23. quæst. 8. ubi videtur dicere & tenere quod episcopi possunt bello interesse. Quare pro solutione est dicendum, quod illud caput *igitur* loquitur de bello contra infideles, puta Saracenos, juste enim infideles persequimur non Christianos. Quinimo melius est ut ecclesia sua auferre sinat, quam amplius in perniciem ecclesiæ excandescant. Et posito, dicit apostolus quod omnia licent, non omnia expediunt, text. in cap. *aliud* 11. quæst. 1. & ipsum papam qui arbitros accipere refugit, apparet evidentissime de justitia & jure se diffisum per tex. in cap. *Christianis* 11. quæst. 1. Item Deus ecclesiasticos in suos elegit. Hi namque sunt reges se & alios regentes in virtutibus, & a Deo regnum habent, prout designat corona in capite eorum posita, & hanc coronam habent ab institutione Romanæ ecclesiæ in signum regni Christi. Rasio vero capitis est signum depositionis omnium temporalium, &c. Item nulli licet occidere nisi habeat potestatem gladii, sed gladius ecclesiæ non occidit sed vivificat. Item numquid Hieremias gladium aureum Iudæ Macabæo dedit, qui verus habetur propheta, cognoscit gladium sibi nec ecclesiæ pertinere. Imo scribitur ad Thessal. 5. propter opus principum pacem habere cum illis. Item ad Rōm. 12. *Non vos defendentes carissimi &c.* Imo potius vir ecclesiasticus debet permittere se percuti quam occidat, tex. & glossa in cap. unum solum est 23. quæst. 5. & ratio est boni pastoris habere manna dulcedinis non bellum, & habere in pectore scientiam sacræ scripturæ loco loricæ & galeæ, nec permittitur viris ecclesiasticis qui sub specie ovium subintrarunt ut sævitia lupi quosdam audeant lacerare. Pro omni conclusione posito quod ecclesia gladium haberet, exercitum illius est ecclesiæ prohibitum ex verbis Iesu Petro dicentis: *Mitte gladium tuum in vaginam.* Igitur papa Iulius non potest ullo modo bellum inferre. Et si scriptum reperiretur, quod viris ecclesiasticis esset permissa defensio, cur non ita laicis puta armigeris Franciæ si papa eos aggrediatur, & si sit permissa clericis, est verum quoad personam & non pro rebus per glossam notab. in cap. *Quisque militare*, 23. quæst. 1. Quid igitur de rebus & juribus ecclesiæ; respondetur quod si papa Iulius prætendat aliquod jus habere in rebus acquisitis per regem Franciæ, vel eum damnū aliud ecclesiæ intulisse, arbitros eligere debet ne veniant ad arma ut determinent, alias ipse papa cadit a jure suo. Secus in causis ecclesiasticis, in quibus papa potest esse judex in sua causa & secus in bello præsenti, in quo non potest bellum inferre quod arbitros accipere recusavit, imo totis viribus opposuit nubem ne transiret oratio: quare non est imputandum regi Franciæ. Hæc autem attulimus non quod omnia hujus auctoris dicta probare intendamus, cum ipsismet concilii resotionibus: majori enim discussione indigent, quæ modo necessaria non est, (& utinam numquam sit necessaria) sed tantum ut lector saltem ex parte cognoscat quibus momentis tunc librarentur ecclesiæ Gallicanæ determinationes, quas non libenti animo, sed dolenti potius episcopi protulerunt, post pacatiorem ecclesiæ statūm ingemiscentes. *Hactenus Baillius pag. 629. Idem vero pag. 456. ejusdem tomi II. summæ conciliorum circa Pisanum, quod sequitur, concilium a Iulio II. & Leone X. Romanis pontificibus reprobatum brevem hanc movet controversiam.*

Bellum Iulii papæ.

Extat apologia pro hoc concilio in libro inscripto, Status Romani Imperii, quam quia integram exhibere summæ institutum non patitur, titulos tantum capitum hic transtulimus, unde nosci poterunt momenta controversiæ hujus temporis quæ Gallis infesta fuit, ut cum victores essent in Italia, quasi victi ex ea fugerent dicentes durum esse contra pietatē pugnare: vix enim unquam feliciter cessit primogenito ecclesiæ, cum illius patre discordia. Sic autem habent tituli.

1. Humilitas

ANNO CHRISTI 1511.

1. Humilitas, constantia & veritas tres sunt dotes Christi atque ecclesiæ ejus sponsæ.

2. Iulius 2. duas acerbissimas evulgavit literas apostolicas, quæ causam præbuerunt hujus apologiæ.

3. Humilis & modesta responsio patrum Pisanorum ad eos qui concilium dederunt Iulio 2. ut concilium Lateranense indiceret & censuris patres Pisanos percelleret,

4. Depulsio quatuordecim convitiorum patribus Pisanis objectorum.

5. Summa capita rerum quæ patribus Pisanis a Iulio 2. objiciebantur & earum dilutio.

Patres Pisani nunquam affectarunt dignitatem pontificiam, sed aristocraticam moderationem, qua Christus primatum sedis apostolicæ temperavit, restituere voluerunt.

7. Cardinales Pisani a curia Romana discesserunt, eo quod nedum in sententiis liberi, sed nec in vita quidem tuti erant, quando apostolicæ præceptiones notorium continent periculum, audiri quidem sed non impleri debent.

8. Memorati cardinales recesserunt cum manu militari, ut se a periculo & insidiis episcopi Concordiensis eximerent.

9. Patres fatentur se aliqua dissimulasse ut fraudes & dolos episcopi Concordiensis vitarent.

10. Responsio ad objectionem duorum cardinalium, qui dicebant falsum esse se assensum præbuisse convocationi Pisanæ synodi.

11. Omnes canones quibus docetur papam debere concilia generalia convocare, intelligi debent regulariter & ordinarie: nam extraordinarie & in certis casibus congregari possunt absque papa.

12. Indictio concilii Pisani quatuor firmissimis principiis nititur, præcepto scilicet ecclesiæ, voto ac juramento papæ & cardinalium, nec non etiam ad vitandum gravissimum & intolerabile scandalum.

13. Præceptum ducitur ex sess. 39. concilii Constantiensis: dilutio objectionum contra hoc præceptum.

14. Depulsio eorum quæ objiciebantur ad votum & juramentum papæ excusandum.

15. Quo casu concedatur alicui moræ purgatio & de legibus ad eam requisitis: sero mora purgatur cum jus ad alios devolutum est.

16. Iulius 2. armatus concilium Romæ indixit, non tam studio liberi concilii habendi, quam impediendi ne haberetur, & ne de ecclesia reformanda ageretur.

7. Cardinales qui Pisanam synodum indixerunt, quamdiu Romæ degerunt, non ausi sunt mentionem facere habendi concilii propter notissimam Iulii 2. violentiam.

18. Vtrum papa in causa propria concilium debeat convocare: frustra alicujus auctoritas contra semetipsum expectatur: & utrum Ioannes 23. concilium contra semetipsum indixerit.

19. Dilutio objectionum contra temporis brevitatem & quodnam tempus olim patribus ecclesiæ primitivæ, ut convenirent ad concilium præscriberetur.

20. Civitatem Pisanam maxime idoneam esse habendo concilio generali & de numero prelatorum qui interfuerunt primo concilio Pisano, ad extinguendum schisma.

21. Ab eo tempore quo Romani pontifices habuerunt arces atque armatas custodias, Roma non fuit idonea habendis conciliis: nam Spiritus sanctus non afflat nisi liberas mentes: unde cum

A Iulius 2. exercitum habeat instructissimum, Roma non esset tutus locus iis qui de ecclesia reformanda loqui vellent.

22. De censuris irrogatis contra patres Pisanos: & necessitate concilii habendi, ad spiritum ecclesiæ retinendum & disciplinam ecclesiasticam vindicandam.

Hæc fusius tractantur in dicta apologia, quæ nos narrative dumtaxat hic indicamus, cum modo parum utilis esset de his difficultatibus doctrinaliter definire. Lateranense autem concilium V. de his nonnulla habet classe 3. *Hæc Baillius.*

ANNO CHRISTI 1511.

CONCILIABVLVM PISANVM

B OECVMENICVM REPROBATVM, contra Iulium papam indictum & congregatum anno domini MDXI. tempore ipsius Iulii papæ & Maximiliani imperatoris.

Cum Iulius pontifex jurato promisisset, se infra biennium suæ ordinationis universale concilium celebraturum, illudque juste impeditus non præstitisset, Bernardus Carvaial, Guilielmus Brissonet, Renatus de Pria, Fridericus de sancto Severino (ut constat ex sessione tertia concilii Lateranensis) aliique cardinales hæretici & schismatici, *convenientes ut locustæ*, inquit Iulius papa in bulla indictionis concilii Lateranensis, quæ extat sessione 1. *acephali aggressi sunt sine Romani pontificis auctoritate œcumenicum generale atque universale concilium convocare, locum concilii & tempus indicere, & valvis ecclesiarum, ac aliis publicis locis indictionem hujusmodi affigere, nosque ac venerabiles fratres nostros ejusdem sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales vocare & requirere, ut per nos vel alios ad hujusmodi eorum concilium accedere vellemus, non formidarunt.* Ne vero hæc injuste & per tyrannidem agere viderentur, *asserebant*, subjungens ibidem ait Iulius papa, *decennium post ultimum universale concilium contra constitutionem*" *concilii jam dudum effluxisse, & nos illud convocare neglexisse, maxime cum juravissemus illud post biennium a creatione nostra tenere, tempusque pro homine interpellare, neque credendum fore nostra auctoritate & voluntate concilium futurum. Et cum de gravibus criminibus notoriis durantibus universalem ecclesiam scandalizantibus in capite agendum foret, ad summum pontificem concilii congregationem non attinere, sed secundo loco ad cardinales qui pontifici in negligentia non adhaserunt, convocationem concilii spectare.* Hæc de causa indicti conciliabuli Iulius papa in bulla; addens eosdem ad tegendam facti sui turpitudinem, omnia mandata sua sub nomine Maximiliani imperatoris & Ludovici regis Francorum promulgasse, ipsis vero regi & imperatori nihil hac de re constitisse. Præter ea quæ de citatis pontifice & cardinalibus quibusdam supra diximus, ad acta conciliabuli spectare videntur, quæ Surius anno 1511. enarrat his verbis: *Porro cum ea temeritas ad horrendum schisma spectare videretur, Iulius pontifex datis ad eos literis monuit perbenigne, ut ad pacem & unitatem ecclesiæ se reciperent: alioquin fore, ut vel invitus in ipsos animadverteret. Ea admonitio tres cardinales permovit, ut cum pontifice in gratiam redire maturarent; quos pontifex liberaliter & clementer accepit: in alios, cum nollent ad sanitatem redire, gravem sane tulit sententiam, qua illorum audacia nonnihil contusa est. Sed tamen cum regis Gallorum fruerentur patrocinio, in sententia permanserunt. Monitus Gallus a pontifice, uti*

Conciliabulũ a schismaticis cardinalibus indictum.

Contra Iulium pontificem cur indixerint.

" Constantiensis.

Maximiliano imperatore inscio pontifex vocatus.

ANNO CHRISTI 1511.

ce, uti ne eos foveret diutius, non magnopere curavit. Itaque a pontifice excommunicatus est. Non longe aberat ab hac factione Maximilianus Cæsar, graviter commotus in pontificem, quod non bona fide a se recessisset, & cum Venetis fœdus percussisset: sed vir gravis & prudens admonitus a bonis viris, sese collegit, & celeriter ab hac temeritate discessit. Hæc Surius. Eadem summatim Onuphrius in vita Iulii his verbis: *Galli successu rerum, Cæsare & cardinalibus qui a pontifice desciverant, auctoribus, pontificem ad concilium, quod ad Kalendas Septembris Pisis futurum esset, citant. Papa cum omnem operam dedisset, ut recepta Bononia, Pisanoque concilio dimisso, pacem cum Francorum rege faceret, illumque victoria insolentem & obstinatissime recusantem animadvertisset, quo Pisanum conciliabulum tolleret, Antonii de Monte consilio Romæ Laterani concilium generale indixit*, &c. Onuphrius. Hac pseudosynodo in universo regno Franciæ decimarum impositiones factas esse indicat Iulius papa in bulla 3. sessionis concilii Lateranensis.

De loco conciliabuli ista Surius: *Convenerunt aliquot episcopi ex Gallis & Insubribus, primo Pisis, ubi cum parum tuti sibi viderentur, inde abiere Mediolanum. Verum nec ibi satis suis rebus fidentes, Lugdunum sese transtulerunt, ubi etiam aliquot sessiones habitæ sunt.* Eadem expressis verbis continentur in prædicta bulla sessionis tertiæ. Onuphrius in Iulio ait, Florentinos in concilio Lateranensis damnatos esse, ideo quod concilio locum Pisis concessissent. Reprobatum esse conventum schismaticorum, testantur acta concilii Lateranensis sessione secunda & tertia; nec non bulla indictionis Iulii papæ, qua cum omnia quæ a schismaticis sibi objiciebantur, falsa vel male accepta esse evidenter demonstrasset, simul etiam ostendit omnia acta hujus conciliabuli ipso jure nulla, adeoque merito reprobata esse. Primum, quod solius pontificis Romani sit generalia concilia indicere. Secundo, quod trimestre tempus ad comparendum præfixum non fuerit satis longum. Tertio, quod Pisana civitas quatuordecim prope annorum bellis exhausta, non satis aptum universalis concilii congregandi locum præbere potuerit. Quarto denique, quod ipse verum & universale concilium apud Lateranum in urbe habendum de fratrum suorum consilio & assensu convocaverit. Videant igitur fautores schismaticorum, qua ratione hunc conventum malignantium defendant, atque pontificem omni plane culpa hac in re carentem incusent.

OBSERVATIO PHILIPPI LABBE, S. I.

Turonensem conventum episcoporum Galliæ, pluriumque theologiæ ac juris canonici doctorum, conciliabulum vocant Binius ejusque breviatores Coriolanus, Rivesius, Starovolsius, aliique, non secus ac sequens Pisanum concilium anno sequenti 1511. in Italia habitum. Hujus acta & apologiam dolemus ab hæreticis, & schismaticis hominibus fuisse collecta, & in lucem emissa anno 1612. in quarto non adscripto auctoris neque typographi nomine; (personatus quippe Melchior Mondier, cujus nomen ad agendam fabulam intrusum est, Calvinianus quidam vilisque ac proletarius institor fuit) illud vero apparet tum ex aliis, tum maxime ex dialogo *Iulius* inscripto, atque ex postremo epigrammate, in quibus pura puta cernitur impietas, ac rerum divinarum profanatio, germanusque, ut ita loquar, atheismus. Nos instar sani medici illa recentiorum novatorum nefanda additamenta resecare aggressi fueramus, & sincera ipsa facta, quemadmodum in aliis, aut omnino, aut in quibusdam capitibus a S. R. E. reprobatis præstitere Surius, Binius, Baronius, Raynaldus, aliique, bona fide repræsentare. Verum satius postea visum fuit ab iis omnino abstinere, donec a catholico aliquo scriptore expurgata in lucem denuo publicam fuerint emissa. Ludovicus XII. rex in mandato suo anno 1513. vocat prætensum concilium, nec ullum ei favorem aut assistentiam præbere vult, ejusque reliquias Lugduni persistentes ejecit, &c. Ut nihil de Francisco I. ejus genero ac successore dicam. Quis autem fuerit auctor apologiæ pro Pisanis cardinalibus, cujus summam alii exhibent, conati quoque fuimus investigare, sed res tanti non est visa, ut nos diutius lectoresque nostros moraretur. Plura qui voluerit adeat illustrissimum Spondanum, quique post eum tomos suos amplissimos emisit Odolricum Raynaldum.

OBSERVATIO ALTERA PHILIPPI LABBE, S. I.

Promissam jam sæpe sæpius Augustini Patricii summam, tibi nunc lector exhibemus, de conciliorum Basileensis ac Florentini, iisdemque subnexorum Lateranensis ac Lausanensis historia, a pluribus jam eruditis viris experitam, & ab Horatio Iustiniano, Odolrico Raynaldo, aliisque ex MS. Vaticanis allegatam. Nos eam debemus apographo, quod inter schedas bibliothecæ regis Christianissimi reperimus atque exscribendum curavimus. Subjicientur reliqua eorumdem conciliorum supplementa quæ nobis occurrerunt. Quis enim omnia possit, etiamsi maxime conetur, voluminibus suis comprehendere? Sufficiet editiones præteritas quampluribus de novo additis locupletasse: & si quid momenti alicujus inciderit in manus nostras, aut ab aliis interim typis excusum sit, uni alterive tomo reservare.

ANNO CHRISTI 1431.

APPENDICIS NOVÆ CONCILIORUM FLORENTINI, BASIL. LAUSAN. PIS. &c.

PARS PRIMA.

SUMMA CONCILIOR. BASILIENSIS, FLORENTINI, LATERANENSIS, LAUSAN. &c.

Auctore Augustino Patricio canonico Senensi, jussu Francisci Piccolominei cardinalis Senensis, anno reparatæ salutis humanæ 1480. conscripta.

PRÆFATIO.

Cum ad sedandum diuturnum, & perniciosissimum schisma, quod ecclesiam Dei, per annos circiter 40. non sine gravi reipublicæ Christianæ detrimento vexaverat, generale concilium Constantiæ in Germania legitime congregatum esset, procurante Sigismundo Cæsare, & præsidente ab initio Ioanne XXIII. pontifice maximo; tandem unio & pax reperta est, & omnis seditio sublata. Post mortem namque Gregorii XI. Romani pontificis, cum Urbanus VI. Romæ illi substitutus esset anno salutis 1377. nonnulli cardinales, secessione facta, quod dicerent illum per tumultum, & impressionem Romanorum extortum esse, post tres menses Robertum cardinalem Gebennensem in Romanũ pontificem apud Fundos

ANNO CHRISTI 1431.

dos (Ioannæ reginæ præsidio) consecrarunt, A Clementem VII. eum appellantes. Urbano deinde Romæ fatis functo, Bonifacius VIII. successit, & illi Innocentius VI. & paulo post Innocentio Gregorius XII. Clementi autem antipapæ, post annos XVI. Avenioni decedenti, Petrus de Luna subrogatus est Benedictus XIII. nominatus: qui per tempora concilii Constantiensis, & etiam diu postea in sua pertinacia perseveravit. Cardinales utriusque pontificis Gregorii scilicet & Benedicti, cum illis abrogationem pontificatus, quã pro unione ecclesiæ in electione juraverant, persuadere non possent, communi consilio Pisanam synodum celebrarunt. In qua Gregorio & Benedicto exauctoratis, B Alexandrum V. Romanum pontificem legitimum dixerunt, sed cum Gregorius & Benedictus decreta concilii Pisani, spernentes dignitatem retinere conarentur, & pro duobus tres viderentur esse Romani pontifices, statutum est aliud concilium celebrari oportere post triennium in loco ab Alexandro, vel ejus successore nominando. Verum extincto infra annum Alexandro Balthasar Cossa Bononiæ a senatu ei subrogatus est, Ioannes XXIII. nominatus; qui instante tempore indicti concilii, illud Romæ jussit conveniri. Bulla interim (ut aiunt) procurans ne concilium, quod timebat, rite celebrari posset. Pulsus deinde Ioannes præter opinionem Roma a Ladislao rege Neapolitano Florentiam concessit: C ubi petente Sigismundo Cæsare, & urgentibus cardinalibus, generale concilium Constantiæ in Germania, indixit ad Kalendas Novembris anno salutis 1414. in quo concilio Gregorius per procuratores pontificatu se abdicavit. Ioannes de fuga, retractus ac privatus est: Benedictus etiam exauctoratus & damnatus. Et communi omnium patrum sententia Martinus V. Romanus pontifex appellatus, quem omnes Christiani aliis posthabitis, ut Christi vicarium susceperunt unicum & verum. Hæc sancta synodus Constantiensis inter alia multa, quæ sanctissime statuit ad cõfirmandam unionem fidelium, ad extirpandas hęreses quæ pluribus in locis invalescebant, & præsertim apud Bohemos; D ad emendandos mores, & clericorum vitam, decretum illud promulgavit, quod Frequens appellatur: quo sancitum est ut quinquennio post finem Constantiensis concilii, aliud conciliũ celebraretur, & illo finito aliud per septennium, & deinde singulo quoque decennio conveniant præsules ad concilium generale: locum autem futuri concilii voluit semper nominari per mensem ante dissolutionem prę̄sentis a Romano pontifice, approbante & consentiente concilio. Quod si pontifex non adesset, voluit ab ipso concilio. Prædicti autem temporis prorogationem omnino prohibuit; abbreviationem ex causa concessit: locum vero concilii semel nominatum a nullo voluit posse mutari: neque a pontifice maximo, nisi urgentibus necessitatibus, E bellorum vi, pestis & hujusmodi. Ex tũc de consilio sacri senatus, ad votum nationis Italiæ, Papia urbs nominata est pro futuro concilio post quinquennium, & adventante fine quinquennii Martinus pontifex anno VI. sui pontificii apostolicos sacros nuntios, qui vice sua concilio præsiderent, Petrum archiepiscopum Cretensem, Iacobum episcopum Spoletanum, Petrum abbatem Rosacium, ac Leonardum Florentinum ordinis Prædicatorum generalem magistrum Papiam transmisit, cum plena potestate omnia tractandi, & agẽdi, quæ rebus rẽcte conficiendis essent opportuna; & concilium ipsum, (si res ita exigeret) ad aliam ipsius nationis urbem transmutandi: sedemque post septennium pro alio concilio statuendi secundum decreta Cõstantiensis synodi. Verum cum sæviente peste patres Papia pellerentur, communi consensu Senas concilium transferre placuit. Convenerunt igitur undique patres cum apostolicis legatis synodum perficientes ad annum salutis 1424. ibiq; post multa quæ utiliter sanxerunt, Basilea urbs Germaniæ supra Rhenũ pro futuro concilio ad septennium est nominata, pontificis Martini anno VII. præsidentibus ipsius cõcilii Senẽsis, & omnibus nationibus pari voto decernentibus. Appetente termino quo Basileæ concilium celebrari oportebat, Martinus pontifex cum adversa valetudine premeretur, anno salutis 1431. pontificii vero sui 14. Kalendas Februarii, Iulianum Cæsarinum cardinalem S. Angeli legatum apostolicum; qui nomine suo, & S. R. E. Basileensi synodo præsideret; præmisit; cum plena potestate omnia agendi, tractandi & concludendi, quæ ad reformationem ecclesiastici status, ad hæreses ubiq; extirpandas, ad reductionem orientalis ecclesiæ, ad conservationẽ ecclesiasticæ potestatis, & ad communem omniũ Christianorum utilitatem, tranquillitatem & pacem necessaria, & opportuna viderẽtur; ac de omnibus cognoscendi, statuendi, & concernendi cum consensu, & consilio patrum sacri concilii.

I.

Principium concilii Basiliensis.

QUARTO igitur Nonas Martii, ejusdem anni quo die secundũ decreta Constantiẽsis synodi inchoari oportebat conciliũ Basileẽse, Alexander abbas " Virziliacensis ordinis S. Benedicti, Eduensis diœcesis, vir doctrina clarus, convocatis canonicis, & collegio ecclesiæ Basileensis, ac plurimis aliis viris egregia virtute prę̄ditis. Viri fratres (inquit) nostis, quod nudius tertius anni septem cõpleti sunt a fine concilii Senensis, & secundum illius, & sanctæ Constantiensis synodi decretum heri Basileense conciliũ in hac vestra urbe erat incipiendum; ad quod prę̄latos omnes quorum interest absq; alia vocatione sub pœnis juris venire oportebat. Adsum ego obedientiæ filius paratus alios qui venturi sunt ad concilium expectare, & nobiscum interim, & cum his qui venerint omnia agere, quæ pro salute Christianæ plebis in cõciliis tractari consueverunt, præsertim pro reductione Hussitarum ad viam salutis, pro censura morum ecclesiasticorum, tam in capite, quam in membris, & pro pace & quiete omnium Christianorum, rogãs vos omnes ut locum aliquem idoneum, & horam congruam statuere velitis, & rebus gerendis concilii nomine mecum incumbere, protestãs per me non stare, quin decreta SS. cõciliorum impleãtur.

" Vezeliacensis.

II.

Confirmatur legatio cardinali Cæsarini ab Eugenio.

INTER hæc Martinus pontifex Romæ moritur eodem anno, & Eugenius IV. ei subrogatus Iuliano cardinali sancti Angeli pridie Kalendas Iunii injunxit, ut rebus Boemicis confectis, Basileam ad concilium se conferret: ibique si præsules justo numero convenisse cerneret, sicut Martinus statuerat, apostolicæ sedis nomine præsideret secundum Constantiensis synodi decreta. Iulianus autem cardinalis legatus acceptis mandatis ab Eugenio, cum occupatus adhuc esset

esset in expeditione Bohemica (Martinus enim ei injunxerat, ut si Basileæ congregatos patres non inveniret, rebus Bohemicis incumberet) suos nuntios misit Basileam, qui nomine suo concilio præsiderent, quoad ipse commode posset, venire, neque multo post ipse sequutus est, & Basileæ concilium inchoavit.

III.

SESSIO PRIMA

Concilii Basiliensis.

ANNO salutis 1431. septimo Idus Decembris. Cum jam supra tres menses patres qui aderant, Basileæ una cum legato apostolico de rebus gerendis consultassent, primam sessionem publice tenendam ad 19. Kalendas Ianuarii statuerunt: idque publico edicto palam nuntiarunt. Præcipiebat enim omnibus quos conciliis interesse more majorum oporteret, apostolici legati præsidentis & concilii nomine, ut sub pœnis juris die dicta in cathedrali basilica convenirent. Vt autem statuta dies advenit, congregati sunt patres in basilica civitatis; & Pethibertus episcopus Constantiēsis rem divinam celebravit, Spiritus sancti gratiam expostulans; tum aliis supplicationibus & precibus rite peractis legatus apostolicus pontificali habitu præsidens, circumstantibus aliis prælatis, mitra alba, pluvialique ornatis concionem præclaram habuit: singulos exhortatus ad ea statuendum quæ Deo grata, & reipublicæ Christianæ salutaria esse cognoscerent. Deinde Constantiensis præsul, ut suggestum ascendit, sacrosanctæ Basileēsis synodi nomine decretum Constantiēnsis concilii, quod Frequens appellant, de conciliis generalibus frequentandis perlegit. Tum recensuit ut Papiense concilium per Constantiense fuerit indictum, & deinde Senas translatum: Inde decreta Senensis concilii recitavit; quibus Basileensis synodus post septennium indicebatur. Postremo approbationem primam Martini V. pontificis maximi, & facultatem præsidendi in concilio Basileensi Iuliano cardinali S. Angeli datam, & deinde Eugenii IV. publicis documentis omnibus ostendit.

Demum decreta infrascripta legesque a concilio sanciendas rogavit. In primis consilium Basileense congregatum canonice, ac legitime convenisse ex auctoritate Constantiensis & Senensis conciliorum, & Martini V. & Eugenii IV. Romanorum pontificum approbatione & decreto: in eoque præsidere apostolicę sedis legatum: proinde generale concilium ab omnibus esse censendum, omnesque qui ex lege concilia generalia obnoxii sunt adire, huc venire oportere. Versari autem debere hanc sanctam synodum totis viribus in primis ad extirpandas hæreses ex ecclesia Dei, quæ multis in locis pullulant: tum ad pacandos Christianorum animos, sedendasque fidelium contentiones; postremo ad mores vitamque clericorum, & populi Christiani ubiq; restituendos, emendandosque; licere omnibus qui in synodo essent libere loqui, proponere, & consulere de omnibus rebus ad utilitatem publicam spectantibus.

Decretum Toletani concilii de modestia, & gravitate servandis in sessionibus, & deliberationibus concilii comprobandum. In eo continetur in sacris sessionibus nemini licere clamorosis aut inconcinnis vocibus perstrepere, fallaciis

A vanis, immodestis risibus, obstinatis disceptationibus, jurgiis, contumeliis, aut ineptis contentionibus concilium perturbare, irrisores, perturbatoresque homines ejiciendos esse, prænominationes aut prælationes in sedibus, aut titulos in rebus gerendis cuivis adscriptos nemini nocere aut prodesse, nemini jus, aut dignitatem quoquomodo addere, aut demere, sed unumquemque in pristino statu conditioneq; qua ad concilium venerat permanere. Decretum Constantiensis concilii quo impedientes, aut quoquomodo molestantes eos qui veniunt, morantur, aut redeuntes a concilio gravissimis pœnis coercent; illis ipsis

B quibus mulctantur excommunicati singulis annis in cœna domini, approbantur, & decernuntur in illos qui quovis pacto perturbare, impedire, prorogare, seu dissolvere conarentur Basileense concilium graviter animadvertentur. Omnes qui in concilio intersunt, omnium suorum beneficiorum fructus integre ac si in ipsis beneficiis residerent percipere oportere. Postremo quosdam deputatos scribas concilii qui acta publica annotarent, alios qui scribarum scripta emendarent, alios qui concilii negotia promoverent: alios vero qui pro meritis & dignitate cuique locum, & sedem in concionibus assignarent, his omnibus communi patrum consensu legitime decretis atque firma-

C tis prima sessio soluta est.

IV.

Dissolutio concilii Basileensis ab Eugenio.

DVM hæc Basileæ aguntur, Eugenius pontifex maximus, Romæ ad XV. Kalendarum Ianuarii sui pontificii anno primo, ex sententia sacri senatus auctoritate apostolica concilium Basileense dissolvit: legatum suum cardinalem Iulianum revocat, & aliud concilium Boloniæ post annum cum dimidio celebrandum publice indicit: cui per seipsum cum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus præesse pollicetur. Tum decennio post finem Bononiensis concilii aliam sy-

D nodum Avenioni congregandum publicis edictis decernit: vocatque ex eo tempore per apostolicas literas omnes, quos generalibus conciliis interesse SS. patrum decreta volunt. Causas autem hujusmodi dissolutionis, & revocationis has esse disseminavit. Patres parvo numero non supra decem Basileæ convenisse; quamvis tempus præscriptum septennii ante octo menses esset elapsum: neque videri æquum a tam paucis episcopis universæ ecclesiæ leges præscribi: Rigere hyemale tempus; neque verisimile esse illos, qui nondum venerunt in posterum venturos: Bellum exortum esse inter [a] Ioannem Burgundiæ, & Fredericum Austriæ duces: omnemque circa Basileam regionem ex bello

E vexari: proinde non possepatres tuto illic congregari, multos convenire non posse, paucos non esse idoneos tam multis & magnis rebus agendis. Iam pridem sub Martino pontifice tractatum fuisse de unione orientalis ecclesiæ cum occidentali. Ioannem Palæologum imperatorem, & Ioseph patriarcham Constantinopolitanum oratores ad se Romam misisse, qui executionem conventorum cum Martino nomine ecclesiæ Græcianæ exposcerent. Expedire admodum reipubl. Christianæ hanc Grecorum & Latinorum unionem, nihil utilius salubriusq; hoc tempore fieri posse, illis Basileam adire non facile esse. Et ex tribus Italiæ civitatibus oblatis Roma, Bononia & Ancona, Bononiam elegisse; non esse tantam occasionem omittendam, neq; ullo modo spernendam tot popu-

[a] Philippum.

ANNO CHRISTI 1432.

lorum salutem. Non posse rursus vocari patres A ad concilium Basileæ sine temporis prorogatione; Interea diē Græcis promissam adventare, eodem tempore duobus locis congregari ecclesiam non licere, neq; si id fieret, posset utrobique esse synodum generalem, & bis convenire laboriosum omnibus, & plerisque impossibile. Audiisse præterea patres qui Basileæ essent hæreticos Bohemos publice ac legitime damnatos. Constantiensis ac Senensis conciliorum auctoritate, nunc iterum ad disputandum, & contendendum super damnatis articulis provocasse in dedecus & contemptum apostolicę sedis, sacrorum conciliorum, sanctorum patrum decretorum, & imperialium legum jubentium damnatos hæreticos non audiri. Ad hæc B adjungi adversam valetudinem, qua in principio sui pontificatus correptus sit, non facile esse corpori per morbum confracto tantum itineris conficere; & res magnas quæ imminerent præsentis pontificis, & sacri senatus admodum indigere. Fore si ad annū cum dimidio res differatur, ut recuperata valetudine ad locum viciniorem, & ipse cum Romana curia facile accedat, & tempore magis opportuno orientales & occidentales conveniant frequentiores. Adesse prætereaque plures alias causas quæ hoc fieri suadeant quas literis explicare non esset tutum, neque reipubl. expedire omnibus esse notas, eas venturas in lucem cum tempus fuerit: Hæc & multa alia apostolicus omnibus Christianis manifestavit Eugenius, eademque utriusque ordinis principibus præscripsit, jussitque Basilea patres discedere, & ad Bononiense concilium se omnes præparare.

V.

Literæ Basiliensium contra dissolutionem concilii.

PATRES autem, qui Basileæ convenerant, his auditis, literas & epistolas per universū Christianum orbem pridie Kalendarum Februarii anno salutis 1432. datas disseminarunt: asserentes vago rumore se accepisse vulgo ferri Basileense concilium dissolutū esse; falsos esse hos rumores, neque a quopiam admittendos. Convenisse patres D Basileæ ex omni orbe Christiano; constituisseque generale concilium auctoritate Constantiensis, & Senensis synodorum, Martini V. & Eugenii IV. Romanorum pontificum; adesse apostolicæ sedis legatum, cum plena potestate, omnia rite servata. Non esse credendum Eugenium pontificem virum integerrimum & sanctum, tot majorum & suis decretis velle obviare, ac Spiritus sancti opera velle impedire, se autem in publica sessione statuisse in concilio Basileæ legitime congregato perseverare, neque ante inde discedere quam omnia propter quæ convenerunt Deo benevolente recte componantur. Proinde monere orareq; omnes ut ad concilium veniant, quorum interest, eiq; E pro utilitate publica votis & opere, omnique studio & diligentia faveant. Titulus autem literarum concilii hujusmodi erat. Sacrosancta generalis Basileensis synodus in Spiritu sancto legitime congregata generale concilium faciens, & universalem ecclesiam repræsentans, &c. Dilecto ecclesiæ filio N. salutem & omnipotentis Dei benedictionem.

VI.

SESSIO SECVNDA.

AD xv. Kalendas Martias, deinde convenerunt secundo patres in publica sessione, & hæc communi consensu statuerunt sacrosanctam synodum Basileensem auctoritate Constantiensis, & Senensis conciliorum, jubenteque apostolica sede indictam, canonice Basileæ congregatam, atque inchoatam esse. Decretum Constantiensis concilii quo declaratur generalia concilia legitime congregata a Christo domino immediate potestatem habere, eique unumquemque obedire oportere, etiam si Romanus pontifex sit, in his quæ pertinent ad fidem, & ad generalem ecclesiæ reformationem approbatum, instauratumq;. Aliud etiam decretum innovatū, quo synodus Constantiensis statuit non parentes conciliis rite convocatis gravi pœna mulctandos, etsi sit Romanus pontifex. Basileensem synodum legitime in Spiritu sancto congregatam a nullo, neque etiam a pontifice maximo, dissolvi, prærogari, trāsferrive posse, sine expresso ipsius concilii assensu. Patres in concilio residentes, aut alios quoslibet ad concilium pertinentes, non posse a quoquam, etiam a Romano pontifice, revocari, citari, aut quovis modo molestari non assentiente concilio; neminem ad conciliū proficisci volentem impediri, aut retardari debere, pœnas & censuras a quovis judice, & a pontifice maximo contra tales irrogatas nullas esse. Neminem licere ante finem concilii discedere sive venia præsidentium concilii: tunc autem recedentes dimittant alium qui vices suas gerat. Postremo additi sunt promotores duo sacri concilii; & notarius unus, & secundæ sessioni finis C datus est.

VII.

Bohemi invitantur ad concilium.

INTER hæc cum synodus jam binis literis Bohemos ad reconciliationem, & concordiam provocasset; tandem nuncios duos ad eos delegavit Ioannem Nider prædicatorem, & Ioannem Mulubrum Cisterciensium ordinum professores, qui cum non auderent Bohemiam ingredi, in hanc sententiam ex Nurimberga scripserunt nonis Ianuarii 1432. sacrosanctam Basileensem synodum inter alias curas quibus assidue pro salute fidelium urgetur, nulla magis sollicitari, quam pro reductione & reconciliatione Bohemorum, ferre iniquo animo tantā inter Christiani nominis viros dissensionem, tam crudeles & inexpiabiles inimicitias, tot animarū Christi sanguine redemptarum jacturam. Monere igitur, orare, & obsecrare, ut deposita jam tandem feritate, cogitare quæ pacis sunt, & unire se reliquo Christianæ reipublicæ corpori velint. Proinde designent legatos suos ad concilium cum plena potestate; Inventuros sanctam synodum optime ad reconciliationem animatam, modo ipsi salutares conditiones, honestasque afferant. Vt autem tuto ad concilium proficisci possint, missuros se ad eos fidem publicam, si velint, nomine Basileensis synodi, & aliorum quos desideraverint. Mittant & ipsi publicam fidem ut & nostri ad eos possint commeare. His acceptis, Pragenses cives (ea enim civitas regni caput est) literis responderunt accepisse se sacri concilii & suas epistolas gratissimo animo (quandoquidem caritatis, & benevolentiæ plenæ essent altricesque pacis & unionis) sed quoniam ea de quibus in illis agebatur, spectarent ad universum regnum, se non potuisse inconsultis aliis provincialibus concilio respondere. Indixisse igitur conventum totius regni ad Idus Februarii Pragæ. Orare ut Nurimbergæ aliquamdiu præstolari velint; futurum ut brevi bonam procerum, & popularium Bohemiæ mentem cognoscant: interim

ANNO CHRISTI 1432.

ANNO CHRISTI 1432.

interim patribus qui Basileæ sunt, causam cur A non rescripserint nuntient, mittantque fidem publicam, qua ultro fuerant polliciti. crebis hinc inde literis datis, tamdiu Bohemi statuunt Egræ, (urbe haud longe a Nurimberga) cum oratoribus concilii convenire, ibi tractaturi de modo conveniendi cum concilio, & de fide publica pro legatis suis conficienda.

VIII.

Congregatio ecclesiæ Gallicanæ Bituris.

INTEREA Galliarum prælati dum contrariis Romani pontificis, & Basileensis concilii mandatis vexantur, hinc a patribus vocantur ad B synodum, inde jubentur Bononiæ ad tempus convenire. Iussu regis ad tertium Kalendarum Februarii Bituris congregantur, ibique ecclesia Gallicana communi consensu declarat concilium Basileæ legitime esse congregatum, neque inde posse aut debere quoquomodo transferri: & non modo utile esse, & conveniens concilium non dissolvi, sed necessario Basileæ esse perficiendum propter res Bohemicas: Bohemos hæreticos multitudine & ferocitate insuperabiles esse, sæpeque nostros milites & nemine prosequente ab eorum facie fugisse, vocatos ad concilium sub spe reconciliationis, & pacis jam conditiones accepisse, & legatos designasse, si veniant, & unionem recipiant; nihil felicius posse desiderari; magnasque esse habendas Deo & C concilio gratias. Si enim in sua perfidia pertinaciter perseverent, facile ab universali ecclesia posse decerni quo pacto sunt coercendi; & ipsis auferri querelam illam, quam super catholicis inculcant, se inauditos fuisse damnatos. Nimis perniciosissimum esse ecclesiæ Dei permittere hanc hæresim diutius vivere, quæ jam pluribus in locis non sive gravi periculo serpere incipiat. Si transferatur concilium; Bohemos non venturos, prædicaturosque ubique ecclesiam Dei ab eorum facie fugisse. Proinde Galliæ prælatos concilium adire debere, & legatos mittere ad D Eugenium pontificem rogaturos pro reipublicæ Christianæ commodo, ut concilii dissolutionem revocet, sinatque Basileæ synodum esse; in qua salubriter a patribus incepta possint absolvi. Delegatus est ecclesiæ Gallicanæ legatus ad pontificem archipiscopus Lugdunensis; qui hæc omnia patribus qui Basileæ erant literis nuntiavit, eosque exhortatus est, ut cum summo pontifice, qui caput ecclesiæ esset, modeste agerent. His auditis patres concilii literis Gallorum regi, quod hoc fieri procuraverit, gratias agunt, orant det operam quamprimum Galliarum prælati petant concilium. Ipseque legationem insignem mittat. Futurum si hoc fiat, ut syno- E dus tantis patribus aucta, & tanti regis judicio approbata, tuto consulere reipublicæ possit. Idem consultoribus regis: idem plerisque aliis, qui apud regem auctoritate & gratia valebant scribunt. Lugdunensem autem præsulem quod eum hujus decreti auctorem putabant, maximis efferunt laudibus, illumque vehementer exhortantur, ut dimissa legatione ad Vrbem, quam inutilem arbitrabantur, concilium quamprimum adeat. Ita videri Spiritui sancto, & sibi, magis expedire utilitati ecclesiæ quod auctoritate sua exemploque alii prælati concilium certatim sint petituri.

IX.

SESSIO TERTIA.

TERTIA inter hæc sessio publica Basileæ celebratur anno salutis 1432. pridie Kalendarum Maii, in qua hæc communi consensu decernuntur. Concilium Basileense legitime in Spiritu sancto congregatum ad perniciosissimam Bohemorum hæresim, quæ armis opprimi non potest concilio extirpandam, & bellorum rabiem sedandam; quæ Christianos principes vexat, ac etiam Christianorum normam moresque collapsos in melius restituendos non posse a quopiam dissolvi aut prohiberi, dissolutionem concilii Basileensis ab Eugenio pontifice factam nullam esse & irritam. Patres in concilio Basileæ perseverare oportere, usque ad consummationem rerum pro quibus sunt congregati. Eugenium pontificem maximum literis & nuntiis sæpe requisitum ut ad consilium veniat, aut legatos suos mittat, utque dissolutionem concilii revocet; hæc facere recusantem rursus publico edicto ad concilium vocandum, monendumque ut dissolutionem revocet intra trimestre tempus, cardinales etiam sanctæ Romanæ ecclesiæ intra dictum terminum vocandos, quoniam ad tantas res conficiendas pontificis præsentia & cardinalium pernecessariæ sint. Quod si intra præscriptum tempus pontifex & cardinales venire neglexerint, daturos operam patres concilii, ne quid ob eorum culpam detrimenti respublica patiatur: Cardinalem sanctæ Crucis ab hoc edicto immunem esse voluerunt, quod is in tractanda pace inter Angliæ & Galliæ reges esset occupatus. Hæc eadem mandaverunt notificari Romano pontifici & cardinalibus per quoscumque utriusque ordinis principes ac per omnes cujuscumque dignitatis essent: quod si ad eos tuto accedi non posset, voluerunt satis esse in urbibus vicinis Sutrio, Viterbio, Senis id publicari, & si id fieri commode non posset, legitimam esse vocationem in cathedrali Basileensi ecclesia factam omnes & alios prælatos quoscumque secundum sanctorum patrum constitutiones venire ad generale concilium oportere, pari ratione vocandos, citandosque. His decretis atque firmatis, dimissa concio hujus diei est.

X.

SESSIO QVARTA.

NEQUE multo post ad XII. Kalend. Iulii quarta sessio est celebrata, in qua ad consulendum indemnitati cardinalium, qui ad concilium venissent, aliosque provocandum ad veniendum, statutum est vacante sede apostolica, durante concilio electionem summi pontificis futuri nullibi fieri posse nisi in ipso concilio, alibi factam irritam esse ac nullam. Electores, electum, & in eum consentientes fidelium communione privatos atque ab omnibus dignitatibus, a nullo alio nisi a sancta synodo posse absolvi. Prælatos principesque omnes utriusque ordinis ecclesiasticos, & seculares, ac omnes alios, quos ex lege concilii interesse oportet, absolutos a juramentis esse, quibus summo pontifici alterive forsitan obligarentur, ne ad concilium venirent; pœnas, censuras, mulctas seu privationes, dignitatum, beneficiorumve propter

ANNO CHRISTI 1432.

propter hanc rem in quemlibet attentatas, etiam a summo pontifice irrita esse & vana, concilium Basileense plumbea bulla in suis literis more Romanæ curiæ uti debere; cui ex uno latere Spiritus sancti immissio in columbæ forma; in altero literæ hujusmodi: Sacrosancta generalis synodus Basileensis, sint sculptæ, pontificem Romanum dum concilium Basileæ sedet, neminem quamdiu a concilio ipso abest ad dignitatem cardinalatus sublimare posse, assumptos contra hujus decreti auctoritatem, non modo illa, sed omnibus aliis dignitatibus & honoribus, quibus forsitan antea ornati erant, esse privatos. Vt cardinales aut eos honorantes, aut ita eos appellantes excommunicatos esse, præfecturam administrationemque civitatis Avenionensis, & Venesini comitatus, quæ ad Romanam ecclesiam pertinent, Alphonso cardinali sancti Eustachii committendam, pro pace & quiete illorum populorum, quod præfectum ab Eugenio pontifice missum recipere nollent, illeque in eos jam arma pararet. Post hæc cum apud Egram inter oratores concilii & nuntios Bohemorum de forma sub qua fide publica a concilio, & a Sigismundo Cæsare exigebant convenisset, synodus in hac sessione illam publico edicto firmavit, & Ioannem Mulubrum ad Cæsarem misit, ut ejus etiam nomine publica fides Bohemis daretur. Ipsos autem Bohemos dulcissimis atque humanissimis literis hortatus est ad unionem & pacem. Et dum concordiæ hujusmodi tractatus penderent induciæ utrimque statutæ, decretum inhibitionis, ne vacante apostolica sede concilio durante, ad electionem alibi procedatur cardinalibus per literas concilii nuntiatur, tempusque decernendum in concilio Lugdunensi statutum ad intrandum conclave post mortem pontificis ad novum subrogandum, prorogatum est ad quadraginta dies, ut cardinales, qui procul abessent, convenire ad electionem in concilio commode possent, hortatur, rogat, jubetque synodus ne cardinales pontificis morte contingente contra decretum electionem faciant, ne ecclesiam Dei scindant, ne lacerent inconsutilem Christi tunicam, minaturque transgressoribus acerrimas pœnas, ac demum divinam ultionem: Carolo Francorum regi decretum & inhibitionem cardinalibus missam literis indicat, rogatque magnis affectibus, ut concilii statutis faveat, compescatque renuentes, nullumque pro Romano pontifice cognoscat aliter electum, idem senatui, populoque Romano præscribunt: monentque ut æquo animo ferant pro utilitate reipublicæ Christianæ Romanam curiam tantisper abesse.

XI.

SESSIO QVINTA.

Fit deinde quinta sessio in qua judices in causis fidei decernuntur Papiensis & Ratisponensis episcopi, & abbas Cisterciensis cum plena potestate cognoscendi, & omnia agendi usque ad sententiam diffinitivam, quæ concilio reservatur. Ordinatur deinde procurator in causis fidei vir theologiæ peritissimus, cui tamen inhibetur ut nullam causam fidei agat, nisi prius examinatam per deputatos fidei. Statuuntur in aliis causis quæ ad concilium spectant alii judices Petragoricensis, Augustensis, & Parmensis episcopi cum potestate perficiendi rectum judicium. Reservatur tamen concilio cognitio causarum cathedralium ecclesiarum, tum ne temere causæ a judicibus admittantur. Deputantur præcognitores causarum Iulianus cardinalis sancti Angeli legatus apostolicus, Dominicus sanctæ Mariæ in via lata diaconus, cardinalis Firmanus, & quilibet præsidens concilii. Tum episcopus Gebennensis & Henricus causarum palatii auditor, cum potestate declarandi ac statuendi, quæ causæ, & quo ordine sint admittendæ & finiendæ. Horum magistratuum, & judicum potestatem trimestrem esse voluerunt. Statuitur etiam ne quis ex his qui in concilio sunt, eruntve, aut iter ad illud acceperunt, trahi possit in causam ex concilio a quocumque judice etiam a summo pontifice: In concilio tamen omnibus justitiam ministrari oportere. Henricus Hecel auditor sacri palatii judex ordinarius constituitur cum potestate auditoris cameræ, & Ticianus Laudicensis soldanus more Romanæ curiæ. Datur facultas congregationi generali, ut alios magistratus opportunos possit creare. Adduntur aliis notariis, & scribis concilii quinque, qui gesta concilii scribant: inter hos Petrus de Noxeto. Et finis fit quintæ sessioni.

XII.

SESSIO SEXTA.

Anno salutis 1432. VIII. Idus Septembris sessio sexta celebrata est in ea præsidente episcopo Constantiensi qui rem divinam celebravit. Affuerunt Iulianus cardinalis sancti Angeli legatus apostolicus, cardinalis Placentinus, & Dominicus Firmanus cum XXXII. prælatis pluviali & mitra ornatis. Sacris ceremoniis rite peractis, promotores concilii retulerunt patribus Eugenium pontificem & cardinales Romanæ ecclesiæ legitime ad concilium vocatos secundum decreta tertiæ sessionis, & pôtificem requisitum, ut dissolutionem concilii revocaret intra præfixum tempus, non paruisse: Proinde petere ut contumaces censerentur, damnarenturque. Quod cum patres legitime declarare vellent, palamque Eugenius aut ejus procuratores tertio requisiti non responderent, Tarentinus & Colossensis archiepiscopus ac Magalonensis episcopus oratores Eugenii pontificis, qui aderant, cum potestatem in hujusmodi causa respondendi non possent ostendere, impetraverunt ut super declaratione contumaciæ aliquamdiu supercederetur. Tum cum peteretur declaratio contra XVII. cardinales citatos, complures assurrexerunt asserentes mandatum se habere ad eorum excusationem. Synodus commisit Frisingensem & Basileensem episcopos, ut mandata & excusationes examinarent, omniaque patribus deinde deferrent. Gerardus Landrianus episcopus Laudensis ad regem Angliæ per concilium legatus, qui luculentissima oratione coram rege disseruit de legitima concilii Basileensis congregatione, de conciliorum summa auctoritate & potestate, de causis necessariis congregati concilii pro extirpanda perniciosissima Bohemorum hæresi; pro emendatione morum cleri & populi Christiani, ac pro sedandis principum Christianorum animis, & generali pace procuranda. Demum hortatur, ut legatos ad concilium mittat, & regni prelatos, oratque ut pacem cum hostibus suis amplectatur.

XIII.

XIII.

Defensio Eugenii per legatos.

POSTHAC audiuntur Basileæ in publico conventu legati Eugenii pontificis XI. Kalend. Septembris Andreas Colossensis, & Ioannes Tarentinus archiepiscopi; & Colossensis quidem qui primo auditus est, hæreses omnes a principio nascentis ecclesiæ recensuit. Ex his duas in orbe Christiano adhuc superextare admodum perniciosas, Græcorum & Hussitarum, quas nullo pacto extirpari posse contendit, nisi prius catholici sint inter se concordes; apostoli Pauli ad Corinthios preceptum crebro referens. Non sit schisma in corpore. Græcos sub Martino pontifice cœpisse agere de reconciliatione & unione cum Latinis, & nunc prosequi ab Eugenio si ipsi schismata non faciant, facile conversuros. Non esse deserendam nobilem ac doctam gentem, & de ecclesia Dei optime meritam. Hortari obsecrareque ut summum pontificem ecclesiæ caput, & Petri verum successorem honorent, venerentur: Caveantque ne dum Bohemos ecclesiæ reconciliari studeant, seipsos perdant, & majorem periculosioremque faciant scissuram, morum emendationem nullam fieri posse, qua maxime clerus & populus indigent, nisi pontifex concurrat, statuatque; illum nihil magis cupere, dummodo rite id fiat. Pacem autem, propter quam concilium congregatum dicunt, nullo modo illos procurare posse inter alios, qui inter se dissentiunt. Proinde hortatur ut pontifici Romano se reconcilient, ut schismata in corpore ecclesiæ non faciant.

XIV.

Oratio Tarentini episcopi pro Eugenio.

AT Ioannes Tarentinus præsul post hæc ad VII. Kalend. Septembris dicendi facultatem nactus, longo & docto sermone causam Eugenii peroravit in frequentissimo patrum conventu. Principio Romani pontificis plenissimam atque absolutam potestatem ab ipso salvatore nostro Iesu Christo concessam probat multis argumentis & auctoritatibus. Tum Eugenium quartum pontificem maximum summis laudibus effert, asserit illum a principio Basileense concilium a Senensi, synodo & Martino V. indictum confirmasse, sed postea cum pauci prescripto tempore ad concilium adventarent oratores concilii & nova convocatio peteretur, ac locus omnino tutus a violentia hæreticorum bellorumq; tempestatibus non videretur, pontificem concilium Bononiam transtulisse, tum quia multis principibus & prelatis locus ille aptior esset ad conveniendum, tum maxime personæ pontificis, qui ob adversam valetudinem Alpes transcendere & tam longo itinere se committere sine aperto vitæ discrimine nullo modo posset. Cujus certe presentia cum sacro senatu & Romana curia magnam accessionem & auctoritatem rebus gerendis esset allatura: unionem preterea Græcorum quibus Basileæ nullomodo convenire placeret propter difficultatem itineris idoneam causam esse transferendi concilii. Hussitatum vocationem ad concilium tamquam ad communionem Spiritus sancti & ad examinandas rursus damnatas opiniones indignam esse, & contra honorem apostolicæ sedis ac sacrorum concilio-

A rum Constantiensis & Senensis; quorum decreta de fide in dubium revocari videantur, si ad disputationem rursus admittantur: plures alias superesse legitimas causas transferendi concilii quæ tuto aperiri in presentia non possent: Cæterum Romanum pontificem ex plenitudine potestatis legitime potuisse dissolvere, & pro arbitrio suo transferre. Basileense autem consilium sive aliud non posse judicare primam sedem cui omnes subsunt. Neque pontificem Romanum subesse judicio ecclesiæ nisi in causis fidei quando a tota in fide dissentiret: proinde Basileense non potuisse vocare ad concilium Eugenium pontificem, & ab injuriis cœpisse, multosque
B illuc confluxisse rerum novarum cupidos post exortam seditionem qui in unione pace domini quiescebant: non esse hoc judicium caritatis & pietatis Christianæ: impium esse & injustum hominis unius causa quamtumvis magni ac digni Romanum pontificem injuriis lacessiri & ad causam dicendam vocari qui a solo Deo est dijudicandus. Marcellinum episcopum Romanum de idololatria convictum & se sponte concilii sententiæ submittentem sanctam synodum liberum dimisisse, dixisseque Romani pontificis judicium Deo tantum esse reservatum. Eugenium hortari, atque obtestari patres ut ab injuriis temperent, injustum judicium remittant, paci,
C unioni, censuræ morum, instaurationi ecclesiasticæ libertatis omni studio secum incumbant. Statuisse se, & velle omnino, ut generale concilium celebretur, cui interesse & præesse ex officio cupiat, mores, statum, vitamque suam omnem ab ineunte ætate censuræ patrum libere permittere, ut reliqui corrigi, emendarique facilius possint. Concilium non prius dissolutum, quam morum generalis censura, principum reconciliatio, extirpatio damnatarum heresum sint plene absoluta, ut Christianus populus mundus & concors in hostes fidei communibus viribus possit insurgere. Duo esse, quæ Basileenses precipue damnent: loci nominationem
D & temporis prorogationem: placere Eugenio ut Basileenses locum eligant quem velint, ex civitatibus Romanæ ecclesiæ subjectis. Pontificem locum illum pro tempore concilii libere dimissurum in potestate patrum, prorogationem autem omnem tollere quamprimum illi locum nominaverint. Concilium ibi incipiendum, ad quod statim pontifex cum Romana curia se transferret, injuriarum vero in pontificem & offensarum oblivionem, & in futurum securitatem, ac libertatem polliceri: Bohemorum reductionem extra Germaniam facilius, quam in Germania, & presente pontifice quam absente fieri posse; illosque si reconciliari velint, non recusaturos loci mutationem, neque
E Græcorum unionem propter Bohemos esse spernendam, qui Germaniam petituri nullo modo sint: Placere quod si judicent Bohemorum conversionem & Germanorum censuram extra provinciam perfici non posse, quod cardinalis sancti Angeli apostolicus legatus simul cum pluribus qui Basileæ congregati sunt, ad ea negotia perficienda ibi permaneant, & illis confectis ad concilium properent. Æquas esse has Eugenii conditiones, honesta & sancta pontificis desideria accipienda grato animo; & curandum ne qui concordiæ, unitatis, & censuræ auctores videri velint, discidii, seditionis, & corruptionis satores, nutritoresque videantur.

XV.

XV.

Refutatio Basileensium contra legatos PP.

AD hæc responsum est patrum nomine sanctam synodum Basileensem summo mœrore, ingentique tristitia affici, quod pro necessitate Christianæ reipublicæ in Spiritu sancto congregata tam acriter impugnetur, ab his præsertim, ad quos protectio, defensioque conciliorum spectaret. Proinde hortari eos cum apostolo ad Ephesios, ne Spiritum sanctum contristent. Id est ne Spiritus sancti opera impediant. Hæreses perniciosissimas plerisque in locis B in dies invalescere, bella per totum orbem Christianum desævire, mores ubique corruptos collapsosque esse, ac vitia omnia in præcipiti stare. His omnibus detrimentis per generale concilium obviandum, jamque optima fundamenta jacta esse, ita ut spes pulcerrima omnibus data sit rei bene gerendæ. Hæc nunc qui impediat, procul dubio Spiritum sanctum contristare, quod quidem peccatum sine venia esse constat. Patres concilii nihil pejus odisse, quam schismata, nihil vehementius detestari quam divisiones, neque quicquam diligentius curare, quam quæ sunt unionis & pacis. Superfluum esse eos monere, ne sit schisma in corpore, eam cohortatio- C nem ad Eugenium convenientius pertinere, qui a concilio, quod duæ synodi constituere, duo summi pontifices approbavere, decrevereque, ipse secesserit, scissuramque fecerit: & sæpe multum requisitus & rogatus, ut universali se ecclesiæ conjungeret, recusaverit. Patres Basileæ convenisse non sponte, non propria auctoritate, non temere, sed conciliorum & Romanorum pontificum decreto & auctoritate. Quod autem Basileenses declaraverint dissolutionem concilii ab Eugenio factam nullam esse & irritam, non esse novum; & licuisse concilio ex decreto synodi Constantiensis, quæ statuit pontificem Romanum non posse dissolvere concilium gene- D rale invitis patribus, & Ioannem XXIII. a concilio Constantiensi recessisse, quod nihil aliud fuerit, quam quantum in ipso erat, generale concilium dissolvere: Permansisse tamen patres Constantiæ, & declarasse, concilium propterea non esse dissolutum. Quod seditiones & scandala necessario secutura sint, si perseveraverint Basileæ patres, nulla eorum culpa id eventurum, qui secessionem ipsi non fecerint, sed secedentem reprehendant. Eugenium meminisse debere salvatoris sententiæ quæ ait: Scandala necessario evenire, & comminationis in eum per quem venit scandalum. Facile esse Romano pontifici contentionem omnem, omnemque discordiam sedare, non armis, non pecunia, non violen- E tia aliqua opus esse, aut periculo. Tollat concilii revocationem, uniat se universali ecclesiæ, cujus est caput, & omnia tuta, omnia quieta erunt, neque futurum est dedecori pontifici maximo, si pro tempore, rebus & causis sententiam mutet pro salute reipublicæ Christianæ cui omnia debeat. Græcorum autem reconciliationem, semper fuisse cordi patribus, omniaque semper & cogitasse & egisse, quæ ad rem illam navandam conducere posse rati sunt. Sed provinciam atque curam hanc cum plerisque aliis honoris causa dimisisse summo pontifici, a quo tamen pro reverentia, despectum, pro ho-

A nore contumeliam, pro obsequiis odium reportassent. Orare nunc patres Colossensem archiepiscopum ut concilii nomine legationem ad Græcos sumat, & qui causam hanc sæpius egerit, eam nunc tandem resumat, absolvatque, patres commeatum & omnia oportuna ei plene suppeditaturos, Eugenio reverentiam & honorem ut Romano pontifici, & ecclesiæ capiti se semper exhibituros, si ille ab ecclesiæ corpore, extra quam non est salus, non discedat. Quod si contempserit, Pauli apostoli exemplo qui in faciem Petro palam restitit, non tacituros patres & ecclesiam Dei omni studio, quoad vita suppetet, acriter defensuros. Græcos vero si reconciliationem cupiant cum parati sint Bononiam petere, non recusaturos & Basileam proficisci, qui alias & Lugdunum & Constantiam ad concilia profecti sunt. Pestiferas hæreses tolli non posse, nisi prius tollatur dissensio, verissimum esse; sed hoc ad illum spectare, qui seditionem intulit qui se ab universali ecclesia alienavit, qui sacrorum conciliorum secreta scindit. Patres nihil aliud jam per annum magis curasse, quam ut pontifex veritati & rationi acquiesceret, concilio adhæreret ut par est, & decreta Constantiensis synodi servaret, quæ si non servantur, frustra agi de reductione Bohemorum, quorum dogma in illo potissimum concilio sit damnatum: libenter audire patres oblationem Eugenii pontificis de censura suscipienda; libentius visuros effectum; ordinem alium nullum scire, nisi qui in concilio Constantiensi, cui & jam ipse interfuit, sit datus. Agendas esse Deo immortali gratias immensas pro virtutibus quibus Eugenium decoratum dicunt; & orandum ut hoc, quod deest, ut scilicet universali ecclesiæ se coaptet, divina benignitate addatur. Tum ad ea, quæ per Tarentinum dicta sunt, in hanc ferme sententiam est responsum. Non latere sanctam synodum quæ de potestate, & auctoritate summi pontificis Tarentinus dixisset, sed illa aperte profiteri, & curare ut & alii profiteantur, & tamen dicere Romanum pontificem oportere synodi Basiliensis, & cujusvis alterius legitime congregatæ mandatis, atque statutis plene obtemperare in his quæ ad fidem, extirpationemq; schismatis, & morum censuram pertinent. Secundum decreta Constantiensis concilii non fuisse inconveniens illum, qui tam multa de potestate primæ sedis dixisset, & aliquid dicere de potestate, & dignitate catholicæ ecclesiæ, quam concilium in Spiritu sancto legitime congregatum repræsentare constat: & quæ sine ruga, & macula existens secundum omnium sanctorum doctorum sententias errare non potest. Quod privilegium nulli alteri creaturarum a Deo concessum est. Conciliorum autem generalium dignitatem non fuisse tacendam, quæ eadem est quæ & catholicæ ecclesiæ, quam repræsentant, quorum potestas, (ut Constantiensis synodus diffinivit) immediate a Christo est. Horum directorem atque operatorem Spiritum sanctum paracletum esse, ut in apostolorum actibus scribitur: Visum est Spiritui sancto & nobis, cujus opera irreprehensibilia sunt, non esse dicendum concilium aliquod legitime congregatum invalidum esse, aut errare aliquo modo posse. Quod si de omnibus conciliis, & de tota fide catholica quæ conciliorum auctoritate probata est, dubitari posset, firmam & stabilem esse conciliorum auctoritatem, & potestatem etiam exercere

ANNO CHRISTI 1433.

exercere in Romanos pontifices quorum plerosque non recte vadentes exauctoraverit, atque dejecerit, pontifices Romanos sæpe errasse, & ab ecclesia damnatos esse, numquam autem universalem ecclesiam errasse aut fuisse damnatam a pontifice. Itaque pontificem Romanum tantum aliis singularibus personis cujusvis dignitatis præstare quantum universalis ecclesia privatis. Et quamvis in universali ecclesia primus & major sit, non tamen majorem esse ipsa ecclesia in qua sit. Tum multa addita sunt, quæ universalis ecclesiæ & sacrorum conciliorum auctoritatem comprobarent. Deinde reliquis Tarentini propositionibus responsum. Constare si concilium Basileense, (ut fatebantur) Senensis concilii, & Martini auctoritate indictum esset, & ab Eugenio confirmatum, legitime congregatum esse, neque potuisse aut debuisse dissolvi ab Eugenio, causasque dissolutionis, quas ostenderat, frivolas esse ac nullas, si parvo numero patres Basileæ convenerant, oportuisse pontificem, (ut a concilio petebatur) prælatos omnes monere & hortari ut illuc irent, non autem revocare qui jam venissent. Si propterea Bononiam concilium transtulisset post annum cum dimidio, quod concilio interesse cuperet, cum in præsentia valetudine impediretur. Et hoc nihil esse: non enim constare pontifici si post annum cum dimidio liber ab adversa valetudine aut si omnino vivus erit. Et quamvis pontificis præsentia concilio & rebus gerendis multum prodesset, magis tamen nocere ecclesiæ tantam dilationem & perturbationem concilii cum ecclesiæ discrimina moram non patiantur. Concilia præterea generalia magna ex parte celebrata esse absente Romano pontifice, satis esse si ea sua auctoritate & per apostolicos legatos celebrentur; Dissolutionem matura deliberatione factam esse nullo modo videri, quæ inconsultis patribus concilii ad quos spectaret facta esset, damnarique ab omnibus bonis, etiam qui apud pontificem in Romana curia versarentur. Basileam propter Bohemorum vicinitatem tutam non esse falso pontifici renuntiatum esse, distare enim Basileam a Praga Bohemorum regia XV. dierum itinere, intermedios esse principes, ac populos potentissimos, regiones tutissimas, & hæreticis impenetrabiles, urbem præterea ipsam Basileensem opere & natura munitissimam esse & populo fideli strenuoque refertam, vicina omnia loca pacatissima & tuta. Situm omnibus nationibus accommodum, Italicis, Germanicis, Gallicis, in quorum finibus esset Basilea. Non esse tantæ audaciæ & temeritatis patres, quod Basileæ perseverassent, si periculum imminere cognoscerent; quod autem Bohemorum vocationem ad concilium tantopere damnarent, assererentque illam honori apostolicæ sedis, & sacrorum conciliorum Constantiensis & Senensis esse adversam, mirum videri. Non enim vocari Hussitas ad simul decernendum, sed instruendum; ut qui suis erroribus aut superstitionibus jam fatigati reconciliari catholicis cupere videantur: nullibi apud sacram scripturam vetitum esse orantes instruere atque edocere, quin imo hoc proprium esse episcoporum & sacerdotum officium, secundum apostolum exhortari omnes in sana doctrina, & eos qui contradicunt arguere. Futurum si Bohemi reconcilientur,

A ut Romani pontificis & conciliorum auctoritatem & sententiam venerentur & servent. Quod si putant hæreticos semel damnatos non oportere amplius audiri, quod falsum est, cur nunc vocari ab Eugenio Græcos quorum perversa dogmata non semel tantum, aut iterum, sed sæpius sint a summis pontificibus, & universali ecclesia damnata. Huc autem non modo propter eos concilium Bononiæ indictum esse, sed & legitime congregatum Basileæ dissolvi: non esse minus perniciosam Bohemorum hæresim quam Græcorum, imo tanto periculosiorem, quanto viciniorem, cujus veneno nisi occurratur propinqui populi facile inficiantur, & sæpe in sacris conciliis damnatarum hæresum disputationes esse repetitas atque iterum damnatas.

B Neque verum videri Bohemos alibi potius quam in Germania esse audiendos, si sint audiendi. Nam ut ait beatus Thomas sicut in loco ubi nota non est hæresis, disputare periculosum est, ita ubi est nota, & catholici ab aliis infestantur necessarium differendo rem declarare; neque propter hoc poni in dubium fideles, qui firmiores & certiores redduntur videntes patres non detrectare certamen disputationis cum Bohemis: quos non aliter judicaturos quam Constantiensis synodus judicasset, non dubitant. Patres autem non paruisse pontifici concilium

C dissolventi, tum quod placere Deo magis quam hominibus voluissent; tum quod illa dissolutio nulla esset, nec licuisse pontifici patres legitime & ex mandato ecclesiæ congregatos, sua auctoritate dissolvere, sed ipsum concilio generali inobedientem secundum decreta Constantiensis synodi acriter multandum: Ex quibus etiam dissolutionem, aut prorogationem generalis concilii Romano pontifici prohibitam esse constat. Neque licere Romano pontifici, ut arbitrantur decreta majorum quæ pro utilitate publica summa cum maturitate edita sunt, pro suo arbitrio abrogare: unde Gregorius, si ea (inquit) destruerem, quæ antecessores mei statuerunt, non constructor, sed eversor essem; &

D iterum: Absit a me ut statuta majorum cum sacerdotibus meis infringam. Et Gelasius: Confidimus quod nullus jam Christianus ignoret, uniuscujusque synodi constitutum quod universalis ecclesiæ probavit assensus, nullam magis exequi sedem præ cæteris oportere quam primam, quæ & unamquamque synodum sua auctoritate confirmat & continua moderatione custodit. Et Zosimus, Contra statuta patrum concedere aliquid vel mutare, nec hujus quidem sedis potest auctoritas. Apud nos non inconvulsis radicibus vivit antiquitas, cujus decretis patres sanxerunt reverentiam. Et Leo:

E Ideo permittente domino pastores hominum sumus effecti, ut quod patres nostri sive in sanctis canonibus sive in mundanis affixere legibus, excedere minime debeamus. Ex concilio Calchedonensi: A sanctis patribus usque nunc prolatas regulas tenere constituimus. His & multis auctoritatibus patere pontificem decreta Constantiensis concilii abrogare non potuisse, & proinde dissolutionem concilii Basileensis nullam esse. Et cum constat ex decretis dicti concilii pontificem oportere generalis synodi dictis auscultari atque parere, patres merito monuisse, & in judicium vocasse Eugenium, non obtemperantem & manifeste scandalizantem ecclesiam. Quod autem dicerent unius hominis causa,

ANNO CHRISTI 1432.

quamtumvis digni, iniquum esse Romanum pontificem vexari, id patres intelligere de Dominico cardinali Firmano. Quantum ad illud attinet non potuisse sacrum concilium oppresso justitiam denegare qui publico concessu patribus exposuisset, contra justitiam & honestatem, & in maximum honoris ac status sui detrimentum & publicum scandalum se a sacro senatu & ab Eugenio pontifice summa injuria fuisse affectum. Ostendisse cedulam Romani pontificis Martini V. & XI. cardinalium manu subscriptam, in qua ipse cum aliis tribus sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales creati fuerant addita conditione, ut si ante obitum Martini pontificis non publicarentur, pro publicatis haberentur, & eos oportere ab aliis cardinalibus admitti, etiam ad electionem futuri pontificis: & in omnibus aliis rebus haberi & tractari, ut veros & publicatos cardinales. Tamen post obitum Martini ipsum Firmanum cum adhuc publicatus non esset, instantissime efflagitasse a collegio cardinalium, ut ad electionem admitteretur, & servarentur promissa, adque jusjurandi obligationem excommunicationis pœna tenerentur; cardinales ejus postulata sprevisse, atque ad electionem processisse, Eugeniumque deinde electum, non modo justitiam super eum administrare ei noluisse, sed urbe eum fugasse, & omni tam patrimoniali quam ecclesiastico privasse. Quin & cardinales aliquos ante introitum conclavis protestatos fuisse Dominicum Firmanum ut cardinalem admittendum. Rem hanc non parvam esse, & dignam concilii cognitione, ut in futura electione omnibus pateat, qui ad electionem summi pontificis sint admittendi. Nihil fecisse patres contra juris ordinem, & tamen paratos esse omnibus volentibus rationem reddere. Quod autem dicunt illum, qui Romanæ ecclesiæ privilegium ab ipso summo omnium ecclesiarum capite traditum detrahit, in hæresim labi: Idem & patres asserere, sed tanto magis illum esse hæreticum, qui universalis ecclesiæ, in qua & ipsam Romam esse constat, auctoritatem imminuit, quanto publica privatis præcellunt, & unumquemque censendum esse hæreticum qui concilium generale Constantiense non repræsentare ecclesiam catholicam putat, aut in his quæ ad fidem seu ad bonos mores attinent posse errare; Pacem autem & unionem frustra illum suadere, qui bellum infert, qui seditionem facit; verum esse, cesset Eugenius a dissipatione concilii, uniat se ecclesiæ, & omnium erit finis. Quod si concilium ipse petat, futurum ut omnes illum cum honore & reverentia benigne suscipiant, ejusque pedes ut Christi vicarii humiliter osculentur. De prorogatione autem futuri concilii tollenda & de loco per patres nominando ex terris Italiæ Romanæ ecclesiæ subjectis patres considerare nihil aliud ea innuere, quam Eugenium pontificem non modo non reputare Basileæ concilium generale esse, sed nequidem velle omnino in futurum esse.

Proinde cum concilium Basileæ legitime congregatum esse constet, oportere pontificem sententiam mutare pro salute animæ suæ & ecclesiæ universalis quiete, dissolutionem tollere, concilium recognoscere, & illi tota mente cohærere: patres tolerare non posse, ut decretum Constantiensis synodi quod Frequens appellatur ullo modo rescindatur: quod si fieret, præter alia incommoda, quæ inde reipublicæ Christianæ sequerentur, videretur ecclesiam errare potuisse quæ decreta minus utilia edidisset, cum statuisset pontificem concilio, non autem concilium pontifici parere oportere. Pontificis præterea invaletudinem non satis esse causæ ad concilium transferendum. Illum, si Bononiam, non multo difficilius & Basileam petere posse, neque si concilio non intersit, propterea reipublicæ consuli non posse. Bohemos ad hæc convenisse apud Egram cum oratoribus concilii, jamque se itineri accinxisse, ut Basileam veniant. Futurum si transferat concilium ut sibi illusum putent, jactentque ubique vicinos populos illorum sententiam secuturos; putantes ideo patres recessisse, quoniam nihil haberent, quod ad eorum argumentationes respondere possent: neque utile aut honestum esse patres simul cum legato sine concilii nomine agere cum Bohemis Basileæ, aut censuram Germaniæ provinciæ tractare, quoniam Bohemi ad concilium tantum sunt vocati, & sine auctoritate concilii nihil omnino proficeretur. Quod autem pontifex in Italiam concilium transferre velit, mirari admodum patres, cum tota Italia acri bello vexetur, ecclesiæ oppida ac civitates factionibus, civilibus odiis, & omnium rerum summa penuria laborare; neque Bohemos ullo pacto Italiam petituros, quos Basileam deduci oporteat, maximorum principum Germaniæ qui hoc onus susceperunt, fide & pollicitatione: Basileæ autem e contra omnia tuta, omnia commoda, omnia quieta, & rerum omnium summam abundantiam & copiam. Esse & aliam causam urgentem, quæ non permittat patres dissolutioni consentire, quia si fieret dissolutio concilium Basileæ nullum esset ultra, & aliud fortasse non fieret, & si fieret, nullos ad illud conventuros, qui viderent pro arbitrio pontificis concilium dissolvendum, & maxime in Italia. Quod si pontifex præmittat non dissoluturum concilium ante rerum omnium confectionem, non oportere multum illi credere, quoniam si duorum conciliorum & duorum summorum pontificum decreto dissolvit Basileense concilium, facilius dissolvet & aliud unius tantum auctoritate congregatum. Quod si Eugenius ipse non dissolvat, posse accidere ut ille moriatur, & ejus successor suo exemplo concilium dissolvat. Intelligere omnes quorsum ista tendant. Nihil aliud Eugenium quærere, nisi concilii integram dissipationem, & decretorum concilii Constantiensis abrogationem. Proinde orare atque obsecrare patres Eugenium pontificem, ut dimissa dissolutione se universali ecclesiæ, cujus caput est, adhærere & coaptare velit, & concilii negotia (ut ex officio tenetur) omni studio promovere. Quod si fecerit, patres ejus monita libenter suscepturos, osculaturosque ejus beatos pedes, ut Petri apostolorum principis veri successoris & Christi salvatoris vicarii. Alioquin daturos operam, ne quid propter ejus secessionem detrimenti respublica Christiana patiatur.

XVI.

Institutio quatuor deputationum & ordo rerum gerendarum.

Inter hæc patres ut rebus in concilio gerendis certus daretur ordo, utque dispartitis oneribus

oneribus communi labore, & consilio omnia agerentur, hæc statuerunt. In primis conciliationes omnes divisere in quatuor conventus quas sacras deputationes appellarunt diversis nominibus: nam unam fidei, alteram pacis, tertiam reformationis, ultimam communem appellabant. Has constare pari numero, ex quatuor nationibus (in totidem enim Latinam ecclesiam diviserunt) & ex omni ordine ita ut quisque conventus cardinales, patriarchas, archiepiscopos, episcopos, abbates, magistros, doctores, & inferioris viros ordinis contineret. Quemque conventum magistratus suos habere, præsidentem, promotorem, scribam, apparitorem sive nuncium. Præsidentis magistratum menstruum esse: alios perpetuos, loca designari, ubi unaquæque deputatio ter in hebdomada conveniat Lunæ, Mercurii & sabbati. Non licere conventuales juramento astringi, ut secreta sint quæ apud eos tradentur, sed licere unicuique conferre ceteris conciliaribus de his, quæ geruntur, sententias tamen singulorum, cum ita magistratibus expedire videatur, sub perjurii pœna non revelandas. Duodecim virorum collegium, quorum magistratus menstruus erit, ex quatuor conventibus institui, ternos ex singulo quoque conventu, finito mense cum alii subrogandi sunt, quatuor ex antiquis remanere qui octo de novo subrogatos instruant. Hos etiam ter in hebdomada convenire oportere, aliis tamen horis quosque quatuor conventus quorum officium esse negotia ad conventus referenda prius discutere, eaque vel respuere, vel ad hunc vel illum conventum remittere, ut res exigit, si præsidentem singulis mensibus inter se constituent. Hujus collegii præsidenti potestatem esse quatuor conventus advocare, cum opus fuerit. Si quispiam conventus aut vir singularis collegio duodecim virorum aliquid pro utilitate publica revelaverit sub jusjurandi religione occultum ejus nomen teneri, si id revelans exegerit. De his quæ in conventibus primum proponentur nihil ea die decerni, nisi urgeat necessitas, sed ad aliam reservari. Ut interim quisque de re statuenda consultius posset deliberare. Nemini licere sententiam dicere in conventibus, nisi super re a præsidente proposita: si quid aliud proposuerit, ea die nihil omnino de ea re agatur, sed ad alium conventum differretur, nisi forte aliter præsidenti expedire videatur. Quemlibet tamen antequam inter patres concilii conscribatur juramento obligandum, quod sententias libere & secundum Deum ac pro utilitate tantum publica feret. Statuta communi consilio in uno ex conventibus ad alios tres conventus per unum aliquem deferri, cum causis, quæ ita statuere suaserunt. Si vero duæ sint variæ sententiæ, quamvis altera alteram numero superet, deferri per duos ex unaquaque opinione cum argumentis utriusque & omnium judiciis cognitis, quid optimum sit, decerni possit. Primo tamen illum conventum consuli oportere, ad quem res ipsa spectat, de qua agitur in generali conventu: Præsidentem concilii nihil ad patres referre, nisi quod primum a quatuor conventibus sit deliberatum, aut saltem a duobus, nisi aliquid emerserit novi, quod differri non possit: singulis sextis feriis generalem conventum haberi. Quod si is dies impeditus fuerit, transferri ad sequentem diem. Præsidentem concilii tabellam habere, in qua per ordinem annotata sint, quæ in generali conventu sunt pertractanda, & a gravioribus semper incipiendum: In sententiis dicendis non reiteranda, quæ jam a primis sunt dicta, sed in illorum sententias pedibus eundum; nisi qui addere, demere, seu aliquid omnino afferre voluerint. Si in concione aliquid super re proposita dixerint, se velle maturius rem domi considerare, differendum ad aliam concionem. Pridie quam generalis conventus habeatur, quatuor deputationum præfectos præsidentem concilii adire oportere, & in suis conventibus meditata, aut decreta aperire: In quibus si omnes communi consensu, aut tres saltem conventus consentiant, posse de iis ad concilium referri. Licebit tamen unicuique alterius sententiæ ante relationem profiteri quid sentiat, & cur aliter sentiat. Quod si videbit aliorum animos movere, poterit res differri, & rursus de ea in quatuor conventibus agi: Sin minus tribus conventibus astipulantibus ad concilium referetur. Conciliares omnes ad suos conventus per proprios magistratus convocandos summa diligentia, ita ut nullus negligatur; qui autem statuta hora non adfuerint, aut non dimisso conventu sine præsidentis venia discesserint, præsidentis arbitrio mulctandos. Idem agendum in conventibus, & sessionibus publicis contra eos qui non venerint, vel supplicationibus & rerum divinarum celebrationibus non interfuerint. Antequam conventus publici seu particulares dimittantur, per scribas conventus palam recitanda omnia meditata, sive decreta in concione. Et si quid per scribas erratum esset, illico emendandum. Episcopos, abbates, inferioris ordinis viros, sive eorum oratores, sine bona venia præsidentis concilii, & quatuor deputationum e concilio recedere non oportere. Si duo ex præsidentibus conventuum cum generali præsidente concurrant, satis esse ad commeatum concedendum. Inferiores abbatibus a suo conventu, & ejus præsidente satis sit veniam impetrasse. Quatuor viros eligi oportere a singulis conventibus unum, qui orationum inter sacra agendarum curam gerant, easque viris idoneis demandent, auscultentque antequam agantur; ne quid inepti aut absurdi in tanto consessu proferatur. Præterea ut patres divino numini acceptiores, probabilioresque hominibus, quibus leges laturi erant, merito fierent, utque non solum verbo, sed etiam exemplo, ad bene recteque vivendum alios hortarentur, hæc ab ipsis servanda sanxerunt. Unumquemque conciliarem vitam agere oportere castam, quietam, ac omni labe mundam; ita ut exemplo Christianis omnibus esse possit. Sacerdotes sæpe rem divinam facere, alios sæpe confiteri: in supplicationibus, piisque eleemosynis frequentes esse. Singulis cunctis feriis ad impetrandum Spiritum sanctum publice, & privatim divina celebrari. Oblationes Deo inter missarum solennia fieri; orandamque assiduo divinam clementiam pro pace, & unione ecclesiæ. Conventus omnes atque collegia, antequam tractare aliquid incipiant, rei divinæ communiter interesse, quæ in loco suæ concionis celebretur. Interea tacitos contemplationi intentos esse. Sexta feria omnes jejunent, qui id non poterit, eleemosynis satisfaciendum. In cibo & potu modestia sobrietateque semper utendum; pretiositatem, multitudinem, varie-

ANNO CHRISTI 1432.

varietatemque epularum vitandam. Inter edendum secundum statuta Toletani concilii semper aliquid ex sacris libris audiendum mensam benedicendam, & sumpto cibo gratias Deo agendum, sodalitia, consortiaque turpia fugienda, & mulierum contubernia consuetudoque omnis vitanda. Detractione, murmuratione, contentione pertinaci, jurgiis, ac illiberali scurrilitate abstinendum. In via cum modestia & gravitate incedendum. Choreas, ludos, ac publica spectacula non adeunda. Vestibus utendum modestis secundum sacrorum canonum instituta, talaribus, non apertis, non sericeis, non variatis, neque limbis pelliceis ullo modo ornatis: Colore vero neque rubeo neque viridi aperto. Annulos non gestandos, nisi quibus ex lege licet, & illi unico tantum contenti erunt. Aurum argentumve singulis non addendum. Caligis soleatis non utendum. Tonsuram, quam coronam dicunt, pro gradus condecentia tondendam. Capillosque qui aures non tegant. Equorum, mularumve fræna phalerasque nullo auro, argento, serico, coloreve rubeo seu viridi ornanda, neque calcaribus deauratis nec argenteis utendum. In familiis prælatorum temperamentum modumque servandum, numero, ornatu, moribus, habituque, anteambulones cardinalium, quos scutiferos vocant, supra decem non præmittendos, patriarchis octo, archiepiscopis sex, episcopis quatuor. Sic vestibus supra genu non utantur, non diversicoloribus, non arte laceris, aut pictis acu, coloreve, non ornatis auro argentove, monilia, torques, catenulasve ad collum non ferant. Gladio nisi forte palmari non accingantur. Alea non ludant. Aves venaticas ante dominos non deferant, modestiaque in omnibus utantur; ut sacrorum sacerdotum, non autem sæcularium principum familiæ videantur. Sacris initiatos, aut sacerdotia obtinentes clericorum habitum gerere oportere. Religiosos vero, ac monachos habitum sui ordinis. Religiosos monachos, sive mendicantes, cum primum ad concilium veniunt, prælatis suis sistendos; qui non paruerint, carceri mancipandos. In concionibus publicis, & privatis modeste loquendum, neminem conviciis aut maledictis taxandum. Sententias libere, & ad publicam tantum utilitatem secundum præstitum juramentum proferendas. Silentium servandum, audiendumque concionantem benigne, & attente, caritatem, pacem atque unitatem cum omnibus servanda. Patrum privatas sententias non revelandas, & ita agendum ut sanctorum patrum veri imitatores merito nuncupari possint. Præsidentes crebro hæc in concionibus publicis, & privatis recenseri curent, dentque operam magistratus, ut omnia diligenter serventur. Acta sunt hæc in generali congregatione, usque ad VIII. Idus Novembris anni MCCCCXXXII.

XVII.

SESSIO SEPTIMA.

Pontificis electionem in concilio esse faciendam.

Nec multo post septima sessio publice celebrata est, & decretum, si contigerit Eugenium mori durante concilio Basileensi de electione summi pontificis in concilio facienda post sexaginta dies innovatum, additumque, si cardinales contra fecerint, illorum sacerdotia omnia illico vacare, omnique dignitate, & ecclesiastico censu privatos esse: licereque ordinariis, quæ illi tenuerant, alteri conferre.

ANNO CHRISTI 1433.

XVIII.

SESSIO OCTAVA.

Prorogatur terminus Eugenio ad sexaginta dies.

Ad XV. deinde Kalendarum Ianuarii in octava publica sessione solenni ritu statutum est terminum Eugenio pontifici perscriptum, intra quod dissolutionem concilii Basileensis, & convocationem Bononiensis synodi abrogare mandabatur, ad sexaginta dies prorogari. Quod si juxta hoc tempus non paruerit, neque plene concilio adhæserit, ex lege contra illum agendum, ut Spiritus sanctus inspiraverit. Cardinalibus præterea & ceteris prælatis; omnibusque Romanam curiam sequentibus sub pœna privationis omnium beneficiorum, officiorumque & dignitatum mandatum, ut intra viginti dies sexaginta prædictos proxime sequentes, ab obsequiis, & curia Eugenii concilio non obtemperantis discedant. Seque, qui ex lege tenentur quamprimum conferant Basileam ad concilium generale. Alii autem vel petant concilium, si velint, vel ad sacerdotia sua divertantur. Decretum est durante concilio Basileensi nemini licere, neque pontifici Romano, neque etiam Cæsari, aliud concilium convocare, sive celebrare. Accedentes ad quempiam locum sub nomine generalis concilii schismaticos habendos, privatosque censeri omni dignitate, & sacerdotio. Statutum etiam, ne quis sacerdotia conciliarium impetrare possit: neque ea etiam a Romano pontifice ultro oblata accipere. Transgressores ut schismaticos mulctandos. Prohibitum quoque ne liceat pontifici maximo Romanæ ecclesiæ agrum minuere, sive ejus partem quoquomodo alienare. Audiverant enim patres Eugenium oppida aliqua ecclesiæ ad emendos principum favores vendere statuisse. Hæc ubi firmata sunt, ejus diei sessio dissoluta est.

XIX.

SESSIO NONA.

Eugenii sententiæ contra conciliares revocantur.

Celebratur paulo post alia sessio nona numero XI. Kalend. Februarii anno salutis 1433. in qua processus, & sententiæ omnes latæ, seu ferendæ per Eugenium pontificem contra Sigismundum Cæsarem, vel Vuilhelmum ducem Bavariæ concilii defensorem a Cæsare institutum, aliosve quoscumque concilii sequaces irritæ & vanæ decernuntur, prohibeturque omnibus Christicolis, ne quis in ea re Eugenio pareat.

XX.

XX.

SESSIO DECIMA.

Accusatur contumacia Eugenii pontificis.

Post quindecim dies, decima sessio celebrata est in qua confirmatur decretum in octava sessione editum, quod provisiones ecclesiarum cathedralium, & omnium beneficiorum per pontificem Eugenium factæ in favorem dissolutionis concilii sint nullæ, & inanes, quodque judicium, an ob eam rem factæ sint, ad concilium pertineat. Accusatur deinde contumacia Eugenii pontificis per promotores concilii, & instanter petitur declarari, judicarique contumax, missis duobus episcopis ad portas ecclesiæ ad requirendum an Eugenius pontifex adesset; aut quispiam alius pro eo, cum nemo compareret, commissum est quibusdam prælatis, ut processum rei diligenter considerarent, & omnia deinde patribus referrent in prima sessione.

XXI.

Tractatus concordiæ inter Eugenium pontificem, & concilium Basileense.

Inter hæc varii tractatus habentur pro rebus componendis inter Eugenium pontificem & patres concilii. Iulianus cardinalis legatus apostolicus longissimis literis hortatus Eugenium, ut dissolutionem concilii tollat, tantam occasionem reconciliandorum Bohemorum non spernat. Ipse concilium petat, administrationem agri ecclesiæ Romanæ vicariis credat, si non potest bonam partem sacri senatus mittat. Probat multis argumentis concilium Basileæ legitime convenisse; nec posse a pontificibus dissolvi invitis patribus: Dicit se juste potuisse convocare prælatos ad concilium, & non fecisse præter commissionem, sed ex officio, cum oporteat judicem reos ad judicium vocare antequam damnentur, abrogandam igitur dissolutionem concilii, si seditiones & mala infinita velit evitare. Sigismundus Cæsar per legatos suos idem monet, Bohemos nulla alia via nisi per concilium Basileense reduci posse, neque melius consuli, saluti fidelium, paci & quieti ecclesiæ Dei, quam per revocationem dissolutionis concilii Basileensis. Græcorum unionem non tanti esse, ut propter eam Bohemi sint spernendi; Græcos annis infinitis in sua opinione perdurasse, & sibi tantum damno esse, neque timendum, ut aliquid ab eis innovetur. Non esse periculum in prorogando tractatu cum eis. Cum Bohemis autem moram omnem esse perniciosam, sævire Bohemiæ virus circa præcordia, omniaque circumcirca venenosis opinionibus inficere, cæde, ferro, ignique omnia vastare. Fore, si nunc concilium dissolvatur, ad quod vocati non inviti veniunt, ut sibi illusum putent; aut nostros ab eorum facie fugisse, quod eorum opinionibus respondere non potuerint, vicinosque hac occasione quamplures in illorum sententias transituros, & jam nonnullos incepisse, ut Magdeburgenses, Vvormacienses, Bambergenses, Patavienses, & alios plerosque, qui contra clerum suum insurrexerunt. Proinde orare, monere, hortari, ut concilium esse sinat, illique omni studio faveat. Quod si non fecerit, sciat Cæsarem concilii auctoritatem, quam ita expedire reipublicæ Christianæ putet, pro viribus defensurum.

XXII.

Responsum Eugenii pontificis.

Ad hæc respondit pontifex Cæsarem oportere Romani pontificis, & sanctorum conciliorum decreta reverenter suscipere, & ea implere, non autem de illis judicare, quorum judicium ad sedem apostolicam tantum spectet. Ebredunensis archiepiscopus Cæsaris nomine Eugenium adit, multaque de concordia agit: conscribuntur conditiones quędam, quæ ad patres per Cæsarem missæ non recipiuntur.

XXIII.

Legatio Bohemorum ad concilium.

Bohemorum legati interim Basileam ingrediuntur ad quartum Idus Ianuarii, susceptique sunt a patribus magna lætitia, & Iulianus cardinalis legatus orationem habuit luculentissimam, aptissimamque ad concordiam, & amicitiam. Erant Bohemorum legati admodum duodecim, ex nobilitate, sacerdotio, & plebe pari numero. Inter hos " Rochezana hæresiarcha, qui etiam legatione universitatis Pragensis fungebatur. Dissensionum capita quibus ab universali ecclesia dissident, quatuor erant, quæ ipsi sanctissimas veritates suæ genti pro salute fidelium revelatas asseverabant. Primum erat, sacramentum eucharistiæ sub utraque specie panis scilicet, & vini omnibus Christi fidelibus administrandum. Alterum, verbum Dei libere, & sine impedimento ordinate a sacerdotibus prædicandum. Tertium, clero non licere bonis ecclesiæ donatis civiliter dominari. Postremo, omnia peccata mortalia, publica præsertim, & ordinationes legi Dei contrarias in quolibet statu rite, & rationabiliter per eos, ad quos spectat, prohibendas, ac destruendas.

" Rockysana.

XXIV.

Defensio Eugenii pontificis per legatos.

Legati deinde Eugenii pontificis sub fide publica Basileam petunt Ioannes Mella protonotarius apostolicus, & episcopus Cerviensis, ac duo abbates. Ii ad VIII. circiter Idus Martii in magno patrum consessu, data copia fandi legationem suam exposuerunt in hanc sententiam ferme: Eugenium pontificem maximum ecclesiæ universalis caput & rectorem, Iesu Christi vicarium, & verum beati Petri successorem de plenitudine potestatis legitime potuisse concilium Basileense dissolvere, & transferre, neque propterea sanctionibus Constantiensis concilii (ut multi falso calumniantur) quas tamen, nisi ad fidem tantum spectent, Romanum pontificem & moderari, & omnino tollere posse manifestum est, contravenisse: quod & si multis auctoritatibus, & rationibus asseruissent, hoc tamen uno argumento rem comprobare annixi sunt. Decretum de conciliis præscripto tempore celebrandis communi consilio patrum sancitum fuisse, illud tacito etiam consensu omnium abrogatum videri, quoniam statuto tempore patres non affuerint, quos sine vocatione adesse oportebat. Non igitur Eugenium, sed ecclesiam, Constantiense decretum antiquasse, placere

Anno Christi 1433.

placere tamen Eugenio pacis, & concordiæ cupido, pro quiete populorum, pro ovium suarum consolatione, aliquid etiam de suo jure cedere; Patribusque, quantum cum Deo, & honore sedis apostolicæ liceat, gerere morem. Orare tamen patres (si fieri potest) ut translationem concilii ad civitatem Bononiensem æquo animo ferant, quam pontifex pro uilitate tantum reipublicæ Christianæ, & ad nullius injuriam fecerit. In quo loco non sine magno universalis ecclesiæ commodo & honore, (ut sperat) tum tota curia Romana, & Germanica ecclesia cupit interesse. Polliceri Eugenium decreta omnia per eum contra patres publice, & privatim promulgata quamprimum abrogare; si & ipsi sua in pontificem & suos edita revocent. Si Bohemi Bononiam petere recusent, concedere Eugenium, ut Basileæ patres concilii nomine intra præscribendum tempus cum eis agant, & si interim de reconciliandis principum animis agere velint, pontificem laudaturum, dummodo elapso termino Bononiam ad concilium quamprimum se conferant. Quod si Bononia pro loco concilii omnino non placet, indulgere Eugenium ut locus alius per patres, & legatos suos eligatur in Italia, præscriptis legibus, ubi concilium celebretur, vel inceptum Basileæ absolvatur. Si vero hæc pontificis postulata æqua non videantur, placere Eugenio, ut prælati duodecim e numero patrum eligantur, neutri parti suspecti, qui simul cum legatis electorum, imperii, regum, & principum de his cognoscant; & si judicaverint concilium in Germania omnino esse oportere placere, ut a suis legatis cum consilio patrum locus alius propinquus, sive remotus a Basilea, pro concilio generali eligatur, ubi de universali censura, ac instauratione morum Christiani populi agi possit. De reconciliatione autem Bohemorum, & procuratione pacis agi posse in concilio Basileensi, ut dictum est. Quod si pontifex emendationem ac censuram morum universalis ecclesiæ fieri cupit in loco communi consilio deligendo non videri a ratione alienum: cum huic censuræ non modo curia, sed ipse personam suam subesse velit, ea tamen lege, ut nihil aliud decerni a concilio possit, nisi adsit numerus septuaginta episcoporum. Non enim justum videri, ut minor prælatorum numerus legem præscribat toti ecclesiæ. Placere, etiam ut nova prælatorum convocatio fiat ad concilium in loco deligendo celebrandum, sive malint continuandum nomine Romani pontificis, & sacri concilii ad certum tempus. Interim vero Basileæ a concilio vacare rebus Bohemicis, & paci universali. Rogare igitur pontificem maximum, obsecrare, atque obtestari patres per viscera misericordiæ Iesu Christi, ut dimissis contentionibus atque discordiis, has leges, quæ ex justo, & æquo conscriptæ sunt, suscipere velint; neque permittant, ut qui pro aliorum reconciliatione, unione, & censura convenisse se dicunt, discidia, contentiones, & confusiones fovere videantur. Hæc ad VIII. Idus Martii acta sunt, anno domini 1433.

XXV.

SESSIO UNDECIMA.

Ad IV. deinde Kalendas Maias undecima sessio habetur, in qua publice de-

A cernitur Romanum pontificem, oportere semper conciliis generalibus interesse per se, vel per legatum apostolicum duarum partium sacri senatus suffragiis designatum, oportereque prælatos omnes, qui secundum sanctorum patrum instituta sacris conciliis interesse coguntur, sine alia vocatione concilium legitime indictum adire; quod si neglexerint, post quatuor menses a die indicti concilii, administratio omnium dignitatum, & officiorum eis sit interdicta, & administratio pro tunc Romani pontificatus generali concilio cedit. Si vero per alios duos menses in contumacia perseveraverint, etiam Romanus pontifex, a concilio magistratibus, ac sacerdotiis abrogentur:
B licere unicuique per sanctorum patrum constitutiones obnoxio concilia generalia adire, etiam prohibente Romano pontifice, & præsertim Romanæ ecclesiæ cardinalibus, quibus veniam concilii petendi pontifici negare potestas non sit. Nemini omnino licere, neque etiam summo pontifici concilium rite congregatum prorogare, transferre, dissolvere-ve, nisi de communi consilio patrum, quod per duas partes singulorum conventuum, deinde generalis congregationis, postremoque publicæ sessionis debeat approbari. Decretum Constantiensis synodi de conciliis celebrandis singulis decenniis declarat ita intelligendum, ut finito decennio quamprimum facultatem esse con-
C cilium aliud celebrandi. Quod si in ipso principio alterius decennii patres non adfuerint, non propterea auferri patribus facultatem conveniendi ad concilium, sed curandum ut quamprimum conveniant. Romanum pontificem, sive ejus legatum, archiepiscopum provinciæ, ac prælatos a loco nominato intra quatuor dierum iter commorantes, ante viginti dies tempus inchoandi concilii prævenire oportere, atque ibi ea quæ ad concilii celebrationem spectant parare. Die deinde præscripto rem divinam facere Spiritus sancti illuminationem postulantes, & concilium rite inchoare. Non
D tamen licere patribus quicquam ardui statuere, nisi condecens prælatorum numerus adsit: si autem locus pro concilio nominatus, bello, peste, seu aliis gravibus molestiis secundum decreta concilii Constantiensis impeditus esset, & pontifex de consilio sacri senatus alium locum legitime non mutaret, licere sacro senatui locum ipsum nominare, si duæ senatus partes convenerint, juraverint prius se id pro utilitate reipublicæ, & ex causis legitimis agere, quemlibet ex electoribus summi pontificis sanctæ Romanæ ecclesiæ, cardinalibus ante electionem cum celebranda erit, jurejurando pro-
E mittere oportere omnia hæc observare sine dolo malo si ad pontificatum eligatur, & electus idem promittat idque mox publice profiteatur. Pontificem Romanum hujus decreti prævaricatorem, seu publico ac notorio crimine ecclesiam perturbantem, judicio generalis concilii emendandum. Hanc professionem in literis assumptionis summi pontificis interscribendam: prohibitiones, & mandata per Eugenium pontificem, aut quemlibet alium quibusvis facta, ne concilium Basileense petant, nulla & irrita esse.

XXVI.

XXVI.

Coronatio Sigismundi Cæsaris.

INTER hæc Sigismundus Cæsar, cum Senis in Tuscia esset, oratores suos Maticonem comitem & Gasparem Slichium cancellarium suum Romam ad Eugenium mittit, per quos conditionibus quibusdam hinc inde susceptis; statuta est dies circa Idus Iunias, qua Cæsar a pontifice maximo coronari deberet. Et Cæsar quidem ut convenerat cum domestica familia tantum, Romam petiit, juramenta consueta præstitit, & per se, & per legatos privilegia donationum agri ecclesiæ confirmavit atque instauravit. Iuravit in verba Eugenii pontificis, & coronationis sacris rite peractis Senas reversus est, anno salutis millesimo quadringentesimo trigesimotertio. Carolus autem rex Franciæ, per ea tempora legatos suos viros primarios Basileam ad concilium misit.

XXVII.

Defensio curialium Eugenii pontificis, & contestatio inter legatos Avenionenses.

EVGENIVS vero cum sui curiales quotidie novis Basileensibus edictis terrerentur, publico decreto statuit, non licere ordinariis, aut aliis quibuscumque curiales in sacerdotiis, aut officiis suis aliquo modo molestare, privare, sive censuris pœnisve mulctare, contra facientes extra sacra posuit, & eorum gesta irrita fecit. Præfecturam Avenionensis urbis, & comitatus Venaissini, quæ ad Romanam ecclesiam pertinent, demandaverat Eugenius pontifex Petro de Fuxo cardinali episcopo Albanensi: Patres in ejus odium annitentibus Provincialibus, antequam Petrus magistratum iniret, illo abrogato, Alphonsum cardinalem sancti Eustachii in provinciam miserant. Petrus autem cum fratribus suis viris nobilitate & potentia claris, & plerisque ejus regionis episcopis, ac proceribus bellum Alphonso & Avenioni infert. Basileenses contra hunc, & ejus socios censuris ecclesiasticis agunt eisque sacra interdicunt.

XXVIII.

Concordia Eugenii cum concilio.

INSTANTE per legatos Sigismundo Cæsare paulo ante, & electoribus imperii adnitentibus, Eugenius pontifex ad XVI. Kalendas Martii publico edicto tandem decrevit, concilium generale Basileæ per legatos apostolicos illuc transmittendos celebrandum esse. Interim placere ut patres illic congregati reductioni Bohemorum, & paci universali inter Christianos operam darent: Mandatque omnibus, quos secundum majorum decreta concilii interesse oportet, ut intra trimestre Basileam ad concilium generale petant. Tum ad ipsas Kalendas Martias legatos ad concilium de latere vocant, cardinales quatuor designat, qui suo & apostolicæ sedis nomine concilio præsint Iordanum Vrsinum episcopum Sabinensem, Petrum de Fuxo episcopum Albanensem, Nicolaum sanctæ Crucis, & Angelottum sancti Marci, presbyteros sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales. Hos jubet ut simul cum patribus intendant extirpationi hæresum, paci & quieti populi Christiani, augmento, & honori, & commodo catholicæ fidei, & Christianæ reipublicæ, censuræ ac reformationi totius cleri & ecclesiastici status, unioni orientalis ecclesiæ, conservationi Romanæ sedis, & ecclesiasticæ libertatis, cum plena potestate de omnibus statuendi, & decernendi cum consilio patrum concilii. Sed cum propter adventum Sigismundi Cæsaris, qui Romam suscipiendæ imperialis coronæ gratia properabat, designati legati Basileam petere tunc non possent, ne concilium frustra sedere videretur; statuit pontifex, ut Ioannes Mella, protonotarius, cum archiepiscopo Tarentino, & aliis collegis suis, quos prius Basileam legaverat, quoad legati cardinales venirent, illorum subirent vices, ipsique absentium legatione fungerentur. Patribus vero in concilio Basileæ congregatis mandat, ut illos ad præsidentiam admittant, honorentque ut sedis apostolicæ legatos, & summis affectibus hortatur ad rerum prosecutionem cum caritate, & pace, pro salute reipublicæ Christianæ, & divini nominis honore, & gloria. Postremo addit aliis suis legatis Iulianum Cæsarinum cardinalem sancti Angeli, qui tunc Basileæ erat, jubetque cum aliis præsidere.

XXIX.

Refutatio concordiæ per Basileenses.

AD octavo Idus Maias anno salutis millesimo quadringentesimo trigesimotertio, his Basileæ acceptis, diu multumque super conditionibus, singulisque verbis literarum apostolicarum a patribus consultatum est: tandem communi consilio in hanc sententiam responsum, Sacrum concilium Basileense, cum semper sperasset Eugenium longa patrum tolerantia ac mansuetudine delinitum iri, ac jam tandem a vexatione synodi cessaturum, abrogaturumque perniciosam populo Christiano dissolutionem, & concilio integre se conjuncturum, nunc non sine magno animi dolore aperte cognoscere obstinatam illius mentem, & genuinum in sanctam synodum odium: qui toties rogatus, toties interpellatus, etiam summorum principum precibus, & totius ecclesiæ, toties legitime requisitus ac monitus, pestiferam dissolutionem, non revocaverit: sed nullo modo in delatis per oratores suos conditionibus concilium esse voluit. In literis autem ac decreto ad decimosextum Kalendas Martii editis, etsi Basileæ per legatos suos certis conditionibus celebrari velit, non tamen profitetur concilium hactenus Basileæ fuisse, sed celebrandum statuit, neque dissolutionem injuste factam revocat. Proinde Eugenium non paruisse monito & mandatis ecclesiæ, ut par erat, & propterea patres non posse suscipere conditiones oblatas, aut decretum de novo concilio Basileæ celebrando, sive legatos ad concilii præsidentiam: quoniam facere viderentur Basileæ concilium hactenus legitime non fuisse, & se fuisse schismaticos, ac rebelles, qui temere, & sine auctoritate convenissent. Quod autem legatis

ANNO CHRISTI 1433.

gatis suis det auctoritatem præsidendi in concilio & omnia statuendi ac decernendi cum consilio patrum, hoc ferri nullo modo posse, quia si patres consulendi tantum potestatem haberent, possent legati etiam contra patrum consilia decernere. Statuere autem ac decernere in concilio proprie ad patres spectare; ad pontificem autem Romanum laudare, & consulere. Præterea non dari potestatem legatis agendi de emendatione ac reformatione capitis ecclesiæ: sine qua nec cetera quidem membra recte curari possunt. Collusionis igitur hæc esse manifesta judicia, non reconciliationis. Profiteatur pontifex concilium Basileæ esse, & hactenus fuisse, ejus decreta probet ac suscipiat; dissolutionem revocet, uniat se ecclesiæ ut tenetur, inventurum sanctam synodum Basileensem nihil prætermissuram ex his, quæ ad honorem, augmentum & reverentiam suæ sanctitatis, & sanctæ Romanæ ecclesiæ pertinent. Quod si in sua pertinacia perseveraverit, patres daturos operam, ne quid detrimenti ecclesia Dei, pro cujus defensione vitam profundere statuerint, ob ejus contumaciam patiatur. Per hæc tempora legati Ioannis regis Cypri, & Philippi Burgundorum ducis concilium petiverunt, ut nomine dominorum suorum reipublicæ interessent: & pax Italiæ quæ multo tempore fuerat agitata, tandem confecta est ad VI. Kalendas Maias ejusdem anni.

XXX.

SESSIO DVODECIMA.

Prorogatur terminus Eugenio.

AD III. deinde Idus Iulii sessio XII. publice celebratur, qua patres cum dies Eugenio bis præscripta ad quartum primo, tum ad tertium mensem, ut dissolutionem revocaret, concilioque Basileensi integre consentiret, jam pertransisset, & ipse illorum monitis non pareret, iterum precibus Sigismundi Cæsaris coacti terminum ipsum ad sexaginta alios dies prorogant, statuuntque nisi præfixo tempore Eugenius dissolutionem revocaverit, profiteatur Basileæ concilium legitime convenisse, & hactenus legitime sedere; oportereque ad finem usque rerum gerendarum perseverare, & illi integre, pleneque se conjunxerit, ut absque alio decreto, aliave monitione suspensus sit ab omni administratione seu jurisdictione summi pontificatus: ipsiusque Romanæ ecclesiæ administratio plene atque integre ad concilium spectet: & quidquid post id tempus egerit, statueritve Eugenius, irritum esse ac vanum. Mandat curialibus omnibus, & Romanæ ecclesiæ cardinalibus ut eo termino elapso nisi Eugenius interim paruerit, a Romana curia statim intra viginti dies discedant, petantque concilium, qui conciliis interesse ex lege obnoxii sunt: alii autem ad sua quique municipia divertant. Non obtemperantes sacerdotiis, dignitatibus, muneribusque omnibus privant. Lites præterea causasque omnes, omniaque judicia ad se advocant. Inhibentque curiæ judicibus omnibus post ipsum terminum omnem jurisdictionem, & gerenda omnia per eos irritant, & nulla faciunt. Tum ut electiones prælatorum, ecclesiarum, & monasteriorum rite fiant hæc statuunt. Electiones ecclesiarum ac monasteriorum secundum sanctorum patrum antiqua instituta per collegia legitime fiant: neque liceat Romano pontifici, ecclesiis ac dignitatibus, quibus per electionem provideri fas est aliter providere, nisi urgens & legitima instet causa quæ in literis apostolicis exprimatur. Ordinatio tamen ecclesiarum ac sacerdotum in imperio Romanæ ecclesiæ plene ad pontificem spectet. Quod decretum integre servare Romani pontifices in electione jurabunt. Electores prælatorum, antequam ad electionem conveniant, rem divinam solenni faciant ritu, in qua Spiritus sancti efflagitent inspirationem. Tum scelera & peccata per confessionem, & sacræ eucharistiæ perceptionem expient: & demum, ubi sacramento se astrinxerint electionem se facturos secundum Deum, & pro ecclesiæ tantum honore & commodo; neque ullo pacto in eos consensuros, qui per corruptiones aut sordes id ambierint, ad electionem canonice faciendam procedant. Electio fiat in virum legitimæ ætatis, doctrina, & probitate clarum, & secundum majorum decreta idoneum. Electiones præter has leges non rite factas, aut per simoniacam labem irritas esse & nullas; electores extra sacra positos, & jure eligendi privatos, perperam electos non prius posse absolvi, quam ecclesias, quas sortiti per sordes fuerant, libere dimittant. Nemini licere, etsi principes sint cujuscumque dignitatis, ad aliorum preces cujuspiam electionem apud collegia procurare. Neque licere ipsis electoribus cuipiam in eligendo gerere morem; sed oportere ipsas electiones liberas esse, & omnino voluntarias. Archipræsules, aut alii ad quos prælatorum confirmatio spectat, summa diligentia electiones examinent, & pro meritis legitime vel approbent, vel infringant; neque quicquam ad confirmationem accipiant. Scribis pro labore tantum modeste satisfiat. Prævaricatores hujus legis jure confirmationis careant, subjicianturque anathemati; a quo, nisi a Romano pontifice, non absolvantur, & confirmatio per sordes facta nulla omnino sit; sed neque ipsi Romano pontifici licere quicquam pro confirmatione exigere. Daturum namque operam sacrum concilium, ut commoditati necessitatique pontificis, & cardinalium opportune consulatur. Quod si non fecerit, nolle hoc decretum Romanæ ecclesiæ præjudicare. Et sic finis datus est huic sessioni.

XXXI.

SESSIO DECIMATERTIA.

Prorogatur terminus Eugenio ad triginta dies.

HABITA deinde est decimatertia sessio Idibus Septembris, in qua rogante per suos legatos Sigismundo Cæsare terminus Eugenio prorogatus est ad triginta dies supra sexaginta præscriptos, iisdem legibus, promisitque Cæsar se prorogationem ultra non petiturum, etsi interea temporis Eugenius concilio non satisfecerit, se omnia executurum quæ patres decreverint. Decretum etiam est non licere pontifici Romano aliquo pacto contra conciliares cujuscumque

cujuscumque status aut gradus sint quicquam agere, dignitatibus, sacerdotiis, muneribusve privare, excommunicare, mulctare, seu quocumque modo damnare: privationes, pœnas, mulctas, censurasve a die dissolutionis per Eugenium factæ nullas esse atque vanas.

XXXII.

Pontifex revocat omnia gesta Basileensia.

At Eugenius pontifex his cognitis, asserens Basileæ congregatos omnia inique, omnia temere, aut variis passionibus affectos agere, atque statuere, & non reformationem, quam prædicant ecclesiæ, sed deformationem: non B unitatem fidelium, sed scissuram; non pacem Christiani populi, sed bella, & discordias in ecclesia Dei assiduo procurare, & hæreses non modo veteres (ut jactitant) non extirpare, sed novas in dies nutrire ac fovere, de plenitudine potestatis apostolici pontificatus, sacro cardinalium senatu comprobante gesta, acta, dicta, decretaque omnia contra Romanum pontificem, apostolicæ sedis auctoritatem, sanctæ Romanę ecclesię cardinales seu quemlibet ex curialibus Romanæ curiæ sancita, & omnia alia per illos statuta, quæ non pertinent directe ad illa tria, pro quibus concilium fuit congregatum, & de quibus per literas apostolicas facultas non datur, publico decreto revocat, irritat, & annullat, & expresse decretum illud, C quo jubent cardinales, aliique curiales intra XX. dies post terminum pontifici assignatum ab Eugenio & Romana curia discedere; gravissimisque censuris illigat quoslibet cujuscumque sint dignitatis, Cæsareæ etiam, regalis, seu cardinalaris, & inferioris, si dicti decreti prætextu curiales suos quoquo modo vexare præsumpserint. Scribit præterea pontifex ad Christiani orbis principes pro sua defensione in hanc ferme sententiam. Nihil magis cordi sibi semper fuisse, quam ecclesiæ Dei unionem & pacem, & propterea se omnia egisse & multa D etiam quæ sibi non expediebant Basileensibus concessisse, ne a quibusdam cardinalibus, qui illuc confugerant, schisma, quod jam imminet perniciosum fieret; sed nullo pacto placare illos potuisse, qui scissuram facere, & Iesu Christi vicarium pessumdare niterentur. Statuisse se in bono malum vincere; & tandem concessisse Basileæ esse; non tamen iniquas mentes destitisse, quin omni studio curarent multis confictis criminibus se pontificia potestate deturbare. Proinde ne illorum falsis calumniis plebes seducantur, innocentiam suam, & adversariorum nequitiam ante oculos omnium ponere statuisse. Objicere illos primum Romanum pontificem E concilium Basileense injuste dissolvisse, quod sine consensu concilii sibi non licebat, in scandalum & maximam ecclesiæ perturbationem. Ad hæc respondere: nunquam mentis suæ fuisse concilium penitus dissolvendi, impediendique in hoc decreta Constantiensis & Senensis conciliorum, ne fieret concilium, neve hæresum extirpatio, censura morum & Christiani populi pacificatio procuraretur: ab initioque sui pontificatus potestatem dedisse Iuliano cardinali sancti Angeli in concilio præsidendi. Sed cum deinde per Ioannem Pulcripatris, nomine eorum qui Basileæ erant, didicisset, Basileæ prælatos non convenisse, neque facile posse conve-

A nire, nisi longo post tempore, non omnino dissolvisse concilium, sed illud Bononiam transtulisse, ut commodius, celerius, meliusque reipublicæ consuleret; menses jam octo tunc effuxisse, quo concilium inchoari oportebat, & episcopos tantum tres, & alios prælatos quosdam numero non supra decem convenisse. Principum legationes, professores sacræ theologiæ, sive canonici civilisque juris nullos affuisse qui ardua negotia possent discutere, locum præterea tutum tunc minime fuisse, tum propter Bohemorum propinquam potentiam, tum propter bella, quæ inter Philippum Burgundiæ, & Fredericum Austriæ duces imminebant: quibus de B causis, non ut ecclesiam perturbaret, quod obtrectatores calumniantur, Basileensem synodum dissolvisse, & Bononiam transtulisse. Quod statutum fuisset ex consilio & assensu sacri senatus & illorum maxime cardinalium qui nunc Basileam convenientes mutationem damnant. Affuisse & aliam causam non contemnendam transferendi Bononiam concilii, quod Sigismundus Cæsar tunc in Italia esset, quem sperasset Bononiam ad celebrandum concilium facile secum perducere potuisse. Quod si per Basileenses licuisset synodum celebratam fuisse magno numero prælatorum, & principum, ac summa totius ecclesiæ Dei auctoritate & laude. Mirari C vehementer cardinales illos, qui hæc quotidie sibi inculcabant, quique hujus translationis auctores fuere, nunc eam damnare; cum ipsi potissimum a se tunc gravi morbo laborante eam mutationem extorserint, eo maxime argumento, quod in electione sua jurasse dicerent illic concilium celebrandum, ubi major pars cardinalium censeretur. Quin & licuisse Romano pontifici & sacro senatui concilium ex causa transferre neminem sanæ mentis negare posse. Non enim potuisse synodum Constantiensem Romani pontificis potestatem auctoritatemque coarctare, quam a Christo domino accepit: cum constet synodum pontifice esse inferiorem in D omnibus præter quam in his quæ ad fundamenta fidei spectant, & ad perturbationem manifestam universalis ecclesiæ. In ceteris autem licere Romano pontifici prædecessorum suorum & sacrorum conciliorum statuta, decreta & ordinationes pro tempore, proque commoditate reipublicæ moderari, emendare, commutare & omnino tollere, si expedire putaverit. Contra quam opinionem qui sentiant, & vicarii Iesu Christi manus ligare conentur, non procul esse ab hæresi & manifesto sacrilegio. Dissolutionem igitur sive translationem concilii ad hæresim non pertinere, neque ex ea universalem ecclesiam potuisse perturbari, cum non ob aliam causam mutatio facta sit, nisi ut tractanda pro utilitate E ecclesiæ, quæ Basileæ negligebantur, celerius maturiusque absolverentur. Accusare præterea Basileenses Romanum pontificem quod sacro concilio pure & simpliciter non adhæreat, neque tollat perniciosam dissolutionem; cum summa synodus semper modestia & mansuetudine in pontificem sit usa: ad hæc dissolutionem & mutationem concilii non fuisse perniciosam ecclesiæ Dei manifestum esse, quia quæ tractari in concilio Basileæ oportebat & propter loci indispositionem & temporis non tractabantur, melius, celerius, commodiusque & cum majori auctoritate potuissent tractari Bononiæ præsente Romano pontifice, si paruissent. Ecclesiam vero non potuisse

ANNO CHRISTI 1433.

potuisse ea mutatione perturbari, quæ nulla ibi congregata erat: cum ad eam diem non ultra decem prælatos convenissent: qui certe repræsentare ecclesiam universalem non poterant. Mansuetudinem autem & modestiam Basileensium in se omnibus esse notam: qui contra omnia jura divina & humana ausi essent administrationem summi pontificis interdicere, nisi eorum insaniis auscultaverit. Persistentes vero in congregatione post translationem concilii rite factam sine auctoritate apostolica concilium non fecisse: quamvis ipsi falso jactitent se synodum celebrare auctoritate Constantiensis & Senensis conciliorum, ac Martini V. & Eugenii quarti Romanorum pontificum. Quoniam ipse auctoritates illas conciliorum & pontificum legitime & canonice revocaverit. Nec concilium ullum generale constare posse non suffultum auctoritate Romani pontificis. Postulare igitur Basileenses rem indignam, sacrilegam, & hæreticam, cum exigunt a pontifice declarari Basileæ continuo fuisse concilium, cum post dissolutionem canonicam non fuerit; neque eorum gesta statutaque digna esse comprobari; quæ fere omnia contra divina & humana jura acta sunt: & ita injusta, & inepta, ut etiam si canonice statuta essent, irritanda reprehendendaque merito viderentur. Inaudita quippe temeritate ausos illos esse unum ex suis complicibus cardinalem sancti Eustachii Avenionensis civitatis, quæ ad Romanam ecclesiam sine contradictione spectat, præficere; quamvis Romanus pontifex eam provinciam alteri prius demandasset, unde bella & cædes multas esse subsecutas. Quamvis adulterinus tandem legatus sit ejectus. Romanæ curiæ munera atque officia omnia inter se pro eorum libidine divisisse. Præsidentes sibi ipsis statuisse, designatos a sede apostolica sprevisse, causarum privatarum auditores, judicesque constituisse, quod nunquam altero Romano pontifice canonice sedente visum est. Cum in generalibus conciliis rebus publicis non privatis sit incumbendum, vicecancellariatus officium sibi erexisse, generalia ac publica consistoria, & alia quæ Romano tantum pontifici attributa sunt, temere sibi præsumpsisse, omniaque tandem egisse, ac si apostolica sedes vacaret; seu omnis pontificalis ac beati Petri potestas, quã apud se Romanum pontificem esse constat, apud conciliares esset, quod asserere nefas atque hæreticum. Beneficia præterea & sacerdotia temeraria auctoritate contulisse; jura pontificalia, privilegiaque occupasse, & quod in Romanis pontificibus damnarunt, administrationes monasteriorum sæcularibus clericis demandasse. Ut nuper officium generalis Humiliatorum, ejus ordinis caput, & principale monasterium sæculari clerico commendarunt, cui supra centum monasteria parent; omnia tandem illos facere, ut numerum prælatorum qui suæ insaniæ faveant, augere possint. Postremo sacrilega temeritate ausos esse Romanum pontificem, & sacrum senatum ad causam dicendam citare, minarique nisi eorum superbissimis edictis pareatur, pontificalem sibi potestatem & cardinalem dignitatem arrogandam. Hanc esse mansuetudinem, hanc modestiam Basileensium, hanc ecclesiæ reformationem, has exstirpationes hæresum, has pacis & quietis procurationes, pro quibus congregati essent. Quæ omnia, quoniam approbare recusaret, cum negaret Basileæ concilium esse, interdictionem pontificatus minari, animam prius

A vitamque dimissurum, quam Romanæ ecclesiæ dignitatem auctoritatemque occupari minuive permittat. Placere tamen ut omnes norint, sibi nihil antiquius esse, quam concilii canonicam celebrationem profiteri; atque indulgere Basileæ concilium continuo fuisse, si prius illi omnia acta, gesta, statuta, & intentata contra Romanum pontificem, apostolicam sedem, ejusque majestatem, privilegia, libertatem, atque auctoritatem, contraque sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales, & alios pontificem sequentes revocaverint, atque deleverint: & legatos apostolicos, ut par est, admiserint ad concilii præsidentiam. Quod autem tantopere accusant se legatis suis B potestatem dedisse omnia in concilio statuendi nomine apostolicæ sedis cum consilio sanctæ synodi, viderique sanctam synodum ex judice consultorem fieri, privarique statuendi potestate; & secundum hanc normam legatos statuere posse etiam quæ concilio non placerent. Mirari se tantam inter tot jurisperitos juris ignorantiam, cum constet institutiones, decretaque omnia in conciliis generalibus statui promulgarique a Romano pontifice, vel ejus legato, consentiente seu approbante sacro concilio, sicque in veteribus conciliis, sic nuper Constantiæ, Senisque servatum, neque aliquid a patribus statuendum sine auctoritate pontificis; cum Romanus pontifex supra C omnia concilia sit, nisi in his quæ ad fidem catholicam proprie spectant; sive ad perturbationem manifestam universalis ecclesiæ, in quibus generalis concilii auctoritas sequenda est. Non auferre pontificem canonicam potestatem, sed suam sibi præservare, falli autem, errare, ac decipi Basileenses, qui se in omnibus Romano pontifici superiores esse putent, ut eorum gesta præ se ferunt, quod quidem hæreticum & prophanum esse constat. Quod autem nonnulli ita humanis passionibus succumbant, ut audeant canonicam electionem suam ad summum apostolatum in dubium revocare, non posse satis mirari illorum perfidam temeritatem; cum illi ipsi, qui hoc maxime D calumniantur, se in sede beati Petri collocaverint, consecraverint, coronaverint, ac pluribus annis ut legitimum Christi vicarium adoraverint. Proinde orare obsecrarique Christianos principes, ut Basileenses in viam reducere curent, illisque persuadeant concilium canonice & cum auctoritate primæ sedis celebrare; & unionem non scissuram nutrire; aut si in sua pertinacia persistere maluerint, ab eis recedant, neque permittant ecclesiam Dei beneficio unitam, ab impiis lacerari. Scripsit etiam aliis litteris agens gratias compluribus principibus, quod per oratores suos Romanæ ecclesiæ auctoritatem tutati sint: oratque ut perseverent, ut cum Sigismundo Cęsare unionem intendant. E

XXXIII.

SESSIO IV.

Adventus Sigismundi Basileam.

Post hæc cum V. Idus Octobris dominica luce patres in basilicam convenissent, suspensionis sententiam in Eugenium rite laturi, repente nuntiatur Sigismundum Cæsarem jam in urbem ingressum esse, & ad templum properare. Effundunt se illi obviam patres, & magna lætitia ad publicum consessum deducunt. Differturque negotium ob adventũ Cæsaris ad octavum diem. Et cum dies Eugenio dicta, deinde sæpius prorogata esset,

esset, tandem septimo Idus Novembris in publica sessione XIV. assistente Cæsare Sigismundo imperiali paludamento, corona, sceptro, aureo pomo, nudoque ense atque aliis imperialibus insignibus ornato legitime sancitum est adnitente Cæsare terminum Eugenio sæpius prorogatum ad nonagesimum rursus diem differri. Ita tamen, ut nisi interea sub certis expressis conditionibus concilio adhæserit, interdictam sibi omnem pontificalem administrationem penitus esse cognosceret, & alia omnia exequenda fore, quæ in decreto XII. sessionis continentur.

XXXIV.

Pontifex concilio tandem reconciliatur.

Eugenius interea assiduis Cæsaris persuasionibus pulsus cum patribus in hanc sententiam convenit, Basileenses omnia contra Eugenium, apostolicam sedem, cardinales Romanæ ecclesiæ & pontificis sectatores acta revocarent, ejusque præsidentes admitterent. Eugenius vero profiteretur concilium Basileæ esse, & hactenus legitime fuisse: & omnia, contra concilium, & conciliares quoslibet decreta statutaque maxime contra non citatos, aut defensos legitime pariter revocaret, concilioque plene adhæreret.

XXXV.

SESSIO XV.

De synodis celebrandis.

Decimaquinta interim sessio celebratur qua legitime statuitur synodos episcopales singulis annis per diœceses fieri oportere post octavas resurrectionis domini, nisi alia temporis consuetudo sit, in quibus clerus ad ministranda sacra instruatur, emendetur ecclesiastica disciplina, & populi mores, ut saluti fidelium consulatur, deliganturque testes synodales, viri graves & boni, qui gesta cleri & populi clam perquirentes ad synodum futuram referant, simili modo concilia provincialia singulis trienniis saltem celebrentur, ubi diœcesani episcopi de administratione ecclesiæ, de sacris ordinibus rite conferendis, de committendis beneficiis, & animarum cura idoneis ministris, deque simoniaca labe penitus effugienda moneantur, instruanturque præcipue ne novas opiniones aut damnatas hæreses in suis diœcesibus serpere permittant. Et si metropolitanus in aliquo emendandus esset, per concilium in caritate moneatur; quod si non satisfecerit, de eo referatur ad summum pontificem vel ad alium superiorem, si quem habet. Episcopi vero, sive etiam metropolitanus, negligentes synodum congregare, sive ad synodum venire, media parte fructuum unius anni, ultra juris pœnas multentur, quæ in reparatione ecclesiæ suæ per alios convertantur. Intendant præcipue episcopales & provinciales synodi ad componendas seditiones, inimicitias & bella provincialium & vicinorum. Dum autem concilium generale sedet, hujusmodi concilia non fiant.

XXXVI.

Legatio pontificis pro præsidentia concilii.

Designaverat, ut diximus, Eugenius quatuor cardinales legatos apostolicos ad concilium. Hos rursus confirmat cum plena potestate apostolicæ sedis nomine in concilio præsidendi; & omnia quæ ad generalem reformationem, sive censuram ecclesiæ in capite & in membris, ad extirpationem hæresum, & ad pacem Christiani populi spectant, statuendi & decernendi deliberatione & approbatione sacri concilii. Et quoniam cardinales ipsi non poterant statim ad concilium se conferre, ne res diutius differretur, eis subrogavit cum pari potestate archiepiscopum Tarentinum, episcopum Paduanum, abbatem sanctæ Iustinæ, suos oratores quibus addidit Iulianum cardinalem sancti Angeli qui in concilio tunc erat. Ingressi igitur Basileam Tarentinus, Paduanus, abbas sanctæ Iustinæ XII. Kalendas Februarii anno salutis 1434. & benigne suscepti, ubi in publica congregatione mandata apostolica exposuerunt literas apostolica bulla signatas patribus reddidere. In his Eugenius pontifex de consilio sacri senatus declarat confirmatque concilium Basileense pro emendatione reformationeque ecclesiæ in capite, & in membris, pro extirpatione hæresum, proque Christianæ plebis reconciliatione & pace legitime congregatum a suo principio canonice semper continuatum fuisse, omniaque ad ea, pro quibus convenerunt spectantia decreta, & decernenda, rata firmaque esse oportere, perinde ac si nulla dissolutio facta esset. Quinimo dissolutionem ipsam abrogat, irritatque, & sacro Basileensi concilio pure & simpliciter adhæret; pollicetur deinceps concilio in omnibus fauturum; literas omnes, & omnia contra concilium conciliaresve decreta statutave revocat, & annullat. Processus, censuras, & mulctas quaslibet contra quemlibet ex conciliaribus non legitime citatis, aut non legitime defensis & præsertim contra cardinales de Cypro, sancti Sixti, & Firmanum latas, inflictasque, irritas, & nullas esse decernit, omniaque in pristinum statum restituit.

XXXVII.

SESSIO XVI.

Declaratur Eugenius plene adhæsisse concilio.

Fit igitur XVI. publica sessio, in qua peractis ex more sacris decernitur Eugenium pontificem integre mandatis concilii paruisse, ac publice & simpliciter adhæsisse.

XXXVIII.

SESSIO XVII.

Legati Eugenii decernuntur præsidentes concilii cum quibusdam legibus.

Ad VI. Kalendas Maias in publica sessione 17. statuit sancta synodus Nicolaum sanctæ crucis presbyterum, Iulianum sancti Angeli diaconum, sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales, Ioannem Tarentinum, Petrum Paduanum præsules, & Ludovicum abbatem sanctæ Iustinæ, apostolicos legatos tantum ad præsidentiam concilii apostolicæ sedis nomine esse admittendos, hac tamen lege, ut nullam jurisdictionem coactivam haberent, atque omnia in procedendo per concilium statuto, consuetoque a patribus ordine servarentur. Tum decretum est nullam publicam congregationem extra ordinem fieri oportere, cum singulis sextis feriis ordinaria sit habenda; si autem ingruerit necessitas aliter faciendi, prius

prius per tres conventus statuatur & tam ex illorum decreto præsidentes concilii generalem conventum indicent. Quod si neglexerint, alter e promotoribus concilii, vel unus ex deputatis id agat, conventum indictum non legitime (ut, dictum est) nemini licere adire. Idem servari oportere in publica sessione meditata, deliberataque in publica congregatione mox per primum ex præsidentibus approbanda statuendaque etiam si alii collegæ absint. Quod si forte recusaverit alius de collegis statuat, & si nullus ex præsidentibus id agere voluerit, sive ad conventum non venerit, primus e prælatis illo die præsidentis officio fungatur, gesta insuper omnia, statutaque per synodum sacri concilii bulla signanda decernendaque concilii Basileensis nomine.

XXXIX.

SESSIO XVIIII.

Duo decreta Constantiensis concilii innovantur.

Neque multo post, ad III. scilicet Kalend. Iulii in 18. publica sessione duo Constantiensis concilii decreta renovata sunt: concilium scilicet generale immediate potestatem habere a Christo: cui quilibet obedire teneatur, etiamsi sit Romanus pontifex: in his præsertim quæ ad fidem pertinent, ad emendationem ecclesiæ, & ad Christianorum pacem; alterum non parentes concilio puniendos esse, etiamsi sit Romanus pontifex.

XL.

Conventio Græcorum legatorum cum Basileensibus pro unione.

Venerant Basileam legati Græcorum, Ioannis Palæologi imperatoris, & Iosephi patriarchæ Constantinopolitani, Demetrius palæologus, Isidorus abbas sancti Demetrii, & Ioannes Dissipatus, acturi cum patribus de ordine, & modo concordandi in sacro generali concilio cum Latinis. Et tandem post multa in hanc sententiam convenerunt. Quoniam Græci assererent Basileam se non posse commode accedere, placere ut patres locum aliquem deligant pro concilio celebrando, in Calabria, sive Anconam in Piceno, sive aliam quampiam urbem maritimam Italiæ, aut etiam mediterraneam, ut Mediolanum, Bononiam, & aliam quam velint: extra Italiam vero Budam in Hungaria, & Viennam in Austria, & etiamsi malint in Sabaudiam. Venturos ad illud concilium imperatorem, & patriarcham Constantinopolitanum cum aliis patriarchis & prælatis Græcis, cum legatis principum Christianorum orientalis ecclesiæ: legatos concilii mittendos Constantinopolim cum aureis nummis octo millibus; quibus prælati orientales constanter deducantur; mittendas etiam triremes quatuor; duas quidem cum 300. militibus quæ portum Byzantii servent; & duas grandiores quibus Græci deducantur in Italiam: duas item alias majores apud Constantinopolim deducendas pro vectura Græcorum: aureos deinde quindecim mille imperatori dandos, quibus sibi suisque omnibus Græcis usque ad numerum septingentorum victum paret usque ad portum ultimum Italiæ. Quamdiu autem Græci in continenti fuerint sive in concilio, sive in itinere victum honestum a concilio habeant: legati concilii quamprimum Constantinopolim cum triremibus petant, pecunias præscriptas deferant: Et præterea auri millia decem, quibus conducantur milites pro præsidio urbis in absentia imperatoris: milites & terrestres & classiarii in verba imperatoris jurent, legati quamprimum appulerint portum quo sint Græci applicaturi, & locum concilii nominent; curent tamen si possunt illis persuadere, ut veniant Basileam: interea patres Basileæ in concilio perseverabunt, quoad Græci in Italiam venerint: & intra mensem, post quam illi appulerint, locum dictum pro concilio petent. Hæc omnia synodus legitime statuat & bulla signet. Item confirmet suis literis summus pontifex, quæ ubi per oratores Græcos cum plena potestate accepta fuerunt, sancta synodus omnia sancivit in publica 19. sessione septimo Idus Septembris 1434.

XLI.

SESSIO XIX.

Firmantur conventa cum Græcis.

In eadem sessione statuit sancta synodus in re Iudæorum, & neophytorum hujusmodi decreta: ecclesiarum prælatos per suas diœceses ac provincias, sacrarum literarum doctores instituere oportere, qui certis diebus singulis annis publicæ non tantum nostræ religionis hominibus, infidelibus etiam cujuscumque sectæ, qui inter Christianos habitant, fidem Christianam explicent, errores illorum aperiant, & argumenta confirment, cum omni modestia & caritate: ipsos infideles utriusque sexus sub interdictione consortii commerciique Christianorum cogendos, ut ad conciones hujusmodi veniant; instituendos præterea, secundum Viennensis concilii decreta, in publicis gymnasiis quatuor linguarum doctores, Græcæ scilicet, Hebraicæ, Arabicæ, & Chaldeæ, ut facilius harum linguarum infideles populi ad rectam fidem converti possint: nulli infidelium licere servitiis Christianorum uti: neque licere Christianis infidelium celebritatibus, conviviis, balneisve interesse, aut eis arctius quoquo modo conversari: non esse utendum eorum opera in medicinis, in contractibus, in mercimoniis, aut alia quavis causa, magistratibus autem aut publicis officiis nullo modo præficiendos, sacram supellectilem, vasa, libros, vestes, & alia hujusmodi, sive etiam fundos, aut alia ecclesiarum bona pignori non accipiant, neque emant; quod si fecerint, rem & pecuniam perdant. Habitum utique deferant præcipuum, & a Christianorum habitu omnino differentem, coganturque in urbibus & oppidis gregatim simulque inter se habitare, & procul ab ecclesiis, ut minus commercii cum Christianis illis sit. Si qui ad Christi fidem convertentur, fortunas suas omnes ut prius possideant. Quod si ex usuris illicitoque quæstu comparatæ sunt, si superstant, notique sunt, quibus ablatæ fuerunt, illis restituantur; sin autem inveniri non possunt, quoniam ad pios usus sunt convertendæ, decernit sancta synodus piissimum esse fidelibus conversis eas elargiri, vetantque illos super his quempiam vexari. Ecclesiarum autem

tem præsules, aliosque ditiores quoslibet hortatur, monetque sancta synodus, ut pauperes conversos juvent, alant, & ab omni injuria tueantur: statuitque ut illius civitatis cives censeantur, ubi per baptismum sunt regenerati: instruendos præterea esse hujusmodi conversos in fide orthodoxa per sacerdotes, & illos qui a sacro fonte levarunt: neque permittendum ut cum infidelibus conversentur. Matrimonia ab illis ineunda esse cum antiquis Christianis: neque indulgendum ut novitii multum inter se commercii habeant: ne forte mutua familiaritate in errores labantur antiquos; cogendosque omnino ritus & observationes antiquæ legis dimittere, & catholicos nostros complecti: transfugas, desertores sive apostatas acriter puniendos, & eorum protectores mulctandos, ut hæresum fautores.

XLII.

Tractatus de unione Græcorum.

Et quoniam de Græcorum cum Latinis conventione agendum est, id altius aliquantulum repetamus. A Martino quinto Romæ ecclesiæ præsidenti agi cœptum de unione orientalis ecclesiæ cum Latina, & jam per oratores utrimque missos deventum erat ad quasdam conditiones, quibus mediantibus imperator & patriarcha Constantinopolitani, cum patriarcha Armenorum, imperatore Trapezuntiorum, & aliis prælatis, ac legatis principum ecclesiæ orientalis usque ad numerum septingentorum hominum ad generale concilium in Italiam unionis causa celebrandum, adnavigare promiserant. Martino interea e vita subtracto, cum ei Eugenius successisset, qui cardinalis huic negotio intentus admodum videbatur, hujusmodi tractatus a Græcis instauratus est. Venerunt igitur Romam a principio pontificatus Eugenii Græcorum legati, qui post multas disceptationes de commodiori modo unionis perficiendæ, tandem præsente etiam Sigismundo Cæsare & probante cum Eugenio convenerunt. Mittendos esse a sede apostolica legatos cum multitudine congrua doctorum, qui Constantinopolim orientales omnes convocarent, ibique de unione agerent in generali concilio apostolicæ sedis nomine. Quæ cum orientalibus renuntiata essent, & omnibus admodum placerent, Ioannes tum Palæologus imperator, & Ioseph patriarcha Constantinopolitanus legationibus Basileensium provocati, suos illuc oratores miserunt: qui tandem cum patribus legibus, quas supra narravimus, convenere, Basileenses vero (ut præscriptum erat) ad Eugenium pro confirmatione conventorum miserunt; qui rei novitate non parum commotus, quamvis alteram sententiam commodiorem utilioremque putaret; tamen, ut Basileenses non perturbaret, rem confirmavit. Posthæc legati quos prius Eugenius miserat in Græciam, Romam revertuntur, referunt placere orientali ecclesiæ, ut Latini Constantinopolim mittantur secundum sententiam pontificis, orareque ut illa sententia firmetur, resque quamprimum executioni mandetur. Respondit pontifex tam diversas eorumdem sententias se non parum mirari, alios jam legatos Basileam petiisse, convenisseque

A cum partribus de modo veniendi ad concilium cum Latinis; seque pro pace & quiete ecclesiæ conventiones eas confirmasse; quamquam prior sententia sibi potior videretur. Proinde si ipsis etiam magis placeret, Basileam peterent, & eam patribus suadere conarentur. Iverunt Basileam Græci, sed patres a sententia dimovere nullo pacto valuerunt, pontifex autem ne sententiarum variatio sibi posset ascribi, legatos suos Constantinoplim misit, omnia ut gesta erant, narraturos, polliciturosque pontificem cum universa Romana curia concilium petiturum, si in ea Italiæ parte fieri contingat, quo commode possit se transferre. At Græcorum
B legati sententiam a pontifice approbatam suscipientes, patres orabant, ut locum eligerent Græcis & pontifici accommodatum; cum putarent sine præsentia pontificis Romani nihil omnino firmi de unione transigi posse: redierunt inter hæc, & legati quos concilium miserat Constantinopolim, & sæpius hinc inde missæ sunt legationes: nihilque magis cupere videbantur Græci, quam cum Latinis convenire: rogabantque, maxima instantia, ut quamprimum conventa executioni mandarentur: nec multo post quemdam e suis Basileam miserunt Græcorum nomine, asserentem orientalis ecclesiæ prælatos, principesque omnes
C præsto esse ad statutam diem, Italiam petere ad generale concilium. Proinde se missum esse, ut Basileenses hortaretur, moneretque conventa quamprimum adimplerent, cognosceret an locus pro concilio designandus esset ex nominatis, & commodus summo pontifici: sine cujus præsentia Græci non putarent aliquid boni agi posse. Demum, ut videret, an triremes, quibus Græci essent advehendi, satis solidæ ac firmæ essent: verum audire se se a nonnullis susurrari, patres statuisse Avenionem pro futuro concilio deligere, mirari se horum sententiam, qui tam aperte a conventis discedere cogitent, non laturos ista Græcos æquo animo, neque ullo pacto e Græcia discessuros, ni-
D si prius noverint locum unum ex nominatis in conventibus esse delectum. Proinde orare ut conventa servent; quod si non fecerint, aperte orientalium nomine protestari per illos non stare, quin pacta non serventur, ut unio fiat, sed per Basileenses, qui a conventis discedant: verum cum videret patres statuisse omnino se Avenionem eligere, iterum palam protestatus est Græcos Avenionem nequaquam venturos; se vero iturum ad pontificem, & eadem apud eum testaturum, & omnibus demonstraturum per Græcos non stare, quin fiat unio. Tamen patres quamvis multa ultro citroque acta, dictaque essent, Avenionem pro concilio
E in quo Græci cum Latinis convenirent, publico decreto delegerunt Quod neque Romanus pontifex, neque Græcorum legati susceperunt, asserentes Avenionem in conventionibus non comprehendi, neq; Græcis esse opportunam, cum per multa maria & maximos sinus sit illuc e Græcia eundum. Habere se domi continuos hostes potentissimos Turcas: neque posse longius abesse sine præsenti & magno periculo, servandas esse conventiones publico patrum decreto jam pridem initas; & Græcos ad locum tam remotum nullo modo venturos. Eugenium vero pontificem propter adversam valetudinem, propter res novas, & periculum provinciarum ecclesiæ, Italia exce-

excedere minime posse; Florentiã Hetruriæ urbem pro concilio cupere sibi, ut Græcis accommodam; & imperator quidem Constantinopolitanus suis literis aurea bulla signatis promisit & juravit, se omnino cum patriarcha, & ad concilium venturum, soluturumque e patria ante Kalend. Iunias anni salutis trigesimi sexti supra mille & quadrintos, si Basileenses perfecerint omnia quæ cum suis legatis convenerant, Cæsar vero omni studio hortari patres, ne ante Basilea discederent quam ecclesiæ reformationem & Bohemorum reconciliationem absolverent: sperare se & pontifici & Græcis posse persuadere, ut Basileam ad concilium petant. Eugenius autem pontifex his auditis legatos suos de latere Nicolaum sanctæ crucis, & Ioannem sancti Petri ad vincula cum plena potestate ad concilium misit, ut locus pro futuro concilio communi omnium consensu eligeretur: qui summa diligentia & multis rationibus hortati sunt patres ad servandas conventiones cum Græcis initas. Cogitaverant Basileenses indulgentias certo modo publicare his, qui pecunias contribuissent, pro conducendis Græcis; petebantque ut pontifex confirmaret. Legati ad hęc respondebant pontifici non videri reipublicæ expedire has indulgentiarum elargitiones; quæ contemptum inducerent, & necessitati non satisfacerent, quod paulo ante in aliis rebus perspicuum fuerat; tamen si patribus ita videretur, concessurum se indulgentias ritu & more Romanæ ecclesiæ. Verum si convenire cum pontifice vellent de loco concilii, offerre pontificem aureorum sexaginta millia pro conducendis Græcis, quantam summam indulgentiæ nunquam conficerent. Iulianus autem cardinalis sancti Angeli post hæc qui apostolicæ sedis nomine concilio præsidebat, cum quædam alia tractari contra Romanam ecclesiam cognosceret, publice in generali conventu patres obsecravit, atque obtestatus est, ne quid amplius statuere, deliberareque velint, quod ad Romanam ecclesiam, summum pontificem, ejusque privilegia, auctoritatem, majestatemque aut sacrum senatum spectaret, nisi prius ipse audiretur. Cum in sacra Constantinopolitana synodo cautum sit; si qua controversia in conciliis generalibus de Romana ecclesia oriatur, oportere cum omni reverentia super ea re sciscitari Romanum pontificem, ejusque solutionem suscipere: proinde si quid contra agatur, protestari se nullo pacto ei rei consensurum.

XLIII.

SESSIO XX.

In qua multa decreta sunt.

AD XI. Kalend. Februarii anni salutis 1435. vigesima sessio publice celebratur. In qua solenni ritu statuitur nemini ex clero cujuscumque status, ordinis, dignitatisve sit, quoquomodo licere publice concubinas tenere; publicos concubinarios post duos menses ab hujus decreti constitutione, si perseveraverint in scelere, omnium beneficiorum suorum fructibus per tres menses privandos; quorum pretium in instauratione ornatuque beneficiorum noxii exponantur, & nisi moniti deinde a suis præsulibus e vestigio concubinas denuo ejecerint, sive aliam quoquo modo superinduxerint, omnibus beneficiis, dignitatibus & honoribus privandos, neque

A ultra ad ea admittendos, nisi post manifestam vitæ morumque emendationem: quod si rursus redierint ad vomitum, perpetuo fore inhabiles ad quæque munera ecclesiastica; præsules autem, minores ve dignitates, qui hujusmodi noxios ex officio punire neglexerint a majoribus antistitibus, archiepiscopis, patriarchis, sive a conciliis provincialibus, synodalibusve, acriter puniendos: publicos vero concubinarios non solum illos censendos esse, quorum scelus per sententiam, aut confessionem in judicio factam, seu, per rei evidentiam, quæ nulla potest tergiversatione celari, manifestum est; sed omnes etiam, qui mulierem de incontinentia suspectam infamatam domi habent, & moniti per superiorem
B non statim dimittunt. Præsides autem qui per sordes spe quæstus concubinarios hujusmodi punire negligunt, ultra alias pœnas negligentibus infligendas, duplum ejus quod acceperint, ad pios usus exolvere cogantur, concubinas vero ipsas, nisi sponte a clericis discesserint, per auxilium etiam brachii sæcularis, si opus sit, expellendas, neque permittendum filios ex hujusmodi concubinatu procreatos apud parentes enutriri. Hunc canonem jussit sancta synodus ubique per ecclesiarum prælatos publicari, hortataque est Christiani nominis omnes homines cujuscumque sint dignitatis a concubinatu tamquam a capitali peccato abstinere. Declara-
C tum præterea atque sancitum est in eadem sessione; neminem a communione alicujus in quibusvis sacris abstinere oportere nisi excommunicatio, suspensio, interdictio, seu quævis alia censura in hominem, collegium, universitatem, seu locum certum & expressum sint lata: aut si aliquem ita manifeste in excommunicationis sententiam incidisse constiterit, quod nulla se possit justa excusatione tueri: & ne sacris interdici vulgo omnibus liceat, quod sæpius & sive urgenti causa fieri contingit, statuit sancta synodus nemini omnino licere civitatibus, oppidis, villis, aut quibusvis locis sacra interdicere, illave quovis modo ecclesiastico
D interdicto supponere, nisi ex culpa ipsorum locorum, aut principis, domini, magistratusve ipsorum. Ob culpam autem, aut causam privati hominis, sacra nullo modo interdicantur, nisi forte magistratus quempiam excommunicatum requisiti infra biduum a fidelium consortio non ejecerint; quo rejecto, sacra resumantur. Nemini etiam licere decrevit super eodem gravamine, aut eadem interlocutoria vim definitivam non habente secundo appellare, appellantes vero a diffinitiva, frivole vel injuste, ultra condemnationem expensarum & damnorum & interesse, aureis XV. esse mulctandos, qui adversario cedant.

E

XLIV.

Controversia de tollendis annatis.

ACTUM est deinde diu & acriter inter patres disputatum de tollenda consuetudine solutionis annatarum cameræ apostolicæ. Ita enim appellant medios fructus unius anni, quos pro novis beneficiis acceptis pontificis ærario inferunt, & tandem cum inter quatuor collegia jam convenissent, statuissentque decretum legitime sanciendũ, archiepiscopus Tarentinus & episcopus Paduanus, legati apostolici pontificis nomine prote-

protestati sunt, rem iniquam esse inaudito pontifice tantum prejudicii, tantum detrimenti Romanæ ecclesiæ inferri, & annatarum & minutorum solutiones jampridem a Romanis pontificibus introductas, ab universo clero susceptas, a pluribus generalibus synodis non violatas injuste nunc auferri. His non modo pontificem ali, sed & sacrum senatum, ac Romanæ curiæ ministros fere omnes; quod si tollantur, dignitatem pontificiam sine viribus ruituram; curiales omnes pontificem relicturos. Vnde præterea legationes per universam orbem Christianum ob utilitatem reipublicæ crebro mittendæ sustentabuntur? Vnde ejectis suis sedibus principibus aut prælatis subvenietur? Vnde hæreticis & aliis hostibus fidei obsistetur? Non tanti esse Romanæ ecclesiæ patrimonium, atque provincias, ut a tyrannis suis sumptibus defendi possint. Supersedendum igitur ab hoc decreto, aut prius cum consensu pontificis indemnitati ecclesiæ Romanæ consulendum. Hanc legatorum sententiam complures probi viri ecclesiarum prælati laudarunt, sed patres asserentes necessitati ecclesiæ Romanæ opportune se consulturos, postquam decretum sancitum susceptumque esset pari consensu, Iuliano cardinali sancti Angeli uno ex legatis concludente, decretum sanciendum statuunt, aliis legatis, cum suis frustra reclamando.

XLV.

SESSIO XXI.

Nemini licere quicquam pro collatione beneficiorum accipere.

In publica igitur vigesima prima sessione, quæ habita est III. Idus Iunii ejusdem anni solenni ritu patres in hanc sententiam decretum sanciverunt: Nemini omnino licere, neque in curia Romana, neque alibi uspiam, pro confirmatione electionum, postulationum, admissionum, præsentationum, provisionum collatione, seu quavis concessione, aut dispositione quarumcumque ecclesiarum cathedralium, monasteriorum, dignitatum, seu cujusvis ecclesiastici beneficii, aut officii, ordinis, sacræ benedictionis, aut pallii, in posterum quicquam penitus antea vel post exigere ratione literarum, vel sigilli annatarum, communium & minutorum servitiorum, primorum fructuum; aut sub quocumque alio nomine, prætextu cujusuis consuetudinis, privilegii aut statuti, quovis quæsito colore, scriptoribus tãtum, abbreviatoribus & registratoribus pro ipsorum labore congrue satisfacto. Hujus sacri canonis transgressores, eadem pœna plectendos, qua symoniaci puniuntur; ut sacerdotiis dignitatibusq; hac via acquisitis omnino careant. Promissiones autem sub quibusvis censuris, & juramentis pro hujusmodi solutionibus factas nullas esse atque irritas. Quod si Romanus pontifex hujus sacræ legis prævaricator fuerit, concilio deferatur; reliqui per superiores digna pœna plectantur. Ecclesiasticorum beneficiorum quorumcumq; non violentos possessores, qui cum titulo colorato per triennium pacifice possederunt, a nemine perturbari posse, etiam ratione juris noviter impetrati; nisi forte quispiam legitimo casu impeditus, jure suo prius uti non potuerit: quod juxta biennium concilii sanctionem prius quibus potest significare oportet, & pro viribus de jure suo experiri. Præsules diligenter perquirere oportere, an quispiam sive titulo sacerdotia obtineat, eos abjiciendos, seu, si utiles videbuntur, & sine dolo factum sit, nova collatione confirmare poterunt. Et ut divinæ sacræque ceremoniæ agantur rite sanctеque, statuit sancta synodus in laudibus divinis hæc servari, sacerdotum collegia in templis suis, statutis, consuetisque horis, post data signa convenire oportere. Divinas laudes cánere voce, gestu, prolationeque condecenti: ut distincte proferentes intelligi facile possint. Ita tamen ut differentia sit inter solenne officium & feriale. Dum sacra fiunt, dicunturve, talari tunica utantur sacerdotes, & super eam lineam vestem, quam superpelliceum vocant, sive habitus ad sacrum ministerium pro ecclesiarum consuetudine deputatos habeant; caputiis in ecclesia non utantur, sed almutiis aut birretis. In choro quisque loco suo sedens, aut stans gravitatem servet. Laudes Deo cum aliis modeste canat, cum Gloria patri, in fine psalmorum dicitur, reverenter assurgat, genuflectatque cum Iesu salvatoris nostri nomen recitatur. Inter psallendum alias res non agat, non risui, confabulationique indulgeat; privatas literas non legat; sed neque privatas laudes psallat in choro. Assistat denique sacris non solum corpore, sed & mente, atque animo toto. Transgressores a prælatis suis debite puniantur. Non venientes autem statutis terminis ad sacras laudes, aut ante finem sine legitima causa, ac non impetrata venia discedentes, perinde haberi ac si non venissent. Distributiones autem, quas quotidianas appellant, pro labore, ac assiduitate venientium, & in ecclesia servientium, esse erogandas, etiam ex portione majori, quam dicunt massam, sive fructus grossos, constitutione illarum ecclesiarum prorsus damnata, in quibus una hora servientes integram totius diei portionem accipiunt. Initiati sacris, quive beneficia sacra obtinent cum obnoxii sint ubicumque degant, divinas laudes quotidie Deo recitare, si in divinis cum multitudine & choro non intersunt, laudes divinas, nocturnasque soli, sive cum socio devote, distincteque ac integre persolvant, non verba deglutiantur, truncenturve. Non inter orandum aliis confabulationibus sive actionibus quibuslibet se immisceant, sed tamquam cum Deo loquentes loco convenienti, ore pariter ac mente orent. Dum divina aguntur, si quis sacerdotum illis relictis, per ecclesiam seu forum deambulet, seu ad alia negotia divertat, distributione integra totius diei mulctetur; si monitus id iterum egerit, menstrua distributione careat; si vero pertinaciter perseveraverit, mulctetur graviori pœna; propellanturque tumultus omnes ab ecclesia dum sacra fiunt. Tabula in loco publico assidue affigatur, in qua per hebdomadas descriptum sit quid quemq; in sacris operari oporteat; negligens in suo munere integra distributione mulctetur. Illarum ecclesiarum abusum, in quibus in sacrificio solennis missæ, symbolum fidei, præfatio, sive oratio dominica inchoata cantilena non perficiuntur aut omnino sine cantu dicuntur, damnavit, atque abolevit, vetuitque inter missarum solennia cantilenas vulgari sermone conditas cantari, & in privatis missis jussit omnia pronuntiari alta & intelligibili voce, præter ea quæ secreta nuncupantur: prohibuit etiam sub graviori censura, ne cui liceret divinum cultum pignori opponere; consuevere namque nonnulla canonicorum collegia propter æs alienũ se obligare, ut nisi statuto tempore satisfacerent, divina exercere non possent: hujusmodi obligationem etiam cum juramento irritam,

ANNO CHRISTI 1435.

to irritam synodus decrevit, & prævaricatores trium mensium fructibus privavit. Qui in ecclesiæ reparationem converti debent. Vetuit etiam ne dum missarum solennia peraguntur, celebrentur a canonicis capitula aut aliqui actus capitulares nisi urgente necessitate: transgressores ejus diei distributione privandos. Demum gravioribus pœnis sancivit nemini licere, quod multis in locis frequentabatur, scenas, jocos, fabulas, repræsentationes, larvas, seu aliquas fictiones episcoporum, regum, principum & similia in ecclesiis, aut earum cœmeteriis quoquomodo celebrare, aut permittere in his locis mercaturas, negotiationes, sive nundinas fieri: locorum præsules sub censuris ecclesiasticis hæc puniant.

XLVI.

Legatio Eugenii ad concilium de multis rebus.

HÆC igitur sancita sunt ad III. ut diximus Idus Iunii anni trigesimi quinti supra mille & quadringentos quo tempore Eugenius pontifex Florentiæ agens concilii legatos de pluribus rebus & maxime de observandis decretis suscepit. Remisitque ad concilium suos legatos per quos in hanc sententiam respondit: Eugenium pontificem, Græcorum reductionem, ad quam cum hortarentur, ardentissime semper desiderasse, & multum in ea re desudasse Constantiæ, & etiam Romæ dum in minoribus esset, vivente Martino pontifice. Postquam vero ad apostolatum pervenisset, multos scire, quæ egerit ad hanc rem navandam. Nunc vero vehementer lætari, quod concilio res facilis videatur, cum plerique a principio rem a pontifice propositam antiquam filacteriam & cantilenam appellarent. Quod autem de indulgentiis concedendis pecuniarum gratia pro Græcorum reductione petitur, pontifici non videri expediens, aut utile reipublicæ; tum ne videantur lucri causa concedi; tum quia si indulgentiæ jam concessæ suspendantur, insulas Cypri & Rhodi fortissima Christianorum propugnacula, in discrimine necessario remansuras. Et si promulgatis indulgentiis Græci aliquo forte casu impediti ad concilium non venerint, omnes concilium & papam damnaturos, tamquam subtili ingenio pecunias a fidelibus extorqueant; expectandam prius certitudinem de adventu Græcorum; & tum daturum operam Eugenium cum concilio per indulgentias aut alias commodiores vias, ut pecuniæ inveniantur. Pontificem tum missurum ad concilium viros sacrarum literarum scientia claros; qui cum Græcis possint disserere: & etiam si detur ut in loco congruo sibi concilium celebretur, venturum pontificem cum universa Romana curia. Interim vero deputaturum aliquos, qui in ejus rei disputatione assiduo se exerceant. Quo ad observantiam vero decretorum concilii, Eugenium pontificem respondere se concilii decreta semper suscepisse & observasse. Si vero in quibusdam privatis rebus aliter aliquando sit factum, id ex causa esse factum: non propterea non observata decreta dici debere. Causas autem in curiam Romanam non suscipere perturbationis aut scandali alicujus gratia. Sed cum consueverit semper apostolica sedes ministrare omnibus justitiam petentibus, non posse id exigentes rejicere. Curaturum tamen Romanum pontificem, ut lites, quam brevius fieri poterit, excidantur. Sed mirari complures, quod concilium pro maximis (ut aiunt) congregatum, ita indistincte rebus privatis incumbat, causasque etiam minimas admittat; & aliquando, quæ in curia Romana agitantur, ad se attrahat, non sine partis alterius damno. Dictum autem contra scriptores & abbreviatores emanatum, non illos comprehendere qui tunc in concilio erant; sed contra discessuros, propterea non esse contra concilium; quantum autem attinet ad decretum annatarum non parum mirari pontificem & curiales omnes tantam rem cum tanto Romanæ ecclesiæ & totius curiæ præjudicio, & damno patres tractavisse, & tam repente irrequisitis partibus statuisse; cum præsertim earum usus ab antiquis, & sanctis patribus inventus, per longa tempora ab omnibus sit observatus. Considerandum prius, fuisse, unde Romanus pontifex oneri reipublicæ posset satisfacere; unde prælatis ejectis subvenire; unde legationes per universum Christianorum orbem mittere; unde denique alerentur curiales, si annatarum & minutorum servitiorum usus tolleretur. Et statuendum prius modum, per quem his necessitatibus subveniretur, pontificem non spreturum annatarum abolitionem.

XLVII.

Literæ Græcorum pro loco concilii.

DUM hæc aguntur, literæ ab imperatore & patriarcha Constantinopolitanis mittuntur, rogantes concilium pro unione decerni in loco littorali, sibi & pontifici accommodato.

XLVIII.

Monetur Eugenius ut revocet quæ contra concilii decreta fecerat.

INTERIM Basileæ multæ fiunt quærimoniæ, Eugenium pontificem decreta concilii non servare. Conveniunt igitur singulatim quatuor deputationes, & tandem statuunt, monendum esse Eugenium, ut revocet omnia quæ contra decreta concilii & maxime spectantia ad generalem reformationem in capite & in membris quoquomodo attentasset, intra certum tempus, & præsertim in causa Grassensi. Alioquin patres daturos operam secundum decreta concilii, ne quid interea detrimenti respublica patiatur. Hæc antequam publico decreto sancirentur, Tarentinus & Paduanus præsules apostolicæ sedis nomine in concilio præsidentes multis rationibus intercedere & prohibere conati sunt, asserentes nihil a pontifice contra decreta concilii innovatum. Quod si aliquid particulariter sit factum, licuisse pontifici ex causa dispensare, neque propterea censendum actum esse contra decreta. Nunc vero tam aperte insurgentibus patribus contra pontificem nihil aliud esse, quam schisma introducere: inventurum enim pontificem viam, qua se suosque tueatur. Et si concilium quod propter unionem Bohemorũ, & reformationem morum coactum dicunt, causam futuram dissidii ac scandali. Ita ut neque Græci, neque Bohemi, ab his, qui inter se discordias nutriunt, unionem possint sperare. Orare igitur atque obsecrare, ut deputationum deliberata non suscipiant, abstineantque omnino ab injuriosis decretis, & Romanam sedem Christianorum caput non impugnent. Quod si quid cupiant ab Eugenio, mittant oratores impetraturos procul dubio quidquid honeste petierint: sin autem in sententiam deputationum

deputationum descendere eis omnino esset animus, apostolicæ sedis nomine prohibere, ne id fiat, publiceque protestari & contradicere, seque cum suis nullo modo ei decreto consentire.

XLIX.

Excommunicantur Veneti propter Aquileiæ principatum.

AGITATA est inter hoc tempus causa inter rempublicam Venetorum, & Ludovicum patriarcham Aquilegiensem super principatum Aquileiensem, quem Veneti jampridem occuparant. Et tandem lata est sententia contra Venetos ad IX. Kalendas Ianuarii anni 1435. In qua dux, consiliarii, procuratores, advocati, communitas, nobiles, locatenentes, & alii Venetorum obnoxii declarantur excommunicationis, anathematis, & interdicti sententias incurrisse; neque prius absolvi, aut reconciliari ecclesiæ debere, quam civitates, oppida, terras, villas, & loca omnia pleno jure patriarchæ Aquileiensi restituissent integre, & pacifice.

L.

SESSIO VIGESIMASECUNDA.

Damnatur libellus Augustini episcopi Nazareni.

ET circa idem tempus cujusdam Augustini Romani episcopi Nazareni libellum qui de sacramento unitatis Christi & ecclesiæ suæ, ac de Christo integro intitulatur, cum pluribus aliis tractatibus, sancta synodus damnavit ac reprobavit tanquam falsam, & hæreticam doctrinam continentem, in publica sessione celebrata Idibus Octobris 1435.

LI.

SESSIO VIGESIMATERTIA.

In qua multa decernuntur.

CELEBRATA est post hæc 23. sessio publice; in qua circa electionem pontificis Romani, & ejus administrationem hęc legitime sunt decreta IX. Kalendas Aprilis 1436. Cum apostolica sedes vacare contigerit, S. R. E. cardinales qui prę sentes sunt in loco, ubi electio est celebranda, decima die postquam sedes vacaverit, in sacellum aliquod conclavi proximum simul conveniant. Tũ præeunte cruce sancti Spiritus inspiratioenm exorantes præcinentibus cantoribus hymnum, Veni creator Spiritus, locum conclavis petant. Intrent locum ipsum cardinales, duobus tantum ministris quilibet sociatus; aderunt & duo clerici ceremoniarum, quorum alter sit notarius. Camerarius primum, & post, scrutetur locum, videatque, ut omnia sint bene clausa, undique scrutetur & cardinalium cubicula, nihilque omnino quod esui potuive sit, nisi medicinalia, dimittat. Exiens deinde singulis portis custodias fideles diligentesque statuat. Cibos cardinalium, cum ad eos deferuntur, intro aspiciat, neque admittat, nisi quę ad modestiam sunt. Sequenti die re divina peracta cuncti cardinales sacram eucharistiam communicabunt. Tum tactis sacris euangeliis Deum attestãtes sub jusjurandi religione promittant se nullum in Romanum pontificem electuros, nisi quem utilem, & tanto munere dignum putabunt, neque ullo pacto in illum consensuros qui prece, præmio, seu minis, per se, vel per alium pontificatum ambierit. In scedula, qua cardinalium vota exarantur, ultra tres cardinales non ponantur; si quis autem quartum addere voluerit, extra collegium aliquem nominet. Eodem die nunquam nisi semel scrutinium fiat. Post missam lectis scedulis, nisi duæ collegii partes in unum quempiam convenerint, comburantur scedulæ; nec prius ad quemquam accessus fiat quam sexies scrutinium sit legitime tentatum. Interim cogitent cardinales quantam rem tractent, & ita agant, ne Dei indignationem, & mortalium accusationem incurrant. Electus in pontificem Romanum canonice per collegium, si est intus, sive per aliquem cardinalium, si est extra conclave, coram notario, & decem testibus requiratur, ut electioni consentiat. Quod nisi intra integrum diem fecerit, electio nulla atque irrita sit. Consentientem statim cardinales omnes venerentur, & ut Romanum pontificem adorent, neque ultra de ejus pontificatu cuipiam liceat dubitare. Tum publice profitebitur; & Deum omnipotentem sanctamque Trinitatem testabitur, atque promittet, se quoad vixerit sanctam fidem catholicam amplexurum ac perpetuo defensurum secundum traditionem apostolorum, & generalium sanctorum octo conciliorum videlicet Nicæni, Constantinopolitani, Ephesini, Calchedonensis secundi, & iterum tertii Constantinopolitani, secundi item Nicæni, & rursus quarti Constantinopolitani, tum etiam Lateranensis, Viennensis, Constantiensis, & Basileensis. Ritum præterea servaturum ecclesiæ jam traditum; catholicam fidem, etiam si mortis periculum immineat, protecturum: daturumque operam quantum fieri poterit ad extirpationem hæresum, morum reformationem, & pacem populo Christiano procurandam. Iuret etiam celebrationem conciliorum, confirmationem, electionem se servaturum secundum decreta Basileensis concilii. Quod votum manu sua conscriptum super sacram aram publice deponat, ipsumque deinde in publico primo consistorio palam repetat, quæ professio, ac promissio ut recens semper firmaque in pontificis mente permaneat, statuit sancta synodus quotannis in die suæ incoronationis votum id per unum ex patribus inter missarum solennia publice recitari cum exhortatione vehementi ad præstandum, quod Deo teste universali ecclesiæ promissum erat, monendumque pontificem ne sibi, aut suis ecclesiæ pecunias acquirat, ne personarum acceptor quoquomodo sit. Non carni, non sanguini, non præmiis, non gratiæ, sed meritis & virtutibus honores ac dignitates conferat. Pro meritis unumquemque tractet, & unicuique reddat quod suum est. Quotannis post coronationis solennitatem pontifex cum patribus per octo dies continuos agat de his, quæ ad rempublicam tantum spectant; recenseanturque quæ provinciæ, qui populi a Turcis, Saracenis, aliisve fidei hostibus vexentur; in qua orbis Christiani parte schisma, hæresis, vel prava aliqua superstitio invalescat: ubinam ecclesiasticorum mores, aut divinus cultus collabantur: ubi tyrannides, ubi publica scelera, ubi odia, ubi aperta bella inter principes, populosve Christiano nomine sæviant, hæc omnia tollere, emendare, periculisve im-

ANNO CHRISTI 1437.

minentibus providere omni studio curet. Familiam deinde suam pontifex, moxque reliquos omnes curiales instruat, ordinet, & ita in moribus emendet, ut omnibus aliis Christianis exemplo esse possint. Simoniæ, libidinumque sordes omnes procul pellat, justitiam recta lance, ac mundis manibus administrari curet: nec permittat, ut quicquam præter constitutum quoquomodo extorqueatur. Clerum Romanum in primis reformet, & circa divinum cultum & circa mores. Tum etiam populum qui sibi peculiaris est verbo & exemplo ad virtutem exerceat. Cardinales vero ipsos cogat demandatas sibi in urbe parochias, & cultu & structura reparare, statuatque episcopum quempiam virtute clarum, qui vice sua episcopalem in urbe gerat curam. De administratione deinde provinciarum cum patribus agat, ut recte, benigne, pacificeque gubernentur. Non tyranni aut domini, sed optimi patris more, ut optimos decet sacerdotes: curetque omni studio ut factiones, seditionesque omnes ex urbibus, locisque ecclesiæ, & earum nomina prorsus tollantur. Provinciis ac civitatibus ecclesiæ præficiat cardinales aut prælatos, virtute, integritate, experientiaque præstantes, eosque intra biennium, aut triennium ad plus finire magistratum cogat: quibus censores postea constituat, qui subditorum querelis auditis, præfectos ipsos aut absolvant, aut damnent. In majoribus autem rebus omnia ad pontificem deferant, qui unumquemque pro meritis tractet. Perv estiget & crebro pontifex, an provinciarum præfecti, sive etiam civitatum vicarii, seu feudatarii aliquid injusti, aut insueti oneris subditis imponant, an dure, insolenter, avareque se gerant, neque sinat populos, quos vicariis credidit, tyrannice regi, cum sui benigne gubernentur. Statuta provincialia quæ salubria sunt, & honesta servari jubeat, quæ autem ad factiones aut insolentias pertinent, subvertat. Intra annum suæ coronationis provinciarum ac civitatum suarum legatos ad se vocet, ab eisque inquirat statum & necessitates populorum, consulatque utilitati, & commodo eorum paterno amore. Idem singulis bienniis repetere non erit inutile inter cetera, quæ præfecti provinciarum, civitatum, arcium, vicarii, feudatarii, aliique magistratus, tum Vrbani, quam externi jurare solent in principio suæ institutionis: hoc addatur, quod sede vacante provincias, civitates, oppida, & cetera, tenebunt nomine sacri senatus cardinalium, eique plene obtemperabunt: ne carni potius quam spiritui satisfacere Romani pontifices videantur. Nemini in posterum licere quempiam ex sua cognatione, sive affinitate usque ad tertium gradum in ducem, marchionem, comitem, feudatarium, sive vicarium locorum Romanæ ecclesiæ assumere, illisve legationes, præfecturas provinciarum, civitatum, sive arcium, aliosve magistratus committere, neque eorum quempiam rei militari quoquomodo præficiat. Pontifici hæc molienti cardinales omnes adversentur: omnia autem contra hoc decretum acta a successore quamprimum irrita fiant. Redditus, census, vectigaliaque omnia Romanæ ecclesiæ undecumque venientia secundum institutionem Nicolai IV. ad sacrum senatum pro medietate perti-

A nere. Neque licere pontifici præfectos, aut aliquos magistratus creare sine consilio, & assensu senatus sanctæ Romanæ ecclesiæ: cardinales oportere provinciarum ecclesiæ solertem gerere curam, subditorumque paci tranquillitati, & commodo omni studio simul cum pontifice incumbere. Diligentiori tamen cura erga Romanam ipsam urbem Romani pontificis præcipuam sedem, & tot Christi sanctorum venerandum receptaculum. Pro reparatione igitur ecclesiarum, mœnium, viarum, pontiumque, ac pro securitate commeantium peregrinorum pecuniæ aliquæ statuantur ex vectigalibus ipsius urbis, quæ in eos usus fideliter exponantur; ut servi servorum Dei officium, quod profitetur, impleatur. Pontifex
B benignum facilemque in audiendo se præbeat, pauperibus præsertim, atque oppressis; eorumque necessitatibus opportune quantum licet consulat. In singulas hebdomadas unum saltem diem audientiæ publicæ statuat, audiatque omnes æquo animo: quod si per valetudinem non licet, quempiam virum auctoritate, & dignitate clarum substituat, qui suo nomine audiat & referat. Vicecancellario, pœnitentiario, camerarioque, atque aliis curiæ officialibus mandet, ut pauperes mature, & sine præmio aut solutione aliqua expediant. Diebus festivis, & dominicis ad missam in publicum prodeat pontifex, & re divina peracta audiat supplices: octavo quoque die, vel saltem bis in mense publica consi-
C storia celebret, in quibus causas majores audiat, ecclesiarum scilicet cathedralium, monasteriorum, ac principum. Minores autem causas per vicecancellarium agat, neque se illis occupet gravioribus rebus necessarium. Pontifici non licere sine consilio, & assensu patrum graviora negotia tractare, aut finire, fidei sacras decisiones, canonizationes sanctorum, erectiones, seu oppressiones, divisiones, subjectionesve ecclesiarum cathedralium, monasteriorum, tum promotiones cardinalium, confirmationes, ac provisiones ecclesiarum cathedralium, sive monasteriorum, privationes, sive translationes abbatum, episco-
D porum, sive superiorum, legum & statutorum, constitutiones, legationes de latere, commissiones vicariorum, seu nunciorum cum potestate legati de latere, novas religionis institutiones, & hujusmodi alia. Tum ne sacer cardinalium ordo nimia numerositate ecclesiæ sit gravis, aut vilescat multitudine; statuit sancta synodus, ut numerum vigintiquatuor nullo modo excedant. Vtque omnibus nationibus atque provinciis fidelium satisfaciat, curandum ut ex omnibus quantum fieri potest pro regionum proportione assumantur. Ita tamen ut de una natione ultra tertiã partẽ assumi nullo modo
E possint ad eam dignitatem, neque ex una civitate, aut diœcesi præter unum. Quod si nunc supra tertiam partem ex aliqua natione cardinales inveniantur, neque amplius ex eadem assumendum quoad infra tertiam partem venerint: assumendos preterea esse ad tantum fastigium viros scientia, moribus, ac rerum experientia claros, non minores xxx. annorum, professoresque sacrarum literarum, sive divini aut humani juris, rigorosa examinatione probatos. Vigintiquatuor cardinalium senatus, tertia aut quarta saltem pars ex professoribus sacrarum literarum constet. Poterunt tamen in hoc numero aliqui filii, fratres

aut

aut nepotes regum; aut magnorum principum admitti, sed admodum pauci, in quibus si probitas & morum gravitas aderit, mediocris literatura sat erit. Nepotes ex fratre vel sorore pontificis, aut alicujus cardinalis viventis nullo modo ad cardinalatum admittantur. Poterunt tamen huic numero duo adjungi, etiam si professionis gradus non habeant, si sanctitate vitæ aut præclara virtute sint præditi, & etiam aliquis ex Græcis si ad unionem venerint. Cardinalium electio per vota auricularia nequaquam fiat, sed viva omnium voce ac per subscriptionem propriæ manus majoris partis cardinalium in collegio factam: fiant etiam super ea apostolicæ literæ cum subscriptione cardinalium. Cardinales novi cum suscipient insignia suæ dignitatis in consistorio si sint præsentes, absentes vero in manibus alicujus episcopi, cui id munus demandatum erit, publice jurejurando promittent, se deinceps futuros fideles beato Petro Romanæ ecclesiæ summo pontifici, & ejus legitimis successoribus, daturos operam pro viribus defensioni fidei, extirpationi hæresum, emendationi morum, paci & quieti populi Christiani. Non consensuros alienationi bonorum sanctæ Romanæ ecclesiæ, sive aliarum quarumcumque ecclesiarum, nisi in quantum jura permittunt, sed potius omni studio invigilaturos recuperationi, & augmento rerum ecclesiasticarum. Romano pontifici non suasuros, nisi quæ secundum Deum esse cognoscent, neque in contrariis votum suum daturos, seu ullo modo subscripturos. Mandata apostolica fideliter executuros, & divinum cultum in titulo sibi commisso, & aliis suis ecclesiis, pro viribus curaturos. Decima pars proventuum, quos cardinales ex vectigalibus Romanæ ecclesiæ percipiunt, reparationi templorum, & celebrationi divini cultus titulorum cardinalium attribuatur. Constituatque præterea quisque cardinalis in suo titulo sacerdotium unum perpetuum cum opportuno proventu: quod si vivens, aut moriens quis non instituerit tantum ex ejus bonis titulo remaneat obligatum, ut pro decimis & sacerdotio satisfiat. Cujus decreti executor erit senior cardinalium sui ordinis. Quilibet cardinalis, per se, si præsens erit, sin minus per vicarium, titulum suum, & parochias sibi commissas singulis annis visitet, agatque diligenter visitatoris officium. Et ut dispartitis oneribus atque provinciis omnia facilius diligentiusque curentur. Episcopi cardinales diligenter inquirant in quibusnam regionibus hæreses pullulent, errores in fide nutriantur, aut vanæ exerceantur superstitiones. Presbyteri vero pervestigent ubinam mores, & divinus cultus mandatorumque, & legis observantia collabuntur, negliganturque. Diaconi autem sedulo explorent, qui reges, qui principes aut populi, & quamobrem seditiones bellaque inter se gerant, ac omnia pontifici referant; curentque cum eo omnium necessitatibus, & calamitatibus, quantum pro viribus possunt, providere. Si cardinales viderint Romanum pontificem non bene vadentem, aut negligentem pastoralem curam, & quæ pontifici sunt indigna facientem, sigillatim primo, & cum debita reverentia, & absque arbitris illum moneant, aperiantque ejus errata, sin minus eis auscultaverit in collegio, adhibitis etiam aliquibus claris prælatis id aperte agant, prædicantque, nisi se emendaverit, ejus gesta ad proximum concilium se delaturos, neque in hoc odium pontificis curent, dum publicæ saluti consulant; modo cum caritate, & reverentia omnia faciant. Idem etiam pontifex in cardinalibus faciat, & ita inter se gerant, ut pater in filios, & filii in patrem, sine æmulatione & rancore. Prælatos insignes atque viros præclaros ad curiam venientes, cardinales benigne suscipiant, atque eorum negotia apud pontificem, quantum per honestatem licet, promoveant sine spe præmii, aut lucri, neque particulari affectu quicquam persuadeant pontifici, seu decernant contra justitiam, aut honestatem, etiam ratione patriæ, aut principum suorum, sed ut judices collaterales sine ulla personarum acceptione reipublicæ consulant, & honori Romanæ ecclesiæ. Gravitatem simul, & benignitatem servent cardinales dignitati eorum condecentem. In suos aut bene meritos, & pauperes ita munifices sint, ut de nimia affectione reprehendi non possint: neve ita eos opibus ac beneficiis ecclesiasticis cumulent, ut obloquendi occasionem aliis præbeant. Excedentes in his pontifex corrigat & emendet. Pontificis, & cardinalium familia, mensa, vestis, supellexque omnis, neque fastu, neque pompa, neque numero invidiam plebi contrahant; sed cum modestia, & honestate omnia moderentur, ut aliis exemplo bene vivendi, non autem scandalo esse possint. Romanus pontifex Gregorii sanctionem in concilio generali editam servet. Habeat siquidem cubiculi sui ministros ex clericis, aut monachis viros probos, atque honestos in testimonium suæ conversationis. Oportet enim exemplum etiam dare his qui foris sunt, juxta sententiam Paschalis pontificis, qui ait episcopi lectioni & orationi vacent, & semper presbyteros, & diaconos, aut alios boni testimonii clericos habeant. Cardinalibus causæ tum ecclesiarum cathedralium, monasteriorum, principum, & majoris ponderis committantur, in aliis non occupentur, sed in auditorio rotæ expediantur. Pontifex atque etiam cardinales non mittant familiares suos ad promotos sive confirmatos, quasi munera pro nuncio accepturos; quod hactenus factum est. Neque pontifex quiquam ex bonis cardinalis defuncti ratione annuli (ut dicunt) accipiat. Et quamvis in alia sessione abolita reservatione ecclesiarum, monasteriorum, ac dignitatum electivarum, statutum sit Romanum pontificem contra hujusmodi electiones canonice factas, nihil intentare posse, nisi ex magna, rationabili, evidenti causa in literis apostolicis exprimenda, quia tamen non pauca præter hujus legis mentem acta sunt: statuit sancta synodus electiones fieri rite, & sine aliquo impedimento. Quod si forte aliqua electio tandem canonice facta asseratur, Provinciæ aut populo perturbationem offerre, summus pontifex si rem periculosam cognoverit, audita parte, ac defensa, de consensu majoris partis senatus, cum subscriptione propriæ manus, rejecta scandalosa electione ad capitulum illam remittat: infra tempus juris mandans, ut ad aliam electionem magis utilem procedant. Reservationes item omnes quorumcumque beneficiorum ecclesiasticorum per Romanos pontifices quandocumque quovis pacto factas revocat sancta synodus, & annullat tanquam inutiles & ecclesiis onerosas, præter eas tantum,

Anno Christi 1437.

tantum, quæ in corpore juris expresse continentur, & quæ in provinciis vel locis Romanæ ecclesiæ mediate, vel immediate subjectis fieri placuerit. Has quidam firmas ratasque esse vult. His omnibus communi consensu rite firmatis, atque decretis in publica sessione consessus hujus diei solutus est.

LII.

SESSIO VIGESIMAQUARTA.

Alia deinde sessio publica vigesimaquarta, haud multo post habita est ad XVIII. Kalendas Maii anni ejusdem, in qua primum tempus, in quo Græci Italiam petere debebant secundum priores conventiones elapsum prorogabatur ad totum mensem Maii anni sequentis. Tum decreta est Græcis ad œcumenicum concilium venturis publica fides, ut salvi venire ac redire in patriam possent: permissumque eis usque ad numerum septingentorum hominum, ut libere in concilio, & alibi loqui, & disserere de fide, & opiniones suas rationibus, & auctoritatibus astruere possint; quos sancta synodus salvos in patriam reducere suis sumptibus promisit, etiamsi unio non sequatur. Indulgentiarum vero decretum sancitum est, quamvis toties a pontifice improbatum. Concessum est enim his qui tantam pecuniarum summam pro unione Græcorum conferrent, quantam integra hebdomada cum tota familia pro victu suo assumerent, semel in vita, & in articulo mortis plena indulgentia omnium peccatorum, atque eadem omnino quæ annó jubilæi Romæ conceditur, aut proficiscentibus in subsidium terræ sanctæ, aut si per annum singulis sextis feriis, vel aliis diebus, si religione, aut alia re impediti ea die non possent, jejunarent, & preces quasdam effunderent, data eorum confessoribus plena potestate absolvēdi omnes a quibuscumque excessibus, sive censuris, ac dispensandi etiam cum clericis ab irregularitate occulta, præterquam occasione bigamiæ, sive voluntarii homicidii; dispensandi etiam cum votis omnibus peregrinationis, sive abstinentiæ; & ab omni turpi quæstu, usura, sive raptu, dummodo expensæ, quæ in peregrinatione faciendæ erant, & male parta si propriis personis restitui non possint, in hoc Græcorum negotium secundum confessoris æstimationem convertantur; absolvendi etiam eos, qui ad hostes fidei prohibita adduxissent, si lucrum inde sumptum huc conferant. Has autem indulgentias per biennium durare voluerunt. In hac vero publica sessione (ut aiunt) tres tantum & viginti infulati interfuerunt, x. episcopi, & reclamantibus legatis apostolicis, ac ne hujusmodi decretum indulgentiarum ederetur, frustra intercedentibus.

LIII.

SESSIO VIGESIMAQUINTA.

De communicatione sub utraque specie.

Publica deinde sessio vigesimaquinta habita est Basileæ ad decimum Kalendas Ianuarii, anni a nativitate domini trigesimiseptimi supra mille & quadringentos: in qua communi consensu decretum & declaratum est: Communionem sub utraque specie, quoad non conficientes & rem divinam non operantes, non esse necessariam, neque de præcepto salvatoris: spectareque ad ecclesiam Christi ordinare ac statuere, quonam pacto non conficientes oporteat de Christi sacramento communicare. Et cum sub qualibet specie panis scilicet & vini totus atque integer Christus sit, observantes tamen ecclesiæ Romanæ cōsuetudinem, & sub una specie tantum communicantes, laudandos esse, neque illos ferendos, qui antiquum ecclesię Latinæ ritum a sanctis patribus, non sinè urgenti causa approbatum, temere auderent permutare, cum pro firma, & stabili lege sit habendus.

LIV.

Contentio inter patres de locó eligendo pro futuro concilio cum Græcis.

Magna per hoc tempus inter patres concilii dissensio orta est: ingensque & periculosa seditio. Nominaverat siquidē major pars patrum pro loco œcumenici concilii cum Gręcis celebrandi Avenionem, Basileam & Sabaudiam, præsidentibus concilii, & legatis apostolicis frustra reclamantibus: advenerunt & legati Græcorum, qui acriter conquerebantur conventa non servari; quando Avenio & Basilea in decreto concordiæ nominatæ non essent. Dure autem nimis agi secum, si Sabaudiam Græcos petere velint; quoniam sit in decreto cum Græci ad ultimum dixerint Sabaudiam, quasi aliis deficientibus; & cum etiam intelligerent pro Sabaudia, aliquem Italiæ locum duci Sabaudiæ subjectum. Græcorum imperatorem, & patriarcham, plerosque alios prælatos, & proceres esse annis & valetudine graves, neque illos posse Alpes superare, ut Sabaudiam petant; neque etiam ob iter longum eis esse facile, aut tutū petere Avenionem, Turcis eorum urbem assidue infestantibus. Tandem bonorum opera dissidentes his legibus in concordiam tunc venere publico consensu: si Avenionenses intra dies xxx. promissum mutuum septuaginta millium aureorum numerata pecunia non solverint; & intra alios XII. dies se id integre perfecisse patres legitime non docuerint, concilium posse, & teneri procedere ad electionem alterius loci. Appetente hujus termini fine, Avenionenses paratam pecuniam habere se affirmant, sed antequam mutuum faciant, petunt ut publico concilii decreto firma electio de Avenione fiat, portus vicinus nominetur, decimæ statuantur quarum pecuniæ simul cum his quæ ex indulgentiis provenient, occasione mutui sibi obligentur. Negabantur hæc quod præter conventa essent: tandem elapso termino xxx. & XII. deinde dierum præsidentes concilii, & legati apostolici convocant patres ad novam loci electionem, quando Avenionensis nominatio esset expirata. Secedit magna pars patrum quæ pontifici erat infensa, & concilium in Italia nullo pacto volebat: hæc factio ex vili plebe magna ex parte constabat; quamvis ducem haberent cardinalem Arelatensem, & nonnullos alios prælatos. In alia parte, sanctæ Sabinæ, qui & sancti Angeli dicitur, sancti Petri ad vincula cardinales erant, & plerique alii digni prælati, numero tamen longe superabantur. Præsidentes per illos, qui conventa servare, & novam electionem procedere volebant, cum alii vocati non venirent, primo in deputationibus, tum in generali congregatione legitime concludunt, Florentiam, & Utinum in Forojulii ponendā in manu concilii, seu quem-

cumque alium locum tutum, in decreto conventionis contentum, summo pontifici & Græcis accommodum, esse eligendum pro concilio, illum videlicet, qui citius paraverit, & expediverit pecunias, triremes, & alia opportuna, asserunt hoc sibi licere etiam majori parte concilii contradicente. Quod cum ipsa major pars non velit convenire ad electionem, ut ex communi decreto tenebatur; & terminus sit jam elapsus, urgeatque necessitas locum eligendi cum jam finis mensis Aprilis instet, & per totum sequentem mensem Maii oporteat secundum conventionem, & fidem Græcis datam, naves Constantinopolim appulisse, omne jus concilii restet in eos, qui decretum concilii exequi, & reipublicæ consulere velint: sicut si in electione episcopi intra tempus major pars collegii eligere non vellet, minor potest eligere, & tota capituli potestas in volentibus eligere permanet. At pars adversa asserens nihil decerni posse sine consensu majoris partis acrius irritata præsidente cardinale Arelatensi, concludit Avenionensium postulata esse admittenda. Neque his contenta publicam sessionem indicit, ut decretum firmet. Legati vero apostolici, & qui pontificis dignitatem tuebantur, concordiam quærentes, hortantur patres, ut suæ sententiæ, quæ reipublicæ utilissima esset, vellent acquiescere; sin minus, communi decreto Avenio sive Sabaudia pro concilio eligeretur. Hac conditione, ut si adhibita omni diligentia per patres Græci non vellent ea loca acceptare, ut protestati erant, tunc alius locus eligeretur Græcis & pontifici accommodus; Quod si hoc etiam non placeret, mitterentur legati ex concilio Constantinopolim, qui Græcos ad quamcumque Latinorum terram possent, sive ad quam vellent, omnino deducerent: Ita ut non tam locorum utilitas, quam Græcorum salus quæri videretur: neve ob aliquorum passiones Latinæ ecclesiæ fides inanis redargueretur. His tamen omnibus neglectis, atque spretis adversæ factionis capita clericos undique cogunt, veniunt turmatim ex vicinis oppidis & civitatibus sacerdotes & qui etiam in urbe patribus serviebant plerique & in ecclesia togati convenientes jussa præstabant suffragia.

LV.

SESSIO DECIMASEXTA.

In qua per seditionem duo contraria decreta statuuntur.

CELEBRATVR igitur XXVI. sessio magna frequentia, majorique dissensione Nonis Maii anni salutis 1437. in qua sedentibus seorsum factionibus, a præsidentibus concilii & legatis apostolicis Florentia & Vtinum decernuntur, ut supra conclusum fuerat, portus autem nominantur Venetiæ, Arimini, Ravennæ, quem malint Græci. Decimas non ante esse imponendas statuitur, quam Græci portum Italiæ appulerint, unum de nominatis. Ne si forte aliquo fato impediti non venerint, illusum sibi clerus conqueratur. Concilium interim Basileæ perseverare oportere. Legatos Constantinopolim mittendos, qui hæc Græcis nuncient, denique operam, si possunt, omni studio, ut Græcos Basileam perducant. Altera factio, quæ multitudine & numero se tuebatur, eodem die & eodem loco decernit, Avenionensium postulata esse admittenda, Avenionem & Sabaudiam pro futuro concilio statuit. Portum illis viciniorem nominat: Decimas & indulgentias decernit Avenionensibus concedendas. Duobus igitur decretis omnino contrariis & eadem sessione editis crescit in dies seditio: Et cum Basileenses (sic enim factionem pontifici adversam appello) non permitterent, ut concilii signo decretum adversæ factionis signaretur, præsidentes facto novo decreto statuerunt bullam concilii cardinali sancti Petri ad vincula, archiepiscopo Panormitano & episcopo Burgensi esse credendam, qui literas decretorum ab ipsis factorum signarent, & debitæ executioni mandarent. Quorum postea opera, & bulla munitæ sunt literæ; & arca in qua bulla servabatur ad sacrarium sancti Leonardi est translata, unde major, & periculosior tumultus postea exortus est, & tandem arca ipsa multitudinis violentia ad pristinum locum reducta. Eugenius autem pontifex qui tum Bononiæ erat instantibus Græcorum legatis, nominationem Florentiæ & Vtini pro œcumenico concilio approbavit, & confirmavit ad IV. Kalend. Iunii ejusdem anni.

LVI.

Legatio Basileensium ad Venaysinos.

BASILEENSES vero, ut rem Avenionensem sibi curæ esse ostenderent, legatos ad comitatum Venaysinum mittunt, qui concilii nomine petant, Venaysinos commeatu, & aliis ad victum opportunis Avenionenses juvare, si concilium illuc transferatur. Provinciales facto conventu communi consensu respondent, jucundo animo se audire concilii adventum ad Avenionensem urbem; cum maxime intelligant id fieri Romano pontifice & sacro senatu benevolentibus. Se autem & patres suos semper fuisse & esse fideles subditos Romanæ ecclesiæ, & in ejus semper potestate futuros. Proinde si Romani pontificis & sacri senatus voluntatem aperte cognoverint, in nulla re concilio defuturos. Et cum jam promiserint Avenionensibus quartam partem frumenti, & vini unius anni ex tota provincia mutuo concedere, nunc paratos esse in gratiam patrum concilii partem illam dono dare, si id gratum futurum esse sciant summo pontifici.

LVII.

SESSIO VIGESIMASEPTIMA.

In qua citatur Eugenius ad concilium intra sexaginta dies.

CRESCENTE in dies seditione, cum Basileenses audiissent Eugenium adversariorum decreta confirmasse, acrius irritati contra ipsum hujusmodi edictum decernunt; prohibente tamen, & protestante Iuliano cardinale sanctæ Sabinæ præsidente concilii, & conquerente quod super defensione pontificis non audiretur: quem & cardinalis sancti Petri ad vincula & plerique optimi patres sequebantur, quibus etiam dilatio ad tertiam diem denegata est, & præter ordinem eodem die generalis congregatio, & publica sessio est habita: Eugenium

ANNO CHRISTI 1438.

nium pontificem quem ex officio par erat alios monere, & sua auctoritate cogere ad observandum sacri concilii leges, præcipuum esse, semperque fuisse omnium decretorum ac statutorum concilii prævaricatorem, contemptoremque. Hunc patres literis, nuntiis, legationibus, persæpe rogasse ac monuisse, ut electionem prælatorum per collegia canonica fieri sineret, ut confirmationes ecclesiarum, collationes ecclesiasticorum beneficiorum, & aliarum gratiarum concessiones sine pecuniis gratisque faceret, ceteraque alia impleret, quæ sancta synodus servanda statuisset, cum ex declaratione sacri concilii Constantiensis oporteat Romanum pontificem in his, quæ ad reformationem morum ecclesiæ pertinent, tam in capite, quam in membris statutis concilii obtemperare: Eugenium tamen (& si alias monitis promisit concilii decreta observare) nunc tamen ecclesiam Dei publice perturbare. Electiones prælatorum canonice factas infringere, translationes ecclesiarum etiam invitis prælatis contra patrum decreta agitare, concilio parentes pœnis & censuris injuste afficere, dignitatibus & beneficiis privare, pecuniarum graves summas ex collationibus beneficiorum, ac concessionibus gratiarum per simoniacam labem extorquere in animarum Christi fidelium perditionem, ecclesiarum Christiani orbis ruinam & omnium provinciarum expilationem, beneficia vero & dignitates non tam benemeritis quam sanguine & amicitia junctis conferre, sive his quibus magni principum favores, munera seu specialis gratia suffragantur. Inde fieri ut indigni plerumque assumantur. Appellationes præterea a concilio factas passim admittere, & contra ejus declarationes sententias ferre. Excommunicatos a concilio sine aliqua satisfactione absolvere, ardua & graviora negotia etiam sine legitimo consensu sacri senatus plerumque tractare, ecclesiæ Romanæ patrimonium dilapidare, urbem Præneste, Burianum, & pleraque alia ecclesiæ loca per milites suos sine causa evertisse, impedimenta etiam compluria intulisse, ne unionis cum Græcis tractatus incœptus absolvi posset, indulgentias plenarias multis concessisse in præjudicium indulgentiarum per concilium concessarum. Iuramentum, quod in sua electione ad pontificatum præstitisset, aperte violasse, & perjurii crimen temere incurrisse, ecclesiæ Romanæ agros, urbes & loca complura alienasse, alia sua culpa perdidisse, dedisseque occasionem, ut cædes, incendia, direptionesque multæ factæ sint, & denique obstaculo, atque impedimento esse, ne reipublicæ necessitati per concilium consuli possit. Proinde cum hæc publica sint pontificis gesta, quibus universalis ecclesia perturbatur, non amplius esse dissimulandum. Igitur sanctam synodum diem Eugenio dicere, utque intra sexagesimum diem ad causam dicendam Basileæ compareat monere: quod si non fecerit, daturum operam concilium, ne quid detrimenti ob ejus contumaciam respublica Christiana patiatur. Iubere etiam omnes Romanæ ecclesiæ cardinales intra eundem terminum in vim præstiti juramenti & sub pœna amissionis omnium beneficiorum suorum Basileam se ad concilium transferre reipublicæ consulturos. Hæc sancita sunt Basileæ in publica sessione pridie Kalendas Augusti anni 1438. non tamen sine magna contentione.

LVIII.

SESSIO VIGESIMAOCTAVA.

Irritatur creatio cardinalis ab Eugenio facti.

NEC multo deinde post ad VIII. scilicet Kal. Octobris ejusdem anni cum didicissent Basileenses Eugenium pontificem sacro senatui adscripsisse Ioannem patriarcham Alexandrinum contra eorum statuta; alia duo decreta jampridem edita instaurantur: Primum, pontifici Romano a generali concilio absenti non licere novos cardinales creare sedente concilio. Alterum, de numero & qualitate creandorum tum publico decreto sanxerunt. Assumptionem patriarchæ ad cardinalatum nullam esse atque irritam: jussitque Eugenium illam ut temere factam revocare. Facta sunt hæc in publica XXVIII. sessione.

LIX.

SESSIO VIGESIMANONA.

Revocatur decretum de Florentia & Vtino.

POSTRIDIE ejus diei stimulante factione Basileensium publica sessio habita est, in qua prævalente factione, decretum Florentiæ & Vtini per præsidentes concilii revocatum est, & irritum factum, declaratumque literas super ea re signo concilii confectas adulterinas esse, & nullius momenti, sive valoris, neque his fidem adhibendam. Tum statutum in eadem sessione nemini unquam licere, neque etiam pontifici maximo, civitatem Avenionensem, comitatum Venaysinum, & subjectum in ea regione agrum Romanæ ecclesiæ quoquomodo alienare. Quod si forte temere ab aliquo fiat, id irritum esse & inane. Civitatem ipsam Avenionensem, agrumque prædictum & incolas omnes sub protectione, ac tutela esse sacri concilii, perturbantes, vexantesque, aut quovis pacto illos molestantes, excommunicatos esse: ecclesiæ etiam prærogativa gaudere oportere episcopum Albanensem cardinalem de Fuxo legatum apostolicum ejus provinciæ præfectum, quando & civitas & legatus optime de sacro concilio sint meriti: Et hæc ad VIII. Kalendas sunt acta.

LX.

Basileenses literis Cæsarem in sententiam trahere conantur.

DICTA fuerat dies Eugenio pontifici, & citatio in eum decreta magna patrum seditione, ut diximus: cum Basileensis factio numero prævaleret, plerique tamen prælatorum & legatorum principum, qui erant, & præsertim Hispani, adversa sentiebant: neque putabant reipublicæ expedire hujusmodi cum pontifice concertationem. Basileenses vero, ut Sigismundum Cæsarem in suam traherent sententiam, literis suis diligentissime nuntiant triremes se jam misisse Constantinopolim, ut Græcos advehant, ad unionem navandam. Verum Eugenium pontificem suosque sectatores rem admodum interturbare, archiepiscopum Tarentinum literas concilii nomine super electione Florentiæ,

Florentiæ, & Utini falso signasse. Patres vero ut reipublicæ consulerent, Eugenium in causam vocasse, dixisseque ei diem, ut prævaricatori & contemptori concilii decretorum, perturbatorique manifeste ecclesiæ Dei. Proinde orare Cæsaris majestatem, ut suo auxilio, suaque auctoritate sacrum concilium tueri velit. Ad ea Cæsar respondet molestissimo se animo audire has novas seditiones inter pontificem & concilium exoriri; hortari ut maturius in tanta re se gerant, neque ea agant, quæ divisionem & schismata sint paritura; quo nihil rebus gerendis perniciosius evenire potest. Invenisse eos ecclesiam Dei pacificam, & longo magnoque suo labore unitam. Meminisse debere patres suæ professionis, cum prædicent se ideo convenisse, ut Christiani populi mores emendent, hæreses pellant, & dissidentium animos componant, cavendum ne contrarios effectus pariant, ut qui Græcos se undituros pollicentur, Latinos seque ipsos scindant. Consuluisse se super hac re imperii principes, omnium esse sententiam supersederi oportere super processu contra pontificem; exquirendaque prius regum atque principum consilia, & quorum postea essent auxilia imploraturi, prius cognoscerent sententias. Interim curandum ut principum opera seditio componatur. Si patres hoc fecerint, daturum operam Cæsarem, ut concilii decreta serventur. Sin minus, se cum regnis ac principibus suis Romano pontifici non defuturum, ejusque dignitatem adversus perperam impugnantes tutaturum. Hæc eadem paulopost & legati principum electorum concilio iterarunt.

LXI.

Basileenses Eugenium contumacem declarant.

At Basileenses in eorum pertinacia perseverantes, spretis Cæsaris & principum consiliis, elapso termino contumacem Eugenium declarant. Secedunt Hispaniarum regis legati, aperteque asserunt se regis sui prælatorum ac principum suæ nationis nomine ei declarationi non consentire, protestarique, si proinde schisma aliquod oriatur, Hispanicæ nationi adscribendum non esse. Eugenius autem his perceptis perversorum hominum temeritati obviare cupiens, & per literas suas Basileensium objecta diluit, & plenitudine potestatis, & de concilio sacri senatus Basileensem synodum perperam se gerentem ac nutrientem schismata dissolvit: Patresque sub gravibus pœnis & censuris jussit abire, & novum indixit concilium in civitatem Ferrariensem. Ad quod omnes ecclesiarum prælatos convocavit, multa afferens, cur ita facere reipublicæ expediret.

LXII.

SESSIO TRIGESIMA.

Revocantur Eugenii gesta contra concilium, & damnatur Ferrariensis synodus.

Dissentit ... actis ... cilii in ... ine ac ... nero ... onum.

Hæc ubi Basileæ cognita sunt, acrior seditio exoritur, conveniunt patres turmatim, hi præsertim qui pontifici adversabantur, & post multas consultationes publicam celebrarunt sessionem " xxx. IV. Idus Octobris A ejusdem anni, ubi statuta atque decreta omnia Eugenii contra concilium Basileense revocant, irritant & annullant, dissolutionem Basileensis concilii, censuras, ac pœnas in non discedentes latas, indictionem Ferrariensis synodi, ac prælatorum illuc convocationem damnant, nulliusque esse momenti statuunt. Et cum concilium supra pontificem potestatem habere affirment; monent pontificem, nisi intra quatuor menses resipuerit, & omnia contra concilium conciliaresve statuta revocet, a papali administratione secundum decretum in XI. sessione editum ipso facto esse suspensum, ipsamque summi pontificatus administrationem ad sacrum concilium devolvi. Quod si per duos mēses post interdictio- B nem pontificatus in sua pertinacia perseveraverit, procedendum esse contra Eugenium etiam ad privationem pontificatus. Cardinalibus & aliis prælatis omnibus, qui in Romana curia apud Eugenium essent, mandant, ut ad Basileense concilium se conferant, alii ad sua quique beneficia revertantur sub privatione omnium beneficiorum ac dignitatum: Prohibent quempiam cujuscumque sit dignitatis aut ordinis, etsi cardinalaris, aut inferioris dignitatis, a concilio discedere, prætextu dissolutionis, aut mandati Eugenii pontificis. Iubentque omnes ad concilium properare, & rem publicam ita C tractare, ac si nulla dissolutio concilii facta fuisset a pontifice: Qui impedimento aut molestiæ essent venientibus ad concilium indictum, aut indicendum, seu ad illud legatos nunciosve mittentes excommunicatos esse, etiamsi imperator, rex, aliusve princeps sit, sive cardinalis, patriarcha, archiepiscopus, episcopus, universitates, collegiaque sacris sint interdicta. Pontificem vero ipsum magnis edictis prohibent, ne deinceps quicquam agat contra concilium Basileense, conciliaresve, neve in suis cœptis contra concilium perseveret. Impetrationes sive collationes beneficiorum conciliarium factas in curia Romana per pontificem, aut alias per viam privationis, cassat, atque irritat. Fautores sive D adjutores ad possessiones talium beneficiorum consequendas excommunicat. Ordinarios sive collegia hujusmodi admittentes, sive literis apostolicis parentes in hac re, censuris gravissimis ligat, quas decernit a nemine solvi posse, nisi a concilio. Iubetque hujus decreti paginam præ foribus basilicæ Basileensis affigi, ut nullus ejus rei ignorantia possit excusari.

LXIII.

Divisio Christianorum in varias obedientias.

E Dividitur Christianus orbis his variis edictis. Alphonsus rex Aragonum, qui Eugenio propter regnum Neapolitanum erat infensus, Basileensis decreta laudat, & probat. Amedeus Sabaudiæ dux legatos ad Eugenium mittit, rem Basileensium protegens, quibus Eugenius rei seriem diligentissime pandit, ostenditque multis rationibus Basileenses non recte ambulare, & divisiones scissurasque in ecclesia quærere. In concilio autem non suffragiis legitimis, & consuetis uti, sed multitudinem conductam convocare, ut numero vincant. Proinde ut necessitati ecclesiæ consuleret, concilium Ferrariam transtulisse, quod & Græci qui aderant, & reliqui Latini approbarent laudarentque.

Placere

Placere tamen pontifici ut dux operas suas interponeret pro honesta concordia inter se & Basileenses: pollicerique illis commissorum impunitatem, si Basilea discedant, & futuros in omnibus salvos, si Ferrariam ad legitimum concilium velint proficisci. Et Basileenses quidem literis, & nuntiis apud Cæsarem, & alios principes per se gesta in Eugenium justificare conantur: illumque affirmant publice & enormiter ecclesiam Christi perturbare. Idem & pontifex contra illos agit: alter alterum accusat, reprehendit, damnat: hic excommunicat, illi absolvunt: illi decernunt, iste abrogat: isti Basileæ, iste Ferrariæ prælatos advocat. Quisque per se agit & curat, ut alterius gesta injusta, sua sancta videantur.

LXIV.

Legati ad Græcos per partem concilii Eugenio papæ faventem.

CVM pars concilii, quæ præsidentes & legatos apostolicos sequebatur, in seditione (ut diximus) Florentiam & Vtinum pro concilio œcumenico statuissent, & approbantibus petentibusque legatis Græcorum, Eugenius id confirmasset, decreti sunt ab ea parte legati concilii nomine ad Græcorum principes, Diniensis, & Portugallensis episcopi, qui mense Iunii Bononiam peterent, ubi Romanus pontifex erat. Postquam omnia per pontificem intellexerunt, ad Græcos in Italiam conducendos una cum episcopo Coronensi pontificis oratore Venetias profecti sunt: Vbi conscensa triremi, Cretam primum circa Idus Augusti appulerunt. Ibi conscriptis trecentis ballistariis, quos ad præsidium urbis Constantinopolitanæ, absente imperatore, conduxerunt; tertio Nonas Septembris Constantinopolim adnavigarunt: qui ab imperatore & patriarcha suscepti & auditi, eis persuaserunt, ut se ad navigationem pararent, ad concilium in Italia celebrandum. Ornabantur igitur Constantinopoli triremes tres, una major, duæ minores & archiepiscopus Tarentasiensis ac Nicolaus de Cusa, natione Germanus, qui posta fuit cardinalis sancti Petri ad vincula, ex Creta alias triremes tres majores paulo post adduxerunt, quibus pontificis nomine Græci erant traducendi. Dum Græci se ad transfretationem accingunt, ecce quinto Nonas Octobris Avenionenses triremes appellunt, præfectis Visensi, & Lausanensi episcopis; quorum adventus eo visus est Græcis ineptior, quo aperte per legatos Basileæ protestati fuerant se Avenionem nullo modo venturos. Ii ubi data est copia fandi, concilii Basileensis ac multorum principum literas imperatori primum reddiderunt, tum concilii nomine, cujus se legatos esse profitebantur, in vim præstiti juramenti expostulant Græcos, ut Basileam, Sabaudiam, sive Avenionem ad concilium se quamprimum conferant. Ostendunt monitorium in Eugenium pontificem editum, afferuntque, si in ejus triremibus navigare pergant, prius Eugenium a concilio pontificali dignitate dejectum iri, quam ad eum perveniant, atque eo pacto frustra illos ituros; cum exauctoratus Eugenius concilium dare non poterit. Diniensem & Portugallensem præsules non esse concilii veros legatos, sed adulterinos & præter patrum decreta missos; quod & literis concilii approbabant. Nisi ad unum de nominatis locis se conferrent, principes omnes, quorum literas attulerant, simul cum Basileensi concilio eis futuros hostes, daturosque operam, ut aliud concilium celebrari non possit. Sin autem secum navigarent, concilium & principes fauturos eis contra Turcas; decreturosque generalem expeditionem, & cruciatam in hostes. Eadem & patriarchæ Constantinopolitano retulerunt; qui ubi criminationes Eugenii ex monitorio audire cœpit, Avenionenses silere jussit, & ab se dimisit. Sed cum legati papæ Diniensis & Portugallensis objecta omnia & difficultates Avenionensium dissolvisset, imperator & patriarcha se cum eis in Italiam navigaturos promiserunt, multisque verbis hortati sunt Avenionenses, ut depositis odiis & dissensionibus simul Venetias vellent petere; ubi de loco concilii commodiori esset disceptandum. Illi vero indignati minarum pleni solutis anchoris Peram petunt, & post quindecim dies quarto Nonas Novembris in patriam revertuntur. Græci vero cum imperatore, patriarcha & aliis patribus ad VII. Kalend. Decembris cum novem triremibus iter ingressi sunt, Venetiasque tandem appulerunt ad VI. Idus Februarii. Quod cum Basileæ renuntiatum esset, illos scilicet e Græcia solvisse cum legatis papæ, variæ inter patres sententiæ, multæque contentiones agitabantur. At Iulianus cardinalis legatus apostolicus convocatis patribus longa & ardenti oratione primum hortatur patres, ut dimissis odiis atque contentionibus, Græcis jam jam Latinorum terras appetentibus obviam irent, & quos tantopere absentes optaverant, nunc præsentes non spernerent, mitterent legatos suos, qui eos (si possent) Basileam, Avenionem, Sabaudiamve perducere curarent. Quod si non persuaderent, agerent cum eis de loco concilii, ita ut Græcos non propter locum, sed locum propter Græcos amare videantur; Eugenio pontifici reconciliarentur, ne venientibus Græcis ludibrio essent, ut qui aliorum concordiam quærerent, inter se divisi reperirentur. Placere Eugenio, ut Sigismundi Cæsaris arbitrio cuncta componantur. Nefas esse patribus talem arbitrum recusare, cum Cæsar præcipuus semper auctor, fautorque concilii fuerit. Tollatur a patribus monitorium, tollet & Eugenius translationem concilii, promittetque decretorum concilii observationem; si talia fuerint, quæ & reformationi, & honori sedis apostolicæ consulant. Sed obstinatis animis frustra narrabatur fabula. Perstant in sententia Basileenses, & nisi in loco a se delecto non videntur passuri concilium celebrari.

LXV.

Albertus Sigismundo Cæsare defuncto substituitur.

MORITVR inter hæc Sigismundus Cæsar ad V. Idus Maii salutis anno 1438. eique deinde in imperio & regnis subrogatur Albertus dux Austriæ ejus gener; & principes electores imperii legatos ad Eugenium mittunt, qui Ferrariæ cum Græcis jam œcumenicum inchoaverat concilium. Summa legationis hæc erat, ut pontifex pro unione & pace ecclesiæ pateretur alium locum eligi pro œcumenico concilio, nihil

ANNO CHRISTI 1438.

amplius contra Basileenses innovaret. Ad ea respondit pontifex, quamvis concilium legitime Ferrariæ inchoatum esset, & a Græcis approbatum, non expediret rebus gerendis & utilitati publicæ illud transferre, velle tamen expectare Alberti novi Cæsaris legatos, & aliorum quamplurimorum regum ac principum Christiani orbis, quos prope diem ad se venturos cognovisset: quorum consilio & auctoritate statuisse se rem hanc pertractare, rogare autem principes electores, ut interim in aliquo Germanicæ nationis loco convenirent cum Cæsare ad conventum celebrandum, ad quem ipse legatos suos mitteret, qui optimam ejus mentem ad pacem & unionem ecclesiæ efficacem ac diligentem operam ad unionem cum Græcis navandam, justitiam innocentiamque suam in administratione pontificatus, & Basileensium injurias ac falsas calumnias omnibus plane ostenderent; cum plena tamen potestate Cæsaris, & principum arbitrio conveniendi cum patribus, qui Basileæ remanserant; sive etiam, si reipublicæ conducere videatur, alium locum nominandi pro concilio universali. Quantum autem ad Basileenses attineret, quamvis ab eis quotidie injuste multipliciter vexaretur, impetaturque, placere tamen ut contra eos judicia suspendantur, si & ipsi interim quiescant. Quod si non fecerint protestari coram Deo & hominibus, per se non stare, quin pax & unitas in ecclesia Dei perseveret.

LXVI.

SESSIO TRIGESIMAPRIMA.

Eugenius ab administratione pontificatus suspenditur.

BASILEENSES vero post hæc, cum audirent Ferrariense concilium in dies augeri, ad IX. Kalendas Februarii publicam sessionem (ut consueverant) tenent anno salutis 1438. in qua quidem sessione trigesimaprima secundum decreta Constantiensis synodi, quæ jubet Romanos pontifices dissolventes aut transferentes concilia generalia sine patrum communi consensu, nisi intra quartum mensem resipuerint, & dissolutionem revocaverint, suspendendos esse ab administratione papali, & post duos alios menses, si in pertinacia perseveraverint, privandos omni pontificis dignitate, Eugenium IV. Romanum pontificem, ut manifestum contumacem, & in aperta rebellione perseverantem, ac notorie incorrigibiliterque Dei ecclesiam scandalizantem, ab omni administratione papatus suspenderunt: comminatique sunt se ad ulteriora processuros, si opus fuerit, absque alia vocatione. Administrationem autem omnem pontificatus tam in spiritualibus, quam in temporalibus, ad sanctam synodum spectare declaraverunt. Decernentes irritum, & inane quicquid deinceps ageretur ab Eugenio. Principes omnes Christianos monent hortanturque, prælatos autem ecclesiarum cujuscumque dignitatis aut ordinis vicarios, feudatarios, vassallosque omnes ecclesiæ Romanæ jubent, ut Eugenio minime pareant durante suspensione: eosque omnes

A per id tempus ab omni juramento, quo illi tenerentur, absolvunt: Mandant preterea omnibus cardinalibus, aliisque prælatis quibuscumque, atque aliis officialibus, & quibusvis Romanam curiam sequentibus, sub pœna excommunicationis, & privationis omnium beneficiorum ut intra quadraginta dies ab ipso Eugenio & Romana curia discedant. Cardinales autem & alii prælati, qui secundum sanctorum patrum decreta petere concilia sunt obnoxii, Basileam ad concilium se conferant; alii ad sua quique beneficia divertant, vel ad concilium ipsi veniant. Causas omnes, quæ in Romana agitantur, ecclesiasticas, spirituales, profanas, civiles, crimina-
B les, sive mixtas ad se advocant, inhibentque judicibus omnibus, auditoribus, & commissariis Romanæ curiæ, cujuscumque sint dignitatis, aut ordinis; ne quoquo modo in eis causis procedant, decernentes irritum & inane, si secus a quopiam fieret, & transgressores hujus decreti excommunicationis sententia innodarunt, a qua nisi per synodum possint absolvi. Tum statunnt causas omnes ultra quatuor diætas a Romana curia distantes præter majores, quæ sacris patrum decretis exprimuntur, & causas electionum ecclesiarum vel monasteriorum, deinceps in provinciis propriis, apud ordinarios judices esse co-
C gnoscendas, finiendasque, neque licere cuique appellare, nisi ad judicem immediate superiorem; neque etiam ad pontificem maximum, nisi sit immediatus superior, & tum pontifex causam ipsam per rescriptum ad provinciam ipsam usque ad finem litis remittat, nisi forte propter defectum justitiæ, aut justum metum aliter facere cogatur, & tunc in propinquis provinciis causa poterit committi. Ab hoc decreto exemerunt sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales, officialesque omnes Romanæ curiæ in curia commorantes, tantum, quoad concilium aliud statuerit: voluerunt causas omnes quæ in Romana curia vertuntur (ut dictum est) ad concilium esse advocatas, ne-
D que licere de eis quoquo modo agi apud papam, aut apud conventiculum Ferrariense (ita enim appellabant Ferrariense concilium) & ut dignitates, beneficiaque ecclesiastica idoneis ac bene meritis conferrentur, minuerenturque lites & ambitiones, hujusmodi decreta statuerunt. Primum, quoniam gratiæ expectativæ ad beneficia ecclesiastica confusionem ecclesiis generant, ministros plerumque minus idoneos afferunt, occasionem optandæ mortis inferunt, lites & contentiones augent, ex quibus provinciæ & ecclesiæ pecuniis exhauriuntur, angustias, solicitudinesque expectantibus litigantibusque præparant: ac fraudes, dolos, circumventionesque infinitas pariunt,
E ordinem ecclesiasticum perturbant, & ordinariorum collatorum jurisdictionem confundunt: statuere non licere deinceps Romano pontifici gratias expectativas, sive nominationes ad beneficia quoquo modo concedere; concessas autem, quarum processus non sunt expediti, nullas esse, alias ratas haberi, quoad aliter a concilio sit deliberatum. Reservationes etiam particulares beneficiorum, tam per summum pontificem, quam per legatos ejus factas, irritas esse & cassas. Licere tamen Romanis futuris pontificibus

ANNO CHRISTI 1438.

pontificibus tempore sui pontificatus de uno beneficio tantum ad collationem, in qua fuerint decem beneficia: & de duobus ubi fuerint quinquaginta, & ultra pro arbitrio suo honeste disponere. Ita tamen ut in eodem collegio duas præbendas non conferat, salvumque esse perpetuo Romano pontifici jus præventionis in collatione beneficiorum. In conferendis autem beneficiis ecclesiasticis hunc modum servari voluerunt. Primum, ut saluti animarum, doctrinæque ecclesiæ consulatur. Prima præbenda, quæ in cathedralibus ecclesiis vacabit, conferatur alicui magistro vel licentiato, vel baccalaureo formato in theologia, qui per decennium in publicis gymnasiis studuerit, & residentiæ, lecturæ, ac prædicationis onus voluerit subire. In omnibus autem collegiis canonicorum tertia pars præbendarum ad minus conferatur doctrinarum professoribus; quos graduatos appellant. Ita ut prima vacatura conferatur graduato, duæ sequentes aliis; tum alia iterum graduato; Et sic deinceps, his videlicet magistris, licentiatis, & baccalaureis formatis in theologia, qui per decennium in publicis gymnasiis studuerint; doctoribus licentiatisve in altero jurium, sive in medicina, qui per septem annos; magistris sive licentiatis in artibus, qui per quinquennium: & si nobiles ex utroque parente, & ex antiquo genere fuerint, sat erit ut annis sex in theologia studuerint, & in altero jurium annis tribus. Qui autem ex prædictis alias præbendas duas sive alia beneficia obtinerent, propter quæ in alio residere non possent, hos non esse connumerandos in dicta tertia graduatorum, præsertim si ea beneficia sunt census ducentorum aureorum. In parochialibus vero ecclesiis per civitates & oppida etiam (ut superius, graduati assumantur, qui minus per triennium in publicis gymnasiis studuerint: hujusmodi autem graduati, qui ad beneficia promoveri cupiunt, nomen suum per tempus quadragesimæ singulis annis dent ordinariis collatoribus: quod si non fecerint, collatio in alios per ordinarios facta rata erit, si vero contra hujusmodi decretum collatio aliqua sive præsentatio beneficiorum fiet, nulla sit omnino & cassa. His solenni ritu decretis ad IX. Kalend. Februarii (ut diximus) ne provinciæ Romanæ ecclesiæ sine rectore & administratore remansisse viderentur, interdicto pontificatu Eugenio, aliud duodecim virorum collegium statuerunt, quod curam administrandarum provinciarum susciperet, ternos ex qualibet natione. Hi legatos duos de latere statim constituerunt: cardinalem sancti Petri ad vincula, qui favore Alphonsi regis Aragonum & Siciliæ, urbem Romam & vicinas ecclesiæ Romanæ provincias, & Valramum postulatum Trajectensem, qui Bononiam, quam Nicolaus Piccininus per id tempus occupaverat, & exarchatum favore Philippi ducis Mediolani, cui carissimus erat, administrarent. Basileenses siquidem plurimum in rege Aragonum, & duce Mediolani confidebant; qui & concilio dediti, & Eugenio infensissimi videbantur. Sed cardinale & postulato provincias recusantibus, petente duce cardinalis Ursinus legatus declaratur. Verum forma juramenti, quam Basileenses ex legato exigebant, duci non placebat, & cardinalis illis diebus est vita substractus: Dux vero cardinales sanctæ Crucis & sanctæ Sabinæ legatos decerni petebat, viros Basileenbus mininime gratos. Tandem post multos tractatus Philippus dux, qui suspensionem Eugenii summo studio expostulaverat, nunc aperte Basileensibus ostendit, non sibi placere ulterius contra Eugenium procedi: hortabaturque patres ut tertium generale concilium fieri paterentur in una ex suis civitatibus, vel alibi in Italia, ubi opportunius videretur. Iulianus autem cardinalis sanctæ Sabinæ, sancti Angeli appellatus, ut vidit Basileenses in proposito pontificem deponendi obstinatos, Basilea discessit v. Idus Ianuarii. Et patres concione advocata, Ludovicum cardinalem Arelatensem, qui unicus tunc cardinalis in concilio supererat, præsidentem creant cum plena potestate, & classis præfectus Nicolaus cum legatis Basileensium e Græcia reversus, magistratui se abdicavit, redditis vexillis & sceptro. Tum dicta est dies archiepiscopo Tarantasiensi, quod contra concilium Basileense egisset, torturæ exposuisset heraldum ducis Sabaudiæ per concilium in Græciam missum: vocati sunt ad causam dicendam (quamvis absentes) Dieniensis & Portugallensis episcopi, ac Nicolaus de Cusa, quod falso se appellassent concilii legatos.

LXVII.

SESSIO PRIMA.

Principium concilii Ferrariensis.

INTER hæc convenerant jam Ferrariæ patres complures concilii celebrandi gratia: & Nicolaus sanctæ Crucis cardinalis apostolicæ sedis legatus, Eugenii pontificis nomine concilio præsidens, primam publicam sessionem solenni more habuit quarto Idus Ianuarii anno salutis 1438. in qua hæc communi consensu decreta statutaque sunt: Eugenium pontificem ob causas justas & necessarias, atque urgentes ad removenda impedimenta, quæ unioni cum Græcis tractandæ interponebantur, propellendumque imminens schisma, de concilio sacri senatus, approbantibus, laudantibusque prælatis Romanæ curiæ magno numero, transtulisse Basileensem synodum Ferrariam; eam translationem legitimam, & canonicam esse; ac proinde Ferrariense concilium œcumenicum legitime congregatum esse, oportereque illud incumbere unioni navandæ cum Græcis, consummationique rerum illarum, quæ Basileæ inceptæ, nondum finitæ essent: neque propter hanc translationem, quæ ob publicam utilitatem manifeste facta esset, Eugenium pontificem comprehendi decretis octavæ & undecimæ sessionis concilii Basileensis. Congregationem illorum, qui post translatum concilium, Basileæ pertinaciter remanserunt, sive quamcumque aliam præter Ferrariæ legitime congregatam, non esse concilium generale, neque auctoritatem illam potestatemve habere, omniaque per Basileenses gesta actaque post translationem,

ANNO CHRISTI 1438.

translationem irrita esse & nulla, nisi forte pro reductione Bohemorum aliquid egerint utile, quod sacrum Ferrariense concilium laudabit, probabitque omnes, qui in verba olim Basileensis concilii jurassent, absolutos liberatosque esse ab eo juramento. Nemini omnino licere ex conciliariis concilii Ferrariensis cujuscumque sint gradus aut ordinis molestare, seu quoquo modo etiam in beneficiis, aut dignitatibus vexare, quam diu in concilio sive in curia Romani pontificis perseverabunt. Molestatores, etiamsi cardinales, aut inferioris dignitatis sint, excommunicatos esse, collegia & universitates sacris interdicta: & nisi intra tres dies a molestatione cessaverint, sive beneficio aut dignitate per se pulsos non restituerint, ipsos cum omni dignitate, etiam si episcopali & supra, omnique beneficio ecclesiastico ipso facto esse privatos. Eos etiam, qui conciliarium, sive curialium hujusmodi beneficia, sibi a quovis collata acceptaverint, excommunicatos item esse, omnique honore & beneficio privatos, inhabilesque ad futura. Demum convocaverunt omnes ad generale concilium Ferrariense, quos ad concilia secundum sacras leges venire oportet. Venerant jam Græci Venetias ad VI. Idus Februarii, & Eugenius pontifex paulo post Ferrariam se contulit ad concilium, ubi ad XV. Kalend. Martii celebrata publica sessione secunda, hæc approbante concilio decrevit.

LXVIII.

SESSIO SECVNDA CONCILII

Ferrariensis, in qua Basileenses damnantur.

BASILEÆ post translationem concilii legitime & necessarie factam, sub nomine generalis concilii remanentes, quoniam sanctissimam Græcorum unionem omni studio perturbant, audentque sua temeritate Romanum pontificem inique judicare, omnes & singulos etiamsi cardinales, patriarchæ, archiepiscopi, episcopi, & minoris dignitatis sint, cujuscumque ordinis, excommunicatos esse, ac beneficiis dignitatibusque omnibus privatos esse, & ad futura inhabiles, omnia eorum gesta, decretaque a tempore translationis, tam contra hujusmodi translationem, quam contra conciliares Ferrarienses, curialesve summi pontificis, irrita & nulla esse. Prælatos omnes cujuscumque gradus & dignitatis in vim præstiti juramenti apostolicæ sedi discedere oportere e Basilea intra triginta dies, alioquin pœnis supradictis subjectos esse, magistratus, civesque Basileenses, nisi infra prædictum tempus remanentes ejecerint, in eadem esse censura: neminique licere mercimoniis, aut alia quavis re Basileam, nisi paruerint, juvare, contra hanc legem aliquid Basileam importantes, impune ab omnibus spolientur, diripianturque, sint ejus bona primi occupantis. Si tamen quispiam ante triginta dies resipuerit, discesseritque, impunitas sit ei concessa, & omnium injuriarum remissio.

LXIX.

Dux Bavariæ bellum infert Basileensibus.

HÆC ubi decreta sunt, & per provincias Basileæ vicinas literis pontificis divulgata, plures Basileam petentes, aut hinc inde concilii gratia transcurrentes sunt capti, & Stephanus dux Bavariæ, & alii nonnulli bellum Basileensibus nunciarunt. Græcorum imperator Basileensibus ex Venetiis scripsit, se in Italiam venisse, ut impleret promissa pro unione, & cum ipsi non satisfecerint cōventis, se pro œcumenico cōcilio celebrando Ferrariam petiturum. Hortaturque patres, ut illuc ad concilium se conferant. Rex Franciæ promittit se fauturum nominationi Basileensium pro œcumenico concilio. Rex Hispaniæ, & electores imperii, qui Francofordiæ congregati Albertum Austriæ ducem ac regem Hungariæ & Bohemiæ, imperatorem designaverant ad XV. Kalend. Aprilis; hortantur patres, ut a processu contra Eugenium supersedeant, sed Ludovicus protonotarius Romanus multis argumentationibus omnium objecta, & præsertim Græcorum diluens, hortatur, ut processum maturent.

LXX.

SESSIO TERTIA

Concil. Ferrariensis.

GRÆCI autem Nonis Martii Ferrariam ingressi sunt, & V. Idus Aprilis anni 1438. tertia sessio publica Ferrariæ celebrata est, in qua pontifex approbante imperatore Græcorum, patriarcha Constantinopolitano, legatisque aliorum patriarcharum orientis, ac ceteris patribus, qui Ferrariæ convenerant, declaravit Ferrariæ celebrari & legitime congregatum esse œcumenicum & generale concilium pro unione cum Græcis facienda, & ad alia perficienda, quæ Basileæ erant incœpta.

LXXI.

Principes & legati frustra orant, ut ab omni processu contra Eugenium supersedeatur.

APPETEBAT jam terminus duorum mensium post suspensionem Eugenii a Basileensibus factam: Post quem secundum decreta Constantiensis synodi privandus erat pontificatu, si concilio nōn satisfaceret: Dies erat ad IX. Kalendas Aprilis. Quare regum Hispaniæ legati simul cum oratore ducis Mediolani, qui etiam nomine Alphonsi regis Aragonum petebat, patres hortabantur rogabantque, ut ad diem octuagesimum judicium contra Eugenium differrent, alioquin nomine suorum principum protestari, quod ei non consentirent, quoniam verentur inde schisma oriturum: ex prorogatione autem fieri posse, ut concordia inter papam, & concilium inveniatur. Archiepiscopus Mediolanensis, qui se primatem Italiæ appellabat, idem asserebat suo & provinciæ suæ nomine. Quin & Ludovicus protonotarius Romanus, qui nuper Eugenii acerrimus impugnator erat, instigaveratque patres ad procedendum contra eum, nunc etiam sententiam differendi probabat,

probabat. Sed cum res in longam disceptationem venisset, statuerunt tandem patres procedendum esse; & ut maturius tantam rem aggredi viderentur; faciliusque ejus aditus pateret ad dejiciendum pontificatu Eugenium, tamquam male de fide sentientem: ut qui in confictis contra eum criminibus non multum confiderent; communi consensu tria (ut aiunt) firmant fundamenta; quas veritates fidei appellant, declarantque ab omnibus esse tenendas, ut a sacro Constantiensi synodo manifestatas: Romanos pontifices concilia generalia legitime congregata dissolvere, prorogare seu transferre minime posse sine majoris partis conciliarium assensu: Concilium generale habere potestatem immediate a Christo, cui etiam Romanus pontifex obnoxius est: eumque in his quæ ad fidem catholicam, extirpationem hæresum, ac schismatis, & reformationem generalem ecclesiæ, tam in capite, quam in membris pertinent, concilio obedire oportere. Romanum pontificem non posse immutare ea quæ spectant ad universalem statum ecclesiæ. Hæc qui non tenent, male de orthodoxa fide sentire.

LXXII.

SESSIO TRIGESIMASECVNDA.

Basileenses contra Ferrariense concilium & ejus sequaces.

CELEBRATVR igitur post hæc publica sessio XXXII. ad IX. Kal. Aprilis anni 1438. in qua decernuntur literæ concilii nomine ad Christianos principes: Quibus Basileensium gesta, circa nominationem concilii pro Avenione, Basilea & Sabaudia, completorumque omnium promissorum in concordatis cum Græcis narrantur, probanturque. Et e contra improbatur, damnatur electio per minorem partem facta de Florentia & Vtino, decretum illud falsum asseritur, & nullum, neque etiam secundum in eo contenta ab Eugenio servatum. Tum asseritur per Eugenium impeditum fuisse, quo minus Basileenses in tempore Constantinopolim petere potuerint; & ejus opera Græcos seductos ad locum concilii per se nominatum non venisse; ut eos ad locum sibi placitum duceret; neque aliud quærere Eugenium, nisi ut conciliis potestatem auferat supra Romanos pontifices. Gesta omnia, sessionesque & decreta in Ferrariensi concilio, quod conventiculum schismaticorum appellabant, irrita esse & nulla, neminemque illis obedire oportere. Tum omnes, qui a die suspensionis Eugenii in ejus curia perseveraverunt, omnesque qui Ferrariense (ut aiebant) conventiculum adierant, ad judicium vocant; intra XXX. dies responsuros, cur pœna in sessione XXIX. decreta puniri non debeant? Declarant deinde molestantes, vexantesque quoquo modo Basileense concilium, vel ad illud accedentes, recedentesque, pœnas & censuras incurrisse in prima sessione contentas; etiam si quis id egerit, Eugenii pontificis, Ferrariensiumve mandato, quos nullam potestatem habere affirmant. Posthac concilii procuratores accusationes Eugenii, causidicorum more, capitibus centum & quinquaginta, ut res atrocior videretur, patribus proponunt, quas testibus & publicis documentis se asserunt probaturos. Summa erat Eugenium IV. Romanum pontificem pertinacem, ac rebellem, violatorem, ac perversorem sacrorum conciliorum esse, inemendabilem atque incorrigibilem, & perjurum, qui per eum in sua assumptione solenniter jurata non servaverit, schismaticum, ac schismata nutrientem, qui stante concilio generali Basileensi aliud conventiculum sub nomine generalis concilii erexerit Ferrariæ, pacis & unionis ecclesiæ, ac sanctorum operum, propter quæ sancta Basileensis synodus congregata esset, turbatorem atque impeditorem, de fide orthodoxa male sentientem, abnegantemque articulum symboli, Vnam sanctam ecclesiam catholicam. Quoniam sanctorum conciliorum decretis, quæ sanctam ecclesiam repræsentant, non obtemperet, bonorum ac jurium Romanæ ecclesiæ depopulatorem, dilapidatoremque, qui ejus provincias alienaverit, destruxeritque, simoniacum manifestum ac notorium; qui nullis ecclesiastica beneficia sine pecuniis concedat, & denique aperte atque enormiter scandalizantem universalem ecclesiam Dei in omnibus suis gestis ac dictis. Quare justo judicio, ut tanta dignitate prorsus indignum, esse rejiciendum a pontificali dignitate, & ab universali ecclesia, & ut putridum membrum abscindendum. At alia ex parte Franciæ Hispaniæque reges literis & nuntiis orabant patres, ut in judicio contra Eugenium supersederent, putantes mitiori medicina languenti ecclesiæ succurrendum. Et rex quidem Anglorum acerbissimis literis patres increpavit, quod auderent Romanum pontificem judicare; asserens antichristi tempora eos introducere; & exhortans, ut a processibus cessarent; & in literarum superscriptione Basileensem congregationem, non autem concilium appellavit. Et rex Portugalliæ secundum decreta quorumdam Romanorum pontificum petebat a Basileensi concilio sibi decerni expeditionem contra Saracenos, qui regnum Granatæ occupant, promittens quoniam provincia sub rege Hispaniæ esset, omnia quæ cœperit ex hostibus, Hispaniæ regi se redditurum, si ille expensas pecunias restitueret. Quod ne fieret, oratores regis Hispaniæ impedierunt, asserentes id cedere in apertum præjudicium & dedecus sui regis, qui sæpe cum infidelibus prospere decertasset.

LXXIII.

Germani principes neutralitatem instituunt per sex menses.

CONVENERVNT Francofordiæ electores imperii post mortem Sigismundi Cæsaris ad novum Cæsarem subrogandum, ut dictum est, qui cum varia in dies edicta Romani pontificis & Basileensium cernerent, communi consensu XV. Kalend. Aprilis ejusdem anni, statuunt se provincialesque omnia decreta alterius partis contra alteram partem non suscipere, venerarique & Eugenium pontificem & concilium Basileense, velleque usque ad sextum mensem deliberare cujus parti sit adhærendum. Interea tamen protestari se non discedere ab obedientia, & reverentia sedis apostolicæ. Prælatos autem ecclesiarum populos sibi commissos jure ordinario gubernaturos. Hoc principium fuit neutralitatis Germanicæ, quæ prætextu concordiæ per sex menses instituta supra sex annos perduravit, ab Eugenio & Basileensibus reprobata. Nemini enim

ANNO CHRISTI 1438.

enim parebant, cum censuræ imponebantur, & quod ab altero non poterant impetrare, ab altero petebant. Causa autem fuit Germanorum neutralitas, ut Felici deinde antipapæ a multis non obediretur, cum Germani illum non suscipe-rent, & Eugenium non negarent.

LXXIV.

Legatio electorum pro supersedendo in judicio contra Eugenium.

ADVENERUNT post hæc electorum legati Basileam, qui multis argumentis suadebant supersedendum esse a processu contra pontificem: id etiam affirmabat Mediolani ducis legatus. Sed Basileenses auctore presertim cardinale Arelatense maturandum putant; statuunt igitur generalem conventum celebrare, ut Eugenii accusationem, & articulos probent: primores nationum rem differendam putant: Præsidens cum popularibus negant id utile ad summam: Prælati Hispanicæ nationis asserunt se probationi criminationum Eugenii non assensuros, & Panormitanus præsul, qui alias acceleratione judicii persuadere consueverat, nunc supersedendum omnino censebat, affirmabatque Italicis & Hispanicis non consentientibus quasi media parte concilii, nihil ab aliis statui posse, quod a Gallicis & Germanicis non admittebatur; cum dicerent eos nullo modo esse, non modo pares, sed vix quartam partem. Quibus respondebat Panormitanus, non prælatos quibus illi maxime abundarent, non habere potestatem statuendi in conciliis, & proinde se esse eis æquales, cum non essent inferiores numero prælatorum. Fit tandem congregatio generalis ad IV. Kalendas Maias, in qua cum proponeretur an admittendæ essent criminationes Eugenii, oratores regum Hispaniæ & Aragoniæ, ducisque Mediolani, & Barchinonensis episcopi nomine ecclesiæ Hispaniensis, archiepiscopus Mediolanensis nomine Italiæ, cujus se primatem appellabat, intercedunt, prohibentque ne id fiat. Quod si fiat, attestantur neque se, neque principes suos consensuros: sed cum his non moverentur alii, jamque decretum admissionis articulorum jubente præsidente legeretur, omnes supradicti e concione discesserunt. Patriarcha vero Aquileiensis multa contra Mediolanensem disseruit: asserens primatum ecclesiæ Italiæ ad se post Romanam sedem spectare; admissæ sunt criminationes, & statutum, ut intra triginta dies testibus approbarentur, & contumacem esse Eugenium. Declarati sunt & contumaces cardinales sanctæ Romanæ ecclesiæ, & alii qui Ferrariæ convenerint, quod decreto trigesimæ secundæ sessionis intra statutum tempus non paruissent, & paucis post diebus admissi sunt testes jurati vigintiduo ad probandum Eugenii criminationes. Maio mense sequenti Ludovicus protonotarius Romanus ex legatione ad ducem Sabaudiæ rediit, retulitque ducem ipsum patribus deditissimum esse, faterique Basileæ esse legitimissimum concilium, Ferrariæ autem minime; proinde missurum ad eos prælatos provinciæ suæ. Petere deinde ut provisionem de ecclesia Tarantasiensi factam ab Eugenio post suspensionem suam in personam cujusdam Ioannis de Arcis, irritam declararent; ecclesiæque illi de alio provideant.

LXXV.

Sexdecimvirorum magistratus pro conferendis beneficiis.

FACTUS est etiam alius magistratus sexdecim virorum super beneficiis vacantibus, non electivis tamen, conferendis, qui menstruus erat magistratus. Hos tamen servare oportebat ordinem in trigesimaprima sessione præscriptum. Statuerunt etiam alios magistratus, qui pœnitentiariam regerent in concilio. Albertus vero novus Cæsar legatos suos in concilio jussit esse episcopum Lubecensem, & Georgium Vischel, qui Sigismundi legatione prius erant functi; approbavitque concilium Basileense, & fidem publicam a Sigismundo patribus datam, securitatemque innovavit: jussitque conciliares omnes per totam Germaniam salvos esse. Patres illi pecunias concesserunt ex indulgentiis in Austria collectas, pro Græcorum adventu, sed cum a legatis Basileensium peteretur a Cæsare, ut juberet decreta concilii contra Eugenium per Germaniam observari; responsum est eos præstolari oportere conventum ad festum divæ Margaritæ indictum, in quo Cæsar cum principibus statueret, quod agendum esset pro utilitate publica.

LXXVI.

Legatio electorum Basileam.

MISERANT, ut diximus, principes electores ad Eugenium legatos, ut permitteret tertium locum nominari in Germania pro generali concilio, responsumque fuerat; velle Eugenium expectare legatos novi Cæsaris; & aliorum principum qui brevi affuturi erant; & ex eorum consilio omnia agere, placereque sibi ut interim conventus aliquis in Germania celebraretur, ad quem ipse esset legatos suos missurus, in quo de modo concordiæ, & pacis ecclesiæ tractaretur: qui si judicaret expedire reipublicæ quod alius locus eligeretur pro concilio id concessurum se pollicebatur. Principes igitur legatos ipsos ad se reversos cum his mandatis Basileam mittunt, orantes ut processum contra papam tamdiu prorogent quoad ipsi convenire, & concordiam tractare possint. Eliguntur quinquaginta viri qui hæc discutiant, videantque quid agendum. Primores statuunt ad tres menses supersedendum a toto processu, nec omnino aliquid contra Eugenium interim faciendum. Alii vero auctore cardinali Arelatensi multis argumentis, & approbationibus usi, censent supersedendum quidem a sententia depositionis ad id tempus, sed interim necesse esse, ut testium depositione criminationes Eugenii approbentur, ne diutius de sua innocentia gloriari possit Eugenius; neve patres falsam calumniam ei ingessisse arguantur. Interim vero posse per principes de concordia agi, faciliusque Eugenium concilii potestati se submissurum, cum cognoverit crimina sua probata esse.

ANNO CHRISTI 1438.

A

LXXVII.

Legatio regis Franciæ Basileam pro Eugenio pontifice.

IULIO mense Dominicus cardinalis Tarraconensis, tituli sancti Ioannis & Pauli Basileam ad concilium venit, benigne a patribus susceptus est. Et rex Franciæ celebrato Bituris provincialium suorum conventu, oratores suos Basileam misit orans iterum patres, ut a processu contra Eugenium cessarent, promittens se operam daturum pro concordia & pace, sed quoniam non præscribebatur tempus, responsum est dilationem continuo fieri.

LXXVIII.

Damnantur sequentes Eugenium.

SEQUENTI mense vocantur rursus in judicium sequentes curiam Eugenii, Ferrariæ commorantes sub specie concilii, & qui Basileense concilium quoquomodo impedirent, vel legationibus Eugenii fungerentur contra concilium, & paulo post in generali congregatione declaratur eos incidisse in pœnas contra eos statutas.

LXXIX.

Acccusatio beati Bernardini Senensis.

PER hoc tempus deferente quodam Bartholomæo ex ordine eremitarum S. Augustini, actum est de cultu tabellæ nominis Iesu; quem frater Bernardinus Senensis, qui postea inter sanctos relatus est, introduxerat. Et cum a multis reprobaretur cultus ille, & Arelatensis cardinalis assereret, Bernardino a Martino pontifice fuisse prohibitum ne id ultra faceret, affirmatum est post prohibitionem semper ab eo cultu abstinuisse Bernardinum, & res indiscussa est & dimissa.

LXXX.

Conventus Nurimburgensis super rebus ecclesiæ.

CELEBRATUS est conventus Nurimbergæ ad diem dictum, & cum Basileenses legati rogarentur ab oratoribus Cæsaris & principum ut permitterent patres suorum principum arbitrio, & interventione pacem componi inter se, & pontificem, multis argumentis responderunt id neque fieri posse, neque justum videri; quoniam non liceret sæculares principes de rebus ecclesiasticis judicare, neque esse utile reipublicæ, ut principes videantur legem præscribere concilio generali, & Romano pontifici. Volebant enim principes, ut ad alium conventum ad festum sancti Galli celebrandum, legati pontificis, & Basileensium cum plena potestate concordandi adessent. Quod omnino a Basileensibus negatum est; quamvis assererent principes non judicis, sed mediatorum, & procuratorum pacis officio functuros.

LXXXI.

Processus contra Eugenium.

HIS peractis adveniente tempore concesso ad probandas Eugenii criminationes, alia concertatio exorta est: cum hi quibus commissum erat, ut Eugenium ad judicium vocarent responsurum contra producta, & probata, procedere in causa statuerunt, adducuntur literæ principum petentes ne id fiat. Et dux quidem Mediolani gravissime literis conquestus, quod patres in gratiam principum abstinere nollent a judicio contra Eugenium. Tandem declarat se non consensurum coram
B judicio, & si Eugenium pontificatu ejiciant aliumque subrogent, se omni studio totis viribus adversaturum, atque alios principes inducturum in suam sententiam. Præter hæc Hispaniæ, Aragonum, & Navarræ regum legati, ac etiam ducis Mediolani principum suorum nomine, & Mediolanensis præsul Italicæ, & Barchinonensis Hispanicæ ecclesiæ, cardinalis vero Tarraconensis proprio nomine intercessionem fecerunt, protestatique sunt, neque se, neque principes provincialesve suos in eam rem consentire. Spretis tamen his omnibus judiciali ritu servato vocatus est Eugenius, per edictum ad contradicendum productis XVII.
C Kalendas Novembris ejusdem anni, affirmantibus patribus posse supersedere a sententia contra Eugenium, a cognitione autem causæ, & completione processus cum honore concilii non posse.

LXXXII.

Alius conventus Nurimbergensis, in quo legati Eugenii, & Basileensium interfuerunt.

INTER hæc Basileensium oratores Nurimbergam petunt ad secundum conventum, quo & pontificis legati prius convenerant, cardinalis sanctæ Crucis, archiepiscopus Ta-
D rentinus, & alii quidam, inter quos Ioannes de Turrecremata, ordinis Prædicatorum, qui postea sancti Sixti, & Nicolaus Cusa, qui sancti Petri ad vincula cardinales fuere, annumerabantur. Excepti sunt Basileenses publica pompa, multis principibus & clero obviam effuso, ut legati de latere procedebant; præcedebat crux Aquileiensem patriarcham, qui princeps erat legationis. Is ad templum sancti Sebaldi descendens populo benedixit, & quinque annorum indulgentias elargitus est. Sed cum ad concordiæ tractatus deventum esset, videreturque principibus optimum esse, si tertius eligeretur locus, in quo & Basileenses, & Ferrarienses
E cum Græcis & pontifice convenirent, facerentque generale concilium. Post multas allegationes Basileensium, qui asserebant id neque utile futurum, neque justum, tandem responderunt super ea re potestatem non habere, petere tamen responsum super pridem postulatis a principibus, ut scilicet decreta concilii susciperent, ea per provinciam facerent servare; curarentque, ut Basileæ congregati salvi essent. Responsum est, Cæsarem, & principes per suos legatos, mox patribus aperituros eorum sententias.

LXXXIII.

Regis Franciæ consilium pro pace ecclesiæ.

LEGATI vero Francorum regis, qui patribus suaserant, ut a judicando pontifice supersederent, petierantque pragmaticæ sanctionis confirmationem, quam ecclesia Gallicana Bituris sancierat, requisiti quæ media pacis haberent, hæc proposuerunt: placere regi & prælatis, ut patres persisterent in sententia alterius ex tribus locis nominatis pro œcumenico concilio, Basilea, Avenione & Sabaudia, si pontifex & Græci induci possent ad probandum. Et quamquam Galliarum prælati eis non conducere arbitrarentur Romanam curiam Avenioni esse, tamen pro utilitate publica, id æquo animo ad aliquod tempus laturos: tum si loca nominata pontifici, & Græcis non placerent, obsecrare patres regem, ut plurima nominent loca, quorum aliqua etiam in Galliis sint, e quibus sint nonnulla quæ merito recusari non possint. Interea selectionem pro concilio, si volunt pontifici tamquam colligitanti concedere, concedant Græcis, quibus ut facilius unioni assentiant omni studio sit blandiendum. Et quamvis secundum decreta Constantiense, & Basileensis etiã synodi, in Galliis sit celebrandum proximum concilium, placere tamen regi, & prælatis juri suo pro hac vice cedere; ita ut ibi celebretur concilium, ubi pax, & concordia ecclesiæ facilius possit inveniri, hac tamen lege, ut proximum deinde concilium in Gallia celebretur.

LXXXIV.

Cæsaris & principum responsum.

TERTIO Nonas Septembris hujus anni legati Cæsaris, & principum Germaniæ Basileam ingressi benigne suscipiuntur, quorum legationis hæc summa fuit, fateri Germanos concilium generale esse, velleque Cæsarem omnes ibi congregatos, conciliaresque omnes esse salvos: sententiam neutralitatis, prælatos, principes populosque omnes approbasse, suscepisseque ac venerari simul eodem tenore & sacrum concilium, & Eugenium summum pontificem. Pro quiete autem, & concordia contendentium videri Cæsari, & principibus, ut Basileenses, & Ferrarienses in tertio quodam loco pro generali concilio conveniant; quem patres de consilio Cæsaris nominassent aptum rebus gerendis, ostendentes nullum aliud esse remedium tantis malis nisi tertium locum. Et obsecrantes multis maximisque precibus, ut hoc efficerent: quorum petitiones, & regis Franciæ legati confirmabant, asserebantque idem cupere, & orare Gallorum regem. Cum res acriter urgeretur, qui a dissolutione concilii abhorrebant, legem fieri procurant non licere de dissolutione, sive translatione agere, nisi prius per XII. virorum magistratum legitime probatum, & in quatuor conventibus omnibus convocatis statutum fuerit, ita ut nisi conveniente multitudine omni, de ea re non agatur. Accesserunt ad petitionem Germanorum & Gallorum, etiam oratores Hispaniæ, Aragoniæ, Navarræ, Portugalliæque regum, & ducis Mediolani, qui omnes in sententiam Cæsaris ire profitebãtur. Diu igitur multumque inter patres, quibus demandata erat hæc provincia, & legatos disputatum est per continuos duos menses; sæpeque hinc inde pacis conditiones præscriptæ, sed cum viderentur nimis duræ a patribus imponi, legati in hanc formam leges conscripsere. Patres eligent concilii auctoritate pro loco œcumenici & generalis concilii, Argentinam, Constantiam, Moguntiam: hanc electionem Cæsar intra mensem, & ceteri reges Eugenio pontifici, Græcisque significent: qui etiam intra alium mensem unum ex nominatis locis literis publicis approbent, & intra tertium mensem, unum scilicet ab approbatione loci, de eorum electione Basileenses reddant certiores. Et mox post approbatum locum a pontifice congregatio Ferrariensis omnino cesset; Basileenses vero ut primum certiores redditi fuerint de acceptatione loci publico decreto statuant ibi concilium celebrandum, si locus ille novo accidente infortunio incommodus fiat ante concilii inchoationem, alius e nominatis assumatur. Si post inchoationem concilium sibi provideat, pontifex per se vel suos legatos, & Græci intra duos menses a die approbationis loci: Basileenses vero intra eumdem terminum a die notitiæ approbationis ad nominatum, locum se conferant concilii gratia, fitque ibi post illos duos menses generale concilium indissolubile, nisi a seipso. Nihil tamen in concilio agi posse nisi post illos duos menses, & quindecim dies. Præsidentes concilii pontificis nomine, ut in Basileensi suscipiantur, modum procedendi in eo concilio patres sibi statuent, ut expedire videbitur: ut primum pontifex locum acceptabit, profitebitur decreta Constantiensis concilii de potestate conciliorum. Quod cum primum patres Basileæ per literas publicas Eugenii cognoverint, mox suspensio ipsius pontificis tollatur. Pœnæ & censuræ hinc inde cassentur, annullenturque: quod si nec pontifex, nec Græci locum aliquem ex nominatis acceptaverint, patres unum pro suo arbitrio accipiant, & intra duos menses illuc transferant concilium; non tamen ante quintum mensem a prima nominatione quicquam statuatur a concilio; Avenionensibus ex pecuniis indulgentiarum, aut aliunde satisfiet pro pecuniis sacro cõcilio mutuatis, & eorum dãnis, ageturq; de provisione faciẽda apostolicæ sedi, ejusque prælatis ob remotas annatas. Cæsar & principes imperii fidem publicam patribus concilii dabunt, locumque pro concilio nominandum tutabuntur, & ab omni violentia defendent; dabuntque operam, ut rerum omnium copia securitasque integra omni ex parte abundet, & aliquem ex proceribus defensorem, protectoremque concilii constituent. Has tamen legatorum conditiones pacis Basileenses suscipere noluerunt: multa illis addentes, multa dementes, ut omnem pontificis potestatem omnino enervarent; illud maxime asserentes Eugenium nullo modo posse inclinari, ut potestatem ecclesiæ confiteatur: qui nuper etiam inconsultis principibus, qui ei faverunt, transtulit congregationem suam e Ferraria Florentiam: non esse id signum volentis consentire concilium celebrari in Germania; qui a Germania longius abscesserint, tandem promiserunt se missuros legatos ad novam diętam cum plena potestate, facturosque omnia quæ utilia esse catholicæ fidei putarent.

LXXXV.

LXXXV.

SESSIO QVARTA.

Ferrarienſe concilium Florentiam transfertur.

EVGENIVS inter hæc cum Ferrariæ annonæ caritate, & etiam peſte patres premerentur, quarto Idus Ianuarii ejuſdem anni concilium ex voluntate patrum, & ſacri ſenatus Florentiam tranſtulit proſequendum, ut Ferrariæ erat incæptum: quod actum eſt in quarta publica ſeſſione.

LXXXVI.

Mittuntur legati per Baſileenſes ad conventum Francofordienſem.

MENSE Martio, anni 1439. peſtis Baſileæ ſerpere cœpit, & patres plenariam indulgentiam in ea perſeverantia morientibus conceſſerunt. Miſerunt oratores aliquos in Britanniam, qui principibus populiſque ejus provinciæ ſuaderent, ut Baſileenſium decreta ſuſciperent, exigerentque pecunias ex indulgentiis collectas. Et cum inſtaret tempus indicti a principibus Germaniæ conventus, qui ex Francofordia tranſlatus fuerat Maguntiam, Baſileenſes legatos illuc deſignant cum plena poteſtate, datis tantum clam mandatis quouſque principibus complacerent. Princeps hujus legationis fuit Ludovicus ex ducibus de Dech. patriarcha Aquileienſis, cum poteſtate & inſignibus legati de latere. Data eſt præterea patriarchæ, & aliis collegis etiam ſeparatis poteſtas multa concedendi, quæ ad pontificatum ſpectant, confeſſionale, altare portatile, diſpenſationes ſuper irregularitate, inhabilitatione, defectu natalium, & plura hujuſmodi, quæ nunc primum legatis ſunt conceſſa, ſed deinceps ampliora. Proviſiones plurium eccleſiarum factæ ſunt hoc menſe Baſileæ, & præſertim eccleſiæ Groſſetanæ, in perſonam fratris Nicolai de ſancto Geminiano, qui tamen non obtinuit: ſtatutumque, ut qui ab Eugenio beneficia obtinuerant, eis a concilio non darentur, niſi coram Baſileam peterent, & Eugenii collationi penitus reſignarent. Venerunt Maguntiam oratores concilii: ubi cum legatis Cæſaris, cardinalis ſancti Petri ad vincula, Treverenſis, Colonienſis, & Maguntinus, principes, electores, & archiepiſcopi aderant. Tum Patavienſis, Lubecenſis, & Auguſtenſis epiſcopi, præter hos qui Cæſaris erant legati, Turonenſis archipræſul, & Trecenſis epiſcopi Gallorum, Conchenſis Hiſpanorum, Albigannenſis, Mediolanenſis oratores, & aliorum principum Germaniæ legati complures, legati Baſileenſes ſæpius cum principibus, & legatis Cæſaris, ac regum convenientes, acriter petitionibus principum reſiſtebant, & producentes patrum mandata, quæ plumbea bulla munita erant, ea prævaricari non poſſe aſſerebant. Petebant inſuper concilii decreta a Cæſare, & a principibus ſuſcipi. At principes & legati Cæſaris paci, & quieti ſtudentes inſtabant, ut a judicio contra pontificem ſuperſederent: permitterentque patres concilium transferri, ut dictum erat. Diſceptatio per plures dies tractata eſt, & nihil tandem a Baſileenſibus potuit obtineri: cum affirmarent judicium contra Eugenium aſſidue poteſtatem eccleſiæ labefactantem, ſuſpendi non poſſe; & concilium apetitis conditionibus non eſſe transmutandum. Nicolaus de Cuſa, Eugenii cauſam tutabatur ubique prædicans Baſileæ non eſſe concilium generale.

LXXXVII.

De judicio Veſtfaliæ.

POST hoc tempus Albertus Cæſar patres literis hortatur, ut cauſam quandam prophanam ad judicium Veſtfaliæ, quod vetitum & ſecretum appellant, remitterent. Iudicium hoc a Carolo magno inſtitutum aiunt: quod deinde Cæſares tanti fecerunt, ut raro, vel nunquam ab illo ad ſe provocantes admiſerint. In eo etiam non vocati damnantur. Ponitur in medio chordula, cum de aliquo noxio refertur, ſi necandus videtur, tangunt omnes, qui accuſatum ſuſpendio dignum putant, digito funem, & ne damnatus ſit omnino inſcius, per unum aliquem ex judicibus, qui incogniti ſunt, cum obvius datur, virga leniter percutitur, vel ex eo audit hujuſmodi verba. *Et alibi ita bonus comeditur panis, ut hic.* Poſt hoc, ubicumque damnatus repertus fuerit, ſuſpenditur. Neque poſſunt ii judices evitari, cum non cognoſcantur. Quod genus judicii a Carolo ideo inventum aiunt, ut Saxonum gentem barbaram tunc ac perferocem, cædibus & latrociniis aſſuetam, ac crebro rebellantem, in officio contineret. Gens fera, & idolis dedita, neque fidem, neque jusjurandum colebat, & ideo graviore fræno coercenda videbatur.

LXXXVIII.

Octo concluſiones fidei contra Eugenium.

INTER hæc patres qui Baſileæ erant, veriti, ne criminationes Eugenio objectæ ſatis viderentur ad dejiciendum illum pontificatu, concluſiones octo per ſacræ theologiæ profeſſores excuſſerunt; quibus aſſerebatur Eugenium hæreticum atque in hæreſi relapſum eſſe: has octo concluſiones veritates catholicæ fidei affirmantes. Poteſtatem generalis concilii ſupra Romanum pontificem & quemlibet alium eſſe. Pontifici non licere diſſolvere generale concilium præter ejus conſenſum. Has duas veritates eſſe fidei catholicæ, quas qui negaverit, aut eis contra fecerit pertinaciter, hæreticum cenſendum: diſſolutionem concilii Baſileenſis, primo per Eugenium factam contra primas veritates eſſe, Eugenium monitum a concilio, errores ſuos primæ diſſolutionis revocaſſe: ſecundam diſſolutionem ab Eugenio factam, ſi contra ſe ſuoſque procederetur, manifeſtum eſſe errorem fidei: ſecundam diſſolutionem hujuſmodi ab Eugenio factam, pertinaciam ejus poſt accuſatam contumaciam apertam, & erectionem alterius congregationis ſub nomine concilii generalis durare adhuc Baſileenſi ſynodo contra primas veritates eſſe. Has igitur concluſiones multis argumentis munitas ad legatos ſuos Maguntiam miſerunt. Poſt hæc inſtantibus legatis Baſileenſium, conventus Germanorum acceptavit, ſuſcepitque omnia. Baſileenſis concilii decreta præter ea, quæ ad judicium contra papam quomomodo ſpectarent, & in pleriſque aliis limitationes, & exceptiones aliquas

Anno Christi 1439.

quas præscripserunt a concilio deinde statuenda, facta sunt hæc Maguntiæ VII. Kalendas Aprilis anno salutis 1639. Postremo cum multis diebus pro rebus componendis frustra disceptatum esset, Basileenses legati affirmarunt, si Cæsar & principes, ceterique regum legati promitterent, caverentque concilium transferendum iisdem legibus, consuetudinibus, atque ordinationibus continuandum fore, quibus Basileæ hactenus celebratum est, sique ei intra terminum præfigendum Eugenius non profiteretur fidei veritates, neque adimpleret concilii mandata, vellent illum deserere, & patribus assistere, servareque judicium, sperare patres omnia, quæ principes peterent impleturos, ad ea per Conchensem episcopum responsum est: Primum a pontifice non posse concedi; quoniam non liceret illi prejudicium facere omnibus episcopis, quibus a Basileensibus fit injuria; cum inferioris ordinis viri voces habeant in concilio, quod solum ad episcopos spectat. Alterum vero principes nunquam concessuros, ut qui nihil magis cupiant quam a judicio contra pontificem abstineri. Tandem rebus infectis Basileensium legati domum reversi sunt.

LXXXIX.

Legati Eugenii ad conventum Maguntinum.

DISCEDENTIBUS Maguntia Basileensibus, legati Eugenii adventarunt, qui conventa Nurimbergæ adimpleri postulabant, asserentes supremam ecclesiæ potestatem in solo Romano pontifice esse, celebrarique Florentiæ generale concilium. Quod si principes secundum promissa non facerent, non stare per pontificem, quin fiat concordia. Basileæ vero interim mense Aprili inter multa alia privata, electus per capitulum ecclesiæ Andegavensis, quem & literis suis rex Franciæ commendabat, confirmatus est, rejecto Guillelmo de Stotovilla, cui Eugenius ecclesiam illam demandaverat: sed is postea non modo Andegavensem ecclesiam obtinuit, sed & cardinalis factus est, & ad Rothomagensem longo post tempore est translatus.

XC.

Concertatio patrum pro octo veritatibus concludendis.

MENSE Aprili magnæ acerrimæque inter patres contentiones actæ sunt; cum illi octo veritates legitimo decreto approbare vellent; legati vero omnium principum aperte contradicerent, atque ita incensi sunt contendentes, ut cum promotores concilii Arelatensem cardinalem, ut primum præsidentem peterent, ut veritates illas ex more concluderet. Panormitanus præsul cum aliter persuadere non posset secessione facta duxerit se cum aliis prælatis oratorum qui majorem partem prælatorum complectebantur, conclusere non esse concludendum; & asserentes omne jus concilii apud eos esse; quoniam inferiores non haberent potestatem ineundi suffragia in conciliis generalibus, & maxime in rebus fidei, neque vocem habere nisi consultivam tantum; atque in tantum excanduit, ut colluviem illam copistarum concilium appellaverit, affirmaveritque flagitium fieri ab Arelatensi, qui cum tribus episcopis titularibus contra omnes concilii prælatos vellet statuere. Tandem instante Arelatensi, & quibusdam ex suis, ferventeque multitudine, tres tantum primæ conclusiones in generali congregatione sunt approbatæ, sed non minor deinde concertatio fuit, cum in publica sessione solenni decreto illa sancire voluerunt: fidei procurator cardinalem Arelatensem monet, ut ex debito officii, quod concilio præsideret, & quia cardinalis esset, sessionem indiceret pro veritatibus fidei decretandis: ad quæ Arelatensis respondit; merito se aliosque sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales, vitam etiam pro fidei defensione exponere oportere, quod rubrum galerum ejus dignitatis insigne designaret, & in literis apostolicis sui cardinalatus clare esset expressum; indixitque in diem alteram sessionem, reclamantibus autem legatis Cæsaris, & aliorum principum, affirmantibusque se huic rei nullo modo consentire posse, neque bene agere patres, qui principibus pro pace ecclesiæ laborantibus supersedendo morem gerere nollent, respondit Arelatensis patres Basileæ convenisse in nomine Christi, non autem in nomine principum, ac proinde Christi voluntatem non principum impleri oportere.

XCI.

SESSIO XXXIII.

Tres primæ veritates approbantur.

ILLUCESCENTE igitur die quæ fuit decimaseptima Kalendarum Iunii anno salutis 1639. habita est publica sessio ex more; in qua tres illæ primæ conclusiones, videlicet, concilium generale legitime congregatum esse supra papam; illudque non posse a quocumque, neque etiam a Romano pontifice dissolvi, prorogari, aut transferri, & pertinaciter has veritates impugnantes esse hæreticos; approbatæque sunt, declaratumque eas esse fidei catholicæ veritates ab omnibus affirmandas. Principum legati, præsertim Lubecensis episcopus Cæsaris, & archiepiscopus Turonensis Francorum regis oratores nomine proprio patrum sententiam approbarunt, excusaveruntque quod sessioni non interfuissent, ne principum mandatis contrairent. Maio deinde mense in Basileenses uniti sunt episcopi tres, & alii complures ex Sabaudiensis ducis provinciis, reversi sunt ex Britannia Basileenses oratores, qui dicerent Brittonum ducem concilii decreta omnia pie suscepisse, præterquam Eugenii pontificis suspensionem. Decimo deinde Kalendas Iunii in generali congregatione legati Cæsaris, ac principum omnium Germaniæ, regum Franciæ, Hispaniæ, Aragoniæ, & aliorum multis precibus, suasionibus, & argumentationibus patres rogabant, ut Maguntiæ meditata pro pace ecclesiæ susciperent, processum contra Eugenium differrent, & in tertium concilii locum consentirent. Quod si forte pontifex, aut patres principum constituta pro pace non sequerentur, affirmabant Cæsarem cum regibus, & principibus non acceptandi pacis constituta partes non secuturum, sed omni studio daturum operam, ne ob eorum contentiones res Christiana detrimentum

Anno Christi 1439.

tum patiatur: super his petitionibus cum diu multumque disceptatum esset, auctore cardinale Arelatensi. Tandem concilii nomine responsum datũ est in generali congregatione Idibus Iunii ejusdem anni redactum in scriptis sub bulla concilii. In eo responso affirmabant patres multis argumentis, assertionibus, auctoritatibus & exemplis, neque sibi licere, neque utile esse reipublicæ Christianæ, ut a judicio contra Eugenium supersederetur, utve mutatio aliqua concilii fieret, quod petebant principes, quoniam nihil aliud esse mutare, quam dissolvere concilium, & judicium contra Eugenium juste, & necessarie incœptum frustrari. Necesse enim esse patribus pro fidei orthodoxæ firmitate & tuitione veritates fidei tueri, judicium perficere, & usque ad mortem in sententia perseverare: neque ullo modo puritatem fidei catholicæ posse persistere, si homo unus mortalis possit universalem ecclesiam, fidemque catholicam pro suo arbitrio vexare, & in ecclesia tyrannice dominari. Proinde laudare patres principum pietatem, qui pacem ecclesiæ omni studio procurent, eorumque meditata in partem suscipere meliorem, sed neque illos ægre ferre oportere, si aliter faciendum patribus videatur; cum judicium harum rerum ad eos pertineat, neque posse conqueri principes de dilatione processus; cum jam per duos annos eorum gratia res sit dilata. Principum igitur precibus suasionibusque omissis judicium contra Eugenium perficere Basileenses statuunt, asserentes nullam aliam esse commodiorem ad pacem ecclesiæ viam quam libertatem ecclesiæ restituere, quæ ab uno mortali quidem homine injuste occupatur, actum esse de fide catholica, de religione, de moribus, de disciplina clericali, si unus pro suo arbitrio cuncta moderari, versari, statuere, evertere valeat, generalia concilia quæ stabilitatem religionis, puritatemque fidei semper produxerunt, frustra congregari, si ab uno dissolvi, prorogari, transferrive possint. Quo argumento Romanum pontificem, si hæreticus sit, si schismaticus, si ecclesiam manifeste perturbet, non posse ad sanitatem reduci, non posse emẽdari, qui arma promptissima habeat ad judicium ecclesiæ fugiendum, dissolutionem, prorogationem, translationemve conciliorum: atque ita necesse ecclesiam perire, si incidat in malum pastorem, ut interdum evenit. Moriendum igitur prius esse, quam ecclesiasticam libertatem deserendam. Coacta igitur concione his, quibus demandata res erat, jubent ut omnia ad judicium conficiendum parent, & communi consensu quinque alias conclusiones, quas veritates fidei appellabant, jam legatis silentibus approbant IX. Kalendas Iulii ejusdem anni, ac publico edito citari statuunt Eugenium pontificem; ad sententiam audiendum ad VII. Kalendas ejusdem mensis. Quod edictum in valvis basileensium Basilicæ affigi mandant.

XCII.

SESSIO XXXIV.

Eugenius pontificatu privatur.

Fit igitur concursus ad Basileam VII. Kalendas Iulii, ubi celebratis ex more sacris, sessio 34. habetur: in qua infulati præsules 39. interfuere inter episcopos & abbates, inferioris autem ordinis non minus trecentis. Vocatus per duos episcopos Eugenius iterum & non comparens, contumax judicatus est. Tum sententia in eum fertur in hanc formam: Sancta synodus Basileensis, in Spiritu sancto legitime congregata universalem ecclesiam repræsentans, sedens pro tribunali, pronuntiat, decernit & declarat in his scriptis Gabrielem, prius nominatum Eugenium papam IV. fuisse & esse notorium, & manifestum contumacem, mandatis seu præceptis universalis ecclesiæ inobedientem, & in aperta rebellione persistentem, violatorem assiduum & contemptorem sacrorum canonum synodalium, pacis & unitatis ecclesiæ perturbatorem notorium, universalis ecclesiæ scandalizatorem notorium, simoniacum, perjurum, incorrigibilem, schismaticum, a fide devium, pertinacem hæreticum, dilapidatorem jurium & bonorum ecclesiæ, inutilem, damnosum administratorem pontificatus Romani, omni titulo, gradu, honore, & dignitate se reddidisse indignum: quem propterea eadem sancta synodus a papatu, & Romano pontificatu jure privatum esse declarat, & pronuntiat, ac ipsum ab eisdem amovet, deponit, privat, & abjicit, decernendo etiam ad exequutionem aliarum juris pœnarum ad quas condemnatus esset, esse procedendum. Absolvuntur propter hæc omnes a juramentis illi præstitis: prohibeturque ne quis ultra eum pontificem nominet sub gravissimis pœnis, neve ullo pacto illi obtemperet, ut Romano pontifici. Abrogato Eugenio, Basileenses iterum eadem die conveniunt, decernunt legatos per orbem Christianum mittendos, qui dejectionem Eugenii, & cur sit ejectus, omnibus aperiant, jubeantque hujusmodi decretum ab omnibus suscipi, & cum de novo subrogando pontifice variæ essent patrum sententiæ non propter pestem, quæ Basileæ grassabatur, non expectandum constitutum tempus sexaginta dierum plerique arbitrabantur, tandem differendum esse statutum est, paulo post literæ regis Francorum patribus redditæ sunt, in quibus acriter conquerebatur rex, patres non modo non annuisse ejus precibus, & exhortationibus, ut in judicio contra Eugenium supersederetur, sed & graviora contra eum egisse (non tamen adhuc privationem audierat) quod non solum sibi, sed & multis aliis principibus magnæ esset admirationi, cum pacem ecclesiæ, quam principes tantopere quærerent: patres respuere viderentur: Obsecrabat igitur summis precibus, ne ulterius procederetur, ad ea Basileenses responderunt. Regem paulo post per suos legatos cogniturum, quid in hac re actum sit, non dubitare patres, quin omnia in meliorem partem suscipiat Christianissimus rex, quoniam pax ecclesiæ non aliter cum Deo possit convenientius inveniri, quam si debitæ libertati reddatur: rogare regem, ut regni prælatos ad consulendum reipublicæ Christianæ mittat. Post hæc publicis literis approbatas veritates, & quinque conclusiones, quæ Eugenium hæreticum annotabant, divulgant.

ANNO CHRISTI 1439.

A

XCIII.

SESSIO QVINTA FLORENTINA.

In qua Græci cum Latinis uniuntur.

INTER hæc Eugenius Florentiæ concilium agens, incumbensque unioni Græcorum, postquam diu multumq; inter Græcos & Latinos disceptatum est, communi Latinorum & Græcorum censensu in publica sessione super veritatibus fidei, in hanc sententiam definivit: Spiritum sanctū ex Patre & Filio æternaliter esse, & essentiam suam, suumque esse subsistens necessarie simul ex Patre & Filio, & ex utroque æternaliter tanquam ab uno principio, & unica spiratione procedere; verbaque illa in professione fidei, Filioque, veritatis gratia declarandæ necessario fuisse apposita; sacerdotes in azymo, sive fermentato pane triticeo, verum Christi corpus conficere oportere secundum ecclesiæ suæ consuetudinem; vere pœnitentes si ante vitam fuerint defuncti, quique digne pro commissis culpis satisfecerint, eorum animas pœnis purgatorii post mortem purgari, si decesserint in Christi caritate; prodesseque eis ut ab his pœnis leventur, fidelium vivorum suffragia, missarum sancta sacrificia, orationes, eleemosynas, & alia opera pietatis. Illorum animas, qui post susceptum baptisma nullam peccati maculam incurrerunt, illorumque rursus animas, quæ post mortem, ut diximus, in purgatorio, vel in vita per pœnitentiam sunt purgatæ, mox in cælum assumi, & intueri clare ipsum Deum trinum & unum sicuti est: pro meritorum tamen diversitate, aliam alia perfectius. Illorum autem animas, quæ in actuali peccato mortali, vel solo originali decedunt, mox in infernum descendere, pœnis tamen disparibus puniendos. Romanum deinde pontificem, sanctamque apostolicam sedem in universo orbe terrarum primatum obtinere, ipsumque Romanum pontificem successorem esse beati Petri principis apostolorum, & verum Iesu Christi vicarium, totius ecclesiæ caput, & omnium Christianorum patrem & doctorem, ipsique in beato Petro pascendi, regendi & gubernandi universalem ecclesiam a domino Iesu Christo plenam potestatem traditam. Demum secundum sacrorum canonum antiquas institutiones patriarcham Constantinopolitanum secundum locum obtinere post Romanum pontificem, tertium vero Alexandrinum, quartum Antiochenum, & quintum Hierosolymitanum. Acta sunt hæc Florentiæ in publica sessione œcumenici concilii Nonis Iulii anno salutis 1439. Cui decreto Ioannes Palæologus Græcorum imperator, aliorumque trium patriarcharum legati (nam patriarcha Constantinopolitanus paulo ante Florentiæ diem obierat) manu propria se subscripserunt; & simul plures alii prælati Græcorum. Dicebant enim Græci Spiritum sanctum procedere a Patre per Filium, non autem a Patre & Filio: sacrificium vero altaris in fermentato pane tantum offerendum: animas decedentium mox aut cælum, aut infernum petere. Purgatorii locum nullum esse, & ideo vanum [a] pro defunctis orare. Contendebant, etiam nonnulli Constantinopolitanam ecclesiam primatum inter omnes habere.

[a] Hæc minus bene Patricius expressit.

XCIV.

SESSIO XXXV.

Statuitur perseverandum esse in concilio Basileæ usque in finem.

AT Basileenses, dejecto suis decretis Eugenio a pontificatu, magis magisque in dies angebantur, cum pestis domi admodum sæviret; & Eugenius eos foris acriter impugnaret, præsertim unione Græcorum confecta: crebras igitur agunt conciones, discutiuntque quid agendum. Erant qui censerent optimum factum esse, si auctoritate concilii aliqui cardinales crearentur, sed re in aliud tempus dilata, ubi aliquos novos magistratus delegerunt, aliam publicam sessionem trigesimamquintam celebrarunt Idibus Iulii: in qua communi consensu decernunt dejecto obstaculo adversi pontificis, oportere patres constanter perseverare in concilio usq; ad perfectionem operum susceptorum, neque dissolvi concilium per recessum cujuscumque viri cujusvis ordinis, sed perfectis operibus, propter quæ congregata est sancta synodus, suffragio & consensu duarum partium conciliarium dissolvendam synodum, & non aliter: interim vero incumbendum omni studio electioni futuri pontificis & talem eligendum, qui digne Romanæ ecclesiæ præesse possit: tempus vero electionis ad sexagesimum diem post Eugenii ejectionem secundum statuta sessionis. Et ut facilius in suam sententiam alios traherent, decernunt omnibus, qui Eugenium sive Ferrariensem congregationem secuti fuerant, licere intra terminum prædictum dierum sexaginta relictis illis, concilii Basileensis partes sequi: Quibus omnibus impunitas promittebatur, & defensio ab adversariis: undecimo deinde Kalendas Augusti cum acrius pestis grassaretur, Arelatensis consilium erat cessandum a conventione, & actibus conciliaribus usque ad finem Septembris; differendamque novi pontificis electionem ad Kalendas Novembris. Patres re in discussionem deducta, statuunt satius esse mori Basileæ, quam videre (ut aiunt) ecclesiæ Dei ruinam; fore enim, si actus conciliares dimittantur, ut mox dissolvatur synodus; omnia remaneant interrupta: perseverandum potius, & Dei misericordiam expectandam. Rebus ita firmatis legatos deligunt ad conventum Francofordiensem per electores imperii circa Kalendas Augusti celebrandum: alios ad synodum provincialem Maguntiam ad solennitatem assumptionis beatæ Mariæ virginis: alios ad Cæsarem, alios ad regem Hispaniæ, alios ad conventum Bituricensem a rege Franciæ indictum: & pridie Kalendas Augusti publico decreto gratias expectativas, nominationesque quibuscumque ad beneficia concessa revocant, & annullant. Qua die quidam Iacobus medicus, qui eremitæ habitu Basileam petierat, articulos triginta attulit erroneos; quos extraxisse se dixerat ex libro animæ simplicis: quibus Eugenius faveret, qui etiam post depositionem judices super ea re constituisset, Venetiarum, & Tarraconensium episcopos, coerceretque errores illos impugnantes.

Anno Christi 1439.

A

XCV.

Legati Basileenses non admittuntur a conventu Maguntino persequi contra Eugenium pontificem.

Basileensium legati Maguntiam ad conventum petentes, edicta privationis Eugenii in valvis Basilicarum Argentinæ, Spiræ, Vvormatiæque affixerunt: quod cum etiam Maguntiæ fecissent, deleta sunt edicta, prohibitique ne ultra illa uspiam affigerent: aderant Maguntiæ Maguntinus præsul, & electus Trevirensis, & aliorum electorum oratores consultoresque, qui adhibitis legatis Basileensium in conventu asserunt, quoniam patres, qui Basileæ essent, noluissent admittere media pacis & unionis, prædicarentque se juste privasse Eugenium pontificatu, & ille tamen omnia ageret, quæ alii Romani pontifices fecissent, habereturque a multis pro Romano pontifice, & utrimque varia in dies contrariaque edicta emanarent, essetque eis res ista tenebrosa aqua sub nubibus aeris, neque de tam difficillima re determinare valerent, sua probabili dubitatione pensata, statuerunt neutri parti adhærere; ut alias inter principes Germaniæ statutum erat. Et quoniam ipsi peterent executionem sententiæ contra Eugenium in Germania, respondere se non posse id concedere, quoniam alteri adhæsisse viderentur: & ne censurarum aliarumve pœnarum per Basileenses indictarum timore cogi possint, principes nomine totius Germaniæ provocare ab illis ad proxime futurum concilium generale, ad sanctissimum dominum Eugenium pontificem Romanum, sedem apostolicam, vel alios ad quos de jure spectaret. Posthæc legati Basileenses longo sermone multisque argumentis explicant judicii contra Eugenium seriem, probantque illum juste legitimeque esse tanta auctoritate dejectum, ac monent hortanturque principes, ut concilii sententiam suscipiant, exequanturque. Tum multa dicunt in neutralitatem, affirmantque nullo modo licere illis in ea suspensione animorum permanere, nullumque dubium amplius apud eos remanere posse, re tam dilucide, tam clare, aperta & probata. Responsum tandem est rem esse arduam, & non modo electores imperii, sed & totum imperium spectantem: proinde cum Cæsar, & ceteri principes absint, non posse eis tunc aperte responderi indictum esse alium conventum brevi futurum, ibi conventuros principes majori frequentia, & consultaturos de rebus suis, & convenientius judicaturos: missuros deinde suos legatos Basileam. Idem responsum est a synodo Maguntina. Postulabant magna instantia Basileenses legati, ne Maguntinus & alii qui cum eo erant appellarent Eugenium sanctissimum dominum nostrum, sed eis responsurum est unicum verbum non debere impedire pacem ecclesiæ. Hæc omnia per oratores relata sunt patribus, cum Septembri mense vacui Basileam rediissent.

XCVI.

SESSIO TRIGESIMASEXTA.

Declaratur beatam virginem sine peccato originali conceptam fuisse.

Post hæc Basileenses quæstionem de conceptione beatæ Mariæ virginis, an in peccato originali facta esset, more humani generis; an sine peccato potius esset generata, per annos plures agitatam, tandem dirimere statuunt. Rebus igitur diligenter examinatis publicam sessionem celebrant trigesimamsextam, ad xv. B Kalendas Octobris ejusdem anni, in qua solenni more declarant gloriosam virginem Mariam Dei genitricem præveniente, & operante divini muneris gratia singulari nunquam actualiter subjacuisse originali peccato, sed immunem semper fuisse ab omni originali & actuali culpa, sanctam atque immaculatam, & hanc doctrinam ab omnibus approbandam, tenendamque judicant, statuentes nulli omnino deinceps licere in contrarium aliquid prædicare seu asserere. Cujus festivitatem sexto Idus Decembris celebrandam more Romanæ ecclesiæ comprobarunt, curaruntque hanc celebritatem omnibus divulgandam, & officium ecclesiasticum C per Ioannem de Segobia editum laudant, cantandumque per ecclesias proponunt, adjunctis indulgentiis.

XCVII.

SESSIO SEXTA FLORENTINA.

Basileenses cum suis veritatibus fidei damnantur.

Cum hæc Basileæ aguntur, pontifex illorum in se gesta cognoscens, re cum patribus communicata, sextam sessionem publicam Florentiæ celebrat, in qua veritates fidei a Basileensibus declaratas damnat, easque D asserit præter mentem Constantiensis synodi esse interpretatos Basileenses. Tum affirmat totius orbis dæmonia ad latrocinium Basileense confluxisse, ut ad complendam iniquitatem, abominationem desolationis in Dei ecclesia ponant. Decretum contra illos Ferrariæ decimoquinto Kalendas Martii editum innovat, declaratque concilio Florentino approbante omnes cujuscumque sint dignitatis, etiam si cardinales, patriarchæ, archiepiscopi, episcopi, aut cujuscumque ordinis inferioris, qui Basileæ post revocatum concilium remanserint, interfuerintque actionibus conciliariis, excommunicatos esse, & privatos omni dignitate, honore & beneficio; atque cum Core, Datan & E Abiron, ut schismaticos, & rebelles æterno judicio esse perdendos, & eorum omnia acta, gesta, statuta, atque decreta, maxime in duabus ultimis sessionibus, contra veritatum suarum approbationem, & temerariam dispositionem cassat, revocat & annullat, ut perniciosa, & a nullam habentibus potestatem temere condita, illosque omnes hæreticos censendos esse, atque schismaticos puniendos, ultra statutas pœnas cum omnibus suis fautoribus, & sectatoribus æterno judicio, ut qui confusionem atque scissuram in ecclesia Dei & principatu ecclesiastici ordinis ponere conentur. Hæc ubi Basileæ nuntiata sunt, magna molestia patres affecerunt,

ANNO CHRISTI 1438.

affecerunt, videntes Eugenium; quem suis edictis perterritum putabant, tam acriter contra se insurgere. Unde adhibitis doctioribus viris apologiam contra ejus (ut appellabant) invectivam componunt, conanturque multis argumentis affirmare veritates a se professas veras esse, & juste meritoque se dejecisse pontificatu Eugenium. Sed cum a multis deinde peteretur, ut Eugenii decretum, quod Moyses incipiebat, ut libellus hæreticus publico consensu damnaretur, magnæ sunt adhibitæ contentiones. Ioannes Segobius vir acer & doctus multis argumentis affirmabat rem esse magni discriminis, si scriptura illa heretica censeretur. Maximam esse multitudinem, qui Eugenium ut pontificem colerent, neque assentirent ejus depositioni. Tum in congregatione illa Florentina affuisse cardinales omnes, magnamque prælatorum multitudinem, cum fuit editum decretum; omnes igitur damnari atque hæreticos censeri oportere, si ejus sessionis decreta hæretica censeantur, periculosumque nimis, si duæ futuræ obedientiæ Eugenii scilicet & novi pontificis hæresim sibi invicem objiciant. Tandem quamvis Arelatensi aliter videretur, res in aliud tempus dilata est, & literæ pragmaticæ sanctionis sub bulla concilii Gallicis data.

XCVIII.

Prælati Sabaudiæ ad concilium pro electione novi pontificis accedunt, literæque Cæsareæ.

MENSE deinde Octobri cum subrogandi pontificis tempus a Basileensibus præfixum adesset, plures e vicinis locis, & maxime e Sabaudiensi principatu Basileam ad concilium accesserunt; ut Tarentasiensis archiepiscopus, Bellicensis & ª Hypporegiensis episcopi, & plerique alii. Literæ a Cæsare patribus redditæ sunt, qui acriter conquerebatur, illos suas & principum preces tam aperte sprevisse, processisseque contra Eugenium invitis principibus: orare ut saltem a nova electione supersederent; missurum propediem oratores qui pacem procurarent. Arelatensis vero cardinalis properandum dicebat, neque amplius differendum, sive expectandum conventus Germanorum: apud quos semper diæta diætam pareret. Consulendum ecclesiæ, & puritati fidei, auctoritatique generalium conciliorum, neque quempiam timendum; se paratum esse & vitam ponere pro defendenda ecclesia, quam tantopere Gabriel, olim Eugenius, impugnaret. Pridie igitur Octobris tres deliguntur, abbas Scotus, Ioannes Segobius, & Thomas Corcellus electores summi pontificis communi omnium consensu data eis potestate, ut singulos vel binos collegas cooptare possent; qui simul electorum numerum deligerent: statutum enim a principio fuerat, addendos esse cardinalibus in electione pontificis alios triginta duos, octo scilicet ex unaquaque natione; quam tamen electorum electionem secretam tenerent, quoad in publica concione esset legenda. Arelatensis cardinalis conventus sive deputationes adiens conquerebatur sibi injuste ascribi, quod multitudo ex Sabaudia ad novam electionem sua opera advenisset, quasi eorum suffragiis uti vellet ad electionem, cum procuraret condemnationem libelli, Moyses, dicebat concilium con-

ª Epor.

A vocasse omnes circumvicinos ad electionem & defensionem concilii, alios venire noluisse. Sabaudienses vero principis sui pietate illectos venisse. De libello autem quæ sibi utilia visa fuissent, dixisse. Dolere autem, quod non plene de se confiderent patres. Quod cum consuetum esset præsidentes cardinales ab omnibus deputationibus admitti in consultationibus, ipse ut canis spretus in deligendis electoribus admissus non sit, officia sua in defensionem concilii commemorans, conversus tandem ad imaginem crucifixi magno juramento juravit, se nullum cupere pontificem, nisi per quem conservaretur ecclesiæ status: oportereque eligi virum potentem, ut per seipsum posset se sustentare. Alioquin actum esse de ecclesia. Cum
B vero patres, quæ ad electionem pontificis (ut aiebant) rite faciendam omnia prius paranda statuerent, publicam sessionem XXXVII. celebrarunt IX. Kalend. Novembris ejusdem anni: in qua communi concilio hæc statuta sunt.

XCIX.

SESSIO TRIGESIMASEPTIMA.

Ordinationes pro electione novi pontificis.

C VT libere pureque electioni summi pontificis per concilium celebrandæ intendi possit, statuit sancta synodus protestationes omnes, quæ sinceritati electionis hujusce, sive generali obedientiæ summis pontificibus debitæ quoquo modo obviare possent. Conventiones præterea, pactiones, promissiones, obligationes, juramenta, condictaque omnia per quemvis hominem facta, cujuscumque ordinis, status, aut dignitatis, etiam si imperialis, regalis, cardinalaris, patriarchalis, archiepiscopalis, ducalis, seu inferioris ordinis sint nullas esse & irritas; omnes & singulos hujusmodi occasione forsitan ligatos absolvens & liberans. Tum decreta omnia prius edita pro electione summi pontificis
D instaurans, & servanda decernens, ecclesiæ Romanæ per depositionem olim Eugenii vacanti, providendum per sacram synodum hac vice duntaxat, statuit per hunc modum, Ludovicum tituli sanctæ Cæciliæ cardinalem Arelatensem una cum aliis S. R. E. cardinalibus, qui ante finitam electionem Basileam advenerint, & electioni interesse voluerint, & cum aliis ex patribus in sacerdotio vel diaconatu constitutis ad numerum triginta duorum per concilium eligendis plenam potestatem habere eligendi pontificem Romanum pro hac vice duntaxat, & illum quem prædicti omnes, vel saltem duæ partes illorum nominaverint Romanum ponti-
E ficem censendum esse ab omnibus, ac adorandum ut Christi vicarium, & beati Petri successorem. Pridie quam intraturi sint in conclave, electores a deputatis nominentur: & die statuta convenientes omnes cum patribus in Basilea ad publicam sessionem celebrandam re divina perfecta, omnes communicent de sacramento altaris, tum juramento se astringant, ut in XXIII. sessione est institutum. Conclave deinde intrabunt consuetis ceremoniis, & omnia alia servabunt, quæ a sanctis patribus & summis pontificibus sunt constituta. Electo communi consensu per aliquos ex electoribus præsente tabellione publico, & saltem decem testibus offeratur

ANNO CHRISTI 1438.

offeratur electio, petaturque ab eo, ut intra diem naturalem vel annuat, vel recuſet: alioquin nullam eſſe. Si electus in urbe fuerit tempore electionis, non exibunt ex conclavi electores, quoad cognoverint illum conſenſiſſe: quod ſi non conſenſerit, alium eligant antequam inde diſcedant. Si vero electus extra urbem fuerit, poſt electionem exibunt. Sed ſi electus non conſenſerit, poſt triduum ſtatim revertentur ad conclave, cum id cognoverint. Si quis electorum electioni intereſſe non potuerit, ſive noluerit, alius per ſuos collegas conſtituatur, qui omnia ſtatuta ſervet. Horum magiſtratus finis ſit, cum electio ſummi pontificis per conſenſum electi fuerit conſummata. Et ut calumniari a nullo hæc electio poſſit, ſancta ſynodus omnes & ſingulos conciliares, eorumque ſequaces, ab omnibus cenſuris quomodocumque latis abſolvit, innovatque Clementis V. conſtitutionem de electoribus Romani pontificis, & ſupplet omnes defectus: derogans pro hac vice omnibus decretis & conſtitutionibus generalium conciliorum, ſuorum pontificum, juris communis, quæ aliquo modo hanc electionem poſſent perturbare. Electus in Romanum pontificem, ſi conſenſerit electioni, non prius aliquid agat ardui, quam Baſileæ conſecretur, coroneturque, & maxime jurejurando prius profiteatur catholicam fidem ſecundum traditionem apoſtolorum, & generalium conciliorum octo præſertim generali conſenſu laudatorum, videlicet Nicæni, Conſtantinopolitani primi, Epheſini primi, Calchedonenſis, Conſtantinopolitani ſecundi & tertii, Nicæni ſecundi, & iterum quarti Conſtantinopolitani, tum Lateranenſis, Lugdunenſis, Viennenſis, Conſtantienſis & Baſileenſis. Promittatque illam fidem illibatam ſervare, & uſque ad ſanguinis effuſionem tueri. Iuret etiam ſervare decreta Conſtantienſis & Baſileenſis conciliorum. Statuit præterea nemini omnino licere bona electi in ſummum pontificem, ſive electorum quovis modo diripere aut auferre, aut clam ſive palam ſubripere, non obſtante abuſu per multa tempora ſervato, de diripiendis domibus electorum, quem ſynodus damnat, & declarat omnes contra facientes incurrere pœnas a jure ſtatutas. Demum ſtatuit juſtitium indicendum a die qua intrabunt conclave electores, uſque ad publicationem factæ electionis, nullique licere judicia tractare, niſi apud auditorem cameræ apoſtolicæ. His in publica ſeſſione decretis tres viri electores electorum deſignati, quartum ſibi aſciſcunt Chriſtianum de Grez Germanum theologum, qui ſimul juncti viginti octo alios coelegerunt ex omnibus nationibus pari numero, inter quos fuerunt epiſcopi XII. & alii abbates, & viri magna præditi doctrina, qui omnes ſacerdotalis ordinis cenſebantur, locus conclavis in prætorio urbis eſt conſtructus, & cellulæ forte diviſæ, annuente maxime Arelatenſi.

C.

SESSIO TRIGESIMAOCTAVA.

Damnatur libellus Moyſes, & alia ſtatuuntur ad electionem.

TERTIO deinde Kalendas Novembris, cum Aquenſis epiſcopus unus ex electoribus intereſſe electioni recuſaſſet, alius eſt ei ſuffectus, epiſcopus ſcilicet Maſſilienſis, & ſeſſio publica conſuetis ceremoniis eſt habita, aſſiſtente omni clero urbis cum ſacra pompa. Rem divinam fecit cardinalis Arelatenſis, qui electores omnes communicavit: Communicavit etiam clericos ceremoniarum & complures e ſervitoribus electorum, qui conclave intraturi erant. Tum celebrata ex more publica ſeſſione XXXVIII. Primum allegatis multis rationibus, & auctoritatibus tres veritates ſuperius declaratas affirmant: argumenta adverſa Eugenii refutant, & tandem libellum Moyſes damnant, ac reprobant: ejuſque doctrinam ut hæreticam evitari jubent, ac omnibus mandant ſub graviſſimis cenſuris, & pœnis, ne quis illi libello ullo modo pareat, ſive in aliqua parte cedat. Tum ſtatuunt collegia eccleſiarum, ſive monaſteriorum, cum de electione prælatorum ſuorum eſt agendum, non obligari ad vocandum abſentes coelectores, ſi ultra duorum dierum itinere abſentes fuerint, niſi forte ex privilegio, ſive ex conſuetudine aliquos extra collegium illius eccleſiæ vel monaſterii electioni intereſſe oportuerit. Majores prælatos, ad quos ſpectat electiones confirmare, auctoritate concilii poſſe ſupplere defectus circa formam electionis commiſſos, dummodo electiones a parte majori capituli factæ ſint, & a prius juratis, & communicatis & vocatis vocandis: quod ſervandum eſſe voluerunt etiam in poſtulationibus. Demum viginti octo nominatos a quatuor electoribus confirmant, & probant, eiſque omnibus rurſum plenam poteſtatem concedunt pontificem eligendi. Alios etiam magiſtratus, miniſtroſque ad hoc opus decernunt Ludovicum Lauſanenſem epiſcopum vicecamerarium, Bellicenſem, & Groſſetanum epiſcopos, ſancti Michaelis de Cluſa, Tamnienenſem, & Abundantiæ, Gebennenſis diœceſis abbates, & quatuor alios doctores conclavis cuſtodes: Tum Æneam Senenſem, canonicum Tridentinum, (qui fuit deinde Pius papa II.) & Michaelem Brunonem Belvacenſem canonicum, clericos ceremoniarum ac notarios: Hugonem Berardum promotorem, Petrum de Atrio ſoldanum, & alios quoſdam. His omnibus publico decreto firmatis Arelatenſis primum, & tum alii electores juramentum, ut alias conceptum erat, præſtiterunt. Inde & cuſtodes conclavis idem fecerunt jurantes ſervare, quæ ad eorum officia ſpectabant, deinde cantantes, Te Deum laudamus, præcedentibus minoribus patribus & cruce; poſt eos ſubſequebantur Arelatenſis & alii electores, ſicque ab eccleſia in prætorium urbis, ubi ornatum erat conclave, pervenerunt. quod prius a cuſtodibus & vicecamerario proviſum, & omnibus purgatum, evacuatumque, ingreſſi ſunt electores hymnum cantantes, Veni creator Spiritus. Ingreſſi ſunt eadem die conclave electores, & magna civium manus armata foris obſervabat, ut libere poſſent eligere. Intraverunt cum electoribus clerici ceremoniarum, & ſervitores electorum, cardinalis duobus fuit contentus, alii uno tantum. Poſtridie vero antequam ſuffragia inirent, Arelatenſis cardinalis multis verbis hortatus eſt collegas ſuos, ut in pontificem eligerent virum quempiam genere & divitiis potentem, qui neceſſitati eccleſiæ providere poſſet; alioquin omnia fruſtra ceſſura; opus eſſe magna & præſenti pecunia

ANNO CHRISTI 1439.

pecunia ad quadraginta millia numerorum; & tali pontifice, qui in suo imperio patres susciperet, & ab adversariis tueri possit. Scrutinium factum est more consueto: conscribebantur in cedulis nomina eligentis & electorum; nominabant enim duos aut tres, nonnulli unum tantum. Quater ad ineunda suffragia convenere, singulo quoque die semel; & cum in unum duæ partes non convenissent, quinta tandem die, quæ fuit pridie Nonas Novembris, compertum est Amedæum Sabaudiæ ducem viginti duobus ad pontificatum vocari, & secundum synodalia instituta electum esse in Romanum pontificem, Arelatensis septem illos, qui Amedæum non elegerant, hortatur, ut etiam ipsi Amedæum eligerent, qui respondentes satis esse si electionem laudarent, aliam electionem facere recusarunt. Perfecta electione intromissi sunt custodes & alii nonnulli viri præclari; in quorum conspectu Arelatensis nomine collegarum retulit omnia, quæ gesta erant, & rursum omnium nomine elegit Amedæum Sabaudiæ ducem in Romanum pontificem. Rogatque clericos ceremoniarum, tabelliones præsentes, ut inde publica conficiant instrumenta. Demum publicata electione, electores omnes egressi e conclavi deducente clero cum pompa ecclesiam petierunt, ubi rursus publicatur.

CI.

Mors Alberti Cæsaris.

INTER hæc Albertus Cæsar moritur sexto Kalend. Novembris hujus anni millesimi quadringentesimi trigesimi noni. Et electores imperii fidem publicam Basileensibus innovant, quam ob mortem Cæsaris evanuisse patres putabant. Patres vero interim Lubecensi ecclesiæ vacanti pastorem dant, & Gratianopolitanæ titularem: tum cassata provisione facta de ecclesia Cenomanensi per Eugenium, Guillelmum Malestrictum illi præficiunt. Ecclesiæ vero Aquileensi, quæper mortem Ludovici ducis vacaverat, episcopum Tridentinum Georgium præficiunt, reservata sibi Tridentina ecclesia, quoad possessionem Aquileiensis obtineret. Convenerant interea Germani principes Francofordiæ ad conventum celebrandum. Vbi mature rebus discussis, asserentes generale concilium Basileense ac Eugenium IV. Romanum pontificem contraria inter se quotidie decreta, edictaque constituentes, & alter alterum excommunicantes, ac etiam exauctorantes, & de summo pontificatu in ecclesia acriter decertantes, se omnino dubios reddidisse, ita ut non possint discernere, quisnam sit major, quisve magis innitatur veritati. Venerari se patres Basileæ congregatos ut generale concilium, venerari pariter & sanctissimum dominum Eugenium Romanum pontificem, sanctamque sedem apostolicam professi sunt. Proinde neutralitatem in tanto rerum turbine complecti statuisse. Nullique contendentium adhærere. Decreta neutrius partis quæ contra alteram facerent, neque permittere ut in provinciam publicentur. Aganturque potius omnia per ordinarios, ut jura statuerunt. In his autem, quæ ad pœnitentiam & forum conscientiæ concernunt, licere unicuique adire quem maluerit. Hæc tamdiu per provinciales servanda esse, donec pax ecclesiæ reddatur, cui daturos se operam omnes pollicentur.

CII.

SESSIO SEPTIMA FLORENTINA.

Armeni ecclesiæ Latinæ uniuntur; & cardinales creantur.

EVGENIVS autem pontifex, ut electionem Amedæi in antipapam a Basileensibus factam accepit, Romanæ ecclesiæ suæque auctoritati rectius consulturus cardinales creat numero decem & septem viros doctrina & prudentia claros. Tum advenientibus Armenorum legatis, qui ad unionem cum reliquis orientalibus vocati erant, & eorum intellectis erroribus contra fidei nostræ puritatem per multos dies eorum sententias discuti & per viros sacræ doctrinæ peritissimos confutari, aperirique veras & catholicas jussit. Inde celebrata publica sessione VII. Florentiæ x. Kalend. Decembris solenni more quid ab eis profitendum esset præscripsit, eosque edocuit catholicam fidem in hanc sententiam, symbolum Constantinopolitani concilii cum additione (Filioque) tenendum, illudque singulis dominicis diebus & solennibus in ecclesiis clare recitandum; definitionem Calchedonensis concilii de duabus naturis in una persona Christi, & sexti concilii de duabus Christi voluntatibus & operibus amplectendam; Calchedonensem synodum & Leonem pontificem summum recte de duabus naturis in una pesona Christi sensisse contra Eutychis & Nestorii falsum dogma: Synodos nominatas & præterea Nicænam, Constantinopolitanam, Ephesinam primam, aliasque universales auctoritate Romani pontificis confirmatas reverenter suscipiendas. Septem sacramentorum ecclesiæ formam acceptandam, baptismi scilicet, confirmationis, eucharistiæ, pœnitentiæ, extremæ unctionis, & matrimonii, secundum Romanæ ecclesiæ ritum. In oblatione calicis, in sacrificio aquæ pauxillum vino admiscendum. Formulam fidei ab Athanasio conceptam, quæ incipit, Quicumque vult salvus esse; firmiter credendam, unionem cum Græcis nuper factam amplectendam, in qua Spiritum sanctum a Patre & Filio procedere, sacramentum altaris in pane triticeo absque fermento sive azimo, pœnas purgatorii esse, & leniri fidelium suffragiis, est declaratum: Romanum pontificem supremum esse in ecclesia Dei & plenitudinem potestatis a Christo habere. Armenos oportere se conformare consuetudini Romanæ ecclesiæ in celebrandis his solennitatibus, annuntiationis beatæ Virginis, nativitatis beati Ioannis Baptistæ, nativitatis Christi, circumcisionis, epiphaniæ, purificationis, quæ aliis diebus ab illis celebrabantur; quæ omnia ab Armenis reverenter suscepta sunt.

CIII.

SESSIO TRIGESIMANONA.

Confirmatur Amedæi electio in Romanum pontificem.

BASILEENSES electionem a se factam de Amedæo duce ad pontificatum, quam primum literis, & nuntiis per orbem Christianum

ANNO CHRISTI 1439.

num promulgare curant; illam ut sanctam, ac ecclesiæ Dei pernecessariam laudantes. Tum coacta publica sessione XXXIX. XV. Kalend. Decembris solenni ritu electionem prædictam laudant & probant, jubentque Amedæum ipsum legitime electum in Romanum pontificem ab omnibus venerari. Deinde legatos numero 25. ad Amedæum legant, qui concilii nomine electionem nuntient, & consensum exigant. Tertio Nonas Decembris princeps legationis cardinalis Arelatensis erat, quem sequebantur episcopi septem, abbates tres, & XIV. doctores. Aderant eis & Basileensis civitatis nuntii, & nobiles complures, qui cum equibus supra ducentos Amedæum petierunt. Erat is Ripaliæ, ubi in placido nemore monasterium construxerat: ibique cum decem aliis nobilibus viris habitum gestabat eremiticum, vocabaturque militum sancti Mauritii decanus. Huc cum pervenissent legati ad XIII. Kalendas Ianuarias, processit eis obviam Amedæus cum clero & sociis suis, præcedente cruce. Deinde cum legati causam sui adventus exposuissent, ne brevitate terminus coarctaretur, neque consensum expostularunt, neque concilii literas reddiderunt, petieruntque ad alium diem audiri, statuta est dies tertia, ad audiendos legatos. Interim per consiliarios ducis, inter consultandum objectæ sunt legatis nonnullæ difficultates: Particulam quamdam juramenti removeri, seu ad eorum sensum declarari cupiebant. Tum electum produci in habitu eremitico, cum sua barba, & nomen Amedæi non mutari. Ad particulam juramenti responsum est, nihil per legatos addi, minuive posse, quod id ad concilium spectaret. Vt primum electus consenserit, oportere habitum pontificalem suscipere, per quem possessio pontificatus ostendi videtur. Nomen autem ex antiquissima institutione omnino mutandum: Quod etiam Christus dominus in beato Petro fecerit. Et quoniam Amedæi nomen religione præ se ferret, daturos operam legatos, ut in catalogo pontificum adscribatur, eoque in posterum uti possint pontifices. De barba, cum consentire non videretur, permissa est ei ad tempus. Præscripta igitur hora admissi sunt legati, qui electionem concilii nomine in scriptis obtulerunt; adhibitisque testibus consensum efflagitarunt, multisque argumentis, ut ecclesiæ morem gereret, suaserunt. Post aliquam consultationem, cum semel atque iterum dilationem peteret, neque concederetur, genuflexus & junctis manibus dixit se consentire electioni in eum factæ, & assumpto nomine Felicis V. juramento se constrinxit, ut exigebatur: & acceptis pontificalibus indumentis benedictionem ab Arelatensi, & annulum piscatoris accepit, & ab omnibus salutatus adoratusque est, ut Romanus pontifex. Postridie Ripaliæ solitudine eductus Felix, Tonuntum pontificali pompa perducitur, ubi pontificalia tractare cœpit, & in vigilia nativitatis Christi cum vesperis interesset, sacris vestibus ornatus, & barba sua videretur multis res nova, & religioni nostræ minime quadrans, amicorum suasu barbam rasit. In die autem Epiphaniæ celebratis sacris, Arelatensis orationem habuit, in qua multa disseruit de virtutibus, & nobilissimo genere electi, asserens Amedæum, & Sabaudiæ domum originem ducere a Beroldo Saxoniæ duce nepote Othonis III. Cæsaris. Tum vero provinciæ nomine rogavit Felicem, ut cum in administratione universalis ecclesiæ jam esset occupatus, avitum imperium filiis delegaret, qui aderant. Quibus dictis Felix, Ludovicum filium primogenitum Sabaudiæ ducem creat. Philippum vero secundo natum comitem Gebennarum. Amedæum nepotem principem Pedemontium, Niciæ, & Vercellarum. Humbertum vero germanum comitem montis Rotundi. Interim ne qui apud Eugenium erant, difficiliores redderentur ad sentiendum cum Felice, statuerunt illum majora curiæ Romanæ officia nemini concedere, sed per vicarios administrarentur. Statutum est etiam, ut in scribendis ad concilium literis Felix nomen suum postponeret, ita ut scriberet: Sacrosanctæ Basileensi synodo, &c. Felix episcopus servus servorum Dei, &c. Post hæc Felix literas suæ electionis ad omnes principes transmisit, asserens non ob divitias, aut potentiam ecclesiæ, quæ parvæ nunc essent, & ipse satis abundaret, propriasque atque avitas pro animi quiete dimisisset, pontificatum accepisse, sed ut ecclesiæ Dei subveniret, & vocationi sancti Spiritus non contradiceret, sexaginta ultra annos, sortemque senectæ dimissa pace, & quiete quam elegerat, labores immensos suscepisse.

ANNO CHRISTI 1440.

Mense autem denique Ianuarii quadragesimi supra mille & quadringentos Basileenses Petrum Diginensem, & Antonium Portugallensem episcopos dignitate, sacerdotiisque privarunt, quod falso apud Constantinopolim concilii legatos se dixissent.

CIV.

Conventus Francofordiæ, in quo Federicus Cæsar eligitur, & responsum Basileensibus datum.

CONVENERANT Francofordiæ principes Germaniæ ad novum Cæsarem Alberto nuper subrogandum: ad quos Basileenses legatos suos miserunt curaturos, ut dimissa neutralitate Felicem in Romanum pontificem susciperent; omnibusque monstraturos & Eugenium justo judicio pontificatu esse dejectum, & Felicem legitime substitutum: Federicus dux Austriæ quarto Nonas Februarii anno salutis 1440. Francofordiæ Cæsar dictus est, & legatis Basileensium datum responsum Cæsaris novi & principum nomine non posse, principes discedere ab his, quæ prius statuerunt, nec velle provinciam scindere, sed daturos operam omni studio ad pacem & quietem ecclesiæ procurandam.

CV.

Eliguntur quatuor cardinales a Felice antipapa.

INTEREA Basileenses, ut Felix, quem sibi præfecerant pontificem, augustiori cultu Basileam petere posset ad coronam pontificatus suscipiendam, illi indulgent, ut novos cardinales creare possit quoscumque velit, etiam præter decreta vigesimæquartæ sessionis. Et paulo post mense Aprili quatuor ab eo assumptos approbant, & confirmant, quorum nomina hæc sunt Ludovicus Lausanensis, Bartholomæus Novariensis

Novariensis episcopi. Valramus Trajectensis electus, & Alphonsus Carillo protonotarius a Felice designatus. Designantur & alii legati a Basileensibus, & Felice in Galliam ad Bituricensem conventum datis mandatis, ut Basileensium gesta de abrogatione Eugenii & Felicis substitutione tutarentur. Curarent ut Felici omnes parerent, darentque operam, ne alius locus pro tertio concilio decerneretur.

CVI.

SESSIO QUADRAGESIMA.

Confirmatur Felix & damnatur Eugenius.

TUM celebrata quadragesima publica sessione ad IV. Kalendas Martias promulgant Felicem electioni de se factæ legitime consensisse, demum statuunt illi, ut vero & legitimo Romano pontifici ac Christi vicario ab omnibus parendum, ejus rebelles aut ei non obtemperantes ut summo pontifici sacros viros cujusvis dignitatis aut ordinis excommunicant, sacerdotiisque privant: Prophanos mulctis concilii, aut ipsius Felicis reservant. Parentes autem Eugenio omnes damnant, excommunicant, privant. Deinde cum ageretur de provisione pontifici & cardinalibus & curiæ officialibus facienda, loco annatarum, multique urgerent homines Germanicæ nationis & gymnasii Parisiensis legati cum plerisque aliis Gallorum nomine intercesserunt, obstiteruntque quominus id fieret, antequam provinciales de ea re redderentur certiores. Literæ Felicis post hæc, quibus legationem & præsidentiam concilii cardinali Arelatensi demandaverat, cum lectæ in concione non placerent, deletæ sunt, & ex registris abrasæ, & rursus aliis verbis concessæ. Carthusienses vero monachi cum " Lausanensem magno numero ad capitulum convenissent Felicem ut Romanum pontificem venerati sunt. Quod tamen Italici & alii provinciarum monachi ejusdem ordinis non probaverunt, sed Eugenium sunt secuti.

*Lausanam

CVII.

Legatio Basileensium in Poloniam.

MISERANT Basileenses legatos suos in Poloniam, ut regem & provinciam ad se traherent. Sbigneus Cracoviensis episcopus auctoritate & gratia apud regem potentissimus ad eos inclinare videbatur, astute tamen & prudenter rem gerebat, ita ut assumptus ab Eugenio post depositionem ad cardinalatus dignitatem, non consenserit, & Felici aperte non adhæserit: quin & rerum ipse Basileensium acta laudat, non tamen Felici profitebatur se obtemperaturum. Nuntiatur inter hæc Basileæ Felicem, quem pontificem creaverant, ad concilium properare. Erat jam nuper orta contentio inter patres de jurisdictione concilii præsente pontifice, quonam modo esset exercenda, quæ his diebus gravius exagitata est: tandem in hanc sententiam convenerunt. Auditorem cameræ concilii nomine, ut hactenus fecit, solum jurisdictionem habere in omnes, & singulos concilio incorporatos, incorporandosve (sic enim appellabant concilio adscriptos) non licere tamen auditori pro re criminali contra quempiam agere ex conciliariis, nisi de consilio quatuor prælatorum, si reus fuerit prælatus; seu quatuor aliorum patrum, si fuerit ordinis inferioris. Qui consultores singulis mensibus a patribus designabuntur, in re tamen graviori, & ubi fugæ periculum appareret, licere auditori reum coarctare, & tradere custodibus, sed quamprimum rem consultoribus aperire, & exequi pro eorum consilio. Hoc judicium servandum esse non solum in conciliares omnes & eorum familias, sed etiam in legatos principum, & suas familias, quamdiu in concilio erunt. Pontificis autem, & Romanæ curiæ officiales quoscumq; non prius in cōcilio admittendos ad exercitium suorum magistratuum quam jurejurando promittant se auditoris jurisdictionem nullo modo impedituros, nihilque omnino se acturos contra conciliares injussu auditoris seu concilii. Venit tandem Felix Basileam ad VIII. Kalendas Iulias anni salutis 1440. pontificalique pompa susceptus est.

CVIII.

SESSIO OCTAVA FLORENTINA.

Post recessum Græcorum Amedæus antipapa cum suis damnatur.

FLORENTIÆ inter hæc Eugenius pontifex coacta publica sessione octava, approbante sacro œcumenico concilio, judiciali ordine per debita intervalla prius servato, ad X. Kalendas Aprilis, Amedæum antipapam ut hæreticum & schismaticum, electores, fautores, sequacesque suos omnes monet, nisi infra quinquaginta dies resipuerint, & ad gratiam apostolicæ sedis rebellione dimissa supplices confugerint, incursuros pœnas contra hæreticos, schismaticos, ac reos in crimine læsæ majestatis a jure promulgatas, statuitque & declaravit, nisi intra tempus paruerint absque alio judicio elapso termino mox in pœnas omnes incidisse. Pollicetur tamen supplicibus intra tempus veniam & gratiam se daturum.

CIX.

SESSIO QUADRAGESIMAPRIMA.

Eugenii decreta irritantur.

QUÆ ut Basileæ nuntiata sunt, post aliquot menses X. Kalendas Augusti patres in publica sessione quadragesimaprima Eugenii sententias decretaque irrita, nullaque esse censuerunt. Publico decreto ex more edito statuerant prius, ut inter patres & Felicem in rebus gerendis concordia esset. Petitiones, quas supplicationes appellant, si in eis sacro concilio supplicaretur, per concilii præsidentes; si pontifici, per Felicem, aut suos referendarios subscriberentur, cum ejus nomine: & illæ quidem sub bulla concilii, hæ Felicis signo expedirentur. Nec multo post circumvicini proceres & Albertus Bavariæ dux Felicem ut Romanum pontificem venerati sunt, & Federicus novus Cæsar fidem publicam patribus, qui Basileæ erant, innovavit, addens unumquemque salvum esse & incolumem esse velle Basileæ, etiam si esset papalis dignitatis.

ANNO CHRISTI 1440.

CX.

Coronatio Felicis antipapæ.

Ad IX. deinde Kalend. Augusti magna procerum ac populorum frequentia Felix publice coronatur pompa magnificentissima, & quoniam cardinales numero paucos habebat, nec tantæ celebritati poterant sufficere, asciti sunt octo episcopi, qui cardinalium munera implerent. Coronatus est in suggestu præ foribus templi ex materia excitato & consecratus in Romanum pontificem, cardinale Arelatense vicem Ostiensis episcopi gerente. Regium diadema, quo est coronatus, triginta millia nummorum pretium superare aiebant. Tum data omnibus plenaria indulgentia solenni pompa ad monasterium Prædicatorum profecti sunt. Præcedebant curialium & procerum familiæ, tum nobiles & militares, inde barones, comites, & marchiones. Hos sequebatur dux Sabaudiæ cum suis consiliariis, deinde tibicines, tympanistæ & histrionum turba, clerus urbis cum sacra pompa subsequebatur, laudes Deo canentes. Post quos vexilla & nobiles papæ familiares cum quatuor capellis sequebantur, quibus proximi erant præfectorum navalium loco milites Ripaliæ cum eremitico habitu, & barba, qui collegæ fuerant Felicis. Post hos deferebatur arcula cum sacra eucharistia, quam sequebantur cardinales, & episcopi cardinalium loca implentes. Felix deinde pontificali habitu ornatus equo vehebatur albo, quem fræno ducebant marchio de Roteling, & comes de Vinsperg. Postridie vero in publica congregatione dux Sabaudiæ, & comes Gebennensis gratias patribus egerunt pro honore eorum genitori impenso, & in patriam reversi sunt. Celebravit mox Felix publicum consistorium; in quo primum actum est de pace procuranda inter Ludovicum patrem & filium duces Bavariæ; tum per Stephanum Novariensem, & Æneam Senensem petitum est pallium patriarchatus Aquileiensis, Alexandro Tridentino episcopo, & postremo Felix professionem ac juramentum in electione sua præstitum publice innovavit. Augusto mense subsequenti Stephanus Baioariæ dux cum duobus filiis Basileam veniens Felicem ut Romanum pontificem venerantur, & Robertus Stephani dicti filius Argentinensi ecclesiæ præficitur, vacanti per cessionem Conradi de Busnau.

CXI.

SESSIO QUADRAGESIMASECUNDA.

De quinto & decimo denario.

Cum sæpe multumque disceptatum esset inter patres de provisione pontifici, cardinalibus, & officialibus curiæ loco annatarum facienda. Tandem coacta publica sessione quadragesimasecunda solenni ritu statutum est decreto irrefragabili, non obstantibus quibuscumque aliis decretis, quoniam ex patrimonio ecclesiæ Romanæ Felix nihil perciperet, & tamen pro utilitate reipublicæ cogeretur magnas subire impensas, licere Felici exigere usque ad quinquennium decimum denarium omnium censuum ac redditGuum unius anni quorumcumque beneficiorum ecclesiasticorum in posterum vacaturorum, cogendosque esse omnes ad id persolvendum etiam cum censuris & pœnis. Beneficia tamen Germanicæ nationis, quæ censum quinque marcarum argenti non superant, ab hoc decreto immunia esse. Acta sunt hæc Basileæ in publica sessione pridie Nonas Augusti ejusdem anni.

CXII.

Conventus Bituricensis, in quo rex Galliæ se pro Eugenio pontifice declarat.

Convocaverat " rex Franciæ conventum prælatorum, ac procerum suorum Bituris, ut super divisione ecclesiæ cum eis deliberaret. Convenerant jam illic patriarcha Antiochenus, Parisiensis ecclesiæ præsul, Malleacensis, Bitterensis, Agathensis, montis Albani, & Apamiarum episcopi. Tum supervenerunt Viennensis archiepiscopus, & Rhemensis regni cancellarius una cum Pictaviensi & Magalonensi episcopis. Aderant oratores concilii & Felicis, aderant etiam Eugenii legati, quorum princeps erat Ioannes de Turrecremata nuper in cardinalem creatus. Habitæ sunt variæ altercationes disputationesque, cum unaquæque pars magnis auctoribus se tueretur. Adveniente tandem rege ad conventum cum prælatorum & procerum multitudine, auditæ sunt legationes Eugenii & Basileensium. Legationum summa erat. Asserebant legati Eugenii Romanum pontificem monarchicam potestatem in ecclesia habere, sicut regem in regno; neque judicio ecclesiæ subesse, nisi in hæresi manifesta, neque posse a quopiam corrigi Romanum etiam pontificem peccantem, quoniam solum Deum haberet judicem, essetque hæreticum aliter sentire. Hoc multis sanctorum patrum auctoritatibus firmabant, Basileenses traditiones hæreticas esse, & reipublicæ perniciosissimas, quæ si admitterentur, non pontifices, non reges, non principes aliquos tutos esse in statu. Eugenium virum sanctissimum atque integerimum non potuisse, neque debuisse a Basileensibus judicari. At contra Basileensium legati; multis argumentis multisque rationibus & auctoritatibus & probare & ostendere conati sunt generale concilium supremam potestatem in terris habere, & Eugenium merito & legitime pontificatu dejectum substitutumque Felicem. Proinde orare regem ut Basileensis concilii sancta justaque decreta susciperet, Felicemque verum Christi vicarium veneraretur. His auditis rex, re mature cum suis discussa, tandem quarto Nonas Septembris in magna prælatorum ac principum corona, legatis Basileensium in hanc formam respondit. Claromontensi episcopo regis nomine lingua Gallicana loquente, Gallorum regem, ut Christianissimum principem decet, qui semper favisset dignitati generalium conciliorum, & Basileensium in primis, quo semper legatos suos habuisset, tulisse mœstissimo animo seditiones & discordias inter patres & pontificem exortas, monuisse, rogasseque summa diligentia patres literis & nuntiis, ut a judicio

" Vide §.32. capitis ultimi p. 708. Tom. II. miscellaneorum nostrorum curiosorum anno 1651. in 4. excusorum.

judicio contra Eugenium supersederent, illos vero spretis regis precibus, non modo non supersedisse, sed illum dejecisse pontificatu, & alium subrogasse. Regiam majestatem in hac re nihil statuere voluisse sine consilio prælatorum & procerum regni: Et propterea conventum Bituris indixisse. Nunc vero ex consilio conventus statuisse regem perseverare in obedientia Eugenii pontificis, nec alium recognoscere Romanum pontificem quam Eugenium; cui supplicabit, ut intra annum generale concilium in Galliis celebret ad scissionem ecclesiæ tollendā. Rogare autē ipsos legatos, ut dicant regio nomine patribus, qui Basileæ essent, & domino Sabaudiæ (sic enim Felicem appellabat) ut dimissis censuris & cōminationibus, ad ea quæ pacis essent, intenderent, neque ullo modo regni sui clericos judiciis infestarēt. Dominū Sabaudiæ sanguine regi esse conjunctum: non placere regi, ut a quopiam injuriæ ei irrogentur; sed in hac re, quoniam ad fidem pertinet, nihil præter justitiam audere regem, sperare tamen consanguineum suum solita sua prudentia rem hanc tractaturum. Hoc accepto responso Basileenses, ad suos reversi sunt, animo satis mœsto: adscribentes hanc regis sententiam ob regis Renati causam emanasse, ut qui cuperet Eugenium in regno Neapolitano Renati partes contra Alphonsum tueri, ob hanc rem & regem ipsum, & Carolum Andegaviæ ducem Renati fratrem Eugenio assistere statuisse. Hæc ubi IX. Kalend. Octobris patribus & Amedæo renuntiata, sunt omnium mentes mœrore occupavit.

CXIII.

Litteræ adhærentium Felici & Basileensibus.

MENSE deinde Octobris Basileenses literas regis Aragonum acceperunt, in quibus ille sacrosanctam synodum repræsentantem universalem ecclesiam appellabat. Elisabeth quoque regina Hungariæ, Sigismundi Cæsaris relicta, Felici papæ V. literas dederat, in Romanum pontificem illum recognoscens. Idem fecit Albertus Bajoariæ dux, qui electus in regem Bohemiæ regnū recusavit, & Albertus Austriæ Federici Cæsaris germanus, qui ambo Felicem pontificem sunt professi. Quarto deinde Idus Octobris cum patres dispensassent decreto XXIII. sessionis super creatione cardinalium, indulserunt Felici, ut quos utiles esse judicaret, crearet novos cardinales: qui mox de consilio aliorum cardinalium octo novos creavit, quorum unus illegitimus erat. Eorum nomina hæc sunt: Alexander patriarcha Aquileiensis Tridentinus, Otho Dertusensis, Georgius Vicensis, Franciscus Gebennensis, Bernardus Aquensis, Ioannes Argentinensis episcopi, Ioannes Frisingensis vicarius, & Ioannes de Segobia presbyteri cardinales omnes: horum tituli, hi fuere, patriarchæ Aquileiensis S. Laurentii in Damaso: Dertusiensis sanctæ Potentianæ, Vicensis S. Anastasiæ, Gebennensis S. Marcelli, Aquensis sanctorum Nerei & Achilei, Argentinensis S. Sixti, Ioannis Frisingensis S. Martini in montibus, Ioannis de Segobia S. Calixti. Deinceps cum jam cardinales numero satis honesto esse viderentur, provisiones ecclesiarum, quæ per concilium prius fiebant, Felici & cardinalibus suis sunt permissæ. Instituit præterea Felix justitiæ concilium, quod octavo quoque die voluit in capella publica residere, ac jus dicere. Erant ad

A hoc descripti cum vicecancellario quinque alii cardinales; & octo ex patribus, qui communi consensu commissiones justitiæ subscriberent. Instituit etiam fieri publicum consistorium semel in mense, & in Romana curia semper esse studium generale. Et patres quibusdam doctis viris in mandatis dederunt, ut gesta Constantiensis concilii dispersa colligerent, bulla Basileensis synodi munienda: quæ omnia perfecta sunt. Post hæc, ut Galliarum prælatos sibi conciliaret Felix, sex alios cardinales creavit pridie Idus Novembris, Dionysium patriarcham Antiochenum Parisiensem episcopum, Amedæum Lugdunensem, Philippum Turonensem, Nicolaum Panormitanum archiepiscopos, tum Ioannem Nannetensem, & B Gerardum Castrensem regis Franciæ confessorem, episcopos, absentes omnes; & paulo post designati sunt legati in Germaniam Alexander S. Laurentii in Damaso, Ioannes sancti Martini, & Ioannes S. Calixti cum pluribus aliis, cum amplissima potestate omnia agendi & concedendi Cæsari ac principibus, modo ipsos traherent ad partes suas. Audierant enim Cęsarem conventum generalem omnibus regibus & principibus indixisse Maguntiæ ad purificationem beatæ Virginis; & alium provincialibus suis prius Nurimbergæ ad festum S. Andreæ, ut in eo præconsultaret quid in dissensione ecclesiæ esset agendum. Magna igitur cura inerat Basileensibus Cæsarem preveniendi, C & eum in sententiam suam deducendi. Inter hæc longa epistola Christianæ plebi persuadere conantur, actum esse de republica Christiana, deque disciplina catholicæ fidei, si patiantur auctoritatem sacrorum conciliorum per ignaviam opprimi; ostendunt multis argumentis supremam conciliorum auctoritatem, Eugenii justam dejectionem, & Felicis necessariam legitimamque subrogationem. Tandem hortantur, rogant, jubent, omnes decreta Basileensis concilii suscipere, Felicem venerari, ut Romanum pontificem, & ab adversariorum favore omnino discedere, asseruntque neutralitatem nullo modo sustinendam.

D

CXIV.

Gymnasia quæ cum Basileensibus senserunt.

PER hoc tempus Parisiensis schola instantibus Basileensibus cōcilio Basileensi se adhęrere professa est, & plurima Germaniæ gymnasia, ut Viennense, Erfordiense, Coloniense, & etiam Cracoviense in Polonia, quæ omnia suis scriptis declararunt supremam esse potestatem apud generale concilium Basileense, cui etiam papa obedire teneretur. Panormitanus episcopus qui aberat Basileam reversus mense Februario anno salutis 1441. rubeum capellum antequam urbem ingrederetur acceptavit; & facta reverentia Felici, E ut Romano pontifici, literas regis Aragonum produxit patribus, quibus rex illum generalem suum procuratorem in omnibus constituebat, mandabatque ut nomine suo Basileensi concilio semper adhæreret. Iamque tractare incipiebant quibusnam legibus Alphonsus Felicem in Romanum pontificem susciperet. Et dux Britanniæ literis gratias egit patribus, quod episcopum Nannetensem cognatum suum cardinalem creassent, statutumque est per hoc tempus, ne abbates ex ordine canonicorum regularium rochetis uterentur, ad differentiam episcoporum.

CXV.

Quid egerit Basileensium legatio Narimbergam petens.

LEGATI Basileensium interea Nurembergam petentes inter eundum plures e ducibus Bajoariæ in sententiam suam pertraxerunt; quin & archiepiscopus Saltzburgensis, quem Pataviensis, & Ratisbonensis episcopi sequebantur, eorum partes se probaturum pollicebatur. Idem & marchio Brandeburgensis promittebat. Venerunt tandem Nurimbergam; & cum peterent a consulatu urbis suscipi concilii decreta, responsum est quoniam ea civitas ad imperium immediate spectaret, decere ut sententiam Cæsaris sequerentur. Tandem cum literis Cæsaris renuntiatum esset Cæsarem Nurimbergam non venturum, sed quamprimum petiturum Maguntiam ad indictum conventum, legatorum Basileensium pars Basileam rediit: cardinalis vero sancti Calixti cum aliquibus ex collegis Maguntiam properarunt, cum præsertim intellexissent Eugenii legatos Ioannem Carvaialem, Nicolaum Cusam, & Iacobum de Ferraria illuc accessisse. Basileæ interea nuntiatur Alphonsum regem mandasse, ne in suis regnis quispiam Basileensium edictis pareret, quod Panormitanus falsum esse affirmabat, asserens regem non jussisse ut concilio non pareretur, sed ad tollendas seditiones jussisse non executioni mandanda edicta sine literis regiis.

CXVI.

Præsidentia Felicis in concilio, & aliqua decreta.

ET cum Arelatensis & sancti Martini in montibus cardinales abessent, qui præsidentes concilii erant, & ob contentionem nullus esset legitimus præsidens subrogatus, ipse Felix, quem papam appellabant, extra ordinem & præter consuetudinem Basileensi concilio præsedit in generali conventu, & conclusiones nomine concilii fecit complures. Primum ut præsidens concilii esset semper primus prælatus, qui adesset: Tum ut literis collatorum beneficiorum quorumcumque non staretur, nisi ante datam collationem tantum effluxisset temporis, quod verissime notitia obitus prius possidentis collatori potuerit fieri. Inde ne collationes de eodem beneficio, eodem tempore, eodemque modo factæ cuipiam suffragarentur. Deinde ne literis collatorum de beneficiis collatis in præjudicium provisorum apostolicorum stetur, nisi probetur collatio per instrumentum publicum a notario subscriptum. Statutum deinde est doctoribus, nobilibusve, si beneficia obtinerent census trecentarum librarum, non esse concedendas dispensationes ad duo incompatibilia: Inferioribus autem si ducentarum, ad duas autem parochiales, vel dignitates majores post pontificales vel principales, in collegiatis ecclesiis nemini omnino dandam dispensationem. Item doctores seu nobiles non posse obtinere ultra duas præbendas in metropolitanis, in cathedralibus tres, in collegiatis autem quatuor inferiores unam, duas tres pro portione supradicta. Beneficia simplicia primi non habeant supra octo, secundi ultra tres; licentiati in theologia, A vel altero jurium legitime, & officiales Romanæ curiæ pontificali servientes doctoribus & nobilibus comparentur. Commendæ insuper cardinalibus, si census sex millium librarum habuerint, non dentur, neque ullo modo supra dictam summam permittantur habere, nisi in uno beneficio major summa comprehenderetur. Patriarchis si quatuor, archiepiscopis si tria, episcopis & protonotariis si duo, abbatibus si mille tantum possederint, comendæ non dentur. Statutum est etiam ne ordinationes in concilio temere fierent, ut consueverant. Delectique sunt quidam, qui ordinandos examinarent, probarentque certis conditionibus: Felici autem instanti, ut reservationes sibi concederentur in provincia Sabaudiæ, B quibus Romanus pontifex in provinciis ecclesiæ uteretur, non est concessum.

CXVII.

Gesta legatorum Basileensium in diæta Maguntina.

MAGUNTIÆ interea Ioannes Segobiensis cardinalis sancti Calixti appellatus, cum reliquis legatis Basileensibus principum adventum expectans, ut legatus de latere jurisdictionem exercere, & insignia deferre ceperat, jamque basilicam Maguntinam petens crucem præ se tuleC rat, aberat tunc Maguntinus. Templi igitur præsides, & aliarum ecclesiarum prælati, Ioannem adeuntes orant, ne ultra eorum ecclesias ut legatus ingrediatur, Maguntinum præsulem cum aliis Germaniæ principibus unitos esse, statuisseque nihil admittere quod alteri e contendentibus posset præjudiciare. Illos profiteri Basileæ cōciliū esse & Eugenium Romanæ ecclesiæ summū pontificem: domi tantisper se cōtineret, quo adventaret Maguntinus. Advenerūt tādem Maguntinus & Treverensis circa Idus Februarii, & paulo post legati Cæsaris, & alii complures. Segobinus autem cognoscens aliquorum relatu electores ad Eugenium inclinare, & præsertim Maguntinum, D Basileensibus scripsit, ut alios legatos viros claros adjungerent. Et cum deinde per plures dies expostulasset, ut concilii nomine audiretur, tandem principum nomine in hanc sententiam responsum est: Principes nullo pacto discessuros ab unione, quam juraverant, statuisseque juramentum servare etiam contra dubium conscientiæ. Audituros illum ut concilii oratorem, si crucem & cardinalis habitum domi relinquat, quoniam pro cardinali aut legato eum non haberent. Idem se facturos, si quis cardinalium ab Eugenio creatorum post suspensionem advenerit. Hæc cum duriora Segobiensi viderentur, respondit injussu concilii & Felicis ea non admissurum, præsertim E cum peteret, ne inter loquendum Eugenium hæreticum aut schismaticum appellaret; Quoniam non ob aliam causam venerant, nisi ut justitiam concilii, & Eugenii manifesta scelera ostenderent. Paulo post cardinalis Arelatensis ut legatus de latere una cum Ioanne Frisingensi, quem appellabant S. Martini cardinalem, Maguntiam venit. Principes Ioannem Lysuram ad eum mittunt, asserunt se Arelatensem honoraturos ut verum cardinalem, si legationis insignia ponat, audituros que eum æquo animo, & alios, si ille crucem, alii habitum cardinalis domi dimittant. Ingens per multos dies contentio habita est super ea re, cum Basileenses nullo modo cedere vellent.

Tandem

Tandem cum principes se convētum translaturos ad alium locum prædicerent, nisi acquiescerent, cives & magistratus Maguntini Basileensibus prædixerunt, nisi voluntati principum acquiescerēt, se fidem publicam revocaturos, nisi intra octo dies ab eorum urbe discederent. His auditis Basileenses legati, cum cernerent principum animos fixos esse, & cives non passuros, ut principum voluntas violetur, ne causam suam indefensam dimittant; cedere statuunt. Igitur IX. Kalendas Aprilis, cardinalis Arelatensis cruce domi relicta, cum aliquibus ex collegis & familiis suorum cardinalium, quos etiam domi dimiserat, ad locum congregationis venit, ubi multa primum ipse, & plura Thomas de Corcellis ejus collega dixit de potestate suprema conciliorum, de recto concilii judicio contra Eugenium, & de legitima, & necessaria electione Felicis. Postridie vero auditi Eugenii legati sunt: & Ioannes Carvaial, apologiam his verbis sumens: Ejice ancillam & filium ejus; quia non erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ. Multa & miranda dixit contra adversarios, cujus orationem suscipiens Nicolaus Cusa, ejus collega non minora est prosequutus, adversariorum dicta prosternens, suorum confirmans; & demum attestans Amedeum papatum, quem plurimis annis sub ovina pelle aucupaverat, tandem ab electoribus emisse, & Venetis promisisse XII. millia equitum, si dimisso Eugenio secum sentirent. Depositionem autem Eugenii ab episcopis tantum septem factam fuisse; cum puri episcopi depositio a paucioribus XII. rite fieri non possit. Auditi sunt Eugeniani non sive magno principum applausu; cum visi essent optime adversariorum objecta repulisse: summa sententiarum Eugenianorum hæc fuit.

CXVIII.

Assertiones Eugenianorum pro auctoritate pontificis.

Fidem orthodoxam unam habere ecclesiam catholicam & apostolicam in remissionem peccatorum, in qua de necessitate salutis est esse, hujus caput, & pontificem summum esse Eugenium, quem omnis ecclesia per universum orbem diffusa, ut talem venerata est, & nunc major pars veneratur. Qui igitur cum Eugenio ecclesiæ capite non est, extra ecclesiam est: neque ab ecclesia factum putandum est, quod a quibusdam Basileæ est factum, cum major pars ecclesiæ id non probet. Claves præterea ecclesiæ soli Petro, & successoribus datæ; cui dictum est, Tibi dabo claves regni cælorum, & iterum; Pasce oves meas. Ecclesiæ monarchiam nisi in Petro solo fuisset fundata, deletam fuisse, si quisque apostolorum peculiares habuisset oves. Papam Petri successorem non nisi in causa hæresis a quopiam esse judicandum, sed propria potestate seipsum judicaturum. Papam dispensare posse juri divino & humano, super quæ potestatem habet. Papam omnibus Christianis præesse, & ita concilio generali, ut illi potestatem tribuat. Generale concilium non habere potestatem immediate a Christo, sed a beato Petro & ejus successoribus. Pontificis summi gesta non esse ferienda gladio ovium suarum. Legibus, & statutis omnibus, & generalium conciliorum papam posse contravenire legitime. Hæc verba: Quæcumque alligaveris super terram, &c. non esse dispositiva, aut clavium collocativa: summum ecclesiæ tribunal, & in terris supremum judicium apud papam solum esse. Nemini licere summo pontifici dicere, cur ita facis? cujus est de medio tollere omnes insolentias, & perturbationes pacis ecclesiæ. Exercitium clavium in plenitudine potestatis in terris papæ tantum competere; qui omnia potest in terris. Generale concilium veluti arenam sterilem esse, nisi a papa fœcundetur: cum igitur his, & multis assertionibus Basileenses gravius urgerentur, & una tantum dies eis assignaretur ad respondendum quæ vellent, visum est ut Segobiensis hanc provinciam sumeret; qui doctrina & elocutione valeret, & series rerum, argumentationesque omnes in concilio jam pluribus annis factas optime calleret. Is igitur dimisso domi cardinalari habitu, ut privatus, concionem petiit: ubi postquam plurima pro causa Basileensium dixisset, & cur habitum dimiserat, adversariorum dicta dissolvere conatus est. Longumque tractatum exhibuit in XII. libros divisum, quos parcellas appellabat: in quibus infinitis argumentationibus, rationibus, sanctorum patrum sententiis, dictisque, tam veteris, quam novi testamenti comprobare conatus est summam potestatem in terris esse apud generalia concilia, quibus etiam papam oporteat obedire: tum Basileense concilium legitimum, & nullo modo ab Eugenio potuisse dissolvi, etiam de plenitudine potestatis, neque verum esse quod per partialem conclusionem seipsum dissolverit. Deinde Eugenium juste depositum esse, & Felicem legitime subrogatum. Demum oportere omnes Felici, ut vero pontifici obedire. Postremo veritates a concilio approbatas multis rationibus confirmavit, & legitime Eugenium fuisse declaratum hæreticum. Contra hæc sequenti die late differuerunt Carvaial & Cusa; affirmantes Basileenses non potuisse judicare Eugenium, & eorum veritates, quas tantopere extollerent, esse falsas fatuitates; eorum omnia gesta, ut iniqua & fatua damnantes & irridentes. Basileenses vero post hæc audiri petentes non sunt amplius admissi. Et congregati (quamvis Trevirensis discessisset) simul convenientes cum legatis Cæsaris, & Francorum regis, in hanc sententiam convenere. Pro pace ecclesiæ esse congregandum generale concilium in alio loco extra Basileam & Florentiam. Cæsarem cum aliorum principum assistentia contendentes interpellaturum, ut ad concilium veniant concordiæ causa, si contendentes, vel alteri eorum locum eligere noluerint, Cæsarem electurum, nominataque sunt loca sex in Germania, & totidem in Gallia, si placeret per decretum ut oratores nomine Cæsaris & regum & principum ad Eugenium mitterentur mense Novembris super ea re: qui etiam idem Amedeo per aliquem ex suis prælatis significarent, conciliumque generale omnino inchoandum Kalendis Augusti anni 1442. Cæsarem, reges, ac principes daturos operam ut prælati, & alii ex suis provinciis concilium petant, & finis datus est conventui. Hæc omnia Cæsari relata sunt, quem etiam Viennæ morantem pars legatorum Basileensium, & Eugenii legati adierunt, quisque causam suam agentes. Respondit Cæsar se alium conventum indixisse Francofordiæ ad festum Martini; ubi de concilio principum vellet statuere, quid sit agendum, Albertus Cæsaris germanus professus est se cum Felice sentire, illumque usque ad mortem sequi velle. Hic finis fuit

Maguntinæ diætæ, quæ more Germanico Francofordiensem diætam peperit. Basileenses vero, cum fandi locus amplius datus non esset, longam apologiam contra Eugenianorum dicta scripserunt, disseminaruntque.

CXIX.

Ordinis Minorum Germaniæ fratres Felicem suscipiunt.

MENSE deinde Iulio ejusdem anni 1441. episcopus clerusque ecclesiæ Selesvicensis, & minister ordinis Minorum provinciæ Germaniæ, per procuratores in verba Felicis jurarunt: illumque ut Romanum pontificem venerati sunt. Erat jampridem dissensio inter fratres ejusdem ordinis, cum hi qui observantiam regulæ profitebantur prælatis conventualium subesse nollent, & jam a Constantiensi synodo ab illorum jurisdictione fuerant liberati. Annuebat Felix, annitentibus maxime civibus Basileensibus, ut in monasteriis ejusdē ordinis in quibus major saniorve pars observātibus consentirēt, ejectis prelatis cōventualiū, ab observantibus regerentur. Instabat igitur Martinus Nurimbergensis ministri nomine, rogans ne in provincia ordo divideretur, non esse concedendam observantibus exemptionem, & varias in eodem ordine prælaturas. Re diu inter patres agitata nihil tandem statutum est. Per hoc tempus a quodam Petro Reginaldo, ex observantibus theologo insigni, patribus propositum est videri sibi declarandum, omnes homines adultos sub pœna damnationis æternæ obligari scire explicite decem præcepta legis. Diu super ea re disceptatum est, sed cum ardua nimis videretur, & non necessaria, indefinita dimissa est.

CXX.

Conturbatio patrum de oratione Panormitani.

IN celebritate pentecostes cum Felix rem divinam faceret, Panormitanus sermonem habuit, in quo cum de auctoritate concilii & papæ loqueretur, asseruit papam esse majorem generali concilio, neque recte agi a patribus, quod nomen pontificis nomini concilii postponerent, quoniam ipse esset caput concilii, & episcopus universalis ecclesiæ: sed hanc prærogativam habere pontificem in rebus alienis, in factis autem propriis ita papam subesse concilio, ut etiam pro quocumque peccato mortali notorio ecclesiam perturbante posset a concilio judicari. In alienis judicium ad eum omnino pertinere, ad quem etiam definitiones fidei spectarent, etiam præsente generali concilio. Hæc Panormitani verba multorum patrum animos admodum perturbarunt, putantes ea aperte contra Constantiensis synodi doctrinam esse, & in favorem Eugenii. Monitus super his Panormitanus coram Felice & cardinalibus suis se multis verbis purgavit, ostendens prius quæ, & quanta fecisset pro auctoritate & defensione sacri concilii, se ea verba protulisse ardore quodam sermonis, & non ea intentione, qua multi acceperant; sed neque ita esse interpretanda. Proinde acciperent ejus bonam mentem, qui auctoritati conciliorum favisset semper, faveretque quoad viveret.

CXXI.

Relatio Basileensium legatorum ex Polonia.

CIRCA hoc tempus legati Basileenses in Poloniam, missi ad procurandam obedientiam concilio & Felici, reversi sunt, & inter multa retulerunt Cracoviense gymnasium in sentētiam Basileensium venisse, ejusque scripta longa serie attulerunt. Prælatos autem, & proceres regni varias habere opiniones; ad summam, si concilium & Felix regi tradant titulum regni Hungariæ in suis literis, sique principibus libere dimittant pecunias, quas habent in potestate ex indulgentiis Græcorum causa collectas, forsan ut Poloni concilio & Felici se parituros profiteantur. Hæc cum admittenda non viderentur, literæ supervenerunt, quæ novam spem facerent, regem scilicet Poloniæ in concilio procerum statuisse, supersedere velle in rebus ecclesiæ usque ad plenam veritatis cognitionem. Interim vero prohibuisse, ne quis literis mandatisve Eugenii pareret, sub pœna proscriptionis: utque de pecuniis provenientibus ex denario sancti Petri cantori Cracoviensi interim responderetur. Nec minor erat spes de obedientia Britanniæ, quam opera Nannetensis episcopi, quem cardinalem fecerant, & alterius magnæ auctoritatis viri, quem promoturum ad eandem dignitatem pollicebantur, impleri putabant, & cum pluribus in locis magis obtemperaretur literis concilii quam Felicis, statuerunt literas provisionum ecclesiasticarum, & beneficiorum sub nomine concilii expediri, vel sub nomine utriusque, ut magis impetranti placeret.

CXXII.

De celebritate visitationis beatæ Mariæ virginis.

DISCEPTATUM fuerat jam per longum tempus inter patres de celebritate visitationis beatæ Mariæ virginis instituenda, cum prima institutio a Bonifacio IX. facta schismatis tempore, non fuisset suscepta ab hominibus alterius obedientiæ, sed cum de formula decreti non convenirent, res diu dilata est. Tandem cum Æneas Senensis formulam quamdam confecisset, quæ omnibus æque satisfaceret, placuit in publica sessione firmari decretum. Verum alia exorta est contentio. Videbatur plerisque probis viris decretum promulgandum esse Felicis nomine, quem papam putabant, sacro approbante concilio, quod observatum dicerent in antiquis conciliis; vel saltem addendum papa Felice præsidente, ut Senis fuerat observatum in ultimo concilio de præsidentibus Martini pontificis: quæ cum aliis non placerent, annuente Felice, dimissa sunt.

CXXIII.

SESSIO XLIII.

Instituitur celebratio visitationis.

CELEBRATA est sessio quadragesimatertia Kalendis Iulii anni Christi millesimo quadringentesimo quadragesimo primo, in qua solenni ritu decretum atque sancitum est, festivitatem

tatem visitationis beatæ Mariæ, ab omnibus A Christi fidelibus pia religione celebrandam quotannis sexta Nonas Iulii, ad honorem genitricis Dei, concessaque est omnibus, qui matutinis, processioni, sermoni, missarum solenniis, primis, aut secundis vesperis interfuerint pro unoquoque officiorum prædictorum centum dierum indulgenta de injunctis pœnitentiis. Augusto mense hujus anni inter alios incorporatus est Basileensi concilio Bartholomeus Cornetanus. Per quod tempus Alphonsus rex per legatos a patribus petebat, ut decima universalis super clerum imponeretur pro defensione insulæ Rhodi, quæ a Turcis infestaretur: daturumque se operam, ut in suis regnis facile exigeretur. Quod cum patribus B non videretur propter contentionem ecclesiæ, petebat saltem, ut in provinciis Sabaudiæ, & ipsius regis tantum imponeretur: quod etiam non est admissum.

CXXIV.

Tractatus Philippi ducis Mediolani cum antipapa de obedientia præstanda.

TRACTAVERAT jam pridem Philippus Mediolanensis dux per suos nuncios de obedientia Felici præstanda. Hunc tractatum nunc Felix ab amicis præmonitus vehementius C prosequebatur, ut antequam Cæsar Francofordiæ cum principibus conveniret, perficeretur. Petebat Philippus, quoniam grave sibi periculum immineret, si primus ex Italicis Felicem susciperet, tredecim millia aureorum in stipendium singulo quoque mense, pro quatuor millibus equitum, & aliquorum mensium stipendia in principio: & hoc tam pro sua defensione, quam pro recuperatione provinciarum Romanæ ecclesiæ. Promittebat se in manus Felicis positurum Bononiensem civitatem, & alia quædam addebat. Aderat secretarius, & Nicolai Piccinini clarissimi exercitus ducis, qui a Felice repetebat expensas factas pro expugnatione Bononiæ, si illam cuperet obtinere, neque erat parva summa. Habiti sunt varii D tractatus, missique ultro citroque nuncii, & literæ: hortabantur sui cardinales & amici Felicem, ut conditiones, quas posset, amplecteretur: quoniam si Mediolanensem in partes suas traheret, haberet etiam Alphonsum regem, & magnam Italiæ partem: quos procul dubio & Germani, & alii deinde sequerentur: his exhortationibus impulsus Felix, circa Kalendas Septembris, pollicitus est Mediolanensi stipendii nomine aureorum quinquaginta millia, intra tres hebdomadas post prædictam obedientiam, & Bononiam consignatam: tum alia quinquaginta millia ex redditibus Bononiæ, & aliorum locorum competentibus terminis persolvenda. Missus E cum his mandatis Felicis vicecamerarius diu verbis ductus, & nunc ad marchionem Ferrariensem, quasi ducis arbitrum, nunc Mediolanum remissus: tandem mense Ianuario Basileam rediit facta spe post decem dies ducem missurum insignem legationem ad obedientiam Felici præstandam: sed vana fuit omnis hæc spes: numquam enim postea legati Basileæ comparuerunt.

CXXV.

De divisione quinti, & decimi denarii.

CONTENTIO non parva exorta est per hoc tempus inter Felicem, & suos cardinales pro divisione quinti, & decimi denarii: petebant cardinales dimidiam partem secundum decretum 23. sessionis, & Nicolai IV. Felix vero id non esse æquum dicebat; quoniam is graves expensas pro ecclesia subiret; nec ex redditibus ecclesiæ Romanæ quicquam acciperet. Ex quinto autem denario nihil nisi ex Sabaudiæ provinciis proveniret, officiales curiæ, & ipsi suam ratam petebant; asserentes pro eorum etiam sustentatione eam legem esse introductam. Res diu disputata est, & quia graviora incumbebant, indecisa: dimissa fuit & altera disceptatio eodem ferme tempore, quæ tandem meliorem finem est sortita. Postulaverat Felix a patribus, ut quoniam aliunde ex pontificatu, nihil omnino accipiebat ad onera supportanda, concedere concilii nomine licere Felici, ecclesiam unam, monasterium unum, & unum aliud beneficium in provinciis Sabaudiæ tamdiu obtinere, quoad majorem partem agri Romanæ ecclesiæ recuperaset. Diu multumque super hac re disputatum est, & tandem non sine maxima contentione annitentibus amicis concessum. Decretum est etiam Felicem uti posse reservationibus in XXXI. sessione statutis: & cum multæ querelæ contra scriptores literarum apostolicarum ob excessivas taxas haberentur, actum est diu de moderatione, nihil tamen conclusum, cum assererent se Ioannis XXI. taxas non superare. Mense deinde Octobri literæ allatæ sunt patribus a rege Alphonso, qui in sex regnis suis plenam concilio obedientiam exhibebat, pollicebaturque etiam majora, si legatus aliquis ad eum mitteretur. Designatus est igitur legatus de latere Ioannes Segobiensis, quem appellabant cardinalem sancti Calixti, per totam Italiam insulasque adjacentes, ad manifestandam concilii justitiam, & veritatem ad procurandam obedientiam Felici, & ad tractandam pacem inter Alphonsum, & Renatum reges. Pridie Kalendas Novembris oratores electi Pragensis, & Vlrici Rosembergii gubernatoris regni Boemiæ, majorisque partis hujus regni in generali congregatione Felicem ut Romanum pontificem venerati sunt, eique plenam obedientiam præstiterunt: petentes tamen suppliciter, ut Vlrico contra hæreticos assidue decertanti, atque minus potenti suppetias mitteret; ad quod responsum, missuros patres legatos ad conventum Francofordiensem, rogaturos Cæsarem, & principes ut de pecuniis indulgentiarum Vlrico subveniatur: neque multo post nuntius episcopi Cracoviensis Sbignei, quem Felix cardinalem declaraverat, nomine episcopi Felici publice obedientiam præstitit, egitque gratias pro demandata illi dignitate, quam prius non suscepisset oblatam, ut reipublicæ melius posset consulere. Post hæc cum patres pecuniis indigerent, actæ sunt causæ repetundarum contra quæstores, exactoresque, ac præfectos ærarii concilii; vocatique sunt omnes ad causam dicendam, reddendamq; rationem administratorum: & paulo post cum soldanus Felicis quosdam ex patribus conscriptis carceri mancipasset, exorto tumultu civitas interdicta est a patribus, quod libertatē concilii non servaret, & tādem iisdē annitentibus cōcordia secuta, soldanusq; debita pœna mulctatus.

CXXVI.

Anno Christi 1442.

A

CXXVI.

Provisio ecclesiæ Saltzburgensis.

PER hæc tempora provisiones plures ecclesiarum factæ sunt in plerisque locis; & vacante ecclesia Saltzburgensi in Germania divite & nobili; Federicus ejus ecclesiæ decanus a capitulo electus est: cujus nomine legatus missus, a concilio confirmationem exposcebat: & cum patres vellent Felicem cum suo senatu confirmationem decernere, ut in verba Felicis juraret, renuit ille, affirmavitque se non ad Felicem, sed ad concilium missum, neque quicquam agere posse cum Felice. Disceptata diu est res, & tandem concilii nomine omnia sunt gesta, & mox circa Idus Ianuarii pallium Saltzburgensis, electi per Stephanum de Novaria advocatum, & procuratorem petitum, & per cardinalem sancti Sixti jubente Felice traditum. Principio anni subsequentis 1442. graves contentiones habitæ sunt, inter patres ex privatis causis. Ioannes Bacclestein vir primarius, & magna doctrina clarus, præposituram ecclesiæ Herbipolensis a patribus obtinuerat; quamvis Philippus Trevirensis archiepiscopus Germanus eamdem ab Eugenio post ejus suspensionem a Basileensibus factam antea impetrasset. Agebat causam Ioannes contra Philippum in concilio: Felix hortabatur Ioannem, ut aliquantisper differret, quoad res ecclesiæ in Germania componerentur. Magnam esse Treverensis auctoritatem, & potentiam inter principes electores, esseque valde periculosum tantum virum hoc tempore irritari. At Ioannes privata publicis præponens, Felice inscio non prius quievit, quam sententia pro se a Vercellensi episcopo ferretur. Tum Ioannes, ut jura sua plenius firmaret, novam provisionem a concilio super ea re petebat. Hinc acrior contentio, cum multi Ioanni faverent, plurimi vero propter scandalum rem differendam putarent: deputationes pacis & fidei resistebant, aliæ acriter urgebant ita ut in generali congregatione querelæ, tumultus, strepitus, clamoresque persæpe fierent supra omnem modestiam. Nec minor dissensio fuit in causa decanatus Oscensis, ita ut quidã clamorosis vocibus ante oculos præsidentis dicere ausus sit, quod vellet, nolletve, concluderet in suam sententiam: hæc parva fuit contentio in demembratione Orioli oppidi ab ecclesia Carthaginensi in Hispania, & erectione ecclesiæ Oriolensis in cathedralem instante Alphonso rege, in cujus regno erat Oriolum. Multumque temporis in hujusmodi contentionibus frustra consumebatur, ita ut plerumque publicæ contentiones privatæ fierent. Interea temporis Felix operam dabat, ut legatus in Italiam quamprimum proficisceretur. Et Nichodio de Metone, comitatus Niciæ gubernatori, qui forte tunc Basileæ erat, mandat, ut triremem instruat, qua legatus ad Kalendas Martias in Italiam transvehi possit. Tum factis instructionibus per Æneam Senensem, quem secretis præfecerat Felix, pridie Kalendas Februarii, de eis ad quatuor conventus referretur. Sed profecto legati profectio ad Italiam dilata est, quod prius mittenda videbatur ad duces Burgundiæ, Borbonii & Sabaudiæ, qui Nivernis conveniebant.

CXXVII.

Relatio a Tridentino de gestis in Austria.

ALEXANDER Tridentinus præsul, quem cardinalem, & patriarcham Aquileiensem appellabant, Cæsari sanguine junctus, illius salutandi gratia in Austriam profectus est: quem Cæsar sine rubeo pileo venire jussum honorifice suscepit. Sed cum paulo post Iulianus cardinalis S. Angeli Eugenii pontificis legatus Cæsarem adiret, resumpsit pileum etiam Alexander, ne illi cedere videretur; & ut ipse Tridentinus Basileam scripsit, jussus est intrare ad curiam B Cæsaris Iulianus sine insigniis legationis, quæ si prætulisset, parati erant nobiles quidam Tridentini cognati ea vi auferre. Et quidam Nicolaus ordinis Minorum monachus his diebus Basileam venit cum literis Casimiri Magni, ducis Lituaniæ & Russiæ, cujus nomine Basileensi concilio obedientiam ac reverentiam præstitit. Reddidit quoque literas episcopi Vilnensis ejusdem provinciæ; in quibus ille profitebatur auctoritatem concilii Basileensis, & narrabat Isidorum abbatem unum ex tribus oratoribus Græcorum, qui Basileam venerant, ut archiepiscopum & cardinalem Eugenii nomine legatum in provincia nuper accessisse; quem ipse ut talem minime suscipere C voluisset, quoniam sciret Eugenium juste a concilio Basileensi damnatum esse. Per id tempus ecclesia Curiensis commendata est a Felice & patribus Alexandro Tridentino, quoad obtineret possessionem ecclesiæ Aquileiensis.

CXXVIII.

Relatio exploratorum de inclinatione principum, erga Eugenium pontificem.

DUM hæc Basileæ geruntur circa Kalendas Martias archidiaconus Metensis, & auditor cameræ, qui per patres missi fuerant in Germaniam ad explorandos principum animos, re- D vertuntur; renuntiant majorem principum partem inclinatam esse ad Eugenium, jamque missas esse ad illum in Italiam conditiones, quibus Eugenium aperte sint suscepturi. Gravi animo tulisse principes, quod Basileenses nullum ex nominatis locis pro concilio acceptaverint. Videri sibi ut quamprimum mittantur legati ad conventum Francofordiensem, cum plena potestate omnia agendi, quæ principibus placeant. Quæ ubi renuntiata sunt omnium animos male affecerunt: fiunt igitur variæ consultationes, variæque in medium afferuntur sententiæ. Et cum quidam ex consultoribus Felici diceret, optimum si crebræ legationes ad reges, & principes mitterentur, ut alias statutum fuerat. Respondit Felix, se satis E gravatum esse inutilibus expensis: legationes quidem multas misisse, ex quibus nullum videret fructum: satius sibi videri, si locum pro futuro concilio ipse quamprimum nominaret, ut principes, qui ad eam rem potestatem nullam haberent, præveniret. Paucis post diebus, cum Felix patribus in concilio obtulisset se omnia facturum, quæ concilio viderentur pro pace ecclesiæ, salva tamen ecclesiæ auctoritate, visum est mittendos legatos ad Cæsarem de pace tractaturos. Designati sunt legati a Felice Bartholomeus episcopus Cornetanus, & Nicolaus Anici, qui synodalem epistolam ad Cæsarem instruendum, & pacem

ANNO CHRISTI 1442.

pacem suadendam deferrent. Hanc epistolam A concilii nomine prius confecit Panormitanus, quæ quamvis laudata coram eo, tamen non placuit: hortante autem Arelatensi cardinale Æneas Senensis, aliam formulam edidit; quæ ab omnibus, & etiam ab ipso Panormitano probata: In ea narrabantur distincte & plane magnifica Basileensium gesta, causæ dissensionum inter patres & Eugenium, Eugenii injuriæ, & contemptus in concilium assiduaque opera ad concilii eversionem; ejus manifesta, & enormia in ecclesiam peccata, justum Basileensis concilii judicium contra eum, & canonica necessariaque Felicis electio, & hortabatur deinde Cæsarem, ad cognoscendam amplectendamque concilii justitiam, exercendamque adversariorum iniquam pertinaciam. Demum concilium nihil B magis cupere, quam pacem ecclesiæ, sed eam pacem quæ justitiæ, quæ veritati, quæ honestati, quæ fidei orthodoxæ adversaria non esset. Conveniendum prius in unam fidem, honorandam Christi sponsam, servanda Constantiensis synodi sancta decreta, & sacra Basileensis concilii, quod omnes prælati principesque venerati sunt, salubria instituta, mox pacem affuturam sine aliqua difficultate, Felicem pontificem, patresque omnia facturos, quæ cum Deo poterunt, ut pax ecclesiæ reddatur. Cum his mandatis profecti sunt Cornetanus, & Nicolaus amici C Nonis Aprilis. Deinde cum fama esset Cæsarem Francofordiam ad conventum adventare, actum est inter patres de insigni legatione illuc mittenda. Recusabant novi cardinales, eam provinciam propter molestiam Maguntiæ susceptam, ne cogerentur rursus habitum dimittere: sed a firmante Felice, & plerisque aliis oportere illos ire etiam si habitus dimittendi essent, pro defensione veritatis & justitiæ concilii, tandem designati sunt legati cardinales Arelatensis, & Panormitanus, & Ioannes Segobiensis cardinales vocati, qui mense Maii secundo Rheno iter acceperunt in celebritate pentecostes [b] XII. Kalendas Iulii.

[b] Scribendū XIII. Kal. Iunii, eo quippe anno pascha Kal. Aprilis.

CXXIX.

SESSIO DECIMA FLORENTINA.

In qua concilium Lateranum transfertur.

FLORENTIÆ inter hæc Eugenius decimam sessionem celebrat VI. Kalendas Maii anni salutis 1442. in qua asserens Zare Iacob magni regis Æthiopiæ, quem presbyterum Ioannē vocant, legatum ad concilium œcumenicum orthodoxæ fidei suscipiendæ gratia properare, concilium ipsum, ut majorem auctoritatem etiam ex loco susciperet, Romam approbante ipso concilio transtulit prosequendum in Basilica Lateranensi propria, & prima sede summi pontificis XV. die post E ejus ad urbem reditum. Huic translationi addit, & plures causas, loci reverentiam & commoditatem, rerum omnium copiam, tum occasione componendarum provinciarum ecclesiæ, & pacis & quietis Italiæ ceterarumque regionum procurandæ: quæ omnia Basileenses in pejorem partem sumentes prædicabant Eugenium Romam concilium transtulisse, ne compelleretur ad aliud concilium in Germania pro voluntate principum celebrandum, quoniam nullo pacto vellet concilium extra Italiam: tum ut ostenderet se summum habere imperium supra concilium, quod de loco ad locum pro suo arbitrio transferret, ut fecerat ex Basilea Ferrariam, ex Ferraria Florentiam, & inde demum Romam, quæ omnia tenderent ad enervationem auctoritatis ecclesiæ, & conciliorum. Conventus interea Francofordiensis magna principum frequentia celebrabatur: cui Federicus Cæsar præerat, & patres interim Basileæ divinis supplicationibus per omnia templa intendebant, ut res suæ prospere succederent. Felix autem statuit ut dum conventus ille sederet, nihil Basileæ de gravioribus causis ageretur, ne aliquo modo principum animi possint irritari.

CXXX.

SESSIO XLIV.

Decreta pro tuitione Basileensium.

DUM hæc fiunt non sine gravi contentione agitur inter patres de sanciendo decreto pro tuitione conciliarium. Diu disceptata fuit formula decreti, cum Robertus Adimarus, Volaterranus episcopus, a concilio archiepiscopatum Florentinum obtinuerat, & Rondenensis episcopus; & alii quidam pro defensione apostolicæ auctoritatis se opponerent, conclusum tandem est decretum sanciendum, & sessio publica quadragesimaquarta, habita est quinto Idus Augusti: summa decreti hæc fuit. Omnia in favorem, ac defensionem concilio descriptorum describendorumve statuta, ac decreta in superioribus sessionibus firma & rata esse, & propterea omnes quoquo modo vexantes conciliares, eorumve sacerdotia, ac beneficia cujuscumque qualitatis impetrantes, acceptantes, seu occupantes ultra excommunicationis, privationisque omnium beneficiorum suorum censuras, decem marcarum auri mulctam incurrere singulares personas. Collegia vero & universitates triginta marcarum: quarum tertiam partem cameræ a D postolicæ, aliam partem offenso, tertiam vero loci principi vel magistratui: vel ubi hi non fuerint præcipuo fautori & defensori: Horum beneficiorum collatores, nisi requisiti a conciliariis intra duos menses, & XII. dies ejectis occupatoribus conciliares restituerint easdem pœnas incurrere; & pleraque alia in hanc sententiam.

CXXXI.

Gesta in Francofordiensi conventu.

BASILEENSES legati interim (ut ad Francofordiensem conventum revertamur) sexto Kalendas Iunii, Francofordiam navibus appulerunt, susceptique sunt a civibus perbenigne, non tamen ut legati apostolici, jussique sunt insignia legationis domi dimittere. Eadem die Federicus Cæsar, Francofordiam ingressus est cum Maguntino, Coloniensi, Trevirensi, comite Palatino, & duce Saxoniæ electoribus, & aliis plerisque principibus. Qui vetuit Basileenses sibi honoris gratia obviam dari. Post aliquot dies Basileenses Cæsarem adierunt, redditisque literis concilii & Felicis, causam suam Panormitano orante commendant; orantes ut justitiam libertatemque ecclesiæ, cujus erat protector, tueri vellet. Cæsar respondit, se nihil magis cupere, quam ecclesiæ pacem dare: & propterea conventum principum indixisse.

ANNO CHRISTI 1442.

indixisse. Verum oportere eos paucis diebus A præstolari, quoad ex Aquisgrano, quo suscipiendæ primæ coronæ gratia iturus sit, revertatur. Interim posse Basileenses, & adversarios jura sua exponere his, quos ipse suo, & principum nomine ad hoc opus constituerit; ne in suo reditu collitigantes oporteat audire. Arelatensis cardinalis, ubi Cæsari gratias egit, obtulit se comitem itineris Cæsari asserens se ut Arelatensem archiepiscopum principem imperii esse, pertinereque ad se coronam Cæsari imponere, quod prędecessor suus Arelatensis alias fecisset. Postridie Eugenii pontificis legati Ioannes Carvaial, Nicolaus Cusa, & Iacobus Ferrariensis Cæsarem, ut Basileæ congregatos expelleret, ut suspen- B sionem tolleret animorum, ut obedientiam restitueret Eugenio indubitato pontifici, ubi eum in templo divi Francisci adiere, post redditas literas hortati sunt, & quem ut Romanum pontificem venerati erant omnes populi, nunc velit eumdem venerentur. Aderat unus ex Basileensibus oratoribus cum hæc dicerentur, qui Cæsarem rogabat collegas suos prius audiret, quam adversariis responderet. Negabat Carvaial audiendos esse damnatos ac schismaticos: quod si vellent audiri, veniret Segobius ille, ut nuper, & monachus cum suo habitu, & eis libenter responderent. Cæsar vero ubi eis respondit se super his deliberaturum, postridie Aquisgranum contendit, quem Arelatensis secutus est. Constituerat Augustensem, & C Chimensem episcopos, marchionem de Rothelingen, & Thomam Hiselbacchium theologum, qui contendentium propositiones, & jura audirent referrentque, & cum his principes alios suo quisque nomine, duos unumve adjunxerant: qui statuta die Basileenses primo audirent: ii tribus diebus Panormitano perorante causam suam egerunt. Panormitanus juris utriusque peritorum sui temporis excellentissimus explicata primum longa narratione, serie rerum, multis argumentationibus, & infinita jurium allegatione conatus est pro- D bare concilium Basileæ legitime permanere, Romanum pontificem concilio obedire oportere, neque posse illud dissolvere seu transferre, Basileense concilium non esse sua sponte dissolutum, nec ab Eugenio potuisse dissolvi; Ferrariensem congregationem non esse concilium generale, Eugenium legitime a concilio esse privatum pontificali dignitate, & Felicem canonice sanctęque illi subrogatum: oportere Christianos omnes de necessitate salutis Felici obedire ut Christi vicario. Deinde adversariorum objecta, & libellum quemdam Eugenii. Etiamsi non dubitemus, appellatum, multis rationibus refellere nisus est. Auditi sunt Basileenses sine arbitris per tres dies. Deinde sunt E admissi Eugeniani eodem modo: qui Nicolao Cusa, agente primum asseruerunt iniquum fuisse damnatos Amedeistas audiri; tum explicata serie rerum gestarum, ostendit Eugenium rite, & necessario concilium transtulisse, conciliumque eam translationem per decretum præsidentium, & suorum sequacium, apud quos potestas remanserat, eligendi locum statuisse; judicium contra Eugenium injustum fuisse, criminationes omnes falsas, electum Basileensem, electoresque inhabiles, Basileæ nullum concilium esse, Florentinum concilium œcumenicum esse & sanctum, Basileensis fructum schisma, divisionem, & abominationem in ecclesia Dei: Florentinæ synodi Græcorum, Armeniorum, Iacobitarum, Hiberorum unionem & conversionem. Proinde ejiciendos Basileenses cum suo idolo, relegandosque in ultimas terras, & Eugenium summum sanctumque pontificem, ut Christi verum vicarium, venerandum adorandumque: neque aures dandas Basileensium sermoni, qui fumus esset caligine plenus oculos stolidorum obtenebrans, nihil in se habens veritatis. Has contendentium contradictiones, auditores in scriptis petierunt, ut fidelius pleniusque Cæsari, & principibus omnia possent referre: quod & factum est. Audierunt Basileenses legati quinque ex principibus electoribus conjurasse, ut Eugenio certis legibus omnino obedientia redderetur. Quare ut huic rei obviarent, summo studio curarunt ab eis audiri, quod numquam consequi potuerunt, qui etiam audita relatione dictorum a contendentibus magis urgebant, ut Eugenius susciperetur. Voluit Cæsar leges illas cognoscere, utque alii principes & prælati eas examinarent, quas ut Basileenses etiam cognoverunt, Cæsarem adeuntes magnis execrationibus damnabant, orabantque ut nullo pacto admitterentur. Res in senatu principum discussa prætermissa est, sed post multas disputationes multaque consilia tandem Cæsar de consilio principum statuit aliud concilium indubitatum esse celebrandum, mittendos esse nuntios super ea re Basileam ad patres, & Florentiam ad Eugenium pontificem. Interim Germanis in sua suspensione animorum manendum: quæ cum Basileenses legati audissent: conquerebantur quod Cæsar, & principes, factiosi viderentur, non indifferentes, cum nuntios ad Eugenium, non autem ad Felicem mittere statuissent. Cæsar placatis Basileensibus, dicens se æqua lance rem tractaturum, illos remisit. Qui Basileam reversi Kalendas Septembris, patribus retulerunt quæ Francofortiæ gesta erant.

CXXXII.

Decreta in conventu Francofordiensi.

Cæsar vero ut pax interim in provincia servaretur, publico edicto vetuit quempiam in suis beneficiis occasione schismatis quoquo modo vexari, sed unumquemque in sua possessione esse defendendum; contra facientes ut hostes reipublicæ habendos. Tum volentibus principibus leges compositæ sunt, quæ Eugenio pontifici pro pace offerrentur, dataque regula, quam legati Eugenium, & alios adituri servarent in hunc ferme modum: legati Cæsaris & principum Tridenti omnes convenient ad festivitatem S. Galli, venerabuntur Eugenium cum ad eum pervenerint, ut Romanum pontificem, excusabunt Cæsarem & principes, causamque explicabunt, cur tandiu in neutralitate perseveraverint. Deinde dicent Cæsaris & principum sententiam esse, non posse melius dari pacem ecclesię, quam per indubitatum generale concilium. Proinde orare sanctitatem suam velit generale concilium indicere in uno ex his locis Ratisbonæ, Treviri, Meti, Augustæ, Constantiæ, & si malit Tridenti, quod intra annũ celebretur. Quod si rex Frãciæ instabit in Galliis celebrandũ fore, suadeãt pontifici

ANNO CHRISTI 1442.

pontifici convenientius fieri in Germania, ubi pax est & quies; decereque, ut ubi scissio facta est ibi fiat unio. Modum procedendi in concilio, ipsi concilio esse relinquendum. Quod si pontifex, nolit concilium indicere, concedat Cæsari, ut jure advocatiæ concilium possit convocare: si pontifex de criminationibus sibi ascriptis apud legatos se excuset, neque admittatur, neque respuatur excusatio, apud pontificem non expectent supra mensem: & responsum pontificis in scriptis referant. Iurabunt legati ante uam proficiscantur nihil omnino a pontifice se petituros, aut accepturos etiam ultro oblatum, non sacerdotia, non dignitates, non gratias aliquas: idem apud concilium Basileense facient. Felici autem non exhibebunt reverentiam, ut pontifici, sed per intermedias personas secum agent. Referant deinde omnia legati Cæsari, & principibus qui ad festum purificationis Nurimbergæ convenient, & deliberabunt. Hæc acta sunt in magno conventu Francofordiensi a Cæsare & principibus, & alia dieta Nurimbergæ indicta.

CXXXIII.

Legatio Cæsaris ad Basileenses.

HÆc ubi Basileæ per legatos, qui redierant, innotuere, non parvo mœrore afficiebantur patres, cum putassent principes, facile potuisse adduci in suam sententiam. Designavit Cæsar Silvestrum Chimensem, Thomam Haselbachium, & alios suo & principum nomine legatos Basileæ. Et ipse 18. Kalendas Octobris Basileam appropinquans, quamvis a cardinalibus, & multis ex patribus, qui obviam processerunt, rogaretur, ut urbem intraret, recusavit; rogavitque ut suos legatos exaudirent. Qui patribus exposuerunt, Cæsarem, & principes rogare, ut pro pace, & quiete universalis ecclesiæ, vellent vota sua conferre, ut modis congruis generale indubitatum concilium intra annum congregaretur in loco suæ majestati & principibus grato, & rebus gerendis accommodo: super hac petitione diu multumque disceptatum est, coram Felice, & coram patribus, multæque difficultates demonstratæ. Et cum tandem de transferendo concilio convenirent, magnæ tamen contentiones habebantur de modo rerum gerendarum. Videbatur multis nihil respondendum antequam Cæsar urbem intraret, illeque non prius urbem ingressurum se dicebat, nisi prius responderetur. Magna molestia acceperant Felix & patres, principes quosdam, & ipsum etiam Cæsarem, Eugenio scribere tamquam Romano pontifici. Conquerebantur non servari ab eis æquitatem, quam promiserant, cum Felicem non appellarent pontificem, neque eum venerarentur, sed neque miserint ad eum legatos: videri illos publice profiteri Basileense concilium injustum esse, & Eugenium non recte privatum. Quæ cum apud Cæsarem Basileensium nuntii conquererentur, responsum est per Gasparem Silichiũ, Cæsarẽ promptissimum esse ad pacem procurandam: sed quæ de nominatione Eugenii dicerent, immutari non posse, cum per conventum Francofordiensem statutum ita sit. Post multas tandem consultationes, contentionesque, tandem ex communi patrum decreto, Cæsaris legatis in hanc sententiam responsum est, sanctam synodum Basileensem, quamvis Basileæ legitime congregata, nullibi majori commoditate securitateque esse possit, sitque patribus valde periculosum & grave locum mutare, tamen pacis desiderio, utque Cæsari & principibus gratificetur, paratum esse ad locum ejusdem nationis, rebus gerendis accommodum, ac regiæ majestati gratum sua propria auctoritate modis congruis seipsam transferrre, si securitates opportunæ ordinentur. Rogare Cæsarem ut ipse concilio intersit, vel aliquem ex principibus suo loco substituat; qui auctoritate & potentia concilium tueatur. Hortatur reges & principes, ut per se vel legatos conveniant. Prælatos & alios, quos conciliis interesse oportet, illuc mittant: utque tanti labores irriti non sint. Promittat imperator, & principes futuro concilio integre parituros, suscepturos, servaturosque omnia ejus decreta; etiamsi non eo venerint adversarii, Basileenses loca pro concilio futuro nominaturos rebus gerendis accommoda, ex quibus Cæsar pro suo arbitrio unum eliget; quem patres habitis securitatibus opportunis decreto solenni firmabunt, tempore convenienteilluc se transferent. His peractis Cæsar tertio Idus Novembris, Basileam solenni pompa ingreditur, quem honoris gratia patres omnes, & cardinales Felicis deduxerunt: Arelatensis, & Tridentinus Cæsari utrimque assistebant, ceteri cardinales præcedebant: sequebantur dux Brunsvicensis, & comes Gebennatum, deinde prælati. Petierunt primo cathedralem ecclesiam, ubi facta oratione ad prætorium accessit. Postridie a cardinalibus, ac primoribus patrum domi visitatus est, multaque ab eis audivit, ut ecclesiæ auctoritatem, & justitiam tueri vellet. Altero deinde die ipse Felicem visitare statuit, ita tamen ut eum adorare ut papam non videretur: sub crepusculo igitur vespertino cum paucis Felicis domum nudo capite adiit, & in camera quam papalem appellant substitit cum suis: illuc e cubiculo egressus Felix cum novem suis cardinalibus præcedente cruce advenit. Erat indutus Felix magna chlamyde purpurea albis armerinis pellibus substrata; quem Cæsar modesta reverentia excepit, & per episcopum Chimensem se excusavit, quod non exhiberet ei reverentiam, Romano pontifici debitam, ut paci aptior esset. Hortatusque est Felicem, & suos cardinales, ut ad pacem ecclesiæ dandam omnino se disponerent, quam ipse totis viribus prosequeretur: cum tamen Chimensis, ne illum pontificalibus titulis unquam appellaret, clementem benignitatem tuam dicebat, non sanctitatem aut beatitudinem. Felix autem pontificalibus verbis usus benigne Cæsari respondens, egit ei gratias pro visitatione, asserens se omnia in partem accipere meliorem, & se cardinalesque suos ad pacem ecclesiæ paratissimos esse. Se autem non accepisse pontificatum ambitionis gratia, quoniam omnibus rebus abundaret, sed ut ecclesiam Dei afflictam consolaretur. Proinde orare Cæsarem, ut justitiam, & auctoritatem ecclesiæ pro officio suo omni studio tueretur. Multis præterea hinc inde dictis Cæsar domum rediit, & inde sequenti die Basilea discessit.

CXXXIII.

Felix antipapa Lausanam petiit.

PAUCIS post diebus, & Felix ipse valetudinis gratia, ut aiebat, discedens, Lausanam rediit cum parte cardinalium suorum, atque aliorum officialium, majorem autem partem Basileæ dimisit, pollicitus transacta hyeme, se ad concilium rediturum. Convenitque tandem per hoc tempus inter Felicem, & cardinales de quinto denario post multas & varias disceptationes. Ex Scotia inter hæc afferuntur literæ mense Octobri, in quibus Iacobus comes de Dongliis, concilio se parere profitebatur, mittebatque nuntium suum Guillelmum archidiaconum Tindaliæ, qui patribus nuntiaret, regni Scotiæ prælatos opera quorumdam episcoporum ab Eugenio post privationem suam promotorum, provincialem synodum celebrasse, damnasseque, & excommunicasse Basileenses, & Felicem, privasseque omnes illis adhærentes omni sacerdotio & dignitate, & præsertim filium suum episcopum Aberdonensem, qui eam ecclesiam a concilio, & a Felice obtinuisset; se vero cum suis restitisse, quantum potuisset, orare patres, ut auxilio sint, mittantque suos nuntios cum censuris, & literis defensionis. Decembri mense Ferdinandus dux Calabriæ, Alphonsi regis Aragonum filius nuntium Basileam misit, qui suo nomine obedientiam, reverentiamque concilio exhiberet, in omnibus quæ patri suo contraria non essent: sed cum nuntius illum ducem Calabriæ appellasset, Raymondus episcopus Sistericensis, nomine Renati regis protestatus est illum non esse ducem Calabriæ, quoniam regnum Neapolitanum spectaret ad Renatum, non autem ad Alphonsum occupatorem, & ducatus Calabriæ, ad Ioannem Renati Filium; Ferdinandum spurium esse, & nihil ad eum de regno Siciliæ. Hæc redarguit Panormitanus, multumque accusans Sistericensem, quod sine mandato Renati ea faceret, quæ facere non posset: præterea quod impugnaret Alphonsum, & filium concilii fautores, & tueretur adversarii amicum. Posthæc v. Kalendas Ianuarias, Thomas Reatinus, nomine Francisci Sfortiæ, fortissimi exercitus clarissimi imperatoris Basileam venit, qui primo fuerat Lausanæ cum Felice. Hic cum coram patribus multa in Eugenium invectus esset, tandem quatuor Francisci nomine pollicebatur; quod urbem Romam & ecclesiæ provincias intra duos menses recuperaret, Felicique assignaret. Quod ipsum Eugenium captivum traderet in manus Felicis. Quod confœderatæ sociæque Italiæ civitates Venetiæ, Florentia, & Genua, obedientiam Felici præstarent, & tandem post mensem Iunii, bellum inferret cuicumque Felix imperasset, & contra socias civitates, quibus usque ad illud tempus tantum esset obnoxius: Interim vero aliis quibuscumque. Petere autem eadem privilegia sibi confirmari, quæ Eugenius sibi quondam concessisset, ut vexillifer ecclesiæ Romanæ esset, ut stipendium XIII. millium aureorum susciperet singulo quoque mense pro quatuor millibus equitum, & mille peditibus; ut Tudertum, Assisium, Tuscanella, & alia tria oppida sibi confirmarentur. Fidejussores promissorum pollicebatur mercatores Gebennæ commorantes: Hinc facta est magna spes patribus, & Felici rei bene

A gerendæ, ita ut parum deinde curarent conventum Nurimbergensem.

CXXXIV.

Contentio de privatis causis.

PER hoc tempus causæ nonnullæ privatæ actæ sunt, non sine magna patrum contentione. Curiensis episcopus translatus fuerat ad ecclesiam Constantiensem, reservata sibi priori ecclesia Curiensi. Patres concilii Curiensem ecclesiam commendaverant Tridentino, quoad Aquileiensis ecclesiæ possessionem consequeretur. Aquileiensis igitur Constantiensem impugnabat,
B qui nullo modo cessurus videbatur. Quidam ex principibus hortabatur patres, ne quid statuerent contra Constantiensem, quoniam esset contra principum unionem. Erat & altera contentio Ioannis Baccheistein pro Herbipolensi præpositura, qui nullo modo induci poterat ad differendum judicium, quamvis Arelatensis, & primores ex patribus id magna cura suaderent. Aderat tempus mittendi legationem ad conventum Nurimbergensem, multæ difficultates in ea ortæ sunt. Primum de numero & qualitate legatorum, tum de commissione, postremo de viatico. Tandem convenerunt, ut Aquileiensis cum potestate legati de latere iret, & alii nonnulli ad Cæsarem, reges Poloniæ, Hungariæ, Bohemiæ, duces Austriæ, &
C alios principes plerosque. Erat Aquileiensis patruus Cæsaris, & regis Poloniæ: curabatque, quoniam etiam id regnum putaret ad eum pertinere; cujus partem possidebat, quod non est admissum: cum dicerent patres extare Ladislaum, postumum Alberti regis filium, quamvis infantem. Viaticum Felix ipse supplevit: agitata est & alia contentio inter patres, ut præsidentes concilii, non unus tantum esset, sed quatuor, ex qualibet natione unus: quod annitente Felice, ac Arelatensi cardinali admissum non est, maxime cum intelligerent duos pro natione Italica & Hispanica, futuros ex ditione regis Aragonum, & Iacobus Sirif
D Trevirensis episcopus, circa Idus Martias anni hujus 1443. Felicem Lausanam adiit, multaque illi pollicitus est: ita ut bonam spem omnes de ea re concepissent.

CXXXV.

Dilatio diætæ Nurimbergensis, & Eugenii pontificis responsum legatis Cæsaris.

VENERAT tempus præscriptum conventus Nurimbergensis, nonnulli oratores Cæsaris, & principum illic convenientes, statuerunt aliam generalem diætam post sex menses celebrandam per Cæsarem, & principes;
E cum tunc a contendentibus responsa non haberent regi accommoda, & esset Cæsar occupatus adeundæ tutelæ patruelis Ladislai gratia, huic rei non posset intendere. Eugenius autem legatis Cæsaris post multas consultationes, de concilio patrum in hanc sententiam responderat. Mirari se Cæsarem, & principes petere generale concilium indubitatum celebrari, cum ipse sacram œcumenicam synodum auctoritate apostolica, & omnium patriarcharum orbis Christiani institutam celebret, mirabilium rerum effectricem, quam si in dubium revocare velint, nihil aliud esse quam fidem

ANNO CHRISTI 1443.

fidem catholicam oppugnare, & Dei ordinationi resistere. Optare si qui tali errore tenerentur, ratione instruantur, rejectisque stultis ac perfidis Basileensium dogmatibus doctrinam apostolicæ sedis, quam Christus fidei matrem & magistram instituit, susciperent. Posse igitur in ea synodo magno prælatorum numero congregata recte consuli & commode si quid restat, & dubia aperiri si qua sint. Tamen ut Cæsari & principibus morem gerat quam primum Romæ fuerit, ubi apud Lateranum generale concilium transtulerat, convocaturum prælatos majori numero, tractaturumque cum eis an expediat aliud concilium celebrari, & qui admittendi, quive repellendi sint in eo concilio, & quo ordine res gerendæ ut perniciosis violentiis, quæ nostro tempore emerserunt, obvietur. Missurum se tamen suos legatos, qui de iis cum Cæsare, & principibus agant, quamquam non videat, quid cum eis recte agi possit, nisi animi suspensionem deposuerint, quam Christi fides ignorat, revertanturque ad pristinam apostolicæ sedis reverentiam, qua una re pacem ecclesiæ darent; quod si fecerint, concurrentibus aliis regibus & principibus, qui in tentationibus solidi permanserunt, libenter se aliud concilium celebraturum.

CXXXVI.

Causæ privatæ.

HOC anno 1443. pauca digna memoria acta sunt, cum Felix a concilio procul esset. Propter quod multum pristinæ auctoritatis amissum videbatur. Causæ privatæ quamplures sunt agitatæ summa nonnunquam contentione, inter quas præcipuæ fuere, causa præpositūræ Herbipolensis, de qua supradictum; causa spolii contra Nicolaum de Mentone, & causa Philippi Hybernici super revocatione sententiæ contra eum latæ in Romana curia per cardinalem Firmanum. Maio mense literæ ex Britannia allatæ sunt a Francisco duce, qui spem faciebat, si mitteret in provinciam legationem, coacturum clerum suum, & deliberaturum super rebus ecclesiæ. Quod Basileenses impigre fecerunt, & Felix multum conquerebatur; quod cum patres censuissent ante suam electionem per seipsos insignes legationes mittere, nunc nihil facerent: se autem filiorum suorum hereditatem consumpsisse: & cum rogaretur, ut Basileam rediret, auctoritatis augendæ causa, respondit experientia didicisse longe se melius rempublicam Lausanæ gerere, quam Basileæ: quoniam multi illum Lausanam adirent, qui Basileam non venirent.

CXXXVII.

Damnatio quorumdam assertionum mendicantium.

PHILIPPVS Hybernicus, cum obtinere a patribus non posset sententiæ articulorum damnatorum revocationem instare cœpit, ut registrarentur literæ quædam decretæ a concilio pridie Idus Februarii anni 1444. quæ mendicantium assertiones quasdam damnabant, ut omnibus exemplum posset exhiberi, quod post multas contradictiones mendicantium, tandem concessum est, sententia synodalis decreti erat hujusmodi. Assertionem mendicantium, qui aiunt parochianos non teneri de jure dominicis diebus & solennibus missas in propriis parochialibus ecclesiis audire, sed ubi pro eorum devotione maluerint, prætermissis suis parochiis, & hanc libertatem non posse eis adimi a synodalibus constitutionibus: quodque parochiani suis curatis illis diebus non tenentur ad oblationem faciendam, sed in voluntate dantis sit, cui velit ea dare: falsam esse. Eodem modo falsas esse, etiam has eorum assertiones: Obnoxium quavis causa faciendi missas celebrari pro vivis & defunctis, non satisfacere debito suo, si per curatum sacerdotem id fieri curet, quoniam ratione curæ ad id sit obligatus. Decimarum solutionem, & si de præcepto sit, non tamen de præcepto esse cui sit solvenda, liberum igitur esse omnibus cui velint eas solvere, vel in opera pietatis, pro arbitrio impendere: morientes in habitu & professione ordinis Minorum ultra annum non passuros in pœnis purgatorii: quoniam beatus Franciscus ex divino privilegio quotannis ad purgatorium descendat, professoresque omnes sui ordinis deducat secum ad cælum. Fratres mendicantes etiam non præsentatos ordinariis omnium confessiones posse audire, illosque qui apud eos sint confessi, non obligari etiam semel in anno confiteri proprio sacerdoti, nec petere confitendi veniam. Episcopos diœcesanos etiam in suis synodis non posse sibi reservare absolutiones aliquorum criminum, præter casus in jure expressos. Has omnes opiniones sancta synodus per suas literas damnat, declaratque esse erroneas, quæ maxime prædicabantur a mendicantibus in Taurinensi & Astensi diœcesibus.

ANNO CHRISTI 1444.

CXXXVIII.

Varia gesta Basileensium.

MENSE Iunio hujus anni actum est per patres summa diligentia de pace inter Suicenses, & Turegienses; & demum approbata est forma novi officii visitationis beatæ Mariæ, quam ex multis Thomas de Corcellis composuit. Sequenti mense duces Stetenensis & Pomeraniæ per literas & nuntios obedientiam exhibuerunt Basileensibus, & Felici; & patres literas complures hinc inde acceperunt, varia afferentes. Erant qui scriberent Ludovicum patriarcham Aquileiensem Eugenii nomine cum Alphonso rege apud Terracinam convenisse, ut eum Eugenio reconciliaret. Tridentinus autem, quem cardinalem & patriarcham appellabant, legatus ad Cæsarem missus, multa scripsit ex Vienna affirmans se apud Cæsarem & alios semper usum fuisse insigniis, & auctoritate legationis. Et quod Iulianus cardinalis qui illuc venerat, ut Eugenii legatus, non fuisset permissus uti insigniis, qui latebat, neque audebat in publicum exire, ab omnibusque reputaretur ut hæresiarcha, & quod inter alios Ioannes Trunt, & Æneas Senensis graviter contra eum disputassent, & multa hujusmodi.

CXXXIX.

Cæsar hortatur principes ad consentiendum novo concilio.

FRIDERICVS autem Cæsar ut vidit desiderio suo non satisfieri, neque ab Eugenio, neque a Basileensibus, literas ad reges & principes dedit Kalendis Iunii datas, in quibus hortabatur omnes, ut consentirent celebrationi generalis concilii, quod ipse exemplo Constantini, Marciani, Valentiniani, Theodosii, & aliorum catholicorum Cæsarum, ad schisma tollendum, de eorumdem consilio indicere statuerat. Rogabat omnes, ut legatos mitterent ad conventum Nurimbergæ indictum ad sancti Martini celebritatem, consulturos de modo & ordine convocandi concilii. Vacaverat Frisingensis ecclesia Augusto mense. Cæsar patres rogat ut eam Henrico Slicho secretarii sui germano concedant; Consuevisse Romanos pontifices semper de ea ecclesia pro voluntate ducum Austriæ providere, cujus agri & oppida sint sub eorum imperio. Paulo post electio super ea ecclesia in personam Ioannis cardinalis, ut aiebant, sancti Martini, qui canonicus & præpositus illi erat, patribus præsentatur. Fit igitur patrum divisio, cum illi suo cardinali, alii Cæsari morem gerendum putarent. Ii justitiam & synodalis decreta servanda aiebant, confirmandamque electionem, illi in tanta universalis ecclesiæ necessitate Cæsarem, qui multum conferre potest ad utilitatem ecclesiæ, non exasperandum, curandumque ne quod a patribus denegatur, petatur ab alio qui libenter concedat. Disceptatum est de hac re per multum tempus, annitente maxime Arelatensi, ut Cęsari gratificaretur, vel saltem differretur res. Impellente tamen multitudine confirmatio decreta est: & deinde repertum est Henricum provisionem habuisse ab Eugenio pridie quam electio fieret de Ioanne, quo jure se defendens Henricus ecclesiæ illius oppida, & jura, quæ erant in Austria possidebat. Ioannes autem favore Alberti Bavariæ ducis Monachii, cujus erat consanguineus, ecclesiam ipsam tenebat. Antonius de Rosellis jureconsultissimus sui temporis multa pro jure Henrici scripsit.

CXL.

Leges concordiæ inter Alphonsum & Felicem: Item leges concordiæ inter Alphonsum & Eugenium.

ALPHONSVS interea rex Ludovicum Cascusam ad Felicem miserat cum literis IV. Idus Aprilis Neapoli datis, ut certis legibus cum Felice conveniret. Eæ ferme erant hujusmodi: Adoptionem Ioannæ reginæ de Alphonso in filium factam confirmet: feudum regni Siciliæ citra Pharum sub formula per Alphonsum mittenda concedat: Pecunias omnes, de quibus convenerat, exolvat, cum obedientia Alphonsi nomine exhibebitur: Patrimonium beati Petri, agrum omnem ecclesiæ recuperabit Alphonsus, perpetuoque & ipse & Ferdinandus filius ea defendent tuebunturque, ut ecclesiæ Romanæ protectores, & defensores. Terracinam accipiet Alphonsus pro trecentis millibus aureis nomine pœnæ, quem incurrerat Eugenius, ob indicias contra se violatas per patriarcham Alexandrinum. Alphonsus his completis nomine suo & fratrum suorum obedientiam Felici præstabit. Prælatos e regnis suis magno numero ad concilium mittet ubicumque fuerit pro tuitione synodi Basileensi & Felicis, procurabitque quantum in eo erit ut idem faciat rex Hispaniarum & dux Mediolanensis. Rex ex proventibus provinciarum ecclesiæ tertiam partem Felici, tertiam cardinalibus ejus concedet, reliquum sibi reservabit, deductis tamen prius expensis in illis recuperandis factis. Licere tamen regi, antequam hæc concludantur, immutare quæ voluerit, & etiam cum alio rem suam agere. Et per idem tempus Aquileiensis patriarcha cum literis Eugenii Senis datis pridie Idus ejusdem anni Terracinam ad regem contendit; qui tandem cum rege convenit. Et pridie Idus Iunii his ferme legibus concordia facta est. Inter Eugenium papam & Alphonsum regem pax perpetua esto, injuriarum inimicitiarumque omnium oblivio. Rex Eugenium ut summum & verum pontificem adorato; neque permittito illum clam palamve offendi. Eadem sit lex cum cardinalibus, populis, subditis sequentibusque Eugenium. Rex si quid contra libertatem ecclesiasticam vel ipsum Eugenium jam statuerat in suis regnis, id omne revocato. Annonam commeatusque omnis generis libere ut importentur Romæ permittito & curato. Eugenius regem suosque minime offendito, illumque a censuris omnibus & pœnis absolvito per se vel per legatum. De regno Siciliæ citra Pharum investito secundum formam per Romanos pontifices servari consuetam cum clausula, non obstante, quod vi illud occupaverit. Illumque regni corona donato. Beneventanam & Terracinam urbes permittito Alphonso nomine perpetui vicariatus sub censu duorum accipitrum. Absolvitoque regem ab omni pecuniarum summa, quam deberet apostolicæ cameræ ex quacumque causa. His perfectis, Alphonsus in verba Eugenii jurato: Præstato illi homagium: Restituitoque ecclesiæ Romanæ oppida, Civitatem-ducalem, sancti Felicis, Fresolensem, & alia quæ occupat. Mittito contra Turcas triremes sex, sex mensibus regiis sumptibus militaturas. Item mittito contra Franciscum Sfortiam ad recuperandam marchiam Anconitanam & alia ecclesiæ loca equitum quatuor millia, & mille pedites; quibus Eugenius ducem pro suo arbitrio constituet. Quæ omnia intra terminum trium mensium per Eugenium componenda erunt. Non servanti conventa mulcta erat ducentorum millium aureorum, & tamen omnia firma esse oportere. Hæc ut Eugenio relata, mox approbata firmataque sunt. Et Alphonsus sexto die post conditionum concordiæ descriptionem ad XII. Kalend. Iulias, ut cognovit Eugenium omnia confirmasse, literis suis per omnes regnorum suorum provincias testificatus est se post longam consultationem, cum in rebus ecclesiæ dubius admodum fuisset, revelante divina gratia cognovisse Eugenium esse summum & verum Romanum pontificem ac Christi indubitatum vicarium, illumque & non alium pro tali esse adorandum. Tum leges, editaque omnia in suis regnis contra Eugenium & pro concilio Basileensi contra ejus voluntatem irrita esse, & omnino revocata; licereque unicuique Romanam

Romanam curiam adire. Hoc edicto publicato Eugenius paulo post regem supplicantem absolvit, atque restituit in pristinum statum omnes cujuscumque ordinis & status qui Basileensibus auscultantes & regi contra apostolica sua mandata favissent, usque ad Kalend. Iulii anni præsentis, & per duos menses proxime sequentes, vetuitque quæ hoc tempore egissent eis in judicio vel extra quoquomodo impingi. Quoad beneficia ecclesiastica, voluit hoc intelligi pro his, qui post Kalendas Iulias Basileæ remansissent vel Basileensibus adhærerent, neque ullo pacto comprehendi in hac liberatione qui ab Amedæo cardinales sunt prophanati, quibus si id merentur, & humiliter veniam postularent, alio modo provideretur.

CXLI.

Alphonsus regni sui legatos ex Basilea avocat.

APERVIT hæc omnia Alphonsus clam suis literis Panormitano, Dertusensi & Vicensi cardinalibus Felicis; monens eos ut si cuperent rem gratam regi facere, discederent quamprimum Basilea, & in Italiam vel ad suas ecclesias proficiscerentur. Non posse hoc tempore eos quicquam agere regi acceptius. Proinde secundas literas non expectarent. Erant hi tres regis subditi, & in ejus regnis possidebant beneficia. Qui cognita regis voluntate post multas consultationes lamentationesque cum suis collegis, asserentes se in fide concilii, & Felicis semper mansuros, & numquam adoraturos Eugenium; defensurosque auctoritatem sacrorum conciliorum ac professam doctrinam. Tandem pridie Nonas Augusti e Basilea discesserunt: Panormitanus dimissis insigniis cardinalibus Italiam petiit. Reliqui ad ecclesias suas reversi sunt. Hos mox sunt secuti reliqui fere omnes, qui ex regnis Alphonsi Basileæ erant. Grave per hoc tempus exortum est bellum inter Austriæ principes & Basileenses cives & eorum socios, quod tandem patres summa diligentia & labore compresserunt. Appetebat tempus indicti conventus Nurimbergæ; in quo Cæsarem cum principibus & regum legatis statuere oportebat de modo concilii convocandi. Ad hunc conventum post multas deliberationes tandem a Felice designati Lausanensis episcopus vicecamerarius & episcopus Taurinensis auditor cameræ, & alii nonnulli, qui acceptis mandatis a patribus Nurimbergam profecti Cæsaris & principum legatos tantum invenerunt, qui asserentes principes hoc tempore occupatos esse, conventum ad sancti Georgii festum distulerunt. Interim Alphonsus rex, Veneti, Florentini & Senenses, & reliqui ex Italia Cæsari, literis suadere conantur, ut concilium Lateranense celebrari permittat, illucque jubeat ire prælatos.

CXLII.

Creatio novorum cardinalium a Felice.

DVXERAT secum Felix cum Basilea discessit quatuor suos cardinales, Aquileiensem, sancti Sixti, sancti Marcelli, & de Varambone. Horum duo mortui nuper erant sancti Sixti & sancti Marcelli: Aquileiensis apud Cæsarem Viennam diverterat, unicus tantum aderat Felici. Igitur instabat Felix apud patres ne solus omnino videretur, utque sacra publice posset celebrare, decretum pro celebratione & creationem cardinalium pro ea vice relaxarent, permitterentque, ut quinque cardinales deligeret. Acta est hæc res magna patrum contentione, & tandem post multos dies relaxatum decretum. Et Felix cardinales quidem quinque creavit, sed duos tantum publicavit, Ioannem Tarantasiensem, & Ludovicum Vicensem præsules. Aprili mense anni sequentis: & cum patres multis exhortationibus instarent, ut Felix Basileam rediret, quod a principio pollicitus erat, tamen auditis ejus argumentationibus, quibus ostendebat satius esse morari Gebennis quam Basileæ, destiterunt; & maxime cum bella in ea regione recrudescerent. Hæc acta sunt ad annum quadragesimum tertium supra mille & quadringentos. Cetera non habentur.

CXLIII.

Finis concilii Basileensis narrationis.

QVÆ hactenus de rebus gestis Basileensis synodi perscripsimus ex longa historia, & maximis duobus codicibus excerpsimus, nihil omnino prætermittentes rerum publicarum; sed summarie omnia atque integra fide sumus prosecuti. Hos quidem codices ipsi Basileæ vidimus, magna diligentia, ut Sybillarum libros a civibus servatos: quorum exemplum a reverendissimo domino cardinali sancti Marci rerum ecclesiasticarum diligentissimo perscrutatore, nuper habuimus. Horum scriptor & auctor fuerat Ioannes Segobiensis natione Hispanus, qui deinde a Basileensibus cardinalis sancti Calixti est appellatus. Vir quidem magno ingenio & multa doctrina præditus, theologica præsertim, & qui in sua pertinacia usque ad extremum vitæ suæ etiam dissoluta illa multitudine semper permansit, camerariatus officium gessit. Habui & primam hujus synodi partem collectam a piæ memoriæ Dominico cardinali Firmano, qui tamdiu concilio interfuit, quamdiu mansit concordia cum Eugenio pontifice: Etsi concilium adierit, ut rubeum capellum cardinalaris dignitatis, quod Eugenius negabat, a concilio obtineret, reconciliatus tandem Eugenio seditiosos dimisit, rediitque ad suum principem & pastorem.

CXLIV.

Epilogus concilii Basileensis; & ordo rerum.

BASILEENSE concilium originem & auctoritatem primam traxit a sacrosancta synodo Constantiensi. Ibi enim (ut a principio commemoravimus) statutum fuerat, ut quinquennio post ejus synodi finem aliud concilium Papiæ celebraretur, & aliud deinde post septennium. Sed cum statuto tempore patres Papiæ convenissent, peste fugati concilium Senas transtulerunt, ubi Basileense concilium post septennium legitime fuit indictum. Adveniente septennii fine Martinus V. pontifex maximus Iulianum Cæsarinum cardinalem sancti Angeli legatum apostolicum in Germaniam misit, datis mandatis, ut si patres Basileæ convenissent, apostolicæ sedis nomine concilio præsideret, anno 1431.

ANNO CHRISTI 1443.

1431. sed cum eodem anno vita functus esset ipse A Martinus, Eugenius IV. illi canonice suffectus, Iuliano præsidenti in concilio potestatem confirmavit, instauravitque. A duobus igitur sacris conciliis Constantiensi & Senensi, totidemque summis pontificibus, Martino V. & Eugenio IV. initium auctoritatemque habuit concilium Basileense. Verum cum a principio pauci numero convenissent & quædam contra Romani pontificis auctoritatem & potestatem moliri viderentur, Eugenius primo anno concilium dissolvere conatus non prævaluit: cum quo annis circiter quatuor acriter decertavit: tandem Sigismundi Cæsaris opera patribus reconciliatus, per annos ferme quinque in concordia mansit, per quod tempus multa salubria & optima decreta sunt condita: sed cum nimis multa sibi arrogarent patres, & in omnibus concilium Romano pontifice majus esse contenderent; illumque affirmarent oportere decreta omnia concilii suscipere & observare, seditio & discordia priore longe major & perniciosior est orta. Et patres quidem ita in Eugenium eorum decreta non suscipientem excanduerunt, ut illum in jus vocare, eique diem dicere tamquam reo non dubitarint. Quorum severitatem, ut perfringeret Eugenius, Basileense concilium de plenitudine potestatis iterum dissolvit, illudque transtulit Ferrariam: Ast illi in sua pertinacia persistentes Eugenium post quatuor menses, cum ipse judicio se non sisteret, administratione pontificatus suspenderunt. Et demum reclamantibus regum & principum legatis suis furiosis edictis quantum in eis fuit, summo pontificatu dejecerunt, illique subrogarunt Amedæum Sabaudiæ ducem, quem Felicem V. nominarunt. Sed pauci admodum eorum stultitiam sunt secuti; quamvis a principio maximos habere viderentur fautores, quorum præcipui erant Alphonsus rex Aragonum & Philippus dux Mediolani. Sedit hæc synodus Basileensis annis circiter decem & octo, varia fortuna: anno namque XXXI. supra 1400. sub principio Eugenii incœpit, & tandem finem habuit per cessionem Felicis de pontificatu factam Nicolao V. pontifici maximo. Quod factum est XI. Kalendas Iulii 1449. Interim vero, qui Basileæ remanserant, quamvis ab Eugenio & œcumenico concilio Florentino, quo ex Ferraria propter pestem translata est synodus, damnati & excommunicati essent, numquam tamen concilii nomen dimiserunt, aut destiterunt ab execratione & insecutione contra Eugenium. Post primam cum Eugenio reconciliationem hoc concilium satis frequens fuit, ita ut aliquando prælati circiter centum infulati adessent, inter quos XI. cardinales Romanæ ecclesiæ connumerabantur, multaque sancta & optima instituta sunt edita. Sed crescente in dies dissensione, cum apostolicæ sedis dignitatem omnino prosternere conarentur, optimus quisque discessit, ita ut cum judicium contra Eugenium intentarent, vix viginti aut triginta ad summum infulati adessent, & in ejus depositione septem tantum episcopi interfuerunt. Admittebantur siquidem ad definitiones & sancienda decreta, non modo episcopi & abbates, sed theologiæ, jurisque utriusque, & aliarum doctrinarum professores, quos graduatos appellant, tum ecclesiarum canonici, & parochialium rectores, jurati tamen omnes, ita ut non minoris esset auctoritatis simplicis canonici, quam episcopi cujuspiam sanctissimi suffragium, cum numero non dignitate expenderentur sententiæ, contra antiquorum conciliorum consuetudinem, in quibus (ut aiunt) soli episcopi & abbates vocem deliberativam habebant, alii vero consultivam tantum. Hoc autem ordine res in concilio gerebatur; multitudo omnis in quatuor nationes primum distincta erat Italicam, Gallicam, Germanicam & Hispaniensem. Ex his nationibus pari ex unaquaque numero quatuor conventus (quas sacras deputationes appellabant) constituebantur: Ita ut XX. interessent Itali, totidem essent Galli, Germani, Hispani inter hos proportione quantum fieri poterat etiam pari numero, cum aderant cardinales, patriarchæ, archiepiscopi, episcopi, abbates, magistri, doctores connumerabantur. Hæc quatuor collegia diversa ac propria habebant tribunalia, variisque nominibus censebantur. Prima erat fidei deputatio, altera pacis, tertia reformationis, ultima de communibus. Tria enim erant propter quæ patres concilium celebrare se profitebantur, ut hæreses extirparent, ut pacem procurarent inter Christianos principes, & populi Christiani & præsertim clericorum mores, & vitam emendarent, &, ut eorum verbo utar, reformarent. Erant cuique conventui proprii magistratus. Præsidens qui concionem advocaret, negotia proponeret, & secundum majoris partis sententias concluderet. Promotor, qui tamquam curator publicus ingereret negotia, instaretque ut absolverentur, scriba, qui gesta decretaque publicis documentis annotaret, lictor sive apparitor, qui conventus nomine patres convocaret, & edicta proponeret. Conveniebant hæc collegia ter in hebdomada iisdem horis in propriis prætoriis, ubi re confecta divina, rebus gerendis operam dabant. Ex quatuor deinde conventibus sive sacris deputationibus XII. virorum collegium creabatur, qui appellabantur duodecim deputati, eligebantur enim terni ex unoquoque conventu viri doctrina & experientia clari. Ad hos primum negotia deferebantur; qui rebus digestis vel respuebant, vel si admittenda videbantur ad collegium, cui competebant, remittebant. Erat his potestas, cum aliquid grave instaret, convocare quatuor conventus etiam extra ordinem: quæ a duodecim virorum collegio ad quempiam ex quatuor conventibus remittebantur, in concione per præsidentem illius conventus proponebantur, neque licebat prima die de propositis quicquam decernere, nisi res necessariam celeritatem manifeste exigeret, quod major pars statuisset ad alios tres conventus deferebatur, & si ita minori parti videretur etiam deferebatur eorum sententia cum rationibus & argumentationibus utriusque partis. Quod per tres conventus approbatum erat, ad præsidentem concilii publicis documentis deferebatur, qui statuto die in generali congregatione de ea referebat. Neque licebat præcedenti de aliqua re agere cum patribus in generali conventu, nisi prius de ea deliberatum, sive ut aiunt, conclusum fuisset per quatuor aut saltem tres speciales conventus sive deputationes. Demum ubi quippiam a patribus approbatum erat in generali in formam decreti redactum in publica sessione solenni ritu statuebatur. Differebat autem generalis congregatio a publica sessione, quod in illa, quæ octavo quoque die frequentabatur,

ANNO CHRISTI 1437.

batur, res statuendæ approbantur hoc modo: Vbi in sacris deputationibus aliquid decernendum judicabatur a majori parte; Præsidentes illorum quisque in suo conventu illud firmabat his verbis: In nomine sanctæ Trinitatis Patris & Filii, & Spiritus sancti ego concludo in talem sententiam. Idem fiebat deinde in generali congregatione, ubi præsidens concilii præsidentium deputationum vota cognoverat, concludebatque nomine totius concilii. Oportebat tamen illi ex lege concludere secundum præsidentium vota, & non aliter: quod si noluisset, alius, qui juxta illum sederet, per promotorem concilii rogabatur. Et si ille etiam recusasset, alius, & deinde alius, quoad inveniretur unus, qui concluderet. His peractis cum temporis opportunitas aderat, publica sessio indicebatur.

CXLV.

Quo ordine publica sessio in conciliis celebraretur.

CONVENIEBANT statuta die patres omnes ad basilicam civitatis; & nonnunquam clerus cum sacra pompa: ubi re divina per aliquem ex prælatis facta præsules abbatesque omnes, sacras vestes & albas infulas sumebant. Præsidens autem concilii mitra & veste sacra pretiosiori ornatus in pontificali sede ad altare sedens ad patres faciem convertebat, cui diaconus & subdiaconus in sacris vestibus ut celebraturo astabant. Patres infulati hinc inde in subselliis chori sedebant. Legati vero regum & principum in medio ante faciem præsidentis humilioribus sedibus. Post eos sedebant generales ordinum, magistri, doctores, graduatique omnes & alii sacerdotes, suo quisque ordine. Cum patres aliquantisper sedissent, silentio facto, diaconus dicebat, Orate, quo dicto omnes se prosternebant ad orationem. Et mox iterum exclamans dicebat, Erigite vos; omnibus igitur surgentibus, stantibusque nudis capitibus, præsidens alta voce orationem de Spiritu sancto dicebat, quæ incipit. Adsumus domine sancte Spiritus, &c. qua finita cantores antiphonam cantabant. Exaudi nos Deus, &c. *Vers.* Salvum me fac. Gloria Patri, &c. Tum iterum diaconus exclamabat secundo, Orate? Et cum flexis genibus aliquantulum orassent, iterum dicebat, Erigite vos: stantibus iterum omnibus aliam orationem subjungebat præsidens dicens. Mentibus nostris quæsumus domine, &c. His peractis iterum omnes genuflectebant; & duo ante altare stantes cantabant litaniam. Cum autem perventum esset ad locum illum, ubi dicitur; Vt domnum apostolicum, &c. Tunc surgens præsidens cum mitra benedicebat patres dicens; Vt hanc synodum & omnes gradus ecclesiasticos benedicere digneris, iterum addebat, benedicere & regere, tertio benedicere, regere & conservare digneris. Chorus respondebat semper. Te rogamus audi nos. Cum omnibus iterum procumbentibus litania perficiebatur. Deinde præsidens stans dicebat. Oremus, & diaconus, Flectamus genua: subdiaconus vero, Levate, subjungebat. Et iterum præsidens alte orabat dicens. Da quæsumus ecclesiæ tuæ misericors Deus, &c. Deinde diaconus petita benedictione cum incenso & luminaribus ad ornatum pulpitum accedens euangelium cantabat pro arbitrio præsidentis, conforme rebus quæ tunc tractabantur. Finito euangelio omnes iterum sedebant: & præsidens orationem ad patres habebat, causas assignans cur decreta essent sancienda. Hortabaturque omnes ad bene reipublicæ consulendum. Post sermonem mox præsidens genuflexus hymnum incipiebat, Veni creator Spiritus, quem alternatim chorus & patres cantabant. Quo finito præsidens cantabat, Emitte Spiritum tuum, &c. *Resp.* Et renovabis, &c. Oremus: Deus qui corda fidelium sancti Spiritus, &c. Demum duo cantatores dicebant: Benedicamus domino, &c. Postremo his omnibus completis, reliquis omnibus sedentibus unus aut duo prælati cum mitra suggestum ascendentes decreta legebant: quibus perlectis interrogabant præsidentes an placerent. Præsidens concilii pro toto concilio, alii pro suis conventibus respondebant, Placet. Aderant scribæ, qui rogati omnia annotabant, ut lecta erant, & in actis publicis redigebant. Tum depositis sacris vestibus dimisso senatu, domum revertebantur, & sessio finita erat. Decretum in scriptis redactum concilii bulla muniebatur. Quæ autem a scribis concilii notabantur, non prius edebantur, quam a correctoribus, quibus ea provincia demandata erat, emendarentur. Erant in concilio & alii plerique magistratus ordinarii, promotores concilii & deputationum, qui a patribus executionem & confectionem negotiorum assiduo expetebant: sedium distributores, qui quo quemque loco sedere oportebat dijudicabant; procuratores & advocati concilii, qui causas publicas agebant; judices & procurator in causis fidei, qui ea tantum procurabant, quæ ad fidem pertinerent. Erant & judices aliarum causarum complures & auditores Rotæ appellati. Præcognitores etiam causarum instituebantur, qui censerent quæ privatæ causæ essent admittendæ & quo ordine cognoscendæ. Erat præterea auditor sacri palatii cum potestate auditoris cameræ plenam jurisdictionem exercens in omnes conciliares. Soldanus etiam aderat tanquam prætor & executor auditoris: & denique magistratus omnes, qui in Romana curia esse solent.

Finit summarium concilii Basileensis editum per Augustinum Patricium canonicum Senensem jussu Francisci Piccolominei cardinalis Senensis anno salutis MCCCCLXXX.

DEO GRATIAS.

*** Sic finit ms. apographum illius historiæ quod ex instructissima Christianissimi regis bibliotheca nacti sumus. An vero plura reperiantur in Romanis codicibus, videant qui coram intueri possunt, & cum iis conferre, quæ primi nos in lucem emisimus.

ANNO CHRISTI 1443.

Anno Christi 1434. ** ACTA CONCILII BASILEENSIS, AD PRÆMONSTRATENSEM ORDINEM spectantia, prout originalia nobis exhibita testantur, habenturque in regestis curiæ parlamenti Parisiensis, ac magni regis concilii.

Confirmantur, approbantur, & renovantur a concilio Basileensi privilegia Præmonstratensis ordinis die III. mensis Decembris anni 1434.

SACROSANCTA generalis synodus Basileensis, in Spiritu sancto legitime congregata, universalem ecclesiam repræsentans, dilectis ecclesiæ filiis abbati monasterii Præmonstratensis, Laudunensis diœcesis, ceterisque, coabbatibus, præpositis, prioribus, canonicis, & conventibus universis monasteriorum, & locorum ordinis Præmonstratensis ubilibet consistentibus salutem & omnipotentis Dei benedictionem. Cum a nobis petitur quod justum est & honestum, tam vigor æquitatis, quam ordo exigit rationis, ut id per ministerium nostrum, quo universali ecclesiæ afficimur, ad debitum perducatur effectum. Sane pro parte vestra nobis fuit humiliter supplicatum, quatenus vobis & ecclesiis ac monasteriis vestris super privilegiis, indulgentiis, exemptionibus, bonis, libertatibus, immunitatibus, & consuetudinibus honestis & præscriptis dudum vobis concessis, ut illibata permaneant, robur nostræ confirmationis, approbationis, & renovationis adjicere de benignitate nostra dignaremur. Nos igitur, qui pro tuitione, & defensione ecclesiarum, monasteriorum, bonorum, & consuetudinum laudabilium, ac personarum ecclesiasticarum, signanter religiosarum, ferventer laboramus, hujusmodi supplicationibus inclinati, omnes libertates, gratias, immunitates, prærogativas, consuetudines laudabiles & præscriptas, indulgentias, exemptiones, bona, privilegia & indulta a Romanis pontificibus per apostolicas aut quascumque alias literas vobis & ecclesiis ac monasteriis vestris prædictis concessas & concessa: nec non libertates & consuetudines laudabiles, exemptiones, & salvagardias sæcularium exactionum, a quibuscumque divis imperatoribus, regibus, principibus, vel aliis Christi fidelibus, vobis & eisdem vestris ecclesiis ac monasteriis indultas, datas & concessas, tenores omnium habentes præsentibus pro expressis, sicut ea juste & pacifice possidetis, vobis & eisdem vestris ecclesiis ac monasteriis auctoritate universalis ecclesiæ confirmamus, illasque & ea renovamus, approbamus, & præsentis scripti patrocinio communimus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ confirmationis, approbationis, renovationis, & communitionis infringere, vel ei ausu temerario contraire; si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei & universalis ecclesiæ se noverit incursurum. Datum Basileæ tertio Nonas Decembris anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo trigesimoquarto.

Literæ compulsoriæ, ab illustrissimo Bellicensi episcopo, a sacrosancta Basileensi synodo deputato emanatæ: in quibus libellus supplex ab abbate, canonicis, & conventu monasterii sancti Ioannis Ambianensis, ordinis Præmonstratensis, eidem synodo præsentatus; commissio ab eadem synodo eidem illustrissimo episcopo data; atque acceptatio & ordinatio ab eodem illustrissimo episcopo consequenter facta continentur, anno 1435. die XXI. Februarii. Anno Christi 1435.

GVILLELMUS Dei & apostolicæ sedis gratia episcopus Bellicensis, judex & commissarius causæ ac partibus infra scriptis a sacrosancta generali synodo Basileensi specialiter deputatus, universis & singulis dominis abbatibus, prioribus, præpositis, decanis, scholasticis, archidiaconis, cantoribus, custodibus, thesaurariis, sacristis, succentoribus, cellariis, obedientiariis, tam cathedralium, quam collegiatarum canonicis, parochialiumque ecclesiarum rectoribus seu locatenentibus eorumdem, plebanis, viceplebanis, capellanis, curatis & non curatis, vicariis perpetuis, altaristis, beneficiatis, ceterisque presbyteris, clericis, notariis & tabellionibus publicis quibuscumque per civitatem & diœcesim Ambianenses, ac alias ubilibet constitutis, & eorum cuilibet in solidum, ad quem vel ad quos præsentes nostræ literæ pervenerint salutem in domino, & nostris hujusmodi, imo verius dictæ synodi, firmiter obedire mandatis. Noveritis quod nuper synodus ipsa quandam commissionis sive supplicationis scedulam per certum suum cursorem nobis præsentari fecit, quam cum ea qua decuit reverentia recepimus, hujusmodi sub tenore.

Sacrosanctæ generali synodo Basileensi humiliter exponitur pro parte devotorum ecclesiæ filiorum Matthæi abbatis, canonicorum, & conventus monasterii S. Ioannis prope & extra muros Ambianenses ordinis Præmonstratensis, quod licet tam ex privilegiis, concessionibus, & indultis toti ordini Præmonstratensi auctoritate apostolica ab olim concessis, quam usu, observantia, & consuetudine præscriptis, fuerint & sint exempti atque immunes a visitatione reverendi in Christo patris domini episcopi Ambianensis pro tempore existentis, suorumque vicariorum, procuratorum, & officiariorum, ac procurationum sibi ratione visitationis exinde solvendarum; sed per suum patrem abbatem seu alios religiosos dicti ordinis, quoties tempus visitationis ingruit, visitari consueverint; Nihilominus tamen quidam Firminus de Bermaco, assertus presbyter sæcularis, ac rector parochialis ecclesiæ S. Sulpitii Ambianensis, tamquam procurator & procuratorio nomine reverendi patris domini Ioannis, moderni episcopi Ambianensis, a suis civitate & diœcesi notorie absentis, & in remotis agentis, prætextu cujusdam indulti apostolici, a sanctissimo domino nostro Eugenio papa moderno sibi, ut dicitur, concessi, ut ecclesias, monasteria, & alia loca ecclesiastica, earumdemque personas civitatis & diœcesis antedictarum, in quibus sibi visitationis officium de jure vel consuetudine competit, posset per aliquam personam sive personas idoneas, quam vel quas ad id duceret deputandas, usque ad decennium, quoties tempus visitationis ingrueret, etiam duo vel plura ex ecclesiis, monasteriis, seu locis, eadem die visitare, & procurationem ratione visitationis sibi debitam in pecunia numerata recipere; assertarumque literarum apostolicarum atque processuum, a reverendo patre domino Fernando

ANNO CHRISTI 1435.

nando episcopo Lucensi, asserto ipsarum executore, desuper emanatorum prætextu, mediante auxilio vicariorum & aliorum officiariorum antedicti domini Ioannis episcopi conatus fuit eosdem exponentes ac eorum monasterium visitare, & ab eis, quamvis pauperes existant causantibus guerris & calamitatibus regni & partium Franciæ, plenam procurationem ab eis exigere: & quia ipsi exponentes eumdem Firminum, assertum presbyterum sæcularem & procuratorem, ad visitationem admittere differebant, coram venerabili patre domino Firmino abbate monasterii S Fusciani in nemore, ordinis S. Benedicti, Ambianensis diœcesis, tanquam subexecutore hujusmodi prætensorum processuum, vigore generalis clausulæ, *Ceterum etiam*; &c. in eisdem prætensis processibus appositæ, conveniri & evocari atque de ipsius mandato sub quibusdam assertis pœnis juris sive censuris moneri & citari, ac alias multipliciter per eumdem, ac de ipsius mandato, diversimode vexari & gravari procuravit ac fecit; propter quod pro parte ipsorum exponentium super revocatione hujusmodi prætensæ monitionis, & aliorum gravaminum illatorum, & provisione super his, ne contra ipsos exponẽtes interim currerent aliquæ pœnæ, primo fuit supplicatum: & tandem, quia dictus dominus Firminus, assertus abbas & subexecutor, qui causam & negotium hujusmodi ad prædictum dominum Fernandum episcopum Lucensem, & curiam Romanam remittere conabatur quantum in eo existebat, & ab aliis gravaminibus illatis provocatum fuit & appellatum; dignetur igitur hæc sancta synodus tenores & effectus omnium præmissorum & circumstantiarum, etiamsi forsan in remissione hujusmodi consensum vel contradictum fuerit, pro sufficienter expressis hic habendum, causam vel causas hujusmodi appellationis nullitatisque, iniquitatis & injustitiæ hujusmodi prætensæ requisitionis, monitionis, & aliorum processuum, ac etiam attentatorum & innovatorum forsitan perpetratorum in præjudicium dictorum exponentium, alicui prælato, seu alteri probo vivos in dignitate constituto, de quo videbitur expedire, committere audiendum, cognoscendum, decidendum, & fine debito terminandum, cum suis omnibus emergentibus, incidentibus, dependentibus & connexis, cum potestate citandi prædictos dominum Ioannem episcopum & Firminum de Bermaco, omnesque alios & singulos sua interesse credentes, tam conjunctim, quam divisim, sibique & dictis dominis Fernando episcopo & Firmino abbati vicariisque & officiariis antedicti domini Ioannis episcopi & aliis, quibus expediens fuerit, inhibendi, & etiam ubi, quando, & quoties fuerit opportunum, attentata & innovata, si quæ sint, revocandi, & ad statum pristinum reducendi, & ipsos exponentes a quibuscumque prætensis sententiis ecclesiasticis simpliciter vel ad cautelam absolvendi, & cetera faciendi, quæ ad hujusmodi causæ cognitionem pertinere dignoscuntur, nonobstantibus hujusmodi prætensa remissione ad curiam Romanam, ad dictum dominum Lucensem episcopum, & aliis desuper emanatis: & etiam nonobstante, si forsan causa seu causæ hujusmodi ad hanc synodum legitime devolutæ seu in ea de juris necessitate tractandæ seu finiendæ non existant. In fine vero dictæ commissionis sive supplicationis scedulæ scripta erant de alterius manus litera, superiori literæ ipsius scedulæ penitus & omnino dissimili ac diversa, hæc verba, videlicet, Audiat dominus episcopus Bellicensis, citet ut petitur, absolvat etiam ad cautelam, si & prout de jure, & justitiam faciat. Cujus quidem commissionis vigore citatione legitima una cum inhibitione extra locum dictæ synodi & ad partes per nos in forma solita & consueta decreta & concessa, subsequenter fuit nobis pro parte reverendi patris & religiosorum virorum Matthæi abbatis, canonicorum, & conventus monasterii S. Ioannis prope & extra muros Ambianenses, ordinis Præmonstratensis principalium, in dicta nobis facta & præsentata commissione principaliter nominatorum, expositum cum querela, quod nonnulli domini prælati, judices, officiales, commissarii, delegati, subdelegati, executores, subexecutores, ordinarii, extraordinarii, collegia, capitula, notarii, & tabelliones publici, aliæque ecclesiasticæ & sæculares personæ civitatis & diœcesis antedictarum penes se habeant & detineant in eorum cistis, scriniis, notis * arescheticis, protocollis, sive manualibus eorum receperint, necnon habentes sciant & detineant nonnulla jura, acticata, literas, scripturas, privilegia, statuta, registra, ac alia jura & munimenta causam & causas hujusmodi tangentes & tangentia, & pro defensione juris ipsorum dominorum Matthæi abbatis, canonicorum & conventus, monasterii antedicti principalium necessarias & necessaria, ac sine quibus de ipsius causæ meritis ad plenum liquere non possit; quapropter fuimus pro parte eorumdem dominorum Matthæi abbatis, canonicorum & conventus principalium debita cum instantia requisiti, quatenus ipsis super hoc de opportuno remedio providere, ac literas compulsorias in talibus fieri consuetas extra locum dictæ synodi & ad partes in forma solita & consueta decernere, & concedere dignaremur. Nos igitur Guillelmus episcopus judex & commissarius præfatus, attendentes requisitionem hujusmodi fore justam & consonam rationi, ac quod justa petenti non sit denegandus assensus, quodque boni & justi judicis sit cuncta rimari, ne ratione occultationis jurium & munimentorum hujusmodi alicujus partium in ipsa commissione nominatarum justitia valeat deperire: idcirco auctoritate dictæ synodi nobis commissa & qua fungimur in hac parte vos omnes & singulos supradictos, & vestrum quemlibet in solidum communiter & divisim tenore præsentium requirimus & monemus primo, secundo, tertio & peremptorie, vobisque nihilominus & vestrum cuilibet in virtute sanctæ obedientiæ & sub infrascriptis sententiarum pœnis districte præcipiendo mandamus, quatenus infra sex dierum spatium post publicationem seu notificationem præsentium vobis seu alteri vestrum factam, & postquam pro parte dominorum Matthæi abbatis, canonicorum & conventus principalium prænominatorum fueritis requisiti seu alter vestrum fuerit requisitus, immediate sequentium, quorum sex dierum duos pro primo, duos pro secundo, & reliquos duos dies vobis universis & singulis supradictis pro tertio & peremptorio termino ac canonica monitione assignamus: Ista tamen quod in his exequendis unus vestrum alium non expectet, nec alter pro alio se excuset, præfectos dominos officiales, judices, collegia, capitula, notarios & tabelliones publicos ac alias personas quascumque ecclesiasticas & sæculares, atque loca alia per exhibitorem præsentium vobis nominandos, nominandas, &

ANNO CHRISTI 1435.

& nominanda personaliter accedatis & quilibet vestrum accedat, eosque & eorum quemlibet requiratis & moneatis, quos nos etiam tenore præsentium sic requirimus & monemus, eisque & eorum cuilibet in virtute sanctæ obedientiæ & sub similibus pœnis infra scriptis districte præcipiendo mandamus, quatenus infra duodecim dierum spatium, post monitionem & requisitionem hujusmodi eis factam immediate sequentium, quorum duodecim dierum quatuor pro primo, quatuor pro secundo, & reliquos quatuor dies ipsis & eorum cuilibet pro tertio & peremptorio termino, ex monitione canonica assignatis, quos nos etiam sic assignamus, eisdem omnia & singula acta, actitata, instrumenta, literas, scripturas, & munimenta prædictas, & prædicta, causam & causas hujusmodi concernentes & concernentia originaliter, vel eorum vestra transumpta in publicam formam redacta seu sigillis authenticis sigillatim & signata aut sub talibus modo & forma publicata quod eisdem in loco dictæ synodi & alibi in judicio & extra illud merito valeat & debeat plenaria fides adhiberi, nil addendo vel minuendo quod facti substantiam immutet seu variet, intellectis præfatis dominis Mattheo abbati, canonicis & conventui principalibus vel eorum legitimo procuratori seu syndico præsentiumque exhibitori sine contradictione & difficultate quibuscumque exhibeant, tradant libere, & assignet nobis vel alteri forsan loco nostri in hujusmodi causis interim subrogando judici & commissario ad dictam synodum deferenda, si vero jura & munimēta hujusmodi per quoscumque detineantur abscondita, vos detentores ipsos ad tradendum & habere scientes ad revelanda eadem jura & munimenta per ecclesiasticam censuram appellatione postposita compellatis satisfacto tamen primitus illi vel illis, cui seu quibus satisfactio fuerit impendenda de eorum salario competenti. Quod si forte præmissa omnia & singula prout ad vos & alios supradictos communiter & divisim pertinent, non adimpleveritis seu non adimpleverint, ac mandatis & monitionibus nostris hujusmodi, imo verius dictæ synodi non parueretis seu paruerint, realiter & cum effectu, nos in vos omnes & singulos supra dictos ac vestrum & eorum quemlibet ac contradictores quoslibet in hac parte & rebelles ex nunc prout ex tunc, & ex tunc prout ex nunc dicta canonica monitione præmissa excommunicationis: In capitula vero & collegia quæcumque in eis forsan delinquentia suspensionis a divinis & in ipsorum delinquentium ecclesias ac monasteria interdicti sententias ferimus in his scriptis & etiam promulgamus: Diem vero requisitionis & monitionis vestrarum hujusmodi, atque quanta fides dictis juribus & munimentis fuerit adhibenda, & quidquid in præmissis duxeritis faciendum nobis per vestras patentes literas aut instrumentum publicum, horum seriem seu designationem sufficienter in se continentes sive continens, remissis præsentibus quanto ejus poteritis fideliter intimare curetis. Absolutionem vero omnium & singulorum qui præfatas nostras sententias seu earū aliquā incurrerint quoquomodo nobis vel superiori nostro tantummodo reservamus. In quorum omnium & singulorū fidem & testimonium præmissorum præsentes nostras literas sive præsens publicum instrumentum hujusmodi nostras literas compulsorias in se continentes sive continens exinde fieri & per notarium publicum nostrum-

A

B

C

D

E

que & hujusmodi causæ coram nobis scribam infra scriptum subscribi & publicari mandavimus nostrique sigilli jussimus & fecimus appensione communiri. Datum & actum Basileæ in domo habitationis nostræ sub anno a nativitate domini 1435. indictione XIII. die vero Lunæ XXI. mensis Februarii, pontificatus sanctissimi in Christo patris & domini nostri domini Eugenii divina providentia papæ IV. anno 4. præsentibus ibidem honorabilibus viris dominis Ioanne de Spina canonico Basileensi & Andrea Remundi capellano nostro, presbyteris Basileensis diœcesis, testibus ad præmissa vocatis specialiter & rogatis.

Et ego Hermannus Iegir de Spangenber clericus Moguntinēsis diœcesis publicus apostolica & imperiali auctoritate notarius, dictique reverendi patris Guillelmi episcopi, judicis & cōmissarii, & hujusmodi causæ coram eo scriba, quia prædictis compulsoriis, petitioni & decreto omnibusque aliis & singulis præmissis, dum sic ut præmittitur fierent & agerentur una cum prænominatis testibus præsens insui, eaque sic fieri vidi & audivi, ideo præsens publicum instrumentum, per alium fideliter scriptum exinde confeci, subscripsi, & in hanc publicam formam redegi, signoque & nomine meis solitis & consuetis una cum præfati domini judicis sigilli appensione consignavi in fidem & testimonium omnium & singulorum præmissorum, rogatus & requisitus. Sic signatum Hermannus Iegir de Spangenber & sigillatum in cera rubra ex uno latere & fulva ex altero cum chordulis cannabeis pendentibus.

Sententia per deputatos sacrosanctæ synodi Basileensis in favorem abbatis, canonicorum & conventus monasterii S. Ioannis Ambianensis, ordinis Præmonstratensis, lata anno 1436. die xx. Martii.

ANNO CHRISTI 1436.

IN nomine domini Amen. Pridem sacrosancta generalis synodus Basileensis quamdam commissionis seu supplicationis scedulam reverendo in Christo patri domino Guillelmo episcopo Bellicensi, judici & commissario, tunc in dicta synodo commoranti, per certum ejus cursorem præsentari fecit, hujusmodi sub tenore.

Sacrosanctæ generali synodo Basileensi humiliter exponitur pro parte devotorum ecclesiæ filiorum Matthæi abbatis, canonicorum & conventus monasterii S. Ioannis prope & extra muros Ambianenses, ordinis Præmonstratensis, &c. *Vt habentur in literis compulsoriis die XXI. Februarii anni 1435.* In fine vero dictæ commissionis sive supplicationis scedulæ scripta erant de alterius manus litera, superiori literæ ipsius scedulæ penitus & omnino dissimili ad diversa, hæc verba, videlicet, Audiat dominus episcopus Bellicensis, citet ut petitur, absolvat etiam ad cautelam, si & prout de jure, & justitiam faciat. Cujus quidem commissionis vigore citatione legitima una cum inhibitione inserta pro parte venerabilium & religiosorum virorum dominorum abbatis & conventus monasterii sancti Ioannis prope & extra muros Ambianenses ordinis Præmonstratensis principaliter in præinserta commissione principaliter nominatorum extra locum dictæ synodi & ad partes, contra & adversus reverendum in Christo patrem dominum Ioannem tunc Ambianensem, nunc vero Morinensem episcopum exadverso principalem, in eadem commissione & citatione principaliter nominatum, per eumdem dominum Guillelmum episcopum Bellicensem in forma solita & cōsueta, decreta

ANNO CHRISTI 1436.

decreta & concessa, &c. *Referuntur omnia monumenta & documenta causæ, ac tandem sic concluditur.* Visis per nos, & diligenter inspectis monitionibus & singulis actis, scripturis, processibus, instrumentis, privilegiis, indultis, juribus, exemptionibus, & munimentis, testiumque dictis, & depositionibus in hujusmodi causa habitis, factis, exhibitis & productis, ipsisque cum diligentia & maturitate debite recensitis, de dominorum conjudicum nostrorum, quibus de hujusmodi causa relationem plenariam fideliter fecimus, consilio & assensu, ad nostram in hac causa ferendam, & in scriptis promulgandam definitivam sententiam procedendum duximus & processimus, eamque per ea quæ vidimus & cognovimus, & de præsenti videmus, & cognoscimus prædictis dominis abbati, canonicis, & conventui principalibus, & contra præfatum dominum Ioannem tunc Ambianensem, nunc vero Morinensem episcopum ex adverso specialem, dicto magistro Ioanne Leodegarii, ex adverso procuratore suo ibidem præsente, & audiente in scriptis tulimus, & promulgavimus, ac præsentibus ferimus, & promulgamus in hunc qui sequitur modum. Christi nomine invocato pro tribunali sedentes, & solum Deum præ oculis habentes, per hanc nostram definitivam sententiam, quam de dominorum conjudicum nostrorum consilio, & assensu ferimus in his scriptis, pronuntiamus, decernimus & declaramus venerabiles, & religiosos dominos abbatē, canonicos,& conventū monasterii S. Ioannis, prope & extra muros Ambianenses ordinis Præmonstratensis, ab omni jurisdictione, potestate & superioritate, & specialiter ab omni visitatione omnique perturbatione, aut alterius cujuscumque oneris solutione quorumcumque archiepiscoporum, episcoporum, & aliorum ordinariorum, seu illorum officialium, liberos & exemptos, & sedi apostolicæ immediate subjectos fuisse & esse; ea propter præfato domino Ioanni episcopo Ambianēsi seu ipsius vicario, seu procuratori præmissa facere minime licuisse neque licere; oppositionesque, molestationes, vexationes, recusationes, & impedimenta prædicta per præfatum dominum Ioannem episcopum seu ejus vicarium, seu vicarios cōtra præfatos dominos abbatem, canonicos & conventum dicti monasterii eorumq; privilegia, exemptiones, & libertates ut præmittitur præstita, fuisse & esse temeraria, illicita, iniqua & injusta, ac de facto præsumpta, dictoque domino Ioanni episcopo vel ipsius officiali, seu procuratori super illis prætensis visitationibus, & procurationibus prædictis perpetuum silentium imponendum fore & imponimus: præfatumque dominum Ioannē episcopum, adversarium in expensis in hujusmodi causa propterea legitime factis condēnandū fore & condemnamus, quarū expensarū taxationem nobis in posterum reservamus. Acta, lata, & in scriptis promulgata hujusmodi nostra definitiva sententia per nos Matthæum canonicū, judicem, & commissarium præfatum Basileæ, in ambitu monasterii fratrum Minorum pro audientia causarum publica dictæ synodi specialiter deputato, & inibi hora causarum solita ad jura reddenda, & causas audiendas pro tribunali sedentes, sub anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo trigesimosexto, indictione XV. die vero Mercurii vigesima mensis Martii, pontificatus sanctissimi in Christo patris, & domini domini Eugenii divina providentia papæ quarti anno septimo, præsentibus ibidem devotis viris magistris Ioanne Pollart, & Ioanne Vulpelli notariis publicis scribisque nostris, clericis Lemovicensis, & Morinensis diœceseon, testibus ad præmissa vocatis specialiter & rogatis.

ANNO CHRISTI 1437.

Literæ executoriales a concilio Basileensi emanatæ, quibus & sententia præcedens confirmatur, die 6. Iulii 1437.

SACROSANCTA generalis synodus Basileensis, in Spiritu sancto legitime congregata, universalem ecclesiam repræsentans venerabilibus Albiganensi, & Atrebatensi episcopis, ac dilecto ecclesiæ filio abbati monasterii S. Vedasti Atrebatensis, salutem & omnipotentis Dei benedictionem. Exhibita nobis pro parte dilectorum ecclesiæ filiorum abbatis, & conventus monasterii S. Ioannis, extra muros Ambianenses, Præmonstratensis ordinis, petitio continebat quod licet olim Præmonstratensis Laudunensis diœcesis, & quorumcumque aliorum dicti ordinis monasteriorum abbates, conventus, singulique canonici, & personæ a visitatione, omnique alia superioritate, potestate, & jurisdictione quorumcumque archiepiscoporum, & episcoporum, & aliorum ordinariorum, ac illorum officialium per speciale sedis apostolicæ privilegium, cui non est in aliquo derogatum, fuissent exempti, ac eidem sedi immediate subjecti; ita quod archiepiscopi, episcopi, & ordinarii, seu officiales ipsi nequeant in eos visitationem, seu aliam superioritatem, potestatem, vel jurisdictionem exercere; nec non præfati abbas, & conventus ipsius monasterii S. Ioannis, ac qui sunt & fuerunt pro tempore canonici ejusdem extitissent in possessione pacifica, vel quasi, juris gaudendi, & utendi libertate exemptionis hujusmodi a tempore concessionis privilegii antedicti; tamen nuper venerabilis Ioannes pro Morinensi, tunc Ambianensi episcopo se gerens, & prætendens sibi in abbatem, conventum, & canonicos monasterii S. Ioannis hujusmodi visitationis officium competere, seque in ipsos etiam alias omnimodam superioritatem, potestatem, & jurisdictionem ordinariam habere, ac privilegio hujusmodi contra justitiam se opponens impedivit & impedit, fecit ac facit, quominus abbas, conventus, & canonici monasterii S. Ioannis, præfati libertate exemptionis hujusmodi uti, & gaudere pacifice potuerint atque possint: ipsosque abbatem, canonicos & conventum monasterii S. Ioannis, per suum officialem & procuratorem visitare, & procurationes ratione visitationis hujusmodi ab eis in pecunia numerata exigere nisus fuit, eos desuper, & alias occasione præmissorum multipliciter vexando, & etiam molestando: ortaque propterea inter abbatem, & conventum dicti monasterii S. Ioannis, ac Ioannem episcopum præfatos super præmissis, & eorum occasione materia quæstionis. Nos causam hujusmodi, non obstando quod ad nos legitime devoluta, seu coram nobis de juris necessitate tractanda & finienda non esset, venerabili Guillelmo episcopo Bellicensi, pro tunc apud nos Basileæ constituto, ad abbatis, & conventus monasterii S. Ioannis, prædictorum instantiam primo; & deinde ex certis causis quibusdam aliis causarum audientiæ nostræ judicibus successive; & postremo dilecto ecclesiæ filio Mathæo Nitart, canonico "Frisinizensi, decretorum doctori, uni ex judicibus causarum ejusdem audientiæ audiendam commisimus, & fine

" f. Frisingensi.

fine debito terminandam: ipſeque Matthæus canonicus cognitis ipſius cauſæ meritis, de conſilio, & aſſenſu aliorum conjudicum ſuorum cauſarum dictæ audientiæ, quibus ſuper iis relationem fecit fidelem, per ſuam definitivam ſententiam pronuntiavit, decrevit & declaravit, prout hæc omnia in libello pro parte dictorum abbatis, & conventus monaſterii S. Ioannis in hujuſmodi cauſa oblato petita fuerant, abbatem, canonicos, & conventum monaſterii S. Ioannis, prædictos ab omni viſitatione, ſuperioritate, poteſtate, & juriſdictione archiepiſcoporum, epiſcoporum & ordinariorum, ac eorum officialium hujuſmodi liberos & exemptos, & ſedi prædictæ immediate ſubjectos fuiſſe & eſſe; nec non oppoſitiones, moleſtationes, vexationes, & impedimenta prædicta fuiſſe & eſſe temeraria, illicita, iniqua, injuſta, & de facto præſumpta, ac Ioanni epiſcopo, & illius officiali, ſeu procuratori prædictis illa facere minime licuiſſe ſeu licere; ipſiſq; Ioanni epiſcopo ac officiali, ſeu procuratori ſuper viſitatione, & procurationum exactione hujuſmodi perpetuum ſilentium imponendum fore, & impoſuit; Nec non eumdem epiſcopum Ioannem, in expenſis in hujuſmodi cauſa legitime factis condemnandum fore, & condemnavit, illarum taxatione ſibi in poſterum reſervata: & ſubſequenter Matthæus canonicus præfatus expenſas hujuſmodi in quinquaginta florenos Rhenenſes, boni auri & juſti ponderis, provida moderatione taxavit, procuratoris, abbatis, & conventus monaſterii S. Ioannis, prædictorum ſuper eiſdem expenſis juramento ſequuto, prout in inſtrumento publico inde confecto, ipſius Matthæi canonici ſigillo munito, dicitur plenius contineri: cum autem, ſicut eadem petitio ſubjungebat, abbas & & conventus monaſterii S. Ioannis prædicti dubitent, quod dictus Ioannes epiſcopus ſententiæ præfatæ, & præſentium vigore habendis proceſſibus reverenter parere non velit; quodque proceſſus hujuſmodi eidem Ioanni epiſcopo & aliis, quos concernerent, tute nequeant publicari; pro parte abbatis, & conventus monaſterii S. Ioannis prædictorum nobis fuit humiliter ſupplicatum, quatenus providere eis ſuper hoc de opportuno remedio dignaremur. Nos itaque hujuſmodi ſupplicationibus inclinati, diſcretioni veſtræ per hæc ſcripta mandamus, quatenus vos, vel duo, aut unus veſtrum, per vos vel alium, ſeu alios præmiſſa executioni debitæ demandantes, dictaſque ſententias ubi & quando expedire videritis ſolenniter publicantes, faciatis abbati, & conventui monaſterii S. Ioannis prædictis de præfata florenorum ſumma pro dictis expenſis, juxta inſtrumenti prædicti earumdem condemnationis & taxationis tenorem, plenam & debitam ſatisfactionem impendi; & nihilominus legitimis ſuper iis per vos habendis ſervatis proceſſibus, eos quoties expedierit aggravare curetis, contradictores auctoritate noſtra appellatione poſtpoſita compeſcendo, invocato etiam ad hoc, ſi opus fuerit, auxilio brachii ſecularis. Ceterum ſi per ſummariam informationem ſuper iis per vos recipiendam vobis conſtiterit, quod Ioannis epiſcopi, & aliorum prædictorum præſentia, pro monitionibus, & requiſitionibus eis, & citationibus de ipſis præſentium vigore faciendis, ſecure, & commode haberi nequeat, nos vobis proceſſus hujuſmodi, nec non monitiones, requiſitiones, & citationes quaſlibet per edictum publicum, locis affigendum publicis & vicinis, de quibus ſit veriſimilis conjectura quod ad illorum notitiam pervenire valeat, faciendi plenam, & liberam concedimus tenore præſentium facultatem: volentes quod monitiones, requiſitiones, & citationes, ac ſi eis præſentialiter, & perſonaliter factæ, & inſinuatæ fuiſſent: Non obſtantibus conſtitutionibus, & ordinationibus apoſtolicis, ceteriſque contrariis quibuſcumque, aut ſi Ioanni epiſcopo præfato, vel quibuſvis aliis communiter, vel diviſim a ſede apoſtolica indultum exiſtat, quod interdici, ſuſpendi, vel excommunicari non poſſint per literas quaſcumque non facientes plenam, & expreſſam ac de verbo ad verbum de indulto hujuſmodi mentionem. Datum Baſileæ ſecundo Nonas Iulii, anno a nativitate domini 1437.

Literas executoriales, & commiſſionem a concilio Baſileenſi, ad ſe directam executioni mandat illuſtriſſimus Albinganenſis epiſcopus, die 18. menſis Iulii, anno 1437.

ILLVSTRISSIMO & Chriſtianiſſimo principi, & domino, domino Carolo Francorum regi, veſtræ regiæ majeſtatis in veſtri regni felicis proſperitatis augmentum, reverendiſſimiſque ac reverendis in Chriſto patribus, ac dominis archiepiſcopo Rhemenſi, Bellovacenſi, Sylvanectenſi, Sueſſionenſi, Noviomenſi, Laudunenſi, Atrebatenſi, Cameracenſi, Tornacenſi, & Morinenſi epiſcopis, eorumque, & cujuſlibet ipſorum in ſpiritualibus vicariis, & officialibus generalibus, ac venerabilibus, & circumſpectis viris dominis ſacroſanctæ generalis Baſileenſis ſynodi & apoſtolicarum camerarum generalibus auditoribus, eorumque vice auditoribus ſeu loca tenentibus, ac univerſis, ac ſingulis dominis abbatibus, prioribus, præpoſitis, decanis, archidiaconis, ſcholaſticis, cantoribus, cuſtodibus, theſaurariis, ſacriſtis, ſuccentoribus, tam cathedralium, quam collegiatarum canonicis, monaſteriorum, & religioſorum quorumcumque miniſtris generalibus, provincialibus, vicariis, cuſtodibus, & gardianis, S. Ioannis Hieroſolymitani & beatæ Mariæ Teutonicorum magiſtris, prioribus, commendatoribus, præceptoribus, & ipſarum domorum patribus generalibus, & conventualibus Prædicatorum, Minorum, eremitarum S. Auguſtini, beatæ Mariæ Carmelitarum, ac quorumcumque aliorum ordinum fratribus exemptis, & non exemptis, ac ſanctæ Romanæ eccleſiæ capellanis, ac dictæ ſacroſanctæ ſynodi, & apoſtolicarum camerarum collectoribus, & ſubcollectoribus, decanis ruralibus, parochialiumque eccleſiarum rectoribus, & eorum loca tenentibus, plebanis, viceplebanis, capellanis, curatis, & non curatis, vicariis perpetuis, altariſtis, ceteriſque preſbyteris, clericis, notariis, & tabellionibus publicis quibuſcumq, per dictorum DD. archiep. & epiſcoporum, provincialium civitates & diœceſes, ac aliis ubilibet conſtitutis: nec nō illuſtriſſimo & illuſtribus principibus dominis Philippo Burgundiæ, Brabantiæ, & Limburgi duci, ac Flandriæ, Arteſiæ, Hannoniæ, Hollandiæ, Zelandiæ, Namurci comiti, & de S. Paulo, de Bolonia, & de Pontivo comitibus, nec non magnificis, ſtrenuis, & nobilibus dominis Antonio de Croy, Ioanni de Croy, baronibus, militibus, ceteriſque dominis, ducibus, langraviis, marchionibus, comitibus, baronibus, militibus, nobilibus, militaribus, juſtitiariis, judicibus, eorumque

Anno Christi 1437.

rumque officialibus, majoribus, prætoribus, advocatis, capitaneis, magistratibus, ministratoribus, reverendis dominis senescallo de Pontivo ac de Ambiano, de Monstrolio, & de Hisdino, ballivis, ceterisque dominis ballivis, sculteris, magistratuum præconsulibus, consulibus, scabinis, civibus, oppidanis, incolis, servientibus, scribis, & præconibus quarumcumque curiarum & locorum sæcularium, terrarum, civitatum, communitatum, oppidorum, castrorum, universitatum, villarum, terrarum, & locorum quorumcumque, ac universis, & singulis Christi fidelibus tam in spiritualibus, & temporalibus civilem, quam temporalem jurisdictionem exercentibus, conjunctim vel divisim, ceterisque Christi fidelibus quibuscumque nominibus censeantur, cujuscumque præeminentiæ, excellentiæ, dignitatis, status, gradus, aut conditionis existant, Matthæus Dei gratia episcopus Albinganensis, Basileæ commorans, executor ad infra scripta una cum infra scriptis, nostris in hac parte collegis, cum illa clausula, *Quatenus vos, vel duo, aut unus vestrum, per vos, vel alium seu alios*, a sacrosancta generali synodo Basileensi, specialiter deputatus, salutem in domino, & mandatis nostris hujusmodi, imo verius dictæ sacrosãctæ synodi, firmiter obedire. Literas ejusdẽ synodi, etiam vera bulla plumbea cũ chordis cãnabeis bullatas, sanas & integras, non vitiatas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio & suspicione, ut prima facie apparebant, carentes, nobis pro parte venerabilium, & religiosorum virorum dominorum abbatis & conventus monasterii S. Ioannis extra muros Ambianenses, ordinis Præmonstratensis, in ipsis literis principaliter habitorum, coram notario publico, & testibus infra scriptis præsentatas, nos cum ea, qua decuit, reverentia recepimus, tenorem qui sequitur continentes. Sacrosancta generalis synodus Basileensis, in Spiritu sancto legitime congregata, universalem ecclesiam repræsentans, venerabilibus Albinganensi, & Atrebatensi episcopis, ac dilecto ecclesiæ filio abbati monasterii S. Vedasti Atrebatensis, salutem & omnipotentis Dei benedictionem, exhibita nobis pro parte dilectorum ecclesiæ filiorum abbatis & conventus monasterii S. Ioannis, extra muros Ambianenses, ordinis Præmonstratensis, petitio continebat, &c. *Vt habentur in literis executorialibus concilii Basileensis, die 6. Iulii, anno 1437.* Post quarum quidem dictæ sacrosanctæ synodi literarum præsentationem & receptionem, nobis & per nos, ut præmittitur, factas, pro parte dominorum abbatis, canonicorum, & conventus monasterii S. Ioannis, extra muros Ambianenses principalium supradictorum, nonnulli testibus fide dignis desuper (eo quod ipsis, aut alicui alteri eorum nominibus, ad reverendum in Christo patrem dominum Ioannem, olim Ambianensem, nunc vero Morinensem episcopum ex adverso principalem, in præinsertis literis ex adverso principaliter nominatum, in Romana curia ad præsens degentem, per præsentes nostras literas, seu processus executoriales ejus propriam personam intimando, & insinuando tutus non pateret accessus) coram nobis exhibitis & productis: ipsisque testibus per nos rite receptis, admissis, in forma juris juratis, & diligenter examinatis, subsequenter fuimus pro parte eorumdem dominorum abbatis, canonicorum, & conventus principalium debita cum instantia requisiti, quatenus ad præinsertarum sacrosanctæ synodi literarum, & in eis contentorum executionem procedere dignaremur, juxta traditam, seu directam ab eadem synodo nobis formam. Nos igitur Matthæus episcopus & executor præfatus, attendentes requisitionem hujusmodi fore justam, & consonam rationi, volentes mandatum dictæ sacrosanctæ synodi nobis in hac parte decretum reverenter exequi, ut tenemur; quia ex dictis, & depositionibus testium prædictorum comperimus, eisdem dominis abbati, canonicis, & conventui monasterii prædicti principalibus, aut alicui alteri eorum nominibus, ad Romanam curiam, quæ in civitate Bononiensi, in præsentiarum residere dignoscitur, in qua prænominatus dominus Ioannes episcopus, & ex adverso principalis, ut præmittitur, degit & moratur; ad ejusque domicilium sive hospitium per ejusmodi nostras literas, sive processus executoriales in ejus propriam personam intimando, & publicando propter metum corporis, tutum non patere accessum: idcirco auctoritate dictæ synodi, qua fungimur nobis in hac parte commissa, per hoc præsens publicum edictum in audientia publica literarum contradictarum ipsius sanctæ synodi legendum, ac in loco ejusdem synodi, videlicet monasterii fratrum Minorum, ubi audientia publica causarum ejusdem synodi tenetur, vel majoris Basileensis, nec non extra locum ejusdem synodi, videlicet Parmensis, Mutinensis, & Forojuliensis cathedralium ecclesiarum, aut duarum ex iis tanquam propinquiorum, & viciniorum locorum, ad id magis convenientium valvis seu portis, aut alibi, ubi tute fieri poterit, affigendum, exequendum, & publicandum, prænominatum dominum Ioannem episcopum, ex adverso principalem, suosque in episcopatu Ambianensi, pro tempore successores auctoritate, & tenore prædictis requirimus, & monemus primo, secundo, tertio, & peremptorie, sibique, in virtute sanctæ obedientiæ, & sub infra scriptis sententiarum pœnis districte præcipiendo mandamus, quatenus intra sex dierum spatium post lecturam, affixionem, & publicationem præsentium nostrarum literarum in audientia, ac valvis seu portis prædictis, ut præmittit, factas immediate sequentium, quorum sex dierum duos pro primo, duos pro secundo, & reliquos duos dies eis, & eorũ cuilibet pro tertio peremptorio termino, & monitione canonica assignamus, a quibuscumque oppositionibus, molestationibus, vexationibus, recusationibus, & impedimentis per præfatum dominum Ioannem episcopum, ex adverso principalem dictis dominis abbati, canonicis, & conventui dicti monasterii S. Ioannis principalibus, ipsisque adhærentibus, contra & adversus privilegia, libertates, & exemptiones, eis auctoritate apostolica concessas, ut in præinsertis literis deducitur, factis, & præstitis penitus, & omnino desistant & desistat; ipseque dominus Ioannes episcopus, intra triginta dierum spatium post lecturam, affixionem, & publicationem literarum executorialium, sive processuum nostrorum hujusmodi, in audientia ac valvis, seu portis antedictis, ut præmittitur, factas, immediate sequentium, quorum triginta dierum decem pro primo, decem pro secundo, & reliquos decem dies sibi pro tertio, & peremptorio termino, ac monitione canonica assignamus, præfatis dominis abbati, canonicis & conventui principalibus, seu eorum legitimo

gitimo procuratori, ad hoc sufficiens ab eis mandatum habenti, de quinquaginta florenis Renensibus boni auri, & justi ponderis, ratione expensarum in lite, & causa in præinsertis literis designatarum & expressarum, factarum per venerabilem, & circumspectum virum dominum Mathæum Nitart, decretorum doctorem, canonicum ecclesiæ Frizingensis, ejusdem synodi causarum judicem, & commissarium liquide taxatarum, in quibus sententialiter cōdemnatus existit, prout in quodam publico instrumento inde confecto latius dicitur contineri: ac octo florenis similibus pro expeditione dictarum præfatæ sacrosanctæ synodi, & præsentium nostrarum literarum, sive processuum executorialium expositis, ad quos eas taxavimus, & præsentibus taxamus, solito procuratoris eorumdem dominorum abbatis, canonicorum, & conventus principalium desuper subsequuto juramento, realiter, & cum effectu satisfaciat, ac de eis dignam & debitam satisfactionem, & solutionem impendat, aut alias interim super præmissis amicabiliter componat, & concordet cum eisdem. Quod si forte præmissa omnia & singula omnes, & singuli supradicti prout per nos superius mandantur, non adimpleverint, mandatisque & monitionibus nostris hujusmodi, imo verius dictæ synodi, non paruerint realiter & cum effectu, nos in eumdem dominum Ioannem episcopum ex adverso principalem, nec non in quoscumque contradictores in hac parte & rebelles, ac impedientes eosdem dominos abbatem, canonicos, & conventum principales, aut eorum procuratorem super præmissis in aliquo, ipsisque impedientibus dantes auxilium, consilium, vel favorem directe vel indirecte, quovis ad hoc quæsito ingenio vel colore cujuscumque dignitatis, status, gradus, ordinis, vel conditionis existant ex nunc prout ex tunc, & ex tunc prout ex nunc, canonica monitione præmissa, singulariter in singulos excommunicationis; in capitula vero, & collegia quæcumq; in his delinquentia suspensionis a divinis; & in ipsorum inobedientium, ac quorumcumque contradictorum & rebellium ecclesias, monasteria & capellas interdicti sententias ferimus in his scriptis, & etiam promulgamus. Præfatis vero reverendissimo, ac reverendis in Christo patribus ac dominis archiepiscopo & episcopis, quibus ob reverentiam suarum pontificalium dignitatum non immerito deferendum duximus in hac parte, si tamen contra præmissa vel eorum aliquid fecerint per se, vel submissas personas, sex dierum canonica monitione præmissa, ingressum ecclesiæ interdicimus in his scriptis: si vero hujusmodi interdictum per alios sex dies, dictos dies immediate sequentes, sustinuerint, ipsos in his scriptis, simili monitione canonica prævia, suspendimus a divinis. Verum si præfatas interdicti, & suspensionis sententias per alios sex dies, dictos duodecim dies immediate sequentes, animis, quod absit, sustinuerint induratis, ipsos in eisdem scriptis ex nunc prout ex tunc, & ex tunc prout ex nunc, eadem canonica monitione præmissa, excommunicationis sententia innodamus.

Ceterum cum ad executionem præmissam ut illius faciendam nequeamus quoad præsens, aliis arduis in dicta sacrosancta synodo præpediti legitime negotiis, personaliter interesse, universis, & singulis dominis abbatibus, præpositis, prioribus, decanis, archidiaconis, scholasticis, cantoribus, custodibus, thesaurariis, sacristis, succentoribus tam cathedralium, quam collegiatarum canonicis, parochialiumque ecclesiarum rectoribus, & loca tenentibus eorumdem, plebanis, viceplebanis, capellanis, curatis, & non curatis, vicariis perpetuis, altaristis, ceterisque presbyteris, clericis, notariis, & tabellionibus publicis quibuscumque, per dictorum dominorum archiepiscopi, & episcoporum provincialium civitates & diœceses, & alias ubilibet constitutis, & eorum cuilibet in solidum super utiliori executione hujusmodi nostri mandati, imo verius dictæ sacrosanctæ synodi, facienda tenore præsentium committimus plenarie vices nostras, donec ad nos eas duxerimus revocandas: quos & eorum quemlibet eisdem auctoritate ac tenore requirimus & monemus primo, secundo, tertio, & peremptorie, eis nihilominus, & eorum cuilibet in virtute sanctæ obedientiæ, & sub excōmunicationis pœna, quam in eos, & eorum quemlibet, si ea, quæ ipsis in hac parte committimus & mandamus, distulerint, seu contempserint contumaciter adimplere, canonica monitione præmissa, ferimus in his scriptis districte præcipiendo mandantes, quatenus intra sex dierum spatium postquam pro parte dictorum dominorum abbatis, & conventus principalium vigore præsentium super hoc fuerint requisiti, seu alter eorum fuerit requisitus, immediate sequentium, quem terminum eis, & eorum cuilibet pro omni dilatione terminoque peremptorio ac monitione canonica assignamus: ita tamen quod in his exequendis alter eorum alterum non expectet, nec alter pro alio se excuset, ad loca supradicta, ubi præsentes nostræ literæ sive processus executoriales exequi, & publicari mandantur, accedant seu alter eorum accedat: ipsasque nostras literas seu processus executoriales valvis, sive portis ecclesiarum prædictarum, prout superius per nos mandatum est, ac alias ubi, quando & quoties expediēs fuerit, & super hoc fuerint requisiti, seu fuerit requisitus affigant, publicēt & exequātur, ac affigi, exequi & publicari faciant: præfatisq; dominis abbati, canonicis & conventui principalibus, seu eorum legitimo procuratori de prædictis quinquaginta, & octo florenis Rhenensibus tam ratione expensarum, quam expeditione dictarum sacrosanctæ synodi & nostrarum literarum, sive processuum executorialium præsentium expositis plenam, & debitam solutionē, & satisfactionem, & fieri impendi faciant & procurent; si vero præfatus dominus Ioannes episcopus ex adverso principalis, ceterique contradictores, & rebelles hujusmodi nostris, imo verius dictæ synodi, monitionibus, & mandatis non paruerint realiter, & cum effectu, dictam excommunicationis sententiam propterea damnabiliter incurrendo, & quam eos incidisse declaramus ex nunc prout ex tunc, omnes & singulos supradictos nostros subdelegatos sub pœnis, & sententiis infra scriptis requirimus & monemus, eisque & eorum cuilibet districte præcipiendo mandamus, quatenus singulis diebus dominicis, & festivis post lapsum dictorum terminorum immediate sequentibus, in eorum ecclesiis, monasteriis, & capellis, quoties, & quando expediens fuerit, & postquam pro parte dictorum dominorum abbatis, canonicorum, & conventus principalium super hoc fuerint requisiti, seu eorum alter fuerit requisitus, præfatum dominum Ioānem episcopum ceterosque contradictores in hac parte, & rebelles, sic, ut præmittitur, excommunicatos publice infra missarum, &

& aliorum divinorum solennia, propter multitudinem imbi ad divina audienda seu alias congregatam, denuntient, & aliis denuntiari, & ab omnibus Christi fidelibus arctius evitari faciant & permittant, donec & quousque absolutionis beneficium a nobis, vel superiori nostro meruerint obtinere; & si forsan præfatus dominus Ioannes episcopus ex adverso principalis, ac contradictores, & rebelles prædicti hujusmodi denuntiationem excommunicationis non curaverint, & nihilominus post decem dies, postquam de præmissis notitiam habuerint, immediate sequentes personaliter insorduerint, ex tunc processus nostros hujusmodi contra eosdem continuando, & aggravando attendentes, quod tanto graviora sunt peccata, quanto diutius infelices animas detinent alligatas; quodque crescente malitia & inobedientia, crescere & pœna, ne facilitas pœnæ audaciam tribuat delinquendi; auctoritate dictæ sacrosanctæ synodi qua fungimur nobis in hac parte commissa omnes, & singulos delegatos, subdelegatos nostros supradictos requirimus & monemus, ac eisdem modo & forma præmissis, & sub dictis pœnis, & sententiis præcipimus & mandamus, quatenus singulis diebus dominicis & festivis, quoties, & quando ex parte dictorum dominorum abbatis, canonicorum, & conventus principalium super hoc fuerint requisiti, seu alter eorum fuerit requisitus, intra missarum, & aliorum divinorum solennia fideli populo ad divina audienda, seu alias congregato, dictam denuntiationem innovantes, ceterosque contradictores, & rebelles sicut præmittitur excommunicatos, & denuntiatos nominatim campanis pulsatis, candelis accensis, ac demum extinctis, & in terram projectis, cruce erecta, & religione indicta, aquam benedictam aspergendo ad fugandos dæmones, qui eos sic detinent ligatos, & suis laqueis catenatos, orando quod dominus noster Iesus Christus ad catholicam fidem, & sanctæ matris gremium ecclesiæ reducere dignetur, ne in talibus duritia, & perversitate dies suos finire permittat, cum decantatione responsorii, *Revelabunt cæli iniquitatem Iudæ*, & psalmi, *Deus laudem meam ne tacueris*, cum antiphona, *Media vita:* quo facto ad januas ecclesiarum una cum clericis, & parochianis eorum accedant, & ad terrorem, ut ipse dominus Ioannes episcopus, ex adverso principalis ac contradictores, & rebelles sic ut præmittitur excommunicati, & denuntiati eo citius ad obedientiam redeant, tres lapides versus eorum habitationes projiciendo in signum maledictionis æternæ, quam Deus dedit Dathan & Abiron, quos terra vivos absorbuit, etiam post missam, & in vesperis, & aliis quibuscumque horis, sermonibus, & prædicationibus solenniter publicent, ac denuntient, ac ab aliis publicari & denuntiari, & ab omnibus Christi fidelibus arctius evitari faciant, & procurent tamdiu ac donec, & quousque aliud a nobis vel superiore nostro receperint in mandatis. Verum si præfati denuntiati, & aggravati per alios decem dies, dictos decem dies immediate sequentes, præfatas denuntiationem & aggravationem, ad ipsorum notitiam deductas, animis, quod absit, sustinuerint induratis, ex tunc processus nostros hujusmodi reaggravando modo, & forma præmissis omnes subdelegati nostri requirant, & moneant omnes, & singulos Christi fideles utriusque sexus homines, quos nos etiam tenore præsentium requirimus & monemus, ac eis, & eorum cuilibet in virtute sanctæ obedientiæ, & sub excommunicationis pœna, quam in eos; & eorum quemlibet contrafacientes ferimus in his scriptis, districtius injungendo, prout nos etiam injungimus eisdem, & præcipue familiaribus ac servitoribus præfatorum denuntiatorum & aggravatorum, quatenus intra sex dierum spatium post monitionem, & requisitionem hujusmodi ipsis factas immediate sequentes, quorum sex dierum duos pro primo, duos pro secundo, & reliquos duos dies pro tertio, & peremptorio termino, & monitione canonica assignent, prout nos etiam assignamus eisdem, ipsi Christi fideles ac familiares & servitores, & quilibet ipsorum, a participatione, & communicatione ipsorum denuntiatorum, & aggravatorum penitus, & omnino desistat, ne cum eisdem denuntiatis, & aggravatis aut eorum altero serviendo, loquendo, stando, ambulando, salutando, hospitando, comedendo, bibendo, cibum, potum, aquam vel ignem ministrando, aut aliquo humanitatis solatio, præterquam in casibus a jure permissis, participare præsumant, seu eorum alter præsumat; & si contrarium fecerint, nos in eos, & eorum quemlibet cum dictis denuntiatis, & aggravatis rebelliter participando, aut contrafaciendo ex nunc prout ex tunc, dicta sex dierum canonica monitione præmissa, excommunicationis sententiam ferimus in his scriptis, & etiam promulgamus: & nihilominus omnes, & singulos subdelegatos nostros supradictos, & eorum quemlibet modo, & forma præmissis requirimus & monemus, ac eis sub dictis pœnis, sententiis, & censuris præcipimus & mandamus, quatenus singulis diebus dominicis & festivis, quoties expediens fuerit, in eorum ecclesiis, monasteriis, & capellis infra missarum, & aliorum divinorum officiorum solennia, dum ibidem populi multitudo ad divina audienda seu alias convenerit, præfatos Christi fideles, familiares & servitores, cum dictis denuntiatis, & aggravatis rebelliter participantes, excommunicatos publice denuntient, & ab aliis denuntiari, & ab omnibus Christi fidelibus arctius evitari faciant, donec & quousque absolutionis beneficium meruerint obtinere. Volumus tamen, & auctoritate dictæ synodi omnibus Christi fidelibus præcipimus & mandamus, sub pœnis & sententiis infrascriptis, ne aliquis ipsorum prædictis excommunicatis, aggravatis, & reaggravatis, ac participantibus cum iisdem, quamdiu in hujusmodi rebellione perstiterint, & obedire non curaverint, super debitis aut aliis negotiis in foro ecclesiastico, aut seculari respondere præsumant, sed ipsis, ut præmittitur, rebellibus omnis juris ordo, & actus judiciales præcludantur penitus & negentur, nec eorum testimoniis fides adhibeatur; ipsi tamen aliis omnino respondere teneantur. Præterea si prænominati excommunicati, aggravati & reaggravati, per alios decem dies, viginti dictos dies immediate sequentes, postquam dicti excommunicati ut tales denuntiati & publicati fuerint, prædictas nostras sententias animis, quod absit, sustinuerint induratis, Pharaonis duritiam imitantes, & ad modum surdarum aspidum aures

aures suas obturantium, ne vocem audiant incantantium, ex tunc omnes, & singulos subdelegatos nostros supradictos auctoritate, & tenore, ac sub pœnis, & sententiis prædictis requirimus & monemus, quatenus statim postquam pro parte dictorum dominorum abbatis, canonicorum, & conventus principalium super hoc fuerint requisiti, seu alter eorum fuerit requisitus, omnes & singulos dominos rectores civitatum & oppidorum, castrorum, dominiorum, villarum, & aliorum locorum quorumcumque, in & sub quibus dictos excommunicatos, aggravatos, & reaggravatos morari, seu ad quæ eos declinare aut devenire contigerit ex parte nostra, imo verius dictæ synodi, moneant & requirant, seu moneat & requirat intra biduum postquam dicti excommunicati, aggravati, & reaggravati ad ipsorum loca pervenerint, seu ibidem fuerint, aut aliquis eorum fuerit, ipsos ejiciant & expellant, aut ad satisfaciendum & parendum in omnibus, & per omnia præsentibus nostris literis & processibus compellant: quod si non fecerint, civitates, oppida, castra, dominia, villas, & quæcumque alia loca prædicta in his scriptis, ex nunc prout ex tunc auctoritate dictæ synodi ecclesiastico supponimus interdicto: mandantes omnibus, & singulis subdelegatis nostris supradictis modo & forma præmissis ac sub pœnis & sententiis prædictis, quatenus ex tunc a divinis officiis celebrandis cessent, & ab aliis cessari faciant, & permittant januis apertis in præsentia populi adstantis ita & taliter, quod hujusmodi tanto interdicto nulla ecclesiastica sacramenta in & sub eisdem locis, sub quibus dicti excommunicati, aggravati, & reaggravati fuerint seu aliquis eorum fuerit, penitus ministrentur, nisi pœnitentia, confessio, & baptismus omnibus indifferenter, eucharistia infirmis tantum, & matrimonium sine ecclesiastica solennitate contrahatur, inibique, & sub eisdem locis dependentibus ecclesiastica denegetur sepultura. Volumus tamen, & auctoritate dictæ sacrosanctæ synodi decernimus, quod dictis excommunicatis, denuntiatis, aggravatis, & reaggravatis etiam post biduum ejectis, recedentibus, vel satisfacientibus, mox divina resumi possint & valeant. Demum vero si præfati denuntiati, aggravati, reaggravati, & interdicti spiritum rebellionis assumentes, processus nostros hujusmodi ut aquam absorbentes, & mala malis accumulantes, per alios decem dies, præfatos triginta dies immediate sequentes, animis (quod absit) induratis sustinuerint, & se ostenderint de hujusmodi processibus & sententiis nostris non curare, nos eo casu attendentes quod monitione non proficiente ecclesiastica, temporalis gladius non immerito suffragetur, & quod tales non sint a Christi fidelibus aliqualiter tolerandi, nec eis locorum præsides impendere debeant auxilium, consilium vel favorem, sed spiritualis gladius temporalem sibi communicans potestatem ut aggravati, reaggravati, & interdicti spiritum assumant consilii sanioris, & ad mandata ecclesiæ revertantur, ne in derogationem censuræ ecclesiasticæ de cetero pullulet tantus error: hinc est quod vos illustrissimum & Christianissimum principem dominum Carolum antedictum, principalem dicti gladii vibratorem, & summæ justitiæ zelatorem in domino exhortamur; necnon vos dominos archiepiscopum, episcopos, abbates, & alias personas ecclesiasticas; vosque dominum Philippum ducem & comitem, aliosque duces, comites, barones, nobiles, milites, justitiarios, judices, officiarios & alios supradictos, quibus præsens noster processus dirigitur in provincia, civitatibus, & diœcesibus prædictis, ac alias ubilibet constitutis per regnum, & dominium prædicta jurisdictionem ordinariam spiritualem, vel temporalem exercentes, & eorum quemlibet, religionis, & fidei Christianæ participes auctoritate qua supra requirimus & monemus, ac vobis & vestrum cuilibet sub dictis pœnis, & sententiis præcipimus, quatenus intra sex dierum spatium post lapsum dictorum terminorum, & postquam hujusmodi nostri processus vobis seu alicui vestrum in vestris jurisdictionibus, & districtibus fuerint publicati, immediate sequentes, quorum sex dierum duos pro primo, duos pro secundo, & reliquos duos dies vobis universis, & singulis supradictis pro tertio & peremptorio termino, & monitione canonica assignamus; ita tamen quod in his exequendis unus vestrum alium non expectet, nec unus pro alio se excuset; vos, Christianissime princeps domine Carole rex, archiepiscope, episcopi, duces, comites, & alii supradicti, & quilibet vestrum, quorum omnium super hoc auxilium brachii sæcularis præsentibus invocamus quoties, & quando pro parte dictorum dominorum abbatis, canonicorum, & conventus principalium super hoc fueritis requisiti, seu alter vestrum fuerit requisitus, in juris subsidium contra præfatos denuntiatos, aggravatos, reaggravatos, & interdictos per vos vel alium, seu alios tanquam viri catholici, vestri in hac parte officii dexteram extendentes, super quibus vobis omnibus, & singulis auctoritate prædicta licentiam plenariam concedimus per præsentes, prædictos excommunicatos, aggravatos, reaggravatos, & interdictos, & eorum quemlibet, prout culpabiles fuerint, qui sic ecclesiasticum contemnunt judicium, & censuram ecclesiasticam vilipendunt, per captionem corporum absque tamen gravi læsione, & distractione, tentione mobilium & immobilium, si mobilia non sufficiant, in vestris jurisdictionibus consistentium, primo, & deinde per ipsarum personarum captionem, incarcerationem, detensionem, & quemcumque alium modum canonicum, qui vobis dominis regi, duci, & aliis supradictis vestris officiariis videbitur expedire, auctoritate nostra, imo verius dictæ synodi, viribus compellatis & quilibet vestrum compellat, etiam manu forti dictum dominum Ioannem episcopum ex adverso principalem ad satisfaciendum de dictis florenorum summis tam ratione expensarum, quam pro expeditione ipsius sacrosanctæ synodi & præsentium nostrarum literarum, sive processuum executorialium expositis supradictis dominis abbati, canonicis & conventui principalibus, vel eorum procuratori prædicto, ac ad parendum in omnibus, & per omnia præsentibus nostris literis sive processibus, juxta eorum formam & tenorem, ad redeundum ad sanctæ matris ecclesiæ gremium nullo alio expectato mandato, ac alios ipsos inobedientes, & quemlibet eorum viriliter compellatis, & astringatis vestri potentia brachii secularis, donec

ad

ANNO CHRISTI 1437.

ad obedientiam sanctæ matris ecclesiæ venerint, & processibus nostris antedictis paruerint realiter & cum effectu, & a præfatis nostris sententiis beneficium absolutionis meruerint obtinere; in præmissis, si placet, taliter vos habentes, quod nota contumaciæ, seu contemptus vobis nullatenus ascribatur; quin imo possitis erga dictam sacrosanctam synodum de vestra bona, & prompta obedientia, & justitia merito commendari. Quod si forte vos, Christianissime princeps, domine rex, executor justitiæ, præsentis nostri processus ac mandatorum nostrorum, imo verius dictæ synodi, contradictor, transgressor, vel neglector fueritis (quod tamen de vestra regia majestate præfulgida, jam dudum per totum orbem divulgata obedientia suspicari non sinit) procul dubio etiam judicium justi judicis offendetis, & præmium alias vobis pro executione hujusmodi justitiæ a Deo paratum nihilominus amittetis: & licet vos hujusmodi nostris sententiis, prout in his feruntur, ligari nolumus, vobis ob reverentiam vestræ majestatis regiæ, non immerito deferentes, intuitu tamen justitiæ ob dictæ synodi reverentiam, vestram regiam majestatem ad præfatam executionem justitiæ, prout ad ipsam pertinet, & spectat, in domino exhortamur. Præfatas quoque dictæ synodi literas, & hunc nostrum processum, ac omnia, & singula hujusmodi negotium tangentia, volumus penes dictos dominos abbatem, canonicos & conventum, principales, aut eorum procuratorem remanere, & non per vos aut aliquem vestrum, seu quemvis alium ipsis invitis quomodolibet detineri. Contrarium vero facientes præfatis nostris sententiis per nos latis, dicta canonica monitione præmissa, volumus ipso facto subjacere. Mandamus tamen copiam fieri de præmissis competentem habere debentibus, petentium quidem sumptibus & expensis: per processum autem nostrum hujusmodi nolumus nec intendimus nostris in aliquo præjudicare collegis, quominus ipsi vel eorum alter, servato tamen hoc a processus hujusmodi executionis negotio, ulterius procedere valeant prout ipsis, vel eorum alteri visum fuerit expedire, & sibi contingat nos super præmissis in aliquo procedere, de quo nobis potestatem omnimodam reservamus, non intendimus propterea commissionem nostram hujusmodi in aliquo revocari, nisi revocationis ipsius, specialem, & expressam in nostris literis fecerimus mentionem, absolutionem vero omnium & singulorum, qui præfatas nostras sententias, aut earum aliquam incurrerint, quoquo modo, nobis vel superiori nostro tantummodo reservamus: loca vero audientiæ ac valvarum, seu portarum ecclesiarum prædictarum, earumque publica circumvicina, & idonea ad præsentes nostros processus executoriales sive monitiones, & requisitiones publicandas, ad instar edictorum publicorum, quæ olim in albo prætoris scribebantur, duximus eligenda, quæ præsentes nostras literas, sive processus suo quasi sonoro præconio, & patulo judicio publicabunt, in quibus ipsas nostras literas, sive processus nostros præmissos decrevimus & decernimus legenda, publicanda, & exequenda, ne prædicti sic moniti, & requisiti, vel eorum aliquis, de præmissis seu eorum aliquo ignorantiam, seu excusationem aliquam in futurum prætendere valeant, seu etiam quomodolibet allegare; cum non sit verisimile apud ipsos sic monitos, & requisitos remanere incognitum, quod tam patenter, & notorie extitit omnibus publicatum: volentes nihilominus, & auctoritate dictæ sacrosanctæ synodi decernentes, ut nostræ literæ sive processus executoriales modo præmisso exequuta, & publicata, prænominatos monitos, & requisitos, & eorum quemlibet perinde arctent & astringant, ac si omnes, & singuli prædicti in eorum propriis personis apprehensi, moniti & requisiti fuissent; ac si præsentes nostræ literæ fuissent, & essent eis aut eorum cuilibet personaliter, aut præsentialiter lectæ, publicatæ, & intimatæ. In quorum omnium, & singulorum fidem, & testimonium præmissorum præsentes nostras literas sive processus executoriales exinde fieri, & per notarium publicum infra scriptum subscribi, & publicari mandavimus, nostrique sigilli jussimus, & fecimus appensione communiri. Datum & actum Basileæ minoris, Constantiensis diœcesis, in domibus habitationis reverendissimi in Christo patris domini Francisci archiepiscopi Mediolanensis, sub anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo trigesimoseptimo, indictione quintadecima, die vero Iovis decima, & octava mensis Iulii, pontificatus sanctissimi in Christo patris, & domini domini Eugenii divina providentia papæ quarti anno septimo, præsentibus ibidem venerabilibus & honorabilibus viris, magistro Isidoro de Rongate decretorum doctore, & domino Petro de Aquila, presbytero Aquileensis civitatis, testibus ad præmissa vocatis specialiter & rogatis.

Ego Richardus de Vvindeche clericus Coloniensis, publicus imperiali auctoritate notarius, ac hujus negotii coram præfato reverendo in Christo patre domino Matthæo episcopo, & executore scriba, quia præfatæ relationi & receptioni, testiumque productioni, monitioni, requisitioni, prædictorum fulminationi, subdelegationi, processibusque desuper per edictum decretis, omnibusque aliis & singulis præmissis, dum sic, ut præmittitur, agerentur, & fierent, una cum prænominatis testibus præsens fui, eaque omnia, & singula sic fieri vidi, & audivi, ideo præsentes literas sive processus executoriales, seu præsens publicum instrumentum, per alium, me interim aliunde legitime præpedito, scriptum, exinde hanc publicam formam redigendum confeci, subscripsi & publicavi, signoque & nomine meis solitis, & consuetis una cum ejusdem domini Matthæi episcopi, & executoris sigilli appensione signavi, rogatus & requisitus in omnium & singulorum fidem, & testimonium præmissorum. Signatum Richard de Vvindeche cum parapho, & sigillatum magno sigillo in cera rubra imaginem beati Michaelis repræsentante cum cordulis cannabis.

ANNO CHRISTI 1437.

Literæ executoriales a concilio Basileensi emanatæ, quibus sententia per deputatos dicti concilii, in favorem monasteriorum sancti Iudoci (alias domni Martini) & sancti Andreæ in Nemore, ordinis Præmonstratensis, lata confirmatur, die 6. mensis Iulii anno 1437.

SACROSANCTA generalis synodus Basileensis in Spiritu sancto legitime congregata, universalem ecclesiam repræsentans, venerabilibus Albiganensi, & Atrebatensi episcopis, ac dilecto ecclesiæ filio abbati monasterii S. Vedasti Atrebatēsis, salutem & omnipotentis Dei benedictionem. Exhibita nobis pro parte dilectorum ecclesiæ filiorum sancti Iudoci (alias domni Martini) & sancti Andreæ in Nemore, Præmonstratensis ordinis, Ambianensis diœcesis, monasteriorum, abbatum, & conventuum petitio continebat, quod licet omnes Præmonstratensis, Laudunensis diœcesis, & quorumcumque aliorum dicti ordinis monasteriorum abbates, & conventus, singulique canonici, & personæ a visitatione omnique alia superioritate, potestate, & jurisdictione quorumcumque archiepiscoporum, episcoporum, & aliorum ordinariorum, ipsorumque officialium per speciale sedis apostolicæ privilegium, cui non est in aliquo derogatum, fuissent prorsus exempti, & sedi apostolicæ immediate subjecti; ita quod archiepiscopi, episcopi, seu ordinarii ipsi non potuerint, neque possint in eos visitationem, seu aliquam aliam superioritatem, potestatem, aut jurisdictionem exercere; ipsique sancti Iudoci, & sancti Andreæ monasteriorum prædictorum abbates & conventus, nec non qui sunt, & fuerunt pro tempore eorumdem monasteriorum canonici, extitissent in possessione pacifica, vel quasi, juris utendi, & gaudendi libertate exemptionis hujusmodi a tempore concessionis privilegii antedicti: tamen nuper venerabilis Ioannes pro Morinensi, tunc Ambianensi, episcopo se gerens, ac prætendens sibi in abbates, conventus, & canonicos monasteriorum sancti Iudoci, & sancti Andreæ, hujusmodi visitationis officium competere, seque in eos omnimodam jurisdictionem, potestatem, & superioritatem habere; ac privilegio hujusmodi contra justitiam se opponens impedivit & impedit, ac fecit & facit quominus præfati Iudoci & sancti Andreæ, monasteriorum prædictorum abbates, conventus, & canonici libertate exemptionis hujusmodi pacifice gaudere potuerint atque possint: ipsosque sancti Iudoci & sancti Andreæ monasteriorum abbates, conventus & canonicos, etiam per officiales seu procuratores suos visitare, & procurationes ratione visitationis hujusmodi, ab eis in pecunia numerata exigere nisus fuit, eos desuper, & alias præmissorum occasione multipliciter vexando, & etiam molestando; ortaque propterea inter Ioannem episcopum, nec non sancti Iudoci, & sancti Andreæ monasteriorum abbates, & conventus prædictos super præmissis, & eorum occasione materia quæstionis. Nos causam hujusmodi, non obstante quod ad nos legitime devoluta, seu coram nobis de juris necessitate tractanda & finienda non esset, venerabili Guillelmo episcopo Bellicensi, pro tunc apud nos Basileæ constituto ad dictorum S. Iudoci, & sancti Andreæ monasteriorum abbatum, & conventus instantiam primo; & deinde ex certis causis dilecto ecclesiæ filio Matthæo Nitart, canonico ecclesiæ Frizingensis decretorum doctori, uni ex judicibus causarum audientiæ nostræ, audiendam commisimus, & fine debito terminandam: qui quidem Matthæus, cognitis ipsius causæ meritis, de consilio, & assensu aliorum conjudicum suorum causarum ejus audientiæ, quibus super his relationem fecit fidelem, per suam definitivam sententiam pronunciavit, decrevit, & declaravit, prout hæc omnia in libello pro parte abbatum, & conventuum sancti Iudoci, & sancti Andreæ monasteriorum prædictorum in hujusmodi causa oblato petita fuerant, eosdem sancti Iudoci, & sancti Andreæ monasteriorum abbates, conventus, & canonicos ab omni jurisdictione, potestate, & superioritate archiepiscoporum, episcoporum, & aliorum ordinariorum, ac eorum officialium hujusmodi fuisse, & esse exemptos & liberos, ac sedi prædictæ immediate subjectos; nec non oppositiones, molestationes, vexationes, & impedimenta prædicta fuisse, & esse temeraria, illicita, iniqua, injusta, & de facto præsumpta; ipsique Ioanni epscopo, seu illius procuratoribus præmissa facere minime licuisse seu licere, ac eis super illis de visitatione hujusmodi perpetuum silentium imponendum fore, & imposuit; necnon præfatum dominum Ioannem episcopum in expensis in hujusmodi causa legitima factis, condemnandum fore & condemnavit, illarum taxatione sibi in posterum reservata: & subsequenter Matthæus præfatus canonicus, expensas hujusmodi in quinquaginta florenos auri Rhenensis boni, & justi ponderis provida moderatione taxavit, procuratoris sancti Iudoci, & sancti Andreæ monasterium abbatum, & conventuum prædictorum super eidem expensis juramento sequuto, prout in instrumento publico inde confecto, ipsius Matthæi canonici sigillo munito dicitur plenius contineri. Cum autem, sicut eadem petitio subjungebat, abbates, & conventus sancti Iudoci, & sancti Andreæ monasteriorum hujusmodi, dubitent quod dictus Ioannes episcopus sententiæ præfatæ, & præsentium vigore habendis processibus reverenter parere non velit; quodque processus hujusmodi eidem Ioanni episcopo & aliis, quos concernent, tute nequeant publicari, pro parte eorumdem sancti Iudoci, & sancti Andreæ monasteriorum, abbatum, & conventuum nobis fuit humiliter supplicatum, quatenus providere sibi super hoc de remedio opportuno dignaremur. Nos igitur hujusmodi supplicationibus inclinati, discretioni vestræ per hæc scripta nostra mandamus, quatenus vos, vel duo, aut unus vestrum, per vos, vel alium, seu alios præmissa executioni debitæ demandantes, dictamque sententiam ubi, & quando expedire videritis, solenniter publicantes, faciatis abbatibus, & conventibus S. Iudoci, & S. Andreæ monasteriorum hujusmodi, de præfata florenorum summa prædictis expensis juxta instrumenti præfati earumdem condemnationis, & taxationis tenorem, plenam, & debitam satisfactionem impendi; & nihilominus, legitimis super his per vos habendis servatis processibus, eos quoties expedierit aggravare curetis, contradictores auctoritate nostra, appellatione postposita, compescendo, invocato etiam ad hoc,

ANNO CHRISTI 1437.

hoc, si opus fuerit, auxilio brachii sæcularis. Ceterum si per summariam informationem super his per vos recipiendam vobis constiterit, quod Ioannis episcopi & aliorum prædictorum præsentia pro monitionibus & requisitionibus eis & citationibus de ipsis præsentium vigore faciendis secure & commode haberi nequeat, nos vobis processus hujusmodi, nec non monitiones, requisitiones & citationes quaslibet per edictum publicum, locis affigendum publicis & vicinis, de quibus sit verisimilis conjectura, quod ad illorum notitiam pervenire valeat, faciendi plenam & liberam concedimus tenore præsentium facultatem: volentes quod monitiones, requisitiones, & citationes hujusmodi perinde arctent ipsos monitos, requisitos & citatos, ac si eis præsentialiter & personaliter factæ & insinuatæ extitissent, nonobstantibus constitutionibus & ordinationibus apostolicis, ceterisque contrariis quibuscumque, aut si Ioanni episcopo præfato, aut quibusvis aliis communiter vel divisim a sede apostolica indultum existat, quod interdici, suspendi, vel excommunicari non possint per literas non facientes plenam & expressam ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem. Datum Basileæ secundo Nonas Iulii, anno a nativitate domini 1437.

*** Ex iisdem archivis ord. Præmonstratensis.

Die vigesimasexta Novembris anni 1434.

A concilio Basileensi de verbo ad verbum ex regesto referuntur, innovantur, confirmantur, & approbantur privilegia & exemptiones ab Vrbano IV. Clemente VI. & Clemente VII. ordini Præmonstratensi concessa.

Die vigesimaquinta mensis Maii anni 1435.

A concilio Basileensi de verbo ad verbum ex regestis cancellariæ refertur atque innovatur Alexandri V. privilegium, quod incipit; Excitat nostræ mentis arcanum specialis affectio, &c. *ordini Præmonstratensi concessum.*

Die quarta Septembris anni 1436.

A concilio Basileensi ex regestis cancellariæ referuntur & innovantur duo privilegia, ab Alexandro IV. ordini Præmonstratensi concessa.

SACROSANCTA generalis synodus Basileensis, in Spiritu sancto legitime congregata, universalem ecclesiam repræsentans dilectis ecclesiæ filiis abbati monasterii Præmonstratensis, Laudunensis diœcesis, ceterisque coabbatibus, præpositis, prioribus, & canonicis monasteriorum & locorum ordinis Præmonstratensis salutem & omnipotentis Dei benedictionem. Sinceræ devotionis affectus, quem ad universalem ecclesiam in vinea domini etiam nobiscum laborantes geritis, non indigne meretur, ut petitionibus vestris, in iis præsertim per quæ jura & libertates vestræ utilius conserventur, favorabiliter annuamus. Sane pro parte vestra nobis fuit humiliter supplicatum, ut duplices literas felicis recordationis Alexandri papæ IV. vobis concessas, quarum tenores de verbo ad verbum præsentibus inseri fecimus cum incipiant vetustate consumi, innovare dignaremur: quarum quidem literarum tenores tales sunt. Alexander episcopus servus servorum Dei dilectis abbati Præmonstratensi ejusque coabbatibus Præmonstratensis ordinis, salutem & apostolicam benedictionem. Cum felicis recordationis Innocentius papa prædecessor noster duxerit statuendum, ut exempti, quantacumque gaudeant libertate, nihilo minus tamen ratione delicti, seu contractus, aut rei de qua contra ipsos agitur, rite possint coram locorum ordinariis conveniri, & illi quoad hoc suam in ipsos jurisdictionem, prout jus exigit, exercere: Vos dubitantes, ne per constitutionem hujusmodi libertatibus & immunitatibus vobis & ordini vestro per privilegia & indulgentias ab apostolica sede concessis præjudicari valeat, nobis humiliter supplicastis, ut providere super hoc indemnitati vestræ paterna sollicitudine curaremus. Quia vero ejusdem ordinis sacra religio sic vos apud nos dignos favore constituit, ut nobis votivum existat vos ab omnibus, per quæ vobis possent provenire dispendia, immunes libenti animo præservare, auctoritate vobis præsentium indulgemus, ut occasione constitutionis hujusmodi nullum eisdem libertatibus, & immunitatibus præjudicium generetur: Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ concessionis infringere, vel ei ausu temerario contraire: Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei & beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Anagniæ sexto Kalendas Novembris, pontificatus nostri anno secundo. Alexander episcopus servus servorum Dei dilectis filiis abbati Præmonstratensi ejusque coabbatibus & conventibus universis Præmonstratensis ordinis, salutem & apostolicam benedictionem. Pro divini honore nominis, cujus laudibus solita diligentia deservitis; id digne vobis ab apostolica sede conceditur, per quod vestra religio decoris augmentum & status tranquilli materiam consequatur. Cum itaque Præmonstratensis ecclesia, quæ caput est totius vestri ordinis, postquam ut ipsi asseritis extitit institutus, a tribus primis abbatibus & annuis visitatoribus: omnes vero aliæ ecclesiæ ipsius ordinis semper a Præmonstratensi & patribus abbatibus ac visitatoribus, & aliis de ordine ipso destinatis, ab eis, & a nullo alio, nisi de mandato sedis apostolicæ, visitatæ fuerint vel correctæ: ac in privilegio eidem sede concesso habeatur expresse, ut si quid in personis & ecclesiis ipsius fuerit corrigendum, ad audientiam Præmonstratensis capituli referatur; ut ubi, prout justitiæ & honestati congruerit, emendetur. Nos devotionis vestræ precibus annuentes, ut prædictæ Præmonstratensis & aliæ ecclesiæ, sicut olim, sic & in posterum a prædictis abbatibus, visitatoribus & aliis de ordine sæpe dicto duntaxat, & a nullo alio sine mandato sedis prædictæ, plenam faciente de hac indulgentia mentionem, visitari possint aut corrigi, ad instar felicis recordationis Innocentii papæ prædecessoris nostri vobis auctoritate apostolica indulgemus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ concessionis infringere vel ei ausu temerairo contraire: Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei & beatorum Petri & Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Viterbii Idibus

Idibus Februarii, pontificatus nostri anno quarto. Nos igitur hujusmodi supplicationibus inclinati præfatas literas auctoritate universalis ecclesiæ innovamus, ac præsentis scripti patrocinio communimus; volentes & auctoritate universalis ecclesiæ decernentes, quod tenori hujusmodi, ubicumque exhibitus fuerit vel ostensus, stetur firmiter & adhibeatur plena fides, ipseque tenor idem robur eamdemque vim, eumdem quoque vigorem per omnia obtineat, quos haberent originales literæ, si forent exhibitæ vel ostensæ: per hoc autem nolumus vobis aliquod jus de novo acquiri, sed antiquum conservari. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ innovationis, communionis, decreti & voluntatis infringere, vel ei ausu temerario contraire: Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei & universalis ecclesiæ se noverit incursurum. Datum Basileæ secundo Nonas Septembris, anno a nativitate domini 1436.

Adeo vero nota & evidens omnibus erat Præmonstratensium canonicorum ab episcopali jurisdictione libertas & exemptio; adeo summis pontificibus, conciliis, ac toti ecclesiæ perspecta probataque, ut quo tempore Basileense concilium decretis suis judicioque, quod contradictum vocant, adversus illustrissimum Ambianensem episcopum eam asseruit, illo eodem (nonobstantibus difficultatibus toti orbi notissimis, quæ pontificem inter atque concilium intercesserant) Eugenius IV. pontifex maximus adversus Briocensem episcopum, triplici sententia sua pariter asseruerit, quemadmodum videre est in documentis sequentibus.

Sententiæ in favorem monasterii Belli-portus, ordinis Præmonstratensis, latæ, ab Eugenio IV. confirmantur anno 1436. die XXII. Iunii.

EUGENIUS episcopus servus servorum Dei, dilectis filiis beatæ Mariæ de Begar Trecorensis, & beatæ Mariæ de Langonio Corisopitensis diœcesis monasteriorum abbatibus, ac archidiacono Hannoniæ in ecclesia Leodiensi salutem & apostolicam benedictionem. Exhibita nobis, pro parte dilectorum filiorum abbatis & conventus monasterii beatæ Mariæ Belli-portus Præmonstratensis ordinis, Briocensis diœcesis, petitio continebat, quod licet dictum monasterium cum omnibus & singulis suis membris & ab ipso dependentibus ecclesiis, necnon ejus abbas pro tempore existens, canonici, conversi, & donati ab omni jurisdictione, superioritate, correctione, punitione, visitatione & dominio episcoporum Briocensium pro tempore existentium per speciale sedis apostolicæ privilegium, cui non est in aliquo derogatum, penitus sint exempta, libera, & immunia, necnon eidem sedi immediate subjecta; fuissentque monasterium, abbas, canonici, conversi, & donati cum membris & ecclesiis hujusmodi in pacifica possessione, vel quasi, exemptionis, libertatis & immunitatis prædictarum a tempore concessionis privilegii præfati, & etiam cujus contrarii memoria non existit, salvis infra scriptis casibus: videlicet quod ipsi canonici curam animarum in dictis ecclesiis pro tempore exercentes ac illas regentes præfatis episcopis ratione exercitii curæ hujusmodi subesse, visitationes suscipere, procurationes solitas & episcopalia jura solvere, ac alia ipsarum ecclesiarum onera supportare, nec non in synodis comparere, ac ibidem respondere dumtaxat astricti sint: & propterea in aliis ipsi abbas, canonici, conversi, & donati ad parendum episcopis Briocensibus ac eorum monitionibus & præceptis, tamquam ordinariis & superioribus, ac ad solvendum procurationes, vel alia jura episcopalia, necnon ire ad synodos, ac coram ipsis episcopis ex officio contra eos procedentibus, sive ad instantiam personarum de ipsis conquerentium comparere minime teneantur. Tamen venerabilis frater noster Herueus episcopus Briocensis minus veraciter prætendens monasterium, necnon abbatem, canonicos, conversos, & donatos hujusmodi sibi ac ejus jurisdictioni ordinariæ in omnibus fore subjectos, & super illis abbati & conventui prædictis contra justitiam se opponens, eos desuper multipliciter molestavit, vexavit, & turbavit ac etiam impedivit, ortaque propterea inter episcopum ex una, nec non abbatem & conventum prædictos ex altera partibus super præmissis ac illorum occasione materia quæstionis. Nos causam hujusmodi (nonobstante quod de sui natura ad Romanam curiam legitime devoluta ac apud eam tractanda & finienda non esset) quondam Petro Nardy capellano nostro & causarum palatii apostolici auditori ad instantiam dictorum abbatis & conventus audiendam commisimus & fine debito terminandam; qui cognitis illius meritis de consilio & assensu coauditorum causarum dicti palatii, quibus super his relationem fecit fidelem, per suam definitivam sententiam pronuntiavit, decrevit, & declaravit, prout hæc omnia in libello pro parte ipsorum abbatis & conventus in dicta causa exhibito petita fuerant, monasterium, abbatem, canonicos, conversos & donatos hujusmodi a jurisdictione, superioritate, correctione, punitione, visitatione & dominio prædictis, præterquam quoad casus præmissos, fuisse & esse exempta, libera & immunia: nec non ipsos abbatem & canonicos, conversos & donatos, alias ad parendum episcopis, eorumque monitionibus & præceptis prædictis, ac eisdem episcopis procurationes & jura hujusmodi solvere, vel ad synodum ire, aut coram ipsis respondere minime fore obligatos: ac dictis episcopis jurisdictionem, superioritatem sive dominium aliquod in monasterium, abbatem, canonicos, conversos, donatos, membra & ecclesias hujusmodi alias de cetero exercere nullatenus licere. Oppositiones quoque & molestationes, vexationes, perturbationes & impedimenta prædicta fuisse & esse temeraria, indebita, illicita, iniqua, injusta, ac de facto præsumpta. Nec non præfato episcopo super illis ac dictis superioritate, jurisdictione, correctione, punitione, visitatione, procuratione & dominio, alias quam superius expressum est, perpetuum silentium imponendum fore & imposuit, ac ipsum episcopum in expensis coram eo in ejusmodi causa legitime factis condemnandum fore & condemnavit, illarum taxatione sibi in posterum servata. A qua quidem sententia fuit pro parte dicti episcopi ad sedem prædictam appellatum: Nosque causam appellationis hujusmodi dilecto filio magistro Petro Martini de Caveis-Rubeis capellano nostro

ANNO CHRISTI 1436.

nostro & auditori causarum ejusdem palatii audiendam commisimus & fine debito terminandam: qui cognitis illius meritis de consilio & assensu coauditorum suorum causarum dicti palatii. Quibus super his relationem fecit fidelem, per suam definitivam sententiam pronuntiavit, decrevit & declaravit per præfatum Petrum Nardi auditorem in causa hujusmodi bene fuisse & esse processum, sententiatum & definitum, ejusque sententiam prædictam confirmandam fore & confirmavit: ac ab illa pro parte dicti episcopi male fuisse & esse appellatum: nec non eumdem episcopum in expensis, coram eo in hujusmodi causa legitime factis condemnandum fore & condemnavit, illarum taxatione sibi in posterum reservata. Cumque a sententia Petri Martini auditoris hujusmodi fuisset pro parte dicti episcopi ad sedem appellatum, eamdem nos causam ipsius ultimæ appellationis dilectis filiis magistris Laurentio de Aretio primo, & deinde ex certis causis Roberto de Cavalcantibus capellanis & auditoribus causarum ejusdem palatii, audiendam commisimus & fine debito terminandam: ipseque Robertus auditor cognitis illius meritis de consilio & assensu coauditorum suorum causarum dicti palatii, quibus super his, relationem fecit fidelem, per suam definitivam sententiam pronuntiavit, decrevit & declaravit per præfatum Petrum Martini auditorem in causa hujusmodi fuisse & esse processum, sententiatum & definitum, ejusque sententiam prædictam confirmandam fore & confirmavit, ac ab illa pro parte dicti episcopi male fuisse & esse appellatum: ac eumdem episcopum in expensis coram eo in hujusmodi causa legitime factis condemnandum fore & condemnavit, illarum taxatione sibi in posterum reservata. Et subsequentes Petrus Martini in triginta duobus, ac Robertus auditores præfati etiam in triginta duobus, nec non dilectus filius magister Vuillelmus Bont capellanus noster & causarum dicti palatii auditor, cui ex certis causis commisimus ut coram eodem Petro Nardy auditore taxaret coram illo in septuaginta florenis auri de camera boni & justi ponderis factas expensas hujusmodi providis moderationibus taxarum, procuratoris ipsorum abbatis & conventus super expensis eisdem juramentis sequutis, prout in instrumentis publicis inde confectis ipsorum Petri Nardy, Petri Martini, Roberti & Vuillelmi auditorum sigillis munitis dicitur plenius contineri. Cum autem sicut eadem petitio subjungebat abbas & conventus prædicti dubitent quod præfatus episcopus sententiis præmissis & præsentium vigore habendis processibus reverenter parere non velit, quodque alii episcopo præfato propter ejus potentiam & aliis quos concernunt tute nequeant publicari, pro parte abbatis & conventus prædictorum nobis fuit humiliter supplicatum ut eis super his de opportuno remedio providere dignaremur. Nos itaque hujusmodi supplicationibus inclinati discretioni vestræ per apostolica scripta mandamus quatenus vos, vel duo, aut unus vestrum per vos, vel alium seu alios præmissa, ubi & quando expedire videritis auctoritate nostra solenniter publicantes, nec non monasterium, abbatem, canonicos conversos, donatos cum membris & ecclesiis hujusmodi a jurisdictione superioritate, correctione, punitione, visitatione & dominio præmissis, alias quam in casibus prædictis exempta, libera & immunia fore nuntiantes non permittatis abbatem, canonicos, conversos, & donatos prædictos vel aliquem ex eis etiam quoad monasterium, membra & ecclesias hujusmodi ab episcopis Briocensibus pro tempore existentibus vel ipsorum aliquo contra exemptionem, libertatem & immunitatem prædictos ipsarumque sententiarum effectum impeti indebite vel quomodolibet molestari: Facientes abbati & conventui prædictis de florenorum summis pro expensis hujusmodi juxta præfatorum instrumentorum earumdem condemnationum & taxationum tenores plenam & debitam satisfactionem impendi, & insuper legitimis super his per vos habendis servatis processibus eos quoties expedierit aggravare curetis, contradictores auctoritate nostra appellatione postposita compescendo invocato ad hoc, si opus fuerit auxilio brachii sæcularis. Ceterum si per summariam informationem super his per vos recipiendam vobis constiterit quod ipsius episcopi & aliorum quos hujusmodi processus concernent, præsentia pro monitionibus eis, & citationibus de ipsis faciendis commodè nequeat haberi nos vobis processus, monitiones & citationes hujusmodi per edicta publica locis affigenda publicis partibus illis vicinis, de quibus sit verisimilis conjectura, quod ad notitiam monitorum & citatorum hujusmodi pervenire valeant, faciendi plenam concedimus tenore præsentium facultatem: & volumus quod hujusmodi processus monitiones & citationes perinde eosdem monitos & citatos arctent ac si eis intimati personaliter legitime extitissent, nonobstantibus constitutionibus apostolicis & aliis contrariis quibuscumque, seu si eidem episcopo vel quibusvis aliis communiter vel divisim a dicta sit sede indultum, quod interdici, suspendi vel excommunicari non possint per literas apostolicas non facientes plenam & expressam ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem. Datum Bononiæ anno incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo trigesimo sexto decimo Kalendas Iulii, pontificatus nostri anno sexto.

ANNO CHRISTI 1433.

*** Oratio Gregorii Corrarii Veneti Romanæ ecclesiæ protonotarii ad Sigismundum Romanorum imperat. pro concilio Basileensi.*

CREDO equidem, Sigismunde, in tanta tua gloria, & pulcerrimarum rerum quas gessisti memoria, benefactorumque conscientia, videri tibi hunc diem celebrem præ ceteris illuxisse; quo gloriæ tuæ uberrimos fructus quasi jam maturos excerperes. Quid enim majus in hac vita caduca ad summam amplitudinem immortalemque gloriam homini conferri potest, quam gravissimo ecclesiæ testimonio, uno omnium bonorum assensu, in hoc orbis terræ sanctissimo loco, tam præclaro titulo decorari, ut sancta ecclesia te patronum appellet, tibique plurimum debere fateatur, & pro tuis immensis beneficiis gratias innocentes reddat. Hanc vero excellentissimam laudem non humanis suffragiis, non mortalium studiis, sed ab immortali Deo tibi collatam, stabilem atque perpetuam existimare debes. Noli hanc gloriam, cum præclarissimis rebus fortiter gestis, noli cum innumeris victoriis, noli denique cum ullis tuis triumphis comparare: Siquidem res magnas bello

ANNO CHRISTI 1433.

bello gerere in eo præcipue genere belli, in quo tu jugiter versatus es, cum hostibus scilicet Christiani nominis gloriosum quidem est, propriumque religionis Romani imperii pro religione pugnare; sed ecclesiam protegere, sacrosanctæ matris auctoritatem defendere, instar quoddam est divinæ laudis omnium rerum humanarum gloriam excellens. Et enim si pietas erga parentes, erga patriam, veterum literis ac monumentis eximiis, quibusdam laudibus celebratur, sicut est judicio optimi & sapientissimi cujusque merito celebranda; quonam genere laudis officia pietatis erga ecclesiam catholicam extollemus? Aut si majores nostri, liberatores urbium civesque fortissimos bene de republica meritos statuis publicis decorabant, quo benefactorum memoria ad posteros denique quam diuturna recordatione deflueret, quibus te, Sigismunde, titulis, quibus monumentis, quibus statuis pro tuis immortalibus beneficiis ecclesia decorabit?

Exstabunt, crede mihi, omnibus imaginibus solidiora tuæ gloriæ monumenta, quæ dum sedes apostolica, dum Romanum imperium in terris venerabitur, nulla unquam vetustas a memoria hominum poterit abolere. Exstabunt clarissima testimonia sacri Constantiensis concilii, cujus numquam sine tua maxima laude, nec nostris nec futuris quidem temporibus erit recordatio. An fuit unquam ullum concilium tam celebre, tam solenniter institutum, quo tot præstantissimi viri omnium nationum ex toto orbe convenerint? Fuit unquam tanta rei alicujus expectatio? Fuit unquam tanta spes rerum meliorum? Quando tot populorum vota, tot bonorum lacrymæ, tot preces? Quando tam clarus rerum turbulentissimarum exitus cum totius orbis inenarrabili gaudio? At quis nesciat factum illud pulcerrimum omni laude dignissimum sine tua ingenti gloria commemorari non posse? Nam quis unquam pestiferum illud schisma quadraginta annos clericorum favoribus inveteratum Constantiæ sublatum fuisse narrabit; qui non continuo tua auctoritate, tua vigilantia, tua singulari prudentia sublatum fuisse dicat? Quis nescit patientissimos labores tuos cum Pyreneos montes per nives & glacies media hyeme transcenderes, aut difficillimas itiones tuas in Gallias, Angliamque, cum omnes reges & principes ad extinguendum commune incendium quasi stimulus excitares? Cumque ex toto orbe prælatos ecclesiæ ad sacrum concilium tuis humeris deportares? Cujus concilii memoriam nulla unquam delebit oblivio, cujus laudes nulla ætas conticescet. Pacem peperit ecclesia, tranquillitatem atque concordiam sacrum illud generale concilium. Stetit ab illo ecclesia in magno honore, in summo otio annis fere quatuordecim; tantum enim fuit pontificatus Martini papæ V. meo judicio sapientissimi atque moderatissimi principis, si ex eo viro, quod minime decebat nimiam dempseris parsimoniam, qui quidem moriens triste nobis sui desiderium reliquit. Etenim qui sub illo res Romanas florentes vidimus, curiam amplissimam, collegium concordissimum, civitates opulentissimas, summa pace perfruentes, omnia paulo post immutata immersaque nescio quo judicio Dei (neminem enim accuso) non possimus non dolere. Te quoque, piissime imperator, (neque enim aliter de tua singulari humanitate atque clementi natura existimare debemus) fines Romanos magna puto misericordia præteriisse, cum agros depopulatos cerneres, domos passim aut dirutas, aut incensas, civitates ipsas vacuas civibus, plenas formidine; quas tamen tuus ille ad urbem accessus in tanta miseria recreabat. Quid urbis Romæ squalor, quid miserorum civium desperatio, quid nocturna colloquia, quid ante pedes tuos lacrymæ non te movebant? Quid ipsa templa in toto orbe sacratissima, quorum vastitas, quorum rapinæ, quorum incendia in obsessa urbe timebantur? Quid vultum tuum immutari video, quid lacrymas repente decidere? Age, age, convertam orationem, ne imagine rerum, quas tu ipse vidisti miserabiles, cor tuum pussimum misericordia confodiam, simul & ne dum rem Romanam destitutam defleo, eos tangere videar, quod minime impræsentiarum proposui, per quos destituta res est.

Ad adventum igitur tuum exoptatissimum conversam me, Sigismunde imperator, certissimum ecclesiæ columen atque præsidium. Huc demum exspectatus venisti accepto imperii diademate, quod bonum, faustum, felixque sit, tibi imperioque Romano. Quanto vero tui desiderio hi sancti patres tenerentur, declaravit hodierna die in adventu tuo frequens omnium ordinum concursus, declaravit communis omnium lætitia, quam quisque in vultu atque in fronte gerebat. Nam profecto dum aberas, semper tui memoria in sinu horum patrum habitabat, semper in medio quocumque convenerant, tua imago residebat.

Vnusquisque enim a te salutem ecclesiæ orituram arbitrabatur, qui ab initio hujus sacri concilii legitime congregati primus omnium affuisti, nec solum affuisti, sed etiam tua auctoritate in magnis periculosisque rebus accerime protexisti. Aderant literæ tuæ certissima tuæ voluntatis testimonia, aderat hic illustrissimus atque gravissimus vir Gulielmus Bavariæ dux, cujus gratissima officia numquam de mentibus horum præstantissimorum patrum decident, numquam suæ sapientiæ, suæ humanitatis immemores erunt. Tu & Sigismunde quid aliud Romæ agebas, nisi ut sacrosanctæ hujus synodi, quæ catholicæ ecclesiæ imago est, auctoritatem defenderes, nisi ut admoneres, si parum impendentes calamitates prospicerent, saltem præsentium incommodorum periculis moverentur, diceresque non posse ruinam ecclesiæ fulciri, non posse scissam ejus auctoritatem resarciri, dissoluto, quod Deus avertat, hoc sacro Basileensi concilio tam solenniter & pro tam necessariis causis restituto, de cujus legitima institutione satis liquide ex suis scriptis constare arbitror, modo sint qui legere velint. Quamquam ego quod meminerim neminem adhuc de ipsius institutione dubitare percepi, ne illorum quidem de numero quique sint qui contra ejus auctoritatem moliuntur. Nam si sacri Constantiensis concilii tenenda sunt decreta, illius dico concilii, per quod teterrimum illud schisma sublatum fuit, restat ut legitima sit hujus sanctæ synodi institutio. Ex illo enim radices habet; at ego qui illius concilii auctoritatem negarit, nullum hactenus hominem, fuisse scio, præter illas duas immanissimas belluas & sævissimas ecclesiæ pestes Ioannem & Hieronymum, quos tunc sacrum illud concilium

justa

justa animadversione multavit. Quamquam quid ego illa portenta in humanitate numero?

Dixi breviter de legitima institutione hujus sacri Basileensis concilii, velim nunc, clementissime imperator, ut adhuc fecisti, attente me audias, donec de causis institutionis quas paulo ante necessarias dixi, pauca disputavero. Tria sunt omnino propria honestissimæ professionis hujus sanctæ synodi propter quæ convenisse profitetur.

Primum opus pium, sanctum, religiosum, nempe pro ipsius religionis inviolabili observatione susceptum, proque reductione eorum qui ab institutis ecclesiæ veræque religionis aberraverint, quorum duo sunt genera sanctæ Romanæ ecclesiæ præcipue infesta, Græci scilicet & Bohemi. Malum illud inveteratum, hoc immanius. Græcorum nequitia fortasse pervicacior quam longa ætas difficiliorem reddidit, Bohemorum rabies pestilentior utpote per omnem impietatem atque sævitiam debacchata in religionem, in templa; quos non sacerdotii reverentia, non ipsæ aræ ab illorum atrocitate vindicarunt. Nec Bohemiæ finibus contenta, latius quoque eadem rabies in finitimas provincias pervagata est, capta Germaniæ oppida, incensa, spoliata, diruta. Quid quod pessima labes dum negligitur, dum illi suis versutiis, ut hæreticorum natura pellax est, fallacias intendunt, piget dicere, paulatim tamquam virus pestisve in plurimos diffusa est. Quid igitur? Abeamus, sinamus morbum istum in nostram perniciem crescere, satis fit Germaniæ, si pro sua fide misericordia dignam putemus, mutemus locum, Bononiam proficiscamur ut Bohemos quos vix huc traximus, fama forte concordissimæ civitatis captos Bononiam traducamus. Non placuit hoc concilium huic sanctæ synodo, non placuit. Meminerat enim professionis suæ. Quid igitur actum? Venere oratores Bohemiæ, auditi patientissime & diu quantum unicuique libuit. At quid audisse profuit? Quid profuit? Vis uno verbo absolvam? Tantum profuit, quantum nocuit hactenus illis flagitantibus distulisse. Annon perspicuum est ista audientia concisos esse illorum petulantiæ nervos, confractam audaciam, constrictam loquacitatem? Iam non dicent negari aditum ad loquendum, vitari suas verissimas rationes. Abierunt qui boni, edocti; qui pertinaces, confusi. Missi nostri legati in Bohemiam, reversi Bohemorum iterum, nostri iterum missi. Injecta inter eos contentio, boni pacem cupiunt, cupiunt parere ecclesiæ; qui minus boni, pacem quidem appetunt, sed pacis conditiones quærunt; qui prorsus mali, potentia turbant. Res inclinata est, populus spe pacis erectus est, languescit exercitus, fluunt arma de manibus, spes magna conciliationis & pacis. Quod si provenerit, bone Deus, quantam & quam immortalem gloriam hæc sancta synodus reportabit? Sin autem pertinaces esse maluerint, tunc justo dolore adversus tam sceleratam arrogantiam omnes Christianitatis principes, tuque imprimis, fortissime imperator, exardescere debebunt, gentemque immanissimam adjuvante totius Germanicæ juventutis delectu, favente auctoritate, faventibus votis ecclesiæ; armis, equis, viribus profligare. In Græciam quoque missi legati, a quibus nihil adhuc certi habemus propter maximam regionum distantiam, Quod si Græcorum legati, ut Romam iisse perhibentur, ita Basileam venissent, esset fortasse hodie non minor spes Græcorum reductionis, quam Bohemorum. At certe quod affirmare possum hujus sanctæ synodi studium non defuisse.

Secundo loco suæ professionis institutum hæc sancta synodus profitetur a summo ad imum per auctoritatem omnipotentis Dei, omnes ecclesiasticos ordines, magnum quidem opus & necessarium collapsa veterum disciplina, quoad poterit, reparare. Nam profecto, ne nobis blandiar, omnis fere ecclesiastica disciplina a clero defluxit, priscaque religio jampridem in nobis desideratur. Vbi enim antiqua sanctimonia? Vbi sacrarum literarum studia? Quis mihi nunc Hieronymos, quis Ambrosios, ubi ubi terrarum reperiet? Corrupti ordines, corrupti mores, ut est humana natura proclivis ad malum, nimia episcoporum negligentia nimiaque delictorum impunitate peccandi venit audacia. Quæ profecto pœnis & censuris vobis patres coercenda est. Atque hæc omnia mala in ecclesiam proruperunt postquam desitum est generalia concilia celebrare; & adhuc reperiuntur, heu facinus miserum! qui hujus sacri concilii dissolutionem quærant, cujus auctoritatem vix, ut videtis, defendere possumus. Hæc pluribus deflenda essent, si vobiscum patres agerem. Quæ cum in aliis orationibus meis reservo, tum in deputationibus vobis dicenda. Nunc ad imperatorem loquor.

Tertia pars suscepti muneris tota pietatis plena est ad bellorum incendia extinguenda pacisque compositionem conversa, cujus ut dulce nomen, ita pax ipsa cum jucunda tum salutaris. Pax enim civium salus, vitæ libertas, mater quietis, soror concordiæ, comes justitiæ, legum nutrix: Bellum e contra populi strages, vitæ periculum, stimulus furoris, frater discidii, amor rapinæ, comes violentiæ. Quod monstrum tetrum, horrendum, impium jampridem sanguinem Christianorum, heu pietas! hausit. Nam quid Italiæ clades numerem, Italiæ inquam reginæ provinciarum in qua numquam bellorum fluctus jam a tot annis penitus detumuere? Quid Cyprum referam tributariam impiissimi regis Ægyptiorum post illam miseram captivitatem nostræ sanctæ religioni contumeliosam? Quid Prutenorum pericula? Quid graves regum Hispaniæ discordias? Quid ipsam Germaniam? Quæ nisi hic sua fortuna celebraretur hoc generale concilium, tota jampridem bellorum incendiis conflagraret.

Heu, heu, non possum sine lacrymis in memoriam revocare inclytum Gallorum regnum, quo stante numquam jacuit ecclesia, jam longo bello intestinisque discidiis pene deletum. Heu, heu exhaustæ vires, exhausta potentia, exhausta denique omnia præter odia. O firmissimum ecclesiæ robur! o singulare præsidium! sic urbes tuas quondam fortunatissimas, desolatas cernimus? Sic pulcerrimos agros tuos horrentes situ? Sic florentissimam nobilitatem gladio cæsam? Quid latronum manus impurissimas? Quid parricidia? Quid sacrilegia? Quid templorum profanationes querar? Vrbs vero illa toto orbe pulcerrima, domicilium potentissimi regni clarissimum, quanto in luctu, quanto in squalore jaces? Quid universitas illa, illa inclyta sacrorum studiorum officina, magistra morum, lux veritatis, expultrix hæresum, norma disciplinæ, non dispersa, non pene obruta?

ANNO CHRISTI 1433.

obruta? Bella quidem bonis artibus inimica semper fuere, quas ocium & pax nutrire semper consueverunt. O tellus inclyta, tot Christianissimorum regum alumna, quamdiu membra tua lacerari divellique lamentaberis? Quamdiu ingrati orbis auxilia frustra implorabis? Quod si fortissimi heroes, illustrissimi reges tui reviviscerent, orbemque ingratitudinis expostularent: Nos quassatam ecclesiam toties instauravimus, nos toties nostræ religioni rebelles populos profligavimus, nos mare transivimus, nos vulnera perpessi, nos sanguinem nostrum fudimus, ut religionis nostræ fines protenderemus. En ardet patria nostra, in qua nati fuimus, ardet bellorum incendiis regni nostri clarissimum domicilium. Vbi beneficiorum memoria? Vbi pietatis officia? Quis ferre posset justissimas gravesque Christianissimorum regum querelas.

At video temperandum mihi esse orationi. Cur, inquies, piget dicere? Dicam tamen. Audivisti, justissime imperator, audiverunt item patres hi quanta cum modestia gloriosissimi regni indignas calamitates deploraverim: nullas tetigi partes, nullas controversias, nulla jura regni, & tamen vereor ne cui gravis nostra videatur oratio. Plus dicam, non ab Anglicis metuo, sed a Gallis, non a laicis, sed ab episcopis, quos quidem decebat ab omni factione remotos pacis auctores esse. Hujusmodi tamen quiqui sunt, videant ne magis suarum cupiditatum vicio quam nostra oratione commoti esse videantur. Nam profecto si moderatissima verba ferre non possunt, nescio tandem quidquid eorum patientia dignum judicaturi sint. Etenim de me ipse conjecto. Scio civitatem illam gloriosissimam, in qua natus sum, urbemque Genuensium, graves inter se inimicitias habere, partim veterum cruentissimorum bellorum, partim recentis pugnæ memoria. Si quis tamen mihi Genuenses patientissimos viros magni excellentisque animi dicat esse, non negaverim. Neque enim ullæ inimicitiæ cum virtutibus suscipiendæ sunt, mortuorum præcipue, qui omni invidia carere debent. Idcirco si antiquas Gallorum laudes commemoravi, quod barbari libenter faciunt, si qui fortasse id ægre ferant, eos barbaris inhumaniores puto.

Sed jam redeo unde abii; ad tria scilicet illa satis ut puto dilucide superius explicata propter quæ hæc sancta synodus convenisse profitetur. Quæ utinam essent tam facilia factu quam sunt necessaria. Ideo si causas institutionis hujus sanctæ synodi necessarias dixi, non minus hoc vere dictum, quam si ardente proximo pariete vicinis dicerem, si suarum domorum curam habere velint, necesse esse flammas imminentes repellere. Aut si dicerem gravissimo morbo medicamenta esse necessaria. Recte quippe mortifera bella hæresesve & sævitias Bohemorum teterrimo incendio comparaverim; corruptelas vero morum gravissimo morbo. His ergo intenta hæc sancta synodus cum Bohemis nil quidem omisit, quo minus res illa componeretur: in qua re tanto acrius insistendum putavit, quanta omnium periculosissima videbatur. Tum etiam patres hi honestissimi judicabant, si tua, Sigismunde, opera ecclesiæ regale patrimonium restitueretur, qui eo carere maluisti, quam aliquid contra ecclesiæ au-

A ctoritatem pati. Paci quoque plurimum operæ datum est, nonnullæ etiam saluberrimæ leges promulgatæ, quibus tamen vehementiori spiritu hæc sancta synodus intendisset, ni variis undique importunisque rationibus, quæ quidem notissimæ tibi sunt, hactenus resistendum tibi fuisset.

ANNO CHRISTI 1433.

Satis enim superque difficile fuit diversis legationibus apud reges & principes auctoritatem ecclesiæ potuisse defendere, declarareque, hanc sanctam synodum, non conventum malignantium, sed pietatis esse, non nefandam Babylonem apud quam scelestum aliquod facinus oboriatur, sed ecclesiæ catholicæ imaginem, in qua speramus salutem ipsius ecclesiæ orituram. B Quod quidem fieri minime potuisset, ni patres hi jam pridem æquo jure judicassent debere ecclesiæ sese & quæ ab ecclesia recepissent. Itaque & legationum onera & longarum viarum discrimina etiam impensis propriis nemo recusavit, pecuniæ quoque nonnunquam, ut exigebat res, viritim collectæ. Cum interim Romæ pecuniæ provinciarum vectigaliumque Romanæ ecclesiæ omnes bellorum stipendiis absumantur. Non tamen damno militum * præsidia: scite faciunt, si sese armatis muniunt. Scimus Nicolaum Vrbem ipsam cujus portas jam tot annis clausas nemo viderat, cum magna non militum, sed latronum C manu obsidere, cujus vires in perniciem multarum civitatum ecclesiæ, ipsius ecclesiæ opibus invaluere. At o supreme cæli rector atque hominum, pestem illam averte a mœnibus Vrbis, a templis, ab aris, a sanctissimæ sedis apostolicæ domicilio, ab ipso denique populo Romano qui si ullo tempore in Romanam curiam peccavit, hac tamen longa præsentium incommodorum patientia & bene de ecclesia meritus & misericordia dignus videri debet. Vides, jam sapientissime imperator, hanc sanctam synodum non immemorem suæ professionis esse, quæ tot impiorum maledictis lacessitur, qui tamen nil quidem confingere di- D dicerunt, quod non per se falsum nullo refellente videatur. Veritas quippe non eget patrocinio, ultro se se offert modo sint qui in eam intueri velint. Nam licet illam variæ circum errorum nebulæ sepiant, tamen ut sunt vanissimæ, sapientis obtuitus ferre non possunt. Audi ergo quam inepte calumniatores hujus sacri concilii contumelias jaciunt.

Queruntur omnino, si bene collegi, quinque; quibus quasi jaculis confodere student hanc sanctam synodum.

Dicunt enim primo magnas omnium spes fuisse ab initio hujus synodi, ceterum utilitatem jam duobus annis nihil apparere. Hanc itaque partem primum confutabimus, reliquæ deinde suo quæque in loco subjicien- E tur. An pro nihilo reputabunt tot exactos labores in re Bohemorum? tot studia? tot vigilias? An pro nihilo ducent auctoritatem ecclesiæ in tantis oppugnationibus fortiter sustinuisse? Quibus si nihil omnino aliud actum fuisset; satis videri debet hactenus incredibili virtute atque constantia restitisse, totque in unum sanctos ecclesiæ patres tot illustrissimorum regum legatos in hoc loco sanctissimo coegisse. Quod quidem egisse, ut est salutare ecclesiæ, ita sine horum patrum maximo gravissimoque periculo minime actum.

Nam

ANNO CHRISTI 1433.

Nam si ut in magnis periculosisque rebus justæ A plerumque causæ adversos rerum exitus consequuntur ita in hac nostra imo ecclesiæ justissima causa contigisset. Videbant nimirum patres hi quæ ipsorum pericula futura essent. Sciunt enim unusquisque quam rem operantur; illis itaque semper meo judicio res Romanæ debebunt, qui ab initio hujus sanctæ synodi periculum ecclesiæ subire suis periculis voluere. Vides quam stultum sit id objicere, quod possit in maximam horum præstantissimorum patrum laudem converti.

Secundo dicunt nimis circa sedem apostolicam intentos esse hos patres, cetera minus curare. Scire velim ab his si quispiam eorum B ut digni essent, omnium membrorum vitio laboraret, prius ne in caput an fortasse in pedes curam conjiciendam putaret. Si nemo tam delirus qui non in caput fateatur, cur carpitur hæc sancta synodus, si ut ratio atque ordo poscebat, capitis imprimis curam habendam censet, a quo salutem totius corporis necesse est derivari. Nec tamen reliqua membra neglectui esse concedo, ceterum ad illa præcipue intendi quibus omissis status ecclesiæ constare non potest. Nam quis non videat quamlibet multa egerimus decreta, sanctiones, leges, C nequicquam fieri omnia, nisi sedes apostolica exequatur. Ideo mea semper fuit opinio summam rerum in Romano pontifice residere, nihilque tam Christianis hominibus expetendum, quam ut boni sint qui in illa sede collocantur, de qua dejici nequeunt, etiamsi pessimi essent, sine maxima totius ecclesiæ vexatione.

Tertio loco non usquequaque servari gravitatem, res nimis præcipitari queruntur. O amentiam hominum inconsiderate loquentium! Non putet commentas vanitates impurissimo ore proferre? An præcipitatum quicquam duorum annorum patientia? Aut in ullo violata gravitas nisi forte orando, obsecrando, postremo monendo, quod & ipsi fecimus aliosque ut facerent cohortati sumus. Deum deinceps D hominesque testamur nos hanc ecclesiæ causam pro communi utilitate suscepisse, proque auctoritate ipsius ecclesiæ conservanda. Non hic privatas opes, non honores, non potentiam quærimus. De republica agitur, neque ea levis aut ludicra res est. De ipsa quippe religione disceptatur, cujus patrocinium multis hactenus periculis nobis constat. Sed quid ego hæc tecum, clementissime imperator, qui tot labores pro conservatione hujus sanctæ synodi, a qua pendebat salus ecclesiæ, primus omnium suscepisti.

Quarto contendunt non licere patres juratos esse, quod in concilio Constantiensi servatum non fuit. Inspiciamus ergo prius cujusmodi sit ipsum jusjurandum: deinde liceat necne facile indicabimus. Quatuor omnino articulis continetur. Iurant sine fraude consulere, E itemque nullius consulta propalare quæ odium aliquod aut periculum parere possint consulenti. An quisquam hoc inficiari possit recte fieri quod in omni senatu bene institutarum civitatum semper servatum fuit? Quæ enim esset consultorum gravitas, quæ plebis in patres reverentia, aut quis denique esset consilio locus, ni metu pœnæ futilitas excluderetur. Ipsum quippe consilii nomen a silentio dictum videtur. Sæpius namque res magnæ consilio & taciturnitate quam armis geruntur. Quo in genere laudis Venetorum senatus (ni amor nostræ civitatis me fallit) omnes respublicas, quæ ante fuerunt; mihi quidem excellere videtur. Iurant non recedere inconsulto aut renitente concilio, quod quidem ut ita fieret ipsa conditio temporis necessarium fecit. Iurant demum parere decretis quibus absque ullo juramento identidem obligati essent. Nec mirum videri debet si pro eorum conservatione decretorum omnis adhibeatur cura, quorum contemptores in supremam Dei majestatem impiissime peccant. Nam si jura humana legesque civiles violare scelus est ab ipsis legibus severissime vindicatum, quanto detestabilius ecclesiæ decreta negligere quæ Spiritu Dei in sacrosanctis conciliis promulgantur? At honestum est patres juratos esse, sed non licet, quia in concilio Constantiensi servatum non fuit. Pugnantia hæc sunt, fateri idem honestum quod illicitum esse dicamus. Nullum quippe illicitum honestum esse potest. Iam vero petere ab his liber si concilio Constantiensi collibuisset exigere a patribus jusjurandum, numquid id facere licuisset? Nihil hic hærendum est, fateri necessitas subigit, quoniam honestum, licuisse. At si licuit concilio Constantiensi, etiam huic sanctæ synodo nimirum licebit. Etenim generalium conciliorum semper fuit eritque par potestas. Eadem quippe in omnibus conciliis est ecclesia quæ nedum consuetudines, sed ipsas etiam decretorum sanctiones pro temporum rerumque diversitate immutare potest. Neque enim semper fuere aut semper erunt, quæ nunc sunt in generalibus conciliis instituta. Temporibus cedunt tempora, consuetudinibus consuetudines, legibus item leges. Sed & in concilio Constantiensi in omnibusque conciliis patres quamvis non jurati quatuor illis articulis nihilominus obligati fuerunt, quorum violatores si non perjuri, scelestissimi tamen judicandi. Nisi forte dicere velimus non esse in præbendis consiliis a fraudibus dolisve, aut in propalatione consultationum a sociorum periculis abstinendum, nisi ad id nos prius jurejurando obligaverimus, itemque non teneri illis legibus quibus nos non juraverimus obtemperaturos: & hoc puto de latronibus supplicia indigne sumi, qui certe nec leges servare nec a latrociniis abstinere juraverunt. At nemo tam delirus qui hoc dicere velit. Quam multa enim sunt, quæ non jurati observare debemus? Restat ostendere cur patres non jurati non possint sine perjurio recedere inconsulto aut renitente concilio. Quid mirati estis? Quasi contraria dixerim, posse scilicet quempiam in ea re pejerare, in qua nullum præstiterit jusjurandum. Non sum ita rerum inscius, ut hoc dicere velim. Sed dico, omnes episcopos ad id jurejurando teneri. Meministis enim, patres, quid in consecrationibus juret episcopus, nempe illud imprimis; Vocatus ad synodum, ibo. An ut cum primum concilii locum attigerit, possit suo arbitrio discedere, & sic sacra concilia ludibrii loco habere, quasi laxandi animi gratia ad concilium eundum sit, non quod ulla episcoporum opera aut industria desideretur. Non sic profecto, non sic. Nam si jussi veniunt, injussi redire non debent. Eadem quippe vis juramenti quæ ire coegit, cogit quoque non recedere inconsulto aut renitente concilio.

ANNO CHRISTI 1433.

concilio. Pervulgata est enim juris sententia, Non dicitur venisse qui non stetit. Quamquam ego in hoc concilio nemini adhuc scio negatum esse reditum, modo aliquam honestatis causa ratiunculam allegarit. Non est ergo, ut plerisque videtur, ita imperiosum id jurare quod etiam absque ulla juratione observare quis debeat.

In quinta parte calumniæ queruntur non haberi honorem nationibus, ut in concilio Constantiensi, nempe pro nationibus deputationes introductas esse. At ego in hoc sacro concilio ex omnibus institutis quæ plurima extant sapienter excogitata, graviterque provisa, hoc potissimum Dei consilio actum fuisse existimo quo nationum dissentiones tollerentur, libertasque ecclesiastici ordinis servaretur. Scimus enim nonnullas nationes inter se capitalibus inimicitiis inveteratisque odiis diffidere, multasque ob id in ipso Constantiensi concilio, ut probe meministi sapientissime imperator, rixas discordiasque extitisse & multa adeo in rebus agendis impedimenta, & cum in formandis decretis nationes non tam opinione quam odiis dissentirent. Tum quot concertationes, cum alia alii sese præponere studeret? Hic mixtæ omnes nationes communi quodam societatis vinculo continentur. Nam unusquisque nationis propriæ oblitus, nil nisi de communi utilitate commodisque reipublicæ cogitandum ducit, nulloque regum principumve imperio ut in nationibus subjicitur. Quatuor vero deputationibus omnes commode distributi. Nec vulgus clericorum admittitur, ut in nationibus qui ut ipsi per se nil graviter consulere possunt, ita aliorum recta consilia perturbare, sed graves tantum doctique viri qui recte sapienterque consulere possint. Ipsæ quoque deputationes tres a patribus professionis hujus sanctæ synodi appellatæ. Prima ab ipsa religione fidei vocabulum sumpsit, secunda pacis, tertia reformationis, quarta communis dicta. Vtinam ergo nationum nomen a sacrosanctis conciliis diu absit.

Hactenus obtrectatoribus respondisse satis sit: Nunc te, Sigismunde, per Deum immortalem oro, per pietatem sanctæ matris ecclesiæ, per Romani imperii majestatem, ut virtutem tuam explices, neu sinas sanctam religionem nostram ullo impiorum scelere contaminari. Vide quid ecclesiæ debeas, & quid ecclesia tibi. Vtrumque te, ut puto, excitabit. Memento te eumdem esse, qui jam viginti fere annis pulcerrimum illum triumphum de sacro Constantiensi concilio cum magna gloria reportasti. Potes nunc quoque quam maxime gloriæ tuæ fines protendere. Numquam ecclesia tuam virtutem magis imploravit. En * ut miseris & luctuosis rebus quas supra commemoravi, unum addam quod te imprimis exposcit. Nuper in generali conventu hujus sanctæ synodi lectæ literæ, quæ dum legerentur patres hi lacrymas non tenuerunt quibus nunciatum est " Pilsinæ oppidum nobile quidem & opulentum in magno periculo esse & jam Procopium furem illum impurissimum cum magna latronum manu portas obsidere. Quis illius archilatronis scelera comminiscens non horrescat? Nam quo se parricidio fax illa belli, scelerum omnium caput non contaminavit? Et adhuc o terra monstrum illud inexpiabile sustines, & tu sol vides?

* *Al.* Hem

" in Bohemia

A Quæ crux, quod patibulum belluam illam immanissimam, tot facinoribus coopertam, inducere condigne posset? Non ille aris pepercit, non sacerdotibus, Nil pensi habuit puer an senex, mater an virgo. Omnia divina humanaque igne, cæde, stupro, ruina turbavit. Nec tam ipse sævitia grassatur, quam religionis odio furit. Varia præterea diversaque tormenta in miserorum suppliciis experitur, ut jam ab impiissimo latrone mors munus sit non pœna. Et hic, hic inquam parricida in hoc, o patres, templo, in medio vestrum fuit legatus regni Bohemiæ, nec puduit coram aris, tot templorum eversorem loqui. Vidistis diram sacrilegi illuviem palloremque, B tum oculos igneos, truculentos, visu horribiles, quibus unum quemque vestrum ad necem sedens tacitus designabat. Eia igitur, Sigismunde, ne cessa cum hoc sancto concilio patrum, in hoc rerum naufragio, ut adhuc fecisti, ecclesiæ sacrosanctæ succurrere. Numquam post Constantiense concilium tam pulcram occasionem nactus propagandæ gloriæ tuæ. Nec te moveant sacrilegæ quorumdam voces qui gloriam tuam labefactare contendunt, nec satis considerant quid majestatem tuam deceat, dum propriam libidinem expleant. Scimus plerosque machinas ad te expugnandum moliri, nonnullos in insidiis succenturiatos esse, quo magis constantia tua opus est. Possem hic clarius loqui, C sed satis est, si hoc unum moneo, ne illis aures patefacias qui te ab hac sancta synodo alienum facere student. Nam quid faceres illi si quis tibi ita suaderet. Cave Sigismunde ne promissi memor sis, cave ne inter fas nefasque quicquam pensi habeas, cave ne quid ecclesiæ te debere existimes. Nimirum majestatis reum quoquo dignum supplicio judicares. Hæc enim Procopii consilia, non hominis qui ullo pudore tegatur. Atqui eodem spectant eorum consilia, qui te ab hac sancta synodo alienum facere student. Quæ tibi tanto magis pertimescenda atque eo perniciosiora quod multis involucris id ipsum impie moliuntur. Hos tu abige; repelle, arce, non solum a conspectu tuo, sed a limine quoque D tamquam perniciosissimos hostes. Iam in te unum existimare debes omnium spes esse conversas, omnium te oculos intueri. Hanc spem tua nobis pietate jampridem præstitisti, cum hanc sanctam synodum ab initio rebus adhuc exiguis ingenti favore prosecutus es. Quid igitur? Dubitabimus ut tuæ gloriæ te pœniteat, utque hanc sanctam synodum auctam jam deseras, atque ædificium hoc pulcerrimum diruas, cujus tu fundamenta jecisti? Minime quidem. Quid enim aliud hoc esset, quam contra seipsum pugnare? Nam profecto dum cogito, quæ ab initio perpessa fuerit hæc sancta synodus, quantis casibus jactata, quantisque undique periculis lacessita; quod stet ecclesia; tibi imprimis E post Deum, atque huic fortissimo viro " Iuliano sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinali attribuendum puto. Vide ergo quantum ambobus ecclesia debeat. Tu cum primum instare tempus sacri concilii celebrandi, tanquam ad consuetam jam gloriam primus omnium affuisti, tuaque auctoritate res labantes firmasti, neque etiam dum aberas favores tuos hæc sancta synodus usquam sibi abesse sensit. Hic vero dignissimus cardinalis præsenti haud defuit operæ quominus periculum ecclesiæ suo periculo subiret, quantoque res difficillima videbatur, tanto

ANNO CHRISTI 1433.

" Atqui is ipse postea relictis Basileensibus Eugenio se adjunxit & Florentinæ synodi pars magna fuit.

to acrius insistendum putavit. Neque fluctuantibus rebus cessit, aut minus speravit cum undique premeretur. Meminerat enim sapientissimus vir hanc esse in rebus humanis conditionem, ut ubi boni quid cœptum sit operis, id quanto præstantius tanto magis mortalium morbo atque adeo cæcitate oppugnari solere: Contra mala plerumque ab ipsismet adjuvari, in quorum calamitatem redundant. Igitur ut prudens nauta in difficillima tempestate numquam clavum dimisit, cumque alios semper patientia superaret, tunc etiam seipsum vincebat, ubi maximi cujuspiam laboris aut periculi species objectabatur. Hujus itaque viri virtute quem omnis ætas celebrabit, nosmet ipsi nobis atque ecclesiæ redditi ac restituti sumus, stabilita ecclesiæ auctoritas, aucta hæc sancta synodus; adeo ut a minimis principiis jam pulcerrima facta sit. Sed quid ego hunc virum natum ecclesiæ, cui semper res Romanæ debebunt, pluribus prædico, cum hos præsertim omnes suæ virtutis testes habeat patres, qui utrum eum magis diligant an admirentur incertum est. Hi testes laborum, hi vigiliarum, hi summæ integritatis atque innocentiæ; hos consortes habuit gloriosi operis. Denique illud effecit ut qui hac amplissima dignitate haud quaquam minor apparuit, posse quoque ad majora sufficere omnium opinione videatur. Ergo quid illi pro tantis meritis debeatur, videt ecclesia & deberi fatetur. Sed utcumque res ceciderint ab immortali Deo immortalia præmia consequetur.

Age igitur, Sigismunde, perge tu quoque id perseveranter perficere quod certa & constanti ratione pulcerrime inchoasti. Habes hic, aliorum pace dixerim, sacri collegii florem. Habes lectissimos episcoporum. Habes collectos in omni genere doctrinæ præstantissimos clericorum qui tibi erunt socii gloriosi laboris. Hæc vero existimare debes cum hi te orant, te ab alio quoque quam ab ecclesia rogari, cujus preces tantum apud se valere debent quantum tu ipse sæpe professus es, cum pro ecclesia etiam vitam periculis objectare te semper paratum dices. Religiosa sane magnanimi imperatoris sententia & te tuoque genere digna.

At vide quid te orant hi patres quibus certum est male omnia perpeti quam aliquid contra ecclesiæ auctoritatem pati. Rogant primo ut cum hac synodo auctoritatem ecclesiæ sustineas utque ecclesiam sacrosanctam ad impiorum scelere defendas qui eo usque temeritatis processerunt ut jam audeant (heu sacrilegum nefas) hanc sanctam synodum quæ catholicæ ecclesiæ imago est, hæreticam dicere. Quo maledicto nihil dici potest sceleratius aut excogitari: legimus aliquando errasse pontifices, ecclesiam scimus neque unquam errasse, neque errare potuisse, alioquin religionis nostræ instituta penitus vacillarent. Liceat ergo his sanctis patribus quos hic frequenter cernis, liceat compluribus optimis viris qui in hoc concilio vita functi sunt, hæresis nomine carere, ne tu quoque aliique item reges convenisse cum hæreticis videamini. Rogant deinde ut quoad potes, cum hac sancta synodo miserrima Christianitatis bella componas, quæ ea demum ratione facillime compones, si te nullarum partium feceris.

Te igitur postremo Sigismunde hic ante aras

A in hoc loco sanctissimo deprecor, ut in hac honestissima societate quam cum hac sancta synodo jampridem inisti, constanti studio perseveres, nihilque in terris Deo excepto sine quo ecclesia esse non potest venerabilius putes ecclesia sacrosancta.

FINIS.

Basileæ VI. Idus Octobris.

OBSERVATIO PHILIPPI LABBE, S. I.

Vnde vero, lector candide, hoc mihi tibique munus acciderit, disces, amabo, ex adscripto
B huic orationi testimonio viri in literas literatosque omnes benevolentissimi mihique jampridem amicissimi.

Ego Nicolaus Catharinus Biturix senator & advocatus regius in præsidatu Bituricensi hanc orationem ex codice manuscripto Petri Tullerii, viri clarissimi præpositi Bituricensis, in gratiam Philippi Labbe, viri quoque clarissimi presbyteri & theologi ex societate Iesu, & conciliorum omnium editoris, exscribebam mense Februario 1665. Avarici Biturigum.

OBSERVATIO PHILIPPI LABBE, S. I.

C Scripsit quoque ad me Divione V. C. Philibertus de la Mare senator in supremo Burgundiæ senatu suis quoque lucubrationibus nobilissimus, in bibliothecæ suæ mss. codicibus nonnullas conciones, sermones, sive orationes in Basileensi concilio a viris doctissimis habitas asservari: quarum ipse catalogum misit in hæc verba:

**** Ex bibliotheca V. C. Philiberti de la Mare senatoris Divionensis.*

SERMO in concilio Basileensi habitus, incipit, *si quis vestrum.*
——— incipit, *non arbitror vos.*
D ——— incipit, *mirabitur fortassis.*
——— incipit, *& Andream fratrem ejus.*
——— in die S. Francisci 1432. habitus in concilio Basileensi per M. Matthiam provincialem Minorum Saxoniæ.
——— incipit, *cum innumerum.*
——— incipit, *aggredior nunc.*
——— incipit, *assumptus est in cælum.*
——— incipit, *medius vestrum stetit.*
——— incipit, *non sum adeo.*
——— incipit, *erunt signa in sole*, a Ioanne de Turrecremata in concilio Basileensi secunda dominica adventus.
——— incipit, *luceat lux vestra.*
——— incipit, *tulerunt mihi pallium.*
E ——— incipit, *instantis sacratissimæ.*
——— incipit, *quicumque hanc regulam.*
Oratio Isidori abbatis sancti Demetrii CP. ad Basileense concilium, incipit, *primum quidem.*
Sermo, incipit, *mos est magna laude.*
Ioannis Palæologi imp. CP. missiva ad concilium Basil.
Sermo, incipit, *tam celeberrimi cœtus.*
Oratio funebris in concilio Basileensi habita de morte Ioannis Portugalliæ regis.
Sermo, incipit, *dies tam grati.*
——— incipit, *quæcumque scripta sunt.*
——— incipit, *ne solliciti estis.*

ANNO CHRISTI 1433.

Propositio Petri Dignensis episcopi ambaxiatoris regis Siciliæ ad Basileense concilium.

Sermo de pura conceptione virginis, incipit, *ego mater*.

——— de nativitate virginis, incipit, *liber generationis*.

——— de conceptione virginis, incipit; *ego jam concepta*.

Concio ..... " episcopi Dignensis in consilio Basileensi pro rege Ludovico III. Hierusalem & Siciliæ rege.

" Petri ejusdem de quo supra.

OBSERVATIO PHILIPPI LABBE, S. I.

Didici pariter ex mss. scheda viri in investigandis dijudicandisque veterum scriptorum monumentis exercitatissimi latere in hac Parisiensi civitate nonnulla volumina calamo dumtaxat exarata, in quibus sequentia quæ ad concilia Basileense, Florentinum, Constantiense, aliaque spectant, continentur.

" ** *In primo volumine*, continentur acta sessionum primarum xxx. synodi Basileensis: sequentis xxxi. initium tantum habet. Omissis etiam reliquis usque ad xlv.

Quæ deinceps in eodem sunt *volumine primo*, epistolæ & alii tractatus, ad eosdem synodi annos pertinent, sub quibus habitæ sunt sessiones illæ xxx. usque ad an. 1437.

Quæ vero antecedunt in fronte voluminis, alieno loco posita sunt, cum posteriora sint synodo.

Secundum volumen, continet Diarium, id est succinctam adnotationem eorum quæ per singulos dies gesta sunt in concilio, ab ejus exordio die Veneris octava Februarii 1432. usque ad diem Veneris vigesimamquartam Decembris 1434.

Tertium volumen, est continuatio Diarii ab exordio anni MCCCCXXXV. usque ad diem Iovis VI. Decembris 1436.

Quartum volumen, continet varias epistolas & alia varia spectantia ad concilium Basileense ad anno 1432. ab finem anni 1434. ad calcem decretum Eugenii de unione Græcorum 1439.

Quintum, miscellanea continet. Primo quædam quæ ad concilia duo Lugdunensia Innocentii IV. & Gregorii pertinent: Deinde opuscula, quæ ad Constantiense; cetera denique ad concilium Basileense, varia ejus acta describit, etiam quæ gesta post secessum Eugenii & contra illum.

OBSERVATIO PHILIPPI LABBE, S. I.

Addam hic quoque articulos regi Christianissimo a nunciis Eugenii papæ oblatos Avarici Biturigum anno 1438. ut quidem didici ex apographo mss. codicis bibliothecæ capituli insignis ecclesiæ patriarchalis S. Stephani Bituricensis, quos jam publici juris veluti in antecessum feceram pag. 42. speciminis nostri antiquarum lectionum Latinarum & Græcarum, seu novæ bibliothecæ mss. librorum editæ in 4. anno 1653.

" ** *Scriptum Biturigis die 5. Iunii concilio Gallicano cum rege Franciæ incipiente ibidem in vestibulo capellæ sacri palatii die 4. Iunii anno MCCCCXXXVIII.*

ANNO CHRISTI 1438.

Articuli super petitionibus D. N. papæ pro pace & unione ecclesiæ.

I.

QUIA Græci Deo favente venerunt & applicuerunt ad civitatem Ferrariæ, locumque ipsum acceptarunt, ubi jam fundatum ac stabilitum est œcumenicum concilium celebrandum pro sancto opere unionis, secundum dispositionem Basileensis concilii, prout ex forma decreti super eadem fundatione solenniter editi evidenter apparet, ubi sanctissimus D. N. papa " paratus est cum collegio Romanorum dominorum cardinalium, & cum multitudine prælatorum, doctorum, ac magistrorum; velit majestas regia pro favore ejusdem sancti operis mittere solennem ambaxiatam, pro statu fidei & honore ecclesiæ catholicæ ad ipsum sacrum œcumenicum concilium celebrandum pariter & honorandum prout Christianissimum principem in tam pio opere facere convenit.

II.

Item velit sua regia majestas pro honore fidei & favore hujus sancti operis dare liberam licentiam omnibus subditis majestatis suæ volentibus & debentibus venire de jure vel approbata consuetudine ad concilia generalia, ut libere ad ipsum œcumenicum concilium accedant, & ad hoc etiam suæ majestas ipsos inducat mediis & favoribus consuetis, alios " favores ac opportuna præsidia velit concedere pro tam sancto opere conficiendo, prout videbitur esse necessarium.

" quoque

III.

Item ut volentibus & procurantibus scandalum ponere in ecclesia Dei, & perturbare aut impedire hoc sanctum opus unionis resistatur, petit sanctissimus D. N. papa quatenus perversum & scandalosum monitorium, & perversam ac scandalosam suspensionem cum inde secutis, facta per eos qui in Basilea remanserunt adversus sanctitatem suam, nec acceptentur per majestatem suam, nec permittat in regno suo aliquatenus acceptari.

IV.

Item ad tollendum monstrum quod stantibus his in nostra ecclesia catholica esse videtur, videlicet quod duo generalia concilia insimul reputantur, petit præfatus D. N. papa quod sua majestas regia revocare debeat ambaxiatores suos de dicto loco Basileæ, ac ceteros subditos regni sui, inducendo eosdem, quatenus vel ad dictum œcumenicum concilium accedant, ut tenentur, vel ad propria loca revertantur. Quod si corde indurato non fecerint, pœnas adversus eosdem fulminatas faciat majestas sua favorabiliter observari, & exequi cum effectu.

OBSERVATIO PHILIPPI LABBE, S. I.

Auctor vitæ eminentissimi S. R. E. cardinalis Francisci de Rupe-Fucaldi, extremo capite 9. libri primi, eum, cum Romæ anno 1609. degeret, illud ecclesiæ communiter contulisse asserit, quod pars Basileensis concilii post schisma habita, & in vetustis editionibus vano quodam offensionum metu hactenus conservata, ut deinceps expungeretur, pontifici & cardinalibus auctor fuerit. Certe in editione G. L. Romana conciliorum generalium, quæ ab ann. 1608. inchoata anno demum 1612. perfecta omnibus suis numeris atque absoluta est, non solum extrema illa pars

pars concilii Basileensis deest, sed & prima desideratur, adeoque & ipse titulus. Disputatum quidem fuisse acerrime, & eos qui excudendum cum ceteris censebant Basileense concilium, pervicisse disces ex sequenti ad lectorem admonitione, quæ nisi intercessisset cardinalis Rupe-Fucaldius apud pontificem, & purpuratos patres, a curatoribus illius editionis fuerat pro more in reliquis usitato præfigenda. Eam uti ad me Roma fuit transmissa, tecum lector, communicabimus.

*** *De concilio Basileensi, cum ceteris conciliis generalibus edendo in lucem, Romæ, vel non edendo in utramque patrem admonitio ad lectorem, ex schedis V. C. Lucæ Holstenii Hamburgensis S. Petri, in Vaticano canonici ad nos transmissa.*

BASILEENSE concilium non immerito rejiciendum est a numero generalium conciliorum: quamvis enim legitime inchoatum fuerit, tamen progressum & exitum illegitimum sine dubitatione habuit. Primum, quoniam ab Eugenio IV. summo pontifice decretum est, ut Ferrariam transferretur, quod imperator & patriarcha Græcorum, & ceteri episcopi Græci nollent ad Basileam usque iter suscipere.

Deinde, Quia post discessum legati apostolici mansit concilium acephalum; cum summus pontifex, neque per se, neque per legatos ei præfuerit. Est autem regula ecclesiastica, ut sine summo pontifice generalia concilia celebrari non possint; cujus regulæ meminit Iulius primus in epistola ad episcopos orientales apud Socratem lib. 2. c. 13. & Sozomenum lib. 3. c 9. atque ex ea regula in concilio Calchedonensi act. 1. jubetur Dioscorus non sedere inter episcopos, quod synodum facere ausus sit sine auctoritate apostolicæ sedis, quod nunquam licuit, neque factum est. Et in concilio Nicæno secundo act. 6. reprobatur concilium quoddam Constantinopolitanum, quod sine consensu Romani pontificis actum fuisset.

Tertio, Quia in concilio Basileensi præter morem omnium legitimorum conciliorum ob episcoporum paucitatem admissi sunt ad vocem etiam decisivam plurimi minores sacerdotes. Id quod ex Ænea Sylvio lib. 1. de concilio Basileensi cognosci potest, ubi scribit archiepiscopo Panormitano reclamante, & contradicente inferiorum multitudinem in concilio illo prævaluisse; de qua re sic loquitur, eodem referente Sylvio, Ludovicus cardinalis Arelatensis, qui in eo concilio contra voluntatem summi pontificis præsidebat: Episcopi, inquit, quos solos Panormitanus habere vult vocem, videtis quam pauci nobiscum sunt, & illi ipsi, qui præsentes adsunt, haud quaquam virtute valent perrumpere iniquitatem. At ipsi inferiores ipsi sunt, qui justitiam, qui veritatem, qui denique ipsum Deum præ oculis habuerunt, habendaque his gratia est, quod tales se Dei ecclesiæ præstiterunt. Et paulo superius: Ubi nunc, inquit, concilium, si soli episcopi, solique cardinales vocem habuissent? At vetera concilia generalia omnia solos episcopos majoresque prælatos ad vocem admiserunt: Hinc est illa vox concilii IV. generalis act. 1. Mitte foras superfluos: concilium episcoporum est.

Quarto, Quia eodem tempore concilium generale habebatur Ferrariæ, ac paulo post Florentiæ, ubi summus pontifex præsidebat, aderantque episcopi Græci, & Latini in magno numero, atque una cum ipsis imperator Græcus, & orator imperatoris Latini: & cum unum tantum generale concilium uno tempore haberi possit, facile est judicare, utrum e duobus concilium generale legitimum esset.

Quinto, Quia tam sæva pestis eo tempore Basileæ grassata est Ænea Sylvio teste in secundo libro de concilio Basileensi, & tam multi patres vel extincti sunt, vel inde abire coacti, ut Christus ipse de cælo pro vicario suo pugnare videretur. Concilium enim illud in id potissimum incumbebat, ut Eugenium pontificem in ordinem redigeret, vel de solio deturbaret.

Sexto, Quia Felix V. antipapa, quem Basileense concilium Eugenio IV. summo pontifici legitime creato opposuerat; veritate tandem aliquando agnita pontificatu se abdicavit, atque hoc ipsum concilium, a quo creatus fuerat, primus ipse damnavit, seque Nicolao V. Eugenii successori subjecit.

Septimo, Quia concilium ipsum Basileense Lausanam postea translatum deposita contentione cum eodem Nicolao pontifice in gratiam rediit, ut ex epistola Nicolai post finem concilii adjecta, intelligi potest. Qui Nicolaus nulla ejus concilii decreta de fide vel moribus confirmavit, sed solum ad lites evitandas, & conservandam pacem indulsit, ut qui beneficia ecclesiastica a Felice antipapa acceperant, ea licite retinere possent, atque alia id genus, quæ ad beneficia, vel censuras ecclesiasticas pertinebant, rata esse voluit.

Postremo quia synodus Lateranensis sub Leone X. sess. 11. Basileense concilium aperte reprobavit, dum illud non concilium ecclesiæ, sed conciliabulum sive conventiculum appellandum censuit.

His igitur de causis concilium Basileense locum inter generalia concilia habere minime debuit. Quia tamen in omnibus editionibus hactenus impressum fuit, ne quis forte quereretur in hac editione fuisse prætermissum; visum est illi locum, quem sibi quodammodo præscripserat, reservare: quemadmodum in ipsis sacris bibliis, & in sanctorum patrum voluminibus apocrypha nonnulla, quæ ab antiquis temporibus inserta feruntur, notari videmus, non auferri.

*** *EPISTOLA CONCIL. BASILEENSIS, ad Cluniacenses monachos.*

Ex Tomo VII. Spicilegii Dacheriani.

SACROSANCTA generalis Basileensis synodus, in Spiritu sancto legitime congregata, universalem ecclesiam repræsentans, dilectis ecclesiæ filiis abbati, & toti conventui monasterii Cluniacensis, salutem, & omnipotentis Dei benedictionem.

Accepimus pridie duo volumina beati Augustini, in quorum altero est tractatus contra Donatistas, & contra Manichæos, & contra Faustum, in altero vero de baptismo parvulorum. Commendamus diligentiam & obedientiam vestram: certificantes vos, quia non sunt minus salvi hic, quam in monasterio vestro, & quia expedito isto negotio Bohemorũ, proculdubio vobis remittemus sine aliquo detrimento. Verum indigemus necessario Ambrosio de paradiso animæ, Ambrosio de sacramentis, & Ambrosio super Lucam. Item Anselmo de sacramentis: Item Fulgentio; Item Ambrosio super psalterio. Hortamur

tamur vos omnes & singulos, mandantes nihilominus cuilibet vestrum in virtute sanctæ obedientiæ, & excommunicationis latæ sententiæ, ut prædicta volumina sine mora mittatis ad nos. Expensas autem quas portando & reportando fieri continget, paratos solvere nos offerimus. Est enim magna necessitas, ut prædicti libri sint hic: nam infra octo vel decem dies ambasiatores Boemorum hanc civitatem ingressuri sunt. Datum Basileæ die vigesima sexta mensis Decembris MCCCCXXXII.

** APOLOGIA EUGENII PAPÆ IV. SIVE DE SUMMI PONTIFICIS ET GENERALIS concilii potestate, ad Basileensium oratorem, in Florentina synodo " responsio, viva voce, exhibita.

" Excusa fuit Venetiis in 4. ann. 1563. opera F. Camilli Campegii theologi Papiensis.

Per Ioannem a Turrecremata Dominicanum, tunc sacri apostolici palatii magistrum, ac postea sancti Xysti presbyterum cardinalem.

SUMMARIUM.

I. *Apostolica sedes, hæreses non fovet, sed destruit.*

II. *Romano pontifici, jure divino caput omnes inclinant.*

PRÆFATIO.

NOTASTIS, credo, superiori die, pro vestra sapientia, & humanitate; Reverendissimi patres, sanctissimam, & religiosam intentionem sanctissimi domini nostri, & celeberrimum ejus desiderium; Optat enim sanctissimus dominus noster sicut pius pater, utpote qui in cathedra sedet, quæ nullam unquam hæresim fovet, sed omnes hæreses destruit; nascentes errores de medio populi Christiani evellere. Vult nihilominus hoc cum omni pace & caritate, quantum fieri poterit, adimpleri, ea gravitate servata, quam sanctitatis suæ circumspectio materiam fidei novit, pro singularitate celsitudinis suæ exigere. Instituit propterea ejus sanctitas de controversia super reprobatione quorumdam errorum Basileensium inter deputatos orta, coram prudentissimis circumspectionibus vestris, pro utraque parte agitari rationes; & hoc maxime circa propositionem primam inter tres illas, quas Basileenses intelleximus declarasse veritates esse fidei catholicæ, cujus tenor est.

VERITAS de potestate concilii generalis universalem ecclesiam repræsentantis supra papam, & quemlibet alterum, declarata per Constantiense & hoc Basileense generalia concilia, est veritas fidei catholicæ. Audivistis jam heri sapientissimum virum, & celeberrimum patrem, dominum meum singularissimum, qui more suo sapientissime, & amplissime partem illam fulsit, quam gratia illustrioris veritatis habendæ, defendendam suscepit. Utinam tam pro ampliore claritate veritatis, quam pro sublimitate auditorum, alius quam ego institutus fuisset dignitate & auctoritate major, perspicacior ingenio; & locupletior sapientia; qui tantæ rerum amplitudini satisfaciens, dictis per eumdem clarissimum & reverendissimum patrem & dominum, plena responsa dedisset. Verum quia ejus mandatis me parere oportet, cui omnes jure divino, caput inclinant, responsionem hanc de ejus confisus auxilio, cujus vicariatum defendimus, & principatus honorem cum omni humilitate, & reverentia, & sub omnimoda correctione sanctissimi domini nostri, & supportatione pia omnium reverendissimorum patrum, & dominorum hic existentium, rem ipsam mihi deputatam aggredior. Distinxit autem, præfatus dominus (si bene teneo) actum suum in tres articulos principales: in primis enim arbitratus quod illa prima propositio Basileensium, parum ante commemorata, non posset tangi tactu reprobationis, & condemnationis, & nisi pariter decretum Constantiense de potestate concilii super papam tangeretur; induxit primo loco auctoritates multas, & rationes pro veritate præfati decreti Constantiensis, De auctoritate concilii universalis supra papam; Secundo visus est per rationes plures persuadere quod prædicta prima propositio Basileensium non debeat tangi; Tertio ejus prudentia studuit argumenta solvere, quæ fiebant ab aliquibus patribus inter deputatos; Quod non possent aliæ duæ propositiones damnari, nec veritas translationis factæ per sanctissimum dominum nostrum de Basilea ad Ferrariam habere firmitatem, præfata illa propositione non damnata. Circa primum consideravit dominus proponens quinque partes in decreto illo Constantiensi edito de potestate conciliorum, secundum quas primum articulum suum in quinque partes subdistinxit. Prima pars illius decreti Constantiensis est, quod ipsa synodus in Spiritu sancto legitime congregata, & generale concilium faciens, ecclesiam catholicam repræsentat. Pro hujus partis probatione, inducta est epistola illa domini Martini, quam, approbante universo concilio Constantiensi editam, ad Germaniæ prælatos direxit; in qua inter cetera interrogatoria, quæ fienda instituit captis hæreticis suspectis de erroribus damnatæ memoriæ Io. Vvichlef, & Io. Huss. jubetur ut hæreticus talis interrogetur, utrum credat, teneat, & asserat, quod quodlibet concilium generale, & etiam Constantiense universalem ecclesiam repræsentet.

RESPONSIO AD PRIMUM ARTICULUM.

SUMMARIUM.

I. *Concilium ab eo congregatum, qui indubitatus pontifex non est, legitimum dici non potest.*

II. *Congregatio per Ioannem XXIII. facta Constantiæ, non consentientibus aliis duabus obedientiis; nec synodum legitimam constituit, nec universalem ecclesiam repræsentavit.*

III. *Veritas illa catholica non fuit, cui aliæ duæ obedientiæ contradixerunt.*

IV. *Concilium generale universalem ecclesiam repræsentare non dicitur, si integrum & plenarium non est.*

V. *Integrum & plenarium concilium quando vere existat.*

VI. *Congregatio nulla canonica, Romano pontifice excluso, universalem ecclesiam repræsentare potest.*

VII. *Definire quod decretum illud Constantiense, ad veritatem fidei catholicæ pertineat, temerarium, & scandalosum est.*

VIII.

Anno Christi 1439.

VIII. *Concilium generale, legitima apostolica auctoritate congregatum, habere potestatem a Christo immediate: non est unitas catholicæ fidei.*
IX. *Papa indubitato in concilio personaliter existente, synodus constituentis, aut definientis nomine utitur; sed pontifex sacro approbante concilio, universo decernit.*
X. *Quomodo synodus statuat, definiat, pronunciet, & condemnet.*
XI. *Sine papæ auctoritate, nec concilium congregari, nec quidpiam in eo determinari potest.*
XII. *Papa legitimus, ecclesiæ catholicæ caput est, & supremam in illa auctoritatem habet.*
XIII. *Concilium universale, potestatem habere a Christo immediate falsum est.*
XIV. *Et repugnat articulo fidei, credo unam sanctam ecclesiam.*
XV. *Nulli congregationi synodali ecclesiæ, fidelium omnium regimen immediate commisit.*
XVI. *Petro soli, & successoribus, universaliter, & indistincte dixit Dominus, pasce oves meas.*
XVII. *Ecclesiæ regimen monarchicum, & regale, a Christo institutum est.*
XVIII. *Species regiminis politiæ ecclesiasticæ immutabilis est.*
XIX. *Ecclesiastica hierarchia, ad exemplar cælestis formata est.*
XX. *Nulla potestas a Christo ecclesiæ, aut generali concilio tribuitur, quæ, Romano pontifice mediante, non conferatur, qui hierarcha & primus est in tota hierarchia.*
XXI. *Conciliorum universalium auctoritas, & quoad convocationem, & quoad actorum robur, & firmitatem, ab apostolicæ sedis auctoritate immediate dependet.*
XXII. *Iurisdictionis potestatem, a Christo immediate apostoli alii non acceperunt, sed mediante Petro.*
XXIII. *Apostolis aliis Christus immediate subditos non dedit.*
XXIV. *Nec illis Christum populos immediate divisisse legimus.*
XXV. *Nec potestatem aliquam, etiam limitatam contulisse.*
XXVI. *Dato quod apostoli jurisdictionis potestatem, sicut ordinis, a Christo immediate receperint, non tamen concedendum est, quod alii prælati ecclesiæ eamdem potestatem nunc a Christo immediate suscipiant.*
XXVII. *Iurisdictionis potestatem, mediante Romano pontifice Christi in terris vicario, prælati ecclesiæ accipiunt.*
XXVIII. *Papa princeps, & monarcha est in ecclesiæ principatu.*
XXIX. *Est primus in ordine prælatorum ecclesiæ, & in eo residet plenitudo potestatis.*
XXX. *Romana ecclesia, aliarũ ecclesiarum caput est.*
XXXI. *Ad unitatem ecclesiæ requiritur, quod omnium prælatorum potestas jurisdictionis, a Romano pontifice derivetur.*
XXXII. *Dato quod ecclesiæ prælati jurisdictionis potestatem a Christo immediate susciperent, non tamen sequitur quod concilium universale a Christo immediate auctoritatem habeat, cui etiam papa obedire teneatur.*
XXXIII. *Cum Matth. 16. Christus dicit, dic ecclesiæ, non universalem ecclesiam dispersam, aut in concilio congregatam, sed prælatum principaliter intendit.*
XXXIV. *Fraternæ correctionis præceptum, nec impossibile, nec difficile est.*
XXXV. *Totalitas ecclesiæ multiplex.*
XXXVI. *Quando, & quomodo papa fraterne corrigendus sit.*
XXXVII. *Ligandi & solvendi potestas, quomodo episcopis, & sacerdotibus omnibus intelligatur collata.*
XXXVIII. *In concilio, qua potestate patres decreta condant.*
XXXIX. *Spiritum sanctum pastores posuisse ut regerent, quomodo intelligatur.*
XL. *Claves ecclesiæ quomodo apostolis, & eorum successoribus Christus dederit.*
XLI. *Augustini locus. 24. q. 1. c. quodcumque de Petro claves accipiente, & ecclesiam significante, explicantur.*
XLII. *Non Petro tantum ut singulari personæ data est clavium auctoritas, sed in eo successoribus ejus, & universis prælatis in ecclesia Dei futuris, quos in partem solicitudinis suæ vocaret.*
XLIII. *Pasce oves meas, non tantum Petro, sed ejus successoribus, & aliis in partem solicitudinis ejus evocandis, dictum est.*
XLIV. *Novatianorum error est, dicere apud sacerdotes, nullam esse absolvendi facultatem.*
XLV. *Hæretici & schismatici, nec ligare, nec solvere possunt.*
XLVI. *Vniversale concilium potestatis auctoritate, Romano pontifice superius esse non sensit Augustinus.*
XLVII. *Iudicium per papam, & patres universæ ecclesiæ simul habitum, in quo differat cum paucis per papam facto.*
XLVIII. *Dei & papæ consistorium idem est, sicut episcopi, & ejus vicarii: ideo nullum majus tribunal in terris invenitur.*
XLIX. *De judiciaria potestate, apostolis, episcopis & presbyteris omnibus a Christo tradita, Hieronymi sententia explicatur.*
L. *Non omnia ecclesiæ membra claves habent, sed episcopi & presbyteri.*
LI. *Claves secundum plenitudinem potestatis ecclesia accepit in Petro, cujus Romanus pontif. successor est.*
LII. *Christus donavit apostolis, ut ipsi Petræ vocarentur.*
LIII. *Parem apostolos omnes cum Petro potestatem a Christo accepisse, quomodo intelligatur.*
LIV. *Pro omnibus, & præ omnibus claves Petrus, non veluti procurator, & syndicus, accepit.*
LV. *Petrus & ejus successores, in potestate jurisdictionis, ceteris omnibus, etiam simul junctis, antecellunt.*
LVI. *Caput, & princeps aliis influens, in toto corpore ecclesiæ Petrus constitutus est.*
LVII. *Ex verbis octavæ synodi, non habetur concilium a Deo immediate potestatem accepisse, aut illi convenire quod dominus Matth. 18. dicit, ubi fuerint duo vel tres congregati, &c.*
LVIII. *Impossibilitas errandi in fide, quomodo conciliis, & quomodo papæ conveniat.*
LIX. *Homo confirmatus in gratia, Romano pont. non confirmato, potestate præstantior non est.*
LX. *Beatæ virgini, quamvis apostolis omnibus digniori, claves regni cælorum non commisit Deus.*
LXI. *An quilibet, etiam papa, in his quæ sunt fidei, universali concilio obedire teneatur.*
LXII. *Concilii generalis, & universalis ecclesiæ decreta ad fidem expresse spectantia, papa amplecti & recipere tenetur.*

LXIII. *Concilia universalia non habent privilegium in judicio fidei, non errandi.*

LXIV. *Decreto generalis concilii de fide definienti, per apostol. sedem probato, & confirmato, etiam papa obedire tenetur.*

LXV. *Si apostolica sedes aut ecclesia Romana synodo contradicit, definitioni apostolicæ sedis, potius quam decreto cujuscumque synodalis congregationis parendum est.*

LXVI. *Ecclesia Romana errare non potest.*

LXVII. *Solo papa, patribus universim in concilio, de fide definientibus, contradicente, judicio potius synodi quam solius papæ standum esset.*

LXVIII. *Ubi de fide agitur, papa episcoporum judicium requirere tenetur.*

LXIX. *Synodus quandoque major est papa.*

LXX. *Declarationibus de fide ab universa synodo, per aperta sanctæ scripturæ, aut sanctorum patrum testimonia unanimiter factis, si papa obedire renuit, veluti hæreticus concilio subditur.*

LXXI. *Papa in canonem latæ sententiæ incidere potest.*

LXXII. *Concilium supra papam catholicum, nullam potestatem habet.*

LXXIII. *Papa in casu hæresis concilio subditur.*

LXXIV. *Decretum Constantiense, quod quilibet etiam papa, concilio generali in his, quæ pertinent ad extirpationem schismatis, obedire teneatur, non loquitur universaliter, sed de illo tempore tantum.*

LXXV. *In casu universalis reformationis, papa de honestate, non autem de necessitate concilio obedire tenetur.*

LXXVI. *Decretum concilii necessitatem coercitivam, seu coactionem importans respectu papæ, scripturis & patribus repugnat.*

LXXVII. *Concilium generale, extra casum hæresis, papam indubitatum nec deponere, nec judicare potest.*

LXXVIII. *Dispensator papa est, a Christo super ecclesiam constitutus.*

LXXIX. *Inferior superiorem non judicat.*

LXXX. *Romano pontif. solus Deus superior est, cujus & servus est.*

LXXXI. *Papæ judicium sibi Deus reservavit.*

LXXXII. *Papa per singularem clavium prærogativam, totius ecclesiæ fundamentum est.*

LXXXIII. *Papa universalis ecclesiæ pastor & rector a Christo in Petro constitutus est.*

LXXXIV. *Grex pastorem non corrigit.*

LXXXV. *Romanus pontif. in orbem universum, primatum tenet, Petri successor, ecclesiæ totius caput, fidelium pater, doctor. pastor, rector, in Petro a Christo institutus est.*

LXXXVI. *Papa per mortale peccatum non desinit esse superior.*

LXXXVII. *Cur ex sola pertinacia in hæresi a jurisdictionis superioritate quis cadat.*

LXXXVIII. *Pastores mali, recte tamen docentes, abjicendi non sunt.*

LXXXIX. *Veritas fidei catholicæ non est, quæ sedis apostolicæ determinationi contradicit.*

LXXXX. *Papa deponendus non est, etsi imminente necessitate reformationis ecclesiæ, concilio reformare volenti, se opponat.*

LXXXXI. *Incorrigibilitas in papa ecclesiam scandalizante, non semper depositionis causa sufficiens est.*

LXXXXII. *Papa tantum pro hæresi stricte sumpta, judicari potest, & aliter dicere, error est.*

A LXXXXIII. *Papa contra ecclesiæ universalis statutum facienti, obediendum non est, sed resistendum. Non tamen ob id a concilio ille judicandus est.*

LXXXXIV. *Papa volens deponere simul omnes episcopos, aut similia facere, quæ a veritate aut sanctorum patrum sententiis sunt devia, aut contra statutum universalis ecclesiæ, agere tentans, sustinendus non est.*

DICIMUS in primis quod pars hujus decreti non potest habere rationem veritatis catholicæ fidei; Primo quia, ut exploratissimum est, quod D. Balthasar in sua obedientia, Ioannes XXIII. vocatus, cujus auctoritate congregatio illa facta est & legitima esse describitur; fuerit B summus pontifex in ecclesia, verus Christi vicarius, caput sanctæ ecclesiæ catholicæ, non habet eam certitudinem indubitatam apud omnium fidelium animos, qualem veritas catholicæ fidei importat. Nihil enim certius fide, ait Gregorius super Ezech. Et ut etiam ait Augustinus. Nihil est certius homini sua fide. Secundo, quia quod obedientia præfati Ioannis XXIII. quæ Constantiæ congregata, præfatum decretum ante unionem ecclesiæ edidit, sola præter alias obedientias legitimam synodum universalem constitueret, & Christi universalem ecclesiam repræsentaret, non habet certitudinem C catholicæ fidei ut manifestum est. Tertio quia illud non potest habere rationem veritatis catholicæ, cui in ipsa unione ecclesiæ, duæ aliæ obedientiæ, Gregorii scilicet & Benedicti apertissime, in plena congregatione contradixerunt, & eorum contradictio fuit acceptata; contradixit in primis dominus Gregorius in sua obedientia vocatus, verum Romanum pontif. verbo & scripto se asserens, parti illius decreti: in qua dicitur quod congregatio patrum, quæ sub obedientia Ioannis Constantiæ convenerat, si legitime congregata esset, generale concilium faceret, ecclesiam catholicam repræsentans. Quare ut clarissimum est ex gestis illius concilii, mittens idem dominus Gregorius post oratores D suos ad Constantiam, committit eis, videlicet domino cardinali sancti Sixti, & domino Ioanni clerico patriarchæ Constantinopolitano, & domino archiepiscopo Treverensi & domino comiti Palatino, & domino Carolo de Malatestis, auctoritatem congregationem ipsam Constantiæ, in quantum per serenitatem regiam, & non per Balthazarem se nuncupari facientem Ioannem XXIII. vocatam, vice sua convocandi & auctorizandi in generale concilium, remota tamen omnimode dicti Balthasaris præsidentia & præsentia ab eisdem, &c. Verba sunt formalia bullæ datæ auctoritatis præfatis oratoribus, quæ inserta est gestis præfati concilii. Quod autem E hæc verba & gesta domini Gregorii præfato decreto Constantiensi contradicant, manifestum est. Contradixit præterea eidem decreto obedientia dominorum regum & principum, qui Petro de Luna, Benedicto XIII. nuncupato, tanquam vero summo pontifici adhærebant. Nam ex gestis ejusdem concilii patet, pro eo quod tenebant præfatos patres Constantiæ congregatos, non facere concilium universale, nec ecclesiam catholicam repræsentare voluerunt, juxta compactata in Narbona cum bonæ memoriæ domino imperatore Sigismundo ut nova fieret ecclesia per eos concilii convocatio, sicut & factum est. Ex qua hora tantum cum jam omnes

Anno Christi 1439

omnes tres obedientiæ simul essent, habita est A certitudo & fides apud omnes, universale concilium Constantiæ celebrari, & ecclesiam repræsentare catholicam. Quare cum fuerit dubium tempore schismatis, apud quos vera ecclesia esset, quam supra cathedram Petri Hier. dicit esse fundatam. in c, quoniam vetus oriens. & in sedis apostolicæ radice Augustinus dicit constitutam. in c. pudenda. 24. q. 1. non potest dici ad veritatem catholicæ fidei pertinere congregationem illam sub obedientia dicti Ioan. XXIII. Constantiæ congregatam pro tempore illo quo præfatum decretum de potestate conciliorum edidit, concilium facere generale, & ecclesiam catholicam repræsentare, sine insupportabili scan- B dalo aliarum obedientiarum. Vnde quod dominus Martinus dicit in epistola allegata per reverendissimum dominum meum, referendum est non ad tempus schismatis, pro quo sola obedientia Ioan. Constantiæ conveniens decretum illud edidit, sed ad tempus in quo omnes obedientiæ pro unione ecclesiæ facienda, simul convenerant. Est præterea hic considerandum quod dictum domini Martini, in quo ait concilium generale ecclesiam universalem repræsentare, accipiendum est de concilio integro sive plenario, quod id dicitur esse ex decretis concilii Antiocheni, & ex dist. XVII. per totum, in quo auctoritate & assensu Romanus pontifex affuerit. C cum enim dicat Augustin. in sermone quodam apostolorum Petri & Pauli, quod solus Petrus, cui succedit Romanus pontifex in plenitudine potestatis, inter apostolos totius ecclesiæ gestet personam. Nulla congregatio, canonico Romano pontifice excluso, dicenda est ecclesiam universalem repræsentare. Quare beatissimus Cyprianus in epistola, quam ad lapsos scribit, qui a Romano pontifice segregati, nomen ecclesiæ sibi ascribere præsumpserant, ita dicit, dominus noster, cujus præcepta intueri debemus & servare, episcopi honorem & ecclesiæ suæ rationem disponens, in euangelio sic loquitur, & dicit Petro; Tu es Petrus & super hanc petram ædi- D ficabo ecclesiam meam; infra, cum hoc ita divina lege fundatum sit, miror quosdam audaci temeritate sic mihi scribere voluisse, ut ecclesiæ nomine literas facerent, quum ecclesia in episcopo & clero, & omnibus statibus sit constituta. Hæc Cyprianus, &c.

Qua parte sit illustrata, non esset jam opus ceteras præfati decreti partes tangere, quoniam demonstrato non esse veritatem catholicæ fidei, immo nec opinionem communem omnium fidelium; Patres Constantiæ sub obedientia dicti Ioannis XXIII. congregatos pro tempore, quo declaratio illa de potestate conciliorum supra papam emanavit, fuere concilium universale, aut E ecclesiam repræsentare catholicam, illico ruit omnis auctoritas & firmitas factæ declarationis; quoniam juxta beati Augustini sententiam ad Hieronymum, si dubitatio aut falsitas ad scripturas sanctas admissa fuerit, nil profecto in eis remaneret auctoritatis. Nihilominus ut ad omnia, quæ tacta sunt per dominum arguentem plena detur responsio, ad alias etiam partes præfati decreti, consideratione nostra tendamus. Dicitur autem in secunda parte prædicti decreti quod synodus ipsa habet potestatem immediate a Christo, cui quilibet cujuscumque dignitatis, etiam si papalis existat, obedire tenetur. Hæc autem declaratio cum ex ipsa verborum forma, accipienda veniat de congregatione illa patrum tempore schismatis Constantiæ, sub obedientia dicti Ioannis XXIII. congregata: clarissimum est ex jam dictis, quod nullo modo potest habere rationem veritatis fidei catholicæ, nec communis opinionis omnium catholicorum. Quoniam quidquid sit de fide aut opinione patrum, qui præfatam declarationem ediderunt, patres tamen & principes aliarum duarum obedientiarum, scilicet Georgii & Benedicti, nec tenuerunt pro tunc, nec adhuc viventes tenent, quod congregatio illa patrum, tempore schismatis sub Ioanne dicto XXIII. Constantiæ celebrata, potestatem a Christo haberet immediate, cui quilibet cujuscumque dignitatis existeret, obedire teneretur. Quibus rebus sic existentibus, temeraria plane nimis & scandalosa præsumptio est definire decretum illud Constantiæ, in hac parte ad veritatem catholicæ fidei pertinere. Temeraria quidem diffinitio, quæ nec auctoritate nec ratione certa probari potest; scandalosa vero quoniam sicut per primam partem decreti, duæ aliæ obedientiæ concluduntur fuisse schismaticæ, per c. scire debes. 7. quæst. 1. &c. Non vos. 23. quæst. 5. & per c. pudenda. & c. schisma 24. qu. 1. Ita per secundam partem de hæresi convincuntur infectæ, per c. si qui presbyteri. distinct. 81. & c. arrecta. & c. alienus. 24. qu. 1. Viso jam & clarissime demonstrato, partem illam decreti Constantiensis dicentem synodum habere potestatem immediate a Christo, nullo modo dicendam esse ad veritatem fidei catholicæ pertinere, intelligendo illam de congregatione illa, quæ Constantiæ tempore schismatis sub dicto Ioanne XXIII. convenit. Reliquum est ostendere quod etiam accipiendo partem illam de synodo universali, legitima & indubitata, apostolica auctoritate congregata, non sit veritas fidei catholicæ, quod talis potestatem immediate habeat a Christo, cui &c. Quod multipliciter ostenditur, & primo ex gestis, & declarationibus fidei in ipso Constantiensi concilio, facta unione ecclesiæ, conclusis: Legimus enim in primis in gestis præfati concilii, quod cum dominus Martinus electus fuit in Romanum pontificem, amplius synodus, non est usa nomine constituentis, aut diffinientis, sed ipse dominus Martinus omnia, synodo approbante, statuisse & diffinivisse describitur, morem in hoc secutus prædecessorum suorum, qui sive in materia fidei, sive in materia schismatis, sive reformationis ecclesiæ, soli in conciliis universalibus, auctoritate propria statuisse & sententiasse leguntur, sicut ipsorum conciliorum gesta in decretalibus, Clementinis, & extravagantibus inclusa, clarissima luce demonstrant. Quod plane minime per tam gloriosos & doctos Romanos pontifices attentatum fuisset, nec ab ipsis universalibus conciliis universale non a papa, sed immediate a Christo auctoritatem haberet in his, quæ sunt fidei & schismatis, & reformationis ecclesiæ; & potissimum cum illa infallibilitate judicii & superioritate, quam aiunt, auctoritatis. Si enim ecclesiastici CXI. in sacra scriptura ipse Spiritus sanctus, in medio senum prohibet addiscentem loqui, quanto magis prohibitum esse credimus, utpote omni reprehensione dignissimum, ut quis judicio, auctoritate, & potestate inferior, in medio congregationis senum totius ecclesiæ, diffiniendi & statuendi sibi assumat superioritatem & principatum? Cum

Anno Christi 1438.

ANNO CHRISTI 1439.

Cum autem blasphemiam esset dicere, apostolicam sedem contra divinam prohibitionem, hunc in ecclesia tanto tempore sibi usurpasse statuendi & diffiniendi auctoritatis principatum, quæ ut in c. arrecta. 24. quæst. 1. per Dei omnipotentis gratiam a tramite apostolicæ traditionis numquam errare probatur; ex ipsa practica concilii universalis apertissime colligitur, quod sacra ipsa synodus Constantiensis ex omni parte Christianitatis collecta, non tenuit, sicut nec tenendum est, ad veritatem fidei catholicæ pertinere, quod existente in ecclesia uno & indubitato Romano pontifice synodus universalis potestatem immediate habeat a Christo. Si vero dicatur quod etiam synodus legitur statuere & diffinire, sententiare & condemnare, sicut patet ex multis capitulis in decreto, respondetur primo quod hoc legitur factum, quando papa non fuit personaliter conciliis universalibus præsens. Secundo quod hoc facit ipsa synodus non auctoritate quam immediate suscipiat a Christo, sed auctoritate Romani pontificis, ut dicit S. Thomas: cujus verba, in tractatu contra impugnantes religionem, sunt quæ sequuntur. Sancti patres in concilio congregati, nihil statuere potuissent, nisi auctoritate Romani pontificis interveniente: sine qua etiam concilium congregari non potest. Hæc sanctus Thomas, ubi nota quod sanctus iste vult quod auctoritas papæ, non solum respiciat convocationem; sed quod patribus congregatis potestatem tribuit diffiniendi & statuendi. Præterea hoc idem notare in c. ita videtur 25. quæst. 1. Vbi dicitur quod summæ sedis pontifices, canonibus a se vel ab aliis sua auctoritate conditis, reverentiam exhibent, & eis se humiliando, ipsos custodiunt, ut aliis observandos exhibent. Et manifestum est quod de canonibus universalium conciliorum loquatur. Ceterum ex hoc ipso quod synodus universalis auctoritate Romani pontificis canones condit, ipse Romanus pontifex, utpote totius reipubl. Christianæ princeps, conditor dicitur canonum, ut ex eodem c. colligitur. Ceterum quod synodus universalis absente papa auctoritate ejusdem Romani pontificis principaliter diffiniat, & sententiet, accipitur manifeste ex concilio Calchedonensi. In quo sancti patres congregati[1], in sententia data contra Dioscorum, ita dicunt. Sanctissimus & beatissimus archiepiscopus magnæ senioris Romæ Leo, per nos & per præsentem synodum nudavit eum, tam episcopatus dignitate, quam etiam omni sacerdotali officio, simulque eum alienavit a ministerio sacrosancto. Clarum est autem quod papa in hoc loco non nisi rationem, sive habitudinem principii influentis auctoritatem ipsi synodo importare potest. Vnde in epistola quam super condemnatione ejusdem Dioscori præfati patres imperatoribus Valentiniano & Martiano scribunt, ita juxta translationem, quæ habetur in libro Isidori summorum pontificum, dicunt. Magna synodus secundum Dei gratiam & vestræ pietatis sanctionem congregata in Calchedonensi civitate, &c. Sequitur, Nos igitur confidentes & universo orbi factæ tempestatis causam inquirentes, hujusmodi rei auctorem comperimus Dioscorum episcopum, quapropter & quia damnatus jam erat a sedis apostolicæ episcopo Leone, cujus auctoritate fulti & nos omnes consona voce damnamus. Præterea quod pars decreti Con-

A stantiensis dicens synodum immediate habere a Christo potestatem, &c. non contineat unitatem fidei catholicæ, manifeste ostendunt duo articuli fidei in ipsa synodo Constantiensi diffiniti, quæ omnia habentur in epistola decretali domini Martini, quam universo approbante concilio editam prælatis Alemaniæ contra errores Vviclevistarum Ioan. Huss direxit. Primus est, quod papa sit caput ecclesiæ catholicæ. Secundus qui inter interrogatoria fienda hæreticis continetur, est, quod papa canonice electus habeat auctoritatem supremam in ecclesia. Quod autem primus articulus præfato decreto contradicat, patet manifeste, quoniam ex hac B propositione Christianæ fidei, quod papa est caput sanctæ ecclesiæ catholicæ habetur, quod habitudo papæ ad universam ecclesiam, & perconsequens ad universale concilium illam repræsentans, sit habitudo capitis ad corpus: sed sic est, quod corpus non nisi mediante capite recipit influxum virtutis sensus & motus, ut communis habet doctrina. Vnde beatus Isidorus libro x. etymologiarum dicit, Prima pars corporis caput est, datumque est illi hoc nomen eo quod sensus & nervi inde initium capiant, atque ex eo omnis vigendi causa oriatur, ergo cum hoc articulo, sive diffinitione fidei, quod C papa sit caput ecclesiæ sanctæ catholicæ non potest stare quod synodus corpus ecclesiæ repræsentans, non mediante papa, sed immediate a Christo potestatem regitivam & motivam suscipiat. Consequentia notissima est, & notum antecedens per processum. Quod vero secundus articulus præfato decreto etiam contradicat, patet manifeste, quoniam si a cunctis fidelibus indubitata fide credendum est, quod papa canonice electus habeat supremam potestatem in ecclesia Dei, de necessitate sequitur, quod concilium universale non habeat potestatem immediate a Christo, cui ipse papa obedire tenetur, cum obedientiam inferiores ex ordine D superioribus tantum debeant, ut in c. si obedientiam. dist. 93. &c. In his omnibus dist. 21. si vero quis contentionis amator, dicat quod hoc quod papa dicitur habere supremam potestatem in ecclesia non sit simpliciter accipiendum respectu universalis ecclesiæ, sed respectu tantum singulorum prælatorum in ecclesia, animadvertat ne volens vitare unum errorem altero involvatur. Cum enim ex superiori articulo convincamur credere, quod papa sit caput totius corporis ecclesiæ, quia ecclesiæ sanctæ catholicæ, & caput præstantius sit virtute & potestate, toto corpore; necesse est nos credere quod papa habeat simpliciter post Christum, cujus vicarius est, supremam potestatem in tota ecclesia, non tantum E respectu singulorum, sed etiam respectu totius corporis ecclesiæ. Quare in c. Nolite errare. dist. xi. dicit Iulianus papa. & in c. Basilicas. de consecrat. distinct. 1. Gelasius papa, quod in apostolica sede, dominus totius ecclesiæ, posuit principatum.

Amplius conformando hanc rationem ostenditur multipliciter ex aliis, quod pars decreti, videlicet quod synodus universalis immediate habeat potestatem a Christo, non contineat veritatem. Potestas quam dicitur synodus immediate habere a Christo aut est eadem cum potestate papali, aut est alia ab illa. Non potest dici quod sit eadem, nec quod sit alia ab illa; Ergo fictitium est dicere, quod veritas fidei catholicæ sit,

ANNO CHRISTI 1439.

sit, quod synodus habeat potestatem immediate a Christo. Consequentia est manifesta; & major ex sufficiente divisione: Minor vero pro utraque sui parte sic probatur; quod enim non possit dici primum, videlicet quod potestas data synodo, sit eadem cum potestate papali patet, quia tunc nulla superioritas attendi posset in synodo respectu papæ; Decretum autem dicit quod synodus habet potestatem immediate a Christo, cui etiam papa obedire tenetur. Si enim par in parem ratione paritatis potestatis, non habet imperium; multo minus synodus in papam si eadem sit potestas utriusque. Quod vero non possit dici secundum, videlicet, quod sit alia potestas, & maxime suprema a potestate papali, patet: tum primo, quia repugnat supradictis duobus articulis, quos ad veritatem fidei catholicæ, pertinere sacra Constantiensi synodo approbante dominus Martinus Constantiæ declaravit: quorum primus est; quod papa sit caput ecclesiæ sanctæ catholicæ: secundus quod habeat supremam potestatem in ecclesia Dei. Quod autem per superabundantiam dicitur in unoquoque genere, tantum unum est. Tum secundo, quia pluralitas principatuum non est bona. 12. Metaphysicæ. Quod autem bonum non est, non est credendum a Christo in ecclesia sua institutum esse. Tum tertio, quia talis potestas suprema, alia a potestate papæ dari non potest; quia, ut inquit beatus Cyprianus, in epistola ad quinque presbyteros, Deus unus est & Christus unus, & una ecclesia, & cathedra una super Petrum voce domini fundata; aliud altare construi aut sacerdotium novum fieri præter unum altare, & unum sacrificium non potest. Quisquis alibi collegerit, spargit; adulterium, impium est, sacrilegium est quodcumque humano furore constituitur, ut dispositio divina violetur. Præterea concilium universale habere aliam supremam potestatem immediate a Christo, a potestate Romani pontificis, videtur esse contra articulum fidei, Credo unam sanctam ecclesiam. Ergo pars illa decreti dicentis, synodum immediate habere potestatem a Christo, cui &c. magis dicenda est continere errorem, quam veritatem fidei catholicæ. Consequentia nota est; antecedens autem ostenditur ex eo quod unitas ecclesiæ attendenda est necessario inter alia ex ordine ad unam supremam potestatem regitivam respectu totius boni communis; legitur enim canticorum IV. de ecclesia, quod terribilis est, ut castrorum acies ordinata in unum, ut deducit S. Thomas in 4. dist. 24 Oportet esse aliquod universale regimen super particularia regimina; quia in omnibus virtutibus, & artibus, ut dicitur in primo Ethicorum, est ordo secundum ordinem finium: bonum autem commune est divinius quam bonum speciale, & ideo supra potestatem regitivam, quæ communicat bonum speciale, oportet esse potestatem regitivam universalem respectu boni communis, alias non posset esse colligatio ad unum. Et ideo cum ecclesiæ sit unum corpus; primæ Cor. 12. oportet si ista unitas debeat servari, quod sit aliqua potestas regitiva respectu totius ecclesiæ supra potestatem episcopalem, qua unaquæque specialis ecclesia regitur, & hæc est potestas papæ, qui caput est, & rector totius ecclesiæ. Unde glos. super illud. Matt. 16. Tibi dabo claves regni cælorum: dicit, quod adeo specialiter ligandi, & solvendi potestatem Christus Petro concessit, ut ad unitatem nos invitaret; ideo enim eum principem apostolorum

A constituit, ut ecclesia unum principalem Christi vicarium haberet, ad quem diversa membra ecclesiæ recurrerent, si forte inter se dissentirent. Quod si diversa capita essent in ecclesia, unitatis vincula rumperentur. Cypr. in epistola ad Magnum dicit, Dominus insinuans nobis unitatem de divina auctoritate venientem, ponit & dicit, Ego & Pater unum sumus, ad quam unitatem redigens ecclesiam suam, denuo dicit, & erit unus grex, & unus pastor. Quare S. Thomas tam in 4. dist. 24. quam in tractatu de erroribus Græcorum, dicit quod, qui hanc supremam potestatem negant in Romano pontifice schismatici dicuntur, quasi divisores ecclesiasticæ unitatis. Sed ponere quod synodus universalis habeat supremam potestatem datam a Christo immediate, aliam a potestate suprema Romani pontificis, est unitatem præfatæ ecclesiæ scindere; Tum ponendo dualitatem supremarum potestatum, cui quilibet fidelis teneatur obedire, manifeste est rumpere ordinem, & colligationem totius corporis ecclesiæ, ad unam supremam potestatem, ducis & pastoris totius multitudinis Christianæ. Quocirca beatus Cyprianus in epistola de unitate ecclesiæ, ad Novatianum loquens ita ait, Quis ergo sic sceleratus & perfidus? quis sic discordiæ furore vesanus? ut aut credat scindi posse, aut audeat scindere unitatem Dei, vestem domini, ecclesiam Christi? manet ipse in euangelio suo, & docet, dicens, & erunt unus grex, & unus pastor: & esse posse in uno loco aliquis existimat, aut multos pastores, aut greges plures? & beatus Gregorius concordans in epistola ad Rusticum monachum, ut habetur in c. in apibus. 7. q. 1. ita dicit; In apibus princeps unus, grues unam sequuntur ordine literato, imperator unus, judex unius provinciæ: Roma autem condita duos fratres simul reges habere non potuit; & cur hæc omnia? certe quia, ut ait beatus Augustinus in libro primo de nuptiis & concupiscentia, natura principum amat singularitatem, & omnis potestas impatiens est consortis. 23. q. 7. quod autem.

Item arguitur sic, nulli congregationi synodali ecclesiæ Christus commisit immediate regimen omnium fidelium, ergo nulli congregationi synodali ecclesiæ Christus dedit potestatem immediate, cui omnis fidelis cujuscumque dignitatis existat, obedire teneatur. Consequentia patet; quoniam auctoritas regendi, & jubendi majorum, est tantum respectu inferiorum. In majoribus siquidem est regendi jubendique potestas; in minoribus, obsequendi necessitas, in §. In his omnibus dist. 21. Antecedens probatur, quoniam soli Petro, & solis successoribus ejus, ait dominus universaliter, & indistincte; Pasce oves meas. Io. 21. Super quo verbo dicit Theophilus, & habetur in glos. quod finito prandio, commissionem ovium mundi, Petro commendat non alii. Item Chrysostomus super eodem verbo, & habetur in eadem glos. ita dicit, Præteriens alios, scilicet apostolos, Petro de talibus loquitur, eximius enim erat apostolorum Petrus, & os discipulorum, & vertex collegii, unde, & negatione deleta, committit ei prælationem fratrum. Si diligis me, præside fratribus, & ferventem amorem quem per omnia demonstrasti, & animam quam dixisti positurum te esse pro me, hanc da pro ovibus meis. Ecce quod uni tantum scilicet Christi vicario, omnium fidelium regiminis cura committitur. Ecce quod unus tantum totius Christianæ reipublicæ princeps a Christo constituitur;

ANNO CHRISTI 1439.

constituitur: cui ergo dubium, quod soli isti Christus immediate potestatem tribuit, cui quilibet fidelis obedire tenetur? Praeterea confirmando hanc rationem, ad idem arguitur sic ecclesiae; regimen constitutum est a Christo monarchicum, sive regale, Ergo suprema potestas, & supremus principatus, non multitudini alicui, sed uni tantum in ecclesia a Christo collata est. Consequentia patet, quoniam ut colligitur ex S. Polit. in hoc distinguitur regnum, sive principatus regalis, ab aliis speciebus regiminis, videlicet ab Aristocratia, & Democratia, quoniã in regno principatus, & potestas suprema est apud unum: in Aristocratia est apud paucos: In Democratia vero apud multos. Vnde S. Thomas in 4. sententiarum dist. 24 dicit, quod in regno tota potestatis plenitudo, residet apud unum: In Aristocratia vero non apud unum, sed apud plures. Antecedens vero patet, auctoritate & ratione. Auctoritate patet per illud Isa. 9. super solium David, & super regnum ejus sedebit. glos. id est, ecclesiam. Praeterea ex illo colligitur quod in euangelio ecclesia, regni nomine saepenumero describitur, nostro salvatore dicente, simile est regnum, &c. Ratione vero probatur sic, ut S. Thomas probat lib. 4 contra Gentiles c. 76. ita enim dicit. Nulli dubium esse debet, quin regimen ecclesiae sit optime ordinatum, utpote per eum dispositum, per quem reges regnant, & legum conditores justa decernunt. Optimum autem regimen multitudinis, est quod regatur per unum; quod patet ex fine regiminis, qui est pax; Pax enim & unitas subditorum, est finis regentis, unitatis autem causa congruentior est unus, quam multi. Manifestum est ergo regimen ecclesiae, sic esse dispositum, ut unus toti ecclesiae praesit. Haec S. Thom. ostenditur ecclesiae regimen regale esse, sive monarchicum, non solum respectu Christi, sed etiam respectu sui vicarii. Quare beatus Hieronymus in epistola quam ad Eustochium, de regula vivendi in monasteriis dicitur scripsisse, dicit, quod piscatori Petro a Christo totius mundi monarchiae, est traditus principatus. Item hac ratione beatus Gelasius in generali decreto de ecclesiasticis statutis ad omnes episcopos scribens, ait. Conveniens est ut totum corpus ecclesiae in hac observatione concordet, quam illic vigere videt, ubi dominus totius ecclesiae posuit principatum. Dicere autem quod synodus aliquam habuerit a Christo immediate potestatem supremam, cui quilibet fidelis obedire tenetur, est dicere quod non in uno, sed in multitudine Christus ecclesiae suae principatum collocavit. Si quis vero vellet dicere, quod licet regulariter ecclesiae principatus, in uno locatus sit, nihilominus tempore concilii universalis, principatus ecclesiae multitudini committitur; dicendum quod hoc nullo modo stare potest. Tum primo, quia species regiminis politiae ecclesiae, non immutabilis permaneret, sed multiplicem pateretur varietatem, & corruptionem, contra illud Dan. 7. potestas ejus, potestas aeterna, quae non auferetur, & regnum ejus non corrumpetur: & Io. 10. erit unum ovile, & unus pastor; Tum secundo, quia cum, ut dictum est, regimen monarchicum, quo multitudo tota regitur per unum, sit optimum, & species principalior inter omnes species politiae; si tempore celebrationis conciliorum, ecclesiae regimen a monarchia transiret in Aristocratiam, vel Democratiam, profecto descenderet a perfectione sua. Tum tertio, quia cum istae tres

A species regiminis ex opposito distinguantur, simul esse in uno principatu non possunt, dicente Aristotele. 3. Politicorum. Necesse est dominans aut unum esse, aut paucos, aut multos: si synodo existente, ecclesiae principatus supremus esset apud multos, necesse est dicere, quod congregata synodo & ecclesia, desineret esse regnum, & Romanus pontif. desineret esse princeps ecclesiae, & plenitudinem habere potestatis, quae omnia sunt inconvenientissima & absurda. Praeterea quod pars illa decreti dicens, synodum habere potestatem immediate a Christo, &c. non sit veritas fidei catholicae, sicut luculenter ostenditur, & praesupponitur, in primis cum beatissimo Dionysio libro de ecclesiastica hierarchia, quod ecclesia nostra, sit admodum hierarchiae a Christo disposita. Secundo praesupponitur cum eodem, quod hierarchia nostra, formata sit ad exemplar, sive similitudinem hierarchiae caelestis; unde etiam Mosi a domino dictum est Exod. 25. Inspice, & fac secundum exemplar quod tibi monstratum est in monte: Praeterea sanctus Ioannes dicit apocal. 21. se vidisse civitatem sanctam Hierusalem novam descendentem de caelo, scilicet exemplariter, ut doctores exponunt. Quare beatus Ambrosius dicit: quod ecclesia est imago caelestium. Et beatus Bernardus lib. 3. ad Eugenium papam, clarissime inducit: sed sic est quod in angelica hierarchia, nulla potestas ad actus hierarchicos perficiendos tribuitur desuper a Deo personae, aut C ordini, aut toti hierarchiae, quae non tribuatur mediante primo illius hierarchiae, ut patet ex ipsa doctrina beati Dionysii (ait enim ecclesiae hierarchiae lex divinitatis sãctissima est per prima media in divinissimam reducere lucem) ergo pari modo nulli potestas a Christo, ipsi ecclesiasticae hierarchiae aut universali concilio illam repraesentanti tribuitur, quae non conferatur, mediante Romano pontifice qui est hierarcha, & primus in tota hierarchia. Quare manifestum videtur, quod cum veritate catholicae fidei, tamen scriptura sancta, quam ex sanctorum patrum traditione, habemus, quod Romanus pontifex, caput sit ecclesiae sanctae catholicae, & hierarcha ecclesiasticae hierarchiae; & cum nostra hierarchia ad similitudinem, & exemplar caelestis formata sit, non possit stare, quod existente unico, & indubitato Rom. pontif. in ecclesia concilium universale habeat potestatem a Christo immediate, cui quilibet fidelis cujuscumque dignitatis existat, obedire teneatur. Amplius hoc idem sic probatur. Nihil quod in auctoritate sua dependet immediate ab auctoritate apostolicae sedis, est dicendum habere immediate potestatem a Christo, cui etiam papa obedire tenetur: sed auctoritas universalium conciliorum dependet immediate ab auctoritate apostolicae sedis: Ergo concilia universalia E non sunt dicenda immediate a Christo potestatem habere, cui, &c. Consequentia patet: major nota est, exterminis; minor patet ex dist. 17. per totum; unde in c. regula, dicitur, quod nec ullum est ratum, aut unquam erit concilium, quod Romanae ecclesiae non fuerit auctoritate fulcitum, & quod haec dependentia non solum accipienda sit respectu convocationis, aut congregationis conciliorum, sicut quidam dicere voluerunt, sed etiam quantum ad robur, & firmitatem omnium actitatorum in eisdem, patet ex c. confidimus. 25. q. 1 Vbi Gelasius papa, apostolicam sedem, unamquamque synodum dicit sua auctoritate confirmare; & extra de elec. in c.

in c. significasti, dicit Paschalis papa, quod omnia cōcilia per ecclesiæ Romanæ auctoritatem, & facta sunt, & robur acceperunt. Ecce quam clare loquitur tex. iste quod per papam, & per consequens non immediate a Christo, concilia ipsa universalia robur accipiant. Ex quibus omnibus sic breviter, & luculenter demonstratur, quod declaratio illa Constantiæ facta, dicens quod synodus universalis immediate habeat a Christo, potestatem; Non contineat veritatem fidei catholicæ. Iam ad auctoritates, & rationes accedamus, per quas dominus arguēs pro parte adversa, nixus est probare declarationem præfatam veram esse. Verum quia in hac argumentationis parte, principalior articulus residet præsentis difficultatis, & examinis; tria præmittam per ordinem circa hunc articulum, antequam præfatis inductis auctoritatibus, & rationibus formaliter respondeatur. Primo quidem ostendam quod id, quod præsupposuit præfatus dominus, videlicet quod apostoli alii, a Petro receperunt immediate a Christo potestatē jurisdictionis, non sit usquequaq; probabile. Secundo ostendam quod dato, quod hoc esset verum de apostolis, non tamen ita esset dicendum de episcopis & curatis, videlicet quod suscipiant potestatem jurisdictionis immediate a Christo. Tertio ostendam, quod dato, quod hoc etiam esset verum; non probatur, aut sequitur ex hoc quod sit veritas catholicæ fidei, quod synodus universalis habeat potestatem immediate a Christo, cui quilibet fidelis obedire tenetur. Primum vero quod apostoli alii a Petro, non immediate potestatem jurisdictionis acceperunt, auctoritate, & ratione multipliciter declaratur; auctoritate primo beati Anacleti, qui ut habetur in c. sacrosancta. dist. 22. dicit, inter apostolos quædam fuit discretio, & licet omnes apostoli essent, Petro tamen a domino concessum est, ut reliquis omnibus præesset apostolis, & Cephas, id est caput, & principatum teneret apostolatus. Cum autem nomine capitis, & principii, origo designatur potestatis, non videtur posse dici beatus Petrus caput, & principium tenere apostolatus nisi ab eo potestas derivaretur jurisdictionis in apostolos ceteros. Secunda auctoritas est beati Cypriani in epistola, quæ de unitate ecclesiæ inscribitur ad Novatianum, & habetur in c. loquitur dominus. 24. q. 1. loquitur dominus ad Petrum, Ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam: super unum ædificat ecclesiam, & quamvis apostolis omnibus post resurrectionem suam, parem, id est communem potestatem tribuat, & dicat, sicut misit me Pater, & ego mitto vos, accipite Spiritum sanctum: tamen, ut unitatem manifestaret, unitatis ejusdem originem ab uno incipientem, sua auctoritate disposuit: Hoc erant utique ceteri apostoli, quo Petrus pari consortio præditi & honoris, & potestatis; glos. in ordine, & dignitate consecrationis, non in administrationis plenitudine: sed exordium ab unitate proficiscitur, ut ecclesia Christi, una esse demonstretur. Hæc Cyprianus. Ubi cum ait quod Christus ut ecclesiæ unitatem manifestaret, potestatis originem ab uno incipientem disposuerit, manifeste dat intelligi, quod solus unus, scilicet Petrus, super quem unum fundatam dicit ecclesiam, a Christo immediate potestatem susceperit jurisdictionis; alii vero apostoli mediante ipso Petro, plane ut videtur, si immediate omnes apostoli, potestatem jurisdictionis recepissent a Christo,

A origo potestatis non incepisset in ecclesia ab uno apostolorum, cum data fuisset simul & immediate omnibus. Tertia auctoritas est beatissimi Augustini qui super Io. homil. 114. dicit sic, Petrus apostolus propter apostolatus sui primatum, gerebat figuratam generalitate ecclesiæ personam. Quod enim ad ipsum proprium pertinet; natura unus homo erat, gratia unus Christianus, abundantiore gratia, unus idemque primus apostolus. Sed quando ei dictum est, Tibi dabo claves regni cælorum, & quodcumque ligaveris, &c. universam significabat ecclesiam. Et infra; Ecclesia ergo, quæ fundatur in Christo, claves ab eo regni cælorum accepit in Petro, id est potestatem solvendi, ligandique peccata; sed videtur quod hoc

B quod soli Petro attribuitur, ratione primatus non esset verum, si alii apostoli cum Petro immediate potestatem jurisdictionis recepissent a Christo; Quia dato illo, ecclesia non in solo Petro, sed etiam in aliis apostolis claves recepisse diceretur.

Quarta auctoritas est beatissimi Leonis, qui (ut habetur in c. ita dominus dist. 19.) ita dicit. Hujus muneris sacramentum ita dominus ad omnium apostolorum officium pertinere voluit, ut in beatissimo Petro omnium apostolorum summo, principaliter collocaret, ut ab ipso quasi quodam capite dona sua, velut in corpus omne diffunderet, ut extorrem se ministerii intelligeret esse di-

C vini, qui ausus fuisset a Petri soliditate recedere.

Quinta auctoritas est ejusdem in sermone tertio ordinationis suæ, ita dicentis. Multo dignius ad beatissimi Petri gloriam contemplandam, aciem mentis attollere, & hunc diem in illius potissimum veneratione celebrare, qui ab ipso omni charismatum fonte, ita copiosis est irrigationibus inundatus, ut cum multa solus acceperit, nihil in quemquam sine ejus participatione transierit. Et infra, De toto mundo unus Petrus eligitur, qui est universarum gentium vocationi, & omnibus apostolis cunctisque ecclesiæ patribus præponatur; ut quamvis in populo Dei multi sint sacerdotes, multique pastores; omnes tamen proprie regat Petrus, quos princi-

D paliter regit & Christus: Magnum & mirabile, dilectissimi, huic viro consortium potentiæ suæ tribuit divina dignatio, & si quid cum eo cōmune ceteris voluit esse principibus, numquam nisi per ipsum, dedit, quidquid aliis non negavit. Ecce quam clara luce Leo iste irrefragabilis auctoritatis inter patres ecclesiæ, dicit, quod quicquid commune Christus cum Petro ceteris voluit esse principibus, videlicet apostolis, non nisi per Petrum dedit, quidquid donabile esset, per hominem aliis non negavit: & ita manifeste habetur, quod ceteri apostoli, non immediate a Christo jurisdictionem acceperunt, sed mediante Petro beatissimo apostolo eorum principe. Consequenter hoc idem ratione probatur, & primo

E sic. Ab eo a quo quis non habet subditum, ab illo non habet aliquam potestatem jurisdictionis: sed alii apostoli non habuerunt immediate subditos a Christo: ergo ipsi non habuerunt potestatem jurisdictionis immediate a Christo. Consequentia patet. Major etiam cum nullus ligare aut absolvere possit, nisi subditum, cum a non suo judice ligari nullus valeat, nec absolvi, de pœnit. & remissionibus c. omnis. Nam potestas jurisdictionis, qua aliquis potest absolvere, & ligare dicitur relative ad subditum. Relativa autem, ut habet doctrina Aristotelis in prædicamentis, posita,

ta se ponunt, & perempta se perimunt. Unde sicut si non est servus, non est dominus, propter quod (secundum August. lib. de Trinitate) Deus non fuit dominus, quousque habuit creaturam suam; ita si non est subditus, non est prælatus, nec judex, qui possit eum judicare, Rom. 14. Tu quis es, qui judicas alienum servum? Suo domino aut stat, aut cadit. Minor vero probatur, quia si Christus dedisset aliis a Petro subditos, aut omnes dedisset, aut aliquos; Non est dicendum primum, quod dedisset omnes, tum quia (ut dictum est) pluralitas principatuum non est bona, ut dicitur 12. Metaphysices: & ideo sic concluditur ibidem, unus ergo princeps. Tum secundo, quia tunc ovile Christi non esset unum, nec unus ovium pastor, sed plures, contra illud Io. 10. erit unum ovile, & unus pastor. Præterea secundum non est dicendum cum nullibi legatur Christum apostolis populos immediate divisisse, nec facile est fingere quos. s. subditos, quibus. s. prælatis subjecerit. Item secundo, ratione arguitur sic; si Christus dedisset apostolis immediate potestatem jurisdictionis, aut dedisset plenam, & omnimodam, sicut Petro, aut particulariter limitatam & coarctatam: sed neutram, ergo nullam. Consequentia bona. Major patet ex sufficienti divisione. Minor quoad primam partem patet. Primo quia, ut dicit B. Cyrillus in libro thesaurorum, nulli alii quam Petro Christus, quod suum est plenum commisit, sed ipsi soli dedit. Secundo, quoniam si aliis apostolis data fuisset potestas in ea plenitudine, qua Petro data est, Petrus nec major, nec superior, nec princeps, nec caput fuisset apostolorum; sed omnes in jurisdictionis auctoritate pares fuissent: quod est erroneum. Ut enim sanctus Anacletus, inquit in c. sacrosancta. dist. 22. inter apostolos quædam fuit discretio; licet enim omnes apostoli essent, Petro tamen a domino concessum est, ut reliquis omnibus præesset apostolis, & Cephas, id est caput, & principatum teneret apostolatus. Secunda vero pars minoris quæ dicit, quod etiam Christus non dedit apostolis potestatem aliquam limitatam, & coarctatam; patet, quoniam nullibi in euangeliis Christus legitur aliquam talem, potestatis limitationem apostolis indulsisse; nec possibile est fingere certitudinem talis limitationis; De talibus autem, quæ facta esse dicuntur, maxime circa apostolos, de clavibus ecclesiæ. Nihil videtur asserendum, quod de scripturis sanctis non habeat testimonium explicite vel implicite, quod in hac parte non datur; & hoc de primo puncto brevitatis causa sufficiat: in quo ostendendum erat non esse usquequaque probabile, apostolos alios a Petro potestatem jurisdictionis immediate suscepisse a Christo.

Reliquum est jam ostendere secundum. Quod dato quod apostoli immediate a Christo potestatē jurisdictionis, sicut ordinis receperint, non tamen concedendum sit, sed omnino negandum quod alii prælati ecclesiæ, nunc suscipiant potestatem jurisdictionis a Christo immediate; Non enim sequitur, apostoli, qui primi fuerunt lapides ædificii ecclesiæ, habuerunt immediate potestatem a Christo; Ergo & alii prælati successores illorum nunc ab ipso immediate suscipiunt, sicut exemplariter non sequitur. Si Deus institutione mundi immediate fecit cælos, & elementa, & alias partes principales mundi, sicut prima individua specierum, quod in propagatione rerum institutarum illa fiant immediate a Deo, quæ fuerunt secundum speciem facta immediate in mundi constitutione. Imo fiunt multa mediante virtute cælesti, & mediantibus aliis causis secundis: sol enim, & homo, generant hominem, dicit Arist. 2. Phys. Quod autem prælati ecclesiæ non immediate a Christo potestatem suscipiant jurisdictionis: sed mediante Romano pōtifice ejus generali vicario, multipliciter ostenditur. Et primo quidem hoc manifestum redditur omnibus illius auctoritatibus, & rationibus superius inductis, quibus ostensum est, apostolos non a Christo immediate, sed mediante Petro ecclesiæ principe ab eo constituto, potestatem jurisdictionis suscepisse, cum eam habitudinem, quam habuit Petrus postquam fuit papa ad apostolos, & primitivam ecclesiam, habeat papa ad omnes prælatos ecclesiæ, & ad omnes ecclesias: cum succedat Petro in eadē plenitudine potestatis. Quod probatum est de Petro respectu apostolorum, & discipulorum Christi, probatum relinquitur de quolibet successore suo legitimo Rom. pontif. respectu omnium prælatorum ecclesiæ. Præterea in speciali auctoritate videtur ostendi manifeste; primo per illud quod habetur in c. omnes. dist. 22. Ubi sic dicit Nicolaus papa, omnes sive patriarchę cujuslibet apium, sive metropol. primatus, aut episcopatuum cathedras, vel ecclesiarum, sive cujuscumque ordinis dignitatem instituit Romana ecclesia. Ad idem secundo est auctoritas B. Clementis, qui, ut habetur in c. in illis. dist. 80. dicit, quod in illis civitatibus in quibus olim apud Ethnicos primi flamines eorum, atqui primi legis doctores erant, episcoporum primates atque patriarchas, B. Petrus poni præcepit, qui reliquorū episcoporum causas, & majora negotia in fide, id est fideliter (ut ait glos.) agitarent: in illis autem, in quibus dudum apud prędictos Ethnicos erant eorum archiflamines: quos tamen minores esse tenebant, quam memoratos primates archiepiscopos institui præcepit. In singulis vero reliquis civitatibus singulos, & non plures episcopos constitui præcępit, qui episcoporum tantum vocabula sortirentur, quoniam nec inter ipsos apostolos par fuit institutio, sed unus præfuit omnibus. Manifestum est autem, quod hæc fundamentalis dependentia, dignitatis ordinis, & gradus ceterarum ecclesiarum ab ecclesia Romana intelligi sane non possit, nisi per hoc quod ceterarum jurisdictionis auctoritas intelligatur ab apostolica sede derivata. Quare S. Thomas in fine secundi sententiarum dicit, quod sicut se habet potestas Dei ad omnem potestatem creatā, sic etiam se habet potestas imperatoris ad potestatem proconsulis, sic se habet potestas papæ ad omnem potestatem in ecclesia. Quia ab ipso papa gradus dignitatum diversi in ecclesia disponuntur, & ordinantur: Unde ejus potestas est quoddam ecclesiæ fundamentum, ut patet Matth. 16. hæc S. Thomas. Tertio auctoritate hoc ipsum ostenditur, per illud quod habetur in c. decreto. 11. qu. 7. Ubi beatus Gregorius ita dicit, quod sancta Romana ecclesia vices suas ita aliis impartitur ecclesiis, ut in partem sint vocatæ sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis. Item eadem sententia ponitur in c. sequ. ubi Vigilius papa ita dicit, ecclesia Romana quæ prima est, ita reliquis ecclesiis vices suas credit largiendas, ut in partem sint vocatæ sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis. Præterea hoc idem ratione probatur sic, in omni principatu potestas jurisdictionis derivatur, ad quamcumque personam illius principatus a monarcha, sive

sive principe illius principatus; sed papa est princeps, sive monarcha in sacro ecclesiæ principatu; ergo sequitur quod potestas jurisdictionis omnium inferiorum prælatorum derivatur a papa. Consequentia bona, major patet ex sententia Dionysii, qui tam in de eccles. quam cælesti hierarchia docet, ab ipso hierarcha ad omnes hierarchiæ personas descendere irradiationis profluxum. Minor vero, quod solus papa sit princeps, & monarcha totius ecclesiastici principatus, superius inductis auctoritatibus ostensum est; in quibus sancti patres ipsum & ecclesiæ totius principem, & caput prædicant, & attestantur: dicit etiam Chrysost. super Actus apostolorum, quod Petrus a filio super omnes qui filii sunt accepit potestatem, non ut Moses in gente una, sed in universo orbe: & Theophyl. super illud Lucæ 22. Tu aliquando conversus confirma fratres tuos; Dicit, quod Petrus obtinuit ut esset antistes mundi. Item in ecclesiastico officio legitur ei Christus dixisse, super plebem meam principem te constitui. Præterea secundo sic confirmatur idem ratione, & primo in unoquoque ordine, in quo maxime residet plenitudo virtutis, sive potestatis, originaliter dependet virtus omnium sequentium in illo ordine. Sed Romanus pont. est primus in ordine prelatorum ecclesiæ, & in quo solo residet plenitudo ecclesiasticæ potestatis; Ergo sequitur quod potestas omnium sequentium prelatorum ecclesiæ, dependeat, & derivetur ab ipso Rom. pont. Consequentia est bona; Major colligitur ex sententia Arist. 2. Metaph. Minor est canon. concilii Constantinopolitan. dicentis: Veneramur secundum scripturas, & canonum diffinitiones, sanctissimum antiquæ Romæ episcopum primum esse, & maximum omnium episcoporum. Item in cōcilio Calchedonen. Acclamatum legitur a tota synodo papæ Leoni; Leo sanctissimus apostolicus & œcumenicus, & universalis patriarcha per multos annos vivat. Confirmatur hoc argumentum per illud B. Isidori, qui, ut dicitur in c. in novo. dist. 21. ita dicit, In novo testamento post Christum dominum a Petro cœpit sacerdotalis ordo: & causam subjungens, ait; Quia ipsi primo pontificatus in ecclesia datus est, dicente domino ad eum; Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Item tertio sic idem confirmando inter habentia ordinem secundum influentiam, omnia quæ aliis influunt, virtutem influendi recipiunt a primo illius ordinis; sed ordo qui est inter Romanam ecclesiam, & alias ecclesias; sive inter Romanum pontificem, & prælatos ceteros, est secundum influentiam, prout unus movet alium ad actus hierarchicos; Ergo jurisdict. ordo omnium prelatorum ecclesiæ derivatur a Romano pontifice. Consequentia est bona, major patet ex commento primæ propositionis de causis. Causa enim secunda virtutem causandi habet a prima. Minor vero patet auctoritate beatissimi Cypriani, qui ut in c. loquitur 24. q. 1. ecclesias particulares ad ecclesiam Romanā comparat, sicut radios ad solem, fluvios ad fontem, sicut ramos ad radicem. Quare dicit Petrus Ravennas, quod stipiti rami, quod capiti membra, quod soli radii, quod fonti rivuli, hoc apostolicæ sedis reverentiæ debent omnes ecclesiæ, quas ubique terrarum religio Christiana fundavit. Quarto sic confirmatur eadem ratio, omnia membra a capite accipiunt immediate derivationem virtutis, sensus & motus, sui regiminis; sed ecclesia Romana est caput

A ceterarum ecclesiarum. Ergo ceteræ ecclesiæ & earum prælati, potestatis suæ originem suscipiunt a Romana ecclesia, sive a Rom. pont. Consequentia est bona; major patet, quoniam, ut superius habitum est, ex sententia Isidori, ex eo datum est capiti hoc nomen, quod sensus omnes, & nervi inde initium capiant, atque ex eo omnis vigendi causa oriatur. Minor vero ponitur in c. sacrosancta. dist. 22. Ubi S. Anacletus ait, quod apostolica sedes (caput, & cardo scilicet omnium ecclesiarum) est a domino, & non ab alio constituta: & sicut cardine ostium regitur, sic hujusmodi apostolicæ sedis auctoritate, omnes ecclesiæ, domino disponente reguntur. Quinto sic, quilibet fidelis tenetur credere unam esse sanctam ecclesiam

B catholicam. Sed ad unitatem ecclesiæ requiritur, quod omnium prælatorum potestas jurisdictionis derivetur a Romano pontifice; Ergo necesse est, quod quilibet fidelis hoc credat & teneat. Consequentia bona; major patet, cum sit articulus fidei, & dicatur canticorum VI. Una est columba mea, una est perfecta: dicit glossa, id est ecclesia. Minor probatur, quoniam unitas ecclesiæ, ut habetur a beato Cypriano in epistola de unitate ecclesiæ, & habetur in c. loquitur 24. qu. 1. necessario attenditur in ordine ad unam fontalem originem totius potestatis ec-

C clesiasticæ, quam esse dicit apostolicam sedem, sive Romanum pontificem, super quem fundatam esse, dicit ecclesiam; Unde ait, ecclesia Dei luce perfusa, per totum orbem radios suos porrigit, unum tamen est, quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur, radios suos per universam terram copia ubertatis extendit, profluentes largitur rivos, latius expandit, unum tamen caput est, & una origo, & una mater fecunditatis copiosa, hæc ille. Item sanctus Thomas contra gentes lib. 4. cap. 76. dicit soli Petro promisit, Tibi dabo claves regni cælorum, ut ostenderetur potestas clavium per eum ad alios derivanda, ad conservandam ecclesiæ unitatem. Ex quibus manifeste colligitur pertinere ad uni-

D tatem ecclesiæ, quod a Romano pontifice omnium aliorum prælatorum derivetur auctoritas: quæ erat minor probanda.

Sexto arguitur confirmando precedentem rationem sic; teste B. Dionysio x. cælestis hierarchiæ, omnes hierarchiæ sunt etiam connexæ, & ordines ipsi cujuslibet hierarchiæ sunt etiam connexi. Hec autem connexio, secundum ejusdem divini doctoris doctrinam, ut S. Thomas, & Albertus declarant, non tantum attenditur per relationem ad unum ultimum finem, secundum quem omnis hierarchiæ finis est similitudo & unitas ad Deum; sed secundum ea, quæ sunt de essentia hierarchiæ, scilicet secundum ordinem, scientiam & actionem. Secundum ordinem quidem, inquantum in omnibus hierarchiis inveni-

E tur distinctio per primum, medium, & ultimum. Secundum scientiam vero, inquantum irradiatio extenditur, procedendo a primo usque ad ultimos. Secundum actionem autem, inquantum primi habent actionem hierarchicam in medios, & per medium in ultimos. Sed ecclesia nostra a Deo est, ad instar hierarchiæ disposita & formata; Ergo necesse est; nisi hierarchiam nostram inconvenientissime asserere in connexam vellemus, potestatem ecclesiasticam a primo nostræ hierarchiæ qui est Romanus pont. in omnes inferiores procedere, & derivari, processus patet. Hujus autem connexionis hierarchiæ nostræ duo sunt eviden-

tissima testimonia, primum est, quod qui a B.Petri societate, & connexione apostolicæ sedis segregatur, non potest absolvi a peccatis. Secundum est, quod talis existens, si prelatus sit, ipsa potestate ecclesiastica denudatur. De primo habetur in glos. Matt. 16. quod Petrus, ideo specialiter claves regni cęlorum, & principatuum judiciariæ potestatis accepit, ut omnes per orbem credentes intelligant, quod quicumque ab unitate fidei, & societate Petri quovis modo segregantur, nec vinculis peccatorum absolvi, nec januam regni cęlestis ingredi possunt. De secundo habetur in c. Factus, & in c. Novatianus. 7. q. 1. & in c. Dicimus. 24. q. 1. quæ omnia sunt beatissimi Cypriani testimonia. Supersedeo autem multis aliis, quæ induci possent, maxime ex institutionibus, confirmationibus, mutationibus, translationibus, & depositionibus, quas circa ecclesias & earum prelatos, sedes apostolica jure ordinario facere solita est, quas facere minime liceret, nisi earum jurisdictioni auctoritas ab ipsa apostolica sede, modo supradicto dependeret, quod pro observanda brevitate sermonis, tantum de isto secundo puncto dixisse sufficiat.

Duobus jam punctis luculenter expressis, venio ad tertium in quo dicendum institui, quod etiam dato, licet non concesso, quod presuppositum, & fundamentũ reverẽdissimi patris domini arguentis verum esset, videlicet quod ecclesiæ prelati potestatem jurisdictionis a Christo immediate reciperent, sicut papa, nõ tamen ex hoc habetur, quod decretum prefatum Constantien. in illa parte contineat veritatem fidei catholicæ; Primo, quia dato quod quilibet apostolorum, & nunc quilibet ecclesiæ prelatus, potestatẽ jurisdictionis immediate a Christo habuisset, non tamen ex hoc habetur quod tota ecclesiæ communitas collegialiter talem a Christo potestatem immediate accepisset. Secundo dato quod apostoli tunc, & nunc ecclesiæ prelati immediate a Christo potestatem suscepissent, non habetur quod decretum illud Constantiense contineat veritatem, dicens quod concilium universale habet potestatem immediate a Christo, cui etiam papa obedire tenetur: qui enim apostolos dicit cum Petro, & prelatos ceteros cum papa a Christo immediate jurisdictionis potestatẽ, suscipere, debet animadvertere, si errorem Indorum & Armenorum, & quondam Grecorum Valdensium pauperũ de Lugduno, & novissime Boemorum vitare vult; quod non equalem omnes apostoli cum Petro, nec prelati cum ejus successore Rom. pontifice, suscipiunt potestatem: solus quidem papa inter eos tanquam caput totius corporis ecclesiæ suscipit: & ideo ipse solus in toto corpore ecclesiæ, plenitudinem potestatis accepit; ceteris, ut supra habitum est, in partem tantum sollicitudinis evocatis, ut ait B. Greg. in c. decreto. 2. q. 7. In cujus testimonium, cum soli Petro potestas a Christo promittitur, dicitur, Tibi dabo claves regni cęlorum, & quodcumq; ligaveris super terram, erit ligatum & in cęlis, Matt. 16. Cũ apostolis vero alia forma servatur, dicitur enim quęcũq; alligaveritis super terram, erunt ligata & in cęlo. In cælo uno dicit, non in cælis, sicut Petro dixerat; ait Origenes, & inducitur in glossa continua, quia non sunt tantæ perfectionis sicut Petrus: Quare sicut in corpore naturali, cui apostolus ipsum ecclesiæ corpus simile esse dicit, ad Rom. 12. nulla aliorum membrorum multitudo adequat virtutem capitis; etiam si mille manus, mille pedes, mille oculi, & sic de aliis particularibus membris, in uno corpore aggregarentur. Ita in corpore mystico ecclesiæ, nulla membrorum ecclesiæ multitudo adæquare potest virtutem, & amplitudinem potestatis capitis ecclesiæ, scilicet Romani pontificis. Quo ergo jure prælati ecclesiæ congregati, majores potestate, aut superiores Romano pont. capite & principe totius ecclesiæ, dicendi sint, non invenio. Quocirca inter veritates catholicæ fidei, nullomodo annumerandum venit, nisi aliunde apertiori testimonio sacræ scripturæ, aut sanctorum patrum fuerit roboratum. Dicit enim Hieronymus ad Demetriadem virginem, quod de scripturis sanctis auctoritate non habetur, eadem facilitate contemnitur, qua probatur.

Tribus jam punctis breviter expeditis venio quarto loco ad respondendum auctoritatibus, & rationibus inductis per patrem, & dominum arguentem, pro hac parte decreti Constantiensis qui dicit, quod concilium universale potestatem habet immediate a Christo, cui &c. Prima auctoritas inducta fuit illa Matth. 16. Vbi Christus ait, si peccaverit in te frater tuus, corripe eum inter te & ipsum solum, &c. sequitur; si te non audierit, dic ecclesiæ; Et si ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus, & publicanus, quod per ly, ecclesiam, non solus prælatus, sed ecclesia ipsa universalis accipienda sit, patet per glo. ordinariam, quæ in eo loco sic habet, vel dic ecclesiæ, id est toti ecclesiæ. Ad istam auctoritatem, in qua maxime adversa pars fundamentum facere videtur, responsurus, duo faciam. Primo ostendam, quod in auctoritate Christi per ecclesiam, cui tanquam judici, fratris nostri peccatum post admonitionem denunciari precipitur, ex sensu literali, non universalis ecclesia, nec concilium universale, sed prælatus intelligendus sit. Secundo ostendam, quod dato, quod quandoque ad concilium universale auctoritas illa per aliquos applicetur; ex hoc tamen nulla superioritas in concilio arguitur supra papam. Primum autem videlicet, quod in dicta auctoritate, per ecclesiam, cui tanquam judici, delinquentis fratris peccatum denunciari præcipitur, non sit accipienda, ex ipsa principali intentione legislatoris, universalis ecclesia, nec dispersa per orbem, nec conciliariter congregata, clarissime ostenditur, supposito primo cum omnibus doctoribus sacræ scripturæ, quod correctio fraterna, de qua in præfata auctoritate a Christo datur generalis doctrina, cadat sub præcepto. Quo præsupposito, clarissimum est; primo auctoritatem prædictam de ecclesia universali per orbem dispersa, non posse accipi ex ipsa impossibilitate adimplendi. Ait autem Hieronymus: Anathema sit, qui Deum dixerit aliquod impossibile præcepisse. Secundo, hoc idem patet, de ecclesia conciliariter congregata, tum ex ipsa raritate conciliorum universalium; Tum ex eo quod synodorum congregandarum auctoritas, non in cujuslibet est potestate, sed solum Romani pontificis, ut distinctione decimaseptima habetur. Tum propter ipsam oneris insupportabilem gravitatem, qua populus Christianus gravaretur, si pro adimplendo præcepto de correctione fraterna, teneretur venire ad concilium universale etiam actu congregatum. Tanta autem gravitas repugnat suavitati legis Christi, qui ait Deuteronom. xxx. Mandatum hoc, quod ego præcipio tibi hodie, Non est supra te, nec procul positum, nec in cælo situm, ut

Anno Christi 1439.

ut possis dicere, quis nostrum ad cælum valet conscendere, ut deferat illud ad nos, ut audiamus, & opere compleamus? neque trans mare positum ut causeris, & dicas, quis ex nobis transfretare poterit, & illud ad nos deferre, ut possimus audire & facere quod præceptum est? sed juxta te est valde. Gloss. interlin. mandata Dei moderata, & temperata sunt humanis viribus: & Matth. 11. dicit ipse legislator. Iugum enim meum suave est: & onus meum leve. Plane non leve esset præceptum domini de correctione fraterna, si fidelis quilibet id adimpleturus ad universale concilium actu existens venire esset obnoxius, ad quod procul dubio obnoxius esset, si per ecclesiam, cui denunciandum est delinquentis fratris peccatum, non prælatus, sed synodus universalis ex ipsa intentione literalis sensus accipienda veniret. Quare manifestum videtur, non esse de intentione legislatoris salvatoris nostri Dei, per ecclesiam in prædicta auctoritate, designari universalem ecclesiam, nec concilium universale; sed prælatum præsidentem, secundum eum intelligendi modum, quo philosophus ix. Ethicorum dicit, quod civitas est id, quod principale est in ea. Quod etiam multiplici testimonio roboratur. Primo ex eo manifeste colligitur, quod Christus non universali ecclesiæ, nec alicui synodo universali, sed tantum apostolis ipsis, & eorum successoribus ecclesiæ prælatis ait, Amen dico vobis, quæcumque ligaveritis super terram, erunt ligata & in cælo, ubi glos. Hieronymi ait, hanc potestatem tribuit apostolis. Secundo patet ex glos. Origenis, qui, ut habetur in glos. continua, ponderans illud, quæcumque ligaveritis super terram, erunt ligata & in cælo, non dixit in cælis, sicut Petro, sed in cælo uno, quia non sunt tantæ perfectionis sicut Petrus. Tertio patet ex auctoritate beatissimi Chrysostomi, qui super Matthæum, ut habetur in glos. continua, exponit: dic ecclesiæ id est his, qui ecclesiæ præsunt. Quarto auctoritate B. Thomæ, qui & in quarto. dist. xix. & in secunda 2. q. 34. in materia de correctione fraterna, exponit dic ecclesiæ, id est prælato in judicio præsidenti. Quinto auctoritate Alberti magni super Matth. qui ait sic in forma, dic ecclesiæ, hoc est prælato in conventu, & synodo; ita quod ly, synodo, sicut ly, conventu, in ablativo ponitur: unde subjungit, si ecclesiam non audierit, ut secundum arbitrium prælati corrigatur, sit tibi quasi ethnicus & publicanus. Sexto ad idem est dominus Hugo cardinalis primus postillator bibliæ, qui juxta duas glos. quæ ponuntur in glos. continua quæ cum una dicit, Dic ecclesiæ, id est his qui ecclesiæ præsident: & alia dicit, dic ecclesiæ, id est toti ecclesiæ, ut majorem erubescentiam habeat, dicit super Matth. sic, si privata persona corrigit, sic exponendum est, dic ecclesiæ, id est coram prælato ecclesiæ eum convince per testes, quos noluit audire corripientes, & hoc juxta primam glos. si vero prælatus corripit, sensus est: Dic ecclesiæ, id est coram ecclesia illum excommunica, id est coram congregatione fidelium: eamdem sententiam persequitur magister Nicolaus Gorrã super Matt. Septimo ad idem communis est expositor literalis magister Nicolaus de Lyra: qui exposuit super Matt. dic ecclesiæ, id est prælato. Octavo ad idem est glos. decreti in c. si peccaverit. 2. q. 1. quæ consimiliter exponit, dic ecclesię, id est sacerdoti. Nono patet testimonio Innocentii papæ, qui in c. novit, extra de judiciis, de pastore, & prælato universalis ecclesiæ, scilicet de Romano pontifice illam exponit. Decimo patet ex practica, & consuetudine observata a sanctis, & ab universitate fidelium, & ab ipso nascentis ecclesiæ exordio. Manifestum est autem, quod practica observata in ecclesia Dei, circa observantiam præcepti, de correctione fraterna, semper fuit, & est, denunciate prælato, & non universali ecclesiæ, sive dispersæ, sive congregatæ, fratris errantis peccatum. Cum ergo consuetudo, observantiæ sit interpres legis, & ut dicit Augustinus libro de mendacio; ex factis sanctorum colligamus, quid in scripturis sentire debeamus. Manifestum est quod verus, ac proprius, ac principalis intellectus præfatæ auctoritatis sit, ut per ly, ecclesia, cui tanquam judici denunciatio fienda est, prælatus ecclesiæ intelligendus veniat, & non universalis ecclesiæ synodus. Ad argumentum autem, quod quidam professores adversæ partis contra hoc faciunt, videlicet quod cum Christus in hoc loco Petro loqueretur, qui futurus erat prælatus ecclesiæ, & nemo remittatur ad seipsum per ecclesiam, cum dicitur, dic ecclesiæ, non intelligendus sit prælatus, sed universalis ecclesia eo modo, quo haberi potest, scilicet synodaliter congregata. Responsio est manifesta. Dicitur enim primo, quod hæc doctrina data a Christo de correctione fraterna, generalis est, omnes fideles respiciens, & non solum Petrum, licet ad ipsum specialiter vice omnium directus sit sermo domini, in signum principatus sui super alios. Et ita Christus tam subditos quam prælatos, ad observantiam hujusmodi præcepti obligare voluit. Verum, ut superius commemoratum est, ex sententia domini Hugonis cardinalis super Matth. exponentis juxta duas glos. ordinarias dupliciter hunc textum, alia est intelligentia hujus nominis ecclesiæ, quando privata persona corrigit, & alia quando publica persona. Nam si privata persona corrigit, tunc est sensus, Dic ecclesiæ, id est prælato. Si vero publica persona corrigit, tunc est sensus. Dic ecclesiæ, id est coram congregatione eum objurga. Ut sic, quemadmodum ait glos. majorem erubescentiam patiatur, vel coram congregatione eum excommunica, ut sic quemadmodum ait Hieronymus multorum detestationi habitus opprobriis salvetur, qui pudore salvari non potuit. Sed cum hoc modo prælatum remitti ad ecclesiam, non sit remitti ad superiorem, sive ad judicem, ut de se patet, manifestum est quod ratio ex adverso, in nullo probat intentum. Præterea ratio præfata non procedit, quoniam non videtur inconveniens quod quis remittatur ad seipsum secundum aliam, & aliam habitudinem consideratum. Prælatus enim, ait S. Thomas in 4. dist. 19. 4. 2. dupliciter potest considerari, aut secundum quod in judicio præsidet, & sic prælato, inquit, est dicere ecclesiæ, aut extra judicium existens, & sic dicere prælato non est dicere ecclesiæ, per quem modum persona in prælatione constituta, potest a se, ut est privata remitti ad se, ut est persona publica: & tunc dicere ecclesiæ, nihil aliud est, quam exire in actum judicii, quomodo B. Gregorius, scribens Ioanni patriarchæ Constantinopolitanen. super usurpatione vocabuli universalis ecclesiæ, epistola 265. ostendit, sic dicens; nos quidem in quibus talis tantaque super autẽ nefarium culpa committitur servamus quod pręcipit veritas dicens, si peccaverit in te frater tuus, corripe eum inter te &

ipsum; si autem te non audierit, dic ecclesiæ. Si A vero ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Ego itaque per responsales meos semel & bis, verbis humilibus, hoc quod in tota ecclesia peccatum corripere statui, per me scribo quicquid humiliter facere debui, non obmisi: Si in mea correctione despiciar, restat ut ecclesiam debeam adhibere. Hæc Greg. ubi ecclesiam adire, vel adhibere, est censuram ecclesiasticam apponere, sicut fecit non convocando super hoc aliquod concilium universale. Præterea hoc modo ait Nicolaus papa, sicut habetur in c. præcipue ubi ita dicit regi Lothario, ceterum cave ne quando vobis, secundum præceptum domini, duos vel tres testes adhibeamus, immo vero hoc, sanctæ ecclesiæ dicamus, &c, quod non optamus, de B cetero cunctis fiat ethnicus & publicanus. Quod vero ibi per ecclesiam, non alium judicem, quam seipsum intelligat, patet & glos. quæ in eo loco dicit, sic ergo in causa denunciationis, idem potest esse judex, accusator & testis, & extra de simonia. c. licet. Ceterum ipse beatus Petrus in cujus persona, hæc constitutio divina primo emanavit, absque hoc quod universali ecclesiæ diceret, aut universale concilium convocaret, Ananiam, & Saphiram ejus conjugem, sua auctoritate damnavit. Nimirum plane foret periculosum asserere, beatum Petrum, aliosque sanctos patres transgressores extitisse divini præcepti, qui ad correctionem peccatorum, absque denunciando C universali ecclesiæ sua auctoritate processerunt. Amplius si cum dicitur, si in te peccaverit frater tuus, &c. Dic ecclesiæ, semper recursus habendus esset ad aliquem alium. Immo nunquam papa aut alius prælatus veniret judicaturus eum, qui in ipsum peccaret, quod est inconvenientissimum, & ab omni ratione, & veritate separatum. Ad confirmationem autem inducta est glossa ordinaria per patrem & dominum arguentem, qui ait, vel dic toti ecclesiæ, licet etiam ex superioribus in responsione præcedentis argumenti pateat copiose satis responsio ejus. Nihilominus dicitur quod glos. in ullo deservit proposito partis suæ, quinimmo omnino ejus infirmat intentionem, si glos. be- D ne videatur. Glos. autem ita dicit, vel dic toti ecclesiæ, ut majorem erubescentiam patiatur: post hæc omnia, sequatur excommunicatio, quæ fieri debet per os ecclesiæ, id est per sacerdotem, quo excommunicante, tota ecclesia, cum eo operatur: hęc glos. in qua glos. tria veniunt ponderanda, primo quod cum ait, vel dic toti ecclesiæ, per totam ecclesiam, non est accipienda universalis ecclesia, quia, ut superius ostensum est, fidelibus in diversis regionibus orbis constitutis, adimplere hoc esset impossibile, sed illa totalitas ecclesiæ accipienda est valde stricte. Quandoque enim pro collegio cardinalium, quandoque pro congregatione una conventuali, quandoque pro congregatione una capitulari, quandoq; pro con- E gregatione una synodali, aut provinciali; quãdoq; pro congregatione unius parvæ familiæ. Sic enim accommodata locutione quandoq; nomine universæ ecclesiæ, sacra scriptura utitur, sicut apostolus ad Rom. ultimo ait, salutat vos cujus hospes meus; & universa ecclesia. Vbi per universam ecclesiã, solam provinciã Caii intelligit, ut ait glos. Secundo considerandum est in prędicta glossa, quod dicendum esse toti ecclesiæ dicit, ut majorẽ erubescentiam patiatur, in quo nihil auctoritatis attribuit cõmunitati. Quocirca manifestum, quod remitti prelatum hoc modo ad communitatem, non est remitti ad superiorem. Tertio ponderandum est quod ait, & post hæc sequatur excommunicatio, quæ fieri debet per os ecclesiæ, id est per sacerdotem. Vbi manifeste innuit, quod non apud communitatem, sed apud prælatum, qui os & vertex est ecclesiæ, sit auctoritas judicii, quo excommunicante, sive uniente, tota illa ecclesia, quæ est corpus ejus, cujus cõsensu & approbatione in cõtumacem fratrẽ prælatus sententiam condemnationis profert, dicitur cum eo operari, & hoc de primo, quod erat dicendum juxta auctoritatem illam. Secundo dicitur, quod & si aliquando prædicta auctoritas ad concilium universale apostol. auctoritate fultum applicetur, aut ad concilium universale sede vacante, non tamen propter hoc habetur intentio arguentis; videlicet: quod universalis synodus supra papam, unicam & indubitatam judicii potestatem haberet, & quod papa extra casum hæresis, veniat ecclesiæ denunciandus. Si vero dicatur, quod papa frater noster est, ergo videtur, quod ad eum se extendat auctoritas præfata, quæ ait, si peccaverit in te frater tuus &c. dicendum quod papa cum hoc, quod est frater noster & naturæ conformitate, & fidei religione, est etiam princeps & caput totius ecclesiæ universalis, supremam habens potestatem in ecclesia ratione primi, scilicet quia frater noster, extendit se ad eum auctoritas in ea parte, in qua simplex tangitur correctio fraterna, prout est actus caritatis; videlicet prout dicit quãdam caritativam admonitionem, quę potest esse inferioris ad superiorem sicut, & ipse caritatis affectus: ratione vero secundi, videlicet quod princeps & pastor, supremam potestatem ecclesiæ habens, totius gregis dominici est; non extendit se ad eum auctoritas præfata in ea parte, in q̃a, contra non suscipientem correctionem fraternam jubetur ecclesiæ denunciationem fieri, & correctionem justitiæ, per coarctationem pœnæ exhiberi. Quoniam cum hoc genere correctionis, nemo corrigendus veniat, nisi a superiori, ad illos tantum se extendit Christi institutio, qui superiorem habet in terris, cujusmodi non est papa, quem Christus utpote vicarium ejus supremum omnibus fidelibus, sive dispersis, sive in unum convenientibus præesse voluit; & ideo peccata illius suo solo reservavit judicio. De hoc plurima inferius dicenda venient, ideo pro nunc dixisse de ista auctoritate sufficiat.

Secunda auctoritas inducta, est illa Io. 20. ubi Christus ait apostolis, Accipite Spiritum sanctum, & quorum remiseritis peccata, remittentur eis. Super quo verbo B. Greg. in homilia ut deducit S. Thom. in glos. continua ita dicit de apostolis, principatum superni judicii sortiuntur, ut vice Dei, quibusdam peccata retineant, quibusdam relaxent, quorum nunc in ecclesia, episcopi locum tenent, & solvendi atque ligandi auctoritatem suscipiunt, qui gradum regiminis sortiuntur. Ad istam auctoritatem respondetur, ut S. Thom. respondet in 4. sententiarum, ad quam dicit, dist. 19. quod ad absolutionẽ a peccato requiritur duplex potestas, scilicet potestas ordinis, & potestas jurisdictionis. Prima quidẽ potestas adæquatur in omnibus sacerdotibus, non autẽ secunda; & ideo ubi dominus Io. 20. dedit omnibus apostolis cõmuniter potestatẽ remittendi peccata, intelligitur de potestate quæ consequitur ordinẽ. Vnde & sacerdotibus, quãdo ordinantur, illa verba dicũtur, sed Petro dedit singulariter potestatẽ remittendi peccata

ANNO CHRISTI 1439.

cata Matt. 16. Vt intelligatur, quod ipse præ aliis habet potestatem jurisdictionis. Hæc ibi sanctus Thom. secundo in eodem 4. sententiar. dist. 24. ad eamdem auctoritatem respondens ait, quod quamvis omnibus apostolis data sit communiter potestas ligandi & solvendi, tamen ut in hac potestate ordo aliquis significaretur, primo soli Petro data est, ut ostendatur, quod ab eo in alios debeat ista potestas descendere. Propter quod etiam ei dixit singulariter Christus, confirma fratres tuos, & pasce oves meas, id est loco mei, ut dicit Chrysostomus. Præpositus & caput esto fratrum tuorum, ut ipsi te in loco meo assumentes, ubique terrarum te in throno tuo sedentem prædicent & confirment. Hæc sanctus Thom. Ad idem est sententia Alberti magni & Bonaventuræ. Ex qua responsione cum duo colligamus, primo quod auctoritas illa inducta Ioan. 20. de potestate ordinis accipienda sit, quæ æqualis est in omnibus sacerdotibus. Secundo quod potestas jurisdictionis, quæ non est communis omnibus nec æqualis in omnibus, in quibus est, a Petro, in quo solo per plenitudinem fuit, in alios derivata est. Patet quod ex auctoritate illa non probatur quoquomodo veritas decreti Constantiensis, nec quoad immediationem potestatis jurisdictionis a Christo, quoad superioritatem conciliorum supra papam.

Tertia auctoritas inducta in ordine per præfatum dominum arguentem, est illa Actor. 15. Placuit apostolis & senioribus cum omni ecclesia, eligere viros ex illis, & mittere Antiochiam. Et infra, visum est Spiritui sancto & nobis nihil ultra imponere vobis oneris quam hoc necessario, ut &c. Ex hac auctoritate arguit dominus opponens, quod apostoli & seniores fecerunt decreta. Ad hanc auctoritatem respondetur, quod in nullo probat decretum præfatum veritatem continere. Primo quidem, quia licet aliquo modo concedatur quod patres in concilio existentes, simul concurrant cum papa in condendo canones; sicut hic de apostolis cum Petro legitur; nihilominus principatus decretandi, sive auctoritas principalis competit Romano pontif. ut pote qui princeps est totius reipubl. Christianæ. Vnde Glos. Hieronymi super illo passu, & habetur in epistola 22. ejusdem ad Augustinum, commemorato qualiter Iacobus & omnes presbyteri in sententiam Petri transierant, inquit sic, non debent hæc molesta esse lectori, sed mihi & illi utilia, ut probemus ante, apostolum Paulum non ignorasse Petrum principem esse hujus decreti, legem post euangelium non esse servandam. Ecce quod Hieronymus decreti illius quod in illa synodo apostoli & seniores fecisse dicuntur, principem Petrum appellat. Id quod sequitur, visum est Spiritui sancto, & nobis: non arguit aliquam jurisdictionem datam immediate a Christo, sive a Spiritu sancto toti collegio apostolorum; sed bene arguit datam inspirationem ad intelligendam veritatem. Vnde venerabilis Beda in Glossa ita dicit, Placuit Spiritui sancto, qui arbiter suæ potestatis, ubi vult spirat, ubi vult loquitur, & nobis non solum voluntate humana, sed instinctu Spiritus sancti. Hæc Glossa. Ex quibus verbis nihil habetur, nisi quod Petrus & alii apostoli, & seniores in sententiam illius canonis, de lege, post euangelium, non servanda, instinctu Spiritus sancti, sive Spiritu sancto inspirante & docente convenerant. Planum est autem quod hujusmodi assistentia, qua Spiritus sanctus sanctis congregationibus assistit inspirando, & docendo quid agendum sit, non abstulit a Petro tunc, nec nunc ab ejus successoribus Romanis pontificibus superioritatem & præsidentiam super synodum, non unitatem ecclesiæ, non connexionem totius corporis ecclesiæ, ad unum caput, Christi vicarium: præcipue cum dicat Chrysostomus, quod Petrus erat vertex collegii & caput apostolici chori. Et ita patet, quod auctoritas inducta, non probat veritatem præfati decreti Constantiensis.

Quarta auctoritas est illa, quæ Actor. 20. habetur, Attendite vobis & universo gregi, in quo posuit vos Spiritus sanctus regere ecclesiam, quam acquisivit sanguine suo. Ad istam auctoritatem dicitur, quod ex ea non probatur intentum arguentis. Et primo quidem quoniam si ex hoc quod dicitur, quod Christus posuerit prebyteros illos, ad quos sermo Pauli dirigebatur, regere ecclesiam suam, arguatur, quod tales acceperint a Christo regimen immediate, sive potestatem jurisdictionis. Consequentia nullas vires habet. Immo sic arguens committit fallaciam figuræ dictionis, mutando, quid, in quale. Vnde & apostolus cum ait ad Rom. 13. Non est potestas nisi a Deo. Immediate subjungit, quæ a Deo sunt, ordinata sunt. Stat ergo quod omnis potestas a Deo sit, & tamen quod non immediate singulis conferatur a Deo, sicut Ioann. primo dicitur. Omnia per ipsum facta sunt. Et nihilominus multa non immediate, sed mediantibus causis secundis a Deo fiunt. Præterea secundo, si ex prædicta auctoritate arguens, velit inferre, quod alii apostoli, sive prælati habeant potestatem regiminis ecclesiæ, aut superiorem Petro aut æqualem; negabitur consequentia. Quoniam cum dicat apostolus ad Rom. 13. quod omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, & subjungat, quæ a Deo sunt, ordinata sunt. Oportet quod prælatio attendatur secundum ascensum & descensum, non secundum æqualitatem. Quare necesse erit, ut arguit dominus cardin. Bonav. in 4. secundum rectum ordinem ecclesiæ, quod suprema potestas regiminis, & plenitudo jurisdictionis, stet in uno primo & supremo, in quo solo, sicut in primo, & in simplicissimo, in illo genere, est status omnis prælationis ecclesiasticæ. Quocirca cum alii a Petro dicuntur, aut principes aut rectores ecclesiæ, aut pastores gregis dominici, non est intelligendum, quod aut tales immediate constituti sunt a Christo, aut quod vocati sunt in plenitudinem potestatis, sed accipiendum est mediate, & secundum eam partem sollicitudinis, ad quam per supremum pastorem in ecclesiæ sanctæ Romanæ pontificem, vocati sunt. Vnde Glos. super illud primæ Petri 5. Pascite qui in vobis est gregem Dei, dicit sic: sicut dominus Petrum totius gregis curam habere jussit: ita Petrus sequentibus ecclesiæ pastoribus jure mandat, ut quisquis, qui secum est, gregem domini sollicita gubernatione tueatur.

Quinta auctoritas est in illa, quæ habetur in c. firmiter, extra de summ. trinit. §. unam sanctam. Vbi dicitur, & est diffinitio in concilio universali facta, quod Iesus Christus concessit claves ecclesiæ apostolis, eorumque successoribus. Vbi Ioan. Andr. dicit, quod non soli Petro Christus

Anno Christi 1439.

Christus claves concessit, sed & ceteris apostolis. Ad hanc auctoritatem respondetur, & primo ad hoc quod non ideo claves dicuntur ecclesiæ, quod communitati totius ecclesiæ datæ sint, ita quod singillatim, sive collegialiter omnes fideles, claves a Christo, susceperint; cum teste beato Ambrosio lib. de pœn. & habetur a magistro sententiarum in 4. dist. 18. Ius hoc solvendi, & ligandi, solis sacerdotibus competat, sed dicuntur esse ecclesiæ triplici ratione, primo quia claves istæ datæ sunt potioribus partibus ecclesiæ, sicut ait Hieronymus, quod datæ sunt ecclesiæ, in episcopis & presbyteris. Solitum est autem, ut patet nono Ethic. ut communitas dicatur, id quod principalissimum est in ea. Secundo dicuntur claves ecclesiæ, quia potestatis, quæ non potest perpetuari in uno, aut pluribus singularibus suppositis alicujus multitudinis, sed tantum per successionem, consuevit sæpe nominari & dici potestas communitatis, licet non omnibus de communitate talis conveniat potestas, sicut est in privilegio perpetuo dato dignitati alicujus ecclesiæ; & ita est de potestate clavium ecclesiæ data in episcopis & presbyteris. Tertio ideo dicuntur claves ecclesiæ, quia ad bonum totius ecclesiæ, a Christo, Petro & ejus successoribus donatæ sunt, sicut etiam sacramenta ecclesiæ esse dicuntur, quia ad ejus utilitatem instituta, licet collatio sacramentorum non ad totam communitatem, sed ad ministros solos ecclesiæ pertineat. Præterea ad id quod consequenter in auctoritate ponitur, videlicet quod Christus apostolis eorumque successoribus claves concessit, respondetur quod verum est, & etiam quod Ioan. Andr. in Glos. loquitur, sed ex hoc nihil auctoritatis inducitur pro veritate decreti Constantiensis. Primo quia quod dicitur, quod Christus omnibus apostolis & successoribus claves concessit, intelligendum est, ut patet ex superius inductis, Petro per se & immediate, aliis vero apostolis mediante Petro. Secundo, quia quamvis non solus Petrus accepit claves, solus tamen ut sæpe ex dictis sanctorum commemoratum est, in plenitudine suscepit, ut pote aliorum princeps & caput: Ob quam prærogativam solus Petrus cum clavibus depingitur, solus Petrus de collatione clavium a Christo sibi facta in ecclesia, inter ceteros præcipue commendatur.

Sexta auctoritas inducta per dominum & patrem opponentem: fuit illa extra de pœniten. & remiss. in c. nova. Vbi dicitur quod apostolis omnibus Deus claves commisit. Ad istam auctoritatem patet per jam dicta responsio, per has enim & hujusmodi auctoritates, sicut jam probatum est, nec habetur quod alii apostoli a Petro, immediate a Christo susceperint potestatem jurisdictionis, nec quod si susceperint, superiorem aut æqualem cum Petro eorum principe potestatem habuerint.

Septima auctoritas inducta, est illa Augustini super. Ioan. & habetur in c. quodcumque xxiv. q. prima. Vbi dicit Augustinus quod si hoc scilicet, quodcumque ligaveris super terram, tantum Petro dictum est, non hoc facit ecclesia. Si autem in ecclesia, fit utique quæ in terra, ligantur, & in cælo: & quæ soluta sunt in terra, soluta sunt in cælo. Et sequitur, si ergo in ecclesia sit Petrus quando claves accepit, ecclesiam sanctam significavit. Ad illam auctoritatem dicendum, quod nihil ex ea favoris seu virtutis

A decreto Constantiensi præstatur. Quoniam non est ea intelligentia Augustini in hoc loco, quam quidam prætendunt, videlicet quod beatus Petrus ita nomine ecclesiæ, ut tanquam syndicus ejus aut procurator, sive vices gerens, a Christo claves accepit, cum ipse princeps, caput, & rector totius universalis ecclesiæ in collatione clavium constitutus esse dicatur. Non autem stant hæc duo simul, quod Petrus in susceptione clavium a Christo, fuerit syndicus ecclesiæ, sive quod procuratorio nomine illas susceperit, & quod sit per claves illas princeps, caput, & rector ecclesiæ a Christo constitutus. Ceterum hæc intelligentia, ex eo aliena a fide omnino judicanda est, quia papa non ecclesiæ vicarius,

B sed Christi, non ecclesiæ vices, sed Christi gerit in terris. Non ab ecclesia potestatem suscepit, sed a Christo super ecclesiam, quam gubernandam regendamque suscepit. Præterea quod dicitur quod Petrus, quando claves accepit, ecclesiam sanctam significavit, non est ita accipiendum, quasi voluerit Augustinus, quod universo corpori ecclesiæ, in omnibus ejus membris datæ sunt claves, cum in solis episcopis & presbyteris, testibus beatissimo Ambrosio & Hieronymo illas susceperit, sed hæc sana & vera beatissimi Augustini intelligentia, quod non Petro tantum ut singulari personæ data sit au-

C ctoritas clavium; Quoniam, ut Augustinus optime arguit, si tantum Petro data fuisset, jam nec absolutio nec ligatio, nec aliqua reconciliatio fieret in ecclesia. Cum ergo in veritate ita fiat, sequitur, quod non tantum Petro data sit, sed etiam data sit in eo successoribus ejus, & universis prælatis futuris in ecclesia Dei, quos in partem vocaret sollicitudinis suæ. Vnde data est ei potestas clavium, ut signanti & repræsentanti universos prælatos futuros in ecclesia Dei, manentes in unitate corporis Christi, sive in societate Petri. Et hoc est ipsum Petrum cum claves accepit, ecclesiam sanctam significasse: ut patet ex ipsamet litera bene considerata. Vnde dominus archidiaconus in rosario suo,

D hunc locum ad istam intelligentiam exponens, ita dicit, si hoc tantum Petro dictum est, scilicet ut ejus personam non transgrediatur, non hoc facit ecclesia j. ejus auctoritas. Hæc ille. Plane hæc est vera intelligentia, hoc est veraciter Augustini argumentum, sicut iste clarissimus doctor exponit; si potestas data esset soli Petro, ita quod ejus personam non transgrederetur, profecto auctoritas ligandi, & solvendi in ecclesia non esset. Præterea quod ex ista auctoritate non sequatur aliquid pro veritate decreti Constantiensis patet ex ipsa Glos. ordinaria, quæ ita habet in loco, argumentum quod sententia totius ecclesiæ præferenda sit Romanæ, si in ali-

E quo sibi contradicant. Argumentum dist. 93. legimus. Sed contrarium, inquit, credo, argumentum infra eadem. Hæc est fides nisi erraret Romana ecclesia, quod non credo posse fieri, quia Deus non permitteret c. arrecta. &c. pudenda. Hæc Glos. & hoc de auctoritate ista.

Octava auctoritas inducta est ejusdem Aug. super psal. Vbi ita dicit. Sunt quædam, quæ dicuntur ad Petrum, quæ licet proprie ad eum pertinere videantur, non tamen habent intellectum, nisi cum referuntur ad ecclesiam, cujus ille agnoscitur in figura gessisse personam, propter primatum quem in discipulos habuit.,

Anno Christi 1439.

Ad

ANNO CHRISTI 1439.

Ad istam patet responsio, ex responsione data ad superiorem auctoritatem. Verum enim est, ut ait Augustinus, quod cum claves Petrus recepisse dicitur, licet veraciter hoc dicatur, nihilominus cum intellectu ad ecclesiam accipiendum est, id est, ad omnes successores ejus, & alios futuros in ecclesia prælatos, sicut sæpe commemoratum est. Ex hoc autem non potest argui, quod aliquis in ecclesia, aut tota ipsa ecclesia, potestate clavium major, aut superior fuerit ipso Petro: quod etiam ex eo patet, quod Augustinus in eadem auctoritate dicit, quod Petrus habuerit inter discipulos primatum.

Nona est auctoritas Augustini, qui in l. de Agone Christiano ita dicit, non enim sine causa inter omnes apostolos hujus ecclesiæ personam sustinuit Petrus; huic enim claves regni cælorum datæ sunt, & cum dicitur, Petre amas me? Pasce oves meas, ad omnes dicitur. Ad istam auctoritatem eadem est responsio, quæ ad superiores assignata est, quoniam eamdem cum illis sententiam importare videtur. Id enim quod primo dicitur, quod cum Petro claves datæ sunt, ecclesiæ datæ sunt, jam in superioribus dictum est, qualiter accipiendum sit, videlicet, quod ecclesiæ non in multitudine fidelium, sed in episcopis & presbyteris datæ sint. Unde dicit Ambrosius, quod in Petro claves omnes sacerdotes recepimus. Quod vero secundo in auctoritate dicit Augustinus, quod cum dictum est Petro, pasce oves meas, ad omnes dictum sit: Non ita accipiendum est, quod omnibus fidelibus Christus commiserit curam pastoralem ecclesiæ; maxime cum dicat apostolus ad Rom. 12. Dedit quidem Deus quosdam pastores. Quosdam quidem dixit, non omnes; sed intelligentia est Augustini, quod ly, omnes, solum distribuat pro pastoribus in ecclesia successoribus Petri & aliis evocandis in partem sollicitudinis ejus: quod manifeste Augustinus ostendit in sermone quodam, qui sermo incipit, apostolum Petrum primum omnium apostolorum, in quo tractans præfatum verbum, Pasce oves meas, ita inquit; per singula enim dicebat Petro dominus Iesus dicenti, amo te, pasce agnos meos, pasce oviculas meas. In uno Petro figurabatur unitas omnium pastorum. Hæc August. præterea licet cura pastoralis, multis aliis prælatis, quam Petro commissa sit, non tamen, ut sæpe repetitum est, in ea plenitudine & universalitate, qua Petro, qui ita universaliter totius gregis domini pastor a Christo est constitutus, ut non sit dicendus quis Christianus, nec Christi agnus, nec fidelium hominum conventus, qui dicit se non esse sub cura hujus pastoris, ut sanctus Thom. ait super Ioan. in c. ultimo.

Decima auctoritas inducta, est ejusdem beatiss. August. qui in lib. 2. quæst. novi & veteris testamenti, sic loquitur. Dominus noster Iesus, discipulos suos ante passionem suam, sicut nostis, elegit, quos appellavit apostolos. Inter hos pene, ubique Petrus solus totius ecclesiæ meruit gestare personam, & propterea audire meruit, tibi dabo claves regni cælorum. Et sequitur, has autem claves non homo unus, sed unitas accepit ecclesiæ! Ad istam auctoritatem respondetur, quod non intendit Augustinus negare, Petrum claves accepisse, cum Petro a Christo dictum sit, tibi dabo claves regni cælorum, Matth. 16. & Ioann. 21. pasce oves meas; Et ipse Aug. ipsum dicat & apostolorum principem, A & totius ecclesiæ caput appellet: sed ideo dictum est, quod non unus, quia non unus solus singulariter, ita quod non alii in eo susceperint, plane in eo etiam ecclesiæ posteritas in prælatis suis claves accepit eo modo, quo sæpe commemoratum est. Pro cujus auctoritatis & multarum similium Augustini, plena intelligentia, sciendum est, quod duo errores inter alios, emanaverunt circa claves ecclesiæ, quos veluti perniciosissimos beatus Augustinus pervigili studio eradicare curavit.

Primus error fuit Novatianorum, ut dicit sanctus Thomas in 3. parte. qu. LXXIV. artic. x. B qui negabant pœnitentiam lapsis post baptismum, dicentes apud sacerdotes, nullam tales absolvendi a peccatis esse facultatem. Istum errorem tangit Augustinus, & impugnat primo libro de vera & falsa pœnitentia. Vbi in c. 3. in principio, ita dicit, sunt quidam, qui credant usque in baptismum pœnitentiam proficere, sed postea peccantibus cassam perseverare. Item in princ. capituli 4. dicit, adhuc sunt qui reclamant non esse peccatorum remissionem baptizatis per pœnitentiam. Ad quem errorem penitus eradicandum beatus Augustinus, ut pote acutissimus argumentator, visus est semper ostendere, C quod non soli personæ Petri claves datæ sunt, sed cum Petro datæ sunt ecclesiæ, id est toti posteritati ecclesiæ in prælatis. Vnde in c. 5. præfati libri inducens contra præfatos hæreticos illud Ioan. 20. quod Christus ait apostolis, accipite Spiritum sanctum, & quorum remiseritis peccata, remittentur eis. Dicit sic, scimus autem & primos patres, & in omni tempore ecclesiam Dei, semper usque ad septuagesies septies, quod est semper, peccata dimittere; quam potestatem isti ab ecclesia auferre conantur. Præterea de istorum perversorum hominum errore apertissime loquens, eumque fortissime expugnans, in libro de Agone Christiano c. 31. sic dicit, nec eos audiamus qui negant ecclesiam Dei D omnia peccata posse dimittere. Itaque miseri dum in petra Petrum non intelligunt, & nolunt credere claves regni cælorum, esse datas ecclesiæ ipsi; eas de manibus amiserunt. Hæc Augustinus. Agit etiam contra hos hæreticos Novatianos sacerdotes, parem congressum beatus Ambrosius libro suo de pœnitentia: cujus verba causa brevitatis pertranseo. Secundus error fuit eorum, qui in hæresi & in schismate constitutos, & ita ab universitate ecclesiæ separatos, asserunt posse ligare & solvere: qui error est communiter omnium schismaticorum. Contra quem errorem dicit beatus Cyprianus in quadam epistola, & habetur VII. qu. I. c. Novatianus. Qui nec unitatem, inquit, Spiritus, nec conventionis E pacem observat, & se ab ecclesiæ vinculo, atque sacerdotum collegio separat, nec episcopi potestatem habere potest, nec honorem. Item multa hujusmodi sunt in cap. dicimus, & in cap. pudenda, & in c. schisma XXIV. qu. I. Vbi maxime ad notitiam hujus rei considerandum venit illud, quod Cyprianus ponit in epistola ad Iovinianum, ita dicens, clamat dominus, ut qui sitit veniat, & bibat de fluminibus aquæ vivæ, quæ de ejus ventre fluxerunt. Quo venturus est, qui sitit? Vtrum ne ad hæreticos ubi fons & fluvius aquæ vitalis omnino non est? An ad ecclesiam, quæ una est, & super unum, qui & claves ejus accepit, & domini voce fundata est? Hæc est una quæ tenet & possidet

ANNO CHRISTI 1439.

possidet omnem, sponsi sui & domini potestatem. Hæc ille. Beatissimus præterea Augustinus libro de pœnit. superius commemorato, contra præfatum errorem loquens, & unitatem ecclesiæ ad usum clavium esse ostendens, ita dicit. Nemo pœnitere digne potest, quem non sustineat unitas ecclesiæ, ideoque non petat sacerdotes ab unitate ecclesiæ diversos. Ad destruendum ergo errorem hunc secundum, videlicet quod ab ecclesiæ unitate divisi, potestatem habeant clavium jurisdictionis; dixit in auctoritate inducta, quod non unus, sed unitas claves acceperat; ostendens per hoc necessariam esse unitatem ecclesiæ ad habentem communionem potestatis ecclesiasticæ. Et quod hæc fuerit Augustini intentio, patet, quoniam post illa verba inducta per dominum arguentem, quæ habentur in sermone apostolorum Petri & Pauli, qui incipit. Istum nobis diem. Ita subjungit, huic ergo Petri excellentia commendatur, quoniam ipsius universitatis & unitatis ecclesiæ figuram gessit. Hæc Augustinus. Plane Petrus universitatis ecclesiæ in prælatis figuram gessit, & hoc contra primum errorem, qui a sacerdotibus præsentis temporis clavium potestatem auferebat. Gessit præterea figuram unitatis ecclesiæ contra errorem secundum, dicentium, ab ecclesia divisos usum potestatis clavium retinere. Et ita patet quod beatissimi Augustini dicta, optime considerata non probant ea, quæ Basileenses astruunt, de potestate concilii universalis ecclesiam repræsentantis, sed illa magis infirmant.

Vndecima auctoritas inducta, est illa Augustini de doctrina Christiana. Has igitur claves dedit ecclesiæ suæ, ut quæ soluta essent in terra, soluta essent in cælo. Ad istam auctoritatem, ex dictis ita plene patet responsio, ut superfluum sit ad eam aliquid dicere.

Duodecima auctoritas inducta, est illa ejusdem August. in epistola ad Glorium & Eleusium episcopos Donatistarum, ad quos ita, post multa alia, loquitur. Ecce putemus illos episcopos, qui Romæ judicaverunt, non bonos judices fuisse. Restabat adhuc plenarium ecclesiæ universalis concilium, ubi etiam cum ipsis judicibus causa posset agitari, & si male judicasse convicti essent, eorum sententiæ solverentur. Ad istam auctoritatem, quæ partis adversæ videtur Achilles; respondetur quod per eam nullo-modo probatur decretum Constantiense in parte illa, de qua loquitur, continere veritatem: Tum primo, quia per illa verba, non est intentio Augustini dicere, quod universale concilium potestatis, auctoritate superius sit Romano pontifice. Primo quia in eadem epistola, sicut etiam in libro de unico baptismo, profitetur quod in Romana ecclesia apostolicæ cathedræ semper viguit principatus. Quod verum non esset, si superior cathedra, quam sit apostolica, alia in ecclesia daretur. Secundo quia idem Augustinus, ut inducitur in c. pudenda, secundo, & I. q. I. dicit, quod cum ecclesia, nulla esse potest, ea sit, quæ in apostolicæ sedis radice per successionem episcoporum constituta est. Quomodo autem Augustinus apostolicam sedem, diceret radicem fundamentalem ecclesiæ, si illius sedis auctoritas ad aliquam aliam altioris potestatis, & principatus resolvenda veniret, cum natura radicis, aut ultimi fundamenti, sive primi principii hoc non patiatur, sicut ex primo posteriorum habetur. Quod autem dicit Augustinus, quod restabat adhuc plenarium ecclesiæ universalis concilium, non dicit ratione superioritatis principatus, aut potestatis, quæ major sit in plenario concilio, quam in apostolica sede: sed ratione amplioris, & majoris examinis habendi judicii, quale sperabatur in plenario patrum totius ecclesiæ concilio, secundum illud, ubi consilia multa, ibi salus. Proverb. XI. Quod vero ista fuerit Augustini intelligentia, patet ex verbis epistolæ, & ex illis, quæ de ista materia commemorat in libro de unico baptismo. Dicit enim sic in præsenti epistola ad Glorium & Eleusium, sed jam tamen quasi haberent quod dicerent, malos judices se esse perpessos; quæ vox est omnium malorum litigatorum, cum fuerint etiam manifestissima veritate superati, quasi non adhuc eis dici possit, & justissime dici. Ecce putemus illos episcopos, qui Romæ judicarunt non bonos judices fuisse, restabat adhuc plenarium ecclesiæ universalis concilium, ubi etiam cum ipsis judicibus causa possit agitari. Et hoc eo quia, ut in libro de unico baptismo idem Augustinus dicit, majores accusatorum episcopi Siciliani, qui innocens erat judicatus querebanturque imperatori, quod non plene fuerat illud judicium Romæ examinatum atque depromptum. Quam ob causam dicebat beatus Augustinus, quod præfati episcopi, qui judicium papæ dicebant, licet falso, minus plene examinatum, quod antequam schisma facerent, se ab ecclesia Romana separantes, debuissent, si amatores erant unitatis ecclesiæ, judicium expectasse plenarii concilii universæ ecclesiæ in quo cum ipso papa discussio fieret. Nulli autem dubium est, quod judicium habitum per papam & patres universæ ecclesiæ simul, majus æstimetur auctoritate reputationis, gravitate examinis, & plenitudine discussionis, quam judicium habitum per papam cum paucis, licet non majus dicendum sit superioritate potestatis. Quod autem consequenter dicit Augustinus, quod si male judicasse convicti essent, eorum sententia solverentur, non ita accipiendum est, quod auctoritate concilii plenarii tanquam superioris judicii potestate, sententia papæ dissolveretur, cum majus tribunal, sive judicium alterius haberi non possit in terris quam sit vicarii Iesu Christi. Idem quidem est consistorium Dei & papæ sicut episcopi & vicarii ejus. Vnde Glos. super illud Matthæi 16. Tibi dabo claves regni cælorum. Dicit, vide quantam potestatem habeat petra, supra quam ædificatur ecclesia, ut etiam judicia ejus maneant firma, quasi Deo judicante per eam: & ideo in cap. patet g. qu. 3. Dicit Nicolaus papa, judicium apostolicæ sedis, cujus profecto auctoritate majus non est judicium, a nemine fore retractandum, nec de ejus cuiquam liceat judicare judici. Quod ergo dicit Augustinus, quod si male judicasse convicti essent, eorum sententiæ dissolverentur, exponendum est, id est nullæ, aut cassæ, aut dissolutæ esse jure ostenderentur: quia, ut ait, regula juris, quæ contra jus fiunt, debent pro infectis haberi; extra de regulis juris in sexto: & hoc modo ponitur illud de c. multis di. 17. vestrum conventiculum, vel conciliabulum cassatur, id est ipso jure cassum est. Ita hic Augustinus hoc accipere videtur, cum ait, si male judicasse convicti essent, eorum sententiæ dissolverentur, id est ipso jure nullæ, sive nullius firmitatis esse ostenderentur;

ostenderentur; vel accipiendum est verbum illud, quod auctoritate vel ipsius papæ, cujus auctoritate plenarium concilium congregatur, & sententiæ firmantur, deberent dissolvi, vel declarari nullæ esse. Quomodo legimus factum di. 17. c. huic etiam. Vbi synodo congregata super criminibus, quibus impetebatur Symmachus papa, patres episcopi ibidem congregati auctoritate ipsius Symmachi, sententiarunt ipsum Symachum immunem esse. Præterea simile legimus de B. Greg. qui ait, ut habetur. II. q. VII. c. si quis nos super his arguere voluerit, vel extra auctoritatem nos facere contenderit, veniat ad sedem apostolicam, & ibi ante confessionem B. Petri, mecum juste decertet quatenus, ibi unus ex nobis sententiam suscipiat suam. Clarissimum est autem, quod sententia danda per apostolicam sedem sive contra papam, sive pro eo, non nisi auctoritate papæ seden. a quo ejus thronus auctoritatem suscipit, danda veniret, & ita patet, quod ex auctoritate illa Augustini in nullo probatur veritas Constantiensis decreti.

Tertiadecima auctoritas inducta, est illa Hieronymi, quæ habetur in glo. super illud Matth. 16. Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum & in cælis, &c. ubi sic dicit. Habent quidam eandem judiciariam potestatem, alii apostoli, quibus post resurrectionem dominus ait, accipite Spiritum sanctum, & quorum remiseritis peccata, remissa erunt, & quorum retinueritis, retēta sunt. Habet etiam omnis ecclesia in episcopis & presbyteris. Ad istam auctoritatem, patet ex superioribus plene responsio. Ex ea enim non habetur aliquid pro veritate decreti dicentis, quod synodus potestatem habet immediate a Christo, cui etiam papa obedire teneatur, maxime si id quod sequitur in auctoritate Hieronymi, producatur in medium: ait enim Hieronymus post antepositaverba sic, sed ideo specialiter Petrus eam accepit, ut omnes intelligant, quod quicumque ab unitate fidei, & societate ejus separaverint, nec peccatis solvi, nec cælum possunt ingredi. Ecce quam manifeste beatus Hieronymus, docet quod Petrus specialius potestatem clavium, quam omnis ecclesia acceperit. Secundo quod omnes ita dependent a Petro, ut quicumque ab ejus societate, & fidei unitate se separaverit, nec vinculis absolvi possit, nec ingredi cælum.

Quartadecima auctoritas est illa, ejusdem Hieronymi, & ponitur in c. omnibus consideratio 24. q. 1. Vbi sic ait, de domo ecclesiæ loquens. Hæc domus etiam claves accepit, & potestatem ligandi & solvendi, hanc domum si quis corrigentem corripientemve contempserit, sit tibi tanquam ethnicus & publicanus. Ad istam auctoritatem respondetur, quod per eam in nullo probatur intentum arguentis. Primo quidem, quia domus ecclesiæ non ita dicitur habere claves, quod in omnibus suis membris dispersis, aut simul congregatis eas habeat, sed tantum juxta ejusdem doctoris superius positam auctoritatem, in episcopis, & presbyteris eas habet, in quibus contemni dicitur aut venerari. Ex cujus gloriosissimi doctoris sententia satis manifestum est, quam alienum sit a patrum doctrina, quod conventus copistarum, advocatorum, & sæcularium hominum claves dicatur habere regni cælorum, & quod cum illorum conventus judicium contemnitur, universalis ecclesia contemni dicatur. Secundo, quia licet domus ecclesiæ, claves accepit eo modo quo dictum est, scilicet in episcopis & presbyteris; nihilominus specialius, quia in plenitudine potestatis eas accepit in Petro, cujus successor est Romanus pont. in cujus contemptu, utpote principis ipsius ecclesiæ, maxime ecclesia ipsa contemni dicitur, quoniam Petrus, ut ait Augustinus, totius ecclesiæ figuram sive personam gessit: & ut dicit Ambrosius libro de arca Noe, senioris nomine, de quo pendent ceteri, domus omnis significatur, qui Romanus pontif. cum pro eo quod caput, & rector totius domus existat, superiorem, extra casum hæresis, non habeat, non potest proprie dici in alio casu ecclesiam corrigentem, aut corripientem contemnere: hujusmodi enim contemptus proprie non est nisi inferiorum respectu superiorum. Quare manifestum est, quod auctoritas illa, nullam superioritatē arguit cōcilii universalis supra papam.

Auctoritas quintadecima inducta, est ejusdem Hieronymi, qui super Ioelem prophetam, tertio ita dixisse fertur. Petra, inquit, Christus est, qui donavit Apostolis suis, ut ipsi quoq; vocarentur Petræ, dicens, tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Ad hanc auctoritatem respondetur, quod ex ea non habetur in aliquo propositum arguentis; quoniam licet Christus donaverit Apostolis, ut ipsi quoque vocarentur petræ, hoc tamen præcipue Petro donavit, cui specialiter ait, Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam; & in quo omnes alii apostoli, primo nomine Petro sumpserunt. Quare recte post Christū fundamentum fundamentorū, ac petra petrarū, ac totius ecclesiæ firmamentum Petrus asseritur: Vnde Leo papa in sermone tertio consecrationis, dicit cum in Petro fortitudo invenitur, & divinæ gratiæ, ita ordinatur auxilium, ut firmitas, quæ per Christum Petro tribuitur, per Petrum apostolis conferatur. Et ideo beatus Ambrosius (& habetur in c. fidelior, dist. 50. dicit, eo Petra dicitur, quia primus in nationibus fidei fundamenta posuerit, & tanquam saxum immobile totius corporis Christianitatis compagem molemque contineat. Cui ob hanc singularitatem nominis Petræ, fertur dixisse Paulus Petro, mortis instante hora, ut beatus Dionysius testatur, Pax tecum fundamentum ecclesiarum, & pastor ovium. Patet ergo quod ex eo quod ceteris apostolis suo modo nomen Petræ, aut fundamenti in Petro Christus donaverit, non habetur quod synodus universalis a Christo immediate potestatem suscipiat, cui ipse papa obedire teneatur.

Auctoritas sextadecima inducta per dominum arguentem, est illa Cypriani in c. loquitur dominus 24. q. 1. Vbi ita ait, quamvis Deus omnibus apostolis post resurrectionem suam parem potestatem tribuat, & dicat, sicut misit me Pater, & ego mitto vos, Accipite Spiritum sanctum: & infra. Hoc utique ceteri erant apostoli, quod Petrus fuit, pari consortio præditi & honoris, & potestatis. Ad istam auctoritatem, facilis patet responsio, primo per glossam ejusdem capituli: dicit enim ibi glo. quod ista paritas accipienda sit in ordine & dignitate consecrationis, non in administrationis plenitudine, in hoc enim Petrus superior fuit, & major utpote apostolorum princeps, & totius ecclesiæ caput. Vt enim ait beatus Clemens, & habetur in c. in illis dist. 80. inter apostolos non fuit par institutio, sed unus præfuit omnibus. Secundo respondetur, quod paritas in hoc loco, non dicit æqualitatem, sed similitudinem, unde exponendum est,

est, parem id est similem, aut communem; quo- A modo loquitur beatissimus Leo papa, in epistola ad Anastasium Thessalonicensem episcopum; inter beatissimos apostolos in similitudine honoris, fuit quædam discretio potestatis. Tertio respondetur, quod dato, sed non concesso, quod ceteri apostoli cum Petro pari potestate jurisdictionis præditi fuissent, non habetur ex hoc quod synodus universalis a Christo potestatem immediate susciperet, cui papa obedire teneretur; par enim in parem potestatem non habet, nec principatum.

Decimaseptima auctoritas fuit Alexandri papæ in c. audivimus. 24. q. 1. sic dicentis. Vnde cum dominus daret omnibus discipulis parem ligandi ac solvendi potestatem, Petro pro omni- B bus, & præ omnibus claves regni cælorum, sed daturum promisit, dicens; Tibi dabo claves regni cælorum. Quicumque ergo ab unitate ecclesiæ, quæ per Petrum intelligitur, fuerit alienus, execrare potest, consecrare non valet, excommunicationis, vel reconciliationis potestatem non habet. Ad istam auctoritatem dicitur, quod non agit contra, sed plurimum confirmat, quod nullo modo potest stare cum veritate pars illius decreti dicentis, quod synodus habet immediate potestatem a Christo, cui etiam papa obedire tenetur: quod sic ostenditur, quod enim primo dicitur, quod parem potestatem dominus apostolis dedit, accipiendum est, ut proxime dictum C est, ad auctoritatem præcedentem, aut quod sermo sit de potestate ordinis, quæ, ut superius ex S. Thoma, in quarto di. 19. & di. 24. commemoratum est, æqualiter fuit illa data omnibus. Quod vero consequenter dicitur, quod Christus Petro se daturum promiserat claves pro omnibus, & præ omnibus, manifestum declarat partem illius decreti Constantiensis non continere veritatem. Nam in eo quod dicit, quod Petro præ omnibus datæ sunt claves: datur intelligi, quod Petrus, & per consequens ejus successor, in potestate jurisdictionis superior, & major omnibus fuerit etiam simul junctis. In eo vero quod dicit, quod pro omnibus, & præ omnibus potestatem acce- D pit, manifeste designatur, quod alii Christi discipuli, & eorum successores potestatem jurisdictionis non acceperint, nisi per Petrum, & ita non immediate a Christo. Vbi considerandum est, quod cum dicitur Petrus suscepisse pro omnibus, & præomnibus potestatem, non est intelligendum ipsum pro omnibus accepisse ad modum, quo unus procurator nomine aliquorum aliquod donum, sicut castrum aut principatum accepit a principe. Sed intelligendum est, ad modum quo dicimus solem accepisse lumen a Deo pro omnibus, quia in majori plenitudine quam ceteræ stellæ, pro omnibus, quia in eo ordine, ut ab ipso sicut a fonte in ceteras stellas lumen descen- E dat. Et simile est de capite, quod pro omnibus, & præ omnibus membris virtutem recepit. Præ omnibus quidem, quia in solo capite est plenitudo sensuum. Pro omnibus quidem, quia ab ipso cetera membra sensum motus, & regiminis suscipiunt. Ita est de Petro, qui non tantum auctoritate præ omnibus aliis donatus est, sed etiam caput, & princeps, aliis influens in toto corpore ecclesiæ constitutus est, ut apertissime superius ex doctrina sanctorum ostensum est. Præterea hujus rei causa, videlicet quod Petrus in ecclesia non tantum fuit prælatus superior ceteris amplitudine potestatis, sed etiam caput influentia virtutis, dicitur, consequenter quod unitas ecclesiæ, per Petrum intelligitur. Sane unitas corporis in uno capite designatur, & exercitus in uno duce: propter quod optime dicitur in c. non vos 23. q. 5. Quisquis ab apostolicis divisus est sedibus, in schismate eum esse non dubium est. Quare optime concludit; Quod quicumque ab unitate, quæ per Petrum intelligitur, fuerit alienus, ligandi, & solvendi potestate privatur. Avelle radium a solis corpore, inquit Cyprianus in epistola de unitate ecclesiæ, & habetur in c. loquitur 24. q. 1. divisionem unitas non capit: ab arbore frange ramum, fructus germinare non poterit: a fonte præscinde rivum, præscisus arescit. Ex quibus omnibus clare satis ostenditur, ex prædicta auctoritate non probari propositum domini arguentis.

Decimaoctava, &, si bene retinui, ultima auctoritas, est illa octavæ synodi, quæ dicitur sic in condemnatione Photii dixisse: hæc autem nolentem intelligere Photium ut bene ageret, sed inobedientem, & resistentem huic universali synodo, repulimus & anathematizavimus, atque a catholica tota, & apostolica ecclesia fecimus alienum, per datam nobis potestatem a Spiritu sancto a Christo, & magno pontifice nostro, & Deo liberatore & salvatore cunctorum: & postea subditur. Nullus ergo studeat eorum qui Christiano vocabulo digni sunt quique regimen pastorale sortiti sunt, contrarium quicquam agere hujus sanctæ & universalis synodi, ac per hæc inveniatur Deo contradicens, & illius concilii judicium spernens. Dicit enim Paulus magnus apostolus, qui spernit nos, non spernit hominem, sed Deum unum, qui dedit Spiritum sanctum in nobis. Quis enim nesciat, quod in medio hujus, & universalis synodi fuerit incircumscriptibilis, & incomprehensus Deus, qui ait; ubi duo vel tres sunt congregati in nomine meo, sum in medio eorum. Ex istis contentis in hac auctoritate arguit præfatus dominus; Primo, quod synodus habeat immediate a Deo potestatem. Secundo, concilio universali competat illud Matth. 18. Vbi duo vel tres congregati fuerint, &c. ad istam auctoritatem breviter respondetur quod parum habet difficultatis, tum quia non ita habetur in originali sicut inducitur per arguentem. Sed hic habetur per datam nobis potestatem in Spiritu sancto, a primo & magno pontifice nostro, Deo liberatore, & salvatore cunctorum. In quibus verbis synodus videtur per magnum pontificem, papam intelligere: tum secundo dato, quod sic se haberet auctoritas, sicut allegata est; non sequitur id quod arguitur: nam ad primam partem respondetur negando consequentiam. Ex quibus enim verbis patrum in synodo congregatorum, non sequitur quod synodus ipsa immediate a Christo potestatem habuerit, immo ut sæpe repetitum est, in hac argumentandi forma, committitur fallacia figuræ dictionis. Sane si hæc argumentatio locum haberet, cum juxta apostolum Rom. 13. non sit potestas nisi a Deo, quilibet, qui potestatem aliquam haberet, posset dici illam habere immediate a Deo, & ita ne dum ab ipsa ecclesia, sed ab ipso universo; id quod optimum est, scilicet ordo tolleretur. Ad secundam partem respondetur, quod illa & similia verba Christi optime competunt conciliis universalibus similibus, qualia fuerunt illa VIII. concilia apostolica auctoritate fulta & roborata, quæ debitam reverentiã, & caritatem observarunt semper ad sedem apostolicam;

sed

sed illa verba non competunt perversis & malignis synodalibus, sicut patet de multis, scilicet Ariminensi, & Ephesina secunda, & ita de aliis quibuscumque, quæ fuerint ab apostolicæ sedis societate & caritate divisæ. Vbi duo vel plures congregati fuerint in nomine meo, in medio eorum sum; non arguitur, quod synodus immediate habeat potestatem immediatæ a Christo jurisdictionis, sicut manifestum est. Alias omnis congregatio quorumcumque fidelium, sive magna, sive parva, in Christi nomine conveniens, potestatem jurisdictionis haberet immediate à Christo, quod ab omni ratione alienum est.

Vltimo quantum ad istum articulum, respondendum est, ad rationem illam supradictam, pro ecclesia universali, ex parte impossibilitatis errandi, in fide. Arguebatur autem sic. Ecclesia universalis nunquam legitur errasse, nec errare in futurum potest. Sed Romanus pont. a fide errasse legitur, ut in c. Anastasius, dist. xix. & potest errasse, ut de se patet, ergo videtur, quod universalis ecclesia, & per consequens universale concilium illam repræsentans, auctoritate superior sit Romano pontifice. Ad istam rationem respondetur breviter, primo ad antecedens quod ecclesia universalis, quæ errare non potest, non dicit congregationem distinctam, aut separatam a Romano pontifice. Cum illa dicatur collectio omnium fidelium, de consec. dic. prima. in c. ecclesia. Secundo ad consequentiam dicitur negando illam. Hæc enim argumentatio nulla est, ecclesia universalis, non potest errare in fide, papa vero sic. Ergo illa est major potestate jurisdictionis, sive potestate clavium (de qua majoritate est præsens sermo) ipso Romano pontifice. Quod ex eo manifestum est, quoniam istæ gratiæ datæ distinctæ sunt, videlicet non errare in fide, & potestas clavium, & una non arguit illam de necessitate, sicut planum est. Alias quilibet in gratia confirmatus potior esset auctoritate Romano pontifice non confirmato, quod esset absurdum. Est autem multum animadvertendum, pro solutione multarum hujusmodi rationum, illud quod scribitur, extra de pœnitentiis. & re. in cap. Novar. quod licet beatissima virgo Maria, dignior & excellentior fuerit universis apostolis, non tamen illi, sed istis, Deus claves regni cælorum commisit. Ecce quod licet beatissima virgo Maria, mater Dei, sponsa Christi, regina mundi, & angelorum domina, gratia plena, & in fide semper immobilis fuerit; non tamen arguitur, inde quod potior fuerit potestate clavium, ipso Petro. Tertio ratio facta etiam non procedit, eo quod licet universalis ecclesia privilegium habeat non errandi in fide, hoc tamen privilegium universa concilia non habent, cum multa eorum errasse legamus, cum a doctrina apostolicæ sedis, in qua semper immaculata, Christianæ fidei est religio servata, declinaverunt: immo si alicujus auctoritatis esset ratio facta, clare concluderet in oppositum, cum apostolica sedes, juxta illud Lucæ 22. Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, & juxta sanctorum patrum doctrinam, exponentium hunc locum, privilegium habeat a Christo, ut pote tribunal Christi in terris, in judicio fidei non errandi: quod concilia universalia, & apostolica sede separata, non habent. Et hæc de omnibus auctoritatibus, & rationibus factis per reverendissimum patrem dominum cardinalem, pro secunda parte decreti facti Constantiæ, per obedientiam dicti Ioannis XXIV. dixisse sufficiat.

Tertia pars decreti, quam præfatus dominus arguens tetigit, tertio loco, est illa, ubi dicitur, quod quilibet cujuscumque dignitatis, etiamsi papalis existat, tenetur obedire synodo universali in iis quæ pertinent ad fidem. Dicebat prædictus dominus, quod decretum illud in hac parte nullam difficultatem habet, & quod omnes in ejus sententia concordare videntur. Ad cujus probationem induxit capitulum. Si papa. di. xl. de hac parte præfati decreti, cum omni tamen correctione sanctissimi domini nostri loquendo, cujus auctoritati & judicio, omnia dicta mea subjicio, non videtur mihi simpliciter & indistincte asserendum decretum illud. Constantiæ editum in hac parte veritatem non continere fidei catholicæ: cujus ratio est, quoniam propositio illa multiplicem habeat intelligentiam, in quarum una, potest decretum illud continere veritatem, & in alia non, potest autem pars illa decreti, primo modo sic intelligi, quod quilibet catholicus etiam papa, tenetur obedire, id est amplecti, & recipere ea quæ synodus jusserit, quæ manifeste ad fidem pertinent, ut pote in sacra scriptura expressa, aut per ecclesiam universalem, aut per apostolicam sedem jam diffinita. Et in hoc sensu decretum illud in hac parte continet veritatem. Sed quod in hoc casu teneatur papa obedire synodo, non ex aliqua superioritate potestatis, quæ sit in synodo supra papam, quia in talibus ad fidem pertinentibus obedire tenetur, nedum synodo, sed apostolicæ sedi talia docenti, quæ nullam habet superioritatem respectu papæ. Sed obedientia & reverentia ista attenditur ratione materiæ fidei, quæ auctoritatem supremam habet ex parte Spiritus sancti, a quo est omnis veritas, ut dicit Ambrosius, a quocumque dicatur: quomodo loquitur apostolus ad Romanos decimo, non omnes obediunt euangelio. Secundo modo pars illa decreti potest habere hunc sensum, quod scilicet papa teneatur stare & obedire diffinitionibus universalis concilii in iis quæ ad fidem pertinere ipsa synodus diffinierit. In quo sensu non videtur, quod ita simpliciter, & indistincte loquendo, pars illa decreti contineat veritatem catholicæ fidei. Quoniam cum concilia universalia non habeant hoc privilegium, in judicio fidei non errandi, quia quandoque ut superius dictum est, leguntur errasse, sicut manifestum est de synodo universali, secunda Ephes. nullo modo videtur asserendum quod sit veritas catholicæ fidei, quod ita indistincte & simpliciter quilibet fidelis, etiam papa, tenetur obedire synodo universali in his quæ pertinent ad fidem, j. quæ ipsa synodus judicaverit, aut diffinierit ad fidem pertinere. Nec hoc probat capitulum, si papa, inductum ex adverso. Quare necessario sensus iste distinguendus est, quoniam aut synodus universalis aliquid diffinivit de fide, apostolica sede probante & confirmante, quæ ut habetur in c. omnes di. 22. mater fidei appellatur, & tunc dicendum videtur, quod decretum illud contineat veritatem, videlicet quod tali diffinitioni & determinationi fidei, quam universalis synodus modo assignato fecerit, quilibet fidelis tenetur, etiam papa obedire. In quo casu optime venit illud, quod beatus Gregorius ait, & habetur in c. sicut di. xv. sicut

sicut sancti euangelii libros quatuor, sic & quatuor concilia, & venerari me fateor, & hæc tota devotione complector, integerrima approbatione custodio: quia in his velut in quadro lapide, sanctæ fidei structura consurgit, & cujuslibet vitæ, atque communis actionis norma existit. Quæ dum universali sunt consensu constituta, se & non illa destruit quisquis præsumpserit absolvere, quos ligant, aut ligare quos absolvunt, id est judicare catholicos, quos illa hæreticos judicat, aut econverso. Si vero contingat quod synodus aliquid diffiniat, cui apostolica sedes, sive Romana ecclesia contradicat, sicut factum est de universali synodo Ephesina secunda, tunc manifestum est, quod magis obediendum est diffinitioni apostolicæ sedis, quam diffinitioni cujuscumque synodalis congregationis. Vnde Glo. in c. quodcumque 24. q. 1. dicit, credo quod sententiæ totius ecclesiæ, præferenda sit sententia Romanæ ecclesiæ. Si in aliquo sibi contradicant, ar. hæc est fides papa beatissime. Eadem causa & quæstione. Nisi erraret Romana ecclesia, quod non credo posse fieri, quia Deus non permitteret, ar. eodem c. pudenda, hæc Glo. hoc etiam confirmatur omnium illorum patrum testimoniis, qui apostolicæ sedis privilegium, non errandi in judicio fidei, esse testantur, de quibus jam aliqua commemorata sunt supra. Præterea quod hæc considerατio habenda sit in diffinitionibus fidei factis per synodos quascumque, ostendit beatissimus Leo papa in epistola, quam ad Nicetam Aquilegiensem episcopum scribit de quibusdam clericis Pelagiana & Cælestiana hæresibus suspectis, ut errores suos cogantur detestari, ubi sic inter alia dicit, damnent apertis professionibus sui superbi erroris auctores, & quicquid in doctrina eorum universalis ecclesia exhorruit, detestentur, omniaque synodalia, quæ ad excisionem hæreseos apostolicæ sedis confirmavit auctoritas, amplecti se, & in omnibus approbare, plenis & apertis, ac propria manu subscriptis protestationibus eloquantur. Hæc ille, ecce quod non inquit simpliciter, illos debere omnes synodales decisiones illius hæreseos complecti, sed eas tantum, quas apostolicæ sedis confirmavit auctoritas. Si vero casus talis contingeret quod patres universi in synodo universali convenientes unanimiter aliquam diffinitionem fidei facerent, cui sola persona papæ contradiceret. Dicerem judicio, quod synodo standum esset, & non personæ papæ. Iudicium enim tantorum patrum universalis unius synodi, in materia fidei, merito præferendum videtur judicio unius hominis, in quo casu optime venit illa glo. quæ habetur in cap. Anastasius di. xix. quod ubi de fide agitur, papa tenetur requirere concilium episcoporum, quod intelligendum est, quando casus est valde dubius, & synodus convocari poterit, & tunc synodus major est papa, non quidem potestate jurisdictionis, sed auctoritate discretivi judicii, & amplitudine cognitionis. Vt enim habet glo. in c. multi. di. xl. Pars illa, quæ justiori ratione utitur, major dicitur, licet sit minor, scilicet alio respectu. xxxi. di. c. Nicæna. Vbi autem ita eveniret, quod talibus quæ ad fidem pertinere tota synodus, per apertissima testimonia sacræ scripturæ, aut sanctorum patrum doctrinam unanimiter declararet, papa acquiescere, obedire, & stare nollet, sed contumaciter contra- A diceret, talibus aperte ad fidem catholicam pertinere declaratis, jam ut pote hæreticus subjectus veniret concilio, sicut & quilibet alius a fide devius. Cum enim per hæresim a papatu cadat, factus est, ut ait sanctus Thomas in quarto, omni fideli minor: & idem habetur in glo. in c. Achatius, & primo, ubi sic dicit, hic est casus, in quo papa in canonem latæ sententiæ incidit. Nec obviat regula illa, quia par parem solvere, aut ligare non potest, quia si papa hæreticus est, in eo quod hæreticus, minor est quolibet catholico. Et ad istum facit c. si papa. inductum ex adverso, & non ad alium, sicut ex ipso tex. potest. Dicit enim sic. si papa suæ & B fraternæ salutis negligens deprehenditur, inutilis & remissus in suis operibus, & insuper a bono taciturnus, quod magis officit sibi & omnibus, &c. Hujus culpas isthic hic redarguere præsumit mortalium nullus, quia cunctos ipse judicaturus, a nemine est judicandus, nisi deprehendatur a fide devius. Hæc ibi. Et intelligitur, ut dicit glo. incorrigibiliter. Quod capitulum cum loquatur de papa, cum jam per hæresim notoriam & contumaciter defensam sit ipso jure pontificatu privatus, quia remota fide, per quam fit prima connexio hominis ad corpus Christi, membrum ecclesiæ esse desinit, manifeste demonstratur, quod ex eo nulla superio- C ritas potestatis arguitur in concilio universali supra papam catholicum sive fidelem, sic nec ex hoc quod juxta glo. jam dictam in cap. Achatius, papa papam in casu hæresis ligare potest, sequitur quod papa unus superior sit potestate prædecessore, aut successore suo vero catholico existente.

Quarta pars decreti tacta per præfatum patrem, & dominum opponentem quarto loco, est illa, in qua dicitur, quod quilibet fidelis cujuscumque dignitatis, etiam si papalis existat, tenetur obedire universali synodo in his quæ pertinent ad extirpationem schismatis. induxit autem idem dominus pro hac parte, capitulum, D si duo contra fas, di. lxxix. circa quam partem primo considerandum est, quod decretum Constantiæ editum, non loquitur de schismate quocumque, sed tantum de schismate, illo tempore currente, quo decretum est. Nam sic ait, & in his quæ ad extirpationem præsentis schismatis, quam periculosum autem, & scandalosum sit, secundum hunc sensum, quem forma hujus decreti prætendit, dicere, quod sit veritas catholicæ fidei, quod quilibet fidelis in pertinentibus ad extirpationem illius schismatis, aut in quacumque alia re tenebatur obedire illi congregationi, quæ sub. Ioan. 23. dicto tempore schismatis Constantiæ sub nomine generalis concilii convenit, patet manifeste, & in E superioribus perspicue ostensum est. Quare aliis promissis testimoniis, videndum est, quid veritatis contineat præfatum decretum, accipiendo illud, de alio quocumque schismate, & de quacumque alia universali synodo. Videndum autem respondendum, quod decretum illud in illa parte veritatem continet in eo casu in quo loquitur c. si duo contra fas. inductum per R. P. & dominum. di. lxxix. Vbi tex. loquitur, quando duo contra fas, id est illicite, temeritate concertantium fuerint ordinati. Quod capitulum locum habet, quando neuter illorum est canonice, sive ut ait glo. electus a duabus partibus; ad quem casum referenda est intelligentia decreti

Anno Christi 1439.

decreti Constantiensis, quod incipit, Frequens. Sed in casu quo unus canonice est electus, & per universalem ecclesiam per multos annos indubitatus habitus, & veneratus pro tali, & eo superstite, alius per nonnullos intronizatur, non videtur esse veritas catholicæ fidei, immo falsitas, quod papa, qui verus & indubitatus est, obedire teneretur universali synodo, quæ pro extirpando schismate vellet disponere de depositione ejus. Plane si hæc consuetudo introduceretur, innumera schismata nascerentur in ecclesia: nullusque suam dignitatem servaret illæsam, & perversis hominibus occasio preberetur audaciæ, & temeritatis plurimæ ad elevandum idola in ecclesia: ut hac occasione deponendus ille veniret, quem quilibet princeps, aut communitas gratum non haberet; in quo considerandum est, quod beatiss. Cyprianus dicit in epistola ad Cornelium, de quinque presbyteris qui tenebant cum Novatiano intruso. Quod si ita res est, frater, ut nequissimorum timeatur audacia, ut quod mali jure, atque æquitate non possunt, temeritate ac desperatione perficiant, actum est de episcopatus vigore, & de ecclesiæ gubernandæ sublimi, ac divina potestate, nec Christiani ultra, aut durare, aut esse possumus, si ad hoc ventum est, ut perditorum minas atque insidias pertimescamus. Et in alia quadam epistola, sic dicit, quid, quia honorem cathedræ sacerdotalis Novatianus usurpat? Nunquid iccirco nos cathedræ renunciare debemus? Et quia Novatianus altare collocare, & sacrificia offerre contra fas nititur, ab altari, & sacrificiis cessare nos oportet, ne paria & similia, cum illo celebrare videamur? Vanum prorsus & stultum, ut quia Novatianus extra ecclesiam vendicat sibi veritatis imaginem, relinquat ecclesiæ veritatem, hæc Cyprianus. In casu ergo quod universalis ecclesia pro schismate, hujusmodi tollendo congregaretur, non utique deberet procedere ad deponendum verum, & indubitatum habitum Rom. pont. & quem nullo jure constat a papatu cecidisse, sed ad persequendos eos perditos homines, qui per novi idoli erectionem, schisma introducere in ecclesiam, tanta temeritate præsumunt. Et hoc de quarta parte illius decreti dixisse sufficiat.

Quinta pars decreti tacta per præfatum dominum opponentem est, quod quilibet fidelis cujuscumque status dignitatis, etiam si papalis existat, tenetur obedire universali synodo, in his quæ pertinent ad generalem reformationem ecclesiæ, in capite & in membris. Licet autem idem dominus dixerit, opus esse, ut hoc decretum in hac parte declaretur, pro eo quod aliqui illud extendebant, amplius & extensius intelligant, quam accipiendum esse videretur; nihilominus tres induxit casus, si bene retinui, in quibus dixit. glo. & doct. aliquos ante Constantien. concilium, fuisse illius sententiæ & doctrinæ: in quibus videtur, quod decretum illud sit verum; primus est, quando esset necessitas reformandi ecclesiam, & concilium esset congregatum, ad hoc, & ipse nollet facere reformationem. Quia in hoc casu videretur, quod nollet, quod ecclesia esset pulchra, & ita decoloraret ecclesiam. Secundus casus quando scandalizat ecclesiam sua mala vita; Quia ex hoc daretur occasio credendi aliis, multa non esse peccata. Pro quo casu induxit glo. cap. Si papa. Tertius, quando vellet facere contra universalem statum ecclesiæ, quod tamen non potest facere, ut dicunt doctores in c. sicut di. 15. & cap. Si illa. 25. q. 1. Unde archidiaconus & Innocentius dicunt, quod si vellet facere contra universalem statum ecclesiæ, non esset sustinendus. Ad istam partem in paucis respondetur, dicendo, quod ly, tenetur obedire, intelligeretur de honestate non de necessitate, & sic decretum verum esset juxta glo. in c. confidimus. 25. q. 1. nisi sequeretur in alio sequenti decreto, quod quicumque cujuscumque status, vel dignitatis, etiam si papalis existat, qui mandatis, statutis, seu ordinationibus, aut præceptis hujus sanctæ synodi, & cujuscumque alterius factis vel fiendis, obedire contumaciter contempserit, nisi resipuerit, condignæ pœnit. subjiciatur. Hic enim tenor, & hæc forma decreti necessitatem coercitivam, & coactionem important. Propter quam causam omnino videtur impossibile, sacræ scripturæ, & sanctorum patrum sententiis consideratis, videre quod hæc pars decreti sit veritas catholicæ fidei, videlicet quod papa teneatur hoc modo obedire decretis, statutis quibuscumque cujuscumque synodi universalis ad generalem reformationem pertinentibus, universalis ecclesiæ in capite & in membris: Ita quod papa illa non observans per concilium universale posset puniri, sive judicari, aut deponi, quoniam ex superioribus tam ex reprobatione aliarum partium præfati decreti juxta intelligentiam, quam de eo Basileenses recipiunt, quam ex his quæ de primatu Romani pontificis dicta sunt, & de conciliorum dependentia a sede apostolica, manifestum videtur, ut etiam est communis doctrina theologorum & juristarum, quod extra casum hæresis, in quo, ut dictum est, papa a papatu cadit, cadens a Petra fidei, universalis synodus non possit Rom. pontif. verum & indubitatum prædicto modo judicare, propter non observantiam quorumcumque statutorum, seu decretorum universalis concilii, sive propter quodcumque aliud crimen a crimine hæresis. Oppositum enim dicere, facile ostendere, repugnare sacræ scripturæ, & sanctorum patrum doctrinis. Primo quidem repugnare videtur sacræ scripturæ illi, quæ habetur Matth. 24. & Luc. 12. Ubi Christus Petro loquens ait. Quis putas est fidelis dispensator & servus prudens, quem constituit dominus super familiam suam? glo. id est ecclesiam. Dicit autem Ambrosius, lib. 5. de trinitate, quod servus iste super ecclesiam a Christo constitutus, est Petrus, & per consequens ejus successor. Unde in ecclesiastico officio, Christus legitur Petro dixisse, super plebem meam principem te constitui. Quod autem huic scripturæ sanctæ contradicat pars illa decreti, patet manifeste, quia hæc scriptura dicit, Romanum pont. potestate sibi a Deo tradita, esse super ecclesiam principem constitutum: decretum vero dicit, concilium universale, ecclesiam repræsentans, per potestatem a Deo immediate habitam, esse supra Romanum pont. & posse illum judicare. Notum est autem quod inferior judicare non potest superiorem ad Rom. 14. Tu quis es, qui judicas servum alienum? Suo domino stat, aut cadit; & 1. Cor. 4. qui autem judicat me, dominus est; & in cap. inferior. di. 21. dicit textus quod inferior sedes, nec absolvere, nec ligare potest potiorem, sola potior est, quæ inferiorem convenienter absolvit, aut ligat. Cum ergo solus Deus superior sit Romano pont. cum illius solius servus sit, & vicarius, videtur quod ad solum Deum dominum ejus pertineat ejus judicium in hoc casu; quod etiam ex sequentibus in

ANNO CHRISTI 1439.

in præfata auctoritate videtur manifeste colligi: ait enim sic salvator noster; Quod si dixerit servus ille in corde suo. Moram facit dominus meus venire, & cœperit percutere servos & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari. glo. id est ad vitia incitare, & conscientiam infirmorum pravo exemplo, vel verbo laniare: sequitur. Veniet dominus servi illius in die qua non sperat, & hora qua nescit, glo. Iudicii vel mortis: & dividet eum a consortio fidelium, partemque ejus cum infidelibus ponet. Hoc ibi. Ecce quam manifeste salvator noster, sibi soli reservat judicium servi sui delinquentis, quem constituerat super familiam suam. Hoc est quod dicit Symmachus papa, concilio generali Romæ præsidens, in quo, teste fratre Martino, in chronica ducentiviginti episcopi convenerant. Dicit autem sic, ut in c. aliorum. 9. q. 3. Aliorum hominum causas, Deus per homines voluit terminari, sed sedis istius præsulem, suo sine quæstione reservavit arbitrio. Præterea pars illa decreti contradicit scripturæ sanctæ illi Matt. 16. Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Ergo non potest dici continere veritatem, sed magis errorem. Consequentia patet, & antecedens deducitur sic: in hac auctoritate B. Petrus, non solum præ omnibus singulari prærogativa clavium donatus est, ut ait glo. ordinaria, sed etiam totius ecclesiæ futurum pronunciabatur fundamentum. Vnde in commentario Hieronymus, & ponitur in glo. secundum metaphoram petræ, rectæ dicitur ei, ecclesiam meam ædificabo super te: & iterum glo. Vide quam potestatem habet petra super quam ædificatur ecclesia, ut etiam judicia ejus maneant firma, quasi Deo judicante per eam: sed manifestum est, quod ista duo repugnant, pontif. Romanum fundamentum esse ecclesiæ per singularem prærogativam principatus clavium, & ipsum esse subditum universali concilio ecclesiam repræsentanti. Dicit enim propheta Isaias in c. 10. & habetur in c. inferior. di. 21. Numquid gloriabitur securis contra eum, qui secat in ea, aut exaltabitur serra contra eum, qui trahit eam? & sequitur in præfato c. inferior. His itaque ex divina scriptura commemoratis, sole clarius exhibuimus, non posse quemquam, qui minoris auctoritatis est, eum qui majoris potestatis est, judiciis suis addicere. Ceterum arguitur sic, pars illa decreti contradicit scripturæ illi sanctæ Ioan. ultimo, Petre pasce oves meas. Ergo illa non potest continere veritatem fidei catholicæ, sed errorem magis. Consequentia patet, antecedens deducitur sic per hanc salvatoris institutionem, Petrus, cui succedit Romanus pont. constitutus est universalis ecclesiæ pastor & rector. Vnde B. Chrysostomus super Act. apostol. Petrus a filio super omnes, qui filii sunt, potestatem accepit; Non ut Moyses in gente una, sed in universo orbe, dicente domino ipsi Petro, Pasce oves meas: inter oves istas, & illas non distinguens, sed universas oves suas ejus curæ commendat. Et B. Gregorius ad imperatorem Mauritium, cunctis euangelium scientibus, liquet, quod voce dominica sancto, & omnium apostolorũ principi Petro, totius ecclesiæ cura commissa est, ipsi quippe dicitur, Petre amas me, pasce oves mas. Sed manifestum est quod ista repugnent adinvicem, quod Romanus pont. sit pastor totius gregis dominici rector, gubernator: Et quod ipse grex aut universalis synodus gregem ipsum repræsentans, potestatem habeat a Christo immediate judicandi & puniendi pastorem ipsum, si gregis sui transgrediatur instituta. Ratio enim pastoris, & ratio gregis, ista simul stare non patiuntur. Ad pastoris enim rationem pertinet cura regendi oves. Ovium vero est obedire pastori. Vnde Ioan. 10. Oves meæ vocem meam audiunt. Et B. Augustinus in de verbis domini, homil. 62. Animadvertit caritas vestra, dictum est Petro a domino per interrogationem; diligis me? Cui respondit ille, tu scis quia amo te, hoc secundo, hoc tertio, & ad singula verba respondens dicebat dominus, Pasce agnos meos. Commendat Petro Christus agnos suos pascendos, qui pascebat & Petrum: Et infra. Pertineat ergo ad nos cura, ad oves obedientia, ad nos vigilantia pastoralis, ad vos humilitas gregis. Hæc Augustinus. Nulli ergo dubium, cum contra rationem pastoris sit, ut oves, aut grex potestate superior sit ipso pastore, quod contra institutionem Christi, qua Rom. pont. constitutus pastor, & rector totius gregis dominici, sit pars prædicti decreti. Quamobrem dicitur in cap. Oves. 11. q. 7. Oves, quæ suo pastori commissæ sunt, eum nec reprehendere, nisi a fide exorbitaverit, nec ullatenus accusare possunt: quia facta pastorum, oris gladio ferienda non sunt, quamquam reprehendenda recte videantur: idem habetur. 6. q. 1. Oves. Oves pastorem suum non reprehendant, scilicet imperiose; & sequitur ratio, quia non est discipulus supra magistrum. Præterea quod pars illa decreti non posset dici continere veritatem fidei catholicæ. Patet, quoniam contradicit decreto hujus universalis & œcumenicæ synodi Florentinæ; in qua orientali & occidentali ecclesiis convenientibus, præsidente sanctissimo, ac beatissimo domino nostro Eugenio papa IV. divina & apostolica auctoritate diffinitum est, apostolicam sedem, & Romanum pont. in universum orbem tenere primatum, & ipsum pont. Rom. successorem esse B. Petri principis apostolorum, & verum Christi vicarium, totiusque ecclesiæ caput, & omnium Christianorum patrem & doctorem existere, & ipsi in B. Petro pascendi, regendi, & gubernandi ecclesiam universalem a domino Iesu Christo plenam potestatem traditam esse. Plane hæc simul stare non possunt, ut Romanus pont. primus sit totius orbis, & tamen universali concilio orbem repræsentanti sit subjectus. Quod princeps sit apostolorum, seu plebis Christianæ, & illorum concilio subditus sit. Quod sit vicarius Christi, præsentialis immediate ab eo constitutus, & alteri quam Christo subditus sit. Quod sit caput totius corporis ecclesiæ, & a concilio corpus ecclesiæ repræsentante, veniat judicandus & regendus. Quod sit pater omnium Christianorum, & sub pœna damnationis damnatorum, de consilio filiorum suorum parere teneatur mandatis. Quod sit doctor omnium fidelium, & synodo universali collegio discipulorum suorum veniat inferior. Quod plenam a Christo potestatem acceperit pascendi, regendi, & gubernandi universalem ecclesiam, & quod concilium universale ecclesiam repræsentans superius sit illo potestate regiminis & gubernationis. Plane hunc locum optime respicit dictum sapientissimi Salomonis, qui Prov. 30. dicit, per tria movetur glo. interl. inquietatur, terra glo. 1. ecclesia, & quartum sustinere non potest, pro servum cum regnum cœperit. Quod tunc videtur contingere cum inferiores superiores reprehendere & corrigere, & quos Deus exaltavit, dignitate principatus humiliare præsumunt: ubi compleri-

Anno Christi 1439.

ti videtur, quod dicitur ecclesiast. 10. vidi servos in equis, glos. interl. in dignitate. Principes autem ambulantes quasi servos. Nec potest dici quod papa per peccatum mortale desinat esse superior: quoniam hoc falsum est & erroneum. Unde in concilio Constantiensi, ut patet in epistola decretali domini Martini, super erroribus Vvicleff, & Ioannis Hus: sequentes errores sunt condemnati. Nemo gerit vicem Christi vel Petri, nisi sequatur eum in moribus. Item alius, papa non est manifestus, & verus successor principis apostolorum Petri, si vivit moribus contrariis Petro. Item alius, cardinales non sunt veri, & manifesti successores collegii aliorum apostolorum Christi, nisi vixerint more apostolorum servantes mandata, & consilia domini nostri Iesu Christi: per solum quidem crimen hæresis pertinaciter defensum, quis cadit a superioritate jurisdictionis & potestatis. Et cum quæritur, unde hujus differentiæ inter crimen hæresis, & alia peccata habetur fundamentum, respondetur breviter pro nunc, quod de sacra scriptura, & ex jure canonico, & ex ipsa ratione. Ex scriptura quidem, nam de aliis criminibus, ait dominus, Matt. 23. super cathedram Moysi sederunt Scribæ, & Pharisæi, quæcumque dixerint vobis facite & servate, secundum opera eorum nolite facere. Ecce quod dominus non abjiciendos dicit malos pastores, qui doctrinam bonam habent, vitam vero malam. Item ad Rom. 13. dicit apostolus, omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. glo. bonis vel malis. Et 1. Pet. 2. subditi estote dominis vestris, non tantum bonis, sed discolis. De crimine vero hæreseos, quod illud faciat prælatum cadere ab auctoritate jurisdictionis, & per consequens a papatu, qui principatum jurisdictionis importat, colligitur primo secundum quorumdam veterum expositionem ex illo Deuter. 17. Non poteris alterius gentis, quam scilicet Christianæ, hominem regere facere, qui non sit frater tuus, scilicet fidei religione. Præterea dicit salvator, Matth. 10. qui negaverit me coram hominibus, negabo eum coram Patre meo. Item Ioan. 3. Qui non credit, jam judicatus est. Item Ioan. secundæ. 1. Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite eum recipere in domo vestra, nec ave, dixeritis ei. Qui enim dixerit ave, cõmunicat ejus operibus malignis. Ex quibus manifesta differentia inter hæresis crimen & alia. Ceterum ex jure canonico hujus differentiæ capitur fundamentum, sicut superius ostensum est, in multis capitulis inductis ad ostendendum quod hæretici potestate privantur jurisdictionis. Ratione etiam non caret hæc differentia, quoniam cum fides sit prima connexio, qua quis connectitur corpori Christi, sitque primus lapis ædificii spiritualis; Impossibile videtur quod quis habeat rationem capitis, qui non habet rationem membri. Ecce quam clara differentia, ex ipsa scriptura sancta colligitur inter crimen hæresis, & alia peccata in ipsis pastoribus ecclesiæ: Et ideo non mirum si doctores eruditi tam theologi, quam juristæ, magnam inter illa differentiam faciant. Amplius arguitur, sic contra præfatam partem decreti; illa non videtur posse dici continere veritatem catholicæ fidei, quæ determinationi apostolicæ sedis contradicit, sed illa est hujusmodi; Ergo non veritatem, sed magis errorem continere dicenda est. Major patet illa Hieronymi in c. hæc est fides, Papa beatissime, 24. q. 1. Minor vero patet in decretali illa, Unam

A sanctam: quam fecit Bonifacius VIII. cujus sunt verba quæ sequuntur. Si deviat terrena potestas, judicatur a spirituali: si deviat spiritualis, judicatur minor a suo superiore; si vero suprema, a Deo solo potest judicari. Hæc ibi. Alia plurima facile est inducere contra hanc partem decreti, contra quam manifeste sunt Hugo de S. Victore, S. Thomas, Albertus magnus, Alex. de Ales, Alvarus, & alii plurimi in facultate theologica magistri, quorum dicta pertranseo brevitatis causa: quibus sic habitis, venio ad casus positos per dominum arguentem. Primus casus assignatus est, videlicet quomodo imminente necessitate reformationis ecclesiæ, & actu existente concilio, B papa nollet facere reformationem, non sufficit ad depositionem papæ, cum talis negligentia, aut mala voluntas non dejiciat eum a superioritate potestatis, nisi ista mala voluntas talis esset, quæ manifeste oriretur, ex aliquo errore in fide catholica, ut puta, quia non crederet ecclesiam sanctam esse, contra illud, quod de ea ait Spiritus sanctus, Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. Cant. 4. aut quod non crederet, quod sanctitas vitæ requiratur in suscipientibus ordines sacros, & promovendis ad ecclesiasticas dignitates de necessitate præcepti, & si non de necessitate sacramenti: contra illud Levit. 21. Homo de semine Aaron, qui habuerit maculam, C non offeret panes coram domino, nec accedet ad ministerium ejus. Ubi per maculam in glos. omne vitium intelligitur: juxta quem sensum intelligendi sunt doctores si qui illum casum proposuerunt, sic dico, quia nullum talem qui alicujus esset nominis, talia docentem ego legi. De secundo autem casu, quando, scilicet scandalizat incorrigibiliter ecclesiam, dico quod ista incorrigibilitas malæ vitæ, qua talis scandalizat ecclesiam, potest dupliciter intelligi, uno modo in continuatione criminis, puta, quia monitus non curat desistere, seu abstinere a peccatis: alio modo potest intelligibilitas illa in defensione criminis, ut si pertinaciter defenderet aliqua non esse peccata, sicut simoniam, sicut avaritiam, sicut promotio- D nem indignorum; Ita quod crimina prohibita, jure divino, laudaret aut defenderet tanquam licita. Primo modo loquendo de incorrigibilitate, casus ille juxta superius dicta non habet veritatem; secundo autem modo intelligendo, locum haberet, quia jam hæreticus esse, sentiens male pertinaciter de lege & scriptura sancta, convincitur. Et ad glo. quæ allegatur in cap. si papa, dico quod multa sunt, propter quæ illa glo. nullum doctum, seu gravem virum debeat movere, immo parum aut nihil est curandum de illa. Tum primo, quia glo. illa nulla firmatur ratione, nec hoc quod inducit, si peccaverit in te frater tuus: pro opinione sua, sicut in responsione, ad primam E auctoritatem est ostensum. Tum secundo quia glo. illa est manifeste contra tex. unius summi pont. & martyris, qui multo præstantioris est auctoritatis, quam Hugutio unquam fuit. Tum tertio quia est contra alios multos tex. sacrorum canonum, sicut patet de capitulo, nemo judicabit primam sedem, &c. aliorum hominum causas. &c. cuncta novit ecclesia. 9. q. 3. c. ejecti. di. 80. Quarto quia contraria est multis aliis glo. & maxime in c. si quis pecuniam. di 79. quæ vult quod tantum pro hæresi stricte sumpta papa posset judicari, scilicet si peccat contra articulos fidei. Quinto quia est contra clariores doctores in jure divino, quorum aliqui superius nominati

nominati sunt, quibus merito in hac parte credendum est, & securius creditur eis, quam Hugutioni. Inter quos dominus Alvarus, maximus doctor in utroque jure ponit expresse in libro de hæresibus rubrica 32. quod error est, quod papa possit judicari extra casum hæresis a concilio generali. De tertio vero casu, quando scilicet vult facere contra universalem statum ecclesiæ, dicitur quod in isto casu, licet papæ non esset obediendum, sed resistendum, non tamen venit propterea a concilio judicandus. Aliud enim est non obedire, quod potest facere inferior, cum aliquid contra divinam legem a superiore præcipitur. Vt enim dicitur Act. 5. obedire oportet Deo magis quam hominibus. De quo in cap. qui resistit, & in c. Si is qui præest. 11. q. 3. Aliud est resistere cum a superiore aliquid dicitur quod a veritate, aut a sanctorum patrum sententiis sit devium, sicut Paulus restitit Petro, quia non ad veritatem euangelii ambulabat, ad Galat. 2. aut cum contra statum universalis ecclesiæ generaliter agere attentaret, sicut si vellet deponere simul omnes episcopos, ac similia. Ex quibus patenter universa turbaretur ecclesia. Et hoc modo dicunt Hosti. & Inno. & archidiaconus, quod non esset papa sustinendus, id est non permittendus hoc facere, sed ei, cum omni tamen humilitate & reverentia resistendum esset. Non autem dicunt quod in hoc casu deponendus esset, cum ipsi cum antiquis doctoribus theologis concordantes, dicunt papam propter solum crimen hæresis posse ab ecclesia judicari. Aliud est judicare, & hoc non est nisi superioris, ut ante dictum est; qui autem judicat me, dominus est. 1. Cor. 4. & patet ita quod nullus illorum trium casuum sufficiat, ut papa possit subjacere judicio universalis concilii; & ratio est quæ superius assignata est: videlicet quod propter nullum aliud crimen venit sub judicio quorumcumque inferiorum. Quare cum quamdiu catholicus est, verus summus pont. sit, dicunt doctores quod semper in honore habendus est. Vnde Augustinus lib. 9. veteris & novi testamenti dicit sic. Nonne sciens David, divinam esse traditionem in officio ordinis regalis? Idcirco Saul in eadem adhuc traditione positum honorificat, ne Deo injuriam facere videatur, qui his ordinibus honorem decrevit. Dei enim imaginem habet rex, sicut & episcopus Christi. Quamdiu ergo in eadem traditione est, honorandus est, vel propter se, vel propter ordinem. Vnde apostolus inquit, potestatibus sublimioribus subditi estote. Non enim est potestas nisi a Deo. Hæc Augustinus. Ex quibus omnibus patet, quod decretum illud per patres obedientiæ Ioan. 23. dicti, Constantiæ editum, juxta intelligentiam, quam de eo practicant verbis & factis Basileen. secundum quam prosecutus sum istam responsionem, non contineat veritatem fidei catholicæ, immo errorem & impietatem. Quare præsumptio maxima & execrabilis temeritas fuit, tali intelligentia data, diffinire, decretum illud, veritatem esse catholicæ fidei. Animadvertissent utinam pro eorum salute illud, quod Augustinus dicit in libro de ecclesiasticis dignitatibus in fine, ubi sic ait; si quis scripturas præter eas, quas catholica ecclesia recepit, vel in auctoritate habendas esse, vel fuerit veneratus, anathema sit; & hæc dicta sufficiant pro primo articulo propositionis factæ per patrem & D. arguentem.

RESPONSIO AD SECVNDVM ARTICVLVM.

SVMMARIVM.

I. *Concilium Constantiense, nunquam decrevit concilium esse supra papam.*
II. *Patres Constantiæ congregati, recta intentione procedebant.*
III. *Petierunt confirmationem suorum decretorum Romano pontif. quem concilio superiorem confessi sunt.*
IV. *Basileensium propositio, absque offensa concilii Constantiensis, merito veluti hæretica condemnatur.*
V. *Constantiensi decreto de superioritate concilii sæpe contradixerunt patres.*
VI. *Ioan. XXIII. renuntiavit juri papatus si aliquod habebat.*
VII. *Et pro hæresi specialiter fuit a concilio judicatus.*
VIII. *Concilium generale præsertim sede vacante, potest facere decreta reformationis, pertinentia, tam ad cap. quam ad membra.*
IX. *Romanus pontif. legibus quoad vim coactivam non subjicitur.*
X. *Legis ratio duo includit juxta sanctum Thomam.*
XI. *Concilia in ecclesiæ Romanæ, aut summi pontificis præjudicium, non possunt leges statuere.*
XII. *Princeps quomodo solutus sit legibus.*
XIII. *Rex a Deo tantum puniendus est.*
XIV. *Basileense concilium legitime convocatum, & continuatum esse quomodo intelligitur.*
XV. *Concilium legitime inchoatum, & continuatum, errare potest in suis diffinitionibus.*
XVI. *Concilium Ephesinum secundum, & Aquisgranum legitime inchoata & continuata, tandem erraverunt.*
XVII. *Concilia plenaria priora, a posterioribus plerumque emendantur.*
XVIII. *Basileenses non observasse, quæ Eugenio pontifici max. promiserant, ostenditur.*
XIX. *Papæ præsidentes, noluerunt recipere.*
XX. *Præsidentibus apost. sed. non consentientibus nulla est concilii diffinitio.*
XXI. *Quomodo præsidentes decretis concilii subscribunt.*
XXII. *Non errare, non est privilegium conciliorum generalium.*
XXIII. *Basileensium decreta, nunquam approbavit Eugenius IV.*
XXIV. *Conciliorum decreta, a Romano pont. necessario confirmari debent.*
XXV. *Quamvis potestas papæ in concilio sit inclusa, necesse est tamen ut ejus decreta apostolica sede expresse confirmentur.*
XXVI. *Concilium potius includitur in papa, quam e converso.*

SEQVITVR secundus articulus propositionis factæ per dom. opponentem: in quo nixus est duplici via persuadere, quod propositio illa prima Basileensium de potestate universalis concilii supra papam, quam veritatem catholicæ fidei vocant, quæ superius posita est, non condemnaretur. Et prima via sumpta fuit ex parte patrum, qui decretum illud Constantiæ ediderunt; secunda ex parte eorum fratrum, qui illud Basileæ renovarunt.

novarunt. Circa primam viam, prima ratio, si benemente tenui, fecit quia, non poterat condemnati sine offensa & scandalo concilij Constantiensis, quod decretum præfatum de potestate concilij universalis supra Papam edidit.

1. Ad istam rationem respondetur, quod salva pace, nunquam concilium universale Constantiense tale decretum edidit. Unde ex hac parte dicimus, Basileenses falsum dixisse in propositione illa prima, præsupponendo quod Constantiæ per universale concilium, universalem Ecclesiam repræsentans fuerit illa superioritas potestatis concilij supra Papam declarata. Cum enim solum pro tempore, quo tres obedientiæ fuerunt simul, congregatio illa fuerit indubitata synodus generalis credita, & non a tribus obedientiis decretum illud, sed ab una tantum fuerit editum, ut sæpe in exordio præsentis responsionis commemoratum est, manifeste falsum est quod præsupponitur. Quod etiam ex alio colligitur; nam tota synodus ex tribus obedientiis aggregata, statuto suo designare videtur, præfatum decretum nunquam de mente sua processisse. Unde in sessione 36. ita dicitur. Sacrosancta Constantiensis synodus &c. statuit & decrevit, quod futurus Romanus pontifex, per Dei gratiam de proximo assumendus, cum hoc sacro concilio, vel deputandis per singulas nationes, debeat reformare ecclesiam in capite Romanæ curiæ, secundum æquitatem & bonum regimen ecclesiæ, antequam hoc sacrum concilium dissolvatur, supra materiis articulorum aliàs per nationes in reformatorio oblatorum, qui sequuntur. Primò de numero, qualitate, & natione dominorum Cardinalium: Et infra in 13. articulo dicitur. Propter quæ & quomodo Papa posset corrigi vel deponi. Ex quo instituto manifeste datur intelligi, quod synodus illa hoc decernens, non prius instituerit, aut decreverit, quod Papa non obediens etiam incorrigibiliter statutis, mandatis, & ordinationibus concilij universalis, ex omnibus obedientiis Christianitatis collecti, in pertinentibus ad fidem, & extirpationem schismatis, reformationem in capite, & in membris, veniret per concilium correctione pœnali puniendus, & maxime pœna depositionis: & præcipue eo considerato, quod nullus videatur posse dari casus, qui non contineatur in prædictis. Secundo arguebatur per eumdem dominum arguentem sic. Dato, sicut verum est, quod decretum illud factum fuisset ab una obedientia tantum, nihilominus in illa erat major pars ecclesiæ. Unde non videtur cautum, quod decretum illud a tot populis factum, condemnaretur ut hæreticum. Ad hoc licet plurima possent dici tam circa præsuppositum, quam circa consequentiam, respondetur breviter sic.

2. Primò, quod non tractatur hic, neque est de mente sanctissimi domini nostri, quod decretum illud Constantiæ factum per obedientiam Joannis XXIII. condemnetur ut hæreticum, quoniam arbitratur sanctissimus D. N. pro illorum patrum reverentia, religione, & integritate, non alium sensum habuisse in illo decreto, quidquid verba ejus in sono literæ prætendant, quam sancti patres habuerunt; sicut colligi potest ex reverentia, obedientia, & professione humilitatis ostensis per eos domino Martino Romano pontifici electo per eos, qui mox ut creatus fuit, cathedram sumpsit iudicij supremi: ipse quidem diffinivit, statuit singula, conciliosacro approbante.

3. Preterea ipsi recognoscentes decretorum suorum firmitatem ab Apostolica sede pendere, confirmationem eorum a præfato Romano pontifice humiliter postularunt, per quæ omnia recte ponderata profitebantur Romanum pontificem superiorem synodo, non inferiorem.

Sed tractatur nunc quod prima illa Basileensium propositio una cum aliis duabus, in quibus omnes conveniunt, pariter damnetur, sicut iure damnanda est: cum manifestum sit illam ad eorum intelligentiam, quam verbis, factisque docent, & practicant, alienam esse a scripturæ sanctæ, & a sanctorum Patrum doctrina. Et hoc potest optime fieri, absque offensa decreti Constantiæ facti bene intellecti, & absque scandalo decretantium illud: quoniam planum est, quod una & eadem propositio multiplicem habens intelligentiam, secundum unam intelligentiam possit esse vera, & secundum aliam sit hæretica, sicut exempla plurima dari possent, in quibus quia nota sunt, & brevitatis causa, supersedeo. Secundo respondetur quod domini & patres de obedientia Joannis XXIII. ita debent honorem suum zelare in defensione præfati decreti, quod nō velint alias duas obedientias schismaticas & hæreticas declarare, quoniam hic error pejor esset priore: quod tamen, ut superius ostensum est, difficillimum est observare, nisi decretum illud ad aliam trahatur intelligentiam, quam verba in superficie prætendunt, & quam Basileenses prædicarunt: alias non videbantur, salva pace, observare illud quod Dominus præcepit: quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.

Tertio arguit dominus opponens, quod licet ab una obedientia tantum fuerit factum præfatum decretum, nihilominus cum post nulla facta fuerit reclamatio per alias obedientias, videtur approbatum fuisse. Respondetur, negando quod nulla fuerit facta reclamatio, imo multiplex. Tum primo, quando primo factum est, contradictum & reclamatum est, tam per prælatos & aliquos dominos Cardinales, qui, ut in gestis ejusdem concilij patet, se absentarunt a sessione illa: quam per multos doctos viros, sicut a fide dignis qui interfuerunt, refertur. Tum secundo contradictum est per eum, quem obedientia illa pro Romano pontifice venerabatur, & cujus autoritate congregatio illa legitime adunata dicebatur, scilicet Joannem XXIII. dictum, qui decreta illa facta erronea esse sæpe professus est, ut dominus Dynensis ab ejus ore in oppido Schaphusensi prope Constantiam audivit. Tertio contradictum est per duas obedientias alias, scilicet Gregorij & Benedicti, quæ, ut superius ostensum est in principio præsentis responsionis, manifeste verbis & factis contradixerunt opinioni dicentium eos, qui de obedientia præfati Joannis XXIII. Constantiæ ante convenerant, concilium generale facere, ecclesiam Christi repræsentare, habere potestatem immediate a Christo, cui &c. Tum quarto manifestum testimonium hujus reclamationis sive non acceptationis colligi videtur ex eo, quod nunquam amplius convenientibus omnibus obedientiis simul, fuerunt illa decreta repetita, nec confirmata: sed statutum fuit, ut jam dictum est, quod per Papam & per concilium deberet declarari, per quæ & quomodo Papa possit corrigi vel deponi.

Quarto arguit dominus opponens, quod si illud decretum non fuit verum, Joannes XXIII. non potuit deponi, maxime cum, ut ex sententia ejus pateat, non fuit depositus pro hæresi, sed juxta

Anno Christ. 1439.

glossam can. si Papa, scilicet quia moribus suis pravis scandalizabat incorrigibiliter Ecclesiam. Nec potest dici, inquit, quod postmodum Florentiæ approbavit depositionem suam & electionem Martini: quia talis approbatio non poterat facere Martinum papam. Ad istam rationem, dimissis multis aliis quæ possent dici, respondetur negando consequentiam, & hoc duplici ratione.

6. Tum primo quia ipse, ut patet per instrumenta, quæ includuntur in gestis hujusmodi concilij, renunciavit juri papatus, si aliquod habebat. Et quod dicitur quod approbatio sua nihil juris contulit domino Martino, negatur, dicendo quod approbatio non fuit talis qualis dicitur esse per dominum arguentem, sed talis fuit, ut reverendissimus Placentinus, & alij domini cardinales nuper in præsentiarum dixerunt, quod videlicet postquam liberatus a carceribus venisset Florentiam ad dominum Martinum, approbavit renunciationem suam, quam fecit in carcere, profitens illam publice, non metu, non sophistice, sed veraciter & libere fecisse.

7. Secundo consequentia non valet, quoniam in casu hæresis, de qua iste accusatus fuit, & testes inducti, universale concilium potest papam judicare, sicut dictum est: unde negatur quod non pro hæresi, sed pro aliis criminibus Joannes ille fuerit judicatus. Unde, sicut patet ex gestis illius concilij, in sententia suspensionis ejusdem facta in sessione decima, vocatur notorius hæreticus & incorrigibilis. Sed licet hoc in sententia condemnationis non exprimatur specialiter: nihilominus in eadem sententia dicitur, quod propter illa crimina tunc ibi nominata, & alia crimina in processu dictæ causæ contra eum deducta & contenta, tanquam indignum & inutilem & damnosum sancta synodus privat.

Quinto arguit dominus opponens, & præsupponit quod, ut patet ex gestis illius concilij, inter patres deputatos obedientiæ Joannis XXIII. & patres de obedientia Benedicti, fuerunt compactata Narbonæ quædam capitula, inter quæ fuit unum, scilicet primum, de convocatione fienda per prælatos utriusque obedientiæ. Aliud vero capitulum fuit, quod est secundum in ordine, quod dicta congregatio & constitutio concilij fienda per dictos dominos, fieret generaliter pro extirpatione schismatis, & hæresis, & pro sancta unione ecclesiæ, & pro reformatione universalis ecclesiæ in capite & in membris &c. Ex istis elicit præfatus reverendissimus dominus, quod concilium habeat potestatem in reformatione capitis facienda: & per consequens videtur, quod omnium illorum patrum fuit hæc fides, quod concilium haberet hanc potestatem. Ad istam rationem, dimisso quod ex convocatione illa nova, & institutione concilij, arguatur manifeste non esse creditum apud omnes, veritatem esse fidei catholicæ, patres convenientes Constantiæ, quando fecerunt decreta, de quibus est sermo, facere concilium generale, aut universalem ecclesiam repræsentare: respondetur quod per c. illud secundum, quod, ut in eodem continetur, factum est ut deferretur honori concilij Constantiensis, & sub certis conditionibus, non arguitur aliquid contra dicta.

8. Non enim negatur quod concilium universale, & maxime sede vacante, possit facere decreta reformationis pertinentia tam ad caput ecclesiæ,
9. quam ad membra. Sed hoc negatur, quod posset facere leges indifferenter habentes vim coacti-
A vam contra caput ejus, Romanum scilicet pontificem: pro quo notandum est, quod ut ait sanctus Thomas in prima 2. q. 96. articulo quinto, ubi
quærit, utrum omnes subijciantur legi: quod lex 10.
de ratione sui duo habet, videlicet quod est regula humanorum actuum, & quod habet vim coactivam. Quantum ad primum, concilium universale potest facere decreta & instituta, quæ respiciant tam caput quam membra, etiam instituta quæ respiciant ipsa universalia concilia: quantum vero ad secundum, scilicet vim coactivam, judicium condemnationis inferendi transgressionibus
B legum, non potest, cum inferior hujusmodi legem non possit imponere superiori: & ideo
dicitur extra de Elect. can. significasti, quod Ro- 11.
manæ ecclesiæ nulla concilia legem præfixerint. Quod etiam in præjudicium Romani pontificis nihil instituere possint, testatur Innocentius tertius in can. innotuit extra de Elect. ubi dicit quod canon Lateranensis concilij ab Alexandro papa prædecessore suo editus, nullum potuit successori suo præjudicium generare, cum non habeat imperium par in parem. Quamobrem sanctus Thomas præfato articulo, in responsione ad tertium
dicit, quod princeps dicitur solutus legibus, non 12.
quidem quantum ad vim directivam, debet enim legibus vivere, sed quantum ad vim coactivam,
C quia nullus potest in ipsum judicium condemnationis inferre, si contra legem agat. Unde super il-
lud psalmi, *tibi soli peccavi*, dicit glossa: Rex est 13.
omnibus superior, ideo a Deo tantum, qui major est, puniendus est. Si quis de populo erraverit, & Deo peccaverit & regi, rex vero non habet hominem, qui sua facta dijudicet, ideo ait, tibi soli peccavi. Hæc glossa: & hæc de rationibus inductis ex parte patrum de obedientia Joannis XXIII. & gestorum concilij Constantiensis dixisse sufficiat.

Item ad argumenta quæ egit præfatus dominus opponens ex parte concilij Basileensis tendamus, licet ex multis eorum, quia dispensative, per mo-
D dum tolerantiæ ad preces regum & principum apostolica sedes fecit, ut schismaticis tolleretur occasio, & Bohemorum tractatus ex dilatione non susciperet impedimentum, argumenta sumpta, parum debeant habere virtutis. Argumentum est autem in primis, si bene retinui, sic. Concilium Basileense fuit legitime inchoatum, quia autoritate & Martini, & præsentis S. D. N. & hoc pro reformatione in capite & in membris: fuitque legitime continuatum, ut in bulla annullationis, dissolutionis, sive translationis ejusdem concilij S. D. N. attestatur: & præfatum concilium fecit illas declarationes de potestate concilij universalis, sicut est manifestum: ergo videtur decretum illud esse verum, alias concilium illud non
E fuit legitime continuatum: errare enim non stat cum legitima continuatione.

14. Ad istam rationem respondetur, quod concilium legitime continuari, potest intelligi duobus modis: uno modo quia continuatur ejus potestas instituentis, & non est evacuatum autoritate, sed habet processum legitima potestate fulcitum; alio modo potest intelligi legitime continuari, non per respectum ad autoritatem dictam, sed ad materiam processus, ita quod omnis declaratio facta per tale concilium, fuerit vera. Omnis ejus constitutio sancta, est sententia iusta. Capiendo autem hoc secundo modo legitimam continuationem, conceditur consequentia, & negatur antecedens. Licet enim S. D. N. declaraverit conci-

Anno Christ. 1439.

lium illud legitime continuatum, quia non fuerat intentionis sanctitatis suæ, quod concilium illud evacuaretur virtute sua, si causæ propter quas illud transtulerat, non essent veræ, aut tantæ gravitatis, sicut ejus sanctitas agnovit: non tamen concessit eis, nec declaravit, eos in omnibus quæ dixerant, definierant, aut constituerant, bene sancte justeque fecisse. Capiendo autem primo modo legitimam continuationem concilij, conce-
15. ditur antecedens & negatur consequentia. Stat enim cum hoc modo legitimationis processus
16. concilii, error aliquis in conclusionibus: sicut patet de secunda synodo Ephesina, quæ sicut fuit legitima autoritate inchoata, ita etiam continuata, quæ tamen gravissime erravit. Præterea concilium Aquisgrani celebratum legitime fuit, & continuatum, de quo in can. placuit 36. q. 2. & tamen ejus definitioni præponitur sententia Hieronymi, ut in eodem loco colligitur, & habetur
17. in glossa in can. de Libellis dist. 20. Præterea dicit Augustinus contra Donatistas loquens, libro primo de unico baptismo, plenaria concilia sæpe priora posterioribus emendari. Præterea interrogentur patres Basileenses, utrum dicant verum apud omnes indubitatum in hoc quod synodus universalis Constantiensis fecisset illas declarationes. & plane si veritatem loquuntur, dicturj sunt contra diffinitionem eorum, cum manifestum sit per unam solam obedientiam illas factas esse. Non ergo erit inconveniens, quod concilium Basileense, licet dicatur fuisse legitime continuatum, scilicet quoad processum ejus, habeat in eis quæ declaravit aut instituit, aliquid emendandum & corrigendum.

Secundo arguebat idem Dominus opponens sic confirmando rationem præmissam: Concilium Basileense fuit universale & indubitatum, & renovavit hoc decretum, facta revocatione disso-
18. lutionis: ergo sequitur quod illud sit verum. Ad istam rationem respondetur, primo ad antecedens, quod attento quod conditiones & promissiones domino nostro factæ, ut dissolutionem sive translationem revocaret, non fuerunt ei observatæ, maxime quod sui præsidentes non fuerunt recepti juxta dispositionem, & juxta morem antiquorum conciliorum, non videtur omnino indubitatum fuisse illud concilium, immo apud multos doctos omnino vacuum autoritate judicatum est: cum præsidentes Papæ juxta formam a
19. Romano pontifice datam, noluerit recipere, sed contra omnem modum & rationem, corpus sine ordine dependentiæ ad caput sibi a Christo superpositum, potestate propria voluit procedere.

Secundo dicitur, quod non videtur verum, quod concilium Basileense renovaverit decretum illud Constantiense, immo decretum fecerit novum: quod patet ex eo quod forma unius multũ differt & littera & intelligẽtia ab alio, sicut patet intuẽti illas, quas supersedeo prosequi brevitatis causa.

Tertio præsidentes omnes quibus in solidum autoritas data erat, non consenserunt, immo contradixerunt, & protestati sunt eo modo meliore quo potuerunt, licet aliqui eorum non ut præsidentes, sed ut particulares personæ, quasi violenter, cum aliter non reciperentur ad præsidentiam, in renovatione illa consenserint.

20. Sed quærebat dominus arguens, unde habetur quod si concilium vult aliquid diffinire, & præsidentes nolunt consentire, quod diffinitio sit nulla, cum hoc videatur valde mirabile? Ad hoc respondetur, quod hoc colligitur primo ex Calchedonensi concilio, in cujus gestis in actione sexta, ut habetur in libro pontificum Isidori, ita dicitur: « In omnibus synodis apocrysarij appostolici decretas sententias primo, propter summam autoritatem ejusdem sanctæ sedis, confirmabant, & subscribebant, quia aliter nullum robur habebant, unde scriptum est: Paschasius episcopus, vice domini mei beatissimi atque apostolici universalis ecclesiæ papæ urbis Romæ Leonis, synodo præsidens statui, consensi, & subscripsi: similiter relinqui fecerunt. » Hæc ibi. Secundo colligitur ex dist. 17. q. per totum, & præcipue in can. regula, ubi habetur, nullum ratum esse concilium, quod non fuerit apostolica autoritate fulcitum. Clarum est, quod ea quæ fiunt præsidentibus papæ contradicentibus, non possunt dici fulta autoritate apostolica. Secundo respondetur ad consequentiam, negando illam: assignata est ratio negationis in superioribus, pro eo scili-
cet quod non errare, non reperitur privilegium 22.
esse generaliter universalium conciliorum etiam indubitatorum, nisi cum ita universali consensu in eisdem cuncta sunt diffinita, quod apostolicæ sedis consensus & approbatio intervenerint. Exempla etiam assignata sunt de secunda synodo Ephesina universali & indubitata. Tertio arguebatur per eumdem dominum opponentem sic: Sanctissimus D. N. approbasse videtur illud concilium per bullas suas, ergo videtur, quod diffinita per illud sunt approbata per apostolicam sedem, & per consequens vera sunt, aut apostolica sedes erravit cum illo.

Ad hoc respondetur, sicut idem sanctissimus 23.
D. N. pro se tunc respondit, quod approbavit progressum illius, sicut dictum est, non autem decreta ejus: quod sapientissime factum est. Quis enim, nisi imprudentissimus, approbaret decreta aliqua antequam illa videret, examinaret, atque plene & integre ponderaret, si quid in eis minus rectum, minus verum, aut minus expediens contineatur? aut si quid ineptum, aut si quid diminutum, aut superfluum sit? quomodo dicitur fecisse Papa Clemens, ut Joannes Andreas ponit in principio Clementinarum, de constitutionibus factis in Concilio Viennensi, quæ quia, ut inquit, aliquæ earum erant ineptæ, aliquæ prolixæ, aliquæ defectivæ compositæ, aliquæ etiam non expediebant, fecit illas Clemens recenseri per peritiores, qui aliquas illarum in toto reservarunt, aliquas in totum resecarunt, aliquas mutarunt quoad verba, mente servata, aliquibus vero earum quibusdam detractis quoad verba & quoad mentem aliqua sunt addita. Præterea si approbando processum concilij sanctissimus D. N. approbasset decreta illius concilij: cur tanto studio, & tam repetitis vicibus laborarunt Basileenses per oratores suos, ut sanctissimus D. N. approbaret & confirmaret eorum decreta, quod hucusque habere non potuerunt?

Sed quærebat Dominus arguens, unde reperi- 24.
tur, quod necesse est accipere aut habere a Romano pontifice sive apostolica sede confirmationem decretorum factorum per concilia universalia, cum in universali concilio intelligatur esse autoritas papæ? Ad hoc respondetur, quod hujusmodi necessitas confirmandi decreta conciliorum per papam, colligitur primo ex autoritate sacræ scripturæ, secundo ex evidentia rationis, tertio

ex practica observata factorum conciliorum præstantissimorum. Ex sacra scriptura quidem colligitur Deut. 17. ubi Dominus ait, si difficile & ambiguum apud te judicium perspexeris, dicit glossa interlinearis, hoc quoque in Ecclesia observandum est, & judicum inter portas tuas videris verba variari, surge, & ascende ad locum (glossa prima, Ecclesiam) quem elegit Dominus Deus tuus, veniesque ad sacerdotes Levitici generis, (glossa prima legitimos) & ad judicem (glossa prima pontificem) qui fuerit illo tempore, quæresque ab eis qui indicabunt tibi judicij veritatem. Et facies quodcumque dixerint, qui præsunt loco, quem elegit Dominus, & docuerint te juxta legem ejus, sequerisque sententiam eorum, nec declinabis ad dexteram neque ad sinistram. Qui autem superbierit nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, & decreto judicis, morietur homo ille. Ubi licet dubiorum difficilium discussionem & indagationem veritatis Deus conventui sacerdotum attribuat: imperium tamen & diffinitivum judicium, cui sub pœna mortis obediendum est, uni soli, scilicet summo sacerdoti, attribuit. Unde manifeste patet, quod robur & autoritas, & vis coactiva decretorum universalium conciliorum, ab uno scilicet summo sacerdote dependet. Præterea præcipitur Mosi, qui potestate, ut ait Bernardus libro de Consideratione ad Eugenium Papam, fuit figura Romani pontificis, Esto tu populo in his, quæ ad Deum pertinent, ut ostendas eis ceremonias & ritum colendi Deum, Exodi 18. Cæterum Christus cum aliis Apostolis imperaverit, ut laxarent retia sua, tantummodo Petro inquit, Duc in altum, Luc. 4. hoc est in profundum, disputationum, ut ait glossa Ambrosii, & habetur in can. non turbatur 24. q. 1. Quomodo autem hæc divina institutio integra servaretur, qua summo ecclesiæ pontifici divinitas tam singulariter injunxit summarum causarum & difficilium quæstionum in ecclesia judicium, si patrum in synodis convenientium decreta & canones & sententiæ, quæ communiter de rebus maximis proferuntur, non consensu & approbatione firmarentur summi pontificis? Suffragatur præterea ad hoc ratio evidens; lex enim non habet vigorem & virtutem coactivam, nisi ex principis autoritate, aut autoritate ejus in quo principatus totius communitatis est collocatus. Istud est clarissimum apud omnia jura. Sed Romanus pontifex est princeps ecclesiæ, & principatus totius ecclesiæ collocatus est ab ipso summo omnium principe Christo salvatore nostro in Apostolica sede, ut in can. Basilicas, de Consecrat. d. 1. ergo necessario firmitas, robur, & autoritas decretorum conciliorum dependet a Romano pontifice, sive ab Apostolica sede, sicut habetur expresse in can. confidimus 25. quæst. 1. & Extra de Elect. can. significasti. Facit etiam ad hoc ratio beatissimi Thomæ in 2. 2. quæst. 1. art. ultimo, quam sumit ex unitate fidei, sic una fides debet esse totius ecclesiæ secundum illud primæ Corinth. primo: Idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata: quæ videtur servari non posse, nisi quæstio fidei de fide exorta determinaretur per unum, qui toti ecclesiæ præest, ut sic ejus sententia à tota ecclesia firmiter teneatur. Et ideo concludit, quod ad solam autoritatem Romani pontificis pertineat nova editio symboli. Hæc sanctus Thomas. Ex quibus patet quanta necessitas sit ut canones conciliorum & maxime

A fidem respicientes, per eum qui universali ecclesiæ præsidet, confirmentur. Fundatur præterea hoc ipsum in practica antiquorum conciliorum, Nicæni scilicet & Chalcedonensis, in quibus patres convenientes omnia diffinita & constituta per eos miserunt ad Apostolicam sedem, rogantes illa per Romanum pontificem confirmari, sicut patet de patribus Nicænæ synodi, ex epistola ejusdem synodi missa ad papam Sylvestrum, quæ habetur in gestis ejus, & de patribus Chalcedonensis synodi ex epistola ejusdem missa super hoc ad Leonem papam, quas pro brevitate tenenda hic interserere non curavi. Hoc præterea observatum in concilio Constantiensi legimus, in quo licet papa Martinus fuerit præsens, & fortas-B sis primus omnibus assensum dedisset, nihilominus factus pontifex, in fine omnium rogatus est, ut omnia Apostolicæ sedis autoritate roboraret, quod sub certa forma fecit, ut patet in gestis ejusdem concilij.

25. Quod vero dicebatur per dominum arguentem, videri hoc non esse necessarium, quia, ut inquit, in concilio universali potestas papæ includitur. Respondetur primo, quod hæc locutio proprie loquendo non videtur mihi accipienda, quod potestas papæ sit inclusa in concilio universali ad eorum sensum, quem prætendunt illi qui dicunt concilium omnia posse quæ papa, & majora. Dicunt enim, quod concilium dicit quid aggregatum ex potestatibus particularibus, quarum una C sit potestas papæ, ita quod concilium dicat unum totum comprehendens omnes istas intra se potestates. Inde arguentes quod cum totum majus sit sua parte, concilium sit majus Papa. Sed revera non ita accipienda est ratio concilij, sicut isti imaginantur. Cum autem Romanus pontifex, utpote caput ecclesiæ, plenitudinem & totalitatem habeat potestatis, & ab ipso omnis potestas jurisdictionis aliorum prælatorum derivetur, ut superius multipliciter est ostensum: potestas papæ non potest comparari ad potestates particulares aliorum prælatorum, sicut pars totius comparatur ad alias compartes, ex quibus illud totum resultat, sed ut totum comprehendens virtute quidquid potestatis est in illis: sicut dicit Boëtius, D quod superior virtus comprehendit in se inferiores; & beatus Dionysius libro 5. ecclesiasticæ hierarchię dicit, quod hierarchici ordinis virtus in omnibus capitur sanctitatis totalitatibus; unde omnes episcopi congregati cum papa, quoad potestatem jurisdictionis, non videntur dicere plus potestatis quam papa solus. Omnes præterea rectores officiales regis, simul convenientes cum rege, non dicunt plus jurisdictionis quam rex solus, sicut sanctus Thomas inquit, quod omnes creaturæ & Deus considerata simul, non portant plus bonitatis quam Deus solus. Et ideo non est 26. ita dicendum, sicut ex adverso intelligitur, quod potestas papæ includatur in concilio: immo for-E tassis magis proprie diceretur e converso, scilicet quod potestas totius concilii comprehendatur in papa, sicut derivatum & dependens comprehenditur in eo, a quo dependet & emanat. Dicimus enim quod omnium membrorum virtus continetur in capite, & omnium inferiorum potestas in principe. Secundo respondetur, quod ad hunc sensum potest dici, quod in universali synodo includitur potestas papæ: quia si rationem concilii universalis habet, necessario consensus papæ includitur, & autoritas ad earum rerum prosecutionem, ad quas synodus ordinata est. Sed ex

ANNO CHRISTI 1439.

hoc modo comprehensionis potestatis Papæ in concilio, non sequitur, quod conclusa per patres synodi non egeant confirmatione principis Ecclesiæ. Et hæc de secundo articulo pro mea mediocritate dicta sufficiant.

De tertio autem articulo, quia cum non fuerit opus loqui, nihil respondi: ideo in hac recollectione responsionis meæ supersedeo: per totum omnia per me dicta subjiciens correctioni & emendationi sanctissimi D. N. Eugenij Papæ quarti, verissimi Christi vicarij, & principis universæ Ecclesiæ: cujus sanctitatis mandato hanc A responsionem in præsentia beatitudinis suæ, & reverendissimorum patrum dominorum Cardinalium, fereque omnium prælatorum hujus sanctæ synodi œcumenicæ, multorumque aliorum patrum, magistrorum, & doctorum, satis ex tempore factam, nunc parum copiosius & extensius collegi. Sitque ipse Deus omnis boni fontalis origo pro assistentia gratiæ suæ in sæcula benedictus. Amen.

Explicit responsio, facta per magistrum Joannem à Turrecremata, sacri & apostolici palatij magistrum, anno Incarnationis Dominicæ 1439.

FINIS.

APPENDIX
AD TOMUM DECIMUM TERTIUM
CONCILIORUM.

Anno Christ. 1485.

CONCILIUM SENONENSE
Anno Domini M. CCCC. LXXXV. die XXIII. Iunij Præside Tristando de Salazar Archiepiscopo celebratum.

Ex autographo editum in Spicilegio Dacheriano, Tom. V.

In quo constitutiones Concilij itidem Senonensis, An. Dom. M. CCCC. LX. congregati sub Ludovico de Meliduno Tristandi decessore, innovantur, nonnulla immutantur, pauca adduntur.

IN nomine Domini, Amen. Universis præsentes literas inspecturis, Tristandus miseratione Divina Senonensis archiepiscopus, salutem in eo qui est omnium vera salus. Suscepti pastoralis officij cura solicitat, subditorum compendiis, in quorum prosperitate prosperamus, & animarum saluti jugi attentione cogitationis intendamus: quatenus a nobis excusso negligentiæ somno, nostrique cordis oculis diligenter vigilantibus, eorumdem subditorum periculis & incommodis obviare, animasque ipsas Deo lucrifacere, sua nobis cooperante gratia, valeamus. Sed cum plures uno severius incedant, fortius resistant, facilius operentur, & in Deo jocundius exultentur: ad hæc sacra instituta sunt concilia, ut in ecclesia unitas, animorum concordia, & vitæ puritas, ordine debito conserventur. Quod si per subversiones morum, illecebras vitiorum, & Divinorum transgressionem præceptorum, hæc impediri vel turbari contingat: dignum est, ut sacris conciliis summa cum diligentia & solicitudinis studio reformentur, reparentur & emendentur. Itaque si nunc statum ecclesiasticum recte consideremus, ipsum multimodis contaminatum, & a sanctissimorum patrum traditionibus errantem invenimus. Et licet alias tam per sacras canonicas quam provinciales sanctiones salubriter sit provisum: quia tamen nulla sanctio, quantumcumque perpenso digesta consilio, ad humanæ naturæ varietatem sufficit; nec aliquid adeo certum clarumque vix statuitur, quin ex causis emergentibus, quibus jura & statuta jam facta mederi non possunt, in dubium revocetur: necessaria

A est superioris autoritas, ut per cultoris providi sarculum extirpet vitia, virtutes inserat, excessus corrigat, moresque reformet. Hinc est quod nos Tristandus prædictus cupientes super his, quantum nobis ex alto conceditur, opportunum adhibere remedium, in nostro sacro provinciali concilio, die Sabbati vicesima tertia mensis Junij, cum continuatione dierum sequentium, anni Domini millesimi quadringentesimi octuagesimi quinti, una cum venerabilibus fratribus nostris dominis Agilone Carnotensi, suffraganeorum nostræ provinciæ decano, Joanne Antissiodorensi, Petro Nivernensi, Johanne Meldensi, & B Jacobo Trecensi, episcopis, ac vicario & procuratore venerabilis fratris & suffraganei nostri domini Francisci episcopi Aurelianensis, venerabili etiam fratre & suffraganeo nostro domino Ludovico Parisiensi episcopo se contumaciter absentante, & pro contumace de eorum fratrum nostrorum consilio a nobis reputato: nonnullisque abbatibus, prioribus conventualibus, tam cathedralium quam collegiatarum ecclesiarum procuratoribus, cæterisque quam plurimis ecclesiasticis, tam secularibus quam regularibus, exemptis & non exemptis, nostrarum diœcesis & C provinciæ Senonensis, qui tam de jure quam de consuetudine potuerunt & debuerunt interesse, nonnullis tamen, licet debite convocatis, minime comparentibus, nec pro se mittentibus ad ordinandum, statuendum, & reformandum ea quæ essent ordinanda, statuenda, corrigenda, & reformanda, celebrato in nostra civitate Senonensi, congregatis.

Ratas habet constitutiones a prædecessore suo Ludovico editas an. 1460.

Eodem approbante Concilio statuimus & ordinavimus, sacras cōstitutiones canonicas, & etiam provinciales, circa præmissa in postremo provinciali Concilio per defunctum bonæ memoriæ dominum Ludovicum immediatum prædecessorem nostrum in dicta civitate Senonensi, die D Martij post Dominicam diem, qua in sancta Dei ecclesia pro Missæ officio cantatum extitit *Reminiscere*, tertia mensis Martij, cum certarum aliarum inde secutarum dierum continuatione, anni videlicet Domini millesimi quadringentesimi sexagesimi celebrato, ordinato & facto, publicatas & editas, in eodem nostro sacro præsenti concilio fore publicandas, & alta voce legendas:

quas ne fraudatrix oblivio a memoria evellat, vel excutiat, hic propriis duximus & jussimus inserendas vocabulis.

CONCILIVM SENONENSE.

Anno M. CCCC. LX. *celebratum.*

In hoc anno M. CCCC. LXXXV. *confirmatum.*

IN nomine Domini, Amen. Universis præsentes litteras inspecturis, Ludovicus miseratione divina Senonensis archiepiscopus, salutem in Domino sempiternam. Provincialis solicitudinis cura nostris incumbens humeris, non solum pro merito apud Deum consequendo, verum ne de torpore, desidia, aut neglectu villicationis nostræ, in die tremendi judicij arguamur, nostrum excitat officium, ut quantum cum supremo directore possumus, cæteris quibuscumque postpositis, saluti provincialis gregis nobis commissi paterno intendamus affectu, & devia quæque in viam, deformata in formam, & morum obnubilata vitio in splendorem reparentur antiquum. Quanta enim autoritate provincialia concilia, quæ a Christo, sacroque apostolorum collegio sumpserunt exordia, refulgeant, veritas quæ seipsam in medio stare pollicetur, & dicit, ostendit & manifestat. Quæ si retroactis temporibus, malitia dierum, voraginibus guerrarum exigentibus, minus per eorum celebrationem in notitiam reducta fuerint, vel effectum: nunc impedimentis cælesti dono cessantibus, & ea venerari & colere ad Dei laudem, animarumque salutem, ac vitiorum extirpationem, decrevimus.

Præfixo igitur per nostras patentes litteras termino ad diem Martis post Dominicam diem, qua in sancta Dei Ecclesia pro Missæ introitu *Reminiscere* cantatum est, tertia mensis Martij hujus anni Domini millesimi quadringentesimi sexagesimi more Gallicano, cum continuatione dierum sequentium, usque ad hanc præsentem diffinitionis diem. Qua die, seu alia ab ea dependente & continuata, certis de causis rationabilibus nos ad hoc moventibus, videlicet die Jovis inde sequente, quæ fuit quinta prædicti mensis Martij, post præsentationes & communicationes cum venerabilibus fratribus & suffraganeis nostris inferius descriptis, dicta die Martii & Mercurij sequentis præhabitis, patrum & prædecessorum nostrorum in consimilibus salutaria insequentes vestigia, in præsentia dictorum fratrum & suffraganeorum nostrorum, videlicet Milonis Carnotensis decani suffraganeorum nostrorum, Guilielmi Parisiensis, Joannis Meldensis, & Ludovici Trecensis, Dei gratia episcoporum; nec non venerabilis & discreti viri domini Stephani Plaisance utriusque juris doctoris; venerabilis fratris etiam & suffraganei nostri domini Theobaldi Dei gratia Aurelianensis episcopi debite excusati procuratoris; nonnullorumque abbatum, & priorum conventualium ac cathedralium, & collegiatarum ecclesiarum procuratorum; plurimorumque virorum ecclesiasticorum tam sæcularium, quam regularium, exemptorum & non-exemptorum in magno & notabili numero, tam pro seipsis quam aliorum absentium convocatorum procuratorum, nonnullis tamen, licet debite convocatis minime comparentibus, nec pro se mittentibus. Missaque de sancto Spiritu cum devotis orationi-

A bus atque prostrationibus per nos in nostra Senonensi ecclesia devotissime celebrata, ac solemni verbi Dei exhortatione ad reformationem salutarem hujus nostræ provinciæ præhabita, ad locum pro dicti concilij celebratione designatum congruo ordine accedentibus, & in eo juxta morem patrum in locis ordinatis, absque cujuscumque dignitatis eorum præjudicio sedentibus, absentibus, qui citati fuerant, debite evocatis, & eorum absentia, Dei repleta præsentia; iterum in eodem loco expositione & declaratione, de autoritate & institutione conciliorum provincialium, de necessitate & utilitate eorum, de modo procedendi in eis seriosius habita atque facta, ac libertate omnibus concessa atque data, ut quæ-
B cumque corrigenda vel emendanda in statu ecclesiastico cognoscant, plena cum libertate, solum Deum habentes præ oculis, in medium suo ordine deducerent, habentes animum liberum atque rectum. Visisque & auditis & verbo atque scriptis nonnullis variis consultationibus, consiliis, tractatibus, & advisamentis, per viros doctos & expertos traditis & expositis; lectisque in publico prædecessorum nostrorum in consimilibus provincialibus conciliis, ordinationibus & statutis, ut ordinatius & convenientius omnia determinarentur, fierent, & concluderentur, absque confusione quacumque, quatuor principalia per dies varios tractanda censuimus. Primum de
C Dei reverentia atque cultu, & de divini servitij celebratione sincera & devota; in quo præcipue consistit vocatio & conversatio ecclesiastica, & in quo summe consistit salus nostra. Secundum de correctione morum virorum ecclesiasticorum, & de eorum conversatione, vestibus, vita, moribus & doctrina. Tertium de fideli administratione, & bonorum temporalium conservatione, eorumque sincera & debita distributione. Quartum oppressiones & gravamina ecclesiis & viris ecclesiasticis illata & inferenda, Domino dirigente perquirenda. Nos igitur in hac sancta synodo favente altissimo Divina gratia congregati, ad restaurationem domus Dei, & salutem gregis Dominici, morum reformationem, & pacem
D ecclesiæ nostræ provinciæ, pro viribus jugiter ex nostri officij debito intendere, & solerter vigilare cupientes, cum consilio, deliberationeque, ac voluntate omnium nostrorum pariter & assensu, statuimus & ordinamus statuta & ordinationes quæ sequuntur.

ARTICVLVS PRIMUS

CAPVT I.

De modo celebrandi servitium.
De assistentia Ministrorum.

E LIcet antiqua patrum traditio, ac sacrorum conciliorum, summorumque pontificum canones & salutaria decreta, & conciliorum provincialium statuta, modum & formam, & qualiter in domo Domini conversandum sit, verbo pariter & exemplo posterioribus reliquerint, & salubriter in Domino providerint: quia tamen ipsa experientia docente, in neglectum, oblivionem vel contemptum, nostris, proh dolor! temporibus collapsa sunt, dignum visum est in præmissis, tum antiquorum innovatione, tum novorum editione præceptorum, ad perpetuam rei memoriam piam adhibere medelam. Cum igitur quæ a ma-

Appendix To. XIII

Anno Christi 1485.

Concilium generale Basileense receptum à Galliæ Prælatis.

joribus constituta sunt majori semper autoritate firmentur, & funiculus triplex de difficili rumpatur: volentes & cupientes, ut sancta & salubris ordinatio & constitutio sacri generalis Basiliensis concilij per prælatos totius regni, pariter & delphinatus, Bituris acceptata, decenter circa Divini celebrationem servitij, in cantu, prolatione, determinatione horarum, assistentia & honestate ministrorum, quæ in dissuetudinem & neglectum a multis deducta est sub ipsius autoritate generalis concilij congregatos, etiam Bituricæs ac hujus nostri ordinatione concilij debite publicetur, & fideliter observetur. Illam inter cætera hujus provincialis concilij decreta duximus inserendam, cujus tenor sequitur & est talis.

Sess. 21. Quomodo divinum officium in ecclesia celebrandum sit.

Si quis Principem sæculi rogaturus habitu honesto, gestu decente, prolatione non præcipiti, sed distincta, attenta quoque mente seipsum ac verba studet componere: quanto diligentius in hoc loco sacro omnipotentem oraturus Deum hæc omnia facere curabit? Statuit igitur hæc sancta synodus, ut in cunctis cathedralibus & collegiatis ecclesiis, horis debitis, signis congrua pulsatione præmissis, laudes divinæ per singulas horas non cursim ac festinanter, sed tractim & cum pausa decenti, præsertim in medio cujuslibet versiculi psalmorum, debitam faciendo inter solemne & feriale officium differentiam, reverenter ab omnibus persolvantur. Horas canonica dicturi cum tunica talari & superpelliciis, mundis, ultra medias tibias longis, vel cappis juxta temporum & regionum diversitatem, ecclesias ingrediantur, non capucia sed almucia vel bireta tenentes in capite. Qui cum in choro fuerint, gravitatem servent quam locus & officium exigunt, non insimul aut cum aliis fabulantes seu colloquentes, aut literas seu scripturas alias legentes: & cum psallendi gratia ibidem conveniant, muta aut clausa labia tenere non debent, sed omnes, præsertim qui majori funguntur honore, in psalmis, hymnis & canticis Deo alacriter modulentur. Cum dicitur *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto*, omnes consurgant. Cum nominatur illud gloriosum nomen JESUS, in quo omne genu flectetur, cælestium, terrenorum & infernorum; omnes caput inclinent. Nemo ibidem dum horæ in communi publice cantantur, legat vel dicat privatim officium: nam non solum obsequium, qui obnoxius est choro, substrahit, sed alios psallentes perturbat. Super his debite observandis aliisque ad Divini officij prosecutionem, ac chori disciplinam spectantibus, Decanus, vel cui incumbit onus, diligenter invigilet; hinc inde, ne quid inordinate fiat, circumspiciens. Horum autem transgressores, illius horæ in qua circa prædicta excesserint, vel alia majori, prout transgressionis gravitas exigit, plectantur pœna. * Salvis tamen laudabiliter consuetudinibus & statutis, ac observantiis specialibus ecclesiarum singularum regni & Delphinatûs. Item acceptat decretum quo tempore quisque debet esse in choro, quod incipit: Qui in matutinis ante finem Psalmi, *Venite exultemus*; in aliis horis, ante finem psalmi primi; in Missa, ante ultimum *Kyrie eleison*, usque in finem, Divino officio non interfuerit, nisi forte necessitate cogente, aut petita & obtenta a præsidente chori licentia discedere oporteat, pro illa hora absens videatur. Salvis Ecclesiarum consuetudinibus, si quæ forte circa hæc arctiores existant. Idem observetur in his qui a principio usque in

Vestes canentium in choro.

Hac usque in edito concilio Basil.

Sess. ubi supra. Quo tempore quisque debet esse in choro.

A finem in processionibus non permanserint. Pro cujus executione deputetur aliquis onus habens notandi personas singulas statuto tempore non convenientes, juramento astrictus agere fideliter & nulli parcere. Jubet etiam hæc sancta synodus, quod in illis ecclesiis, in quibus singulis horis certæ distributiones statutæ non sunt, omnino etiam de grossis fructibus, si opus sit, deputentur, ut juxta mensuram laboris plus minusve quisque capiat emolumenti; tollens prorsus abusum illum, quo in una duntaxat hora præsens, totius diei distributiones usurpat: & illum, quo
B præpositi, vel Decani, aut alij officiales, ex hoc solum quod officiales sint, licet actualiter pro utilitate Ecclesiæ non absint, quotidianas distributiones percipiunt.

In ead. sess. Qualiter horæ canonicæ extra chorum dicendæ sint.

Item acceptat decretum qualiter horæ canonicæ sint dicendæ extra chorum, quod incipit: Quoscumque etiam alibi beneficiatos, seu in sacris constitutos, cum ad horas canonicas teneantur, admonet hæc sancta synodus, si orationes suas Deo acceptas fore cupiunt, ut non in guttu re, vel inter dentes, seu deglutiendo, aut syncopando dictiones vel colloquia, nec risus intermiscendo, sed sive soli, sive associati, diurnum nocturnumque officium reverenter, verbisque distinctis peragant; ac tali in loco unde a devotione
C non detrahantur, ad quam se disponere & præparare debent juxta id quod scriptum est: *Ante orationem præpara animam tuam; ne sis quasi qui tentat Deum.* Eccli. 18. 23

Ibidem. * De his qui tempore divinorum vagantur per Ecclesiam.

Item acceptat decretum, quo * tempore divinorum officiorum vagantur per ecclesiam, quod incipit: Quicumque in ecclesia beneficiatus, præsertim de majoribus, Divinorum tempore per ecclesiam, vel foris circa ipsam deambulando, vel aliis colloquendo, vagari visus fuerit, non solum illius horæ, sed totius diei præsentiam ipso facto amittat. Qui si semel correctus non destiterit, per mensem distributionibus careat, vel graviori, si pertinacia exegerit, pænæ subjaceat: ita ut tamen desistere cogatur.
D Prohibetur etiam ne Divina officia tumultuosi quorumcumque per ecclesiam discursus impediant vel perturbent. Regulares qui in conventualibus ecclesiis circa prædicta excesserint, gravi pæna superioris arbitrio castigentur.

Ibidem. De tabula pendente in choro.

Item acceptat decretum de tabula pendente in choro, quod incipit: Ut cuncta in domo Dei ordinate procedant, & quilibet sciat quid agendum imminet, statuatur tabula aliqua continue pendens in choro: in qua, quid per unumquemque ex canonicis, vel aliis beneficiatis, in singulis horis per hebdomadam, aut majus tempus, legendum cantandumve sit. * Qui autem secundum quod ibi descriptus fuerit facere per se, vel alium neglexerit, pro qualibet hora distributiones unius diei amittat.

* deesse videtur continetur.

E Hæc omnia ex dicti sacri concilij generalis, & congregatione Biturica; nec non & alia circa Divini servitij celebrationem in eodem sacro concilio & congregatione celebrata, quæ in constitutione pragmatica circa Divinum servitium continentur, & hic causa brevitatis omittuntur: quæ latius in dictis constitutionibus & ordinationibus poterunt videri, & publicari volumus & servari: adjicientes insuper circa Ecclesiæ & conversationis in ea honestatem, & circa Divini celebrationem servitii quæ sequuntur.

CAPUT

Anno Christ. 1485.

CAPUT II.

De honesta conversatione in ecclesia; & prohibitione garrulationum & deambulationum.

De observandis circa cultum.

CUm domum Domini, quæ domus orationis, non negotiationis, aut confabulationis esse dignoscitur, deceat sanctitudo, & ex ordinatione sanctissima jamdudum celeberrimi Lugdunensis concilij in quo & Latinorum pariter & Græcorum, Ecclesiasticorum & sæcularium principum, & aliorum numerosa convenit multitudo, ad sacras ecclesias humilis & devotus esse debeat ingressus, & egressus, & sancta in eis conversatio pariter & devota, quæ Deo & hominibus placita & accepta sit, aspicientes instruat, ædificet pariter, reficiat & delectet. Statuimus & ordinamus, hortamur, monemus, juxta prædicti Lugdunensis statuta concilij, ut ad Ecclesiam accedentes devotis orationibus & divini nominis invocationi & venerationi insistere habeant. Nullus in locis eisdem, in quibus vota Domino convenit celebrari, seditionem excitet, conclamationem moveat, impetumve committat. Cessent universitatum, & societatum quarumlibet consilia, conciones & publica parlamenta, vanaque & multo fortius fœda& prophana colloquia, confabulationes, & alia quæ possunt Divinum servitium perturbare, aut oculos Divinæ majestatis offendere; ne ubi peccatorum venia postulanda, ibi detur peccandi occasio, aut committi deprehendantur peccata. Quia vero petulanti animo dicti sacri concilij inhibitiones sanctissimas, & cohibitiones ante dictas, multi contemnere non verentur: alii propter ignorantiam & neglectum; alij per temeritatem & contemptum: statuimus & ordinamus, dictam ordinationem prædicti celeberrimi concilij in corpore juris scriptam, incipientem: *Domum Domini decet sanctitudo*, etiam verbis gallicis sæpius populo prædicari, & transgressores quoscumque, ultra Divinæ majestatis indignationem quam incurrunt, sicuti in eodem sacro concilio constitutum esse dignoscitur, per ordinarios coërceri.

Concil. Lugdunense. an. 1274. Præsidente Greg. X cap. 25.

Adjicientes insuper, quod viri ecclesiastici, in quibus transgressio periculosior esse dignoscitur, tempore servitij in choro diligenter assistant, & in oratione unanimes, a garrulationibus & confabulationibus & omnibus quæ Divino cultui impedimentum afferre possent, vel scandalum, aut detrimentum, penitus abstineant; his quæ in choro cantantur diligenter intendant, in conformitate cæterarum gentium, flexiones, stationes, vel cessiones in conformitate & concordia chori, absque disparitate cæterorum conservent. Horas suas particulariter vel alia sua servitia, per se vel cum alio in choro non dicant, ad nihil aliud quam ad servitium chori diligenter attendant. Quia vero sancta & salutaris divini servitij cultus observatio per deambulationes prædictas, garrulationes, circuitiones & evagationes a choro & loco servitij plurimum impeditur, & scandala plurima in Dei ecclesia & fidelium mentibus generantur: statuimus & ordinamus, omnes a talibus deambulationibus & confabulationibus abstinere, prout in decreto sacri generalis concilij superius citato continetur. Injungentes decanis, cantoribus, abbatibus, prioribus & officiariis quibuscumque, ad quos spectat alios corrigere atque dirigere, ut zelo Domini qui nummularios de templo & negotiatores dejecit, convenienter accensi, talia reprimant & corrigant tam increpationibus, exprobrationibus publicis & privatis, quam privationibus distributionum, & pœnis aliis & censuris, contra contemptores viriliter & absque acceptione personarum procedentes, prout qualitas personarum, & quantitas excessus, ac continuatio, requirere videbuntur, ad Dei & ecclesiæ gloriam & honorem, ad exemplum & bonam ædificationem cæterorum.

Appendix To. XIII. Io. 2. 15.

CAPUT III.

De choris & ludis in ecclesia non fiendis.

ITem cum per choreas, & ludos theatrales, ludificationes, & insolentias, soleant templa Domini profanari, & sacra in vilipendium deduci, in virisque ecclesiasticis talibus se immiscentibus scandala & opprobria generari: ludos, & choreas, & tales insolentias, in sacris ecclesiis & locis de cætero fieri prohibemus. Quod si ad memoriam festivitatum, & venerationem Dei ac sanctorum, aliquid juxta consuetudines ecclesiæ, in Nativitate Domini, vel Resurrectione, videantur faciendum: hoc fiat cum honestate & pace, absque prolongatione, impedimento, vel diminutione servitii, larvatione, & sordidatione faciei, ex speciali permissione Ordinarij, & beneplacito ministrorum ipsius ecclesiæ. Ut autem hæ insolentiæ ludorum, circa festum præsertim Innocentium, in aliis nostris provincialibus statutis prohibitæ, & quam prohibitionem iterum renovamus, penitus arceantur: Constitutionem sacri Basiliensis concilij observandam, & huic nostro præsenti statuto duximus inserendam, cujus tenor sequitur, & est talis:

„ Turpem etiam illum abusum in quibusdam frequentatum ecclesiis, quo certis annis nonnulli cum mitra, baculo, ac vestibus pontificalibus, more episcoporum benedicunt; alij ut reges & duces induti, quod festum fatuorum, vel Innocentium, seu puerorum, in quibusdam regionibus nuncupatur; alij larvales & theatrales iocos, alij choreas ac tripudia marium ac mulierum facientes, homines ad spectanda & cachinnationes movent; alij comessationes & convivia ibidem præparantes. Hæc Synodus detestans, statuit & jubet, tam ordinariis, quam ecclesiarum decanis & rectoribus, sub pœna suspensionis omnium proventuum ecclesiarum, trium mensium spatio, ut * hæc aut similia ludibria, etiam mercantias, seu negotiationes nundinarum, in ecclesia, quæ domus orationis debet esse, & etiam cœmeteriis, exercere amplius non permittant; transgressoresque per censuram ecclesiasticam, aliaque juris remedia, punire non negligant. „

Sess. 21. sub finem. De spectaculis in Ecclesia non faciendis. * al. ne

Adjicientes etiam, quod mercimonia negotiationis intra ecclesiam fieri nullatenus de cætero permittantur. Quodque infra septa seu clausuram monasteriorum, tam virorum, quam mulierum, choreæ & tripudia nullo unquam tempore exerceantur per quoscumque; nec etiam extra ipsa monasteria liceat religiosis personis in quibuscumque locis præfatas choreas & tripudia agere; & in contrarium facientes per eorum superiores debite puniantur.

Appendix To. XIII.

CAPVT IV.

De distributionibus & discursoribus qui plures præbendas in eadem civitate obtinent.

CVm ad sacrum provinciale concilium Parisius celebratum multæ fuissent delatæ querimoniæ super evagatione & discursu canonicorum, & aliorum, in eadem civitate & villa in pluribus ecclesiis præbendas & beneficia obtinentium, dictum sacrum provinciale concilium certas monitiones & injunctiones censuit faciendas. Quarum tenor sequitur sub his verbis.

Ex concilio provinciæ Senon. Parisiis celebrato.

In aliquibus villis & civitatibus hujus nostræ Senonensis provinciæ plures sunt præbendatæ ecclesiæ, in quibus omnibus, vel duabus ex ipsis, aliqui præbendati existunt, qui inhonestæ cupiditatis radice moti, quotidie volunt eisdem horis suas distributiones in utrisque ecclesiis lucrari; ex quo plerumque accidit, quod de una ecclesia ad aliam cum suis vestimentis ecclesiasticis per villam discurrunt celeriter, ex quo a popularibus illuduntur, eorumque devotio & reverentia ad Deum & ecclesiam diminuuntur. Quapropter nos supradictarum ecclesiarum capitulis injungimus, quatenus sic circa tales discursiones & abusus ad honorem Dei curent providere, quod opus non sit aliunde perquirere remedium. Hujus ergo sacri auctoritate concilij injungimus, quatenus ordinarij & superiores dictorum capitulorum & ecclesiarum, de diligentiis per capitula circa hoc factis & habitis diligenter inquirant, & cum omni cura & solicitudine, personarum qualitate, ac ipsarum ecclesiarum penuria vel abundantia pensatis & attentis, provisionem adhibeant, ut omnis turpis questus, & evagatio, & servitij neglectus evitentur, & scandalis ex discursibus & talibus occurratur. Providentes etiam, ut horis singulis, præsertim principalibus, Missis, Matutinis, & Vesperis, distributiones ordinentur, nec unus una hora distributionem alterius habeat vel lucretur. Facientes etiam circa hanc distributionum materiam observari decretum circa hoc in sacro Basiliensi constitutum concilio, & per ecclesiam Regni & Delphinatus Bituris acceptatum.

Sess. 21. Quo tempore quisque debeat esse in choro.

Concil. Lateran. IV. cap. 19. Ne ecclesiæ mundanis supellectilibus exponantur.

Cum sacrum Lateranense concilium relinqui noluerit incorrectum, quod quidam clerici & administratores ecclesiarum, sic ecclesias incultas & immundas relinquunt, quod domus potius laicæ, vel rurales, quam Dei basilicæ videantur; alij vero, & præcipue sacerdotes ad quos spectat, sic corporalia, vasa ministerij, vestimenta sacra, palas altaris, & ornamenta sic immunda incultaque relinquunt, ut interdum aliquibus horrori sint potius quam honori. Præcipimus igitur ut oratoria, vasa, & vestimenta prædicta, munda & nitida conserventur: neglectores per ordinarios & alios visitantes debite puniantur. Cum nimis videatur absurdum in sacris sordes negligere, quæ dedecent in prophanis.

Ibid. c. 20.

Ordinamus etiam juxta dicti Sacri Lateranensis statuta concilij, ut Eucharistia & chrisma sub fideli sacerdotum custodia clavibus adhibitis conserventur, ne possit temeraria manus ad illa applicari. Incaute talia relinquentes, ab officio suo secundum dicti ordinationem concilij ad tempus suspendantur. Et si quid propter eorum incuriam nefandum contigerit, graviter puniatur.

Anno Christ. 1485.

CAPVT V.

De observandis circa processiones, & deformitatibus vitandis.

QVoniam in processionibus tam ordinariis & antiquis, quam pro necessitatibus occurrentibus specialiter indictis, spiritualis cleri & populi devotio & honestas debent potissimum relucere, ut quæ impetranda sunt a Domino facilius impetrentur, ac mutua devotione omnes ad sinceram ac devotam orationem provocentur: attendentes multos in ipsis processionibus quandoque intervenire defectus, statuimus & ordinamus, quod vocati ad processiones, præsertim ecclesiastici, decenter & cum habitibus ecclesiasticis, cum omni humilitate & reverentia ad loca processionum accedant, maneant, & redeant in ordine congruo & decenti, a laicis & eorum commixtione separati. Illum pestiferum & inhonestum corrigentes abusum, quo moniales quædam & religiosæ mulieres cum viris ecclesiasticis ad dictas processiones accedere & incedere præsumunt. Prohibentes de cætero dictas moniales ad dictas publicas processiones non venire, sed eas duntaxat in suis ecclesiis & claustris celebrare. Quod si se aliter ad dictas processiones ingesserint, a suis ordinariis debite puniantur, & in ipsis processionibus minime admittantur. Ordinamus insuper, juvenes & alios a ludis & clamationibus circa loca processionis omnino abstinere. Hortantes & monentes unumquemque, & præsertim viros ecclesiasticos, in Missa, vel in processione, convenienter assistere, & ea pro quibus processio indicta extiterit cum omni sinceritate & devotione perficere.

ARTICVLVS II.

CAPVT I.

Circa reformationem morum.

PRIMO DE EPISCOPIS.

ETsi cunctis temporibus circa conversationem & vitam ministrorum ecclesiæ probatam esse oporteat, exemplarem pariter & honestam, ut cæteris recte vivendi exemplum & formam insinuent & demonstrent: urget tamen vehementius periculosa temporum nostrorum conditio, quibus & abundare noscitur iniquitas, & refrigescere caritas, ut omnia ad sanctam morum reformationem ferventiora studia conferamus. A capite igitur, hoc est, a prælatis & episcopis, qui velut civitas supra montem, & lucerna super candelabrum, & tanquam speculatores in domo Domini positi, cæteris relucere tenentur, ex quorum conversatione, vita pariter & doctrina, pendere dignoscitur cæterorum salus, directio atque forma, statuimus & ordinamus, ut omnes & singuli hujus provinciæ, archiepiscopus, & episcopi; eorumque successores, vitæ munditia, morum gravitate, & conversationis exemplo, opere pariter & sermone, omnibus viribus suis decreta apostolicæ regulæ, quæ in consecratione sua professi sunt, & ea quæ in Divinis scripturis, canonibus,

Anno Christ. 1485.

& juribus de episcopis statuuntur, diligenter videant, relegant & observent in suis diœcesibus: nisi ex causa necessaria, honesta, vel probabili resideant, & principaliter post tempus visitationis diœcesium suarum, & locorum suorum campestrium, in civitate sua mansionem & determinationem habeant, & faciant. In festivitatibus solemnibus per se in ecclesiis suis solemniter celebrent. Ab omni deformitate & nota in cappis, capuciis, & habitibus suis, penitus abstineant. Cum rochetis & vestibus honestis, ac cappis condecentibus & capuciis, absque nota & superfluitate, more patrum suorum & cum gravitate incedant: ut loco quocumque pervenerint, omnia vitæ propriæ integritate illustrent. Domui suæ bene præsint, & familiam moderatam & disciplinatam habeant, & teneant. Honestos, doctos, & ecclesiasticos viros, in Divinis Scripturis & canonibus eruditos, præsertim in visitationibus suis, secum semper habeant. Contra hæreses & sortilegia, doctrinasque pestiferas, & superstitiones novas, cum omni vigilantia, & proborum ac timoratorum consilio, diligenter vigilent & intendant. Ordines munde & sancte conferant doctis & probatis, & de beneficiis provideant. Ab indebitis & injustis exactionibus cessent & abstineant, suosque officiarios & commissos abstinere faciant. Illa quæ de ordinibus celebrandis, & de jurisdictionibus reformandis, inferius subjungendis, & in antiquis statutis provincialibus nostris, etiam ultra ista continentur, fideliter observent, & per suos observari faciant: se tales in omnibus exhibentes, quales ipsa apostolica regula instituit, ordinat atque jubet, & canonicæ statuunt sanctiones.

CAPVT II.

De ordinibus celebrandis.

CVm in sacris ordinibus conferendis fidele, solemne, & devotum præcedere debeat scrutinium & examen in scientia, moribus & ætate: statuimus & ordinamus ne de cætero episcopi præsumant aliquos ad sacros ordines, & præsertim ad sacrum sacerdotij ordinem promovere, nisi sint ætatis legitimæ, bonæ & probatæ vitæ, & conversationis honestæ. Sciant legere & construere epistolas & evangelia ac reliquum officium bene & convenienter intelligere. Ubi autem non valerent iidem episcopi supradictorum examinandorum examinationi interesse: saltem provideant de bonis, probis, & scientificis viris, qui solum Deum præ oculis habentes, sciant, & velint ac teneantur sub pœnis & censuris promovendos examinare in moribus, scientia, & ætate, in articulis fidei, præceptis decalogi, & aliis quæ videntur ad eorum officium pertinere. Item quia ad sacrum subdiaconatus ordinem promoti, noscere & intelligere debent se Deo & ecclesiæ, laicali statu relicto, dedicatos esse: præcipimus omnibus & singulis episcopis, ut dum contigerit sacros ordines celebrare, cæteris ordinandis præsentibus, lucide, claro & intelligibili sermone exponant, qualiter nulli ad prædictum subdiaconatus ordinem, & alios superiores sacros ordines admitti debent, nisi sint vitæ munditia, & conversatione honesta, litteris sacris & Divinis, mysteriisque ecclesiasticis, prout eorum exigit vocatio præsens, convenienter instructi, probati, & examinati. Quibus etiam ad seculi statum, &

A matrimonium de cætero contrahendum, omnino sacris canonibus sub castitate & continentia est interdictus regressus; cum aliis exhortationibus devotis, quæ in libris pontificalibus continentur, alias etiam opportunas exhortationes addendo, prout providentia ipsius promoventis videbitur expedire.

Appendix To. XIII.

CAPVT III.

De Visitationibus.

CVm visitationis officium ad Dei honorem, & ecclesiarum in temporalibus & spiritualibus B utilitatem & profectum, ad salutem animarum, ad ædificationem populi, & morum reformationem, a sanctis patribus fuerit salubriter institutum, & jam plerumque per nonnullos ad officium visitationis commissos ad medelam & salutem fuerat ordinatum, ad noxam veniat pariter & detrimentum: statuimus & ordinamus, quod episcopi, & alij ad quos spectat, & per eos ordinati vel commissi, sic salubriter prædictum officium habeant exercere, quod paternæ & publicæ utilitati juxta patrum ordinationes potius intendere videantur, quam ad emolumenta vel questum. Ad Dei igitur honorem & ecclesiarum profectum loca ecclesiastica causa visitationis C subintrantes, honestos habitus & congruentes deferant: sacramenta, præsertim eucharistiam, cum habitu ecclesiastico honesto, accensis luminaribus devote visitent: & verbum Domini populo adunato proponant, aut proponi faciant: aut saltem salutares admonitiones, si populi paucitas prædicationem requirere minime videatur, convenienter faciant: & devote de vita & moribus, præsertim sacerdotum, diligenter inquirant: inventaria bonorum ecclesiæ mobilium & immobilium videant; & contra alienantes & alienatores provideant: de reparationibus ecclesiarum, & ornamentorum ecclesiæ, juxta locorum pariter & temporum qualitatem, solicitudinem bonam gerant; provisionem apponant in procu- D rationibus exigendis, se graves & onerosos minime exhibeant: sed etiam ultra moderationem extravagantis, *Vas electionis*, quam sub gravissimis pœnis non possunt excedere, pro locorum & personarum penuria se pios & moderatos exhibeant: ad sui utilitatem nova onera super fabricas ecclesiarum non imponant. Quæ in victualibus eis præstita fuerint, a summa & taxatione procurationis deducant, sicut in eadem constitutione *Vas electionis*, est cautum: ab illis qui solum tenentur ad pastum, quod appositum fuerit & paratum benigne & grataner recipiant: se tales in omnibus exhibentes, quales jura consti- E tuunt, & canonicæ sanctiones. Quod si ex concessione quacumque, etiam sedis apostolicæ, &c. aliqui per procuratores vel commissarios duxerint visitandum: probatas, doctas, & timoratas personas, ad hujusmodi ministerium eligant, qui doctrina pariter & exemplo locis & populis proficere valeant; &, ut jam prædictum est, se in omni timore Domini, in omni modestia & honestate clero & populo exhibeant, & præmissa omnia, & quæcumque alia, quæ visitationis officio noscuntur incumbere, fideliter exerceant & devote: se non graves, nec onerosos, sed pios & benignos, & in exigendis procurationibus, & aliis exhibentes, qui de ipsis procurationibus, etiam expensis & victualibus, uti dictum est, deducendo, salaria

Adde quod.

Lib. 3. de censibus, exact. & procurat.

sui laboris percipiant moderate, non accipientes ad firmam, vel summam determinatam, ipsum visitationis officium; nec aliquid attentantes contra prohibitionem jurium, & traditiones patrum in populi scandalum, gravamen ecclesiarum, & suarum præcipue periculum animarum.

CAPUT IV.

De collatione beneficiorum.

CUm in provisione, præsentatione, collatione, & institutione beneficiorum ecclesiasticorum, prælatorum & collatorum præcipua versari debeat solicitudo, ut viris provideant idoneis, doctis pariter & probatis, & præsertim in dignitatibus, & parochialibus ecclesiis, & maxime parochialium ecclesiarum rectoribus, quibus regimen animarū, quod est ars artium, curaque noscitur esse commissa, & in quorum manibus animæ fidelium & sacramenta ecclesiastica, prout ad eorum administrationem competit, fideliter reponuntur, & in partem solicitudinis singularum diœcesium vocantur; sacrique canones & apostolica decreta episcopis, & aliis, quibus præmissa spectare dignoscuntur, in periculo animarum suarum, tanquam de preciosissimo talento sibi per supremum directorem commisso, bene & fideliter disponere injunxerint (quod, proh dolor! nostris temporibus minus aut saltem non satis fructuose hactenus observatum est) præcipimus omnibus & singulis episcopis, ac aliis antedictis, ut neque ad carnalitatem, aut preces, aut alias inordinate respicientes, summopere curent in beneficiis notabiles viros, providos & moribus bene compositos, probatos & examinatos, instituere, promovere, & ordinare, per quos cultus Dei, & ecclesiasticus ordo, nostris in diebus possit & valeat augmentari. Providentes etiam & solicitudinem gerentes, ut juxta qualificationes & ordinationes sacrorum conciliorum & canonum, viris dignis, graduatis, & per universitates nominatis, in ordine & turno eorum provideant, decreta concilij & ecclesiæ conservando.

CAPUT V.

De concubinariis.

CUm in viris ecclesiasticis, præsertim in sacris ordinibus constitutis, ad cultum Domini, qui sanctus sanctorum dicitur, specialius evocatis, quorum est sancta tractare, & ministrare populo mysteria, vitæ munditia & castitatis honestas præcipue requirantur; & ex immunda & impudica conversatione plurimorum, in Dei ecclesia magna quotidie scandala & pericula oriantur, & majora oriri verisimiliter formidentur: volentes huic morbo & scandalo pernicioso decenter obviare, cum jam multa in Dei ecclesia super his fuerint instituta, statutum præcipue super concubinariis in sacro Basiliensi concilio salubriter institutum, & in congregatione Biturica publicatum, iterum inter hujusmodi statuta inseri, publicari, & observari censemus: cujus tenor sequitur:

Concil. Basil. sub initium. " Quicumque clericus cujuscumque status, religionis, conditionis, dignitatis, etiamsi pontificalis, vel alterius præeminentiæ existat, qui post hujus constitutionis notitiam quam habere præsumatur, duos menses post publicationem ejusdem in ecclesiis cathedralibus, quam ipsi diœcesani omnino facere teneantur, postquam eadem constitutio ad eorum notitiam pervenerit, fuerit publicus concubinarius: a perceptione fructuum omnium beneficiorum suorum, trium mensium spatio sit ipso facto suspensus; quos sui superioris arbitrio in fabricam, vel aliam evidentem utilitatem, ex quibus hi fructus percipiuntur, convertat. Necnon & hujusmodi publicum concubinarium, ut primum talem esse innotuerit, mox suus superior monere teneatur, ut infra brevissimum terminum concubinam dimittat; quam si non dimiserit, aut dimissam aut aliam resumpserit, jubet hæc sancta synodus ut ipsis suis omnibus beneficiis omnino privetur. Et nihilominus hi publici concubinarij usquequo cum eis per suos superiores, post ipsarum concubinarum dimissionem, manifestamque vitæ emendationem, fuerit dispensatum, ad susceptionem quorumcumque honorum, dignitatum, beneficiorum, vel officiorum sint inhabiles. Qui si post dispensationem ad hujusmodi publicum concubinatum redierint, sine spe alicujus dispensationis ad prædicta prorsus inhabiles existant. Quod si hi ad quos talium correctio pertinet, eos, ut dictum est, punire neglexerint: eorum superiores tam in ipsos de neglectu, quam in illos pro concubinatu, modis omnibus digna animadvertant punitione. In conciliis etiam provincialibus & synodalibus, adversus tales punire negligentes, vel de hoc crimine diffamatos, etiam per suspensionem a collatione beneficiorum, vel alia condigna pœna, severiter procedatur. Etsi hi, quorum destitutio ad summum pontificem spectat, per concilia provincilia, aut suos superiores, propter publicum concubinatum reperiantur privatione digni: statim cum processu inquisitionis ipsi summo pontifici deferatur. Eadem diligentia & inquisitio in quibuscumque capitulis generalibus & provincialibus, quoad suos, serventur, pœnis aliis contra prædictos & alios non publicos coucubinarios statutis in suo robore permansuris. Publici autem intelligendi sunt, non solum hi quorum concubinatus per sententiam aut confessionem in jure factam, seu per rei evidentiam, quæ nulla potest tergiversatione celari: sed qui mulierem de incontinentia suspectam & infamatam tenet, & per suum superiorem admonitus, ipsam cum effectu non dimittit.

" Quia vero in quibusdam regionibus nonnulli jurisdictionem ecclesiasticam habentes, pecuniares quæstus a concubinariis percipere non erubescunt, patiendo eos in tali fœditate sordescere: sub pœna maledictionis æternæ præcipit, ne deinceps sub pacto, compositione, aut spe alicujus quæstus, talia quovis modo tollant aut dissimulent: (Corr. tolerent.) alioquin ultra præmissam negligentiæ pœnam, duplum ejus quod propterea acceperunt restituere ad pios usus omnino teneantur. Ipsas autem concubinas, seu mulieres suspectas, prælati modis omnibus curent a suis subditis, etiam per brachij sæcularis auxilium, si opus sit, penitus arcere: qui etiam de tali concubinatu procreatos filios apud patres suos cohabitare non permittant. Jubet insuper hæc sancta synodus, ut etiam in prædictis synodis & capitulis hæc constitutio publicetur, & quilibet suos subditos ad ipsarum concubinarum dimissionem moneat diligenter. Injungit propterea omnibus sæcularibus viris, etiamsi regali præfulgeant dignitate, ne ullum

„ qualecumque inferant impedimentum, quocumque quæsito colore, prælatis, qui ratione officij sui adversus suos subditos pro hujusmodi concubinatu procedunt. Et cum omne fornicationis crimen lege Divina prohibitum sit, & sub pœna mortalis peccati necessario evitandum: monet omnes laicos tam uxoratos, quam solutos, ut similiter à concubinatu abstineant. Nimis enim reprehensibilis est, qui habet uxorem, & ad mulierem alienam accedit. Qui vero solutus est, si continere nolit, juxta Apostoli consilium uxorem ducat. Pro hujusmodi autem Divini observatione præcepti, hi ad quos pertinet, tam salutaribus monitis, quam aliis canonicis remediis, omni studio laborent.

Post hujusmodi autem constitutionis sacri concilij novam publicationem in synodis diœcesanorum faciendam, injungimus omnibus ordinariis nostræ provinciæ Senonensis, & aliis ad quos spectat, ad dicti executionem concilij viriliter & diligenter procedere, juxta formam in dicto concilio & dicta constitutione comprehensam: sub pœnis & censuris quę contra tales concubinarios, & contra judices negligentes in dicta constitutione continentur.

CAPUT VI.

De deformitatibus vestimentorum & habituum, maxime in ecclesiasticis.

UT autem morum gravitas non solum in vitæ munditia, sed & in conversatione honesta, & habitus & gestus condecentia, in viris ecclesiasticis, & ecclesiæ ministris refulgeat; & ad honestatem & observantiam laudabilem, pristinosque patrum mores omnia reducantur: volentes novitatibus scandalosis, & deformitatibus monstruosis in pompetis & plicaturis tunicarum, superius pariter & inferius, in coma capitis per capillorum dilatationem & defluxum super nuda colli, & usque ad superficiem frontis & oculorum, in dispositione turpissima & indecenti polenarum, quas insolentia pestifera, & indecens conversatio plurimorum exemplo seducta perni-

f. pernicioso.

cie nostris temporibus introduxit, salubriter providere, præsertim in viris ecclesiasticis, & ecclesiæ ministris, qui formam cæteris præbere tenentur & exemplum: statuimus & ordinamus, ut post publicationem hujus statuti, viri ecclesiastici in talibus culpabiles, sub Divini obtestatione judicij, & in suarum pericularum animarum, ab hujusmodi deformitate & indecentia penitus abstineant, & ad morum decentiam & patrum observationem solitam in talibus habitibus se reducant; vestes honestas, tonsuras condecentes, in forma honesta & suo statui condecenti deferendo. Super quo etiam unumquemque eorum per suos superiores particulariter censemus admonendum. Quod si post mensem a die nostrorum præsentium statutorum publicationis talibus utendum censuerint, & his nostris salutaribus ordinationibus obtemperare neglexerint: a choro & conversatione excludantur; & eis in ecclesia, donec resipuerint, & prædictas deformitates ejecerint, distributiones penitus denegentur, & pro dilatione & contemptu per suos superiores arbitrarie puniantur. Quod si præmissa omnia post mensem alium duxerint negligenda: per censuram ecclesiasticam, vel per totalem subtractionem fructuum suorum beneficiorum, pœna con-

A tra eos augeatur, eorumque punitio publicetur; taliter quod cæteris cedere valeat in exemplum: injungentes omnibus ad quos ex officio spectare dignoscitur, vel distributiones ministrare, a choro scandalum facientes ejicere, vel delinquentes coercere, ut in his diligentissime invigilent absque personarum acceptione quacumque. Quod si in religiosis, qui ad ampliorem vestium & habituum honestatem voto & professione tenentur, hæc inhonestas vestium reperiatur a superioribus suis in capitulis, & alibi: tanquam pro transgressionibus regulæ majoribus debite puniantur, & a talibus abstinere cogantur. Alioquin per or-

B dinarios contra eos tanquam pro gravi crimine per incarcerationem, aut alias debite procedatur.

Ut autem condecentius ad honestatem omnia reducantur, monemus & exhortamur patres, tutores, & directores juvenum, & præsertim magistros in scholasticis studiis, ut juvenes in doctrina & timore Domini habeant erudire, dirigere pariter & docere, & a talibus deformitatibus arcere & cohibere. Volentes & ordinantes insuper, quod talibus deformitatibus innitentes, si ad sacros ordines advenerint, a talibus abstinere cogantur, alioquin ad ipsos ordines non admittantur; talibus beneficia ecclesiastica tanquam indignis denegentur, ad familiaritatem & confortium prælatorum, & aliorum virorum eccle-

C siasticorum, minime admittantur. Commissi vicarij ad serviendum curis & parochialibus ecclesiis, & capellaniis adjacentibus eis, in talibus culpabiles, a tali administratione repellantur. Insuper dignum & congruum arbitramur, ut prælati & alij ecclesiastici viri etiam familiares laicos in domo & familia commorantes ad modestiam & moderationem, quantum fieri poterit, secundum vocationem eorum, reducant in præmissis, ad bonam ædificationem aliorum parites & exemplum.

CAPUT VII.

De Clericis, tabernis, & negotiationibus illicitis se immiscentibus.

D

CUm circa gravitatem morum, & conversationem honestam virorum ecclesiasticorum, & præcipue sacerdotum, ac eorum maxime qui curam & regimen obtinent animarum, jam & legis Divinæ & sanctorum patrum regulæ, & constitutiones quam plurimæ, atque sanctissima emanaverint instituta, ac plura in nostris provincialibus conciliis fuerint promulgata statuta: & omnibus episcopis, & aliis ad quos spectat subditorum mores & vitam in melius reformare, & viam scandalis & inconvenientibus præcludere, districte præcipiendo mandamus, & eos ac sub-

E ditos hortamur, quatenus diligenter observent, & a suis subditis faciant observari, quæ sanctorum patrum decretis & canonicis institutionibus, ac nostris prædictis provincialibus conciliis, de vita & honestate clericorum fuerunt laudabiliter instituta: ecclesiasticos viros, & præsertim sacerdotes Dei, ebrietati & vinolentiæ deditos, & qui tabernas inhoneste frequentant, aut qui negotiationibus, mercimoniis, quæstibus, aut officiis clericali statui non convenientibus, se immiscent, sæpius commonendo, & pœnis & censuris, prout jura statuunt, rigide coercendo: sic quod & transgressores, & delinquentes, in talibus arceantur, a transgressione & culpa; & ordinarij, seu alij ad quos spectat, notari vel re-

prehendi non valeant, de transgressione, tolerantia vel negligentia.

CAPVT VIII.

De ludentibus ad taxillos, & alios ludos illicitos.

CUm ex debito nostri pastoralis officij juxta canonicas sanctiones, teneamur ludos perniciosos, indecentes, & inhonestos, quorum occasione sub quadam curialitatis aut consolationis imagine ad dissolutionis materiam devenitur, ab ecclesia & ecclesiasticis, præsertim in sacris ordinibus constitutis, extirpare atque abjicere, & delinquentes in talibus coercere: attendentes, circa ludos taxillorum, alearum, & alios, jam plura a sanctis patribus constituta, & in nostris provincialibus conciliis ordinata, quæ a multis hodie penitus negliguntur: omnibus episcopis, & aliis ad quos spectat delinquentes & scandala in talibus facientes corrigere, specialiter injungimus, quatenus constituta a sanctis patribus & Romanis pontificibus, sæpius ecclesiasticis sibi commissis insinuent, & insinuari procurent: sacerdotes & alios in sacris ordinibus constitutos ad taxillos publice aut consuetudinarie ludere non verentes, per suspensiones ad tempus ab officio & beneficio, per excommunicationem in locis publicis sæpius promulgandam, & alias, debite & rigide coercendo. Alios vero non sic publicos, nec consuetudinarios, per applicationem unius libræ ceræ parochiali vel cathedrali ecclesiæ pro qualibet vice, qua ludendum duxerint ad taxillos, & alias arbitrarie puniendo. Aleatores vero, seu ad aleas ludentes, præsertim illos qui in publicis locis, in ostiis, & operatoriis laicorum, in scandalum status ecclesiastici ludere non verentur, aut qui ad palmam seu pilam in camisia, & alias inhoneste & inverecunde, publice & consuetudinarie ludere non verecundantur aut formidant: ordinarij & alij ad quos spectat, sæpius commoneant, & contemptores suarum monitionum sic pœnis legitimis coerceant, quod cæteris cedere valeat in exemplum.

CAPVT IX.

De quæstoribus, & reformatione eorum.

CUm ex inordinata quæstorum multitudine sæpe gravamina plurima ecclesiæ & fidelibus populis inferantur, & per quæstores ipsos abusus multiplices committantur, prædicationis officium usurpando, & per mendacia & ficta blandimenta pauperum & simplicium pecunias extorquendo; & quod deterius est, sanctæ sedis apostolicæ & aliorum inferiorum interdum bullas simulando, falsificando, & etiam corrumpendo; ac per ecclesias, diæceses & parochias, vagando absque litteris ordinariorum, ad quorum officium spectat quæstores ipsos & ipsorum litteras probare & examinare: nos circa tales nequitias & abusus providere volentes, omnibus episcopis hujus provinciæ injungimus, quatenus non alias quæstores ipsos per suas diæceses quæstas facere permittant, nisi prius per se aut per suos commissos probatos & doctos in talibus, eorum litteras ad plenum viderint & intellexerint, & de earum veritate ac falsitate plene cognoverint: omni prædicatione ac reliquiarum delatione eisdem quæstoribus penitus interdicta, nisi ordinarius ipse ex causa legitima, prædicationem vel reliquiarum delationem alicui notabili personæ probatæ, & nominatæ, & in sacris ordinibus constitutæ, pro magna & pia causa in litteris ordinarij exprimenda, aliud duxerit ordinandum. Quod si quæstores contra prædicta quæstis uti aut aliter abuti comperti fuerint: acriter puniantur pœna publica, & tali, quod cæteris cedere valeat in exemplum; quodque prælati de participatione turpis quæstus, quæstoribus jura canonica aut de negligentia vel dissimulatione nullo modo notari valeant, aut in aliquo reprehendi. In his autem quæstis atque & statuta laudabiliter observari volumus, & præsertim c. *Cum ex eo*; & Clem. *abusionibus de pœn. & re.*

CAPVT X.

De officiariis jurisdictionis ecclesiasticæ, & eorum reformatione.

PUblica atque communi fama referente didicimus, quod curiarum multarum ecclesiasticarum officiarij, advocati, procuratores, promotores, tabelliones, & notarij, in supradictis curiis faciant abusus multiplices, & a pauperibus & simplicibus, exquisitis & illicitis modis pecuniam extorquendo, illosque in pluribus malitiosis & damnandis involutionibus processuum involuendo & illaqueando. Quapropter nos, qui subditorum nostrorum quietem peroptamus, supradictis abusibus de opportuno remedio affectantes provideri, omnibus episcopis hujus Senonensis provinciæ, ac cæteris qui jurisdictionem habent ecclesiasticam, sub obtestatione Divini judicij, & suarum periculum animarum, & pœnis contra negligentes judices in jure comprehensis, præcipimus, quod circa suas jurisdictiones sic curent infra festum omnium sanctorum salubriter providere, faciendo scilicet ad ordinationem suarum curiarum ecclesiasticarum ordinationes, statuta etiam pœnalia, vel jam edita sic faciant observari, quod apud Deum meritum possint reportare, & opus non sit in proximo provinciali concilio eorum negligentiam corrigere. Provideant etiam circa honestatem & probitatem officiariorum, eorum multitudinem moderando, ac etiam circa taxationem litterarum quarumcumque, salarium eorumdem officiariorum qui quandoque pro suo salario & laboribus plus debito exigere non verentur in grave præjudicum subditorum. Provideant etiam iidem prælati quod non ita faciliter feratur sententia excommunicationis, & præcipue quod pro una contumacia non feratur.

ARTICVLVS TERTIVS.

CAPVT I.

Circa reformationem religiosorum.

CUm Benedictus papa duodecimus, qui ad beatissimorum patrum Benedicti & Augustini religiones zelum gerebat non modicum, ad supradictarum regularum observantiam multas constitutiones ediderit, quæ Benedictinæ nuncupantur; & quæ a pluribus religiosis negliguntur, immo penitus ignorantur in magnum suarum periculum animarum: ea propter omnes abbates,

priores ac præpositos eorumdem ordinum, in Domino exhortamur, quatenus in suis monasteriis supradictas Benedictinas constitutiones habeant, & eas frequenter legant & relegant, ut sciant qualiter oporteat eos in religionis semita ambulare. Ad majorem autem evidentiam, ex ipsis constitutionibus aliqua his nostris statutis duximus inserenda, & ab ipsis religiosis una cum aliis regularibus disciplinis, & suarum religionum laudabilibus constitutionibus & institutionibus specialiter observanda.

Cap. 6. de studiis.

Et primo cum idem Benedictus duodecimus papa voluerit & ordinaverit, quod in monasteriis quorumlibet ordinum, abbates vel alij superiores provideant de idoneis magistris, qui novitios & juvenes, ceterosque illiteratos & indoctos religiosos in grammaticæ rudimentis, & intellectu scripturarum sanctarum, & eorum quæ in ecclesiis leguntur, habeant convenienter instruere, ut sic sacrarum scripturarum lectura & intellectus, religiosis ipsis otiositatem auferat, devotionem dilatet & augeat, & ad sanctorum patrum sequendas doctrinas & exempla inducat: hoc salutare statutum duximus de cætero in singulis religionibus observandum: ordinantes, quatenus hi ad quos spectat, super hoc solicitudinem adhibeant specialem; super quo etiam in visitationibus dictorum monasteriorum per ordinarios & alios inquisitionem fieri volumus diligentem.

Cap. 5. de capit. General. & reddendis rationibus

Item cum idem Benedictus papa circa spiritualia temporaliaque commoda, ac commodum statum religiosorum, cupiens providere, inter cætera quæ ad observantiam regularum sanctorum Benedicti & Augustini statuit, voluerit & ordinaverit, quod omnes abbates, abbatissæ, priores, priorissæ, singulis annis in suis capitulis generalibus sive annualibus, quæ scilicet tenentur singulis annis cum religiosis, prioribus, ac quibuscumque membris sibi subditis celebrare, statum eorum monasteriorum vel prioratuum quibus præesse dignoscuntur, quoad receptas, misias, atque debita, & credita, coram astantibus insinuent & declarent. Quodque omnes & singuli eorumdem monasteriorum officiarij, de suis administrationibus saltem bis in anno computum reddant, sive rationem: ut singuli religiosi per hoc scire valeant, saltem in grosso, suorum statum monasteriorum. Nos igitur ejusdem vestigiis inhærentes, omnes abbates, abbatissas, cæterosque supradictos in Domino exhortamur, quatenus prædictum statutum, & etiam alias in provinciali concilio ordinatum, cum omni diligentia servent, & observari procurent.

Cap 16. De esu & abstinentia carnium, &c.

Item cum idem Benedictus papa modum apponere volens circa antiqua jura, quæ de abstinentia carnium & jejuniis a religiosis ordinis S. Benedicti observandis satis rigide loquuntur, propter quod in pluribus monasteriis remisse observantur, matura deliberatione præhabita statuerit & ordinaverit, quod iidem religiosi per singulas quartas ferias totius anni ab esu carnium ad minus se abstineant; & quod in Adventu Domini, & Septuagesima, jejunia observent: attendentes prædictam moderationem, licet omni rigore & austeritate careat, in pluribus monasteriis ejusdem ordinis omnino contemni: omnes abbates, priores, & præpositos ejusdem ordinis in Domino exhortamur, quatenus de cætero supradictis diebus & temporibus a carnibus abstineant, & jejunent, cum idem a pluribus sæcularibus, clericis, & mere laicis, solicite custodiatur.

A Ad regulares canonicos circa jejunia & abstinentiam carnium, idipsum observari exhortamur, quod idem Benedictus pridem in suis constitutionibus, quæ Benedictinæ dicuntur, ab eisdem voluit observari.

CAPVT II.

Religiosi modeste se gerant in vestimentis.

Cum evagatio, dissolutio, atque levitas, maxime indecentia vestium, debeant a religiosis evitari, cum illa sint devotioni & honestati religionis contraria & inimica: omnes abbates, priores & præpositos, sive quoscumque alios B religiosos, cujuscumque sint ordinis vel religionis, in caritate Domini monemus, quatenus amodo a se & suis subditis omnem evagandi materiam, quantum eis possibile erit, repellere conentur; & servent ac observari faciant ea quæ a sanctis patribus de honestate ac gravitate religiosorum fuerunt laudabiliter instituta, tam in vestibus quam in calceamentis, necnon in gestibus & incessibus eorumdem; & quod præcipue ea, quæ de flocis vel cucullis, cappis, atque capuciis fixis super humeros, botis, & sotularibus corrigiatis Clem. *Ne in agro*, salubriter statuit, servent & faciant salubriter observari. Quam quidem Clementinam, & constitutiones salutares C in ea contentas, in capitulis maxime generalibus dictorum religiosorum præcipimus sæpius publicari, & verbis etiam Gallicis, si opus sit, clare & lucide exponi, ut sic via indecentiis & abusionibus præcludatur, propter quas hodie religiosi a sæcularibus in opprobrium habentur & contemptum; qui tamen ceteris debent esse forma religionis pariter & exemplum.

Extra in clem. Ne in agro. de sta. mo.

CAPVT III.

Nihil recipiendum ex pacto pro ingressu Religionis.

D Quia canonicæ institutiones, quæ de Simonia loquuntur, districte prohibent pro ingressu religionis ab ipsis ingredientibus, vel eorum nomine, quicquam exigi, etiam prætextu cujuscumque consuetudinis, quæ potius dici debet corruptela: omnibus abbatibus & abbatissis, prioribus & priorissis, & aliis quibuscumque, suademus, quod jura de hac materia loquentia, diligenter observent, sic scilicet, quod pro ingressu religionis pro se vel monasteriis suis ex pacto vel conventione nihil recipiant. Si autem post ipsum religionis ingressum aliquid fuerit ab ipsis ingredientibus, vel eorum parentibus, monasterio ex devotione oblatum, illud recipi minime prohibemus.

E

CAPVT IV.

De decimis & parochis quid observandum.

Licet per jura canonica fuerit sufficienter provisum circa patronos parochialium ecclesiarum, jura decimarum in parochias obtinentes, tam religiosos quam sæculares, exemptos & non exemptos, quod scilicet bene & competenter provideant curatis ecclesiarum prædictarum, in quibus habent jus patronatus: quia tamen eadem jura multis in locis negliguntur, & propter hoc

fiunt plures ex eisdem ecclesiis vacantes,& pastoribus viduatæ, in magnum periculum animarum: omnes hujus provinciæ episcopos in Domino exhortamur, quatenus jura prædicta, & præcipue c. de Monachis, tit. de præben. & c. 1. eo tit. in vi. & Clem. 1. de jure patronatus, irrefragabiliter faciant observari.

ARTICVLVS QVARTVS.

Concernens statum laicorum, & generaliter omnium fidelium.

CAPVT I.

Quomodo festa sunt celebranda.

CUm circa celebrationem festorum & dierum majestati Divinæ, Christi & sanctorum solemnitatibus, specialiter dedicatorum, multa in nostris provincialibus conciliis, & synodalibus constitutionibus diœcesum singularum fuerint laudabiliter instituta, scripturarum sanctarum & canonicarum institutionum testimonio roborata: omnes episcopos & parochiales sacerdotes, & alios ad quos spectat, curam volumus gerere specialem, ut dies ipsi Domino sanctificati nullis servilibus operibus profanentur, nec vanitatibus aut voluptatibus occupentur; sed Divinis vacando officiis, expositioni & auditioni Divinorum eloquiorum, laudes, vota, & sacrificia Domino offerantur, & ad hæc omnia populi sæpius moneantur. Si quid autem in his transgressionis vel omissionis fuerit commissum, pœna contra transgressores ad devotionis omissæ vel neglectæ per pia opera supplementum, non ad privatum emolumentum applicetur vel quæstum. Ut autem quo celebriores & majores Domino solemnitates celebrantur, eo convenientius populi præparentur: volumus & ordinamus, quod parochiales sacerdotes & rectores ecclesiarum, in quinque festivitatibus præcipuis, etiam ultra Pascha, videlicet Nativitatis Domini, Ascensionis, Pentecostes, Assumptionis B. MARIÆ, & omnium Sanctorum, populos hortentur pariter & moneant piis commonitionibus & devotis, & sua confiteri peccata, & se ad celebritatem & devotionem in ipsis solemnitatibus specialius præparare, dictas commonitiones pias & devotas die Dominica ante ipsarum celebritatem festivitatum debite faciendo.

CAPVT II.

Quibus pœnis afficiendi qui in blasphemiam, vel execrabilia juramenta incidunt.

CUm propter horrendam Divini nominis blasphemiam, ac execrabilia plurium juramenta, ultra æternæ damnationis interitum propter talia debitum, etiam temporales plagæ, bella, pestilentia, fructuum vastationes atque clades, tempestates atque tonitrua, ac mala in populis evenire soleant ex Divini animadversione judicij quam plurima; & contra blasphemantes & execrabiles juratores, ac Deum temere denegantes, tam sacrorum conciliorum, quam Romanorum pontificum, quinimmo & principum sæcularium plurima emanarint instituta, quæ a multis hodie negliguntur: attendentes ex testimoniis scripturarum, quod Dei & sanctorum injurias dissimulare, nefarium & periculosissimum judicatur; quodque crimen talium in negligentibus prælatis & judicibus qui tales retrahere negligunt a delictis, etiam quandoque severissime vindicatur: omnibus episcopis, & aliis ad quos spectat in nostra provincia subditorum mores & vitam in melius reformare, sub obtestatione Divini judicij præcipiendo mandamus, quatenus populos Domini sæpius commoneant, ac faciant particulariter ac spiritualiter commoneri, a talibus horrendis abstinere, horrorem ac detestationem criminis, ac pænas temporales pariter & æternas, corporales & spirituales, in contra delinquentes in talibus a jure & constitutionibus etiam principum ordinatas atque impositas, intimando; ac pœnas legitimas, absque acceptione personarum, pro quantitate & qualitate criminum, juxta sanctiones canonicas, omni timore ac negligentia postpositis, delinquentibus imponendo: videlicet pro prima vice pœnas pecuniarias in cera vel aliter fabricis ecclesiarum, & non alibi, applicandas; pro secunda per incarcerationem & jejunia in carceribus facienda; pro tertiâ contra assuetos per installationem vel aliam pænam publicam procedendo. Sic quod cæteris cedere valeat in exemplum, & Divina valeat ira placari, & Dei misericordia & pietas a populis obtineri.

CAPVT III.

Decimæ solvendæ.

QUerimoniam plurimorum religiosorum & aliorum ecclesiasticorum audivimus, quod licet Dominus in veteri Testamento præceperit, perceptores fructuum ecclesiæ ministris decimas tribuere: tamen his nostris temporibus easdem diminuere conantur, ut jam ex eis aliqui dicant & asserant, decimalia jura non nisi ad voluntatem fore solvenda; propter quod ecclesiæ & earum ministri maxima damna & incommoda patiuntur. Quapropter nos circa tales hominum nequitias occurrere cupientes, omnibus episcopis, archidiaconis, decanis ruralibus, ceterisque ecclesiarum rectoribus præcipimus, quatenus Dominicis diebus, necnon messium & vindemiarum temporibus, admoneant & hortentur, faciantque admoneri & hortari per eos qui verbum Dei populo prædicant, omnes qui ad solutionem decimarum tenentur, quod ipsi amodo solvant bene & competenter sine fraude vel deceptione, qualibet ulla contraria consuetudine nonobstante, pœnas in scripturis sanctis, & canonicis institutionibus, contra non solventes ordinatas, ac præmia & temporalia & spiritualia solventibus repromissa, populis intimando. Singulos autem ordinum mendicantium fratres, qui ad prædicationes faciendas, vel confessiones audiendas, in diœcesibus admittuntur, juxta constitutiones Concilij generalis & cap. *Cupientes, in Clementinis.* admonemus subpœnis in eodem capite contentis, quatenus populis prædicantes aut confessiones audientes, juxta formam illius populos ipsos commoneant ad prædictam solutionem decimarum, nihilque privatim vel publice proponant per quod ab ipsarum solutione decimarum populi subtrahantur.

CAPVT

CAPVT IV.

Matrimonium publice in ecclesia est contrahendum.

CUm jura canonica non sine magnis rationibus jubeant matrimoniorum contractus in ecclesiis publice celebrari, scilicet propter sacramenti dignitatem, reverentiam & honorem, in quo confertur gratia sicut & in cæteris sacramentis; & etiam ad tollendam omnem malam peccati suspicionem, cum plures æstimare possent inter ipsos conjuges solum fore concubinatum, si de ipso matrimonio publice non appareret: his tamen non obstantibus plures sunt, qui a suis prælatis faciliter obtenta licentia, non in ipsis ecclesiis, sed in privatis oratoriis matrimonia contrahunt, & solemnizant, quod cedit in maximum ejusdem sacramenti contemptum. Nos autem circa id providere volentes, omnibus episcopis, & ecclesiarum rectoribus, sub pœna interdicti & ingressus ecclesiæ per unum mensem, prohibemus, ne de cætero in privatis oratoriis solemnizationem matrimoniorum faciant aut fieri dispensent, nisi forsitan subsit urgens & necessaria causa & non ficta, etiam pluribus præsentibus. Insuper sub eisdem pœnis propter easdem causas ipsis & aliis, quibus de jure vel consuetudine id competit, injungimus, ne de cætero ita faciliter dispensent super bannis & matrimoniis concedendis, etiam prætextu cujuscumque pecuniæ, sicut hactenus dispensare consueverunt.

CAPVT V.

Certis anni temporibus cur matrimonium celebrari prohibeatur.

CUm certis anni temporibus matrimonia ab ecclesia prohibeantur celebrari, scilicet tempore Adventus, Septuagesimæ & Rogationum; & quia tunc omnes magis quam aliis temporibus debent devotioni & orationi intendere, a quibus tamen retrahit plurimum carnale commercium; eo etiam quod illis devotionis temporibus festa, choreæ, ludi & convivia, quæ in nuptiis fieri solent, non bene congruunt, sed verius opponuntur devotioni & contemplationi: nihilominus tamen in hac Senonensi provincia quædam mala consuetudo vel corruptela inolevit, quod scilicet supradictis temporibus plurimæ fiant festivitates nuptiarum, choreæ, ludi, convivia, & alia indecentia, quæ eisdem festis, conviviis vel choreis frequenter evenire consueverunt; quæ omnia, & non ipsum matrimonium contractum, intendebant jura prohibere. Eapropter nos prædictum abusum seu corruptelam extirpare volentes, omnibus & singulis viris ecclesiasticis, ac cæteris, necnon fœminis hujus provinciæ, sub excommunicationis pœna inhibemus, ne supradictis temporibus audeant facere vel fieri procurare solemnizationes nuptiarum, id est, convivia, festa, choreas vel cætera hujusmodi, vel eisdem quomodolibet interesse: præcipientes interim episcopis & curatis seu presbyteris ecclesiarum parochialium, quatenus hoc præsens statutum in suis ecclesiis publicent & publicari faciant diligenter, & maxime duobus vel tribus Dominicis ante supradicta devotionis tempora.

CAPVT VI.

Libertates & immunitates ecclesiæ adversus judices sæculi sunt propugnandæ.

CUm circa gravamina, quæ per multos judices sæculares & officiarios curiarum sæcularium multipliciter ecclesiis sacrosanctis, & ecclesiasticis viris, in jurisdictionibus suis, libertatibus & privilegiis, in personis pariter & in bonis, quotidie inferuntur, multæ constitutiones & ordinationes in Scripturis sacris atque canonibus fuerint promulgatæ, quæ jam in multis hujus nostræ Senonensis provinciæ locis fuerunt solemniter publicatæ, & secundum consuetudines ecclesiarum laudabiles multoties ordinatis diebus publicantur: nostrorum prædecessorum vestigiis inhærentes, & sanctæ ecclesiæ jura & privilegia nostris temporibus conculcari dolentes, easdem constitutiones, pœnas pariter & censuras, secundum observationes & consuetudines hactenus in ecclesiis conservatas publicari volumus & mandamus, monentes & exhortantes omnes & singulos hujus nostræ provinciæ prælatos, quatenus monitionibus præmissis canonicis, ut sæculares ipsi a talibus gravaminibus & molestationibus abstineant, & ad publicationem & executionem dictarum constitutionum procedant & procedi faciant, prout uniuscujusque prælati moderationi & discretioni, necessitati ac qualitati temporum, videbitur expedire: jura ecclesiæ sicuti ad unumquemque eorum spectat & convenit, convenienter ac viriliter defendendo, & se in murum pro domo Domini opponendo: sic quod & jura ecclesiarum valeant conservari, & prælati & episcopi de negligentia apud Deum & homines minime valeant accusari.

CAPVT VII.

Quæ à monialibus observari debeant.

AD nostrum quibusdam referentibus devenit auditum, quod episcopi hujus provinciæ Senonensis observare & observari facere omittunt ea, quæ statuta canonica circa moniales observari jubent: propter quod magna scandala, & spiritualia & temporalia incommoda, frequenter eveniunt, ac in posterum contingere præsumuntur, nisi de salutari remedio occurratur. Quapropter eisdem episcopis districte præcipimus, quatenus prædicta statuta faciant in suis diœcesibus inviolabiliter custodiri, & præcipue *cap.* Monasteria, *de vi. & ho. cleric.* Statutum felicis recordationis Bonifacij octavi, quod incipit: *ut periculosa*, de statu monachorum in 6. & c. *attendentes*, eodem tit. in Clem. Quæ capitula cum aliis constitutionibus ad statum monialium pertinentibus per eos, ad quos spectat, volumus ipsis monialibus etiam verbis gallicis exponi & publicari, servata semper gravitate & honestate, quæ in talibus visitationibus monialium debet a visitatoribus observari.

Lib. 3. tit. 1. & 8. lib. 3. tit. 24. Ne cle. vel mo. c. 2. lib 3. tit. 16. de stat. mon. c. 1.

Conclusio totius Concilij.

Pro conclusione autem omnium præmissorum statutorum nostrorum, & vera executione eorum, volumus & ordinamus quod testes synodales in diœcesi qualibet ordinati, & inferius no-

minandi, diligenter inquirant si prædicta statuta ab omnibus observabuntur, prout in c. *sicut olim, De accusationibus*, in decretalibus continetur, in alio proximo concilio provinciali debite & fideliter relaturi quæ circa ea viderint minime observari. Statuimus insuper & præcipimus quod omnes suffraganei nostri, abbatesque, priores conventuales, & capitula ecclesiarum nostræ Senonensis provinciæ, necnon decani rurales cujuslibet diœcesis, copiam habeant authenticam nostrorum præsentium statutorum, illaque faciant infra duorum mensium spatium in suis synodis & aliis locis solemniter publicari & declarari. Præcipue autem volumus, quod illa quæ concernunt vel concernere possunt statum & mores laicorum, faciant iidem suffraganei & B decani in publicis prædicationibus & vulgari sermone coram populo exponi, ne aliqui valeant eorumdem ignorantiam prætendere.

Testes synodales hujus concilij.

Testes autem synodales hujus sacri provincialis concilij Senonensis, eodem approbante concilio, in qualibet diœcesi ordinamus, nominamus & eligimus infra scriptos: scilicet pro diœcesi Senonensi decanum Christianitatis Pruvinensis, & officialem sancti Juliani de saltu; pro diœcesi Carnotensi, decanum ecclesiæ collegiatæ B. MARIÆ de Medunta; pro diœcesi Parisiensi decanum ecclesiæ collegiatæ S. Germani Autissiodorensis Parisiensis, & decanum ruralem de Fontenaïo; pro diœcesi Aurelianensi, cantores ecclesiarum collegiatarum de Sulliaco, & S. Petri Puellarum: pro diœcesi Nivernensi, abbatem C S. Martini Nivernensis, & præpositum de Iannajo; pro Autissiodorensi diœcesi, archipresbyteros S. Prisci de Varziaco; pro diœcesi Meldensi, decanos rurales de Columbariis, & de Domno-Martino; pro diœcesi Trecensi, decanum Christianitatis Trecensis, & decanum Christianitatis de Sezanna.

Nos vero LUDOVICUS archiepiscopus antedictus, in dicto concilio provinciali præsidentes, ipso approbante concilio, omnia & singula statuta prædicta teneri & inviolabiliter observari ab omnibus & singulis nostræ Senonensis provinciæ volumus & jubemus: ipsaque statuta & omnia præmissa laudamus, approbamus, concludimus & definimus, prout superius est expressum, ulteriorem ipsius sacri concilij prosecutionem & continuationem, quoad ea quæ nondum perfecta sunt, de fratrum & suffraganeorum nostrorum, ac aliorum in eodem provinciali concilio comparentium voluntate & consensu, hinc ad diem quintam mensis Julij anni Domini millesimi quadringentesimi sexagesimi secundi Parisius cum continuatione dierum sequentium, si commode fieri possit: alioquin ex nova assignatione seu evocatione usque in triennium prorogantes, dictamque diem cum continuatione dierum sequentium, pro ipsius concilij & agendorum in eo, quæ nunc expediti obstantibus certis, E justis, & evidentibus impedimẽtis, minime potuerunt, ad effectũ deduci, totali & finali conclusione, Parisius præfigentes, statuentes, & ordinantes.

Indicitur aliud concilium Parisiis celebrandum anno 1462.

In quorum omnium & singulorum certitudinem præmissorum, præsentes nostras litteras exinde fieri, & per notarios publicos scribasque concilij provincialis prædicti infra scriptos, subscribi & publicari mandavimus, nostrorumque, archiepiscopi & episcoporum suffraganeorum præsentium appensione sigillorum, fecimus & jussimus communiri. Datum & actum quoad A præmissorum conclusionem in ecclesia nostra Senonensi, nobis inibi mane hora concilij sueta in eodem concilio præsidentibus, anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo more Gallicano, Indictione nona, mensis vero Martij die duodecima, pontificatus sanctissimi in Christo patris & domini nostri, domini Pij divina providentia papæ secundi anno tertio: præsentibus ad hæc reverendo in Christo patre ac domino domino* ...... Dei gratia Lingonensi episcopo; venerabilibusque & discretis viris dominis & magistris Petro Surrelli, Ludovico Brochet, canonicis Senonensibus, Petro Regineo canonico & officiali Nivernensi, in decretis licentiato; una cum plebis multitudine copiosa ad hæc congregatæ, testibus ad præmissa vocatis specialiter & rogatis.

Locus concilij an. 1460.

Pij papæ secundi an. 3.

* Claudio.

Quibus statutis, sanctionibus, & ordinationibus præinsertis, lectis & publicatis, eodem sacro præsenti approbante concilio, ipsas laudavimus, ratificavimus, approbavimus, & innovavimus; laudamusque, ratificamus, approbamus & innovamus per præsentes, decernentes easdem fore inviolabiliter observandas sub pœnis in eisdem contentis. Et insuper quod earumdem transgressores seu contra facientes, & eas non servantes, per suos superiores, ordinarios, judices ecclesiasticos, pœna arbitraria secundum personarum qualitatem, & excessus gravitatem, puniantur. Verum quia secundum varietatem temporum variantur statuta humana, ordinationes & statuta correctionem morum virorum ecclesiasticorum, & de eorum conversatione, vestibus, vita & moribus & doctrina editas vel edita, cum plures super vestibus deformitates in dissuetudinem nedum ecclesiasticorum, verum etiam laicorum penitus abscesserint, nostrisque modernis temporibus hominum instabilitate quam plures aliæ supervenerint ordini ecclesiastico nullatenus convenientes: prædicto sacro approbante concilio ipsas duximus innovandas, immutandas & emendandas sub hac verborum serie.

Constitutiones concilij sub Ludovico innovantur (quibusdam immutatis & additis) a Tristando & patribus concilij.

Scandalosam habituum deformitatem in viris ecclesiasticis religiosisque, ac ministris, indecenti conversatione temporibus nostris introductam D prohibere volentes: statuimus, & de novo ordinamus, quod viri ecclesiastici, religiosi, ac ecclesiarum ministri, tunicas retro scissas, neque cernetas & pileos, brodequinos seu pantoflas, nisi forsan causa invaletudinis alicujus, signanter per villam, civitatem, & per ecclesiam, & Divino servitio interessendo, quoquo modo deferant; & sub Divini obtestatione judicij ab hujusmodi deformitate & indecentia, nec non a caligarum albarum vel diversorum colorum delatione penitus abstineant.

De habitu clericorũ.

Item quod religiosi, cujuscumque ordinis, status vel prælaturæ existant, a suæ vocationis habitu congruo non recedant, neque foderaturas statui suo non congruentes, & maxime minutos verutios, neque zonas de veluto aureas seu deauratas, aut flosculos etiam, nec habitus de serico supra tunicas patentes, neque aliter indecenter, in vilipendium sui status, & ordinis deferant: sed more sanctorum patrum incedant, & eorum vestigiis inhærendo habitus deferant.

ac religiosorum.

Item volumus & ordinamus, omnia supra scripta, sicut præmittitur in præsenti sacro provinciali concilio, statuta & innovata, per omnes suffraganeos nostros in suis synodis intimari, publicari, & lingua materna populis assistentibus per

Anno Christ. 1485.

eosdem inviolabiliter observari: scientes omnes & singuli, qui negligentes, contumaces, & culpabiles fuerint in præmissis & singulis eorumdem, quod veritate comperta, eorum negligentia, culpa, seu contumacia, severissime punientur per ordinarios suos.

Testes synodales Concilij sub Tristando celebrati.

Hujus autem sacri concilij provincialis Senonensis, eodem approbante & confirmante concilio, in qualibet hujus provinciæ diœcesi, nominamus, eligimus, & ordinamus testes synodales qui sequuntur: videlicet pro diœcesi Senonensi abbatem S. Petri vivi prope Senonis, ac decanos Christianitatum Pruvinensis & Musteroli: pro diœcesi Carnotensi, magistrum Dionysium de Paris decanum Castriduni, & magistrum Ludovicum de Quiernay decanum S. Salvatoris Blesensis: pro diœcesi Aurelianensi magistrum Johannem Cotereau cantorem & canonicum sancti Petri virorum Aurelianensis, ac cantorem B. MARIÆ de Magduno: pro diœcesi Nivernensi abbatem S. Martini Nivernensis, & decanum de Trasnejo: pro diœcesi Autissiodorensi, cantorem B. Mariæ in civitate Autissiodorensi, & thesaurarium ecclesiæ collegiatæ de Conada: pro diœcesi Meldensi, abbatem S. Pharonis, & decanum de Claia: & pro diœcesi Trecensi abbatem monasterij Arremarensis, magistrum Nicolaum Heraut, & decanum S. Margaretæ.

Nos igitur Tristandus archiepiscopus prænominatus, affato in provinciali, & ipso approbante, præsidentes concilio, ulteriorem ipsius concilij prosecutionem & continuationem hinc ad triennium, seu donec & quousque causis emergentibus concilium convocare expedierit, quibus occurrentibus, eisdem fratribus suffraganeis nostris, & aliis quorum intererit, significabimus & notificabimus, cum protestationibus tamen in talibus fieri solitis & requisitis, præfigentes, statuentes & ordinantes.

In quorum omnium & singulorum fidem, robur & approbationem præmissorum, has nostras litteras exinde confici, & per notarios subscriptos dicti provincialis concilij scribas seu graphiarios creatos & juratos, signari & publicari mandavimus: ac nostrorum, archiepiscopi præsidentis, & episcoporum suffraganeorum nostrorum præsentium munimine impendenti sigillorum, roborari fecimus & jussimus. Datum & actum quoad præmissorum conclusionem & definitionem in nostra Senonensi ecclesia, nobis ibidem mane hora nona vel circumcirca in eodem concilio præsidentibus, anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo quinto, more Gallicano computando, Indictione tertia, mensis vero Augusti die prima, pontificatus sanctissimi in Christo patris & domini nostri Innocentij superna providentia papæ octavi anno primo: præsentibus ad hæc venerabilibus & circumspectis viris dominis & magistris, Ludovico de Meloduno archidiacono Senonensi, Andrea Colin thesaurario ecclesiæ Senonensis, Ludovico Brochet archidiacono Meledunensi in eadem ecclesia Senonensi, Huberto Bernier priore S. Flosculi Aurelianensis, jurisperitis; nobilibusque & honorabilibus personis Hectore de Salazar S. Justi, Petro Piedefer, de Champleto, dominis temporalibus, Petro de Viezchastel receptore ordinario Senonensi, una cum pluribus aliis personis fide dignis testibus ad præmissa vocatis specialiter & rogatis.

Locus & tempus Concilij Senonensis sub Tristando an. 1485.

Annus 1. Pontificatus Innocentij VIII

Guillochon. I. Baumery. Bapaulme.

Appendix To. XIII.

Anno Christi 1459.

CONVENTUS MANTUANUS

A Pio Papa II. ad bellum sacrum in Turcos suscipiendum habitus anno Christi MCCCCLIX.

Invitatis Christianis principibus omnibus, aliisque per se, aliis per legatos præsentibus.

Quamvis concilij neque nomen, neque dignitatem, hic conventus habeat: tamen cum ejusdem nominis multi, dignitatisque longe minoris, in hoc conciliorum corpore locum nec immerito habuerint; & huic præfuerit ecclesiæ caput, non tantum principum ac legatorũ orationes audiens, sed etiam episcoporum & cardinaliũ suffragia exquirens: minime nobis omittẽda visa sunt ejus acta, quantum variis ex monumentis colligi poterunt.

Calendis Juniis, *ait Gobelinus lib. II. commentariorum Pij* II. quæ dies statuta initiando conventui fuit, Pontifex ex palatio cum cardinalibus, episcopis, & omni clero ad ecclesiam descendit, urbis regiosis ex omni ordine jussis adesse. Res Divina solemni apparatu, & ingenti astantium devotione, peracta est. Tum Coronensis episcopus, vir doctrina & honestate insignis, sermonem habuit: in quo & Pontificis propositum, & conventus causam, & necessitatem rei gerendæ explicavit: hortatus eos, qui advenerant, puris & volentibus animis desiderium Præsulis adjuvarent.

Pius autem ex solio suo, cum jam omnes assurgere vellent, manu silentiũ indixit, atque in hunc modum effatus est. Speravimus, fratres ac filij, hanc urbem adeuntes, frequentes, qui præcessissent, regum legatos invenire: pauci adsunt, ut videmus, decepti sumus. Non est religionis cura apud Christianos, quantam credidimus. Conventionis diem longissimam statuimus: nemo temporis brevitatem accuset, nemo viarum incommoda causetur. Nos ægritudine laborantes, & affecti senio, Apenninum & hiemem contempsimus: nec nos alma Roma remorari potuit, quamvis medios inter latrones constituta, nostram præsentiam magnopere desideraret: reliquimus ecclesiæ patrimonium, non sine periculo, ut fidei catholicæ subveniremus, quam Turcæ pessundare nituntur. Videbamus illorum opes in dies augeri, & arma, quæ jam Græciam & Illyricum obtinuissent, in Pannonia grassari, & Hungarorum fidelem gentem multis affligtare cladibus. Verebamur, quod futurum est nisi sapimus, devictis Hungaris, & Germanos & Italos, & omnem prorsus Europam subactum iri, quod absque religionis nostræ subversione fieri non posset. Cogitavimus hoc malum avertere: indiximus hoc in loco conventum: vocavimus principes, ac populos, ut communi consilio rem Christianam tueremur: venimus spe pleni, quam vanam fuisse dolemus. Pudet nos tantam esse Christianorum negligentiam: alij deliciis indulgent, alios avaritia retinet. Turcæ pro sua damnatissima secta non recusant mortem: nos pro sancto Christi evangelio, nec subire sumptus, nec labores perferre vel minimos possumus: si sic pergimus, actum de nobis fuerit: peribimus brevi, nisi alios assumimus spiritus. Ob quas res vos hortamur, viri religiosi, ut orationibus assiduis Deum

precemini, Christianis regibus aliam mentem A præbeat, sui populi animos excitet, corda fidelium incendat: ut jam tandem arma sumentes injurias ulciscantur, quibus religionem nostram in dies Turcæ afficiunt. Agite fratres, agite filij: convertimini ad Deum toto corde: vigilate, orate, jejuniis & eleemosynis peccata vestra redimite, facite opera digna pœnitentiæ: sic enim placatus Deus nostri miserebitur, & audentibus nobis hostes tradet in manus nostras. Nos hic tamdiu manebimus, donec animos principum exploremus. Quod si venturi fuerint, simul cum ipsis reip. consulemus: sin minus, necessarium erit domum repetere, eamque sortem ferre quam Dominus dederit. Verum defendendæ religionis propositum, quoad vires vitaque suppetant, nec B deseremus, nec durum putabimus, si res petierit, pro nostris ovibus animam ponere. Exceperunt cardinales & episcopi mira attentione Pontificis verba, ejusque mentem magnis præconiis extulerunt: ac rebus gerendis honestum putavere principium datum, venia delictorum omnibus concessa qui suam conscientiam per confessionem rite purgassent.

Prima deinde cura Pontificis fuit, ut principes omnes de suo Mantuam adventu certiores faceret, hortareturque, ut vel ipsi per se, vel saltem per legatos adessent. Hæ ad Fridericum Imp. ad Carolum. Franc regem, ad Sabaudiæ & Bavariæ duces, ad Venetos, Florentinos, & alios datæ litteræ. C

Ex Annalibus Oder. Raynaldi.

Pius Papa II. regibus, principibus & communitatibus.

Carissime in Christo fili &c. Jam duce Altissimo ad civitatem Mantuanam pervenimus ad quam cum antea per litteras nostras, Kalend. Junij, dietæ tenendæ causa venturos promisissemus, quinto ante hunc terminum die personaliter affuimus. Venimus autem non sine magnis personæ & rerum nostrarum incommodis: siquidem ætas nostra jam ingravescens quietem desiderat, & patrimonium etiam pontificis præsentia destitutū, manifestis periculis quotidie subjacet. Omnia hæc tamen pro Deo magni facienda non duximus: scientes fidelium populorum salutem, & D causam sacrosanctæ fidei catholicæ, anteferenda esse cunctis laboribus atque periculis. Sperabamus præsentiam tuam, vel si id non posses, oratores saltem tuæ celsitudinis, hic invenire: inventi a nobis non sunt, & dolemus fuisse nos primos, qui ad opus æque omnibus pro suis juribus debitum huc convenerimus. Hortamur itaque in Domino, & toto affectu nostro serenitatem tuam requirimus, ut cogitans quid a te omnipotens Deus hoc tempore necessario quærat, quid salus communis omnium postulet, quid denique conveniat debito tuo, velis per te ipsum (quod in E primis optamus) vel per oratores antedictos viros præstantes, & tantæ solemnitati idoneos, celeriter convenire, nec pati ut in communi principum Christianorum conventu, præsidente vicario Christi, vox tua Altissimo desit. Sunt enim, si proposito nostro adjutores non deerunt, quamplurima ad felicem prosecutionem parata: nunc præsertim cū Peloponnesus fermè tota, quæ Morea dicitur, ab impietate Turcorum rebellans ad Christianam devotionem redierit, & piis votis opem ex his locis expectet. Est autem is locus tantæ ad omnia bene gerenda terra marique opportunitatis, ut nulla orientalis regio majorem facultatem tuendi nostros, & vires Turcorum conterendi, possit præstare: quin certe in antiquam servitudem & cladem redire necesse habebit, nisi matura subventio adsit. Nos, quando principes antedictos, vel eorum oratores hic non invenimus, expectare adhuc eorumdem adventum aliquod tempus decrevimus: si venient, tota mente ad implendum opus incœptum intendemus: si minus, cum per nos ferre tantam molem non valeamus, excusata erit, ut confidimus, Deo & hominibus necessitas nostra: videndumque erit principibus ipsis, quorum ope stare Christianam rempublicam decet, ne Redemptori suo, & sibi, cum sempiterna ignominia & clade eorum, qui quotidie dant sanguinem suum pro fide, defuisse appareant. Datum Mantuæ.

Pergit a Gobelinus: Interea legati ex Cypro, Rhodo, Lesbo, ac nonnulli ex Asia, præsto adsunt. Tum vero Albani, Epirotæ, Bosnenses, & omnis ora Illyrici, missis oratoribus auxilium petere. *Et infra.* Cum jam legati regum, principumque convenire cœpissent, magna de sedibus orta contentio est: nec reges regibus, nec duces ducibus cedere, locum sibi quisque in consessu primum arrogare, verbis nutibusque contendere: quod ne rebus gerendis officeret, Pontifex legem edidit, ne vel postpositi detrimentum, vel prælati lucrum honoris jurisve aliquod ferrent: nec tamen hoc pacto pacari omnes potuere, sicut postea dicemus. Nec ordo episcoporum consuetudinem Romanæ curiæ animo ferebat æquo, quæ notarios apostolicos anteponebat. Contra plurimi morem curiæ sacram esse legem, & nullo mutandam pacto censebant, scandalum ingens futurum, & orbem quodammodo ruiturum affirmantes, si quid adversus notarios statueretur. At Pius altitudinem episcopalis eminentiæ animo voluens, qua nihil est in ecclesia sublimius, & & quod ipse Romanus præsul Jesu Christi vicarius, episcopi nomine contentatur, notarios corruptela quadam, non consuetudine, prælatos episcopis judicavit: idque deinceps prohibuit, edita lege, quam totus ferme orbis collaudavit. Notarij etsi ambiendo contra niterentur, & multa in Præsulem probra jactarent, legem tamen vel inviti receperunt.

Pontificis decretum pro componendis quæ ortæ erant de sedendi prærogativa contentionibus, hoc fuit.

Ad perpetuam rei memoriam.

Ex Oderic. Raynaldo.

Conventum in nomine domini Jesu Christi pro tuitione fidei catholicæ, & infidelium hostium impugnatione, celebrantes in hac civitate Mantuæ, ne quid emergat, quod sanctum hoc & necessarium opus possit turbare, quemadmodum procul dubio fieret, si de præsidentia inter se contendentes legationes, quæ adsunt & quæ venturæ sunt, seu principales ipsæ, publicis actibus libere intervenire non possent: de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio & assensu, cum quibus matura prius deliberatio est habita, præsentium tenore apostolica autoritate decernimus & declaramus, per quemvis digniorem seu minus dignum locum tam principalium quam legatorum oratorum, seu nunciorum, & procuratorum quorumcumque regum, principum, universitatum, & aliorum, quovis nomine censeantur, quem toto hoc durante conventu

inter eundum, standum, aut sedendum, sive in capella nostra, sive in ecclesiis, sive in consistoriis, sive in aliis locis, in actibus publicis ac privatis, teneri contigerit, principalibus dominis, tam præsentibus, quam illis a quibus iidem oratores sunt missi, nullum prorsus aut præjudicium fieri aut prærogativam acquiri; sed perinde in honoribus, dignitatibus, & præeminentiis haberi & reputari debere, ac si hujusmodi receptio vel assignatio nullatenus intervenisset. Nulli ergo &c. datum Mantuæ anno 1459. 18. Kalend. Septembris, pontificatus nostri anno primo.

Postquam diu procrastinatum, indictus tandem primus cœtus est ad diem IX. Septembris, ut constare videtur ex Pii litteris ad Joannem Carvial in Hungaria legatum pridie datis, quarum hoc fragmentum Raynaldus refert: Tractatum dietæ duce Altissimo cras incipere intendimus. Adsunt enim ex omnibus ferme Christi fidelium nationibus, & ex tota Italia, oratores: conventurosque ante medium præsentem mensem Mediolani & Mutinæ duces speramus. Ex Gallia quoque, & Anglia, & Britannia, solennes legationes propediem aderunt. Concedat Divina pietas, ut quod pro augmento catholicæ fidei & Christianorum conservatione optamus, perficere cum his valeamus.

Quid autem primo illo cœtu actum sit, narrat ibidem Gobelinus his verbis: Cum plenum jam concilium esset, quamvis nondum Franci venissent, placuit Romano pontifici, priusquam Franciscus dux Mediolani abiret, qui diu retineri non poterat, simul omnes alloqui qui præsentes aderant, atque ad belli susceptionem cohortari. Facta igitur re Divina in ecclesia cathedrali, principes ac legati omnes in concionem accersiti sunt. Multæ ibi de sessione contentiones fuere: sed nulla major, quam Venetorum & Sabaudiensium. Illi potentiam & antiquitatem sui imperii præferebant, isti nobilitatem sanguinis & consuetudinem. Pontifex, cum alio modo sopiri controversia nequiret, crescerentque paulatim jurgia, & jam Ursatius Justinianus orator Venetorum accinctus ad rixam videretur: Venetis post oratores ducis Burgundiæ collocatis, Sabaudienses ad scabellum sui solii sedere jussit: atque imperato silentio, horis circiter tribus peroravit.

Oratio ipsa inter ejus epistolas edita est CCCXCVII. *& a nobis hic edenda. Cujus inscriptioni si credimus, a die 9. Septemb. quo initium dare sacris conventibus pontifex statuerat, ad vigesimum ejus mensis diem dilatam fuisse primam sessionem oportet.*

Oratio Pii Papæ II. habita in conventu Mantuano, VI. Kal. Octobr. Anno Domini, M. CCCC. LIX.

Cum bellum hodie adversus impiam Turcorum gentem pro Dei honore ac salute reipublicæ Christianæ suasuri simus, bene est, venerabiles in Christo fratres, ac filii dilectissimi, priusquam vos verbis aggrediamur, divinitatem ipsam, cujus in primis auxilium expetendum est, paucis in hunc modum affari. Protector noster aspice Deus, & respice in faciem populi tui. Respice super hanc familiam tuam, pro qua dominus noster Jesus Christus non dubitavit manibus tradi nocentium, & crucis subire tormentum. Miserere plebis tuæ, & ne des hereditatem tuam in perditionem, quam propemodum instare videmus. Surrexerunt enim iniqui & impii, qui te non noverunt: venerunt gentes in hereditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Hierusalem in pomorum custodiam: vineam tuam exterminavit aper de sylva, & singularis ferus depastus est eam. Nos quamvis in hoc loco tuo ut arbitramur nutu, ad tuendam religionem tuam convenimus, nihil tamen possumus nisi ades & præsidium affers: nihil sine te valet humana fragilitas. Tua est potestas, tuum imperium, tua omnis virtus. Tu fundasti cælum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt. Idem est tibi velle, quod posse: nihil est quod tuæ valeat resistere voluntati. Adjuva nos in te uno sperantes, & te solum Deum pura mente colentes. Fac nobiscum signum in bonum, & mitte nobis auxilium de loco sancto. Da nobis cor ut faciamus voluntatem tuam, & in præceptis tuis ambulemus. Scimus quia tu non dees Domine Deus, opem tuam simpliciter implorantibus: sed nos ipsi desumus nobis. Frigent pectora nostra, ingere calorem, ingere flammas, ure corda & renes nostros: ut tuo tantum igne succensi, quæ tibi sunt placita meditemur, ac fœdam & peccatricem Turcorum gentem, si tua voluntas est, de Christianorum finibus ejiciamus.

Vos autem, magnanimi & generosi proceres qui adestis, ne claudite, precamur, aures, ne divertite mentem: aperite Deo interiora vestra, qui mox volentibus vobis in animas vestras illabetur, & vos sibi templum atque habitaculum faciet. Audite nos sua vice loquentes. Verba nostra, verba Dei sunt, qui filii sui Jesu Christi, quamvis indigni, vices in terris gerimus. Ipse nos fari jubet, ipse in ore nostro verba posuit, ipse nos bellum suadere in Turcos imperat. Non vos hodie cardinales aut episcopos, aut minoris ordinis sacerdotes, sermone nostro compellabimus, quos constat armis ineptos esse, & piaculum ac sacrilegium fuerit, nisi per se ipsos in causa fidei quæ sunt ab eis expetenda, hoc est aurum & orationes, sua sponte obtulerint. Vos illustres duces, vos marchiones, vos comites, vos regum ac principum oratores, vos fortes & exercitatos in bellis viros, verba nostra commone facient, vos tangent, vos requirent quibus datum est arma sumere, non ut inter vos dimicetis, sed ut ecclesiam, ut religionem, ut fidem Christianam, a barbarorum & infidelium incursibus defendatis. Potestas enim, ut inquit Paulus, gladium portat, ad vindictam malorum, laudem vero bonorum. Videtis in quo statu, in quo discrimine sumus, & quantum a Turcis urgemur, premimur, infestamur. Non ignotatis, nisi arma sumentes eorum impetum retunditis, haud dubium quin lex evangelica & omnis nostra religio pessumdetur. Audite igitur, viri fortes, atque attentas aures adhibete, bellum suasuro quod hodie nobis nimis incumbit.

Tria, ut nostra fert opinio, principaliter explicanda & suadenda sunt. Primum est, ut causas justas atque urgentes ostendat, propter quas pugnare oporteat. Secundum ut facultates adesse doceat belli gerendi, & certam quodammodo victoriæ spem faciat. Tertium ac postremum, ut magna assecuturos præmia victores patefaciat. In his hodie nobis elaborandum est, atque in his tota nostra consumetur oratio.

De causis belligerandi primum dicere oportet, quæ duæ sunt præcipuæ & maximæ. Prima est, ut susceptas injurias ulciscentes, res amissas recu-

peremus. Altera, ut futura, quæ prope imminere videmus, pericula evitemus. Ostendamus quænam sunt illa quæ amisimus. Quas nobis & Deo nostro injurias intulerunt Turci, inflicta Christianitati vulnera, illatas contumelias, inustam notam facile cognoscetis: si, quæ fuit olim Christiana religio, & quæ nunc sit, omnino æstimabitis. Cognoscite hoc, rogamus, & quantum gloriari possitis animadvertite. Sacrosanctum evangelium quob ablatis idolorum spurcitijs, Salvator noster mundo inseruit, non unum dumtaxat terræ angulum aut unam provinciam, sed universum ferme orbem implevit, quemadmodum regius propheta multis ante sæculis de beatis apostolis futuris præviderat, dicens: *In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Per hos enim evangelium mundo innotuit, quos ex piscatoribus Salvator ipse prædicatores effecerat, dicens: *Venite post me, faciam vos piscatores hominum.* Nec vana promissio fuit: piscati enim sunt apostoli non sibi ipsis, sed Christo domino, universum fere orbem. Omnes reges, omnes populi, in eorum seu retia, seu sagenas inciderunt. Impletum est enim illud Danielis vaticinium, dicentis: *omnes reges, omnes tribus, omnes linguæ servient ei.* Verius Christo quam Augusto Virgilianum istud attribui potest:

Psal. 10. — Matth. 4. — Dan. 3.

Super Garamantas & Indos
Proferet imperium: jacet extra sidera tellus,
Extra anni Solisque vias, ubi cælifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

Nam circa tempora Constantini magni natum ex Maria puerum Indi simul & Hispani colebant. Nec septentrio, nec meridies, Christum ignorabat. Vox Romani præsulis, tanquam Iesu Christi vicarij, maria & terras penetrabat. Pax alta per omnes & tranquilla quies Christianos ibat: jacebat pardus cum agno, & leo cum vitulo accubabat: gens sancta, gens electa, populus acquisitionis, Christiani habebantur, tributa ex gentibus accipientes, & in capite populorum positi.

Hæc fuit olim, o Christiani, majorum vestrorum gloria, hoc imperium, hæc autoritas. Nunc quo nos Turci & Saraceni redegerint, paucis animadvertite, docebimus. Indi, quamvis Christiani feruntur, & Armeni per Asiam dispersi, & pariter Æthiopes, in multis tamen versantur erroribus: & ignorantes, quam nosse debuerant Christi legem, ignorantur a Domino. Quod reliquum est Asiæ atque Africæ, Christi nomen atque legem implacato prosequitur odio.

Cœpit hæc calamitas sub Heraclio Cæsare. Nam cum aperta esset omnibus via salutis per Christum Dei filium, qui annis antea circiter sexcentis mortem nostram moriendo destruxerat: invidens humano generi diabolus, & nimium dolens Christum ubique regnare, pseudoprophetam excitavit in Arabia Mahometum nomine, sceleratum hominem, qui se Dei nuncium ementitus, contrariam evangelio legem condidit, de qua paulo post suo loco dicemus. Degeneraverat jam apud Græcos imperium, Romana virtus sub aliud translata cælum elanguerat: quæ res, Christianas opes paulatim evertit. Manserunt tamen in Asia complures Christiani usque ad tempora Pipini Francorum regis, qui anno abhinc circiter DC. magno nomine apud Germanos & Gallos regnavit. Tum vero digressi a Scythia Turci, Cappadociam, Pontum, Bithyniam, Troadem, Ciliciam, & omnem minorem Asiam occuparunt: & nostra negligentia potentes facti, non solum veros Christianos ex Asia pepulerunt, sed transmissis navibus Hellesponto, Macedoniam, Thraciam, Atticam, Bæotiam, Phocidem, Achaïam, Acharnaniam, Epirum, Pontum, & utramque Misiam armis invasere: & in Ægeo ac Jonio mari Cyclades, & alias quamplures insulas subjicientes, hos Christianis ad Orientis terminos posuere. Ad Meridiem Barbari ex Africa, non solum inferi maris insulas, sed ipsa quoque Italiæ littora classibus infestant. In Occidente magnam Bæticæ partem, quam Granatam vocant, Mauri occupant, & Hispanos agitant reges. Ad septentrionem, gelidamque Arcton, Lithuani, Polonis contermini, magna ex parte ritu gentilium vivunt. Veteres Vngari ad ortum Tanais jacentes, & Tartari cum quibus Livonij pugnant, Christum prorsus ignorant, & ultimi NortWegij populi cum semiferis hominibus bellum gerunt.

Hi sunt termini vestri, o Christiani, sic circumdati estis, sic in angulum coarctati, potentissimi quondam domini, & orbis possessores. En quantum imperium amisistis! quot nobiles urbes, quot ditissimas provincias perdidistis? inter quas etiam Judæam neglexistis, terram nobilem, terram sanctam, terram lacte & melle fluentem, terram in qua primi nostræ fidei flores apparuere. Heu pudor! heu dolor! fons & origo nostræ salutis Sion ad hostes defecit. Templum illud Salomonis fama clarum, in quo Dominus totiens prædicavit, Bethlehem in qua natus est, Jordanem in qua baptizatus est, Thabor in quo transfiguratus, Calvariam in qua crucifixus, ipsius crucis possident inimici. Sepulcrum Domini gloriosum, lectumque illum purpureum, crocos spirantem, & suavissimis fragrãtem odoribus, in quo propter nos & vitam nostram obdormivit in Domino, nisi hostes velint, invisere non potestis. At Saraceni Mahometem habet in potestate apud Mecham, in qua si vera est fama, falsi prophetæ cadaver in arca ferrea conditum, vi magnetis pendet in aere. Vos vero, infelices ac miserrimi Christiani, sepulcro Dei vestri, & urbe clarissima Hierosolyma privati estis. Tacemus Alexandriam, Thebas, Memphim, ac omnem Ægyptum: tacemus Antiochiam, in qua primum Christianorum nomen est auditum: tacemus Ephesum & alias apostolicas sedes in Asia perditas: tacemus septem ecclesias, ad quas Joannes scripsit apocalypsim. Hierosolymam novi ac veteris testamenti matrem in hostium esse potestate, satis flere & dolere non possumus: pro qua recuperanda nullus labor evitari deberet, nullum declinari bellum.

Nam si pro repetendis rebus justam belli causam veteres putavere: quis umquam justius induit arma, quam vos, Christiani? quibus tot urbes, tot provinciæ sunt ereptæ, tot adempta regna, tantum ablatum imperium. Judæi cum fœderis arcam amisissent, pro recuperatione nullum belli periculum vitavere. Græci ob raptam Helenam decennale bellum gessere. Carthaginenses propter fines paululum ampliandos cruentissima prælia cum Cyrenensibus commisere, pro quibus etiam Phileni fratres interierunt. Romani sæpe sociorum causa sumptis armis in pugnam exiere. Revoluite historias: nullum umquam bellum tot causas habuit, quot vobis adversus Turcos occurrunt. Sed quid ad nos vetera? dicat aliquis: toleraverunt hanc infamiam proavi nostri, cur nos illis meliores sumus? cur tanta

Anno Christ. 1459.

gloriæ cupiditas, ut majorum injurias nostro sanguine vindicemus? Esto, patres vestri negligentes fuerint, honoremque suum parvi fecerint: an propterea vestrum negligetis, & duplici notari turpitudine, hereditaria scilicet & vestra, patiemini? an potius magnificis operibus detersa progenitorum infamia gloriosum nomen acquirere conabimini?

Sed negligamus, si sic libet, antiquam ignominiam, vetusta damna, nec nos urgeat quod nos pupugit ante. Transeat omnis Asia, omnis Africa: Europam saltem inspiciamus, & nostri temporis rationem reddamus. An parum nostra ætate nostra culpa perditum est? Constantinopolim Orientalis imperij caput, & totius Græciæ columen, non patres nostri, sed nos ipsi amisimus: qui dum torpentes in otio domi sedemus, usque Danubium & Savum Turcorum arma penetrare permittimus. Capta est nobilissima urbs regia culpa nostra, quam Pausanias primus condidit, Constantinus magnus instauravit, & in æmulationem antiquæ Romæ amplificavit & magnificavit. In ea gentis imperator & ipse Constantinus nomine, interemptus est: turba ingens trucidata: templa Dei magni polluta sunt, inter quæ nobile opus Justiniani sanctæ Sophiæ vocatum, tetro Mahometis ritu fœdatum est. Beatæ virginis matris Domini, & aliorum sanctorum imagines deletæ sunt: altaria dirupta: reliquiæ martyrum porcis objectæ: sacerdotes occisi: matronæ & puellæ, ipsæque sacræ virgines ad libidinem raptæ. Nobiles urbis inter vina & epulas, ipsius Turcorum ducis jugulati: Salvatoris nostri simulacrum in cruce pendentis, in derisionem atque contemptum, præcedentibus qui dicerent, hic est Christianorum Deus, in castra delatum: sputo, luto, atque omni fœditate jactatum. Nova sunt hæc, & sub oculis nostris gesta, hæc fiunt, & tamen excitari non possumus: cum vitulis marinis, cum Druso dormimus, lethargum patimur, qui tot contumeliis agitati, e somno surgere non vellemus.

Heu furias! heu artes dæmonum! pugnare potius inter se Christiani volunt, quam Turcos adoriri. Civilia bella magis cupiunt, quam externa, & sæpe parvis de causis cruentissima committunt prœlia. Pulsatus modo villicus, modo servus, magnos traxit in arma reges. In Turcos qui Deum nostrum blasphemant, ecclesias nostras diruunt, & omne Christianum nomen perdere satagunt, nemo audet arma sumere. Omnes in arcum pravum dati sumus, declinavimus omnes, simul inutiles facti sumus: non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Sed cogitabitis melius, viri prudentes, & fortem induentes animum, recuperare quæ sunt amissa, & acceptas injurias vindicare conabimini.

At tantum de priori belli gerendi causa sit dictum. Nunc alteram attingamus, hoc est, ut futura & prope imminentia nostris cervicibus mala evitemus. Possent fortasse aliquo modo tolerari præterita, si finis malorum esset, & non majora impenderent discrimina. Sed quo pacto sperare quietem ab ea gente possumus, quæ sanguinem nostrum sitit? quæ, occupata Græcia, in Ungariam, id est in viscera nostra, gladium adegit? Iuvenis est adversarius noster, ætate florida, robusto corpore, animo vasto, tumido cursu victoriarum, quas sibi nostra negligentia peperit. Vanus est, deceptus est si quis arbitratur adolescentem quieturum esse, auro abundantem, armis assuetum, & dominandi cupiditate inflammatum. Ponite hanc spem, numquam ille arma deponet, nisi aut victus, aut omnium victor extiterit. Proxima illi quæque victoria, gradus erit alterius, donec subactis occidentalibus regibus, deleto Christi evangelio, Mahometicam legem ubique gentium inferat.

Appendix To. XIII.

Neque arbitremini longam moram priusquam vos adeat. Nam vicinæ illæ gentes tot bellis attritæ, nisi opem fertis, amplius carpere non audebunt. Soli fideles Ungari perseverant: non tamen diu stabunt, nisi adjuti. Et hi quidem muri loco vobis ad Orientem remanserunt: quo diruto, neque Teuthones, neque Bohemi, neque Poloni, satis tuti erunt. Non asperi montes, non alta flumina iter impedient. Nihil erit victa Ungaria Turcis invium; nihil insuperabile orbis imperium quærentibus: per Carnos & Forum Iulij terrestribus copijs facilis in Italiam patebit transitus. Navali exercitui ex Vallana, quam Turci possident, unius noctis navigatione Brundusium patet: & in superiori parte & inferiori aperta est Turcis Italia. Utinam mendaces & falsi prophetæ simus in hac parte: sed credite nos folium recitare Sybillæ: venient, venient Turci, nisi obviam imus, & auferent nobis locum & gentem. Non timent hæc fortasse Hispani & Galli, neque Teuthones qui Rhenum accolunt, neque Angli ci oceano circumfusi. At prudentes reipublicæ gubernatores, bellum foris quam domi malunt, & remotissimam laudant militiam. Perniciosa & funesta sunt quæ gerimus in nostris laribus bella. Romanis orbis domitoribus nulla suscepta calamitas durior, quam in Italia fuit, nec illic Annibalem felicius quam in Africa vicerunt. Credite nobis, proceres, credite nobis. Non est cur amplius dissimuletis, non est cur amplius differatis arma sumere. Si agros vestros, si focos, si liberos, si uxores, si libertatem, si fidem ipsam in qua baptizati & renati estis, retinere cupitis, bellum nobis credite, bellum geratis oportet. Neque vobis bellum injustum suademus, qui ejus locum tenemus de quo scriptum est: *Iustitia & judicium præparatio sedis tuæ.* Nec plura de primo ac principali membro. *Psal. 88.*

Auditis, viri præstantissimi ac nobilissimi, quas ob causas in Turcos pugnare oporteat: nam & susceptæ injuriæ id exposcunt, & in futurum Christianorum indemnitati consulendum est. Nunc quod erat secundum ordinis nostri membrum, id est, an possitis hoc bellum gerere, & an victoria speranda sit, animadvertite. Cum Christianis nobis sermo est, qui divitem Italiam, nobilem Galliam, fortem Hispaniam, bellicosam ac populosam Germaniam incolunt: his arma, his equi, his homines, his pecuniæ abunde suppetunt. His vires longe majores quam Turcis assunt. Audimus tamen nonnullos esse, qui Turcos supra modum extollunt, nec superabiles putant tot prælorum victores. Nos magnas esse Turcorum opes fatemur: sed multo minores, quam fama ferantur, neque nostris quovis modo comparandas. Illi enim, etsi omnes conatus adhibeant, supra tamen ducenta millia hominum non educent. Sed quos homines? imbelles atque inermes, ex Asianis & Græcis mixtos. Nostis quanti faciat Asianos Remulus ille Virgilianus, cujus sunt verba:

O veræ Phrygiæ, neque enim Phryges, ite per alta *Æneid. 9.*
Dindyma, ubi assuetis biforem dat tibia cantum.

Tympana vos buxusque vocat Berecynthia matris

Idææ: finite arma viris, & cedite ferro.

Græci quoque, illustres quondam animæ, haudquaquam vigorem antiquum retinent. Degeneraverunt ferme omnes, qui Turcis parent, neque in armis, neque in litteris pristinum referunt spiritum. Ceciderunt omnia cum imperio. Non stant simul fortia pectora & servitus. Qui fortes viri in castris Turcorum militant ex Christianis, sunt ad summum quadraginta millia, nigræ atque infelices animæ, quæ ubi vos armatos viderint, furijs agitatæ scelerum, & ultorem Deum ante ora cernentes, ferrum stringere non audebunt. Reliqua turba in prælio nulli est usui, nisi cæde sua fatiget hostes. Percurrite gesta majorum: Asiana bella muliebria putaverunt. Alexander magni Alexandri propinquus cum bellum gereret in Italia: Frater meus, inquit, in Asia cum fœminis pugnat: mihi autem cum viris certamen est. Julius Cæsar cum de potentibus gentibus triumpharet, quæ Asiam incolunt, in curru suo hæc verba jussit scribi, veni, vidi, vici: ac si solo aspectu superandos diceret Asianos. Gotfridus, & alij qui secum in Asia militarunt, parva sæpe manu innumerabiles hostium copias deleverunt: ac ipsos Turcos tanquam pecudes mactaverunt.

Sed arbitramini fortasse meliores hodie Turcos esse, victa Græcia, quam olim fuerint. At quales sint, pugna Taurunensis ostendit, anno ab hinc tertio gesta. Taurunum vocavere prisci oppidum ad confluentes Savum ac Danubium situm: hoc ævo nostro, alij Albam, alij Belgradum vocant propter situm, non magni momenti castellum. Id cunctis viribus suis Turci expugnare adnixi sunt: pugnatum est interdiu noctuque summa contentione. Erant Christiani milites, qui oppidum tuebantur, pauci cruce signati, non nobiles aut divites, non armis assueti, non armis tecti, sed rudes, incompositi, agrestes. Et hi tamen Turcos vicere, non tam ferrum, quam fidem hostibus opponentes. Ab his tumidus ille Turcorum imperator, insuperabilis antea creditus, & terror gentium appellatus, in acie victus, ab obsidione dejectus, castris exutus, turpem arripere fugam compulsus est. Quid Ioannis de Hunniade victorias referamus? Quid Georgij Albani triumphos commemoremus? cujus conspectum nunquam ferre Turcorum acies potuere. Unus nobis exemplo sat est Joannes Vintimilius, qui cum trecentis militibus in Epirum profectus, suppetias nepoti ferens, supra decem millia hostium fudit, stravit, delevit. Hi sunt hostes vestri, o Christiani. Cum his vobis hominibus pugnandum est, qui neque ferire, neque feriri nisi in terga noverunt.

Quamquam, etsi fortissimi essent & bellacissimi: in Deo tamen sperandum erat, qui causæ suæ nequaquam deesset. An non scriptum est: *In Deo faciemus virtutem, & ipse ad nihilum deducet inimicos nostros*? Orabat Moyses in monte, & populos vincebat in acie: Sol retinuit cursum suum, ne victoris Josuæ retineret cursum: Madianitarum plenissima & munitissima castra cum trecentis viris dissipavit Gedeon: Ammonitarum numerosum exercitum cum paucis militibus superavit Jephte: superbissimos Philistæos solus humiliavit Samson. Nec in manu fœminæ, cum Deus voluit, victoria defuit. Potentes in armis Chananæos exterminavit Debora, Sisaram interfecit Jahel, & Holofernem obtruncavit Judith.

Psal. 107.

Multa sunt ejusmodi in veteri lege: nec nova magnificis caret exemplis. Constantino magno pugnam timenti, signum crucis in cælo monstratum est, & vox divinitus audita, quæ diceret: In hoc, Constantine, vince. De Theodosio piissimo imperatore illi sunt versus.

Onimium dilecte Deo, cui militat æther,

Et conjurati veniunt ad classica venti.

Claudian.

In Britannia quæ nunc Anglia nuncupatur, ut autor est Beda, barbarorum ingentes copias pauci admodum Christiani & inermes, alta voce canentes Alleluia, deleverunt. Non est abbreviata manus Domini, quamvis elongata est a nobis misericordia sua propter peccata nostra: sed propitiabilis est Dominus Deus noster, & multus ad ignoscendum. Si redierimus ad eum, & ipse ad nos redibit. Facile per obedientiam placabimus, quem per contumaciam irritavimus: qui ut primum nos viderit humiliatos corde, mox odium in nos conceptum vertet in hostes, & nobis victoriam mittet.

Hanc Deam esse veteres putavere, quam Jupiter mitteret. Illam vero tanquam regi Deorum obtemperantem ad eos ire quos jusserit, & in eorum parte considere. At hoc verum est, sicut ait Augustinus, non de illo Jove, quem Deorum regem pro sua opinione finxerunt, sed de illo vero rege sæculorum, quod mittat non victoriam quæ nulla est substantia, sed angelum suum, & faciat vincere quem voluerit. Sicut in castris Assyriorum accidit Ezechiam regem obsidentibus, in quibus angelus Domini centum & octuaginta quinque millia hominum una nocte interfecit. Hæc victoria, id est hic angelus, omnibus procul dubio de cælo mittitur, qui pro causa Dei recto & magno animo pugnant. Verum cum eo hoste nobis pugnandum est, qui Deo nostro prorsus adversatur.

Libet hoc loco pauca de Saracenorum lege referre, quam Turci sequuntur, ut confidentius pugnam ineatis, quo fœdiores, ac magis impios cognoveritis. Sceleratissima est Mahometea lex, quæ non solum Christi divinitatem respuit, sed innumerabilibus alijs scatet erroribus. Namque ut prætereeam deliramenta & ineptias illas, quibus angelos corporeos, de flamma ignis creatos, interituros affirmat, & Origeni cōsentiens dæmones aliquando salvandos tradit, & cælum de fumo factum, & Lunam æque splenduisse cum Sole, sed volitantis angeli Gabrielis ala tactam fulgorem amisisse. Quis illud tolerare queat, quod mundum, cum Democrito sentiens, fortunæ, casuique submittit, & Divinam providentiam aufert? Quid quod sacrosanctam Trinitatem respuit, & impossibile ait Deum habere Filium? Et quamvis Christum ex Virgine natum consentit, justum & sanctum hominem, qui cunctas curaverit ægritudines: Deum tamen esse cum Ario negat, nec pro nobis obiisse censet, sed sublatum a Deo, in fine sęculi moriturū, & tum denique surrecturum, Judæos autem alium sibi similem crucifixisse, delirant. Nec sancti Spiritus dignitati gloriæque consentit, quem creaturam cum Nestorio Macedonioque mentitur. Et omne fidei meritum auferens, in sua quacumque secta salvari hominem perhibet, alioquin recte viventem, nisi a sua lege abierit. Et quia non constant inter se mendacia, alio loco neminem salvari asserit extra legem a se traditam: in qua beato Paulo contradicens, circumcisionem servari præcipit. Et vini tantum consuetudinem prohibens, cæteras voluptates

Anno Christ. 1459.

ptates indulget: stupra & adulteria cum captivis & emptis mulieribus admittit: uxores plurimas, & cum his divortia, passim concedit: nec concubitus naturæ adversos inhibet. Postremo homo bestialis futuræ vitæ beatitudinem sola carnis voluptate metitur. En sapientem hominem, qui se Dei prophetam audet nominare, temerator antiquæ legis, corruptor novæ, prostitutor animarum, verus procurator Orci, & primus Satanæ satelles: cujus auditores, inferni mancipia sunt, quales Turcos esse non dubitamus: adversus quos armis contendere, sacrificium Deo fuerit & acceptissimum spectaculum.

Cæterum quia divinitatem Christi, ut diximus, impia Saracenorum & Turcorum secta prorsus excludit: non ab re fuerit hoc in loco, majestatem ejus & gloriam in medium afferre, cunctisque palam facere, Christum quem colimus, & cujus causa bellum suademus, verum Deum esse, sibique thura deberi & divinos honores. Aggrediamur igitur hunc articulum: semper enim conandum est, ut veritas magis atque magis elucescat. Agemus autem pingui Minerva, non more philosophorum, quos vix illuminatissimæ possunt intelligere mentes. Ut quisquis cum proximo suo loquitur, ita & nos hodie vobiscum loquemur. Cupimus enim etiam a piscatoribus intelligi, qui fidem a piscatoribus accepimus. In primis autem illud assumimus, quod omnes ferme concedunt, Deum scilicet unum esse, a quo omnia condita sunt, & gubernantur universa. Docent viri sapientes tantam mundi machinam, & tantum rerum ordinem, quantum in mundo cernimus, stare non posse: nisi & unus esset rector omnibus imperans. Recipimus igitur confessa majorum, qui mundialis machinæ rectorem, & quidem unum, esse fatentur, eumque Deum vocant, quo nihil majus, nihil melius, aut inveniri aut excogitari queat. Hunc nos Christum esse, luce clarius ostendemus: ad quod efficiendum tutissima & apertissima via ex miraculosis ejus operibus patet. Nam & ipse interrogatus a Judæis, an Christus esset: *Loquor vobis*, inquit, *& non creditis mihi: opera quæ ego facio in nomine patris mei, ipsa testimonium perhibent de me.* Facessant igitur dialecticorum syllogismi, & oratorum inductiones: ipsa nobis Christi opera, Christi divinitatem ostendant, religionisque nostræ fidem confirment facta, non verba. Ioan. 10.

Ponatur igitur ante oculos nostræ mentis homo, qui vocatus ad nuptias aquam in vinum convertat; quocumque iter faciat, ægrotos solo verbo sanitati restituat, mutorum linguas in eloquium solvat, claudis gradiendi facultatem tribuat; cæcis lumen, surdis auditum præbeat; paralyticorum membra consolidet, respersos elephantiæ maculis repurget; ac non solum vires imbecillis adjiciat, sed ipsos quoque mortuos in sepulcro quatriduanos, tanquam somno solutos, ad vitam revocet; secreta & cogitationes hominum intelligat, futura prænunciet, dæmonia ejiciat, super aquas siccis pedibus ambulet, ventis imperet atque mari; postremo volens, juxta sermonem suum prius habitum, captus a Judæis, crucifigatur, interficiatur, sepeliatur, & tertia die resurgens, tractandum palpandumque corpus suum discipulis offerat, edat & bibat cum eis, & tandem post quadraginta dies videntibus illis in cælum ascendat. Quid hic post tot signa dicemus? an non interrogatus a discipulis Joannis, *Tu es* Matth. 11.

A *qui venturus es, an alium expectamus*? interrogatores ipsos ad miracula remisit? Certissima quippe divinitatis argumentatio est, miraculorum ostensio. Quod si nonnulli philosophorum, naturam ipsam Deam esse putaverunt: cur non magis Deus ille credendus est, qui naturæ dominium se habuisse miraculis patefecit? Dicat fortasse aliquis, Moysem, Heliam, Helizæum, cæterosque prophetas, & ipsius Christi discipulos, signa & portenta fecisse, ac naturæ cursum retinuisse, non tamen fuisse Deos. Verum est id quidem, sed neque illi Deos sese dixerunt. Mentiri enim, & miracula facere supra naturam quæ Christus fecit, nulli est datum: sicut apud Joannem testatur cœcus a Domino liberatus, *scimus* inquiens; *quia peccatores*, hoc est mendaces, *Deus non audit.* Et Nicodemus: *Rabbi scimus*, inquit, *quia a Deo venisti: nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi esset cum eo Deus.* At hæc quæ retulimus, & alia quam plurima de Christo miracula, sacrosancta quatuor evangelia tradunt, quatuor uberrimi testes affirmant. Accedunt epistolæ doctoris gentium Pauli, & actus apostolorum: ex quibus palam fit, ea signa Christum fecisse, per quæ naturæ dominus ostenderetur. Fuit igitur cum eo Deus, & ipse verax: neque enim mendacibus Deus conjungitur. Si verax Christus, igitur & Deus, qui de seipso dicit in Evangelio: *Ego sum via, veritas, & vita.* Et: *Qui videt me, videt & patrem.* Et rursus: *Ego & pater unum sumus.* Et alio loco: *Pater, clarifica me ea claritate quam habui apud te priusquam mundus fieret.* Quibus verbis se Deum esse manifestissime testatus est.

Appendix To. XIII.

B Ioan. 9.
Ioan. 3.
C Ioan. 14.
Ioan. 10.

Quod si quis evangelio non credit, non videmus cur Moysi credat; & aliis antiquæ legis scriptoribus. Credunt Græci Herodoto, Thucydidi, Polybio, Xenophonti, Diodoro: credunt Romani Livio, Sallustio, Trogo, Cornelio, Suetonio: credunt & alii suis historicis. Cur nos non credimus nostris? quamquam illi minime cum nostris comparandi sint: illi enim nullius autoritate recepti sunt, sanctum evangelium multa D patrum concilia prius approbaverunt, quam legendum ecclesiis traderetur.

Ad cujus robur etiam martyres accedunt, qui pro testamento Domini sua corpora tradiderunt, & laverunt stolas suas in sanguine agni: inter quos etiam virgunculæ magno miraculo non expavere supplicia. Accedunt & sanctissimi doctores, qui cum essent perspicacissimi, nequaquam evangelio credidissent, nisi veram ejus historiam cognovissent: sicut apud Græcos Dionysius Areopagita, Ioannes Chrysostomus, Gregorius Nazianzenus, Cyrillus, Athanasius, magnus Basilius, & alii quam plures; apud Latinos, quatuor doctores fama illustres, Gregorius, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, & ultra illos Cyprianus Carthaginensis, Isidorus Hispalensis, Hila- E rius Pictaviensis, Eusebius Vercellensis; proximi ævo nostro, Thomas Aquinas, & Albertus magnus natione Suevus, & alii pene innumerabiles, qui de Christi divinitate, non more philosophorum qui sibi ipsis adversantur, sed omnes uno ore loquuntur: ut sine Deo putanda non sit tanta unitas atque concordia. Confert & multum Romanorum autoritas, qui cum essent sapientissimi, atque potentissimi quondam domini & orbis possessores, collum evangelio numquam submisissent, nisi aut rationibus victi, aut miraculis tra-

cti. Quis præterea viros fortes, eosdemque prudentes, Hispanos, Gallos, ac Germanos evangelium suscepisse crediderit, nisi magnis rationibus persuasos? sane cum lex Gentium mollis esset, Christianorum durior: nemo hanc subire voluisset, nisi autorem ejus Deum esse didicisset.

Sed illud omnem ambiguitatem excludit, omnem titubationem avertit, omnem credendi moram expellit, quod multis sæculis priusquam Christus carnem indueret, nativitas ejus ex Virgine, sanctimonia vitæ, miraculorum patratio, legis editio, captivitas, tormentum, perpessio, crucifixio, mors, resurrectio, in cælum ascensio, & reliqua quæ de ipso legimus, ita in prophetis scripta reperiebantur, sicut postea gesta sunt. Legite Esaiam, Hieremiam, Danielem, Ezechielem, David, Salomonem, & alios prophetas: quæcumque de Christo jam facta commemorant evangelistæ, eadem, divino afflati spiritu prophetæ, futura prædixerunt, Deum & hominem in Christo recognoscentes. Nec sibyllarum contemnenda est autoritas, quæ longo tempore ante nativitatem Domini eam vaticinatæ, ut Firmianus & Augustinus affirmant, plura de Christi deitate cecinerunt.

His conjungitur honestissima lex Christi, omni ex parte venerabilis ac modesta. Nam quid aliud Christus docet, quam cælestem mortales in terris vitam? Iubet enim nos Deum colere, festos dies sanctificare, proximos quasi nos ipsos diligere, pauperum misereri, viduas & pupillos atque omnes imbecillos protegere, infirmos & in carcere clausos visitare, mortuos sepelire, castis nedum manibus, sed etiam oculis esse; adulteria, stupra, fornicationes, jurgia, lites, ebrietates fugere; primos in cœnis accubitus, & omnes mundi pompas, omnes blanditias devitare; reges ac parentes honorare, magistratibus ac sacerdotibus obedire: postremo thesauros veros ipsamque felicitatem non in terra, sed in cælo quærere. Hæc lex Christi est, hoc præceptum, hoc testamentum ejus.

Conjungite nunc omnia simul. Christus ex virgine natus, castissimam vitam ducit, signa & miracula facit, naturæ imperat, legem perfectissimam edit, quæ orbis consensu recipitur, Deum se dicit & hominem: Prophetæ, martyres, & doctores sibi astipulantur. Quid hæc inferunt simul juncta? nisi verum esse testimonium Christi de seipso, & ipsum verum atque indubitatum esse Deum; Mahometem Arabicum, falsum, mendacem, perditum, ac omnino respuendum qui hæc negavit: Verus igitur Christus Deus, verus: verus Deus & homo Christus Iesus, qui cum Patre & Spiritu sancto personarum Trinitate colendus, misertus humani generis, primi parentis culpa, ut jam primi damnati, ut nos redimeret, ex arce cælesti & altissimo Dei throno, splendor æternæ gloriæ, figura substantiæ Dei, moderator orbis, judex futuri sæculi, ad nos descendit. Neque rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo, sed formam servi accipiens, exinanivit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Neque ista sine supplicijs atque tormentis, sed dorsum suum, ut ait Esaias, posuit ad flagella, maxillas suas ad palmas; genas suas a fœditate sputorum non avertit. Speciosus forma præ filijs hominum, speciem atque decorem amisit, ductus est tanquam ovis ad victimam, & inter latrones deputatus est. Diviserunt sibi vestimenta ejus, & super vestem suam miserunt sortem. In siti sua potatus est aceto, & spineam coronam posuerunt super caput ejus. Non fuit dolor sicut dolor suus: a planta pedis usque ad verticem non erat in eo sanitas, nec tamen ejulatus emisit. Sicut agnus coram tondente siluit.

O homo, o Christiane, o qui fidelis videri vis: cur ista Christum tulisse existimas? Iustus erat, & dolus non est inventus in ore ejus: cur tot supplicijs subjicitur innocens? pro te doluit homo. Peccata tua ipse portavit homo, & tu suo livore sanatus es homo. Bonus pastor animam suam posuit pro suis, & mortem tuam morte sua redemit. Et quas tu illi gratias reddis? Quid facis? quid cogitas, ut gratus inveniaris? Turci nomen suum blasphemant, altaria sua diruunt, legem suam, hereditatem tuam perdere conantur: & tu domi jaces in otio. O reges, o duces, o viri potentes, surgite jam tandem, & Christi Dei vestri religionem ac honorem defendite: quando nec opes, nec vires vobis, quam Turcis, minores sunt; & certissimi estis, pugnaturis vobis pro lege Domini Divinum auxilium implorantes minime defuturum. Nec plura de secundo & principali articulo.

Tertium & ultimum modo, si placet, quam brevissime absolvamus: hoc est, quæ præmia consecuturi sint, adversus hostes fidei pugnaturi. Audite, adhibete aures, fortissimi milites. Magna sunt, & inæstimabilia bona, quæ hujus honestissimi belli victores adipiscemini. In primis quæcumque in hoc bello acquiretis, arma, equos, vestes, argentum, aurum, servos, ancillas, agros, vrbes, provincias, regna, juste & licite pro nostra distributione possidebitis: & ultra hoc, clarissimum nomen & famam æternam cum viris illustribus consequemini. Sunt hæc quidem more gentium expetenda. Nec majora quæsivere Romani, Græci, barbari belligerantes.

At vobis o proceres præmia longe majora promittuntur. Nam regni cælestis possessio & Christi hereditas vobis offertur: & hæc quidem non solum vincentibus, verum etiam fortiter occumbentibus. Nam quod prædecessores nostros, Vrbanos, Eugenios, Innocentios, Alexandros, atque alios fecisse constat, Christianos omnes cruce signabimus in hanc expeditionem ituros, & pugnaturis pro lege Domini plenissimam omnium peccatorum suorum veniam largiemur, & apostolicis clavibus Paradisi portas aperiemus. Omnibus, inquit Orator, qui patriam juverint, auxerint, defenderint, certum est esse in cælo diffinitum locum, in quo beati ævo sempiterno fruantur. Verius & certius hoc illis promittitur, qui religionem Christianam & orthodoxam fidem tuebuntur, & adversus impios Turcos invictis animis bellum gerent.

Cic Somni Scipion.

Festinemus igitur ad hoc bellum, in quo morientes veram inveniemus vitam. Non hæc quam vivimus vita est, sed potius mors, quæ fugit velut umbra, & numquam in eodem statu permanet. Sicut lilia & flores deficimus. Levissima res est, quæ hominem extinguit. Bestiolæ minimæ nobis insidiantur, & parvuli serpentis morsu, aranei nonnunquam ictu, perimus. Anacreon poeta acino uvæ passæ, & Fabius senator in haustu lactis uno pilo strangulatus est. Nihil fragilius humana vita, quæ tum incerta, tum brevissima. Ævum nostrum, ut quam longissimum sit, teste David in ipsis septuaginta vel octuaginta finitur annis. Quid amplius, nisi labor & dolor? At esto Nestoreos vivas annos, & Mathu-

salem impleas ætatem, quid tibi postquam cursus peractus est? breve est quicquid finitur: & stultitia est, in his spem ponere quæ prætereunt. O homo moriendum est, quisquis es, & hæc relinquenda quæ sunt in terris carissima. Nemo natus non moritur: a morte mortales appellamur. Nemo nostrum novit, an horam victurus sit: & tamen hæc terrena diligimus, quæ mox relicturi sumus.

Quin potius transitoria pro perpetuis commutamus, & hoc Turcense bellum aggredimur, per quod possumus immortales fieri, & ad illam civitatem Hierusalem pervenire, quam summus rerũ opifex mira pulchritudine & artificio inenarrabili molitus est? In qua Deum ipsum facie ad faciem videbimus, & ipsius bonitate fruemur: in qua sanctos in tuebimur angelos, & omnium spirituum beatorum ordines quasi concives & contubernales habebimus: in qua nihil nos latebit eorum quæ ubique fiunt. Liberatus enim hac terrena compage animus, omnium rerum scientiam non, ut sentit Plato, recuperabit, sed ut Aristoteli & nostris placet doctoribus, consequetur. Illic nihil timebimus, nec planetæ, neque cometæ nobis formidabiles erunt, quos perhorrescunt reges. *Sedebimus* (ut propheta testatur) *in pulcritudine pacis, in tabernaculis fiduciæ, in requie opulenta.* Inveniemus sabbatum sine vespero: id est, requiem sine fine: renovabitur ut aquilæ juventus nostra, quæ nullo senio, nulla temporis longitudine corrumpetur: satiabimur apparente gloria Salvatoris nostri, quem sine fine videbimus, sine fine amabimus, sine fatigatione laudabimus. O igitur nobile bellum! o felix præmium! o expectabilem pugnam! ex qua, sive vincimus, sive vincimur, semper reges evadimus, & cum Deo nostro triumphantes, lucidas Paradisi sedes quærimus, pro quibus consequendis Stephanus protomartyr lapidibus cæsus est, Petrus & Andreas in cruce suspensi, Paulus securi percussus, Bartholomæus vivens cute nudatus, Sebastianus sagittis confossus, Laurentius flammis exustus.

Isa. 32.

Sed non hæc à vobis viri fortes, supplicia requiruntur, minori precio cælum promittitur. Pugnate tantum fortibus animis pro lege Domini, & omnia consequemini, de quibus scripsit Paulus: quia *nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ promisit Dominus diligentibus se.* O stulti & tardi ad credendum in his quæ sacræ promittunt litteræ, digito Dei revelatæ atque conscriptæ. O si adessent nunc Godfridus, Baldevinus, Eustachius, Hugo magnus, Boëmundus, Tancredus, & alij viri fortes, qui quondam Hierosolymam per medias Turcorum acies penetrantes, armis recuperaverunt! non finerent profecto tot nos verba facere, sed assurgentes, ut olim coram Vrbano secundo prædecessore nostro, Deus vult, Deus vult, alacri voce clamarent.

1. Cor. 2.

Vos taciti finem orationis expectatis, nec hortamentis nostris moveri videmini. Et fortasse sunt inter vos qui aiunt: multa hic pontifex loquitur, ut nos mittat in aciem, & corpora nostra hostium objiciat gladijs: sacerdotum hic mos est, alligant alijs onera gravissima, quæ ipsi digito nolunt attingere. Nolite ita putare, filij, nemo patrum vestrorum memoria in hac sede sedit, qui pro fide Christi majora fecerit, quam nos juvantibus vobis, & Domino favente, facturi sumus. Venimus huc, ut videtis, non parum debiles, neque sine periculo nostri corporis, neque sine damno terrarum ecclesiæ: plus defensionem fidei, quam patrimonium beati Petri fecimus, & quam valetudinem & quietem nostram. Accreverunt expensæ mirum in modum: redditus autem apprime diminuti sunt. Neque ista gloriabundi referimus: tædet pudetque nos plura facere non potuisse. O si quæ fuerant juvenili in corpore vires, hæ nunc adessent: non iretis ad bellum sine nobis, neque periculum sine nobis subiretis. Ipsi ante signa procederemus: ipsi crucem Domini portaremus: ipsi vexillum Christi perfidis hostibus objiceremus, beatosque nos ipsos arbitraremur, quibus datum esset pro JESU mori. Et nunc si censetis, non recusabimus ægrotum corpus, fessamque animam in hanc felicem expeditionem Christo devovere. Per castra, per acies, per medios hostes, si suadetis, lectica vehi generosum putabimus, nec magnifica verba ignavo prosequemur animo. Consulite quid magis Christianæ rei conducat. Nihil adversabimur de corpore nostro, de persona, de pecunia nostra, vestrum judicium amplectemur. Metimini vires Apostolicas: æstimate quid temporalia, quid spiritualia simul conferant, & quod vobis videtur humeris nostris onus imponite: nihil recusabimus. Duos habet ecclesia thesauros, spiritualem alterum, materialem alterum: utrumque liberaliter erogabimus, & illum qui numquam exhauriri, & hunc qui numquam impleri potest.

Impræsentiarum tamen nihil aliud ex vobis petimus, nisi ut bellum contra Turcos gerendum decernatis. De pecunijs conquirendis, de ducibus eligendis, de classibus instruendis, de sede belli, de tempore expeditionis, postea differemus: neque difficilis consultatio erit, quando nec arma, nec equi, nec naves, nec pecuniæ, nec fortissimi milites, nec peritissimi duces Christianis desunt. Adsit tantum communis voluntas hujus honestissimi belli gerendi. Quam ut mentibus vestris inserat ille rogamus, qui cum Patre & Spiritu sancto sine fine regnat Jesus Christus. Amen.

Pontifex cum finem fecisset, *ait Gobelinus*, Bellarion cardinalis Græcus pro collegio locutus, non pauciora quam pontifex verba fecit: ostendens quantam passi jacturam Christiani essent perdita Constantinopoli, & quæ instarent mala, nisi Turcarum conatibus obviam iretur. Docuit facilem esse audentibus victoriam, suasitque multis rationibus bellum esse capessendum. Laudare probareque omnia sacratum collegium affirmavit, quæ Pontifex maximus orando dixisset. Laudata est ejus oratio: etsi Græcam facundiam quantum Latina præiret, ostenderit.

Aderat ab Imperatore missus Antonius episcopus Tergestinus, qui nihil ausus est in tanto conventu proloqui. Collega ejus Joannes Inderbachius ægrotabat. Cæteri oratores regum, principum, civitatum, concordibus votis verba Pontificis probavere. Franciscus Sfortia militari eloquentia, & verbis patrijs, suscipiendum in hostes fidei bellum magnopere suasit, seque & sua in eam rem obtulit.

Aderant & oratores Hungariæ, qui suo loco dicendi copiam adepti (ultimi enim fuere qui loquerentur, cum petituri opem venissent) Pontifice laudato, qui de communi salute solicitus esset, Imperatorem pluribus verbis criminati sunt, qui laborantibus Turcarum bello Hungaris molestias addidisset, novis tumultibus regnum involvens. Fremebat his auditis adversus Impera-

torem tota concio: nec orator ejus in tanto consessu objecta diluere audebat, ut qui concione non esset alloqui solitus. Tum Pontifex: Præter rem & contra rem, inquit, Hungari locuti estis. Vos opem quæritis: & qui possunt opitulari, verbis lacessitis. Male miseria & arrogantia simul habitant. Nos Imperatorem amantem justi novimus, nec regem vestrum ab honesto discedere arbitramur. Quamvis de regno dissentiant, nemo tamen injustam habere se causam arbitratur. Cum veritatem noverint, obedient veritati. Danda est opera, ut in amicitiam redeant. Misimus ad eos legatum unum, mittemus & alium, si opus fuerit. Siluere his auditis Hungari: reliqui omnes verba Pontificis probavere, & unitis animis bellum esse gerendum adversus Turcas decreverunt. Et concio ejus diei soluta est.

Postridie in Pontificis palatium convenisse quidquid erat Italici nominis, narrat Gobelinus, multaque agitata de modo belli terra marique Turcis inferendi: & desiisse Pontificem in hac verba: Nostra sententia est, si consulitis, ut clerici suorum proventuum in hunc usum triennio decimam afferant, laici trigesimam, Judæi omnium quæ possident vigesimam. Hinc pecunias abunde corrademus huic bello necessarias. Si qui plus conferre voluerint, in lucro erit. Vos si melius aliquid cogitastis, proponite in medium: nos consilia vestra sequemur. Placuit omnibus Pontificis sententia, & secundum eam decretum ediderunt: cui, præter oratores Venetos ac Florentinos, cæteri subscripserunt.

Et infra. Interea de legatis Francorum adventantibus rumor oboritur, quod amici Venetis, infesti Papæ propter regnum Siciliæ, ad concilium veniant. *Deinde.* Legationis principes fuere, Turonensis archiepiscopus venerabilis senex, episcopus Parisiensis disputator acutus, Thomas Corcellus insignis theologus, & Bailivius Rotomagensis. Renatus Siciliæ rex oratores suos his adjunxit, episcopum Massiliensem, & militiæ suæ magistrum. Sequebantur & ducis Britanniæ legati, nepos ejus, & Macloviensis episcopus, & quamplures alij viri præstantes. Adfuit & legatio Genuensium, qui Francis tanquam dominis adulabantur.

Quæ ad Francos in hoc conuentu attinent, in ea quam subjicimus Nicolai Petiti narratione, uberius descripta sunt.

NICOLAI PETIT

Narratio eorum quæ in conventu Mantuano acta coram Pio Papa II.

Ad Iuvenalem Vrsinum Franciæ cancellarium.

Ex Gallico in Latinum translata.

HOnoratissime & verende Domine, salvere te plurimum iubeo. Libenter scripsissem tibi quo pacto pertransierimus ditionē comitis Francisci: sed non vacavit, festinante nimium tabellario. Hanc igitur in urbem Mantuam, Regia legatio pervenit XVI. die hujus mensis Novembris. Quo die præsto fuerunt sub ingressum urbis magno numero, tum Siculi regis tum Aurelianensis ducis domestici ac familiares, qui Regiam legationem simul omnes deduxerunt. Processere obviam præsules frequentissimi, ad quintum

A usque milliare extra Mantuam, ad abbatiam cognomento Divæ Mariæ de gratia, ubi corpora procurabant legati interim dum accederet dominus de Montsoreau, aliique Venetias profecti, qui tempori, subeuntibus urbem legatis, advenerunt. Ad tertium ab urbe lapidem, occurrit Marchio Mantuanus cum liberis, magna pompa, stipante ingenti tum civium & aliorum, tum buccinatorum ac tibicinum copia. Salute ultro citroque data, adjunxit ille sese ad primarium legatum, frater ipsius & liberi legatos secuti. Equis invecti succedebant episcopi, & cardinalium familiares: familiæ cujusque principe officij & urbanitatis ergo adeunte & salutante Turonensem archiepiscopum, ut pote qui primas tum gereret: anhelabat ille scilicet præ adeuntium & salutantium multitudine, qui alij subibant ex aliis.

B Prodiit obviam omnis legatorum natio quæ Mantuæ consederat: ipsique adeo Veneti, qui ad quintum lapidem processere, ad eum usque locum ubi cibus sumebatur, quique ibidem egregia oratione adventum legatis regiis sunt gratulati. Iidem cum Sabaudis altercati sunt utri præcederent; potiores tulere Veneti, cum horam constitutam antevertissent, interque legatos ipsos fuere collocati. Aulæ suæ administros misit Pontifex, referendarios, armigeros, clavigeros, aliosque complures; Quid plura? tanta hominum multitudo

C extra urbem processerat, ut aditus ejus intercluderet: convenitque inter omnes qui cæteros superiores legatos urbem subeuntes viderunt, nihil hactenus quidquam simile contigisse.

Exceptis in urbem legatis, subinde ingressa est Marchionis conjux cum filiabus, quæ Turonensis archiepiscopi domum petiere. Diem summus Pontifex constituerat ad solemnem audientiam, quam consistorium publicum vocant: sed quia minus belle tum habebat, distulit in alium diem, neque ultra Mercurij diem tempus extrahetur. Excusavit se pluribus: sibique constitutum esse ait proponentem legatum audire fuse, & post illum verba habere. Orationem puto

D fore longe elegantissimam, quantum auguror. Cujus hoc thema: *Secundum nomen tuum, sic & laus tua in fines orbis terrarum.* Dividitur illa duas in partes, quarum postrema in argutiis & acuminibus tota est. Habebit, ni fallor, pontifex quod aures arrigat. Plurimi e cardinalibus qui argumenti hujus vim & dignitatem nondum satis perspectam habent, suspensi hærent de rei exitu. Est ingens certe & ampla dicendi seges, maxime si spectentur ea quæ sunt a Pontifice dicta, de quibus certis autoribus compertum est. Exemplum habere vellem orationis a Venetis habitæ, quæ sane dignitatis habuit & splendoris plurimum, in rege nostro laudando, cum dicerent

E rem hanc sine illo, aliisque fœdere cum eo junctis, confici e sententia non posse: immo cum ita compellarent Pontificem: Homo es inopi tenuique loco ortus, & ignoras quid sit Turcis quo instituisti modo bellum inferre. Expectandum est quid magnus rex consilij capiat, & alii sine quibus nihil fieri potest. Quibus verbis valde indignatus est pontifex.

Accesserunt Genuenses, seque addiderunt legatis; excusantes plurimum quod ingressi cum cæteris urbem non essent. Nihil proponent, sed legatos ubique affectabuntur; uti & ipsi quoque Siculi.

Magno apparatu advenit Austriæ dux, & ad regis causam sententiamque plane accedit, ac

Anno Christi 1459.

Hispania cum eo tota. Postquam erit peroratum quid animi sit Pontifici intelligetur, quem aiunt minus bene affectum. Quod sane mirum est.

Has literas cum deproperarem, tabellarius qui discessum urgebat, tandiu a legatis est retentus dum oratio coram Pontifice habita esset.

Itaque hoc tandem die qui hujus mensis primus & vigesimus est, sacrum consistorium habuit Pontifex publice in ecclesia cathedrali, ut major ex loci dignitate, regiæ legationi honor haberetur.

Dixit eleganter & copiose Parisiensis episcopus per horas duas & amplius: ab his verbis duxit orationem more gallico: *Secundum nomen tuum; sic & laus tua, in fines terræ.* Eam partitus est in duo capita; quorum postremum negotij peracti clausulæ reservat. Ut enim se geret Pontifex, ita perorabitur ad extremum. Consperfit orationem suam petitis tum e sacra scriptura locis, tum e canonico jure, & aliis artis poëticæ autoribus, quæ belle in rem caderent. Præcepta libri elegantiarum super hoc vocabulo PRONVNCIATIO servavit apprime. Ubi enim dicendum esset aliquid mollius, tum moderabatur apprime vocem & ad suavitatem inflectebat, accentuum & omnium ad grammaticæ leges interpunctionum observantissimus: ubi quid asperius dicendum, attollebat vocem tanta cum gravitate & contentione, ut audientes mirifice caperet. Dixit sane confidenter de rege ejusque majoribus multa in eorum laudem, maxime quanto cum animo operam suam Rex studiumque in ecclesiam contulisset, quam & ornasset & vindicasset, id ætatis præsertim cum repudiasset schisma, seque Christianum regem haberi & esse voluisset, hominum honore omni & gloria posthabitis.

Egit subinde reliqua oratione idem Parisinus episcopus de Neapolitano regno, & Genuensi causa. Quibus propositis finem dicendi fecit, exhibita pro more obedientia, & ut olim a superioribus Galliæ regibus fieri consuevit.

Absoluta oratione cum oratoris virtutem nosset Pontifex, exorsus est compellando Parisiensem episcopum, his verbis: Orationem tuam, venerabilis frater noster Parisiorum episcope, laude dignam audivimus: dictis tuis, non quantum tua elegans postulat oratio, sed pro viribus respondendum. Orationem suam hunc in modum prosecutus est pontifex, eamque in sex divisit partes: primam, de seipso, uti Parisiensis episcopus fecerat, de qua dixit brevissime: secundam de apostolica sede, de qua prolixius, & omnia quæ ad ejusdem sedis laudem pertinerent, & ad rem facerent suam, protulit, bis hæc verba repetendo: Arbitramur omnes principes catholicos, ecclesiæ Romanæ & Sedi apostolicæ debere esse subjectos: quod bifariam, perinde ut profertur, sumi potest. Tertia pars fuit de voluntate ac studio regis erga Romanam ecclesiam, maxime in re præsenti. Quo loco enumerare ac laudare cœpit magna Francorum regum facinora jam inde a Caroli Magni, atque adeo Clodovei temporibus, & quam vehementer a regibus Christianissimis honorata ac defensa sit Romana ecclesia. Ad Regem cum venisset, laudare illum instituit atque extollere mirifice, atque asserere, non posse Turcicos impetus absque illo reprimi: regnum pariter laudavit, variasque fecit descriptiones Franciæ & Galliarum: deque Franciæ nominis origine, de Parisiensis academiæ supra cæteras præstantia, de pulcherrimis regni ecclesiis ac monasteriis, multa dixit. Quartũ fuit caput de rege Siciliæ, proque ipso. In quo valde attoniti fuerunt Catalani cum ad hunc locum ita orsus est pontifex: Pro parte carissimi in Christo filij regis Renati Siciliæ ac Jerusalem regis illustris. Qui a domno Ferdinando stabant, solvere voluerunt concionem: verum iis silentium indixit pontifex, & audientiam negavit. Quinto dixit de causa Genuensi: quam sibi commendatissimam ostendit, quippe quæ ecclesiæ ditionem ac patrimonium spectat. Sextum postremumque locum occupavit obedientia & reverentia filialis, pro qua & se, & fratres suas cardinales gratias habere dixit.

Iis explicatis, legati regis Siciliæ, regis Christianissimi legatis assistentibus eamdem in formam, obedientiam pro regis Siciliæ ditionibus omnibus præstiterunt, in quam a rege prius concepta fuerat, his verbis: Rex Siciliæ, uti membrum sequens regem Christianissimum caput suum &c. facit & adhæret &c.

Locuti sunt deinde Genuenses in hunc modum: Nos Januenses subditi & fideles Christianissimi domini nostri Francorum regis, præbemus obedientiam de omnibus terris & dominiis, ubilibet &c. quemadmodum fuit expositum pro parte ambasiatorum Christianissimæ majestatis. Instrumentum potestatis a Rege legatis datæ de Gallico in Latinum conversum pridie fuerat, suasu cardinalium Rotavillani, & Avenionensis: illudque pontifex summa voluptate audiit.

His confectis, compellavit pontifex Austriæ ducem, qui ut honorem adderet legationi, interesse consistorio voluit. Vno verbo triumphat Francorum gens: legationem assectati sunt semper Hispani tum in consistorio tum in urbe, iis suffragati quæ regis nomine fierent. Agnoscit Pontifex vires ac potentiam Regis. Spero lætissimum exitum habitura omnia. Dubitabat Pontifex an consilium esset obedientiam illi certis conditionibus exhibere. Sed humanissime tandem excepit legatos, iisque palatium suum, in quo habitarent, obtulit. Mantuæ 21. Novembris.

PII PAPÆ II.

Oratio habita in conventu Mantuano.

Respondet orationi Guillelmi Parisiensis episcopi, oratoris Regis Franciæ.

Non extat hæc oratio Parisiensis episcopi.

Multa hic hodie magnaque dicta fuerunt, auditu digna. Nam quatuor orationes audivimus, quarum tres tum pro carissimo filio Carolo Christianissimo Francorum rege illustri, tum pro carissimo filio Renato etiam rege illustri, tum pro præpotenti Januensium populo dictæ sunt: altera maximo eloquentiæ splendore ostendit orator elegans & doctor Gregorius, quantum polleret religio, dignitas, & illustrissimus Austriæ sanguis. Tua oratio, venerabilis frater Parisiorum episcope, laudatione non eget: nam congesta coronæ hujus atque consessus totius attentio quanta fuerit, plene ostendit: elegans quidem verborum ornatu, plena & artis & venustatis, sententiarum varietate redundans, quodque his majus est, elocutione suavi: cui respondebimus non ordine illo quo per te dicta est, sed quo multa prætereuntes, majora collegimus: sex partes inde complexi, quarum quidem prima laudibus personæ nostræ niti magnopere visa est: secunda beatissimi Petri, cujus nunc insidemus sedi, dig-

nitatem aperuit: tertia, præstitam per eumdem Christianissimum regem explicavit obedientiam. In quarta commendavit nobis Christianissimus rex Renatum regem, populumque Januæ: quinta in ipsius regis atque regni Francorum laude versatur: sexta, optimam voluntatem regis ejusdem expressit, in eo quod pertingit expeditionem in Turcos.

Quod primum attinet, non inflatur, non extollitur laudibus, infirmitatis suæ conscium pectus. Scimus quidem & agnoscimus nostras infirmitates, nec arbitramur aliud, cur Divina bonitas nos ad sacri vicariatus Petri solium, & fastigia sancta provexit, nisi ut ex nostra tenuitate luceret sua potestas, ex imperfecto nostro fulgeret virtus ipsius, qui piscatores, qui homines, & vulgo qui infirma mundi elegit, ut fortia quæque confunderet; utque tot miraculorum fulgorem, tantam vim fidei, quæ potestate mundum omnem complexa sit, quæ ubique radices egerit, non hominis cujusque merito, sed ipsi soli Deo adscriberemus. Præclare vero cui meritis impares insidemus beatissimi Petri sedem laudasti, quam nemo præstantissimo ingenio & flagranti studio satis digne umquam laudavit.

Non enim principes, non reges, non imperatores, non potentes populi, non patrum & conciliorum decreta Romanam & Apostolicam sedem fixerunt & erexerunt; nec ullis synodicis constitutis, omnibus ecclesiis per orbem prælata est: sed omnes ecclesias per orbem sparsas universum, unam ecclesiam esse, unum sibi thalamum, & ipsius præsidem fore beatum Petrum, voluit Christus verus homo, qui regnat in Trinitate verus Deus. Hæc sedes est una perfecta matris suæ, una electa genitricis suæ: hæc est apostolica sedes, quam verbum illud, per quod cælum & terra creata sunt, non hominum mortalitas fluxa, instruxit: hæc quam prophetarum præsagio constituit Deus super gentes & regna, quam apostolorum testimonio, martyrum sanguine, imperialis sedis adeptione, munivit: hujus ordinationi quisquis resistit, utique potestati Dei resistit.

Nemo in pravum sensum sermonem nostrum detorqueat, nemo carissimum in Christo filium Carolum Francorum regem illustrem putet a nobis insimulari: nam Christianissimus ille rex, ut audivistis, obedientiam apostolicæ sedi omni ornatu impendit: sed illos loquimur, qui aliud aut docent, aut sentiunt, quam ipse, qui est caput totius ecclesiæ, cui ait Dominus: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam.* (Matth. 16.)

Nemo se fallat, nemo veritatem fidei perfida prævaricatione corrumpat. Ecclesia una est, quæ in multitudinem latius incremento fœcunditatis extenditur, quomodo multi radij Solis sunt, sed unum lumen; & rami arboris multi sunt, sed robur unum tenaci radice fundatum; & quomodo de fonte uno rivi plurimi defluunt, & numerositas licet diffusa videatur exundante copiæ largitate, unitas tamen servatur in origine. Avelle radium Solis a corpore, divisionem unitas non capit; ab arbore frange ramum, fructus germinare non poterit; a fonte præcide rivum, præcisus decrescit. Sic ecclesia Dei luce perfusa per totum orbem radios suos porrigit; unum tamen est, quod ubique diffunditur, unum tantum caput est, & una origo, & una mater ecclesia, quæ incorrupta unam domum novit, unius cubiculi sanctitatem casto pudore custodit. Alienus est, profanus

A est, hostis est, & habere non potest Deum patrem, qui Romanæ sedis, quæ universalem ecclesiam virtute complectitur, non tenuerit unitatem. Hæc sedes demum est, quæ potestatem ligandi atque solvendi accepit: quam si quis corripientem, corrigentem, jubentem contempserit, censeri debet sicut ethnicus & publicanus. Positus in petra legitur Moyses, ut faciem Dei contemplaretur. Super hanc petram ædificavit ecclesiam suam præpotens Deus: quam qui non agnoscit, Divinam præsentiam intueri non poterit. Sola quippe est per quam Dominus sacrificium accipiat libenter; sola, quæ pro errantibus intercedat fiducialiter; sola est, quæ intra se positos B valida caritatis compage custodit. Hæc est arca & navis, quam ingressi non immerguntur diluvio, sed super aquas evecti in sublime feruntur: omnes autem extra istius sedis arcam præclusos diluvium extinguit & perimit.

Nemo sibi blandiatur, conciliorum autoritate istius Apostolicæ sedis potestatem restringi, quam incommutabilis Dei sententia firmavit: neque quorumlibet doctorum & magistrorum in adversum audiantur opiniones, quas concilium Florentinum destruxit. Quicumque enim ab unitate istius sedis, ab autoritate beati Petri sejungitur, ingredi non poterit januam regni cælestis. Diximus pro angustia, pro & hora jam altiore, fortasse diffusius; pro hoc domicilio imperij Divini, C religionis & gloriæ, pro imagine cælestis solij & excellentia, parum, pro qua nimium dici non potest: sed nos utcumque materia locuples, longius traxit.

Nunc vero tertium, quod obedientiam præstitam vice Christianissimi regis attinet, illam nos & venerabiles fratres nostri sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinales, ut est integre delata, complectimur. Habet hoc a natura Rex, & a majoribus in se transfusum, tuerique non immerito debet obedientiæ meritum, quod sacrificiis præferri divinitus promulgata lex sanxit: beneque prospicit suo decori, suæ gloriæ, suæ saluti, cum secutis semper Romanæ sedis obedientiam suis majoribus videat evenisse prosperitatem, quodque D quantum quilibet regum detraxit ex obedientiæ studio, tantum amisit ex gloria.

Quod quarto loco efflagitasti, carissimum in Christo filium Renatum regem Siciliæ illustrem, Januensemque populum commendatos habeamus: nos quoque velimus Christiano illos favore complecti; Cum & responsuri simus suo loco legatis ipsius, hanc rem differemus, illam strictim tunc tractaturi: quia secretior locus ad ista petitur a te, & polliceris tunc nobis aperta iri plurima latius.

Quintum vero, cum tu venerabilis frater sis exorsus collaudare ipsum Christianissimum regē, nec sustinet angustia temporis, nec satis dicere possumus ad dignitatem, neque etiam opus est E extollere universas prope quas audivimus inesse ipsi virtutes: nec fas est Solem facibus adjuvare, ut nunc dicebat regis Renati orator. Nec una Francorum regum progenies est, quæ magnitudine dominii antistat aliis. Nam C. Cæsar quem cosmographi sequuntur, latissimam Galliam propterea ostendit, quod eam descripsit complecti quidquid inter Oceanum, Rhenum, Alpes, montes Pyrenæos continetur. Vetustas vero gentis Francorum jam satis constat pluribus annalibus, eaque ad orientalem primum plagam sedit, demum magna hominum vi Gallias inmigravit.

Qui resederunt, non Francorum, sed Franconum retinent nomen. Illud autem regum genus, quod ab Orientalibus tractum, est Francorum nomen adeptum, ut venit & migravit, Galliam suis virtutibus illustravit, adjunxit quoque non omnem: Helvetiorum nempe populi, paucisque exceptis Belgæ gens, secluduntur ab ipso regno.

f ac vicit, quamquã non omnem.

Nihil vero videtur præstabilius regni ipsius religione, qua semper sic floruit, ut præcipui Romanæ sedis defensores, & fidei athletæ, omnibus regibus aliis Christianissimi nominis semper gloria præstiterint Francorum Reges. Quid enim tam admirabile, quam cernere in ipso regno sparsos tanquam flores, ecclesiasticos cœtus, & præter infinitam in ipso regno collegiorum multitudinem, centum & unum episcopatus, & innumerabilium in illo monasteriorum ubique opus illustre, illustres opes, unumque regem Francorum (si bene Salomon, in multitudine, inquit, populi gloria regis) qui admirabili populorum multitudine, virorumque viribus polleat, quibus natura sit datum, ut acres ingenio, pugnacissimi bello reperiantur. Sunt quidem in regno ipso ducatus & plures maximi, comitatusque æquandi regnis: & mite cælum, aër suavis, fertilis ager. Sunt in ipso studia plurima scholasticorum, sed tuum illud Parisiorum, venerabilis frater, fertur illustrius, in quo theologiæ maxime necessaria doctrina viget; ex quo etiam magisterium promeruisse, magni honoris, maximæque difficultatis existimatur. Ita omnibus & fortunæ, & naturæ, & doctrinæ, & religionis puræ, præsidiis collustratur Franciæ florentissimum regnum.

Quid reges veteres majoresque hujus Christianissimi regis, qui non solum regibus plurimis & maximis anteponerentur, sed veteribus illis Scipionibus Corneliisque compararentur? Celebratur ab oratoribus pluribusque poetis virtus eminentissima Caroli Magni, & Ludovici primi. Fuerunt & Dagoberti & Philippi reges, quorum virtutem Carolus ad præsens rex & reddit & imitatur. Nam & religionis & ceremoniarum fertur observantissimus, & præclara regnorum gubernatrice sapientia, regnum quod dissipatum accepit, florentissima pace tranquillitateque moderatur. Est autem ex sapientia regis, populorum pax, & tempestatum fluctuumque secura depulsio. Plura de æquitate, de justitia, de temperantia, de pietate ipsius, dicenda forent: nisi defatigatis animis ex auditione quatuor orationum, hora detraheret dicendi prolixitatem.

Quod igitur exordium sumpsisti, quasi jure nostro ad extremam orationis partem sumemus: *Secundum nomen tuum, sit & laus tua in fines terræ.* Nam cum oppugnantibus Turcis Christianorum fines immineat extrema calamitas, in Rege vero sit ea potentia, ut ipse vel solus, vel cum paucis aliis, mederi possit: nos tui thematis, venerabilis frater, nolumus auctoritatem negligere: nos enim & regem, qui & Christianissimus sit & appelletur, & regem Franciæ Carolum, dictis per te votis alloquimur: *Secundum nomen tuum, sit & laus tua sit in fines terræ.* Calamitas Græcorum jamdiu defleta est, jam Latinorum quotidianæ clades per omnes angulos orbis intelliguntur. Quid tam regium, tam liberale, tam dignum nomine regis, quam opem ferre petentibus, succurrere afflictis, dare salutem periclitantibus, liberare periculis fratres eodem secum baptismatis fonte renatos, retinere quos Turcus lacessit principes in dignitate? Quid tam decens Christianum regem, quam Christianæ religionis decus armis contra arma, vi contra vim protegere, nec sinere tot Christianas provincias in servitutem Turcorum & fœdam superstitionem perverti? Quid tam proprium Franciæ, quam semper ad omnes pia fide paratas expeditiones tenere arma, quibus protegi valeat Christianus populus, vel impetere fidei hostes, vel se ulcisci lacessitam? Nulla certe legitur expeditio adversus infideles acta insigniter, in qua Francorum non polleat nomen, eniteat virtus, fulgeat fortitudo, multaque pereximia gesta. Per Antiochiam, per Hierosolymas, per Damascum, Syriam, Phœnicem, & usque Mesopotamiam, pro populi religione arma circumtulerunt, victoresque regionibus illis sunt dominati: quamquam hæc postea per inertiam nostram amisimus.

Ac ne plura quæ sunt innumerabilia consectemur, multis in historiis legimus illum prope divinum regem Carolum Magnum, cujus exemplis incumbere Carolus Christianissimus rex debet & studet, & Ludovicum regem, multosque Francorum reges legimus, quorum per Italiam, Africam, Syriam, tum religionis, tum fortitudinis fuerunt impressa vestigia. His unum studium peculiare fuit, tueri fidem, defendere sedis apostolicæ autoritatem. Id quidem agentes tanquam gratissimi: nam & illecti & provocati, & apostolicæ sedis beneficiis amplissimis præventi, tanto animo tanta gesserunt: tum præter cætera ab ipso fonte & capite Christianæ religionis apostolica sede, ad eos fidei religio orta, & per totum occidentem diffusa fluxit, & emanavit. Nos ista tanta tamque multa longius produceremus, nisi alio tempore aperturum te in hanc rem plura pollicitus esses: & nisi defatigatio hujus coronæ atque consessus, horaque tardior, amplioris sermonis eriperet aviditatem.

Integram non esse hanc Pii orationem intelligimus ex Petiti narratione superius descripta: qui dicta tum a pontifice nonnulla asserit, quæ hic non extant. Deinde orationis hujus partium non omnino idem ordo est, qui tum a Gobelino, tum a Petito refertur. Quin tamen vera sit Pontificis ad Parisiensem episcopum responsio, postea fortasse recognita, dubitare non possumus: cum & eum compellet Pontifex, seque respondere profiteatur orationi, cujus ille initium duxerat ab his Davidis vocibus, secundum nomen tuum, sic & laus tua in fines terræ.

Quæ deinde, quod ad Gallicanam legationem attinet, secuta sint, ex Gobelino repetendum.

Post dies aliquot, *inquit*, adeuntes Franci Pontificem, habere se aliqua dixerunt, de regno Siciliæ, quæ præsentibus nonnullorum principum legatis exponere vellent. Pontifex libertatem fecit advocandi quos cuperent. Adventaverat Imperatoris nova legatio, cujus principes fuere, Joannes episcopus Estetensis, virtute & autoritate insignis, & Georgius Tridentinus Pontifici jampridem notus, tum Carolus marchio Badensis, cui soror Imperatoris nupsit. Aderant & legati Castellæ regis, episcopus Ovetensis, & monachus quidam Ordinis Minorum, ex Judæis ad Christianam religionem conversus. Indigna tanto principe legatio. Miserat & Alfonsus Lusitaniæ rex oratores suos non ignobiles. Hos & alios plures accersiverunt Franci: adeuntesque Pontificem, Rotomagensi bailivio dicendi provinciam mandavere: qui facto silentio, Francorum, quos appellavit Liliatos, egregia pro religione facinora,

& quot in apostolicam sedem beneficia contulissent, longa oratione narravit. Regnum Siciliæ quo pacto ad eos pervenisset, & quanto sanguine fuisset emptum, exposuit. Alfonsum armis non jure usum. Qui eos ejecit, indigne Pium fecisse, qui filium Alfonsi spurium ac corona indignum, tanto regno præfecisset, Renatum sprevisset verum regem, quod Calixtus, quamvis Aragonensis, efficere noluisset. Injuriam passos esse a Pontifice Francos. Pium, qui nobilissimo Liliatorum spreto sanguine prætulisset Aragonenses, petere ut inconsulte facta, consulte revocaret, Renato regnum decerneret, Ferdinandum reijceret; sic futurum, ut contumelia Francis illata compensaretur. Hæc orationis sententia fuit.

Quibus auditis cristas cuncti erigere, qui Francis erant amici: & quasi victores exultare; nec ausurum respondere Pontificem arbitrari. Ipse vero paucis pro tempore usus: Audivimus, inquit, oratores regij, quæ pro Renati causa dixistis, non sine accusatione nostra. Nos quæ fecimus in regno Siciliæ, consulente cardinalium senatu gesta sunt: nunc si revocari tanquam injuste acta petuntur, æquum est, ut eorum consilium exquiramus: quo habito, responsum & querelis & petitionibus vestris dabimus. Atque ita conventum dimisit.

Post hæc Pontifex gravi ægritudine stomachi affectus est, & arida tussi adeo vexatus, ut de vita ejus & ipse & medici dubitarent. Franci vero ea re cognita, simulationem esse non ægritudinem dicere, responsum exigere, properare, instare, victum Pontificem suis rationibus existimare, ac propterea responsum effugere. Quod cum Pius cognovisset: Etsi me, inquit, media in concione mori oporteat, respondebo: nec vincet animum dolor, nec faciet ægritudo, ut timere videar. Vocatis igitur cardinalibus, & communicato responso quod facturus erat, quamvis nonnulli inter paucos respondendum suaderent, ipse legatos omnes principum accersiri jussit, & qui præstantes erant in curia viri. Qui cum frequentes convenissent, Pontifex languidus, & ingenti dolore oppressus, cubiculum exiit, & in aula sua, sublimi sedens solio, indicto silentio, pallidus, & admodum anxius, vix fari poterat: at ubi calor invaluit, ardens, dicendi vi dolore superato, ac fluentibus verbis, sine ullo labore locutus, trium horarum habuit orationem.

Eam hic tibi ex Dacheriani Spicilegii tomo VIII. repræsento.

PII PAPÆ II.

Responsio ad orationem Oratorum Gallicorum in conventu Mantuano.

Responsuri verbis vestris, insignes Oratores, quæ superioribus diebus ad nos habita longe plura continuerunt, quam scripta nobis postmodum reddita: non audemus cum Salvatore nostro dicere: *Quis vestrum de peccato nos arguet?* (Ioan. 8.) sumus enim peccatores, non negamus, & iniquitate circumdati. Solus ille bonus, solus immaculatus & innocens agnus, solus irreprehensibilis in hoc mundo versatus est, quem digito Joannes ostendit, dicens: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* (Ioan. 1.) Possemus tamen & audemus ipsis verbis uti, quibus Salvator usus est cum impie nefarieque cæderetur: *Si male locutus sum,* (Luc. 18.) A *testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cædis?* Verba vestra quamvis modesta fuerint, & nihil a vobis dictum est impudenter, nihil insolenter: existimationem tamen nostram apud intelligentes & oculatos viros non parum læsere. Nam quid aliud insinuavit vestra oratio, quam Siciliæ regnum Renato regi exploratissimo jure deberi, & nos a rectitudinis tramite deviasse, qui illud alteri concessimus, & inclitam Francorum domum de Romana ecclesia optime meritam neglexímus atque contempsimus, ex qua Renatus ipse natus est? Hæc enim licet ea reve- B rentia exposuistis, quæ hoc loco digna est, & qua tanti regis oratores uti decuit: reprehensos nos tamen & læsos esse his sermonibus nemo sanæ mentis ignorat. Licet igitur dicere cum magistro & domino nostro: si male locuti fuimus, id est, si quid injuste circa regni Siciliæ dispositionem egimus, testimonium perhibete de malo; si autem bene, quid nos cæditis?

Sed minime hoc testimonium neglexistis. Ostendere conati estis multis rationibus, regnum Siciliæ ad Renatum pertinere, cujus progenitores ab ecclesia Romana investiti, possessionem ejus diuturne obtinuere: a Karolo scilicet, quem primum in eo regno vocant, usque ad hunc Re- C natum, quem Alfonsus rex Aragonum armis deturbavit. Etenim quamvis aliquando Hungariæ reges, quos vocant Dyrrhachienses, regnum illud obtinuerint: a Karoli tamen sanguine, ex quo illi descenderant, non abijt: jus autem Dyrrhachiensium a Johanna prima ex voluntate & decreto Romanæ sedis in Ludovicum Andegavensem regem sanguine Francorum genitum, postea transfusum est: in quo successit filius sui nominis, & iterum nepos Ludovicus tertius, & denique Renatus, de quo nunc agitur, & cui regnum hoc non solum ex concessione Romani pontificis Eugenij, sed paterno & avito successionis jure deberi putatis.

Commemorastis deinde Francorum in aposto- D licam sedem præclara & multa merita: quibus postergatis aut oblivioni traditis, haud recte a nobis esse factum contenditis, quod regnum Siciliæ in Aragonensem familiam transmiserimus. In quo non solum nos, sed prædecessores nostros arguitis, & tum injustitiam, tum ingratitudinem Romanæ primæque sedis accusare videmini.

His nos morsibus impetiti, his colaphis cæsi, his vulnerati sagittis sumus: sic vos testimonium de malo nostro perhibetis. Non dicemus hic quod ex officio dignitateque sedis nostræ competit: oves pastorem suum non accusent, neque reprehendant: non damnabimus feram, tanquam surgat adversus illum qui trahit in eam. Beatum Pe- E trum apostolum principem, cujus locum tenemus indigni, potius imitabimur, qui reprehensus quod gentibus divertisset, rationem facti sui reddere non recusavit. Neque beatum Leonem IV. si oportuerit, sequi pigebit, qui ad Ludovicum imperatorem scribens: Nos, inquit, si quid incompetenter egimus, & in subditis justæ legis tramitem non servavimus, vestro ac missorum vestrorum cuncta volumus emendare judicio. Sic enim ex humilitatis dispensatione sæpe nostri prædecessores factitarunt, ut rationem, de omnibus etiam minimis, redderent eorum quæ fecissent. Neque enim, *tanquam dominantes in clerum, sed forma facti gregis*, esse debemus, (1. Pet. 5.) non ignorantes, potestatem in ecclesia ad ædificationem, non in destructionem nobis attributam; & quod tanto promptiores

ptiores ad reddendam rationem nos ipsos exhibere debemus, quanto majoribus cumulati donis & præventi gratiis a Domino sumus. Nam multa quæ aliis essent minora & digna venia, peccata nobis capitalia sunt. Verum est enim quod ille ait, quamquam profanus & hæreticus auctor.

Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto major qui peccat habetur.

Quod si pie & juste vivere præceptum omnibus est: hoc tamen Romanum præsulem præ cæteris decet, qui gregis Dominici pastor & caput ecclesiæ, suo exemplo reliquos trahit: hunc non solum esse propter seipsum, sed videri quoque bonum propter proximos oportet. Neque cuiquam tam necessarium est, quam summo sacerdoti, famam servare bonam, cujus neglectores testimonio Salomonis crudeles habentur.

Feretis igitur æquo animo, præstantissimi oratores, si nostri nominis curam gerentes, innocentiam nostram tum cæteris omnibus, tum regi vestro excellentissimo, notam facere studebimus, & de his quæ sunt nobis objecta purgabimur. Etenim quamvis per infamiam & bonam famam transeundum esse Apostolus ait: summo tamen studio innitendum est, ut falsi rumores cessent, & boni nominis odor custodiatur, & omnis calumnia procul absit. Putabamus quidem regem Franciæ nihil sinistri de nobis credere, in his præsertim rebus quæ suam serenitatem concernunt. Nā teste Deo, cui mentiri sceleratissimum est, suum honorem, suam gloriam, & domus suæ claritatem, regnique potentiam, semper magni fecimus, & multa in ejus laudem publice privatimque sumus locuti. Nunc de nobis cur male sentiat, & cur sibi putet injuriatum, non possumus non mirari. Delatorum hæc jacula sunt: suggesserunt impij pio regi, non vera: falsa calumnia nobis imposita est. Angeremur cruciaremurque vehementius, nisi sciremus solitam esse apostolicam cymbam sepenumero fluctuare, & procellis agitari frequentibus. Semper virtutes invidia sequitur, feriuntque summos fulgura montes. Symmachum & Damasum prædecessores nostros falsi accusatores in magna dejecere pericula. Nec Petro nec Paulo calumniatorum verba pepercere. *Non est discipulus supra magistrum, nec servus major domino suo.* Salvatorem nostrum alij vini potatorem, alij dæmonium habere mentiti sunt. Quid mirum, si & nos vilis pulvis ac cinis, labiis subjaceamus iniquis? Non dolemus, quod nos lingua dolosa prosequitur: sed regi optimo pessimam linguam fecisse fidem, molestissime & amarissime ferimus. Recte Pythagoras hirundinem, id est garrulum, & verborum relatorem, in domo non esse tenendum monuit: & propheta liberari sæpe optat *a labiis iniquis & lingua dolosa.*

(Matt. 16.) (Isal. 119.)

Vulneraverunt nos verba malorum, & apud sapientem regem velut stulti habiti sumus: stultos dicimus, quia omnis injustus stultitiæ argui potest. Injustitia nobis & ingratitudo imputata est, quoniam Renato regi bene merenti jus suum abstulisse dicimur. Tolerabimusne hanc infamiam? an potius innocentiam nostram & apostolicæ sedis clementiam, justitiam, æquitatem, benignitatem, omnibus ostendemus? Vos regij oratores, filij estis apostolicæ sedis: non audietis inviti matrem vestram objecta sibi diluere crimina. Docti & justi estis: libenter quæ justa sunt audietis. Regem vestrum magnopere colitis: gratum vobis

A erit, illi nos nihil injuriatos fuisse verbis nostris intelligere. Ipse quoque rex, ut nostra fert opinio, quæ sibi de nostro in se aut suos odio relata sunt, ut falsa demonstrentur plurimum cupit: satisfaciemus desiderio suo, & vobis, qui etsi vestra oratione existimationem nostram haud parum læsistis, non tamen vestro nomine locuti estis, sed regis, cui remote a nobis agenti facile fuit falsa pro veris inculcare. Sed jam ad rem veniamus, vobisque per singula capitula respondeamus.

Duo principaliter per vos proposita sunt. Primum Januam respicit, alterum regem Renatum. In primo commendastis nobis nobilem populum Januæ, qui commendatissimus nobis B erit, & suis meritis & regia contemplatione. Petivistis archipræsulem ejus urbis, tanquam læsæ majestatis reum, ad aliam ecclesiam transferri. Obstant desiderio vestro decreta summorum pontificum, quæ prælatos invitos non cognita causa transferri prohibent: quod etiam in concilio Constantiensi extitit repetitum. Placeat tamen vobis requirentibus causam adversum eum committere, & juxta canonicas sanctiones procedere.

Supplicastis deinde ut heredibus Perrini quondam Januensis Ducis, in ea causa quam habuerat adversus mercatores Avinionenses, silentium imponamus. Non est moris nostri silentium cuiquam imponere, nisi causa diligenter inspecta. C Suspendemus tamen censuras jam fulminatas ad aliquod tempus, ut interim negotium discuti possit, & justitia vobis favorabiliter ministrari.

In secundo principali membro quatuor capita esse notavimus: primum, jus Renati regis illustris in regno Siciliæ; secundum, gloriosa Francorum gesta; tertium, contumeliam eis factam; quartum ac postremum, petitiones regis conclusit. Reddenda est sua unicuique particulæ responsio succincta, & pro rei magnitudine brevis.

Nam quod primum dicitis, regnum Siciliæ regi Renato deberi: neque probamus, neque improbamus, priusquam causa discutiatur. Quod si dicat aliquis, cur ergo indiscussa & incognita causa Ferdinando regnum commisisti? reddetur inferius ratio. D Nunc tantum hoc dicimus, nos vestro juri minime adversari, neque ullam esse gentem, cui de illo regno magis quam Francis faveamus, si constiterit eis jus competere. Nam cur nos Francorum genus excluderemus, quod tum nobilissimum, tum virtutis amantissimum est, ac de nostra sede optime meritum? Non exclusimus nos Francos, sed exclusos invenimus; non prætulimus aliquem sanguini vestro, sed prælatos invenimus; non viam novam reperimus, sed veterem tenuimus; nihil juri Francorū detraximus, quamvis regnum ac regni coronam Ferdinando certo modo concessimus, sicut postea suo loco ostendemus. Sicubi de jure contentio, nihil aliud nobis E incumbit, quam partibus auditis jus reddere, qui regni Siciliæ directum dominium Romanæ ecclesiæ nomine, nullo dubitante, retinemus.

Verum sicut ea quæ de Renati regis jure dixistis, neque negamus, neque probamus: ita & illa manifeste atque apertissime confirmamus, quæ de gestis Francorum magnificentissimis, & eorum ingentibus meritis in medium attulistis. Magna est Karoli Martelli, jam major Pipini, maxima sequentis Karoli, qui ob ingentia facta id Magni cognomen adeptus est, quod Alexander Macedo orbe subacto, & Cneius Pompeius, & Constantinus primus, clarissimis rebus gestis meruere. Ple-

na est iis omnis Francorum historia, nulla unquam ætas vestræ gentis gloriam conticescet. Nam quis Danos Normannosque religionem Christi per Galliam persequentes compescuit? Franci. Quis Saxones toties fidei catholicæ rebellantes perfregit? Franci. Quis Bohemos ac Polonos Christiano nomini insultantes redegit? Franci. Quis Hungaros Pannonias devastantes coërcuit? Franci. Quis Longobardos Romanam diripientes Ecclesiã conterruit? Franci. Quis Græcos ex campania atque apulia expulit? Frãci. Quis Saracenos Trinacria deturbavit? Franci. Quis citeriorem Hispaniam ex manu eorum eripuit? Franci. Quis Antiochiam, Ptolemaidem, Alexandriam, & nostræ salutis officinam Hierosolymam, ex Barbarorum dentibus aliquando extrahere præsumpsit? Franci. Qui usque ad Euphratem & Tigrim signum crucis portare, ac ipsam Mesopotamiæ urbẽ Christiano nomini restituere ausi sunt? Franci. Quis vexatam, laceratam, conculcatam, & omnibus modis a tyrannis oppressam apostolicam sedem in pristinam libertatem & gloriam reduxit? Franci.

Non sunt hæc ignota: non potest abscondi civitas supra montem posita: nulla gens tam barbara, tam inculta, tam inhospita est, ad quam Francorum gloria non pervenit. Illustre gentis vestræ nomen in omne permanebit ævum: patres filiis, filij nepotibus in generatione & generationem nobilissimi sanguinis excellentiam & clarissima facta referabunt. Exigit sibi Francorum virtus monumentum ære perennius, quod nulla destruat vetustas.

Sed cur hæc ante oculos nostros commemorantur, qui nunquam ea negavimus, sed publice ac privatim honoris causa sæpe recitavimus? An ista commemoratio exprobratio est immemoris beneficij? Nemo qui vos audit, oratores, alio sensu locutos putat. Et sane ita est. Nam cur hæc vos retulistis majorum insignia? Cur veterum imagines ante oculos nostros posuistis? Cur triumphos & vestræ gentis trophæa commemorastis, & Romanam ecclesiam suis adjutam juribus? nisi quod indigna perpessos esse Francos arbitramini, quibus post tot beneficia, tum religioni, tum fidei catholicæ, & Romanæ ecclesiæ præstita, regnum Siciliæ est ademptum? Ingrata igitur sedes apostolica, ingrati & nos, qui bene merentibus jus suum auferimus, indignis alienum concedimus.

Excusanda est hoc loco sacrosancta Romanæ & apostolicæ sedis autoritas, & ab ingratitudinis nota eximenda tanta majestas. Ad quam rem necessarium est, ut & beneficia referantur, quæ Romani præsules in Francorũ familiam contulerunt: neque erit inutile & hanc partem cognovisse.

Fatemur, magna sunt, neque quispiam parva dixerit, quæ Franci Romanæ sedi præstiterunt: sed & mater apostolica sedes bene merentes filios suos non rejicit, nec laborantes in vinea Domini mercede debita fraudat. Horum siquidem qui libata gessere* perpetuo memoratur. Quæcumque hactenus potuit, quæcumque habuit, in augmentum gloriæ eorumque salutis contulit: semperque ut domum illam præcipuam tenuit, cujus præsidio in suis adversis se tueretur; sic & primam habuit, in quam omnem amoris, benignitatisque suæ sinum effunderet. Nam si vetera simul & nova recolimus, beneficentissima semper inventa est beati Petri & summi præsulis cathedra, cum in cæteros omnes, tum in Francos, in vestros. Insistamus hic paululum, & quantum generi vestro profuerit, quantum faverit, quantumque consuluerit, animadvertamus. Quis vobis lumen fidei, quis legem evangelicam, quis Christi sacramenta, quis viam vitæ, nisi sedes apostolica monstravit? *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino estis.* Ephes. 5. Eratis mancipia satanæ, nunc filij Dei per adoptionem facti estis: eratis gehennæ servi, nunc hereditatem regni cælestis expectatis. Unde vobis hæc libertas, nisi per primam sedem, quæ missis in Galliam atque Germaniam prædicatoribus verbi Dei, extirpato lolio, boni tritici semen in cordibus patrum vestrorum seminavit, & aberrantes Francos ad ovile Christi perduxit? Nihil his majus adinveniri potest, nulla his compensari bona, nulla beneficia, nulla obsequia possunt: spiritualia hæc, & tam vestræ quam aliis nationibus communia.

Ad sæcularia veniamus: & in his quoque multa sunt quæ recenseri possunt ab apostolica majestate in Francorum prosapiam congesta cumulataque dona. Languebat eorum regnum, & ad eorum interemptionem defluebat in manibus Childerici inutilis regis. Non tulit Zacharias antecessor noster nobilissimi regni ruinam: sed missis legatis regem totondit, & in monasterio reclusit, Pipinoque, qui major domus esset & ingenio valeret, regimen, nomen, & gubernationem commisit. Atque ita servatum est Franciæ regnum, & in gentem quæ nunc regnat derivatum, quod per rectam lineam in aliam familiam deferebatur. Nam Pipinus, quamvis Francus, regis ab sanguine natus, gradu tamen remotior erat. Hanc ille ex apostolica sede gratiam tulit, nec minorem filius ejus Karolus consequutus est. Nam cum defuncto patre germanus quoque Karolomannus obijsset: uxor ejus Berta Hildegardæ uxoris Karoli gloriæ invidens, ad Desiderium Longobardorum regem cum liberis confugit, quos ille benigne suscepit, existimans per eos Francorum vires se facile concussurum, præsertim si Romanus præsul ex filiis Karolomanni alterum in Franciæ regem inungeret. Præsidebat tunc in apostolica sede Hadrianus primus, qui neque precibus, neque minis, neque promissis ullis flecti potuit, ut impio Desiderij desiderio consentiret, quamvis exarchatus Ravennas, & omnis ager ecclesiæ, Longobardorum ferro diriperetur, & igne vastaretur. Quæ res Karolo unitum regnum retinuit.

Magnum hoc: sed majus illud, quod Leo tertius Romanus præsul in eundem Karolum contulit. Etenim Leone quarto, qui duos inter Constantinos imperavit, alterius filius, alterius pater, Italiam negligente, & in hæresim lapso, qui sculpturas imaginum exhorrebat prohibebatque: indignatus Leo pontifex maximus, imperium de Græcis ad Germanos in persona magnifici Karoli Magni transtulit. Quid majus potuit apostolica sedes præstare Francorum domui, quam eam Romano imperio decorare, provinciarum dominam & principem populorum, gentium, nationumque constituere? *Quid potui facere vineæ meæ* (inquit propheta in persona Domini) *& non feci?* Isa. 5. Honorata est præ cæteris Francorum gens, & in sublimi vertice montium a Romana ecclesia suscepto imperio collocata. Neque, ut vos asserere visi estis, dimidiatum imperium ad Francos dimissum est; sive duo imperia facta, Græcorum alterum, Latinorum alterum. Nunquam Romani præsules hanc absurditatem commisissent, ut hosti

fidei gladium dimitterent. Totum & solidum translatum est imperium: sed Karolus ipse cum Irene prius imperatrice, & Constantini sexti matre, & deinde cum Nicephoro patricio, & cum eodem postea imperatoris nomen adepto, imperium partitus est; & quod totum accepit, dimidiatum retinuit, Orientales Græcis partes dimittens, sibi Occiduas servans. Et quamvis imperium ad eos Francos transierit, qui tum Galliam Germaniamque possidebant, & postea in eis continuatum sit, qui Germanis præsunt: non tamen Franci qui remanserunt in Gallia, quorum Karolus soboles est, ab apostolica sede relicti sunt Quis enim tot pontificales, tot metropolitanas sedes in regno Franciæ, nisi Romanus pontifex, erigi iussit? Quis tot privilegia, tot gratias, tot indulgentias, vestris ecclesiis ac monasteriis, nisi Romanus pontifex concessit? Quis gymnasia litterarum, scholam illam Parisiensem orbe toto percelebrem & fama claram, nisi beati Petri successores illustraverunt, a quibus ea indulta consecuta sunt, quæ vix optare audebat?

Illud quoque quod a vobis relatum de regno Siciliæ in Francorum familiam translato, quis non intelligit præclarum & maximum fuisse munus? Dicet fortasse quispiam, & vos, domini, oratione vestra sentire videmini: occupabant tyranni regnum, Manfredusque armis potens expelli non poterat: largita est Romana sedes quod sibi obtinere nequibat, donare quam perdere maluit.

Haud quidem ita est. Innocentius enim quartus Romanæ urbis antistes, natione Januensis, cum deposito Frederico, ex Gallia in Italiam redisset, Neapolim se contulit, ibique tanquam dominus est receptus; ad quem salutandum omnes ferme regni proceres concurrerunt, se suaque illi committentes. Inter quos etiam Manfredus fuit: neque dubium quin regno toto potitus fuisset Innocentius, nisi morte immatura rebus excessisset humanis. Nec minor spes successoribus afferebatur, si non minor illis animus, non segnior cura fuisset quam Innocentio. Sed defuncto Alexandro quarto apud Avarinam qui successerat Innocentio, Vrbanus quartus natione Trecensis, armorum curam & belli molestias, ut par erat, exsecratus, Karolum Andegavensem ex Francorum domo ad hoc regnum vocandum censuit. Sed prius obijt quam Karolus intraret Italiam. Intravit autem sub Clemente quarto, cum triginta triremibus Romam petens, ubi per annum senatoria dignitate functus, & deinde cum conjuge Beatrice jussu pontificis apud Lateranum, Siculi regni coronam adeptus, ad bellum profectus est, in quo victor, non sine magnis ecclesiæ Romanæ auxiliis, possessionem quietam & tranquillam obtinuit. Fuissent & alij, qui hoc oneris cum tanto honore & emolumento suscepissent cupide: sed liliatos, ut vos appellatis, præferendos omnibus censuit apostolica majestas Intrarunt Franci regnum, eoque armis potiti: at non sine ecclesiæ Romanæ præsidio, quæ non solum titulum dedit, sed etiam arma conjunxit, & anathema in hostes promulgavit, quod non parvi momenti fuit. Tenuerunt exinde Franci regnũ longo tempore (non verum inficior) Karolus, & item Karolus, & Robertus, & Johanna quæ prior dicta est: at non sine magno favore & magna ope Romanorum pontificum. Neque enim Conradinus Federici II. nepos, qui conflato numeroso exercitu ex Germania in Italiam venerat, ut avitum regnum vindicaret, absque Romani præsulis auxilio vinci capique potuisset

Johannes XXI. adeo Karolum dilexit, ut ei Græcorum imperium committere cogitaverit: fecissetque suo desiderio satis, privato Michaele Palæologo qui conventa Lugduni non servarat, nisi cogitationes actionesque suas repentinus interrupisset obitus. Simile studium fuit & Martini quarti, qui Nicolaum tertium sequutus est. Ipse enim senatoriam dignitatem Karolo restituit, Michaelem Constantinopolitanum excommunicavit. Impedivit autem Martini conatus Siculorum novitas, & Petrus Aragonensis, qui rebellantem Karolo Trinacriam advectus, eam cum valida classe subegit.

Multa inter Karolum & Petrum terra marique sequuta sunt prælia, & ab ingentibus cladibus concussum est regnum: nec servari a Francis potuisset, ni sedes apostolica adjutrix fuisset. Captus fuit navali prælio Karolus secundus, & apud Aragoniam ni carcere detinebatur: cum Karolus pater e vita excessit. Vacabant sine principe, sine auxilijs, Neapolitani, Capuani, Cajetani, cæterique regni accolæ. Sed affuit sedis apostolicæ legatus, qui consolatus afflictum & pæne desperantem populum, in fide retinuit, neque ullum Petrus Aragonensis apud Romanam ecclesiam præsidium invenire potuit, quominus cum filijs & uxore extra ecclesiam fieret, quoniam Francis fuisset injuriatus. Martinus quartus anathema in eum promulgavit, quod etiam Honorius quartus gente Sabella natus innovavit. Nisi Romani consules Francorum partes enixissime adjuvissent, evanuisset in carcere Carolus secundus, & regnum Siciliæ in alienas manus haud dubie pervenisset. Quid Robertus Karoli filius hujusmet? hic Romanam ecclesiam sibi clementem & benignam expertus est. Qualia ei & quam inexplicabilia cum Romano imperatore Henrico septimo certamina imminebant, nisi Clemens quintus auxilio fuisset? qui etiam sui causa Clementinam eam edidit, quam vocant *Pastoralis*. Quid Karolus Roberti filius, qui Florentiæ dominatum obtinuit? Quos & illi favores Johannes XXII. adversus Vicecomites Mediolanenses præstitit? Qui etiam Johannes e gente Vrsina Cardinalem, magni nominis virum, in Etruriam, ut ipsi assisteret, legatum mittere non dubitavit. Quid Johanna? Numquid & ipsa hujus sedis auxilia persensit? Fugerat ipsa cum secundo viro in provinciam Narbonensem: cum Ludovicus rex Hungariæ ulturus fratrem, quem Johanna virum suum interfici jussisse ferebatur, in Apuliam trajecit. At sequestro Romano pontifice Clemente sexto, qui legatum ad eam rem misit Guidonem episcopum Portuensem, pax his legibus data est, ut Johanna regnum recuperaret. Scissum est deinde regnum, & ipse Francorum sanguis inter se collisus est. Nam cum Ludovicus rex Hungariæ, iterum necis fraternæ memor Carolum in Italiam misisset, qui pœnas interfecti viri ex Johanna deposceret; & jam hic deletis Iohannæ copijs, & capta Neapoli, regnum in potestatem suam redegisset, Iohannamque nova in arce clausam obsedisset; Ludovicus vero Andegavensis ad eam deliberandam cum magna equitum manu in regnum venisset, & jam schisma esset in ecclesia Dei, & Franci atque Hispani Clementem septimum, Romani & reliqui ferme omnes Vrbanum sextum beati Petri successorem putarent: ut quisque pontifex sibi consultum ratus est, sic favores

suos impertitus est: nec tamen a Francorum sanguine regnum recessit. Siquidem & Dyrrachienses & Andegavenses Francorum a stirpe duxerunt originem. Urbanus sextus primo amicus, deinde hostis Carolo Dyrrachiensi fuit: quem etiam regno privasse fertur, cum circumseptus in Etruria ab eo detineretur: nec filio ejus Ladislao impuberi placatus est, cui & regni possessionem adimere conatus est, & Ludovici Andegavensis partibus favit.

Contrariam viam tenuit Bonifacius IX. successor ejus, qui Ladislaum ad regnum restitui & coronam mandavit, Ludovici fautoribus & amicis prorsus attritis. Derivatus est in partes Romanus summus pontifex per varias manus usque ad Iohannem XXIII. qui Constantiæ in magna synodo durante schismate depositus, cum defuncto Bonifacio nono Innocentius septimus, & Gregorius duodecimus, & Alexander quintus, in apostolica cathedra sedissent. Iohannes autem adeo partibus Andegavensium favit, ut prius Roma pelli sustinuerit, quam Ladislao conciliari velle.

Quid Martinus quintus? Quanta hic incommoda passus est, ut generi Andegavensi serviret? Adoptaverat Iohanna illa Ludovicum Andegavensem sibi filium: id ratum Martinus habuit. Cum mutasset Iohanna propositum, & Alfonsum ex Aragonia vocasset: non mutavit Martinus aut animum aut sententiam; sed amicus Ludovico, Alfonso semper infestus fuit. Invaserat Brachius Perusinus Aquilam, haud contemnendam Aprutiorum urbem, eamque cinctam obsidione premebat: neque dubium videbatur, quin ea potitus, universum ad se regnum traheret: tanta ejus inter belli duces autoritas erat. Martinus collecto milite, & magnis copijs magno ære paratis, inter quarum ductores Franciscus Sfortia, qui nunc Mediolanensibus dominatur, tum admodum adolescens, egregiam navavit operam. Victus est in prælio Brachius, captusque, paulo post ex vulnere mortuus obses, & civitas liberata, & regnum Andegavensi familiæ, Romanæ ecclesiæ sumptibus, reservatum. Cumque Alfonsus modo una, modo altera via regnum invaderet, & recentibus dietim classibus vigeret: semper Martinum adversum habuit, nec eo vivo potiri suo desiderio valuit, ab illius ducibus impeditus, & ab eo extra sacramenta & communionem fidelium factus. Et quamvis graves hi essent Martini sumptus: non tamen destitit, quin omnia experiretur, per quæ regnum, Alfonso negatum, ad Francos integrum deveniret. Non aliter Samuel regno David, quam Martinus Andegavensi domino favit.

Successit Martino Eugenius IV. & idem prosequutus, summa vi regnum Alfonso prohibuit. Missus est adversus eum Johannes cardinalis Vitellus, & Iohannes cardinalis Tarentinus: sæpe collatis signis & regis & pontificis copiæ inter se dimicarunt. Et quamvis Renatus regno excesserit, visusque fuerit victori Alfonso cedere: Eugenius tamen illi non cessit, sed omnem belli molem in se suscepit. Incredibile fuerit, si auri pondus retulerimus, quod Romana ecclesia, pro servando Francis regno profudit. Nam solus Eugenius longe supra quinquaginta millia auri nummum in expeditionibus assumpsit. Tacemus rapinas, incendia, cædes & innumerabilia damna, quæ subditi ecclesiæ pertulerunt, & Anconitanæ Marchiæ proditionem, & multarum urbium rebellionem: quæ omnia passus est potius quam regi Alfonso blandiretur, Renato adversaretur, quem numquam reliquit.

Sed neque rex ipse Carolus qui tempestate nostra Franciæ præsidet, ab apostolica sede relictus est. Bis enim memoria nostra cardinalis sanctæ crucis in Galliam missus est, ut quieti ejus regni consuleret, primo ex Martini decreto, secundo Eugenij. Norunt omnes cujus doctrinæ, cujus sanctimoniæ, cujus hic autoritatis vir fuerit, ex cujus familia duo Romani præsules adsumpti sunt, Nicolaus V. & Pius II. ambo enim illius discipuli & contubernales fuimus, ambo ex illius schola ad apostolatum summum inscrutabili Dei judicio vocati sumus, in minoribus agentes. In Atrebatensi enim magno conventu ei servivimus, sed Nicolaus major natu & meritis, majori loco apud eum fuit. In eo conventu legatus apostolicus, quamvis capitales inimicitiæ inter Carolum regem Franciæ & Philippum Burgundiæ ducem vigerent, & odia hinc & inde pene implacabilia extarent: alteri tamen alterum conciliavit, & pacem illam Atrebatensem confecit, ex qua regnum Carolo firmatum est & solidatum, & afflictæ laceratæque Franciæ quies data.

Sæpe in hunc modum Romana sedes consolata est Francos: neque regnum unquam in calamitatem lapsum est, quin vigili cura nostri antecessores ejus saluti studuerint. Longum esset omnia commemorare quæ Franci ex sede nostra recepe-runt beneficia: illud exploratum manifestissimumque est, nulli unquam genti prædecessores nostros majores honores favoresque præstitisse, quam Francis. Quibus ex rebus, non est cur prima sedes ingratitudinis accusetur.

Sed dicitis tacite, non bona opera esse quæ lapidentur, sed mala: atque idcirco displicatis regum Franciæ laudibus atque meritis, ad ea transivistis, quæ contra liliatos sive per nos, sive per nostros antecessores, facta esse dicuntur. Tertium hoc vestræ orationis membrum, cui nunc satisfaciendum. Gravior hic locus cæteris est, in quo palam animadvertimus, regem vestrum de rebus gestis non bene instructum esse. Nec vobis, ipsis omnia cognita sunt: multa enim quasi vera dixistis, quæ sunt a vero remota. Non impingimus modestiæ vestræ mendacium, nec quovis modo vos accusamus: ex alieno relatu loquuti estis. Verba ipsa vestra cum grano salis, ut aiunt, pronunciata sunt: audita & vobis commissa exposuistis. Illos pœna dignos censemus, qui vel regi vel vobis ficta pro veris suggessere. Mala illis mens, malus animus. Ut nocerent nobis, os in cælum posuere: fulmina & flammas ore conceptas tenere non potuerunt. *Alienati sunt peccatores a vulva, erraverunt ab utero, loquuti sunt falsa.* Sed *mentita est iniquitas sibi:* &, *sagittæ parvulorum factæ sunt plagæ eorum.* Magna vis veritatis, quæ contra omnes hominum insidias, omnes artes, per se ipsam facile emergit. Recte Pythagoras post Deum veritatem esse colendam affirmavit, quæ sola homines Deo proximos facit. Nihil veritate fortius, ut in Esdra legitur. Et in evangelio Salvator noster se veritatem appellat. Consentiamus igitur veritati, eique caput inclinemus, neque recedamus ab ea: audiamus quid objiciatur.

Psal. 57. Psal. 26. Psal. 63.

Accusatur Eugenius prædecessor noster, qui Alfonso Hispano & Renati hosti regnum Siciliæ commisit, & Francorum sanguinem sprevit. Hæc injuria, hæc contumelia regi Franciæ facta con-

tenditur, vilipensa & contempta est nobilissima domus, tota eminentior Europa, toto generosior orbe, de Romana ecclesia optime merita. Indignum facinus, Aragonenses prælati sunt Francis. Et quid hic respondebimus? non desunt arma, quibus adversantium tela repellantur. Non negamus regnum Siciliæ Aragonensi commissum esse: sed hortamur Francos, ut facta sua meminerint, & de se ipsis rationem reddant; & judicantes alios, ut jubet Pythagoras, stateram ne transiliant. Nemo sibi ipsi ignoscat: sæpe Deum odisse deprehenditur, qui se nimium diligit: & grandior in se ipsum pietas, in Deum impietas est. Acrem sui se judicem exhibere necesse est, qui alios lacessit. Intelligamus igitur dilucide pressequetum Renati, tum Eugenij opera, eaque hoc loco referamus: exinde mundus judicet, immo vero Deus, apud quem non est acceptio personarum, quis alter alteri fuerit injurius. Adversatus est diu Alfonso, ut dictum est, Eugenius, & potius extrema omnia passus, quam illi regnum committeret.

Justum & tenacem propositi virum,
Non civium ardor prava jubentium,
Non vultus instantis tyranni,
Mente quatit solida.

Et quamvis rex vester alieno auscultans consilio, novam quamdam legem, & inauditam & incognitam prius, quam pragmaticam vocat, servari, atque Romanam ecclesiam in juribus suis antiquis & diutius observatis turbari permisisset: non tamen perduci potuit, ut regnum Siciliæ, quod est ecclesiæ peculiare, Francis adimeret: sed obsessum in Neapoli Renatum, quibus potuit auxilijs consolatus est, frumentique copiam maximam atque vini magnam ei vim misit, quo clausum populum & fame pereuntem in fide contineret.

Cumque paulo post armis Alfonsi cedens Renatus, ad Eugenium Florentiæ degentem venisset: ab eo benigne susceptus, investituram, ut aiunt, regni tum primum consequutus est. Ibi multa Eugenio promissa a Renato rege, quæ minime observata sunt: ex quibus quinque in hac parte referre libet, quæ suis in litteris continentur aurea bulla munitis, quæ apud nos custodiuntur. Primo enim auri quinque millia nummum brevi se numeraturum promisit, quæ numquam postea dissoluta sunt; & cum pinguioris fortunæ fuerit, alia unum & triginta millia: neque hæc numerata fuerunt. Promisit ecclesiam Arelatensem procuratori Eugenij tradere, non est tradita. Promisit curaturum se summo studio ut pragmatica sanctio deleretur, non est deleta. Non accusamus Renatum fractæ fidei, aut promissi non servati. Fortassis etiam sibi excusatio est, cur hæc non fecerit: & aliqua sunt quæ non erant in sua potestate: ipse tamen Eugenio nunquam satis excusatus est. Cum ergo hinc rex Franciæ Romanam ecclesiam adversus consuetudinem progenitorum impediri fineret, & Renatus neque auxilia admitteret, neque promissa servata apparerent: illinc rex Alfonsus patrimonium beati Petri magnis exercitibus intraret, premeret, laniaret, & Franciscus Sfortia Vicecomes, nunc Mediolanensis dominus, agrum Picenum invasisset, & Basiliensis sub nomine generalis concilij excitaret turbas: cepit concilium Eugenius, quod cardinales & viri prudentes sumendum pro tempore suaserunt. Nunc non disputamus de jure inter partes: hoc est agendum in judicio. Pacem Eugenius ab Alfonso non utilem tantum, verum etiam necessariam accepit: eique non solum regnum promisit, sed ultro nonnulla de patrimonio ecclesiæ oppida tradidit: inter quæ Tarentina fuit, quæ olim Anser appellata est. Sic consuetudo belli est, pax pro victoris libidine semper emitur. Istis causis Eugenius Siculi regni titulum Alfonso largitus est, cum jam Renatus nec unam domum, nec unam terræ glebam, in regno possideret, & tanquam spem omnem vindicandi posthac regni prorsus amisisset, arcem novam quæ Neapoli adjacet, hosti vendidisset, & nonnullis fidelitatis juramenta remisisset.

Nec Alfonsus ingratus Eugenio fuit: qui Picenos in obedientiam ecclesiæ suis armis reduxit. Idem Eugenius Ferdinandum Alfonsi filium extra matrimonium natum, ad regnum Neapolitanum sive Siciliæ successionem, autoritate apostolica idoneum reddidit: cui præter genituræ maculam nil obstabat, litteris & moribus egregie instituto. Neque novum est, hujusmodi viros ad regni fastigia provehi. Nam quamvis sancta lex est, quæ vetito natos coïtu dignitatibus arcet (sic enim incontinentia non parum coercetur) attamen vitium patris, non filij est: clarissimos reges tam ex illicito quam ex alio minus digno concubitu natos constat. Romulus ex Rhea sacerdote natus, & Servius ex ancilla, Romæ regnaverunt: apud Græcos Hercules clarus habetur, quamvis Alcmena eum ex adulterio genuerit: & Alexandrum Macedonem orbis dominum Olympias ex alio quam ex Philippo concepisse traditur: & Numida natus ex ancilla Masinissæ incognita regnum tenuit: inter Hebræos Jacob ex ancillis magnos sustulit patriarchas: & Phares ex Thamar inde natus est, ex cujus progenie Christi nativitas secundum carnem trahit originem: & Jephte meretricis filius Israel judicavit: & Salomon ex ea quæ fuit Vriæ progeneratus est, cum qua, lege nostra matrimonium contrahere non licuisset. Et ne pluribus utamur exemplis, satis est Constantinus magnus, qui quamvis ex Helena stabularia (sicut ait Ambrosius) genitus esset, Romani tamen imperij monarchiam conscendit, & magnifice gubernavit: & Carolus etiam magnus Carolum filium extra matrimonium genitum non ignobiliter præfecit. Nec plura in Eugenij apologiam.

Nunc ad Nicolaum transeundum est, qui nationi vestræ amicissimus fuit, & tamen Alfonso regnum confirmavit, & Ferdinandi legitimationem ratam gratamque habens, extendit ampliavitque. Quod hic si salvatur Eugenius, & Nicolaus salvus est. Ille privilegium dedit his quæ postea sequuta sunt. Sed procedamus ulterius. Per tempora Nicolai flagrabat omnis Italia bello: hinc Alfonso Veneti socia arma conjunxerant, inde Francisco Sfortia Mediolani potito Florentini ex fœdere juncti, communibus viribus bellum administrabant: ardebant omnia: ubique rapinæ: neque profana, neque sacra tuta erant. Elati Constantinopolitana victoria Turci, & impune per Rusciam & Albaniam debacchati, extremum Hungaris excidium minabantur. Operæpretium Nicolao visum est in tantis periculis de pace Italica agere, & arma quibus cives urgebantur in hostes vertere. Conventus apud Neapolim dictus est: eo cardinalis Firmanus ex decreto Nicolai, Legati ex tota Italia se contulere: inter quos tandem pax conclusa est, & fœdus promissum, cujus tamen conservatorem Romanum præsulem desi-

gnarunt. In eo fœdere ab omnibus recepto inter alia cautum eſt, ut quæcumque cum Alfonſo rege ordinata eſſent, eadem omnia cum Ferdinando filio tractata & recepta eſſe intelligantur, quem futurum regni ſucceſſorem idem fœdus appellat: quod Apoſtolicæ ſedis Legatus amplexus eſt, omnis Italia recepit, & Nicolaus poſtea ratum habuit & confirmavit. Similiter & Calixtus egit, & nos poſt coronationem noſtram ex conſilio fratrum, veſtigia prædeceſſorum noſtrorum ſectantes: ne tam ſalutaris pacis vinculum ſolveretur, fœdus ipſum comprobavimus. Sed de rebus noſtris paulo poſt agemus.

Nunc expoſitis Nicolai & Eugenii operibus, quæ quantum calumniari carpive poſſint plane cognoſcitis: ad Calixtum tranſeamus, quem magnificis verbis ac laudibus proſecuti eſtis, nec abs re. Fuit enim doctrina ſingulari præditus, & ſuo tempore civilis ſapientiæ facile princeps, & maximarum rerum experientia callens, & qui multorum mores vidit & urbes. Dicitis hunc, quamvis ejus nationis eſſet, cujus Alfonſus, illique multa deberet, non tamen juſtitiam ejus tandem violare voluiſſe, ſed filium ejus regno privaſse. Nihil horum negamus: verum incivile eſt, non totum referre: ſupplebimus nos, quod veſtræ orationi defuit & deficit. Calixtus enim, mox ut pontificatum adiit, id fædus cujus ſupra mentionem fecimus, ratum gratumque habuit, eoque uſus eſt cum Jacobus Piceninus Senenſes bello quateret, adverſus quem vi fœderis & Venetos & reliquos Italiæ potentatus excitavit: neque Alfonſo regni inveſtituram negaſset, niſi Marchiam Anconitanam & plura alia regni feudo adjici petiviſset. Alfonſo autem vita functo, qua ratione incertum eſt, Ferdinandum, quem ex fœdere ſucceſsorem Alfonſi in regno Siciliæ acceptaverat, a regno removit. Illud certum eſt, quod regnum Siciliæ non ad Francorum proſapiam, ſed ad Romanam eccleſiam devolutum eſse declaravit. Teſtantur hoc ejus litteræ, & recens curialium extat memoria: nihil dicimus, quod in promptu probare non poſſimus. Si vixiſset diutius providus & magnanimus pontifex, vidiſsent omnes, quo ſuus ferebatur & aſpirabat animus, quem nemo regnum hoc generi Gallico aut quærere aut ſervare arbitratus eſt. Non eſt igitur, quod magnopere ad Renati cauſam aſsumatis facta Calixti, quamvis Ferdinando regnum adimere conatus ſit.

Ceterum eo in aliam vitam tranſlato, nos ei, quamvis indigni & tanto ponderi prorſus inſufficientes, ut Altiſſimo placuit, ſuffecti ſumus. Ad res noſtras modo veniendum eſt, quas multi lacerant carpuntque. Homines ſumus & fragiles: labimur, fallimur, decipimur. Inviti tamen erramus, & cum recognoſcimus errorem, malumus illum cum noſtro potius revocare rubore, quam cum ſubditorum ſcandalo damnoque retinere. Verum in hoc negotio regni Siciliæ nihil factum eſt a nobis, quod reprehenſione dignum exiſtimemus, quamvis illud Ferdinando conceſſimus. Sed accuſamur quod illegitimo & inhabili eximiam regni dignitatem & coronam elargiti ſumus; quod inclitam Francorum domum ſprevimus & abjecimus; nec oratores Caroli & Renati audire dignati ſumus. Hæc ſumma eſt accuſationis, eo omnes orationis veſtræ nervi tendunt. Parum eſt quod Eugenius, quod Nicolaus, quod Calixtus fecit. Pius eſt, qui Francos, qui nationem Gallicam, qui æquitatem juſtitiamque contemnit: in Pium omnia tela cadunt. Tolerabilia ſunt, quæ noſtri anteceſsores fecerunt: quod nos facimus, ferri non poteſt. Illi excuſati, nos injuſti, nos ingrati, nos impij ſumus, quamvis Pii nomine vocitemur. Sed non deeſt nobis animus quo purgemur. Dominus auxiliator noſter, non timebimus quid faciant nobis homines: bonus & miſericors Deus, qui non patietur tentari homines ſupra vires ſuas: neque nos impingi falſo crimine ſinet, quod refellere non valeamus. Comprehendimus veſtris ex dictis, neque vobis, neque regi veſtro veritatem omnem eſse detectam: ſed dicta eſse, quæ contra nos viderentur, tacita quæ pro nobis adduci poterant. Nam quid majus eſt, ſequi, an præcedere? Nos apertum a prædeceſsoribus iter ſequuti ſumus, & monſtratam viam tenuimus: nihil plus egimus, quam noſtros anteceſsores egiſse reperimus. Dicat aliquis, per viam publicam ne ambules, quod Pythagoricum fuiſse præceptum Hieronymus affirmat, & hoc exponitur, id eſt, multorum ne ſequaris errores: nos autem Eugenium aut Nicolaum ſequi arbitramur, quos fuiſse præſules rectiſſimi judicij, & integerrimæ vitæ conſtat.

Sed aperiamus amplius innocentiam noſtram, factaque noſtra non ſolum exemplo & autoritate, verum etiam ratione defendamus: & quo in ſtatu eſset eccleſia cum ſummi præſulatus aſcendimus cathedram, oſtendamus. Audite nunc, longa res eſt, & breviter explicabitur. Invaſerat Jacobus Picininus agrum eccleſiæ, non ignobilis noſtri temporis copiarum ductor; Aſſiſiorum arcem per proditionem præfecti arcis obtinuerat, & urbem exinde in poteſtatem acceperat; Nuceriam quoque invaſerat, & oppidum Evarardi potitus, arcem ſumma vi oppugnabat. Timebant vicini Fulginates, nec minus Spoletani, quorum arcis præfectus ad Picininum inclinare videbatur, munitaque loca eccleſiæ in manibus Catelanorum detinebantur: quos etſi fideles conſtanteſque putaremus, nexus tamen & amor nationis, timorem incutiebat, ne cum Ferdinando ſentirent, qui regno Siciliæ nemine adverſante potiebatur. Fuerat apud Capuam conventus principum: omnes illi jurejurando fidem ut regi, ſuo præſtiterant, nec una quidem vox audita fuerat, quæ Renatum deſiderare videretur. Quieta omnia in regno erant: petebatur a nobis, ut Ferdinandum inveſtiremus: inſtabant Veneti jure fœderis, inſtabat dux Mediolani, inſtabant Florentini: aiebant omnes, non poſse illi regnum negari, quod patris ultima voluntate, & omnium populorum aſsenſu recepiſſet. Picininus, qui jam tria oppida eccleſiæ occupaſset, niſi Ferdinando cui militabat regnum committeremus, maximum ſubditis noſtris malum illaturus videbatur. Pacem Romani, pacem Umbri, pacem Picentes, pacem omnes per circuitum petebant: omnis mora gravis, omnis contradictio periculoſa judicabatur. Nobis nihil antiquius videbatur, nihil animo noſtro fixius hærebat, quam conventum Chriſtianorum facere, in quo de retundenda Turcorum inſolentia, & Chriſtianorum ſanguine defendendo tractaremus. Imminebat eccleſiæ graviſſimum & periculoſiſſimum bellum, ſi Ferdinandi poſtulatis adverſaremur: nec nobis vires erant quibus reſiſteremus, nec Maſſilienſis epiſcopus a Renato miſsus aliud tulerat, quam verba dubia & incertas promiſſiones: ſpes in Renato longinqua, & auxilium dubium, in Ferdinando propinquus hoſtis & aperriſſimum damnum. Nec rex Franciæ apud nos legatum habuit, ut nobis perſuaſum eſse videremus;

quamvis Decanus Carnotensis Romæ tunc ageret, qui ad Calixtum missus, Turcorum, non regni Siciliæ causam tractaturus venerat; & mortuo Calixto nihil habebat quod nobiscum ageret, nec verba ponderis habebat extincta legatione: quamvis impulsus ab aliis aliquando nos in hac parte compellaverit. Quid faceremus? Armane movere pro regno ejus oportuit, qui nihil curare videretur, otiosam vitam domi agens? imparibusne hosti viribus occurrendum illidendumque muro caput fuit? castra & arces ecclesiæ perdere, patrimonium beati Petri dilapidare, subditos omnes rapinæ & neci objicere, defensionem fidei negligere debuimus?

Profecto non ita nobis & fratribus nostris visum est: sed cum aliud non possemus, Ferdinando potius morem gerere, quam religionis, quam fidei defensionem negligere maluimus. Conceduntur enim multa necessitati, & inter duo mala minus eligitur. Quid igitur fecimus? nil amplius sane quam antecessores nostri fecerant, quamvis illi Alfonso, nos Ferdinando commisimus. At cui Ferdinando? Nempe filio regis, etsi non legitime nato, autoritate tamen apostolica legitimato, & heredi a patre rege destinato & instituto, & a regnicolis recepto, nobis vi percussi pridem fœderis ab universali Italia commendato, regni etiam possessori, sive, ut vos vultis, occupatori. Nihil juri vestro detrahimus, nec tamen huic tot favoribus munito aliter regnum commisimus, quam si necessarium esset, id est, si ad nos devolutum existeret, aut si illi jure hereditario deberetur. Et quis hæc damnare potest? si pater ejus rex fuerat, eumque legitimatum heredem instituerat, injuria erat paternum regnum ei negare: si nostrum devolutione fuit, licebat nobis cui vellemus dare: & illi dare voluimus. Si ad Francos regem ve Renatum pertinuit, aut ad alium pertinuit, nihil ei dedimus, neque dare voluimus. Reservavimus enim nostris in litteris aliorum jura, quod antecessores nostri non fecerunt. Quid igitur calumniamur? quid reprehendimur? quis non intelligit, pio regi vestro & vobis dictas esse nugas, quibus persuasum est nos Francorum inclitam domum regno privasse, qui neminem privamus, nemini jus abstulimus, nemini derogamus?

At si devolutum erat (dicat fortasse aliquis) præferendi fuerunt Franci. Prætulissemus, si tam prope fuissent, quam Ferdinandus, & non nobis tantum impendisset discrimen, atque necessitas coegisset. At grave est, coronatum esse Ferdinandum. Certe si jure investitus est, juste quoque coronatus est: si jure caret, nihil ei corona confert. At populorum favorem ei conciliat. Cum jussimus coronari, non erat favore opus, omnes ei populi proceresque favebant. Conventum insuper erat, coronam illi dandam esse cum peteret, quemadmodum antecessores nostri Eugenius & Nicolaus cum Alfonso patre convenerant. Non potuimus petenti negare, & promissis obviam ire. Nam si privati homines ex pacto tenentur: & principes teneri non est ambiguũ.

Nota est nobis modestia & integritas vestri regis: numquam ille ex nobis peteret, ut promissa rescinderemus, quorum tanta vis est, ut Deus etiam ex his compellari possit, dicente propheta: *Memento, Domine, verbi tui, in quo mihi spem dedisti.* Dicitis fortasse, nos coronam non debuisse promittere. Verum est, si non licuit investire: at si licuit illud, & hoc licuit. Sed de justo licito-

Psal. 118.

A que certamine, contendentibus inter se partibus dimittamus. Nos si de facto nostro conveniamur, non reperiemur inermes. Et jam satis nostra in parte ostensa est rectitudo.

Nunc illud attingamus, quod de Aquilanis & alijs plerisque objectum est, quos se nobis dedere volentes rejecimus, ut asseruistis, ne Ferdinando incommoda daremus. Laus nostra hæc est, qui Ferdinando fidem conservavimus, neque parti vestræ injuriati sumus, cum nobis illi, non Renato sese subjicere vellent. Nos certe nihil aliud facere decuit, sive ante investituram, sive post,

B ne regnum divideremus, quod tunc erat unitum.

Rursum & illud reprehendistis, quod equites regnum petentes, qui militare Ferdinando vellent, transire permisimus; qui ei adversarentur, his iter clausimus. Neque hæc negamus: sed decuit nos ita facere. Et hoc quoque ad fidem nostram spectabat, ut salvum esse vellemus, qui ex nobis regnum accepisset. Neque hoc Francis molestum esse debuit: neque ex vobis transitum petijt qui Renati causam esset acturus, cujus nominis in regno mirum silentium erat. Princeps Tarenti primus omnium adversari Ferdinando cœpit, non quia regem eum esse negavit, sed quia insidias ab eo sibi paratas diceret. Nam quoties ad nos

C scripsit, semper Ferdinandum regem appellavit: nec aliud ex nobis petijt, quam securitatem, ne sub illo rege periret. Promittebamus id sibi. Cæterum sumenti arma contra dominum ministrare auxilia non debemus, neque ministrantibus locum dare: sed misimus legatum, qui rebus inspectis regni, regem principi conciliaret: quod & factum est, Venetorum oratoribus interveniéntibus: quamvis postea nova exorta dissidia simulatam fuisse concordiam ostenderint, ut ficta quæcumque, diuturnitate rerum innotescunt. Nostri officij erat pacem in regno quærere, ut sive Renati sive Ferdinandi sit, integrum potius, quam laceratum suo domino pareat.

Sed imputatis nobis, quod Iacobo Picinino in

D regnum transire volenti, quamvis Renato stipendia faciat, iter præclusimus. Nihil certe nobis de stipendijs constat, licet vulgo ita feratur, cujus rumores sæpe inanes falsosque vidimus. Illud certum est, iter a nobis Iacobum numquam petivisse. Sed arguitur negatio ex copijs quas misimus in Etruriam ex agro Bononiensi, ac ex alijs gentibus, quos misimus Marchiæ saltum & Apeninum tueri. Id nos tutelæ nostræ causa fecimus, veriti ne Picinini transitus, cujus non parvæ copiæ esse feruntur, agrum ecclesiæ læderet, aut mutationem aliquam in oppidis nostris, ut antea, faceret, in quibus plurimi sunt inquieti homines, & rerum novarum cupidi. Nec quispiam arguendus est, si res suas diligenter custodit: in qua par-

E te periculosius est nimis sperare quam timere nimis.

Atque hoc modo singulis objectionibus respondisse sufficiat. Quod si non omnibus verba nostra fidem faciunt, satis est nobis, quia nemo adversus ea quæ loquuti sumus absque mendacio loqui potest. Numquam enim aut regi Franciæ aut Renato nocere studuimus, sive facta nostra, sive vestra inspiciamus. Sed minime pari modestia erga nos Renatus est. Testis est ipse modestissimus Francorum rex, qui Renati oratores adversus nos multa loquutos audivit. Testes sunt quam plurimi Germaniæ principes, ad quos Renati litteræ pervenerunt, nos partiales ac injustos appellantes, qui domum Franciæ regno Siciliæ privavi-

mus. Testes sunt subditi ejus de Provincia & in Lotharingia, quibus imperatum est, ne nostra mandata susciperent. Testis est cardinalis Fuxi grandævus & fide dignus senex, qui ad nos scribens, idcirco litteris suæ legationis per Provinciam jussu Renati non esse paritum affirmat, quoniam in earum calce pontificatus nostri annus annotatus est. Nolentes enim & inviti referimus, non ut regem Renatum sugillemus, sed ut nostram obedientiam ostendamus. Nam quantum ad regem attinet, nos eum & pium & mansuetum existimamus, & accusari potius ab eo, quam accusare eum volumus; & injuriam pati, quam facere. Audivimus Apostolum dicentem: *Non* Rom. 12. *vos ulciscentes, carissimi, sed date locum iræ: mihi vindictam, & ego retribuam.* Sed nec vindictam B poscimus, Deum potius rogamus & enixe precamur, ut huic regi benignus sit & clemens, quando per obedientiam publice præstitam Romanæ sedi & matri & alumnæ suæ reconciliatus est. Fuerat bonus & miris princeps, ut videmus, de veritate non bene instructus: & quod summum est, credens se lacessitum injurijs, non potuit tacere, non lacessere: sed cito ignis stipulæ conticescit, & exundans flamma deficientibus nutrimentis paulatim evanescit. Caveat tamen rex ipse, ne sedem apostolicam lacessendo, in eas incidat pœnas, quibus vassalli contra dominos committentes plectuntur.

Illud autem nobis grave, & Christianæ religioni periculosum & valde noxium est, quia stante C hoc conventu Mantuano, & nobis pro tutela fidei laborantibus, classis Ianuæ armata est, & in regnum missa, & novus ignis accensus, & omnis Italiæ turbata quies. Non erant hæc tempora, quæ novas inter Christianos lites cuperent: cum Turcis nunc depugnandum erat, pro fide, pro religione certandum. Divinus honor tuendus quem Turci conculcare nituntur. Quo loco satis admirari non possumus de providentia & intentione regis, qui cum annos duos & viginti tacuisset, nunc demum arma sumere, & regnum vindicare adorsus est iniquo & inopportuno tempore: idque clam nobis, ad quos directum hujus regni dominium spectat, & de omni controversia in eo judicium. Quibus ex rebus aperte cognoscitis, potentissimi oratores, non nos esse qui Carolo Renatove clarissimis regibus, vel domui Franciæ sumus injuriati: sed potius nobis & Romanæ sedi contumeliam irrogatam, quam pro Deo salvatore nostro parvi facimus: scientes quod cum flagellamur, cum vituperamur, cum scandalum patimur, tunc Deo curæ sumus, dicente scriptu-
Matth. 18. ra: *Væ mundo a scandalis:* &, *quem Deus dili-*
Heb. 12. *git, corrigit & castigat.*

Sed jam tempus est, ut ad petitiones vestras descendamus, quæ hujus summæ sunt. Ut rescindantur quæcumque Ferdinandi gratia facta sunt, regnum Renato concedamus, homagium ab eo recipiamus, Legatum mittamus, qui Renati partes consoletur, Ferdinandum terreat; huic favores accumulet, illi auferat: Picinino denique iter in regnum aperiamus. Postulata hæc cum audivimus, intelleximus omnes in sua causa nimis affectos esse; idque vobis accidere. Nam cum paulo ante questi sitis, quod inaudito Renato rege, incognita causa, Ferdinando regnum commisimus: nunc tamen inaudito Ferdinando, quæ sunt ei concessa rescindi postulatis. Cur hoc vestræ parti arrogatis, quod alteri non debuisse concedi affirmatis? Ut par pari referatur, dicat ali-A quis. Verum hæc imparia sunt: nos Renato nihil abstulimus, ut ante monstravimus: vos quidquid concessum est Ferdinando, retractari revocarique petitis abrogando. Igitur audienda est alia pars, consulto matureque procedendum est: ne sine causa jus quæsitum, si quod est, auferatur. Cumque non ipsi simus, qui primo in Aragonensem jus regni transmisimus, & adversarius vester magnam regni partem obtineat: exigit ratio, exposcit æquitas, requirit consuetudo, jubet antiquitas, prius audire partes, quam juris cujuspiam detractio fiat. Quod si juris iter placet, deponenda sunt arma, & legibus disputandum: nos æqui judicis partes tenebimus. Nam quid nostra interest, uter vestrum possideat regnum? Quippe si discussa causa constiterit Renati regnum esse, aut ei deberi: non solum quæ petitis, sed majora horum faciemus.

De itinere comitis Iacobi aperiendo, nisi ab eo petatur, & nisi se Renato militare fateatur, non videmus, quid respondere possimus: nec nobis satis est quia securitatem promittitis. Nam contra tenentes arma, sola post Deum securitas est in armis. Cognoscimus nostri temporis milites, & quantum eis credere oporteat, non ignoramus. Tritum est illud apud eos detestabile verbum: si violandum est jus, regnandi causa violandum. Et illud quoque verum:

Nulla fides pietasque viris, qui castra sequuntur:

Venalesque manus: ibi fas, ubi plurima merces.

Nos & armis, & orationibus piorum res ecclesiæ servare studebimus: si decipiemur, si violabimur, ipse Dominus judex erit, qui ait Petro: *Modicæ fidei, quare dubitasti?* Præsentia & futura in manu Dei sunt: ipse nos secundum voluntatem suam dirigat, & ad eam etiam vestrorum manus mentesque trahat, pacemque illis Christianam suadeat, qua nihil dulcius, nihil suavius inveniri potest. Etenim cur non potius dimissis armis, aut per communes amicos, aut legibus, aut jure, hæc lis regni dirimitur? Si bellum eligitur, hoc est quod milites optant, equites hoc illi immortale cupiunt esse: hinc aluntur, hinc D pinguescunt, hinc & ad principatus & ad regna conspirant. Satius fuerit regnum amittere, quam eos alere canes, qui omnes regni opes, & ipsos denique reges devorent. Matth. 14.

Exposcit præterea tempus hoc, ut Christiani sepositis inter se odijs, concordibus animis atque studijs, ad tutelam fidei se accingant, & tela quæ viscera nostra fodiunt, Turcorum pectora feriant. Juvate nos, oratores, & ingenia vestra attendite, aperite media, excogitate vias, quibus non solum hæ lites regni, sed aliæ quoque Christianorum controversiæ sopiantur: audiemus consilia vestra, judicijs vestris plurimum tribuemus. Nolite nobis, nolite Christo deesse: Christi hoc nego-E tium est. Nihil deerit: quidquid in nobis consilij aut auxilij erit, studij, diligentiæ, vobis & reipublicæ in hac parte communicabimus. Nostro judicio nullo pacto ferendum, ut hæc regni dissensio latius efferatur: aut pace, aut judicijs componenda est. Si ferro dirimitur, actum est de regno: & verendum, ne hoc incendium per omnem Italiam latius evagetur. Injuriosi essemus & inimici patriæ, si pro nostra virili parte pacare Italiam non curaremus. Diffidentes in Germania principes per legatos conciliamus: & nunc viscera nostra patiemur evelli, Italiam lacerari, regnum

ANNO CHRIST. 1459.

gnum ecclesiæ incendi, diripi, desolari? non fient hæc nobis volentibus. In Turcos, qui vere Christianus est, in Turcos armari debet, & Christiano parcere sanguini. Non debet Renato durum videri, si pro communi salute paululum arma continere cogatur, qui per tot annos nullo rogante conticuit. Cogitemus tandem quo pacto regnum hoc quietum reddatur: & non sinamus portam hanc Turco aperiri. Nihil enim ille magis cupit, quam vires Italicas inter se concurrere, ut tandem ab his vocetur qui fuerint debiliores: sicut in Græcia factum est. Diffidentibus enim inter se Constantinopolitanis imperatoribus, vocati in auxilium Turci ab ijs qui erant inferiores, utrumque oppresserunt. Agite, præstabiles oratores, incumbite huic parti, consulite in medium quæ pacis sunt. Nam hoc potissimum est, quod sapientissimum regem vestrum vobis mandasse in litteris ejus vidimus. Intellexit sua prudentissima serenitas, ad domandam Turcorum sævitiam, Christianorum pacem atque concordiam necessariam esse, ejusque rei curam in hoc conventu vestræ circumspectioni commisit. Expectamus, quæ media quærendæ pacis afferatis. Maximi & potentissimi regis vices geritis, multum in vobis situm est: imperator eo animo est, ut pax per omnem Christianitatem reformetur: idem propositum nostrum est. Si eo concurrit rex vester, concurrent & alij quam plurimi: & cessabunt tandem civilia & intestina bella, vertentur Christianorum tela in hostes fidei, sentient Turci quam valeat Christianus miles, & quantus in hostes assurgat Christianus rex vester. Consensu populorum nationumque vocitatur Christianissimus: magni honoris nomen gerit, servanda est & ad posteros transmittenda hæc dignitas virtute majorum quæsita. Verum sicut imperia, ita & egregia cognomina his artibus retinentur, quibus ab initio parta sunt. Franci autem ab initio pro defensione & augmento catholicæ fidei, pro tutela & gloria Romanæ sedis, nulla timuerunt pericula, nullos declinaverunt labores, nullos fugerunt sumptus: sed delicias, voluptates, regna, imperia, ipsam denique vitam pro communi salute contempserunt: & nunc in Europa, nunc in Asia, cum adversus inimicos crucis depugnarent, Christianissimi jure merito vocati sunt. His nunc itineribus incedendum est, ut hereditas tanti nominis conservetur.

Venistis, oratores, ad hunc conventum, qui de communi Christianorum salute solicitus est: rex maximus & potentissimus vos misit, in quem oculi omnium respiciunt, cujus progenitores sæpe rem Christianam tutati sunt: audiamus quam rebus afflictis consolationem afferatis. Non ambigimus, quin vobis multa commissa sint. Consulite in medium quæ pacis inter Christianos, quæ belli contra Turcos sint: & spem quam de vestro adventu concepimus implete. Sapientes viri estis, & periculum in quo estis & sumus, agnoscitis. Christi an Machometi lex plus valeat, in certamen jam venit. Ferus ille & terribilis coluber evangelium nostri Salvatoris ex Asia deturbavit, Ægyptios, Afros, Mauros, & Hispaniæ partem, suæ vesaniæ subegit, & diebus nostris Byzantium regiam urbem, & imperij Orientalis quondam caput, armis evicit, & usque ad Danubium & Savum signa protulit. Jam Hungaris imminet, jam jam Germaniæ & Italiæ servitutem minatur, nec cessabit victoriam sequi, nisi magno resistimus animo. Tædet referre quanta patiuntur in-

APPENDIX To. XIII.

A felices Christiani, qui proximi sunt rugienti & sævissimo leoni. In servitutem pueri capiuntur, matronæ ac puellæ libidinem fœdissimæ gentis replere coguntur, virorum alij cruces, alij palos subeunt, quidam exemplo Isaiæ secti per medium animas tradunt, quibusdam etiam vivis in morem Bartholomæi cutis adimitur: nullum tormenti genus nostri non ferunt: non ætati, non sexui parcitur: sanguis omnium qui pereunt ex nostris manibus requiretur. Jam Russiani ætate nostra desciverunt a fide, jam Bohemi defecerunt. Bulgaria & Græcia tota Turcorum est, nisi B Peloponnesi portio quædam. Albani exhausti sunt, Hungari fessi, Valachi exterriti: nisi opem ferimus, aut fugere aut sese dedere, & cum perfido Machometo Christum blasphemare cogentur. Et nos interim miseri inter nos contendemus? Absint hæ lites, facessant jurgia, resurgat pax, si non perpetua, saltem temporalis, donec Turcorum pestis ab Europa dejiciatur. Quod facile fiet, si magnus & pius vester rex suas manus, suas operas interposuerit, & vos ipsi totis assurgatis viribus, consulendo, dirigendo, agendo, nihil omittendo, usquequo pace inter Christianos composita, terrestris & maritimus exercitus ducatur in Turcos, adversus quos raro sine C Francorum sanguine feliciter pugnatum est.

Cæterum quia pragmaticæ sanctionis superius incidit mentio, cujus secreta magis pulsavimus, quam aperuimus: urget nos congruentia, immo vero caritas qua genti vestræ devincti sumus, priusquam finem dicendi faciamus, de ea aliqua libare: ne taciturnitas nostra indulgentia reputetur; & quod sanabile vulnus est, fiat mortale; & nos a consortio vestro oporteat abstinere, quoniam sicut in veteri lege sancitum est, *supra omnem animam quæ mortua est non ingredietur pontifex*: quod teste Hieronymo perinde accipiendum est, ac si dicat, ubicumque peccatum est, & in peccato mors, illuc pontifex non accedet. Cupimus sanctam esse Francorum gentem, D & omni carere macula, & cum Apostolo dicere: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo.* At hoc fieri non potest, nisi hæc sanctionis macula seu ruga deponatur: quæ quomodo introducta sit, ipsi nescitis. Certe non autoritate generalis synodi, nec Romanorum decreto pontificum recepta est: quamvis de causis ecclesiasticis tractatus absque placito Romanæ sedis stare non possit.

Levit. 21. 2 Cor. 11.

Ferunt aliqui, idcirco initium ei datum, quia nimis onerarent Romani pontifices regnũ Franciæ, nimiasque pecunias corraderent. Mirum si hæc ratio Carolum movit, quem prædecessoris sui Magni Caroli decebat imitatorem esse; cujus hæc verba leguntur in memoria beati Petri apostoli: Honoremus sanctam Romanam ecclesiam »
E & apostolicam sedem; ut quæ nobis sacerdotalis »
mater est dignitatis, esse debeat ecclesiasticæ ma- »
gistra rationis. Quare servanda est cum mansue- »
tudine humilitas: & licet vix ferendum ab illa »
sancta sede imponatur jugum, tamen feramus, & »
pia devotione toleremus. Non est credibile, Carolum qui modo regnat, suo sensu hanc pragmaticam introduxisse. Deceptum putamus, & piæ menti suggesta fuisse non vera. Nam quo pacto religiosus princeps ea servari sivisset, quorum prætextu summa sedis apostolicæ autoritas læditur, religionis nostræ vires enervantur, unitasque ecclesiæ & libertas perimitur? verbum durum, durius factum. Audite patienter, horta-

mur. Vulnera quæ putrescunt, non olei lenitate, A sed vini potius austeritate sanantur. Non ponderamus causarum auditionem, non beneficiorum collationem, non alia multa quæ curare putamur. Illud nos angit, quod animarum perditionem ruinamque cernimus, & nobilissimi regni gloriam labefactari. Nam quo pacto tolerandum est, clericorum judices laicos esse factos? pastorum causas oves cognoscere? siccine regale genus & sacerdotale suum? Non explicabimus honoris causa, quantum diminuta est in Gallia sacerdotalis autoritas: & melius norunt, qui pro nutu sæcularis potestatis spiritualem gladium nunc exercent, nunc excludunt. Præsul vero Romanus, cujus parochia orbis est, cujus provincia nec Oceano clauditur, in regno Franciæ tantum jurisdictionis habebit, quantum placet Parlamento. Non sacrilegum, non patricidam, non hæreticum punire permittitur, quamvis ecclesiasticum, nisi parlamenti consensus adsit: cujus tantam esse autoritatem nonnulli existimant, ut censuris etiam nostris præcludere aditum possit. Sic judex judicum Romanus pontifex judicio parlamenti subjectus est. Si hoc admittimus, monstrosam ecclesiam facimus, & hydram quandam multorum capitum introducimus, & unitatem prorsus extinguimus. Periculosa hæc res esset, venerabiles fratres, quæ hierarchiam omnem confunderet. Nam cur regibus, cur aliis præsidibus, sui subditi parerent: cum ipsi superiori suo non pareant? C Quam quisque legem in alium statuit, eam sibi servandam putet. Verendum est, ne prope adsit quod ad Thessalonicenses videtur significare Apostolus, quia post discessionem homo peccati. Adventum quippe Antichristi solicitant, qui discessionem a Romana ecclesia quærunt: qualem præ se ferre videntur, quæ sub obtentu pragmaticæ sanctionis fieri dicuntur.

f. sumus, vel sunt.

2. Thessal. 2.

Sed credimus hæc, ut ante diximus, regi vestro incognita esse, cujus natura benigna est & inimica mali. Docendus est & instruendus, ne pestem hanc debacchari amplius & animas interficere sinat. Vos lucernæ estis ardentes coram eo, & candelabra lucentia in domo Domini: sic lucete, ut D lux vestra tenebras omnes ac caligines pragmaticæ sanctionis ex nobili & Christianissima Francorum gente depellat; solumque lumen Solis, id est veritatis splendor, & veritas eluceat. Quod si rex vester opera vestra fecerit: & vos mercedem recipietis a Domino, & par suis progenitoribus, majorque, per omnes orbis ecclesias, & in Romana potissimum, jure merito & erit & vocabitur Christianissimus.

Ex Spicileg. Dache. Tom. IX.

Responsio legatorum Caroli VII. Regis Francorum ad superiorem Pii Papæ II. orationem.

JAm certis lapsis diebus, beatissime pater, ad E præsentiam vestræ sanctitatis jussu sacræ majestatis Christianissimi domini nostri regis Francorum, veniam primum eidem, obedientiam & reverentiam filialem, sicut........ ejusdem majestatis consuetum est, cum ea qua potuimus reverentia & devotione præstitimus. Nos quoque ad concludendum de succursu præstando fidei catholicæ, ob quem hæc conventio indicta est, venisse insinuavimus, paratissimos nos esse audire quæ in præsenti conventione aperientur, & in his cooperari omnibus modis rationabilibus. Quibus auditis vestra sanctitas benigne nos suscepit, plures & celeberrimas laudes suis elegantissimis sermonibus regi nostro Christianissimo attribuens.

f. sicut a prædecessoribus.

Altera autem die ad ejusdem vestræ sanctitatis præsentiam pro materia regis Siciliæ, & insignis Januæ civitatis accessimus: vocatis tamen nobilibus principibus, seu principum ambaxiatoribus, qui domino nostro regi fœderibus, amicitia singulari, & cognatione juncti sunt, sicut nobis in instructionibus expresse mandatum fuerat. In quibus causis quas pro tuendo non solum jure præfati domini regis Renati, sed totius domus regiæ Francorum deduximus: nihil diximus animo quempiam accusandi, aut eorum qui jam vita functi sunt, aut qui adhuc in humanis agunt; sed dumtaxat juris prosequendi gratia, quod præfatis regibus & inclytæ domui eorum competit: B justamque rem petere arbitrati sumus, quærendo præfatum dominum Siciliæ regem in rem suam restitui, & in contrarium acta cassari.

Super his cum ea modestia qua scivimus & potuimus locuti sumus, sicut vestra sanctitas pro sua clementia benigne interpretata est, cum primum super his respondit: & quid insuper fiendum sit, vestra sanctitas cum reverendissimis patribus dominis cardinalibus cogitare poterit, ut ipsius regni prædicto domino Renato, cui debitum est, justa restitutio fiat: quam nullatenus in præjudicium succursus fidei catholicæ cedere putavimus, quin potius ad ejus auxilium singulare, dum ille strenuissimus & victoriosissimus princeps dominus dux Calabriæ, filius prænominati regis, qui restitutionem regni paterni, auxiliante sibi Divino præsidio, manu valida prosequitur, virtutibus optimis præditus, in ætate convenienti constitutus, regibus & magnis principibus omnium fere nationum religionis Christianæ conjunctus, magna auxilia ipsi fidei catholicæ Altissimo dirigente ferre poterit.

Sed dum his in rebus super nostris petitionibus responsum disertissimum oratione vestræ sanctitatis dictum est: aliqua dicta fuere, quibus pro tuendo Christianissimi domini nostri regis honore, jure, & fama, cum omni reverentia vestræ beatitudinis, & sanctæ sedis apostolicæ, ut fideles nuncij tanti regis aliquid breviter respondere compellimur.

Non enim imprimis subticere possumus unum, quod ipsius domini nostri regis honorem admodum concernit: illud videlicet, quod inter cætera prælocuta, enarrando beneficia regibus & regno Francorum a sede apostolica præstita, dictum est: Zachariam papam legatum in Franciam misisse, & per eumdem tonsum fuisse Hildericum regem, atque Pipino Caroli Martelli filio majori domus regiæ, longe tamen distanti a sanguine regio, ipsius regni regimen concessum extitisse: quo mortuo, succedentibus sibi & Carolomanno, & suis filiis mortuo Carolomanno, postulantibus sedi apostolicæ Desiderio relictaque dicti Carolomanni & suis filiis, ad regnum seu portionem regni prædicto Carolomanno contingentem eosdem filios vocari, sedes apostolica rejectis supplicationibus præfatis, omnia jura regni collata in Pipinum, præfato Carolomanno confirmavit, & in eum contulit. Quibus verbis innui videtur, Christianissimos Francorum reges, ex hinc successores non ex vera stirpe Clodovei descendisse, necnon regni dispositionem sedi apostolicæ competere.

Ut autem hujus rei veritas omnibus innotescat, nec quidquam sinistrum animis audientium concipiatur: scimus ex historiographis & chronicis authenticis ac probatis, quibus fides adhibetur,

quis fuit Clodoveus ille Christianissimus rex, ad quem e cælo lilia transmissa fuere, sacraque unctio, & alia quæ divinitus recepit, quæ usque in hodiernum diem tum in sacra unctione, tum in miraculis dietim coruscantibus, tum in curatione ulcerum quæ vulgariter *écroüelles*, latine vero scrofulæ nuncupantur, & in vexillo auriflammeo ad Francorum reges cælitus emisso, tum in alijs ... singularitatibus, & specialissimis prærogativis pluribus, & diversimodis impensis apud Francorum reges permanent. E perlectis ad plenum historijs & chronicis authenticis clare constabit, Pippinum præfatum a stirpe Clodovei & successoribus ejus descendisse, & a sanguine regio processisse. In quantum vero regem & regnum ipsum tantis tamque insignibus donis cælitus decoratum & illustratum concernit: certum est, eosdem nulli in terris subjici, nec cuiquam humanæ subjacere potestati.

Unum aliud in postrema parte prælibatæ orationis tactum est, cui aliqua ex parte etiam respondere cogimur. Arguitur quidem ipse dominus noster rex, quod pragmaticam sanctionem in suo regno sustinet, quæ privilegijs sedis apostolicæ derogare prætenditur: atque exinde regnum ipsum rugam atque maculam contraxisse allegatur. In qua re pro defendendis ipsius regis & regni innocentia, honore, & fama, ut tenemur, aliqua in præsenti explicare duximus.

Præsentata olim fuerunt decreta concilij generalis Basiliensis Christianissimo nostro regi: præsentibusque quam pluribus principibus & proceribus regni sui, necnon etiam absentium oratoribus, ipse habita consultatione archiepiscoporum & episcoporum, atque universitatum, aliorumque peritorum & prudentium regni, informatus est quomodo hæc erant edita autoritate præfati concilij, quod ex institutione duorum præcedentium conciliorum Constantiensis & Senensis, nec non etiam duorum Romanorum pontificum Martini quinti & Eugenij quarti, ad reformationem ecclesiæ in capite & in membris fuerat convocatum.

Intellexit præterea, hæc decreta sacris canonibus antiquorum conciliorum, ac decretis summorum pontificum, confirmari. Propter quæ, sicut devotus ecclesiæ filius, sicut princeps catholicus & Christianissimus, eadem decreta cum aliquibus additionibus, quæ sedi apostolicæ nequaquam derogare videbantur, acceptare duxit.

Nec in acceptatione prædicta ullatenus præjudicium privilegiis apostolicæ sedis afferre putavit, quam semper & venerari, & honorare decrevit. Quin etiam ab illo tempore ad summum pontificem subditi regni illius, sicut ad Christi vicarium & pastorem, summum recursum semper habuerunt. Nec aliquis de scitu ipsius Christianissimi regis in regno suo sibi quidpiam eorum usurpare præsumpsit, quæ ad solum summum pontificem pertinere noscuntur. Et ulterius legatis & nuncijs per eamdem sedem missis sæpenumero oblationes & variæ aperturæ factæ sunt: in quibus semper benigne & pie regis & prælatorum animis ad quæque rationabilia se reddidit inclinatum. Et quidquid canonice & rationabiliter in hac parte videbitur fiendum, ad hoc Christianissima majestas paratam se exhibebit, & observabit inconcusse.

Quantum vero ad ea quæ adversus curiam Parlamenti ipsius domini nostri regis objecta sunt: omnibus intelligere placeat, quod hæc venerabi-

A lis curia ex ecclesiasticis & sæcularibus viris juris peritiam habentibus constituta usque ad numerum octuaginta personarum, absque duodecim paribus ecclesiasticis & sæcularibus, & octo magistris hospitij regis, qui omnes de corpore ipsius curiæ existunt, quamplurimum necessaria est ad conservationem ecclesiarum & jurium suorum: & de quibuscumque ad eos querimonia defertur, sive de officiarijs regis, sive de quibuscumque alijs in ipso regno, quantumcumque potentibus, per ipsam cuique justitia ministratur. Quod si ita per omnes regiones orbis Christiani fieret, non ita in multis patrimonia ecclesiarum direpta, & dilapsa forent, sicut, proh dolor! esse referun-

B tur. Tantaque ab antiquo fama est illius curiæ, quod nedum subditi aliorum regnorum Christianorum in causis privatis ad judicium illius curiæ recurrere voluerunt, prout & adhuc multi faciunt, sed etiam infideles interdum hoc idem fecerunt. Nec est verisimile, quod tam solemnis curia aliquid sinistrum agere vellet, quod sibi ad culpam & notam imputandum esse videretur.

Super omnibus tamen præmissis Christianissimus dominus noster rex pleniore deliberatione habita, & consultis viris peritis juris Divini & humani, quorum in regno suo copiosa est multitudo, poterit exinde quidnam agendum sit maturius & sanctius advisare. Sed hæc pauca nos sui

C oratores effari ad præsens duximus, ne defensionem justitiæ, honoris, & famæ ipsius domini nostri regis, intactam præteriisse videamur.

Et in his ad honorem Dei, universalis ecclesiæ, & sanctæ sedis apostolicæ obsequium, utilitatemque ac prosperitatem fidei catholicæ, & totius Christianitatis, & apud ipsum dominum nostrum regem, & ubicumque poterimus, pro viribus laborare curabimus.

Quia tamen in articulis præcedentibus, de facto regis Siciliæ mentionem facientibus, verba generalia sunt, & absque specificatione: ut de intentione dictorum oratorum in materia prædicta sanctissimus dominus noster plenius valeat certiora-

D ri, supplicant oratores præfati eidem sanctissimo domino nostro, quatenus supplicationes hac in re suæ sanctitati ex parte dictorum oratorum porrectas admittere dignetur.

Ad quæ vestra sanctitas, ultra rationes alias in parte hac allegatas, inclinari debere videtur zelo defensionis fidei, ut votivus inde sequatur effectus, causis & rationibus sequentibus. Nam prædictus rex Renatus consanguineus est in linea masculina Christianissimo regi, & fere omnibus majoribus principibus regni in tertio gradu. Christianissima regina Maria regis Renati soror, in secundo gradu. Regina etiam Angliæ filia est legi-

E tima prædicti regis Renati, rexque Angliæ ipsius regis filius in affinitate. Dominus dux Calabriæ prædictorum regis & reginæ frater est, principisque Walliæ eorum heredis avunculus, & in parentela proximior. .... consanguinei sunt germani: idem princeps & filius prælocuti domini ducis Calabriæ. Dominus etiam comes Cenomaniæ, qui a juventute continuam traxit moram cum Christianissimo rege, in cujus domo alitus ac suus præcarus & dilectissimus, germanus est ipsius regis Siciliæ.

Et ultra hæc, inter cæteras provincias, nationes, & territoria regni nostri, citra præjudicium quorumcumque aliorum, nobiles & proceres Andegaviæ & Cenomaniæ præfati regis Renati subditi, regi nostro supremo & coronæ servie-

APPENDIX To. XIII.

runt prudenter, efficaciter, & indefesse. Unde vocem, famam, & nomen in Franciæ regno non modicum & merito meruerunt. Et cum de tanta materia, prout est fidei defensio, locus erit sermonem facere: eorum vox & opinio non mediocris erunt importantiæ.

Et si tanti principes & nobiles quilibet suo respectu effectualiter cognoscant, vestram sanctitatem erga dictum regem Renatum in suis supplicationibus aures benignas inclinare, sibique in suis jure & ratione legitime favere: eorum ex parte nulli dubium est, in materia prædicta fidei ferventiores & animosiores se præbere, ac exhortationibus & desiderijs sedis apostolicæ promotiores & inclinatiores.

* * * * * * * * * *

Deerat hic articulus unus in MS. putrido & lacero.

Similiter ut jura, & prærogativæ Christianissimæ majestatis illibatæ remaneant: placeat sanctissimo domino nostro mandare, sententias contra Perrinum de Campe-frigoze latas per judices competentes, occasione maleficiorum & delictorum per dictum Perrinum perpetratorum in & adversus regiam majestatem (de quibus sententijs nec non & de processu in hac materia agitato, ijdem oratores promptam offerunt facere fidem) executioni debitæ demandari, silentiumque imponi prætendentibus se illius Perrini heredes, aut ab eo causam habere, super censuris & sententijs excommunicationis per eos, ut fertur, obtentis, adversus mercatores Avenionenses: eosdemque mercatores absolvi, quietos vero & pacificos erga prædictos, se, ut præmittitur, jus habere dicentes, teneri.

ORATIO ALIA

Ex spicilegio Dacheriano Tom. IX.

Legatorum Regis Franciæ coram Pio Papa II. recitata in Conventu Mantuano.

AUdiverunt Christianissimæ majestatis oratores, Pater beatissime, quæ tum oratio disertissima vestræ sanctitatis bina vice, tum etiam organo reverendissimorum dominorum ab eadem sanctitate deputatorum in hac parte, diversis diebus pro .... materiæ principalis hujus conventionis dicta, exposita & aperta........ divisa.

Prima enim pars aperturam conventionis in festo beati Johannis proxime futuro facit inter excellentissimos principes, Christianissimum Franciæ, & serenissimum Angliæ, reges confœderatos, & illustrissimum dominum ducem Burgundiæ........quatuor locorum nominatorum, videlicet Avinionis, Metis, Coloniæ, & Lo....* ut media pacis inter principes prædictos perquiri possint, exindeque advisari super succursu effectuali, & defensione fidei adversus immanissimum Turcum.

* f Londoniæ.

Secunda autem pars narrativa fuit oppressionum & vexationum occurrentium in patria Hungariæ persequente Turco. Qua in materia necesse est & celeriter de remedio providere opportuno, nulla expectata conventione: alioquin imminens restat periculum pro tota perditione Hungariæ, aut alio magno scandalo inde secuturo; quæ provisio non aliter pro præsenti commode fieri potest, nisi mediantibus pecuniis in stipendia Hungarorum convertendis, qui dicunt nullatenus posse aliter onus guerræ contra dictum Turcum sustinere. Et hoc ut huic materiæ succurratur, vestra

A sanctitas decimam beneficiorum ecclesiasticorum Franciæ postulat.

ANNO CHRIST. 1459.

Beatissime Pater, ut pluries expositum fuit vestræ sanctitati, in fide orthodoxa nullus invenietur princeps inclinatior ad effectualem succursum fidei orthodoxæ, nullatenus parcendo consanguineis, subditis, & facultatibus regni, immo & propriam exponendo personam, si opus fuerit, & facultas aderit, quam rex Christianissimus supremus dominus noster, regno, terris, & dominiis suis in securitate manentibus: quod si secus fieret, nec honestum, rationabile, aut laudabile a quoquam reputari deberet.

Igitur aperturam faciente vestra sanctitate, ut conventio teneatur inter reges præfatos, ob securitatem & amicitiam inter eos procurandam & componendam, & discordiam & hæsitationem cedendam hoc laudabile & gratiosum plurimum ..... quia inimicos nostros formidemus rationibus prioribus diebus de ...... ob honorem Dei, sedis apostolicæ, & orthodoxæ fidei, ac propter bona quæ..... contingere sperata sunt. Et utinam finis succedere posset votivus ..... nobis pacificatis & viribus coadunatis Turcum illum immanissimum possemus ..... ad honorem salvatoris nostri Jesu Christi, qui pro nobis debella ..... fidei exaltationem, ac nostrarum salutem animarum. Et credimus præfatum principem nostrum hanc aperturam non egere suscipere.

B ... f. sedandam.

C De locis tamen certitudinem ullam minime dare possumus: quamquam speramus loca ipsa, aut aliqua ipsorum, satis grata fore supremo domino nostro. Quia tamen hæc in dispositione prædictorum principum plus videntur jacere quam in nobis: relationem condignam faciemus Christianissimo nostro principi, ut hac in re deliberare valeat, certioremque vestram reddere sanctitatem: idemque speramus fore pro parte serenissimi regis Angliæ. Et certitudinibus hinc inde habitis, poterit locus aptius appunctuari & concordari, & ut princeps noster animum ferventiorem ad hæc præstare dignetur. Obscuritate enim seclusa, libenter intelligeremus a vestra sanctitate,

D quisnam legatus a latere transmittendus erit ex parte vestræ sanctitatis in conventione prædicta.

Et cum inter cæteros principes prænominatos placuit vestræ sanctitati semper cum regibus nominatim comprehendere illustrissimum dominum Burgundiæ ducem, ut intersit, vel ejus oratores, in conventione prælocuta: nulli dubium est, illustrissimum illum principem a prosapia liliatorum descendisse, consanguineum proximum & subditum Christianissimæ majestatis fore: & tamquam talem toties quoties treugæ aut appunctuamenta habita fuerunt inter regem nostrum Christianissimum & Anglos, idem rex in præfatis treugis & appunctuamentis illustrissimum illum ducem de parte sua cum cæteris magnatibus &

E proceribus regni in gradu suo semper eum comprehendit: sperамusque in præsenti conventione quod similiter faciet. Sed omnibus notum est, cum guerra sit inter Francos & Anglos, regibus ipsis Franciæ & Angliæ pertinet etiam facere ... .. & appunctuamenta, quorum subditi fideles & obsequiales semper eis..... comprehenduntur.

Ad secundam vero partem, mentionem facientem de decima levanda in regno Franciæ: recentis memoriæ est, decimam nuperrime levatam a præfato rege, cujus solutio vix adhuc perfecta est, aut saltem qui hac de causa fuerant..... isto die quieti, fuitque in favorem fidei ad verum va-

Anno Christ. 1459.

lorem collecta secundum privilegium Gallicanum, quod nullatenus permissum fuisset nisi in favorem fidei. Et si pecuniæ adhuc integræ sunt, prout verisimiliter credendum est: non est opus novam petere decimam. Si autem consumptæ sunt, fructus nullus exinde nobis apparet secutus. Et nisi horum declaratio clarior & Regi ac prælatis magis notorie videretur: nullomodo ausi essemus postulatam nuperrime concordare decimam, nec facultatem habemus aut potestatem faciendi. Vidimus, perlegimus, & iterato prospeximus nostras instructiones, quæ procuratorium nostrum limitant, tenore quarum certum est omnibus intuentibus, quod ita est sicut dicimus, nec aliter facere possumus. Quod etsi faceremus, semota pœna legatorum transcendentium fines mandati, nostri promissi concordia, aut concessa invalidæ essent, nec apud principem nostrum ratificarentur, aut emologarentur.

Præterea nobis visum est vestram sanctitatem advertere debere ad unum in hac materia. Cupit enim eadam sanctitas conventionem futuram votivum suscipere effectum: quod formidandum plurimum foret alium finem suscipere, si prædicta concordaremus, quia ultra ea quæ nobis impingi possent pro transgressione mandati, dicerent prælati, & non absque colore, quod istud esset præparativum alterius decimæ, vel aliarum decimarum, in conventione prædicta tenenda: conquererentur quoque dicti prælati, & non absque causa, ex solutione primæ decimæ; & formidantes de tertia aut quarta decimis, plus forsan optarent conclusionem nullam fore in conventione sperata, quam illum exitum votivum ab eadem sanctitate desideratum. Et ratio, quia inde sequi posset destructio omnium ecclesiarum regni nostri, aut saltem onus valde importabile.

Et ad objectum nobis factum, quod tres decimæ sunt in Italia: alia est ratio, beate Pater, nostro in regno pactum reformat: nam majoris valoris est unius provinciæ decima in regno nostro, quam mediæ partis aut duarum partium totius Italiæ. Sciunt qui receptas fecerunt, & reditus cognoscunt ecclesiarum.

Et ad objectum nobis factum de illustrissimo domino duce Burgundiæ, qui armatam sex millium hominum promisit pro succursu fidei &c. quamquam non tantæ sit æstimationis & reputationis, sicut est potentissimus Francorum Rex: habere debet vestra beatitudo tria pro constanti a rege nostro Christianissimo. Primum, quod quidquid promisit retroactis temporibus cuicumque personæ, inconcusse observavit. Secundum, quod quidquid promittet, effectualiter adimplebit. Tertium, quod nunquam sub incerto aut conditione promissum aliquod faciet.

Promissum enim illustrissimi domini ducis Burgundiæ sub incerto est, & cum conditione: videlicet tam pro subsidio jam levato in regno & extra regnum, quam pro subsidio levando in prædictis terris. Et etiam hoc promittit, tam pro terris suis & dominiis existentibus in regno, quam extra regnum: nulla facta divisione aut partitione hominum subsidiandorum & levandorum pro terris regnicolis & forensibus.

Et non mirum si plura promisit ipse dominus dux Burgundiæ. Nam jam plures pecunias levavit permissu Christianissimæ majestatis, qui in favorem fidei litteras autoritatis & facultatis eidem concessit levandi subsidia super gentibus ecclesiasticis, & etiam laïcis in omnibus terris

Appendix To. XIII.

A & dominiis existentibus in regno, sicut postulare & expetere voluit, interdicendo suæ primæ curiæ Parlamenti, omnibusque judicibus ac etiam .... suæ omnia remedia & provisiones quæ huic materiæ præjudicare possunt. Quibus de causis nullum impedimentum in levatione earum invenit: quod secus factum fuisset, nisi auxilio Christianissimæ majestatis usus medio superius tacto. Nam cum denarij sint principis supremi, levari nequeunt publica cessante autoritate prædicti principis supremi. Non loquor de episcopis, aut majoribus dignitatibus ecclesiarum; non loquor de
B ducibus, marchionibus, comitibus, baronibus, cæterisque nobilibus aut burgensibus, immo de ..... minore curato, capellano, vel respectu status laicalis agriculturæ vel ministeriali. Si de alienatione, aut exactione prædictarum pecuniarum appellassent, incontinenti provisionem obtinuissent: & quas pecunias sic levatas ad utilitatem sæpe dicti domini ducis Burgundiæ, oratione præmissa, credendum est ipsum dominum dictum sanas & intactas apud ipsum conservare.

Quod non ita dici potest de Christianissimo rege. Nam ob causam supradictam ex parte nullæ fuerunt in suo regno pecuniæ levatæ: & quoad decimam modernam super gentes ecclesiasticas, numquam ad eum solus denarius pervenit, nec
C apud ipsum remansit: hoc excepto dumtaxat, quod ejus jussu fratres ordinis de Rhodo pro conservatione suæ insulæ, quod pium opus erat, sexdecim millia ducatorum ex prædicta decima receperunt, residuo remanente in dispositione sedis apostolicæ.

Et ideo, beatissime Pater, non ægre ferat vestra beatitudo, si decimam aut aliud subsidium certum impræsentiarum minime offerimus: quia longa est differentia materiæ regis & regni nostri erga plures alios, qui non simili laborant ægritudine.

Sed nomine suæ majestatis illud dicere & assecurare possumus, quod regno Franciæ in securitate respectu suorum inimicorum remanente,
D tum de subditis tum de facultatibus regni, tum de bonis ecclesiasticis & laïcorum, & si opus sit de propria persona, nullus ferventior, inclinatior, aut animosior cum effectu invenietur inter principes orthodoxos pro succursu & auxilio effectualibus fidei, in quantum regni extensionem concernere poterit, & ejus vires, sicut est Christianus noster rex & princeps.

Non quia honorem, voluntatem, affectionem & potentiam aliorum regum serenissimorum & principum ad causam præmissorum in ullo minuere intendimus, nec autoritatem, excellentiam, seu præeminentiam quascunque super eos habere vel prætendere volumus, aut ipsos præcellere
E quoquo modo arbitremur, nisi juxta gradum & ritum antiquitus observatos: immo quod unicuique regi & principi honorem vult servare illæsum, cum ipsis ad perfectionem hujus sancti operis laborare curans, viresque suas cum eisdem adunare, communique consilio uti: ut unanimi consensu, voluntate unita, & zelo orthodoxo classem potentissimam parare possint, negotiumque peragere gratum, & universæ Christianitati utile. Unde in hac vita honorem quilibet in suo gradu, & juxta suorum exigentiam meritorum, reportare possit, & in fine gloriam consequi sempiternam.

Restat tamen unum quod absque prætermissione honoris principis nostri, & nostræ nationis,

Appendix To. XIII. *Hoc est regressis trans Alpes.*

Anno Christ. 1459.

maximæque culpæ nobis realpinatis imponendæ, nullatenus subticere possumus. Cum illa tamen humilitate & sincera devotione, quibus decet sanctã alloqui apostolicam sedem, explicanda, quam exoramus, ut cum benigna supportatione & affabili mansuetudine ipsa suscipere dignetur. *Reliqua desunt.*

QUæ deinde in conventu gesta sunt, narrare sic pergit Gobelinus: Irrepserat, *inquit*, jampridem in ecclesia Dei exitialis consuetudo adversus Romani pontificis censuras: victi enim, damnatique apostolica sententia ad futurum consilium appellabant. Iudicem qui non erat, & superiorem Romano præsuli dabant, qui non invenitur in terris: & cum ipsi a suis sententiis appellari non sinerent, a Christi vicario appellandum esse consentiebant. Consuluit Pius in ea re patres, qui aderant in conventu, quid censerent. Illi concordi voto responderunt, appellationes hujuscemodi cum suis autoribus, damnandas esse: atque ita decretum editum est, quod appellantes a Romano præsule ad futurum concilium, tanquam hæresis fautores, & læsæ majestatis reos, plectendos esse statuit. Quod pontifex postea diplomate confirmavit, atque sancivit, ejusque seriem inserendam fore valde utilem existimavi.

Pius episcopus servus servorum Dei, ad futuram rei memoriam.

EXecrabilis, & pristinis temporibus inauditus, tempestate nostra inolevit abusus, ut a Romano pontifice Iesu Christi vicario, cui dictum est in persona beati Petri, *Pasce oves meas*, & *quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum & in cælo*, (Ioan. 21. Matt 16.) nonnulli spiritu rebellionis imbuti, non sanioris cupiditate judicij, commissi evasione peccati, ad futurum concilium provocare præsumant: quod quantum sacris canonibus adversetur, quantumque reipublicæ Christianæ noxium sit, quisquis non ignarus jurium, intelligere potest. Namque ut alia prætereamus, quæ huic corruptelæ manifestissime refragantur: quis non illud ridiculum judicaverit, quod ad id appellatur, quod nusquam est, neque scitur quod futurum sit? pauperes a potentioribus multipliciter opprimuntur, remanent impunita scelera, nutritur adversus primam sedem rebellio, libertas delinquendi conceditur, & omnis ecclesiastica disciplina & hierarchicus ordo confunditur.

Volentes igitur hoc pestiferum virus a Christi ecclesia procul pellere, & ovium nobis commissarum saluti consulere, omnemque materiam scandali ab ovili nostri salvatoris arcere: de venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium, cunctorumque prælatorum, ac Divini humanique juris interpretum, curiam sequentium, consilio ac assensu, ac certa nostra scientia, hujusmodi provocationes, introductiones damnamus, & tanquam erroneas, ac detestabiles reprobamus: cassantes, & penitus annullantes, si quæ hactenus taliter interpositæ reperiantur, easque tanquam inanes ac pestiferas, nullius momenti esse decernimus, ac declaramus: præcipientes deinceps, ut nemo audeat, quovis quæsito colore, ab ordinationibus, sententijs, sive mandatis quibuscumque nostris ac successorum nostrorum, talem appellationem interponere, aut interpositæ per alium adhærere, seu eis quomodolibet uti. Si quis autem contra fecerit, a die publicationis præsentium in cancellaria apostolica, post duos menses, cujuscunque status, gradus, ordinis, vel conditionis fuerit, etiamsi imperiali, regali, vel pontificali præfulgeat dignitate, ipso facto sententiam execrationis incurrat: a qua nisi per Romanum pontificem, & in mortis articulo, absolvi non possit. Universitas vero, sive collegium, ecclesiastico subjaceat interdicto: & nihilo minus tam collegia & universitates, quam prædictæ, & aliæ quæcunque personæ, eas pœnas ac censuras incurrant, quas rei majestatis, & hæreticæ pravitatis fautores, incurrere dignoscuntur. Tabelliones insuper, ac testes, qui hujusmodi actibus interfuerint, & generaliter, qui scienter consilium, auxilium dederint, vel favorem talibus appellantibus, pari pœna plectantur.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrorum voluntatis, damnationis, reprobationis, cassationis, annullationis, decreti, declarationis, & mandati infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri, & Pauli apostolorum ejus, se noverit incursurum. Datum Mantuæ, Incarnationis dominicæ millesimo quadringentesimo quinquagesimo nono, quinto decimo calendas Februarij, pontificatus nostri anno secundo.

Paucis deinde diebus, congregatis in templo beati Petri patribus, & universis principum legatis, re Divina peracta, pontifex e solio suo indicto silentio: Octavum hic agimus mensem, inquit, fratres, ac filij, eos expectantes, qui ad conventum vocati fuerunt. Nostis qui venere: deinceps sperare alicujus adventum, qui conferre aliquid ad rem nostram possit, vanum est. Licet jam hinc abire. Peregimus quæ hoc in loco facienda fuerunt: utinam Dei bene acta sit causa. Quamvis meliora concepimus, quam invenimus: non tamen nihil omnino peractum est, neque spes omnis cecidit. Dicendum est quo res deductæ sunt, ut sciant omnes quid adsit spei, & qui reges, quique populi ad tuendam fidem, vel prompti fuerint, vel negligentes. Hungari, si adjuventur, summo conatu & universis viribus suis Turcas invadent: Germani exercitum pollicentur duorum & quadraginta millium bellatorum: Burgundus sex millium: Itali (exceptis Venetis, ac Genuensibus) cleri decimas, populi trigesimas annuorum reddituum, ac vigesimas Iudaicæ substantiæ, ex quibus navales copiæ sustentari queant. Idem facit Ioannes rex Arragonum: Ragusei duas triremes offerunt: Rhodij quatuor. Hæc tanquam certa solenni stipulatione per principes ac legatos promissa sunt. Veneti quamvis publice nihil promiserint, cum tamen expeditionẽ paratam viderint, haudquaquam deerunt: neque patientur, ut suis majoribus deteriores videri possint. Idem de Francis, de Castellanis, de Portugallensibus dicimus. Anglia civilibus agitata motibus, spem nullam pollicetur, neque Scotia in intimo abscondita Oceano: Dacia quoque, Suecia, ac Norvegia, remotiores provinciæ sunt, quam milites possint mittere; nec, solis contentæ piscibus, pecuniam ministrare possunt: Poloni Turcis per Moldaviam contermini, suam causam desere non audebunt: Bohemos mercede licebit conducere, suo ære extra regnum non militabunt. Sic res Christianæ se habent. Classem pecunia Italica parabit, si non Venetijs, at saltim Genuæ, aut in Aragonia: nec minor erit, quam

Anno Christ. 1459.

Appendix To. XIII.

res ipsa deposcat. Hungari viginti millia equitum armabunt, peditum haud minorem numerum: qui Germanis juncti ac Burgundis, duodenonaginta millia militum in castris habebunt. Et quis » non his copijs superatum iri Turcas arbitretur? » His accedet Georgius Scanderbechius, & Albanorum fortissima manus: & multi per Græciam » ab hoste deficient: & in Asia Charamannus, & » Armenorum populi, Turcas a tergo ferient. Non » est cur desperemus: tantum Deus ipse cœpta secundet. Ite & narrate domi, quæ hic gesta sunt, » & ut promissa in tempore faciant dominos vestros » admonitos reddite; utque propitia nobis sit Divina pietas, orationibus, & operibus pijs operam date.

His dictis oblationes suas cuncti qui aderant confirmavere: qui nihil obtulerant, confusi tacuere. Oratores Borsij, ut plus aliquid fecisse, quam reliqui viderentur, aureorum tercenta millia in expeditionem adversus Turcas polliciti sunt, non sine auditorum admiratione. Postquam omnes finiere, jussit Pontifex cardinales, episcopos, abbates, & sacerdotes cunctos qui aderant, sacras induere vestes: & ipse suo solio descendens, ad gradus majoris aræ se convertit, ibique flexis genibus suspirans, atque illacrymans supplici voce, delectos e psalmis versiculos, qui ad rem accommodati viderentur, respondentibus prælatis & omni clero, longo spatio decantavit: & oratione præmissa populo benedixit. Atque in hunc modum Mantuano conventui finem imposuit.

Borsius Estensis.

Dedit Pius ex eodem conventu XII. Ianuarij anno 1560. litteras ad Fredericum Imp. apud Odericum Raynaldum extantes, quibus eum Christiani contra Turcos exercitus ducem constituit. Edicta quoque duo ibidem edidit, alterum quo sacram expeditionem indixit; alterum quo laïci omnes in Italia partem proventuum trigesimam in belli sumptus pendere jussi sunt. Quæ hic tibi ex eius annalibus exhibemus.

PII PAPÆ II.

Decretum in conventu Mantuano editum de sacro bello in Turcas.

Ad perpetuam rei memoriam.

Ecclesiam Christi varijs mundi turbinibus ac persecutionibus agitatam, ex Divinis scripturis, & veterum annalibus, semper agnovimus: quæ cum a capite ac sponso suo, Christo scilicet autore, regatur, cui, sicut ipse testatur, omnis potestas in cœlo & in terra divinitus est attributa, nunquam sine nutu Divinæ dispositionis talia sustineret, nisi ipse ad correctionem exercitationemque fidelium hoc inferri permitteret. Interdum etiam impios & injustos occulto aliquo instinctu ad punienda populi sui peccata excitat. Sic namque per ignaros & nescios errata populi sui corrigit & punit Divina justitia: sicut quondam per Sennacherib, per Nabuchodonosor, per Antiochum, aliosque quam plures, populum Israeliticum delinquentem afflixit, sicut ipse per prophetam eloquitur: *Virga furoris mei Assur: ipse autem non cognovit.* Verum etsi profanis & impijs, tanquam instrumentis atque flagellis, ad coercenda peccata utatur Altissimus: illos tamen impia vanitate superbientes, & quasi secures & serras, contra eum qui cædit & secat in eis, gloriantes, etiam per illos ipsos, quos prius flagellari permisit, emendatos atque correctos deprimit & conterit Divina potentia. Quæ cum in Divinis scripturis facta legantur, & ad nostram instructionem scripta probentur: cunctos fideles oportet præsentem persecutionis angustiam, & pari pœnitentiæ fructu divertere, & animos spe Divina fundare, scientes se Divina prædictione & prophetica in psalmis contestatione commonitos, dicente Domino: *Si autem dereliquerint filij eius legem meam, & in judicijs meis non ambulaverint, visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum: misericordiam autem meam non disperdam ab eis, neque nocebo in veritate mea, neque profanabo testamentum meum.*

Isai. 10.

Psal. 88.

Quamquam autem Turcorum pressuram, & persecutionis instantis rabiem, merito nostræ iniquitatis incidisse profiteri humiliter debeamus: speramus tamen atque confidimus, illis diutius sævire permissum, ut superbia eorum altius ascendente, & Divinam ultionem provocante, jam, quasi eorum malitia consummata, acriori vindicta plectantur, Amorrhæorum & Amalecitarum exemplo, quos licet Deus propter peccatum in filios Israel sævire permisisset, illos tamen in manu eorum cum omni terra tradidit, præcipiens, ut nemini parcerent, sed illos ultima internecione delerent. Quod si pridem multifarijs gentilium atque hæreticorum persecutionibus fideles suos voluit comprobare: istis tamen temporibus vergente jam sæculi occasu, quo, Salvatore testante, omnium abundavit iniquitas, & refriguit caritas multorum, gravior procella, & terribilior pressura, qualis ante non fuit, cervicibus nostris incumbit, cum radix illa peccati, minister diaboli, Antichristi præcursor, perfidissimus Mahumet, spiritu superbiæ elatus, in Christi cultores rabiem sui furoris exercet, qui illa miseranda, & nunquam satis deflenda Constantinopolitana cæde ac strage grassatus, nec tamen satiatus, tamquam sanguinaria bestia, hausto Christiano sanguine pollutas fauces explere non potest; sed novas in Dei cultores pœnas excogitat. Cujus insatiabilis carnificis tanta rabies est, tam inexplicabilis libido dominandi, ut totum Occidentem sibi subjicere, & totius Christiani nominis paret ac moliatur exitium: cujus cum execranda rabies intolerabilisque superbia semper excrescat, adesse jam dies ultionis ipsius, & vindictæ tempora festinare creduntur.

Sane licet felicis recordationis Nicolaus Papa V. prædecessor noster, post ipsius Constantinopolitanæ urbis calamitosum excidium, ad vindicandas Christi injurias, & illius furorem reprimendum, generalem expeditionem indixerit, regesque & principes, atque sæculi potentes, & cunctos Christicolas, ad defensionem fidei excitarit; & ipsum pio studio felicis recordationis, Calistus Papa tertius fuerit imitatus: nullus tamen hactenus optatus fructus peccatis exigentibus secutus esse dignoscitur. Nec interea destitit Divina censura acrioribus nos verberibus excitare, Christianis finitimis cæde, rapina, tormentis, & miserabili servitute affectis: donec jam incendium sensim excrescens, omnia per circuitum erumpente flamma conflagrare cœpit.

Nos vero, qui ipsis prædecessoribus, sicut Domino placuit, re infecta sublatis, Divina favente clementia ad apicem summi apostolatus fuimus assumpti, Divinæ vocis cohortamur imperio, ut in tanto fidei Christianæ discrimine periculum de-

fidiæ, quatenus possumus, declinemus. Itaque fidei urgente nos zelo, in ipsis nostri apostolatus initiis, ad excitandum Christianorum soporem Mantuam nos advehi fecimus, ubi in præsentiarum constituti, generalem conventum pro fidei causa tenemus, multa cum venerabilibus fratribus nostris S.R.E. cardinalibus, ac principibus, tam ecclesiasticis quam sæcularibus, sive eorumdem principum legatis, conferentes atque tractantes, post maturam & diutinam deliberationem, de eorumdem fratrum consilio & assensu, nec non oratorum & prælatorum in conventu Mantuano præsentium unanimi voto, modo quo sequitur, duximus providendum.

In primis generale bellum atque expeditionem contra perfidissimos Turcos, Dei nostri acerrimos hostes, more prædecessorum nostrorum, qui generales expeditiones, vel ad liberandum terram sanctam, vel contra alios infideles indixerunt, ab omnibus Christi fidelibus triennio duraturum gerendum ac suscipiendum esse decernimus: omnes & singulos Christianos ad præsidium ejus belli pariter pro viribus invitantes: decernentes pariter, in tantæ necessitatis articulo unumquemque pro viribus, & secundum quotum infra dicendum, ex suis facultatibus debere conferre. Et quoniam Moyses, qui summi sacerdotis & Christi vicarii typum gessit, ad superandum Amalech figuram Christi portabat, in signo & sacramento crucis allevabat supinas manus, nec vincere adversarium potuit, nisi postquam stabilis in signo allevatis jugiter manibus orando perseveravit: utrumque intelligimus faciendum.

Itaque scientes fidelibus de instantia orationis esse fidendum: mandamus ut in omnibus civitatibus, ac locis insignibus, diebus Dominicis preces in sacrificiis ac Missarum solemniis, nominatim ad Dominum effundantur, ut ipse, qui est propugnator invictus, propugnatores suos adjuvet, & pro sui nominis gloria decertantibus in prælio tanquam Dominus fortis ac præpotens præliator assistat: milites vero, & bellatores ipso vivifico signo, quod Moyses in figura contra serpentem erexit, contra alterum vero serpentem diabolique ministrum Mahumetem volumus insignire, illius signi memoriam præferentes, quod super domos, cum terram Ægypti Deus percuteret, jussit affigi: quandoquidem in imagine præcedens veritate complebitur, ut in agni sanguine, & in signo Christi victoriæ trophæum sint relaturi.

Insuper universos Christianorum principes, quacumque, etiam imperatoria, regali, aut reginali, ducali, vel quacumque dignitate præfulgeant, voce Domini commonemus, ut cognoscant se redituros esse rationem propter ecclesiam sanguine redemptam, quam ab illo tuendam acceperunt, quorum Deus virtutem excitare nos jussit, ac ore prophetico commonere dicens: *Nunc Reges intelligite, erudimini qui judicatis terram: apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus. Terribilis est enim qui aufert spiritum principum, terribilis apud reges terræ.* Meminerint Saulis exempli, qui pro eo quod non obedivisset voci Domini, & Amalecitas ejus hostes extrema interemptione non delevisset, a Domino reprobatus fuit, ac regno mulctatus. Proinde illos per viscera misericordiæ Domini nostri Iesu Christi obsecramus, & per tremendum ejus judicium obtestamur, ut ad defensionem Christianæ fidei, sicut proprio & necessario incumbit officio, fortiter exurgant & potenter, scituri quia major est Dominus ad protegendum, quam diabolus ad impugnandum, Ioanne in epistola contestante atque dicente: *Major est qui in vobis est, quam qui in mundo est*: habituri in medio sui Regem regum, principem pacis, electum præ consortibus suis, qui illis pugnantibus propugnator assistet, immarcescibiles coronas ab eo gloriæ suscepturi.

Psal. 2. — Psal. 75. — 1. Ioan. 4.

Omnibus autem, qui in hoc sancto opere Christo militare voluerint, & personaliter in hanc expeditionem accesserint, & in eadem per octo menses cujuslibet anni, quatenus tanto operi opus fuerit, in Kal. mensis aprilis proxime futuri inchoandos, sive clerici, sive laici, quacunque ecclesiastica, vel mundana præfulgeant dignitate, perseveraverint; necnon illis, qui etiam post mensem prædictum Aprilis ad hujusmodi expeditionem se conferent, & vel per octo menses, ut præfertur, sive usque ad reditum exercitus, ibidem permanserint: nos de omnipotentis Dei misericordia & beatorum apostolorum Petri & Pauli autoritate confisi, & ex illa, quam nobis licet indignis contulit Deus, ligandi atque solvendi potestate, plenissimam omnium peccatorum suorum remissionem, qualis per prædecessores nostros proficiscentibus in subsidium terræ sanctæ, & in anno Jubilæi Urbis basilicas visitantibus, dari consuevit, concedimus & autoritate apostolica impartimur: confidentes in verbo illius qui falli non potest, quique patrem precatus eloquitur: *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego fuero, & ipsi sint mecum, ut videant claritatem, quam mihi dedisti priusquam mundus fieret*: omnium, qui in hac sancta expeditione pro veritate fidei, & defensione Christianæ religionis obierint, animas ad gloriam immortalitatis evectas cum Christo, quem pia morte fuerint imitati, cuique fideles animas devoverint, in æternis sedibus regnisque cælestibus perenniter gavisuras: eos autem, qui propriis personis non accesserint, si pro se unum pugnaturum emiserint, & per dictum tempus propriis facultatibus sustentaverint, tam mittentes, quam bellatores & missos, alienis etiam expensis militantes, hujusmodi plenariæ remissionis volumus atque decernimus esse participes.

Ut autem omnis sexus, ætas, atque conditio, hujusmodi indulgentiæ particeps esse possit: volumus ut quæcumque cœnobia seu loca religiosorum, marium vel mulierum, cujuscumque ordinis seu professionis existant, qui pro singulis decem suppositis claustri sui unum bellatorem suis sumptibus per octo menses duraturum destinaverint, hujusmodi indulgentias plenarie consequantur.

Quod si forte præfixo tempore non exacto, ipsorum aliquos post iter arreptum in prosecutione pii & sancti operis ex hac luce migrare contigerit: volumus atque concedimus, ut præfatam indulgentiam integraliter consequantur, &c. *Abrogat cæteras indulgentias, exceptis iis quæ Urbis basilicas lustraturis concessæ sunt: cruce signatos in clientelam apostolicam accipit, omnibusque oneribus exolvit: piratas & cum iis sentientes, qui bello sacro obstiterint, anathemate percellit, aliisque pœnis legibus constitutis mulctat.* Dat. Mantuæ, &c. XVIII. Kal. Februarii, pontificatus nostri anno II.

Hoc autem decretum principum omnium consensu editum asserit Pontifex idem in litteris ad Anonymum, quarum hoc fragmentum Raynaldus refert:

fert: Convocatis omnibus principibus & populis qui sub lege Christi censentur, sessionem publicam celebrantes, habita cum fratribus nostris S. R. E. cardinalibus consultatione matura, unanimi quoque voto aliquorum catholicorum principum in conventu Mantuano exstentium, necnon oratorum carissimorum in Christo filiorum nostrorum Friderici Romanorum Imp. semper augusti, & regum illustrium, & aliorum dominorum temporalium, & communitatum ac populorum simili assensu interveniente, & nemine eorum discrepante, in primis adversus impiam Turcorum gentem bellum triennio duraturum pro Dei honore suscipiendum indiximus.

Nunc edictum alterum repræsenta.

PII PAPÆ II.

Decretum in Conventu Mantuano editum de trigesima parte proventuum in bellum Turcicum a singulis per Italiam laicis eroganda.

Ad futuram rei memoriam.

ADversus impiam Turcorum gentem bellum triennio duraturum pro Dei honore suscipiendum indiximus. Verum quia adversis nationibus, & provincijs, quæ sub fide Christi consistunt, pro locorum opportunitate & situ, juxta dispositiones & qualitates earum, diversa quoque auxilia & suffragia fidei comparari possunt, quæ usu huic necessaria bello & sanctæ expeditioni erunt: cum inclita & præpotenti natione Italica primum tractatum inchoantes, quam integram cum omni suo potentatu habuimus: tandem inspirante Domino, qui ubi & si quando vult spirat, Italiæ principes, & dominiorum, qui præsentes non affuerunt, sed potentatuum ejusdem nationis oratores, plena autoritate suffulti, in unum convenientes, de pecunijs, rebus, & bonis sibi a Deo collatis, per laicales personas trigesimam partem omnium fructuum & proventuum annuorum contribui facere in subsidium fidei, & pro sustentando bello tanto, authenticis scripturis se sponte astrinxerunt.

Et licet nos, quibus datum est vices illius gerere, qui cunctorum est Dominus, urgente tali necessitate, cum caput simus ecclesiæ militantis constituti, Christianis ut fidei suæ subvenirent imperare absque aliquorum consensu potuissemus: gratias tamen imprimis Deo omnipotenti agimus, qui mentes omnium voluntarias in hoc efficere dignatus est, eandemque Italicam nationem plurimum in Domino commendamus. Quare cum ad rabiem & potentiam Turcorum comprimendam necessaria sit maxima armorum vis, & maritima classis, ac terrestris non parvus exercitus, neque ea fieri & sustentari possint sine gravissimo sumptu: autoritate omnipotentis Dei, & nostra, ab universis & singulis Christi fidelibus in natione Italica constitutis, cujuscumque dignitatis, status, gradus, & præeminentiæ fuerint, laicalibus personis utriusque sexus, eandem trigesimam partem omnium fructuum, redditruum, & proventuum annuorum, undecumque & quomodocumque ex possessionibus, agris, pascuis, nemoribus, animalibus, mercimonijs, & quibuscumque officijs publicis, & privatis exercitijs, industriis, & artibus mechanicis, vel alias qualitercumque ad eorum manus devenientium, per triennium imponimus per præsentes. *Et infra.*

Communitates quoque, quæ suis legibus & moribus vivunt, & omnes Christi fideles in dicta natione existentes, includendo etiam insulas Siciliæ, Sardiniæ, & Corsicæ, per viscera misericordiæ Domini nostri JesuChristi, per passionem ejus & crucem, per sanctum baptisma, in quo baptizati & renati existunt, deprecamur, requirimus, monemus, & in virtute nominis Christi, quod supra omne nomen est, præcipimus & mandamus, ut prompto animo in subventione tam sancta, pro tuendo nomine Christiano quod profitemur, pro evitandis periculis eorum cervicibus imminentibus, promte, fideliter, & sine aliqua fraude, portiunculam trigesimæ hujusmodi contribuere & erogare velint: cum pro fide non solum hanc temporariam & continuo pereuntem substantiam, sed sanguinem & vitam exponere astricti sint. Cæterum ut Christi fideles in tam sanctum opus, ferventius animentur, quo spiritualibus gratijs conspexerint se refectos, eis qui absque fraude aliqua, & in terminis constitutis integre trigesimam præfatam persolverint, plenariam omnium peccatorum suorum semel in vita, etiam de quibuscumque casibus reservatis apostolicæ sedi, in forma ecclesiæ consueta veniam elargimur. Alijs vero, qui ultra trigesimam, juxta eorum conscientiæ judicium supererogaverint, ut confessor idoneus, quem elegerint, sub simili forma ecclesiæ plenariam remissionem in mortis articulo concedere valeat, per præsentes indulgemus. Fraudantes vero trigesimam, & semetipsos, ac conscientiam propriam, excommunicationis sententijs, & ecclesiasticis censuris volumus innodari, &c. *Sublata, pronuntiat quæcumque contraria privilegia.* Datum Mantuæ, &c. XIX. Kal. Februarij, pontificatus nostri anno II.

FINIS APPENDICIS TOMI XIII.

LVTETIÆ PARISIORVM.

Impensis
GEORGII IOSSE,
DIONYSII BECHET,
GVILLELMI LE BE',
GABRIELIS & NICOLAI CLOPEIAV,
PETRI LE PETIT,
viduæ EDMVNDI MARTIN,
LVDOVICI BILLAINE,
GODEFRIDI MARCHER,
IOANNIS DVPVIS,
SEBASTIANI MABRE-CRAMOISY,
IACOBI PIGET.
viâ Jacobæâ.

M. DC. LXXI.

J.B.